מדרש רבה

D04524230K
Duke University Libraries

ספר

מדרש רבה

חלק שני

ווילנא

שנת תרמ"ה לפ"ק

ברפוס והוצאת האלמנה והאחים ראם

МИДРАШЪ РАБО.
Аллегорическій Комментарій
Пятикнижія и мегилотъ.
Часть II. Отд. II.

съ Вилен. изданія 1878 г.
- 1884.

Дозволено цензурою. — 28 Апрѣля 1883 г. Вильна.

ВИЛЬНА.
Типографія Вдовы и братьевъ Роммъ.
Жмудскій переулокъ домъ № 325/2631.

מדרש רבה

על

חמשה חומשי תורה וחמש מגלות

ועליו

הרבה פירושים ממבחרי המפרשים הקדמונים והאחרונים. רבים מאלה שכבר נדפסו על המדרשים או בספרים לבדם. ורבים אשר היו בכתובים עד כה ולא זכינו עוד לאורם.

ואלה המה:

א) **פירוש רש"י** על בראשית רבה, לרבינו שלמה יצחקי ז"ל. הוגהו ממנו השבושים והשגיאות שרבו בו בדפוסים הקודמים:

ב) **מתנות כהונה** (השלם) להרב החסיד שבכהונה הג' המפורסם כו' מוהר"ר יששכר בער בהרב מוהר"ר נפתלי כ"ץ המכונה בשם בערמן אשכנזי ז"ל מק"ק שעברשין. נדפס בשלמות כמו שנדפס בדפוס בנבנשתי ופפד"א והושבו אליו כל הענינים שנשמטו ממנו בדפוסים האחרונים. והצגנום בשני חצאי רבוע כזה [ ]:

ג) **יפה תואר** על מדרש רבה לחמשה חומשי תורה:
ד) **יפה ענף** על מגלת רות, אסתר, ואיכה רבתי:
ה) **יפה קול** על מגלת שיר השירים רבה:
להרב הגאון החוקר האלהי כו' מוהר"ר שמואל יפה אשכנזי זצ"ל אב"ד דקושטנדינא. **לקט חדש** ונפלא, הכולל תוכן הפירושים האלה ועקרי דבריהם. נלקט על ידי חכם מופלא (כמבואר בהקדמת המדפיסים). ובתוכם הערות מהרב המלקט מסוגרות בשני חצאי רבוע:

ו) **ידי משה** להגאון המפורסם מוהר"ר יעקב משה בהרב החסיד מוהר"ר אברהם העלין אשכנזי זצ"ל נכד הרש"ל ז"ל:

ז) **משנת דרבי אליעזר** להרב הגאון החסיד מוהר"ר אליעזר במוהר"ר יהודה ז"ל מפינטשוב:

ח) **נזר הקודש** על בראשית רבה, להרב הגאון המקובל האלהי מוהר"ר יחיאל מיכל בן עוזיאל ז"ל מגלוגא רבתי. נאספו ממנו חדושיו היקרים המאירים את פשט דברי המדרש ומבארים מצפוני כוונותיו (והוצגו בסוף הספר):

ט) **תולדות נח** על שמות רבה, להרב הגאון הדיין המצוין מוהר"ר נח במוהר"ר פסח ז"ל (נדפס בסוף הספר):

י) **נחמד למראה** לגאון קדמון ושמו פלאי. ובתוכו חדושים יקרים להרב הגאון הגדול מוהר"ר שלמה שלם זצ"ל אב"ד ור"מ דק"ק ספרדים באמשטרדם, וחדושים על דרך הדקדוק מהרב המדקדק הגדול המפורסם מוהר"ר זלמן הענא ז"ל בעל המחבר ס' בנין שלמה, וצהר התבה (נדפס בסוף כל ספר):

יא) **חדושי הרד"ל** להרב הגאון המובהק המפורסם כו' מוהר"ר דוד לוריא זצ"ל מביחאוו. עם הוספות רבות מתוך כי"ק שנוספו על החדושים שכבר נדפסו. וגם חדושיו על חמש מגלות כלם מכי"ק כי לא נדפסו עוד מעולם:

יב) **חדושי הרש"ש** להרב הגאון החכם המפורסם מוהר"ר שמואל שטראשון זצ"ל. עם הוספות רבות מתוך כי"ק. וחדושיו על חמש מגלות כלם מתוך כי"ק כי לא נדפסו עוד מעולם.

יג) **באור מהרי"פ** להרב המאוה"ג המפורסם כו' מוהר"ר יחזקאל פייוויל ז"ל מ"מ דווילנא. ועל שמ"ר ויק"ר כלו מכי"ק. כי לא נדפס עוד מעולם (נדפס בסוף כל ספר).

יד) **פירוש מהרז"ו** (באור חדש ונפלא) להרב הג' המפורסם בתו"י בקי בכל חדרי התורה המבאר הנפלא כו' מוהר"ר זאב וואלף במוהר"ר ישראל איסר איינהארן ז"ל מהורודנא.

טו) **מסורת המדרש** (חבור חדש) כולל מראה מקומות מאמרי המד"ר (מלבד המראה מקומות אשר בחדושי הרד"ל והרש"ש ובפי' מהרז"ו) בש"ס בבלי, וירושלמי, ספרא, ספרי, ותוספתא, ומכילתא, אדר"נ, מסכת סופרים, שמחות, כלה, ומסכת דרך ארץ רבא וזוטא, פדר"א, מד"ר ותנחומא, מדרש שמואל, מדרש שוח"ט לתהלים ומשלי, פסיקתא רבתי, ופסיקתא דר"כ, תנד"א רבא וזוטא, אגדת בראשית, מגלת תענית, סדר עולם רבא וזוטא, וילקוט שמעוני:

גם הוספנו בו (בסוף ספר בראשית) **שיטה חדשה** לברכות יעקב, המיוחסת לרבינו **משה הדרשן** ז"ל. ובראש המדרש הצגנו **כללי המדרש** מספר **של"ה הקדוש** ממאמרו תורה שבע"פ. **ומאמר על ההגדות** להגאון המקובל האלהי מוהר"ר **משה חיים לוצאטו** ז"ל. **ומבוא למדרש** להגאון החכם הכולל מוהר"ר **צבי הירש חיות** ז"ל. ויתר מעלותיו הרבות והגהתו המדויקת מאד, והחדושים הרבים שנתחדשו בו הנם מפורשים בהקדמת המדפיסים מעל"ד:

ווילנא

בשנת חמשת אלפים ושש מאות וארבעים וחמש לב"ע

בדפוס והוצאות

האלמנה והאחים ראם

הקדמת [illegible] פיסים

הנה כבר היה את לבב אבינו הר' הגביר המנוח מוהר"ר **יוסף ראובן ראם** ז"ל להוציא לאור **מדרש רבה** עם פירוש מתנות כהונה, ומהרז"ו, והגהות הרד"ל, והרש"ש, ובשנת תרי"א החל להדפיסו, ויהי כי כלה להדפיס ספר בראשית ושמות רבה ותתיצבנה נגדו סבות שונות לשטן להפריעו ממלאכתו וההדפסה נשבתה אז. וכל יודעי תורה בקשונו מאד לכלות הדפסתו, כי נהה העם אחרי פירוש מהרז"ו אשר באורו החדש ראו אור גדול במד"ר, כי לא היה עוד כמוהו באור מספיק להמדרש ע"פ הפשט האמתי, ואף הגהות הרד"ל והרש"ש אם שכבר זכו לאורן כי נדפסו לפניו, אולם רק מעט מהן נדפסו ולא כלן, וישתוקקו לראות אור הגנוז ביתר הגהותיהם היקרות; וכן חזקו עלינו דברי אא"ז הגאון הרש"ש ז"ל לכלות הדפסתו כי גם בעיניו היה פירוש הרז"ו נכבד ויקר מאד ואמר כל כדין סמוכו לנו; גם אמר כי נדר גדול נדרנו להמחבר להוציא פירושו לאור עולם. לכן קמנו עתה אנחנו בניו תחתיו לבצע את מחשבתו הטובה ההיא להוציא לאור בדפוסנו את המד"ר עם הפירושים הנ"ל, והוספנו עוד עליהם פירושים נבחרים כהנה וכהנה, הרבה מאלה שכבר נדפסו על המדרשים או בספרים לבדם מפוזרים אחד הנה ואחד הנה, והרבה אשר היו בכ"י ולא זכינו עוד לאורם, ואנחנו יגענו ומצאנום ואספנום אל המד"ר הזה, והיו לו למאורות להאיר על דרכיו ומסתרי נתיבותיו, לגלות טפח ממצפונותיו, ולחשוף מעמקי כוונותיו, ולא יהיה עוד כספר החתום לפני ההוגים בו ולאורם יראו בו אור גדול.

והנה הפקדנו על הגהתו מגיהים חכמים מובהקים והגיהו אותו בדיוק רב, ובעיון נמרץ וביותר את **פנים המדרש. והמתנות כהונה.** אשר הגיהו אותם על פי מדרשים מדויקים, ישנים גם חדשים, ובתוכם המד"ר מדפוס בנבנשתי, ופראנקפורט דאדר תנ"ב, ואמשטרדם תקל"ז, המהוללים מאד בהגהתם ובנוסחאותיהם. והדפסנוהו בכל פאר והדר ההדפסה, באותיות גדולות חדשות ויפות, ועל נייר טוב ולבן, ומסודר בטוב טעם, הכל כיד ה' הטובה עלינו; ולא נתהלל בשקר אם נאמר אשר **מיום שנתן מדרש לישראל**

לא נדפס עוד כמדרש הזה:

ואלה המפרשים אשר יעטרוהו:

א) פירוש רש"י. על בראשית רבה, מיוחס לרבינו **שלמה יצחקי** ז"ל. הוגהו ממנו השבושים והשגיאות אשר רבו בו בדפוסים הקודמים.

ב) מתנות כהונה השלם. להרב החסיד שבכהונה המפורסם מוהר"ר **יששכר בער** בהרב מוהר"ר **נפתלי** כ"ץ המכונה **בערמן אשכנזי** זצ"ל מק"ק **שעברשין.** נוספו בו כל ההשמטות שנשמטו ממנו בדפוסים רבים, והצגנום בשני חצאי רבוע. [ומדי דברנו בנוספות הנשמטות ממנו בדפוסים רבים לא נחדל מהגיד את אשר נפלאת בעינינו כי רבות מהן לקוחות מספר יפה תואר אשר חי אחרי בעל מ"כ כמבואר בהקדמת המלקט החדש ליפ"ת, ובפרט במ"ר ראיט כי רוח אחת ולשון אחת לשניהן. ואולי נאמנו דברי האומרים כי ההוספות ההן הנה מהרב ר' נפתלי הירש במוהר"ר שמשון ז"ל מווינא והוא לקטן מהיפ"ת ויאספן אל המ"ב]:

ג) יפה תואר. להרב הגאון החכם הכולל מוהר"ר **שמואל יפה אשכנזי** זצ"ל אב"ד **דקושטנדינא.** תוכן פירושו ועקרי דבריו נאספו ונלקטו עתה **לקט חדש** ע"י מלקט חכם מופלא רב וגדול אשר השכיל לבחור ולאסוף בטוב טעם ודעת את עקרי דברי פירושו הנחמדים בלשון קצרה וברורה, תחת אשר המלקט הישן עזב על הרוב את העיקר ויתפוש בטפל, כמבואר בהקדמת המלקט החדש ליפ"ת. ובתוך הפירוש הוצגו הרבה חדושים והערות מהרב המלקט, מסוגרים בחצאי רבוע. כל אלה לבראשית שמות ויקרא רבה. אולם לבמדבר דברים וקהלת לא נשתנה הלקוט הישן אשר נלקט כבר מספר יפ"ת, ויפה מראה.

ד) יפה ענף. על מגלות רות, אסתר, ואיכה רבתי, מאת הרב בעל יפ"ת הנ"ל. תוכן פירושו ועקרי דבריו נאספו עתה על ידי הרב המלקט החדש הנ"ל, ובתוכם הערותיו הרבות, חדשות ומועילות מאד. וגם בלקוט הזה הפליא לעשות יתר הרבה על המלקט הישן כמבואר בהקדמתו.

ה) יפה קול. על שיר השירים רבה מבעל יפ"ת הנ"ל. תוכן הפירוש ועקרי דבריו נלקטו גם כן על ידי הרב הנ"ל, ובתוכם הערותיו הרבות, חדשות ומועילות מאד. והנה הספר היקר הזה הנהו יקר מאד גם במציאות, ולכן לא באו עד עתה אף לקוטים ממנו באחד המדרשים אשר נדפסו עד היום.

ו) ידי משה. להרב הגאון המפורסם מוהר"ר **יעקב משה** בהרב החסיד מוהר"ר **אברהם העלין אשכנזי** זצ"ל נכד **הרש"ל** ז"ל. והנה הרבה מדבריו לקוחים הם מספר **יפ"ת** שנדפס כמאה שנה לפניו (ופעמים רבות מזכיר עליהם את שמו) והדברים מספר יפ"ת אשר לא חידש היד"מ בהם דבר השבנום לבעליהם והצגנום בתוך היפ"ת.

ז) משנת דרבי אליעזר. להרב הגאון החסיד מוהר"ר **אליעזר** במוהר"ר **יהודה** זצ"ל **מפינטשוב** (חתן אחות בעל המחבר ידי משה).

ח) נזר הקודש. על בראשית רבה להרב הגאון המקובל כו' מוהר"ר **יחיאל מיכל בן עוזיאל** זצ"ל **מגלוגא רבתי.** (נדפס רק פעם אחת ביעסניץ שנת תע"ט). והנה רבים מדבריו כבר קדמום לו שאר מפרשי המדרש הזה, ורבים הובאו בפי' מהרי"פ למד"ר הזה, ולכן לא אספנו מהם רק את החדושים אשר לא נזכרו באלה, והנוגעים אל הפשט. (נדפס בסוף הספר).

ט) תולדות נח. לשמות רבה, להרב הגאון הדיין המפורסם מוהר"ר **נח** במוהר"ר **פסח** זצ"ל. יקר המציאות (ונדפס רק פעם אחת בקראקא בשנת שצ"ד). חדושיו שנזכרו במפרשי המדרש האחרים השמטנו ממנו. (נדפס בסוף הספר).

י) נחמד למראה. יקר המציאות. (ונדפס רק פעם אחת במד"ר דפוס אמשטרדם שנת תקל"ז). רבים יחסו את הפי' הזה להגאון ר' **שלמה שלם** זצ"ל אב"ד ור"מ דק"ק ספרדים באמשטרדם, אבל הנם מוכחשים מתוכו, כי בהסכמתו למדרש הנ"ל כתב לאמר: „וחדשות אני מגיד המראה אשר ראיתי נחמד למראה אחד קדוש מדבר ולא נודע אל מי מקרושים הדרה", וכן כתב שם הגאון מוהר"ר **שאול** זצ"ל אב"ד **דאמשטרדם** שלא נודע למי הוא, ואומר שהוא לאחד מחכמי ספרדים. וכן מפורש בדברי המדפיסים בשער הספר ובהקדמתם שר' **שלמה שלם** הנ"ל זיכה אותם בהעתק כ"י מספר ההוא אשר היה בידו, אולם שם מחברו לא נודע: והנה המדפיסים ההם אספו אל הפירוש ההוא גם **חדושים** מהגאון ר' **שלמה שלם** הנ"ל, **וחדושים** על דרך הדקדוק מהרב המדקדק הגדול מוהר"ר **זלמן הענא** ז"ל בעל **בנין שלמה וצהר התיבה**, שלשה אלה חוברו יחדיו בפירוש הנחמד הנ"ל. (נדפס בסוף כל ספר):

יא) חדושי הרד"ל. להגאון המפורסם מוהר"ר **דוד לוריא** זצ"ל **מביחאוו.** (בעה"מ פי' לפדר"א ועוד חבורים רבים) עם הוספות רבות מתוך כ"י שנוספו על חדושיו שכבר נדפסו (ההוספות נדפסו בסוף כל ספר, מלבד ספר דברים אשר הדפסנום בתוך הספר בחצאי רבוע) וגם חדושיו על **חמש מגלות** מתוך כ"י אשר לא נדפסו עוד מעולם. (ועל הטוב יזכרו בניו היקרים יחיו אשר נתנו לנו את זכות הדפסת חדושי מרן אביהם ז"ל לצמיתות עלמין, כדי לזכות בהם את הרבים, וגם הרב החכם כו' מוה' יהודה בעהאק נ"י זכור לטוב אשר נתן לנו הרבה הוספות לחדושי הרד"ל אשר היו אתו בכי"ק).

יב) חדושי הרש"ש. לאא"ז הגאון המפורסם מוהר"ר **שמואל שטראשון** ז"ל (בעל הגהות הרש"ש על הש"ס) עם הוספות רבות מכי"ק. (יש מהן שהובאו בפנים חדושיו. ורובן נדפסו בסוף כל ספר) גם חדושיו על **חמש מגילות** מתוך כי"ק אשר לא נדפסו עוד מעולם. (ועל הטוב יזכר ש"ב בנו הרב הגדול גאון תפארת עדתו החכם הכולל מוהר"ר מתתיהו שטראשון נ"י אשר הוא זיכה אותנו בשאר כתבי יד מר אביו ז"ל).

יג) באור מהרי"פ. להרה"ג המפורסם הדרשן הנפלא מוהר"ר **יחזקאל פייוויל** זצ"ל מ"מ דפה ק"ק **ווילנא** (בעהמ"ח ס' תולדות אדם, ומוסר השכל). על ב"ר נדפס כבר גם בתוצאה הראשונה שהתחילה אבינו ז"ל כנ"ל ועל שמ"ר ויק"ר נדפס מכי"ק. (נדפס בסוף כל ספר).

יד) פירוש מהרז"ו. (באור חדש ונפלא) להרב הג' המפורסם בתרי המבאר הנפלא מוהר"ר **זאב וואלף איינהארן** זצ"ל מווילנא (בעה"מ מדרש תנאים על ל"ב מדות ופדר"א. ובאור על הפסיקתא רבתי) הכל מכי"ק אשר השאיר אחריו ברכה עם הרבה הוספות מכי"ק על החדושים לב"ר ושמ"ר שכבר נדפסו כנ"ל. ובבאורו לב"ר ובן בהקדמתו באו הערות יקרות מאת הרב החכם **מהר"י בעהאק** הנ"ל. וברא מזכה אבא הוא בנו יקר הערך חרד אל דבר ה' כו' מו"ה אברהם ישראל איינהארן נ"י אשר הוא זיכה אותנו בכי"ק של מר אביו ז"ל וימכרם לנו לחלוטין לקנין עולם, השתדל הרבה והאיץ בנו למהר הוצאתו לאור. ברוך הוא לה'.

טו) מסורת המדרש. (חבור חדש) כולל מראה מקומות (מלבד המ"מ אשר בחדושי הרד"ל והרש"ש והרז"ו) מאמרי המד"ר בש"ס בבלי, וירושלמי, ספרא, ספרי, תוספתא, ומכילתא, אדר"נ, מסכת סופרים, שמחות, כלה, מסכת דרך ארץ רבא וזוטא, פדר"א, מד"ר, תנחומא, מדרש שמואל, מדרש שוח"ט על תהלים ומשלי, פסיקתא רבתי, פסיקתא דר"כ, תנא דבי אליהו רבא וזוטא, אגדת בראשית, מגלת תענית, סדר עולם רבא וזוטא, וילקוט שמעוני. ויען כי המראה מקומות אשר במדרש **ענף יוסף** הנקראים בשם „יד יוסף" מעטים המה גם הנם משובשים מאד, לכן מלאנו את ידי אחד החכמים לחפש בחפש מחופש אחרי כל המאמרים למקומותיהם ולתקן את השבושים מהמ"מ הקודמים והוא עשה מלאכתו באמונה ויגע ומצא להוסיף מ"מ הרבה מאד. גם העיר עליהם הערות נכוחות באיזה מקומות.

גם הצגנו בראש המדרש **כללי המדרש** מספר **של"ה הקדוש. ומאמר על האגדות** להגאון הכולל מוהר"ר **משה חיים לוצאטו** ז"ל ועליהם הערות יקרות מאת הרב **הרמ"פ** נ"י. **ומבוא למדרש** מהגאון החכם הכולל מוהר"ר **צבי הירש חיות** ז"ל. **ושיטה חדשה** לברכות יעקב המיוחסת לר' **משה הדרשן** ז"ל (בסוף ספר בראשית). ועוד הוספנו בו כמה מעלות בקודש. זכרה לנו אלהינו לטובה.

המדפיסים **האלמנה והאחים ראם** בווילנא.

אזהרה. איש בלעדנו לא יובל להדפיס או להוציא לאור את הלקוט מיפ"ת הנ"ל, ולא את הלקוט מיפה ענף, ויפה קול הנ"ל, וכן הלקוט מנזר הקודש, ותולדות נח הנ"ל, ולא את חדושי הרד"ל, והרש"ש, ובאור מהרי"פ, ופירוש מהרז"ו, ומסורת המדרש, כי כלם זכות הדפסתם לנו לבדנו הוא דברי המדפיסים הנ"ל.

ויקרא

אל משה **א** רבי תנחום בר חנילאי פתח (תהלים קג) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו וגו' במה הכתוב מדבר^א אם בעליונים הכתוב מדבר והלא כבר נאמר ברכו ה' כל צבאיו הא אינו מדבר אלא בתחתונים עליונים ע"י שהן יכולין לעמוד בתפקידיו של הקדוש ב"ה נאמר ברכו ה' כל צבאיו אבל תחתונים ע"י שאינן יכולין לעמוד בתפקידיו של הקב"ה לכך נאמר ברכו ה' מלאכיו ולא כל מלאכיו · ^בד"א (א) נקראו הנביאי' מלאכים הה"ד (במדבר כ) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים וגו' וכי מלאך ה' היה והלא משה היה ולמה קורא אותו מלאך אלא^ג מכאן שהנביאי' נקראי' מלאכים ודכוותיה (שופטים ב) ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים וכי מלאך היה והלא פנחס היה ולמה קורא אותו מלאך אלא א"ר סימון (ב) פנחס בשעה שהיתה רוה"ק שורה עליו היו פניו בוערות כלפידים · ורבנן אמרי אשתו של מנוח מה היתה אומרת לו (שם יג) הנה איש אלהים בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלהים · כסבורה בו שהוא נביא ואינו אלא מלאך · אמר רבי יוחנן (ג) מבית אב שלהן נקראו הנביאים מלאכים הה"ד (חגי א) ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' · הא ע"כ אתה למד שמבית אב שלהן נקראו הנביאים מלאכים · (תהלים קג) גבורי כח עושי דברו במה הכתוב מדבר א"ר יצחק בשומרי שביעית הכתוב מדבר · בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה ליום א' לשבת אחת לחודש א' שמא לשאר ימות השנה (א) ודין חמי חקליה ביירה כרמיה (ד) ביירה ויהבי ארנונא ושתיק יש לך גבור גדול מזה וא"ת אינו מדבר בשומרי שביעית נאמר כאן עושי דברו ונאמר להלן (דברים טו) וזה דבר השמיטה מה דבר שנאמר להלן בשומרי שביעית הכתוב מדבר אף דבר האמור כאן בשומרי שביעית הכתוב מדבר · עושי דברו · רבי הונא בשם ר' אחא אמר בישראל שעמדו לפני הר סיני הכתוב מדבר שהקדימו עשייה לשמיעה ואמרי (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · (ה) לשמוע בקול דברו א"ר תנחום בר חנילאי בנוהג שבעולם משוי שקשה לא' נוח לשנים ולשני' נוח לארבע או שמא משוי שקשה לס' רבוא נוח לאחד · כל ישראל עומדים לפני הר סיני ואומרים (דברים ה') אם יוספים אנחנו לשמוע וגו' ומשה שומע קול הדבור עצמו וחיה · תדע לך שהוא כן שמכולן לא קרא אלא למשה לכך נאמר ויקרא אל משה ·

ב ^ד (ו) רבי אבהו פתח (הושע יד) ישובו יושבי בצלו אלו הגרים (ז) שבאין וחסין בצלו של הקב"ה · יחיו דגן (ח) נעשו עיקר כישראל כמה דתימר (זכריה ט) דגן בחורים ותירוש ינובב בתולות · ויפרחו כגפן כמה דתימר (תהלים פ) גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה · ד"א יחיו דגן בתלמוד ויפרחו כגפן באגדה זכרו כיין לבנון אמר הקב"ה חביב עלי שמותם של גרים כיין נסך שקרב לפני על גבי המזבח ולמה נקרא שמו לבנון על שם (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון · (ט) תני רשב"י למה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיה' של ישראל כשלג הה"ד (ישעיה א) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ואם יאדימו כתולע כצמר יהיו · ר' טביומי אמר על שם שכל לבבות שמחים בו הה"ד (תהלים מח) יפה נוף משוש כל הארץ וגו' · ורבנן אמרי על שם (מ"א ט) והיו עיני ולבי שם כל הימים ·

ג ר' סימון בשם ריב"ל ור' חמא אבוה דר' הושעיה בשם רב אמרי (י) לא ניתן דברי הימי' אלא לידרש (ד"ה א ד) ואשתו היהודיה ילדה את ירד אביגדור וגו' ואשתו היהודיה זו יוכבד וכי משבטו של יהודה היתה והלא משבטו של לוי היתה ולמה נקרא שמה יהודיה על שם שהעמידה יהודים בעולם · ילדה את ירד זה משה

מסורת המדרש **א** ילקוט כ"ך תתס"ס · **ב** תנחומא ס' שלח · וסוף מסכת ד"א · **ג** ילקוט תתס"ד · **ד** גיטין דף כ"ו · תזית פ"ז סי' י' ·

חדושי הרד"ל

(א) נקראו הנביאים מלאכים · עיין ב"ר פס"ח ובמ"ר ר"פ ט"ז : (ב) פנחס בשעה שהיה רוה"ק כו' · לקמן ס"פ כ"א : (ג) מבית אב שלהן · פי' על שם עיקר ענינם · שהוא שליחות לדבר בשם ה' נקראו מלאכים כלומר שלוחי ה' (וש"ב הרב מוהר"ר מאיר ברלין ממאהליב הגיה בית אב שלהן שנקראו הנביאים מלאכים הה"ד כו' · ופירושו בנין אב של כל הדרשות האלו שהביאו כאן הנה מקרא זה אבוהן דכולא) : (ד) ביירה ויהב ארנונא · (בסנהדרין כ"ו) אמרי' שמותר לזרוע בשביעית משום ארנונא (וכירוש' משמע תרישה מועטת וע"ש בתוס') ובערוך ע' הונא הביא הגי' אנונא ע"ש פירושו : (ה) לשמוע בקול דברו · א"ר תנחום בר חנילאי זה משה בנוהג כו' כצ"ל · ודרש לשמוע בקול דברו קאי ג"כ על גבורי כח דרישא זה משה שהיה בכחו לשמוע כל הדבור · וכן דרש על זה להלן שויתי עזר על גבור (הר"מ ברלין) : (ו) ר"א פתח ישובו כו' · במ"ר רפ"ח : (ז) שבאין וחסין בצילו ותפס לשון המקרא (רות ב) אשר באת לחסות תחת כו' : (ח) נעשו עיקר כישראל כד"א דגן בחורים כו' · כמו שהדגן עיקר המאכל שעליו יחיה האדם · כן הבחורים עיקר העם בכחם · ורמיזי ג"כ במאי דכתיב לקמיה ילכו יונקותיו כו' שדרשוהו (בברכות מג) על בחורי ישראל : (ט) תני רשב"י למה נקרא שמו לבנון · ספרי שם : (י) לא ניתן ד"ה אלא לדרש · רות רבה פ"ב (ועיין מגלה י"ג) ופירש הדין קריא ויכתבם שמעיה כו' · לפ"ז משמע שמשה

חדושי הרש"ש

(א) ודין חמי חקלית ביירא כו' · בתנחומא איתא רואה שדיהו מופקרת ואילנותיו מופקרים והסייגים מפורצים ורואה פירותיו נאכלים וכובש את יצרו ואינו מדבר :

מתנות כהונה

פרשה א הא אינו מדבר אלא בתחתונים · שנקראו מלאכים ושלוחים של הקב"ה ששולחם לעה"ז לעשות רצונו : במלאכות · משמע שהמלאכיות היו לו מקדם מבית אב שלו : גבורי כח · משמע עושי דברו של הקב"ה בכח וגבורה שמגביר יצר טוב על יצה"ר : שמא לשאר ימות השנה · כלומר השנה כולו בתמיה : ודין כו' · זה השומר שביעית : חמי חקליה ביירה · רואה שדהו בור וריק בלי חרישה וזריעה : ארנונא · מס מן השדות כך וכך כורין למלך מן השדה כן פירש"י בפ' זה בורר : אלו ישראל כו' · וכן כאן כתיב ברישא עושי והדר לשמוע : או שמא וכו' · אבל שמא בתמיה : שמותם כו' · והיינו דכתיב זכרו שמותם הם זכרונם שנקראו בשמותם על האדמה : על שם · שכל לבבות וכו' · דרש לבנון לשון לב : והיו עיני ולבי שם · דרש לבנון נוטריקון לב עינים : שהעמידה יהודים

פירוש מהרז"ו

א רבי תנחום בר חנילאי · דבריו מובא פה דרך אגב בשביל הדרש שדרש לקמן בנוהג שבעולם השייך לפ' ויקרא וכן הוא בתנחומא ועי' מדרש תהלים ק"ג : פתח · פי' של תיבת פתח שבכל המדרש כתבתי בריש בראשית · והרי זה נדרש ע"פ מדה כ' אח"ע לעליונים ח"ע לתחתונים הם הצדיקים שהם מלאכיו גבורי כח שמתגברים על יצרם לעשות דברו ולשמוע וכו' : ולא כל מלאכיו · אלא הנבחרים של המלאכים הם הצדיקים היותר שלמים על דרך הכתוב ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' דומה למלאך ה' בקדושתו ובתשוקתו לבוראו ונקיעותו דלא נוכל לפרש וישלח מלאך כמשמעו דהלא ידענו כי משה הוציאם ע"כ דורש ומכריע ע"פ מדה כ' אח"ע למלאך ח"ע למשה כמ"ש אצל פנחס וחגי הנביא · ועי' לקמן פרשה פ"ו סי' ה' לפני המלאך זה משה : והלא פנחס היה · פי' דאי כפשוטו מה ענין המלאך אל גלגל והלא מקומו בשמים אך בגלגל היה מקום אוה"מ ושם היה מקום פנחס הכה"ג והנביא וכמ"ש (שופטים כ') וישאלו בני ישראל בה' ושם ארון ברית האלהים וכו' ופנחס בן אלעזר עומד לפניו ומעשה זה של עליית מלאך ה' הוא בשופטים ב' אחר מיתת אלעזר שמבואר בסוף יהושע שאז היה פנחס הכה"ג והנביא וכמ"ש בד"ה א' ט' ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ה' עמו · ומ"ש בוערות כלפידים עי' לקמן פ' י"ע סי' א' ופרשה ל' סי' ב' מראיהם כלפידים עי' מש"ש (ורש"י על פסוק ויעל מלאך ה' הביא דרשה זו בשם סדר עולם כמ"ש בסדר עולם פרק כ' שמ"ש בשופטים ו' ופסוק ח' וישלח איש נביא אל בני ישראל זה היה פנחס והיינו ע"כ ממ"ש בד"ה פסוק שהעתקתי לעיל לפנים ה' עמו והרואה יראה שלשון שני הנבואות דומים זה לזה ובשני הנבואות כתוב ולא שמעתם בקולי ושם פסוק י"א כתוב ויבא מלאך ה' היינו ג"כ הנביא פנחס הנ"ל הרי שנקרא נביא ומלאך ומ"ש שם פסוק י"ב וירא אליו מלאך ה' בהכרת הכוונה מלאך ממש ולמוד מסופו · והולך לשיטתו בפרק י"ב שפלגש בגבעה שכתוב שם שפנחס היה עומד לפני הארון היה בימי כושן רשעתים שהיה מיד אחר יהושע ואלעזר ואז היה פנחס כה"ג ונביא · ויתכן שמ"ש ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים פי' שעליתו והשגתו ברוה"ק שהיה ה' עמו היה בגלגל כשהיה אוה"מ שם ובוכים היינו שילה כמ"ש זבחים קי"ח שנקראת תאנת שילה מלשון תאניה ואניה וכאן דורשין גם על בוכים על שבכו שם וכתוב שם ויזבחו שם לה' היינו בשילה ודוק) ועי' עוד במדרש רבה פרשה יו"ד סוף סי' ה' שהוא שייך כאן : בית אב · הוא מלשון הגמ' אבוהון דכולהון דם וכן בשיר רבה על פסוק ישקני זה אומר בית אב של הלכה וכו' ופי' הדברים הוא כמ"ש הרד"ל : גבורי כח עושי דברו · דברו משמע דבר אחד שצריך להיות גבור כח לקיימו ועל זה שאל על איזה דבר כיון ותירץ שפירש ע"פ מדה ז' וי"ז שמדבר בשביעית שנקרא דבר ולקיומו צריך להיות גבור כח וכו' הונא בשם ר' אחא בא להוסיף על דברי ר"י ממ"ש עוד לשמוע בקול דברו שהיל"ל בהיפך שומעי דברו לעשות דברו ע"כ דורש על ישראל בהר סיני שהקדימו עשיה לשמיעה · ובתנחומא כאן מקדים דברי ר"א לדברי ר"י : אם יוספים אנחנו · בתנחומא מוסיף לדרוש פה דברים נפלאים ע"ש · ומ"ש גבורי כח קאי גם על מ"ש לשמוע בקול דברו · ע"פ מדה כ"ב שהיה גבור כח לשמוע : **ב** ישובו יושבי בצלו · במ"ר ריש פרשה א' כל הענין : בתלמוד · וכמו שהדגן עיקר לחיי עוה"ז למזון כך התלמוד עיקר לחם התורה לחיי עולם הבא וכמו שהיין שמחה ותענוג להגוף כך האגדה שמחה ותענוג להנפש : שמותם של גרים · כולל שתי הכוונות השמות החדשים שקוראים לעצמם וכולל גם השמות שהם קוראים לאחרים כמו בתיה למשה כמ"ש לקמן סוף סי' ג' בהדיא וזהו עיקר שייכות דרשה זו לכאן על מ"ש ויקרא אל משה · ומ"ש זכרו כיין לבנון כאלו כתוב שמו כיין לבנון כי זכר ושם ענין אחד כמ"ש זה שמי וזה זכרי וכמ"ש זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב ודורש ע"פ גז"ש על המקדש והמזבח ורשב"י דורש ע"פ מדה ממעל וי"ז וכן ר"ט ע"פ מדה ממעל וי"ז : שכל הלבבות · שמ"ר פרשה ל"ו סי' א' ובסוף פ"ח כ"ב ובמ"ר ריש פרשה ח' : **ג** לא נתן ד"ה כו' · ועי' בשמ"ר פ' י"ח סי' ג' שהם שייכים להבנת דברי המאמר המופלא הזה : שהעמידה יהודים בעולם · כמ"ש

יפה תואר

שאינן יכולין וכו' · מפני שאור שבעיסה ואין הקב"ה חפץ בקילוסן של רשעים ומשום שנמצאו חטאת ברוב בני אדם לכן לא אמר כל מלאכיו : וכי מלאך וכו' · כי יהושע כבר מת שבימיו לא כרתו ברית ליושב הארץ ומקשה למה קורא אותו מלאך כי פנחס לא הי' נביא אלא מדבר ברוח הקודש ע"י אורים ותומים · ומשנה מפני שהיו פניו בוערות כלפידים וסי' דומה למלאך שמראהו נורא מאד : כסבורה וכו' · וכיון שהיה אשה על המלאך שהוא נביא נראה שנביא דומה למלאך : מבית אב וכו' · פי' כי עיקר שם מלאך על העליונים והנביאים וכמו יחס המשפחה שמתייחסת על ראש בית אב · כן נקראו הנביאים מלאכים : בנוהג וכו' · אבל לתת לדקה שנה תמימה ודאי שיקשה בעיניו וזה רואה לשדהו חרב כל השנה ופירותיו מופקרים ויהיב ארנונא ושתיק לכן נקרא גבורי כח : בישראל וכו' · ואע"ג דאותם האנשים אינם נמצאים עתה בעולם מ"מ נמצאו בכל דור אשר ידמו לאותן האנשים בשלימות זו להקדים נעשה לנשמע : ישובו יושבי וכו' · דמדכתיב ישובו משמע דעד השתא לא היו יושבים בצלו : לא ניתן וכו' · משום דאשכחן כמה

ידי משה

וכי מלאך וכו' פי' ולמה קורא משה לנפשו מלאך הלא הי' עניו מכל האדם · ולכן לא נוכל לומר כי מעלה יתירה הי' במשה על כל הנביאים כי הוא לבדו בוודאי לא התפאר ביתרונו · אע"כ שכל הנביאים נקראים מלאכים : מבית אב וכו' פי' כי שמם העצמי הוא מלאך כמו מבית אב · ולא לשם תואר : ד"א

משה · ר"ח בר פפא ור' סימון · ר"ח בר פפא אמר ירד שהוריד את התורה מלמעלה למטה · ד"א ירד שהוריד את השכינה מלמעלה למטה א"ר סימון אין לשון ירד אלא לשון מלוכה כמה דתימר (תהלים עב) וירד מים עד ים וכתיב (מ"א ד) כי הוא רודה בכל עבר הנהר · אביגדור ר' הונא בר אחא אמר הרבה גודרין עמדו לישראל וזה היה אביהן של כולן · חבר שחיבר את הבנים לאביהן שבשמים · ד"א חבר שהעביר הפורעניות מלבא בעולם · אבי סוכו שהיה אביהן של נביאים שסוכים ברוח הקודש · רבי לוי אמר לשון ערבי הוא בערבי קורין לנביא סכיא · יקותיאל רבי לוי ורבי סימא אמר שעשה את הבנים מקוין לאביהם שבשמים · אבי זנוח · זה משה שהיה אב למזניחים שהזניחום מע"ז הה"ד (שמות לב) ויזר על פני המים וגו' · (ד"ה שם) ואלה בני בתיה בת פרעה · ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר לה הקב"ה לבתיה בת פרעה משה לא היה בנך וקראתו בנך אף את לא את בתי [א] ואני קורא אותך בתי שנא' אלה בני בתיה בת יה · אשר לקח לו מרד זה כלב ר' אבא בר כהנא ור' יהודה בר סימון חד אמר זה מרד בעצת מרגלים וזו מרדה בעצת אביה יבא מורד ויקח את המורדת וחד אמר זה הציל את הצאן וזו הצילה את הרועה · י' שמות נקראו לו למשה · ירד · חבר · יקותיאל · אביגדור · אבי סוכו · אבי זנוח · רבי יהודה ברבי אלעאי אמר אף טוביה שמו הה"ד (שמות ב) ותרא אותו כי טוב הוא [ב] כי טוביה הוא · רבי ישמעאל בר אמי אמר אף שמעיה שמו · אתא ר' יהושע בר נחמיה ופירש הדין קריא (ד"ה א כד) ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר וגו' שמעיה ששמע יה תפלתו · בן נתנאל וגו' בן שנתנה לו תורה מיד לידי · הסופר שהיה סופרן של ישראל · הלוי שהיה משבטו של לוי · לפני המלך והשרים · (ט) לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה ובית דינו · (י) וצדוק זה אהרן הכהן · ואחימלך שהיה אחיו של מלך · בן אביתר שויתר הקב"ה על ידיו מעשה העגל · רבי תנחומא בשם ר"י בן קרחה אמר (יא) אף לוי היה שמו על עיקר משפחתו (שמות ד) הלא אהרן אחיך הלוי ומשה הרי י' אמר לו הקב"ה למשה חייך מכל שמות שנקרא לך איני קורא אותך אלא בשם שקראתך בתיה בת פרעה ותקרא שמו משה · ויקרא אל משה · ד רבי אבין בשם רבי ברכיה סבא פתח (תהלים פט) אז דברת בחזון לחסידך וגו' מדבר באברהם [ג] שנדבר עמו בדבור ובחזון הה"ד (בראשית טו) אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר · לחסידך (מיכה ז) תתן אמת ליעקב חסד לאברהם · (תהלים שם) ותאמר שויתי עזר על גבור שהרג ד' מלכים בלילה אחד הה"ד (בראשית יד) ויחלק עליהם לילה וגו' · א"ר יצחק וכי יש לך אדם רודף הרוגים [ד] דכתיב (שם) ויכם וירדפם עד חובה אלא מלמד שהקב"ה הורג ואברהם רודף · (תהלים שם) הרימותי בחור מעם זה אברהם שהיה בחור מהקב"ה שנאמר (נחמיה ט) אשר בחרת באברם · ד"א אז דברת בחזון לחסידך מדבר בדוד שנדבר עמו בחזון ובדבור הה"ד (שמואל ב ז) ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד · לחסידך שנא' (תהלים פו) שמרה נפשי כי חסיד אני · ותאמר שויתי עזר על גבור ר' אבא בר כהנא אמר י"ג מלחמות עשה דוד ורבנן אמרי י"ח ולא פליגי מ"ד י"ג לצרכיהן של ישראל ומ"ד (יב) י"ח חמש לצורך עצמו י"ג לצורכיהן של ישראל · הרימותי בחור מעם זה דוד שנאמר (שם עח) ויבחר בדוד עבדו וגו' · ד"א אז דברת בחזון זה משה שנדבר עמו בדיבור ובחזון שנאמר (במדבר יב) פה אל פה אדבר בו וגו' · לחסידך שהיה משבטו של לוי שנאמר (דברים לג) תומך ואורך לאיש חסידך · ותאמר שויתי עזר על גבור אתיא כי ההיא דאמר רבי תנחום בר חנילאי בנוהג שבעולם משוי שקשה לאחד נוח לשנים נוח לד' או שמא משוי שקשה לס' ריבוי נוח לא' כל ישראל עומדין לפני הר סיני ואומרים (דברים ה) אם יוספים אנחנו לשמוע ומשה שומע קול הדיבור עצמו וחיה תדע לך שהוא כן שמכולן לא קרא הדיבור אלא למשה שנאמר ויקרא אל משה · הרימותי בחור מעם (תהלים קו) לולי משה בחירו · ה רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתר קרא (משלי כה) כי טוב אמר לך עלה הנה [ה] מהשפילך לפני נדיב וגו' · (יג) ר"ע מתני לה בשם ר"ש בן עזאי רחק ממקומך ב' ושלשה מושבות ושב עד שיאמרו לך עלה ואל תעלה שיאמרו לך רד מוטב שיאמרו לך עלה עלה ולא יאמרו לך רד רד (ג) (יד) וכן הלל אומר השפלתי היא הגבהתי היא

מסורת המדרש א פדר"א פמ"ח · ב ילקוט שמות · ג פדר"א · ד ילקוט ס' לך לך · ה תנחומא ויקרא · ילקוט משלי כ"ה ·

חדושי הרש"ש

(ג) וכן הלל אומר כו' · מ"ש המגביהי לשבת המשפילי לראות · נראה דדורש הפסוק מרישיה לסיפיה ומסיפיה לרישיה כעין שאמר רבה (ברכות ס"ג א') עיין שם ודלא כמתנות כהונה : אעפ"י

חדושי הרד"ל

כתב ותיקן כל המשמרות הכתובים בד"ה שם · אבל (בתענית כ"ז) ובירושלמי שם חולק ע"ז ע"ש : ט לפני המלך זה ממ"ה הקב"ה · מפני שכתוב כאן המלך סתם · ולהלן שם במשמרות הלוים כתיב לפני דוד המלך · לכן דרש ליה על ממ"ה : י וצדוק זה אהרן הכהן · אפשר דרש שהצדיק הדין עליו כמ"ש וידום אהרן : יא אף לוי היה שמו · ר"ל ז"ש הסופר מן הלוי לשון יחיד ולא מן הלוים כמ"ש בכ"מ · דדרשי' ליה על לוי יחידי שמו כן : (יב) י"ח כו' ה' לצורך עצמו · נראה שזהו פרטן · א' גלית (שמואל א' י"ז) · ב' מאתים ערלות (שם יח) · ג' ויצא דוד וילחם בפלשתים (שם יט) · ד' קעילה (שם כג) · ה' גשור גזרי ועמלקי (שם כז) · ו' צקלג (שם ל) · ז' בעל פרצים (שמואל ב' ה') · ח' עמק רפאים (שם) · ט' מתג האמה (שם ח) · י' מואב (שם ח) · י"א הדדעזר (שם) · י"ב ארם דמשק (שם) · י"ג ארם בגי מלח (שהיא מלחמה אחרת והוא אדום כמ"ש בתהלים) · י"ד בני עמון (שם · וי"א וי"ב) : ועוד ארבעה כן ילחמת ד' בני הרפה (שם כ"א) שנאמר בכ"א מכן ותהי עוד מלחמה (וכפשטי' שהן מלחמות אחרות ערד"ק · ולדרשת חז"ל דויך אלחנן את גלית הגת הוא גלית הפלשתי · אפיק חדא ועייל חדא במקומה הא דכתיב (שמואל א' י"ח) ויצאו שרי פלשתים וגו' שכל דוד מכל עבדי שאול) הרי י"ח מלחמות · וחמשה שלצורך עצמו שבהן נראה שהן · א' מאתים ערלות שהיה להתחתן במלך · ב' גשורי גזרי עמלקי שהיו לצורך עצמו לשלול מהם שלל להחיות נפשו ונפש העם אשר עמו · ג' ציקלג · שעל שהיה מתגרה תחלה בעמלק לצורך עצמו הוא שפשט עמלק בצקלג (ויעוד נראה שמלחמה זו באה לעונש דוד על שאמר לאכיש שיתחבר עמו להלחם בישראל וכ"מ אח"כ בתועליות הרלב"ג שם) · ד' מלחמת בני עמון · דוד הסבה בעצמו על שעבר על ד"ת ושלא לדרוש שלומם כמ"ש ז"ל שם · ה' מלחמת יושבי בנוב מילדי הרפה שכתוב שם ויאמר להכות את דוד אמרו (בסנהדרין צה) שבשביל דוד היתה ע"ש (ואי בעית לאפיקי חד מיניה ולתוספה לצורך ישראל · עייל במקומה מלחמת גלית הפלשתי שמשמעות פשט הלשון שהיה שואל דוד מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי וגו' שבשביל זה הוא שעלה ברצונו תחלה להלחם בו · לכן חשובה לצורך עצמו) : (יג) ר"ע ואית דמתני לה בשם ר"ש בן עזאי כצ"ל · וכן שנוים באדר"נ ס"פ כ"ה משמיה דבי עזאי : (יד) וכן הלל אומר כו' · שמ"ר פמ"ה :

פירוש מהרז"ו

כמ"ש שמ"ר פ"א סי' י"ג ג"כ על יוכבד שנקראת שפרה שהעמידה ישראל וכו' ע"ש · והנה שם יהודים לא נזכר בתו"כ רק באסתר עזרא נחמיה ובת"א אלהי העברים תרגם אלהא דיהודאי וכן העבריות יהודיתא · ובילקוט כאן הגירסא שהעמידה הודיא בעולם ופי' ג"כ על שהעמידה ישראל שהם מהוללים וכמ"ש בלאה באמרה הפעם אודה את ה' ע"כ קראה את שמו יהודה : שהוריד את התורה · כמ"ש עיר גבורים עלה חכם ויורד עוז מבטחה : שהוריד את השכינה · כמ"ש בסדר יתרו כי ביום השלישי ירד ה' על הר סיני · וכמ"ש ב"ר פ' י"ט סי' ז' עמד משה והורידה מלמעלה למטה : שחבר את הבנים · וזהו חבר אבי שחבר לאב וזהו ע"פ מדה ט' · גם דורש שתיבת אבי שייך למטה כי אבי הוא סמוך : הפורענות · יתכן שמרומז במ"ש שוכו בשי"ן שמאלית כאלו הוא בשי"ן ימנית מלשון וישוכו המים וחמת המלך שככה שהעביר הפורענות ושככה חמתו : שסוכן ברוה"ק · כמ"ש מגילה פרק א' יסכה זו שרה שסוכה ברוה"ק וכן הוא בס"ע פרק כ"א ומשה היה אב לכל הנביאים כמ"ש סוף בהעלותך לא כן עבדי משה וגו' : נביא סכיא · כמ"ש ש"א ט' י"ב כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה : הבנים מקוין · וזהו יקותיאל אבי כנ"ל אצל חבר : ויזר ע"פ המים · וס"ד וישק את בני ישראל שעי"ז נתברר מי שחטא שעגל ועי"ז הזניחם מחטא העגל : יו"ד שמות וכו' · וצ"ע למה אינו חושב בן נתנאל וכן הסופר וכן אביתר : כי טוביה · עי' שמ"ר פ' א' סי' כ' שזהו דעת ר' ישעיה אך דעת ר"י על שהגון לנביאות ועי' בפירושי שם ובסוטה שם דף י"ב דעת ר' יהודה וצ"ע כאן : אף שמעיה וכו' ויכתבם שמעי' · פירוש מאמר זה בנוי על יסודי התורה שעל כתוב להבין דברי חכמים וחידותם · ע"פ המבואר בברייתא דל"ב מדות מדה י"ז וז"ל כיוצא בו ומשפחות בני קהת ומשפחות בני הגרשוני ומשפחות בני מררי וכו' אבל לא מצינו שצוה הקב"ה את בניו להיות כ"ד משמרות והיכן שמענו אלה פקודתם לעבודתם לבא לבית ה' כמשפטם ביד אהרן אביהם כאשר צוה ה' אלהי ישראל מלמד שמצוה זו מימי משה ואהרן הרי מפורש שמצוה זו של כ"ד משמרות כהונה היה ביד משה ואהרן והנה בד"ה כ"ד מפסוק ה' ו' שמדבר שם מתיקון המשמרות כתוב שם ויחלקם בגורלות וגו' ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר וגו' עד פסוק י"ט אלה פקודתם וגו' והפסוקים מכחישים תחילה תלה בדוד ושמעיה הסופר והשרים ואח"כ אמר ביד אהרן ולא כתב שהמצוה היה ע"פ משה רק ביד אהרן · ועוד הלא כתיב בשמואל ב' י"ז ושרי' סופר ובשמואל ב' כ' כ"ה ושיא סופר וכאן כתיב שמעיה בן נתנאל הסופר הלוי משמע הסופר הידוע ולא נזכר בשם זה בכל התנ"ך ועוד דקדוקים שלא רציתי להאריך כאן ע"כ דרשו להכריע מדה ממעל שמ"ש ויכתבם שמעיה הכוונה באמת על משה שהוא סופרן של ישראל הידוע ובראש הענין הודיע שמשה כתב המצוה ובסוף כתב שהיתה המצוה ממשה ביד אהרן הסידור שהוא אביהם ושרם ובזה הכריע הכחשת הפסוקים הנ"ל ומקצת דברים אלו כתבתי בספרי מדרש תנאים במדה הנ"ל ומה שקצרתי כאן הארכתי שם וכן בהיפך : מכל השמות שנקראו · שמ"ר פרשה א' סי' כ"ו ע"ש עוד : ד בדבור ובחזון · עי' ב"ר פ' מ"ד סי' ו' שיש עשרה לשונות של נבואה ושתים אלו קשים מהכל ובהם דיבר באברהם : שהקב"ה הורג · פי' של הורג הוא ששר אלם ופלמס · ולכן יכול אברהם לרדפם ולהחרימם · ועי' ב"ר פ' מ"ג סי' ג' : מדבר בדוד · מ"ש סוף פ' כ"ו : י"ג מלחמות וכו' · א' ש"א י"ז מלחמת גלית הפלשתי ב' שם י"ח כ"ז ויך בפלשתים מאתים איש וזה לצורך עצמו ג' שם פסוק ל' ויצאו שרי פלשתים ויהי מדי צאתם שכל דוד מכל עבדי שאול · ד' ש"א י"ט פסוק ח' · ותוסף המלחמה להיות ויצא דוד ולחם בפלשתים · ה' שם כ"ג פסוק ה' וילך דוד ואנשיו קעילה ו' שם כ"ז פסוק ח' ויפשטו אל הגשורי והגרזי ז' שם למ"ד מלחמת צקלג שתים אלו לצורך עצמו ח' ש"ב ה' ו' וילכוד את מצודת ציון ט' שם ה' כ' ויבא דוד בבעל פרצים יו"ד שם פסוק כ"ה ויך את פלשתים מגבע עד בואך גזר ויתכן דגם שתים אלו לצורך עצמו כמ"ש לבקש את דוד אותו לבדו י"א ש"ב ח' א' ויך את פלשתים י"ב שם פסוק ב' ויך את מואב י"ג שם פסוק ג' ויך את הדדעזר י"ד שם ויך דוד בארם ט"ו שם פסוק י"ד וישם באדום נציבים וגו' ט"ז ש"ב י"א פסוק י"ח ויהרוג דוד מארם וגו' י"ז ש"ב י"ב פסוק כ"ט וילחם ברבה וילכדה י"ח ש"ב כ"א ט"ו וישבו בנוב · והחמשה של צורך עצמו א' מלחמה מאתים ערלות ב' מלחמות הגשורי והגרזי ג' מלחמה צקלג ד' מלחמה בעל פרצים ה' מלחמה רפאי הבכאים : דאמר ר"ת · לעיל סוף סי' א' : ה כי טוב אמר לך · בא לדרוש פסוק ויקרא אל משה כמ"ש בסוף הסי' ולא עלה עד שקרא לו : עלה עלה · להורות שלא יעלה בפעם אחד אל מקומו אלא יעלה מעט שיאמרו לו עוד הפעם עלה ונכלל בזה כשיתחיל לעלות יעלה ויעלה וכן כשיצטרך לירד

מתנות כהונה

יהודים וכו' · כי היתה המילדת במצרים ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ותחיין את הילדים וכל הכופר בע"ז נקרא יהודי כדאיתא פ"ק דמגילה : וירד · פי' מלך ומושל : גודרין · פרצתן של ישראל ועושין גדר לתורה ולמצות : חבר · שהעביר פי' קרי ביה הבר בה"א בחילוף אחה"ע והוא כמו העביר שאין הברת העי"ן נכרת כ"כ : שסוכים · צופין ומסתכלין · סכיא לשון סוכו דלעיל : זה הציל את הצאן · אצל המרגלים דכתיב ויהס כלב וגו' ודרש מרד לשון הצלה והפרשה מל' חז"ל אין רודין את הפת שפי' מורידין ומפרישין : שהיה סופרן של ישראל · שנאמר כי שם חלקת מחוקק ספון ומדבר במשה : בן אביתר · זה משה בטעם הכתוב אחיו של אותו המלך הנקרא בן אביתר וזה משה שהיה מלכן של ישראל שנאמר ויהי בישורון מלך ועל ידו ויתר הקב"ה על מעשה עגל · ודרש אביתר כמו ויתר בחילוף ב' בוי"ו כמשפט אותיות בומ"ף או אביתר נוטריקון אב יתר כלומר הקב"ה ויתר על ידו מעשה עגל וכל אלו שמות דכתיב אצלם בן לא קחשיב שם בפני עצמו : רודף · הרוגים דכתיב ברישא ויכם והדר וירדפם : שנדבר · עמו בחזון ע"י נתן הנביא : פה אל פה אדבר בו וגו' · במראה דהיינו בחזון : השני · היה שונה כמו מתני לה *) : ממקומך · ממקום שהיה ראוי לך לפי מעלתך : ואל תעלה מתחלה אל תעלה ליסב

*) נראה דהיתה גרסתו ר"ע הסני כו' במקום מתני

ידי משה

ד"א חבר כו' · משום שחבר את הבנים לאביהם שבשמים לכן העביר הפורעניות · ושני הפירושים אחד הוא ולא צריך לד"א : וזו מרדה כו' · שאביה גזר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו והיא הצילה למשה : זה הציל כו' · לאן זו ישראל ורועה זה משה : עלה עלה כו' · בכפיל לאמר עלה עלה בשביל

יפה תואר

כמה שמות ואינם אלא אחד כענין ירד ואביגדור וכל שני דמזכיר הכא ועוד רבים : אלא · לשון מלוכה ומשם איקרי מלך כדכתיב ויהי בישורון מלך : ד"א חבר · פי' שמעכב את הפורענות וכמו חובר חבר שמעכב פורענות הנחשים ע"י לחישתו : וזו מרדה בעצת אביה · שצוה לאבד ילדי העברים והיא הצילה את משה : זה הציל את וכו' · ע"י שמרד בעצת מרגלים הציל את ישראל וזו הצילה את הרועה למשה : אלא מלמד וכו' · ולכן כתיב ויכם לפני וירדפם משום דהכאה היתה בידי ה' לכן מקדימם : י"ג לצרכיהן וכו' · חמש לצורך עצמו · א' מה שהכה לפלשתים והביא ערלותיהן להתחתן במלך · ב' מה שהכה העמלקי שלכדו את צקלג ולקחו נשיו ובניו : ג' מה שלכד את מצודת ציון שאמרו לא יבא דוד הנה · ד' מה שהכה בפלשתים בבעל פרצים שנתקבצו לבקש את דוד · והה' מלחמת אבשלום : שם

היא השפלתי מה טעם (תהלים קיג) המגביהי לשבת המשפילי לראות · אתה מוצא בשעה שנגלה הקב"ה למשה מתוך הסנה היה מסתיר פניו ממנו שנאמר (שמות ג) ויסתר משה פניו וגו' א"ל הקב"ה (שם) לכה ואשלחך אל פרעה וגו' א"ר אלעזר (טו) ה"א בסוף תיבותא לומר שאם אין אתה גואלם אין אחר גואלם · בים עמד לו מן הצד אמר לו הקדוש ברוך הוא (שם יד) ואתה הרם את מטך ובקעהו לומר שאם אין אתה בוקעו אין אחר בוקעו· בסיני עמד לו מן הצד אמר לו (שם כד) עלה אל ה' לומר שאם אין אתה עולה אין אחר עולה · באהל מועד עמד לו מן הצד א"ל הקב"ה עד מתי את משפיל עצמך אין השעה מצפה אלא לך תדע לך שהוא כן שמכולן לא קרא הדיבור אלא למשה ויקרא אל משה · ו רבי תנחומא פתח (משלי כ) יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי· דעת בנוהג שבעולם אדם יש לו זהב וכסף אבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שבעולם וטובה ודעת אין בו מה קנייה יש לו (טז) מתלא אמר דעה קנית א מה חסרת· דעה חסרת מה קנית· יש זהב· הכל הביאו נדבתן למשכן זהב הה"ד (שמות כה) וזאת התרומה וגו'· ורב פנינים זו נדבתן של נשיאים דכתיב (שם לה) והנשיאים הביאו וגו' וכלי יקר שפתי דעת · לפי שהיתה נפשו של משה עגומה עליו ואמר הכל הביאו נדבתן למשכן ואני לא הבאתי א"ל הקב"ה חייך (יז) שדיבורך חביב עלי יותר מן הכל שמכולן לא קרא הדיבור אלא למשה ויקרא אל משה · ז ד"א ויקרא אל משה מה כתיב למעלה מהענין פ' משכן כאשר צוה ה' את משה משל למלך שצוה את עבדו וא"ל בנה לי פלטין על כל דבר ודבר שהיה בונה היה כותב עליו שמו של מלך והיה בונה כתלים וכותב עליהן שמו של מלך · היה מעמיד עמודים וכותב עליהן שמו של מלך · היה מקרה בקורות והיה כותב עליהן שמו של מלך · לימים נכנס המלך לתוך פלטין על כל דבר ודבר שהיה מביט היה מוצא שמו כתוב עליו · אמר כל הכבוד הזה עשה לי עבדי ואני מבפנים והוא מבחוץ קראו לו שיכנס לפני ולפנים · כך בשעה שאמר לו הקב"ה למשה עשה לי משכן על כל דבר ודבר שהיה עושה היה כותב עליו כאשר צוה ה' את משה · אמר הקב"ה כל הכבוד הזה עשה לי משה ואני מבפנים והוא מבחוץ קראו לו שיכנס לפני ולפנים לכך נאמר ויקרא אל משה: ח (יח) א"ר שמואל בר נחמן בשם רבי נתן שמונה עשר צוויים ג כתוב בפרשת משכן כנגד י"ח חוליות שבשדרה וכנגדן קבעו חכמים י"ח ברכות שבתפלה כנגד י"ח הזכרות שבקריאת שמע וכנגד י"ח הזכרות (תהלים כט) שבהבו לה' בני אלים · א"ר חייא בר אבא לבד (שמות לח) מואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן ועד סוף סיפרא משל למלך שנכנס במדינה ועמו דוכסים ואופרכין ואסטרטליטין ואין העם יודעין איזה מהם חביב מכולן אלא מי שהמלך הופך פניו ומדבר עמו הוא חביב מכולן כך (שמות כד) ואל משה אמר עלה אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים · ואין אנו יודעים איזה מהן חביב מכולן אלא מי שהקב"ה קורא אותו ומדבר עמו לכך נאמר ויקרא אל משה· משל למלך שנכנס למדינה עם מי מדבר תחלה לא עם (יט) אגרונימון של מדינה למה שהוא עסק בחייה של מדינה כך משה עסוק בטרחות של ישראל אמר להן זו חיה תאכלו וזו לא תאכלו (ויקרא יא) את זה תאכלו מכל אשר במים וגו' (שם) ואת אלה תשקצו מן העוף אלה תשקצו ואלה לא תשקצו (שם) זה לכם הטמא זה טמא וזה אינו טמא לכך נאמר ויקרא אל משה: ט ויקרא אל משה · ולאדם לא קרא והלא כבר נאמר (בראשית ג) ויקרא ה' אלהים אל האדם · אלא אין גנאי למלך לדבר עם אריסו · וידבר ה' אליו ועם נח לא דבר והלא כבר נאמר (בראשית ח) וידבר אלהים אל נח אלא אין גנאי למלך לדבר עם נקדודו · ויקרא אל משה ולאברהם לא קרא (שם כב) ויקרא מלאך ה' אל אברהם · אלא אין גנאי למלך לדבר עם פונדקי שלו · ויקרא אל משה · ולא כאברהם באברהם כתיב ויקרא מלאך ה' אל אברהם המלאך קורא והדבור מדבר (כ) ברם הכא אמר ר' אבין אמר הקב"ה אני הוא הקורא ואני המדבר שנאמר (ישעיה מח) אני אני דברתי אף קראתיו הביאותיו והצליח

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות · תד"א פ"ו · תנחומא ויקרא · ילקוט משלי כ' · ב תנחומא ויקרא · ילקוט תהלים תש"ט

חדושי הרד"ל

(טו) ס' בסוף תיבותא עמ"כ · ועמ"ש בס"ד בהגהותי לשמ"ר פ"ג בזה : (טז) מתלא אמר דעת קנית כו' · קה"ר פ"ז פי"ט (ונדרים מ"א) : (יז) שדיבורך חביב עלי כו' · דבריו בשפתי דעת להורות לעושי המלאכה · וגם כמ"ש להלן שהיה אומר וכותב על כל דבר שמו של מלך (שהוא היה מיחד השם עליו כפי שנלטווה ביחוד · ובכל זה הוא שהיה ביכלתו של משה לבדו להקים המשכן כמ"ש לעיל ס"פ פקודי) : (יח) א"ר שמואל בר נחמן כו' י"ח צוויים · ירושלמי פ"ד דברכות : (יט) ואגרונימון של מדינה פי' במ"ע ממונה על מכירת מאכל ומשקה שבשוק : (כ) ברם הכא ויקרא אל משה וידבר ה' אליו · א"ר אבין כו' כענין

מתנות כהונה

ליסב למעלה מוטב שתרחק למטה ממקום הראוי לך כדי שיאמרו לך עלה עלה: המגביהי וגו' · ר"ל מי שהוא מגביה עצמו סופו לבא לידי ישיבה ושפלות והמשפיל עצמו יתנשא למעלה באופן שהכל יראוהו בגרס מעלתו (וכ"ה בהדיא בש"ר פ' מ"ה) : ה"א בסוף תיבותא · פי' בסוף התיבה שעל כרחנו נקרא אותו לך בקמץ תחת הכ"ף כלומר השליחות לך הוא מה שאין כן אלו היה כתוב לך שנוכל לקרותו לך כמו לך לך : עמד לו מן הצד · כלומר החביא עצמו שלא ליטול לעצמו את השם כבורח מן הכבוד לומר שאם אין אתה בוקעו כו' ואתה יתירא קדייק : אין אחר בוקעו · ויאבדו ישראל ח"ו : עלה אל ה' · דייק סיפיה דקרא דכתיב אתה ואהרן וגו' אתה יתירא לעיכובא: מתלא אמר · גרסינן המשל אומר בפי הבריות דעה כו' : עגומה · ל' עגמת נפש : לבד מואתו אהליאב משם והלאה הם הי"ח צוויים : דוכסין כו' · מיני שלטונים הם : אגרונימון · פי' חבר העיר ומנהיג שלהם ומצאתי פי' ממונה על המדות והשערים : לדבר עם אריסו · ואדם אריסו היה שהניחו תוך הגן לעבדה ולשמרה וזה אינו חידוש שמדבר עמו : נקדודו· בעל מקנה נקרא כן כד"א ומשע מלך מואב היה נוקד וכן דברי עמוס אשר היה בנוקדים וכן נח הכניס כל מין חיות ובהמות ופרנסן בצווי של הקב"ה : פונדקי שלו · דכתיב ויטע אשל ויקרא שם בשם ה' ואמרו חז"ל אשל בית אכסניא: המלאך קורא כו' בספר שערי אורה בספירת גלה

פירוש מהרז"ו

ירד מטה מטה : המגביהי לשבת · כשאני מגביה עצמי הם משפילים ישיבתי הוי המגביהי לשבת וכשאני משפיל עצמי הם מגביהים אותי שנאמר המשפילי לראות כן הוא בשמ"ר פ' מ"ה סי' ה' ופי' כי המגביה עצמו מרים אצבעות רגליו שיוכל לראות מרחוק ועל כן לשבת משפילים אותי מעמידתי ומושיבים אותי שלא לראות מרחוק וכן המשפילי ויושב שלא לראות מגביהים אותי לראות מרחוק וע"כ כתיב המגביהי המשפילי ביו"ד שפי' ההגבהה שלי וההשפלה שלי ודו"ק: מסתיר פניו · לומר שאינו כדאי לראות ואינו כדאי לשליחות זו כי ברח מן הגדולה וע"כ הגדולה רדף אחריו שאמר לו לכה אתה ולא אחר ועי' שמ"ר פרשה ב' סי' ג' ושם מ"ה סי' ה' באריכות ובתנחומא כאן סי' ג' ביתר ביאור : בסיני וכו' עלה אל ה' · קיצור מופלג יש כאן והכי ל"ל כתיב אתה ואהרן ושבעים מזקני ישראל · וביאר המאמר לקמן פ' ז' סי' ח' באריכות : ו יש זהב · שמ"ש יש זהב אין פירושו שיש זהב בעולם וא"כ גם שפתי דעת יש בעולם אלא פי' ע"פ מדה ט' כאלו כתוב יש אדם שיש לו זהב ורב פנינים אך המה יאבדו · וכלי יקר הקים לעולם הוא שפתי דעת · עי' ילקוט כאן כל הענין ועי' לקמן סי' י"ג · והדרך ע"פ מדה ז' וי"ז זהב כמ"ש וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת : ורב פנינים · דורש תיבת ורב שאצל פנינים על הנשיאים כי תרגום של נשיא רבא שהרב הביא פנינים ע"פ מדה י"ז כמ"ש והנשיאים הביאו את אבני השהם וכמ"ש שמ"ר פ' ל"ג סי' ח' עי' במ"ר פ' י"ב סי' ט"ז : שדיבורך חביב עלי · שלתכלית דבורי עמך נעשה המשכן וכליו וזהו וכלי יקר כלי למעשהו שהוא התכלית שהוא יקר מהכל הוא שפתי דעת דיבור של התורה שדבר הקב"ה למשה : ז למעלה מן הענין · בסדר פקודי עי' לקמן פרשה כ"ט סימן ט"ו : היה כותב עליו · פי' הש"י כותב עליו על משה שעשה בשלימות כרצון הש"ת עד שהעיד הש"ת על כל דבר כאשר צוה ה' כן עשה שגרס לו שיכתוב עליו ה' ולא יתכן לפרש כמו במשל שמשה כתב על המנורה ועל הארון אות אחת שלא נגנזה ואיך יכתוב שקר שלא מינו שגוה שיכתוב כן : לפני ולפנים · ל"ע אם נכנס משה לקדשי קדשים · או להיכל לבד שהוא האוה"מ וכמשל כאן ויקרא וגו' מאה"מ · ועי' במ"ר פרשה י"ד סי' י"ט שלא נכנס אלא להיכל ומ"ש לפנים ולפנים פי' שישמע מה שידבר מקדשי קדשים ע"ש בהדיא : לבד מואתו אהליאב · בסדר פקודי יש י"ט פעמים צוה ה' את משה · הראשון הוא ברים פקודי ובצלאל בן אורי בן חור וגו' · עשה את כל אשר צוה ה' את משה · ואח"כ כתוב ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן ול"ע למה הזכיר פסוק זה שבו אתם הענין והפרשה ולא כתוב בו כלל כאשר צוה ה' וגו' כ"א בפרשה הגדולה הסמוכה·אך נראה כוונתו שחושב י"ח פעמים מה שכתוב כאשר צוה ה' את משה וברים פקודי בפסוק ובצלאל כתיב עשה את אשר צוה ה' את משה ואח"כ מתחיל ואתו אהליאב עד סוף פקודי של פרשת הכיור יש י"ח פעמים כאשר צוה ה' את משה שכל הי"ח באים להורות שעשו בשלימות כל מעשה כאשר צוה ה' אך מ"ש בפסוק ובצלאל וגו' עשה את כל אשר צוה ה' יש בו כונה אחרת וכמ"ש ב"ר פרשה א' סי' י"ד אפילו דברים שלא שמע מפי רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני וא"כ כולל גם המצות שאינם שייכים למעשה המשכן והוא פסוק כללי שאינו על מעשה פרטי ע"כ אינו בחשבון הי"ח פעמים שהם על מעשים פרטים · ועי' מאמר זה בירושלמי ברכות פרק ד' הלכה ג' רמזתי עליו בב"ר פרשה ס"ט סי' ד' · ועי' ביתר ביאור בתנחומא ריש ויקרא ולפי מ"ש בגמ' דילן בברכות דף כ"ח שבכל מקום שרמז על י"ח ברכות מצאו ג"כ רמז על י"ט גם כאן יש רמז על ברכה י"ט בפסוק ובצלאל הנ"ל על שהתפלה במקום הקרבנות והמשכן הוא מקום הקרבנות ג"כ ע"כ מרומז כאן מספר הברכות וכן מצאתי בספר שנות אליהו מהגאון זללה"ה מווילנא על המשנה ברכות פרק ד' משנה ג' שמביא הירושלמי ואמר הטעם שלא חשב פסוק ובצלאל על שהוא הכלל על כל עניני המשכן עי' ותראה חדושים נפלאים על המשנה הנ"ל : ח הופך פניו · פי' שהופך פניו מכל עסקיו ומתעסק בזה לבד למי שמדבר עמו דרך חיבה וכן בנמשל שכתוב אצל משה ויקרא אל משה היינו שייחד אותו מכל ישראל · וידבר ה' אליו שייחד עצמו אליו כנ"ל · הנה פסוק זה ואל משה אמר וגו' פסוק של סוף פ' משפטים היה קודם מתן תורה כמ"ש מכילתא יתרו הובא ברש"י במקומו ושם לא כתב ויקרא אל משה וכאן שכתב ויקרא אל משה לא כתב שיבא אהרן וזקני ישראל א"כ הדברים רחוקים ומה זה דורש ומדמה · אך הענין דשם כתוב ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר וגו' שלא עלה עד שקרא אותו ואז קיים מ"ש שם ונגש משה לבדו אל ה' וכאן שכתיב ג"כ ויקרא אל משה דורש שהיה ג"כ באופן זה היינו ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל עד וירא כבוד ה' אל כל העם היינו שנכנס למשכן וכולם עמדו שם ומשה עמהם ואז ויקרא אל משה שמקום פרשת ויקרא אחר פרשת ויהי ביום השמיני ואז דיבר עמו מאוה"מ ולא קודם לכן וזהו מ"ש משל למלך שנכנס למדינה ובנמשל הוא באוה"מ ודוק בדברים האמיתים האלו : ט כך משה עסוק בטרחות · במורח חיותם ומזונותם הוריד להם המן הגיז להם השליו והבאר וכמו במשל שהשר שעוסק תמיד להעמיד מזון לבני המדינה ע"פ המלך וכשנכנס המלך למדינה מדבר עם השר אופנים להיטיב מעמד בני המדינה בפרנסתם וכן בנמשל כשנכנס לאוה"מ דיבר עם משה שעוסק כבר במזונותם להיטיב עוד להם בפרשת שמיני על מחייתם בחיות ועופות שהרי פרשת חיה ועוף נאמר לאלעזר ואיתמר לשכר על ששתקו ביום השמיני במיתת נדב ואביהוא וקבלו בשמחה ועל שקבלו תוכחת משה וכמ"ש לקמן פרשה י"ג סי' א' ולכך קרא למשה שכל עילוי גדולת משה הכל בעבור ישראל כמ"ש ריש מכילתא וריש א"כ פרק ב' וכמ"ש שמ"ר פרשה מ"ב סי' ב' באריכות : י עם הפונדקי שלו · עי' מ"כ גם נכלל בזה שהיה בעצמו פונדקי של הקב"ה שלא היה אז להקב"ה מקום להשרות שכינתו כי אם בבית אברהם · ועי' השלמה הדברים שמ"ר פרשה למ"ד סי' ע' ובשי"ר סוף פסוק ישקני ההפרש הגדול בין הדיבור של אדם ונח ואברהם ובין הדיבור שהיה למשה לצורך כל ישראל והתורה והמצות כולם : אני אני דברתי · והיכן היה כן ופירש בפסוק הסמוך קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי היינו בסיני שלא היה בסתר כ"א בגלוי לכל העולם כמ"ש במכילתא ואז קרא ודבר עם משה בעצמו כו' ומ"ש ב' פעמים אני כאלו מפורש אני קראתיו אף אני דברתי ע"פ מדה ל"ח שתחלה קוראים ואח"כ מדברים וזהו שכוון המדרש במ"ש אמר הקב"ה

יפה תואר

מה טעם וכו' · מפני לשנא משמע דדריש קרא מרישיה לסיפיה ומסיפי' לרישי' דה"ק המגביהי שבת המשפילי והמשפילי שבת המגביהי ע"כ ויש לפרש כי דריש את המקרא המגביהי לשבת בזה במה שמשפיל לראות בשמים ובארץ · ומזה נראה כי השפלתו הוא הגבהתו : בים עמד לו וכו' · אע"ג דבכר נעשו נסים רבים ע"י משה ולא עמד מן הצד · וגם איך חשב משה שיש בישראל איש אחר טוב ממנו אבל כאשר לא הוכה היאור על ידי משה מפני שאמר אותו כדלעיל ס"ב פ"ט · ככה חשב משה כי הים לא יבקע על ידו : ואני לא הבאתי · והטעם שמשה לא הביא כי בראשונה חפץ להשתתף עם הנשיאים שאמרו לשלים מה שיחסר מהצבור · וכאשר השלימו הצבור הכל לא מצאו הנשיאים להביא רק אבני שהם ומלואים ומשה לא היו לו אבני שהם ומילואים : לפני ולפנים · דמדכתיב ויקרא ה' וידבר משמע שקראו למקום שהיה מדבר עמו משם דהיינו מעל הכפורת : כנגד י"ח וכו' · ובא בזה לרמז שראוי להשתדל בכל עוז במצות ה' ובכל חלקי אבריו · ולכן היו הלוויין כמנין חוליות שבשדרה : א"ל זו חיה תאכלו וכו' · ומכיון דהוה צריך לדעת מיני מאכלם ה"ל כממונה בחיי המדינה שמתעסק במזונותיהן : ואלה לא תשקצו · ואע"פ שלא נזכרו בשרצים ובעופות אלא הטמאים ולא את הטהורים אשר לא תשקצו · דייק מדכתיב אלה תשקצו שהראה ה' למשה גם הטהורים וא"כ היתה טרחתו מרובה : עם פונדקי · פי' שם' שהיה רגיל להשרות שכינתו באהל אברהם אבל משה עד עכשיו לא שרתה שכינה באהלו אלא בסנה

ידי משה

בשביל ב' וג' מעלות שאמר לפני זה : ויקרא אל משה · ולא כאברהם זה הוא דרש אחר ולא נמשך על שלפניו

והצליח דרכו : י מאהל מועד · א"ר אלעזר אע"פ שנתנה תורה סייג לישראל מסיני לא נענשו עליה עד שנשנית באוה"מ · משל לדיוטגמא שהיא כתובה ומחותמת ונכנסה למדינה אין בני המדינה נענשים עליה עד שתתפרש להן בדימוסי' של מדינה · כך (ג) אף על פי שנתנה תורה לישראל מסיני לא נענשו עליה עד שנשנית להם באהל מועד · הה"ד (שיר ג) עד שהביאתיו אל בית אמי וגו' · אל בית אמי זה סיני · אל חדר הורתי זה אהל מועד שמשם נצטוו ישראל בהוראה: יא אריב"ל אילו היו או"ה יודעים מה אה"מ יפה להן א היו מקיפין אותו אהליות וקסטריות את מוצא שעד שלא הוקם המשכן היו או"ה שומעים קול הדיבור (ב) ונתרזים מתוך פנוקטיהון הה"ד (דברים ה) כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים וגו' · א"ר סימון דו פרצופין היה הדיבור יוצא חיים לישראל וסם המות לאו"ה הה"ד (שם ד) כאשר שמעת אתה ויחי · את שמעת וחיית ואומות העולם שומעים (כא) ומתים · (כב) תני רבי חייא מאהל מועד · מלמד שהיה הקול נפסק ב ולא היה יוצא חוץ לאהל מועד: יב א"ר יצחק ג עד שלא הוקם המשכן (כג) היתה נבואה מצויה באומות העולם משהוקם המשכן נסתלקה מביניהם שנאמר (שיר ג) אחזתיו ולא ארפנו · אמרו לו הרי בלעם מתנבא אמר להן לטובתן של ישראל נתנבא (במדבר כג) מי מנה עפר יעקב (שם) לא הביט און ביעקב (שם) כי לא נחש ביעקב (שם כד) מה טובו אוהליך יעקב (שם כד) דרך כוכב מיעקב · (שם) וירד מיעקב · יג (כד) מה בין נביאי ישראל לנביאי או"ה ד ר' חמא בר חנינא ורבי יששכר דכפר מנדי רבי חמא בר חנינא אמר אין הקב"ה נגלה על או"ה אלא בחצי דיבור כמה דתימר (שם כג) ויקר אלהים אל בלעם אבל נביאי ישראל בדבור שלם שנאמר ויקרא אל משה · ור' יששכר דכפר מנדי אמר כך יהא שכרן אין לשון ויקר אלא לשון טומאה כמה דתימר (דברים כג) אשר לא יהיה טהור מקרה לילה אבל נביאי ישראל בלשון קדושה בלשון טהרה בלשון ברור בלשון שמלאכי השרת מקלסין בו להקב"ה כמה דתימר (ישעיה ו) וקרא זה אל זה ואמר · א"ר אלעאי בר מנחם כתיב (משלי טו) רחוק ה' מרשעים וכתיב (שם) ותפלת צדיקים ישמע · רחוק ה' מרשעים אלו נביאי אומות העולם · ותפלת צדיקים ישמע אלו נביאי ישראל · אתה מוצא שאין הקב"ה נגלה על האומות העולם אלא (כה) כאדם שבא מארץ רחוקה כמה דתימר (ישעיה לט) מארץ רחוקה באו אלי אבל נביאי ישראל מיד וירא ויקרא · א"ר יוסי אין הקב"ה נגלה על אומות העולם אלא בלילה בשעה שדרך בני אדם פרושים זה מזה דכתיב (איוב ד) בשעיפים מחזיונות לילה בנפול וגו' (שם) ואלי דבר יגונב וגו' · ר"ח בר פפא ורבנן ר"ח ב"פ אמר משל למלך שהיה הוא ואוהבו בטרקלין וביניהם וילון כשהיה מדבר עם אוהבו מקפל את הוילון עד שרואהו פנים אל פנים ומדבר עמו אבל לאחרים אינו עושה כן אלא מדבר עמהם ומחיצת הוילון פרוסה ואינן רואין אותו ורבנן אמרי משל למלך שהיה לו אשה ופלגש כשהוא הולך אצל אשתו הולך בפרהסיא וכשהוא הולך אצל פלגשו הולך במטמונים כך אין הקב"ה נגלה על אומות העולם אלא בלילה שנאמר (בראשית ך) ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה (שם לא) ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה (במדבר כב) ויבא אלהים אל בלעם לילה · אבל נביאי ישראל ביום שנאמר (בראשית יח) והוא יושב פתח האהל כחום היום (שמות ו) ויהי ביום דבר יי אל משה (במדבר ג) ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה וגו' : יד (כו) מה בין משה לכל הנביאים רבי יהודה ב"ר אלעאי ורבנן · ר"י אומר מתוך תשע איספקלריות היו הנביאים רואים הה"ד (יחזקאל מג) וכמראה המראה אשר ראיתי וגו' ומשה ראה מתוך איספקלריא אחת שנאמר (במדבר יב) ומראה ולא בחידות רבנן אמרין כל הנביאים ראו מתוך איספקלריא מלוכלכת הה"ד (הושע יב) ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה' ומשה ראה מתוך איספקלריא מצוחצחת הה"ד (במדבר יב) ותמונת ה' יביט · רבי פנחס בשם ר' הושעיא אמר משל למלך שנגלה על בן ביתו באיקונין שלו לפי שבעוה"ז שכינה נגלית על היחידים אבל לע"ל (ישעיה י) ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר : טו ד"א ויקרא אל משה וידבר ה' מיכן אמרו כל ת"ח (כז) שאין בו דעת נבלה טובה הימנו תדע לך שכן צא ולמד ממשה אבי החכמה אבי הנביאים שהוציא ישראל ממצרים ועל ידו נעשו כמה נסים במצרים ונוראות על ים סוף ועלה לשמי מרום והוריד תורה מן השמים ונתעסק במלאכת המשכן ולא נכנס לפני ולפנים עד שקרא לו שנאמר (ויקרא א) ויקרא אל משה וידבר להלן הוא אומר (שמות ג) וירא ה' כי סר לראות וגו' · בסנה הפסיק אליו בין קריאה לדיבור · באהל מועד אין כאן

מסורת המדרש א תנחומא תרומה · שיר רבה פ"ב סי' יא · ב רבה סוף נשא שיר רבה פ"ב · ג ילקוט נ"כ תתקפ"ו · ד ילקוט נ"כ תתנ"ז וסדר ויקא · תד"א זוטא פ"י

חדושי הרש"ש

(ג) אע"פ שנתנה תורה לישראל מסיני לא נענשו עליה עד שנשנית בא"מ · והא דאמרינן (יומא ס"ו ב') זבח וקטר בסייף כו' היינו משום דאף ב"נ נצטוו על עבודת כוכבים וכל מיתתן היתה בסייף כדפירש"י שם:

חדושי הרד"ל

כענין שנאמר אני אני כו' כצ"ל · שר"מ ברלין (וע"ל פי' שישעיה קבל נבואתו כמשה מפי הקב"ה לכן למדין ממנו למשה) : (כ) ונתרזים מתוך כו' · עמ"כ והוא מרפיון מעיים מפני התלהלה כהאית (דמגילה ע"ו) על ותתחלחל (וכן כאן כתיב קול ה' יחולל כו' שנדרש על שעת מ"ת · וכתיב בשישים בכל

ובהיכלו כלו אומר כבוד · כשנקבע הדבור במקומו בהיכלו (במשכן ובמקדש עי' תנחומא שם) אז היה האומר כבוד כלו שכל מלכי עובדי כוכבים שכנו בכבוד ולא הזיק להם הדבור עוד כדלהלן) : (כא) מתים · אבל משהוקם אוהל מועד תני ר"ח כו' כצ"ל : (כב) תני ר' חייא כו' · בתו"כ כאן · וכן ברוב המקומות שמובא בויקרא רבה תני ר"ח הוא בת"כ · ומכאן שר"ח סדר תו"כ · וכן סדר ומסר לרב כל כללי דאורייתא · וכן סדר עולם רבא סדר ר"ח אליביה דר' יוסי כמ"ש בס"ד בהגהות ריש סס"ר : (כג) היתה הנבואה מצויה כו' · לכן היו מרגישין בקול הדבור ומתחלחלין ממנו · ומשהוקם המשכן לא היתה מצויה עוד · לכן לא הרגישו עוד : (כד) מה בין נביאי כו' · ב"ר פע"ד : (כה) כאדם שבא מארץ רחוקה · ר"ל שלכן כתיב בהם בלבן ואבימלך ובלעם לשון ויבא אל כו' · שאין זה מקומו הראוי לו ובא ממרחק אליהם · ובחנב דחק סיד"מ : (כו) מה בין משה כו' · עיין (יבמות מ"ט) ובחידושי הרמב"ן שם : (כז) שאין בו דעת · פירוש דרך ארץ וענוה שלא יתגאה בחכמתו וקרבתו לפני המקום · וכדרשת האדר"ן שהביא המ"כ לזה מאם נבלת בהתנשא · ועיין תדא"ר פ"ו שמשם הועתק מאמר זה לכאן :

פירוש מהרז"ו

אני הוא הקורא ואני המדבר · גם כוון הפסוק לפי סידורו אף קראתיו כמ"ש המדבר שאל אברהם קרא המלאך אך במשה אף קראתיו בעצמו כו' וכן במשכן כשדבר עמו בסתר היה ג"כ באופן זה · עי' במ"ר פרשה א' סי' ג' וש"כ: א"ר אלעזר וכו' · עי' שי"ר סוף פסוק כתפוח דף י"ד ב' ובפסוק כמעט שעברתי דף י"ט א' ובפסוק אנהגך אביאך דף ל"ז א' ושם ליתא תיבת סייג ובילקוט כאן גרים ליה וכאן יתפרש בדוחק על שבתורה נגדרו ישראל ונתייסגו בסייגים וגדרים : בדימוסיא של מדינה · פי' במ"ע כלל העם ע"ש עי' ב"ר סוף פרשה פ"ד : בית אמי זה סיני · כמ"ש בשי"ר פסוק אנהגך דף ל"ז הג"ל אמר ר' ברכי' למה קורין לסיני בית אמי שמשם נעשו ישראל כתינוק בן יומו שנולדו מחדש כתינוק שצריך לאמו כך היו עם השכינה : יא אהליות וקסטריות· אהליות פי' אוהלים מלאים חיל לשמרו · וקסטריות פי' במ"ע מגור למחנה של אנשי מלחמה בלשון יוני עי' במ"ר פרשה א' סי' ג' שיר פסוק כתפוח הנ"ל : ונתרזין כו' · ועי' ב"ר פ' ס"ה סי' י"ט נשפכו מים על שוקיו ומש"ש וזהו שיסד הפייטן טלטל פונקטי נתרזים קורות בתינו ארזים : שהיה הקול נפסק · עי' לעיל סוף סי' א' שרמזתי על התנחומא ועי' במ"ר פרשה י"ד בסי' כ"א והוא בריש ת"כ : משהוקם המשכן · ובס"ע סוף פרק כ"א איתא משנתנה התורה וכו' וכן במשה הוא אומר ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן בעיניך הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך וגו' ומנין שעשה הקב"ה רצונו שנא' הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' באותה שעה פסקה רוה"ק מעובדי כוכבים עכ"ל ושניהם אמת · וכמ"ש כאן מפסוק אחזתיו ולא ארפנו עד שהביאותיו אל בית אמי וגו' וכמ"ש לעיל סי' זה אל בית אמי זה סיני ואל חדר הורתי זה אוה"מ שהיה הכל בשנה אחת כי בששה בסיני נתנה תורה ואח"כ באחד בניסן הוקם המשכן ואז נגמר הסילוק : יב מה בין נביאי ישראל · פל דברי סי' זה בב"ר פ' נ"ב סי' ה' וש"כ ומבואר וע"כ קצרתי כאן : כך יהיה שכרן · שהדיבור האלהי מורה על מתן שכר מה הדיבור בטומאה כך מתן שכרן : וקרא זה אל זה · ואמר קדוש וגו' וזהו הקילום : כאדם שבא מארץ רחוקה · שאין קרבת הדעת ביניהם ורחוקים זה מזה : והוא יושב פתח האהל · וכ"ד וירא אליו ה' : מתוך תשע אספקלריות · עי' במ"כ הרי שראה יחזקאל מתוך תשעה מראות ודורש בנין אב שכן היה כל מראה הנביאים שמ"ש אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע וע"פ מדה י"ז שהמראה היא של פ' מראות : באיקונין שלו · פי' שגם אל משה אמר לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי אלא שהאיקוני היה ברור ומצוחצח ופשוט ולא הפנים עצמו: לפי שבעוה"ז יבא לחתום הדרשה בענין הפרשה: יג נבלה טובה הימנו· בילקוט שם הגירסא בהמה טובה הימנו: ולא נבנס לפני ולפנים· וכן לעיל בסי' ז' עי' מה שכתבתי שם ומ"ש אבי וכו' אבי כמ"ש לעיל סי' ג' ועי' מגילה

מתנת כהונה

נלא פי' בו פי' מיושב על הדעת ועיין שם : סייג · פי' מסוייס ומקויים בלי חיסור ויתור : דיוטגמא · כתב כתוב בו גזרות המלך על בני מדינתו : בדימוסי של מדינה · פירוש בבית מושל ומנהיג העיר (ועיין במדרש חזית ב ג) : הורתי · דרשו לשון הוראה : אהליות · אהלים כמשמעו כדי שיעמוד בחוזק ויהיה לו סמוכים מפה ומפה : וקסטריות · בערוך גרס גוזטראות וכן פירושו כאן · ומצאתי פי' יליעה ולפי הכוונה כולה חד מלתא היא : ונתרזים · פי' הערוך הפילו רעי : פנוקטיהון · היכליהם : דו פרצופין · פי' בשני פנים: ואומות כו' · דאל"כ ויחי למה לי : שהיה הקיל נפסק · עיין פ' נשא : כך יהא שכרן · פי' בתמיה וכי לא יהא מעלתו של נביאי ישראל אלא מעלה אחת מנביאי אומות העולם או ר"ל כך יהא שכרן של נביאי אוה"ע וכי ראויים הם לחצי דבור: כמה דתימר מארץ רחוקה וכאן כתיב רחוק ה' מרשעים : וירא ויקרא שנאמר וירא ה' אל אברהם אע"פ שהיה חולה ועדוד במילתו שאמרו חז"ל בב"מ דהוה אשר ושרי ולא היה מכינעצמו לנבואה באותה שעה מ"מ נגלה עליו הקב"ה כאלו כביכול האהבה דחקה השורה וכן ויקרא אל משה: ויבא אלהים אל בלעם לילה · ואע"ג שנגלה עליו גם ביום כבר פירש"י ז"ל שזה היה לכבוד ישראל: הה"ד וכמראה וגו' · פי' ח' פעמים כתוב ל' ראיה בהאי קרא ומראות תרתי משמע הרי תשעה : באיקונין · פי' במראה פניו בלי מסך מבדיל : מכאן אמרו כל ת"ח שאין בו דעת נבלה טובה הימנו · לכאורה נראה דל"ל נמלה טובה הימנו שהנמלה יש לה דעת יתירה ביתרון הכשר חכמה כש"ה לך אל נמלה עצל (וע"ל פרשת שופטים) · וגירסת הספר י"ל על דרך זה כי מאמר שאין בו שקול דעת ורוח נכון הנה הוא מכחש ועושה פלסתר תורת אלהיו אשר בקרבו אשר היא הבשים ועיקר צורתו האנושית אשר עליה בשם אדם יקרא ובלעדה הוא נשאר על חומרתו חומר ולא אדם כי על כן או"ה אינם קרויים אדם כמאמר חז"ל והרי הוא נשאר יותר גרוע מנבלה אשר היא כגוי סתם לבהמה שמתה או בני אדם הדומים לה וכן כתב רבי אליהו מדקדק בהגהות בשרשים והיא אף כי היא מושלכת כדומן על פני השדה ורוח חיים אין בקרבה הלא אינה חסירה רק מעלה אחת היא רוח חיים שהיה בה בעוד בחיים חיותה וכבר כתבו הקדמונים ז"ל וגם עינינו הרואות לעינים שכל עוד שלורת הכלי יותר דקה וגבוה במעלה באבדונה ובהפרדה נשאר חומר הנושא יותר גרוע ושפל וק"ל אבל באבות דרבי נתן פרק י"א כתב ז"ל א"ר עקיבא כל ת"ח המגביה את עצמו בדברי תורה הוא דומה לנבלה מושלכת בדרך כל עובר ושב מניח ידו על חוטמו ומתרחק ממנה והולך שנאמר אם נבלת בהתנשא עכ"ל : בסנה · הפסיק אליו דלא כתיב ויקרא משה · אלא ויקרא

ידי משה

יפה תואר

שלפניו : פי' אלא כאדם זה אדם הראשון ושבא מארץ רחוקה ; זה תוקים · וכן נגלה לבלעם אשר על שלשה בסנה : אמר ר"א אף על פי · ומה שנענשו המקושש והמקלל שהיו בכ"א לחודש הב' בשנה הראשונה זה היה הוראת שעה : אל בית אמי זה סיני · שהתורה נקראת אם כמו שדרשו רז"ל על הכתוב: כי אם לבינה תקרא · וכן יש אם למקרא · ואל חדר הורתי זה אהל מועד שמשם נצטוו ישראל בהוראה · ודרש הורתי מלשון הוראה : דו פרצופים · מפני שהקול היה נחלק לישראל ולאו"ה לכל אחד כעניינו קאמר דו פרצופין : עד שלא הוקם המשכן · באמת לא מצינו בא"ה נביאים כלל גם לפני הקמת המשכן אבל פירושו כי הנבואה הטבעית היתה אז לכל העולם · וזה השפעת השכל · ואחר הקמת המשכן הדלה מהם גם הנבואה הטבעית · ובלעם אף שהיתה לו נבואה זו הוא בשביל שהתנבא לטובתן של ישראל : כך יהא שכרן כו' · פי' כי נביאי עובדי כוכבים המתנבאים בטומאה יהיה זה שכרן ולא יזכו לראות פני ה' : מה בין משה לכל הנביאים · משום שלפני זה מרבה במעלת נביאי ישראל נגד נביאי או"ה בא עתה להראות כי משה הוא בחיר גם בין נביאי ישראל: מתוך תשע איספקלריות · טעם מספר ט' אפשר מפני שהגלגלים ט' והמה משיגים שה' למעלה מהם או מפני שהשכל ה' ושכל הנביא מתדבק בשכל הפועל ומשיג שה' למעלה מהט' השכלים אשר למעלה משכל הפועל · ומשה מצד היותו דבק בה' הי' עלול ועצמותו באספקלריא שמתוכה ישיג מציאות ה' כפי מה שאפשר בחק ההשגה : מתוך אספקלריא מלוכלכת · הכוונה ע"י תמונע · וזה ע"י כח המדמה ומשה ראה מתוך אספקלריא מצוחצחת מבין שני הכרובים בלי שום השתמשות כח המדמה : אבל לעתיד לבוא כו' · זה בא פה לסיים בנחמה : כל תלמיד חכם שאין בו דעת כו' · דעת הנזכר כאן הוא דרך ארץ ולכן נבלה טובה ממנו אף כי היא מאוסה ומסרחת לפני בני אדם · אבל המתוסר דרך ארץ נבזה הוא ונמאס בעיני בני אדם ומהלל גם את התורה ע"כ · ויש להוסיף עוד לפי ענין המדרש · כי מן הנבלה יש להמלט ללכת רחוק ממנה וזה שאין בו דרך ארץ ויבוא בכל מקום גם אם לא יתפנו בו אין נמצא מפלט ומנוס ממנו · כי הוא ירדפהו ויפי' פניו למשא · ולכן מבית זה המאמר לענין ויקרא אל משה : בסנה הפסיק אליו וכו' · פי' כי הסנה הי' מפסיק ביניהם כי אמר

כאן הפסקה · בסנה מלה"ד למלך ב"ו שכעס על עבדו וצוה לחבשו בבית האסורין כשהוא מצוה את השליח אינו מצוה אלא מבחוץ אבל באהל מועד כשהוא שמח בבניו ובני ביתו שמחים כשהוא מצוה את השליח אינו מצוהו אלא מבפנים כמי שהוא מושיבו בין ברכיו וביד אדם על בנו לכך נאמר ויקרא אל משה :

פרשה ב

א דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אדם כי יקריב מכם קרבן לה' זש"ה (ירמיה לא) הבן יקיר לי אפרים ·(א) י' נקראו יקרים א ואלו הן·התורה·והנבואה·והתבונה·והדעת והסכלות· והעושר· והצדיקים· ומיתתן של חסידים· והחסד · וישראל · התורה מנין שנאמר (משלי ג) יקרה היא מפנינים · הנבואה מנין (ש"א ג') ודבר ה' היה יקר בימים ההם · התבונה מנין (משלי יז) יקר רוח איש תבונה · הדעת מנין (שם כ) וכלי יקר שפתי דעת · הסכלות מנין (קהלת י) יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט · העושר מנין (משלי יב) והון אדם יקר חרוץ · צדיקים מנין (תהלים קלט) ולי מה יקרו רעיך אל · מיתתן של חסידים מנין (שם קטז) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו· החסד מנין (שם לו) מה יקר חסדך אלהים · ישראל מנין (ירמיה לא) הבן יקיר לי אפרים · ביוקר ישראל עומדים לי׳ בנוהג שבעולם אלף בני אדם נכנסין למקרא יוצא מהן ק'· ק' למשנה יוצאין מהן י'· י' לתלמוד יוצא מהן א' הה"ד (קהלת ז) אדם אחד מאלף מצאתי· ד"א ב אדם א' מאלף מצאתי (ב) זה אברהם· ואשה בכל אלה לא מצאתי (ג) זו שרה · ד"א אדם אחד מאלף מצאתי זה עמרם· ואשה בכל אלה לא מצאתי (ד) זו יוכבד · ד"א אדם אחד מאלף מצאתי זה משה · ואשה בכל אלה לא מצאתי אלו נשי דור המדבר · ר' אומר נשי דור המדבר כשירות היו (ה) כיון ששמעו שהן אסורות לבעליהן מיד נעלו דלתותיהן·אמר הקב"ה ג ישראל ביוקר עומדין לי · רבי אבא בר כהנא ורבי יצחק · רבי אבא בר כהנא אמר אילו ד ביקש פרעה משקל כאו"א מישראל אבנים טובות ומרגליות לא הייתי נותן לו אמר ר' יצחק והלא בדמים נטלן משפחות משפחות של כנים משפחות משפחות של ערוב אין לו דמים הוי ביוקר ישראל עומדים לי : **ב** הבן יקיר לי (א) בכל מקום שנא' לי ה אינו זז לעולם לא בעוה"ז ולא לעולם הבא · בכהנים כתיב (שמות מ) וכהנו לי · בלוים כתיב (במדבר ח) והיו לי הלוים · בישראל כתיב (ויקרא כה) כי לי בני ישראל · בתרומה כתיב (שמות כה) ויקחו לי · בבכורות כתיב (במדבר ג) כי לי כל בכור · בסנהדרין כתיב (שם יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל · בארץ ישראל (שמות יט) כי לי כל הארץ· בירושלים (מלכים א יא) העיר אשר בחרתי לי · במלכות בית דוד (שמואל א ט"ז) כי ראיתי בבניו לי מלך · במקדש (שמות כה) ועשו לי מקדש· במזבח (שם כ) מזבח אדמה תעשה לי·בקרבנו' (במדבר כ"ח) תשמרו להקריב לי·בשמן המשחה (שמות ל) שמן משחת קדש יהיה זה לי· הא בכל מקום שנא' לי אינו זז לא לעוה"ז ולא לעוה"ב : **ג** לי אפרים · ר' יהושע בן לוי אמר (ו) פלטיאני ו ר' יהושע בר נחמן אמר אבגינוס א"ר פנחס עטרה זו נתעטר אפרים מאבינו יעקב בשעה שנפטר לעולמו אמר לו אפרים ראש השבטים ראש הישיבה יפה ומעולה שבבני יהא נקרא על שמך (ש"א א') בן תוחו בן צוף אפרתי (שם יז) ודוד בן איש אפרתי מבית לחם יהודה · (ירמיה לא) הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים (ז) איזהו ילד שעשועים בן שתים בן שלש שנים· ר' אחא בשם ר' לוי ב"ר סיסי בן ד' בן ה' שנים· (שם) כי מדי דברי בו · א"ר יודן בשם ר' אבא בר כהנא (ח) די דיבורי שנתתי בו א"ר יהודה ב"ר סימון (ט) אפי' בשעה שאני מדבר עמו איני יכול לסבול בו כי מדי דברי בו · כי בודאי דיבורי בו : **ד** דבר אל בני ישראל·רבי יודן·בשם ר' ישמעאל בר נחמן ז משל למלך שהיו לו פרקסין והיה מצוה את עבדו ואמר לו קפלו ונערו ותן דעתך עליו אמר לו עבדו אדוני המלך מכל פרקסין שיש לך אי אתה מצוה אותי אלא על זה אמר לו שאני מדביקו לגופי · כך אמר משה לפני הקב"ה · רבש"ע משבעים אומות אוותינטיאות שיש לך בעולמך אי אתה מצוה אותי אלא על ישראל (במדבר כח) צו את בני ישראל·דבר אל בני ישראל· אמור אל בני ישראל · אמר לו שהן דבוקין לי הדא הוא דכתיב (ירמיה יג) כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש · אמר רבי אבין משל למלך שהיה לו פורפירין והיה מצוה את עבדו ואומר לו תן דעתך עליו וקפלו ונערו אמר לו אדוני המלך מכל פורפירין שיש לך אי אתה מצוני אלא על זה א"ל שאותו לבשתי ביום מלכותי · כך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם משבעים אומות אוותינטיאות שיש לך בעולמך אי אתה מצוה אותי אלא על ישראל צו את בני ישראל אמור אל בני ישראל א"ל הן שהמליכוני תחלה על הים ואמרו לי (שמות טו) ה' ימלוך לעולם

מסורת המדרש א ילקוט ס"א רמז נ"ז · ב ילקוט נ"ך תתקע"ז · אגדת בראשית פ' מ"ט · ג פסיקתא רבתי פ"י · ד אגדת בראשית פ"ס · ה ילקוט ד"ס · ו ילקוט ש"א א · ז תנחומא תצא ·

חדושי הרד"ל

(א) עשרה נקראו יקרים · מדרש שמואל פ"ת שו"ט מזמור קט"ז : (ב) זה אברהם כו' זה משה כו' · פליגי בפלוגתא דמייתי בב"ר פכ"ת אקרא דלאלף דור ע"ש : (ג) זו שרה · שלא הגיעה למעלת אברהם וכתיב בה ותכחש שרה : (ד) זו יוכבד שלא הגיעה למעלת עמרם אבל עון לא מצאנו לה בפירוש : (ה) כיון ששמעו שהן אסורות כו' עמ"כ · ודין זה שכתב שנאסרו לעובדי העגל אינו ברור ותלי באשלי רברבי ואכמ"ל בזה · והפי' הנכון שכיון ששמעו פרשת עריות שנאסרו לבעליהן קרובים קבלו בשמחה אבל האנשים דרשו (ביומא ע"ה) בוכה על עסקי משפחותיו (והמ"כ יצא לו זה מלשון המדרש בשה"ש פ"ד פ"ת דנקט לתרווייהו כחדא שם · שלא נתנו מנזמיהן לעגל וכיון ששמעו שאסורות כו' · לכן פירש שהכל דבר אחד ועי' בשהש"ר פ"ו פ"ג : (ו) פלטיאני רות רבה פ"ב וריש מדרש שמואל ופר"א ר"פ מ"ה ועמ"ש שם בס"ד : (ז) איזהו ילד שעשועים · תנחומא ר"פ תצוה : (ח) די דיבורי שנתתי בו · דיבור לשון קשה שהוכחתיו די לו לעונשו ואינני יכול לעונשו בפועל כי המון מעי לו · וע"ז

חדושי הרש"ש

(א) בכל מקום שנאמר לי אינו זז לעולם כו' בארץ ישראל כי לי כל הארץ · כ"ל למחוק תיבת כל והכוונה על קרא דויקרא כ"ה כ"ג דמשתעי שם וכן מצאתי בתנחומא פ' תרומה שמביא פסוק זה : (ב) אפי' בשעה שאני מדבר עמו אינו יכול כו' · עמ"כ פי' כי דבור הוא קשה · ונ"ל אינו ביו"ד : אדם

מתנות כהונה

ויקרא אליו אלהים ואח"כ ויאמר משה משה והפסיק אליו בין קריאה לדיבור : שכעס על עבדו · זה פרעה שצוה לחבשו ולאסרו במכות ובחושך הושיבו כבבית האסורים :

פרשה ב יוצא מהן אחד · להוראה : זה אברהם · שהיה כשר מכל אשר לפניו ומכל בני דורו וכן שרה : שהן אסורות לבעליהן · פי' שעבדו ע"ז והשתחוו לעגל והנשים לא השתחוו דכתיב בכל אלה ודרשו חז"ל באלה אלהיך ישראל לא נמצאו הנשים (ועיין בחזית ד' ה' ו' ד') : אין אלו דמים · בתמיה שהוצרך כביכול להרבות נסים ולשנות הטבע כדי להוציאם : כל מקום שנא' לי כו' · כל הני דחשיב והולך כולם עומדים עדיין ודו"ק: פלטיאני · בן פלטין כלומר שנתגדל בהיכל המלך ביקרות וכבוד: אבגינוס · אדון ומושל ועי' בילקוט ר' ספר שמואל·ה"ג די דבורי שנתתי בו פי' רש"י בספר ירמיה שלמדתיו תורתי הוא כדי שארחם עליו : בשעה שאני בא לדבר עמו קשות איני יכול להתאפק מלהראות אהבתי הקדומה : כי בוודאי דיבורי כו' · ולא עם אחר וכדמפרש ואזיל : פרקסין · בערוך גרס פקרסין ופירש בו מלבוש שלובשין על הבשר : אוותינטיאות · פי' ממשלות : פורפריא · לבוש מלכות : משל לזקן ת"ח · ראש ישיבה נקרא זקן כדאיתא בפ"ק דקדושין ורבים הם בירושלמי : מעפורת · פי' בערוך סודר מכסה לראש או בגד למר שמתעטפים בו בארץ פלשתים או מכסה להראש

פירוש מהרז"ו

מגילה י"ג · עי' שמ"ר פרשה י"ט סי' ג' למה לא נכנס : בסנה משל · כי הסנה שהוא מין קוץ מורה על הרוגז וקודם שאמר משה משה רמז לו על הרוגז· ולא כן באוה"מ שהיה בפנים מאירות והראה שמחה ורצון ומיד שקראו דבר עמו· והנה כלל בדבריו שמה הבדלים שבין מעמד ישראל במצרים קודם הגאולה למעמד ישראל במדבר באוהל מועד·במצרים היו דומים·(א) לעבד· (ב) חוטא· (ג) שאדוניו בכעס עליו · (ד) שחבשו בבית האסורים · (ה) ומראה כעס גם על השליח שעולה לטובתו · (ו) ומדבר עמו בחוץ בשדה מבין קוצים · ובאוה"מ הכל בעילוי · (א) שנתעלו מעבדים לבנים · (ב) מחוטאים לצדיקים · (ג) מכעס לרצון ושמחה · הם בו והוא בהם · (ד) מבית האסורים לבית כבוד בית שכינתו · (ה) ומדבר עם השליח בשמחה ורצון · (ו) ומדבר עמו בפנים :

פרשה ב סי' א · דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם · האריך וכפול הלשון ודורש בסוף הסי' שהוא להראות חיבתן : יקר וכו' סכלות מעט · כפשוטו לעת הצורך אל הסכלות הוא דבר יקר וכמ"ש לדוד בשנותו את טעמו וכמ"ש חז"ל במעלת החכמים ערומים הם בדעת ומשימים עצמם כבהמה וכמ"ש בזוהר הקדוש תזריע פסוק והם מפאת פניו ימרט ראשו · ע"ש באריכות יוקר הסכלות מעט פרקא דשטותא ועי' מדרש קהלת פסוק תרתי בלבי וגו' ולאחוז בסכלות אך הראשון עיקר כי דרשת הזוהר הוא על הפסוק זה יקר מחכמה הנ"ל : בנוהג שבעולם כו' · ועי' כל זה בקהלת רבה פסוק זה דף ק"ד ב' ושם הגי' עשרה לתלמוד יוצא מהם אחד להוראה · ודורש אחד מאלף מלשון לימוד כמ"ש מלפנו מבהמת הארץ וכמ"ש פן יאלף ארחותם : זה עמרם · וכמ"ש שמ"ר פרשה א' סי' י"ג עמרם גדול הדור היה (שהנהיג והדריך כל ישראל) וכו' וכשהחזיר את אשתו החזירו כל ישראל נשותיהם וכמ"ש עוד בב"ר פרשה נ"ז סוף סי' ג' שאז נתעברו כל נשותיהם של ישראל וילדו כולן בעת שילדה יוכבד את משה והושלכו כולם ליאור ועלו כולם בזכותו של יוכבד שהעמידה יהודים בעולם וכמ"ש שמ"ר פ' א' סוף סי' ג' שהעמידה ישראל לאלהים ועל שהיה גדול הדור ולמד את כולם זהו אחד מאלף כנ"ל : כיון ששמעו שהן אסורות · עוד ענין שני כששמעו ממשה פרשת נדות ויולדות וזבות ועריות שהאנשים חטאו ובכו למשפחותם והנשים קבלו וכמ"ש שי"ר פסוק יפה את רעיתי כתרצה דף ל"א ב' דאומר ר' נשי תרצן וכו' ולא נתנו מנזמיהן לעגל וכו' ע"ש וכן כוונת ר' כאן ובשי"ר פסוק לבבתיני דף כ"ו אית דאמרי וכו' עד ולא נתנו מנזמיהן לעגל (כמ"ש ר' כאן כנ"ל) וכיון ששמעו שהן אסורות לבעליהן מיד נעלו דלתותיהן הכי שהם שני דברים וכן כאן · וכל זה הובא דרך אגב שהזכיר הפסוק אדם אחד מאלף מצאתי ועתה חוזר לדרשתו שאמר ביוקר ישראל עומדין לו כדלעיל : אבנים טובות ומרגליות · כמ"ש יקרה היא מפנינים וכמה נבואות ופרשיות של תורה אמר לפרעה שהם יקרים מפנינים וק"ו שהיה נותן פנינים בעדם : **ב** בכל מקום שנאמר לי · ספרי בהעלותך פסוק אספה לי ובמ"ר פרשה ט"ו סי' י"ז מד"ש פרשה י"ט והם י"ג דברים : ויקחו לי תרומה · היינו תרומת המשכן וגם לעתיד יתנו תרומה זו לביהמ"ק כמ"ש סוף יחזקאל כמה פעמים · וארץ ישראל תבנה ותכונן ירושלים ועריה וביהמ"ק שיבנה במהרה בימינו וכן המשכן שנגנז ויגלה ה' לעתיד כמ"ש ב"ר פ' מ"ב סוף סי' ג' ושמן המשחה שנגנז ויגלה לעתיד כולו קיים עיין לקמן פרשה יו"ד סי' ה' ומ"ש חגי ב' לי הכסף ולי הזהב הוא בכלל מה שחשב כאן ויקחו לי תרומה וגו' זהב וכסף וגו' ושם מפורש ומלאתי את הבית הזה כבוד לי הכסף ולי הזהב · וכל דרשה זו הובא אגב פסוק הבן יקיר לי אפרים כמ"ש כי לי בני ישראל : עטרה זו נתעטר · נכלל בכלל מ"ש יעקב ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו היינו דבר של גדולה : **ג** אפילו בשעה שאני מדבר עמו · כי מלך העולם מי שיש לו בן שעשועים כשאינו רואה אותו לבו הומה לראותו ולדבר עמו אך בשעה שמדבר עמו הוא שקט אך הקב"ה כביכול גם בעת שמדבר עמהם אינו יכול לסבול כביכול המית לבו אהו כי מדי דברי

יפה תואר

אמר ליה אל תקרב הלום · ובאהל מועד אין כאן הפסק כי בא באהל מועד אשר שם אלהים · והדבור לא יצא מתוך לאוהל מועד : והצדיקים · אע"ג דמני כבר ישראל אבל זה נאמר על חסידי או"ה : בנוהג שבעולם · עיקר המאמר מוכח פה בשביל מה שדרש אדם אחד מאלף מצאתי זה אברהם · ומזה מוכח כי ישראל מקרא יקר ·

ידי משה

שלשה אלה אמרו רז"ל כי הקב"ה בדקן ומצאן עבטיט של מי רגלים : צ"ל אבל · באהל מועד דומה למלך ששמח עם בניו וכו' : פי' כי אחיב הדבר לשליח כמו שהוא מושיבו בין ברכיו וכיד אדם על בנו : שהן אסורות זה הלווי של אל הגשו אל אשה : פי' מדי דברי · די ברכה שדברתי בו כי כל התשובים בישראל נקראים ·

אחרי שכמה דורות נאבדו עד שנמצא אברהם ראש יחסנו · ואגב זה מביא אלף נכנסין למקרא כו' וזה הוא דרך המדרש בכמה מקומות : יוצא מהן ק' · פי' המבינים את המקרא · ומן אלה הק' שלומדים משנה אחרי שיבינו מקרא יוצאין מהן י' והשאר אינם מצליחים בלמודם וכן בגמ' כי רק אחד מאלף יבינהו ויוכל להורות · לכן יקר הוא מאד · ועה"ז אמר אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי שגם אחת מהן לא עלתה בלמוד כי נשים דעתן קלות : לא היית נותן לו בתמיה · כי אין הקב"ה חפץ במיתתן של רשעים · וכאר יותר לפדותם בכל הון רק פרעה לא חפץ כל מחיר בעדם · ומוכרח היה ה' להטביעו בים ומזה מוכח כי ישראל עומדים ביוקר אחרי אשר בגללם המית את המצרים : אינו זז לעולם · כי במה שנאמר לי נתלים בהקב"ה וכמו שהוא קיים לעולם כן הדברים התלויים בהקב"ה אינם יורדים מקדושתם לעולם : אבגינוס · זה מיוחס ביותר כדפי' הערוך בערך אוגנסטו : ראש השבטים כו' · פי' כל מי שיהיה ראש ותשוב יקרא על שם אפרים · ומביא ראיה על ראש ישיבה משמואל דנקרא אפרתי אף כי היה משבט לוי · וכן לראש השבט מדוד בן איש אפרתי דישי היה ראש השבט כדכתיב גביש זקן בא באנשים : די דבורי · ויתפרש כי מדי דברי בו כמו מדי העבודה פי' כי די עד למרבה דברתי בו · ובכ"ז זכור אזכרנו עוד : אינו יכול לסבול בו · ויתפרש הכתוב כי מדי דברי בתפלתו אשר יתחנן · לבי בו לשמוע שועתו · ומעי המו לו למלא משאלתו גם טרם יקרא : כי בודאי דבורי בו · זה פירוש חדש בקרא כי מדי דברי הוא אך בו יאמר ה' ולא ראומות אחרים יען כי הוא לי בן יקיר · וזה נמשך על מה שאמר אח"ז כי מכל ע' אומות אי אתה מצוה אותי אלא על ישראל : שהיה לו פרקסין וכו' · לפי המשל הראשון הטעם שבחר ה' בישראל בשביל שהם דבקים בשכלם לה' יתברך ולא בחומר · ולפי המשל מן פורפירין בחר ה' בישראל יען כי המה היו הראשונים אשר הודיעו את כבוד מלכותו בארץ · ולפי המשל מן מעפורת הוא בשביל שהמה מאמינים בני מאמינים והקדימו נעשה לנשמע אשר ה' חפץ כי יאמינו בו · ולפי המשל מן העטרה הוא בשביל שהמה מגדילים ומפארים תמיד את שמו הגדול : קפלו הוא שהושיבו

לעולם ועד · א"ר ברכיה משל לזקן שהיתה לו מעפורת והיה מצוה את תלמידו ואומר לו קפלה ונערה אמר לו אדוני המלך מכל מעפראות שיש לך אי אתה מצוה אותי אלא על זו אמר לו מפני (ט) שאותה לבשתי כשנתמניתי זקן כך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע משבעים אומות אותינטיאות שבראת בעולמך אי אתה מצוה אותי אלא על ישראל אמר לו שקבלו עליהם מלכותי בסיני ואמרו (שם כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אמר רבי יודן בא וראה כמה חיבב הקב"ה את ישראל שמזכירן חמשה פעמים בפסוק אחד שנאמר (במדבר ח) ואתנה את הלוים נתונים וגו' · ה אמר ר"ש בן יוחאי משל למלך שהיה לו בן יחידי בכל יום ויום היה מצוה את בן ביתו אכל בני או שתה בני אזל לבית הספר אתא מבית הספר כך בכל יום ויום היה הקדוש ברוך הוא מצוה את משה ואומר לו אמור אל בני ישראל צו את בני ישראל · אמר רבי יהודה בר סימון משל לאחד שהיה יושב ועושה עטרה למלך ועבר אחד עליו אמר לו מה אתה עושה אמר לו אני עושה עטרה למלך אמר לו כל שאתה יכול לקבוע בה אבנים טובות ומרגליות קבע · זמרגדין קבע · מרגליות קבע · למה שעתיד לינתן בראשו של מלך · כך אמר לו הקב"ה למשה כל מה שאתה יכול לשבח את ישראל שבחי לגדלן ולפארן פארי למה שאני עתיד להתפאר בהם שנא' (ישעיה מט) ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר: ו רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר אף הכתובים חלקו כבוד לישראל כמה דתימא (ויקרא א) אדם כי יקריב מכם אבל כשהוא בא לדבר בדבר של גנאי ראה מה כתוב (שם יג) (ג) אדם מכם כי יהיה בעור בשרו אין כתיב כאן אלא כי יהיה בעור בשרו · רבי שמואל בר נחמן אמר · תרתין שטין · (דברים טו) אפס כי לא יהיה בך אביון כשהוא בא לדבר בדבר של גנאי (שם) כי לא יחדל אביון מקרבכם אין כתיב כאן אלא מקרב הארץ · רבי שמואל בר נחמן אמר שיטה אחרת ואלה יעמדו לקלל את העם אין כתיב כאן אלא (שם כז) ואלה יעמדו על הקללה · אבל בברכה כתוב (שם) אלה יעמדו לברך את העם · רבי ברכיה ור' חלבו ור' אמי בשם ר' אלעאי אמרו ולא עוד אלא שכשהפורענות באה לעולם צדיקים כובשין אותה שנאמר ואלה יעמדו על הקללה: ז א"ר ברכיה א"ל הקב"ה לאדם זה אדם א יהא קרבנך דומה לקרבנו של אדם הראשון שהיה הכל ברשותו ולא הקריב מן הגזילות ומן החמסים אף אתה לא תקריב מן הגזילות ולא מן החמסים (י) ואם עשית כן (תהלים סט) ותיטב לה' משור פר: ח (ד) ד"א אדם זה לשון חבה ב ולשון אחוה ולשון ריעות אמר הקב"ה ליחזקאל בן אדם בן אנשים כשרים בן צדיקים בן גומלי חסדים בן שמבזין את עצמן על כבודו של מקום (ה) ועל כבודן של ישראל כל ימיו · ד"א בן אדם למה"ד למלך בשר ודם שמרדה עליו אשתו ובניו · עמד ודחפן מביתו והוציאן לחוץ לאחר מכאן שלח והביא בן אחד מאצלה אמר לו בן פלוני בא ואראך ביתי ובית שכונתי שיש לי חוץ מאמך כלום פיחת כבודי ושכונתי אע"פ שאמך עומדת מבחוץ כך נדמה ליחזקאל בן בוזי הכהן שנאמר (יחזקאל א) ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש (שם) היה היה דבר ה' זו שיטה ראשונה ובשניה הוא אומר (שם) והנה רוח סערה באה מן הצפון מאחר שהראהו כל המרכבה אמר לו בן אדם זהו כבודי שהגבהתי אתכם למעלה מאומות העולם כלום פיחת כבודי ובית שכינתי לכם שנאמר (שם מג) ואם נכלמו מכל אשר עשו צורות הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו שמא תאמר אין לי מי שעובד אותי כבר יש לי לפני ד' מאות ותשעים וששה אלפים של מלאכי השרת שהם עומדים ומקדשים שמי הגדול בכל יום תמיד מיציאת החמה ועד שקיעתה ואומרים ק' ק' ק' משקיעת החמה ועד יציאתה ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו ואין צ"ל ע' לשון שבארץ (ו)מפני מה אתם עושים דברים המכוערים דברים שאינן ראוין מכעיסים אתכם ביסורין הבאים עליכם אבל מה אעשה הריני עושה למען שמי הגדול שנקרא עליכם שנא' (שם כ) ואעש למען שמי לבלתי החל וגו': ט אדם כי יקריב מכם (ויקרא א) למה לא נאמר איש (ז) כמ"ש להלן דבר אל כל עדת בני ישראל איש כי יקריב אף כאן יאמר הכתוב ויקחו לכם איש בקר או צאן למה נאמר אדם להביא את הגר · מכם (יא) (ח) פרט לגוי שהוא מביא עולה (ט) אמר רשב"ג ג שבעה דברים התקינו בית דין הגדול וזה אחד מהם גוי שהביא עולתו ממדינת הים אם הביא נסכים עמה קריבין נסכים משלו ואם לאו קריבין משל צבור ותנאי ב"ד הוא כהן גדול שמת מנחתו קריבה משל צבור · ר' יהודה אומר משל יורשים ושלימה היתה קריבה · (י) על המלח ועל העצים · (יב) (יא) אמר רשב"ג פעם אחת הייתי מהלך בדרך מצאני אדם אחד והיה בא אלי כבא על חבירו בזרוע אמר לי אתם אומרים ז' נביאים עמדו לאומות העולם והן מעידין בהן ויורדין לגיהנם

מסורת המדרש א תנחומא פרשה לו · ב ילקוט יחזקאל ס"ס · ג ירושלמי שקלים פ"ו ·

חידושי הרש"ש

(ג) אדם מכם כי יהיה כו' אין כתיב כאן אלא אדם כי כו' כצ"ל: (ד) ד"א אדם זה לשון חיבה · מכאן עד סוף הפרשה לקוח מתד"א פ"ו: (ה) ועל כבודן של ישראל כל ימיהם · כצ"ל וכ"ה שם: (ו) מפני מה אתם עושים דברים שאינם ראוין ומבעטים אתם ביסורין כו' · כ"ה שם והמ"כ דחק א"ע לפרש הגי' דפה: (ז) כמ"ש להלן דברו אל כל עדת ישראל וגו' · ויקחו להם איש (שמות י"ב) אף כאן יאמר הכתוב איש כי יקריב למה כו' כצ"ל וע"ש בתד"א: (ח) פרט לעובד כוכבים שהוא מביא עולה · ר"ל דכאן מפרש והולך אם עולה כו' ונפש כי תקריב קרבן מנחה וכו' ואם זבח שלמים כו' להכי קאמר מכם פרט לעובד כוכבים שאינו מביא אלא עולה והוא כדעת ר"ע (מנחות ע"ב ב) אלא דהתם נפקא ליה מקרא אחרינא עי"ש וסיד"מ לא דק בזה ע"ש: (ט) אמר רשב"ג שבעה דברים כו' · ט"ס הוא וצ"ל ר' שמעון סתם והוא רשב"י: (י) על המלח ועל העצים וכו' · כצ"ל: (יא) אמר רשב"ג פעם אחת כו'

חידושי הרד"ל

מוסיף ר"י ב"ר סימון שאפילו בשעת הדיבור של תוכחה אינו יכול לסבול: (ט) שאותה לבשתי ביום מלכות · נמצא כבודה תלוי בכבוד מלכותו ולמאן דאמר ביום שנתמנתי זקן נמצא כבוד גלוי חכמתו בעולמו תלוי בכבודה: (י) ואם עשית כן ותיטב לה' משור פר · שהוא קרבנו של אדם הראשון עי' ידי"מ · ואפשר מכוין לדרוש זה אדם כי יקריב מכם קרבן שהקרבן מכם יותר ורצוי יותר משל אדה"ר: (יא) פרט לעובד כוכבים שהוא מביא עולה · עי' ידי"מ שרצה להגיה שאינו מביא עולה אלא נדרים ונדבות והוא מגמרא (דמנחות ע"ג) ובכ"מ · ונראה שצ"ל כלשון הברייתא בחולין שהביא המ"כ וחסר כאן עוד בבא דהתם · וכצ"ל מכם פרט למומר עובד כוכבים מכם פרט לעובד כוכבים שהוא מביא עולה ר"ל שבהם אין חילוק בישראל עובד כוכבים כבישראל ובכל ענין מביא עולה: (יב) ארשב"ג פ"א הייתי · תיבת ארשב"ג ט"ס ובתד"א פ"ו שמשם הועתק כל המאמר עד סוף הפרשה ליתא אלא אליהו סוף

פירוש מהרז"ו

בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו לאמר ולדבר כמ"ש כאן דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם: ד משל למלך · הנה משל של ר' יודן מפרקסין בגד פשוט שדבוק לגוף והנמשל על שהדביק לו את ישראל במצרים ומשל של ר' אבין על פורפירון שהוא בגד מלוכה זה היה בים שאמר ה' ימלוך לעולם ועד ומשל ר' אבין ממעופרת סודר של זקן יושב בישיבה כמ"ש במכילתא יתרו פסוק אנכי שבסיני נראה כזקן וכו' ובפסיקתא פרשה כ"א סי' ו': ה אבל בני משה בני · זה נמשל על שמצוה למשה על אכילת ושתיית ישראל האסורים והמותרים הטמאים והטהורים · וההליכה לבית הספר על מה שמצוה על לימוד התורה: משל לאחד וכו' ועושה עטרה · עי' מדרש שמואל פרשה ב' פסוק ונתתיו לה': אשר בך אתפאר · אתעטר ואעשה ממך כתר לראשי מלשון הפארים בישעיה ג' שתרגם יונתן כלילא וכמ"ש שמ"ר פרשה כ"א סי' ג' וכן הוא אומר ישראל אשר בך אתפאר שהקב"ה מתעטר בתפלתן שנאמר ועטרת תפארת בראשך: ו אף הכתובים · מדרש תדשא פ' ע"ז · לא די שמדבר תמיד לצרכם ולטובתם כנ"ל אלא שגם לשון הדיבור הוא בכבוד וענין טובה לברכה שדבר טוב אומר להם עצמם ותולה בהם בפירוש אך בדבר רע אומר אדם סתם ולא מכם: תרתין שטין · פי' שני פסוקים שבדבר טוב אומר להם בפירוש כי לא יהיה בך אביון: ח ד"א אדם זה לשון אחוה · תד"א ח"א פרק ו' כל הענין שם · לשון אחוה לשון ריעות כמ"ש זכר ונקבה בראם ויקרא שמם אדם הרי שמורה על אחוה וריעות וכמ"ש עוד ועל הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה וזהו לשון חיבה שמדמה אותם בשם שעל הכסא: ד"א בן אדם למה"ד · הנה עתה מתחיל לדרוש המראה שראה יחזקאל במראה הראשונה ולא על תיבת בן אדם ובתד"א שם אינו גורס ד"א בן אדם אלא ד"א למה"ד ואגב שדורש תיבת אדם הכתוב כאן דורש ג"כ תיבות בן אדם של יחזקאל ואגב דורש כל הענין: בן פלוני · שם הגירסא בן פלונית: בוא ואראך בית · ושם בתד"א הגירסא את ביתך ובית שבניתי לך לאמך כלום נפחת כבודי או הבית שבניתי לאמך וכו' והגירסא שבכאן יותר נכונה שהרי הנמשל הוא על המרכבה שראה יחזקאל ואין זה הבית שבנה לו ולאמו · ולגירסא שבכאן הנמשל מובן שקרא בן אחד מאללה הוא יחזקאל הנביא ואמר לו בוא ואראך בית שכינתי היינו המרכבה העליונה שלא פיחת כבודי ושכינתי כאומר לי לא עשיתם דבר אלא לעצמיכם עשיתם כמ"ש שחת לו לא בניו מומם: זו שיטה הראשונה ובשניה מהו אומר וכו' · וכן הגירסא בתד"א שם ואין הדברים מובנים כלל מהו שיטה ראשונה ושניה ויותר יקשה מ"ש אח"כ ובית שכינתי לכם שנאמר ואם נכלמו מכל אשר עשו דלג מרים הספר עד סופו מענין המרכבה העליונה לצורך הבית שלעתיד · אך האמת יורה דרכו שנלקה המאמר כאן ובתד"א בחלוף וחסר וכצ"ל שנאמר ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחודש עד סוף הפסוק ואח"כ בפסוק הב' מתחיל בחמשה לחודש וגו' עד וארא רוח סערה באה מן הצפון וגו' כל הפרשה שלענין המרכבה כאומר ראה שלא פיחת כבודי כנ"ל במדרש כאן שע"פ מדה ע' מאחר שזה היה הכוונה כאלו מפורש שאמר לו כאן זהו שיטה הראשונה של המרכבה ברים יחזקאל ואח"כ ביחזקאל מ"ג שהראהו בנין הבית שלעתיד כתיב שם ויוליכני אל השער וגו' וכמראה אשר ראיתי וגו' אשר ראיתי בנהר כבר וגו' הרי אצל בנין הבית הראהו עוד הפעם המרכבה והנה בפעם הראשון היא השטה הראשונה אמר ליחזקאל כלום פיחת כבודי ובית שכינתי כלשון המדרש כאן היינו המרכבה העליונה ובפעם השני בעת שהראהו בנין הבית שלעתיד שאז הראהו עוד הפעם מראה המרכבה שזהו השיטה השניה אז אמר לו כלשון שהעתקתי מהתד"א בוא וארא את ביתך ובית שבניתי לאמך כלום נפחת כבודי או הבית שבניתי לאמך וכן בנמשל כלום פיחת כבודי או הבית שבניתי להם היינו ביהמ"ק שלעתיד ועל זה הביא כאן פסוק ואם נכלמו מכל אשר עשו צורת הבית וגו' דוק והתבונן במדרש ובפסוקים ויאיר לך אמיתת פירושי: שנאמר ואעש למען שמי לבלתי החל · היינו מה שכתוב כאן ביחזקאל מ"ג פסוק ז' ולא יטמאו עוד בית ישראל שם קדשי כי יעשה למען כבוד שמו וכמ"ש יחזקאל כ' ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם וזה ע"פ מדה פ' וי"ז שלמוד מענינו שכיון לפסוק זה: ט גוי שהביא עולתו · בתד"א

מתנות כהונה

להראם עם הפנים כולו זולת העינים: זמרגדין · תרגום של נפך זמרגדין: תרתי שיטין · פי' שיטות כלומר שמועות מזה הענין: ה"ג מכעיסני אתכם ופירושו מכעים אני אתכם כלומר ראוי היה לכם לייסר אתכם ביסורים אבל כו': ויקחו להם איש בקר גרסי': פרט לגוי בירושלמי דפ"ק דשקלים גרס פרט למומר וכן הוא בפ"ק דחולין: שבעה דברים כל זה בפ' אלו מנחות דף ע"ג ע"ב ובפ' התכלת דף נ"א ובמס' שקלים בפ' מעות שנמצאו: שבעה נביאים כו' · בפ"ק דב"ב קחשיב להו: להבנת מאמר זה עוררני הרב ישיבה מו"ה מענדיל בר' אביגדור יצ"ו והכי פירושו: מעידין בהם · מתרין בהם כמו כד העד בעם ולפיכך יורדין לגיהנם שהרי מוזהרים הם ואמרתי לו כך הוא באמת ושוב אמר הגוי הניחא אותן ז' הדורות שבהם עמדו אותן נביאים ומתרין אבל מאותן ז' דורות ואילך שאין עוד נביא מתרה בהם וגם דברי הנביאים הראשונים אינם כתובין בספר ללמוד מתוכם מוסר השכל וא"כ יכולין הם לומר לא לנו נתנה התורה שנהיה נענשים עליה שהרי עדיין לא העיד בנו שום נביא וא"כ מה יורדין אנו לגיהנם וצ"ל שמה שאומרים עליהם שירדו לגיהנם הם כל האומות אף אותם

ידי משה

נקראים על שמו: ותיטב לה' וייקר בעיני קרבנך משור פר שהקריב אדם הראשון כי הכל היו ברשותו וא"א להביאו מן הגזל משא"כ אתה שאפשר לך להביא מן הגזל ותשמר ממנו לכן יקרת בעיני ממנו: ד' מאות תשעים ושלשה כצ"ל כמנין גבאת חסר וי"ו: פרט וכו' שאינו מביא עולה. כצ"ל אבל נדרים ונדבות מקבלין ממנו: מיני

יפה תואר

בכפליו כי לא יקמט. ונערו מן האבק הדבק בו: אותינטיאות. זה חשובות ויקרות: מעפורת. זה סודר או מטוה: ארשב"י משל למלך כו'. י"מ כמו שהמלך בשביל חביבותיו מזכיר בני בני כמה פעמים. כן הזכיר ה' את ישראל פעם אחר פעם. אבל קרוב יותר לפרש כי כמו שהמלך דואג לבנו בכל עת להאכילו ולהשקותו. כן זכה ה' לישראל במצות רבות המשלימות את נפשותם: צדיקים כובשין אותה.

כי ה' משנה גזרתו מפניהם. וזה ואלה יעמדו על הקללה לכבשה: זה אדם וכו'. ולכן כתיב אדם בכתוב ולא איש: ומן החמסים. זה הנותן דמים וקונה ולוקח בחזקה: ותיטב לה' וגו'. וזה נאמר על אדם הראשון כמו שדרשו בע"ז פ"א: בן אנשים כשרים. זה בין אדם למקום. בן צדיקים בין אדם לאדם. ונוסף על צדקתם הם גם גומלי חסדים. בן שמבזים זה יליף ממה שנקרא בן בוזי: אשתו ובניו. בתנא דבי אליהו סבי' משל למלך שכעס על אשתו והיו לו בנים ממנה עמד ודחפה והוציאה מביתו לימים שלח והביא בן מאללה כו' וזה הגירסא מדויק יותר כי הלא יחזקאל הנמשל לבן לא מרד בה' ואיך יאמר במשלו שמרדו עליו אשתו ובניו: זה שיטה ראשונה. פי' בפעם הראשון ובפעם השניה הוא אומר וכו': שהגבהתי. נ"ל והגבהתי או וכנדתי כדגרסינן בתד"א: כלום פיחת כבודי. פי' למעלה. אבל בארץ כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם: ואצ"ל ע' לשון. כי גם המה שכילו השנה הראשונה וע"ד הכתוב בכל מקום מקטר מוגש לשמי: דברים המכוערים. זהו איסורים שבתורה. דברים שאינם ראויין מצד דרך ארץ: מכעיסים. אתכם ומבעטים אתכם גרסינן: ה"ג כמ"ש להלן. דברו אל כל עדת בני ישראל לאמר בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש אף כאן וכו': ה"ג מכם פרט למומר לעבודת כוכבים מכאן לכל עובד כוכבים: שהוא מביא עולה עובד כוכבים שהביא עולתו כו' תוינן מזה כי עולה ונסכים גם עובדי כוכבים מביאים: משל צבור. מתרומת הלשכה: ושלימה היתה קריבה כו'. משא"כ בחייו שמקריבם

לגיהנם אמרתי לו בני כך מז' דורות ואילך יכולין אומות העולם לומר לא נתנה לנו תורה ועדיין לא העידו בנו מפני מה אנו יורדין לגיהנם אמרתי לו בני כך שנו חכמים במשנה גר שבא להתגייר פושטין לו יד להכניסו תחת כנפי השכינה מכאן ואילך גירי הדור מעידין בדור · מן הבהמה מן הבקר וגו' · אם נאמר מן הבהמה למה נאמר מן הבקר ומן הצאן מכאן אמרו (יב) מקבלים מיני זבחים מרשעי ישראל כדי להכניסן תחת כנפי השכינה חוץ מן המומר והמנסך את היין ומחלל שבתות בפרהסיא : י מן הבקר ומן הצאן · ברוך המקום (יג) שספר עצמו עם הצדיקים הראשונים אדם העלה שור ע"ג המזבח שנאמר (תהלים סט) ותיטב לה' משור פר · נח קיים מה שכתוב בתורה שנאמר (בראשית ח) ויבן נח מזבח לה' · א אברהם קיים את התורה כולה שנא' (שם כו) עקב אשר שמע אברהם וגו' שהוא עשה קרבן והקריב איל · יצחק קיים מה שכתוב בתורה והשליך עצמו לפני אביו כשה זבוח · יעקב קיים מה שכתוב בתורה שנא' (שם לג) ויתנו אל יעקב את אלהי הנכר וגו' · יהודה קיים מה שכתוב בתורה שנאמר (שם לח) בא אל אשת אחיך וגו' · יוסף קיים מה שכתוב בתורה שנאמר (שמות כ) כבד את אביך וגו' · לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה לא תחמוד · עד שלא נתנה תורה להם והם עשו אותה מאליהן לפיכך אהבם הקב"ה אהבה גמורה והשוה את שמם לשמו הגדול עליהם הוא אומר (תהלים קיט) אשרי תמימי דרך וגו' · ואמר (דברים לב) הצור תמים פעלו ואמר (תהלים יח) האל תמים דרכו: יא ושחט את בן הבקר וגו' ובאיל הוא אומר צפונה לפני ה' אמרו בשעה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו ב התקין הקב"ה ב' כבשים אחד של שחרית ואחד של ערבית וכל כך למה שבשעה שהיו ישראל מקריבין תמיד על גבי המזבח וקורין את המקרא הזה צפונה לפני ה' זוכר הקב"ה עקידת יצחק מעידני עלי את השמים ואת הארץ בין גוי בין ישראל בין איש בין אשה בין עבד בין אמה קורין את המקרא הזה צפונה לפני ה' זוכר הקב"ה עקידת יצחק שנאמר צפונה לפני ה' יד"א צפונה לפני ה' כנגד מעשיהם של אברהם יצחק ויעקב שהם צפונים לפניו ומנין שהלשון הזה הוא לשון צפונה שנאמר (שיר ז) חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך · אברהם יצחק ויעקב ישנים · עמרם בן קהת וכל הכשרים שהיו במצרים חדשים שנאמר חדשים גם ישנים · חבורתו של משה וחבורתו של יהושע וחבורתו של דוד ושל חזקיה ישנים · חבורתו של עזרא ושל הלל ושל רבי יוחנן בן זכאי ושל רבי מאיר וחבריו חדשים ועליהם הוא אומר חדשים גם ישנים : יב בשור הוא אומר (ויקרא א)וכרעיו ירחץ במים והקטיר ובאיל הוא אומר והקרב והכרעים ירחץ במים והקריב מה בין איל לשור שור חסר שתי וערב איל אין חסר שתי וערב (יג) אמרו חכמים למדנו הקרבה לשור מן האיל והקרבה לאיל מן השור אמר להם רבותי עפר אני תחת כפות רגליכם אומר לפניכם דבר אחד אמרו לו אמור אמר להם רבותי י"ב נשיאים עמדו לחנכת המזבח לזה עולה ולזה עולה · לזה חטאת ולזה חטאת · (יד) (לזה אשם ולזה אשם)· לזה זבח שלמים ולזה זבח שלמים · ונאמר להלן הקרבה בשור ואיל וכאן נאמר הקרבה באיל ולא נאמר בשור כדי שלא יאמר אדם בעצמו אלך ואעשה דברים מכוערים דברים שאינן ראויים אביא שור שיש בו בשר הרבה ואעלה לגבי מזבח והריני עמו ברחמים ומקבלני בתשובה לכך נאמר הקרבה באיל ולא נאמר הקרבה בשור :

פרשה ג א נפש כי תקריב מנחה׳ ר' יצחק ג פתח (קהלת ד) טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח טוב מי ששונה שני סדרים ורגיל בהם ממי ששונה הלכות ואינו רגיל בהם אלא ורעות רוח רעותיה דמיתקרי בר הילכן · טוב מי ששונה הלכות ורגיל בהם ממי שהוא שונה הלכות (א) ומדות ואינו רגיל בהם אלא ורעות רוח רעותיה דמתקרי בר מכילאן · טוב מי שהוא שונה הלכות ומדות ורגיל בהם ממי שהוא שונה הלכות ומדות ותלמוד ואינו רגיל בהם אלא ורעות רוח רעותיה דמתקרי בר אולפן · טוב מי שיש לו עשרה זהובים ונושא ונותן ומתפרנס בהן ממי שהולך ולוה ברבית במתלא אמרין דיזיף בריביתי' מאבד דיליה ודלא דיליה אלא ורעות רוח

מסורת המדרש א יומא כ"ח · קדושין פ"ב · ב ילקוט רמז לט · ג ילקוט כ"ך רמז תתקעא ·

חידושי הרד"ל

הוא שמספר זה : (יג) שספר עצמו · עמ"כ וכדמשיים והשוה את שמם כו' :
(א) ומדות · עיקר הפירוש שהוא מדרשי התורה ספרא וספרי הנדרשין בי"ג מדות · וכן יתפרש מ"ש רשב"י לתלמידיו
המשובבים ליתא בתנדב"א והיד"מ לא דק במקרא שגם באיל נאמר והקטיר :

חידושי הרש"ש

כו' · ובתנדב"א שם ליתא לתיבת אמר רשב"ג והוא לשון אליהו זכור לטוב והמעתיק טעה וסבר שהמדבר הוא ר"ש דלעיל להכי מוסיף וגרע : (יב) מקבלים מיני זבחים מרשעי ישראל כו' · עיין חולין ה' ודברי היד"מ תמוהין : (יג) אמרו חכמים כו' · (והקרבה לאיל מן השור) תיבת אלו (יד) לזה אשם ולזה אשם · שם ליתא והוא הנכון כי בקרבנם לא היה אשם :

מתנות כהונה

הותם שיעמדו אחר אותן ז' נביאים והשיב שגירי הדור הם אזהרה ועדות נאמנה על הנשארים ויש להם ממי ילמדו אך קשה קצת שהרי בדורות הנביאים היו ג"כ גירי צדק וא"כ הנביאים למה : מקבלים מיני זבחים מרשעי ישראל כו' · וזהו דכתיב מן הבהמה פי' מן הרשעים שנדמו לבהמה ובהמה המה להם : שספר עצמו כו' · הדמה עצמו אליהן בסיפורו כדלקמן אשרי תמימי דרך וכתיב הצור תמים פעלו לגזירה שוה : לא תרצח כו' · שאשת פוטיפרע רצתה להרוג בעלה כדי שישמע יוסף אליה כדלעיל בפ' וישב והוא מיחה בידה וסוף דבר הנואף עובר על כל הדברות כדלקמן פרשת נשא : ובאיל הוא אומר כו' · דוקא גבי איל נאמר כן זכר לאילו של יצחק : בין גוי ובין ישראל כו' עד שנאמר צפונה לפני ה' פי' גנוז וצפון לפניו : כנגד מעשיהם של אברהם יצחק ויעקב גרסי' : לשון צפונה · פי' הפ"א נקוד במלאפום : גבי שור אומר כו' · עד לאיל מן השור · הקישו בבאורו נגלה לעין והריני אציגה לפניך הגירסא איך שמביאה בעל הטורים פ' ויקרא וז"ל בבן בקר כתיב וקרבו וכרעיו ובצאן כתיב והקרב והכרעים ואיתא בתנא דבי אליהו לפי שמהלכת בהמה דקה מגבהת כרעיה כמו שתי וערב אבל בהמה גסה מגבהת כרעיה לצדדין ולכך בהמה דקה נשתנה מאכלה בבטנה ועל כן נותה ג"כ משונה מבהמה גסה · בבן בקר לא כתיב אלא והקטיר ובצאן כתיב והקריב והקטיר לפי שהצאן הוא מועט ומקריב ומקטיר הכל בפעם אחת עכ"ל : שתי וערב לפיכך כתיב שהם הקרב והכרעים כאילו אינם מיוחדים לו יתברך הוא גם הקרב נשתנה מפני השתי והערב : אמר להם · מאמר זה לקוח מתנא דבי אליהו והוא אמר כן ועיין בילקוט רמ"ד : והריני עמו · פי' עם הקב"ה לכך נאמר הקרבה באיל שהוא לשון מנה ומתנה כדאמרינן במסכת ע"ז שדר קורבנא לבר שטך וכן כל קרבן שבתורה וזב לכלם ונקרב קרבן ה' איש אשר מצא כלי זהב כו' · ע"כ הגיה [הגירסא] בסוף הספר :

פרשה ג רעותיה דמתקרי בר הלכות · רצונו שיקראו אותו בן הלכות כלומר יודע הרבה הלכות ובמדרש קהלת מוסיף עליו עוד ועיין שם :
דמתקרי בר מכילאן · פי' מדות · תרגום של מדה מכילה ובערוך ערך מד פי' מכילתין ברייתות : בר אולפן · בן תורה שבקי בכל : במתלא · אמרין במשל אומרין הבריות כן : דיזיף בריביתא וכו' · מי שלוה הרבה מעות ברבית כדי שישא ויתן בעסק רב מאבד את שלו

הטור עכ"ל שמ"ש והקריב הכהן פי' על הולכת איברים לכבש שהוא עבודה מיוחדת לכהנים

פרשה ג סי' א רעותיה · רעות בלשון ארמית רצון רעוא וזהו רעותי' פי' רצונו :

פירוש מהרז"ו

פ"ו הגירסא מי שהביא את עולתו ממדינת הים אם שלא נסכים וכו' ע"ש ובמקומות המצויינים במ"כ ובתד"א הז' דברים והגי' בתד"א אדם לרבות את הגוי מכם להוציא את המומר לעבודת כוכבים שהוא אינו מביא עולות ארשב"ג ז' דברים התקינו וכו' וכן הוא בת"כ פרק ב' ובפרק קמא דחולין ע"ש : והם מעידים בהם · ליום הדין שהזהירו אותם על שבע מצות שחייבים בהם ומי שלא שמר אותם ירד לגיהנם : מז' דורות ואילך · ובתד"א גורס מז' נביאים ואילך יכולים וכו' שהרי אין עוד מי שיתרה בהם וגירסא שבכאן ז' דורות לא יתכן שהרי הנביאים הם שם ועבר איוב אליפז צופר ובלדד ואליהו בן ברכאל והחמשה האחרונים היו כולם בדור אחד ובס"ע סוף פרק כ"א חושב הנביאים כנ"ל רק במקום שם ועבר חושב בלעם ואביו הרי שכולם היו בדור אחד לדעת מי שאומר שאיוב היה בימי משה ונ"ע שהרי אדם וקין ונח ואבימלך ולבן היו כולם נביאים שדבר עמהם ה' : י שספר עצמו · תד"א שם כל הענין ופי' שהקרבנות שצוה בתורה כאן דומה לקרבנות שהקריבו האבות הצדיקים : נח קיים מ"ש בתורה · ובתד"א הגירסא נח קיים להקריב קרבן : עקב אשר שמע אברהם בקולי · וישמור משמרתי מצותי חוקותי ותורותי וכן הקריב קרבן איל לעולה תחת יצחק ובנה מזבחות ומ"ש יצחק קיים יעקב קיים מאחר שפירש בהם דבר אחד שעשו מה שכתוב בתורה הרי זה נדרש ע"פ מדת דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא וכן ביהודה ויוסף גם מאחר שמפורש אצל אברהם מצותי חוקותי ותורותי כנ"ל ומפורש אצלו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו את דרך ה' לעשות צדקה ומשפט הרי שגם זרעו אחריו שמרו כל התורה : והשוה את שמם · בשם תמים ועי' תנחומא קדושים שחושב שם הרבה שמות דומים: יא צפונה לפני ה' · דורש צפונה מלשון ראיה וצפיה וכמ"ש לקמן פרשה ל"ו ס"ו רבנן אמרי רואה אפרו של יצחק כאלו צבור ע"ג המזבח : זוכר הקב"ה · וכמ"ש אברהם ה' יראה וכו' : ומנין וכו' לשון צפונה · ולשון התד"א ומנין לך לשון הזה שפשוטה של התיבה צפונה על צד צפון המזבח ומנין שהוא גם לשון צפונה וגניזה ע"כ מביא ראיה מלשון צפנתי לך ואגב שהזכיר פסוק זה דורש בו · שפסוק זה חדשים גם ישנים נאמר בכל דור שהצדיקים החיים הם החדשים והמתים הם ישנים : יב למדנו הקרבה לשור · כאן חסר והגירסא בתד"א שם מפני מה נאמר הקרבה שנאמר והקרב והכרעים וגו' והקריב הכהן וגו' ובשור לא נאמר הקרבה שנאמר וקרבו וכרעיו ירחץ במים והקטיר הכהן ואמרו חכמים למדנו הקרבה מן האיל אל ולמד לשור מן האיל : אמר להם רבותי · דברים אלו הם דברי אליהו כמ"ש בתד"א שם : הלכות ומדות · כי במשנה שנו הלכות בקיצור בלא דרשות המדות אך במכילתא ות"כ וספרי שנו

יפה תואר

מתליתה בבוקר ומתליתה בערב : מכאן ואילך גירי הדור כו' · וכיון שהם שמעו מאתנו ויודעים שלא כמה מעידים בהם : אם נאמר מן הבהמה למה נאמר מן הבקר ומן הצאן · פי' כיון דכתיב מן הבקר ומן הצאן למה כתיב מן הבהמה אלא מן הבהמה מורה על בני אדם שדומים לבהמה וזה פושעי ישראל שמקבלין מהם כדי שיתחזרו בתשובה · ומן הבקר ומן הצאן ממעט מיה : שספר בספת גרסינן ופירושו לשון הכור · ודרש הוא כי אדם המקריב קרבן לה' מתחבר להקב"ה · ודרש את זאת מן הכתוב אדם כי יקריב קרבן לה' שתף הקב"ה את שמו עם המקריב : ותיטב לה' משור פר · ובפ"ק דע"ז מדרים הכתוב זה על אדם הראשון : ויבן נח וגו' · וכתיב שם מכל הבהמה הטהורה מכלל שעסק בתורה וידע מה שהיא טהורה ומה שהיא טמאה : שהוא עשה כו' · נ"ל ועוד שהוא עשה קרבן : עליהם הוא אומר כו' · חזינן דהם נקראו תמימים כשם הקב"ה שנקרא תמים כמו שמביא מן הכתובים : שני כבשים כו' · זכר לאיל שהקריב תחתיו : וקורין את המקרא כו' · פי' או קורין את המקרא הזה בזמן שבהמ"ק חרב · ומה שבחרו במקרא זה יותר משאר פרשיות הקרבנות משום דכתיב צפונה לפני ה' ואפרו של יצחק הוא צבור על המזבח לפני ה' כדאיתא לקמן בפ' בחקותי ל"ו : חבורתו של משה כו' · לענין גאולת מצרים · אמר אברהם יצחק ויעקב ישנים עמרם וקהת כו' חדשים · ולענין גאולת בבל אמר חבורתו של משה כו' ישנים חבורתו של עזרא ושל הלל כו' חדשים : בשור חסר כו' · פי' שור שהוא גדול וצריך לנתחו לארכו ולרחבו · וחסר עוד מעשה בין הקרבה להקטרה לכן כתיב והקטיר · אבל באיל שהוא קטן ואינו צריך לנתחו לארכו ולרחבו והקרבתו היא הקטרתו לכן כתיב והקריב : למדנו הקרבה לשור מן האיל · והפשטה לאיל מן השור גרסינן · ובאו לתרץ למה לא נאמר והקריב גבי שור דלמדין מן האיל · כמו שלמדין הפשטה לאיל מן השור : אמר להם · אדם אחד רבותי כו' גרסינן : ואביא שור כו' · ויחשוב כי בזה יתקרב לה' לכן לא כתיב פה גבי שור והקריב : והריני עמו ברחמים כו' · כלומר אחטא וארבה ברחמים ואשוב עד שיקבלני ה' לכן לא נאמר גביה והקריב כי הוא לא יקרב לה' כי האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה · ובילקוט גרים ומביא שור שיש בו בשר הרבה מה אם ישא לי הקב"ה פנים אלא יעשה אדם מעשים טובים ות"ת ויביא איל שיש לו לאישים והריני עמו ברחמים ומקבלו בתשובה : עיקר הדרש הזה מובא פה בשביל סוף המאמר טוב מלא כף נחת זה קומץ מנחה נדבה של עני דכתיב ביה נפש כי תקריב אשר הורתו הוא רצון להקריבה לנדבה וקמץ משם מלא קומצו הוא טובה לפני ה' ממלא חפנים קטורת סמים דקה של צבור אשר כה"ג יקריב ביום הכפורים דלא כתיב ביה נפש ובאה לכפרה · ודרך אגב הביא המדרש לפני זה שאר הדרשות : טוב מלא כף נחת · כל הדרשות שלפה נדרשים משום דמקרא משמע כי גם מלא חפנים עמל ורעות רוח הוא טוב · אך מלא כף נחת הוא טוב מנזה · ובאמת עמל ורעות רוח הוא רע מאד · לכן דרש כי טוב ללמוד מעט ולהיות רגיל בהם מללמוד הרבה ולמלא רק רצונו להקרא בעל הלכות : טוב מי ששונה הלכות · זה הלכות כל שיתא סדרי משנה וברייתות ממי שהוא שונה הלכות ומדות זה מדות שהתורה נדרשת בהן : תלמוד הוא הקושיות והפירוקין על המשניות אשר מהן יצא הלכה לדינא ולמעשה : ולוה ברבית · וקרא ליה הכתוב מלא חפנים עמל כי הוא קרוב להפסד ורק רצונו הוא להקרא סוחר : מי שהולך וגוזל כו' ולאע"ג דזה חטאת הוא לגזול ולתת צדקה · וכבר אמרנו כי הכתוב משום פה שני דברים טובים אשר האחד טוב מהשני · ולא משום לדבר הרע בתכלית · אולי מיירי שיש עשיר שאינו רוצה לתת צדקה והדין הוא שכופין על הצדקה והוא נוקה

ידי משה

מיני זבחים · זה נדרים ונדבות ולא עולות : התקין הקב"ה פי' התקין לדורות · שיקריבו ב' כבשים ויאמרו בשעת הקרבה פסוק זה צפונה : ומנין וכו' פי' מנין שאברהם ויצחק נופל עליהם לשון צפון ומשני כו' : צ"ל למדנו הקרבה לשור מן האיל והקטרה לאיל מן השור · וחכמים מתרצים באופן אחר הגם שלא נכתב והקריב גבי שור · וגבי איל לא כתיב והקטיר ילפינן זה מזה דעל שניהם נאמר והקריב והקטיר : י"ב נשיאים פי' ושם כתב הקרבה בין בשור ובין באיל :

פי'

רוח רעותיה דמתקרי פרגמטיוטא · טוב מי שהולך ופועל ועושה צדקה משלו ממי שהולך וגוזל וחומס ונותן צדקה משל אחרים· במתלא אמרין (ב) גייפא בחזורין ומפלגא לבישא אלא ורעות רוח רעותיה דמתקרי בר מצוותא · טוב מי שיש לו גינה ומזבלה ומעדרה ומתפרנס ממנה ממי שהוא נוטל גנות של אחרים במחצה (ג) במתלא אמרין דאגר גינה אכל צפרין דאגר גינין צפרין אכלין ליה אלא ורעות רוח רעותיה דאתקרי מרי אסיאן א"ר ברכיה (ד) טובה דריסה אחת שדרס הקב"ה במצרים כמה דתימא (שמות יב) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה ממלא חפנים פיח כבשן של משה ואהרן למה שבזה היתה גאולה ובזה לא היתה גאולה · אמר ר' חייא בר אבא טוב מלא כף נחת זה יום השבת ממלא חפנים עמל אלו ששת ימי המעשה אלא ורעות רוח רעותיה למעבד עיבידתיה בהון · תדע לך שכן (ה) שאין ישראל נגאלין אלא בזכות שבת שנא' (ישעיה ל) בשובה ונחת תושעון · א"ר יעקב בר קורשוי טוב מלא כף נחת זה העולם הבא ממלא חפנים (ו) עמל זה העוה"ז · אלא ורעות רוח רעותא דרשיעא למעבד עבידתהון בעלמא הדין מיסת מתפרע מנהון לעלמא דאתי כדתנן א יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא ויפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז ר' יצחק פתר קרי' ב בשבט ראובן ובשבט גד בשעה שנכנסו לארץ וראו כמה זרע יש בה כמה נטע יש בה אמרו טוב מלא כף נחת בארץ הזאת ממלא חפנים בעבר הירדן חזרו ואמרו לאו אנן בחרינן לן· הה"ד (במדבר לב) יותן את הארץ הזאת לעבדיך· הוי ורעות רוח רעותיהן הוותי· ד"א טוב מלא כף נחת זה קומץ מנחת נדבה של עני ממלא חפנים עמל ורעות רוח זה קטרת סמים דקה של צבור שזו טעונה כפרה וזו אינה טעונה כפרה: ב נפש כי תקריב קרבן מנחה לה' (תהלים כב) יראי ה' הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו · יראי ה' אריב"ל אלו יראי שמים · רבי ישמעאל בר נחמן אמר אלו גירי צדק· רבי חזקיה ורבי אבהו בשם ר"א אמרי אם באין הן גירי צדק לעולם הבא אנטונינוס בא בראש כולן · ומה ת"ל כל זרע יעקב כבדוהו אלו אחד עשר שבטים · א"כ למה נאמר כל זרע ישראל א"ר בנימין בר לוי זה שבט בנימין (ז) שבא באחרונה כתיב (שם) כי לא בזה ולא שקץ ענות עני בנוהג שבעולם שני בני אדם נכנסו אצל הדיין א' עני ואחד עשיר אצל מי הדיין הופך את פניו לא אצל העשיר ברם הכא (שם) ולא הסתיר פניו ממנו ובשועו אליו שמע · ר' חגי גזר תעניתא נחית מטרא אמר לאו משום דאנא כדי אלא משום דכתיב כי לא בזה ולא שקץ ענות עני · וכשם שלא בזה את תפלתו כך לא בזה את קרבנו שנאמר נפש כי תקריב וגו' : ג יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו (ישעיה נה) אמר רבי ביבי בר אביא (ח) כיצד אדם צריך להתוודות ערב יום הכפורים צריך לומר מודה אני כל רע שעשיתי לפניך בדרך רע הייתי עומד וכל מה שעשיתי עוד לא אעשה כמוהו יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתמחול לי על כל עונותי ותסלח לי על כל פשעי ותכפר לי על כל חטאתי הה"ד יעזוב רשע דרכו ואיש און (ט) מחשבותיו וגו' · ר' יצחק ור' יוסי בר חנינא ר' יצחק אמר כאדם שהוא מלחים שתי נסרים ומדביקן זה לזה · ר' יוסי בר חנינא אמר כאדם שהוא מלחים שתי כרעי המטה ומדביקן זה לזה· (שם) וישב אל ה' וירחמהו רבנן ור"ש בן יוחאי · רבנן אמרי כל הכפרות הראה לו הקב"ה לאברהם אע"ה חוץ מעשירית האיפה · ורשב"י אומר אף עשירית האיפה הראה לו הקב"ה לא"א נאמר כאן אלה ונאמר להלן אלה מה אלה האמור כאן עשירית האיפה אף אלה האמור להלן עשירית האיפה· (שם) ואל אלהינו כי ירבה לסלוח ר' יהודה בר סימון בשם ר' זעירא אף הקב"ה (י) וויתר לנו סליחה אחת משלו ואיזו זו עשירית האיפה : ד נפש כי תקריב קרבן · מה כתיב למעלה מן הענין (ויקרא א) והסיר את מראתו בנצתה א"ר תנחומא בר חנילאי העוף הזה פורח וטס בכל העולם ואוכל בכל צד ואוכל מן הגזלות ומן החמסין אמר הקב"ה הואיל והזפק הזה מלא גזילות וחמסין

אל

מסורת המדרש א תנחומא ויקרא סי' ו' · ב ילקוט תשפו ·

חידושי הרד"ל

לתלמידיו שנו מדותי · שהיינו מדרשי התורה שחיבר רבי שמעון בן יוחאי כמו ספרי דסתמיה כר"ש · (וכן חיבר על כל התורה ולא בא לידינו · והרמב"ן בפי' להתורה הביא בכ"מ מכילתא דרשב"י לס' שמות : (ב) גייפא בחזורין · שמ"ר ס"פ ל"א : (ג) במחצה במתלא · אמר כו' · גי' המ"כ במחצה ומבייכן וכ"ה בקה"ר : (ד) טובה דריסה אחת · דרש כף נחת לשון נחת כף רגלו של המקום כביכול : (ה) שאין ישראל כו' · בזכות שבת · ירושלמי תענית פ"א סוף ה"א וע' שמ"ר פ' כ"ה : (ו) עמל זה עוה"ז · כדתנן יפה כו' מכל חיי עוה"ז אלא ורעות רוח רעותא דרשיעא כו' בעלמא הדין ר' יצחק פתר קריא כו' כצ"ל : (ז) שבא באחרונה · פי' שנולד לאחר שכבר נקרא שמו ישראל ולכן נקרא זרע ישראל וע' ב"ר פפ"ב : (ח) כיצד אדם צריך להתוודות · ירושלמי שלהי יומא : (ט) מחשבותיו וישוב אל ה' וירחמהו ר"י וריב"ח · רי"א כאדם שהוא מלחים כו' ריב"ח כו' · המטה ומדביקן זל"ז ואל אלהינו כי ירבה לסלוח ריב"ש זו עשירית האיפה רבנין ורשב"י כו' אלה האמור להלן עשירית האיפה נפש כי תקריב כו' כצ"ל וע' בילקוט ישעיה : (י) וויתר לנו סליחה אחת משלו · אתיא כרבנן שעשירית האיפה לא הראה לאברהם ולא כרת ברית עליו לכן קרא ליה וויתור משלו :

פירוש מהרז"ו

שנו ההלכות בפלפול המדות : דאגר גינה אכל צפרין · מי ששוכר גינה אחת ושומרה היטב שלא יאכלו הצפרים את הפירות ואת הצפרים הבאים צודה אותם ואוכלם · אך מי ששוכר גינות הרבה ולא יוכל לשמרם כולם · הצפרים אוכלים כל פירותיו ולא יוכל לצודם : מרי אסיאן · אוסיא פירושו שדה וכל המצטרך לה וכמ"ש שמ"ר פרשה כ' סי' י"ד יו"ד אוסיות פי' שדות : נחת זה יום השבת · כמ"ש ונחת שולחנך מלא דשן וכתוב בשבת וקראת לשבת עונג גם פי' מלשון למען ינוח עבדך וגו' : בשובה ונחת · ובלשון הירושלמי קורא לשבת שובה : יפה שעה אחת · אבות פרק ד' משנה כ"א כ"ב משנת ר' יעקב והוא ר' יעקב בר קורשוי הנזכר כאן והוא ר' יעקב סתם שנזכר במשנה ובברייתא ובכל דרשות אלו דורש מ"ש ורעות מלשון רעוה ורצון שאם הוא מלשון רעה היל"ל ורעת רוח או ורוח רעה וע"פ מדה ט' דורש בכל דרשה מהו הרעות רוח : זה קומץ המנחה · עתה דורש מה שהוא שייך לענין הפרשה של קומץ המנחה של העני וכמ"ש בסדר שמיני פסוק י"ז ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה וזהו מלא כף נחת : טעונה כפרה · פי' נושאת כפרה כמ"ש באשר יוכלון שאת כמה דיכלין למטען : ב יראי ה' הללוהו · ועי' כל זה מדרש תהלים כ"ב : יראי שמים · מדקאמר אח"כ וגורו ממנו כל זרע ישראל א"כ מ"ש יראי ה' פי' הנבחרים מכל זרע ישראל ואינו דורש על הגרים שא"כ לא היה מקדים אותם לזרע ישראל ובמדרש תהלים הגי' ר' שמואל ואולי הוא ר' שמואל ב"נ הנמצא כמה פעמים במדרש · בשם הרב ר' יעקב דוב · ור' ישמעאל ב"נ סובר הם הגרים ומה שהקדימו אותם לישראל יתכן שר' חזקיה וכו' מתרץ שהוא לכבוד אנטונינוס : כתיב כי לא בזה · תיבת כתיב מיותר שהרי דורש והולך פסוק שכבר הביא : אחד עני ואחד עשיר · דורש מ"ש ולא הסתיר פניו ממנו שמאחר שהוא עני ובעניות הרי כבר הסתיר פניו ממנו · על כן דורש שמדבר בעת שהעשיר גוזל העני וכשבאים אצל דיין נושא פנים לעשיר ומסתיר פניו מן העני אבל הקב"ה אינו מסתיר פניו אז מן העני וכמ"ש בסדר משפטים אם ענה תענה אותו כי אם צעוק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו ועל זה אמר ולא הסתיר פניו ממנו : וכשם שלא בזה את תפלתו · דורש כפול לשון כי לא בזה ולא שקץ כי לא בזה הוא על התפלה וכמ"ש תהלים ק"ב י"ח ולא בזה את תפלתם וכאן מדרים במדה ט' ומדה י"ז כאלו מפורש כי לא בזה את תפלתם ומ"ש ולא שקץ ענות עני מה שמענה עצמו ומביא מנחה שכתוב בה אזכרתה לה' לריח ניחוח : ג כל רע שעשיתי · היינו הוידוי על פרטי החטאים שצריך לפרש החטא וזה אינו מפורש כאן כי כל אחד צריך לפרש מה שיודע בעצמו : בדרך רע הייתי עומד · מתחלה וזה הביאני לעשות כל רע ודרך רע הוא חבירים רעים ורדיפת יין והגאות וכדומה שמביאים לכל רע וזהו החרטה האמיתית לעקור החטאים מעיקרם ואח"כ הקבלה האמיתית על להבא כמ"ש לא אעשה כמוהו ואח"כ התפלה על מחילת העון : ר' יצחק וריב"ח · עיין במ"כ שכתב דדרים וירחמהו כאלו כתוב וילחמהו בחילוף רי"ש בלמ"ד על מדת גימטריא של אופן ב' בחילופי אותיות כמו מזלות מזרות אלמנותיו ארמנותיו ואולי הוקשה להם שהיל"ל וירחם עליו אך וירחמהו משמע דיבוק נפש בנפש וזהו נכלל יותר בתיבת וילחמהו ומ"ש מלחים פירוש שמחליק במלקט ורהיטנא שקורין (העבי"ל) כמ"ש שה"ש דף למ"ד ע"א לחיו כערוגת הבושם זהו מלחים מקצת דבר וזה מלחים מקצת דבר והלכה יוצא כמין לחיים · ומ"ש מדביקם זה לזה כמ"ש בספר הברית בשם מחקרים שאם יחליקו שני נסרים בדקדוק גדול עד כחוט השערה ויניחום זה על זה יתדבקו יחד מאד עד שלא יהיה באפשרי להפרישן ולהפרידן וכן האדם כשזוכה לטהר לבבו באמת ימלא עצמו דבוק בהקב"ה כמ"ש ואתם הדבקים בה' · ומ"ש שני כרעי המטה הייע דיבוק לחוק על ידי נסר באמצע ויתכן שמשל כרעי המטה הוא על דיבוק בעוה"ז עם העוה"ב שע"י מעשה העוה"ז ידבק בעוה"ב ומשל שני לחיים על הדיבוק בעוה"ב ופי' בערוך שהמדבק שני חתיכות עץ או מתכות נקרא בלשון ישמעאל לחאם : רבנן ורשב"י · כל הענין בב"ר פרשה מ"ד סי' י"ד וש"נ ומבואר : ד למעלה מן הענין · ודורש סמוכין · ועי' לקמן פרשה כ"ט סימן ה' ·

ומתרי

מתנות כהונה

שלו ושאינו שלו פי' של הלוה ושל המלוה כמו שאמרו חז"ל שבעון רבית נכסי בעלי בתים יורדין לטמיון ובמדרש קהלת הגירסא באופן אחר : פרגמטיוטא · סוחר עוסק בפרקמטיא : גייפא בחזורין כו' · היא הזונה בתפוחים או כפתורים ומחלק לחולים דרך צדקה · לא תנאף · תרגום אונקלוס לא תיגוף : בר מצוותא · פי' בן עושה מצות וסתם מצוה בספר זה' זו צדקה : דאגר גינה · השוכר גינה אחת אם אין לו משלו ומסתפק מאותו אחת [טוב] ממה שישכור גינות הרבה ולא יכול לעבדם היטב : אבל צפרין · דרך משל הוא שיהנה מיגיעו בחיים טובים ונעימים : צפרין אכלין ליה · גרס כלומר יאבד את כל אשר לו וטובה לא יראה או שיחנק מרוב צרה ויאכלו אותו הצפרין ובב"ר פרשה פ"ב וכן לקמן בקהלת גרס טוב מי ששוכר גינה אחת וכו' ממי ששוכר גינות הרבה ובייכן מתלא אמר דאגר גינה אכל צפרין דאגר גינאיין אכלין ליה צפרין · ובייכן פי' הניח אותו רק ובור כמו אם אוביר ולא אעביד : מארי אסיאון · אדון בעל קרקעות הרבה : למעבד עבידתיה בהון · לעשות מלאכתו בהון : בשובה ונחת · לשון שבת ומנוחה : מיסת · מתפרע מנהון כו' · פי' כדי שיתפרע מהם לעוה"ב כי אחר המות אין יכולת בידם לעשות תשובה כדתנן כו' : מיסת · פי' כדי וכדי בזיון תרגומא מיסת : ה"ג ממלא חפנים · בעבר הירדן חזרו ואמרו לאו אנן בחרינן לה הה"ד יותן את הארץ הזאת הוי ורעות רוח רעותהון הוות ועיין בקהלת : שזו טעונה כפרה · באה בשביל כפרה ועיין לקמן בקהלת : שבא באחרונה · שנולד באחרונה והשלים כלל שבטי ישראל לפיכך כתיב כל זרע ישראל ר"ל כלל שבטי ישראל : גזר תעניתא · כדי שירד גשמים : נחת מטרא · ירד מטר : כל רע שעשיתי · אשר עשיתי והכי מוכח בילקוט ישעיהו (רמז תמ"ב): מחשבותיו וגו' · ודייק מסיפיה דקרא וישוב אל ה' וירחמהו וכן הוא בילקוט ישעיהו : מלחים · פי' הערוך מדבק בשבר פנים ובאהבה קשורה כזה שמדבק שני נסרים בין של מתכת בין של עץ שלא ינתקו ונראה שדרשו וירחמהו כמו וילחמהו : נאמר כאן אלה · דכתיב במנחה אשר יעשה מאלה : ונאמר להלן · בברית בין הבתרים שם הראה לו סוד הקרבנות ויקח לו את כל אלה וכן הוא בב"ר פ' מ"ג : וויתר

לנו

ידי משה

מיסת פי' לפי מדת פעליהם בעוה"ז מתפרע הקב"ה מהם בעוה"ב: אף עשירית האיפה ויען כי עשירית האיפה בהם

יפה תואר

לוקח ממנו בחמס לתת לעני כי מקרי גזלן : טובה דריסה כו' · ודריש כף נחת כף רגל אשר נתן וירדה על המצרים : פיח הכבשן · בתר להזכיר מכה זו יותר משאר המכות כי בה כתיב ולא יכלו החרטומים לעמוד וגו' והיה בזה פרסום האמונה · ובכל זאת טובה הגאולה הבאה ממכת בכורות יותר מפרסום הנס הזה : כדתנן יפה וכו' · זה בא לבאר את הדרש מן מלא כף נחת על העולם הבא כו' פי' יפה קורת רוח בעוה"ב : במה זרע כו' · פי' כי שמה חשבו אף כי עבר הירדן הוא ארץ רחבת ידים מ"מ אין בו מקומות רבים לזריעה ולנטיעה כמו בארץ הזאת · ולכן קרא לעבר הירדן מלא חפנים ולארץ הזאת מלא כף נחת : זה קטורת סמים · וקרא למלא חפנים זה עמל משום שיש טורח גדול לשחיקת סמנים ופיטום כדי לקיים בה מצות דקה : אלו יראי שמים · ריב"ל בא להוסיף ולפרש את הכתוב כי לא ידבר מיראי ה' אשר בבני ישראל אך כל איש מאיזה עם שיהיה אם הוא ירא את ה' חלקו צפון בחיים הנצחי : אלו עשרת השבטים · ולאפוקי מדר"ע בפ' חלק דאמר עשרת השבטים אין עתידין לחזור : זה שבט בנימין · אע"ג דחטאו בפלגש בגבעה : שבא באחרונה · שנולד בעת שכבר נקרא ישראל לכן יקראהו הכתוב זרע ישראל · אבל שאר השבטים נולדו בעת שנקרא עדנה בשם יעקב לבד : ענות עני · לפי הדרש יתפרש עני בתורה אפ"ה אם תפלתו זכה ישמע ה' תפלתו יותר מעשיר בתורה כי לפני הקב"ה אין שייך כלל עשיר ועני בכסף ונכסים : מודה אני כו' · כי עיקר התשובה הוא לתקן את הדבור המחשבה והמעשה אשר בהם יחטא האדם על הדבור הוא אומר מודה אני ומגיד בפיו את חטאו ועל המחשבה וזה שיתחרט בלבו על עונותיו אומר בדרך רע הייתי עומד בעת שחטאתי וזה חרטה גמורה · ועל המעשה הוא אומר מה שעשיתי לא אעשה עוד כמוהו · וע"ז מייתי הקרא יעזוב רשע דרכו כי בדרך רע אשר הלך נכללה חטאת הדבור המחשבה והמעשה ועל שלשה החטאים האלה הוא אומר שתמחול לי כו' ותסלח כו' ותכפר : כאדם שהוא מלחים · בא לתרץ בקרא למה כתיב ואיש און בלא"י ולא איש עונות בל"ר כדכתיב מחשבותיו · וע"ז אמר ר"י כאדם שהוא מלחים שתי נסרים אשר כל אחד הוא רפה ומדביקן כדי שיתחזקו כן מצרף הקב"ה חטאות הקלות בענין מחשבות איש לאון אחד ונענש כמו על עבירה חמורה ולריב"ח נאמר על עבירות הקלות מלך עלמם אשר ע"י התמדתם יתחזק כח הטבונה באדם ולכן משום זאת לשתי כרעי המטה אשר לא יתחזקו בהדבקם יחד רק יתארכו יותר · כן יגבר בו ההרגל ויכבד לו לעזבם : וותר לנו כו' · כי כל הכפרות באו בזכות אברהם שהראה לו בברית בין הבתרים · ועשירית האיפה דלא הראה לו וותר הקב"ה לנו סליחה אחת משלו · וזה שאמר הכתוב כי ירבה לסלוח כי הרבה עוד סליחה אחת בעשירית האיפה מלבד הכפרות אשר הראה כבר לאברהם : נפש כי תקריב ס' · גם

הוא

אל יקרב לגבי המזבח לכך נאמר והסיר את מראתו אבל בהמה גדילה על אבוס בעלה ואינה אוכלת מכל צד לא מן הגזלות ולא מן החמסין לפיכך היא מקריבה כולה · לכך נאמר (ויקרא א) והקריב הכהן (והקטיר) את הכל המזבחה· לפי שהנפש הזו גוזלת וחומסת בא וראה כמה צער וכמה יגיעה עד שיצא מאכלה ממנה מפומא לוושטא מוושטא לאיסטומכא מאיסטומכא להמסיסא מהמסיסא לבית כסיא מבית כסיא לכרסא מכרסא לבי מעיה מבי מעיה לכרוכת קטינא ומכרוכת קטינא לכרוכת עוביא ומכרוכית עוביא לסניא דיבי ומסניא דיבי לפטטרכה ומפטטרכא לברא· בא וראה כמה צער וכמה יגיעה עד שיצא מאכלה ממנה : ה ושסע אותו בכנפיו לא יבדיל (שם) · א"ר יוחנן ההדיוט הזה אם מריח הוא ריח כנפים נפשו קצה עליו ואת אמרת והקטיר הכהן את הכל המזבחה וכל כך למה אלא כדי שיהא המזבח מהודר בקרבנו של עני · (יא) אגריפס המלך ביקש להקריב ביום אחד אלף עולות שלח ואמר לכהן גדול אל יקריב אדם היום חוץ ממני בא עני אחד ובידו שתי תורים אמר לכהן הקרב את אלו אמר לו המלך צוני ואמר לי אל יקריב אדם חוץ ממני היום · א"ל אדוני כהן גדול ארבעה אני צד בכל יום ואני מקריב שנים ומתפרנס משנים אם אי אתה מקריבן אתה חותך פרנסתי נטלן והקריבן נראה לו לאגריפס בחלום קרבן של עני קדמך שלח ואמר לכהן גדול לא כך צויתיך אל יקריב אדם חוץ ממני היום · א"ל אדוני המלך בא עני אחד ובידו שתי תורים אמר לי הקרב אלי את אלו אמרתי לו המלך צוני ואמר לי אל יקריב אדם חוץ ממני היום אמר ארבעה אני צד בכל יום ואני מקריב שנים ומתפרנס משנים אם אי אתה מקריב אתה חותך את פרנסתי לא היה לי להקריבן א"ל יפה עשית כל מה שעשית · מעשה בשור אחד שהיו מושכין לקרבן ולא נמשך בא עני ובידו אגודה אחת של טרוקסימא והושיט לו ואכלה וגעש השור (יב) והוציא מחט ונמשך לקרבן נראה לבעל השור בחלומו קרבנו של עני קדמך· מעשה באשה אחת שהביאה קומץ של סולת והיה כהן מבזה עליה ואמר ראו מה הן מקריבות מה בזה לאכול מה בזה להקריב נראה לכהן בחלום אל תבזה עליה כאלו נפשה הקריבה א והרי דברים ק"ו ומה אם מי שאינו מקריב נפש · כתיב בו נפש מי שהוא מקריב נפש על אחת כמה וכמה כאלו נפשו הקריב : ו והביאה אל בני אהרן (ויקרא ב) תני ר' חייא ואפילו רבות א"ר יוחנן (משלי יד) ברוב עם הדרת מלך· וקמץ משם מלא קומצו מסלתה ומשמנה מסלתה ולא כל סולתה משמנה ולא כל שמנה הרי שהביא מנחתו מגולה מאספמיא וראה את הכהן שהקמיץ ואכל את השאר אמר אוי לי כל הצער הזה שנצטערתי בשביל זה והכל מפייסין אותו ואומרים לו ומה אם זה שלא נצטער אלא שני פסיעות בין האולם למזבח זכה לאכול אתה שנצטערת כל הצער הזה עאכ"ו ולא עוד אלא והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו· ב רבי חנינא בר אבא אזל לחד אתר אשכחא הדין פסוקא ראש סדרא והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו מה פתח עלה (תהלים יז) ממתים ידך ה' ממתים מחלד · ממתים ידך ה' מה גבורים הם אלו שנטלו חלקן מתחת ידך ה' ואיזה זה שבטו של לוי · ממתים מחלד אלו שלא נטלו חלק בארץ · חלקם בחיים אלו קדשי מקדש · וצפונך תמלא בטנם אלו קדשי הגבול · ישבעו בנים כל זכר בבני אהרן יאכלנה · והניחו יתרם לעולליהם והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו · אהרן זכה לבנים בין כשרים בין פסולים שנאמר (מלאכי ב) (יג) בריתי היתה אתו החיים והשלום · שהיה רודף שלום בישראל · (שם) ואתנם לו מורא ויראני שקיבל עליו דברי תורה באימה וביראה וברתת ובזיע· מה ת"ל מפני שמי נחת אמרו ג בשעה (יד) שיצק משה שמן המשחה על ראש אהרן נרתע ונפל לאחוריו ואמר אוי לי שמא מעלתי בשמן המשחה השיבה רוח הקודש ואומר לו (תהלים קלג) הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד כשמן הטוב על הראש וגו' כטל חרמון שיורד וגו' · מה הטל אין בו מעילה אף השמן אין בו מעילה · כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן · וכי שני זקנים היו לאהרן ואת אמרת הזקן זקן אלא כיון שראה משה את השמן יורד על זקן אהרן הי' שמח כאלו על זקנו ירד · (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו שלא אסר את המותר ולא התיר את האסור · בשלום ובמישור הלך אתי שלא הרהר אחר דרכי המקום (טו) כדרך שלא הרהר אבינו אברהם ורבים השיב מעון שהשיב פושעים לתלמוד תורה וכן הוא אומר (שיר א) מישרים אהבוך מה כתיב בו בסוף (מלאכי ב) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו וגו'

מסורת המדרש א תנחומא ויקרא · ב אסתר רבה פ"ג · ג שוח"ט מזמור קל"ג · במד"ר י"ח · תנחומא קרח סי' ו'

חידושי הרד"ל

(יא) אגריפס המלך · שוח"ט מזמור כ"ב : (יב) הוציא מחט · עיקר הפי' נראה שענייני מלשון מוחטת שהביא שערוך ע' מחט מן הילמדנו ופירושו ענין פליטת קיא : (יג) בריתי היתה אתו כו' · כל המאמר ברייתא בת"כ פ' שמיני פרשת מילואים פסקא ל"ז : (יד) בשעה שיצק כו' · (הוריות יב) : (טו) כדרך שלא הרהר א"א וכה"א מישרים אהבוך כו' · ל"ת מה כתיב בסוף כצ"ל כמ"ש היד"מ ודרש מישרים אהבוך על אברהם שנקרא אוהבי שעבד מאהבה והיה זה במישרים שלא הרהר אחר מדותיו (עי' שמ"ר פ"ו) ויש לומר עוד שמישרים נקרא מדת משפטו של הקב"ה שבע מלכותו וכמ"ש מישרים אשפוט : כן

מתנת כהונה

לנו שליחה אחת דכתיב כי ירבה לשון רבוי ומותר : והחמסין · עיין בב"ר פרשה ל"א : מפומא לוושטא מוושטא כו' · כולם מיני בני מעיים הם שבהם נתגלגל המאכל עד גמירא וכל זה הצער מפני שהם נפש נתפרנס מן הגזל או כדומה לו: קצה · מיאוס ומוקצה: מהודר : כלומר מלא ויפה והרבה : טרוקסימון · מין עשב שהבהמות מתעטשות ממנו ולכן כשאכלו השור מיד געש והוציא מחט דקך גרונו כי לולא זה היה נטרף בו וזאת היתה הסבה שלא היה נמשך מתחלה : קרבנו של עני קדמך : כלומר אותו אגודה של ירק של העני שגרמה שנמשך השור לשחיטה הוא יותר מקרבנך וכן הוא בשוחר טוב בהדיא : מי שמקריב נפש · כלומר בתענית ובתשובה : ה"ג בספרי אל בני אהרן תני ר' חייא ואפי' רבואות פי' אפילו כהנים הרבה מאד משום שנאמר ברוב עם וגו' ולא תאמר דוקא שנים ולא יותר כדכתיב בני ומיעוט רבוי שנים : מגולה · מן הגולה לירושלים ובשוחר טוב גרס מגליא : אשכח כו' · מלא בבית המדרש שהיה פסוק זה ראש הדרשה מה פתח עליה כן היה סדר לימודם כשדרשו פסוק אחד התחילו בתחלה פסוק אחר עד שנמשך להם הענין על הפסוק שהם מבקשים לדרשו : מה גבורים הם כו' · דרש ממתים לשון מתים וטף שפי' אנשים גבורים כן הוא לקמן במגילת אסתר ב' ובילקוט תהלים ובבבא בתרא פרק א' : שלא נטלו חלק בארץ · דרש מחלד : כלומר מן החלד שפירושו עולם כלומר היו נדחים מארץ ישראל שהיא עיקר העולם כו' : בשעה שיצק כו' · עיין זה במסכת הוריות דף י"ב : שהשיב פושעים לת"ת

פירוש מהרז"ו

ומחבר כאן ד' פרשיות פרשת אם עולה מן הבקר וגו' ופרשת ואם מן הצאן ופרשת ואם מן העוף ופרשת ונפש כי תקריב ואצל בקר וצאן כתיב והקטיר את הכל המזבחה ולא כן אצל העוף ואח"כ ונפש כי תקריב ודורש מטעם גזל וכמו"ש המפרשים ויתבונן כמה טורח הטריח כויכול בבריאת העוף ואיך יניח בהם הגזל להטריח על הקב"ה כויכול ועי' קה"ר פסוק החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים שחושב שם כל יו"ד דברים אלו בשינוי דף קנ"ב : מי שאינו מקריב נפש · ובכאן צריך לדרוש ע"פ מדת ק"ו מדה ט"ז מיוחד במקומו שדווקא אצל מנחה כתוב ונפש אלא שגם אצל מנחה ונפש וק"ו אצל בהמה ועוף · ומ"ש בסוף וכאלו נפשה הקריבה היה נ"ל וכאלו נפשו הקריב כנ"ל אלא אגב שכתב כן אצל מעשה האשה אמר גם כאן כן : תני ר"ח אפילו הן רבות · בת"כ ריש פרשה ט' בני אהרן אפילו הן רבואות ועי' במ"כ · ודורש מ"ש ברוב לשון רבואות ע"פ מדת ממעל ואם אצל ב"ו כך ק"ו אצל הקב"ה הרי ע"פ מדה י"ז ומדת ממעל ומדה ו' מק"ו דורש כאן בני אהרן אפילו רבואות : ה בשביל זה · בשביל כהן זה שיאכל · ומ"ש הצער הזה היינו להוליך דרך רחוקה כזה ולשמור שלא יטמא · ונראה לי שמ"ש שהביא מנחתו אין פירושו שהביא הקמח והשמן מארץ העמים שהרי גם בני א"י וירושלים לא היו מביאים רק מעות אלא הגזברים ובבהמ"ק היו חנויות של סולת ושמן שנעשה בטהרה שמהם מקריבים אלא פי' שבא בעצמו מרחוק ונצטער בעצמו לילך דרך רחוקה כזו להקריב מנחה וגם הוא נתן מעות לגזברים : בין האולם ולמזבח · נ"ע ובתנד"א הגירסא בין הכבש ולמזבח · (הגה מבן המחבר) : ולא עוד · פי' לא די שזכה בזה מחמת טרחו בעבודה אלא שקיים מצות עשה כמ"ש והנותרת מן המנחה וגו' : הדין פסוקא ריש סדרא · כמנהג בני מערבא שמסיימים התורה בשלש שנים ונ"ע שפסוק והנותרת הוא פסוק א' קודם פרשה שלא יתכן שיתחילו ויסיימו בו ובהכרח לומר שהכוונה על פסוק והנותרת שבפרשת מנחת מרחשת הסמוכה ויתורץ הכל ואולי מפני קושיתי הנ"ל פירש המ"כ ריש סדרא ביש הדרשא והנראה לי כתבתי : מה גבורים הם · ומסיים בילקוט תהלים י"ז ואין מתים אלא גבורים שנאמר החרם כל עיר מתים ומ"ש ממתים דורש נוטריקון מה' מתים וזהו מה גבורים ומ"ש ידך ה' שאין לו חבור למ"ש גבורים ע"כ דורש ע"פ מדה ט' שיהיה לו משמעות ענין שנטלו חלקם מתחת ידך ה' וע"פ מדת דבר הלמד מסופו : חלקם בחיים · שנטלו חלק בביהמ"ק שנקרא בית חיינו וכמ"ש שיר פסוק כמגדל דוד צוארך דף כ"ה א' מה צואר וכו' כך ביהמ"ק ע"ש · וצפונך וגו' אלו קדשי הגבול · פי' אלו קדשי כל השבטים של כל גבול ישראל כי רק שבט יהודה הוא בדרום של ביהמ"ק וכל השבטים בצפונו והקדשים של הגבול הם תרומה ומעשרות · ישבעו בנים פי' שהבנים והבנות שלהם ישבעו מקדשי הגבול וגם מקדשי המקדש · ומה שקורא הבנים בשם עוללים דורש על שזכה אהרן לבניו בין כשרים ובין פסולים מלשון עוללות של הכרם וכמ"ש עוללות אפרים הם החלושים והפסולים וזהו לעולליהם : בריתי היתה אתו · שע"י שהיו בו כל מעלות אלו זכה שנתנו לו מתנות אלו מתנה גמורה וכרת עמו ברית על זה ע"כ זכה גם לפסולים וכמ"ש בסדר אמור אבל בעלי מומין שיאכלו בקדשים וכמ"ש במלכים ב' כ"ג ט' אך לא יעלו כהני הבמות על מזבח ה' בירושלים כ"א אכלו מצות בתוך אחיהם : מת"ל מפני שמי נחת הוא · שמשמע נחת מלשון ירידה שתרגום וירד ונחת ודורש שכן היה בעת שיצוק שמן המשחה על ראשו נרתע ונפל לאחוריו וכמ"ש במ"ר פרשה י"ח סי' פ' וז"ל שמא לא הייתי ראוי להמשח בשמן המשחה ומעלת ונתחייבת כרת שאמר הקב"ה על בשר אדם לא יסך וכו' כמ"ש כאן וכל ענין זה בת"כ מסכת מילואים ריש שמיני : הנה מה טוב · שמאמר שהזכיר שבת אחים וגו' כשמן הטוב וגו' זקן אהרן הרי בהכרח שמ"ש אחים הם משה ואהרן וכמפורש בתורה שמשה משח את אהרן בשמן המשחה ותחלה קרא אותו שמן הטוב ואיך קרא אותו אח"כ כטל חרמון נמשל השמן הטוב כטל ע"כ דורש שאהרן נתיירא שמא מעל בשמן המשחה וע"כ אמר כטל הרמון שאין בו מעילה : יורד על זקן אהרן · ועי' שיר פסוק נאוו לחייך דף י"א א' : כאלו ירד על זקנו · שמאמר הכתוב זקן אהרן א"כ מ"ש תחלה על הזקן אין פירושו זקן של אהרן ואא"ע לאהרן ת"ע למשה שמרומז במ"ש אחים : כי שפתי כהן · ומאמר שכתוב בסוף הענין כי שפתי כהן הרי למוד מסופו שכל הענין מפסוק בריתי היתה אתו החיים והשלום מדברים בכהן היינו אהרן הכהן שדומה למלאך

יפה תואר

הוא דרים למה כתיב פה נפש משום דחזין בסוף כי לותה התורה להסיר את מראתה המלאה גזל וחמסים וגם הנפש מתאוה לגזל לכן אמר ונפש כי תקריב כי הנפש תהיה טהורה ונזהרת מגזל בהקרבת קרבן : כמה צער כו' · וכיון שנצערו רב עד שילא לכן ראוי לו להזהר מן הגזל פן יהיה לפוקה לו : סניא דיבא · זה הוא מקום המאוס מאד כי גם הזאבים יתעבוהו : ריח כנפים · כי הוא אינו מורע הנולה אף שדרכה למרוץ · ובכל זאת הוא מקטירה על המזבח · ומה שמביא מן הכתוב והקטיר הכהן את הכל המזבחה זה אינו ליטנא דקרא רק מפשט הכתוב משמע כי יקטיר גם הכנפים בנוצתן : המזבח מהודר · ואם ימלט יראה העוף קטן מאד ולא יהיה מהודר : אגריפס המלך · מעשה זה ושבסמוך מובא פה להראות כי קרבן עני סמועט · הטוב מקרבן עשיר הגדול : אל תבזה עליה · ולקח לעצמך אבל להקריב פחותה מעשרון אסור : מי שאינו מקריב נפש פי' המביא מנחה הלא אין בה נפש כתיב ביה ונפש כי תקריב דנחשב כאלו הקריב נפשו · עני שהוא מקריב נפש זה קרבן בהמה ועוף עאכ"ו : מגולא מאספמיא · פי' מהגולה וזה מאספמיא ובילקוט גרים מגליא מאספמיא ומתברותיה : ולא עוד · פי' לו לבד שהכהן זוכה לעצמו בשביל שני פסיעות אלא שמזכה את הנותרת מן המנחה לבניו וכ"ש מי שנצער הרבה שיזכה גם לו ולבנו : ראש סדרא · שהתחלו ליטא וליתן בפסוק זה : פתח עלה · ושם כתב והניחו יתרם לעולליהם וכן כתיב לאהרן ולבניו ולא כתיב לכהנים ללמד לנו כי אהרן הוא המזכה מחלקו לבניו : זה שבטו של לוי · שהיו צדיקים וצדיק נקרא גבור שכובש את יצרו : קדשי מקדש · זה נקרא חלקם כי הם היו מתחלקים לכל הכהנים אשר במשמר · אבל קדשי הגבול היה נותן הכל לכהן אחד לכן מדריש ע"ז וצפונך תמלא בטנם שהיה מלא בטנם כיחד : שקיבל עליו ד"ת · פי' כשהיה משה מלמדו תורה הי' עומד באימה ויראה · אבל במתן תורה גם כל ישראל אלו ורגזו : מפני שמי · דרש על שמן המשחה שנעשה בקדושה לשם ה' כדכתיב זה יהיה לי : מה הטל אין בו מעילה · כי הטל לא יתכן לעולם אע"פ שאינם ראויים · אבל בשאר דברים הנהנה מהם בלא ברכה מועל כדאיתא בפ' כיצד מברכין : שלא אסר את המותר · זהו תורת אמת וגו' ועול ועולה לא נמצא בשפתיו אמר ולא התיר את האסור כי זהו עול גמור : כדרך שלא הרהר א"א · בנסיון העקידה ומדרים ע"ז כתוב מישרים אהבוך · וכן מדרים באהרן מה שנאמר בשלום ובמישור · ופה שייך מה שאמר וכה"א מישרים אהבוך · ואת"ז דריש ורבים

ידי משה

לא בדלי דלות לכן לא הראהו לו כדי שלא לצערו: ויגיע לכל כהן חלק מעט בכל זאת יקריבו : ישבעו בנים זה תרומה דכתיב כל זכר בבני אהרן כצ"ל : לאהרן ולבניו · אהרן זכה לבניו כצ"ל אפי' לבניו פסולים מדכתיב כל זכר · ואפי' פסול · ומביא לראי' מן הפסוק בריתי היתה אתו החיים כל שהוא בחיים אפילו פסול : כדרך שלא הרהר אבינו אברהם וכה"א מישרים אהבוך כצ"ל ומישרים ומישור מדרים על אברהם : כן

וגו' : ז (א) שתי מנחות הן אם מנחה על המחבת ומנחה מרחשת ובשתיהן הוא אומר והבאת את המנחה מה בין מחבת למרחשת שזו תבלל בשמן וזו תעשה בשמן כל צרכה ואמרו חכמים במשנה מרחשת עמוקה מעשיה רוחשין מחבת צפה מעשיה קשין א כדי שלא יאמר אדם אלך ואעשה דברים מכוערים ודברים שאינן ראויין ואביא מנחה על מחבת ואהיה אהוב לפני המקום אמר לו הקב"ה בני מפני מה לא בללת מעשיך בדברי תורה שאין שמן אלא תורה ואין שמן אלא מעשים טובים וכן הוא אומר (שיר א) לריח שמניך טובים שמן וגו' שכרנו שבאנו ללמוד תורה שפכת לנו תורה כשמן המורק מכלי לכלי ואין קולו נשמע לכך נאמר שמן תורק שמך על כן וגו' ואפילו אומות העולם מכירין בחכמה ובבינה ובדיעה והשכל מגיעים לגופה של תורתך היו אוהבים אותך אהבה גמורה בין כשהוא טוב בין כשהוא רע להם לכך נאמר עלמות אהבוך קרא אדם ולא שנה עדיין בחוץ עומד שנה ולא קרא עדיין בחוץ עומד קרא ושנה ולא שימש עדיין ת"ח דומה למי שנעלמו ממנו סתרי תורה שנאמר (ירמיה לא) כי אחרי שובי נחמתי · אבל קרא אדם תורה נביאים וכתובים ושנה משנה מדרש הלכות ואגדות ושמש ת"ח אפילו מת עליו או נהרג עליו הרי הוא בשמחה לעולם לכך נאמר על כן עלמות אהבוך · מרחשת עמוקה מעשיה רוחשין · כיצד יש בו באדם תורה יהיה נזהר שלא יבא לידי עון וחטא אמר לו הקב"ה ברוך אתה ותהיה לך קורת רוח ויטמנו דברי תורה בפיך לעולם אשרי אדם שיש בו דברי תורה ושמורים בידו ויודע להשיב בהן תשובה שלימה במקומה עליו הכתוב אומר (משלי כ) מים עמוקים עצה בלב איש ואומר (תהלים קל) ממעמקים קראתיך ה' · ואומר (שם קב) תפלה לעני כי יעטוף

ברוך מי שאמר והיה העולם אמן אמן אמן :

פרשה ד א נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' זש"ה (קהלת ג) ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט

וגו' · רבי אליעזר ור' יהושע ר"א אומר מקום המשפט שמה הרשע מקום שסנהדרי גדולה יושבת ב וחותכת דיניהם של ישראל שמה הרשע שמה (ירמיה לט) ויבאו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך ששם חותכין את ההלכה · במתלא אמר (א) הן די תליא מרי זייניה · כולבא רעיא תלא קולתי' ורוח הקדש צווחת ואומרת מקום הצדק שמה הרשע במקום שכתוב בה (ישעיה א) צדק ילין בה עתה (ב) עבידין קטולים (א) שם הרגו את זכריה ואת אוריה' ר' יהושע אומר ג מקום המשפט שמה הרשע' מקום שנעשה מדת הדין במעשה העגל דכתיב (שמות לב) עברו ושובו משער לשער שמה הרשע שם ויגוף ה' את העם · ורוח הקדש צווחת ואומרת מקום הצדק שמה הרשע מקום שהצדקתים וקראתים אלהות שנאמר אני אמרתי אלהים אתם · שמה הרשע שמה הרשיעו ועשו את העגל והשתחוו לו · ד"א מקום המשפט שמה הרשע מדבר בדור המבול · מקום המשפט שמה הרשע · (ג) מקום שנעשית בהם מדה"ד בדור המבול · כדתנן דור המבול אין להם חלק לעוה"ב ואינן עומדין בדין · שמה הרשע · שם (בראשית ז) וימח את כל היקום ורוה"ק צווחת ואומרת מקום הצדק שמה הרשע מקום שהצדקתים דכתיב (איוב כא) בתיהם שלום מפחד שמה הרשע (שם) ויאמרו לאל סור ממנו · ד"א מקום המשפט שמה הרשע מדבר בסדומיים· מקום שנעשה מדת הדין בסדומיים כדתנן אנשי סדום אין להם חלק לעוה"ב אבל עומדים בדין שמה הרשע·שם (בראשי' יט) וה' המטיר על סדום ורוח הקדש צווחת ואומרת מקום הצדק שמה הרשע מקום שהצדקתים וכתבתי בארצם (איוב כח) ארץ ממנה יצא לחם מקום ספיר אבניה ועפרו' זהב לו אמרו ד כשהיו אחד מהן הולך אצל הגנן ואמר לו תן לי באיסר ירק כשהוא נותן משכשכו ומוצא בעפרו זהב לקיים מה שנאמר (שם) ועפרות זהב לו · שמה הרשע · שם אמרו נעמוד ונשכח תורת הרגל (ד) מבינותינו ויד עני ואביון לא החזיקה · רבי יהודה בר סימון פתר קריא בשטים · מקום המשפט שמה הרשע מקום שנעשה מדה"ד בשטים דכתי' (במדבר כה) קח את כל ראשי העם שמה הרשע · שם ויהיו המתים במגפה · ורוה"ק צווחת ואומרת מקום הצדק שמה הרשע · (ה) מקום שהפכתי קללת בלעם לברכה דכתיב (דברים כג) ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה · שמה הרשע (במדבר כה) וישב ישראל בשטים רבי לוי ורבי יצחק אמרו ב' דברים בימין ושני דברים ביד ב' דברים בימין ה תורה וצדקה תורה מנין (דברים לג) מימינו אש דת למו צדקה מנין דכתיב (תהלים מח) צדק מלאה ימינך · (ג) ב' דברים ביד נפש ומשפט · נפש שנאמר

אשר

מסורת המדרש א תנחומא ויקרא · ב קה"ר ג' ט"ו · ג ילקוט ל"ך תתקס"ט · ד פדר"א כ"ס · ה תנחומא ויקרא · ילקוט ל"ך תתק"ז

חידושי הרש"ש

א) שתי מנחות הוא אם מנחה על המחבת כו' · מכאן עד סוף הפרשה לקוח מתורת כהנים ע"ש:
וא) שם הרגו כו' ואת אוריה · ככתוב בירמיה כ"ו : (ב) דברים ביד כו' · אתיא כדעת הת"ק דברייתא מנחות סוף (דף לו) עיי"ש ופי' הש"כ תמוה דהכא לא כתיב ידכם בה"א : בשעיר

חידושי הרד"ל

(א) הן די תליא מרי זיינו כו' · ב"מ פ"ד : (ב) מרצחים עבדין קטוליא לשוליא שלא נפרש מרצחים שם התואר כלומר עתה ילינו בה אנשים מרצחים : (ג) מקום שנעשה מדה"ד בדוהמ"ב שמה הרשע שמה וימח את כל היקום כדתנן דוהמ"ב אין להם חלעוה"ב (ובירושלמי שם ילפינן לה מהאי קרא) ורוה"ק צווחת כו' מדה"ד בסדומיים וה' המטיר על סדום שמה הרשע כדתנן אנשי סדום כו' בדין

גרוה"ק צווחת כו' כצ"ל · והענין לומר שלכאורה הוא כעוות הדין ח"ו שכבר קיבלו עונשם בעוה"ז וגימותו מעוה"ב ג"כ ועי"ז רוה"ק משיבה כי גדלה עוונם מנשוא : (ד) מביעותינו ויד עני ואביון לא החזיקה (יחזקאל טז) לקמן נאמר הנפש נתנה במקום המשפט והוטאת · זה ג"כ בא לדרוש מקום המשפט שמה הרשע (ומפני זה הובא דרשת פסוק זה לכאן) : (ה) מקום שהפכתי קללת בלעם כו' · שזה היה בשטים בערבות מואב

פירוש מהרז"ו

למלאך ה' שהיו בו כל המדות הללו : שתי מנחות הם · תנדב"א פרק ו' והכוונה שתי מנחות שכתובים בלשון אחד שבמנחת מחבת כתוב ואם מנחה על המחבת קרבניך וכן במנחת מרחשת כתוב ואם מנחת מרחשת קרבניך ולא כן כתוב אצל מנחות אחרות ושניהם נעשים בכלי על האש · ומ"ש ובשתיהם הוא אומר והבאת וגו' הנה אצל מחבת לא כתוב כן אלא במרחשת כתיב והבאתי את המנחה אשר יעשה מאלה לה' פי' של מחבת ומרחשת שדומין זה לזה ועי' רש"י בחומש שלפי הפשט מ"ש מאלה קאי על כל המנחות · ומ"ש שזו תבלל בשמן שבמחבת מפורש סולת בלולה בשמן ואצל מרחשת כתיב סולת בשמן תעשה היינו כל צרכיו : ואהיה אהוב למקום · ובתד"א שם הגירסא על אהובתי שאני אוהב המקום והכוונה בשתי הלשונות אחד הוא שע"י שאקריב מנחת מחבת אתרצה להשי"ת : שכרנו שבאנו ללמוד · מאמר זה איתו בתד"א שלפנינו ופי' שבא לדרוש מ"ש שמן תורק על הלומדים מפי רב שמריקים תורה שבלב הרב ללבם ואינו מתגלה בתורה שלומד וזהו ואין קולו נשמע כי שאר משקים שמריקים קולם נשמע מלבד השמן : היו אוהבים אותך · וזהו עלמות אהבוך עי' שי"ר פסוק זה דף ל"ב ב' וש"נ : בין שהוא טוב · בין שיגיע להם מדת הטוב ובין שיגיע להם פורענות וזהו עלמות על מות : דומה כמו שנעלמו ממנו סתרי תורה · לפי מ"ש כאן שמאמר שקרא ושנה כבר סובר בעצמו שיודע כל התורה והלכות ולא חסר לו רק סתרי תורה ובאמת מאמר שלא שמש ת"ח ולא למד התלמוד אינו יודע עדיין כלום וזהו מ"ש כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי אחר שהשגתי הדעת היינו התלמוד וכמ"ש במ"ר פרשה מ"ח סי' ד' ובדעת שהיה מלא דעת בתלמוד ע"ש והבין ואז בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי שלמדתי ואינו יודע דבר אך גירסת התד"א שם קרא ושנה ולא שימש ת"ח דומה כמי שנעלמו ממנו סתרי תורה ופירושו כפשוטו שעדיין אינו יודע תורה : אפילו מת עליו · ובתד"א הגירסא אפילו מת ונהרג על התורה הרי הוא בשמחה לעוה"ב וכצ"ל על מות על מותו : מעשיו רוחשין כילד· ושם הגירסא כיצד יש בו דוגא באדם שתחלה פירש על מחבת שמעשיה קשין ועתה בא לפרש מרחשת שמעשיו רוחשין שזה משל על התורה שיודע ורוחש בה ואעפ"כ אומר עליו והבאתי את המנחה אשר יעשה מאלה לה' שתעשה מע"ש שיהיה לרצון לה' ועל זה אמר לו הקב"ה בני ברוך אתה וכו' ומ"ש ויטמנו שייך לדבר עמוק וזהו דמיון מרחשת עמוקה ממעמקים קראתיך מים עמוקים : מים עמוקים וגו' · ואיש תבונה ידלנה היינו שיודע להשיב וגם הכוונה בפסוקים אלו על התפלה שגם על זה רומז במרחשת עמוקה ולזה הביא פסוק תפלה לעני כי יעטוף ובתד"א שלפנינו אין זה גם פסוק תפלה לעני :

פרשה ד סי' א וחותכת דיניהם · ועי' ב"ר מ"ד סי' ע"ו ויבתר אותם בתוך ועי' מ"כ שם ונקרא שער התוך כי שער בכל מקום פי' מקום מושב השופטים כידוע ומ"ש דיניהם הוא ע"פ מדה ס' כצ"ל ועל שעוותו הדין ע"כ שמה הרשע וזה ע"פ מדת מנגד שם ישבו שרי בבל ועשו דינים בישראל ובסנהדריהן ואל שתמה על זה כי במקום הצדק שמה הרשע : את זכריה ואת אוריה · זכריה מבואר בדה"ב כ"ד וירגמוהו אבן במצות המלך בחצר בית ה' היינו בעזרה ומ"ש ואת אוריהו מבואר בירמיה סוף כ"ו ומאחר שמדמה ומקיש אוריהו לירמיהו וכמו שירמיה התנבא בחצר בית ה' ורצו להרגו שם כך אוריהו ג"כ בחצר בית ה' : ב' דברים בימין · ד"ר פרשה ה' סימן ד' ועי'

מתנות כהונה

לת"ת · מצאתי באבות דר' נתן אהרן כשהיה פגע בו אדם רשע או איש רע היה נותן לו שאלת שלום ולמחר ביקש אותו איש לילך ולעבור עבירה אמר אוי לי איך אשא עיני ואראה את אהרן בושתי ממנו שנתן לי שלום נמצא אותו איש נמנע מעבירה וכן כשראה שנים מריבין זה עם זה הלך אצל אחד מהם ויושב אצלו ואמר לו ראה בני חברך מהו עושה מטרד לבו ומחנק עצמו תולש בשערו ואומר אוי לי איך אשא עיני בחברי בושתי ממנו שאני הוא שסרחתי עליו והיה יושב אצלו עד שהיה מוציא מעליו כל קנאה שיש בלבו ושוב הלך אצל חבירו ועושה לו כך וכשפגעו זה בזה גפפו ונשקו זה לזה שנאמר ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל ע"כ וזהו שאמר כאן שהשיב פושעים כו' : ואמרו חכמינו ז"ל במשנה · בפ' כל המנחות : ואפילו אומות העולם · אוהבים את ישראל וזהו עלמות לשון עולמות כלומר אומות העולם : מכירים מגיעים כו' · פי' ישראל : עולמות כו' · קרי ביה עולמות ל' זריזות ושמחה רמז אל הטובה המגיע להם · וקרי ביה על מות נוטריקון רמז על הרע כו' : עדיין בחוץ · פי' חוץ למחיצתה של תורה : מעשיה רוחשין · ר"ל רכים ולא קשים כן יהיו מעשיו רך כקנה ולא קשה כארז וכד"א רחש לבי דבר טוב : ויטמנו · כלומר יהיו שמורים תחת ידו :

פרשה ד התוך · דרשו כאלו כתיב חתוך בחילוף אותיות אחה"ע : הן די תלייא כו' · היכן שהוא תולה האדון כלי זיינו הדיוט הרועה תולה שם תרמילו או סלו ובב"מ פ"ד וכן פ' חלק גרסינן קולבא ופרש"י ז"ל ההדיוט ונבל וכן נראה פירושו כאן ואלו היה פירושו כלב הל"ל כלבא : עבידין קטולין · ישראל עושים שם הריגה : ויגוף ה' וגו' · כלומר עונש (אחר עונש) וכל כך למה והשיב רוה"ק מקום הצדק וכו' : ה"ג והשתחוו לו · ויאמרו : אבל עומדין בדין · משנה בפ' חלק : ונשכח תורת רגל כו' · שלא יעברו עלינו עוברים ושבים למען ישאר הארץ הטובה רק לנו לבד : בימין · של הקב"ה ושני דברים ביד שמאל · כד"א ידכם ודרשו חז"ל יד ככה שהיא השמאל ועייז עוד זה פרשת שופטים ובמדרש קהלת ובתנחומא פ' זו :

וחוטאת

יפה תואר

וכים השיב מעון : מעשיה רוחשין · שהכלי היה עמוק והשמן נצבר במקום אחד ואם היה אדם אצבעו על המנחה כד ורואה השמן אבל מנחת מחבת הי' בכלי שאינו עמוק ושוליה היו צפין אצל אוגניה והשמן מתפזר באוגני הכלי לכן היתה קשה · ולכן רמז את המחבת למעשים הקשים ומכוערים והמביאה יחשוב בלבו כי מחבת הוא לשון תבה ותביבה היא לה' · אבל הקב"ה אומר למה לא בללת מעשיך בשמן התורה ומעשים טובים אשר ע"ז מרמזת המרחשת העמוקה כמו שהתורה היא עמוקה ומעשים טובים הבאים ממעמקי הלב · וממה דכתיב שמניך בל"ר מדרים על תורה ומ"ט : שכרנו שבאנו · פי' בשביל שבאנו לקבל התורה לכן שפך לנו ד' שמן אשר אין קולו נשמע וזה סתרי התורה הנעלמים גם מכל האומות המכירים בחכמת התורה הגלויה : קרא אדם ולא שנה זה פירוש אחר על שכתוב לריח שמניך ודריש לריח שמניך על קרא ושנה וזה מקרא ומשנה כי אין בו רק ריח התורה ולא פנימיותיה · ושמן תורק זה כשמשמש ת"ח שע"י נמסרו לו סתרי התורה כשמן שמורק מכלי אל כלי כן הת"ח מוסר בידו ס"ת · וזה מקרי שמש ת"ח כי הוא שארשו עצמי וסכרת השמעות : ברוך אתה שהסי' מהולל בפי יודעיך : ותהיה לך קורת רוח שלא תצטער מעון · וזה מדרים מן מרחשת אשר שמן הרבה בה זה רמז לברכה · ומעשיה רוחשין זה רמז לנחת רוח כי מעשיה קשים במנחה על מחבת רמז על צער ועמל · ויטמנו דכריך כמו שהמרחשת עמוקה וטמונה שם :

ושה ועוד ראיתי בא נדרוש את הכתוב ונפש כי תחטא שלא הנפש לבדה לא תחטא · ורק בשבתה

בגוף תחטא ושי' לו לומר אדם או איש כי יחטא לתלות החטא בגוף · ומביא שכתוב מקום המשפט שמה הרשע וכמו שהוא דורש בסוף הסימן כי המשפט והנפש שניהם ביד ואגב דגרם באופנים אחרים כדרך המדרש : מקום שסנהדרי גדולה ודורש את הפסוק מקום המשפט זה שר הבית ועזרה אשר משם יצא המשפט לישראל כי שם ישבו הסנהדרין · מזין כי שם הרשע · כי שרי בבל התערבו שם ועשקו ותמסו משפט וזה היתה להם בשביל כי במקום הצדק במקום אשר צדק ילין בה · שמה הרשע כי נהרגו זכריה ואוריה · ויגוף את העם ומפרש שמה הרשע מלשון עונש וכמו והרשיעו את הרשע : ויהיו המתים במגפה וגם זה הלא לקתה מדת הדין כיון שהוקעו הנצמדים לבעל פעור למה נגפה עוד המגפה בעם (וכן מפרש הוא הקושיא בדור המבול ובסדום · ויען כי גם הרד"ל כתב כדבריו לכן לא כתבו פה) ואף כי זנה העם אל בנות מואב אך על זה היה לה' להאריך אפו כי לא הי' בפרסיא כדמשמע בסנהדרין גבי הדין דקנאין פוגעין בו · ומשני משום דבשטים עשה ה' צדק עם ישראל להפוך את קללת בלעם לברכה · ושמה לא נשמרו מעצת בלעם אשר יען למואב להפקיר בנותיהם לזנות לכן נענשו במגפה : שני דברים בימין כו' · כוונת הדברים הנשגבים האלה הוא כי התורה נתנה לארץ להרבות צדקה וחסד וכמו"ש ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר · וכוונת הדין הוא לעצור בעד נפשות בני אדם כי לא יחטא פן יענשו בדין · לכן התורה המרבה צדק אשר בזה יתפוץ ה' כאמר דרך משל לאסביר את האוזן כי שניהם נתתי בימין הקרובה לה' · והדין הבא להוסיר את הנפש מפני החטא אשר לא יהגוד

י'

(איוב יב) אשר בידו נפש כל חי · משפט דכתיב (דברים לב) ותאחז במשפט ידי · הנפש נתונה במקום משפט ונפש יוצאה ממקום משפט וחוטאת · א"ר יצחק אמר לה הקב"ה לנפש אני כתבתי עליך (שם יב) רק חזק לבלתי (ו) אכול הדם וגו' · ואת יוצאת וחוטאת נפש כי תחטא בשגגה :

ב ד"א נפש כי תחטא וגו' זש"ה (קהלת ו) כל עמל אדם לפיהו · א"ר שמואל בר אמי א מה שסיגל אדם מצות ומעשים טובים אינו מספיק (ז) להבל היוצא מפיו · (שם) וגם הנפש לא תמלא · רבי ברכיה ור' קרציפא בשם ר' יוחנן אמרין (ח) כפיטורין היוצאין מן הושט ור' חנינא אמר כציפורין היוצא מן הושט שמואל אמר כסילן רטוב והפוך היוצא מן הושט · א"ר שמואל בר יצחק כל מה שסיגל אדם מצות ומעשים טובים לפיו ולא לפי בנו ולא לפי בתו ורבנן אמרי לפיהו (ט) ולא לריח רע לפי שהנפש הזו יודעת כל שיגיעה לעצמה יגיעה לפיכך אינה שביעה למצות ומעשים טובים א"ר לוי משל לעירוני שהיה נשוי בת מלכים אע"פ שמאכילה כל מעדני עולם אינו יוצא ידי חובתו למה לפי שהיא בת מלכים כך כל מה שיפעל אדם עם נפשו אינו יוצא ידי חובתו למה שהיא מלמעלה · ג' כפויי טובה הן · הארץ · והאשה · והנפש · הארץ שנאמר (משלי ל) ארץ לא שבעה מים · האשה מנין (שם) אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און · הנפש מנין (קהלת ו) גם הנפש לא תמלא · שלשה נוטלין בשופע ונותנין בשופע · הארץ · והים · והמלכות · אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי ששה פעמים כתיב כאן נפש כנגד ששת ימי בראשית א"ל הקב"ה לנפש כל מה שבראתי בששת ימי בראשית לא בראתי אלא בזכותך ואת יוצאת וחוטאת נפש כי תחטא:

ג ד"א נפש כי תחטא (משלי יט) גם בלא דעת נפש לא טוב · אמר רבינא בר אבינא משל לאורח שהי' רגיל לבא עם הנץ החמה ושכח ושמש מטתו קודם הנץ החמה בלא ידע בלא טוב ואלו ידע ושימש עאכ"ו ולא עוד אלא (שם) ואץ ברגלים חוטא · ר' יצחק בר שמואל בר מרתא בשם רב משל לאחד שהיו לפניו שתי חנויות אחת מוכרת בשר שחוטה ואחת מוכרת בשר נבילה ושכח ולקח מזו שמוכרת בשר נבילה בלא ידע בלא טוב · אלו ידע ולקח עאכ"ו ולא עוד אלא ואץ ברגלים חוטא· ר' יוחנן פתר קרא לענין שבת היו לפניו שני שבילין אחד שפוי ואחד מלא קוצין וצרורות ושכח והלך בזה שהיה (י) מלא קוצים וצרורות בלא ידע בלא טוב עאכ"ו אם ידע והלך ואץ ברגלים חוטא · ד"א גם בלא דעת נפש · ר' יוחנן ורשב"ל · ר' יוחנן אמר בחטאות ובאשמות אסורות בנדרים ובנדבות מותר רשב"ל אמר (יא) אף בנדרים ונדבות אסור · ד"א גם בלא דעת אלו שגגות · ואץ ברגלים חוטא אלו הזדונות· תדע לך שהיא שגגה והוא עושה אותה חטאת נפש כי תחטא בשגגה :

ד עשרה דברים ב משמשין את הנפש · הושט למזון · והקנה לקול · והכבד לחימה · והריאה לשתיה · המסס לטחון · והטחול לשחוק · והקיבה לשינה · והמרה לקנאה · והכליות מחשבות · והלב גומר · והנפש למעלה מכלם · אמר הקב"ה אני עשיתיך למעלה מכלן ואת יוצאת וגוזלת וחומסת וחוטאת:

ה דבר אל בני ישראל לאמר נפש כי תחטא וגו' תני ר' ישמעאל משל למלך שהיה לו פרדס והיה בו בכורות נאות והושיב בו המלך שומרים אחד חיגר ואחד סומא ואמר להן הזהרו על בכורות הנאות האלו לימים אמר חיגר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדס אמר לו סומא הבא ונאכל אמר לו חיגר וכי יכולני להלך אמר סומא וכי רואה אני רכב חיגר ע"ג סומא ואכלו את הבכורות והלכו וישבו להם איש במקומו · לימים נכנס המלך באותו פרדס אמר להן היכן הם הבכורות הנאות אמר לו סומא אדוני המלך וכי רואה אני אמר לו חיגר אדוני המלך וכי יכול אני להלוך אותו המלך שהיה פיקח מה עשה להן הרכיב חיגר ע"ג סומא והתחילו מהלכין אמר להן כך עשיתם ואכלתם את הבכורות כך לע"ל הקב"ה אומר לנפש מפני מה חטאת לפני אמר לפניו רבון העולמים אני לא חטאתי הגוף הוא שחטא משעה שיצאתי ממנו כצפור טהורה פורחת באויר אני מה חטאתי לפניך אומר לגוף מפני מה חטאת לפני אמר לפניו רבון העולמים אני לא חטאתי נשמה היא שחטאה משע' שיצתה ממני כאבן שהושלך על גבי קרקע אני נשלך שמא חטאתי לפניך מה הקב"ה עושה להן מביא נשמה וזורקה בגוף ודן שניהם כאחד שנאמר (תהלים נ) יקרא אל השמים מעל וגו' יקרא אל השמים מעל ג להביא את הנשמה ואל הארץ להביא את הגוף לדין עמו · תני ר' חייא משל לכהן שהיה לו שתי נשים אחת בת כהן ואחת בת ישראל ומסר להן עיסה

של

מסורת המדרש א ילקוט נ"ך סתקע"ב · ב מדרש תהלים מזמור קג · ג ספרי ח"ב פיסקא ש"ו

חידושי הרד"ל

במ"ש (מיכה ו) ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים : (ו) אכול הדם כי הדם הוא הנפש ואת יוצאת והוצאת נפש כי תחטא בשגגה כנ"ל ותפש איסור דם בחטאת כדרך הש"ס למינקט חטאת חלב וחטאת דם כמ"ש התוספות בכמה מקומות ויש לפרש שבא לדרוש סוף המקרא דלעיל מקום הצדק שמה הרשע מקום שהצדקתים בו ואמרתי כי הדם בנפש יכפר שמה הרשע שמה אוכלים הדם והוטאים בו : (ז) להבל היוצא מפיו · שכל דבור של חטא כמ"ש (איוב ל"ה) איוב הבל יפצה פיהו · ומפני שהדיבור הוא עיקר גדר מותר האדם מן הבהמה לכן אין מספיק כל מע"ט שסיגל נגד חטא שבו : (ח) כפיטורין היוצא כו' · תנחומא ס"פ מקץ : (ט) ולא לריח רע · כוונת שעמל באשר הוא עושה יסיס בשביל שיוכל לקיים גופו ויושלם בפיו גדר המדבר כפי הרצון העליון ולא בשביל האכילה עצמה שאין חופה כ"א להתעכל נרית רע : (י) מלא קוצין ושכח והלך כו' בבבלי עירובין (ק') מסקינן שמותר להלך ע"ג קוצין בשבת והויק"ר הוא אגדה ירושלמית סובר כדעת הירושלמי שם · ושלהי ביצה דאסור : אף בנדרים אסור נ"ל

אמר

מתנות כהונה

וחוטאת · לשון תמיה : לבלתי אכול הדם וגו' · ומסיפיה דקרא קדייק כי הדם הוא הנפש וגו' : אינו מספיק להבל כו' · אינו מספיק לתשלום גמול להקב"ה על ההבל שנתנו הקב"ה בתוכו ומשתמר בו ויצא ונכנס : ה"ג לקמן בקהלת ו' ו' גם הנפש לא תמלא · אפילו הוצאת אינו ממלאה הגומא לצאת אלא בריוח אלא בדוחק גדול וכדמפרש ואזיל כיצד כו' : כפיטורין כו' · פירש"י ז"ל פ"ק דברכות חב' שיש בו קשר ורוצים להוציאו דרך חור קטן שאינו נמשך אלא בדוחק גדול : ה"ג לקמן בקהלת כציפורין היוצא מן הושט · פי' שמזרב זריב ומקלקל הושט : שמואל אמר כסילן רטוב · פי' קוץ ומתוך שהוא רטוב אינו נשבר ועומד בחזקו לבלע ולהשחית וכן בערוך גרס כגירסת הספר וכן בתנחומא פ' מקץ : ולא לפי בנו כו' · זכותו לא נתמעט לו ליתנו לבנו אע"פ שזכות אבות יעמוד לבנים : ולא לריח רע · כלומר אין נפשו קצה בהם : בשופע · הרבה בלא שיעור : הארץ · כמו שפירש לעיל ארץ לא שבעה מים : הים · שנאמר כל הנחלים הולכים אל הים וגו' : מלכות · אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר פלגי מים לב מלך ביד ה' ופלגי מים נוטלים בשפע כדלעיל וגם הפרסום יאמתנו : משל לאורח כו' · רמז לווסת נדות של אשה כד"א אורח בזמנו בא וכל זה הוא סוף מדרש קהלת : שפוי · נוח לילך בו ונקי ומסוקל : בחטאות ואשמות אסור · כלומר ישמור עצמו שלא יבא לידי כך ואל יאמר אם אחטא אביא קרבן כמש"ה וטוב לשמוע וגו' מתת הכסילים זבח ועיין בפ"ק דחגיגה ד"ז וע"ש : תדע לך · פי' שאפילו השוגג אינו טוב שהרי שגגה הוא והכתוב עושהו חטא שנאמר נפש כי תחטא וגו' : הוושט למזון · בפרק הרואה (ס"א) איתא הוושט מכניס כל מיני מאכל : לשתייה · שואבת כל מיני משקים : לטחון · טוחן המאכל והמסס בבהמה הוא הקורקבן בעוף כך פרש"י ז"ל בפ' הרואה : לשחוק · לשון שחוק וצחוק כך מצאתי בספר שבילי אמונה : לקנאה · טכל לומר שמבשל הקנאה והכעס הכי איתא פ' הרואה הכבד כועס והמרה זורקת בו טפה ומניחתו : נפש כי תחטא · בתמיה והכי איתא בספר הזוהר : בבכורות · לשון

בירור

פירוש מהרז"ו

ועי' בקה"ר פסוק זה שהגירסא שם מתוקנת יותר : ב כל עמל אדם לפיהו · כל הענין במדרש קהלת פסוק זה דף נ"ט א' פסוק ואלו חיה וגו' על עמל וגו' וס"ד וגם הנפש לא תמלא וכמ"ש בסוף הסי' : שסיגל מצות ומע"ט · ב"ר פ' ע"ע סוף סי' ה' וכמ"ש בסנהדרין דף נ"ט כי אדם לעמל יולד אינו יודע אם לעמל פה אם לעמל מלאכה ת"ל נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא ועדיין אינו יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה ת"ל לא ימוש ספר התורה הזה מפיך הוי אומר לעמל תורה נברא ולזה כוון במ"ש כאן כל עמל אדם לפיהו למצות ומע"ט : לא תמלא · כשמשימים איזה דבר בנקב אם הוא שוה עם הנקב ונכנס ויוצא בו זה נקרא מלא ואם אינו יכול לצאת הוא יותר ממלא וזה לא תמלא כפיטורין בפי ושט שהוא יותר מן הושט ויוצא בדוחק גדול : כפיטורין · ע' במ"כ ובערוך פי' מביאין סיב של דקל של נרגילה ושמכניסים אותו בנקב של ספינות וכו' : לפיהו ולא לריח רע · במדרש קהלת שם ליתא למאמר זה וכאן פי' כמו שהעתקנו מסנהדרין נ"ט לפיהו על עמל תורה וכמ"ש רבי יוחנן ברכות כ"ט היה מהלך במבואות המטונפות מניח ידו על פיו וקורא ק"ש אע"פ שמגיע לו ריח רע וכאן דייק ממ"ש לפיהו כשפיו טהור מותר ללמוד ואינו תלוי בנשמה וריח ע"ש בגמ' גם יתכן שפירושו כמ"ש במדרש תהלים קמ"ט על פסוק רוממות אל בגרונם אמר הקב"ה לא יקלסו הרשעים בגרונם למה שריחם רעים נאמר קבר פתוח גרונם ע"ש ופי' שכמו שקבר פתוח מסריח כך מפתח גרונם מסריח אין קלוסם ערב וזהו מ"ש כאן ולא לריח רע : והמלכות · כמ"ש קהלת רבה פסוק כל הנחלים ע"ש : שש פעמים נפש · א' ונפש כי תחטא · ב' או נפש כי תגע · ג' או נפש כי תשבע · ד' נפש כי תמעול · ה' ואם נפש כי תחטא · ו' נפש כי תחטא ומעלה מעל רומזים ע"פ מדת מנגד על ששה ימי בראשית שיש לכל חשבון כנגדו חשבון אחר : ג גם בלא דעת · עי' כל זה בקהלת רבה פסוק כי את כל מעשה דף קט"ז א' ועי' במ"ר פרשה ט' ריש סימן י"א מש"כ ועי' לקמן פרשה כ"א ריש סי' ב' רגלים ממהרות לרוץ לרעה הוי רץ למצוה וכו' · והדרשה ע"פ מדה ט' ומדה ו' ק"ו ומדה ל"א ומדה כ' וכאלו כתוב ואין ברגלים בלא דעת נפש לא טוב וק"ו בדעת נפש לא טוב · וזהו מ"ש ולא עוד · וגם חוטא שתיבת גם אין לו ענין בריסא דקרא : ר"י אומר בחטאות ואשמות · כמ"ש חגיגה דף ז' דר"ל רמי כתיב אבא ביתך בעולות וכתיב הוקר רגלך ומשני כאן בחטאות ואשמות כאן בשלמים ועולות ע"ש בגמ' שהם שיטות הפוכות ומחולקות · ובקה"ר שם גירסא אחרת והובא המאמר לכאן לפרש שמ"ש בלא דעת שאם חטא בלא דעת וצריך להביא חטאת לא טוב וכמ"ש כאן או הודע שאח"כ נודע לו ומ"ש אחר דברי ר"ל ד"א גם בלא דעת הוא טעות שכבר אמר ד"א קודם דבר ר"י ול"ל הה"ד גם בלא דעת וגם ר"ל יודה בזה וכן הוא בילקוט משלי י"ט · אך שאר דברי הילקוט שם זרים ומשונים : ד עשרה דברים · קהלת רבה פסוק החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר בעיר דף ק"ג ב' והעשרה דברים הם האיברים הפנימים רמוזים במ"ר פרשה י"ד בסי' י"ב שחושב שם יו"ד דברים של יו"ד יו"ד : תנא דבי ר"י · סנהדרין נ"א כל הענין והמשל הובא בתנחומא פרשה זו סימן ו' : ה תני רבי חייא · שלדברי ר"י בסימן הקודם הדין עם הנשמה והגוף יחד אך לדברי ר"ח

הדין

יפה תואר

ס' כמות רשע נאמר להסביר את האוזן כי שמה בשמאל הרחוקה מה' · ולכן הנפש אשר למענה בא הדין צריכה להזהר מאד פן תענש על הרשע · ואם במקום המשפט יהיה הרשע כי לא תזהר הנפש אז גם במקום הצדק יהיה הרשע כי לזה תסכים גם התורה · וזה שדרש פה נפש כי תחטא בתמיה שאם גם הנפש תחטא הלא אנכי הזהרתיה כי יתחזק לבלתי אכל הדם · כי דם הבהמה יוסיף בהמיות וגשמיות לאוכלה · ואיך הוא לא נזכר ונלכד בחטא : להבל היוצא מפיו · ע"ד שאמרו רז"ל כל הנשמה על כל נשימה ונשימה תהלל יה · וגם בשביל הטבה זו לא יספיקו לאדם כל מצות ומע"ט מה שעושה : רבי ברכיה כו' חסרון לשון יש בכאן ובמ"ק איתא אפילו הוצאת הנפש אינו ממלא הגימא כיצד הוצאת הנפש ר"י אמר כפיטורין כו' וביאור דבריהם ז"ל כי גם הצער הגדול בצאת הנפש לא יספיק לאדם להעביר עונו ועוד יוצא במשפט · ודרשו וגם הנפש לא תמלא הכתוב בנפעל כמו לא תמלא בפיעל ופירושו כי צער הנפש בצאתה לא יספיק למלא החסרון אשר החסירו החטאים בנפש : ולא לפי בנו · זה מיירי בעוה"ב דאין זכות אבות מועילה לבנים וכמו"ש רז"ל ברא מזכי אבא ואין אבא מזכי ברא אבל בעולם הזה ה' עושה חסד לאלף דור : לעצמה יגיעה · פי' לעוה"ב וזמן התחיה אשר שכרה הרבה מאד ולכן לא תשבע מן המצות ומע"ט · אבל אם היה שכרה רק בעת שהיא עם הגוף בעוה"ז אז הסתפקה גם במעט מצות ומע"ט : כך כל מה שיפעול אדם עם נפשו פי' בתענוגי עוה"ז המפיקים נחת גם לנפש · בכ"ז אינו יוצא ידי חובתו בלי תורה ומע"ט לפי שהיא מלמעלה ולכן זו לבד תכליתה : כפויי טובה כו' · פי' אף כי יתענגו במה שהשיגו כמו הארץ כי תשתה מים · והאשה מהאיש · וגם הנפש מתענגי בערבת העוה"ז בכ"ז מבקשים עוד · ולכן לא תשיב שאול ועוצר רחם אשר פי' האשה העוצרת רחמה ואין כוונתה להתענג בשרי רק להוליד ולקיום המין · וכן עיני האדם אשר כתיב בהן ועיני האדם לא תשבענה כי שאול ואבדון עוצר רחם ועיני האדם אין להם תענוג גופני כלל : אלא בזכותך שתכלית המין האנושי הוא שלימות הנפש : גם בלא דעת · עיקר הדרש הובא פה משום סוף הדברים תדע לך שהיא שגגה כו' : ולא עוד ואך ברגלים חוטא ולא עוד יתפרש כמו והא"ל · ויתקשר הכתוב כן גם בלא דעת אם חטא במעשה אשר לא יכול לעלות על דעתו כי הוא חטא לא טוב הוא וכ"ש אם הוא אך ברגלים כי התחיל בא בפחזותו באשר לא התבונן היטב כי מקרי חוטא דזה הוא קרוב למזיד : ר"ש בן לקיש אומר אף בנוג"ד אסור · ויתפרש ואך ברגלים לבוא לבהמ"ק גם בהיתר הוא חוטא כי מפני קדושת הבית אין לבוא שם רק בדקדוק רגוק : אלו הזדונות · כי בשם חטא טפל בין על שוגג ובין על מזיד : הגוף הוא שחטא הגוף והנפש בתמרס כל אחד אני לא חטאתי לא יסקרו לפני ס' רק כל אחד יאמר

אני

ידי משה

כך הנפש אלו הבאת לה כל מעדני מלך אין בעיניה כלום למה שהיא מלמעלה · וכן הוא בקהלת : הארץ בולעת את כל הגשמים ואת כל היקום · וגם היא מצמחת כל צמח ומחיה את כל בשר · הים בולע את כל הנחלים וכל אשר יטבע בקרבו · וגם ממנו ישקו העננים לתת מטר על פני הארץ · ונותן

ריוח

של תרומה וטמאוה · אמר להן מי טמא את העיסה זו אומרת זו טמאתו וזו אומרת זו טמאתו מה עשה הכהן הניח לבת ישראל והתחיל מדיין עם הכהנת אמרה לו אדוני כהן מפני מה אתה מניח את בת ישראל ומדיין עמי והלא לשנינו מסרתה כאחת · אמר לה זו בת ישראל ואינה למודה מבית אביה אבל את בת כהנת ואת למודה מבית אביך לפיכך אני מניח את בת ישראל ומדיין עמך כך לע"ל הנפש והגוף עומדין בדין מה הקב"ה עושה מניח הגוף ומדיין עם הנשמה והיא אומרת לפניו רבון העולמים שנינו כאחת חטאנו מפני מה אתה מניח את הגוף ומדיין עמי · אמר לה הגוף מן התחתונים הוא ממקום שהן חוטאין אבל את מן העליונים ממקום שאין חוטאין לפני (יב) לפיכך אני מניח את הגוף ומדיין עמך: ו תני חזקיה (ירמיה נ) שה פזורה ישראל א נמשלו ישראל לשה מה שה הזה לוקה על ראשו או בא' מאבריו וכל אבריו מרגישין כך הן (יג) ישראל · אחד מהן חוטא וכולן מרגישין · (במדבר טז) האיש אחד יחטא תני רשב"י משל לבני אדם שהיו יושבין בספינה נטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו אמרו לו חבריו מה אתה יושב ועושה אמר להם מה אכפת לכם לא תחתי אני קודח אמרו לו שהמים עולין ומציפין עלינו את הספינה כך אמר איוב (איוב יט) ואף אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי · אמרו לו חביריו (שם לד) כי יוסף על חטאתו פשע בינינו יספוק · אתה מספיק בינינו את עונותיך · א"ר אלעשא גוי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה כתיב בתורתכם (שמות כג) אחרי רבים להטות אנו מרובים מכם מפני מה אין אתם משוין עמנו בע"ז · אמר לו יש לך בנים אמר לו הזכרתני צרתי אמר לו למה אמר לו הרבה בנים יש לי בשעה שהן יושבין על שולחני זה מברך לאלהי פלוני וזה מברך לאלהי פלוני ואינם עומדים משם עד שמפצעין את מוחן אלו את אלו אמר לו ומשוה אתה עמהן אמר לו לא אמר לו עד שאתה משוה אותנו לך השוה את בניך נדחף והלך לו כיון שיצא אמרו לו תלמידיו רבי לזה דחית בקנה רצוץ לנו מה אתה משיב · א"ל (ג) בעשו כתיב ביה שש נפשות וכתיב בו נפשות הרבה דכתיב (בראשית לו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו ואת כל נפשות ביתו · וביעקב שבעים נפש וכתיב ביה נפש א' דכתי' (שמות א) ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב וגו' אלא עשו שהוא עובד לאלהות הרבה כתיב ביה נפשות הרבה אבל יעקב שהוא עובד לאלוה אחד כתיב בו נפש אחת ויהי כל נפש וגו': ז רבי יוחנן וריב"ל · ר' יוחנן אמר ה' פעמים אמר דוד ברכי נפשי את ה' כנגד חמשה ספרי תורה · ריב"ל אמר כנגד חמשה עולמות שאדם רואה (תהלים קג) ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו · בשעה שהוא נתון במעי אמו · (שם) ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו בשעה שהוא יוצא ממעי אמו אמר לה לא תנשיי גמליי טבייה דגמליה עמך · (שם) ברכו ה' כל מעשיו בכל מקומות ממשלתו · (שם) ברכי נפשי את ה' בשעה שעומד על קומי שלו ויוצא לפרגמטיא · (שם קד) ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאד בשעת פטירתו של אדם מן העולם ואחת לע"ל · (שם) יתמו חטאים מן הארץ וגו' (שם) ברכי נפשי את ה' הללויה· ר' שמואל בר נחמן (יד) בשם ר' יוחנן אמר (ד) מאה ועשרים מזמורים אמר דוד ולא חתם בהם הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שנאמר יתמו חטאים מן הארץ וגו': ח וכי מה ראה דוד להיות מקלס בנפשו להקב"ה אלא אמר ב הנפש הזו ממלא את הגוף והקב"ה ממלא את עולמו שנא' (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ וגו' תבא הנפש שהיא ממלאה את הגוף ותשבח להקב"ה שהוא ממלא את כל העולם · הנפש הזאת סובלת את הגוף והקב"ה סובל את עולמו שנאמר (ישעיה מו) אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול תבא הנפש שסובלת את הגוף ותקלס להקב"ה שהוא סובל את עולמו· הנפש מבלה את הגוף והקב"ה מבלה את עולמו תבא הנפש שהיא מבלה את הגוף ותקלס להקב"ה שהוא מבלה את עולמו שנאמר (תהלים קב) המה יאבדו ואתה תעמוד וכולם כבגד יבלו · הנפש הזאת יחידה בגוף והקב"ה יחיד בעולמו תבא הנפש שהיא יחידה בגוף ותקלס להקב"ה שהוא יחיד בעולמו שנאמר (דברים ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד · הנפש הזאת איננה אוכלת בגוף והקב"ה אין לפניו אכילה תבא הנפש שאינה אוכלת בגוף ותקלס להקב"ה שאין לפניו אכילה שנאמר (תהלים נ) האוכל בשר אבירים וגו' הנפש הזו רואה ואינה נראה והקב"ה רואה ואינו נראה · תבא הנפש שהיא רואה ואינה נראה ותקלס להקב"ה שהוא רואה ואינו נראה שנאמר (זכריה ד) עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ · הנפש הזו טהורה בגוף והקב"ה טהור בעולמו תבא הנפש שהיא טהורה בגוף ותקלס להקב"ה שהוא טהור בעולמו שנאמר (חבקוק א) טהור עינים מראות ברע · הנפש הזאת אינה ישינה בגוף והקב"ה אין לפניו שינה תבא הנפש שאינה ישינה בגוף ותקלס להקב"ה שאין לפניו שינה שנאמר (תהלים קכא) הנה לא ינום ולא יישן:

פרשה ה

א ואם (אם) הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים לה' לחטאת זש"ה (איוב לד) והוא ישקיט ומי ירשיע וגו': דרש

מסורת המדרש א מכילתא יתרו על פסוק ואתם תהיו לי · ילקוט ירמיה של"ד ותתק"כ : ב תנחומא חיי שרה · פדר"א נ"א

חידושי הרש"ש

(ג) בעשיו כתיב ביה שש נפשות כו' · הן לא מצינו לו בנים כי אם חמשה · ואולי גם הוא בעצמו נכלל בנפשות ביתו כמו בפ' ויגש אמר כל הנפש לבית יעקב כו' שבעים ולדעת י"א בב"ר שם הוא עם יעקב · או אפשר דבת אחת היה לו לכל הפחות כדכתיב ואת בנותיו יפול זה הלשון אף על אחת כמש"כ הרמב"ן שם בפסוק בניו כו' בנותיו ובנות בניו · אך קשה דהא בבר כתיב ואת בניו ואת בנותיו וא"כ ע"כ נפשות ביתו לא עלייהו קאי : (ד) מאה ועשרים מזמורים כו' · צ"ל מאה וארבעה ועיין ברכות סוף דף ט' והיה כתוב ד' וטעה שמעתיק בינו לכ' פשוטה והעתיק עשרים ;

חידושי הרד"ל

אמר : (יב) לפיכך אני מניח הגוף ומדיין עמך · בא לדרוש מ"ש נפש כי תחטא ולא כתיב אדם כי יחטא : (יג) ישראל א' חוטא וכולם מרגישין · בא לדרוש מ"ש נפש לשון יחיד · ור' אלעשא דנסלן בא לדרוש זה : (יד) בשם ר"י ק"ד מזמורים אמר כו' כצ"ל וכ"ה בפ"ק דברכות : דרש

פירוש מהרז"ו

הדין עם הנשמה לבד וזהו ונפש כי תחטא : ו נמשלו ישראל לשה · בא לפרש פסוק אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם · כי אחד יחטא והאשמה הוא על כל העם וכמו שמסיים נפש אחד : וכל איבריו מרגישין · פי' מתרחתין ולא כן אצל שאר בהמות : אתי הלין משוגתי · איוב מתרעם על רעיו למה ירבו עמדו הלא אם יחטא במה שמתאונן על יסוריו אתי תלין משוגתי ואין הדבר נוגע לכם · וע"ז השיב לו אליהוא כי יוסיף על חטאתו פשע במה שאמר כי אתו לבד תלין משוגתו יען כי בינינו יספוק כי העונש חוזר על כולם : ז אנו מרובים מכם · קושית הגוי אינו כלום שאחר שמפורש בתורה הרבה פעמים שלא לעבוד עבודת כוכבים ושלא נלך בחוקות הכנענים א"כ לא יתכן שהתורה צותה בזה ללכת אחרי רבים רק שהשיב להגוי דרך דחייה וליצנות שלא יוסיף לדבר מזה וכוונת תלמידיו שאמרו לנו מה אתה משיב שעכ"פ זה דומה לשני כתובים המכחישים זה את זה ואיזה פסוק המכריע ותירץ להם שלא הבינו שתשובתו להגוי היא תשובה אמיתית גם להם שמ"ש אחרי רבים להטות היינו במקום שהיחיד אומר כך והרבים מסכימים לדעת אחת וחולקים על היחיד על זה המצוה להטות אחרי רבים וכאן אין כאן רבים בדעה אחת כלל כי המה נפרדים זה מזה בעבודתם והרי כולם יחידים ואין כאן שני כתובים המכחישים : שש נפשות · זה לא יתכן שהרי מפורש שהיו לו שלש נשים וה' בנים לבד בנות לא פחות משנים הרי יו"ד נפשות ואולי הוא ע"ם שהיו כתוב יו"ד נפשות וחשב המגי' את היו"ד לו' והעתיק שש : ח חמשה פעמים · ע"פ מדת מנגד וגימטריא שכל חשבון יש חשבון אחר כנגדו שמרמז עליו וכל דברי סימן זה אגב תיבת נפש שדורש בפרשה זו הביא עוד דרשה מענין נפש : ויוצא ממעי אמו · כמו מי שנעתק מחלב אמו נקרא גמול כמ"ש גמולי מחלב עתיקי משדים כך היוצא ונעתק ממעי אמו לאויר העולם נקרא ג"כ גמול וזהו כל גמוליו ועיקר פירוש גמוליו כולל כל הטובות שגמל עמו וגם גמל זה בכלל וע"פ מדת מעטל כל"ל ועיין מ"כ ועי' ברכות דף יו"ד באופן אחר : ויוצא לפרגמטיא · הנה והנה למדינות ורואה ממשלתו של הקב"ה ונותן הודאה : ואחת לעתיד לבוא · היינו אחר תחיית המתים כמ"ש בסוף המזמור תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה : מאה ועשרים · מ"ם וצ"ל מאה ושלש כמ"ש בברכות שם ועי' מדרש תהלים ק"ג ד"כ פר' ב' סי' ל"ז והנה החמשה ברכי נפשי שלשה מהם במזמור ק"ג ב' מהם בראש המזמור וא' בסוף המזמור · ועוד שנים במזמור ק"ד א' בריש המזמור וא' בסוף המזמור וע"פ מדת ממעל ומדה ל"א כאלו כתובים יחד זה אצל זה ועל שבמזמור ק"ד מריש המזמור עד פסוק ואל עפרם ישובון מדבר מתהלוכות עוה"ז עד המות וכאלו פסוק ברכי נפשי כתיב בסוף אצל פסוק תסתיר פניך ואל עפרם וגו' שכמו במזמור ק"ג כתיב ברכי נפשי אצל הדבר שבירך עליו וכנ"ל כך במזמור ק"ד כאלו כתוב פסוק ברכי נפשי אצל הדבר שבירך עליו וכן מ"ש בסוף ברכי נפשי כאלו כתוב אצל מ"ש ותחדש פני אדמה כלל הדבר שזהו דרכם בקודש של חז"ל שלא להסתכל בסידור הכתובים תמיד לבד אלא על משמעות התיבות והענינים שאם יאותו זה לזה יש כח במדות לדרוש אותו שייכים זה לזה כפי הענין אף שהם רחוקים זה מזה וכאן ע"פ מדת ממעל ומדה ל"א : הנפש הזו יחידה · כמ"ש ב"ר פרשה י"ד ריש סי' ע' כל האברים משנים שנים והיא יחידה בגוף · אע"פ שנראה ממנה מדות רבות וכחות הרבה עכ"ז היא בעצמה יחידה : אינה אוכלת בגוף · ועכ"ז מתקיימת בגוף ע"י המאכל שאם לא יאכל לא תתקיים הגוף שהגוף יכלה והנפש תשאר קיים כי היא נאחית כך הקב"ה נשגב ומרומם מכל מעשה העולם ועכ"ז על ידי מעשה התחתונים מתקרב ומתקיים בעולם ובלא מעשה הטוב מתפרד מן העולם · והנה כאן ובגמרא ובמדרש תהלים מדמה הנפש להקב"ה · אך בד"ר פרשה כ' סי' ל"ז הנ"ל מדמה בהיפך ע"ש :

מתנות כהונה

ביכור כלומר אילנות נושאים כל מיני פירות טובות ובפ' חלק פרש"י ז"ל תאנים בכורות : שמא חטאתי גרסינן : זו טמאתי · על חברתה אומרת כן : למודה מבית אביה · איך תשמור את התרומה : במקום שאין חוטאין · והיה לך לשמור את עצמך מן החטא : יספוק · דרש לשון סיפוק : נדחף · כלומר נדחה בתשובה זו : וכתיב ביה נפש · לומר שיאחרו לעולם באחדות ולא יטו אחר רוב האומות : לאלהות הרבה · לפיכך הוכם אינו רוב כי כרובם כן יש להם אלהות הרבה : במעי אמו · שנאמר וכל קרבי וע"ש קרבי אמו שדר בתוכן כך פרש"י ז"ל פ"ק דברכות י"ד : לא תנשיי כו' · פי' לא תשכח הגמול הטוב שגמלתי עמה · ונראה לגרום דגמל עמך פי' שגמל עמך הקב"ה שהוציאך לאויר העולם שעליו נאמר העושה גדולות עד אין חקר וגו' כדאיתא במדרש תהלים : קומי · קומתו ומעמדו ודרש מקומך לשון קימה ומעמד : בשעת פטירתו וכו' · סיפיה דקרא קדייק דכתיב תסתיר פניך יבהלון וגו' הכי איתא פ"ק דברכות : ממלאה הגוף · שאין מקום רק ממנה : סובלת · כלומר נושא אותו ובלעדה חיו אינן חיים : מבלה הגוף · כלומר שיהא קיימת אחר מותו והוא מתבלה בעפר : יחידה · כלומר עלם נבדל ואין לה חבר לגוף להדמות לעצמותה : אינה אוכלת בגוף · אכילה ממש אבל אחר הפרדה נזונית מזיו שכינתו יתברך או גם בגוף תורה ומצות ומחשבות טובות היא לחמה ומן קדשים תאכל :

ידי משה

ריוח הרבה לכל יורדי הים בפרגמטיא · והמלכות לוקחת מסים וארנוניות · והיא תשמור את סובבים בקרבם מחמס ושוד : האיש אחד ולא הכתוב הוא סבלנו מתוך העדה · כי בלא"ה גם אתם תשאו את עונם : הוא

יפה תואר

אני לבדי לא תאתי ורק בשותפות והוי כשנים שעשאו מלאכה בשבת דפטורים כדאיתא בשבת פרק י' משנה ה' · אך כאמת תענת הנפש כיון שזה אינו יכול וזה אינו יכולה אמרינן שם בגמ' דחייב וזה הוא המשל מחגר וסומא · דכל אחד אינו יכול ורק ביחד יכולים : א' מהן חוטא וכולן מרגישין דכיון

שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טובים ורעים · ונלכדו גם הטובים · וכמשל בספינה שהמים מציפין את כל אנשי הספינה אף שלא קדחו · ולדעת ר' אלעשא שכל ישראל הם נפש אחת וכמו שמסיים כתיב בו נפש אחת כן נענשו גם שטובים בשביל כי כל ישראל ערבים זה בזה : כנגד ה' ס"ת · כי הנפש קדושה לכן ראויה לגמור ה' ס"ת הקדושים · והנה שער בראשית הוא הבריאה ע"ז אמר ברכי נפשי וגו' וכל קרבי אשר ברא בקרבי · וספר שמות אשר יספר בו הפדות והכלכלה במן וע"ז אמר ברכי נפשי וגו' ואל תשכחי כל גמוליו הטוב והחסד אשר ה' עושה עמנו · וספר ויקרא מספר הקרבנות המכפרים על העון ונקריבים במקדש אמר בכל מקומות ממשלתו ברכי נפשי וגו' כי בתורה ותשובה ימלא האדם כפרה על עונותיו בכל מקום ובספר במדבר יסופר גדולת ה' במלחמת סיחון ועוג וע"ז אמר ברכי נפשי וגו' גדלת מאד · ובספר דברים בא להפריש לנו מתאוים בתוכחתו וע"ז אמר יתמו חטאים וגו' ברכי נפשי וגו' : במפלתן של רשעים · אף על גב דאמרינן בגמ' דאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים · אבל ישמח כאשר יסור הרע מן הארץ · וטוב יהיה לה' אם הרשעים ישובו בתשובה וילדקו : מקלס בנפשו ולא בכל אבריו · כמו"ש כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך · וע"ז מתרץ בשביל השתוות שנפש עם הקב"ה מקלס בנפשו : ממלא את הגוף · פי' כי פעולותיה מתפשטות על כל הגוף · דהא הנפש אינה נתפסת במקום ואיך יאמר מלאה : הנפש הזו טהורה פי' מחטא כי אין החטא בא רק בשביל החומר :
זש"א הכתוב והוא ישקיט וגו' · בא לדרוש את הכתוב ולא ... הכהן המשיח יחטא לאשמת העם · והוא ישקיט וגו' · דמשים על גוי ועל אדם יחד ·

(א) דרש ר"מ והוא ישקיט מעולמו יסתיר פנים מעולמו א כדיין הזה שהוא מותח את הוילון מבפנים ואינו רואה מה נעשה מבחוץ כך אמרו דור המבול (איוב כב) עבים סתר לו וגו' · אמרו לו דייך מאיר אלא והוא ישקיט ומי ירשיע נתן שלוה לדור המבול ומי בא וחייבן ומה שלוה נתן להם (שם כא) זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם · ר' לוי ורבנן ר' לוי אמר לג' ימים היתה אשה מהן מתעברת ויולדת נאמר כאן נכון ונאמר להלן(שמות יט) היו נכונים לג' ימים מה נכון האמור להלן ג' ימים אף נכון האמור כאן לג' ימים ורבנן אמרי ליום א' היתה אשה מתעברת ויולדת נאמר כאן נכון ונאמר להלן נכון (שם לד) והיה נכון לבקר מה נכון האמור להלן יום אחד אף נכון האמור כאן יום אחד · וצאצאיהם לעיניהם שהיו רואים בניהם ובני בניהם·(איוב כא) ישלחו כצאן עויליהם יניקיהון א"ר לוי בערבייא קורין לינוקא עוילא (שם) ילדיהם ירקדון כאילון שדיא כמה דתימא (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם · הא כיצד כיון שהיתה אחת מהן יולדת ביום היתה אומרת לבנה לך והבא לי צור ואני חותכת את שורך וכשהיתה יולדת בלילה היתה אומרת לבנה לך והדליק לי את הנר ואני חותכת את שורך · עובדא הוה בחד אתתא דילידת בלילה ואמרה לברה אזיל ואדליק לי בוצינא ואנא קטע שורך אזל למדלק בוצינא ופגע ליה שידא שריהון דרוחתא עם דמתעסקין דין עם דין קרא תרנגולא א"ל אזיל גלוג לאמך ואמור לה אילולי דקרא תרנגולא הוינא קטיל בך א"ל אזיל גלוג לאמא דאמך דלא קטעת אמי שורי דאי קטעת אמי שורי הוינא קטיל לך לקיים מה שנאמר (איוב כא) בתיהם שלום מפחד מן המזיקין ולא שבט אלוה עליהן מן היסורים וכשהסתיר פניו מי אמר לו לא עשית כשורה ובמה הסתיר פניו מהן הביא עליהן את מי המבול (בראשית ז) וימח את כל היקום וגו' (איוב לד) ועל גוי ועל אדם יחד גוי זה דור המבול אדם זה נח יחד היה לו להעמיד את עולמו מאדם אחד · יחד היה לו להעמיד את עולמו מאומה אחת:

ב ד"א והוא ישקיט ומי ירשיע · נתן שלוה לסדומיים מי בא וחייבן · ומה שלוה נתן להם (שם כח) ארץ ממנה יצא לחם (שם) מקום ספיר וגו' נתיב (ב) לא ידעו עיט · ר' לוי בשם ר' יוחנן בר שאונה (א) הדין בר הדיא הוא צופה מאכלו מי"ח מיל · וכמה הוא פרוסה ר"מ אומר ב' טפחים ר' יהודה אומר טפח ר' יוסי אומר ב' וג' אצבעות כיון דהוה קאי על אילניא דסדום לא הוה יכיל למחמי על ארעא מן חיליהון דאילנייא · מקום ספיר כשהיה א' מהן הולך אצל הגנן ונותן לו ירק באיסר היה מוצא בעפרו זהב כדכתיב (שם) ועפרות זהב לו כיון שאמרו (שם כא) מה שדי כי נעבדנו (שם לד) ויסתר פנים ומי ישורנו · שהסתיר פניו מהם · מי א"ל לא עשית כשורה · במה הסתיר פניו מהם המטיר עליהן גפרית ואש (בראשית יט) וה' המטיר על סדום וגו':

ג ד"א והוא ישקיט נתן שלוה לי' שבטים מי בא וחייבן· מה שלוה נתן להם (עמוס ו) (ג) הוי השאננים בציון ג זה שבט יהודה ובנימין והבוטחים בהר שומרון אלו העשרה שבטים · נקובי ראשית הגוים שהן באין מב' ראשי הגוים משם ומעבר · או"ה בשעה שהן יושבין בשלום אוכלין ושותין ומשתכרין ומתעסקין בדברי תפלות מה הן אומרים מי חכם כבלעם ומי עשיר כהמן ומי גבור כגלית ואח"כ יבאו להם בית ישראל ואומר להם אחיתופל לא היה חכם (ג) קרח לא היה עשיר שמשון לא היה גבור · (שם) עברו כלנה וראו זו קטיספון (שם) ולכו משם חמת רבה זו חמת של אנטוכיא ורדו (ד) גת פלשתים אלין תלוליא דפלסטיני הטובים מן הממלכות האלה אם רבה גבולם מגבולכם (עמוס ו) המנדים ליום רע ליומא של גלות · (שם) ותגישון שבת חמס הגשתם עצמכם לישב אצל החמס זה עשו כד"א (עובדיה א) מחמס אחיך יעקב · השוכבים על מטות שן על ערסין דפילי · וסרוחים על ערסותם שהן מסריחים מטותיהם בעבירות · ד"א וסרוחים על ערסותם אלו קטיות משופעות שהיה לכל אחד ואחד כד"א (שמות כו) וסרח העודף · אוכלים כרים מצאן · כשהיה אחד מהן מבקש לאכול גדי היה מושך כל העדר לפניו והיה נוטל השמן שבהם ועומד עליו ושוחטו וכשהוא מבקש לאכול עגל היה מושך כל הבקרים לפניו ועומד עליו ושוחטו הה"ד (עמוס ו) ואוכלים (ה) כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק הפורטים על פי הנבל שהיו פורטים פיהם בדברי נבלות מה היו אומרים כלום אמר דוד שירה אלא בנבל הה"ד (שם) כדויד חשבו להן · השותים במזרקי יין רב ור' יוחנן ורבנן רב אמר קלודיא רבי יוחנן אמר בכוסות קטנים · ורבנן אמרי כוסות שיש להן (ו) זרבוביות ומהיכן היו שותין את היין רבי אבהו בשם רבי חנינא אמר מפתוגתא שהיה יינם (ז) מפתה את הגוף לזנות · ורבנן בשם רבי חנינא אמרי מפלוגתא שעל יינם נתפתו וגלו עשרת השבטים (שם) וראשית שמנים ימשחו ר' יהודה בר יחזקאל אמר זה שמן אסטקטון רבי ינאי אמר זה שמן אנפיקינון שהוא משיר את השער ומצהיר את הגוף ואחר כל השבח הזה לא נחלו על שבר יוסף · לכן עתה יגלו בראש גולים · וסר

מסורת המדרש א ילקוט על פסוק זה · ב ילקוט כ"ך תקמ"ס

חדושי הרד"ל

(א) דרש ר"מ והוא ישקיט · כל המאמר בב"ר פל"ו : (ב) ידעו עיט ולא שזפתו עין איה ר' לוי כו' כצ"ל · ועל עין איה מפורש הדין בר הדיא כו' : (ג) הוי השאננים כו' · כל המאמר בבמד"ר פ"י (רל"ז ד') : (ד) גת פלשתים אלין תלוליא דפלסטינייא בא לדרוש מה שסיגה לסמוך כאן מלת פלשתים לגת (כמו שהרגיש רד"ק) לומר שאין זו עיר גת אלא הוא תלוליא תלי עפר שבגבול פלשתים שיורדים מעליהם לעמק פלשתים : (ה) כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק כשהיו כו' כצ"ל : (ו) זרבובית שהאב"ד בבעל הנפש שער המים גביא שהא"ש בהל' מקוואות סי' למ"ד שהוא קניסקנין שבשבת : (ס"ב)

חדושי הרש"ש

(א) הדין בר הדיא כו' מש"כ המ"כ דהוא מין נץ הוא לגירסת הערוך בחולין ס"ג ע"א הנך כו' למינהו לאתויי את בר הדיא כו' · אבל לפ"ז לא יתכן לומר שהוא איה דא"כ ל"ל לריבויי מן למינהו דכך כיון דאיה כתיב מפורש : (ב) קרח לא היה עשיר · מהמ"כ נראה דהיה לפניו הגירסא פה כמו דאיתא לקמן בבמ"ר פ"י שלמה לא היה עשיר שנאמר בו ויתן המלך את הכסף בירושלים וגו' : (ז) מפתה את הגוף לזנות · דורש שם מפתגותא מפתה גיותא (כלומר הגוף והשם פתוי הוא לזנות
יחד

מתנות כהונה

דייך מאיר · כלומר די לך ושתוק שלא דרשת יפה : ומי בא וחייבן · בתמיה מי יכול ליטול מהן אותו שלוה ובילקוט גרס לא נתנה שלוה כו' אלא לחייבן : כאלין שדיא · פי' שדים : לבנה · שנולד ביום ההוא : ויניקיהם · בניהם ובנותיהם : שורך · טיבורך : עובדא · מעשה : דילידה · שילדה : לברה · לבנה הנולד באותה שעה : בוצינא · נר : קטע · חותך : שריהון כו' · השר על הרוחות רעות : עם דמתעסקין וכו' · בעוד שהם מתאבקים זה עם זה לגלא זה את זה : קרא התרנגול · שהגיע זמן הבוקר ואין עוד רשות לשדים שנאמר תזרח השמש יאספון : א"ל · השד לתינוק : זיל גלוג · פי' השתבח לפני אמך ותן תודה לאל ורש"י פי' אמור לפני אמך אילולי כו' : לאמא דאמך · כלומר דרך הפלגה : מפחד מזיקים · כד"א מפחד בלילות : כשורה · ישורנה קדרים : גוי · זה דור המבול כו' · באותו פעם שאבד את אלו הציל את זה : היה לו · כן היה טוב בעיניו כדי שלא יחלק לבם שוב : אומה אחת · אלו בניו : לא ידעו עיט · סיפיה דקרא ולא שזפתהו עין איה וראה · זהו בר הדיא ונקרא ראה ע"ש שרואה ביותר כדאיתא בפ' אלו טריפות : בר הדיא · מין נץ הוא כדאיתא בפ' אלו טריפות : וכמה הוא · שיעור מאכלו שלבר הדיא: כיון דהוה קאי כו' · כשהיה עומד בר הדיא על אילנות בארץ סדום לא היה יכול לראות על הארץ : מן חיליהון · מפני כח האילנות ר"ל גבהן : הגנן · בעל הגן כד"א המר פי' אדון על החמורים: משם ועבר· בפ' נשא מסיים בו שמשם נקראו ישראל עברים וזהו נקובים וגו': את הכסף בירושלים וגו' · בפ' נשא מסיים בו ומסכימים כלם כדברי ישראל : קטיספין אנטוכי וכו' · כל אלו שמות מיני ארצות הם ועי' בעמוס פי' הרד"ק · ומאמר זה תמצא גם פ' נשא פרשה י' : המנדים כו' · כלומר מנדין ומרחיקין מהן ימי הגלות לאמר לא יבא עלינו: ערסין דפילי · מטות של עצמות פיל : בעבירות · בש"ז של נשי חבריהם : קטיות · בערוך משמע וילון : הנבל · דרש ל' נבלות : קלוריא · פי' באוצר ששם מוכרין היין למען לא יחסר להן המזג : זרבוביות הערוך הביאו ולא פירש : מפתוגתא · שם מקום ושמו קדרים נוטריקון מפתה גוף לזנות · וכן מפלגתא · לשון פיתוי וגלות : אסטקטון אפיקנון · כך שמם
האלו · של ציון ושומרון · אם רב גבולם מגבולכם אמר להם הקב"ה חלק גדול וטוב נתתי לכם שאין לאחת מכל האומות טוב וגדול משלכם וכו' כן הוא במ"ר שם : ליומא של גלות · שמרחיקים אותו מלבם שאין חוששין לו שאמרו כמ"ש לא תבוא עלינו רעה : הגשתם עצמכם · גרמתם לילך בארצות הגוים בגלות אגלם או פי' הגשתם עצמכם ללמוד ממעשיהם : קטיות משופעות · סדינים רחבים וארוכים שמסבבים המטות מכל צד כמ"ש וסרח העודף ביריעות האהל : כרים מצאן · ובתנחומא איתא שהיו עושים כן ביום חגם ומיומן שלהם : אלא בנבל · ודרשו חז"ל שנקרא כן על שמנבל כל כלי שיר וזהו מ"ש כדוד חשבו להם כלי שיר ודוד עשה לשורר לה' והם עשו לדבר עליו דברי נבלות וזהו פי' נבל ע"פ מדת ממעל : בכוסות קטנים · כמ"ש במ"ר פרשה י"ד בסי' ח' הוא מזרק הוא גביע : ר"י בר' יחזקאל וכו' ר' ינאי וכו' · ובמ"ר שם ובילקוט עמוס הגירסא בהיפך ובמגילה י"ג רחב"א אמר ספכת ור"ה אמר אנפקינון · תניא ר"י אומר אנפקינון שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין אותו שמשיר את השער ומעדן את הבשר : ולא נחלו על שבר יוסף · בשעה שגלו

פירוש מהרז"ו

פרשה ה סי' **א עבים** סתר לו · ולא יראה והנה פסוק זה (באיוב כ"ב) ואמרת מה ידע אל וגו' עבים סתר לו וגו' ור"מ אומר שאמרו כן דור המבול · ובאמת שכוונתו על פסוק שלאחריו הארח עולם תשמור אשר דרכו מתי און הם בני דור המבול כמו שדרשו על הפסוקים הסמוכים שם · וכמו שאמרו הם כך אתה אומר : והוא ישקיט · הרי שתולה הכל בהש"י שהוא המשקיט והמרשיע ואח"כ אמר ויסתיר פנים ושותר עלמו ע"כ דורש ר"מ ישקיט מעולמו שחלילה אינו משגיח בו וכמ"ש לפניה א' י"ב וזהו ויסתיר פנים ע"פ מדה י"ז שאנשי דור המבול אמרו כן ככ"ל ואמרו חכמים לר' מאיר דייך מאיר שמאחר שכתוב בפסוק הקודם ולעקת עניים ישמע איך יאמר והוא ישקיט ור"מ דורש ע"פ מדה ל"א שפסוק והוא ישקיט שייך לפסוק שלפני פניו אשר ע"כ סרו מאחריו וכל דרכיו לא השכילו והוא ישקיט ודעת חכמים שא"כ היל"ל שהוא שוקט · ע"כ דרשו ישקיט לאחרים לדור המבול : ושעירים ירקדו שם · הם שדים כידוע במקרא וכן הוא בישעיה י"ג כ"א ושעירים ירקדו שם פירושו שדים וכמ"ש לקמן פרשה כ"ב סי' ג' בהדיא וכאן שכתוב וילדיהן ירקדון דורש גז"ש ומ"ש ושעירים ירקדו שגם הילדים היה להם גבורות השדים : דלא קטעת אמי שורי · ועד שלא נחתך הטבור לא נגמר לידתו ואינו כחו בו בשלימות : ולא שבט אלוה · כמ"ש איוב ט' יסור מעלי שבטו הם יסורי השחין וכמ"ש ופקדתי בשבט פשעם : על גוי ועל אדם יחד · גוי פי' הרבה בני אדם ואדם פי' אדם יחיד · ומ"ש עוד הפעם יחיד וכו' עד עולמו הוא מיותר ובב"ר שם ליתא · ע"ש ועי' מ"ש בסוף הסי' על תיבת יחד שייך למ"ש כאן מאומה אחת · ופי' שגם על נח היה ראוי שיבא המבול כמבואר בב"ר שם ועד כאן הוא מהב"ר שם : ר"מ אומר ב' טפחים · צ"ע מניין להם ומה דורשים ואולי הוא מסוד ה' ליראיו לשער שיעוריה כאלו : הולך אצל הגנן · לעיל פרשה ד' סימן א' וכל הענין בתנחומא סדר שמיני סי' ה' : ראשית הגוים שם ועבר · כמ"ש בסוף נח ולשם יולד גם הוא אבי כל בני עבר פי' שם היה אבי כל בני עבר הנהר וגם נכדו נקרא עבר ואברהם הוא מזרע שם ועבר ע"כ הוא נקרא אברהם העברי וכלשון המדרש במ"ר פרשה נשא שמשם נקראו ישראל עברים : הטובים מהממלכות

יפה תואר

כי הוא ישפוט הכל במשפט אחד : וביון שאמרו ומה שדי וגו' נ"ע וכיון שאמרו נשכח הרגל מבינותינו כי זו היתה חטאת סדום · אבל מה שדי מדרים על דור המבול ולא נמצא עון זה בסדום כדלעיל פ"ד ולקמן פ"ז ובפרק חלק : זה שבט יהודה ובנימין שעיקר מלכותם הי' בירושלים וי' השבטים הי' עיקר מלכותם בשומרון : אומות העולם בשעה שהן יושבין בשלוה זה הוא פירוש ב' בכתוב נקובי ראשית הגוים כי לפי פי' ראשון באמר שהם באים משם ומעבר יתפרש כי הכל יכירו את יתושם כי מוצאם משני ראשי הגוים משם ומעבר · וכמו"ש רש"י ולפי פי' הב' יתפרש הכתוב נקובי ראשית הגוים מה שהכותים נוהגים לנקוב בתפלתם ראשיהם וחשוביהם ואומרים מי חכם כבלעם כו' ובאו להם בית ישראל כי גם המה ילכו בדרכי הכותים ומזכירים ג"כ בתפלתם החכמים העשירים והגבורים כאחיתופל כקורח וכשמשון : ליום רע ליומא של גלות · כי שבי הוא כולל כל הרעות שבעולם : כל העדר כי כן משמע הלשון כרים מצאן מעדרי צאן ומתוך מרבק זה מרפת אשר שם בקרים רבים : קלוריא · זה יין קרוש : זרבוביות פיפיות זה כלי היוצאים ממנו כשני קנים דקים מב' צדדיו ושואבין בהם שנים כל היין שבתוכו : אסטקטון תמרוק שמשיר את השער : אנפיקנון · שמן זית שלא הביא שליש וסכין בו לעדן הבשר ולהסיר השער : ולא כדיני בו"ד

ידי משה

הוא דיה · ומביא את הכתוב נתיב לא ידעו עיט · אפילו עיט שמביט מרחוק י"ח מילים לא ראהו בשביל רוב האילנות אשר שם : וכמה היא מאכלה פרוסה ס"ג השאלתות · ופי' אף שמאכלם הוא דבר קטן נ"מ רואה אותם מרחוק י"ח מיל : כוסות קטנים מדנקט מזרקי בל"ר משמע דהיו קטנים ושתי פעמים רבות (ואולי נקרא הקו"ף מקטנים בחיר"ק וזה מלשון קיטוניות · ופירש כי חדרים חדרים היו בכוסם ולכן כתיב מזרקי בל"ר על מזרק אחד) :
כי

(ח) וסר מרזח סרוחים מהו מרזח סרוחים א"ר אייבו י"ג דימסיאות היה לכל שבט ושבט וא' לכלם וכיון שגרמו העונות ובאו לידי עבירות ומעשים רעים נטלו כולן ולא נשתייר להן (ט) אלא זו בלבד להודיע כמה חטא גורם לקיים מה שנאמר (ירמיה ה) עונותיכם הטו אלה וגו' (איוב לד) ויסתר פנים ומי ישורנו וכשהסתיר פניו מהן מי א"ל לא עשית כשורה ובמה הסתיר פניו מהן העלה עליהם את סנחריב שנאמר (ישעיה לו) ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיה וגו' מהו ויתפשם ר' אבא בר כהנא בשם ר' שמואל בר נחמן אמר ג' גזרי דינין נתחתמו באותו היום נתחתם גזר דין של י' שבטים ליפול ביד סנחריב ונחתם גזר דינו של סנחריב ליפול ביד חזקיה ונחתם גזר דינו של עוזיה שילקה בצרעת · ועל גוי ועל אדם יחד · גוי זה סנחריב דכתיב ביה (יואל א) כי גוי עלה על ארצי · אדם אלו ישראל דכתיב בהון (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם · (י) (ג) יחד זה עוזיה המלך שלקה בצרעת שנאמר (ד"ה ב כו) ויהי עוזיהו המלך מצורע ולא כדיני בשר ודם דינין של הקב"ה מלך בשר ודם לציבור נושא פנים וליחיד אינו נושא פנים ברם הכא אמר הקב"ה אם הכהן המשיח והקריב פר אם כל עדת ישראל ישגו והקריבו פר בן בקר: ד מתן אדם ירחיב לו (משלי יח) (יא) מעשה בר' אליעזר ור' יהושע ורבי עקיבא שהלכו לחולות אנטוכיא לעסק מגבת צדקה לחכמים והוה תמן חד בר נש והוה שמיה אבא יודן והוה יהיב פרנסה בעין טובה פעם אחד ירד מנכסיו וראה רבותינו שם ונתכרכמו פניו הלך לו אצל אשתו אמרה לו אשתו מפני מה פניך חולניות אמר לה רבותי כאן ואיני יודע מה לעשות אשתו שהית' צדקת ממנו אמרה לו לא נשתייר לנו אלא שדה פלוני בלבד לך מכור חציה ותנה להן הלך ומכר חציה ונתנה להן נתפללו עליו ואמרו המקום ימלא חסרונך לאחר ימים הלך לחרוש בחצי שדהו עם כשהוא חורש נפתחה הארץ לפניו ונפלה פרתו שם ונשברה רגלה ירד להעלותה והאיר הקב"ה עינו ומצא שם סימה אמר לטובתי נשברה רגל פרתי א בחזירת רבותינו לשם שאלו עליו ואמרו מה אבא יודן עביד אמר להון הוא אבא יודן דעבדי אבא יודן דעיזיין אבא יודן דגמלי אבא יודן דתורי מן יכול למחמי סבר אפויא דאבא יודן כיון ששמע יצא לקראתן אמרו ליה מה אבא יודן עביד · אמר להן עשתה תפלתכם פירות ופרי פירות אמרו לו חייך אע"פ שנתנו אחרים יותר ממך לך כתבנו בראש נטלוהו והושיבוהו אצלן וקראו עליו זה הפסוק מתן אדם ירחיב לו · רשב"ל אזל לבוצרה והוה תמן חד בר נש והוה שמיה אבא יודן רמאי וחס ושלום לא הוה רמאי אלא דהוה מרמי במצוותה כד הוין פסקין כל עמה הוה פסיק כל קבל כולהון נטלו רשב"ל והושיבו אצלו (יב) וקרא עליו הפסוק הזה מתן אדם ירחיב לו ר' חייא בר אבא עביד פסיקה למתן בבי מדרשא דטבריא והוה תמן חד בר נש מן בנו דסילכא ופסק חדא ליטרא דדהב נטלו ר' חייא בר אבא והושיבו אצלו וקרא עליו הפסוק הזה מתן אדם ירחיב לו א"ר אבהו כתיב (דברים יב) השמר לך פן תעזוב את הלוי וכתיב בתריה (שם) כי ירחיב ה' את גבולך וכי מה ענין זה לזה אלא אמר הקב"ה לפי מתנותיך מרחיבין לך רבי אחא בשם ר' הושעיא (יג) עבד מביא פר ורבו מביא פר העבד קודם לרבו דתנן תמן פר המשיח פר העדה עומדים פר המשיח קודם לפר העדה לכל מעשיו: ה גופא אם הכהן המשיח וגו' זה שבנא ב דכתיב ביה (ישעיה כב) לך בוא אל הסוכן וגו' אמר ר' אלעזר כהן גדול היה ר' יהודה אומר אמרכל היה על דעתיה דר' אלעזר דאמר כהן גדול היה והלבשתיו כתנתך על דעתיה דר' יהודה ברבי דהוה אמר אמרכל היה (שם) וממשלתך אתן בידו · תני ר' חייא ג למה הוא קורא אותו אמרכל שהיה מר לכל · אמר רבי ברכיה מן הדא סכנין הוה ועלה ונתמנה קומיה איספיסריאן בבה"ק הוא שהנביא מקנתרו ואומר (שם כב) מה לך פה ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר · אמר לו גלויי בר גלויי איזה כותל בנית כאן · איזה עמוד העמדת כאן · אפילו איזה מסמר קבעת כאן · מכאן א"ר אלעזר צריך אדם שיהיה לו מסמר או יתד (יד) קבוע בבית הקברות כדי שיזכה ויקבור באותו מקום · כי חצבת לך פה קבר (טו) עשאו כמין שובך ונתן קברו עליו (שם) חוצבי מרום קברו ר' שמואל בשם מר עוקבן אמר ממרום נחצב עליו שלא תהיה לו קבורה בא"י (שם) חוקקי בסלע משכן לו ארון הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר טלטול אחר טלטול ארשב"נ כהדין תרנגולא דהוה גלה ואזל מן אתר לאתר · (שם) ועוטך עטה · שלקה בצרעת כמה דתימא (ויקרא יג) ועל שפם יעטה (ישעיה שם) צנף יצנפך צניפה גלות בתר גלות · (שם) כדור מה הכדור הזה שמתלקט בידים ואין מגיע לארץ כך הוא: אל

מסורת המדרש א מד"א פכ"א · ב ילקוט נ"ך רל"ח · ג ירושלמי שבת פ"י

חדושי הרש"ש

(ג) יחד זה עוזיהו המלך כו' · מלת דדרש יחד המיוחד בעמו כמו אחד העם (בראשית כו) פירש"י זה המלך קמ"ש) ע"ש : (י) יחד זה עוזיהו המלך כמו אחד העם מיוחד בעמו (גם אדם יחד דרש על המלך שהוא אדם (יב) וקרא עליו הפסוק כו' ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו רחב"ה כו' כצ"ל : (יג) עבד מביא פר ורבו ולפי"ז מה שמביא דתנן פר המשיח כו' נמי צריך לגרוס ברייתא דתוספתא שם דפר קודם לשעיר ועיין בפ"מ למקום בכה"ק של אותו השעיר : (טו) עשה (כ"ה בילקוט) כמין שובך ונתן קברו עליו

חדושי הרד"ל

אנו דורש גיופא כמו גיפפא בחילוף פ"א רפה ופירושו שוכב בלשון ארמי : (ח) וסר מרזח סרוחים כו' כצ"ל : (ט) אלא זו בלבד פי' זו שהיתה יהודה בימיהם שנשארה ונראה שהיא דיומסיא שבשבט (דף שהוא אדם יחידי וכלל בנפשו כל עמו יחדיו השלטים כו) : (יא) מעשה בר"א ור"י דברים רבה פ"ה : מביא פר ורבו מביא פר העבד קודם · נראה דגרסינן ורבו מביא שעיר וכן הגיה בפ"מ בירושלמי שלהי הוריות ועיין בפ"מ שם : (יד) קבוע בבה"ק השרוך גרס בבית הכנסת · ול"ע שפי' היה לו יתד בבהכנ"ס קברו עליו היה מרום קברו שעשה כמין גגות כשובך (כן המעילו בגופה ע"ג כגובה כשובך) :

פירוש מהרז"ו

שגלו מקצת מן השבטים : י"ג דמסיות · כמ"ש שבת קמ"ז מיא דמסים ויין פרגיתא קפחו עשרת השבטים · וכאן פירושו מרחצאות טובים וכמ"ש ב"ר פרשה מ' סי' י"ב דמוסיית · ומ"ש היה לכל שבט נ"ל אחת לכל שבט וכמ"ש ילקוט עמוס ו' : אלא זו בלבד · פי' מ"כ ואולי הכוונה אל חמי טבריא הידוע : עונותיכם הטו אלה · והחטאתכם מנעו הטוב מכם וכמו שדרשו שבת פרק ב' נשיתי טובה זו רחיצת ידים ורגלים בחמין : כשורה · לדעת המדרש ישורנו היינו מלשון שור שחקים שהכוונה על הראות דזה מיותר שאחר שהוא מסתיר פנים הלא לא נוכל לראותו ע"כ דורש מלשון ישר ושורה שאין מי שיכול להרהר אחריו אם עשה כשורה או לא וכן בדרשות הקודמות שאצל דור המבול ואצל סדום וזהו ומי ישורנו : העלה עליהם סנחריב · שע"י סנחריב פרע מעשרת השבטים שגלו בשנת שש לחזקיה ובשנת י"ד לחזקיה עלה על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ועי' מ"ש בזה במ"ר סוף פרשה כ"ג וכבר הדפסתיו בסוף חלק שמות בס"ד ע"ש ותבין כאן : מהו ויתפשם גירסא זו לא יתכן שהרי הוא מבואר שתפש והחריב הערים הבצורות ואיך מרומז בתיבה זו הפלא גזירות ועוד שגזירת עוזיהו היה ד' דורות קודם גזירת ויתפשם · אך האמת יורה דרכו שצ"ל מאי על גוי ועל אדם יחד וכמ"ש בסמוך גוי זה סנחריב וכו' שפסוק זה רומז שג' גזירות נגזרו יחד היינו בעת שגזר על עוזיה שילטרע גזר על ישראל וסנחריב כי גזרת עוזיה קדמה בד' דורות הנ"ל ותיבת יחד דורש על עוזיהו המלך שהוא המיוחד שבו להיות עם אחד שע"כ נקרא אחד העם ועל שלא אמר אחד ואמר יחד בא לרמוז שגזרת הגוי והאדם והיחד היה יחד ביום שנצטרע עוזיה והרמז על עוזיה ממ"ש בפסוק שסמוך לו ממלך אדם חנף ממוקשי עם היינו עוזיה תחלה צדיק ונעשה חנף וכמ"ש ב"ר ריש פרשה כ"ה חנוך חנף היה פעמים צדיק ופעמים רשע ע"ש וכמ"ש ד"ר פר' ה' סי' פ' על פסוק זה אם ראית חנף ורשע מנהיג הדור מוטב לו לפרוח באויר פי' שהיה בלא מלך שעוזיה אחר שנצטרע לא הנהיג מלכותו אלא יותם בנו פי' שופט את עם הארץ : כי גוי עלה על ארצי · ובפסוק הסמוך שם גפני לשמה ותאנתי לקצפה היינו ישראל שנקראו גפן ותאנה כי לפי הפשט שמדבר בארבה שיאכל הגפנים והתאנים לא היה אומר גפני ותאנתי ועוד שאין הארבה נקרא גוי והיה לו לומר יעלה על ארצי וישים הגפן לשמה וגו' אלא שכוון הנביא יואל שהיה בימי מנשה כמ"ש בסדר עולם פרק כ' על גוי אשור שכבר עלה על ישראל בימי יחזקיהו המלך והחריב את ישראל: ב מתן אדם · הוצא כל דרשה זו לאמן שמקדים קרבן כהן המשיח לקרבן הנשיא על שהמשיח מביא פר והנשיא שעיר כמ"ש בסוף הסי' : למגבת צדקה · להספיק התלמידים בני הישיבה ומ"ה שנויים ירושלמי הוריות פרק ג' כל הענין במ"ר פרשה מ"א סי' ב' ד"ר פר' ד' סי' ח' : ונתכרכמו פניו · נהפך פניו למראה כרכום (גמ"ל) : וקראו עליו וכו' · מתן אדם ירחיב לו על שנתן לצדקה בטובת עין ע"כ הרחיב לו בהאוצר העושר ולפני גדולים ינחנו על שזכה לישב ביחד עם גדולי הדור שבימיו · וכן אצל מעשה דר"ל ור"ח בר"א : ג גופא · כל שהפסיק המדרש מאיזה מקום בלשון אמרו גופא : אל הסוכן · הוא על שבנא אשר על הבית שהיה שר ממונה על ביהמ"ק · ועי' כל זה בסנהדרין דף כ"ו : כותנתך · הוא אחד מבגדי כהונה : אמרכל הזה · בבית המקדש כמ"ש שקלים פרק ה' משנה ב' אין פוחתין משלשה גזברין ומשבעה אמרכלין ופי' הרב שאמרכלין גדולים מגזברין ושם שאילו הלוי מתרגמים ואמרכלים דממנא וכו' ומ"ש שהיה מר לכל הערוך מביא בשם תוספתא דשקלים פרק ב' כלל ומר בלשון הגמרא הוא רב ואדון זהו וממשלתך היינו ממשלת ביהמ"ק : קומי אספריא · בילקוט ישעיה שם הגירסא קומוס אפרכוס ומ"ש מן הדה סכנין פי' מן העיר סכנין וכמ"ש במדרש הרבה פעמים ר"י דסכנין וזהו מעלה הסוכן הזה : איזה כותל בנית · בבית המקדש שאתה מתגאה כנגד חזקיהו המלך שלבושיו בעו ביהמ"ק וזהו מה לך פה מה תקוה פה שחצבת לך פה קבר בין קברי מלכי בית דוד כמ"ש בסנהדרין שם : מכאן אמר ר' אלעזר · פי' מפסוק זה שהוא דורש מה לך פה על בית המקדש : ממרום נחצב עליו · כי שפם מרום פירוש בשמים כמ"ש שנגלותו במרומים מרום וקדום ולדקדק עד מרום ע"כ דורש חוצבי מרום שנחצב ונגזר ממרום על קברו : טלטול אחר טלטול · וזהו מטלטלך טלטלה ע"פ מדה יו"ד שהגלהו סנחריב כמ"ש בגמרא שם : ועל שפם יעטה · ול"ד ולגרוס אשר בו הנגע וגו' : גלות בתר גלות · שגלה אחר טלטול היינו כשהוא במקום אחד אין מנוח כ"א מבית לבית ומחצר לחצר כמו התרנגול ואח"כ אחר גלות אחר גלות ממדינה למדינה : שמתלקט ביד · אחרך

מתנות כהונה

שמש של שמנים משובחים : י"ג דימסיאות · מרחצאות נאים ומתוך פירש"י נראה שהם כמו מעיינות משובחות : אלא זה · זה שהיה לכלם יחד : לא עשית כשורה · ישורנו קדריס לשון שורה וק"ל : ויתפשם · דרשו כמו ויתפשם של"ל סנחריב ודרשו מלשון שגירה רמז לשגירת עוזיה על דבר הצרעת : גזר דינו של עוזיה גרסינן · כדמוכח לקמן ואע"ג דשבנא גם הוא לקה בצרעת כמו שדרשו אח"ל בפרק זה בודר מגזירה שוה דעטה עטה וכן לקמן מ"מ נ"ל עוזיה ורמז כולו על מלכים ולא על הדיוטות : לחולות אנטוכיה · לסביבות של אנטוכיה ובפ' ראה גרס לחולתא : והוה תמן · והיה שם : פרנסה · כל דבר צורך לעניין מה נקרא פרנסה כד"א נותנין לבתולה י"ב חודש לפרנס את עצמה · ובירושלמי דהוריות גרס עבד מצוותא בעין טובה : חולניות · לשון חולי : בחצי שדהו · בחציה הנשארת לו : סימה · אוצר ממון : מה אבא יודן עביד · מה הוא עושה ועניינו מה השובה היא : דעבדין דעיזין כו' · הוא אדון על עבדים וגמלים ועזין כו' : מן יכול וכו' · מי יכול לראות הסברות פניו כלומר אין אדם זוכה לראותו מפני גדולתו : רמאי · ל' רמאי וגבל ולכן קאמר ח"ו כו' : במצוותא · במצות צדקה : קבל כלהון · נגד כולם : עבד פיסקא · גזר שיפסקו לצדקה ליתנו לב"ה של טבריה : מן בן בנוי דסילכא · מבנו של סילכא שם אדם מפורסם : לפי מתנותיך כו' · אם מוסיף מוסיפין לו : אמרכל · פי' ממונה על בית המלך נוטריקון אמר כל כלומר על פיו ישק הכל וכן פירש"י ס"פ מקום שנהגו ובערוך פי' נשיא הנשיאים מר לכל אדון על כל ועי' לקמן במדבר רבה פ"ג ותף קל"ם פ"ג : מן הדא סכנין · מן זה המקום סכנין והוא במ"ל ומדכתיב אל הסוכן דרש כן כך פירש"י ורד"ק : קומים איספיסריאן · פי' הערוך פקיד בבה"מ ודייק מדכתי' על הבית ובילקוט גרס בירושלים : גלוי בר גלוי · ל' גלות על שם שעלה מח"ל לא"י : כמין שובך · דייק מדמפיה דקרא חוצבי מרום קברו כלומר בגובה : גלות בתר גלות · פי' הרד"ק יסבב אותך ויהפך סביב סביב כמו מלנפת וחוו שאמר גלות וכך מצאתי במדרש ישעיה ונמצא כאן בג"ם ול"ג אמרכל היה שהיה נסגה מן הסקדמות קלון בית אדוניך על דעתיה דר"א שהיה כה"ג שהיה מבזה את הקרבנות · על דעתיה דר' יודא ב"ר שאמר אמר כל היה שהיה מבזה שפי אדוניו : שמה מרכבות וכו' · שמה תמות

ידי משה

זה עוזיהו · כי עוזיה נצטרע יחד עם שבנא כדאיתא בפ' ז"ב (ואולי מטעם שנאמרו יושב בדד · דהיינו יחד על עוזיה אשר ישב בדד מלכים · ויחד נופל גם על רבים כאחד ועל אחד שנבדל מרבים) : אבא יודן רמאי · שהיה מרמה בנדבות לרמות את שאר אנשים גם הם בנדבתם : מה כדור · כדור הוא שגלגל אשר יתגלגל רק בשמה הוא במקום אשר לא אין גדר לו אמנם המנהיגים את גלגולו כך לא ימצא משכור לגלותו : כספית

יפה תואר

זה הוא ספירות של גוי ועל אדם יחד כי בדיל סקב"ה ישוב סיפור לגמר מאמ"ל בדיני אדם נושאים פנים לצבור : גופא כו' · זה שבנא שמאמר הוא מיין אחר סימן ו' דדרים גם לאחמת מבס סותיל ונמשם מן הקרבנות שאכלנו הלא ול"ו דריש גם בשבנא הסי' נטנה מביהמקדשות ומן הקרבנות ולכן רבצה בו קללת כ' : כהדין תרנגולא ודרים טלטלה גבר שלטן השמגה מקריאם הגבר על תרנגול : גלות בתר גלות · פי' דגלותו

אל ארץ רחבת ידים (טז) זו כספיא׳ שמה תמות ושמה מרכבות כבודך׳ על דעתיה דר"א דהוה אמר כה"ג היה שהיה נהנה מן הקרבנות ׳ על דעתיה דר"א ברבי דהוא אמר אמרכל היה שהיה נהנה מן ההקדשות ׳ קלון בית אדוניך על דעתיה דר"א שהיה כה"ג שהיה מבזה את הקרבנות׳ על דעתיה דר"י ברבי שאמר אמרכל היה שהיה מבזה את ב׳ אדוניו ואיזה זה ישעיהו וחזקיהו׳ רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר מה עשו שבנא ויואח נטלו אגרת וכתבוה ותחבוה בחץ והושיטוה בעד החלון ונתנוה לסנחריב מה כתבו בה אנו וכל בנ"י מבקשים להשלי׳ לך ישעיה וחזקיה אין מבקשים להשלים לך׳ והוא שצפה דוד ברוח הקדש ואמר (תהלים יא) כי הנה הרשעים ידרכון קשת זה שבנא ויואח׳ כוננו חצם על יתר על מתחי גירא׳ לירות במו אופל לישרי לב לשני ישרי לב ואיזה זה ישעיה וחזקיה: ו ד"א אם הכהן המשיח יחטא הכהן משיח מכפר וצריך כפרה א תני ר׳ חייא הואיל ומשיח מכפר וציבור מתכפר מוטב שיקדים מכפר למתכפר דתנן (ויקרא טז) וכפר בעדו ובעד ביתו׳ ביתו ב זו אשתו׳ ד"א אם הכהן המשיח יחטא׳ וכהן המשיח חוטא א"ר לוי עלובה היא מדינתא דאסיא פודגרים׳ ודאיקוטטא בחדא עינא׳ וסניגוריא מקטרג בדיני נפשות: לאשמת העם׳ לאש מת העם משל לשושטה של דוב שהיה אוכל סדורים של דוב אמר המלך הואיל והוא אוכל סדורים של דוב תאכלנו הדוב כך אמר הקב"ה הואיל והוא נהנה מן ההקדשות תאכלנו האש א"ר אייבו מעשה בטבח אחד בציפורי שהיה מאכיל את ישראל נבילות וטריפות פעם אחת עיוה"כ אכל ושתה ונשתכר ועלה לראש הגג ונפל ומת התחילו הכלבים מלקקין את דמו אתון ושיילון לר׳ חנינא מהו לאעברא יתיה מן קדמיהון אמר להון כתיב (שמות כב) ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טריפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו זה שהיה גוזל את הכלבים ומאכיל את ישראל נבילות וטריפות (יז) ארפון להון מדידהון אינון אכלין׳ והביא את הפר אל פתח אהל מועד א"ר יצחק משל לאוהבו של מלך שכבדו בדורון ובקלוסין נאה אמר המלך הניחו אותו על פתח פלטין כל שיצא ונכנס יהא רואה אותו כך והביא את הפר אל פתח אהל מועד (ויקרא ד):

ז וסמכו זקני העדה את ידיהם (שם) א"ר יצחק אומ"ה אין להם סומכין שנא׳ (יחזקאל ל) ונפלו סומכי מצרים׳ ישראל יש להן סומכין שנאמר וסמכו זקני העדה׳ אומות העולם נקראו עדה ג שנאמר (איוב טו) כי עדת חנף גלמוד׳ ישראל נקראו עדה שנאמר וסמכו זקני העדה׳ אומות העולם נקראו אבירים (תהלים סח) עדת אבירים בעגלי עמים וישראל נקראו אבירים (ישעיה מו) שמעו אלי אבירי לב׳ אומות העולם נקראו אדירים (יחזקאל לב) אותה ובנות גוים אדירים וישראל נקראו אדירים (תהלים טז) ואדירי כל חפצי בם׳ אומות העולם נקראו חכמים (עובדיה א) והאבדתי חכמים מאדום׳ ישראל נקראו חכמים (משלי י) חכמים יצפנו דעת׳ אומות העולם נקראו תמימים (שם א) ותמימים כיורדי בור וישראל נקראו תמימים (שם כח) ותמימים ינחלו טוב׳ אומות העולם נקראו צדיקים (יחזקאל כג) ואנשים צדיקים המה ישפטו אותהם׳ ישראל נקראו צדיקים (ישעיה ס) ועמך כולם צדיקים׳ או"ה נקראו אישים (תהלים קמא) אישים פועלי און׳ ישראל נקראו אישים (משלי ח) אליכם אישים אקרא׳ או"ה נקראו גבורים (תהלים נב) מה תתהלל ברעה הגבור וישראל נקראו גבורים (שם קג) גבורי כח עושי דברו: ח תני ר"ש מה נגרין הם ישראל שהם יודעין לרצות את בוראם א"ר יודן כאילן כותאי אילין כותאי חכימין למיתסדה׳ יחד מנהון הוי אזיל לגבי אתתא אמר לה אית לך חד בצל תיתנון לי׳ מן דיהבא ליה אמר לה אית בצל בלא פיתא מן דיהבא ליה אמר לה אית מיכל בלא משתי מתוך כך אכיל ושתי א"ר אחא אית איתתא דחכימא למשאל ואית איתתא דלא חכימא למשאל׳ אית איתתא דחכימא למשאל אתיא לגבי מגירתא תרעא פתיחא מדפק ליה אמר לה שלמא עליך מגרתי מה את עבידא מה בעליך עביד ומה בנייכי עבידין אמרה לה טב נעול מתיבא לה נעול מה את בעיא׳ אמרה לה אית ליך מקימה פלונית תתנון לי אמרה לה אין׳ דלא חכימא למשאל אזלא לגבי מגירתא תרעא משקיף פתחה לה אמרה לה אית לך מקימה פלונית אמרה לה לאו׳ אמר ר׳ חנינא אית ארים דחכים למשאל ואית ארים דלא חכים למשאל׳ דחכים למשאל חמי בגרמיה דשקע באריסותיה עביד לב טב סרק שעריד

מסורת המדרש א ירושלמי פ"ג דהוריות׳ ב שבת קיח׳ גיטין ל"ב׳ תוספתא סוטה פ"ז׳ ג ילקוט נ"ך שכ"ז׳

חדושי הרד"ל

(טז) זו כספיא המוזכר (בעזרא ח׳) בכספיא המקום (ולזה נתכוון רש"י בפירוש ישעיה ג"כ): (יז) ארפון להון מדידהון כו׳׳ עמ"כ ובהג"א פ"ז דחולין סי׳ י"ג כתב אף בחול אין מתעסקין בקבורתו

חדושי הרש"ש

המלך: וכן איתא לקמן בנשא פ׳ י׳: (ד) אל ארץ רחבת ידים זו כסיפא׳ יתכן שהוא כספיא המקום המוזכר (בעזרא ח׳ יז): (ה) מה עשו שבנא ויואח כו׳׳ לא ידעתי מאין למדו שיואח היה ג"כ בקשר עם שבנא ואם מפני שזכרו הכתוב יחד עם שבנא (מלכים ב׳ יח ישעיה לו) מה נעשה לדעת הרש"י בתוס׳ (שבת יב) דזהו שבנא אחר ועוד דגם אליקים נזכר שם יחד עמהם אשר קראהו השכינה בשם עבדי בכל הפרשה (ישעיה כ"ב) ובגמ׳ סנהדרין לא נזכר יואח׳ ואולי קבלה היתה בידם ויש לי סמך טוב במה שחדל חזקיהו לשלחו אל ישעיהו עם אליקים ושבנא (מלכים יט ישעיה לז): (ו) נקראו צדיקים ואנשים צדיקים המה ישפטו כו׳ כצ"ל:

מתנות כהונה

תמנא שכר פעולתיך של מרכבות כבודך שמעלת בו למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה: והושיטוה ע"י זריקה׳ והכי איתא בהדיא בפרק זה בורר: מתחי גירא׳ פי׳ חבל שהוא מותח הקשת כדי שיזרק בחזקה ולכן קורהו מתחי גירא: וכהן המשיח חוטא׳ בתמיה: עלובה מדינתא׳ מגופה היא העיר וחרפה היא לה שרופא שלה חולה בפודגרא והוא חולי בגידי הרגלים או בידים לא יוכלו להרפא: ודיקוטטא כו׳׳ אומן החוטט עורון העין שקורין בל"א שטאר והוא עצמו עור בעין אחת והוא מל׳ נקטה ואתקוטטה ופי׳ הרד"ק ל׳ כריתה או קוטט היא כמו חוטט כד"א החוטט בגדים: לשושטה׳ פי׳ לפי הענין מנהיג הדוב הממונה לפרנסו כמו שקורין למנהיג ספינה משוט כד"א משוטיך ומובליך: הואיל והוא׳ ר"ל שבנא ה"ג בילקוט בהדיא: תאכלנו האש׳ דרש לאשמת נוטריקון לאש מת: בערב יום כפורים כו׳׳ כל זה בירושלמי פ"ח דמס׳ תרומות והתם גרס בעש"ק אבל במס׳ ע"ז בפרק אין מעמידין גרס ג"כ בעיו"כ: אתו ושיילין כו׳׳ באו ושאלו אם מותר להעבירם מלפניהם בי"ה: ארפון להו כו׳׳ הניחו לכלבים שמשלהם אוכלים: ארפין׳ לשון הרף ממני: מה נגרין כו׳׳ נראה לפרש בדרך רחוקה מל׳ נגר אומן כלומר אומנים הם ויודעים לרצות בוראם וכדמפרש ואזיל: אלין כותאי׳ אלו כותיים הם חכמים ובקיאים לבקש חסד על הפתחים: אית לך חד בצל כו׳׳ יש לך בצל א׳ תנה לי: מן דיהב כו׳׳ משנתנה לו אמר יש בצל בלא פת בתמיה: אית מיכל כו׳׳ וכי יש לך מאכל בלא שתייה בתמיה: למשאל׳ לבקש דבר מה מחברתה: אתי׳ לגבי מגירתה כו׳׳ באה אל חברתה: תרעא פתיחה כו׳׳ אע"פ שהשער פתוח היא דופקת שלא תיכנס פתאום ואומרת שלום עליך שכנתי מה את עושה אם טוב מעמדך: אמרה לה טב נעול כו׳׳ הטוב שאכנס אל הבית רצונך בכך והיא משיבה בא לך פה מה את רוצה: מקימי פלניא׳ פי׳ מלאכה פלונית מלאכת רעהו ת"י מקמתי דחברי: תרעא משקוף׳ השער סגור ואעפ"כ היא פותחת מעצמה: חמי בגרמיה כו׳׳ רואה בעצמו שנשתקע באריסותיה ולא סגי ליה בלאו הכי עושה לעצמו לב טוב מסרק שערותיו שיהיו נראים חלקים

פירוש מהרז"ו

שדלך הכדור שקורין פילקעט שמשחקי׳ בו הנערים שזורקי׳ אותו בכותל וחוזר מהכותל ומקבלין אותו ביד עד שלא יפול לארץ וזורקים אותו עוד הפעם וכן הרבה פעמים זה אחר זה וכן הוא עד שלא יגיע לאיזה מקום מנוחה יגלוהו למקום אחר: שמה מרכבות כבודך׳ משמע שםם יהיה לו מרכבות כבוד אחר שימות וע"כ דורש שםם ישיג עונשו של מרכבות כבוד שעשה לו ממעות של הקרבנות או ממומון ההקדשות שהכהן גדול ממונה על הקרבנות והאמרכל על קדשי בדק הבית׳ ועי׳ לקמן פרשה י"ז סי׳ ב׳ שע"כ לקה בצרעת ומ"ש קלון בית אדוניך על הסי"ת היינו בית ה׳: ישעיה וחזקיה׳ וזהו אדוניך לשון רבים שנים: שבנא ויואח׳ כמ"ש בסנהדרין כ"ו מפסוק לא תאמרו קשר לכל אשר יאמרו העם הזה קשר: שבנא ויואח׳ ול"ע ומנין לו על יואח ויתכן שהוכיח ממ"ש מ"ב י"ח ב׳ ויצא את אליקים אשר על הבית ושבנה הסופר וכאן לא נזכר יואח ומוזכרים שמ"ש שבנה הסופר אינו שבנה הנ"ל שהיה על הבית ולא שלחו חזקיהו לא לעבדי אשור ולא אח"כ אל ישעיהו כי מרד בחזקיהו ונהפך להיות עם עבדי מלך אשור וכן יואח תחלה היה עם חזקיהו ואחר שלחו אל עבדי מלך אשור נהפך להיות עם שבנא וע"כ לא נזכר כששלח אל ישעיהו רק את אליקים ושבנא הסופר שהיו באמונה עם חזקיהו וברוך הסי"ת אשר האיר עיני בזה: ותחבוהו בחץ׳ שלא יבינו בקשר שלהם שיאמר שהם זורקים חצים על אויביהם: כי הנה הרשעים׳ עי׳ בסנהדרין שם והובא כל דרשה זו לכאן לפרש מ"ש ואם הכהן המשיח יחטא רומז על שבנא ואגב זה הובא כל הדרשה לכאן: ד דתנן וכן הוא בילקוט דתנן ול"ע ויותר נראה דצ"ל דכתיב וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל תחלה עליו ואח"כ על ביתו ואח"כ על כל קהל ישראל והדרשה הוא מפשט הכתוב: ודיאקטוטה במוסף ערוך גורס ודיאקטסום ופירושו מורה דרך שהוא בעין אחת שאינו יכול להורות בשלימות אלא לצד אחד: לאש מת העם׳ שהיל"ל לחטא העם ע"כ דורש לאשמת נוטריקון לאש מת העם שחטא הכהן בוער בעם כאש ומתים על ידו: וסנגוריא מקטרג׳ שכהן שצריך להיות סניגור והוא בעצמו מקטרג בחטאיו והורג אותם: לשושטא׳ פי׳ במ"ע מי שרגיל ליתן מאכל לאחרים ולאכול עמו יחד וכאן מדבר במי שממונה להאכיל דובים של המלך שהיה גונב מאכלו וגזר המלך להאכילו לדוב ובא לפרש מ"ש לאש מת שהכהן המשיח הממונה על קרבנות הציבור כמ"ש בסי׳ הקודם וזהו יחטא לאש שגוזל אשי ה׳ של העם ע"כ עונשו ע"פ מדת מגנד שתאכלנו האש שכתוב יחטא ולא פירש איזה חטא ומה ענשו וע"פ נוטריקון ומדת מנגד ודלך קראה הרי מפורש החטא והעונש יחטא לאשמת ע"י האש: ה וסמכו זקני העדה׳ שהיה לו לומר זקני העדה וסמכו את ידיהם אלא לדרוש וסמכו זקני העדה את העדה ע"פ מדה ט׳ וממעל׳ ואגב זה דורש כל הענין שדומה לזה: עדת חנף גלמוד׳ לחרפה ולקללה וזקני העדה לשבח ולברכה: אבירים בעגלי׳ שהאבירים דומים כעגלים ובהמות: אבירי לב׳ הרחוקים מצדקה׳ שסובלים צרות בגלות והם אבירי לב לסבול: אותה ובנות גוים אדירים׳ (יחזקאל ל"ב י"ח) וס"ד אל ארץ תחתיות: ו מה נגרים הם ישראל׳ עי׳ מ"כ ופירושו הוא קרוב ואמתי שהם נגרים ואומנים מפליאים בארץ אך ישראל עושים בארץ ופועלים בשמים מקריבין קרבן בארץ ומתכפר להם מן השמים כמפורש בפרשיות אלו: מדפקא לי׳׳ ובערוך ערך מרקפא מביא מאמר זה וגורס תרעא מרקפא לי׳ פי׳ מקשת בפתח ודופקה ומבעבעת: מקימה פלונית׳ כלי פלונית ובזה שמוהגת בד"א נושאת חן בעיניו ועושה רצונה׳ ומה נפלאים משלים אלו מלמדים איך להתנהג בכבוד

יפה תואר

דגלותו תהי׳ ע"י שילקה בצרעת וישבע נדודים כי הכל ירחיקוהו מגבולם: לב׳ ישרי לב וכזה תפלו למיתם כי סנחריב יכעוס עליהם לבד שעמדו נגדו: מוטב שיקדים כו׳ ולכן כתיב בקרא כפרת כהן משיח לפני כפרת העדה: וכהן המשיח חוטא כו׳ פי׳ דכהן משיח שצריך להיות זריז במעשהו כמו זה יושב דיקרה לו חטא גם בשוגג וע"ז א"ר"ל עלובה היא כו׳ פי׳ כיון דהדור הוא מדרך היושר לכן נכשל גם המנהיג וזה שאמר הכתוב לאשמת העם פי׳ בשביל דהעם נשקע באשמות לכן ישגה בחטא גם שהכהן משיח וכמו"ש רז"ל כד רגיז רעיא על ענא עביד לגידא סמיתא׳ וכן הוא במשל כי אוי לחולים אשר הרופא יחלה ברגליו ואינו יכול להלוך ולרפא את החולים ואוי לדור אשר צופיו סמה עורים׳ וכן הסנגור אשר דרכו להצדיק אוי להם אם הוא יבא לקטרג: ושיילון לר"ח שמה שאלו ביוה"כ אם מותר לטלטל את המת מפני הכלבים: ובקלוסין זה הוא הוידוי שמתודה על הקרבן ודריש כיון דכבר כתיב והקריב על חטאתו וגו׳ דהיינו הקרבתו לעזרה למה כתיב עוד והביא את הפר וגו׳ ולהכי משני דזהו מפני כבוד הכהן שיראוהו בפתח פלטין של המלך בדורון נאה והדרש הזה מדרש גם על קרבן צבור דכתיב והקריבו והביאו וגו׳: ישראל יש להן סומכין כו׳׳ פי׳ כי רק ג׳ או ד׳ מזקני העדה סומכין בעד כל העדה כי בזכות הסומכין יתכפר על כולם אבל המצריים אין להם סומכין וכל אחד רק בכחו יקום ומה דכתיב סומכי מצרים הוא רק ע"ד הדמיון כי מאלו כסומכין ובכל זאת יפלו ומביא לראיה מן השמות עדה אבירים אדירים חכמים תמימים צדיקים אישים גבורים אשר העובדי כוכבים יקראו בהם רק על דרך הדמיון והעברה בכה נאמר עליהם סומכין׳ וישראל נקראו בהם ע"ד האמת וכן הוא בסומכין: אבירי לב׳ עי׳ סוף פרק כ׳ דברכות דמדרים למעליותא: חכמים יצפנו דעת׳ ומדריש בישראל דלופכין סדעת ואינם מתגאים כאשר דרשו רז"ל בפ׳ כשוי סדם על הכתוב לא מרובכם וגו׳: ותמימים כיורדי בור׳ ומדרים על עובדי כוכבים כמו דאמרו רז"ל בברכות על הכתוב אני נותי למקודשי אלו הפרסיים במקודשים ומזומנים לגיהנם: ישפטו אתהם׳ וזה נאמר על הכשדים והאשורים: מה תתהלל ברעה הגבור׳ אף כי דואג הי׳ ישראל אבל נקרא האדומי בשביל שעשה מעשה אדומי: באלין כותאי כו׳׳ פי׳ שבואלים מעט והולכים ומוסיפים׳ וכן הצדיקים שואלים מתחלה דבר קטן ואח"ז שואלים על היותר גדול וכמו בדוד דבריש שאל על השגגות ואח"ז על הזדונות וכדלקמן: יאית אתתא׳ פי׳ כמו שהאשה שחכמה דופקת מקודם על הדלת ומדברת דברי שבח ורצוי ואח"כ שואלת מה שצריך לה׳ כן הצדיקים בשאלתם לה׳ דופקים מתחלה על שערי רחמים בשירים ותשבחות ואח"ז שואלים את צרכיהם מאת ה׳: אית ארים דחכים׳ פי׳ כמו שאריס חכם מתקשט עצמו כבואו לבעל השדה ויבקש לו רק את לב הטוב הנמצא בשדהו ובמהגהו ואח"ז יבקש ממנו׳ כן הצדיקים ינקו עצמם לפני התפלה וילבשו בגדים נאים ויספרו מהלא

ידי משה

כספיא׳ שם מקום: מכפר׳ בתמיה אבל צריך כפרה כדי שיוכל לכפר על אחרים ע"ד התקוששו וקושו: זו אשתו׳ ג"כ ראיה שיקדים מכפר למתכפר:

שעריה מחוור מניה אפיה טבין יהיב חוטרא בידי' ועזקתא באצבעיהי' ואזיל לגבי מרי עבידתא והוא א"ל אתי בשלום ארים טב מה את עביד והוא א"ל טב ומה ארעא עבידא תזכי ותשבע מן פירי מה תורי עבדין תזכי ותשבע מן שמניהון מה עזים עבדין תזכי ותשבע מן גדייהון · א"ל מה את בעי · א"ל אית לך י' דינרין תתנון לי אמר ליה אם את בעי עשרים סב לך · דלא חכים למישאל (יח) שעריה מקצץ מניה צואן אפיה בישין אזל לגבי מרי עבידתא משאיל ליה א"ל מה ארעא עבידא א"ל הלואי מעלה מה דאפקינן בגווה · מה תורא עבדין אמר ליה תשישין · א"ל מה את בעי אית לך עשרה דינרין תתנון לי · א"ל זיל קום מה דאית לי גבך · א"ר הונא דוד מאריסא טבא הוה בתחלה משורר בקילוס ואומר(תהלים יט) השמים מספרים כבוד אל א"ל השמים שמא את צריך לכלום ומעשה ידיו מגיד הרקיע א"ל שמא את צריך לכלום מזכיר והולך יום ליום יביע אומר וגו' א"ל הקב"ה מה את בעי אמר לו שגיאות מי יבין מן שגגתא דעבדית קמך אמר לו הא שרי לך והא שביק לך א"ל מנסתרות נקני מן טמירתא דעבדית קמך א"ל הא שרי לך והא שביק לך אמר ליה (שם) גם מזדים חשוך עבדך אלו הזדונות ואל ימשלו בי אז איתם (יט) אלו תוקפי עבירות ונקיתי מפשע רב אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם את אלוה רב ואנא חובי רברבן יאי לאל רב דשביק לחובין רברבין הדא הוא דכתיב (שם כה) למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא:

פרשה ו א ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע וגו'

זש"ה (משלי כד) אל תהי (א) עד חנם ברעך וגו' · אל תהי עד חנם אלו ישראל שנאמר (ישעיה מג) ואתם עדי נאום ה' ואני אל · ברעך זה הקב"ה שנאמר (משלי כז) רעך ורע אביך אל תעזוב וגו' · (שם כד) והפיתית בשפתיך מאחר (ב) שפיתיתם אותו בסיני ואמרתם (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · לסוף מ' יום אמרתם לעגל (שם לב) אלה אלהיך ישראל א"ר אחא הדא הוא רוח הקדש סניגוריא היא מלמדת זכות לכאן ולכאן אומרת לישראל אל תהי עד חנם ברעך ואח"כ אומרת להקב"ה (משלי כד) אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו · א"ר יצחק כתיב (הושע ו) והמה כאדם עברו ברית (ג) ברם הכא (שם יא) כי אל אנכי ולא איש · ראובן הוה ידע לשמעון סהדי (א) א"ל אתי סהיד לי הדא סהדותא א"ל אין·כשנכנס לדיין חזר בו ואמר לו רוח הקדש והפיתית בשפתיך מאחר שפיתית בשפתיך והכנסת אותו לדין חזרת בך למחר אתו סהדי לראובן גבי שמעון מה יעשה כאשר עשה לו אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו אשיב לאיש כפעלו והלא כבר נתנה תורה איפופסין והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו: ב ושמעה קול אלה הה"ד (משלי כט) חולק עם גנב שונא נפשו אלה ישמע ולא יגיד · מעשה בשלטון אחד שהיה הורג את הקבלנין (ד) ומתיר את הגנבים והיו הכל מליזין עליו שאינו עושה כראוי · מה עשה הוציא כרוז במדינה ואמר כל עמה לקומפון מה עשה הביא חולדות ונתן לפניהם מנות והיו החולדות נוטלות את המנות ומוליכין אותם לחורי' · למחר הוציא כרוז ואמר כל עמא לקומפון הביא חולדות נתן לפניהן מנות וסתם את החורים והיו החולדות נוטלות את המנות ומוליכות אותן לחורין ומוצאות אותן מסותמות ומחזירות את המנות למקומן לומר (ה) שאין הכל אלא מן הקבלנין הרי מן השלטון · מן המעשה מנין ראובן גנב לשמעון ולוי ידע ביה א"ל אל תפרסמני ואנא יהיב לך פלגא למחר נכנסו לבהכ"נ ושמעו קול החזן מכריז מאן גנב לשמעון ולוי קאים תמן הלא נתנה תורה איפופסין והוא עד או ראה או ידע: ג גופא אל תהי שבועת שוא קלה בעיניך שהרי זכריה חמי ליה (זכריה ה) ואשא עיני ואראה והנה מגלה עפה מה עפה שייטא כמה דתימא (ישעיה ו) ויעף אלי אחד מן השרפים · ויאמר אלי מה אתה רואה ואומר אני רואה מגלה עפה · א"ר אבהו אפילו עורו של פיל ועורו של גמל אינן במדה הזו (ו) ואת אמר כאן זאת האלה היוצאת על פני כל הארץ מהיכן יצאת מפתחו של אולם דתנן פתחו של אולם גובהו ארבעים אמה ורחבו עשרים אמה אמר רב אייבו מפני מה משביעין האדם בס"ת ומביאין לפניו נודות נפוחים לומר אתמול היה הנוד הזה מלא גידים ועצמות ועכשיו הוא רק מכלן כך המשביע לחבירו לשקר סוף שיצא ריקם מכל ממונו · רבי אסא אמר על שקר ר' יונה אמר (ז) אפי' על אמת רבי ינאי הוה יתיב ודריש על הדא דר' יונה א"ר סימון אין מוסרין את השבועה למי שהוא חשוד על השבועה ואין נותנין את השבועה למי שהוא רץ אחר השבועה

מסורת המדרש א סנהדרין ק"ז

חדושי הרש"ש

(א) א"ל אתי סהיד לי הדא סהדותא כצ"ל הדא בס"א וכ"ה בילקוט ודלא כמ"כ באחרי

חדושי הרד"ל

בקבורתו אפי' הכלבים אוכלים בו : (יח) שעריה מקווץ כצ"ע · (יט) אלו תוקפי עבירות הייס בשמ"ע כענין שנאמר נחל איתן :

(א) עד חנם אלו ישראל כו' דב"ר פ"ג : (ב) שפתיתם אותו בסיני · מסיים שם כד"א ויפתוהו בפיהם וגו' : (ג) ברם הכא כו' ולא היא נראה שר"ל ז"ש אעשה לאיש כפעלו · שרוה"ק אומרת להקב"ה שלא יאמר כן כי לא איש הוא : (ד) ומתיר את הגנבים · בילקוט הגי' מגייר את הגנבים והוא ט"ס וצ"ל מגייד בדלי"ת שכן גירסת הערוך ע' גד י"ב ופירושו כמו מנגיד : (ה) שאין הכל אלא מהקבלנין · כמ"ש (גיטין מ"ה) לא עכברא גנב אלא חורא גנב : (ו) ואת אמרת כן · כ"ה בילקוט וכצ"ל : (ז) אפי' על אמת · כמ"ר פכ"ב :

פירוש מהרז"ו

בכבוד בני אדם: אמר לי' השמים · תיבת השמים מיותר ופי' על שמהלל ואומר השמים מספרים וכו' שואל אותו הסי"ת מה לך בזה שהשמים מספרים ספר אתה בעצמך ומה כוונתך בזה וכמ"ש בסמוך אמר לו הקב"ה מה את בעי וכן הוא במדרש תהלים וילקוט שם: וכמו האריס שתקע וחסר לו ממון להשלים מלאכת שדהו כך בנמשל שראה דוד שחטא וחסר לו תקון נפשו ובקש על זה · ועי"ז אמר ברים משלי להבין משל ומליצה: את אלוה רב · פי' שאמר למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא ואיזה טעם הוא שיסלח לו על שהעון גדול יותר אדרבה היה ראוי לסליחה אם היה עון קטן ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ודרך קלרה כאלו כתוב למען שמך הגדול ורב (שלא יתכן לבשר ודם לצאת ידי כבוד שמך) וסלחת לעוני כי רב וע"פ מדה י"ז של פסוק למען שמך כצ"ל יפורש גם פסוק זה ונקיתי מפשע רב ונקיתי מאתך שאתה רב לפשעי כי רב · וכמ"ש מפורש במדרש תהלים סוף קפיטל י"ט ונקיתי מפשע רב אמר ר' לוי אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא את אלוה רב וכו' והמדרש כאן לקוח משם וכאן חסר ועי' ד"ר פ' ח' בסימן א' סלח לעוני שהוא גדול ומש"ש:

פרשה ו סימן א שפיתיתם אותי בסיני · עי' שמ"ר פרשה י"ב סימן י"א בהדיא והפיתית בשפתיך ויפתוה בפיהם ע"ש כל הדרשה · וביתר ביאור במכילתא משפטים פרשה י"ג: הדה רוה"ק סנגוריא כמ"ש ד"ר שם פרשה ג' סי' י"א הנ"ל משפסק הסניגור היה רוה"ק מלמד זכות עליהם וכו' ע"ש שאחר שנקראו ישראל עדים כמ"ש ואתם עדי שע"ז אמר כאן והוא עד ע"ז אמר אל תהי עד חנם ואח"כ אומר להקדוש ברוך הוא אל תאמר וגו' אשיב לאיש כפעלו ודורש השינוי שתחלה אמר אל תהי עד חנם ברעך והיל"ל אשיב לרעי ע"כ דורש ברעך על ישראל להקב"ה ומ"ש אשיב לאיש היינו הקב"ה לישראל שהמה אדם ואיש ואתה אל ולא איש וזהו מ"ש ר' יצחק והמה כאדם עברו ברית שעל שהמה אדם ואיש ע"כ עברו ברית אבל אתה אל ולא איש אל תשיב לאיש כפעלו ע"פ מדה י"ז וממעל · וכוונו לפסוקים של הושע ו' כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעולות והמה כאדם עברו ברית שם בגדו כי היינו בסיני כנ"ל ובהושע י"א ע' לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש שפסוקים אלו לתשובה לרוה"ק שאמר ה' אל תאמר וגו' אשיב לאיש כפעלו ע"ז השיב והמה כאדם עברו וגו' כי אל אנכי ולא איש ודוק מאד איך קרבו כמה פסוקים רחוקים ונדרשים יחד כאלו מחוברים יחד ע"פ המדות ועי' עוד לקמן פרשה ז' סימן ו' בשם ר' פנחס: ראובן הוה ידע · עתה בא לפרש הפסוקים אל תהי עד חנם וגו' לפי פשוטם על עדות איש לרעהו: ג גופא עי' לעיל פ' ה' ריש סי' ג' מש"ש ולקמן פ' ח' ריש סי' ג': וכאן מדבר כשהשביעוהו ועבר על שבועתו ולזה דורש בשבועות שוא: וארא והנה מגלה עפה · וגו' עד זאת האלה היוצאת לפרש מ"ש בתורה ושמעה קול אלה וגו' ונשא עונו: אפילו עורו של פיל · שאם היה תופס מדה שיש במציאות הייתי אומר שמכוון לדבר שיש בעולם כמותך שלכך פירש לך מאמר שאין כמדה זו עור אחד בעולם ואף בשתי פרים כמה עורות לספת ומגילה תופרים באורך ולא ברוחב ולמה תפס חשבון זה שאינו במציאות ועוד מקשה היוצאת מאיזה מקום יצאה ותירץ שב' קושיות אלו מתורצים זה על זה ומגלים כוונת חשבון הנ"ל שמ"ש מגילה עפה ארכה עשרים באמה ורחבה עשר באמה פי' שהיתה כפולה בארכה של עשרים אמה וברחבה של עשר אמה ונעשית ארכה ארבעים ורחבה כ' מכוון למדת שער האולם ויצאה משער האולם וזה ע"פ מדת מנגד חשבון זה כנגד חשבון אחר כידוע: על הדה דר' יונה לקיים דברי יונה ובפסיקתא פרשה כ"ב סי' ו' איתא שהמעשה של ששם

מתנות כהונה

חלקים ונאים: מחוור מניה · כובס בגדיו וכבס ת"א וחוור: אפין טבין · פנים טובים ונהונים: יהב כו' · נותן מקל בידו דרך זריזות וטבעותיו באצבעותיו והלך אצל בעל מלאכתו שהשכר ממנו השדות: אתי בשלום · בואך בשלום: תזכה ותשבע · תהיה זוכה לאכול ממנו לשובע: מה תוריא · מה השוורים עושים: מן שמניהון · משומן שלהם: סב לך · קח לך: שעריה מקצץ · ל' קוצים מבולבלים כקוצים הללו: מניה צואין · פי' בגדיו מלא צואה: הלואי כו' · מי יתן שתעלה הקרקע תבואה שיעור מה שהוצאנו לזרוע בתוכו: תששין · תשושי כח: קום מה דאית כו' · קיים לי ותן לי מה שיש אצלך: ה"ג בילקוט ובשוח"ט א"ל הרקיע שמא אתה צריך לכלום התחיל מזכיר והולך יום ליום יביע אומר כו' · עד תורת ה' תמימה א"ל הקב"ה כו': מן שגגתא כו' · לכן באתי לבקש עליהן: שרי · מותר ופטור: שביק · נעזב ומחול: טמירת' · נסתרות: תוקפי עבירות · כגון להכעים: חובי רברבין · חובתי ועבירותי גדולים: יאה כו' · נאה ויפה לאל רב שיעזוב וימחול לעבירות גדולות: כי רב הוא · על שמיהם הוא חוזר על שמך ועל עוני:

פרשה ו שפיתיתם כלומר פייסתם · פיום ופתוי אחת הוא כפי הלשון בפרע היכא דלא נתקיים הדבר כמו כאן שעשו את העגל: סניגור · מליץ טוב על ישראל: ברם הכא · אבל התשובה כתיב לא אעשה חרון אפי וגו' · כי אל אנכי: סהדי · עדות: אתי סהיד כו' · בא והעיד לי עדות אחת · גבי שמעון ששמעון ידע לו עדות: אפופסין · דין וגמול: הקבלנין · פירוש שהיו מקבלים מן הגנבים מה שגנבו: מליזין עליו · לשון לזות שפתים: קומפן · פי' הערוך שדה שמותקים בו השרים: לומר שאין הכל כו' · כלומר היה מרמז להם כשאין הגנב מוצא מקום להוליך הגניבה שמה לא ימלאנו לבו לגנוב כלל ואם כן בדין עשה השלטון שהיה הורג את הקבלנין: אמר ליה · ראובן ללוי: שייטא · פורחת ובילקוט גרס טייסא וכן ת"י פרחת: מגלה עפה · וסמיך ליה ויאמר אלי זאת האלה וגו': במדה זו · באורך עשרים אמה וברוחב עשר והיא כפולה ממנה כשפושטו היא (ארבעים) על עשרים והשתא דרים עפה כפולה כמו שדרשו חז"ל פרק עושין פסין: ואת אמרת זאת האלה · הרי שעונש האלה גדול מאד שהרי עונשה כתובה על שטח גדולה מעור פיל וגמל · ושוב דרש ושאל מהיכן יצאתה מאיזה שער שהוא עשרים על עשרים והשיב מפתחו של אולם כו': על שקר · עונש השבועה הוא כשנשבע לשקר: אפילו על אמת · כמו שדרשו חז"ל שהיה רבוא כרכים היה לינאי המלך וכולם נחרבו על שבועת אמת כגון אמר אחד לחבירו בשבועה שאוכל עמך היום וכן עשה וסייעא

ידי משה

הדא רוח הקודש · קושיא היא שלא רוח הקדש מלמדת זכות בכל מקום · ופה היא לכאן ולכאן כי אל תהי

יפה תואר

את חסדי ה' וטובותיו אשר ברא בתבל · ולא יזכרו מסרעות ואח"ז יתפללו על נפשם : מן טמירתא זה הוא הזדונות הנעשים בצנעה · ואלו הזדונות הוא הנעשים בגלוי: תוקפי עבירות זו כריתות ומיתות ב"ד:

זש"ה אל תהי עד חנם · המדרש מדייק למה מתחיל ונפש כי תחטא ושמעה בל"נ ואח"ז אומר והוא עד ולא אמר ואיש כי יחטא ושמע קול אלה וגו' לכן מפרש ונפש כי תחטא שלא העיד לראובן עדות ששמעם · והוא עד ועתה ראובן זה הוא עד לנפש זו שחטאם לו ולא העידה לו · בכל זאת אם ראובן לא יגיד עדותו ונשא עונו וכמו שמסיק אל תאמר כאשר עשה לי וגו': שפתיתם אותו בסיני כי אמרו נעשה ונשמע רק בפתוי וכמו דכתיב ויפתוהו בפיהם ומפרש אל תהי עד חנם כמו עד שקר: הה"ד חולק עם גנב וגו' ומפרש את הכתוב ונפש כי תחטא כי הנפש החוטאת באיזה דבר יגרום לה שתחטא כי תשמע קול אלה ולא יגיד: אלא מן הקבלנים · כי הגנבים אולי למלא נפשם כי ירעבו גנבו אבל הקבלנים הטופים מסחר בגניבות ראויים לעונש: מן המעשה מנין שהוא שונא נפשו: אל תהי שבועת שוא קלה בעיניך · פי' אפילו להשביע אחרים איכא עונש גדול: אמר ר' אייבו מפני מה כו' · כי דרים ובא אל בית הגנב זה הגונב דעת הבריות כי משביע לאדם שאיננו חייב לו וטוענו ממון · ועי"ז אמר שם הכתוב כמוה נקה שיאבד ממונו בשביל זה ויצא נקי מנכסיו וכמו שמסיים אפי' על אמת ונענש המשביע למה מסר ממונו בידי אדם שאינו נאמן ובא לידי חלול שבועה : למי שהוא רץ אחר השבועה · כוס בא

השבועה הוה עובדא בבר תלמיון (ח) וסייע לר' אסי א עובדא הוה דאפקיד חד גברא גבי בר תלמיון ק' דינרין אזל בעא להון מיניה א"ל מה דאפקדת בידי מסרית בידך א"ל אשתבע לי מה עביד בר תלמיון נטל חד קנה וחקקיה ויהב ביה הלין דינרין ושרי מיסמך עליה א"ל צור הדין קניא בידך ואנא משתבע לך כיון דמטי לבי כנישתא אמר מריה דהדין ביתא טבא מה דמסרת בידי מסרית בידך ההוא (ט) מן דבידיה נסתיה לקניא ואקשיה לארעא · שריין הלין דינרין מתבדרין ושרי ההוא מלקט א"ל לקט לקט דמן דידך אנת מלקט · (שמות כב) שבועת ה' תהיה בין שניהם · שאינה זזה מבין שניהם אם המשביע משביע על שקר סופה לצאת עליו ואם הנשבע נשבע על שקר סופה לצאת עליו · עובדא הוה בחדא איתתא דעלת למילש גבי מגירתא והוו צײרין בשושיפה תלתא דנרי נסבתהון ויהבת יתהון ע"ג סודרא איגבלון בלישה אפה פיתא ואזלה לה א"ל בעלה הב לי תלתא דינרים אזלת בעיא להון גבי מגירתא א"ל דלמא חמית לי הלין תלת דינרין הוויין להדא מגירתא תלתא בנין אמרה לה תקברנה ההיא איתתא ברא אי היא ידעה בהון גרמון חובין וקברתיה אמרה אילולי דההיא איתתא חשידה בהון לא הוה קברה ליה אזלה ואמרה לה דלמא חמית לי להלין דינרים אמרה ההיא איתתא תקבור בנה אחרינא אי היא ידעה בהון גרמון חוביא ומית ברא אחרינא זמן אוחרן אמרה לה דלמא חמית לי הלין דינרין אמרה תקבור ההיא איתתא ברא תליתאה אי היא ידעה בהון גרמון חובין וקברתיה א"ל בעלה לית אנת אזיל למנחמה להדא מגירתיך נסבת תרין עגולין דפיתא ואזלת מנחמת יתה כיון דקצון עגולה נפקון הלין תלת דינרי מינה הדא דברייתא אמרין בין זכאי בין חייב לידי מומי לא תעול · (זכריה ה) ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וכלתו [ואת] עציו [ואת] אבניו א"ר שמואל בר נחמן מלאכי חבלה אין להם קפיצין שנאמר (איוב א) משוט בארץ ומהתהלך בה ברם הכא ולנה בתוך ביתו · א"ר אבא בר כהנא דברים שאין האש שורפן שבועת שוא מכלתן דרכה של אש לאכול עצים שמא אבנים ברם הכא וכלתו את עציו ואת אבניו : ד ר' יוסי בר חנינא פתר קרייא בסוטה ונפש כי תחטא היא שחטאה על בעלה שהוא זנה ומפרנסה והיא הולכת ומקלקלת עם אחר (במדבר ה) ושמעה קול אלה והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה · (י) והוא עד ועד אין בה · או ראה ונעלם מעיני אישה ולא מעיני יבמה · או ידע ונסתרה והיא נטמאה · אם לא יגיד ונשא עונו אם לא תגיד לכהן וצבתה בטנה ונפלה ירכה : ה ר' פנחס פתר קריה בישראל לפני הר סיני ונפש כי תחטא (דברים ט) וארא והנה חטאתם · ושמעה קול אלה (דברים ה) ואת קולו שמענו מתוך האש א"ר יוחנן קופרמסאות נתנו ביניהם שאינו כופר בהן והם אינם כופרים בו א"ר יצחק מלך כשהוא משביע את לגיונותיו אינו משביען אלא בסייף כלומר שכל העובר על התנאים הללו יהא הסייף הזה עובר על צוארו כך (שמות כד) ויקח משה חצי הדם · ומהיכן היה יודע משה חציו של דם ר' יהודה ברבי אילעי אמר הדם נחלק מאליו · ר' נתן אמר נשתנו מראיו ונעשה חציו שחור וחציו אדום בר קפרא אמר מלאך ירד בדמות משה וחלקו א"ר יצחק בת קול היתה יוצאת מהר חורב ואומרת עד כאן חציו של דם תני ר' ישמעאל (יא) בקי היה משה בהלכות דם וחלקו · וישם באגנות · ר' הונא בשם ר' אבין (יב) באגנת כתיב

מסורת המדרש א נדרים כ"ה ע"ש ·

חדושי הרד"ל

(ח) וסייע לרבי אסי · עמ"כ גירסת ילקוט לרבנן · והיינו על זה שאין מוסרין שבועה למי שרץ אחריו וכ"ה בפסיקתא דעשרת הדברות בדיבור לא תשא ושם גרס כאידך עובדא דאיתתא מסייע לר' יונה (ובירושלמי דשבועות פ"ו ה"ה גרסינן מסייעא לר' אסי מעובדא דאיתתא ושם נשנה איפכא דברי ר' אסי ור' יונה) : (ט) מן דבורי' נסתי' לקניא כצ"ל ואפשר צ"ל מן ריתחי' פי' מן כעסו : (י) והוא עד ועד אין בה כו' מעיני יבמה אם פירושו שאין בה שום עד רק הקב"ה יודע ועד לפ"ז יש לגרוס לכאן מעיני אישה ולא מעיני בוראה ואם נפרש שמפרש והולך רמז בדיני סוטה בפרשה זו ודרש והוא עד שאז מתנה הדין שאינה שותה כדכתיב ועד אין בה הא יש בה אינה שותה · א"כ יש לגרוס לכאן או ראה ונעלם מעיני אישה ולא מעמעם ורואה כדדרש לה הכי שם בספרי ובבמ"ר : (יא) בקי היה משה בהלכות דם וחלקו שהדם משתנה והולך כמ"ש בכריתות (כ"ב) מטפה המסתרת ואילך ומשה היה בקי להכיר השינוי שמשתנה מאליו בכיון : (יב) באגנת כתיב לא זה גדול ע' ערוך ערך אגן :
וזאת

מתנות כהונה

וסייעא לרב אסי · ההוא עובדא דבן תלמיון ונראה מפני שלא מצינו עונשין שנענש ע"ז אע"פ שהיתה ערמה כדי לעכב הזוזים בהזקה שמע מינה שאין עונש על הנשבע באמת ובילקוט גרס מסייע לרבנן : אזל בעא · המפקיד הלך לבן תלמיון ותבע ממנו הזוזים : מסרית · מסרתי והחזרתי לך : מה עבד · מה עשה : וחקקיה · פי' היה חוקק הקנה עד שהיתה חלולה : ויהב בה כו' · נתן בתוך הקנה החלולה אלו זוזים : ושרי כו' · התחיל לסמוך על אותו קנה והלך כך לב"ה לישבע : א"ל צור כו' · בן תלמיון אמר אל המפקיד קח זה הקנה בידך ואנכי אשבע לך שמסרתים בידך : צור · קח כמו וצרת הכסף : מרי דהדין כו' · פי' הנני נשבע באדון של הבית הזה הטוב ר"ל הקב"ה : מן דבידי' כו' · ממה שהיה מרגיש בידו הכובד של הקנה לקחו לקנה והכהו על הארץ וה"ג בילקוט מן כבדין · ונוכל לפרש ג"כ מן השקר שהיה רואה בידו ולפניו שנעשה לו לקח בחמתו כו' : נסתיה · פירוש בערוך כמו נסבתיה פי' לקחו : שריון הלין כו' · התחילו אלו דינרין להתפזר : ושרי ההוא · והתחיל המפקיד ללקטם : א"ל · בן תלמיון לקוט כו' : דעלת למילש כו' · שנכנסה ללוש[את] עיסתה אף על גב דבפרק השולח גט (ד' ל"ה) איתא שהפת היתה של השכנה ונשתרשה לה מקום הדינר מ"מ המאמר הזה סובר שהיתה של בעלת דינרין שהרי רצה להוכיח העונש אפילו על שבועת אמת ובגמרא מייתי שאמרה לא נהניתי לפיכך אמרו שנשתרשה מקום הדינרין : גבי מגירתה · אצל שכנתה : והוו ציירין בשושיפה · והיו מקושרין בטלית שלשה דינרים : נסבתון כו' · לקחם לאותן ג' דינרין ונתנם על גבי סודר וקשרתן בבגד מכסה העליון שפשטה מעליה כדי שתלוש : אגבלון כו' · אותן ג' דינרין נילושו ונגבלו בתוך העיסה ואפתה הפת והלכה לה : הב · תן : אזלת בעא כו' · הלכה אצל השכנתה ושאלה ממנה אותן שלשה דינרין : א"ל כו' · דלמא ראית אלו ג' דינרין : הווין כו' · היו לאותן שכנה ג' בנים : אמרו לה כו' · השיבה השכנה תקברנה כו' והספר דבר דרך כינוי כמורגל : גרמין חובין כו' · גרמו עבירות של אותה שכנתה ומת בנה : ואמרה · אותה אשה שאפתה פתה שמה ואבדו לה ג' דינרין אלו לא נחשדה הסיא שכנתה כו' · ולכן הלכה ושאלה עוד פעם אחרת דלמא תודה ותתנם לה : אמר לה בעלה · בעל של אותה אשה שאבדה הדינרין אמר לאשתו וכי אין אתה הולך לנחם שכנתך ולהברותה : נסבה כו' · לקחה שתי ככרות והלכה לנחם אותה : כיון דקצון כו' · שחתכו עיגול ככר לחם יצאו ונפלו אלו ג' דינרין : הדא דברייתא כו' · זהו שהבריות אומרים : לידי מומי כו' · לידי שבועה לא יכנס : קפיצין · הילוך ותנועה ומנוחה כבני האדם : משוט וגו' · משמע שתמיד היה שט בארץ : בחים · אבל : ולנה · ענשו של שבועה והמלאכי חבלה הממונים על זה כדאיתא בזוהר פרשת פקודי : שמא אבנים · בתמיה : והוא עד · פירוש אותה האלה הוא עדות דכלפי שמיא הכל גלוי : או ראה אותה · האלה ראתה אותה אבל לא אישה שנאמר ונעלם וגו' : ולא מעיני יבמה · אין כאן מקומו ובמסכת יבמות דרשו ליה הכי : קופרמסאות · הערוך הביאו ולא פירשו ולפי הענין פירושו הבטחה ואמונה : שאינו כופר בהן · הקב"ה לא יכפור בישראל : ויקח משה וכו' · רמז שאם יעברו ישפך דמם של שונאי ישראל : באגנת · חסר וי"ו לומר שהיו שוין
פי'

פירוש מהרז"ו

האשה שהובאה לקמן בסמוך דרש על דברי ר' יונה : וסייע לר' אסי גירסא זו לא יתכן שדעת ר' אסי שהעונש בא על שבועת שקר ובמעשה דבר תלמיון לא היה עונש כלל · אך בפסיקתא פרשה כ"ב שם איתא · הדה דבר תלמיון מסייע לרבנן פי' שמעשה זו ראיה לדברי חז"ל שאמרו שאין מוסרין שבועה למי שהוא רץ אחריה היינו ר' סימון שאמר כן : ההוא מן דבידי' נסתי' לקניא · בפסיקתא מן כודדי' · ומ"ש נסתי' פי' שנשא ובחן למה הוא כבד כ"כ ונקטי' שהכה בו בארץ ונשבר ונתפזרו הדנרין : ובאה אל בית הגנב · סוף הענין של הפסוק הנ"ל והנה מגילה עפה וגו' הוצאתי נאם ה' ובאה אל בית הגנב וגו' : קפיצין · עי' ב"ר פרשה ס"ה סי' כ"א ושם במ"כ בשם רש"י שאין להם חוליות פי' ברגליהם וכן פי' הערוך בסוף ערך קפץ אחרון שפירושו פרקים וכמ"ש בב"ר שם מפסוק ורגליהם רגל ישרה שאינם מחוברים מחוליות שלא נבראו רגליהם להליכה ועמידה אלא מעופפים תמיד וזהו משוט בארץ ומהתהלך בה בלא מנוחה במקום אחד אך כאן לענוש לחוטאים בשבועת שוא נותן למלאכי חבלה מנוחה ולינה בבית הרשעים : ג אם לא יגיד · כאן כתיב לשון זכר בפי הפשט שמדבר באיש שראוי להעיד וה"ה לאשה במקום שצריכה להגיד ואינה מגדת תשא עונה וגם בענין הסוטה שייך לשון זכר כי כמו שהמים בודקין אותה כך בודקים אותו ואם הודה בודאי אין בודקין אותו ק"ו מהסוטה וע"ז שייך לומר אם לא יגיד ונשא עונו : ד ואת קולו שמענו · היינו קול הדברות שלוה אנכי · ולא יהיה לך · ומ"ש אלה דורש בסמוך מפסוק לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו ואגב דרשה זו הקדים כל הענין של השבועה והברית : ויקח משה חצי הדם · ואי משמע חצי ממש בצמצום דא"כ היל"ל כחצי הדם · וכמ"ש כחצות הלילה : הדם נחלק מאליו · עי' ב"ר פרשה מ"ג סי' ג' על פסוק ויחלק עליהם לילה ג"כ בזה האופן ולומד כאן משם : אמר משה להקב"ה מה נעשה וכו' · הנה בפסוק כתוב בהיפך שתחלה זרק על המזבח ואח"כ על העם ואיך מרומז ששאל משה מה שיעשה בחלקי הדם ואיך מרומז שחלק החצי לה' והחצי לעם וליישב הדרשה צריך אני להעתיק הפסוקים ולדקדק בהם שכתוב בסוף משפטים וישלח וגו' ויעלו עולות ויזבחו זבחים לה' פרים ויקח משה חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם זרק על המזבח ויקח משה ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ויקח משה הדם ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם וגו' · והנה מ"ש ויקח משה חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם זרק על המזבח משמע שרק החצי נתן באגנות וחצי האחר לא שם באגנות ולא יתכן לומר שהחצי האחר קבל בידו בלא כלי שא"כ היה לו לפרש כמ"ש באשם מצורע ובהכרח לפי פשוטו כמ"ש במכילתא יתרו פרשה ג' של בחודש השלישי וז"ל בנה מזבח הקריב עליו עולה ושלמים נטל מדם העולה בשתי כוסות חלק למקום וחלק לציבור נטל מדם השלמים שתי כוסות חלק למקום וחלק לציבור שנאמר ויקח משה חצי הדם זה חלק למקום וחצי הדם זרק על המזבח זה חלק לציבור עכ"ל הרי בהכרח שמ"ש ויקח משה חצי הדם פי' שחלק הדם לשנים ומ"ש וישם באגנות על פי מדה ט' כאלו מפורש ויתן חצי הדם באגן אחד וחצי הדם באגן השני שאגן אחד היה לחלק ה' והאגן השני לחלק העם וע"כ היו שני אגנים שוים כמ"ש שיר פסוק אני ישנה דף כ"ע תאומתו כו' לא אני גדול ממנה ולא היא גדולה ממני ע"ש · ומ"ש וחצי הדם זרק על המזבח הוא"ו של וחצי מיותר שהיל"ל ויזרוק משה חצי הדם על המזבח שהרי זה תחלת המעשה · אלא בהכרח לומר שתחלה זרק על העם מחלק השי"ת ואח"כ זרק על המזבח מחלק העם ונדרש ע"פ מדה ל"ת מוקדם שמאוחר בענין שפסוק וחצי הדם זרק על המזבח מקומו אחר פסוק ח' שם ויקח משה את הדם ויזרוק על העם שזה מורה על התחלת הזריקה וזהו ויקח · ואח"כ וחצי הדם זרק על המזבח מחלק העם ועל שהפסיק בין מ"ש וישם באגנות ובין מ"ש ויקח משה את הדם בפסוק ויקח ספר הברית וגו' לא זרק מיד שקבל הדם באגנות זה ראיה שהיה מתון לזרוק הדם עד ששאל להשי"ת והשיבו ועל הדם שזרק על העם כתיב ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם שאגן זה קרא משה לשם ה' וחלקו שצוהו לזרוק ממנו על העם שע"ז אמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם פי' מחלק שהוא לה' ומ"ש וחצי הדם זרק על המזבח היינו מחלק האגן שקרא לשם העם · שע"פ מדה ט' הנ"ל כאלו מפורש הנה דם הברית אשר כרתו בני ישראל עמך כאשר צוית וזהו אמיתת עומק דברי המדרש אמר משה לפני הקב"ה מה נעשה בחלקך תחלה וכו' ואח"כ ומה נעשה בחלקם וכו' והמדרש והמכילתא מפרשים זה את זה ודברי המדרש ראיה אמיתית להנוסחא ישנה שבמכילתא וכאשר העתקתי דוק והתבונן באמיתת הפירוש בכתובים ובמכילתא ובמדרש

יפה תואר

בא להרחיק את בני אדם כי לא יתעסקו עמו על סמך להשביעו כגון שבועת השותפין והאריסים : מן דבידיה · בילקוט גרים מן כובדים · ובנדרים אמרינן מתוך כעסו : תקבריגה ההיא אתתא · היא ידעה מ"מ כי הדינרים היו צרורים בסודרא ובשעת שבועה לא נזכרה · ונענשה למה לא התבוננה היטב במה שעבר ואולי נזכרה · פתר קרייא בסוטה · ולכן מתחיל נפש כי תחטא בל"נ · ואומר אח"ז והוא עד בל"ז · ובא הכתוב לפי הדרש הזה לתרץ למה צותה התורה להשקות את האשה אשר בעלה יקנא אותה ולא את האיש אם אשתו תקנא אותו · ומתרץ יען כי האשה חוטאת לבעלה אשר יזון ויפרנס אותה וגם להקב"ה · אבל האיש יחטא רק להקב"ה והוא שלא יביאנו במשפט אבל לא לאשתו כי היא לא תפרנסהו · וגם מותר לאיש לקחת שתי נשים ואין זה בגידה בה · וידרוש הכתוב ונפש כי תחטא זו הסוטה השומעת קול אלה והאומרת בלבבה שלא אין איש רואה אותי וכמ"ש ועד אין בה והוא עד אך הקב"ה הוא העד הרואה ויודע

ידי משה

תהי עד אנס הוא תובע : בר תלמיון · פי' בר תלמיון היה איש ישר · ולא חפץ לגזול ולישבע לשקר רק היה לו שום תביעה על המפקיד וחפץ בערמתו להשיג את תביעתו · וזה סייע לר' אסי דאמר על שקר : קופמסאות · זה פשרה בלשון רומי : מלאך ירד · ומה דכתיב ויקח משה זה היה המלאך אשר נראה בדמות משה · וכן משה הוא ר"ת מטטרון שר הפנים אשר היה זה המלאך : בת קול · כי בידי אדם א"א לצמצם אך כאשר חלק את הדם לחצאין יצאה בת קול ואמרה עד כאן חציו של דם : באגנת כתיב · כיון דכתיב באגנת חסר משמע כי כולם היו כאגן אחד לא זה גדול מזה כו' :
שכן

כתיב לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה אמר משה לפני הקדוש ב"ה מה נעשה בחלקך אמר לו זרוק על העם ומה נעשה בחלקם אמר לו זרוק ע"ג המזבח וחצי הדם זרק על המזבח רבי ברכיה ור' חייא בשם ר' יוסי בר חנינא הוא נשבע להן והן נשבעו לו הוא נשבע להן (יחזקאל יז) ואשבע לך ואבא בברית אתך נאם ה' אלהים · והן נשבעין לו להקב"ה שנאמר (דברים כט) לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו א ומנין שאין אלה אלא שבועה ר' נחמיה ורב נחמן דייפו בשם ר' יעקב דקסרין מן הדא (במדבר ה) והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה · וכיון שעברו על תנאי הר סיני אמר להם הקב"ה (ויקרא כו) אף אני אעשה (יג) זאת לכם · א"ר פנחס כתיב (הושע ו) והמה כאדם עברו ברית ברם הכא כי אל אנכי ולא איש · א"ר אהבה בר זעירא כתיב (איכה ב) עשה ה' אשר (יד) זמם כמה שכתוב בתורתו (ויקרא כו) ויספתי ליסרה כן עשה ח"ו אלא בצע אמרתו · מה בצע אמרתו ב פשרה פשר · ר' יעקב דכפר חנין אמר בזע פורפירה · רבי ברכיה מייתי לה מן הדא (שם) והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית · (טו) תני ר' חייא נקם בברית ונקם שאינו בברית איזה נקם שאינו בברית ר' עזריה ור' אחא בשם ר' יוחנן אמר זה סימוי עינים שסימו את עיני מלך יהודה שנאמר (יחזקאל יז) כה אמר ה' אלהים חי אני אם לא אלתי אשר בזה אם לא אלתי זו שבועה שנשבע לנבוכדנצר · ובריתי אשר הפר זה בריתי של הר סיני · ונתתיו בראשו (טז) ושאר כל הגוף לא לקה · ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן זה סימוי עינים שהוא תלוי בראש וכיון שגלו לבבל אמרו לנבוכדנצר (דניאל ג) נבוכדנצר לא חשחין אנחנא הן איתי אלהנא וגו' והן לא ידיע להוי לך מלכא די לאלהך לא איתנא פלחין אמר להון הקב"ה (זכריה ט) גם את בדם בריתך (יז) נזכרתי אותו הדם שבסיני לפיכך שלחתי וגו' אין מים בו · א"ר פנחס אין כאן עוד (תהלים עט) שפכו דמם כמים סביבות ירושלים · והוא עד אלו ישראל (ישעיה מג) ואתם עדי נאום ה' ואני אל · או ראה (דברים ד) אתה הראת לדעת · או ידע וידעת היום · אם לא יגיד ונשא עונו · אם לא תגידו אלהותי לאומות העולם הרי אני פורע מכם אימתי (ישעיה ח) וכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות: ך (יח) א"ר סימון (ב) בארי לא נתנבא אלא שני פסוקים ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה ואלו הן וכי יאמרו אליכם וחבירו אמר רבי יוחנן ג כל נביא שנתפרש שמו ונתפרש שם אביו נביא ובן נביא וכל נביא שנתפרש שמו ולא נתפרש שם אביו הוא נביא ואביו אינו נביא · ר' אליעזר בשם ר' יוסי בן זמרא מייתי לה (יט) מן הדא (ג) והתנבא זכריה בר עדוא נביא (ד) שהיה נביא בן נביא ורבנן אמרין בין שנתפרש ובין שלא נתפרש שמו (כ) נביא ובן נביא שכן עמוס אמר לאמציה (עמוס ז) לא נביא אנכי ולא בן נביא מה זה נביא והוא אומר לא נביא אנכי אף אביו היה נביא והוא אומר ולא בן נביא אנכי (ה) כתוב אחד אומר ישעיה בן אמוץ הנביא וכתוב אחד אומר ישעיה הנביא בן אמוץ (ו) שהיה נביא בן נביא (ישעיה ח) הלא עם אל אלהיו ידרוש · כל אומה (כא) ולשון תסגוד לאלהיה · המצפצפים אלו המצייינין · והמהגין אלו המנהמין · הלא עם אל אלהיו ידרוש · כל אומה ולשון תזכור לאלהיה · בעד החיים אל המתים א"ר לוי משל לא' שאיבד את בנו והלך לתובעו בין הקברות פקח אחד שראה אותו אמר לו בנך שאיבדת חי או מת א"ל חי א"ל שוטה שבעולם דרכן של מתים להיות נתבעים אצל חיים שמא חיים אצל מתים בכ"מ חיים עושים צרכי מתים שמא המתים עושים צרכי חיים כך אלהינו חי וקיים לעולם שנאמר (ירמיה י) וה' אלהים אמת · (ח) מהו אמת ד א"ר אבין שהוא אלהים חיים ומלך עולם אבל אלהי עובדי כוכבים מתים הן שנאמ' (תהלים קטו) פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו·מתים הן ואנו מניחים חי העולמים ומשתחוים למתים · לתורה ולתעודה (כב) (ט) התורה מעידה בנו (ישעיה ח) אם לא יאמרו כדבר הזה אשר (כג) אין לו שחר ר"י ורשב"ל ר' יוחנן אמר אמר הקב"ה לישראל בני אמרו לעובדי כוכבים אשר אין לו שחר כדבר הזה אינו מזריח לכם אורה אמר רשב"ל אמר הקב"ה לישראל אמרו להן לאומות העולם אשר אין לו שחר אם לעצמו אינו מזריח כיצד יזריח לאחרים (כד) רבי אבא בר כהנא אמר חשך ואפלה שמשו בארץ מצרים שלשה
ימים

מסורת המדרש א פרק שבועת העדות · ב פתיחתא דאיכה סימן י"א · ואיכה רבתי פ"ב · תנחומא סדר ראה · ג ילקוט ישעיה · ד ירושלמי פ"ק דסנהדרין פסיקתא פרשה י"ד ·

חדושי הרש"ש

(ב) בארי לא נתנבא כו' · עי' רש"י מגילה י"ד א' שנחסרו לו שני נביאים ממ"ח · ולפלא בעיני שלא זכר את בארי: (ג) והתנבי וגו' זכריה בר עדוא כו' כצ"ל והוא בעזרא ה' א': (ד) שהיה נביא בן נביא עמ"כ · ומצאנו בד"ה ב' י"ב ט"ו ועדו החוזה ושם י"ג כ"ב הנביא עדו ואולי הוא אביו של זכריה · ובריש זכריה כתוב כי עדו הוא אבי אביו ע"ש ברד"ק: (ה) כתוב א' אומר ישעיה בן אמוץ הנביא · הוא במלכים ב' כ' א' והפסוק השני הוא שם י"ט ב': (ו) שהיה נביא בן נביא · ומן תיבת הלא כו' עד לאלהים מיותר וכן בילקוט ליתא: (ז) אלו המצוינין · כ"ל דצ"ל המצייצין כמו שמצינו בריש שיר רבה צפור מצוצי ובנדה מ"ב ב' שמעית ולד דציץ · ולקמן פ' י"ח לפרין מציצין · אח"ז מצאתי בילקוט הגיר' כן: (ח) מהו אמת א"ר אבין שהוא אלהים חיים כו' · בתר וה' אלהים אמת כתיב הוא אלהים חיים ומלך עולם: (ט) ר' יוחנן אמר כו' אמרו לאו"ה כדבר הזה אשר אין לו שחר כצ"ל:
ר'

חדושי הרד"ל

(יג) זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה וכתיב לקמיה להפרכם את בריתי: (יד) אשר זמם בלע אמרתו אשר צוה מימי קדם כמה שכתוב כו' כצ"ל ודרש צוה מימי קדם בתורה ויספתי כו': (טו) תני ר"ח נקם בברית כו' בת"כ וע"ש שהק"א והמפרשים נשמט מהם במכ"ת דברי המדרש ודחקו לפרש הת"כ: (טז) ושאר הגוף לא נקם בתמיה: (יז) נזכרתם אותו הדם כו' כצ"ל וכ"ה הלשון לקמן ס"פ י"ט: (יח) א"ר סימון בארי כו' · לקמן פרשה ט"ו: (יט) מן הדא והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדוא נבאיא (עזרא ה) כצ"ל ור"ל דנביאיא ל' רבים קאי על זכריה ועל אביו עדוא: (כ) נביא בן נביא המצפצפין אלו המצייצין והמהגין כו' כצ"ל וכ"ה בילקוט וכן הי' הגירסא לפני המ"כ: (כא) ולשון תסגוד לאלהיה כצ"ל · פי' משתחוה: (כב) התורה העדה בנו אם לא יאמרו כדבר הזה · שכתבה אם לא יגיד ונשא עוונו וכדלעיל: (כג) אין לו שחר ר"י וריב"ל כו' תנחומא ר"פ אמור ופ' תשא סי' י"ד: (כד) ר"א בר כהנא אמר
חשך

פירוש מהרז"ו

ובמדרש: הוא נשבע להם · הוסיף לדרוש שעם הברית שכתוב כאן היה עם שבועה ע"פ מדה י"ז וזהו ואשבע לך ואבוא בברית אתך היינו בעת מתן תורה שהברית מפורש בתורה אז ואשבע לך · וכן ישראל נשבעו בעת שכרתו ברית ג"כ ע"פ מדה י"ז שמפורש בריש נצבים לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו הרי שאצל הברית היה שבועה שמ"ש אלתו פי' שבועה וכמ"ש במ"ר פרשה ט' סי' מ"ז וזה לשונו שם והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה כמה דתימא לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו אין ברית אלא שבועה כמה דתימא כי שם נשבעו שניהם ויכרתו ברית בבאר שבע ומנין שבסיני לקחו שבועת אלה שכן כתיב אלה דברי הברית מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב הקים ברית חורב לברית מואב מה להלן באלה אף כאן באלה איזה ברית חורב ואם לא תשמעו לי וכמ"ש במכילתא שם וזהו עומק דברי המדרש כאן שהביא ראיה דכאן בסיני היה שבועה מפסוק של נצבים היינו ע"פ ההקש הנ"ל ועי' עוד מה שכתבתי בזה במ"ר פרשה כ"ח סי' ו' ובתנחומא יתרו סימן א' ובשבת דף קמ"ו א' · ועי' עוד ד"ר פ' ד' סי' ג' ופ' ז' סוף סימן ח' באופנים שונים: עשה ה' אשר זמם · ואח"כ אמר בצע אמרתו שעשה לחלאין דכך פשרה והם בכ"מ והכריע ע"פ מדה ע': רב מייתי לה מן הדה · ראיה לדברי ר' יצחק שהשביע אותם בחורב ועל"כ העונש ג"כ חרב נוקמת דם ברית שהברית בשבועה כנ"ל כך הבטיח לענשם אלא שלא קיים לרעה: של הר סיני · שהדור שבימיו עבר על ברית שכרתו בסיני · כמ"ש ב"ר פ' מ"ד סי' ב' בימי ירמיהו בקשו לבא לידי מדה זו ע"ש: וכיון שגלו לבבל · עתה חוזר לדברי ר' יצחק ור' ברכיה שהברית והשבועה היה בדם לרמוז שקבלו מלכות שמים במסירת נפשם על קדושת שמו ועל התורה ובגלות בבל עשו כן חנניה מו"ע ועליהם נאמר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו שבזכותם נגאלו מבבל · ועי' לקמן סוף פרשה י"ט באופן אחר: אין כאן עוד שפכו · בא לדרוש מ"ש מבור אין מים בו למה הזכיר שאין בו מים ואיזה ברכה יש בזה שיהיה מדה כנגד מדה ע"כ דורש מדת מנגד ע"פ מדה י"ז שעל שקיימו ברית סיני בדם ע"כ ביטל מהם הגזירה של שפכו דמם כמים שנגזר על ישראל לכלותם בימי אחשורוש והמן על שהשתחוו לצלם כ"כ ועל חמו"ע כתוב ומלת מלכא שניו ויהבו גשמיהון שלא יפלחו לכן לאלהכון על שקיימו הברית בדם בטל מהם גזירת דם: אימתי · אימתי נתקיים מ"ש אם לא יגיד שמחוייבים להגיד בעת שרצו לבטל מהם העדות: ך וכי יאמרו עליכם וחבירו · ופסוק השני הסמוך לו וסגנון הפסוקים וכי יאמרו עליכם דרשו אל האובות והידעונים וגו' בעד החיים אל המתים והפסוק השני לתורה ולתעודה וגו' אשר אין לו שחר: ובין שלא נתפרש שמו · בין שנתפרש שם אביו ובין לא נתפרש שם אביו ותיבת שמו מיותר וכ"ז הובא לכאן לפרש להוכיח שבארי היה נביא כמ"ש בריש הושע הושע בארי שבארי ג"כ היה נביא: והוא אומר לא נביא · ופי' שלא השתדלתי להיות נביא אלא הש"ת שלח אותי ובחר בי בלא רצוני וכן אבי הרי שהיו שניהם נביאים: ישעיה בן אמוץ הנביא · שסמך תיבת הנביא אל אמוץ: בעד החיים אל המתים · דעת המדרש שהמה דברי ישראל שמשיבים להמסיתים שלא יתכן שהמסיתים יאמרו כן להכחיש דבריהם בעצמם ונדרש ע"פ מדה י"א סידור שנחלק שמ"ש בעד החיים אל המתים שייך לפסוק לתורה ולתעודה שאמרו ישראל כמ"ש בסמוך אמר הקב"ה לישראל בני אמרו לאו"ה וע"פ מדה כ' כנ"ל אם אינו ענין לע"ג תנוהו ענין לישראל וע"פ מדה ט' כאלו מפורש השיבו להם ישראל בעד החיים אל המתים: מהו אמת · עי' לקמן ריש פרשה כ"ו: התורה מעידה בנו · דורש תעודה לשון עדות כמ"ש עדות ה' נאמנה שבתורה מפורש שקבלנו עול מלכותו לעולם ושלא לעבוד ע"ג ומ"ש אם לא דעת חז"ל שהוא שייך לרישא דקרא לתורה ולתעודה אם לא שבתורה מפורש אם אנו עובדים אלהים חיים אם לא ודרשת ר"י ור"ל על תיבות יאמרו כדבר הזה שאין לו שחר ולא על תיבות אם לא כנ"ל שהוא שייך למעלה: חושך ואפלה שמשו · משמעות שמאחר שמשמשו חושך ואפילה מחויב הוא שגם תוהו ובוהו ישמשו · אך הענין בזה
כי

מתנות כהונה

פי' שתי האגגות בשיעור אחד: מן הדא · מזה הפסוק: אף אני וגו' · ולא עשה כן כדמסיים בשם ר' פנחס: פשרה פשר · פי' בלע ושיבר אמרתו לחלאין חצי דין וחצי רחמים כמים פושרין לא קרירי ולא חמימי: בזע פורפיריה · קרע בגדיו כאבל כביכול והכי איתא באיכה רבה: נקם ברית כו' · מדכתיב תרתי נוקמת נקם דרים נקמה שאינה משום העברת ברית סיני וזה סימו עיניו של צדקיה על שעבר שבועה שנשבע לנבוכדנצר: והוא עד · חזר לראש שהתחיל לדרוש פסוק נפש כי תחטא וגו' אלא דמפסיק בענין חלוקת הדם ושבועת צדקיה: בארי · נביא היה: בר עדו נביא · משמע שגם עדו היה נביא: מה זה · עמוס שהיה נביא ואפ"ה אמר לא נביא אנכי כו': המצפצפים · אלין המצייצין לשון עופות המצויצים: מנהמין · לשון נהומות והומה כד"א ארי נוהם ומיני חכמות הם: ה"ג תסגוד לאלהיה וכ"ה בילקוט ישעיה · ומלך עולם מאחר שהוא מלך עולם הוא אלהים אמת כי מלך ב"ו מלכותו אינו מלכות של אמת כי במותו לא ירד אחריו כבודו כמו שביאר כל זה היטב בעל חובות הלבבות בשער היחוד ובעיקרים מ"ב פכ"ז: משתחוים למתים · בתמיה: בעוה"ז אין כח להזריח אורו של שחר · ודרשו כאלו כתיב בדבר הזה:
שנתנו

ידי משה

שכן עמוס · פי' כי באמת היה נביא ורק מדרך עניוות אמר על עצמו לא נביא אנכי וכן הוא מה שאמר לא בן נביא אנכי הוא רק מדרך ענוה אבל באמת כיון שהוא היה נביא גם אביו היה נביא: הלא עם אל וכו' · סוף הפסוק הזה מובא פה רק לדרש מה שלאחר זה ולא שייך על מה שלפניו:
הכשיר

יפה תואר

ויודע הכל · אם לא תגיד ונשא עונה ואע"ג דבקרא כתיב אם לא יגיד בלא"ז אין מקפידין על הדרש: מה נעשה בחלקך א"ל זרוק על המזבח ומה נעשה בחלקם א"ל זרוק ע"ג העם כצ"ל וכן נראה הנוסחא בילקוט: הוא נשבע להן כו' · זה מוסב על מה שאמר למעלה קומפרמסאות נתנו ביניהם שאין כופרים זה בזה ומביא לראיה כי השטר נעשה בשבועה: א"ר פנחס כתיב כו' בא לפרש כי מה שאמר אף אני אעשה זאת לכם אינו הפרת ברית בהחלט דהא כתיב לא מאסתים ולא געלתים להפר בריתי אתכם · אבל פירושו כי העונש יהיה כאלו הפרתי בריתי אבל כי אל אנכי ולא איש ולא אפר בריתי בהחלט · וכן נאמר קמן כי התוכחות מתקיימות כפשוטן אלא דרך פשר: כן עשה ח"ו · זה הוא דרך שאלה האם עשה כן חלילה אלא כו': זה ברית של הר סיני · פי' כי חלל את שבועתו אף כי נשאל עליה מ"מ זה סי' מגול שהם לפני נבוכדנצר · אבל שאר התורה שמר לצדקיהו כי הי' צדיק גמור כדאמרינן בפ' חלק: או ראה פי' בין ממה שראיתם בסיני ובין ממה שידעתם מהנסים שעשה ה' עמכם תוכלו להגיד את אלהותו יכלתו ועוזו ומביא את הכתובים אתה הראת וכתיב גבי' השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש וגו' וזה מעמד הר סיני · וגם וידעת היום והשבות אל לבבך וגו' דכתיב גבי' ויוציאך בפניו בכחו הגדול ממצרים: א"ר סימון בארי כו' · המאמר הזה הובא פה לחזק את האמור לפני זה דכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות דקאי על העובדי כוכבים המתעים את ישראל בשאלתם לדרוש אל האובות · ומביא ג"כ את התשובה הלא עם אל אלהיו ידרוש כל אומה ולשון תסגוד לאלהיה וכו' כי היא תשובה לעובדי כוכבים · ולאפוקי דלא נפרש את השאלה דכי יאמרו אליכם כי שבנא וסייעתו או פושעי ישראל המה השואלים: בן נביא ומה שלא נכתבה נבואתם מפני שלא הוצרכה לדורות כדאיתא בפרק קמא דמגילה: נביא ובן נביא · פי' אפשר דהי' גם בן נביא דהא מצינו דתרח וודאי לא היה נביא וכן עמרם אבי משה נראה דלא הוה נביא: שהוא אלהים חיים · כי זה חותמו של הקב"ה משום דא' הוא ראש האלפא ביתא · ותי"ו הוא הסוף ובזה מגיד לנו כי ה' הוא הראשון והוא האחרון · והאמצע מן אמת הוא מ"ם כי הוא נמצא בכל דבר ובלמדו לא יקומו וזה שאמר על אמת שהוא אלהים חיים לעולם והוא הראשית והאחרית מכל הנבראים · וגם מלך עולם אשר רק בדבריו יחיו והוא רוח החיים בכל דבר: ר' אבא בר כהנא אמר
חשך

ימים שנאמר (שמות י) ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים אבל תהו ובהו לא שימשו בעולם הזה והיכן הן עתידין לשמש בכרך גדול של רומי שנאמר (ישעיה לד) ונטה עליה קו תהו ואבני בהו ורבנן אמרי אומות העולם שלא קבלו את התורה שנתנה מתוך החשך עליהם הוא אומר (שם ס) כי הנה החשך יכסה וגו' אבל ישראל שקבלו את התורה שנתנה מתוך החשך דכתיב (דברים ה) כשמעכם את הקול מתוך החשך עליהם הוא אומר (ישעיה ס) ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה :

סדר צו

פרשה ז א צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה זש"ה (משלי י) שנאה תעורר מדנים וגו' · שנאה שנתנו ישראל ביניהם לבין אביהם שבשמים היא עוררה להן דיני דינין דא"ר שמואל בר נחמן קרוב לתשע מאות שנה היתה השנאה כבושה בין ישראל לבין אביהם שבשמים מיום שיצאו ישראל ממצרים (א) ועד שנה שנתעוררה עליהן בימי יחזקאל הה"ד (יחזקאל כ) ואומר אליהם איש שקוצי וגו' והם לא עשו כן אלא (שם) וימרו בי ולא אבו וגו' · ועשיתי עמהם בעבור שמי הגדול שלא יתחלל שנאמר (שם) ואעש (ב) למען שמי וגו' · ועל כל פשעים תכסה אהבה שאוהב המקום את ישראל שנא' (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' יד"א שנאה תעורר מדנים שנאה שנתן אהרן בין ישראל לבין אביהם שבשמים היא עוררה עליהם דיני דינין · א"ר אסי מלמד שהיה אהרן נוטל (ג) קרבנם ופוחסו לפניהם ואומר להם דעו שאין בו ממש שמשה אמר לאהרן (שמות לב) מה עשה לך העם הזה אמר לו מוטב היה להן שידונו שוגגין ואל ידונו מזידים (ד) הוא שהקב"ה אמר למשה (שם) מי אשר חטא לי אמחנו מספרי הה"ד (דברים ט) ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו וגו' · ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי א אין לשון השמדה הכתוב כאן אלא לשון כילוי בנים ובנות כמה דתימא (עמוס ב) ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת · ועל כל פשעים תכסה אהבה תפלה שנתפלל משה עליו (א) רבי מנא דישאב ור' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי מתחלת הספר ועד כאן כתיב (ויקרא א) וערכו בני אהרן (שם) וזרקו בני אהרן (שם) ונתנו בני אהרן אמר משה לפני הקב"ה הבור שנואה ומימיה חביבין חלקת כבוד (ה) לעצים בשביל בניהן דתנינן תמן כל העצים כשרים למערכה חוץ משל זית ושל גפן ולאהרן אין אתה חולק לו כבוד בשביל בניו אמר לו הקב"ה חייך שבשבילך אני מקרבו ולא עוד אלא שאני עושה אותו עיקר ובניו טפלים (שם ו) צו את אהרן ואת בניו לאמר : **ב** זבחי אלהים רוח נשברה וגו' (תלים נא) זבדי בן לוי ור' יוסי בן פרטס ורבנן ב חד אמר אמר דוד לפני הקב"ה (ו) אני כבשתי את יצרי ועשיתי תשובה לפניך אם אתה מקבלני בתשובה הרי יודע אני ששלמה בני (ז) עומד ובונה את בהמ"ק ובונה את המזבח ומקטיר עליו את הקרבנות שבתורה מן הדין קרי' זבחי אלהים רוח נשברה וחרנא אמר מנין למי שהוא עושה תשובה שמעלין עליו כאלו עלה לירושלים ובנה את בהמ"ק ובנה את המזבח ומקריב עליו כל הקרבנות שבתורה מן הדין קריא זבחי אלהים רוח נשברה ורבנין אמרי מנין לעובר לפני התיבה שצריך להזכיר עבודה וקרבנות (ח) ולשוח מן הדא ברכתא רצה אלהינו שכן בציון מהרה יעבדוך בניך אית דבעי משמענא מן הדא זבחי אלהים רוח נשברה · א"ר אבא בר יודן כל מה שפסל הקב"ה בבהמה הכשיר באדם פסל בבהמה עורת או שבור או חרוץ או יבלת והכשיר באדם לב נשבר ונדכה · א"ר אלכסנדרי ההדיוט הזה אם משמש הוא בכלים שבורים גנאי הוא לו אבל הקב"ה כלי תשמישו שבורים שנאמר (שם לד) קרוב ה' לנשברי לב · (שם קמז) הרופא לשבורי לב (ישעיה נז) ואת דכא ושפל רוח · זבחי אלהים רוח נשברה · לב נשבר · ר' אבא בר יודן בשם רב יודא בר רבי סימון משל למלך שהיה מהלך במדבר ובא אוהבו וכבדו בכלכלה אחת של תאנים וחבית אחת של יין (ט) א"ל זה כיבוד גדול א"ל אדוני המלך לפי שעה כבדתיך אבל כשאתה נכנס לתוך פלטין שלך אתה רואה כמה אני מכבדך כך אמר הקב"ה לישראל זאת תורת העולה היא העולה אמרו לפניו רבון העולמים לפי שעה הקרבנו לפניך אבל לכשתיטיב ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים (תהלים נא) אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל : **ג** גופא אמר רשב"י לעולם אין העולה

מסורת המדרש א במדבר רבה סוף פרשה ט' · ב ילקוט כ"ך תשס"ו ·

חדושי הרד"ל

חשך ואפלה כו' · פסיקתא דויהי בחצי הלילה בסופה ותנחומא כ"פ בא ובשאלתות דרב אחאי סוף פ' נו : (א) ועד שנה שנתעוררה · [illegible] עם : (ב) למען שמי וגו' וכתיב שם ונשפטתי אתכם גו' כאשר [illegible] דיני דינין דהכא : (ג) קרבנם ופוחסו · כ"ה גי' הע"כ · ובילקוט כאן ובמשלי הגי' ופותחו וט"ס וצ"ל ופותחו · ואלו עוררה דיני דינין דעגל הוא כמ"ש וביום פקדי כו' [illegible] אבל יותר נכון דגרסינן עוררה עליו כלומר על אהרן וכדמסיים ובאהרן התאנף כו' : (ד) הוא שהקב"ה אומר כו' אמחנו מספרי · בלא להזכיר שם אהרן בתורה אלא [illegible] דתנינן תמן כו' · עי' בגמרא בתמיד שם ע' א' : (ו) אני כבשתי את יצרי · נראה דצ"ל זבחתי את יצרי דדרש זבחי אלהים רוח נשברה שזבח יצרו (וכמ"ש בירושלמי [illegible] פ ע' : (ז) עומד ובונה כו' המזבח כו' · הקרבנות כו' כדכתיב להלן תבנה חומות ירושלים כו' אז יעלו על מזבחך פרים : (ח) ולשות כהדא ברכתא רצה כו' אית דבעי משמיענה [illegible] דברי רבנן שאומרים בשם אית דבעי כו' לדרוש זה מקרא דזבחי כו' אבל מגוף הברכה נגי' הספר אין משמע כלל שצריך לשוח : (ט) א"ל זה כבוד גדול · בבמ"ר ר"פ י"ג

חדושי הרש"ש

(א) ר' מנא כו' מתחלת הספר כו' כתיב וערכו כו' וזרקו כו' ונתנו כו' בילקוט הגי' והקריבו כו' ונתנו

מתנות כהונה

פרשה ז שנתנו ישראל ביניהם כו' · שעשו את העגל : שנה · מגומגם ובילקוט אינו : נוטל קרבנם כו' · קרבנם שהיו זובחים לעגל שנאמר ויזבחו לו : ופוחסו · הכה [illegible] · ואלו לא הודיעם שאין בו ממש היו סוברים שיש בו ממש [illegible] לי · משמעותם על היחיד דאל"כ הול"ל אותם אשר [illegible] חוץ משל זית כו' · משנה היא במס' תמיד בפ' שני [illegible] שמן למנחות ויין לנסך : מן הדין קריא · מן המקרא [illegible] ברוח נשברה ר"ל תשובה יהא בטוח שיקיים בו [illegible] רוח נשברה דהיינו תשובה הוא כאלו היה זובח לאלהים [illegible] ועל גבי המזבח : לשוח · להשתחוות : מן הדא [illegible] אלהינו וכו' גרס : אית דבעי כו' · יש מי שירצה [illegible] וגו' · כלומר צריך להזכיר זבחי אלהים וגם יהא רוחו [illegible] כיבוד גדול · לשון תימה : לפי שעה · לפי השעה שאתה [illegible] תורת העולה גר' : היא העולה · לשון תימה הלא [illegible] לפניך : הרהור הלב · דייק היא העולה כד"א והעולה

פירוש מהרז"ו

כי בתחלת הבריאה כתיב והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך וגו' ועל שעיקר הבריאה התחיל בתוהו ובוהו וחושך עכ"ל אע"פ שאמר ויהי אור מתוך החושך וברא כל הבריאה מתוך תוהו ובוהו עם כל זה לא בטל החושך והתוהו ובוהו מהמציאות והם משתוקקים לשמש בעולם כשמוצאים מקום ועי"ד מ"ש בכמה מקומות אם ישראל מקבלים התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר העולם כולו לתוהו ובוהו וזהו שאמר כאן שהחושך מצא מקום לשמש במצרים אך תוהו ובוהו עדיין לא מצא למו מקום עד לעתיד ואגב דברי ריש לקיש שאינם מזריחין הביא כל הדרשה לכאן בענין החושך · וצ"ע שהרי מפורש בירמיה ד' שאמר בעונם ישראל ראיתי את הארץ והנה תוהו ובוהו הרי ששמשו בעוה"ז ויתכן שגם כתוב ראיתי וגו' שהנביא ראה במראה הנבואה אך לעתיד יראו וידעו הכל : שנתנה מתוך החושך · דורש שלכך כתוב שנתן התורה מתוך החושך לדרוש שקודם שקבלו ישראל התורה היה כל העולם מתנהג בחושך הבערות בעבודת כוכבים והתורה היא האור והאומות עובדי כוכבים שלא קבלו התורה אור נשארו בחושך העולמי וישראל שקבלו התורה אור יצאו מחושך העולמי :

סדר צו פרשה ז סימן **א שנאה** תעורר מדנים · ועל כל פשעים תכסה אהבה · ולפי הפשט שאדם השונא לרעהו מעורר עליו קטטות ומריבות ישנים ואם אוהב אותו מכסה עליו גם על פשעים חדשים · [illegible] ישראל להקב"ה שעורר עליהם חטאים ישנים שחטאו במצרים זכר להם בגלות בבל על שעמדו שם בחטאם ומ"ש קרוב לט' מאות שנה · והחשבון [illegible] וארבע מאות שנה שהיו בארץ עד בנין הבית כמ"ש מפורש מ"א ריש ו' ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים ויבן [illegible] הרי תת"ן שנה ונבואה זו של השנאה ביחזקאל כ"ו נאמרה בשנת ז' לגלותם כמפורש שם בריש הפרשה הרי תתנ"ז אלא שצריך לגרוע מזה [illegible] עם יכניה לפני גלות צדקיה וחורבן הבית הרי תתפ"ו שנה ועוד שנה אחת שקדמה נבואה זו לפני צאתם ממצרים שנה אחת וכמ"ש בפרשה שם [illegible] ואודע להם בארץ מצרים ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים וגו' עד איש שקוצי עיניו ובברייתא דל"ב מדות מדה ד' איתא [illegible] שנה עי' מה שכתבתי בביאורי שם וזהו קרוב לט' מאות שנה · ובבמ"ר סוף פרשה ו' מבואר שם שנבואה זו נאמרה על מה שכתוב בריש [illegible] ומעבודה קשה שלא רצו לפרוש מעבודת כוכבים של מצרים וזהו איש שקוצי עיניו לא השליכו עי' בכל המקומות הנ"ל ויתבאר לך וכל הט' מאות [illegible] להם מה שחטאו במצרים ובמדבר עד יחזקאל בפרשה כ' שחושב שם הרבה חטאים ומריבות כי כסה עליהם באהבתו אותם ולא גלה חטאם וזהו [illegible] ופוחסו לפניהם · ממעכה ומוחקה לבזותה כמ"ש במסכת ע"ג פרק ר' ישמעאל פחסה אע"פ שלא חסרה ומ"ש נוטל קרבנם כמ"ש וירא אהרן ויבן [illegible] לעגל שאינו כדאי להקריב לפניו והקרבנות שלו של שוא ותוהו המה : ובאהרן התאנף ה' · וס"ד ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא : מה [illegible] והרשאה הי"ל למשה לפתוח פיו בתפלה מאחר שהתאנף מאד שאצל ישראל פתח לו במ"ש ועתה הניחה לי · ותירץ שפתח לו גם כאן במ"ש כמה [illegible] לא זכר את אהרן עצמו כנ"ל וזהו בעת ההיא היינו בעת שאמר וערכו בני אהרן כנ"ל : תכסה אהבה תפלה כו' · שאין לפרש על אהבת הש"י [illegible] משה שאהבו והתפלל עליו שתי תפלות תחלה התפלל שיחיו בניו ונתרצה לו וחיו שנים ועכ"ז היה בכעס על אהרן והתפלל עליו בזכות בניו [illegible] עיקר הדרש הוא מ"ש כאן זאת תורת העולה היא העולה שב' תיבות היא העולה מיותר ע"כ דורש שפי' שהכתוב מתמיה היא העולה האם בזה [illegible] הסי' ואגב דורש הפסוק כולו : וחרנא אמר · שהזכיר ר"י בן פרטוס וזבדא שניהם דרשו בפסוק זה אך היו מסופקים מי אמר כך ומי אמר כך [illegible] אמר פי' ואחר אמר ודעת רבנן ידעו בבירור · ועי' בסנהדרין דף מ"ג ע"ב : כל מה שפסל · עיקר הכוונה שאצל בהמה פסול שבור ואצל [illegible] נשבר ונדכה ומ"ש כל מה שפסל הוא לשון גוזמא : כך אמר הקב"ה לישראל · וכן מ"ש אמרו לפניו שכל מה שדקדקו חז"ל מן הפסוקים אומרים [illegible] · וכמ"ש בריש הסי' היא העולה שמתמה וכי די בזה לקרבן להקב"ה וגו' · ועי' במ"ר ריש פ' י"ג כמו כאן : **ג** גופא · עי' לעיל פרשה ג'

יפה תואר

[illegible] לו שפר כי אין אור בקר לעבודת כוכבים להזריח על הארץ ולא"כ [illegible] כי גם אם החשך יכסה ארץ אין אופל וחשך להקב"ה : קו תהו · [illegible] כי זבח לה' בבצרה ורבנן אמרי כו' לדעת ראב"כ יחדל החשך

ידי משה

הכשיר באדם כו' ומה דפסל התורה איש עור או פסח זה בכהן המקריב את הקרבן אבל האיש המקריב את לבו לה' לא יבזהו ויקבלהו : לעולם אין וכו' · פי' בין בעולת יחיד ובין בעולת צבור (או כי בין לפני הקמת

[illegible] יקומו תהו ובהו על גפים · ולדעת רבנן מדאמר הכתוב החשך יכסה ארץ [illegible] ארץ בה"א הידועה ישוב חשך מצרים שהיה על גפים ועז"א שחשך הידוע אשר היה במצרים : [illegible] למה לא נזכר שם אהרן עד כה במעשה הקרבנות וכתיב רק בני אהרן או שכהן · ופה מתחיל לו את אהרן · ועי"ז מביא את הכתוב וכמו דמסיים בסוף הסימן כי השנאה [illegible] עד שבא משה בתפלתו וקרבנו : שאוהב המקום ואהבה זו כסתה עליהם שלא השמידם וכמ"ש שם ותחס עיני עליהם משחתם וגו' : היא עוררה עליהם דיני דינים · פי' [illegible] וכאשר מביא את הפסוק ובאהרן התאנף ה' : ואל ידונו מזידים · דייק מדכתיב בקרא כי שבאת עליו חטאה גדולה במה שנעשו מזידים : חד אמר אמר דוד [illegible] התפלה הטיבה ד' ברצונך את ציון וגו' לתפלתו על חטאת בת שבע · ולכן אמר האחד כי אחרי אשר שהודה על עונו אמר לה' אם תשא לפשעי אז אבטח כי תטיב [illegible] ע"י בני שלמה והשני אמר כי אחרי אשר שב לה' אמר נתה הנני כאשר בנית את חומות ירושלים ואנכי העליתי על מזבח עולה וכליל ורבנן אמרי כיון שהתפלל [illegible] דוד בתפלתו בהכתובים המדברים מזבחי צדק עולה וכליל : כלי תשמישו שבורים · פי' כמה שמקריב את דכא ושפל רוח ורופא לשבורי לב בזה הוא מראה לכל בני אבל כי

העולה באה א אלא על הרהור הלב · א"ר לוי מקרא מלא הוא (יחזקאל כ) והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים וגו' ממי אתה למד מבניו של איוב (י) בתחלה (איוב א) והלכו בניו ועשו משתה ר' מאיר אומר שכן דרך בני מלכים להיות קורין לאחיהן ולאחיותיהן עמהן בסעודה רבי תנחום בר' חייא אמר להיטפל בהם הלכו שקדשו להם נשים הה"ד (שם) ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם (יא) על דעתיה דרבי תנחום ב"ר חייא דאמר שקידשו להם נשים ניטפלו בהם והלכו · (יב) על דעתיה דר' מאיר דהוא אמר שכן דרך בני מלכים להיות קורין לאחיהם ולאחיותיהם בסעודה כד"א (שמות יט) ואל העם תאמר התקדשו · והשכים בבקר והעלה א"ר יודן בר חלפיי בעי מספר ימים או מספר בניו ובנותיו או מספר כל קרבנות שבתורה כשהוא אומר כי אמר איוב (איוב א) אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם הדא אמר אין העולה בא אלא על הרהור הלב · ר' אחא בשם ר' חנינא בר פפא שלא יהיו ישראל אומרים לשעבר היינו מקריבין קרבנות ומתעסקים בהן (יג) עכשיו (ג) שאין קרבנות מהו להתעסק בהם אמר הקב"ה הואיל ואתם מתעסקים בהם מעלה אני עליכם כאלו אתם מקריבין אותן ר' הונא אמר תרתי אין כל הגליות הללו מתכנסות אלא (יד) בזכות משניות מה טעמא (הושע ח) גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם רב הונא אמר חורי (מלאכי א) כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום (טו) מוקטר מוגש · וכי יש מנחה טהורה וקמיצה והקטרה בבבל אלא איזו זו משנה אמר הקב"ה הואיל ואתם מתעסקים במשנה כאילו אתם מקריבין קרבן · שמואל אמר (יחזקאל מג) ואם נכלמו מכל (טז) אשר עשו וכי יש צורת הבית עד עכשיו אלא אמר הקב"ה הואיל ואתם מתעסקים בו כאלו אתם בונין אותו · אמר רבי אסי מפני מה מתחילין לתנוקות בת"כ ואין מתחילין בבראשית · אלא שהתנוקות טהורין והקרבנות טהורין יבואו טהורין ויתעסקו בטהורים : ד רבי אבא בר כהנא ורבי חנן תרויהון בשם רבי עזריה דכפר חטייה אמר משל למלך שהיו לו שני מגירסין בישל לו האחד תבשיל אתא ואכלו והיה ערב לו ועשה השני תבשיל ואכלו וערב לו ואין אנו יודעים איזה מהם ערב לו יותר אלא ממה שהוא מצוה את השני ואומר לו (ג) כתבשיל הזה תעשה לי אנו יודעים שהשני ערב לו בו יותר · כך הקריב נח קרבן והיה ערב להקב"ה שנא' (בראשית ח) וירח ה' את ריח הניחוח הקריבו ישראל והיה ערב להקב"ה ואין אנו יודעים אי מהם ערב לו ביותר אלא במה שהוא מצוה את ישראל ואומר להם (במדבר כח) ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי אנו יודעים ששל ישראל הוא ערב ביותר הה"ד (מלאכי ג) וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות·(ד) (יח) כימי עולם כימי משה·וכשנים קדמוניות כשני שלמה· רבי אומר (יט) כימי עולם כימי נח· וכשנים קדמוניות כימי הבל · שלא היתה עבודת כוכבים בימיו · רבי אבין אמר תרתי · רבי אבין אמר משל למלך שהיה מוסב על אקוביטון שלו הכניסו לו תבשיל הראשון ואכלו והיה ערב לו התחיל ממחה בקערה כך (תהלים סו) עולות מחים אעלה כזה שהוא ממחה בקערה · רבי אבין אמר חורי רבי אבין אמר משל למלך שהיה מהלך במדבר הגיע לבורגין הראשון ואכל שם ושתה שם הגיע לבורגין השני אכל שם ושתה שם ולן שם כך (כ) במה שהוא מתמה על העולה זאת תורת העולה היא העולה על המזבח כל הלילה עד הבוקר · (כא) מכאן שהעולה כולה ב כליל לאישים : ה ואש המזבח תוקד בו א"ר פנחס ואש המזבח תוקד עליו אין כתיב כאן אלא תוקד בו האש היתה מתוקד בו·תני בשם רבי נחמיה (כב) קרוב (ה) למאה ושש עשרה שנה היתה האש מתוקדת בו · עצו לא נשרף ונחשתו לא ניתך אם תאמר דהוה גלד (כג) תני בשם ר' הושעיה (כד) כעובי דינר גרדיון היה בו · אמר רשב"ל אף מזבח הקטורת כן שנאמר (שמות ל) ועשית מזבח מקטר קטרת· מתקטר בקטרת אין כתיב כאן

מסורת המדרש א ירושלמי יומא פ"ז · תנחומא סדר זו · ב פסיקתא רבתי פ' ט"ז · ילקוט סדר זו וסדר פינחס ·

חדושי הרש"ש

ונתט כו' וברכו כו' והוא הנכון כפי סדר הכתובים : (ב) עכשיו שאין קרבנות מהו להתעסק בהם כצ"ל וכ"ה שם ופירושו מה צורך להתעסק בהם : (ג) כתבשיל הזה תעשה לי כצ"ל : (ד) כימי עולם כימי משה · לפי שנאמר ויזכור ימי עולם משה עמו (ישעיה ס"ג) ולדעת רבי אולי יליף כימי מן כי מי נח (שם נ"ד) אשר תרגמו יונתן כיומי נח עי' רד"ק שם · אח"ז מצאתי בילקוט דמסיים בדברי רבי כימי נח הה"ד כי מי נח זאת לי וכו' : (ה) קרוב למאה ושש עשרה שנה כו' · היינו ל"ט במדבר י"ד בגלגל י"ג בנוב ב' בגבעון כי בשילה היה מזבח אבנים עי' זבחים ס"א ב' (ז"ר) ואע"ג דלא חשיב שם (קי"ח ב') לנוב וגבעון רק נ"ז שנה היינו עד תחילת בנין שלמה וכי חסרת שנה ראשונה בז' שני הבנין שכבר נחשבה בנ"ז שנה כמבואר שם יהיה החשבון מכוון וכן המפרש לד"ה המכונה בשם רש"י לא חשב שם (ב כד ז) משך ימי הבנין רק שש בנים משום השנה ראשונה כבר חשב בד' שני מלכותו עי"ש :

חדושי הרד"ל

הלשון כך אתם מכבדים לי אותי מלך כו' · וכן יתפרש כאן וכי זה כבוד גדול הראוי למלך : (י) בתחלה והלכו כו' פי' בתחלה תדרוש פשטי המקראות ואחר כך כו' תבוא לדרשא דעולה על הרהור הלב : (יא) ע"ד דר' תנחום כו' נטפלו בהן והלכו כו' · ולפ"ז קידשם קודם שהלכו לביתם מכל תנאי המנוי בעת המשתה כמ"ש סקבא דשתא רגלא : (יב) ע"ד דר"מ כו' ולאחיותיהם בסעודה שזימנם לסעודה כד"א ואל העם כו' כ"ה בילקוט ולפ"ז איוב היה עושה להם סעודה בביתו אחר שהקיפו ימי משתה האחרון זה לזה והיה מקדשם ומזמנם לסעודתם ומטהרם בעולות קודם שיכנסו לסעודתו שיבואו לביתו כבר נקיים : (יג) עכשיו שאין קרבנות מהו להתעסק בהם וכ"ה בפסיקתא דאת קרבני לחמי וכצ"ל ור"ל אם יש בהם חיוב להתעסק או הן רק כהלכתא למשיחא : (יד) בזכות משניות שבהם ניכלל כל דינין הנוהגין ושאינן נהוגין משא"כ בתלמוד : (טו) מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה וכי יש כו' כצ"ל : (טז) אשר עשו וגו' · וישמרו את כל צורתו ואת כל חוקותיו ועשו אותם וכי יש כצ"ל : (יח) כימי עולם כימי משה כו' ת"כ ר"פ שמיני ע"ש בק"א ובשלהי איכה רבא · והא דדרש כימי עולם כימי משה נראה כמ"ש (ישעיה סב) ויזכור ימי עולם משה עמו : (יט) כימי עולם כימי נח · מסיים באיכה רבה שנאמר כי מי נח זאת לי ור"ל דדרש כימי תיבה אחת וכמו שפ"י שם כימי עלמא ע"ש במנחת שי : (כ) במה שהוא מתמה על העולה כו' כ"ה בפסיקתא ובילקוט פ' פנחס וכצ"ל פי' ממה שחזר ושנה עליו כ"פ : (כא) מכאן שהעולה כליל אפשר צ"ל מפני שהעולה כליל : (כב) קרוב לקט"ו שנה · כפי' לפר"א פנ"ג באחרתי בס"ד שצ"ל קרב למאה ועשרה שנים (כמנין וקד מן תיבת תוקד) והן ל"ט של מדבר וי"ד גלגל וכ"ז נוב וגבעון שהיו בהם האם במזבח הנחושת של משה אבל בבית עולמים וכן בשילה היו של אבנים כדאיתא (בזבחים סא) ע"ש : (כג) תני בש"ר הושעיא כעובי דינר כו' · בשלהי חגיגה מייתי לה במזבח הזהב (וע"ש בירושלמי) ואפשר כאן נמי גרסינן להאי קושיא אם תימר דהוי גלד כו' עד גרדיון היו בו · להלן אחר מימריה דר"ל במזבח הקטורת : (כד) דינר גרדיון פי' מ"ע דינר מטבע של גורדיאנוס קיסר ונראה שזהו דינרא

פירוש מהרז"ו

ריש סימן ה' ושם מבואר · ועי' תנחומא לך לך סי' יו"ד וז"ל ילמדנו רבינו על מה העולה באה כך שנה ר' ישמעאל העולה באה על מצות עשה ולא תעשה ורשב"י אמר על הרהור הלב שנאמר ויהי כי הקיפו וגו' עי' יומא דף ל"ו וילקוט ריש איוב : ה"ג ר' תנחום ב"ח אומר שקדשו להם נשים · ול"ג להטפל בהם הלכו עד לקמן שבא לפרש דעותיהם אמר על דעתי' דר' תנחום בר חייא דאמר שקדשו להם נשים להטפל בהם הלכו · שלכך באו כולם לבית אחד ביום שאירס לו אשה לעזור לו בצרכי הקידושין להכלה ובצרכי הסעודה כמנהג · ולדעת ר"מ מ"ש וישלח איוב ויקדשם פי' שהזמינם לסעודה כמ"ש במדבר י"א י"ח אבל השליו ואל העם תאמר התקדשו למחר ואכלתם בשר הרי שלענין אכילה שייך קידוש שהוא ענין הזמנה (ומה שמצוין בצד המדרש שמות י"ט ט"ס הוא) וגירסת הילקוט איוב שם שזמנם לסעודה כד"א ואל העם תאמר התקדשו ודורש ע"פ מדה ל"א כאלו כתוב וישלח איוב ויקדשם והלכו בניו ועשו משתה שהזמנה לסעודה הוא קודם הסעודה · ולדעת ר' תנחום ב"ח מ"ש וישלח איוב ויקדשם דורש מדת ממעל מלשון משנה האיש מקדש האשה מתקדשת · ודורש ג"כ ע"פ מדה ל"א שמ"ש וישלח איוב ויקדשם מקומו קודם והלכו בניו ועשו משתה שהמשתה עושים בעת הקידושין ואחריו ולא ללפניו · וכמ"ש במ"ר פ' י"ב סי' ד' שדורש מ"ש לך אל העם וקדשם ג"כ מלשון קידושי אשה ועל שכתוב שעשו משתה של שמחה בהכרח שפירש בענין על מה היה המשתה היינו בתיבת ויקדש כנ"ל : שלא יהיו ישראל אומרים · ודברי סי' זה הוא בפסיקתא רבתי פרשה ט"ז סי' ז' ועי' בתנחומא סדר זה סי' י"ד באריכות : ומתעסקים בהם · קיצור לשון יש כאן אך בפסיקתא שם מבואר יפה וכצ"ל · עי' שמ"ר פ' ל"ח סי' ד' באריכות : ר"ה אמר תרתי · דורש משני פסוקים שתורת הקרבנות כהקרבת הקרבנות : כי יתנו בגוים · ע"פ מדת ממעל בלשון חכמים תנו רבנן מתניתין ומתניתא ופורשו מלשון מקרא שם יתנו לדקות ה' שהוא מלשון דבור וספור אלא שחז"ל משתמשים בו על דברי תורה ואם הכונה על הלכות שיכולים לקיימם בודאי אינם יוצאים בדבור לבד עד שקיים אלא שמדבר על לימוד הלכות קרבנות : ובי יש מנחה טהורה בבבל · כי מלאכי הנביא שאמר פסוק זה היה בימי כורש מלך בבל כי בריש עזרא כתוב כורש מלך פרס ובעזרא ה' פסוק י"ג כתוב כרש מלכא די בבל והם ב' כתובים מכחישים וההכרעה שהכל אחד שלקח המלוכה מיד בלשצר מלך בבל ומלך שם כאשר מלך בפרס ובאמת כוונת הפסוק על כל גויי הארץ : זו משנה · הלכות של מנחה והקמיצה והגשה ודרשה זו ע"פ מדה כ' : בבראשית · בהתחלת התורה ולמה דלגו עד ויקרא : ויתעסקו בטהורים · חסר וצ"ל יבואו טהורים ויתעסקו בטהורים שהבל פיהם של תנוקות טהור בלא חטא והקרבנות צריכים לעסוק בהם בטהרה וכשלומדים ויקרא שהוא תורת הקרבנות דומה כאלו הקריבום בטהרה וכן הוא בתנחומא שם באריכות ובביאור : ד ראב"כ ור' חנן · כל הענין בפסיקתא שם · וכאן בא לפרש מ"ש היא העולה כמ"ש בסוף הסימן : שלא היתה עבודת כוכבים בימיו · בצאתו מן התיבה לעולם חדש שלא היה בעולם רק נח ובניו כמו בימי הבל שהיה בעולם חדש ולא היה בעולם רק אדם ובניו וכתיב שם וישע ה' אל הבל ואל מנחתו : על אקוביטין · על פת בגו ושולחם עי' בפסיקתא שם ובפירושי : ואכלו והיה ערב לו · הכוונה והכניס לו השני ואכלו והיה ערב לו וסמך עצמו על מסכן במשל ועכ"פ צריך כאן להגיה תיבת וכו' : התחיל ממחה בקערה · כמ"ש כאוכל מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבוקר שלא ישאר ממנה כלום ועי"כ נקראת עולת מחים וזהו כוונת דוד במ"ש עולות מחים אעלה לך (שלא נטעה לפרש כמ"ש וחרבות מחים דשם פירושו מחים רשעים) ועי' מ"ש לקמן פרשה ח' ריש סי' ג' : ה מתוקד בו · שהמזבח היה מבעיר האש ושולט עליו שאש היה שולט במזבח היה מכלה אותו בהבערתו תמיד ובפרט הען שתחת הנחושת עיין

מתנות כהונה

והעולה על רוחכם ועיין ברמב"ן : ה"ג שכן דרך בני מלכים : ה"ג להיטפל בהם הלכו שקדשו להם נשים : להיטפל בהם · לפיכך באו שמה אחיהם ואחיותיהם לעשות להם שושבינות ולפי דעת שניהם יהיה פי' וישלח וכבר שלח אם לא שנאמר שבעת ימי המשתה היו קודם הקידושין : ויקדשם משמע לשון קידושין ולשון הזמנה לסעודה כדלקמן : ה"ג ניטפל בהם הלכו : ה"ג לאחיהם ולאחיותיהם בסעודה : התקדשו · היו מזומנים : בר חלפיי · שם חכם : בעי · שאל : מספר ימים כו' · האי מספר כולם קאי על מנין כל בניו כו' או ר"ל על מספר ימי המשתה : כאלו אתם מקריבים · דריש היא העולה הכי זאת תורת העולה כשאתם עוסקים בתורת העולה היא הקרבת העולה בעצמו : בזכות משניות · ששונין הלכות קרבנות : יתנו · כמו ישנו בלשון ארמי משנה מתני' : ה"ג רב הונא אמר חורי : חורי · אחר פי' דרש אחר שממנו נלמד שהמשנה עומד במקום ההקרבה: מגירסין · נחתומין מבשלי מאכלות: אתא ובא· ר"ל המלך בא : שלא היתה עבודת כוכבים בעולם · לפיכך היתה אהובה לפני המקום וכן לעתיד יעבור ממשלת זדון מן הארץ : אקוביטין · כסא שיש לה סמיכות מכל צד כך פירש הערוך : ממחה · גורף באצבע ואוכלו ודרש מחים ל' ממחה : בורגין · בית קטן בנין ערבי : השני · חביב בעיניו : ולן שם · ומשלן שם נודע שישיבת בורגן חביב בעיניו : ה"ג למה הוא מתמה : מתוקד בו · האש היה נשרף ונאכל מן המזבח והמזבח היה שולט עליו : גליד · מגולד ומעובה : גרדיון · שם מקום

ידי משה

המשכן כמו אברהם ובמדבר ובין שאחר הקמת המשכן) : ר"מ אומר כו' · פי' ולא היו סעודות מריעים אשר יקרו שמה גם הנאים רק סעודות מלכים או קדושי נשים הנקיות מחטא : אמר ר"י אבל על מספר עבירות לא קמיבעי לי' ש"מ שאין עולה באה על חטא בפועל : בי מי נח כו' דרש כי מי עולם על נח בשביל כי מי נח זאת לי ויסי' כימי כמו שתי תיבות :

בג'

יפה תואר

כי השגחתו מתפשטת גם בעולם השפל וזה הוא כלי תשמישו להראות את השגחתו בכל ולאפוקי מדעת התועים האומרים כי אין כבוד לשוכן מרום להשגיח בעולם השפל : מהו להתעסק בהם · פי' כיון שאין תועלת מעשה בהם אולי טוב להתעסק בדינים הנוהגים למעשה לכן אמר כי תורת העולה נחשבת כמקריב עולה עצמה והטעם בזה כי הקרבת הקרבן היא התכלית להכניע את החומר הבהמית תחת הנפש ·

[illegible]

כאן אלא מקטר קטורת · המזבח היה מקטיר את הקטרת · ורב אמר ובכלי הבקר נתבשל הבשר אין כתיב כאן אלא (מ"א יט) ובכלי הבקר (כה) בשלם הבשר · הבשר היה מבשל את הכלי : ך א"ר לוי נימוס וקלוסים הוא (כו) שכל המתגאה א אינו נידון אלא באש שנא' היא העולה על מוקדה· דור המבול ע"י שנתגאו ואמרו (איוב כא) מה שדי כי נעבדנו וגו' לא נדונו אלא באש שנאמר (שם ו) בעת יזורבו נצמתו א"ר יהושע ב"ל (כז) זריבתן לחלוטין ב היתה כד"א (ויקרא כה) לצמיתות לקונה · (איוב ו) בחומו נדעכו ממקומם · מהו בחומו ברותחין · א"ר יוחנן כל טיפה וטיפה שהיה הקב"ה מביא על דור המבול היה מרתיחה בתוך גיהנם הה"ד בחומו נדעכו ממקומם· סדומיים ע"י שנתגאו ואמרו נשכח את הרגל מבינינו כמה דכתיב (שם כח) פרץ נחל מעם גר וגו' · לא נידונו אלא באש (בראשית יט) וה' המטיר על סדום · פרעה הרשע ע"י שנתגאה ואמר (שמות ה) מי ה' אשר אשמע בקולו לא נדון אלא באש · (שם ט) ויהי ברד ואש מתלקחת וגו' · סיסרא הרשע ע"י שנתגאה ולחץ את ישראל כמה דכתיב (שופטים ד) והוא לחץ את בני ישראל בחזקה מהו בחזקה ג א"ר יצחק בחירופין ובגידופין לא נדון אלא באש · (שם ה) הכוכבים ממסלותם נלחמו וגו' · סנחריב ע"י שנתגאה ואמר (ישעיה לו) מי בכל אלהי הארצות וגו' לא נידון אלא באש (שם י) ותחת כבודו יקד יקוד וגו' (כח) נבוכדנצר ע"י שנתגאה ואמר (דניאל ג) ומן הוא אלה די ישיזבינכון מן ידי לא נידון אלא באש קטל המון שביבא דנורא· מלכות הרשעה על ידי שהיא מחרפת ומגדפת ואומרת (תהלים עג) מי לי בשמים אינה נידונית אלא באש (דניאל ז) חזה הוית עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקידת אשא אבל ישראל שהם נבזין ושפלים בעוה"ז אינן מתנחמין אלא באש שנאמר (זכריה ב) ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב :

פרשה ח

א זה קרבן אהרן ובניו · רבי לוי פתח (תהלים עה) כי אלהים שופט (א) מטרוניתא ד שאלה את ר' יוסי בר חלפתא אמרה לו בכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו אמר לה לששת ימים דכתיב (שמות לא) כי ששת ימים עשה ה' את השמים וגו' · אמרה לו ומאותה שעה עד עכשיו מהו יושב ועושה אמר לה מזווג זווגים · אשתו של פלוני לפלוני בתו של פלוני לפלוני ממונו של פלוני לפלוני · אמרה לו הדא הוא אף אני יכולה לעשות כן כמה עבדים יש לי וכמה שפחות יש לי ואני יכולה לזווגם בשעה אחת · אמר לה אם קלה היא בעיניך קשה היא לפני הקב"ה כקריעת ים סוף הניחה והלך לו מה עשתה שלחה והביאה אלף עבדים ואלף שפחות והעמידה אותן שורות שורות אמרה להם פלוני ישא לפלונית פלוני לפלונית זווגן בלילה אחת לצפרא אתין לגבה דין מוחו פציעה ודין עינו שמוטה ודין אצילי' פריך ודין ארכובה תבירה דין אמר לינא בעיא לדין ודין אמר לינא בעיא לדין מיד שלחה והביאה את ר' יוסי בר חלפתא אמרה לו רבי אמת היא תורתכם נאה משובחת היא יפה אמרת כל מה שאמרת · אמר לה לא כך אמרתי לך אם קלה היא בעיניך קשה היא לפני הקב"ה כקריעת ים סוף שנאמר (תהלים סח) אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות מהו בכושרות ה בכי ושירות · דבעא אמר שירה דלא בעא בכה ומה הקב"ה עושה מזווגן על כרחן שלא בטובתן א"ר ברכיה בלשון זה השיבה רבי יוסי בר חלפתא הקב"ה יושב ועושה סולמות מגביה לזה ומשפיל לזה שנאמר (שם עה) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים · (א) (ב) ר' יונה בוצרי פתר קריה בישראל בלשון זה הושפלו בלשון זה הוגבהו · בלשון זה הושפלו (שמות לב) כי זה משה · ובלשון זה הוגבהו (שם ל) זה יתנו כל העובר · ורבנן פתרין קריא באהרן בלשון זה הושפל ואשליכהו באש ויצא העגל הזה · ובלשון זה הוגבה זה קרבן אהרן ובניו וגו' : **ב** ד"א זה קרבן אהרן זש"ה (שופטים יד) ויאמר להם מהאוכל יצא מאכל (ג) אמר ר' שמואל בר נחמן כיון שהתחיל רוח הקודש לגשגש בשמשון (ד) בג' מקומות התחיל שנאמר (שם יג) ותחל רוח ה' לפעמו במחנה דן בין צרעה ובין אשתאול מאי בין צרעה ובין אשתאול א"ר שמואל ב"נ (ב) מלמד שנטל שני הרים והקישן זה לזה כאדם שנוטל ב' צרורות ומקישן זה לזה · רבי יהודה ורבי נחמן רבי יהודה אמר בשעה שהיתה רוח הקודש שרויה עליו היה (ה) פוסע פסיעה אחת כמצרעה ועד אשתאול ר' נחמן אמר בשעה שהיתה רוח הקודש שורה עליו שערותיו עומדות והיו מקישות זו לזו כזוג וקולן הולך כמצרעה ועד אשתאול · (ג) כשהוא יורד לתמנתה (שם יד) וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה · ותצלח עליו רוח ה' וירד אשקלון וגו' הוא בא עד לחי

כשהוא

מסורת המדרש א ילקוט ש"ב רמז קס"א · ב ירושלמי פ' חלק · ג אגדת שמואל פרק י"ג · שוח"ט מזמור ב' · ד אגדת שמואל פ"ס · ה סנהדרין כ"ב · ו סוטה ט' וירושלמי פ"ק דסוטה

חדושי הרד"ל

קורדיאקוס (שכתולין נ"ד) וכ"מ את"כ במ"ע שם : (כה) בשלם הבשר הבשר היה מבשל כו' כצ"ל ובשלם הבשר דקרא דרש : (כו) שכל המתגאה כו' שוח"ט מזמור י"ח ועיין תנחומא כאן שמביא בכל אלו מקראות שכתוב בהן לשון עליה ר"ל שעלה וגבה לבם למעלה : (כז) זריבתן לחלוטין ב"ל פכ"א : (כח) נ"נ כו' לא נידון אלא באש עמ"כ שגם הוא נשרף חליו וכ"ה בתנחומא כאן וע' בשה"ר פ"ו פ"ז :

(א) מטרונא שאלה · עי"ש בהגהותי בס"ד ב"ר ריש פ' ויצא : (ב) רבי יהודה בצרייא פתר קריא כצ"ל : (ג) א"ר שמואל בר נחמן כיון שהתחיל כו' · ירושלמי סוטה פ"א ה"ח : (ד) בשלשה מקומות צרעה ואשתאול ומחנה דן גם כן שם מקום כמ"ש הרד"ק : (ה) פוסע פסיעה

חדושי הרש"ש

(א) ר' יונה בצריה פתח קריא כו' כצ"ל : (ב) מלמד שנטל שני הרים והקישן זה לזה · דרש לפעמו מלשון כפעמתי ולא אדבר ומ"ד היה פוסע פסיעה א' כו' הוא מלשון פעמי דלים · ומ"ד שערותיו כו' כזוג הוא מלשון פעמון : (ג) כשהוא יורד לתמנתה · כאן חסר כמה תיבות וכצ"ל וירד גו' תמנתה וגו' ותצלח גו' · ותצלח גו' וירד אשקלון וגו' (ושני הפסוקים האלה בשופטים י"ד) הוא בא עד לחי וגומר ותצלח וגו' (שם ט"ו) ושם נראים על מה שאמר למעלה בג' מקומות כו' ג' פעמים כתיב כו

מתנות כהונה

מקום : מקטר · דרש כמו מקטיר : ה"ג בכלי הבקר בשלם · הבשר מבשל את הכלי · כלומר מתקנו ומחזקו : נימוס קילוסין · פי' נימוס חק שראוי לקלסו : אלא באש · דריש העולה ל' גאות שעולה בדעתו להתגאות על כל ונאמר בו דרך סימן שרפים עומדים ממעל לו : זריבה · לשון שריפת אש : לחלוטין · כלומר לשריפה גמורה : בחומו · משמע בחומו של הקב"ה וזהו הגיהנם : קטיל המון · וזהו עונשו כי עמיו היה וגם עונשו ודי בזיון לו שאמר ראשונה מן הוא אלה די וגו' וגם הוא נשרף חליו · ועיין בחזית ז' ז' :

פרשה ח ממונו של פלוני לפלוני · הרואה יראה לעיניים שטעות ספר הוא במקום זה · ובכל מקום שמצאתי מדרש זה איננו · ולעיל פ' ויצא פרשה ס"ח הביאו ג"כ והעיקר אינו כן ועי' פרשת במדב"ר פ"ג : לצפרא כו' · לבקר באו אללם ר"ל אותן עבדים ושפחות : דין כו' · זהו מוחו פליעה נשברה מל' פלע : אציליה · זרועות : פריך · נשבר ונפרך : ארכובו · ירכו : תבירה · נשברה וכל זה כי לא היו חפצים זה בזו וזו בזה כדמפרש ואזיל : דין · זה : לינא · כמו לית אנא פי' אין אני חפץ לזה : בכי ושירות · נוטריקון של בכושרות : דבעא · מי שרוצה וחפץ וגו' ושוב מפרש וכי מאחר שהוא בוכה ואינו חפץ בזיווגו למה לקחה בתחלה או למה לא פטרה והלך לו ואמר שהקב"ה מזווגן בע"כ : בלשון זה · ר"ל בלשון של מלת זה : לגשגש · כמו לקשקש : צרעה ואשתאול

פירוש מהרז"ו

עי' תנחומא סוף תרומה באריכות בדרך נפלא ולזה כוונו התוספות בסוף חגיגה אך דברי התנחומא במזבח העולה לבד : בשלם הבשר · שניתן כח בבשר שעזר שיבש לו העצים של כלי הבקר מהרה לכבוד אליהו ואלישע שלא לעכבם : ך נימוס קלוסים · חוק ומנהג מהולל היא העולה המדה שעולה ומתגאה על מוקדה תידון בשרפת אש : זריבתן לחלוטין היתה · ב"ר פרשה כ"ח סימן ט' וש"נ ומבואר והראיה מסיפא דקרא בחומו נדעכו ממקומם וכמ"ש פרקי דר"א בסוף פרק כ"ב א"ת בחומו אלא בחמימות שבחומו פי' בכח חמתו נדעכו א"כ לא פירש איך היה עונש ובתורה מפורש שנדונו במים והיל"ל במים נדעכו ע"כ דורש שבתיבת בחומו מרומז איך נדונו במים שלא מתו מטביעת מים אלא מרתיחות וחמימות המים שנתבשלו ונשלקו · ועיין תנחומא כאן סי' ב' : פרץ נחל מעם גר וס"ד הנשכחים מני רגל שפרשו ארצם שלא יבא שם רגל אדם אחר והענין מדבר שם בסדום כמ"ש בפסוק שלאחריו ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש בחלמיש שלא ידו הפך מפורש הרים וכמ"ש בתורה וה' המטיר על סדום וגו' גפרית ואש עי' לעיל פרשה ה' סי' א' : בחירופין וגידופין · כמ"ש בתנחומא קדושים סימן ג' בחזקה בחירופין וגידופין כמד"א חזקו עלי דבריכם וכן הוא במדרש אסתר פסוק והנערה דף קכ"ס : הכוכבים ממסלותם · נלחמו עם סיסרא והכוכבים הם של אש כמ"ש ד"ר פרשה ה' סי' כ' : ותחת כבודו יקד יקוד · כיקוד אש ובריש הענין כתוב הוא אשור וגו' הוא סנחריב מלך אשור : קטיל המון שביבא דנורא · את הגבורים שהפילו לחמו"ע לתוך כבשן האש וזהו לבושתו וחרפתו של נ"נ · ובתנחומא שם ובשי"ר פסוק אמרתי אעלה בתמר איתא שגם נ"נ נשרף חליו באש אז · מי לי בשמים · ועמך לא חפצה בארץ : הנה לפי פשוטו אמר אסף פסוק זה להלל את הש"י מי לי בשמים עמך ולמוד מסופו ועמך לא חפצתי בארץ (פי' לצרף עמך בעבודתי אחר אלא אותך לבדך) וכמ"ש בהדיא בד"ר פרשה ב' סימן ל"ב בדרך המדות · אך חז"ל דקדקו משמעות המקרא לפי מה שכתוב מי לי בשמים שמשמע שאין לו בשמים וכן עמך לא חפצתי בארץ שאינו חפץ להיות עמם בארץ שזה כפירה גמורה · על כרחינו שהרשעים אמרו כן · ועדיין צריך ביאור איך דורשים מלכות רמולים · על זה וכיוצא בו נאמר ממרחק תביא לחמה כמ"ש בפסיקתא סוף פרשה כ"ג והובא ילקוט תהלים ע"ג על פסוק שקודם לזה בעצתך תנחני ואחר כבוד תקחני מי לי בשמים אחר כבוד גדול שכיבד את הוריו אז תקחני עי' מש"ש בפירושי ותבין כאן והיינו אחר מלכות רביעית שבדניאל אז תקחני וע"כ דורשים גם פסוק הסמוך מי לי בשמים ג"כ על הרביעית וע"פ מדה ט' יחסר תיבת ואומרת כאלו כתוב ואומרת מי לי בשמים וכן הוא לקמן סוף פרשה י"ג ע"ש : חזי הוית · היינו בחיה רביעית שראה דניאל וכל דרשה זו לפרש מ"ש היא העולה על מוקדה שהמתגאה ועולה בלבו ישרף באש ואא"ע לקרבן עולה שכבר כתוב זאת תורת העולה ת"ע ע"פ מדת ממעל על לשון גאוה והתעלות וכמ"ש פתיחה כ"ד דאיכה כי עלית כלך לגגות אלו גסי הרוח : אבל ישראל · בא לחתום בנחמה :

פרשה ח סימן א ר' לוי פתח · כל הענין בב"ר פרשה ס"ח סימן ד' וש"נ לכמה מקומות ושם מבואר ויתר הביאור במקומות המצויינים שם : בלשון זה הושפלו · שהיל"ל שופט ישפיל וירים ותיבות זה וזה מיותרים ודורש ע"פ גז"ש ובפסיקתא סוף פרשה יו"ד הגירסא זה שהשפיל את ישראל לבאר שחת זה אלהיך אשר העלך ממצרים (פסוק הוא בנחמיה ט' י"ח בענין העגל) וזה ירים שמרומם קרנם בזה זה יתנו : **ב** א"ר שמואל ב"נ אגב שדורש פסוק מהאוכל יצא מאכל שאמרו שמשון ברוה"ק כמ"ש בסוף הסימן הביא כל המאמר לכאן : כיון שהתחיל רוה"ק לגשגש בשמשון · פה שייך המאמר מלמד שנטל שני הרים כו' כי הפסיקו במאמר הקצר בג' מקומות התחיל ולכן כשבא לסיים מאמרו הראשון הוצרך לומר עוד הפעם אמר רשב"נ · ומ"ש בג' מקומות התחיל כוונתו בזה שהוקשה לו מ"ש ותחל רוח ה' לפעמו במחנה דן בין צרעה ובין אשתאול משמע ששם התחיל להראות גבורות ה' הרי לקמן בפרשה חשב המקומות שעשה בהם הגבורות א' בכרמי תמנת וב' ירידתו לאשקלון וג' בלחי ואין גם אחד במחנה דן א"כ מהו שאמר לפעמו במחנה דן בהכרח שדורש שבכל פעם מג' פעמים הנ"ל היה כמן צרעה ואשתאול שהם במחנה דן ורשב"ן סובר על שנטל שני הרים כמו צרעה ואשתאול שהם במחנה דן ומ"ש שנאמר ותחל בהכרח שצריך להגיהה ואולי צ"ל כך וש"נ ושנאמר ותחל רוח ה' לפעמו וגו' רשב"ן וכו' שכך פי' מלמד שנטל שני הרים וכו' : כשהיה יורד לתמנתה ·

גבורה

יפה תואר

העולה זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר · אבל הדעת קרובה היא אל הסכמה ואיננה תמידית : זריבתן לחלוטין היתה · כי תחלת ירידת המים היתה להשמידם ולא כדעת האומרים שהמבול היה בתחלה בגשמים ואם ישובו יהפכו הגשמים לגשמי ברכה · ולכן ירדו הטפות רותחין : פרעה הרשע כו' · פי' על גאותו נידון באש ושאר המכות באו לו על שאר פשעיו :

ידי משה

בג' מקומות כו' · סדר המאמר כן הוא כיון דשלש פעמים נתה עליו רוח הקודש וכאשר מונה והולך · והיה שמשון תמיה בלבו למה הראהו הקב"ה את מפלת האריה ועדת דבורים בקרבו · וגם איש אשר רוח אלהים בו ע"כ לא ישאל חידה מדברים בטלים · אבל ה' בא לרמז לו במראה האריה על אהרן ובניו:

כמעשה

מטרוניתא שאלה את ריב"ח · הובא פה בשביל הדרש בסימן ב' על הכתוב זה ישפיל וזה ירים דלכן כתיב זה קרבן אהרן · ומטרוניתא השיבה לריב"ח ג"כ ממקרא הזה לכן אחז המדרש דרכו לחברם יחד : ד"א זה קרבן אהרן ובניו זש"ה כו' · תכלית הדברים הוא ללמד לנו כי אם תביא לאדם הצלחה כמו עושר וכבוד אל יחזיק הטובה לעצמו אבל יכלכל בזה עניי עמו · ולכן אמר הכתוב זה קרבן אהרן דמורה שהוא דבר חדוש ללמד לנו כי אף שהוא הורס ליהנות משולחן גבוה מכל הקרבנות · אבל תכליתו היתה לכפר על בני ישראל ולהורות לעם תורה ומצות · ולכן גם מהאוכל · זה אהרן ובניו · יצא לנכבד להביא קרבן וכן בשמשון אשר מגבורי הטורף יצא לו מאכל הפך טבעו הבין כי גבורתו הנתונה לו מאת ה' הוא להציל את ישראל מידי הפלשתים ולא לנפשו נתנה לו כי זה כלל גדול אשר מהאוכל יצא מאכל לאחרים

כשהוא חוזר מתמנתה אמר אלך ואראה את מפלת האריה שנא' (שופטים יד) וישב מימים לקחתה ויורדהו על כפיו והיה שמשון תמיה בלבו ואמר ארי אוכל כל החיות ועכשיו יצא ממנו מאכל · (ו) כך אהרן אוכל כל הקרבנות ועכשיו יצא ממנו קרבן ואיזהו זה קרבן אהרן ובניו :

ג גופא (ז) א"ר אידי מתאוה היה דוד לקרבנם של נשיאים הה"ד (תהלים סו) עולת מחים וגו' איזה קרבן שיש בו פרים ואילים וכבשים אלא קרבנם של נשיאים שנאמר (במדבר ז) ולזבח השלמים וגו' · ר' יהודה ור"נ ורבנן ר"י אומר חביב קרבנם של נשיאים לפני הקב"ה כשירה שאמרו ישראל בים · שירה שאמרו ישראל בים (שמות טו) זה אלי ואנוהו וכאן כתיב (במדבר ז) זה קרבן נחשון בן עמינדב · ר"נ אמר חביב קרבנם של נשיאים לפני הקב"ה כשני לוחות הברית · בשני לוחות הברית כתיב (שמות לב) מזה ומזה הם כתובים · וכאן כתיב זה קרבן נחשון בן עמינדב · ורבנן אמרי חביב קרבנו של אהרן לפני הקב"ה כקרבן של נשיאים · בקרבנות של נשיאים כתיב זה קרבן נחשון בן עמינדב וכאן כתיב זה קרבן אהרן · אמר רבי ברכיה חביב קרבן של אהרן לפני הקב"ה כי"ב שבטים מה טעם · זה · מנין זה · זיי"ן שבעה ה"א חמשה הא תרי עשר : ד ביום המשח אותו (ח) עשירית האיפה ר' יוחנן בשם ר"ש בן יהוצדק אמר (ד) מלמד שעשירית האיפה מעכבת א לכהונת אהרן ובניו · סלת מנחה תמיד ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי אמר בוא וראה כמה חס הקב"ה על ממונם של ישראל אמר להן מי שנתחייב להביא קרבן יביא מן הבקר אם עולה קרבנו · ואם לא מצא מן הבקר יביא כבש אם כבש · ואם לא מצא מן הכבשים יביא מן העזים ואם עז · ואם לא מצא מן העזים יביא מן העופות ואם מן העוף · ואם לא מצא מהעוף יביא סלת סלת מנחה תמיד · ולא עוד אלא שכל הקרבנות אינן באים חציים וזו באה חציים (ויקרא ו) מחציתה בבקר ומחציתה בערב ולא עוד אלא כל מי שהוא מקריב אותה מעלה עליו הכתוב כאלו הוא מקריב מסוף העולם ועד סופו (ט) שנאמר (מלאכי א) כי ממזרח שמש עד מבואו וגו' :

פרשה ט

א וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב לה' זש"ה (תהלים נ) זובח תודה יכבדנני זובח חטאת זובח אשם אין כתיב כאן אלא זובח תודה למה חטאת באה על חטא ואשם בא על חטא תודה אינה באה על חטא אם על תודה יקריבנו · ד"א זובח תודה יכבדנני זה עכן שזבח את יצרו בתודה (יהושע ז) ויאמר יהושע אל עכן בני שים (א) נא כבוד ויען עכן את יהושע (תהלים נ) ושם דרך שהראה (ב) לשבים את הדרך הה"ד (ד"ה א ב) ובני זרח זמרי (ג) ואיתן והימן וכלכל ודרדע כלם חמשה (ד) זמרי ר' יהושע בן לוי אמר זה עכן ולמה קוראו זמרי שעשה כמעשה זמרי ורבנן אמרי שנזמרו ישראל על ידו · איתן זה אברהם אבינו ב על שם (תהלים פט) משכיל לאיתן האזרחי · הימן זה משה שנאמר (במדבר יב) בכל ביתי נאמן הוא רבי שמואל בר נחמן אמר זה עכן ע"ש (יהושע ז) אמנה אנכי חטאתי · כלכל זה יוסף ג על שם ויכלכל יוסף · ודרדע זה דור המדבר שכולו דעה כולם חמשה וכי אין אנו יודעים שכולם חמשה אלא מלמד שאף עכן היה עמהן לעולם הבא וכן אמר יהושע (שם) יעכרך ה' היום הזה היום הזה אתה עכור ואין אתה עכור לע"ל : ב ד"א (תהלים נ) זובח תודה יכבדנני ר' הונא בשם ר' אחא יכבדני אין כתיב כאן אלא יכבדנני כבוד אחר כבוד ד"א זובח תודה יכבדנני רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא כבדני אין כתיב כאן אלא יכבדנני כבדני ד בעולם הזה יכבדני בעולם הבא · ושם דרך (ה) אלו מסלקי דרכים ד"א ושם דרך (ו) אלו סופרים ומשנים שהן מלמדין את התינוקות באמונה ד"א
ושם

מסורת המדרש א ירושלמי ריש יומא · ב ב"ר פ"ו · ג פדר"א פ' ל"ט · ד סנהדרין מ"ג ע"ב.

חדושי הרש"ש

כו ותלאת כו' : (ד) מלמד שעשירית האיפה מעכבת לכהונת אהרן ובניו · מכאן משמע כגירסת הת"כ שלפנינו אחד כ"ג ואחד כ"ה שעבדו עד שלא הביאו עשירית האיפה שלהם עבודתם פסולה ודלא כהמל"מ ספ"ה מהל' כלי המקדש שכתב דט"ס הוא ונ"ל כשירה :
ר'

חדושי הרד"ל

אחת דרש לפעמו לשון פעמי רגל : (ו) כך אהרן אוכל וכו' ויצא ממנו קרבן אפשר נסמך זה לסיפיה דקרא מעז יצא מתוק כן מאהרן יצא קרבן מתוק לגבוה שלכן כל קרבן מנחת כהן כליל לתכיבותו ע"ל פ"ז : (ז) אמר ר' אליעזר מתאוה היה דוד · שה"ר רפ"ה : (ח) עשירית האיפה מעכבת · ירושלמי ריש יומא : (ט) שנאמר כי ממזרח שמש עד מבואו וגו' ובכל מקום מוקטר מגש לשמי ומנחה טהורה כנ"ל ודרש ליה על עשירית האיפה שקרבה מחציתה בבוקר ממזרח שמש ומחציתה בערב במבוא השמש · וזהו מנחה טהורה שמעלה עליו הכתוב כאילו היא מוקטרת בכל מקום מששע"ש : (א) נא כבוד וגו' ותן לי תודה ויען עכן כנ"ל : (ב) לשבים את הדרך אראנו בישע אלהים הה"ד ובני זרח כו' כנ"ל · ור"ל שנמנה עם הצדיקים וזכה לעוה"ב כדמפרש : (ג) איתן זה כו' · כל המאמר בבמ"ר פי"ט : (ד) זמרי ריב"ל כו' · (ירושלמי פ"ו דסנהדרין ה"ג) : (ה) אלו מסקלי דרכים כנ"ל : (ו) אלו סופרים משנים כו' ודרש עליהם אראנו בישע אלהים דלקמן פ"ל שהם זוכים לעמוד בימינו של

פירוש מהרז"ו

עי' הגהות רש"ש א"כ דעת הכתוב שלא היו גבורותיו רק בג' מקומות אלו ולא יותר וזה ע"פ מדת דבר הלמד מעניינו א"כ מ"ש ותחל רוח ה' לפעמו במחנה דן אינו גבורה נוספת על הג' המפורשים אלא הוא הכלל וג' המפורשים המה הפרטים והכלל צריך לפרט · לפרט ולפרש באיזה אופן חלה עליו הרוח לפעמו וכמה פעמים היה והפרט צריך לכלל שהיה הכל כמן צרעה ואשתאול : ג גופא · עי' מ"ש לעיל פרשה ה' סי' ג' ופרשה ז' ריש סימן ג' בפירוש תיבה זו : וכאן כתיב זה קרבן נחשון · וכן אצל כל קרבנות הנשיאים וכמו שראו על הים ואמרו זה אלי כך ראו כבוד ה' על המשכן ואמרו זה אלי : מזה ומזה · וכן אצל הנשיאים כולם · וע"ד הרמז שני הלוחות כל לוח ארכו ו' טפחים הרי י"ב רמז לי"ב נשיאים · ורמז אחר שכל לוח היו בו ששה רוחות ארבעה צדדים ומעלה ומטה הרי י"ב רוחות רמז לי"ב נשיאים וכמו שאצל הלוחות נראה כבוד ה' לישראל כך בקרבן הנשיאים במשכן · ועל כן היה דוד מתאוה להם : כי"ב שבטים · אולי הכוונה כקרבנם של י"ב נשיאים שאצל קרבן הנשיאים כתיב זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו מאת נשיאי ישראל ובקרבן אהרן ג"כ כתיב זה קרבן אהרן וגו' ביום המשח אותו כך נ"ל : מעכב לכהונת אהרן · דורש שמ"ש זה קרבן אהרן ולא כתב כאן אלא קרבן מנחה ועל כרחינו שכולל גם כל הקרבנות שמבואר בסוף סדר צו ובריש סדר שמיני הרבה קרבנות ועכ"ז אם היה מקריב את כולן ולא היה מקריב את המנחה היה מעכב כהונתו וכהונת בניו לעולם : חס הקב"ה · כמו שמסודרים הקרבנות בסדר ויקרא תחילה אם עולה קרבנו מן הבקר ואח"כ ואם מן הצאן מן הכבשים או מן העזים ואח"כ ואם מן העוף ואח"כ ונפש כי תקריב קרבן מנחה ומ"ש במדרש יביא כבש אם כבש וכו' מן העזים ואם עז תפס לשון הכתוב אצל שלמים בסדר ויקרא ושם לא כתוב לא עוף ולא מנחה רק בריש ויקרא אצל קרבן עולה כתוב כנ"ל וצריך להגיה כאשר מסודרים בריש ויקרא כנ"ל וכמו שהתחיל המדרש מן הבקר אם עולה קרבנו ומ"ש מי שנתחייב קרבן כי העולה באה לכפר על הרהור או ע"י נדר :

פרשה ט סימן א ד"א זובח תודה · היל"ל מקריב תודה שהעיקר הוא הקרבת הדם למזבח והקרבת החלב לאשים ולמה תלה בזביחה ע"כ דורש תודה מלשון הכתוב בעכן ויאמר יהושע אל עכן וגו' ותן לו תודה שהוא מלשון ווידוי שים בזה זביחת היצר בווידוי וכבוד לה' וזהו זובח תודה יכבדנני וזהו ע"פ מדה כ' ומדה ע"ז ומדה ע' שאא"ע לקרבן תודה א"ע לווידוי ע"פ מדת ממעל וכאילו כתוב זובח יצרו בווידוי כמ"ש אצל עכן ע"פ מדה י"ז : ושם דרך · אין לו ביאור לפי הפשט איזה דרך שם · ע"כ דורש שהוא דבר הלמד מעניינו שמדבר בווידוי ותשובה ופי' שזביחות תודה זו אינו על עצמו בלבד אלא ששם דרך לאחרים שע"כ סמוך לו בתהלים מזמור נ"א בבוא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע שהתוודה ג"כ ואמר שם במזמור אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו והסמיכות ראיה לדרשה הנ"ל : זמרי זה וכו' איתן וכו' · הנה אנו רואים שחז"ל הוציאו הפסוק מפשוטו שהפסוק מבואר יפה שחושב מספר בני זרח בן יהודה ולמה דורש על זמרי שבא משמעון וכן האחרים אלא שזה דרך חז"ל בקודש שאם על פי המדות לא יתכן דרך הפשט בהכרח לדרוש ע"פ המדות לדרכים אחרים וכן הכא לפי הפשט יקשה מאד איך אמר בד"ה א' ב' ה' ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע כולם חמשה הרי כתוב במ"א ה' י"א ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול הלא היו בני מחול ולא בני זרח והם שני כתובים מכחישים · ועוד שמאחר שבא לפרש על שלמה שהיה חכם מכל החכמים הידועים בעולם למה חושב אלו שאינם ידועים כלל שהיו חכמים היל"ל על חכמים המפורסים בתורה ועוד שהרי מפורש ביהושע עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח וא"כ היל"ל ובני זרח זבדי וזמרי ואיתן וגו' והרי הם בכ"מ עוד הפעם וע"כ דרשו והכריעו כאן וכן בפסוק ויחכם מכל אדם מאיתן וגו' איתן על אברהם וכן כולם שהם החכמים היותר גדולים בתורה וכמו שמפורש במ"ר פרשה י"ט סי' ג' ושם מצוין לפסיקתא וקהלת רבה מה היה חכמתם (ועי' סנהדרין מ"ד ובהכרח שכוונו לדברי המדרש כאן או למ"ש בס"ע סוף פרק כ"א שהחמשה אלה היו נביאים במצרים כן הוא בילקוט) ומאחר שהסכימו חז"ל ששני הפסוקים אלו היינו של מ"א ה' ויחכם וגו' מאיתן וגו' ופסוק של ד"ה א' א' ב' ה' ובני זרח כוונה אחת להם שלא היו לא בני זרח ולא בני מחול הנה בכל השמות הם שוים כנ"ל רק זמרי אינו כתוב במלכים א' ע"כ דרשו ע"פ מדה י"ז על זמרי בן סלוא המפורש בתורה ורומז על עכן שמפורש בפסוק הסמוך בד"ה א' ב' ה' ו' ובני כרמי עכר עוכר ישראל · אשר מעל בחרם שהפסוק השני בא לפרש מ"ש בפסוק הקודם ובני זרח זמרי שהוא עכן ועכ"ז כולם חמשה בני כרמי עכר עוכר ישראל היינו זמרי הנ"ל שנמנים יחד שקנה עולמו בשעה אחת בווידוי ודימה עכן לזמרי שכמו שזמרי היה עשיר וגדול בשבטו כך עכן וכמ"ש מפורש במ"ר פרשה כ"ג סימן ו' שלא היה בשבטו עשיר ממנו : רשב"נ אמר זה עכן · וחולק על הנ"ל שאמר זמרי זה עכן וא"כ צ"ע מה סובר בזמרי ובכל המקומות שציינתי על מקום מאמר זה ליתא לדברי רשב"נ אלו : כבוד אחר כבוד · דורש יכבדנני שני נוני"ן ע"פ מדה י"ד ועל שהוא בתיבת יכבדנני הרי שמורה על כופל הכבוד ואולי רומז למ"ש ואחר כבוד תקחני וכמו שהעתקתי לעיל סוף פרשה ז' בשם הפסיקתא : סופרים ומשנים · משימים
דרך

מתנות כהונה

ואשתאול · ס"ל דשני הרים הוו : עולות מחים וגו' · גרס וסיפיה דקרא אילים בקר עתודים : עשירית האיפה מעכבת · כלומר ראה החידוש הזה שעשירית האיפה סולת יעכב בגדולת אהרן ובניו : ממזרח שמש עד מבואו וגו' וסיפיה דקרא ומנחה טהורה :

פרשה ט ה"ג שזבח את יצרו בתודה · פי' במה שהתודה על חטאתו : שנזמרו · שנכרתו מל' זמיר עריצים · נראה דה"ג ר' שמואל בר נחמן אמר זה עכן על שם אמנה אנכי וגו' אבל בילקוט (כ"ך תהס"ג) לא גרס ליה כלל : כבוד אחר כבוד · דרש שני נוני"ן לשני מיני כבוד : מסלקי דרכים · מן האבנים וצרורות וברקנים וזהו גמילות חסד לרבים : מלמדי תינוקות כו' · התורה נקראת דרך ועוד שהם מורים להם
הדרך

ידי משה

במעשה זמרי שבא על נערה המאורסה כדאיתא בפרק נגמר הדין : יכבדני בעוה"ז · כי כל הקרבנות יבטלו לעתיד מלבד קרבן תודה :
א"ל

יפה תואר

לאחרים : כשהוא חוזר מתמנתה כנ"ל : חביב קרבנות של נשיאים לפני הקב"ה כשירה כו' כשני לוחות הברית כו' כי רבבות ישראל על הים התכוונו לשירה אחת בשביל רוה"ק ששרתה עליהם · וכן הנשיאים התכוונו לקרבן אחד ברוה"ק אף כי לא ידעו זה מזה · והשני מדמי לשני לוחות הברית אף כי הכתב משני העברים השתוו יחד בכל זה יש בכל אחד רמז מיוחד כי שבעים פנים לתורה · וכן הנשיאים אף כי השתוו בקרבנותיהם בכ"ז היה בכל אחד רמז נשגב השונה מרמזים אשר בקרבנות שאר הנשיאים : מלמד שעשירית האיפה מעכבת כו' · הכה"ג הביא עשירית האיפה בכל יום ומפרש ביום המשח אותו מיום המשח אותו ולעולם ובניו הביאו בעת חנוכם אבל גם גבי כה"ג אינה מעכבת רק עשירית האיפה שהביא ביום חנוכו ומה שהביא בשאר הימים אינה מעכבת : ואם לא מצא · פי' דלא תמצא ידו כי מעה · ומיירי בעולת נדבה אשר יכול לנדב כל קרבן שירצה או עולה או תודה ושלמים ולכן מייתי אם כבש ואם עז דמיירי בזבח שלמים : יביא סלת סלת · יהיה קרבנו גרסינן כי סלת מנחה תמיד כתיב במנחת חביתין של כ"ג · ומה שמייתי ולא עוד כו' וזו באה חציים זו סוכתה אחת כי ה' מתרצה גם בקרבן קל ומס על ממונם כי מקבל גם השאי מכ"ג :

זש"ה זובח תודה יכבדנני · דק"ל למה בתודה כתיב אשר יקריב לה' ולא כתיב כן בחטאת ואשם ומשני כי חטאת ואשם דבאים על חטא · לא ניחא להקב"ה בהם · אבל שלמים דאינם באים על חטא חביבים לפני הקב"ה ולכן כתיב גביה אשר יקריב לה' ומייתי על זה את הפסוק זובח תודה וגו' ודרש' כדרך המדרש · ומביא לראיה מן הכתוב אם על תודה יקריבנו כי שלמים אינם באים על חטא : שזבח את יצרו בתודה · כי כמה שהודה זבח את יצרו המסיתו לכפור · ויתפרש זובח תודה כמו זובח בתודה : איתן זה אברהם כו' · פי' כי אחר שהתודה זכה לעוה"ב עם אברהם משה ויוסף ודור המדבר ולכן נקרא בשמות אלו · ומה שבחר בצדיקים אלו משום דתשובת עכן היתה · א' שמעל בחרם · ב' שעבר על ה' · ג' שנמשך ערלתו · והד' שבא על נערה המאורסה · ולעומת חטאת הראשון משום תיקו אשר התודה לדור המדבר שאמר והמרתי את עריהם ולא מעלו בחרם · ולעומת חטאת הב' משום תיקו למשה שהוריד לנו את התורה מן השמים · ולעומת חטאת הג' משום אברהם שהיה ראש המולים · ולעומת חטאת הד' משום תיקו ליוסף שמסר נפשו ולא נפתה לאשת פוטיפרע : כבדני אין כתיב כאן נ"ל מכבדני אין כתיב כאן :

בתלמוד

ושם דרך ר' יוסי ברבי יהודה בשם רבי מנחם ברבי יוסי אלו חנונין שהן מוכרין פירות מעושרין לרבים ד"א ושם דרך (ז) אלו שהן מדליקין נרות כדי להאיר בהם לרבים (ח) דאמר רשב"ל שאול לא זכה למלוכה אלא ע"י שהיה זקנו מדליק נרות לרבים אמרו מבואות אפילות היו מביתו לבית המדרש והיה מדליק נרות בהם כדי להאיר בהם לרבים · כתוב אחד אומר (ד"ה א ח) ונר הוליד את קיש וכתוב אחד אומר (ש"א ט) קיש בן אביאל הא כיצד אביאל היה שמו אלא ע"י שהיה מדליק נרות לרבים זכה ונקרא שמו נר : ג ד"א ושם דרך א"ר ינאי ושם כתיב דשיים אורחיה א סגי שוי מעשה ברבי ינאי שהיה מהלך בדרך וראה אדם אחד שהיה משופע ביותר א"ל משגח רבי מתקבלא גבן אמר לו אין הכניסו לביתו האכילו והשקהו בדקו במקרא ולא מצאו במשנה ולא מצאו באגדה ולא מצאו בתלמוד ולא מצאו א"ל סב בריך א"ל יברך ינאי בביתיה א"ל אית בך אמר מה דאנא אמר לך א"ל אין א"ל אמור אכול כלבא פיסתיא דינאי קם תפסיה א"ל (ט) ירותתי גבך דאת מונע לי א"ל ומה ירתותך גבי א"ל חד זמן הוינא עבר קמי בית ספרא ושמעית קלהון דמניקיא אמרין (דברים לג) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב מורשה קהלת ינאי אין כתיב כאן אלא קהלת יעקב א"ל למה זכיתה למיכלא על פתורי אמר לו מיומי לא שמעית מילא בישא וחזרתי למרה ולא חמית תרין דמתכתשין דין עם דין ולא יהבית שלמא ביניהון א"ל כל הדא דרך ארץ גבך וקריתך כלבא קרא עליה שם דרך דשיים אורחיה סגי שוי דא"ר ישמעאל בר רב נחמן עשרים וששה דורות קדמה דרך ארץ את התורה הה"ד (בראשית ג) לשמור את דרך עץ החיים דרך זו דרך ארץ (י) ואח"כ עץ החיים זו תורה · אראנו בישע אלהים א"ר אבהו ב זה אחד מן המקראות שישועתו של הקב"ה ישועתן של ישראל (תהלים פ) ולכה לישועתה לנו : ד א"ר פנחס משל למלך שבאו אריסיו ובני ביתו לכבדו בא א' וכבדו ואמר מי הוא זה אמרו לו אריסך הוא אמר להן טלו סדורו בא אחר וכבדו ואמר מי הוא זה אמרו לו בן ביתך הוא טלו סדורו בא אחר ואמר מי הוא זה אמרו לו לא אריסך ולא בן ביתך אלא בא לכבדך אמר יהבו לו (יא) סלירא ויֵשב עליה כך חטאת באה על חטא ואשם בא על חטא תודה אינה באה על חטא אם על תודה יקריבנו : ה ד"א אם על תודה יקריבנו זש"ה (משלי יד) אוילים יליץ אשם (יב) א"ר יודן הטפש הזה (יג) מתרגם חובתו בפיו ואומר לא חטאת אני חייב ולא אשם אני חייב רבי יודן בשם רבי לוי אמר אלו בני אדם שנוהגים התר בשפחות בעולם הזה הקב"ה תולה אותן (יד) בקדקדי ראשיהם לעתיד לבא הה"ד (תהלים סח) אך אלהים ימחץ ראש אויביו קדקד שער מתהלך באשמיו כל עמא יימרון יזיל ההוא גברא בחוביה יזיל ההוא גברא בחוביה · (טו) ד"א אוילים יליץ אשם זה שהביא קרבנו ואינו מתכפר לו מה יעשה ילך אצל שבטו של לוי שכתב בו (מלאכי ג) וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי · (משלי יד) ובין ישרים רצון זה שהביא קרבן שלא על חטא אם על תודה יקריבנו : ו ר' אלעזר ור' יוסי בר חנינא · (א) ר' אלעזר אמר ג שלמים הקריבו בני נח רבי יוסי בר חנינא אמר עולות הקריבו בני נח מתיב רבי אלעזר לרבי יוסי בר חנינא (בראשית ד) והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן דבר שחלבו קרב דא מה עביד ליה רבי יוסי בר חנינא עבד לה משמניהון · מתיב ר"א לרבי יוסי בר חנינא (שמות כד) וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו שלמים דא מה עבד לה רבי יוסי בר חנינא עביד לה כמאן דאמר שלמים היו בעורן בלא הפשט ונתוח· מתיב רבי אלעזר לרבי יוסי בר חנינא (שם יח) ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לאלהים דא מה עבד לה רבי יוסי בר חנינא עבד כמאן דאמר לאחר מתן תורה נתגייר יתרו איפלגו רבי חייא בר אבא ורבי ינאי חד אמר לאחר מתן תורה נתגייר יתרו וחד אמר קודם מתן תורה נתגייר יתרו א"ר הונא ולא פליגי מ"ד קודם מתן תורה נתגייר יתרו כמ"ד שלמים הקריבו בני נח · ומאן דאמר לאחר מתן תורה נתגייר יתרו כמאן דאמר עולות הקריבו בני נח ודא מסייע ליה לרבי יוסי בר חנינא (שיר ד) עורי צפון ובואי תימן עורי צפון זו עולה שנשחטה בצפון · ולמה קורא אותה עורי דבר שהוא ישן ונתעורר · (ב) ובואי תימן זו תודה שנשחטה בדרום ולמה קורא אותה ובואי דבר שהוא חידוש ואף קריא מסייע לר' יוסי בר חנינא (ויקרא ו) זאת תורת העולה היא העולה שהקריבו בני נח וכדו דאתו שלמים · זאת

מסורת המדרש א סוטה פ"א · ב מדרש תהלים מזמור פ' · ירושלמי סוכה פ"ד · ג ילקוט בראשית וילקוט שה"ש ·

חדושי הרד"ל

הקב"ה : (ז) אלו שהן מדליקין כו' שאול לא זכה כו' ודרש עליו אראנו בישע אלהים כד"א (שמואל א יא) כי היום עשה ה' תשועה בישראל · וכן זכה לעוה"ב במחילתו של שמואל הנביא : (ח) דארשב"ל שאול כו' · ירושלמי ספ"ג דשבועות ותנחומא תלוה פ"ח : (ט) ירותתי גבך כו' מורשה קהלת יעקב · ע' (פסחים מט) : (י) דרך זו ד"א · לקמן פ' ל"ה : (יא) סלירא ויתב עליה עמ"כ · ופי' הראשון נכון (ולפי' ב' הגרסא סלידא · בדלי"ת שהוא שכר פעולה וע"ע ע' סלרין) שמתפרש הדרשא על תודה יקריבנו בזכות קרבן תודה יקריבנו הקב"ה כביכול לישב לפניו : (יב) אר"י הטפש הזה כמו לקמן ס"פ כ"ה ובמ"ר פ"י וסה"ר פ"ה פ"ב : (יג) מתרגם חובתו · עמ"כ ודרים ילין כמו המליץ שהוא מתורגמן ועניינו כאן מפרש וממליץ עבור חובתו לכל שלא עבר על כריתות וחייבי לאוין רק אשם הוא חייב : (יד) בקדקד ראשיהם · עיין ביד"מ בבמ"ר שם ונראה הטעם מפני שהקב"ה פדה עמו מבית עבדים ונתן להם הרמת ראש (כמ"ש ביד רמה ות"א בריש גלי) ולפשוטו זהו סימן תפלין טטפת ועטרה על הראש לסימן חירות (כמ"ש פ"ק דר"ה ח) שלות עבדים עטרותיהם בראשיהם) וז"ש וראו כו' · כי שם ה' כו' זהו תפלין שבראש · וזה שבא על השפחה שוולדה כמותה עושה זרעו עבדים ולכן נתלה בקדקד ראשו : (טו) ד"א אוילים יליץ אשם ובין ישרים רצונו זה שהביא קרבנו כו' את בני לוי וגו' וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים · ד"א אוילים יליץ אשם זה שמביא קרבן על חטאו ובין ישרים רצונו זה שמביא קרבן שלא על חטאו כנ"ל · ופירש תחלה דרש

חדושי הרש"ש

(א) ר' אלעזר אמר שלמים הקריבו בני נח ר"י ב"ח אמר עולות הקריבו כצ"ל : (ב) ובואי תימן זו תורה כו'

מתנות כהונה

הדרך ללמוד תורה : ושם כתיב · ופי' הכתוב הוא בשי"ן אע"פ שהקרי הוא בסיבולת כמו סמ"ך : דשיים · לשון שומות ב"ד : אורחיה · דרכיו כלומר ששם אורחותיו בדרך ארץ : סגי' שוי · הרבה שוה שגי כמו סגי : משופע · מצויין ונאה בבגדיו כתלמיד חכם והיה סובר ר' ינאי שהוא ת"ח : א"ל משגח רבי כו' · פי' תשגח נא עלינו ותהיה מקובל לאכול אצלנו : סב בריך · קח הכוס וברך ברהמ"ז : ה"ג בילקוט · אית בך אמר מה דאנא אמר לך פי' יש בך בינה כ"כ שתענה אחרי מה שאני אומר לך : ה"ג אבל כלבא פיסתיה דינאי · פי' הכלב אכל פתו של ינאי : קם תפסיה · האורח קם ותפס לר' ינאי ואחזו בחזקה : א"ל ירותתיך גבי דאת כו' · פי' האורח אמר לר' ינאי ירושתי יש לי אצלך ואתה מונע אותו ממני ור"ל התורה היא ירושת כל ישראל בשוה ואתה הוא היודע אותה ומונעה ממני לקרות אותי כלב כאילו אין לי חלק בה : הוינא עבר · הייתי עובר לפני בית הספר ר"ל בהמ"ד שלומדים בו התינוקות : ושמעתי · קולם של התינוקות : למה זכית כו' · מה זכות מצאת בעצמך שעליו תמכת וסמכת לאכול על שלחני : מימי לא שמעית וכו' · מימי לא שמעית דבר רע שהיה אחד מדבר על חבירו וחזרתי לאדוניה כלומר להגידו ולהלשינו לאותו הנאמר עליו או ר"ל לא שמעתי אדם אומר דבר רע עלי וחזרתי לעורר עמו על זה מפני שהייתי מוחל על עלבוני : ולא חמית כו' · ולא ראיתי שנים מריבים זה עם זה שלא נתתי שלום ביניהם : ה"ג בילקוט תהלים תשם"ג קרא עליה ושם כו' סגי שוי אראנו בישע אלהים : סדורו · סדר מתנתו שערך והכין : סלירא · פי' כסא ועוד מצאתי פירוש שכרו והוא לשון לעז : יקריבנו · משמעותו כאלו הוא לשון צווי ובאחרים לא כתיב כן : מתרגם חובתו · פי' מפרשו וימליצנו לפני כל בעזות פנים כד"א הטאתם כסדום הגידו ולא כחדו : ולא אשם אני חייב · בתמיה והלא ודאי אני חייב לפיכך אני חייב להביאו והכי מסיים לקמן ס"פ קדושים חטאת אני מביא אשם אני מביא : כל עמא יימרון כו' · וכל העם יאמרו ילך אותו האיש בחובתו : אצל שבטו כו' · ליטהר עמהם : שלמים הקריבו בני נח · מפורש בב"ר פרשה כ"ב ופרשה ל"ד ובשיר השירים פסוק עורי צפון ד' י"ד וכל זה במסכת זבחים דף קט"ז ובירושלמי בפ' אין בין ובפ"ק דמגילה ובפ' נשא י"ג : שלמים הקריבו · פי' גם שלמים ור' יוסי סבר עולות דוקא ולא שלמים והכי מוכח לקמן ובב"ר פרשה ל"ד איתא הכי בהדיא · ה"ג כמ"ד שלמים היו פי' דרים שלמים כמו שלמים בנר"י תחת הלמ"ד לשון ויבא יעקב שלם : וכדו דאתי שלמים · כשבא לדבר בשלמים :

ארגסטס

פירוש מהרז"ו

דרך עץ החיים שעי"ז יבואו לגוף התורה : אלו החנונים · כמ"ש דמאי פרק ב' משנה ד' החנונים אינם רשאים למכור את הדמאי וכל זה בכלל מפנים דרכי ה' : מדליקי נרות · במבואות האפלים אף ביום וכן בלילה · והוא בתנחומא תלוה סוף סי' ח' : נר הוליד וגו' · דורש ע"פ מדה ע"ו שבד"ה א' ח' ל"ב כתוב נר הוליד את קיש ובשמואל א' ט' א' כתוב קיש בן אביאל והכריע שאביאל נקרא נר על שהדליק נר מצוה ע"פ מדת ממעל ומנגד : ג מורשה קהלת יעקב · עי' שמ"ר פרשה ל"ג סימן ז' : דשיים אורחי · כמ"ש פרשה ד' סימן ז' שמים שהם שמים מעשיהם של בריות ומ"ש סגי שוי פי' שהוא יקר הרבה כמ"ש אראנו בישע אלהים : דרך זו ד"א · ואח"כ ועץ החיים זו תורה משמע שמ"ש לשמור את דרך עץ החיים שהאדם ישמור את דרך עץ החיים ופשט הכתוב וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים שהכרובים ולהט החרב ישמרו הדרך שלא יבא האדם שם כמ"ש בפסוק הקודם ועתה פן ישלח ידו ואכל מעץ החיים · אך הענין בזה שמאחר שמצינו שהתורה נקראת עץ חיים כמפורש במשלי עץ חיים היא למחזיקים בה ומצוה אותנו שנחזיק בעץ החיים ודורשים בפרדר"א זה לשונו בפרק י"ב ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה ומה עבודה היה בתוך הגן וכו' ומהו לעבדה ולשמרה אלא לעסוק בדברי תורה ולשמור את דרך עץ החיים ואין עץ החיים אלא תורה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה עכ"ל וכן בריש התד"א ז"ל לשמור את דרך עץ החיים דרך זה דרך ארץ עץ החיים זו תורה וכו' שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה · וכן הוא לקמן פרשה ל"ה סימן ו' א"כ בהכרח שדורשים פסוק זה ע"פ מדה ל"א מוקדם שהוא מאוחר בענין כאלו כתוב ויגרש את האדם לשמור את דרך עץ החיים וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ומ"ש לשמור את דרך עץ החיים כמ"ש ושמרו את דרך ה' וכמ"ש ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה כמ"ש בפרקי דר"א הנ"ל ובב"ר פרשת ע"ז סימן ה' : כ"ו דורות · י' דורות מאדם ועד נח ויו"ד דורות עד אברהם הרי כ' דורות יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה הרי כ"ו דורו' : זה א' מן המקראות · עי' תנחומא סוף פרשה אחרי מות באריכות : ד בא אחד · מהנזכרים שהם חייבים לכבדו ולא קרבם אצלו ביחוד אעפ"י שקבל מה שהביא וכן בן ביתו ג"כ מחויב לכבדו ולהביא לו אך אדם אחר אם בא לכבדו אינו אלא מטיב לבו ומראה שהוא גדול בעיניו וחביב ע"כ לבד מה שמקבל מתנתו עוד הוא מקרבו ומחבבו · והנה במשל האריס מלאכתו בשדה רחק ממנו וכן ביתו קרוב אליו ובנמשל בין אם יביא ישראל קרבן שיש להם חלק בארץ והיים ממנה שהם בדמיון אריסיו או כהן גדול שהוא בן ביתו וכן כל שבטי לוי נקראים משרתיו ובני ביתו · ובסדר זה מדבר בקרבנות ישראל ומקרבן כה"ג שאם מחוייבים להביא חטאת ואשם אין לקרבם בעבור זה אך אם אין מחוייבים מביא תודה ע"ז אמר אם על תודה יקריבנו ותחלה דבר כאן בפרשה בחטאת זאת תורת החטאת ואח"כ זאת תורת האשם ולא כתב יקריבנו רק בתודה שהוא מיותר שהרי כתוב בו והקריב על זבח התודה ע"כ דורש ע"פ מדה כ' ומדת ממעל א"ת יקריבנו אלא יקרבנו שהמביא תודה יקריב אותה · וכמ"ש לעיל ריש הפרשה · ומ"ש סלירא ויתב עליה אונ"ל סילון וכמ"ש לקמן פרשה כ"ה סימן ה' סילון דדהבא והובא בערך סילון אך ערך סלירא לא הובא בערוך או שצ"ל סלא ופירושו ג"כ כסא בערוך שם : ה ימחץ ראש אויביו קדקד שער · שנותן העון על ראשם וידונם בראשם (ועי' לקמן סוף פרשה כ"ה) למי שמתהלך באשמיו שמתנהג בהם כמו בדבר היתר : כל עמו ימרון · זה פירוש אחר על מ"ש מתהלך באשמיו שיאמרו כולם ילך לאבדון בחובותיו : ו ר"א וריב"ח · ב"ר פ'

יפה תואר

בתלמוד ולא מצאו · הבדיקות נכתבו שלא כסדרן · כי אם לא ידע משנה ל"ל למבדקי' עוד בתלמוד : זה אחד מן המקראות כו' · פי' הכתוב ולכה לישועתה לנו (כי לכה אינו מלשון הליכה רק הוא מלת הגוף וכמו שמלה לכה ע"ש ברש"י) · והביא זאת לתרץ את המקרא אראנו בישע אלהים ול"ל לא כתיב אראנו בישעי כי ה' הוא שמדבר ומביא לראיה כי ישע של הקב"ה הוא ישועתן של ישראל · ולכן נאמר בישע אלהים להראות כי זה גם ישע לאלהים : זש"ה אוילים יליץ אשם וסוף הכתוב ובין ישרים רצון לכן כתיב בתודה כי הוא קרוב לד' וכמו שמסיים : בקדקדי ראשיהם · נענש בקדקד משום דשם יורד הזרע ממקורו כידוע אשר בזה חטא בשפחה : באשמיו · ולא כתיב בחטאתו כדרך הכתובים ומזה דריש על שפחה חרופה דמביא אשם : ואינו מתכפר לו · כיון שהוא ילין אשם ושונה באולתו לכן תקנתו דילך אצל בני לוי דהם ישרים וילמד ממעשיהם להטהר מעונו וזה שמסיים הכתוב ובין ישרים רצון :

מנך

ידי משה

א"ל אריסך היא וכו' · גם בשנים הראשונים נכון לגרוס שלוחו תחת סדורו · ופי' המאמר כן הוא כי כאשר בא אריסו ובני ביתו לכבד לא נחשב לו לכבוד כי משלו הביאו לו ולכן לקח מהם הכסא לשבת · אבל בבוא אחד מן השוק אז נתכבד וצוה לתת לו כסא לשבת · כך בחטאת ואשם לא כתיב יקריבנו המורה לשון הנה כי לא הביאים הם להקב"ה כי מחויבים הם להביא · ורק בתודה שבאה בנדבה כתבה התורה יקריבנו מלשון חבה : אמר ר' יודן · ע' לקמן סדר קדושים פ' כ"ה ותבין : זה שהביא קרבנו וכו' · כי בהני זמן הזה מקריבין בעלי מומים ואינו מתכפר לכן ילך לעתיד לבני לוי המגישים בצדקה

ויתכפר

זאת תורת זבח השלמים אשר הקריבו לה' אין כתיב כאן אלא אשר יקריבו לה' מכאן ולהבא · מה מקיים רבי אלעזר לקרייה דרבי יוסי ברבי חנינא עורי צפון לכשיתעוררו הגליות הנתונות בצפון יבאו ויחנו בדרום שנא' (ירמיה לא) הנני מביא אותם מארץ צפון לכשיתעורר גוג הנתון בצפון יבא ויפול בדרום כמה דתימא (יחזקאל לט) ושובבתיך וששאתיך והעליתיך (טז) מירכתי צפון מלך המשיח שנתון בצפון יבא ויבנה (יז) בהמ"ק הנתון בדרום הה"ד (ישעיה מא) העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש א"ר יוסי בשם רבי בנימין בר לוי לפי (יח) שבעולם הזה [א] בזמן שרוח דרומית מנשבת אין רוח צפונית מנשבת ובזמן שרוח צפונית מנשבת אין רוח דרומית מנשבת אבל לעתיד לבא אמר הקב"ה אני מביא ארגסטס בעולם (יט) שמשמשות בו שתי רוחות הה"ד (שם מג) אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ אמר רבי יוחנן [ב] למדתך תורה דרך ארץ שאין חתן נכנס לחופה אלא א"כ נותנת לו כלה רשות הה"ד (שיר ד) יבוא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו ואח"כ באתי לגני אחותי כלה: ז (כ) רבי פנחס ורבי לוי ורבי יוחנן בשם ר' מנחם דגליא לעתיד לבא כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינו בטל כל התפלות בטלות ההודאה אינה בטלה הה"ד (ירמיה לג) קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את ה' צבאות וגו' זו הודאה ומביאין תודה בית ה' זה קרבן תודה וכן דוד אומר (תהלים נו) עלי אלהים נדריך אשלם תודות לך תודה אין כתיב כאן אלא תודות ההודאה וקרבן תודה: ח א"ר אחא משל לשלטון שנכנס למדינה ועמו כיתות כיתות של לסטים אמר אחד לחבירו מה דחיל הדין שליטא אמר לו הדא פסטמא דילך טבא ולית את דחיל מיניה כך כיון ששמעו ישראל פרשת קרבנות נתיראו אמר להן משה אל תתיראו התעסקו בתורה ואין אתם יראים מכל אלה הה"ד [ג] זאת התורה לעולה ולמנחה ולמה שלמים באחרונה שיש בה מינין הרבה אמר רבי סימון הדא גרזמיתא אינה באה אלא באחרונה למה שיש בה מינים הרבה כך למה שלמים באחרונה שיש בה מינים הרבה דם ואימורים למזבח חזה ושוק לכהנים עור ובשר לבעלים ר"ש אומר מי שהוא שלם מביא שלמים ואין אונן מביא שלמים: ט אר"ש בן יוחאי גדול השלום שכל הברכות כלולות בו (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום · חזקיה אמר תרתי [ד] חזקיה אמר גדול שלום שכל המצות כתיב בהו (שמות כג) כי תראה כי תפגע (דברים כב) כי יקרא אם באת מצוה לידך אתה זקוק לעשותה ואם לאו אי אתה זקוק לעשותה ברם הכא (תהלים לד) בקש שלום ורדפהו בקשהו למקומך ורדפהו למקום אחר

חזקיה אמר [ה] חורי גדול השלום שבכל המסעות כתי' (במדבר לג) ויסעו ויחנו (כא) נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת כיון שבאו כולם לפני הר סיני נעשו כולם חנייה אחת הדא דכתיב (שמות יט) ויחן שם ישראל ויחנו שם בני ישראל אין כתיב כאן אלא ויחן שם ישראל אמר הקב"ה הרי שעה שאני נותן תורה לבני · בר קפרא אמר תלת בר קפרא אמר [ו] גדול שלום שדברו הכתובים דברי בדאות בתורה בשביל להטיל שלום בין אברהם לשרה הה"ד (בראשית יח) אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדני זקן אבל לאברהם לא אמר כן אלא ואני זקנתי בר קפרא אומר חורי גדול שלום שדברו הכתובים לשון בדוי בנביאים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו שנאמר (שופטים יג) הנה נא את עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן אבל למנוח לא אמר כן אלא (שם) מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר מ"מ סמנים היא צריכה בר קפרא אמר חורי גדול שלום ; מה אם העליונים שאין להם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות ולא מצות ומריבות ולא מחלוקת ולא עין רעה צריכין שלום הה"ד (איוב כה) עושה שלום במרומיו התחתונים שיש בהם כל המדות הללו עאכ"ו אמר רשב"ג [ז] גדול שלום שדברו הכתובים לשון בדיות בתורה להטיל שלום בין יוסף לאחיו הה"ד (בראשית נ) כה תאמרון ליוסף אנא שא נא ולא אשכחן ביעקב דפקד כלום אמר ר' יוסי הגלילי גדול שלום שאפי' בשעת מלחמה אין פותחין אלא בשלום הה"ד (דברים כ) כי תקרב אל עיר וגו' א"ר יודן ב"ר יוסי גדול שלום ששמו של הקב"ה נקרא שלום הה"ד (שופטים ו) ויקרא לו ה' שלום א"ר תנחום בר יודן מכאן (כב) שאסור לו לאדם לשאול בשלום חבירו במקום מטונף תני ר' ישמעאל גדול שלום ששם הגדול שנכתב בקדושה אמר הקב"ה ימחה במים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו [ט] (כג) ר"מ הוה יתיב ודריש בלילי שבתא הוה תמן חדא איתתא יציבא ושמעה ליה תנתא מדרשא אמתינת עד דיחסל ממדרש אזלה לביתה אשכחא בוצינא טפי אמר לה בעלה אן הוית אמרה ליה אנא יתיבא ושמעה קליא דרושה אמר לה כן וכן לא אעיילת להכא עד דאזלת ורוקת באנפי דרושה יתיב שבתא קמייתא תנינא ותליתא אמרין לה מגירתא כדו אתון צהיבין אתינן עמך לגבי דרושה כיון דחמי יתהון ר"מ צפה ברוח הקודש אמר להו אית מנכון איתתא דחכימא למילחש בעינא (ג) אמרין לה מגירתא כדו את אזלת ורוקת באנפיה ותשרי לבעלך כיון דיתבא קמי אידחילת מיניה אמרה ליה רבי לית אנא חכימא למילחש עינא אמר לה אפ"ה רוקי באנפי שבע זימנין ואנא מינשים עבדה הכין · אמר לה איזילי אמרי לבעליך את אמרת חדא זימנא ואנא רקית שבע

מסורת המדרש א ילקוט ישעיה רמז ש"ט · ב במד"ר פ' י"ד · ג עי' לעיל פ' ו' · ד מסכת ד"א פ' י"א : ה פדר"א פ' מ"א · ו יבמות ס"ה · ירושלמי פאה פ"ק · במד"ר פ' י"א · תנחומא פרשה זו ופרשה שופטים · ילקוט פרשה וארא · מסכת ד"א פ' י"א · ז דב"ר פ"ה · ח יבמות דף ס"ה · מסכת ד"א פ' י"א · ט ירושלמי פ"ק דסוטה ·

חדושי הרש"ש

כו' · בכל המקומות שציין המ"כ איתא אלו שלמים וכ"נ להגיה כאן : (ג) אמרין לה מגירתה כצ"ל :

מה

חדושי הרד"ל

אוילים זה שמביא קרבנו כתת האוילים זבח שאין עושה תשובה ואין מתכפר לו ותקנתו שילך בין ישרים כן שבטו של לוי (שנקראו ישרים כד"א (ד"ה ב' כט) כי הלוים ישרי לבב) כי תורה יבקשו מפיהו ורבים השיב מעון ואז יהיה קרבנו לרצון ומביא סמך לזה מדכתיב אחר וטהר את בני לוי כו' וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים : (טו) מירכתי צפון לכשיתעורר מלך המשיח כו' כצ"ל · וכ"ה בירושלמי פ"א דמגלה ובבמ"ר : (יז) בהמ"ק הנתון בדרום כדתנן בפ"ב דמדות רובו מן הדרום וכמ"ש (יחזקאל מ') ועליה כמבנה עיר מנגב וכמ"ש בב"ר ס"פ ל"ט ע"ש בהגהותי בס"ד : (יח) בעוה"ז בשעה שרוח כו' · אסתר רבה פ"ב : (יט) שמשמשות בו ב' רוחות כו' אל תכלאי · אפשר ירמוז לשתי מתנות עושר וחכמה · כמ"ש שולחן בצפון ומנורה בדרום · שבעוה"ז אין משמשות כאחת ומבטלות זא"ז כמ"ש לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות · אבל לע"ל מתאחדות לשמש כאחת אומר לצפון תני מצפון זהב יאתה ובכל זה לא תכלאי לסבב מונעים למתנת התימן החכמה : (כ) ר"פ כו' לע"ל כל הקרבנות כו' ע"ל פכ"ז ושוח"ט מזמור נ"ו ומזמור ק' ותנחומא פ' אמור : (כא) נוסעים במחלוקת כו' · איכה בפתיחתא סי' י"ח : (כב) שאסור כו' שלום במקום מטונף (שבת י') : (כג) חדא איתתא וילפא שמעא ליה (רגילה לשמוע

פירוש מהרז"ו

פ' כ"ב סי' ה' וש"נ ומבואר : אלא אשר יקריבו לה' · נ"ל אשר יקריב לה' ובעבור זה הובא כל הדרשה לכאן דרך אגב : הנתונות בצפון · שעיקר הגלות בצפון הוא כמ"ש ירמיה ע"ז וכ"ג ול"ג : והעליתיך מירכתי צפון · וס"ד על הרי ישראל תפול שהם בדרום : העירותי מצפון ויאת · וכתיב אחריו ראשון לציון הנה הנם וגו' הן עבדי אתמך בו וגו' והיינו מלך המשיח : שמשמשות בו שתי רוחות · וזהו עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני והפחה הוא על ידי רוח כמ"ש יחזקאל ל"ז מארבע הרוחות בואי הרוח ופחי וא"כ מ"ש אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הוא ג"כ על ידי הרוח ע"פ מדה י"ז וגז"ש : ח אמר ר' אחא · בא לדרוש מ"ש בסדר הזה בסוף גווי קרבנות זאת התורה לעולה ולמנחה ולחטאת ולאשם ולמילואים ולזבח השלמים : דחיל הדין שליטא · שמעניש בני אדם עונשים רבים · ובנמשל על שראו ישראל שמצוה על קרבנות רבים ומדקדק כל כך ויראו מי יכול לעמוד בזה : הדה פסטמא · פי' במוסף ערוך בלשון יוני כסל ובטחון והכוונה אם יהיו לך מעשים טובים ולב טוב אתה בטוח שלא תירא מכל זה שהתורה מאירה עיני השכל שלא יכשל בכל חטא וכמ"ש במ"ר פ' ל"ג סי' ג' באריכות · ולא יצטרכו לקרבנות : שלמים באחרונה · בפרשיות פרשת שלמים באחרונה וכן בפסוק הנ"ל שלמים באחרונה : ט גדול השלום · ירושלמי פרק א' דפאה על המשנה והבאת שלום בין אדם לחבירו במ"ר פרשה י"א סי' ז' ופרשה י"ב סימן א' וסוף פרשה י"ט וד"ר פרשה ה' סי' י"ב : שכל הברכות כלולות בו · שהשלום כלי מחזיק ברכה וזהו מ"ש ה' יברך את עמו בשלום שכל הברכות בתוך השלום וכמ"ש בילה דף ז' עפר לא נאמר בעפר שצריך עפר למעלה ולמטה וכן כאן הברכות בתוך השלום : ורדפהו · משמע למקום אחר מרחוק וא"כ מ"ש בקש שלום הוא מקרוב : ויחנו שם בני ישראל אב"ב · אבל ויסעו ויחנו כתיב בני ישראל ואבל ויחן כתיב ישראל לשון יחיד כאלו היו כולם איש אחד ומסיים במכילתא פסוק זה שאמר להם ימים הרבה אתם עושים כאן בזה גלה לנו המכילתא טעם המחלוקת על שהיה מטריח עליהם ללכת יומם ולילה ולא היו חונים במקום אחד זמן רב ע"כ היו מתרעמים תמיד על משה אך כאשר אמר להם שיעשו שם זמן רב היינו שהיו שם שנה פחות עשרה ימים אצל הר סיני והחיה את רוחם בבשורה זו ועשו תשובה ושלום וזכו לקבלת התורה : בר קפרא · ב"ר פ' מ"ח סי' י"ח : ואני זקנתי · שרה אמרה על עצמה שהיא זקנה לא אברהם : שסמנים היא צריכה · וזהו תשמר כמו שאומרים לחולה שצריך רפואה שישמור עצמו מדברים המזיקים לו שיועילו לו הרפואות : ארשב"ג · ב"ר פ' ק' סי' ח' ושם פירשתי באיזה אופן היו הבדיות : כי תקרב אל עיר · וקראת אליה לשלום : ר' מאיר · ירושלמי פאה שם במ"ר פרשה ט' סי' כ' ד"ר פרשה ה' סי' ט' : לא כן וכן · לא יהיה לי כך וכך ולשון שבועה הוא · ועי' מתנות כהונה וידי"מ שאינם מעתיקים תיבת

לא

מתנות כהונה

ארגסטס פי' הערוך רוח המשמש לב' רוחות כאחת שלבקסו בלע"ז : דגליא · שם מקום : מה דחיל כו' · מה נורא זה השלטון : הדא פסטמא כו' · פי' הערוך דבור והנהגה שלך יפה טוב ואין אתה צריך להתיירא ממנו : נתייראו · מפני כשאין בהמ"ק קיים מה תהא על עוברי עבירה · או ר"ל כל השגיאות מי יבין וידע מה תהא תקנתו : גרזמיתא · פי' הערוך מאכל שבא באחרונה שקורין ליפיג"א והכי מוכח בכמה דוכתין : מי שהוא שלם · דייק מלשון של שלמים : ברם הכא · אבל הכא גבי שלום כתיב בקש שלום כו' : ויחנו · משמע לשון רבים כלומר מחולקים זה מזה ויחן כאיש אחד בלב אחד : הרי שעה · בעוד שהם בלב אחד : מ"מ · כלומר סמני רפואות צריכה להריון אבל אינה עקרה ממש : מצות · מריבות : יציבא · עומדת : תנתא מדרשא · שונה מדרש : אמתינת כו' · המתינה עד שסיים : ממדרש · פי' משדרש הלכה לביתה : בוצינא טפי · הנר כבוי לא תכבה ת"א לא תטפי : אן הוית · אנה היית : קליה דדרושא · גרס פי' קול של הדורש : כן וכן כו' · בין כך ובין כך לא תכנס לכאן כלומר לבית עד כו' עד שתלך ותרוק בפני הדורש ואותו האיש היה רשע ומכוין לצערה כדאיתא פרשה שופטים : יתיבנא גרסינן כו' · פי' ישבה חוץ לביתו שבת ראשונה ושנייה ושלישית : מגירתא · שכינתיה : כדו · כזאת כלומר עדיין לעת כזאת : אתון צהיבין · אתם שרויין בכעס יחד כך פי' הערוך : אתינין כו' · נבא עמך אצל הדרשן וכן עשו והלכו למצוא לה תקנה : כיון כו' · משראה אותם ר' מאיר היה צופה ברוה"ק את כל המאורע · אמר להן גרס פי' אמר אל הנשים כלום יש מכם ובכם אשה דחכימא כו' פי' חכמה ובקיאה ויודעת ללחוש על העין שחש בעיניו וכשהיו מלחשין היו צריכין לרוק על העין : אמרי כו' · אמרו לה השכנות כדו כו' בכן את תלך ורקק לו בפניו ותהא מותרת לבעליך וכן עשתה והלכה וישבה לפניו ללחוש עינו : כיון דייתבת כו' · כשישבה לפניו ללחוש היתה מתיירא מפניו מפני הבושה : לית אנא חכימא · אין אנא חכמה ובקיאה ללחוש על העין : רוקי באנפי · היה רוקק בעיני שבעה פעמים : ואנא מינשים · פי' מתרפא והרבה דוגמתם בתלמוד : עבדא הכין · עשתה כן : איזילו כו' · לך אמור לבעליך אתה אמרת לרוק בפני הדורש פעם

אחד

ידי משה

ויתכפר : מי שהוא שלום וכו' · כי בשר שלמים נאכלים בשמחה ואונן הוא בצער : כן כן · פי' ישבע באלה כי כן וכן יהיה לו אם תבוא עוד הנה עד שתריק בפניו :

מטייל

יפה תואר

מלך המשיח שנתון בצפון · מסדר שמדרש נראה כי קבוץ גליות ומלחמת גוג יהיו לפני בוא מלך המשיח ואח"ז יבוא משיח לדקנו לבנות בהמ"ק · וכן נראה מסדר התפלה כי תקע בשופר על קבוץ גליות נאמר התשובה ואח"ז השיבה שופטינו לעשות דין בגוג וכמו דאיתא בפ"ב דמגלה ובאחרונה נאמר את צמח כו' על ביאת המשיח : ארגסטס · הוא דבר זר שלא כמנהג : וקרבן תודה אינו בטל ולכן כתיב רק בתודה אשר יקריב ולא בשאר קרבנות ובקושית המדרש אות א' · לבשר לנו כי קרבן תודה יקריב גם לעתיד ולא יבטל כמו שאר הקרבנות · ומה שאמר כל הקרבנות בטלים לע"ל זה נאמר על קרבנות יחיד דבאים על חטא · ולעתיד כיון דיבוקש עון יש' אל ואיננו לכן לא יובאו עוד · אבל תמידין ומוספין ושאר קרבנות צבור ע"כ לא יבטלו : קול ששון · והכתוב הזה מיירי לימות המשיח דכתיב אצמיח לדוד צמח צדקה וגו' : אשלם תודות לך · ולעתיד מיירי דליכא אלא קרבן תודה : גדול שלום כו' · עיקר הדברים מובאים פה בשביל דברי ר' מני בסוף הסימן לתרץ למה שלמים באחרונה כי גם כל הברכות חתימתן הוא בשלום ואגב זה מבאר המדרש כח השלום כי גדול הוא בכל אופניו : עושה שלום במרומיו · פי' דהקב"ה לא נתן ביניהם דבר המעורר מדנים בין בני אדם · כי ביניהם נגדם אין קטטה ומחלוקת כלל : ששמו של הקב"ה שלום · פי' כי שלום נאמר על דבר אשר אין בו ספיקות · והנה בכל הנמצאים

שכל

זימנין אמרו לו תלמידיו רבי כך מבזין את התורה לא הוה לך למימר לחד מינן למלחש לך אמר להו לא דיו למאיר להיות שוה לקונו דתני ר' ישמעאל א גדול שלום ששם הגדול שנכתב בקדושה אמר הקב"ה ימחה על המים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו · אר"ש בן חלפתא גדול שלום שכשברא הקב"ה את עולמו עשה שלום בין העליונים לתחתונים ביום הראשון ברא מן העליונים ומן התחתונים הה"ד (בראשית א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ בשני ברא מן העליונים הה"ד ויאמר אלהים יהי רקיע בשלישי ברא מן התחתונים ויאמר אלהים יקוו המים ברביעי מן העליונים יהי מאורות ברקיע השמים בחמישי ברא מן התחתונים ויאמר אלהים ישרצו המים בששי בא לבראות אדם אמר אם אני בורא אותו מן העליונים הרי העליונים רבים מן התחתונים בריאה אחת אם אני בורא אותו מן התחתונים הרי התחתונים רבים על העליונים בריאה אחת מה עשה בראו מן העליונים ומן התחתונים הה"ד (שם ב) וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ומן התחתונים ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים ר' מני דשאב ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי ב גדול שלום שכל הברכות וטובות ונחמות שהקב"ה מביאן על ישראל חותמין בשלום בק"ש פורס סוכת שלום בתפלה עושה שלום בברכת כהנים (במדבר ו) וישם לך שלום ואין לי אלא בברכות בקרבנות מנין זאת התורה לעולה ולמנחה לחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים אין לי אלא בכלל בפרט מנין זאת תורת העולה זאת תורת המנחה זאת תורת החטאת זאת תורת האשם זאת תורת זבח השלמים ואין לי אלא בקרבנות יחיד בקרבנות צבור מנין ת"ל (שם כט) אלה תעשו לה' במועדיכם ומסיים בשלמים ואין לי אלא בעולם הזה בעולם הבא מנין (ישעיה סו) הנני נוטה אליה כנהר שלום רבנן אמרו גדול שלום שכשמלך המשיח בא אינו פותח אלא בשלום שנאמר (שם נב) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום:

פרשה י א קח את אהרן ואת בניו אתו וגו' זש"ה (תהלים מה) אהבת צדק ותשנא רשע וגו' ר' יודן בשם רבי עזריה (א) פתר קריא באברהם אבינו ג בשעה שבקש רחמים על סדומיים אמר לפניו רבש"ע נשבעת שאי אתה מביא מבול לעולם הה"ד (ישעיה נד) כי מי נח זאת לי מבול של מים אי אתה מביא מבול של אש אתה מביא (ה) מה אתה מערים על השבועה א"כ לא יצאת ידי שבועה ה"ה דכתיב (בראשית יח) חלילה לך מעשות כדבר הזה אמר לפניו חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט אם משפט אתה מבקש אין כאן עולם אם עולם אתה מבקש אין כאן משפט את בעי תפוש חבלא בתרין רישי בעית עלמא ובעית דינא דקושטא אם אין את מוותר ציבחר לית עולמך יכיל קאים אמר לו הקב"ה לאברהם (תהלים מה) אהבת צדק ותשנא רשע אהבת לצדק בריותי ושנאת מלחייבן (שם) על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך מהו מחבריך א"ל (ב) חייך שעשרה דורות שמנח עד אצלך עם אחד מהם לא דברתי ועמך אני מדבר שנאמר (בראשית יב) ויאמר ה' אל אברם לך לך: **ב** ר' עזריה בשם רבי יהודה בר סימון פתר קריה בישעיה אמר ישעיה (ג) מטייל הייתי בבית תלמודי ד ושמעתי קולו של הקב"ה אומרת (ישעיה ו) את מי אשלח ומי ילך לנו (ב) שלחתי את מיכה והיו מכין אותו בלחי ה"ה דכתיב (מיכה ד) בשבט יכו על הלחי שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס דא"ר פנחס למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו מעתה את מי אשלח ומי ילך לנו ואומר (ישעיה שם) הנני שלחני א"ל הקב"ה ישעיה בני טרחנין סרבנים הם אם אתה מקבל עליך להתבזות וללקות מבני את הולך בשליחותי ואם לאו אין אתה הולך בשליחותי אמר לו על מנת כן (שם נ) גוי נתתי למכים ולחיי למורטים ואיני כדאי לילך בשליחות אצל בניך א"ל הקב"ה ישעיה אהבת צדק אהבת לצדק את בני ותשנא רשע ששנאת מלחייבן על כן משחך אלהים אלהיך (ג) מהו מחבריך א"ל חייך כל הנביאים קבלו נבואות נביא מן נביא (במדבר יא) ויאצל מן הרוח אשר עליו וגו' (מ"ב ב) ויאמרו נחה רוח אליהו על אלישע (ד) אבל את מפי הקב"ה (ישעיה סא) רוח ה' אלהים עלי יען משח וגו' חייך שכל הנביאים מתנבאים נבואות פשוטות ה ואת נחמות כפולות (שם נא) עורי עורי התעוררי התעוררי שוש אשיש (שם סא) אנכי אנכי הוא מנחמכם (שם מ) נחמו נחמו: **ג** י רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא פתר קריא באהרן בשעה שעשו ישראל אותו מעשה בתחלה (ד) הלכו אצל חור אמרו לו (שמות לב) קום עשה לנו אלהים ז כיון שלא שמע להן עמדו עליו והרגוהו הה"ד (ירמיה ב) גם בכנפיך נמצאו דם וגו' ח וזהו דמו של חור (שם) לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה על אשר עשו אלה אלהיך ישראל ואח"כ הלכו אצל אהרן אמרו לו קום עשה לנו אלהים כיון ששמע אהרן כן מיד נתיירא הה"ד (שמות לב) וירא אהרן ויבן מזבח לפניו נתיירא מהזבוח לפניו אמר אהרן מה אעשה הרי הרגו את חור שהיה נביא עכשיו אם הורגים אותי שאני כהן מתקיים עליהם המקרא שכתוב (איכה ב) אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ומיד הם גולין ד"א וירא אהרן מה ראה אם בונין הם אותו זה מביא צרור וזה אבן ונמצאת מלאכתם

מסורת המדרש א מסכת ד"א פ' יא· ב שם · ג ילקוט תהלים· ד ילקוט ישעיה רמז ש"ז· ה ילקוט ישעיה רמז רע"ג· ו ילקוט נ"ך רמז תר"לי· ז במ"ר פ' ט"ז סנהדרין ק"ח פדר"א פ' מ"ה· ח ילקוט נ"ך רמז רס"א·

חדושי הרד"ל

(ט) עניא מדרשא (נתאחרה הדרשא דר"מ) אמתינת כו' וכ"ה בירושלמי ספ"א דסוטה ובמ"ר פ"ח וכל"ל · (א) פתר קרא באברהם כו' ב"ר ר"פ ל"ט : (ב) חייך שי' דורות שמנח כו' לדברי הספרים שכתוב חבריך מלא יו"ד · יש לרמוז שיו"ד על עשרה דורות אלו : (ג) מטייל הייתי בבית תלמודי כו' · נראה דמקרא (דלקמיה דקרא דגוי נתתי שמביא לכאן) בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמוע כלמודים דרש שכשהיה מטייל בלמודו יעיר לו אזן לשמוע הנבואה כשומע הלמודים ומיד א"כ לא מריתי גוי נתתי כו' : (ד) אבל מפי הקב"ה כו' ז"ש בסנהדרין (ק"ג) וגם דם נקי שפך מנשה כו' עד אשר מלא כו' מפה לפה שהרג

חדושי הרש"ש

(ה) מה אתה מערים על השבועה כו' הדא דכתיב חלילה לך כו' · עמש"כ לעיל בב"ר פל"ט אות ב' : (ב) שלחתי את מיכה והיו מכין אותו כו' · צ"ע שע"כ ישעיה קדמו שבמיכה כתיב בימי יותם כו' ובישעיה כתיב בימי עוזיהו כו' עיין פסחים ר"פ האשה ברש"י בהגה וכ"כ רש"י בריש הושע שמיכה היה אחרון לכולם : (ג) מהו מחביריך כו' כל הנביאים כו' אבל אתה כו' · וכן איתא לקמן ריש ואתחנן אין לך גדול בנביאים ממשה וישעיה · אבל שם בפסחים איתא וגדול שבכולן הושע ואולי הכוונה שם שהיה גדול בשנים מדנתנבא תחילה כדמסיים שם שנאמר תחילת דבר ה' כו' : (ד) הלכו אצל חור ט' והרגוהו

מתנות כהונה

אתא ואני כו' : לחד מינן · לאחד ממנו : ימחה על המים · במגילת סוטה : דשאב · שם מקום · וכן דסכנין : שלמים · לעולם מסיים בשלמים .

פרשה י השופט כל הארץ · דרש הה"א תמיה קיימת כמו הנגלה נגליתי ופי' מי שהוא שופט כל הארץ אינו יכול לעשות משפט אמת כי אם חסד : את בעי תפס כו' · אתה רוצה לאחוז ולתפוס החבל בשני ראשיו חפלת עולמך וחפלת דין : ציבחר · מעט : אין עולמך יכול לקיים · ה"ג : ועמך אני מדבר · שנאמר ויאמר ה' אל אברם לך לך וכן הוא לעיל פרשה ויקרא פ' מ"ט ובילקוט תלים וכן עיקר שזה היה תחלת דבר ה' באברהם : פסילוס · פי' בערוך קטיעא בלשנא פי' קטוע ומוכרת בלשונו ובספר הזוהר פ' ויחי דמגמגם בלישנא פסילס קרי ליה ועיין בק"ר א' א' : עמוס בלשונו · כבד בלשונו כאילו עמסוהו משא על לשונו : על אשר עשה אלה וגו' · הא דכתיב כי על כל אלה דרים שהרגוהו ואת ירמיה שרצו להרגו שהיו אחרי ישעיה : עמוס בלשונו · לשון משא כבד כמ"ש אלא משה כי כבד פה וכבד לשון אנכי וכוונת המדרש על מ"ש עמוס ז' י"ב ויאמר אמצי' אל עמוס חוזה ברח לך אל ארץ יהודה ואכל שם לחם · ושם תנבא ובית אל לא תוסיף עוד להנבא וגו' וכמ"ש ברים מדרש קהלת למה נקרא שמו עמוס שהיה [עמוס] עמוס בלשונו אמרו אנשי דורו הניח הקב"ה כל בריותיו ולא השרה שכינתו אלא על הדין קטיע לישנא פסילותא ודורש מ"ש ברים עמוס דברי עמוס שהיה עמוס בדבריו ובלשונו כך למדתי מדברי המדרש שם · ועל מ"ש שהכוונה במ"ש את מי אשלח ומי ילך לנו על מיכיהו ועמוס על זה אמר ישעיה ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגותי כי חסרון עמוס אין בי כי ה' אלהים נתן לי לשון למודים ולמעשה מיכיהו איני חושש כי גוי נתתי למכים ולחיי למורטים ע"כ אני אומר הנני שלחני ומ"ש אמר לו הקב"ה לישעיה בני טרחנין וכו' היינו מ"ש ה' אלהים פתח לי אזן (שאמר לי) ואנכי לא מריתי וגו' גוי נתתי למכים הרי שפתח לי אזן שאמר לי בני טרחנין וכו' להתבזות וללקות וכו' ומהתשובה שאמר ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגותי גוי נתתי למכים ולחיי למורטים אנו יודעים שזה היה השאלה ששאל אותו אם יתרצה על זה והשיב שמתרצה על זה וזה ע"פ מדה ט' וי"ז ועל מ"ש יעיר לי אזן לשמוע כלמודים דרש מטייל הייתי בבית תלמודי שמעתי קולו של הקב"ה אומר את מי אשלח עוד הפעם ה' פתח לי אזן היינו מ"ש בני טרחנין וכו' וע"ז אמר ואנכי לא מריתי על מ"ש את מי אשלח אחור לא נסוגותי על מ"ש בני טרחנין אלא גוי נתתי למכים · ומ"ש ואיני כדאי לילך שמאחר שקבל עליו שיכו וימרטו אותו וירוקו בפניו הרי שהחזיק עצמו שאינו כדאי ועל שהתרצה וקבל עליו עזרו השי"ת שלא הכו אותו ולא מרטו אותו ולא ירקו בפניו שעל זה אמר וה' אלהים יעזר לי על כן לא נכלמתי על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש שלא הכ"ל ואח"כ אמר ישעיהו קרוב מצדיקי מי יריב אתי על שלמד זכות על ישראל כנגד השטן ומה"ד ואמר מי הוא בעל משפטי יגש אלי וע"ז דרש כאן אהבת צדק לצדק את בני כנגד מ"ש קרוב מצדיקי ומ"ש ותשנא רשע כנגד מ"ש מי הוא ירשיעני ומ"ש על כן משחך ה' אלהיך כנגד מ"ש וה' אלהים יעזר לי : רוח ה' אלהים עלי · יען משח אותי רוחו בעצמו ולא על ידי אחר כמו בע' זקנים ואלישע ועוד יען משח ה' אותי כמ"ש על כן משחך אלהים שמן ששון מחבריך היינו תחלת שליחותו שנקרא משיחה וכמ"ש שלחני לחבוש לנשברי לב וגו' שמן ששון תחת אבל כנ"ל שמן ששון מחבריך הרי הפסוקים של ישעיה ו' וכ' וס"א ושל תהלים מ"ה ענינם אחד ע"פ מדה י"ז דוק והתבונן בדרשה הנפלאה זו ואיך דברי המדרש מיוסדים ומסודרים בפסוקים מלמדים זה על זה: **ג** אותו מעשה · של העגל וכל הענין בשמ"ר פרשה מ"א סי' ז' וש"נ ומבואר ועיין תנחומא תצוה סי' יו"ד ביתר ביאור : בתחלה הלכו אצל חור · כמ"ש סוף משפטים ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אליהם · על כן הלכו וקרבו דבריהם לפני חור : חור שהיה נביא · כנ"ל והנה אהרן וחור מה אהרן נביא אף חור נביא היה : אם הורגים אותי כהן · המאמר הזה כולו מוקשה שהרי אהרן היה ג"כ נביא כמו זכריה שכתוב בו אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא היינו זכריה לבדו גם וכי לא היה שם רק חטא של זכריה שגלו רק עבורו הרי עברו על כל התורה ואיך יאמר אהרן פסוק של איכה ועי' לקמן פרשה כ' סי' ה' ומש"ש בשם התנחומא ועי' ד"ר פרשה א' סי' י"ז שמ"ר סוף פרשה כ"ח רות רבה פסוק ויאמר בועז לקוצרים ויתבאר הכל ועי' סנהדרין דף ז' ורש"י שם: מה ראה אם בונין

יפה תואר

יכול לדמות הספק ממה שהוא לכן לא יפול עליהם התאר שלום אבל כ' אשר הוא הוא מחויב המציאות ולא נוכל להשוב הספק מזה לכן מציאותו נקראת שלום ואמת : וטובות היינו קרבנות דמפרש בסמוך : ונחמות זה בעולם הבא ומביא מנחמתא דישעי' דמסיים הנני נוטה אליה כנהר שלום : זש"ה אהבת צדק גם הדרשות האלה מובאים פה בשביל הדברים שסיים באות ג' ע"ש : שלחתי את מיכה נ"ל מיכיהו דהיה קודם לישעיה ונביא מלינו ויגש צדקיהו בן כנענה ויכה את מיכיהו על הלחי (מ"א כ"ב כ"ד) : אהבת לצדק את בני · ומה שאמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב זה כשגגה יצאה מפיו בשביל שענו כדאיתא בפסיקתא : מפי הקב"ה כו' ומה דכתיב בעתניאל ותהי עליו רוח ה' וכן ביפתח ובשמשון זה היה רק רוח הקדש ולא רוח נבואה : נחמות כפולות · והכפל בא לאות וגם בא הכפל לסורות כי הנבואה על כל הדורות · ולא לדור אחד בלבד : גם בכנפיך · ודרים בכנפיך מלשון כנופיא והיינו ויקהל העם על אהרן :

ידי משה

מטייל הייתי כי אין שכינה שורה אלא מתוך שמחה : ומטים להרג · זה אליעזר ואומר שגם הם היו נוטים

כלה בבת אחת מתוך שאני בונה אותו אני מתעצל במלאכתי (ה) ורבינו משה יורד ומעבירה לע"ז ומתוך שאני בונה אותו אני בונה אותו בשמו של הקב"ה הה"ד (שמות לב) ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר חג לעגל מחר אין כתיב כאן אלא חג לה' מחר ד"א וירא אהרן מה ראה אמר אהרן אם בונין הן אותו הסרחון נתלה בהן מוטב שיתלה הסרחון בי ולא בישראל רבי אבא בר יודן בשם ר' אבא [א] משל לבן מלכים שנתגאה לבו עליו ולקח את הסייף לחתך את אביו א"ל פדגוגו אל תייגע את עצמך תן לי ואני חותך הציץ המלך עליו א"ל יודע אני להיכן היתה כוונתך מוטב שיתלה הסרחון בך ולא בבני חייך מן פלטין דידי לית את זייע ומותר פתורי את אכיל עשרים וארבע אנונס את נסיב כך מן פלטין דילי לית את זייע ומן המקדש לא יצא ומותר פתורי את אכיל הנותר מן המנחה עשרים וארבעה אנונס את נסיב אלו כ"ד מתנות כהונה שניתנו לאהרן ולבניו אמר לו הקב"ה לאהרן אהבת צדק אהבת לצדק את בני ושנאת מלחייבן על כן משחך אלהים אלהיך אמר לו חייך שמכל שבטו של לוי לא נבחר לכהונה גדולה אלא אתה (ויקרא ח) קח את אהרן ואת בניו אתו : ד ד"א קח את אהרן ואת בניו אתו זש"ה (משלי כד) הצל לקוחים למות ומטים להרג וגו' (ו) [ב] אנטונינוס סלק לגבי רבי אשכחיה דיתיב ותלמידיו קמיה א"ל הלין אינון דאת מגליג עליהון א"ל אין זעירא דאית בהון מחיה מתין בתר יומין נטה עבדו של אנטונינוס למיתה שלח ואמר שלח לי חד מן תלמידך דהוא מחיה לי הדין מיתא שלח ליה חד מן תלמידוי ואית (ז) דאמרי ר"ש בן חלפתא הוה אזיל אשכחיה רביע א"ל מה את רביע (ח) ומרך קאים על רגליה (ט) מיד נזדעזע וקם ליה · (ס) ד"א הצל לקוחים למות אלו בניו של אהרן ומטים להרג אל תחשך אלו בניו של אהרן שהיו בצד המיתה אמר רב חנן כתיב (שמות לב) ויקח מידם ויצר אותו בחרט (י) תבא לקיחה של כאן ותכפר על לקיחה שלהלן מתו שנים ונשארו שנים קח את אהרן ואת בניו : ה (יא) ר' יהודה וריב"ל ר' יהודה אומר תשובה עושה מחצה ותפלה עושה הכל ריב"ל אמר תשובה עשתה את הכל ותפלה עשתה מחצה על דעתיה דר' יהודה ב"ר תשובה עושה מחצה ממי את למד מקין שנגזרה עליו גזירה [ג] כיון שעשה תשובה נמנע ממנו חצי גזירה ומנין שעשה תשובה שנא' (בראשית ד) ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא ומנין שנמנע ממנו חצי הגזירה הה"ד (שם) ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן · נע ונד אין כתיב אלא בארץ נוד קדמת עדן · דבר אחר ויצא קין מהיכן יצא ר' יודן בשם ר' אייבו (ו) אמר הפשיל בגדיו לאחוריו ויצא כגונב דעת העליונה רבי ברכיה בשם רבי אלעאי בר שמעיא אמר יצא כמערים וכמרמה בבוראו ר' הונא בשם רבי חנינא בר יצחק אמר [ד] יצא שמח כמה דתימר (שמות ד) וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח כיון שיצא פגע בו אדם הראשון אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי כיון ששמע אדם הראשון כך התחיל טופח על פניו אמר לו כל כך היא כחה של תשובה ולא הייתי יודע [ה] באותה שעה אמר אדם הראשון (תהלים צב) מזמור שיר ליום השבת אמר ר' לוי המזמור הזה אדם הראשון אמרו על דעתיה דרבי יהודה ברבי דאמר תפלה עשתה את הכל ממי את למד מחזקיה חזקיה עיקר מלכותו לא היתה אלא ארבע עשרה שנה ה"ה דכתיב (ישעי' לו) ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו וכיון שהתפלל הוסיפו לו חמש עשרה שנה שנאמר (שם לח) הנני יוסיף על ימיך חמש עשרה שנה על דעתיה דריב"ל דאמר תשובה עשתה את הכל ממי את למד מאנשי ענתות שנאמר (ירמיה יא) כה אמר ה' וגו' הבחורים ימותו בחרב וכיון שעשו תשובה זכו להתיחס שנאמר (נחמיה ז) אנשי ענתות מאה ועשרים ושמנה ואם אין לך ללמוד מאנשי ענתות למד מיכניהו (ירמיה כב) (ז) העצב נבזה נפוץ וגו' רבי אבא בר כהנא אמר (יב) כעצם הזה של מוח שמשמנפצו אין בו מאומה ר' חלבו אמר כחותל של תמרה שכשאתה מנערו אין בו מאומה (שם) אם כלי אין חפץ בו רבי חמא בר חנינא אמר ככדין של מי רגלים רבי שמואל בר נחמן אמר ככדין של מקיזי דם אמר רבי זירא מלתא הכא שמעית מן רבי שמואל בר רבי יצחק דהוה דריש הכא ולית אנא ידע מהו א"ל רבי אחא אריכא דילמא דא היא (שם) כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו א"ל הין בימיו אינו מצלח בימי בנו מצליח · רבי אחא ור' אבין בר בנימין בשם ר' אבא גדול הוא כחה של תשובה שמבטלת גזירה ומבטל שבועה · שבועה שנא' (שם כב) חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים וגו' ומבטלת גזירה כה אמר ה' כתבו את האיש הזה ערירי וכתי' (ד"ה א ג) ובני יכניה אסיר בנו שאלתיאל בנו אסיר בנו שהיה בבית האסורים שאלתיאל בנו שממנו הושתלה מלכות בית דוד א"ר תנחום בר' ירמיה אסיר זה הקב"ה שאסר את עצמו בשבועה שאלתיאל ששאל אל לבית דינו של מעלה על נדרו · על דעתיה דריב"ל דאמ' תפלה עשתה מחצה ממי אתה למד מאהרן שבתחלה נגזרה גזירה עליו שנא' (דברים ט) ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אין השמדה אלא כילוי בנים כמד"א (עמוס ב) ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת כיון שהתפלל משה עליו נמנעה ממנו חצי הגזירה מתו שנים ונשתיירו שנים הה"ד (ויקרא ח) קח את אהרן ואת בניו אתו : ו את הבגדים א"ר סימון · כשם שהקרבנות מכפרים כך הבגדים מכפרים דתנן כהן גדול משמש בשמנה בגדים וההדיוט בארבע בכתונת ובמכנסים במצנפת ובאבנט · מוסיף עליו כהן גדול
חושן

מסורת המדרש א ש"ר פ' ל"ז · ב פסיקתא פ' מ"ז · ג דב"ר פ"ח · ד מדרש תהלים מזמור ק' · ה פסיקתא פ' מ"ז · ו זבחים דף פ"ח ·

חדושי הרש"ש

והרגוהו שס"ד גם בכנפיך כו' · ומאי דכתיב נפשות אביונים לשון רבים הוא משום דגם את הזקנים הרגו כדאיתא לקמן פ' בהעלותך : (ס) דבר אחר הצל לקוחים כו' ומטים נהרג אם תחשך כצ"ל : (ו) הפשיל (בגדיו) לאחוריו · לעיל פכ"ב הגיר' דברים ופירש המ"כ דברי הש"י : (ז) העצב נבזה כו' · כעצם הזה כו'

חדושי הרד"ל

שהרג את ישעיה דרש ליה מן פה לפה שישעיה קיבל נבואות מפה לפה : (ה) ומשה רבינו יורד ומעבירה כצ"ל : (ו) אנטונינוס כו' מביא זה ג"כ לדרוש הצל לקוחים ומטים למות ע"י תפלתם : (ז) ר"ש בן חלפתא היה שמצאנו בו עוד פעם שביטל גזירת המיתה מהילד הגמל במעשה שבקה"ר פ"ג פ"ז : (ח) ומרך קאים על רגלו עמ"כ ונכון לפרש שאנטונינוס היה עומד שם לראות הפלא בעצמו ואמר זה כלפי הקיסר : (ט) מיד נזדעזע - אולי יש לפרש שהזיע (שהוא ענין אחד עם זעזוע) והלאתו חמה וקלת כעין מעשה זו ע' עבודת כוכבים : (י) תבא לקיחה של כאן שהיא קח את אהרן דהכא ובתנחומא משמע דהיינו קח את — אל העדה וכפר עליהם דפ' קרח ובזכות זה שכפר שם על העדה נתכפר למה שהביא כאן חטאה ונגף על העם : (יא) ר"י ברבי חייא וריב"ל כו' כצ"ל וע' סנהדרין (לז) ובב"ר פ"ח : (יב) כעצם

פירוש מהרז"ו

בונים · תיקון לשון אמר אהרן אם בונים וכמ"ש בסמוך אמר אהרן אם בונים הן וכו' ועי' שמ"ר פרשה ל"ז סימן ב' : אלא חג לה' מחר · עי' זה סדר כי תשא באריכות : ולקח סייף · בשמ"ר המשל בלפורן לחתור : קח את אהרן ואת בניו · ואת שמן המשחה וזהו ע"כ משחך : ד אנטנינוס סלק · בגמרא ע"ז דף י' המעשה ביתר ביאור ע"ש : ה ר' יהודה וריב"ל · בפסיקתא ברים פ' מ"ז איתא ר' יהודה ב"ר חייא ועי' ד"ר ריש פ' ח' סנהדרין דף ל"ח : ויאמר קין אל ה' · ב"ר סוף פרשה כ"ב : גדול עוני מנשא · כמ"ש פדר"א פרק כ"א וז"ל גדול עוני מנשוא שאין בו כפרה ונחשב לו הדבר כתשובה וכו' ומ"ש שנגזרה עליו גזרה היינו מ"ש נע ונד תהיה בארץ ופי' שיגלה תמיד ממקום למקום וזהו נע אך אם יבא למקום אחד יהיה לו מנוח לכף רגלו לנוח שעה אחת עד שעה שיגלה למקום אחר ע"כ הוסיף לו תיבת ונד שגם במקום המנוחה לא יהיה במנוחה וזה בטל כשעשה תשובה שלא היה עליו רק חצי העונש : ויצא קין · מלפני ה' היתכן שיצא מאת פני ה' והכתוב אומר אנה אלך מרוחך : הפשיל בגדיו לאחוריו · בב"ר שם מבואר כל המאמר קחנו משם : הבחורים ימותו בחרב · וס"ד ושארית לא תהיה להם ומאין נמצאו אנשי ענתות לשוב מהגולה והם שני כתובים המכחישים והכריע שעשו תשובה שמפורש בכמה פסוקים שהתשובה מועלת לבטל הגזרה · ואם אין לך ללמוד מאנשי ענתות שהם רבים ויתכן שהיו בהם צדיקים שלא היו בכלל הגזרה ואולי גלו איזה מהם קודם הגזרה שמפורש בירמיה שהיוצא אל הכשדים יחי' למד מיכני' שהוא איש אחד : שאין בו מאומה · והכוונה על מ"ש בס"ד כי לא יצלח מזרעו יושב על כסא דוד פי' כשיצא בגולה לבבל לא ישאר מזרעו · ועי' שי"ר פסוק שימני כחותם ועי' לקמן סוף פרשה י"ט בשינוי ואיני יודע במאי פליגי ומה טעם כל אחד : כדין של מי רגלים · שהוא מאוס על האדם וזהו אין חפץ בו וכן של מקיזי דם ול"ע ג"כ במאי פליגי ומה טעם כל אחד · הרי שגזר על יכניה כליון של זרע מלוכה ולבסוף כתיב בד"ה א' ג' שממנו יצא שלשלת היוחסין של מלכות בית דוד ועל זה קאי מ"ש ר' זירא ור"א אריכא עי' שי"ר פסוק שימני כחותם דף ל"ז ב' ועי' שי"ר שם וכאן חסר ושם מבואר כצ"ל : מלתא הכא שמעית וכו' דהוה דריש הכי · כצ"ל : כי אם יהיה כניהו · בימי בנו · וזרובבל היה בן שאלתיאל בן יכניה וכן הוא בשי"ר שם ובילקוט ירמיה כ"ב : אסיר בנו שאלתיאל · הכי כתיב בקרא אסיר שאלתיאל בנו · ובפסוק הקודם ובני יהויקים יכניה בנו צדקיהו בנו ופי' כמו באחר מקומות שיכניה בנו של יהויקים וצדקיהו בנו של יכניה ואח"כ אמר ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו והם בכ"מ והכריע שיכניה עצמו נקרא אסיר שאלתיאל · ועי' מ"ש בשיר שם שהיה הוא עצמו אסור בבית האסורים ושם נזקק לאשתו וילדה בן שיצא ממנו שתילו של מלכות בן דוד ודורש שאלתיאל מלשון שתילה וכמ"ש לקמן סוף פרשה י"ט בהדיא · ודעת ר' תנחום שנקרא יכניה אסיר שאלתיאל על שהקב"ה אסר עצמו בשבועה ושאל לב"ד שיתירו לו וזהו ובני יכניה איך היו בנים ליכניה הרי אסיר שאסר איסר על עצמו בשבועה כמ"ש ברים מטות שבועה לאסור אסר על נפשו הרי שאסור הוא שבועה ואח"כ שאלתיאל נוטריקון שאל היתר אל ושם אל שייך גם לאסיר והכוונה שטען נגד מדה"ד שקטרג לפני הקב"ה איך אתה נותן בנים ליכניה הרי נשבעת והשיב מאחר שעשה תשובה בטלה הגזרה וכמ"ש שם סוף פרשה י"ט : אלא כילוי בנים · לעיל פרשה ז' סי' א' ועי' שמ"ר פרשה ל"ח סי' ד' ויאמר השמד אלו בניו : ונשתיירו ב' · ועל שנים אלו הנותרים כיון במ"ש ואת בניו לקדשם ועי' תנחומא אחרי מות סי' א' : ו כך הבגדים מכפרים · ירושלמי יומא פרק בא לו כה"ג שי"ר פסוק כמגדל דוד דף ר' ז' ערכין דף ט"ז

מתנות כהונה

דרים על אלה אלהיך וגו' : שנתגאה · בערוך גרס שגזז לבו ועיין ערך גז : פדגוג · אומן המגדל תינוקות המלך : מן פלטין דידי כו' · מפלטין שלי לא תזוז ומותר שלחנו פיורי מאכלי אתה אוכל : אנינוס כו' · מתנות את לוקח : ותלמידיו קמיה · יושבים לפניו : מגליג · מספר ומשתבח עליהם ובהם : זעירא · הקטן שיש בהם מחיה מתים : בתר יומין · לאחר ימים : אשכחיה רביע · מצא אותו עבד שהיה רובץ ושוכב על מטתו שכיב מרע אמר ליה דרך הגערה מה זה שאתה רובץ ושוכב ואדוניך עומד על רגלו ועל עצמו אמר כן : בארץ נוד · קדרים מלשון נע ונד · ה"ג בילקוט פרשת בראשית : יצא כמערים וכמרמה · והכי מוכח בבראשית רבה פרשה כ"ב דגרס שם כמפריס והסופר טעה והקדים הפ"א לעי"ן : ונתפשרתי · כלומר נח ממני רתיחת מדת הדין ונעשה כפושרין : טופח · מכה בטפח : מזמור שיר וגו' · סיפיה דקרא טוב להודות לה' : ויהי בארבע עשרה שנה כו' · בתר הכי אעיינא כתיב בימים ההם חלה חזקיה וגו' : ואם אין לך ללמוד · אם אין אתה רוצה ללמוד : שמשמנפצו · שמנער ממנו המוח שבו : אין בו מאומה · אין ראוי למאומה והכי איתא בילקוט ירמיה : ככדין · בערוך גורס ככוז : מלתא כו' · דבר חדש שמעתי כאן בדבר הזה : הושתלה · לשון נטיעה כד"א שתילי זיתים ובמדרש חזית ח' ג' ישנו למדרש זה באופן יותר מבואר וע"ש : אין השמדה · במקום זה : כשם שהקרבנות כו' · דייק מדכתיב ואת הבגדים ואת שמן המשחה ואת פר החטאת הושוו להדדי

יפה תואר

תשובה עושה מחצה · פי' לפעמים תשובה עושה רק מחצה דהא מצינו כמה כתובים דהתשובה שבילה רפואה שלמה ג"כ אבל תפלה לעולם עושה הכל · וע"כ לא איירי בתפלה של אמת וכלי תשובה כי תפלה כזו תועבה לה' · אבל איירי בתפלה בלי חטא על איזה צרה הבאה במקרה או בטבע · וריב"ל אמר תשובה עושה לעולם הכל · אבל תפלה [illegible] עושה רק מחצה : מחזקיה ואס"ד דיש תפלה שעושה רק מחצה היה די להוסיף לו מחצה על שנותיו אשר היה עיקר מלכותו ולמה נתוספו לו חמש עשרה שנה ומזה מוכח כמה גדול כח התפלה דאף דהיתה אחר הגזירה ע"י הנביא וקרוב היה למות בכ"ז נתוספו לו יותר וע"כ דגדול כח התפלה בכל מקום דעושה את הכל והאמר : מאנשי ענתות וכן שלמוד מיכניהו ואס"ד דיש תשובה העושה רק מחצה · הלא חטאתם כבדה מאד כי אנשי ענתות לעכו את ירמיה ולא נתנו לנבאת בשם ה' · וכן כניהו שהטיא את העם וכאשר אמר שם הכתוב הוי רועים מאבדים ומפיצים את צאן מרעיתו · וגם על גזר דינם היתה שבועה בכניהו כאמר חי אני נאם ה' ובאנשי ענתות כתיב לכן כה אמר ה' צבאות וגו' וקי"ל כי לכן הוא שבועה · ולמה בטלה גזרתם לגמרי מזה מוכח דגדול כח התשובה בכל מקום דעושה לעולם את הכל : בימי בנו זה זרובבל בן בנו שהיה

חשן ואפוד ומעיל וציץ • (יג) הכתונת לכפר על לובשי כלאים כמה דתימא (בראשית לז) ועשה לו כתונת פסים • מכנסים לכפר על גילוי עריות כמה דתימר (שמות כח) ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה • מצנפת לכפר על גסות הרוח היך כד"א (שם כט) ושמת המצנפת על ראשו • אבנט מאן דאמר על עוקמנין שבלב ומאן דאמר על הגנבים אמר רבי לוי אבנט ל"ב אמה היה בו ועוקמו לפניו ולאחריו למאן דאמר על העוקמנים שבלב ומאן דאמר על הגנבים לפי שהיה חלול כנגד הגנבים שעושים מעשיהם בסתר • חשן מכפר על מטי דינין הכמא דתימר (שם כח) ונתת אל חשן המשפט • אפוד לכפר על עובדי עבודת כוכבים שנאמר (הושע ג) ואין אפוד ותרפים • מעיל רבי סימון בשם ר' נתן אמר שני דברים אין להם כפרה ונתנה להן תורה כפרה ואלו הן לשון הרע והורג נפש בשגגה לשון הרע אין לו כפרה ונתנה לו תורה כפרה במה יתכפר לו בזגי המעיל הה"ד (שמות כח) פעמון זהב ורמון פעמון זהב ורמון והיה על אהרן לשרת ונשמע קולו אמר יבוא הקול ויכפר על הקול • ההורג נפש בשגגה אין לו כפרה ונתנה לו תורה כפרה במה יתכפר לו במיתת כהן גדול • הה"ד (במדבר לה) ואחרי מות הכהן הגדול • ציץ מאן דאמר על עזי פנים מאן דאמר על המגדפים • מאן דאמר על עזי פנים מבנות ציון כאן כתיב (שמות כח) והיה על מצח אהרן ולהלן כתיב (ירמיה ג) ומצח אשה זונה היה לך • ומאן דאמר על מגדפים • מגלית כאן כתיב והיה על מצחו תמיד ולהלן כתיב (שמואל א יז) ותטבע האבן במצחו : ז ויפול על פניו ארצה [א] למה על פניו מתחלה אתה דורש (יד) כדי שלא יצטער אותו צדיק שש אמות וזרת • ד"א למה על פניו על שום דגון אלהיו שהיה נתון על לבו הכמה דאת אמר (ויקרא כו) ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם • ד"א למה על פניו הפה שאמר וחירף וגידף ינתן בעפר (טו) הה"ד (איוב מ) טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בטמון ד"א למה על פניו (טז) על שום (דברים לג) ויכחשו אויביך לך ואתה על במותימו תדרוך וגו' : ח ואת שמן המשחה א"ר יהודה בר' אלעאי [ב] שמן המשחה שעשה משה במדבר מעשה נסים נעשו בו מתחלה ועד סוף (ח) מתחלה לא היה אלא י"ב לוג שנאמר שמן משחת קודש יהיה ז"ה לי' אם לשרות בו את העצים לא היה מספיק כמה האור שורף כמה העצים בולעים וכמה יורה בולעת' ממנו נמשח אהרן ובניו כל שבעת ימי המילואים ממנו נמשחו מזבח הזהב וכל כליו ממנו נמשח מזבח הנחושת וכל כליו ושלחן וכל כליו ומנורה וכל כליה וכיור וכנו ממנו נמשחו כהנים גדולים ומלכים (ט) אפי' כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה עד עשרה דורות ואין מושחים מלך בן מלך ומפני מה משחו את שלמה מפני אדניהו ואת יואש מפני עתליה ואת יהואחז מפני יהויקים אחיו שהיה גדול ממנו שתי שנים וכולו קיים לע"ל הדא דכתיב (שמות ל) שמן משחת קודש יהיה זה לי • אין מושחין מלכים אלא על גבי מעין שנאמר (מ"א א) ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדוניכם והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי והורדתם אותו אל גיחון ואין מושחין מלכים אלא מן הקרן [ג] שאול ויהוא נמשחו מן הפך שהיתה מלכותן מלכות עוברת דוד ושלמה נמשחו מן הקרן מפני שמלכותן מלכות עולמים : ט את פר החטאת ואת שני האילים רב הונא בשם רבי אבא בר כהנא אמר (יז) עשה כמין גבעה איל מכאן ואיל מכאן ופר באמצע • ואת כל העדה הקהל פתח אהל מועד אמר רבי אלעזר כל ישראל ששים רבוא ואת אומר אל פתח אהל מועד אלא זה אחד מן המקומות [ד] שהחזיק מועט את המרובה דכוותה (בראשית א) יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד בנוהג שבעולם אדם מפנה כלי מלא לתוך כלי ריקן או שמא כלי מלא לתוך כלי מלא העולם כולו מים במים ואת אומר יקוו המים אלא זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט המרובה דכוותה (שמות ט) קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן אמר רב הונא לא דמי הדין דחפין להדין דקמיץ (י) הדין דחפין תרין הדין דקמיץ ארבע חופניו תמניא קומצין נמצא חפנו של משה מחזקת שמונה קומצין אלא מלמד שהקב"ה הוא מספיק ואהרן חופן ומשה זורקן ואת אמר (שם) וזרקו משה השמימה בבת אחת אלא זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט למרובה' ודכוותה (שם כז) ארך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים אמר ר' יוסי בר חלפתא אורך החצר מאה באמה וכל ישראל עומדים בתוכה אלא זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה • ודכוותה (במדבר כ) ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע א"ר חנין כמין כברה היתה [ה] וכל ישראל עומדין עליה אלא זו אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה • ודכוותה (יהושע ג) ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה רב הונא אמר זקפן בין שני בדי הארון רבי חמא בר חנינא אמר שמן בין שני בדי הארון ורבא אמר צמצמן בין שתי בדי הארון הה"ד (שם) ויאמר יהושע בזאת תדעו כי אל חי בקרבכם אמר להם (יח) מתוך שהחזיקו אתכם שני בדי הארון יודע אני ששכינתי ביניכם אף בבית המקדש כן [ו] דתנינן עומדים צפופים ומשתחוים רווחים רבי שמואל בר איביה בשם רבי אחי אמר ריוח ארבע אמות בין כל אחד ואחד אמה לכל צד שלא יהא אחד מהן שומע קול חבירו מתפלל אף לעתיד לבא כן שנאמר (ירמיה ג) בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים ר' יוחנן סלק למשאל בשלמיה דרבי חנינא ואשכחיה דהוה עסיק בהדין פסוקא בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' ונקוו אליה
כל

מסורת המדרש א אגדת שמואל פ' כ"א • ב הוריות י"א • ירושלמי שקלים פ"ו והוריות פ"ג • ג אגדת שמואל פ' י"ד • ד ילקוט בראשית • ה במד"ר פ' י"ט • ו יומא כ"א •

חדושי הרד"ל

שזה כו' עה"ר ספ"ח ועי"ל פ' י"ט : (יג) הכתונת על לובשי כלאים וי"א על שפיכת דמים כד"א ועשה לו כתונת כו' כ"ה בירושלמי דיומא (ושם גרסינן קרא דויטבלו הכתנת בדם וכ"ה בערכין ט"ז) וכצ"ל דלא כיד"מ ולמ"ד על הכלאים א"צ להביא ראיה שהוא פשוט מפני שהכתונת של כלאים : (יד) כדי שלא יצטער וז"ש (שמואל ב' כ"ב) ואויבי תתה לי עורף (ונראה מ"ש בת"כ בחקתי והביאו רש"י בחומש שם על ונפלו אויביכם לפניכם לחרב שיהיו נופלים שלא כדרך כל הארץ • דהיינו שתהיה נפילתם על פניהם לפניכם שלא כדרך ליפול לאחוריו וכדי שלא יצטער כדהכא) : (טו) הד"א טמנם בעפר כו' • לעיל מיניה כתיב ראה כל גאה הכניעהו הדוך רשעים תחתם ונדרש על גלית שנתגאה כלפי מעלה ונפל תחתיו : (טז) על שם על במותימו תדרך • פי' במותימו הוא מקום הגובה שבגוף והוא גב האדם דהיינו שנפל על פניו ארצה דרך על גביו : (יז) עשה כמין גבעה כו' אפשר ר"ל כמ"ש בב"ר פ' ע"ד למה נותן הגמלים באמצע כו' שהיו רואה כו' יושב על בימה כו' ע' ידי"מ שם וכן כאן רמז לקרבן אהרן כאלו נדון על הבימה וריאם עליו :
אחרי

חדושי הרש"ש

כו' כי אותיות בומ"ף מתחלפים שהם ממוצא אחד : (ח) מתחלה לא היו אלא י"ב לוג אם לשרות כו' כצ"ל ומן שנאמר עד לי ע"ש וצריך למחקם (אף שגם מפי' המ"כ נראה דגרים להו) וכן בגמרא ליתא כי מקרא מפורש הוא ושמן זית הין וכ"מ בת"כ במכילתא דמילואים אות ט' שמביא פסוק דושמן זית הין • (ט) אפי' כ"ג בן כ"ג כו' (עד עשרה דורות) גם זה ליתא בגמ' וכן ברמב"ם ואולי הוא ע"ד הכתוב (דברים כ"ג ג') לא יבא ממזר כו' גם דור עשירי כו' והכוונה לעולם כדאיתא יבמות ע"ח ב' : (י) הדין דחפין תרין אהדין דקמיץ כצ"ל וכמו דאיתא לעיל בב"ר פ"ה וע"ש במ"כ: ארבע חופנים כצ"ל (ר"ל תרי חופניו דמשה ותרי דאהרן) תמניא קומצין (החזיקו תמניא קומצין לפי חשבון זה): כמלא חפנו כו' • בפירש"י ואולי הגי' קמצו והוא יותר נכון והמ"כ במתכ"ת ל"ד בכאן:(יח) מתוך שהחזיק אתכם שני בדי הארון אתם יודעים כצ"ל וכ"ה בב"ר שם:

מתנות כהונה

להדדי : אבנט ל"ב אמה היה בו • ה"ג בירושלמי פ' בא לו וזה רמז שהיה מכפר על הלב ומשעקמה לפניו ולאחריו למד שמכפר על העקמומיות שבלב : לה"ר אין לו כפרה • לא קבעה לו התורה כפרה ובירושלמי ובמדרש חזית (דף ג') גורס לא היה לו כפרה : מתחלה אתה דורש • פי' מראש המקרא דכתיב גבייהו שש אמות וזרת הכי איתא בהדיא במדרש חזית : שלא יצטער כו' • לכרות את ראשו וגם בשובו ועיין לקמן במדרש חזית : יהיה זה לי • ז"ה בגימ' י"ב : העצים • כל מיני העיקרים שנתבשלו בשמן ובפ"ק דכריתות גרס העיקרים : מפני אדוניהו • שהכריזו עליו יחי אדוניה המלך ולא יהיה ניכר מעלת שלמה עליו אם לא במשיחת השמן : פך • כלי חרס שנשבר מהרה וכן עלתה ממלכתם וכל זה הוא בפ"ק דכריתות : איל מכאן כו' • נראה דדייק מיתורא דשני : אל פתח • משמע שכל אחד ואחד היה עומד לפני הפתח : ה"ג יקוו המים כו' • עד שהחזיק מועט את המרובה : הדין דחפין • זהו שלוקח בחפנו בשתי ידיו קמיץ ביד אחת : הדין דחפין תרין הדין דקמיץ ארבע • מה שאדם נוטל בחפנו שהם שתי ידיו משיכלה ליטלו ביד אחת פעם אחר פעם צריך ליטלו בארבע פעמים : חפניו • שתי חפנים הם שמונה קומצין וכן כתיב קחו מלא חפניכם פיח כבשן • וכתיב ויקח משה מלא חפניו וגו' הא למדת שחפניו של משה היה מחזיק שיעור שני חפניהם דהיינו שמונה קומצין ועיין בב"ר פ"ה ובש"ר פי"א ובקהלת ג' י"ד : פני הסלע • משמעו שכל א' וא' היה עומד בפני הסלע ממש : ה"ג שהחזיק מועט את המרובה : ה"ג בילקוט יהושע וסמכן בין כו' • וכאן שגרס שמן צריך להיות מלשון שימה : קול חבירו מתפלל • בשעה שהיו משתחוים :
הואה

פירוש מהרז"ו

ע"ז : לכסות בשר ערוה • לכסות ולכפר על החטאים בבשר ערוה וכמ"ש בת"כ על פסוק וכסה ענן הקטורת כיסוי זה אינו יודע מהו כשאומר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה הוי אומר כסוי החטאים וכן כאן לכסות חטא בשר ערוה • מצנפת נתון בגובה האדם לכפר על הגאוה והגובה שהגאוה ניכרת בראש : שהיה חלול • שהאבנט היה נארג נקבים נקבים והגנבים מסתירים מעשיהם בחללי ונקבי הלב : מעיל • הגי' בשי"ר שם מעיל מהו מכפר על לה"ר עי' מ"ש לקמן פרשה כ"א סימן ג' ועי' זבחים פ"ח ובתוספות שם : ב' דברים אין להם כפרה • הגירסא בערכין ט"ז אין להם כפרה בקרבנות : אמר יבא הקול • פי' אמר הקב"ה עי' לקמן פרשה ט"ז ריש סימן ו' יבא קול ויכפר על הקול אצל צפורי מצורע וכן כאן : ואחרי מות הכהן • ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו • הרי שנתכפר לו : ומצח אשה זונה • וס"ד מאנת הכלם שאין לך בושת פנים רק עזות פנים והגז"ש מצח כאן וכאן ומ"ד על הגדפנים מתיבת מצחו כאן וכאן • ועונש גלית היה על החירופין וכמ"ש אני חרפתי היום את מערכות ישראל ודוד אמר לו אלהי מערכות ישראל אשר חרפת : ח א"ר יהודה ב"א • ת"כ פרשה צו במכילתא דמלואים ובכריתות דף ו' : מתחלה ועד סוף • מתחלה בשעת עשיתו ואח"כ בנתינת השמן ואח"כ בשעת משיחת המשכן והכלים וכולו קיים לעתיד זהו סופו : יהיה זה לי • הביא פסוק זה שבסוף פרשת שמן המשחה ברים כי תשא על שדורש ממנו בסוף הדרשה שכולו קיים לע"ל וזה בגי' י"ב לוג אך העיקר מפסוק ושמן זית הין שברים הפרשה הנ"ל שההין י"ב לוג וכן הוא בת"כ הנ"ל בהדיא וזיל קרי בי רב הוא ומ"ש העצים הם הקני בושם וקנמן בשם : שהיה גדול ממנו שתי שנים • שהרי מפורש שהיה יהואחז במלכו בן כ"ג שנה ומלך ג' חדשים ואח"כ מלך יהויקים בן כ"ה שנים הרי שהיה גדול ממנו שתי שנים פחות ג' חדשים וכן הוא בס"ע פרק כ"ד והביאו רש"י בגמרא ושלמה ויואש ויהואחז מפורשים בכתוב שמשחו אותם כל אחד במקום פרשתו : הה"ר וכו' • יהיה זה לי כמ"ש לעיל פרשה ב' סי' א' שכל מקום שנא' לי אינו זז לא בעולם הזה ולא בעולם הבא ותושב שגם שמן המשחה מפסוק זה ולזה כוון המדרש אך בגמרא שם איתא יהיה זה לי לדורותיכם זה בגימטרי' י"ב שגם לעתיד לדורותיכם יהיה י"ב וכ"ה בת"כ שם שברים המאמר הביא פסוק שמן זית הין ובסוף הביא פסוק יהיה זה לי לדורותיכם וכצ"ל : נמשחו מן הפך • אצל שאול כתיב ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו ואצל יהוא כתיב ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו וכמ"ש רמה קרני ולא רמה פכי גמרא שם ובברכות : ט זה אחד מן המקומות • ב"ר פרשה ה' סי' ז' כל הענין ושם נרשם ומבואר ופי' תנחומא צו סי' י"ב באריכות דבר נפלא : שהקב"ה מספיק • נותן כח בקומץ הפיח שיתפזר על כל ארץ מצרים ועד השמים • ועי' שמ"ר פרשה י"א סי' ה' שמכת שחין היה פ"י שלשתן ועי' ידי"מ : עומדים צפופים • אבות פרק ה' משנה יו"ד נסים : ארבע אמות בין כל אחד • כצ"ל ארבע אמות לכל אחד אמה לכל צד אמה לראשו אמה למרגלותיו ואמה לכל צד מן הצדדים כפי אורך גופו ומן הסתם הכוונה שהאמה הזאת היה מתחשב לו ולחביריו סביבותיו שהיה ריוח אמה לכל איש סביביו שלא יהיה פיו של זה אצל רגליו של זה ולא ישמע זה מה שהתפלל זה שסוכב אצלו : אף לעתיד לבוא כן • יהיה המקום המועט מחזיק המרובה שתחזיק ירושלים כל גויי הארץ :
שלמה

יפה תואר

שהיה שנא יהודה • ומ"ש כי לא יצאה מזרעו זה נאמר רק בימיו : מכנסים לכפר על ג"ע • פי' כי הבגדים מכפרים אשר הצבור לא ילכדו בחטאת היחידים אשר חטאו בהן • אבל החוטא לבדו ישא את עונו כדיש : ואין מושחין מלך בן מלך כי המלוכה בידו בירושה מאביו וסומך ג"כ על משיחת אביו אבל כה"ג נאמר אלא שהוא הגון לכן צריך משיחה מחדש : כמין גבעה • ונלבו כמין גבעה להראות לעם את התנשאות אהרן ובניו כדי שיגדלום ויכבדום :
הכמות

ידי משה

נוטים להריגה אך תפלת משה הצילם : ועשה לו כתונת פסים • נ"ל ועשו כתונת שש מעשה אורג ואורג הוא רמז לכלאים : על ראשו ראשו הוא קלות ראש וגסות הרוח : מתחלה אתה דורש • פי' זה הוא קרוב לפשוטו כדי שלא יצטער אותו צדיק ללכת מלא קומתו שש אמות לכן נפל על פניו ואח"ז מביא דרשות הרחוקות מפשט : שהקב"ה הי' מספיק • נ"ל הי' מהפך ונעשה שחין וכמו דאי' בש"ר י"א כי מכת שחין הי' ע"י ג' הקב"ה אהרן ומשה : וזרקו משה השמימה • ודבר הנזרק מרחוק א"א לזרוק בשתי ידים רק ביד אחת :
מסיקין

כל הגוים אמר לו ומחזקת א היא אותן א"ל המקרא אומר (ישעיה נד) הרחיבי מקום אהלך (שם) כי ימין ושמאל תפרוצי:

סדר שמיני

פרשה יא א ויהי ביום השמיני · (א) רב אהבה בר כהנא פתח (משלי ט) חכמות בנתה ביתה טבחה טבחה וגו' שלחה נערותיה וגו' מי פתי וגו' · ר' ירמיה בר אלעאי פתר קרא ב בברייתו של עולם · חכמות בנתה ביתה זה הקב"ה דכתיב ביה (שם ג) ה' בחכמה יסד ארץ · חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה (ב) ימי בראשית שנאמר (שמות כ) כי ששת ימים וגו' (בראשית ב) ויברך אלהים את יום השביעי (ג) טבחה טבחה ויאמר אלהים תוצא הארץ · מסכה יינה ויאמר אלהים יקוו המים (ד) אף ערכה שולחנה ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע · שלחה נערותיה תקרא זה אדם וחוה · על גפי מרומי קרת שהסיטן הקב"ה וקרא אותן אלהות הה"ד (א) והייתם כאלהים אחר כל השבח הזה מי פתי יסור הנה הן הניחו דעתו של הקב"ה והלכו אחר דעתו של נחש בשביל כך חסר לב אמרה לו (שם ג) כי עפר אתה ואל עפר תשוב: **ב** ר' יונה בשם ר' אבא בר ירמיה פתר קריא בגוג לעתיד לבא חכמות בנתה ביתה זה בהמ"ק הה"ד (משלי כד) בחכמה יבנה בית · חצבה עמודיה שבעה אלו ז' שנים של גוג דאמר ר' יונה בשם ר' אבא בר כהנא כל אותן (ה) ז' שנים מסיקין ידותיתן של חרבות וידותיהן של רמחים וידותיהן של סכינין הה"ד (יחזקאל לט) ויצאו יושבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וברומח ובערו בהם אש שבע שנים ואותן שבע שנים הן הן פרטגמיא של צדיקים לעתיד לבא וסימנך (ו) דעביד פרטגמיא אכיל משתותא · טבחה טבחה (ז) בשר גבורים תאכלו · מסכה יינה (שם לט) ודם נשיאי ארץ תשתה · אף ערכה שולחנה (שם) ושבעתם על שולחני סוס ורכב · שלחה נערותיה תקרא זה יחזקאל שנאמר (שם) כה אמר ה' אלהים אמר לצפור כל כנף ולכל חית השדה: **ג** בר קפרא פתר קריא בתורה חכמות בנתה ביתה זו תורה הה"ד (משלי ב) כי ה' יתן חכמה ה' קנני ראשית דרכו · חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה ולא חמשה הן (ז) בר קפרא עביד מרישיה דוידבר עד (במדבר י) ויהי בנסוע הארון חד מן ויהי עד ובנחה חד · ועד סיפיה חד הרי ז' · טבחה (ח) טבחה אלו העונשים · מסכה (ט) יינה אלו קלין וחמורין וגזירות שוות · אף ערכה שולחנה אלו הערכין · שלחה נערותיה תקרא אלו ישראל · על גפי מרומי קרת (י) שהסיטן הקב"ה (יא) וקרא אותן אלהות שנאמר (תהלים פב) אני אמרתי אלהים אתם וגו' אחר כל השבח הזה (משלי ט) (יב) מי פתי יסור הנה הן הניחו דעתו של הקב"ה ואמרו לעגל (שמות לב) אלה אלהיך ישראל בשביל כן חסר לב אמרה לו (תהלים פב) אכן כאדם תמותון: **ד** רבי אבא בר כהנא פתר קריא באוה"מ חכמות בנתה ביתה זה בצלאל (שמות לא) ואמלא אותו רוח אלהים וגו' · חצבה עמודיה שבעה אלו ז' ימי המלואים הה"ד (ויקרא ח) כי שבעת ימים ימלא את ידכם · טבחה טבחה אלו הקרבנות · מסכה יינה אלו הנסכים · אף ערכה שולחנה (יג) זה סדור לחם הפנים · שלחה נערותיה תקרא זה משה הה"ד (שם ט) ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו וגו': **ה** זש"ה (תהלים יח) עם חסיד תתחסד עם גבר תמים תתמם עם נבר תתברר ועם עקש תתפתל · ר' יהודה ורב נחמן ג ר' יהודה פתר קרא באברהם אבינו כיון שבא בחסידות הקב"ה בא עמו בחסידות (ג) בשעה שבא בתמימות הקב"ה בא עמו בתמימות ובשעה שבא בעקמנות הקב"ה בא עמו בעקמנות בשעה שנתברר על עסקיו הקב"ה בירר לו עסקיו · אימתי בא בחסידות בשעה שאמר (בראשית יח) אל נא תעבור מעל עבדך מה כתיב תמן (שם) ואברהם עודנו עומד לפני ה' א"ר סימון תקנת סופרים שכינה היתה ממתנת לו אימתי בא בתמימות בשעה שאמר (שם) אולי יחסרון חמשים

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פ' כ"א ב"ר פ"ט · ב ירושלמי פ"ג דסנהדרין · ג מדרש תהלים מזמור י"ח ·

חדושי הרש"ש

(א) הה"ד והייתם כאלהים לכאורה נראה להגיה בגלם אנשים: (ב) בשר גבורים תאכלו · ודם כו' תשתו כצ"ל: (ג) בשעה שבא בעקמנות כו' בשעה שנתברר על עסקיו כו' · ע"ס הוא וצ"ל להיפך בירור עסקיו קודם ביאת עקמנות וכן לקמן צ"ל אימתי נתברר על עסקיו בשעה שאמר ואנכי כו' אימתי בא בעקמנות בשעה שאמר במה אדע וכו' (ודלא כמ"כ שנדחק מאד לפרש הגי' שלפנינו) וכן לקמן בדברי ר"נ צ"ל אימת נתברר וכו' בשעה שאמר ואמרו לי מה שמו אימת בא בעקמנות בשעה שאמר

שהיו קרואים לסעודה זו היו מזומנין ג"כ לסעודת משתה של הנשואין עצמה (וז"ש בירושלמי דשביעית שהביא המ"כ שהמת באותן ז' שנים סימן שאינו מזומן לעוה"ב): (ז) בר קפרא עביד כו' · ב"ר [...] (ח) טבחה אלו העונשים · מלשון שר הטבחים: (ט) יינה אלו ק"ו כו' שהן עיקר יינה של תורה שצריך להוציאו ע"י טורח כמו היין מן הענבים: (י) שהסיטן הקב"ה כנ"ל והוא לשון פריחה כלשון [...] שהוא כנפים: (יא) וקרא אותן אלקות הה"ד והייתם כאלהים מקרא זה היה פתוי הנחש ונכון לגרוס אני אמרתי אלהים אתם (תהלים פ"ב) וזהו שמסיים כאן חסר לב אמרה לו כי עפר כו' (כלומר שנחסר מעלתו הראשונה שהיה בלבו חכמת אלהים והיתה מחיה אותו לעולם) כדכתיב בסיפא דהאי קרא אכן כאדם תמותון: (יב) מי פתי יסור הנה · סור הוא הנוטה מדרך הישר כמ"ש בב"ר פ"נ סורו נא עקמו כו' ול[...] פי' רש"י בסנהדרין שם על עץ הדעת ואפשר עיקרי' סמוך על מי פתי יסור הנה הכתוב להלן בפרשה באשת כסילות (ומיושב ביותר לדרשת הגמרא בסנהדרין (שם) מי פתאו לזה אשה): (יג) זה סדו[ר]

חדושי הרד"ל

(א) רא"ב"כ פתח חכמות נשים כו' (*) כצ"ל: (ב) ז' ימים ויברך כו' · יום השביעי מכוון לדברי ה[...] (סנהדרין ל"ח) ד"ה חצבה שלכן קורא עמודיה שבעה שגם בשבת באה מנוחה וכדאיתא בב"ר [...] (ג) טבחה תוצא הארץ נפש חיה בהמה כו' כצ"ל פי' דבר העומד לטביחה: (ד) ערכה שולחנה כ[...] עשב מזריע זרע פי' דבר הערוך מוכן לשולחן וה' מיני פירות הארץ וזרעים חיים: (ה) ז' שנים [...] כו' בנשק כו' · תושב כאן ז' מיני כלי זיין לשבעה שנים: (ו) דעבד פרטגמיא עבד משתותא · פ[...] היא סעודות מריעות שהיו עושה בתולה קודם נשואין (וכענין מכי יהבי שערי באסינתא) ואותן [...]

פירוש מהרז"ו

סדר שמיני פרשה יא סי' **א שלחה** נערותיה תקרא · אם הפירוש שלחה נערותיה לקרוא אחרים הלא מאחר שמדבר בתחלת הבריאה את מי יקראו ע"כ דורש שלחה שלוחיה לקרוא נערותיה המה אדם וחוה ושלוחיה המה המלאכים שבתחלה הכין הסעודה ואח"כ בראם כמ"ש ב"ר פרשה ח' סי' ו' ועי' במ"ר פ' י"ב סי' ד' ובסנהדרין דף ל"ח ובמ"ר שם כוון למ"ש כאן: מי פתי וכו' אחר דעתו של נחש · כמ"ש הנחש השיאני ואוכל פיתה אותי וזהו פתי ועל ידי זה אבדו כל הסעודה הנ"ל · והנה תחלה קראה החכמה אותם נערותיה על גפי מרומי קרת למעלה ולגדולה ואח"כ מי פתי יסור הנה ותיבת יסור מורה שסר מדרך טובה כמ"ש סרו מהר מן הדרך וכמ"ש סורו שמה ומ"ש אבל לוט סורו דרשו עקמו עלי את הדרך ומ"ש אבל יעל סורה אלי היינו שהיה צריך לסור מדרכו וללכת אליה וכן סורה שבה פה פלוני אלמוני וכן כאן פתי יסור שסר בפתיות מדרך הטובה ואח"כ כתיב חסר לב שהוא רע יותר ומהו אמרה לו ולא פירש מה שאמרה ע"כ דורש שתחלה קראה אותם על גפי מרומי קרת לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי ע"פ מדה ל"א ואח"כ כשהשיאו הנחש מי פתי יסור הנה עזבו פתיים וחיו כשסרו מדרך הטובה וכשלא עשו תשובה אז קראה אותם חסר לב יוסר לן לוקח לו קלון ופסוקים אחרונים מפרשים הראשונים וזה ע"פ מדה ל"א כאשר סדרתי ומ"ש אמר לו שאין לגרפו אל מ"ש לכו לחמו בלחמי כנ"ל שהרי הוא שייך אל מ"ש על גפי מרומי קרת כנ"ל ובהכרח לדרוש ע"פ מדה י"ז שמפורש בתורה מה שאמר לו אחר שאכל מעץ הדעת כמ"ש ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך וגו' ארורה האדמה וגו' עד כי עפר אתה ואל עפר תשוב ובסנהדרין שם בשנוי: **ב** זה ביהמ"ק · השלישי שלעתיד ומפלת גוג הוא הכנה טובה לכל הטוב שלעתיד וכמ"ש (ביום מפלת גוג) הוא היום שדברתי יחזקאל ל[...] פי' שעליו נתנבאו הנביאים כל הטובה שעתידה לבא: בחכמה יבנה בית · משמע שלעתיד היינו הבנין שהתנבאו יחזקאל וכמ"ש במ"ר פרשה מ"ח סי' ד' שאף שלעתיד יבנה בג' אלו בחכמה ובתבונה ובדעת שנאמר בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ובדעת חדרים ימלאו: אלו ז' שנים של גוג · דורש סמוכים שבפרשה מ' של יחזקאל בנין הבית ובפרשה ל"ט שלפניה כתוב ובערו בהם אש שבע שנים: כל אותן ז' שנים וכו' אותן ז' שנים · בא לדרוש למה האריך הפסוק בבשורה זו שיבערו בידות הכל[י] ולא יחטבו מן היערים שהרי עיקר הטובה מה שנאבדו שונאיהם ושללו שולליהם והעצים דבר קטן הוא ע"כ דורש שמרומז כאן טובה העתידה היקרה מאד שאותן שבע שני[ם] פרגמטיא וכו' והענין כמ"ש חז"ל סוף כתובות עתידין כל אילני סרק שבא"י שיטענו פירות וכו' וא"כ לא יהיה להם עצים לבער ולהסיק ולבטל שהאילנות העושים פירות אסור להם [...] ע"כ פירש הפסוק ולא ישאו עצים מן השדה ולא יחטבו מן היערים שישאו כולם פירות · כי בנשק יבערו אש: זה יחזקאל · שיתנבא ויאמר על גפי מרומי קרת היינו מ"ש לצפור כל כנף על העופות שמעופפים בכנפיהם במרום · מי פתי יסור הנה שהחכמה קראה לגוג פתי וחסר לב ואמרה לו העונש המפורש ביחזקאל ל"ט: **ג** פתר קרי' בתורה · שה[...] העליונה שברא בה הבורא שמים וארץ וימים היא בנתה התורה שנקראת בית כמ"ש בכל ביתי נאמן הוא וכמ"ש בהדיא במ"ר סוף פרשה מ"ז ע"ש על פסוק זה וכמ"ש ב"ר י"ז סוף סימן ה' שנובלות אורה של מעלה היא התורה: ה' קנני ראשית דרכו · הביא פסוק לראיה שהתורה בדמיון בית כמ"ש ב"ר פרשה א' סי' א' שהבונה בית צריך לה[...] שמה דברים וכן בתורה ה' קנני וגו' קדם ומאז ומעולם ומראש ומקדמי עי' מש"ש: ז' ספרי תורה · כמ"ש ב"ר פרשה ס"ד סימן א' ונקרא אותה שבעה ע"ש וכמ"ש שב[ת] קט"ו דעת ר' מאיר בברייתא ודעת רשב"ג א"ר יוחנן חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה: ויהי בנסוע · שע"כ פרשת ויהי בנסוע מסומנת בנוני"ן לפניה ולאחריה ספר בפני עצמו שספר במדבר כולל ג' ספרים: אלו הערכין · פרשת עירכין בסוף בחוקותי וזהו ערכה ועי' תנחומא סוף בחוקותי סי' ד' על פסוק כי מי בשחק יערו[ך] שהושב שם הרבה מיני עירכין עריכות נרות עריכות לחם הפנים וכו': וקרא אותן אלהות · עי' שמ"ר פרשה ל"ב מש"ש: **ד** קרא משה לאהרן ולבניו · וזהו על גפי מרומי קרת אהרן ובניו כהנים לפני ה' · ובהכרח שהמדרש דורש מ"ש מי פתי על נדב ואביהוא כמ"ש לקמן בפרשה שהקריבו אש זרה שלא צוה אותם: **ה** נתברר על עסקיו · זהו פיר[וש] מ"ש

מתנות כהונה

פרשה יא תוצא הארץ כו' · שהיא כמו בהמה שנשחטה ולא ניתקנה עדיין ל[...] בני אדם: עשב מזריע זרע · הוא בערך שלחן ערוך לפני הא[וכל] ובירושלמי פרק אחד דיני ממונות גרס שתם טבחה וגו' אלו ימים ונהרות וכל צרכי [עולם]: שהסיטן הקב"ה · שהגביה אותם במה שקראם אלהות ודרים גפי מלשון כנפים ע[ל דרך] המשלה: חסר לב אמרה לו · החכמה הנזכרה אמרה לו יחסר לבך: פרטגמיא · [...] הביאו ולא פירשו ומוכח בירושלמי דמסכת שבועות שפירושו קבול שכר שאמר שם מי [...] באותן שבע שנים אין לו חלק לעולם הבא שכבר קבל שכרו ואינו טועם לעתיד [...] המשל אומר מי שאכל פרגמטיא מין קבול שכר טוב אכל משתה שלו ובירושלמי פ"ד [...] דמאי איתא בשבת של פרגמטיא התירו משום איבה ופי' הר"ש לסעודת בחור שנשא [...] קורין בלשון יון פרוגמטיא · ה"ג בילקוט ובערוך ובירושלמי פ"ד דשביעית דאכל פר[גמטיא] אכל משתותא וגירסת הספר יש ליישב ג"כ על דרך זה וק"ל: ה' קנני וגו' · [...] ראשית חכמה ובילקוט משלי הביא פסוק זה לבדו: אל נא תעבור · אין נא אלא ל[...] דרך חסד ורחמים שימתין לו עד שיכנים האורחים: תקנת סופרים · נתבאר לעיל [...] פמ"ט וע"ש: אולי יחסרון וגו' · וצדיק של יסוד עולם יצטרף עם כל תמעה [...] כי תמים דרכו ומתמם עם תמימים: ואנכי הולך ערירי · שאמר כן דרך [...]

לא

ידי משה

מסיקין · פרש"י שוסיקן בתנור ויבשלו מאכלים בעצים של ידי הכלי זיין: פרטגמיא נ"ל פרגמטיא וזה סחורה

יפה תואר

חכמות בנתה ביתה · הדרשות האלה סוכלו פה בשביל הדרש של ר' אבא בר כהנא באות ד': בב[רייתו] של עולם · תוכן הדרש הזה לתרץ למה הענים ה' את אדם בעונש קשה במיתה על אשר אכל [...] הדעת · ולכן מונה כי ה' הכין לפניו כל מחמדי תבל טרם שנברא · והוא נפתה אחרי עצת הנחש לאכול מעץ הדעת ומרד בכל תכלית היצירה: הה"ד והייתם כאלהים · ל"ג לה דזה היה דברי הנחש ו[...] במקומו אני אמרתי אלהים אתם: פתח קריא בגוג · ופי' שכתוב כי שבה"מ אשר יבנה בחכמה יקום אחר אשר טבחה טבחה במלחמת גוג · כי ד' יעירהו לבוא מקודם להעשיר את הצדיקים וזה [...] מן הן פרגמטיא של צדיקים · ולבער מקודם את הרשעים אשר יתנו למאכל לעוף השמים ולחית השדה: זה יחזקאל וקרא נער כמו משרתו יהושע בן נון נער · ועליו ועל כל הנביאים נאמר נערותיה ב[...] או תורה · כי לומדי התורה יפרדו לשלשה חלקים יש אשר ילמדו אותה מפני שכר ועונש ועליהם אמר טבחה טבחה זה העונשים דים בהם מיתה דדמי לטביחה · ויש אשר ילמדו אותה מפני חכמתה ש[...] ועליהם אמר מסכה יינה אלו ק"ו וגז"ש שנלמדים זה מזה ודמי למסיכת היין המעורבים יחד · ויש אשר ילמדו מאהבתו אל ה' ויקדים ערך נפשו לתורה ועליהם אמר אף ערכה שלחנה אלו הערכין והכוו[נה] כי אמן ה' אשר יסגו בתורה בכל לב ואופן שירצו: זש"ה עם חסיד תתחסד · סדרש הזה סובא פה דרך אגב כי ר' נחמיה פתח קרא במשה וסובר כי משה חטא במה שאמר שלח נא ביד תשלח וכדעת ר' [...] שמובא בסוף אות ו' לא שלך היה אלא של אהרן אחיך היה הה"ד ויהי ביום השמיני: אימתי בא בעקמנות כו' · כי במה שאמר ואנכי הולך ערירי לא בקש כי יולד לו בן רק כלאחר יד התאו[ננות] אמרו ואמר מה בלע בשכרי · וגם ה' לא השיבו ברור כי יצחק יולד לו אבל אמר לו ברמז לא יירשך זה: על עסקיו · כי בקש זכות לירש את הארץ וה' השיבו כי בשכר היסורין והגלות יירשו את ה[ארץ] שראינו

חמשי' הצדיקי' חמשה מה כתיב (בראשית יח) ויאמר לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וחמשה אימתי בא בעקמנות בשעה שאמר (שם טו) ואנכי הולך ערירי מה כתיב תמן לא יירשך זה' אימתי נתברר על עסקיו בשעה שאמר (שם) במה אדע כי אירשנה א מה כתיב תמן (שם) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך · ר' נחמיה פתר קרא במשה בשעה שבא בחסידות הקב"ה בא עמו בחסידות בשעה שבא בתמימות הקב"ה בא עמו בתמימות בשעה שבא בעקמנות הקב"ה בא עמו בעקמנות בשעה שנתברר על עסקיו הקב"ה בירר עסקיו · אימתי בא בחסידות בשעה שאמר (שמות לג) הראני נא את כבודך מה כתיב תמן אני אעביר כל טובי וגו' אימתי בא בתמימות בשעה שאמר (שם ג) מדוע לא יבער הסנה א"ל מן דיקרי קאים בגויה אימתי בא (יד) בעקמנות בשעה שאמר (שם) ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם מה אמר לו זה שמי לפי שעה אהיה אשר אהיה אימתי נתברר על עסקיו בשעה שאמר לו (שם) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה אמר לו שלח נא ביד תשלח ומאז באתי אל פרעה מה כתיב תמן (שם ד) עתה תראה : ך ר' יודן בשם רבי יוסי בר יהודה ור' ברכיה בשם ר' יהושע בן קרחה (טו) כל מ' שנה ב שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה הה"ד (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו (ד) רבי ברכיה בשם ר' סימון מייתי לה מן הדין קרא (ד"ה א כג) בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם להקטיר לפני ה' לשרתו ולברך בשמו עד עולם (לעמוד ולשרת בשם ה') ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי א"ר אלעזר בר יוסי פשוט הוא לן (טז) שבחלוק לבן שימש משה כל שבעת ימי המילואים ר' תנחום בשם ר' יודן תני כל שבעת ימי המילואים היה משה משמש בכהונה גדולה ולא שרתה שכינה על ידו הה"ד (ויקרא ט) וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם : ג אמר רב שמואל בר נחמן כל שבעת ימי הסנה היה הקב"ה מפתה את משה שילך בשליחותו למצרים הה"ד (שמות ד) גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך הרי ששה ובשביעי אמר לו שלח נא ביד תשלח אמר לו הקב"ה משה את אומר שלח נא ביד תשלח חייך שאני צוררה לך בכנפיך אימתי פרע לו רבי ברכיה אמר ר' לוי ור' חלבו · ר' לוי אמר כל ז' ימי אדר היה משה מבקש תפלה ותחנונים שיכנס לא"י ובשביעי אמר לו (דברים ג) כי לא תעבור את הירדן הזה ר' חלבו אמר כל ז' ימי המילואים היה משמש בכהונה גדולה וכסבור שלו היא · בז' אמר לו לא שלך היא אלא של אהרן אחיך היא הה"ד ויהי ביום השמיני : ך ד ר' תנחומא ור' חייא אמרין ורבי ברכיה בשם ר"א המודעי המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה בכל מקום שנאמר ויהי בימי אינו אלא צרה א"ר שמואל בר נחמן וחמשה הן (בראשית יד) ויהי בימי אמרפל מה צרה היתה שם עשו מלחמה וגו' משל לאוהבו של מלך שנכנס למדינה בשבילו היה המלך נזקק במדינה באו ברבריים נזדווגו לו וכיון שבא ונזדווגו אמרו הכל ווי שאין המלך נזקק למדינה כמו שהיה כך אברהם אוהבו של הקב"ה היה וכתיב בו ונברכו בך ובשבילו היה הקב"ה נזקק לכל העולם כולו באו כשדיים ונזדווגו לו אמרו ווי שאין הקב"ה נזקק בעולמו כמות שהיה הה"ד (שם) וישובו ויבואו אל עין משפט היא קדש א"ר חייא לא ביקשו להזדווג אלא לתוך גלגל עינו של עולם עין שעש' מדה"ד בעולם (יז) בקשו לסותמה (לסמותה) · היא קדש אמר ר' אחא הוא כתיב הוא שקידש שמו של הקב"ה וירד לכבשן האש כיון שבאו המלכים ונזדווגו לו התחילו צווחין ווי ווי ויהי בימי אמרפל מלך · (ישעיה ז) ויהי בימי אחז בן יותם מה צרה היתה ארם מקדם ופלשתים מאחור וגו' משל למלך שמסר את בנו לפדגוג והיה הפדגוג שונא אותו אמר אם אני הורג אותו עכשיו נמצאתי מחייב ראשי למלך אלא הריני מושך את יונקתו ממנו והוא מת מאליו כך אמר אחז אם אין גדיים אין תיישים אם אין תיישים אין צאן אם אין צאן אין רועה אם אין רועה אין עולם כך אמר אחז אם אין קטנים אין

מסורת המדרש א ס"ר פ"ה ופ"ל פסיקתא רבתי פ' מ"ז תנחומא קדושים י"ג תד"א ת"ב פ"ב . ב פסיקתא רבתי פ' י"ד · ג ע"ר פ' ג' · במד"ר פ' כ"א · שה"ר פ' א' · תנחומא סדר ויקרא וסדר שמיני שרה וסדר ואתחנן · מדרש תהלים מזמור י"ח · סדר עולם רבה פ"ה · ילקוט שמואל ב' רמז קס"א · ר במדבר רבה פ"י · ילקוט אסתר · פסיקתא רבתי פ"ה ·

חידושי הרד"ל

עקרא מערכת וערוך על השולחן : (יד) בעקמנות כו' זה שמי לעולם ולפי שעה אהיה כו' · ולכן בשם שיה נאמר אח"כ זה שמי לעולם ולפי שבא בעקמנות לא זכה לסגלות לו אז בשם המיוחד שהוא מעלתו על משה כמ"ש וארא כו' ושמי ה' לא נודעתי גו' והוא שם ההנהגה התמידי אף בעת שההנהגה ע"י איזה מדה ושם שיהיה ע"מ בהעלם מסותר בו הנהגת שם המהוה תמיד · אבל גלוי שם אהיה שגילה לו אינו ב"א ההנהגה לפי שעה : (טו) כל מ' שנה כו' משה מלשמש בכה"ג שמ"ר פל"ז : (טז) בחלוק לבן · ירושלמי פ"ק דיומא ובבלי תענית (יא) : (יז) בקשו לסמותה כ"ה בשאר מקומות שיש שאמר

חדושי הרש"ש

שאמר לו ועתה לכה כו' הכל כסדר הכתוב ועי' שוחר טוב מזמור י"ח : (ד) ר' ברכיה בשם ר"ש מייתי

מתנות כהונה

לא יירשך זה · סיפא דקרא כי אם אשר יצא ממעיך ויצא ממנו ישמעאל שהיה למורת רוח לו ולבניו עד היום הזה או ר"ל כיון שנולדו יצחק וישמעאל לא ידע עדיין מי הוא אשר יירשנו עד אשר הורשה לשלחו מעל פניו שנאמר אל ירע בעיניך על הנער וגו' : מן דיקרי קאי · מפני שכבודי עומד בתוכו לפיכך לא יבער שנאמר מיד ויקרא אליו ה' מתוך הסנה ובש"ט מזמור י"ח גרס מן דברייה קאים בתוכו פי' מפני שמי שברא אותו שוכן בתוכה : עתה תראה · ודרשו חז"ל עתה תראה וגו' ולא תראה מלחמות ל"א מלכים: מייתי לה מן הדין קרא · ענשו על שלח נא ומאז באתי שאהרן נעשה כהן ומשה נשאר על שבט לוי · וכמו שפירש"י ז"ל בפרשת שמות על ויחר אף ה' וגו' : ובניו יקראו וגו' · משמע אבל משה עצמו יקרא על שם הכהנים : ולא שרתה כו' · עד יום השמיני ככתוב כי היום ה' נראה אליכם וגו' ע"י קרבנות אהרן ולכן וירא כל העם וגו' מכלל שעד עתה לא ראו כזאת : גם מאז כו' · עיין בשמ"ר פרשה ג' ובמדרש חזית פסוק הגידה לי : ובסבור שלו הוא · כלומר שעל ידו תשרה השכינה: אמרין ליה · לא גרסינן לי' ועי' בריש מגילת רות וריש מגילת אסתר ובפ' נשא פרשה י"ג פירשו

פירוש מהרז"ו

מ"ש עם נבר תתבר שמי שבא לברר דבריו שיהיו קיימים שאמר במה אדע שיתקיימו דבריך וביקש אות והשיב לו בירר דברים ידוע תדע בענין הגלות עד ודור רביעי ישובו הנה ואז תירשנה · והנה סידור הכתוב עם חסיד וגו' עם גבר תמים עם נבר עם עקש והמדרש מקדים לפרש מ"ש עם עקש היינו בא בעקמנות קודם מ"ש עם נבר וכן בדברי ר' נחמי' ג"כ מקדים מ"ש עם עקש למ"ש עם נבר · ויתכן לתרץ שבדברי ר"כ הוצרך לסיים בדברי הבירור שכן דרך המדרש שהדרשה ששייך לענין הפרשה דורשה לבסוף וכן כאן שעיקר הכוונה על מ"ש בסוף הסימן ששייך למ"ש עם נבר על בירור הדברים ע"כ עשה המדרש כן גם בדברי ר' יהודה : מדוע לא יבער הסנה · ובעבור תומו שלא ידע מה שרואה בעיניו הלך להתקרב אל השכינה ונתמם עמו במה שהודיעו שהמקום שעומד שם אדמת קודש הוא מפני גילוי כבוד שכינתו ית"ש · ועי' פר"א פרק מ' ומש"ש : לך ואשלחך וכו' שלח נא · הנה מ"ש לך ואשלחך אל פרעה נאמר בתחלת הפרשה ופסוק שלח נא וכו' בסוף הפרשה שאמר לו לך ואנכי אהיה עם פיך ע"ז השיב שלח נא ביד תשלח · ומכאן יתבונן הקורא כמה דקדקו חז"ל על לשונות התורה שיהיו נאמרים ע"פ מדת ממעל אף שאינו כפי סדר הפסוקים שלפי מה שכתוב יקשה שהיל"ל ילך מי שילך תשובה על מ"ש ועתה לך ע"כ דורש שמ"ש שלח נא ביד תשלח הוא תשובה על ראשית השליחות שאמר לו לך ואשלחך ועל דיבור זה סובב כל הענין כשאמר לו לך כאלו אמר לו ג"כ ואשלחך או לך בשליחותי שע"ז שייך להשיב שלח נא ביד תשלח וכן הוא הלשון בפר"א פרק מ' אמר לו לך ואשלחך אל פרעה אמר לפניו רבון כל העולמים שלח נא ביד תשלח · והנה כאן חסר סיום המאמר מה שבא עמו בעקמנות וסמוך על מה שמבואר בשמ"ר פרשה ג' ריש סימן י"ז מיד ויחר אף ה' במשה מה חרון אף היה שם שנטלה הכהונה ממשה ונתנה לאהרן וכ"ה שם בריש פ' ז' וכמ"ש בסמוך : ומאז באתי · בא לפרש עוד דרך אחר על מ"ש בא עמו בעקמנות שמשה אמר ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה שהרהר אחר מדותיו כמ"ש שמ"ר פרשה ו' סוף סימן ה' והשיב לו בעקמנות עתה תראה וגם כאן חסר הסיום כמ"ש שמ"ר סוף פרשה ה' עתה תראה ולא במלחמות ל"א מלכים וכן הוא בשי"ר פסוק הגידה לי דף יו"ד : ך כל מ' שנה · זבחים דף ק"ב : משה ואהרן בכהניו · מקיש משה לאהרן מה אהרן כל מ' שנה כהן כך משה כל מ' שנה : בניו יקראו על שבט לוי · אבל הוא עצמו כהן כמו אהרן כל מ' שנה · ור"א בר"י פליג שלא שמש משה בכהונה אלא ז' ימי המלואים לבד כמפורש בסדר צו על משה וישחט ויקח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח וגו' כל הפרשה שעשה משה לבדו ועל שאינו מפורש אללו כלל על שינוי בגדים כמו אצל אהרן ובניו על כן בהכרח לומר ששימש בבגדים עצמם שהלך בהם תמיד רק שהיו לבנים ונקיים · ור' תנחום בשם ר"י בא לסיים מה ששייך כאן אלא דכאן חסר והוא מבואר בת"כ ריש שמיני במסכתא דמלואים שכל ז' שימש משה ולא שרתה שכינה כיון שלבש אהרן בגדי כהונה ושמש ביום שמיני שרתה שכינה כמ"ש וירא כבוד ה' אל כל העם ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם וכצ"ל כאן וכמ"ש ר' חלבו בסוף סימן זה: כל זה ימי אדר · עי' ד"ר פרשה ט' סימן ב' : ך ר' תנחומא · ב"ר פרשה מ"ב ריש סימן ג' במ"ר פרשה י"ג ריש סימן ה' בריש מדרש אסתר במדרש רות פסוק ושם האיש אלימלך מגילה דף יו"ד ושם בב"ר הגירסא ר"ת בשם ר' חייא ור' ברכיה בשם ר"א אמרין וכאן צריך להגיהה כמו שם וכל הענין בתנחומא סדר שמיני סימן ט' כמו כאן : וחמשה הן · חמשה פעמים כתוב בתנ"ך ויהי בימי · א' ויהי בימי אמרפל · ב' ויהי בימי אחז · ג' ויהי בימי יהויקים · ד' ויהי בימי אחשורוש · ה' ויהי בימי שפוט השופטים · ובכל ה' אלו הדוחק והקושי מבואר שבד' אלו ויהי בימי אמרפל ויהי בימי אחז ויהי בימי יהויקים ויהי בימי אחשורוש שהיה המעשה בהם בעצמם מה תועלת במה שאומר שבימיו היה בו המעשה וא"כ הוא מיותר לגמרי · ואצל שפוט השופטים אף שלא היה המעשה בהם עצמם הקושיא מבואר שבא לפרש באיזה זמן היה המעשה וסתם שהרי ימי השופטים היו ערך ארבע מאות שנה והיה לו לומר זמן מסוים בימי שופט פלוני אלא שבכל אלו הכוונה לדרוש שהיה ווי וצרה בימיהם לבד המעשה שמספר : מה צרה היתה שם עשו מלחמה · שמלכים אלו אמרפל אריוך וכו' חדשו צרה זו בעולם שיהיה מלחמה שעד עתה לא היה מלחמה וכמ"ש ב"ר פרשה מ"ב סימן ה' מפסוק חרב פתחו רשעים עי' מש"ש בשם הילקוט בהדיא זהו לפי פשט הכתוב ודרשו עוד שהיה צרה אחרת שעיקר כוונתם להרוג את אברהם ולכך התגרו תחלה בסדום שישב שם לוט ושבו אותו כדי שיבא אברהם להצילו ויהרגו אותו ודרשה זו היא הכרעה לשני כתובים מכחישים שהתחיל ויהי בימי אמרפל הרי שהיה אמרפל ראשון והעיקר ואח"כ אמר בא כדרלעומר והמלכים אשר אתו הרי שכדרלעומר הוא העיקר והשאר טפלים לו והכריע שעל שעיקר הכוונה היה על אברהם ואמרפל הוא נמרוד שהיה מעולם שונא לאברהם והוא הפילו לכבשן וכמ"ש ב"ר שם מ"ב סימן ד' עי' מש"ש ולעורר המלחמה היה הוא העיקר והראשון כנגד אברהם אך מנהיג מלחמה זו והגבור שבכולם היה כדרלעומר : ונזדווגו לו · לשון זה נהג במדרש על ההתחברות לכוונה רעה : אברהם אוהבו · כמ"ש זרע אברהם אוהבי · וכתיב בו ונברכו בך כל משפחות האדמה והיינו כמו במשל שבשבילו היה נזקק למדינה שנברכו כולם בשבילו : באו כשדים · הוא אמרפל ועמו שהוא מלך שנער ושנער הוא בבל וכשדים : וישובו ויבואו אל עין משפט · הקשה מ"ש וישובו משמע שכבר היו בעין משפט ועתה שבו עוד הפעם · ועוד שלא מצינו שעיר קדש תקרא עין משפט ע"כ דורש ע"פ מדה כ' וע"פ מדת ממעל על אברהם שהיה חביב בעולם כבבת וגלגל עין ועשה משפט בעולם כמ"ש כי ידעתיו וכו' לעשות צדקה ומשפט וקידש שמו של הקב"ה באור כשדים ע"י נמרוד מכבר ועתה שבו נמרוד ועמו עוד הפעם להרגו וזהו וישובו: מושך את יונקתו · ובנמשל יונקתו היא התורה המחיה אותנו כמו המינקת לילד ולא עשה בפעם אחד לבטל גדולים וקטנים יחד שהיה מתירא שימרדו בו ישראל ולא יפעל כוונתו על כן עשה מעט מעט · תחלה ביטל התינוקת שאחז רצה שיתאחזו ישראל כמו הגוים עובדי כוכבים ומ"ש אם אין רועה אין עולם אמר המדרש כן לפי האמת אך לא כפי

יפה תואר

הראני נא את כבודך · ותפן לדעת את דרכי ד' ולגלות נסן · וס' למדהו הי"ג מדות דכתיב נסן רחום וחנון וגו' ורב חסד וגו' ורצוי להיות כמוהו רחום וחנון כו' : מדוע לא יבער הסנה · והתמימות הוא דכתיב אחריו ויסתר משה פניו מהביט עוד והלך בתמימותו ולא העמיק לחקור במראה השכינה · [ושכרו שזכה לקלסתר פנים כדאיתא בברכות ז' · וזה הכוונה מן דיקרי קאים בגויה כי קרני אור פנים ישלטו עליו תמיד ובשמ"ר פ"ג איתא שכר אחר ע"ש וגם הנוסחאות שונות מאד וגם זה יש לכוון כי יקרי דקוב"ה קאים בגויה] : אימתי בא בעקמנות כו' · בשו"ט הגירסא שבא בעקמנות בשעה שאמר שלח נא ביד [illegible] כי חפץ אשר אהרן הגדול ממנו ילך · והקב"ה השיבו כמדתו כי הוא ידבר לך אל העם ולא תמלט מהשליחות כי אתה תהי לו לאלהים העיקר בשליחותו ונתברר על עסקיו במה שאמר הראיני נא את כבודך [illegible] שבו כשוטה יותר שבוררם : פשוט הוא לן כו' · משום דבתענית פ"א ובעכ"ו פ"ב איכא דמבעי ליה במה שמש משה ע"ש : הה"ד ויהי ביום השמיני · כלומר לכן שייך גם יום השמיני אל שבעת ימי המלואים

ידי משה

שמורה וכן הוא כפי' ר"ש במס' דמאי : כל ז' ימי הסנה כו' ונענש שלא שימש בכהונה כל מ' שנה בשביל שאמר שלח נא ביד תשלח · וזה שאמר לו ה' אל תקרב הלום פי' לכהונה וכן מה שא"ל של נעליך מעל רגליך זה להתאבל על אביו וכה"ג אינו נוהג אבילות וכזה גלה לו כי לוקחה הכהונה ממנו : וכן

תלמידים אם אין תלמידים אין חכמים אם אין חכמים אין תורה אם אין תורה אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אם אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אין הקב"ה משרה שכינתו בעולם מה עשה עמד ונעל בתי כנסיות ובתי מדרשות הדא דכתיב (ישעיה ח) צור תעודה חתום תורה בלמודי • רב הונא בשם ר"א [א] אמר למה נקרא שמו אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות • ר' יעקב בשם ר' אחא אמר שמעת לה מן הדא (שם) וחכיתי לה' המסתיר פניו וגו' אין לך שעה קשה כאותה שעה שנאמר בה (דברים לא) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא • מאותה שעה (ישעיה ח) (יח) וקויתי לו כי לא תשכח מפי זרעו ומה הועיל לו (שם) הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' וכי ילדיו היו והלא תלמידיו היו אלא מכאן לתלמידו של אדם שנקרא בנו כיון שראו הכל שאחז בתי כנסיות וב"מ התחילו הכל צווחין ווי ווי ויהי בימי אחז • (ירמיה א) ויהי בימי יהויקים בן יאשיהו מה צרה היתה שם (שם ד) ראיתי את הארץ והנה תוהו ובוהו משל לכתבין של מלך שנכנסו למדינה וכל מדינה ומדינה שהיו כתבין מגיעין היו בני המדינה עומדין על רגליהן ופרעין את ראשיהן וקוראי' אותם באימה ביראה ברתת בזיע וכיון שנכנסו למדינתו של מלך עמדו וקרעו אותן ושרפו אותן אמרו אוי לנו כשירגיש המלך בכך הה"ד (שם לו) ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבע וגו' וכיון שהגיע לפסוק החמישי (איכה א) היו צריה לראש (ירמיה לו) יקרעה בתער הסופר והשלך על האש אשר אל האח כיון שראו כן התחילו צווחין ווי ווי ויהי בימי יהויקים • (אסתר א) ויהי בימי אחשורוש מה צרה היתה שם שנגזר להשמיד להרוג ולאבד משל למלך שהיה לו כרם ונזדווגו לו ג' שונאים התחיל אחד מקטף בעוללות ואחד התחיל לזנב באשכלות וא' מעקר בגפנים פרעה התחיל מקטף בעוללות הדא דכתיב (שמות א) כל הבן הילוד • נבוכדנצר התחיל מזנב באשכלות הדא דכתיב (מ"ב כד) החרש והמסגר אלף רבי ברכיה בשם ר"י ורבנן • רבי ברכיה בשם ר' יהודה אמר [ב] חרש אלף ומסגר אלף ורבנן אמרין זה וזה אלף ר"י ברבי סימון אמר [ג] אלו תלמידי חכמים ר' שמואל בר יצחק אמר אלו הבוליוטוס ורבנן אמרי אלו היועצים המן הרשע התחיל לעקר בגפנים וביקש לקעקע ביצתן של ישראל (יט) בעא למזבן בכל ביעתא הה"ד (אסתר ג) להשמיד להרוג ולאבד וכיון שראו הכל אחשורוש מוכר והמן לוקח התחילו הכל צווחין ווי ווי ויהי בימי אחשורוש • (רות א) ויהי בימי שפוט השופטים מה צרה היתה שם ויהי רעב בארץ משל למדינה שהיתה חייבת ליפס למלך ושלח המלך גבאי טמיון לגבות מה עשו בני המדינה עמדו ותלו אותו וגבו אותו אמרו ווי כשירגיש המלך בדברים הללו מה ששלוחו של מלך מבקש לעשות לנו עשינו לו כך כשהיה אחד מישראל עושה דבר שלא כהוגן היו מוליכין אותו אצל הדיין מה שהדיין צריך לעשות לנשפט היה הנשפט עושה לדיין אמר להן הקב"ה אתם מבזין את שופטיכם הנני מביא עליכם דבר שאי אתם יכולין לעמוד בו ואיזה זה רעב (שם) ויהי רעב בארץ • שמעון בר רב אבא בשם ר' יוחנן אמר [ד] כל מקום שנאמר ויהי משמש צרה ושמחה אם צרה אין צרה כיוצא בה אם שמחה אין שמחה כיוצא בה אתא ר' ישמעאל עבדה פלגא כל מקום שנאמר ויהי אין שמחה והיה אין צרה אתיבון (בראשית א) ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור אמר להן אף היא אינה שמחה לפי שלא זכה העולם להשתמש באותו האור דאמר רבי יהודה בר סימון [ה] אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה ומביט בה מסוף העולם ועד סופו כיון שראה הקב"ה מעשה דור אנוש ומעשה דור המבול שהן מקולקלין עמד וגנזו מהן הדא דכתיב (איוב לח) וימנע מרשעים אורם והיכן גנזו בגן עדן שנאמר (תהלים צז) אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה אתיבון ויהי ערב וגו' אמר להן אף היא אינה שמחה שכל מה שנברא ביום ראשון עתיד לבלות הדא דכתיב (ישעיה נא) כי שמים כעשן נמלחו וארץ וגו' איתיבון ויהי ערב ויהי בקר יום שני שלישי רביעי חמישי ששי אמר להן אף היא אינה שמחה שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה החטין צריכין לטחון החרדל צריך למתקה (ה) ותורמיסון צריכין להמתיק אתיבון (בראשית לט) ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח אמר להן אף היא אינה שמחה שמתוך כך נזדמנה לו אותה רשעה אתיבון ויהי ביום השמיני אמר להן אף היא אינה שמחה שבאותו היום מתו נדב ואביהוא [ו] איתיבון (במדבר ז) ויהי ביום כלות משה אמר להן אף היא אינה שמחה (כ) שבו ביום שנבנה בנינו של בית נגנז • איתיבון (יהושע ו) ויהי ה' את יהושע אמר להן אף היא אינה שמחה שנהרג יאיר ששקול כרובה של סנהדרין שנאמר (שם) ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש שלשים וששה אין כתיב כאן אלא כשלשים וששה איש אמר רבי יודן זה יאיר בן מנשה ששקול כרובה של סנהדרין • איתיבון (שמואל א יח) ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו אמר להן אף היא אינה שמחה שכתוב בו (שם) ויהי שאול עוין את דוד • איתיבון (שם ב ז) ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו אמר להן אף היא אינה שמחה שבאותו היום בא נתן הנביא ואמר לו (מ"א ח) רק אתה לא תבנה הבית • אמרין ליה אמרינן דילן אמור דילך אמר להם (יואל ג) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס • (ישעיה ז) והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר וגו' • (זכריה יד) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים וגו' • (תהלים א) והיה כעץ שתול על פלגי מים • (מיכה ה) והיה שארית יעקב בגוים • מתיבין ליה והא כתיב (ירמיה לח) והיה כאשר נלכדה ירושלים אמר להן אף היא אינה צרה שבו ביום נטלו ישראל איפופסין על עונותיהם דא"ר ישמעאל ב"ר נחמן איפופסין שלימה נטלו ישראל על עונותיהם ביום שחרב בה"מ הה"ד (איכה ד) תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך : ח ולזקני ישראל

מסורת המדרש א תד"א זוטא פ"ט • מדרש תהלים מזמור כ • ב ירושלמי נדרים פ"ד • ג תנחומא סדר שמיני • סדר עולם רבה פ' כ"ס • ספרי ה"ב פיסקא ש"כ • ד במד"ר פ' י"ד • פסיקתא פ"ס ופ"ז • ה חגיגה דף י"ב • ב"ר פ' י"א וי"ב • במד"ר פ' י"ג • ילקוט איוב רמז תתקכ"ד • ב"ר ל"ס • ו אדר"ן פ' מ' •

חדושי הרש"ש

מייתי לה מן הדין כו' • פי שמשה שמש בכ"ג : (ה) תורמסין צריכין להמתיק כצ"ל : ממצריס

חדושי הרד"ל

שאיוכתים בס"ד בב"ר פמ"ב : (יח) וקויתי לו שאמר כי לא תשכח כצ"ל : (יט) בעי למיזכי בכל ביעתא כצ"ל והוא פי' לקעקע ביצתן • ועניינו ליטול כל ביצי ואפרוחי העוף ואינו מניח כלום לקיום המין (ולשון למזכי הוא כזוכה מן ההפקר כאוסף ביצים עזובות) : (כ) שבו ביום שנבנה בנינו של בית נגנז • בפסיקתא דכלת משה הגי' שעתיד לגנוז מפני בהמ"ק וכדאמרינן (בסוטה ט) כשנבנה בהמ"ק נגנז אהל מועד (וכל כליו) אבל בב"ר שם וש"מ מסיים עלה שנאמר ולא יכול משה לבוא אל אוה"מ כי שכן עליו הענן ונראה פירושו שתחילה היה הכבוד מלא כל המשכן ואח"כ נגנז ושכן רק על הכרובים (וערמב"ן פ' פקודי) והוא

פירוש מהרז"ו

נפי כוונת אחז • ובמקומות שציינתי גורם במשל כך אמר אחז ובנמשל גורם כך היה אחז סובר : אין ב"כ וב"מ • ובב"ר שם גירסא אחרת והכל אל מקום אחד וכוונה אחת : צור תעודה • כמ"ש הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים בישראל היינו מ"ש בפרשה הקודמת על אחז לכן יתן ה' לכם אות הנה העלמה הרה ויולדת בן וגו' וא"כ גם הפסוק צור תעודה ג"כ מדבר באחז שאמר לו ישעי' לא תועיל בכוונתך להשכיח התורה מישראל כי וחכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב משמע שלכך יחכה לו על שהוא מסתיר פניו מבית יעקב אדרבה שהיל"ל וחכיתי וגו' המושיע לבית יעקב לכן מחכה לו ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז שבמקום שכתיב בתורה ואנכי הסתר אסתיר שם כתיב כי לא תשכח מפי זרעו אע"פ שזה כתוב על השירה דעת חז"ל שהשירה היא התורה כמ"ש בד"ר סוף פרשה ט' עמש"ש בפירושי שם : וכי ילדיו היו • כפי המבואר בפרשה ז' ח' שילדיו שנתן לו ה' אחד מהר שלל חש בז והשני עמנו אל היו לאותות כמפורש בפרשה על שישללו הגוים אותם בימי אחז ובימי יחזקיהו יושיע אותם וזהו עמנו אל אך אין להם שייכות אל התורה שלא תשכח שמדבר בפסוקים כאן צור תעודה ע"כ דורשים שמ"ש כאן ילדיו ע"פ מדה כ' אא"ע לבנים שילד ח"ע לתלמידיו שנקראו בני הנביאים וכמו שדרשו על פסוק ואלה תולדות אהרן ומשה שבני אהרן הם בני משה על שלמדם תורה וכמ"ש רש"י ברים במדבר ואמר ישעי' לאחז לא תועיל לשכח התורה כי תלמידיו ילמדו אותה לישראל ועל שאתה חושב לסלק השכינה מישראל לא תועיל ג"כ כי הנה אנכי והילדים וגו' מעם ה' צבאות השוכן בהר ציון : ויהי בימי יהויקים • ברים ירמיה דברי ירמיה אשר היה דבר ה' אליו בימי יאשיהו מלך יהודה ויהי בימי יהויקים עד תום עשתי עשרה שנה לצדקיהו ולא אמר ויהי בימי יאשיהו רק ויהי בימי יהויקים ע"כ דרש שעיקר הצרה היה על ידי רשעת יהויקים • וענין המשל והנמשל שיונה הנביא כשניבא על ניגוה עיר של גוים שמעו לו ונתיראו ועשו תשובה ועל יהויקים שהיה בביהמ"ק ובירושלים לא שמע ולא נתירא וצעקו עליו הכל ווי : שלש דלתות וארבעה • פירוש תיבה וארבעה כמו הרביעי כמ"ש סוף משלי שלש הנה לא תשבענה וארבע לא אמרה הון שפי' הרביעי • ודלתות פירושו כאן על הפסוקים וכמ"ש לשקוד על דלתותי • ועי' מ"ש בפירושי בב"ר ריש פרשה א' בשם מדרש תהלים ומשמע כשקרא ג' פסוקים וארבע עדיין לא קרע ובפסוק ה' היו צריה לראש שהוא שנוגע לו בעצמו שלא יהיה הוא המלך רק מי שיגלר לירושלים : מקטף בעוללות • ענבים רעים שאינם עיקר הכרם • ואחד לזנב באשכולות שהם מעיקר הכרם אך עם כל זה מאחר שהגפנים קיימים יכולים לגדל אחרים • ואחד מעקר בגפנים ולשרשם שלא יגדל עוד אחרים כך פרעה גזר להרוג הבנים הקטנים ולא מלאו לבו להרוג הגדולים ולא שלט בחכמיהם הם כל שבט לוי ובעמרם וביח דינו שהיו הגדולים במצרים אך נבוכדנאצר שלט בחכמיהם וגדוליהם ועכ"ז הניח השורש הם כל בני הגולה שיגדלו חכמיהם וגדולים אחרים אך המן ביקש לעקור הגפן כולו עם שרשיו : חרש אלף ומסגר אלף • דורש מ"ש והחרש והמסגר שהיל"ל החרש והמסגר אלף אך והחרש והמסגר משמע שכל אחד לבדו היה אלף כאלו כתוב והחרש אלף והמסגר אלף ודעת רבנן שא"כ היל"ל והחרש אלף והמסגר ולמה אמר אלף לבסוף אלא שהכל ביחד היה אלף : תלמידי חכמים • חרש כיון שפותח פיו נעשו הכל כחרשין והמסגר שסוגרין ופוסקין ואין פותח : הבוליותים • פי' בולי עשירים ובעבור גדולתם ויראתם נעשו הכל כחרשין וסוגרין ואין פותחין וכן הענין ביועצים : בבל ביעתא • עי' מ"כ ויהי בימי אחשורוש ועי' מדרש אסתר פסוק זה : גבאי טמיון • מי שגובה ממון השייכים לאוצר המלך : תלו אותו וגבו אותו • שתלו אותו ליסרו עד שימסור כל מה שבידו : הנשפט עושה לדיין • וזהו שפוט השופטים ששפטו את שופטיהם : אתם מבזים שופטיכם ומחרפים אותם אף אני אתן לכם חרפת רעב כמ"ש חרפת רעב בגוים ולהפך ואכלתם אכל ושבוע וגו' ולא יבושו עמי לעולם : ועבדא פלגא • שמעון בר אבא אמר שויהי צרה ושמחה והוא אמר שאין אלא צרה ולא שמחה והיה שמחה כן הוא שם בב"ר ומ"ש כאן ר' ישמעאל שם בב"ר איתא ר' שמואל ב"ר נחמן : ויהי אור • והוא שמחה וכדברי שמעון ב"ר אבא : אור שברא • ב"ר פרשה ג' סימן ו' וש"נ ומבואר : יום שני יום שלישי • ואם על שעתידין לבלות הרי כבר נשמע מויהי של יום ראשון כמ"ש ב"ר פרשה י"ב סימן ד' : צריכים עשיה • כמ"ש ב"ר פרשה י"א סי' ו' ומרומז במ"ש אשר ברא אלהים לעשות כל מה שבא צריכים עשיה לגמרו ע"ש : אותה רשעת • אשת פוטיפרע ואם לא היה מצליח לא היתה נותנת עיניה עליו ובעבור זה ניתן בבית האסורים י"ב שנה ואין זה שמחה : שבו ביום שנבנה • פירוש שנגמר בנין בית המקדש כמ"ש מ"א ח' ויעלו את ארון ה' ואת אוה"מ ואת כל כלי הקודש אשר באהל ויעלו אותם הכהנים הלוים פי' לגנזם : ויהי ה' את יהושע • וכתיב מיד אחריו וימעלו בני ישראל מעל בחרם וכל הענין של מפלת מלחמת העי ושם כתיב ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש ואם היה אומר מספר שלם כשלשים כארבעים היינו אומרים שעל כן אמר בכ' אף שחסר אחד או יתר אחד שטוב לאחוז במספר שלם אך מאחר שאומר כשלשים וששה אם היה רק קרוב למספר זה הי"ל לומר ל"ה או ל"ז ע"כ דורש כשלשים וששה איש להורות שהיה איש אחד ששקול כשלשים וששה ואיזה חשיבות במספר זה של ל"ו ע"כ דורש שהכוונה על רובן של סנהדרין שכל התורה תלויה בשבעים סנהדרין שבלשכת הגזית וכל דין נפסק ע"פ רובה של סנהדרין שרובה ככולה וזהו החשיבות של מספר ל"ו וכדמות רמז על זה במלכים א' ד' י"ג לו חות יאיר בן מנשה שיאיר הוא הל"ו ודו"ק ועי' סנהדרין דף מ"ב ב"ב דף קכ"א : אמרינן דילן • על ויהי • עתה אמור דילך על והיה : איפופסין שלמה • עי' איכה פסוק תם עונך ד' פ' באריכות ושם גורס אפוכי שלמה וכן הגי' בב"ר שם אפוכי ופי' תשלומים שלמים וכמ"ש במדרש תהלים ריש מזמור ב' שמחה

מתנות כהונה

פירשו של המאמר זה : שמעת לה מן הדא • תשמעגו מזה הכתוב שנעל כל בתי מדרשות : ה"ג ווי ווי ויהי בימי אחז : רבי יהודה בר סימון אומר אלו ת"ח לאו לאפלוגי אתא אלא לפרש : בבל ביעתא • ה"ג גם כן ריש רות וצ"ל בכל רצונו ואוות נפשו • ובמגילת אסתר גרס בכל ביצא פי' בכל הבית יחד : פלגא • חילוק וכל מאמר הדרך

(כא) אר"ע א נמשלו ישראל לעוף מה העוף הזה אינו פורח בלא כנפים כך ישראל אין יכולים לעשות דבר חוץ מזקניהם אמר ר' יוסי בר חלפתא גדולה זקנה אם זקנים הם חביבין הם אם נערים הם נטפלה להן ילדות · (כב) דתני ב רשב"י לא במקום אחד ולא בשני מקומות מצינו שחלק הקב"ה כבוד לזקנים אלא בכמה מקומות · בסנה (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל· (ו) במצרים (שם) ובאת אתה וזקני ישראל· בסיני (שם כד) עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא וע' מזקני ישראל· במדבר (במדבר יא) אספה לי שבעים איש · באהל מועד ולזקני ישראל אף לעתיד לבא הקב"ה חולק כבוד לזקנים הה"ד (ישעיה כד) וחפרה הלבנה ובושה החמה וכתיב ונגד זקניו כבוד · ר' ישמעאל בר ביבי ור"ש ור' ראובן בשם חנינא אמר (כג) עתיד הקב"ה למנות לו ישיבה של זקנים משלו הה"ד (שם) כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד נגד זקנים אין כתיב כאן אלא נגד זקניו כבוד ר' אבין בשם רבי ישמעאל בר' יהושע אמר עתיד הקדוש ב"ה לישב כגורן וצדיקים יושבין לפניו כההוא (מ"א כ"ב) ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה יושבים איש על כסאו מלובשים בגדים בגורן וכי בגורן היו יושבים אלא כהא דתנינן ג סנהדרין כחצי גורן עגולה כדי שיראו זה את זה אמר שלמה אני חמיתיה מצומצם ביניהון הה"ד (משלי לא) נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ : ט רבי ברכיה ורבי חלבו ועולא ביראה ורבי אלעזר בשם רבי חנינא ד עתיד הקב"ה להיות ראש חולה לצדיקים לעתיד לבא הה"ד (תהלים מח) שיתו לבכם לחילה (כד) לחולה כתיב (כה) והן עולין עליו בעולמה ומראין עליו כאלו באצבע ואומר (שם) כי זה אלהים אלהינו עולם ועד וגו' (כו) בעלמות בזריזות עלמות כאלין עולמתא כדכתיב (שם סח) בתוך עלמות תופפות תרגם עקילס אתניסאה עולם שאין בו מות עלמות בשני עולמות ינהגנו בעוה"ז וינהגנו בעולם הבא :

פרשה יב

א יין ושכר אל תשת הה"ד (משלי כג) ה אל תרא יין כי יתאדם מהו כי יתאדם כי יתאוה לדם נדה ולדם זבה (שם) כי יתן בכוס עינו בכיס כתיב (א) לשון נקי הוא כדכתיב (שם א) כיס אחד יהיה לכולנו יתהלך במישרים סוף שאשתו אומרת לו (ב) כשושנה אדומה ראיתי ואינו פורש א"ר אסי (ג) אם ת"ח הוא סוף שמטמא את הטהור ומטהר את הטמא ד"א אל תרא יין כי יתאדם ודאי מסמיק ליה כי יתן בכוס עינו הוא נותן עינו בכוס והחנוני נותן עיניו בכיס יתהלך במישרים סוף דהוא עביד (ד) ביתי' מישר' מה הדין קדרה דנחשת עביד קדרא דחספא עבדא מזבין לה ושתי חמרא בטימיתיה ר' יצחק בר רדיפ' בשם ר' אמי אמר סוף שהוא מוכר את כלי ביתו ושותה בהן יין א"ר אחא מעשה באחד שהיה מוכר כלי ביתו ושותה בהן יין אמרין בניי' לית הדין אבונן שביק לן כלום אשקיניה ושכרוניה ואפקוניה ויתבוניה בחד בית עלם · עברין שפיין בתרע בית עלם · שמעון אנגרייא במדינתא פרקין טעוניהון בגו בית עלם ואזלון למחמי קלא במדינתה איתער משנתיה חמא זיקא יהביא לעיל מן רישי' שרא יתיה ויהביתיה בפומיה לבתר שלשה יומין אמרין בנייא לית אנן אזלינן וחזינן מה ההוא אבונן עביד אזלין ואשכחוניה והא זיקא יהיב בפומיה אמרין אוף הכא לא שבק לך ברייך הואיל ויהב לך לית אנן ידעין מה נעבד לך עבדון בינידהון תקנה כל חד וחד הוה משקה ליה חד יומא · (משלי כג) והיית כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל כהדא אילפא דמטרפא בפילגות דימא נחתא וסלקא נחתא וסלקא וכשוכב בראש חבל כהדין תרנגולא דיתיב בריש חבל אזיל ואתי אזיל ואתי כהדין קוורנוטין דיתב בראש תורנא אזיל ואתי [אזיל ואתי] (שם) הכוני בל חליתי מחו ליה ולא מרגיש הלמוני בל ידעתי טלמין ליה ולא ידע (ה) שתי שיכרא חמשא קיסטון אמרו ליה עשרא קיסטון אישתי' ואם תאמר מתער הוא משנתיה מנשי ליה

מסורת המדרש א תנחומא סדר שמיני · ב ילקוט ישעיה רמז רל"ד · ג סנהדרין ל"ו ע"ב · ד ילקוט ישעיה רמז תל"ד · תנחומא סדר שמיני · ה תנחומא סדר שמיני · ו מדרש משלי פ' כ"ג ·

חדושי הרש"ש

(ו) במצרים ובאת אתה וזקני ישראל · בש"ר פ"ה ליתא והוא הנכון כי גם זה היה בסנה ובדבור אחד נאמר עם לך ואספת וכו' :

נטלה

חדושי הרד"ל

כענין אור ז' ימי בראשית שנגנז את"כ (וכמו כל ענייני המשכן שהיו שוין לימי בראשית) : (כא) אר"ע נמשלו ישראל לעוף שמ"ר פ"ה ע"ש : (כב) דתני רשב"י לא במקום כו' ספרי בהעלותך פסקא צ"ב : (כג) עתיד הקב"ה למנות לו כו' · שה"ר פ"א ספ"ד ושם פ"ז וקה"ר פ"ז פי"ב : (כד) לחולה כתיב עי' מנחת שי שלא נמצא כתוב כן בספרים שלנו ואפשר גרסינן לחילה כתיב ביו"ד והכוונה שכתוב בלא מפיק ה' כי היכי דנדרוש שה' זו איננה ה' נקבה אלא מעיקר המלה הוא שם מחול : (כה) והן חלין עליו כעולמות · כ"ה בשה"ר פ"א וכצ"ל ופי' שהוא ראש הוללין והן עליו סביב : (כו) עלמות בזריזות כצ"ל מלשון עלם שהוא בתאר וזריז בכחו : (א) לשון נקי הוא כדכתיב כיס כו' · עמ"כ וכי"ב בקה"ר פ"א פי' מלא עסוקין בריבה א' וא"ל לא כן כתיב כיס כו' ע"ש : (ב) כשושנה אדומה כו' · רומז למ"ש בשהש"ר פ"ז (וכן בסנהדרין לז) סוגה בשושנים שאומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופירש ומושלו בסייג של שושנים שגודר בעד השאל כערמת חטים וכי יתן עינו בכוס פורץ גדר השושנים ויתהלך במישרים : (ג) אם ת"ח הוא סוף שמטמא כו' ומטהר כו' ר"ל ז"ש בסיפא ולבך ידבר תהפוכות : (ד) ביתיה מישרא ר"י ב"ר רדיפא כו' ושותה בהן יין מה הדין קדירא כו' בטמיתיה א"ר אחא כו' כצ"ל פי' שתחלה מוכר קדרות נחושת ואח"כ אף קדרא דחספא ועבד ביתא מישרים בלי שום כלים : (ה) שתי א"ל עשרה קסטין כו' · דרש הלמוני לשמי

מתנות כהונה

זה פירשתי בפ' לך לך פ' מ"ב ובמגילת אסתר : גדולה זקנה · ע"ד שאמרו חז"ל בפ"ק דקידושין זקן זה שקנה חכמה : חביבין הן · שהשיבה נאה לחכמים כקנקן ישן מלא ישן : נטפלה להם ילדות · הילדות טפל והחכמה עיקר : וכתיב ונגד זקניו וגו' · סיפיה דקרא של וחפרה הוא : בגורן · הטעם מפרש לקמן בסמוך ועיין בש"ר פרשה ה' : כההוא · כלומר כההוא דכתיב : כדי שיראו זה את זה · ויוכלו להמתיק סוד יחדיו כמש"ה והיו עיניך רואות את מוריך : אנא חמיתיה כו' · אני ראיתיו : חולה · מחול ובלשון חכמים חינגא והוא ילך ויחול בראשם וינהגם : והן עולין עליו בעולמה · חפשתי בכ"מ שכתוב מדרש זה ולא מצאתי זה וצריך לפרש ויעלו אחריו בזריזות כד"א ויבאו האנשים על הנשים ועל כל פנים צ"ל בעולמות : עולמתא · נערות : תרגום עקילס אתניסתא · פירושו אחריו עולם שאין בו מות וכן איתא בילקוט תהלים וכן פי' בערוך תנסיאה מות בל' יון · ודריש עלמות אל מות בחילוף אל"ף בעי"ן ששניהם ממוצא אחד · וה"ג בירוש' דמועד קטן אתנסייא עולם שאין בו מות · ובירוש' דפ' הקורא את המגילה גרס אתא גייסא עולם שאין בו מות ונקוד אתא גיסייא ואע"פ שפירושו לא מצאתי מ"מ לא דבר רק היא כי הוא כתוב על קלף ישן נושן טוב ויפה ומזקנים אתבונן : בשני עולמות · קרי ביה עולמות :

פרשה יב יתאדם · נוטריקון יתאוה לדם שמכח שכרותו היין יסיתו לדבר עבירה : יתאוה לדם · פרשה זו יפה נדרשת פרשת נשא דף ע"ז : ל' נקי · כלומר שיבא על הערוה והכי איתא לקמן פרשת נשא : כיס אחד יהיה לכלנו · כנוי בלשון נקי כלומר זונה אחת יהיה לכולם : שמטמא את הטהור כו' · דריש יתהלך במישרים שהכל נעשה לו כשר ויושר כמישור · או נוכל לפרש מדכתיב יין ושכר וסמיך ליה ולהבדיל וגו' שמכאן למדו רז"ל ששכור אסור להורות : מסמיק · מאדים והכל יכירו בשכרותו : הוא נותן עיניו בכוס כו' · דריש המסורת דכתיב כיס וקרי כוס : מישרא · ריק כמישור : ה"ג מה הדין כו' · פי' אומר מה שעושה קדרה זאת של נחשת יכול ג"כ לעשות קדרה של חרס ומוכר אותו של נחושת ושותה יין בשויו : בטמיתיה · באוצרו כלומר בשוויו : סוף שהוא עושה כו' · וזהו במישרים לשון מישור : אמרין בנייא כו' · אמרו בניו אבינו זה לא יניח לנו כלום : אשקוניה כו' · בניו השקוהו והשכירוהו והוציאוהו ונתנוהו בחד בית עלם · פי' בית עולם מערה מוכנת לקבור בו מתים כדי שכשיקיץ מיינו לא ידע מי הביאו הלום ויתחרט ולא ישוב לכסלה עוד · ומצאתי בקובץ ישן שהוציאו קול בפני השכנים היאך שמת באמת והוציאוהו וקברוהו וכוונת בניו היה שימות שם : עברין שפיין כו' · עברו מוכרי יין בשער דרך אותו בית עולם · מוכרי יין נקראים שופי יין כך פי' בערוך : שמעון אנגריא · שמעו קול הומיה בעיר כעין מלחמה אנגריא בכל מקום פי' שיעבוד והכרח ועיין בערוך : פרקין כו' · פרקו משא היין מעל חמוריהם ונתנוהו באותה מערה שהיה אותו איש ישן שם : מתער כו' · הקיץ משנתו וראה נוד נתונה למעלה מראשותיו : שרא יתיה · התיר אותו הנוד ונתנוהו בתוך פיו ושתה כך כשהוא שוכב : לבתר ג' ימים כו' · לאחר ג' ימים אמרו בניו וכי אין אנו הולכים ונראה מה אותו אבינו עושה : אזלו כו' · הלכה ומצאוהו שוכב והנוד נתונה בפיו : אמרין כו' · אמרו אף כאן אין הקב"ה מניח אותך הואיל והוא נותן לך אין אנו יודעין מה לעשות נגד רצון הקב"ה : ברייך · בוראך : עבדי כו' · עשו ביניהם תקנה שכל אחד ואחד ישקנו יום אחד ועיין כעין מעשים אלו בפרשת נשא פ"י : ה"ג כהדא אילפא דמטרפא בפילגוס דימא כו' · וכן הוא במגלת אסתר רים פ"ה ופי' כספינה זאת שהיא מטורפת בלב ים : נחתא כו' · יורדת ועולה : כהדין תרנגולא כו' · כתרנגול שיושב על החבל שהוא הולך ובא : כהדין קורנוטיא · חוזר לפרש וכשוכב בראש חבל על הקברניטין שיושב למעלה על תורן הספינה והולך ובא ומנענע : ה"ג אזיל ואתי אזיל ואתי : מחו ליה · מכין אותו : טלמין · לשון הכאה ודחייה ודחיפה : קיסטון · שם מדה : א"ל · החנוני : אישתית ·

שתית

פירוש מהרז"ו

לצדיק עשות משפט שמחה לצדיקו של עולם שעשה מדת הדין בביתו ע"ש : ח נמשלו ישראל לעוף · שמ"ר פרשה ג' רים סי' ח' וש"כ ומ"ש שנמשלו לעוף כמ"ש בשיר השירים יונתי בחגוי הסלע יונתי תמתי יחרדו כצפור ממצרים : אם זקנים הם · פי' אם הם זקנים בשנים ובחכמה הוא בוודאי טוב ואם זקנים בחכמה ולא בשנים שהם ילדים נעשה הילדות טפלה להחכמה והחכמה עיקר : ט להיות ראש חולה · כמ"ש כחולת המחנים · כמ"ש שי"ר פסוק שובי דף ל"ד ב"ר פרשה מ"ח סי' י"א מדרש תהלים סוף מזמור מ"ח שי"ר פסוק נריה שמניך ד' ז' קוה"ר פסוק אין זכרון דף פ"ו ובסוף תענית · ירושלמי מגילה פרק ו' הלכה ד' : ומראין עליו כאלו באצבע · שתיבת זה פי' בכמה מקומות שמראה באצבע וכמ"ש ב"ר פ' ק' סימן ו' אבל כבד זה ע"ש וכמ"ש שמ"ר פ' ע"ו סימן כ"ח החרדה הזה ושם נסמן לכמה מקומות ודורש פסוק זה על לעתיד כמ"ש בס"ד למען תספרו לדור אחרון וע"כ שיתו לבכם לב אחד לעתיד וכמ"ש ב"ר פרשה מ"ח סימן י"א ושעדו לבכם הדה אמרה אין יצה"ר שולט במלאכים היא דעתיה דר"ח דאר"ת שיתו לבכם לחילה איכ"כ אלא לבכם הדה אמרה אין יצה"ר שולט לע"ל וכן כאן מפסוק כי זה אלהים אלהינו עולם ועד וכמ"ש ואמר ביום ההוא :

פרשה יב סימן א אל תרא יין · במ"ר פרשה יו"ד סימן ב' אסתר רים פרשה ה' : כים אחד יהיה לכלנו · ור"ד גורלך תפיל בתוכנו משמע שיפילו גורל שיקבל כל אחד חלקו ואיך אמר כים אחד יהיה לכולנו והם שני כתובים מכחישים ועוד שהרי באים לפתות כמ"ש כל הון יקר נמלא בתינו שלל ואיזה פתוי הוא שיהיה להם כים אחד ע"כ דורש ומכריע שמ"ש כים אחד הכוונה אשה זונה אחת לכולם וזהו הפתוי שההכנסה שלהם יהיה הרבה שימלאו בתיהם שלל אך הזונה ימעטו שלא יהיה לכל אחד אשה ובנים וכמסופר בספרי יעאגראפיע שנמצא אומה אחת בקנה תבל שכל בית אב אין להם רק אשה אחת לכוונה שלא ירבו ולמעט ההוצאה וכן מ"ש כאן כי יתן בכוס עינו פי' ג"כ באשה ומ"ש יתהלך במישרים למוד מעניינו שהוא לרעה שיהיה אצלו הכל ישר אם טמאה אם טהורה : שמטמא את הטהור · עיין מ"כ והשכור אינו יודע להבחין ולהבדיל וזהו במישרים · ועי' בל"ב מדות מדה י"א שדורש שמי שיתן בכוס עינו אפילו יתהלך במישרים אחריתו כנחש ישך : וודאי מסמיק לי' · שמ"ש יתאדם בלשון התפעל והיין בעצמו כבר הוא אדום מתולדתו אלא פירושו שיתפעל האדם שותה שיתאדם פניו : ובשוכב בראש חבל · מי הוא זה שוכב בראש חבל ודורש על התרנגול שטבעו שלעת ערב פורח לו למקום גבוה להיות שם כל הלילה וא"כ יקשה למה דווקא בראש חבל ע"כ דורש עוד על מנהיג הספינה שמקומו בראש התורן ועל שם שהתורן עשוי על ידי חבלים נקרא מי שיושב שם בשם רב החובל ואחר העוסקים בשם חובלים והם מתנועעים תמיד ע"י הספינה : הלמוני בל ידעתי · הכאה שתלוי בידיעה היינו חשבון הכוסות שמשכרים בו בעת שכרותו וכמ"ש שכורי אפרים וגו' הלומי יין הכאת הדעת וערבוב הראש ואע"פ ששוכח חשבון הכוסות

אך

יפה תואר

שמלואים · כי בכל ז' ימי המלואים משה שמש לעולם בכה"ג · אך ביום השמיני נטלה ממנו הכהונה ונתנה לאהרן : ישיבה של זקנים משלו · פי' העוסקים בתורה ומיוחדים להקב"ה : ראש חולה · חולה הוא עיגול מלשון מחול הכרם במשנה המורה סביב · והחלקות יהיו מרכזים וזה ראש חולה וכאשר העיגול והמרכז לא ימצא זה בלא זה ככה יהיה תענוגם הנפשי דבוק בה' לבד כי זה יהיה תענוגתם הרוחני להשיג את אלקות · והשגתם תהיה ברורה · ועל ברירות השגה יאמר ומראין עליו באצבע : עקילס אתניסאה · פי' מעיר אתנס ונזכרת באיכה רבתי בפ' רבתי בגוים חד מאתנס וכו' :

הה"ד אל תרא יין · משום דדריש לקמן ובלשונו יפרוש מה לשעון זה מפרים בין מיתה לחיים כך הפרים היין בין אהרן ובניו למיתה לכן מביא פה הדרשות על הכתוב הזה : כי יתאדם לדם נדה · ולפ"ז בא כי יתאדם לנתינת טעם למה לא תרא יין · ומפרש כי יתאדם כי היין מעיר לזנות ולא יחוש גם לנדה וזיבה : סוף שאשתו כו' · פי' לא לבד דידבק בזונות אלא אף באשתו דלא הקיף יגריע כ"כ יבעל [illegible]

ידי משה

והן עולין עליו כעלמה כצ"ל ופי' כדרך כל הארץ שהבחור הולך ואחריו העלמות כן ילך הקב"ה בראש : לשון נקי · פי' בקרא הי' צ"ל כוס אחד וזה לשון ערוה וכמש"א חז"ל לא ישתה בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר ומשום לשון נקיות כתיב בקרא כיס אחד על כיס של מעות : וודאי מסמיך ליה · פי' זהו בוודאי כי יתאדם הוא לשון אדום וסמיך אבל סיפא דקרא צריך אתה [illegible] : חמשה קסטון · פי' הוא שתה רק חמש כוסות והחנוני אומר עשרה · וקאי אלמעלה שאמר הוא נותן עינו בכוסו והחנוני בכיסו :

וודאי

ת"ל מתי אקיץ אוסיף אבקשנו עוד · (משלי כג) למי אוי למי אבוי למי מדנים למי שיח רב הונא אמר (ו) למי שאינו עמל בדברי תורה למי מדינים למי דינין למי שיח למי פיטטין למי פצעים חנם למי פדעין דמגן למאחרים על היין עובדא היה בחד בר נש דהוה אליף למשתי תרי עשר קסטין דחמר בכל יומא ויומא יומא חד אישתי חד עשר קסטין דמיך ולא אתא שינתא קם בחשוכה אזל לגבי קפילא א"ל זבין לי חד קיסטא א"ל לא פתחנא לך דהוא חשוכה וצרי לי מן נטוריא תלה עיניה וחזא נוקבה בתרעה א"ל הב לי מיניה בהדין נוקבא את מפני מלגאו ואנא שתי מלבר עבד ליה כן אישתי ודמיך קדם תרעה עברין עליה נטוריא סבורני' דהוה גנב מחיוניה ופדעוניה וקרו עליה למי פצעים חנם למי פדעין דמגן · למי חכלילות עינים למי שמשמין דעיינין כל אלה למי למאחרים על היין זה שנכנס לבי קפילא קדמאי ונפיק בתראי לבאים לחקור ממסך [א] מן דמשמע הן אית ליה חמרא טבא דריך בתריה מה כתיב בו בסוף (משלי כג) אחריתו כנחש ישך וגו' מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין (ז) בין אדם לחוה דא"ר יהודה ב"ר אלעאי אותו העץ שאכל ממנו אדם הראשון ענבים היו (דברים לב) ענבימו ענבי רוש וגו' הללו הביאו מרירות לעולם ד"א וכצפעוני יפריש מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין נח לבניו לעבדות הה"ד (בראשית ט) וישת מן היין וישכר ויתגל שמתוך כך אמר ארור כנען ד"א וכצפעוני יפריש כך הפריש היין בין לוט לבנותיו לממזרות הה"ד (שם יט) ותשקין את אביהן יין שמתוך כך ותהרין שתי בנות לוט מאביהן ד"א כצפעוני יפריש מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין אהרן ובניו למיתה דתני רבי שמעון לא מתו בניו של אהרן אלא על שנכנסו שתויי יין לאהל מועד רבי פנחס בשם ר' לוי אמר משל למלך שהיה לו בן בית נאמן מצאו עומד על פתח חניות והתיז את ראשו בשתיקה ומינה בן בית אחר תחתיו ואין אנו יודעים מפני מה הרג את הראשון אלא ממה שמצוה את השני ואמר לא תכנס בפתח חניות אנו יודעין שמתוך כך הרג הראשון כך (ויקרא ט) ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם ואין אנו יודעים מפני מה מתו אלו ממה שמצוה את אהרן ואמר לו (שם י) יין ושכר אל תשת אנו יודעין מתוך כך שלא מתו אלא מפני היין לכך חבבו הכתוב לאהרן וייחד אליו הדבור בפני עצמו שנאמר יין ושכר אל תשת:

ב ר' יצחק פתח (ירמיה טו) נמצאו דבריך ואוכלם ויהי דברך לי לששון ולשמחת לבבי כי נקרא שמך עלי ה' אלהי צבאות א"ר שמואל בר נחמן זה הדבור נאמר למשה בסיני ולא נודע לו עד שבא מעשה לידו אמר משה לאהרן אחי בסיני נאמר לי שאני עתיד לקדש את הבית הזה ובאדם גדול אני מקדשו והייתי סבור שמא או בי או בך הבית הזה מתקדש ועכשיו ב' בניך גדולים ממני וממך כיון ששמע אהרן שבניו יראי שמים הן שתק וקבל שכר על שתיקתו ומנין ששתק שנא' (ויקרא י) וידם אהרן ומנין שקיבל שכר על שתיקתו שזכה ונתייחד אליו הדיבור שנאמר וידבר ה' אל אהרן: ג הה"ד (תהלים יט) פקודי ה' ישרים משמחי לב · (ח) [ב] תני חזקיה נעשו דברי תורה עטרה לראש מונייק לצואר מוליגא ללב קילורית לעינים כוס עיקרין לבני מעיים · עטרה לראש מנין שנאמר (משלי א) כי לוית חן הם לראשך מונייק לצואר שנאמר וענקים לגרגרותיך מוליגא ללב שנא' (תהלים יט) פקודי ה' ישרים משמחי לב קילורית לעינים שנאמר (שם) מצות ה' ברה מאירת עינים כוס עיקרין לבני מעיים שנאמר (משלי ג) רפאות תהי לשרך · מנין לרמ"ח איברים שבאדם שנאמר (שם ד) כי חיים הם למוצאיהם וגו' · ד"א פקודי ה' ישרים משמחי לב זה אהרן שהיה לבו עצב עליו בשביל בניו שמתו כיון שנתייחד עליו הדבור שמח ומנין שנאמר וידבר ה' אל אהרן: ד א"ר תנחומא אימיה לא יכלה ביה ואת יכיל קאים ביה הדא גופנא מסתמכא בכמה קני ובכמה דוקרין ולא יכלין קיימין ביה ואת יכיל קאים ביה א"ר פנחס אמר הקב"ה לקרבנות נתתי סיקוסים ולך איני נותן סיקוסים לקרבנות שנאמר (במדבר כח) ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ולך איני נותן סיקוסים אמר אבין אלנייא מתקרייא לשמתהון חיזורא מתקרי חיזור רמונא מתקרי רימון תמרתה מתקרי תמרה גופנא מתקרי ג' (ט) שמהן מתקרי גופנא ונפקין מן גופנא ענבין מן ענבים חמר לומר לך מה ענבים הללו כל זמן שאתה ממרסן אתה מוציא מהן כל מה שבתוכן כך כל מי ששותה יין הרבה סוף שמקיא את כל מה שבמעיו · ה א"ר יודן כל אותן שבע שנים שבנה שלמה בית המקדש לא שתה בהן יין כיון שבנאו ונשא בתיה בת פרעה אותו הלילה שתה יין והיו שם ב' בלוזמאות [ג] אחת שמחה לבנין ב"ה ואחת שמחה לבת פרעה אמר הקב"ה של מי אקבל של אלו או של אלו באותה שעה עלה על דעתו להחריב את ירושלים הה"ד (ירמיה לב) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת וגו' (י) א"ר הילל בר הילני

כזה

מסורת המדרש א במד"ר פרשה י' סי' ו' · ב ילקוט כ"ך רמז תרע"ה · שוח"ט מזמור י"ט · ג במד"ר פ"י · שבת פ' במה בהמה · מדרש משלי ל"א ·

חדושי הרד"ל

תיבות הל מוני סוללים אותו במנין הכוסות וכל יודע: (ו) למי שאינו עמל בד"ת · דרש למי שיח למי ששח דברים בטלים ואינו עוסק בד"ת והוא תשובה על למי אבוי ואח"כ חוזר לדרוש למי מדינים בע"א כפשטיה דקרא: (ז) בין אדם לחוה למיתה · כ"ה בילקוט משלי ואתיא כמ"ד בב"ר תוס דאשונה חזרה לעפרה ועיין בגמרא רבא כ"א: (ח) תני חזקיה נעשו ד"ת כו' · דב"ר פ"ח: (ט) שמהן גופנא כו' ע' ערוך ע' תלת כ"א בוס סר"ט

פירוש מהרז"ו

אך עיקר היין לא ישכח ויבקשנו עוד: שמשמין דעיינין · פי' במ"ע עינים אדומות כשמש פירוש אחר על שנראה לפני השכור תמונות כמו כדורי השמש מבלבול הדעת וערבוב הדמיון: בנחש ישך · וכצפעוני יפריש כמו שנשך הנחש לאדם וחוה שהחטיאם ונעשו על ידו וכן הוא במ"ר שם · ומ"ש שהפריש בין אדם לחוה כמ"ש ב"ר פרשה כ' סימן י"א שפירש ממנה ק"ל שנה: ענבים היו · כמ"ש ב"ר פרק ט"ו סי' ז' ופ"כ: ענבימו ענבי רוש · אשכלות מרורות למו · ור"ל כי מגפן סדום גפנם וגפני סדום נעשו כאבני גפרית א"כ מ"ש מרורות פי' שהביאו מרורות לעולם: בין נח לבניו · ב"ר פרשה ל"ו סימן ה' ו' ז': בין לוט לבנותיו · תחלה היו בנות כשרות וע"י היין נעשו זונות עי' ב"ר פרשה נ"א סימן ס' י' י"א: בין אהרן ולבניו למיתה · ובשביל מאמר זה הובא כל הדרשה לכאן: ומינה בן בית אחר תחתיו · ובנמשל על אלעזר ואיתמר וכמ"ש במדבר ג' וימת נדב ואביהוא וגו' ויכהן אלעזר ואיתמר: דתני רבי שמעון · לקמן סוף הפרשה גי' ר' ישמעאל עי' לקמן פרשה כ' סימן יו"ד: לאמר לבנים · ת"כ כאן ובקה"ר סוף פסוק טובים השנים דף נ"ה: לכך חבבו · על ששתק קבל שכר על שתיקתו כמ"ש בסוף סימן ב' ויחוד הדבור היינו מ"ש וידבר ה' אל אהרן לאמר · ועכ"ז הפירוש שאמר למשה שיאמר לאהרן כמ"ש ברים מכילתא שאהרן ממועט מכל הדברות שבתורה חוץ מג' מקומות ע"ש וכן כאן אלא שכתוב לאהרן לחבבו ולכבדו: ב נמצאו דבריך · ירמיה אמר כן אעפ"י שהיה לו נער גדול מהדבור על שלא רצו ישראל לקבלו עכ"ז ויהי דברך לי לששון ולשמחת לבבי כי נקרא שמך עלי ודברת עמי וכן יפורש על אהרן כפי דרכו אע"פ שמתו בני ולבי עצב שמחתני בדבור שיחדת לי: זה הדבור · מ"ש הוא אשר דבר ה' בקרובי אקדש · עיין ת"כ סדר שמיני זבחים קט"ו ושם בפלוגתא אם מפסוק וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו פן יפרוץ בהם ה' הם נדב ואביהוא וכמ"ש במכילתא פסוק זה הכהנים הנגשים הם נדב ואביהוא לכוונה הנ"ל וזהו כוונת המדרש במה שהביא פסוק נמצאו דבריך היינו הדברים שדבר בסיני שעתה נודע להם כוונתם וזהו המציאה ומ"ש ואוכלם פי' שקבלם באהבה ועי"ז זכיתי שנקרא שמך עלי כנ"ל: ג רפאות תהי לשרך · הוא הטבור והשנותנים כוס עקרים על הטבור מתרפאים המעיים: כי חיים הם למוצאיהם · ולכל בשרו מרפא: וחז"ל סמכו כל ענין אל מה שיאות לו הראש והגרון שייך להם העטרה והענק אף על פי שצריכים ג"כ רפואה וכמ"ש חז"ל חש בראשו יעסוק בתורה והלב והטבור שאין שייך בהם הכסימין הזכיר בהם הרפואה: שהיה לבו עצב עליו · ואף שאין השכינה שורה מתוך עצבות לנחם שאני וכמ"ש ב"ר פרשה מ' ופרשה פ"ב סימן א' וסי' ג' במ"ש וירא אלהים עוד אל יעקב ויברך אותו שברכו ברכת אבלים: ד א"ר תנחומא אימיה לא יכלה · בא לפרש למה יין ושכר אל תשת: ולך איני נותן סיקוסים · שיעור ומדה כמ"ש חז"ל שעל רביעית יין חייב: אילניא מתקרין לשמתהון · פי' האילנות נקראים ע"ש פירותיהם שמוציאים תאנה או רימון וכדומה כי תכלית האילן הוא הפרי אך הגפן אינו נקרא ע"ש הענבים שאין זה תכליתו אלא היין הוא תכליתו ולא נקרא על שם היין כאלו הוא בו להקרא על שמו: לומר לך מה ענבים · נראה לי שהוא עוד טעם אחר על גנות היין תחלה מבטל שם פריו ואינו משאיר ממנו מאומה ובסוף מקלקל את האדם השותה אותו לאבד את היין עצמו ואת אחרים עמו שלא די שמקיא מה ששתה אלא גם מאכלים שאכל מקיא ומאבד: ה א"ר יודן · בא לדרוש ג"כ מ"ש יין ושכר אל תשת ובא לגלות גנות היין ומה שגרם ומה שנאמר עליו: כיון שבנאו ונשא בתי' בת פרעה · וכן הוא במ"ר פרשה יו"ד סי' ד' בארוכות וכאן קיצר ומ"ש שהיה שמה בתי' לא ידעתי מנין לו ועיין לעיל פרשה א' סימן ג' ושם מדבר מבתי' שגדלה את משה והיתה אשת כלב · ויתכן על שמלכי בית דוד נתפרש שם נשותיהם המלכה העקרית ולמה לא גלה שם המלכה של שלמה ודורש שגלה ע"פ גז"ש שכאן כתיב בת פרעה ובד"ה א' ד' י"ח כתוב ואלה בני בתי' בת פרעה כמו שם בתי' אף כאן בתי' הרי גלה שמה ע"פ גז"ש: כל אותן שבע שנים · לא ידעתי מנין לו: אחת לשמחת ביהמ"ק · ואיני יודע איך דורש שהיו שניהם בזאת הלילה · ובסדר עולם פרק ט"ו איתא וז"ל ויאהב שלמה את ה' ללכת בחוקות דוד אביו ארבע שנים עד שלא התחיל לבנות הבית אבל משהתחיל לבנות ויקח את בת פרעה ויביאה אל עיר דוד עד כלותו ביתו ואת בית ה' ואת חומות ירושלים סביב הרי שנשא בת פרעה קודם כלותו לבנות בית ה' ודעת סדר עולם שם הביא ג"כ מפסוק כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת

מיום

מתנות כהונה

שתית: ומנשי ליה · עוזב ממנו מלשתות עוד: ה"ג ת"ל מתי אקיץ אוסיף וגו': רב הונא אמר כו' · כן היה דרכו לגאר למי אוי למי שאינו עמל בדברי תורה: פיטטין · דברים הרבה בלי צורך ודברי ריב וקטטה כדרך השיכורים ומגרש מדון בין אדם לחבירו וכן הוא במדרש תהלים בהדיא · פשיט דבכן: למי פדעין · פי' פצעים: דהוי אליף · שהיה רגיל לשתות שנים עשר מדות יין: דמיך כו' · השכיב עצמו לישן ולא בא השינה קם בחשך בלילה והלך אצל קפילא החנוני נקרא ג"כ קפילא: וצרי לי כו' · פי' צר לי ודואג אני מן השומרים בלילה בעיר · והערוך גרס נדי לי ופירושו ל' אורב ופחד מל' והסר לא נדה: תלא עינא כו' · הגביה עיניו וראה נקב בתוך הדלת וא"ל תן לי יין דרך הנקב: את מפני · מערה ומפני המדה מן היין דרך הנקב מבפנים ואני אהא שותה מבחוץ עשה לו כן שתה וישן לפני הפתח עברו עליו שומרי העיר והיו סבורים שהוא גנב הכוהו ופצעוהו: וקרו עליו כו' · הבריות קרו עליו המקרא הזה: דמגן · של חנם תרגום של חנם מגן: שמשמין · אדומות כשמש וכן פי' הערוך ובילקוט גרס סמקין: שנכנס לבי קפילא כו' · שנכנס לחנוני בראשונה ויצא באחרונה ודייק מדכתיב למאחרים שאם לא בא בראשונה מאי רבותיה: מן דמשמע כו' · משמומע היכן יין טוב למכור הולך אחריו ודייק מלשון לחקור שחוקר ודורש היכן היין טוב: דריך · הולך ודורך · וכלשון חכמים ולא אדרכיה פי' ולא השיגו: ענבים היו גרסינן ועיין עוד גודל גנות השכרות במדבר רבה פרשה י': נראה דה"ג עומד על פתח חניות וכן בסמוך לא תכנס בפתח חניות: לכך חבבו כו' · מפני שבניו מתו ע"י: שאני עתיד כו' · הל' הזה נאמר מפי הקב"ה: מונייק · פי' ענק: מוליגא · משקה מל' מלוגמא הנמצא בתלמוד: קילורין כוס עיקרין שמות רפואות הן נשתנו בשמותן לפי אבר המקבל הרפואה: אימיה לא יכלה כו' · פי' אמו של היין שהוא הגפן אינו יכול לקיים בו ולסובלו ואת יכול לקיים בו ולסובלו בתמיה · והדר מפרש היאך הגפן אינו יכול לקיים בו: מסתמכת כו' · היא מסומכת בכמה קנים ודוקרים מלשון דקר נעוץ ובפ' שתי הלחם כמין דקרנים פי' קנים ואינה יכולה לקיים שהענבים מכבידים אותה למטה: סקוסים · מדה ושיעור ועי' לעיל פ' ויכולו: אלנייא מתקרין כו' · האילנות נקראין בשמותיהן כמו הפרי: חיזורא · אילן שמגדל תפוחים נקרא חיזור ושל רימון רימונא כו': בלוזמאות · הערוך

יפה תואר

במתה: בין לוט לבנותיו · בין לוט שנתכוין לדבר עבירה לבנותיו שנתכוונו לש"ש כדאיתא בנזיר: בסיני כו' זה שכתוב ונקדש בכבודי ודרשו רז"ל במכובדיי וזה שאמר משה זה הדבר אשר דבר ה' לאמור בקרובי אקדש: וקבל שכר על שתיקתו · כי אין הנבואה שורה מתוך עצבות וכיון ששתק והסיר עצבותו לכן זכה כי חלה עליו הנבואה ונתיחד הדבור אליו: לרמ"ח אברים · כי יש אלאים לאברים פרטים ויש אלאים כוללים כל הגוף כמו שחפת וקדחת · וגם התרופות שונות המה · כי שמועילות לחלאים פרטים לא יועילו לחלאים כוללים וכן להפך אבל התורה היא תרופה נאמנה לחלאים פרטים כמו ללב לעינים ולבני מעיים

בזה (י) שהוא עובר במקום המטונף ועקם חוטמו אמר רבי חוניא פ' מיני ריקודין רקדה בת פרעה באותה הלילה · והיה שלמה ישן עד ד' שעות ביום ומפתחות של בית המקדש נתונות תחת ראשו הדא הוא דתנן על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות נכנסה אמו והוכיחתו וי"א ירבעם בן נבט נכנס והוכיחו ויכול היה רבי חגי בשם רבי יצחק עמד (יא) וכנס אלף מתוך שבטו ונכנס והוכיחו הה"ד (הושע ג) כדבר אפרים רתת כדבר ירבעם ריתותו של שלמה אמר לו הקב"ה למה אתה מוכיחו נשיא הוא בישראל חייך שאני מטעימך משררותו ואין אתה יכול לעמוד בה · כיון שנכנס למלכות מיד (שם) ויאשם בבעל וימות · ורבנן אמרין א ודאי אמו מוכיחתו (א) נטלת קורדיקון שלה והיתה מסרסתו (יב) לכאן ולכאן ואמרה לו (משלי לא) מה ברי ומה בר בטני א"ר הושעי' מה בני אין כתיב כאן אלא מה ברי אלו צואות ואזהרות של תורה שנקראת בר כד"א (תהלים ב) נשקו בר שכל דבריה ברים ומה בר נדרי אמרה ליה ברי הרבה נשים נשא אביך וכיון שבא נתן הנביא ואמר לו (ד"ה א כב) הנה בן נולד לך כי שלמה יהיה שמו היתה כל אחת אומרת אם מעמדת אני שלמה אני מקריבה כל קרבנות שבתורה ועכשיו עמדתי וקרבנותי בידי ואתה ישן · (משלי לא) אל תתן לנשים חילך ודרכך למחות מלכין אמרה לו בני דור המבול ע"י שהיו שטופים בזמה נמחו מן העולם (שם) אל למלכים למואל א"ר יוחנן אין נותנין מלכות למי שמפליג על דברים של אל ומי שעושה דברים של אל הוא נתון מלך אל למלכים שתו יין אל ישתו מלכים יין שמא ישכחו ויאמרו (יג) כאותו שאמר (שמות ה) מי ה' אשר אשמע בקולו (משלי לא) ולרוזנים אי שכר או כתיב אוי מן קדם חמרא · פן ישתה וישכח מחקק כל השותה יין הרבה סוף שהוא שוכח ברמ"ח איברים שבו הה"ד פן ישתה וישכח מחוקק מחקק כתיב ואינון רמ"ח ר' חנינא בר פפא אמר אמר הקב"ה בית גדול היה לי ולא החרבתיו אלא מפני היין ורבנן אמרי שני רוזנים היו לי ולא מתו אלא מפני היין דתני רבי ישמעאל לא מתו שני בניו של אהרן אלא מפני שנכנסו שתויי יין וכו' אמר הקב"ה לפי שבעולם הזה היין תקלה לעולם לעתיד לבא אני עושהו שמחה הה"ד (יואל ג) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס :

פרשה יג

א וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם רבי פנחס ורבי ירמיה פתח (משלי טו) אוזן שומעת תוכחת חיים וגו' אזן שומעת תוכחת חיים אלו (א) בניו של אהרן בקרב חכמים תלין שהיו בצד המיתה זכו ונתייחד הדיבור אליהם ועל אביהם ועל אחי אביהם בחייהם הה"ד (ויקרא י) ואת שעיר החטאת דרוש דרש משה' מהו דרוש דרש ב' דרישות א"ל אם שחטתם למה לא אכלתם אם לא הייתם עתידין לאכול למה שחטתם מיד ויקצוף על אלעזר ועל איתמר וכיון שכעס נתעלמה ממנו הלכה א"ר הונא בשלשה מקומות ב כעס משה ונתעלמה ממנו הלכה ואלו הן בשבת ובכלי מתכות ואונן · בשבת מנין שנאמר (שמות טז) ויותירו אנשים ממנו וגו' · כיון שכעס שכח לומר להם הלכות שבת אמר להם (שם) הוא אשר דבר ה' אכלוהו היום כי שבת היום לה' · ובכלי מתכות מנין שנאמר (במדבר לא) ויקצוף משה על פקודי החיל (א) וכיון שכעס נתעלמה ממנו הלכה שכח לומר להם הלכות כלי מתכות וכיון שלא אמר משה אמר אלעזר הכהן תחתיו שנאמר (שם) ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא אמר להם למשה רבי צוה ולי לא צוה · באונן מנין שנאמר ויקצוף על אלעזר ועל איתמר וכיון שכעס נתעלמה ממנו הלכה שאונן אסור לאכול בקדשים · הנותרים לאמר רבי פנחס ור' יהודה ברבי סימון אמר להון אף אתון לא אשתריתון · וידבר אהרן אל משה (ב) בדיבור ענה כנגדו כדכתיב (בראשית מב) דבר האיש אדוני הארץ וגו' הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם אמר לו היום מתו בני והיום אקריב קרבן היום מתו והיום אוכל בקדשים מיד ג דרש אהרן ק"ו למשה ומה מעשר הקל אסור לאונן חטאת דחמיר אינו דין שיהא אסור באונן מיד וישמע משה וייטב בעיניו הוציא כרוז לכל המחנה ואמר אני טעיתי את ההלכה ואהרן אחי בא ולמד לי אלעזר ידע את ההלכה ושתק איתמר ידע את ההלכה ושתק זכו ונתייחד הדיבור עליהם

מסורת המדרש א תנחומא סדר שמות · ב פסחים ס"ו אדר"נ פ"א · ג אדר"נ פ' ל"ז ·

חדושי הרד"ל

(סר"מ ברלין) : (י) א"ר הלל כזה שהוא עובר כו' איכה פ"ב אות ח' : (יא) וכנס אלף משבטו בילקוט ירמיה הגי' פ' אלף : (יב) והיתה מסרסתו לכאן כו' · כצ"ל וכ"ה הלשון באסתר רבה פ"ד ובירוש' פ"א דפיאה וכקדושין וכל"מ: (יג) ויאמר כמו שאמר מי ה' · אפשר למואל (דלעיל) דרש למי (ו' במקום יו"ד) ועי' במ"ר פ"י: (א) בניו של אהרן שהיה בצד המיתה בקרב חכמים כו' כצ"ל ולשון תוכחת חיים דרש · שע"י שקבלו תוכחה

חדושי הרש"ש

(א) נטלה קורדקין כו' ואמרה לו מה ברי כו' כצ"ל: (א) וכיון שכעס נתעלמה ממנו הלכה שאונן אסור לאכול בקדשים לכאורה הטעות היה קודם להקצפה וי"ל דס"ל דמפני טומאה נשרף כר"י ור"ש (זבחים ק"א) אבל מתמת אנינות היו יכולין לאכול לערב ומשה רבינו ידע ג"כ זה קודם שכעס וקצפו היה מדוע שורף ולא הניחוהו לאכלו לערב והיה סבור שאגב מרירייהו פשעו בו ונטמא כדאיתא בגמ' שם ולכן כעס ובא מזה לכלל טעות לאמור מדוע לא אכלתם דמשמעו שהיה להם לאכלו בעוד יום באנינות אמ"ז מצאתי בת"כ וז"ל אר"י חגיגה ב"י היה דורש כל ימיו קשה הקפדה שגרמה לו למשה לטעות אחר מיתתו הריני כמשיב ע"ד ומי גרם לו שהקפיד אלא שטעה ע"כ וסק"א נדחק ליישב דברי חגיגה ולדידי ברור כמש"כ : (ב) בדבור ענה כנגדו · לשון קש"כ אין

מתנות כהונה

הערוך הביאו ולא פירשו ולפי הענין פירושו שמחות : ה"ג בילקוט ירמיה א"ר הלל בר הילני כזה שהוא עובר כו' : ועקם חוטמו · מעקמו מן הטינוף ועל אפי דרש ל' חוטם מדכתיב ועל חמתי : דתנן · רפ"ו דמס' עדיות : ויכול היה · בתמיה וכי היה לו יכולת כל כך : כדבר · ירבעם שבא מאפרים : ריתותו · רתתו ורוגזו : ה"ג מטעימך משררתא ואין אתה כו' · שימעום קצת משררתו של שלמה המלך שמלך על עשרה שבטים ושלמה מלך תחת הכפה : קורדיקין · מנעלים חשובים כך פי' הערוך והכי מוכח לקמן ר"פ פ"ז : מסרסתו · כלומר דחפאו והכתה אותו וטרדתו ממקום למקום : נמחו מן העולם · למחות דרים לשון מחייה : ומי שעושה דברים של אל · דרים למואל נוטריקון למו אל שהשם יתברך לו לאלהים ועושה כל הדברים שמצוה אותו הקב"ה ובמדבר רבה הגירסא בפנים אחרים כדאיתא פרק חלק ובמדרש משלי : כאותו שאמר · מי ה' וגו' צריך לפרש כאותו שהשיב כך למשה שנקרא מחוקק שנאמר שם חלקת מחוקק ספון : ה"ג אי שכר או כתיב אוי מן כו' · ודרים או כמו אוי שכמשמע שוין הן במשמע :

פרשה יג בצד המיתה · כלומר קרובים למות גם המה וכדלקמן : זכו ונתייחד כו' · במה ששמעו תוכחה ממשה והיה בידם להשיבו ולא עשו כדלקמן :
ה"ג הלכות שבת אמר להם הוא אשר דבר ה' אכלוהו כו' · וע"ש בפרש"י : לא אשתריתון וכי גם אתם לא נשארתם מן המיתה שגם עליכם נקנסה מיתה אלא שהועיל תפלתו של משה על המחנה כדלעיל דרים הנותרים : בדבור ענה כו' · כלומר בכח דהל"ל ויען או ויאמר

פירוש מהרז"ו

מיום בנה אותם והיינו משנת ד' למלכותו שאז התחיל לבנות ביהמ"ק וביתו וחומת ירושלים · פי' מיני ריקודין · שם במ"ר איתא ועלתה נהלה בת פרעה יותר מהלת ביהמ"ק וכן הכוונה בכאן ששמחת בת פרעה היתה יותר משמחת ביהמ"ק אך חשבון פ' רקודין איני יודע מנין : הדה הוא דתנן · עדיות פרק ו' משנה א' : נכנסה אמו והוכיחתו · כאן בקיצור ובמ"ר שם באריכות ע"ש : כדבר אפרים רתת · וס"ד נשיא הוא בישראל ויאשם בבעל וימות ודורש על ירבעם שבא מאפרים שעל שדבר דברים של רתת הם דברי תוכחה והיה ירבעם מירתת משלמה ועם כל זה מלאו לבו להוכיחו ומ"ש נשיא הוא בישראל היינו שלמה וכמ"ש בתורה אשר נשיא יחטא ודרשו שהוא המלך שאין על גבו אלא ה' אלהיו וירבעם היה אצל שלמה שר גדול ומפורש במ"א י"א וירבעם בן נבט אפרתי עבד שלמה וירם יד במלך וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה בנה את המלוא סגר את פרץ עיר דוד אביו ודרשו חז"ל שעשה שלמה זאת בשביל בת פרעה לעשות לה אנגריא לצורך מרכבתה ועבדי' וזה היה בעת שגמר בנין הבית ואז העלה אותה מעיר דוד אל ביתה אשר בנה לה ואז בנה את המלוא ואז עשה שמחה לחנוכת הבית ויתכן שדעת המדרש שעשה אז גם שמחת חנוכה ביתה וזהו מ"ש כאן שהיו שתי השמחות בלילה אחת ושירבעם הוכיחו והיינו מ"ש שהרים יד במלך על שסגר פרץ עיר דוד למען בית של בת פרעה שלמענה היה השמחה ואז הוכיחו ג"כ על שישן עד ד' שעות · ובזה יעלה ארוכה למה שהטרענו ולא יסתור דברי הס"ע שנשא בת פרעה בשנה הרביעית אך השמחה היתה מחנוכת ביתה ביחד עם חנוכת ביהמ"ק : שכנס אלף משבטו · מרומז בהיבת רתת בגי' אלף · מבני המופלא מאה' אברהם ישראל שיחי' אך בילקוט ירמיה ל"ב מצאתי הגי' פ' אלף משבטו : אני מטעימך משררותו · על שמלאך לבך להוכיחו למען שמי שהיה כבודי גדול בעיניך יותר מכבוד שלמה מדה כנגד מדה אנשא אותך ואם אז תוכל לעמוד בנסיון תהיה מלך בכבוד אתה ובניך לעולם ואם לאו הרי אמרו אל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו ואז הדע שחטאת גם בזה ותענש : נטלה קורדיקון · וכן הלשון בב"ר פרשה מ"ה סימן ו' על פסוק ותעניה שרי שפחתה בקורקידייקון על פניה וכמ"ש אגל דמה בן נתינה שהיתה אמו מסטרתו וכן כאן אשר יסרתו אמו כמנהג המייסרים ומ"ש לכאן ולכאן פי' משני צדי הפנים ובמ"ר שם איתא שכפתה אותו על העמוד ליסרו וכן הוא בסנהדרין דף ע' ובמדרש משלי ל"א וילקוט שם והנה בגמרא ובמדרש משלי שם לא ביארו כלל למה יסרה אותו עי' רש"י שם והדבר ברור שבגמרא סמכו עצמם על דברי המדרשים וכן הוא בכמה מקומות : שכל דבריה ברים · כמ"ש מצות ה' ברה וכמ"ש כל אמרת ה' צרופה : אל תתן לנשים וכו' שטופים בזמה · זה ראיה לדברי סדר עולם שבעת שנשא את בת פרעה כבר נשא את הנשים הנכריות הרבות דאל"כ איזה זימה יש כאן כי נשיאת בת פרעה לאשה אין זה זימה וכמ"ש במ"ר שם · ודורש גז"ש ודרכיך למחות כמ"ש בדור המבול אמחה את האדם וימח את כל היקום : שמפליג על דברים של אל · דורש למואל מלך שלא מינו מלך שמו למואל ועי"כ שהוא שלמה שאמר ספר משלי ולמואל נוטריקון למה אל או למפליג אל שמסרב על דבריו הוא אל למלכים שלא יהיה לו חלק במלוכה ומכלל לאו אתה שומע הן שמי שאינו מפליג ושומע לדבריו הוא נתון מלך : או כתיב · והקרי אי הרי ביחד כאלו כתוב אוי : כאלו שוכח רמ"ח אברים · מחקק בגימטריא רמ"ח וכמ"ש לעיל בסימן א' הכוני בל חליתי וכמ"ש בתנחומא כאן סימן ה' בלשון עברי שמו יין ובלשון ארמי חמר בגי' רמ"ח כנגד אברים שבאדם היין נכנס בכל אבר ואבר הגוף מתרשל והדעת מטלטל ע"ש : בית גדול היה לי · דורש מחוקק על ביהמ"ק כמ"ש מ"א ו' ל"ה מיושר על המחוקה וכל הבית היה מחוקק בציורים וזה היה יקרו ותפארתו וחרב מפני היין שנתפתו בו ישראל וכמ"ש במ"ר פרשה יו"ד סימן ג' : שני רוזנים · הם נדב ואביהוא שהיו סגני כהונה : דתני ר"י · לעיל סוף סי' א' ר' שמעון ועי' לקמן פרשה כ' סימן י' :

פרשה יג סימן א אוזן שומעת תוכחת חיים · בקרב חכמים תלין ואיך הוא התוכחת חיים או מחיים ע"כ דורש ע"פ מדה ל"א כאלו כתיב אוזן חיים שומע תוכחת היינו אלעזר ואיתמר שהיו נטוים לצד מיתה וכמ"ש לעיל פרשה יו"ד סי' ג' ונשארו חיים ושמעו תוכחת משה וכצ"ל אלו בניו של אהרן שהיו בצד מיתה בקרב חכמים תלין שזכו ונתייחד הדבור עליהם וכו' · ועי' במ"ר פרשה י"ג סי' ה' וזהו בקרב חכמים תלין בקרב משה ואהרן ומ"ש בחייהם דורש תיבת חיים ע"פ מדה כ"ב כאלו כתיב בקרב חכמים תלין חיים בחייהם : בשלשה מקומות · בספרי מטות פסוק ויאמר אלעזר הכהן : ויותירו אנשים ממנו · וס"ד ויקצוף אליהם משה ושכח לומר להם שילקטו בששי לחם משנה ושלא ילקטו בשבת ועי' שמ"ר פרשה כ"ה סימן יו"ד : אמר להם הוא אשר דבר · כאן חסר והגי' בשמ"ר שם כיון שלקטו ביום הששי ומצאו כפלים ובאו הנשיאים ואמרו למשה אמר להם הוא אשר דבר ה' לא אמר אשר דברתי אלא אשר דבר ה' שהכח ע"ש · וע"י מעשה שראה נזכר ההלכה : והיום אקריב קרבן · בהכרח שפי' בניחותא

יפה תואר

מעים וגם תועיל לחלאים כוללים לרמ"ח אברים ביחד : למי שמפליג כו' · פי' מי שחולק על גזרת ה' · כי שלמה אמר אני ארבה נשים ולא אסור : כאותו שאמר מי ה' · ודרים אל למלכים שתו יין משום אל למלכים למואל דלא נכון להיות עם המלכים אשר אמרו למה לנו אל : שהוא שוכח ברמ"ח אברים · כי היין מרפה ומחליש כל הגוף ולא ישלוט עוד בהם ומתבטל מכל אבריו : ולא החרבתי אלא מפני היין וזה שאמר לפני זה אוי מן קדם חמרא · ונחרב הבית בשביל היין כדכתיב וגם אלה ביין שגו וגו' : אני עושהו שמחה כן הוא דרך המדרש לסיים בדבר טוב : הה"ד ואת שעיר החטאת וגו' · בא לפרש עתה את תוכחתם אשר שמעו : למשה רבי צוה להגיד לכם · ולי לא צוה ה' להגיד · רק בשביל שמשה בכה להגיד לכם אני אומר התחיו : הוציא כרוז · ודרים וישמע משה כמו וישמיע בהפעיל : ידע את ההלכה ושתק כי לא חפצו לדבר בפני אביהם וגם להשיב על דברי משה רבם וזה זכותם · נאמר

ידי משה

וודאי אמו הוכחתו · פי' זה דבר פשוט בקרא כי היא אמרה מה ברי וגו' : קורדייקין על פניו · והיתה מטרפת לכאן ולכאן כצ"ל ופי' שהיתה מטרפת המנעל לפניו לכאן ולכאן כמו שמורפת בפניו : כאותו שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו · מדרים מסיפא דקרא וישנה דין כל בני עוני זה פרעה ששנה דין ישראל שהיו בני עוני ואמו הוכיחתו בלקחו את בת פרעה שמא יעשה כמעשה חותנו : תדום

עליהם ועל אביהם ועל אחי אביהם בחייהם הה"ד וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם [א] תני ר' חייא לאמר אליהם לבנים לאלעזר ואיתמר : ב רשב"י פתח (חבקוק ג) עמד וימודד ארץ (ג) מדד הקב"ה כל האומות ולא מצא אומה שהיתה ראויה לקבל את התורה אלא דור המדבר מדד הקב"ה כל ההרים ולא מצא הר שתנתן בו את התורה אלא סיני מדד הקב"ה את כל העיירות ולא מצא עיר שיבנה בו בהמ"ק אלא ירושלים מדד הקב"ה כל הארצות ולא מצא ארץ שראויה לינתן לישראל אלא ארץ ישראל הה"ד עמד וימודד ארץ ראה וגו' · רב אמר דמן של כנענים התיר וממונן התיר דמן התיר (דברים כ) לא תחיה כל נשמה ממונן התיר שנאמר (שם) ואכלת את שלל אויביך ר' הונא אמר התיר זונין שלהן כדכתיב (איוב יב) מוסר מלכים פתח עולא ביראה (ב) בשם רשב"י אמר משל לאחד שיצא לגורן וכלבו וחמורו עמו הטעין לחמורו חמשה סאין ולכלבו שני סאין והיה החמור מהלך והכלב מלחית נטל ממנו אחד ונתן ע"ג החמור אף על פי כן היה מלחית א"ל את טעון מלחית לית (ג) את טעון מלחית · כך אפי' שבעה מצות שקבלו בני נח כיון שלא יכלו לעמוד בהן עמד ופרקום לישראל · אמר רבי תנחום בר חנילאי משל לרופא שנכנס לבקר שני חולים אחד לחיים ואחד למיתה אמר לזה של חיים זה תאכל וזה לא תאכל ושאינו לחיים אמר כל דבעי הבו ליה כך עובדי כוכבים שאינן לחיי העוה"ב כתיב בהם (בראשית ט) כירק עשב נתתי לכם את כל · אבל ישראל שהם לחיי העולם הבא זאת הבהמה אשר תאכלו : ג ד"א וזאת הבהמה הדא הוא דכתיב (משלי ל) כל אמרת אלוה צרופה רב אמר (ד) לא נתנו המצות לישראל [ב] אלא לצרף בהן את הבריות וכל כך למה שנאמר (שם) מגן הוא לכל החוסים בו א"ר יודן ברבי שמעון כל בהמות ולויתן הן קניגין של צדיקים לע"ל וכל מי שלא ראה קניגין של אומות העולם בעוה"ז זוכה לראותה לעוה"ב כיצד הם נשחטים בהמות נותץ ללויתן בקרניו וקורעו ולויתן נותץ לבהמות בסנפיריו ונוחרו · וחכמים אומרים זו שחיטה כשירה היא (ד) ולא כך תנינן הכל שוחטין ובכל שוחטין ולעולם שוחטין חוץ ממגל קציר והמגרה והשנים מפני שהן חונקין אמר רבי אבין בר כהנא (ה) (שם) אמר הקב"ה תורה חדשה מאתי תצא חדוש תורה מאתי תצא אמר רבי ברכיה בשם רבי יצחק אריסטון עתיד הקב"ה לעשות לעבדיו הצדיקים לעתיד לבא וכל מי שלא אכל נבלות בעולם הזה זוכה לראותו לעוה"ב הה"ד (ויקרא ז) וחלב נבלה וחלב טריפה יעשה לכל מלאכה (ו) ואכול לא תאכלוהו בשביל שתאכלו ממנו לע"ל (ז) לפיכך משה מזהיר לישראל ואומר להם זאת החיה אשר תאכלו : ד כמין גלגלת של אש (ח) הראה לו הקב"ה למשה מתחת כסא הכבוד ואמר לו אם ניקב קרום של מוח אפילו כל שהוא ורבנן אמרי זאת החיה אשר תאכלו החיה מטריפתה תאכלו ושאינה חיה מטריפתה לא תאכלו אמר ר"ל (ט) אם זכיתם תאכלו ואם לאו תאכלו למלכיות אמר ר' אחא כתיב (ישעיה א) אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו חרובין תאכלו (י) דא"ר אחא וצריך יהודאה להירובא עביד תתובא (יא) יאי מסכיניתיה ליהודאי כעזקתא סומקתא (יב) דעל לביה דסוסיא חיוורא תנא ר' חייא מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה להן לישראל ואומר להם [ג] זה טהור וזה טמא : ה א"ר שמואל בר נחמן כל הנביאים ראו המלכיות בעיסוקן הה"ד (בראשית ב) ונהר יוצא מעדן להשקות וגו' · ר' תנחומא ואמרי לה רבי מנחמא בשם רבי יהושע בן לוי אמר עתיד הקב"ה להשקות (יג) כוס התרעלה לאומות העולם [ד] לעתיד לבא הה"ד ונהר יוצא מעדן מקום שהדין יוצא ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים אלו ארבעה נהרות שם האחד פישון זה בבל על שם (חבקוק א) ופשו פרשיו · הוא הסובב את כל ארץ החוילה זה נבוכדנצר הרשע שעלה והקיף את כל ארץ ישראל שמייחלת להקב"ה הה"ד (תהלים מב) הוחילי לאלהים · אשר שם הזהב אלו דברי תורה שנאמר (שם יט) הנחמדים מזהב ומפז רב · וזהב הארץ ההיא טוב מלמד (יד) שאין תורה כתורת ארץ ישראל ואין חכמה כחכמת

ארץ

מסורת המדרש א ת"כ סדר זה · ב מדרש תהלים מזמור י"ח אגדת שמואל פ"ד ילקוט שמואל א' רמז קס"א · ג חגיגה דף י' ת"כ סדר זה · ד ילקוט סדר בראשית ·

חדושי הרש"ש

אין דבור אלא לשון עז כו' : (ג) מדד הקב"ה כל ולא מצא כו' ומדד הקב"ה את כל הדורות ולא מצא דור שהיה ראוי לקבל את התורה אלא דור המדבר כצ"ל וכ"ה בילקוט חבקוק : (ד) ולא כך תנינן כו' · והשינים מפני שהן חונקין מדהשמיט לצורן דתנן שם משמע דמטעם פגימה אתו עלה וק"ל דתיפוק ליה דפסול משום מחובר · ולכאורה הא מזה סייעתא להגאון מוה"ע איגר בתשובה סי' כ"א דדוקא מחובר לאדם פסול ולא מחובר לבהמה עיי"ש ודלא כדעת השו"ע יו"ד סי' ו' ס"ב ואולי יש לחלק בין בהמה לדגים עי' ערובין ר"פ

חדושי הרד"ל

תוכחה זכו לחיים אחרי שנגזר עליהם מיתה : (ב) בשם רשב"י משל לאחד שיצא לגורן כו' · ספרי פ' הברכה פיסקא שמ"ג : (ג) את טעין מלחית לית את טעין מלחית · כשאתה טעון הרבה דהיינו ב' סאין כבתחלה וכשאינך טעון הרבה רק סאה א' אעפ"כ אתה מלחית · כלומר ואיני יודע עוד מה לעשות עמך בטעינה אם לא לפרוק לגמרי ממך (עיין ספרי שם) וכדלהלן עמד ופרקה כו' · (ועיין רבי' בחיי כאן מה שחסר כאן במאמר) : (ד) לא נתנו המצות אלא כו' · ב"ר פמ"ד ותנ"א זו כו' · בילקוט הגי' והצדיקים אומרים כו' כלומר שואלים כן · והתשובה להם מפרש ואזיל ראב"כ חדוש כו' : (ה) אמר הקב"ה (ישעיה נא) תורה מאתי תצא חדוש תורה מאתי כו' כצ"ל ור"ל חדוש הוראת שעה : (ו) ואכול כו' בשביל שתאכלו ממנו לע"ל · עמ"כ דדרש ואכיל · וכמ"ש (יואל ב') ואכלתם אכול ושבוע והללתם וגו' דמדרש בסעודת לע"ל : (ז) לפיכך משה כו' אשר תאכלו תני ר"ח מלמד כו' וזה טמא ורבנן אמרי זאת החיה מטריפתה לא תאכלו : (ח) כמין גלגלת (ובילקוט גרס לה א"ר אבהו) של אש כו' אפי' כל שהוא א"ר"ל אם זכיתם כו' אורחא כו' א"רשב"ל כל הנביאים כו' כצ"ל : (ט) אם זכיתם תאכלו · אם זכיתם לאחוז בזאת התורה אז החיה תאכלו : (י) דא"ר אחא צריך יהודאה כו' · לקמן פל"ה ושה"ר פ"א פ"ה : (יא) יאי מסכינותא כו' · (חגיגה ט:) ע"ש בתוס' : (יב) דעל לבי' דסוסיא חיורא · ירמוז שהרצועה אדומה הרומזת למדה"ד אוחזת בעד הסוס לבן שלא ירוץ יותר מדאי כן אחזת מדה"ד בעד שפע מדת הטובה לישראל יותר מדאי כדי לאחוז על לבם שלא יבעטו מרוב טובה : (יג) כוס התרעלה · עמ"כ ועיין בס"ד בהגהות ב"ר פט"ז : (יד) שאין תורה כתורת א"י · בספרי ר"פ עקב יליף לה מן הכתוב (סר"פ

פירוש מהרז"ו

בניחותא שכ"ג מקריב אונן ואינו אוכל אונן ומ"ש והיום אוכל בקדשים הוא בתמי' · ועיין זבחים ק"א ב' ועי' רש"י בחומש כאן וכי הם הקריבו הלא אני הקרבתי : בחייהם · פי' שאלו הזכיר שמם במותם היה ג"כ ראיה שהם גדולים בעיני ה' וכמ"ש בזוהר בענין צלפחד על שהזכיר השי"ת שמו במותו ידע שהוא בן עוה"ב וכמעשה שעל שמשיח קרא שמו של ריב"ל בר לואי אמר לו אליהו אשבח לך ולאבוך לעלמא דאתי ק"ו השי"ת אך שזכו יותר שקרא שמותם בחייהם וביותר בדבור של מצוה בנבואה : ב עמד וימודד ארץ · וס"ד ראה ויתר גוים כדלקמן ואגב דורש ר"ד ובא לדרוש מ"ש כאן זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה כמ"ש בסוף הסימן : מדד כל העירות מדד כל הארצות · תחלה היה לו לומר מדד כל הארצות וכו' וא"כ מדד כל העירות אלא על שדורש פסוק וימודד ארץ ע"כ אומר כל הארצות בסוף ודורש מ"ש ויתר מלשון היתר של איסור בלשון משנה מה שאסר בכל אדם התיר בכנענים ושבעה אומות : התיר זונין שלהם · פי' אזור והאזור מוסיף גבורה באדם כמ"ש אזר נא כגבר חלציך וכמ"ש מפל חוגר חגורה ומעלה וכמ"ש אזור ישראל בגבורה וכמ"ש מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם ופשט הכתוב על פי מדה ל"א עי' שמ"ר פרשה מ"ה ריש סימן ב' מש"ש : זאת הבהמה אשר תאכלו · הנה כאן כתוב זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אך בדברים י"ד ד' כתיב זאת הבהמה אשר תאכלו ועל שבסימן הסמוך הוצרך להצריך זאת הבהמה הזכירו גם כאן : ג זאת הבהמה · כאן כתוב זאת החיה והביא פסוק של דברים י"ד ד' זאת הבהמה לדרוש על בהמות בהררי אלף : אלא לצרף בהם · לזקקם ולהביאם לחיי העולם הבא בשכר קיום המצות וזהו מ"ש בס"ד מגן הוא לכל החוסים בו · ועי' ב"ר ריש פרשה מ"ד וכאן הובא הדרשה על פסוק שבמשלי ל' וכמ"ש בזוהר סדר זה באריכות · ובב"ר שם הביא פסוק שבתהלים י"ח אמרת ה' צרופה מגן הוא לכל החוסים בו · וז"ל שם וכי מה אכפית ליה להקב"ה בין שוחט מן הצואר או מן העורף הא לא נתנו המצות אלא לצרף בהן הבריות ועל שכאן מדבר מענין השחיטה שלעתיד ע"כ הביא הדרשה לכאן · וז"ל התנחומא כאן סימן ז' אמר הקדוש ברוך הוא לישראל הזהרו עצמכם שלא לשקץ וכו' אמרת ה' צרופה בשביל לצרף הבריות א"כ מה אכפית ליה להקב"ה שיאכלו בלא שחיטה וכו' תדע שלא נצטוו השחיטה הזו אלא לצרף ישראל כי לע"ל עושים הסעודה לצדיקים מן הבהמה ולויתן ואין שם שחיטה וע' עוד בתנחומא שם שמביא בסי' ח' ובתנחומא תזריע סוף סימן ה' מביא הדרשה על המילה וא"כ ה"ה על כל המצות וכפשטות דקרא כל אמרות ה' צרופה : כל בהמות ולויתן · תיבת כל מיותר וע"ש שכך שמה בהמות וכמ"ש כאן בהמות נותץ ללויתן בקרניו וכמ"ש לקמן סוף פרשה כ"ב בהמה אחת היא וכו' · קניגין של צדיקים · כינוס כל חי קרוי קניגין וכמ"ש חולין דף ס' וכי משה קניגי ובלסטירי היה והיה דרכם לקבץ חיות ולגרות אותם להלחם זה בזה ושם נקבצים כל העם לראות את השחוק ההוא וחז"ל אסרו על ישראל לראות השחוק ההוא וכדומה לו מפסוק אל תשמח ישראל אל גיל כעמים ועי' ב"ר פרשה ז' ריש סימן ד' מענין בהמות ולקמן פרשה כ"ב סי' ד' במ"ר פרשה כ"א סימן י"ח פסיקתא רבתי פרשה ט"ז : לראותו לעוה"ב · פי' שיזכה לאכול אותה סעודה ואגב שאמר אצל הקניגין לראות אותה אמר גם כאן לראות : ד כמין גולגולת · דורש מ"ש זאת החיה משמע שהראה לו באצבע לעיניו זה תאכלו וזה לא תאכלו : אם זכיתם תאכלו · דורש מ"ש זאת החיה אשר תאכלו ולא פירש איזה תאכלו והתחיל לפרש אותם שלא יאכלו הגמל והשפן והארנבת (ופשוטו כמ"ש דברים י"ד ד' ה' ו' וכאן ע"פ מדה י"ז) ועל שכאן חסר ע"כ דורש שמ"ש זאת החיה אשר תאכלו הם אותן שחושב הגמל והשפן וכו' שאמר עליהם לא תאכלו ודורש אם זכיתם תאכלו אותם ותכלם ואם לאו תאוכלו מהם : אם תאבו ושמעתם · הביא ראיה לדברי ר"ל ממ"ש אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו · והיל"ל שבהיפך שאם לא תשמעו יביא עליכם רעב · ובהכרח שיפורש ע"פ מדה פ' וממעל אם תמאנו ומריתם יהיה לכם רעב כנגד טוב הארץ תאכלו וכאלו מפורש גם כלול בזה כאלו כתוב עוד אם תאבו ושמעתם חרב תאכלו שתאכלו החיות שקרויות חרב וכנגד מ"ש ואם תמאנו ומריתם חרב תאוכלו שהחיות יאכלו ויבלו אתכם וכמ"ש לקמן סימן ה' שהחרב רומז להחיות שראה דניאל : חרובין תאכלו · דרשה אחרת וד"א שיהיה פירושו דבר והפכו שאם תזכו תאכלו טוב הארץ ואם לא תזכו תאכלו חרובין דבר של דלות הארץ שהוא מענין רעב שע"פ מדה כ' וממעל א"ת תאוכלו אלא תאכלו וא"ת חרב אלא חרובין ויתכן שלרבים יאמר חרובין ולאחד יאמר חרב · ועי' לקמן פרשה ל"ה סימן ו' ספרי עקב סוף פיסקא מ' : עביד תשובה · שהחרובין הם מאכל עזים בא"י במשנה אין מרסקין את השחת ולא את החרובין לפני הבהמה בשבת (שבת פרק כ"ד משנה ב') ומתוך הדחק אוכלים העניים ואז הוא נכנע ועושה תשובה · ועי' שיר פסוק מסכני דף ז' ב' : תני ר' חייא עי' שמ"ר פרשה ט"ו סימן כ"ח בדרך נפלא ותנחומא כאן סימן ז' באריכות : ה עתיד הקב"ה · ב"ר פרשה ט"ז סימן ד' ע"ש : ופשו פרשיו · ובפסוקים הקודמים

הנני

מתנות כהונה

ויאמר : דמן התיר · סיפיה דקרא של עמד וימודד ארץ דריש דכתיב ראה ויתר גוים : זונין · אזורות וחגורות שלהן כך פי' הערוך : מלחית · רובץ ושף וזוחל על בטנו ועי' לעיל : את טעין מלחית · בתמיה וכי דרך רכילה תרצה לשאת אין אתה תוכל לשאת דרך רכילה ונוטל ממנו ונותנו על החמור כך מצאתי בילקוט תרי עשר : אחד לחיים כו' · אחד חולה הוא לחיים שיחיה ממנו כו' : קניגין · צדה דרך שחוק שרודפים החיות דרך שמחה כך פי' הערוך : נותץ כו' · דחפו ודן בו : זו שחיטה כשירה היא · בתמיה : אריסטון · סעודה לבקר : בשביל שתאכלו כו' · ואכול יתירה דריש בשביל שתאכלו ממנו לעתיד לא תאכלוהו בעולם הזה : ניקב קרום של מוח החיה דריש דמשמעותיה דבר שחיות תלוי בו לא תאכלוהו כגון נקיבת הקרום והוא הדין לדומה לו : תאכלו למלכיות · המסורת דריש תאכילו והמלכיות נמשלו לחיות בדניאל : צריך יהודאי כו' · היהודי צריך לדקדוקי עניות עד שצריך לאכול חרובין מפני דחקו ואז עושה תשובה ושב להקב"ה בלב שלם ומצאתי פירוש אחר בילקוט ישעיה יהודי שבא מכה ותורבה עליו נעשה תושב ועוזב מעשה נערות וע"ל פרשה ל"ה : יאי עניותא כו' · נאה ויפה עניות לישראל כברזא סומקא כו' · ופי' רש"י רצועה והוא אסור בזיקים תרגום כעזקיא : בעיסוקין · בממשלתן שימשלו על ישראל כדאיתא בבמה בהמה חמור שעסקיו רעים : התרעלה · לשון ערלה ואוטם וכשלון ועיין ערך רעל וערך ערב : ממקום שהדין יוצא כו' · מעדן דריש נוטריקון ממקום דין : מייחלת · דריש החוילה ל' מייחלת : אין

תורה

ידי משה

חדוש תורה מאתי תצא · פי' להקב"ה הוא מותר לשחוט גם בסנפירין אבל לבני אדם אשר להם נתנה התורה לצרף את לבבם ולקבוע בהם רחמנות להם אסור בסנפירין כי הוא צער בעלי חיים :

ד"א

יפה תואר

לאמור אליהם לבנים כו' · כי הדבור לישראל הלא נאמר בכתוב שאח"ז דבר אל כל ישראל : שהיתה ראויה לקבל את התורה כו' · הנה כמה שבחה ה' בארץ ישראל בירושלים ובהר סיני וכן בעם ישראל פי' לעיל ס"א פ' ג"ה סי' ח' ט' ובפ"כ סי' ה' ומה שבחר בדור המדבר הטעם מפני שהיו נכנעים מאד מסבלות מצרים לכן יאות להם לקבל עול מלכות שמים · עול תורה ומצות : התיר זונין · זה משל על ז' מצות שלהם שלא שמרו ולא יקבלו עליהם שכר : עמד ופרקן לישראל · כי בני נח קבלו עליהם ז' מצות כדאיתא בפ' ג"ה · וכיון שלא שמרו ז' המצות הטיל גם שאר המצות שלהם על ישראל : ותב"א זו שחיטה כשרה כו' · נ"ל וכי זו שחיטה כשרה היא ולא כך תנינן כו' ומשני ראב"כ חדוש תורה מאתי תצא : ולא כך תנינן כו' · וסנפירי הלויתן הם כמגרה : בשביל שתאכלו כו' · ודרים ואכול כדי שתזכו לאכול מהסעודה לעתיד לכן הזהירם ה' לא תאכלוהו : החיה מטריפתה כו' · פי' אף כי יש בה סמני טרפה כגון ניקב קרום אחד של ריאה וכדומה תאכלו ושאינה חיה מטריפתה כגון דניקב ב' הקרומים וכדומה לא תאכלו וס"ל דטריפה אינה חיה : בעזקתא סומקא · חותם אדום הנתן על הסוס כי יודע לבעליו כן נכרים היהודים בעניותם ולא יתערבו בעמים · וזו היא השגחת ה' עליהם דמצילם גם בעוני · והפארת ישראל כי יסבלו עוני ולא יעזבו את מקור מחצבתם : בעסוקן · בהצלחה

א"י שם הבדולח ואבן השהם מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות ושם הנהר השני גיחון זה מדי שהעמידה את המן הרשע שמשך עיסה כנחש על שום (בראשית ג) על גחונך תלך הוא הסובב את כל ארץ כוש שנאמר (אסתר א) מהודו ועד כוש · ושם הנהר השלישי חדקל זו יון שהיא חדה וקלה בגזרותיה על ישראל ואומר להם [א] כתבו על קרן השור שאין לישראל חלק באלהי ישראל · ההולך קדמת אשור אמר רב הונא כל המלכיות נקראו על שם אשור שהיו מאשרין עצמן מישראל א"ר יוסי ברבי חנינא כל המלכיות נקראו על שם מצרים על שם שהיו מצירין לישראל · והנהר הרביעי הוא פרת הוא אדום שפרת ורבת בתפלתו של זקן · דבר אחר שפרת ורבת והצירה לעולמו של ישראל · דבר אחר שפרת ורבת והצירה לבנו · ד"א שפרת ורבת והצירה לביתו · ד"א פרת על שום סופה שנאמר (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי · אברהם ראה המלכיות בעיסוקן (בראשית טו) והנה אימה [ב] זו בבל על שם (שם) נבוכדנצר התמלי חמה חשיכה זו מדי שהחשיכה בגזרותיה את ישראל שנאמר (אסתר ז) להשמיד להרוג ולאבד גדולה זו יון (ו) אמר רב נחמן מלמד שהיתה מלכות יון מעמדת מאה ושבעים ואחד אפרכין מאה ועשרים ושבעה אסטרטליטון ורבנן אמרי ששים ששים ורבי ברכיה ורבי חנין על הדא דרבנן (דברים ח) המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב נחש זה בבל שרף זה מדי עקרב זה יון מה (טו) עקרב זה משרצת ששים ששים כך היתה מלכות יון מעמדת ששים ששים נופלת זו אדום על שם מקול נפלם רעשה הארץ ויש אומרים אימה זו אדום על שם (דניאל ז) דחילה ואימתני · חשיכה זו יון · גדולה זו מדי על שם (אסתר ג) גדל המלך אחשורוש נופלת זו בבל על שם (ישעיה כא) נפלה נפלה בבל ראה דניאל את המלכות בעיסוקן הה"ד (דניאל ז) חזה הוית בחזוי עם ליליא וארו ארבע רוחי שמיא מגיחן לימא רבא וארבע חיון רברבן סלקן מן ימא אם זכיתם מן ימא ואם לאו מן חורשא הדא חיותא דימא כי סלקא מן ימא היא ממכיא סלקא מן חורשא לית היא ממכיא דכוותא (תהלים פ) יכרסמנה חזיר (טז) מיער עין תלויה אם זכיתם מן היאור ואם לאו מן היער הדא חיותא כי סלקא מן נהרא היא ממכיא סלקא מן חורשא לית היא ממכיא · שניין דא מן דא אל תקרי שניין אלא סניין דא מן דא מלמד שכל אומה ששולטת בעולם היא שונאה לישראל ומשעבדא בהן · קדמיתא כאריה זו בבל ירמיה ראה אותה ארי וראה אותה נשר דכתיב (ירמיה ד) עלה אריה מסובכו (שם מט) הנה כנשר יעלה וידאה אמרין לדניאל את מה חמית להון אמר להון חמיתי אפין כאריה וגפין דנשר הה"ד (דניאל ז) קדמיתא כאריה וגפין דנשר לה חזה הוית עד די מריטו גפיה ונטילת מן ארעא ר"א ור' שמואל בר נחמן רבי אלעזר אומר כל אותו ארי לקה (יז) ולבו לא לקה דכתיב (שם ד) ולבב אינש יהיב ליה ור' שמואל בר נחמן אמר אף לבו לקה דכתיב לבבי מן אנשא ישנון חזה הוית וארו חיוה אחרי תנינא דמיא לדוב לדב כתיב [ג] זה מדי הוא דעתיה דרבי יוחנן דאמר (יח) ר"י (ירמיה ה) על כן הכם אריה מיער זו בבל · זאב ערבות ישדדם זו מדי · נמר שוקד על עריהם זו יון · כל היוצא מהנה יטרף זו אדום למה כי רבו פשעיהם עצמו משובותיהם · חזו הוית וארו אחרי כנמר זו יון (יט) שהיתה מעמדת בגזירותיה ואומרת לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק לעולם הבא בתר דנא חזה הוית בחזוי עם לילא וארו חיוא רביעאה דחילא ואמתניא ותקיפא יתירא זו אדום · דניאל ראה שלשתן בלילה אחד ולזו בלילה אחד · למה ר' יוחנן ורשב"ל ר"י אמר ששקולה כנגד שלשתן רשב"ל אמר יתירה (כ) מתיב ר"י לרשב"ל (יחזקאל כא) בן אדם הנבא והך כף אל כף דא מה עבד לה רשב"ל (שם) ותכפל · משה ראה את המלכיות בעיסוקן את הגמל זו בבל שנאמר (תהלים קלז) אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו · את השפן זו מדי · רבנן ור' יהודה ברבי סימון רבנן אמרי מה השפן הזה יש בו סימני טומאה וסימני טהרה כך היתה מלכות מדי מעמדת צדיק ורשע (כא) אמר רבי יהודה ברבי סימון דריוש האחרון בנה של אסתר היה טהור מאמו וטמא מאביו ואת הארנבת זו יון אמו של תלמי ארנבת שמה ואת החזיר זו פרס (ז) משה נתן שלשתם בפסוק אחד ולזו בפסוק אחד ולמה · רבי יוחנן ורשב"ל ר"י אמר ששקולה כנגד שלשתן רשב"ל אמר יתירה מתיב ר"י לר"ש בן אדם הנבא והך כף אל כף דא מה עביד ליה ריש לקיש ותכפל (כב) ר' פנחס ור' חלקיה בשם רבי סימון מכל הנביאים לא פרסמוה אלא שנים אסף ומשה · אסף אמר (תהלים פ) יכרסמנה חזיר מיער · משה אמר (ויקרא יא) ואת החזיר כי מפריס פרסה למה נמשלה לחזיר לומר לך [ד] מה חזיר בשעה שהוא רובץ מוציא טלפיו ואומר ראו שאני טהור כך מלכות אדום מתגאה וחומסת וגוזלת ונראת כאלו מצעת בימה מעשה בשלטון אחד שהיה הורג הגנבים והמנאפים והמכשפים גחין ואמר (כג) לסנקליטין שלשתן עשיתי בלילה א' · ד"א

מסורת המדרש א ב"ר פ' ב' ופ' ע"ו ולקמן ט"ו תנחומא תזריע סי' י"א · ב שי"ר פ' כ"א מדרש תהלים פ' כ"א ילקוט פ' לן · ג ב"ר פ' נ"ט · ד אדר"נ פ' ל"ד ·

חדושי הרד"ל

בלין) : (טו) עקרב משרצת ס' שמ"ר פ"א ע"ש : (טז) מיער אם זכיתם מן היאורס · עמ"כ וע' אדר"ן ל"ד : (יז) ולבו לא לקה · אף כשנטרד היה לו קצת לבב אנוש בכדי להרגיש בצערו אבל לא דעת לגלוס בפירוש כתיב (דניאל ד') ולקצת יומין כו' מנדעי עלי יתוב · ומפרש מ"ש לבבי' מן אינשא ישנון שנשתנה לא · ואידך מ"ד דרש מן אינשא ישנון לגמרי ואידך קרא דלבב אינש יהב ליה מפרש ליה על מלכות בלשאצר שנלקחה מלכותו אז כמפורש שם : (יח) דאר"י על כן הכם כו' · אסתר רבה רפ"א : (יט) שהיתה מעמדת גזרותיה · עמ"כ ונראה נ"ל מעמדת פנים בגזרותיה ופירושו מעיזה פנים (וכהאי דב"ר פ' נ"ד כל המעמיד פנים כו') ולכן מושלה בנמר כמ"ש עז כנמר : (כ) מתיב כו' לרשב"ל בן אדם הנבא והך כף אל כף ותכפל חרב שליבתה חרב חללים היא חרב חלל הגדול כו' נתתי אבחת חרב וגו' ודא מה עבד כו' כצ"ל · דדרש ד"פ חרב על ד' וחרב שליבתיה על האמוראים שחקולה נגד ג' לר"י ור"ל משני תכפל משמעותו עוד יותר מג"פ: (כא) אר"י בר סימון דריוש כו' · אסתר רבה פ"ו : (כב) רבי פנחס כו' לא פרסמום כו' · ב"ר ר"פ ס"ה : (כג) לסנקליטין · עמ"כ ובאמת סנקליטין הן יועצי המלך אבל הממונים על הסריגה נקראים ספקליטורין :

חדושי הרש"ש

ר"פ בכל מערבין דדגים לא מקרי גדולי קרקע ויצא מזה דין חדש דמחובר לדגים כשר אליבא דכ"ע אך י"ל דהמדרש בכאן אזיל בשיטת ב"ש (עוקצין פ"ג מ"ח) דדגים כיון שנלודין הרי הן כמתים וגם ריש"ג ס"ל כוותייהו כתולין ע"ה א' · אך קצת קשה דתיפוק ליה דבעינן כח גברא בשחיטה כדאיתא תולין (לא) במשנה נפלה סכין ושחטה כו' פסולה שנאמר וזבחת ואכלת מה שאתה זובח אתה אוכל וע' כ"ב א' ולאמלא הקב"ה עוזרו ובת"א שם : (ו) אר"נ מלמד שהיתה מעמדת קע"א אפרכין קכ"ז כו' · לעיל בב"ר פמ"ד איתא ק"כ כו' ק"כ כו' : (ז) משה נתן שלשתם בפסוק אחד כו' · ר"ל במשנה תורה : נאמר

מתנות כהונה

תורה כתורת א"י כמו שאמרו חז"ל אוירא דא"י מחכים ויש לו סוד ליודעי חן : שמשך עיסה · נראה דל"ל עדסה ולעיל פ' בראשית פ"ז גרס שהיה המן שף עמהם כנחש : על גחונך לשון גיחון : שהיו מאשרין · מחזיקים שנעשו עשירים וחזקים ועיין לעיל פ' בראשית שכתבתי בשם רש"י שהגירסא משובשת וצ"ל שנקראו : בתפלתו של זקן · ברכת יצחק שברכו על חרבך תחיה ומשמני הארץ וגו' : לבנו · לישראל שנקראו בני בכורי ולעיל פ' בראשית גרס לבניו : אפרכין אסטרטליטון · מיני שררות על ארצות חלוקות וכן פירש בערוך : חורשא · יער : ממכיא · פירושו החיה שהיא כשעולה מן הים מיד היא מתה · מאכיא · לשון מך ולכן אם תזכו יהיו האומות כחיות העולות מן הים שאינן יכולין לשלוט בשום בריה ואם לא יהיו כחיה העולה מן היער שמשכלת ומזקת הבריות וכן מצאתי במדרש תהלים בהדיא וז"ל אם זכיתם הרי הם כחיות הים כשהן עולות ליבשה מיד מתות ובילקוט גרס להיפך וכן במדרש חזית פסוק כמעט שעברתי ג' ד' ולפי אותן גירסות יהיה ממכיא פועל יוצא ורוצה לומר מזקת אחרים והמכוון אחד הוא: העין תלויה· וקרי ביה מיור חסר עי"ן והוא כמו מיאור שהברת האל"ף אינה נכרת כל כך והוא חזיר הגדל ביס והכי איתא בהדיא באבות דר' נתן ובאבות דר' נתן איתא שהכתיב הוא מיאור והקרי מיער : כל אותו ארי · נבוכדנצר : ה"ג שהיתה מנמרת בגזרותיה כלומר שהיתה גוזרת גזירות משונות זו מזו (ועיין בב"ר פרשה נ"ט) וגם הגירסא מעמדת יש לייישבו וק"ל : לעוה"ב · בכל מקום גרס באלהי ישראל : ולזו בלילה אחד · בלילה מיוחדת דאלה ממשלת אדום : יתירה · יותר משלשתן : כף על כף · סיפיה דקרא ותכפל חרב וגו' והוא נבואה נאמרת על אדום וכתיב כף על כף להורות שמלכות אדום יהיה כמו ג' הראשונות לה : ומשני ותכפל כתיב שתהיה כפולה ויתירה עליהם : צדיק ורשע · צדיק מרדכי רשע המן או ר"ל המן ודריוש : זו פרס · דרך כנוי מדבר על מלכות רביעית : ולזו בפסוק א' מלכות רביעית : מוציא טלפיו מתחתיו ופושט אותם למרחוק ואומר ראו כו' כך מלכות רביעית כו' : מצעת בימה · כאלו עשתה מטפחת ומצעת על הבימה שמניחין עליה ס"ת כלומר מראה את עצמה כאלו נדקה הדין לאמתו ובמדרש תהלים גרס מראה כאלו הם דינים של אמת והטוב היה להגיה מצדקת הבימה · בימה היא מקום המשפט ורבים הם בספר זה · וכר לבב שיערב לבו להגיה יהיה אלהיו עמו : גחין · הרכין

פירוש מהרז"ו

הכני מקים את הכשדים וע"ז אמר ופשו פרשיו : הוא פרת הוא אדום · כמ"ש בראשית ל"ו עשו הוא אדום שתיבת הוא מיותר כאן לדרוש גז"ש על אדום : פורה דרכתי לבדי · ובפסוק הקודם מי זה בא מאדום ומ"ש בעסוקן פי' בשעה שעסוק ומושל : והנה אימה זו בבל · ב"ר פרשה מ"ד סימן י"ז מכילתא יתרו פסוק וכל העם רואים : שפרת ורבת · פרת נוטריקון פ' פרת ר' רבת ת' תפלה : שפרת ורבת והצירה · בב"ר ע"ז שם הגי' פרת שהפירה והצירה לבניו וכן צריך להגיה כאן והפרה מלשון ביטול כמו הפרת נדר ומ"ש ג' פעמים ורבת הוא מיותר ועומד הוא למחוק וכצ"ל פרת שהפירה והצירה לבניו (או לעולמו של ישראל) פרת שהפירה והצירה לביתו : נחש זו בבל · כמ"ש ד"ר פרשה ס"ח סוף סימן י"ג ודברים יוסיפון שהיו עובדים לנחש ושרף זו מדי מרמז על המן כנ"ל ושרף הוא ג"כ נחש : מקול נפלם רעשה · ירמיה מ"ט : ראה דניאל · תיקון הלשון דניאל ראה כנ"ל הנביאים ראו אברהם ראה ולקמן אמר משה ראה : אם זכו מן ימא · דורש שכאן כתוב סלקן מן ימא והם המלכיות הקדומות המבוארות שם בפרשה קדמייתא כארי' ובירמיה הכתוב על כן הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם וגו' שיעלו מן היער לא מן הים והם בכ"מ מדה ט"ו ע"כ דורש ומכריע זכו מן ימא לא זכו מן היער שחיות היער קשים מן החיות של ים · עי' שיר פסוק כמעט שעברתי דף י"ט ב' מדרש תהלים פ' וילקוט שם וכאן חסר וצריך להגיה כמו שם : ממכיא לית היא ממכיא · פירש הערוך מלשון נמיכות וכ' המ"ע תרגום שפל מן העור מכוך מן משכא ועי' אבות דר' נתן פרק ל"ד ההפרש ביניהם ביתר ביאור ובשי"ר שם הגי' בהפך מיער ממכי' ומימא לית הוא מכי' מלשון הכאה ומכה ודרך אחד לשתיהם : א"ת שניין אלא סניין · הוקשה לו מאחר שמפורש קדמייתא כארי' ותנינא דמי' לדוב הרי שהן משונות א"כ מ"ש שניין דא מן דא מיותר ע"כ דורש א"ת שניין אלא סניין מלשון שנאה ששונאים את ישראל כל אחד יותר מחבירו · ובשי"ר שם איתא שמכותיהן משונות זו מזו : ירמיה ראה אותה ארי' · כמ"ש על כן הכם אריה מיער הנ"ל עלה ארי מסובכו · עי' שמ"ר פ' כ"ג סי' ה' · ובירמי' מ"ט במשא אדום כתיב הנה כאריה יעלה מגאון הירדן : בנמר זו מוקדון · וס"ד ושלטון יהיב לה וזהו שאמר מעמדת בגזרותי' פי' ששלטה על התורה והדת : שלשתן בלילה אחת · שאלו קדמייתא כאריה וגו' תנינא כדוב וגו' אחרי כנמר וגו' אינו כתיב רק פעם אחד לילה אבל כולם אך אבל הרביעית כתוב עוד הפעם בחזווי ליליא וארו חיוה רביעאה ע"פ מדה יו"ד שני לילות : ששקולה כנגד שלשתן · וע"כ כתוב חיוה רביעאה דחילא ואמתני ותקיפא ג' לשונות של תקפה כנגד ג' החיות ומ"ש עוד ויתירה פירושו לר"י שיתירה מכל אחת מהנ"ל על שהיא כנגד כולם : כף אל כף · תחילה כתוב חרב חרב הוחדה וגו' היא הוחדה חרב וגו' מגורי אל חרב וגו' הרי ד' פעמים חרב ע"פ מדה יו"ד כנגד ד' חיות הנ"ל ואח"כ כתיב ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף ותכפל חרב שלישיתה חרב חללים היא חרב חלל הגדול שיכפל החרב האחרון הנ"ל כנגד שלשה הנ"ל שע"כ כתוב בפסוק זה ג' פעמים חרב שהיא שקולה כג' הנ"ל וזהו חרב חלל הגדול · ותירץ ר"ל שע"כ כתוב ותכפל לבד מ"ש חרב שלישיתה שלבד שתהיה מכופלת עוד תכפל וכמ"ש ויתירה כנ"ל : משה ראה · בשביל מאמר זה הובא כל הדרשה לכאן : את גמולך שגמלת · ור"ד בת בבל השדודה וזהו את הגמל ע"פ מדת ממעל מלשון גמול: דריוש האחרון · עליו בלבד רמז במ"ש השפן : זו פרס · נ"ל זו שעיר : ר"י ור"ל · פירשתי לעיל : אסף ומשה · עי' ב"ר ברים פרשה ס"ה וש"נ ומבואר :

יפה תואר

שמשך עיסה · נ"ל שגוסך ועושה כנחש : הנה כנשר ידאה כצ"ל (ירמיה מ"ח מ') שנאמר במפלת מואב · אמדם ע"י בבל והכתוב יעלה וידאה נאמר על ארם וכבר נאבדה אז בבל : ולבו לא לקה · פי' כי חכמתו לא סרה אף כי מלכותו תסר: צדיק ורשע · כי קצת ממלכיהם כמו כורש ודריוש היו צדיקים: טהור מאמו כו' ·

ולכ

ידי משה

ד"א שפרת ורבת והצירה לעולמו כו' · אלה שלשה ד"א הנדרשים פה על פרת שייכים לסוף פ' ט"ו על נגע צרעת זו אדום וכן מדרים צרעת על והצרה לישראל לבנו ולבתו ופה מובא בטעות : לדב כתיב · ודב בארמית הוא זאב ולכן מדרש על מדי דנקרא זאב ערבות :

ותמת

את הגמל זו בבל כי מעלה גרה היא שמקלסת להקב"ה רבי ברכיה ורבי חלבו בשם ר' ישמעאל בר נחמן (כד) כל מה שפרט [א] דוד כלל אותו רשע בפסוק אחד שנאמר (דניאל ד) כען אנה נבוכדנצר משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא • משבח (תהלים קמז) שבחי ירושלים את ה' • ומרומם (שם ל) ארוממך ה' • ומהדר (שם קד) ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת • די כל מעבדוהי קשוט (שם קלח) על חסדך ועל אמתך • די כל ארחתיה דין (שם נו) ידין עמים במישרים ודי מהלכין בגוה (שם צג) ה' מלך גאות לבש • יכיל להשפלה (שם עה) וכל קרני רשעים אגדע • ואת השפן זו מדי כי מעלה גרה הוא שמקלסת להקב"ה שנא' (עזרא א) כה אמר כורש מלך פרס ואת הארנבת זו יון כי מעלת גרה היא שמקלסת להקב"ה אלכסנדרוס מוקדן כד הוה חמי לר"ש הצדיק אומר ברוך ה' אלהי של שמעון הצדיק • את החזיר זה אדום והוא גרה לא יגר שאינה מקלסת להקב"ה ולא דיין שאינה מקלסת אלא מחרפת ומגדפת ואומרת (תהלים עג) מי לי בשמים • ד"א את הגמל זו בבל כי מעלה גרה היא שמגדלת את דניאל שנאמר (דניאל ב) ודניאל בתרע מלכא • ואת השפן זו מדי כי מעלה גרה היא שמגדלת את מרדכי שנא' (אסתר ב) ומרדכי יושב בשער המלך • ואת הארנבת זו יון כי מעלה גרה היא שמגדלת הצדיקים אלכסנדרוס כד הוה חמי לשמעון הצדיק הוה קאים על רגליה [ב] אמרין ליה מינאי (כה) מן קדם יהודאי את קאים אמר להם בשעה שאני יוצא למלחמה דמותו אני רואה ונוצח • ואת החזיר זו אדום והוא גרה לא יגר ושאינה מגדלת הצדיקים ולא די שאינה מגדלת אלא שהורגת אותם הה"ד (ישעיה מז) קצפתי על עמי (כו) חללתי נחלתי וגו' נחלתי ר"ע וחביריו • ד"א ואת הגמל זו בבל • כי מעלה גרה שגררה מלכות אחריה ואת הארנבת זו יון כי מעלה גרה שגררה מלכות אחריה ואת השפן זו מדי כי מעלה גרה שגררה מלכות אחריה ואת החזיר זו אדום והוא גרה לא יגר שאינה גוררת מלכות אחריה (כז) ולמה נקרא שמה חזיר שמחזרת עטרה לבעליה הדא הוא דכתיב (עובדיה א) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה :

סדר תזריע

פרשה יד א אשה כי תזריע הה"ד (תהלים קלט) אחור וקדם צרתני א"ר יוחנן אם זכה אדם נוחל שני עולמות הזה והבא הה"ד אחור וקדם צרתני ואם לאו בא ליתן דין וחשבון שנאמר (שם) (א) ותשת עלי כפכה כדכתיב (איוב יג) כפך מעלי הרחק אמר ר' שמואל בר נחמן בשעה שברא הקב"ה אדם הראשון אנדרוגינוס בראו אמר ר"ל בשעה שנברא [ג] דו פרצופין נברא ונסרו ונעשה שנים גבים גב לזכר גב לנקבה איתיבין ליה (בראשית ב) ויקח אחת מצלעותיו אמר להן מסטרוהי כדכתיב (שמות כו) ולצלע המשכן אמר רבי ברכיה ורבי חלבו ורבי שמואל בר נחמן בשעה שברא הקב"ה אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו מלא כל העולם כולו בראו מן המזרח למערב מנין שנאמר אחור וקדם צרתני מן הצפון לדרום מנין שנאמר (דברים ד) ולמקצה השמים ועד קצה השמים ומנין בחללו של עולם שנאמר ותשת עלי כפכה • אר"א אחור זה יום ראשון וקדם זה יום האחרון על דעתיה דר"א דכתיב (בראשית א) תוצא הארץ נפש חיה למינה נפש חיה זו רוחו של אדה"ר אמר ר"ל אחור זה יום האחרון וקדם זה יום הראשון על דעתיה דר"ל דכתיב (שם) ורוח אלהים מרחפת על פני המים זה רוחו של מלך המשיח [ד] אם זכה אדם אומרים לו אתה קדמת לכל מעשה בראשית ואם לאו אומרי' לו יתוש קדמך שלשול קדמך אמר רבי ישמעאל ברבי תנחום אחור לכל המעשים וקדם לכל העונשין ר' יוחנן אומר אף קילוסו לא בא אלא באחרונה שנא' (תהלים קמח) החיה וכל בהמה רמש וצפור כנף ואח"כ מלכי ארץ וכל לאומים א"ר שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר בהמה חיה ועוף כך תורתו אחר בהמה חיה ועוף הה"ד זאת תורת הבהמה ואח"כ אשה כי תזריע : **ב** ד"א אשה כי תזריע הה"ד (איוב לו) אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק א"ר מאיר (א) הלשון הזה [ה] משמש שתי לשונות לשון שירה לשון דבר לשון שירה על שבחן של צדיקים לשון דבר על מפלתן של רשעים למרחוק (ב) נאמר על הרחוקים שנקרבו אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק אמר רבי נתן מחשבין לשמו של אברהם אבינו אותו שבא מרחוק הה"ד (בראשית כב) וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק ואמר רבי חנינא בר פפא מחשבין אנו לשמו של הקב"ה שהיינו רחוקים וקרבנו לו אמר רבי חגי דברים שרחוקים ממנו מהלך ה' מאות שנה שהבריות ישנין על מטותיהן והקב"ה משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומגדל צמחים ומנגבן ומעריך שלחן לפני כל אחד ואחד • אמר רבי שמואל בר אידי בשם רב אחא הפסוק הזה (ג) אם אליהוא אמרו מאליו שבח ואם ברוח הקודש אמרו שבחי שבחים רבי לוי אמר תלת

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ס' תנחומא סדר בא • ב מגילת תענית פ"ח • ג ברכות פ' כרואה עירובין דף י"ח • ב"ר פ"ח ופ' י"ז • שוח"ט מזמור קל"ט • ד ב"ר פ"ח ה ילקוט כ"ך פתק"כ •

חדושי הרש"ש

(א) נאמר ותשת עלי כפכה • כדכתיב כפך מעלי הרחק כאן מבואר כמו שהגהתי לעיל בב"ר פ"ח אות ב' :
אר"ס

חדושי הרד"ל

(כד) כל כו' כלל אותו רשע כו' • עיין סנהדרין (צב) : (כה) א"ל כותאי מן קדם יהודאי כו' כצ"ל וע' יומא (ס"ט ובמגלת תענית פ"ח • אבל בפסיקתא דפרה הגי' א"ל בני פלטין דידיה • וכן ראיתי ביוסיפון לרומיים (ושם פורש השרים בשמם) : (כו) חללתי נחלתי וגו' על זקן הכבדת עלך מאד זה ר"ע וחבירו כצ"ל : (כז) ולמה נקרא כו' שמחזרת כו' • קה"ר פ"א פי"א עמש"ש בהגהות בס"ד :

(א) הלשון הזה משמש ב' לשונות • ע' יד"מ • ועיקר נראה דעל לפועלי אתן צדק קאי שמשמש לשון שירה על שבחן של צדיקים (האמור בפרשה שם לא יגרע מצדיק כו' וכל הענין) ולשון דבר על מפלתן של רשעים (האמור שם לא יחיה רשע כו') שאין אומרים שירה על מפלתן של רשעים (כדאי' בסנהדרין לט) • ובמכילתא בשלח שלכן לא נאמר כי טוב בגלות לפני החלוץ ביהושפט) אלא לשון דבר כמו לצדק הדין : (ב) נאמר על הרחוקים שנתקרבו בילקוט איוב הגי' נאמר על הרחוקים • ואמרי לה על הרחוקים שנתקרבו אי אפשר ללשון ראשון הוא על הרשעים שרחוקים מה' • וללשון שני רחוקים שנתקרבו הן לצדיקים ובעלי תשובה עשפ"ה דברכות : (ג) אם אליהו אמרו מאליו כו' מפני שהות תחלת מענה יש לומר שעדיין אינו מדברי רוה"ק אלא התחלת דבר כנטילת רשות לדבר :

פירוש מהרז"ו

שפרט דוד • מיני שבחים והילולים בפרט אמר ג"כ בכלל בפסוק אחד : ודי מהלכין בגוה • שהם מתגאים כנגד השי"ת שכתוב בו ה' מלך גאות לבש כמו ג"כ שאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון הרי כשהזכיר גאות איכום בשעה שמודה להשי"ת כוונתו ג"כ על גאותו של הקב"ה : וכל קרני רשעים • וכמ"ש אבל ג"כ בפסוק אעלה הנ"ל אך אל שאול תורד וגו' : זו מדי וכו' עד כרש מלך פרס שפרס ומדי ממלכה אחת ע"כ מביא ראיה מפרס למדי • וס"ד כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית וגו' : ואומרת מי לי בשמים • לעיל סוף פרשה ז' פרשתי בדרך המדות : נחלתי ר"ע וחביריו • ס"ד קא דריש על זקן הכבדת עולך מאד זה ר"ע שהיה הזקן שבכל הרוגי מלכות שהיה בן ק"כ שנה כמ"ש ב"ר פרשה ק' סימן יו"ד וכמ"ש תנחומא תזריע סימן יו"ד בהדיא על זקן הכבדת עולך מאד זה ר"ע • ומ"ש וחביריו הם יו"ד הרוגי מלכות ול"ע שפסוק זה ודומיהם כתוב אצל כשדים כמ"ש בפסוק הקודם ובואי בת כשדים ור"ע הרגו טורנוסרופוס שר רומי היא החיה הרביעית ונ"ל שדורש ס"ד מ"ש יקראו לך גברת ממלכות על רומי שעליה אמר בפסוק שאחר זה ותאמרי לעולם אהיה גברת וגו' האומרה בלבבה אני ואפסי עוד וכמ"ש לעיל סימן זה בדברי ר"י ור"ל וכן מצאתי בילקוט ישעיה מ"ו : זו ארם • עי' ב"ר פרשה ס"ג סימן ח' מדרש תהלים פ' פסוק יכרסמנה חזיר מיער וג' מלכיות הראשונות גררו אחריהם מלכיות בבל גררה מדי מדי גררה מוקדון מוקדון גררה ארם ואחר זה כתוב וביומיהון די מלכיא אינון יקים אלהי שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל וגו' והיא תקים לעלמיא ועי' מדרש קהלת פסוק מה שהיה הוא שיהיה פ"ה ב' :

סדר תזריע פרשה יד סימן **א אחור** וקדם • ב"ר ריש פרשה ח' תנחומא כאן ריש תזריע : אנדרוגינוס • בערוך ערך אנתרופי אגדרו בלשון יוני זכר גינוס בלשון יוני נקבה ובמ"ע בלשון יוני ורומי אדם שיש לו ערות זכר ונקבה וזהו אחור וקדם ב' יצירות יחד ושאר הפירוש שם בב"ר : **ב** לשון שירה ולשון דבר • לשון שירה כמ"ש שאו זמרה ושאו מדבר ועריו וכמ"ש ישאו בתוף וכנור ומ"ש על שבחן של צדיקים כמבואר בפרשה שם לא יגרע מצדיק עינו וכדומה שם ומ"ש לשון דבר כמ"ש ישא פרעה את ראשך וכמ"ש בהדיא פרשה א' סוף סימן י"א בארוכות ושם פרשה ד' סוף סימן ג' ומ"ש על מפלתם של רשעים מרומז כמ"ש למרחוק הם הרשעים הרחוקים ואמר עוד שם לא יחיה רשע והשירה כמ"ש באבוד רשעים רנה והיל"ל מרחוק ע"כ דורש למרחוק נוטריקון לא מרחוק שהיו רחוקים ונתקרבו : מחשבין לשמו של אברהם • וזהו אשא דעי שיחשוב בדעתו למרחוק למי שבא מרחוק הוא אברהם שבא מארץ בבל שנקראת רחוקה כמ"ש מארץ רחוקה באו אלי מבבל עי' לעיל פרשה א' סי' י"ב ומש"ש וכמ"ש קורא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתו ישעי' סוף מ"ו על אברהם גם כתוב אצלו וירא את המקום מרחוק וכאן כוון לשנים אופנים אלו אלא שקיצר ויתכן שעל שבא מרחוק ראה את המקום המקודש מרחוק וקרא אותו הר עד שבא יעקב וקרא אותו בית ושער השמים : ומוריד גשמים • וכמו"ש בסוף הפרשה שם כי יגרע נטפי מים וגו' יתן אבל למכביר וזהו שאמר ועורך שולחן : אם אליהו אמר מאליו • אף אם אמר
פסוקים

מתנות כהונה

הרכין ונוטה עצמו והיה לוחש באזני סנקליטין • שרים הממונים על ההריגה : מינאי המינים והאפיקורסים : מן קדם כו' • מלפני יהודי אתה עומד : חללתי נחלתי וגו' גרס • וסיפיה דקרא קדריש : וחביריו • הרוגי מלכות : שגררה מלכות אחריה • כלומר מלכות שהיתה משעבדת בישראל : שמחזרת עטרה כו' • לשוב כולם לה' יתברך וכן יהי רצון בב"א :

פרשה יד הזה והבא • העולם הזה הוא קדם שבא לו לאדם בראשונה ועולם הבא נקרא אחור שבאה לו לאדם לבסוף כך מצאתי הגירסא במדרש תהלים • ונסרו ונעשה שנים גבים גב לזכר וגב לנקבה וכן עיקר : מסטרוהי אחד משני צדדיו • כלומר חלקיו ולעולם כדלעיל שנסר וכו' : אחור וקדם • קדם היינו מזרח שנאמר קדמה מזרחה ומדמזרח נקרא פנים מערב שהוא הפאה שכנגדו נקרא אחור וכדפרשתי בכמה מקומות : שנאמר ולמקצה וגו' • דרום וצפון נקראו קצוות בפי התוכנים וגם מדהאי קדם ואחור קאי על מזרח ומערב מכלל דולמקצה וגו' קאי על דרום וצפון : ותשת עלי וגו' • כפך היינו היד וכתיב כי יד על כס יה ומאחר ששת עליו כפו ש"מ שכל החלל עד השמים נתמלא ממנו או י"ל דדייק מדכתיב שמים בזרת תכן וכתיב נמי ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים : זה יום הראשון • פי' למעשה יום ראשון וה"ג לעיל פרשה בראשית פרשה ח' ובמדרש תהלים אבל רש"י ז"ל גרס יום האחרון וכן הוא בתנחומא בפרשה זו ובילקוט ריש פרשת בראשית ועי' במה שכתבתי לעיל בפרשת בראשית : נפש חיה למינה • זה נאמר תחלת יום ששי : אמר ריש לקיש אחור זה יום אחרון • למעשה יום האחרון שהאדם נברא באחרונה : ה"ג ורוח אלהים וגו' • רוחו של אדה"ר וה"ג בילקוט תהלים ובפרשת בראשית והרואה יראה כי כן עיקר • והגירסא שלפנינו יש ליישבה לפי דעת המקובלים ז"ל שאמרו שרוחו של אדם זהו רוחו של משיח בסוד הגלגול וסימנם אד"ם דו"ד משי"ח רוח אחד לכלם והראשון עיקר וכן מצאתי אח"כ באב"א פרשת בראשית ובאבן שואב בפרשת מצורע : ה"ג אם זכה אדם אומרים לו קדמת כו' • וכן הוא לעיל פרשה בראשית וסיומא מלתא דר"ל היא שלפיכך נבראת רוחו ביום ראשון וגופו ביום אחרון שאם יזכה אומרים לו אתה קדמת כו' דרך חשיבות ומעלה וכן בהיפוך כשאינו זכאי ואחר כך גרסינן אמר ר' ישמעאל כו' : וקדם לכל עונשין שאין כל בריה נפקדה על מעשיה כי אם האדם לבדו או ר"ל באשר הוא עלול לקבל כל מיני עונש מפני חולשת הרכבתו ורך מזגו והראשון עיקר : דברים שרחוקים ממנו כו' • על זה נאמר אשא דעי וגו' לשבח להקב"ה :
לכלוכית

ידי משה

ותשת עלי כפך • דרש כפך מלשון כיפת השמים כדאי' בגמ' שהיתה קומתו מן הארץ עד לשמים : לשון דבר נ"ל לשון שבר • ואשא הוא לשון שיר כמו שדרשו בעירובין בכתף ישאו זה שירה • ולשון שבר מן השאת והשבר : מחשבין לשמו כו' נ"ל משבחין לשמו של הקב"ה וכן לקמן : אם אליהוא זה אליהוא רע של איוב :
בשביל

יפה תואר

ולכן נרמז בשפן דגם בו יש חלקי טומאה וטהרה : שמקלסת ודרים מעלה גרה שתקרא בגרון : שמגדלת את דניאל • ומפרש גרה מלשון מגור ומעון • כי צדיקים יתגוררו בקרבם : שאינה מגדלת את הצדיקים ור' וחכמי הדורות היו בתחלת מלכותם • ובדורות שאחריהם השמידום : כך תורתו • פי' תורתו הנוגעת לגופו דהיינו טומאה וטהרה ומילה אשר הן בגופו נאמרה אחר דיני הבה"מ • אבל דיני הקרבנות לא מקרי תורתו דאינם נוגעים לגופו : מחשבין לשמו של א"א • ודרש אשא דעי אריס מתשכתי ואתבונן למרחוק לא"א שבא מרחוק וה' ענהו לכן לפועלי להקב"ה אתן צדק ותודה • ורתב"פ דרש אשא דעי לאבותינו במצרים שהיו רחוקים מהקב"ה • ולפועלי אתן צדק שקרבנו לעבודתו • ור"ח דרים אשא דעי למרחוק כי אתבונן על הגשמים והרוחות הרחוקים ולפועלי אתן צדק שמשיב את הרוח ומוריד לנו את הגשם להכין לנו אוכל : מהלך ת"ק שנה • אע"ג שהמטר הבא מאדים העולים מן הארץ קרוב לנו אבל כח המניע להיות אדים בא משמים הוא רחוק ת"ק שנה : שבחי שבחים • פי' אם מאליו משכלו ותבונתו אמר כי אשא דעי לתת צדק לפועלי הלא ישיג רק כפי אשר תשיג תבונתו ולא יהיה רק:

בנוהג שבעולם מפקיד אדם אצל חבירו ארנקי של כסף בחשאי ומחזיר לו ליטרא של זהב בפרהסיא אינו מחזיק לו טובה כך הקב"ה מפקידין לו הבריות טיפה של לכלוכית בחשאי והקב"ה מחזיר להם נפשות משובחות שלמות בפרהסיא ואין זה שבח הוי (איוב לו) אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק רבי לוי אמר אוחרי בנוהג שבעולם אדם חבוש בבית האסורין אין כל בריה משגחת עליו בא אחד והדליק לו שם נר אינו מחזיק לו טובה כך הקב"ה הולד שרוי במעי אמו (ד) ומאיר לו שם נר הוא שאיוב אומר (שם כט) בהלו נרו עלי ראשי אין זה שבח הוי ולפועלי אתן צדק ר"ל אומר אוחרי בנוהג שבעולם אדם (ה) חבוש בבית האסורין ואין כל בריה משגחת עליו בא אחד והתירו והוציאו משם אינו מחזיק לו טובה כך הולד שרוי במעי אמו ובא הקב"ה והתירו והוציאו משם: ג ד"א אשה כי תזריע וילדה זכר הה"ד (שם י) חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי [א] רבי אבא בר כהנא אמר תלת בנוהג שבעולם אם נוטל אדם ארנקי של מעות ונותן הפה למטה אין המעות מתפזרות והולד שרוי במעי אמו והקב"ה משמרו שלא יפול וימות אין זה שבח הוי חיים וחסד עשית עמדי ר' אבא בר כהנא אמר אוחרי בנוהג שבעולם בהמה זו מהלכת רבוצה והולד נתון בתוך מעיה כמין שק והאשה זו מהלכת זקופה והולד נתון בתוך מעיה (ו) והקב"ה משמרו שלא יפול וימות הוי חיים וחסד עשית עמדי רבי אבא בר כהנא אמר אוחרי בנוהג שבעולם בהמה זו דדיה (ז) במקום רחמה והולד יונק במקום בשתה והאשה זו דדיה במקום נאה והולד יונק במקום כבודה (ח) ואין זה חיים וחסד הוי חיים וחסד עשית עמדי אמר ר"א אם ישהה אדם בחמין שעה אחת אינו מת ומעיה של אשה מרותחין והולד נתון בתוך מעיה והקב"ה משמרו שלא יעשה שפיר ושלא יעשה שליא ושלא יעשה סנדל ואין זה חיים וחסד הוי חיים וחסד עשית עמדי אמר רבי תחליפא דקסריא אם אכל אדם פרוסה אחר פרוסה לא שניה דוחה את הראשונה האשה הזו (ט) כמה מאכל היא אוכלת וכמה משקים היא שותה ואינו דוחה הולד אין זה חיים וחסד אמר רבי סימון מעיה של אשה עשויה (י) קינין קינין פיקין פיקין חבילין חבילין בשעה שהיא יושבת על המשבר אינה משליכתו בבת אחת במתלא אמר אשתרי חד חבל אשתרי תרין חבלין (יא) אמר ר"מ כל תשעה חדשים שאין האשה רואה דם בדין הוא שתהא רואה מה הקב"ה עושה מסלקו למעלה לדדיה ועושהו חלב כדי שיצא הולד ויהיה לו מזון לאכול וביותר אם היה זכר שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר: ד ד"א אשה כי תזריע הה"ד (איוב לח) ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם יצא (יב) ר"א ור' יהושע ור"ע ר"א אומר כשם שיש דלתות לבית כך יש דלתות לאשה הה"ד (שם ג) כי לא סגר דלתי בטני ורבי יהושע אומר כשם שיש מפתחות לבית כך לאשה הה"ד (בראשית ל) וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה רבי עקיבא אומר כשם שיש צירים לבית כך יש צירים לאשה הה"ד (שמואל א ד) ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה · (יג) בגיחו מרחם יצא על ידי שמתגאה לצאת (איוב לח) (יד) בשומי ענן לבושו זה השפיר (שם) וערפל חתולתו זה השליא · ואשבור עליו חוקי אלו שלשה חדשים הראשונים · ואשים בריח ודלתים אלו שלשה חדשים האמצעים ואומר עד פה תבא ולא תוסיף אלו ג' חדשים האחרונים · ופה תשית בגאון גליך (טו) רבי איבו אמר בעון גלליך לפי שהולד הזה כשהוא יוצא מלא גללין וכל מיני סירוחין והכל מחבקים אותו ומנשקין אותו וביותר אם הוא זכר הה"ד אשה כי תזריע וילדה זכר: ה ד"א אשה כי תזריע הה"ד (תהלים נא) (טז) הן בעוון חוללתי [ב] רבי אחא אמר אפי' אם יהיה חסיד שבחסידים א"א שלא יהיה לו צד אחד מעון אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולמים (יז) כלום נתכוון אבא ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא להנאתו תדע שהוא כן שמאחר שעשו צרכיהן זה הופך פניו לכאן וזו הופכת פניה לכאן ואתה מכנים כל טיפה וטיפה שיש בו והוא שדוד אמר (שם כז) כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני (שם נא) ובחטא יחמתני אמי א"ר חייא בר אבא אין האשה קולטת אלא אחר נדתה ובסמוך וביותר אם היה זכר הה"ד אשה כי תזריע וילדה זכר: ו ד"א אשה כי תזריע הה"ד (שם קלט) ארחי ורבעי זרית וכל דרכי

מסורת המדרש א תנחומא סדר זו · ב ילקוט כ"ך רמז תשס"ס ·

חדושי הרד"ל

(ד) ומאיר לו שם נר · מסיים בס"פ המפלת וצופה מסוף העולם ועד סופו · ויש לפרש דהיינו אשא דעי למרחוק שבכל מקום שהוא צופה בכל העולם וע"ז יתן צדק לפועלו : (ה) חבוש בבית האסורים כו' כך הולד כו' · וז"ש מ"ש ...ם על יוצא מבית האסורים ואם אסורים בזקים כו': (ו) משמרו שלא יפול וימות · כ"ה להלן וזהו חיים ...ויש לפרש שז"ש ופקודתך שמרה רוחי שפקודתך על הטבע היא שומרת רוחי בבטן : (ז) במקום נאה · בילקוט איוב הגי' במקום יופיה (וגם כאן אפשר צ"ל במקום נויה) וכמ"ש בברכות בהוד יפיה וע' שה"ר פ"ד : (ח) ואין זה חיים וחסד · כחיים שהוא המזון שזימן לולד בהנקתו עשית עמדי חסד דרך כבוד : (ט) כמה מאכל כו' ואינו דוחה כו' ואף שהמאכל ומשקה הם במעבר אחר ממקום הוולד מ"מ היה להם לדחוק ע"י ...עייס את הוולד ממקומו (גם המשקין מתמצין ויוצאים במקום הוולד) : (י) קינין קינין · עמ"כ ובילקוט איוב הגי' כנין וכ"ה בערוך ע' כן האחרון ופירושו לשון כנוניות והדלא דכנתא : (יא) אר"מ כל ט' כו' · ועושה חלב · ר"מ לטעמיה פ"ק דנדה (ז) : (יב) ר"א ור"י ור"ע כו' · בכורות מ"ה ושם נשנו דברי ר"י ור"ע בהיפך : (יג) בגיחו כו' · שיתגאה לצאת ובגיחו מפרש כפשטיה לשון נמשך לצאת ולשון מתגאה דנקט הוא מסיפא דקרא בגאון גליך : (יד) בשומי ענן לבושו כו' · תוספתא ספ"ב דברכות : (טו) רא"א בגאון גליך כצ"ל ופי' אע"פ שהוא מלא גללים שם הקב"ה בחוק הטבע שמתגאה להתחבב בעיני הכל לחבקו ולנשקו וע' פכ"ז : (טז) בעוון חוללתי בעוון מלא ר' אחא כו' כ"ה בערוך ערך עו (הר"מ ברלין) : (יז) כלום נתכוין אבא ישי כו' להנאתו · אפשר שדבר מכוון למ"ש בדוד בשו"ע שם שנתכוין לשפחתו ע"ש אבל בגא"ס לא יתכן שיהי שמת בעטיו של נחש לא יכוון רק להנאתו ולא לקיום המצוה

מתנות כהונה

לחלוכית · עפה של פ"ז : בחמין · בערוך גרס קמין · ומשמע במקום שמסיקין שם האור : שפיר · פרש"י במס' נדה מחוי כמין פ"ז : סנדל · מעוך כמין סנדל : קינין כו' · מיני מדרים הם : חבילין חבילין · שהתינוק מקושר בכמה חבלים וקשורים ועי' עוד בערוך והוא גלם כיים : במתלא · במשל האמור בפי הבריות כשהותר חבל א' הותרו ב' חבלים כשהם קלועים ומגודלים זה בזה ובראשם קשר כשהותר חבל אחד מתוך אותו קשר שני החבלים נמצאים מותרים : וביותר כשהוא זכר · כי הטבע מקפדת יותר על הוית הזכר מנקבה וגם הכתוב פתח בו בלשון פשיטותא כי תזריע וילדה זכר ולא כתיב אם הולד זכר כמו אלא הנקבה : ויפתח · לשון מפתח ופתח : בגיחו כו' · ע"י שמתגאה דרים בגיחו כאלו כתיב בגאו בחילוף אהח"ע : גלליך · לשון גלל וטינוף · (נראה דה"ג הה"ד אשה כי תזריע וגו' · ודו"ק) : אחר נדתה · מיד אחר הטבילה ודייק מדכתיב ובחטא יחמתני אמי ואין חטא אלא לשון טהרה וכן הוא בפ' המפלת : ובסמוך · סמוך לנדתה

פירוש מהרז"ו

פסוקים אלו מחכמתו היה ראוי לשבחו וכש"כ וק"ו שאמרו ברוה"ק שהיה נביא עם איוב ורעיו וכמ"ש בסדר עולם סוף פרק כ"א ומשה כתב ספר איוב : ארנקי של כסף · ב"ר פרשה י"ז סי' ז' ולפי מ"ש כאן ארנקי אינו מובן שהרי הארנקי אין לו שיעור ויתכן שיעלה הכסף יותר מלטרא של זהב אך בב"ר שם הגי' אונקיא של כסף ואונקיא הוא משקל קטן כמ"ש ב"ר ריש פרשה כ"ט וכשמחזיר לו ליטרא של זהב זהו שבח : והתירו והוציאו משם · וזהו למרחוק לתחלת בריאתו ואז לפועלי אתן צדק וזהו אמיתת כוונת התנא דע מאין באת מטיפה סרוחה ודוק מאד וזהו מ"ש אשה כי תזריע וילדה וראה והבחן ההפרש שבין הזריעה והלידה וגירסת הילקוט וביותר אם הוא זכר אשה כי תזריע וילדה זכר · וכמ"ש בסופס של סימנים הסמוכים : ג הה"ד חיים וחסד · ובפסוקים הקודמים הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני עור ובשר תלבישני הרי שמדבר בתחלת יצירת הולד ועל זה אמר חיים וחסד וגו' וכמ"ש בסימן ע' : הוי חיים וחסד · כוונתו על ס"ד הנ"ל ופקודתך שמרה רוחי רק פקודתך שמרה רוחי שאחיה ובכלל זה ופקודתך מה שהבריות מפקידים אצלי שמרה רוחי רוח החיים שנאת בי בבטן אמי : פיקין פיקין · בליטות בליטות שכל קשר עושה בליטה : אשתרי חד חבל · פי' שאין האשה יולדת בפעם אחת אלא תחלה הותר חבל אחד ואח"כ ב' חבלים ואח"כ ג' עד כולם והולד יוצא : בדין הוא שתהא רואה · פי' לפי דין חוקי הטבע היה ראוי שתהא רואה : ד ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם יצא · תחלת הפסוק משמע שמדבר ביס ואח"כ אמר בגיחו מרחם יצא ואין ליס רחם ואח"כ אמר ופה ישית בגאון גליך הרי שמדבר ביס · ולפי הפשט מדבר הכל ביס וכמ"ש בהדיא בב"ר סוף פרשה כ"ג ותיבת בגיחו מרחם יתפרש בהכרח על תחלת הבריאה שנולד כמו הולד שנולד ברחם · אך כבר הודענו נאמנה שזה דרך חז"ל בקודש ע"פ המדות לפרש כל תיבה כפי משמעות התיבה עצמה שתבא בדיוק לפי משמעותה ותיבת בגיחו מרחם לא יתפרש על היס כי אם על הולד שיוצא מרחם אמו ובהכרח לפרש שאר תיבות הפסוק ע"פ המדות שיאותו לענין תיבת בגיחו מרחם על הולד וגם כפי הפשט על היס ותיבת גיחו מרחם על פי משל כנ"ל ואלו ואלו דברי אלהים חיים הפך בה והפך בה כי כוונת התורה באמת לשני הדרכים : כשם שיש דלתות לבית תנאים אלו אינם חולקים זה על זה אלא כל אחד דורש מפסוק מיוחד · דלתי בטני פי' על בטן אמו שנולד בה ויצא ממנה כמ"ש בפסוק הסמוך למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי והנוא ע"כ מ"ם דלתי בטני ג"כ הכוונה בטן אמו כי יגיד עליו ריעו הנ"ל הרי מכאן ראיה שיש לאשה דלתים ואף שכתיב כי לא סגר דלתי בטני וכל דלת סגור צריך מפתח לפתוח אין מכאן ראיה על מפתח כי יש דלתות שנסגרים בלא מפתח על כן הוסיף ר"י לדרוש מפסוק ויפתח את רחמה שאין פתיחה של דלת סגור כי אם במפתח ור"ע הוסיף שלהדלתות של אשה יש ג"כ ציירים כדרך צירי דלתות הבית · וזהו מ"ש ויסך בדלתים יס משל על אם ורחם האשה שהוא מלא דם כמ"ש בסוף הפרשה כאן : שמתגאה לצאת · שמ"ש בגיחו מרחם יצא הוא כפול לשון שיציאת הולד מרחם נקרא גיח כמ"ש כי אתה גוחי מבטן ע"כ דרש א"ת בגיחו אלא בגיאו בעבור גיאו לצאת בלא פתו ע"כ עשה לו דלתות ושפיר ושליא : ענן לבושו וערפל חתולתו · לפי הפשט על היס מ"ש ענן וערפל כמשמעו שסוככים עליו תמיד ענן וערפל ושואבים מימיו כמ"ש ב"ר י"ג סימן יו"ד ומ"ש לבושו וחתולתו הם דברי משל ולפי הדרשה על הולד מ"ש לבושו וחתולתו כמשמעו ומ"ש ענן וערפל הוא משל : ופה ישית בגאון גליך · לפי הפשט על היס הוא כמשמעו על הגלים המתגאים והולכים עד חול התוף ואינם הולכים יותר ולפי הדרשה על הולד אין לתיבת גליך שום ביאור ובהכרח לדרוש א"ת בגאון גליך אלא באון ועון גלליך וכמו שמשתתפים טינוף הגוף עם טינוף הנפש בעונות בענין הגואה והגללים כמ"ש אם רחץ ה' את צואת בנות ציון כך משתתפים בשם עון ואון שגם טינוף הגוף נקרא בשם עון ואון וזהו בעון ואון גלליך ע"פ מדה כ' וממעל ואף לפי הדרש אין מקום לאות גימ"ל במלת און עכ"ז זהו של מדת ממעל שהתיבה הנדרשת מרחפת ע"פ תיבה הכתובה לפי הענין פעם כל התיבה ופעם בחסרון או ביתרון אות להפלים הדרשה וזהו כי אשה כי תזריע וגו' רומז על הפליאות מעת כי תזריע עד עת לידה : ה חסיד וכו' צד אחד מעון · שמאחר שאמר ובחטא יחמתני אמי א"כ מ"ש בעון חוללתי על אביו שבין מלד האב ובין מלד האם יש בהם צד שדומה לחטא ועון אלא השכל והנשמה האצולה ממרומים וא"כ נראה מלד שבא דוד לפגום כבוד אביו ואמו לזה דורש שהכוונה שאפילו החסיד המובחר שבכל החסידים לא יתכן שיולידו בדרך אחר כ"א באופן זה של לד החשק והתאוה המשותפת לעוברי עבירה אלא שמשתנים בכוונתם : אבא ישי להעמידני והנה שכוונת הצדיק לקיים מצות פרו ורבו מאחר שאין להם שום יכולת על יצירת הולד אין להם אלא מעשה התאוה וההנאה : כי אבי ואמי עזבוני · הרי כתיב בתהלים כ"ב כי אתה ...מבטן מבטיחי על שדי אמי הרי שאמו לא עזבה אותו ושאול המלך כשרצה ליקח את דוד אמרו שלה לישי שישלח אותו אליו ואמר לו עוד יעמוד נא דוד לפני הרי שלא עזבו והם שני כתובים מכחישים ע"כ דורש ומכריע על תחלת יצירתו שאין לאביו ולאמו שום יכולת ופעולה בזה רק הש"ת לבדו : אלא אחר נדתה · כמ"ש נדה דף ל"א אין האשה מתעברת אלא סמוך לווסתה שנאמר הן בעוון חוללתי ור' יוחנן אמר סמוך לטבילתה שנאמר ובחטא יחמתני אמי א"ר יצחק מאי משמע דהאי חטא לישנא דדכוי' הוא דכתיב וחטא את הבית ומתרגמינן

יפה תואר

שבח · אבל אם ברוה"ק הנשגב משכל אנושי אמר לשון צדק לפועלי יצא שבתי שבחים : ר' לוי אמר תלת · בא להגדיל יצירת האדם על יצירת שאר בעלי חיים בשלש מדרגות · הא' כי בכל שב"ח רק חוש הטבעי ובאדם נתנה לו הנפש האלוה ממרום להחיותם · והב' כי לאדם נתן נר הדעת והתורה מתחלת יצירתו כאשר אמו כדאמרינן בפ' המפלת · ובל בעלי החיים רק בהמה המה להם · והג' כי כל בס"ח יש להם לצאת מרחם · כי בצאתם יעמדו על רגליהם אבל הולד וגם האדם כשולדו חלשים ורפויים מאד ורק בכח אלהי ימלט הולד ממאסרו : ראב"כ אמר תלת · הנה בסימן שלפני זה אמר ר' לוי תלת בענין הנפש והאדם וראב"כ אמר תלת בענין הגוף : דדיה במקום נאה כו' · כי אם היו במקום ערוה אולי קץ התינוק לינוק משם ותכבד על האם להניקו לכן הוא חיים וחסד כמה שדדיה במקום נאה : מסלקו למעלה · פי' אלק מדם הנדה יתקבץ להיות חלב להניק את הולד · ואלק אח' יפמש למזון העובר ולשמירתו : אלו ג' חדשים הראשונים · כי אז הולד במדור התחתון כדאמרינן בפ' המפלת וקרוב ליפול · ולזו נאמר ואשבור עליו חקי כי ה' ישים חקו לשמרו · ובג' חדשים האמצעיים שאז הולד במדור האמצעי אמר ברית ודלתים כי אז יתוסף בו שמירה · אפילו אם יהיה חסיד כו' · דרים מה דכתיב עוון בשני ווי"ן כי העון נמצא גם בכל חסיד מפני טבע האום ואח"ז דרים את עיקרא דקרא אמר דוד לפני הקב"ה כו' כי תחלת יצירתו לא היתה נקיה מהנאת המשגל · שאלו כוונו רק למצות פו"ר למה הפכו פניהם · ולמען לא נדחה את הפי'

דרכי הסכנת ר' יוחנן וריש לקיש ורשב"ל ר"י אמר אין הקב"ה צר את האדם אלא מטפה של לבנות וריש לקיש אמר זרית כאדם שזורה ונותן תבן בפני עצמו וקש בפ"ע עד שמעמיד הדגן על בריו רשב"ל אמר אף אינו מאבד את הטפה אלא זורה מטפה למוח ומטפה לעצמות ומטפה לגידים וביותר אם היה זכר הה"ד אשה כי תזריע וילדה זכר : ז ד"א אשה כי תזריע הה"ד (קהלת יא) תן חלק לשבעה וגם לשמונה תן חלק לשבעה אלו ז' ימי נדה וגם לשמונה אלו ח' ימי המילה אמר הקב"ה אם שמרת ימי נדה אני נותן לך בן ואת מולו לשמנה ימים הוי וביום השמיני ימול בשר ערלתו : ח תנא צורת הולד כיצד תחלת ברייתו דומה לרשון ב' עיניו כב' טיפין של זבוב וב' חוטמיו כשתי טיפין של זבוב ושתי אזניו כשתי טיפין של זבוב ושתי זרועותיו כשתי חוטין של זהורית פיו דומה לשעורה גויתו כעדשה ושאר אבריו מצומצמים בו כגולם ועליו הוא אומר (תהלים קלט) גלמי ראו עיניך ואם היתה נקבה סדוקה כשעורה לארכה נתוח ידים ורגלים אין בה · כיצד הולד שרוי במעי אמו מקופל ומונח כפנקס ראשו מונח לו בין ברכיו שתי ידיו על שני צדעיו שני עקביו על שני עגבותיו פיו סתום טיבורו פתוח ואוכל ממה שאמו אוכלת ושותה ממה שאמו שותה ואינו מוציא רעי שמא יהרוג את אמו יצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח: ט בית שמאי ובית הלל בית שמאי אומרים [א] לא כשם שיצירת הולד בעולם הזה כך יצירתו לעולם הבא בעוה"ז מתחיל בעור ובבשר וגומר בגידים ועצמות אבל לעתיד לבא מתחיל בגידים ועצמות וגומר בעור שכן כתיב במתי יחזקאל (יחזקאל לז) וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור מלמעלה ורוח אין בהם אמר ר' חייא בר אבא אין פרשת יחזקאל ראיה למה מתי יחזקאל דומין למי שנכנס למרחץ זה שפשט אחרון לבש ראשון בית הלל אומרים כשם שיצירתו של אדם בעוה"ז כך יצירתו (לעולם) [בעולם] הבא בעולם הזה מתחיל בעור ובשר וגומר בגידים ועצמות ולעתיד לבא כמו כן שכן איוב אומר (איוב י) זכר נא כי כחומר עשיתני (שם) הלא כחלב תתיכני התכתני אינו אומר אלא תתיכני כגבינה תקפיאני הקפיאתני אינו אומר אלא תקפיאני עור ובשר תלבישני הלבשתני אינו אומר אלא תלבישני ובעצמות וגידים תסוככני סככתני אינו אומר אלא תסוככני (שם) הוי חיים וחסד עשית עמדי (יח) אם של אשה מלא דם עומד וממנו יוצא למקום נדתה וברצונו של הקב"ה הולכת טפה של לבנות ונופלת לתוכה מיד הולד נוצר משל לחלב שנתון בקערה אם נותן לתוכו מסו נקפא ועומד ואם לאו הולך רופף · לשני [ב] ציירין זה צר דמותו של זה וזה צר דמותו של זה לעולם הנקבה מן איש והזכר מן האשה מנין שנא' (ד"ה א ד) ואשתו היהודיה ילדה את ירד וכתיב (בראשית כב) ופילגשו ושמה ראומה ותלד גם היא וגו' הה"ד אשה כי תזריע וילדה זכר ונקבה מן האיש שנאמר (שם) ובתואל ילד את רבקה (שם מו) ואת דינה בתו (במדבר כו) ושם בת אשר סרח א"ר אבין לית ספר דמספר לגרמיה משל לשנים שנכנסו למרחץ זה שמזיע ראשון יצא ראשון אמר ר' אבהו טובה גדולה עושה הקב"ה עם אשה זו בעוה"ז שלא התחיל בצורת הולד בגידים ועצמות שאלו התחיל כן היה מבקיע כריסה ויוצא לפי שבעוה"ז אשה יולדת בצער לעתיד לבא מה כתיב (ישעיה סו) בטרם תחיל ילדה בטרם יבא חבל לה וגו' :

פרשה טו א אדם

כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת הה"ד (איוב כח) לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה (א) אמר רב הונא בשלשה מקומות יצתה רוח שלא במשקל וכבר היה לה להחריב את העולם ואלו הן אחד בימי איוב ואחד בימי יונה ואחד בימי אליהו בימי איוב שנאמר (שם א) והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר בימי יונה שנאמר (יונה א) וה' הטיל רוח גדולה אל הים בימי אליהו שנאמר (מ"א יט) ויאמר צא ועמדת בהר (לפני ה') והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים · אמר רבי יהודא ברבי שלום היא אותה של איוב (ב) היא אותה של יונה היא אותה של אליהו בשביל אותה הבית היתה אותה של איוב בשביל אותה ספינה היתה אותה של יונה בשביל אותה מעשה היתה אותה של אליהו ואין לך גדולה בהם אלא אותה של אליהו הה"ד ויאמר צא ועמדת בהר · (ג) אמר רבי תנחום ברבי חייא ואמרי לה בשם רבנן אין מלך המשיח בא עד שיכלו כל הנפשות שעלו במחשבה להבראות ואלו הן האמורות בספר של אדם הראשון הה"ד (בראשית ה) זה ספר תולדות אדם אמר רבי יהושע ברבי חנינא בשעה שהרוח יוצאת מלפני הקב"ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו הוי זהיר שלא תזיק לבריותי שנא' (ישעיה נז) כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי בשביל נשמות שאני עשיתי (איוב כח) ומים תכן במדה רבי יודן בר ר"ש אמר אפילו מים שיורדין מלמעלה לא נתנו אלא במדה הה"ד (שם לו) כי יגרע נטפי מים וכתיב ונגרע מערכך : ב ד"א לעשות לרוח משקל אמר רבי אחא אפילו רוח הקודש ששורה על הנביאים אינו שורה אלא במשקל יש שמתנבא ספר אחד ויש שנים (ד) (א) אמר רבי סימון שני דברים נתנבא בארי ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה ואלו הן (ישעיה ח) וכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות ואל הידעונים וחברו ומים תכן במדה אמר רבי יודן ברבי שמואל ואפילו דברי תורה שנתנו מלמעלה לא נתנו אלא במדה ואלו הן מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדה יש זוכה למקרא ויש למשנה ויש לתלמוד ויש להגדה ויש זוכה לכולן · ד"א לעשות לרוח משקל בנוהג שבעולם הבריות

מסורת המדרש א ב"ר פ' י"ד ילקוט יחזקאל · ב ברכות דף ס' ע"א נדה פ"ג ·

חדושי הרש"ש

(א) אמר רבי סימון שני דברים נתנבא בארי כו' · עיין מה שכתב לעיל פ"ו :

חדושי הרד"ל

המלוה והמין : (יח) אם של אשה מלא דם וממנו יוצא כו' ונופלת לתוכו ועומד ומיד נוצר הוולד כצ"ל כדלקמן נקפא ועומד : (א) בג' מקומות יצא הרוח כו' · ב"ר פ' כ"ד וש"נ : (ב) היא אותה של יונה בשביל אותה הבית כו' אותה של יונה ואין לך גדולה כו' כצ"ל ופי' שאותה של אליהו היתה להחריב כל העולם וכ"ה בב"ר ובירושלמי שציינתי שם : (ג) ועמדת בהר אר"י בשעה שהרוח יוצא כו' שאני עשיתי א"ר תנחום כו' תולדות אדם ומים תכן כו' וכצ"ל ועי' בב"ר וירושלמי שם : (ד) א"ר סימון ב' דברים כו' ·

פירוש מהרז"ו

ומתרגמינן ודכי ית ביתא ואי תימא מהכא תחטאני באזוב ואטהר הובא בילקוט תהלים נ"א ולזה כוון גם כאן : ו אלא של לבנות · זרית מלשון זורה הגורן עי' נדה ל"א שאין הולד נוצר כי אם מן המלובן המובחר ור"ל מדייק יותר שמחלק את המלובן לכמה חלקים זיקוק אחר זיקוק המובחר שבמובחר למוח והנשאר לשאר אברים : ז תן חלק לשבעה · עי' קהלת רבה פסוק זה דף קי"ג ודרשה זו ע"פ מדה י"ז על דברים המפורשים בתורה שהם של שבעה ושמונה : ח תנא צורת הולד · עי' נדה דף למ"ד : ואוכל מה שאמו אוכלת · דרך הטבור יונק : ואינו מוציא רעי · שיונק מן המזון אחר שנברר ונבחר מכל פסולת: נפתח הסתום הוא הפה ונסתם הפתוח זה הטבור : ט במתי יחזקאל · פי' כמתים שהחיה יחזקאל ומביא ראיה מתחית המתים על יצירת הולד : זה שפשט ראשון · שתחלה נבלה העור והבשר הרכים ואח"כ הגידים הקשים ונשארו העצמות וכשהחיה אותם העלה על העצמות גידים ואח"כ בשר ועור אך יצירת הולד מחדש יהיה כמו היום : הוי חיים וחסד · פסוק זה נאמר אחר הפסוקים הנ"ל הלא כחלב תתיכני וגו' וע"כ חתם בו המדרש ותיבת הוי אינו שייך כאן שהרי לא פתח בפסוק זה ובילקוט כאן ליתא וכן בב"ר שם ליתא ואולי נמשך לכאן מסי' ג' מפרשה זו : וברצונו של הקב"ה · כשעולה ברצונו לפקוד האשה שתתעבר : משל לחלב · עי' ב"ר סוף פרשה ד' ופרשה י"ד סי' ה' שם : ותלד גם היא · את טבח ואת גחם וגו' ומדקאמר גם היא שכמו שמלכה ילדה בנים זכרים כך פלגשו גם כן ילדה בנים זכרים ויותר היה לו להביא פסוק הקודם לזה הנה ילדה מלכה גם היא בנים וגו' ואח"כ כתוב ובתואל ילד את רבקה וכן הוא בתנחומא כאן ריש סימן ב' וצ"ע ועי' נדה ל"א פסוקים אחרים: מבקיע כריסה ויוצא · פי' שמיד שהיו נבראים העצמות היתה מפלת אותם או שהיו מנקבים את מעיה ויוצאים : לפי שבעוה"ז בא לחתום בנחמה · כי בעוה"ז תלד האשה בעצב בשביל קללת האדם · ולעתיד תוסר הקללה וכמ"ש והמליטה זכר :

פרשה טו סימן א לעשות לרוח משקל · ב"ר פרשה כ"ד סי' ד' קהלת רבה פסוק הולך אל דרום פ"ד א' וכל הענין בירושלמי ברכות פרק הרואה: צא ועמדת בהר · וס"ד והנה רוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים הרי שהיתה יכולה להחריב העולם : א"ר תנחום בר חייא · מאמר ר"ת במקומות הנ"ל מקומו אחר מאמר ריב"ח שדורש פסוק כי רוח מלפני וגו' על הרוח היסודי ור"ת דורש על רוחות ונשמות ב"א · כלל הדבר שכאן הובאו כל המאמרים שלא כסדר מקומם וסמך עצמו על מה שמבואר במקומות הנ"ל ויתר הביאור שם בב"ר : כי יגרע נטפי מים · מכאן אין ראיה על שמורידם במדה עי' במ"ר פרשה ה' סימן ה' ופרשה י"ג סי' ע"ו ובירושלמי סוף פרק ט' דברכות ובירושלמי תענית פרק א' והגי' שם שהוא ממיעט זה מזה שנאמר כי יגרע נטפי מים כד"א ונגרע מערכך אר"י ולא עוד אלא שהוא מורידן במדה שנאמר ומים תכן במדה ומבואר בב"ר שם : ב אפילו רוה"ק · וכל דבר שהוא מלמעלה הוא יותר גדול מכל דברי העוה"ז אעפ"כ הוא במדה : אפילו ד"ת · שכתוב בה ארוכה מארץ

מתנות כהונה

לנדתה : של לבנות · המלובן והמובחר והמבורר שבו : מטפה למוח כו' · הטוב שממנו למוח וקצתו הראוי לעצמות וכן הכל : ה"ג בילקוט איוב דומה לרשון והוא חגב וכן הוא בתוספתא פ' המפלת : זהורית · נימא של משי ובירושלמי מסיים ושני ידיו כשני טיפין כו' : נתוח · בילקוט גרס פתוח ובפ' המפלת גרס תחוך : עגבותיו · עוקי של הירכים למעלה בגובה : בעוה"ז · מתחיל בעור ובשר שנאמר ברישא עור ובשר תלבישני ואח"כ בגידים ועצמות תסוככני וכל זה איתא בב"ר בפרשה י"ד : התכתני · לשון עבר לא נאמר אלא תתכני ל' עתיד וכן כולם : אם · הרחם שבו התינוק מונח נקרא אם : מסו · מין סם שמעמידין בו החלב שהוא נקפה או חלב קפואה הנמצא בתוך קיבה של עגל : ספר · אומן בלן שמספר הבריות במספרים ותער ואין ספר שיוכל לספר את עצמו כן מן הזכר לא בא הזכר אלא מן הנקבה : שמזיע ראשון יצא כו' · ומניח המרחץ להנשארים וכחו כבר חלף הלך לו כן כשהאיש מזריע תחלה בטל כחו ומניח טוב הפעולה אל זריעת הנקבה והיא משלמת הפעולה ונותנת בו צורה ודמותה וכן בהיפוך :

פרשה טו אין מלך המשיח כו' · דרים לעשות לרוח משקל על מלך המשיח כענין שדרשו כי רוח מלפני יעטוף בפ"ק דע"ז ובפ' כל היד ובפ' הבא על יבמתו : משברו בהרים · משבר הרוח בהרים הגבוהים : ומרשלו · ל' רפיון כד"א נתרשלו ידי האוהב : יעטוף · לשון חולשה ואיחור מל' העטופים ללבן · ומצאתי במדרש איוב מה יעטוף מפלאי כד"א בהתעטף עלי רוחי : ונגרע מערכך · ואין ערך אלא לפי שניו בשיעור ומדה נכונה : וחברו · פסוק של אחריו : אפי' דבר תורה · דרים ומים תכן במדה על התורה שנקראת מים

ידי משה

בשביל אותו מעשה שהרג לנביאי הבעל והיא היתה הגדולה דכתיב בה מפרק הרים ומשבר סלעים כדמסיים

יפה תואר

הפי' בכתוב כי איך ישים דוד תהלה כאביו לכן מביא לראיה מן הפסוק כי אבי ואמי עזבוני · ודוד אמר בעת שהיה ישי אביו חי וע"כ כוון לזה שדרש המדרש · ואף דאמרינן בפרק במה בהמה ד' מתו בעטיו של נחש כו' מ"מ העון הקל הזה לא יכול לגרום לו מיתה · וגם כי עשו תשובה ונהפך העון לזכיות : הה"ד תן חלק וגו' · בא לתרץ למה מזכיר דיני מילה הכי · לכן דרים כי בשביל ששומר ז' ימי נדה יזכה לבן לקיים בו מצות מילה לח' : טיפין של זבוב · פי' עיני הזבוב · וכל זה נמשך על הכתוב חיים וחסד עשית עמדי לספר פלאי היוצר וחסדיו אשר ביצירת הולד : בשעורה · שהיא סדוקה לארכה : לשני ציירין כו' · בא לפרש הקרא אשה כי תזריע וילדה זכר משום דכל צייר לא יכול לצייר צורת עצמו רק צורת חבירו ולכן אשה כי תזריע והיא תצייר הצורה תלד זכר אבל האיש אם יזריע תחלה והוא יצייר הצורה תולד נקבה : טובה גדולה כו' · גם זה נמשך על הדרש של חיים וחסד עשית עמדי וכדי לסיים בנחמה כדרך המדרש אמר לעתיד לבוא מה כתיב כו' : הה"ד לעשות לרוח משקל · מובא פה אגב הדרש שדרש בסוף פ' ב' אדם או דם : אפילו מים שהם ברכה לעולם באו במדה כי אם ירבו לבוא יהפכו לקללה · ומביא לראיה כי ומים תכן במדה נאמר על הגשמים ולא על מי הים ומוכיח זאת מן הכתוב כי יגרע נטפי מים : יש זוכה למקרא כו' · פי' כי הוא מוכן להבין. מהר או מקרא או משנה או גמרא אבל ביגיעה כי אדם יכול להבין הכל כי יגעת ומצאת

הבריות אומרים איש פלוני רוחו יתירה איש פלוני רוחו קצרה שנתנה בו רוח (ה) קטיקטון ומים תכן במדה (ו) אדם היה משוקל חציו מים וחציו דם בשעה שהוא זוכה לא המים רבין על הדם ולא הדם רבין על המים ובזמן שחוטא (ב) פעמים שהמים רבין על הדם ונעשה אדריפיקוס (ז) ופעמים שהדם רבין על המים ונעשה מצורע (ג) הה"ד אדם או דם :

ג ד"א אדם כי יהיה בעור בשרו (ח) הה"ד (איוב לח) מי פלג לשטף תעלה אמר רבי ברכיה אית אתרין דצווחין לשערא שיטפא · מעשה באדם אחד שהיה יושב ודורש ואמר א אין לך כל נימא ונימא שלא ברא לה הקב"ה גומא בפני עצמו כדי שלא תהא אחת מהן נהנית מחברתה א"ל אשתו ב ועכשיו אתה מבקש לצאת לתור פרנסתך תוב ובורייך קאים לך שמע לה ויתיב ליה וקם ליה בורייה · ודרך לחזיז קולות אפי' קול שיוצא מן הרקיע עשה לו הקב"ה שביל בפני עצמו וכ"כ למה שלא תצא (ט) ותחריב את העולם · ד"א ודרך לחזיז קולות אמר רבי אבין משל לגנת ירק שהמעין לתוכה כ"ז שהמעין לתוכה ירקה משחיר פסק המעין הלבין ירקה כך זכה אדם ושער שחור צמח בו נרפא הנתק טהור הוא ואם לאו ושער בנגע הפך לבן הה"ד אדם כי יהיה או דם :

ד ד"א אדם כי יהיה בעור בשרו הה"ד (משלי יט) (י) נכונו ללצים שפטים מוכנים היו ללצים דינים בנוהג שבעולם אדם רוכב על החמור פעמים שסורח עליו ומכהו פעמים ששוחק עליו ומכהו ברם הכא נכונו ללצים שפטים ומהלומות משל למטרונה שנכנסה לתוך פלטין של מלך כיון דחמית מגלביא תלן דחלת אמר לה המלך אל תתייראי אלו לעבדים ולשפחות אבל את לאכול ולשתות ולשמוח כך כיון ששמעו ישראל פרשת נגעים נתייראו א"ל משה אל תתייראו אלו לאו"ה אבל אתם לאכול ולשתות ולשמוח שנאמר (תהלים לב) רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו רבי ור' ישמעאל ברבי יוסי היו יושבים ועוסקים במגילת קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת עם השכה מן המנחה ולמעלה שיירו בה אלף בית אחת אמרו למחר אנו גומרין אותה כשעלה רבי נכשל באצבעו הקטנה קרא על עצמו רבים מכאובים לרשע אמר לו רבי ישמעאל אלו לא היינו עסוקין בענין (איכה ד) רוח אפינו משיח ה' הייתי אומר עכשיו שאנו עסוקין עאכ"ו כשעלה לביתו נתן עליה ספוג יבש וכרך עליה גמי מבחוץ אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי מדבריו למדנו ג' דברים ספוג לא שהוא מוציא אלא שהוא משמר את המכה וקושר עליה גמי מהבית מפני שהוא מוכן ואין קורין בכתבי הקדש אלא מן המנחה ולמעלה אבל שונין בהן ודורשין בהן אם צריך לדבר לבדוק נוטל ובודק (יא) ושמואל אמר חרס כל שהוא גמי כל שהוא תני רבי יודן משום רבי שמואל מגופת חבית ושבריה מותר לטלטלן בשבת ואם זרקן לאשפה אסור לטלטלן רבי אלעזר ורבי תנחום בצרורייה בשם רבי ירמיה (ד) אפי' רשע וחזר בו הקב"ה מקבלו שנא' (תהלים לב) והבוטח בה' חסד יסובבנו :

ה מה כתיב למעלה מן הענין אשה כי תזריע וילדה זכר מה כתיב בתריה אדם כי יהיה בעור בשרו וכי מה ענין זה לזה אמר רבי תנחום ברבי חנילאי (יב) משל לחמורה שרעתה ונכוית ויצא בנה כווי מי גרם לולד שיצא כווי שנכוות אמו כך מי גרם לולד שיהיה מצורע אמו שלא שמרה ימי נדתה · אמר ר' אבין משל לגנת ירק שהמעין לתוכה כ"ז שהמעין לתוכה היא עושה כריכין כך כל מי שהולך אצל אשתו נדה עושה בנים מצורעים ר' אבין קרא עליה (ירמיה לא) אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה והן קוראין על אבותיהם (איכה ה) אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו :

ו ר' אבין בשם ר' יוחנן אמר כתיב ואם לא תמצא ידו די שה ומה כתיב בתריה אדם כי יהיה בעור בשרו וכי מה ענין זה אצל זה אמר הקב"ה אני אמרתי לך הבא קרבן לידה ואתה לא עשית כך חייך שאני מצריכך לבא אצל כהן שנאמר והובא אל אהרן הכהן · אמר ר' יוחנן למה נסמכה פרשת חלה לפרשת ע"ז לומר לך שכל המקיים מצות חלה כאלו בטל ע"ז וכל המבטל מצות חלה כאלו קיים ע"ז אמר ר"א (משלי ו) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם מי גרם לו שנכשל באשה זונה ע"י שאכל את ככרה (יג) שאינו מעושר אמר רשב"ל כתיב (במדבר ה) ואיש את קדשיו לו יהיו מה כתיב בתריה (שם) איש כי תשטה אשתו וכי מה ענין זה לזה אמר הקב"ה אני אמרתי תן מתנתך לכהן ולא עשית כן חייך שאני מצריכך שתביא אשתך אל הכהן שנאמר (שם) והביא האיש את אשתו אל הכהן :

ז אמר רבי לוי ברכות מברכות את בעליהן ג וקללות מקללות את בעליהן (דברים כה) אבן שלמה וצדק יהיה לך וגו' אם עשית כן יש לך מה לישא ומה ליתן ומה ליקח ומה למכור קללות מקללות את בעליהן לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה אם עשית כן לא יהיה לך מה לישא ומה ליתן ומה ליקח ומה למכור אמר הקדוש ברוך הוא אני אמרתי לא תעשה איפה גדולה וקטנה ועשית חייך ד שאפילו בקטנה אינו מספיק אותו האיש ודכוותה (שמות כ) לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב אם עשית כן חייך שאפילו של עץ ושל אבן אינו מספיק בידו שתהא לו :

כיצד

מסורת המדרש א ב"ב דף טז · ב במדבר רבה פ' י"ג ילקוט משלי וילקוט איוב · ג רות רבה פ"א · ד ספרי דברים פיסקא רנ"ד ·

חדושי הרד"ל

לעיל ספ"ו : (ה) שנתנה בו רוח קטיקטון · עמ"ש והערוך גורס (ולפי הנראה זה דבר בפני עצמו) יוש שנתנה בו רוח קטריטון נעשה כיואמטיקוס ועי"ל פי"ח : (ו) אדם היה משוקל · נ"ל הזה משוקל : (ז) פעמים שהדם רבה על המים ונעשה מצורע · וכן אמרו בבכורות (מ"ה·) דם רבה שמין רבה (הר"מ ברלין) ונראה שז"ש להלן כשהולך אצל הנדה בנין מצורעים שע"י ריבוי הדם כאמו גורם בטבע הוולד ג"כ לריבוי דם וממילא לצרעת רבה : (ח) מי פלג לשטף כו' גומא בפ"ע כו' (ב"ב טז·) : (ט) ותחרוב את העולם א"ר אבין כו' כנ"ל ושבנתיים יתיר : (י) נכונו ללצים שפטים מוכנים במ"ר פי"ג · ע"ש : (יא) שמואל אמר חרס כו' גמי כ"ש מותר לטלטל בתוך הבית תני ר"י כו' כ"ה בירושלמי פ"ח דשבת ה"ד דווקא מן הבית אבל באשפה לא וכמו במגופה להלן ועי' בבלי שבת (קכ"ד) שמביא זה לראיה למ"ש לעיל וקושר עליו גמי מבית מפני שהוא מוכן (הר"מ ברלין) אפילו רשע וחזר בו כו' · בילקוט תהלים הגי' אפילו רשע ובוטח בו חסד יסובבנהו · ופי' מדכתיב והבוטח ולא כתיב ובוטח דריש דקאי על רשע דרישא שאם בטחו בה' דהיינו שחזר בו כדהכא חסד יסובבנהו (גם מצינו ביומא ט) : רשעים היו אלא שתלו בטחונן כו') : (יב) משל לחמורה שרעת ונכוית · פי' נתרועעה ונשברה רגלה (ואיפשר גרסי' שפרעת לשון שרוע וקלוט שנשמטה ונשברה רגלה (וניכוית לרפואה כמ"ש בפ"ג דחולין שיכולה לכוות ולחיות) ועי' במ"ר רפ"ט (יג) שאכל את ככרה שאינו · מעושר כלומר שאוכל אצל אשה כזר שאינו מעושר גורם לו לנכשל בה

חדושי הרש"ש

(ב) פעמים שהמים רבין על הדם ונעשה אדריפוקוס בתנחומא איתא אסטינס ופירושו נ"ל כמו שפי' הרמב"ם בפ"ב דברכות וז"ל ופי' אסטנים קר הגוף גזור ממלת צנת שלג כו' : (ג) הה"ד אדם או דם · נ"ל דצ"ל אי דם ביו"ד : (ד) אפילו רשע וחזר בו הקב"ה מקבלו כו' · סיפ"א באיכה גורס אפילו רשע וכוטח

מתנות כהונה

מים שנאמר הוי כל צמא לכו למים · כך מצאתי בילקוט : רוחו יתירה שנתנה בו רוח יתירה וכן עיקר ויגיד עליו רעו : קטיקטון · לשון קצר וקטן מאד כמו ירקרק ירוק שבירוקים אדמדם אדום שבאדומים וכן קטיקטון קטן שבקטנים ובערוך גרס קטריטון ולא פירשו : אדריפיקוס · מצאתי פי' הדרוקן : אדם או דם · בלשון נוטריקון : אית אתרא כו' · יש מקום שקורין לשער שיטפא והיינו שטף : משחיר · כלומר ירוק ולא לבן : מגלביה · רצועות ומקלות שבהם מייסרים העוברים על דת : תלן · תולין : דחלת · יראתה : ה"ג בירושלמי דפ' כל כתבי במגילת קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת עם חשכה מן המנחה ולמעלה והכי איתא בירושלמי בהדיא ואז דוקא שרי לקרות בספר ולא קודם לזה דגזרינן שמא יקרא בשטרי הדיוטות ולאחר מנחה לא גזרינן וכן הוא בירושלמי דפ' בני העיר ולכן היו פוסקין פי' חוזרין וקורין ודורשין בספר קינות דוקא עם חשכה ולא קודם שאז אינו מותר אלא בעל פה לא בכתב ואם צריך לבדוק לראות בספר דבר מה מותר אף קודם מנחה דבהא לא גזרו : רוח אפינו משיח ה' הייתי אומר גרסי' · פי' הייתי אומר שנזדמן לך כזה לכפרת עון הדור והכי איתא בהדיא אמר ר' חייא רבה בחבתן מטתך כו' פי' בעונותינו הגיעך כן ועל זה אמר ר' ישמעאל אלו לא כו' שנאמר רוח וגו' נלכד בשחיתותם ועכשיו שעסוקין היינו בענין זה עאכ"ו אומר שבשביל כך נזדמן לך שנאמר רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם אשר אמרו בצלו נחיה וגו' (ולא) בשביל עון עצמך : מוציא · פי' מוציא הדם והזוהמא והוא נתרפא וה"ג באיכה רבה (ד' כ') ובירושלמי לא שהוא מרפא ואלו היה מרפא היה אסור בשבת : ה"ג אלא מן המנחה ולמעלה · ור"ל מנחה קטנה דהיינו עם חשיכה ופי' אין קורין בספר וכדפירש לעיל : ה"ג אם צריך לדבר לבדוק · פי' אם צריך לבדוק ולחפש איזה פסוק נוטל הספר ובודק ולא גזרו בהא שהוא אקראי בעלמא כמו שהתירו בחזן לראות ראשי הפרשיות לאור הנר דהוי אקראי בעלמא ולא גזרינן שמא יטה : חרס כל שהוא יניח על המכה לשמרו שמותר לטלטלו : ואם זרקו לאשפה כו' · לפי שבטל מתורת כלי ואסור לטלטלו : בצרורייה · שם מקום : שרעתה · שהיא חולה לשון שכיב מרע : ונתכווית · ע"י רפואתה : כרוכין · קשרין כמין אבעבועות ממותר השרף שבקרבו : שאינו מעושר · בילקוט משלי מסיים בו שלא נטלה חלה ולפי זה קאי על אשתו וקראה זונה משלא נטלה חלה : יש לך מה לישא וכו' · יהיה קדרים יהיה לך ממון הרבה וכמו שפירש"י ז"ל בפ' נשא : שאפי' בקטנה אינו מספיק כו' · דכתיב וקטנה לא יהיה לך : שאפי' של עץ

פירוש מהרז"ו

מאכין מדה זהו מצד עצמותה אך האדם הלומדה זוכה רק במדה : רוח יתירה · בעל שכל גדול ובינה גדולה וכן בכח וגבורה ויש בעל דעת קטן ובעל כח קטן : חציו מים וחציו דם · כל אחד לפי טבעו יש בו חלק דם וחלק מים זה אצל זה כמו שנראה בדם ההקזה והמים הוא מין הזבה ומ"ש חציו אין פירושו חציו ממש אלא פי' שע"י שני דברים אלו הגוף מתקיים וכאם שוה בהנהגת הגוף וכשמתגבר אחד על חבירו נעשה חולה : אידרופיקום פי' המ"ע חולי מעיים [מים כנ"ל] : אדם או דם · עי' תנחומא כאן סוף סימן ו' ועי' לעיל פרשה ב' סימן ד' אצל הקרבנות דורש אדם על אדם הראשון וכאן על הדם אצל הצרעת ע"פ מדת דבר הלמד מענינו : ג לשטף תעלה · תעלה פי' גומא שגדלה השער בו · ומ"ש אית אתרין בתנחומא סימן ו' כאן הגירסא בערביא קורין לשער שיטפא : נהנית מחברתה · שלא יהיה שני שערות יונקות מגומא אחת ומכחישות את האדם : מעשה באדם אחד · בתנחומא כאן המעשה באריכות ע"ש : ודרך לחזיז קולות · הוא סוף הפסוק של מי פלג לשטף הנ"ל ודורש על הרעם : ד"א ודרך לחזיז קולות · הכוונה על כ"ד וצ"ל ד"א מי פלג לשטף תעלה : ד נכונו ללצים שפטים · במ"ר פרשה י"ג סי' ד' ושם הגי' כיון ששמעו ישראל פרשת אהלות ונגעים ואלות פי' פרשת תוכחות וכל עונשי התורה : לאכול ולשתות · עי' מדרש תדשא פ' ט"ו מסמיכות של פרשה שלמעלה זאת החיה אשר תאכלו ויצירת האדם בין אכילה לנגעים ע"ש : רבי ור"י בר"י · איכה רבתי פסוק רוח אפינו ד' פ' : ה שהולך אצל אשתו נדה · כמ"ש לעיל סוף סימן א' או דם ודורש סמוכים ועיין לקמן פרשה כ"ע סימן ה' : ו ואם לא תמצא ידה · פסוק בסוף פרשת יולדות סמוך לפרשת צרעת : הבא קרבן לידה · כמ"ש בפסוק הנ"ל ולקחה שתי תורים וגו' וכפר עליה הכהן וטהרה לכך אם לא יניח לאשתו להביא קרבן לידה אז יצריכה אל הכהן ע"פ מדת סמוכים וע"פ דת מנגד : למה נסמכה פרשת חלה · במדבר ט"ו פסוק כ' ראשית עריסותיכם ובפסוק כ"ב שם וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות ודרשו חז"ל על ע"ג ואגב שדורש סמיכות של נגעים דורש כמה סמוכות : ככרה שאינו מעושר · הככר של הזונה שמן הסתם אינה מעשרת ולא נוטלת חלה ועבירה גוררת עבירה שיכשל בה · ועי' מ"כ בשם ילקוט משלי · ועי' סוטה דף ד' הובא בילקוט משלי ו' : איש את קדשיו לו יהיה · וס"ד איש אשר יתן לכהן לו יהיה שקדשיו יתן לכהן ואם לא יביאו לו קדשיו יביא לו אשתו ומשמע ג"כ כדרשת ר' לוי הסמוכה שאם יתן לכהן יהיה לו לעצמו ברכות כי במקום שכתוב מעשה טובה שראוי לברכה כתוב בלשון ברכה אצל המעשה וזהו לו יהיה

וכן

יפה תואר

ולא מצאתי אל תאמן : או דם דריש למה כתיב אדם ולא איש משום דכשיתא יתרבה בו או המים או הדם : לשערא שטפא משום דלכל שער יש שטף גומא ומעין בפ"ע כדמפרש ועי' בתנחומא · וב"ב פ"ק כי פה יש אסרין לשון : כך זכה אדם כו' · כי אם לחותו במדה יצמח בו שער שחור · ואם יגבר עליו הדם ולחות הלבנה תתמעט ע"י זה ילבין שערו · וזה הוא או דם אם יתרבה בו הדם יהיה השער הלבן בו לסימן טומאה : הה"ד נכונו ללצים שפטים · בא לתרץ למה כתיב אדם ולא בני ישראל כמו בכל התורה · ומשני כי הנגעים לא יבואו לישראל רק ללצים ופושעים : ברם הכא · צ"ל אף הכא · ופי' כמו שהחמור לא ילקה בשוט רק אם ימרוד כן נכונו רק ללצים שפטים : אלו לעובדי כוכבים הפושעים וה"ה לישראל פושעים : ר' ור"י בר"י · המעשה הובא פה לתרץ לנו הלא מצינו כמה צדיקים סובלים מכאובים ויסורים · אך זה הוא בשביל עון הדור כמפורש בפסוק רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם : בכתבי הקודש · בגמ' פירשו דהיינו כתובים דוקא : עושה כריכון · פי' כמו הדורות כרוכות בפ' אלו טרפות כי תחת לנתחים תבוא קליפה ע"ג קליפה וכן מרבוי הדם תבוא הצרעת : ברכות מברכות כו' : ברכות פי' יושר והצדק אשר בגלל זה יתברך מאת ה' יבואו ברכה · וקללות זה העול ומרמה אשר בגלל זה יקולל כאלו יבואו קללות : אם עשית כן כו' · כי שתי פעמים כתיב בפ' לא יהיה לך ושתי פעמים.

ישים

ידי משה

כדמסיים : לאכול ולשתות · כדאיתא לקמן שישראל אוכלים בעוה"ז בשביל היסורים וזכותם לפונם לעוה"ב · וזה פי' לאכול ולשתות בעוה"ז כדי שלא ינוכה שכרם לעוה"ב :

צורת

ח (יג) כיצד ראיית נגעים האיש נראה כעודר וכמוסק זיתים כעודר בית הסתרים וכמוסק זיתים בית השחי והאשה (ס) כאורגת וכמניקה את בנה תחת הדד (ו) כאורגת בעמרים לשחי ליד הימנית ר' יהודה אומר כטווה בפשתן ליד השמאלית וכשם שנראה לנגעים כך נראה לתגלחתו (יד) תנא כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו ר' מאיר אומר אף לא נגעי קרוביו ומי ראה נגע מרים אם תאמר משה ראה זר אינו רואה נגעים אם תאמר אהרן ראה א אין קרוב רואה את הנגעים אמר הקב"ה אנא כהנא אנא מסגירה ב אנא מטהרה הה"ד (במדבר יב) והעם לא נסע עד האסף מרים א"כ העם היה עם השכינה והשכינה ממתנת לה · אמר רבי לוי בשם רב חמא ברבי חנינא צער גדול היה לו למשה בדבר הזה כך הוא כבודו של אהרן אחי להיות רואה את הנגעים אמר לו הקב"ה ולא נהנה ממנו כ"ד מתנות כהונה במתלא. אמרי דאכיל בהדי קולא ילקי בהדי קילא : ט שאת זו בבל על שום (ישעיה יד) ונשאת המשל הזה על מלך בבל ואמרת איך שבת נוגש שבתה מדהבה רבי אבא בר כהנא אמר שבתה מדהבה מלכות שהיא אומרת מדוד והבא ר"ש בר נחמן אמר מלכות שהיא מדהבת פנים של אדם בשעה שבא אצלה ורבנן אמרי על שום רישיה דדהב (דניאל ב) אנת הוא ראשה די דהבא·ספחת זו מדי שהעמידה המן הרשע (טו) ששף כנחש על שום (בראשית ג) על גחונך תלך · בהרת זו יון שהיתה מבהרת בגזרותיה על ישראל ואומרת להן כתבו על קרן השור ג שאין לכם חלק באלהי ישראל· נגע צרעת זו אדום שבאתה (טז) מכחה של זקן· והיה בעור בשרו לנגע צרעת לפי שבעוה"ז הכהן רואה את הנגעים אבל לעוה"ב אמר הקב"ה אני מטהר אתכם הה"ד וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם :

סדר מצורע

פרשה טז א זאת

תהיה תורת המצורע (א) הה"ד (משלי ו) שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו ר' מאיר ורבנן ר' מאיר אומר שש ושבע הרי י"ג (ב) ורבנן אמרי (א) שבע מקיימין ושבע דכתיב זו שביעית שקשה כנגד כולם ואיזה זה משלח מדנים בין אחים ואלו הן (שם) עינים רמות לשון שקר וידים שופכות דם נקי לב חורש מחשבות און רגלים ממהרות לרוץ לרעה יפיח כזבים עד שקר ומשלח מדנים בין אחים ד ואמר רבי יוחנן (ג) וכולן לקו בצרעת עינים רמות מבנות ציון דכתיב (ישעיה ג) יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומסקרות עינים דכתיב (שם) (ד) ושפח ה' קדקוד בנות ציון (ה) דהוויין שייפין ברומחין ומהלכין בגסות הרוח ותלכנה נטויות גרון שהיתה אחת מהן לובשת תכשיטיה והיתה מטה גרונה בשביל להראות את תכשיטיה מסקרות עינים רבי מני דקיסרי אמר שהיו מסקרות עיניהם בסיקרא וריש לקיש אמר בקולריא אדומה (שם) (ג) הלוך וטפוף תלכנה כשהיתה אחת מהן ארוכה היתה מביאה שתי קצרות אחת מכאן ואחת מכאן כדי שתראה ארוכה וכשהיתה אחת מהן קצרה היתה מביאה שתי קצרות והיתה נותנת ברגליה קונדיריקון עבה כדי שתראה ארוכה (שם) וברגליהם תעכסנה רבי אבא בר כהנא אמר שהיתה צורות דרקון במנעליה ורבנן אמרי היתה מביאה (ג) שפופרת של ביצה והיתה ממלאה אותה אפרסמון ונותנת אותה תחת עקיבה במנעליה וכשהיתה רואה כת של בחורים (ד) היתה רופסת עליה והיתה אותו הריח מפעפע בהן כארס של עכנה והיה הקב"ה אומר לישעיה מה אלו עושות כאן יקומו ויגלו מכאן והיה ישעיה אומר להם עשו תשובה עד שלא יבאו עליכם שונאים אמר (ו) אם יבואו שונאים עלינו ה מה יהיו יכולים לעשות שנאמר (ישעיה ה) האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה דוכוס אחד רואני ונוטל אותי אפרכוס רואה אותי ונוטל אותי איסטרטליטוס רואה אותי ומושיב אותי בקרון הוי (שם) ותקרב

מסורת המדרש א נגעים פרק ב' · ב ספרי במדבר פיסקא ק"ס ק"ו · ג ב"ר פ"ב ופ' ט"ז · לעיל פ' י"ג תנחומא סדר תזריע סי' י"א · ד לקמן פ' י"ז וש"נ · ה ילקוט ישעיה רמז של"נ ·

חדושי הרש"ש

ובוצת בה' חסד יסובבנו עי"ש : (ס) והאשה כאורגת· ע"ש הוא ונ"ל כעורכת וכ"ה במשנה נגעים פ"ב מ"ד ובת"כ : (ו) כאורגת בעמרים כו' · נ"ל בעומדים וכ"ה שם במשנה וע"ש בתוי"ט · והק"א היה לפניו הגי' בת"כ כמו שהוא כאן ופי' בגמר · פי' שהוא לשון רבים מעמר ותרגום למר עמר ויותר נראה כמו שהגהתי : (א) רבנן אמרי שבע (פי' בס"ה) מקיימין ושבע כו' (פי' דהן מקיימין ומפרשין ושבע דכתיב זו שביעית ועי' בילקוט) : (ב) הלוך וטפוף כו' היתה מביאה שתי קצרות כו' · נ"ל דדרש טפוף מלשון טף כי טף הוא מהכפולים על משקל עם דל : (ג) שפופרת של ביצה · במדרש איכה רבתי הגי' זפק של תרנגול והוא יותר נכון : (ד) היתה רופסת כו' כארס כו' · עמ"כ ונ"נ דלרבנן נמי פי' תעכסנה מן ועכס אל מוסר (ה) דהוו שייפין כו' · שלא נפרש כי גבהו הוא כלל ותוזר ופירש גבהותן ותלכנה נטויות גרון כו' בא לפרש גבהו בעצמן דהוו שייפין כו' : (ו) אם יבואו שונאים כו' פסיקתא דותאמר ציון :

חדושי הרד"ל

אה"כ · ואיפשר ככרו גרסינן ובשביל שמזלזל במעשרות סופו להכשל בזונה (ועיין בסוטה ד") : (יג) כיצד ראיית נגעים כו' · ת"כ ומתני' ספ"ב דנגעים : (יד) תנא כל הנגעים אדם כו' שם ודב"ר ספ"ו : (טו) ששף כנחש ע"ש על גחונך תלך · דהיינו שסותף מעיו כמ"ש בפר"א פי"ד ודרש ספחת כמו סתפת : (טז) מכחה של זקן · עמ"כ והיד"מ לעיל ס"פ שמיני פי' דכראה או בזקן דרים : (א) הה"ד שם · מביא זה משום סיומא מפלה מדנים בין אחים שהוא המספר לה"ר ולסיים עלה תורת המצורע המוציא ש"ר וכמש"ל אי"ה : (ב) ורבנן אמרין שבע מה מקיימין ושבע כו' כנ"ל : (ג) וכולן לקו בצרעת איפשר בא לדרוש זה בלשון תועבת נפשו שתועבה הוא מצורע שהוא נתעב ומרוחק מן הבריות וכד"א (איוב ל) תעבוני רחקו מני : (ד) ושפח ה' בנות ציון יען כי גבהו בנות ציון דהוו שייפין כנ"ל :

פירוש מהרז"ו

וכן יהיה לך וזהו ברכות מברכות את בעליהן וקללות מקללות שאגל מעשה רע שראוי לקללה כתיב בו לשון קללה אגל המעשה : ח האיש נראה כעודר · בנגעים פרק ב' משנה ד' תנא כל הנגעים שם משנה ה' זבחים ק"ב סנהדרין ל"ד : משה זר הוא · ואף שמבואר לעיל פרשה י"א סוף סימן ב' שהיה משה כהן כל מ' שנה ואכל קדשים עכ"ז לשאר דינים של דורות היה דינו כזר וכוונת המדרש בהכרח שמשה היה זר וגם קרוב ואהרן עכ"פ היה קרוב : דאכל בהדא קולא · בערוך ערך קל ששי גרס דאכיל בהדא קורא ילקי בהדא קולא והפירוש כמ"ש במ"כ וסביב הדקל יש שיגים וקוצים : ט שאת זו בבל · תנחומא כאן סימן יו"ד וז"ל אדם כי יהיה וכו' הכתוב מדבר במלכיות הקדומות שד' מראות נגעים רומזים לד' מלכיות הקדומות שהיו קשים לישראל כנגעים לגוף : מדהבה · על שתיבה זו יחידית בתנ"ך דורשה נוטריקון מדוד והבא מדוד כל תבואתך והבא המס ובערוך ערוך מד גורס מוד והבא ר' אבא וכו' ר' טביומא אמר על שום פומא דדהבא ורבנן אמרי וכו' ודברי ר' טביומא חסרים כאן והערוך השיב לנו האבידה ופי' נראה לו פומא דדהבא על שם הפין של זהב שנתון בפי הצלם והיה מדבר אנכי ה' אלהיך כמ"ש באריכות בשי"ר פסוק אמרתי אעלה בתמר קרוב לסופו דף ל"ו ב' ודניאל הוציא בלעו מפיו ועל זה אמר שבתה מדהבה: ספחת זו מדי · שעיקר הצרה היה ממדי שנספחת לה היינו המן : ששף עמה כנחש · אין מקומו כאן רק לעיל פרשה י"ג ריש סימן ה' אצל גיחון וכו' וכאן הובא דרך אגב: מבהרת· מבררת ומלבנת: והיה בעור בשרו · על שהוא אחינו בשרנו ע"כ צרתו קשה מהכיל :

סדר מצורע פרשה טז סימן א שש

הנה שנא ה' · עי' ב"ר ריש פרשה ע"ט בשם צרות ילילך ובשבע וגו' ושם לא פליג ר"מ ותתבאר מתוך דברינו : הרי י"ג · עיין ביפ"ת ולדעת רבנן ששה הראשונים נכללים בז' האחרונים הולך עקשות פה היינו לשון שקר · מולל ברגליו רגלים ממהרות לרוץ לרעה · מורה באצבעותיו ידים שופכות דם נקי תהפוכות בלבו לב חורש מדנים ישלח ומשלח מדנים הרי שהששה הראשונים נכללים בז' האחרונים אלא שבתחלה עושה בדרך קל ואינו עדיין שנאוי לה' אלא צריך תוכחה ועונש ואח"כ כשנשתרש בחטא נעשה שנאוי ותועבה ואינם אלא ז' ומ"ש זו שביעית ואיזה זה ומשלח מדנים בין אחים משמע שצריך הקירה על השביעית שהרי היא מפורש שחושבה באחרונה · אלא שכוונתו למה שכתבנו שהששה נכללים בשבעה ומ"ש בששה מדנים ישלח היינו מ"ש בהשבעה ומשלח מדנים בין אחים וא"כ היא הששית ויהיה השביעית יפיח כזבים שאינו בששה הנ"ל אך דעת חז"ל על שחושבה לבסוף בין בחשבון הששה ובין בחשבון השבעה בהכרח שהיא השביעית שהיא כנגד כולם שמ"ש בין אחים כולל אחים ממש ואוהבים דבקים מאח ובין ישראל לאביהם שבשמים שע"כ היא הקשה שבכולם : עינים רמות מבנות ציון · כי הוקשה לו וכי עינים של רשעים הם גבוהות ורמות משאר אנשים ע"כ דורש שפי' עינים של רמות כמ"ש כי גבהו בנות ציון ועינים פי' מסקרות עינים ע"פ מדה ט' וע"פ מדה י"ז : שייפין ברומחין · עי' מ"כ ועם זה היו גסות הרוח כנ"ל בהרמת הראש למעלה כמו הרומח ועי' לקמן פרשה י"ז סימן ב' דקרי להו גילוי עריות ומ"ש אחת מהן לובשת תכשיטיו אגב שאמר בסמוך אחת ארוכה אמר גם כאן אחת לובשת וכל הענין באיכה רבתי פסוק סורו טמא דף ע"ט ב' : בקולריא אדומה · בערוך ערך קלר ה' גורס בקילורית אדומה פי' כחול אדום דומה לאחד ממיני דמים ועי' במ"ע שמאריך בזה : שתראה ארוכה · שתהא ארוכתה וגבהותה ניכרת יותר על ידי הקצרות · ומ"ש אצל כשהיתה אחת מהן קצרה שהיתה מביאה שתי קצרות לא גרים לה באיכה רבתי שם אלא היתה נותנת ברגליה וכו' : ר' אב"ב וכו' צורת דרקון · בערוך ערך דרקון הגירסא ר' אסי אומר שהיתה צרה צורת דרקון ופי' עכס מין נחש וזהו תעכסנה : כעכס של עכנא · עי' כלשון זה בב"ר פרשה ס"ה סימן כ"ב שגורמות ברגליהן מעשה אדם ועכס עכנא : הקב"ה אומר לישעי' וכו' · הייט מ"ש בסוף הענין ואנו ואבלו פתחי' וגו' שלא יהיו בהם יושב שיגלו : האומרים ימהר יחישה · דורש שפסוק זה אמרו בנות ציון שאמר שם קודם לכן לכן גלה עמי מבלי דעת היינו בחטא בנות ציון שדעתן קלות וזהו בלי דעת וע"ז אמר ועיני גבוהים כנ"ל יען כי גבהו בנות ציון וגו' ומשקרות עינים ועליהם אמר האומרים ימהר יחישה מעשהו שהגלות יהיה טובתם שאם כפשוטו איזה טובה יקוו ישראל מהגלות שיבקשו שיגלו אותם וע"כ דרשו כנ"ל וע"פ מדה כ' : למען נראה וכו' · דמן הוא דקיימא שמ"ש למען נראה פי' נראה מי גולה אני או

מתנות כהונה

כו' · דכתיב אלהי כסף ואלהי זהב וסמיך ליה לא תעשו לכם וקרא יתירא הוא: אנא כהנא כו' שנאמר ויקחו לי תרומה : האסף משמע מאליה וזה אי אפשר שנאמר וראה הכהן וטהר שהכהן נ"ל טהור אתה : כך כבודו של אהרן · בתמיה : במתלא אמרי · במשל אומרים דאכל כו' · פי' מי שאוכל רך הדקל הנקרא קורא בפ' כיצד מברכין ילקה בעץ או גרור הנקרא קילא וכ"ה בילקוט אסתר פסוק ותלבש אסתר : מדוד · דינרין ומתנות : מדהבת · זהב דהבא בלשון ארמי כלומר מאדמת פני הבריות שנבהלו מפניה ואזיל היורא ואתי סומקא או פי' ל' דאבון ותוגה : ששף כנחש · נראה דדייק ספחת מלשון שף בחילוף ש"ן בסמ"ך או י"ל דנחש מצורע הוא כדאמרינן הכי בהרת דע"ג נחש בהרת צרעת הן וכן עיקר : מבהרת גזריתיה · כלומר מפורסמת וחריפה : על קרן שור · מי שיש לו שור יחקה על קרנו : ה"ג בילקוט וכן הביאו רבינו בחיי נגע צרעת זו אדום שהקב"ה מלקה אותו בצרעת שנאמר מדוע נסחף אביריך לפי כו' ודרים נסחף כמו נספח לשון ספחת : מכחו של זקן · יצחק שברכו והיה כאשר תריד וגו' · ולכן הוא קשה מכל הגליות כנגע צרעת : לפי שבעוה"ז כו' · לפיכך כתיב והובא אל אהרן הכהן : אבל לעוה"ב כו' · וכדי לסיים לדבר טוב נקטיה :

פרשה טז שבע מקיימין · פי' שבע דוקא הן ולא יותר והאי דכתיב שש ושבע ולא כתיב שבע שנא היינו כמו והשביעית : שייפין כו' · משופין ופשיטן גבהן למעלה בקומה זקופה כרומח ובאיכה רבה בפסוק סורו טמא גרס שייפין ברומחון ואולי כי כן עיקר : בקולירא אדומה · כחל שכוחלין בו העינים מל' קילורית לעין : וטפוף · ל' טף בגובה אשר הגיף ת"א דאטוף : קונדיריקון · פי' הערוך מנעלים : עבה · שהיו הסוליים עבים וגבוהים : צורות דרקון · דרש תעכסנה ל' עכס שהוא ארס של נחש : רופסת · דורכת בכח ודרים תעכסנה ל' עלירה ובעיטה : אמר · לישעיה : והיה ישעיה אומר באיכה רבה גרסי' ירמיהו וה"ג בילקוט בשם פסיקתא : אפרכום · שר : אסטרטליטום · יועץ

ידי משה

צורת דרקון · ואסור משום עבודת כוכבים כמ"ש במס' עבודת כוכבים המוציא צורות דרקון וכו' · במזרחו

יפה תואר

יהיה לך והאחד הוא למותר לכן דרים כי השני בא לקללה ולברכה וכן בקרא גלא תעשון אתי וגו' לא תעשו לכם הוא קרא יתירה למדרש : כיצד ראיית נגעים כו' · זה קאי על הכתוב לכל מראה עיני הכהן אשר מינים ילפינן לטהר נגעי בית הסתרים : כך נראה לתגלחתו · כי בית הסתרים אינו טעון גלוח: א"כ היה העם עם השכינה· כי העם לא נסע רק כשהשכינה הלכה לפניו כדכתיב וה' הולך לפניהם והשכינה שמתינה שם למרים: דאכיל בהדי קורא פי' עם העוף הנקרא קורא ילקה בהדי קילא ילכד בפח כי יהיה שלתגם לפניהם לפח מתרגמינן לקלא:מדוד והבא·ולפ"ז מדרים אותו מלשון מאה וכמו כי לא תוכל אתו (או מלשון מאתה ומתנה) ולרשב"נ מדרים אותו מלשון טריפה כמו ויאהם דוד וזה מדהבת פניו פי' מדאבת ומאתית פניו ולרבנן הוא מלשון נשיאות ראש : רמ"א שש ושבע · ושם הנה קאי על האמור לפני זה דכתיב אדם בליעל איש און וזהו כלל על כל הי"ג פשעים הנמנים אח"ז · ועתה מונה השש · א' הולך עקשות פה · ב' קורץ בעיניו · ג' מולל ברגליו · ד' מורה באצבעותיו · ה' תהפוכות בלבו חורש רע · ו' מדנים ישלח · אלה השש אשר שנא ה' · ושבע תועבת נפשו הוא אשר מונה עינים רמות וגו' · ובין השש הבאה ברמיזה לאינו אמור כ"כ כמו לשון הרע המפורש דמונה בין השבע וכמ"ש בירושלמי פאה · וכן חורש רע מן השש הוא שחושד את חבירו ומחשבות און הוא לגזול ולהרע · ומ"ש לפני השש אדם בליעל איש און הוא הכלל על כל הי"ג פשעים המנויים אחריו : שקשה כנגד כולן · ואע"ג דלפני זה מונה עינים רמות דהוא ג"ע כדמפרש וכן ש"ד וידים שופכות דם נקי אך משלח מדנים קשה דמביא לש"ד ולכל עונות וכדאיתא בעירוכין גבי לשון הרע : וכולן לקו בצרעת· כי הטובה בא או מטבע כמו מעינים רמות דהוא מזנות תבוא לצרעת או מדה כנגד מדה כי לשון שקר דמטיל דופי ברעהו יהיה הוא מגואל ונתעב בצרעתו·ושופך דם נקי נלקה בצרעת·כי המצורע חשוב כמת ותורם מחשבות און אם יתפרש גסות הרוח יהיה שפל ונבזה בצרעתו ואם יתפרש בגזל מפורש בגמ' ופנו את הבית הוא כנס מה שאינו שלו יבוא הכהן ויפזר את ממונו וכנגד רגלים ממהרות לרוץ ישגר בצרעתו וישב בבית החפשית·וכנגד משלח מדנים והפריד בין אחים לכנכדד ישב מחוץ למחנה:אחת מהן ארוכה·דרים טפוף מלשון לטפוי קאתי כלו' שמגדילות

ותבואה עצת קדוש ישראל ונרעה ונדע דמן הוא דקיימא דילן או דיליה כיון שגדלו עונות באו השונאים היו מתקשטות ויוצאות לפניהם כזונות דוכוס ראה אותן ונטלן אפרכוס ראה אותן ונטלן אסטרטליטוס ראה אותן ונטלן ומושיב אותן בקרון אמר הקב"ה לא קיימא דילי וקיימא דילהון מה עשה (ישעיה ג) ושפח ה' קדקד בנות ציון ר"א ור' יוסי ברבי חנינא ר"א אומר הלקן בצרעת כדכתיב (ויקרא יד) ולשאת ולספחת ר' יוסי בר חנינא אמר העלה על ראשם משפחות משפחות של כנים רבי חייא בר אבא אמר עשאן (ז) שפחות מכודנות מהו מכודנות אמהן משעבדן ר' חייא וחילפא בר אידי בשם רבי יוסי אמר מהו ושפח (ח) שמר משפחותיהם (ט) כדי שלא יתערב זרע קדש בעמי הארצות אמר הקב"ה יודע אני שאין או"ה בדילין מן הצרעת מה עשה ה' [א] פתהן יערה רמז הקדוש ב"ה למעיניהם והיא מוציאה דם וממלא הקרון דם והיה אותו שלטון נועצה ברומח ונותנה לפני הקרון והיה קרון עוברות עליהן ומרמסן הוא שירמיה אומר (איכה ד) סורו טמא קראו למו ר"מ אומר לשון יוני הוא סירון סירון · לשון שקר [ב] ממרים דכתיב (במדבר יב) ותדבר מרים ואהרן במשה ומנין שלקתה בצרעת שנאמר (שם) והענן סר מעל האהל והנה מרים מצורעת כשלג · וידים שופכות דם נקי מיואב שנאמר (מ"א ב) והשיב ה' את דמו על ראשו ומנין שלקה בצרעת שנאמר (ש"ב ג) יחולו על ראש יואב זב ומצורע (י) (ס) לב חורש מחשבות און מעוזיה שביקש לבוז כהונה גדולה ומנין שלקה בצרעת שנאמר (מ"ב טו) וינגע ה' את המלך ויהי מצורע עד יום מותו · ורגלים ממהרות לרוץ לרעה מגיחזי שנאמר (שם ה) (ו) ויאמר גחזי נער אלישע ומנין שלקה בצרעת שנאמר (שם ה) וצרעת נעמן תדבק בך · ומשלח מדנים בין אחים מפרעה ששלח מדנים בין אברהם לשרה ומנין שלקה בצרעת שנא' (בראשית יב) וינגע ה' את פרעה ארשב"ג [ג] פעם אחת הייתי מהלך בדרך מטבריא לצפורי מצאני זקן אחד ואמר לי כ"ד מיני שחין הן ואין לך קשה לתשמיש המטה חוץ מבעל ראתן בלבד אמר רבי פדת ובו לקה פרעה לפיכך היה משה מזהיר את ישראל זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע תניא אמר ר' יוסי שח לי זקן אחד מאנשי ירושלים כ"ד מיני שחין הן [ד] וכולן אמרו חכמים תשמיש המטה קשה להן ובעל ראתן קשה מכלן ממאי הוי תנינא [ה] הקיז דם ושמש מטתו הוין ליה בנים נכפין וכו' אמר ר"י הזהרו מזבובי בעלי ראתן (יא) (ז) רבי זירא לא הוה יתיב בגויה ר"א לא עייל באהליה ר' אמי ור' אסי לא הוו אכלין ביעא דיליה ועל זה נאמר זאת תהיה וגו':

ב ד"א זאת תהיה תורת המצורע הה"ד (תהלים לד) מי האיש החפץ חיים (יב) מעשה ברוכל אחד שהיה מחזיר בעיירות שהיו סמוכות לציפורי והיה מכריז ואומר מאן בעי למזבן סם חיים אודקין עליה · ר' ינאי הוה יתיב ופשט בתורקליניה שמעיה דמכריז מאן בעי סם חיים א"ל תא סק להכא זבון לי א"ל לאו אנת צריך ליה ולא דכוותך אטרח עליה סליק לגביה הוציא לו ספר תהלים הראה לו פסוק מי האיש החפץ חיים מה כתיב בתריה נצור לשונך מרע סור מרע ועשה טוב · א"ר ינאי אף שלמה מכריז ואומר (משלי כא) שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו א"ר ינאי כל ימי הייתי קורא הפסוק הזה (יג) ולא הייתי יודע היכן הוא פשוט עד שבא רוכל זה והודיעו מי האיש החפץ חיים לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם זאת תהיה תורת המצורע תורת המוציא שם רע:

ג ד"א זאת תהיה תורת המצורע [ו] הה"ד (איוב כ) אם יעלה לשמים שיאו (יד) וראשו לעב יגיע שיאו לרומא לעב לעננא כגללו לנצח יאבד מה גללים הללו מזוהמין (טו) אף הוא מזוהם רואיו יאמרו איו (טז) חמון ליה ולא מכירין ביה שכן כתיב בריעי איוב (שם ב) וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירוהו רבי יוחנן ורשב"ל ר"י אומר (ח) אסור לילך במזרחו של מצורע ארבע אמות ור"ש אמר אפי' מאה אמה ולא פליגי מאן דאמר ד' אמות בשעה שאין הרוח יוצא ומאן דאמר ק' אמה בשעה שהרוח יוצא רבי מאיר לא אכיל ביעי מן מבואה דמצורע ר' אמי ור' אסי לא הוו עיילי למבואות של מצורע ר"ל כד הוה חמי חד

מסורת המדרש א ילקוט כ"ך רמז של"ב · ב אדר"נ פ"ט ספרי דברים פיסקא רע"ה · ג תוספתא כתובות פ"ז ילקוט סדר ל"ע · ד ב"ר פ' מ"ז · ה נדה פ' כל היד · ו אסתר רבה פ"ז ·

חדושי הרד"ל

(ז) שפחות מכודנות · אסורות בזיקים להיות אמהן משעבדין לעולם: (ח) שמר משפחותיהם · ע' יבמות (י"ז) : (ט) שלא יתערב זרע · תפס לשון המקרא (עזרא ט') : (י) לב חורש כו' · בעוזיה שכתוב בו (ד"ה ב' כ"ו) גבה לבו עד להשחית : (יא) ר"ז לא הוי יתיב בזיקיה ר"א לא עייל כו' · כ"ה בכתובות (ע"ז) וכצ"ל (ומשם הוסיפו המעתיקים לשון זה בכאן) ובאמת מאמר זה כאן להלן בפרשה ולשון הגדות ירושלמי בע"א : (יב) מעשה ברוכל כו' מאן בעי למיזבן כו' איפשר רוכל זה היה אלכסנדראי דמייתי לה בפ"ק דעבודת כוכבים (י"ט ע"ב) כעין זה ע"ש : (יג) ולא הייתי יודע היכן הוא פשוט · איפשר משום שיש לפרש שגם מקרא דלהלן סור מרע ועשה טוב וגו' נמשך למי האיש החפץ חיים וא"כ הוא כולל קיום כל התורה כולה ובא הרוכל והודיע שעיקר מי האיש נמשך רק לנצור לשונו : (יד) שיאו לרומא · ע' בהגהותי לב"ר פי"ט בס"ד : (טו) אף הוא מזוהם כלומר להמצורע שלוקה בצרעת על גסות הרוח שהעלה במים שיאו : (טז) חמון ליה ולא מכירין ליה שכיון שכתוב רואיו הרי ישנו בעולם ואיך אומרים איו אלא שאין מכירין שנשתנה ע"י צרעתו וכאיוב · על שום דכתיב זאת תהיה כו' מוציא שם רע · כמ"ש (בערכין טז :) הוא

חדושי הרש"ש

מוסר אויל שהוא ארס הנחש וכפירש"י בשבת ס"ב ב' : (ס) לב חורש כו' מעוזיה שביקש לבוז כו' · נראה דט"ס הוא וצ"ל לבו והוא ע"ד הכתוב ובחזקתו גבה לבו (ד"ה ב' כ"ו) : (ו) וצרעת נעמן תדבק בך · נראה דחסר כאן יפיח כזבים עד שקר מישראל שעל שהעידו עדות שקר ואמרו אלה אלהיך לקו בצרעת כדאיתא בתנחומא : (ז) ר"ז לא הוה יתיב בגוויה · ע"ש וצ"ל בזיקים כדאיתא בהמדיר ע"ז ב' ועיין שם בפירש"י : (ח) אסור לילך במזרחו של מצורע כו' · עיין ברכות מ' א' שכן למזרח גרנו דמו כראשו ופירש"י וע"ע ב"ב כ"ה א' תד"ה אין ובאיכה רבתי בפסוק טובים כו' וכ"ז אוסתמיס מהמ"כ ויד"מ

מתנות כהונה

יוען : לא קיימא דילי · בתמיה : וקיימא דילהון · פי' ושלהם מקויים : ושפח · ל' ספחת : משפחות כו' · דרש ושפח ל' משפחה מדכתיב קדקד · ומשמע דכנים היו דשכיחי התם : אמהן משעבדן · פי' אמהות משועבדות · ה"ג לקמן באיכה רבה מהו ושפח ושפע והוא בחילוף אותיות אחה"ע ופי' השפיע ושפך דמה לחוץ וכל זה כדי שלא יבאו עליהם הסונאים ויתערב זרע קודש כו' ודייק ל' קדקד בנות ציון שיאמר הקדקד ורצה יחס בנות ציון ומצאתי בילקוט בשם פסיקתא גרס ושפח שמר משפחותיהם : כדי כו' · ודרש ושפח נוטריקון שמר משפחות וכן עיקר : אמר הקב"ה כו' · סיומא דמלתא דלעיל שלא הלקה אותם בצרעת לדברי ר' יוסי בר חנינא · ולר"א נ"ל שאמר שהלקן בצרעת אמר הקב"ה כן : סירון הוא לשון סרחון : הקיז דם כו' · משנה היא בפ' כל היד ומסיים התם הקיזו שניהם ושימשו הווין להון בנים בעלי ראתן : מזבובים כו' · הזבובים שבורחים מעליהם שכל כך הוא חולי דבוק : לא עייל באהלים · של בעלי ראתן : לא הוי אכלין ביעיא · לא היו אוכלים ביצים מבית של בעלי ראתן וכל זה הוא בכתובות פרק המדיר : בעי למזבן · רוצה לקנות : אודקין · י"ל דוחקין עליו הבריות לקנות ממנו או פירושו הביטו אחריו וישקף ת"י ואדיק : יתיב ופשט · ישב ועוסק בפסוקי המקרא וחוזר עליהן : בתורקליניה · בטרקלין שלו : שומעים כו' · שמעו לאותו רוכל שהכריז כו' : תא סק כו' · בא ועלה אלי לכאן ומכור לי : אטרח עליה · היה מטריח עליו והפציר כו' : סליק כו' · עלה אללו : לעננא · לענן : חמון ליה כו' · רואין אותו ואין מכירין אותו : במזרחו כו' · נ"ל שאותו רוח עלול להקביל טומאה יותר משאר רוחות ואולי ר"ל במזרחו באותו צד שהרוח בא עליו ממזרח שרוח מזרחית קשה שנאמר רוח קדים עזה וכמו שפי' רש"י שם ולא נקט מערבו לאורויי טעמא קאתי שרוח מזרחית קשה מ"מ הרלשון נראה עיקר ודו"ק : מבואה · רחוב ושכונה : לא הוו עיילי כו' · ולעיל איתא ר' אמי ור' אסי לא הוו אכלי כו' ואולי תרווייהו איתנהו : כד הווי חמי כו' · כשהיה רואה אחד מבעלי ראתן : במדינתא · בעיר : מרגם להו כו' · ל'

פירוש מהרז"ו

הוא עי' ב"ר פרשה ה' סימן י"ג נראה מי גולה ושם נסמן לכמה מקומות ולפי דרשה זו פסוקים של ישעיה ה' לכן גלה וגו' האומרים ימהר וגו' כאלו היה מקומם בישעיה ג' יען כי גבהו ע"פ מדה ל"ב שאחר תיבת יען שייך תיבת לכן כמ"ש ישעיה ה' יען כי מאס וגו' ולכן וגו' ושם כ"ט יען כי נגש וגו' לכן הנני וגו' וכן כאן יען כי גבהו וגו' לכן גלה וגו' ואנו ואבלו וגו' ואח"כ פסוק ושפח ה' קדקוד בנות ציון אחר שהשעולל בהן והניחן שנגמר מחשבתן הסכלה וישבו עם השרים בקרון אז הראה להם השי"ת ידו החזקה לגלות ופרע להם מדה כנגד מדה שהם גבהו ראשן למעלה כנ"ל ע"כ שפח קדקדן אם בצרעת ושפחת שבראש וזה ושפח ע"פ גז"ש ואם בכנים הרבה ודרש ושפח שכתוב בשי"ן מלשון משפחה ע"פ מדת ממעל ואיזה משפחה של קללה שייך בראש ע"כ דורש על משפחת קללה של כינים : ורחב"א דורש ושפח מלשון שפחה ע"פ מדת ממעל ומנגד שהם דמו להיות שרות נגד רצון ה' יתברך ע"כ נעשו שפחות משועבדים ומ"ש שמר משפחותיהם דורש ושפח נוטריקון שמר משפחות שמ"ש בנות ציון מיותר שהיה די שיאמר ושפח ה' קדקדן שבהן מדבר אלא אמר מלתא בטעמא למה שפח קדקדן אם בצרעת אם בכנים על שהן בנות ציון שלא יאבדו ממשפחתן הלקן באופן שירחקו מהן : אמר הקב"ה · דורש מ"ש ושפח ה' קדקוד בנות ציון וה' פתהן יערה שתיבת וה' מיותר שהיל"ל ופתהן יערה ע"כ דורש וה' ע"פ מדה ע' והקב"ה אמר שאין די בצרעת אלא עוד פתהן יערה שעי"כ ישמור משפחותיהן ודורש פתהן על מקום התאוה שמתפתים לזנות ע"פ מדת ממעל וזהו מעייניהם ודורש יערה מלשון והער כדה שפירוש ושפיכה : סירון סירין · במוסף ערוך מעתיק בערך סורין ר"מ אומר סורין סורין לשון יוני הוא שחוב והשלך ופירוש הפסוק סורו טמא שאמרו שיסורו למי שתחלה קראו למו שהושיבו אותם עמהם בקרן ולמה אמר שיסורו אמר בס"ד כי נצו גם נעו מלשון מיאוס וטינוף מדם כמ"ש רש"י באיכה גם מרומז בזה כי נצו מלשון נעילה ע"פ מדת ממעל שנעלו ברומח גם נעו שהשליכו אותן החוצה וכמ"ש בפסוק הקודם נעו עורים בחוצות נגואלו בדם בלא יוכלו יגעו בלבושיהם סורו טמא וגו' ע"כ פירש מ"ש עיניהם רמות שלקו בצרעת שאמר ר"י ברים הסימן וכולן לקו בצרעת ועתה מתחיל לדרוש שאר ששה דברים לשון שקר ממרים פי' שמאחר שאמר להם הקב"ה אם יהיה נביאכם וגו' לא כן עבדי משה וגו' הרי שדברה שקר במה שאמרה הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר שהשוו עצמן למשה · ובד"ר פרשה ו' סימן ח' עד סוף הפרשה קורא אותה לשון הרע וחטא של לשון הרע הוא אפילו שאומר אמת : ויאמר גחזי נער אלישע · חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה וירדוף גחזי אחרי נעמן : מדנים בין אברהם · שרצה להפרים ביניהם וליקח אותה לאשה וגם כמ"ש ב"ר פרשה מ"א סימן ב' שכל הלילה היתה שטוחה על פניה והתרעמה כנגד אברהם וגם גלתה לפרעה שהיא אשת אברם ולא אחותו וכל אלו דברי מדנים ולשון התנחומא בסימן ד' לפי שנטל שרה מאברהם והיינו המדנים שהפרידם : ארשב"ג · עיין כתובות דף ע"ז וירושלמי כתובות סוף פרק המדיר וב"ר פרשה מ"א שם : בעלי ראתן · הובא בערוך ערך ראתן וכתב שם המ"ע בלשון יוני כל מין נזילה וגם זוב דם וש"ז ושלשול וזהו מ"ש בכתובות שם מאי סימנא דלפן עיני דייבון נחירו ריירי מפומי' שכל נקביו מקולקלים : תניא א"ר יוסי · הוא העתקה ממדרש אחר ועל כן חתם עוד הפעם ועל זה נאמר זאת תהיה וכו' ור"י חולק במה שאמר שהתשמיש קשה בכולן : ב ולא הייתי יודע היכן · שהוקשה לו לשון מי האיש החפץ חיים בלשון שאלה היל"ל שהנוצר לשונו מרע יחי' ע"כ דורש שפי' נודע לו ע"י הרוכל הזה שהיה מכריז בשווקים ובעיירות · כי עמד על אוכן כוונת דוד המלך שעל לשון הרע צריך להכריז על שלפה"ר רבים נכשלים בו וכמ"ש חז"ל כולם בלשון הרע וזהו מי האיש החפץ חיים וכן הוא לשון הגמרא ע"ג דף י"ט מכריז רבי אלכסנדרי' מאן בעי סם חיי ועי' לקמן פרשה כ"ז סימן ב' מי הקדימני וכו' עתידה ב"ק להיות מפוגלת ג"כ בלשון הכרזה : ג שיאו לרומא לעב לעננא · שתחלה אמר לשמים שיאו משמע עד הכוכבים ואח"כ אמר לעב יגיע והעבים הם רק עד ג' פרסאות מן הארץ ע"כ דורש מ"ש לשמים שיאו לרומא פי' ברום האויר דומה למ"ש לעב יגיע וכדמיון ל"כ שאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון : הגללים הללו מזוהמים · ועי' ב"ר פרשה כ"א סימן ג' : ולא הכירוהו · ואיוב נלקה בשחין רע כמ"ש ברים איוב ויך את איוב בשחין רע

יפה תואר

פלמן : צורת דרקון · והיה מעכסנה מלשון עכנה ודקון : ותדבר מרים וגו' · כי פירש מאשתו מעצמו · וזה היה שקר כי במצות ה' עשה כמו"ש ז"ל : לבוז כהונה גדולה · פי' לבוז ולגזול כי חורש מחשבות און קאי על גזל :

ידי משה

במזרחו של מצורע פי' נגד פניו נקרא מזרחו ומשום שכל פיו הוא סכנה יותר גדולה · מיסמר

תורת המצורע המוציא שם רע · דרים מדוע כתיב תורת הצרעת או הצרוע · או תורת טהרת המצורע וקרי ליה מצורע בשביל חטאו שגרם לו : כל ימי הייתי קורא הפסוק הזה כו' הנס הרוכל היה מוכיח לעם ולמד לכל חוטא אשר השחית את גופו בחטאו תיקון ומדם ישרה הנמצאות בתורה לרפא את מחלתו כי התורה הוא מרפא לכל בשר וכאשר בא ר' ינאי אליו אשר עסק בתורה כל ימיו וזך ויושר היה לא יכול למצוא בו עון רק עון הנמצא בלומדי תורה כי לפעמים בהוכיחם לעם יוציאו מפיהם דברים קשים לשון הרע המבזה את השומעים ולכן הראה לו את הכתוב נצור לשונך מרע · כי גם בדברים מועילים ונחוצים ראוי לנצור את הלשון מרע · ומזה הבין ר"י מה שאמר שלמה שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו · ולמה לא אמר סוגר פיו · ולשונו וכן לא ידע האם שומר מצרות נאמר על צרות העוה"ז או על העוה"ב כעוה"ב ומדברי הרוכל הבין כי לא טוב לאדם לנוס אל הקץ האחרון ולסגור את הלשון בבריח ודלתים · בשביל הסכנה מהלשון קרובה לבוא · אבל טוב לדבר בדברי תורה ובדברים מועילים ורק להשמר בהם

מנהון במדינתא מרגם להון באבניא אמר לו פוק לאתרך לא תזהום בריתא דתני ר' חייא (ויקרא יג) בדד ישב לבדו ישב ר"א ברבי שמעון כד חמי חד מנהון הוה מיטמר מיניה על שום דכתיב זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע : ד ד"א זאת תהיה תורת המצורע הה"ד (תהלים נ) (יז) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי (יח) פיך · בן עזאי היה יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו אמרו ליה שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק אמר להן לאו אלא מחריז דברי תורה לנביאים ונביאים לכתובים ודברי תורה שמחין כיום נתינתן בסיני עיקר נתינתן באש ניתנו הה"ד (דברים ד) וההר בוער באש · א"ר לוי מצינו בתורה בנביאים ובכתובים שאין הקב"ה חפץ בקילוסו של אדם רשע מן (יט) (ט) התורה (ויקרא יג) ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא · מן הנביאים (מ"ב ח) ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את המת וגו' זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע ודלמא לאחורי תרעא הוה קאים רבנן אמרי אפילו בסוף העולם הסיטה הקב"ה והביאה (י) כדי שלא יספר אותו רשע בשבחו של הקב"ה בכתובים מנין שנאמר (תהלים נ) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ר"א בשם רבי יוסי בן זמרא אמר רמ"ח איברים יש בו באדם מהם רבוצין מהן זקופין ולשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים עוברת תחתיו ומכופל כמה כפולות בא וראה כמה שריפות הוא שורף אלו היה זקוף ועומד עאכ"ו לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע : ה ד"א זאת תהיה תורת המצורע הה"ד (קהלת ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך [א] ריב"ל פתר קריא באלו שפוסקים צדקה ברבים ואין נותנין ר' חנינא בר פפא אמר באלין שאומרים לשון הרע ור' בנימין בן לוי פתר קריא בחניפי תורה רבי מני פתר קריא בנדרים וכו' כדאיתא במדרש קהלת רבנן פתרין קריא במרים אל תתן את פיך לחטיא את בשרך אל תתן רשות לאחד מאיבריך לחטיא כל איבריך אל תאמר לפני המלאך זה משה הה"ד (במדבר כ) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים שגגה היא (שם יב) אשר נואלנו ואשר חטאנו למה יקצוף האלהים על קולך על אותו הקול שנאמר (שם) ויחר אף ה' בם וילך · וחבל את מעשה ידך אמר ר' יוחנן בפיה חטאה וכל האברים לקו הה"ד (שם) והענן סר מעל האהל · אריב"ל מלה בסלע ומשתוקא בשתים דתנן שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה : ו אמר ר' יהושע בן לוי חמש תורות כתובות במצורע זאת תורת נגע צרעת זאת תהיה תורת המצורע זאת תורת אשר בו נגע צרעת זאת התורה לכל נגע הצרעת זאת תורת הצרעת · זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע ללמדך שכל האומר לשון הרע עובר על חמשה חומשי תורה לפיכך משה מזהיר את ישראל זאת תהיה תורת המצורע : ז וצוה הכהן ולקח למטהר וגו' א"ר יהודה בר סימון אלין צפריא קולנין אמר הקב"ה יבא הקול ויכפר על הקול ר' שמעון בן לוי אמר צפור דרור שאוכלת מפתו ושותה מימיו והלא דברים ק"ו ומה אם צפרים שאוכלות מפתו ושותין מימיו מכפרין עליו כהן שנהנה מישראל בכ"ד מתנות כהונה על אחת כמה וכמה· במתלא אמרי דאכל בהדי קורא ילקה בהדי קילא (כ) ח אמר רבי אחא מאדם יהא שלא יבאו חליים עליו מאי טעמא דאמר ר' אחא (דברים ז) והסיר ה' ממך כל חולי · ממך הוא שלא יבואו חוליים עליך · רבי אבין אמר זה יצר הרע שתחלתו מתוק [ב] וסופו מר רבי תנחומא בשם ר"א ורבי מנחמא בשם רב אמר והסיר ה' ממך כל חולי זו עין על דעתיה דר"א תשעים ותשעה בעין ואחד בידי שמים · רב ורבי חנינא רב כדעתיה דאמר תשעים ותשעה בעין ואחד בידי שמים ·
ור'

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור נ"ב · ב ירושלמי שבת פי"ד ·

חדושי הרש"ש

ויד"מ : (ט) מן התורה ועל שפם יעטה · נ"ל פי' ע"ד שדרשו במו"ק ט"ו א' שיהא שפתותיו דבוקות זו בזו כו' והוכר המדרש דהיינו שיהא אסור לקלס להקב"ה : (י) כדי שלא יספר אותו רשע כו' · עמ"כ דמסתמא המלך שאל את פיה בעצמה · מפורש הוא בכתוב וישאל המלך לאשה :
חד

חדושי הרד"ל

ספריך בין איש לאשתו כו' לכן בדד ישב ויתרחקו הבריות ממנו : (יז) ולרשע כו' לספר חוקי מפרש ואז"ל שם פיך שלחת ברעה כו' תשב באחיך תדבר כו' הרי מספר לשה"ר שלוקה בצרעת וכתיב ביה על שפם יעטה שאסור בד"ת כמש"ל א"ש : (יח) בן עזאי היה כו' שה"ר פ"א · ומה שמביאו כאן · אפשר לומר שאע"פ שכ"כ חביב להקב"ה העסק בד"ת שיורד האש ומלהט כבסיני · מ"מ ברשע אין הקב"ה חפץ בקלוסו וכפורתו (ואיפשר גרסי' הא דבן עזאי בתר דר' לוי דמצינו בתנ"ך כו' וע"ז מייתי דבן עזאי שהיה חורז מן התורה לנביאים ולכתובים) : (יט) מה"ת ועל שפם יעטה ודרשו (במ"ק טו·) שיהיו שפתותיו מדובקות · ושם מסקינן שמותר בד"ת (רק איפשר אינו שונה לרבים) וכאן משמע שאסור (ועי' בפתיחתא דאיכה דהצרוע סי' כ') דדרש על שפם יעטה שלא היה אחד מהם יכול להוציא ד"ת מפיו) : (כא) מאדם יהא שלא יבואו עליו חליים · נראה דבא לדרוש הא דכתיב כאן והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע · לומר שמן האדם הצרוע תלוי הדבר רפואתו שאם שב ורפא לו ואם ישמע בקול ה' כל המחלה לא ישים עליו :

פירוש מהרז"ו

דע : ד בקילוסו של אדם רשע · דורש מ"ש מה לך לספר חוקי שאין הספור שייך כ"א אצל הגדולות כמ"ש וגדולתך אספרנה וכדומה ע"כ דורש שכך הוא באמת כוונת הכתוב מה לך לספר גדולתי וקילוסי וזה ע"פ מדה ט' די"ז ומה לך ללמוד חוקי · וזה מ"ש ר' לוי שהביא ראיה על הקילוס מפסוק לספר חוקי וכמ"ש אצל גיחזי שאמר לו המלך ספרה נא לי את כל הגדולות שעשה אלישע וגו' ויהי הוא מספר למלך וגו' · והמעשה הובא בשי"ר פסוק נואך בחרוזים דף י"א ועי' עוד שם : וטמא טמא יקרא · שהטמא יקרא דברים שמאים ולא דברים קדושים לספר גדולתי וללמוד תורתי : הסיטם הקב"ה · עי' לעיל פרשה י"ה בסימן א' הסיטן הקב"ה ושם מבואר : ר"א בשם ריב"ז · לפי מ"ש כאן המאמר בלי ראש וסוף אך בערכין ט"ו ב' דורש פסוק מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה רמ"ח אברים שבאדם כולם זקופים והלשון מוטה ועשיתי לו שני חומות אחת של בשר ואחת של עצם וכו' ע"ש והחומות הם השפתים והשנים והמים שתחתיו לקררו והשני לחיים לשני לדיו לשמרו מן הצדדים והוא רבון להחליפו ולסימן לו שישכב וינוח וכשהפה סתום הלשון מקופל בארכו וברחבו וכשפותח פיו הרי יכול להאריכו ולהוציאו הרבה וכל זה להראות שצריך שמירה גדולה למעט רעתו ואינו מועיל אלו היה זקוף ובלא חומות ובלא כפילות על אחת כמה וכמה : ה ההי"ר אל · מדרש קהלת פסוק זה דף נ"ו כל דעות אלו בארוכות ובביאור וכאן סמך עצמו על המבואר שם ועי' ד"ר פרשה ו' סי' יו"ד : וישלח מלאך · כמ"ש לעיל רים פרשה א' של ספר זה : על אותו הקול · שדברו על משה ותיקון לשון הדרשה למה יקצוף האלהים כמ"ש ויחר אף ה' על קולך ושדבר מרים : והענן סר · והנה מרים מצורעת כשלג : דתנן שמעון בנו · אבות פרק א' : זאת תורת נגע הצרעת · בסוף תזריע וד' בסדר מצורע א' בפסוק ב' · ב' בפסוק ל"ב ג' בפסוק נ"ד ד' בפסוק נ"ז הרי ה' תורות : ולא פירש במי מדבר וכנגד מי הם התורות רק בפסוק הב' הנ"ל זאת תהיה תורת המצורע

מתנות כהונה

ל' רגם ירגמהו היה זורק בהם אבנים ואמר ליה לא לאתרך למקומך חוץ לעיר : לא תזהם לברייתא · לא תטנף ותטמא הבריות : לבדו ישב · דרש בדד מלשון בד בבד והוא ממלות הכפולות כמו אדמדם ירקרק הפכפך : מיטמר · מחבא ומסתיר : על שום · על כל הנזכר דלעיל קאי שכל כך רחקם הקב"ה על שהוציאו ל' הרע על הבריות ורחקו שלום הבריות זה מזה : מחריז · מחבר כד"א תרוזות דגים : וטמא טמא יקרא · שהוא עצמו קורא כן והוא קלון לו : ודלמא לאחורי תרעא כו' · וכי לאחורי הדלת היתה עומדת האשה עם בנה שמיד שהתחיל לספר המעשה היו באים שנכנס לפניו שנאמר זאת האשה וזה בנה : הסיטה גרם והוא ל' שיטה ועפיפה וכד"א אליהו בד' פיסות כו' ול' הסיטה יש לייסבו אך בדרך רחוקה : כדי שלא יספר וכו' · דמסתמא המלך שאל את פיה בעצמה : באלין · באלה : בחניפי תורה · עי' בקהלת (ה' ג') ובפסוק שבתי וראה כו' : לאחד מאיבריך · הלשון : כל אבריך · שכל הגוף נלקה בצרעת : מלה בסלע כו' · משל הוא במקום שקונין דבור בסלע יש לקנות שתיקה בשני סלעים כי השתיקה טובה כפלים מן הדיבור וכדמפרש ואזיל : קולנין · משמיעין קול ופטפוט : צפור דרור · כלומר הצפור הזה מנותו להיות צפור דרור כדאיתא בתורת כהנים ונקראת דרור על שם שהיא דרה היכן שתרצה ואין מוחה כמו שדרשו חז"ל ואין לומר צפור דרור כמשמעו שהרי הן צריכין להיות עופות טהורות כמו שפירש"י ז"ל בפרשה זו ועיין עוד בהרמב"ן : במתלא אמר מאן דאכל כו' · פירשתיו לעיל סוף תזריע ור"ל מי שהוא מקבל הנאות ומתנות יכפר בעדם תמורת זה : מאדם יהא כו' · ממנו הוא ובו תלוי שלא כו' : זה יצה"ר כו' כל חלי דרים מלשון מהלייה ליה שפירושו ממתיק וסוף בא לידי חולי כמשמעו : ה"ג כל חלי זו עין פי' עין הרע כן הוא בב"מ דף ק"ז והכי מוכח לקמן : רב אמר תשעים ותשעה בעין
על

שרק במקום זה קראו מצורע לדרוש בו מוציא רע כנ"ל ולכוונה זאת חזר המדרש להזכיר פסוק זה עוד הפעם שהכל למדים הימנו מה זה על לשון הרע כך כולם על לשה"ר כמ"ש סוף סימן א' וה' פעמים תיבת תורה על פי מדה י' ה' תורות כנגד חמשה חומשי תורה · ומבואר בספר הגדול בעל עקדה שבכל חומש מה' חומשי תורה מבואר חטא לשון הרע בספר בראשית ענין הנחש · בספר שמות ענין דתן ואבירם שהלשינו לפרעה על משה · בספר ויקרא סדר תזריע ומצורע ובסדר קדושים לא תלך רכיל · בספר במדבר ענין המרגלים ומרים ועדת קרח · בספר דברים בין פארן ובין תופל ולבן ותצרות ות"א דאתפלו על מנא ובסוף תצא פרשת זכור דמרים ודפח"ת הרי שהמדבר לה"ר כעובר על כל ה' חומשי תורה : ז ולקח למטהר · שתי צפרים וצפור כולל כל מיני עופות ולא פירש איזה צפור ע"כ דורש ע"פ מדה ממעל שמדבר בצפור שיהיה שוה להחטא שיהיה בעל קול כמו המצורע יבא קול ויכפר על הקול עי' רמב"ן סדר מצורע · ועי' לעיל פרשה יו"ד סימן ד' אצל זגי הרמונים וכמ"ש בערכין ט"ז ב' · וזהו מ"ש ולקח למטהר שתי צפרים כנגד מעשה המיטהר יהיה שתי הצפרים ובאיזה ענין משתוים היינו בענין הקול ועל שדרשה זו על פי המדות כנ"ל ע"כ אמר המדרש בלשון אמר הקב"ה וכו' : צפור דרור · כך הוא במשנה במסכת נגעים פרק י"ד ובת"כ יליף לה ממ"ש ושלח את הצפור החיה על פני השדה צפור המשתלח וכו' ועיין ברמב"ן שם ובמשנה משמע שהיו סימנים בצפור דרור במעיה כמ"ש שחט הצפור ונמצאת שלא דרור שחטה ונמצאת טרפה משמע שדומה לטריפה שנכרת אחר שחיטה וצ"ע : שאוכלת מפיתו ושותה מימיו · וצ"ע שהרי איתא בביצה דף כ"ג שצפור דרור דרה בבית כבשדה ואין מזונתה על האדם כלל ואיך אומר שאוכלת מפתו וכו' אך ברמב"ן סדר זה מצאתי הגירסא שאכלה מפתו ושתת מימיו יתכן לפרש שכן דרך הקונה צפרים כשמכניסין לביתו קודם שמוסרם לכהן נותן להם מפתו ומימיו יום או יומים ועל זה אמר שעל שאכלה מפתו לכן מכפרים עליו ועי' ביפה תואר וכן הוא במדרש תדשא פרק ע"ז : מאדם יהא שלא יבואו חליים · בא לדרוש תיבת מיטהר משמע שהטהרה תלויה בו בעצמו שיגרום שיהיה טהור ושירפא מצרעתו : כל חולי זה העין · שכל החלאים באים בעין רעה ע"כ
נקרא

ידי משה

מיטמר מיניה · משום דאסור להסתכל בפנים של אדם רשע המוציא שם רע :

יפה תואר

בהם כי לא יתערבו כמו דברים קשים ורעים · וגם הבין כי שומר מצרות נפשו הוא כמו שומר מצרעת כי המצורע חשוב כמת וכמו"ש דוד מי האיש החפץ חיים וינצל מצרעת הנחשבת כמיתה נצור לשונך מרע :

לבדו ישב · כי גם שאר הטמאים כמו זבין וטמאי מתים לא ישבו עמו כדאיתא בפ' אלו דברים כי טמא מת נשלח רק ממחנה שכינה וזב רק ממחנה לויה ולא ממחנה ישראל אבל מצורע נשלח גם ממחנה ישראל ולכן גרס ר"ל כד הוי חמי חד מנהון במדינתא · כי הוא צריך להתרחק מכל מושבות בני אדם : והאש מלהטת · בא לרמז בזה כי תורתו היתה ברורה ומאירה כאש ומנוקה מכל ספק · ואחרים אשר לא שמעו את דבריו שאלו שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק · ובעניינים נשגבים כאלה לא יוכלו אחרים לתפוס עליו ולסתור את דבריו אבל הוא ענה להם כי הוא מקשר דברי תורה לנביאים כו' והכוונה כי גם בהלכות הוא מחזק דבריו מדברי תורה נביאים וכתובים שהם מוסכמים מכל צד · וברורים ומאירים כמה כנתינת התורה באש המורה כי התורה מאירה וברורה היא : בתורה בנביאים בכתובים · הן זה הוא דרך אז"ל כי בבואם לחזק דבריהם אשר תבונת אנוש לא תשלוט עליהם יביאו ראיה מתנ"ך אשר כולם מסכימים לזה · וגם הכא אף כי מסברא היה שלא ימנע ה' הטוב גם מאדם רשע כי יקלס לה' אבל מתנ"ך הוכח ההפך · וי"ל עוד כי שבחי ה' יפרדו לשלשה חלקים · הא' הוא לשבחו על חסדו אשר יעשה עם יצירי כפיו · הב' הוא על הנסים והנפלאות אשר יעשה עם בני אדם · והג' הוא לשבחו על בריאת שמים וארץ וכל צבאם · ועל שלשה אלה מביא לראייה כי אין לרשע חלק בזה · מן המצורע אשר דרכו להתפלל לה' כי ירפאהו ויספר חסדיו אשר עשה עם יצירי כפיו מוכח כי הזהירתו התורה ועל שפם יעטה כי יסגור שפתיו ולא יספר חסדיו · מגיחזי אשר ספר נפלאות ונסים אשר עשה ה' ע"י אלישע · מוכח כי ה' יתעב שבחי הרשע גם בחלק הזה · ומן הכתוב ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי מוכח כי גם חקות שמים וארץ אשר יספר הרשע ויספר בזה לה' תועבה היא לפניו : פתר קרייא במרים · הכוונה בזה כי הכתוב מזהיר אל תתן את פיך וגו' גם באופן כזה אשר היה במרים · כי מרים כוונתה היתה לטובה כי לא יפרוש מאשתו וגם דברה באחיה אשר היה ענו מכל האדם · ובכל זאת קצף ה' עליה · לכן לא יבקש אדם היתר בדברו כפיו ומכ"ש שראוי להזהר לדבר בשאר בני אדם אשר אינם ענוים : אל תתן רשות · ולכן כתיב בקרא אל תתן את פיך ולא אל תפתח : מלה בסלע · פי' גם בשבתו בין החכמים המדברים תורה וחכמה טובה יותר השתיקה ולשמוע דבריהם ולהבינם · מלהתערב בלשונו לשאול ולהקשות · אבל בדברים בטלים המלה איננה שוה כלום והפסד הוא למדבר בם : מכפרין עליו · אע"פ שמתים ע"י זה כך הכהן הנהנה מישראל ראוי ליזקק לכפרתן אע"פ שיסבול צער מזה וכאשר יאמר המשל כי אם תאכל מן הדקל אל ירע בעיניך גם אם תלקה בו : שתחלתו מתוק · ודרים תולי מלשון מתיקות וכדדרשי על ויחל משה · ומשום דים שני מיני חלאים · המין הא' הם המורגלים שבאים מסבת יצרו הרע והאות שמותרות · וע"ז אומר והסיר ה' ממך כל חולי · ומין הב' הם המשונים הבאים מסבה אשר תולה לו וע"ז אמר וכל מדוי מצרים הרעים שהם משונים לא אשים עליך : ר' תנחומא בשר"א ור' מנחמא אמרו והסיר
פ'

ור' חנינא כדעתיה דרבי חנינא ורבי נתן אמרי תרווייהו (כא) תשעים ותשעה בצנה ואחד בידי שמים · רב על דהוה שרי בבבל דהוה עינא בישא שכיחא רבי חנינא על דהוה שרי בצפורי והוה תמן צנתא · אנטונינוס אמר לרבינו הקדוש צלי עלי [א] אמר לו תשתזיב מן צנתא אמר ליה יתיר חדא כסו וצנתא אזלת אמר ליה תשתזיב מן שרבא אמר ליה הא כדו צלי עלי דכתיב (תהלים יט) ואין נסתר מחמתו · רבי ישמעאל ברבי נחמן בשם רבי נתן אמר תשעים ותשעה בשרב ואחד בידי שמים · רבנן אמרין תשעים ותשעה בפשיעה ואחד בידי שמים : ט וצוה הכהן ושחט את הצפור האחת למה שוחט אחת ומניח אחת לומר לך כשם שאי אפשר לשחוטה לחזור כך אי אפשר לנגעים לחזור באותה שעה קורא הקב"ה לגיונות שלו ואומר לא על חנם הכיתי אותו אלא (ישעיה נז) בעון בצעו קצפתי ואכהו רבי אבא בר כהנא אמר חזר תוביה לתוביה כד"א (משלי כו) ככלב שב על קאו · רבי יהושע בן לוי אמר הדר שטיא לאורח שטותיה כמד"א (שם) כסיל שונה באולתו · (ישעיה נז) דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם ניחומים לו ולאבליו אלו איבריו המתאבלים עליו (שם) בורא ניב שפתים ר' יהושע בן לוי אמר אם הניבו שפתיו של אדם בתפלה [ב] יהא מובטח שנשמעת תפלתו מאי טעמא בורא ניב שפתים שלום שלום וגו' רבי יהושע בר נחמני אומר אם כוון לבו בתפלה הוא מובטח שנשמעת תפלתו שנאמר (תהלים י) תכין לבם (כב) תקשיב אזנך כד שלימין מיניה זכיה (כג) לרחוק ר' הונא ור' יודן בשם ר' אחא זה מצורע שהיה רחוק ונתקרב אמר ה' ורפאתיו ואסיניה ליה לגרמיה שנאמר (ירמיה יז) רפאני ה' וארפא הושיעני ואושעה וגו' :

פרשה יז

א כי תבואו אל ארץ כנען ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם הדא הוא דכתיב (תהלים עג) (א) אך טוב לישראל אלהים לברי לבב יכול לכל [ג] ת"ל לברי לבב אלו שלבן ברי במצות (שם פד) אשרי אדם עוז לו בך יכול לכל ת"ל מסלות בלבבם אלו דשבילין דאורייתא כבישין בלבהון (שם קכה) הטיבה ה' לטובים יכול לכל תלמוד לומר ולישרים בלבותם (נחום א) טוב ה' למעוז ביום צרה יכול לכל ת"ל ויודע חוסי בו (איכה ג) טוב ה' לקויו יכול לכל ת"ל לנפש תדרשנו (תהלים קמה) קרוב ה' לכל קוראיו יכול לכל ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת (שם עג) ואני כמעט נטיו רגלי רב ולוי (א) חד אמר אסף בן קרח היה וחד אמר אסף אחר היה מאן דאמר אסף בן קרח היה כבר הייתי שורה עם אבא בגיהנם וחד אמר אסף אחר היה כבר הייתי שורה עם הרשעים בגיהנם למה (שם) כי קנאתי (ב) בהוללים במערבא אומרים אלו שלבם מלא הוללות רעות ר' לוי קרי להון [ד] זהוניא (ב) אלו שמביאין אללי לעולם · שלום רשעים אראה כתיב אין שלום לרשעים ואתה אומר שלום רשעים (ג) אלא בשלומים של רשעים אראה (שם) כי אין חרצובות למותם ובריא אולם (ד) לא הרהרתים בחלאים (ה) ולא צביתים בעונות אלא ובריא אולם עשיתים

מסורת המדרש א ירושלמי סנהדרין פי"א · ב ברכות ל"ד ע"ב וכירושלמי סו"פ אין עומדין · ג שוח"ט מזמור ד' · ד עי' שוח"ט מזמור ה' ·

חדושי הרד"ל

(כא) צ"ט בעין וא' בי"ם · רב כדעתיה דאמר צ"ט בעין וא' בי"ם ור' חנינא ור' נתן אמרי כו' צ"ט בצנה וא' בי"ם רב ור"ח כדעתיה רב על דהוי שרי בבבל כו' כצ"ל ע"פ הירושלמי פ' שמנה שרצים (ובמ"כ ציין פ' אלו קשרים וט"ס הוא) : (כב) תקשיב אזנך שלום שלום כד שלימו מיניה זכיה לרחוק כו' כצ"ל · ופי' דדרש שלום הראשון לשון תשלומין (וכי"ב להלן פי"ז שלום רשעים) כשנפרעו ממנו נעשה זכאי וקורא לו הקב"ה לשלום : (כג) לרחוק ר' הונא כו' מצורע שהיה רחוק ונתקרב אמר ה' כו' כצ"ל :
(א) אך טוב כו' יכול לכל כו' · איכה רבה פ"ג פ"ט : (ב) בהוללים אלו שלבם כו' לקמן פ"כ : (ג) אלא בשלומם של רשעים כו' · כלשון המקרא (תהלים ע"ג) בשלומת רשעים תראה : (ד) לא הרהרתים בחלאים · עמ"כ ויש לפרש לא הכתים בחלאים שיבואו מפאת זה לידי הרהורי תשובה בלבם · אבל העיקר גי' הרהרתים וכן גי' ערוך ופירושו לשון חום והוא כפול מן חרה ומלשון התחבר : (ה) ולא צביתים

חדושי הרש"ש

(א) חד אמר כו' וחד אמר כו' · עיין בשיר רבה בפסוק כמגדל דויד · דרב הוא דס"ל דאסף אחר הוא : (ב) אלו שמביאין אללי לעולם · פי' להכי קרי להו הוללים כי אל"ף מתחלף בה"א שהם ממוצא הגרון :
לווט

מתנות כהונה

על שהיה שורה ודר בבבל דהוי כו' שהיה עין הרע שכיח : ור' חנינא אמר תשעים ותשעה בצנה על שהיה שורה בציפורי שהיה שם צנה והכי איתא בירושלמי דפ' (אלו קשרים) [שמונה שרצים] : צלי עלי · התפלל עלי : א"ל כו' יהי רצון שתנצל מן הצינה ומן הקור : א"ל אנטונינוס יתיר כו' מה תפלה היא זו אם קר לך עשה לך כסות אחר יותר והצנה הולכת לה וחזר וא"ל יהי רצון שתנצל מן השרב וחום : א"ל הא כדו כו' · הרי בזה תתפלל עלי דכתיב כו' ובירושלמי דפרק חלק איתא קצת באופן אחר : תשעים ותשעה בשרב · מתים בשרב : בפשיעה שאינו שומר את עצמו בדרך הבריאות ופושע בגופו ועיין שם פרק המקבל : כשם שאי אפשר לשחוטה כו' והוא דלא שחט שניקן סי' כשם שפרח הוא כן תפרח הצרעת : לגיונותיו · חיילותיו ופמליא של מעלה : בעון בצעו כו' סיפיה דקרא וילך שובב בדרך לבו ועל זה קאי ר' אבא ואמר הדר תוביי לתובי' פי' הערוך והכי מוכח בילקוט ישעיה (שמ"ט) הקיא והצואה חוזרת למקום קיא וצואה ושובב קדרים מלשון שב על קיאו כלומר הצרעת שב ובא על עסקי דבה ולשון רע ור' יהושע בן לוי דרשו לענין בפני עצמו ודריש ל' שמות מל' ומשובותיך תוכיחוך : ה"ג כד שלמין מיניה זכיה לרחוק כו' · והכי פי' אם נתרחק כבר מחמת חטאיו ושלמו לו זכותו הש"י קרוב אליו מצד חסדיו הנאמנים כמו שדרשו חז"ל אני הוא קודם שיחטא ואני הוא לאחר שחטא אם יחזור בתשובה וכמו שדרשו חז"ל פ' אין עומדין על פסוק זה בעצמו : ואסיניה ארפאנו בל' ארמי ואסיני ליה לגרמי' פי' אני בעצמי ארפאנו שאז יהא נרפא בודאי ומייתי שפיר ראיה מפסוק רפאני וכמו שדרשו בספר הזוהר על פסוק זה שרפואות ב"ו אינה אמיתית :

פרשה יז כבישין · טמונים וחקוקים : כבר הייתי כו' · וזהו כמעט אם לא הרהרתי בתשובה בשעת הבליעה כמו שדרשו חז"ל והביאו רש"י ז"ל פרשת קרח :
קנאתי בהוללים · קנאתי להיות כמותם : הוללות רעות · מחשבות רעות : ה"ג בערוך ובילקוט ר' לוי הוה קרי להו זהוניא ופי' בו השמחים בכל עת במשתה יין ומביאין יללה לעולם ועיין לקמן פ' ך' : בשלומים בפרעון ותשלומי מעשיהם ל' שלם ישלם : לא הרהרתים בחלאים כו' · ופי' לא הרהרתים ופקדתים בחלאים רעים ולא צביתים מל' ונבתה בטנה דרש נוטריקון של חרצובות וגם הגירסא שלפנינו שגרס הרהרתים יש ליישבו מלשון הרחור ריב בחרחור לשון מחבא בהנזקין והראשון עיקר : בעונות · לשון עינוי ויסורים

פירוש מהרז"ו

נקרא כל חולי : בצפורי דהות תמן צינתא · כמ"ש מגילה ה' ע"ב לפורי שיושבת על ראש ההר כצפור וע"כ היה הרוח שולט בה והקור : תשתזיב מן צנתא · כי רבי היה דר בציפורי כמ"ש ב"ר פרשה צ"ו והיה צריך בעצמו לברכה זו : בשם ר' נתן · ולעיל אמר דר"ח ור' נתן דאמרי צ"ט בצינה אך בירושלמי שבת הגירסא בשם ר' יונתן : בפשיעה · שאינם נשמרים מדבר שמזיק אותם ופושעים בעצמם : מן קורא הקדוש ב"ה · דורש כאן ממ"ש ישעי' נ"ז ט"ו כי כה אמר רם ונשא שוכן עד מרום וקדוש אשכון היינו ופי' שאומר כן במרום בין המלאכים הקדושים ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים היינו לרפא את המצורע שרוחו שפל בקרבו וחשוב כמת כי לא לעולם אריב עם המצורע ושלחתי רפואה ונטהר ואח"כ כתוב עוד בעון בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצוף היינו שאחר שנתרפא מצרעתו חטא עוד הפעם אז תוזר הצרעת למקומו שעל כן כופל תיבת קצפתי ואכהו הסתר שהסגירו הכהן ואח"כ עוד הפעם ואקצוף וילך שובב בדרך לבו שחוטא עוד הפעם אחר שנרפא וזהו הדר תובי' לתובי' ודייק תיבת שובב בכופל הבית"ן שוב שוב כמ"ש בערוך ערך תב החמישי ככלב שב על קאו תרגומו ככלבא דהפיך על תיובי' בויקרא רבה פרשת רפאנו בזאת תהיה תורת המצורע עכ"ל וכוונתו על מאמר זה בפרשה זו שחותם הפרשה בפסוק רפאנו ה' שהקיא נקרא תוביא בארמית וכן תיבת שוב מתורגם תוב שהקיא הוא דבר שכבר אכלו דרך הפה וכשמקיא המאכל שב בדרך שבא בו דרך הפה והכלב חוזר ואוכל הקיא וכן הרשע על דבר שכבר לקה בנגעים ונרפא וחוזר וחוטא והנגעים חוזרים עליו ועכ"ז כשחוזר ועושה תשובה באמת הקב"ה מקבלו ואומר עליו דרכיו ראיתי וארפאהו מהנגעים : אלו האברים שמתאבלים · מדקאמר לו ולאביליו ואין ניחומים אלא על האבלות שעל המת והוא עדיין חי ע"כ דורש על גופו ואבריו שהמצורע הוא אחד מארבעה שחשובים כמתים בחייהם והם המתאבלים על מתיהם כשנרפא מן הצרעת : כד שלמין מיני' זכי' · גירסא זו צ"ע איך דורש תיבת שלום לרעה שמשלם ואם ממנו הזכות ויתכן שתיבת מיני' הוא ט"ס ופי' למי שומע תפלתו למי ששלם בזכיותיו שעושה תשובה שלמה ומ"ש לרחוק אין פירושו שהוא עתה רחוק א"כ לא היה מקבל תפלתו אלא פירוש שהיה רחוק בעבור חטאו ונתרחק בנגעים בדד ישב מחוץ למחנה וטמא טמא יקרא : ואסיני לי' לגרמי' · ארפא אותו בזכות עצמו מאחר ששב בתשובה שלימה וכן הפירוש בפסוק רפאנו ה' וארפא שיהיה הרפואה בעבור עצמו לבד וכן הושיעני ואושעה :

פרשה יז סימן א ונתתי נגע צרעת · כל זה באיכה פסוק טוב ה' לקויו דף ע"ו : כבישין בלבהון · שמ"ש מסלות בלבבם ואיזה מסלה הוא בלב ודורש על קיום מצות התורה ועל לימוד התורה בתמידות עד שהם כבושים בלב כמו המסלה הכבושה על ידי הרגלים : לטובים יכול לכל · לכל טובי לב בטבעם שנבראו בעלי רכות הלב ורחמנים אע"פ שאינם מאמינים בתורת השי"ת ת"ל ולישרים בלבותם היא מדריגה גדולה מאד מדרגת האבות הם שישרו ופשטו עקמימות לבם ונעשו ישרים וכמ"ש בלעם תמות נפשי מות ישרים כמ"ש ב"ר פרשה ו' סימן ט' · וכן מעלת דוד כמ"ש ד"ה כ"ט י"ז בוחן לבב ומשרים תרצה אני ביושר לבבי התנדבתי וגו' : טוב ה' למעוז · פירושו ע"פ מדה ט' שהוא טוב למי שמחזיקו למעוז ביום צרה יכול אפילו לרשעים וכמ"ש ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו ת"ל ויודע חוסי בו שחוסים בו תמיד ודבקים בו ע"י התורה והמצות וכן לנפש תדרשנו וכן לכל אשר יקראוהו באמת כמבואר ודרשה זו ע"פ מדת כלל ופרט שהרישא דקרא הוא הכלל וסיפי' דקרא הוא הפרט ואין בכלל אלא מה שבפרט : אסף בן קרח · כמ"ש שמות ו' פסוק כ"ד ובני אסיר ואלקנה ואביאסף וכמ"ש ד"ה א' ריש כ"ו לקרחים משלמיהו בן קורא מן בני אסף ושם ט' י"ט ושלום בן קורא בן אביסף בן קרח ושלום הוא משלמיהו בן קורא הנ"ל ואביסף הוא אסף הקרח וסובר ה"א שאסף שנזכר בתהלים הוא אסף שנקרא אביאסף בתורה שם ובד"ה ו' כ"ב ובני קרח היו נביאים משוררים ברוה"ק כמ"ש כמה פעמים בתהלים לבני קרח מזמור ולדעת רב פעמים שהיה משורר עם אחיו יחד ופעמים שהיה משורר בפני עצמו ולדעת זו היה אסף בן קרח מבני קהת בימי דוד · וחד אמר אסף אחר היה כמ"ש ד"ה א' ו' כ"ב בן אביסף בן קרח וגו' ואח"כ בפסוק כ"ד ואחיו אסף העומד על ימינו וגו' בן גרשום בן לוי והיה גם כן משורר ברוה"ק כמפורש שם וא"כ גם אסף שנזכר בתהלים הוא ג"כ אסף מבני גרשום · ועי' כל זה בשי"ר ריש פסוק כמגדל דויד דף כ"ג ובקהלת רבה פסוק החכמה תעוז לחכם דף קל"ג ב' ומש"ש : כבר הייתי שורה · וזהו כמעט נטיו רגלי לירד חיים שאולה עם אבי וחבורתו אך ע"י זכות שהיה לי נצלתי עם אחי כמ"ש ובני קרח לא מתו · ומ"ד אסף אחר היה א"כ מ"ש ואני כמעט נטיו רגלי פי' עם כל הרשעים בגיהנם : שלבם מלא הוללות רעות · כמ"ש קהלת ט' פסוק ג' וגם לב בני אדם מלא רע והוללות וגו' ושם יו"ד פסוק י"ג ואחרית פיהו הוללות רעה ועל זה כוון כאן במ"ש קנאתי בהוללים : אללי לעולם · מלשון קינה וצרה ואלי כמ"ש לקמן פרשה כ' סימן ב' ר"ל קרי להון אלליא שמביאים אללי לעולם וזה ע"פ מדת ממעל הוללים ואללים והא' והה' מתחלפים באותיות אחה"ע עי' במ"ע ערך אלי' בשם מדרש אסתר לשון פרסי לאליי' פי' לקינה : ואת אמרת שלום רשעים · שני כתובים מכחישים והכריע ע"פ מדת ממעל שלום מלשון שילום שכר רשעתם שמתמה איך משלם להם שכר טוב כזה : ולא הרהרתים · דורש תיבת חרצובות

יפה תואר

פ' ממך כל חולי זו מרה על דעתיה דר"א צ"ט מתים במרה וא' בידי שמים כצ"ל ע"פ הגמ' בפ' המקבל : יתיר חדו כסו ומה דכתיב לפני קרתו מי יעמוד זהו במקום שאין מחסה ומסתור ממנו : לשחוט לחזור ·

ידי משה

לרחוק · נמשך אלקמן כי ר"ס ור"י בשם ר"א מפרשי על מצורע : ולא צבותים · מלשון תפוקה והרסור וכמו

צ"ל למשולחת לחזור כי לא יוכל להחזירה בידים וכן הוא כאן בתנחומא· ובמדרש תדשא פ' י"ז : בעון בצעו · כדלקמן על י' דברים נגעים באים וכהן יש גזל: אם הניבו שפתיו· פי' שתפלתו סגורה בפיו וכדאי' בפ' אין עומדין ומביא לראיה מן בורא ניב שפתים ומ"ש כאן מ"ט תכין לבם וגו' זהו דבור אחר וקאי על המכוון בתפלתו וכן הוא הגי' בילקוט תהלים: כבר שלמיה מניה כו'· פי' כבר נפרע ממנו על חטאתו לכן יזכה מעתה והלאה: הה"ד אך טוב לישראל · כי מהכתוב כי תבואו אל ארץ כנען וגו' בבית ארץ אחוזתכם משמע דבא לבשרם טובה כי יבואו לארץ ויאחזו בה · ומתחיל ונתתי נגע צרעת דהוא קללה · לכן מפרש כי גם הנגעים באים לטובתם למען ימצאו את המטמוניות בכתלים כאשר יתוצו את הבתים · ומביא סמך לזה אך אלהים טוב לישראל וגו' ועם אדם לא ינוגעו דיתפרש גם עם בני אדם אשר הנגעים באים לטובתם לא יהיה חלקם · כי הנגעים אך אחריתם טובה היא וראשיתם הם יגון ודאבה · וברי לבב המה הצדיקים גמורים יתענגו על טוב מראשיתם ועד אחריתם · וזה הוא כוונת דברי רב המנוגא בסוף הסימן : שלבן בריא במצות פי' שעושין הכל לש"ש ואין פנייה אחרת במעשיהם · ולפי שלא תאמר כי האדם העוסק בתורה ושומר מצות גם אם כוונתו איננה שלמה נכון הוא כי לא ינוגע עם בני אדם אף כי אחרית הנגעים יהיה לטובה · לכן מביא את הכתוב אשרי אדם עוז לו בך ועוז הוא התורה והמצות בכ"ז לא יבטיחהו ה' בטוב שלם רק אם מסלות בלבבם וגם כוונתו שלמה וכבישין בלבהון ואין לו פנייה אחרת או ישמור המצות בלי כוונה כלל · ופן יאמר האדם כי לגומלי חסד ונותני צדקה לבני אדם דין אחר להם וגם אם כוונתם איננה שלמה לא ינוגעו עם בני אדם לכן מביא את הכתוב הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם כי גם לעושי טוב וחסד לא יבטיח ה' בטובה שלמה רק אם ישרים הם בלבותם · ולא יאמר האדם כי בעת אשר יתפרסם כבוד ה' בעשותו נסים לצדיקים · יושעו כמוהם גם צדיקים שאינם גמורים לכן מביא את הכתוב טוב ה' למעוז רק ליודעיו באמת ובלב שלם ויחסיו בו וגם לא יאמר האדם כי הבטחון והתקוה בה' מועילים גם אם אינם נקיים מגנבה זרה וכדאמרינן לעיל פ' ט"ו על פסוק והבוטח בה' אפילו רשע וחזר בתשובה ולכן מביא כי גם לקויו טוב ה' רק לנפש תדרשנו · ופן יאמר האדם כי תפלה מועלת להשיג טובה שלמה גם בלי כוונה שלמה לכן מביא את הכתוב קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת · ובאיכה רבתי מביא עוד פסוק ועובר על פשע לשארית נחלתו ונשמע כאן כי אין סורחת הכתוב הזה דמי להני דהכא ועניין אחר הוא : כתיב אין שלום לרשעים · אין הכוונה במדרש להוכיח
דאין

עשיתים בריאים כאולם כדתנן פתחו של אולם ארכו ארבעים אמה ורחבו עשרים אמה וחמשה מלתריות של מילא היו על גביו · ר' דוסתאי בר' ינאי בשם ר' מאיר ורבנן · ר' דוסתאי אמר בשם ר"מ האשה הזאת היא טווה מעה אחת עבה ומעה אחת דקה (ו) אלו הציבום לעונות ואלו לאיספליטון · רבנן אמרי אין להם ציבום של עונות שימותו בהם אלא אלו הבריאים ליום הדין הה"ד (מ"א ז) ואולם הכסא אשר ישפוט שם אולם המשפט (תהלים עג) בעמל אנוש אינימו לא לחרוש ולא לזרוע ולא לקצור ועם אדם לא ינוגעו אמר רב המנונא אפילו באותם שכתוב בהם (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם (ז) לא ינוגעו לפיכך משה מזהיר לישראל כי תבאו אל ארץ כנען: ב הה"ד (איוב כ) יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו א יהו גוררין ומוציאין אימתי (ח) ביום שיגרה הקב"ה אפו באותו האיש (ט) הא כיצד אדם אומר לחבירו השאילני קב חטים ואמר לו אין לי קב שעורים אין לי קב תמרים אין לי · אשה אומרת לחברתה השאילני נפה היא אומרת אין לי השאילני כברה ואומרת אין לי מה הקב"ה עושה מגרה נגעים בתוך ביתו ומתוך שהוא מוציא את כליו הבריות רואות ואומרות לא היה אומר אין לי כלום ראו כמה חטים יש כאן כמה שעורים כמה תמרים יש כאן (ג) לווט ביתא באילן לווטיא רבי יצחק ברבי אליעזר מייתי לה מן הדין קרא שקערורות שקע ביתא באלין לווטיא לפיכך משה מזהיר את ישראל כי תבאו אל ארץ כנען: ג (י) על עשרה דברים ב נגעים באים על ע"ז ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ועל חילול השם ועל ברכת השם ועל הגוזל את הרבים ועל גוזל את שאינו שלו ועל גסי הרוח ועל לשון הרע ועל עין רע · על ע"ז מישראל שהעידו עדות שקר בהקב"ה ואמרו לעגל (שמות לב) אלה אלהיך ישראל ומנין שלקו בצרעת שנא' (שם) וירא משה את העם כי פרוע הוא שפרחה בהן צרעת · ועל גילוי עריות מבנות ציון שנאמר (ישעיה ג) יען כי גבהו בנות ציון ומנין שלקו בצרעת שנאמר (שם) ושפח ה' קדקד בנות ציון · ועל שפיכות דמים מיואב שנאמר (שמואל ב ג) (ד) יחולו על ראש יואב · ועל חילול השם מגיחזי (מ"ב ה) ויאמר גחזי נער איש האלהים מהו מאומה מן מומא דאית ביה ומנין שלקה בצרעת שנאמר (שם) וצרעת נעמן תדבק בך · ועל ברכת השם מגלית שנאמר (שמואל א יז) ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו ומנין שלקה בצרעת שנאמר (שם) היום הזה יסגרך ה' בידי (יא) ואין הסגרה האמור כאן אלא לשון צרעת שנאמר והסגירו הכהן · ועל גוזל את הרבים משבנא (יב) שהיה נהנה מן ההקדשות ומנין שלקה בצרעת שנאמר (ישעיה כב) הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר ועוטך עטה ואין ועוטך עטה אלא צרעת שנאמר (ויקרא יג) ועל שפם יעטה · ועל הגוזל את שאינו שלו מעוזיהו דכתיב (ד"ה ב כו) ויהי המלך עוזיהו מצורע עד יום מותו · (ה) ועל גסות הרוח דכתיב (שם) ובחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל בה' אלהיו · ועל לשון הרע ממרים ג דכתיב (במדבר יב) ותדבר מרים ואהרן במשה ומנין שלקתה בצרעת שנאמר (שם) והענן סר מעל האהל · ועל עין הרע שנאמר (ויקרא יד) ובא אשר לו הבית ד מי שייחד ביתו לו ואינו רוצה ליהנות לאחרים · כי הא דאמר ר"א שקערורות שקיע ביתו באלין לווטייא לפיכך משה מזהיר את ישראל כי תבאו אל ארץ כנען: ד רב הונא בשם רבי יהושע בר אבין ור' זכריה חתניה דרבי לוי בשם ר' לוי (יג) אין בעל הרחמים נוגע ה בנפשות תחלה ממי את למד מאיוב שנא' (איוב א) הבקר היו חורשות מלמד שהראה לו הקדוש ברוך הוא ו מעין עולם הבא שנאמר (עמוס ט) ונגש חורש בקוצר (איוב א) ותפול שבא ותקחם אמר ר' אבין בר כהנא יצאו מכפר קריינוס והלכו את כל האבילין ובאו למגדל צבעייא ומתו שם · (שם) ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך (ו) אמר רבי יודן כל מקום שנאמר רק מיעוט אף הוא מושבר ומולקה · אמר רבי יודן לבדי ועל לבדי להגיד לך אף הוא (יד) כיון ששמע מיד מת (שם א) עוד זה מדבר וזה בא ויאמר כשדים שמו שלשה ראשים ר' שמואל בר נחמן אמ' כיון ששמע איוב כך מיד התחיל מגיים חיילותיו למלחמ' הה"ד (שם לא) כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות יחתני אמר אומה זו בזויה שנאמר (ישעיה כג) הן ארץ כשדים זה העם (טו) לא היה לא היתה באה אלא ליתן אימתה כיון שנאמר אש אלהים נפלה מן השמים אמר

מסורת המדרש א יומא י"א · תד"א פ' ט"ו · ב ירושלמי פ' חלק · ג אדר"נ פ"ט · ספרי דברים פיסקא רע"ד · ד יומא י"א · עירובין ע"ו · ד"ר פ"ו · ה פסיקתא רבתי פ' י"ז · ילקוט רות ואיוב · ו ב"ב ט"ו

חדושי הרש"ש

(ג) לווט ביתא באלין לווטיא · נ"ל שהוא ע"ד כינוי והכוונה לסיפך שהבית מתברך בכל הברכות האלו בחטים ושעורים ותמרים · וכן תפרש שקערורות שקע ביתא כו' : (ד) יחולו על ראש יואב · בתרים כתיב ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע : (ה) ועל גסות הרוח דכתיב ובחזקתו גבה לבו כו' · לקמן בסדר נשא י"ז יליף ליה מנעמן דכתיב ונעמן כו' היה איש גדול וכו' ע"ש והוא יותר נכון : (ו) א"ר יודן כו' לבדי להגיד לך אף הוא כו' · נראה דדריש דמלת לבדי נמשך גם למטה והיו"ד מאותיות

חדושי הרד"ל

בעונות · הערוך פירש עונות חוטין וכדלקמן · ופי' לביתים לא אסרתים יחד · ויש לפרש [illegible] ופי' לא לביתים לא השבתי עליהם לכרוך עונותיהם יחד עליהם : (ו) אלו הציבין לעונות [illegible] ערוך ופרושו חוטין דקין · ועל לאספליטין פי' במ"ע מיתרים · ובשוח"ט הלשון בע"א ע"ש : (ז) לא ינוגעו לפיכך משה מזהיר לישראל כי תבאו וכו' ונתתי נגע צרעת · ר"ל מה שאלו בשורה שיה שהנגעים [illegible] שהיא טובה שעי"ז ימצאו מטמונים : (ח) ביום שיגרה הקב"ה אפו כו' ויענשו בנגעים וכמ"ש אף ה' בם והנה מרים מצורעת וכן אמר (איוב כ') ויחר עלי אפו וגו' גדודיו:(ט) הא כיצד אדם [illegible]

כו' · דב"ר פ"ו : (י) על עשרה דברים נגעים כו' · ע' לעיל ר"פ י"ד ובמ"ר פ"ז וזהר בלק : (יא) ואין הסגרה האמורה כאן כו' · לקמן פ' כ"א: (יב) שהיה נהנה מן ההקדשות · ע' לעיל פ' ס': (יג) אין בעל [illegible]

כו' · רות רבה פ"ב פסיקתא דכתני הלילה ועי' תנחומא פ' בהר : (יד) כיון ששמע מיד מת וז"ש בתריה עוד זה מדבר כלומר עודנו חי ומדבר מכלל שמת מיד : (טו) לא היו ולואי לא היתה [illegible]

פירוש מהרז"ו

שהיא זרה שאין דוגמתה בתנ"ך ע"פ נוטריקון חר לובות חר בחילוף חי"ת בה"א באחה"ע הר לדרשו הרהור כמ"ש ב"ר פרשה מ"ד סימן ה' אחר הדברים האלה אחר הרהורי דברים מי הרהר אברהם הרהור וכן הוא שם פרשה נ"ה סימן ד' והנה שם כתבתי שדורש תיבת הדברים הרהורי דברים אך נראה לי עיקר כמ"ש כאן שדורש תיבת אחר על הרהור ועי' במ"כ וכ"ל שצ"ל לא הרהרתים שאסף אומר כן להשי"ת שאינו נותן להם מחשבות של חלאים שיבואו מזה לזכרון מותר שאין דרך הבא לחשוב על המות רק החולה וזהו למותם וכן מ"ש לבותים פירושו קשרים שלא נקשרו בחלאים ויסורים בעונותם ולא עלה על לבם למותם וכמ"ש באיוב וברגע שאול יחתו : פתחו של אולם · במסכת מדות פרק ג' מ"ז ומאחר שהיה אלל גדול כזה בוודאי היה הבנין חזק של אבנים גדולות וקורות חזקות : טוה מעה אחת עבה · במ"ע פי' לפי הענין חוט ומטוה ועי' ירושלמי סוף פרק ח' דברכות שיאותו לאורו שיעשו שיהיו הנשים טוות לאורו כמ"ש שם בדברי שמואל והדברים קרובים שהמעה היא טוי' והוט : אלו הציבום לעונות ואלו לאספליטין · בערוך ערך צב גורס אלו לצובים ולעונות ואלו לאספריטים · ניבים אמר בנימין פי' חוטים דקים וכן לעונות ובערוך ערך אספרטין כתב המ"ע א"ב פירושו בלשון רומי חוט ומיתר הרי שפירש המאמר שהאשה הטווה אינה יכולה לגמגם שיהיו חוטי הטוי' שוים תמיד ודורש לובות מלשון ניבים ברומית וניבים ולעונות והספרטין ענינם אחד והרשעים זמני הצלחתם שוים תמיד : צובים שלעונות שימותו · דורש חרלובות מלשון לבתים ועמרים ואיזה לבתים גורמים המיתה דורש ע"פ מדה ט' על לבתים של עונות הגורמים מיתה כמ"ש כי בעונו מת · שאינו פוקד עליהם עונותם : אלא אלו הבריאים · כצ"ל אלא ובריא אולם אלו הבריאים ליום הדין וכמ"ש ברכות פרק ה' ולא עוד אלא שזוכים בדין שנאמר מרום משפטיך מנגדו וזהו ובריא אולם פי' אולם המשפט ע"פ מדה ז' וי"ז : בעמל אנוש · כמ"ש אדם לעמל יולד היינו לחרוש ולקצור וכדומה הרשעים אינם צריכים לזה שיש להם עבדים רבים : שכתוב בהם אדם אתם · שאין היסורים שלהם יסורי מות אלא לשעה עד שישובו בתשובה והרשעים אפילו לשעה לא ינוגעו ובעבור תיבת ינוגעו הובא כל הדרשה לכאן וכל זה באמת לרעתם של רשעים שאינם זוכים ליסורים לנקותם מעונותם לפיכך משה מזהיר לישראל כי תבואו וגו' ונתתי נגע צרעת מתנה לנקותם מעונותם : ב יגל יבול ביתו · דרים נגרות מלשון גוררין כי יהיו וגררות מן הבית לחוץ גם דורש נגרות מלשון גירוי וזהו מ"ש ביום שיגרה אפו בו ועי' במ"ר פר' ז' סימן ה' ד"ר פר' ו' סימן ח' ותנחומא כאן בסימן ד' : ג על י' דברים · עי' ערכין ט"ו ולעיל ריש פר' י"ו על ז' דברים ובמ"ר פר' ז' סימן ה' על י"א דברים וכן הוא בזוהר בלק על י"א דברים ע"ש השינויים וכן הוא בתנחומא כאן ריש סימן י"ד על י"א דברים ומדרשים חלוקים הם : גוזל את הרבים · בממון ומ"ש הגוזל את שאינו שלו היינו בכבוד ובגדולה שאינו שלו כדלקמן בסמוך : שהעידו עדות שקר · פתח בע"ג ומסיים בעדות שקר ועי' לעיל פר' י"ו סוף סימן א' מש"ש על ענין יפיח כזבים ולזה כוון כאן : כי פרוע הוא · שזרחה בהן צרעת וכמ"ש והצרוע אשר בו הנגע וגו' וראשו יהיה פרוע ודורש גז"ש וכן הוא בתנחומא שם : ועל חילול ה' מגיחזי · שאלישע קידש ה' על שלא רצה ליקח כלום מנעמן וגיחזי שלקח חילל ה' ובמ"ר שם מבואר יותר : מהו מאומה · משמע דבר קטן והלא לקח ככרים כסף על כן דורש על פי מדת ממעל מומה שפיו הכשילו ולקח מום היינו צרעת נעמן ועי' ב"ר פר' נ"ה סימן ב' : שנאמר והסגירו הכהן · דורש גז"ש שתיבת ה' יסגרך מורה צרעת ואף שלא היה כאן סגירה כי גלית מת מיד ודוד לא היה כהן וגלית אינו מטמא בנגעים אלא דורש מתיבת יסגרך שהיל"ל יתכך או ימסרך שמרמז על נגעים ועיין לקמן פר' כ"א סימן א' : משבנא · לעיל פר' ה' סימן ג' : ובחזקתו גבה לבו · אלל עוזיהו כתיב ודורש שהיה אלל עוזיהו שני חטאים אחד שגזל הכהונה ואחד שגבה לבו וכל חטא היה כדאי לעונש הנגעים : דאמר ר' אלעזר · לעיל סימן זה ר' יצחק ב"ר אלעזר : ד הבקר היו חורשות · עיקר מה שהביא פסוק זה לחשוב סדר פורעניות של איוב תחלה בממון בקר וצאן וגמלים ואח"כ בבנים ואח"כ בגופו ואגב שהזכיר פסוק זה דורש בו : יצאו מכפר קריינוס · הנה כפר קריינוס הוא במדי כמ"ש במדרש אסתר פסוק מהר קח את הלבוש שהיה אביו של המן שם ומגדל צבעי' הוא בארץ ישראל כמ"ש ב"ר פר' ל"ד סי' ד' ואח"כ מאמר זה פליאה דעת ממני ומה דרשו ואיך דרשו : כי אערוץ [illegible]

מתנות כהונה

ויסורים ובילקוט גרס לעטות או י"ל לא רציתים בעונות ושעות לפרקים אלא כל ימיהם בטובה בשוה : מלתריות של מילא · פי' קורות של עצי מליא עיין בערוך מלתרא וערך מל : האשה טווה חוט אחד עבה וחוט אחד דקה ואלו הרשעים [illegible] לביונם ורצונם שוה בכל עונה ועת בלי עכוב וחסרון : אין להם צובים כו' · [illegible] ופי' אין להם לבא ורבוי עונות : אדם אתם · אלו ישראל : יהו גוררין יבול ביתו · היינו תבואה שיש לו בביתו וכפר בה לשכניו : לווט ביתא · מקולל הבית ולאוי לקללות האלו או פי' הוא קלל הבית בקללות אלו במה שאמר אין לו והיה לו : שקע ביתא · שקערורות דרים נוטריקון שקע ארורות כלומר בקללות : שפרחה בהם צרעת · כד"א ולאוי יהיה פרוע : ושפח · לשון ספחת כדלעיל בריש הפ' : מאומה נוטריקון מן מומה ועיין זה מפלס בפ' נשא פ"ז : דאית ביה · בנעמן : באלהיו · כינוי דאלהיו מוסב על דוד ופי' עם אלהיו : מעוזיהו · שגזל הכהונה גדולה : ובחזקתו וגו' · על עזיהו קאי : ה"ג מעין של עוה"ב וכן הוא בפ"ק דב"ב : והלכו את כל האבילין גרסינן ופי' הרחוב והדלך וכן הוא במגילת רות (דף ז' ע"ש) : ועל לבדי · כלומר וכל עיקר שנשארתי לבדי הוא להגיד לך ואח"כ ימות גם הוא : ה"ג מן השמים אמר מה כו' · ואע"פ דהאי קרא כתיב קודם כשדים

ידי משה

וכפו לבי ואמיד ורגיג : אמר רב המנונא אפילו עם אותן שכתוב בהם כו' : כצ"ל : מנין

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

(טז) מה אני יכול לעשות · קל מן שמיא נפל מאן יכולה לעשות (איוב לא) ואדום לא אצא פתח · לקח לו חרס להתגרד בו אף במצרים כן (תהלים עח) ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים ואח"כ ויך גפנם ותאנתם וישבר עץ גבולם ואח"כ ויך כל בכור בארצם ראשית לכל אונם · אף מחלון וכליון כן בתחלה נגעה בהם מדת הדין בממונם ואח"כ (רות א) וימותו גם שניהם ואף נגעים הבאים על האדם תחלה הן באים בביתו חזר בו טעון חליצה וא"ל טעון נתיצה הרי הן באים על בגדיו חזר בו טעון כביסה וא"ל טעון שריפה הרי הם באים על גופו חזר בו יטהר וא"ל בדד ישב: ה ד"א כי תבאו אל ארץ כנען ז' עממים הן ואתה אומר ארץ כנען רבנן אמרי רמזו מה חם סרסו וכנען לקה אף כאן ישראל חוטאין והארץ היא מתקללת ר"א בן יעקב ורבנן ר"א אומר על ידי שהיה כנען אביהם של כולם הה"ד (בראשית י) וכנען ילד את צידון בכורו ואת חת ורבנן אמרי על ידי שהיו כולם תגרין כמד"א (ישעיה כג) אשר סוחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ · אמר ר' יוסי בן דוסא אליעזר הוא כנען ועל ידי ששימש אותו צדיק יצא מכלל ארור ובא לכלל ברוך · הה"ד (בראשית ט) ויאמר ארור כנען וכתיב (שם כד) ויאמר בא ברוך ה' · רבי יעקב בשם ר' יהודה בשם רבי נתן דבית גוברין עביד להו נטילת רשות · ומה אליעזר יצא מכלל ארור לכלל ברוך על ידי ששימש אותו צדיק אחינו ישראל שנוהגין כבוד עם גדוליהם עאכ"ו (ז) לפיכך משה מזהיר את ישראל כי תבאו אל ארץ כנען: ו וכתיב נגע צרעת · תני ר' חייא וכי בשורה היא להם [א] שנגעים באים עליהם · תני רבי שמעון בן יוחאי כיון ששמעו כנענים שישראל באים עליהם עמדו והטמינו ממונם בבתים ובשדות אמר הקדוש ב"ה אני הבטחתי לאבותיהם שאני מכניס את בניהם לארץ מלאה כל טוב שנאמר (דברים ו) ובתים מלאים כל טוב מה הקב"ה עושה מגרה נגעים בביתו והוא סותרו ומוצא בו סימא · וכי מי בא ואומר לכנענים שישראל נכנסין לארץ אמר רבי ישמעאל ב"ר נחמן ג' (יז) פרוזדיגמאות שלח יהושע אצלם הרוצה לפנות יפנה · להשלים ישלים · לעשות מלחמה יעשה · גרגשי עמד (ופנה) מאליו לפיכך נתנה לו ארץ יפה כארצו הה"ד (ישעיה לו) עד באי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם (יח) זו אפריקי · גבעונים השלימו שנאמר (יהושע י) וכי השלימו יושבי גבעון · ל"א מלכים עשו מלחמה ונפלו: ז בבית ארץ אחוזתכם זה בהמ"ק שנא' (יחזקאל כד) הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם · ובא אשר לו הבית זה הקב"ה שנאמר (חגי א) יען ביתי אשר הוא חרב · והגיד לכהן זה ירמיה שנאמר (ירמיה א) מן הכהנים אשר בענתות כנגע נראה לי בבית זו טינופת ע"ז וי"א זה צלמו של מנשה [ב] הה"ד (יחזקאל ח) והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בביאה מהו בביאה אמר רבי אחא בייה בייה תותבה מפני למרי דביתיה אמר רבי ברכיה כתיב (ישעיה כח) כי קצר המצע מהשתרע [ג] אין המטה יכולה לקבל אשה ובעלה וריעה כאחת אלא (ח) והמסכה צרה כהתכנס · עשיתם צרה גדולה לאותו שכתוב בו (תהלים לג) כונס כנד מי הים · וצוה הכהן ופנו את הבית (מ"א יד) ויקח את אוצרות בית ה' ונתץ את הבית (ט) (יט) וביתא דנא סתריה והוציא אל מחוץ למחנה ועמא הגלי לבבל · יכול לעולם ת"ל ולקחו אבנים אחרות שנאמר (ישעיה כח) לכן כה אמר ה' אלהים הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יקרת (כ) מוסד מוסד המאמין לא יחיש:

פרשה יח א דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש כי יהיה זב מבשרו וגו' הה"ד (קהלת יב) וזכור את בוראיך בימי בחורותיך · תנן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה · [ד] דע מאין באת מטפה סרוחה · ולאן אתה הולך לעפר רמה ותולעה ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה וכו' ר' אבא בר כהנא אמר בשם רב פפי ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי (א) (א) שלשתן
דרש

מסורת המדרש א סוכות דף י' · ב יומא דף ט' סנהדרין ק"ג איכה רבתי פתיחתא כ"ג · ג ירושלמי יומא פ"א · ד ירושלמי סוטה פ"ב ·

חדושי הרד"ל

עליו · כ"ה ברות ובפסיקתא שם (ולשון לואי איפשר רומז למ"ש בסוכה נ"ב ובירושלמי פ"ק דתענית ה"ד שהקב"ה מתחרט עליהם שבראם): (טז) מה אני כו' לעשות קל מן שמיא נפל מקרא הוא דניאל ד' ואמרו שהוא שרו של נ"כ ואינו ענין כ"כ לכאן וברות רבה ובפסיקתא שם ל"ג לי': (יז) ג' פרוזדוגמאות · ירושלמי פ"ו דשביעית דב"ר פ"ה וע' תוספות (גיטין מו) ד"ה כיון: (יח) זו אפריקי איפשר הוא קרטגינא שבאפריקא שהסכימו החכמים שנבנית מבני כנען נראה שלכן באו בני אפריקא לדון עם ישראל על ארץ ישראל כדאיתא בסנהדרין צ"א מפני שהם מזרע הגרגשי והכנעני: (יט) וביתא דנא סתריה ועמא הגלי לבבל · מקרא הוא (עזרא ה'): (כ) מוסד מוסד · שיהיה יסוד עולם לא ימוט: (א) ושלשתן דרש

חדושי הרש"ש

מאותיות האמנתי"ו הנוספות: (ז) לפיכך משה מזהיר כו' (וכתיב) נגע צרעת · ט"ס וצ"ל ונתתי: (ח) והמסכה צרה כהתכנס · כצ"ל: (ט) וביתא דנא סתריה כו' ועמא הגלי לבבל · הוא בעזרא ה' י"ב: (א) שלשתן דרש
עקביא

מתנות כהונה

כשדים שמו ג' ראשים י"ל בראשונה היה סבור שמא לא בשבילו דוקא ירדה רק כמו שרגיל לפעמים שתרד ברד ואש מתלקחת ויאכל באשר ימצא אבל כשהגידו לו והנה רוח גדולה כו' ויגע בד' פנות הבית כנגד הטבע כמו שאמרו במדרש קהלת (א' ז') ולעיל בפ' ע"ו איתא שלא היה אלא בשביל אותו בית אז ידע כי מאלהים הוא לפחות אז שפט על נפילת האש שגם הוא בהשגחה מיוחדת כי הרוח והאש רוח א' להם מן השמים ממעל ושניהם על אופן אחד באו: מאן יכולה · כמו מה אני: ה"ג רבנן אמרי רמזו מה חם סרסו וכנען לקה: רמזו · רמז להם: סרסו · לנח: והארץ מתקללת · שמוקן לרעת בבתים: נטילת רשות כשנפטר מאכסנאי והיה רוצה ליטול רשות ממנו והיה המנהג לפטור בדברי תורה שבו נכלל ברכה לאכסנאי כהאי עובדא דאמז"ל באושא במד' חזית פסוק הביאני וגו': וכי בשורה וכו' · דכתיב ונתתי בלא תנאי כאילו היא ברכת בשורה ומשני אין בשורה היא וכדתני כו': מלאים כל טוב והרי היא חסירה שממנו כל ממונם: סימא · אוצר ונקרא על שם שהוא נסתר וסמוי מן העין: פרוזדוגמא · בערוך פי' אגרת: בייא בייא · לשון אוי ואבוי והרבה בספר הזה וע"ל בב"ר פ' י"ב וריש ויגש דרש בביאה נוטריקון בייא בייא: תותבתא כו' · ופי' אוי למנהג הזה שהתושב והוא גר שנתישב מפנה ומגרש למריה דביתא לאדון הבית וכן הוא בילקוט יחזקאל תותבייא מפנין למרי דביתא (וכ"ה בהדיא ד"ר ב'): וריעה · אוהבה שמנאפת עמו תחת בעלה ודריש מהשתרע בלשון נוטריקון ובפ"ק דיומא דרשו נמי מהשתרר עליו ב' רעים וכן הוא בא"ר (פתיחה כב): צרה · כאשה זו שהיא צרה לחברתה:
בורלך

פירוש מהרז"ו

החמור ואם אלהים מן השמים שלא כדרך הטבע היה אחר מ"ש כשדים שמו שלשה ראשים ועל פי מדה ל"א: קל מן שמיא נפל · דניאל ד' ובא לדרוש שאין הכרח לומר שהיה האש בשמים ונפל לארץ אלא הכוונה שע"פ גזירה מן השמים התלהט האש הטבעי שהוא מלא האויר שעל כן והאדום לא אלא פתח כנגד גזירת שמים: ויסגר לברד בעירם · ואח"כ ויך גפנם גירסא זו צ"ע שפסוק ויסגר הוא בתהלים ע"ח ופסוק ויך גפנם הוא בתהלים ק"ה ג"כ אגל ברד כמ"ש נתן גשמיהם ברד אש להבות בארצם ויך גפנם ותאנתם ומהו ואח"כ ובמדרש רות הגירסא בהיפך תחלה ויך גפנם ואח"כ ויסגר לברד בעירם וצ"ל שגירסא זו עיקר ובא ללמדנו דבר נפלא שהנה בתורה כתוב אגל ברד ויך הברד וכו' מאדם ועד בהמה ואת כל עשב ואת כל עץ וגו' ואין זה כסדר הפורעניות שאינו נוגע בנפשות תחלה והסדר הנכון כמ"ש תהלים ע"ח יהרוג בברד גפנם ושקמותם בחנמל ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים שהוא סותר למ"ש בתורה תחלה על האדם ובהמה ואח"כ על העשב והעץ והכריע מאיוב וכדומה שאינו פוגע בנפשות תחלה ועי' ב"ר פר' א' סי' ו' ושמ"ר פר' ע"ו סימן כ"ב שנביאים וכתובים באים לפרש את התורה · אך בילקוט איוב ובילקוט רות הגי' כמו כאן ואני בחרתי הגירסא שאפשר לפרשה ע"פ המקראות והמדות: ואח"כ ויך כל בכור בארצם · הוא פסוק של תהלים ק"ה ואגב שהביא פסוק ויך גפנם מתהלים ק"ה הביא פסוק הסמוך לו: ואף נגעים הבא על האדם · מדרש תדשא פר' י"ז הנה בתורה כתיב תחלה נגעי אדם ואח"כ נגעי בגדים בסדר תזריע ואח"כ נגעי בתים בסדר מצורע והמדרש מהפך הכל ודורש כן שמאחר שלמדו מכל הנ"ל שסדר פורענות הוא מן הקל אל החמור א"כ מ"ש בתורה בהיפוך מסידור זה בהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"ב מוקדם שמאוחר בפרשיות שתחלה נאמר פרשת נגעי בתים ואח"כ נגעי בגדים ואח"כ נגעי אדם וכל הענין בתנחומא תזריע סימן יו"ד בקיצור ובסדר מצורע סי' ד' בארוכות · ולכך לא התחיל בנגעי בתים על שלא היה להם עדיין בתים במדבר ולא בבגדים שבגדיהם היו ע"פ מעשה נסים והתחיל בנגעי הבתים כדי לירא כן הוא במדרש תדשא: ה מה חם סרסו · כמ"ש סנהדרין דף ע' פדר"א פרק כ"ג ועי' ב"ר פר' ל"ו סימן ז' מש"ם בפירושו · מדרש תדשא ריש פר' י"ז: והארץ היא מתקללת · ענין הדמיון שכנען הוא בן רביעי של חם וכמ"ש בב"ר שם סימן הנ"ל כך הארץ היא רביעית לברכה כמ"ש ויקרא כ"ו מ"ב וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור (וע"פ הזוהר היא מדת דוד רגל הרביעי) וכן בענין הקללה שאלקה כמו כנען והדבר למוד מעניינו שמדבר בנגעי בתים ולענין זה הזכיר כנען כאן ע"פ מדה ט"ז מיוחד במקומו וענין כנען מפורש במקומו ע"פ מדה י"ז: כולם תגרים · עי' ב"ב דף ע"ד א': אליעזר הוא כנען · ב"ר פר' נ"ט סימן ט' וש"נ ומבואר: בא ברוך ה' · כלומר אתה שנאמר עליך ארור כנען מעתה אתה ברוך ה' וכאמרם במדרש שאמר אחד לחבירו הסומא שלום לך בר חרי פי' בן חורין והשיב לו מנין אתה יודע שהוא בן עבדים וכן כאן (ויתכן שהוא מרומז במ"ש בראשית כ"ו כ"ט אתה עתה ברוך ה' אמר כן לכנען שעמד עם יצחק וכמ"ש וגם אתה לא הגדת לי שהפך פניו כלפי פיכול וכן כאן כלפי כנען הוא אליעזר שנקרא ברוך ה') ועל זה רמז כאן שהצרעת היא לברכה כמ"ש שכנען הוא אליעזר נהפך מארור לברכה: ו תני ר' חייא וכו' תני רשב"י · אין הפירוש שרשב"י השיב על דברי ר' חייא שרשב"י היה קודם ר"ח אלא שר"ח הקדים הדקדוק לדברי רשב"י שמתרץ הדקדוק: פרוזדוגמאות · במ"ע פרסטגמא פי' דת וגזירה והמאמר בירושלמי שביעית פרק ו' ד"ר פר' ה' סימן י"ד ושם הגירסא דאטגמא: גרגשי עמד מאליו · ולשון הירושלמי שם גרגשי האמין בהקב"ה: ארץ יפה כארצו · שאמר שמפורש שיש ארץ כארצנו וע"פ מדת מנגד בהכרח לדרוש שניתן הארץ הזאת לגרגשי מדה כנגד מדה ותז"ל ידעו שאפריקא היא ארץ כארצנו ושם נתישבו הגרגשים וזהו מ"ש בריש חלק שאמר בני אפריקא לאלכסנדר מוקדון כנען אבוהון דהכך אנשי הוה כמ"ש בסימן הקודם: ז זה בית המקדש · דורש תיבת בית לשון יחוד שהיל"ל בבתי על כן דורש על הבית הגדול המיוחד שלארץ אחוזתכם ואמר כן לחבבה בעיניהם וכמ"ש יחזקאל כ"ד כ"א הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם ומחמל נפשיכם · וזהו בבית ארץ אחוזתכם ועי' מדרש תדשא בפרק כ' בארוכות וכאן בקיצור: יען ביתי · הרי שביהמ"ק הוא ביתי וזהו אשר לי הבית: זה ירמיה · שהוא ניבא על חורבן ביהמ"ק יותר מכל הנביאים ובימיו חרב: תותבא מפנה למרא ביתא · ד"ר פר' ב' סימן כ' בארוכות ובמ"ר פר' ז' סימן יו"ד כל הענין וע"ש איך דורש: שכתוב בו כונס · כמ"ש לעיל פר' יו"ד סימן ו' וש"נ: כל העולם כלו מים במים ואת המרת יקוו המים מכאן שהחזיק מועט את המרובה שם לא היה צר לו כשהכניסם וכאן כינוסם לו צרה:

פרשה יח סימן א איש כי יהיה זב · ותיבת איש מיותר וכמ"ש בסוף הסימן: עקביא בן מהללאל · אבות ריש פ"ג וכל זה בקוה"ר פסוק והסר כעס וכו' וזכור את בוראך דף קי"ד ב' ובפתיחתא כ"ג דאיכה דורש כל הענין דכך רמז על ישראל וכאן כפשוטו: שלשתן דרש ר"ע · בקוה"ר שם גורס דרש עקביא:
אלו

יפה תואר

לקח לו חרס · פי' ורק לבסוף נגע בעל הרחמים בנפשו: בתחלה נגעה מדת הדין בממונם · דריש מן גם שניהם כי מלבד אבידת ממונם מתו גם הם: ואף נגעים הבאים כו' · ואע"ג דבתורה כתיב נגעי אדם בראש ואח"ז נגעי בגדים ובאחרונה נגעי בתים · אך התכלית הוא קודם במחשבה · ולכן

ידי משה

מעין של עוה"ב · כי לעתיד כתיב ונגע התורם בקולר וגם באיוב אחר התרישה מיד אכלו הבקר חזיז: ישראל שנוהגין כבוד כו' והם בכלל ברוך אינו דין שיתברכו עוד יותר: לפיכך משה מזהיר ·
זה

כתבה התורה את התכלית תחלה ואח"כ הבגדים שהם המדרגה שניה ובאחרונה הבית שהיא ראשית המעשה: הה"ד וכנען ילד וגו' · מן היו"ד משפחות שמנויות בכתוב זה יצאו הז' עממים אלא שנתחלפו שמות קצתם כמו"ש הרמב"ן: לפיכך משה מזהיר כו' · סתם המדרש כרבנן קמאי דאמרי מה חם חטא וכנען נתקלל כו' לכן מזהירם משה מן החטא: וכי בשורה היא בנוס שאמר ונתתי נגע צרעת ולא כתיב כי תהיה כמו"ש בנגעי אדם (רא"ם): תני רשב"י כו' · ופליג אהא דאמר לעיל אין בעל הרחמים נוגע בנפשות תחלה דלדבריו הם לטובה: גרגשי עמד מאליו · ולכן לא נזכר שם גרגשי ביהושע (ט וי"א) בין הלוחמים ולא בין המוכים (י"ב) ומה שנזכר שם גרגשי (כ"ד י"א) זה היו הגרגשים בירתו אשר שם גרו מכל ז' העממים · אבל בעלי מלכות גרגשי לעלמם פנו להם: זה ב"ה גם כזה בא לתרץ הקושיא וכי בשורה היא · ומתרץ כי בא לרמוז לנו על חרבן בית ה' כי יהיה לכפר על חטאת בית ישראל ועוד ישוב ויבנה לעולמים: כתיב כי קצר המצע · זה סובב על מה שאמר כי מתנופפת עבודת כוכבים נתרב הבית וכדדרשינן המקרא הזה בפ"ק דיומא ואע"ג דהיה גם ג"ע וש"ד זכר את עבודת כוכבים משום דכל המודה בה כופר בכל התורה: אלא והמסכה · פי' לא די שמטאו בנפשותם אלא שעשו עוד צרה לכונס כנד מי הים: ויקח את אוצרות · זה הכתוב נאמר בימי רחבעם · וצ"ל ויוצא משם את כל אוצרות בית ה' (מ"ב כ"ד):
הה"ד וזכור את בוראך · כי מבשרו הוא מיותר ודריש כי בא לרמוז לנו אשר בבחרותו נלקה בזיבה ולכן ישמר האדם בבחרותו מן החטא וכמו שמסיים · ואגב זה מפרש את כל הכתוב:
מפוך

דרש ר' עקיבא מתוך פסוק אחד וזכור את בוראך · בארך זו ליחה סרוחה בורך זו רמה ותולעה בוראך זה ממ"ה הקב"ה שעתיד ליתן לפניו דין וחשבון · בימי בחורותיך · ביומי טליותך עד דחילך עלך · עד אשר לא יבואו ימי הרעה אלו ימי זקנה · והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ אלו ימי המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה · עד אשר לא תחשך השמש והאור וגו' השמש זה קלסתר פנים · והאור זה המצח · והירח זה החוטם · והכוכבים אלו ראשי לסתות · ושבו העבים אחר הגשם ר' לוי אמר תרתי חדא לחברייא וחדא לבוריא חדא לחבריא בא לבכות זלגו עיניו דמעות · חדא לבוריא בא להטיל מים הגללין מקדמין אותו · ביום שיזועו שומרי הבית וגו' · ביום (ב) שיזועו שומרי הבית אלו ארכבותיו · (ג) והתעותו אנשי החיל אלו צלעותיו · רבי חייא בר נחמן אמר אלו זרועותיו · (ד) ובטלו הטוחנות זה המסס · כי מעטו אלו השינים · וחשכו (ה) הרואות בארובות אלו העינים · ר' חייא בר נחמן אמר אלו כנפי הריאה שמשם יוצא הקול · וסגרו דלתים בשוק אלו נקביו של אדם שהן כמו דלת הפותח והסוגר · בשפל קול הטחנה בשביל שאין המסס טוחן ויקום לקול הצפור · הדין סבא כד שמע קול צפרין מציצין אמר בליביה ליסטין אתאן למקפחא יתי · וישחו כל בנות השיר אלו שפתותיו (ו) ר' חייא בר נחמיה אמר אלו הכליות שהן חושבות והלב גומר · גם מגבוה יראו וגו' · גם מגבוה יראו הדין סבא דצווחין ליה זיל לאתר פלן והוא שאיל ואמר אית תמן מסקין · אית תמן מחתין · וחתחתים בדרך ר' אבא בר כהנא ור' לוי ר' אבא בר כהנא היתיתא של דרך נופל עליו וחרנא אמר התחיל מתאווה תוואים אמר עד אתר פלן אית לי מהלך באתר פלן לית לי מהלך · (ו) וינאץ השקד · אילין קרסולות · ויסתבל החגב · זה לוז של שדרה · (ז) אדרינוס שחיק עצמות שאל את ר' יהושע בר חנניא אמר לו מהיכן הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא אמר לו מלוז של שדרה אמר לו מן הן את מודע לי אייתי יתיה קומוי נתנו במים ולא נמחה טחנו בריחים ולא נטחן נתנו באש ולא נשרף נתנו על הסדן התחיל מכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא הועיל ממנו כלום · ותפר האביונה זו התאוה שהיא מטילה שלום בין איש לאשתו ר' שמעון בן חלפתא הוה סליק שאיל בשלמיה דר' (ח) בכל

ירח וירח כיון דסב יתיב ליה ולא יכול למיסק · יום חד סליק א"ל מת עיסקך דלית את סליק לגבי היך דהוית יליף אמר ליה רחוקות נעשו קרובות קרובות נעשו רחוקות · שתים נעשו שלש · ומטיל שלום בבית בטל · [ופירושו רחוקות נעשו קרובות אילין עיינייא דהוו חמיין מרחוק כדו אפילו מקרוב לית אינון חמיין · קרובות נעשו רחוקות אילין אודניי' דהוו שמעין בחד זמן בתרי זמני כדו אפילו במאה זימנין לית אינון שמעין · שתים נעשו שלש חוטרא ותרתין ריגלי · ומטיל שלום בבית בטל זו התאוה שמטיל שלום בין איש לאשתו] · כי הולך האדם אל בית עולמו בית העולם לא נאמר אלא בית עולמו מלמד שכל צדיק וצדיק יש לו עולם בפני עצמו · משל למלך שנכנס למדינה ועמו דוכסין ואיפרכין ואיסטרטיוטין אף על פי שהכל נכנסין בפולין אחד כל אחד ואחד שרוי לפי כבודו כך אע"פ שהכל טועמין טעם מיתה כל צדיק וצדיק יש לו עולם בפני עצמו · וסבבו בשוק הסופדים אלו התולעים · עד אשר לא ירתק חבל הכסף זה חוט השדרה · ותרוץ גולת הזהב זו גולגולת · רבי חייא בר נחמיא אמר זו (ט) גרגרת שמכלה את הזהב ומריקה את הכסף · ותשבר כד על המבוע זו כרס ר' חייא בריה דר' פפי ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי (י) לאחר ג' ימים כריסו של אדם נבקעת ומוסרת לפה ואומרת לו הילך מה שגזלת וחמסת ונתת לי רבי חגי בשם ר' יצחק מייתי לה מן הדין קריא (מלאכי ב) וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם רבי אבא בריה דר' פפי ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי כל תלתא יומין נפשא טייסא על גופה סברה דהיא חזרה ליה וכיון דהיא חמיא ליה דאישתני זיוהון דאפוי היא אזלת לה דכתיב (איוב יד) אך בשרו וגו' בר קפרא אמר עד שלשה ימים תוקפו של אבל קיים למה שצורת הפנים ניכרת דתנן אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם ואין מעידין לאחר ג' ימים · (יא) ונרוץ הגלגל אל הבור תרין אמוראין חד אמר כאילין גלגליא דצפורי והורנא אמר כאילין רגבייא דטבריא כמה דתימא (שם כד) מתקו לו רגבי נחל וישב העפר על הארץ כשהיה וגו' ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון אימתי הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה כששב העפר אל הארץ כשהיה ואם לאו (שמואל א כה) ואת נפש אויביך יקלענה וגו' ר' ישמעאל ב"ר נחמן מתני לה בשם ר'

חדושי הרש"ש

עקביא כו' נ"ל : (ג) ר"ח בר נחמיה אמר אלו הכליות שהן חושבות והלב גומר · דריש בנות מלשון בינה

חדושי הרד"ל

עקביא מתוך כו' כצ"ל : (ב) שיזועו שומרי הבית אלו ארכבותיו שזעין ומתפרקין ממקומן ואינו יכול להלוך כראוי : (ג) והתעוותו אנשי החיל כו' · צלעות שהם מתעוותין ומתעקמין וכמדומני שעיקר הגי' נ"ל להיפך שומרי הבית הן הצלעות ואנשי החיל הם ארכובותיו כדאיתא בשבת (קנ"ב) וכן הוא בקה"ר בקצת שנוי ע"ש : (ד) ובטלו כו' כי מעטו אלו השינים · י"ל כמ"ש (נדה ס"ה) כיון שנתקו שיניו של אדם נתמעטו מזונותיו · לכן כי מעטו השינים בטל המסס לטחון המזונות : (ה) הרואות בארובות אלו כנפי הריאה שמשם כו' בנות השיר כו' אלו הכליות שמחשבות והלב גומר · נראה נכון דהכי ב' מימרות דר"ח בר נחמן נ"ל בהיפך וחשכו הרואות בארובות דריש אלו הכליות שמחשבות וזהו ראות לשון ראיתי אני בלבי וזהו שמסיים והלב גומר ראיית המחשבה ובארובות דרך משל על הסקיפת החכמה אולי מפני שהם טמונים בהם קראן בארובות ועל בנות השיר דרש אלו כנפי הריאה שמשם הקול יוצא: (ו) וינאץ השקד זה לוז של שדרה · פי' בערוך ע' לוז שדומה לשקד : (ז) אדרינוס כו' ממנו כלום ויסתבל החגב אלו קרסולין (שהחגב יש לו כרעים וקרסולים) ותפר האביונה כו' כ"ה בקה"ר וכצ"ל: (ח) בכל ירח וירח שחייב להקביל פני רבו בר"ח כדאיתא (בר"ה יז) ואיפשר הוי מהדר תלמודא כל תלתין יומין : (ט) גרגרת שמגלה את הזהב כ"ה בקה"ר וכצ"ל : (י) לאחר שלשה ימים כריסו כו' · ב"ר פ"ק וירושלמי מ"ק פ"ג : (יא) כאלין גלגליא דצפורי נראה שבצפורי היו גוללין אבנים לכסות בור הקבר (ומשמע לפי זה קצת כפירוש רש"י בגולל הוא כיסוי הארון) ובטבריא

פירוש מהרז"ו

אלו ימות המשיח · בקה"ר שם הגירסא אלו היסורים שלעת זקנה תאמר שאין אתה חפץ בהם והגירסא אלו ימות המשיח אין לו שייכות כאן כלל כ"א למ"ש בפתיחתא דאיכה שם שדורש כל הענין על כלל ישראל ע"ש בהדיא: זה קלסתר פנים · כשהאדם שלם בבריאותו ובמעמדו: והירח זה החוטם · שהחוטם מיוחד לחוש הריח וזה ע"פ מדת ממעל ובקה"ר שם הגירסא האור זה החוטם והירח זה הנשמה שע"י החוטם ניכר פני האדם כמ"ש במשנה יבמות פרק ט"ז משנה ג' אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם כמ"ש לקמן בסמוך והנשמה חצי עגול כמו הירח: אלו ראשי לסתות · בולטין מן הפנים ככוכבים וכל זה ע"פ מדת ממעל: ושבו העבים אחר הגשם · משל על הצער והדמעות כמו שאחר העבים המשיכין האור יורד גשם כך אחר הצער באה הדמעות: בא להטיל מים · דומה לגשם מקדימים אותו הנקבים גדולים המוציאים עבים: ארכבותיו · שכל בית הגוף נכון עליהם עי' קה"ר גי' אחרת: צלעותיו · עצמות הצלעות שמן השדרה הם חוזק הגוף וכן הזרועות משמשי הגוף: ובטלו הטוחנות כי מעטו · שני כ"מ בטלו משמע שבטלו לגמרי ואח"כ אמר כי מעטו ולא בטלו ע"כ דורש ובטלו הטוחנות על המסס שנתבטלו כחו מלבשל · ומעטו על השיניים שמתמעטים בזקנה: בארובות · שהעינים נתונים בחלל שלהם כמו חלון בארובה: שאין המסס טוחן · שאינו מעכל המאכל ונסגרים נקבי היציאה ונעצרים: ליסטים אתאן · ויקום ממקומו להחבא שיחשב המות וכח המדמה ונועה בהרגשיו: שפתותיו · בוני הדבור והשיר וזהו בנות השיר: הכליות · דורש בנות מלשון בינה כי הכליות יועצות: חיתיתו של דרך · בקה"ר הגי' איזיל לא איזיל אמר לא איזיל: וינאץ השקד וכו' · בקה"ר שם הגירסא בהיפך וינץ השקד זה לוז השדרה ויסתבל החגב אלו הקרסולי' וינאץ השקד שיהיה פורח בלוז והשקד ויהיה בולט מן הגוף מחמת כחשות הזקנה זה העצם הקטן של השדרה שדומה ללוז ואגוז קטן ושקד ויסתבל החגב שהקרסולים סובלים הגוף שעומד עליהם והקרסולים הם מסימני טהרה של החגב שיש לו קרצולים כמ"ש חולין ס"ט: מציץ · שם הגי' מניץ כמ"ש וינץ והכוונה אחת על הפריחה והבליטה: זה התאווה · כמ"ש לקמן פר' ל"ד האביון שתאב לכל ומ"ש ותופר היינו שתופר הברית והשלום שבין האיש והאשה כמ"ש שבת ומטיל שלום בבית בטל: רחוקות · העין שהיה רואה מרחוק עתה צריך לקרב העין אל הדבר או הדבר אל העין: שכל צדיק וצדיק · עי' שמ"ר פר' נ"ב סימן ג' ועי' לקמן פר' כ"ז סוף סימן א' עדן בפני עצמו: התולעים · הסובבים בקבר על האדם כמו הבריות על השוק ואין מוחה ומי שרואה סופד על האדם: חוט השדרה · ארוך כמו חבל ולבן ככסף: זו גולגולת · גולה הוא הראש כמ"ש וגולה על ראשה וכמ"ש רישא דדהבא: גרגרת · חבל הכסף שמחבלת הכסף גולת הזהב בחילוף ג' בכ"ף כולא שמכלה את הזהב והוצאת המאכל עי' בקה"ר שם: זו כרס · שדומה לכד עגול ובולט · על המבוע זה בפה שנובע תמיד לכלוכית מהכרס והדמיון שבכד שואבים מים מן המעין והמבוע כך הכרס שואב המאכל מן הפה: דכתיב אך בשרו · עליו יכאב ונפשו עליו תאבל בזמן שמכרת אותו וזהו עליו: דתנן אין מעידין · נרשם לעיל סימן זה: גלגליא דצפורי · כמ"ש לעיל פ"ח סימן ו' שציפורי יושבת בהר והבארות עמוקות וצריכים גלגלים עם חבל ארוך וכשמשתבר נופל הכל אל הבור ואבדה כל פעולתו: רגביא דטבריא שיושבת בעמק והמים קרובים לשפתו

מתנות כהונה

פרשה יח בוראך דרש נוטריקון בורך בוראך בארך: בארך באר ומקור שיצאת משם ושוב עיין כל זה במס' שבת בפ' שואל ובמדרש קהלת (ג א) ובפתיחה דאיכה רבה (כ"ג): טליותך · נערותך: עד דחילך עלך · בעוד שכחך עליך וזהו כשהוא עדיין בחור בשנים: קלסתר פנים · חילוף גירסות יש פה בגמרא דשבת ומדרש קהלת: חדא לחבריא כו' · פי' אחד כנגד החברים תלמידי חכמים ואחד כנגד עמי הארץ: לבוריא · לשון אין בור ירא חטא: בא לבכות · פי' לעת הזקנה ירך לבבו ובוכה במהרה שאינו יכול להתאפק: הגללים מקדמים אותו · שאפס כח המעצר והחכם עיניו בראשו ואינו משהה נקביו הגדולים כל כך: כנפי הריאה · הרואות דריש לשון ריאה: כד שמע קול צפרים כו' · כששומע קול צפרים מצפצפים סבר שגזלנין באים לקפח אותו לגזלו ולהורגו: יתי · אותי: הדין סבא דצווחין כו' · הזקן הזה שקוראין אותו לך למקום פלוני הוא שואל ואומר יש שם מעלות יש שם מורדות: היתותא · מורא ופחד מלשון חתת ה': מתאוה תוואים כו' · משמן סימנים וגבולים לאמר עד מקום פלוני יכולני לילך ועד מקום פלוני יותר מעט לא יכולני לילך: ויסתבל מגזרת סבל כמו ויסתמר מגזרת שמר: זה לוז כו' · והוא עליו למשא שהולך כפוף בשדרתו: שחיק עצמות · ישחוקו וימחו עצמותיו ותפס לשון קללה תחשב לו: מציץ · לשון ויצץ ציץ מציצו מן העפר לעתיד דכתיב ויציצו מעיר: מן הן · מהיכן אתה מודיעני שאותו עצם לוז קיים עד אותו זמן ואינו נרקב כשאר עצמות: אייתי כו' · ר' יהושע הביא עצם לוז לפני אדריינוס: זה התאוה · דרש אביונה לשון תאב ויאהב: בכל ירח וירח · כל חדש וחדש כמו שאחז"ל חייב אדם להקביל פני רבו בר"ח שנאמר לא חדש היום: כיון דסב · כיון שהזקין: יתיב כו' · ישב לו בביתו ולא היה יכול לעלות אליו: יומא חד סליק · יום א' עלה ר"ש לר': א"ל מה עסקך · כלומר מה ענייך ומה טעם יש בו: היך דהוית יליף כמו שהיית למוד ורגיל ובקהלת יש גיר' אחרת ויש לה סמך במסכת שבת פ' השואל: ומטיל שלום בטל · ושוב מפרש והולך אחד ואחד: אילין עיינין כו' · אלו הן העינים שהיו רואות מרחוק: כדו · כלומר עתה אפי' מקרוב אינם רואות: אלין אודניא כו' · אלו האזנים שהיו שומעין בפעם א' או בשתי פעמים וכדו כלומר עתה אפי' בק' פעמים אינן שומעות: חוטרא · מטה שהוא נשען עליו: איפרכין · שרים על איפרכין חלק ממלכותו: איסטרטיוטין · יועצי המלך: בפולין · כמו בפלטין דלקמן ופי' שער: שרוי · נח ולן בבית אושפיזא לפי כבודו: שמכלה את הזהב ומריקה כו' · שאוכל ושותה ופיזר כל זהב וכסף הכל דרך גרונו ודריש גולת כמו כולת בחילוף כ' בג' אותיות גיכ"ק: ה"ג פרש על פניכם פרש חגיכם · פי' כמו שדרשו חז"ל פרק שואל אלו בני אדם שעושים כל ימיהם חגים במאכל ובמשתה: טייסא · פורחת: חמי ליה כו' · רואה את הגוף שנשתנה זיו והדר פניו הולכת לה: אך בשרו · סיפא דקרא ונפשו עליו תאבל: ואין מעידין אחר ג' ימים על איש שמת להשיא את אשתו כי שמא אין זה בעלה ואחר הוא שאחר ג' ימים נשתנה מראהו ונדמה לו כי זה הוא: כאילין גלגלייא · פי' גלגלים העשויים ע"פ הבארות ובהם חבל ארוך שמגלגלין ומושכים בו מים מבאר · צפורי יושבת בהר ובארותיה עמוקות והיו צריכין לאותן גלגלים: וחרנא · והאחר משני אותן האמוראים: כאילין רגבייא · פי' כאלו רגבים וצרורות של מקום טבריה שיושבת בעמק ושם שכיחין צרורות: אל הארץ כשהיה · נקי מעבירות כיום הולדו: מן

ידי משה

זה קאי על מה שהקשה שבעה עממים הן ותרצו ר' אליעזר בן יעקב ורבנן ור' יוסי בן דוסא : שצורת הפנים נכרת והוא כמו חי ואין מקבלין שנחומים על החי · כל אלו בימי זקנותו ונענש בנשמה

יפה תואר

מתוך פסוק א' · נ"ל מתוך תיבה אחת · ודריש מדכתיב בוראיך מלא יו"ד כי בא לכלול את שלשתן אלה: לא זכות ולא חובה כי לא יהיה להם בחירה ורצון משום דיראו את השגחת ה' עין בעין · ויהיו כמוכרחים על

אבדימי דמן חיפא לכהן חבר שמסר לכהן עם הארץ ככר של תרומה אמר לו ראה שאני טהור וביתי טהור וככר שנתתי לך טהור אם אתה נותנת לי כדרך שאני נתתי לך מוטב ואם לאו הריני זורקה לפניך כך אמר הקב"ה לאדם זה ראה שאני טהור ומעוני טהור ומשרתי טהורים ונשמה שנתתי לך טהורה אם אתה מחזירה לי כדרך שאני נותנה לך מוטב ואם לאו הריני טורפה לפניך (יא) כל אלו בימי זקנותו אבל בימי בחרותו אם חטא לוקה בזיבות ובצרעת לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם איש כי יהיה זב מבשרו :

ב ד"א איש כי יהיה זב מבשרו זש"ה (חבקוק א) איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא איום ונורא הוא זה אדם הראשון ר' יהודה בר סימון בשם רבי יהושע בן לוי בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון מלא כל העולם כולו בראו ממזרח למערב שנאמר (תהלים קלט) אחור וקדם צרתני מן הצפון לדרום שנאמר (דברים ד) ולמקצה השמים ועד קצה השמים ומניין אף בחללו של עולם ת"ל (תהלים קלט) ותשת עלי כפכה · ממנו משפטו ושאתו יצא זו חוה הה"ד (בראשית ג) ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי וגו' · (ג) ד"א איום ונורא הוא זה עשו הה"ד (שם כז) ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול · ממנו משפטו ושאתו יצא (יג) זה עובדיה א"ר יצחק עובדיה [א] גר אדומי היה והיה מתנבא על אדום (עובדיה א) ולא יהיה שריד לבית עשו · ד"א איום ונורא הוא זה סנחרב דכתיב (ישעיה לו) מי בכל אלהי הארצות האלה אשר הצילו את ארצם מידי · (יד) ממנו משפטו ושאתו יצא אלו בניו (מלכים ב יט) ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכהו בחרב · ד"א איום ונורא הוא זה חירם מלך צור דכתיב (יחזקאל כח) בן אדם אמור לנגיד צור כה אמר ה' אלהים יען גבה לבך · ממנו משפטו ושאתו יצא זה נבוכדנצר א"ר סימון מסורת אגדה היא חירם בעל אמו של נבוכדנצר היה עמד עליו והרגו הה"ד (שם כח) ואוציא אש מתוכך (ד) היא אכלתך ד"א איום ונורא הוא זה נבוכדנצר (ישעיה יד) ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגו' · ממנו משפטו ושאתו יצא זה אויל מרודך אמרו כל אותן שבע שנים שעברו על נבוכדנצר נטלו את אויל מרודך והמליכוהו תחתיו וכיון שחזר נטלו וחבשו בבית האסורים וכל מי שהיה נכנס בבית האסורים בימיו לא היה יוצא משם לעולם שנאמר (שם) אסיריו לא פתח ביתה וכיון שמת חזרו על אויל מרודך להמליכו א"ל איני שומע לכם בראשונה שמעתי לכם נטלוני וחבשני בבית האסורים ועכשיו הרי הוא הורגני ולא האמין להם עד שגררוהו והשליכוהו לפניו הה"ד (שם) ואתה השלכת מקברך וגו' א"ר אבינא ולא עוד אלא כל שונא ושונא שהיה לו היה בא ודוקרו בחרב לקיים מה שנאמר (שם) לבוש הרוגים מטועני חרב · ד"א איום ונורא הוא אלו ישראל דכתיב (תהלים פב) אני אמרתי אלהים אתם · ממנו משפטו ושאתו יצא שלקו בזיבות ובצרעת לפי' משה מזהיר את ישראל ואומר להן איש כי יהיה זב מבשרו :

ג ד"א איש כי יהיה זב מבשרו זש"ה (ישעיה יז) ביום נטעך תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי ביום נטעך ביום שנטעתי אתכם לי לעם עשיתם פסולת כמד"א (יחזקאל כב) סיגים כסף היו תשגשגי (טו) שגישתון אורחא הה"ד (משלי כו) כסף סיגים מצופה על חרש ד"א תשגשגי ששגישתון בי הה"ד (תהלים עח) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו ובבקר זרעך תפריחי ר' חמא בר חנינא ור' ישמעאל ב"ר נחמן ר' חמא בר חנינא אמר משל לאחד שהיתה לו ערוגת ירק מלאה (ה) השכים בבקר ומצאה שהוריקה ר' ישמעאל ב"ר נחמן אמר לאחד שהיתה לו ערוגה מלאה פשתן השכים בבקר ומצאה גבעולין (ו) נד קציר נדנדתם עליכם קצירין של מלכות קצירין של יסורים קצירין של מלאך המות (טז) דא"ר יוחנן בשם ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי בשעה שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע באותה שעה קרא הקב"ה למלאך המות ואמר לו אע"פ שעשיתי אותך קוזמוקטור על הבריות אין לך עסק באומה זו למה שהן בני הה"ד (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם ואומר (שם ה) ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וכי יש חשך למעלה והכתיב (דניאל ב) ונהורא עמיה שרא אלא זה (יז) מלאך המות שקרוי חשך הה"ד (שמות לב) והלוחות מעשה אלהים המה וגו' אל תקרי חרות (יח) אלא חירות [ב] ר' יהודה ורב נחמן ורבנן ר' יהודה אמר חירות ממלאך המות ר' נחמן אמ' חירות מן המלכיות ורבנן אמרי חירות מן היסורין · ביום נחלה ביום שהנחלתי לכם את התורה · (ז) (ישעיה יז) וכאב אנוש ר' יוחנן ורבנן (יט) ר' יוחנן אמר הבאתם עליכם מכה מגרת ומתשת ר' יוחנן אמר הבאתם עליכם מכה גברתנית ומתשת ואי זו זו זיבות וצרעת לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להן איש איש כי יהיה זב מבשרו :

ד תני ר' שמעון בן יוחאי [ג] בשעה שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע באותה שעה לא היה בהן זב ומצורע ולא חיגרין ולא סומים ולא אילמים ולא חרשים ולא שוטים על אותה שעה הוא אומר (שיר ד) כולך יפה רעיתי ומום אין בך וכיון שחטאו לא עברו ימים קלים עד שנמצאו בהן זבין ומצורעים על אותה שעה הוא אומר (במדבר ה) וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וגו' · מהיכן נתחייבו ישראל בזיבות וצרעת · רב הונא בשם ר'

מסורת המדרש א תנחומא סדר תזריע · סנהדרין דף ל"ט · ילקוט ריש עובדיה · אגדת בראשית פ' ע"ז · ב תד"א זוטא פ"ד · אבות פ"ו · ג במד"ר פ' י"ג · פסיקתא רבתי פ"ז · תנחומא סדר יתרו סי' ט' ·

חדושי הרד"ל

היו מכסין ברגבי עפר שהיו עגולים גם כן לכן נקרא גלגל : (יב) אבל בימי בחרותו כו' לוקה בזיבות · וזה שאמר זכור את בוראך בימי בחורותיך כשמלקה אותך בנגעי הבחרות זיבה או צרעת וכי"ב (רמז לדבר ז"ב ר"ת זכור בוראיך) עד אשר לא יבואו ימי הזקנה שאז עונשין אחרים יורד והולך כדלעיל : (יג) ד"א זה עובדיה כו' כצ"ל : (סנהדרין ל"ט) : (יד) ממנו משפטו ושאתו יצא שלקו בזיבות וצרעת ונדרש ממנו שהן עצמן גרמו להן בחטאן וכמש"ל שפט"ז מאדם יצא שלא יבואו עליו · ודרש שאת על צרעת כד"א לשאת ולספחת : (טו) שגישתון אורחא (וע"ז אין צריך ראיה שהוא פשט המקרא) ד"א תשגשגי שגשתון בי כד"א כסף סיגים מצופה של חרש שפתים דולקים ולב רע הה"ד ויפתוהו כו' כצ"ל : (טז) דאר"י בשם ר' יוסי הגלילי בשעה כו' · שמ"ר פמ"א ע"ש : (יז) מה"מ שקרוי חשך · שמחשיך פניהם של בריות ושמעו את הקול מתוך החשך · לומר שגם החשך לא יחשיך מהם קול הדבור · שהיו חיים לעולם : (יח) אלא חירות ר"י ור"נ ורבנן כו' · שמ"ר פל"ב וה"כ : (יט) רי"א כו' מכה מתשת ורבנן אמרי כו' מכה גברתנית ואיזו זו כו' כ"ה בבמ"ר פ"ז וכצ"ל · דר"י מפרש אנוש לשון אלוש שמתשת הגוף ורבנן מפרשי אנושה חזקה שהמכה גברתנית (ולגי' הספר שתי

חדושי הרש"ש

בינה : (ג) ד"א איום ונורא כו' זה ר"אמולוס הה"ד ותקח רבקה כו' · עיד"מ ולפירושו יותר היה להמדרש להביא פסוק דתילא ואימתני כמו שהביא לעיל פי"ג ובב"ר פמ"ד אלא נראה דהמדרש בכאן מפרש תוארי איום ונורא על הגדולה והגבהות וכן בכל הדרשות : (ד) היא אכלתך ד"א איום כו' זה נבוכדנצר כו' כצ"ל : (ה) השכים בבקר ומצאה שהוריקה · בסדר נשא פ"ט הגי' שהפריגה וע"ש במ"כ : (ו) נד קציר כו' קצירן של גליות קצירן כו' · נ"ל דפי' קציר הוא לשון ממשלה כמו שדרשו בערכין ל"ג א' מפסוק גם יהודה שת קציר דירמיה החזיר לעשרת השבטים ויאשיה מלך עליהם ועי' בסדר נשא פ"ז וכמש"כ שם : (ז) וכאב אנוש כו' רי"א כו' ורבנן אמרי כו' מכה גברתנית כו' כצ"ל :

מתנות כהונה

מן צפון לדרום כו' · פירשתי לעיל ריש תזריע : שגישתהון · לשון מהומה ובלבול כד"א המהומה תרגום אונקלוס שגשתא : שגישתון אורחא · בלבלתם וקלקלתם הדרך : קצירן · לשון קצירה וכריתה כמשמעו או י"ל מלשון חולי כדאמר קצירי ומריעי כדקציר ורמי בערסיה : קוזמוקטור · פי' הערוך שליט ומושל ועי' מזה במדרש חזית (ח' ג') : מגרת · לקמן

פירוש מהרז"ו

לשפתו ונופלים שם רגבי אדמה ומ"ש גלגל פי' כמו גלגל וגרגיר מלח ופי' שמתמלא פיו גרורות אדמה · וזהו מליצת מתקו לו רגבי נחל שממלא פיו ואינו פולטם : ב איום ונורא הוא · תנחומא תזריע סימן ח' כן הובא בילקוט חבקוק פשטות הכתובים על כשדים שכתוב בפסוק הקודם הנני מקים את הכשדים הגוי המר וגו' איום ונורא הוא וכמו"ש לקמן סימן זה נבוכדנצר ועל שבפסוק זה אינו מפורש במי מדבר דורשו על פי מדה י"ז בכמה אופנים : בשעה שברא הקב"ה · עי' לעיל פר' י"ד ומ"כ והביאור על זה ב"ר ריש פר' י"ח : ממנו משפטו ושאתו · שנשפט על ידה ושאתו מלשון השאת והסבר גם פי' מלשון הסתה כמ"ש הנחש השיאני והיא השיאה לאדם : את בגדי עשו בנה הגדול · כמ"ש פדר"א פרק כ"ד הכתונת שעשה הקב"ה לאדם ולאשתו היתה עמהם בתיבה וכשיצאו מן התיבה לקחה חם בן נח והוציאה עמו והנחילה לנמרוד ובשעה שהיה לובש אותה היו כל בהמה חיה ועוף באים ונופלים לפניו כסבורין שהוא מכח גבורתו לפיכך המליכוהו עליהם וכו' ועל כן היה נמרוד גבור ציד וכן עשו כמ"ש ב"ר פר' ס"ה סימן ע"ז בגדי בנה הגדול החמודות מה שחמד מנמרוד ונטלן שנאמר חמד רשע מצוד רעים וכן הוא בספר הישר וז"ל ויקח עשו את בגדי נמרוד החמודות וכו' אשר בהם גבר על כל הארץ וכו' ונעשה גם עשו גבור ציד · ולזה כוון המדרש בסדר תולדות כמ"ש איום ונורא וכו' את בגדי עשו ובתנחומא הגי' זו אדום שנאמר אימתני ותקיפא : זה עובדי' · שנתנבא על חורבנו : גר אדומי הי' · ואינו יודע מנין לו · וכן הוא בסנהדרין סוף פרק ד' מאמר אפרים מקשאה תלמידו של ר' מאיר : יען גבה לבך · וס"ד מושב אלהים ישבתי בחול ימים : זה נ"נ · עי' שמ"ר פר' כ"א סימן ז' וזה כפי פשוטו שמדבר בכשדים : ואוציא אש מתוכך · בנבואת ל"נ צור הוא חירם כתיב : כל אותן שבע שנים · כמ"ש ושבע יחלפין עלוהי וסובר שהם שבע שנים : ואתה השלכת מקברך · ובריש הענין ונשאת המשל הזה על מלך בבל וס"ד לבוש הרוגים מטועני חרב : אני אמרתי אלהים אתם · עי' שמ"ר ריש פר' ל"ב ומס"ש : שלקו בזיבות ובצרעת · וכמ"ש תנחומא שם כשאדם חוטא מביא עליו יסורים מגופו וכו' ע"ש באריכות וזהו ממנו משפטו ושאתו יצא : ג עשיתם פסולת · כאן דורש על מ"ת ובמ"ר פר' ט"ו סימן כ' על ענין מרגלים וכל זה ע"פ מדה י"ז : הה"ד כסף סיגים · לפי פירוש הראשון עשיתם פסולת וזהו כסף סיגים מצופה על חרש שפתים דולקים ולב רע וזהו שגישתון בי כמ"ש שמ"ר פר' מ"ב סימן ז' עומדים בסיני ואומרים בפיהם נעשה ונשמע ולבם מכוון לע"ג שנאמר ויפתוהו בפיהם והדרשה במכילתא משפטים פרשה י"ג וכמ"ש במ"ר פ"ר ז' סי' ד' בהדיא : ומצאה שהוריקה · בילקוט ישעיה י"ז הגירסא ומצאה ריקה וע"ש במ"ר : קצירין של מלכיות · כר' נחמיה לקמן בסמוך והערוך הביא מאמר זה בערך קצור א' מלשון קצירה ממש מה שהרשעים קוצרים אתכם · ומ"ש קצירן של יסורים כרבנן ומ"ש קצירן של מ"ה כר' יהודה : מתוך החושך · שע"י הקול נגאלתם מן מ"ה : והלוחות מעשה אלהים · והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות והיל"ל כתוב כמ"ש מכתב ע"כ דורש מלשון חירות ע"פ מדת ממעל מלשון חוריו חורים וסגנים ועי' שמ"ר פר' מ"א סימן ז' וש"כ ושם איתא ר' נחמיה : מגרת ומתשת · לפי מ"ש כאן צ"ע מהדורש אך במ"ר שם איתא ב' דעות בתיבת אנוש · א' מלשון גבר ודורש גברתנות והב' מלשון אנושה מכתו וזהו מתשת ומ"ש כאן עוד הפעם ר' יוחנן אמר ע"ש וצ"ל רבנן אמרי ושם דורש על צרעת וכאן דורש על הזיבות ויתכן דמ"ד גברתנות היא הצרעת כדמיון בהרת עזה ומ"ש מתשת היא הזיבות ע"ש ולזיבות שייך לאמר מגרת : ד תני רשב"י · במ"ר ריש פרשה ז' שיר רבה ריש פסוק כולך יפה רעיתי דף כ"ה ב' מכילתא יתרו ושם דורש הכל מהפסוקים

יפה תואר

על מעשה הטוב : זש"ה איום ונורא הוא · עיקר הדרש הוא ללמד לנו כי הקב"ה אם יעניש את החוטאים אין לו להביא פורענות מבחוץ אך מגופו יצא מי שינקום ממנו ויענשנו וכן החוטא בגופו נלקה בזיבה וזה שמסיים לפיכך משה מזהיר כו' : זו חוה · ודריש משפטו זה ענשו ומכתו · ושאתו מלשון שאת או ספחת וזה נגעו ולרעתו וכן באידך וסא דדרים המדרש איום ונורא על אדם עשו סנחריב חירם נבוכדנצר וישראל ולא די לו באחד · כי האדם יתגאה · או בחכמה או ברב בנים או בגבורה או באורך ימים או בעושר או ביופי · ולכן מביא כי את כולם ישא רוח ויקמו בנפשם · אדם התגאה בחכמתו המלאה כל העולם כדפי' לעיל · עשו ברב בנים ואלופים אשר יצאו ממנו · סנחריב בגבורתו כי אין מציל מידו · חירם ברב ימים שהאריך ימים הרבה כדאיתא בב"ר פ"ה ואמר אל אני · נבוכדנצר בעשרו שמלך בכל העולם · וישראל ביופי שהיו נקיים מכל מום כדלקמן אות ד' ולכולם באה השאת מגופם להשפילם : שגשגיתם בי · הראשון מפרש תשגשגי מלשון כסף סיגים · והשני מפרש מלשון נסוגו אחור וזה שגישתון אורחא והשניי מפרש מלשון אונאה והטעאה : ערוגת ירק כו' · ומצאה שהוריקה ונפסדת כולה · והוא סובר כי העגל עשו להם לאלהים וריב"ן שמדמה לפשתן אשר מטבעה להתקשות [illegible] בנשיות ה' אבל לא כפרו בה' וכמו"ש בפסח פמ"ב : קצירין של מלכות · הוא מלשון תפלת קצירה :

ידי משה

הנשמה אבל בימי בחרותו נענש הגוף : ד"א איום ונורא כי על בגדי החמודות בעשו דרשו רז"ל שחמדן וגזלן מן נמרוד והרגו לכן קרא ליה איום ונורא : עובדיה גר הי' · ולכן נאמר עליו ושאתו כי הגרים הם כשאת וספחת כידוע : אינו שומע לכם · כי לא האמין שמת וסבר שנעשה חיה כמו מתחלה

הושעיא אמר ע"י שהיו מליזין אחר גדוליהן ואומרים משפחה זו של פלוני לאו של מצורעים היא ללמדך שאין הנגעים באים אלא על לשון הרע ר' תנחומא אומר ע"י שהיו מליזין אחרי הארון ואומרים ארון זה הורג את נושאיו ואין נגעים באים אלא על לשון הרע לכך נתחייבו ישראל בזיבות וצרעת ורבנן אמרי מן העגל דכתיב (שמות לב) וירא משה את העם כי פרוע הוא שפרחה בהן צרעת כמד"א (ויקרא יג) וראשו יהיה פרוע רבי יהודה בר רבי סימון אמר ממתאוננים שנאמר (במדבר יא) עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא מהו לזרא רבי הונא אמר לזרנא ולבוטנא וריש לקיש אמר לאסכרא רבי אבא אמר לאזהרה ר' אביתר אמר לקרדא (כ) רשב"י אמר ובלבד שתהיו מרחקין ביותר ממה שאתם מקרבין בו א"ר יהודה ב"ר סימון מכאן נעשו זרים לאהל מועד: ה ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי [א] ב"ו נותן אכסיריה והקב"ה נותן אכסיריה שנאמר (שם ה) צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה בשר ודם חובש בבית האסורים והקב"ה חובש בבית האסורין שנאמר והסגיר הכהן את הנגע בשר ודם גוזר טירודא והקב"ה גוזר טירודא בדד ישב מחוץ למחנה מושבו בשר ודם נותן קטפרס והקב"ה נותן קטפרס (דברים כה) ארבעים יכנו לא יוסיף ב"ו גובה קטירקי והקב"ה גובה קטירקי (שם כב) וענשו אותו מאה כסף בשר ודם נותן דונטיבה והקב"ה נותן דונטיבה (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ב"ו נותן פרוקיפי והקב"ה נותן פרוקיפי (במדבר א) שאו את ראש וגו' בשר ודם נותן אנונס והקב"ה נותן אנונס (שמות טז) עומר לגולגול' מספר נפשותיכם (כא) ב"ו מכה אדם ע"י עדים והקב"ה מכה אותו ע"י עצמו (דברים לב) מחצתי ואני ארפא ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר ב"ו מכה באיזמל ומרפא ברטייה אבל הקב"ה במה שהוא מכה הוא מרפא שנאמר (ירמיה ל) כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך:

פרשה יט א ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים וגו'

זש"ה (שיר ה) ראשו כתם פז וגו' ראשו זו תורה דכתיב (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו דא"ר הונא בשם ריש לקיש (א) [ב] שני אלפים שנה קדמה תורה לבריאת עולם שנאמר (שם) ואהיה אצלו (ב) אמון וגו' ויומו של הקב"ה אלף שנים שנאמר (תהלים צ) כי אלף שנים בעיניך וגו' כתם פז אלו דברי תורה שנא' (שם יט) הנחמדים מזהב ומפז רב דברים (ג) שנבראו מבראשית חרותים מכתם פז (שיר ה') קווצותיו תלתלים זה הסירגול שחורות כעורב אלו (ד) קוצי האותיות דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר תלתלים במי הן מתקיימות במי שמשחיר ומעריב בהן א"ר שמואל בר אמי דברי תורה צריכין השחרה והערבה שנאמר (איוב לח) מי יכין לעורב צידו למוד מאליהו ע"י שהשחיר והעריב בתורה ולא כבר זימנתי לו עורבים שנאמר (מלכים א יז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר וגו' מהיכן היו מביאין לו משולחנו של יהושפט א"ר שמואל בר אמי דברי תורה צריכין (ה) השחרה והערבה בפרנסה מנין מי יכין לעורב צידו כך אם אין אדם נעשה אכזרי על גופו ועל בניו ועל ביתו כעורב הזה אינו זוכה לדברי תורה ר' אסי הוה עסקן חמי חד עורב עביד קן עביד ביעין עביד אפרוחין נסבינון ויהבינון בקידרתא חדתא ואשע באפיהון ג' יומין בתר תלתא יומין פתח באפיהון למידע מה אינון עבדין אשכח יתהון דעבדין צואה וצואה עבדה יתושין והוו פרחין לעיל מנהון ואכלין להון קרא עליהן הדין פסוקא מי יכין לעורב צידו ר' יוחנן וריש לקיש (ו) ר"י אומר אין רנה של תורה אלא בלילה שנאמר (איכה ב) קומי רוני בלילה [ג] ר"ל אמר ביום ובלילה שנאמר (יהושע א) והגית בו יומם ולילה ריש לקיש הוה פשיט קראי וכד הוה מטי באילין קראי (משלי לא) ותקם בעוד לילה (איכה ב) קומי רוני בלילה היה אומר יפה למדני ר"י חזר ואמר לית אתון חמין אולפני מה נהיר באפי ולמה דהוה דלילא ודימכא: ב ר' חנין דציפורין פתר קרא (ז) בתלולית [ד] זו של עפר מי שטפש מהו אומר מי יכול לקצות את זו מי שפקח מהו אומר הריני קוצץ שתי (א) משפלות היום שתי משפלות למחר עד שאני קוצץ את כולה כך מי שטיפש אומר מי יכול ללמוד את התורה (ח) נזיקין ל' פרקים כלים ל' פרקים מי שפיקח מהו אומר הריני

מסורת המדרש א במד"ר פ' ז' · ב תנחומא סדר ויצב סי' ד' · ספר הבהיר · תד"א ת"א פ' כ' · במדבר רבה פ"ה ופ' י"ד · ג עירובין דף ס"ה ע"א ע"ש · ד שה"ש רבה פ"ה ·

חדושי הרש"ש

(א) שתי משפלות היום · פי' קופות עי' שביעית פ"ג מ"ב וכן פי' המ"כ בעצמו בשיר רבה בשם הערוך : והיתה

חדושי הרד"ל

אולי י"ל מכה מגרת נמסכת וכדדרש לעיל פי"ז נגרות ביום אפו על הנרעת או איפשר צ"ל מגרעת ר"ל פותחת בבשר) : (כ) רשבי"א ובלבד שתהיו מרחיקין כו' · ספרי בהעלותך שם : (כא) ב"ו מכה ע"י עדים · איפשר היינו כמ"ש יד השדים תשיש בו בראשונה אבל קרוב יותר שצ"ל ע"י סרדיוט (שהוא שר הטבחים דבהם ממשיל כל משלים דהכא) וכמדומה עוד שיש כאן חסרון וכצ"ל מכה ע"י סרדיוט ומרפא על ידי רופא והקדוש ברוך הוא מכה על ידי עצמו ומרפא ע"י עצמו שנאמר מחצתי ואני ארפא : (א) ב' אלפים שנה כו' · ב"ר פ"ח : (ב) אמון וגו' שעשועים יום יום ויומו של כו' כצ"ל : (ג) שנבראו מבראשית תמודים מכתם פז כ"ה בילקוט שה"ש שם : (ד) קוצי האותיות ר"א ור"י במי הן מתקיימות כו' כ"ה הגי' במדרש שמואל וכ"ה בערוך ערך קץ ג' ופי' שהיו דורשין כתרי אותיות ר"ל ר"א ור"י היו דורשין לכן נקראו בשם קוצי אותיות של ר"א ור"י ולגי' הספרים פירושו דר"י פליג על ר"א ודרש קוצותיו תלתלים במי הן מתקיימות (להיותן תלויין תמיד ומסודרים כתלתלים) במי שמשחיר ומעריב כו' (אבל שאר כל אדם הן כמו קוצין נראין מעורבין ושבוכים יחד) : (ה) השחרה והערבה בפרנסה מנין מי הכין לעורב צידו א"ר שמואל בר אמי תדע לך שהוא כן שהרי אליהו כו' של יהושפט א"ר אמי ד"ת צריכין כו' פרנסה מניין כו' כ"ה במדרש שמואל וכצ"ל : (ו) ר"י קי"ל כו' בלילה · שמ"ר פמ"ז ע"ש : (ז) בתלולית זו של עפר · דרש קוצותיו תלתלים כמו לקוץ תלי עפר גבוהים שנפלאת היא מעיני הטפש ינקל בדעת הנבון : (ח) נזיקין ל' פרקים · היינו תלתא בבי שהן חדא מסכת ואלקוה לג' בבות של י' י' פרקים (וכן כלים ל' פרקים אלוקה בתוספתא דכלים לג' בבי · וכן סדר עולם רבא ל' פרקים אלוק

פירוש מהרז"ו

מפסוקים : מליזים אחר גדוליהם · דורש סמוכים שמתחלת במדבר עד כאן מפורש מנין משפחות ישראל ונשיאיהם ואח"כ פרשת וישלחו מן המחנה וע"פ מדות מנגד : מליזין אחר הארון · ג"כ ע"פ מדת סמוכים איש איש על עבודתו ועל משאו ובכלל זה גם הארון ועי' במ"ר ריש פר' ד' כל הענין : רבנן אמרי מן העגל · במ"ר פר' ז' סימן ד' ובערוך ערך במן הגי' בהיפך רבנן אמרי ממתאוננים ר"י ב"ר אמר מן העגל : כי פרוע הוא · ור"ל והצרוע אשר בו הנגע וגו' וראשו יהיה פרוע : ממתאוננים · עי' מ"ש בזה במ"ר שם סימן ד' ועי' ד"ר פר' א' סוף סימן יו"ד בעת מתאוננים : לקרדא · עי' מ"ש בזה במ"ר שם בשם הערוך : ובלבד שתהיו מרחקין · דורש לזרה לשון ריחוק כמ"ש זרה הלאה וזרם מעבר לנהר וכמ"ש וישלחו מן המחנה וזהו הריחוק אך בספר בהעלותך הגי' שתהיו מרחקין אותו יותר ממה שהייתם מקרבין אותו והיינו על השליו שבקשו בתאוה וחטא ורחקוהו בעונם : זרים לאוה"מ · שנתרחק ישראל והבכורים ונתקרבו הלוים וכמ"ש וזר לא יקרב עליכם וזהו לזרא : ה אבסיריה · במ"ע ערך אכסוריא פי' בלשון יוני גירוש וגלות ובעבור זה הובא כל דברי סימן זה לכאן : קטפרס · במ"ע בלשון יוני מכות גדולות ועצומות : קטריקי · בערוך גורס קטדיגי פי' בלשון יוני עונש ועי' שמ"ר פר' למ"ד סימן י"א : דונטיבא · פירש בערוך שברכו במזונות והמ"ע פירש בלשון רומי מתנות שמחלק שר צבא וחילו בעת נאתם נגד אויביהם : פרוקופי · פי' בערוך וכמ"ע כבוד וגדולה : שאו את ראש ב"י · ועי' במ"ר פר' א' גודל הכבוד בזה : אנונס · במ"ע בלשון רומי מזון וסיפוק : ע"י עצמו · הוא העד הוא הבע"ד : ר' ברכיה בשם ר"ל · בא לחתום בנחמה ועי' שמ"ר פ"ך כ"ו סימן ג' :

פרשה יט סימן **א ראשו** כתם פז · שיר פסוק זה דף כ"ט ג' מדרש שמואל פר' ה' כל הענין : חרותים · מלשון כתיבה כמ"ש חרות על הלוחות שהכתיבה עושה כתם שחור על הלבן : זה הסרגול · שורות שורות כמו השער המסולסל בשורות : א"ר שמואל בר אמי · כאן דברי רשב"א כפולים ואינם מובנים אך במדרש שמואל הגירסא מבוררת והגי' שם א"ר שמואל ב"ר אמי דברי תורה צריכים השחרה והערבה פרנסה מנין מי יכין לעורב צידו אמר רשב"א תדע לך שהוא כן שהרי אליהו זכור לטוב וכו' כמ"ש כאן אמר ר' אמי דברי תורה צריכין השחרה והערבה פרנסה מנין מי יכין לעורב צידו אם אין אדם נעשה אכזרי כעורב וכו' ומ"ש פרנסה מנין פי' שמאחר שצריך להשכים ולהעריב בדברי תורה בלא הפסק ומנין יתפרנס עם אשתו ובניו ושניהם הביאו לדרוש הפסוק מי יכין לעורב צידו · והענין בזה ע"פ מדה י"ז שכאן כתוב שחורות כעורב ובאיוב ל"ח כתוב כי ישוחו במעונות ישבו בסוכה למו ארב מי יכין לעורב צידו כי ילדיו אל אל ישועו ודורשים מ"ש כי ישוחו במעונות על אותם שיושבים בבתי מדרשות ובאהלי תורה וזהו ישבו בסוכה למו ארב בחילוף הא' בע' ערב וא"כ יקשה איך יתפרנסו על זה אמר מי יכין לעורב צידו ולמה דווקא לעורב ודורש לעורב נוטריקון למוד מעורב למוד ממי שנתפרנס על ידי עורב היינו אליהו שנתפרנס ע"י עורב · ור' אמי דורש לעורב כצ"ל למוד מעורב עצמו שהוא אכזרי על בניו וכמ"ש כי ילדיו אל אל ישועו : ר' אסי הוה עוסקן · עוסק לידע מ"ש בתורה על פי בחינת עצמו בדברים שהיה מנסה ועי' לקמן פר' כ"ב סימן א' ר' שמעון הוה עסקן בדברים ושייך כאן למ"ש מי יכין לעורב צידו כי ילדיו אל אל ישועו שמזמין להם צידה שלא כדרך שיעור הברואים שמלקטים בארץ : בקדרה חדתא · שאין שם שיורי אוכלים וסתם פה הקדרה שלא יפלו שם זבובים ויתושים ונמלים : ר"י ור"ל · עי' שמ"ר פר' מ"ז סימן ה' בשינוי גדול וכמ"ש כאן כן הוא במדרש שמואל שם וגם בשי"ר שם בשינוי ע"ש : ותקם בעוד לילה · בפרשת אשת חיל שנדרש על נשמת החכם והצדיק שהוא קם בלילה לעסוק בתורה · ופסוק קימי

מתנות כהונה

לקמן גרס מתגברת וכן בפ' נשא : גדוליהון · משה ומרים ואהרן ג"כ לוקה (כו') שנאמר ויחר אף ה' בם אלא שנתרפא מיד כמו שכתב רבינו בחיי בפ' זו : לזרנא ובוטנא · פי' הערוך מיני שחין נפוח : לאזהרה · י"ל שהוא לשון זיהרה פי' אדם : לקרדא · פי' בערוך תולעים : אבסירה · פי' הערוך בית הסוהר ולפי הענין היה נ"ל לפרשו ענין טירוד וגירושין : טירודא · נטרד מבני אדם לישב בדד ועוד יש לפרשו לשון הסגר וכן פי' הערוך כי עגור עגר תרגום יונתן טרוד טרד : קטפרס · עונש ותוכחה : קטירקי · לפי הענין הוא קנס וכן פי' הערוך : דונטיבא · פי' הערוך מנות פרס מזון מבית המלך : פרוקופא · פי' הערוך ענין כבוד : אנונס · פרנסה בקצבה כך פי' הערוך וכל זה לקמן פרשת נשא :

פרשה יט הסירגול · פי' השירטוט : תלתלים · תלי תלים של הלכות : הה"ג השחרה והערבה בפרנסה מניין · פי' מניין שצריך להרעיב ולסגף עצמו בחיי צער כדי שיעסוק בתורה ועיין ענין זה במס' עירובין דף י"ט ושם נתיישב יותר ועיין בילקוט תתקל"ו ובמדרש חזית וכל הענין במדרש שמואל פ"ה : עסקן · בעל עסק לדרוש ולחקור ולנסות כל מה שהיה יכול לנסותו : חמא כו' · ראה עורב א' שעשה ביצים וישב עליהם עד שעשאם אפרוחים : נסבינון · לקח את האפרוחים ונתן אותם בקדרה חדשה שלא נדבק בו מאומה מן האוכל : ואשע · הטיח בפניהם פי קדרה בטיט : פתח באפיהן כו' · פי' פתח בפניהם לידע מה הם עושים ומצא אותם שעשו צואה ומאותו צואה נעשו יתושים והיו היתושים פורחים למעלה מהם והיו אוכלים אותם : הוה פשוט כו' · היה עוסק בפשוטי המקרא וחוזר עליהם ועיין ס"פ כי תשא וכשהיה מגיע לאותן פסוקים כו' : ותקם בעוד לילה · הנמשל על האדם להיות זריז וזהיר לעשות לעולם הבא : לית אתון חמין כו' · אין אתם רואים לימודי כמה הוא מאיר בפני למה שהוא מן הלילה ויום שעסק בתורה ביום ובלילה כדאמרינן לעיל : בתלולית · תל גדול : לקצות · לחתכו לפנות מקומו : משפלות · מרה שבו מפנין האשפה ועפר : ומספקן · קושרן זה בזה עד שזה יספיק ומשלים

ידי משה

מתחלה : מרחקין יותר · ודרש מדכתיב לזרא ולא לזר בא להזיר ביותר : מכאן נעשו זרים לאוה"מ · פי' מאותו זמן שנאמר להם והיה לכם לזרא :

צריכין השחרה והערבה פרנסה מנין (כ"ה הגירסא בירושלמי) למוד מאליהו ואח"ז גרסיק מי יכין לעורב צידו אם אין אדם כו' : בקידרא חדתא · פי' בתוך חדש וקידרא הוא תיר מלשון מקדרין בהרים

לכן אמר זרים לאוה"מ : בשר ודם נותן כו' · משום דק"ל למה קבע הקב"ה לכל החוטאים עונש אחד · הסגר ובלות במצורע · מ' מלקות · ומאה כסף · הלא ערך החטא איננו שוה בכל איש · ולאוי כי' הטומ לבוא כערך החטא · וכן המגוכות יחלק ה' לפעמים לכל הארץ ולא יבדיל בין הסיבים ובין העקשים · ועי"ג מתרץ כי לפעמים נוהג הקב"ה כבו"ד הנותן משפטים כוללים לכל בני אדם : מכה אדם ע"י עדים כו' · ז"ל עבדים ובא ללמד לנו אע"ג דבכמה דברים נוהג הקב"ה כבו"ד אבל במכה ורפואה הוא מגדולת מעשיו להכות לפעמים ע"י עצמו ולא ע"י עבדיו כמנהג בו"ד :

למוד מאליהו · והשני מביא מעשה מיתומין שהיו למאכל לאפרוחין · כי ללומדי תורה תמלא פרנסתם או ע"י אחרים מנדיבות ידם וזה בזיון וקלף או בשכר תורתו ויאכל שכרו בחייו · ואלה המתפרנסים מאחרים מנדיבותם מביא את אליהו שנתפרנס ע"י העורבים ולא נהנה ממתנות בשר ודם · ואלה המתפרנסים משכר תורתם מביא את המעשה מבני עורב אשר פרנסו מיתושים אף שנראה כמאום ונתעב מ"מ טוב לת"ח להתפרנס גם מדבר הנתעב ונמאס בעיני בני אדם ולא ליהנות מאור תורתו : לא זימנת לו עורבים · ומה דאמרו באבות יפה תורה עם ד"א · זהו כר' ישמעאל דסובר בברכות פ' כיצד

יפה תואר

לאו של מצורעים היא · פי' לפני מ"ת כי במ"ת נתרפאו כולן : הורג את נושאיו · שהארון היה מכלה בלוים כמ"ש ז"ל: לאם ברהי ומפרש לזרא לאולי זר כי אסכרה קשה מכולם כדאיתא בפ"ק דברכות: לאזהרה · לקמן ס"ד מפרש שמכאן ואילך יזכרו להם : לקרדא גרסינן וכמו קטילי קדר בפ' ב"מ דנאמר על רעי ופתוה · ולזרא הוא מענין זרות וסרחון: זרים לאוה"מ · אע"ג דזבין ומצורעין משתלחין גם ממחנה לויה אבל פסוק שבלותם תלי' בנטיית אוה"מ כדאמרינן בפ' סדר תעניות הוגלנו הפרוכת הותרו זבים ומצורעים ליכנס נשב

הריני שונה שני הלכות היום שני הלכות למחר עד שאני שונה את כל התורה כולה א"ר אמי (משלי כד) ראמות לאויל חכמות (ט) א"ר יוחנן [א] לככר תלוי באוירו של בית מי שטיפש אומר מי יכול להוריד את זה מי שפיקח אומר ולא אחר תלאו אלא מביא שני קנים ומספקן זה לזה ומורידו כך מי שטיפש אומר מי יכול ללמוד תורה שבלבו של חכם מי שפיקח אומר והוא לא מאחר למדה אלא הריני לומד שתי הלכות היום ושתים למחר עד שאני לומד את כל התורה כולה אמר רבי לוי משל לטרסקל נקוב ששכר בעליו פועלים למלאתו מי שטיפש מהו אומר מה אני מועיל מכנים בזו ומוציא בזו מי שפיקח מהו אומר ולא שכר כל חבית וחבית אני נוטל כך מי שהוא טיפש מהו אומר מה אני מועיל ללמוד תורה ומשכחה מי שהוא פיקח מהו אומר ולא שכר יגיעה הקב"ה נותן א"ר זעירא אפי' דברים שאתה רואה אותן קוצין בתורה תלתלי תלתלים הן יכולין להחריב את העולם כולו ולעשות אותו תל כענין שנאמר (דברים יג) והיתה תל עולם לא (י) תבנה עוד א"ר אלכסנדרי בר חגאי (בשם) ר' אלכסנדרי קרובה (קרובץ) אם מתכנסים כל אוה"ע להלבין כנף אחד של עורב אינן יכולין כך אם מתכנסים כל אומות העולם לעקור דבר אחד מהתורה אינן יכולין ממי את למד (יא) משלמה ע"י שביקש לעקור אות אחת מן התורה עלה קטיגורו ומי קטרגו רבי יהושע ב"ל אמר [ב] י' של ירבה קטרגו תני ר' שמעון ספר משנה תורה עלה ונשתטח לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע עקרני שלמה ועשאני פלסתר שכל דייתיקי ששנים וג' דברים בטלין הימנה כולה בטילה והרי שלמה המלך ביקש לעקור יו"ד ממני כתיב (שם יז) ולא ירבה לו נשים והרבה לו לא ירבה לו סוסים והרבה לו סוסים לא ירבה לו כסף וזהב והרבה לו כסף וזהב אמר לו הקב"ה צא לך הרי שלמה בטל ומאה כיוצא בו ויו"ד ממך אינה בטילה לעולם ר' הונא בשם ר' אחא אמר [ג] יו"ד שנטל הקב"ה משמה של שרה חלקו לשנים חציו לאברהם וחציו לשרה א"ר יהושע בן קרחה יו"ד של שרה עלתה ונשתטחה לפני הקב"ה אמרה לפניו רבש"ע עקרתני משמה של אותה צדקת א"ל הקב"ה צא לשעבר היית בשמה של נקבה בסופה של תיבה אבל עכשיו הריני נותנך בשמו של זכר בראשו של תיבה הה"ד (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע · (דברים ו) (יב) [ד] שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אם את עושה דל"ת רי"ש אתה מחריב את כל העולם כולו · (שמות לד) כי לא תשתחוה לאל אחר אם אתה עושה רי"ש דל"ת נמצא את מחריב את כל העולם כולו · (ויקרא כב) ולא יחללו את שם קדשי אם אתה עושה חי"ת ה"א נמצא מחריב את העולם כולו · (תהלים קנ) כל הנשמה תהלל יה הללויה אם אתה עושה ה"א חי"ת אתה מחריב את העולם · (ירמיה ה) כחשו בה' אם אתה עושה בי"ת כ"ף מחריב העולם (הושע ה) בה' בגדו אם אתה עושה בי"ת כ"ף אתה מחריב את כל העולם · (שמואל א ב) אין קדוש כה' אם אתה עושה כ"ף בי"ת אתה מחריב את העולם · (שם) כי אין בלתך א"ר אבא בר כהנא כולה בלה ואת לית בלה כי אין בלתך אין לבלותך:

ג ר' יהודה ב"ר סימון פתר קרא [ה] בתלמידי חכמים כתוב אחד אומר (שיר ה) שחורות כעורב וכתוב אחד אומר (שם) מראהו כלבנון בחור כארזים וכתיב (נחום ב) מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו אלא אלו בני תורה שהן נראין [ו] כעורים ושחורים בעולם הזה אבל לעתיד לבא מראיהן כלפידים ר' שמואל בר יצחק פתר קריא בפרשיותיה של תורה אע"פ שנראות כאלו הן כעורות ושחורות לאומרן ברבים (יג) כגון הלכות זיבה ונגעים נדה ויולדת אמר הקב"ה הרי הן עריבות עלי שנאמר (מלאכי ג) וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים וגו' תדע לך שהוא כן שהרי פרשת זב וזבה לא נאמרו כאחת אלא זו בפני עצמה וזו בפ"ע · איש איש כי יהיה זב מבשרו ואשה כי יזוב זוב דמה וגו':

ד ר' כהן פתח (קהלת י) בעצלתים ימך המקרה וגו' (יד) על ידי שנתעצלו ישראל מלחנות במחלוקת לפני הר סיני (טו) ימך המקרה

מסורת המדרש א אגדת שמואל פרשה ה' · ב ש"ר פרשה ו' · ירושלמי פרק ב' דסנהדרין · ג ב"ר פרשה מ"ז · במד"ר פ' י"ח · ש"ר פ' ו' פסוק ראשו · תנחומא סוף סדר קרח · ד אגדת שמואל פ"ה · ה שה"ר פ"ה · ו ילקוט שה"ש ·

חדושי הרד"ל

נג' כבי) : (ט) אר"י לככר תלוי כו' · דב"ר פ"ח : (י) יבנה עוד שחורות כעורב א"ר אלכסנדראי כו' כצ"ל : (יא) משלמה ע"י שביקש כו' · שמ"ר רפ"ו ע"ש : (יב) שמע ישראל כו' אם אתה עושה כו' · תנחומא ר"פ בראשית : (יג) כגון כו' ויולדת · דיינן האמורים בה בשפיר ושליא ופתיחת הקבר וכיו"ב : (יד) שנתעצלו ישראל מלחנות במחלוקת · וכדדרש לעיל פ"ט ויחן ישראל · ושלום זה בשב ואל תעשה היה לכן דרש ליה בלשון עצלות · כי"ב בתדא"ר ספ"ט דרש אילו בני ישראל שנתעצלו מן העבירה (ועפר"א פמ"ה) וכן להלן שנתעצלו מלחנות כו' : (טו) ימך המקרה וירד ה' על הר סיני · דרש על

מתנות כהונה

ומשלים לזה עד שמי קורה : טרסקל · פי' סל : למלאתו · פי' למלאות מים : קוצים · בלי צורך כקוצים הללו : להחריב העולם כולו · כגון דלי"ת של י"י אחד וכדומה כדמפרש לקמן : אלכסנדרי קרובה · ועיין במדרש חזית ופי' בא"א ע"ש שהיה שליח ציבור שאומר פיוטים וקרובץ : יו"ד של ירבה · דכתיב לא ירבה לו נשים וכן סוסים וכן כסף וזהב ושלמה עשה שלשתן ואי לאו יו"ד לא הוה ביה משמעות אזהרה: פלסתר · זיוף וכזב ושקר כן פי' רש"י פרק הישן : דייתיקי · שטר צוואה : כולה בלה כל הנבראים עשוים ועומדים לבלות : ואת לית כו' הקב"ה וכה"ג דרז"ל פ"ק דמגילה ואגב דמייתי קרא דאין קדוש כה' מייתי נמי סיפיה : עריבות כעורב · דרש ל' עריבות כד"א וערבה וגו' : ימך המקרה נעשה

פירוש מהרז"ו

קומי רוני בלילה ע"פ הדרש ומדה י"ז במשלי א' הלא חכמה תקרא וגו' מבא פתחים תרונה וכן חכמות בחוץ תרונה ועל זה אמר קומי רוני בלילה : ראמות לאויל חכמות · שכמו אם תלוי דבר ברום הבית ובעה"ב כשאומר לשלוחו תן לי דבר זה התלוי השליח משיב רם וגבוה הוא ולא אוכל להשיגו כך משיב האויל על למוד התורה וכמ"ש בס"ד בשער לא יפתח פיהו בשער התורה הוא בביה"מ ומ"ש באוירו של בית פי' ברום ובגובה של בית וזה משל על רום השגת חכמת התורה שלמעלה משכלו אך באמת שכאשר עוסק בה תמיד בשקידה כתי' כי תבוא חכמה בלבך וגו' וכמ"ש אם תבקשנה וגו' ודעת אלהים תמצא וכמ"ש במדרש הנ"ל עד שאני למד כמוהו פי' כמו הרב : רואה אותן קוצים · דורש קווצותיו מלשון קוצים הם קוצי אותיות ותלתלים מלשון תל תלים הוא בית שנפל ונעשה תל · וכאן צריך להיות המאמר דלקמן של שמע ישראל עד אין לבלותך שמדבר בקוצי אותיות ואח"כ מאמר של ר' אלכסנדרי שמדבר בעקירת אות וכל הענין של שלמה וכן הוא במדר"ש שם ובשי"ר שם וכאן נתחלפו המאמרים : אמר ר"א ב"ר חגאי · בשם ר"א קרובה כך כוונת המדרש ודרך הירושלמי כשמביא אמוראים שאומרים זה בשם זה שדולג תיבת בשם : קרובה · עי' מ"כ ובמוסף ערוך פירש איש בקי בהלכות ודינים נקרא בלשון יוני קרוב : כל אומות העולם · בשי"ר שם הגי' כל באי עולם : לעקור דבר אחד · בשיר שם הגי' לעקור יו"ד קטן שבאותיות : ומי קטרגו · בא לדרוש מ"ש מלכים א' י"א ג' פעמים שטן א' בפסוק י"ד ויקם ה' שטן לשלמה ב' בפסוק כ"ג ויקם אלהים לו שטן ג' בפסוק כ"ה ויהיה שטן לישראל כל ימי שלמה היינו כנגד ג' לא ירבה שעבר וזהו מי קטרגו כנגד מי הם הג' שטנים · וכמ"ש ריש שי"ר ג' עבירות עבר ג' שטנים נזדווגו לו ולא נמצא בפסוק רק שנים הדד ורזון אלא ע"פ מדה י' חושב גם פסוק כ"ה ויהי שטן ודו"ק : יו"ד של ירבה · שהיו"ד הוא עיקר משמעות של הציווי שבלא יו"ד מורה עבר לא רבה והיו"ד מורה צווי ואזהרת לא תעשה : ספר משנה תורה · שהמלך מצווה לכתוב לו את משנה התורה שבו כתובים ג' מצות אלו ועל שלא קיים שלמה מ"ש בו ע"כ קטרג עליו : צא לך · כך דרך העולם כשאחד אומר דבר שאינו מתקבלו אומר לו חבירו לך ובלע"ז (גייא) וכן בסמוך גא לשעבר ולדעת רשב"י שאמר ספר משנה תורה מרומז במ"ש מלכים א' י"א יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת פי' שהיה ספר משנה תורה עמך תמיד שקראת בו בכל יום המצות שכתוב שם והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו וגו' לשמור שכתוב שם הג' מצות ולא שמרת וזהו הקטרוג של משנה תורה עליו ומ"ש שהשיב שאינה בטלה לעולם שהרי באמת מפורש אשר לבבו ונתקיים מ"ש בתורה ולא נתבטל הרי שהשיב לה כן · ודברי ר"ה בשם ר"א ודברי ריב"ק הובאו לקיים דברי ר' אלכסנדרי שאפילו יו"ד של ירבה ושל שרה לא נתבטל : שמע ישראל · כל מאמר זה שייך לעיל בדברי ר' זעירא שאפילו על קוץ אחד יכול לעשות העולם תילים וחורבן וכל המאמר הוא דבר והפכו ד' ר' ר' ד' ח' ה' ה' ח' ב' כ' כ' ב' : אין קדוש כה' · וה"ד כי אין בלתך ואיך אין בלתו והרי העולם עם מלא הברואים ע"כ דורש ע"פ מדה ט' אין לבלותך כמ"ש ריש ברכות והובא דרך אגב : ג פתר קרי' בת"ח · שכל הדורשים לעיל דרשו על התורה ועל זמן הלמוד ור"י בר"ס דורש על גוף הת"ח שחורות כעורב וכתוב אחד אומר מראהו כלבנון והם שני כתובים המכחישים והכריע כאן בעוה"ז מקום המעשה והנסיון והמבחן וכאן בעוה"ב מקום השכר והתענוג העולם ופסוק מראהו כלבנון פי' על הקב"ה ואיך דורש על הת"ח אך באמת שהגם שכל הפרשה מדבר בהקב"ה כמ"ש מה דודך מדוד וגו' דודי צח ואדום עם כל זה אין הכוונה בשבחו של עצמותו יתעלה כו' כי אם בשבחים המושכים ונאצלים ממנו אל התורה ואל הנביאים והחכמים שכל הוד משה וחזון הנביאים ואור פני הת"ח הכל ממנו ע"פ זכות התורה ובהם מדבר שזהו שבחו ותהלתו : מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו · הנה בפסוק זה הוא בנחום ב' שמדבר בנינוה וצ"ע איך דורש על ת"ח וכן הוא לקמן פר' למ"ד סימן ב' שהצדיקים ידמו לעתיד לשבעה דברים ואחד מהם מראיהם כלפידים כברקים ירוצצו וכן הוא בשי"ר שם אך כוונת המדרש לדרוש כמ"ש יחזקאל א' פסוק י"ג ודמות החיות מראיהם כגחלי אש בוערות כמראה הלפידים וגו' ומן האש יוצא ברק אשר על פסוק זה סמכו חז"ל מה שדרשו לעיל ריש פרשה א' ולקמן סוף פרשה כ"א שהיו פניהם כלפידים בוערות שבזה היו דומים הנביאים למלאכים וחיות הקודש וא"כ מקשה איך מדמה הפסוק את הרשעים לחיות הקודש על כן דורשים מ"ש כאן מראיהם כלפידים ג"כ על הצדיקים וכל הנ"ל ושייכות הענין שם בנחום ב' כי שם בפסוק ג' כתיב כי שב ה' את גאון יעקב כגאון ישראל ובפסוק ה' שם מראיהם כלפידים ודורש ומחבר פסוק זה לפסוק ג' ע"פ מדה ל"א את גאון יעקב כגאון ישראל מראיהם כלפידים היינו לעתיד וע"פ מדה ז' וי"ז כמ"ש אצל החיות ומ"ש כאן במדרש מראיהם כלפידים מראהו כלבנון לאו דווקא אלא הכוונה על כל שבע המעלות שמבואר לקמן פר' למ"ד סימן ב' הנ"ל שיהיה לצדיקים לעתיד וצ"ע למה אינו חושב שם מ"ש כאן מראהו כלבנון : בפרשיות של תורה · פסוק שחורות כעורב ואגב דרשה זו הובא דרשת כל פסוק ראשו כתם פז לכאן ומ"ש שחורות פי' כעורות שמדברת מדברים מאוסים זיבות דם וצרעת ושאין על"ז כעורב מלשון וערבה לה' מנחת יהודה מלשון מתיקות ונעימות כמנחה לריח ניחוח ומ"ש זיבה ונגעים נדה ויולדת לא חשב כסדר שהם כתובים נדה ויולדת ברים תזריע נגעים כל סדר תזריע ומצורע זיבה בסוף מצורע ועל זה רמז התנא באבות סוף פ"ג קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות כשבת כציצית כתפילין וכו' אע"פ שהן שחורים וכעורים אך תקופות וגימטריאות אע"פ שהם חכמות רמות ונשגבות ונצטוינו לעסוק בהם אינם אלא כמו פרפראות לחכמה שעיקר החכמה היא חכמת התורה ומצותיה שבהם נברא העולם ובהם העולם מתקיים : ד בעצלתים ימך המקרה · קהלת רבה פסוק זה דף קי"ב כל הענין : בימי ירמיה · שחרב בהמ"ק בימיו והורס ימך מלשון ואם מך הוא והמקרה על תקרת הבית דבר שהיה לנו לתקרה והכך נעשה מך וחרב והסיר ממנו המסך המסכה · ומצאתי בערוך ערך דכום דגרים גלי דוכסיא ובספרים

יפה תואר

כילד מברכין נהוג בתורה מנהג ד"א לנתוץ ולעקור בעתם · ודברי המדרש אתי אליבא דרשב"י דחולק עליו · ולענין מעשה נקטינן כר' ישמעאל וכדאמרינן הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם : קוצין בתורה · כגון קוצי של יו"ד ותגי האותיות שנראה שאין בהם צורך כלל · יש לנו לדעת שיש בהם סודות גדולים אשר נפיק תורבא בהשתנותם · ומביא דוגמא לזה מן שמע ישראל וכדומה אשר בהחסר קוץ או קו אחד יחרב העולם · ומ"ש לקמן במדרש שמע ישראל עד אין לבלותך נ"ל מקמיה מילתא דר' אלכסנדרי וכן הוא בחזית : פתח קריא בת"ת וקרי לת"ת קוצותיו תלתלים שהקב"ה מתפאר בהם כמסלסל בקוצותיו שסדורות לו : מראהו כלבנון · וזה נמשך על שוקיו עמודי שש דמפרש על הצדיקים שהם יסודי עולם · ומה דכתיב מראהו כל"י זהו מראה כל אחד ואחד : וכתב מראהו כלפידים · זה ט"ס כי הכתוב כזה נאמר בגבורי עובדי כוכבים שבאים על נינוה · ונעתק פה בשגיאה בשביל שמסיים לעתיד לבוא מראיהן כלפידים : נראים כעורים · בשביל טרחם ויגיעם בתורה · ומה דכתיב חכמת אדם תאיר פניו זה הוא לטעם משמחתו כאשר תבוא החכמה בלבו וישמח ויגיל · ויתכן כי השחרות והיופי הוא כנוי אל השגתם כי עתה לא ימצאו הת"ח הלכה ברורה ופניהם כשורים כי טעמי הדברים נראים כשחורים ולא מבוררים ולעתיד כשיתברר להם כל דבר יהיו מלובנים ומראיהם כלפידים : רשב"י פתר קריא ודריש קוצותיו תלתלים כי שורות התורה סדורות כקוצות : לא נאמרו כאחת · פי' בפרשה אחת והיה מקצר מא כי דין זב וזבה לענין טומאת מגע מרכב ומושב שוה הוא ורק מפני חביבותן חלקן לשתי פרשיות · וכתב לדיני בעל קרי ונדה דקילי מזבה וגם טומאתם שכיחי יותר מראה הכל בסדר כקוצות תלתלים שנתעצלו ישראל כו' · כי מדרך החונים במקום לבחר לו המקום היותר נאה לו · והמה התעצלו ולא סביבו ע"ז ולכל אחד טוב הי' בעיניו מקום תחנותו ומעמדו גם אם בשפל הי' לכן זכו לראות ס' בהר סיני

ידי משה

בפרים : נמצא מחריב את העולם כולו · כל זה הוא סיום דברי ר' זעירא לעיל שאמר אפילו דברים שאתה

המקרה (שמות יט) וירד ה' על הר סיני (תהלים יח) (טז) ויט שמים וירד ובשפלות ידים ע"י שנשתפלו ישראל מלחנות במחלוקת ידלף הבית גם עבים נטפו מים ד"א בעצלתים ימך המקרה ע"י שנתעצלו ישראל מלעשות תשובה בימי ירמיה ימך המקרה (ישעיה כב) ויגל את מסך יהודה גלי דכסי ובשפלות ידים ע"י שנשתפלו מלעשות תשובה בימי ירמיה ידלף הבית (עמוס ו) כי הנה ה' מצוה והכה את הבית הגדול רסיסים והבית הקטן בקיעים מה (יז) הדין רסיסה אית מינה אליסים והדין בקיעה לית מינה אליסין לא דמו להדדי ד"א בעצלתים ימך המקרה על ידי שהאדם הזה מתעצל לכסות את ראשו כראוי ימך המקרה (יח) הרי הוא נעשה דאומטיקום ובשפלות ידים ע"י שהאדם הזה משתפל לקנח גופו כראוי יעלה גופו חטטין · ר' אבהו פתר קריא באשה (יט) ע"י שהאשה זו מתעצלת מלכסות את עצמה כראוי ימך המקרה הה"ד (ויקרא כ) וגלה את ערותה את מקורה הערה והיא גלתה את מקור דמיה ובשפלות ידים ע"י שהאשה הזו משתפלת מלבדוק עצמה בעונתה ידלף הבית (כ) הרי היא מתרבה בדמים הה"ד ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים (כא) טביתא אמתא דרבן גמליאל היתה בודקת בחביות כיון שהרגישה ישבה לה א"ל הא קהיתין א"ל לא (כב) כיון דאיתבונן אמר ווי דהא אזיל חמרא (כג) א"ל על כל חבית וחבית הייתי בודקת ולא הרגשתי אלא בזו א"ל תתיהב ליך נפשך היך כמה דיהבת לנפשי · ה ד"א ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים · זש"ה (ד"ה ב טו) וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה ומי נתנבא הפסוק הזה עזריה בן עודד הנביא אמר עתידין ימים לבא לישראל ללא אלהי אמת (כד) שאין מדת הדין נעשה בעולם · וללא כהן מורה שהכהונה גדולה עתידה ליבטל וללא תורה שעתידין סנהדרין ליבטל (כה) כיון ששמעו אותו הדור כן רפו ידיהן (ג) יצתה בת קול ואמרה חזקו ידים רפות ר' יודן ור' פנחס ר' יודן אמר (ישעיה לה) חזקו ידים רפות' ידים שהן (כו) נראין כאלו רפות · וברכים כושלות אמצו שהן נראות כאלו כושלות ר' פנחס אמר חזקו ידים רפות · שרפיתם עצמכם במעשיכם הרעים וברכים כושלות אמצו שכשלתם במעשיכם הרעים (שם) אמרו לנמהרי לב ר' הושעיא רבה אמר למפגרי לבא שנאמר (נחום ב) ימהרו חומתה ריב"ל אמר כגון אלו שהן דוחקין את הקץ שנאמר (בראשית כד) ותמהר ותורד כדה חזקו אל תיראו לפי שהיו ישראל אומרים (תהלים מב) היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה באמור אלי כל היום איה אלהיך יצתה בת קול ואמרה להן (ישעיה לה) הנה אלהיכם (כז) נקם יבוא מי שהוא עתיד לשלם גמולן של אומות העולם (שם) גמול אלהים הוא יבא ויושיעכם · וימים רבים לישראל וכי ימים רבים היו אלא ע"י שהיו ימים של צער היה קורא אותן רבים דכוותה (מלכים א יח) ויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו בשנה השלישית לאמר ר' ברכיה ור' חלבו בשם רבי יוחנן (כח) (ד) * שלשה חדשים בראשונה ושלשה חדשים באחרונה ושנים עשר באמצע הרי שמונה עשר חדשים וכי ימים רבים היו אלא ימים של צער לפיכך הוא קורא אותן רבים ודכוותה (שמות ב) ויהי בימים הרבים ההם וכי רבים היו אלא ע"י שהיו ימים של צער ודכוותה (אסתר א) שמונים ומאת יום וכי רבים היו אלא ע"י שהיו וכו' והדין פסוק' ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים (ה) תני ר' חייא ימים שנים רבים שלשה מכאן ואילך (כט) אין זו נדה אלא דוה · והנדה בנדתה אין כתיב כאן אלא והדוה בנדתה א"ר שמלאי צער גדול נתן הקב"ה לאשה זו שמאחר שמשמרת ימי זיבה יושבת ומשמרת ז' ימי נדה והתורה קורא אותה נדה והדוה בזיבתה אין כתיב כאן אלא והדוה בנדתה · ר' יוחנן בשם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר ומה אם האשה הזו על ידי שפירשה שנים שלשה ימים (ל) התורה קורא אותה נדה אנו שפירשנו מבית חיינו ומבית קדשנו ותפארתנו כמה ימים וכמה שנים כמה קיצים וכמה עיבורים
על

מסורת המדרש א תנחומא סדר מצורע · ילקוט סדר זה וילקוט נ"ך רמז ר"י · אסתר רבה פ"ב ·

חדושי הרש"ש

(ג) יצתה ב"ק ואמרה חזקו ידים רפות · הוא מדכתיב בסוף נבואתו ואתם חזקו ואל ירפו ידיכם : (ד) שלשה חדשים בראשונה כו' · עמ"כ ופירושו תמוה למידרש ימים שנים היינו שני חדשים דהיכא אשכחן שנקרא חדש יום ועי"כ לא פריך הגמרא (כתובות נ"ז ב') ואימא חדש כדכתיב עד חדש ימים היינו דנפרש ימים חדש אחד תדע דלפי האמת דימים פירושו שנה היינו שנה אחת דלהכי נקראו שנה או חדש ימים מפני שהמה מקובצים מימים רבים : (ה) תני ר' חייא כו' אין זו נדה אלא דוה כו' · ר"ל תורת זבה עליה להצריכה ז' נקיים
וכימי

חדושי הרד"ל

הקב"ה כדאמרינן (במגלה יא) · המקרה במים כו' : (טז) ויט שמים וירד · דרש המקרה על השמים שהן כקרוי על העולם : (יז) הדין רסיסא כו' · עמ"כ גי' ערוך ופירושו שנעשו בקיעין שמהם נוטפים רסיסי לילה וזהו ידלף הבית : (יח) הרי הוא נעשה ראומאטיקום כצ"ל ברי"ש וכ"ה גי' הערוך (וע' ד"מ א"ח סי' ב' בשם א"ז כ"א בזה) ופירושו חולי הנזילה של ליחות הראש וכבר הבאתי לעיל פט"ו גי' הערוך יום שנתנה בו רוח קטרטין הרי הוא נעשה ריאומטיקום וכ"ל אם אין מכסה ראשו ביום שנושבת בו רוח המביא חולי קטרטין שהוא הנזילה והראש בא לידי ראומטיקום : (יט) שהאשה מתעצלת מלכסות עצמה כראוי · איפשר ר"ל שאינה צנועה · ימך המקרה כו' את מקורה כו' · עמ"כ ואיפשר רומז לחולי נפילת המקור כלשון ימך המקרה : (כ) הרי היא מתרבה בדמים · שמן הבית שהוא הגוף ידלף ויתמלא פסולת שם הרבה למקור ותבא לזיבת ימים רבים האמור בפרשה : (כא) טביתא כו' · בתוספת על הטהרה משמע שמפרש שזה ג"כ בא לדרוש בעצלתים ימך המקרה · שע"י עצלותה לבדוק מפסדת טהרות ונעשית מכה ועניים : (כב) כיון דאיתבונן כצ"ל פי' שהבין : (כג) וי דאזל חמרא כו' עמ"כ שהיה אוכל חוליו בטהרה והנה אמה שר"ג אכל חולין בטהרה כדאיתא בתוספתא דחגיגה ותדא"ר פט"ו · אבל במעשה זו דשפחתו מבואר (בנדה ו' :) שהיה יין של תרומה ע"ש : (כד) שאין מדה"ד נעשה בעולם · ואין אמיתת אלקותו והשגחתו ית' בעולמו נודעת ונגלית : (כה) כיון ששמעו כו' רפו ידיהן יצתה ב"ק כו' משום דבסיפא דהאי קרא בד"ה כתיב ואתם חזקו ואל ירפו ידיכם · מכלל שרפו ידיהם · ומביא ע"ז מקרא דישעיה שעניינו ג"כ : (כו) שהן נראין כאלו כו' כאלו כושלות · נראה שדורשו כלפי הקב"ה לר' יודן וכמ"ש צור ילדך תשי ואמר לישראל חזקו במע"ש שלהם כח ידים וברכים שלמעלה כביכול . שנראין כאלו רפין שאין כח הנהגתם מתגלה בעולם בזמן שאין ישראל עושין רצונו : (כז) נקם יבא גמול אלהים מי שהוא עתיד כו' הוא יבא ויושיעכם כצ"ל : (כח) ג' חדשים בראשונה · הרמב"ן בחדושיו רפ"ג דב"ב היה לפניו הגי' בכאן עוד מ"ד חדש בראשונה וחדש באחרונה (ועי' רבי' בחיי כאן) וכדפליגו ר"י ור"ע במתני' דב"ב שם גבי חזקה ע"ש : (כט) אין זו נדה אלא דוה · פי' אין זו נדה כדרך הטבע דרך נשים · אלא ה"ז דוה ואולי הוא גם לשון מדוה (ודברי היד"מ בזה שגגה במכ"ת) : (ל) והתורה קראה

פירוש מהרז"ו

ובספרים אחרים גלי בולאות שגלי השרים והעשירים עי' שם שדורש מסך על נסיכים ודוכסים על גלות יכני' עם החרש והמסגר כמ"ש בסוף הפרשה וכדלעיל פרק י"א סי' ב' וכמ"ש נסיכי סיחון וכמ"ש לנסוך מסכה ולא רוחי · ועי' פתיחתא כ"ג באיכה רבתי פסוק והגרוע דף כ"ג ודרשה זו שייך לפסוק הקודם אי לך ארץ שמלכך נער ואז בעצלתים ימך כנ"ל והבן : אית מינה אליסים · עי' שי"ל פסוק נרד וכרכום דף כ"ח א' : חטטין · כמ"ש חז"ל רחץ פניו ולא נגבם יפה פניו מתבקעות או עולה בהם שחין והלחה נוזלת · זהו ידלוף הבית על בית הגוף : ה מי מתנבא פסוק זה · הנה בפסוק מפורש מרים פרשה ט"ו עד סוף פסוק ז' נבואת עזרי' בן עודד ומהו זה ששואל המדרש ומי מתנבא פסוק זה איזה ספק יש בזה ויתכן על שפסוק א' מבואר שהיא נבואה והבטחה עתידה אך פסוק ב' ג' ד' ה' ו' נראה דרך ספור מעבר והוה וא"כ יתכן שכותב הספר כתב אותם אך מאחר שפסוק א' ופסוק ז' הוא נבואת עזרי' בן עודד א"כ גם הפסוקים אשר ביניהם ג"כ נבואת עזרי' בן עודד· שאין מרת הדין· שלא יתכן שיתנבא הנביא שלא יהיה לישראל אלהי אמת והיה די שיאמר ללא אלהים ותיבת אמת מיותר והלא אסא ודורו היו צדיקים ועבדו לאלהי אמת. ע"כ דורש שפי' שלא עשו כפי הדין באמת או שלא נעשה בהם מדת הדין וכן מ"ש וללא תורה שהרי מפורש כי לא תשכח מפי זרעו וכמ"ש לעיל פר' י"א סימן ג' ע"כ דורש שעתידין סנהדרין לבטל ותשכח בירור ההלכות וירבו הספקות : שדוחקים את הקץ · שיבא קודם זמנו ומביא ראיה מפסוק ותמהר ותורד כדה שזמן הורדת הכד היה כשתבא לביתה ולמען אליעזר הקדימה להוריד ואין זה מלשון מהירות וזריזות כ"א מלשון הקדמה וכן אמרו לנמהרי לב ובא לפרש מהו דחיקת הקץ היינו מ"ש צמאה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבא ואראה וגו' דמעתי לחם יומם ולילה זהו דחיקת הקץ וכן כל מזמור מ"ב זה עד מתי תשתוחחי נפשי ותהמי עלי על מ"ש איה אלהיך ועל אמר הנה אלהיכם וגו' גמול אלהים הוא ולא פירש למי ינקום ויגמול ועל פי מדה י"ז שמפורש בכמה מקומות שינקום מאויבי הש"י שהחריבו ביהמ"ק והגלו אותנו והשמידונו דורש כאן ע"פ מדה ט' : וכי ימים רבים · שאחר שלא פירש כמה הם בהכרח ילמוד מאלו מימים שאצל אליהו או שאצל אחשורוש וילמוד סתום מן המפורש ועל כלם יקשה למה קורא אותם רבים שלא היו רבים כל כך באמת ובשביל דרשה זו הובא כל הענין לכאן ועי' דרשה זו בשמ"ר פר' א' סימן ל"ד ועי' מדרש אסתר פסוק בהראותו דף ק"כ : ג' חדשים בראשונה · ובמדרש אסתר הגי' חודש בראשונה וחודש באחרונה ויב"ח באמצע : ויהי בימים הרבים · וימת מלך מצרים שנאמר על זמן מיתתו עד שהועד מלך אחר לפי פשוטו ולפי הדרש על ימי צרעתו שהיו ימי מספר : א"ר שמלאי · בסוף הפרשה והדוה בנדתה שאחר י"א יום של ימי זיבה מתחיל ז' של נדה שלכך קורא אותו התורה בנדתה ולא בזיבתה הרי שמדבר בדוה שהיא הזבה כנ"ל וגם בנדה שהיא אחר הזיבה שהתורה שוקלת צערה שגרמה חוה שתתקלל עם כל דורותיה : שנים ושלשה ימים · היא הזבה שרואה דם ב' וג' ימים נקראת בשם מיוחד נדה על שם שנדה ומתרחקת מבעלה ומכל ב"א טהורים כמ"ש והדוה בנדתה כפשוטו

מתנות כהונה

נעשה נמוך ושפל הרקיע כד"א המקרה במים עליותיו : ה"ג גלי דכסיי' · גילה כל דבר מכוסה שלהם וכן הוא במדרש חזית פסוק נרד וכרכם ובקהלת (י' ט"ז) ועיין עוד בפתיחה דאיכה (כ"ה): רסיסה · דבר המרוסס ורצוץ : אית מיניה אליסים· יש ממנו עלים דקים מאד שכל כך הוא נשבר עד שלא נשאר ממנו דבר ראוי מה שאין כן העץ הבקוע שיש ממנו עלים גדולים וחתיכות ראויות ואלוסות הוא דבר הנשבר ונרצץ עד אשר דק כדבר הנלעס בשינים ועיין בערוך ערך אלס ופשוטו של רסיסי לילה יוכיח שהוא המטר הדק שנקרא רביב וכן פי' רש"י והרד"ק את הבית הגדול רסיסים ובערוך ערך בז וערך רס גרס וז"ל לא דמי הדין ריסא להדין ביזע הדין ריסא לית מיניה אלא רסים הדין ביזע כו' עכ"ל ופי' אלא רסים הדין רעוע של גג לית מיניה אלא רסיסי לילה : לא דמי להדדי · דבר הנבקע לדבר המרוסס לכך כתיב רסיסי' דוקא : דאומטיקום · מצאתי פירושו ראשו כפוף ע"י שלא שמר ראשו מן הקור : מקורה הערה · דרש המקרה מלשון מקורה הערה : טביתה · כך היה שם שפחתו לשון טובה לסימן טוב וכן היה קורא שם עבדו טבי לשון טוב : בודקת בחביות · לראות היין אם הוא טוב או חומץ בירושלמי דפרק כל היד איתא שהיתה מספקת יין לנסכים : שהרגישה דם נדות · ישבה לה מלבדוק : א"ל הא קהיתין · כ"ג אמר לה ודאי החמיץ היין שעמדת מלבדוק עוד : א"ל לא · לא מפני שהחמיצו ישבתי לי ואז הבין שמשום טומאה ישבה לה ואמר אוי שנטמאו כל החביות והלך לו היין לאבדון כי הוא היה אוכל חוליו בטהרה : ה"ג תתייהב ליך כו' · תנתן לך נפשך כמו שנתת לי נפשי שנפשי נבהלה מאד ועכשיו חזרה עלי כמו תנוח דעתך שהנחת את דעתי : שאין מרת הדין נעשה בעולם · שלא ישפטו עושי רשעה ואיש הישר בעיניו יעשה או י"ל שאין מדת הדין נכבשה אלא הולכת וגוברת ודוגמתו עין שעשתה מדת הדין בקשו לשמותה לעיל ריש שמיני וריש רות ומגלת אסתר ובב"ר פרשה מ"א : למפגרי לב · למשברי לב : ימהרו חומתה · ת"י וכבשון שורא : שהן דוחקים כו' · ועיין במדרש חזית יב' ז') : בשנה השלישית · של רעב : שלשה חדשים · קדריש ימים שנים רבים שלשה ושלשה ימים לא ס"ל למקרי מקצת השנה ושלשה שבועות נמי לא דלא בא לסתום אלא לפרש ומשהיו בשנה ראשונה ג' חדשים הא דכתיב בשנה השלישית · דרשו נמי שלשה חדשים : אלא דוה · דוה הוא זבה בלשון ארמי : נדה · ל' ריחוק ונידוי : יכניה בן יהויקים · וכדמפרש

ידי משה

שאתה רואה אותן קוצין כו' : גלי דכסי · פי' השרים שהיו למסך ולמגן וכן ימך המקרה לשון קורה שמחזיק את הבית : אלא דוה · ואינה מטמאה אדם וכלים :

יפה תואר

סיני : גם עבים נטפו מים · מפרש כי המים הוא טל של תחיה אשר הוריד ה' להחיותם כדאיתא בפרק ר"ע בשבת · כי המחלוקת מביאה מיתה כדלקמן ס"ד פי"ח והמה נמנעו מהמחלוקת לכן זכו לחיים : גלי דכסי · זה גלות השרים ומפרש ויגל את מסך זה השרים אשר הם כמסך ומגן לעם : הה"ד ואשה
מי

כי יזוב זוב דמה · זוב יתירא קדרים דלפעמים היא מרבה בימי זיבתה אם מתעצלת לבדוק את עצמה · כי ספירת ימי נקיים מתחילים אחר הבדיקה : הא קהיתן · פי' נלאית ביגיעתה מלשון אם קהה הברזל : עזריה בן עידו הנביא · בקרא כתיב בן עודד אך בקרא כתיב והנבואה עודד הנביא (פסוק ה' שם) ולא נמצא נביא כזה לכן מפרש דהוא עדו הנביא · והמדרש דשאל ומי נתנבא הפסוק הזה · ק"ל למה האמינו ברוח אלהים אשר היתה על עזריה כי רפו ידיהם · יותר מנבואות ירמיה ועמוס אשר היו נביאים מפורסמים אשר גם הם התנבאו כזה לכן מתרץ כי עזריה בן עידו הנביא התנבא זאת · ונבואת עדו כבר נתקיימה לעין כל כאשר התנבא על ירבעם שיבשה ידו לכן האמינו גם בנבואת בנו ורפו ידיהם : לפי שהיו ישראל אומרין · כי בקרא היה לו לכתוב נקם יבוא כי אלהים יביא הנקם וכן גמול אלהים הוא יבוא ויושיעכם · הלא לא הגמול יושיע רק ה' והיה לו לכתוב הוא יביא כי אלהים יביא את הגמול להושיעכם · לכן מפרשו את הכתוב הנה אלהיכם אשר אמרו איה אלהיך בנקם יבוא ויתגלה לעין כל אלהיכם בעל הגמול נגמול לרשעים המכחישים בו יבוא ויושיעכם : של צער · והמצטערים מרגישים הרבה בהמשך הזמן : ויהי בימים הרבים ההם כו' · ומפרש כי הימים הרבים ההם כשבא שמה אל יתרו ונשא את צפורה וזה לא היה רק ג' שנים לכן מקשה וכי רבים היו : אלא ע"י שהיו וכו' · והצער הי' שראו בני ישראל כלי ב"ה בניתו כדאיתא בגמרא :

בפרדימס

על אחת כמה וכמה · ך ד"א ואשה כי יזוב זוב דמה מי קיים מצות זיבה יכניהו בן יהויקים אמרו א כיון שעלה נבוכדנצר להחריב את ירושלים עלה וישב לו (ל) בדפנו של אנטוכיא ירדה סנהדרי גדולה לקראתו אמרו לו הגיע זמנו של בית זה ליחרב אמר להם לאו אלא יהויקים מרד בי תנוהו לי ואלך באו אצלו ואמרו לו ליהויקים נבוכדנצר בעי לך אמר להן כך עושין דוחין נפש מפני נפש דוחין נפשי ומקיים נפשיכון כתיב (דברים כג) לא תסגיר עבד אל אדוניו אמרו לו (לא) לא כך עשתה זקנתך לשבע בן בכרי כיון שלא שמע להם עמדו ונטלוהו ושלשלוהו לו וכיצד (לב) שלשלוהו רבי אליעזר ור' שמעון ר' אליעזר ב"ר נתן אומר חי שלשלו אותו כד"א (יחזקאל יט) ויתנהו בסוגר (לג) בחחים בחיים כתיב ר' שמעון אומר (לד) מת שלשלו אותו לו כד"א (שם) למען לא ישמע קולו עוד אמר רבי יהושע בן לוי אני מקיים דברי שניהם חי שלשלו אותו אלא שהיה מפונק ומת בידם · מה עשה לו נבוכדנצר ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר נטלו והחזירוהו בכל ערי יהודה וישב עליו (לה) בפרדימוס והרגו וקרע את החמור והכניסוהו לתוכו הה"ד (ירמיה כב) קבורת חמור יקבר ר' נחמיה אומר נטלו והחזירו בכל ערי ישראל והרגו והיה מחתך ממנו כזיתים ומשליך לכלבים הה"ד קבורת חמור יקבר היכן היא קבורת חמור לא במעי הכלב (ו) הוא שהנביא מקנתר עליו ואומר (מלכים ב כד) ויתר דברי יהויקים וכל אשר עשה רבי יוחנן אמר ג' אמוראין חד אמר (לו) שהיה לבוש כלאים וחד אמר ב שמשך לו ערלה וחד אמר (לז) שנמצאת כתובת קעקע חקוקה על בשרו ר' יוחנן אמר ע"י שבא על אמו ועל כלתו ועל אשת אביו דא"ר יוחנן (לח) כללו של דבר בפתח שיצא בו נכנס ר' יהושע בן לוי אמר על שהושיב בירניות בירושלים מהו בירניות ביירן ציירן שהיה הורג את בעליהם ומענה את נשיהם ומכנים ממונם לטמיון (לט) הה"ד (יחזקאל יט) וידע אלמנותיו כיון שהרגו נבוכדנצר המליך את יכניה בנו תחתיו וירד לו לבבל יצאו כל בני בבל לקלסו אמרו לו מה עשית אמר להם יהויקים מרד בי והרגתיו והמלכתי יכניה בנו תחתיו ג אמרו לו מתלא אמר גור טב מכלב ביש לא תרבי גור ביש מכלב ביש עאכ"ו · מיד שמע להם ועלה וישב בדפנו של אנטוכיא ירדו סנהדרי גדולה לקראתו ואמרו לו הגיע זמנו של בית זה ליחרב אמר להם לא אלא אותו שהמלכתי תנוהו לי ואני הולך לי אזלין אמרין ליכניה נבוכדנצר בעי לך ד מה עשה עמד וכנס כל מפתחות בית המקדש ועלה לראש הגג ואמר רבש"ע הואיל ולא זכינו להיות גזברין לפניך עד עכשיו היינו בעלי בתים נאמנים לפניך מכאן ואילך הרי מפתחותיך לפניך · תרין אמוראין חד אמר כמין יד של אש ירדה ונטלתן ממנו וחד אמר משעה שזרקן עוד לא ירדו מה היו בחוריהן של ישראל עושין היו עולין לראש גגותיהן ונופלים מתים הה"ד (ישעיה כב) משא גיא חזיון מה לך איפא כי עלית כלך לגגות מה עשה נבוכדנצר נטלו וחבשו בבית האסורים וכל מי שהיה נחבש בימיו לא היה יוצא משם לעולם (שם יד) על שום אסיריו לא פתח ביתה גלה יהויכין וגלתה סנהדרי גדולה עמו הדא הוא דכתיב (ירמיה כב) העצב נבזה נפוץ ר' אבא בר כהנא אמר (ז) (מ) כעצם הזה של מוח שבשעה שאתה מנפצו אינו יפה למאומה כו' עד שאלתיאל שאל הקב"ה לב"ד של מעלה והתירו לו את נדרו באותה שעה ישבה סנהדרי גדולה על דעתה ואמרו בימינו מלכות בית דוד פוסק' אותו שכתוב בו (תהלים פט) וכסאו כשמש נגדי מה נעשה נלך (מא) ונפיים לגדלת וגדלת למלכה ומלכה למלך הלכו ופייסו לגדלת וגדלת למלכה ומלכה למלך מה היה שם אשתו של נבוכד נצר רב הונא אמר שמיר' שמה ר' אבין אמר
שמירמות

מסורת המדרש א ירושלמי שקלים פ"ו הלכה ד' · ב תנחומא סוף סדר לך · אגדת בראשית פ' מ"ח · ג סדר עולם רבה פ"ה · ד אבות דרבי נתן פ"ד · תרגום שני פסוק בימים ההם ·

חדושי הרד"ל

אותה דוה והדוה כו' כצ"ל וע' שלהי איכה רבה כ"א : (ל) בדפנא של אנטוכיא · עמ"כ שהוא רבלה · והוא שישב שם ג"כ כשהחריב נבוזראדן את בהמ"ק : (לא) לא כך עשה זקנך לשבע בן בכרי כצ"ל והוא דוד · וע' ב"ר ס"פ צ"ד : (לב) שלשלוהו פי' מע"ג התומה שלשלוהו · כמ"ש בירמיה שם סחוב והשלך מהלאה משערי ירושלים : (לג) בחחים בחיים כתיב כצ"ל פי' בשני יודי"ן לכן דרש בחיים וע' מנחת שי שם : (לד) מת שלשלוהו · בסע"ר פכ"ה רמי אהדדי קראי דמלכים ב' כ"ד דכתיב וישכב יהויקים עם אבותיו אקרא דד"ה דכתיב ויאסרוהו (כ"ג) בנחשתים להוליך בבלה ומשני מלמד כיון דאסרו מיד מת באיסורו והוציאו וגררו לקיים מ"ש סחוב והשלך (והביאו ערוך ערך קל"ז ופרש"י במלכים וד"ה שם וכהב"ע ריש דניאל) · והוא כעין דברי ריב"ל דהכא : (לה) בפרדימוס · פי' מ"ע חצר שלפני הבית : (לו) שהיה לבוש כלאים · נראה דדרש מדכתיב (בשלהי ד"ה) והנמצא עליו · דהיינו שהיה לבוש עליו כלאים כד"א ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך (ודכך רמז י"ל מ"ש ריש צפניה ופקדתי וגו' ועל בני המלך ועל כל הלובשים מלבוש וכו' · דהיינו לבוש כלאים · ובני המלך היינו בני יאשיהו המלך שנתנבא לפניה בימיו · וזהו יהויקים בנו של יאשיהו שהיה לובש מלבוש כלאים) והיינו להכעיס כדאיתא (בהוריות י"א :) : (לז) שנמצאת כתובת קעקע חקוקה על בשרו · ג"ז נדרש מן והנמצא עליו שנמצא על גופו חקוק (ובסנהדרין ק"ג:) דרש מזה שחקק עבודת כוכבים על בשרו) : (לח) כללו ש"ד בפתח שיצא בו נכנס ר"ל שזה להכעיס כמ"ש (בסנהדרין שם) באמון שא"ל אמו כלום יש לך הנאה כו' וא"ל איני מכוין אלא להכעיס כו' : (לט) הה"ד וידע אלמנותיו · לעיל מיניה כתיב אדם אכלו ובתריה כתיב ועריהם החריב ותשם ארץ וגו' · ודרש אדם אכל שהרג בעליהם · וידע אלמנותיו שהיה מענה נשיהם · ותשם ארץ שהיה מכניס ממונן לטמיון : (מ) כעצם הזה של מוח כו' · לעיל פ"י : (מא) ונפיים לגדלת כו' · ב"ר

חדושי הרש"ש

וכימי ספירתה היא כנדה משום דכתיב והדוה בנדתה כדמסיים והולך וכדדרשינן בשבת (ס"ד ב') בנדתה תהא עד שתבא במים (ודברי היד"מ בכאן תמוהים) וזהו ג"כ כוונת ר' שמלאי שמאחר כו' יושבת ומשמרת שבעה ימי נדה היינו ז' ימי הספירה שהיו לה כימי נדה : (ו) הוא שהנביא מקנטר כו' ויתר דברי יהויקים ותועבותיו אשר עשה וגו' כצ"ל (דה"ב ל"ו) · וכ"ל דהני אמוראין פליגי בפירושא דוהנמצא עליו שכתוב שם דמשמע דלא היה נודע וגלוי מקודם לכן ת"א שהיה לבוש כלאים ואם תוא א' מאמר מעורב בבגד שלם של פשתן או איפכא אינו ניכר והוא כלאים מדאורייתא כדמשמע מדברי הרא"ש בה' כלאי בגדים סי' יו"ד · או שהיה לבוש בו מתחת למדיו ומכש"כ למ"ד שמשך לו ערלה או שנמצאת כתובת קעקע על בשרו דתנן סנהדרין כ"ב א' אין רואין אותו כו' ולא כשהוא ערום ועיין בחלק ק"ג ע"ב מבואר כמש"כ :
(ז) כעצם הזה של מוח · עמש"כ לעיל פ"י :
זה

מתנות כהונה

וכדמפרש לקמן : להחריב את ירושלים · כלומר לכבוש את יהויקים ואלו לא נתנוהו היה מחריב ירושלים ובפרשת ויגש פר' צ"ד גרס לכבוש את יהויקים כו' : בדפני פי' הערוך רבלה הרבלה ת"י דפני · ר' יהודה ור' נחמיה לא ס"ל שמת תחת ידיהם : בפרדימם · משמעותו ישב עליו בדין מלשון דימוס בילקוט ירמיה גרסינן החזירו בכל ערי ישראל בפרדימס ומצאתי פירושו חמור של עץ : ג' אמוראים · פליגי מה תועבותיו אשר עשה : כתובת קעקע · בפרק חלק (ק"ג) איתא שחקק השם על אמתו : בפתח שיצא כו' · שבא על אמו : ביירון · פי' בור פנויות ורקות ציירן מקושרות ומעוגנות מלשון הלהן תעגנה · ובילקוט מלכים גרס ציידין לשון צדון וממון : לטמיון · לאוצר המלך : גור · כלב קטן כדאמרינן בפרק אע"פ דמטללא בגורייתא קוטנייתא פירש"י ז"ל בכלבים קטנים · גור טב בירושלמי דשקלים ומשל הוא בפי הבריות אפי' כלב קטן שהוא טוב לא תגדלנו בביתך אם הוא בא מכלב רע מכל שכן כלב שהוא רע ובא מכלב רע שלא תגדלנו : מנפצו · מריק המוח ממנו : אינו יפה למאומה · כן לא נשארו כאן כלום הידור תורה : ה"ג למאומה כו' עד שאלתיאל ור"ל המדרש עד גמירא כמ"ש לעיל פ"י ובמדרש חזית (ח' ג') : ישבה סנהדרין כו' · היו מתיישבין ונתנו על לבם : לגדלת · אומנת ומגדלת המלכה

פירוש מהרז"ו

שקורא לזוב וזבה נדה וכן לנדה בימי נדה וקראה אותה התורה בשם נדה על שמוקלת התורה בצער האשה כנ"ל אנו כנסת ישראל שפירשנו וכו' על אחת כמה וכמה שהקב"ה מרחם עלינו וקורא אותנו נדה כמ"ש כטומאת הנדה היתה דרכם לפני וכמ"ש היתה ירושלים לנדה ביניהם וכשם שנדה חוזרת לטהרתה כך אנו יחזירנו הקב"ה ויטהרנו ב"ב : ך אמרו כיון שעלה · ב"ר סוף פר' צ"ד : בדפני של אנטוכיא · כתב הערוך דפני היא רבלה ובמ"ע כתב שהוא שם מגרש של עיר אנטוכי וגם מקומות אחרים נקראים כן על שם אילנות דפני הנטועות שם : באו אצלו · הסנהדרין באו אל יהויקים : זקנתך לשבע בן בכרי · אולי צ"ל זקנך היינו דוד כי מה שעשה יואב נקרא על שם דוד גם יתכן שמ"ש זקנתך היינו האשה חכמה שקראה את יואב מן העיר שעשתה כן למען דוד : ויתנוהו בסוגר בחחים · ברים הענין כתוב שא קינה אל נשיאי ישראל עד ויביאוהו בחחים אל ארץ מצרים זהו יהואחז כמפורש במ"ב סוף כ"ג ואח"כ כתוב ותקח אחד מגורי' וגו' עד ויתנוהו בסוגר בחחים ויביאוהו אל מלך בבל וכמ"ש בסוף ד"ה ב' עליו עלה נ"נ מלך בבל ויאסרהו בנחושתים להוליכו בבלה ובהכרח לפרש שלמעט עלה נבוכדנצר לדפני של אנטוכי והביאו את יהויקים אליו ואסרו בנחושתים להוליכו לבבל אך לא הוליכו שמת בידם וזהו למען לא ישמע קולו עוד אל הרי ישראל שהחזירו אותו מת אל ארץ ישראל וכמ"ש בסוף מלכים ב' על צדקיה שהוליכו אותם אל מלך בבל רבלתה וכן אח"כ על שרי צדקיהו ג"כ אל מלך בבל רבלתה היה אצל יהויקים : בחיים כתיב · הנה אין כאן קרי וכתיב אלא שדורש בחחים שאין פירוש התיבה ידוע שמ"ש אצל סנחריב ונתתי חחי באפיך ומתגי בשפתיך הוא דרך משל ע"כ דורש א"ת בחחים אלא בחיים וכן אצל יהואחז כתוב בפ' הנ"ל בחחים והיה בחיים כמ"ש ויביאוהו אל ארץ מצרים וימת שם : והחזירו בכל ערי יהודה · נרמז במ"ש לא ישמע קולו אל הרי ישראל ואם לא הביאוהו שם איך ישמע קולו אלא שהביאו אותו שם מת ע"כ לא נשמע שם קולו : בפרדימס · פירש במ"ע חצר לפני הבית היינו מ"ש שם ויביאוהו במצודות חצר מוקף מחיצות : קבורת חמור יקבר · זר"ד כה אמר ה' אל יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה ותחלה כתיב קבורת חמור יקבר וקבורה בארץ ואח"כ אמר סחוב והשלך להלאה משערי ירושלים והכריע שקברוהו בחמור והשליכו החמור מחוץ לשערי ירושלים · ועי' בס"ע פרק כ"ה כל ענין זה ור' נחמיה סובר שמ"ש קבורת חמור יקבר שהיו כמה מיני קבורות כי חתכו ממנו חתיכות והאכיל לכלבים והיה לו הרבה קבורות ובדברי ר"י נזכר והחזירו בערי יהודה כי מלך יהודה היה ומן הסתם החזירו אותו ליהודה וכמ"ש סחוב והשלך הלאה לשערי ירושלים ובדברי ר"נ נזכר בערי ישראל כי אז כבר גלו עשרת השבטים ונשארו מעט מאיזה שבטים באיזה ערים ומלכו עליהם מלכי יהודה כנזכר אצל חזקיהו בד"ה ב' וחז"ל דרשו שירמיה החזיר מעשרת השבטים ויאשיהו מלך עליהם וכן בניו : שהושיב בירניות · כמ"ש בערוך ערך ברן ג' שהושיב יהויקים נשים בורניות וכו' כל המאמר כמו כאן וכתב מ"ע בירן פירושו כמו שדה בור שאינו נזרע וציירן פי' צרורות ועגונות ודורש מ"ש שם ביחזקאל י"ט וילמד לטרף טרף אדם אכל וידע אלמנותיו ועריהם החריב וגו' : המליך את יכניה · כמ"ש סוף מלכים ב' ומ"ש וישב בדפני של אנטוכי' אצל יכניה נלמד ממ"ש אצל יכניה מ"ב כ"ד בעת ההיא עלו עבדי נ"נ מלך בבל ירושלים ותבוא העיר במצור · שהוא בעצמו היה ירא לבוא לירושלים פן יעשה לו הש"י כאשר עשה לסנחריב כמ"ש פסיקתא פר' כ"ו סימן ו' לכך כל פעם שבא היה יושב ברבלה והיה שולח עבדיו וגלות יכניה ושריו מפורש שם ומ"ש ויבוא וגו' על העיר היינו לרבלה כך הוא דעת חז"ל ומשם היה מצוה על עבדיו איך יצורו על ירושלים ושאר פרטי המעשה צ"ע מנין לו · ועי' ירושלמי שקלים פרק ו' הלכה ד' : משא גיא חזיון וגו' · וכתיב שם כל קציניך נדדו יחד היינו מ"ש שגלו עם יכניה כל השרים והחרש והמסגר וכל העשירים לא נשאר זולת דלת עם הארץ ואז עלו כלם לגגות ושם כתיב ותבע ביום ההוא אל נשק בית היער היינו על אוצרות ביהמ"ק · ודרשו שלכך עלו לגגות למסור מפתחות האוצרות שלא יפלו בידי השונאים ועי' תענית כ"ט בא"ת ופתיחה כ"ד דאיכה בא"ת ומ"ש שהיו עולים לראשי גגותיהם ונופלים ומתים דורש ממ"ש שם חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה ולא פירש איך מתו הרי בהכרח למוד מעניינו והוא מפורש · שכבר פירש שעלו כולם לגגות ולא כתב שירדו כי זה היה מיתתם שנפלו ומתו : וגלתה סנהדרי גדולה · הם בכלל מ"ש שריו ועבדיו והחרש והמסגר וכמ"ש אצל מרדכי ואסתר אשר הגלה עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה ומרדכי הוא מרדכי בלשון מראשי סנהדרין : העצב נפוץ נבזה · וס"ד האיש הזה כניהו ומ"ש לעיל פר' יו"ד סימן ג' כל הענין וכאן בקצרה : באותה שעה · כשעשה תשובה : באותה שעה ישבה · כשעשה תשובה והתיר הקב"ה שבועתו התישבו הסנהדרין בדעתם שעתה בגלות בבל שהיה בימיהם לא נשאר זרע למלכי בית דוד כי צדקיהו היה יושב בבית האסורים ובניו כבר נשחטו לעיניו ויכניה כשגלה לא היה לו עדיין בנים שהרי היה בן שמונה שנה כשמלך ת' חדשים מלך לפי מ"ש בד"ה ב' בסופו ואף לפי מ"ש במ"ב כ"ד שהיה בן י"ח שנה עכ"ז כשחשב הכתוב מי אשר גלו עמו ובפרט לא חשב לו בנים שלא היו לו ואיך יתקיימו כל הנבואות של משיח לדקנו שיהיה מזרע דוד ובד"ה א' סוף ג' מפורש אשר שלשלת היוחסין של דוד יצאה מיכניה והיינו על פי מעשה סנהדרין אלו : שמירה שמירמית שמירעם · שעל שעשתה מצוה גדולה מאד לקיים דבר ה' של כל הנביאים שכולם התנבאו על משיח לדקנו מזרע דוד ע"כ חקרו חז"ל על שמה ושיהיה שמה הטוב לזכר עולם אך איך
דורשים

יפה תואר

בפרדימס · הוא שם כלי זיין · וזה הוא כמ"ד חי שלשלוהו : גור ביש · ויכניה היה רע דכתיב גביה ויעש הרע בעיני ה' שהיה רע לשמים ולבריות כאביו : ונופלים מתים · שלא היה מתפיים ביכניה לבדו אלא הביא את העיר במצור והגלה כל ירושלים והשרים וכלי חמדת ה' : הה"ד העצב נבזה · זה לא שייך בכי ורק סוף הפסוק כתבו את האיש הזה עריר' שייך למה שהוליד בן בבית האסורים כדאיתא בחזית על פסוק שימני כחותם וקאי לעיל פ"י אך פה קצר המעתיק : לגדולת זו שגודלת השער : עד שמחל

ידי משה

מי קיים מצות זיבה כו' שנתנו לו אשה בבית האסורים ופירש ממנה שראתה דם כשושנה כדמסיים : ישבה סנהדרי גדולה כו' · פי' ישבה בגלותה והיתה דעתם לגלגל אבל כשגלו אמרו אין דעתנו לגלגל :
שכל

שמירמו' שמה ורבנן אמרין שמירעם שמה ע"י שנולדה ברעם כיון שבא נבוכדנצר להזקק לה א"ל את מלך ויכניה אינו מלך אתה מבקש תפקידך ויכניה אינו מבקש תפקידו מיד גזר ונתנו לו אשתו וכיצד שלשלוה לו ר' שבתי אמר דרך קנקלין שלשלוה לו ורבנן אמרי פתחו המעזיבה ושלשלוה לו כיון שבא להזקק לה אמרה כשושנה אדומה ראיתי פרש ממנה מיד הלכה וספרה וטהרה וטבלה אמר לו הקב"ה בירושלים לא קיימתם מצות זיבה ועתה אתם מקיימין שנא' (זכריה ט) גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור (מב) נזכרתם אותו הדם שבסיני (מג) בשביל כן שלחתי אסיריך א"ר שבתי לא זז משם עד שמחל לו הקב"ה על כל עונותיו (מד) על אותה שעה אמר (שיר ד) כלך יפה רעיתי ומום אין בך יצתה בת קול ואמרה להם (ירמיה ג) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם :

סדר אחרי מות

פרשה כ א אחרי מות שני בני אהרן ר' שמעון פתח (קהלת ט) הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע ·

לצדיק א זה נח שנאמר בו (בראשית ו) איש צדיק אמר ר' יוחנן בשם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי נח כשיצא מן התיבה הכישו הארי ושברו ולא היה כשר להקריב והקריב שם בנו תחתיו · ולרשע זה פרעה נכה כיון שביקש לישב על הכסא של שלמה (א) לא היה יודע מנהגיו ב הכישו ארי ושברו זה מת צולע וזה מת צולע היינו דכתי' מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב ולטהור ולטמא לטוב זה משה שנא' (שמות ב) ותרא אותו כי טוב הוא ר' מאיר אומר ג שנולד מהול ולטהור זה אהרן שהיה עוסק בטהרתן של ישראל שנאמר (מלאכי ב) בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון (ב) ולטמא אלו מרגלים אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנאי אלו לא נכנסו ואלו לא נכנסו היינו דכתי' לטוב ולטהור ולטמא (ג) לזובח זה יאשיה שנאמר (ד"ה ב לה) וירם יאשיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים ולאשר איננו זובח זה אחאב שביטל קרבנות הה"ד (שם יח) ויזבח לו אחאב צאן ובקר (ד) לרוב זבח לו זבח ולא קרבנות זה מת בחצים וזה מת בחצים היינו דכתי' לזובח ולאשר איננו זובח · כטוב כחוטא כטוב זה דוד שנאמר (שמואל א יז) וישלח ויביאהו והוא טוב רואי א"ר יצחק (ה) טוב ראי בהלכה (ו) כל הרואהו נזכר לתלמודו כחוטא זה נבוכדנצר שנאמר (דניאל ג) וחטאיך בצדקה פרוק זה בנה בה"מ ומלך ארבעים שנה (א) וזה החריב בה"מ ומלך מ' שנה הוי מקרה אחד וגו' כנשבע זה צדקיה שנאמר (ד"ה ב לו) וגם במלך נבוכדנצר מרד כאשר שבועה ירא זה שמשון שנא' (שופטים טו) ויאמר להם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי זה מת בנקור עינים (מלכים ב כה) ואת עיני צדקיהו עור וזה מת בנקור עינים (שופטים טז) ויאחזו אותו פלשתים וינקרו את עיניו הה"ד מקרה אחד לנשבע וגו' · (ז) ד"א מקרה אחד אלו בני אהרן דכתיב בהון (מלאכי ב) בשלום ובמישור · לרשע זה עדת קרח דכתיב בהון (במדבר טז) סורו נא וגו' אלו נכנסו להקריב במחלוקת ויצאו שרופין ואלו נכנסו להקריב שלא במחלוקת ויצאו שרופין : ב ד"א אחרי מות ר' לוי פתח (תהלים עה) אמרתי להוללים אל תהולו להוללים למערבביא (ח) אלו שלבם מלא עליהם ד חלחליות רעות ר' לוי הוה צווח להון (ב) אללייא שמביאין אללי לעולם ולרשעים אל תרימו קרן אמר להם הקב"ה לרשעים הצדיקים לא שמחו בעולמי ואתם מבקשין לשמוח ריש לקיש בשם ר' שמעון בן מנסיא אמר ה תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה קלסתר פניו על אחת כמה וכמה ואל תתמה בנוהג שבעולם אדם עושה דיסקרי אחד לו ואחד לביתו של מי עושה נאה לא את שלו כך אדם הראשון נברא לתשמיש של הקב"ה וגלגל חמה לתשמישן של בריות א"ר לוי בשם ר' חמא בר חנינא (ט) י"ג חופות קשר לו הקב"ה בגן עדן שנא' (יחזקאל כח) בעדן גן אלהים היית (ג) כל אבן יקרה מסוכתך אודם פטדה ויהלום תרשיש שוהם וישפה ספיר נופך וברקת וזהב מלאכת תפיך ונקביך בך ביום הבראך כוננו ו ר' שמעון ב"ל אמר חד עשר ורבנן אמרי עשר ולא פליגי מאן דעבד להן תלת עשר עביד כל אבן יקרה מסוכתך תלת מאן דעבד להון חד סר עבד להו חדא מאן דעבד להון עשרה לא עבד חד מנהון ואחר כל השבח הזה (בראשית ג) כי עפר אתה ואל עפר תשוב אברהם לא שמח בעולמי ואתם מבקשים לשמוח נולד לו בן למאה שנה ובסוף א"ל הקב"ה קח נא את בנך והלך אברהם

מסורת המדרש א תנחומא סדר נח · ב תנחומא סדר נח וסדר ואתחנן · מדרש תהלים מזמור ל"ז · ג שמות רבה פ"א · קה"ר פ"ד · תנחומא סדר נח · אדר"ן פ"ג · מדרש תהלים מזמור ע' · ד תנחומא סדר אחרי · מדרש תהלים מזמור ס' · ה מדרש קהלת · ו ב"ב דף ע"ח · פדר"א פ' י"ב · פסיקתא רבתי פרשה י"ד ·

חדושי הרש"ש

(א) זה החריב בהמ"ק ומלך מ' שנה · עיין מגילה י"א ב' דשם מוכיח הש"ס דמלך מ"ה שנים · (ב) אלליא שמביאין אללי לעולם · עי' לעיל רפי"ז ובמת"כ שם : (ג) כל אבן יקרה מסוכתך תלת · מתפרש עפ"י מ"ש תוספות כתובות ח' א' ד"ה שהכל שלשון כל אינו נופל על פחות משלשה · ועמ"ש בב"ר

חדושי הרד"ל

פ"ק : (מב) נזכרתם אותו הדם שבסיני · עמ"כ וכ"ה לעיל ספ"ו : (מג) בשביל כן שלחתי אסיריך מבור · זה יהויכין שהוציאוהו מבית כלאו מן הבור (והאי אין מים בו דרשינן ליה לעיל ע"ש) : (מד) על אותה שעה כו' ומום אין בך · תחת אשר תחלה נאמר עליו ככלי אין חפץ בו · חזר ואמר עליו שאח"כ מצא חן בעיני ה' כלך יפה ומום אין בך (או י"ל מפני שלעיל פי"ח אמר ממקרא זה דכלך יפה כו' שלא היה כהן זבים ומצורעים וכשחטאו נמצאו כהן זבין כו' · לכן כאן שאמרו שיכניה קיים מצות זיבה · לכן אומר שעל אותה שעה נאמר כלך יפה כו') : (א) לא היה יודע מנהגו · בתנחומא פרשת ואתחנן הגי' מנגנין שלו פירוש התבולות מלאכתו : (ב) ולטמא אלו מרגלים · טמאי שפתים מוציאי דבה : (ג) לזובח כו' זה מת בחצים ונספד דמו כמ"ש עליו באיכה רבה שמתפכנה אבני קדש כו' (וכן באחאב) ולא הגין דם זבחים שזרק ע"ג המזבח עבורו בזה : (ד) לרוב לו זבח ולא כו' כצ"ל : (ה) טוב רואי בהלכה שאין טוב אלא תורה : (ו) כל הרואהו נזכר תלמודו כענין · עיניך רואות את מוריך · וכמ"ש הא דמחדדנא דחזיתיה לר"מ כו' (ומ"ש היד"מ שרואהו בחלום · ליתא (שבברכות נז:) אמרו עליו זוכה לחסידות) : (ז) ד"א מקרה אחד לצדיק אלו בני כו' כצ"ל : (ח) אלו שלבם מלא חלחליות · לעיל פי"ז : (ט) י"ג חופות כו' · ב"ר

פירוש מהרז"ו

דורשים כן ואיזה סמך יש להם על הפסוק ואיך דורשים שם שמירעם אם אינו בפסוק כל זה נעלם ממני : דרך קנקלין · כי מפורש כתוב אסיריו לא פתח ביתה וא"כ לא נכנסה לו דרך פתח אלא דרך שלשול מן המעזיבה כדעת רבנן או כדרך קנקלים שפירש הערוך שכן נקרא אבן שיש בו חלונות רבים ועי' ב"ר פר' ע"ח סימן ה' ושם פירש חדרים : כשושנה אדומה · שם כינוי לנדות עי' לעיל ריש פר' י"ב וכמ"ש שי"ר ריש פסוק שרלך דף ל"ד ב' סוגה בשושנים כשושנה אדומה : גם את בדם בריתך · עיין לעיל פר' ו' סימן ה' דרשה אחרת וכאן דורש על יכניה כמ"ש ושלחת אסיריך מבור הייגו יכניה שהיה אסור בבית כלא ל"ז שנה כמ"ש סוף מ"ב : הדם שבסיני · שע"י שמירת מדם נדה נזכרתי לכם דם בריתכם · שבסיני כרת עמנו ברית בדם כמפורש בסוף משפטים כמ"ש לעיל פר' ו' סימן ה' באריכות : ארפא משובותיכם · ירמיה ג' כ"ב :

סדר אחרי מות פרשה כ סי' א הכל כאשר לכל וכו' · בתנחומא ריש ואתחנן הגירסא כמו כאן וכן הוא בקוה"ר פסוק וראיתי את כל מעשה אלהים דף ק"ו א' אך בתנחומא כאן הדרשה באופן אחר : א"ר יוחנן · ב"ר פר' למ"ד סימן ו' וש"נ : והקריב שם בנו · כי נח ברכו ברוך ה' אלהי שם וגו' וישכון באהלי שם וגם כתוב עליו והוא כהן לאל עליון שהוא הקריב קרבנות של דורו : זה פרעה נכה · מ"ב כ"ג דה"ב ל"ה שהרג את יאשיה ושלל הכסא וכמ"ש באריכות בתרגום שני ובמדרש אסתר סוף פסוק בימים ההם דף קי"ע : ולטוב זה משה · שמ"ר פר' א' סי' י"ט וש"נ ומבואר וכאן קיצור : בטהרתן של ישראל · כמ"ש לפני ה' תטהרו ע"י הקרבנות שהקריב אהרן וטהרם מטומאת מת באפר פרה וטהרם מטומאת צרעת ובתוכחתו ולצדקתו רבים השיב מעון ולטמא אלו מרגלים שטמאו עצמם בלה"ר שהוציאו דיבה על א"י ונשפטו משה ואהרן עם המרגלים במשפט אחד : ויזבח לו אחאב · צאן ובקר לרוב ולעם אשר עמו והיה לסמוך תיבת לו אצל מ"ש ולעם אשר עמו ולמה הפסיק ע"כ דורש אצל הרשע לגנאי לו זבח ליהושפט לכבוד בשר ודם ולא לכבוד הש"י לקרבנות : זה מת בחצים · באחאב כתב ואיש משך בקשת לתומו ויך את מלך ישראל וביאשי' כתב ויורו המורים למלך יאשיהו : השבעו לו · והאמין בשבועתם ומסר להם נפשו מזה הביא ראיה שהיה ירא שבועה וכל שבועה הוא בשם ה' וכמ"ש חז"ל על פסוק כי הגיד לה את כל לבו ידעה ביה דלא מפיק ש"ש לבטלה וההיפך בצדקיה שהיה קל בעיניו להשבע בשמו וזהו כנשבע ומי שרגיל בשבועות נכשל לעבור עליהם ומ"ש כנשבע הוא ההיפך של כאשר שבועה ירא שהנשבע אינו ירא שבועה · ע"ש מדה ט' : ב ר' לוי פתח · לעיל פר' י"ז בסימן א' ושם הגירסא הוללות רעות ובתנחומא כאן ריש סימן ב' הגירסא כמו כאן חלחליות רעות והענין אחד : צווח להון אלליא · קורא להוללים אללית לשון נופל על לשון שהשמחים בשמחת עוה"ז מביאים צרה ויללה וקינה בעולם ובתנחומא הגי' קורא להם פסוק זה הוללים אלו שהם מביאים אלליא לעולם : תפוח עקיבו · בעקב יש בשר בולט כמו תפוח עגול · ועי' כל זה מדרש משלי בסופו · ופי' אדם הראשון היה לו במה לשמוח יותר מכל דורותיו באי עולם הזה ועכ"ז לא שמח שנתקלקל מיד ולשון התנחומא אדם הראשון לא שמח בעולמו ואתם מבקשים לשמוח בעולמי ר' לוי בשם רשב"י וכאן יבאר חסר : י"ג חופות · מאמר זה מבואר היטב באריכות בב"ר ריש פר' י"ח קחנו משם : נולד לו בן לק' שנה · ועד שלא נולד לו בן משרה הגבירה לא שמח ולאחר שנולד קודם שנשא אשה והוליד בנים לא שמח ולא עוד אלא שנאמר לו בעודו בחור קח

נא

מתנות כהונה

המלכה : יכניהו אינו מלך · בתמיה : קנקלין · פי' הערוך חלונות : דם שבסיני · ס"פ משפטים ויקח משה חצי הדם וגו' :

פרשה כ אלו אמרו שבחה · משה ואהרן : זה בנה בית המקדש · דוד המלך הכין הכל ומעלה עליו כאילו הוא בנאו וגם הוא בנה היסודות והעיקר כבולו ועיין כל זה במדרש תנחומא פרשת ואתחנן : ויאמר להם וגו' · מכלל שהיה הוא ירא שבועה דאם לא כן היו גם כן נחשדים בעיניו : למערבביא · למעורבבים שהם מעורבבים במחשבות רעות וכדמפרש ואזיל : חולחליות · מחשבות כד"א חלחלה של רשות : צווח להון כו' · קרא לרשעים : אללי · אוי ואבוי : דיסקרי · קערות : עביד כל אבן וגו' · עושה מהם שלשה חופות : מאן דעבד · מי שעושה מהם י"א חופות עושה מאלו כל אבן יקרה מסוכתך חופה אחת : לא עביד חד כו' · אינו עושה אפילו אחת מהן וקאי

ידי משה

שכל הרואה כו' · פי' מי שרואה אותו בחלום : דכתיב בהון בשלום ובמישור · וסיפא דקרא ורבים השיב מעון ודרשינן על אהרן וכיון שהצדיק את אחרים מכ"ש שהדריכם ללכת בשלום

יפה תואר

לו כו' · בילקוט איתא שנעשה לו נס שאשתו נתעברה מעומד · כי בית האסורים היה מקום צר · ואם לא נמחלו עונותיו לא זכה לנס הזה : על אותה שעה כיון דיכניה המלך עשה תשובה מכ"ש שאר העם · ויליף ב"ק ואמר שובו בנים שובבים כי כמו שמחל ליכניה כן ימחל לכל העם :

ר"ש פתח כו' · חלילה לחשוב כי ר"ש בא לחזק ממקרי בני אדם את הדעה הכוזבת אשר אמר קהלת בדרך הקירה על מקרה בני אדם כי אחד הוא · אבל הוא בא ברב עצה ודעת להורות לנו דרכי ה' והשגחתו · כי באמת סבות שונות יש למה ישוה מקרה הצדיק למקרה הרשע · האחת כי אם מקריהם היו שונים אז סרה הבחירה מבני אדם ונפסדה להכרת · בראותם גלוי לעין כי טוב לצדיק ורע לרשע · ולזה מביא כי נח אשר היה צדיק תמים נענש בעונש אחד עם פרעה נכה · וה' צדיק יבחן ובחן את נח בכניסתו וביציאתו אם תמים הוא בבחירתו כדאיתא בב"ר פל"ד · הסבה השנית הוא מעון הדור · וע"ז מביא ממשה ואהרן וממרגלים אשר אמר משה גם בי התאנף ה' בגללכם וגו' (דברים א' ל"ז) וכאשר האריכו המפרשים בזה כי משה נענשו רק בגלל חטאת הדור · הסבה השלישית כי ייטיב ה' לפעמים לרשע נגמלו על צדקותיו המעטים וידקדק עם הצדיקים כחוט השערה לנקותם מעון קל · ולזה מביא מיאשיהו שחטא קל במה שמרה את פי ירמיהו גרם לו להענש כמו אחאב : וזכותיו לא הצילוהו · הסבה הרביעית כי פעמים ימק הצדיק בעון אבותיו · ויאריך את ימי הרשע כי יהיה לשבט אף בידי ה' · ולכן דוד אף כי הכין הכל לבנות את בית המקדש נענש בקוצר ימים מפני עונו של נתם במו נ"נ אשר היה למטה זעם ביד ה' לענוש לפושעים · הסבה החמישית לשמור את הצדיק מחטא ולכן נענש שמשון בניקור עינים משום שהלך אחרי עיניו · אף כי ירא היה משבועה כמו צדקיה אשר נתבזה לפני נ"נ בעברו על שבועתו · ולפעמים ילכוד הצדיק בחטא אחד שראוי לאותו עונש · ואף כי סתור הוא מעיני בני אדם · או להגדיל את שמו · כי ע"י יתקדש שם ה' וזה אשר אמר אלו בני אהרן כי מתו בהקריבם אש זרה · ונודע הד כי גדולים הם ממשה ואהרן כדלעיל פי"ב · וה' הוא הצדיק בכל דרכיו · וזה שאמר קהלת הכל פי' כלל המעשים · כאשר לכל כאשר נראה לכל בני אדם · הם מושגחים מאת ה' · כן מקרה אחד לצדיק ולרשע הוא מושגח · אך הפושעים לא יביטו משפטי ה' ויתעו : וזה מלך מ' שנה · ואע"ג דאמרינן במגילה כי מלך מ"ה שנים לא הזכיר רק מ' להשוותו למלכות דוד ומכ"ש דיפלא אם מלך יותר : תפוח עקבו · זה העגול שבעקב שדומה לתפוח הי' מכהה גלגל חמה שנראה לגביה כמו אופל · והכוונה בזה כי המופת הלקוח על מציאות ה' ית' מגלגל חמה הוא כהה מול המופת הנראה על מציאותו ית' מהרכבת יצירת אדם · וס"ד ומבשרי אחזה אלוה ומכ"ש שנראה יותר בהיר המופת הזה מקלסתר פניו אשר שמה נראה אור השכל והרכבתו בתמרו · והטעם בזה כי המופת הלקוח מגלגל חמה היא תנועה תמידית אשר בגלגל חמה כי התמה נבראת לתשמיש של בריות · אבל המופת הנראה מיצירת האדם הוא התידוש והשתנות אשר בו · כי נברא לתשמישו של הקב"ה : אברהם לא שמח בעולמו · ומייתי ראיה מהעקדה

פיום

מהלך ג' ימים לאחר ג' ימים [א] ראה ענן קשור על גב ההר א"ל בני רואה אתה מה שאני רואה אמר ליה הן מה אתה רואה אמר ליה ענן קשור על גב ההר אני רואה אמר לישמעאל ולאליעזר רואים אתם כלום אמרו ליה לאו א"ל הואיל ואינכם רואים כלום וחמור זה אינו רואה שבו לכם פה עם החמור עם הדומים לחמור נטל את יצחק בנו והעלהו הרים והורידו גבעות העלהו על אחד מן ההרים ובנה מזבח וסדר עצים וערך מערכה ונטל את הסכין לשוחטו ואלולי שקראו מלאך מן השמים כבר היה נשחט · תדע שכן שחזר יצחק אצל אמו ואמרה לו אן היית ברי א"ל נטלני אבי והעלני הרים והורידני גבעות וכו' אמרה (י) ווי על ברי דריותא' אלולי המלאך כבר היית שחוט א"ל אין באותה שעה צווחה (יא) ששה קולות כנגד ששה תקיעות אמרו לא הספיקה את הדבר עד שמתה הה"ד (בראשית כג) ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה ומהיכן בא ר' יהודה ב"ר סימון אמר מהר המוריה בא [ב] והיה אברהם מהרהר בלבו ואומר שמא ח"ו נמצא בו פסול ולא נתקבל קרבנו יצתה בת קול ואומרת לו (קהלת ט) לך אכול בשמחה לחמך · [ג] ישראל לא שמחו בעולמי שמח ישראל בעושיו אינו אומר אלא ישמח עתידין הן לשמוח במעשיו של הקב"ה לע"ל כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו שמח ה' במעשיו אינו אומר אלא ישמח עתיד הקב"ה לשמוח במעשיהם של צדיקים לע"ל אלישבע בת עמינדב לא שמחה בעולם שראתה ה' כתרים ביום אחד [ד] יבמה מלך אחיה נשיא בעלה כהן גדול שני בניה ב' סגני כהונה פנחס בן בנה משוח מלחמה כיון שנכנסו בניה להקריב ונשרפו נהפכה שמחתה לאבל הה"ד אחרי מות שני בני אהרן :

ג ר' אבא בר כהנא פתח (שם ב) לשחוק אמרתי מהולל [ה] אם הדין דחוכא מעורב מה חדותא מהניא מעשה באחד מגדולי כבול שהיה משיא את בנו וברביעי שלו זימן אצלו אורחים משאכלו ושתו והטיבו את לבם אמר לבנו עלה והביא לנו חבית אחד מן העליה כיון שעלה הכישו נחש ומת המתין לו לירד ולא ירד אמר אני עולה ורואה מה טיבו של בני עלה ומצאו שהכישו נחש ומת ומוטל בין החביות המתין עד שגמרו סעודתן אמר להם רבותי לא לברך את בני ברכת חתנים באתם אלא ברכו עליו ברכת אבלים לא להכניס את בני לחופה באתם באו והכניסוהו לקברו הפטיר עליו ר' זכאי דמן כבול לשחוק אמרתי מהולל :

ד ר' יודן גלייה פתח (איוב לט) (יב) אם על פיך (ד) יגביה נשר [ו] אמר הקב"ה לאהרן על מימר פומך (יג) הייתי משרה שכינתי על גבי הארון או (יד) על מימר פומך הייתי מסלק שכינתי מעל גבי הארון · (שם) סלע ישכון (ה) מקדש ראשון (שם) ויתלונן לינה אחת · מקדש השני (שם) (טו) על שן סלע ומצודה לינות הרבה דתנינן תמן משניטל הארון היתה שם אבן שתייה ולמה נקראת כן א"ר יוסי ב"ר חלפתא [ז] שממנה הושתת העולם הה"ד (תהלים נ) מציון (טז) מכלל יופי · כיצד היתה תפלתו של כה"ג ביוה"כ בצאתו מן הקדש אומר יהי רצון מלפניך שתהא שנה זו גשומה שחונה וטלולה שנת רצון שנת ברכה שנת זול שנת שובע שנת משא ומתן ואל יצטרכו בה עמך ישראל אלו לאלו ואל יגביהו ישראל שררה אלו על אלו ואל תפנה לתפלת עוברי דרכים רבנן דקיסרין אמרו על אחינו שבקסרין שלא יגביהו שררה רבנן דרומא אמרו על אחינו שבשרון שלא יעשו בתיהן קבריהן (איוב לט) משם חפר אוכל משם היה (מיילל) נוטל אוכל של כל ימות השנה (שם) למרחוק עיניו יביטו מראש השנה היה יודע מה בסופה הא כיצד [ח] בשעה שהיה צופה ורואה עשן של מערכה עולה לדרום היה יודע שהדרום שבע עולה למערב היה יודע שהמערב שבע עולה למזרח היה יודע שהמזרח שבע

מסורת המדרש א קה"ר פ"ט תנחומא סדר וירא פסיקתא רבתי פ' מ' · ב פדר"א פ' ל"ב · ג במד"ר פ' י"ז תנחומא סדר שלח · ד תנחומא פ' אחרי סימן א' · ה תנחומא סדר שמיני שו"ט פ"ע · ו ילקוט איוב רמז תתקכ"ו · ז תנחומא פקודי · במ"ר פ' י"ב · פדר"א פרק ל"ה שו"ר פ"ג סי' י"ח · ח יומא פרק קמא ·

חדושי הרד"ל

כ"ה י"ח וש"נ : (י) ווי על ברא דעלובתא · כצ"ל : (יא) ששה קולות · עמ"ש שמ"כ הגי' ג' יבבות כו' · וכ"ה בפדר"א פל"ב : (יב) יגביה נשר וכי ירום קנו אמר כו' · כצ"ל : (יג) הייתי משרה שכינתי ע"ג הארון כד"א כנשר יעיר קנו כ"ה בפסיקתא דאחרי מות וע"ש כל המאמר : (יד) על פיך הייתי מסלק שכינתי · מפרש בפסיקתא שם שכשהיה כה"ג נכנס לפנים היה מסלק כבודו ומצמצמו בין הכרובים ליתן מקום לכה"ג לכנוס : (טו) מקדש ראשון ויתלונן לינה א' מקדש שני כו' לינות הרבה · אפשר משום שמקדש שני עמד עשר שנים יותר מהראשון קרי ליה לינות הרבה : (טז) מכלל יופי משם חפר אוכל כו' · כל ימות השנה כיצד היתה תפילתו כו' בהיכם קבריהם למרחוק עיניו כו' כצ"ל וכ"ה בפסיקתא שם (ועיין מ"כ שהיה הגי' לפניו משם מילל אוכל

חדושי הרש"ש

כב"ר פ' ע"ה בהשמטות : (ד) אם על פיך יגביה נשרי אמר הקב"ה לאיוב אם על כו' הארון כשם שעשיתי ע"י אהרן או כו' כ"ה בכת"י : (ה) על שן סלע ומצודה דתנינן תמן כו' · כצ"ל ותיבות לינות הרבה צריך

מתנות כהונה

וקאי על החופות הנ"ל : ה"ג בילקוט בקעות וכן לקמן והורידני בקעות : אן הות ברי · אנה ואיה היית בני : ווי על ברה דריותא · אוי על בן השיכורה על עצמה אמרה כן כלומר האשה העלופה והמטורפת : ו' תקיעות · נגד ג' תקיעות וג' יבבות · וכך מצאתי שלשה בכיות נגד ג' תקיעות ושלשה יבבות נגד ג' יללות : אם הדין דהוכא · פי' אם הענין של שחוק ושמחה הוא מעורב מה שום שמחה מועלת : על מימר פומך · עיין ברבינו בחיי בפרשה זו : דתנינן כו' · מלא סלע בא לפרש : גשומה ושחונה · יומא דף נ"ג ופריך התם וכי שחונה מעליותא הוא ומשני גשומה אם שחונה פי' אם נגזר שתהא שחונה יהי רצון מלפניך שתהא גשומה : יצטרכו בה · בשנה זו · תפלת עוברי דרכים · שמתפללים תמיד שלא ירדו גשמים : שבקיסרין · שם מדינה ובערוך פי' בשם תרגום יונתן שהוא דן : שלא יגביהו שררה זע"ז · עיין בירו' (פ' הוציאו לו) : אחינו שבשרון · פי' הערוך מקום יש בא"י והיה בעמק ובחול ולפרקים היה בא רוח חזק והיה מהפך החול עליהם ועל בתיהם ומתו שם : משם חפר אוכל · סיומא דהאי פסוק סלע ישכון דלעיל ומפרש והולך מה חפר אוכל : ה"ג משם היה נוטל אוכל · ופי' משם מתוך אותו אבן שתייה היה מתפלל על ישראל בסיפוק מזונותיהם כדאמר לעיל יהי רצון שתהא שנה זו כו' · ורבינו בחיי מביא מדרש זה בסיגנון אחר וכאן גרס תפלת כהן גדול דלעיל וגירסא מיילל י"ל מבקש ומתחנן כעני בפתח (ודוגמתו בחזית א' ט"ז) : מראש השנה · כלומר מראשית השנה יר"ל ביום הכפורים גם אמרינן בעלמא שיום הכפורים נקרא ג"כ ראש השנה כמו שנאמר בראש

פירוש מהרז"ו

נא את בנך וגו' והעלהו שם לעולה : לאחר ג' ימים · עי' ב"ר ריש פר' נ"ו : תדע שכן שחזר יצחק · תדע שאברהם לא שמח בעולמו שאף לאחר שחזר מן העקדה ועמד בנסיון היה לו לשמוח ולא שמח שאז מתה שרה : דריותא · שכורה מן הצרות : צווחה ששה קולות · כמ"ש פדר"א פרק ל"ב בכתה שלשה בכיות כנגד שלש תקיעות שלשה יללות כנגד שלשה יבבות ופרחה נשמתה ומתה והכוונה בהיפך שאנו עושים בר"ה תקיעות ויבבות לזכרון מיתת שרה : מהר המוריה בא · מעקדת יצחק שהיה סמוך לזה ודורש סמוכין וכמ"ש ב"ר פר' נ"ח סימן ה' : לך אכל בשמחה לחמך · וס"ד כי כבר רצה אלהים את מעשיך · רצה את קרבנך · ועי' כ"ז בקה"ר פסוק זה באריכות דף ק"ו ב' : ה' כתרים ביום אחד · בסדר עולם סוף פרק ז' איתא ארבעה שמחות ואבל אחד יבמה מלך ובעלה כה"ג אחיה נשיא ובניה סגני כהונה הם נדב ואביהוא ואבילה משני בניה נו"א וי"א אף בן בנה משוח מלחמה זה פנחס וכן בקה"ר פסוק לשחוק אמרתי מהולל דף פ"ז ב' הגי' ד' שמחות וכן בסוף מדרש משלי ד' שמחות וכן בילקוט כאן · וכן העתיק רבינו בחיי ובזבחים ק"ב איתא ה' שמחות וכן בשיר פסוק מי זאת עולה בסופו איתא ה' שמחות שסוברים כיש אומרים שבסדר עולם שהיה פנחס משוח מתחלת הארבעים שנה כמו שהיה במלחמת מדין בסוף הארבעים שנה וסוברים כמ"ש זבחים ק"א שהיה פנחס כהן מתחלתו ומי שסובר ד' שמחות סובר שלא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי ע"ש בזבחים ק"א וק"ב · ומ"ש שני בניה סגני כהונה כן הגירסא בכל המקומות הנ"ל וכמפורש בסדר נו ובסדר שמיני רק בזבחים ק"ב איתא בנה סגן היינו נדב הבכור · ומה שאמר שראתה אלישבע שמחות ולא אמר על אהרן כי אהרן היה חסיד שבחסידים ולא היה מחזיק טובה לעצמו לשמוח בגדולתו וגדולת בניו שאם היה מחזיק טובה לעצמו ומרגיש בגדולתו לא היה רוה"ק שורה עליו אך אלישבע זהו עבודתה לשמוח בגדולתם אשר ע"פ הש"י ומה שלא חשבו גם אלעזר ואיתמר שהיו ג"כ כהנים כי לא כהנו כ"א אחר מיתת נדב ואביהוא וכמ"ש במדבר רים ג' וימת נדב ואביהו ויכהן אלעזר ואיתמר אבל לא בחייהם : ג לשחוק אמרתי מהולל · מדרש קהלת סוף פסוק זה דף פ"ז : עד שגמרו סעודתם · שלא רצה להפסיקם ולצערם ולהפסיד המצוה שאכלו אצלו ת"ח וצדיקים ובקוה"ר שם איתא שהניחם גם לגמור ברכת המזון רק אחר ברכת המזון שצריכים לברך ברכת חתנים ז' ברכות אז גלה להם שיברכו ברכת אבלים וכאן חסר מ"ש בקוה"ר שם מה מעורב היה השחוק של אלישבע בת עמינדב ואגב זה הובא גם המעשה של כבלי : ד אם על פיך יגביה נשר · כל הענין בתנחומא כאן סימן ג' · וגם שם לא יוכל לידע הפירוש הנכון כי נשתבשה הגירסא בשני המקומות אך הגי' הנכונה כמ"ש בפסיקתא רבתי פר' מ"ז אלא גדול אתה מאהרן וכו' וכבודו היה מלא הבית ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת כי מלא כבוד ה' (את בית ה') ובזמן שהוא (ר"ל הכהן גדול) נכנס הייתי חולק לו כבוד ומסלק את כבודי בין שני בדי הארון הוא שאמר איוב (פי' בספר איוב שאמר לו הש"י) אם על פיך יגביה נשר אר"א על פיך היה הקב"ה מגביה כבודו בין שני הכרובים בכניסתו של אהרן יגביה נשר זה הקב"ה כנשר יעיר קינו · וכי ירום קינו סלע ישכון ויתלונן אע"פ שהייתי מרים ראשי כבודי בכניסתו אלא סלע ישכון כשהיה יוצא היה חוזר וממלא את הבית ד"א סלע ישכון בבנין ראשון שהיה שם ארון ואפילו בבנין שני שלא היה שם ארון אלא אבן היה שם היה כבודי על שן הסלע ומצודה · ד"א ישכון תשובה למי שאומרים הן שאמר הקב"ה אני בונה ביהמ"ק ובנה אותו וחטאתם החריבו ועוד אינו נבנה אמר לו שכן אינו אומר אלא סלע ישכון לן אינו אומר אלא ויתלונן היכן הוא מלין על שן סלע ומצודה משם חפר אוכל משם תייר לו את השנה אם טובה ואם רעה כשהיה כ"ג מתפלל ואומר יהי רצון וכו' ואין חפר אוכל וכו' מלשון ויחפרו לנו את הארץ למרחוק עיניו יביטו שהייתי מגלה מה אני עתיד לעשות לרחוק ואחר כל הכבוד הזה כשנכנסו בניו להקריב שלא ברשות לא הקפתי להם אלא תנקתי שני הפרוחים שנאמר ואפרוחיו יעלעו דם ואעפ"כ לא סלקו כבודי מהם אלא ובאשר חללים שם הוא השכינה שאו את אחיכם מאת פני הקודש כאדם שאומר לחבירו הכנסו העבירו את המת מפניו של אבל עכ"ל · והמדרש והפסיקתא מלמדים זה על זה ומה שחסר כאן מילא כאן ועל המעין להתבונן בשני המקומות · וענין הדרשה שלפי הפשט יקשה מ"ש אם על פיך יגביה נשר שאין כאן הודעה חדשה לאיוב שהכל יודעים זה שהנשר מגביה לעוף ואיך ילמוד מזה לענין היסורים שלו שלא להתרעם ע"כ דורש ע"פ מדה ממשל ועל פי גז"ש שהיא תוכחה נפלאה לאיוב שאהרן שתק על יסורים שלו וקבל באהבה ואתה מתרעם וכלשון הפסיקתא אלא גדול אתה מאהרן : מציון מכלל יופי שם הופיע חסדו לברוא העולם · ומ"ש דתנינן יומא דף נ"ג ב' במשנה · ודורש כפול לשון סלע ישכון ויתלונן על שן סלע ומצודה סלע ישכון בבית ראשון על שן סלע בבית שני שהאבן שתיה היה יוצא מן הארץ כמו שן ועי' ב"ר פר' מ"ח סימן ו' מצודת סלעים משגבו אלו ענני כבוד כמ"ש כאן סלע ומצודה ודורש עוד ויתלונן לינות הרבה היינו לעתיד לעולם ועד וכאן צריך לגרוס תחילה משם חפר אוכל מלשון ויחפרו וכו' מתוך אותה אבן שתיה היה כה"ג מתפלל בסיפוק

יפה תואר

אשר נתנה שמחה בלבו כי נמצא שלם בנסיונו · בכ"ז גרמה לו העקדה לער כי בשביל זה מתה עליו שרה ושמחתו נהפכה לו לאבל : כנגד ו' תקיעות · פי' שנלטוינו לתקוע בר"ה שש תקיעות כנגד ששה קולות שנתנה שרה שהיה ע"י העקדה ואחד מטעמי התקיעות הוא להזכיר עקדת יצחק : ישראל לא שמחו בעולמו · פי' שמחה גמורה לא שמחו כי בכל שמחתם התערב הפחד על העתיד ורק לעתיד ישמחו שמחה גמורה בלי שום פחד כלל · וכן ישמח ה' במעשיו לא נאמר שמח כיון שנמצאו רשעים בעיניהם אין השמחה גמורה היא : במעשיהם של צדיקים · וכתיב ישמח ה' במעשיו כי מעשיהם של צדיקים הם מעשה ה' כדכתיב מעשה ידי להתפאר : אלישבע בת עמינדב · הא דלא אמר כל אלה על אהרן לבדו · משום שהוא עצמו היה כ"ג ולכן לא נחשבות לפניו שמחות קרוביו לשמחה גדולה ורק לאלישבע נחשבות כל אלה לשמחות גדולות : ביום א' · זה ביום שהוקם המשכן : אחיה נשיא · שהיתה אחות נחשון בן עמינדב הנשיא · וטעם למה בחר באנשים האלה אשר לא שמחו בעולמם · כי יש שחשבו אשר האושר והשמחה הוא ביופי · ולהראות כי השמחה ביופי לא גמורה היא מביא מאדם הראשון שהיה כליל יופי ולא שמח ושב לעפר · ויש שחשבו אשר האושר הוא בבנים · ולסתור את דבריהם מביא מאברהם אשר נולד לו בן ולא שמח בו שמחה גמורה כי אשתו מתה על ידו · ויש שחשבו אשר האושר הוא בגבורה ועוז · ולסכל את דבריהם מביא כי ישראל אשר הם עזים באומות וגבורי כח ובכל זאת לא שמחו כי נכנעו תחת יד מתקוממיהם · ויש אשר חשבו כי האושר הוא בעושר וכסף · ולכן מביא כי הקב"ה אשר לו הכסף ולו הזהב ובכל זאת לא שמח בעולמו מפני הרשעים המשחיתים ומבלים כל טוב · ויש אשר חשבו כי האושר הוא בגדולה וכבוד · ונגד דעת זו מביא לכזב כי אלישבע אשר ראתה בעיניה כל הכבוד והגדולה ונהפכו ליגון · ובזה בא ללמד לנו כי אין שמחה לאדם כשמחת הדעת והשכל והשגת האמת · וזה יהיה רק לעתיד לבוא כאשר תמלא כל הארץ דעה : ר' גלייא פתח כו' · הוא סובר כר"ע שמתו בפנים וזה שדרש באשר חללים שם הוא כי נדב ואביהוא מתו במקום אשר השכינה שם ודלא כר"א שסובר שמתו בחוץ מקום שהלוים מותרים ליכנס : הייתי משרה כו' · דריש נשר מלשון השראה השכינה : ולמה נקראת כן כו' · בא לפרש מצודה על אבן זה שהיה חזקו ויסודו של עולם כמצודה ומגדל חזק : ביצד היתה תפלתו של כ"ג · רבינו בחיי גורס משם חפר אוכל מתוך אותה אבן שתיה היה כ"ג מתפלל בספוק מזונותיהם ואומר יהי רצון כו' ופי' מתוך אבן שתיה כשנפטר ויצא משם התפלל תיכף : בתי הן קברידן · כשיכבה שנשם : משם הוה מיליל אוכל · כצ"ל כי ויחפרו לנו את הארץ מתרגם ודיאללון ומהוראה זו מפרש משם חפר אוכל : עולה לדרום שהיה נוטה לדרום · פי' למעלה באויר כשהיה רוח מנשב ומטה

ידי משה

בשלום וכמישור : על מימר פומך הייתי משרה כו' · וזה שאמר אם על פיך יגביה נשר · וסיפא דקרא וכי

וכן כולם עולה באמצע הרקיע יודע שהעולם כולו שבע אחר כל השבח הזה (איוב לט) (ו) ואפרוחיו יעלעו דם ראה (יז) אפרוחיו מגעגעין באדמה ושתק (יח) (ז) אלא ובאשר חללים נדב ואביהוא שם הוא השכינה • ר׳ יודן בשם ר׳ יהושע בן לוי ור׳ ברכיה בשם ר׳ חייא בר אבא אמרו (ויקרא י) קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקודש מאת פני הארון אינו אומר אלא מאת פני הקודש כאדם שאומר לחבירו העבר המת הזה מאת פני האבל הזה עד מתי אבל זה מצטער הה״ד אחרי מות שני בני אהרן : ה ר׳ אחא ור׳ זעירא פתח (יט) (איוב לז) אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו מהו ויתר יקפץ כד״א (ויקרא יא) לנתר בהן על הארץ (ח) אמר הקב״ה לא יהיו בניו של אהרן דומין למטהו שנכנס יבש ויצא לח טיטוס הרשע נכנס לבית קדשי הקדשים וחרבו שלופה בידו גידר את הפרוכת ויצאת חרבו מלאה דם נכנס בשלום ויצא בשלום ובניו של אהרן נכנסו להקריב ויצאו שרופים הה״ד אחרי מות שני בני אהרן : ו ר׳ ברכיה פתח (משלי יז) גם ענוש לצדיק לא טוב אמר הקב״ה (ט) אע״פ שענשתי את אהרן ולקחתי שני בניו ממנו לא טוב (כ) אלא (שם) להכות נדיבים על יושר הה״ד אחרי מות • תני ר׳ אליעזר לא מתו בניו של אהרן אלא ע״י שהורו הלכה בפני משה רבן • ומעשה בתלמיד אחד שהורה לפני רבו ר׳ אליעזר אמר לאימא שלום אי לאשתו של זה אינו מוציא שבתו לא באת שבתו עד שמת נכנסו חכמים אצלו א״ל נביא אתה אמר להם (עמוס ז) לא נביא אנכי ולא בן נביא אלא כך מקובלני כל המורה הלכה לפני רבו חייב מיתה ז תני ר׳ אלעזר אסור לתלמיד להורות לפני רבו עד שיהיה רחוק לו י״ב מיל כמחנה ישראל הה״ד (במדבר לג) ויחנו על הירדן וכמה הם י״ב מיל • ר׳ תנחום ב״ר ירמיה הוה בחפר הוו שיילין ביה והוא מורה אמרו לו לא כן אלפין בי מדרשא אסור לתלמיד להורות לפני רבו עד י״ב מיל והא רבי מני רבך יתיב בצפורי • אמר להון יתי עלי אין ידעית מן ההיא ענתה לא אורי • ח (כא) בר קפרא בשם ר׳ ירמיה בן אלעזר אמר בשביל ד׳ דברים מתו בניו של אהרן על הקריבה ועל הקרבה על אש זרה ועל שלא נטלו עצה זה מזה • על הקריבה שנכנסו לפני ולפנים ועל ההקרבה שהקריבו קרבן שלא נצטוו על אש זרה אש מבית כירים הכניסו ועל שלא נטלו עצה זה מזה שנאמר (שם יז) איש מחתתו איש מעצמו עשו שלא נטלו עצה זה מזה • א״ר ירמיה בן אלעזר א בד׳ מקומות מזכיר מיתתן של בני אהרן ובכולן מזכיר סורחנן כל כך למה להודיעך שלא היה בידם אלא עון זה בלבד א״ר אלעזר המודעי בא וראה כמה מיתתן של בני אהרן יקרה לפני הקב״ה שכל מקום שמזכיר מיתתן מזכיר סורחנם כל כך למה להודיעך שלא יהא פתחון פה לבאי עולם לומר מעשים מקולקלים היו בידם בסתר שעל ידי כן מתו • ט ר׳ מני דשאב ורבי יהושע דסכנין ור׳ יוחנן בשם ר׳ לוי אמרו בשביל ד׳ דברים מתו בני אהרן ובכולן כתיב בהם מיתה על שהיו שתויי יין וכתיב בו מיתה שנאמר (ויקרא י) יין ושכר אל תשת ועל ידי שהיו מחוסרי בגדים וכתיב בו מיתה שנאמר (שמות כח) והיו על אהרן ועל בניו (כב) ומה היו חסרין מעיל שכתוב בו מיתה שנאמר (שם) והיה על אהרן לשרת וע״י שנכנסו בלא רחיצת ידים ורגלים שנאמר (שם ל) ורחצו ידיהם

מסורת המדרש א ספרי במדבר פיסקא ק״ל ילקוט סדר זה רמז תקכ״ד •

חדושי הרש״ש

צריך למתקה וכן שם ליתא : (ו) ואפרוחיו יעלעו דם ראה אפרוחיו כו׳ ושתק • דריש דם מלשון וידם אהרן : (ז) אלא ובאשר חללים כ״ו שם הוא השכינה • ר״ל ולא זו בלבד ששתק אלא אף לא היה לו שום עצבות והראייה ובאשר כו׳ שם הוא השכינה (והוא שנתיחד אליו הדבור בפ׳ שתויי יין) ואין השכינה שורה לא מתוך עצבות כו׳ אלא מתוך שמחה כדאיתא (שבת למ״ד ב׳) : (ח) אמר הקב״ה לא יהיו בניו של אהרן כו׳ • עמ״כ שהביא בשם הילקוט הגי׳ איוב • ויותר נראה להגיה אליהוא : (ט) שאע״פ שענשתי את
טיטוס • שהיה להם רעים במעשה זו שנכנסו לפנים ויצאו : (כ) אלא להכות נדיבים על יושר • פי׳ בתמיה : (כא) בר קפרא בשר״י בר אלעזר כו׳ במ״ר ספ״ב : (כב) חסרו מעיל • י״ל מפום דכתיב [...]

חדושי הרד״ל

ונדחק לפרש׳ • ובאמת מפורש בפסיקתא שם דדרש תפר לשון מרגל לתור האהרן וזה מילל כת[...] (יז) מגעגעין באדמה כצ״ל פי׳ מתפלשין בדם : (יח) אלא ובאשר כו׳ שם הוא השכינה • ואעפ״כ לא סלקתי כבודי מהם אלא ובאשר כו׳ וז״ש מאת פני הקדש כו׳ • מאת פני האבל [...] שכינה היתה מתאבלת עם עליהם : (יט) אף לזאת יחרד כו׳ בניו של אהרן כו׳ טיטו[ס ...] קרא דלקמיה יגיד עליו רעו מקנה אף על עולה דרש על בני אהרן • שזכו לעלות אל ה[׳ ...] כ״ד) עלה אתה כו׳ ואהרן נדב ואביהוא) והתקנא באף עליהם ויגד עליו רעו הוא [...]

מתנות כהונה

ברחם השנה בעשור לחדש : מגעגעין • מתחזקים ומתכנפים : מאת פני הקדש • דרשו על אהרן שנקרא קדוש ה׳ : אמר הקב״ה • בילקוט גרס אמר איוב והכי מוכח בתרגום איוב שפי׳ על בניו דאהרן אתנבי ואמר לחוד להדא לבי תוה ושוור אתריה : תני ר״א כו׳ • כל זה הוא בירושלמי פ״ק דגיטין : מוציא שבתו • בפ״ק דיומא ובתנחומא גרס שבתה פי׳ שנה זו • ובירושלמי בפ׳ ו׳ דמס׳ שביעית גרס שבתו : בחפר • שם מקום : הוו שיילין ביה • היו שואלין אותו הוראות תורה : לא כן כו׳ • פי׳ וכי לא כן למדנו בבית המדרש ובירושלמי דשבועות גרס לא כן אולפן רב : יתיב בצפורי • יושב בצפורי • והוא בתוך תחום י״ב מחפר : יתי עלי אין ידעתי • תבא עלי אם שלום רעה אם ידעתי שהוא יושב שם : מן ההוא ענתה כו׳ • מההוא עת כלומר מאותה שעה לא הורה : ה״ג על הקריבה שנכנסו לפני ולפנים ועל ההקרבה שהקריבו כו׳ : שתויי יין כו׳ • אע״ג שעדיין לא הוזהרו על זה נענשו עליו לפי שהוא תלוי בסברא וגם אין מוקדם ומאוחר בתורה וכן כתב הרא״ש בתשובותיו כלל י״ג : מה היו חסרים מעיל • אע״ג שהיו

פירוש מהרז״ו

בסיפוק מזונותיהם (של ישראל ואומר יהי רצון) מספר כד הקמח וכו׳ ואח״כ כילד היתה תפלתו של כה״ג וכגירסת הפסיקתא כן הוא בספר כד הקמח לרבינו בחיי ובפירושו על התורה ג״כ ומ״ש לינה אחת ליתא שם ושם • ותפלה לכה״ג לדורות אך אהרן היה מתפלל כפי דורו : אפרוחיו מגעגעין באדמה • בערוך ערך געגע ובדם ענבים סותו תרגום ירושלמי מגעגעין בדמא • ובויקרא רבה ריש אחרי מות ובפסיקתא דא״מ ואפרוחיו יעלעו דם חמי גוזליו מגעגעין בדמא ושתיק עכ״ל • וכוונתו שתיבת געגע פי׳ מלשון כסכוס ופרפור וגלגול כענין הכביסה ובמדרש איכה פסוק בלע ה׳ דף ע״א תרנגלת מגעגע בקיטמא ובמדרש תהלים כ״ג הבאר מעלה להן מיני דשאים והיו מגעגעין בהן וכן הוא בשי״ר פסוק נופת תטופנה דף כ״ז ופי׳ מתגלגלין : שם הוא השכינה • היינו הנסר הנ״ל שהוא הנושא של כל פסוקים אלו שדורש : ה אף לזאת יחרד לבי • עי׳ תנחומא כאן סימן ד׳ וכן הוא בתרגום איוב על פסוק זה על בניו דאהרן התנבא • כי שם כתוב אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו שמעו שמוע ברוגז קולו והגה מפיו יצא תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ היינו מ״ש וירא כבוד ה׳ אל כל העם וגו׳ וירא כל העם וירונו שבחו והללו את ה׳ והיה יום שמחה בשמים ובכל הארץ וכמ״ש באריכות במ״ר פר׳ י״ב כל הפרשה ועי׳ שם סימן ז׳ שעל זה כתוב הודו על ארץ ושמים ופסוק כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ וזהו תחת כל השמים ישרהו ואורו יהי ראוי שביום זה לא יהיה צרה ורוגז אך לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו וישמעו שמוע כי ברוגז קולו במקום והגה מפיו יצא היינו באוה״מ שהיה מדבר משם עם משה משם יצא הרוגז ביום אשר תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ ואז ותצא אש מלפני ה׳ ותאכל אותם וימותו : אמר הקב״ה בתנחומא כאן הגי׳ אמר איוב ובתנחומא כאן סימן ח׳ הגי׳ אמר אליהוא כי פסוק זה אמרו אליהוא ומ״ש איוב פי׳ שכתוב בספר איוב ועל שאמרו ברוה״ק יכול לומר אמר הקב״ה ומ״ש ויתר ממקומו כמ״ש ויצא לבם ות״א ונפק מדע לבהון וכן כאן שמתמה על דבר שלא יסכים עליו בינת הלב אמר ויתר וקפץ ממקומו ומהו גודל התמהון על פי מדה י״ז [...] וינח משה את המטות לפני ה׳ ויוצא פרח ויגמול ציץ וכל המטות תלושים ויבשים ובני אהרן נכנסו לפני ה׳ חיים ולחים ונשרפו • והנה ענין מטה אהרן היה אחר בני [...] על הדורש לדרוש מ״ש מפורש בתורה לפנינו • ובתנחומא כאן סימן ח׳ וז״ל שאליהוא צפה באלו ובאלו בבני אהרן ובמטות ופי׳ שצפה ברוה״ק ועי׳ בדומה לזה ד״ר [...] י״ז שדורש מדבר שהיה בעת החורבן על פסוק רב לכם סב את ההר הזה וכן כאן מטיטוס על שצפה אליהוא ברוה״ק במה שיהיה : גידר את הפרוכת • לקמן פר׳ כ[...] וגידר פירושו דקר וכן הוא בילקוט כאן : ו גם ענוש לצדיק • וס״ד להכות נדיבים על יושר • צדיק לשון יחיד ואח״כ נדיבים לשון רבים ואיך אמר להכות נדיבים על [...] יכה על יושר ע״כ דורש על אהרן שעל חטא העגל נענש במיתת בניו כמ״ש לעיל פר׳ י׳ סוף סימן ג׳ ועכ״ז מפורש כאן שמתו בחטאם שאם לא חטאו לא היה טוב בעיני [...] בעונש אהרן ועכ״ז כתוב כאן בקרבתם לפני ה׳ שהתנדבו להתקרב לפני ה׳ לעשות הישר בעיני ה׳ אלא שלא נשמרו מהחסרון והחטא שהיה במעשיהם וע״כ ג״כ לא טוב שע״פ טוב הראשון שייך גם לס״ד על יושר לא טוב כמ״ש בסימן ט׳ שקשה כו׳ לפני הקב״ה מיתתם שע״כ כתוב ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף במשפט בו״ד שכאשר ישפוט בחטאו לא ילווה העם לבכות עליו כמ״ש באוריה ויואב • וזהו כוונת המדרש אע״פ שהיה בזה עונש לאהרן ובניו חטאו עכ״ז נקראו [...] יושר והפסוק קובל שהוכו על יושר ולא טוב הדבר בעיני ה׳ ית׳ : ז תני ר׳ אליעזר • ירושלמי שביעית פרק ו׳ וירושלמי גיטין פר׳ א׳ ת״כ סדר שמיני עירובין [...] כאן : לאמא שלום • אשתו של ר׳ אליעזר היתה שמה כך אחותו של רבן גמליאל והיתה ידוע בשמה : א״ל נביא אתה • עי׳ בהקדמה של ספרי מדרש תנאים על [...] מאמר זה באריכות : כמחנה ישראל • במכילתא יתרו על פסוק ויעמוד העם מרחוק מפסוק זה ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השטים וכמ״ש בעירובין [...] בב״ח לדידי חזי לי האי אתרא והוי י״ב מיל : יתי עלי • לשון שבועה הוא על דרך מ״ש כה יעשה לי אלהים : ר׳ תנחום ב״ר ירמיה • סנהדרין דף ה׳ בשינוי : ח בשביל ד׳ דברים • במ״ר פר׳ ב׳ סימן ע״ז ותנחומא כאן : על הקריבה • שנכנסו כמ״ש בקרבתם לפני ה׳ • ועל ההקרבה כמ״ש ויקחו שני בני אהרן ויתנו בהם אש וישימו [...] ועל אש זרה כמ״ש ויקריבו לפני ה׳ אש זרה אשר לא צוה אותם ועי׳ כל זה בת״כ הנ״ל : ט ר׳ מני דשאיב • תנחומא כאן : יין ושכר אל תשת • וס״ד ולא תמותו [...] כן אחר מיתת בני אהרן ועי׳ לעיל פר׳ י״ב סוף סימן א׳ והיא משמונה פרשיות שנאמרו ביום השמיני כמ״ש גיטין ל״ו : מחוסרי בגדים • כפשטא דקרא בריש [...] ואלה הבגדים אשר יעשו חושן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט ועשו בגדי קודש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי ובסוף הענין כתוב והלבשת אותם את אהרן אחיך [...] אתו ומשחת אותם ומלאת את ידם וגו׳ והיו על אהרן ועל בניו בבואם אל אוה״מ או בגשתם אל המזבח לשרת בקודש ולא ישאו עון ומתו ופסוק זה כתוב אחר ה[...] קודם המכנסיים הרי פשטות הכתובים מורים שגם בני אהרן מלובשים ח׳ בגדים בח׳ ימי המילואים אלא שעל אהרן המצוה לדורות וכמ״ש כאן כן הוא גם בתנחומא [...] שמ״ש לאהרן ולבניו פי׳ אהרן לראוי לו הם הח׳ בגדים ובניו לראוי להם הם ד׳ בגדים א״כ יותר היה ראוי שיענשו על ג׳ בגדים שלבשו מה שנאסר להם ועברו [...] משיענשו על המעיל שלא לבשו כי לא היו רשעים ללבשו ואיך יענשו על מה שנאסרו לא יתכן לומר כן אלא שדעת המדרשים בפשט הכתוב כאשר כתבתי שגם בני אהרן [...] לבושים

ידי משה

וכי ירים קנו דריש ירים מלשון הסרה וזה על מימר פומך הייתי מסלק שכינתי : ומה היו חסרים מעיל • ואע״ג דהיו כהנים הדיוטים המשמשים בארבעה בגדים ואין ביניהם מעיל • אמנם ביום מיתתם דינם ככה״ג דמשמשין בשמונה בגדים כמו״ש הרא״ב״ד • אמנם מאין מוכיח כי חסר להם המעיל • י״ל ע״פ מ״ש התוס׳ בע״ז ל״ד כל ז׳ ימי המלואים שמש משה בחלוק לבן שאין בו אימרא • וכתב ר״י מאורלייניש הטעם דלא היה בחלוקו אימרא לרמז לו כי הכהונה גדולה נתנה לו רק לפי שעה ולא לדורות • וכמו שיקרע החלוק בלי אימרא כן תקרע הכהונה ממנו ותנתן לאחיו ע״ש • ולכן לא ידעו בני אהרן איך לעשות • האם ללבוש מעיל באימרא וכדכתיב שפה יהיה לפיו סביב מעשה אורג כפי תחרא לא יקרע • הלא לא נתנה להם הכהונה גדולה רק לפי שעה ביום מיתתם • ואם ילבשו מעיל בלי אימרא הלא יהיה נגד הכתוב דכתיב שפה יהיה לפיו ולכן לא לבשו אותו כלל • אבל השמה טעו בזה • ומזה מוכיח כי במעיל חסר להם כי במעיל היה מקום להם לטעות אבל לא בבגדים אחרים ועוד י״ל דכתיב גבי מעיל ונשמע קולו ופי׳ שמ״ה היו שומעים קול פעמוני המעיל ובדלו ממנו • ולכן אם לבשו מעיל אז לא היו המלאכים פוגעים בהם כי נבדלו מקול המעיל • אבל בשביל שלא לבשו המעיל ומ״ה לא נבדלו לכן נזקו ממ״ה:
פתר

יפה תואר

ומטה את עשן של מערכה אם לצד דרום או לצד אחר מצדדי העולם • ומה דאמרינן ב[...] כל הרוחות לא יכלו להזיז אותו ממקומו שלא מתרצינן שם דאזיל ואתי כדקלא ואבדורי אך קשה דכאן אמרינן כי העשן היה מורה על השובע אשר נטה באותו צד • ושמה יש סמורים מכל צד על כלל העולם • ואולי תרתי אתנייהו ביה : אחר כל השבח הזה • א[...] מתו ביום שהוקם המשכן לפני יוה״כ • ועוד לא עבד אהרן עבודת יוה״כ מ״מ כיון דהו[...] הזה חשיב כאלו כבר נעשה בפועל : מגעגעין באדמה צ״ל בדם וכן הוא הגירסא בתנ[חומא ...] מאת הקודש • אינו אומר אלא מאת פני כו׳ כצ״ל ודריש פני על הקב״ה שכביכול גם ה[...] מות צדיקים וצריכים להעבר המת מלפניו לסלק צערו : אמר אליהוא לא יהיו בניו כצ״ל ו[...] דומין למטהו • פי׳ כיון דהזין דשם הוא מקור החיים כי גם מקל יבש פרח • ולמה באה לבני אהרן החיים : ולקחתי ב׳ בניו ממנו וזה שלא טוב הוא במשפטי ה׳ כי יישר האב • אבל התכלית היתה להכות נדיבים על יושר כי יתקדש שם שמים על ידיהם ו[...] מעשיהם וכמו״ש ונקדש בכבודי : שהורו הלכה • במה שהביאו אש מן ההדיוט אע״פ [...] השמים למדו מן המקרא ונתנו בני אהרן הכהן אש שמצוה להביא מן ההדיוט • וזה אין
אש מן השמים למה להם אש מן ההדיוט כי זה להראות חיבותו לישראל שהוא תפן בכן : מבית כירים : כלומר מן החולין ולא נטלו גחלי אש מעל המזבח אשר באו מאת עלי קודם : [...] מקומות בתורה • בפ׳ שמיני • בפ׳ אחרי • בפ׳ במדבר ובפ׳ פינחס ובכולם מזכיר אש זרה כי גם באחרי דכתיב בקרבתם לפני ה׳ ג״כ מפרש בקרבתם באש זרה להודיענו שלא היה בידם אלא עון זה [...] שתויי יין או שאר חטאים שמגה למטה : היו בידם בסיני • בתנחומא ולקמן במ״ר פ״כ גרים בסתר ולפי גירסתנו דכתיב בסיני קאי על חטא דויחזו האלהים שלא היה בידם חטא זה : על שהיו שתויי יין • אף
כי

ידיהם ורגליהם ולא ימותו וכתיב בבאם אל אהל מועד ירחצו מים (י) וע"י שלא היו להם בנים וכתיב בו מיתה הה"ד (במדבר ג) וימת נדב ואביהוא אבא חנין אומר ע"י שלא היה להם נשים דכתיב וכפר בעדו ובעד ביתו א ביתו זו אשתו: י ר' לוי אמר ב שחצים היו הרבה נשים היו יושבות עגונות ממתינות להם מה היו אומרים אחי אבינו מלך אחי אמנו נשיא אבינו כהן גדול ואנו שני סגני כהונה אי זו אשה הוגנת לנו · ר' מנחמא בשם ר' יהושע בן נחמיה אמר (תהלים עח) בחוריו אכלה אש למה בחוריו אכלה אש משום בתולותיו לא הוללו ועוד מן הדא (שמות כד) ואל משה אמר עלה אל ה' ג מלמד (כב) שהיו משה ואהרן הולכין תחלה ונדב ואביהוא מהלכין אחריהן וכל ישראל אחריהן ואומרים מתי ב' זקנים הללו מתים ואנו נוהגין שררה על הציבור ר' יודן בשם ר' איבו אמר בפיהם אמרו זה לזה ר' פנחס אמר בלבם הרהרו א"ר ברכיה אמר להם הקב"ה (משלי כז) אל תתהלל ביום מחר הרבה סייחין מתו ונעשו עורותיהן שטוחין על גבי אמותיהן · ועוד מן הדא (שמות כד) ד ואל אצילי בני ישראל א"ר פנחס מכאן שהיו ראויין להשלחת יד דא"ר יהושע וכי קילורין עלת עמהן מסיני דאת אמר ויחזו את האלהים אלא מלמד שזנו עיניהם מן השכינה ויחזו את האלהים כאדם שמביט בחבירו מתוך מאכל ומשתה רי"א אכילה ודאי כד"א (משלי יז) באור פני מלך חיים א"ר תנחומא מלמד (כג) שפרעו את ראשיהן וגיסו לבם וזנו עיניהם מן השכינה רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר משה לא זן עיניו מן השכינה ונהנה מן השכינה לא זן עיניו מן השכינה שנאמר (שמות ג) ויסתר משה פניו ונהנה מן השכינה מנין שנאמר (שם לד) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בשכר ויסתר זכה (שם לג) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים בשכר כי ירא זכה וייראו מגשת אליו בשכר מהביט זכה (במדבר יב) ותמונת ה' יביט · נדב ואביהוא זנו עיניהם מן השכינה ולא נהנו ממנה מן הדא (שם ג) וימת נדב ואביהוא לפני ה' וכי לפני ה' מתו אלא מלמד שהיה קשה לפני הקב"ה בשעה שבניהם של צדיקים מתים בחייהם · ר' יודן דיפו בעא מיניה ר' פנחס ב"ר חמא בשם רבי סימון הכא את

אמר (ויקרא י ובמדבר ג) לפני ה' לפני ה' שני פעמים ולהלן הוא אומר על פני אהרן אביהם פעם אחת אלא מלמד שהיה קשה לפני הקב"ה כפליים מאביהן · במדבר סיני אמר רבי מאיר וכי במדבר סיני מתו אלא מלמד שמהר סיני נטלו איפופסין שלהם למיתה משל למלך שהיה משיא בתו ונמצא בשושבינה דבר של שמצה אמר המלך אם הורגו אני עכשיו אני מערבב שמחת בתי אלא למחר שמחתי באה והוא טב בשמחתי ולא בשמחת בתי כך אמר הקב"ה אם אני הורגן עכשיו הריני מערבב שמחת בתי למחר שמחתי באה · בתי זו התורה הה"ד (שיר ג) ביום חתונתו וביום שמחת לבו · ה ביום חתונתו זה הר סיני · וביום שמחת לבו זה אהל מועד: יא ובנים לא היו להם· ר' יעקב בר אבין בשם ר' אבין בשם ר' אחא אמר ו אלו היו להם בנים היו קודמין לאלעזר ולאיתמר דתנינן תמן כל הקודם לנחלה קודם לכבוד ובלבד שיהא נוהג כמנהג אבותיו · (במדבר ג) ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם ר' יצחק אמר בחייו ר' חייא בר אבא אמר במותו · על דעתיה דר' חייא בר אבא דאמר במותו כתיב הכא פני ולהלן הוא אומר (בראשית כג) ויקם אברהם מעל פני מתו מה להלן במותו אף כאן במותו על דעתיה דר' יצחק דאמר בחייו נאמר כאן על פני ונאמר להלן (שם יא) וימת הרן על פני תרח אביו מה להלן בחייו אף כאן בחייו · אירע טומאה באהרן שמש אלעזר אירע באלעזר שמש איתמר ז מעשה בשמעון בן קמחית שיצא לדבר עם המלך הערבי ניתזא צינורא מפיו על בגדיו וטמאתו ונכנס יהודה אחיו ושמש תחתיו בכהונה גדולה אותו היום ראתה אמם שני בניה כהנים גדולים אמרו ז' בנים היו לה לקמחית וכולם שמשו בכהונה גדולה שלחו אחריה אמרו לה מה מעשים טובים יש בידך אמרה להם מעולם לא ראו קורות ביתי שערות ראשי ואמרת חלוקי · אמרו כל קמחייא קמח וקמח דקמחית סלת וקרון עלה (תהלים מה) (יח) כל כבודה בת מלך פנימה · על דעתיה דר' חייא בר אבא דאמר במותו מת אהרן שמש אלעזר מת אלעזר שמש איתמר · יב (כד) א"ר אבא בר אבינא ח מפני מה נסמכה פרשת מיתת מרים לאפר פרה אלא מלמד שכשם שאפר הפרה מכפר

מסורת המדרש א לעיל פ"ס · ב תנחומא סדר זו · ג ת"כ פ' שמיני · ילקוט תורה רמז שס"א · ד רבה ותנחומא סדר בהעלותך · ה במד"ר פ' י"ב · פסיקתא רבתי פ"ס · ו ת"כ פ' שמיני · ז יומא דף מ"ז · ירושלמי יומא פ"ק · תוספתא דחלק - הוריות פ"ג · ח מ"ק דף כ"ח ·

חדושי הרד"ל

בכותנותם דרש בכתנות כהנים הדיוטים שהיו לבושין בהם ולא היה להם ע"ג מעיל: (כב) היו משה ואהרן מהלכין כו' (סנהדרין נ"ב·): (כג) שפרעו את ראשיהם · משמע שעמדו בגלוי הראש · וכמ"ר פ"ב נוסח אחר · (כד) א"ר אבא בר אבינא מפני מה נסמכה כו' · ירושלמי פ"ק דיומא:

חדושי הרש"ש

את אהרן ולקחתי שני בניו כו' דריש לצדיק (והלמ"ד הוא לקנין) דהיינו בניו לא טוב אלא להכות נדיבים עלמן כמו שכתוב ובנים לא יומתו על אבות איש בחטאו יומתו: (י) וע"י שלא היה להם בנים כו' הה"ד וימת נדב ואביהוא · וסיפיה ובנים לא היו להם: (יח) כל כבודה בת מלך פנימה · וסופו

מתנות כהונה

שהיו הדיוטין והדיוט אינו משמש במעיל כבר נשאל על זה הרא"ם והשיב בתשובותיו כלל ך' שלפי טעותם שהחזיקו את עצמם בכהנים גדולים שהרי נכנסו לפני ולפנים עברו על ונשמע קולו בבאו אל הקודש: שחצים · גאים וגדולים בדעתם: קילורין · עוגה: ויחזו · סיפיה דקרא ויאכלו וישתו: וגיסו · הגדילו והרבה יש מגים דעתו: וימת נדב ואביהוא · סיפיה דקרא במדבר סיני לומר שמסיני נטלו עונשם והכי איתא לקמן פרשת במדבר סיני ולקמן נמי איתא הכי: איפופסין · גזר דין: והוא טב · טוב הוא שאהרגנו אז בשמחתי ולא עתה בשמחת בתי: ה"ג בס"י ולהלן הוא אומר לפני אביהם ופסוק הוא בד"ה א' כ"ד ואף הגירסא שלפנינו יש ליישבו דדרש לה על ראש הפסוק כאילו כתיב וימת נדב ואביהוא על פני אהרן אביהם וכמו שפירש שם הרמב"ן ז"ל: וטמאתו · שרוקו של עובד כוכבים מטמא כזב ועיין (יומא דף מ"ז) (ובירושלמי (פ"א דיומא) גורס לא ראו קורות ביתי שתי שערות ראשי): ואמרת · שפה: כל קמחייא כו' · קמח של כל בני העולם הוא קמח וקמח של קמחי זאת הוא סולת ועל שם שנקראת (שמה) קמחית דרשו כן: שכשם כו' · כפרה מעלייתא כמו י"ה דאלו מיתת הצדיקים מכפר למדנו מעצמות שאול

פירוש מהרז"ו

צריכים ללבוש ח' בגדים בח' ימי מילואים ועל כן יתכן שיענשו על בגד אחד שלא לבשו שעל כן הביא המדרש פסוק והיו על אהרן לשרת ולשון הפסוק והיה על אהרן ועל בניו בבואם אל אהל מועד או בגשתם אל המזבח לשרת בקודש ולא ישאו עון ומתו ואם לא נאמר שדעת המדרש שפשט הכתוב שעשו גם לבני אהרן בגדים איך יאמר שהיו מחוסרי בגדים והיו חסרים מעיל משמע שחושן ואפוד ואין היו לובשין ומאין היו מוצאים ג' אלו ללבוש שהרי אהרן היה לבוש בהם ולא היו אחרים בעולם · אך רש"י בחומש על פסוק ולבני אהרן תעשה כותנות ארבע בגדים הללו ולא יותר וכן מ"ש והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו פי' ג"כ אהרן לראוי לו ובניו לראוי להם שלא כפי משמעות המקרא הרי שכפי משמעות המקרא יש לפרש כאשר פירשתי וא"כ דעת המדרש בפשט הפסוקים הנה המדרש הזה מדרש פליאה בלא פתרון כלל · והנה לפי מ"ש בסימן ח' שנכנסו לפני ולפנים היינו לק"ק ושם אין נכנסים אלא בד' בגדים ובהכרח שכוונת המדרש על ההיכל ועיין לעיל פר' ה' סימן ז' לפני ולפנים אצל משה וצ"ע: שלא היו להם בנים וכו' וימת · וס"ד ובנים לא היו להם משמע שמביא ראיה מפסוק זה עצמו שמי שאין לו בנים במיתה ואינו דומה להג' דברים הנ"ל שמפורש במקום אחר עונש המיתה עליהם ובהכרח שכוונת המדרש שגם אצל בנים כתוב מיתה כמ"ש ב"ר פר' ל"ד סימן י"ד וביבמות ס"ג מדכתיב שופך דם האדם באדם דמו ישפך ואתם פרו ורבו: שלא היו להם נשים · שאם היה להם נשים אלא שלא הולידו בנים אין זה נחשב לחטא שאין זה בידם אלא שלא נשאו כלל: דכתיב וכפר בעדו ובעד ביתו · ודרשו ביתו זו אשתו ופסוק זה כתוב אצל כה"ג לבד ואם עוד ראיה לדברי הנ"ל שדעת המדרש שהיה להם דין כהנ"ג: י אבינו כה"ג ואנו שני סגני כהונה · הקשה ביפ"ת שזה היה עתה בימי המלואים ואיך שייך לומר בשביל זה לא נשאו נשים וישבו להם נשים עגונות ונ"ל שעיקר כוונת המדרש על שמעולם היה משפחת אהרן המשפחה הגדולה מכל ישראל שעמרם גדול הדור היה כמ"ש שמ"ר פר' א' סי' י"ג ורא"ש סנהדרין ואהרן בנו נביא במצרים כמ"ש שמ"ר פ"ג ג' סוף סימן ע"ז והם עצמם גדולים מכל זקני ישראל כמ"ש סוף משפטים אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ועודם במצרים הסכימו בילדותם שאין בישראל אשה הוגנת להם שהרי אלעזר הצעיר מהם נשא אשה במצרים וילדה לו פינחס כמ"ש בסדר וארא וכמ"ש לעיל סוף פי' ב' פינחס בן בנה משוח מלחמה ולאלעזר היה אז יותר משלושים שנה כמ"ש מפורש במ"ר פר' ג' סימן ז' ונתחזקו בדעתם ביציאתם ממצרים כשנעשה משה מלך ואהרן כה"ג והם סגני כהונה שאז החליטו שאין לפניהם אשה בישראל ואז נכשלו ונענשו ודו"ק כי הדברים מיוסדים ואמיתים אלא שהמדרש תפס לשון היותר ברור משה מלך וכו': בחוריו אכלה אש · וע"פ מדה י"ז שאכלה האש את נדב ואביהוא וקורא אותם בחוריו על שלא נשאו נשים והיו הגדולים והנבחרים מכל ישראל ועליהם אמר ובתולותיו לא הוללו לכהניו: עלה אל ה' · אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים איש מזקני ישראל הרי שאחר משה ואהרן היו הם גדולים מכל ישראל והמאמר בת"כ ריש שמיני וכמ"ש משה לאהרן אחר שמתו הוא אשר דבר ה' בקרובי אקדש עכשיו אני רואה שבניך גדולים ממני וממך ועל שהרגישו במעלתם וסברו שהם גדולים ואפילו ממשה ואהרן ע"כ יותר ראוי שהם ינהגו הדור ודעת חז"ל שבמעלת ההשגה הם גדולים כמ"ש ויחזו את אלהים וגו' אך במעלת הענוה והחסידות עדיין לא נשלמו שהרי הרגישו בגדולתם ומעלתם ומשה ואהרן כל עוד שהיו גדולים היו יותר ענוים ושפלי רוח בפני כל וכמ"ש במשה והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה ובאהרן כתיב ומפני שמי נחת הוא: ואל אצילי בני ישראל · ועי' במ"ר פר' ג' סימן ע"ז ופר' ע"ו סימן כ"ד: באור פני מלך חיים · כמו שע"י אכילה מתחזק כח החיים כך באור פני מלך חיים: שפרעו את ראשיהם · כמו בשעת אכילה שאין מקפידין על העטוף אלא בברכת המזון ובתנחומא כאן ליתא מ"ש ופרעו את ראשיהם: משה לא זן עיניו · ברכות דף ז' שמ"ר פר' ג' סימן א' ופר' מ"ה סימן ה': ויסתר משה פניו · כי ירא מהביט אל האלהים ובמקומות הנ"ל ביתר ביאור: מן הדה · מפסוק זה של ריש אחרי מות את למד בקרבתם לפני ה' וימותו על שקרבו ע"כ מתו · ומ"ש וימת נדב ואביהוא לפני ה' מתחיל דרשה אחרת על פסוק של במדבר ג' דרך אגב ובתנחומא כאן הגירסא ועוד מן הדא וימת נדב ואביהו לפני ה' בהקריבם אש זרה: במדבר סיני · בפסוק הנ"ל במדבר ג' וימת נדב ואביהו לפני ה' במדבר סיני ושואל וכי במדבר סיני מתו והלא מתו באוה"מ והיל"ל באוה"מ שהוא סימ' מובהק יותר אלא על שמשם נענשו וכאלו מתו שם וכמ"ש בסימן י"א מפסוק ואל אצילי בני ישראל: בשושבינה · מבואר בדברי הזוהר: ביום חתונתו · עי' שמ"ר פר' ל"ג סימן ג' וש"נ ומבואר בארוכות: יא מה להלן במותו · תיקון הלשון מה פני האמור שם פירוש פני מתו אחר מיתה שרה אף כאן אחר מיתת אהרן וכל הענין עד סוף הפרשה מהתנחומא כאן סימן ז': אף כאן בחיים · ששמשו בכהונה גדולה עד שאהרן בחיים: שיצא לדבר עם המלך · בירושלמי הוריות פרק ג' איתא שהמעשה היה בערב יוה"כ לעת ערב: כל כבודה בת מלך · וס"ד ממשבצות זהב לבושה ודרש במ"ר פרשה א' סימן ג' כל אשה המצנעת עצמה זוכה ויוצאים ממנה כהנים גדולים שלובשים אורים ותומים שכתוב בהם משבצות זהב ועי' כל זה במ"ר סוף פר' ב' ועי' רש"י ביומא מ"ז: יב מיתת מרים לאפר פרה · בסדר חוקת אחר פרשת פרה כתיב פרשת מרים ודורש סמוכים · עי' רש"י בחומש שם שני נוסחאות ומ"ש שאפר פרה מכפר פי' מטהר טמאים מטומאת מת אף מיתת צדיקים מטהר מטומאת העון · ירושלמי ריש יומא: מיתת אלו

יפה תואר

כי לא שוזכרו עדנה מלכים שתוי יין במקדש מ"מ קלות ראש הוא לבוא במקום קדוש שתוי יין: וע"י שלא היו להם בנים כדדרשינן מן בתוריו אכלה אש: משום בתולותיו לא הוללו · ומפרש שלא נכנסו לחופה שנקרא כי הלולא ונקרא כן לפי ששם מהללים בשירים את החתן והכלה · ואע"ג דהאי קרא במלחמת פלשתים כתיב ומה ענין נדב ואביהוא לקרא זה · אבל הוא מזכיר שם דרך קינה כי בחוריו זה נדב ואביהוא אכלה אש משום בתולותיו לא הוללו ועתה כאשר כהניו בחרב נפלו איך אלמנותיו לא תבכינה: מכאן היו ראוין לשלחת יד · פי' כי אז היו ראוים לזה אך המתין להם שלא לערבב שמחת התורה: כאדם שמביט בחבירו כו' · והטעם היה שהביטו וחזו את האלהים מתוך גאוה וגסות הרוח · בעת שאכלו לשובע · ור' פנחס שאומר ג"כ וגיסו לבם וזנו עיניהם מן השכינה סובר כי ויאכלו וישתו הוא רק משל על תיאונם

כה' כי זה הוא מזון הצדיקים אבל המה נהגו בזה קלות ראש: שנאמר ומשה לא ידע כי קרן ואמר כמ"ד במתות כשהיה מלמדו תורה מגילונות שיצאו מפי השכינה נטל קרני ההוד: וכי לפני ה' מתו · סובר שלא מתו בני אהרן אלא בתוך מקום שהלוים מותרים לכנס וכדעת ר"א בת"כ: הכא את אומר לפני ה' · פי' בתורה כתיב שתי פעמים לפני ה' חד בפ' שמיני וחד בפ' זו ולהלן בדברי הימים כתיב רק פעם אחת על פני אהרן אביהם: איפופסין · ודריש במדבר סיני בגזירת ודבור סיני: זה אוה"מ · הטעם דקרי לאוה"מ וביום שמחת לבו משום דאמרינן לעיל פ"א שמאוה"מ נלטוו בהוראה וזה שמחת לבו שמאז איכא נתיבת לב להבין ולהורות: ובנים לא היו להם כו' · פי' דסובר דנענשו מהר סיני והא דאמר ובנים לא היו להם איננו לאשמעינן דמתו בשביל שלא נשאו נשים · אך לאשמיענו כי אם היו להם בנים אפשר

כך מיתת הצדיקים מכפרת א"ר יודן מפני מה (יג) נסמכה מיתת אהרן לשבירת לוחות אלא מלמד שהיה קשה לפני הקב"ה מיתתו של אהרן כשבירת לוחות א"ר חייא בר אבא בא' בניסן מתו בניו של אהרן ולמה מזכיר מיתתן ביום הכפורים אלא מלמד שכשם שיום הכפורים מכפר כך מיתתן של צדיקים מכפרת ומנין שיום הכפורים מכפר שנאמר (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם [א] ומנין שמיתתן של צדיקים מכפרת דכתיב (שמואל ב כא) ויקברו את עצמות שאול וכתיב ויעתר אלהים לארץ אחרי כן:

פרשה כא

א בזאת יבא אהרן הה"ד (תהלים כז) לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא [ב] ר"א פתר קריא בים אורי בים שנאמר (שמות יד) ויאר את הלילה · וישעי התיצבו וראו את ישועת ה' · ממי אירא ויאמר משה אל תיראו · ה' מעוז חיי (שם טו) עזי וזמרת יה · ממי אפחד תפול עליהם אימתה ופחד · בקרוב עלי מרעים ופרעה הקריב · לאכול את בשרי (שמות טו) אמר אויב ארדוף אשיג וגו' א"ר שמואל בר נחמן אין הרשע הזה יוצא מן העולם עד שמוצא אפופסים שלו מתוך פיו אמר אויב ארדוף וגו' תורישמו ידי אינו אומר אלא תורישמו מוריש אני עשרי וכבודי להם (א) צרי ואויבי לי ונער פרעה וחילו מכאן ואילך אמרו ישראל (תהלים כז) אם תחנה עלי מחנה של מצרים לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמתן של מצרים בזאת אני בוטח בזאת שהבטחתני שנאמר ה' ילחם לכם: ב רבי שמואל בר נחמן [ג] פתר קרא בפלשתים (א) בקרוב עלי מרעים זה גלית שנא' (שמואל א יז) ויגש הפלשתי השכם והערב · לאכול את בשרי (שם) ויאמר הפלשתי אל דוד לכה אלי ואתנה את בשרך לעוף השמים ר' אבא בר כהנא אמר [ד] הארץ אחזתו אמר ר' תנחומא אנא אמינא טעמא ואבא אליך אינו אומר אלא לכה אלי מלמד שהארץ אחזתו ר' ינאי בשם רבי שמעון ברבי ינאי אומר רמ"ח קופליות של ברזל נתן הקב"ה (ב) על רמ"ח איברים שיש בו באדם באותה שעה אמר דוד (תהלים קמ) אל תתן ה' מאויי רשע לא תתן תחמודתא זממו אל תפק לא תרפי ליה ירומו סלה (ב) חזק כתפוי ר' יודן אמר מתאוה בדוד שהיה יפה עינים וטוב ראי מיד אמר דוד אל תתן ה' מאויי רשע תחמודתא אבל (משלי י) ותאות צדיקים יתן ורבנן אמרי הלקהו בצרעת שנאמר (שמואל א יז) יסגרך ה' בידי [ה] ואין יסגרך זה אלא צרעת כד"א והסגירו הכהן צרי (ג) ואויבי לי (שם) ותטבע האבן במצחו מכאן ואילך אמר דוד לפני הקב"ה אם תחנה עלי מחנה של פלשתים לא יירא לבי · אם תקום עלי מלחמה של פלשתים בזאת אני בוטח · בזאת אמר רבי לוי (ו) בסקווטרים שהכתיב לנו משה בתורה ואמר להם לזקנים (דברים לג) וזאת ליהודה: ג ר' יהושע בן לוי פתר קרא בעמלקים [ו] בקרוב עלי מרעים אלו עמלקים שנא' (שמואל א ל) ועמלקים פשטו אל נגב ואל צקלג (ד) (ג) לאכול את בשרי ושתי נשי דוד נשבו צרי ואויבי לי (שם) ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם מהו למחרתם (ה) אמר ריב"ל שתי לילות ויום אחד מי היה מאיר לו הקב"ה בזיקים וברקים הוא שדוד אומר (תהלים יח) כי אתה תאיר נרי מכאן ואילך אמר דוד אם תחנה עלי מחנה של עמלקים לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה של עמלקים בזאת אני בוטח א"ר לוי בסקווטרים שהכתיב משה (ז) לזקנים וזאת ליהודה: ד רבנן פתרין קרא [ז] בראש השנה ויום הכפורים אורי בר"ה וישעי ביום הכפורים (ח) ממי אירא עזי

מסורת המדרש א ילקוט כ"ך רמז קנ"ס · ב פסיקתא רבתי פ"ח · ג פסיקתא שם · ד מדרש שמואל פרק כ"א · ה לעיל פ' י"ז · ו פסיקתא רבתי פ"ח · ז מדרש תהלים מזמור כ"ז ·

חדושי הרש"ש

וסופו ממשכלות זהב לבושה ועי' רש"י בר"פ הוליאו לו : (יג) נסמכה מיתת אהרן לשבירת לוחות · (עקב פרשה יו"ד) :
(א) בקרוב כו' זה גלית שנאמר ויגש הפלשתי השכם והערב · וכתיב שם (פסוק מ"א) הולך וקרב אל דוד וכן הגיה הילקוט : (ב) על רמ"ח איבריו באותה שעה כצ"ל : (ג) לאכול את בשרי ושתי נשי דוד

חדושי הרד"ל

(א) צרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו ונער פרעה כו' כצ"ל וכ"ה בשו"ט שם : (ב) חזק כתפוי · כ"ה במדרש שמואל וכצ"ל פי' חזק קשריו וזהו ירומו הזממים שנתת עליו ירומו ויתחזקו : (ג) ואויבי לי המה כשלו ונפלו ותטבע האבן כו' כצ"ל : (ד) לאכול את בשרי ושתי נשי דוד נשבו בשרי זו אשתו וכ"ה בילקוט תהלים : (ה) אריב"ל ב' לילות ויום אחד כו' פתיחתא דאיכה סי' כ"ט : (ו) בסקווטרים · עמ"כ · ובשוח"ט מזמור פ"ד ומזמור ק"ב סגי' אגוסטריין ופי' במ"ע שהוא לווא"ה שמלוה הנפטר מחבירו והיא ברכת משה קודם מותו ליהודה ועזר מצריו תהיה ע"ש בספרי : (ז) ואמר לו לזקנים וזאת ליהודה כצ"ל : (ח) ממי אירא ה' מעוז חיי עזי וזמרת כו' כצ"ל : צרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו בימות החמה שם"ה כו' כצ"ל פי'

פירוש מהרז"ו

אהרן לשבירת לוחות · דברים יו"ד ברים הפרשה עד פסוק ו' מדבר משבירת לוחות ופסוק ו' מיתת אהרן ומיתת מרים ואהרן הובאו לכאן אגב מיתת בני אהרן : מזכיר מיתתו ביוהכ"פ · שפרשת אחרי מות מדברת בענין יום הכפורים ומשה תיקן לישראל שיקראו כל פרשה בזמנה הרי שמזכירין מיתתן ביוהכ"פ והלא מתו באחד בניסן והיה ראוי להזכיר מיתתן ביום שמתו · וא"כ אין התורה מזכרת מיתתן ביוהכ"פ אלא אנו מזכירין ואין זה לימוד גמור מן התורה וע"כ שואל ומנין שמיתתם של צדיקים מכפרת ודורש מעצמות שאול שמפורש שם שעל שנהגו כבוד והספיד על שאול נעתר להם אלהים שעיקר הטעם שמיתת צדיקים מכפרת הוא בעבור ההספד והכבוד שנוהגים בקבורתו שאם לא יעשו כן לא די שאינו מכפר אבל עוד נענשים כמ"ש ביהושע שגעש עליהם ההר להורגן וכמ"ש כל ענין קבורת שאול בפרקי ר"א פרק י"ז וז"ל כיון שראה הקב"ה שגמלו לו חסד כל ישראל מיד נתמלא רחמים ונתן מטר על פני הארץ שנאמר ויעתר אלהים לארץ אחרי כן · אך בירושלמי משמע שדורש על מיתת צדיקים על שכתוב אחרי מות שני בני אהרן בפרשת יוהכ"פ וכאן צ"ע :

פרשה כא סי' א לדוד ה' אורי · מדרש תהלים כ"ז כל הדרשה : תפול עליהם · ולא אני מהם וכן כאן ממי אפחד לא אפחד מהאויבים כי אם הם יפחדו ממני : צרי ואויבי לי · שאני אנצח אותם ויפלו לפני היינו מ"ש ונער פרעה וחילו בים סוף ועל שתחלת הענין דרש על פי גז"ש מתיבת אורי ומתיבת ישעי שמדברים בים ע"כ גם שאר התיבות מדברים בים אף שאין התיבות שוות וזה עפ"י מדה י"ז ומאחר שכבר אמר צרי ואויבי לי שנצחם והפילם לים למה אמר עוד אם תחנה עלי מחנה הרי אין כאן עוד מחנה על כן דורש מכאן ואילך פי' אם יבואו מצרים עוד הפעם באסיפת מחנה חדשה או מחנה אחרת לא יירא לבי וכן אם תקום עלי עוד מלחמה אחרת בזאת אני בוטח · ועל שאמר בזאת ולא פירש באיזה זאת ולא בא לסתום אלא לפרש בהכרח שמפורש בענין הים שדרש הפסוק על פי גז"ש כנ"ל על הים היינו מ"ש ה' ילחם לכם וגו' : ב בקרוב וכו' ויגש הפלשתי · שנגש כנגד כל ישראל בעזות וחוצפה וחרופים וא"כ כתוב וילך הפלשתי הולך וקרב אל דוד וגו' וילך ויקרב לקראת דוד וזהו בקרוב : אלא לכה אלי · ותחילה כתוב וילך הפלשתי הולך וקרב לקראת דוד משמע שהלך על דעת שיבוא אל דוד וא"כ כתב שאמר לכה אלי לזה דרש שלא יכול לילך בעצמו (ונ"ל שעל מ"ש ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו היינו ברכת ה' ע"כ אחזתו ארץ לשעה להוממו ולבלבלו שירגיש שאין גבורתו בידו והרגיש בזה שאינו יכול לילך וישב לו לנוח מעט וגם דוד הרגיש ונתחזק בלבו כתיב עוד והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד שהרפה לו הארץ מאחוזתה וזה היה לצורך הישועה שיקרב מעט לדוד שיוכל דוד לקלע למטרת מצחו ודו"ק בזה) ור' ינאי סובר שעל כן לא היה יכול לקרב אל דוד שאחר שקלל את דוד באלהיו כבדו עליו כל איבריו : אל תתן ה' מאויי רשע · והמזמור מדבר ממלחמת גלית כמ"ש שם חלצני ה' מאדם רע מאיש חמסים תנצרני וגו' כל יום יגורו מלחמות כמ"ש ויתיצב ארבעים יום שננו לשונם כמו נחש על שחרף מערכות אלהים חיים ועל זה אמר אל תתן ה' מאויי רשע תחמודתו כמ"ש ר' יודן וכמ"ש ביתר ביאור במדרש שמואל פר' כ"א וז"ל ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו וגו' ר' יודן אמר נתאוה לו שהיה אדמוני עם יפה מראה ודורש כן כי למה יזכיר לענין המלחמה שהיה יפה מראה ולמה כפל ויבט הפלשתי ויראה אלא על שהביט בדוד שהוא יפה מראה התאוה לו למשכב זכור וזהו ויראה את דוד שהוטב בעיניו מלשון רואה אני את דברי אדמון וזהו הרואה אחה שובה העיר ויבזהו שחשב לבזותו וכמ"ש אצל ל"ג עם נדקי' שרצה לטמאו במ"ז כתיב בו שבעת קלון מכבוד וגו' הבית המיוחד לזה נקרא קלון כמ"ש במדרש איכה שנשבו בקלון וזהו ויבזהו ומ"ש כאן יפה עינים וטוב רואי הוא בש"א י"ו י"ב ומ"ש במד"ש אדמוני עם יפה מראה הוא בש"א י"ז מ"ד : אבל ותאות צדיקים יתן · וכ"ד מגורת רשע תבואנו ופי' ע"פ מדה ע' וי"ז מגורת רשע תבואנו ולא תתן מאויו כמ"ש אל תתן ה' מאויי רשע ומגורת צדיק לא תבואנו ותאות צדיקים יתן ובדמיון זה בכל התנ"ך על פי המדות הנ"ל דבר והפכו יגדיל תורה ויאדיר : מכאן ואילך אמר דוד · כמ"ש בדרשה הראשונה גם יתכן שהכוונה בכל דרשות אלו שאמרו מכאן ואילך שבפסוק זה אם תחנה עלי מחנה נענה במענה פיו ונעתק מתפילה להבטחה ברוה"ק וכמוהו הרבה מזמורים תהלים בסופם ובאמצעם כמ"ש במזמור כ' עתה ידעתי וכו' ובמזמור כ"ב אספרה שמך וגו' וכדומה על שהיה רוחו כאשר נענה : בזאת א"ר לוי · פי' שמ"ש בזאת ולא פירש באיזה זאת ודורש שמפורש ע"פ גז"ש ומדה י"ב שמפורש בתורה וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה וגו' ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה ועי' שמ"ר פר' מ"ח סימן ד' ובמ"ר פר' י"ד סימן ד' : לזקנים · אבות של שבט יהודה · ובדרשה הראשונה שעל הים לא מצא לדרוש גז"ש על הים דורש מדבר שלמוד מעניניו : ג בעמלקים בקרוב אלי · ומ"ש ה' אורי וישעי כמ"ש בסמוך מי הי' מאיר לו ועי' ב"ר ריש פר' ס' מש"ש : כי אתה תאיר נרי · ה' אלהי יגיה חשכי היינו תוסף הלילות כמשמעו : ד אורי בר"ה · כמ"ש אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון הרי אורה ביום תרועה עי' לקמן פר' כ"ט סימן ד' פירושו : וישעי ביוהכ"פ · ישע הנפש האמיתית וכיפור עונות והישועה מהשטן ושרי האומות הקודמות כדלקמן

מתנות כהונה

שאול דלקמן : ולמה מזכיר מיתתן כו' · כאן בפרשה שמדברת כולה מדין יום הכפורים :
פרשה כא ה"ג בשוחר טוב ממי אירא · ויאמר משה אל העם אל תיראו · ה' מעוז חיי עזי וזמרת יה · ממי אפחד תפול עליהם אימתה ופחד · בקרוב כו' : ארדוף אשיג וגו' גרסינן וסמיך אסיפיה דקרא דכתיב תמלאמו נפשי וכן הוא בשו"ט : אפופסין שלו גרסי' ופי' גזר דינו מפרשו ומוציאו מפיו על עצמו : תורישמו · דרשו לשון ירושה וכדמפרש ואזיל כאלו כתיב תורים למו ובשוחר טוב דרש אחלק כמו איחלק מדלא כתיב אחלוק ובילקוט הגירסא כולו כמו כאן : צרי ואויבי לי · כלומר היו לי ומתים מונחים לפני ולא אני להם : הארץ אחזתו · שלא היה יכול לילך ממקומו דוגמ' הא דאיתא פרק הרואה על מקום אחד בבבל שכל בהמה שהולכת עליו אינה יכול לזוז ממקומה : אנא אמינא טעמא · טעם וראייה לזה : רמ"ח קופליות · פי' חתיכות של ברזל ואיבריו נעשו כבדים וכאלו נשתברו ובמדרש שמואל גרס כבלים : אל תרפו · ופי' אל תתן רפיון ואל תוציא הזמם שבתוך חוטמו וכמו שדחז"ל פ"ק דמגילה על אדום ובמדרש שמואל גרס לא תשריין ל' שרי ושביק כלומר לא תתיר אותו : חזק בתפוי · חוזק של כתפיו אל תרומם ויהיה מלת אל של אל תפק מוסף עצמו ואחר עמו כמו אל תפק ואל תרם חזקו וגבורתו וכן מלאתי בפי' אבן עזרא או יהיה פי' כתרגומו שפי' ירימו יסתלקון והוא מלשון תרומה והפרשה והתפלל שיסתלק ממנו חזקו וגבורתו : מתאוה בדוד · פי' גלית היה מתאוה בדוד ליקח לו לקלון מפני שהיה אדמוני כו' : צרי ואויבי לי כו' · ולא היה שלו וברשותו : בסקווטרי · בדת והבטחה כן משמע בערוך ערך סקבטרום : ואמר להם לזקנים · בילקוט תהלים ושמואל לא גרסינן ליה והגאי : שני לילות כו' · שהתחיל בנשף והכה עד הערב ועד בכלל עד למחר : וישעי בי"ה · שבו נגמר עקר התשועה

יפה תואר

בהם הין קודמין : ומנין שיוהכ"פ מכפר . פי' שמכפר בלי הקרבנות ומייתי האי קרא כי ביום הזה יכפר וגו' דמשמע גם בלי קרבנות . כי הכפרה הבאה מקרבנות יוהכ"פ כבר נאמרה לפני זה :
הה"ד לדוד ה' אורי וגו' . מובא פה בשביל הדרש בסימן ד' בזאת אני בוטח בזאת יבוא אהרן אל הקודש דמדרש אורי וישעי על ר"ה ויוהכ"פ : ממי אירא . הנכון כגירסת השוח"ט כפי אשר הובא במ"כ . וממי אירא קאי לפי טביעת מצרים ואז כבר סר מורא מצרים ההם כאשר אמר משה אל העם אל תיראו וכאשר ראו טביעתם אמרו ה' מעוז חיי כי אמרו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה . אבל לא לבד כי לא יראו מהמצריים כי גם משאר העמים לא פחדו ואמרו ממי אפחד כי נפלה עליהם אימתה ופחד : בקרוב עלי מרעים כו' . עתה כאשר ספר את התשועה אשר עשה ה' לישראל מזכיר עוד את הרעה אשר מצאה את פרעה שאין ההודאה חזקה כ"כ כי לא יחפוץ ה' ברעת שום יציר כפיו אם לא מצד ההכרח : אין הרשע הזה יוצא מן העולם כו' . הגזר דין שהוציא מפיו הוא שצריך לחלק להם שלל וכדדריש תורישמו מוריש אני עשרי וכבודי להם . ודריש לאכול את בשרי . בשרי כמו הוני וממוני וכאשר תרגם המתרגם הכסיל חובק את ידיו ואוכל את בשרו ויכול מה דאית ליה : בזאת שהבטחתנו כו' . פי' לא לבד כי בטחו בה' ביום כאשר ראו ישועת ה' אבל בטחו גם על ימים הבאים כי יושיעם כי הבטיחם ה' ילחם לכם לעולמים : פתר קרא בפלשתים כו' . הא דלא דריש גם כאן אורי וישעי וגו' כמו שדרש ר"א במצרים משום דפה פשוט הוא לפרש שבטח בה' שיאיר לו ויושיענו ולכן ממי אירא וה' מעוז חיי שהגבירו להצילו מן הארי ומן הדוב ממי אפחד · ולכן מתחיל רק מן בקרוב עלי מרעים דדייק מזה על גדלות דכתיב ויגש וגו' וכן גבי ריב"ל פשוט לפרש כי בטחו אז בה' ורק ר"א דמפרש במצרים צריך לפרש אורי וישעי כי לא בטחו אז בה' וכתיב וייראו מאד : הארץ אחזתו . פי' אחזתו כי לא ילך רק בכבדות ולאט . כי באמת הלך כדכתיב וילך ויקרב לקראת דוד והיה זה כדי שלא יוכל להתקרב אל דוד כי אז לא יוכל להכותו באבן הקלע שדרכה לסקלע ברחוק מקום : חזק כתפוי . רומם כתפוי גרסינן וכן הוא באגדת שמואל ופי' כתפוי הוא קשריו מלשון כפיתו בסרבלהון וירומו קאי על זממו ופי' קשריו וכבליו שנתנו עליו יתרוממו ויתגדלו שלא ינתקו מאד : שתי לילות ויום אחד . ומפרש למחרתם על מחרת ליל השני . ומפרש מהנשף ועד הערב כמו מהערב ועד הערב וזה דלא כגמ' בברכות ג' : אורי זה ר"ת שמוציא לאור משפטנו . ובירושלמי איתא שהישראל שמחים בר"ה שיודעים שהקב"ה עושה להם נס . וישעי זה יוהכ"פ כי אז ימחול לנו עונותינו והסליחה הוא תשועת הנפש : ממי אירא עזי וזמרת יה . נ"ל ה' מעוז חיי עזי וזמרת יה ומפרש מעוז חיי הוא התורה וכן דרשו במכילתא עזי וזמרת יה אין

וזמרת יה בקרוב עלי מרעים אלו שרי אומות העולם לאכול את בשרי לפי ששרי אומות העולם באין ומקטרגין על ישראל לפני הקב"ה ואומרים לפניו רבש"ע אלו עובדי ע"ז ואלו עובדי ע"ז אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אינן יורדין לגיהנם צרי ואויבי לי בימות החמה שס"ה יום השטן גימטריא שס"ד [א] שכל ימות השנה השטן מקטרג וביום הכפורים אינו מקטרג אמרו ישראל לפני הקב"ה אם תחנה עלי מחנה של סמא"ל לא יירא לבי שהבטחתני בזאת יבא אהרן אל הקדש: ה בזאת יבא אהרן זש"ה (משלי כד) כי בתחבולות תעשה לך מלחמה ר' נתן ור' אחא בשם ר' סימון אמר אם עשית חבילות של עבירות עשה כנגדן חבילות של מצות (שם ו) עינים רמות (דברים ו) והיו לטוטפות בין עיניך לשון שקר ולמדתם אותם את בניכם ידים שופכות דם נקי (שם) וקשרתם לאות על ידך לב חורש מחשבות און והיו הדברים האלה רגלים ממהרות לרוץ לרעה הוי רץ (ח) אחר מילה שהיא בין ברכים (ד) יפיח כזבים עד חמס (ישעיה מג) ואתם עדי נאום ה' ומשלח מדנים בין אחים (תהלים לד) בקש שלום ורדפהו · ר' יוחנן פתר קריא בקברניטין דא"ר יוחנן לעולם יעשה אדם עצמו קברניט האיך יכול לעשות מצוה. רבי בנאה פתר קרייא [ב] במשניות דאמר רבי בנאה לעולם ישקיע אדם עצמו במשניות (ט) שאם ירתק יפתחו לו אם לתלמוד אם להגדה ר' אלעזר בשם ר' יהושע בן לוי אמר עמוד ברזל משנה: ו ר' יודן פתר קריא (י) בכהן גדול בכניסתו לבית קדשי הקדשים חבילות חבילות של מצות יש בידו בזכות התורה (דברים ד) וזאת התורה (ה) בזכות [ג] מילה (ישעיה נט) זאת בריתי בזכות שבת (שם נו) אשרי אנוש יעשה זאת בזכות ירושלים (יחזקאל ה) זאת ירושלים בזכות שבטים (בראשית מט) וזאת אשר דבר להם אביהם בזכות יהודה (דברים לג) וזאת ליהודה בזכות ישראל (שיר ז) זאת קומתך בזכות תרומה (שמות כה) וזאת התרומה בזכות המעשרות (מלאכי ג) ובחנוני נא בזאת בזכות קרבנות בזאת יבא אהרן: ז מה כתיב למעלה מן הענין ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך א"ר אבין אמר לו לך נחמו בדברים כד"א (ישעיה מ) דברו על לב ירושלים · ואל יבא בכל עת א"ר יהודה ברבי סימון (יא) צער גדול היה לו למשה בדבר זה אמר אוי לי שמא נדחף אהרן אחי ממחיצתו בכל עת יש עת לשעה ואל יבא בכל עת יש עת ליום (יחזקאל ד) ומים במשורה תשתה יש עת לשנה שנאמר (שמואל ב יא) ויהי לתשובת השנה יש עת לי"ב שנה (תהלים קה) עד עת בא דברו יש עת לע' שנה שנאמר (דניאל ט) למלאות לחרבות ירושלים ע' שנה ואומר (ירמיה כז) עד בא עת ארצו יש עת לעולם (תהלים ד) נתתה שמחה בלבי מעת דגנם אמר הקב"ה למשה לא כשם שאתה סבור לא עת לשעה ולא עת ליום ולא עת לשנה ולא עת לי"ב שנה ולא עת לשבעים שנה ולא עת לעולם (יב) אלא בכל שעה שהוא רוצה ליכנס יכנס רק שיכנס בסדר הזה ר' יהודה ברבי אלעזר אמר (יג) (ו) בשלשים וששה זוגין בשלשים וששה רמונים ורבנן אמרי בשבעים ושנים זוגין ובשבעים ושנים רמונין: ח רבי חנניא בן חכינאי ור' שמעון בן יוחאי הלכו ללמוד תורה אצל ר"ע בבני ברק שהו שם י"ג שנה רשב"י הוה משלח וידע מה בגו ביתיה ר"ח לא הוה שלח וידע מה בגו ביתיה שלחה לו אשתו ואמרה לו בתך בגרה בא והשיאה ואעפ"כ צפה ר"ע ברה"ק וא"ל כל מי שיש לו בת בוגרת ילך וישיאה ידע מהו אומר קם נסב רשותא ואזל בעי לעייל בגו ביתיה ואשכחת דפניא לזוי' אחורי מה עבד אזל ויתב ליה על מליותהון דנשי שמע קלהון דטליותא אמרין בת חנינא מלוי קולתיך וסליק ליך מה עשה הלך אחריה עד שנכנסה לתוך

מסורת המדרש א נדרים ל"ב ע"ב · תנחומא סדר קרח · ב ירושלמי סוף הוריות · ג פסיקתא רבתי פ' ט"ו

חדושי הרד"ל

שכשלו ונפלו ואין להם רשות לקטרג : הדברים האלה וגו' על לבבך רגלים כו' כצ"ל : (ח) אחר מילה שהיא בין ברכים · פי' להיות מוהל ואפשר שזה סנדיקוס כמ"ש בתהלים מזמור ל"ה בילקוט ברכי כהן אני עושה סנדקוס לילדים בשעת מילה ופריעה (ואיפשר לזה נתכוון ג"כ בת"י ס"פ ויחי שתרגם ילדו על ברכי יוסף כד אולידו גזרינון יוסף · כי בימיהם היה המוהל עצמו סנדיקוס) : (ט) שאם ירתק · פי' לשון דפיקה באגרוף על הדלת והכוונה שאם יקפוף על דלתי המשנה יפתחו לו שערים אם כו' : (י) בכה"ג בכניסתו לקה"ק כו' · שמ"ר ס"פ ל"ח : (יא) צער גדול היה לו למשה כו' · שו"ט סוף מ"ז : (יב) אלא בכל שעה שהוא רוצה כו' · פי' הגר"א ז"ל באהרן לבדו היה זה שבכל שעה שרצה לכנוס יכנוס רק שבסדר הזה · אבל לבניו נאמר לדורות חוקת עולם אחת בשנה ביוהכ"פ לבדו : (יג) בל"ו זגים

חדושי הרש"ש

דוד נשבו · שנאמר עלם מעלמי ובשר מבשרי ובילקוט מסיים כד"א והיו לבשר אחד : (ד) יפית כזבים עד שקר כצ"ל כי תופש בכאן השבעה תועבות אשר מנה שלמה במשלי ו' בלשון הכתוב שם : (ה) בזכות מילה זאת בריתי · המרשים מקום הפסוק לישעיה נ"ט השתבש כי פשוט דהכוונה על הכתוב דבראשית י"ז יו"ד שנכתב אצל מצות מילה : (ו) בל"ו זוגין בל"ו רמונים כו' · לכאורה תמוה דהן היו במעיל והוא לא נכנס שם אלא בד' בגדי לבן הכתובים בפרשה · ואולי משום דאילו ואיל שעם ואימורי המוספות היה

מתנות כהונה

התשועה : צרי ואויבי לי · בי"ה הם שלי וברשותי שאינן יכולין לקטרג עלי כדמפרש ואזיל : חבילות של מצות · דרש תחבולות מל' חבילות : עינים רמות · אם חטאת בעינים רמות עשה כנגדו מדה טובה נגד מדה רעה וכן כולם : ואתם עדי וגו' · סיפיה דקרא למען תדעו ותבינו וגו' שיעידו עליו בלב ובנפש : קברניטון · מנהיג הספינה ודרש תחבולות מל' רב החובל ופי' יעשה את עצמו רב ומנהיג האיך כו' : ירתק · פי' בערוך ל' סייג וסגירה ור"ל שאם יסתם ויסגר לו בפניו דבור א' המשניות יפתחו ויכויחו לו ודרש תחבולות חבילות של משניות : וזאת התורה כו' · בזאת יבא קדרים : נחמו בדברים · והתנחומין היא שבזאת יבא ואפי' בכל עת כדלקמן : יש עת לשעה כו' · בכל עת שאמר משמע בכל שעה קבועה : ומים במשורה תשתה · וכתיב לעיל מיניה ליום מעת עד עת והאי קרא נמי מסיים ביה מעת עד עת ולא ידעתי למה לא הביא ממקרא שלפניו · דכתיב ליום מעת עד עת : לתשובת השנה · סיפיה דקרא לעת צאת המלכים : עד עת בא דברו · פסוק זה נאמר על יוסף כשיצא מבית האסורים ובן י"ז שנה היה כשפירש מאביו ושנה אחת בבית פוטיפר כדאיתא לעיל בב"ר סוף פ' פ"ו וכתיב ויוסף היה בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה הרי ששהה בבית האסורים י"ב שנה וכן כתב התנחומא בהדיא פ' וישב : בשלשים ושש זוגים כו' · והיינו בזאת שיהא נשמע קולו שלא יבא שמה פתאום : הוה משלח כו' · תמיד היה שולח לתוך ביתו לידע כל ענייניהם : בא והשיאה · ור' חנינא לא גילה הדבר לר"ע : ידע · ר' חנינא ידע והבין שעליו היה אומר זה : קם נסב רשותא · לקח רשות מר"ע והלך לו : לעייל · פי' היה רוצה ליכנס בתוך ביתו ומצא שהפכו הזויות של בית לצד אחר ולא ידע אם היה ביתו או לא ועיין כל זה בכתובות (ס"ב) : אזל כו' · הלך וישב לו על מלויאיהון פי' על מקום שממלאים שם הנשים מים : דטליותא · קול הנערות שאמרו בת חנינא מלוי קולתך פי' כדך ועלה לך והבין

פירוש מהרז"ו

בסמוך ועי' לקמן פר' ל' סימן ב' ישראל ואוה"ע באים ומקטרגים וכו' · ומ"ש עזי וזמרת יה הנה לעיל בדרשה א' שעל הים דורש מעוז חיי עזי וזמרת יה שנאמר בשירת הים אך כאן צ"ע ויתכן על שדורש כאן ישעי ביוה"כ דורש גם מ"ש מעוז חיי ג"כ ביוהכ"פ ועל זה הביא ג"כ פסוק הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה שפי' ג"כ על הישועה הנ"ל של יוה"כ וע"כ סמך לו פסוק ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה שדרשוהו על שואבים בשמחה על הישועה של יוה"כ הנ"ל כמ"ש לקמן פר' ל' סוף סימן ב' על שמחת הלולב בסוכות על הישועה של יוהכ"פ כך שמחת בית השואבה הוא על שמחת ישועת יוה"כ והדברים קרובים : השטן בגי' שס"ד · יומא דף כ' במ"ר פר' י"ח פי' כ"א והכוונה לדרוש תיבת השטן בזכריה ג' ובריש איוב ואף שחשבון שנים פשוטות שלנו שנ"ד ימות לבנה עכ"פ עם חודש העיבור משלימים לשס"ה ועם כל זה צ"ע ליישב הדברים שהרי בשנה פשוטה הוא שנ"ד ובשנה מעוברת הוא שפ"ד : לא יירא לבי שהבטחני · חסר וכצ"ל לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח שהבטחתני בזאת יבא אהרן אל הקודש היינו בקרבנות ובכל האמור בפרשה ובעבור דרשה זו הובא כל הענין לכאן : ה במשניות · כי בתחבולות תעשה לך מלחמה דורש על מלחמתה של תורה ובתחבולות מלשון חבילות ר"ל חבילות של משניות והלכות רבות אף שמתחלה לא יבין מה שלומד ויהיה סגור מהבנתה וכאשר יתמיד בהם יפתחו לו וזהו התחבולות ותיבת ירתק מלשון ורתוקות כסף צורף ענין שלשלאות שסוגרים ומחברים בהם : ו בכה"ג בכניסתו לק"ק · ודורש כי בתחבולות תעשה לך מלחמה על מלחמת השטן וחיילותיו כמ"ש בסימן הקודם והחבילות של מצות הם התחבולות · ועי' שמ"ר פר' ל"ח סימן ח' שהוא שייך כאן : זאת בריתי · בראשית י"ז פסוק יו"ד : אשרי אנוש יעשה זאת · וס"ד שומר שבת מחללו : ובחנוני נא בזאת (מלאכי ג') אל הביאו את המעשר אל בית האוצר : בזכות הקרבנות · כפי פשוטו שמ"ש בזאת קאי על כל המבואר בפרשה בפר בן בקר וגו' ועל שתיבת בזאת מיוחד דורש על כל דברים טובים שכתוב בהם זאת : ז למעלה מן הענין · עי' לקמן פר' כ"ע סימן ה' ובא לדרוש מ"ש דבר אל אהרן אחיך שהיל"ל צו את אהרן שהרי הוא אזהרה ומצוה ע"כ דורש גז"ש דבר מלשון נחמה על מ"ש בפסוק הקודם אחרי מות שני בני אהרן ולווהו לנחמו על אבלו ופרשה זו נאמרה ביום שמתו בניו כמ"ש גיטין ס' : צער גדול · שהיל"ל בזאת יבא למה אמר ואל יבוא בכל עת שזהו דרך דיחוי והרחקה ועוד חשב משה שמ"ש ואל יבא בכל עת שמאחר שתיבת עת בתנ"ך כולל גם לזמן רחוק לשנה ול"ב שנה ולע' שנה וא"כ מרחיקו ודוחה אותו מבוא אל המקדש י"ב שנה וע' שנה : עת לשעה · אם לא היה כתוב עת רק כאן הייתי אומר מאחר שהיום מתחלק לכ"ד שעות ושעות כוונת הכתוב שלא יבא בכל השעות היום אך מאחר שיש כמה עתות בתורה א"כ כוונתו על כל העתים הכתובים בתנ"ך שלא יבא בהם ובמדרש תהלים פסוק תאות ענוים שמעת איתא עת לשעה מגופא דקרא ואל יבא בכל עת וכאשר כתבתי : יש עת ליום · כמ"ש יחזקאל ד' י"א ומאכלך אשר תאכלנו וגו' ליום מעת עד עת תאכלנו ומים במשורה תשתה ששית ההין מעת עד עת תשתה וכמ"ש אל האכילהו ליום פי' יום ולילה מעת לעת : למלאות לחרבות ירושלים · שאז יהיה מפלת בבל וזהו עד בא עת ארצו של מלך בבל ואז יהיה גאולת ישראל מבבל · והנה כל הפסוקים האלו כתובים בנביאים אחרי משה אך משה קבל כל התורה והנביאים והכתובים מסיני כמ"ש שמ"ר פרשה כ"ח סימן ו' באריכות · ועל כן חקר על תיבת עת מכל המקומות שבתנ"ך : לא עת לשעה · פי' לא כאשר חשבת שהוא דרך דחויה ורוגז ואיסור עולם ואינו תלוי בעת אלא תלוי בקרבנות כסדר הכתוב בפרשה : מעת דגנם · ובכל שנה גדול הדגן וזהו עת לעולם : בל"ו זוגים בל"ו רמונים · הנה עיקר הלווי שלא יבא בכל עת אל ק"ק כמ"ש ואל יבא וגו' אל מבית לפרוכת ושם לא היה בא אלא בד' בגדים והמעיל הוא מהח' בגדים אך מאחר שכל עבודות היום היה בכה"ג לבדו והיה צריך לעבוד גם בח' בגדים בחוץ ואם לא יעבוד בחוץ גם עבודת פנים לא ירצה על כן מעכב בזה גם זוג אחד של מעיל ופעמון אחד של בגדי חוץ ופליגא כמה זוגין ורמונים היו במעיל (והנה הראו לי גמרא מפורשת זבחים פ"ח פלוגתת דר"י ורבנן כמו כאן ואיתא שם כדרך שחולקין כאן כך חולקין בנגעים ואמרתי שהטעם הוא על שהמעיל בא לכפר על לשון הרע כמ"ש לעיל פר' יו"ד סימן ד' שבמעיל כתוב ונשמע קולו בבואו אל הקודש יבוא קול ויכפר על הקול והנגעים באים על לשון הרע כמ"ש לעיל פר' ט"ז סוף סימן ה' זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע ע"כ דקדקו להשוות מספר זוגי המעיל אל מספר הנגעים ואח"כ הראו לי שכן כתוב בתוספות בשם ר"ת ושמחתי שכוונתי : ח על מליותהון דנשיא · שמן הסתם הבא גם בתו או אחיו לשם ולא רצה לשאול מבני העיר שלא ירגישו בו בני העיר : אמרין בת חנינא · שלא היו יכולים כולם לשאוב כאחד שהיה פי המעין קטן והיו צריכין לשאוב אחת אחת ונתנו כבוד לבת ר' חנינא שתשאב

יפה תואר

אין עזו אלא תורה · [א"ה אחרי הדחוקים והשבושים אשר במפרשי המדרש עוד לא נרפא מפלא ומזרות · ואולי קרוב לגרוס ממי אירא בסוכות עזי וזמרת יה · כי בסוכות בשעה שישראל נוטלין לולביהן אשר הוא כזמורת הנלאון בידם אז סר כל פחד מהם כדאיתא לקמן פ' ל' כי אז יראו הכל שישראל נצחו · ומביא לראיה מן עזי וזמרת יה כי ה' הוא עוזי וזמורת נצחוני וע"ז בא דבר על אפניו לאכול את בשרי לפי ששרי או"ה כו' כמו דאיתא שם ומדרש לפי שישראל ושרי א"ה כו' ועיין] : ואלו אינן יורדין לגיהנם · כי הצדיקים הנכתבים והנחתמים לאלתר לחיים הכוונה גם לחיי עוה"ב והרשעים הכתובים לאלתר למיתה הכוונה ג"כ לגיהנם וכמו"ש המפרשים : שס"ה יום והשטן בגי' שס"ד שכל ימות השנה הוא מקטרג מלבד יוהכ"פ · כי אז יתענו ב"י וישובו בתשובה לכן נקיים הם מעון ולא ישמע ה' לקטרוגו · ואם יקטרג בחטאתיהם של כל השנה לא ישמע קטרוגו כי ה' ידין את בני אדם ויחתום את גזר דינם רק לפי מצבם ביום הזה : מחנה של שרי א"ה גרסינן : עשה כנגדן חבילות של מצות · הכוונה בזה כי מי שעשה חבילות של עבירות ואז הורגל כ"כ בהם ונשקע בהם עד גם אם ישוב בתשובה עוד יצרו הרע יתגרה בו לעשות עמו מלחמה ולהשיבו לסורו ורק תקנה אחת לו כי במה שהשחית דרכיו יתעמל להיטיב ולהרבות מצות ואז יגבר החפץ בקרבו לעשות רק טוב והרע יוסר מלבו · וזה שאמר אם הרבה לחטוא בעיניו ירבה לעשות בעיניו מעשים טובים ואז יבטח כי לא ישוב עוד לכסלה · וכן אם חטא בלשונו ישמש בלשונו לדבר בתורה עם בניו · וכן באידך : פתר קרא בקברניטין · פי' כמו רב החובל העומד בראש חבל צריך התבוננות רבה ללכת בין גלי תהומות כי לא תשבר אניתו · כן האדם צריך לעשות בתחבולות מלחמה עם היצר אשר יתפוץ לבלעו באשמותיו : פתר קרייא במשניות · סובר שראוי לאדם לעשות עיקר למודו המשניות כי אם יהיו דברי המשנה מסודרים לפניו אז יפתחו לו ויבין דברי התלמוד והגדה · וריב"ל מוסיף כי המשנה הוא עמוד ברזל פי' כי עליו הוא עיקר קיום האדם לעוה"ב · וע"ז אמרו אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו זה המשנה : למלאות לחרבות ירושלים ע' שנה · זה ט"ס וצ"ל לפי מלאת לבבל · כי ע' שנה לחרבות ירושלים כמלאו בשנת שתים למלכות דריוש מלך פרס ולא במות בלשאצר כדאיתא בפ"ק דמגילה : בשלשים וששה זוגין · פי' אפילו הזוגין אם יחסרו בבואו אל הקדש פנימה חייב מיתה כיון דלקא עבידי וכדכתיב בקרא ונשמע קולו בבואו אל הקדש ובצאתו ולא ימות : ואעפ"כ צפה ר"ע ברוה"ק · פי' אעפ"י שאשתו שלחה אליו לא פנה לדבריה כדי שלא יבטל מלמוד התורה עד שצפה ר"ע

ידי משה

פתר קריא במשניות · ויתפרש הכתוב אם יש לך חבילות של משניות תוכל לעשות לך מלחמה בפלפול אמתות :

לתוך ביתו נכנס אחריה פתאום לא הספיקה אשתו לראותו עד שיצאת נשמתה אמר לפניו רבש"ע עניה זו זו שכרה לאחר י"ג שנה שהמתינה לי באותה שעה חזרה נפשה לגופה · אמר רבי שמעון בן יוחאי ד' דברים הקדוש ברוך הוא שונאן אף אני איני אוהבן האוחז באמה ומשתין והמשמש מטתו ערום והאומר דברים שבינו לבין אשתו בפרהסיא (יד) והנכנס לביתו פתאום ואין צריך לומר לתוך ביתו של חבירו רב אמר אל תכנס לעיר פתאום ואל תכנוס לבית פתאום (טו) בתך בגרה שחרר עבדך ותנה לו ר' יוחנן כד הוה סליק למשאל שלמיה דרבי חנינא הוה מבעבע על שום ונשמע קולו : ט ד"א בזאת יבא אהרן רבי ברכיה בשם רבי לוי אומר בזאת הכתוב מבשרו שהוא חי ארבע מאות ועשר שנים וכי עלה על דעתך שאהרן חי ארבע מאות ועשר שנים (טז) אלא מקדש ראשון ע"י ששמשו בו באמונה שמשו בו י"ח כהנים הוא ובנו ובן בנו מקדש שני על שהיו נוטלין אותה בדמים וי"א שהיו הורגין זה את זה בכשפים שמשו שמונים כהנים וי"א שמונים ואחד (ז) וי"א שמונים ושנים (וי"א שמונים ושלשה) וי"א שמונים וארבעה (וי"א שמונים וחמשה) ומהן שמעון הצדיק ארבעים שנה כיון שחזרו להיות משכירין אותו בדמים היו שנותיהן מתקצרות מעשה באחד ששלח ביד בנו (ח) שתי מדות של כסף מלאות כסף מחוקיהן כסף ועמד אחד ושלח ביד בנו שתי מדות של זהב מלאות זהב ומחוקיהון זהב אמרו כפה סיח את המנורה ר' אחא הוי קרי עליהן (משלי י) יראת ה' תוסיף ימים אלו ששמשו במקדש ראשון ושנות רשעים תקצרנה אלו ששמשו בבית שני : י רבי חנינא וריב"ל חברין דרבנן אמרו א מפני מה כהן גדול משמש בשמונה בגדים אלא כנגד מילה שהיא לשמונה ימים הה"ד (מלאכי ב) בריתי היתה אתו החיים והשלום ר' סימון בשם ר' יהושע אמר (יז) מפני מה אין כהן גדול נכנס בבגדי זהב אלא אין קטיגור נעשה סניגור כדי שלא ליתן פתחון פה לשטן לקטרג ולומר אתמול עשו להם אלהי זהב והיום הם מבקשים לשמש בבגדי זהב ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אומר (ט) בשביל לחוס על ממונן של ישראל רבי לוי אמר מפני גאוה על שום (משלי כה) אל תתהדר לפני מלך : יא בפר בן בקר זה אברהם על שום (בראשית יח) ואל הבקר רץ אברהם ואיל לעולה זה יצחק על שום (שם כב) והנה איל אחר נאחז בסבך עז בזכותו של יעקב דכתיב (שם כז) וקח לי משם שני גדיי עזים טובים ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר טובים לך טובים לבניך טובים לך שעליהם תקבל הברכות טובים לבניך שעליהם מתכפר להם ביום הכפורים הה"ד (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר עליכם אין לי אלא אבות אמהות מנין (יח) ת"ל בד בבד יהיה ב רבי ברכיה ורבי ירמיה בשם ר' חייא אמרו (יט) (י) כשירות של מעלן ג כך שירות של מטן מה שירות של מעלן (יחזקאל ט) ואיש אחד בתוכם לבוש בדים כך של מטן כתנת בד קדש ילבש : יב ובא אהרן אל אהל מועד (יח) תני ר' חייא מלמד שטעונין גניזה ואין כשרים ליום הכפורים אחר ר' דוסא אומר כשרין הן לכהן הדיוט · וכל אדם לא יהיה באהל מועד בשנה שמת בה שמעון הצדיק ד אמר להם בשנה זו הוא מת אמרו לו מנין אתה יודע אמר להם בכל שנה ושנה היה זקן אחד לבוש לבנים ומעוטף לבנים נכנס עמי ויצא עמי שנה זו נכנס עמי ולא יצא עמי אמר ר' אבהו ומי יאמר שאדם היה והלא הקב"ה בכבודו היה נכנס עמו ויוצא עמו אמר ר' אבהו וכהן גדול לא אדם היה אלא כההוא (כ) דאמר ר' פנחס בשעה שהיה רוח הקודש שרוי עליו היו פניו בוערות כלפידים עליו הה"ד (מלאכי ב) כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' :

מסורת המדרש א ירושלמי יומא פ"ז · פסיקתא רבתי פ' מ"ז · ב ב"ר פ' ס"ה · תנחומא תולדות וסדר אמור · ג ירושלמי יומא פ"ז · ד ירושלמי יומא פ"ק · תוספתא דסוטה פרק י"ג ·

חדושי הרש"ש

היה מקריב בשמונה בגדים · וגם במחתת הגחלים שהכניס לפני ולפנים לקטורת היה כו' (יומא כד ב') ופירש"י טבעת שמקשקש ומשמיע קול משום ונשמע קולו בבואו וגומר שכתוב אצל המעיל : (ז) וי"א פ"ב וכו' · בירושלמי פ"ק דיומא הגירסא וי"א פ"ג וכו' עד פ"ה : (ח) שתי מדות של כסף מלאות כסף ומחוקיהן כו' כצ"ל וכ"ה בירושלמי שם ובספרי סדר פרשת בלק : (ט) בשביל לחוס על ממונן של ישראל · פירוש דהא טעונין גניזה כדלקמן לדעת ר' חייא (וביומא י"ב ב') ואף לדעת ר' דוסא אין משתמש בהן ביוהכ"פ אחר כדאיתא ביומא שם ואבני אפוד היו יקרים מאד עי' קדושין ל"א א' בעובדא דדמא בן נתינה : (י) כשירות של מעלן כך שירות כו' מה שירות כו' כצ"ל וכ"ה בילקוט : (יא) תני ר"ת מלמד שטעונין גניזה ר' דוסא אומר כשרין הן לכהן הדיוט ואין כשרים ליום הכפורים אחר כנ"ל עי' יומא שם ובדפוסים שלפנינו נשתרבו התיבות אח"ז מצאתי להק"א שהגיה בת"כ כמו שהגהתי ע"ש :

חדושי הרד"ל

ל"ו כמונים ורמז לדבר בפר בן בקר לחטאת שר"ת עולה ל"ו וכן ואיל לעולה ר"ת ל"ו : (יד) והנכנס לביתו פתאום · ע' בפרש"י (נדה ט"ז) ותוס' שם : (טו) בתך בגרה כו' (פסחים קי"ג) : (טז) מקדש ראשון ע"י ששמשו כו' · ירושלמי פ"ק דיומא : (יז) מפ"מ אין כה"ג נכנס בבגדי זהב כו' (ר"ה כ"ו) (יח) ת"ל בד בד · ד"פ כצ"ל כמ"ש הידי"מ וכ"ה בפסיקתא שם · ומ"ש [המ"כ] בד רמז שהן ששה אמהות ליתא שאמרו שם"ב דברכות אין קורין אמהות אלא לארבע : (יט) כשירות שלמעלן כך שירות שלמטן כצ"ל : (כ) דא"ר סימון פנחס בשעה שהיה כו' · כ"ה לעיל פ"א וכצ"ל :

הס"ד

פירוש מהרז"ו

תחלה ואולי נתן ה' כן בלבם ובזכות ר' חנינא לעשות רצון צדיק שידע להלוך עמה ומ"ש הלך אחריה לאו דווקא שבוודאי לא הלך ר"ח אחורי אשה ואפילו אחרי בתו · ועי' כל המעשה בכתובות ס"ב בשינויים : ד' דברים · עי' נדה פ"ז ע"ב והתוספות שם הביאו דברי המדרש : והמשמש מטתו ערום · לא יתכן לפרש שיהיה הוא בכסותו והיא בכסותה הרי הדין בזה שיוציא ויתן כתובה אלא פי' ערום בלא כיסוי על גביהם : דברים שבינו לבינה · וזה נקרא נבול פה וכמ"ש חז"ל הכל יודעים כלה למה נכנסה לחופה אלא כל המנבל פיו וכו' : אל תכנס לעיר פתאום · היינו גדול העיר שצריכים לו בני העיר ומלפים עליו צריך להודיעם : שחרר עבדך · צריך להשתדל בכל האופנים ליתן לה בעל ויתרצה גם אם יצטרך לשחרר עבדו אם לא יהיה לו אופן אחר : שלמי' דר' חנינא · שהיה רבו וכמ"ש בירושלמי הוריות פרק ג' שלמדו כל אגדה חוץ משני ספרים : ט וכי עלה על דעתך · והרי מפורש בתורה שאהרן מת בן קכ"ג שנה בסדר חוקת : י"ח כהנים וכן ביומא דף ט' יח"כ ובירוש' יומא פרק א' ובסוף הפסיקתא : שתי מדות של כסף · ובילקוט כאן הגירסא ומלאות כסף (וכמ"ש כאן אצל הזהב מלאות זהב) וממחוקיהן כסף פי' שכלי המדה היה של כסף ומלאות מטבעות כסף : כפה סיח · שבת קי"ו : יראת ה' תוסיף ימים · אין לי לב להבין איזה אריכות ימים יש כאן שאף לפי הגהת התוספות ע' כהנים הרי לא יגיע לאחד למ"ו שנה בת"י שנה ואף כי אם נאמר י"א דורות ואף כי לפי הגירסא י"ח כנ"ל אולי הכוונה שבבית ראשון נחשב כאלו אהרן עצמו היה חי כל השנים הללו והאריכו בצדקתם ימי אהרן דור אחר דור אך הם עצמם כנ"ל ואין זה תימה כמ"ש במ"ר ריש פר' ה' ממיתת אהרן ע"ש באריכות וק"ו כאן שהיו נכנסים לק"ק כמה פעמים ביוהכ"פ ושביביו נשערו מאד ויתכן שבערך כוה"ג שנכנסים לקה"ק נקרא זה תוסיף ימים בערך כהני בית שני שכל אחד לא הוציא שנתו ודו"ק : י בנגד המילה · דמיון זה אין להבינו כפי פשוטו אם לא שרומז לדברי הזוהר : אין כה"ג נכנס · פי' שאינו נכנס ביוהכ"פ לקה"ק בבגדי זהב אלא בבגדי לבן : שאין קטיגור · על שיום זה מוכן ומיוחד לכפרת עונות מכל ימי השנה וכה"ג נכנס לפני ולפנים להיות סניגור על ישראל ע"כ צריך זהירה מהקטרוג יותר מאשר ימות השנה ובק"ק יותר מן ההיכל כי בהיכל גם ביוה"כ נכנס בבגדי זהב ועי' ר"ה דף כ"ו א' : לפני מלך · פי' לפני ולפנים · וצ"ע שהרי גם בהיכל ובעזרה לפני המזבח נקרא לפני המלך כמ"ש בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' והייתו בר"ה שדרשו לפני מלך ה' בבית המקדש היו חצוצרות וקול שופר ולא בגבולין כן : יא זה אברהם · פי' בזכות אברהם שעבד את ה' בפר בן בקר וכן כלם להזכיר זכותם עי' לקמן פר' כ"ז סי' א' ב"ר פר' כ"ה סימן י"ד ובסוף פסיקתא רבתי : שעליהם מתכפר · פי' ע"י שני שעירי יוהכ"פ שהם הסמוכים לכפרה יותר מאשר הקרבנות שעליהם השני מלבן : בשירות של מעלה · נ"ל כשירות של מעלן כך שירות של מטן מה שירות של מעלה ואיש אחד בתוכם לבוש בדים כך למטן וכו' כי למעלן לא נקרא אחד שירות וכן למטן כה"ג אינו שירות כי הוא איש מיוחד בעצמו וכן הגירסא בירושלמי שירות וכן הוא בילקוט כאן והוא מלשון שימוש ועבודה ועי' שמ"ר פר' ל"ח סימן ג' כמלאכי השרת ופי' מדרש איכה פסוק ולא זכר הדום רגליו דף ע' שגבריאל המלאך הוא הלבוש בדים והוא הכה"ג למעלה ואליו נדמה הכהן הגדול למטה : יב ובא אהרן אל אוה"מ · וס"ד והניחם שם : תני ר"ח ת"כ פסוק זה : לכהן הדיוט · שגם כהן הדיוט לובש בגדי בד כאלו אלא שאינם יקרים כל כך כבגדי כה"ג : וכל אדם לא יהיה · הוחלף כאן סדר הפסוקים שפסוק וכל אדם הוא פסוק י"ז ופסוק ובא אהרן הוא פסוק כ"ג : היה זקן אחד · קושיא הוא שהרי אמר וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר על הקודש ואיך נכנס עמו אדם זקן על זה תירץ ר' אבהו שהיה הקב"ה בעצמו כו' וכמ"ש בדניאל ז' ועתיק יומין יתיב לבושיה כתלג חיור ושער ראשיה כעמר נקי וכן ראה שמעון הצדיק לבוש לבנים וכו' ומה שלא תירץ שהיה מלאך עי' מ"כ בשם הירושלמי וכן הוא בפסיקתא פר' מ"ז ומלאכי השרת בורחים מלפניו וכל אדם לא יהיה באוה"מ אלו מלאכי השרת ודמות פניהם פני אדם וכו' ע"ש : וכה"ג לא היה אדם · וא"כ היל"ל והאדם אחר לא יהיה באוה"מ אך וכל אדם משמע שום אדם כלל ותירץ שכה"ג לא היה אז אדם אלא כההוא דאמר ר' סימון פינחס בשעה שהיה רוה"ק שורה עליו כמ"ש לעיל ריש פר' א' : כי שפתי כהן ישמרו דעת · וס"ד כי מלאך ה' צבאות הוא ולפי זה סובר שהכה"ג שהיה דומה למלאך אינו בכלל מ"ש וכל אדם ואם כן גם שאר מלאכים יכולים להיות שם ולמה הוצרך ר' אבהו לתרץ שהיה הקב"ה בעצמו ולא מלאך אך הענין שבאמת גם המלאך לא היה יכול להיות שם כמ"ש בסוף הפסיקתא הנ"ל ובירושלמי הנ"ל ולמד ממ"ש וכל אדם לא אדם ולא כל אדם היינו מלאך שכתוב בו ודמות פניהם פני אדם שאינו אדם אלא כל אדם ועל זה מקשה וכה"ג לאו אדם וכתיב מפורש כמה פעמים בפרשה שיבא והם ב' כתובים מכחישים ותירץ שלא היה אדם אלא פני אדם כחיות הק' שהוא בכלל הריבוי של וכל ומאחר

שכתוב

מתנות כהונה

והבין שהיא בתו : מבעבע · מגלגל ונוחר בגרונו כדי שישמעוהו ולא יבא שמה פתאום ובערוך גרס מכעכע בשני כפי"ן : ארבע מאות ועשר שנה · גימטריא של בזאת מקדש ראשון עמד ת"י שנה : ששמשו בו באמונה · ונחשב לו כאלו הוא חי עדיין כדאמרינן בעלמא כל המעמיד תלמיד הגון כאילו לא מת : כיון שחזרו · מימות שמעון ואילך : ששלח ביד בנו כו' · כדי לעשותו כהן גדול : ומחוקיהון · כמין עץ שבו מוחקין את המדות : כפה סיח כו' · עיר בן אתון בא והפך את המנורה וכן היה בפיהם למשל כההיא עובדא דר"ג ואחותו אם בת תירש כבן במסכת שבת דאמרינן התם אתא חמרא ובטש לשרגא פי' בא החמור ודחה המנורה : שאין קטיגור כו' · פירשו בתוספות פ' השותפין שכל דבר הבא לכפרה לא היה בא בדבר שיהא בו קטיגוריא ובגדי כהן גדול לכפרה באו כדאמרינן לעיל פ' י' כתונת על שפיכות דמים וכן כולם : גאוה · שלא יתגאה כהן גדול לפני המלך הקב"ה : זה אברהם · בזכותו : אמהות · זכות האמהות : בד בבד · משמע כל יחיד ויחיד איש עם אשתו ודרים כעין גזירה שוה דכתיב הכא בד והתם בד בבד ונוכל לומר מדכתיב בד שפירושו אחד נ"ל איש עם אשתו שנקראו אחד שנאמר ויקרא שמם אדם וכדאמרינן בספר הזוהר וגברא בלא איתתא פלגא גופא אקרי ופלגא לא איקרו חד ודרים בד דכתיב הכא כלומר בד בבד היה וק"ל · או ר"ל בד גימט' שלו ששה וששה אמהות הן עם בלהה וזלפה : ובא אהרן וגו' · סיפיה דקרא והניחם שם וממנה למדוהו בתורת כהנים : א"ר אבהו מי יאמר כו' · אמר זה כי היכי דלא תקשה מההוא עובדא דשמעון הצדיק והא כתיב וכל אדם וגו' ואמר שהקב"ה בכבודו היה : וכ"ג לא אדם היה וכתיב וכל אדם לא יהיה וגו' וע"כ כשנכנס הוא היה שם אדם : בוערות כו' · ויצא מכלל אדם לכלל מלאך בירושלמי דיומא בפרק הוציאו לו גרס בעון קומי רב אבהו והכתיב וכל אדם כו' אפילו אותן שכתוב בהן ודמות פניהם פני אדם לא יהיה כו' · אמר להו אני אומר הקב"ה בכבודו כו' ובכל זאת אינו מיושב היטב הא דמסיים כי מלאך ה' כו' שהרי כתיב וכל אדם אפילו אותם שכתוב כו' והדרא קושיא לדוכתיה אם לא נאמר שחזר בו ופירש וכל אדם כמשמעו אדם ולא מלאך ליסנא דייק הכי דהאמר אלא כההיא כו' :

ויתרון

ידי משה

אמהות מנין ת"ל בד בבד יהיה פי' כי ארבע פעמים בד כתיב בקרא ובא לרמז גם את האמהות : וכה"ג לא אדם היה כו' · מביא לראיה כי הקב"ה בכבודו היה נכנס ואע"ג דשמעון הצדיק אמר זקן אחד יכול להיות על כבוד הקב"ה וכאשר מצינו דכהן גדול הלא אדם היה ובכל זאת בשעה שהיה רוה"ק שורה עליו היו פניו בוערות כלפידים ואע"פ שהיה אדם נקרא מלאך ה' צבאות כן נוכל לקרוא לכבוד ה' בשם זקן :

ותלמוד

יפה תואר

ברוה"ק והוא ידע והבין כי עליו ידבר : עד שיצתה נשמתה · כי החדוה הפתאומית תפתח הלב והחום הטבעי יוצא ומתפזר בחלוני הגוף ויתקרר הלב : ד' דברים הקב"ה שונאן · מונה הדברים מעניני דרך ארץ · כי כל דברי עבירה תועבה לה' אשר שנא : אל תכנס לעיר פתאום פן יודע פתאום לצ"ב ויגרום מיתה וכמעשה דר"ח · ואל תכנס לביתך פתאום גם אם אתה בעיר פן עבדי מילי דצניעותא : י"ח כהנים · בפ"ק דיומא גרים ריב"א ע' כהנים כי כן נמנו בד"ה ושם יש תשעה ואחד מהם יהוצדק אשר הלך בגלות ולקיים נוסחת הספרים קרוב לומר כי שמה מנויים תשעה כה"ג ועמהם היו ע' סגנים

פי' יא · וע' בריטב"א כפי שמובא בעין יעקב : כשירות של מעלה כו' · פי' כי חביבה לפני הקב"ה השירות של מטה כמו השירות של מעלה : שנה זו נכנס עמי כו' · ביומא פ' טרף בקלפי ובמנחות פ' י"ג איתא שנה זו נזדמן לי זקן אחד לבוש שחורים ועטוף שחורים נכנס ולא יצא עמי · ופה קצר המדרש את הדברים כדרכו פעם להאריך ופעם לקצר :

ויקרא

פרשה כב א איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז הה"ד (קהלת ה) (א) ויתרון ארץ בכל היא ר' יהודה ורבי נחמיה ר' יהודה אמר א אפילו דברים שאתם רואין יתרון לעולם אף הן (ב) בכלל הנייתו של עולם הן סיבא למעבד חבלא (ג) סיבוא למסוך נגיא (ס"א) מלך לשדה נעבד (ד) אפילו הוא מלך והוא שליט מסוף העולם ועד סופו לשדה נעבד עבדת ארעא עביד לא עבדת ארעא ולא כלום לפיכך (ס"א) אוהב כסף לא ישבע כסף אוהב ממון לא ישבע ממון ואוהב בהמון (ה) לא תבואה וגו' שכל מי שהומה ומהמה אחר הממון וקרקע אין לו מה הנאה יש לו ר' ישמעאל ברבי תנחום ורבי חנין בריה דרבי בשם ר' ירמיה כתיב (יחזקאל כז) וירדו מאניותיהם וגו' (על) [אל] הארץ יעמדו (ו) וכי אין אנו יודעין שעל הארץ היו עומדין אלא הרי ששקעה ספינתו של אחד בים ויש לו קרקע על הארץ יעמוד אם אין לו קרקע אין לך הבל גדול מזה · רבי נחמיה אמר ויתרון ארץ בכל היא אפי' דברים שאתה רואה אותן יתרון למתן תורה (ז) כגון הלכות ציצית תפילין ומזוזה אף הן בכלל מתן תורה שנאמר (דברים ה) ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלהים ועליהם ככל הדברים ריב"ל אמר ב ועליהם ככל הדברים וכתיב כל המצוה אשר אנכי וגו' כל ככל דברים הדברים מצוה המצוה מקרא משנה הלכות תלמוד תוספתות אגדות ואפי' מה שתלמיד ותיק עתיד לומר לפני רבו כלן נאמרו למשה בסיני שנאמר (קהלת א) יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא חבירו משיב עליו כבר היה לעולמים · מלך לשדה נעבד ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר מלך זה בעל תלמוד לשדה נעבד זה בעל משנה (ח) שהוא סודר הלכה לפניו ורבי נחמיה אומר מלך זה בעל משנה לשדה נעבד זה בעל תלמוד (ט) שהוא מקבל הלכה לפניו לפיכך אוהב כסף לא ישבע כסף אוהב תורה לא ישבע תורה ואוהב בהמון וגו' שכל מי שהומה ומהמה אחרי תורה (י) ותלמוד אין לו מה הנאה יש לו ר"א ברבי אבא בשם ר' אחא אומר למד ולא לימד אין לך הבל גדול מזה : ב ורבנן אמרי ויתרון ארץ ג אפילו דברים שאתם רואים בעולם מיותרין כגון זבובין פרעושים ויתושים אף הן בכלל ברייתו של עולם דכתי' (בראשית ב) ויכולו השמים והארץ וכל צבאם · (יא) מלך לשדה נעבד זה הקב"ה דכתיב ביה (תהלים צג) ה' מלך גאות לבש לשדה נעבד זו ציון דכתיב (מיכה ג) ציון שדה תחרש לפיכך אוהב כסף לא ישבע כסף ד אוהב מצות לא ישבע מצות ואוהב בהמון וגו' שכל מי שהומה ומהמה אחר המצות ומצו' קבועה לדורות אין לו מה הנאה יש לו · תדע לך שהוא כן שהרי משה כמה מצות וצדקות עשה וכמה מעשים טובים היה בידו ויש לו מצוה קבועה לדורות הה"ד (דברים ד) אז יבדיל משה : ג ה ד"א ויתרון ארץ אמר הקב"ה לנביאים אם אין אתם עושין שליחותי יש לי שלוחין הוי ויתרון ארץ וגו' בכל אני עושה שליחותי אמר ר' אחא (יב) בכל הקב"ה עושה שליחותו ו אפי' על ידי נחש אפי' על ידי צפרדע ואפילו על ידי עקרב ואפילו על ידי יתוש טיטוס הרשע נכנס לבית קדשי הקדשים וחרבו שלופה בידו וגידר את הפרוכת ונטל שתי זונות והציע ספר תורה תחתיהן ובעלן על גבי המזבח (יג) ויצאה חרבו מליאה דם (א) מאן דאמר (יד) מדם הקרבנות ומאן דאמר מן דם פר ושעיר של יום הכפורים התחיל מחרף ומגדף כלפי מעלה אמר לא דמי ההוא דעבד קרבא עם מלכא במדבר ונצח ליה להההוא דעבד קרבא עם מלכא בגו פלטין דידיה ונצח ליה מה עשה כינס כל כלי בהמ"ק ונתן לתוך גרגותני אחת וירד לו לספינה כיון שירד מחא נחשולא בימא אמר דומה לי שאין כחו של אלוה זה אלא במים דור אנוש לא פרע מהם אלא במים וכן דור המבול וכן פרעה וחילו אף אני כיון שהייתי בתוך ביתו וברשותו לא היה יכול לעמוד בי ועכשיו לכאן קדמני אמר לו הקב"ה רשע חייך בבריה פחותה ממה שבראתי מששת ימי בראשית אני פורע ממך מיד רמז הקב"ה לים ועמד מזעפו כיון שהגיע לרומי יצאו כל בני רומי וקלסוהו נקיטא ברברייא מיד הסיקו לו את המרחץ ונכנס ורחץ כיון שיצא מזגו לו כסא דחמרא וזימן לו הקב"ה יתוש אחד ונכנס לתוך חוטמו והיה אוכל והולך עד שהגיע למוחו התחיל מנקר את מוחו אמר קראו לרופאים ויפצעו מוחו של אותו האיש ודעו במה אלוה של אומה זו נפרע מאותו האיש מיד קראו לרופאים ופצעו את מוחו

מסורת המדרש א תנחומא ריש סדר חוקת · ש"ר פ' י' · ב מגילה פרק א' ירושלמי פאה פ"ב · שמ"ר פ' מ"ז · ג קה"ר פ"ה שמ"ר פ"י · במד"ר פ' י"ח · תנחומא סדר חוקת · פדר"א פ' מ"ט · ד דב"ר פ' ג' · ה ש"ר פ' י' · ו במד"ר פ' י"ח · תנחומא סדר חוקת ·

חדושי הרד"ל

(א) סה"ד ויתרון ארץ כו' · כל הפתיחתא הזו עד סוף המאמר לא נתבאר מה ענין הוא לכאן · ואיפשר לפי שכתוב בפרשה לשעירים אשר הם זונים וכתיב עליהם בסדר האזינו לשדים לא אלוה ות"א דלית בהון צרוך · בא לדרוש המאמר שאף דברים שאתה רואה יתרים בעולם הן בכלל הנייתו וצרכו של עולם ופי' דלית בהון צרוך הוא לעובדם לתת להם כח אלקות כמ"ש הרמב"ן ככאן ע"ש (ומה שמסיים בסוף המאמר שעל מקרא זה וכן בקה"ר שם שהיו נוהגין באיסור במה והיו עובדי כוכבים אומרים עובדים לשמו והוא הורגן לפיכך כו' משמע קצת שזה נסמך ג"כ לדרשא דויתרון ארץ בכל היא מלך לשדה נעבד ולא ראיתי להאריך כי המשכיל יבין לדרוש מעצמו) : (ב) בכלל הנייתו של עולם · לקמן וכן בב"ר פ"י הגי' בכלל ברייתו (וע' שבת עז:) ובק"ר הגי' הווייתו : (ג) סיבא למיסך נפייא כצ"ל פי' לארוג נפה וכברה וכמ"ש בב"ר פמ"א סיבים לחבלים סנסנים לכברה (וע' שבת ל') צורי דקל כו' ותורי דקל כו' (ועי' שם עח) הוצין כו' סב כו' ובערוך ע' סג הלשון גרס סגיא למיגדר גניא פי' קוצים לעשות סייג לגן (סה"מ ברלין) : (ד) אפילו הוא מלך כו' לא עבדת ארעא ולא כלום · אין מהנה לו כלום שהרי ימותו העם ברעב · ומכאן תראו כמה חבבו חז"ל עבודת אדמה עד שאף למלך מס"ה ע"ס יחסו טובות הקרקע (ואיפשר רמזו למנהג מדינת חינא שהמלך עצמו עושה עבודת שדהו ראשונה לכל העם) : (ה) ולא תבואה גם זה הבל שכל מי כו' מה הנאה יש לו כצ"ל : (ו) וכי אין אנו יודעין שעל הארץ כו' · ע' (יבמות סג·) : (ז) כגון הל' ציצית תפילין ומזוזות שהן הלכות כעין מס' קטנות · (וכ"כ הרב מוהר"א בן הגר"א ז"ל ששמע מאביו שהמכוין ז' מסכתות קטנות הן מס' תפילין מזוזה ומס' חנוכה נוספות על שם סדרי משנה ואיפשר לזה רמז רב האי גאון ז"ל בתשובתו שבתשובת הגאונים שבס"ס נהרות דמשק (שאלוניקי תקס"ב) סי' קמ"ג שראה ביד איש אחד חכם חסיד וזקן סדר משנה תוספת על סדרים שלנו ולא זכה להעתיקו שנתפז לדרכו · וע' בפי' המשניות להרמב"ם פ' תכלת הטעם מפ"מ לא נכתבו במשנה : (ח) שהוא סודר את ההלכה לפניו · שבעל משנה מביא לו ראיה ממשנה וברייתא כענין הכל צריכין למרי' חטייא · ובקה"ר הגי' שהוא עודר ההלכה לפניו · פי' חורש וכלשון נעבד דשדה דקרא שבעל התלמוד חורש לתקן המשנה והרי הוא עובד לו : (ט) שהוא מקבע הלכה לפניו כצ"ל עמ"כ : (י) ותלמוד אין לו שהתלמוד הוא פרי תבואת צדיק : (יא) מלך זה הקב"ה לשדה כו' · ע' זוהר חיי שרה (קכ"ב) : (יב) בכל הקב"ה עושה שליחותו כו' שמ"ר פ"י : (יג) יצאה חרבו מלאה דם · ממה שגדר הפרוכת שהיה עליו טיפי דמים : (יד) מדם הקרבנות פר העלם דבר ושעירי עבודת כוכבים וע' טעם מחלוקתם (ביומא נ"ז) וע' במ"ר ס"פ קרח שנעשה נס והיה דם מבצבץ וע' (גיטין נ"ו) :

חדושי הרש"ש

(א) מד"א מדם הקרבנות · פי' מפר העלם דבר של צבור או מפר המשיח או משעירי עבודת כוכבים : דהוה

מתנות כהונה

פרשה כב ויתרון ארץ בכל היא · עיין בקהלת (ה' ו') ושם פירשתי כל הענין :
סיבא למיעבד חבלא · פי' בערוך מין עשב עלי ירקות שעושין ממנו חבלים : סיבא · מין עשב : למסוך · להמתיק בו עשב מר הנקרא נגיא ובילקוט גרס סיכא למיסמך ביה גופנא ופי' סיכא יתודות של אילני סרק : עבודת ארעא כו' · אם עשתה הארץ פירותיה עשה גם הוא ומעשיו קרוים מעשה לא עשתה הארץ גם מעשיו אינם כלום : שהומה ומהמה · כפל לשון להגדיל המהומה כד"א לא מהם ולא מהמהם : יעמוד · יש לו עדיין עמידה וקיום : ככל הדברים כו' · עיין בק"ר הגי' ושם עיקר ככל הדברים וכתיב כל המצוה אשר אני וגו' כל ככל דברים הדברים מצוה המצוה · פי' היה יכול לכתוב כל וכתב ככל וכן כולם : שהוא סודר לפניו · לפיכך בעל תלמוד משועבד לבעל המשנה שמסדר לפניו הדברים כמו שהם שנויים למען ידע מוצאם ומובאם : מקבל הלכה · פסק הלכה אליבא דהלכתא שאי אפשר לעמוד עליו מתוך המשנה כדאמרינן תנאים מבלי עולם הן ופירש"י במי שפוסק אחר סתם משנתן כמו שהיא שנויה : אוהב כסף וגו' · אוהב תורה · דרש הכסף מלשון כיסופא כד"א נכסף נכספת · הוא כוסף אמתי ותשוקה נכבדת : ויכולו וגו' · משמע שנשתכלל העולם עם כל צבאיו שיש בקרבו : זה ציון · כביכול הקב"ה משועבד לתבוע עלבונה כמו שפירש"י בקהלת : ויש לו כו' · היה מהדר עליהם לעשות אע"פ שלא היו קולטות בחייו : מאן דאמר · כמו איכא מאן דאמר : לא דמי · אינו דומה מי שעושה מלחמה עם מלך במדבר ומנצחו למי שעושה עמו מלחמה בעיר מלכותו ומנצחו : מחא נחשולא · הכה נחשול בים שהאניה חשבה להשבר ובב"ר גרס מחאיה ופי' הכה אותו : נקיטא ברברייא · לקח לו וגזה הרקים הלועזים שאינם בעלי אמונה

פירוש מהרז"ו

שכתוב מפורש סיבא די לנו לרבות את המלאכים והחיות שלא יהיו שם שהרי לא כתוב מפורש סיבא ולא הכה"ג עצמו כצ"ל אך אם היה הכה"ג אדם היו שני כתובים מכחישים והריבוי אינו מכחיש כי די אם נרבה את החיות והמלאכים שלא יהיו שם וע"כ הוכרח ר' אבהו לתרץ שהיה הקב"ה בעצמו דוק והבן · ובירושלמי לא גרים מ"ש וכה"ג לא היה אדם וכו' עי"ש :

פרשה כב סימן א איש איש אשר ישחט · בב"ר פר' יו"ד סימן ז' הובאו הדברים האלה בקצרה וכן במ"ר פר' י"ח סימן כ"ב וכן בילקוט כאן אך בקוה"ר פרשה ה' פסוק זה ובילקוט שם הובא באריכות כמו כאן : יתרון לעולם · פי' יתירים בעולם וכן הגירסא במקומות הנ"ל והכוונה שאין בו צורך כלל : סיביא למעבד חבלא · סיב הגדל סביב הדקל לעשות ממנו חבל : עבדת ארעא עביד · אם עושה הארץ פירותיה יוכל לעשות חיל ולפרנסם · ולפיכך מאחר שהכל תלוי בשדה עושה תבואה אוהב כסף הבל הוא שהרי לא ישבע כסף ומי שמהמה אחר הכסף ולא לקרקע עושה תבואה גם זה הבל וכל הפסוק סובב על מ"ש גם זה הבל שבסוף הפסוק ע"פ מדה כ"ב ומ"ש לשדה נעבד פי' על פי מדה כ"ב מלך נעבד לשדה נעבד וזהו עבדת ארעא עביד מלשון מעשה ועבודה ומכלל הן אתה שומע לאו אם לא עבדת וכו' ומ"ש מסוף העולם ועד סופו דורש כאן מתיבת לשדה שכל העולם נקרא שדה כמ"ש יעלוז שדי וכל אשר בו שתיבת לשדה שייך לתיבת מלך ולתיבת נעבד ודו"ק : הרי ששקעה ספינתו · כמ"ש ביחזקאל קודם פסוק וירדו מאניותיהם רוח הקדים שברך בלב ימים ונעשו יורדים ע"י אניותיהם · ומ"ש אם אין לו קרקע וכו' למוד מדרשה של דרשה הא' גם זה הבל : יתרון למ"ת · ובקה"ר שם הגירסא יתרון למ"ת כגון תוספות ותוספות של ר' נתן הלכות גרים ועבדים אף הן נתנו למשה בסיני וכגון הלכות ציצית (ויתכן שפי' שהלכות גרים ועבדים וכדומה הם כגון הלכות ציצית ותפילין דומה להלכות ציצית ותפילין) : זה בעל תלמוד · שממנו יוצא ההוראה והמשפט ועכ"ז לשדה נעבד הוא צריך לבעל המשנה שיזכירנו תמיד לשון המשנה כשדה זו שמסודרת בתלמים כל מין בפני עצמו כך המשנה מסכתות ופרקים כל הלכה בפני עצמה : זה בעל משנה · עיקר תורה שבע"פ לשדה נעבד שמקבל הפירוש מבעל התלמוד וכסף הוא התורה כמ"ש ב"ר י"ג סי' ע"ז ודריש כסף כנגד התורה שכתוב בה אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ : ותלמוד אין לו · וזהו לא תבואה שלא זוכה לעשות פרי ותבואה גם זה הבל מה הגי' יש לו עי' ד"ר פר' ב' סימן כ"ז מכות דף י' : ב לשדה נעבד זה ציון · שם הוא נעבד בביהמ"ק בקרבנות שמצוה שלא יקריבו בחוץ ואגב דרשה זו שייך כל הענין לכאן : לפיכך אוהב כסף וכו' · עי' מ"ש בד"ר פר' ב' סימן כ"ז : ג טיטוס הרשע · לעיל פר' כ' סימן ה' : ויצא חרבו מלאה דם · אף שיצא החרב שגידר בפרוכת מלא דם וא"כ היה לו לסמוך דבר זה למ"ש וגידר את הפרוכת ויצא חרבו מלאה דם אך בקוה"ר שם הגי' ויצא וחרבו מלאה דם כשיצא מביהמ"ק היה חרבו מלאה דם : ונתנן לתוך גרגותני אחת · בגיטין בפרק הניזקין איתא נטל הפרוכת ועשאו כמין גרגותני ונטל כל כלי ביהמ"ק והניחם שם ופירוש גרגותני מקום קיבול :

יפה תואר

וקרקע אין לו מה הנאה יש לו והשני אמר אם אין לו קרקע אין לך הבל גדול מזה · וההבדל ביניהם הוא בזה · כי הראשון אמר אחרי שאין תועלת בכסף רק כי בכסף יקנה תבואה · כי מה בצע לו בהרבות הונו אם תבואת השדה לא תמצא לו לכן טוב יותר שיהיה לו קרקע ויפטר מן האמצעי מן הכסף · והשני מוסיף עוד כי הכסף יאבד אם יהפך עליו הגלגל החוזר בעולם · ולכן הכל הוא אך אם יש לו קרקע זה קיים לעד : על הארץ יעמודו · הכתוב מדבר בצור כי כל רכושם יכלו ורק בקרקעותיהם תמצא להם תקומה : שני לוחות האבנים כו' · כי כל התורה מרומזה בעשרת הדברות וכמו"ש ר"ס גאון : תלמוד · היינו תירוצי המשניות · תוספתא של ר' נתן ור' חייא ור' אושעיא שהן ביאור למשניות ותוס' דינין שקבלו בהן בעלי המשנה · ואגדות הוא הדרשות דלא נפקא מיניה לענין דינא ומה שתלמיד ותיק עתיד לחדש היינו קצת דינין שמבין דבר מתוך דבר : למד ולא לימד · פי' אם ספק בידו ללמוד וללמד והוא לא לימד לאחרים אין לך הבל גדול מזה · אבל מי שלא ספק בידו ללמד ולמד רק לעצמו שהיטת דבכל למודו בידו · וכמו שכתב רש"י ביומא גבי בן קמצר : ורבנן אמרי ויתרון ארץ כו' · פי' כי גם זבובין ופרעושים יש תועלת בהם לרפואה · וכד"א מוסיף כי גם במזיקין יש תועלת לענוש לרשעים · ור"י דאמר למעלה סיבא למעבד חבלא כו' מדבר רק מדברים המועילים לכל העולם · כבריאה כחולה כרשע כצדיק ולא מן המינים הנוגעים רק לפרטים אחדים : לשדה נעבד זה הקב"ה · כיון דאנו רואים כי גם הנזקים והנמאסים כמו זבובים ופרעושים לתכלית נבראו · ה' הרם יביט גם על שפל לכן דריש כי גם על ציון הנחרבת כשדה יביט מלכו של עולם ליפרע ממחריביה ולשלם שכר טוב לבוניה : לפיכך אוהב כסף · פי' כיון שעיני ה' משוטטות בכל ויביט שפל ורם ונותן שכר ועונש לכן יאוי להרבות במצות כי נאמן הוא בעל מלאכתנו לשלם לנו ואין לשבוע מהמצות אלא להרבות בהן תמיד ואגב אורחי' אשמעינן

ידי משה

ותלמוד אין לו כו' · דריש לא תבואה על תלמוד פי' תבואה שמביא תורתו לאחרים ומלמד לתלמידו כל :

ומצאו בו כמו גוזל בן יונה והיה בו משקל שתי ליטראות אמר ר"א ברבי יוסי תמן הוינא ויהבין גוזלא מן דין סטרא ותרתין ליטריא מן דין סיטרא ותקל חד כל קבל חד ונטלוהו ונתנוהו בתוך קערה אחת כל מאן דהוה הדין שני הוה הדין שני פרח יתושא פרח נשמתא דטיטוס הרשע: ד ד"א ויתרון ארץ · עובדא הוה בחד גברא דהוה קאים ע"ג נהרא וחמא חדא אורדען טענא חדא עקרב ומגזתיה נהרא אמר זו מוכנת לעשות שליחותא אגיזתא נהרא ואזלת ועבדת שליחותה וחזרת יתה לאתרה ונשמע קול יללה בעיר פלוני נשכו עקרב ומת · ר' פנחס בשם ר' חנין דצפורי אמר עובדא הוה בחד גברא (ג) דהוה קאים וחפר בהדא בקעת בית שופרי חמא חד עשב ולקיט יתיה ועבדא כלילא לראשיה אזל חד חויא ומחא יתיה וקטל יתיה אתא חד חבר וקם ליה סקר בההוא חויא אמר תמה אנא על מאן דקטל הדא חויא אמר ההוא גברא אנא קטלית יתיה תלה אפוי וחמא ההוא עשבא עביד בה כלילא על רישיה א"ל מן קושטא אנא קטלית יתיה א"ל את יכיל מרים הדין עשבא מן רישא א"ל אין כיון דארים יתיה א"ל את יכיל קרב הדין חויא בהדין חוטרא א"ל אין כיון דקרב להההוא חויא מיד נשלו איבריו רבי ינאי הוה יתיב מתני על תרע קרתא וראה נחש אחד מרתיע ובא והוה מרדף ליה מן הדין סטרא והוא חזר מן הדין סטרא אמר זה מוכן לעשות שליחותו מיד נפלה הברה בעיר איש פלוני נשכו נחש ומת · ר"א הוה יתיב ומטייל בבית הכסא אתא חד רומי ומקים יתיה ויתיב אמר הדא לא על מגן מיד נפקא חד חויא ומחא יתיה וקטליה קרי עליה (ישעיה מג) (ג) ואתן אדם תחתיך · ר"א הוה קאים על חדא שוניתא דימא דקסרין וראה קוליא אחת שהיתה מתגלגלת ובאה והוה מצנע לה והא מתגלגלא אמר זו מוכנת לעשות שליחותא לבתר יומין עבר חד בלדר איתגלגלת בין רגליו ונכשל בה ונפל ומת אזלין ופשפשוניה ואשכחון יתיה (ד) טען כתבין בישין על יהודאי דקסרין (יד) ר' שמעון הוה עסקן בדברים הוה ליה חד פרדס חד זמן הוה יתיב ביה והוה ביה חד סדן חמא הדא דוכיפת דעבד ליה קן בגוה א"ל מה בעי הדין עופא מסאבא בהדין פרדס אזל רבי שמעון וסתריה לההוא קינא אזל ההוא דוכיפת ותקנה מה עבד ר' שמעון אזל אייתי חד לוח ויהבה באפוי דההוא קינא ויהב ביה חד מסמר מה עבד ההוא דוכיפת אזל אייתי חד עשב ויהביה על ההוא (טו) מסמרא ושרפה מה עבד ר' שמעון אמר טוב למגנזא הדין עשבא דלא יילפון גנביא למעבד כן ויחרבון ברייתא · חמרתא דר' ינאי אכלת עשבא ואיסתמית ואכלת עשבא אחרי ואיתפתחת · עובדא הוה בתרין גברי דהוו עיילין באילין שביליא דטבריא חד סמיא וחד מפתח והוה ההיא פתיחא גדיש ליה להדוא סמייא יתבון למיקרטא באורחא וארעת שעתא ואכלין מן עשבא דין דהוה סמי אתפתח ודין דהוה פתיח אסתמי ולא עלון מן תמן עד דנגדש ההוא סמיא לפתיחא · עובדא הוה בחד גברא דהוה סליק מן בבל יתיב למקרטא באורחא וחמא תרתין צפרין מתנצצין חדא עם חדא וקטלת חדא מנהון חברתה אזלת ההיא אחריתי ואתיי' עשבא ויהב עלה ואחיית יתה אמר טב לי נסב מן הדין עשבא ואחייה ביה מתיא דארעא דישראל כי פרי וסלק חמא חד תעלא מית מקלק באורחא אמר (טז) טב לי מנסייא בהדין תעלא ויהב עליה ואחייה וסליק עד שהגיע לסולמי צור כיון שהגיע לסולמי צור חמי חד ארי קטיל ומקלק באורחא אמר טב לי מנסיא בהדין ארי ויהב עלוהי מן עשבא וחיה וקם ואכל יתיה הוא [א] דברייתא אמרי טב לביש עבדת בישא עבדת טב לביש לא תעביד וביש לא מטי לך · א"ר תנחומא אפי' במים הקב"ה עושה שליחותו · מעשה במוכה שחין אחד שירד לטבול בטבריא וארעת שעתא וטפת לבירא דמרים ואסחי ואיתסי והיכן היא בארה של מרים [ב] א"ר חייא בר אבא כתיב (במדבר כא) ונשקפה על פני הישימון שכל מי שהוא עולה (יז) על ראש הר ישימון ורואה כמין כברה קטנה בים טבריא זו היא בארה של מרים א"ר יוחנן בן נורי שערותא רבנן והוא מכוונא כל קביל תרעי מציעיא דכנישתא עתיקא דטבריא: ה רבי חמא בר פפא בשם ר' יהודה ברבי סימון אמר באיסור במה היו ישראל מקריבין במדבר עד שלא הוקם המשכן דתנינן תמן עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות והעבודה בבכורות ומשהוקם המשכן נאסרו הבמות והעבודה בכהנים והיו ישראל נוהגין באיסור הבמה במדבר והיו פורעניות באות עליהם והיו אומות העולם אומרין עובדין לשמו והוא הורגן לפיכך אמר הקב"ה למשה לך אמור להם לישראל איש איש מבית ישראל ואל פתח אהל מועד לא הביאו: ו ד"א איש איש מבית ישראל (יח) הה"ד (ישעיה סו) שוחט השור מכה איש זובח השה עורף כלב מעלה מנחה דם חזיר מזכיר לבונה מברך און ר"י ורשב"ל ר' יוחנן אמר [ג] כל מי שהוא גוזל את חבירו שוה פרוטה מעלין עליו כאלו הורגו ואית ליה קריין סגין שנאמר שוחט השור מכה איש (יחזקאל יט) וילמד לטרף טרף אדם אכל (משלי א) כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח (יואל ד) מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם (שמואל ב כא) ויאמרו אל המלך האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו נשמדנו מהתיצב בכל וגו' [ד] וכי הוא הרגן או דמה להן אלא על ידי שהחריב נוב עיר הכהנים שהיתה מספקת להם מזונות מעלה עליו הכתוב כאלו הרגן · ור"ל הוה מסרס

מסורת המדרש א בראשית רבה פ' כ"כ · ב במדבר רבה פי"ט · תנחומא סדר חקת · ירושלמי כלאים פ"ט · קה"ר פ"ה · ב"ר פ"ה · שבת דף ל"ה · ג תנחומא סדר זו · ב"ק קי"ט · ד במד"ר פרק ו' ופרק ח' ·

חדושי הרש"ש

(ב) דהוה קאים וחפר בהדא כו' · לפני המ"כ היה הגירסא ופגר כדאיתא בקהלת ובב"ר פרשה יו"ד: (ג) ואתן אדם תחתיך · עמ"כ · וכ"ה להדיא במדרש שם: (ד) טעין כתבין בישין על יהודאי · פי' דכי גזרי גזירתא ומית חד מינייהו מבטלין לגזירתייהו (תענית כ"ט א') ובלדר הוא שר השוב כדפי' המ"כ ובשם

חדושי הרד"ל

יד) ר"ש בן חלפתא הוי עסקן בדברים · כ"ה בקה"ר וכצ"ל (ועי' חולין נ"ז): (טו) מסמרא ושלפה מה עבד כו' כצ"ל: (טז) טב לי מנסייא בהדין ארוי שאז יהיה מוקה בשלשה מינים · ויהיה מומחה ומוחזק לכל: (יז) על ראש הר ישימון כו' כברה קטנה בים טבריא כו' שערוא כו' דטבריא וכן הודיע מקומו בסמנים הה"ר ז"ל כנזכר בקונטרס אמרי קדוש להרח"ו ז"ל · ומ"ש (בשבת לה) · (יעלה לראש הכרמל ויצפה ויראה כו' · ז"ע שהר הכרמל הוא אצל ים הגדול במערב א"י והבאר נגנז במזרח א"י קודם שעברו הירדן) והוא בימה של טבריא שבמזרח א"י · (ודוחק לומר שמחמת גובה הר הכרמל רואין ממנו ממערב למזרח) וכדומה שנ"ל שם ג"כ להר ישימון · ומפני שבמימרא שלפני זה שם אמרו יגית תמה בראש הכרמל כו' טעו הסופרים לכתוב גם כאן דבאר כן: (יח) הה"ד שוחט השור מכה איש · מפרש בתנחומא שוחט השור

פירוש מהרז"ו

כל מה דהוה הדין שני · כל מה שנשתנה היתוש נשתנה גם טיטוס וכאשר פרח היתוש פרח נפשו: אורדען · נפרדע אורדען: ד הוה עסקן בדברים · לעיל ריש פר' י"ט ושם מבואר: ה באיסור במה היו ישראל מקריבין עד שלא הוקם המשכן · תיבת עד שלא הוקם המשכן מיותרים וע"ש כי עד שלא הוקם המשכן היו מקריבין בהיתר במות אלא משהוקם המשכן היו מקריבין במות באיסור: תנינן תמן · זבחים קי"ב במשנה ובתנחומא כאן סימן י"ב: ו וילמד לטרוף טרף · יחזקאל י"ט י"ג וטרף של ארי מדבר שם בכתוב היינו טרף שה כמ"ש כאשר יהגה הארי והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלוא רועים ואעפ"כ אמר עליו אדם אכל: בוצע בצע · ובצע היא ממון וכמ"ש יהודה מה בצע ות"א מה ממון ועי' מ"ש לקמן פר' ל"ג סי' ג' על בצעך והולך לשיטתו כאן: מחמס בני יהודה · וחמס הוא בממון ונחשב כאלו שפכה דם נקי: אשר דמה לנו · בהכרית וכלה אותנו היינו שהרגם והשמידם ועל זה שואל וכו' הוא הרי גם שכתוב בפירוש שם ויבקש שאול להכותם

מתנות כהונה

אמונה כך פי' הערוך: תמן הוינא כו' · שם הייתי והיו נותנין הגוזל מן זה הצד של מאזנים ושני ליטראות בצד השני והיה שוקל אחד נגד אחד בשוה: כל מאן · כמו כל מה: שני · פירוש שונה ומחליף כח כלומר שהיה חי ובערוך גרס שחי ופי' בו מגלה ומגדל: ומגזתיה · פי' העבירה על הנהר כד"א וכן נגוזו ועבר: עובדא כו' · מעשה היה באיש אחד שהיה עומד וקוצר באותה בקעה של בית שופריה ראה עשב אחד ולקט אותו: עבדא כליליא · פי' ועשאה אותו עשב עטרה לראשו בא נחש אחד והכה אותו איש והמית אותו: אתא חד חבר · בא אחד שהיה יודע לחבר נחשים והיה בקי ומכיר טבעם ועניינם: סקר · הביט והסתכל בההוא חויא ואמר מתמיה אני על מי שהרג אותו נחש: תלה אפוי כו' · הרים עיניו ותלה פניו למעלה וראה אותו עשב שעשה ממנו עטרה על ראשו מתוך שהביט בו הרגים לאותו איש שהיה תמה עליו ואמר לי' מן קושטא כו' · באמת אנכי הרגתיו כך נראה לפרשו לפי הגירסא שלפנינו אבל לעיל בב"ר מוכח דגרסי' א"ל מן קושטא את קטלת יתיה א"ל אין א"ל את כו': את יכול מרים כו' · בל' שאלה א"ל יכול אתה להרים ולהסיר עשב זה מן ראשך: את יכול קריב כו' · יכול אתה לנגוע באותו נחש במטה זה: נשלו איבריו · פי' נפלו ונתפרקו מל' ונשל: מתני היה שונה על שער העיר · בפ' קרה גרס ומרתיה פי' בא ברוגז ובריתתא: וחוה מרדף ליה כו' · ר' ינאי היה רודף הנחש מצד זה: הברה · קול הברה: ומטיילי · פי' מטייל לי נקי ודקך כינוי לעשות צרכיו: וחד רומי · א' מעיר רומי: ומקים יתיה ויתיב · פי' הקימו והעמידו וישב הוא: הדא לא על מגן · פי' דבר זה לא על חנם בוא לידי שמצערני כל כך: ואתן אדם תחתיך · דרשו כמו ואתן אדום כי רומי הוא אדום: הוה קאים · עיין כל זה בב"ר: בלדר · שר חשוב: עסקן בדברים · היה עוסק לראות ולנסות הכל: ה"ג חד סדן · פי' אילן עב כד"א סדן של שקמה וכא"א מקיים גירסת הספר ופי' סדן הוא ענף (כמו סוכת עלים יפת"ה) : וסתריה · שבר וקלקל הקן: ויהבא באפוי כו' · היה נותן הדף לפני הקן: ונתן בו מסמר · בדף ובסדן כדי לסתור הקן: וטב למגנזא · פי' טוב שאגנוז העשב הזה שלא ילמדו הגנבים לעשות כן שיכירו העשב הזה ויפתחו כל המסגרות ויגנבו כל אשר בבית ויחרבו הבריות: ואיסתמית · נעשית סומא: ואבלה עשב אחר וחזר ונפתח' עיניה: עובדא כו' · מעשה היה בשני אנשים שהיו נכנסין באותן שבילים של טבריא אחד היה סומא ואחד היה פתח כלומר ראה בטוב והיה אותו פתח גדיש פירוש מנהיג וסומך ועיין ס"פ קרח: יתבין למקרטא · ישבו לנוח ולפוש: וארעת שעתא · ויקר מקרה הטעה שאכלו מין עשב אחד זה שהיה סומא נעשה פקח וזה שהיה פקח נעשה סומא ולא הלכו משם עד שהנהיג אותו שהיה סומא מקודם לאותו שהיה פקח מקודם · וכן היה הסגולה של אותו עשב: סליק מבבל · לעלות לארץ ישראל וראה שני צפרין שהיו מריבים זה עם זה והמית אחד מהם את חבירו והלכה אותה אחרת שנשארה חי והביאה עשב ונתנה עליה והחיי' אותו ובספר בן סירא איתא שעוף אחר הביאה אותו עשב וכן משמע לקמן בקהלת: אמר כו' · אותו האיש אמר טוב הוא שאקח מאותו עשב ואחייה בו מתים של ארץ ישראל: כי פרי · פי' הערוך רץ והוא לשון ירושלמי · כי פרי כו' כשהיה רץ ועלה לו לא"י ראה שועל אחד מת: מקלק · פי' הערוך מושלך: באורחא בדרך היה מושלך: טב לי כו' · טוב לי שאנסנו בזה השועל אם הוא מועיל להחיות את הכל: סולמי צור נקרא כן על שעולין אליה בגובה מרום הרים כזה שעולה על הסולם: חמא כו' · ראה ארי שנהרג ומושלך בדרך: וקם הארי · קם ואכל לאותו האיש: הוא דברייתא כו' · זה שהבריות אמרין טב לביש כו' · אם עשית טוב לאיש רע רע עשית טוב לאיש רע לא תעשה ורעה לא תגיע לידך · וכל מעשים אלו הביא על פסוק ויתרון ארץ כו' · להראות את מעשי ה' כי נורא הוא ואין שום בריה בעולם נבראת ללא צורך: וארעת שעתא · ויקר לו מקרה הטעה וטפת והליף לו ונזדמן שמה בארה של מרים: ואסחי · ורחץ בה ונתרפא: שערותא רבנן · שערות כמו שיערו אותה והוא לשון קצר כמו יומא חדא: כל קבל כו' · היא מכוונת נגד שער אמצעי של ביה"מ הישן שבטבריה: תנינן תמן · ופי' באיסור במה היו ישראל מקריבין במדבר ור"ל אחר שהוקם המשכן שהרי עד שלא הוקם המשכן תנינן תמן שהיו הבמות מותרים כו': נוהגין באיסור הבמה כו' · פי' שהיו נוהגין היתר בבמה שלא כדין שהרי משהוקם המשכן היה להם לידע מדעת עצמן שלא יקריבו בבמות שאל"כ מאי רבותיה דמשכן ולפיכך נענשו והיה חילול שם שמים בדבר: והוא הורגן · בתמיה: מסרס קרייה · מסרס המקרא ודורשו המכה האיש דומה

ידי משה

כל מה דהוה: הדין שני הוה · הדין שני כצ"ל ופי' שהיה שני לו בגדולה: אפי' במים הקב"ה עושה

יפה תואר

אשמעינן שצריך לגמור במצוה קבועה כגון לבנות ב"ה וס"ת שקיימות גם לאחר מותו דבלא"ה אין הנאה לו לזכות בה גם אחרי מותו ולא תקום לו זכות המצוה רק מה שעשה עד אותה שעה · אבל לא מעשה פירות גם לאחר העשייה וזש"ה לא תבואה כי לא תביא תבואה לעד: וטפת · פי' שלפתה ובאה שבאר בשליחת ה' על פני המים עד מקום שבו טבל האיש הזה ומסגולת בארה של מרים לרפא את השחין כדאיתא במדרש שהביא הכל בו בסוף תפלות מוצאי שבת: הה"ד שוחט השור וגו' · מפרש כי שוחט השור בחוץ לאוה"מ מיחשב כאלו מכה איש דכתיב דם שפך · ואגב זה דורש את המקרא לכמה אופנים: ור"ל הוה מסרס קיה כו' · כי ברוב המקומות בתנ"ך כשבאו שני ענינים להדמות זה לזה הראשון הוא העיקר והשני הוא לדמיון ולדוגמא לו · ור"ל מפרש את המקרא כי הכאת איש קלה בעיניו כשוחט שור לכן

קרייא מכה איש שוחט השור עורף כלב זובח השה דם חזיר מעלה מנחה מברך און מזכיר לבונה גם המה בחרו בדרכיהם · (יט) ר"א שאל את רבי חנינא ואית דאמרי רבי חנינא שאל את ר' אליעזר ואפשר כן רבה שאיל לתלמידא אלא לא בעא מיניה אלא למבדקיה א"ל מהו דנן דכתיב (משלי ל) שתים שאלתי מאתך שוא ודבר כזב הרחק ממני ריש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חוקי פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה' ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי איזה מהן קשה הראשונה (כ) או השניה אמר לו מצינו שויתר הקב"ה על ע"ז ולא וויתר על חילול השם ומנין שוויתר הקב"ה על עבודת כוכבים שנאמר (יחזקאל כ) ואתם בית ישראל כה אמר ה' אלהים איש גלוליו לכו עבודו וכתיב (שם) את שם קדשי לא תחללו עוד (כא) והיו ישראל נוהגין באיסור הבמה במדבר והיו פורעניות באות עליהם והאומות רואין ואומרין הם מקריבין לו והורגם לפיכך אמר הקב"ה למשה לך ואמור לישראל הזהרו שלא תהיו מקריבין לאיסור במה לפיכך משה מזהיר לישראל ואומר להם איש איש מבית ישראל אשר ישחט: ז (ס) רבי ישמעאל [א] ורבי עקיבא רבי ישמעאל אמר הרי זה היתר מכלל איסור לפי שהיו ישראל אסורין בבשר תאוה במדבר לא בא הכתוב והתיר להם אלא בשחיטה רבי עקיבא אומר הרי זה אסור מכלל היתר לפי שהיו ישראל נוחרין ואוכלין במדבר לא בא הכתוב ואסר להם כן אלא בשחיטה · תני רבי ישמעאל לפי שהיו ישראל אסורין בבשר תאוה במדבר לפיכך הזהירן הכתוב שיהו מביאין קרבנותיהן לכהן והכהן שוחט ומקבל אף על פי שהבעלים יושבים ומחשבים כל היום אין הכל הולך אלא לאחר השוחט ומה ת"ל שתי שחיטות אשר ישחט ב' פעמים תני בשם ר' יודן שני דקדוקי שחיטה הן רוב שנים בבהמה ורוב אחד בעוף: ח רבי פנחס בשם רבי לוי אמר משל לבן מלך שגס לבו עליו והיה למד לאכול בשר נבילות וטריפות אמר המלך זה יהיה תדיר על שולחני (ו) ומעצמו הוא נדור (גדור) כך לפי שהיו ישראל [ב] להוטים אחר עבודת כוכבים במצרים והיו מביאים קרבניהם לשעירים דכתיב (ויקרא יז) ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים ואין שעירים אלו אלא שדים שנאמר (דברים לב) ויזבחו לשדים ואין שדים אלו אלא שעירים שנא' (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם והיו מקריבין קרבניהם באיסור במה ופורעניות באות עליהם אמר הקב"ה יהיו מקריבין לפני בכל עת קרבנותיהן באהל מועד והן נפרשים מעבודת כוכבים והם ניצולים הה"ד איש איש מבית ישראל וגו': ט (כב) אמר ר' יוסי ברבי חנינא אין הבמה מותרת אלא ע"י נביא [ג] מאי טעמא שנאמר (דברים יב) השמר לך פן תעלה עולותיך ואליהו מקריב בשעת איסור הבמות אמר ר' שמלאי הקב"ה א"ל שנא' (מלכים א יח) ובדברך עשיתי [ד] בדבורך עשיתי (ז) ר' יוחנן בר מרי מייתי ליה מן הדא (יהושע ח) אז יבנה יהושע אין לי אלא בגלגל בגבעון מנין שנאמר (שופטים ו) ויהי בלילה ההוא ויאמר לו ה' קח את פר השור · אמר ר' אבא בר כהנא שבעה עבירות נעשו בפרו של גדעון · עצי אשרה · ואבנים פסולות · ומוקצה · ופר הנעבד · וזר · ולילה · ומחוסר זמן · ואין לי אלא גבעון בשילה מנין שנא' (ש"א ז) ויקח שמואל טלה חלב אחד א"ר אבא בר כהנא ג' עבירות נעשו בעולה של שמואל היא ועורה ומחוסר זמן ולוי היה א"ר יוסי אין מן הדא קריא לית את שמע כלום ואתיי' הדא דר' שמואל בר נחמני ותשובתו הרמתה כי שם ביתו: י ד"א איש איש מבית ישראל הה"ד (תהלים קמו) עושה משפט לעשוקים אלו ישראל דכתיב בהון (ירמיה נ) כה אמר ה' צבאות עשוקים בני ישראל ובני יהודה · נותן לחם לרעבים אלו ישראל דכתיב (דברים ח) ויענך וירעיבך · ה' (כג) מתיר אסורים מה שאסרתי לך התרתי לך אסרתי לך חלב בהמה והתרתי לך בחיה אסרתי לך גיד הנשה בחיה והתרתי לך בעוף אסרתי לך שחיטה בעופות והתרתי לך בדגים · ר' אבא ור' יונתן בשם ר' לוי אמר יותר ממה שאסרתי לך התרתי לך דם הנדה אסרתי לך התרתי לך דם

מסורת המדרש א ספרי דברים פיסקא ע"ה · ב תנחומא בסדר זה · ג ירושלמי מגילה פ"ק · ד שמואל רבתי פ' י"ג · ירושלמי מגילה פ"ק · ובפ' ב' דתענית · במד"ר פ' י"ד · שה"ש פ"ג · תנחומא סדר זו ·

חדושי הרד"ל

נחשב לו כהורג נפש כדכתיב כאן דם יחשב לאיש ההוא דם שפך : (יט) ר"א שאל לר"ח כו' · פסיקתא דעשרת הדברות בסופה : (כ) או השניה א"ל השניה א"ל ולמה א"ל מצינו כו' כ"ה שם ובילקוט משלי ו' כצ"ל : (כא) והיו ישראל נוהגין כו' והאומרים הם מקריבין לו והורגן · והיה חלול ה' בדבר ולכן מביא הא דר"א ור"ח לכאן : (כב) אריב"ח אין הבמה כו' · ירושלמי תענית פ"ב ה"א וקה"ר פי"ג ע"ש שיש שם ט"ס : (כג) מתיר אסורים

חדושי הרש"ש

ובשם הערוך שם : (ס) ר"י ור' עקיבא וכל הענין הן כפי המתבאר בסוגיא דחולין י"ו י"ז ע"ש היטב יהיה הרי זה כו' שבכאן בדבריהם מוסב על פרשת כי ירחיב הכתובה בסדר ראה וטוב להגיה בדברי ר"י בא הכתוב והתירו להם ולמחוק תיבת לא ותיבות אלא בשחיטה · ובדברי ר"ע למחוק תיבת לא כמו שכתב ג"כ המ"כ : (ו) ומעצמו הוא גדור כצ"ל : (ז) ר"י בר"י מייתי לה מן הדא וכל הענין · דברי המדרש בכאן תמוהים

מתנות כהונה

בעיניו כאילו מקריב שור על גבי המזבח וכן כולם : ואפשר כן · פירוש הספר מתמה על איכא דאמרי והאיך אפשר שרבי חנינא ישאל מרבי אליעזר תלמידו ומשני לא שאל ממנו אלא לבדקו אם יודע להשיב אם לאו לא שהיה צריך לו : מהו דנן · מהו זה ופי' דנן מהו דין : שויתר הקב"ה כו' · וכאן הראשון ע"ז שנאמר מי ה' והשני יש בו חילול הש"י שיגנוב ויתחלל שם שמים על ידו : והורגם · וזהו חילול הש"י : אסורין כו' · אם לא שיקריבנו שלמים : ה"ז היתר · פי' ההיתר שהתיר בשר תאוה כשיעשוהו שלמים נלמוד מן האיסור שלא יהא מותר רק בשחיטה אע"ג דלא כתיב שחיטה אלא ההיתר מדכתיב גבי האיסור אשר ישחט וגו' מכלל דשריותא דאהל מועד נמי דוקא בשחיטה : איסור מכלל היתר מתוך ההיתר שהתירו בשחיטה דוקא כדפרים נשמע שקודם לזה היו נוחרין דאל"כ לשתוק מן השחיטה : אלא בשחיטה · פי' וכי לא בא הכתוב ואסרו להם בנחירה אלא דוקא בשחיטה דאל"כ למה הזכיר השחיטה ויותר היה נ"ל לגרום בא הכתוב : שגס לבו · לבו גדול ומתגאה לעשות כל מה שלבו חפץ : אלא ע"י נביא · כלומר לשעה שהנביא מתירו לצורך שעה : מייתי ליה כו' · מביא ראיה מכאן שהבהמה מותרת על פי נביא לשעה · ה"ג אין לי אלא בגלגל בגבעון מניין : שבעה עבירות כו' · גירסת הספר היא בירושלמי בפ"ק דמגילה רק במקום מחוסר זמן גרס באיסור במה וע"ש שהגירסא נשתנית ומי יערב לבו להגיה כולי האי ובבמדבר רבה פי"ד חשיב ג"כ שבעה אך חלוקים במקצת ובתנחומא בפ' נשא מנה אותם כמו שנמנים לקמן בפ' נשא ובילקוט שופטים גרס שמנה ומנה ג"כ חוץ ורש"י פירש בס' שופטים דפלוגתא היא ובמס' (תמורה דף כ"א) גרס שמנה ולא חשיב אבנים פסולות וחשיב כלי אשירה פירש"י כלים שבהם היו מקטירים לאשרה בו היה מקטיר לשמים ובמדרש שמואל גרס ג"כ ז' וחשיב אבנים פסולות במקום בן כומרים דגר' בפ' נשא : אבנים פסולות · אבני גזית מלשון פסל לך : אין מן הדא כו' · אם מן המקראות הללו תשמע אין אתה שומע כלום שמכל הפסוקים אלו אין אנו שומעין חוץ שבכל מקומות אלו היה הארון ובמקום הארון אינו קרוי חוץ : ואתיית · ובאת את בהכרח להביא זאת לראיה שנאמר ותשובתו הרמתה וגו' ויבן שם מזבח משמע שברמה היה מקריב וזה היה חוץ ממש ועי' בירושלמי כי כן הוא : גיד הנשה בחיה אף בחיה : שחיטה בעופות · לאסרם בלאו

פירוש מהרז"ו

להכותם שלא הכה אלא בקש להכות והם שני כ"מ והכריע ע"פ מדה י"ז שמפורש כתוב שהמית את עיר נוב כל העיר ועיקר העונש מהש"י על שהרג העיר נוב ועשה זאת ע"י הגבעונים האכזרים · ולר"י פירוש הפסוק שוחט השור בגזל שמאחר שאין עון בשוחט השור בהכרח לדרוש ע"פ מדה כ' וי"ז שמדבר בגזל כמ"ש בכמה מקומות ומ"ש זובח השה פי' שאם זובח בגזל לקרבן לא ירצה כעורף כלב וכן מעלה מנחה בגזל כמעלה דם חזיר מזכיר לבונה בגזל מברך און ור"ל דורש ע"פ מדה ל"א שמאחר שאין בשוחט השור שום עבירה בהכרח שכך פירושו מכה איש דומה לשוחט השור ועורף כלב דומה בעינו לזובח השה וכמ"ש בסוף הקרא גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה כאילו היו עושים מנות : ר"א שאל · ר"א היה תלמידו של ר' יוחנן ור' יוחנן תלמידו של ר"ח כמ"ש לעיל פרק כ"א סוף סימן ג' ומאמר זה בפסיקתא רבתי סוף פרק כ"ד : ותפשתי שם אלהי · שיקל בכבודו ובקדושת שמו כי הגונב עושה עין של מעלה כאילו אינו רואה חלילה וכמ"ש מכילתא משפטים פרק י"ג בהדיא ועושה ביותר והוא רע מן הגוזל שמשוה כבוד שמים לכבוד הבריות והגונב מתירא מבני האדם ולא מהש"י : אשר ישחט · והביאום לה' אל פתח אהל מועד : ז היתר מכלל איסור · חולין דף י"ו ילקוט סדר ראה ועי' תנחומא כאן סימן י"א ושם חסר בדברי ר"י וצריך להגיהה מכאן : שתי שחיטות · אשר ישחט שור או אשר ישחט מחוץ למחנה ע"פ מדה יו"ד ב' שחיטות לרמוז שני שחיטות א' של בהמה וא' של עוף שלא יהיו דומים : ח יזבחו לשדים · כאן כתוב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים ובהאזינו כתוב יזבחו לשדים הרי שהשעירים הם שדים והביא עוד לראיה שהשדים הם שעירים על שהם מרקידים כשעירים כמ"ש ושעירים ירקדו שם ואם פירושו על שעירים של הגאון אילים ותישים הלא אין מקומם בחורבות שבמדבר אלא בהכרח שהכוונה על השדים וכמ"ש לעיל ריש פר' ה' ועי' ב"ר פר' ס"ה סימן ט"ו איש שעיר גבר שדיין : והם נצולים · מפורענות כצ"ל : ט אין הבמה מותרת · בזמן איסור במות היינו בזמן המשכן שבמדבר ובשילה ובבהמ"ק אך אחר אוה"מ שבמדבר והיינו בגלגל וכן אחר שילה מותר וכמ"ש זבחים קי"ב במשנה ועי' בקוה"ל פסוק ידעתי כי כל דף נ"ב ב' : השמר לך וגו' · כ"א במקום אשר יבחר ה' והיינו בביהמ"ק ואיך הקריב אליהו בהר הכרמל בזמן שהיה בית המקדש קיים : בדברך עשיתי · את כל הדברים האלה ותיבת דבדך ממשמעותו על התורה שנתן ככר כפי שעשה כפי התורה הרי מפורש שלא עשה כפי התורה כצ"ל ע"כ דורש א"ת דבדך אלא דבורך שעל פי דבורך שדברת וצויתני עתה עשיתי כן ואם לא תענה אותי בלא יאמרו שעל שלא עשיתי כפי התורה ע"כ לא ענית אותי אך אם תענה אותי ידעו הכל שעשיתי ע"פ דבורך ודיבורך עתה : י ה' מתיר אסורים · היל"ל מוציא אסירים וכמ"ש בתהלים ס"ח ז' מוציא אסירים וכמ"ש מוציא ממסגר אסיר אשר אסורי המלך וגו' את של האסירים ע"כ דורש מתיר אסורים בלשון משנה ותלמוד מותר אסור וחושב כאן י"ב דברים וכן הוא בילקוט תהלים קמ"ו ועי' ד"ר פר' ה' סימן ו' ובסימן ט' שם חושב ח' דברים וצע"ק למה אינו חושב כמו כאן : גיד הנשה בחיה · לאו דווקא אלא במה דסיים פתח שסיים בחיות ופתח בעופות סיים בעופות ופתח בדגים · ומ"ש אסרתי לך שחיטה בעוף קיצור לשון הוא והכוונה שאסור לאכול עוף בלא שחיטה · ומ"ש יותר ממה שאסרתי לך התרתי לך צ"ע איך הוא יותר ויתכן שהכוונה שבסדר ראה חושב י' בהמות טהורות שהתיר וד' טמאות שאסר ובעופות הטהורים מרובים מן הטמאים שאינם אלא כ"ד וכן בנשים ספס נשים המותרות רבים על העריות ובשר ושומן הכשר הוא יותר מן החלב ודבר זה למדתי ממדרש תדשא פר' ה' וז"ל כנגד עשרת

יפה תואר

לכן מסרס את המקרא ואמר מכה איש אשר הוא החמור שוה בעיניו לשוחט השור הקל · ועורף כלב לקרבן נחשב בעיניו כאשר זבח את השה · ובהגישו דם חזיר יתפאר בלבו כמעלה מנחה · ומברך און כמזכיר ומקטיר לבונה · כה נטמאו בעונותיהם ולא יבדילו בין טוב לרע ובין טהור לטמא : איזו קשה וכו' · כי פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה' קשה טפי שהוא כופר בעיקר מפן אורש וגנבתי וגו' שנשבע על שקר · ונמצא דהעושר המביא לפן אשבע וגו' הוא קשה מריש ועוני המביא לפן אורש וגנבתי וגו' והיה לכתוב למנות עושר וריש אל תתן לי כי בתחלה על האדם לבקש על הקשה ואח"כ על הקל לכן אמר כי תפשתי שם אלהי אשר הוא חלול ה' אם ישבע על שקר הוא גרוע למכחש בה' ממעל וכמו"ש שויתר הקב"ה כו' : והכהן שוחט ומקבל · בא להשמיענו למה נאסר להם בשר תאוה במדבר · משום דהיו מחשבים בשחיטתם לעבודת כוכבים ונאסר הבשר משום תקרובת עבודת כוכבים אבל כשיביאהו לעזרה והכהן ישחט ויקבל לש"ש אע"פ שהבעלים יושבים ומחשבים כל היום מחשבות פיגול לא נאסר הבשר משום שהכל הולך אחר השוחט : רוב שנים בבהמה · ולא מהני סימן אחד שלם והסימן השני חצי אע"ג דבכלל יש רוב אבל בסימן אחד כיון דאין כאן רק חצי אסור · וכן רוב אחד בעוף ולא סגי אם שחט החצי משני הסימנים : ר' פנחס בשם ר' לוי · לא בא לתת טעם על עיקר מצות הקרבנות כאשר חשבו רבים אך נותן טעם למה נאסר להם בשר תאוה במדבר ואמר כי הם היו להוטים אחר עבודת כוכבים במצרים ותפש הקב"ה להסיעם מדרכם הטועה ולהביאם אל דרך התורה לכן אסר להם בשר תאוה והתירם רק הבשר המובא אל פתח אוה"מ ובזה יתקרבו יותר אל עבודת ה' ויסורו מדרכי המצריים : ומעצמו הוא נזור · כצ"ל ופירושו פרוש : אין הבמה מותרת כו' · כי יש מי שאומר אשר אחרי שנחרב שילה הותר הבמות משום שקדושתו לא היתה רק לשעתה · ורק קדושת ירושלים קדושה גם לעתיד לבוא ולכן גם אחר חרבנה נאסרו הבמות קאמר ריב"ח כי משנאסר הבמות לא הותרו לעולם ומה שמצינו לפעמים שהקריבו בבמות כמו ביהושע ובגדעון ובשמואל זה היה ע"פ נביא והותרו לשעתה · והא דמייתי לה הכי יתכן דדריש איש איש מבית ישראל וגו' דדוקא איש דעלמא אסור להקריב בבמות כיון שהוקם המשכן אין לבמות היתר עוד · ורק ע"פ נביא ה' מותר : ד"א איש איש · הוא סובר כר"י שבשר תאוה נאסר להם במדבר והותר כשנכנסו לארץ · ומביא לזה ה' מתיר אסורים כי מה שאסר הוא שהתיר והגב מביא כל הדרשות השוות לזה : מה שאסרתי לך התרתי לך כו' · הוא בא להוכיח כי אין טעמים למצות כמו שחשבו יביה ·

כיון

ידי משה

עושה שליחותו פי' לא לבד בדברים שיש בהם דעת קלת וכמו במשלים שהביא לפני זה אלא אפילו במים שאין בהם דעת כלל עשו שליחותם שבא הבאר ממקום אחר ורפא לזה המצורע ומביא ראיה היכן הוא מקום הבאר ונעתק ממקומו בשביל מצורע זה : אע"פ שהבעלים יושבין ומחשבים כו' · פי' אע"פ שמחשבת הבעלים היתה טהורה וכשרה מ"מ אם השוחט והמקבל חשבו מחשבת פגול יתפגל הקרבן · והא דקאמר והכהן שוחט ומקבל אע"ג דשחיטה כשרה גם בזר · י"ל דמצינו שעד נח נאסר להם בשר ולא היו רשאים להמית בעל חי בשביל אכילתם · ומה דמצינו שהבל הביא קרבן מבעלי חיים כתבו המפרשים הואיל והיה מקריב מהם היה מותר לו גם להמית בעל חי וא"כ במדבר שנאסר להם בשר תאוה היה נאסר להם גם להמית בעל חי · ורק לכהן המקריב היה מותר לשחוט אבל הבעלים כיון שאפשר ע"י כהן היו אסורים לשחוט : יותר ממה שאסרתי לך התרתי לך · פי' כיון דמה שאסרתי לך ג"כ יש התירים כנגדם

ומן

בתולים אסרתי לך (כד) אשת איש התרתי לך את השבויה · אשת אח התרתי לך יבמה · אשה ואת אחותה בחייהם התרתי לך לאחר מיתה לבישת כלאים התרתי לך סדין בציצית בשר חזיר התרתי לך דג ששמו שיבוטא את החלב התרתי לך את השומן את הדם התרתי לך טחול בשר בחלב התרתי לך את הכחל · ר' מנחמא ור' ביבי ור' אחא ור' יוחנן בשם ר' יונתן אמרו תחת מה (כה) שאסרתי לך התרתי לך תחת איסור דגים (כו) לויתן דג טהור תחת איסור עופות זיז עוף טהור הוא הה"ד (שם נ) ידעתי כל עוף הרים וזיז שדי עמדי (כז) א א"ר יהודה ברבי סימון בשעה שהוא פורש את כנפיו מכהה גלגל חמה הה"ד (איוב לט) המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן ולמה נקרא שמו זיז שיש בו כמה מיני טעם מזה ומזה · תחת איסור בהמות בהמות בהררי אלף רבי יוחנן וריש לקיש ורבנן ר' יוחנן אומר (כח) (ח) בהמה אחת היא ורבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלין לה כל מיני עשבים והיא אוכלת שנא' (שם מ) כי בול הרים ישאו לו וריש לקיש אמר בהמה אחת היא רבוצה על אלף הרים ואלף הרים (כט) מגדלין לה מאכל לאכילתן של צדיקים והיא אוכלת מאי טעמא (ישעיה סה) והיה השרון (ל) לנוה צאן ורבנן אמרי בהמה אחת היא ורבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלין לה מיני בהמות והיא אוכלת מאי טעמא שנאמר (איוב מ) וכל חית השדה ישחקו שם ואפשר כן אית בעיר אכיל בעיר אמר רבי תנחומא גדולים הם מעשה האלהים מה משונין הם מעשיו של הקב"ה ומהיכן הוא שותה ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש ר' יוחנן אמר כל מה שהירדן מכנים אחת לששה (לא) חדשים הוא עושה גמיעה אחת מאי טעמא שנאמר (שם) הן יעשוק נהר ולא יחפוז ר' שמעון בן לקיש אמר כל מה שהירדן מכנים לי"ב חדשים הוא עושה אותו גמיעה אחת מאי טעמא (שם) יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו ויש בהם לכלוך פה רב הונא בשם רבי יוסי אמר אין בהם לכלוך פה ומהיכן הוא שותה תני רשב"י נהר יוצא מעדן ושמו יובל ומשם הוא שותה מאי טעמא שנאמר (ירמיה יז) ועל יובל ישלח שרשיו אמר ר' מאיר (איוב יב) ואולם שאל נא בהמות ותורך זה בהמות ועוף השמים ויגד לך זה זיז שדי או שיח לארץ ותורך זה גן עדן ויספרו לך דגי הים זה לויתן מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת :

פרשה כג

א כמעשה ארץ מצרים הה"ד (שיר ב) כשושנה בין החוחים רבי יצחק פתר קרא ברבקה שנאמר (בראשית כה) ויהי יצחק בן ארבעים שנה (א) ב אם ללמד שהיא מפדן ארם מה ת"ל אחות לבן הארמי אלא אביה רמאי ואנשי מקומה רמאין וצדקת הזו יוצאת מבנתים למה היא דומה לשושנה בין החוחים רבי פנחס בשם רבי סימון אמר כתיב (שם כח) וישלח יצחק את יעקב וילך וגו' כללן כולן ברמאות : ב רבי אליעזר פתר קרא בגאולת מצרים מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים היא קשה על בעלה ללוקטה כך היתה גאולתן של ישראל קשה לפני הקב"ה ליגאל הה"ד (דברים ד) או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו' (א) אלו ואלו ערלים אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים א"כ לא היתה נותנת מדת הדין לישראל שיגאלו ממצרים לעולם אמר ר' שמואל בר נחמני (ב) אלולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא נגאלו ישראל לעולם הה"ד (שמות ו) לכן אמור לבני ישראל אני ה' ג ואין לכן אלא שבועה כמה דאת אמר (שמואל א ג) ולכן נשבעתי לבית עלי אמר רבי ברכיה (תהלים עז) גאלת בזרוע עמך בטרוניא (ג) אמר ר' יודן ד מלבא לקחת לו גוי מקרב גוי ועד מוראים גדולים ע"ב אותיות הן ואם יאמר לך אדם שבעים וחמשה אמור לו הוצא מהן גוי השני שאינו עולה מן המנין אמר ר' אבין בשמו

מסורת המדרש א תנחומא סדר פינחס · ילקוט סוף איוב · פסיקתא רבתי פ' ט"ז · ב ילקוט סדר תולדות · ג שי"ר פ' ו' · ד ילקוט פרשה בראשית · רמז ע"ז · שם"ם פ"ב פסוק כשושנה · פסיקתא רבתי · פ' ט"ו ·

חדושי הרש"ש

תמוהים הרבה · א) מה ראיה מיהושע שלא מצאו לגלגל הותרו הבמות (זבחים קי"ב ב' במשנה) ובגמ' שם קי"ד א' כי עליתו לארץ כו' · ולשון רש"י בחומש פרשת ראה כשתעברו את הירדן מיד מותרים אתם בבמה ולזה י"ל דס"ל להמדרש דדוקא משקבעו המשכן בגלגל אז הותרו הבמות וכדאי' בספרי ראה פיסקא כ"ה משנכנו לארץ אין אנו מטלטלים את המשכן א"א אסורים בבמה ומשמע בסוטה ל"ו א' שמיד שעברו את הירדן באו להר גרזים ולהר עיבל וכו' והעלו עולות ושלמים כו' ובאו ולנו בגלגל ומאי דכתיב (יהושע ד' יט) והעם עלו מן הירדן גו' ויחנו בגלגל ע"כ הפי' לאחר שבנה המזבח בהר עיבל אבל מ"מ קשה הא נלטוו ע"ז מפי משה בפ' תבא וכ"ה לקמן בסדר נשא פ' י"ד · ב) מ"ש בגבעון מנין הלא בגבעון הותרו הבמות (שם) וע"ש קי"ט א' תד"ה זו · ג) מייתי ע"ז מגדעון והוא היה בימי שילה · ולאלו הב' קושיות י"ל דט"ס הוא ול"ל בגדעון מנין וכ"א בילקוט וז"ל אין לי אלא יהושע גדעון מנין כו' · ד) מ"ש בשילה מנין ויקח שמואל כו' הלא שמואל היה בימי נוב שהותרו הבמות דשילה כבר נחרבה בימי עלי · ה) מאי דחשיב בה ג' עבירות ולוי היה הלא אין כהן בבמה (שם) · אבל עי' בירושלמי פ"ק דמגילה סוף הלכה י"א ותחלת הלכה י"ב ובק"ע שם אז תבין ותתקן דברי המדרש על נכון : (ח) בהמה אחת היא כו' · ר"ל אף דכתיב בהמות לשון רבות אינה אלא בהמה אחת ושמה הענם הוא בהמות וכמו שכתבו גם כן המפרשים והראיה מאיוב מ' הנה נא בהמות כו' חציר כבקר יאכל · הנה נא כמו כו' הכל בלשון יחיד : (א) אם ללמד כו' מה ת"ל בת בתואל הארמי ומה ת"ל אחות כו' אלא

חדושי הרד"ל

אסורים מה שאסרת כו' · דב"ר פ"ד ועי' בש"ע במקומו שם : (כד) א"א התרתי לך את השבויה · עמ"כ וכ"ה מפורש בברייתא דמעשה תורה שבש"ס ראשית חכמה תופת אליהו שער ד' וכפיוט הקליר' לפ' פרה ועיין בתוספות (חולין קט) שכתבו שעשה ע"פ הירושלמי והוא המדרש הזה שהוא אגדה ירושלמי (וכן דרך הראשונים בכ"מ לקרוא דברי המדרשים בשם ירושלמי) אבל בחולין שם אמרו כותית יפ"ת והאמת על א"א לא שייך כ"כ · שהרי אין אישות לעובד כוכבים : (כה) שאסרתי לך כצ"ל פירוש השאסרתי לך מתן שכרו שמור לעוה"ב : (כו) לויתן דג טהור כו' (חולין סז) : (כז) אריב"ש בשעה שהוא פורש כו' · ב"ר פי"ט : (כח) בהמה א' הוא ורבוצה כו' · פדר"א פי"א במ"ר פכ"א ופסיקתא דאת קרבני ותנחומא נצבים · ועי' זוהר (בראשית יח) ויחי (רכ"ג·) (בהעלותך קנ"ד·) (פינחס רמ:) ובעה"ק לר"מ גבאי חלק ס"ת פ"ז : (כט) מגדלין לה מאכל אכילתן של צדיקים כו' · כלומר שאינו שור אוכל עשב כדר' יודן אלא מאכלה הוא מיני מאכל המיוחדים לתכונתו שיוולד בכחו ראויות למאכלו של צדיקים לזכך ולטהר שכלם באכילתו : (ל) לנוה צאן ועמק עכור לרבץ בקר ורבנן כו' כצ"ל · ואיפשר כמיזת במ"ש (הושע ב) ועמק עכור לפתח תקוה · שמעמק זה שבהמה רועה שם · הוא פתח תקוה טובה לצדיקים לעת"ל על רוב טוב הצפון להם : (לא) חדשים הוא עושה גמיעה אחת כצ"ל
(א) אלו ואלו ערלים כו' · פסיקתא דפ' החדש : (ב) אלולי שאסר הקב"ה עצמו כו' · ע"ל פל"א אסור ברשעים שאסר כו' : (ג) אר"י מלבא לקחת כו' · פי' בס"ד בהגהות בב"ל פמ"ד ע"ש : שנאמר

פירוש מהרז"ו

הדברות הותר להם יו"ד בהמות לאכול ע"ש ועיקר הכוונה שהתרתי לך מעין האיסור עצמו · ומ"ש התרתי לך את השבויה כמ"ש וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה ולקחת לך לאשה ודרשו בספרי אשת אפילו אשת איש : וזיז שדי עמדי · במ"ר פר' כ"א סימן י"ח ב"ר פר' י"ט סימן ד' · ושם בב"ר הגירסא מכסה גלגל חמה ויותר נראה לי הגי' שבכאן מכהה גלגל חמה כמ"ש לעיל פר' כ"א בסימן ב' אצל תפוח עקיבו של אדה"ר שמכהה גלגל חמה שאור החמה טבעית בכלל כל שתחת השמש שהוא הבל הבלים אך האדם עם שכרו הוא למעלה מן הטבע ומן השמש : המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן · ודורש מ"ש יפרוש כנפיו לתימן על זיז שדי שהוא מכסה התימן שהוא הדרום אשר שם מהלך השמש ביום כמ"ש הולך אל דרום ומ"ש עמדי פי' על שהוא טהור הוא עמדי וכמ"ש סנהדרין ק"ח את היונה מאתו מכאן שדירתן של עופות טהורים אצל הצדיקים וזהו עמדי : בהמות בהררי אלף · כמ"ש כי לי כל חיתו ארץ בהמות בהררי אלף (תהלים נ') עיין ב"ר פר' ז' פי' ד' לעיל פר' י"ג סימן ג' ובמ"ר פר' פ"א סימן י"ח ותנחומא פנחס סימן י"ב ועי' פר"א פר' י"א כל זה ושם איתא שנבראת בששי פסיקתא רבתי פר' ט"ז סימן ד' ובהמה אחת היא ושמה בהמות : כי בול הרים ישאו לו · ובפסוקים הקודמים הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל וגו' עד כי בול הרים ישאו לו והנה בתהלים נ' בהמות בהררי אלף ולא פי' לאיזה ענין הזכיר ההרים ובאיוב כתיב אצל בהמות כי בול ישאו לו ולא פי' כמה הרים וע"פ מדה י"ז למדים זה על זה בהמות בהררי אלף שנושאים לו יבול עשבים וכמ"ש שם חציר כבקר יאכל : והיה השרון לנוה צאן · וס"ד ועמק עכור לרבץ בקר לעמי אשר דרשוני (דומה למ"ש הושע ב' ועמק עכור לפתח תקוה עי' מ"ש במ"ר פר' י"א סימן ב' מה שבארתי שם שהוא שייך כאן) ולא יתכן שיהיה כמשמעו שיהיה שכר עמו לעתיד אשר דרשוהו עמק של רבץ בקר אלא הכוונה על בקר ובהמות של הררי אלף שהוא משכר הצדיקים שלעתיד ירבץ שם וכן כאן באיוב הנה נא בהמות חציר כבקר יאכל ומה יעשה שם הבהמות אלא שהמקום ההוא יהיה פתח תקוה לעתיד לבא לעמי אשר דרשוני וגם הבהמות יאכלו מאכילתן של צדיקים לצורך תיקון שכרם לעתיד : כל חית השדה ישחקו שם · כתיב בענין של בהמות הנ"ל כי בול הרים ישאו לו וכל חית השדה ישחקו שם ולמה מזכיר שחית השדה ישחקו שם אלא שבא לפרש מ"ש שם בול הרים ישאו לו הם חית השדה ישחקו שם שאוכלתם הבהמה הנ"ל וזהו מ"ש בפסוק הקודם חציר כבקר יאכל פי' שיאכל הבקר כמו שאוכל החציר · ועל זה אמר בפסוקים הנ"ל הנה נא בהמות הוא ראשית דרכו משום שהגן עדן וכל שכר הצדיקים נבראו קודם שנבראת העולם וסוף מעשה במחשבה תחלה וסמוך לו שם ענין הלויתן שאליהם אמר מי הקדמני ואשלם תחת כל השמים לי הוא הרי מפורש שהבהמות ולויתן הם השילום שכר של הצדיקים לעתיד שעל זה אמר שם יכרו עליו חברים כמ"ש היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעיני היינו חבירי תורה בג"ע לעתיד ועל בהמות ולויתן ויין המשומר מדובר נפלאות בספר הזוהר וספרי מקובלים דברים העומדים ברומו של עולם אך גם פשוטי הפסוקים ודברי חז"ל אמונת אומן שיהיה גם כפשוטו וכמ"ש הרשב"א על זה בחידושיו על האגדות : כל מה שהירדן מכנים · כל זה איני יודע איך ומה דורש על ו' חדשים או על י"ב חודש : ועל יובל ישלח שרשיו · וריש הענין ברוך הגבר אשר יבטח בה' וגו' והיה כעץ שתול על פלגי מים ועל יובל ישלח שרשיו והייט בג"ע מקום השכר : או שיח לארץ זה ג"ע · וכמ"ש וכל שיח השדה הם האילנות עי' ב"ר ריש פר' י"ג בסימן ב' ודורש מ"ש בפסוק הקודם ישליו אוהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל שהרשעים סוברים אשר אלוהם הם שלותם ובטחונם ושכרם ותקותם ואין האמת כן רק ואולם שאל נא בהמות ותורך ויספרו לך דגי הים וגו' שהבהמות וזיז שדי ולויתן וגן עדן הוא השלוה והבטוחות האמיתי מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת לשלות ובטוחות רוחות ונשמות שעתיד להחיות כמ"ש שם בסמוך אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש ולהם הוא השכר הרוחני :
פרשה כג סימן **א כשושנה** בין החוחים · עי' ב"ר פר' ס"ג סימן ד' ובשי"ר פסוק זה דף י"ג : ויהי יצחק וגו' · ודורש ארמי רמאי ע"פ מדת ממעל על רמאות ורמאים : וישלח יצחק את יעקב וילך · פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי ותיבת הארמי מיותר לדרוש על הרמאות וכצ"ל אלא אביה רמאי וכו' והצדקת וכו' : **ב** לכן אמור לבני ישראל אני ה' · והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים : מלבא לקחת לו גוי · ולא חשב ר"ד או הנסה אלהים כי היא הקדמת דברים ומתיבת לבא מתחיל הענין וסיומו בתיבת גדולים גם אינו חושב סוף הפסוק ככל אשר עשה שהוא חזרת דברים הנ"ל ולא הזכיר והלבים השם אלא בעיקר תיבות עצם ענין הגאולה ותיבת לבא הוא מעיקר הגאולה שנגלה עליהם וגאלם : גוי שני · גוי ראשון קאי על ישראל מקרב גוי היינו המצריים ולא רמז השם בו · עי' ב"ר פר' מ"ד סימן י"ט

מתנות כהונה

בלאו הכי : השבויה · יפת תואר : לאחר מיתה · הרי זמן ההיתר כל ימי עולם וזמן האיסור רק ימי חיי אשתו : סדין בציצית · בשעה שתכלת היה מצוי היה מותר כלאים בציצית : שיבוטא · פירש"י בפ' כל הבשר טעמו כטעם חזיר והתם גרס מוח של שיבוטא ובילקוט תהלים גרס לשון דג סתם : טחול · כולו דם ובחולין (קט) גרס כבדא ופירש"י הכבד כולו דם : התרתי לך · כלומר ויתרתי לך : ה"ג בילקוט תחת איסור דגים לויתן דג טהור וכן כולם : זיז · נוטריקון קדרים מזה ומזה : אית בעיר כו' · וכי יש בהמה שאוכלת בהמה : ולא יחפוז · י"ל דדריש וי"ו של ולא וא"ע שמלאתי כתוב לא יחפוז בלא וי"ו התרגום ורש"י והרלב"ג ואבן העזרא גרס ליה וכן הרד"ק הביאו בשרשיו ולא יחפוז וכן הביאו הקונקרדנסיא ורשב"ל דרש י"ב של יבטח : ויש בהם לכלוך פה · בתמיה והלא לפי גדלו אינו מספיק ללכלוך פיו (רב הונא גרס וה"ג בילקוט איוב ובסתרי תורה פ"ז ובספר עבודת הקודש מקיים גי' הספר ע"פ הקבלה) : ועל יובל כו' · הרי שיובל גדול וטוב מכל הנהרות :
פרשה כג אם ללמד כו' · סיפיה דקרא קדרים בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי : רמאין · דרש הארמי ל' רמאות בהיפך אותיות : וילך · הכי נמי דריש סיפיה דקרא : ללוקטה · גרסינן : ערלים · שבלילי פסח נמולו כדכתיב כל ערל לא יאכל בו וכתיב בדמיך חיי בשני דמים דם פסח ודם מילה : בלורית · מספר קומי והוא ידוע : בטרוניא · בעלילה ובחזקה נגד מדה"ד ודרש בזרוע כלומר

ידי משה

זמן האיסור יש היתר הלא ע"כ שהיתרים יש יותר מן האסורים : תחת מה שאסרתי לך כו' · פי' אם הסיה נזכר באסורים או תחת מה שאסרתי לך בדגים תזכה לאכול מלויתן וכמו דדרשינן בשמיני את הכתוב ואכול לא תאכלוהו : לאכילתן של צדיקים כצ"ל ופי' שאותן אלף הרים מגדלים אוכל לה ולצדיקים דכתיב והיה השרון לנוה צאן וגו' וסיפא דקרא לעמי אשר ידרשוני : ויש בהם לכלוך פה · פי' כי אך לכלוך פה יש בהם · ור"ה אמר כי גם לכלוך פה אין בהם ועל שניהם הוא שואל ומהיכן הוא שותה : בללן כולן ברמאות · פי' שלבן היה רמאי יותר יותר מכולם ויליף מדכתיב וילך אל לבן הארמי : בשביל

יפה תואר

כיון דמלינו דמה שאסר הוא מה שהתיר וע"כ גזירת המקום הם ואין להרהר אחריהם : תחת מה שאסרתי לך כו' · וה"ק ה' מתיר לך דברים תחת האסורים שאסר לך : זיז עוף טהור · ומוכיח מדכתיב וזיז שדי עמדי ואין דבר טמא יורד מלמעלה : יאבר נץ · ומפרש כן מלשון ניצוץ השמש כי באברתו יסך ניצוץ השמש :
אלו ואלו ערלים · ומה דמדמי הכתוב את ישראל לשושנה בין החוחים ולא לאות בין התומים כיון שישראל היו רעים וחטאים כאנשי מצרים · כי באמת רק הרוב מישראל השחיתו דרכם · אבל מהם כמו שבט לוי היו נחמדים כשושנה ובכל זאת היתה גאולתן של ישראל קשה לפני הקב"ה כיון דהפעולה נידון אחר הרוב והרוב מהם היו רשעים : אלו מגדלי בלוריות · כמוית דייק מדקאמר גוי מקרב גוי ולא אמר גוי מקרב עם או עם מקרב גוי לפרדילם כשם ש"מ דשוים היו ברשע : אלו לובשי כלאים כו' ·

גואלן ששמו של הקב"ה ע"ב אותיות : ג ר' עזריה בשם ר' יהודה ברבי סימון אומר א משל למלך שהיה לו פרדס נטוע שורה של תאנים ושל גפנים ושל רמונים ושל תפוחים ומסר לארים והלך לו לאחר ימים בא המלך והציץ בפרדס לידע מה עשה ומצאו מלא חוחין ודרדרין הביא קצצים לקוצו והציץ באותן החוחין וראה בו שושנה אחת של ורד נטלה והריח בה ושבת נפשו עליה אמר המלך בשביל שושנה זו ינצל כל הפרדס כך כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל תורה לאחר כ"ו דורות הציץ הקב"ה בעולמו לידע מה עשה ומצא מלא מים במים דור אנוש מים במים דור המבול מים במים דור הפלגה מים במים והביא קצצים לקוצצו (ד) שנא' (תהלים כט) ה' למבול ישב ראה בו שושנה אחת של ורד אלו ישראל ונטלה והריחה בשעה שנתן להם עשרת הדברות ושבת נפשו עליו בשעה שאמרו נעשה ונשמע אמר הקב"ה בשביל שושנה זו ינצל הפרדס בזכות תורה וישראל ינצל העולם : ד רב חנן דציפורי פתר קריא בגמילות חסדים ב בנוהג שבעולם עשרה בני אדם נכנסין לבית האבל ואין אחד מהם יכול לפתוח את פיו ולברך ברכת אבלים ואחד מהם פותח פיו ומברך דומה כשושנה בין החוחים בנוהג שבעולם עשרה בני אדם נכנסין לבית הכנסת ואין א' מהם יכול לפרוס על שמע ולעבור לפני התיבה ואחד מהם יודע דומה כשושנה בין החוחים • רבי אלעזר אזל לחד אתר אמרו ליה פרוס על שמע אמר להן לינא חכם עבור לפני התיבה אמר להן לינא חכם (ה) אמרין דין הוא ר"א דין הוא דאתון מתגלגלין ביה על מגן צווחין ליה רבי נתכרכמו פניו והלך לו אצל ר"ע רבו אמר ליה למה פניך חולניות תני ליה עובדא א"ל צבי מרי דיליף א"ל אין אלפיה לבתר יומין אזל לההוא אתרא אמרו ליה פרוס על שמע פרס עבור לפני התיבה עבר אמרין איתחסם ר' אלעזר וקורין ליה רבי אלעזר חסמא • ר' יונה הוה מליף לתלמידוי ברכת אבלים אמר יהוון גברין בכל מלה : ה רבי חנינא בריה דר' אבא פתר קריא ג במלכיות מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים רוח צפונית יוצאת ומטה אותה כלפי דרום והחוח עוקצה רוח דרומית יוצאה ומטה אותה כלפי צפון והחוח עוקצה ואעפ"כ לבה מכוון כלפי מעלה כך הן ישראל אע"פ שהן נגבין אונגיות ואנגריות לבן מכוון כלפי אביהם שבשמים מאי טעמא (שם כה) עיני תמיד אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגלי • רבי איבו פתר קריא בגאולת מחר מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים היא קשה על בעלה ללוקטה ומה הן עושין מביאין את האור והן שורפין חוץ לה ואח"כ לוקטין אותה כך (איכה א) צוה ה' ליעקב סביביו צריו ד כגון חלמיש לנוה יריחו לנערן סוסיתא לטבריא גסטרא לחיפא לוד לאונו הה"ד (יחזקאל ה) זאת ירושלים בתוך הגוים שמתיה למחר כשיגיע הקץ מה הקב"ה עושה מביא את האור ושורף חוץ לה הה"ד (ישעיה לג) והיו עמים משרפות שיד ומה כתיב בהו (דברים לב) ה' בדד ינחנו : ו אמר ר' אבין ה מה שושנה זו יוצאה עליה שרב הרי היא כמושה יצא טל הרי היא מפרחת כך כל זמן שצלו של עשו קיים כביכול ישראל נראין כאלו הם כמושין בעולם הזה אבל לעתיד לבוא יעבור צלו של עשו וישראל מרטיבין והולכים הה"ד (הושע יד) אהיה כטל לישראל מה שושנה זו אינה בטילה אלא על גב ריחה כך ישראל אינן בטלין אלא על גב מצות ומעשים טובים מה שושנה זו אינה אלא לריח כך לא נבראו צדיקים אלא לגאולתן של ישראל מה שושנה זו עולה על שלחנן של מלכים תחלה וסוף כך ישראל הן הן לעוה"ז והן הן לעוה"ב מה שושנה זו נכרת בין העשבים כך הן ישראל נכרים בין האומות שנאמר (ישעיה סא) כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' מה שושנה זו מתוקנת לשבתות וימים טובים כך ישראל מתוקנין לגאולת מחר : ז אמר רבי ברכיה ו אמר הקב"ה למשה לך אמור לישראל כשהייתם במצרים הייתם דומין לשושנה בין החוחים עכשיו שאתם נכנסין לארץ כנען היו דומין לשושנה בין החוחים ותנו דעתכם שלא תעשו לא כמעשה אלו ולא כמעשה אלו הה"ד כמעשה ארץ מצרים • ר' יצחק פתר קריא בבן אדם שיש לו שתי בנות מאם אחת שתיהן מאב אחד שתיהן משפיר אחד כד"א (בראשית י) ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען אמר רבי חנינא משל למלך שהיה לו בת יחידה והשרה אותה במבוי אחד ונמצאו כולן בעלי זנות ובעלי כשפים א"ל בתי תני דעתך שלא תעשה לא כמעשה אלו ולא כמעשה אלו • כך כשהיו ישראל במצרים היו מצרים בעלי זנות שנאמר (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם וכשנכנסו לארץ כנען היו כנענים בעלי זנות ובעלי כשפים (ג) (ו) שנאמר מרוב זנוני זונה טובת חן בעלת כשפים אמר להן הקב"ה בני הזהרו שלא תעשו לא כמעשה אלו ולא (ז) כמעשה אלו הה"ד

כמעשה

מסורת המדרש א שי"ר פ' ב' • ב שי"ר שם • ג שם • ד קידושין דף ע"ב • שה"ש פ' ב' • ה שה"ש שם • ו שם •

חדושי הרד"ל

(ד) שנאמר ה' למבול ישב ה' עוז לעמו יתן וגו' וראה בו שושנה כו' • ז"ש ישב ה' עוז לעמו יתן שבזה כביכול נתיישבה נפשו ורצונו שעתיד ליתן עוז לעמו • ובזה ברכם בשלום: (ה) אמרין כו' עד איתחסם ר"א • עמ"כ ובערוך ע' חסם • ויש לפרש אתחסם ר"א בתחלה כלומר יודע היה רק שחסם פיו וא"כ אין זה שם לגנאי : (ו) שנאמר מרוב זנוני זונה כו' • מקרא זה נאמר (נחום ג) על נינוה שהיא מארץ אשור זרע שם ולא מכנען זרע חם • ובאמת נראה שא"צ להביא כאן ראיה כלל שבפירוש כתוב בפרשה כאן כי בכל אלה נטמאו הגוים (ומקרא זה שנאמר מרוב זנוני כו' הוא איזה גליון לדוגמא) : (ז) כמעשה אלו הה"ד כמעשה ארץ מצרים כ' ברכיה ור"י כו' נקיין מן ענבא ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים תני הרואה

חדושי הרש"ש

אביה רמאי ואחיה רמאי ואנשי כו' כצ"ל וכ"ה בב"ר : (ג) שנאמר מרוב זנוני זונה כו' • פסוק זה הוא בנחום ג' ד' אך שם מדבר באשור ואיך נלמוד ממנו כנען • אבל ראיה שהכנענים היו בעלי זנות הוא שאחר פרשת עריות כולה כתיב כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם וכהנ"ל בסוף פרשת קדושים • ובעלי כשפים מהא דכתיב (דברים י"ח) לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם לא ימצא בך כו' קוסם קסמים כו'

מתנות כהונה

כלומר בכה: קצצים לקוצו • פי' נוה לקוצים : לינא חכם • והוא כמו לית אנא והוא בקצור ל' פירוש אין אני חכם ובקי : דין הוא כו' • בתמיה : נראה דה"ג דאתון מתגלגלין כו' • שאתם משבחים אותו ומספרים בו כד"א זיל גלוג לאמך ובמדרש חזית (ב' ב') גרס כמו כאן וה"ל שהכל טרודין ומטריחין ומגלגלין בשבילו : על מגן כו' • על חנם קוראים אותו רבי : נתכרכמו • נעשו פניו ירוקים ככרכום דאזיל סומקא ואתא חיורא ואזיל חיורא ואתי סומקא : חולניות • ל' חולי : תני ליה כו' • סיפר לו המעשה וא"ל רוצה אתה רבי ללמדני וכן משמע בספר יוחסין ויש מפרשין שר"ע א"ל כן לר' אלעזר ולא נראה לי שר' עקיבא יקראנו רבי ומצאתי בספר יוחסין דגרס א"ל ובעית מילף ולפי זה ודאי שר' עקיבא אמר כן לר"א : אלפיה • למדו : לבתר יומין כו' • לאחר ימים הלך ר"א לאותה העיר : איתחסם • נראה פירושו אתחזק וכן בב"ר בפרשה י"ב אין הארץ שותה אלא לפי חיסומה כהאי דאמרינן במסכת ביצה פ' המביא אין מלבנין הרעפין מפני שצריך לחסמן ופירש"י לחזקן ולהקשותן וי"א מל' לא תחסום שור והדעת מהסס בזה שיצא שמו שלא על שם הכבוד : יהוון גברין כו' • פי' יהיו אנשי חיל בכל דבר : אונגיות כו' • מסים ועולים : בגאולת מחר • לישנא מעליא נקט או הוא על דרך שאמרו חז"ל פרק חלק מתי אתי בר נפלי אמר מחר ופירשו שם על דרך שאמר הכתוב היום אם בקולו תשמעו : חלמיש היו רשעי אומות העולם מצירים לישראל שהיו דרים בנוה סמוך לו וכן כולם וכלם מעמון הם כדאיתא פ' י' יוחסין ועיין במדרש חזית ובמדרש איכה (א' פ') : אלא על גבי ריחא כו' • אינה בטלה וכלה אלא עם הריח כי הריח לא ימוש ממנה כל זמן שהיא קיימת : כמעשה אלו כו' • מצרים ושל כנען : שתי בנות • רמז לכנען ומצרים : משפיר • משליא אחת ועיין בערוך ערך שפיר וערך דשן : בשר חמורים • שיפיה דקלא וזרמת סוסים זרמתם ועל כשפים אינו מביא ראיה שהוא ידוע בירושלמי דפרק

פירוש מהרז"ו

ובד"ר פר' א' סימן י"א והכי איתא התם כך הבטיח הקב"ה שיגאל את בניו בב' אותיות וכשגאלם גאלם בע"ב אותיות ורומז לשם ע"ב שיוצא מפסוקים של ויסע ויבא ויט ע' זוהר ריש בהעלותך • ושמו של הקב"ה ע"ב אותיות ובש"ר שם הגי' ע"ב שמות וכולל מהפסוקים הנ"ל שבכל פסוק ע"ב אותיות ונשלב השם ג' אותיו' בכל שם אות מכל פסוק ואגב שהזכיר הפסוק של גוי מקרב גוי הזכיר הדרשות שעליו: ג מים במים • שהרשעים עושי' מעשי' של תוהו ומביאי' עליה עונשים של תוהו וחורבן ובשי"ר שם הגירסא דור אנוש נמחה מן המים דור המבול נמחה מן המים דור הפלגה נמחה מן המים עי' ב"ר פר' כ"ג על דור אנוש ובפר' ל"ח סימן יו"ד על דור הפלגה ועל דור המבול כמפורש בסדר נח • ומ"ש לא נברא אלא בשביל תורה כמ"ש ב"ר פר' א' סי' ד': ה והיה עמים משרפות סיד • קוצים כסוחים באש יצתו: ה' בדד ינחנו • ואין עמו אל נכר • וכמ"ש בתרגום שם ולא יתקימון קדמוהי פולחן טעוון היינו עבודת כוכבים : ו כל זמן שצלו • הכוונה שמשו שעושה צל וכמ"ש ב"ר פר' ו' סי' ג' וכמ"ש במשל יוצא עלי' שרב : אהיה כטל לישראל • יפרח כשושנה : אלא על גב ריחה • שהשושנה אם לא בעבור הריח הטוב שנותנת לא היו ממשמשים בה והיתה בטלה שלא היו משגיחים לזרעה : אינם בטלים אלא על גב מצות • מה שאינם בטלים מן העולם ומתקיימים אין זה אלא בעבור זכות המצות שעושים : לשבתות ויו"ט • להתענג ולברך על הריח ולהשלים ק' ברכות : לגאולת מחר • יום שכולו שבת וכולו טוב : כשהייתם במצרים • בעבור זה הובא כל הדרשה לכאן • ומ"ש לא תעשו לא תעשו דורש עפ"י מדה ל"ח כאלו שניהם כתובים בסוף שעל זה אמר המדרש תנו דעתיכם שלא תעשו לא כמעשה אלו ולא כמעשה אלו ועל שדורש כאן הוצרך להוסיף עפ"י מדה פ' ותנו דעתיכם ודו"ק שזהו כוונת המדרש ע"פ המדות בלא ספק: ז פתר קרי' כו' שתי בנות מאם אחת • פותר הפסוק של כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען לבד הדרשה שבסימן הקודם שכך פירושו כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען שתיהן שוות זו כזו : שתי בנות מאם אחת • דורש מ"ש ביחזקאל כ"ג בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו שאם הכוונה על מה שמביאה בפרשה שם על אהליבה ואהלה ירושלים ושומרון איך היו בנות אם אחת בירושלים היו בני שבט יהודה ובנימין יהודה מלאה בנימין מרחל ושומרון עשרת השבטים שאמותם רחל ולאה בלהה וזילפה אלא שפירוש הפסוק על מצרים וכנען ועל מצרים מפורש בפרשה שם כמה פעמים וביחוד בפסוק שמביא בסמוך אשר בשר חמורים ועל כנען מרמז במ"ש בנות אם אחת שהיו שוות במעשיהן לרעה מאמר אחיהם כוש ופוט • ואהלם ואהליבה היו דומות לשתי בנות הנ"ל : והשרה אותה במבוי אחד • ואח"כ אמר לא כמעשה אלו ולא כמעשה אלו ובהכרח שהכוונה אח"כ בא להשרות אותה במבוי אחר והמבוי הראשון כבר היתה יודעת מעשיהן ונשמרה מהן וכשבא להשרות אותה במבוי אחר שאין ידוע מעשיהן רק המלך שידע הזהיר אותה שגם השניה שוה לראשונה ותזהר גם מהשניה וזה הנמשל דומה למשל מעשה מצרים שכבר ידעת ועתה היה יודע שגם מעשה כנען כן : מרוב זנוני זונה • זה צ"ע שספר נחום כולו בניוה מדבר ובהכרח כוונת המדרש לפרש מרוב זנוני זונה פי' שאת ניוה למדת להרע מרוב זנוני זונה היא כנען המוכרת גוים בזנוניה • וכמ"ש כאן בסוף פרשה זו אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם שנמסרו במעשיהם הרעים ביד ישראל שבעה גוים ומשפחות בכשפים וכמ"ש מפורש בסדר שופטים כי אתה בא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך וגו' לא ימצא בך מעביר בנו וגו' מעונן ומנחש ומכשף וגו' כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו פי' שעל כן אתה יורש אותם וזהו משפחות בכשפי' על כנען : אמר להם הקב"ה • מבואר בסוף סי' הקודם ע"פ המדות :

יפה תואר

כי גם כלאים הוא מסעיפי עבודת כוכבים כמו"ש הרב במורה חלק ג' פל"ז : בשביל שושנה • ומיירי שהחוחים היו סמוכים לה ואם קצץ את החוחים אז גם השושנה נקצצה ולכן הניח את כולם • וכן שומרי תורה לא יקומו בארץ אם תשאר הארץ שממה לכן בגלל השושנה וזה שומרי תורה לא נגע גם בשאר יושבי הארץ : פרוס על שמע • לשון פורס הוא חוצה וחולק • וכגון שהיו כאן י' בני אדם אשר התפללו ביחידות ולא שמעו לא קדיש ולא ברכו הרי אחד מהם עומד ומתפלל בקדיש וברכו מתחיל ביוצר מפני קדושה שבה • וזה הוא פורס כי אינו מתפלל רק תחלת ברכות ק"ש דהיינו ברכה ראשונה ולאחר אותה ברכה מתחיל להתפלל י"ח בשביל הקדושה שיש בה : ברכת אבלים • בחזית גרסינן ברכת חתנים וברכת אבלים כי היכי דיהוויין גוברין בכל מילי : לבן מכוון כו' • פי' לא יסהרהו אחר מדותיו של הקב"ה ולא יתלו תלאותיהם במקרה אבל יתפללו אל ה' כי הוא יוציא רגלם מרשת והוא יפדה את ישראל כמו שמסיים שם הכתוב : ה' בדד ינחנו • ואיתא שם בספרי אמר להם המקום לישראל כדרך שישבתם יחידים בעוה"ז ולא נהניתם מאויביכם כלום • כך אני עתיד להשיבכם לע"ל ואין אחד מאויביכם נהנים מכם כלום : הרי היא כמושה • כי השושנה לרב רכותה נכמשת מחרב מהר משאר צמחים וכן פורחת מהר מטל : תחלה וסוף • כי דבר הנאכל יכלה לאחר האוכל • אבל דבר העשוי להריח לא יכלה ויקום גם אחר הריח : לגאולת מחר שהיא עונג ומנוחה כשבתות וימים טובים : כשהייתם במצרים כו' • אע"ג דאמר לעיל סי' א' כי היו שוין למצרים במעשיהם מ"מ גדרו עצמן מזנות כדלקמן פ' ל"ב ובאה מלתא הוא דהוו כשושנה בין החוחים : מרוב זנוני זונה • אע"ג דהאי קרא בנינוה כתיב שהיתה עיר אשור ואשור היה מבני שם • ומה ראיה לכנענים • אך יליף מהכתוב הזה כי הזונה היא בעלת כשפים וכיון דהכנענים עשו כל התועבות

ידי משה

בשביל שושנה זו כו' • פי' שהשושנה מסובבת בקוצים וא"א לקצץ הקוצים אם לא יפסיד את השושנה כן א"א לכלות הרשעים כי בהכלותם יכלו גם הצדיקים : אלא ע"ג ריחה • פי' אע"ג שנקטפה עוד ריחה קיים כן ישראל אף שנתקו מעל אדמתם מ"מ מצות ומע"ט בידם : שתי בנות מאם אחת • בא לתרץ למה מזכיר רק ארץ כנען שלא היתה ארץ שבעת עממים ומשני כיון דכתיב ארץ מצרים וכנען היה אחיו של מצרים

כמעשה ארץ מצרים: ח (איוב לז) ועתה לא ראו אור תנא הרואה החמה בתקופתה לבנה בכדורה כוכבים במסלותם מזלות כסדרן אומר ברוך עושה מעשה בראשית אמר רב הונא הדא דאת אמר בימות הגשמים ובלבד לאחר שלשה ימים · ועתה לא ראו אור רבי ברכיה ורבי ירמיה בריה דרבי חייא בר אבא אמר (ח) דרש רבי לוי בר סיסי [א] בנהרדעא (שמות כד) ויראו את אלהי ישראל זה עד שלא נגאלו אבל משנגאלו היכן היתה דרכה של לבנה ליתן שם היתה נתונה אמר רבי ברכיה מעשה לבנת הספיר אין כתיב כאן אלא כמעשה היא וכל ארגלייא שלה נתנה היא והסל והמגריפה שלה נתנה · בר קפרא אמר עד שלא נגאלו ישראל ממצרים היתה רשומה ברקיע משנגאלו עוד לא נראתה ברקיע מאי טעמא (שם) וכעצם השמים לטוהר כך אינון נקיין מן עננין: ט תני רבי ישמעאל כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען לא תעשו וגו' ואם לאו אני ה' אלהיכם תני רבי חייא למה אני ה' כתיב שני פעמים אני הוא שפרעתי מדור המבול ומסדום וממצרים אני עתיד ליפרע ממי שהוא עושה כמעשיהם דור המבול נמחו מן העולם ע"י שהיו שטופין בזנות (ט) אמר רבי שמלאי [ב] כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים רב הונא בשם רבי יוסי אמר דור המבול לא נמחו מן העולם אלא ע"י שכתבו גומסיות לזכר ולנקבה ר' עזריה בשם רבי יהודה ברבי סימון וריב"ל בשם בר קפרא מצינו שעל הכל הקב"ה מאריך רוחו חוץ מן הזנות בלבד ואית ליה קריין סגיין שנא' (בראשית ו) ויהי כי החל האדם ויראו בני האלהים את בנות האדם וירא ה' כי רבה רעת האדם ויאמר ה' אמחה את האדם · סדומיים ריב"ל בשם בר קפרא אמר כל אותו הלילה היה לוט עומד ומדבר עליהם סניגוריא כיון שבאו ואמרו לו (שם יט) איה האנשים ונדעה אותם בתשמיש מיד ויאמרו האנשים אל לוט עוד מי לך פה עד כאן היה לך פתחון פה ללמד עליהם סניגוריא אלא חתן בניך ובנותיך כי משחיתים אנחנו · אני ה' אני הוא שנפרעתי משמשון ומאמנון ומזמרי ועתיד אני ליפרע ממי שיעשה כמעשיהם אני הוא ששלמתי ליוסף ליעל ולפלטי בן ליש אני עתיד לשלם שכר למי שעושה כמעשיהם יוסף מנין אמר רשב"ג [ג] יוסף משלו נתנו לו פיו שלא נשק בעבירה (שם מא) על פיך ישק כל עמי צוארו שלא הרכינו לעבירה (שם) וישם רביד הזהב על צוארו ידיו שלא משמשו בעבירה ויסר פרעה את טבעתו גופו שלא נגע בעבירה וילבש אותו בגדי שש · רגליו שלא הלכו בעבירה וירכב אותו במרכבת המשנה · מחשבה שלא חשבה תבא ותקרא חכמה ויקראו לפניו אברך: י שלשה הם שברחו מן העבירה ושתף הקב"ה שמו עמהם ואלו הן יוסף ויעל ופלטי · יוסף מנין שנאמר (תהלים פא) עדות ביהוסף שמו מהו (י) ביהוסף (זה) [יה] מעיד עליו שלא נגע באשת פוטיפר · יעל מנין שנאמר (שופטים ד) ותצא יעל לקראת סיסרא ותכסהו בשמיכה מהו בשמיכה רבנן דהכא אמרי בסודרא ורבנן דתמן אמרי במשיכלא אמר ריש לקיש חזרנו על כל המקרא ולא מצינו כלי ששמו שמיכה ומהו שמיכה שמי כה שמי מעיד עליה שלא נגע בה אותו רשע · פלטי מנין כתוב אחד אומר (ש"א כו) ושאול נתן את מיכל בתו (אשת דוד) לפלטי וכתוב אחד אומר (ש"ב ג) פלטיאל קרי ליה פלטי וקרי ליה פלטיאל מי נסיב פלטי ומי יהיב פלטיאל אלא מעיד אני עליו שלא נגע באשת דוד: יא אמר ר' יוסי [ד] שלשה הן שתקף יצרן עליהם ונשבעו לו יוסף דוד ובועז · יוסף מנין שנאמר (בראשית לט) ואיך אעשה הרעה הגדולה רב הונא בשם ר' אידי אמר כלום המקרא חסר וחטאתי לה' אין כתיב כאן אלא לאלהים נשבע ליצרו ואמר לאלהים אני חוטא ואיני עושה הרעה הגדולה · [ה] דוד מנין שנאמר (ש"א כו) ויאמר דוד חי ה' כי אם ה' יגפנו למי נשבע רבי יוחנן ורשב"ל ר"י אמר ליצרו נשבע וריש לקיש אמר לאבישי נשבע א"ל חי ה' אם תגע בו אני מערב דמך בדמו הה"ד (שם) ויאמר דוד אל אבישי אל תשחיתהו · בועז מנין שנאמר

מסורת המדרש א ירושלמי סוכה פרק ד' · ב בראשית רבה פ' כ"ו · תנחומא סוף סדר בראשית · וסדר וירא · במדבר רבה פ"ט · ילקוט סדר בראשית · ירושלמי פ"ק דסוטה · ג תנחומא סוף סדר בראשית · ילקוט סדר מקץ · ד רות רבה פ' ו' · סנהדרין דף כ' · ועי' פדר"א פ' ל"ט · ה במד"ר פ' ט"ו · רות רבה פסוק לינו ·

חדושי הרד"ל

כו' כסדרן ורקיע בטהרתה אומר ברוך כו' לא ראו אור בהיר הוא בשחקים תני ר"י כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען כמוהם וככל פרטיהן וכיוצא בהם : (ח) דרש לוי בר סיסי כו' שה"ר פ"ד פ"ז (וע' במכילתא) פ' בא (הר"מ ברלין ·) : (ט) א"ר שמלאי כ"מ שאתה מוצא כו' · ב"ר פכ"ו ופ"כ ע"ש בהגהותי בס"ד : (י) מהו ביהוסף יה מעיד עליו שלא כו' כצ"ל וב' אותיות אלו של שם הן עדים לישראל שבטי יה · כו' כצ"ל וכן בירושלמי פ' הרואה גרסי' בברייתא רקיע בטהרתה ג"כ וע"ז הוא שמפרש ריה"ג לאחר ג' ימים · ומשום הא דעלם השמים לטוהר מביאו דזכו לטהר · ועיקר הדרשא דכמעשה לבנת הספיר שמביא כאן הוא משום דדרש לסלן הוא וכל ארגלייא שלה · ולומר דהכי דרשינן כמעשה ארץ מצרים

פירוש מהרז"ו

ח תנא הרואה חמה · הביא מאמר זה אגב פסוק ועתה לא ראו אור וס"ד בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם הרי שמדבר בטהרת השמים וזה הביא אגב פסוק ויראו וגו' וכעצם השמים לטוהר שדורש לקמן וכל זה הביא אגב תיבת כמעשה שכתוב בתיבת ויראו כמעשה לבנת הספיר וכל זה אגב תיבת כמעשה שכתוב כאן הרי ד' פעמים אגב · ויתבונן הקורא בסידור דברי חז"ל ולא יתבלבל לאמר שהמאמרים זרים בלא שייכות כאן ולא זה לזה והמאמר הוא בירושלמי פרק הרואה על הברייתא הרואה חמה וכו' אומר עושה מעשה בראשית ובפסוקים הקודמים שם היסופר לו כי אדבר אם יאמר איש כי יבולע ודרשו אם רוצה לספר שבחו של הקב"ה יותר מדאי כי יבולע ורק צריך לשבח ולברך על מה שנהנה והיינו עתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם ופי' כשלא אור בהיר בשחקים מחמת עננים ורוח עברה ותטהרם לעננים ע"ז צריך לספר שבחו ולברכו וכן על כל הנאה שדומה לזה וכמו שתקנו חז"ל : זה עד שלא נגאלו · המאמר במכילתא יתרו פסוק אנכי ותחלה אמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר ואח"כ אמר וכעצם השמים לטוהר והשמים אינו לבן אלא ירוק ע"כ דורש ומכריע שמ"ש לבנת אינו מלשון לובן אלא מלשון לבנה של טיט שהשיגו בנבואתם איך הקב"ה כו' השתתף בצרת ישראל במצרים שהיו עושים לבנים ואוחזים בדפוס של הלבנים וכל הכלים השייכים לזה ואחר שנגאלו בטלה המראה זו מן השמים וזהו וכעצם השמים לטוהר שדחה הצרה מנגד עיניו אל מקום אוצרות הזעם עד שיגלו עוד הפעם אז פותח אוצרו ומוציא כלי זעמו וזהו מ"ש היכן היתה דרכה וכו' שם היתה נתונה : אלא כמעשה · פי' שאם היה כתב לבנת היה מורה על הלבנה לבד ותיבת מעשה מורה על הדפוס שנעשה בו הלבנה כמעשה מורה על השייך לעשיית הלבנה · ומזה אנו למדים מ"ש כמעשה ארץ מצרים היינו המעשה עצמה והדומה למעשה והדומה לדומה · ותיבת ארגלייא פי' המ"ע בלשון יוני כל אומנות ופעולה : היתה רשומה ברקיע · רומז שהגזירה העליונה החתומה נתנה למערכת השמים שישפיעו בארץ ואחר עבור הגזירה הרושם עובר והבן · וכמ"ש שמ"ר פר' א' סימן כ"ד כיון שהושלך משה ליאור אמרו כבר הושלך מושיען במים שעבר הרושם וכן כאן : נקיין מן עננין · שייך לפי פשוטו ויתכן שהעננים משל על הרוגז והגזירות והפשט הוא משל על הדרש : ט ואם לאו אני ה' אלהיכם · שני פעמים כתוב אני ה' אלהיכם בפסוק ב' ובפסוק ד' וכאן דורש מ"ש אחר הציווי אני ה' א' ובפסוק ב' דרשוהו במכילתא פסוק אנכי וכן בת"כ כאן רשב"י אומר הוא שנאמר להלן אני ה' אלהיכם שקבלתם מלכותי בסיני אמרו לו הן וכן קבלתם מלכותי קבלו גזירותי הרי הראשון לענין קבלת המלכות וכאן דרש השני על שילום העונש כשלא יקיימו : אני ה' שני פעמים · שלבד ב' הנ"ל כתוב עוד אני ה' בפסוק ה' ובפסוק ו' : גמסיות · הערוך פירשו בלשון יון כתובה והמ"ע פירש בלשון יון נשואים ועי' כל הענין ב"ר פר' כ"ו סימן ה' ועי' שמ"ר פר' ל' סימן כ"א : לזכר ולנקבה · בב"ר שם הגירסא לזכר ולבהמה כי לנקבה אין זה גנאי : כל אותו הלילה · עי' עוד ב"ר פ' נ' סימן ה' ושם מבואר : אני ה' שנפרעתי · שמלבד אותם שדרש כבר יש עוד כמה פעמים אני ה' בפרשה זו ע"כ דורש עליהם כמה דרשות לעונש ולשכר : משמשון מאמנון ומזמרי · נ"ל מזמרי ומשמשון ומאמנון כסדר הכתובים : יוסף משלו נתנה לו · ב"ר פ' צ' סימן ג' במ"ר פרק י"ד סימן ו' ע"פ מדת מנגד : ויסר פרעה את טבעתו · מעל ידו ויתנה על יד יוסף : אברך · ודרשו שם אב בחכמה ורך בשנים · וכמ"ש אין נבון וחכם כמוך : י בסודרא · למוד מענינו שכתוב ותכסהו בדבר שדרכו לכסות · וראי' לדבר ממ"ש בספר היכל סדר וירא בענין דייני סדום שהוא ענין בגד צבוע : משיכלא · בשבת ע"ז משיכלא מאחי כלא טפל על לשון שמיכה וכמ"ש בשירה שם בספל אדירים הקריבה חמאה כמ"ש רש"י בגמרא אך צ"ע איך יוכל לומר שכיסתה אותו בספל שרוחצין בו והערוך הביאו ולא פירשו : שמי כה מעיד עליה · משמע שתיבת כה שמו של הקב"ה ולא נמצא שם זה בתורה אך בערוך ערך שמיכה מביא מאמר זה וגורס מהו שמיכה בשי"ן כתוב שמי כאן מעיד שמי על יעל שלא נגע בה אותו רשע ויותר נכונה גירסת הילקוט כאן אלא שמי כה שמי מעיד עליו וכמ"ש במ"כ וכאן במדרש חסר תיבת שמי סכ' · ועל שלא מצינו שם כלי זה בתורה ואין לדרוש מדה מדה י"ז בהכרח לדרוש מדת נוטריקון שמי כה · וצ"ע שמפורש כתוב בין רגליה כרע נפל שכב ודרשו בגמרא שבע בעילות בעל וההכרח שכאן הכוונה שלא נתכוונה לעבירה ולא נהנתה מעבירה כלל שהיתה מכוונת לש"ש להחלישו לירדם ותוכל להמיתו להציל כל ישראל מידו וידיעה כזה אין זו אלא מיודע [illegible]

מתנות כהונה

דפרק לולב וערבה גרס במעשה אין כתיב כו' : ה"ג ובלבד לאחר ג' ימים · ופירשו בהגהות מיימון בשם הערוך שגלשה ימים היו מעוננים ולא נראית חמה וכוכבים צריכים לברך עליהם בעת שיתראו ואלת זו העת לא עכ"ל ודייק מסיפי' דקרא דכתיב רוח עברה ותטהרם וגרסינן ועתה לא ראו אור וגו' : זה עד שלא נגאלו · והיה תחת רגליו דמות לבנה על שם עמו אנכי בצרה או על שם וירא את עניינו : שם היתה נתונה · כלומר לא נראית עוד כי אם רנה ושמחה במעונו דכתיב בסיפיה דקרא וכעצם השמים לטוהר וכדלקמן ובירושלמי מצאתי הגי' זו משנגאלו כו' לא ידענא מאי אידון ביה וברבינו בחיי משמע שע"ס הוא : ארגלייא · פירש הערוך מנהגם ומלאכתם המרגילין אותה וכן בתנחומא פרשת כי תשא וז"ל התורה קשתיה ותקנתיה ככלה היא וכל ארגליא שלה מקרא ומשנה תלמוד הלכות ואגדות כו' : נתנה · תחת רגליו ובירושלמי לא גרס ליה : ה"ג כד אינון נקיין מן עננין · וכן הוא בתרגום ירושלמי פירוש כשהם מנוקים מן העננים שהם בהירים ומזהירים : ואם לאו · אם לא תשמעו לי ותעשו כמעשיהם אני ה' וגו' ליפרע מכם כדמפרש ואזיל : אנדרלמוסיא · גזר דין כולל מבולבל ומטורף והוא ידוע : גומסיות · פירש הערוך כתובה בלשון יון : לזכר · למשכב זכור : קריין סגיין · פסוקים הרבה לראיה : ונדעה אותם בתשמיש · שנאמר וידע אדם וגו' : פתחון פה · פה דרש כמו פה בסגול : חתן בניך וגו' · הוציאם וגו' · כי משחיתים אנחנו משמע אם לא יוציאם שיאבדו הכל : הרכינו · נטהו וכפהו : אברך · דרשו חז"ל נוטריקון אב בחכמה ורך בשנים : במשיכלא · פירש הערוך מין בגד או ספל גדולים : שמי כה · כמו פה וכאן : מי נסיב כו' · כשלקחה נקרא פלטי ומשנטלה ממנו ונפרשה קראהו פלטיאל בתמיה : כלום המקרא חסר כו' · שהיה לו לכתוב וחטאתי לה' : לאלהים אני חוטא · בב"ר פ' פ"ז ובמגילת רות ישנו גי' מחולפת ולגי' זאת פירוש אחטא לאלהים ואכפור ח"ו בגד אלהותו אם אעשה כו' · ועיין בב"ר פ' פ"ז : ואיני עושה · לישנא מעליא נקט כי לא נאה לומר כשאני עושה כו' והוא ק"ל : אל תשחיתהו · סיפיה דקרא כי מי שלח ידו במשיח ה' ונקה רמז לו שאם ישלח

ידי משה

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

(רות ג׳) חי ה׳ שכבי עד הבקר רבי יודן ורבי חמא ר׳ יודן אומר כל אותו הלילה היה יצרו מפתהו בדברים ואומר לו את פנוי והיא פנויה אתה מבקש אשה והיא מבקשת איש ליצר הרע נשבע חי ה׳ ולאשה אמר שכבי עד הבקר • (ג) א״ר חנינא (משלי כד) (יא) גבר חכם זה בועז • ואיש דעת מאמץ כח שגבר על יצרו בשבועה: **יב** ד״א כמעשה ארץ מצרים הה״ד (איוב כד) ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים (יב) אמר ריש לקיש שלא תאמר שכל מי שהוא בגופו נקרא נואף • נואף בעיניו נקרא נואף שנאמר ועין נואף והנואף הזה יושב ומשמר אימתי נשף בא אימתי ערב בא שנאמר (משלי ז) בנשף בערב יום • (ד) והוא אינו יודע שיושב בסתרו של עולם זה הקב״ה צר כל קטורין שלו בדמותו בשביל לפרסמו הוא שאיוב אומר (איוב י) הטוב לך כי תעשוק זה זן ומפרנס והוא צר כל קטורין שלו בדמות אחד (ה) אלא כי תמאס יגיע כפיך ומאחר שאתה יגע בו כל ארבעים יום אתה חוזר ומקלקלו אלא (שם) ועל עצת רשעים הופעת • כך הוא כבודך לעמוד בין נואף לנואפת אמר לו הקב״ה איוב ראוי אתה לפיים (יג) אלא יהי אומר כאשר אמרת העיני בשר לך אלא אמר הקב״ה הריני צר כל קטורין שלו בדמות אביו בשביל לפרסמו • אמר ר׳ לוי משל לתלמידו של יוצר שגנב ביצת יוצרים ועמד רבו על גניבתו מה עשה עמד ועשאו כלי ותלו בפניו וכל כך למה להודיע שעמד רבו על גניבתו אמר הקב״ה הריני צר כל קטורין שלו בדמותו בשביל לפרסמו • רבי יהודה ברבי סימון בשם ר׳ לוי בן פרטא כתיב (דברים לב) צור ילדך תשי התשתם כחו של יוצר • משל לצייר שהיה יושב וצר איקונין של מלך משהוא גומרה באו ואמרו לו נתחלף המלך מיד תשו ידיו של יוצר אמר של מי אצור של ראשון או של שני כך כל ארבעים יום הקב״ה עוסק בצורת הולד ולסוף ארבעים יום היא הולכת ומקלקלת עם אחר מיד רפו ידיו של יוצר אמר של מי אצור של ראשון או של שני הוי צור ילדך תשי התשת כחו של יוצר • יו״ד זעירא ולית בקרייה כוותה אמר ר׳ יצחק מציעו כל עוברי עבירות הגונב נהנה והנגנב מפסיד הגוזל נהנה והנגזל מפסיד (יד) ברם הכא שניהם נהנין מי מפסיד הקב״ה הוא מאבד סימניו: **יג** (טו) ר׳ מנשיה בר בריה דרבי יהושע בן לוי אמר מציעו שכל מי שרואה דבר ערוה (טז) ואינו זן עיניו ממנה זוכה להקביל פני השכינה מאי טעמא (ישעיה לג) ועוצם עיניו מראות ברע מה כתיב בתריה (שם) מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים:

סדר קדושים

פרשה כד א קדושים תהיו

הה״ד (שם ה) ויגבה ה׳ צבאות במשפט תניא א״ר שמעון בן יוחאי (א) אימתי שמו של הקב״ה מתגדל בעולמו בשעה שעושה מדת הדין ברשעים ואית ליה (ב) קריין סגיין (יחזקאל לח) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה׳ וכתיב (תהלים ט) נודע ה׳ משפט עשה (א) בפעם הזאת אודיעם את ידי (ג) ואת גבורתי למען דעת צדקות ה׳ והדין ויגבה ה׳ צבאות במשפט: **ב** ר׳ ברכיה בשם ר׳ לוי אמר [א] הה״ד (שם צב) ואתה מרום לעולם ה׳ לעולם ידך בעליונה בנוהג שבעולם מלך בשר ודם יושב בדין בזמן שהוא נותן דימוס כל העם מקלסין אותו ובזמן שהוא נותן ספיקלא אין כל בריה מקלסת אותו מפני שהם יודעין (ד) שיש שטף בדינו אבל הקב״ה אינו כן אלא בין במדת הטוב בין במדת פורעניות ואתה מרום לעולם ה׳ לעולם ידך בעליונה [ב] רב הונא בשם ר׳ אחא אמר כתיב (שם קא) לדוד מזמור חסד ומשפט אשירה לך ה׳ אזמרה אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע (ג) אם (ה) חסד אתה עושה עמי אשירה בין כך ובין כך לה׳ אזמרה א״ר תנחום ברבי יודן כתיב (תהלים נו) באלהים אהלל דבר בה׳ אהלל דבר בין כך ובין כך אהלל דברו [ג] ורבנן אמרי כתיב (שם קטז) צרה ויגון אמצא ובשם ה׳ אקרא (ג) כוס ישועות אשא בין כך ובין כך ובשם ה׳ אקרא א״ר יודן ב״ר פיליא הוא שאיוב אומר

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פרק ט׳ • ב ברכות דף ס׳ ע״ב • ג תנחומא סוף סדר יתרו • ספרי סדר ואתחנן פיסקא ל״ב •

חדושי הרד״ל

י״ה על קדושתן מעריות כמ״ש בשה״ש ס״ד פי״ח: (יא) גבר חכם בעוז (משלי כד) זה בועז ואיש דעת כו׳ כצ״ל: (יב) אר״ל שלא תאמר בגופו כו׳ • פסיקתא דעשרת הדברות בסופה: (יג) אלא יהי אומר כאשר אמרת העיני בשר לך אם לא אפרסמנו היו הבריות אומרים בלבבם מי יראנו כי העיני בשר לו שיסתכל כביכול במעשינו • לכן פרסמו הקב״ה (ואפשר ז״ש במענה צופר (שם יא) על זה כי הוא ידע שוא וירא און ולא יתבונן כלומר שבזה מודיע הקב״ה שהוא יודע במעשה הרשעים אלא וירא ולא יתבונן ומניח להם לעשות ולהטבע לפעול יצירת הוולד כדרכו): (יד) ברם הכא שניהם נהנין • אך אין המשל דומה כ״כ לנמשל שהיא אינה נגנבת רק ג״כ גונבת והבעל הוא נגנב והוא מפסיד כמ״ש במ״ר פ״ט (רכ״ט ב׳): (טו) ר׳ מנשיא בר בריה כו׳ • מס׳ כלה פ״ב: (טז) ואינו זן עיניו ממנו זוכה כו׳ • נגד מ״ש לעיל נואף בעינו נקרא נואף • מביא זה לטובה שהנשמר בעינו מלהסתכל מדבר ערוה מקבל שכרו כראוי ג״כ: (א) אימתי כו׳ מתגדל בשעה כו׳ • תנחומא תלוה ס״י וע׳ שלהי מדרש שו״ט: (ב) קריין סגיאין • ע״ש בתנחומא: (ג) ואת גבורתי וידעו כי שמי ה׳ (ירמיה ט״ז) והדין ויגבה כצ״ל ועניין פתיחה זו לכאן משום שמביא ע״ז קרא דואתה מרום לעולם ה׳ שמסיים ודורשו נתתי קדושה לישראל לעולם שנאמר כו׳ (ואיפשר בא לרמוז שלכן נאמרה פ׳ קדושים תהיו אח״י פ׳ עריות שבסוף אחרי מות שבשיכרתו וידונו הרשעים אז יתקדש שם ה׳ ואז קדושים תהיו כו׳ כי קדוש אני): (ד) שיש שטף בדינו • טעות להמית צדיק עם רשע • והמליצה בזה מלשון המקרא (ישעיה כ) שוט שוטף כי יעבור והייתם לו למרמס: (ה) חסד אתה

חדושי הרש״ש

וכו׳ ובגלל התועבות האלה כו׳ מוריש אותם מפניך: (ג) אמר ר׳ חנינא גבר חכם בעוז (משלי כ״ד) זה כו׳ כצ״ל: (ד) והוא א״י שיושב בסתרו ש״ע כו׳ • דריש וסתר (יושב סתר) פנים (של נואף) ישים (בהשוכב) כ״ה רפ״ה בסדר נשא ט׳: (ה) אלא כי תמאס כו׳ אלא ועל עצת כו׳ • פי׳ לא זו שתעשוק אלא אף כי תמאס כו׳ ולא זו אלא אף ועל עצת רשעים כו׳ ועיין לעיל פ״ב אלא וכאשר אלליס כו׳ ובמש״כ שם: (א) בפעם הזאת אודיעם כו׳ • הוא פסוק בירמיה י״ו • ולמען דעת צדקות ה׳ הוא פסוק אחר במיכה ו״ו: (ב) אם חסד כו׳ אשירה ואם משפט אשירה בין כך כו׳ כצ״ל: (ג) כוס ישועות אשא ובשם ה׳

מתנות כהונה

ישלח בו יד אל ינקהו: מו שהוא בגופו • העושה מעשה זנות בגופו הוא לבדו נקרא נואף אלא אף נואף בעין נקרא נואף: קטורין • קשרים: בדמותו • בצלמו בניס יולדו ממנו בזנות: לפרסמו • שהכל יראו שזה זנה עמה: זה זן כו׳ • בעלה זנה ומפרנסה והיא זנתה עם אחר והקב״ה צר הולד בדמות הנואף והוא כעין עושק וגוזל: שאתה • כלפי הקב״ה אמרה כמו שמוכיח המענה: ארבעים יום • שהוא זמן יצירת הולד ואח״כ היא מזנה עם אחר והקב״ה צר העובר בדמות הנואף כדאיתא פ׳ נשא ר״פ ט׳: כך היא כבודך • בתמיה: ראוי אתם לפיים • לפייסני: העיני בשר לך • כלומר דעתי ועיני נפלאות מעיני בשר ודעתם אלא כו׳: יוצר אומן • כלי חרס: ביצת כו׳ • עגולים של חמר שעושים ממנו כלים וחבירו פ״ק דביצה ובהרבה מקומות בתלמוד: ועשאו כלי • אותו ביצה שגנב ותלו: בפניו • על פניו: ה״ג כך אמר הקב״ה: נתחלף • כלומר מת וכ״ה בפ׳ נשא בהדיא: אצור • אצייר: יו״ד זעירא כו׳ • יו״ד של תשי קטנה ואין דוגמתו במקרא להורות כי הוא הפסיד לבדו כביכול וכדמפרש ואזיל: ברם • אבל אמנם:

פרשה כד קריין סגיין • מקראות הרבה לראיה: דימוס • פסק דין של הצלה וחסד: ספיקלא • ספק דין של תוכחה בלי חסד וע״ל בב״ר פ׳ ע״ט: ידך בעליונה • שהכל מצדיקים עליו דינו לאמר יפה דנת: ה״ג בין כך ובין כך אהלל דברו • פי׳ בין כשתעשה דין שזהו אלהים ובין שתעשה רחמים שזהו ה׳ והכי מוכח בילקוט

פירוש מהרז״ו

אל אבישי אל תשחיתהו על זה אמר דוד חי ה׳ ומ״ש כ״א ה׳ יגפנו אינו שייך למ״ש חי ה׳ וזה ע״פ מדה י״א מסדור שנחלק: חי ה׳ שכבי עד הבוקר • לפי הפשט מ״ש חי ה׳ שייך אל מ״ש ונאלתיך אנכי שעל זה נשבע אלא שהוקשה לו מ״ש שכבי עד הבוקר שיש שייכות לשני הענינים ודורש ג״כ ע״פ מדה י״א שמ״ש חי ה׳ שייך למ״ש שכבי עד הבוקר שאע״פ שתשכב לא אגע בך: והיא מבקשת איש • מבקשת להנשא לאיש ותשכב אותה בהיתר אלא שלא היה כאן חופה וברכות: גבר חכם זה בועז • צ״ל גבר חכם בעוז והוא פסוק במשלי כ״ד ה׳ וס״ד ואיש דעת מאמץ כח ודורש מ״ש גבר חכם בעוז זה בועז ע״פ מדות ממעל ואיש דעת זה בועז שהיה איש מלא דעת מאמץ כח שהתחזק להתאמץ על יצרו: **יב** ועין נואף שמרה נשף • עי׳ כל זה במ״ר ריש פר׳ ט׳ באריכות ובתנחומא נשא סימן ד׳: בנשף בערב יום • והנה אשה לקראתו שית זונה שמורים לעשות בנשף להסתיר מעשיהם: כל קטורין • ציור וצורה: שיושב בסתרו של עולם • ודריש וסתר תחת כי חפץ להסתיר מעשיו פנים ישים יצייר בוולד פני הנואף לפרסמו: הטוב לך כי תעשוק • וס״ד כי תמאס יגיע כפיך ועל עצת רשעים הופעת העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה איך יאמר על הקב״ה שהוא עושק את מי עושק ואיך עושק ע״כ דורש שעושק את בעל הנואפת והולד שזן ומפרנס את אשתו להוליד ממנה בנים והולד שנוצר מהבעל מקלקל את״כ ומהפכו לצורך הנואף וממאס יגיע כפו שיגע התלה בהולד כמ״ש ידיך עשוני ויכוננוני ועל עצת רשעים הנואפים הופעת שמצליחים במעשיהם ועושים פרי כרצונם • הרי שדבר על

הקב״ה קשות ודברי תלאה ואח״כ מפיים ואומר העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה אלא שאחר שדיבר קשות אמרה לו רוה״ק איוב אתה מדבר קשות וצריך לפייס ולרצות את בוראך ולזה אמר העיני בשר לך זהו הפיוס • ע״פ מדה פ׳ • דברי שבח: שעמד רבו על גנבתו • שנודע לו שגנבו שמצאו ברשות תלמידו ולא רצה לומר לו ולריב עמו אלא עשה רבו כלי מפוחר מהביצה ותלאו בפניו שיבין התלמיד שנודע לרבו שגנבו ומתביים בעצמו: צור ילדך תשי • היל״ל אל שברא אף יגרך ע״כ דורש צור מלשון צייר כמ״ש על פסוק אין צור כאלהינו אין צייר וילדך דורש על הילד שלך שמצייר אתי מלשון חולשה שמחלישים ומקטינים דעת המצייר ולזה מרמז היו״ד זעירא: **יג** זוכה להקביל פני השכינה • על כן חותם הפרשה אני ה׳ אלהיכם שהפורש מעריות יזכה שיהיה ה׳ אלהיהו ביחיד:

סדר קדושים פרשה כד סימן א קדושים תהיו • וס״ד כי קדוש אני ה׳ ואיזה דמיון בין קדושת בשר ודם לקדושת הש״י ואיזה טעם הוא שמאחר שהוא קדוש נהיה גם אנו קרואי קדושים ע״כ דורש ע״פ מדה י״ז שפי׳ כמ״ש ויגבה ה׳ צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה שהוא נקדש כביכול בצדקה שישראל עושים כן וכן פירושו כאן קדושים היו שתעשו מעשים שתקראו קודש וע״י קדושת מעשיכם יתקדש שמו של הקב״ה וזהו כי קדוש אני נמצא שעיקר הדרשה מסיפא דקרא וחסר כאן ונגב דורש גם ר״ד • ואחר כתבי זאת מצאתי בתנחומא כאן שמביא פסוק זה ויגבה ה׳ צבאות ומאריך בו הרבה וחותם בסוף מהו והאל הקדוש נקדש בצדקה שהוא מתקדש בצדקה שמלמד על ישראל סנגריא שנאמר אני מדבר בצדקה רב להושיע אמר הקב״ה לישראל לעתיד אני מתקדש בכם שנאמר כי בראותו ילדיו וגו׳ יקדישו את שמי וכה״א ישראל אשר בך אתפאר ואתם מתקדשים בי ואני מתקדש בכם שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים הרי שעיקר השייך כאן הוא מס״ד כמו שכתבתי: **ב** ואתה מרום לעולם • וס״ד בפרוח רשעים כמו עשב וגו׳ להשמידם עדי עד ישמע שאחר שמשמיד הרשעים אז ואתה מרום לעולם ע״כ דורש על שהכל מכירים ומודים שצדיק בדינו: דימוס ספיקלא • ערוך ערך דמס פשי ובמוסף שם דימוס בלשון רומי נמחל ונסלח וספיקלי בלשון רומי יסורים ועונשי הגוף עי׳ ב״ר פר׳ ע״ט סימן ו׳ וש״נ: שיש שטף בדינו • שמוטף הזכים עם המחויבים: באלהים אהלל דבר • תהלים נ״ו ומ״ש אהלל דברו חסם לשון הפסוק שבמזמור הנ״ל באלהים אהלל דברו והפי׳ בכל זה שאם היה כוונת ההילול על הנאתי ורצוני לא הייתי מהלל רק על הטובה אך מאחר שהכוונה הלולי אמונת קדושה שמך אין הפרש בין

יפה תואר

הה״ד ועין נואף • גם הוא בא לדרוש מה שנאמר אני ה׳ כי הקב״ה יגלה עונו כמה שלורת הנואף מוכר על הולד השלר: ראוי אתה לפיים • פיים הוא לרוחות ורגבי עפר וכמו כסו״ם שמוליא יין ופירושו כי ראוי אתה אשר ישלכו עליך אבנים ורגבי עפר: מ״ש ועוצם עיניו • וזה נאמר על מי שאינו מסתכל בנשים בשעה שהן עומדות על הכביסה כדאיתא בפ׳ חזקת: אימתי שמו של הקב״ה מתגדל כו׳ • פי׳ דלא תימא כי הטובה הבאה מן השמים לארץ לא יגדיל את שם ה׳ • כי לא יחשה ה׳ במפלתן של רשעים לכן אמר כי גם בזה יודע שמו הגדול בארץ כי יושבי הארץ ישמעו ויראו: ואית ליה קריין סגיין • כל כתוב וכתוב המובא פה בא לסתור דעת המכחישים בהשגחת ה׳ • כי יש מהם אשר יכחישו את מציאות השם הראשונה ויייחסו הכל אל המקרה • ולסתור דעה הכוזבה הזאת הביא את הקרא והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה׳ הסבה הראשונה לכל פועל ומעשה בארץ • ויש שמאמינים במציאות ה׳ כי הוא סבה הראשונה אבל יכחישו בידיעה ובהשגחה האלהית ויאמרו כי עזב ה׳ את הארץ מפני גבהותו ורוממותו ולסתור דעתם מביא הכתוב ויגבה ה׳ צבאות במשפט • כי אדרבה בזה נתוה גבהותו ורוממותו במה שיעשה משפט בארץ • כי ענותנותו הוא גדולתו • ויש האומרים כי קצרה יד ה׳ מעשות • וכמו שספחו מרע״ה פן יאמרו מבלתי יכולת ה׳ וגו׳ וע״ז מביא בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי כי לא יבצר מאת ד׳ לעשות הכל • ויש שאמרו כי שגגה תמלא במשפטי ה׳ וכדרך שאמר איוב ארץ נתנה ביד רשע פני שופטיה יכסה ולסתור הדעה הכוזבה הזאת מביא את הכתוב נודע ה׳ משפט עשה בפועל כפיו נוקש רשע שלא עיניו רואות הכל • ויש שיחשבו תועה על ה׳ לאמור כי הוא יעות אנשים בריבם ויצדיק את הרשע וירשיע את הצדיק ולהסיר מחשבת פיגול הזאת אמר למען דעת צדקות ה׳ כי הוא צדיק וישר כי כל משפטו הוא במדה ובמשקל ואין נפתל בו • ... ולא יתאמן כרשע:לעולם ידך בעליונה • פי׳ בין על הרשע ובין על הטובה דינך דין אמת וצדק ודרך ואתה מרום ועליון בכל דין • והמהרהר אחר משפטיך יכרע כרך לפניך ויודך על רום מעלליך:הוא שאיוב

ידי משה

דקרא כתיב הן אדני לא ידע אתי א״כ גם בסיפא דקרא היה צ״ל והטאתי לאדני זה סוטיפי ונמה אמר והטאתי לאלהי׳ אלא ע״כ לינה״ד נשבע:הריני צר כל קטורין שלו • בדמות אביו שלו כדי לפרסמו: שיש שטף בדינו • שטף יהפרם

אומר (איוב א) ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך בין שנתן ברחמים נתן בין (ו) שנטל ברחמים נטל ולא עוד אלא כשנתן לא נמלך בבריה וכשנטל נמלך בבית דין א"ר אלעזר [א] בכל מקום שאתה מוצא וה' הוא ובית דינו (ד) בנין אב שבכלן (מ"א כב) וה' דבר עליך רעה (ז) א"ר יודן כתיב [ב] ואתה (ה) מרום רוממות אתה נוהג בעולמך נתת כהונה (ח) לאהרן לעולם ברית מלח היא נתת מלכות לדוד לעולם שנאמר (ד"ה ב יג) הלא לכם לדעת כי אלהי ישראל נתן (ט) ממלכה נתת קדושה לישראל לעולם שנאמר קדושים תהיו: ג ד"א קדושים תהיו הה"ד (תהלים כ) ישלח עזרך מקדש רבי ברכיה בשם רבי סימון אמר מעשה בקרתני באבא יוסי איש ציתור שהיה יושב ושונה על פתח מעין אתגלי עלוי ההוא רוחא דהוה שרי תמן א"ל אתון ידעין כמה שנין אנא שרי הכא ואתין ונפקין אתון ונשיכון ברמשא ובטיהרא ולית אתון מתנזקין וכדון תהון ידעין דהא רוח ביש בעי מישרא הכא והא מזיק בריתא א"ל ומה נעביד א"ל אזיל ואסהיד בבני מתא ואמור להון מאן דאית ליה מכוש מאן דאית ליה פס מאן דאית ליה מגרופי יפקון הכא למחר עם מצמחיה דיומא ויהון מסתכלין על אפי מיא וכד אינון חמיין ערבוביא דמיא יהון מקשיין בפריזלא (י) ואמרין דידן נצח ולא יפקון מן הכא עד זמן דיחמון חרדה דדמא על אפי מיא אזל ואסהיד בבני קרת' ואמר להון מאן דהוה ליה מכוש מאן דהוה ליה פס (ו) מאן דהוה ליה מגרופי נפקון למחר לתמן עם מצמחיה דיומא ויהון מסתכלין כלפי מיא כיון דחמו ערבוביא במיא הוון מקשיין בפרזלא ואמרו דידן נצח דידן נצח ולא עלון מן תמן עד זמן דחמון כמין חרדא דדמא על אפי מיא · והרי דברים ק"ו (ז) ומה אם הרוחות שלא נבראו לשום סיוע צריכין סיוע אנו שנבראנו לסיוע עאכ"ו הוי ישלח עזרך מקדש: ד ד"א ישלח עזרך מקדש [ג] א"ר לוי (יא) כל טובות וברכות ונחמות שהקב"ה עתיד ליתן לישראל אינן אלא מציון ישועה מציון שנאמר (תהלים יד) מי יתן מציון ישועת ישראל עוז מציון שנאמר (שם קי) מטה עזך ישלח ה' מציון ברכה מציון שנא' (שם קלד) יברכך ה' מציון שופר מציון שנאמר (יואל ב) תקעו שופר בציון טל וברכה וחיים מציון שנאמר (תהלים קלג) כטל חרמון שיורד על הררי ציון כי שם צוה ה' וגו' תורה מציון שנאמר (ישעיה ב) כי מציון תצא תורה עזרה וסיוע מציון שנאמר ישלח עזרך מקודש מקדוש מעשים שיש בידך ומציון יסעדך מציון מעשים שיש בידך אמר הקב"ה למשה לך אמור לישראל בני כשם שאני פרוש כך תהיו פרושים כשם שאני קדוש כך תהיו קדושים הה"ד קדושים תהיו: ה תני ר' חייא [ד] פרשה זו נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה ר' לוי אמר מפני שעשרת הדברות כלולין בתוכה אנכי ה' אלהיך וכתיב הכא אני ה' אלהיכם לא יהיה לך וכתיב הכא ואלהי מסכה לא תעשו לכם לא תשא וכתיב הכא ולא תשבעו בשמי זכור את יום השבת וכתיב הכא את שבתתי תשמורו כבד את אביך ואת אמך וכתיב הכא איש אמו ואביו תיראו לא תרצח וכתיב הכא לא תעמוד על דם רעך לא תנאף וכתיב הכא מות יומת הנואף והנואפת לא תגנוב וכתיב הכא לא תגנובו לא תענה וכתיב הכא לא תלך רכיל (יב) לא תחמוד וכתיב הכא ואהבת לרעך כמוך ר' יודן בשם ר"ש בן יוחאי אמר (יג) ג' פרשיות [ה] הכתיב לנו משה רבינו בתורה וכל אחת ואחת מהן יש בה מששים ששים מצות ואלו הן פרשת פסחים ופרשת נזיקין ופרשת קדושים ר' לוי בשם ר' שילא דכפר תמרתא אמר משבעים שבעים א"ר תנחומא ולא פליגי מאן דעבד פ' פסחים ע' כלל עמה פרשת תפילין מאן דעביד פרשת נזיקין ע' כלל עמה פרשת שמטה ומאן דעבד פרשת קדושים ע' כלל עמה פרשת עריות: ו א"ר יהודה בן פזי מפני מה נסמכה פרשת עריות לפרשת קדושים אלא ללמדך שכל מקום שאתה מוצא בו גדר ערוה

מסורת המדרש א תנחומא סדר ואתחנן · ירושלמי פ"ט דברכות · וירושלמי פ"ק דסנהדרין · מדרש חזית פ' ל"א · ילקוט מ"א רמז רכ"ב · ב ילקוט תהלים רמז תתנ"ג · ג מדרש תהלים מזמור י"ד ומזמור כ' · אגדת בראשית פ' נ"ג · ד תנחומא סדר זה · ה פסיקתא רבתי פ' ט"ו · ילקוט ריש פ' משפטים ·

חדושי הרש"ש

פי' אקרא בין כך כו' כצ"ל : (ד) בנין אב שבכולן וה' דבר עליך רעה · הוא מדכתיב לעיל מניה ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ודרשו ז"ל אלו מיימינים ואלו משמאילים הרי אנו רואין שבגזירת עירין פתגמא וכ"מ להדיא בשיר רבה פסוק לסוסתי : (ה) אר"י כתיב ואתה מרום רוממות שאתה נותן בעולמך לעולם כצ"ל וכ"ה בילקוט : (ו) מאן דהוה ליה מגרופי נפקין למחר כו' והוון מסתכלין כו' כצ"ל והוון לשון עבר : (ז) מה אם הרוחות כו' צריכין סיוע · כי הרוח ביש היה רוצה לגרש את הרוח הראשון משם ולישב במקומו כמבואר בתנחומא ולא יכול

חדושי הרד"ל

עושה עמי אשירה · אם משפט אתה עושה עמי אשירה בין כך ובין כך כצ"ל : (ו) כשנטל ברחמים נטל · נכפר על עונותיו ונפרע ממנו למטה מעונותם וכמ"ש כנדוק הדין של אבל (בברכות יט·) הרבה תטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אלא כו' : (ז) מרום רוממות שאתה נותן בעולמך לעולם הוא · כ"ה בתנחומא שם ובילקוט תהלים : (ח) לאהרן לעולם ברית מלח עולם הוא (במדבר יח) כצ"ל : (ט) ממלכה וגו' לעולם לו ולבניו ברית מלח נתתי קדושה כו' כצ"ל : (י) ואמרין דידן נצח · בשוח"ט תהלים שם מפרש ויסמע (הרוח) אתכם והוא סבור שעל סיועי אתם באים ויפחד ואוכל להרגו : (יא) כל טובות כו' מציון · שוח"ט מזמור י"ד : (יב) לא תחמוד וגו' וכל אשר לרעך וכתיב הכא ואהבת לרעך כו' כצ"ל שאם תאהבנו כמוך לא תחמוד את אשר לו וכמ"ש דהוא כללא דאורייתא דעלך סני כו' : (יג) ג' פרשיות הכתיב כו' מס' מצות כו' פסיקתא דפ' החדש סט"ז ועיין פרטס בפי' מחזור דפוס

פירוש מהרז"ו

על החסד בין על הדין : יהי שם ה' מבורך · כצ"ל שמאחר שהוא לשם ה' אין הפרש בין חסד לדין : כשנתן לא נמלך · וממ"ש בב"ר ריש פרשה י"ב שכביכול הקב"ה ובית דינו נמנים על כל אבר שלך היינו על חכמת הבריאה אבל הנתינה בחסדו לבדו : אר"א וכו' · ב"ר פר' נ"א סימן ב' שמ"ר פר' י"ב סימן ד' ובכל המקומות הכל אינו דורש אלא מהוי"ו של וה' אך במ"ר פר' ג' סימן ד' כל מקום שנאמר ואני כו' ה' ובית דינו ובנין אב שבכולם וה' דבר עליך רעה עכ"ל שתיבת ואני דומה לתיבת וה' שתיבת אני הוא אחד משמותיו של הקב"ה כמ"ש אני והו הושיעה נא ומ"ש ובנין אב שבכולם וה' דבר עליך רעה דשם כתוב ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ודרשו אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה וזהו בית דינו כו' ומכאן דורש בנין אב על כל המקומות שכתוב בהם וה' : רוממות אתה נוהג בעולמך · דורש מ"ש ואתה מרום לעולם על הנהגתו בעולם ברוממות וממשלה שמ"ש מרום לעולם פי' לצורך הנהגות העולם וזהו בעולמך ומ"ש נתת כהונה לאהרן לעולם דרשה אחרת היא ודרש תיבת לעולם שתי משמעות · א' פי' על התבל והמקום מלשון עולם חסד יבנה · והב' מלשון על הזמן מלשון עד עולם · וזהו שאמר נתת כהונה לאהרן לעולם והכהונה היא רוממות ושררה וממשלה וכמ"ש במדבר י"ח י"ט כל תרומת הקדשים אשר ירימו ב"י לה' לך נתתים וגו' ברית מלח עולם כברית הכרותה למלח שאינו מתקלקל ואינו מסריח לעולם רש"י בחומש : הלא לכם לדעת · וס"ד לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח : ג מעשה בקרתני · פי' באיש של עיר קטנה שהיה שמו אבא יוסי והמעשה באריכות במדרש תהלים כ' ובילקוט תהלים שם גם כן הוא בתנחומא כאן סי' ט' ושם איתא שהיה חסיד : דהא רוח ביש בעי מישרא · כמ"ש שם שבא רוח אחר רע להוציא הרוח הראשון ממקומו וביקש מהחסיד שיעזרו לו בני העיר שלא יגרשנו ממקומו: מצמחא דיומא·ובתנחומא הגי' מצאו עליו בצהרים· שלא נבראו לסיוע · באופן שיצטרכו סיוע מבני אדם שאינם דרים עמהם ולא נגלים עליהם אעפ"כ בקשו עזר וסיוע מבני אדם כש"כ וק"ו ב"א שנבראו חלשים בטבעם שצריכים עזר וסיוע זה מזה ועזר מן השמים : ד ד"א ישלח עזרך · וס"ד ומציון יסעדך · פסיקתא רבתי פ' מ"א סוף סימן ב' : שופר מציון · כמ"ש במכילתא יתרו פסוק ויהי קול השופר כל מקום שנאמר שופר סימן יפה לישראל · ובפסיקתא שם הגירסא תקיעת שופר שבו מקרב גאולתכם מציון שנא' תקעו שופר בציון הריעו בהר קדשי כי בא יום ה' כי קרוב : מקידוש מעשים · שמ"ש עזרך מקודש והלא כתיב עזרי מעם ה' וגו' ודורש שהעזרה מה' ע"פ קדוש מעשים וכמ"ש חז"ל קדמוהי הוו מסרי נפשייהו על קדושת ה' כמ"ש על רב יהודה דכי הוה שליף חד מסנאי הוה אתי מטרא וזהו ישלח עזרך מקודש : ה שרוב גופי תורה · היינו שבת וכבוד אב ואם וגזל לאו דלא תקום ולא תטור ומצות ואהבת לרעך כמוך שהוא כלל גדול בתורה כמ"ש ב"ר סוף פר' כ"ד וכמ"ש שבת פרק ב' ואהבת לרעך כמוך זהו כל התורה ואידך פירושא : מות יומת הנואף והנואפת · בסוף הסדר בפרשת עריות וסובר כמאן דאמר בסי' ה' ע' מצות שכולל גם פרשת עריות : לא תענה וגו' לא תלך רכיל וגו' · שלא ישא דברים מזה לזה לאמר כך עושה פלוני ומעיד עליו שקר : לא תחמוד · בית רעך וגו' עד וכל אשר לרעך ומי שאוהב לרעהו לא יחמוד ליקח משלו כלום : ג' פרשיות · פסיקתא רבתי פר' ט"ו סי' ט"ז וילקוט הושע ג' בשם פסיקתא ומספרם מנוי במחזור ר' וואלף היידנהיים ז"ל כאשר העיר הרב הגאון רד"ל ז"ל אך מה שכתוב בפסיקתא הנ"ל להשלים הע' של קדושים בפרשת ערלה טעות סופר וצ"ל עריות כמ"ש כאן : ו שכל מקום שאתה מוצא · שבאיזה שנמצא

מתנות כהונה

בילקוט תהלים ואיוב ובמסכת ברכות דף ס' : וה' הוא ובית דינו · והא כתיב וה' לקח וגבי נתינה כתיב ה' נתן שלא נמלך : זה בנין אב · דכתיב ברישא דקרא נתן ה' רוח שקר וגו' מהו טוב וה' דבר אלא לרבות העצה : שנאמר קדושים תהיו · דייק מדכתיב כי קדוש אני מה קדושתי לעדי עד כך קדושת ישראל לעדי עד או דרש תהיו בהויתכם תהיו לעד : ה"ג בילקוט מעשה בעירנו וכן קרתנו פי' בעיר שלנו : ציתור · שם מקום : אתגלי עליה כו' · נגלה עליו אותו רוח ורוח רעה היה וא"ל אתם ידעתם כמה שנים שאני שורה ושוכן פה : ה"ג ואתין ונפקין אתון ונשיכון ברמשא ובטיהרא · פי' באתם ויצאתם אתם ונשיכם בערב ובצהרים ואין אתם נזוקין : כדון כו' · ומעתה תהיו יודעים שהרי רוח רעה רוצה לשכון פה במקומי והוא מזיק הבריות א"ל ומה נעשה שלא יבא א"ל לך והתרה בבני העיר ואמור להם כל מי שיש לו מכוש פי' כלי מפץ שמכין בו ולקמן פ' כ"ה משמע שהוא מרא או חצובא שחוצבין בקרקע ליטע נטיעות ומי שיש לו פס כלי שחופרין בו האשפה : יפקון כו' · יצאו כולם לכאן למחר כשצומח היום ומתחיל להאיר ויהיו מסתכלין על פני המים : כד יהון כו' · כשיהיו רואין ערבוב על פני המים יהיו מקשין · ומכין בברזלי הכלים זה אל זה להשמיע קול ויאמרו שלנו נצח : ולא יפקון כו' · ולא יצאו מכאן עד שיראו חרדה של דם על פני המים שהוא סימן לנפילת הרוח והריגתו : חרדה דדמא · פי' טפה של דם וה"ג בילקוט תהלים טפה דדמא וטוב להגיה חררה אך שבתנחומא גם כן גרס חרדה : אזל ואסהיד כו' · הלך ר' יוסי להעיד והתרה בבני העיר ואמר להם כל המאורע וכן עשו ומי שהיה לו מכוש כו' : ולא עלו · ולא נכנסו לעיר : שנבראנו לסיוע · כלומר חסירי כח · צריכין לסיוע בכל עת ושעה : מקודש כו' · מכח קדושת מעשיך המצויינין והמסומנים : בהקהל · שנאמר אל כל עדת בני ישראל :

הוא

ידי משה

יתפרש או מסירות או זעף מן שטף אף : ברחמים נטל · פי' כי שאל מקודם שנטל אולי יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף : רוממות אתה נוהג בעולמך · פי' כי כמו שהוכני מרום הם נצחיים כן

אף כי אנכי אסבול בזה אך המשפט צריך להיות אטוב לכל אדם מצד עצמו · ולפעמים יוכיח ה' על רעתו לשבת לה' אשר כמר בו להיות לתורה ולמוכיח לבני אדם · וזה שמביא השני באלהים אהלל דבר בה' יראו ויסורו מכסלם · ויש אשר יוכיח ה' אותו לתקן את החטא כגון אם יש גזל אתרים בידו אז המ' מביא את הכתוב צרס ויגון אמצא וגו' אנה ה' מלטה נפשי מחטא ועון · ולפעמים בא העונש לתקן את ה' נתן ברחמים וה' לקח ברחמים כי גם בהוכיחני על עון אודהו יען כי אחזה בזה אשר יאהבני : ד"א קרו אמר היו קדושים לכן מביא כי העזר לקדושה יביא לכם מקודש ה' : אתגלויי עלוי ההוא רוחא · אף שמג שמשל בזה להרחיק את האדם מפילוסופיא העיונית אשר רבים חללים הפילה וטוב לאחוז בחקירת התורה ובקשתו נתנו עליו שנים רבות ולא הרע לאדם · פתאום עבר עליו רוח החקירה המשחית וירע לבני אדם · ממחשבתו הרעה כי ימיתו את תשוקתו למחשבת הפילוסופיא וישיב לדרכו הראשונים · זה הוא תוכן כוונת בני אדם צריכין סיוע במה יבחר ובמה ימאס · אנו שנבראנו לסיוע שאכו"כ : כל טובות וברכות ונחמות נז"ש נחמות שיתנחמו מהרעות ומעצבון רוח וגם שני אלה יתחלקו או בהצלחות התבל כמו טל וברכה וחיים שלמים דבקה יותר בציון לכן אמר כי כל הטובות האלה יבואו לישראל בשפע מיד ה' מציון : מציון מעשים · מקדושת מעשים הוא הכוללים כל בני אדם המתקדשים במעשיהם ומציון מעשים הוא רק במצות אשר בני ישראל קדושים וכשם שאני פרוש כו' · כצ"ל ושני פירושים הם · הא' כשם שה' קדוש כך תהיו קדושים והב' מפרש קדושים מלשון פרושים : שמש שבוד בתמיכה מפני שי' הדברות כלולים בה וכשם שאמר י' הדברות בהקהל לכן אמר גם פרשה זו בהקהל : גדר ערוה · ולא אמר איסור ערוה כי בא לכלול גם הרהור עבירה והסתכל בנשים אשר

יפה תואר

אמר כו' · מה שבחר כל אחד כתוב אחר ללמד כי צריך להודות לה' גם על הרעה הוא לתכלית טובה · כי היסורין הבאים לאדם הוא בשביל ד' אופנים · או לעשות משפט צדק בארץ כי הוא אוהב משפט ומישרים · ולתכלית זו הביא ר"ה המקרא חסד ומשפט אשירה כי אשירה לה' האוהב משפט לבני אדם למען יראו הרואים כי יש אלהים שופטים בארץ וייראו לחטוא ובזה צריך האדם הנוסר להלל דבר אתרי רואי כי שאפו שורדי כל היום אשמח גם על הפגעים אשר יפגיעני ה' כי הרואים אז המשפט כי ישלם לו את הקרן ויוסיף לו גם כופל לפייסו וכן הוא בבשת ופגם רק אז יוסר החטא והעון לתקן את החוטא כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' ובזה יודע כי אף הוא ותביב לה' ולזה מביא את הכתוב ה' ד"א קדושים תהיו הה"ד ישלח עזרך מקודש · כי קדושים תהיו משמע שיבטיח להם כי יהיו קדושים · ולכן לא אף שמצינו כמה פעמים כי דבר היה להם עם שדים ורוחות מ"מ יש לתת רוח אחרת במעשה הזה · כי כוונת התורה ומספר דבר חידה ומשל כי אבא יוסי איש ציתור היה יושב ושונה על פתח מעין החכמה · ורוח שלום לאדם · ולהכלל ממוקש הזה צוה כי בני העיר יתאספו יחד ואיש איש בכלי שכלו יריב עמדו עד אשר ישוב כן כוונת המאמר והמותר הוא רק משכיות כסף ליפות את הספור ולהסתיר את כוונתו · ומזה מוכח כי גם רוחות ברכות ונחמות · כופל הלשונות האלה לפי שהצלחת התבל היא או במציאות הטוב וזה שאמר טובות או בהעדר הרע וברכה וחיים ועוז או בהצלחות הרוחניות כמו תורה ועבודת ה' אשר הן טובות בהחלט · ויען כי שפעת השגחה מציון מעשים · דרש מציון מלשון הציבי לך ציונים והבדל בין מקדושת מעשים ובין מציון מעשים הוא כי אשר בני ישראל מצויינים בהם כגון מילה ציצית ותפילין וכדומה : אמור לישראל כשם שאני קדוש כך תהיו והב' מפרש קדושים מלשון פרושים : שרוב גופי תורה תלויין בה וכדי לתכנן אמרם בהקהל · והשני אמר גם פרשה זו בהקהל : גדר ערוה · ולא אמר איסור ערוה כי בא לכלול גם הרהור עבירה והסתכל בנשים אשר

אתה מוצא קדושה ואתיא כהדא דר' יהודה בן פזי דאמר [א] כל מי שהוא גודר עצמו מן הערוה נקרא קדוש רבי יהושע בן לוי מייתי מן שונמית הה"ד (מלכים ב ד) ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא אמר רבי יונה הוא קדוש ואין משרתיו קדושים הדא הוא דכתיב (שם) ויגש גיחזי להדפה א"ר יוסי בר חנינא [ב] שהדפה בהוד יפיה על דדיה רבי איבון אמר מלמד שלא הביט בה מימיו ורבנן אמרי שלא ראתה טפת קרי מימיה על סדין שלו • אמתיה דרבי ישמעאל בר רב יצחק אמרה אנא הוינא משמשא למנוי דמרי ולא מן יומוי חמית מלה בישא על מנוי דמרי • אמר רבי יהושע בן לוי מפני מה נסמכה פרשת עריות לפרשת קדושים אלא ללמדך שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה ואית ליה קריין סגיין • אשה זונה וחללה וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב • אלמנה וגרושה וחללה זונה וגו' ולא יחלל זרעו • והדין דבר אל כל עדת בני ישראל : ז אמר ר' יודן בשם ר' שמואל בר נחמן משל למלך שהיה לו איפקרסין והיה מצוה את עבדו (יד) נערה וקפלה וכו' • אמר רבי שמואל בר נחמן משל לכהן גדול שהיה מהלך בדרך נזדמן לו חלוני אחד אמר לו אלך עמך אמר לו בני כהן אני ובדרך טהור אני מהלך ואין דרכי להלוך בין הקברות אם אתה הולך עמי מוטב ואם לאו סוף שאני מניחך והולך לי כך א"ל משה לישראל (דברים כג) כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך (טו) מהו להצילך תרין אמוראין חד אמר להגן עליך להיות צל על ראשו וחד אמר לרוקן כל נכסי האומות וליתן לך כד"א (שמות ג) ונצלתם את מצרים על מנת והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר (טז) ערות דבור ר' שמואל בר נחמן אמר זה נבול הפה : ח רבי אבין אמר תרתין רבי אבין אמר משל למלך שהיה לו מרתף של יין והושיב בו המלך שומרים מהם נזירים ומהם שכורים לעת ערב בא ליתן שכרם נתן לשכורים שני חלקים ולנזירים חלק אחד אמרו לו אדונינו המלך לא כלנו שמרנו כאחד מפני מה אתה נותן לאלו שני חלקים ולנו חלק אחד אמר להם המלך אלו שכורים הן ודרכן לשתות יין ולפיכך אני נותן לאלו ב' חלקים ולכם חלק אחד כך העליונים לפי שאין יצה"ר מצוי בהם קדושה אחת שנאמר (דניאל ג) ובמאמר קדישין שאלתא (ח) אבל התחתונים לפי שיצר הרע שולט בהם (יז) הלואי בשתי קדושות יעמדו הה"ד דבר אל כל עדת בני ישראל וכתיב והתקדשתם והייתם קדושים ר' אבין אמר אוחרי משל לבני מדינה שעשו ג' עטרות למלך מה עשה המלך נתן בראשו אחת ושתים בראשם של בניו כך בכל יום ויום העליונים מכתירין להקב"ה ג' קדושות מה הקב"ה עושה נותן בראשו אחת ושתים בראשן של ישראל הה"ד דבר אל כל עדת בני ישראל קדושים תהיו והתקדשתם והייתם קדושים : ט א"ר שמעון בן לקיש שתי פרשיות הכתיב לנו משה בתורה ואנו למדין אותן מפרשת פרעה הרשע כתוב אחד אומר (דברים כח) והיית רק למעלה יכול כמוני ת"ל רק לשון מיעוט גדולתי למעלה מגדולתכם ואנו למדין אותה מפרעה הרשע שנא' (בראשית מא) אתה תהיה על ביתי [ג] יכול כמוני ת"ל רק הכסא אגדל ממך גדולתי למעלה מגדולתך והדין קדושים תהיו יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני קדושתי למעלה מקדושתכם ועוד אנו למדין מפרעה הרשע שנאמר ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה יכול כמוני ת"ל אני פרעה גדולתי למעלה מגדולתך [ד] א"ר יהושע בשם ר' לוי מאני של בשר ודם אתה למד (יח) אני של הקב"ה ומה אני של בשר ודם על ידי שאמר פרעה ליוסף אני פרעה זכה לכל הכבוד הזה לכשיבא אני של הקב"ה ועד זקנה אני הוא וכתיב (ישעיה מד) כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו (ה' צבאות) אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים עאכ"ו :

פרשה כה א וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל

הה"ד (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה •

אמר רב הונא בשם ר' אחא שלא יהיו דברי תורה בעיניך כאדם שיש לו (א) בת בוגרת והוא רוצה להשיאה לאחד אלא (שם ב) בני אם תקח אמרי ומצותי תצפון אתך (ב) (א) אם יש לך זכות קח אמרי רב הונא בשם ר' בנימין בן לוי אמר משל למלך שאמר לבנו צא לפרקמטיא אמר לו אבא מתיירא אני בדרך מהלסטים ובים מפני אפורטין מה עשה אביו נטל (ג) מקל וחקקו ונתן בו קמיע ונתנה לבנו ואמר לו (ד) יהי המקל הזה בידך ואי אתה מתיירא משום בריה אף כך אמר הקב"ה למשה אמור לישראל בני עסקו בתורה ואין אתם מתייראים משום אומה • [ה] אילו נאמר עץ חיים היא לעמלים בה לא היתה תקומה לשונאי ישראל (ה) אלא למחזיקים • אילו נאמר אשר לא ילמד לא היתה תקומה לשונאי ישראל אלא (דברים כז) אשר לא יקים את כל דברי התורה הזאת • לכך נאמר עץ חיים היא למחזיקים בה • רב הונא אמר אם נכשל אדם בעבירה חייב מיתה בידי שמים מה יעשה ויחיה אם היה למוד לקרות דף אחד קורא שני דפים ואם היה למוד לשנות פרק אחד ישנה שנים ואם אינו למוד לקרות ולשנות מה

יעשה

מסורת המדרש א ירושלמי פ"ב דיבמות • ב פדר"א פ' ל"ג • ג במד"ר פ' י"ד • ד ילקוט ישעיה רמז של"א • ה ילקוט משלי •

חדושי הרד"ל

רעדלהייס [ובדפוס ווילנא תרל"ו] במערבית של פסח בשם הרב מהאגינות:(יד) נערה וקפלה כו' יתשלומו לעיל פ"ב : (טו) מהו להצילך • כיון דכתיב אח"ז לתת אויבך לפניך פשיטא שנפשך תנצל : (טז) ערות דבור כו' זה נבול פה • בספרי תצא פסקא רנ"ד מכל רע על לה"ר ואפשר ניבול הפה דהכא היינו כמשמעו וכדדרשינן עליה בשבת (ל"ג•) קרא דעל בחוריו (שהן עיקר בעלי הכח וגבורים למלחמה) לא ישמח ה' וגו' שמסלק השכינה ועיין בירושלמי פ"ק דתרומות (ובכ"מ קי"ד) : (יז) הלואי בשתי קדושות יעמדו • אפשר קדושה השניה רומזת לקדש עצמך במותר לך כמ"ש הרמב"ן בתורה והלואי ע"י גדר זה יעמדו להתקיים בקדושתן : (יח) אני של הקב"ה • ועד זקנה אני הוא (ישעיה מ"ו) כצ"ל :

(א) בת בוגרת והוא רוצה להשיאה למי שמוצא • כ"ה בדב"ר פ"ז ותנחומא עקב ס"ה וכצ"ל וכמש"ל פכ"א בתך בגרה כו' : (ב) אם יש לך זכות קח אמרי • אפשר מסרס המקרא אם תצפון מצותי אתך אז תקח אמרי :

(ג) מקל וחקקו ונתן בו קמיע • להוליכו בידו עמו בדרך וכענין שהיינו בכלים ס"פ י"ז מקל שיש בו בית קבול מזוזה : (ד) יהי המקל הזה כו' • מלשון עץ תפש המשל במקל : (ה) אלא למחזיקים כו' • אלא

חדושי הרש"ש

היה יכול להתקומם כנגדו לולי עזרת וסיוע האנשים במה שהורה לעשות : (ח) אבל התחתונים לפי שהיצה"ר כו' • הלואי בשתי קדושות יעמדו הה"ד והתקדשתם כו' כצ"ל וכ"ה בילקוט ופסוק דבר אל כל כו' שבנתים מיותר :(א) אם יש לך זכות קח אמרי • נראה דמפרש אם תקח (אם תרצה לקחת אמרי) • ומצותי תצפון כו'

צריך

מתנות כהונה

הוא קדוש • וכדמפרש לקמן ר' איבון והא דמייתי הה"ד כו' דברי הספר הם אבל האשה לא בשביל כך ידעה עתה שאינו קדוש כי לא ידעה עדיין שתצטרך לבא אליו ויגש להדפה והכי משמע בפ"ק דברכות ובירושלמי בפרק ב' דיבמות [בגמ' הגירסא ואין משרתו קדוש] : הדפה • דרש נוטריקון הוד יופיה : על דדיה • זהו פירושו של הוד יופיה : שלא הביט בה • ולפיכך קראה אותו קדוש דאל"כ מאי ראתה בו דבר שבקדושה ועיין עוד אזהרה נפלאה על גדר הערוה בפ' נשא : אמתיה • שפחה שלו אמה עבריה : אנא הוינא כו' • אני הייתי פורש ומציע המטה של אדוני ומימי לא ראיתי דבר רע ר"ל קרי על כליו של אדוני ובירושלמי דפרק חלק גרס הוינא משזגא ופירושו מכבשת: למנוי • לכליו ר"ל סדיניו ומצעיו: איפקריסין • לבוש שהוא פתוח על כתפו וכשהוא לובשו קושרו : ה"ג ונזדמן לו חלוני פי' זר תרגום אונקלוס חלוני : דבר • קרי ביה דבור ומפרש והולך האיך : שכורים • שאינן נזירים ושותין ומשתכרין : ולפיכך אני נותן כו' • על שעמדו נגד יצרן ולא שתו : אוחרי • משל אחר : והייתם קדושים וגו' • כי קדוש אני הרי שלא ייחד לעצמו אלא קדושה אחת :

ה"ג ומבלעדי אין אלהים על אחת כמה וכמה והכי גרים לעיל בב"ר פרשה נ' :

פרשה כה אפורטין • היושבין על נמל הים הנקרא פורטין והם גוזלין וחומסין העוברים ושבים : יקים • שעוזר ומקים ללומדיה • או פי' שמקיימה

כזה

פירוש מהרז"ו

גדר ערוה נמצא באים זה קדושה: הוא קדוש ואין משרתיו קדושים • בברכות דף י' הגירסא ומשרתו אינו קדוש והנה אנו דורשים שאינו קדוש ממ"ש להדפה ולא אמר להרחיקה שע"כ דורש נוטריקון הוד יפיה אך פסוק זה קדוש הוא כתוב קודם לזה אך היא הכירה ממעשים שקודמים לזה שעשה קודם לזה ועל שאנו דורשים ע"פ מדה י"ז שמשרתו אינו קדוש בענין עריות א"כ מה שכתב קדוש הוא הוא ג"כ בענין עריות שלא הביט בה : חמית מלה בישא • בזוהר איתא כשהיתה מצעת מטתו היה עולה ריחות טובות כריח גן עדן : ז אמר ר' יודן בשם ר' שמואל • דורש מ"ש אל כל עדת בני ישראל שכל המצות אינו מצוה רק לבני ישראל ועי' כל הדרשה לעיל פרק ב' ראש סימן ב' באריכות וכאן סמך על המבואר שם : משל לכהן גדול • לא דווקא כה"ג אלא בא להפליג בקדושה על שהנמשל על השי"ת : אם אתה הולך עמי • אם תשמור שלא תלך רק במקומות שאני מהלך : ודורש הנמשל ע"פ מדה י"ז שמפורש בדברים כ"ג כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך וגו' והיה מחנך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך וכן כאן קדושים תהיו שהוא בענין הערוה שלא יסלק שכינתו ממנו : ערות דבר • שתיבת דבר מיותר ודורש על ערוה של דבור שהוא הנקרא נבול פה כמ"ש וכל פה דובר נבלה : ח ר' אבין אמר תרתין • בא לדרוש מ"ש כאן דבר אל כל וגו' קדושים תהיו ולקמן פ' ך' פסוק ז' והתקדשתם והייתם קדושים שצריך להתרגל הרבה בקדושה עד שיקראו קדושים וכאן שכתוב קדושים תהיו ע"פ מדה י"ז דורש מדה ט' כאלו מפורש והתקדשתם והיו קדושים הרי שכתוב אצל ישראל שתי קדושות שאין האדם קדוש בטבע: ג' קדושות • כמ"ש ישעי' ו' וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש ונתן לישראל שתי קדושות כאשר בארתי ולעצמו קדושה אחת כמ"ש כאן בס"ד כי קדוש אני ה' : ט שתי פרשיות • ב"ר פר' נ' סימן ב' כל הענין ושם מבואר: על אבו"ב • שנזכה לכל הכבוד והטוב המובטח מה' ועל ידי הנביאים :

פרשה כה סימן א ונטעתם כל עץ • משמע שהוא מצוה לנטוע עץ ואיזה מצוה יש בזה ואם משום ישוב א"י הרי לבנות בית ולזרוע שדות וכדומה הכל בכלל ישוב א"י ולמה דווקא ונטעתם ע"כ דורש גז"ש על עץ חיים עי' לקמן פר' כ"ט סימן ה' : אלו נאמר • עץ חיים היא לעמלים בה דרשה אחרת היא כי לעמלים בה היה משמע שמתיגעים בלימוד התורה ועי' ד"ר פר' י"א סימן ו' ורצה בעושיה ולא אמר בעמליה וכן הוא הלשון בת"כ ריש בחוקותי שתהיו עמלים בתורה ע"ש הובא רש"י בחומש וזה לא יתכן שיהיו כל ישראל עמלים בלימוד התורה תמיד מי יחרוש ומי יזרע וכדומה אלא כתיב אשר לא יקים שאינו מחזיק ביד לומדי תורה הוא

ארור

יפה תאר

להתרחק מהם שם גדר וסייג לערוה • ולהגאל מהם הוא קדושה לקדש עצמו יותר ממה שאסר תורה : ואית ליה קריין סגיין • הנה אסורי עריות נחלקין לשלשה חלקים • יש מהם חייבי כריתות ויש מהן חייבי לאוין ויש מהן שאינן רק בעשה • ועל שלשה אלה מביא שלשה כתובים לקדש עצמך במותר • ומביא אשה זונה וחללה לא יקחו וקדשתו וזה חייבי לאוין • ועל חייבי עשין מביא אלמנה וגרושה וגו' כי אם בתולה מעמיו וגו' והעובר ע"ז קאי בעשה וגם שם כתיב וקדשתו • ועל חייבי כריתות מביא והדין דבר אל בני ישראל דקאי על פרשה עריות דחייבי כריתות ומיתות ב"ד נינהו : משל למלך כו' • שני המשלים באו להסיר התמיה מן הכתוב דכתיב קדושים תהיו כי קדוש אני ה' היקדש אנוש כקדוש אלהי שמים וארץ • וע"ז בא הראשון במשלו כי הכוונה שיהיו דבקים בה' הקיים לעד וכמו שהיים בכתוב ה' ימלוך לעולם ועד וכבר כתב בעל העקידה שענין הקדושה רמז אל הקיום והנצחיות . והשני אמר במשלו להלוך בדרכי ה' : מהו להצילך . כיון דאמר שם לתת אויבך לפניך הלא ימסרו האויבים בידיהם דפשיטא דיצילם עוד מהם • לכן אמר הראשון להיות לך לצל כי יגן לך מן היסורים שלא יגעו בך גם במלחמת הגלות • והשני מפרש כמו להציל לך את רכושם : נתן לשכורים חלק אחד כו' • כי לפום צערא אגרא והקב"ה חפץ כי ישמרו תורתו • ולכן לבני אדם אשר הם שכורי תמודות התבל כפל שכרם כדי שלא יעשו את עבודתם והמלאכים אשר המה נזירים מכל תאוה די להם חלק אחד : קדושתי למעלה מקדושתכם . בא לתרץ בדבריו כי מ"ש כי קדוש אני אינו להשוות קדושת בני אדם לקדושת הקב"ה • כי מי ידמה לו • אך לאמור כי קדושתו למעלה כו' :

הה"ד עץ חיים וגו' • בא לרמז במלת ונטעתם כי יעמלו לנטוע התורה ולשתלה בארץ בזה במה שתחזיקו ידי לומדי תורה : כאדם שיש לו בת בוגרת • פי' אל תאמרו כי יש חפץ נס' אם יצדק איש • ולכן כיון דהתורה לא תועיל להמלאכים כמו"ש בפ' ר"ע כלום למצרים ירדתם כו' ולא נמצא בין העמים שקבלה רק ישראל הוא תשוה בעיניך כבוגרת אשר האב ישמח כי ימצא לה איש • לכן אמר לא תדמה כן כי ה' נתן לנו התורה לטובתנו ולהצלחתנו ועליך לשמוח כי תקח את אמרות ה' ולא להחזיק טובה לעצמך במה שלקחת : לא היתה תקומה כו' • פי' לרוב העולם שאינם בעלי למוד :

ידי משה

כן אתה נוהג בעולמך ונתת הכהונה והמלכות כדמפרש והזיל: והיית רק למעלה. דייק מדכתיב בקרא ולא למטה והנה למשל אם יש ארבע מדרגות אז כל המדרגות מלבד התחתונה יקראו בשם עליונה. כי כל אחת עליונה היא לגבי מטה. אבל כאמרנו ולא למטה אז מסקינן כל המדרגות מלבד המדרגה העליונה ולכן ס"ד כמוני אשר אין גבוה ממני: מאי של בשר ודם. פי' אם פרעה אמר אני פרעה שפירושו רק הכסא אגדל ממך בכל זאת זכה לכבוד הזה כמו פרעה. על אחת כמה וכמה אם תרצה לפרש כן אני של הקדוש ברוך הוא כביכול כמה כבוד יהיה לכם : כאדם שיש לו בת בוגרת שהוא רוצה להשיאה למי שרוצה אותה ועי' לקמן ד"ר פ' ז' :

מי

יעשה ויחיה ילך ויעשה פרנס על הצבור וגבאי של צדקה והוא חי · שאילו נאמר ארור אשר לא ילמד לא היתה תקומה אלא ארור אשר לא יקים · אלו נאמר עץ חיים לעמלים בה לא היתה תקומה אלא עץ חיים היא למחזיקים בה · (קהלת ז) (ו) כי בצל החכמה בצל הכסף א"ר אחא בשם ר' תנחום ב"ר חייא למד אדם ולימד ושמר ועשה והיתה ספק בידו למחות ולא מיחה להחזיק ולא החזיק הרי זה בכלל ארור הה"ד ארור אשר לא יקים ר' ירמיה אמר בשם ר' חייא לא למד אדם ולא עשה ולא שמר ולא לימד לאחרים (ז) ולא היתה ספק בידו להחזיק והחזיק (ח) ולא למחות ומיחה הרי זה בכלל ברוך · ב ר' הונא ור' ירמיה אמרו בשם ר' חייא בר אבא (ט) עתיד הקדוש ב"ה לעשות צל וחופות לבעלי המצות אצל בני תורה בגן עדן ואית ליה ג' קריין חדא כי בצל החכמה בצל הכסף · ב' (ישעיה נו) (כ) אשרי אנוש יעשה זאת והדין עץ חיים היא למחזיקים בה (י) א שמעון אחי עזריה אמר משמו והלא שמעון היה גדול מעזריה אלא ע"י שהיה עזריה עוסק בפרקמטיא ונותן בפיו של שמעון לפיכך נקרא הלכה על שמו · ודכוותה (דברים לג) ולזבולן אמר שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך ולא יששכר גדול היה מזבולן אלא ע"י שהיה זבולן ב מפרש מיישוב ועוסק בפרקמטיא ובא ונותן לתוך פיו של יששכר נותן לו שכר בעמלו לפיכך נקרא הפסוק על שמו שנא' שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך (ג) א"ר תנחומא כל מי שיוצא לדרך ואינו מכוין לבו למלחמה סוף שהוא נופל במלחמה אבל שבטו של זבולן בין מתכוין בין שאינו מתכוין יוצאין למלחמה ונוצחין הה"ד (ד"ה א יב) מזבולן יוצא צבא עורכי מלחמה ולעדור בלא לב ולב מהו בלא לב ולב אלא בין מתכוונין בין שאינן מתכוונין הם יוצאים ומנצחין : (יא) דרש רבי יהודה בן פזי מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד על צוויך שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג' שנים · א"ר הונא כד שמע בר קפרא כך אמר יפה דרש ר' יהודה בן אחותי הה"ד (ויקרא יט) וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל : ג ר"י ב"ר סימון פתח (דברים יג) אחרי ה' אלהיכם תלכו · וכי אפשר לבשר ודם להלוך אחר הקב"ה אותו שכתוב בו (תהלים עז) בים דרכך ושבילך (יב) במים רבים ואתה אומר אחרי ה' תלכו · ובו תדבקון וכי אפשר לב"ו לעלות לשמים להדבק בשכינה אותו שכתוב בו (דברים ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה וכתיב (דניאל ז) כורסיה שביבין דינור וכתי' (שם) נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי ואתה אומר ובו תדבקון אלא מתהלת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחלה הה"ד (בראשית ב) ויטע ה' אלהים (יג) גן בעדן · אף אתם כשנכנסין לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחלה הה"ד כי תבאו אל הארץ :

ד ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח (קהלת ב) הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים אמר הקב"ה למשה לך אמור לאבות הראשונים הגדלתי לעשות עם בניכם כל מה שהתניתי עמכם בניתי לי בתים שנאמר (דברים ו) ובתים מלאים כל טוב · נטעתי לי כרמים שנאמר (שם ו) כרמים וזיתים אשר לא נטעת עשיתי לי ברכות מים שנאמר (שם) בורות חצובים וכתיב (שם ח) עינות ותהומות (קהלת ב) להשקות מהן יער (יד) צומח עצים אמר ר' לוי אפילו קנה חצים לא היתה א"י חסרה עשיתי לי גנות ופרדסים (דברים ח) ארץ חטה ושעורה · נטעתי בהם עץ (טו) כל פרי הה"ד כי תבאו אל הארץ ונטעתם :

ה (איוב לח) מי שת בטוחות חכמה מהו בטוחות בטויא (שם) או מי נתן לשכוי בינה הדא תרנגולתא א"ר לוי בערביא צווחין לתרנגולת' שכויא הדא תרנגולתא כד אפרוחיה דקיקין היא מכנשא להון ויהבת להון תחות אגפיא ומשחנה להון ומעדרנה קדמיהון וכד אינון רבייה חד מנהון בעי למקרב לותיה והיא נקרה ליה בגו רישיה וא"ל זיל עדור בקוקלתך כך כשהיו ישראל במדבר מ' שנה היה המן יורד והבאר עולה להן והשליו מצוי להן וענני כבוד מקיפות אותן ועמוד ענן מסיע לפניהם כיון שנכנסו ישראל לארץ אמר להם משה כל אחד ואחד מכם יטעון מכושיה ויפוק וינצוב ליה נציבין הה"ד כי תבאו אל הארץ ונטעתם · (טז) אדרינוס שחיק טמיא הוה עבר באלין שבילי' דטבריי' וחמא חד גבר סב קאים וחציב חצובן למנצב נציבין א"ל סבא סבא (יז) אי קרצת לא חשכת א"ל קריצת וחשיכת ומה דהני למרי שמיא עבד א"ל בחייך סבא בר כמה שנין את יומא דין א"ל בר מאה שנין א"ל ואת בר מאה שנין וקאים וחצב חצובין למנצב נציבין סבר דאת אכיל מנהון א"ל אין זכית אכלית ואם לאו כשם שיגעו לי אבהתי כך אני יגע לבני א"ל בחייך אם זכית אכול מנהון תהוה מודע לי לסוף יומין עבדין תאניא אמר הא ענתה נודע למלכא מה עבד מלא קרטלא תאינין וסלק וקם ליה על תרע פלטין אמרין ליה מה עסקיך אמר לון עלון קדם מלכא כיון דעל אמר ליה מה עסקך א"ל אנא סבא דעברת עלי ואנא חצב חציבין למנצב נציבין ואמרת לי אין זכית תיכול מנהון תהא מודע לי הא זכיתי ואכילית מנהון והילין תאיניא מן פיריהון אמר אדרינוס בהדיא שעתא קלוונין אנא

תיתנו'

מסורת המדרש א ילקוט משלי סוף רמז תתקל"ד · ב ב"ר פ' ע"ב · פ' צ"ט · אגדת בראשית פ' פ"ב ·

חדושי הרש"ש

(צריך אתה לצפון מצותי אתך ואז תזכה לקחת אמרי) : (ב) אשרי אנוש יעשה זאת · עמ"כ ונראה דדרש זאת על התורה ככתוב וזאת התורה ועי' לעיל פכ"א : (ג) א"ר תנחומא כל מי שיוצא למלחמה כו' כצ"ל

חדושי הרד"ל

אשר לו לא יקים כו' מחזיק ומקים הוא המסייע ותומך בידי לומדי תורה כדלקמן (ומדברי הרב שמאירי (בסוטה כב) נראה שמפרש מחזיק ומקים הן מקיימים המצות בפשטו ועמלים הן שטורחים להשיג אור התורה וחכמתה ע"ש) : (ו) כי בצל כו' א"ר אחא כו' · ירושלמי סוטה פ"ז ה"ד ועיין ביאורי הגר"א בי"ד סי' רמ"ו סק"ז : (ז) ולא היתה ספק בידו להחזיק והחזיק · אע"פ שהחזקתו לא היתה כדי סיפוק : (ח) ולא למחות ומיחה · אע"פ שלא הועיל מ"מ הוא עשה את שלו (ובירושלמי ובילקוט ליתא (ועיין שבת נה) : (ט) עתיד כו' אצל בני תורה · עי' (פסחים נג) : (י) תמן תנינן שמעון אחי עזריה אמר והלא כו' כצ"ל ותיבת משמו ליתא במתניתין לא בזבחים ולא בטהרות (אפשר צ"ל לשם וכו' והוא תחלת דבריו בזבחים שם לשם גבוה מכן כו') : (יא) אר"י בן פדייה מי יגלה כו' · כ"ה בתנחומא שמיני ס"ח כצ"ל שלכן אמר לו בר קפרא להלן ר"י בן אחותו כדאיתא בכ"מ שהיה בן אחותו של בר קפרא : (יב) במים רבים ועקבותיך לא נודעו ואתה אומר כו' כצ"ל : (יג) גן בעדן מקדם כצ"ל ולשון מקדם דרש שנתעסק תחלה במטע : (יד) צומח עצים כו' אפילו קנה חצים · דרש כמו צומח חצים (שהח' נבלע בקריאה ב' התיבות יחד) וכדכתיב בשמואל א' חן חניתו וקרינן עץ חניתו : (טו) כל פרי הה"ד כי תבואו אל הארץ ונטעתם · אפשר מדרש כמ"ש בקה"ר שם שלא היתה חסרה אפילו פלפלין (שעליו כטעם פריו) ומכוין לדרשו כאן ג"כ בקרא דעץ מאכל כדדרש ליה ר"מ (בברכות לו) ובכ"מ : (טז) אדרינוס שחיק כו' · קה"ר פ"ב פט"ז : (יז) אי קרצת לא חשכת · אף שזכית להשכים אי הבקר הזה אינך יודע אם

תזכה

פירוש מהרז"ו

ארור ואם מחזיק אעפ"י שאינו לומד תורה בעצמו הוא בכלל ברוך : א"ר אחא · קהלת רבה פסוק טובה חכמה דף ק"ב בשינוי : אשר לא יקים · משמע שיש בידו להקים ולהחזיק : ב צל וחופות · כמ"ש וסוכה תהיה לצל יומם וסוכה היינו חופה כמ"ש ב"ר פר' י"ח סימן א' ע"ש ומי הוא שזוכה לצל הזה החכמה מי שזכה לתורה וכן ובצל הכסף מי שזכה לכסף פי' על ידי כסף מצות שעושים ע"י כסף כצ"ל : אשרי אנוש יעשה זאת · זאת פי' התורה שנקראת זאת התורה וס"ד ובן אדם יחזיק בה אע"פ שאינו לומד אלא מחזיק בכ"ל ע"י כסף : שמעון אחי עזרי' · משמע שעזריה הוא הגדול ושמעון נתלה בו והלא שמעון הוא החכם שאמר הלכה בשמו ולמה מזכיר עזריה ומגדלו על שמעון : והלא יששכר גדול מזבולון · פי' שיששכר נולד קודם זבולון והיה לו לחשבו קודם זבולון אלא שזבולון עוסק בסחורה וזהו בצאתך לדרך ולימים ויששכר באוהלך בבכ"כ וכמ"ד כמ"ש ויעקב איש תם יושב אהלים : נקרא הפסוק על שמו · פי' שמקדימו לזבולון קודם יששכר ותולה כל הברכה בזבולון כמ"ש ולזבולון אמר ולא כתב וליששכר אמר גם מ"ש באהליך לנוכח על זבולון שיששכר יושב באהלי זבולון : כל מי שיוצא · ב"ר פר' ע"ב סימן ה' : בין מתכוין וכו' · שמ"ש בלא לב פי' שאינו נותן לבו לדבר ומ"ש ולב פי' שנותן לבו שהוא של תיבת ולב פי' וי"ו המהפך ולב היפך בלא לב וכל זה שייך כאן למ"ש ונטעתם כל עץ לרמז על עץ חיים למחזיקים בה : דרש ר"י בן פזי · עי' ב"ר פר' כ"א סימן ד' ושם מבואר ודרשה זו לפי פשט הכתוב ונטעתם כל עץ מאכל שלש שנים יהיה לכם ערלים ועי' בילה כ"ה נטיעה מקטע רגליהון דקנביא : ד הגדלתי מעשי · עי' קהלת רבה פסוק זה דף פ"ח א' וז"ל וכי הכתוב מודיענו עשרו של שלמה הוא אינו מדבר אלא בדברי תורה וכו' אמר ר"י בשם ר"ל פתר קרי' בישראל בכניסתן לארץ ע"ש באריכות וכאן קיצר ובילקוט כאן : ארץ חטה ושעורה · מיני זרעים בגנות · גפן תאנה ורמון מיני אילנות בפרדסים עץ כל פרי לבד כרמים הנ"ל : נטעתי בהם וכו' הה"ד וכו' פי' שאף שהכינותי להם הרבה צויתי להם שיוסיפו בכניסתם לארץ עץ כל פרי כי אני חפץ שיגדלו מעשיהם ושייך למ"ש הגדלתי מעשי · וע"י שיתעסקו במטע יתבוננו בכל הנ"ל : ה ונטעתם עי' תנחומא סדר זה סי' ח' וז"ל אמר להם הקב"ה לישראל אע"פ שתמצאו אותה מלאה כל טוב לא תאמרו נשב ולא נטע וכו' כשם שנכנסתם ומצאתם נטועות שנטעו אחרים

אף

מתנות כהונה

כזה שמקיים השטר ואומר אמת חותמו ומה שכתוב בו : ואית ליה ג' קריין · ויש לו ג' פסוקים לראיה : אשרי אנוש · וגו' ובן אדם יחזיק בה : שמעון אחי עזריה אמר כו' בסוטה בפ' היה נוטל פירש"י שמעון היה עוסק בתורה ועזריה היה עוסק בפרקמטיא ונותן בפיו של שמעון בתנאי שיש לו חלק עמו בעוה"ב : ה"ג אפי' קנים · ועיין במדרש קהלת (ב' ח') והוא אילן שרק שעושין ממנו חצים : בטויא · מין עוף ובמסכת ר"ה פי' כאוהו ב"ד גרס זה בליום ובערוך גרס טיטויא ופי' בו בסתר (והיינו הכליות) ולחם סתרים ת"י ולחמא דטיטויא : הדא תרנגולא · זהו תרנגול : צווחין · קורין : כד אפרוחיה וכו' · כשאפרוחים דקים וקטנים היא מאספת אותם ונותנת אותם תחת כנפיה ומחממת אותם : ומעדרנא כו' · היא עודרת ומנקרת לפניהם באשפה וכשהן גדולים אחד מהם שרוצה לקרב אליה והיא מנקרת בחרטומה בתוך ראשו ואומרת לו לך ועדור באשפך : יטעון מכושיה · ישא על כתפו מרא הנובה שחופרין בו לנטוע נטיעות : ויפוק וינצוב · ויצא וילך ויטע לו נטיעות : שחיק טמיא · כלומר ישחקו ויטחנו עצמותיו ונקט ל' קללה תחשב לו : הוה כו' · היה עובר באותן שבילין ודרכים של טבריא וראה איש זקן אחד עומד והיה חוצב גומות בקרקע לנטוע נטיעות ובקהלת (ב' י"ז) גרס תגד : וא"ל · אנדריינוס זקן זקן אי קרצת כו' · אם יגעת ועמלת בבקר בימי נעוריך כדי שיהיה לך מה לאכול לעת הזקנה לא חשכת אל תייגע עצמך בימי החשך לעת הזקנה שלא תזכה לאכול ממנו : א"ל קריצה כו' · יגעתי בבקר וגם בערב אייגע ומה שהוא הנאה וטוב בעיני המקום יעשה בי : בחייך · ל' שבועה משביע אני אותך בחייך אמור לי בן כמה שנים אתה יום זה : ואתה בר מאה שנה כו' · בתמיה כו' · וכי סבור את לאכול מהם : אין זכיתי כו' · אם זכיתי שאאריך ימים כל כך אאכול מהם ויפה עשיתי שנטעתי ואם לא כו' : אם זכית כו' · אם תזכה לאכול מהם תהא מודיע לי : לסוף יומין כו' · לסוף ימים אותן האילנות עשאו תאנים : הא ענתה כו' · הרי העת הגיע שאודיע למלך : מה עביד מלא קרטל · פי' הערוך סל מאותן תאנים ועלה והעמיד עצמו על פתח הפלטרין פי' מבצר משגב למלך : א"ל · ליכנס ולבא לפני המלך : כיון שנכנס · א"ל המלך מה עסקך וא"ל אני הזקן שעברת עלי כו' : והילין · ואלו התאנים מן פריהון : קלוונין · גוזר ומצוה אני שתתנו כסא של זהב וישב לו עליו ושוב אמר גוזר ומצוה אני שתמלאו זה הסל מן אותן תאנים ותמלאון דינרי זהב :

א"ע

ידי משה

מי יגלה עפר מעיניך · דריש מן יהיה לכם ערלים לכם ולא לאדה"ר שלא המתין אפילו שעה אחת ואתם ממתינין שלש שנים : אי קרצת לא חשכת · פי' אם יפה אתה עושה שיגעת בימי נעוריך אבל מי יודע

אם

יפה תואר

צל וחופות לבעלי המצות · צל הוא הצלה מיסורים על קצת חטאתיו אשר חטא וכדאמרי' בסוף חגיגה ת"ח אין אור גיהנם שולט בהם כו' וחופה הוא השגה והדבקות באלהי' חיים ולעתיד יהיה הקב"ה צל וחופה לבעלי מצות וזה המחזיקים ביד ת"ח אצל בני תורה כי שכר שניהם יהיו קרובים זה לזה : ואית ליה תלתא קריין · כל השלשה כתובים צריכים לשלשה אופני העזר המכין ללומדי תורה · כי יש אשר נותן להם כסף לפרקמטיא למען ימצאו מחית ידיהם בעסק וזה נקרא מטיל מלאי לכיס ת"ח דמידרים ע"ז בפסחים כי בצל החכמה בצל הכסף דזוכה ויושב בישיבה של מעלה · ויש הנותן להם דרך צדקה ועז"א אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה דלעיל מיניה כתיב שמרו משפט ועשו צדקה · ויש המעשה את אחרים שיחזיקו בידי לומדי תורה כגון שהוא פרנס או גבאי צדקה וע"ז מביא את הכתוב עץ חיים היא למחזיקים בה : יוצאין למלחמה ונוצחים · בזכות שהחזיקו בידי יששכר שיעסוק בתורה וזה הוא ראיה כי עץ חיים היא למחזיקים בה : לא תתעסקו אלא במטע תחלה כי מצוה לעסוק במטעי אילנות כשיכנסו לארץ כמו שעשה ה' בתחלת ברייתו ולענין זה אמר שכתוב אחרי ה' תלכו · וכל זה משום ישובו של עולם : ר' יהושע דסכנין כו' · שוא בא לפרש ונטעתם כל עץ מאכל לבשורה טובה שיהיו נוטעים בא"י כל מיני אילנות אפילו פלפלין ובשמים דים ארצות אשר לא יצלחו אבל בא"י כל המינים יצמחו ויצלחו : אפילו קנה חצים · הם קנים הדקים אשר מהם יעשו חצים ואינם גדילים אלא באיים הרחוקים דורש מן יער צומח עצים כי גם אלה יצמחו בא"י : אנדריאנוס שחיק טמיא כו' · המעשה הזה בא ללמוד לנו כי גם

בימי

(ד) תיתנון סילון דדהבא ויתיב ליה אמר קלווניא אנא דתפנון הדין קרטל דידיה ותמלון יתיה דינרין אמרין ליה עבדוהי כל הדין מוקרא תיקריניה להדין סבא דיהודאי אמר להון בריה אוקריא ואנא לא אנא מוקר ליה אנתתיה דמגירא הות ברת פחין (ה) אמרה לבעלה בר קבלוי חמי דהדא מלכא רחמא תינין ומפרגא בדינרין מה עבד מלא מרעליה תינין ואזל וקם קדם פלטין א"ל מה עסקך אמר לון שמעית דמלכא רחמא תינין ומפרגא בדינרין עלון ואמרין למלכא חד סבא קאים על תרע פלטין טעין מלא מרעלי' תינין ואמרנא ליה מה עסקך א"ל שמעית דמלכא רחמא תינין ומפרגא בדינרין אמר קלונין אנא דתקימין יתיה קדם תרע פלטין וכל מאן דעייל ונפק יהי טרו על אפי' באפתי רמשא פנון יתיה ואזל לביתיה אמר לאנתתי' ככל הדין יקרא אנא שלים לך אמרה אזיל (ו) גלוג לאמך תהוון אינון תינין ולא הוון אתרגון דהוון בשילן ולא פגינן: ו רב הונא בר קפרא אמר א ישב אברהם אבינו ודרש נאמר ערלה באילן ונאמר ערלה באדם מה ערלה שנא' באילן מקום שהוא עושה פירות אף ערלה שנאמר באדם מקום שהוא עושה פירות א"ר חנין בן פזי וכי כבר היה אברהם אבינו יודע קלין וחמורין וגזירות שוות אלא רמז רמזה לו (בראשית יז) ואתנה בריתי ביני וביניך וגו' מקום שהוא פרה ורבה תני רבי ישמעאל בקש הקב"ה להוציא כהונה משם משום שנאמר (שם יד) ומלכי צדק מלך שלם כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום אמר לו אברהם וכי מקדימין ברכת עבד לברכת האדון הוציאה הקב"ה ממנו ונתנה לאברהם שנאמר (תהלים קי) נאום ה' לאדוני וכתיב בתריה נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק על דבורו של מלכי צדק הה"ד (בראשית יד) ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ · ר' ישמעאל ורבי עקיבא ר' ישמעאל אומר אברהם כהן גדול היה הה"ד נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם וכתיב (שם יז) ונמלתם את בשר ערלתכם ומהיכן ימול אם ימול מן האוזן עדיין אינו כשר להקריב אם ימול מן הלב עדיין אינו כשר להקריב אם ימול מן הפה עדיין אינו כשר להקריב מהיכן ימול ויהיה כשר להקריב הוי אומר זו מצות הגוף ר"ע אומר ד' ערלות הן נאמר ערלה באוזן (ירמיה ו) הנה ערלה אזנם · ערלה בפה שנאמר (שמות ו) ואני ערל שפתים · (ז) נאמרה בלב שנאמר (ירמיה ט) וכל בית ישראל ערלי לב · וכתיב (בראשית יז) התהלך לפני והיה תמים מהיכן ימול אם ימול מן האוזן עדיין אינו תמים · (ח) אם ימול מן הפה עדיין אינו תמים מהיכן ימול ויהיה תמים הוי אומר זו ערלת הגוף · נגדא אמר כתיב ובן שמונת ימים מהיכן ימול אם מן האוזן עדיין אינו שומע אם מן הפה עדיין אינו מדבר אם מן הלב עדיין אינו יכול לחשב מהיכן ימול ויהיה שומע ומדבר ומחשב הוי אומר זו ערלת הגוף א"ר תנחומא מסתברא דנגדא וערל זכר אשר לא ימול · רבי יודן בשם ר' יצחק ורבי ברכיה בשם רבי יצחק ותנו לה בשם רבי יוסי בן חלפתא (ט) וערל זכר וכי יש ערל נקבה אלא ממקום שרואין אותו ויודעין אם זכר הוא או נקבה משם מולין אותו: ז דרש ר' לוי בר סיסי (יחזקאל טז) ותזני אל בני מצרים שכניך גדלי בשר (י) מאי גדלי בשר וכי יש לזה רגל אחד ולזה ג' אלא שהיו כלם ערלים וכה"א וערל זכר אשר לא ימול בשר ערלתו ד"א (יא) (יח) בעלי גברין היו ר' ברכיה ור' סימון בשם ר' שמואל ב"ר נחמני כתיב (יהושע ה) וימל את בני ישראל (יט) אל גבעת הערלות אמר ר' לוי מקום שהיא גבעה בערלה: ח (שיר ה) שוקיו עמודי שש שוקיו זה העולם עמודי שש שהוא מיוסד על ימי בראשית דכתי' (שמות כ) כי ששת ימים עשה ה' וגו' (יב) מיוסדים על אדני פז אלו דברי תורה כד"א (תהלים יט) הנחמדים מזהב ומפז רב ד"א מיוסדים (כ) על אדני פז אלו פרשיותיה של תורה שהן נדרשות לפניהם ולאחריהם ולמה הן דומות רב הונא בשם בר קפרא אמר

כעמוד

מסורת המדרש א תנחומא פ' לך לך · ילקוט סדר לך לך · פדר"א פ' כ"ט · שבת פ' שמונה שרצים ·

חדושי הרד"ל

הזכה לחיות ולראות השכת ערב מתמת זקנותיך ולמי זה אתה עמל לנטוע והשיב לו השכא שהשכים ומלפס לה' שיזכה גם להעריב ואף אם לא יעריב מה דהכי למרי שמיא כו' : (יח) בעלי גברין הוו · פי' בערוך ע' בעל כהוא דתנינן (בבכורות מד) המאוסכן ובעל גבר פי' שאברו גדול וזהו לשון גדלי בשר דכאן בשר עבוס : (יט) אל גבעת הערלות מקום כו' · שה"ר פ"א ספי"ח קה"ר פי"א פ"ב : (כ) על אדני פז כו' · עיד"מ ופירושו היה נכון לולי דקשה למה לא הביאו המדרש לעיל בפ' לך כי שם עקר מקומו : כו' ובעל גבר בגיד ועי' רש"י ורד"ק שם ביחזקאל

חדושי הרש"ש

כצ"ל וכ"ה בילקוט : (ד) תיתנון סילון דדהבא כו' · עי' ערוך ערך אסלא : (ה) אמרה לבעלה בר קבלוי · פי' בן חושך כי תרגום וישם חושך כתר דיעדי קבל ליליא ועיין סנהדרין י"ד א' הוי קבל וקיים ובפירש"י ועי' בתנחומא : (ו) גלוג לאמך דהוון אינון תינין כצ"ל : (ז) נאמרה בלב שנאמר כו' ערלי לב ונאמרה ערלה בגוף וערל זכר כ"ה לעיל בסדר לך : (ח) אם ימול מן הפה עדיין אינו תמים מן הלב אינו תמים כצ"ל וכ"ה שם : (ט) ערל זכר וכי יש ערל נקבה כו' עמש"כ שם : (י) מהו גדלי בשר כו' וכה"א : (יא) בעל גברין הוא · כמו בעל גבר בבכורות מ"ד ב' במשנה ופירש"י גידו גדול ובגמ' שם אניא ודלא כמ"כ : (יב) מיוסדים על אדני פז כצ"ל :

מתנות כהונה

א"ל עבדוהי כו' · אמרו לו עבדיו לאנדרייגוס כל זה היקר תייקר ותכבד לזה זקן יהודי וא"ל בוראו מכבדו ואני לא אייקר אותו ואכבדנו : אנתתיה כו' · אשת שכנו של אותו הזקן היתה בת פחותה וגרועה כלומר אשה רעה ואמרה לבעלה : בר קבלוי · פי' בן אונן ושכל ראה שזה המלך אוהב תאנים ומחליף אותם בדינרים : מרעליה · שק הגדול ששמימין על הגמלים כך פי' בערוך ולקמן בקהלת גרס מדחייה וע"ש הוא שם ושם כל הענין משובש מאד : ה"ג ואמרנא ליה כו' שמעית שמעתי : קלוונין אנא כו' · פי' גוזר ומצוה אני שתעמידו אותו על פתח הפלטין וכל מי שיצא או יכנוס יהא משליך התאנים על פניו הכי איתא בתנחומא וכן עשו לו : באפתי רמשא כו' · לפני הערב קרוב אל הלילה פינו אותו משם והלך לביתו ואמר לאשתו כי כל היקר הזה אני אשלם לך שגרמת לי בעצתך דרך קנטור וכעס אמר כן : ה"ג אמרה אזיל כו' · פי' לך והשתבח וספר לאמך דרך שבח שהיו תאנים ולא אתרוגים שאלו היו אתרוגים היו ממיתים אותך בהם ושהיו התאנים מבושלים שהם רכים ולא פגין שאינן מבושלים כל צרכן וקשים הם שאלו כן היו הורגים אותך בהם והיא אמריה תשיב דרך קנטור ולעג : שעושה פירות · ומשם נמצא למד ממה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לימול הערלה שהוא מאותו מקום : מלך שלם וגו' · והוא כהן לאל עליון : מצות הגוף · כמו הגויה : נגדא · שם אכם : וערל זכר · אגב דאיירי ביה מייתי הכא : ותנו לה · והיו שונין אותו : הכי גרסינן בילקוט יחזקאל · ולזה שלשה אלא שהיו כלם ערלים וכן הוא אומר וערל זכר אשר לא ימול בשר ערלתו : ר' אומר בעלי גברין · פי' גדולים ובעלי גבורה : גבעה בערלה · שהעמידו כדי גבעה בערלות : שוקיו זה העולם · עי' לקמן במדבר רבה ריש פ' י' למה נקרא העולם שוקיו : ה"ג שהוא מיוסד על ששה כו' · ועיין בפ' נשא

פירוש מהרז"ו

אף אתם שמעו לבניכם אחריכם שלא יאמר אדם אני זקן וכו' ועל זה הביא מעשה באנדריינוס וכו' : לא אנא מיקרא לו · בערוך ערך גלג גורס כאן את עביד לי' כן אזיל גלוג לבני ביתיה פי' שהזקן סופר והשתבח לבני ביתו מה שעשה לו הקיסר ושמעה שכנתו אינתתא דמגירא וכן הוא בהדיא בתנחומא הנ"ל נטל הזקן הסלסלה מלא זהובים והתחיל הולך ומשתבח בביתו לאשתו ולבניו והיתה שכנתו עומדת שם שמעה מה אמר הזקן וכו': ו ר' הונא בשם בר קפרא · ב"ר פרשה מ"ו סימן ה' כל הענין ופ"ג שם ועל שאמר מדבר בערלה של פרי האילנות כמ"ש וערלתם ערלתו את פריו ולאברהם אמר ונמלתם את בשר ערלתכם וערל זכר וכו' ולא פירש לו מאיזה אבר ימול ומאחר שלא פירש בהכרח שהוא מרומז ומפורש בענין זה עצמו באיזה אבר ימול ודרש אברהם גז"ש מכאן ערלהו אה פריו אע"פ שגם העלים והקליפות אסורים משום ערלה אך אינו אסור אלא אילנות שטעונים פירות ולא אילני סרק ועיקר כוונת הגז"ש מה ערלה האמורה באילן כתיב אצל פריו אף אצל אדם במקום פריו הרי שפירש לו · וכן הוא בתנחומא סדר לך לך סימן י"ח עיין שם וכמ"ש ב"ר פר' מ"ט סימן ב' שידע אברהם כל התורה עד שלא נתנה א"כ ידע גם איך לדרוש ע"פ המדות · ור' חנן בר פזי סובר אע"פ שידע כל התורה היינו שהשיג כל המצות של התורה אך לא ידע תיבות שתכתב בהם התורה · ופרשת מילה נאמרה לו ולא פרשת ערלה ואיך ידרוש גז"ש ע"כ דורש שפירש לו ברית פרשת מילה ואתנה בריתי ביני וביניך וארבה אותך במאד מאד והברית הוא המילה כמ"ש שם בפרשה זאת בריתי אשר תשמורו וגו' המול לכם כל זכר עוד שם המול ימול וגו' והיתה בריתי בבשרכם וגו' : תני דבי ר"י · מאמר זה של ר"י הובא אגב מאמר השני של ר"י שהוא שייך כאן : ומלכי צדק מלך שלם · וס"ד והוא כהן לאל עליון ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון וגו' וברוך אל עליון וגו' שהקדים ברכת אברהם לברכת הש"י וכמ"ש אצל שם וישכון באהלי שם והוא כהן הכי שם הוא הכהן : אמר לו אברהם · יתכן שהוא מרומז במ"ש בפסוק אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך שנדרש לעיל ריש פ' יו"ד על אברהם שמשחו הש"י בשמן ששון לכה"ג מחבריך יותר משם על שאהב צדק ושנא רשע שהוכיחו לשם על שהקדים ברכת אברהם כנ"ל ויותר הי' נכון לגרוס אמר הקב"ה וכדלקמן הוציאה הקב"ה וכו' ועי' כל הענין במדרש תהלים ק"י סנהדרין ק"ח ב' ועיין ב"ר פר' מ"ז פר"א פר' ח' : על דברתי וכו' על דיבורו וכו' · הוקשה לו מ"ש על דברתי מלכי צדק שאם הכוונה שדיבר למלכי צדק הרי לא מצינו כלל שדיבר הש"י עם מלכי צדק ע"כ דורש על דברתי על דיבורו של מלכי צדק ולא מצינו דיבר למלכי צדק אלא זה שהקדים ברכת אברהם לברכת הקב"ה שעל כן נשבע הש"י לאברהם שאמר אתה כהן ולא שם ובהכרח שפירושו מיד בחיי שם שאם פירושו אחר מיתת שם שהרי אברהם מת קודם שם ל"ה שנים שמת אברהם כללו שם מאות שנה של חיי שם ל"פ בשני יצחק גם דעת ר' ישמעאל שנתן הכהונה לאברהם מיד אחר שדיבר למלכי צדק וזהו על דברתי סמוך לדברתי של מלכי צדק ומיד קודם שציוה על המילה : אברהם כה"ג היה · פי' והיה צריך להיות תם בלא מום כי המום פוסל בכהן שאסור להקריב וכן הערלה פוסל בכהן מלהקריב וכמ"ש בהדיא פדר"א פר' כ"ט ואם נאמר שהמילה היא מן האוזן וא"כ מצד הערלה כשר להקריב אך עדיין אינו כשר להקריב מצד שהוא בעל מום חסר אבר האוזן · וכן בלב ובפה ומדברי ר"י סמוכים על דברי ר"ע שאמר ד' ערלות הם ועל כן חושב ד' מקומות אלו שכתוב בהם ערלה ומ"ש מן הלב לרווחא דמילתא על שכתוב בו ערלה חושבו אגב האחרים שאם יחתוך מן הלב ימות : מצות הגוף · עור ראש הגויה שאין מום בחתיכות עור יותר : ונאמר ונאמר ערלה בלב · הנה התחיל בד' שאמר ד' ערלות הן ולא חשב אלא ג' וכאן חסר וצ"ל ונאמר ערלה בגוף שנאמר וערל זכר וכן הוא בב"ר פר' מ"ו שם : וכתיב התהלך לפני והיה תמים · ולעפ"י שכתיב אתה כהן לעולם אין הכרח שהיה זה מיד קודם [illegible]

יפה תואר

בימי אדריינוס · טוב לאדם לנטוע אפי' מאליו אף כי אין תקוה לנפשו כי יאכל משם אבל הוא צריך לטכין לדור הבא כאשר דור העבר הכין לפניו : שוקיו זה העולם · דרש שוקיו מלשון שווקים והחוצות הנמצאות בעולם : מיוסדים על אדני פז כו' · כי בזכות התורה העולם מתקיים :

ידי משה

[illegible]

כעמוד הזה שיש לו בסיס א מלמטן וקיפלוס מלמעלה כך הם פרשיותיה של תורה נדרשות לפניהם ונדרשות לאחריהם נדרשות לפניהם כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וכתיב איש כי ישכב את אשה שכבת זרע וכי מה ענין זה לזה אלא משהוא מנכש עמיה הוא אזל (יג) ומתעבד ברביי מתוך שהוא יוצא ונכנס בתוך ביתו הוא נחשד על שפחתו אמר לא חטאת אני חייב ולא אשם אני חייב חטאת אני מביא ואשם אני מביא (כא) דא"ר יודן בשם ר' לוי אלו שהם נוהגים היתר בשפחות בעולם הזה עתידין הן להתלות בקדקדי ראשיהן לעתיד לבא הה"ד (שם סח) אך אלהים ימחץ ראש אויביו קדקד שער מתהלך באשמיו מהו מתהלך באשמיו כל עמא אמרין יזיל ההוא גברא בחובוי ייזל ההוא גברא בחובוי נדרשת לאחריהן שנאמר (ויקרא יט) שלש שנים יהיה לכם ערלים וכתיב לא תאכלו על הדם וכי מה ענין זה לזה אמר הקב"ה לישראל אתה ממתין לערלה ג' שנים (יד) (כב) ולאשתך אינך ממתין שתשמור על נדתה לערלה אתה ממתין ג' שנים ולבהמתך אי אתה ממתין (כג) עד שימצה דמה ומי קיים מצות הדם (שמואל א יד) ויגידו לשאול לאמור הנה העם חוטאים לה' ויאמר שאול פוצו בעם ושחטתם בזה מהו בזה רבנין אמרי ב סכין (כד) בת י"ד הראה להן ב' תרתין ז' שבעה ה' חמשה אמר להן כסדר זה תהיו שוחטין ואוכלים (כה) אימתי פרע לו הקב"ה הוי אומר ביום מלחמת פלשתים הה"ד (שם יג) והיה ביום מלחמה ולא נמצא חרב וגו' ולא נמצא ואת אמרת ותמצא מי המציאה לו ר' חגי בשם ר"י אמר מלאך המציאה לו ורבנן אמרי הקב"ה המציאה לו כתיב (שם יד) ויבן שאול מזבח לד' אותו החל לבנות מזבח כמה מזבחות בנו ראשונים נח א' אברהם א' יצחק א' יעקב א' משה א' יהושע א' ואתה אומר אותו החל אלא אותו החל להיות ראש במלכים · א"ד ע"י שנתן נפשו (כו) על הדבר הזה העלה עליו הכתוב כאלו אותו החל לבנות מזבח לה' אר"ש בן לקניא לפי שבעוה"ז בונה אדם ואחר מבלהו נוטע נטיעות ואחר אוכל אבל לעתיד לבא מה כתיב (ישעיה סה) לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל לא יגעו לריק וגו' וכתיב (שם סא) ונודע בגוים זרעם :

סדר אמור

פרשה כו א אמור אל הכהנים בני אהרן ר' תנחום בר' חנילאי פתח (תהלים יב) אמרות ה' אמרות טהורות (א) אמרות ה' אמרות טהורות אמרות ב"ו אינן אמרות טהורות בנוהג שבעולם מלך ב"ו נכנס למדינה כל בני המדינה מקלסין אותו וערב לו קילוסן אמר להם למחר אני בונה לכם דימוסיאות ומרחצאות למחר אני מכנים לכם אמה של מים ישן לו ולא עמד היכן הוא והיכן אמרותיו אבל הקב"ה אינו כן אלא (ירמיה י) וה' (ב) אלהים אמת למה הוא אמת א"ה אבין שהוא אלהים חיים ומלך עולם · אמרות טהורות רבי יודן בשם ר' יוחנן ור' ברכיה בשם רבי אלעזר ור' יעקב דכפר חנין ואמרין לה בשם ריב"ל (ג) מצינו שעיקם הקב"ה ג ח' אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר (בראשית ז) מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה ובמקום אחר עקם שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר של טומאה מתוך פיו (א) הה"ד (שם) מכל הבהמה אשר לא טהורה (הטמאה) [אשר טמאה היא] אינו אומר אלא אשר לא טהורה היא אמר רבי יודן בן מנשה אף כשבא לפתוח להם בסימני בהמה טמאה לא פתח אלא בטהרה (ויקרא יא) את הגמל כי לא מפרים פרסה הוא אין כתיב כאן אלא כי מעלה גרה את השפן כי לא מפרים פרסה הוא אינו אומר אלא כי מעלה גרה וכן הארנבת וכן החזיר :

ב רבי יוסי ממלחיא ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמרו ד מצינו (ד) תינוקות בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור והוה דוד מצלי עליהון הדא הוא שדוד או' (תהלים יב) אתה ה' (ה) תשמרם אתה ה' נטר אורייתהון בלבהון תנצרם (ו) מן הדור זו לעולם מן הדור ההוא שהוא חייב כלייה אחר

מסורת המדרש א תנחומא סדר בהר · ב במד"ר פ' י' · אגדת שמואל פ' י"ז · ג מדרש תהלים מזמור י"ב · ומזמור ס' · תנחומא סדר וישלח · וסדר חוקת פסיקתא רבתי פ' י"ד · ד במד"ר פ' י"ט · דב"ר פ' ה' · מדרש תהלים מזמור ז' וי"ב · תנחומא ס' חוקת ·

חדושי הרש"ש

(יג) אזיל ומתעבד ברביי כצ"ל : (יד) ולאשתך אינך ממתין שתשמור על נדתה · נראה דמפרש לא תאכלו הוא כינוי לתשמיש ע"ד הכתוב כי אם הלחם אשר הוא אוכל · אכלה ומחתה פיה :
(א) הה"ד מכל הבהמה וגו' אשר לא טהורה היא הטמאה אינו אומר כו' כצ"ל ועיין בב"ר פל"ב :

חדושי הרד"ל

אלו פרשיות כו' תנחומא ס"פ בהר : (כא) דא"ר אילו שנוהגין כו' · לעיל פ"ט : (כב) ולאשתך אינך ממתין שתשמור לנדתה · דרש לא תאכלו על הדם לשון נקי כמו אוכלת עמו מלילי שבת ללילי שבת ספ"ו דכתובות וכ"פ במ"ר בשה"ר פ"ה פי"ב : (כג) עד שימצה דמה · פשטיה הייני עד שתוצא נפשה (בדמה כי הדם הוא הנפש) וכדדרשינן אזהרתו מלא תאכלו על הדם (סנהדרין ס"ג) וכן יתפרש כפשוטו הא

חנית

דשאול דתוטאים העם לאכול על הדם : (כד) בת י"ד כו' · עיין בסגר"א י"ד ס"ח סק"ד ומדשני לכתוב בזה ולא כתיב ושחטתם פה דרש דלרמוז על הסכין קאתי : (כה) אימת פרע לו כו' בשביל שטרח לבדוק הסכין המציא לו חרב (ואף שלסדר הכתובים משמע שהיה זה קודם מעשה דושחטתם בזה י"ל בשביל שהיה מוכן אצלו סכין כזה לשחיטה מקודם המלחמה זכה שהמציאו לו חרב) : (כה) על הדבר הזה · עמ"כ ובבמ"ר רפ"י מסויים ששחיטה לורך מזבח :

(א) אמרות ה' אמרות כו' אמרות בנוהג ב"ו · כ"ה בפסיקתא דפרה ובילקוט וכצ"ל (ולהלן הוא דדרש מלת טהורות) ולומר שאמרות ב"ו אינן כלום כדמפרש : (ב) אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם למה הוא אמת אר"א שהוא כו' כצ"ל דמפרש סיפא דאלהים חיים ומלך עולם הוא פירוש שם אמת שלכן דבריו אמת שהוא חי וקיים ומאמת דבריו (ובירושלמי ריש סנהדרין פי' המפרש שהוא ר"ת אלהים מלך תמיד) ועמש"ל ספ"ו כש"ד : (ג) מצינו שעיקם כו' · ב"ר פל"ב וש"נ : (ד) תינוקות עד שלא טעמו כו' · אפשר דרש בעולל לשון עוללים (וכ"ה במ"ר פ"ל ע"ש) : (ה) תשמרם נטר אורייתא בלבהון · וזהו תורה שבע"פ שצריך לחוקקה בלוח לב ולשמרה שלא תשכח לחזור עליה תמיד וזהו שדרשו (קדושין ל"ז) וכה"מ בספרי ושמרתם זו משנה : (ו) מן הדור זו לעולם מן הדור ההוא שחייב כליה · ר"ל מן הדור

פירוש מהרז"ו

שם למה נמשלו דברי תורה לעמודים שהם עמודי עולם שנאמר אם לא בריתי וכו' ל"ה בשם ב"ק וכו' כמו כאן : וקיפלוס · במ"ע ערך קפל ב' בלשון יוני כותרת העמוד : שהוא מנכש · וכן הגי' גם בשי"ר ופי' מלקט עשבים רעים ושייך למ"ש תחלה שדך לא תזרע כלאים ואח"כ כי ישכב וזהו נדרשת לפניהם ובמ"ר שם הגירסא ומתחבר לחברים בנטיעותיו ושייך למ"ש ונטעתם ותחלה כתיב כי ישכב וזהו ג"כ לפניהם פרשת ונטעתם אל מ"ש כי ישכב תחלה : לא חטאת לא אשם · לעיל פר' ט' סי' ג' ושם דורש תחלה על שאר עבירות שייך לומר חטאת ואשם ואח"כ באשם שפחה אך כאן שאינו מדבר אלא בשפחה חרופה אינו שייך לחטאת כלל אלא נמשך מהגי' דשם : אמר הקב"ה · על שדורש כן ממדת סמוכים אומר בלשון אמר הקב"ה : ולאשתך אי אתה ממתין · דורש על הדם זה דם נדה ומ"ש לא תאכל על דרך שכתוב קראן לו ויאכל לחם עי' שמ"ר פר' א' סימן ל"ב שמא ישא אחת מכם וכמ"ש אכלה ומחתה פיה : עד שימצה דמה · לא תאכל על הדם כמשמעו בעוד שדם הנפש בו עי' ביצה כ"ה נטיעה מקטע רגליהון דקנביא וכו' : ומי קיים מצות הדם · חסר כאן וצ"ל שאז התחיל לקיים מצות הדם כן הוא בשי"ר שם ובמ"ר שם : הה"ד ויגידו לשאול · כ"ה שם ושם · וש"ד חוטאים לה' לאכול על הדם : ויאמר שאול פוצו בעם · ואמרתם להם הגישו אלי איש שורו ואיש שיהו ושחטתם בזה ואכלתם ותיבת בזה מיותר ודורש גז"ש גימטריא גם דורש בזה באופן זה של נקוי הדם בסכין ארוך ולהמתין עד שימצה הדם ובמליחה כראוי כתיקון חז"ל : אימתי פרע לו · נ"ע שהרי זה כתיב והיה ביום מלחמת קודם מ"ש ושחטתם בזה ובהכרח שנאמר שמאחר שמצאנו על שאול פעם אחת שעשה כן הרי שהיה עושה כן תמיד והשכר הוא ע"פ מדת מנגד על שהמציא סכין לשחיטה המציא חרב למלחמה · וכן דרשו שכל הכועס אפילו פוסקין לו גדולה נוטלים ממנו ורואים מאליאב אחי דוד שכתוב בו ויחר אף אליאב בדוד שהיה אחר מ"ש כי מאסתיהו אלא מן הסתם שכן היה מדתו תמיד ודו"ק בזה : אותו החל · אחר פסוק של ושחטתם בזה כתיב משמע שהיה תחלה לבנות מזבח ודורש שעל שהיה נזהר תמיד במצות זביחה זכה להיות המלך הראשון וזהו אותו החל פי' הש"י החל לעשות אותו ראש במלכים ובמלכים היה הראשון שבנה מזבח : נח אחד אברהם אחד · תיבת אחד ליתא לא בשי"ר שם ולא במ"ר שם כי אברהם בנה כמה מזבחות וכן כולם ואינו חושב אדם שהקריב פר הרי בנה מזבח וכן קין והבל שהקריבו אלא שאין המדרש חושב אלא שמפורש אצלם שבנו מזבח ופר"א פר' ל"א איתא שהמזבח שבנה אברהם הוא המזבח שהקריבו עליו נח והוא שהקריב עליו קין והבל והוא שהקריב עליו אדם שעל כן כתיב אצל העקידה ויבן אברהם את המזבח שכבר הקריבו עליו אדם והבל ונח וא"כ מ"ש שאברהם בנה מזבח היינו שתיקן אותו ובנה אותו מחדש גם מלבד זה כתיב ברים לך לך שבנה שני מזבחות ואין להקשות למה אינו חושב המזבח שבנה גדעון ושבנה שמואל שלא בא כאן למנות כל המזבחות שבנו אלא להראות שמאול אינו הראשון : ראש במלכים · ובמ"ר שם הגירסא ר' יוסי אומר החל במלכים ר' יודן אומר לפי שנתן נפשו וכו' בענין השחיטה שהוא לורך מזבח העלה עליו הכתוב כאלו אותו החל לבנות מזבח :

סדר אמור פרשה כו סימן **א מצינו** שעקם · ברים פסחים ב"ר פר' ל"ב סימן ד' ועוד בכ"מ · כשים דרך ישר וקצר והולך דרך ארוכה הרי שסבב ועקם וכן כאן שהיל"ל הטמאה והאריך ואמר אשר לא טהורה הרי שעקם וסבב שיובן ממנו הטמאה · ובב"ר שם גורס ור' יעקב בר חנן בשם ריב"ל ול"ג ואמרין לה ומ"ש ח' אותיות שהיל"ל ומן הבהמה הטמאה ואמר אשר איננה טהורה שתיבת אשר איננה שעקם הם ח' אותיות ומ"ש שתים ושלש תיבות שתים כצ"ל אשר איננה ושלש בפסוק הסמוך שם אשר לא טהורה היא שהיל"ל הטמאה ותיבות אשר לא הוא עקם וסבב ובחשבון האותיות שוים ח' אותיות וא"כ נ"ע מ"ש במקום אחר ובמ"ר י"ט שם הגירסא אמר ריב"ל מצינו שעקם שנים ושלשה תיבות ופירש שם משני פסוקים הנ"ל א"כ יתכן שמ"ש במקום אחר פי' במקום אחר במדרש איתא שתים ושלש תיבות והי' הגהה בגליון והכניסוהו בפנים המדרש והמקום האחר הוא במ"ר י"ט הנ"ל : לפתוח להם בסימני בהמה טמאה · הכוונה כשבא לפרש להם בעניני בהמה טמאה וכמו שהקדמתי בפירושו של תיבת פתח ברים בראשית וכמ"ש בתורת כהנים סדר מצורע פסוק ואשה כי תזוב בדברי נחמיה וכי מה בא הכתוב לנעול או לפתוח הרי לא בא אלא לפתוח ופי' שמאחר שבא לפרש סימני בהמה טמאה הרי הסימן הטמא הוא העיקר והיל"ל העיקר תחלה ועי' ב"ר פר' ל"ב שם ביאר ביאור ובפסיקתא שם מאריך בזה : תינוקות שהיו בימי דוד · ירושלמי פאה פרק א' כל הענין ודורש מ"ש אמרות ה' אמרות טהורות למה דווקא טהורות ואיך אמר אחריו אתה ה' תשמרם תצרנו מן הדור זו לעולם על מי אמר כאן שישמרם ע"כ דורש על התינוקות ופי' על פי מדה ט' אמרי אמרות טהורות שהכל פיהם אין בהם חטא ויתכן שדורש מ"ש אמרות שפי' גדיי הצאן הקטנים כי אמרא הוא תרגום של שה שאמרות שלהם טהורות ועל זה אמר אתה ה' תשמרם · ומ"ש יוצאין למלחמה ונופלין כמ"ש במזמור זה הושיעה ה' כי גמר חסיד פסו אמונים וגו' שנפלו הצדיקים עם הרשעים במלחמת שאול והיינו מ"ש אצל שאול בכל אשר יפנה ירשיע שהמלחמות היה כובש אך היו נופלים הרבה במלחמה כמ"ש אצל מלחמת נחש העמוני היה חשבון צבא ישראל

מתנות כהונה

נשא וגם במדרש חזית (ה' י"ב) : בסים · רגל וכן תאיר יפה : וקיפלום · כתר ונזר כתב לקבל עליו הבנין וקיפלס ל' חוזק עיין בערוך ערך ספף : ה"ג משהוא מנכש כו' · פי' מתוך שהוא עודר עם בעל הבית הוא הולך ונעשה כנערו בן בית : ולא אשם אני חייב חטאת כו' · פי' כך הוא אומר וכי אין אני חייב חטאת כו' בתמיה לפיכך אביא חטאת ואשם ועיין גם זה לעיל פרשה ט' ושם לא גרס דא"ר יודן אלא ר' יודן אמר : שימצה · לשון מיץ אפים : חוטאים לה' וגו' · לאכול על הדם : בת ארבעה עשר כו' · ארכו ארבע עשרה אצבעות שלא יבא לידי דרסה מתוך שהוא קצר : ה"ג ולא נמצא חרב וחנית וגו' · פי' בריפא אמרת ולא נמצא חרב וחנית בכל ישראל והדר אמרת ותמצא לשאול : אלא אותו החל כו' · פי' במלכים היה הוא ראש בונה מזבחות ובפרשת נשא פ"י גרס ר' יוסי אמר אותו החל כו' ופירוש במלכים היה הוא הראשון שבנה מזבח : על הדבר · של שחיטה :

פרשה כו דיומסיאות · פי' הערוך מיני מרחצאות : ולא עמד · שמא : איננה טהורה · ולא א' טמאה וזהו אמרות טהורות : נטר כו' · שמור תורה בלבם

ידי משה

לדרוש במ"ט פנים · כי הוא פתח בקרא אמרות ה' אמרות טהורות מזוקק שבעתים פי' שבעה פעמים שבעה

מות ודם · וכן הביא את הפסוק ונודע בגוים זרעם שע"י שיהו חיים וקיימים יהיו נודעים בארץ לטובה :

יפה תואר

בונה אדם ואחר מבלהו · בא לדרוש הסמיכות של לא תאכלו על הדם אל ונטעתם לאמור כי לעתיד לא יהיה אכילת הנטיעות כמו שהוא בעולם הזה שהמות מקדמת לאדם ומניחו לאחרים · אבל לא יאונה לבם

אמרות ה' אמרות טהורות · בא לדרוש מה שאמר הכתוב אמור ואמרת פעמים בלשון אמר ולא אמר דבר ואמרת

כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלין אלא ע"י שהיו בהם דלטורין היו נופלין הוא שדוד אומר (תהלים נז) נפשי בתוך לבאים זה (ז) אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה אשכבה לוהטים זה דואג ואחיתופל שהיו להוטין אחר לשון הרע בני אדם שניהם (ב) חנית וחצים אלו אנשי קעילה דכתיב בהם (שמואל א כג) היסגירוני בעלי קעילה בידו ולשונם חרב חדה אלו הזיפים דכתיב בהון (תהלים נד) בבא הזיפים ויאמרו לשאול באותה שעה אמר דוד וכי מה השכינה עושה בארץ (שם נז) רומה על השמים אלהים סלק שכינתך מביניהון אבל דורו של אחאב כלן עובדי עבודת כוכבים היו וע"י שלא היו בהן דילטורין היו יוצאין למלחמה ונוצחין הוא שעובדיה אמר לאליהו (מלכים א יח) הלא הוגד לאדוני וגו' ואכלכלם לחם ומים אם לחם למה מים אלא מלמד שהיו המים קשים לו להביא יותר מן הלחם ואליהו מכריז בהר הכרמל ואומר (שם) אני נותרתי נביא לה' לבדי וכל עמא ידעי ולא מפרסמי למלכא · א א"ר שמואל בר נחמני אמרו לו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדרות אמר להם מפני שפרצתי גדרו של עולם תני רשב"י הנחש פרץ גדרו של עולם תחלה לפיכך נעשה ספקלטור לכל פורצי גדרות ב אמרו לו למה אתה נושך מה אתה מועיל ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל ואתה נושך וממית אמר להם (קהלת י) אם ישוך הנחש בלא לחש אפשר דאנא עביד כלום אלא אם מתאמר לי מן עליותא אמרו לו ג למה אתה נושך באבר אחד וארסך מהלך בכל האיברים אמר להם ולי אתם אומרים אין יתרון לבעל הלשון דיתיב ברומי וקטיל בסוריא וקטיל ברומי (ג) ולמה קורא שלישי שהוא הורג שלשה האומרו והמקבלו והנאמר עליו · עובדא הוה בגבר דהוות ליה כלה בישא והות צמידה אמרה לישן ביש והוה מפיים יתה תרין זימנין ביומא חד ברמשא וחד בצפרא אמר לה אנא בעי מינך דלא תימרין לישן ביש מה עבדת אזלת ואמרת לבעלה הדין אבוך בעי לשמשא יתי ואי לית את מהימנת לי עול אתית לרמשא ואת משכח יתיה יתיב ומפיים לי אזל ורצד עלוי וחמא יתיה קאים גחון וסייח יתה אמר כבר מילא קושטן מה עבד מחא לאבוי וקטליה (ד) אובילין יתיה לדינא ואתחייב קטולין ולההיא אנתתא דאמר על אבוי לשון הרע ואיתחייבא קטולין ואשתכח לישנא קטיל תלתיהון ובימי שאול הרג ד' דואג שאמר שאול שקבלו אחימלך שנאמר עליו אבנר למה נהרג א' ריב"ל אבנר נהרג על שעשה דמן של נערים שחוק הה"ד (ש"ב ב) ויאמר אבנר אל יואב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו ר"ש בן לקיש אמר על שהקדים שמו לשם דוד הה"ד (שם ג) וישלח אבנר מלאכים אל דוד תחתיו לאמר למי ארץ והכי כתוב ליה מאבנר לדוד ורבנן אמרו ע"י שהיה לו לשאול להתפיים בדוד ולא הניחו אבנר שאמר לו דוד (שם א כד) ואבי ראה גם ראה א"ל מה את בעי ד (ח) מן גלגוי דידך בסירה הועדה כד אתון למעגל אמר לו הלא תענה אבנר בכנף אמרת בסירה הועדה חנית וצפחת בסירה הועדו וי"א ע"י שהיה ספק בידו למחות בשאול על נוב ולא מיחה: ג א"ר תנחום ב"ר חנילאי ה (ט) ב' פרשיות הכתיב לנו משה בתורה והן טהורות וע"י מי נתנו ע"י שבטו של לוי שכתוב בו (תהלים יב) כסף צרוף בעליל לארץ וכתיב (מלאכי ג) וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם ואיזו זה פרה אדומה ופרשת המת: ד ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים זש"ה (תהלים יט) יום ליום יביע אומר תניא (י) בא' בתקופת ניסן ובא' בתקופת תשרי היום והלילה שוין, מכאן ואילך היום לווה מן הלילה והלילה מן היום ופורעין זה לזה בפיוסין הכל בלי שטר ובלי גוזר דין הוי יום ליום וגו' אבל למטה כמה שטרות וכמה גוזר דין בכל הארץ יצא קום (יא) רב שלום

מסורת המדרש א ב"ר פ' פ"ס · ב תענית דף ח' · ג קהלת רבה פ' י' · ד מדרש תהלים מזמור ז' · ה מדרש תהלים מזמור י"ב ·

חדושי הרד"ל

בהוא שביאר שם למעלה במזמור כי גמר כו' כי פסו כו' שלא ידברו כו' אשר אמרו ללשוננו כו' (והן בעלי לה"ר כדמפ' כאן) והכריתם דוד ברוה"ק יכרת ה' כו' וזה חיוב כליה דקאמר: (ז) אבנר ועמשא · עמשא אף שהיה חשוב גם בימי שאול (וכדדרש לקמן ושני אנשים עמו אבנר ועמשא) מ"מ לא היה מספר לה"ר על דוד שהיה נשוי לבת ישי אחותו · אלא שאח"ז בימי אבשלום היה עם אבשלום: (ח) מן גלגוי דידך · עמ"כ שבפ' חוקת הגי' מן גלימוי וכתב שט"ס הוא ובערוך ע' גלגל ח' גרס גלגלוי ופירשו ל' ציצית: (ט) ב' פרשיות כו' והן טהורות · כדמפ' פ' פרה ופ' ט"מ דסכא · והן אמרות ה' אמרות טהורות: (י) בא' בתקופת ניסן כו' · ירושלמי פ"ק דברכות: (יא) רב שלום כו' משל כו' כיון שיצא לעולם · בכל הארץ יצא קום כנ"ל · ומ"ש כאן כמה שטרות כו' נשתבשו הסופרים איידי דלעיל לכתבו גם כאן וכאן הכונה שכשיוצאין לעולם כו' מהלכין בקלאמין דרך שררה כמ"ש ישים כגבור ופועלין פעולתן

חדושי הרש"ש

(ב) חנית וחצים אלו אנשי קעילה כו' היסגירוני כו' · אולי משום דכתיב והרק חנית וסגור (תהלים לה) ופי' הרד"ק שם כלי מכלי המלחמה ואפשר שהוא כעין חנית מדסמיך ליה ובאנשי קעילה כתיב היסגירוני שהוא לשון סגור דהוא מין חנית: (ג) ולמה קורא שלישי שהוא הורג שלשה כו' · לכאורה זה ג"כ כוונת הגמרא (ערכין ט"ו ב') במערבא אמרי לשון תליתאי (פירוש למה נקרא תליתאי) קטיל תליתאי כו' (מפני שהוא קטול תליתאי) ורש"י ותוס' נדחקו שם: (ד) אובילין יתיה לדינא כו' ולההיא אנתתא דאמרה כו' לשון הרע ואיתחייב קטולין · ק"ל דעל לה"ר אין ב"ד ממיתין ואף שע"י נהרגו ב' נפשות הא אפילו אם עשה שליח להרוג את חבירו קיי"ל דהמשלח פטור (קדושין מג א') ולדעת שמאי הזקן איכא ב' לשונות שם · ואולי הוראת שעה היתה עי' רמב"ם פ"ב מהל' רוצח או שהורו ב"ד שרשות ביד גואל הדם להמיתה ע"ש פ"ו הל' ד' והל' ה' ובכ"מ פ"ז מהל' דעות הל' ב' או י"ל דדינא דהכא פי' דינא דמלכותא

מתנות כהונה

בלבם: דילטורין · בעלי לשון הרע ורכילות: למה מים · כ"ש שהיה מספיק להם מים ולמה ליה למימר ובש"ט מזמור ז' ובירושלמי דפאה גרס אם לחם למה מים ואם מים למה לחם משמע דשקולים הן ולא היה צ"ל שניהם: המים קשים כו' · הרי"ן שועיב בפ' שלח כתב הטעם שבימי אחאב נעצרו הגשמים: גדרו של עולם שאלמלא שהחטיא את אדם לא היו מתים: ספקלטור · שר הטבחים ההורג המחוייבים מיתה: מה אתה מועיל · מה מועיל לך ומה הנאה יש לך ממנו: נושך וממית · שאין לך בו הנאה וכריש חקת ישנו באופן אחר קצת: מן עליותא · מן העלייה כלומר מן השמים מלמעלה: ל' שלישי · לשון הרע נקרא לישנא תליתאי: עובדא כו' · מעשה היה באיש אחד שהיה לו כלה רעה והיתה למודה פי' אדוקה לשון צמיד פתיל לספר לשון הרע והיה מפייס ומרצה אותה שני פעמים בכל יום: חד ברמשא כו' · פעם אחת בבקר ופעם אחת בערב ואמר לה אני מבקש ממך שלא תאמר לשון הרע: מה עבדת כו' · מה עשתה כלתו הלכה אצל בעלה ואמרה לו אביך הזה רוצה לשמש עמי בזנות ואם אין אתה מאמין לי בא לערב ואתה תמצא אותו יושב ומפייס אותי לשמוע אליו: אזל ורצד · לפי הענין פי' וארב עליו וראה אותו כפוף ושוחה והיה מפייס אותה שלא תדבר עוד לשון הרע והיה הבן אומר כבר הדברים אמת הם מה עשה לאביו הכה והמית אותו והביאו אותו לב"ד ונתחייב מיתה ולאותה אשה הביאו ג"כ שאמרה על אביו לשון הרע ונתחייבה מיתה ג"כ ונמצא שהלשון הרגה שלשה: ארבע · אבנר הוא הרביעי איכא דיש אומרים וכן הוא בירושלמי בפ"ק דמסכת פאה ובפ' חקת ובמדרש תהלים: מה את בעי כו' · מה אתה רוצה מן הדבר הזה ומשבחיו: בסירה כו' · בקוץ הוסרה ממך כנף מעילך ולא הוא חתכה וכריש חקת גרס מה אתה בעי מן גלימא דידך וט"ס הוא דבירושלמי מסכת פאה גרס מן גליגלוי: כד אתון למעגל · כשבאו למעגל ונטלו הצפחת והחנית מעל ראשו: בסירה הועדה· בתמיה: למתורין · הערוך

פירוש מהרז"ו

ישראל ג' מאות אלף ויהודה שלשים אלף ואח"כ במלחמת עמלק היו צבא ישראל מאתים אלף ויהודה עשרה אלף הרי מפורש שנתמעטו במלחמות: לבאים זה אבנר ועמשא · הנה על אבנר מפורש הרבה איך שהיה הולך עם שאול להרוג את דוד אך על עמשא אינו מפורש אך למדו כן ממ"ש ד"ה א' י"ב במלחמת צקלג בעת מיתת שאול שנפלו מאחי שאול מבנימין ושאר השבטים לעזור לדוד כתוב שם ורוח לבשה את עמשא ראש השלישים והיינו שהיה ראש השלישים אצל שאול ועתה בא אצל דוד וא"כ גם הוא היה הולך עם שאול על דוד והם היו לבאים פי' גבורים הראשונים במלחמה בזכותו בכח התורה · ועי' לקמן סימן ז' שני אנשים זה אבנר ועמשא · ומ"ש דואג ואחיתופל הנה על דואג מפורש בענין נוב עיר הכהנים שהלשין והרג אך אחיתופל שהיה בסוף ארבעים שנה של ימי דוד במרידת אבשלום והמזמור הזה אמר בברחו מפני שאול במערה קודם שמלך דוד ואחיתופל מת בן ל"ג שנה א"כ לא ראה את דואג והכוונה שאמר ברוח הקודש שכן יהיה וזהו לשון רבים לוהטים: בבוא הזיפים · ויאמרו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו ועל שאמר ד' מיני לשונות דורש ע"פ מדה י' על ד' מיני שונאים שהיה לו וכתוב אחר פסוק הנ"ל רומה על השמים שעל שהדור בעלי לשון הרע אינם כדאי שתשכון שכינתך בארץ כי בלה"ר של דואג נהרגו כל כהני עיר נוב עם נשיהם ובניהם ועי"ז נחרב או"מ שהיה עומד בנוב מקום השכינה ואז אומר רומה על השמים: שעובדי' אמר לאליהו · ובד"ר פר' ה' סימן י' שם הגירסא ולא היה אדם שאומר לאחאב כך וכך עשה עובדי' · וטענת עובדיה הלא הוגד לאדוני פי' לאדוני הוגד למוכתי לשבח ולא לאחאב הרי שידעו ולא הלשינו ואיך ע"י דבריך אתה רוצה למסרני בידי אחאב להמיתני מה שלא עשו רשעי הדור ובזה ניחא שלא אמר עובדי' להתפאר חלילה: ואליהו מכריז בהר הכרמל · פי' זה עוד ראיה שלא היו שם מלשינים שאליהו קבץ את כל העם להר הכרמל עם נביאי הבעל ונביאי אשרה ח' מאות וחמשים ולא היה אחד שיעמוד נגד אליהו להכחישו: אמרו לו לנחש · גם כל זה במקומו שציינתי ובקוה"ר פסוק אם ישוך הנחש דף קי"א ב' ודורש פסוק פורץ גדר ישכנו נחש שהנחש מקומו אצל הגדר ומי שפורץ הגדר ימצא שם הנחש ודורש למה נמצא שם על שהוא פרץ תחלה גדורו של עולם שהיה העולם מוקדש מכל חטא ומכל רע רק ע"י הנחש בא החטא והרע לעולם: ספקלטור · במ"ע בלשון רומי ממונה להרוג כל מחוייבים מיתות: אם ישוך הנחש · וס"ד ואין יתרון לבעל הלשון שבעל לשון הרע אין לו לעצמו טובה ויתרון בלה"ר שלו ומדה כ"ח אני הורג אותו בלא יתרון ואגב דורש ג"כ מ"ש בלא לחש עי' תענית דף ח': ולי אתם אומרים אין יתרון לבעל הלשון · ט"ס כאן כי מקומו בדבור הקודם כנ"ל וכאן צריך לומר אמרו לבעל הלשון דיתיב ברומי וקטל בסוריא וכו' וכן הוא במ"ר פר' י"ט סימן ב' · לפי זמן מחברי המדרש תנאים והמוראים בימי קיסרי רומי שהשר הגדול היה יושב בסוריא ומי שמלשין ברומי היו שולחים אל השר לסוריא שיהרג הנלשן ומי שהיה מלשין בסוריא היה השר שולח לרומי להרגו: ולמה קורא שלישי · כמ"ש במדרש תהלים ק"כ עם הארץ קוראים אותו שלישי ע' שם כל הענין עיין עוד שם במדרש תהלים י"ב ובירושלמי פאה פרק א' וכן ראיתי בת"י על התורה שקורא ללה"ר ליש(ן) תלתי: אחימלך שנאמר עליו · היינו כל בעלי עיר נוב שנהרגו עמו: אבנר למה נהרג · בא לפרש מ"ש ובימי שאול הרג ד' וכמו שכתוב היש אומרים שייך לענין לשון הרע שהיה סיפוק בידו למחות בהריגת נוב ואגב הביא שאר הדעות בזה שאינם שייכים בענין לה"ר ע"פ מדת מנגד: תחתיו לאמר · שתיבת תחתיו מיותר ואין לו ביאור ודורש שהקדים אבנר שמו לשמו של דוד שאבנר היה שר צבא ישראל על י"א שבטים והיה זקן מדוד הרבה וכאשר אמר לו דוד הלא איש אתה ומי כמוך בישראל ודוד היה מלך רק על שבט יהודה לבד והיה לו לשום אל לבו שדוד נמשח למלך מה': לשאול להתפיים · פי' שהיה רוצה להתפיים מדוד שהרי אמר לו צדיק אתה ממני וכו': ואבי ראה גם ראה · כמ"ש בילקוט בשם מדרש שמואל שאמר לו שאול ואבי ראה ואמר לאבנר גם ראה והשיב לו אבנר מה אתה רוצה בדבריך ובהתפארך כמ"ש ערוך ערך גל ג' שהוא מלשון שבח והתפארות: הלא תענה אבנר · והוקשה לחז"ל איך אומר בתחלת דברים הלא תענה שאין עני' אלא אחר דברים קודמים ע"כ דרשו שכך אמר לו שאצל הכנף שאמרתי לך גם ראה הכזבת אותי ועתה הלא תענה להצדיק עמי: ד יום ליום יביע אומר · בא לדרוש מ"ש אמור ואמרת כנ"ל וכמ"ש בסוף הסימן: תניא בא' בתקופת · שמ"ר פר' ט"ו סימן ט"ו עי' מדרש תהלים י"ט וילקוט שם: היום לוה מן הלילה· שמאחד בתקופת ניסן עד אחד בתקופת תמוז היום מתארך והלילה מתקצרת הרי שהיום לוה מן הלילה ומתקופת תמוז עד תקופת תשרי מתקצר היום והלילה מתארכת והיום משלם להלילה עד שנעשו שוים היום והלילה בתקופת תשרי ומתקופת תשרי עד תקופת טבת הלילה מתארך ולוה מן היום ומתקופת טבת עד התקופות ניסן הלילה מתקצרת ומשלמת ליום עד תקופת ניסן שנעשה היום והלילה שוים וזה הוא יום ליום יביע אומר שמאחד בניסן מתחיל ללוות מן הלילה ומבטיח לה לשלם עד סוף תקופת תמוז שנגמר התשלום

יפה תואר

ואמרת ודרשו יען כי הפרשיות מדבר מענייני טהרה לכן אמר בלשון אמירה כי אמרות ה' אמרות טהורות: יוצאין במלחמה ונופלין · אולי יפרשו בזה סביב רשעים יתהלכון כי יתגרו בהם מלחמה · כרום זלות [illegible]

ידי משה

שבעה הוא מ"ט: אם לחם למה מים · דהא א"א לאכילה בלא שתיה ולמה מזכיר מים ותשני משום דמים היה קשה להם להביא והיה צריך פירסום ואעפ"כ לא נתפרסם משום דלא היו ביניהם דילטורין: [illegible]

שלום בשם רבי אחא בריה דרבי זירא אמר משל לאחד שנטל הגמוניא מן המלך עד שלא הגיע למתורין שלו היה מהלך כפגן וכיון שהגיע למתורין שלו היה מהלך בקלאמין כך עד שלא יצאו לעולם אין אומר ואין דברים כיון שיצאו לעולם כמה שטרות כמה גזרי דינין בכל הארץ יצא קום: ה רבי ברכיה בשם ר' לוי אמר (יב) משל לישראל וכהן שנכפו נמסר להן (יג) רופא מומחה והיה מצוה את ישראל ומניח את הכהן א"ל הכהן מפני מה אתה מצוה את ישראל ואתה מניחני אמר לו זה ישראל הוא ודרכו להלך בין הקברות אבל אתה כהן ואין דרכך להלך בין הקברות לפיכך אני מצוה את ישראל ומניחך כך העליונים שאין יצה"ר מצוי בהם אמירה אחת דייה להם שנא' (דניאל ד) בגזירת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא אבל התחתונים שיש בהם יצה"ר (ס) הלואי לשתי אמירות יעמדו הה"ד ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן וגו': ו ד"א אמור אל הכהנים הה"ד (תהלים יט) יראת ה' טהורה עומדת לעד · א"ר לוי (יד) מיראה שנתיירא אהרן מלפני הקב"ה זכה ונתנה לו הפרשה הזו (טו) שאינה זזה ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות ואיזו זו פרשת המת שנא' ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן: ז א מה כתיב למעלה מן הענין (ויקרא כ) ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני ר' יהושע דסכנין אמר בשם ר' לוי ואיש זה שאול ואשה זו אשת בעלת אוב ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא (טז) מה כתיב והיית רק למעלה מוטב היה לו לשאול באורים ותומים של מעלן ולא באוב וידעוני של מטן הוא שאמ' לעבדיו (שמואל א כח) בקשו לי אשה בעלת אוב ואלכה אליה ואדרשה בה · למה שאול דומה באותה שעה · אמר ריש לקיש משל למלך שנכנס למדינה וגזר ואמר כל התרנגולין שיש כאן ישחטו בלילה (ו) בקש לצאת אמר יש כאן תרנגול שיקרא אמרו לו לא אתה הוא שגזרת ואמרת כל תרנגול שיש כאן ישחטו כך שאול הסיר את האובות ואת הידעונים מן הארץ והוא אומר בקשו לי אשת בעלת אוב אעפ"כ ויאמרו (לו) עבדיו (אליו) הנה אשה בעלת אוב ויתחפש שאול (יז) נעשה חפשי למלכות וילבש בגדים אחרים מאנין פניקא וילך הוא (ז) ושני אנשים עמו זה אבנר ועמשא · א"ר איבו ב למדתך תורה דרך ארץ שלא יהא אדם יוצא לדרך בפחות משנים שאם יצא סופו נעשה עבד לעבדו דא"ר איבו שני בני אדם נהגו בדרך ארץ אברהם ושאול באברהם מהו אומר (בראשית יט) וישכם אברהם בבקר ויקח (ח) את שני נעריו עמו ומי היו ישמעאל ואליעזר בשאול מהו אומר וילך הוא ושני אנשים עמו ומי היו אבנר ועמשא · ויבאו אל האשה לילה (יח) וכי לילה היה אלא מלמד שהיה השעה אפילה להם כלילה · ויאמר קסמי נא לי באוב ותאמר האשה אליו הנה (נא) ידעת (אתה) (וגו') וישבע לה שאול בה' למה שאול דומה באותה שעה אר"ל משל לאשה שהיתה אצל אוהבה ונשבעת בחיי בעלה כך שאול שואל באוב וידעוני ואומר חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה · ותאמר האשה את מי אעלה לך מאותן שאמרו מי ה' או מאותן שאמרו מי כמוכה ויאמר את שמואל העלי לי עבדת מה דעבדת אמרת מה דאמרת ואסיקתיה כיון דחמיתיה אזדהלת שנאמר ותרא האשה את שמואל ותזעק בקול גדול וכי מנין היתה יודעת שהוא שאול אלא לא כשם שעולה להדיוט הוא עולה למלך להדיוט עולה פניו למטה ולמלך פניו למעלה ויאמר לה אל תיראי כיון דשמע אלהים דחל (יט) ג וי"א צדיקים עלו עמו באותה שעה · ויאמר לה מה תארו ולא הוה מכיר ליה אלא ג' דברים נאמרו במי שמעלה מת בזכורו המעלהו רואה ואינו שומע קולו מי שצריך לו שומע קולו ואינו רואהו ומי שאינו צריך לו לא שומע ולא רואה כך האשה שהעלתה את שמואל ראתה אותו ולא שמעה קולו שאול שהיה צריך לו שמע קולו ולא ראהו אבנר ועמשא שלא היו צריכים לו לא רואין אותו ולא שומעין אותו ותאמר איש זקן עולה והוא עוטה מעיל ד על שום (שם ב) ומעיל קטן תעשה לו אמו (שם כח) ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ה רב חיוא פשיט קרייה וכד

מסורת המדרש א תנחומא סדר זה · מדרש שמואל פרשה כ"ד · ב ב"ר פרשה נ"ה · תנחומא סדר בלק · ג פרקי דרבי אליעזר פ' ל"ג · ד מדרש שמואל פ' ו' · ה קה"ר פרשה י"ב · חגיגה פ"ק
ירושלמי חגיגה פ"ב · תנחומא סדר זה ·

חדושי הרש"ש

דמלכותא : (ס) הלואי לשתי אמירות יעמדו הה"ד אמור אל בני אהרן ואמרת אליהם כנ"ל : (ו) בקש לצאת אמר יש כאן תרנגול שיקרא · עמ"כ והא דלא פי' משום דהיוצא לדרך קודם קריאת הגבר דמו בראשו (יומא כ"א א') דהיינו דוקא ביחידי כדפירש"י שם וכ"ה להדיא במס' ד"א ואין דרכו של מלך לצאת יחידי : (ז) ושני אנשים עמו זה אבנר ועמשא · שנקראו אנשים במלכים א' ב' ל"ב : (ח) שני נעריו אתו (כנ"ל) כו' ישמעאל ואליעזר · ישמעאל נקרא נער דכתיב אל ירע בעיניך על הנער (ועי' מש"כ בב"ר פנ"ה אות ב') ואליעזר דכתיב רק אשר אכלו הנערים ולא היה אלא אליעזר לבדו כדאיתא בב"ר פמ"ג ולקמן

חדושי הרד"ל

בכל הארץ יצא קום : (יב) משל לישראל וכהן כו' לב' אמירות כו' בני אהרן ואמרת אליהם לנפש וגו' כנ"ל ושייכות דרשה דיום ליום יביע אומר לכאן · אפשר שכמו שכשהן ברקיע אין אומר ודברים וכשיוצאין לארץ כמה כו' דין ודברים (וע' שמ"ר פל"א) כן באמירה לעליונים די באמירה א' אבל לתחתונים יביע אומר ב' אמירות ואח"כ והלואי יעמדו : (יג) רופא מומחה והיה מצוה את ישראל שיזהר מליל' לבה"ק שלא תחזור עליו לשרות רוח טומאה : (יד) מיראה שנתיירא כו' זכה ונתנה כו' · כמ"ש המ"כ מקרא דואתנם לו מורא וכ"ה בילקוט וזהו לשון ונתנה דהכא : (טו) שאינה זזה מבני כו' עד סוף · שאף כשחרב בהמ"ק ובטלה טהרה וקדושת העבודה מכהנים קדושה וטהרה זו של איסור טומאת מת לא בטלה ·

(טז) מה כתיב (דברים כח) והיית רק למעלה · באו"ת שלמעלן שנשפע רוה"ק משמים מעל על הכהן ולא לשאול באוב וידעוני שעולין מלמטה מן הארץ כאוב מארץ ידברו · וז"ש ברישי' דקרא ונתנך ה' לראש ולא לזנב · לראש הוא כהן הראש השואל באו"ת ונשפע בשכלו רוה"ק להשיב ולא לזנב המעלה בזכורו : (יז) נעשה חפשי למלכות · עמ"כ וכמ"ש (בהוריות כ') בית התפשית כו' דעד השתא עבד הוי : (יח) וכי לילה היה · אפשר משום דאמרינן בשה"ר פ"ג פ"ה לית תרפין מגלחין בלילה לכן פשיטא ליה שלא היה לילה · גם י"ל ממש כי לא אכל לחם כל היום וכל הלילה מפרש דהיינו לילה שלאחריו (דאי שלפניו הל"ל לכתוב לילה קודם) ובא לשם ביום ונשתהה שם רוב הלילה שאחריו והפצירה בו בעלת האוב לאכול ואכל בסוף הלילה והלך משם בלילה ע' במקראות : (יט) וי"א צדיקים כו' · כדמפורש להלן :

פירוש מהרז"ו

הפילוס וכן ולילה ללילה יחוה דעת מאחד בתשרי שמתחיל הלילה ללוות מהיום עד תקופת טבת שאז נגמר הפילוס של הלילה ונעשה שוה ליום ויביע ויחוה פירושם אומר של התגלות הדעת שדי להם בזה וזהו אין אומר ואין דברים של ויכוחים בלי נשמע קולם של טענות ותביעות אבל בכל הארץ פי' הכרוזים שבכל הארץ הם ב"א מנהיגי ארץ יצא קום הם קוי הכתיבות של השטרות ובקצה תבל מליהם של טענות וויכוחים · ודורש מדה מ"ו החלה אמר אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם ואח"כ אמר בקצה תבל מליהם והכריע פסוק בכל הארץ כנ"ל : שנטל הגמוני · פי' התמנות של שררות שהיה דרכם בימים קדמונים לקנות התמנות בדמים עי' ב"ר פר' כ' : ענין פגין וקאלמון פגין בלשון רומי פרזי ואיש כפרי · קלמין בלשון יוני חשוב ואיש מכובד : ה שנכפו · וצריכים להזהר שלא ילכו לבית הקברות : ואתה מניחני · שאין אתה מצוה עלי מה לעשות האם אין לי עוד תקוה של רפואה כמו להישראל : אמירה אחת · כך העליונים די להם אמירה אחת היינו מה שהטביע בהם בעת הבריאה אבל בני אדם לא די להם מה שניתן בהם השכל להדריכם בדרך הטוב אבל צריכים תמיד מי שיזכירם ויאמר להם והלואי יועיל ולפי הנמשל מ"ש כאן לנפש לא יטמא תפס המשל מבית הקברות · אך הכוונה כאשר פירשתי : ז ואיש זה שאול · שנקרא איש ש"א ט"ז אשלח אליך איש וגו' הנה האיש והיה בו אוב ששאל באשת בעלת אוב וכל הענין במדרש שמואל כ"ח : היה לו לשאול באו"ת · וצ"ע דמשמע מהמדרש שלא שאל באורים הרי מפורש כאן וישאל שאול בה' ולא ענהו ה' גם בחלומות גם באורים · ואולי רומז למ"ש מדבר שמואל כאן שאחד מן החטאים שמת עליו הוא על שפעם אחת עמד לשאול באורים ובאו עליו פלשתים ויאמר אל הכהן אסוף ידיך ולא גמר לשאול · והוא באריכות בפסיקתא רבתי פר' ח' ומדה כנגד מדה לא ענהו עתה ועל זה אמר מוטב היה לשאול באורים ותומים של מעלן : מאני נפיקא · ובמדרש שמואל שם הגירסא מאני פגניקא וכן הובא במ"ע בשמו וכדלעיל סימן ב' וכן פירושו כאן בגדים של הדיוט : זה אבנר ועמשא · עי' מ"ש לעיל בסימן ב' אבנר ועמשא : סוף שנעשה עבד לעבדו · כי בהכרח יצטרך העבד לצרכיו ויהיה צריך להמתין עליו או יחלה ויצטרך לשמשו : שני בני אדם · ב"ר סוף נ"ה ועי' במ"ר פר' כ' סימן י"ג אצל בלעם ושני נעריו עמו ואח"כ היה לו לחשוב ג' ב"א אברהם שאול בלעם עי' מה שהשבתי בב"ר שם גם אפשר לומר שמבלעם אין ראיה על שהיה נפש רחבה ומתגאה ואין ללמוד ממנו · ומ"ש עוד הפעם זה אבנר ועמשא על שהוא העתקה ממקום אחר העתיקו כמו שמלא שם : מאותו שאמר מי ה' · הוא פרעה או מישראל שאמרו על הים מי כמוכה באלים שמאחר שאתה שואל באוב דומה שאתה כופר כפרעה ומאחר שנשבעת בה' דומה שאתה מאמין במי כמוכה ה' וכל זה מרומז בתיבת מי על פי גז"ש על כן לא כתב ותשאל את מי אעלה לך אלא ותאמר שע"כ אתה דומה לאחד משני מי אלו ואיך נתאחדו אצלך שניהם יחד אלא או זה או זה : ותזעק בקול גדול · וס"ד למה רמיתני ואתה שאול ובמדרש שמואל גורס את שמואל העלי לי רבן של כל הנביאים העלי לי כי יקשה מ"ש את שמואל העלי לי וכי שמואל אחד יש בעולם אלא על שהיה שמואל גדול העולם ומי שהיה אומר סתם שמואל לא היה צריך ליתן סימן אך אם היה כוונתו על שמואל אחר היה צריך סימן : בזכורו · וכן הוא במדרש שמואל הנ"ל שתרגם אוב וידעוני בידין וזכורי ותרגום זכר דכר וצ"ע שבכל הענין לא נזכר שם ידעוני רק אשת בעלת אוב ב' פעמים עוד שם קסמי לי באוב ובד"ה א' י"ד וימת שאול במעלו וגו' לשאול באוב והיל"ל שמעלה המת בבידין שהוא תרגום של אוב וכאן הזכיר המדרש ג' פעמים אוב וידעוני ובהכרח לומר שעל שדורש פסוק של ואיש או אשה על שאול וכאן כתוב או ידעוני הרי שעשה גם ידעוני רק צ"ע למה לא הזכיר המדרש בידין ועי' מ"ש בסוף הסימן : ומעיל קטן תעשה לו אמו · וכן היה לבוש כל ימיו אלא שאפילו **בקטנותו** שאין הקטנים לובשים מעיל עכ"ז היא עשתה לו מעיל על שידעו בו שיהיה שמואל הנביא הגדול וכמ"ש ב"ר ריש פר' נ"ה בביאור ובתנחומא כאן באריכות : רב הוה שיט · במדרש שמואל שם הגירסא כד הוי מטי הנך חמשה קריין הוה בכי ומ"ש שם שנ"ל · ששה פסוקים כי מונה שם ששה פסוקים כמו כאן ובקוה"ר פסוק כי את **כל מעשה** גורס ג"כ ששה פסוקים אך חסר שם שני פסוקים שאינו מונה אלא ד' פסוקים ובאיכה רבתי פסוק ישב בדד דף ע"ו

מתנות כהונה

הערוך לא פירשו ולפי הענין פי' למקום ההגמונים בב"ר פ' ג' גרס לבית אורייא : כפגן · פי' הערוך כמו הדיוט ובכיון : קלאמין · פי' הערוך שר ושופט והשוב : כיון שיצאו לעולם כו' · מפני חושב תקופות ומזלות כך משמע במדרש תהלים : מיראה שנתיירא · ומוראה הוא ממה שלא רצה לשמש בכהונה גדולה מפני מורא ובושת פנים כמו שלמדו חז"ל ממה שאמר לו משה קרב אל המזבח וגם נתיירא שמא מעל בשמן המשחה וכמו שדרז"ל בפסוק כשמן הטוב ובפסוק ואתנם לו מורא ויראני (לעיל פ"ג) : תרנגול שיקרא · לידע כמה שעות הוא בלילה : חפשי · דרש ויתחפש כאלו נקוד השי"ן בימין : למלכות · כמו מן המלכות : פניקא · נראה דגרסינן נפיקא פי' בגדי בזיון עיין ערך נפק · או גרסינן פגינא ופי' בגדי הדיוט · וכן מצאתי בשוחר טוב דגרס פגניקה : וכי לילה היה · כיון ששינה בגדיו שלא יכירוהו למה הוצרך לילך בלילה : מי ה' · פי' מאומות העולם : מי כמוכה · אלו ישראל ודרש את מי ממי : עבדת כו' · פי' עשתה מה שעשתה ואמרה מה שאמרה והעלתהו כיון שראתה היתה מתיראת : פניו למטה · ורגליו למעלה : פניו למעלה · ורגליו למטה כדאיתא בפ' ד' מיתות : כיון דשמע אלהים · כיון ששמע שאול שאמרה האשה אלהים ראיתי עולים וגו' : דחל · ירא : צדיקים כו' · וזה אלהים על דרך שאמר הכתוב עד האלהים יבוא וגו' : ולא היה מכיר · בתמים : פשיט קרייה · היה

ידי משה

הה"ד ויאמר ה' אל משה וגו' · פירוש בשביל מוראו מפני הקב"ה לכן זכה לכהונה : נעשה חפשי למלכות · פי' לפי שהרג שאול כל המכשפים לכן נשארה האשה הזאת לבדה חפשי כי שאול היה צריך לה : אתה

יפה תואר

בשטר ובכל זאת לא יתפוץ לשלמו ויתבעהו לדין וצריך פסק דין עד אשר ישיב לו : משל לא' שנטל הגמוניא כו' · הוא בא לפרש את המקרא אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם זה בצאתם על פני הארץ בטרם שבאו למקום ממשלתם כי או יצאו כפופים כהדיוט · ואח"ז בבואם למקום ממשלתם או בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם : כמה שטרות כו' ל"ג הכא : נמסר להם רופא כו' · ה"ג בילקוט בעקידה ומסר להם הרופא קמיע מומחה והיה מצוה את ישראל ומניח את הכהן א"ל אותו כהן אדונינו לא לשנינו מסרת כאחד ומפני מה אתה מצוה את ישראל ומניח אותי ע"כ ויתפרש כי צוה את ישראל שדרכו ללכת בבה"ק לשמור את הקמיע מטומאה שלא יאבד את סגולתה אבל הכהן שכבר הוא מוזהר על הטומאה לא צריך להזהירו : הה"ד יראת ה' טהורה עומדת לעד · דריש מה דכתיב בני אהרן להבטיח לאהרן כי לא יזוז הפרשה הזה מבניו ובני בניו עד עולם : מה כתיב למעלה מן הענין · בא לתת טעם למה נסמכה אוב וידעוני לפרשת כהנים לרמז על שאול שהרג את נוב עיר הכהנים ושאל באוב וידעוני וכן הוא בתנחומא : מה כתיב והיית רק למעלה · פי' בכל ענין ברכה וטובה נכון לאדם להתנשא מעלה ולא לרדת מטה : נעשה חפשי · אע"ג דמלינו ויתחפש על הוראת התנכרות והשתנות · אבל הכי היה לו לכתוב וילבש בגדים אחרים וכתיב ויתחפש דרשו שנעשה חפשי ממלכות ופירושו כי לא חש לכבודו ושנה את בגדיו והשפיל עצמו כהדיוט ללכת אל בעלת אוב : משל לאשה שהיתה נתונה כו' · בא במשל הזה לשקל העון משאול במה שפנה אל אשת אוב כי מרוב צערו ויגונו נכשל בזה אף כי נפשו דבקה בה'

הוה מטי להדין פסוקייא הוה בכי (עמוס ד) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח מגיד לאדם מה שחו מהו מגיד לאדם מה שחו רב הונא בשם ר' יעבץ אמר יוצר הרים ובורא רוח ר' הונא (כ) בשם ר' יעבץ אמר אותרי תהו חשך ואפילה אפי' דברים שאין בהם ממש אפי' שיחה קלה שאדם משיח עם אשתו הן נכתבין על פנקסו של אדם וקוראין לפניו בשעת מיתתו ומי כותבן (שם) עושה שחר עיפה (צפניה ב) בקשו את ה' כל ענוי הארץ וחבריה (עמוס ה) שנאו רע ואהבו טוב וחבריה (איכה ג) יתן בעפר פיהו וחבריה (קהלת ח) כי את כל מעשה האלהים וחבריה (ש"א כ"ח) ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי א"ל (ט) לא היה לך להרגיז בוראך אלא עשיתני עבודת כוכבים אין אתה יודע (כא) כשם שנפרעין מן העובדין כך נפרעין מן הנעבדין וי"א שהיה שמואל סבור שהוא יום הדין ונתיירא והעלה למשה עמו שאין אלהים אלא משה שנאמר (שמות ז) ראה נתתיך אלהים לפרעה והרי דברים ק"ו מה שמואל שכתוב בו (שמואל א ג) וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא לה' ע"י שהיה סבור שהוא יום הדין נתיירא אנו עאכ"ו · ויאמר שאול צר לי מאד וגו' ולמה לא אמר לו באורים ותומים א"ר יצחק ב"ר חייא (משלי יד) לב יודע מרת נפשו שאילו אמר לו באורים ותומים היה לו לומר אתה הוא שגרמת על עצמך לא אתה הוא שהכית נוב עיר הכהנים · ואקרא לך להודיעני מה אעשה ויאמר שמואל ולמה תשאלני א"ל (כב) הידא לי גבי שנאך הידא לי גבי ערך (כג) (ש"א כ"ח) ויעש ה' לו כאשר דבר בידי וגו' · ויתנה לרעך לדוד א"ל ולית הלון מלה קדמייתא דהוות אמר לי כד הוית גבי הוית אמר ונתנה לרעך הטוב ממך (כד) וכדון את אמר לי הידא לי (כה) גבי שנאך והידא לי גבי ערך א"ל כד הוינא גבך הוינא בעולם דשקר והוית שמיע מיני מלין שקרין דהוינא דחיל מינך דלא תקטילונני וכדון דאנא בעולם דקושטא לית את שמיע מיני אלא מלין דקשוט לא חנם עשה לך הקב"ה זה אלא אשר לא שמעת בקול ה' אלהיך ולא עשית חרון אפו בעמלק ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים א"ל ואין מיערק אמר אין ערקת את משתזיב [א] ואם את מקבל עליך מדת הדין מחר אתה ובניך עמי · מאי עמי [ב] אמר רבי יוחנן עמי במחיצתי כיון ששמע את דברי שמואל נתיירא שנאמר וימהר שאול ויפול מלא קומתו ארצה (י) ויירא מאד מדברי שמואל · אמר לו אבנר ועמשא מה אמר לך שמואל אמר להם אמר לי למחר את נחית לקרבא ונצח ולא עוד אלא בניך מתמנין רברבין נטל שלשה בניו ויצא למלחמה אמר ריש לקיש באותה שעה קרא הקב"ה למלאכי השרת ואמר להם באו וראו בריה שבראתי בעולמי [ג] בנוהג שבעולם אדם הולך לבית המשתה אינו מוליך בניו עמו מפני מראית העין וזה יוצא למלחמה ויודע שנהרג ונוטל בניו עמו ושמח על מדת הדין שפוגעת בו · א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי [ד] מלמד שהראהו הקב"ה למשה דור דור ושופטיו · דור דור ומלכיו · דור דור וחכמיו · דור דור ומנהיגיו · דור דור ומשגיו · דור דור ושוטריו · דור דור ופרנסיו · דור דור וחומסיו · דור דור וגזלניו · דור דור ונביאיו · והראהו שאול ובניו נופלים בחרב אמר לפניו מלך ראשון שיעמוד על בניך ידקר בחרב אמר לו הקב"ה ולי אתה אומר אמור אל הכהנים שהרג שהם מקטרגים אותו שנאמר ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן · ת"ר (יא) (כו) [ה] על ה' חטאים נהרג אותו צדיק שנא' (ד"ה א י) וימת שאול במעלו אשר מעל בה' ועל שהרג נוב עיר הכהנים ועל שחמל על אגג ועל שלא שמע לשמואל שנאמר (שמואל א י) שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך ולא עשה כך ועל ששאל באוב וידעוני ולא דרש את ה' וימיתהו הה"ד (איוב לד) כי פעל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו וכתיב (ויקרא כ) ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו : ח ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן

מסורת המדרש א פרקי דרבי אליעזר פ' ל"ג · ב ברכות דף י"ב · ערכין דף כ"ג · מדרש שמואל פ' כ"ג · ג מדרש תהלים מזמור ז' · ילקוט שמואל · ד סנהדרין דף ל"ח · ע"ז דף ס' · שמ"ר פ' מ' · מכילתא סוף בשלח · ספרי סוף ברכה · תדא"ז פ' ו' · ה מדרש תהלים מזמור ז' ·

חדושי הרד"ל

(כ) בשם ר' יעב"ץ אמר אותרי עשה שחר עיפה תהו חשך ואפלה אפי' דברים כו' כצ"ל ונראה ליגרס מפרש רבי יעבץ דמגיד לאדם מה שחו נמשך למטה מי הוא המגיד · מי שעשה שחר עיפה · ומפ' לשון עיפה שהוא ענין תהו חשך ואפלה (ואפשר צ"ל תהום חשך כו' · וכמו שמצינו ענין תהום סמוך לשחר כי"ב במקרא (תהלים קלט) כנפי שחר וגו' אחרית ים · וכן (באיוב לח) המימיך צוית וגו' ידעת השחר כו' ואח"כ הבאת עד נבכי ים ותקר תהום כו') ובירושלמי דחגיגה הגי' אמר ר' יעבץ אלין ליפאתרייא תהו חשך ואפלה דתיבת ליפאתרייא הוא פירוש על שחר לשון צפרא · ותהו חשך אפלה הוא פי' עיפה כדלעיל · ומוזר ומבאר אפילו דברים כו' משיח עם אשתו וכן דברים שבאפלה אפילו אלו מגיד כיון שהוא עשה שחר ועיפה שהוא חשך ממילא לפניו נגלו כל תעלומות גם חשך לא יחשיך ממנו : (כא) כשם שנפרעין כו' · ב"ר פנ"ו : (כב) הידא ליה גבי כו' · כ"ה לקמן ולפ"ז קאי על הקב"ה שעליו אמר ויהי עם ערך והמפרשים שם : (כג) ויעש ה' לו כאשר דבר וגו' · מביא זה לראיה על פי' ויהי ערך שפירושו כצ"ל ויהי עם ערך וכן הרד"ק על ישעיה הביאו זה לראיה : (כד) וכדון את א"ל לדוד הוינא כו' · כ"ה הלשון במדרש שמואל וכון : (כה) גבי שנאך כו' גבי ערך · נ"ל תחלה ערך כלשון המקרא ואח"כ מוזר ומפרש לשון ערך שהוא שנאך (וע' במדרש שמואל א) : (כו) על ה' כו' ועל אוב וידעוני · חושב אוב וידעני לשנים · כן משמע במדרש שמואל שם · ואף שלא נתבאר בשאול רק מעשה אוב וכן בד"ה שם כתיב לשאול באוב לדרוש · אפשר ממ"ש בריש"ס דענינא הסיר את האובות

חדושי הרש"ש

ולקמן פכ"ח : (ט) לא היה לך להרגיז בוראך אלא כי עשיתני כו' · כ"ה בתנחומא וירושלמי : (י) ויירא מאד מדברי שמואל כצ"ל : (יא) על ה' חטאים נהרג כו' על שהרג נוב כו' כצ"ל על בלא וי"ו ·

והכהן

מתנות כהונה

היא לומד המקרא בפשטים ובס"פ כי תשא משמע פירושו חזר תלמודו : וכד הוה מטי כו' · כשהיה מגיע לזה הפסוק : בשם ר' יעביץ אמר יוצר הרים וכו' · וזהו המגיד לאדם מה שיחו שנגלו ואין כל דבר נעלם ממנו כן פי' הרד"ק : תהו וחשך כו' · פי' דברי רוח וחשך וה"ק קרא יוצר (צייר) הרוח והחושך שהם דברי הבאי מגיד לאדם עושה שחר ועיפה : וחבריה · חבירו של פסוק שלמעלה כשהגיע בו היה בוכה וכן כלם ועיין בירושלמי פ' אין דורשין וסוף מדרש קהלת ובמדרש איכה (ג' י') ובפ"ק דחגיגה : ולמה תשאלני · סיפיה דקרא ויהי ערך ופירושו שנאך כד"א חלמא לשנאך ופשריה לערך : הידא לי כו' · מוכנת היא אצל שונאך זה דוד או פירושו זאת היא בעיני אל שונאך זה דוד שהגיע שעתו למלוך ובלשון : ולית הלון · פי' הלא אין אלו הדברים שאמרת מקודם שאמרת לי כשהיית אצלי בעוה"ז כו' : וכדון כו' · ועתה אמרת לי הידא כו' וזהו דוד ובמדרש שמואל גרס בהדיא אמרת לרעך לדוד : כד הוינא · כשהייתי אצלך הייתי בעולם השקר והיית שומע ממני דבר שקר מפני שהייתי מתירא ממך שלא תמיתני : וכדון כו' · ועתה אנכי בעולם האמת לא תשמע ממני אלא דברי אמת שאינני מתירא ממך : ואין מיערק · ואם תברח תנצל או לא וה"ק אם תברח תנצל כו' ובמד"ש גרס ולית למיערק פי' וכי אין תקנה לברוח : נחית כו' · אתה יורד למלחמה ותנצח : מתמנין רברבין · ופירוש יהיו ממונים שרים וחשובים ואמר לו כן כדי שלא ירך לבבם ולב העם : וכתיב ואיש או אשה כו' · לכך סמכן הקדוש ברוך הוא שעתיד שאול ליהרג על עון אוב ועל הריגת הכהנים והכי איתא בתנחומא :

אס

פירוש מהרז"ו

ע"ו חושב ששה פסוקים כמו כאן ועי' חגיגה ד' : ולא שומעין אותו · הכוונה שלא שומעין קולו וכן הלשון במדר"ש לא שומעין קולו : ר"ה בשם רי"א יוצר הרים וכו' · פי' שבשעת הדין מגידים לאדם גדולתו של הקב"ה וזהו מה שחו ודברו של הקב"ה שהוא יוצר הרים וכו' וכדומה כלומר דע מי הכעסת ודרש אותרי עוד פירוש אחר על מ"ש מה שחו על שחו של האדם : לא היה לך להרגיז בוראך · פי' לא די לך שהרגזת בעצמך את בוראך במה ששאלת באוב שדומה לעון ע"ג שהוא בסקילה אלא הרגזת את בוראך ע"י לעבוד עבודת כוכבים כי הוקשה לחז"ל מה זה ששאל שמואל למה הרגזתני להעלות אותי הלא ידע שמואל שעשה כן בעבור שצר לו וכמ"ש ולמה תשאלני וה' סר מעליך אלא שאמר לו אע"פ שצר לך לא היה לך להרגיז את בוראך ולעשות אותי עבודת כוכבים : שנפרעים מן העובדים כו' · כמ"ש כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת וכמ"ש אסף כל וגו' והמכשלות את הרשעים וכמ"ש ב"ר פר' ל"ו סימן ה' על יעקב : שהיה סבור שהוא יום הדין · וזהו הרגזתני שהכל מתיראים מיום הדין שנקרא יום הגדול והנורא וא"כ יש כאן לדון ק"ו שתום ולפי דעה זו חושבו בין הוי"ו פסוקים שבכה בהם רב ולא לפי דעה הא' · ובמדר"ש שם אינו גורס וי"א אלא גורס ולא עוד אלא שהייתי סבור שהוא יום הדין : נוב עיר הכהנים · והרג אחימלך הכה"ג שהיה לובש אורים ותומים : הידא לי גבי שנאך · פירש המ"ע שפי' אי זה ויפורש כאן בדוחק אי זה דרך נטה מעמך אל שונאך וצ"ל הידא לי' וכו' אי זה לו · שמ"ש ויהי ערך אין פי' שנעשה שונאך חלילה שהרי כתוב אחריו ומחר אתה ובניך עמי כמ"ש בסמוך ושהקב"ה התפאר בו לפני מלאכי השרת אלא פי' שנטה דעתו אחר שונאך וכאשר פירש לו בעצמו בפסוק הסמוך ויתנה לרעך לדוד : לרעך הטוב ממך · ש"א ע"ו ולא פירשת מי הוא : דלא תקטילונני · לא אמר לו בפירוש ונתנה לרעך הטוב ממך ולא התירא שיהרגנו ובעבור שיפרש לו לדוד נתירא שיהרגנו ואולי צ"ל דלא תקטלונני' פי' שאם היה מפרש לו לדוד היה שונאו מיד והורג לדוד וכאשר באמת היה אח"כ שהיה רודף את דוד להרגו אף שלא ידע בבירור רק חשש אולי יותן לו המלוכה אף כי אם היה יודע בבירור וכמ"ש מ"א י"א פ' ויבקש שלמה להמית את ירבעם ולא את אחיה השלוני שהתנבא עליו וכן כאן : א"ל ואין מעריק · דרשו כן ממ"ש בפסוק י"ט שם ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי גם את מחנה ישראל יתן ה' ביד פלשתים והוקשה לו כופל הלשון ובפעם האחד אמר את ישראל עמך ובפעם השני לא אמר עמך על כן דורש שתחלה אמר לו שהוא עם מחנה ישראל יחד עמו פי' בעבורו על חטאו ועל זה שאל איך יהיה אם יברח אם ינצלו ישראל והשיב לו גם את מחנה ישראל יתן ה' ביד פלשתים שבתוך עמך שאפילו תברח ולא תהיה עמהם יפלו הם ואתה תנצל ע"כ לא רצה לעזוב את ישראל ולהציל עצמו ובחר ליפול עמהם שיהיה חלקו עם בניו עם החסידים : את נחית לקרבא ונצח · דורש כן ממ"ש ויפצרו בו עבדיו הם אותם המפורשים לעיל ושני אנשים עמו שדרשו על אבנר ועמשא ואם היו יודעים שאמר לו שמואל שמחר יפול עם מחנה ישראל ואולי גם הם עמו ועם ישראל יחד ובאיזה כח הפצירו בשאול שיאכל ויסתה אלא שסברו שנתבשר טוב ורצוי ויאכל ויסתה ויקם מן הארץ : ונוטל בניו עמו ושמח · דורש כן שמחה ממ"ש ש"א ל"א ג' ותכבד המלחמה אל שאול שזה נראה מיותר אחר שכבר כתוב שנסו אנשי ישראל ויפלו חללים וימתו בניו וימצאוהו המורים ויחל מאד מהמורים ועוד שהיל"ל על שאול על כן דרשו שמ"ש ותכבד מלשון כבוד שאחר שכתוב שמתו שלשה בניו במלחמה היה לו הכל לכבוד מאת ה' שקבל דינו בשמחה ורצון וזהו כבודו וזהו אל שאול ומ"ש שקרא הקב"ה למלאכי השרת והתפאר לפניהם כו' עם שאול צ"ע מניין לו (ורמוז בדרך רחוק בש"א י"ד פסוק כ' וידבקו פלשתים אחרי שאול ואחרי בניו ויכו פלשתים את יונתן ואת אבינדב ואת מלכי שוע בני שאול שבשמואל ריש ל"א מלכישוע תיבה אחת ובד"ה שם ובכתובות גם מ"ש בני שאול מיותר שכבר כתוב ואחרי בניו וכפול עוד שם בפרשה ויש לרמוז בזה ומלכי הוא הקב"ה שוע עשה שיחה ודיבור מבני שאול עם מלאכי השרת) : אמר ר"י דסכנין בשם ר"ל · בא לחתום מ"ש בראש הסי' אר"י דסכנין בשם ר"ל ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב וידעוני על שאול ואשת בעלת אוב מדה ז' וי"ז שמפורש בסוף ס"א דורש כאן מדת סמוכין ומדה ט' מדבר קרבה שהראה למשה כל הדורות וגם מיתתו של שאול ושאל על זה והושיבו אמור אל הכהנים ובשמ"ר פר' מ"ס סימן ב' ובמכילתא סוף בשלח ובספרי בסוף ברכה ומ"ש נופלים בחרב כמ"ש ויקח שאול את החרב ויפול עליה ומ"ש ידקור כוון למ"ש שלוף חרבך ודקרני שהם מקטריגים אותו הכוונה מקטרגים עלי' פירושו על שאול : על ה' חטאים · בספרי מדרש תלים בליקוטים ליקוט ב' פירשתי זה באריכות ע"פ דעת הגאון רשכבה"ג רבינו אליהו מווילנא זללה"ה : וימת שאול · לשון הפסוק וימת שאול במעלו אשר מעל בה' על דבר ה' אשר לא שמר וגם לשאול באוב לדרוש ולא דרש בה' וימיתהו ודורש ח' במעלו · ב' אשר מעל בה' · ג' על דבר ה' · ד' אשר לא הקים · ה' וגם לשאול באוב · ו' לדרוש ולא דרש בה' · ז' וימיתהו · ולפי גירסת הגאון על ששה חטאים כמ"ש ולא דרש בה' הוא הוי"ו וחושב כאן הה' חטאים א' שהרג נוב ב' שחמל על אגג ג' שלא המתין לשמואל ד' ששאל באוב וה' וידעוני ומ"ש שחטא בידעוני צ"ע ועיין בזה ברים סימן זה בתיבת בזכורו והגיהה הגאון במקום ידעוני ודורש אל המתים והחטא הששי הוא מ"ש ויאמר אל הכהן אסוף ידיך ורמזתי עליו בסימן זה במ"ש והיה עלה והוא במדה הכ"ל ועי' במדרש תנחומא כאן סימן ב' וא"כ צ"ע שהיה לו לחשוב שבע חטאים ה' הנ"ל ודרש אל המתים ויאמר אל הכהן אסוף ידיך גם לא חשב החטאים

יפה תואר

אשר יקרה לפעמים בארץ כי אשה הדבוקה בבעלה מ"מ תשוקתה תתעה אותה לפעמים ללכת אחרי בלדתי : ומי כותבן עושה שחר עיפה · סמיך אסיפיה דקרא דכתיב ה' צבאות שמו ולכן היה בוכה ה' אשר אין שכחה לפניו הוא הכותב · וכן בכתובים שמביא בקשו את ה' כל ענוי ארץ סיפא דקרא הוא בקשו צדק וגו' אולי תסתרו ביום חרון אף ה' לכן בכי דבולי האי ואולי · וכן בכתוב שנאו רע ואהבו טוב כתיב בסיפא אולי יחנן ה' וכן בקרא יתן בעפר פיהו כתיב בסיפיה אולי יש תקוה · ולכן בכו כדאמרינן בחגיגה · ואף דמצינו בכמה כתובים כי בתשובה יהפוך האדם הרוגז לרחמים וזו רק

ידי משה

אתה הוא שגרמת. במה שהכית את נוב עיר הכהנים לכן לא ענו לך אורים ותומים :

וגו' * כל מקום שהוא אומר ויאמר ויאמר צריך לידרש (אסתר ז) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה ויאמר למה אמר לה אם הוא זה מוטב ואם לאו אמרי שהוא הוא ר' אומר עד שהכיר בה שהיא יהודית היה מסיח עמה ע"י תורגמן ומשהכיר בה התחיל הוא מספר עמה · כיוצא בו (מ"א כ) ויגש איש האלהים ויאמר אל מלך ישראל ויאמר כה אמר ה' ויאמר [ב] כשיפול בן הדד בידך לא תחמול עליו אמירה שנייה אמר לו הוי יודע כמה מצודות וחרמים פרשתי לו עד שבא לידך ועכשיו אם יפקד והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו · כיוצא בו (יחזקאל י) ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויאמר הקב"ה אמר למלאך והמלאך לכרוב אמר לו גזר עלי הקב"ה ואני אין לי רשות ליכנס למחיצתך אלא עשה עמי צדקה ותן לי שני גחלים משלך שלא אכוה מיד וישא ויתן אל האיש לבוש הבדי' · ר' פנחס אמר (כז) הפשירן ונתנן לו אר"י דסכנין בשם ר' לוי ז' שנים היו אותן גחלים עמומות בידו של גבריאל סבור שישראל עושין תשובה כיון שלא עשו בקש לזרקן ולקעקע ביצתן אמר לו הקב"ה גבריאל גבריאל יש בהם בני אדם שעושים צדקה אלו עם אלו שנאמר (שם) וירא לכרובים תבנית יד אדם א"ר אבא בשם רבי ברכיה מי מעמיד העליונים והתחתונים הצדקה שעושים ביד הה"ד (תהלים עא) וצדקתך אלהים עד מרום וגו' ואף כאן אמור אל הכהנים ואמרת אליהם (כח) אמירה ראשונה למת מצוה יטמא והשניה לאחרים לא יטמא לפיכך נאמר אמור ואמרת: [ט] מה כתיב אחר הענין (יב) והכהן הגדול מאחיו למה נקרא שמו כהן גדול שהוא גדול (כט) [ג] בה' דברים בחכמה בכח בנוי בעושר ובשנים · בנוי שהוא נאה מאחיו · בכח שהוא גבור [ד] בא וראה אהרן כשהניף את הלוים כ"ב אלף הניף ביום אחד כיצד היה מניפם מוליך ומביא מעלה ומוריד הוי שהיה גדול בכח · בעושר מנין שאם לא היה עשיר אחיו הכהנים מעשרין אותו · מעשה בפנחס הסתת שמינוהו כהן גדול ויצאו אחיו הכהנים וראוהו חוצב באבנים ומלאו המחצב לפניו דינרי זהב ומנין שאחיו מגדלין אותו אם אין לו שנא' והכהן הגדול מאחיו ולא כהן גדול בלבד אלא המלך כיוצא בו וכן אתה מוצא בדוד המלך כיון שהלך להלחם עם גלית א"ל שאול (ש"א יז) לא תוכל ללכת אל הפלשתי הזה להלחם עמו כי נער אתה אמר לו דוד רועה היה עבדך לאבי בצאן ובא הארי והדוב ונשא שה מהעדר ויצאתי אחריו והכיתיו והצלתי מפיו ויקם עלי והחזקתי בזקנו והכיתיו והמיתיו גם את הארי גם הדוב הכה עבדך והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם אמר לו שאול מי אמר לך שאתה יכול להרגו מיד השיבו דוד ה' אשר הצילני מיד הארי ומיד הדוב הוא יצילני מיד הפלשתי הזה מיד וילבש שאול את דוד מדיו וכתיב בשאול (שם ט) משכמו ומעלה גבוה מכל העם כיון שהלבישו בגדיו וראה שעשויין לו מיד [ה] הכנים בו עין הרע כשראה דוד שהלבין פני שאול א"ל לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ויסירם דוד מעליו הא למדת שאפי' יהא אדם קצר ונתמנה מלך נעשה ארוך כל כך למה שבשעה שנמשח בשמן המשחה נעשה משובח מכל אחיו אמר דוד בשמן המשחה שנמשחתי (ל) בו אני שמח שנא' (תהלים טז) לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכון לבטח:

פרשה כז

א **שור** או כשב או עז הה"ד (שם לו) צדקתך כהררי אל · ההרים מעלין עשבים והצדיקים יש להם מעשים טובים · ד"א צדקתך כהררי אל מה ההרים ראוים להזרע ועושים פירות כך הצדיקים עושים פירות ומטיבין לעצמם ולאחרים למה"ד לפעמון זהב (א) והגיל שלו מן מרגליות כך הצדיקים מטיבין לעצמן ולאחרים שנאמר (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו · משפטיך תהום רבה אלו הרשעים מה תהום אינו יכול להזרע ואינו עושה פירות אף הרשעים אין להם מעשים טובים (ב) ואין עושים פירות אלא מצירין לעצמן ולאחרים שנאמר (שם) (ג) אוי לרשע רע לעצמו ורע לאחרים צדקתך כהררי אל [ו] סרס המקרא ודרשהו צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה מה ההרים הללו כובשין על תהום שלא יציף העולם כך הצדקה כובשת את הפורעניות שלא תבא לעולם · צדקתך כהררי אל מה ההרים הללו אין להם סוף כך אין סוף למתן שכרן של צדיקים משפטיך תהום רבה מה תהום אין לו חקר כך אין חקר לפורענותן של רשעים לע"ל · ד"א צדקתך כהררי

מסורת המדרש א אגדת שמואל פ' כ"ד · מגילה דף ט"ו · ילקוט מלכים רמז ר"כ · ב ירושלמי פרק י"ב דסנהדרין · ג יומא דף י"ח · ירושלמי פ"ק · ד קהלת רבה בפסוק וישוב העפר על הארץ · ה אגדת שמואל פ' כ"ג · ו מדרש תהלים מזמור ל"ו · אגדת בראשית פ' ד' ·

חדושי הרש"ש

(יב) והכהן כו' בה' דברים כו' ובשנים · בגמ' יומא י"ח א' ליתא ובשנים · ובתוספתא שם פ"א וכן בת"כ וברמב"ם רפ"ה מהל' כלי המקדש תשיב תחת זה במראה ועי' בק"א · ועמ"כ בס"ר פ"ב על הא דאיתא שם ה' פסיעות פסע משה:

חדושי הרד"ל

ואת סידעוניס · משמע ליה שאת"כ שאל לשניהם יחד · ועי' בשוח"ט סוף מזמור ז' כ"א: (כז) הפשירן ונתנן כו' · עיין (יומא ע"ז·): (כח) אמירה ראשונה למ"מ כו' והשניה לאחרים לא יטמא · כ"ה הגי' גם ברבינו בחיי · ובמדרש שמואל הגי' להפך: (כט) בה' דברים כו' בעושר ובשנים וכ"ה בתנחומא ובת"כ הגי' בעושר ובמראה · וע"ש בק"א שנדחק לפרשו דהיינו בנוי ורבי' הגר"א ז"ל בהגהותיו על הת"כ כ"י מוחקו (וכן בפסיקתא זוטרתא דר' טובי' ליתא) ונדחק לפרש מנין ה' עם הכהונה וגי' דהכא איפכר הכהונה (והן ה' דברים שמנו ספ"ב דעדיות שהאב זוכה לבנו) ואף שמצאנו שלא הקפידו בבחירת כה"ג על שנים והכהונה דשלהי (מנחות קט:) בשני בני שמעון הצדיק · היינו משני שמעלות האחרות הכריעו בקטן · אבל לכתחלה יש לבחור גם בשנים · וכלשון גדול כפשוטו · אך קצת משמע שמאמר דכאן בא לסיים שכשנמשח לכ"ג מתהוין בו מעלות אלו בשלמות · וזה קשה לומר על שנים · אם לא דהדרו ליה דרי תיוורתא כר"א בן עזריה: (ל) בו אני שמח לבי כו' · איפשר דרש ליה ישמח לב על שמן המשחה כד"א (משלי כז) שמן וקטרת: (א) והגיל שלו של מרגליות · הוא משל לקרן שכרו הצפון לעוה"ב כמו הגיל שהוא טמון ואין נראה רק קולו נשמע והוא משל פירותיו שאוכל בעוה"ז ומטיב בהן לאחרים ג"כ · אבל עיקרו הצפון לעוה"ב לו לעצמו ואין לזרים אתו: (ב) ואין עושין פירות · איפשר ר"ל שאין לעבירה שלהם פירות וכדדרשינן בספרי האזינו פסקא שכ"ד ובירושלמי ספ"ק דקדושין ודפיאה ממקרא זה אבל איננו כ"כ מענין המאמר: (ג) אוי לרשע

פירוש מהרז"ו

כסדר הכתוב ועי' רש"י בחומש שדורש אל המתים הוא המעלה המת בזכורו והנשאל בגולגולת וא"כ אין זה ידעוני שמתורגם דכורו ואין זה כפי התרגום והמבוכה רבה ול"ע גם צ"ע למה חשב לו לחטא מה שרדף אחר דוד וקבל עליו לה"ר ורצה להרגו כמה פעמים ואם על שהיה זה מרות רעה גם נוב ואוב וכו' ברוח רעה: [ח] שהוא אומר ויאמר ויאמר · תנחומא כאן סימן ג' במדרש איכה רבתי פסוק ממרום שלח אש ס"ז א' ובמד"ש שם אמרי שהוא זה שהראה על המן וכמ"ש המן הרע הזה א"כ מ"ש אחשורוש זה כוון ג"כ על המן: ומשהכיר בה · שהיא בת מלכים ונתעלה ונתיקרה בעיניו: ויגש איש האלהים · מ"א כ' כ"ח ומ"ש אם יפקד והיתה נפשך לשון הפסוק שם באותה פרשה פסוק ל"ט וסובר שהוא אותו הנביא עצמו של פסוק כ"ח וכמ"ש בסדר עולם פרק כ' שזה היה מיכיהו בן ימלא כמבואר בפרשה שם: כשיפול בן הדד בידיך · מרומז במ"ש שם פסוק הנ"ל ונתתי את כל ההמון הגדול הזה בידיך שהיל"ל ההמון הרב וכמ"ש דניאל י"א י"א אלא שרמז לו בתיבת הגדול על מלך ארם שנותנו בידו לשמרו וכמ"ש בפסוק ל"ט הנ"ל ויאמר שמור את האיש הזה אם יפקד וגו' שלא יעזב הועד שיעשה בו הדין ומ"ש כמה מצודות וחרמים לכה בקהלת · ומ"ש ועכשיו אם יפקד שיבושו ניכר שמ"ש אם יפקד הוא בפסוק ל"ט כשמסרו בידו והזהירו אם יפקד והאמת יורה דרכו שכך צ"ל האמירה הראשונה ויאמר שמור את האיש הזה אם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו והנמשל כשיפול בן הדד בידך לא תחמול עליו אמירה שניה ויאמר אליו כה אמר ה' יען שלחת את איש חרמי מיד והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו ודוק מאד: ויאמר אל האיש לבוש הבדים · בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלאת חפניך גחלי אש ועי' לקמן פרק ל"א סימן א' ובאיכה רבתי פסוק ולא זכר דף ע': אמר לו גזר עלי · דאי כפשוטו יקשה מ"ש פסוק ז' וישלח הכרוב את ידו מבינות לכרובים אל האש אשר בינות כרובים וישא ויתן אל חפני האיש לבוש הבדים ובפסוק ב' שם אצל הציווי ויאמר אל האיש לבוש הבדים ולא לכרוב ואיך שלח הכרוב ידו בלא רשות ודורש שם מ"ז במ"ש בפסוק בזה שני פעמים ויאמר שהקב"ה אמר למלאך שיבקש מן הכרוב ויאמר לו גזר עלי וכו': ששה שנים · שהרי פרשה זו היתה בשנה הששית לגלות יכניה כמ"ש בריש פר' ח' ושם ל"ג כתוב בפסוק כ"א ויהי בשתי עשרה שנה בעשירי בחמישי לחודש בא הפליט מירושלים לאמר הוכתה העיר היינו הנבואה של פרשה ח' ט' יו"ד וזהו כוונת הזריקה בעת החורבן ממש כמ"ש ממרום שלח אש כמ"ש מדרש איכה שם ואם היה זה שנה בריש שנה י"ב היה חשבון של ששה שנים אך מאחר שהיה בחודש עשירי הרי הם ז' שנים וכן מצאתי הגירסא שבמדרש עם יפה תואר ז' שנים אך בכמה מקומות הגירסא ו' שנים וצ"ע ועי' מ"כ: בידו של גבריאל · עי' ב"ר פר' כ"א סימן ה' בפירושי איך למדו על גבריאל: וירא לכרובים · סמוך לפסוק וישלח לכרוב הנ"ל: וצדקתך אלהים עד מרום · לקמן פר' ל"א סימן א' מבואר וכמ"ש לעיל עשה עמי צדקה: אמירה ראשונה למת מצוה · וכן הגירסא בתנחומא כאן אך במד"ש שם ובאיכה פסוק ממרום הגירסא בהיפך אמירה ראשונה לנפש לא יטמא וכו': [ט] מה כתיב אחר הענין · וכן הלשון בתנחומא כאן סימן ד' וענין הסמיכות איך שייכים זה לפרשה שאחר הענין שברים סימן ד' אמר מה כתיב למעלה מן הענין וכמ"ש בסוף פרשה כ"ה נדרשות לפניהם ונדרשות לאחריהם ובא לפרש כאן מ"ש נדרשות לאחריהם שכמו שלמעלה מן הענין נדרש על שאול כך אחר הענין על שאול וכמ"ש בסוף הסימן: גדול בה' דברים · דורש הגדול ה' גדול כך מצאתי וכל זה לכתחלה ובדיעבד אינו מעכב שהרי בבית שני היו כמה כה"ג שלא היו חכמים · והה' דברים הם המנוים אבות סוף פרק ו"ו שבע מדות ומ"ש כאן בשנים כולל זקנה ושיבה רק בנים חסר כאן ועי' עדיות פרק ב' משנה ט' ה' דברים כמו כאן: בא וראה כשהניף · במדבר ח' פסוק כ"א ויניף אהרן אותם שהניף אהרן כל הלוים ועי' במ"ר פר' י"ח סימן ד' ומש"ש: בשנים · וכ"ה בתנחומא ובת"כ הגירסא במראה במקום בשנים ובילקוט שם הגירסא במדה: נעשה ארוך · וכמ"ש חז"ל על אביי חזיוהו דאתרם רישי' כשנתמנה לראש וכמ"ש שמ"ר ריש פר' י"ח: מי אמר לך שאתה יכול · שכבר כתוב שאמר דוד והיה הפלשתי הזה כאחד מהם וגו' ולמה כפל עוד ה' אשר הצילני וגו' ע"כ דרשו שמפסוק ראשון משמע שבוטח בגבורתו והראיה שכבר היה שכבר הכה הארי והדוב וא"כ עדיין אין ראיה שיכה את גלית הפלשתי שמזלו גדול שהרי פלשתים היו מושלים אז בישראל ועוד בעבור כלי המשחית שהיו בידו שאין ביד הארי ועל עצמו שריון ומגן ע"כ דורש ששאול שאל אותו מי אמר לך וזה ע"פ מדה ע' והשיב לו ה' אשר הצילני וגו' ועל זה השיב לו אם כך הוא לך וה' יהיה עמך: אף בשרי ישכון לבטח · שנותן כח אלהי בבשרו בחייו בקומתו ובחוזק כחו ובמותו שלא ישלוט בו רמה כמ"ש ילקוט תהלים י"ו ב"ב כ"ג:

פרשה כז סימן א **שור** וכשב ועז · עיין ב"ר ריש פר' ל"ג ובתנחומא כאן ובמ"ר ריש פר' א' ושם ביארתי ע"פ המדות ויבוקש משם: והגיל שלו · הענבל המשמיע קולו לאחרים: אמרו צדיק · לשון צדיק אחד וא"כ כי פרי מעלליהם לשון רבים שהצדיק מטיב לרבים וגורם שיאכלו יחד פרי מעללים טובים

מתנות כהונה

אם הוא זה · אם המן הוא זה שאמרת שמכר עמך להריגה מוטב: ואם לאו אמרי שהוא · פי' אמרי שהוא זה שהיה חפץ שיהרג מטעם שאמרו חז"ל שהיה נראה לו בחלום שרצה להרגו: הפשירן · לשון פושרין שלא יהיו חם כל כך ודייק מדכתיב וישא ויתן שלא הוה צריך לומר וישא כן הוא במדרש שמואל ובפ' יום הכפורים: שש שנים · שהרי נבואה זו היתה בשנה ששית והעיר לא חרבה עד שנת י"א ועיין כ"ז בא"ר (א' מ'): עמומות · דוממים והולכין ונוגנים ובמ"ש גרס עמוסים: יד אדם · רמז לצדקה שנאמר בו לא תקפוץ ידך: הסתת · מסתת אבנים לבנין: הגדול מאחיו · דרשינן גדלהו משל אחיו: שעשויין לו · נכונים לו כמדתו: מיד הכנים בו עין הרע · פי' שהרגיש שיגלה למלוכה:

פרשה כז צדקתך כו' · כ"ז הוא לקמן ריש במדבר ולעיל ובב"ר פ' ל"ג ובש"ר פי"ד ושם פירשתי כל הענין וע"ש: והצדיקים יש להם כו' · שאוהבים תמיד להרבות מצוה כהררים המגדלים עשבים: והגיל · הזוג שמקיש בתוכו: רע לעצמו כו'

יפה תואר

אם רוב העדה משוב · וזה אין ביד אדם יחידי לסעיר לבם לתשובה: מסיח עמה ע"י מתורגמן כו' · וזה שכתיב ויאמר המלך אחשורוש ע"י מתורגמן כי לא הכירה עדנה ומשהכירה ויאמר לבדו לאסתר המלכה: בחכמה בכח בנוי · הטעם דבעינן בו המעלות האלה למען יראו הכל כי הוא הנבחר במין אנושי וראוי לכה"ג · והכוונה בכח כי יכול לכבוש את יצרו ובעושר הכוונה שמסתפק במועט ושמח בחלקו: שבשעה שנמשח כו' · וזה אין קשה למה לא נתארך בעת הזאת · כי אע"פ שנמשח למלך לא חל עליו עדיין ענין מלכות כל עוד שלא היו בו התנאים הצריכים מהגבורה והנוי אמנם אחר שנתגבר ונתיפה בבגדי מלכות נמצא שהיה הגון למלכות ולא חסר לו רק אריכות הגוף ולזה נתארך עתה וכן נראה מהילקוט דגרים כיון דהלבישו בגדיו היה ראוי למלכות:

הה"ד צדקתך כהררי אל · עיקר הכתוב הוא פה בשביל אדם ובהמה דדריש על וביום השמיני ימול ועל ומיום השמיני והלאה בסוף הסימן ואגב דריש כל הכתוב: ד"א צדקתך כהררי אל כו' · לשני הלשונות יתפרש הכתוב צדקתך אשר יעשה ה' בארץ כהררי אל הוא לפי הצדיקים אשר נקראו הרים כדכתיב שמעו הרים את ריב ה' · ומשפטיך והעונש הבא בארץ תהום רבה הוא לפי הרשעים אשר נקראו תהום וכמו דדרש בתנחומא מתהומות יכסימו · אך לפי לשון הראשון מדבר הכתוב מצדקת הצדיקים ורשעת הרשעים אשר בין אדם למקום · ולכן משוה מעלת הצדיקים לעשבי הרים אשר תפארת הם להרים ואין לאדם תועלת בהם · והרשעים נקראים תהום שאין מעלה עשבים כדאיתא בתנחומא · ולשון השני מדבר מצדקת הצדיקים ורשעת הרשעים אשר בין אדם לרעהו וכמו גמילות חסדים אשר על זה העולם עומד

אל · ר' ישמעאל אומר א הצדיקים שעושין התורה שניתנה מהררי אל הקב"ה עושה עמהן צדקה כהררי אל אבל רשעים שאין עושים התורה שניתנה מהררי אל הקב"ה מדקדק עמהן עד תהום רבה ר' עקיבא אומר אלו ואלו מדקדק עמהן הצדיקים גובה מהם מיעוט מעשים רעים שעשו בעוה"ז בשביל ליתן להם שכר טוב לעתיד לבא ומשפיע שלום לרשעים ומשלם להם מיעוט מעשים טובים שעשו בעוה"ז כדי ליפרע מהם לע"ל ר' מאיר אומר ב משלה צדיקים בדירתן שנאמר (יחזקאל לד) במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נויהם ומשל הרשעים בדירתן שנאמר (שם לא) ביום רדתו שאולה האבלתי כסתי עליו את תהום ר' יהודא ב"ר אמר משל אין עושין כסוי לגיגית לא מכסף וזהב ולא משאר מתכות אלא מחרס מפני שהוא מין במינו כך אמר הקב"ה גיהנם חשך דכתיב (תהלים לה) יהי דרכם חשך וחלקלקות ותהום חשך שנאמר וחשך על פני תהום והרשעים חשך שנא' (ישעיה כט) והיה במחשך מעשיהם יבא חשך ויכסה חשך שנא' (קהלת ו) כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכוסה · ד"א צדקתך כהררי אל ר' יהודה ב"ר סימון אמר צדקה שעשית עם נח בתיבה כהררי אל שנאמר (בראשית ח) ותנח התיבה על הרי אררט ומשפטיך שעשית עם דורו דקדקת עמהם עד תהום רבה שנאמר (שם ז) ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וכשזכרתו לא לבדו זכרתו אלא ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה ג רבי יהושע בן לוי כי סליק לרומי ראה שם עמודים של שיש מכוסים בטיפטיאות בשרב שלא יפקעו ובצנה שלא יקרשו ראה שם עני אחד ומחצלת קנים תחתיו ומחצלת קנים על גביו על העמודים קרא צדקתך כהררי אל אן דאת יהב את משפע ועל העני קרא משפטיך תהום רבה אן דאת מחי את מדקדק · ד אלכסנדרוס מוקדן אזל לגבי מלכא קציא לאחורי הרי חשך אזל להדא מדינתא דשמה קרטיגנא והות כולה דנשי נפקין קדמוי אמרי ליה אי את עביד עמנא קרבא ונצחת לן שמך נפק לעלמא דמחוזא דנשי אחרבת ואי אנן עבדינן עמך קרבא ונצחינך שמך נפיק בעלמא דנשיא נצחוך ותו לית את קאים קדם מלכו כי נפק כתב על תרע פילי אנא אלכסנדרוס מוקדן שטי הוינא עד דאתי לקרטיגנא מדינת' ואלפית עצה מנשיא ה אזל למדינתא אוחרי דשמה אפריקי נפקין קדמוניה בחזורין דדהב ובחמונין דדהב ובלחם דדהבא אמר ומה זה דדהבא מתאכיל בארעכון א"ל ולא הוה כן בארעא אמר להון (א) לא עבידתיכון אתיתי למחמי אלא דינכון אתיתי למחמי עד דאינון יתבין אתו תרי גברי לדינא קדם מלכא חד אמר מרי מלכא חרובא זביניה מהאי גברא וגריפתא ואשכחי בה סימא ואמרית ליה סב סימתיך דחרובא זבינית וסימא לא זבינית ואחרינא אמר כמה דאת מסתפי מעונש גזל כך מסתפינא אנא כד זבינית לך חרובתא וכל דאיהו בה זבינית לך קרא מלכא לחד מנהון א"ל אית לך ברא א"ל הן קרא לאחרינא א"ל אית לך ברתא א"ל הן א"ל זילון וינסבון דין לדין ויכלון תרויהון סימא שרי אלכסנדרוס מוקדון תמה א"ל מלכא מה את תמה לא דנתי טבות א"ל הן א"ל אלו הוה הדין דינא בארעכון מה הויתון עבדין א"ל מרים רישא דדין ורישא דדין וסימא סלקא לבי מלכא אמר ושמשא דנחא בארעכון א"ל הן ומיטרא נחית בארעכון א"ל הן א"ל דלמא אית בארעכון בעיר דקיק א"ל תפח רוחיה דההוא גברא בזכות בעירא דקיקא שמשא דנחה עליכון ומיטרא דנחית עליכון אמטו בעירא דקיקא אתון משתזבין הה"ד (תהלים לו) אדם ובהמה תושיע ה' אדם בזכות בהמה תושיע ה' אמרו ישראל רבש"ע כאדם אנחנו כבהמה תושיענו לפי שאנו נמשכין אחריך כבהמה הה"ד (שיר א) משכני אחריך נרוצה (ד) להיכן אנו נמשכין אחריך לג"ע הה"ד (תהלים לו) ירויון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם א"ר אלעזר ב"ר מנחם עדנך אין כתיב כאן אלא עדניך ו מלמד שכל צדיק וצדיק יש לו עדן בפני עצמו אדם ובהמה תושיע ה' א"ר יצחק משפט אדם ומשפט בהמה שוין משפט אדם (ויקרא יב) וביום השמיני ימול בשר ערלתו משפט בהמה ומיום השמיני והלאה ירצה וגו' : ב ר' תנחומא פתח (איוב מא) מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא זה (ה) רווק הדר במדינה ונותן שכר סופרים ומשנים אמר הקב"ה עלי לשלם גמולו ושכרו וליתן לו בן זכר · א"ר ירמיה ב"ר אלעזר עתידה (ו) בת קול להיות מפוצצת בראש ההרים ואומר כל מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו הה"ד (במדבר כג) כעת יאמר ליעקב ולישראל וגו' רוה"ק אומרת (ז) מי הקדימני ואשלם מי קלס לפני עד שלא נתתי לו נשמה מי מלל לשמי עד שלא נתתי לו בן זכר מי עשה לי מעקה עד שלא נתתי לו גג מי עשה לי מזוזה עד שלא נתתי לו בית (ח) מי עשה לי סוכה עד שלא נתתי לו מקום מי עשה לי לולב עד שלא נתתי לו דמים מי עשה לי ציצית עד שלא נתתי לו טלית מי הפריש לפני פאה עד שלא נתתי לו שדה מי הפריש לי תרומה עד שלא נתתי לו גורן מי הפריש לפני חלה עד שלא נתתי לו עיסה (ט) מי הפריש לפני קרבן עד שלא נתתי לו בהמה הה"ד שור או כשב או עז : ג ר' יעקב בר זבדי פתח (יחזקאל כט) ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון וכתיב (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו

מסורת המדרש א ילקוט תהלים ל"ו · ב קה"ר פ' ו' · תנחומא סדר כא · וסדר במדבר · במ"ר פ' א' · ג ילקוט תהלים רמז תשכ"ז · ד תמיד פ' ד' · ה ירושלמי פ' אלו מציאות · ו שבת דף קנ"ד · קהלת רבה פסוק כי הולך האדם ·

חדושי הרד"ל

רע לעצמו ורע כו' כצ"ל : (ד) להיכן אנו נמשכין לג"ע · משום שרוב מסיכת בהמה אחריו הוא לטבח · לכן נוספה כאן כדכתיב בתריה ירויון כו' : (ה) רווק הדר במדינה ונותן שכר כו' · בבמ"ר ר"פ י"ד הגי' מי שאין לו בנים נותן שכר כו' ונ"ל כאן ג"כ רווק שנותן שכר ותיבת הדר במדינה נשתבשו להוסיף מלשון הש"ס (בפסחים קיג) רווק הדר במדינה ואינו חוטא : (ו) ב"ק בראשי ההרים כו' מי שפעל כו' שכרו נראה שמכוון למקרא (ישעיה מ) על הר גבוה כו' בכח קולך כו' שכרו אתו ופעולתו לפניו : (ז) מי הקדימני כו' מי קלס כו' · פסיקתא דעשר תעשר : (ח) מי עשה לי סוכה עד שלא נתתי לו מקום · אפשר דאתא כר"א ספ"ק דסוכה שאין יוצאין בסוכה שאולה (אבל כל אידך דחשיב לכ"ע שאול פטור וכן במזוזה עי' בי"ד ס"ס רפ"ו) או אפשר שלשאלת מקום לעשות סוכה קרי ליה נמי נתינה שנתן ה' חוץ בפיני המשאיל : (ט) מי הפריש לפני קרבן עד שלא נתתי לו בהמה הה"ד שור כו' · בפסיקתא הגירסא מי הפריש בכורות עד שלא נתתי לו צאן ומדרש יפה לענין מקרא דהכא שור או כשב כו' והיה ז' ימים כו' על הבכור

חדושי הרש"ש

(א) לא עבידתיכון אתיתי למחמי · נ"ל שהוא לשון ועבודה רבה (בראשית כו) · וכן בתנחומא הגי' עותריכון

מתנות כהונה

כו' · דאם לא כן רע למה לי אין לך רשע טוב : יפקעו · יתבקעו : אן · אנה : כולה דנשי · כל הנמצאים שם היו נשים והאנשים אולי החביאו את עצמם כדי שילכו הנשים המדינה בערמה זו : נפקין כו' · יצאו לקראתו ואמרו לו אם אתה עושה עמנו מלחמה ותנצח אותנו שמך יצא בעולם שמדינה של נשים נצחת במלחמה : ותו כו' · ושוב אין אתה יכול לקיים בפני שום מלך שיאמרו מלך חלש הוא ושמע להם והלך לו : כי נפק כו' · כשיצא כתב על שער המדינה : שטי הוינא כו' · שוטה הייתי עד שבאתי בקרטיגנא המדינה ולמדתי עצה מן הנשים : בחזורין · בתפוחים של זהב : ומה זה דהבא כו' · וכי זהב נאכל בארצכם אמרו לא היה כן לחם ומזון בארצכם ולמה באת לכאן ואמר לא מעשיכם באתי לראות : דינכון · דין שלכם היאך אתם דנין דין : עד דאינון כו' · בעוד שהם יושבים ומדברים באו שני אנשים לדון לפני המלך האחד אמר אדוני המלך חורבה קניתי מאיש הזה וחפרתי ומצאתי בו אוצר ואמרתי לו קח אוצרך כי החורבה קניתי והאוצר לא קניתי והאחר שכנגדו אמר כשם שאתה מתיירא מעונש גזל כך מתיירא אנכי ובירושלמי דאלו מציאות יש לכל אלו מעשים אכן בסיגנון אחר ושם איתא שכל אחד ואחד מהם היה רוצה ליקח האוצר : א"ל זילון כו' · לכו ויקחו זה את זה הבן יקח הבת ויאכלו האוצר יחדיו : שרי · התחיל : טבות · טוב ונאה : אלו הוה כו' · אלו היה הדין הזה בארצכם מה הייתם עושים : מרים כו' · מרימים ראשו של זה כלומר היו הורגים אותו כד"א ישא פרעה את ראשך : וסימא כו' · והאוצר היה עולה לבית המלך כי כן הדין עוד היום בארץ אדום שכל האוצרות הטמונים בקרקע הרי הן למלך ואלו שהיו מבקשים לעכבם חייבים הריגה : ושמשא כו' · שאל לו הגד לי אם השמש זורח בארצכם : נחית · יורד : בעיר דקיק · בהמות דקות א"ל הן : א"ל תפח כו' : אמטו כו' · בשביל בהמה דקה אתם ניצולים : עדנך · לשון יחיד : עדניך · לשון רבים : רווק · רק בלא בנים : ומשנים · השונים לתינוקות שבעיר : מפוצצת · כלומר מצפצף : שפעל כו' · כלומר עשה צדקה ומצות לשם ה' : מי קדם · הקדים עצמו לעשות מצוה לשמי ולא גמלתי לו קודם עשייתו : מלל · מל בנו · כד"א המול לכם וכה"א מי מלל וגו' פירושו שמעתי אם היה מי שמל לאברהם מקודם

פירוש מהרז"ו

וכן להפך אוי לרשע לעצמו רע שמרשיע לאחרים : טפטיות · בערוך ערך טפט בלשון יוני ורומי מכסה מרוקם ויש לו גוונים שונים עשוי לכסות הכתלים או הכוסים : קרטיגנא · ב"ר פר' י"ח סוף סימן ד' ע"ש בשם הערוך שבלשון יוני קורין לנקבה גינום וקרטיגנא פי' קרתא גינום עיר של נשים : דנחא בארעכון · ויזרח לו השמש ת"א ודנח לי' שמשא : שכל צדיק וצדיק · לעיל פרק י"ח בסימן א' וש"נ ומבואר : ומשפט בהמה שוים · לקמן פר' זו סימן פ' : וביום השמיני ימול · נכנס בברית ה' ונרצה כדמות קרבן בדם כמו הבהמה : ב מי הקדימני · תנחומא סימן ז' במ"ר פר' י"ד סימן ב' משמע שהאדם הקדים לעבוד ה' קודם שהטיב לו ולא נמצא כן בעולם ודורש שפי' שעובד אותו בטובה שלא עשה עמו ואע"פ שהקדימו בשאר כל הטובות כמו הרווק שלא נתן לו הש"י אשה ובנים והוא משלם שכר למלמדי תינוקות של אחרים ואשלם לו מדה כנגד מדה לזכות אותו בבנים וישלם שכר למלמדים · ומ"ש הדר במדינה כי בימיהם לא היו מושיבים מלמדי תינוקות רק בערים גדולים וכרכים שנקראים מדינה : עתידה בת קול · מי הקדמני הוא לשון הכרזה וכמ"ש לעיל פר' י"ו סימן ב' מי האיש וגו' : כעת יאמר ליעקב ולישראל · פי' ע"פ מדה ט' שעד עתה פעלו ישראל ויעקב לפניו מעשים טובים ועדיין לא שלמתי להם כי שכר מצות בהאי עלמא ליכא ולעתיד יאמר כעת כלומר בא העת שיאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל כי פועל אדם ישלם לו ותיבת פעל פי' שכר כמ"ש לא תלין פעולת שכיר · וכמ"ש ברעהו יעבוד חנם ופעלו לא יתן לו : ורוה"ק אומרת מי הקדימני · זה עוד פירוש אחר על פסוק מי הקדימני דרך תוכחה שאין לו לאדם כלום אלא בורא שהכל שלו ומה יתן לו ועכ"ז ואשלם שמי שעובד אותו בטובה שנתן לו יהיה דומה כאלו עבדו משל האדם עצמו : שור וכשב ועז וגו' והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה' · ופי' כל הכ"ל שזהו רצון הש"י שיכיר האדם בטובת הש"י בטובת הבית יעשה מזוזה בטובת הגג יעשה מעקה בטובת הטלית יעשה ציצית בטובת הבהמה יקריב ממנה קרבן · וכמ"ש בתנחומא אחרי מות אר"ע ראה איך חס המקום על נכסיהם של ישראל ראה מהו אומר וזבחת מבקרך ומצאנך ממה שהן יולדות לא תהא נוטל מן הגזלן ושוחט ולא נוטל ומקריב אלא ממה שהן מולידות וזהו כי יולד שאם יקריב הכל אין זה מכיר בטובת הבהמה : ג ולא יהיה עוד לבית ישראל · תנחומא סימן ח' שכפי הפשט שהוא על מצרים הי"ל ולא יהיה אך ולא יהיה עוד משמע שלא יהיה כלל דבר בעולם שיהיה

יפה תואר

ולכן משום מעלות הצדיקים להרים הנזרעים ועושים פירות ויביא אוכל לבני אדם והרשעים לתהום שאינם עושים פירות : רבש"ע כאדם אנחנו · פי' ותשלנו בדעת אך כבהמה אשר לא יענשו על מרדם כי אין דעת להם תושיענו : משפט אדם ומשפט בהמה · פי' בשם שמרחם על האדם וגוה למולו רק אחר יום [illegible]

אל כמו מי פעל אל : מי קלס לפני כו' · הנה מה שבחר למנות מצות אלה דוקא הטעם בזה משום דתכליות שמצות שונות הנה · יש אשר תכליתן היא לדעת מציאות ה' וגדלו · ולתועלת זו אמר מי קלס לפני עד שלא נתתי לו נשמה · ויש אשר תכליתן לתקן הנפש במדות ישרות ולתועלת זו אמר [illegible]

ובשתים יעופף (י) בשתים יעופף לקילוס ובשתים יכסה פניו שלא להביט בשכינה ובשתים יכסה רגליו שלא יראו פני שכינה דכתיב וכף רגליהם ככף רגל עגל וכתיב (שמות לב) עשו להם עגל מסכה על שם ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון׳ תמן תנינן כל השופרות כלן כשרין חוץ משל פרה ולמה חוץ משל פרה אלא מפני שהוא קרן של עגל וכתיב עשו להם עגל מסכה על שום ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון תאנא מפני מה סוטה אינה שותה בכוס של חברתה שלא יאמרו בכוס זה שתת פלונית ומתה על שום ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון · תנינן (ויקרא כ) והרגת את האשה ואת הבהמה אם אדם חטא בהמה מה חטאת אלא מפני שבאה תקלה על ידה לאדם אמרה תורה תסקל שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויהיו אומרים זו בהמה שנסקל פלוני על ידה על שום ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון · שור או כשב וכי שור נולד והלא עגל נולד אלא משום עשו להם עגל מסכה לפיכך קראו הכתוב שור ולא עגל הה"ד שור או כשב או עז: ד ד"א שור או כשב או עז (ג) הה"ד (קהלת ג) מה שהיה כבר הוא (יא) ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר אם יאמר לך אדם א שאלו לא חטא אדם הראשון ואכל מאותו העץ היה חי וקים לעולם אמור לו אתה כבר היה אליהו שלא חטא הוא חי וקים לעולם ואשר להיות כבר היה אם יאמר לך אדם שהקב"ה עתיד להחיות לנו מתים אמור לו כבר היה ע"י אליהו וע"י אלישע וע"י יחזקאל ר' אחא אמר בשם ר' אליעזר בן חלפתא כל מה שהקב"ה עתיד לעשות ולחדש בעולמו לעתיד לבא כבר הקדים ועשה מקצתו ע"י נביאיו הצדיקים בעוה"ז אמר הקב"ה אני הוא שאני (יב) עתיד לעשות ים יבשה ולא כבר עשיתי ע"י משה הכתיב (שמות יד) ואתה הרם את מטך וגו' אני הוא שעתיד לפקוד עקרות כבר עשיתי שנאמר (בראשית כא) וה' פקד את שרה אני הוא שעתיד לעשות מלכים שישתחוו לכם שנאמר (ישעיה מט) והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך כבר עשיתי ע"י דניאל שהשתחוה נבוכדנצר לדניאל שנא' (דניאל ב) באדין מלכא נבוכדנצר נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד אני פוקח עורים לעתיד לבא כבר עשיתי שנאמר (מלכים ב ו) ויפקח ה' את עיני הנער של אלישע: ה והאלהים יבקש את נרדף (קהלת ג) ר' הונא בשם רב יוסף אמר ב לעולם והאלהים יבקש את נרדף אתה מוצא צדיק רודף צדיק והאלהים יבקש את נרדף רשע רודף צדיק והאלהים יבקש את נרדף רשע רודף רשע והאלהים יבקש את נרדף אפי' צדיק רודף רשע והאלהים יבקש את נרדף מכל מקום והאלהים יבקש את נרדף רבי יהודה ב"ר סימון אמר בשם ר"י ב"ר נהוראי לעולם (ג) הקב"ה תובע דמן של נרדפין מן הרודפין תדע לך שכן הוא שכן הבל נרדף מפני קין ובחר הקב"ה בהבל שנאמר (בראשית ד) וישע ה' אל הבל ואל מנחתו נח נרדף מפני דורו ולא בחר הקב"ה אלא בנח שנאמר (שם ז) כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה אברהם נרדף מפני נמרוד ובחר הקב"ה באברהם שנאמר (נחמיה ט) אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם יצחק נרדף מפני פלשתים ובחר הקב"ה ביצחק שנאמר (בראשית כו) ראה ראינו כי היה ה' עמך יעקב נרדף מפני עשו ובחר הקב"ה ביעקב שנאמר (תהלים קלה) כי יעקב בחר לו יה יוסף נרדף מפני אחיו ובחר הקב"ה ביוסף שנאמר (שם פא) עדות ביהוסף שמו משה נרדף מפני פרעה ובחר הקב"ה במשה שנאמר (שם קו) לולי משה בחירו דוד נרדף מפני שאול ובחר הקב"ה בדוד שנא' (שם עח) ויבחר בדוד עבדו (יג) שאול נרדף מפני פלשתים ובחר הקב"ה בשאול שנא' (שמואל א יב) הראיתם אשר בחר בו ה' ישראל נרדפין מפני האומות ובחר הקב"ה בישראל שנאמר (דברים יד) ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה רבי אליעזר ב"ר יוסי בן זמרא אמר אף בקרבנות כך אמר הקב"ה (יד) שור נרדף מפני ארי עז נרדף מפני נמר כבש מפני זאב לא תקריבו לפני מן הרודפים אלא מן הנרדפין הה"ד (ויקרא כב) שור או כשב או עז כי יולד: ו ג ד"א שור או כשב או עז הה"ד (מיכה ו) עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי אמר ר' אחא (טו) ענה בי וקבל שכר ולא תענה ברעך עד שקר ותקבל עליו דין וחשבון לעתיד לבא א"ר שמואל בר נחמן בג' מקומות בא הקב"ה להתוכח עם ישראל ושמחו אומות העולם ד (טז) ואמרו כלום אינון יכולין להתוכח עם בוראן עכשיו הוא מכלן מן העולם בשעה שאמר להם (ישעיה א) לכו נא ונוכחה יאמר ה' כיון שראה הקב"ה ששמחו אומות העולם הפכה להם לטובה שנא' (שם) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו באותה שעה תמהו האומות ואמרו זו תשובה וזו תוכחה לא אתא אלא לאתפיגגה עם בנוי ובשעה שאמר להם (מיכה ו) שמעו הרים את ריב ה' שמחו אומות העולם ואמרו היאך אלו יכולין להתוכח עם בוראן עכשיו הוא מכלן מן העולם כיון שראה הקב"ה שאומות העולם שמחין הפכה להן לטובה שנאמר עמי מה עשיתי לך (שם) עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב תמהו כלם ואמרו זו תשובה וזו תוכחה זו אחר זו לא אתא אלא מתפגג' עם בנוי ובשעה שאמר (הושע יב) וריב לה' עם יהודה ולפקד על יעקב שמחו ואמרו היאך אלו יכולין להתוכח עם בוראן עכשיו הוא מכלן מן העולם מיד הפכה להם לטובה הדא הוא דכתיב בבטן עקב את אחיו אמר ר' יודן בר רבי שמעון משל לאשה אלמנה שקיבלה על בנה לדיין כיון דחמת דיינא דיתיב ודייקבנור ובזפת ובמגלבין אמרה אין אנא מודענא סורחנא דהדין ברי להדין דיינא כדון הוא קטל ליה (יז) דרכת עד דחסיל דיינא כיון דחסל אמר לה הדין בריך מה סרח עליך אמרה ליה מרי כד הוה במעי הוה מבעט א"ל כדין הוא עבד לך כלום א"ל לא א"ל זיל ליך דלית בהדא מלתא סורחן כלום כך כיון שראה הקב"ה שאומות העולם שמחים הפכה להם לטובה שנאמר בבטן עקב את אחיו מיד תמהו או"ה ואמרו זו תשובה וזו תוכחה זו אחר זו לא אתא אלא לאתפגג' עם בנוי ומה הלאיתיך ענה בי אמר ר' ברכיה משל (יח) למלך ששלח שלוחין שלו למדינה ועמדו בני המדינה ושמשו לפניהם באימה וביראה וברתת ובזיע כך אמר להם הקב"ה לישראל שלחתי

מסורת המדרש א מ"ר פ' י"ד · קהלת רבה פ' ג' · ב קהלת רבה פ' ג' · ג שה"ש רבה פ' ד' · במד"ר פ' י' · ד ילקוט מיכה ע"ש ·

חדושי הרש"ש

פומריכון: (ב) הה"ד מה שהיה כבר הוא ר"י ור' נחמיה כו' מדברי ר' נחמיה חסרים כאן עי"ן בתנחומא ושם תמצא: (ג) הקב"ה תובע דמן של נרדפין מן הרודפין · נ"ל דזה הלשון ל"ל לעיל בדברי יכול

חדושי הרד"ל

הכתוב: (י) בב' יעופף לקילוס · פר"א ספ"ד ועיין תנחומא לו סי' י"ג: (יא) ר"י ור"נ ר"י אם יאמר כו' חסר כאן דברי ר"נ ויסנו בתנחומא כאן ובקה"ר ע"ש בהגהותי בס"ד: (יב) שעתיד לעשות ים ליבשה כמ"ש (ישעיה י"א) והחרים לשון ים וגו' כאשר היתה לישראל ביום עלותו מארץ מצרים: (יג) שאול נרדף מפני פלשתים ובחר כו' הראיתם אשר בחר זה היה מעשה קודם שמלך ונלחם עם פלשתים ונראה רומז למ"ש (שמואל א' ד') ואני מן המערכה נסתי היום ואמרו במדרש שמואל שם ושוח"ט מזמור ז' שזה היה שאול ולכן בחר בו ה' למלוך על ישראל: (יד) שור מפני ארי כו' עז מפני נמר כו' כבש מפני זאב כו' אלו נרדפין זה מזה כמו שכתוב (ישעיה י"א) וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי כו' ועגל עם כפיר כו' ואני כבקר כו': (טו) ענה בי לקבל שכר במצות שהן עניות עדות ואיפשר רומז על ק"ש כדסיים לא אמרתי שתהיו קורין ק"ש כו' והיא עדות כמ"ש (בברכות י"ד) כאילו מעיד עדות כו': (טז) ואמרו כלום אלו יכולין להתוכח כו' · כ"ה הלשון לקמן וכצ"ל ועיין במ"ר רפ"י וסה"ר פ"ה פ"ג: (יז) דרכת עד דחסל · עמ"כ ולגי' שלנו נראה דצ"ל תרח"ת שפירושו לשון שמחה: (יח) למלך ששלח

פירוש מהרז"ו

שהיה למזכרת עון לישראל: ובשתים יעופף לקילוס · פירש המדרש את הפסוק בהיפך כדי שיבא מה ששייך לענינו בענין הרגלים באחרונה כדרך המדרש ובתנחומא כאן כסדר הכתוב פניו רגליו יעופף: ד מה שהיה כבר הוא · תנחומא כאן סימן ט' בשלימות וכאן חסר: שהקב"ה עתיד לחדש · עי' רים פר' כ"ב ומכאן למדו ועי' בפירושי שם: לפקוד עקרות · כמ"ש רני עקרה לא ילדה וגו' כי רבים בני שוממה וגו': הבל נרדף מפני קין · שמאחר שאנו רואים שהרגו מן הסתם היה רודפו תמיד ואין זה פירושו על מ"ש תחלה תובע דמן של הנרדפין מן הרודפים שהרי מ"ש וישע ה' אל הבל היה על הרדיפות שעשה לו בחיים אך על שהרג אותו ותבע דמו סמך עצמו על המפורש בתורה שתבע דמו קול דמי אחיך וגו' ועתה ארור אתה וגו' נע ונד תהיה וגו': שנאמר עדות ביהוסף · בתנחומא ובילקוט כאן הגירסא ביוסף שנאמר ויהי ה' את יוסף אך במדרש קהלת הגירסא כמו כאן מפסוק עדות ביהוסף על שהוסף לו הקדוש ברוך הוא מאותיות שמו אות ה' לעדות שבחרו כמו אברהם: שאול נרדף מפלשתים · כמ"ש במדרש שמואל על פסוק ש"א ד' וירץ איש בנימין שחטף שאול הלוחות מיד גלית וברח ונרדף ממנו ולכך זכה למלוכה: עז נרדף מפני נמר כבש וכו' · כמ"ש ישעיה י"א וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ (והגדי הוא העגל) ועגל וכפיר ומריא יחדיו (ועגל ומריא הוא שור) שלעתיד יגורו יחד ועתה נרדפים מהם והנה סדר הכתוב כאן שור כשב עז וביסעי' כבש עז שור ובמדרש כאן שור עז כבש ובתנחומא כאן חושב כסדר שלכאן: ה הה"ד עמי מה עשיתי · תנחומא כאן סי' יו"ד: יקבל שכר · כנגד מה עשיתי לך מה טובה עשיתי שנתתי לך מצות לקבל שכר ומה הלאיתיך בזה שרחקתיך מן העבירות שאתה סבור שהלאתיך אך כוונתו להצילך מן העונש: בג' מקומות · עי' כל זה במ"ר רים פר' יו"ד · פי"ר פסוק חכו ממתקים דף ל"א ב': להתווכח עם ישראל · שענין הויכוח הוא מי חטא ומי הוא שקבל הטובה וכפר בה ויתחיב במשפט כענין שנאמר וידבר אתו משפט: לכו נא ונוכחה יאמר ה' · וס"ד אם יהיו חטאיכם כשנים וגו' היפך מ"ש ונוכחה דומה לשני כתובים מכחישים והכריע ע"פ מדה ט' משמחת השטן והאויבים הפכה לטובה: זו תשובה וזו תוכחה · שעל התוכחה היה ראוי להיות תשובה בריב וכעס ועונש והשיב בדברי חסד: לאיתפוגגא עם בנוי · פי' במ"ע מלשון טייל בלשון יוני בערך פג ג': זו אחר זו · זה סמוך לזה

מתנות כהונה

מקודם ימים רבים כבר היתה שרה מניקה בנים הרבה: תאנא · כמו תני: היה חי וקיים כו' בתמיה · וכי אפשר למורכב מחומר שיחיה לעולם: לאתפגגא · פירש הערוך להשתעשע ולעלוז: עם בנוי · עם בניו: זו תשובה וזו תוכחה · בתמיה וכי זו תשובה היא על דבריו הראשונים שאמר שמעו הרים את ריב וגו' וזו תוכחה היא בתמיה: אלא מתפגגא גרס: כיון דחמית כו' · כיון שראתה את הדיין שהיה יושב ודן באור של זפת ובמדרש חזית (ו' א') גרס ובזפת וכן בפרשת נשא: ובמגלבין · ובמקלות כל א' ואחד לפי דינו אמרה אם אני מודיע סרחן וחטא בני הזה לדיין זה עכשיו הוא ממית אותו: דרכת · לפי הענין פירושו המתינה אבל לא מצאתי ע' חבר ובפ' נשא גרס דחלת פי' היתה מתיראה והמתינה עד שסיים הדין: כד הוה במעי כו' · כשהיה במעים שלי היה בועט ודורס ברגליו: א"ל כדון כו' · פי' בעת הזאת עכשיו הוא עושה לך כלום: זיל כו' · לכי לך שאין בדבר הזה סרחון וחטא של כלום: לאתפגגא · גרסינן: פרוזדוגמא

ידי משה

ענה בי וקבל שכר · שנה הכתוב יתפרש ומה הלאיתיך ענה בי מה מצוה צויתי לך שתיגע עצמך ענה בי · כעד בי וזה שאמר המדרש ענה בי עדות אמת ותקבל שכר · כי אם תעיד בי עדות שקר אז תקבל עונש: אלעזר

יפה תואר

דתפן להרץ למה כתיב שור או כשב ולא כתיב עגל כדי שלא יהיה לבית ישראל למזכיר עון וכמו דמסיק בסוף הסימן לכן הביא כל הדרשות אשר בענין זה: הה"ד מה שהיה כבר הוא · יען דתפן לדרוש את סוף הכתוב והאלהים יבקש את נרדף לענין שור או כשב וכמו שדרש בסוף סימן ה' לכן הובא פה גם מדרש על ראש הכתוב: ה"ג ר"י אומר אם אומר לך אדם אפשר שהיה העולם כלו מים במים אמור לו כבר הוא אוקיינוס כלו מים במים ואשר להיות כבר היה אם אומר לך אדם אפשר שהקב"ה עתיד לעשות ים יבשה אמור לו כבר היה לא כך עשה ע"י משה שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים וכתיב ואתה הרם את מטך וגו' וכתיב ויבאו ישראל בתוך הים ביבשה והדר גרסינן ר' נחמיה אומר אם יאמר לך אדם אפשר שאלו לא חטא אדם כו': היה חי וקיים לעולם כו' · פי' אם יבוא איש במקירתו להוכיח כי אי אפשר אשר אדם המרכב מחלקים יחיה לעד וחלקיו לא יתפרדו · ויעקש את הכתוב הנאמר כי ביום אכלך ממנו מות תמות פי' כי בלא זה היה מת אחר ימים רבים ועתה תקדם מיתתו · לכן תשיבהו מאליהו אשר הוא ג"כ מרכב ובכ"ז בא בקבלה כי הוא חי לעד · וכן המכחש בתחיית הגופים ויאמר שטעם הנזכר כי התחיה א"א רק לנפשות אשר המה אורות פשוטים ולא לגופים אשר המה מרכבים גם אתה תשיבהו ממתי יחזקאל: עתיד לעשות ים יבשה · דכתיב הן בגערתי אחריב ים וזולתו וכן דריש בב"ר פע"א את הכתוב וזוקף לכל הכפופים על פקידת עקרות לעתיד וכפ' חלק דריש ועלו לתרופה להתיר פה עקרות וכן מה שעתיד לפקוח עורים מקרא מלא הוא אז תפקחנה עיני עורים: אפילו צדיק רודף רשע · ומיירי ברודפו להנאתו או להגלל ממנו כההיא דריב"ל בהני בריוני מאום ותמיו על מעשיו וכתיב גם ענוש לצדיק לא טוב: אלא מן הנרדפים · וזה טובה להם כיון שסוף בהמה לשחיטה והמה קרבין ונשחטין לגבוה: הה"ד עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך · גם הדרשות אלו הובאו פה בשביל הדרש אשר בסוף הסימן: א"ל כדין הוא עבד לך · טוב להגיה בר מדין הוא עבד לך כלום ובילקוט גרים וכדון: א"ר ברכיה משל למלך כו' · אף כי לפי פשט הכתוב עמי מה הלאתיך משמע כי לא הלאה אותנו בשום דבר ולפי המשל יצא כי רק בשלוחיו משה אהרן ומרים לא הלאה אותנו · אמנם באמת

שלחתי לכם שלשה שלוחין משה אהרן ומרים שמא אכלו מכם שמא שתו מכם שמא הטריחו עליכם כלום לא מזכותן אתם מתפרנסין * המן בזכות משה הבאר בזכות מרים ענני כבוד בזכות אהרן אמר ר' יצחק משל למלך ששלח פרוזדוגמא שלו למדינה מה עשו בני המדינה עמדו על רגליהם ופרעו את ראשיהם וקראוה באימה וביראה ברתת ובזיע כך אמר הקב"ה לישראל הדא פרוסדוגמ' דידי (יט) לא הטרחתי עליכם ולא אמרתי אליכם שתהא קורין ק"ש לא עומדין על רגליכם (כ) ולא פורעין את ראשיכם אלא (דברים ו) בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך אמר ר' יהודה בר ר' סימון אמר הקב"ה (כא) עשרה מיני בהמות מסרתי לך שלשה ברשותך וז' אינן ברשותך שלשה ברשותך (דברים יד) שור שה כשבים ושה עזים וז' אינן ברשותך איל וצבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר לא הטרחתי עליכם ולא אמרתי אליכם להתייגע בהרים להביא לפני קרבן מאלו שאינן ברשותך אלא ממה שברשותך מן הגדל על אבוסיך הדא הוא דכתיב שור או כשב או עז : ז ר' לוי פתח (ישעיה מא) [2] הן אתם מאין ופעלכם מאפע מאין מלא כלום ומלחה סרוחה מאפע מק' פעיות שהאשה פועה בשעה שיושבת על המשבר (כב) תשעים ותשעה למיתה ואחת לחיים (שם) תועבה יבחר בכם אע"פ שהתינוק הזה יוצא מתוך מעי אמו מלוכלך ומטונף מלא רירין ודם הכל מחבקין אותו ומנשקין אותו (כג) וביותר כשהוא זכר · ד"א הן אתם מאין אמר ר' ברכיה הן [3] לשון יוני הוא אחד אמר הקב"ה אומה אחת אתם לי מאומות העולם מאין מאותן שכתב בהם כל הגוים כאין נגדו ופעלכם מאפע אמר ר' לוי (כד) כל פעולות טובות ונחמות שהקב"ה עתיד לעשות עם ישראל אינם אלא בשביל פועה שפעיתם לפני בסיני ואמרתם (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · תועבה יבחר בכם אותה תועבה שכתוב בה עשו להם עגל מסכה מאותה התועבה הביאו לפני קרבן שנאמר שור או כשב : ח (הושע ז) ברעתם ישמחו מלך וכי מה ראה לעשות שור ראש לכל הקרבנות אמר ר' לוי משל למטרונה שיצא עליה שם רע עם אחד מגדולי מלכות ובדק המלך בדברים ולא מצא בהם ממש מה עשה המלך עשה סעודה והושיב אותו האיש בראש של מסובין כל כך למה להודיע שבדק המלך בדברים ולא מצא בהם ממש כך אומות העולם מונין להם לישראל ואומרים להם עשיתם את העגל ובדק הקב"ה בדברים ולא מצא בהם ממש לפיכך נעשה שור ראש לכל הקרבנות הדא הוא דכתיב שור או כשב או עז ר' הונא ור' איבו בשם ר' שמואל בר נחמן מוצלין היו ישראל מאותו מעשה שאלו עשו ישראל את העגל היה להם לומר אלה אלהינו אלא הגרים שעלו עמהם ממצרים עשוהו והם מונים לישראל ואומרים אלה אלהיך ישראל א"ר יהודה בר סימון כתיב (ישעיה א) ידע שור קונהו (כה) ולא היו יודעין אלא שדשו בעקב ודכוותיה (ירמיה יד) כי אויל עמי אותי לא ידעו ולא היו יודעים אלא שדשה בעקב דכותה והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה ולא היתה ידעה אלא שדשו בעקב : ט ד"א שור או כשב או עז שור בזכות אברהם שנאמר (בראשית יח) ואל הבקר רץ אברהם כשב בזכות יצחק דכתיב וירא והנה איל עז בזכות יעקב דכתיב לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טובים [1] מהו טובים ר' ברכיה בשם ר' חלבו אמר טובים לך טובים לבניך טובים לך שעל ידיהם אתה מקבל מיני ברכות וטובים לבניך שעל ידיהם מתכפר להם ביום הכפורים הדא הוא דכתיב (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר עליכם : י והיה שבעת ימים תחת אמו ולמה שבעת ימים אלא כדי שיבדק (כו) שאם נגחתו אמו או שנמצא בו מום הרי זה פסול ולא יהיה כשר לקרבן (ס) דתנינן תמן יוצא דופן אין יושבין עליו ימי טומאה וימי טהרה ואין חייבין עליו קרבן רבי שמעון אומר הרי זה כילוד · ד"א והיה ז' ימים תחת אמו ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר משל למלך שנכנס למדינה וגזר ואמר כל אכסנין שיש כאן לא יראו פני (כז) עד שיראו פני המטרונא תחלה כך אמר הקב"ה לא תביאו לפני קרבן עד שתעבור עליו שבת שאין ז' ימים בלא שבת ואין מילה בלא שבת הה"ד ומיום השמיני והלאה ירצה · א"ר יצחק משפט אדם ומשפט בהמה שוים משפט אדם וביום השמיני ימול בשר ערלתו ומשפט בהמה ומיום השמיני והלאה ירצה כלומר אם הבאת לפני קרבן ברצון ובטובה הוא קרבני ואם באונס על כרחך איני מעלה לך שתקריב לפני אלא אשה לה' ודכוותה (במדבר כח) צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי מאי לאשי אמר להם הקב"ה אם הבאתם ברצון ובטובה הוא קרבני ואם באונס הרי הוא לאשי ואינו לשם : יא ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד אמר ר' ברכיה בשם ר' לוי כתיב (משלי יב) יודע צדיק נפש בהמתו זה הקב"ה (כח) שכתוב בתורתו (דברים כב) לא תקח האם על הבנים · ורחמי רשעים אכזרי זה סנחריב שכתוב בו (הושע י) אם על בנים רטשה · (ו) ד"א יודע צדיק זה הקב"ה שכתוב בתורתו שור או כשב או עז · ורחמי רשעים אכזרי זה

מסורת המדרש א תנחומא סדר זה תענית פ"ק · מדרש רבה פ' במדבר · ותנחומא · מד"ר פ' י"ג · סע"ר פ' ו' · מדרש משלי סי' י"ב · ב תנחומא סדר זה · ג שבת דף ל"א · ב"ר פ' נ"ט · ילקוט איוב · אגדת בראשית פ' ע"ו ד תנחומא סדר תולדות וסדר אמור · פסיקתא רבתי פ' מ"ז ·

חדושי הרד"ל

שלוחים כו' ג' שלוחים משה כו' ור"ל ז"ש (במיכה שם אחר קרא דמה הלאתיך) ואשלח את משה ואת אהרן ואת מרים : (יט) לא הטרחתי כו' קורין ק"ש לא עומדין אע"פ שהוא כמו עדות כמש"ל ועדות צריכה עמידה וגם משום כבוד קבלת מ"ש היה ראוי לעמוד אבל לא הטרחתי דקיי"ל כל אדם קורא כדרכו : (כ) ולא פורעין ראשיכם · עיין ב"י א"ח סי' ס"א ובהגר"א ס"ח סק"ו : (כא) עשרה מיני בהמות כו' · במ"ר פ"כ ופכ"א ופסיקתא דאת קרבני : (כב) צ"ט למיתה ואחד לחיים · רומז להמדה שהיא אחד ממאה שממנה ומשם המיוחד לה נשפע החיות והלידה ליושבת על המשבר : (כג) וביותר כשהוא זכר · נכתב כאן משום שעפת המאמר דר"פ תזריע שמסיים שם כן ע"ש : (כד) כל פעולות טובות · בערוך הגי' כל ברכות : (כה) ולא היו יודעין אלא שדשו בעקב ז"ש עמי לא התבונן אף שידעו לא התבוננו בה וכן יתפרש במקרא דירמיה דאותי לא ידעו כתיב אח"כ סכלים המה ולא נבונים חכמים כו' ולהטיב לא ידעו : (כו) שאם נגחתו אמו או שנמצא בו מום · עמ"כ והפשר הכל ד"א ונ"ל שאם נגחתו אמו ונמצא בו מום (שע"י שנגיחה רגיל ליפול מום כדאמרינן (בכורות כ"ה) דשכיחי מומא אגב דמנגחו הר"מ ברלין) אך מה היא הבדיקה ע"י ז' ימים לא נתבאר ולכך הגהה רבה אולי צ"ל כדי שיבדק תחת אמו שאם מתה אמו או שילא דרך דופן ה"ז פסול כו' דתנינן תמן כו' (ולגי' שלנו גם הא דתנינן תמן תמוה שמ"ש המ"כ שנתרסקו איבריו כיוצא דרך דופן דמי אין לו ביאור כלל) ולפ"ז האי כדי שיבדוק היינו אם הוא נפל כהסיא (דשבת קל"ד) אף שבהמת לקרבן אפילו קים לן שאינו נפל פסול קודם ז' ימים כמ"ש המל"ת ס"ג מאיסורי מזבח : (כז) עד שיראו פני המטרונא כו' · עט"ז יו"ד ס"ס רס"ס : (כח) שכתוב בתורתו שור

חדושי הרש"ש

ר"ה בשם רב יוסף האלהים יבקש את נרדף דשם צ"ל הכא · בדברי ריב"ם : (ס) דתנינן תמן יוצא דופן כו' · פי' המ"כ דחוק ורחוק כמבואר למעיין · ול"נ דיוצא דופן אין בו משום רסוק אברים לכ"ע כדמוכח חולין ל"א להכי מייתי הך דתנינן כו' ובקדשים גם ר"ש מודה כדאיתא ר"פ יוצא דופן וא"כ ע"כ מיירי הכא דנולד כדרכו לכן יש בו חשש שמא נגחתו אמו כפי' המ"כ להיות פסול מיהא להקרבה : (ז) ד"א יודע צדיק כו' שכתוב כו' שור או כשב כו' · בתנחומא וילקוט הגי' ושור או שה אותו ואת בנו ואולי כוונת המדרש לאה דגוש שבעת ימים יהיה תחת אמו ולא יקריבנו בעוד שהוא דקיק והמן אמר להשמיד כו' טף וכו' :

מתנות כהונה

פרוזדגמא · איגרת של גזירת המלך : וביותר כשהוא זכר גרס ועיין פרשת תזריע : כל פעולות טובות כו' · בערוך ערך פעה הגי' יותר ברורה וכן בתנחומא : ולא מצא בהם ממש לפיכך כו' · שהערב רב עשאוהו ולא בני ישראל וכדמפרש ואזיל : מונים · ל' לא תונו : ולא היו יודעים · בתמיה דכתיב ישראל לא ידע : שדשו בעקב · כלומר כבשוהו תחת רגליהם כאלו לא ידעו : מתכפר להם ע"י שני שעירים אחד לה' וגו' : נגחתו אמו · כלומר שנדחף ונתרסקו איבריו בשעת לידתו בילקוט לא גרס ליה : ויוצא דופן כו' · וזה שנתרסקו איבריו או מום בו כיוצא דופן דמי : אשה לה' · כלומר

עומד

פירוש מהרז"ו

והם הפכים זה לזה וכצ"ל : יו"ד מיני בהמות · עי' במ"ר פר' כ' סי' ה' ופר' כ"א סי' ע"ז : שור שה כשבים · דברים י"ד ד' ה' ודורש מה הלאתיך בענין הקרבנות כמ"ש שם בסמוך במה אקדם ה' וגו' האקדמני בעולות בעגלים וגו' : שור או כשב · ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה' : ז הן אתם מאין · וס"ד תועבה יבחר בכם : מאין וכו' ומלחה סרוחה · אבות ריש פרק ג' מאין באת מטפה סרוחה : מאפע · פשוטו מלשון אפעה ושרף מעופף ואיך יאמר שפעלם מאפעה ונחש ואיך שייך למ"ש אתם מאין ודורש שהוא שייך ודומה למ"ש מאין ודורש תיבת מאפע נוטריקון מא' פע' מאה פעיות שבשעת הלידה היא מסוכנת וקרובה למיתה יותר מן החיים : תועבה יבחר בכם · שאע"פ שהוולד תועבה עכ"ז יבחר בכם הכל בוחרים בו ומחבקים ומנשקים אותו כמ"ש לעיל פר' י"ד סימן ד' ושם שייך מ"ש וביותר אם הוא זכר : אומה אחת אתם לי · וכמ"ש שמ"ר פר' ט"ו סימן ז' ע"ש ותבין כאן : כאין נגדו · ישעי' מ' י"ז : כל פעולות · דורש ופעלכם מה שיפעל עמכם וכמ"ש לעיל סימן ב' מה פעל אל ופעולה הוא על השכר וכמ"ש ישעיה מ' יו"ד הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו פי' אוצר השכר שצריך לחלק נושא לפניו וזהו ופעלכם מאפע השכר שיתן לכם כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא וכן הוא בתנחומא כאן ובילקוט ישעיה מ"א אך בערוך ערך פע הגירסא שהקב"ה מביאן על ישראל פי' שמביאן תמיד על ישראל : מאותה תועבה הביאו קרבן · ובתנחומא ובילקוט שם הגירסא הביאו קרבן לפני ואני אבחר בכם וכאלו כתיב תועבה יבחר בכם ע"פ מדה ט' וממעל ופי' הפסוק תועבה יבחר מה שנקרא תועבה היינו ע"ג יבחר לקרבן ואז יבחר בכם וכמ"ש ירצה לקרבן אשה לה' ושהדרש ע"פ מדת מנגד יבחר בכם : ח עם אחד מגדולי המלכות · והנמשל על ישראל שנחשדו שחטאו בתבנית השור שהוא א' מארבע חיות שבמרכבה כמ"ש שמ"ר פר' ג' סימן ב' ע"ש באריכות : ראש לכל הקרבנות · עי' שמ"ר פר' מ"ט סי' ב' ונאוה אני בשור וזהו מ"ש בפסוקים הקודמים שם כרפאי לישראל וגו' ונגלה עון אפרים שיעשו תשובה ויתוודו על עונם ובל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי וגו' כמ"ש חז"ל על פסוק גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל אז ברעתם ישמחו מלך העולם ובכחשיהם שרים שכחשו בו תחלה בשור שהוא שר של מעלה כנ"ל · ועי' פירושו שבכחשיהם ישמחו שרים של מעלה ע"פ מדה כ"ב : הגרים שעלו ממצרים · בזוהר סדר כי תשא מאריך בזה מאד בחטא הערב רב ע"ש ותבין כאן : ידע שור קונהו · וס"ד ישראל לא ידע וזהו שאמר ולא היו יודעים · ומ"ש אלא שדשו בעקב בערוך ערך דש ד' מביא מאמר זה מכאן (ומהפסיקתא דשור וכשב שלא נמצא בהפסיקתא שלנו) והביא פירושו מן התרגום שבכל מקום שכתב פרעהו פירש התרגום דשה והכוונה מרידה והפרעה כדרך בהמה בועטת ברגל : ט שור בזכות אברהם · תנחומא כאן סימן י"ב שבזכות ג' אבות זכו לקרבנות מג' מינים אלו · ועי' לעיל פר' כ"א סימן ה' ב"ר פר' ס"ה סימן יו"ד : מיני ברכות · שם ושם ל"ג תיבת מיני : י משפט אדם וכו' · לעיל פרק ו' סימן א' לפרש מ"ש אדם ובהמה תושיע ה' : יא א"ר ברכיה · תנחומא כאן סימן י"ג לא תקח האם על הבנים אבל העופות כתוב דומה למ"ש כאן אותו ואת בנו לא תשחטו אבל בהמה וה"ה לאם שהכל מטעם רחמים לנטוע מדת רחמים בלב בני אדם ולהרחיק ממדת אכזריות ע"כ צוה לנו על מצות אלו ולא מטעם רחמי ה' על מינים אלו כמ"ש במשנה על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו וסנחריב שהרג עשרת השבטים כתיב עליו שיהרוג אם על בנים ולכך הביא המדרש פסוק לא תקח האם על הבנים דומה לפסוק אם על בנים ומ"ש ורחמי רשעים פי' במקום שהיה לו ברחמים ומ"ש ד"א יודע צדיק וכו' שור או כשב או עז כוונתו למ"ש בס"ד והיה שבעת ימים תחת אמו שגם זה מטעם הנ"ל שנלמוד מדת רחמים בכל הברואים והמן התנהג באכזריות בשני אופנים · א' שלא המתין לנולד ז' ימים וגם רצה להרוג טף ונשים אבות ואמהות ובנים ביום אחד ובתנחומא סובל כך פירוש של ז' ימים · ומ"ש כאן זה סנחריב ומפלת שומרון היה ע"י שלמנאסר כמ"ש מ"ב י"ח ועי' מ"ש בזה במ"ר סוף פר' כ"ג ושם מבואר :

יפה תואר

קשה להם מה שאמר עמי מה הלאתיך אלא הטעמים עליונו שרי"ג מצות אבל ר' ברכיה מפרש כי מה דופן בקדשים מדין לידה ומביא לראיה מחלוקת ר"ש ורבנן דין לידה ביוצא דופן באדם · ולר"ש אע"ג [illegible]

המן הרשע דכתיב (אסתר ג) להשמיד להרוג ולאבד א"ר לוי [א] אוי להם לרשעים שהם מתעסקין בעצות על ישראל וכל אחד ואחד אומר עצתי יפה מעצתך עשו אמר שוטה היה קין שהרג את אחיו בחיי אביו ולא היה יודע שאביו פרה ורבה אני איני עושה כן אלא יקרבו ימי אבל אבי · פרעה אמר שוטה היה עשו שאמר (בראשית כז) יקרבו ימי אבל אבי ולא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו אני איני עושה כן אלא עד דאינון דקיקין תחות כורסיה אמהון אנא מחנק יתהון הה"ד (שמות א) וראיתם על האבנים וגו' כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו · המן אמר שוטה היה פרעה שאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ולא היה יודע שהבנות נשאות לאנשים ופרות ורבות מהם אני איני עושה כן אלא להשמיד להרוג ולאבד · א"ר לוי אף גוג ומגוג לעתיד לבא עתיד לומר כן שוטים היו הראשונים שהיו מתעסקים בעצות על ישראל ולא היו יודעים שיש להם פטרון בשמים אני איני עושה כן אלא בתחלה אני מזדווג לפטרון שלהם ואח"כ להם הה"ד (תהלים ב) יתיצבו מלכי ארץ אמר לו הקב"ה רשע (כט) לי באתה להזדווג חייך שאני עושה עמך מלחמה הה"ד (ישעיה מב) ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה וכתיב (זכריה יד) ויצא ה' ונלחם בגוים ההם ומה כתיב תמן (שם) והיה ה' למלך על כל הארץ: יב וכי תזבחו זבח תודה לה' ר' פנחס ור' לוי ור' יוחנן בשם ר' מנחם דגליא לעתיד לבא כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינה בטלה לעולם כל ההודיות בטלין והודיות תודה אינה בטלה לעולם הה"ד (ירמיה לג) קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את ה' צבאות כי טוב אלו ההודיות מביאים תודה בית ה' זה קרבן תודה וכן אמר דוד (תהלים נו) עלי אלהים נדריך אשלם תודות לך תודה אינו אומר אלא תודות ההודיה וקרבן תודה:

פרשה כח

א דבר אל בני ישראל והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן הדא הוא דכתיב (קהלת א) מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש אמר ר' בנימין בן לוי בקשו לגנוז ספר קהלת שמצאו בו דברים שהם נוטין לצד מינות אמרו כך היה ראוי שלמה לומר (שם יא) שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך משה אמר (במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם ושלמה אמר (קהלת יא) והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך· אלא הותרה רצועה לית דין ולית דיין כיון שאמר (שם יא) ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט אמרו יפה אמר שלמה · אמר ר' שמואל בר נחמני בקשו לגנוז ספר קהלת שמצאו בו דברים שהם נוטים לצד מינות אמרו כך היה שלמה צריך לומר מה יתרון לאדם יכול אף בעמלה של תורה במשמע חזרו ואמרו אילו אמר בכל עמל ושתק היינו אומרים אף בעמלה של תורה במשמע הוא הא אינו אומר אלא בכל עמלו בעמלו הוא שאינו מועיל אבל בעמלו של תורה מועיל אמר ר' יודן תחת השמש אין לו למעלה מן השמש יש לו ר' לוי ורבנן ר' לוי אומר כל (א) מה שהבריות מגדלין במצות ובמעשים טובים בעולם הזה דיין שהקב"ה מזריח להם השמש שנאמר (שם א) וזרח השמש ובא השמש ורבנן אמרי כל מה שהצדיקים מגדלין במצות ובמעשים טובים בעוה"ז [ב] דיין שהקב"ה מחדש פניהם כגלגל חמה שנא' (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו א"ר ינאי בנוהג שבעולם אדם לוקח ליטרא אחת של בשר מן השוק כמה יגיעות הוא יגע כמה צער הוא מצטער עד שבישלה והבריות ישנין על מטותיהן והקב"ה משיב רוחות ומעלה עננים ומגדל צמחים ומדשן את הפירות (ב) ואין נותנים לו אלא שכר העומר הה"ד והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן: ב אמר רבי פנחס [ג] בנוהג שבעולם אדם מכבס כסותו בימות הגשמים כמה יגיעות הוא יגע עד שלא ינגבה והבריות ישנין על מטותיהן והקב"ה מוציא מעט רוח ומנגב את הארץ · אמר ר' אבין בא וראה (ג) כמה היו ישראל מצטערין על מצות העומר · דתנינן תמן [ד] קצרוהו ונתנוהו בקופה והביאוהו לעזרה והיו מהבהבין אותו באור כדי לקיים בו מצות קלי דברי ר' מאיר וחכמים אומרים בקנין ובקלחות היו חובטין אותו כדי שלא יתמעט נותנו באבוב ואבוב היה מנוקב כדי שתהא האור שולט בו ושטחוהו בעזרה והרוח מנשבת בו הביאוהו לרחיים של גרוסות כל כך למה כדי להוציא ממנו עשרון שהיה מנופה בי"ג נפה אמר ר' לוי הרי שחרשת וזרעת ועדרת וכסחת וקצרת ועמרת ודשת ועשית תבואה בגרנין אם אין הקב"ה מוציא לך מעט רוח שתזרה מהיכן אתה חי הוי אין אתם נותנין לי אלא שכר הרוח הוי מה יתרון לו שיעמול לרוח רבי שמעון ברבי נסב איתתא צווח רבי לכל רבנן ולא צווח לבר קפרא כתב ליה על תרע ביתיה אחר שמחתך אתה מאית מה יתרון לשמחתך נפק רבי אסתכל ביה אמר מאן הוא דין דלא צווחינן ליה דכתיב אלין מילין אמרו ליה בר קפרא אמר למחר אנא עביד אריסטון בגופיה עביד אריסטון וצווח ליה כיון דעלון אורחין יתבין למיגס כיון דהוה מגיסא עליל הוה אמר עליה תלת מאוון דמתלין על הדין תעלה והוי צנין ולא טעמין אורחין כלום אמר רבי למשמשנוי למה מגוסיא נפקין ולא מטעמין אמרין ליה אית תמן חד גבר סב וכיון דמגוסי עליל הוה אמר תלת מאוון דמתלין על הדין תעלה והוא צנין סליק רבי לגביה א"ל בגין

מה

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ב' · אגדת בראשית פ' ב' · ילקוט תורה רמז קי"ד · ילקוט אסתר · ב ילקוט שופטים · ג קהלת רבה פ' ה' · ד פסיקתא רבתי פ' י"ח ·

חדושי הרד"ל

או כשב או עז ורחמי כו' זה המן דכתיב כו' לגי' זו אין מכוון יפה אכזריות המן נגד רחמי התורה שיהיה ז' ימים תחת אמו [והיה נכון לגרוס זה פרעה שאמר וראיתם על האבנים · כדמפרש להלן תחות כרסי אמהון אנא מחנק כו'] ובילקוט משלי הגי' שכתוב בתורתו ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד ומכוון נגד זה גזירת המן להשמיד וגו' טף ונשים ביום אחד : (כט) לי באת להזדווג חייך שאני עושה עמך מלחמה · כלומר כביכול אני בעצמי וכ"ה בשוח"ט מזמור ב' אע"פ שיש לי כמה גדודין אני עושה עמך כו' :

(א) מה שהבריות מגדלין כו' · שהצדיקים מגדלין כו' כצ"ל וכ"ה בקה"ר : (ב) ואין נותנין לי שכר אלא העומר כצ"ל : (ג) כמה היו ישראל מצטערין על מצות העומר · בא לבאר לשון בכל עמלו שיעמול

פירוש מהרז"ו

אף גוג ומגוג · באגדת בראשית פרק ב' באריכות: יב כל הקרבנות בטלים · כי כל הקרבנות באים על חטא וגם העולה על הרהור הלב ולעתיד לא יחטאו רק התודה והשלמים יבואו על רוב הטובה וצ"ע שהרי מפורש ביחזקאל סוף פ' מ"ה כחטאת וכעולה וכמנחה וכשמן ובפרשה מ"ו כ' שם כתוב אשר יבשלו שם הכהנים את האשם ואת החטאת וכדומה שם · והמאמר לעיל פר' ט' סימן ה' : כל ההודאות בטלות · לעיל פר' ט' הגי' כל התפלות בטלות ע"ש :

פרשה כח סימן א מה יתרון לאדם · קהלת רבה פסוק זה דף פ"ב ושם מפורש פסיקתא רבתי פ' י"ח : שמח בחור בילדותיך · משמע מה שימי הבחורות מבקשים שמח עמה ויטב לבך בה שהם אך תאות הבל והוללות : הותרה הרצועה · של הדיין השופט המעניש לעושי רעה : יפה אמר שלמה · שאם יעשה הבחור מה שבכתו דברים שלא יירא מהמשפט האלהי ויטיב בעיני אלהי המשפט יהיה אך טוב בתורה ובמצות : בבל עמל ושתק · שלא היה מפרש יותר אך מאחר שפירש בעמלו בהכרח שכוונתו בעמל של עצמו בעניני עוה"ז אין יתרון ואינו מועיל ואם לא פירש תחת השמש הייתי אומרים שאין לו יתרון כלל אפילו בדברים שלמעלה מן השמש והמנהג הטבעי אך התורה והמצות הם למעלה מן המנהג הטבעי עי' ב"ר פר' י"ג סי' ז' : כל מה שהצדיקים · פי' שעיקר עסקם בתורה ומצות וכל מעשים שעושים בעניני עוה"ז נשקלים רק בפלס התורה הם הזוכים שיחדש פניהם כגלגל חמה לעתיד וכמ"ש וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה וזהו תחת השמש ועי' לקמן פר' ל' סימן ב' שזהו המעלה הראשונה מהשבעה מעלות · וצ"ל שפירושו כמו שעתיד הקב"ה לחדש גלגל חמה לעתיד כמ"ש ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים כך יחדש פניהם של צדיקים לעתיד : לוקח ליטרא של בשר · שהמאכל בעצמו גמור ואינו צריך אלא תיקון כמה צער מגיע לו וכמה יגיע בתקונו ואיך צריך להחזיק טובה להש"י שעושה המאכל עצמו מה שא"א לאדם לעשות : אלא שכר העומר · פי' ואין נותנים לו שכר אלא העומר שמקריבים ומניפים · ובקוה"ל הגי' ואין אתם מביאים לי העומר : ב דתנינן תמן · מנחות ס"ו במשנה : ושטחוהו בעזרה · והעזרה לא היתה מקורה מלמעלה וגם השערים היו פתוחים : מהיכן אתה חי · שבלתי הזרי' היתה התבואה מעורבת במוץ ותבן ועפר ולא היה ראוי למאכל אדם : אלא שכר הרוח · בפסיקתא שם ל"ג תיבות אלא · ובקה"ל שם הגירסא ואין אתה נותן לי שכר הרוח : מה יתרון לו שיעמול לרוח · לשון הפסוק קהלת ה' ט"ו וכמ"ש במדרש שם על פסוק זה דף נ"ח ב' הא אין נותנים את העומר אלא שכר אותו הרוח הוי מה יתרון לו שיעמול לרוח : אמרו לי' ב"ק · שלא קראו לב"ק והוא כתב כן ורבי הבין שעל שלא קראו למי שהיו צריכים לקרוא ע"כ כתב כן : מגיסיא עליל · תרגום קערת כסף מגיסא דכסף וכתב המ"ע שגם בלשון יוני ורומי נקרא הקערה מגיסא וע"כ נקרא האכילה מגים כדלקמן : תלת מאוון דמתלין · עי' ב"ר פר' ע"ח סימן ז' :

מתנות כהונה

עומד לשריפת אש : עד דאינון דקיקין כו' · דקים וקטנים תחת כסא המשבר של אמם אני חונק אותם : פטרון · אדון הלוחם בשבילם : להזדווג · לעשות מלחמה עמו :

פרשה כח מה יתרון כו' : אמרו כך כו' · בלשון תמיה : בכל עמלו כו' · עמלו משמע עמל שלו מה שעמל לצרכי גופו : תחת השמש כו' · בעמל שתחת השמש אין לו יתרון אבל התורה היא למעלה מן השמש או ר"ל בהאי עלמא שהיא תחת השמש שכר תורה ליכא אבל בעולם הבא יש לו ולקמן בקהלת יש פנים לשני הפירושים ועי' כ"ז פרק ב' דשבת : דיין שהקב"ה מזריח כו' · ויהיה פי' הכתוב כל עמלו הוא במקום השמש שהקב"ה מזריח אותו להם : עד שלא כו' · קודם שינגב' : מצטערין · צער ויגיעה רבה הגיע להם : ובקלחות · בקלח של כרוב שאינו קשה כדי שלא יתמעך כשמכין אותו לדושו : נסיב אתתא · לקח אשה : צווח · זמנם לסעודת כו' כל המעשה מפורש בקהלת ז' : מאית · מת : מאן כו' · מי הוא זה שלא קראנוהו דכתב אלו דברים : אריסטון · סעודה בצהרים : בגופיה · מפני עצמו ובשבילו : כיון שנכנסו האורחים וישבו לאכול · כיון שהיה התבשיל נכנס היה בר קפרא אומר עליו ג' מאות משלים על השועל וכך היו אומרים משלים על השועל דברי חכמה והנמשל היה יראת שמים ומדות טובות כדאיתא במס' סוכה : והוה צנין כו' · והיו התבשילים צוננים ולא היו טועמים האורחים כלום ממנו אמר ר' לעבדיו למה התבשילין יוצאין ולא נאכל מהם כלום א"ל יש שם איש זקן וכיון שהתבשיל נכנס כו' : סלק כו' · עלה ר' אצלו וא"ל בשביל מה אתה

יפה תואר

באגפא נפשא היא דדרים מאי דכתיב ירצה לקרבן שאם הוא באונס אינו אלא אשם לה' כי ישרף באש אנס : אף גוג ומגוג כו' · במה שאמר בתחלה אני מזווג לפטרון שלהם אין הכוונה כי רוצה לעלות בשמים ולהלחם בהי"ת אבל הכוונה כי הוא בגזרותיו יעמול להפריד בין ישראל לאביהם שבשמים לבטל את ישראל מת"ת ומלשמור מצותיו ובזה הוא נלחם עם ה' למרות במצותיו : לעתיד לבוא כל הקרבנות בטלין · בא לדרוש מה דכתיב לרצונכם תזבחוהו כי זה להבטחה אשר התודה תזבחוהו גם לעתיד בעת אשר כל הקרבנות יבטלו :

הה"ד מה יתרון לאדם · בא לתת טעם למה צוה הקב"ה להביא עומר וגם וקצרתם את קצירה כבתוב נראה כמיותר לכן מתרץ כי העומר בא לתת תודה לה' על שמשיב רוחות ומעלה עננים ומגדל צמחים וכו' ואיננו אשר לנו רק לקצור את הקציר · ולהודות על חסדו צוה ה' להביא את העומר : שמצאו בה דברים שהם נוטין לצד מינות · אם נפרש את הכתוב כהוראתו הפשוטה אין זה צד מינות אבל הוא מינות גמורה · וגם קשה איך לא ספלי מראש לסיפא דקרא דכתיב ודע כי על כל אלה וגו' וכדמסיים · אבל הענין כי כמה מפרשי הקרא אשר שלמה צוה לבני הנעורים כי יקרבו אל מקום התענוגים ויתגרו ביצרם להתגבר עליו · ובזה ילמדו את לבבם ללכת בטח בארץ ולא יכשלו עוד בהליכתם וזה שאמר שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך ואם יסיתך יצרך הרע ללכת בדרכי שרירות לב רע ודע כי על כל אלה יביאך אלהים במשפט · שים נא זאת תמיד לנגד עיניך כי עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים · אבל באמת גם זה חטא הוא כי להלוך בדרך לא טוב יאשם האיש בנפשו פן יוקש ויאשם וכאשר אמר משה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וצריך האדם להתרחק בכל מה דאפשר מדרכים המתעים את האדם לחטאת · אבל באחרונה דקדקו במה שאמר שלמה ודע כי על כל אלה וגו' כי גם על השמחה בילדותו ולהיטיב את לבו בימי בחורותיו ישפוט ה' למה הביא את נפשו לידי נסיון ולכן אמר יפה אמר שלמה : ר"ל ורבנן · לפי דעת ר"ל יתפרש מה יתרון לאדם מכל המצות ומעשים טובים שעושה האדם תחת השמש כלומר תחת הגמול אשר לו מידי ה' כי יאיר לו השמש · כי האור השמש הזורח עליו יאכל את כל שכרו · ורבנן מפרשי כי על כל מצות שיעשה האדם יספיק לו במה שיזרית ה' פניו לעתיד לבא כגלגל חמה ומה שיוסיף ה' בשכרו אך חסד חנם הוא : א"ר פינחס כו' · מקודם זה דרים מה יתרון על ביטול הפירות וכמו שפירשנו למעלה ור"פ דרים מה יתרון לאדם שיעמול לרוח אשר ישב ה' לזרוע ולהכר את התבואה המובאה אל העומר: אלא שכר הרוח · חפש במצות עומר שעמל הרבה להביאו ובכל זאת לא יספיק בעד שכר הרוח שמשב ה' ומכ"ש בשאר מצות שעושה האדם בלי עמל כי לא יספיקו מול החסד אשר ה' עושה עם האדם בעוה"ז ולפ"ז מה שישלם ה' שכר טוב לצדיקים בעוה"ב הוא רק משום כי הוא רחום וחנון ואין קצה לחסדיו אשר הוא עושה עם בני אדם : ר"ש ברבי נסיב אתתא כו' · יען

דדרים

מה את לא תשבוק אריסיא דיגסון אמר דלא תימר למיגס אתיתי אלא על דלא (ד) צווחת יתי עם חבירי: ג אמר ר"א כתיב (ירמיה ה) ולא אמרו בלבבם נירא נא (ה) את ה' אלהינו יהיב לכון כולא ולית אתון צריכין ליה מן הדין. (שם) שבועות חקות קציר ישמור לנו מרוחות רעות ומטללין רעים ואימתי באלו שבע שבועות שבין פסח לעצרת תני רבי חייא שבע שבתות תמימות תהיינה אימתי הן תמימות בזמן שישראל עושין רצונו של מקום אמר ר' יהושע סנטרך אנא ולית את יהיב לי דסנטרותי אמר רבי ברכיה מגירסך אנא ולית את מטעים לי תבשילך דנדע מה אינון צריכין אם טל אם מטר הוא שדוד אמר (תהלים סח) גשם נדבות תניף אלהים אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם אם גשם היא צריכה נדבות (ו) ואם טל היא צריכה תניף אלהים אמר רבי ברכיה אמר הקב"ה למשה לך אמור להם לישראל כשהייתי נותן לכם את המן הייתי נותן עומר לכל אחד ואחד מכם הה"ד (שמות טז) עומר לגלגולת ועכשיו שאתם נותנים לי את העומר אין לי אלא עומר אחד מכלכם ולא עוד אלא שאינו של חטים אלא של שעורים לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם והבאתם את עומר: ד ד"א והבאתם את עומר הה"ד (איוב ה) אשר קצירו רעב יאכל אשר קצירו זה נמרוד רעב יאכל זה אברהם אבינו ע"ה ואל מצינים יקחהו לא בזיין ולא במגן אלא בתפלה ותחנונים הה"ד (בראשית יד) וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות [א] ריש לקיש אמר בשם בר קפרא אליעזר לבדו היה ששמו של אליעזר שמונה עשר ושלש מאות · ושאף צמים חילם מי דחק בממונו של נמרוד אברהם וכל המצומתין לו · ד"א אשר קצירו זה פרעה רעב יאכל זה משה ואל מצינים יקחהו לא בזיין ולא במגן אלא בתפלה ובתחנונים הה"ד (שמות יד) ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי ושאף צמים חילם מי דחק בממונו של פרעה משה וכל המצומתין לו · ד"א אשר קצירו זה סיחון ועוג רעב יאכל זה משה ואל מצינים יקחהו ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו ושאף צמים חילם מי דחק בממונן של סיחון ועוג משה ואהרן וכל המצומתין לו · ד"א אשר קצירו זה סיסרא רעב יאכל זה דבורה וברק ואל מצינים יקחהו מן שמים נלחמו ושאף צמים חילם מי דחק על ממונו של סיסרא דבורה וברק וכל המצומתים להם · ד"א אשר קצירו זה סנחריב · רעב יאכל זה ישעיהו והזקיה ואל מצינים יקחהו (ח) ויתפלל חזקיה המלך וישעיה הנביא בן אמוץ ושאף צמים חילם מי דחק בממונו של סנחריב ישעיה וחזקיהו וכל המצומתין להון · ד"א אשר קצירו זה המן · רעב יאכל זה מרדכי ואסתר ואל מצינים יקחהו שק ואפר יוצע לרבים ושאף צמים חילם מי דחק בממונו של המן הרשע מרדכי ואסתר וכל המצומתין להן · ד"א אשר קצירו אלו ל"א מלכים רעב יאכל זה יהושע ואל מצינים יקחהו לא בזיין ולא במגן אלא בתפלה ותחנונים שנאמר (יהושע ז) ויאמר ה' אל יהושע קום לך ושאף צמים חילם מי דחק בממונן של ל"א מלכים יהושע וכל המצומתין לו ומאיזה זכות זכו ישראל לירש הארץ (ז) הוי אומר בזכות מצות העומר דכתיב גביה כי תבואו לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם כי תבואו אל הארץ וקצרתם את קצירה והבאתם את עומר: ה והניף את העומר לפני ה' וכיצד היה מניפו רבי חמא בר עוקבא בשם ריב"ח אמר [ב] מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא למי שהעולם כולו שלו מעלה ומוריד למי שהעליונים ותחתונים שלו רבי סימון ברבי יהושע אמר מוליך ומביא כדי לבטל רוחות קשות מעלה ומוריד כדי לבטל טללים קשים: ו א"ר אבון ור' נחמיה ור' יעקב בר אבא בשם ר' יהודה ברבי סימון ר' יוחנן ורשב"ל היא רי"א לעולם אל תהי מצות העומר קלה בעיניך שע"י

מסורת המדרש א נדרים דף ל"ב · ב"ר פ' מ"ג · תנחומא סדר לך לך · ילקוט סדר לך לך · מדרש תהלים ק' אגדת בראשית פ' י"ג · ב פ' לולב הגזול ·

חדושי הרד"ל

(ד) דלא צווחית יתי עם חברי לא כן אמר שלמה מה יתרון לאדם כו' · כ"ה בקה"ר (ופירושו שלכן כתב על השער מה יתרון לשמחך וכצ"ל ולכן מביא מעשה זה לכאן): (ה) את ה' אלהינו הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו יהב לכון כולא כו' כצ"ל ור"ל שלא תאמרו כיון שנתן כבר לכם הגשם ועבר זמנו מ[...] שבין פסח לעצרת חקות קציר הטים ישמור לנו מרוחות וטללים כדמפו' וע' מ"כ הגי' מקס"ר וכ"ה בפסיקתא ר"פ עו[מר ...] והוא טפל על השל כד"א תזל כטל אמרתי: (ז) הוי אומר בזכות מצות העומר. דכתיב כו' וקצרתם את קצירה ואפשר [...]

חדושי הרש"ש

(א) ויתפלל כו' וישעיה בן אמוץ הנביא כן צריך להיות והוא בדברי הימים ב' ל"ב כ': שע"י

ועבר זמנו מן הפסח מעתה אין אנו צריכין לו עוד כי הלא עוד שבועות חקות קציר ישמור לנו ז' שבועות [...]קתא ר"פ עומר וע' כתב"ן סי' פ"ו: (ו) ואם טל כו' תניף כו' · פי' תניף ענין הזלה כמ"ד נופת תטופנה [ק]צירה ואפשר מתכוון לדרוש את קצירה על קציר ל"א מלכים דדרש בסמוך אשר קצירו אלו ל"א מלכים

מתנות כהונה

אתה איך מניח האורחים שיאכלו אמר כדי שלא תאמר לאכול באתי ובשביל זה כעסתי רק כעסתי על שלא קראתני עם חבירי: אריסיא · אורחים וע"ש האריסטון נקרא כן: ולית ארגון כו' · אין אתם צריכים לי מעתה בתמיה. בילקוט תהלים הגי' כך רצונו של מקום בזמן שיש ישוע ושכניה ביניהם והכי גרסינן בילקוט ועי' במדרש קהלת שכתבתי בשם הרוקח שנ"ל בזמן שאין ישוע כו': סנטרך · פי' הערוך שומרך: דסנטרותי · שכר שמירתו: מגירסך · פי' קפילך מבשל המאכלים: נדבות · כי הגשם ברכת נדבה מאת הש"י וכמו שתקנו חז"ל מכלכל חיים בחסד אבל הטל הוא מן הדין ברית כרותה שאין הטל חסר לעולם כדאיתא במסכת תענית: י"ח ושלש מאות בגי' אליעזר: המצומתין · המחוברים והאגדים באגודתו כד"א מבעד לצמתך: ואל מצינים · בלי מגן וצנה: דחק · דרש ושאף כמו ושף שפי' ענין דחיקה כד"א שייף ונפק: בממונו · בילקוט איוב גרס לממונו והוא יותר מיושב: מרדכי כו' · עיין עוד במדרש אסתר בפסוק והמלך קם: בזכות מצות העומר דכתיב גביה כי תבואו: ר' יוחנן ור"ש בן לקיש היא · כלומר הם

פירוש מהרז"ו

דלא צווחת יתי · ומסיים במדרש קהלת ולא כן אמר שלמה מה יתרון לאדם וגו' מאחר שדור הולך ודור בא: אריסיא דיגסון · בקוה"ר הגירסא אריסטון ופי' בעלי סעודה: ג תמימות תהיינה · ואם הכוונה שתהיינה שלימות ז' שבועות של ז' ימים הלא מפורש כתוב תספרו חמשים יום ועוד שתיבת תמימות שייך על העדר המום והחסרון ע"כ דורש תמימות בלא חסרון השייך לעניני שבואה וכצ"ל שבועות חוקות קציר ע"פ מדה י"ז: סנטרך אנא · שומר שלך אני ועי' ב"ר פר' י"ז סימן ג' סנטרין דקרתא: דנדע מה אינון צריכין · וע"י העומר שתקריבו לו ללחם אשר ישעוס כ"י ערך מעמד התבואה והנה הקב"ה כ"י אינו אוכל ואינו טועם אלא הכוונה שבזכות שיעבדו אותו בקרבן העומר יעשה כמו שעושה המגרם שטועם לתקן וזהו תמימות תהיינה בלא חסרון: גשם נדבות תניף · כפי הכתובים שמספר מה שהיה כמ"ש ארץ רעשה בעבר אף שמים נטפו בעבר היל"ל הנפת ולשון תניף משמע תפלה להבא ועוד הלא כבר אמר שמים נטפו בעת מ"ת למה כפל גשם וגו' ואיך שייך תניף לגשם ע"כ דורש ע"פ מדה כ' אא"ע למ"ת כצ"ל ה"ע לזמן של מ"ת היינו חג השבועות כצ"ל שבועות חוקות קציר ישמור לנו שיהיו תמימות בגשם נדבות ומ"ש תניף אלהים כמ"ש עומר התנופה ביום הניפכם את העומר וכמ"ש לקמן סימן ה' מעלה ומוריד לבטל טללים רעים ע"פ מדה י"ז וממעל תניף אלהים טל בעבור עומר התנופה ובשבועות מקריבים שתי הלחם שנקרא ג"כ לחם תנופה כצ"ל וזהו מ"ש שם תכין בטובתך לעני אלהים · ולכך אנו מתפללים תפלת טל ביום א' של פסח היינו קודם הבאת העומר: ד אשר קצירו רעב יאכל · פסיקתא פר' י"ח סימן ג' כל הענין · וסגנון הפסוק אשר קצירו רעב יאכל ואל מצינים יקחהו ושאף צמים חילם ולא פירש באיזה רשע ובאיזה צדיק מדבר ודורש ע"פ מדה י"ז על כמה רשעים שנפלו בידי צדיקים שהיו רעבים להם לנצחם ולשללם בלא מלחמת גבורה של כלי זיין וחרב כ"א בתפלה ובתחנונים וזהו מ"ש ואל מצינים יקחהו מצינים מענין צנה וסוחרה ומגן גם מענין ציים כמ"ש לצניניס בצדכם מענין חניתות ורמחים ודורש ואל מצינים שהיל"ל ובמצינים ומהו ואל מצינים ה"ה ואל אלא ואל וזהו שאמר לא בזיין ולא במגן בז' דרשות: זה נמרוד · ומ"ש קצירו פי' מה שקצר ושלל שלל סדום ועמורה כמ"ש ויקחו את כל רכוש סדום ועמורה ואת כל אכלם רעב יאכל זה אברהם שהיה רעב מתאוה ומשתוקק לקחת אותו מיד נמרוד להציל ממנו וזה היה בליל פסח לפני קציר העומר: שמונה עשר ושלש מאות · ובדרך הטבע שי"ח אנשים לא יוכלו לנצח ארבעה מלכים ומחניהם וק"ל לדעת ר"ל שהיה אליעזר לבדו אלא שהיה הכל בתפלות ותחנונים: מי דחק בממונו · כמ"ש השואפים על עפר ארץ בראש דלים פי' שדוחקים ראש דלים אל עפר ארץ וכן ושאף צמים ודורש צמים מלשון מצומתים שהיו מצומתים אל הרעב הנ"ל הוא אברהם כמ"ש לבד אשר אכלו הנערים וכמ"ש הם יקחו חלקם: זה פרעה · מה שקצר ושלל מישראל וכמ"ש אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי וגו' נפל ביד משה וישראל ביום מצרים וביום הים והכל ע"י תפלה במצרים ויזעקו ושעל שועתם וביום ויצעקו בני ישראל אל ה' · מה תצעק אלי הרי שגם משה צעק: אל תירא אותו · הרי שהיה מתירא ממנו ובהכרח שהתפלל וכמ"ש במלחמת עמלק כאשר ירים משה ידו היינו בתפלה: זה סנחריב · וזה היה ג"כ בליל פסח בעת קציר העומר זכה לקצירו של סנחריב: ויתפלל יחזקיהו · ד"ה ב' ל"ב כ': שק ואפר יוצע לרבים · היינו תפלה ותחנונים כי דחק בממונו של המן כמ"ש ביום ההוא נתן המלך את בית המן לאסתר המלכה ותשם אסתר את מרדכי על בית המן וזה היה ג"כ בעת קציר העומר כמ"ש לקמן סימן ז': ל"א מלכים · וקצירו כפשוטו כמ"ש ויאכלו מעבור הארץ מה שקצרו והכינו להם אכלו יהושע וישראל והנה המדרש הקדים לדרוש מרדכי ויחזקיהו ואח"כ יהושע שהיה קודם מהם הרבה אלא שדרך המדרש שמה שהוא שייך לענין הפרשה דורשו באחרונה שמ"ש כי תבואו היינו יהושע ודורו וזה היה בעת פסח שעשו הפסח ביום י"ד ואכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח אחר שהקריבו העומר כמ"ש יהושע ה' ובזכות קציר העומר זכו לקצירן של ל"א מלכים: ה מוליך ומביא · מוליך לצד מזרח ומביא לצד מערב רומז למ"ש ממזרח שמש עד מבואו מהלך הגלגל הסובב העולם ממזרח למערב ובזה שמוליך מצד מערב לצד מזרח רומז בזה למהלך המזלות העצמי לאחור ממערב למזרח כידוע: רוחות קשות · שבאים מצדדי העולם כמ"ש ברוח קדים עזה וכדומה רוח צפון תחולל גשם וכדומה רוח ים · מן החדר תבא סופה וחדר הוא דרום וכל הענין בפסיקתא שם פר' י"ח סימן ד' ושם הגירסא בהיפך ר"ח בר ע' בשם ריב"ח מוליך ומביא כדי לבטל וכו' ר"ס בשם ריב"ל מוליך ומביא למי וכו' ומ"ש כאן ר' סימון ב"ר יהושע הכוונה ר"ס בשם ר' יהושע בן לוי: ו א"ר אבון וכו' · לפי מ"ש כאן פי' שר' אבון ור' נחמיה וכו' כלם אמרו בשם ר' יוחנן ור"ל היא הייתו המאמר של מפה לעולם אל תהי וכו' ולכך העמדתי סימן ו' אצל ר' אבון ונראה דכאן בשיבוש וצ"ל כמ"ש בפסיקתא פר' י"ח הנ"ל ור' יהודה ור' אבון אמר דר' יהודה ור' נחמיה הוא המאמר של מעלה כיצד

יפה תואר

דדרים את הכתוב מה יתרון לאדם מביא את המעשה זה אשר במדרש קהלת מוכח זה על הפסוק דור הולך ודור בא וזה אחר שממתך אתה מאית: יהיב לכון כולא וכו' · גם הוא בא לתת טעם להבאת העומר ולתרולי למה כתיב וקצרתם את קצירה כמו למעלה ומביא את הכתוב הזה כי גם אחר ימי הגשמים עוד לנו לבקש מאת ה' כי ישמור לנו מרוחות רעות ומטללים רעים כדי שיהיו חקות קציר וז"ש הכתוב והבאתם את עומר כדי וקצרתם את קצירה אף שאנו בטוחים כבר מיורה ומלקוש: סנטרך אנא וכו' · וזה החסד היותר קטון בעבודת השדה וקצירתה · ולזה נתסיים בעומר שהוא דבר מועט: מגרסך אנא כו' · הוא סובר כי טעם הבאת העומר בפסח הוא כדי שיתברכו התבואות וכמו דאמרינן בפ"ק דר"ה · וכמו שהמבשל צריך לטעום כדי שיהיה בשולו כראוי כן הנהיג ה' דרך ארץ במקדשו להביא את העומר ולהטעימו כדי שתתברך התבואה · ומביא לראיה מדוד שאמר גשם נדבות וגו' נחלתך ונלאה אתה כוננתה נראה מזה שחסר עוד עד שתתכונן התבואה כל צרכה: אלא של שעורים · אע"ג דשתי הלחם בשבועות מובאים מחטים אך שתי הלחם באו כנגד הפירות וכדאמרינן בפ"ק דר"ה אבל כנגד הלחם אשר עליו יחיה האדם בא העומר משעורים: הה"ד אשר קצירו רעב יאכל כו' · תכלית דברי המדרש ללמד לנו כי כל העושר והטוב אשר בידינו הוא מידי ה' ואם הוא לא ישמור אותנו שוא שקד שומר · ולכן צוה ה' להביא את העומר ללמד לנו אף כי באנו אל ארץ מלאה כל טוב עוד לא הטוב בידינו אם ד' לא יקיים בידינו · והנה כשבעה אופנים יבוא העושר לאדם · א' בחמס ושוד · ולזה מביא מנמרוד אשר בעושק וגזל הרבה לו הון ולא נלה בידו כי ה' חפץ אשר אברהם יקח לו · ב' במסחר ולזה מביא כי פרעה הרבה הונו בימי הרעב בתבואה אשר מכר וכדכתיב וילקט יוסף את כל הכסף ובדבר ה' היה למשה לנחלה · ג' בתריעות ועמל · ולזה מביא כי סיחון ועוג נטלו שכר ממלכי כנען להיות להם לזרוע כמו"ש רז"ל ולכן לא נתנו את ישראל לעבור בגבולם וכל חילם ירשו משה ואהרן · ד' במזל · ומביא מן סיסרא דהיה איש גולה כדאמרינן בב"ר פי"ח ובכל זאת מן שמים נלחמו בו וברק ודבורה ירשוהו · ה' בחכמה וע"ז מביא מסנחריב דאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי וגו' וישעיה וחזקיה לקחו חלקו · ו' במקרה כגון אם מצא מציאה או קבל מתנה · ולזה מביא מהמן אשר עשה לו עושר במקרה במה שגדלו המלך ומרדכי ואסתר לקחו את רכושו · ז' בירושה מאבותיו · וע"ז מביא מן ל"א מלכים אשר ירשו את ממלכתם מאבותיהם וישראל ויהושע נחלו אותם ולכן חיל כי יעוב אל תשיתו לב · כי ה' לבד הוא מבטח עוז לגבר. הה"ד וישמע אברם וגו' ואמרפל היינו נמרוד · ואע"ג דאברם היה כבד במקנה בכסף ובזהב ואיך יקראהו רעב · מ"מ לגבי נמרוד לא נחשב רכושו למאומה וכן באיך: מוליך ומביא כו' · בפ' כל המנחות באות מצה יליף זה ממנואים · והנה הראשון אמר כי מוליך ומביא למי שהעולם כלו שלו כו' סובר כי העומר בא ללמד לנו אשר הכל מידי ה' בא לנו והשני האומר לבטל רוחות קשות וכו' סובר כי העומר בא כדי שתלא ברכה בתבואת האדמה: לעולם אל תהי מצות העומר קלה בעיניך · ביאור הדברים שלא יאמר האדם למה הטריח הקב"ה את בני ישראל להביא את העומר אשר לבאורה אין טעם נשגב במצוה זו · לכן אמרו כי אם תתבונן שיעב במצוה זו תמצא טעמים מטעמים שונים · ואמר הראשון כי רב טוב צפון בעומר כי בגלל העומר ישלח ה' ברכה בארץ וגם אברהם ירש את הארץ בשביל העומר · ור"ל אמר כי טעות

ידי משה

אלעזר לבדו כו' · ומזה ראיה כי לא בכלי זיין ולא במגן ורומח בא אליהם אך בתפלה ותחנונים: את

(ג) שע"י מצות העומר זכה אברהם לירש את ארץ כנען הה"ד (בראשית יז) ונתתי לך ולזרעך אחריך ע"מ ואתה את (ח) בריתי תשמור ואיזה זה מצות העומר ריש לקיש אמר לעולם אל תהי מצות העומר קלה בעיניך שע"י מצות העומר עשה הקב"ה שלום בין איש לאשתו הוי אומר בזכות קמח שעורים אמר רבי אבהו ורבי סימון ורבי יהושע בן לוי היא שעמדה להם בימי גדעון שנאמר (שופטים ז) ויבא גדעון והנה איש מספר לרעהו חלום ויאמר הנה חלום חלמתי והנה צליל לחם שעורים · מהו צליל לחם שעורים רבנן אמרי על שצלל עליהם אותו הדור מן הצדיקים ובזכות מה ניצולו בזכות לחם שעורים ואיזו זו מצות העומר ארשב"נ היא שעמדה להם בימי חזקיהו הה"ד (ישעיה ל) והיה כל מעבר מטה מוסדה אשר יניח ה' עליו בתופים ובכנורות ובמלחמות תנופה נלחם בה וכי יש מלחמת תנופה באותו הדור הוי אומר זו מצות העומר ורבנן אמרו היא שעמדה להן בימי יחזקאל הה"ד (יחזקאל ד) ואתה קח לך חטים (ט) ושעורים ר' חמא בר רבי חלפתא אמר ריבה בהן שעורין (י) ר' שמואל בר נחמן אמר ריבה בהן דברים שהן מריצין לבני מעים (יא) ושמואל אמר תמן אמרין עבדין מיניה לכלבא ולא טעמא · שאלה מטרונא אחת את ר' יוסי אמרה לו כמה נצטער אותו צדיק כמה עבדים וכמה שפחות יש לו (יב) והן מפסלין באוכלין ומשקין שלו אמר לה כל כך למה להודיעך שכל זמן שישראל בצער אף הצדיקים הוון עמהם בצער ר' לוי אמר היא שעמדה להם בימי המן דאמר ר' לוי כיון שראה מרדכי את המן בא כנגדו והסוס בידו אמר דומה אני שאין רשע זה בא אלא להרגני והוון תלמידיו יתבין תניין קמוי אמר להם עמדו וברחו שמא תכוו בגחלתי אמרו ליה בין לקטול בין לחיי אנן עמך ולא נשבקך מה עשה נתעטף בטליתו ועמד בתפלה לפני הקב"ה ותלמידוי יתבין תניין אמר להם במה אתם עוסקים אמרו לו במצות העומר שהיו ישראל מקריבין במקדש ביום הזה אמר להון הדין עומרא במאי הוה דדהב או דכסף אמרו לו דשעורין אמר להון וכמה הות טימי דידיה בעשרה קנטרין אמרין ליה סגין בי' מנין אמר להון קומו דנצחו עשרת מנכון לעשרת אלפים קנטריא דכספא כיון דשמעת אסתר כן אפקת כרוז בכל מדינתא ואמרה לא יפתח בר נש חנות בגו שוקא (יג) כל עמא יפקון להון פרטי דיהודאי בעי למצטבלא כיון דחסל מן מצלי אמר המן למרדכי לבוש הדין פורפירא והב הדין כלילא על רישך וסק רכוב הדין סוסיא אמר ליה שוטה שבעולם לית את ידע דאנא מן שקא ומן קטמא אית בר נש לביש פורפידא דמלכא דלא סחי מה את בעי לבזויא למלכותא אזל בדיל בלנאי ולא אשכחיה מה עבד אסר מטי ווסתיה ועל מזניה וקנחיה ועל אסחיה כיון דחסל לבש פורפירא אמר לו הב הדין כלילא דמלכא בראשך א"ל אית בר נש יהיב כלילא דמלכא ברישיה ולא מספר מפני מה את בעי לבזויא למלכותא אזל בגין ספרא ולא אשכחיה מה עביד אפיק מאני ספוריה ויתיב ומספר ליה עד דהוי יתיב ומספר ליה שרי מתנח א"ל מה לך א"ל ווי ליה לההוא גברא מה אתא עלוי מאן דעביד קומוס בגרון מאן דעביד קומוס קלטור מאן דעביד מנסטאר פלטין אתעביד בלנאי וספר אמר ולינא חכים לאבוה דההוא גברא שחיק טמיא בכפר קרינוס בלנאי וספר ואלין אינון מאניא ספוריה כיון דחסל מן מספרא ליה א"ל קום רכוב על הדין סוסיא א"ל לית בי כח דאנא גבר סב אמר ולית אנא גבר סב א"ל ולאו את גרמת לנפשך אמר ליה קום דאנא מימיך לך קדל ודרוס עלי וסוק ורכוב הדין סוסיא למקימא עליכון מה דאמר כתבכון (דברים לג) ויכחשו אויביך לך ואתה על במותימו תדרוך כיון שרכב על הסוס התחיל מקלס להקב"ה ואמר (תהלים ל) ארוממך ה' כי דליתני ה' אלהי שועתי אליך ותרפאני ה' העלית מן שאול נפשי [תלמידיו מה אמרו (שם) זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו כי רגע באפו וגו' אותו רשע מהו אומר (שם) ואני אמרתי בשלוי וגו' ה' ברצונך העמדתה להררי עוז אסתר מה אמרה אליך ה' אקרא מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך ישראל מה אמרו (שם) שמע ה' וחנני הפכת מספדי למחול לי

חדושי הרש"ש

(ב) שע"י מצות עומר זכה אברהם כו' ואתה את בריתי תשמור · אולי יליף שמירה שמירה מן חוקות קציר ישמור: בה'

חדושי הרד"ל

ובזכות והבאתם את העומר · וזהו שייכות ענין דרשת אשר קצירו לכאן : (ח) בריתי תשמור ואיזו זו מצות עומר כדדרש לעיל שבועות חקות קציר תשמור על חוק שהוא ענין ברית עולם · מצות העומר וספירת ז' שבועות של חקות קציר : (ט) ושעורים וגו' ועוגת שעורים תאכלנה ר"א ב"ר חלפתא אמר ריבה בהן שעורים כו' כנ"ע ומדכדר כייל לה וקרי עגת שעורים דרש מתחלה על מצות עומר שעורים · שעמדה באותה שעה להגן עליהם ואח"כ דרש שריבה בה שעורים : (י) רשב"נ א' כו' שהם מריצין לבני מעים · נ"ג' הספרים אפשר בא לפרש טעמא דריבה בה שעורים כדי שיהיה מריצה לבני מעיים כדאמרינן (בשבת ק"ת) אכלין נסמא דשערא כי היכי דלשתלשל (ונולי זה מפני כובדה להתעכל לא היתה יוצאה מבני מעיים) ואם באמו לפרש דברים שהן מריצים לבני מעיים הן דברים אחרים שפועלים וכן (כמ"ש בירושלמי ריש כלאים על השמועות שמריצים לבני מעיים (הר"מ ברלין) והוא מין פול ואפשר בא לומר שהוא בכלל פול דכתיב כאן שנתן בה) אפשר היה לומר דרשב"נ למידרש סיפיה דקרא והיא בגללי צואת אדם תעוגינה קאתי לומר דלאו גללי צואה ממש קאמר אלא דברים המריצים וגוללים אותה לצאת החוצה מבני מעיים אבל יקשה לומר כן בקראי דהא כתיב אח"כ נתתי לך את צפיעי הבקר תחת גללי האדם : (יא) שמואל אמר תמן אמרין עבדין כו' (עירובין פ"א) : (יב) והן מפסלין באוכלין ומשקין שלו · עמ"כ ואפשר גרסינן מטפלין כלו' והלא היו הן יכולין לטפל בזה העיסה ג"כ ולמה הוצרך יחזקאל בעצמו לעשותה כמ"ש תעגינה לעיניהם · ואפשר גרסינן עבדים ושפחות יש לו והן מפסלין כו' ועל עצמה אמרה המטרונא שאפילו עבדים שלה היו מפסלין מלאכול זאת : (יג) כל עמא יפקון לכון אפנטי דיהודאה

מתנות כהונה

הם דרשו מעלת מצות העומר : ואיזה זה כו' · דכתיב גביה כי תבואו : על שצלל כו' · נטבע כמו צללו כעופרת : ריבה בהם שעורים · השעורים היו מרובים בו מן החטין ושאר המינים שהיו בה : מריצין כו' · משלשלין כדי שיתעכל : מפסלין · היו פסולין לעשותו דכתיב קח לך : תלמידיו כו' · תלמידיו של מרדכי היו יושבין ושונין לפניו : תבון בגחלתי · כלומר תהיו נהרגין בשבילי : בין לקטול כו' · בין למיתה בין לחיים אנו עמך ודבוקים בך ולא נעזבך : א"ל המן כמה כו' · וכמה הוות טימיה כמה היה ערכו ואומר דמי שוויו שמא בעשרה קנטרין משקלות גדולים שקורין בל"א צנטנירש כמו שפירש"י בשקלי עפרון : קומו · עמדו מתפלתכם ושק ואפר : עשרת מנכון · עשר מנה שלכם : כיון ששמעה אסתר כן שצוה המלך להמן שירכיב את מרדכי על הסוס כו' : הוציאה כרוז · בכל העיר שלא יפתח שום איש חנותו למשא ומתן אלא יהיו כולם בטלים וכלם יצאו להם לראות : פרטי כו' · המושל והשלים עיין בערוך ערך פרס השטיעי : כיון דחסל כו' · כיון שסיים מרדכי מלהתפלל : פורפירא · לבוש מלכות : והב כו' · פי' ותן זאת הכתר על ראשך : וסק רכוב כו' · פי' ועלה ורכוב על הסוס הזה : לית את ידע כו' · וכי אין אתה יודע שאני קם מן השק ואפר וכי יש בן אדם לובש לבוש מלכות ולא רחץ מן הזוהמא מה אתה רוצה לבזות המלך והיה המן מתיירא פן יקצוף המלך על זה : ואזיל כו' · והלך בשביל בלנאי אומן המרחץ כדי שירחץ מרדכי ולא אשכחי' שאסתר צוה שישבתו כולם ממלאכה מה עשה קטר מטי מסותי' פי' הערוך ערך וסתי בגד מזוהם ובילקוט גרס זוניתא ופי' חגור ובמגילת אסתר גרס חרצי' פי' קשר מתניו : ועל כו' · ונכנס והסיק המרחץ ומזג מים חמים ופושרים : וקנחיה גרסינן · פי' היה מקנח בית המרחץ : ועל אסחיה כיון דחסל כו' · פי' נכנס והרחיץ אותו כיון שסיים : ברישיה ולא מספר · פי' ואינו מגלח קודם : אזל בגין ספרא · פי' הלך לבקש אומן המגלח : אפיק כו' · הוציא כלי מספרים וישב ומספר אותו ובעוד שישב וגילח אותו התחיל מתאנח אמר לו מרדכי מה לך שאתה מתאנח אמר אוי לאותו איש ועל עצמו אמר כן : מה אתא כו' · מה מכה באתה עליו : מאן עביד כו' · משנעשה קומס בגרון ממשלה היא וכן קומס קלטיר ומנאסטר פלטין : אתעביד בלנאי · נעשה אומן לבית המרחץ ומגלח : ולינא · פי' כמו ולית אנא כלומר וכי אין אני מכיר לאביו של אותו איש ימח שמו וישחקו עצמותיו שהיה בכפר קרינוס בלן ומגלח ואלו הן כלי הגילוח שלו שאתה ירשת אותם ממנו : גבר סב · איש זקן וא"ל המן וכי אין אני איש זקן והיאך אני יכול להרים אותך על הסוס : מימיך כו' · אני משפיל ואכוף לך צוארי ואתה תדרוך עלי ועלה רכוב על זה הסוס לקיים עליכם מכתב שלכם:ה"ג בשלוי

כל

פירוש מהרז"ו

כילד מניף הנ"ל שנאמר בשם אמוראים · תנאים פליגי בזה ר' יהודה ור' נחמיה · ואח"כ אמר ר' יעקב בר אבוי בשם ר"י ב"ר ר"ם ר"י ור"ל ר"י אמר לעולם וכו' : זכה אברהם לירש · פי' זכה אברהם שהבטיח לו שבזכות שיקריבו ישראל העומר מיד בבואם לארץ ירשו את הארץ שזהו המצוה הראשונה החדשה שקיימו כמ"ש ביהושע ה' שאם בעבור מצות מילה שכתוב שם כבר קיימו אותה בצאתם ממצרים ואם בעבור הפסח שנאמר שם כבר קיימו במצרים ובמדבר הא אינו אלא בשביל מצות עומר שהיא מצוה התלויה בארץ ועשו אותה מיד בבואם על זה אמר הקב"ה לאברהם ונתתי לך ולזרעך וגו' ואתה את בריתי תשמור : צליל לחם שעורים · ומ"ד מתהפך במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו ויהפכהו למעלה ונפל האהל ודורש שבזכות לחם שעורים זכו לנצח המלחמה ודורש צליל מלשון ונצלתם את מצרים ות"א ותרוקני ית מצראי גם דורש מתיבת צליל מלשון הצלה שע"כ כתוב בשני למדי"ן מלשון ריקן ומלשון הצלה ומ"ש שנתרוקנו מצדיקים שהרי בית אביו של גדעון היה גדול הדור נגיד ומצוה כמ"ש אשר יריב לו יומת עד הבקר וכתיב אצלו את מזבח הבעל אשר לאביך · ועל שאז היה זמן הקרבת העומר כתוב שנצולו בזכותו : מלחמת תנופה באותו הדור · הייתו דורו של יחזקיהו שבא עליו מלך אשור וכמ"ש בפסוק הקודם כי מקול ה' יחת אשור שבא על חזקיה למלחמה ומ"ש מלחמת תנופה פשוטו מלחמה גדולה ורמה ועל זה שואל וכי היה מלחמת תנופה באותו הדור הרי כתיב מפורש ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רוכבים עליהם ע"כ דורש ע"פ מדה כ' ומדה י"ז ומדה ז' מלחמת עומר התנופה ומפלת סנחריב היה בליל פסח כמ"ש השיר יהיה לכם כליל התקדש חג : מריצים לבני מעים · ובילקוט יחזקאל הגירסא מצירים וכ"פ בפסיקתא את בני מעים ובילקוט פ' אמור הגירסא מרפים וזה מרומז כמ"ש בס"ד והיא בגללי צאת האדם תעוגינה לעיניהם שפי' שיעשה העוגה בהרבה שעורים ובמינים הנ"ל לרפות מעיו וכמ"ש חז"ל מאן דרפי מעייני נפיש זבליי' ועי' ילקוט יחזקאל ד' ועל זה התפלל יחזקאל שלא יבזה אותו כל כך ונעתר לו שלא ירפה מעיו רק תחת זה יאפה לחמו ועל גללי הבקר שמיבשין אותן ועושים מהם גחלים : כמה עבדים ושפחות יש לו · שאחד מתנאי הנביא הוא שיהיה עשיר והם היו פוסלים מלאכול לחם זה ולמה צוה לו לאכול ולשון הפסיקתא שהן מבזין במאכל : היו עמהם בצער · וכמ"ש סנהדרין דף ל"ט הקב"ה מייסר ליחזקאל כדי למרק עוונותיהם של ישראל וזהו מ"ש ברים הסימן שעמדה להם בימי יחזקאל שע"י עוגת שעורים מירק עונותיהם והיה להם פליטה : ז בימי המן · שהיה ביום ב' של פסח כמ"ש לעיל סוף סימן ב' בעת שהיו מקריבים העומר בזמן הבית ובמדרש אסתר פסוק אחר קח דף קכ"ט ובפסיקתא פר' י"ח שם : בדהב או בבכף וכו' ביו"ד קנטרין · מאחר שאתם עוסקים כולכם כל כך וזוכרים אותו מן הסתם שהיה דבר יקר והשיבו לו שסגי ביו"ד מנין פי' המ"ע ביו"ד מעות שהמעה הוא מטבע קטנה וכן עשרת מנכון יו"ד מעות שלכם : אסר מאני ווסתי · עי' מ"כ ובפסיקתא הנ"ל וילקוט כאן הגי' אסר זוניתא ופירושו חגור האזור המיוחד לזה : וקנחי' · אחר שרחצו קנח אותו בסדינים : כי דליתני · הגבהתני והושבתני על סוס המלך : זמרו לה' חסידיו · לשון רבים על תלמידיו : ואני אמרתי בשלוי וגו' · עד הסתרת פניך הייתי נבהל וכן הוא בפסיקתא וכמ"ש והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש וגו' ויבהילו להביא את המן וגו' עד והמן נבעת מלפני המלך וזהו הייתי נבהל : אליך ה' אקרא · וכמ"ש במזמור כ"ב שאמרה אסתר אלי אקרא יומם וגו' : ברדתי אל שחת · כמ"ש במזמור כ"ב שם אל תרחק ממני כי צרה קרובה כי אין עוזר וכמ"ש עוד שם בדומה לזה היודך עפר כמ"ש ולעפר מות תשפתני : הפכת מספדי · כמ"ש צום ובכי ומספד במגילת אסתר ואתה הפכת מספדי

ידי משה

את בריתי תשמור ואיזו זו מצות העומר · ונקראת מצות העומר ברית כי העומר בא לבטל שלגים רעים כדלעיל וברית כרותה לטל שאינה בטלה לעולם לכך נקרא ברית : עשה שלום בין איש לאשתו · דוגמת העומר בקרבן סוטה : ריבה בהן שעורים · בקרא כתיב קח לך חטים ושעורים ופול ועדשים ודוחן וכוסמין וגו' ועוגת שעורים תאכלנה והיא בגללי צואת אדם וקשה להם כיון דששה מינים היו בעוגה [illegible]

יפה תואר

העומר בא לקשר את ישראל לאביהם שבשמים וכמו שמצינו במנחת קנאות שבאה מן השעורים ותכליתה לקרב את האשה בתרס לבעלה ולהרחיק את הנטמאה · ור"א ור"ם וריב"ל אמרו כי לא כאשר יראה האדם כן הוא ולפעמים מצינו במצוה שקלה בעיניו ותועלתה גדולה מאד כי מצינו בימי גדעון נצלו בזכות העומר · ורשב"ן אמר כי טעם העומר להראות לבני אדם כי האדם בלא תורה נמשל כבהמות נדמה ולכן [illegible]

לי א"ר פנחס (יד) ובק"ש היה עוסק ולא הפסיק שנאמר (תהלים ל) למען יזמרך כבוד:

פרשה כט

א בחדש השביעי באחד לחדש הה"ד (תהלים קיט) לעולם ה' דברך נצב בשמים (א) תני בשם ר"א בכ"ה באלול נברא העולם (ב) ואתיא דרב כהדיא דתני ר"א דתנינן בתקיעתא דרב זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון כי חוק לישראל הוא וגו' ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום איזו לרעב ואיזו לשובע ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות נמצאת אתה אומר ב ביום ר"ה בשעה ראשונה עלה במחשבה בשניה נתייעץ עם מלאכי השרת בשלישי כנס עפרו ברביעי גבלו (ה) בחמישי רקמו בששי עשאו גולם בשביעי נפח בו נשמה בשמיני הכניסו לגן בתשיעי נצטוה בעשירי עבר באחד עשר נידון בשנים עשר יצא בדימוס אמר הקב"ה לאדם (ג) זה סימן לבניך כשם שעמדת לפני בדין היום הזה ויצאת בדימוס כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ביום זה ויוצאין לפני בדימוס אימתי בחדש השביעי באחד לחדש: ב ר' נחמן פתח (ירמיה ל) ג ואתה אל תירא עבדי יעקב מדבר ביעקב דכתיב (בראשית כח) ויחלום (ד) והנה סולם מוצב ארצה אמר ר' שמואל בר נחמן אלו שרי אומות העולם דאמר ר' שמואל בר נחמן מלמד שהראה הקב"ה ליעקב אבינו שרה של בבל עולה שבעים עוקים ושל מדי נ"ב ושל יון ק"פ ושל אדום עולה ולא יודע כמה באותה שעה נתיירא יעקב אבינו אמר אפשר שאין לזה ירידה אמר לו הקב"ה ואתה אל תירא עבדי יעקב אפילו הוא עולה ויושב אצלי משם אני מורידו הה"ד (עובדיה א) אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך אמר רבי ברכיה ור' חלבו ור' שמעון בן יוחאי בשם ר' מאיר מלמד שהראה הקב"ה ליעקב שרה של בבל עולה ויורד של מדי עולה ויורד ושל יון עולה ויורד ושל אדום עולה ויורד אמר הקב"ה ליעקב אף אתה עולה באותה שעה נתיירא יעקב אבינו ואמר שמא ח"ו כשם שלאלו ירידה אף לי כן אמר לו הקב"ה ואתה אל תירא אם אתה עולה אין לך ירידה עולמית (ה) לא האמין ולא עלה א"ר ברכיה ור' חלבו בשם רשב"י ר' מאיר היה דורש (תהלים עח) בכל זאת חטאו (לו) [עוד] ולא האמינו בנפלאותיו זה אבינו יעקב שלא האמין ולא עלה אמר לו הקב"ה אלו האמנת ועלית עוד לא ירדת ועכשיו שלא האמנת ולא עלית עתידין בניך שיהו משתעבדין בד' מלכיות בעולם הזה במסים ובארנוניות ובזימיות ובגלגליות באותה שעה נתיירא יעקב אמר לפני הקב"ה רבש"ע יכול לעולם אמר לו (ירמיה ל) ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק כמד"א (ישעיה מט) מארץ רחוקה באו אלי מבבל (ירמיה ל) ואת זרעך מארץ שבים מגליא ומאספמיא ומחברותיה ושב יעקב מבבל ושקט ממדי ושאנן מיון ואין מחריד מאדום כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה אומות העולם שהן מכלין את שדותיהן אעשה כלה ואותך לא אעשה כלה אבל ישראל שאין מכלים שדותיהם כמה דאת אמר לא תכלה פאת שדך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט מייסרך ביסורין בעוה"ז כדי (ו) לנקותך מעונותיך לעתיד לבא אימתי בחדש השביעי: ג יהודה ברבי נחמן פתח (תהלים מז) ד עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר בשעה שהקב"ה יושב ועולה על כסא דין (ז) בדין הוא עולה מאי טעם עלה אלהים בתרועה ובשעה שישראל נוטלין את שופריהן ותוקעין לפני הקב"ה עומד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים דכתיב ה' בקול שופר ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך עליהם מדת הדין לרחמים אימתי בחדש השביעי: ד ר' יהושע פתח (תהלים פט) (ג) אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון ר' אבהו פתר קרא (ח) ה בחמשה זקנים שהם נכנסים לעבר את השנה מה הקב"ה עושה מניח סנקליטיא שלו מלמעלן ויורד ומצמצם שכינתו ביניהם מלמטן מה"ש אומרים הא תקיף הא אלהא הא אלהא מי שכתוב בו (שם) אל נערץ בסוד קדושים רבה מניח סנקליטין

מסורת המדרש א ירושלמי פ"ק דע"ז · ב סנהדרין דף ל"ח · תנחומא סדר פקודי · וסדר שמיני · מדרש תהלים מזמור ל"ב · ג מדרש תהלים מזמור ע"ח · ד מדרש תהלים מזמור מ"ז · ה מדרש תהלים מזמור פ"ט ·

חדושי הרד"ל

בעי כו' כ"ה בילקוט אסתר וכצ"ל ור"ל לראות פני היסודי הזה שיתלה (ועשתה זה בחכמה שיבואו כלם בשנאתם ליהודים לראות ויפול פחדם עליהם · ועמ"ש בס"ד בביאורי לפר"א פ"ן בזה) : (יד) ובק"ש היה עוסק ולא הפסיק שנאמר למען יזמרך כבוד ולא ידום · שהיה ראוי מרדכי שהוא עיקר הנס יהיה הוא הפותח והוא החותם לגמור פסוק השירה · אך שהיה עסוק בק"ש דמם ושתק ולא ענה · לכן נאמר מקרא זה מישראל כמדברים בעדו על ענין זה שאח"כ כשיגמור קריאתו יזמר לה' בכבוד ולא ידום · ועתה אני כנסת ישראל לעולם אודך :

(א) תני בשם ר"א בכ"ה באלול כו' · עי' פר"א רפ"ח ומש"ש בס"ד : (ב) ואתיא דרב כהדא כו' · ירוש' פ"א דר"ה ה"ג ופסיקתא דבאחד לחודש שהביאו הר"ן בפ"א דר"ה : (ג) את סימן לבניך כו' אימתי בחדש השביעי בא' לחודש וגו' זכרון תרועה כצ"ל והיינו זכרון ליום ראשון כן יעלה זכרון ישראל לפניו לטובה ע"י תרועה (שהיא עצמה לשון ריעות ורצון ג"כ) : (ד) והנה סולם כו' ארשב"ן אלו שרי כו' · ע' שמ"ר פל"ב ותנחומא וילא פר"א פ' ל"ה : (ה) לא האמין ולא עלה · שחשש שמא יגרום החטא ואינו כדאי למיכל תרי עלמא וכמ"ש בב"ר פ' ע"ז שאין הבטחה לצדיקים בעוה"ז : (ו) לנקותך מעונותיך לע"ל ר' ברכיה בש"ר ירמיה אורח חיים כו' (הכתוב להלן שייך כאן כו') מן הענין לא תכלה פאת שדך ואימתי בחדש השביעי יהודה ב"ר נחמן כו' כצ"ל ור"ל דדרש סמיכת בחדש השביעי למצות פיאה לומר שאז בחודש השביעי זוכר להם הקב"ה מצות לא תכלה פאת שדך ולא יעשה כלה א"ו רק ייסרם למשפט להביאם לאורח חיים ע"י יסורין ובזה נלמד למשכיל למעלה בסדר הפרשיות שבתורה כצ"ל : (ז) בדין הוא עולה · שאלהים הוא דיין וגם בתרועה נדרש לשון שבירה כד"א תרועם בשבט ברזל · אבל שופר הוא לרחמים לזכרון טוב לישראל כמ"ש במכילתא יתרו שכ"מ שנאמר שופר סימן יפה לישראל : (ח) בה'

חדושי הרש"ש

(ה) בה' רקמו כו' · בו' עשאו גולם לכאורה ריקום היינו הכרת צורת האדם בחיתוך איבריו פי' נדה (כ"ה ב') · וגולם הוא תחלה על חומר פשוט מחוסר צורה עי' שבת ע"ז ב' וברש"י ד"ה כגולם · לכן גירסת התנחומא בפ' שמיני בו' העמידו גולם יותר מבוררת ועי' סנהדרין ל"ח ב' : (ב) אשרי העם יודעי תרועה כו' בה' זקנים כו' · נראה דדריש זה מה' דהעם וכהנ"ל לעיל פכ"ו והכהן הגדול כו' בה' דברים כו' וכמו שרמזתי שם · ותרועה דריש לשון ריעות וחיבור שמחברים את הקב"ה כביכול אצלם וכדמסיק · וקושית היד"מ בשם היפ"ת דאתיא דלא כמאן · לכאורה לפי פשטות לשון הברייתא בסנהדרין י"ב ב' נראה דלדעת רשב"ג עקר הדבר תלוי בהתמשה שמה נושאים ונותנים בדבר אם לעבר או לא ואחר דבריהם לא ישנו רק אם נשאר ההסכם ביניהם לעבר מוסיפין עוד שנים לא לישא וליתן עמהם שוב זולת שיהיו בה מעמד עת אשר יעברו ולפ"ז אתיין דברי המדרש שלפנינו לנכון לדעת רשב"ג אבל בעלם דעתנו נגד דעת רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל בפירושו ובחיבורו פ"ד מהל' קה"ח הל' יו"ד שאחרי שמוסיפין השנים להשלים השבעה נושאים ונותנים עוד הפעם · ואולי חיילי' דרבינו ז"ל מהא דאיתא בס"ר

מתנות כהונה

בל אמוע לעולם : יזמרך כו' · סיפיה דקרא ולא ידום פי' לא יפסוק כד"א שמש בגבעון דום שפירושו פסוק ממהלכך :

פרשה כט בתקיעתא · בסדר תקיעות שאומר בראש השנה בתפלה : עלה במחשבה · לברוא אדה"ר : בדימוס · פי' הערוך גזר דין של חסד : עווקים · לפי הענין פירוש מעלות כן מצאתי במדרש ישעיה פי' שליבות סולם ועיין עוד סוף פ' משפטים : במסים וכו' · מיני מסים הם גלגולת אדם ובהמה ונכסים שיש להם אחריות ושאין להם אחריות : מכלין שדותיהן · מקוצרין אותה כולה ואינם מניחים פאה ודייק מדכתיב לא אעשה כלה מדה כנגד מדה : ה' בקול שופר · ה' הוא מדת הרחמים : סנקליטין · בית דינו : הא תקיף כו' · זהו התקיף זהו האלוה :

כמה

פירוש מהרז"ו

מספדי : ובק"ש היה עסוק · שהיה בבוקר בעת ק"ש וכמ"ש למען יזמרך כבוד שמזמר ומברך שתים לפני ק"ש ואחת לאחריה ובק"ש ממליך אותו ואומר ברוך שם כבוד מלכותו וזהו יזמרך כבוד ולא ידום שעל שמברך אסור להפסיק וזהו ולא ידום וכמ"ש במ"כ וכמ"ש ב"ר סוף פר' ו' עי' מש"ש · וכמ"ש ריש ברכות חיוב ק"ש שעל המטה מפסוק אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה על השינה ובהיפך בק"ש של שחרית ולא ידום · וק"ש נהוג בכל יום וזהו לעולם אודך :

פרשה כט סימן א הה"ד לעולם ה' · עי' פסיקתא רבתי פר' מ' סימן ב' באריכות וזה הוא לשונו מהו לעולם ה' אלא אמר לו דוד רבש"ע לעולם איש בא עלינו בדין אלא במדת רחמים אלולי כך לא היינו יכולים לעמוד אפילו שעה אחת במה אתה דיננו באותה מדה של רחמים בה' שנאמר ה' ה' אל רחום וחנון ולא לנו בלבד אלא אף לאדם הראשון יציר כפיך אלולי שתפת עמו מדת רחמים לא היה יכול לעמוד וכן התקנת עמו שאתה דן את בניו היום לרחמים וכו' ע"ש ולזה כוון המדרש וכל זה חסר כאן כי סמך עצמו על דברי הפסיקתא : בכ"ה באלול · הגירסא בפסיקתא ריש פר' מ"ו בכ"ה באלול ברא את העולם יום ראשון ליצירה בראשון עולה למנין אלפים שנבראת התורה קודם שנברא העולם ויום ראשון נבראו המאורות ולא נתלו עד יום ד' ועכשיו האריכה אותה האורה שלשה ימים שהם ל"ו שעות וכו' הענין ולמחר ביום השבת היה ר"ה נמי האריך היום ל"ו שעות שלא היתה מדת לילה נוהגת וכו' והיינו דאמרינן זה היום תחלת מעשיך כי תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון שאורה שלו כאורה של יום ראשון וכו' ע"ש וכן הכוונה כאן וסמך עצמו על דברי הפסיקתא · נמצאת אומר וכו' בשעה ראשונה · פרקי ר"א פרק י"א וצ"ע מ"ש נמצאת אומר איך הוכיח מדבריו הקודמים אך בפסיקתא איתא בפרשה מ"ו בסימן ב' את מוצא כשברא הקב"ה את עולמו היה בורא שלש בריות בכל יום ובערב שבת היה עוסק כל היום באדם בשעה ראשונה עלה במחשבה וכו' : בדימוס · פי' במ"ע נמחל ונסלח : ב ואתה אל תירא · ירמיה ל' פסוק יו"ד וס"ד ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק עד כי אעשה כלה וכמ"ש בסוף הסימן והכוונה ד"א בחודש השביעי : אלו שרי אוה"ע · ב"ר פר' ס"ט סימן ג' ועי' כל זה בתנחומא ריש ויצא שמ"ר פר' ל"ב סימן ז' : ע' עווקים · עי' מ"כ כנגד ע' שנה שהיתה חוזק מלכותא : ושל מדי נ"ב · שהיתה בתוקף מלכותה נ"ב שנה כמ"ש סדר עולם פרק ל' כל שני מלכי פרס נ"ב שנה : ושל יון ק"פ · כמ"ש שבת ט"ו ק"פ שנה עד שלא חרב הבית פשטה מלכות מוקדון על ישראל · וכמ"ש בסדר עולם שם מלכי מוקדון ק"פ שנה ודברי הגמרא צ"ע שאמר ר"י בר"י משום אביו ר' יוסי וכמ"ש בס"ע שם בהדיא ר' יוסי' אומר מלכות פרס בפני הבית ל"ד שנה מלכי יון ק"פ הרי שהתחלה מלכות יון ל"ד אחר בנין ביהמ"ק שבנו פרסיים וכמ"ש ביוסיפון שאלכסנדר מוקדון הרג לדריוש הפרסי ולקח המלכות מידו ואיך אמר עד שלא חרב הבית ק"פ שנה ובהכרח שדברי ר"י בר"י כדברי הס"ע וצריך להגיה בגמרא כמו בס"ע : ויושב אצלי · וזה תגביה כנשר כמ"ש לעיל פרק כ' סי' ד' כנשר יעיר קנו וס"ד משם אורידך : רשב"י בשם ר' מאיר · בתנחומא וילא ובילקוט ירמיה ל' הגירסא ר"ש ב"ר יסינאי וכן נכון לגרוס כאן : בכל זאת חטאו עוד · ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה אם הרגם ודרשוהו · ויתפרש על יעקב שאמר מעט ורעים היו ימי שני חיי וכמ"ש ב"ר פר' פ"א סוף סימן ב' מהולתך חרשת אקים עלי' ובתנחומא שם מאריך בזה כמה נפשות מתו לו מתה רחל מתה דבורה מתה רבקה נכשל בדינה עד אמר הקב"ה עד מתי יהיה צדיק זה לוקה ואינו מרגיש הריני מודיעו וכמ"ש לקמן ריש פר' ל"ז וכן לבניו : עתידין בניך · שמאחר שרמז כאן על ד' גאולות ע"פ מדה יו"ד בהכרח לומר שתחלה אמר לו הגליות ואח"כ הגאולות : מגליא ומאספמיא · לעיל פר' ג' ריש סימן ה' : ג יהודה בר נחמן · הכוונה ד"א בחודש השביעי : בדין הוא עולה · ואלהים הוא דין ה' הוא רחמים והתרועה רומז לדין ובבא יללה ושופר הוא רחמים כמ"ש מכילתא יתרו כל מקום שנאמר שופר סימן יפה לישראל וכמ"ש לעיל פר' כ"ד סימן ג' שופר מליון : ד בה' זקנים · עי' פר"א פר' ח' כל הענין שם : מניח סנקליטין · בית דייני וכמ"ש בפסוק הקודם צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך היינו מלאכי צדק ומשפט חסד ואמת שהם בית דינו שהם יקדמו פניו ואח"כ כתיב אשרי העם וגו' באור פניך יהלכון ודורש כשיושבין לעבר שנה וחודש אז מניח ב"ד של מעלה מלקדם פניו ויורד כ"י אלא יודעי תרועה שיושבין לעבר החודש יום התרועה היינו בר"ה

יפה תואר

המדומים · וטוב להסתפק במעט כמו בשעורים · וכאשר מלינו בהמן שהתפאר והתגאה בעשרו ומרדכי אשר היה שפל ברך בזהו ולא כרע לפניו וזה שעמד למרדכי :

הה"ד לעולם ה' דברך נצב בשמים · בא לתת טעם למה בחר ה' את יום הראשון בשנה ליום המשפט ומביא את הכתוב לעולם ה' דברך נצב בשמים · כי מה שהתקין עם אדם הראשון כי שפטהו היום ויצא זכאי בחסדי ה' לכן קבע היום הזה למשפט גם לבניו אחריו · וכדמסיים זה סימן לבניך וכו' : ר"ב פתח ואתה אל תירא עבדי יעקב · עיקר הדרש הזה מובא בשביל סוף הפסוק ואותך לא אעשה כלה דדריש בסוף סימן זה על יוהכ"פ ואגב דורש גם ראש הפסוק : מדבר ביעקב · גופיה מדכתיב עבדי יעקב דרש וכן דרשו בב"ר פ' ס"ח : אפילו הוא עולה ויושב אצלי · זה הוא להפלגת הצלחתו וירמוז ג"כ על עמידתו על ה' ועל משיחו כי בקשו לקעקע בירתן של ישראל : מארץ רחוקה באו אלי מבבל וזה הגאולה של בית שני ואת זרעך מארץ שבים הוא על גאולה העתידה שהוא קבוץ גליות מכל הארצות · ומ"ש ושב יעקב מבבל פי' כי ירגיעו כמעט בשבתם בבבל וכן הוא במדי ביון ובאדום וכמו"ש במגילה לא מאסתים בימי כשדים שהעמדתי להם חנניה מישאל ועזריה ולא געלתים בימי המן כו' : אבל ישראל שאין מכלין את שדותיהן כו' · בא לתת טעם למה בחר ה' ביוהכ"פ ליום סליחה ומחילה וזה בשביל כי אז זכות ישראל רבה כי קיימו הרבה מצות כמו לקט שכחה ופאה ועוד · ובזכות אלה המצות בלי ספק יצאו זכאים בדין : יהודה בר נחמן פתח עלה אלהים בתרועה · גם הוא בא לתת טעם על קביעת יוהכ"פ אחר ר"ה כי מקול השופר עומד הקב"ה מכסא הדין ויושב על כסא רחמים לכן הוא מסוגל ליום סליחה ומחילה : והופך עליהם מדה"ד לרחמים · אע"ג דהמשפט תכוף הוא לשלשה הכתות לרשעים גמורים לצדיקים גמורים ולבינונים מ"מ במה שהבינונים תלוים ועומדים עד יוה"כ זה חסד הוא ורובא דעלמא בינונים

ידי משה

בה' זקנים וצ"ע דאתי דלא כמאן דאי כר"מ הא אמר עבור בג' ואי כרשב"ג הא אמר בז' · והיפ"ת תירץ

שלו ומצמצם שכינתו ביניהם למטה כל כך למה שאם טעו בדבר הלכה הקב"ה מאיר פניהם הה"ד באור פניך יהלכון א"ר יאשיה כתיב אשרי העם יודעי תרועה וכי אין אומות העולם יודעים להריע כמה קרנות יש להן כמה בוקינוס יש להם כמה סלפירגסי יש להם ואמרת אשרי העם יודעי תרועה אלא שהן מכירין לפתות את בוראן בתרועה והוא עומד מכסא הדין לכסא רחמים ומתמלא עליהם רחמים והופך להם מדת הדין למדת רחמים אימתי בחדש השביעי: ה ר' ברכיה פתח בשם רבי ירמיה (משלי טו) אורח חיים למעלה למשכיל אין אורח חיים אלא תורה כד"א (שם ג) עץ חיים היא למחזיקים בה · ד"א אורח חיים למעלה למשכיל אין אורח אלא יסורין כד"א (שם ו) ודרך חיים תוכחות מוסר למעלה למשכיל למי שמסתכל למצותיה של תורה מה כתיב למעלה מן הענין לא תכלה פאת שדך: ו ר' ברכיה פתח (תהלים פא) תקעו בחדש שופר וכי כל החדשים אינן חדש אלא בכסה וכל החדשים אינן נכסין אלא ליום חגנו (ג) והלא ניסן חדש נכסה ויש לו חג בפני עצמו אלא איזהו חדש שנכסה ויש לו חג וחגו בן יומו אי אתה מוצא אלא בחדש תשרי בחדש זה א תתחדשו מעשיכם בשופר בחדש הזה שפרו מעשיכם אמר להן הקב"ה לישראל אם שפרתם מעשיכם הריני נעשה לכם כשופר הזה מה (ט) שופר זה מכנים בזו ומוציא בזו כך אני עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים והופך לכם מדת הדין למדת רחמים אימתי בחדש השביעי: ז ר' לוי בשם ר' חמא ב"ר חנינא פתח (ישעיה מח) כה אמר ה' גואלך קדוש ישראל (י) אני ה' מלמדך להועיל מסקיד לך כמה דהדין מסאסא מסקד להדא פרתא ב (יא) ג' שמות נקרא לו מלמד מרדע דרבן מלמד שמלמד הפרה לחרוש כדי שתתן חיים לבעליה מרדע שמורה דעת לפרה דרבן שמורה בינה לפרה אמר הקב"ה ומה אם לפרתו עושה אדם דרבן ליצרו הרע שמוציאו מחיי העולם הזה והבא עאכ"ו · מדריכך בדרך תלך ר' לוי בשם ר' חמא ברבי חנינא אמר משל לבן מלכים שהיה לו דין בפני אביו אמר לו אביו ואם אתה מבקש לזכות לפני בדין ביום הזה מני נקולוגו' פלוני ואת זכי לפני בדין כך אמר הקב"ה לישראל בני אם אתם מבקשים לזכות לפני בדין ביום הזה תהיו מזכירין זכות אבות ואתם זוכין לפני בדין באחד זה אברהם שנאמר אחד היה אברהם זכרון תרועה זה יצחק שנא' (בראשית כב) וירא והנה איל מקרא קודש זה יעקב שנאמר (ישעיה מח) שמע אלי יעקב וישראל מקוראי ואימתי תהיו מזכירין זכות אבות ואתם זוכין לפני בדין בחדש השביעי: ח ר' חייא בר אבא בשם ר' לוי פתח (תהלים סב) אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד בנוהג שבעולם מה הבריות אומרים איש פלוני נושא פלונית אך הבל בני אדם פלונית תנשא לפלוני כזב בני איש המה מהבל יחד אמר ר' חייא עד שהן עשוין הבל בתוך מעי אמן הם יחד אמר רב נחמן כל הבלים וכזבים (יב) שבני אברהם אבינו עושים בעוה"ז כדאי הוא לכפר בעד כולם הה"ד (יהושע יד) האדם הגדול בענקים במאזנים לעלות במאזנים הוא מתכפר להם בחדש שמזלו מאזנים ואיזה זה חדש תשרי · תשרי ותשבוק ותכפר על חובי עמך אימתי בחדש השביעי · ד"א בחדש השביעי שהוא משובע בכל (יג) גתות בתוכו ברכות בתוכו כפור בתוכו סוכה בתוכו לולב וערבה בתוכו: ט ד"א בחדש השביעי ר' ברכיה היה קרי ליה ירחא דשבועתא שבו נשבע הקב"ה לאברהם אבינו ע"ה הה"ד (בראשית כב) ויאמר בי נשבעתי נאם ה' מה צורך היה לשבועה ר' ביבי בר אבא בשם ר' יוחנן אמר עמד אברהם אבינו בתפלה ותחנונים לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע גלוי וידוע לפניך בשעה שאמרת לי (שם כב) קח נא את בנך את יחידך היה בלבי מה להשיבך והיה בלבי מה לאמר אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו אתה אומר לי והעלהו שם לעולה אלא כשם שהיה לי מה להשיבך וכבשתי את יצרי ולא השבותיך (תהלים לח) כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו כך כשיהיו בניו של יצחק באים לידי עבירות ומעשים רעים תהא מזכיר להם עקידת יצחק אביהם ועמוד מכסא הדין לכסא רחמים ומתמלא עליהם רחמים ותרחם עליהם ותהפוך להם מדת הדין למדת רחמים אימתי בחדש השביעי: י וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו ג מלמד שהראה הקב"ה לאברהם אבינו את האיל ניתש מחורש זה ונסבך בחורש אחר אמר הקב"ה לאברהם כך עתידין בניך להיות נאחזים בעונות ונסבכים בצרות וסופן ליגאל בקרניו של איל הה"ד וה'

מסורת המדרש א כ"ה דף ח' · ב ירושלמי סנהדרין פ"י · ג ירושלמי תענית פרק ב' ·

חדושי הרש"ש

בס"ר פט"ו דעבור השנה ביו"ד זקנים (עי' במס"כ שם) א"כ השבעה ליתא וליתן עמהם · ועכ"ז הקושיא אינה חזקה דמ"מ התחלת המו"מ הוא ע"י תמשה: (ג) והלא ניסן כו' ויש לו חג בפני עצמו · עיד"מ ול"כ דאתא לאפוקי חג השבועות דאינו רגל בפ"ע רק הוא טפל לחג המצות כמו שמיני עצרת שהוא טפל לחג"ס (ריש יומא) כדמוכח בשיר רבה פסוק מה יפו פעמיך וז"ל ראוי היתה העצרת של חג שהוא רחוקה חמשים יום כנגד העצרת של פסח כו' עיי"ש:

מקיפין

חדושי הרד"ל

זקנים שהן נכנסים כו' · עמש"ל בהגהות שמ"ר פט"ו כס"ד: (ט) שופר זה מכנים בזו ומוציא בזו · מכניס מן המצר ומוציא לרחבה: (י) אני ה' מלמדך כו' ליגה"ר שמוציאו כו' עאכ"ו · שיעשה לו קבלת עמ"ש ומלמד לעבור בעדו וכן למוד התורה הוא תבלין מלמד ודרבן להליכו בדרך אלך לטובה: (יא) ג' שמות נקראו לו מלמד כו' · בב"ר פי"ד (דנ"ו ד' ופסיקתא דחנוכה): (יב) שבני אברהם כו' כדי הוא כו' הגדול בענקים כלומר שהוא מכריע את כולם בזכותו כשיעלה בכף מאזנים של זכות מטה כלפי חסד: (יג) גתות בתוכו ברכות בתוכו · דחוק לפרשו על ברכות תפלת ר"ה ונראה דגרסינן בדות בתוכו כדנקטינן

מתנות כהונה

כמה בוקינוס גרסי' · והוא מין שופר וחצוצרות וכן סלפירגסי: הכי גרסינן בילקוט משלי לא תכלה פאת שדך למען סור משאול מטה אלו אומות העולם: אין חדש · בתמיה וכי אין הירח מתחדש בכל חדש אלא בכסה פי' באותו חדש שהחדש מתכסה בו: אלא ליום חגנו · באותו חדש שיש בו חג: הכי גרסינן בחדש בחדש זה כו' · ודרש מלא בחדש ומלא שופר: מסקיד לך · פי' נוקר ונועץ ודרש מלמדך מלשון מלמד הבקר: מסאסא · פי' הערוך דרבון שמנקרין בו הפרה להוליכה בדרך: להדא פרתא · פי' לזאת הפרה: ה"ג בערוך מני נקליגום פי' בו אדווקטו ולפי הענין הוא מליץ · מני לשון מינו ופקידה: כזב כו' · אין בדבריהם ממש: המה מהבל · בעוד שהם הבל ושפיר במעי אמם והקב"ה מזווגן יחד: בדאי הוא כו' · אברהם אבינו: האדם הגדול · וכאן כתיב הבל (מבני) בני אדם: ה"ג זה החדש תשרי ותשבוק · פי' תנוח ותעזוב ותכפר: משובע בכל ל' שובע ודרש השביעי לשון שביעה: ירחא דשבועתא · חדש של השבועה: ניתש · נעתק: בחורש · מיער ודרש איל אחר דמשמע אחר שנתש מחורש שהיה בו או יש לפרש דרש אחר החי"ת קמוצה בקמץ קטן דמשמע שלא היה אותו האיל

פירוש מהרז"ו

בר"ה שהוא ראש חודש תשרי שאז באור פניך יהלכון שמוקרין ותושבים נושאים ונותנים לעבר החודש והקב"ה מאיר עיניהם להבין האמת וזהו יהלכון: ה אין אורח חיים אלא תורה · לעיל ריש פר' כ"ה לקמן פר' ל' ריש סימן י"ג וע"י התורה יקוים בו מ"ש והיית רק למעלה ולא תהיה למטה וכמ"ש והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וכמ"ש רוח בני האדם העולה היא למעלה וגו' וזהו למעלה למשכיל למען סור משאול מטה · וכמ"ש ורוח הבהמה היורדת היא למטה ועי' מ"כ בשם ילקוט: אין אורח אלא · פי' אין אורח חיים אלא יסורים שע"י יסורים יזכה בחיים למעלה ולא למטה כנ"ל: חודש שנכסה · שהלבנה נכסה מעינינו וכמ"ש רש"י בביצה ט"ז א' ולא כהתוספות שם וז"ל רש"י שהחודש מתכסה בו שהלבנה מתכסה בו שאינה נראית לכל אדם אלא שחרית ליושבי מזרח וערבית ליושבי מערב כדאמר' בר"ה כ"ד שעה מכסי' סהירא (שהיושבים באמצע נכסה מהם לגמרי כל הכ"ד שעות) הוי אומר זה ר"ה דאלו שאר יו"ט כבר נתמלאה הלבנה במקצת ונראית בכל מקום עכ"ל ומ"ש ראיה במקצת כי בחודש סיון בחג השבועות אינה מלאה רק במקצת אך בניסן ותשרי בפסח וסוכות כבר נתמלאה כולה והטעם שהזכיר הכיסוי בר"ה דרשו חז"ל שהשטן רוצה להביא עדות שחטאו ישראל את השמש ואת הירח כמ"ש בשמים עדי וסהדי במרומים ועדי הוא השמש כמ"ש ועד בשחק נאמן סלה וסהדי רומז לסיהרא בחילוף רי"ש בד' שדומים במכתב ואין השטן מוצא את הירח שמתכסית בר"ה ומ"ש פי' חוק דרשו בביצה שם על המזונות שחוקק ביום זה ועיין פסיקתא סוף פר' ל"ט: ז מלמדך להועיל · היל"ל מוריך או מודיעך ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל מלמדך מלשון מלמד הבקר כמ"ש שופטים ג' ל"א ויך אותם במלמד הבקר שש מאות איש: מסקיד לך · בערוך ערך מסקיד וכתב במ"ע יש נוסחאות שכתוב בהם מסקיל ברי"ש ותרגום כי כאשר ייסר איש את בנו דמסקיד גבר ית ברי': ג' שמות · קהלת רבה פסוק דברי חכמים דף קמ"ו ב' במ"ר פר' יו"ד סימן ד' פסיקתא רבתי פר' ג' סימן ב' וז"ל שם ושם המשנה קורא אותו מרדע והמקרא קורא אותו דרבן ומלמד דכתיב במלמד הבקר וכן להציב הדרבן ש"א י"ג כ"א: שמורה בינה בפרה · ויותר נכונה הגירסא שם ושם שמדור בינה בפרה שדרבן נוטריקון דר בן שע"י ההסקרה מכנים בינה בלב הפרה להבין איך להרוש כאלו עושה דירה לבינה בלב הפרה: אמר הקב"ה · היינו מ"ש אני ה' מלמדך להועיל שתלמוד ק"ו ממלמד הפרה תחלה ע"פ מדת ממעל וזה מלמדך מלשון מלמד הבקר על חיי עוה"ז ובכן ק"ו על עצמך לחיי עוה"ב: נקולוגם פלוני · בערוך ערך נקלוגום ובערך דקלוקום ופי' במ"ע בלשון יוני מליץ טוב מלמד זכות הוא סניגור הוא פרקליט הוא דקלוקום והכוונה שהקב"ה מלמדו ומדריכנו איך לזכות בזכות אבות שמרומזים כאן ע"פ גז"ש אברהם בתיבת באחד לחודש כמ"ש יחזקאל ל"ג כ"ד אחד היה אברהם זכרון תרועה בשופר של איל זכר ליצחק מקרא קודש ישראל מקוראי ועי' כל זה בפסיקתא פר' מ' סי' ה' ומ"ש מקוראי כמ"ש בפסיקתא סוף פר' מ"א מקוראי מזומני שזמנו לסעודה שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים ע"ש: ח אך הבל בני אדם · ולא פירש באיזה ענין הם הבל והדבר למוד מסופו שכתוב המה מהבל יחד היינו בענין הזיווג בזה מה שמסכימים בני אדם לפי שכלם הוא הבל וכזב כי כל הזיווגים ע"פ גזרה העליונה מעת יצירתם שלא נגמר עדיין בנין גופם בבטן אמם ומ"ש במאזנים לעלות פי' שעלה ושקל במאזנים של אל דעות איך לזווגם ועי' מ"ש ב"ר פר' ל"ט סימן ט' כנען בידו מאזני מרמה ושם מבואר ועי' במ"ר פר' פ"ז סוף סימן כ"ג וש"נ: האדם הגדול בענקים · ב"ר פר' י"ד סימן ו' וש"נ וזהו הבל בני אדם הבל של בני אדם של אברהם שנקראו אדם וכזב של בני איש שאברהם, נקרא גם איש כמ"ש השב את אשת האיש וכמ"ש מארץ מרחק איש עצתו שנדרש על אברהם ומ"ש במאזנים לעלות בחודש תשרי שמזלו מאזנים לעלות מענין ביטול וכריתה כמ"ש כעלות קדים יעלו בתוהו על ביטול וכריתות העונות · ובפסיקתא סוף פרק מ' הגירסא באים בחשבון במאזנים שמוקלים ושובבים מעשיהם במשקל של אל דעות: ט בירחא דשבועתא · פסיקתא פר' מ"ס סימן ו': מה צורך לשבועה · כי השבועה שייך במקום שיש לחוש שיהיה קטרוג על עשיית הטובה ולא יוכל לקיימה כענין יוסף ליעקב וכענין השבועה שנשבע הש"י למשה כמ"ש לעיל ריש פרשה כ"ג גאלת בזרוע עמך ע"ש אך כאן היה הדבר ברצון שלם בלא קטרוג של מדה"ד · ותירץ שאברהם ביקש שיזכור לו דבר זה בעת שיהיה העברת רצון כשיבואו בניו לידי עבירות וכי על זה ביקש כשם שהייתי כאלם לא יפתח פיו כך תעשה למקטרגים שלא תתן להם פתחון פה לקטרג כך הוא בפסיקתא שם ושם באריכות וכאן קיצור וכל זה ע"י השופר של איל בחודש השביעי: י וישא אברהם · עי' כל הענין ב"ר פר' נ"ו סימן ט' מש"ש ובפסיקתא פר' מ' שם: ונסבך בחורש אחר · דורש מ"ש והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו שמאחר שלא היה כאן אלא איל אחד איך אומר איל אחר והיבת אחר מיותר ודורש ע"פ מדה ל"א כאלו

ידי משה

בינן כי ר' אבסו סבריא מדעת עצמו ותלק את הד' אשר בין ר"מ לרשב"ג לשנים: למעלה למשכיל · פי' כי מצות לקט שכחה ופאה הוא למעלה מן בחדש השביעי באחד לחדש וגו' זכרון תרועה וזה שרמז שכתוב אורח חיים יהיה לאיש בר"ה למעלה למשכיל אם ישתכל במה שנאמר למעלה לקיים מצות לקט שכחה ופאה · כי זכות המצוה הזאת שעמוד לו בר"ה: ויש לו חג בפני עצמו · פירוש הדברים

יפה תואר

בינונים הם ועוד כי מוחה כמה עונות בחסד וכמה מצות יש שמכריעות לכף זכות אשר כל זה הוא במדת החסד: תתחדשו מעשיכם להרבות מצות ותשופר מעשיכם הוא לשוב מעבירות שבידם · ובא בזה לתת טעם למה כתיב תקעו בחדש שופר שתמה ולא פירש בהדיא בר"ה או בחודש השביעי כי בא לרמז על התשובה ועשיית המצות: ר' לוי בשם רהב"ת פתח · גם הוא בא לפרש למה קבע ה' יום הדין בר"ה ומפרש כדי שתזכור לנו זכות אבותינו כמו שמסיים כי אז נעקד יצחק ולכן תוקעין ג"כ בשופר של איל לידוע: ר"ח בשם ר"ל פתח כו' · הוא אמר כי לא בשביל זכות כל השלשה אבות הוקבע ר"ה ליום הדין וכמו"ש לפני זה אך בשביל אברהם לבד · וגם כן כוון למ"ש הר"ן כי גם בשמים יש אות על ר"ה כי מזל תשרי הוא מאזנים לשקל כפלם וזה שמביא שכתוב במאזנים לעלות וגו' ומגב דרים את כל הכתוב: כל הבלים וכזבים · הבלים הם המבטלים מ"ע ומבלים בהבל ימיהם · וכזבים הם שעוברים על ל"ת ומכזבים את דברי ה': שהוא משובע בכל גתות · גם הוא בא לתת טעם למה נתן נעת הזאת ליום סליחה · ומפרש מפום שאז הם שמחים וטובי לב על יקביהם המלאים כל טוב והם פנויים ממלאכתם ומצד המצות אשר בחודש הזה · לקט שכחה ופאה והחגים והמועדים נפ' לכן לכם נכון להכנעה לה' ולשוב אליו · ובזה ימשכו הבינונים לעשות תשובה וידבו לה' להתכפר על עונם: מה צורך היה לשבועה ·

סיפר

(זכריה ט) וה' אלהים בשופר יתקע · א"ר הונא בר' יצחק מלמד שהראה הקב"ה לאברהם את האיל ניתש מחורש זה ונסבך בחורש זה אמר הקב"ה לאברהם כך הם עתידין בניך נאחזין באומות ונסבכין בצרות ונמשכין ממלכות למלכות מבבל למדי ממדי ליון ומיון לאדום וסופן ליגאל בקרניו של איל הה"ד (שם) וה' עליהם יראה ויצא כברק חצו · ר' אבא בריה דרב פפי ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר כל ימות השנה ישראל עוסקין במלאכתן ובר"ה נוטלין שופרותיהן ותוקעין לפני הקב"ה והוא עומד מכסא דין לכסא רחמים ומתמלא עליהם רחמים אימתי בחדש השביעי: **יא** (יד) כל השביעין חביבין לעולם למעלן השביעי חביב א שמים ושמי השמים ורקיע ושחקים זבול ומעון וערבות וכתיב (תהלים סח) סולו לרוכב בערבות ביה שמו · בארצות שביעית חביבה ב ארץ אדמה ארקא גיא ציה נשיה תבל וכתיב (שם צו) והוא ישפוט תבל בצדק ידין לאומים במישרים · בדורות שביעית חביב אדם שת אנוש קינן מהללאל ירד חנוך וכתיב (בראשית ה) ויתהלך חנוך את האלהים · באבות שביעי חביב אברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם משה וכתיב (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים · בבנים השביעי חביב שנאמר דוד הוא השביעי במלכים השביעי חביב שאול איש בושת דוד שלמה רחבעם אביה אסא (טו) וכתיב (ד"ה ב יד) ויקרא אסא אל ה' · בשנים שביעי חביב שנאמר (שמות כג) והשביעית תשמטנה ונטשתה · בשמיטין שביעי חביב שנא' (ויקרא כה) וקדשתם את שנת החמשים · בימים שביעי חביב שנאמר (בראשית ב) ויברך אלהים את יום השביעי · בחדשים שביעי חביב שנא' (ויקרא כג) בחדש השביעי באחד לחדש: **יב** ר' יוחנן וריש לקיש הוון יתבין מתקשין ואמר תנינן יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה אם דבר תורה הוא ידחה בגבולים אם אינו דבר תורה אפי' במקדש לא ידחה עד דאינון יתיבון מתקשין עבר כהנא אמרין אתא מרא דשמעתא ניזיל ונשאל ליה אזלין ושאילין ליה אמר לון (טז) כתוב אחד אומר (שם) זכרון תרועה וכתוב אחד אומר (במדבר כט) יום תרועה יהיה לכם הא כיצד בזמן שבא בשבת זכרון תרועה מזכירין אבל לא תוקעין אמר רשב"י ידחה במקדש שהן יודעין זמנו של חדש ואל ידחה בגבולין שאין יודעין בזמנו של חדש דאמר רשב"י יום תרועה יהיה לכם ועשיתם אשה מקום שהקרבנות קריבין (יז) אמר ר' תחליפא קיסרא בכל מוספין כתיב והקרבתם וכאן כתיב ועשיתם אשה הא כיצד אמר להן הקב"ה לישראל בני מעלה אני עליכם כאלו היום נעשיתם לפני כאלו היום בראתי אתכם בריה חדשה הה"ד (ישעיה סו) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה:

פרשה ל א ולקחתם

לכם ביום הראשון ר' אבא בר כהנא פתח (משלי ח) קחו מוסרי ואל כסף קחו מוסרה של תורה ואל כסף (ישעיה נה) למה תשקלו כסף בלא לחם למה אתם שוקלים כסף לפני עשו בלא לחם על (א) שלא שבעתם מלחמה של תורה (שם) ויגיעכם בלא לשבעה למה אתם יגעים ואומות העולם שבעים בלא לשבעה על שלא שבעתם מיינה של תורה דכתיב (משלי ט) ושתו ביין מסכתי ר' ברכיה ור' חייא אבוי בשם ר' יוסי בן נהוראי אמר כתיב (ירמיה ל) ופקדתי על כל (ב) לוחציו אפילו על גבאי צדקה (ג) חוץ משכר סופרים ומשנים (ד) שאינן נוטלין אלא שכר בטלה בלבד אבל שכר דבר אחד מן התורה אין כל בריה יכולה ליתן מתן שכרה (ה) תני מראש השנה נקצצין מזונותיו של אדם חוץ ממה שמוציא בשבתות וימים טובים (ו) וראשי חדשים (ז) ומה שהתינוקות מוליכים לבית רבן אם מוסיף מוסיפים לו אם פוחת פוחתין לו · ג ר' יוחנן הוה מטייל סלק מטבריא לצפורין והוה ר' חייא בר אבא מסמך ליה מטון חד בית חקל אמר הדין בית חקלא הוה דידי וזבינית יתיה בגלל למזכי באורייתא· מטון חד דבית כרמא אמר הדין בית כרמא דידי הוית וזבינת יתיה בגלל למזכי באורייתא · מטון חד דבית זיתא אמר הדין בית זיתא דידי הוה וזבינית יתיה בגלל למזכי באורייתא שרי ר' חייא בכי א"ר יוחנן מה את בכי א"ל על דלא שבקת לסיבותך כלום א"ל קלה היא בעיניך מה שעשיתי שמכרתי דבר שנברא לששה ימים וקניתי דבר שניתן לארבעים יום שנאמר (שמות לד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה וכתיב (דברים ט) ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה כד דמך ר' יוחנן הוה דורו קורא עליו (שיר ח) אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב ר' יוחנן את התורה בוז יבוזו לו כד דמך ר' הושעיא איש טיריא ראו מטתו שפרחה באויר והיה דורו קורא עליו אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב הקב"ה לאבא הושעיא איש טיריא

בוז

מסורת המדרש א אבות דרבי נתן פרק ל"ז · מדרש תהלים מזמור קי"ד · ב שיר השירים רבה פרשה ו' · ג שה"ש פ' א' ·

חדושי הרד"ל

בכל דוכתא גתות ובדות בסדדי: (יד) כל השביעים חביבים · ע' פר"א ס"פ י"ח: (טו) וכתיב ויקרא אסא אל ה' ויבקשוהו להם : (טז) כתוב א' אומר זכרון תרועה כו' פסיקתא רבתי: (יז) א"ר תחליפא קיסרא בכל מוספין כו' ירוש' פ"ד דר"ה ה"ח ע"ש הגירסא (הר"מ ברלין): (א) שלא שבעתם מיינה של תורה · דרש לשבעה על שתיה כמ"ש (בברכות מט:) וכן בישעיה כאן נאמר ולכו שברו ואכלו ולכו שברו כו' יין וחלב וע"ז חוזר ואומר בלא לחם כו' בלא לשבעה: (ב) לוחציו אפילו גבאי צדקה (ב"ב ח') ע"ש : (ג) חוץ משכר · משמע שעל זה מותר ללחוץ · וע' מ"א סי' ע"ב סי"ז שמותר לעכב ה' של פקדון ושאלה אף במקום שיש תקנה : (ד) שאינן נוטלין אלא שכר בטלה · זה מפרש היכי אידי שכל עיקר שמותרין ליקח שכר אינו כ"א שכר בטלה וכמ"ש בירושלמי דנדרים : (ה) תני מר"ה כו' (ביצה טז·) (ו) ור"ח · בביצה שם ליתא והטור באו"ח ס"ס תי"ט הביא זה בשם הפסיקתא: (ז) ומה שהתינוקות מוליכים לבית רבן · והב"י שם פי' דהיינו שכר למודם (וכמו דתני בביצה שם והוצאת

מתנות כהונה

האיל שנאמר לו מקודם מפני שהיה מחורש אחר : ויצא כברק חצו · וסיפא דקרא בשופר יתקע : מתקשין · מקשין קשיא על משנה זו תנינן במסכת ר"ה (דף כ"ט וע"ש) : עד דאינון כו' · בעוד שהיו יושבין ומקשין : ניזל ונשאל ליה כו' · פי' אמרו הרי בא לאדון של הלכה זו נלך ונשאלנו : אמר לון וכו' · השיב להם מדברי ר"ש דלקמן : שהם יודעים כו' · כלומר יודעין ומכירין באיזה זמן בחדש הוא מפני שהם מקריבין קרבן היום :

פרשה ל אפילו גבאי צדקה · הכופין העם לצדקה אפ"ה לא ניחא להקב"ה לגנוב אותם אבל על שכר הסופרים ומשנים כופין שאינו כו' : מסמך ליה · היה סומכו תחת כתפיו ור"י היה נסמך עליו : מטון כו' · הגיעו לבית שדה אמר ר"י זה בית שדה היה שלי ומכרתיו בשביל ללמוד לזכות בתורה : שרי · התחיל לבכות : מה את · כמו למה: על דלא כו' · על שלא הנחת לזקנותך כלום : קלה היא כו' · לשון תימה ולעיל סוף פרשה כ' תמה ישנו מאמר זה ושם לא גרס שאמר לו ר"י בתחלה שמכרו כדי ללמוד תורה והוא יותר מיושב כדי שלא יקשה עלינו בכיית ר' חייא ובמדרש חזית

פירוש מהרז"ו

כתוב איל נאחז בסבך אחר שהיה שם הרבה סבכים והיה נאחז בזה ויצא ממנו ואח"כ נאחז באחר וזה ע"פ מדה ע' והנה מ"ש נאחז בסבך משמע שהאיל עצמו נאחז בסבך בצמרו ואח"כ אמר בקרניו ודורש שמ"ש בקרניו שע"פ מדה י"ז פי' שעתידין ליגאל בקרניו שיתקעו בו לגאולה : וה' אלהים בשופר גדול יתקע · וס"ד וה' עליהם יראה והיינו בציון וכמ"ש ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה וזהו הגאולה ואח"כ כתוב והושיעם ה' אלהיהם בזכריה שם : וה' עליהם יראה · ה' אלהים בשופר יתקע : עוסקים במלאכתם · טרודים במזונתן ואינם עוסקים בתורה ובעבודת ה' ומוטלים וזהו נאחז בסבך ואח"כ בר"ה נידונין וניצולין מן הדין ע"פ השופר וזהו בקרניו וכנ"ל : **יא** כל השביעין · במ"כ פר' ג' סימן ח' ופר' י"ב סימן י"ז ודורש ד"א בחודש השביעי : שנאמר ודוד הוא השביעי · נ"ל דוד השביעי בד"ה א' ב' י"ד : בחודש השביעי · ונתנו בו מצות הרבה ר"ה שופר יוה"כ תשובה מחילה סליחה וכפרה סוכה לולב ד' מינים ניסוך המים קרבנות הרבה שבעים פרים ערבה עצרת חג האסיף : ושבעה שמות לארץ · הנה ארץ אדמה תבל ידוע וארקא ירמיה יו"ד די שמיא וארקא לא עבדו ליה כמ"ש ירמיה ב' ו' בארץ ליה וצלמות הושע ב' כ' . ושתיה כארץ ציה נשיה כמ"ש תהלים פ"ח ולדקתך בארץ נשיה אך גיא צ"ע שאיני יודע מקומו במקרא ויתכן מאד שהכוונה על מ"ש תהלים כ"ג גיא צלמות וכמ"ש ישעיה ט' א' אך נמצא בפיוט גיא ואפסיה ועיין מדרש משלי ח' יושבו בארץ צלמות ובירמיה ב' ו' בארץ ציה וצלמות דחשיב יו"ד שמות לארץ ונותן טעם לכולם ועי' מדרש כונן : **יב** ר"י ור"ל · בא לפרש מ"ש כאן זכרון תרועה מקרא קודש ובסדר פינחס כתוב יום תרועה יהיה לכם ובירושלמי פרק ד' דר"ה ה"א וזה בשלימות ובפסיקתא רבתי פר' מ' סוף סימן ב' בקיצור : בזמן שבא בשבת · ומסר הדבר לחכמים לקיים שני הפסוקים : אמר רשב"י · כאן חסר והגירסא בירוש' שם מעתה אפילו במקדש לא ידחה פי' מאחר שדורשים פסוק זכרון תרועה כשחל בשבת א"כ אף במקדש לא ידחה ע"כ דורש ממ"ש רשב"י על שבמקדש יודעים זמן של ר"ה באמת בלא ספק ע"כ דוחה ומקשה עוד שם א"כ כל מקום שיודעים בוודאי ידחה ועל זה תירץ ממ"ש רשב"י יום תרועה ועשיתם עולה שבמקום שמקריבים קרבנות יהיה תמיד יום תרועה ואפילו בשבת ולכן חסר כל זה ע"כ אין טעם לדברים · ודורש ע"פ מדה י"ו מדבר שהוא מיוחד במקומו שע"י שעושים תשובה ביום זה ונידונין לטובה אינם אותם בני אדם שהיו מקודם כמו שהיו חייבים ולכשון הפסיקתא אמר הקדוש ברוך הוא בני עשו תשובה באלו יו"ד הימים בורא אתכם בריה חדשה כענין שנאמר ויעש אלהים את הרקיע וכמ"ש לקמן פר' ל' סוף סי' ג' ועם נברא ומ"ש כאן כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה נאום ה' עומדים לפני כן יעמד זרעכם ושמכם שיהיה כשמים וארץ חדשה כן יעמדו ישראל לפני ה' בריה חדשה וכמו שם אשר אני עושה כך כאן ועשיתם והנה כאן כתוב והקרבתם רק בסדר פינחס כתוב ועשיתם עולה לריח ניחוח כדי לדרוש ועשיתם ע"פ מדת ממעל ומנגד שעל שיעשו מעשים חדשים יהיו בריה חדשה:

פרשה ל סימן א ולקחתם לכם · מאחר שעיקר מצות לולב שיגביה וישלטל הד' מינים למה אמר ולקחתם היל"ל והגבהתם או ונטלתם וכדומה ע"כ דורש גז"ש מרומז על לקיחת התורה והמצות שנקראו לקח כמ"ש כי לקח טוב וכמ"ש קחו מוסרי וגו' : ואל כסף · ובוודאי לא בא הכתוב לאסור להרויח כסף בהיתר וכן למה תשקלו כסף וכי אסור לשקול כסף ע"כ דורש שלא תצטרכו ליתן כסף לשונאכם בגלות שעיר : שלא שבעתם מיינה · וכמ"ש חז"ל בברכות ושבעת זו שתי' וכמ"ש כאן בפסוק לכו שברו ואכלו בלא מחיר יין וחלב : כתיב ופקדתי על כל לוחציו · דורש ד"א על הפסוק קחו מוסרי ואל כסף שלא יסולה ויערך בכסף ע"פ מדה י"ז כמ"ש כי טוב סחרה מסחר כסף וכמ"ש הנחמדים מזהב וגו' והתורה יקרה על כל המצות אפילו ממצות צדקה שאסור ללחוץ על הצדקה ועל שכר התורה מותר ללחוץ שאין משלמין בעבור התורה שמלמדין אלא שכר מלאכתן נותנים להם : ר' יוחנן · בא לפרש מ"ש קחו מוסרי ואל כסף שישתדל בעסק התורה ולא ישתדל בקנין הכסף ויעזוב קנין הכסף בעבור קנין התורה כמו

יפה תואר

עיקר הסימן הזה מבואר בדבריו בכ"ל פ' כ"ו : כל השביעי חביבין · בא לתת טעם למה בחר בחדש השביעי ולא בחדש אחר. ומביא ראיה כי מספר השביעי חביב לפני הקב"ה כי בכל עת הפך הסבות אשר השביעי יעלה מעלה · וזה הוא מסוד ד' אשר נעלם מעינינו : ה"ג בארצות שביעית חביבה ע' ה"ז שבעה שמות הן לארץ וכו' וכיון דתבל חביבה מכולן נעלה דא"י חביבה כי היא נקראת תבל כדאיתא ... דא"י ולמה נקרא שמה תבל שהיא מתובלת מכל הארצות שכל הארצות מה שיש בזו אין בזו אבל א"י אינה חסירה כלום כו' ונקראת א"י שביעית מפני שהיא מכוונה על אחד משבעה מאמר ארצות וכדאיתא בשלהי כתובות · ואע"ג דמצינו שם ארץ גם על א"י אבל שם תבל אינו ... אל ה' · וכיון דה' ענהו מוכח כי הוא היה חביב לה' · ואע"ג דגם דוד נאה כמה פעמים וה' ענהו אפס דוד היה גבור חיל והעם אשר נאה היה מעט מהמון העם אשר נאה אסי' אף כי היה רפה כח :

קחו מוסרי ואל כסף · כי לקמן דריש אשר בשביל לקיחת הלולב שמור לו עושר · וזה שאמר קחו מוסרה של תורה ולא תצטרכו עוד להתפלל להשיג כסף : אם מוסיף מוסיפין לו ודריש קחו מוסרי של תורה ולא תתאוו אל כסף : מזונותיו של אדם · פי' כמה יוצא במשך השנה לצרכיו · ולכן אם הסתכר פעם אחת סך כסף ידוע אל ימכר להוציאם פן לא יגיע לו לימים הבאים כי אז לא ישתכר עוד :

ידי משה

בדברים כי אם תפרש בכסה מלשון מנין ומספר הנה טוב יותר לאמר על ניסן שהו"ו רק חג אחד ולא על תשרי שיש בו הרבה ימים טובים ר"ה יוהכ"פ סוכות ושמ"ע וע"כ יתפרש בכסה שהחג שלו הלבנה מכוסה : עוסקין במלאכתן · פי' בעבירות :

תני מר"ה נקצצין · פי' כי מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה ובגמ' יליף מדכתיב כי חוק לישראל הוא ותק

בוז יבוזו לו: כד דמך ר"א בר"ש היה דורו קורא עליו (שם ג) מי זאת עולה מן המדבר כתימרות עשן מקוטרת מור ולבונה מכל אבקת רוכל מהו מכל אבקת רוכל אלא דהוה קריי ותניי ופייטן ודרשן: א"ר אבא בר כהנא משכר לקיחה אתה למד שכר לקיחה במצרים כתיב (שמות יב) ולקחתם אגודת אזוב בכמה הוית טימיא דידיה בד' מיני והוא גרם לישראל לירש ביזת הים ביזת סיחון ועוג ביזת ל"א מלכים לולב שעומד על האדם בכמה דמים וכמה מצות יש בו עאכ"ו לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם ולקחתם לכם ביום הראשון:

ב ד"א ולקחתם לכם הה"ד (תהלים טז) [א] תודיעני אורח חיים שובע שמחות אמר דוד לפני הקב"ה תודיעני באיזה פילון מפולש לחיי העולם הבא ר' יודן אמר אמר הקב"ה לדוד אם חיים אתה צריך יסורין אתה צריך כדכתיב (משלי ו) ודרך חיים תוכחות מוסר שובע שמחות שבענו בחמשה שמחות מקרא משנה תלמוד תוספתא ואגדות · ד"א שובע שמחות את פניך אלו (ז) [ב] שבע כתות של צדיקים שעתידים להקביל פני שכינה ופניהם דומות לחמה ולבנה לרקיע לכוכבים לברקים ולשושנים ולמנורה הטהורה שהיתה בבהמ"ק · לחמה מנין שנאמר (שיר ו) ברה כחמה · ללבנה מנין שנאמר יפה כלבנה · לרקיע מנין שנאמר (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע · לכוכבים מנין שנאמר (שם) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד · לברקים מנין שנאמר (נחום ב) מראהו כלפידים כברקים ירוצצו · לשושנה מנין שנאמר (תהלים פ) למנצח על שושנים · למנורה הטהורה מנין שנאמר (זכריה ד) ויאמר אלי מה אתה רואה ואומר ראיתי והנה מנורת זהב כולה · (תהלים טז) נעימות בימינך נצח וכי מי מודיענו איזו כת החביבה והנעימה שבהן תרין אמורין חד אמר זו שבאה (ח) מכחה של תורה ומכחן של מצות ואוחרנא אמר (ט) אלו סופרין ומשנין שמלמדין תינוקות באמתן שהן עתידין לעמוד בימינו של הקב"ה הה"ד נעימות בימינך נצח · ד"א שובע שמחות אל תהי קורא כן אלא שבע שמחות אלו שבע מצות שבחג ואלו הן ד' מינין שבלולב וסוכה חגיגה ושמחה (י) אם שמחה למה חגיגה ואם חגיגה למה שמחה א"ר אבין משל לשנים שנכנסו אצל הדיין ולית אנן ידעין מאן הוא נוצח אלא מאן דנסב באיין בידיה אנן ידעין דהוא נצוחייא כך ישראל ואומות העולם באין ומקטרגים לפני הקב"ה בר"ה ולית אנן ידעין מאן נצח אלא במה שישראל יוצאין מלפני הקב"ה ולולביהן ואתרוגיהן בידן (יא) אנו יודעין דישראל אינון נצוחייא לפיכך משה מזהיר לישראל ואומר להם ולקחתם לכם ביום הראשון:

ג ד"א ולקחתם לכם ביום הראשון הה"ד (שם קב) פנה אל תפלת הערער וגו' שנצחו ישראל בדין ונמחלו עונותיהם והן אומרין נצחו ישראל שנאמר (שמואל א טו) וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם הוא שדוד אומר לישראל אם קיימתם מצות לולב שנקרא נעים שנאמר נעימות בימינך נצח הרי אתה מבושר שנצחת לאומות העולם שנאמר וגם נצח ישראל לפיכך משה מזהיר לישראל ואומר להם ולקחתם לכם · אמר ר' אבין פנה אל תפלת הערער ואמר ר' אבין אין אנו יכולין לעמוד על אפו של דוד פעמים שקורא עצמו עני פעמים שקורא עצמו מלך הא כיצד בשעה שהיה צופה ומביט שצדיקים עתידין לעמוד ממנו כגון אסא יהושפט חזקיה ויאשיה היה קורא עצמו מלך שנאמר (תהלים עב) אלהים משפטיך למלך תן ובשעה שצופה רשעים יוצאים ממנו כגון אחז מנשה אמון היה קורא עצמו עני שנאמר (שם קב) תפלה לעני כי יעטוף ר' אלכסנדרי (יב) פתר קריה בפועל הזה מה הפועל הזה יושב ומשמר (יג) לכשיפליג מלאכתו קימעא וילקישנה בסוף כד"א (בראשית ל) והיו העטופים ללבן מהו העטופים ר' יצחק ברבי חלקיה אמר לקישא · ד"א פנה אל תפלת הערער היה לו לומר לא בזה תפלתו ואם לא בזה תפלתם היה לו לומר פנה אל תפלת הערערים אלא פנה אל תפלת הערער זה תפלתו של מנשה מלך יהודה שהיה ערער ממעשים טובים ולא בזה את תפלתם זו תפלתו ותפלת אבותיו דכתיב (ד"ה ב לג) ויתפלל אליו ויעתר לו מהו (יד) ויעתר לו א"ר אליעזר בר ר"ש בערבייא צווחין לחתירתא עתירתה

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ט"ז · ב ירושלמי חגיגה פרק ב' · תנא דבי אליהו ח"ב ·

חדושי הרד"ל

והולאות בניו לת"ת) והמג"א שם נראה גורס מה שמוליכין לבית רבן בר"ח ופירש מזה סמך המנהג שנותנין מעות ר"ח למלמדים: (ז) ז' כתות כו' · ספרי דברים פסקא י' ופסקא מ"ז ובתנחומא י"א ומזמור י"ט: (ח) מכחה של תורה שנאמר מימינו אש דת למו · כ"ה בשו"ט שם: (ט) אלו סופרים כו' לעמוד בימינו של הקב"ה מסיים בשו"ט שם שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד מימיני בל אמוט ואפשר ר"ל מפני שהם צריכין להשים נגד עיניהם ה' תמיד לעשות מלאכתן בלא רמיה וכדרש שמואל בר שילת פ"ק (דב"ב ח): (י) אם שמחה למה חגיגה וע' בזית רענן מ"ש בזה ודחוק וכמדומה דגרסינן כאן גליתה במקום חגיגה · ודייק על לשון שובע שמחות כו' נראה יש כילות הוא במלחמה והיינו שעת שמחה ודרש ואזיל שהשמחה בלולב הוא סימן הנצחון כששב כבר מהמלחמה: (יא) אנו יודעין דישראל אינון נצחייא · שנצחו ישראל בדין כו' שנא' וגם נצח ישראל כו' ואומר להם ולקחתם לכם ד"א ולקחתם לכם הה"ד פנה אל תפלת הערער א"ר אבין אין אנו יכולים כו' כצ"ל: (יב) פתר קריה בפועל · שהתמו עני וכי"ב פי' הרמב"ם בפי' המשניות פט"ז דכלים גנוניות העני שהוא הפועל ע"ש: (יג) לכשיפליג כו' וילקישנה כלומר מאחר תפלתו יותר משאר ב"א לאחר שיפליג ממלאכתו ודרש כי יעטוף כי יאחר כמפורש: (יד) ויעתר לו כו' לחתירתא

מתנות כהונה

חזית (א' ד') לא גרס ליה: דמך · מת ולשון נקייה דבר: קרייא · ובעל משנה פייטן יודע לחבר ענייני זמר ותפלות ברוכל הזה שמוכרין אצלו הכל: טימי · אוצרו ודמי שוויו: בד' מיני · כמו ארבע מנה · וה"ג בילקוט בהדיא ועי' במדרש חזית (ג' ג'): פילון · שער כלומר הודיעני באיזה שער ודרך הולכין לחיי עד: ה"ג בילקוט אמור ובתהלים באיזה פילון מפולש כו' א"ל הקב"ה דוד חיים אתה בעי צפה ליראה שנאמר יראת ה' תוסיף ימים ר' יודן כו': בה' שמחות · כל המקרא חשיב להו בחד · אבל בילקוט תהלים ומשלי גרס בז' שמחות וחשיב תורה ונביאים וכתובים משנה כו' וזה נתיישב יותר על הדעת שדרש שובע ל' שבע והכי איתא בילקוט תהלים בהדיא: ז' כתות כו' · נגד ז' מראות שחשב לקמן: נעימות כו' · משמע אותו כת הנעימה והטובה בעיני הקדוש ב"ה: מכחה של תורה · דכתיב מימינו אש דת למו: של מצות · לא גרס ליה בילקוט תהלים ומשלי: סופרים כו' · שמדקדקים עומדת לנצח: באיין · פי' הערוך כידון: ואנן ידעין כו' · מי שאוחז בידו הכידון ידענו שהוא נצח ולפיכך מביאין שלמים וחגיגה: (ה"ג בפנים הה"ד פנה אל תפלת הערער כו' עד) שנצחו ישראל בדין כו' · וה"פ כתיב פנה וגו' משל לשנים שנכנסו לדין כו' כדלעיל והכי איתא במדרש תהלים: והן אומרים · אומות העולם ודייק מדכתיב פנה בזה לשון עבר: בימינך נצח · זה הלולב שניקח בימין ובו מראין הנצחון: אפו · כמו אופייה פירוש מנהגו: לכשיפליג כו' · כשרואה שמלאכתו מתמעט' ישמרנה לזמן אחר כן גבי תפלה צופה שיתמעט עונשו בסוף: ואם לא בזה את תפלתם כו' · פירוש ואם ירצה לומר תפלתם לשון רבים הל"ל ערערים: צווחין · קורין: לחתירתא · מחתרת שהקב"ה עשה לו מחתרת תחת כסא כבודו לקבל תפלתו כדאיתא

פירוש מהרז"ו

כמו ר"י ועי' כל זה שמ"ר פר' מ"ז סימן ה' שה"ש פסוק מים רבים דף ל"ח א': כד דמך ר"א בר"ש · שה"ש פסוק מי זאת עולה דף כ"א א' וכל מעשים אלו הובאו דרך אגב ואגב דאגב: בד' מיני · פי' ה' מעה כסף כמ"ש לעיל פר' כ"א סימן ז' בשם מ"ע והכוונה במעט כסף · ומ"ש והיא גרמה לישראל הכוונה שאם לא היו ישראל עושים מה שנצטוו בעשיית הפסח ולטבול האזוב בדם וליתן המשקוף ושתי המזוזות כאשר נצטוו לא היו נגאלים ממצרים ולא עברו בים ולא ירשו את הארץ שהיא ביזת ל"א מלכים הרי שגם האזוב גרם להם הכל · ועל פי מדה ג"ש של תיבת ולקחתם דורש ק"ו על שכר הלולב וה"ה לכל המצות בעוה"ז ובעוה"ב: ב תודיעני אורח חיים · ב"ר פר' כ"ע סימן ו' ומאחר שמבואר כאן שביקש ברוה"ק בהכרח שהשיבו לו והיינו ע"פ מדה י"ז היינו במשלי ו' ודרך חיים שבקש דוד ע"י תוכחת מוסר וכן הוא במשלי יו"ד ע"ז אורח לחיים שומר מוסר עי' לעיל פר' כ"ע סימן ה': בה' שמחות · עי' מ"כ וידי"מ שצ"ל שבע שמחות וכמ"ש אלו ז' כתות וכמ"ש עוד שבע שמחות ז' מצות שהוקשה לו מ"ש שובע שמחות מה ענין השביעה אל השמחה ודורש א"ת שובע אלא שבע ע"פ מדה ממעל: ז' כתות של צדיקים · מדרש תהלים י"א עי' ילקוט ריש דברים פסוק ראה נתתי שבע שמחות כצ"ל וכו': ברה כחמה · ור"ד מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה והמדרש הקדים ברה כחמה שהוא הגדול מכל השבעה: למנצח על שושנים · תהלים מ"ה עי' ילקוט תהלים מ"ה ומאריך שם שעל שנדמו לשושנים לכך נאמר וזהו למנצח על שושנים: והנה מנורת זהב כולה · כמ"ש שם זה דבר ה' אל זרובבל לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי פי' שדמיון מראה המנורה רומז לאותם שאינם סומכים על חיל וכח כ"א סומכים על רוחי: נעימות בימינך נצח · שובע שמחות את פניך נעימות בימינך שאלו השבע שמחות הם הצדיקים שידמו לאילו איזה הוא הנעימה שבהם שעומדת לימינו של הקב"ה הם הבאים מכח התורה שנתנה בימינו של הקב"ה: שמלמדין את התינוקות · בנעימה בטעמי המקרא שקולו ערב על הקב"ה שאין בהבל פיהם חטא: חגיגה ושמחה · הם שלמי שמחה ולמה שני מינים ותירץ אחת על י"ט ואחת על שמחת הנילוח: באיין · ופירושו מסתבר מענין כידון והמ"ע כתב פירושו בלשון יוני לולב וכף תמרים והיה מנהג ליתן ביד המנצח כף תמר לאות נצחון: כך ישראל · לעיל פר' כ"א סימן א': דאינון ניצוחיא · ועל שמחה זו מקריבין שלמי שמחה ועי' בתנחומא כאן סי' י"ח: ג פנה אל תפלת הערער · שהתפללו ישראל בר"ה ויוה"כ כמ"ש בסוף הסימן אל תבזה את תפלתם: וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם · ולמה קורא להקב"ה נצח ישראל במקום זה ע"כ דורש א"ת נֶצַח אלא נִצַּח ישראל בעת שים לישראל סימן נילוח והיינו הלולב לסימן שנצחו בדין נגד השטן אז אנו יודעים שנטהר לנו וברך אותנו ולא ישקר ולא ינחם ועל שם זה קורא להקדוש ברוך הוא נצח ישראל: שנקרא נעים · על שקורין עמו את ההלל בנעימה ועל שמנענעים בו בהלל נקרא נעים מלשון נענוע כמ"ש במ"ר פר' ד' בסימן כ' ובמנענעים ש"ב ו' ה' זה הלולב שאדם מנענע בו וזהו נעים מלשון נע ונד: פנה אל תפלת הערער · במזמור תפלה לעני ועי' במדרש תהלים ק"ב ובילקוט שם שמקדים תחלה הדרשה על פסוק תפלה לעני וכאן עיקר הדרשה על פסוק פנה אל תפלת הערער כו' הכתב זאת והשאר הובא דרך אגב ואח"כ חוזר לדרשה שעל פסוק פנה: לקישיא · עי' ב"ר פר' ע"ג סוף סימן יו"ד פלוגתא דר"י ור"ל: ד"א פנה · תיבת ד"א מוזר לריש דרשה של סימן זה שדרש פסוק פנה אל תפלת: היל"ל לא בזה את תפלת · עי' בדומה לזה ב"ר ריש פר' ע"א: זה תפלתו של מנשה · עי' ב"ר פר' ס"ג סימן ה' ויעתר לו ב"ר פר' י"ד בסימן א' ב' פעמים ועי' ד"ר פר' ב' סימן כ' רות רבה פסוק ויאמר לה בועז ובירושלמי פר' חלק: מהו ויעתר לו · שהרי כתוב שם ויתפלל

ידי משה

ואוק הוא מזונות כדכתיב הטריפני לחם חקי: בה' שמחות · נ"ל בשבע שמחות תורה נביאים כתובים משנה תוספתא תלמוד אגדה וכן הוא בירושלמי: איזו כת החביבה והנעימה מדכתיב נעימות בימינך משמע שתי נעימות ואיזו כת שיש בידם שתי הנעימות מפרש כל חד כדאית ליה: באיין ומקטרגין · פירוש השרים של עובדי כוכבים מקטרגין ואומרים הללו עובדי עבודת כוכבים:

מכאן

יפה תואר

כד דמך ר' יוחנן היה דורו קורא עליו כו' · פי' כי אם איש אחד יחפוץ לסלוק בדרכי ר"י לבזות את כל מחמדי התבל ולהדבק בתורה אז בני איש בוז יבוזו לו · ור"י לא שם לבו אל לעגם ויבז את הכל ודבק בתורה: דהוי קרא ותני · בעל מקרא ובעל משנה: הות טימי דידיה בד' מנה כצ"ל ובתמיה קאמר האם ערכו ארבעה מנה דזכו כולי האי על ידו: הה"ד תודיעני אורח חיים · הובא פה בשביל סיפא דקרא נעימות בימינך נצח כי בלקיחת הלולב יודע דישראל נצחו וכדמסיים ואגב דורש גם רישא דקרא: אם חיים אתה צריך · פי' חיי עוה"ב · וזה ששאל איך יבוא בשער מפולש מיד לגן עדן לאורח חיים ולא יהיה נדון י"ב חדש בגיהנם והקב"ה ענהו כי ע"י יסורין בעוה"ז יתמרקו כל עונותיו ויצא נקי לעוה"ב: בה' שמחות · לפי הגירסא דידן דריש החמשה אותיות בתיבת שמחות ומונה אלו החמשה כי פקודי ה' ישרים משמחי לב וזה השמחות אך לפי גירסת הילקוט הוא שבע וכמו"ש במ"כ: ז' כתות וכו' ופניהם דומות לחמה כו' · יתכן כי מספר הז' הוא על שבע החכמות אשר לעתיד יאירו פני כל יושבי הארץ · אך האור יפרד לפי מדרגת האנשים המקבלים את האור אם רב ואם מעט · וזה שמונה שבע האורות חמה ולבנה רקיע וכו': מראיהם כלפידים · עמ"ש בפרשה י"ט ופה מובא רק דרך אסמכתא על הברקה ואור: חגיגה ושמחה · חגיגה הוא שלמי חגיגה המקרבים לכבוד הרגל וכדכתיב ותחוגם אותו חג לה' ושמחה הוא שלמי שמחה וילפינן מהכתוב וזבחת שלמים ואכלת וע"ז מקשה כיון דשניהם באים להיות הבשר נאכל לבעלים א"כ ל"ל שניהם אם שמחה למה חגיגה ואם חגיגה למה שמחה · והתשובה חסרה פה אבל התשובה היא דשמחה נוהגת בין בדבר שהוא משלו ובין בדבר שהוא משל אחרים [כי יוצאין ידי חובת שמחה בנדרים ונדבות ומעשר והכהנים בחטאות ואשמות ובבכורות בחזה ושוק וזה של אחרים] אבל חגיגה אינה נוהגת אלא משלו [ולאפוקי הנך דנמנו במוסגר] גם שמחה נוהגת בין בדבר שדרכו לכן בין בדבר שאין דרכו לכן [פי' דהיינו בין בבשר ובין בשאר מילי דהיינו יין ובגדי פשתן] אבל חגיגה אינה נוהגת אלא בדבר שדרכו לכן [פי' דוקא בבשר]: שנצחו ישראל בדין כו' · עד אמר ר' אבין פנה אל תפלת הערער הוא ט"ס ואין ענין לכאן אבל הוא שייך לסוף סימן אשר לפני זה בתר אינון נצוחייא וכן נראה נוסחת הילקוט: שנאמר וגם נצח ישראל · ושייך לענין הכתוב דאמר שם כי יקרע המלכה משאול ויתננה לדוד שהוא מיסודה דנתן לו הנצחון דכתיב גבי' ידך בעורף אויביך ולכן אמר המדרש הוא שדוד אומר כי הדבר נוגע לדוד: שנקרא נעים על ידי פרי עץ הדר שטעמו: כי פנה · וגו' גם הדרש הזה הובא פה בשביל סוף הפסוק ועם נברא יהלל יה דדרים בסוף הסימן כי עלינו לקלס לה' על שיבראה אותנו בריאה חדשה: על אופו · הערוך פי' עקרו ודעתו וכן הוא בשוח"ט מזמור ק"ב ועי' ב"ר פי"ד סימן י"א גבי זו האופי: יושב ומשמר כו' · פי' כמו המשלים את מלאכתו מעיין בסוף שלא יחסר כה כן ראה דוד להשלים בסופו את אשר החסיר בימי חייו · ויען כי דרך העני לעבוד ולדאוג בסוף מלאכתו להשלים כדי שיבוא על שכרו לכן קורא גם דוד לנפשו עני: תפלתו של מנשה

שהיה

עתירתא · וישיבהו ירושלים למלכותו במה השיבו ר' שמואל בר יונה אמר בשם ר' אחא א ברוח השיבו כד"א משיב הרוח באותה שעה וידע מנשה כי ה' הוא האלהים באותה שעה אמר מנשה אית דין ואית דיינא · ר' יצחק פתר קרייה בדורות הללו (טו) שאין להם לא מלך ולא נביא לא כהן ולא אורים ותומים ואין להם אלא תפלה זו בלבד אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אל תבזה את תפלתם (תהלים קב) תכתב זאת לדור אחרון מכאן שהקב"ה מקבל השבים · ועם נברא יהלל יה שהקב"ה בורא אותן בריה חדשה · ד"א תכתב זאת לדור אחרון זה דורו של חזקיהו שהיה נטוי למיתה · ועם נברא יהלל יה שבראן הקב"ה בריה חדשה · ד"א תכתב זאת לדור אחרון זה דורו של מרדכי שהיו נטויין למיתה · ועם נברא יהלל יה שבראן בריה חדשה · ד"א תכתב זאת לדור אחרון אלו דורות הללו שהם נטויין למיתה · ועם נברא יהלל יה שהקב"ה עתיד לבראות אותן בריה חדשה ומה עלינו לעשות ליקח לולב ואתרוג ונקלס להקב"ה לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר ולקחתם לכם ביום הראשון : ד ד"א ולקחתם לכם ביום הראשון הה"ד (תהלים צו) יעלוז שדי וכל אשר בו יעלזו שדי זה העולם (טז) שנאמר (בראשית ד) ויהי בהיותם בשדה · וכל אשר בו אלו הבריות כד"א (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה (ד"ה א טז) אז ירננו עצי היער (יז) אמר ר' אחא היער וכל עצי היער · היער אלו אילנות (יח) שעושין פירות · וכל עצי היער אלו אילנות שאינן עושין פירות לפני מי לפני ה' למה כי בא בראש השנה ויום הכפורים מה לעשות (תהלים צח) ישפוט תבל בצדק ועמים במישרים : ה ד"א ולקחתם לכם ביום הראשון הה"ד (שם כו) ארחץ בנקיון כפי במקח ולא בגזל דתנינן תמן ב לולב הגזול והיבש פסול של אשרה ושל עיר הנדחת פסול ואסובבה את מזבחך ה' כההיא דתנינן תמן ג בכל יום ויום (א) מקיפין את המזבח פעם אחת ואומר אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הושיעה נא ר' יהודה אומר אני והו הושיעה נא אותו היום מקיפין המזבח שבעה פעמים (שם) לשמיע בקול תודה אלו הקרבנות ולספר כל נפלאותיך אמר ר' אבין זה (יט) הלל שיש בו לשעבר ויש בו לעתיד לבא ויש בו לדורות הללו ויש בו לימות המשיח ויש בו לימות גוג ומגוג (שם קיז) בצאת ישראל ממצרים לשעבר (שם קטו) לא לנו ה' לדורות הללו אהבתי כי ישמע ה' לימות המשיח כל גוים סבבוני לימות גוג ומגוג אלי אתה ואודך אלהי ארוממך לעתיד לבא : ו ולקחתם לכם תני ר' חייא במקח ולא בגזל (כ) לכם לכל אחד ואחד מכם משלכם ולא הגזול א"ר לוי מי שלוקח לולב גזול למה הדבר דומה ללסטים שיושב בפרשת דרכים ומקפח לעוברים ושבים חד זמן עבר עלוי חד לגיון למגבי דמוסיא דההיא מדינתא קם קדמיה וקפחיה ונסב כל מה דהוה בידיה בתר יומין אצתייד ההוא ליסטא ואתחבש בפילקי שמע ההוא לגיונא ואזל לגביה וא"ל הב לי מה דקפחתני ואנא מליף עליך זכו קדם מלכא א"ל מן כל מה דקפחית ומן כל מה דנסבית (כא) לית ליה לההוא גברא כלום אלא (כב) הדין טפיטא דתחותי והוא מן דידך א"ל הב יתה לי ואנא מליף עליך זכו קדם מלכא א"ל נסביה א"ל תהוי ידע דאת עליל למחר קדם מלכא לדינא והוא שאיל ואמר לך אית לך בר נש מליף עליך זכו ואת א"ל אית לגיון פלן מוליף עלי זכו והוא משלח וקרי לי ואנא אתי למילף עלך זכו קדמוי למחר אוקימתיה קדם מלכא בדינא שאל ליה מלכא א"ל אית לך בר נש מליף עליך זכו א"ל אית לגיון פלוני מליף עלי זכו שלח מלכא וקריא ליה א"ל חכם את על הדין גברא זכו א"ל חכם אנא כד שלחתני למגבי דמוסיא דההוא מדינתא קם קדמוי וקפח ונסב כל מה דהוה עמי והדין טפיטא דהוא מן דידי מסהיד עלוי כל העם צווחין ואומרין אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו כך אדם לוקח לולב לזכות בו ואם היה גזול (כג) צווח לפני הקב"ה ואומר גזול אני חמוס אני ומלאכי השרת אומרים אוי לזה שנעשה סניגורו קטיגורו : ז ביום הראשון זה ט"ו ואתה אומר ביום הראשון ר' מנא דשאב ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר (כד) משל למדינה שחייבת ליפס למלך והלך המלך לגבותה בתוך עשרה מילין יצאו גדולי המדינה וקלסוהו התיר להם שליש מדמוסא שלהם בתוך חמשה מילין יצאו בינוני המדינה וקלסוהו התיר להם

עוד

מסורת המדרש א דב"ה ס' כ' · ב סוכה דף כ"ט · ירושלמי סוכה פ' ג' · תנחומא סדר זה · ג סוכה דף מ"ה ·

חדושי הרד"ל

כ"ר פס"ג (ובסנהדרין קג·) ובירושלמי שם : (טו) שאין להם כו' · לכן נקראים ערער ולכן כתב עליהם דור אחרון : (טז) שנאמר ויהי בהיותם בשדה · ודרש שרצו לחלוק העולם : (יז) אר"א עלי היער רבי וכל עלי היער כצ"ל ור"ל שבד"ה כתיב במקרא עלי היער ובתהלים כתיב כל עלי היער : (יח) שעושין פירות כו' שאינן עושין פירות · אן ד' מינין שבלולב ששנים מהן עושין פירות ושנים אין עושין כדאיתא (במנחות כז) ובכולם יחד ירננו ויהללו לד' בסוכות כדמפרש : (יט) הלל שיש בו לשעבר כו' · ירושלמי פ"ב דברכות ורפ"ב דמגלה : (כ) תני ר"ח לכם לכל או"א כו' כצ"ל וכ"ה בת"כ : (כא) לית ליה להסוא גברא כו' · עיין ערוך ערך לאכסן כ"א כזה : (כב) הדין טפיטא · הערוך גרס דיופטא ע"ש : (כג) צוות כו' גזול אני כו' · כמ"ש התמס קם למטה רשע עכ"ר ר"פ ל"א : (כד) משל למדינה שחייבת כו' · קס"ד

חדושי הרש"ש

(א) מקיפין את המזבח כו' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא כצ"ל כי כן הוא בסוכה במשנה :

מתנות כהונה

כדאיתא פרק חלק : כד"א משיב הרוח · מביא ראיה ממטבע שטבעו חכמים בתפלה משיב הרוח ומוריד הגשם וכן לקמן סוף הסדר חלין יניח כד"א רנה והחלילנו וכן פירש"י בחומש ריש פ' בחקותי מכאן שהשלום שקול כנגד הכל שנאמר עושה שלום ובורא את הכל וכן הביאו בב"ר פרשה כ"א ובמקרא כתיב ובורא רע אלא מביא ראייה ממטבע שטבעו חכמים ברית תפלת יוצר ובזה נתיישב קושית החזקוני שהקשה על רש"י ז"ל שהרי בכתוב לא כתיב כן וכן בפ' נשא ויחנך שתהיו חנונים בדעת ובינה כמה דמצלינן אתה חונן : שהיה נטוי למיתה · מפני סנחריב וכן דורו של מרדכי מפני המן הרשע : וכל עצי וגו' · ועוד כתיב לעיל עלי (היער) [יער] במזמור נ"ו : במקח · שיקח הלולב במעותיו ודרש כפי מלשון כפות תמרים : אותו היום · בשביעי של סוכות הוא הושענא רבה והכי איתא בירושלמי פרק לולב וערבה : לגיון · עבד המלך לגבות מסים קצובים של אותה מדינה עמד והקדים לפניו על הדרך וגזלו ולקח כל מה שהיה בידו : בתר כו' · לאחר ימים נלוד ונתפס אותו גזלן ונחבש בבית הסוהר : הב לי כו' · תן לי מה שגזלתני ואני אלמוד עליך זכות שתנצל : דקפחית · שגזלתי : דנסבית · שלקחתי : טפיטא · וילון ומכסה ובערוך דופוטא הביא הגי' אלא הדין דיופטא ופי' בו ב' צורות ובלשון יון קורין אותו כך : דתחותי · שתחתי : נסבה · קחהו : תהוי כו' · תהא יודע שאתה נכנס למחר כו' : מליף עליך זכו · שילמוד עליך זכות ואתה תאמר יש לגיון פלוני שילמד עלי זכות : והוא · המלך ישלח ויקראני ואני אבא ואלמד עליך זכות לפניו : אוקמתיה · העמידוהו : חכם את כו' · מכיר ויודע אתה על זה האיש זכות : חכם אנא · יודע ומכיר אני : מסהיד כו' · מעיד עליו שאמש לקחתיו ממנו : התיר · הניח

לשון

פירוש מהרז"ו

אליו ויעתר לו וישמע תחנתו א"כ מ"ש ויעתר לו מיותר ע"כ דורש שמ"ש ויעתר להשמיענו באיזה אופן קבל תפלתו דלך תחילה ע"פ מדת ממעל בלשון ערביא ומ"ש תפלת אבותיו היינו דוד שהקדים להתפלל עליו פנה אל תפלת הערער ונזכר לו עתה זכות דוד ותפלתו בעדו ולרווחא דמילתא אמר שכן בערביא שגם בלה"ק הע' והח' מתחלפין באחה"ע וע"פ מדת ממעל אפילו באותיות שאינם מתחלפין אך האמת כן הוא שכך קורין בערביא : ברוח השיבו · שהיל"ל ויביאהו או ויחזירהו ואמר וישיבהו ללמדינו ע"פ מדת ממעל איך השיבו ומפרש מלשון נשב וכמ"ש ישב רוחו יזלו מים ובתפלה משיב הרוח שעושה הש"י את הרוח מלאך כמ"ש עושה מלאכיו רוחות והשיבו ונשאו מיד שונאיו מבבל : אית דין ואית דיין · שהיה די שיאמר וידע מנשה את ה' מהו כי ה' הוא האלהים : בדורות הללו · שהתפלה היא הגלה היחידית שנשאר לנו אחר חורבן בית המקדש וזהו פנה אל תפלת הערער שהתפלה כמו ערער בערבה יחידית וע"כ לא בזה את תפלתם : שהיה נטוי למיתה · ע"י סנחריב שאיבד הכל וכמ"ש ויחן על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם וכל שכן האחרים ולא נשארה רק ירושלים וכמ"ש שם ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רוכבים עליהם וזהו פנה אל תפלת הערער אל תפלת ירושלים שנשארה כערער ועם נברא שנגלו מיד סנחריב דומים לנבראים מחדש יהלל יה שאמרו שירה על הנס בליל חג פסח וכמ"ש השיר יהיה לכם כליל התקדש חג : זה דורו של מרדכי · שפנה אל תפלת אסתר שהיתה בבית האסורים כערער בערבה ולא בזה את תפלת כל ישראל בכל המדינות תכתב זאת לדור אחרון זהו כתיבת המגילה שכתוב בזה וזכרם לא יסוף מזרעם ועם נברא יהלל יה כמ"ש במזמור כ"ב בסופו שאמרה אסתר יבואו ויגידו לעם נולד כי עשה על הנס שנשארו כלם בחיים וליהודים היתה אורה וגו' : שהם נטוים למיתה · מרוב הצרות בגלות ובמדרש תהלים וילקוט הגירסא שהם כמתים בעברות ובאים ומתפללים לפניך ביום הכפורים ואתה בורא אותם בריה חדשה ומה לנו לעשות ליקח לולב ולקלס שנאמר ועם נברא יהלל יה ע"י התשובה כמ"ש לעיל סוף פר' כ"ט ומ"ש תכתב זאת שיכתבם לחיים בימי הכתיבה יהלל יה בחג הסוכות : ד היער וכל עצי היער · נ"ל יער כל עלי יער פי' שהיל"ל אז ירננו עלי יער וכתב כל עלי יער לדרוש יער על אילנות שעושים פירות הם לולב ואתרוג כמ"ש אכלתי יערי עם דבשי וכמ"ש ביערת הדבש ותיבת כל מרבה אילנות שאין עושים פירות הדס וערבה : כי בא בר"ה וביוה"כ · שכתוב שני פעמים כי בא במזמור צ"ו שדורש עתה וזה ע"פ מדה יו"ד כי בא בר"ה כי בא ביוה"כ ואז ישפוט תבל בצדק ועמים באמונתו (כי תיבת במישרים הוא בסוף מזמור צ"ח) וכמ"ש בסוף סימן הקודם ומה עלינו לעשות וכו' : ה בנקיון כפי במקח ולא בגזל · כמ"ש נקי כפים היינו מגזל ובמדרש תהלים הגירסא שיהיה נקי מן החמס ומן הגזל שלא יהיה סניגור נעשה קטיגור ואח"כ ואסובבה את מזבחך ה' וזהו ולקחתם וכמ"ש בסימן הסמוך : כההיא דתנינן · סוכה כ"ט במשנה : לשמיע בקול תודה · השיר שאומרים על הקרבנות : זה הלל · כי לא יתכן לספר כל נפלאותיו אלא ע"כ פי' על הרבה מיני נפלאות לשעבר ובהווה ולעתיד : לדורות הללו · כמ"ש למה יאמרו וגו' היינו בגלות : לימות גוג ומגוג · הכוונה על מ"ש יחזקאל ל"ח אל גוג ארץ המגוג ומפורש שם בפ' שבאו עמו כל הגוים : אלי אתה ואודך · שאז יהיה אלי ביחוד כי יבוער רוח הטומאה מן הארץ : ו תני ר' חייא במקח · ירושלמי סוכה פרק ג' והגי' שם במקח ולא בגזל אר"ל מי שלוקח לולב גזול למה הוא דומה לאחד שכיבד את השלטון קערה אחת ונמצאת שלו פי' של השלטון וכל העם צווחין אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו ובגמרא דילן סוכה דף מ"א ולקחתם לקיחה לכל אחד ואחד מכם לכם משלכם ולא הגזול וכאן הביא ב' הדעות שיש כאן שני למודים על הגזל דעת הירושלמי ולקחתם במקח אבל לא בגזל ודעת הגמרא לכם משלכם : לולב לזכות בו · שילמוד עליו זכות ליום הדין לפני הש"י וכן הענין בתנחומא כאן סימן י"ח : ז ביום הראשון · בפסוק מ' ובפסוק הקודם אך בחמשה עשר יום והיל"ל ולקחתם לכם והיינו יודעים שהוא ביום ט"ו הנ"ל שהוא יום ראשון לי"ט של סוכות ולמה הוצרך לומר ביום הראשון : שחייבת ליפס למלך · פירש במ"ע שהוא

יפה תואר

שהיה ערער ממעשים טובים וע' בשוח"ט: בדורות הללו· ומפרש ערער מלשון ערו ערו וזה אחר החורבן : אלא תפלה זו בלבד · בשוח"ט מפרש תפלה אחת נשתייר להם שהם מתפללים בר"ה ויוהכ"פ ולא תבזה אותם מהם · ויען כי בי' ימים שבין ר"ה ליוהכ"פ גם היחידים נענים כדדרשו במסכת ר"ה על פסוק דרשו ה' בהמצאו לכן מפרשי על תפלה זו : שהיו נטוין למיתה וכו' שבראן בריאה חדשה · כיון שנחשבו כמתים ושיו לכן השבם כבריאה חדשה : ומה עלינו לעשות כו' · זה דבק עם הפירוש הראשון שמפרש הכתוב בקבלת השבים בר"ה ויוהכ"פ והפסיק בדרושים אחרים ועתה חוזר לענינו הראשון כיון שהקב"ה בורא את השבים בריאה חדשה לכן עלינו נקחת לולב ולקלסו וכן נראה מהשוח"ט : הה"ד יעלוז שדי וכל אשר בו · זה נמשך על ולקחתם לכם וע"פ מה דאיתא בתנחומא דישראל ינצחון בלולביהם לפיכך אמר דוד אז ירננו עצי היער לפני ה' אימתי כי בא לשפוט את הארץ ביוה"כ · ומפרש אז ירננו עצי היער על מה שירננו ישראל בלולביהם בהלל והושענא כמו"ש הרא"ש בפרק לולב הגזול · וזה שאמר גם המדרש ולקחתם לכם בלקיחת הלולב ובנצחון ישראל תעלוז הארץ וכל יושביה ואז ירננו עצי היער שיודו לה' במינין שבלולב אשר מהם יש שעושין פירות ומהם שאינם עושים פירות · ועל מה ירננו על שיצאו זכאין בר"ה ויוה"כ : הה"ד ארחץ בנקיון כפי · דריש זאת על לולב כי הוא צריך להיות נקי מן הגזל וכדדרשת רז"ל ולקחתם לכם משלכם בעת שבא לסובב עמדו את המזבח כדרכם וכההיא דתנינן תמן : לא לנו ה' לדורות הללו כי יצילנו מכל צרה אף כי אין בנו זכות אך למען שמו יתן כבוד : אהבתי כי ישמע ה' לימות המשיח · דכתיב אפפוני חבלי מות וזה חבלי משיח וכן מה דכתיב אתהלך בארצות החיים וגו' כוס ישועות אשא משמע על הגאולה : אלי אתה ואודך · וזו הודאה האחרונה הבאה בסוף לעתיד לבוא : לכל אחד ואחד מכם · שכל אחד מישראל חייב בנטילת ד' מינים ובסוף פ' לולב הגזול דריש מן ולקחתם שתהא לקיחה ביד כל אחד ואחד : למה הדבר דומה כו' · בא במשל הזה ללמדנו כי לא לבד אשר יזכר גזלו בלולב הזה הגזול ונביאו לפני ה' · אבל גם כל העושק והחמס אשר עשה כל השנה יגלה עתה לפני ה' ויובא במשפט עליהם : ואתה אומר ביום הראשון · טבר תמהו רבים על קושיא זו כי ביום הראשון קאי על שבעת ימי החג וביום הראשון מהשבעת ימים יקחו פרי עץ הדר ועל תירוצם יש להשיב · ואולי משמע להמדרש כי ולקחתם לכם ביום הראשון הוא ענין בפני עצמו · כי לפני זה מדבר מחגיגה (אשר הוא רק במקדש) ועתה מדבר מלקיחת לולב (שנוהג גם במדינה וגם כאשר נחרב הבית) ולפ"ז שוב צריך

ידי משה

מכאן שהקב"ה מקבל השבים · פי' כיון דהקב"ה בורא אותם בריאה חדשה כדמסיק : ומה עלינו לעשות כו' · קאי אדלעיל דמפרש ועם נברא שהקב"ה עתיד לבראות אותן בריאה חדשה · ויהלל יה מפרש על לקיחת לולב שמהללים בו לה' כדאיתא לעיל :

וסכנן

עוד שליש כיון שנכנס למדינה יצאו כל בני המדינה אנשים ונשים וטף וקלסוהו והתיר להם הכל אמר להון מלכא מה דאזל אזל מן הכא נחיל חושבנא (כה) כך בערב ר"ה גדולי הדור מתענין והקב"ה מתיר להם שליש מעונותיהן ומר"ה ועד יום הכפורים היחידים מתענין והקב"ה מתיר להם שליש מעונותיהן וביום הכפורים כולן מתענין אנשים ונשים וטף והקב"ה אומר להם לישראל מה דאזיל אזל מן הכא ולהלן נחיל חושבנא ומיום הכפורים עד החג כל ישראל עסוקין במצות זה עוסק בסוכתו וזה בלולבו וביום טוב הראשון של חג כל ישראל עומדין לפני הקדוש ברוך הוא ולולביהן ואתרוגיהן לשמו של הקדוש ברוך הוא ואומר להם מה דאזל אזל מן הכא נחיל חושבנא לפיכך משה מזהיר לישראל ולקחתם לכם ביום הראשון: אמר רב אחא כי עמך הסליחה מר"ה הסליחה ממתנת אצלך כל כך למה למען תורא בשביל (כו) ליתן אימתך על בריותיך: **ח** (כז) ביום הראשון א ביום ולא בלילה ביום ואפילו בשבת ביום הראשון אינו דוחה את השבת אלא יום הראשון בלבד · פרי עץ הדר תני ר' חייא עץ שטעם עצו ופריו שוה זה אתרוג · הדר בן עזאי אמר הדר באילנו משנה לשנה (כח) תרגום עקילס הגר הדר שהוא דר על המים · ב כפות תמרים ר' טרפון אומר כפות אם היה פרוד יכפפנו · וענף עץ עבות שענפיו חופין את עצו הוי אומר זה הדס · וערבי נחל אין לי אלא של נחל של בקעה ושל הרים מניין ת"ל וערבי נחל אבא שאול אומר וערבי נחל שנים ערבה ללולב וערבה למקדש (ג) ר"ש אומר פרי עץ הדר אחד וכפות תמרים אחד וענף עץ עבות שלשה וערבי נחל (כט) שני דליות ואחת שאינה קטומה ר' טרפון אומר אפי' שלשתן קטומות: **ט** ד"א פרי עץ הדר זה הקב"ה שכתוב בו (תהלים קד) הוד והדר לבשת כפות תמרים זה הקב"ה שכתוב בו (שם צב) צדיק כתמר יפרח וענף עץ עבות זה הקב"ה דכתיב (זכריה א) והוא עומד בין ההדסים וערבי נחל זה הקדוש ב"ה דכתיב ביה (תהלים סח) סולו לרוכב בערבות ביה שמו: **י** ד"א פרי עץ הדר זה אברהם שהדרו הקב"ה בשיבה טובה שנאמר (בראשית כד) ואברהם זקן בא בימים וכתיב (ויקרא יט) והדרת פני זקן · כפות תמרים זה יצחק שהיה כפות ועקוד על גבי המזבח · וענף עץ עבות זה יעקב מה הדס זה רחוש בעלין כך היה יעקב (ל) רחוש בבנים וערבי נחל זה יוסף מה ערבה זו כמושה לפני ג' מינין הללו כך מת יוסף לפני אחיו · ד"א פרי עץ הדר זו שרה שהידרה הקב"ה בשיבה טובה שנא' (בראשית יח) ואברהם ושרה זקנים · כפות תמרים זו רבקה מה תמרה זו יש בה אוכל ויש בה עוקצין כך העמידה רבקה צדיק ורשע · וענף עץ עבות זו לאה מה הדס זה רחוש בעלין כך היתה לאה רחושה בבנים · וערבי נחל זה רחל מה ערבה זו כמושה לפני ג' המינין כך רחל מתה לפני אחותה: **יא** ד"א פרי עץ הדר זו סנהדרי גדולה של ישראל שהידרם הקב"ה בשיבה טובה שנאמר (ויקרא יט) מפני שיבה תקום · כפות תמרים אלו תלמידי חכמים שכופין את עצמן ללמוד תורה אלו מאלו · וענף עץ עבות אלו שלשה שורות של תלמידים שיושבין לפניהם · וערבי נחל אלו שני סופרים של דיינין שעומדים לפניהם וכותבין דברי המזכים ודברי המחייבין: **יב** ד"א פרי עץ הדר אלו ישראל מה (לא) אתרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח כך ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם תורה ויש בהם מעשים טובים כפות תמרים אלו ישראל מה התמרה הזו יש בו טעם ואין בו ריח כך הם ישראל יש בהם שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים וענף עץ עבות אלו ישראל מה הדס יש בו ריח ואין בו טעם כך ישראל יש בהם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה וערבי נחל אלו ישראל מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח כך הם ישראל יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים ומה הקב"ה עושה להם לאבדן אי אפשר אלא אמר הקב"ה (לב) יוקשרו כולם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו ואם עשיתם כך אותה שעה אני מתעלה הה"ד (עמוס ט) הבונה בשמים מעלותיו ואימתי הוא מתעלה כשהן עשויין אגודה אחת שנאמר (שם) ואגודתו על ארץ יסדה לפיכך משה מזהיר לישראל ולקחתם לכם ביום הראשון: **יג** ר' יהודה בשם ר' שמעון בן פזי פתח (משלי ד) שמע בני וקח אמרי הרבה קיחות צויתי אתכם בשביל לזכותכם אמרתי אליכם (במדבר יט) ויקחו אליך פרה אדומה תמימה שמא בשבילי אלא בשבילכם לטהר אתכם דכתיב (שם) והזה הטהור על הטמא אמרתי לכם (שמות כה) ויקחו לי תרומה בשביל שאדור ביניכם (שם) ועשו לי מקדש כביכול אמר הקב"ה קחו אותי ואדור ביניכם · ויקחו תרומה אינו אומר אלא ויקחו לי אותי אתם לוקחים אמרתי לכם ויקחו אליך שמן זית זך וכי אורה שלכם אני צריך והא כתיב (דניאל ב) ונהורא עמיה שרא אלא בשביל לזכותכם ולכפר על נפשותיכם שמשולה כנר שנאמר (משלי כ) נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן ועכשיו שאמרתי לכם ולקחתם לכם ביום הראשון כדי לזכותכם כדי שאוריד לכם מטר לכך משה מזהיר לישראל ולקחתם לכם ביום הראשון: **יד** רבי מני פתח (תהלים לה) כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך

מסורת המדרש א סוכה דף מ"ג · ב סוכה דף ל"ב ·

חדושי הרש"ש

(ג) רבי שמעון אומר פרי עץ הדר אחד כו' וערבי נחל ב' ב' דליות כו' כצ"ל : אז

חדושי הרד"ל

פ"ט פ"ד : (כה) כך בער"ה גדולי הדור מתענין · הביאו הטור ריש ה' ר"ה וש"פ : (כו) ליתן אימתך על בריותיך ביהכ"פ · כ"ה בילקוט תהלים (ע' בקה"ר שם דגרס הא דעמך הסליחה על הא דבתענית ערב ר"ה מתיר שליש : (כז) ביום הראשון תני ר"ח ביום ולא כו' פרי עץ הדר עץ שטעם כו' כצ"ל וכ"ה בת"כ : (כח) תרגם עקילס הדר אידור שהוא דר על כל מים · כ"ה (בסוכה לה·) : (כט) ב' דליות · עיין רמב"ן במלחמות ה' (בסוכה לד:) : (ל) רחוש · עמ"כ ועיקר הפי' מרובה בגדולין כמו יער כמו חרש שהוא יער וע"ע ערך רחש ג' שגורס רחישת קנים במקום חרישת קנים שהוזכר במדרש בכ"מ · ומ"ש המ"כ שהערוך כתב עיקר הגי' דחוש · אמת שכתב כן מפני שהיה לפניו הגי' דחוש בדל"ת (וע"ש שכתב בפרק קמא דסוכה וליתא לפנינו ונראה שצ"ל בפסקא קמא דסוכה ור"ל בפסיקתא וכי"ב בערוך בכ"מ) ונדחק לפרשו · אבל גי' שלפנינו רחוש בריש נכונה : (לא) אתרוג יש בו טעם בו יוקשרו כו' (מנחות כז) : (לב) יוקשרו כלם אגודה אחת · ל"ד כלם שאין האתרוג עמהם באגודה כדילפינן

פירוש מהרז"ו

מפנין מלקוט והוא ענין ביזה ומ"ש וכל הענין בתנחומא כאן סימן כ"ב ובקוה"ר בפסוק לך אכול בשמחה דף ק"ו ב' : ביה"כ הכל מתענין · הג' שם ושם והקב"ה מוחל להם הכל ומ"ש כאן והקב"ה אומר להם לישראל מן הכא ולהלן נחל חושבנא הוא מיותר ומקומו לקמן בסמוך והוא נגרר לכאן בטעות : כל ישראל עסוקין במצות · פי' בעבדת מצות ובהכנתן ובראשון עומדים בלולביהם ואתרוגיהם ואז נוטלים בדין כהוראת הלולב כדלעיל בסימנים הקודמים ונגמר המשפט של אשתקד ומתחיל חשבון אחר חדש מיום ראשון זה : כי עמך הסליחה · הול"ל כי תסלח למען תורא מהו כי עמך ע"כ דורש כי עמך הסליחה לפונה וממתנת כביכול על שהתענו גדולי הדור ובמדרש קהלת גורס מאמר ר' אחא אלא שהתענו מער"ה : ליתן אימתך · שאם היו יודעים שאתה סולח לא היו יראים אותך שהיו מתיאשים מן התשובה והאריכו בתהלים ובמדרש תהלים ובילקוט שם הגירסא ליתן אימתך על בריותיך ביום הכפ' : ח אלא יום ראשון · אף שמצות לולב במקדש שבע הימים אינו דוחה שבת אלא יום ראשון בלבד : שטעם עצו ופריו שוה · ב"ר פר' ט"ו סימן ז' ר' אבהו דעכו ושם הגירסא שעצו נאכל כפריו ועי' כל זה בת"כ סוף פר' אמור שאמר פרי עץ ולא אמר איזה פרי ולא בא לסתום אלא לפרש ומאחר שלא פירש כאן איזה פרי בהכרח לדרוש ולמצוא מפורש בכתוב מה הוא · הדר על המים · ומרומז ג"כ בתיבת הדר כמ"ש במ"כ מהגמרא ע"פ מדת ממעל בלשון יוני הדר אידור : פרוד יכפתנו · שאמר כפות תמרים משמע שצריך לכפתו אם הוא פרוד : שענפיו חופין · ע"ש ברש"י דמפרש ענף עץ שכולו ענף שהעץ מחופה בעלין כו' : ת"ל וערבי נחל · שהוי"ו בא לרבות שמ"מ כשר : פרי עץ · לשון יחיד וכפות תמרים חסר מורה אחד וענף עץ עבות · עבות הוא לשון עבותות שאינה פחות משלשה עבותה יחד וערבי נחל לשון רבים שנים · וערבי נחל · מלשון ערבות הרקיע השביעי ששם הקב"ה כמ"ש לעיל פר' כ"ט ריש סימן י"א וע' במ"ר פ' י"ב סי' י"ז הן דמלכא שרי : י שהדרה הקב"ה בשיבה · אין הכוונה שנתן לה שיבה שאין זה הידור לאשה אלא הכוונה שלעת שיבתה החזירה לימי נערותה כמ"ש אחרי בלותי היתה לי עדנה : לפני אחותה · גם לפני בלהה וזלפה וכל בית יעקב : יב כפות תמרים אלו ישראל · ובפיוט יום א' דסוכות מכנה בהיפוך ע"ש ורא' לדברי המדרש ממ"ש והריחו ביראת ה' שהיראה והמע"ט מכונים בריח מהטעם בתורה שנמשלה ללחם ויין : הבונה בשמים מעלותיו · ואגודתו על ארץ יסדה שכשנעשים בארץ אגודה אז כ"י הקב"ה מתעלה בשמים ועי' שמ"ר פר' ט"ו סי' ג' במ"ר פר' ע"ז סי' י"ח וש"ל כמ"ד לולב צריך אגד סוכה דף י"א ב' ת"כ אמור במקומו : יג אותי אתם לוקחים · עי' שמ"ר ריש פר' ל"ג : ויקחו אליך שמן · ויקרא כ"ד ב' ובריש סדר תצוה ועי' שמ"ר פר' ל"ו סימן ג' : ועכשיו שאמרתי לכם · על טעתה עומד המדרש בפסוק ולקחתם ומשמוך לעניננו אומר ועכשיו : שמוריד לכם מטר · כמ"ש ר"ה ט"ז א' ובחג נידונין על המים · וד' מינים אלו גדילים על המים אתרוג כמ"ש לעיל פר' זו סימן ח' הדר על המים ובהדס כתיב בין ההדסים אשר במצולה היינו המים ובערבה כתיב ערבי נחל כערבים על יבלי מים : יד כל עצמותי תאמרנה · ה' מי כמוך עיין תנחומא כאן סימן י"ט וכי העצמות מדברים ומהללים אלא הכוונה על שאומרים הלל בד' מינים אלו שהם דומים לאברים שכוללים כל הגוף לולב שדרה שמתפשטים מצדי השדרה

מתנות כהונה

לשון ויתור : מה דאזיל כו' · מה שהלך ועבר עבר ואין אני אזכרנו מעתה מן הכא מכאן ואילך נתחיל לחשוב כו' : נחיל · נתחיל : לפיכך משה כו' · הראשון דר' ראשון לחשבון עונות ועיין בעקידה שנתן טעם לשבת היאך נלמד ועיקרו שלא היה לו לומר ראשון מאחר שאין שני אחריו שהרי פסוק זה מדבר בגבולין שמן התורה אין מצותו אלא בראשון בלבד ועוד נראה לומר מאחר שגמר דין של ראש השנה אינו נחתם עד ליל החתימה והכל הולך אחר החיתום שמראש השנה עד ליל החתימה הכל כיומא אריכתא ועת ומשפט אחד לפיכך היה לו לומר ביום ט"ו מראש חדש שהוא ר"ה וכזה יתיישב יותר היטב הל' שאמר והלא חמשה עשר ודוק : על המים · ומפני זה נאמר תמיד בהידורו או יש לפרש כדאמרינן (בסוכה דף ל"ה) אל תקרי הדר אלא אידור שכן בלשון יון קורין למים אידור : יכפפנו · פי' יקשרנו : ת"ל וערבי וגו' · ל' רבים : דליות · ר"ל דלות קטומות : והוא עומד כו' · והוא שמו של הקב"ה : רחוש · מנענע ורוחש ומרטיט מפני שהוא מסורבל וממולא בעלין ובערוך ערך דחש כתב שהעיקר הוא דצ"ל דחוש פי' כבד ומטופל בעלין : כמושה · ממהרת לכמוש יותר משלשה מינים הללו :

דומה

יפה תואר

להתחיל גם בלולב בחמשה עשר לחדש השביעי · ומתרץ דמקרי ביום הראשון כי הוא ראשון לחשבון עונות : מר"ה הסליחה ממתנת כו' · פי' שמורה עם הקב"ה לסלות ביוה"כ · ותפיס ר"ס כעין סתראה לפת לב ולשוב לה' : הדר באילנו משנה לשנה· שאף שתוטים של שנה זו עדיין דאשתקד קיימים בו : פרי עץ הדר זה הקב"ה · לדבריו טעם לקיחת הארבע מינים ביום שמתחנו הוא משום שנקל לאדם לשכוח את ה' מרב טוב · ובלקיחת המינים ישים את ה' לנגד עיניו ויזכרנו · והנה הדביקות בה' הוא שתים שהן ארבע שתים הוא אם מאהבה ואם מיראה · ושתי אלה תתחלקנה עוד לשתים · או אהבת השכר או אהבת הטוב כי טוב ה' ומשפטיו ישרים לכן נאהבנו · וכנגדן תתחלק גם היראה לשתים · או יראת העונש או יראת הרוממות כי רם ה' ומפני הדרת גאונו נחת והנה האתרוג אשר הוא טוב למאכל ולריח ונחמד למראה הוא כנגד הדבקים בה' מאהבת השכר והעונג · והלולב אשר אין בו לאכול ויש בו תאוה כמו"ש בב"ר שמ"א ע"ש הוא נגד הדבקים בה' בלי שום תגמול שכר ויאהבנו רק באשר הוא צדיק וישר · וכנגד היראה מאת ה' מפני פחד העונש בא ההדס אשר הוא שפל באילנות וטעמו מר ומראהו ירק וכן הכתוב המובא והוא עומד בין ההדסים נאמר על צרה ותלאה · וערבי נחל אשר שמו משותף עם גלגל הערבות מורה על רוממותו ית' ומי לא ייראנו ממנו : צדיק כתמר יפרח · ואמרינן בב"ר מה תמר וארז יש להן תאוה אף צדיקים תאותן הקב"ה לכן מביא את הכתוב הזה על הקב"ה : והוא עומד בין ההדסים · ומוכיח

כי זה נאמר על הקב"ה כדדרים בפסיקתא מדכתיב איש וכתיב ה' איש מלחמה גם בחלק מדרים הכתוב הזה כי הקב"ה חפץ להחריב את העולם והעמיד בשביל הצדיקים מזה נראה כי בהקב"ה קמיירי : שכופים עצמם· פי' שכופים אזניהם לשמוע דברי תורה מפי רבם או פירושו שמכתתין רגליהם ללכת למקום תורה : אלו ג' שורות · זה בשטת ר' ישמעאל דאמר עץ עבות ג' וערבי נחל שתים : פרי עץ הדר אלו ישראל · אחרי כי הלולב בא להראות עוז גאותנו · וגם בחג הזה אנו נדונין על המים ויקשה בעיניו שלא יש רבים מהמון העם אשר אין בהם לא תורה ולא מעשים טובים או יחסר בהם אחד משני אלה וכמה נכשל בגאותנו · לכן באו הד' מינים אלה באגודה להראות לנו כי אם תהיה בינינו אחדות אז צדקת האחד תחפה על חטאת השני : לא תורה ולא מע"ט · ואע"ג דאמרינן כפלח הרמון רקתך אפי' ריקנין שבך מלאים מצות כרמון זה רק כי פרובים הם מחטא אבל לא יעשו מע"ט · או הפשט דאין בהם מצות יתרות וזהירות במעשיהם : יקשרו כלם אגודה אחת · אע"ג דקיי"ל דלולב אין צריך אגד מ"מ בשם שנלקחו כאחד נחשב כאגודה : שמע בני וקח אמרי · בא לדרוש ולקחתם לכם לשמחתכם ולטובתכם ומביא את הכתוב וקח אמרי אע"פ שעליך לקחת אמרי ויש בהם חסרון כיס אך לטובתכם הוא כי בזה ירבו לך שנות חיים : כל עצמותי תאמרנה · ודריש ולקחתם לכם את עצמכם ודוגמתכם וזה הד' מינין שהם דוגמת האדם · והנה כל מעגלי איש הם או במעשה או בדבור או במחשבה · והאדם צריך להכין כל כחותיו לעבודת

כמוך לא נאמר פסוק זה אלא בשביל לולב · השדרה של לולב דומה לשדרה של אדם וההדס דומה לעין וערבה דומה לפה והאתרוג דומה ללב אמר דוד אין בכל האיברים גדול מאלו שהן שקולין כנגד כל הגוף הוי כל עצמותי תאמרנה : טו ד"א ולקחתם לכם ביום הראשון אחר כל אותו החכמה שכתוב בשלמה (ד"ה ב א) החכמה והמדע נתון לך (מ"א ה) ותרב חכמת שלמה ויחכם מכל האדם ישב לו תמיה על ד' מינין הללו שנא' (משלי ל) שלשה המה נפלאו ממני (לג) ג' המה פסח מצה ומרור וארבעה לא ידעתים אלו ד' מיני' שבלולב שבקש לעמוד עליהם פרי עץ הדר מי יאמר שהוא אתרוג כל האילנות עושין פירות הדר כפות תמרים התורה אמרה טול שתי כפות תמרים להלל בהן והוא אינו נוטל (לד) אלא לולב לבה של תמרה וענף עץ עבות מי יאמר (לה) שהוא הדס הרי הוא אומר במקום אחר (נחמיה ח) צאו ההר והביאו עלי זית וגו' וערבי נחל כל האילנות גדלין במים וארבעה לא ידעתים חזר ומזכירן פעם אחרת שנא' (משלי ל) שלשה המה מטיבי וגו' אלו ד' מינין שכל אחד ואחד מישראל הולך ורץ ולוקח לו מהן להלל להקב"ה (לו) והם נראים קטנים בעיני אדם וגדולים המה לפני הקב"ה ומי פירש להם לישראל על הד' מינין האלו שהן אתרוג לולב הדס ערבה חכמים שנאמר (שם) והמה חכמים מחוכמים : טז ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר [א] בזכות ולקחתם לכם ביום הראשון הרי אני נגלה לכם ראשון ופורע לכם מן הראשון זה עשו הרשע דכתיב ביה (בראשית כה) ויצא הראשון ובונה לכם ראשון זה בית המקדש דכתיב ביה (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו ומביא לכם ראשון זה מלך המשיח דכתיב ביה (ישעיה מא) ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן :

פרשה לא

א צו את בני ישראל ויקחו אליך וגו' הה"ד (תהלים עא) וצדקתך אלהים עד מרום (א) ר' אמי שאל את ר' שמואל בר נחמן אמר ליה בשביל ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהו וצדקתך אלהים עד מרום אמר לו כשם שהתחתונים צריכים צדקה אלו מאלו כך העליונים צריכין צדקה אלו מאלו הה"ד (יחזקאל י) ויאמר אל האיש לבוש הבדים וכולה פתחא בריש פרשת אמור אל הכהנים · אשר עשית גדולות אלו שני המאורות הגדולים שנא' (בראשית א) את שני המאורות הגדולים אלהים מי כמוך (ב) מי כמוך בעליונים ומי כמוך בתחתונים מי כמוך שאתה כובש על מדת הדין אתה מאיר לעליונים ולתחתונים אתה מאיר לכל באי עולם (ג) ואתה מתאוה לאורן של ישראל הה"ד צו את בני ישראל : ב ר' יצחק פתח (תהלים קיט) צרופה אמרתך מאד ועבדך אהבה כצורף הזה שמכנים הזהב לכור שנים או שלשה פעמים עד שמזקקו כך פרשה זו נאמרה ונשנית ונשתלשת והרי הדברים קל וחומר ומה אם פרשה קטנה שבתורה נאמרה ונשנית ונשתלשת שאר כל פרשיות של תורה על אחת כמה וכמה : ג צו את בני ישראל הה"ד (איוב יד) תקרא ואנכי אענך (ד) כד"א (ישעיה נח) (א) אז תקרא וה' יענה למען תכסוף למעשה ידיך תתחמד נפשך כד"א (בראשית לא) כי נכסוף נכספתה אמר איוב לפני הקדוש ב"ה רבש"ע העליוני' והתחתונים (ה) ברשותך ואת מעשה ידיך תכסוף אלא תשגיח במעשה ידיך הוי צו את בני ישראל : ד ד"א צו את בני ישראל בר קפרא פתח (תהלים יח) כי אתה תאיר נרי אמר הקב"ה לאדם נרך (ו) בידי ונרי בידך נרך בידי שנא' (משלי כ) נר ה' נשמת אדם נרי בידך להעלות נר תמיד אלא אמר הקב"ה (ז) אם הארת נרי הריני מאיר נרך הוי צו את בני ישראל · ד"א צו את בני ישראל (ח) הה"ד (שיר ז) ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן אמר הקב"ה לישראל הרשים שבכם חביבין עלי כאליהו שעלה לכרמל הה"ד (מ"א יח) ואליהו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכיו [ב] ולמה שם פניו בין ברכיו אמר לפני הקב"ה רבש"ע אם אין לנו זכות (ט) הבט לברית מילה ודלת ראשך כארגמן אמר הקב"ה (י) הדלים שבכם חביבין עלי כדוד שנאמר (זכריה יב) והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד ויש אומרים כדניאל דכתיב ביה (דניאל ה) והלבישו לדניאל ארגונא מלך אסור ברהטים שאסר הקב"ה עצמו בשבועה (עד) שהוא משרה שכינתו (יא) בתוך רהיטין של יעקב אבינו בזכות מי ר' אבא בר כהנא אמר בזכותו של אברהם אבינו דכתיב

מסורת המדרש א שמות רבה פרשה ט"ו סי' א' · ילקוט סדר תולדות · ילקוט ישעיה רמז ס"ד · ב שה"ש פרשה ז' סימן י"א · קה"ר פרשה י"א ·

חדושי הרד"ל

בת"כ (ובסוכה שם:) אלא באיבור א' וכן בגמרא אין הת"ח הדומה לאתרוג ראוי להתקשר תמיד באגודה א' עמהן · ודיו שיתקרב אליהם : (לג) ג' המה פסח מצה ומרור · בתנחומא ל"ג ליה · ולדבריו דרש ג' וד' היינו ועוד א' שעמו הן ד' שזהו ג' מינין שבלולב הנאגדין עם הד' שהאתרוג שאינו נאגד עמהם : (לד) אלא לולב לבה של תמרה · מכאן סמך למה שכתב ריא"ז בש"ג רפ"ג דסוכה שלולב הוא מענפים הפנימים שבתוך לבו של דקל ולא מן החיצונים שנקראים חריות (אף שמלשון הש"ס שם משמע שחריות נקראין הלולבין עצמן כשמתקשין) : (לה) שהוא הדס הרי הוא אומר כו' עלי זית וגו' ועלי עץ עבות כצ"ע · ור"ל דא"כ משמע מזה לכאורה שעץ עבות אינו הדס (ועיין סוכה י"א · דמפרשים עלי הדס שוטה לסוכה) : (לו) והן נראין קטנים כו' וגדולים כו' · דרש ג"כ אידך קרא דארבעה הם קטני ארץ והמה חכמים מחוכמים על ד' מינין וכדמפרש וע' בתנחומא :

(א) ר"א שאל כו' מהו וצדקתך כו' · איכה רבה פ"א אות מ' : (ב) מי כמוך בעליונים מי כמוך בתחתונים · משום דהכא כתיב אלהים פעם ב' ודרש שמי כמוך נמשך גם למעלה שבמרום אין כמוך וכן בתחתונים : (ג) ואתה מתאוה לאורן של ישראל · כדדרש להלן תכסוף תמדת : (ד) כד"א אז תקרא וה' יענה · כן אמר איוב כאן דרך בתמיה וכי ח"ו אפשר הוא שתקרא אלי ואנכי אענך עד שלמען זה תכסוף למעשי ידיך ואויתם שידליקו להאיר לפני משכן כבודך כביכול : (ה) ברשותך ואת תשגית במעשי ידיך אלא למעשי ידיך תכסוף הוי לו כו' כצ"ל · וע' א"א : (ו) נרך בידי ונרי כו' · דב"ר פ"ד : (ז) אם הארת נרי כו' · אפשר דרש שמן למאור להעלות נר תמיד · שע"י מצות שמן למאור תזכה שיעלה הקב"ה אור נר נשמתך תמיד כד"א (ישעיה נח) ונחך ה' תמיד והשביע וגו' ושמן על ראשך לא יחסר : (ח) הה"ד ראשך עליך ככרמל · תנחומא תצוה (ס"ו) : (ט) הבט לברית מילה · עמ"ש בס"ד בביאורי לפר"א ס"פ כ"ט בזה : (י) הדלים כו' כדוד · שהוא לבוש ארגמן לבוש מלכות : (יא) בתוך

חדושי הרש"ש

(א) אז תקרא וה' יענה למעשה ידיך תכסוף תתמדהו כצ"ל :

נתעטף

מתנות כהונה

דומה לעין · נראה מפני שהכבד מכוסה בעלין עד שאין רואין אותו כל עיקר כמו שאין העין ניכר בשעה שהוא עצום : גדול · חשוב : ג' המה מטיבי וגו' · הם פסח מצה ומרור כדלעיל וסיפיה דקרא וד' מטיבי לכת אלו ד' מינים :

פרשה לא מעשה ידיך תכסוף · עיין בב"ר פרשה ל"ו : רהיטין · ר"ל ישראל ההולכים

פירוש מהרז"ו

הנלעות לכאן ולכאן כמו הלולב ועץ הלולב בולט מן העלים לחוץ כן השדרה ותמונת העלים של הדס דומים ממש לתמונת העין ותמונת עלי הערבה ארוכים באורכם וקצרים ברחבם כדמות שפתים האתרוג בתמונת הלב : טו אחר כל אותה חכמה · כל הענין בתנחומא כאן סימן כ' : שלשה המה נפלאו ממני · מניגא למה לי הלא חושב לפניו מפורש דרך הנשר וכו' ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז על מספר אחר לבד מה שמפורש ג' על פסח מצה ומרור שבאים ביחד וד' על ד' מינים שבלולב שבאים ביחד וג' של פסח אמר נפלאו וכמ"ש ואביטה נפלאות מתורתך וי"ל נקרא נפלאות וזהו ג' המה נפלאו ממני ועל ד' מינים שבלולב אמר לא ידעתים שאינם מפורשים היטב במקרא : עושים פירות הדר · קושיא בלא תירוץ ובתנחומא ליתא תיבת הדר כי אין כל האילנות עושים פירות הדר ע"כ נראה לי ברור שתיבת הדר הוא התירוץ שמכאן דורש על האתרוג כדלעיל סימן ח' בהדיא וכאן קיצר : שתי כפות תמרים · כפי הקרי כפות לשון רבים ואין נוטלים אלא אחד והתירוץ על שכתוב כפת חסר שאינו אלא אחד ועי' בתנחומא בא"א : לבה של תמרה · לולב הוא לשון משנה ודורש ע"פ מדת ממעל מלשון לב דרך אגב שהזכיר שם לולב : חזר והזכירם · באותה פרשה עצמה שנאמר ג' המה מטיבי צעד וארבעה שהמנין מיותר כצ"ל אלא לדרוש ע"פ מדה י"ז שהג' מינים שבפסח והד' שבלולב שאע"פ שהם נפלאים ממנו עכ"ז ישראל מקיימים אותם בשמחה ומטיבים צעד שרוצים לעשות רצון קונם: והמה חכמים מחוכמים· וזה לשון התנחומא ארבע הם קטני ארץ אלו ארבע מינים הללו והמה חכמים מחוכמים שהם גדולים לפני הקב"ה שהם מתחכמים ומלמדים דעת וחכמה לפני מי שאמר והיה העולם ד"א והמה חכמים מחוכמים מי פירש לנו שהם אתרוג ולולב והדס וערבה חכמים והמה חכמים מחוכמים וכאן חסר וקיצר : טז בזכות ולקחתם · וכמ"ש לעיל ריש סימן ז' שתחלה אמר בחמשה עשר ואח"כ אמר ביום הראשון לדרוש מדת ממעל ומנגד ומדה י"ז והדרשה בב"ר פר' ס"ג סימן ח' ומ"ש אני נגלה לכם ראשון היינו מפסוק אני ראשון ואני אחרון כ"ה בב"ר שם ועי' היטב פסחים דף ה' הרי שתיבה ראשון ע"פ המדות כולל המעשה הטוב והשכר הטוב ומי שישלם השכר בשני אופנים אחד מניעת הרעות והצרות והב' הטוב והנעימות תחלה ינקום מהשונא ואח"כ יעשה טוב בבנין ביהמ"ק והמשיח בציון וירושלים ותיבת הראשון מורה על כל תיבות הראשון השייכים לענין זה כצ"ל :

פרשה לא סימן א פתחא בריש פרשת אמור · לעיל פר' כ"ו סימן ה' וש"כ ומבואר ענין הצדקה שבעליונים ובדרשה זו פתח שם בסימן ה' אגב דרשת אמור ואמרת : שאתה כובש על מדה"ד · כמ"ש לעיל פר' כ"ז בסימן א' צדקתך על משפטיך וכו' וכן כאן וצדקתך אלהים שבמדת צדקתך אתה כובש על מדה"ד : ב ר' יצחק פתח · ד"א ויקחו אליך ודורש שפרשה זו נאמרה בפרשת ואתה תצוה ונשנית כאן בפרשת אמור ונשתלשה בפרשת בהעלותך והיא פרשה קטנה שיכולים לקבלה ולזוכרה בפעם אחת ועכ"ז נשתלשה בתורה ג' פעמים וזה בנין אב על כל פרשיות של תורה שנשתלשו וכמ"ש בילקוט תהלים קי"ט שמסיים שם וכן כל פרשיותיה של תורה נאמרו בסיני ונשנו באוה"מ ונשתלשו בערבות מואב וכאן מוסיף שהדברים עוד ק"ו שאם היו רק שוים היו נלמדים בבנין אב אך על שפרשה זו קטנה הרי עוד ק"ו על פרשיות הגדולות שכוללים הרבה דינים והלכות ועל שים בפרשה זו צורך לאוה"מ הוצרך לומר פעם שלישית מיד שהוקם אוה"מ אך אותם שהם לדורות נשתלשו בערבות מואב בסוף ארבעים שנה ומ"ש שנצרפו שאין הלשון שוה בג' הפרשיות שיש בזה מה שאין בזה וכלם באים ללמד על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות : ד נרך בידי · היינו הנשמה כמ"ש נר ה' נשמת אדם וכתוב אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש · ועי' שמ"ר פר' ל"ו סימן ג' ד"ר פר' ד' סימן ד' : ראשך עליך בכרמל · שי"ר פסוק זה דף ל"ה א' ותנחומא תצוה סימן ו' וכל דברי שיר השירים הם דברי משל והנמשל ע"פ המדות ראשך מלשון רש ועני וגם דורש ראשך כמ"ש ראש הכרמל ומ"ש ולמה שם וכו' הובא לכך אגב ובתנחומא שם ליתא : ודלת ראשך כארגמן · כמלך לבוש בארגמן והכוונה על המלך המובחר הוא דוד וכמ"ש מכילתא בשלח פסוק ויבאו בני ישראל שרי יהודה רגמתם ואין רגמה אלא מלכות והלבישו לדניאל ארגונא וכתוב שם ותלתא במלכותא ישלט ושרי יהודה הוא נחשון · הנשיא ליהודה שזכה בים שיצא ממנו מלכות בית דוד וזהו רגמתם מלשון ארגמן או כמ"ש זכריה ז' ב' רגם מלך : שאסר עצמו בשבועה · כמ"ש ריש מטות או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו וזהו אסור ברהטים : של יעקב בזכות מי ·

זה

יפה תואר

שמים · וכנגד המעשה הבא מתנועות העצמות והאברים בא הלולב · וכנגד הדבור בא הערבה הדומה לפה וכנגד המחשבה הבאה מלב בא האתרוג הדומה ללב · ויען כי כל המעשים יתעוררו מראשיתם ע"י העין וכאמרם עין רואה והלב חומד לכן נכלל עמהם גם העין אשר ההדס בא כנגדה : אחר כל אותה החכמה שכתוב בשלמה · ודורש ולקחתם לכם שהדבר מסור לכם וכאשר מסיק כי גם שלמה לא ידע בחכמתו רק ממה שמסורה לחכמים : פסח מצה ומרור · אע"ג דטעמם מפורשים בתורה מ"מ נפלאו ממני הטעמים הנעלמים והנשגבים אשר בהם אך הד' מינים גם את הנגלה לא אדע · ומי יגיד לי כי ע"ז כוונה התורה : כל האילנות גדלין במים · פי' אם תוכיח כי זו היא הערבה יען שגדלה לפעמים על המים הלא מצינו אילנות רבים כי גדלין לפעמים על המים · ואם תוכיח כי זו היא הערבה יען דאיננה גדלה רק על המים יקשה הלא מצינו דאמר לא הכר הלא גדלה גם בהרים : והם נראים קטנים · וז"ש ארבעה הם קטני ארץ וטעם שהם קטנים בעיניהם כי המה לא יבינו רק את הפשוט אבל הטעמים העמוקים והנשגבים לא יבינו :

הה"ד וצדקתך אלהים עד מרום · בא לדרוש כי מה שלונו להאיר נר לא לאורה הוא צריך אך לזכותנו כי צדקתו עמנו עד מרום : מהו וצדקתך אלהים עד מרום · ולמה לא כתיב מעל מרום · [וכאן לא שייך התירוץ מה שמתרץ הגמ' בפסחים הקושיא מן כי גדול מעל שמים חסדך ופעם כתיב עד שמים] ומשני כי מה דכתיב וצדקתך איננו הכוונה הצדקה אשר ה' משפיע על הארץ כי לצדקה זו אין קצה אבל הכוונה הצדקה אשר יצוה ה' ליצוריו לעשות אלו עם אלו מתפשטת עד מרום כי גם העליונים אף כי נבראו יותר בשלימות מ"מ צריכים צדקה אלו מאלו : אלו שני המאורות הגדולים· זה הובא הנה להשלים את המאור לפני זה אף כי גם העליונים צריכים צדקה אלו מאלו אבל מי כמוך בצדקתך בעליונים ובתחתונים כי הוא עובר על פשע וכובש את מדת הדין ומאיר לעליונים ותחתונים ומזכה את בריותיו במצותיו במה שצוה שיאירו לפניו ולא לאורה הוא צריך כי הוא ברא את שני המאורות : כך פרשה זו נאמרה כו' · פי' כמו הצורף המזקק שבעתים כדי שיצא מזוקק היטב כן שנה הכתוב פרשה א והשלש כדי שיוסר מהם כל ספק ויצאו הדברים מבוררים היטב : למעשה ידיך תתחמד נפשך · גם בזה בא לתת טעם על מצות המאור שאינה אלא לזכות את ישראל במצות אשר בזה יתמוד אבל אין צורך לו בזה כי כולם הם מעשה ידיו : הה"ד ראשך עליך ככרמל · משום דמסיים בסוף הסימן לו את בני ישראל אני מניתיך מלך כו' מביא זו הדרשה בשביל הדרש על מלך אסור ברהטים דמשה אקרי מלך ויהי בישורון מלך דמתפרש על משה וחזינן דמשה אקרי מלך : הרשים שבכם כו' · הנה זה אין צריך ראיה כי פ' לא

יבזה

דכתיב (בראשית יח) ואל הבקר רץ אברהם ר' לוי אמר בזכותו של יעקב דכתיב ביה (שם ל) ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים אמר ר' ברכיה מלך אסור ברהטים זה משה דכתיב ביה (דברים לג) ויהי בישורון מלך אסור ברהטים שגזר הקב"ה עליו שלא יכנס לארץ ישראל בשביל מי בשביל רהטים של מי מריבה הה"ד (במדבר כ) המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל ר' יהודה א משלו משל למה"ד למלך שגזר ואמר כל מי שילקוט ויאכל מפירות שביעית יהו מחזירין אותו בקמפון הלכה אשה אחת בת טובים ולקטה ואכלה מפירות שביעית התחילו מחזירין אותה בקמפון והיתה צווחת ואומרת בבקשה ממך אדוני המלך תלה את הפגין הללו בצוארי כדי שלא יהו הבריות אומרות דומה לנו שנמצא בה דבר של ערוה או דבר של כשפים אלא מתוך שרואים את הפגין בצוארי הן יודעין שבשבילן אני מחזרת כך אמר משה לפני הקב"ה רבון העולם כתוב בתורתך מפני מה איני נכנס לארץ שלא יהו ישראל אומרים דומה לנו שזייף משה את התורה או אמר דבר שלא נצטוה אמר לו הקב"ה חייך שאני כותב שלא היתה אלא על המים הה"ד (שם כז) כאשר מריתם פי במדבר צין · ר' שמעון משלו משל למה"ד למלך שמהלך בדרך ובנו עמו על קרוכין כיון שהגיעו למקום צר נהפכה קרוכין על בנו נסמית עינו נקטע ידו נשברה רגלו כיון שהיה המלך מגיע לאותו מקום היה מזכיר ואומר אוי לי כאן ניזוק ברי כאן נסמית עינו כאן נקטעת ידו כאן נשברה רגלו כך הקב"ה מזכיר בתורתו שלשה פעמים מי מריבה כלומר כאן הרגתי את משה כאן הרגתי את אהרן כאן הרגתי את מרים הה"ד (תהלים קמא) (יב) נשמטו בידי סלע שופטיהם ושמעו אמרי כי נעמו רב נחמן אמר מלך זה משה דכתיב ויהי בישורון מלך אמר הקב"ה למשה אני מניתיך מלך על ישראל (יג) דרכו של מלך להיות גוזר ואחרים מקיימין כך תהא גוזר וישראל מקיימין הה"ד צו את בני ישראל: ה ר' יהושע דסכנין בשם ר' אחא אמר (משלי כא) עיר גבורים עלה חכם גברים כתיב שכלם גברים ואין בהם נקבה עלה חכם זה משה שנאמר (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים (משלי כא) ויורד עוז מבטחה ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן רבי יהודה אומר עוז זו תורה מבטחה שבטחונן של מלאכים שהיו סבורין שלהם נתנה התורה (יד) עד שאמר להם הקב"ה ולא תמצא בארץ החיים ור' נחמיה אומר עוז זו תורה מבטחה (טו) שבטחונה בה ומתן שכרה בצדה ורבנן אמרו עוז זו תורה מבטחה שכל מי שיגע בה (טז) בטוח שגוזר ואחרים מקיימין כך אמר הקב"ה למשה הרבה יגעת בתורה אלא תהא גוזר וישראל מקיימין הה"ד צו את בני ישראל: ו ד"א צו את בני ישראל רבי ורבנן (יז) ב רבי אומר כתוב אחד אומר (איוב כה) היש מספר לגדודיו וכתוב אחד אומר (דניאל ז) אלף אלפין ישמשוניה וכתוב אחד אומר (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן אדני בם סיני בקדש אלא הרי זה מספר גדוד אחד אבל לגדודיו אין מספר ורבנן אמרי כתוב אחד אומר היש מספר לגדודיו וכתוב אחד אומר אלף אלפין ישמשוניה אלא עד שלא חרב בית המקדש היה קלוסו של הקב"ה עולה משלם כיון שחרב בית המקדש כביכול מיעט הקב"ה פמליא שלו ואמר הקב"ה אינו בדין שיהא קלוסי עולה כמו שהיה עולה (איוב כה) ועל מי לא יקום אורהו מי בא מכל באי עולם ואומר לא האיר לי חמה ביום ולא האיר לי לבנה בלילה אתה מאיר לעליונים ולתחתונים ולכל באי עולם ואתה מתאוה לאורן של ישראל הה"ד צו את בני ישראל: ז א"ר חנינא (יח) ג חלונות היו לבית המקדש ומהם היתה אורה יוצא לעולם שנאמר (מלכים א ו) ויעש לבית חלוני שקופים אטומים שקופות אטומות היו מקטינות מבפנים ומרחיבות מבחוץ כדי להוציא אורה לעולם א"ר לוי משל למלך שבנה לו טרקלין ועשה חלונותיו מקטינות מבחוץ ומרחיבות מבפנים כדי להכנים אורה לתוכה אבל חלונות של בית המקדש לא היו כן אלא מקטינות מבפנים ומרחיבות מבחוץ כדי להוציא אורה גדולה · ד ר' שמעון בן יהוצדק שאל לר' שמואל בר נחמן בשביל ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהיכן אורה יצא לעולם אמר לו (כ) נתעטף הקב"ה כשלמה והבהיק כל העולם כולו מזיו הדרו אמר לו בלחישה אמר לו מקרא מלא הוא שנאמר (תהלים קד) עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה ואת אומר לי בלחישה אמר כשם שאמרוה בלחישה כך אמרתי לך בלחישה א"ר ברכיה אלולי שדרשה ר' יצחק ברבים לא היה אפשר לאומרה וקמי מן כן מה הון אומרין א"ר ברכיה בשם ר' יצחק ממקום בית המקדש משם אורה יוצאת לעולם הה"ד (יחזקאל מג) והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו ואין כבודו אלא בית המקדש כמה דאת אמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו: ח ר' אבינא אמר תרתי ור' ברכיה אמר תרתי ורבנין תרתי ר' אבינא אמר הגלגל הזה של חמה אחד ממשמשי הוא ובשעה שיוצאה לעולם אין כל בריה יכולה (יט) ליזון עיניו

מסורת המדרש א ספרי במדבר פיסקא קל"ז · ספרי דברים פיסקא כ"ו · יומא דף פ"ו · במד"ר פ' י"ט · דב"ר פ' ב' · ב חגיגה דף י"ב · ג תנחומא סדר בהעלותך · מנחות פרק כל קרבנות · ד ש"ר פ' ל' · ילקוט בראשית · מדרש תהלים מזמור ק"ד · ילקוט תהלים רמז תתס"ב ·

חדושי הרש"ש

(כ) נתעטף בה הקב"ה כשלמה כצ"ל וכ"ה בב"ר פ"ג : הס"ד

חדושי הרד"ל

רסיטין של יעקב אבינו · כמו רסיטנו ברותים שדרשוהו על בהמ"ק והוא כמו באהלי יעקב · ותוד ודורש רסיטנו לשון ריצה ורסיסה : (יב) נשמטו בידי סלע שופטיהם ושמעו אמרי כי נעמו · כלומר משה ואהרן שמעו אמרי ה' וינעמו למו · רק בדבר הסלע נשמטו ונענשו על ידם ועפרש"י בתהלים (שם) : (יג) ודרכו של מלך כו' ואחרים כו' · אפשר ר"ל שאסור בעשיית מלאכה בפרהסיא כדאיתא (בקדושין ע:) כיון שנתמנה כו' : (יד) עד שא"ל הקב"ה ולא תמצא בארץ החיים · מקרא הוא (איוב כח) בפרשת החכמה מאין תמצא שדרשוה על זה שאלו תורה היכן היא כו' ודרש כאן לא תמצא אצל המלאכים שהן חיים לעולם ואין צריכין לתורה שנתנה לבני אדם להיזהר מדרכי מיתה לדרכי חיים : (טו) שבטחונה בה ומתן שכרה בצדה · כד"א בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר : (טז) בטוח שגוזר ואחרים מקיימים · דרש עוז מבטחה אין עוז אלא מלכות ושררה כמלך שגוזר ואחרים מקיימין וכדאיתא (תהלים ל"ז) ובטח עליו והוא יעשה : (יז) ר' אומר כה"א היש מספר כו' · במ"ר פי"א ועי' ב"ר פע"ח : (יח) חלונות היו לבהמ"ק כו' · במ"ר פט"ו : (יט) לזון עינו ממנה הה"ד נהר דינור כו' · עמ"כ וידמ"ת · ואפשר לפרש כמ"ש בפר"א פנ"א שכשהשמש יוצא להאיר על הארץ מדליק אורו בנהר של אש · והוא נהר דינור כמבואר בס' רזיאל אך העיקר נראה שבמקרא זה כתוב כאן בטעות · ומקומו להלן באידך דר' אבינא שהברק הזה מתולדות אש שלמעלן הוא הה"ד נהר דינור נגד כו' שמביא ראיה ע"ז שיסוד האש נמשך

פירוש מהרז"ו

זה לפי דעת ר' לוי דאמר בזכותו של יעקב אלא שהפסיק בדעת ר' אבא ב"כ שדורש על אברהם שהיה קודם יעקב שכתוב בו רץ אברהם וא"א רהט אברהם ודעת ר"ל על יעקב שכתוב בו ברהטים ויתכן שמ"ש בתוך רהיטין של יעקב פי' בהליכות רבעיותיו כמ"ש ומספר את רובע ישראל ואח"כ שואל בזכות מי ותחלה דורש ברהטים בתוך רהטים ואח"כ דורש ברהטים בזכות רהטים ודו"ק : ר' יהודה משלו משל · ועי' במ"ר פר' י"ט סימן י"ב וש"נ : בקמפון · בערוך ה"א בקנפון פי' שדה ששוחקים בו המלכים בלשון יוני קנפין ובמ"ע פירושו בלשון רומי שדה מרוות הן לטייל הן לצחק : אני מניתיך מלך · ועי' שמ"ר סוף פר' ב' ובמ"ר פר' ט' סוף סימן י"ג ג"כ על משה מפסוק זה אך בר"ה בברכת מלכיות חושב פסוק זה בחשבון יו"ד פסוקי של מלכיות של הקב"ה ומי שדורש על משה צ"ע שיחסר לו פסוק אחד של מלכיות · [ומאת הגאון מהרש"ם זצ"ל שמעתי כי לדעת זו נספה הפסוק באחרונה ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל וגו' למלא את מספר עשרה החסר מן ויהי בישורון מלך והגאון בעל נו"ב בתשובותיו עם הגאון מהר"י פיק תמהו למה בא הכתוב הזה מן התורה באחרונה וא"ש] : ה ד"א צו את בני ישראל ר"י דסכנין כו' כצ"ל : עיר גבורים עלה · עי' מדרש משלי כ"א : גברים כתיב · ובמדרש משלי שם הגירסא ומנין שנקראו המלאכים גבורים שנאמר גבורי כח עושי דברו והוריד עוז זו תורה שנאמר ה' עוז לעמו יתן : בטחונן של מלאכים : שבשעה שהורידה כבר היתה עוז מבטחה היינו שהמלאכים בטחו בה : שבטחונה בה · כמ"ש אבות פרק ו' גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה וכמ"ש אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד וכמ"ש לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה וגו' וזהו עוז מבטחה שכל הטובות תלוים בה בעצמה : ו היש מספר לגדודיו · וס"ד ועל מי לא יקום אורהו ועל זה עיקר הדרשה ודורש ריפא דקרא דרך אגב ע"פ מדה פ"ו : קילוסו עולה משלם · שהיו בעלי רוה"ק שהיו משיגים איך שאין מספר לגדודיו ולאחר שחרב ביהמ"ק לא השיגו הנביאים כי אם מעט מגדודיו אלף אלפין ורבוא רבבן ועי' בשבט יהודה ס"י : מתאוה לאורן של ישראל · עי' לעיל פר' זו סימן ג' : ז חלונות היו לביהמ"ק · במ"ר פר' ט"ו סי' ב' ובתנחומא בהעלותך סימן ב' : שקופים אטומים · שקופים פי' שרואים האור דרך החלונות כמ"ש וישקף אבימלך בעד החלון · בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא · ואיך אמר אטומים והם ב' כתובים מכחישים · ודורש ומכריע שקופים מבחוץ שהיו שם רחבים ואטומים מבפנים ואין פירושו אטומים ממש אלא פירושו מקטינות וצרות מבפנים: להוציא אורה גדולה · פי' אור השכל ורוה"ק ושפע אלהי ואור הסליחה אור ישועה ועזרה ואור זה גדול מאור העינים : ר' שמעון בר יהוצדק · ב"ר פר' ג' סימן ד' וש"נ ומבואר : ואין כבוד אלא ביהמ"ק · ומשם האורה יוצא לעולם וע"כ נעשו החלונות באופן הנ"ל ומאחר שכל האורה יוצא מהמשכן ובהמ"ק והוא מצוה להדליק שם אלא לזכותנו כמ"ש במ"ר ט"ו שם ובסימן הסמוך כאן : ח הגלגל הזה · במ"ר פר' ט"ו סימן ב' וסימן ט' : ליזון עיניו ממנה · להסתכל בה ולהלות ממנה ולמעלה כמוב נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי אלף אלפין ישמשוניה הרי הם אלף אלפים שמשים כמו השמש (וכן דעת חכמי התכונה האחרונים על כל הכוכבים הקיימים שיש מהם גדול כשמש ויש בכפלים מהשמש) :

מתנות כהונה

ההולכים לרגל ועיין במדרש חזית : רהטים של מי מריבה · לשון ריצה ופחיזה כד"א פחז כמים : קמפון · פלטיא גדולה ששם שוחקים המלכים : פגין · פירות שביעית : קרוכין · הוא מרכבה חשובה : נהפכה קרוכין גרסינן : גברים כתיב · חסר ו' ל' גבר זכר שכל המלאכים זכרים : ה"ג בטחונן של מלאכים : בטחונה בה · מה שהיא מבטחת הוא בה ובקרבה : ה"ג נתעטף הקב"ה כשלמה (וה"ג בש"ר פ' ל') ובשוחר טוב גרס בטלית לבנה והוא הוא : וקמי מן כן קודם שדרשה ר' יצחק ברבים מה היו אומרים מהיכן נבראת האורה : ה"ג א"ר ברכיה בשם ר' יצחק ממקום ב"ה כך היו דורשין קודם שדרש ר' יצחק ברבים דהשתא ר' שמואל בר נחמן ואלולי שדרשה ר' יצחק ברבים לא היו מאמינים וה"ג בילקוט אי אפשר מהימנא והכי משמע בשו"ט מזמור ק"ד : ליזון עיניו

ה'

ידי משה

בשביל רהטים של מי מריבה · דכתיב שם ותשת העדה ובעירם ושייך ע"ז ל' רהטים דכתיב ותמלאנה הרהטים : הרי זה מספר גדוד אחד · פי' כי רכב אלהים וגו' ואלף אלפים הוא מספר אחד · כי

יפה תואר

יבזה את הרשים · שלא קרוב ה' לנשברי לב · אבל אם יתפרש על רשים ודלים בממון בא לנחמם כי לא יאמרו ה' הסתיר פניו מאתנו ונדחים אנחנו ממנו וידינו קצרה להתקרב אליו בעולות וזבחים ומעשה צדקה · לכן אמר כי חביבין הרשים לה' כאליהו אשר הצטער מאד במזונו כי העורבים ואשה אלמנה כלכלוהו · וכה"ו הביא גשם על הארץ בתפלתו וכלכל את כל הארץ כי כן גזר ה' בחכמתו אשר הצדיקים לאחריני מהנו לדידהו לא מהנו · ויש עוד עניים המשועבדים כעבדים ולא יאמרו הם אבדה תקותנו כי לעבדים נמכרנו לכן לנחמם אמר כי הם חביבים כדוד אשר מאחרי הצאן עלה למלוך ואף כי היה רועה מקנה כמקנת כסף המתקרב ה' אליו או כדניאל שהיה סריס ועבד בכל זאת בתם לבבו נגל ועלה לגדולה · ואם נפרש רשים ודלים במעשים טובים ובתורה בא לנחמם מאליהו אשר ה' נעתר לו כאשר שם פניו בין ברכיו ונזכר לפניו זכות ברית מילה · והזכות הזה יש לכל ישראל · ואם יש בידו חטא יבעת בתשובה המועלת וכדוד אשר הוא אות נאמן לכל בעלי תשובה או ישים לנגד עיניו את דניאל אשר התפלל לה' בלב טהור נעתר ה' אליו וכן יהיה לכל קורא לאלהיו כי לא יבזה ולא ישקץ ענות עני : משלו משל למה"ד · הובא המשל פה כי יפלא בעינינו איך יתפרש מלך אסור ברהטים על משה במי מריבה מי יכנה את המלך בחטאו הלא חרפה הוא לו ומביא ר"י משל כי זה כבודו אשר לא היה בו רק חטא הזה ולר"ש במשלו יתארהו כתאר זה להתאונן ולצער על שבר משה: ג' פעמים מי מריבה·א' במיתת אהרן (במדבר כ' כ"ד) ושתי פעמי' במיתת משה (שם כ י"ד) (דברים ל"ב נ"א) ומה דכתיב המה מי מריבה וגו' (במדבר כ' י"ג) לא נחשב במספר כי זה הוא גוף המעשה : כאן הרגתי את מרים · ואע"ג דלפי שיטת הגמ' והמדרשים מתה מרים לפני מי מריבה וכ"ה פשטי' דקרא וה"כ קאמר הכא כי מתה בשביל חטא מי מריבה · אמנם כי במות מרים נסתלק הבאר וחזר בשביל משה ונסתלק אחרי מותו כדאמרינן בפ"ק דתענית על הפסוק ואכחיד את שלשה הרועים ביום אחד לכן לא נחשבת מיתת מרים לבני ישראל למיתה גמורה רק אחרי מות משה שמת בשביל מי מריבה : שכלם גבורים · פי' זריזים ותרוצים במעשיהם · ולא כנשים העצלניות : ומתן שכרה בצדה · דכתיב בה כי היא חייך ואורך ימיך [ולא כרוב המצות שלא נתפרש בהם שכרם העקרי] וגם מת"ת אדם אוכל פירותיהן בעוה"ז ולכן בטחונה בה : מי בא מכל באי עולם ואומר לא האיר לי חמה כו' · ומפרש על מי לא יקום אורהו הוא האור אשר האציל לחמה ולבנה ולא אור ה' כי מאורו אין נהנין רק הקרובים אליו : היו מקטינות מפנים · ומפרש שקופים רחבים אטומים קצרים וזה רחבים לצד חוץ וצרים לצד פנים : ר' אבינא אמר תרתי · פי' תרי ראיות כי אלהי הצבאות אינו

צריך

ממנה (ג) הה"ד (דניאל ז) נהר דינור נגד ונפק מקדמוהי ולאורך אני צריך א"ר אחא (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר לא (בראתי) [צויתי] אלא לזכותך ר' אבינא אמר אוחרי הברק הזה אחד מתולדות האש של מעלן הוא והוא מסוף העולם ועד סופו מבהיק אורו ולאורך אני צריך אמר ר' אחא ה' חפץ למען צדקו היך דקדמוי ר' ברכיה אמר הגלגל הזה של עין אין אדם רואה מתוך הלבן שיש בו אלא מתוך השחור אמר הקב"ה מה מתוך חשיכה בראתי לך אורה ולאורך אני צריך א"ר אחא ה' חפץ למען צדקו ר' ברכיה אמר אוחרי (בראשית א) והארץ היתה תוהו ובוהו מה כתיב בתריה ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור אמר הקב"ה מה מתוך חשיכה בראתי לך אורה ולאורך אני צריך אמר ר' אחא וכו' ורבנן אמרי תרתי אמר הקב"ה לולד כל אותן תשעה חדשים שהיית במעי אמך אני הייתי מאיר לך ולאורך אני צריך ורבנן אמרי אוחרי (דניאל ב) הוא גלי עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא אמר הקב"ה נהורא שרא גבי ולאורך אני צריך: ח אמר רב בשעה שגלגל חמה ולבנה נכנסין ליטול רשות מלפני הקב"ה עיניהם כהות מזיו השכינה ומבקשין לצאת להאיר לעולם ואינן רואין כלום ומה הקב"ה עושה להם מורה לפניהם חצים ומהלכים לאורם הה"ד (חבקוק ג) שמש ירח עמד זבולה לאור חציך יהלכו לנוגה ברק חניתך וכתיב (יואל ג) שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם ר' הושעיא בריה דר' שמלאי דקסרין בשם ר' יצחק בר זעירא לעולם אין גלגל חמה שוקע עד שהוא נעשה (כ) כמין חרדל של דם מאי טעמא (תהלים יט) והוא כחתן יוצא מחופתו ישיש כגבור לרוץ אורח ואין אורח אלא של נשים כד"א (בראשית יח) חדל להיות לשרה אורח כנשים · א"ר לוי בכל יום ויום הקב"ה יושב בדין על גלגל חמה ולבנה שאין מבקשים לצאת להאיר לעולם מה הם אומרים (כא) הבריות מקטרגין לנו הבריות משתחוים לנו אמר ר' יוסטא בר שונם מה הקב"ה עושה להם יושב עליהן בדין ויוצאין ומאירין לעולם בעל כרחן הה"ד (צפניה ג) בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נעדר מהו לא נעדר לא פסק (שם) ולא יודע עול בשת לא בהתין אלא סגדין להון חמין להון לקיין לא בהתין הה"ד (ויקרא כד) ויקחו אליך שמן זית: י תני ר' חייא שמן זית ולא שמן שומשמין ולא שמן אגוזים ולא שמן צנונות ולא שמן שקדים (כב) אלא שמן זית דמזיתך א"ר אבין משל למלך שמרדו בו לגיוניו (כג) ולגיון אחד משלו לא מרד בו אמר המלך אותו לגיון שלא מרד בי ממנו יעשו דוכסין ואיפרכין ואיסטרליטין כך אמר הקב"ה הזית הזה [א] הביא אורה לעולם בימי נח הה"ד (בראשית ח) ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה [ב] מהו טרף קטיל כד"א (שם לז) טרוף טורף יוסף אמר ר' ברכיה אלו לא קטלתיה אילן רב הוה מתעבדא ומהיכן הביאתו ר' אבא בר כהנא אמר מהר המשחה הביאתו ר' לוי אמר משבשושי ארץ ישראל הביאתו הדא דאינון אמרי ארעא דישראל לא לקת במוי דמבולא הוא שהקב"ה אומר לה על ידי יחזקאל (יחזקאל כב) בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה היא (כד) אר"י אפילו אסטרובלין של רחים נמחו במים ר' ברכיה אמר שערי ג"ע נפתחו לה ומשם הביאתו א"ל ר' איבו אלו מגן עדן הביאתו לא היה לה דבר מעולה יותר להביא כגון קנמון ובלסמון אלא רמז רמזה לו ואמרה לו מרי נח מר מזה מתחת ידו של הקב"ה ולא מתוק מתחת ידך: יא מחוץ לפרוכת העדות א"ר אלעזר בן שמוע בזכות יערך תנצלו מן (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול אמר ר' חנין בזכות להעלות נר תמיד אתם זוכים להקביל פני נרו של מלך המשיח מה טעם (תהלים קלב) שם אצמיח קרן לדוד וגו' (כה) ואומר (שם קכב) שמחתי באומרים לי בית ה' נלך:

פרשה לב

א ויצא בן אשה ישראלית ר' יהודה ור' נחמיה ר"י אומר הה"ד (שם יב) [ג] סביב רשעים יתהלכון סביב לרשעים הצדיקים מהלכין כיצד בשעה שהצדיקים יוצאין מתוך גן עדן ורואין את הרשעים נדונין בגיהנם נפשם שמחה עליהם הה"ד (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי באותה שעה הן נותנין שבח והודאה להקב"ה על היסורין שהביא עליהם בעולם הזה הה"ד (שם יב) ואמרת ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי

מסורת המדרש א שיר השירים רבה פרשה א' · ב בראשית רבה פרשה ל"ג · ילקוט בראשית · ג מדרש תהלים מזמור י"ב ·

חדושי הרד"ל

מלמעלן: (ב) כמין חרדל של דם · עיין יד"מ · והוא רמז למ"ש בשה"ט מזמור י"ט שנכנס לעולם טהור ויוצא טמא ממעשה הבריות · וזהו רמז חרדל של דם כטומאת הנדה: (כא) הבריות מקטירין לנו כצ"ל עיין בשו"ט שם: (כב) אלא שמן זית מזיתו כצ"ל וכ"ה בת"כ (ובמנחות פ"ו:) ע"ש בפרש"י (ונשתמט זה מהיד"מ): (כג) ולגיון א' לא מרד · נתבאר בנמשל מי הוא שלא מרד הזית · ואפשר רמזו למ"ש בירושל' ספ"א דכלאים ובשוח"ט מזמור קכ"ח שהזית אינו מקבל הרכבה · וזהו לא מרד בדור המבול שהרכיבו ושינו סדרי הבריאה בבעלי חיים ולומחים · והזית שאין מקבל הרכבה נשאר בהוויתו כרצון וסדר הבריאה תחלה · ולכן נתגלגל ע"י אורה בימי נח ולדורות: (כד) אר"י אפילו אסטרובולין של רחיים כו' · בב"ר י"ג ליתא כאן · אבל בשה"ר פ"א פכ"א איתיה · ואולי יתפרש לפ"ד הרמב"ן ע"פ הפר"א שמ"מ נתגלגלו המים מאחר ארצות וירדו לא"י רק שהגשמים לא ירדו עליה · דלכן קאתי לדחות דברי ר' לוי שאמר משבשושי א"י היה · שגם אלו ודאי נמחו במי המבול כיון שהיו המים אדירים כ"כ עד שנמחו בהן אבני רחיים אלא מג"ע הביאה: (כה) ואומר שמחתי באומרים לי בית ה' נלך · תנחומא מסיים במקרא דאור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה · וכאן נמי הכוונה שלע"ל כשיבנה בהמ"ק יערוך נרו של משיח ויחזור האור שנגנז להאיר וישמחו בו אבל עתה אמרו בב"ר פט"ו נמנעה השמחה מהרשעים והולך הקב"ה כביכול לישב עם הצדיקים בנר ור"ל כד"א וימנע מרשעים אורם שהיא השמחה · ולכן שמחתי באומרים לי בית ה' נלך · ורומז למקרא (ישעיה ב) בית יעקב לכו ונלכה באור ה' דכתיב שם לכו ונעלה וגו' אל בית וגו':

חדושי הרש"ש

(ג) הה"ד נהר דינור נגד ונפיק · אולי יכוון למה שאמרו שם פ"ו גלגל חמה כו' ובריכה של מים לפניו כו' מתים כחו במים שלא יצא וישרף העולם · והבריכה הוא הנהר ותמתת את החמה נהפכו מימיה לאש בוערת: שתקתיה

מתנות כהונה

עיניו ממנה · לראות ולהסתכל בה בפומבי: נהר דינור כו' · מגומגם הוא ובא"א מתקו: ה"ג לא באתי אלא לזכותך · פי' לא צויתי מצות כרות אלא לזכות אותך ועי' בפ' תצוה ור"פ בהעלותך ושם בילקוט: היאך דקדמוי · פירוש כמו שדרשו בראשונה פסוק ה' חפץ וגו': מורה לשון יורה בחצים ויורו המורים: חרדל · יאור מהלך מים כד"א חרדלת של גשמים ובמדרש תהלים גרס חרדה: מקטרגין לנו · על דרך שאחז"ל כשם שנפרעים מן העובדים כך נפרעים מן הנעבדים: לא בהתין · כלומר העול הרשע העובד לשמש וירח אינו בוש ואינו נותן אל לבו העלבון שמגיע אל הנעבדים אלא משתחוין להם רואין אותן שהם לוקים ואינם בושים: דוכסין ואפרכין כו' · כולם מיני ממשלות הם: קטיל · הרגו קודם זמנו שעדיין לא הגיע זמנו ליקצץ: אלו לא קטלתיה כו' · פירוש אלו לא הרגתו אילן גדול היה נעשה ולעיל בפ' נח גרס אמר לה אלו לא כו' פי' נח אמר לה כן שלא עשתה יפה: ומהיכן הביאתו גרסי': מהר המשחה הביאתו · שם היו זיתים הרבה: משבשושי · זמורות: הדא דאינון כו' · זהו שהבריות אומרים א"י לא נלקה במי המבול: אסטרובלין · רחיים התחתונה הקבוע בקרקע: אלא רמז כו' · נ"ל דר' ברכיה הטיב כן וק"ל ואולי שצ"ל א"ל רמז כו': מרי נח · אדוני נח: מר מזה · טוב ונוח לי להתפרנס פריחה שהיא מרה מזה רק שהוא מתחת ידי הקב"ה: יערוך · הערכת הנרות: ערוך מאתמול · זהו הגיהנם שנברא קודם שנברא העולם:

ה"ג

פירוש מהרז"ו

ה' חפץ למען צדקו · למען הרבות מדת טובו וצדקתו להרבות שכר לישראל הרבה להם תורה ומצות ולא לצרכו חלילה ומ"ש לא בראתי נראה שצ"ל לא באתי: כל אותן ט' חדשים · כמ"ש איוב כ"ט מי יתנני כירחי קדם וגו' היינו בעת שעברו עליו ירחים בימי קדמותו והתחלתו במעי אמו ואז בהלו נרו על ראשי וכמ"ש בתנחומא ריש תזריע ולעיל פר' י"ד סוף סי' ב' נדה דף ל' באריכות: ח שמש ירח עמד זבולה · כמ"ש נדרים דף ל"ט שמש וירח בזבול מאי בעי והא ברקיע קביעי ע"ש ועי' במ"ר פר' י"ח סי' כ' וכאן מתרץ באופן אחר שבזבול שם מקום הביהמ"ק של מעלה ושם בהכרח שיעלו ויטלו רשות וכמ"ש בחגיגה דף י"ב ועל זה אומר כשעומד בזבול מקום השכינה אז לאור חציך יהלכו לנוגה ברק חניתיך על שם כהים עיניהם מזיו השכינה והולכים לאור חציו וחניתו: חרדל של דם · עי' לעיל פר' כ"ד סי' ג' חדרה או חרדא דדמא ובמדרש תהלים י"ט וילקוט שם טיפה של דם ועל שמדמה לאורח של נשים שמטמא בטפת דם כחרדל לכך אמר לשון חרדל של דם: לרוץ אורח · והיל"ל לרוץ בעולם לדרום ע"פ גז"ש אורח כנשים: יושב בדין על גלגל חמה · ובמדרש תהלים הגירסא בכל יום עומדים בדין לפני הקב"ה לפי שהם מתביישים לצאת ואומרים שהבריות משתחוים לנו ומכעיסים להקב"ה ומה הקב"ה עושה להם מאיר בהם חציו והם יוצאים בע"כ: בבוקר בבוקר יתן וגו' · למה דווקא בכל בוקר ע"כ דורש כפי משמעות התיבות ולא כפי הענין שהקב"ה שופט בכל בוקר את האור הוא השמש כמ"ש ויקרא אלהים לאור יום שאינה רוצה לצאת והקב"ה שופט אותה וע"כ לא פסק בשום יום האור וכמ"ש בישעי' מ' כ"ו שאו מרום עיניכם וגו' מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר ואף שהדבר טבעי לשמש שיתאדם מראיתו קודם שקיעת החמה שאז היא קרובה לארץ והאדים מפסיקים ונראית לנו אדומה עכ"ז כל הטבעים מלמדים אותנו דעת כמ"ש מלפנו מבהמות הארץ וגו' או שיח לארץ ותורך וגו' אף כי מאורות אשר יצרם בדעת בבינה ובהשכל נוצרו ללמד אותנו חכמה ומוסר: לא בהתין · בילקוט הגירסא לא חכמין ולא בהתין לא חכמין הוא פירושו של ולא יודע עול ולא בהתין הוא פירש של תיבת בושת שתיבת ולא נמשך גם לתיבת בושת ע"פ מדה כ"ב כאלו כתוב ולא יודע עול ולא בושת עול: חמיין להון לקיין · רואים את המאורות שלוקין והיה להם ללמוד מזה שאינם אלהות וגם לוקים בעונותם ועכ"ז אינם בושים מלעבדם עוד וכל זה הובא דרך אגב שנוה להאיר במשכן והרי הוא מאיר לשמש ולירח ולאורה הוא צריך כמ"ש בסוף סימן הקודם וזהו ויקחו אליך שמן זית זך לזכותך ואולי כוונתו לרמוז בתיבת זך לזכותך וכמ"ש בסימן ט' אלא לזכותך: י מזיתך · ולא של אחרים ועי' יומא ג' ובילקוט ואולי הכוונה מזיתך שעשה לך טובה והוא שייך לך וכמ"ש ר' אבין: הביאה אורה לעולם · האירה עיני נח ובניו כמ"ש וידע נח כי קלו המים וזה היה ע"י שהביאה היונה עלה זית: מהו ט טרף קטיל · עי' ב"ר פר' ל"ג סימן ו' ושם מבואר: אפילו אצטרובלין · ב"ר פר' ל' סימן ח' וש"נ ומבואר וכאן פירושו איך אתה אומר שהביאתו מא"י הרי נמחה הכל:

פרשה לב סימן א סביב רשעים יתהלכון · וה"ד כרום זולות לבני אדם וכל הענין במדרש תהלים י"ב ואם פירושו שרשעים יתהלכו סביב לא פירש לאיזה דבר יסבבו ואם פירושו שאחרים יתהלכו סביב להרשעים לא פירש מי יסבב את הרשעים ומאחר שלא פירש בהכרח שמפורש כאן היינו ע"פ מדה ו"ז סביב רשעים יתהלכו הצדיקים כמ"ש ויצאו (הצדיקים) וראו בפגרי האנשים הפושעים בי · והצדיקים כתובים בפסוק הקודם והיה מדי חודש בחדשו וגו' יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר ה' וכמ"ש פסיקתא פר' א' · יבואו כל ישראל אינו אומר אלא כל בשר כל מי שבישר בילרו וכו' ע"ש וגם כאן בפסוק סביב רשעים הנה כתוב תחלה אתה ה' תשמרם כמ"ש לעיל פר' כ"ו בסי' א' בביאור: ואמר ביום ההוא · הייתו ביום הישועה העתידה שאז יודו ויתנו שבח על היסורים ישוב אפך ממני ויגוה על שונאי וכמ"ש בסדר נצבים ונתן ה' אלהיך את האלות האלה על שונאיך אשר רדפוך · כי זה כלל גדול זה ישפיל וזה ירים אמלאה החרבה: אימתי כרום זולות · סוף הפסוק של סביב רשעים יתהלכון באיזה זמן יתהלכון הצדיקים סביב הרשעים כשירומם הקב"ה וכו' וזהו כרום מלשון רוממות וא"כ היל"ל כיקר זולות שזולות הוא מלשון בזיון והיפך בזיון הוא יקר וכבוד ע"כ דורש עוד מלשון כרם כשירומם כרם זולות מזולזל ושפל וזה ע"פ מדה י"ז כי כרם ה' צבאות בית ישראל · וע"פ מדת ממעל ובמדרש תהלים גורס כרם כתיב ודורש הכתיב וגם הקרי כרום על ההתרוממות: עוקף עלינו את המקרא · מעקם ומעוות לפרש מ"ש סביב רשעים על הצדיקים שמסבבים לרשעים וא"כ היל"ל סביב לרשעים ואז היינו מוכרחים לדרוש שהצדיקים מסבבים לרשעים אך מדכתיב רשעים משמע שהרשעים מסבבים אלא שלא פירש מה מסבבים ודורש ע"פ מדות הנ"ל שהרשעים מסבבים את הצדיקים כמ"ש קרנו תרום בכבוד רשע יראה וכעס שניו יחרוק ונמס תאות רשעים

יפה תואר

צריך לאורנו וכן ר' ברכיה ורבנן: עיניהם כהות · פי' מראיהן: ולא שמן צנונות ולא שמן שקדים · זה הוא קושיא למה בחר ה' דוקא שמן זית ולא אינך שמנים ומתרץ ר' אבין במשל ומשום דהזית לא קלקל דרכיו לפני המבול וכמ"ש בב"ר פ' כ"ח אף הארץ זנתה חוץ מן הזית לכן נבחר שמנה לד': בזכות יערוך · בא לתרץ למה שנה פה הכתוב בלשונו לכתוב יערוך ולא להעלות או להדליק לכן אמר כי בא לרמוז לו כי בזכות זה ינצל מגיהנם או יזכה לראות את משיח: [illegible]

ידי משה

כי אין השכינה שורה פחות מן ב' אלפים וכ' רבבות אך זה הוא רק מספר גדוד אחד אבל לגדודיו אין מספר: הה"ד נהר דינור וגו' · פי' ומה החמה אין אדם יכול לראות בה מכ"ש הקב"ה שנהר של אש הולך לפניו ובעל מ"כ מחק זה ונלא צורך: ולאורך אני צריך · וע"כ צויתי לך לזכותך במצות כי ה' חפץ למען צדקו: כמין חרדל של דם · כן דרך הגמ' להזכיר גבי דם נדה השם חרדל: מר מזה · פי' כי היונה הביאה זית ממש וגם העלה · ומה שהביאה לו גם העלה בזה רמזה לו כי טוב לי מר מן הזית [illegible]

[illegible]

בי ישוב אפך באומות העולם ותנחמני מהם אימתי כרום זלות (א) לכשירומם הקב"ה כרם בזוי בעולמו אין כרמו של הקב"ה אלא ישראל שנאמר (שם ה) כי כרם ה' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו אמר לו ר' נחמיה עד מתי אתה עוקף עלינו את המקרא אלא סביב לצדיקים הרשעים מהלכים דכתיב סביב רשעים יתהלכון הא כיצד בשעה שהרשעים עולין מתוך גיהנם ורואין את הצדיקים יושבים בשלוה בתוך גן עדן (ב) נפשם מתמעגת עליהם (ג) הה"ד (תהלים קיב) רשע יראה וכעס אימתי כרום זלות לכשירומם הקב"ה מצות בזויות בעולם [א] מה לך יוצא ליסקל על שמלתי את בני מה לך יוצא לישרף על ששמרתי את השבת מה לך יוצא ליהרג על שאכלתי מצה מה לך לוקה בפרגול על שעשיתי סוכה על שנטלתי לולב על שהנחתי תפילין על שהטלתי תכלת על שעשיתי רצון אבא שבשמים הה"ד (זכריה יג) ואמר אליו (ד) מה המכות האלה מכות האלה גרמו לי להאהב לאבי שבשמים · ד"א אימתי כרום זולת (ה) לכשיפרסם הקב"ה כרמן של ממזרים וכבר פרסמן ע"י משה שנאמר הוצא את המקלל : ב (קהלת י) גם במדעך מלך אל תקלל אמר ר' אבין לא במדע שנתתי לך יתיר מן הבהמה והיה ועוף תהא מחרף ומגדף לפני בראתי לך שני עינים ולה ב' עינים לך ב' אזנים ולה ב' אזנים דמיתיך להם שנאמר (תהלים מט) נמשל כבהמות נדמו ואין נדמה אלא שתיקה (א) (ו) שתקתי מפני כבודך כמה טובות עשיתי עמך ואין אתה מבין שנאמר (שם) ואדם ביקר (ולא) [בל] יבין · ד"א גם במדעך (ז) מלך שלפניך אל תקלל ובחדרי משכבך עשיר שלפניך אל תקלל כי עוף השמים יוליך את הקול אמר ר' ירמיה בן אלעזר זה העורב וחכמת טייארין ובעל כנפים יגיד דבר ר' לוי אמר (ח) אזנים לדרך ואזנים לכותל ד"א גם במדעך מלך שבדורך אל תקלל · ובחדרי משכבך עשיר שבדורך אל תקלל כי עוף השמים יוליך את הקול א"ר יהודה בר סימון אמר הקב"ה לדוד כך היית צריך לומר (שם ו) יבושו ויבהלו מאד כל אויבי מי היה אויבך לא שאול לא כך כתיב (שם יח) ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומיד שאול באותה שעה אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אל תעלה אותו עלי זדונות אלא שגגות הה"ד (שם ז) שגיון לדוד · ד"א גם במדעך מלך אל תקלל מלכו של עולם אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשירו של עולם כי עוף השמים יוליך את הקול א"ר לוי יש קול יוצא לטובה ויש קול לרעה · לטובה (דברים ה) וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי (ב) מהו היטיבו אשר דברו (ט) [ב] ר' חייא בר אדא ובר קפרא חד אמר (י) הטבה כהטבת נרות וחד אמר הטבה כהטבת הקטורת · יש קול לרעה (שם א) וישמע ה' את קול דבריכם ויקצוף וישבע לאמר · א"ר תחליפא אמר הקב"ה להם הוא קצפון ולי מה אני קצפון אשר נשבעתי באפי · נשבעתי [ג] (יא) באפי וחוזר אני בי אם יבואון אל מנוחתי למנוחה זו אינן באים אבל באים הם למנוחה אחרת · ר' לוי בשם בר קפרא אמר משל למלך שכעס על בנו וגזר עליו שלא יכנס עמו לפלטין מה עשה המלך עמד סתריה ובנייה והכניס את בנו עמו לפלטין נמצא מקיים שבועתו ומכניס את בנו כך אמר הקב"ה אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי למנוחה זו אין באין אבל באין למנוחה אחרת · ובעל כנפים יגיד דבר א"ר אבין בשעה שהאדם הזה ישן הגוף אומר לנשמה והנשמה לנפש והנפש למלאך והמלאך לכרוב (ג) והכרוב לבעל כנפים ובעל כנפים יגיד דבר לפני מי לפני מי שאמר והיה העולם ד"א גם במדעך (יב) מלך אל תקלל זה משה דכתיב (שם לג) ויהי בישורון מלך ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר זה משה ומהיכן העשיר משה א"ר חנין [ד] מחצב של סנפירינון ברא לו הקב"ה

מסורת המדרש א מכילתא פרשה יתרו פ"ו · ב שיר השירים רבה פסוק יונתי בחגוי · ג סנהדרין דף ק"י · ירושלמי נדרים פרק ד' · ד שמ"ר פ' מ"ז · קה"ר פ"ט · פדר"א פמ"ז · ירושלמי שקלים פ"ה · תנחומא סדר תשא וסדר עקב · ספרי ח"א · פיסקא קא · נדרים דף ל"ח ·

חדושי הרש"ש

(א) שתקתיה מפני כבודך כו' · כצ"ל וכ"ה בקה"ר · ומתפרש עפ"י מאמרם ז"ל בפ' בלק שחס הקב"ה על כבודן של בריות כו' וסתם פי הבהמה כו' ע"ש : (ב) מהו היטיבו אשר דברו רתב"א ובר"ק חד אמר כו' וח"א כו' · בקה"ר מפורש שם האומר כך והאומר כך : (ג) והכרוב לבעל כנפים · שם מפורש דהוא השרף

חדושי הרד"ל

(א) לכשירומם כו' כרם בזוי · דרש כרם לשון רוממות כפשטי' ולשון כרם שניהם יחד וכי"ב הרבה במדרש : (ב) נפשם מתמעטת עליהם כצ"ל : (ג) הה"ד רשע יראה וכעס · ס"ל לר' נחמיה דלא די בזה שהצדיקים יראו ביסורי הרשעים וישמחו כדר"י · אלא הרשעים יראו בשלות הצדיקים ויצערו וכדאי' בתדא"ז פכ"א ואותיות דר"ע אות כ' שאמר גבריאל וכנסת ישראל לפני הקב"ה שיראו ויבושו כד"א ותרא אויבתי ותכסה בושה : (ד) מה המכות האלה וגו' אשר הכתי בית מאהבי מכות האלה גרמו לי כצ"ל מדלא כתיב אוהבי וכתיב מאהבי דרש פועל יוצא שמאהיבין אותו ע"י כן להקב"ה : (ה) לכשיפרסם כו' וכבר פרסמן · אין זה מיושב כ"כ לסדרש בלשון כרום · ואפשר עיקר הגי' לכשיפריש כו' וכבר הפריש כו' · ודרש כרום לשון הרמו מתוך העדה (ודרש זלות על הממזר הזה שזלזל בכבודו של מקום) : (ו) שתקתיה מפני כבודך · כמ"ש בבמ"ר פ"כ שחס הקב"ה על כבודן של בריות וסתם פי הבהמה שאלו היתה מדברת כו' : (ז) מלך שלפניך אל הקלל כו' מלך שבדורך כו' · שתי הדרשות ענין א' הם רק לדרשה שנית על שאול בייחוד לכן נקט שבדורך · ולל"ק כל מלך שלפניך בדורך קאמר : (ח) אזנים לדרך כו' · שוח"ט מזמור ז' ועב"ר פע"ד : (ט) ר"ח בר אבא ובר קפרא ח"א כו' · שה"ר פ"ב פי"ב : (י) הטבה כהטבת נרות כו' קטרת כו' · נראה ר"ל היטיבו פועל יוצא שכביכול הטיבו לב שמעלן בדבריהם הטובים וכלשון הטבה האמור בנרות שפירשוהו כן (בזוהר נח ע:) (ויחי רמ"ד:) ובכ"מ דאדליק בוציניא לעילא · וכן בקטרת (אף שלא מצאנו בו לשון הטבה הרי הוא עולה לריח ניחוח לה' לשכך כל זעם כמ"ש בזוהר ב"כ וכתיב (משלי כז) שמן וקטרת ישמח לב) וכנגד זה בא לפרש באידך קול לרעה בה"ו לא פעלו למעלה כלום בהקצפתם רק להם הוא קצפון כמ"ש שחת לו לא בניו מומם : (יא) באפי וחוזר אני כו' (סנהדרין ק"י) : (יב) מלך אל תקלל זה משה כו' שהוגד למשה מסיני הוצא כו' · אפשר

פירוש מהרז"ו

תאבד וזה יהיה לעתיד כמ"ש אחרית רשעים נכרתה כשירומם דבר שהוא עתה מזולזל ובזוי הם המצות שהם בזוים בעיני עובדי כוכבים ואז קרנו תרום קרן הצדיקים וכמ"ש וירם קרן לעמו וגו' : מה לך יוצא וכו' · לשון המכילתא יתרו פסוק לא תעשה לך פסל : פרגול · פי' במ"ע בלשון יוני שוט ורצועה לרדות : מה המכות האלה · וס"ד בין ידיך ואמר אשר הוכתי בית מאהבי וזהו שאמר המכות האלה גרמו לי להאהב ודורש אשר הוכתי ובית מאהבי וכי המכים הם מאהבים הלא הם השונאים ע"כ דורש שהמכות גרמו להגלקה להיות אהוב לה' : ד"א אימתי כרום זולות · עתה חוזר לענין הפרשה ודורש מ"ש סביב רשעים יתהלכון ע"פ מדה מ"ש כאן ויצא בן אשה ישראלית שהיה בתוך המחנה בתוך כלל ישראל ויצא מן המחנה להלוך סביב למחנה ואז חרף וזלזל ונודע שהוא ממזר ומ"ש כרום לשון פרסום שנודע ונתגלה לכל וזהו כרום זולת שנתזלזל אצל בני אדם כשנודע שהוא ממזר ומ"ש כרמן של ממזרים פי' נטיעתם ושורשם שנתרחק מן הקהל הוא לזרעו לעולם : פרסמן ע"י משה · עיקר הכוונה על מ"ש ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי הרי פרסמו שהיה ממזר ועובד כוכבים ועבד הבא על בת ישראל הולד ישראל כשר והוא ממזר על שבא מאשת איש ברצונה · עי' לקמן פר' זו סימן ד' : ב גם במדעך · ועי' מדרש קהלת פסוק זה דף קי"ב א' כל דרשה זו וכאן הכוונה לדרוש ד"א על מ"ש הוצא את המקלל כמ"ש בסוף הסימן : נמשל כבהמות נדמו · דורש כופל לשון נמשל על שבכל האברים הוא שוה לבהמה ונדמה פי' מלשון וידום אהרן שהבהמה שותקת שאין בה כח הדבור מפני כבוד האדם וטובתו וכמ"ש בהדיא במ"ר פר' כ' סימן י"ד וז"ל להודיעך שחס הקב"ה על כבודן של בריות וידע צרכן וסתם פי הבהמות שאלו היתה מדברת לא היו יכולים לשעבדה ולעמוד בה וכו' וזהו אדם ביקר בל יבין שיש לו כבוד ויקר ויתרון על כל הברואים בענין הדיבור והדעת אך אם לא יבין יקרותו נמשל כבהמות שנדמו בלא כח הדיבור שאין היתרון כלום מאחר שאינו מבין היתרון כצ"ל : מלך שלפניך וכו' כלך שבדורך · בקה"ר שם הגירסא בהיפך תחלה מלך שבדורך ואח"כ מלך שלפניך אצל דוד ששאול המלך היה לפניו וגירסא זו שבקה"ר נראה נכונה יותר : זה העורב וחכמת טיירין · כמ"ש במ"כ בשם הערוך ובמ"ע הביא תרגום יונתן ע"פ כי נחש ינחש וכן הביא המ"כ ועי' במ"ר פר' י"ט ריש סי' ג' וערומים בטייר : אזנים לדרך ואזנים לכותל · פי' אם תדבר בדרך וידמה לך שאין שומע עכ"ז סוף שישמעו דבריך מאחר שהדרך הוא מקום הילוך ב"א וכן אצל כותל אולי יש מי אחורי הכותל ששומע ואיך מרגיש : מכף כל אויביו ומיד שאול · הרי ששאול נקרא אויבו ואמר שירה על מפלתו כך מ"ש יבושו ויבהלו כל אויבי הכוונה ג"כ על שאול ובקה"ר הגירסא לא כך היית אומר יבושו וגו' לא כך היית אומר ביום הציל וגו' והם שני ענינים פסוק יבושו הוא קללה ופסוק ביום הציל הוא שירה על מפלתו ועל זה התפלל דוד שימחול לו כמ"ש שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני על השירה שאמר על שאול כמ"ש במסכתא מועד קטן דף ט"ז ועיין פסיקתא רבתי פר' כ"ו סימן ה' ועי' פר"א פר' נ"ג מה שפירשתי שם דבר נפלא בפרק נ"ג : יוליך את הקול · ובעל כנפים יגיד דבר הרי קול ידבר וכמ"ש וישמע ה' את קול דבריכם ויקצוף וישבע : הטבה כהטבת נרות · כמ"ש בהטיבו את הנרות שהאירו דבריהם לפניו כמאור המנורה · שי"ר פסוק יונתי דף י"ח א' מכילתא יתרו פסוק וידבר אלהים : כהטבת הקטורת · שבעת הכתישות הקטורת היו אומרים הדק היטב הדק שהקול יפה לבשמים כך היה חביב עליו דברי ישראל זו שמעתי מהר"ר זלמן מסוחיוואלע ואשר נראה לי בטעם פלוגתתם כמ"ש ד"ר פר' ז' סימן יו"ד שהבאתי שם שתי דעות על פסוק היטיבו א' דקאי על אחר מתן תורה שאמרו קרב אתה ושמע כפשוטו ודעה ב' דקאי על מ"ש קודם מתן תורה שאמרו נעשה ונשמע ומ"ד כהטבת הנרות שאחר הדלקתם מטיבים סובר כדעה א' על הקול שאחר מ"ת ומ"ד כהטבת קטורת שהוא בעת עשייתם קודם הקטרתם סובר כדעה ב' על הקול שקודם מ"ת ושניהם סוברים שהמעשה היא מ"ת : להם הוא קצפון · וזהו דבריכם ויקצוף שהקצף הוא מצד המקבל כפי חטאו גורם לו קצפון אך הדיין אינו קוצף רק פוסק כפי הדין : זה משה · חוזר עתה לענין הפרשה ובשביל מאמר זה הובא כל דרשה זו לכאן והמקלל קלל גם את משה כשילא מחויב מבית דינו · ועיין לעיל פר' ל"א בסימן ד' מלך אסור : מחצב של סנפירינון · שמ"ר פר' מ"ו סימן ג'

מתנות כהונה

פרשה לב ה"ג במדרש תהלים אימתי כרום זלות כרם כתיב ודרשו ל' רוממות כמו הקרי ול' כרם כמו הכתיב וכדמפרש והולך : עוקף · מעקם ומעוות כד"א לבא עליו בעקיפין ובמדרש תהלים גרס עוקם : מתמעגת · י"ל לשון עינוי ובמדרש תהלים גרס מתמעט : לכשירומם · כלומר יפרסם וה"ג בהדיא במדרש תהלים ולקמן : מצות בזויות · בעיני הרשעים : ה"ג בערוך ובילקוט מה לך לוקה בפרגול ופירש הערוך גודלו ובשוחר טוב משמע שהוא רומח שגולם מה לך יוצא לידקר בפורדגין : ואמר אליו וגו' · סיפיה דקרא אשר הוכתי בית מאהבי : מה לך · כלומר מה עשית : כרמן · נטיעתן וגידולן : מלך שלפניך · כלומר בדורך וה"ג בקהלת ולקמן : טייארין · חכמת שיחת העופות ופי' הערוך עוף קורין בלשון ישמעאל טיאר ונראה שהוא לשון חכמה יתירה וניחוש כתשתי תרגום יונתן אטיירית נחש ינחש מטייר ביה : ה"ג ואזנים לכותל · והוא דרך משל : כך היית צריך · בתמיה והלא שאול מלך היה : שגיון לדוד · וסיפיה דקרא על דברי כוש בן ימיני ודרשו חז"ל בפ' אלו מגלחין שעל שאול אמר כן : להם הוא קצפון · בעיניהם הוא קצף אבל בעיני אינו קצף וכן הוא בהדיא בילקוט תהלים : אם יבואון כו' · כן יש לי פתחון פה לשבועתי : סתריה כו' · הסיגו וסתרו ובנאו מחדש : נשמה · נשמת רוח חיים : לנפש · נפש המדברת נשמה קדושה : סנפירינון · שממנו חצב הלוחות כדאמרינן

ידי משה

מלך שלפניך אל תקלל כצ"ל ופי' המלך אשר כבר היה לפניך והיה בדורות רבים לפניך והוא אינו רק במדעך במה שתדע ממנו מן הדורות אשר כבר עברו גם אותו אל תקלל וכן יתפרש בעשיר ומכ"ש למלך שהוא בדורך ומי עמך כי תכבדהו : להם הוא קצפון כו' · פי' להם אשר אינם יודעים ספקת חטאם למנוחה זו אינם באים כו' זה נחשב לקצף אבל לי אשר יש פתח תשובה מה זו קצף וכדמסיים אשר נשבעתי באפי

יפה תואר

לעתיד עוד נפשם תתמעט בגלל זה בראותם שלות הצדיקים בגן עדן : לכשיפרסם הקב"ה כרמן של ממזרים · כלומר משפחתם ותולדותם ודריש כרום מלשון כרם · ופרסום מדריש מן רום כי מתרומם ומתגלה לעין כל : הוצא את המקלל · דריש הוצא שיפרסם ממזרותו : לא במדע שנתתי לך יתיר כו' · כי הדעת אשר הוא היתרון לאדם מן הבהמה לפעמים גם היא תוליכהו שולל ויתעה בשבילה · ואז טוב ממנה הבהמה אשר אין לה דעת לתעות · וזה שאמר הכתוב גם במדעך אף כי נתן ה' מדע בקרבך אל תאמר כי חפצי הוא לך לעשות במדעך כרצונך בכל זאת מלך אל תקלל כי הכל לפניו וזה שאמר כי עוף השמים יוליך את הקול : אל תקלל מלכו של עולם · באמת על ברכת ה' כבר הזהירה התורה ואין אנחנו צריכים לדברי קהלת · אבל בא להוכיח את המתחכמים השמים תהלה בהנהגת ה' בראותם צדיקים מדוכאים והרשעים עתקו וגם גברו חיל · וזה שאמר גם במדעך וזה בדעתך העניה אל תקלל מלך אשר במשפט יעמיד ארץ ויענים לבני אדם וזה אם יראה את הצדיקים מדוכאים · ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר אשר יתנהג בנדיבות ויחון גם לרשעים אל תרשיע בזה את דרכי ה' אם יתנהג כעשיר בנדיבות · ואם המתחכם יצדיק את נפשו ויאמר הלא גם נביאי ה' שאלו כאלה וכאשר מצינו בירמיה אסף וחבקוק וזולתם לכן אומר כי עוף השמים יוליך את הקול ויגלה את אשר בלבו כי בא להתלונן על ה' ולא לדעת את דרכיו כאשר בקשו אלה נביאי ה' · לכן אמר ר' לוי יש קול יוצא לטובה ויש קול יוצא לרעה פי' כי הקול אחד נשמע לפעמים הקול הזה לטובה ולפעמים הקול הזה בעצמו משמע לרעה ומביא לטובה מן וישמע ה' את קול דבריכם בסיני כי חפצו אז לנקות את נפשם בזה כהטבת הנרות המנקות את הכזיכים מדשן או להראה יותר כמו הטבת הקטורת · וזה הקול בעצמו הוא לפעמים לרעה וכאשר מצינו גבי מרגלים וישמע ה' את קול דבריכם והעלו קצף עליהם · ולכן גם המתחכם אף כי את דברי נביאי ה' ישים בפיו מ"מ עוף השמים יוליך את הקול הזה להוכיחו על כי בלבו היה לרעה : אם יבואון אל מנוחתי למנוחה זו אינן באים כו' · זה הוא כמו ד"א כי לפי דבריו הראשונים וחוזר אני בו הוא סותרה השבועה מכל וכל · ולפי פירוש זה לא היתה השבועה כוללת מתחלה כי על מנוחה אחרת לא נשבע וכן באה בכמה דוכתי במדרש ובגמ' : הגוף אומר לנשמה כו' · הרעיון בזה כי החוטא בעצמו יודיע לפני ה' את חטאיו וכמו"ש רז"ל בפ"ב דחגיגה נשמתו של אדם מעידה בו · וזה הגוף אשר הוא כח הצומח באדם

בתוך אהלו ומשם העשיר הה"ד פסל לך הפסולת שלך באותה שעה אמר משה (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר · כי עוף השמים שטס כעוף ועלה לשמים ובעל כנפים יגיד דבר שהוגד למשה מסיני הוצא את המקלל: ג א ויצא בן אשה ישראלית מהיכן יצא ר' לוי אמר (יג) יצא מעולמו כמד"א (ש"א י"ז) ויצא איש הבינים ר' ברכיה אמר מפרשה של מעלן יצא אמר כתיב ולקחת סלת ואפית אותה דרכו של מלך להיות אוכל פת חמה שמא צוננת כההיא דתנינן תמן לחם הפנים אין נאכל פחות מתשעה ולא יותר על י"א כיצד נאפה בערב שבת ונאכל בשבת לתשעה חל להיות יו"ט בערב שבת נאכל לעשרה (ד) שני ימים טובים של ר"ה נאכל לי"א כדאיתא בתנחומא תני ר' חייא מפרשת יוחסין יצא שבא ליטע אהלו במחנה דן אמרו לו מה לך ליטע אהלך במחנה דן אמר להם מבנות דן אני אמרו לו כתיב (במדבר ב) איש על דגלו באותות לבית אבותם ולא לבית אמותם נכנס לבית דינו של משה ויצא מחוייב עמד וגדף: ד והוא בן איש מצרי רבנן ור' לוי רבנן אמרי (יד) אעפ"י שלא היו ממזרין באותה שעה (טו) הוא היה ממזר ר' לוי אמר ב ממזר ברור היה כיצד נוגשין היו מצרים ושוטרים היו ישראל נוגש היה ממונה על י' שוטרים ושוטר היה ממונה על י' בני אדם נמצא נוגש ממונה על ק' בני אדם חד זמן קדם נוגש גבי שוטר א"ל זיל כנוש לי חבורתך כיון שנכנס (טז) שחקה לו אשתו אמר דהדין גברא היא יצא והטמין עצמו לאחורי הסולם כיון שיצא בעלה נכנס וקלקל עמה הפך לאחוריו והמתיה נפק מן גו ביתא כיון דידע דחמתיה נפק לגביה והוי מחי ליה כל ההוא יומא וא"ל לעי טבאית לעי טבאית מתכוין בעי למקטלי' באותה שעה הציץ רוח הקדש במשה הה"ד (שמות ב) ויפן כה וכה מהו כה וכה אלא ראה מה עשה לו בבית ובשדה אמר לו לא דיו שקלקל עם אשתו אלא שהוא מבקש להרגו מיד וירא כי אין איש ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן ר' יהודה אומר ראה שאין מי יעמוד ויקנא לשמו של הקב"ה ויהרגהו ר' נחמיה אומר ראה שאין מי יעמוד ויזכיר עליו את השם ויהרגהו ורבנן אמרין ראה שאין תוחלת עתידה לעמוד ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות מיד ויך את המצרי · ר' יצחק אמר באגרוף הרגו כד"א (ישעיה נח) ולהכות באגרוף רשע ר' לוי אמר (יז) ג במסטירין של ישראל הרגו כד"א (הושע ב) והיה מספר בני ישראל כחול הים: ה ד"א ויצא בן אשה ישראלית הה"ד (שיר ד) גן נעול אחותי כלה (יח) ד גל נעול מעין חתום א"ר פנחס גל נעול אלו הבתולות גן נעול אלו הבעולות מעין חתום אלו הזכרים תני בשם ר' נתן גן נעול גל נעול אלו ב' בעילות כדרכה ושלא כדרכה ד"א א"ר פנחס בשם ר' חייא בר אבא גן נעול על ידי שגדרו ישראל במצרים עצמן מן הערוה נגאלו ממצרים (יט) מתוך כך שלוחיך כד"א (שמות יג) ויהי בשלח פרעה ר' הונא בשם ר' חייא בר אבא אמר שרה אמנו ירדה למצרים וגדרה עצמה מן הערוה ונגדרו כל הנשים בזכותה יוסף ירד למצרים וגדר עצמו מן הערוה ונגדרו ישראל בזכותו א"ר חייא בר אבא כדאי היה גדור ערוה בעצמו שנגאלו ישראל על ידו · רב הונא אמר בשם בר קפרא (כ) ה בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שנו את שמם ואת לשונם ולא אמרו לשון הרע ולא נמצא ביניהן אחד מהן פרוץ בערוה לא שנו את שמן ראובן ושמעון נחתין ראובן ושמעון סלקין לא היו קורין (כא) ליהודה רופא ולא לראובן לוליאני ולא (כב) ליוסף לסטים ולא לבנימין אלכסנדרי לא שנו את לשונם להלן כתיב (בראשית יד) ויבא הפליט ויגד לאברם העברי וכאן (שמות ג) ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו ו וכתיב (בראשית מה) כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש ולא אמרו לשון הרע שנאמר (שמות יא) דבר נא באזני העם אתה מוצא שהיה הדבר מופקד אצלן כל י"ב חדש ולא הלשין אחד על חבירו ולא נמצא אחד מהם פרוץ בערוה תדע לך שהיה כן אחת היתה ופרסמה הכתוב שנא' (ויקרא כד) ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן · שלומית · דאמר ר' לוי (כג) דהות פטטא בשלמא שלם לך שלם לכון בת דברי אמר ר' יצחק שהביאה דבר על בנה למטה דן גנאי לאמו ז גנאי לו גנאי למשפחתו גנאי (כד) לשבטו שיצא ממנו:

מסורת המדרש א תנחומא סדר זה · ב תנחומא סדר זה: תורת כהנים סדר זה · שמות רבה פרשה א' · ותנחומא סדר שמות · ג פדר"א פרק מ"ח · ד שה"ר פ' ד' · במד"ר פ' ג' · ילקוט שמות · מכילתא פרשה בא · ה מכילתא פרשה ה' · מדרש תהלים מזמור קי"ד · ו ב"ר פ' נ"ג · ז ש"ר פ' מ"ח · תורת כהנים ·

חדושי הרד"ל

דרשא זו סובר כפירוש שהב"א רבינו בחיי דהאי ויקלל על משה קאי ע"ש: (יג) יצא מעולמו · פי' רבי' בחיי דדרש מדסמיך ליה חק עולם ויצא בן כו' · לומר שיצא מעולמו שהיא שכינת עוזו של הקב"ה המתעלם ומתכסה בלבושי העולמות שברא: (יד) אעפ"י שלא היו ממזרין באותה שעה · דכתיב כלך יפה רעיתי ומום אין בך: (טו) הוא היה ממזר · בת"כ הגי' כממזר ור' לוי פליג ואמר ממזר ברור היה · ופלוגתייהו תליא בפלוגתא (דיבמות מה·) אם הוולד ממזר או מזוהם ועי' רמב"ן כאן: (טז) שחקה לו אשתו · פי' לו להמצרי הראתה פנים שוחקות ודברה עמו דבר שחוק לכן הסכים בלבו ואמר דהדין גברא הוא כלומר על עצמו אמר שיפתה וגם יוכל לה לזנות (אף שאמרי נשי הדור לניעות היו) ולכן הטמין עצמו המצרי אחורי הסלם שכשיצא בעלה למלאכתו והיה מזומן לחזור לביתה לקלקל עמה · אבל מה' היתה נסבה שבעלה בדרכו הפך פניו לאחוריו וראהו יוצא מביתו והבין שקלקל עמה: (יז) במסטורין של ישראל הרגו · לפי נוסחת השמ"ר שם צ"ל טמנו במקום הרגו ועל ויטמנהו בחול קאי: (יח) גל נעול אלו כו' גן נעול כו' · במכילתא בא פ"ה ושוח"ט מזמור קכ"ב הגי' כדהכא · אבל בשה"ר שם ובמ"ר פ"ג הגי' ויפך · וגי' דהכא נראה נכונה · שגן הוא שכבר נחרש ונזרע בו (ועיין פר"א פכ"א) וגל נעול הוא שלא עבר בו אדם עדיין וכן מתיישב למ"ד שם מעין חתום ג"כ על הבתולות שעליהם שייך לומר שניהם חותמות (וכן תקנו במטבע ברכת בתולים לבל ישלט זר במעין חתום): (יט) מתוך כך שלחיך פרדס רמונים שלוחיך כדאמר ויהי בשלח כצ"ל: (כ) בשביל ד' דברים כו' · במ"ר פ"כ: (כא) ליהודה ליאוני לראובן רופא (ע' בשה"ר שם) כצ"ל ורופא הוא קלור השם מראובן (או על שם אבני אודם שנקרא רוביני"ו והוא אדום בלשון רומי רופוס) וליאוני הוא ארי' בלשון רומי על שם גור אריה יהודה כמובא בדברי האחרונים ז"ל ליאון כנוי ליהודא: (כב) ליוסף לסטים · אפשר צ"ל אדעטים והוא יוסף בלשון רומי: (כג) דהוות פטטא בשלמא שלם כו' · זו היא מדברת עם כל אדם (דכתובות ע"ב) ע"ש: (כד) לשבטו

חדושי הרש"ש

ספרן: (ד) שני יו"ט של ר"ה נאכל לי"א · עיד"מ שכתב ודוקא בר"ה דכיומא אריכתא דמיא משא"כ בשאר יו"ט כו' · ולא דק דבירושלים לא היו שאר יו"ט אלא יום אחד וכן בכ"מ שהיה השלוחין מגיעין רק

מתנות כהונה

כדאמרינן בעלמא הלוחות של סנפירינון היו: מעולמו · שחירף וגידף ויצא לו מעולם הבא דוגמת מה שאמרו חז"ל ראה עולמו בחייו ורבינו בחיי פירש וז"ל ופירש מעולמו יצא כי האדם עולם קטן עכ"ל והכוונה כי מאחר שחרף מערכות אלהים חיים כבר נמשל כבהמות נדמה ונגרע מהם עד שלא יאות עליו שם אדם שהוא עולם קטן דוגמת עולם העליון הגדול והוא הסב דרכו והרחיק מאד מאדם: הבינים וגו' · אשר חרפתי היום מערכות ישראל ועליו נתקנא דוד: מפרשה של מעלה · משם היה אפיקורסותיה: מתשעה · תשעה ימים עברו עליו: שחקה לו · הטיבה בעיני הנוגש כי יפת תואר היתה וכן הוא לעיל פרשת שמות או י"ל שהיתה מצחקת עם בעלה השוטר או הוא כינוי לדרך ארץ כד"א תטחן לאחר אשתי והרגים שהיא אשתו: דהדין גברא הוא גרם · פי' הנוגש אמר בלבו של זה האיש היא ולפיכך הקימו שילך לו: וחמתיה כו' · ראהו בעלה יצא מן תוך הבית ואם גו ביתא תיבה אחת יהיה פירושו מן החור שקלקל עמה שם בהחבא או הוא מלשון קבתה פירוש אהל: כיון כו' · כיון שידע שראהו היה יוצא אליו והיה מכה אותו כל היום והיה אומר לו יגע היטב יגע היטב והיה מתכוין להורגו: במסטורין של ישראל · כלומר הרגו בפני ישראל וצוה להם שיסתרו הדבר וזה ויטמנהו בחול אלו ישראל ועיין בפרשת שמות: וגדרה עצמה · כשלקחה אבימלך: ישראל · הזכרים וכן הוא במדרש חזית (ד' ה): נחתין · יורדין לשם: סלקון · עולין משם: היה הדבר מופקד כו' · מה שאמר שאלה אשה משכנתה: פטטא · דברנית ושואלת בשלום כל אדם ואין כך דרך נשים: ה"ג בירושלמי פ' הערל ובפ' עשרה יוחסין · אלא ויבא טוב אלא ללמדך שאפי' רעה שהקב"ה מביא

פירוש מהרז"ו

נדרים דף ל"ח: שטס כעוף ועלה לשמים · זה משה שטס כעוף ועלה לשמים כצ"ל ועל כן נקרא עוף השמים והוא הוליך את הקול להקב"ה ששאל ממנו מה דינו של מקלל כמ"ש לפרוש להם ע"פ ה' ובעל כנפים יגיד דבר זה משה שהגיד הדבר שנצטוה מה' לישראל לסקול את המקלל · ומ"ש מסיני צ"ע שלפי סדר הפרשיות משמע שהיה באוה"מ ולפי הכלל שכל התורה נאמרה בסיני ונשנית באוה"מ א"כ לא היה המדרש צריך לפרש ואולי דורש סמוכים שמיד אחר פרשת מקלל כתיב וידבר ה' אל משה בהר סיני ללמד שפרשת מקלל נאמרה בהר סיני ויותר נראה על שדרש עוף השמים ובעל כנפים על משה שעלה לשמים וזה היה בסיני א"כ ג"כ מ"ש יוליך את הקול ויגיד דבר ג"כ היה בסיני: ג תמן תנינן · מנחות פרק שתי הלחם ומ"ש כדאיתא בתנחומא היינו בסוף אמור סימן כ"ג: מפרשת יוחסין יצא · תורת כהנים ותנחומא סוף אמור וזה למוד מעניננו כמפורש והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל הרי שבא הכתוב ליחסו שהוא ממזר וכעת יקלל על זה: ד שלא היו ממזרים · כמ"ש בסמוך בסימן ה' ועי' שמ"ר פר' א' סימן כ': הוא היה ממזר · ובת"כ הגירסא כממזר ור' לוי כאן חולק על מ"ש בשמ"ר שם דשם איתא שהיתה סבורה שהוא בעלה וכו' ומ"ש אמר דהדין גברא הוא פי' שלכך רמזה לו לומר שהיא רוצה שינאוף עמה ועל עצמו אמר כן המצרי: ויפן כה וכה · שהוא מיותר שהיה די במ"ש וירא כי אין איש אלא פי' ויפן כה הוא רוה"ק כמ"ש כה אמר ה' וכה ראה מה שעשה לו בבית ובשדה ומ"ש וירא פירושו שראה ברוה"ק: שאין מי שיעמוד ויקנא · כמ"ש ישעיה נ"ט ע"ז וירא ה' וירע בעיניו וגו' וירא כי אין איש ושם פי' שאין איש שיעמוד ויקנא וכן כאן וירא כי אין איש וכן פי' מ"ש וירא פנחס כמ"ש במ"ר פר' כ' סימן כ"ד וכ"ס ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש ומ"ש ויהרגנו סובר שהרגו ממש כמ"ש ר' יצחק באגרוף הרגו וג' דעות של תנאים אלו ג"כ במ"ר פר' א' סימן כ"ט שם ודעת ר"ל שהרגו בשם כמ"ש בשמ"ר שם א"כ מ"ש כי אין איש פי' שאין חכם ולדיק שיהרגנו בשם: שאין תוחלת עתידה · פי' שראה ברוה"ק שאין תקוה להקב"ה שיעמוד ממנו ומזרעו שיעבוד אותו וזהו כי אין איש: ר' יצחק אמר · בשמ"ר שם הגירסא במה הרגו ר' אביתר אמר באגרוף הרגו וי"א מגרפו של טיט וכו': ולהכות באגרוף רשע · ללמד שהם הכאה הוא באגרוף וצ"ע למה לא אמר באבן וכמ"ש בסדר משפטים והכה איש את רעהו באבן או באגרוף · ואולי שאם הרגו בשום דבר היה מפרש במה הרגו ומדלא פירש משמע שלא לקח שום דבר רק באגרוף של עצמו: במסטירין של ישראל הרגו · במדה טובה שיש לישראל שאינם הולכי רכיל ומגלי סודות שלכך נמשלו לחול ובזה הרגו במה שטמנו בחול ונחנק שם ורמז משה בזה לישראל שישמרו הדבר בסוד ולא יגלו ובערוך ערך מסטר א' גורס במסטורין של בני ישראל קברו וגם בשמ"ר שם איתא מאמר זה על מ"ש ויטמנהו בחול: ה ההו"ד גן נעול · שמ"ר פר' א' סימן כ"ט וש"נ. למקומות הרבה גל נעול אלו הבתולות ובמקומות המצויים הגירסא גן נעול אלו הבתולות גל נעול אלו הבעולות והענין כמ"ש בפר"א פרק כ"א על פסוק ומפרי העץ אשר בתוך הגן אין בתוך הגן אלא לשון נקי אשר בתוך האשה שנמשלה לגן שנאמר גן נעול אחותי כלה מה הגינה הזו כל מה שנזרעת היא צומחת כך האשה מה שנזרעת הרה ויולדת מבעלה עכ"ל · וזהו גן נעול וגל נעול כמ"ש בפסיקתא זוטרתי גל מלשון ערוקי גלי שיש פתח אלא שהוא סגור: גן נעול · וכתוב אחריו שלחיך פרדס רמונים ודורש שלוחיך שבזכותם נשלחו ממצרים עי' שמ"ר פר' כ' סימן ה' שי"ר פסוק גן נעול דף כ"ז: שרה אמנו · ועליו נאמר גן נעול שלחיך שגם שולחיך נעשו גן נעול בזכותו: גדור הערוה בעצמו · אלו לא היה להם רק זכות זה בלבד היה די: בשביל ד' דברים · שמ"ר פר' א' רים סימן כ"ט הנ"ל ושי"ר פסוק גן נעול דף כ"ז פר"א סוף פר' מ"ח ע"ש בא"ח תנחומא בלק במ"ר פר' י"ג סימן ה' ופר' כ' סימן כ"ב תד"א סוף פרק כ"ג וריש פרק כ"ד: דבר נא באזני העם · פסוק זה נאמר אחר מכת חושך קודם יציאתם ממצרים אך כוונת המדרש שהציווי על זה היה בתחלת שליחותו במראה הסנה כתיב שם ונתתי את חן העם בעיני מצרים ומספר מצרים י"ב חודש: שהביאה דבר על בנה · על שהיה בן איש מצרי על כן יצא מדת ישראל ונסקל: למטה הן גנאי לאמו · ת"כ כאן עיין שמ"ר פר' מ"ח סימן ב': יותר על ל'

יפה תואר

אדם יודיע לנשמה אשר הוא כח המרגיש באדם והנשמה תודיע לנפש המשכלת והמשכלת תודיע למלאך אשר עליה עד כי יבוא למי שאמר והיה העולם: והוא בן איש מצרי כו' · פי' כי לא התחתנו העברים במצרים מעולם ורק בזנות נולד: שחקה לו אשתו כו' · ליישב הגירסא זו י"ל כי הוא בא בכל יום בקרות הגבר ועתה בא בלא עתו הקבוע ושחקה עליו האשה ואמרה לו וכי הדין גברא הוא פי' האם קרא הגבר כי עתה בא הנה ואז יצא המון כממתין עד בוא עתו: ההו"ד גן נעול · פי' כי מפרש ויצא בן אשה ישראלית שזה יצא מכלל ישראל שהיו גדורים מעריות ולא נמצא פרוץ בערוה זולתה: מעין חתום אלו הזכרים · שזרעם מושך כמעין: מתוך כך שלחיך שלוחיך · הא לאו הכי לא היו עת שלוחים אז עד בוא קץ שנה: שרה אמנו · ודריש גן נעול בזכות שרה או יוסף שהיו גן נעול היו כל ישראל ונשותיהם גל נעול כי כולם נגדרו בזכותם שלמדו ק"ו מהם אם הם לא שמעו למלך מצרים ולאשת אדוניו מכ"ש להדיוטים ולנשים

ידי משה

באפי: חל להיות יו"ט בע"ש · פי' לפי שאינו דוחה לא שבת ולא יו"ט ואם חל יו"ט בע"ש הלא נאפה ביום ה' וזה לעשרה · ואם נאפה ביום ד' וזה כשחל ב' ימים טובים של ר"ה לפני השבת אז נאכל לי"א · ודוקא בשני ימים של ר"ה דכיומא אריכתא דמיא משא"כ בשאר יו"ט דהוי רק משום ספקא דיומא: שחקה לו אשתו · ע' ביפ"ת וי"ל כפשוטו כי זו היתה שלומית אשר עליה דרשו לקמן כי היתה דברנית

ו אמר רב [א] לעולם אין ממזר חי יותר על ל' יום אמר ר' חונאי אחת לע' שנה הקב"ה מביא דבר גדול לעולם ומכלה הממזרים ונוטל כשרים עמהם מאי טעמא (ישעיה לא) וגם הוא חכם ויבא רע ולא היה צריך קרא לומר אלא ויבא טוב אלא ללמדך שאפילו רעה שהקב"ה מביא לעולם בחכמה הוא מביאה (שם) ואת דבריו לא הסיר את דברו לא הסיר כל כך למה וקם על בית מרעים ואתיא כההיא דאמר ריש לקיש (ויקרא ו) במקום אשר תשחט את העולה תשחט החטאת כל כך למה [ב] כדי שלא יתפרסמו החטאים אמר ריש לקיש מדברין ומניחין מדברין ומשחקין מדברין ומניחין בצלאל בן אורי בן חור מדברין ומשחקין עכן בן כרמי בן זרחי מדברין ומניחין פקוד את בני לוי מדברין ומשחקין (דברים כה) זכור את אשר עשה לך עמלק (כח) [ג] מדברין ומניחין איש יהודי היה מדברין ומשחקין איש צר ואויב מדברין ומניחין כי מרדכי היהודי מדברין ומשחקין כי המן בן המדתא מדברין ומניחין ודוד בן איש אפרתי מדברין ומשחקין וירבעם בן נבט אפרתי מדברין ומניחין (שמואל א א) ויהי איש אחד מן הרמתים מדברין ומשחקין (שופטים יז) ויהי איש אחד מהר אפרים ושמו מיכיהו מדברין ומניחין ואתו אהליאב וגו' מדברין ומשחקין ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן: ז [ד] ר' זירא כד סלק להכא שמע קלהון קריין ממזירא וממזירתא אמר הא אזיל הוא דאמר רב הונא אין הממזר חי יותר על ל' יום א"ל רב יעקב ב"ר אחא כההיא דאמר רבא ורב הונא בשם רב אין הממזר חי יותר מל' יום אימתי בזמן שאינו מפורסם אבל אם נתפרסם חי הוא · ביומוי דר' ברכיה סליק להכא חד בבלאי והוה ר' ברכיה ידע ביה דהוא ממזר אזל גביה א"ל זכי עמי א"ל ר' ברכיה זיל לך ולמחר את אתי ואנן עבדין לך פסיקא בצבורא למחר אזל גביה אשכחיה בבי כנישתא יתיב דריש אמתן לי' עד דחסל כיון דחסל מן דרש אזל לגביה אמר לון ר' ברכיה אחינן זכוון בהדין גברא והוא ממזר עבדון ליה פסיקא כיון דנפקו להון מן תמן (כו) א"ל ר' חיי שעה אתית בעי גבך ופסקת חייוי דההוא גברא א"ל חייך חיין יהבית לך דאמר רבא ורב הונא בשם רב אין הממזר חי יותר משלשים יום אימתי בזמן שאינו מפורסם אבל אם נתפרסם חי הוא: ח ד"א ויצא בן אשה ישראלית הה"ד (קהלת ד) ושבתי אני ואראה את כל העשוקים דניאל חייטא פתר קרייה בממזרים והנה דמעת העשוקים אבותם של אלו עוברי עבירות ואילין עלוביא מה איכפת להון כך אביו של זה בא על הערוה זה מה חטא ומה איכפ' לו ואין להם מנחם אלא (ה) מיד עושקיהם כח מיד סנהדרי גדולה של ישראל שבאה עליהם מכחה של תורה ומרחקתן על שום לא יבא ממזר בקהל ה' ואין להם מנחם אמר הקב"ה (כז) עלי לנחמן לפי שבעוה"ז יש בהן פסולת אבל לע"ל אמר זכריה [ה] אנא חמיתיה אלו כורסון כולו דהב נקי הה"ד (זכריה ד) ראיתי והנה מנורת זהב כולה וגולה על ראשה תרין אמוראין ח"א גולה וח"א גואלה מאן דאמר גולה שגולה לבבל וגלת שכינה עמהן כדאמר למענכם שולחתי בבלה ומאן דאמר גאולה פרוקא שנאמר (ישעיה מז) גואלנו ה' צבאות שמו וכתיב (מיכה ב) עלה הפורץ לפניהם פרצו ויעברו שער ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם:

סדר בהר

פרשה לג א וידבר ה' אל משה וכי תמכרו ממכר לעמיתך הה"ד (משלי יח) מות וחיים ביד לשון תרגום עקילס (א) מיצטרא מוכירין מות מכאן וחיים מכאן בר סירא אמר היתה לפניו גחלת ונפח בה וביערה (ב) רקק בה וכבת א"ר ינאי היה ככר טבול אכלו עד שלא עישרו מות ביד לשון עישרו ואכלו חיים ביד לשון · (ג) אמר ר' חייא בר אבא היתה לפניו כלכלה של תאנים אכלה עד שלא עישרה מות ביד לשון עישרה ואכלה חיים ביד לשון (ה) ארשב"ג לטבי עבדיה פוק זבין לי צדו טבא מן שוקא נפק זבן ליה לישן א"ל פוק זבין לי צדו בישא מן שוקא נפק זבן ליה לישן א"ל מהו דין דכד אנא אמר לך צדו טבא את זבן לי לישן וכד אנא אמר לך צדו בישא את זבן לי לישן א"ל מינה טבתא ומינה בישתא כד הוה טב לית טבה מיניה וכד ביש לית ביש מיניה רבי עשה סעודה לתלמידיו הביא לפניהם לשונות רכים ולשונות קשים התחילו בוררין ברכים ומניחין הקשים אמר להם דעו מה אתם עושין כשם שאתם בוררין את הרכין ומניחין את הקשים (ד) כך יהיה לשונכם רך אלו לאלו לפיכך משה מזהיר את ישראל וכי תמכרו ממכר: ב ד"א וכי תמכרו ממכר הה"ד (עמוס ז) והנה ה' נצב על חומות אנך · על שורא דאוניתה ובידו אנך כבעל חוב שעומד ושטרו בידו ודכותה

מסורת המדרש א ירושלמי יבמות פ' ח' · קדושין פ' עשרה יוחסין · ב ירושלמי סוטה פרק א' · ג ש"ר פ' מ"ח · אגדת שמואל פרק א' · תנחומא סדר ויקהל · ילקוט סדר ויקהל · ד יבמות פרק ח' · וירושלמי שם · ה שיר השירים רבה פ' ד' ·

חדושי הרש"ש

רק בר"ה כשבאו עדים מן המנחה ולמעלה: (ה) מיד עושקיהם כח מיד סנהדרי גדולה כו' · עי' רש"י ב"מ נ"ב א' עשוק לשון יוקר הוא כו' וכזה יובן הת"כ בפ' קדושים לא תעשוק את רעך · יכול אפילו אמר איש פלוני גבור והוא אינו גבור חכם והוא אינו חכם כו' · והק"א נדחק הרבה עיי"ש: (ה) אמר רשב"ג לטבי עבדיה · נראה דצ"ל ר"ג כדמצינו בכמה מקומות שהיו לו טבי עבד בר"פ הישן במשנה

חדושי הרד"ל

שיצא ממנו אמר ר"ל מדברן כו' למטה דן אמר רב לעולם אין ממזר כו' יתפרסמו החטאים ר' זירא כדסלק להכא כו' כצ"ל וע"פ הירושלמי דיבמות וקדושין שהבאתי המ"כ: (כה) א"ל רבי חיי שעה אתית כו' כצ"ל וכ"ה במ"כ: (כו) מדברן ומניחין כו' · שמ"ר פמ"ח: (כז) עלי לנחמן כו' אבל לע"ל כו' · אפשר ר"ל כמ"ד שלע"ל קדושין עתידין ממזרים להטהר וע"ש בר"ן (ובקה"ר משמע שלענין שהאין לעוה"ב הוא דאמר עלי לנחמן ע"ש):

(א) מיצטרא מכירין · הוא מין כלי שצדו א' מצטירא תרווד וכף וצדו א' מכירין חרב (והיה לתשמיש אנשי החיל שבכף החרב היו יכולין לאכול): (ב) רקק בה וכבת · כמדומה שצ"ל נשב בה וכבתה והיא נשיבת רוח פיו המכבה את האש · וא"ש לפי"ז הנמשל שבמוצא א' של הפה נכללים ב' פעולות הפכיות · אבל לגי' הספר הכבוי הוא ע"י הרוק: (ג) ארחב"א כו' כלכלה של תאנים · אפשר בא להוסיף מעשר תאנים דרבנן וכראשונה בככר טבול הוא מה"ת (ואפ"ל עוד שבא להוסיף כלכלת תאנים שבאת תוך המעשר ע"י הלשון כגון שקרא עליו שם לתרומה וכדתנן ספ"ב דמעשרות דכלכלת תאנים שתרמה חייב במעשר ג"כ) וכה"ת ברלין הגיה כגי' השוח"ט מזמור נ"ב כלכלה של תאנים בידו אכל ובירך חיים ביד הלשון אכל ולא בירך מות ביד הלשון: (ד) כך יהיה לשונכם רך כו' לפיכך כו' תמכרו ממכר · עמ"כ ופי'

פירוש מהרז"ו

ו ל' יום · במ"ר פר' פ' סוף סימן ח' באריכות והיינו בממזר שאינו מפורסם אבל בממזר מפורסם חי הוא: ונוטל כשרים עמהם · שלא לפרסם החטאים כן הוא במ"ר שם וזהו מ"ש בחכמה הוא מביא שלא ירגישו בעוה"ז בעונש החוטאים שלא לבטל הבחירה החפשית: בצלאל בן אורי · למטה יהודה ואך עכן בן כרמי בן זבדי למטה יהודה שניהם למטה יהודה זה לשבח וזה לגנאי וכן פקוד וזכור שניהם שווים זה לטובה וזה לרעה וכן אפרתי אפרתי זה לטובה וזה לרעה וכן איש יהודי ואיש צר בשניהם כתוב איש וכן כתיב עוד בשניהם כי וכי וכן בשניהם אפרתי וכו' וכן ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ואצל פסל מיכה ויהי איש אחד מהר אפרים זה לשבח וזה לגנאי וכן אהליאב בן אחיסמך למטה דן לשבח שלומית בת דברי למטה דן לגנאי ובעבור זה הובא כל המאמר לכאן: ז חיין יהבית לך · שבמקומו היה מפורסם והיה יכול לחיות אך כאן במקומו של ר' ברכיה לא היה מפורסם והיה לו למות ע"כ פרסם אותו: ח והנה דמעת העשוקים · עי' כל זה קהלת רבה פסוק זה דף נ"ד א': מה איכפת לו · מה לי לסבול ולאוש על חטא אביו ומ"ש כך אביו של זה היינו המקלל שכתוב כאן בפרשה וכן נא מוזהר על אשת איש וגרם לבנו שיצא מעולמו לאבדון: מיד עושקיהם כח · שעושקים אותם ומצווים עליהם שלא יבואו בקהל ויש להם על זה כח ורשות מן התורה: ואין להם מנחם וכו' · כמ"ש ב"ר סוף פר' ל"ח שכתוב אין לה הוה לה וכן כאן שכתוב אין להם מנחם ויש להם מנחם זה הקב"ה לעתיד שיהיו טהורים לעוה"ב כמ"ש בהדיא בקוה"ר שם לפי שבעוה"ז הם פסולים אבל לעתיד לבא וכו': אלו כורסוון · לקמן פר' ל"ד סימן ו': מנורת זהב כולה · והוא משל על ישראל שראה שיהיה כן לעתיד ואגב שהזכיר הפסוק דרש אותו על מ"ש וגולה על ראשו: וגלת שכינה עמהם · ע"פ מדה י"ז למענכם שולחתי בבלה וזהו גולה על ראשה · וה"א שמ"ש וגולה על ראשה מלשון גאולה שעתיד לגאלנו ושכינה בראשנו ע"פ מדה י"ז ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם:

פרשה לג סימן **א מצטרא** מוכירין · בל"י קורין לתרווד מצטרא ולסכין מוכירין ועי' ב"ר פר' נ"ע סימן ז' מכרותיהם שם בל"י קורים לחרבות מכירין וכאן הכוונה כלי אחד שכולל שתי כלים יחד תרווד לאכול וחרב להזיק וכן הלשון כולל מות וחיים: גחלת ונפח בה · משל על מי שהוא בכעס על חבירו ואם יבא אחד להגדיל הריב במעט דברים יגדיל האש וזהו מות ביד לשון ובמעט דבריו ישתיק הריב וזהו חיים ביד לשון: עד שלא עשרו · וטבל ככר של דגן חייב במעשרות דאורייתא והוא במיתה · ור' חב"א מוסיף שגם על טבל פירות שהוא דרבנן שייך לומר פסוק זה: ב על שורה דאוניתא · חומה המפסקה בינינו לבין אביהם שבשמים שנעשית בעון אונאה ע"פ מדת ממעל: כבע"ח שעומד ושטרו בידו · וזה נצב על חומת אנך עומד ותובע עון אונאה ובידו אנך שטרו בידו שכל השערים ננעלים חוץ

מתנות כהונה

מביא לעולם בחכמה הוא מביאה: דברו · לא הסיר בשם נקודות: שלא יתפרסמו כו' · לפיכך מתים ג"כ הכשרים עמהם וה"ג בירושלמי בהדיא ועיין במדבר רבה פרשה ט': מדברין ומניחין · יש כשמזכירין אותו הוא טובה ונחת רוח לכל ואומרין עליו תנוח דעתו ינוח על משכבו מדברין ומשחקין ויש כשמזכירין אותו אומרין עליו ימח שמו וישחקו עצמותיו כד"א שחיק טמיא: כד סלק להכא כו' · כשעלה לכאן לא"י שמע קולם של הבריות קורין זה לזה ממזר וממזרת א"ר זירא הא אזיל הרי הלך לו דבריו ואינם אמת שהרי א"ר הונא כו': זכי עמי · קנה לך זכות עמי ותן לי צדקה: זיל כו' · לך לך עתה ולמחר אתה תבוא ואנו נעשה לך פסיקה כו' שיפסקו לך צדקה בנדבה ברבים: יתיב · יושב ודורש: אמתין · המתין לו עד שסיים הדרשה כיון שסיים מן הדרשה הלך אצלו: אחינן כו' · היו זוכים בזה האיש והוא ממזר ובירושלמי פרק ג' דקידושין גרס דהוא ממזר: עבדין כו' · עשו לו פסיקת נדבה: כיון דנפק כו' · כשיצאו משם אמר אותו עני לרבי ברכיה רבי חיי שעה באתי לבקש ממך ופסקת חיי במה שגלית שאני ממזר א"ל חייך דכך שבועה חיים נתתי לך: של אלו · ממזרים: עלוביא · הנעלבים מה להם בכך ומה יכולין לזה ומ"מ הן פסולין: כך אביו מגומגם · ובקהלת רבה אינו: אנא חמתיה כו' · אני ראיתי כל ישראל: ה"ג בקהלת ובמדרש חזית וכן בערוך אלו כורסון כולו דהב נקי · אלו · פי' כולו וכורסון פי' זהב טהור · ומה שכתוב בפנים כולו דהב נקי הוא פירוש של אלו כורסון: וגלת שכינה עמהם · וזהו הנחמה שבשר אותם:

פרשה לג מיצטרא מוכירין · פי' הערוך כף וסכין מן הכף בא חיים לאדם מן החרב בא מיתה: בר סירא · בן סירא: וביערה · הרי רעה: ובבה · הרי טובה ושניהם באים מן הרוח היוצא מפיו על ידי הלשון: טבול · שעדיין בטבל: פוק כו' · צא וקנה לי צדה טובה מן השוק יצא וקנה לו לשון מן הבהמה: מיניה טבתא כו' · ממנה באה הטובה ממנה באה הרעה כשהוא טוב אין לך טוב ממנה ולכך כשצויתני לקנות צידה טובה קניתי לשון כו': וכי תמכרו · סיפיה דקרא אל תונו ודרשו מל' אונאה

ידי משה

דברניות ופשטה בלשונם: וגם הוא חכם ויבא רע · וכיון דמפי העליון לא תצא הרעות היה צ"ל ויבא טוב אלא ללמדנו כי גם הרע היוצא מאת ה' יצא בחכמה: את דברו לא הסיר · דריש כמו דבר וקטב וזה בשביל וקם על בית מרעים לכלות הממזרים וכדי שלא יתפרסמו נוטל גם הכשרים:

היורה

יפה תואר

ולנשים אחרות: אחת לע' שנה כו' · וחלק על מה שלפניו דאמר אין ממזר חי יתר משלשים יום · ואין הפירוש כי בכל שבעים שנה בא פעם אחת דבר לכלותם דא"כ הנולד יום אחד אחר הדבר יפרה וירבה וינחל את הנכסים אחר נא לו הוא · אבל הפשט הוא כי במשך שבעים שנה יכלה הקב"ה אותם עד כי לא ישאר מהם גם אחד · ויכלם פעם אחר פעם: מדברן ומניחין מדברן ומשחקין · ומנה רבים הנזכרים לטוב ורבים הנזכרים לאלה ולקללה · ולכלם הטעם כי לא השבט ולא המעלות האלוניות ישבחו ויגנו את האיש רק המעשים לבד אם טובים הם יזכירוהו לשבח ואם רעים הם יבזוהו: כך אביו של זה בא על הערוה כו' לפני זה אמר אבותם של אלו עוברי עבירה זה קאי על ממזר שנשא ישראלית כי עברו על לאו של לא יבוא בקהל ובניהם הנולדים עשוקים בחטאת אבותיהם ואח"ז אמר כך אביו של זה בא על הערוה וזה קאי על ממזר גופיה שהוא עשוק מחטאת אבותיו וכן נראה בקה"ר דדריש שתי פעמים עשוקים הנאמרים בקרא חד על בני הממזרים הבאים מאיסור איתון וחד על ממזרים עצמם הנולדים מאיסור ערוה: אמר הקב"ה עלי לנחמן · דריש מה דכתיב בקרא שתי פעמים אין להם מנחם לדיוקא כי השתא אין להם מנחם אבל יש להם מנחם לעתיד לבוא:

הה"ד מות וחיים · משום דמפרש לקמן אל תונו איש את עמיתו באונאת דברים לכן מייתי הך קרא דמתמיד מאד בלה"ר: על שורא דאוניתא כו' · פי' כי עון האונאה גדול ועז הוא כחומה · וה' פורע מידו

(שמות א) ויקם מלך חדש כב"ח ושטרו בידו (ה) (ב) ודכותה (עמוס ז) ויאמר ה' אלי מה אתה רואה עמוס ואומר (ו) אנך זה סנהדרי גדולה של ישראל שהיא מנין אנ"ך ויאמר ה' הנני שם אנך (ז) א"ר יהודה ב"ר סימון היורה הזו אין מעמידה אלא נכה כך אמר הקב"ה אנככם אני ביסורין בעולם הזה אבל לע"ל לא אוסיף עוד עבור לו · ר' יצחק בן אלעזר ור' פביומי בשם ר' ירמיה בכל עונות כתיב נושא עון וכאן כתיב לא אוסיף עוד עבור לו : ג (שם ט) ראיתי את ה' נצב על המזבח עומד על הדור לזבחו (שם) ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים הך הכפתור זה יאשיה וירעשו הסיפים אלו סנקליטין שלו · (שם) ובצעם בראש כולם ר' שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן (ח) משל לסאה שהיא מלאה עונות מי מקטרג בה גזל · ר' יודן בשם ר' יוחנן אמר [א] משל לבני אדם שהיו בהן עע"ז ומגלי עריות ושופכי דמים וגזל שקול כנגד הכל · ר' יעקב בר אידי בשם רב אחא (ט) כ"ד חטאות סדר יחזקאל ומכלם לא חתם אלא בגזל הה"ד (יחזקאל כב) והנה הכיתי כפי על (י) בצעך לפיכך משה מזהיר את ישראל וכי תמכרו ממכר : ד הה"ד (במדבר ב) ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן חנו לדגליהם ואהרן היכן היה רבי יהושע בר נחמיה ור' לוי בר חייתא ור' אבא בשם ר' חייא בר אבא כיון שבא ליחסן הונו אותו ואמרו לו את מיחסנו עד שאתה בא ליחסנו לך ויחס את בניך אלעזר בנך למי הוא נשוי [ב] לא לבתו של פוטיאל הה"ד (שמות ו) ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל כיון שראה הקב"ה שהן מזלזלין בו [ג] התחיל מייחסו הה"ד (במדבר כה) פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן כהן בר כהן קנאי בר קנאי משיב חמה בן משיב חמה שנאמר השיב את חמתי לכן אמור הנני נותן לו וגו' ·

לפיכך הקדים הקב"ה כבודו של אהרן לכבודו של משה הה"ד (שם ג) ואלה תולדות אהרן ומשה משה ואהרן אין כתיב כאן (יא) אלא אהרן ומשה לפיכך משה מזהיר את ישראל וכי תמכרו ממכר : ה [ד] ד"א וכי תמכרו ממכר הה"ד (ד"ה ב יג) ויכו בהם אביה ועמו מכה רבה מה הוא מכה רבה רבי אבא בר כהנא אמר שהעביר צורת פניהם של ישראל הה"ד (ישעיה ג) הכרת פניהם ענתה בם שמואל בר אמי אמר שהעמיד עליהם שומרים שלשה ימים עד שנתקלקלה צורתם דתנינן תמן [ה] אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם אפי' יש בו סימנים ובכליו ואין מעידין אותו אלא עד ג' ימים הה"ד (ד"ה ב יג) ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביה ויגפהו ה' א"ר שמואל בר נחמני אתה סבור לומר שירבעם ניגף והלא לא ניגף אלא אביה ולמה ניגף ר' יוחנן וריש לקיש ורבנן ר' יוחנן אמר ע"י שחסדן ברבים [ו] הה"ד (שם) ואתם המון רב ועמכם עגלי הזהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים ור"ל אמר ע"י שבזה לאחיה השלוני וקרא אותו בליעל הה"ד (שם) ויקבצו עליו אנשים רקים בני בליעל ורבנן אמרי ע"י שבאת ע"ז לידו ולא ביערה הה"ד (שם) וירדוף אביה אחרי ירבעם וילכד ממנו ערים את בית אל (ג) וכתיב (מלכים א יב) וישם את האחד בבית אל · והרי דברים ק"ו ומה אם המלך ע"י שהונה מלך כמוהו ענשו הכתוב מי שהונה את חבירו עאכ"ו לפיכך משה מזהיר את ישראל וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך וגו' : ו ד"א וכי תמכרו ממכר ר' חייא בריה דר' אדא דיפו אמר וכי תמכרו עתידין אתם לימכר לאו"ה אלא (יב) תהו שותפין לבריכון [ז] כדרך שעשו חנניה מישאל ועזריה שאמרו לנ"נ (דניאל ג) לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך הן איתי אלהנא די

מסורת המדרש א ילקוט יחזקאל רמז שס"ב · וילקוט עמוס רמז תקמ"ו · ב במד"ר פרשה כ"א · ג סנהדרין דף פ"ב ע"ב · במדבר רבה פרשה כ"א · ד ב"ר פ' ס"ה ופ' ע"ג · ירושלמי סוף פ' בתרא דיבמות · אגדת שמואל פ' ט"ו · ש"ע פ' י"ז · ילקוט מלכים רמז רט"ז · ילקוט רות · ה משנה סוף יבמות · ו ב"ר פ' ס"ה · ופ' ע"ג · ש"ר פ' ל' · ירושלמי יבמות · ז תנחומא סדר נח · וסדר בהעלותך · אגדת בראשית פ' ז' · שה"ש פ' ב' · ופ' ז' ·

חדושי הרד"ל

וע' ב"מ (נח:) ואפשר לשון את עמיתך דרש שהוא לשון אחוה וריעות שיהיו מדברין בנחת זל"ז : (ה) ודכוותה ויאמר ה' אלי מה אתה רואה עמוס · בילקוט עמוס הגי' ודכוותה ויראה בלק בן צפור כבע"ח כו' ודכוות' דכן רב כבע"ח ושטר בידו · ונראה הא דגלם עיקר הראיה מסיפי' קאים לקבלך · שדורשו כבע"ח ושטרו בידו (לגבות חובו מכ"כ לנפול מלכותו להגיע מלכיות האחרים) והא דבלק נראה ט"ס ול"ל ודכוותה בבלק בן צפור ור"ל קרא דוהנו נצב על עולתו כבע"ח ושטרו בידו כך היה נצב על עולתו כתובע מלפני הקב"ה לעשות תפלו לקלל ישראל תחת הקרבנות שהקריב · ור"ל שכאן ג"כ יש חסרון ור"ל אחר דכוותה כלשון הילקוט · והא דויאמר ה' מה אתה רואה הוא מסיים דרשה דקרא דעמוס : (ו) אנך זו סנהדרי גדולה · פתיחתא דאיכה סי' כ"ד : (ז) א"ר יהודה בר סימון החומה הזו אינה מעמידה אלא אנכה כנ"ל ועל חומת אנך קאי (וכתרגומו שורא דדינא) וכן סיפיה הנני שם אנך בקרב עמי ישראל · ומפרש כמו החומה שמעמידין אותה ע"פ אנך שהוא קו חוט משקולת הבנאים שתהא שוה ותמ[ים] דבר ממנה יוצא בעקום מהאנך חותכין אותו לייסרו והוא סבת עמידתה וקיומה · כן ישראל כל קיומם שילכו בדרך ישר וכשיוצאים ומטים מני דרך ויעקשו דרכם צריכין לעונשין עד שישובו אל דרך הישרה : (ח) משל לסאה שמלאה כו' · קה"ר פ"א פי"ד : (ט) כ"ד חטאות כו' · עמ"ש בס"ד בהגהותי לשמ"ר פמ"ב : (י) בצעך לפיכך כו' ממכר ד"א וכי תמכרו ממכר הה"ד ויעשו כו' כנ"ל : (יא) אלא אהרן ומשה לפיכך משה מזהיר כו' ממכר לעמיתך לא תונו ואפשר רמיזה מ"ש במקרא זה ביום דבר ה' את משה בהר סיני שמרמז על לא תונו שנאמר בפרשה דהכא שכתוב בה בהר סיני : (יב) תהיו שותפין

חדושי הרש"ש

במשנה · ב"ק ע"ד ב' בגמ' · ולקמן ס"פ בחקותי · ומת קודש ר"ג רבי' כדאיתא ס"פ היה קורא במשנה · ועיין לעיל בס"פ מצורע טביתא אמתיה דר"ג ובמ"כ שם : (ב) דכותה ויאמר ה' אלי כו' · פלא ודכותה מיותר ועיין בילקוט עמוס : (ג) וכתיב וישם את האחד בבית אל : ופסיליהם

מתנות כהונה

אונאת דברים : טורא דאוניתא · זהו התרגום של חומת אנך דאוניתא ל' אונאה : אלא נבה כך אמר הקב"ה אנככם אני ביסורים · ה"ג בערוך ולא פירשו ולפי הענין נ"ל נכה לשון הכאה ופי' היורה הזאת אינה עומדת על קיומה והויתה אלא ע"י הכאת הפטיש כך ט' : וכאן כתיב לא אוסיף כו' · שלא ימחול עון זה : סנקליטין · בעלי עצה : ואהרן היכן היה · וברא"ש הפ' כתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן : בר קנאי · בן לוי שקנא על דינה אחותו : בן משיב · בן אהרן שהשיב אף ה' מישראל בקטרת שנאמר כי יצא הקצף : ה"ג בב"ר פ' ס"ה ובירושלמי מס' יבמות אלא עד ג' ימים : לא ניגף אלא אביה · כי אביה לא מלך רק בשנת שמונה עשר לירבעם ולא מלך רק ג' שנים ואסא בן אביה מלך בשנת עשרים לירבעם נמצא כשמת אביה עדיין ירבעם חי : על שחסדם ברבים · ופי' לשון בזיון וחרפה וכן הוא בב"ר פ' ס"ה ופ' ע"ג וה"ג רש"י וכן הוא בש"ר פ' ל' ובירושלמי דיבמות גרס על שביזה אותם ברבים וכן עיקר כי על דבר אמת לא שייך חסד וענין העונש היה שכיון שהגיע לבית אל ולכדו וראה עגלי הזהב חמל עליהם : וקרא לאחיה בליעל · כך מצאתי בילקוט מלכים (רמז ר"ה) בשם סדר עולם ועיין שוב בפירש"י מאמר זה בב"ר פ' ס"ה : דיפו · ממקום יפו : שותפין לבריכון משותפים ומחוברים

פירוש מהרז"ו

חוץ משערי אונאה ואנך א' על לשון אונאה ואנך ב' לשון שטר כמ"ש ב"ר פר' ב' סימן ב' שניהם באוני אמת פי' בשטר אחד : ודכוותה ויקם מלך חדש · היל"ל וימלוך מלך חדש ע"כ דורש ויקם שעמד לגזור עליהם גזירות כבע"ח ושטרו בידו : אנך זו סנהדרי גדולה · הוקשה להמדרש שהראה הש"י לעמוס תחלה שני גזירות והתפלל עמוס ובטלם וכאן שהראהו חומת אנך וכו' כבע"ח ושטרו בידו ולא התפלל ולא ביטל ע"כ דורש שגם כאן המליץ וביטל שזכות אנך של סנהדרין יעמוד כנגד חומת אנך וכנגד השט"ח ועל זה השיבו דרך תיבה הנני שם אנך בקרב עמי ישראל זכות הסנהדרין כנ"ל : אין מעמידה אלא נבה · דורש מ"ש הנני שם אנך שהוא פעם הד' אנך והא' דרש מלשון אונאה והב' מלשון שטר והג' על מנין סנהדרין והד' מלשון נכה מלשון אולי אוכל נכה בו כמ"ש במ"ר פר' כ' סוף סימן ז' כמו שמנכה אחד מכ"ד לסאה ובלשון חז"ל מנכה לו מן הדמים וכל זה ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה וגמטריא וכאן פי' שאם עומדת היורה זמן מה שלא נשתמש בהכאה מעלה חלודה ובהכרח לשפשפה ולנכות ממנה ולמעטה ובזה תתקיים היורה שאם לא יעשה כן תאכל החלודה את היורה וזה מ"ש הנני שם אנך בקרב עמי ישראל לנכות אותם ביסורים וזהו טובתם ועמידתם · ומ"ש לא אוסיף עוד עבור לו דורש ג"כ לטובה לע"ל שלא יוסיף להיות עליהם בעברה כמ"ש ברכות דף כ"ט ע"ב בכל פרשת העיבור אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה : בכל עונות כתוב · דורש כפשוטו לרעה שעון אונאה לא ניתן למחול וכמ"ש בב"מ דף נ"ט ג' אין הפרגוד ננעל בפניהם אונאה וגזל ועבודת כוכבים עוד שם כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה והובא ילקוט עמוס ז' : ג עומד על הדור לזבחו · וזהו על המזבח ע"פ מדת ממעל : הך הכפתור זה יאשיה · ודרשו כן על שכתוב תהלה והיה ביום ההוא והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור שדרשו על יאשי' המלך ע"כ דרשו גם פסוק זה הך הכפתור ג"כ על יאשיה והכפתור עומד למעלה על המשקוף של הפתח ועל כן הכפתור בדמיון המלך והסיפים העומדים מן הצדדים בדמיון השרים שעומדים בצד המלך ובצעם בראש כולם פי' על כל העם : לסאה מלאה עונות · ד"א ובצעם בראש כולם שהיל"ל והכם ודורש מלשון בוצע בצע וגזל שהוא בראש כל העונות ע"פ מדה ט' וממעל ומ"ש סאה על שהסאה כ"ד לוג רומז לכ"ד עונות שסדר יחזקאל וכמ"ש ר' יעקב ב"א ובילקוט גורס ר' יעקב ב"ר אידי בשם ר' יוחנן נמצא שאמר ר' יוחנן המשל והנמשל · והכ"ד חטאות שסדר ביחזקאל (כ"ב) א' שופכת דם · ב' ועשתה גלולים · ג' איש לזרועו · ד' ה' אב ואם הקלו בך · ו' לגר עשו בעושק · ז' ח' יתום ואלמנה הונו בך · ט' קדשי בזית · י' ואת שבתותי חללת · י"א אנשי רכיל היו בך · י"ב ואל ההרים אכלו בך · י"ג זמה עשו בתוכך · י"ד ערות אב גלו בך · ט"ו טומאת הנדה · ט"ז ואיש את אשת רעהו · י"ז ואיש את כלתו · י"ח ואיש את אחותו · י"ט שוחד לקחו בך · כ' כ"א נשך ותרבית · כ"ב ותבצעי רעיך · כ"ג בעושק היינו כובש שכר שכיר כמ"ש לא תעשוק שכר שכיר · כ"ד ואותי שכחת ואח"כ חתם והנה הכיתי כפי על בצעך היינו בעון כ"ב ותבצעי ריעך ואע"פ שאמר ועל דמך אשר היה בתוכך ר' יוחנן לטעמי' דאמר לעיל פר' כ"ב סימן ב' כל מי שגוזל את חבירו שוה פרוטה מעלין עליו כאלו הרגו וזהו על בצעך ועל דמך וזהו וכי תמכרו ממכר לעמיתך וגו' אל תונו כנ"ל ועי' מדרש קהלת ונתתי את לבי לדרוש דף פ"ה לענות בו : ד מבנות פוטיאל · עי' ב"ר פר' פ"ו סימן ג' וש"נ ומבואר שמ"ר סוף פר' ז' באריכות : התחיל ליחסו פנחס וכו' · צ"ע שאין זה שייך לכאן והדבר נראה לענ"ד שכאן חסר תחלת מאמר הב' ונתחלף סוף מאמר הא' וכמ"ש במ"ר פר' ב' סוף סימן י"ד כיון שראה הקב"ה שהיו מזלזלין בו ישראל (באהרן) הקדים כבודו של אהרן לכבודו של משה הה"ד ואלה תולדות אהרן ומשה שהוא סמוך לפסוק ויעש הכ"ל וכמ"ש בסמוך ודורש סמוכין ועוד חסר כאן מ"ש במ"ר פר' כ"א סימן ג' שכיון שהרג פינחס את זמרי הונו אותו ואמרו הראיתם בן פוטי הזה שהרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הפסוק ליחסו פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן · הרי שנלקה המאמר בחילוף וחסר : ה ד"א וכי תמכרו · גם הסימן הזה מדבר באונאת דברים : ויכו וגו' מכה רבה · וזה מיותר שהרי כתוב אחריו ויפול מישראל חמש מאות אלף איש בחור ע"כ דורש שמ"ש מכה רבה פי' שלא יוכלו להעיד בנשותיהם ונשארו עגונות : הכרת פניהם · ראיה שעיקר הכרת האדם בפניו ע"כ כשהרג אותם אבי' קלקל צורת פניהם ומיד לא הכירום ושמואל בר אמי סובר שלא קלקל בידים צורתם אלא גרם להם ע"י שומרים ועי' כל זה בב"ר פר' ס"ה בסימן כ' וש"נ ומבואר כל הענין : את סבור לומר · שכך משמעות הכתוב שמדבר בירבעם שלא עצר כח בימי אביה ויגפהו ה' וימת ג"כ ירבעם אלא שלא יתכן לומר כן שאחר מות אביה מלך אסא בשנת עשרים לירבעם וחיה ירבעם עוד ב' שנים אחרי מות אביה וא"כ הם ב' כתובים מכחישים הרי בהכרח שמ"ש ויגפהו ה' הוא לאביה וזהו ההכרעה : ויקבצו אליו אנשים ריקים · שהחזיקו בידו ואחיה ג"כ החזיק בידו שהוא ניבא עליו שימלוך : ומה אם המלך · שאינו עושה לטובת עצמו רק לטובת הכלל ק"ו להדיוט שעושה לטובת עצמו ומ"ש שהונה מלך כמוהו היינו לדעת ר' יוחנן שחסדו ברבים ולדעת ר' אבא ב"כ ושמואל ב"א לכך ניגוף על המכה רבה כנ"ל : ו ד"א וכי תמכרו ממכר · לעמיתך או קנה מיד עמיתך ומאחר שאמר וכי תמכרו הרי שאחר קונה א"כ מ"ש או קנה מיותר ע"כ דורש שמרמז בזה על גלות ישראל שעתידין שיגלו ופרשה זו סמוכה למ"ש למעלה שמיטה ויובלות שעל שלא שמרו אותן נמכרו לגלות כמפורש בתוכחת בחקותי וכמ"ש תנחומא כאן ועל זה אמר לעמיתך או קנה שתזכו שתהיו אתם הקונים וכמ"ש והיו שובים לשוביהם וגו' ובין המכירה ובין הלקיחה הכל לעמיתך תהיו שותפים להקב"ה ואל תונו אותו

יפה תואר

מידו כי ביד ה' אנך זה שטר חוב לגבות בעד העון הזה מן המונים : ודכוותיה ויקם מלך חדש · פי' כמו נצב על חומת אנך יתפרש לגבות החוב · כן ויקם מלך חדש פירושו כי קם לנגוש בישראל ומ"ש ודכוותיה ויאמר ה' אלי וגו' זה טעות סופר וכן בילקוט לא גריס זה : זה סנהדרי גדולה · פי' כי ראה שה' עומד לדין את ישראל כאלו עמדו למשפט לפני סנהדרין : היורה הזו אין מעמידה אלא אנאכה · זה הוא בדיל אשר בו ימשח ושפין את כלי הנחושת מבפנים · כי לולא זה ישחת הכלי וכן ישמור ה' את ישראל ע"י יסורים כי לא ישחתו בעוה"ז ממעשים הרעים ובזה יהיו נשמרים בטוב לעתיד לבוא : ראיתי את ה' · הנה הוא מפרש לא תונו באונאת ממון וזה הוא מדבר מחומר עון גזל ומסיים לפיכך משה מזהיר את ישראל וכי תמכרו ממכר וגו' : זה יאשיה · כי הכפתור הוא המשקוף שהמזוזות נשענות עליו ולכן הוא משל למלך אשר הוא משען לעם והמזוזות הוא משל לשרים הנשענים על ידו : משל לסאה · ומפרש ובצעם מלשון בצע ועושק : מי מקטרג בה גזל · כי מרוב עשוקים אשר ישועו יקטרג העון הזה יותר משאר עונות : הה"ד ויעשו בני ישראל · דעת אגדה זו כי לא תונו קאי על אונאת דברים ולכן קצף על ישראל למה הונו את אהרן : אהרן היכן היה · ולמה לא כתיב כאשר צוה ה' את משה ואהרן כמו ברפש הפרשה : עתידין אתם לימכר כו' · ודריש וכי תמכרו בנפעל התי"ו בחירק וכמ"ש לקמן

ידי משה

היורה הזה אינה מעמידה · פי' היורה העומדת תמיד על האש לא די שלא תעמיד אלא שתגרע ותמעט כי זה הוא הוראת נכה מלשון נכיון וגרעון : שקול כנגד הכל · אבל לרשב"א הוא בראש כלם : שנאמר

אנחנא פלחין יכול לשיזבותנא והן וגו' לא ידיע להוי לך מלכא וגו' ענה נ"נ ואמר להון הצדא שדרך מישך ועבד נגו מהו הצדא ר' אבא בר כהנא אמר אונטים רבי יוסי ב"ר חנינא אמר צדו מה באתם לעשות עבודת כוכבים שלי צדו תרגום תוהו ובהו צדיא · רבי יוחנן אמר תרתין רבי יהודה ב"ר סימון אמר תרתין שמואל בר נחמן אמר תרתין ורבנין אמרו חדא · רבי יוחנן אמר תרתין אמר להם עקרה של עבודת כוכבים לא משלכן היתה (יג) לא כן כתיב (ישעיה י) (ד) ופסיליהם מירושלים ומשומרון וכאן באתם לעשות עבודת כוכבים שלי צדו · רבי יוחנן אמר חורי אמר להם כשהייתם בארצכם הייתם שולחים אצלנו (יד) ולוקחין טופרין ושער ועצמות של עבודת כוכבים חוקקים אותן לקיים מה שכתוב (יחזקאל כג) צלמי כשדים חקוקים בששר וכאן באתם לעשות עבודת כוכבים שלי צדו ר' יהודה ב"ר סימון אמר תרתין אמר להם כשהייתם בארצכם הייתם נעשים פסקיות פסקיות לעבודת כוכבים כד"א (שם טז) ותתעבי את יפיך ותפשקי את רגליך לכל עובר וכאן באתם לעשות עבודת כוכבים שלי צדו ר' יהודה ב"ר סימון א' חורי אמר להם כשהייתם בארצכם הייתם נעשים הומניות הומניות לעבודת כוכבים הה"ד (שם כג) וקול המון שלו בה מובאים קאנוסין סבאים דחיין (ס) ויתנו (טו) צמידים על ידיהן רבי יהודה ב"ר סימון אמר (טז) קדשין כד"א (שם) ואמר לבלה ניאופים מהו לבלה תרגום עקילוס פילא פורני דהוא מבליא גיארא א"ר יהודה ב"ר סימון אין לשון לבלה אלא לשון עבודת כוכבים כד"א (ירמיה נא) ופקדתי על בל בבבל וכאן באתם לעשות עבודת כוכבים שלי צדו · ר' שמואל בר נחמני א' תרתין אמר להם עבודת כוכבים שלכם של כסף של זהב היתה כד"א (הושע ח) כספם וזהבם עשו להם עצבים אבל עבודת כוכבים שלי אינו אלא אלו כורסין כולו דדהב נקי הה"ד (דניאל ג) נבוכדנצר מלכא עבד (יז) צלם וכן באתם לעשות עובד כוכבים שלי צדו ר' שמואל בר נחמני אמר חורי א"ל לא כך כתב לכם משה בתורה (דברים ד) ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם אמרו מרי מלכא לא למסגד אלא למפלח במסים ובארנוניות ובזימיות ובגולגליא דאמר ר"ש בר נחמן תמן קריין למלכייא אלהייא · ורבנן אמרי חדא אמר להם לא כך כתב לכם ירמיה (ירמיה כז) הגוי והממלכה אשר לא יעבדו את נבוכדנצר וגו' אמר להון או אתון מקיים מן רישי דהדין פסוקא או אני מקיים סיפיה מיד (דניאל ג) ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנצר (יח) אם מלכא למה נבוכדנצר אם נבוכדנצר למה מלכא אלא במסים ובארנוניות ובזימיות ובגולגליות את מלך עלינו אבל לדבר הזה שאתה אומר לנו נבוכדנצר את ונבוכדנצר שמך את וחד כלב שוין עלינן כחדא נבוכדנצר נבח ככלבא נפח כקולתה נצר כצרצרה מיד נבח ככלבא ונפח כקולתה ועביד נצר כצרצרה שנאמר (קהלת ח) אני פי מלך שמור א"ר לוי [א] אני פי ממ"ה הקב"ה אותו אשמור הפה שאמר לנו בסיני אנכי ה' אלהיך על דברת שבועת אלהים על שום וידבר אלהים את כל הדברים האלה שבועת אלהים על שום לא תשא לפי שבעוה"ז ישראל משועבדין לאומות העולם ולע"ל מה כתיב (ישעיה מט) והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך לפי שבעוה"ז או"ה מונין לישראל אבל לעתיד לבא אמר הקב"ה עתיד אני להאכילם מבשרם ולהשכירם מדמם הה"ד (שם) והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסים דמם ישכרון:

פרשה לד

א וכי ימוך אחיך הה"ד (תהלים מא) [ב] אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' אבא בר ירמיה בשם רבי מאיר אמר (א) זה (א) שממליך יצר טוב על יצר הרע איסי אמר זה שנותן פרוטה לעני רבי יוחנן אמר (ב) זה שקובר מת מצוה רבנן אמרי זה שמבריח עצמו מן העריצים רב הונא אמר זה שמבקר את החולה דאמר רב הונא כל מי שמבקר את החולה פוחתים לו אחד מששים בחליו אותיביה לרב הונא אם כן יעלו ששים וירד עמהם לשוק אמר להם ששים ובלבד שיהו אוהבין אותו כנפשו אעפ"כ מרויחין לו · על דעתיה דאבא בר ר' ירמיה דאמר בשם רבי מאיר זה שממליך יצר טוב על יצר הרע דכתיב (שם) ה' (ב) ישמרהו מיצר הרע על דעתיה דאיסי דאמר זה שנותן פרוטה לעני דכתיב (שם) ויחייהו · על דעתיה דר' יוחנן דאמר זה שקובר מת מצוה דכתיב (שם) יאושר בארץ · על דעתייהו דרבנן דאמרי זה שמבריח עצמו מן העריצים דכתיב (שם) ואל תתנהו בנפש אויביו · על דעתיה דרב הונא דאמר זה שמבקר את החולה דכתיב (שם) ה' יסעדנו על ערש דוי · אמר ר' יונה אשרי נותן לדל אין כתיב כאן אלא אשרי משכיל אל דל הוי מסתכל בו היאך לזכות עמו ר' יונה בשעה שרואה בן גדולים שירד מנכסיו והוא מתבייש ליקח היה הולך אצלו ואומר לו בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה במדינת הים הא לך חפץ זה לכשאתה מתרווח את נותנו לי ובשעה שנותנו לו היה אומר לו מתנה לך נתתיו ר' לוי בשם ר' חמא בר רבי חנינא א' (ג) כ"ב פעמים כתיב אשרי ומכלם לא נטול אפוכי אלא זה ומאי

מסורת המדרש א ירושלמי סנהדרין פרק ג' · ב מדרש תהלים מזמור מ"א ·

חדושי הרש"ש

(ד) ופסיליהם מירושלים ומשומרון כצ"ל והוא בישעיה יו"ד : (ס) ויתנו צמידים כו' קדושין ואומר לבלה נאופים כו' כצ"ל ותיבות כד"א מיותר וכן בילקוט ויתנו :
(א) זה שממליך יצ"ט כו' · עי' מדרש קהלת פסוק ומצא בה איש מסכן כו' זה יצ"ט עיי"ש : (ב) זה שקובר מת מצוה · עיין רש"י ר"פ מי שמתו ד"ה מצוה וז"ל ואין לך דל מן המת : (ג) כ"ב פעמים כתוב

חדושי הרד"ל

לבריכן · עמ"כ · ולשון לעמיתך דרש שהיו עמותים מחוברים למקום וכן מדרש סיפיס דלא תונו איש את אחיו ע"ז כד"א רעך ורע אביך וגו' וגם הקב"ה קראן אחים · נכון לגרוס תפוסין במקום טותפין פי' אחוזים : (יג) לא כן כתיב (ישעיה י') ופסיליהם מירושלים ומשומרון כצ"ל : (יד) ולוקחין טופרן ושער ועצמות של עבודת כוכבים טופרין הוא לחקיקה כדאמר חקוקה בצפורן · ושער י"ל שטובלין בה בצבעים לעשות בשער · אבל עצמות אין לו מובן · ואפשר צ"ל וצבעות · ובילקוט דניאל הגי' טופסין של עבודת כוכבים פי' טופס צורת עבודת כוכבים : (טו) צמידים על ידיהם כצ"ל : (טז) קדשין ואומר לבלה כו' כצ"ל והוא הכל סיומא מענין מקרא זה ביחזקאל שם דאזיל ודריש : (יז) צלם די דהב וכאן באתם כו' למלכייא אלהייא · ופי' אלהים לשון חשיבות כדיינים : (יח) אם מלכא למה נ"נ כו' · במ"ר פט"ו סוס"ט מז' כ"ח : (א) שממליך · יפ"ע שנקרא דל כמ"ש ילד מסכן וחכם והשומע לעצתו משכיל : (ב) ישמרהו

פירוש מהרז"ו

אותו : ידיע ליהוי לך מלכא · לאלהך לית אנן פלחין ולצלמך לית אנן סגדין : הצדא שדרך · במד"ר פר' ע"ו סימן י"ד כל הענין : אונטים · פי' במ"ע בלשון יוני אמת ויציב ופי' בתמיה וכי אמת הוא לאלהי לא איתיכון פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין וכן הוא בתנחומא סדר נח סימן יו"ד מהו הצדא אמר להם האמת אתם אומרים כך · וכן הוא באגדת בראשית פרק ז' אם קושטא אתון אמרין : טופרין ושערין ועצמות · צ"ע למה תפס דברים אלו ואיך מרומזים בפסוק : ותפשקי רגליך לכל עובר · מלשון שש מאות רגלי וכן כאן רגליך כיתות וחבורות רגליים עוברים על התורה ועובדים עבודת כוכבים : מובאים קאנוסין דחיין · צ"ע והרד"ק כתב סבאים אומה סבא ולא הזכיר דברי המדרש כי דחיין אין זה פירוש של סבא : ויתנו צמידים על ידיהם · סוף הפסוק וקול המון · ומ"ש קדשין צ"ע שהרי בכל מקום שכתוב צמידים תרגם אונקלוס שירין וכמ"ש ברבקה ושני צמידים ותרין שירין · ועל מ"ש ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ת"א קדשא דדהבא · (וצ"ע בתרגום משות אצעדה וצמיד שירין ושבכין וצ"ל בהיפך שבכין ושירין) וכן תרגם יונתן כאן ויתנו צמידים שירין : כספם וזהבם · שאע"פ שכתוב מ"א י"ב אצל ירבעם ויעש שני עגלים זהב אעפ"כ פירש בהושע ח' שהיה כסף מעורב בהם אבל של נ"נ היה כולו של זהב כמ"ש נ"נ עבד צלם די דהב : אולי כורסין · עי' לעיל סוף פר' ל"ב דשם שייך לומר אולי כורסין נקי בלא פסולת וכאן פי' זהב לבד בלא כסף ולכך אמר ולצלם דהבא שכבר כתוב איזה פעמים שהיה של זהב אלא שמתפאר שהיה של זהב לבד בלא כסף : אני פי מלך שמור · תיבת אני שאמר המלך היינו שאמר אנכי ה' אלהיך : על דברת שבועת אלהים · כצ"ל על דברת על שום וידבר אלהים · שבועת אלהים על שום לא תשא וכן גם הוא בקוה"ר פסוק זה דף ק"ה במעט שינוי אך במ"ר פר' י"ד סימן ו' ופר' ע"ו סימן י"ד ובתנחומא נח ריש סימן יו"ד ובאגדת בראשית ריש פרק ז' בכל מקומות אלו איתא אני פי מלך שמור משביע אני עליכם שאם תגזור המלכות וכו' בכל דבר שיהא נגזר עליכם אני פי מלך שמור וכו' ע"כ ומ"ש שנאמר אני נראה דכאן חסר והנכון כגירסת התנחומא : ישראל משועבדים · כמ"ש לעיל ריש הסימן וכי תמכרו ממכר שתמכרו לשונאכם : מונים לישראל · ועל זה רמז בא"ש אל תונו שהם לא יונו לישראל ולא קיימו כן שהונו אותם ועל כן והאכלתי את מוניך וגו' :

פרשה לד סימן א **שמבריחו** מן העריצים · כסיסרא ויבין ונבוכדנצר וכדומה : את החולה · שנקרא דל כמ"ש מדוע אתה ככה דל בן המלך אצל אמנון וכמ"ש חזקיהו מדלה יבצעני : כל מי שמבקר · נדרים דף ל"ט : יעלו ששים · יכנסו ששים ויפחתו כל אחד חלק מששים וירפא מחליו : שיהיו אוהבים אותו כנפשו · כאהבת דוד ויונתן דבר שאינו נמצא · ואפילו שאין אוהבין אותו כנפשו אעפ"כ מי שנכנס לבקר החולה מרויח לו מחליו : ר' יונה · ירושלמי סוף פאה : ובשעה שנותן לו · פי' אחר שנתן לו וכבר הוא ביד העני הוא מודיע שלא ידאג לשלם לו כי העיקר הוא שבעת שניתן לו לא יכלם מלקבל שסובר שהוא הלואה : כ"ב פעמים כתוב אשרי · הנה נמצא כ"ה פעמים אשרי בתהלים אך גם בילקוט כת

מתנות כהונה

ומחוברים לבוראכם : אונטים · הערוך לא פירשו ונראה פי' כמו אטימם פי' מוכן ומזומן ואמת וכן מצאתי בפי' אבן עזרא ורבינו סעדיה גאון ורב האי גאון : פסקיות · חלקים וחבורות : מובאים סבאים · סיפיה דקרא של וקול המון שלו בה : קאנוסין דחיין שמות ארצות וכן פי' הרד"ק : קדשין · תרגום של צמידים קדשין ודרשו מלשון לא יהיה קדש : פיליא פורני · כו' פי' הערוך פליא בל' יון ישן ובלוע ופורני זונה גיארה זנות : מבליא גיארה · פירושו של פוליא פורני שהזנות הוא מבלה ומבלה הכל : דדהב נקי · ופירושו עיין ס"פ אמור : וכן · כמו וכאן : לא למסגד כו' · לא להשתחוות לע"ז אמר לנו הקב"ה אלא לעבדה במסים כו' כולם מיני מסים הם גולגלות ומסים מקרקעות ומטלטלין ובהמה : למלכייא כו' · למלכים קורין אלהים וז"ש ועבדתם שם אלהים ופי' ועבדתם שם למלכים ופי' ולפיכך אמר נ"נ שישמעו אליו והשיבו אמת שנעבוד למלכים במסים כו' או ר"ל נבוכדנצר סבר אלהים פירושו ע"ז והם אמרו לא כן פי' אלא פי' למלכים תעבדו עבודתן במסים וארנוניות : או אני מקיים סופו · ופי' או תקיימו אתם ראש הפסוק ותעבדו לי לכל אשר אצוה אליכם או אני אקיים סופו בחרב או ברעב ובדבר אפקוד : וחד כלב · אתה וכלב אחד שוה בעינינו ודרש נבו כלב הנובח ועיין במדרש חזית (ב' י"ג) : נובח בכלבא כו' · נבוכדנצר דרש נוטריקון נ"נ נבח כלב כד כשמעו צר צרצר ופי' אם אתה נובח ככלב ונפח כמו כד צועק ומצפצף כצרצור אין אנו שומעין לך וצרצור פי' הערוך מין שרץ או בקבוק שפיו צר וכששותין מתוכו עושה צר צר ולי נראה ~~שהוא~~ מין עוף ועיין סוף פסוק גם ושתי : קולתא · הוא כד :

פרשה לד אשרי משכיל כו' · עי' בפ' משפטים (נ"א) : שמבריח עצמו כו' · וחבירו עזרו שלא ימסר בידם כדלקמן סוף הסדר : אעפ"כ כו' · לפום ריהטא משמע אף על פי שאינם בן גילו ואין אוהבים אותו כנפשם מכל מקום מרויחין לו מחוליו וכעישורייתא דבי רבי וכדמפרש בנדרים דף ל"ט ומשמע שאם המבקרים ס' שאוהבים אותו כנפשם ירד עמהם לשוק אבל בפרק אין בין המודר הגירסא באופן אחר ואיתא התם אף על פי שאוהבים אותו כנפשם אינם נוטלים מחוליו אלא כעישורייתא דבי רבי וכן פירש כאן : ויחיהו · והוא מדה כנגד מדה שהוא החייה את נפש העני : בנפש אויביו · וזה הוא העריץ שרודף אחריו : אפוכי · הנחה ושכר טוב : וחטף

ידי משה

שנאמר אני פי מלך שמור · פירוש כל זה מישראל לנ"נ : שמבריח עצמו מן האנסים · וכן הוא הגירסא בשו"ט ופירושו משכיל שנותן עצה ומשכילו לאיזה מקום יברח מן האנסים כדי שינצל מן המיתה :

ורבנן

יפה תואר

בקמן ויתפרש גם אם היו נמכרים לממכר לעובדי כוכבים היו לעמיתך זה הקב"ה ע"ד רעך ורע אביך : אונטים הוא בלשון יון היה כל כך ומפרש הצדא היה כל כך אתמה בכם כמו שאומרים עליכם שאינכם משתחוים לצלם : עקרה של עבודת כוכבים כו' · פי' שכתוב אומר ופסיליהם מירושלים ומשומרון כי בני ירושלים מכרו את הפסילים לעמים אחרים כדי שתתפשט עבודה זו בארץ ועתה למה אינכם משתחוים לצלמי הלא נראים הדברים כי רק להכעיסני תמרו את פי : קאנוסין נ"ל שבאים קנוסין דחיין וכן הוא בילקוט ופירושו מדות יין הן : לפי שבעוה"ז · בא לסיים בדברי נחמה מעין סיגון שמתחיל עתידים אתם להמכר כו' :

הה"ד אשרי משכיל אל דל · דריש את הכתוב וכי ימוך אחיך ומטה ידו והחזקת בו זה עמך כי הטובה אשר תעשה עמדו תעשו גם עמך ומייתי את הכתוב הזה כי הנותן דל יחייהו ה' וישמרהו ולגב דריש את כל הכתוב : על דעתיה דאבא בר ירמיה כו' · פי' כי כל אחד מוכיח מהכתוב כדעתיה משום דהקב"ה פורע מדה כנגד מדה ולכן מוכיח מדכתיב ה' ישמרהו מיצר הרע מוכח כי הוא המליך יצ"ט על יצר הרע ואיסי שאומר הנותן פרוטה לעני ולכן יהיה גמולו כי ה' יחייהו ויכלכלהו ור"י דאמר זה הקובר מת מצוה יגמלהו ה' כי יאושר בארץ ופי' הינות בשלום על משכבו בשובו לעפרו וכן הוא נאינך ובכל זאת אין מהוכחת שאחד סתירה לפירוש השני כי השכר הקצוב לכל דעה ודעה רב מאד באופנים שונים : כ"ב פעמים · באמת נמצא כ"ה פעמים אך אם כתוב פעמים אשרי ימזמור אחד לא נחשב רק

ומאי אפוכי נטל (שם) ביום רעה ימלטהו ה' לפיכך משה מזהיר לישראל וכי ימוך אחיך :

ב ד"א וכי ימוך אחיך עמך הה"ד (משלי יט) מלוה ה' חונן דל · אר"א כתיב נותן לחם לכל בשר בא זה וחטף לו את המצוה אמר הקב"ה עלי לשלם לו גמולו הה"ד (שם) וגמולו ישלם לו ר' תנחומא אמר לה בשם ר' חייא בר אבא ר' נחמן אמר לה בשם ר' יודן בר"ש ורבנן בשם רשב"ל אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (ג) כביכול דרכו של לוה להיות עבד למלוה הה"ד (שם כב) ועבד לוה לאיש מלוה ר' פנחס בשם ר' ראובן אמר כל מי שנותן פרוטה לעני הקב"ה (ד) נותן לו פרוטות וכי פרוטה נותן לו והלא לא נותן לו אלא נפשו הא כיצד היתה ככר בי' פרוטות ועני עומד בשוק ואין בידו אלא תשעה ובא אחד ונתן לו פרוטה ונטל ככר ואכלה ושבת נפשו עליו אמר לו הקב"ה אף אתה בשעה שנפשך מצפצפת לצאת מתוך גופך אני משיבה לך לפיכך משה מזהיר לישראל וכי ימוך אחיך :

ג ד"א וכי ימוך הה"ד (שם יא) גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם אמרו לו תלמידיו ר' להיכן אתה הולך אמר להם לעשות מצוה אמרו לו וכי מה מצוה זו אמר להן (ה) לרחוץ בבית המרחץ אמרו לו וכי זו מצוה היא אמר להם הן מה אם איקונין של מלכים שמעמידים אותו בבתי טרטיאות ובבתי קרקסיאות מי שנתמנה עליהם הוא מורקן ושוטפן והן מעלין לו מזונות ולא עוד אלא שהוא מתגדל עם גדולי מלכות אני שנבראתי בצלם ובדמות דכתיב (בראשית ט) כי בצלם אלהים עשה את האדם עאכ"ו (ו) ד"א גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם אמרו לו תלמידיו ר' להיכן אתה הולך אמר להם לגמול חסד עם הדין אכסניא בגו ביתא אמרו לו כל יום אית לך אכסניא אמר להם והדין נפשא עלובתה לאו אכסניא הוא בגו גופא יומא דין היא הכא למחר לית היא הכא · ד"א גומל נפשו איש חסד (משלי יא) ועוכר שארו אכזרי א"ר אלכסנדרי זה שמגעת לו שמחה ואינו מדביק את קרוביו עמו משום עניות א"ר נחמן כתיב (דברים טו) [א] כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר בעולם לפיכך משה מזהיר את ישראל וכי ימוך אחיך :

ד ד"א וכי ימוך אחיך הה"ד (משלי כט) רש ואיש תככים נפגשו (שם כב) עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה' רש זהו (ז) רש בתורה ואיש תככים זה ששונה סדר או שני סדרים עמד רש עם איש תככים וא"ל השניני פרק א' והשנהו מאיר עיני שניהם ה' קנו העוה"ז והעוה"ב עשיר ורש נפגשו עשיר בתורה רש בתורה אמר אותו רש לאותו עשיר השניני פר' א' ולא השנהו אמר לו מה אנא בעי מיתב ומתניתך במשקין או במאימתי קרי ותני עם דכוותך עושה כלם ה' מי שעשה לזה חכם יכול לעשותו טפש ומי שעשה לזה טפש יכול לעשותו חכם ד"א רש זה שהוא רש בנכסים ואיש תככים זה שהוא עושה בפעולה עמד רש עם איש תככים אמר לו תן לי מצוה ונתן לו מאיר עיני שניהם ה' זה קנה חיי שעה וזה קנה חיי העוה"ב עשיר ורש עשיר זה שעשיר בנכסים ורש זה שרש בנכסים עמד רש עם העשיר אמר לו תן לי מצוה ולא נתן לו עושה כולם ה' מי שעשה זה עני יכול לעשותו עשיר ומי שעשה לזה עשיר יכול לעשותו עני אמר העשיר לאותו העני לית את אזיל לעי ונגים חמי שקיין חמי כרעין חמי כרסוון חמי קפרן א"ל הקב"ה לא דייך שלא נתת לו משלך מאומה אלא במה שנתתי לו אתה מכנים לו עין רעה לפיכך (קהלת ה) והוליד בן ואין בידו מאומה מן כל מה דהות ליה (ד) לא ישבוק לבריה ונסיב מומא לנפשיה לפיכך משה מזהיר את ישראל וכי ימוך אחיך :

ה רבי תנחום ברבי חייא פתח (שם ז) ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים [ב] אם באת רעה לחבירך ראה היאך לזכות בו ולפרנסו כדי שתקבל מתן שכרו כך היה רבי תנחום ברבי חייא עושה בשעה שאמו לוקחת לו ליטרא אחת של בשר מן השוק היתה לוקחת לו שתים אחת לו ואחת לעניים על שום גם את זה לעומת זה עשה הקב"ה (ח) עניים ועשירים כדי שיהו זכין אלו לאלו לפיכך משה מזהיר לישראל וכי ימוך אחיך :

ו ד"א וכי ימוך אחיך הה"ד (תהלים קו) [ג] פעמים רבות יצילם והמה ימרו בעצתם וימכו בעונם בימי שפוט השופטים היו ישראל עובדים עבודת כוכבים ומשתעבדים במלכות ועושין תשובה ונגאלים חוזרים ועובדים עבודת כוכבים ומשתעבדים במלכות ועושין תשובה ונגאלין עד היכן (ה) תרין אמוראין חד אמר (ט) עד שדלו מן המצות ואוחרינא אמר עד (שידלדלו) [שנדלדלו] מן הנכסים עד שלא היתה ספיקא בידו של אחד מהן להביא אפי' קרבן עני כד"א (ויקרא יד) ואם דל הוא ואין ידו משגת (י) שמנה שמות נקראו לעני עני אביון מסכן רש דל דך מך הלך

עני

מסורת המדרש א שבת דף קנ"א · ב קהלת רבה פרשה ז' · ג ילקוט שופטים · תנחומא סדר זה ·

חדושי הרד"ל

מילה"כ כדדרשינן בבמ"ר פי"א מדכתיב ושמר רגליך מלכד ע"ש : (ג) כביכול דרכו של לוה כו' שמ"ר פל"א (דף קמ"ט א') ע"ש בהגהותי בס"ד : (ד) נותן לו פרוטות · אפשר צ"ל נפשות וכדמפו' בשעה שנפשך כו' אני משיבה לך כו' ועיין בילקוט משלי) : (ה) לרחוץ בבה"מ כו' מצוה היא · בשאלתות פ' בראשית הביא הלשון כך היה מנהגו של הלל הזקן במעלי שבתא א"ל אדם להיכן אתה כו' לעשות מצוה כו' לבה"מ לנקות הגוף בשביל כבוד שבת : (ו) ד"א גומל נפשו איש חסד דמפלג מזונו (המחלק לצדקה והוא גומל בזה טוב לנפשו) · ועוכר שארו כו' : כ"ה בילקוט משלי וכצ"ל : (ז) רש בתורה כו' · ששונה סדר כו' עיין (תמורה טו) : (ח) עניים ועשירים כדי שיהיו זכין כו' · ועיין זוהר ויגש (רח"י) : (ט) עד שדלו מן המצות · ז"ש (שופטים ו) וידל ישראל מאד וכ"ה להדיא בתנחומא כאן (ובילקוט תהלים שם הגי' מן הצדיקים) : (י) ח' שמות כו' · מדרש משלי פכ"ב ועיין ערוך ע' אביון שהביא הגי' ז' שמות :

חידושי הרש"ש

כתוב אשרי · ראיתי בקאנקארדנצי שמונה בתהלים לבד כ"ה פעמים : (ד) לא ישבוק לבריה ונסיב מומא לנפשיה · נ"ל דמלת לא מוסב עצמו ואתר עמו ושיעורו ולא נסיב כו' והוא פירוש על מש"כ שם ומאומה לא ישא בעמלו ומומא קיצור לשון הוא כמו (מלכים ב' ה) לקחתי מאתו מאומה דתרגו' שם הגירסא מומא ת"א ובלשון ירושלמי ורבות תמצא כזה ורבות : (ה) תרין אמוראין כו' עד שדילדלו כצ"ל · ועיין בתנחומא

מתנות כהונה

וחטף לו · שעל הקב"ה מוטל לפרנסו והלך הוא ופרנסו : לאיש מלוה · לזה שחטף לו המצוה : ושבת · ונחה לשון שבת וינפש : קרקסיאות כו' · מיני שחוק הם : נפשא עלובתא כו' · נשמה העלובה מדרכי הגוף : משום ענוות · מפני שהם עניים : ואיש תככים כו' · פי' רב סעדיה גאון איש בינוני וזהו ששונה סדר או שני סדרים : מה אנא · מה אני רוצה לישב ולשנות אתך במסכת משקין שהוא סוף ששה סדרים או במאימתי קורין את שמע שהוא ריש ששה סדרים : קרי ותני כו' · פי' היה קורא ושונה עם דוגמתך : בפעולה · שעושים מלאכה בשכר ואינו לא עשיר ולא עני : מצוה · צדקה וכן בכל הספר הזה קורא לצדקה מצוה : לית אתה אזיל כו' · למה אין אתה הולך ויגע במלאכה : ונגים · ואוכל ראה שוקיים שיש לך ראה כרעים ראה כרסוון גרס וכן הוא לקמן ופי' בעל כרס ובטן גדול ולקמן בקהלת (ה' י') לא גרס ליה : חמי קפרן · בעל בשר קופר הוא בשר בלשון ירושלמי והערוך גרס קפדן ופי' בו ג"כ שמן ובעל בשר : ונסיב כו' · פי' כל מה שהיה לו לא יניח לבנו ויקח מום לעצמו ודרש מאומה ג"כ לשון מום כי הברת האל"ף אינה נכרת כל כך : לוקחת לו כו' · שהיה צריך לליטרא אחת ועיין בקהלת (ז' יב) ושם הענין יותר מבואר : אפי' קרבן עני כו' · דרים וימוכו לשון מך ועני : שהוא בזוי כו' · במדרש משלי גרס שהוא מסוכן בחייו ועל הלך לא.

פירוש מהרז"ו

גם בילקוט תהלים מ"א הגירסא ג"כ כ"ב פעמים אשרי ובהכרח לומר שלא חשבו חז"ל כ"א אותם אשרי שסמוכים למעשה הטוב אשרי האיש אשר לא הלך אשרי כל חוסי בו וכדומה אך יש שלש אשרי שאינם סמוכים למעשה טוב והם אלו א' בסוף מזמור קכ"ז אשרי אשר מלא את אשפתו מהם וכן במזמור קל"ז אשרי שישלם לך את גמולך אשרי שיאחז ונפץ אך כל שאר הכ"ב הם אצל מעשה הטוב כמו זה שמביא כאן אשרי משכיל אל דל ומ"ש מכולם לא נטלו אפוכי בהכרח שהכוונה שאפוכי של אשרי משכיל אל דל גדול מכל אפוכי שנטלו שאר הכ"א אשרי שכאן כתוב ביום רעה ימלטהו ה' מן הגיהנם שיזכה לעוה"ב מיד : ב מלוה ה' חונן דל · וגמולו ישלם לו שמ"ר פר' ל"א סימן י"ב ושם איתא עד היכן עד עבד לוה לאיש מלוה שכ"י הקדוש ברוך הוא משועבד לו לשלם גמולו הטוב ולעשות לו כל צרכו וע"פ מדה י"ז כאלו כתוב מלוה ה' חונן דל ועבד לוה לאיש מלוה וגמולו ישלם לו : אני משיבה לך · ע"פ מדת מנגד וכמ"ש וצדקה תציל ממות : ג ועוכר שארו · שמבזה שאר בשרו וקרוביו : גלגל הוא שחוזר בעולם · עי' שמ"ר פר' ל"א סימן י"ד ושם הגי' למה העולם דומה לגלגל הזה של גינה כלי חרס שבו התחתונים עולים והעליונים יורדים רקנים כך לא מי שהוא עשיר היום הוא עשיר למחר · וכן הוא לקמן סימן ט' כ' איבו וכן ר"כ וכן הוא ברות רבה פסוק ותאמר לה חמותה דף מ"ז א' · ולשון הפסוק נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך והיל"ל למען או בעבור ע"כ דורש בגלל לשון גלגל ע"פ מדת ממעל : וכי ימוך אחיך · עד וחי אחיך עמך : ד רש ואיש תככים · מכילתא יתרו סוף פסוק ושפטו את העם ודורש מדה ע"ו שכאן כתיב רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' וכתיב עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה' משמע שעושה כרצונו את העשיר עני ואת העני עשיר שמקללם ולמה ע"כ דורש ומכריע שמ"ש תככים מלשון תוך ואמצע לא עני ולא עשיר שאינו מתגאה על העני ועושה חסד עמו כיכלתו ואז מאיר עיני שניהם ה' אך עשיר ורש שהעשיר מתגאה על העני ועשיר יענה עזות ואינו עושה חסד עמו אז עושה כולם ה' : במשקין · או במאימתי משקין כרים מועד קטן מאימתי הוא כרים ברכות וכרים תענית : שהוא רב בנכסים · שמ"ר פר' ל"א סימן י"ד וזה כפי פשוטו : תן לו מצוה · מצות צדקה בלשון חכמים נקראת מצות בלשון הפסוק נחמיה יו"ד ל"ג והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל לשנה וגו' : לפיכך והוליד בן · ור"ד ואבד העושר בענין רע ודורש לקמן סימן ז' בענין רע שהשיב לאותו עני חמי שקיין וכו' ועל זה כתוב בס"ד והוליד בן וכו' : ונסיב מומא לנפשי' · דורש מאומה מלשון מום כמ"ש לעיל פר' י"ז סימן ב' מאומה מומא וכמ"ש ילדים אשר אין בהם כל מאום בא' וכן מאומה וצ"ע שהרי כתוב ומאומה אין בידו ואיך אומר שלוקח מום אך יתכן כוונת המדרש כמ"ש לעיל סוף פר' ל"ב ואין להם מנחם ע"פ מ"ש ב"ר סוף פר' ל"ח כל מקום שנאמר אין לה הוה לה וכן כאן ואין בידו מאום פירושו שיהיה בידו מאומה היינו מום כצ"ל כי כאן כוונתו לקללה : ה ביום טובה · קוה"ר פסוק זה דף ק"ג וז"ל שם ביום טובתו של חברך שמח עמו וביום רעה ראה ראה איך לפרנס עניים ומ"ש כדי שתקבל מתן שכרו מרומז במ"ש כי גם את זה לעומת זה עשה אלהים שיזכו אלו עם אלו העני יקבל מן העשיר צדקה והעשיר יקבל שכר טוב : ו פעמים רבות יצילם · פסוקים אלו מדברים על ימי שפוט השופטים וכמ"ש שופטים ב' כל הענין באריכות ויקם ה' שופטים וגו' וגם אל שופטיהם וגו' וכי הקים ה' להם שופטים וגו' והיה במות השופט וזהו פעמים רבות יצילם ודורש מ"ש כאן וכי ימוך אחיך על ישראל שנמוכו בעונם והקדוש ברוך הוא קיים בהם מ"ש והחזקת בו והם נקראים אחים כמ"ש למען אחי ורעי ועי' דרשה זו בתנחומא כאן סימן ג' וז"ל שם מהו וימוכו בעונם שנעשו דלים בתוך עובדי כוכבים שנאמר וידל ישראל מאד מפני מדין מהו וידל ישראל ר' יצחק ור' לוי חד אמר שהיו דלים ממע"ע וחד אמר שלא היה להם אפי' מנחה להביא קרבן עני שנאמר ואם דל הוא וכו' הוי וימוכו בעונם : ח' שמות · ובתנחומא שם הגירסא ו'

יפה תואר

לאחד ולכן אשרי נשוי פשע ואשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון · וכן אשרי יושבי ביתך ואשרי אדם עוז לו בך · וכן אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו לא נחשבים רק לאחד : ה"ג בערוך ומאי אפוכי של ביום רעה ימלטהו ה' ואין לך יום רעה אלא יום דינה של גיהנם שנאמר והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך : עלי לשלם גמולו · כיון דמוטל שחוב על הבורא לכלכל את העניים והוא בא וחטף לו המצוה אל יאמר אדם כי הכעיס בזה את בוראו אבל לא כן הוא כי ה' לבדו ישלם לו גמולו ולא ע"י שליח : להיות עבד לוה למלוה · הכוונה כי הקב"ה יעשה חפצו ויבטל גזרות בגללו וע"ד שאמרו רז"ל מי מושל בי צדיק שאני גוזר גזרה והוא מבטל : גומל נפשו איש חסד · בא לבאר כי המטיב לנפשו לחסד יחשב לו כמו שעושה חסד לאחרים : אני שנבראתי בצלם ובדמות · הנה הפשט של בצלם אלהים עשה את האדם הוא לענין הדעת והתבונה ולא בתמונה ובתכנית הגוף כי אין לה' דמות הגוף ולא מביני הגוף · ולפ"ז לא יתפרשו דברי המדרש כי צורתו חשוב לצורה של מעלה · אבל פירושו כיון דגופו הוא מעון לרוח הנאצל ממרום לכן צריך לכבדו : הה"ד רש ואיש תככים · גם הוא בא לפרש ומטה ידו עמך כי אם לא יחזיק בידו אז תמוט גם ידך עמו · ואם תחזיק בו אז תטיב גם עמך וכדמסיים · וכיון דמביא האי קרא דרים אותו מקודם על למוד התורה ואח"ז חוזר לעניינו : ר' תנחום בר' חייא פתח כו' · הוא מפרש עמך כי העני נברא עמך כדי שתזכו זה את זה : היה לוקח לו · פי' כשאמו אמרה לו ליקח ליטרא אחת לקח שתים כדי שתתן השניה לעניים : וכי ימוך אחיך · בא לדרוש למה כתב בלשון ימוך ולא כתב וכי ידל או יורש וכדומה ומפרש כי מך נופל על הדלות היותר גרועה וכאשר דרים וימוכו בעונם כי גם קרבן עני לא היה להם וכן בח' שמות אשר העני נקרא בו נאמר מך באחרונה משום שהוא נדרש לכל · וזה היותר שפל : הלך כדכתיב עיניו לחלכה יצפונו עליך יעזוב חלכה [ונקרא כן כמו חיל כחס.

פירושו

עני כמשמעו (ו) אביון שמתאב לכל מסכן שהוא בזוי לכל שנאמר (קהלת ט) וחכמת המסכן בזויה (ז) רש מן הנכסים א דל מדולדל מן הנכסים דך מדוכדך רואה דבר ואינו אוכל רואה דבר ואינו טועם ואינו שותה מך שהוא מך לפני כל עשוי כמין סקופה התחתונה לפיכך משה מזהיר לישראל וכי ימוך אחיך: ז אמר רבי זעירא אפילו שיחתן של בני ארץ ישראל תורה הא כיצד אדם אומר לחבירו (יא) זכי בי או רכי בי זכי גרמך בי ר' חגי אמר סכי בי אסתכל בי סכי בי מה הוינא ואסתכל בי מה אנא דאמר ר' חגי בשם ר"י כתיב (שם ה) ב ואבד העושר ההוא בענין רע שהשיב לאותו העני בענין רע ואמר לו לית את אזיל לעי ונגים חמי שקיין חמי כרעין חמי כרסוון חמי קפרן אמר לו הקב"ה לא דייך שלא נתת לו משלך מאומה אלא במה שנתתי לו את משים בו עין רעה לפיכך והוליד בן ואין בידו מאומה מן כל מה דהוה ליה: ח ר' סימון בשם ר' אליעזר אומר בה ד' שיטין מי הוא שעשה חסד עם מי שלא היו צריכין אברהם עם מלאכי השרת כתיב (בראשית יח) והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו וכי אוכלין היו ג אמר רבי יודן נראין כאוכלין ושותין וראשון ראשון מסתלק ומה פרע הקדוש ב"ה לבניו המן יורד להם והבאר עולה להן והשליו מצוי להם וענני כבוד מקיפין אותם ועמוד הענן נוסע לפניהם והרי דברים ק"ו ומה אם מי שעשה חסד עם מי שאינו צריך לחסד פרע הקב"ה לבניו מי שעושה חסד עם מי שצריך על אחת כמה וכמה ר' סימון בשם ר' אליעזר אמר בה שיטה חורי מי הן שלא עשו חסד עם מי שלא היו צריכין לחסד עמוני ומואבי עם ישראל דכתיב (דברים כג) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים (יב) וכי צריכין היו להם ישראל והלא כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היה המן יורד להן והבאר עולה והשליו מצוי להם וענני כבוד מקיפות אותם ועמוד ענן נוסע לפניהם אלא דרך ארץ הוא הבא מן הדרך מקדימין להם במאכל ובמשתה מה פרע להן הקב"ה מתוך כך לא יבא עמוני ומואבי והרי דברים ק"ו ומה אם מי שלא עשו חסד עם מי שאינו צריך חסד ראה מה פרע להם שכרם מי שאינו עושה חסד עם מי שצריך חסד עאכ"ו · (יג) ר"ש בן אלעזר אומר בה שיטה חורי מי הוא שעשה חסד עם מי שחייב לו יתרו עם משה (שמות ב) ויאמר להן קראן לו ויאכל לחם ר' סימון אמר בשכרו האכילו דכתיב (שם) וגם דלה דלה לנו רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן ר"י אמר דלה לנו ולאבותינו ר' נחמיה אמר דלה לנו ולרועים ורבנן אמרי דלה לנו בזכות אבותינו ולרועים בשביל להטיל שלום ואימתי פרע לו הקב"ה שכרו ר' יוחנן בשם ר' יוסי הגלילי אומר בימי שאול הה"ד (שמואל א טו) ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו וגו' וכי עם כל ישראל עשה חסד ד והלא לא עשה אלא עם משה לבדו אלא ללמדך שכל מי שעושה חסד עם א' מגדולי ישראל מעלין עליו כאלו עושה חסד עם כל ישראל והרי דברים ק"ו ומה מי שעשה חסד עם מי שחייב לו ראה מה פרע לו הקב"ה מי שעושה חסד עם מי שאינו חייב לו עאכ"ו ר' סימון בשם רבי אלעזר אומר בו שיטה חורי אמר מי הוא שעשה חסד עם מי שצריך חסד זה בועז עם רות הה"ד (רות ב) ויאמר לה בועז לעת האוכל גשי הלום קריבי להכא ואכלת מן הלחם (יד) מלחם של קוצרים וטבלת פתך בחומץ שכן דרך הקוצרים להיות טובלין פתן בחומץ בשעת השרב א"ר יונתן מכאן שמוציאין מיני חמצים לגרנות ותשב מצד הקוצרים ודאי ויצבט לה קלי קליל זעיר בראשי אצבעותיו נתן לה והכתיב (שם) ותאכל ותשבע ותותר א"ר יצחק אנן שמעינן מינה תרתי ה או ברכה שורה בידו של אותו צדיק או ברכה שורה במעיה של אותה צדקת אלא מן מה דכתיב ותאכל ותשבע ותותר אנו יודעין שברכה שורה בתוך מעיה של אותה צדקת אמר ר' יצחק למדתך תורה דרך ארץ שכשיהא אדם עושה מצוה יהא עושה אותה בלב שמח שאלו היה ראובן יודע שהקב"ה מכתיב עליו (בראשית לז) וישמע ראובן ויצילהו מידם היה טוענו ומוליכו אצל אביו ואלו היה יודע בועז שהקב"ה מכתיב עליו ויצבט לה קלי עגלים פטומים היה מאכילה ר' כהן ורבי יהושע ברבי סימון בשם ר' לוי אמרו לשעבר היה אדם עושה מצוה והנביא כותבה ועכשיו אדם עושה מצוה מי כותבה אליהו ומלך המשיח והקב"ה חותם על ידיהם כההוא דכתיב (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב וגו' · תני ר' יהושע יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית שכן רות אומרת לנעמי (רות ב) שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז אשר עשה עמי אין כתיב כאן אלא אשר עשיתי עמו אמרה לה הרבה פעולות וטובות עשיתי

עמו

מסורת המדרש א תדא"ז פ"ס · ב קהלת רבה פ"ה · ג קהלת רבה פ"ג · ד ברכות דף ס"ג · שה"ש פ"ב · פדר"א פ' מ"ד · אגדת שמואל פ' י"ח · ה רות רבה פ"ד · מדרש משלי פ' י"ט ·

חדושי הרש"ש

בתנחומא שפלוגתתן הוא בפסקתא וידל ישראל מאד הכתוב בשופטים: (ו) ואביון שמתאב לכל · כאן צ"ל רואה דבר ואינו אוכל כו' הכתוב לקמן אצל שם דך וכ"ה במדרש משלי פכ"ב: (ז) שהוא מתרושש דל

חדושי הרד"ל

(יא) זכי בי או דכי בי כצ"ל ופי' ל' טהרה יטהר נפשך מעוניך. בצדקה שתתן לי: (יב) וכי כל מ' שנה · שה"ר פ"ב פ"ד: (יג) רבי סימון בשם ר' אלעזר אמר בה שיטה חורי כצ"ל: (יד) מלחם

פירוש מהרז"ו

ו' שמות וגם הם בשינוי: אביון שמתאב מלשון היאבה ריש עבדך · לא אבה יבמי: חכמת המסכן בזויה · הרי שאצל המסכן כתוב בזיון · ולא פירש המדרש תיבת הלך היא השמינית והוא מפורש בכתוב ויבא הלך לאיש העשיר במשל גד לדוד והוא כפשוטו על שהולך ממקום למקום: ז כתיב ואבד העושר · כמ"ש לעיל סוף סימן ד': ח וכי אוכלים היו · ב"ר פר' מ"ח סי' י"ד באריכות: המן יורד והבאר עולה · כמ"ש הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וכמ"ש בסדר בהעלותך ירד המן עליו והבאר עולה כמ"ש עלי באר ענו לה ומ"ש והשליו מצוי להם תפס לשון הפסוק הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם וכתוב שם היקרך דברי שירד השליו ומצא להם וע"ש בב"ר פר' מ"ח סימן יו"ד איך שלם לאברהם מדה כנגד מדה הכל דרשת ר' סימון בשם ר' אלעזר רק בשיטה ג' נפל טעות ר' שמעון בן אלעזר וצ"ל ר' סימון בשם ר' אלעזר: וגם דלה דלה לנו · והיל"ל וגם דלה לצאנינו ודורש באם אינו ענין שאה"ע לבנות יתרו תנהו ענין לישראל שאומרים על משה דלה לנו ולאבותינו ודלה הוא לשון הגבהה שהגביהה אותנו ואת אבותינו כי כשישראל מתעלים האבות ג"כ מתעלים וכמ"ש נגד אבותם עשה פלא ובהיפך כתוב בשמואל א' י"ב ע"ו ואם לא תשמעו וגו' והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם וכמ"ש השליך משמים ארץ תפארת ישראל איקונין של יעקב ולכך כתוב שני פעמים דלה ע"פ מדה י' · ודעת ר' נחמיה כפשוטו על שדלה מים להשקות לצאן בנות יתרו ולצאן הרועים וזהו כופל לשון דלה כנ"ל ודעת רבנן בשיטת דרשת ר' יהודה אלא שאחר שמפורש לנו אין לדרוש על אבותינו ודי שנדרוש כופל לשון דלה על זכות אבותינו ומ"ש ולרועים בשביל להטיל שלום כ"ל שזה שייך בדברי ר' נחמיה לנו ולרועים בשביל להטיל שלום בין הרועים ובנות יתרו להבא שלא יגרשום אחר כך בעת שלא יהיה משה שם: ואימתי פרע לו · ליתרו על שהאכילו להם: ויאמר שאול אל הקיני · וס"ד פן אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם כל ישראל ועי' כל זה בשי"ר פסוק שמכוני באושות בסוף דף ע"ו ב': בועז עם רות · מדרש רות פסוק ויאמר לה בועז דף מ"ו ב': מיני חמצים לגרנות · שאז זמן החום והשרב ומיני חמצים מקררים הגוף: בצד הקוצרים ודאי · כפשוטו ולא בתוך הקוצרים מחמת צניעות: אר"י אנן שמעין מינה · ועי' במ"ר פר' כ"א סימן כ' ותנחומא פנחס סימן י"ג ופסיקתא רבתי פר' פ"ז סימן ו': הנביא כותבה · בעת שכתבו הנביאים את התנ"ך כללו בהם מעשה הצדיקים כמו אצל ראובן ובועז: אז נדברו וגו' · עי' מ"ש לעיל פר' כ"ו סימן ס' וכמ"ש בסדר עולם פר' י"ז שאליהו כותב מעשה כל הדורות: תני ר' יהושע · מדרש רות פסוק ותאמר לה חמותה

דף

מתנות כהונה

לא מפרש ביה טעמא ובמדרש משלי לא גרס ליה ולא קא חשיב אלא ז' שמות: מדוכדך · נידך וניתק מכל: סקופה כו' · סיפים דבית שהכל דורסין עליה: שיחתן · דיבורן: רכי · נראה פי' כמו בל ריכא ר"ל התגדל בי להורות שיותר במה שעושה עמו עושה לעצמו: אסתכל בי סכי בי · פי' הסתכל מה הייתי עשיר בעל נכסים ומה שאני לעת עתה ולרמז לו שאע"פ שהוא ג"כ עתה עשיר לא בשביל כך יסמך על עשרו ולהתייאש ממדת העוני ודעת ר' חגי שמה שא' זכי הוא כמו סכי וכן הוא בילקוט בהדיא: בענין רע · פי' בו לשון עניה כד"א וענו הלוים בשביל עונה שענה לעני ענייה רעה: ד' שיטין · ארבע שיטין וסוגיות ועי' זה בירושלמי פ"ק דסוטה ובמדרש חזית (ב' ה'): וראשון ראשון · מן הסבשילין: רשב"א · הייתו ר' סימון דלעיל ודוק: דלה לנו ולאבותינו · סדלה והגביה אותם במה שהכניסן תחת כנפי השכינה כדלקמן: להטיל שלום · שלא יתקנאו בהם הרועים: בחומץ · שכל דבר חמוץ טבעו קר ולח כמו שכתב בספר שבילי אמונה נתיב רביעי: מצד הקוצרים ודאי · דוקא בצד כלם ולא בתוכם משום צניעות והכי מוכח במגילת רות: קלי קליל זעיר · ודרש קלי כמו קליל וכן הוא במדרש רות: שורת · היה שורה: ותותר · משמע שמותר היה מצדה ובזכותה: מי כותבה כו' ·

מדכתיב

ידי משה

ורבנן אמרי דלה לנו ולא בזכות אבותינו כנ"ל וביאור הדברים כי בשמ"ר פ"א איתא דהרועים השליכו אותן במים ומשה הוליאן וזה שדרשו רבנן מה דכתיב דלה דלה הכפל לשון כי הוא דלה גם אותנו · [illegible]

יפה תואר

פירושו רפיון כח ומיל כי מטה ידו ומזה ג"כ השם תלכאים] : א"ר זעירא כו' · פי' משיחתן של בני א"י אתה למד הכוונה מן ומטה ידו עמך כי הטובה אשר תעשה עם העני אתה עושה עמך: את משים [illegible]

[illegible]

עמו היום בשביל פרוסה שנתן לי: **ט** אמר רבי כהן (ויקרא כו) יען וביען הוא יען הוא עני אמר ר' שילא דנוהא האביון אהן מסכינא הב הונך מיניה א"ר אבין העני הזה עומד על פתחך והקב"ה עומד על ימינו דכתיב (תהלים קט) כי יעמוד לימין אביון אם נתת לו דע מי שעומד על ימינו ונותן לך שכרך ואם לא נתת לו דע מי שעומד על ימינו פורע ממך דכתיב (שם) להושיע משופטי נפשו א"ר איבו כתיב (דברים טו) (טו) נתן תתן לו א"ר נחמן כי בגלל הדבר הזה אהן עלמא מדמי (טז) לגלגלא דאנטילא דמלא מתרוקן דמתרוקן מתמלא תני בשם ר' אליעזר נקמתן של ישראל ביד עניים דכתיב (שם) וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא נקמתן של אדום ביד ישראל שנאמר (יחזקאל כה) ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל: **י** רבי אבהו בשם ר"א אמר [א] צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין שבהם שאלולי הרמאים שבהם כיון שהיה אחד מהם תובע בידי אדם והוא מחזירו מיד נענש למיתה שנאמר וקרא עליך אל ה' וגו' וכתיב (שם יח) הנפש החוטאת היא תמות · ר"י ור"ל נחתין למסחי בהדין דימוסין דטבריא פגע בהון חד מסכן אמר לון זכון בי אמרו ליה כי נפקין אנן זכיין בך נפקין ואשכחוניה מאית אמרין הואיל ולא אטפלון ביה בחייו נטפל ביה במותו עד דאינון מסחין ליה אשכחין חדא כיסא ושית מאה דינר תלא בקדיליה אמרו ברוך שבחר בחכמים ובדבריהם לא כן אמר ר' אבהו בשם ר"א צריכין אנו להחזיק טובה וכו': **יא** רבי סימון אמר בשם ריב"ל לעולם אל תהי מצות עני קלה בעיניך שהפסדה כ"ד קללות ומתן שכרה כ"ד ברכות הפסדה כ"ד קללות כתיב (תהלים קט) הפקד עליו רשע בהשפטו יצא רשע יהיו ימיו מעטים יהיו בניו יתומים ונוע ינועו בניו ושאלו ינקש נושה לכל אשר לו אל יהי לו מושך חסד יהי אחריתו להכרית יזכר עון אבותיו אל ה' יהיה נגד ה' תמיד ויאהב קללה וילבש קללה וכולא ענינא דמזמורא כ"כ למה יען אשר לא זכר עשות וגו' מתן שכרן כ"ד ברכות כתיב (ישעיה נח) הלא פרוס לרעב לחמך אמר רבי סימון הלא תפרוש אין כתיב כאן אלא הלא פרוס כבר היא פרוסה שבראש השנה נגזר על אדם מה שמשתכר ומה שמתחסר: **יב** [ב] רשב"י כד דמיך ליה בלילי ריש שתא חמא בחלמיה בני אחתיה מתבעין מן מלכותא שית מאה דינרים אנסינן אקמינן פרנסין אמרין ליה (יז) מן דמא מפקתא אמר להון אתון מפקין וכתבין בסיפא דשתא אין מתאבדין אנא אשל' לכון בסופיה דשתא איתאמרין עלייהו לישן ביש כד הוו יתבין ונסבין בהדין מטכסא אתא חד גבר ממלכותא אמר להון או אתון עבדין פורפרא דמלכא או אתון מארמאין שית מאה דינרין וסביתינון (יח) וחבשתינון בסלקי כיון דשמע רשב"י אזיל לגביהון ואמר לון ומה אפקתון אמרו ליה הא כתבא שרי קרי הדא כתבא ואשכח דאפקן שית מאה דינרין חסר שית דינרין אמר להון הבו לי שית דינרין ואנא מפקא לכון אמרו ליה אתון חמון להדוא סבא מתבע מנהון שית מאה דנרין ואתה אמרת שית דינרין ואנא מפקא לכון אמר להון הבו לי שיתא דינרין ולא איכפת לכון אתון יהיבין ליה שיתא דינרין בגו קמציה אזל יהבין שוחדא להדין סבא דלא לדבר למלכא מילא ואפקינון מתמן אמרו ליה דלמא הוית ידעת דאנן מזדמיין אמר לון חייכון מלילי ריש שתא הוינא ידעין דאינון מארסון שית מאין דינרין אמרו ליה אלו אמרת לא הוינא יהבין אף שיתא דינרין בגו מצותה אמר להון ואלו אמר לכון לא הוין מהמנין יתי אלא אית הוא משתחוי להו למעבד מצותיה לשמה: **יג** (ישעיה נח) ותפק לרעב אם זכיתם [ג] לרעבו של יעקב ואם לאו לשבעו של עשו ועניים מרודים תביא בית אלו הם עניים מנעוריהם א"ר יצחק כהדין סמיא דקריין ליה סגי נהורא לכך נאמר ועניים מרודים תביא בית · ד"א ועניים מרודים תביא בית אלו בעלי בתים שירדו מכבודם ומנכסיהם מי גרם להם שיהיו עניים ע"י שלא פשטו ידיהם לעניים וע"י שלא עשו רצון אביהם שבשמים לכך נאמר ועניים מרודים תביא בית · ד"א ועניים מרודים אלו אבלים ומרי נפש שנפשן עגומה עליהן ומי משמחן יין דכתיב תנו שכר לאובד ויין למרי נפש לכך נאמר ועניים מרודים תביא בית · ד"א ועניים מרודים תביא בית אלו תלמידי חכמים שנכנסים לבתי עם הארץ (יט) ומרוים אותם מדברי תורה לכך נאמר ועניים מרודים תביא בית · ד"א ועניים מרודים תביא בית אלו תלמידי חכמים ותלמידיהם (כ) שמורים לישראל טומאה וטהרה איסור והיתר ומלמדים אותן לעשות רצון אביהם שבשמים לכך נאמר ועניים מרודים תביא בית · אמר ר' אבין כל המארח תלמיד חכם

בביתו

מסורת המדרש א כתובות דף ס"ז · ירושלמי פאה פרק ח' · ב עי' בבא בתרא דף י' ע"א ושם הגירסא ריב"ז · ג ב"ב שם · ילקוט ישעיה רמז שנ"ח ·

חדושי הרד"ל

של קולרים · משום שנכות רבה שם יש כמה דרשות שדרש לאם מע"א לכן נקט כאן בהך דרשא מתפרש לאם כפשוטו וכן מלד הקולרים ודאי כלומר כפשטיה שלא כדרשי דהתם: (טו) כתיב נתן תתן לו · אם נתן תזכה שתתן עוד: (טז) לגלגלא דאנטליא כו' · שמ"ר פרשה ל"א: (יז) מן דמה מפקתא כצ"ל:

(יח) ותבשיתנון בפלקי כצ"ל: (יט) ומרווים אותם מד"ת · אפשר דרש מרודים מרוה דודים שכן ד"ת כד"א כי טובים דודיך: (כ) שמורים לישראל כו' ומלמדים כו' · דרש מרודים מורים ומלמדים: כאלו

מתנות כהונה

מדכתיב ויכתב משמע ע"י אחר דאי ר"ל הקב"ה בעצמו הל"ל ויכתוב: יען הוא עני · נוטריקון לומר הבורח מן הצדקה מואס בחוקי הקב"ה: דנוהא · מעיר נוהא: האביון אהן כו' · האביון דרש נוטריקון הב הון רב מן לך ממנו ובמגלת רות גרס הונך ביה פי' הון שלך תולה בו: אהן מסכנא · זה העני: עלמא כו' · זה העולם דומה לגלגל כו' פי' הערוך הבנאים כשבונין בנין גבוה משימין גלגל על הבנין ומשליכין על הגלגל חבל ארוך ושני ראשיו למטה וקושרין בשני ראשיו שני כלים ושמם אנטילין ונותנין בו דבר הצריך להם ומושכין המלא והריק יורד וחוזר חלילה וכן העולם הזה מי שעתה עשיר יעני והעני יעשיר: שבהם · שבעניים: מחזירו · מחזירו ריקם: וקרא עליך · סיפיה דקרא והיה (בך דייקא · יפת"ה) וכתיב כו': נחתין מי' · ירדו לרחוץ במרחצאות של טבריה: זכון בי · תזכו בי בצדקה אמרו ליה כשנצא מן המרחץ נזכה בך יצאו ומצאוהו מת אמרו הואיל ולא זכינו לטפל עמו בחייו נטפל עמו במותו בקבורתו ובעוד שהיו רוחצין אותו מצאו כיס אחד ושש מאה דינרין בתוכו תולה בצוארו ובירושלמי דמס' פאה גרס מי מספלין פי' משהיו מטפלין בו: פרוס · קרי ביה פרוס קמץ תחת הפ"א: פרוסה · חלוקה מראש השנה: כד דמך · ישן ממש בליל ראש השנה ראה בחלום שבני אחותו יהיו נתבעים מן המלכות שש מאות דינרין: ואנסינון · ואנס אותם ר"ש והקים אותם גבאי צדקה ואולי צ"ל ונסיבון פירוש לקח אותם וא"ל מן מה יהיה ההוצאה לעניים אמר להן אתם תוציאו משלכם וכתבו הכל בפינקס ובסוף השנה אם תהיו אבודים דבר מה אני משלם לכם בסוף השנה: איתאמרין עלייהו גרס · פי' נאמר עליהם לשון הרע: כד הוו יתבין ונסבין · פי' כשהיו נושאין ונותנין במשי ואולי לא הוה רשות שישאו ויתנו בו: בא איש אחד מן המלכיות: או אתון עבדין כו' · פי' או אתם תעשו פורפירא בגד חשוב למלך או תתנו שש מאות דינרין: מארמאין · נגבים לשון תרומה ומצאתי במדרשות גורס מזדמיין והוא לשון עול ומסים כדלעיל ס"פ ל"ג: וסביתינון כו' · ולקח אותן שליח המלך והבא אותם בבית האסורים: ומה אפקתון · פי' הוצאתם לצדקה: הדא כתבא · הרי הכתב שכתבנו עליו את כל מה שהוצאנו והיה קורא זה הכתב ומצא כו': ואנא מפקא כו' · ואני אוציא אתכם מבית האסורים: אמרו לו · אתם רואים שאותו זקן שליח המלך תובע מהם כלומר ממנו או פי' באו ורצו לאותו זקן ר"ל רשב"י: אתון כו' · באו ונתנו לו ששה דינרין בקומץ שלו בהצנע והלך ונתן אותם שוחד לאותו זקן שליח המלך שלא ידבר כלום למלך: מילא · דבר: אפקינון · והוציאם משם: ה"ג מזדמיין · או מארמאין כדלעיל פי' שמא ידעת שיבא זאת עלינו: הוינא ידעין · הייתי יודע: לא הוינן יהבינן כו' · בתמיה וכי לא היינו נותנין גם אלו ששה דינרין בתוך הצדקה ואמר להם אלו אמרתי לכם וכי לא הייתם מאמינים לי בתמיה וכי לא הייתי יודע זאת אלא י"ל דבר כזאת בזה האופן כדי שתעשו המצוה לשמה שאלו ידעתם שתאבדו שש מאה דינרין פשיטא שנתתם לצדקה כדי שלא לתתם למלכות: משתחוי · לשון דבור ושיחה כן משמע לי פי' מפ"ק דב"ב (דף י'): לרעבון של יעקב · לעניים רעבים מזרע יעקב: לשבעו של עשו · סיפיה דקרא ונפש נענה תשביע: ה"ג בילקוט אלו הם עניים מנעוריהם שהם בתכלית העניות והירידה: כהדין סמיא כו' · כסומא הזה שקורין אותו סגי נהור לכך נאמר כו' שקורא אותם מרודים ל' ממשלה כד"א והוא היה רודה וגו': שירדו כו' · דריש מרודים מל' ירידה ועל אלו מצוה ביותר מפני שרגילים בחיים טובים והצער להם יותר גדול: שלא פשטו שלא עשו כו' · דרש מרודים לשון מרד שמרדו בהקב"ה: אבלים כו' · דרש מרודים לשון אבל ויללה כד"א אריד בשיחי: תלמידי חכמים כו' · דרש מרודים לשון ירידה ועניה ולשון נוטריקון מורה

פירוש מהרז"ו

דף מ"ז א': **ט** א"ר כהן · במדרש רות שם הגירסא ר' יוסי: יען וביען · ויקרא כ"ו מ"ג יען וביען במשפטי מאסו והיה די בפעם אחד יען ע"כ דורש יען הא' על אותיות עני על שלא נתת לעני והב' הוא כפשוטו עי' לעיל פר' כ"ו סימן ה' וירא לכרובים תבנית אדם: האביון · דברים ט"ו ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון האביון הוא נוטריקון הב הון מניה שמה שהוא מבקש ממך שתתן לו הוא מבקש משל עצמו שחלקו הוא אצלך ותיבת האביון הוא טעם על מ"ש ולא תקפוץ ידיך מאחיך האביון: כי יעמוד לימין אביון · וס"ד להושיע משופטי נפשו משמע משני שופטים אחד לטוב ואחד לרע: **י** ר' יוחנן ור"ל · ירוש' סוף פאה: לא כן א"ר אבהו בשם ר"ל · הנה ר"א היה תלמיד ר"י ור' אבהו תלמיד ר"א ולא יתכן שיאמרו ר"י ור"ל בשם ר' אבהו אלא שדברי מחבר המדרש: **יא** יען אשר לא זכר עשות חסד · כל הענין בילקוט ישעיה נ"ח ואחר מעשה דר' תנחום מתחיל הכ"ד ברכות: הלא פרוס · תיבת הלא מיותר ועוד שהיל"ל תפרוס בציווי ודורש שתיבת הלא לטעם למה לא תתן הלא כבר פרוס וקצוב לחמך ופרנסתך מר"ה ועי' ביצה ט"ז א' ולעיל פר' ל' סימן א': **יב** מארמאין · לשון הפסד וחורבן כמו שדרשו על שמו של ירמיה שבימיו נעשה ירושלים ארימאה ושכחתי המקום ועי' לקמן פר' ל"ה סימן ה' אדרימון מש"ש בשם מ"ע: מארסון · צ"ל מארמאין כדלעיל: **יג** ותפק לרעב · עתה דורש המדרש פסוק ופרוס לרעב לחמך וצריך להגיה הלא פרוס לרעב לחמך אם זכית לרעבו של יעקב וא"ל ועניים מרודים תביא בית לשבעו של עשו וזהו מרודים שמושלים על יעקב וכן הוא בהדיא במסכת ב"ב דף פ' זכה הלא פרוס לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים תביא בית וכמ"ש בעשו והיה כאשר תריד וזהו מרודים שהם רודים ואעפ"כ ונוגשיך צדקה ומ"ש כאן עניים מנעוריהם דרשה אחרת היא אך לדרשת הגמרא כוון בוודאי כאן וכן צריך להגיה כאן ובילקוט כאן הגירסא ותפיק לרעב לחמך וגם זה ט"ס וצ"ל הלא פרוס לרעב לחמך: עניים מנעוריהם · שהם שפלים ונכאים וקורים אותם מרודים מלשון רודה ומושל: שירדו מנכסיהם · דורש מרודים מלשון ירידה וא"כ היל"ל יורדים וע"כ דורש עוד מלשון מרד על שמרדו ירדו ע"פ מדת ממעל: ומי משמחן יין · וזהו תביא בית שליתן מעות או לחם אפשר גם בחוץ אך להשקותם יין ולשמחם בדברים לזה צריך להביאם לבית: שמורים לישראל · מרודים נוטריקון מורים דיני טומאה ותיבת דיני

כולל

יפה תואר

בעוה"ז: יען וביען · כתיב בפ' בחקותי על שמיטה שלא שמרו וגזלו לעניים שאמרה התורה ואכלו אביוני עמך ובשביל זה ירדו מנכסיהם · וזהו יען אותיות עני · וכן הקופץ ידו מתת לעני יורש גם הוא · וזה דריש גם רב שילא האביון הב הון פי' אם לא תתן לאביון ויצעק עליך אל ה' או תאבד ממונך: נקמתן של ישראל ביד עניים · כי שמטיב לעניים הקב"ה מאריך אפו לו ולא ייסרהו גם על חטאיו הראשונים אבל הקופץ ידו מעני יקפוץ עליו רוגז ה' על חטאיו הראשונים וזה הוא נקמתן של ישראל ביד עניים כי ע"י העניים ינקמו גם על חטאתם הראשונים · וז"ש הכתוב וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא פי' החטא אשר בך מלפנים ואשר האריך ה' אפו עליך יהיה עתה בך לחטא ולעונש: כי נפקון · קרוב לומר כי לא היה עתה בידם ליתן לו עד שילכו לבית · לכן בקשו ממנו להמתין: אל תהי מצות עני קלה בעיניך כו' · מה דאמר מצות עני ולא אמר מצות צדקה כמו בכל מקום · כי מיירי פה דיש בלבו לתת סך קצוב לצדקה ויש לפניו בנין בהכ"נ או בהמ"ד וכתיבת ס"ת וכדומה להם · ואיש עני הרעב ללחם · אל יאמר האדם בלבו הלא טוב לי לתת את הכסף לדבר נצב וקיים ולא לעני המכלה את הכל בפיו · לכן אמר כי מצות העני אל תהי קלה בעיניך כי כ"ד קללות נאמרו לאיש אשר לא זכר עשות חסד · כדמסיים שם הקללה ומצות חסד הוא רק עם העני הרעב · וכ"ד ברכות לפורס לרעב לחמו: אלא הלא פרוס · קרי ביה פרוס וקצוב מר"ה מה שמשתכר ומה שמתחסר · וטוב הוא לו להתחסר במקום מצוה וליתן לעני ממה שיתחסר ויפסיד במקום אחר: אלא יאות הוא דלא תוית לכון למעבד מצותא לשמה כנ"ל ופי' ולא עוד כי טוב הוא לכן מה שלא הגדתי לכן מקודם כדי שתעבדו במצוה לשמה: הלא פרוס לרעב לחמך אם זכיתם לרעבו של יעקב כנ"ל וכן הוא בפ"ק דבב"ב: עניים מרודים מנעוריהם אולי צ"ל מגערתם ופי' כי ישראל מרודים ונכנעים מגערתם: אלו בעלי בתים · ולפ"ז ועניים מרודים וגו' היכא מצוה אף המצוה תביא לבעלי בתים להיות עניים מרודים בשביל שלא פשטו ידיהם לעניים או בשביל מצות אחרות שמרדו בה' ולא עשו רצונו: ויין למרי נפש לכך נאמר כו' · פי'

כי

ידי משה

שימות מעצמו או היה טוענו על כתפו להראות לכל שכוונתו הוא לש"ש · אבל לא עלה על לבו כי יתחדשו כזה: אלו הם עניים מנעוריהם · פי' אלו שמושלים ורודים מנעוריהם משום דמלכותיהו אתורי אודנייהו קיימי לכן קרי אותם מנעוריהם · כי משפל מצבם יתנשאו פתאום לרדות ותחת אלה רגזה ארץ ·

אבל

בביתו מעלה עליו הכתוב (כא)כאילו הקריב בכורים נאמר כאן תביא ונאמר להלן (שמות כג) תביא בית ה' אלהיך מה להלן בכורים אף כאן בכורים: **יד** (ישעיה נח) כי תראה ערום וכסיתו (כב) ארב אדא בר אהבה ורב ורבי יוחנן חד אמר מדקדקין בכסות ואין מדקדקין בחיי נפש וחכמים אומרים אף בכסות אינן מדקדקין מפני (כג) בריתו של אברהם אבינו (שם) ומבשרך לא תתעלם בר קפרא אמר הוי רואה בשרו כבשרך תני בר קפרא אין לך אדם שאינו בא לידי מדה זו אם לא הוא בנו אם לא בנו בן בנו· ד"א (ה) ומבשרך לא תתעלם רבי יעקב אמר בשם ר' אלעזר זו גרושתו כר' יוסי הגלילי הוה ליה איתתא בישא והוה מבזה ליה קדם תלמידיו אמרו ליה תלמידיו רבי שבק הדא איתתא מינך דלית היא עבדא ליקרך אמר לון פורנא דידה רב עלי ולית בי משבק לה חד זמן הוין יתבין פשטין הוא ור"א בן עזריה מן דחסלון א"ל משגח רבי ואנן סלקין לביתא א"ל אין מה דסלקין אמכת על אפא ונפקת לה צפא בההיא קידרי' עלי תפייה א"ל אית בההיא קידרי' כלום אמרה ליה אית בה פרפריין אזל גליתא ואשכח בגוה פרגיין ידע ר"א בן עזריה דלא יתיבה דעתה עם בעלה כד יתבין להון אכלין אמר לה לא אמרת פרפריין והא אנא אשכחינה בגויה פרגיין אמרה מעשה נסים הן כיון דאכלין מה דאכלין א"ל רבי שבק הדא איתתא מינך דלית היא עבדה ליקרך א"ל פרנא רב עלי ולית בי משבק לה אמר ליה אנן פסקינן פרנא ושבקת מינך עבדין ליה כן פסיקו לה פרנא ושבקיה מיניה ואסבון יתיה איתתא אוחרי טבתא מינה גרמין חובא דההיא אינתתא ואזלא ואתנסיבת לסנטירא דקרתא לבתר יומין אתון יסורין עלוי ואתעביד ההוא גברא סגי נהור והוות איתתא נגידא ליה בכל קרתא והוות אזלא בכל שכוניא ובשכונתיה דרבי יוסי הגלילי לא הוות אזלה הוה ההוא גברא חכם קרתא אמר לה למה לית את מובילא לי לשכונתיה דר' יוסי הגלילי דאנא שמיע דהוא עביד מצוון אמרה לו משבקתיה אנא ולית בי חמא אפוי אתון חד זמן וקרון בשכונתיה דר' יוסי הגלילי שרי חבט עלה והוות קלהון מתבזיין בכל קרתא אודיק ר' יוסי הגלילי וחמון מתבזין בגו שוקא נסיביהון ויהב יתהון בחד ביתא מן דידיה והוה מפרנס יתהון כל ימי חייהון משום ומבשרך לא תתעלם· גביומי דר' תנחומא היו צריכין ישראל למטרא אתון לגביה ואמרין ליה רבי גזר תעניתא דייחות מטרא גזר תעניתא פעם ראשונה ושניה ולא ירדו גשמים פעם שלישית קם ודרש אמר לון כל עמא יפליגון מצוה קם חד גבר ונסב מה דהוה ליה בגו ביתיה ונפק למפלגה פגעה ביה משבקתיה וא"ל זכי בההיא איתתא דמן יומא דנפקית מן ביתך לא חמית טב כיון שראה אותה ערומה ובצרה גדולה נתמלא עליה רחמים ונתן לה על שום ומבשרך לא תתעלם חמיתיה חד גבר סליק וא"ל לרבי תנחומא רבי את הכא ועבירה הכא א"ל מה חמית א"ל חמית גבר פלן דמשתעי למשבקתיה ולא עוד אלא דיהב לה פריטין אי לאו דחשיד עלה לא יהיב לה שלח ר' תנחומא ואייתיתיה וא"ל ברי את ידע דעלמא קאי בצערא ובריאתה קיימא בצערא ואזלת ואשתעית עם משבקתך ולא עוד אלא דיהבת לה פריטין אלולי דחשיד אתה לא יהבת לה פריטין א"ל ולא כך דרשת ומבשרך לא תתעלם את אמרת כל עמא יפקון ויפלגון מצוה קאים אנא למפלגה מצוה פגעת בי משבקתי ואמרת לי זכי בההיא איתתא דמן יומא דנפקית מביתך לא חמית טב כיון שראיתיה ערומה ובצרה גדולה נתמלאתי עליה רחמים ונתתי לה על שום ומבשרך לא תתעלם באותה שעה הגביה רבי תנחומא פניו לשמים ואמר לפני הקב"ה רבש"ע מה אם זה שהוא בשר ודם ואכזרי ולא היה עליו מזונותיה נתמלא עליה רחמים ונתן לה אנו שאנו בני בניך בני אברהם יצחק ויעקב ומזונותינו עליך עאכ"ו שתתמלא עלינו רחמים באותה שעה ירדו גשמים ונתרוות העולם: **טו** (שם) אז יבקע (כד) כשחר אורך א"ר ירמיה בן אלעזר יאפילו אותה שכתוב בה והארכת ימים מהרה תצמח (שם) והלך לפניך צדקך כל מה דאת לעי לנפשך לעי ולפיכך (שם) וכבוד ה' יאספך אז תקרא וה' יענה (שם) אם (כה) תסיר מתוכך מוטה אלו שטרות פרועים (שם) שלח אצבע ודבר און אם ראית חבירך שבורח מן האנסים אין הוה אזיל בדא אמור הא אזיל בדא ואין לא הוה אזיל בדא אמור הא אזיל בדא (שם) ותפק לרעב נפשך אמר רבי לוי אם אין לך ליתן לו נחמו בדברים אמור לו תצא נפשי עליך שאין לי מה ליתן לך (שם) ונפש נענה תשביע אם עשית כן (שם) וזרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים ונחך ה' תמיד והשביע (כו) בצחצחות נפשך ועצמותיך יחליץ א"ר טביומי אם עשית כן הרי את כבוראך כאותו שכתוב בו (שיר ה) דודי צח ואדום ועצמותיך יחליץ ישמוט יזיין ישזיב ויניח ישמוט כד"א (דברים כה) וחלצה נעלו מעל רגלו יזיין כד"א (שם ג) חלוצים תעברו ישזיב כד"א (תהלים קמ) חלצני ה' מאדם רע ויניח מכאן קבעו חכמים לומר רצה והחליצנו בשבת (ישעיה נח) והיית כגן רוה זה גן (שם) וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו זה עדן: **טז** (שם) ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם (כז) הר"ט יהב לר' עקיבא שית מאה קונטרין דכסף א"ל אזיל זבין לן חדא אוסיא דנהוון לעיין באורייתא ומתפרנסין מנה (כח) נסב יתהון ופליג יתהון לספרייא ולמתנייא ולאלין דלעין באורייתא לבתר יומין קם עמיה א"ל זבנת לן להיא אוסיא דאמרית לך

מסורת המדרש א ילקוט ישעיה רמז שנ"א. ב תנא דבי אליהו רבה פרק כ"ז. ילקוט ישעיה רמז שנ"ב. ב ילקוט תהלים רמז תתפ"ח. ד ילקוט ישעיה שם. ה ילקוט ישעיה רמז שנ"ח:

חדושי הרש"ש

מן הנכסים כצ"ל וכ"ה במדרש משלי שם: (ח) ומבשרך כו' גרושתו. עמש"כ לעיל פכ"א על סא דדרים לאכול את בשרי ושתי נשי דוד נשכו: שנאמר מהרה תצמח כצ"ל: (כה) הסר מתוכך מוטה אלו שטרות פרועין. שאסור להשהותם משום עולה כדאיתא (כתובות יט):

חדושי הרד"ל

(כא) כאילו הקריב בכורים. עי' (כתובות ק"ה) ותדא"ז פ"כ: (כב) ר"א בר אהבה אמר רב ור"י (פליגי) חד אמר מדקדקין כו' ותרינא אמר אף בכסות כו'. כ"ה בירושל' ספ"ח דפאה (ועי' פ"ק דב"ב ט): (כג) בריתו של א"א. עמ"כ (ובכתובות ח') קורא לגמ"ח מחזיקי בבריתו של א"א ויש לפרש כאן ג"כ כן: (כד) כשחר אורך וארוכתך כדאיתא (בכתובות יט): (כו) בצחצחות נפשך א"ר טביומי אם כו' כצ"ל: (כז) ר"ט יהב לר"ע כו'. מס' כלה פ"א: (כח) נסב

פירוש מהרז"ו

כולל גם טהרה ואיסור והיתר ולשיטה זו דרש ר' אבין: **יד** ר' אדא ב"א ורב ור"י· צ"ל רב ור"י פי' שר' אדא ב"א סובר שרב ור"י חולקין בזה· ירושלמי פרק ח' דפאה והגירסא שם ר' בא ב"ר זבדא אמר אתפלגין רב ור"י חד אמר וכו' וח"א וכו' וגם כאן היה כתוב וח"א והמדפיס טעה להדפיס הר"ת וח"א וחכמים אומרים ועי' ב"ב דף ט' פלוגתא דרב הונא ורב יהודה מסברא ומקרא: **אם לא הוא בנו וכו'**· וזהו מבשרך לא תתעלם שלא תתעלם מעלמך תרעך שאשר אתן לעני יעמוד לך ולזרעך: **זו גרושתו**· כמ"ש בסוף המעשה של ר' יוסי הגלילי ועי' ב"ר פר' י"ז סימן ג': **ביומי דר' תנחומא**· ב"ר פר' ל"ג סימן ג' כל מעשה זאת: **אנו שאנו בני בניך**· בב"ר שם הגירסא אתה שאתה רחום וחנון ואנו בני ידידיך וכו': **טו אז יבקע כשחר אורך**· ברים סי' י"א אמר שהפסדה כ"ד קללות ומתן שכרה כ"ד ברכות ומתחיל עתה למנות הכ"ד ברכות אחר שדרש בפסוקים הקודמים של מצות צדקה וזה הראשון אז יבקע וגו' וס"ד וארוכתך מהרה תצמח ופסק הכתוב ורפואתך מהרה תצמח וכמ"כ תעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך וא"כ היל"ל ורפואתך מהרה תצמח ע"כ דורש ארוכתך מלשון אורך שכר טוב של עולם הבא שנקרא אורך ימים· ויתכן שכך פירושו שמצוה גוררת מצוה מצות צדקה שכתוב בה ולצדקה תציל ממות וכתיב כן לצדקה לחיים תגרור מצות אחרות שכתוב בהם אריכות ימים כיבוד אב ואם ומצוה הקן ועל כל התורה והמצות כמ"ש כי בי ירבו ימיך וגו' מהרה תצמח: **כל מה** [illegible]

מתנות כהונה

דין ולשון מרוה הוא יורה: **מדקדקין בכסות**· שאין נותנין לכל הפושט יד אלא אם הוא הגון: **אין מדקדקין מפני כו'**· מפני בריתו שלא ילך בגלוי ערוה: **רבי יוסי הגלילי כו'**· המעשה הזה הוא בב"ר פרשה י"ז ושם פירשתיו: **על תפיי** גרם: **א"ל לא אמרת כו'**. ר' יוסי היה שואל את אשתו והיא השיבתו דרך קינטור מעשה נסים הם אבל לעיל בפ' בראשית ובכל המדרשות יש שר' אליעזר שאל כן לר"י והשיב מעשה נסים הן: **א"ל אנן פסקינן**· פי' אנו חבורות התלמידים: **אודיק ר' יוסי**· ופי' ראה והביט ועיין ערך דק: **יפליגון מצוה**· יחלקו לצדקה: **קם חד גבר כו'**· קם איש אחד ולקח כל מה שהיה לו בתוך ביתו ויצא לחלקו לעניים: **משבקתיה**· גרושתו ואמרה לו זכי כו'· כלומר תן לצדקה לאותה אשה שמן היום שיצאה מן ביתך לא ראתה שום טובה ועיין כל זה בב"ר פ' ל"ג: **חמתיה כו'**· ראהו איש אחד ועלה כו': **רבי את הכא כו'**· כלומר אתה יושב פה ועבירה גדולה נעשה וא"ל מה ראית וא"ל חמית גבר פלן פירוש ראיתי איש פלוני שמדבר עם גרושתו ולא עוד אלא שנתן לה פרוטות ואי לאו דחשיד עליה לא היה נותן לה: **ואייתיתיה**· והביאו אותו: **קאי בצערא**· עומד בצער שאין גשמים יורדים והבריות עומדים בצער והלכת ודברת עם גרושתך כו': **ומזונותינו עליך**· כלומר אין לנו על מי לסמוך רק עליך: **אפילו אותה שכתוב בה כו'**· דרש אורך וארוכתך מל' אריכות ימים ופירושו נראה שר"ל אפי' ימות המשיח ולעוה"ב שבא אחר אריכות ימים כמו שדרשו [illegible]

יפה תואר

[illegible]

לך א"ל אין א"ל אית בך מחמי לה לי א"ל אין (כט) נסאתיה וחמאי ליה ספרייא ומתנייא ולאלין דלעיין באורייתא א"ל אית בר נש יהב מגן אפוכי דידיה הן היא א"ל גבי דוד מלך ישראל דכתיב ביה (תהלים קיב) פזר נתן לאביונים וצדקתו עומדת לעד · (ישעיה נח) וקורא לך גודר פרץ רבי אבין בשם רבי ברכיה אמר אמר הקב"ה הפרצה הזו עלי היה לגודרה ועמדת אתה וגדרת אותה חייך שאני מעלה עליך כאותו שכתוב בו (תהלים קו) לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו · (ל) (ישעיה נח) משובב נתיבות לשבת א"ר יהודה ברבי סימון העני הזה יושב ומתרעם מה אני מפלוני הוא ישן על מטתו ואני ישן כאן פלוני ישן בביתו ואני כאן (לא) ועמדת אתה ונתת לו (לב) חייך שאני מעלה עליך כאלו עשית שלום בינו לביני הה"ד (ישעיה כז) או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי · (שם נח) אם תשיב משבת רגלך ת"ר לא יטייל אדם בתוך כרך בשבת ע"מ שתחשך ויורחץ בבית המרחץ מיד · עשות חפצך ביום קדשי מכאן אסור לאדם לצאת בתוך שדהו לידע מה היא צריכה בשבת · א מעשה בחסיד אחד שיצא לתוך כרמו לידע מה היא צריכה ומצא שם פרצה אחת וחישב עליה לגודרה בשבת אמר איני גודרה על שחשבתי עליה בשבת מה עשה הקב"ה זימן אילן של נצפה ועמד וגדרה והיה מתפרנס ממנו כל ימיו · וקראת לשבת עונג זו שבת בראשית · ב ולקדוש ה' מכובד זה יום הכפורים וכבדתו זה יום טוב מעשות דרכיך זה חולו של מועד ממצוא חפצך מכאן אסור לאדם לתבוע צרכיו בשבת ר' זעירא בעי קומיה דר' חייא בר אבא א"ל אלין דאמרין רועינו זונינו פרנסנו בשבת מהו אמר לו טופס ברכות כך היא · ודבר דבר ג אימיה דר' שמעון ב"י כד הות משתעיא מותר מילין בשבתא הוה אמר לה שבתא היא והות שתקא · אז תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ הרי ארבעה עשר ועשרה אוחרנייתא דכתיב גבי יעקב דכתיב והאכלתיך נחלת יעקב אביך ואלו הן (בראשית כז) ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ וגו' :

סדר בחקותי

פרשה לה א אם בחקותי תלכו הה"ד (תהלים קיט) חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך אמר דוד רבש"ע בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך (א) והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות הה"ד ואשיבה רגלי אל עדותיך ר' הונא בשם ר' אחא אמר (ב) ד חשבתי · מתן שכרן של מצות והפסדן של עבירות ואשיבה רגלי אל עדותיך ר' מנחם חתנא דר' אלעזר בר אבינא אמר חשבתי מה שכתבת לנו בתורה אם בחקותי תלכו ומה כתיב תמן ונתתי שלום בארץ ואם לא תשמעו לי מה כתיב תמן ויספתי ליסרה אתכם ר' אבא בריה דר' חייא בשם ר' יונתן אמר חשבתי ברכות חשבתי קללות · ה ברכות מאל"ף ועד תי"ו קללות מן וי"ו ועד ה"א ולא עוד אלא שהן הפוכות א"ר אבין אם זכיתן הריני הופך לכם קללות לברכות אימתי כשתשמרו את תורתי הה"ד אם בחקותי תלכו :

ב ד"א אם בחקותי תלכו הדא הוא דכתיב (משלי ח) ועתה בנים שמעו לי ואשרי דרכי ישמרו (ג) מדבר ביעקב דכתיב ביה (בראשית כח) וידר יעקב נדר לאמר רבנן ור' אסי רבנן אמרי ו על הכל השיבו הקב"ה ועל הפרנסה לא השיבו · אם יהיה אלהים עמדי א"ל והנה

מסורת המדרש א שבת דף ק"נ · ירושלמי פרק אלו קשרים · ב שבת דף קי"ט · ג תנחומא סדר בראשית · ד במדבר רבה פרשה י"ד · ה תנחומא סדר ראה · תד"א פרק ל"א · ו תנחומא סדר ויצא ילקוט שם · ילקוט תהלים רמז תשנ"ח ·

חדושי הרד"ל

ופלג יתסון כו' כצ"ל : (כט) נסבי ואחמי ליה כו' כצ"ל : (ל) משובב כו' יושב ומתרעם כו' · נועק שעולם ח"ו אינו מסודר בתהלוכות ההשגחה ונסיבותיה : (לא) ועמדת אתה ונתת לו · וע"י כן אודעת והסיבות הנתיבות ליושרם לשבת עולם כמנהגו : (לב) חייך שאני מעלה כו' · אהו דרשא אחרת שמפרש עליו מקרא שמביא אח"כ ואין שייך למעלה :

(א) והיו רגלי מביאות אותי לבהכ"נ כו' · מפני שהיה רגיל ואוהב לילך שמה תמיד לכן היו רגלי מובילות אותן מעצמן שמה כענין מ"ש הלל (סוכה נג) למקום שאני אוהב לשם רגלי מוליכות אותי

(ב) חשבתי מתן כו' והפסדן הוא כלשון מתני' בפ"ב דאבות והוי מחשב כו' וע"ש בפי' הגר"א ז"ל

(ג) מדבר ביעקב · כדמפ' שהוא התנה שנאים עם הקב"ה אם יהיה כו' והבטיחו הקב"ה · ואמר ע"ז ועתה

מתנות כהונה

אית בך כו' · יש בידך להראותו לי : נסאתיה · לקחו והמשיכו והראה לו הסופרים כו' ורבי ערפון היה סבור שחזר ומכר אותה שדה להם ולכן א"ל וכי יש בן אדם שנותן דבר בחנם ואיש אפוכי ההנאה והכיוח ממנו : הן · איה : הפרצה הזו כו' · כלומר פרנסת העני : מה אני · למה אני גרוע ממנו : ואני ישן · כאן על הקרקע : ואני כאן · בטלטול בדרך : בתוך כרך · כלומר בסופו כדי שמיד כשיצא שבת ילך למרחץ שהוא חוץ לעיר : על שחשבתי · כלומר על זאת שחשבתי עליו בשבת ועיין כל זה בירושלמי בפ' אלו קשרים : נצפה · פי' בערוך אילן צלף שגדלין בו קפריות : משתעי כו' · משיחה ומדברת דברי חולין בשבת : הרי ארבעה עשר · מאלו ארבע ועשרים שאמר למעלה : ועשרה כו' · ועשרה אחרים שעדיין חסרים :

פרשה לה אם בחקותי ומסיים קוממיות וגו' : מאלף כו' · וי"ו ואם לא וגו' ומסיים

פירוש מהרז"ו

ע"ש וכמ"ש בפרשה הסמוכה סימן ד' וכמעשה דר' עקיבא : אפוכי דידיה הן היא · פי' במ"ע שטר פרעון ועי' מ"ש במ"ר פר' י"ז סוף סימן ה' כותב אפכיום פי' כנ"ל ור"ש הבין מיד כוונת ר"ע ושאל אותו בבדיותא וכן השיב לו : וקורא לך גודר פרץ · משמע שם אדם שם של כבוד ושכר הייתו שם של משה : הפרצה הזאת · פי' לעיל ריש סימן ב' : משובב נתיבות לשבת · דרך משל ומליצה שהעני דעתו מטורפת ומתרעם מרוב צערו והנותן לו מישב דעתו שיהיה ככל אדם וזהו משובב נתיבות לשבת : הוא יישן על מטתו · העני שהוא בביתו אין לו מטה וכסות ויש עני גולה ומטולטל בדרך ויישן לו בדרך והנותן לו משקיט ריבו שרב אם יוצרו ועושה שלום להקב"ה והקב"ה קורא עליו יעשה שלום לי וזהו או יחזיק במעוזי הייתו הצדקה כמ"ש הון עשיר קרית עוזו ומעלה עליו כאלו הי' הקב"ה כ"י צריך לשלום זה לעצמו : ועמד וגדרה · שגדול האילן ומילא ועמד בכל הגדר : זו שבת בראשית · שיוהכ"פ נקרא ג"כ שבת שבתון ע"כ קורא לשבת סתם שבת בראשית שהיה סמוך לששת ימי בראשית וקדוש ה' הוא יוהכ"פ קדוש כמלאכים בלא אכילה ושתיה וסיכה ומלאכה : אילין דאמרין רועינו פרנסנו · הרי שמזכירין בשבת צרכי פרנסה · ומאמר שאמר אילין דאמרין · משמע שרבים היו נמנעים מלאמרו מטעם הנ"ל שהוא מלא חפציו : טופס ברכות · כמו טופס השטר והכתב ופי' נוסח קבוע ומסודר ורגיל בו ואינו מצטער באמירתו : אמר לה שבת היא · שאסור לומר בהדיא לאב ואם שעושים איסור רק מן הגד והם בעצמם יבינו ועל כן אמר לה שהיא שבת והיא בעצמה תזכור שאסור לברכות בדיבור : הרי ארבע עשרה · א' אז יבקע וגו' · ב' וארוכתך וגו' · ג' והלך לפניך צדקך · ד' אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני · ה' וזרח בחושך אורך וגו' · ו' ונחך ה' תמיד · ז' והשביע בצחצחות · ח' ועצמותיך יחליץ · ט' והיית כגן רוה וגו' · י' ובנו ממך חרבות עולם · י"א וקורא לך גודר פרץ · י"ב משובב נתיבות לשבת · י"ג אז תתענג על ה' · י"ד והרכבתיך על במתי ארץ · ותסר עוד יו"ד ברכות להשלים עד כ"ד ודורש שנכלל במ"ש והאכלתיך נחלת יעקב אביך הם היו"ד ברכות שבירך יצחק את יעקב שמהם חי יעקב בעוה"ז ובעוה"ב א' ויתן וגו' מטל השמים · ב' ומשמני הארץ · ג' ורוב דגן · ד' ותירוש · ה' יעבדוך עמים · ו' וישתחוו לך לאומים · ז' הוי גביר לאחיך · ח' וישתחוו לך בני אמך · ט' אורריך ארור · יו"ד ומברכיך ברוך · ואע"פ שפסוק אז תתענג על ה' כתיב על שמירת שבת דורש שמאחר שכתוב בענין שני מיני ברכות הם שייכים זה לזה וכמ"ש שמ"ש אז יבקע וגו' אז תקרא וגו' הוא שכר הצדקה כך מ"ש אז תתענג על ה' הוא שכר הצדקה ועי' ד"ר פר' ג' סימן א' אז תתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך א"כ זהו עצמו מ"ש אז תקרא וה' יענה ודו"ק וכן הוא בפר"א סוף פר' ל"ב עשר ברכות ברך יצחק את יעקב וכו' כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם וכו' ע"ש הרי כ"ד ברכות שכר הצדקה · וסימנך אל ישוב ד"ך נכלם והכ"ד הם כנגד כ"ד ספרים בתנ"ך כ"ד משמרות כ"ד מתנות :

סדר בחקותי פרשה לה סימן **א ונתתי** שלום בארץ · פי' שאנו רואים שבפרשת התוכחה התחיל בברכות ואח"כ הקללות אך הברכות מועטות בט' פסוקים מפסוק ונתתי גשמיכם עד סוף פסוק והתהלכתי בתוככם · והקללות כ"ז פסוקים מפסוק ט"ז עד פסוק מ"ג ועוד שאמר בקללות ד' פעמים שבע על חטאתיכם הרי הקללות בכפלי כפלים מהברכות אך המתבונן היטב בברכות ובקללות יראה ויבין שהברכות מרובות מהקללות כי אצל הברכות אמר ונתתי דרך מתנה שכל הנותן בעין יפה נותן ועוד שנתן כל הטובות ביחד באופן שאין לבקש יותר שהשלום הוא הברכה הכוללת כל הברכות ואמר עוד ופניתי עליכם והתהלכתי בתוככם עד ואתם תהיו לי לעם עליון על כל וגו' ויתן הכל ביחד בלא צרות עין אך אצל הקללות לא אמר ונתתי אלא יוסיף מעט מעט מה שצריך ליתן בפעם אחת יתן בשבע פעמים וזהו שבע על חטאתיכם וכמ"ש כי אתה אלהינו חשכת למטה מעונותינו (עזרא ט) שאם היה נתן הקללות ביחד כמו הברכות היו כלים מקללה אחת אלא מפחידם בקללות הרבה אך מעט מעט שיוכלו להתקיים ואצל הברכות כתוב והקימותי את בריתי אתכם ובקללות כתוב בסוף הקללות ואף גם זאת וגו' לספר בריתי אתם הרי שהברכות מרובות הרבה מאד מהקללות : ברכות מא' ועד תי"ו · עי' ב"ב דף פ"ח בא"א והכוונה לרמוז שהברכות הם הרבה כל הא"ב וקללות מוי"ו ועד ה' אותיות הסמוכות זו לזו לרמוז על מעוטם ועוד רמז וסימן שהיפך הוי"ו קודם הה"א שלפי הא"ב הה"א קודם לו' והיינו בתוכחת כי תבא שמתחיל בו' והיה אם לא תשמע וסיים ואין קונה שהוא סיום של קללה ממש · וכמ"ש בהדיא בתד"א סוף פרק ל"א העתקתיו בב"ר פר' א' סימן יו"ד אך בתנחומא בסדר ראה סימן ד' מסיים ביד משה וכוונתו על התוכחה שבפ' בחוקותי על שם הוא סוף הפרשה של התוכחה ועי' ד"ר פר' ד' סוף סימן ב' מ"ש בשם הפסיקתא ענין ההפך הזה ועל היתרון שיש לברכות על הקללות על זה אמר חשבתי דרכי היינו דרך החיים ודרך המות שנתת לפני כמ"ש סוף נצבים ואשיבה רגלי וכל זה ע"פ מדה י"ז מפורש היטב בריש סדר ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה את הברכה אשר תשמעו (ברכה מא' עד תי"ו) והקללה (שהקללה מו' עד ה') : **ב** ועתה בנים וגו' דרכי ישמרו וגו' · שעל שאמר יעקב דרכיו של הקב"ה על כן כשביקש יעקב ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך השיב לו בעצמו כ"י ואמר לו ושמרתיך בכל אשר תלך ע"פ מדת ממעל ומנגד : על הכל השיבו · ב"ר פר' ס"ט סימן ז' ופר' ע' סימן ג' וכאן סובר שמפורשת היא הפרשה ע"פ מדה ל"ב שתחלה התפלל ונדר ואחר כך הבטיחו הקב"ה וענה על תפלתו שלא יתכן לומר שתחלה הבטיחו ואחר כך יאמר אם יהיה ושמרני שאין אחר ההבטחה ספק

יפה תואר

מגן · לפרש כי המפרנס העניים הוא בונה חרבות עולם והמחזיק ידי לומדי תורה הוא מקים מוסדי דור דור : מגן אפוכי · הוא שטר ראיה · כי ר"ט חשב אשר הראהו לו שהנכסים האלה משום שנתן לשם המצות בעיסקא או שקנה מהם השדה ולכן שאל כי יראהו לו שטר הראיה · וא"ל כי הוא גבי דוד : הפרצה הזו · כלומר העניות הוא עלי לגודרה כי אני נותן לחם לכל בשר :

הה"ד חשבתי דרכי · כי קשה להם למה כתיב אם בחקותי תלכו ולא כתיב אם את חקותי תשמרו · כי בכל מקום כתיב הפעל שמר אצל חוק · ולכן מתרץ כל אחד לפי דרכו והביאו את הכתוב ואשיבה רגלי אל עדותיך אשר גם זה הוא כעין הפעל הליכה ואמר הראשון כי לכן שהתחם דוד בשורה זו לאמור כי אם הלך לטייל ולהתעדן במקום פלוני או בדירה פלונית שם על לבו את העונג אשר יבוא לאדם בלמדו דברי תורה שב אל עדות ה' · ושתרחק מתענוגי העוה"ז · וכן הוא כוונת הכתוב אם בחקותי תלכו כי תשובו אחור מהתהלך בתענוגי העוה"ז ותדבקו ללכת בחקות ה' · ור"ה בשר"א אמר כי אי אפשר לאדם לעבוד את ה' מיד באהבה · אבל בראשונה יעבדהו שלא לשמה ומתוך שלא לשמה יבוא לשמה · וז"ש חשבתי מתן שכרן של מצות והפסדן של עבירות ועבדתי את ה' מיראת העונש ומאהבת הגמול ובאחרונה ואשיבה רגלי אל עדותיך ודבקתי בה מאהבת ד' ותורתו · וכן יתפרש אם בחקותי תלכו כי תלכו בחקות ה' ממדרגה למדרגה בראשונה ע"מ לקבל פרס ואח"כ מאהבה · ור' מנחם אמר כי לפעמים יתגוך אדם מיוסר באמרו כי מטה ידו · ולא יבין כי לכן מטה ידו יען שחשך מיוסר ואם רדף לעשות צדקה עם ה' בכך את נחלתו · וז"ש דוד חשבתי דרכי למה נרדפתי ותבלי רשעים עודוני · ואשיבה רגלי אל עדותיך ואז אויבי נפלו לפני חללים ושלום היה לי מסביב וז"ש התורה אם בחקותי תלכו ואז עקב הלכתם בחוקות ה' יבוא שלום בארץ ולא תהיה לכם מניעה מהלוך עוד בחקותיו · ור"א בריה דר"ח בשר"י אמר כי אם נביט היטב אז נראה כי הברכות מרובות מהקללות כי הברכות הם מא' עד ת"ו · והקללות מעטות וגם המה יהפכו לברכות ברצות ה' ומזה נוכח כי לא חפץ ה' ברעה וגם הרעות אשר יבוא לאדם הוא רק להעמידם על דרך טוב · ולכן אמר הכתוב אם בחקותי תלכו להראות על הליכה תמידית כי לא יתנגפו רגליכם עוד מלכת בדרכי ה' אם תחלו ללכת בחקות ה' : הה"ד ועתה בנים שמעו לי · בא לדרוש מה דמתחיל אם בחקותי תלכו ולא אמר והיה אם בחקותי וגו' כמו בכ"מ ומזה יובן בת"כ כי הקב"ה מתאוה אשר בני ישראל ישמרו את חקותיו וזה שמביא על זה הכתוב ואשרי דרכי ישמרו וא"ר חנינא בר פפא על זה אשרי ואשריכם כשנתקיימו כו' : מדבר ביעקב · ופי' הכתוב דאומר לבני

ידי משה

אבל המושל אשר הוא מגזע המלוכה מאושר הוא לבני תבל : זו שבת בראשית · לפי שמיניה נקראת ג"כ שבת · לכן קורא לשבת זה שבת בראשית :

ולא עוד אלא שהן הפוכות · פי' לא לבד כי הקללות מעטות מן הברכות כיון שהמה רק מן וי"ו עד ה"א אבל גם את אלה יהפוך ה' מקללה לברכה · א"כ י"ל כי אך הפוכות שהוי"ו קודם לה"א : מדבר ביעקב · כי

אנכי עמך ושמרתיך בדרך הזה אשר אנכי הולך א"ל בכל אשר תלך ושבתי בשלום אל בית אבי א"ל והשיבותיך אל האדמה הזאת ועל הפרנסה לא השיבו א"ר אסי אף על הפרנסה השיבו דכתיב (שם כח) כי לא אעזבך ואין לשון עזיבה האמורה כאן אלא לשון פרנסה כד"א (תהלים לז) נער הייתי וגם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם · ר"א אע"פ שזרעו ובניו הם מבקשים לחם לא ראיתי לאותו צדיק אביהם נעזב מיראתו של הקב"ה · א"ר הושעיא אשרי ילוד אשה שכך שומע מפי בוראו א"ר חנינא בר פפא (ד) אשרי ואשריכם כשנתקיימו כל התנאין הללו שהתניתי עמכם א"ר אחא (ה) אף לבניו אמר כן שנאמר ועתה בנים שמעו לי (ו) אשרי ואשריכם לכשתקיימו כל התנאים הללו שהתניתי עמכם אימתי כשתשמרו את תורתי שנאמר אם בחקותי תלכו: ג אמר ר' אלעזר בנוהג שבעולם (ז) מלך בשר ודם גוזר גזירה אם רצה לקיימה הרי הוא מקיימה ואם לאו סוף שמקיימה ע"י אחרים אבל הקב"ה אינו כן אלא גוזר גזירה הוא מקיימה תחלה הה"ד (ויקרא יט) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני ה' א אני הוא שקיימתי מצות עמידת (ח) זקן תחלה · אם בחקתי תלכו: ד חקים שבהם חקקתי את השמים והארץ שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי חקים שבהם חקקתי את השמש ואת הירח שנאמר (שם לא) כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה חקות שבהם חקקתי את הים שנא' (משלי ח) בשומו לים חקו חוקות שבהם חקקתי את החול (א) שנאמר (ירמיה ה) אשר שמתי חול גבול לים חוקים שבהם חקקתי את התהום שנאמר (משלי ח) בחוקו חוג על פני (ט) תהום חוק וחוג לגזירה שוה: ה ר' לוי בשם ר' חמא ברבי חנינא אמר חוקים שהם חקוקים על יצה"ר הה"ד (ישעיה י) הוי החוקקים חקקי און אמר ר' לוי (ב) משל למקום אדרימון שהוא משובש בגייסות מה עשה המלך (ג) הושיב בו קוסטרינוס בשביל לשמרו כך אמר הקב"ה תורה קרויה אבן ויצר הרע קרוי אבן תורה קרויה אבן שנא' (שמות כד) את לוחות האבן והתורה והמצוה יצה"ר קרוי אבן דכתיב (יחזקאל לו) והסירותי את לב האבן מבשרכם תורה אבן יצר הרע אבן האבן תשמור את האבן: ו א"ר אחא בן אלישוב (י) חוקים שמביאים את האדם לחיי עוה"ב הה"ד (ישעיה ד) והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלים הוא שעוסק בתורה שהוא עץ חיים שנא' (משלי ג) עץ חיים היא · (יא) תני בשם ר' אלעזר הסייף והספר ניתנו מכורכין מן השמים אמר להם הקב"ה אם שמרתם מה שכתוב בספר זה הרי אתם ניצולים מן הסייף ואם לאו סוף שהוא הורג אתכם והיכן הוא משמען של דברים שנאמר (בראשית ג) ב (יב) ויגרש את האדם לשמור את דרך עץ החיים את דרך זו דרך ארץ ואח"כ עץ החיים זו תורה תני בשם רשב"י (יג) הככר והמקל ניתנו מכורכין מן השמים אמר להם אם שמרתם את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות בו היכן הוא משמעו של דבר (ישעיה א) אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו וחרבין תאכלו א"ר אחא (יד) צריכים ישראל לחרובא עבדון תתובא אמר ר' עקיבא (טו) ג יאה מסכנותא לברתיה דיעקב כערקא סומקא ברישא דסוסיא חיורא: ז ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם א"ר חמא ברבי חנינא אם שמרתם את התורה הריני מעלה עליכם כאלו אתם עשיתם אותם (ד) ועשיתם אתם א"ר חנינא בר פפי אמר להם
אם

מסורת המדרש א ירושלמי בכורים פרק ג' · ב תנא דבי אליהו רבה פרק א' · ג חגיגה דף ט' ע"ב ע"ש · שיר רבה פ' ב'

חדושי הרש"ש

(א) שנאמר שמתי חול גבול לים · שהיא חק עולם ולא יעברנהו : (ב) משל למקום אדרימון · ובשיר רבה פסוק אל גנת אגוז הגי' אדרימין וכן הביאו בערוך ול"נ דצ"ל אחרימון כי הוא שם אליל לתורת זאראסטר לפרסיים השליט במקומות ציה ושממה ומושל בכל פעולות הרעות הנעשות תחת השמים כידוע ליודעים : (ג) הושיב בו קוסטריטם · נ"ל דצ"ל קוסטנירום עי' לקמן במ"ר פ"א באדם האומר לקיסטניר שב רישיה דפלן וכפ' ואתחנן בא הקוסטנר ליתן את החרב כו' ובשיר רבה פסוק צוארך כמגדל השן ויהיה דומה ממש לנמשל : (ד) ועשיתם אתם אר"ם כ"פ כו' . כצ"ל אתם ח"ו ועי' במ"ש :
ונתתי

חדושי הרד"ל

ועתה בנים שמעו לי (כמו שהתניתי לאביכם וקיימתי כן אקיים לבנים) ואשרי דרכי ישמרו כדמפ' אשרי ואשריכם כו' : (ד) אשרי ואשריכם כו' · משום דהא"כ כתיב אשרי אדם שומע לי דרש ב' אשרי · אשרי אדם הוא אשריכם · ואשרי דרכי ישמרו הוא אשרי לי : (ה) אף לבניו כו' כל התנאים הללו כו' · וז"ש שם שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו שמעו מוסר הוא מ"ע כמ"ש אם בחקותי תלכו ואל תפרעו מל"ת כמ"ש את מצותי תשמרו : (ו) אשרי ואשריכם כו' שנאמר אם בחקותי כו' · נראה שגירסא ג"כ למ"ש בת"כ אם בחקותי תלכו שהמקום מתאוה שיהיו ישראל עמלים בתורה · ור"ל כמ"ש (פ"ק דעבודת כוכבים ה) אם לשון תחנונים ע"ש : (ז) מלך ב"ו גוזר כו' אבל הקב"ה כו' מקיימה תחלה · ירושלמי פ"א דר"ה פ"ג ועיין שמ"ר פ"ל ובערוך ערך אגרפס היה לפניו כאן נ"א ע"ש : (ח) זקן תחלה אם בחקותי תלכו ד"א אם בחקותי חקים שחקקתי כו' כצ"ל : (ט) משום חוק וחקת לג"ש כצ"ל · ופי' דילפינן שהי חוק ותקת הכתובים בשמש וירח וים ותהום מן חקות הנאמר בשמים וארץ ששם כתוב אם לא בריתי יומם ולילה חוקת שמים כו' וכן בחקתי דהכא לומר שכל אלו החוקות הן בזכות חקת התורה: (י) חקים שמביאים כו' העוה"ב כד"א כו' כל הכתוב לחיים · דרש חקים כמו על ספר חקם · כל הנחקק לכתוב בספר החיים : (יא) תני בשם ר"א הספר והסייף כו' · ספרי עקב ס"פ מ' ודכ"ל פ"ד : (יב) ויגרש את האדם וישכן וגו' ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך · כצ"ל וכ"ה בספרי שם ונ"ש הסייף כו' : (יג) הככר והמקל ניתנו מכורכים כו' טוב הארץ תאכלו כו' חרב תאכלו · הוי ליה למינקט הככר והסייף והספר לשמור דרך עץ חיים דריש · עץ · וחיים · פן זה המקל · וחיים זה הככר : (יד) צריך ישראל לחרובא כו' · לעיל פי"ג : (טו) יאה מסכנותא כו' · ע"ל שם :

פירוש מהרז"ו

ספק ועי' מש"ש · ועל כל מה שביקש הבטיחו בלשון שהתפלל אך על שביקש ונתן לי לחם לא השיבו בפירוש ונתתי לך לחם לאכול וכמ"ש בתנחומא ויצא סוף סימן ג' אמר הקב"ה אם אני מבטיחו על הלחם מה מבקש ממני עוד וכו' : וזרעו מבקש לחם · שתיבות לא ראיתי שייך גם לס"ד שהוי"ו של וזרעו מושך אלו תיבות לא ראיתי שלא ראיתי שזרע הצדיק יבקש לחם כמו הצדיק שאינו נעזב מפרנסה כך זרעו אינו נעזב וזה ע"פ מדה י"ט נעזב בצדיק וה"ה לזרעו בקשת לחם בזרעו וה"ה לצדיק הרי שתיבת לא אעזבך פי' שיתן לו לחם אלא שלא אמר לו בפירוש כדי שיתפלל עוד כנ"ל : אע"פ שזרעו מבקש לחם · דורש הפסוק כפי משמעות התיבות וזרעו מבקש לחם שיחסר להם לחם ויבקשו שיתנו להם עכ"ז הצדיק מקבל באהבה ואינו מדבר בשכר הצדיק אלא במעשה הצדיק ופי' לא ראיתי צדיק נעזב מצדקו ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה : שכך שומע מפי בוראו · שהבטיחו בפיו כ"י והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וזהו ואשר דרכי ישמרו וכמ"ש בריש הסימן מדבר ביעקב : אשרי ואשריכם · דורש ואשרי לשון רבים שתי פעמים אשרי ואינו מדבר ביעקב עצמו כ"א בבני ישראל ובהקב"ה וכמ"ש ד"ר פר' א' סימן ה' עשה מצוה על שניט ע"ש באריכות : אף לבניו אמר כן · לבני יעקב אמר כן כאן שאם ילכו בדרכיו יתן להם שכר טוב כמו ליעקב כנ"ל · ויותר נראה לפרש מ"ש ואף לבניו אמר שיעקב אמר כן לבניו לפני מותו כשצוה והוכיח אותם כמ"ש באגדה בראשית סוף פר' פ"א על פסוק לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם וכן כאן בנים שמעו לי ודברי רחב"פ ממקום אחד ודברי ר"א ממקום אחר ע"כ הוכפלו הדברים: ג סוף שמקיימה ע"י אחרים · אע"פ שהדבר קשה איך יקבלו אחרים מאמר שבעצמו אינו מקיים אלא שמכריח אותם שיקיימו בע"כ וזהו סוף וכו' : ויראת מאלהיך אני ה' · שבהרבה מקומות יתפרש אני ה' נאמן לפרוע ממי שלא יקיים המצוה אך הרי בכבר כאן אמר ויראת מאלהיך על שיפרע א"כ מהו עוד אני ה' ע"כ דורש על שקיים תחלה מצות זקן עי' שמ"ר פר' ל' סימן ט' ובר"ר פר' מ"ח סימן ז' והוא יושב אצל השכינה עומדת עליו ועי' ירושל' ביכורים פרק ג' וע"פ מדה י"ז שמפורש כתיב באברהם שקיים בו הש"י עמידת זקן דורש מ"ש כאן אני ה' ע"פ מדה פ' כנ"ל זאו אם בחקותי שאני בעצמי מקיים : ד חוק וחוג לגז"ש · עי' ב"ר פר' ד' סימן ה' ושם הגי' חוג חוג לגז"ש ועי' מ"ש בשם הירושל' ואגב שהזכיר הפסוק הביא הגז"ש שנדרש עליו ואינו שייך כאן : ה חקוקים על יצה"ר שדרכי יצה"ר נקראו חוקים על שהם חקוקים על לוח הלב כמ"ש חטאת יהודה כתובה וגו' חרושה על לוח לבם וכמ"ש ותהי עונותם חקוקה על עצמותם וחוקות התורה שיחקוק על הלב יעמדו כנגד חוקות יצה"ר כמ"ש והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך וכמ"ש וראיתם אותו וזכרתם וגו' ולא תתורו וגו' : אדרימון · בערוך הגי' ארימון שהוא מגשש בגייסות ובמ"ע אמר בנימין פי' בלשון יוני ארימי' ואריסמון (לשון הפסד ומורבן) · ובנוסחאות אדרימון טעות ועי' לעיל פר' ל"ד סימן י"א מארמאין : קוסטרינוס · עי' במ"ר פר' א' סימן י"א כאדם האומר לקיסטנר וכן צריך להיות כאן קוסטנירוס ונקרא כן הממונה להרוג הרוגי מלכות כדאיתא בשי"ר פסוק צוארך דף ל"ה א' על טוארי של קסטינר ועי' ערוך ערך קסטינר ובמ"ע ערך קסטר הביא מאמר זה וגורס קסטריינוס פי' אנשי מערכה : האבן תשמור האבן · וזהו אם בחקותי תלכו כדי לבטל חוקות היצר הרע : ו הסייף והספר · עי' ד"ר פר' ד' סימן ב' ועי' ילקוט ישעי' א' בשם ספרי והוא בספרי סדר עקב פסקא מ' ושם איתא ר"א המודעי : לשמור את דרך עץ החיים · ור"ד וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור וגו' ועי' מ"ש לעיל פר' ט' סוף סימן א' ותבין כאן הרי עץ חיים ולהט החרב הם ביחד: חרובין תאכלו · הוקשה לו שההפך של טוב הארץ תאכלו הוא מחסור ורעבון ולא חרב ע"כ דורש חרב על חרובין שהוא מענין רעבון והיינו מקל כנ"ל ועי' לעיל פר' י"ג סימן ד' בביאור וש"כ ומבואר : בערקא סומקא · עי' שי"ר פסוק משכני דף ז' ב' ושמעתי שענין המשל סומקא רומז לדין ותוורא לחסד והיסורים הוא דין והתשובה חסד והם יפים ורופאים זה לזה היסורים רפואה לעונות וגורמים תשובה והתשובה רפואה ליסורים : ז כאלו עשיתם · שהתורה והמצות נבראו קודם העולם כמפורש במשלי ג' ה' בחכמה

מתנות כהונה

ומסיים ביד משה : ילוד אשה · ר"ל יעקב אבינו : אשרי · כך אמר הקדוש ברוך הוא אשרי לי ואשריכם כו' ודרש אשרי בלשון רבים כמו אשר בפת"ח והוא על דרך שאח"ע כשישראל עושים רצונו כו' : הוא מקיימה כו' · כשגוזר גזירה הוא מקיימה תחלה ולפיכך כתיב בחקותי שקיימתיה אני : עמידת זקן כו' · שנאמר ואברהם עודנו עומד לפני ה' והוא תיקון סופרים דהל"ל וה' עודנו וגו' שהרי כתיב וירא אליו ה' ועיין פרשת וירא: חוק וחוג לגזירה שוה · נראה שאין כאן מקומו ומקומו על נכון בפ' בראשית בפ' יהי רקיע וכך מצאתי בא"א : אדרימון · פי' לפי הענין מקום שמם ומצויים שם לסטים וגייסות מקפחים הבריות ועיין ריש קהלת : משובש · בערוך גרס מגשש · ופי' ענין בלבול ומסוכסך ובספר עבודת הקודש גרס משובש : קוסטרניום · פי' הערוך בנין וגזוסראות לשמירה מעלייא : דרך הארץ · כדאמר לעיל פ"ט כ"ו דורות קדמה דרך ארץ קודם מתן תורה שנאמר לשמור דרך עץ חיים דרך זה דרך ארץ עץ חיים זו תורה וסמיך ליה ואת להט החרב וגו' : לחרובא כו' · פירושו מצאתי בילקוט ישעיה כשבא חורבא ומכה תשובה על יהודי נעשה תושב ולי נראה פי' צריך היהודי לדוחק ועוני עד שאין לו מה לאכול רק חרובין ואז עושה תשובה וכן בתרגום יוגמן בכל מקום שר"ל תשובה כתיב תתובא ועוד עי' לקמן במדרש חזית (א' ה') ובמדרש קהלת (ט' י"א) : יאה כו' · נאה ויפה העניות לבת יעקב כרצועה אדומה בראש סוס לבן : ערקא · הרצועה כד"א ערקא דמסאנא:
הלמ"ד

ידי משה

כי הוא אמר ושמרתני בדרך הזה אמר ליה הקדוש ברוך הוא אשרי מי ששמר דרכי כדלקמן : אשרי ילוד אשה · פי' שפסוק הזה שר העולם אמרו כמו"ש רז"ל בחולין והוא חנוך ששמע כן מפי הקב"ה לכן אמר אשרי ילוד אשה : חקים שמביאים את האדם כו' . דריש חקים על חיים שה הקו"ף מתחלף ביו"ד באי"ק ככ"ל · וסוף כמו חיים : הככר והמקל · לא דאמר מקל ולא חרב כדכתיב בקרא חרב תאכלו · משום דדריש
חרב

יפה תואר

לבני יעקב ועתה בנים שמעו לי · ולראיה כי טוב לשמוע לי זכרו כי מה מאושר הי' אבי יעקב אביכם אשר שמר את דרכי וזה ואשרי דרכי ישמרו קאי על יעקב : א"ר חנינא בר פפא כו' · מקום של דברי רחב"פ הוא אחר דברי ר"א דאמר אף לבניו אמר כן שנאמר ועתה בני שמעו לי אשרי ואשריכם כו' ומפרש רחב"פ דבריו כי לא האמר אשרי ליעקב ואשריכם לבניו אבל אשרי להקב"ה כי גם הוא מאושר אשר ישמרו את מצותיו : בנוהג שבעולם כו' · בא למדרש הסמיכות של אני ה' מסוף סדר בהר אל אם בחקותי תלכו ולהכרס יחד · וזה אמי ה' סשומר חוק ומצוה ולכן אני מתאוה כי הלכו בתוקותי : חקים שבהם חקקתי את השמים והארץ · אע"ג דבכ"מ מפרש חק על מצות שאין בהם טעם והשמן משיב עליהם מ"מ דריש הכא על חקות שמים וארץ ואינך דק"ל למה כתיב מקודם בחקותי ואח"ז ואת מצותי ה"ל לכתוב אם את מצותי תשמרו ואח"ז ובחקותי תלכו ע"ד לא זו אף זו · לכן דריש בחקותי על התורה בכללה שע"י התורה נבראו שמים וארץ וכל צבאם כמו דאמרינן בריש סדר בראשית : חוק וחוג לגז"ש לא גרסינן : חקוקים על יצר הרע · כי התורה היא חק שעל ידה נדכה ונשבר היצר הרע כדאמרינן בקדושין ס"א אם אבן הוא נמוח : חקים שמביאים את האדם לחיי עוה"ב · דריש בחקותי מלשון כתיבה וחקיקה ומביא ע"ז את הפסוק כל הכתוב לחיים וגו' כי ע"י התורה נכתב האדם לחיי עוה"ב : הסייף והספר כו' · הנה ר"א ורשב"י שניהם באו לנו ללמד כי השכר והעונש יבואו לאדם מאת ה' אפס השכר יתן ה' לבדו או ע"י מלאכיו בידו לשומרי תורה אבל העונש אמר ר"א כי הוא לא יבוא מידי ה' כי הרעה לא תצא מאתו אבל העון לבד ילכד את הרשע וימיתנו · ואם ישמור את התורה אז ינצל מכל רע ויתענג על טוב ה' · ושכרו הוא מוכן · אפס ר"א לא ידבר מן השכר יען כי זה נודע הוא ולא ידבר רק מן העונש כי אם יעבור חוק אז הרעה תמותת את הרשע וזה שמזכיר הסייף והספר · ורשב"י מוסיף כי גם העונש יבא מן השמים ניסרו להוליכו בדרך טובים וכמו המקל הרודה לתינוק למען ילמד ויבין כן בא העונש מן השמים ליסר דרכיו והשכר והעונש שניהם ולכן אמר הככר והמקל מזכיר את השכר והעונש ביחד · והנה מה שאמר רשב"י הככר ולא אמר הלחם או השכר י"ל כי בא לרמוז לנו תירוץ על הקושיא שהקשו רבים למה הזכירה תורה רק שכר הגופני ונתתי גשמיכם בעתם וגו' ולא זכרה שכר הרוחני בעדן גן אלהים ותירצו כי היעוד הנאמר פה בתורה אינו על שכר המצות · כי שכרו צפון בעדן גן אלהים · אבל התורה תבטיח כי אם תלכו בחקות ה' אז יוסרו כל המניעים שמונעים את האדם מעבוד את ה' · כמו רעב · מלחמה · דבר וכל פגע רע · ואז יהיה שכרכם נכון מאת ה' · והנה כמו הרעב והעוני וכדומה יתעו את האדם לחטא ופשע · כן גם העושר הרב יסיתו את האדם לכתם כו' ולבעט בתורתו · ולכן מרמז רשב"י כי הטוב היורד מן השמים ירד במדה ובמשקל וזה שאמר ככר הבא במדה · ולא לחם ועושר אשר הם בלי גבול : כאלו אתם עשיתם אותם · רחב"ה דריש ועשיתם
אותם

אם שמרתם את התורה [א] הריני מעלה עליכם כאלו עשיתם עצמכם ועשיתם אותם (טז) · [ב] תני ר' חייא הלמד לעשות לא הלמד שלא לעשות הלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא א"ר יוחנן הלמד שלא לעשות נוח לו שנהפכה שליתו על פניו ולא יצא לאויר העולם אמר ר' אחא הלמד ע"מ לעשות זוכה להקביל רוח הקודש מה טעם (יהושע א) למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו כי אז תצליח דרכך ואז תשכיל ואין תשכיל אלא רוח הקדש כד"א (תהלים פט) משכיל לאיתן האזרחי :

ח ונתתי גשמיכם בעתם · אמר ר' יונתן (יז) [ג] ג' נתנו מתנה לעולם התורה והמאורות והגשמים · התורה מנין שנא' (שמות לא) ויתן אל משה ככלותו · המאורות מנין שנאמר (בראשית א) ויתן אותם אלהים · הגשמים מנין שנאמר ונתתי גשמיכם בעתם : ר' עזריה בשם רשב"ל אומר אף השלום דכתיב ונתתי שלום בארץ ר' יהושע בן נחמיה אמר אף הישועה דכתיב (תהלים יח) ותתן לי מגן ישעך ר' יצחק ברבי מריון אמר אף פרשת הים הגדול דכתיב ביה (ישעיה מג) כה אמר ה' הנותן בים דרך שאלמלא כן כיון שאדם יורד לתוכו מיד מת ר' תנחומא אמר אף ארץ ישראל דכתיב (תהלים קה) ויתן להם ארצות גוים ורבנן אמרי אף הרחמים דכתיב (שם קו) ויתן אותם לרחמים ויש אומרים אף נקמתו של אדום דכתיב (יחזקאל כה) ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל : ט (יח) ד"א ונתתי גשמיכם בעתם ברביעית אתה אומר ברביעית או אינה אלא בערבי שבתות אמרו [ד] אפי' שנים כשני אליהו והגשמים יורדין בערבי שבתות אינן אלא סימן קללה הא מה אני מקיים ונתתי גשמיכם בעתם ברביעית :

י ד"א ונתתי גשמיכם בעתם בלילות [ה] בימי הורדוס המלך היו גשמים יורדין בלילות בשחרית נשבה הרוח נתפזרו העבים זרחה החמה נתנגבה הארץ והיו פועלים יוצאים ועוסקין במלאכתן ויודעין שרצון אביהם שבשמים מעשיהם · ד"א ונתתי גשמיכם בעתם בלילי שבתות · [ו] מעשה בימי שמעון בן שטח ובימי שלמצה המלכה שהיו גשמים יורדים בלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני הזיתים ועדשים כדינרי זהב וצברו מהם חכמים והניחום לדורות הבאים להודיע כמה חטא גורם לקיים מה שנא' (ירמיה ה) עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם : יא ד"א (ס) ונתתי גשמיכם בעתם לא גשמי כל הארצות מה אני מקיים (בראשית כח) ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך אלא שיהיה השבע בארץ ישראל ורעב בכל הארצות ויהיו כל הארצות באין ולוקחין מכם פירות ומעשרין אתכם בכספים בענין שנאמר (שם מז) וילקט יוסף את כל הכסף · כתיב (דברים לג) וכימיך דבאך שיהיו כל הארצות דובאות כסף ומביאין לארץ ישראל : יב עד כמה גשמים יורדים והארץ עושה פירות [ז] ר' מאיר אומר עד ב' ר' יוסי אומר עד ג' על דעתיה דר' מאיר דאמר עד ב' (יט) יורה ומלקוש יורה במרחשון ומלקוש בניסן על דעתיה דר' יוסי דהוא אומר עד ג' יורה בכסליו ומלקוש בניסן (כ) וגשמים באמצע הרי ג' ר' דוסתאי (כא) ברבי ינאי אמר הדא הוא דכתיב (איוב לז) כי לשלג יאמר הוא ארץ וגשם מטר וגשם (כב) הרי שלשה (שם) מטרות שנים הרי ה' ורבנן אמרין שבעה (כג) אילין חמשיתה יורה ומלקוש יורה בכסליו ומלקוש בניסן הרי ז' אמר ר' אבהו עבר הוינא קומי כנישתא דטרסיא דלוד ושמעית קליה דר' שמואל בר נחמני יתיב ודרש רבנין בשם חזקיה אמר בשעה שישראל עושין רצונו של הקב"ה פקידה אחת הוא פוקד הארץ ומיד הוא עושה מה טעמא (תהלים סה) פקדת הארץ ותשקקה (ו) רבת תעשרנה שהיא עושה לכם אחד לעשרה ר' ברכיה ורבי חלבו ורב פפי בשם ר' אליעזר אמרי פעמים שעושה (כד) בזכות איש אחד בזכות עשב אחד בזכות שדה אחת ושלשתן בפסוק אחד שנאמר (זכריה י) שאלו מה' מטר בעת מלקוש ה' עושה חזיזים ומטר גשם יתן להם לאיש עשב בשדה לאיש ולא לאנשים לעשב ולא לעשבים לשדה ולא לשדות (מלאכי ג) הביאו (את כל) המעשר אל בית האוצר וגו' ברכה (כה) עד בלי די מהו עד בלי די ר' יונה בר אבא בשם ר' יוחנן אמר דבר (שם) שאי אפשר לומר עליו די הוא ברכה ר' ברכיה ור' חלבו ור' אבא בר כהנא אמר בשם רב [ח] עד שיבלו שפתותיכם לומר דיינו לפי שבעולם הזה (כו) גשמים טורדים לעולם יוצאי דרכים מצירין בהם מפרשי ימים מצירין בהם דורכי גתות וטחי גגות אבל לעתיד לבא (כז) הקדוש ב"ה עושה אותן ברכה מה טעמא (יחזקאל לד) ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה והורדתי הגשם בעתו גשמי ברכה יהיו :

פרשה לו

א וזכרתי את בריתי יעקוב הה"ד (תהלים קב) לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים [ט] בית שמאי ובית הלל ב"ש אומרים השמים נבראו תחלה ואח"כ הארץ שנאמר בראשית ברא וגו' וב"ה אומרים הארץ נבראת תחלה ואח"כ שמים אלו ואלו מביאים טעם לדבריהם טעמן דב"ש דאינון אמרי השמים נבראו תחלה ואח"כ הארץ משל למלך שעשה לו כסא משעשאו עשה אפיפירון שלו כך (ישעיה סו) כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי טעמן דב"ה דאמרי הארץ נבראת תחלה

מסורת המדרש א תנחומא סדר תבא · ב ירושלמי ברכות פרק א' · ג שמות רבה פרשה מ"א · ילקוט סדר בראשית · ד תענית דף ח' · ה שם דף כ"ג · ו שם ספרי דברים פיסקא מ"ב · ז תענית דף ה' · ח במד"ר פ' י"ב · ירושלמי ברכות פרק ט' · ט חגיגה דף י"ב · ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א · פדר"א פי"ח · ילקוט סדר בראשית · ילקוט ישעיה רמז ס"ע · אגדת שמואל פ"ה ·

חדושי הרד"ל

(טז) תני ר"ח הלמד כו' · ברייתא בת"כ כאן ע"ש ובשמ"ר פ"מ : (יז) ג' נתנו מתנה כו' · עד סוף המאמר הוא מן בת"כ ע"ש בק"א · ב"ר פ"ו וש"נ : (יח) ד"א ונתתי גשמיכם כו' : (יט) יורה מלקוש · וכתיב בתריה ואספת דגנך : (כ) וגשמים באמצע · דרש מטר ארצכם הוא לבד יורה ומלקוש : (כא) ב"ר ינאי אמר תמצא הכ"ד כי לשלג כו' כנ"ל : (כב) הרי ג' מטרות · (עיין תענית ג') : (כג) אלין חמישתא יורה ומלקוש כו' · כלומר אלו ה' רמוזין בלשון מטר ארצכם בעתו ולבד זה יורה ומלקוש : (כד) בזכות איש כו' · ירושלמי תענית פ"ג ה"ב (ועיין בבלי שם ט) : (כה) עד בלי די ר"י ברכיה כו' · ירושלמי תענית שם ה"ט ושם משמע פירושו דבר שא"א לומר עליו די שאין מתפללין על רוב טובה ע"ש : (כו) גשמים טורדין לעולם יוצאי כו' · שמ"ר פ"ה פ"ג : (כז) הקב"ה עושה אותן ברכה שירדו בשעה שאין מצירין לעולם כמ"ש בעתו וכמש"ל בלילי ד"ו :

חדושי הרש"ש

(ס) ונתתי גשמיכם בעתם לא גשמי כל הארצות · נראה פירושו כניחותו ודלא כמ"כ ועי' בק"א : (ו) רבת תעשרנה כו' אחד לעשרה · בשיר רבה פסוק אני לדודי ועלי תשוקתו הגירסא אם זכיתם תעשרנה ואם לאו תעשרנה שתעשה לכם אחד מעשרה :

מתנות כהונה

הלמ"ד הראשון והשני בחיר"ק תחת הה"א הלמד כמו אשר יזה יהא נזה · ופרושו היה לומד · השלישי והרביעי פת"ח תחת הה"א וכן כמו הלומד : כיון שאדם כו' · שאין טבע האדם יכול לסובלו : בערבי שבתות · עיין בפ"ג דתענית כ"ב : לא גשמי כל כו' · בתמיה והלא יורד על כל הארצות ומה אני וכו' : עד שני כו' · שני רביעית : ה"ג על דעתיה דר"מ דאמר עד ב' יורה ומלקוש יורה במרחשון ומלקוש בניסן כו' עד יורה בכסליו ומלקוש בניסן ועיין בפ"ק (דתענית ה') ותמצא כי כן הוא : עבר הוינא כו' · הייתי עובר לפני בית הכנסת ושמעתי קולו כו' : שאי אפשר לומר כו' · פי' כי לעולם אדם חפץ בברכה :

פרשה לו בית שמאי ובית הלל כו' · כל זה לעיל פרשת בראשית ס"פ א' :

פירוש מהרז"ו

יסד ארץ עד בני אל יליזו מעיניך וכן במשלי ח' בהכינו שמים שם אני וכמ"ש ב"ר פרשה א' סימן ב' שאלפים שנה קדמה תורה לעולם ואעפ"כ מעלה אני עליך כאלו אתה בראת התורה והמצוה שאם לא ילמוד האדם התורה ולא יקיים המצות אין קיום לעולם ועי' ב"ר פר' כ"ב סוף סימן ו' ובזוהר כאן : עשיתם עצמכם · שכתיב ועשיתם אותם חסר קרי בי' אתם ובתנחומא תבא דורש כן מפסוק דברים ד' י"ד ואותו צוה ה' ללמד אתכם חוקים ומשפטים לעשותכם וגו' לעשות אתם אינו אומר אלא לעשותכם מכאן שמעלין עליו כאלו עשה את עצמו : תני ר' חייא · בת"כ כאן וכמ"ש רש"י בחומש : נוח לו שלא נברא · עי' שמ"ר פר' מ' סימן א' : למען תשמור לעשות · וכ"ד לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה : ח ג' נתנו מתנה · ב"ר פר' ו' סימן ה' והכלל שאם לא נתנו במתנה לא היה אפשר לבריות ולא היו זכאים להשתמש בהם : ט ברביעיות · שהיו נשמרין בימים קדמונים מללאת בדרכים ביום רביעי שכתוב בו יהי מארת חסר לשון קללה על שליטת מלאכי זעם בדרכים ובמדבריות ואז זמן לגשמים לירד שלא יזיק הגשם לעוברי דרכים ולקמן אמר בלילות בלילי שבתות וכאן אמר ברביעיות משמע אפילו ביום וברש"י בחומש נוסח ישן כתוב בלילי רביעיות וכ"ע ועי' בת"כ ובפירוש קרבן אהרן שם : כשני אליהו · שנעצרו הגשמים והיו צמאים למים : י בלילות · ת"כ הובא בילקוט שאז כולם ישנים בבתיהם ואין הגשמים מזיק להם : בימי הורדוס · שבנה הבהמ"ק מחדש והראה הקדוש ברוך הוא אז לישראל שמעשיהם לרצון לפניו כמבואר ביוסיפון בארוכות : חטים ככליות · ועל זה רמז בשירת האזינו עם חלב כליות חטה : יא דובאות כסף · שתרגום זוב דוב : וילקט יוסף · ואע"פ שהיה בשביל מצרים עכ"ז נפל אח"כ ביד ישראל בזת מצרים ובזת הים ואמרו חז"ל ג' מטמוניות הטמין יוסף א' נגלה לקרח וא' לאנטונינוס והג' לצדיקים לע"ל : יב יורה ומלקוש · בסוף סדר עקב בפרשת והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך שאז עושה פירות וכן הכוונה כאן במ"ש גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה וגו' ע"פ מדה י"ז · ר' מאיר סובר דמ"ש ונתתי מטר כלל יורה ומלקוש פרט אין בכלל אלא מה שבפרט שני מטרות ויורה היינו מורה שכתוב ביואל ב' ויורד לכם יורה ומלקוש בראשון יורה במרחשון ומלקוש בראשון הוא ניסן שהוא ראשון לחדשים כמ"ש כל זה בתענית דף ו' ודעת ר' יוסי שמ"ש ונתתי מטר ארצכם אינו כלל אלא על פי מדה י' מטר יורה ומלקוש ג' גשמים : וגשם מטר וגשם מטרות · הרי ע"פ מדה יו"ד ה' מטרות ורבנן מוסיפים עוד שנים ע"פ מדה י"ז הרי שבעה · הרי כאן ה' דעות בגשמי ארץ ישראל שיורדים לברכה ואינם חולקים במציאות גשמי א"י שפעמים היה הברכה באופן זה בב' מטרות לבד ופעמים בג' ופעמים בה' ופעמים בז' ופעמים באחד וחכמים היו מכירים ויודעים טבעי גשמי א"י וסמכו דבריהם על הפסוקים : לאיש אחד · אפילו הרבה שדות והרבה מינים כולם יצליחו ואצל אחרים לא יצליח ופעמים בעבור עשב אחד שמין אחד יצליח אצל כולם · ולפעמים בשביל שדה אחת של כמה אנשים וכמה מינים ועי' תענית דף ט' : עד שיבלו · דורש בלי מלשון והארץ כבגד תבלה : והדורכי גתות · הכלל כל בעלי מלאכות בחוץ תחת אויר השמים מצטערים בהם : גשמי ברכה יהיה · שברצון השי"ת לא יהיו קשים לשום אדם שיהיו אצל כולם לברכה וכמ"ש ברכת ה' היא תעשיר ולא תוסיף עצב עמה :

פרשה לו סימן א לפנים הארץ יסדת · ב"ר סוף פ' א' סי' ט"ו וש"נ ומבואר כל הענין ומ"ש ובמקום אחד וגו' ארץ ושמים אמר כן אגב אחרים שזכר שאינם אלא פעם אחת אך ארץ

יפה תואר

אותם כאלו עשיתם את דברי התורה ופי' כי התורה נקראת על שמו וכמו דאמרינן בפ"ק דע"ז על הכתוב ובתורתו יהגה יומם ולילה · ורמב"ם דרים ועשיתם אותם כאלו עשיתם את עצמכם וכאלו כתיב אתם וכדגרסינן בחלק צ"ט ע"ב אל תקרי אותם אלא אתם : נוח לו שלא נברא · הנה מה שאמר ר"ח נוח לו שלא נברא ור"י אמר נוח לו שנהפכה שליתו על פניו פליגי בזה באיזה זמן הקטן זוכה לעוה"ב כדאיתא בפ' חלק חד אמר משעה שנולד וח"א משעה שנזרע · ור"ח סובר משעה שנולד ואין הפרש בין שלא נברא כלל ובין היוצא מת מרחם אמו לכן אמר שלא נברא ור"י סובר דמשעה שנזרע ולכן אמר נוח לו שנהפכה שליתו דיש לו עכ"פ חלק לעוה"ב משנולד וירשע אבל אינו טוב משלא נברא כלל כי לזה אין חלק כלל : ג' נתנו מתנה כו' · מבואר בב"ר פ"ו ע"ש : בעתם ברביעית · מי"ז מרחשון עד ר"ח כסלו : או אינה אלא בערבי שבתות · ונקרא בעתם משום דהגשם הראשון ירד בע"ש כאשר נברא אדם הראשון וכמ"ש רש"י ז"ל על פסוק וכל שיח השדה : סימן קללה · לפי שעוסקין אז בצרכי שבת לצאת ולבוא ומצטערים מן הגשמים : בלילות · שבני אדם מצויים בבתיהם וכ"ה הטעם מ"ש בלילי שבתות כי ביום השבת יוצאים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות : ר"מ אומר עד ב' כו' · שהיהם באו לדרוש גשמיכם שצריכים לכם ולא יותר כי רבוי הגשמים קשה לעולם : פקידה אחת כו' · והא דכתיב בקרא יורה ומלקוש מיירי באין עושין רש"ת כ"כ כדמוקמינן בפ' כיצד מברכין ועי"ש בתוס' : אחד לעשרה · פי' במקום שראוי לעשות אחד יעשה עשרת מונים · ומה דלא מפרש מלשון עושר דא"כ היה לו לומר שמעשירנה בהפעיל : בזכות איש א' · מוכח פה לדרוש גשמיכם לכל אחד מכם וכן מה שאמר יבולה ולא יבוליה משמע אפילו בשביל מין אחד · וכן מה דכתיב ועץ השדה ולא כתיב ועץ הארץ כמו בקללה למדרש גם בשביל שדה אחת : דבר שאפשר לומר עליו די · פי' כי בכל הטובות עיני האדם לא תשבענה ויבקש יותר אבל לגשמים יש גבול וקצבה לומר כי די לי · אך בירושלמי פ' שרואה הגירסא דבר שאי אפשר לומר די וכן יש לגרוס כאן : שיבלו שפתותיכם · דרך גוזמא או פירושו כל הימים אשר תבלו על האדמה ושפתותיכם אתכם : לפי שבעוה"ז · בא לסיים בדברי נחמה כדרך המדרש בכ"מ : מאי טעמא ונתתי וגו' גשמי ברכה יהיו · פי' כי הפעם גשם אשר אוריד יהיה לכם לברכה ולא תצטרכו יותר : הה"ד לפנים הארץ יסדת · קשה הנה נארץ נתנה הזכיר הכתוב פה שמים ארבות שלא כסדרם משום דב"ש

ידי משה

חרב כמו מרובין ולא מל' חרב לכן אמר כי המרובים יספו בבטנך לסכותך כמו במקל : דבר שא"א לומר עליו די · ר"י סובר דהקב"ה פוקד את הארץ והיא מביא את הפירות ועל פעם אחת א"א לומר די וגם לר"מ ב' יורה ומלקוש ג"כ א"א לומר על השני די דהא א"א בלעדו · אבל ר"ב בשם רב דאמר עד שיבלו שפתותיכם סובר דבעינן ז' גשמים וכבר תמלא להם לאמור די מן פעם השני עד השביעית עד שיבלו שפתותיהם :

ואחר כך שמים משל למלך שבנה פלטין משבנה התחתונים בנה העליונים כך כתיב (בראשית ב) ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים א"ר תנחומא ואנא אמרית טעמא לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים א"ר חנינא ממקום שהמקרא מסייע לב"ש משם ב"ה מסלקין אותו על דעתין דב"ש דאינון אמרי השמים נבראו תחלה ואח"כ הארץ שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ על דעתין דב"ה דאמרי הארץ נבראת תחלה ואח"כ שמים דכתי' (בראשית א) והארץ היתה תוהו ובוהו והארץ כבר נבראת ר' יוחנן בשם חכמים אמר לבריאה שמים קדמו ולשכלול הארץ קדמה · ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים [א] אמר רשב"י תמה אני איך נחלקו אבות העולם על בריית שמים וארץ שאני אומר שמים וארץ לא נבראו (א) אלא כאלפס וכיסוי הה"ד (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים אמר ר' אלעזר בר' שמעון אם כדעת שאמר אבא [ב] בכ"מ הוא מקדים שמים לארץ ובמקום אחד הוא אומר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים אלא מלמד ששניהם שקולין שוין זה כזה בכ"מ הוא מקדים תורים לבני יונה ובמקום אחד הוא אומר ובן יונה או תור מלמד ששניהם שוין זה כזה בכ"מ הוא מקדים משה לאהרן ובמקום אחד הוא אומר אהרן ומשה מלמד ששניהם שוין זה כזה בכ"מ הוא מקדים יהושע לכלב ובמקום אחד הוא אומר (במדבר לב) בלתי כלב בן יפונה הקנזי ויהושע בן נון מלמד ששניהם שוין זה כזה בכל מקום הוא מקדים כבוד אב לכבוד אם ובמקום אחד הוא אומר (ויקרא יט) איש אמו ואביו תיראו מלמד ששניהם שקולים זה כזה אבל אמרו חכמים האב קודם לאם בכל מקום מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו בכל מקום מקדים אברהם לאבות וכאן וזכרתי את בריתי יעקב מלמד ששלשתן שוין זה כזה: ב ד"א וזכרתי את בריתי יעקב הה"ד (תהלים פ) גפן ממצרים תסיע מה הגפן הזה אין נוטעין אותה (א) במקום טרשים גדולין אלא בולשין אותה מתחתיה ואח"כ נוטעין אותה כך תגרש גוים ותטעיה מה הגפן הזו כל שאתה מפנה תחתיה הרי היא משובחת כך הם (ב) ישראל פנית לפניהם כל מלך ואחר כך ותשרש שרשיה ותמלא הארץ מה הגפן הזו אין נוטעין אותה ערבוביא אלא שורות כך ישראל הם דגלים דגלים הה"ד (במדבר ב) איש על דגלו באותות לבית אבותם מה הגפן הזו נמוכה מכל האילנות ושולטת בכל האילנות כך הם ישראל נראים כאלו שפלים בעולם הזה אבל לעתיד לבא הן עתידין לירש מסוף העולם ועד סופו מה הגפן הזו שרביט אחד יוצא ממנו ומכבש כמה אילנות כך ישראל צדיק אחד יוצא מהן ושולט מסוף העולם ועד סופו הה"ד (בראשית מב) ויוסף הוא השליט (יהושע י) ויהי ה' את יהושע (ד"ה א יד) ויצא שם דוד בכל הארצות (ג) ושלמה היה מושל בכל הממלכות (אסתר ט) כי גדול מרדכי (ג) בבית המלך מה הגפן הזה העלים שלה מכסין על האשכלות כך הם ישראל עמי הארץ שבהם מכסין על תלמידי חכמים מה הגפן הזו יש בה אשכלות גדולות וקטנות הגדול מחבירו נראה כאלו נמוך מחבירו כך ישראל כל מי שאחד מהם יגע בתורה (ד) וגדול מחבירו בתורה נראה נמוך מחבירו מה הגפן הזו (ה) טעונה ג' ברכות כך ישראל מתברכין בג' ברכות בכל יום יברכך ה' יאר ה' ישא ה' מה הגפן הזו יש בה ענבים יש בה צמוקים כך ישראל יש בהם בעלי מקרא בעלי משנה בעלי תלמוד בעלי אגדה מה גפן זו יש בה יין ויש בה חומץ (ו) זה טעון ברכה וזה טעון ברכה כך ישראל חייבין לברך על הטובה ועל הרעה על הטובה ברוך הטוב והמטיב על הרעה ברוך דיין האמת מה היין הזה כל מי ששותה ממנו (ז) פניו מאירות וכל מי שאינו שותה ממנו שניו קהות כך ישראל כל מי שבא ומזדווג להם סוף שנוטל את שלו מתחת ידיהן מה גפן זו בתחלה היא נרפסת ברגל ואח"כ עולה לשולחן מלכים כך ישראל נראין כאלו מאוסין בעולם הזה דכתיב (איכה ג) הייתי שחוק לכל עמי נגינתם כל היום אבל לעתיד לבא ונתנך ה' עליון דכתיב (ישעיה מט) והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך מה גפן זו עולה על כל מסע ומסע כך ישראל סופרין על כל מלכות מה גפן זו מדלין אותו על גבי ארזים גדולים כך ישראל שנאמר (תהלים פ) כסו (ט) הרים צלה מה גפן זו נשענת על גבי קנה כך ישראל נשענין בזכות התורה שכתובה בקנה מה גפן זו השומר שלה עומד למעלה כך ישראל השומר שלהם למעלה שנאמר (שם קכא) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל מה גפן זה (י) נשענת ע"ג עצים יבשים והיא לחה כך ישראל נשענין בזכות אבותם אע"פ שהן ישנין הה"ד וזכרתי את בריתי יעקב:

ג (יא) הה"ד (משלי יא) יד ליד לא ינקה רע בר קפרא אמר אחז וכל מלכי ישראל הרשעים אין להם חלק לעוה"ב שנאמר (הושע ז) כל מלכיהם נפלו אין קורא בהם אלי · הרי הוא נמנה באיפטיא של מלכים שנאמר (ישעיה א) בימי עזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה ר' אחא בשם ר' אלעזר ור' יוסי בשם ריב"ל אמר ע"י שהיה לו בושת פנים כיצד כיון שהנביא בא לקנתרו היה יוצא לו למקום טומאה לומר שאין שכינה שורה במקום טומאה הה"ד (שם ז) ויאמר ה' אל ישעיהו צא נא לקראת אחז אתה ושאר ישוב בנך אל קצה תעלת הברכה העליונה אל מסלת שדה כובס אל תהי קורא (יב) כובס
אלא

מסורת המדרש א ילקוט ישעיה רמז תע"א · ב מכילתא פרשה א' תנחומא סדר בא ·

חדושי הרש"ש

(א) אלא כאלפס וכיסויה הס"ד אף ידי כו' וסיפיה וקורא אני אליהם יעמדו יחדו וכ"ה בכ"ל : (ג) שלמה היה מושל בכל הממלכות כצ"ל ופסוק הוא במלכים א' ה' :

אני

חדושי הרד"ל

(א) מקום טרשין כו' אלא בולשין אותה · מחפשין תחתיה במקום נטיעתה ומוציאין האבנים מתחתיה · טרשין הוא מקום אבנים ובולשין תחלה משם : (ב) ישראל פנית לפניהם ר"ל ז"ש (שם) פנית לפניה : (ג) בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות כנ"ל : (ד) וגדול בתורה נראה נמוך מחבירו · שאין ד"ת מתקיימין במי שמגביה דעתו עליו וכל מי שגדול בתורה עניו ביותר כמו ששנינו פרק קנין תורה ומלבשתו ענוה : (ה) טעונה ג' ברכות · עמ"כ ואפשר ר"ל ברכה מעין ג' לאחריה או ג' ברכות ממש לר' גמליאל לדעת התוס' בברכות : (ו) זה טעון ברכה וזה טעון ברכה · עמ"כ ואפשר לפרש כשהחמיץ ייכו אומר ברוך דיין האמת וכששותה שיכוי יין לטוב אומר ברוך הטוב והמטיב : (ז) פניו מאירות וכל מי שאין שותה ממנו אין פניו מאירות כך חכמת אדם תאיר פניו כשנשאל משיב ועוז פניו ישונא כשאינו משיב ומה הגפן כל שאוכל ממנו בוסר שניו קהות כך ישראל כו' כ"ה במד"ר שמואל פט"ז (ועי' ילקוט תור' ס"פ וישב) וכנ"ל : (ט) הרים צלה וענפיה ארזי אל כנ"ל : (י) נשענת ע"ג עצים כו' · ועיין בשמ"ר פ' מ"ד : (יא) בר קפרא אמר אחז כו' · ירושלמי פ' חלק ה"א ע"ש : (יב) א"ת כובס אלא כובש (בסנהדרין קד)

פירוש מהרז"ו

נזכר כמה פעמים קודם שמים : שקולים זה כזה · תיבת שקולים אין פירושו שוים אלא פירושו שכל אחד יש בו צורך מיוחד כערכו ואינו שפל : ב גפן ממצרים תסיע · שמ"ר ריש פר' מ"ד וש"נ : מקום טרשין · פי' ארץ לחה ומצוי שם אבנים הרבה ואינו מוכשר לזרוע עד שבולשים ומפנים מתחתי' האבנים והקוצים : פנית לפניה כל מלך · גירסת הילקוט ל"א מלכים וכל מה שעקרו הכנענים יותר מתוכה הגליתו ישראל יותר ואשר הותירו מהם נעשו לישראל לקוצים מצאיבים : נמוכים מכל אילנות · העץ עצמו שפל ורך הוא אך בעת גדולו יתפשטו ענפיו ומתגדלים יותר מכל האילנות שעומדים סמוכים לה והגפן עולה עליהם ושולטת בכולם : שרביט אחד · שלפעמים אין כל האילן מתגדל רק שבט אחד עולה ומצליח : ויהי ה' את יהושע · ויהי שמעו בכל הארץ : נמוך מחבירו · שמחמת כבדו וארכו נמשך למטה ועל כן הוא נמוך וכן הת"ח כל מי שהוא מלא תורה יותר מחבירו לבו יותר נכנע ויותר מתרחק הגאוה ממנו : יש בו ענבים וצמוקים · שהענבים אינם יכולים להתקיים זמן רב אלא עושים מהם יין לשתיה וצימוקים לאכילה ומתקיימים אחר שמייבשים אותם והכוונה שיכולים לעשות מהם כמה מינים : וכל מי שאינו שותה ממנו · היינו כשרואה אחרים שותים והוא אינו שותה שיניו קהות וכן פירשתי מ"ש על הרשע אף אתה הקהה את שיניו שלא תתן לו לאכול מן הפסח כמ"ש כל בן נכר לא יאכל בו והיינו מי שכופר בעיקר : כאלו מאוסים · ובילקוט הגירסא בעוה"ז על גבי חורשים ורפסה ברגלי' תרמסנה רגל · ומ"ש ורפסה ברגלי' הכוונה על מ"ש בדניאל ז' ושארה ברגלי' רפסה שע"כ תרמסנה רגל הכוונה על מ"ש ישעיה כ"ו ו' תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים : הייתי שחוק לכל עמי · פשטי' דקרא על ירמיה שקונן על עצמו שהיה שחוק לרשעים אך חז"ל דרשו על כל ישראל כאלו כתוב לכל עם והיו"ד כמו יו"ד של רבתי שרתי וכן הוא בפסיקתא פר' י"א סימן ב' ישראל כשהם זוכים והיו מלכים וגו' וכשהם חוטאים הייתי שחוק לכל עמי וכן הוא בשי"ר פסוק אל גנת אגוז דף ל"ג וכן באיכה רבתי דורש פסוק ישיחו בי יושבי שער שאמר ירמיה על עצמו ודורש על כל ישראל עם שונאיהם · והענין בזה שהנביאים אות ומופת על כל ישראל כמ"ש והיה יחזקאל לכם למופת : עולה על כל מסע · שעושים לגפן כמה מדרגות ומשות מעלים זה למעלה מזה והגפן עולה על כלם : כסו הרים צלה · וענפיה ארזי אל : עומד למעלה · שהגפן עולה על ההרים והארזים והשומר למעלה מהם : ג יד ליד לא ינקה · שמ"ר פר' מ"ד סימן ג' : אחז וכל מלכי ישראל · ע' סנהד' דף ק"ג ושם איתא לא חיין ולא נידונין : למקום טומאה · היינו בשדה כובס שמכבסים שם בגדים טמאים והנשים עומדות שם על הכביסה וכמ"ש ב"ב דף נ"ז ועוצם עיניו מראות ברע זה המעלים עיניו מן הנשים העומדות על הכביסה : כובס אלא כובש · כי הכביסה בבריכה ולא בשדה ומה למלך להלוך במקום כביסה ע"כ דורש א"ת כובס אלא כובש שעל שאין השכינה שורה במקום טומאה יכבש שם נבואתו · וגם שם יטמון פניו מן הנביא וע"כ זכה להמנות עם הצדיקים :

מתנות כהונה

אלא כאלפס כו' · ור"ל בפעם אחת : ה"ג בירושלמי (דחגיגה א' ב') אם כדעת שאמר אבא וכו' פי' הניח לדבריו שהרי בכ"מ כו' : בולשין · מחפשים : ושולטות · כלומר חשוב מכולן או ר"ל שעולה בגידול ועל ראש כלם שהוא מושך למעלה ע"י סנסניו : ומכבש כו' · שעולה על כלם על ידי סנסניו : כאלו הוא נמוך מחבירו · ע"י שהוא מעובה בגרגרים ועגול נראה נמוך וקצר : נמוך מחבירו ע"י הענוה : שלשה ברכות : על הבוסר בורא פרי האדמה ועל הענבים בורא פרי העץ ועל היין בורא פרי הגפן : יש בה צמוקים כו' · ר"ל יין וחומץ : וזה טעון ברכה · ופי' כששותה החומץ לרפואה טעון ברכה : פניו מאירות · בילקוט תהלים מסיים כך ישראל חכמת אדם תאיר פניו : וכל מי שאינו שותה כו' · ר"ל מי שאינו ממתין עד שנעשה יין אלא אוכלן בעוד שהם בוסר הכי איתא בילקוט תהלים : נרפסת · נדרכת שדורכים הענבים ברגלים : מסע · שעושין מלע מקנים כמין עלייה ומושכין הגפנים על גב כולם : סופרים על כל מלכות · שלא יספרו מרוב : איפטיה · פי' בערוך בחשבון ומספר :

אביו

שנתייסר

ידי משה

ושולטת בכל האילנות · לפי שעושים לה משענת מכל האילנות : כאלו היא נמוכה · פירוש מתוך גודלה ואורך האשכול מגעת עד סמוך לארץ נראה שהיא נמוכה הגם שהעוקץ הוא למעלה אבל מתוך גודלה מגעת עד לארץ : סופרים על כל מלכות · פי' שכותבין בשטרות מספר השנים למלכים שומים · כך

וכך

יפה תואר

שם וכדמסיק : הה"ד גפן ממצרים תסיע · גם הוא בא לתרץ למה מזכיר פה את האבות להפך משום דמסיים מה גפן זו נשענת ע"ג עצים יבשים כו' כך ישראל נשענין בזכות אבותם כו' ולפ"ז מי שמת מזמן רב יותר הוא רבותא יותר כי זכותו היא משענה לבניו אחריו לכן מונה את אלה אשר מתו בזמן קרוב מקודם כי לא לבד אשר זכותו תעמוד לבניו אבל גם המתים אשר מתו כבר לפמו יהיה לסם למשען : מכסין על ת"ח · שע"ה חורשין וזורעין וקוצרין מה שת"ח אוכלים ובזה יגינוס עליהם כמו שהעלים מגינים על הפירות שלא יכה שרב ושמש : טעונה ג' ברכות · אע"ג דמצינו גם ברכת שהכל כמו חומץ יין וכן עלין ולולבין מ"מ כיון דלא נטעי אינש אדעתייהו דהכי לכן לא מני ליה : וכתיב והיו מלכים · כי בני ישראל נתעבים עתה או בשביל שפל מלבם או בשביל איבה ושטנה · ולענין שפל מלבם מביא את הכתוב ונתנך ה' עליון כי הקב"ה ירים אותנו משפלותנו · ולענין האיבה והשטנה אומר כי יתכבדו אותנו ושיו מלכים וגו' : על כל מסע ומסע · פי' אם תטעם במקום אחר גם שמה ימנשאו למעלה כך ישראל בכל ממשלה שיהיו ירוממו למעלה : הה"ד יד ליד לא ינקה רע גם הוא בא לתרץ למה מתחיל ביעקב הפך הסדר · ובא לתרץ כי זכות הראשונים קיימת לבניהם בשביל כי הראשונים לא בקשו ליטול שכר מצות קלות שעשו בעוה"ז כדדרים בסופו מפסוק יד ליד וגו' ולכן יעקב דהצטער מאד ולא ידע נחת בארץ נמנה בראשונה · ואומר אח"ז דרך רבותא כי גם זכות יצחק לאברהם אף שנהנו בעוה"ז בכ"ז תעמוד זכותם לבניהם : והרי הוא נמנה כו' · ה"ג בירושלמי מתיבין ליה הרי הוא נמנה בפסיה של מלכים [ואם אין לו חלק לעוה"ב איך מזכיר שמו בין הצדיקים] א"ל מפני שהיה בו בושת פנים [לכן זכה להמנות בין הצדיקים אף כי רשע הוא] מה בושת פנים היה בו ר' אחא בשם ר' אלעזר ור"י בשם ריב"ל אמר כו' : היה יוצא · גירסת הירושלמי היה בורח למקום טומאה וכובש את פניו במקום טומאה וכן בסמוך גרס אל תהי קורא כובס אלא כובש שהיה כובש פניו ובורח ממנו הא כיצד בשעה שהנביא בא לקטרגו היה בורח למקום טומאה וכובש את פניו במקום טומאה · ולפ"ז אינו מוכרח שכבש פניו בשביל בושת פנים כדרך המתביישים אך ברח במקום טומאה להתחבא מפני הנביא שלא יכלהו : שדה כובס · היה מקום טומאה שמכבסים שם הבגדים המטונפים · ומה שדרש אל תהי קורא

כובס

אלא כובש כיצד כיון שהיה הנביא בא לקנתרו כובש פניו רבי אומר על שנתייסר על בנו הבכור הדא הוא דכתיב (ד"ה ב כח) ויהרג זכרי גבור אפרים את מעשיהו בן המלך ואת עזריקם נגיד הבית ואת אלקנה משנה המלך ר' הושעיא רבה אמר על ידי שהיה אביו צדיק הוא שחזקיה אומר (ישעיה לח) הנה לשלום מר לי מר · מר לי מפני מאחז מר לי מאחרי מנשה אלא מנשה היה אביו צדיק ובנו רשע אבל אחז היה אביו צדיק ובנו צדיק אמר ר' סימון וזרע צדיק נמלט אין כתיב כאן אלא וזרע צדיקים שמושחל מבין שני צדיקים נמלט אמר ר' פנחס כל מי שעושה מצוה ומבקש ליטול שכרו עליה מיד לא ינקה רע רשע הוא ואינו מניח לבניו כלום א"ר סימון כאינש דאמר הא סקא הא סילעא הא סאתא (יג) קום טול כך אלו בקשו אבות הראשונים ליטול שכר מצות קלות שעשו בעולם הזה מהיכן היתה זכות עומדת לבניהם אחריהם שהרי הוא אומר וזכרתי את בריתי יעקב : ד ד"א וזכרתי את בריתי יעקב הה"ד (שם מג) ועתה כה אמר ה' בוראך יעקב ויוצרך ישראל ר' פנחס בשם ר' ראובן א אמר הקב"ה לעולמו עולמי עולמי אומר לך מי בראך מי יצרך יעקב בראך יעקב יצרך ככתוב בוראך יעקב ויוצרך ישראל רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר בהמות לא נבראו אלא בזכותו של יעקב הה"ד (איוב מ) הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך · רבי יהושע בר' נחמיה בשם רבי חנינא ברבי יצחק אמר שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות יעקב דכתיב (תהלים עח) ויקם עדות ביעקב ואין עדות האמור כאן אלא שמים וארץ כד"א (דברים ל) העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ א"ר ברכיה שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות ישראל דכתיב בראשית ברא אלהים ואין ראשית אלא ישראל שנאמר (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתה · אמר ר' אחא שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות משה שנאמר (דברים לג) וירא ראשית לו א"ר אבהו הכל לא נוצר אלא בזכות יעקב הה"ד (ירמיה י) לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא בשביל יעקב יצר הכל · ר' ברכיה ורבי לוי בשם ר' שמואל בר נחמן אמר ב אברהם לא ניצול מכבשן האש אלא בזכות יעקב משל לאחד שהיה עומד ונידון לפני שלטון ויצא דינו לפני שלטון לישרף צפה אותה השלטון באצטרוגלים שלו וראה שעתיד להוליד בת שהיא נשאת למלך אמר כדי הוא להנצל בזכות בתו שהוא עתיד להוליד כך אברהם יצא דינו מלפני נמרוד לשרף וצפה הקב"ה שיעקב עתיד לצאת ממנו אמר כדאי הוא לינצל בזכות יעקב הה"ד (ישעיה כט) ג כה אמר ה' אל בית [יעקב] (ישראל) אשר פדה את אברהם ורבנן אמרין אברהם עצמו לא נברא אלא בזכותו של יעקב הה"ד (בראשית יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ואין צדקה ומשפט אלא ביעקב שנאמר (תהלים צט) משפט וצדקה ביעקב אתה עשית : ה ולמה נאמרו אבות אחורנית לומר אם אין מעשה ביעקב כדאי הם מעשה יצחק ואם אין מעשה יצחק כדאי הם מעשה אברהם כדאי הוא מעשה כל אחד ואחד שיתלה כל העולם בגינו למה נאמר ביעקב ובאברהם זכירה וביצחק לא נאמר רבי ברכיה ורבנן ר' ברכיה אמר ע"י שהיה בן של יסורין ורבנן אמרי רואה אפרו של יצחק כאלו צבור על גבי המזבח ד ולמה נאמר באברהם וביצחק אף ולא נאמר ביעקב אף ע"י שהיתה מטתו שלימה לפניו אברהם יצא ממנו ישמעאל וכל בני קטורה יצחק יצא ממנו עשו וכל אלופי אדום אבל יעקב מטתו שלימה כל בניו צדיקים הה"ד (בראשית מב) כלנו בני איש אחד נחנו אין לי אלא אבות אמהות מנין ת"ל את את את ואין אתיא אלא אמהות דכתיב (שם מט) שמה קברו את אברהם ואת שרה וגו' ולמה הוא מזכיר זכות אבות ומזכיר זכות הארץ עמהם אמר ר"ל משל למלך שהיה לו שלשה בנים ושפחה אחת משלו מגדלתן כל זמן שהיה המלך שואל שלום בניו היה אומר שאלו לי בשלום המגדלת כך כל זמן שהקב"ה מזכיר אבות מזכיר הארץ עמהם הה"ד וזכרתי את בריתי יעקב וגו' והארץ אזכור : ו ה עד מתי זכות אבות קיימת ר' תנחומא אמר בשם ר' חייא בר מנחמא ואמרי לה ר' ברכיה בר חלבו בשם רבא בר זבדא עד יהואחז הה"ד (מ"ב יג) ויחן ה' אותם וירחמם וגו' עד עתה · עד עתה זכות אבות קיימת ר' יהושע ב"ל אמר עד אליהו הה"ד

מסורת המדרש א ילקוט ישעיה רמז סט"ז · ב אגדת בראשית פ' נ"ז ופ' ס"ד · תנחומא סדר תולדות וסדר שמות · ג סנהדרין דף י"ט ע"ב · ד תורת כהנים · אגדת בראשית פרשה ס"ד · ה ירושלמי סנהדרין פ"י · אגדת בראשית פ"י ·

חדושי הרד"ל

...כנו לאפי' ולדרשא דמקום טומאה דרש כובש כפשטיה מקום שמכבסין שם בגדים טמאים ופי' בירושלמי שם : (יג) קום טול בירושלמי הגי' קום כול · וברית רות רבה הגי' במשל זה קום אכול וכנראה שעיקר הגי' קום כול בכ"ף פי' קום מדוד :

מתנות כהונה

אביו צדיק (*) אמון כן פרש"י פ' חלק (ד' ק"ד):מאחז·אביו היה והיה רשע:מאחרי מנשה· בנו היה והיה צועק שמר לו מר שאין לו לסמוך לא על זכות אביו ולא על זכות בנו: אלא מנשה כו' למה נמנה עם אותם שאין להם חלק לעוה"ב הלא אביו חזקיה צדיק: מושחל· נמשך כד"א כמשל ביניתא מחלבא:רע רשע כו'· דרש רע כאילו כתיב רשע כד"א אוי לרשע רע וגו' וע"ל במדרש רבה פ' מ"ד:הא סאתא גרס פי' כזה שאומר הרי לך השק והסלעים והסאה קום ומדוד לך כמו שתרצה כי איך תשר כלום כך הכינו לפנינו אבות העולם זכות מעשיהם ולא נטלוהו לעצמם : אשר עשיתי עמך ונראה דדריש כעין גזירה שוה והיקש דכתיב גבי יעקב והנה אנכי עמך וגו' עד אשר אם עשיתי : ביעקב · בזכות יעקב : יסורין · שנאמר ותכהינה עיניו והיה כלוא בבית וצריך לומר שהיסורין היו ממרקין אותו עד שנחשב כאחד מן המרום ולא צריך לכתוב שאלו זכירה ובילקוט לא גרס ליה וכן בתורת כהנים : אין אתיא · אינם מרבים אלא האמהות או אתיא פי' האתין הכתובים פה אינם אלא כו' : עד עתה זכות וכו' · ועיין כל זה בפ' במה בהמה : אליהו הנביא וגו' · וסמך אסיפא דקרא היום יודע משמע היום יודע שאת זוכר זכות אברהם יצחק וישראל ותו לא כך פירש"י שם

(*) אולי צ"ל ובנו וכו' וקאי לקמן על מנשה או צ"ל יותם · וקאי על אחז ·

פירוש מהרז"ו

שנתייסר על בנו · והיסורים כפרו עליו להמנות : ויהרוג זכרי · במלחמת פקח בן רמליהו עם אחז הרג זכרי כל אלו ובכורו של אחז : אביו צדיק · אביו של אחז הוא יותם בן עוזיהו וע"כ נמנה עמהם בזכותם של אביו ושל בנו יחזקיה : מבין שני צדיקים נמלט · סובר שיש לו חלק לעוה"ב בזכות אביו ובנו : ואינו מניח לבניו · בא לפרש הכתוב שהקדים יד ליד לא ינקה רע איזה עון יש בנותן יד ליד ע"כ דורש שמדבר בצדיקים שעושים טוב אלא שמבקשים שכרם מיד וזהו יד ליד שעל מה שעשו ביד מבקשים שכרם מיד וע"כ לא ינקה ועל שלא אמר לא ינקה מרע ע"כ דורש רשע הוא כאלו כתיב לא ינקה מעון ועונש ונקרא רע ורשע ע"פ מדה ט' ומ"ש ואינו מניח לבניו כלום הוא ממ"ש בסיפא דקרא וזרע צדיקים נמלט וע"פ מדה ט' וזרע רע אינו נמלט ופי' הפסוק לפי זה כאילו מפורש יד מבקש שכר ליד על מצות שעשה לא ינקה מן הדין ונקרא רע ולא ימלט זרעו אך מי שעושה ואינו מבקש שכר מיד ינקה מן הדין והוא צדיק וזרעו ימלט בזכותו ובשמ"ר מ"ד שם מבואר יותר מלתא בטעמא : הא סקא והא סלעא · שמי שמבקש שכרו מיד דומה לאיש שקונה תבואה במעותיו ומביא המדה שימודו לו מיד מהרה ומי שעושה כן להש"י הוא מגונה שמראה שהוא שלם במעשיו ולא חטא מעולם ומעורר עליו הדין להענישו על חטאיו : קום טול · נכונה יותר גירסת הילקוט שגורס קום כייל פי' קום מדוד : ד בוראך יעקב ויוצרך ישראל · הל"ל יעקב כה אמר ה' בוראך אך בוראך יעקב משמע שיעקב בורא אותך ע"כ דורש ע"פ מדה ט' שהקב"ה אומר לעולמו שיעקב ברא אותך וישראל יצר אותך וע"פ דרכי הזוה"ק שברא את יעקב שהוא רחמים וכמ"ש בהכל יודוך לעולם כולו וליושביו שברא במדת רחמים · ועי' ב"ר פר' נ"ח סימן ג' מה הקב"ה בורא עולמות אף יעקב בורא עולמות : בהמות לא נבראו · כמ"ש בפסוק הסמוך שם הנה נא כחו במתניו ואונו ע"פ גז"ש שכתוב אצל יעקב כחי וראשית אוני ועל זה אמר בהמות אשר עשיתי עמך גם יתכן שאצל הבהמות כתוב הוא ראשית דרכי אל וכמ"ש בסמוך אין ראשית אלא ישראל · וענין בהמות עי' לעיל פר' י"ג סימן ג' וסוף פר' כ"ב : ויקם עדות ביעקב · ואם הכוונה על תורה ומצות ...ראים עדות הלא כתוב אחריו ותורה שם בישראל ומהו לשון ויקם ע"כ דורש שהקים שמים והארץ שנקראו עדות עם יעקב שנבראו בזכותו · וכמ"ש במ"ר פר' י"ב סוף סימן ...להקים את המשכן העולם שנקרא אוהל הוקם עמו : ואין ראשית וכו' · כמ"ש ב"ר פר' א' סימן ד' עי' מש"ש וכן מ"ש וירא ראשית לו ע"ש פי' : אברהם לא ניצל · ...פר' ס"ג סימן ב' כל הענין עי' מש"ש : כי ידעתיו · הל"ל כי אהבתיו ע"כ דורש ידעתיו כמ"ש ברים ירמיה בטרם אצרך בבטן ידעתיך שאהבו קודם שנוצר לברא אותו ...ן אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וכו' וע"כ אמר כאן וזכרתי את בריתי יעקב הקדימו לאברהם ויצחק כי הכל נברא בזכותו ...ביל דרשה זו הביא כל הענין לכאן : ה למה נאמרו האבות אחורנית · כולל ב' שאלות למה חושב יעקב יצחק אברהם ולמה דווקא כאן במקום התוכחה והזכות : ואם אין מעשה ביעקב · פי' שאם היה חושב כסדר אברהם יצחק ויעקב הייתי אומרים שאין זכות אלא בכולם יחד ולכך התחיל ביעקב לומר אע"פ שהוא האחרון כדאי הוא זכותו ...מו לעמוד לישראל בגלותם כאלו לא היה אחר לפניו ולאחריו וכן ביצחק וכן באברהם ומ"ש אם אין מעשה ביעקב פי' אם לא יחשבו מעשה יעקב שהם כדאים בעצמם הרי ...י הם מעשה יצחק ואם לא יחשבו מעשה יצחק הרי כדאי הם מעשה יעקב לבד או אברהם לבד : ביעקב ובאברהם זכירה · וזכרתי את בריתי יעקב עד אברהם אזכור ... דרשה זו ע"פ מדה ט"ז מיוחד במקומו שאצל יעקב ואברהם צריך זכירה ולא אצל יצחק שהדבר שהוא תמיד לעינים אינו צריך זכירה שזכור הוא בעבור יסוריו או בעבור ...ו · ומ"ש בעבור יסוריו היינו על שכהו עיניו והיה כלוא בביתו תמיד ואף שגם אצל יעקב כתיב ועיני ישראל כבדו מזוקן לא היה זה אלא איזה זמן קודם מותו אך אצל יצחק ...ירך את יעקב שהיה אז בן קכ"ג שנה שהרי כשהיה בן ס' שנה הוליד אותם ויעקב היה בן ס"ג כשנתברך ויצחק חי ק"פ שנה הרי קרוב לס' שנה שהיו עיניו כהות עי' מ"כ ...לקוט לא גרים לי' והנה בב"ר פר' נ"ד סימן ה' גם שם פלוגתא דר"ב ורבנן וא"כ יתכן שהובא דברי ר"ב כאן אגב דברי רבנן דשם : אמהות מנין · שזוכר זכותם להגן ... ישראל : אין אתיא אלא אמהות · שתיבת את בא תמיד לרבות כמ"ש מדה א' מל"ב מדות את גם אף וכאן לא בא לרבות אלא אמהות שזה כלל גדול שכל רבוי הוא מעין ...וב ופחות ממנו כמובא בפירושי שם על המדות והאמהות הם מענין האבות ופחות מהם · ואם מצד הריבוי הרי הן שש אמהות שרה רבקה רחל לאה בלהה זלפה ע"כ מביא ...וק דכתיב שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קברתי את לאה וכאן כתוב ג' פעמים את וגם שם ג"פ את אצל שרה רבקה ... והגז"ש מגלה שעל ג' אלו כוון כאן אותן הקבורין עם האבות במערת המכפלה ואולי הכוונה שחושב חמש פעמים את ב' אצל האבות וג' אצל אמהות בפסוק שמה קברו ... כי על רחל מפורש רחל מבכה על בניה עד ושבו בנים לגבולם הרי זכות שם אמהות ועוד יתכן שלכך דורש גז"ש שאם היה כתוב את אברהם את יצחק ואת יעקב הייתי מרבה ...את אך מאחר שכתוב את בריתי בכולם ואין לרבות נשים ע"כ דורש גז"ש : בשלום המגדלת · רומז לסודות הזוהר והמקובלים שהארץ רומזת לשכינה המדה המפרשת לאבות

יפה תואר

שם אלא כובש משום דק"ל דהיה לו לקרא שדה כבוס על שם המלאכה ולא על שם הפועל : הה"ד ועתה כה אמר ה' בוראך יעקב כו' · יתכן דדריש בריתי יעקב כמו בריאתי יעקב וכדמסיק דלא נברא אלא בזכות יעקב וכן מדרים בחזית על פסוק הביאני המלך ויגד להם את בריתו את בריאתו · ונראה לדרוש כן משום דק"ל למה כתיב שלש פעמים ברית בכתוב ולא די לו לכתוב וזכרתי את בריתי יעקב ...ת יצחק ואת אברהם · וע"כ משום דבריתי יעקב משונה בהוראתו מבריתי יצחק לכן צריך למכתב ביצחק ...ם שנית בריתי ואגב יצחק מזכיר ג"כ באברהם להודיע : בהמות לא נבראו כו' · הנה ר"ש אמר שמאחר ...מי מי בראך כו' ולא ידענו אם כוונתו על העולם השפל לבד או כל העולם בכלל ובא ר"ל לפרש כי בהמות וזה הוא הנכבד בעולם השפל נברא בשביל יעקב ומכ"ש שאר הנבראים בעולם השפל אבל לא ...ם הגלגלים וריב"ן מוסיף כי גם עולם הגלגלים נבראו בשביל יעקב וז"ש שמים וארץ אבל לא עולם המלאכים · ור' אבהו דאמר הכל לא נוצר אלא בזכות יעקב סובר כי האדם בשלם הוא הנכבד בכל ...ורים : הה"ד כלנו בני איש אחד נחנו · נראה דכולך יפה רעיתי גרסינן ומזה דרשינן בחזית כי מטתו של יעקב שלמה היתה : זכות הארץ עמהם · הכוונה כי זכות הארץ המביאה את הדרים בקרבה לשלימות ... נזכרת עמהם : עד מתי זכות אבות קיימת כו' · אע"ג דקרא כתיב וזכרתי את בריתי יעקב וגו' בהיותם בגולה וזה היה זמן רב אחר הזמנים המנויים פה אלמא דזכות אבות קיימת לעד (ומ"ש על זה ...וס' בפ' במה בהמה יש להשיב על כל דבריהם) · והנראה כי לגאולה פורתא וכן ע"י בקשת רחמים קיימה זכות אבות לעד · והכא פליגי מתי תמה זכות אבות לענין גאולה גמורה · וזה דקשה להם כי ...ר שכתוב וזכרתי את בריתי יעקב וגו' כתיב והארץ תעזב מהם אלמא כי לגאולה גמורה תחדל גם זכות אבות וזה שקבעו השלמים האלה מתי חדלה זכות אבות לענין גאולה גמורה : ויחן ה' אותם וירחמם

ידי משה

וכך למלך פלוני · או פירושו שמחשבין לכל גלות כמו ממדי ליון : בהמות לא נבראו כו' · זה נאמר על שור הבר ובהמות בהררי אלף ומדכתיב ויוצרך ישראל ושם כתיב עמך דרשו כי הוא בשביל יעקב כי יעקב וישראל אחד הוא ובא שם האחד במקום השני : וירא ראשית לו · וסוף הכתוב כי חלקת מחוקק ספון וזה מדרים על משה : עד עתה זכות אבות קיימת · והא דאנחנו מתפללין בכל יום להזכיר בזכות אבותינו אברהם יצחק ויעקב תירצו התוס' בפ' במה בהמה כי זכות אבות תמה אבל ברית אבות לא תמה

ויש

(שם א יח) ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא וגו' שמואל אמר עד הושע הה"ד (הושע ב) ועתה אגלה את נבלותה לעיני מאהביה ואיש לא יצילנה מידי ואין איש האמור כאן אלא אברהם כד"א (בראשית כ) ועתה השב אשת האיש ואין איש אלא יצחק שנאמר (שם כד) מי האיש הלזה ואין איש אלא יעקב שנא' (שם כה) ויעקב איש תם ר' יודן אמר עד חזקיה כד"א (ישעיה ט) למרבה המשרה ולשלום אין קץ וגו' · ר' יודן ברבי בשם רבי ברכיה אמר אם ראיתה זכות אבות שמטה וזכות אמהות שנתמוטטה לך והטפל בחסדים הה"ד (שם נד) כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה · הרים אלו אבות והגבעות אלו אמהות ואח"כ וחסדי מאתך לא ימוש א"ר אחא לעולם זכות אבות קיימת לעולם מזכירין ואומרין (דברים ד) כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך וגו':

פרשה לז

א **איש** כי יפליא נדר בערכך נפשות לה' הה"ד (קהלת ה) [א] טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם ר' מאיר ור' יהודה ר' מאיר אומר טוב אשר לא תדור וטוב הנודר ומשלם ראיה לר' מאיר שנאמר (תהלים עו) נדרו ושלמו לה' אלהיכם ר' יהודה אומר טוב אשר לא תדור וטוב משניהם מי שאינו נודר כל עיקר אלא מביא כבשתו לעזרה ומקדישה ושוחטה וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא אמר רב הונא מעשה באחד שנדר ולא שלם את נדרו והלך לפרוש בים הגדול (א) ושקעה ספינתו ומת בים אמר רבי שמואל בר נחמן כל מי שנודר ומשהה את נדרו (ב) סוף שבא לידי ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע ממי אתה למד כלהון מיעקב ע"י שנדר ושהה את נדרו בא לידי כולן · ע"ז מנין (בראשית לה) ויאמר יעקב אל ביתו הסירו את אלהי הנכר · גלוי עריות מנין מדינה שנאמר (שם לד) ותצא דינה · שפיכות דמים מנין שנאמר (שם) ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים · לה"ר מנין שנאמר (שם לא) וישמע את דברי בני לבן ורבנן אמרי [ב] כל מי שנודר ומשהה נדרו קובר את אשתו הה"ד (שם מח) ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל אמר ר' שמואל בר רב יצחק כל מי שנודר ומשלם יש לו שכר על הנדר ועל השילום שנאמר (תהלים עו) נדרו ושלמו לה' אלהיכם ומי שנודר ומשהה נדרו גורם מיתה לעצמו דכתיב (דברים כג) כי דרש ידרשנו ה' אלהיך מעמך ממך נפרעין ולא מממונך (ג) [ג] אמר ר' אמי אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון אין מיתה בלא חטא שנא' הנפש החוטאת היא תמות ואין יסורין בלא עון שנאמר (תהלים פט) ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם [ד] אמר רשב"י כשם שבנדרים בל יחל ובל תאחר כך בערכין בל יחל ובל תאחר לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה':

ב ד"א איש כי יפליא הה"ד (איוב לד) כי פעל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו · עובדא הוה בחד גבר דהוו ליה תרין בנין חד מנהון עבד מצוה וחד מנהון לא עבד כל עיקר ההוא דעבד מצוה זבן לביתיה וזבן כל מה דהוה ליה ואנקפתהון למצותא חד זמן ביומא דהושענא יהבי ליה אינתתיה עשרה פולסין אמרה לו פוק זבין לבניך כלום מן שוקא כיון שיצא לשוק פגעו ביה גבאי צדקה אמרי הא אתא מרי מצותא אמרו לו הב חולקך בהדא מצותא (ד) דאנן זבנין חד קולא לחדא יתומתא נסב אלין י' פולסין ויהב יתהון להון ונתבייש ליזל לביתו הלך לו לבהכ"נ חמא תמן מן אלין אתרוגייא דמינוקייא מקלקלי ביום הושענא (ה) ותנינן תמן מיד התינוקות שומטין לולביהן ואוכלים אתרוגיהם נסב מנהון ומלא ית סקא והלך לפרש בים הגדול עד שהגיע למדינת המלך כיון שהגיע שם ארעת שעתא ואשתכח מלכא חשש מעוי אמרין ליה בחלמא אסוותך אכול מן אלין אתרוגין דיהודאי מצלין עמהון ביום הושענא ואת מתסי פשפשין בההוא שעתא לכל אלפיא ולכל מדינתא ולא אשכחון אזלין ואשכחון להוא גברא יתיב על סקא אמרין ליה אית גבך כלום אמר להם גבר מסכן אנא ולית גבי כלום למזבנא פשפשו בסקא ואשכחין מן אלין אתרוגין ואמרין ליה אלין מן הן אמר לון מן אלין דיהודאי מצלי ביום הושענא אטענון סקא ואעלוה קדם מלכא אכל מלכא אלין אתרוגייא ואיתסי פנין שקא ומלאוה דינרין אמר ליה מלכא שאיל לך עוד שאלה ואנא עביד אמר ליה שאילנא דיתהזור לי מודלי ויפקון כל עמא לקדמותי עבדין ליה כן כיון דמטא להדיא מדינתא נפק כרוזא קדמוי ונפקו כל עמא לקדמותיה נפקו אחוי ובניו לקדמותיה (ו) מיני גוזין בחד נהר יהב להון שבלתא דנהרא ושטפת יתהון ואשתכר עלל לביתיה וירית מודלי דאחויי לקיים מה שנאמר כי פועל אדם ישלם לו · ד"א כי פועל אדם ישלם לו זה משה דכתיב (שמות ב) [ה] ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם מה ראה ראה משוי איש על אשה ומשוי גדול על קטן ומשוי בחור על זקן ושב וישב להם סבלותם בין איש לאשה בין גדול לקטן בין בחור לזקן אמר לו הקב"ה אתה

מסורת המדרש א תנחומא סדר ויצא · ספרי דברים פיסקא רס"ה · ב שבת דף ל"ב · ג קהלת רבה פ' ה' · ד תורת כהנים סדר זה · ה שמ"ר פרשה י"א · תנחומא סדר ויצא:

חדושי הרד"ל

(א) ושקעה ספינתו בים · אפשר רמיזה כמ"ש יונה בסוף תפלתו אשר נדרתי אשלמה ישועתה לה' · לומר שבזכות שמשלם נדריו יושיעו ה' מן הים · ומכלל הן נשמע כו' ועי' פר"א פ"י: (ב) סוף שבא לידי עבודת כוכבים וגו' וס"ד כו' · ועב"ל פ"ע ובהגהותי שם בס"ד: (ג) א"ר אמי אין מיתה כו' · שבת (נה): (ד) דאנן זבנין חד כילא לחדא יתומתא כצ"ל (ובערוך ע' קלב א' גרס קלב ופירשו כתרגום כר"מ כלין): (ה) ותנינן תמן מיד התינוקות כו' · (סוכה מ"ה) ומלשון המדרש כאן דקאמר דתינוקי מקלקלי ומביא ע"ז הא דתינוקות שומטין כו' משמע כפי' התוס' שם ד"ה מיד כו' ע"ש: (ו) מיני גוזין

פירוש מהרז"ו

היא מדת דוד המלך כמ"ש אשר לדוד למי ארץ: ך ואיש לא יצילנה מידי · ואיך יתכן לומר שאיש יציל מיד הקב"ה והלא כתוב מפורש ואין מידי מציל ע"כ בהכרח לדרוש ע"פ גז"ש וע"פ מדה י"ז שמעולם היו האבות מגינים על ישראל בזכותם ועתה תמו זכותם: למרבה המשרה · ובפסוק הקודם כי ילד יולד לנו וגו' היינו חזקיה ועליו נאמר הכתוב: זכות אבות שמטה · יתכן שר"ל זכות אבות ממש כלשון הפסוק כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה ואיזה זמן הוא על ההרים שימושו וימוטו הלא הכתוב אומר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה וההרים בכלל הארץ ע"כ בהכרח לדרוש ע"פ משל ההרים על האבות והגבעות על אמהות וכמו שדרשו על פסוק מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות כמ"ש שמ"ר פר' פ"ו סימן ד': לך והטפל בחסדים · נפש וקנה לחסדי השי"ת ועי' ב"ר פר' ל"ג סוף סימן ט' בפירושי שם:

פרשה לז סימן **א וכי** תחדל לנדור · לא אמר וכי תחדל להביא קרבן שההבאה מצוה רק שלא יהיה בנדר עי' ירושלמי ריש נדרים ועי' בקוה"ל פסוק זה דף נ"ו א' כל הענין: מעשה באחד שנדר · כמ"ש ב"ר ריש פר' פ"א ואמר נדרים לבקר איחרה נדרו נתבקרה פנקסו וכ"ש עבר הים במקום סכנה נבדק ונתבקר: סוף שבא לידו · כמ"ש וידור יעקב נדר אם יהיה אלהים עמדי וגו' והאבן הזאת וגו' עשר אעשרנו לך ושהה לקיים נדרו עד אחר כ"ב שנה שע"כ בא לידי כל דברים אלו: הסירו את אלהי הנכר · מה שגללו משכם: ויהי ביום השלישי · וס"ד ויקחו שמעון ולוי איש חרבו וגו' כל הענין שהרגו כל אנשי שכם: לשון הרע · שאמרו עליו לשון הרע וא"כ איננו דומה לשנים האחרים שעשו בניו ובתו ויתכן שהכוונה שקבל הוא הלשון הרע מה שאמר לו על בני לבן וזהו וישמע יעקב את דברי בני לבן שלא כתוב ויאמרו לו בני לבן אלא ששמע וקבל · ועי' ב"ר פר' ע' סימן ד' וכן הוא בהדיא בתנחומא וישלח סימן ח' באריכות והזכרתיו בב"ר פר' פ"א סימן ב': מתה עלי רחל · שהנדר הוא הכי עלי ועי' מ"ש בזה בב"ר שם פ"א: נדרו ושלמו · והשכר הוא מ"ש בס"ד יובילו שי למורא שיזכו להביא דורון למלך המשיח: כי דרש ידרשנו · ור"ד כי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרוש וגו' והיה בך חטא ודורש מעמך מגופך ונפשך שתמות ור' אמי דורש ממ"ש והיה בך חטא וכתיב (וכי יהיה באיש חטא משפט מות) וכתיב הנפש החוטאת היא תמות ועי' שבת דף נ"ה: בל יחל ובל תאחר · בל יחל היינו מ"ש כדים מפיו לא יחל דברו וריש' דקרא ואיש כי ידור נדר ובל תאחר בפסוק הנ"ל לא תאחר לשלמו וצ"ע למה שינה לומר בל יחל בל תאחר: כך בערכין · וכאן בפרשת ערכין התחיל איש כי יפליא נדר בערכך נפשות שיש לערכין דיני נדר ובשביל זה הובא כל המאמר לכאן: **ב** הה"ד כי פועל אדם · לפרש מ"ש הכתוב בערכך כמה פעמים וכמ"ש בסוף הסימן: חדא קולא · בערוך ערך קלב א' גורס קולב וס"א למזבן חדא אמסינתא לחדא יתמא ולא פירש והמ"ע כתב בלשון רומי כתונת בלתי בתי זרועות וכו' ובשם הירושלמי שבת הביא המעפפות קולבין ופולסין פירש במ"ע ערך פלס ב' בלשון יוני שקל אשר בו חקוק צורת פלס בעלת חכמה אצל היונים: וירא בסבלותם · שמ"ר פר' א' סימן כ"ז:

מתנות כהונה

שם: אין קץ וגו' · וסיפיה דקרא קנאת ה' צבאות תעשה זאת ולא זכות אבות:

פרשה לז טוב אשר לא תדור כו' · עיין בפ"ק דחולין ובמדרש קהלת (ה' ב') ובבבלי ובירושלמי בפ"ק דנדרים: שאינו נודר כל עיקר · פי' רש"י לעיל מיניה כתיב ואת אשר תדור שלם ועליה קאמר טוב אשר לא תדור כלל שמא תדור ולא תשלם: מצוה · צדקה: ואנקפתהון כו' · והוציאוהו לצדקה: פולסין · פי' הערוך שקלים: פוק זבין · צא וקנה: אמרי גבאי צדקה הרי בא בעל הצדקה וא"ל תן חלקך בזאת המצוה שאנו קונין קולא מין מכסים ליתומה אחת לקח אותן י' שקלים שנתנה לו אשתו ונתנם להם: חמא תמן כו' · ראה שם מאלו האתרוגים שהתינוקות משברין ביום הושענא רבה ואולי צ"ל מקלקין פי' משליכין: שומטין כו' · ואין בו משום גזל מאחר שעושין כן משום שמחה: נסב כו' · לקח מהם ומלא מהם שקו: ארעת כו' נזדמן · השעה ויקר מקרה ונמצא המלך חושש וחלה במעיו ואמרו לו בחלום רפואתך שתאכל מן אלו אתרוגים שהיהודים מתפללים עמהם ביום הושענא רבה ואתה תהיה נתרפא: פשפשין כו' · חפשו באותה שעה לכל הספינות ולכל העיירות ולא מצאו מהם מאותן האתרוגים: אזלין כו' · הלכו ומצאו לאותו איש יושב על השק ואמרו לו יש אצלך שום דבר למכור וא"ל איש עני אני ואין אצלי כלום למכור חפשו בשקו ומצאו מאלו האתרוגים: מן הן · מאין הם: אטעונין כו' · נשאו השק והעלוהו לפני המלך ואכל המלך מהם ונתרפא פינוהו השק ומלאוהו דינרין: שאול כו' · בקש ממנו עוד בקשה ואני אעשה א"ל מבקש אני שיחזרו לי (ממוני) [נכסי] שמכרתי ואני אחזור להם הדמים ויצאו כל העם לקראתי עשו לו כן כיון שהגיע לאותה מדינה שהוא דר בו יצא הכרוז לפניו שיצאו כל העם לקראתו ויצאו כל העם לקראתו ויצאו גם אחיו עם בניו לקראתו משהיו עוברים הנהר נתן עליהם שבולת הנהר ושטף אותם: ואשתכר · י"ל והוא היה נשכר בדעה גלולה ונכנס לביתו וירש כל עושרו של אחיו ואולי צ"ל ואשתכח כלו' ונמצא הוא נכנס וירש כל נכסי אחיו: וישב להם כו'

ידי משה

שמה · וז"ש הכתוב ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגו' לבלתי בריתי וגו' והנה ואף גם זאת הוא מיותר אבל בא לרמוז בנוטריקון ואף גם ז' א' ת' ז"כות א"בות ת"מה אבל בריתי לא תופר: אלי

יפה תואר

ויחן אליהם למען בריתו אברהם יצחק ויעקב וגו' ולא השליכם מעל פניו עד עתה · משמע דאח"ז השליכם ולא פנה אל ברית אבות · ולמ"ד בימי אליהו תמה זכות אבות הזכיר זכות אבות כיהואחז ע"י רחמים: לך והטפל בחסדים · פי' לבקש מאת ה' שיעשה למען חסדו או פירושו הטפל בחסדים להתעסק בגמילות חסדים שזו היתה דרכם של אבות להתעסק בגמ"ח והיא תקום גם לנו: ולא ישכח ברית אבותיך · ולפסק דאמרי כי תמה זכות אבות יתפרש ברית אבותיך על הברית שכרת ה' עם ישראל בצאתם ממצרים ובמדבר או כפי שפירשתי למעלה דזכות אבות לעולם מועילה קצת:

הה"ד טוב אשר לא תדור בא למדרש יתורא דנדר בקרא · ודי לכתוב איש כי יפליא בערכך נפשות ולכן דרשו כי בנדר תלוי חיי הנפש וכדמסיק גורם מיתה לעצמו ואגב זה מייתי פלוגתא דר"מ ור"י: וטוב הנודר ומשלם · ופירש"י דקרא הכי משמע טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם אבל משתדור ותשלם הוא טוב מכולם: וטוב משניהם כו' · פירש"י ז"ל דלעיל כתיב את אשר תדור שלם והפ"ה טוב אשר לא תדור כי שמא תדור ולא תשלם · וז"ש טוב משניהם כלומר מנודר ומשלם ומנודר ואינו משלם הוא טוב שאינו נודר כל עיקר שהרגיל בנדרים בא לידי לא יחל דברו: וכי תחדל לנדור · צ"ל ואומר וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא וזה לראיה כי טוב שאינו נודר כל עיקר דמדכתיב אם תחדל לנדור לא יהיה בך חטא משמע שאם תדור יהיה בך חטא: ומת בים · דמשהה נדרו גורם מיתה לעצמו כדלקמן: סוף שבא לידי עבודת כוכבים · חלילה לאמור כי מן השמים יכשילו לאיש המשהה נדרו בחטאים חמורים כאלה · אבל ביאור הדברים כי ה' ישמור רגלי חסידיו ואין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים ולבהמת צדיקים כדאמרינן בכתובות סוף פ"ב · אמנם המשהה את נדרו לא ישמרוהו מן השמים מתקלה ויכול לנפול גם בחטאים חמורים כאלה: מתה עלי רחל · דריש עלי בשבילי בשביל ששהיתי את נדרי כי חטא אחר לא היה ביעקב: ואין יסורים בלא עון · אף דאמרינן כי יש יסורין של אהבה ואם ה' חפץ בו מדכאו ביסורין וכדומה מ"מ זה ביסורים המורגלים אבל יסורים קשים כמו נגעים לא יבואו בלי עון: כך בעירוכין · ולא אמרינן כיון דלא הוציא בפיו דבר קבוע רק אמר ערכו עלי אינו בבל יחל ובל תאחר קמ"ל כיון דהתורה קצבה ערך כל אחד הוי כאלו הוציא בפיו ערך קבוע: הה"ד כי פועל אדם ישלם לו · בעי למדרש את הכתוב איש כי יפליא איש להוציא את הקטן יכול שאני מוציא את הקטן שיש לו הפלאה (פי' שיש לו דעת להפליא ולהבדיל ולדעת למי הוא נודר) ת"ל כי יפליא ולכך מייתי את הכתוב כי פועל אדם ישלם לו שהכתוב זה זכה משה לשרת בני ישראל נדריהם בין איש לאשה בין גדול לקטן כו' כדמסיים ואגב זה מייתי גם שאר הדברים הנוגעים לפסוק כי פועל אדם ישלם לו: יהבת ליה אנפסים · ע"כ משלו שיש או

ישבת לבני סבלותם חייך שאתה עתיד לישב ולפרש לבני נדריהם בין איש לאשה בין גדול לקטן בין בחור לזקן הה"ד וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל איש כי יפליא לנדור נדר בערכך נפשות לה': ג [א] ר"ג הוה מטייל מן עכו לכזיב והיה טבי עבדו מהלך לפניו ורבי אלעאי מאחוריו ראה ככר אחד מושלך בדרך וראה גוי אחד אמר לו מבגי טול את הככר הזה ונטלו ונטפל בו רבי אלעאי אמר לו מה שמך אמר לו מבגי (ז) אמר לו ברכת גמליאל מימיך אמר לו לאו אמר לו מאיזה מקום אתה אמר לו מעיירות הללו של בורגנין · ולמדנו ג' דברים [ב] שחמצו של גוי מותר לאחר הפסח · שצפה ברוח הקדש ששמו מבגי · [ג] שאין מעבירין על האוכלין · רבי יעקב בר זבדי בשם רבי אבהו הדא דתימר בראשונה אבל עכשיו מעבירין על האוכלין מפני כשפים · נכנסו לכזיב כיון שאכלו ושתו בא אחד לשאול לו את נדרו · אמר לו רבן גמליאל לר' אלעאי משער את רביעית יין באיטלקית אמר לו הן · א"ל לשואל טייל אחרינו עד שנפיג את ייני · התחיל מטייל אחריהם עד שהגיע לסולמי צור כיון שהגיע לשם [ד] ירד לו רבן גמליאל מעל החמור ונתעטף בטליתו וישב לו ולמדנו דברים הרבה באותו היום · כי רביעי' יין משכרתי והדרך מפיגה את היין · ואין מורין שתויי יין וממנו למדנו ג' דברים שאין מפירין נדרים לא שתויי יין ולא רוכבין ולא עומדין אלא יושבין עטופין · במה פתח לו אמר רבי יוחנן [ה] בלשון הזה פתח לו (משלי יב) יש בוטה כמדקרות חרב ולשון חכמים מרפא בדין הוא כל מי שמבטל לנדרים שידקר בחרב ומהו רפואתו ולשון חכמים מרפא הולך אצל חכמים והם מפירים את נדרו לפיכך משה מזהיר את ישראל ואמר להם איש כי יפליא נדר: ד ארבעה פתחו בנדרים · שלשה שאלו שלא כהוגן והשיבם הקב"ה כהוגן ואחד שאל שלא כהוגן והשיבו המקום שלא כהוגן ואלו הן אליעזר עבד אברהם ושאול ויפתח וכלב · אליעזר שאל שלא כהוגן שנאמר (בראשית כד) והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך א"ל הקב"ה אלו יצתה שפחה כנענית או זונה היית אומר אותה הוכחת לעבדך ליצחק ועשה לו הקב"ה וזימן לו את רבקה · כלב שאל שלא כהוגן שנאמר (יהושע טו) ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה השיבו הקב"ה אלו לכדה כנעני או ממזר או עבד היית נותן לו בתך מה עשה הקב"ה זימן לו את אחיו ולכדה שנאמר (שם) וילכדה עתניאל בן קנז · שאול שאל שלא כהוגן שנאמר (שמואל א יז) והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו אמר הקב"ה אלו הרגו עמוני או ממזר או עבד היית נותן לו את בתך זימן לו הקב"ה דוד ונתן לו בתו מיכל · יפתח שאל שלא כהוגן שנאמר (שופטים יא) והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי אמר הקב"ה [ו] אלו יצא גמל או חמור או כלב היית מעלהו עולה השיבו הקב"ה שלא כהוגן וזימן לו את בתו · ויהי כראותו אותו ויקרע את בגדיו [ח] היה יכול להפר את נדרו ולילך אצל פנחס אמר אני מלך ואלך אצל פנחס ופנחס אמר אני כהן גדול ובן כה"ג ואלך אצל עם הארץ זה · בין דין לדין נספת ההיא עלובתא ושניהם נתחייבו בדמיה פנחס נסתלקה ממנו רוה"ק הה"ד (ד"ה א ט) ופינחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ה' עמו · יפתח נישול אבר אבר ונקבר הה"ד (שופטים יב) ויקבר בערי גלעד · בעיר גלעד לא נאמר אלא בערי מלמד שהיה נישול ממנו אבר אבר ונקבר במקומות הרבה · [ט] רשב"ל ור' יוחנן ריש לקיש אמר דמים היה חייב ליתן וליקרב על גבי המזבח ר' יוחנן אמר דמים לא היה חייב דתנינן [י] דבר שראוי ליקרב על גבי המזבח יקרב דבר שאינו ראוי ליקרב על גבי המזבח לא יקרב ע"ג מזבח · ולא עוד אלא כל מי שנודר ומשלם נדרו זוכה שישלם נדרו בירושלים הה"ד (תהלים קיז) נדרי לה' אשלם היכן בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים הללויה ואומר (שם קיח) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו:

מסורת המדרש א עירובין דף ס"ד · ירושלמי עבודת כוכבים פרק א' · תוספתא פסחים פרק ב' · כל הענין · ב פסחים דף כ"ח · ג בבא מציעא דף כ"ג · ד נדרים דף ע"ז · ה נדרים דף כ"ב · ו תענית דף ד' · בראשית רבה פרשה ס' · ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"ז · ילקוט יהושע רמז כ"ה כל הענין · ז תנחומא כאן סימן ה' כל הענין · ח קהלת רבה פרשה י' פסוק ע"ז כל הענין · ט ילקוט שופטים רמז ס"ח · י עיין תמורה דף כ"ז ·

חדושי הרד"ל

כמו נראה כצ"ל: (ז) א"ל ברכת גמליאל מימיך כצ"ל:

מתנות כהונה

כו' · היה מיישב ומסדר המשאות: היה מטייל כו' · עיין כל זה בעירובין (דף ס"ד): ברכת כו' · נתת לו ברכת שלום שלפיכך הוא מכיר אותך: בורגנין · בתים קטנים גרועים: מותר לאחר הפסח · נ"ל שרבן גמליאל לקח לו הפת וכדאיתא בפ' הדר או אי הוה אסור בהנאה לא היה לו לומר לעובד כוכבים טול אותו מן הקרקע שהעובד כוכבים ודאי יחזיק לו טובה על זה וכן פי' רש"י: כשפים · שמא נעשה בו כישוף למי שיקחנו: משער · אתה יכול לשער ששתינו כמו רביעית יין ממקום איטלקי: ג' דברים · בפ' הדר מוסיף והולכין אחר הרוב: ג' שאלו כו' · עיין כל זה פ"ק דתענית (דף ד'): ספת כו' · בין זה לזה נספה היא הנעלבה ועיין זה במדרש קהלת בפסוק עמל הכסילים ובב"ר פר' ס': [את אחיו ולכדה גרסינן]:

פירוש מהרז"ו

בערכך נפשות · בלשון נוכח למשה כשם שערכת לנפשות ישראל סבלותם כך תזכה להיות נביא ומלך ותזכה לצוות לבני ישראל ולהעריך לנפשות ישראל כפי ערכיהם: ג רבן גמליאל · עי' כל זה עירובין דף ס"ד נדרים דף כ"א ירושלמי ע"ג פרק א' ירושלמי נדרים פרק ט' ומ"ש ר' אלעאי מאחרא פי' מן הלד כמ"ש בהדיא יומא דף ל"ז: מבגי · עי' ב"ר פר' ס' סוף סימן ח' שכם נסב מבגאי קטע ופירש הערוך מלשון בני בגאי עובדי אדמה נקרא מגבאי וכאן פי' שהיה שם הנכרי בעצמו מבגאי וזה נפה ברוה"ק: של בורגנין · שלא היה להם בתים ודרים בבורגנין: וממנו למדנו ג' דברים · אלו שייכים להפרת נדרים בפרט והדברים שחשב תחלה שייכים לכלל התורה ועי' שמ"ר פר' ג' סימן ל': שידקר בחרב · כר' יהודה לעיל בריש הפרשה ורפואתו שהחכם יתיר נדרו ועוקר הנדר מעיקרו כאלו לא נדר כלל ואין כאן עונש: כי יפליא נדר · ויש לערכין דין נדר וכל"ל סוף סימן א' ויועיל התרת חכם: ד ד' פתחו בנדרים · ב"ר פר' ס' סימן ג' כל הענין וש"כ: וזימן לו רבקה · שאין שאלת אליעזר בשביל עצמו וכבודו ולא היה כדאי להכשיל אברהם ויצחק ונענה כהוגן בזכות אברהם ויצחק וזכות רבקה וכן כלב שאל לטובת כל ישראל לבער הכנענים ולא נתרצה רק בהגון לזה וכן שאול שהיתה כוונתו לטובת כלל ישראל ולא נתרצה בלתי להגון לכן נענו כהוגן אך יפתח לא היה טובת ישראל כלל רק בעבור עצמו ע"כ הכשילו לשונו ונכשל · עי' קהלת רבה פסוק עמל הכסילים ובתד"א פרק י"א כל הענין: נגיד היה עליהם · וס"ד לפנים ה' עמו משמע שעתה נסתלקה ממנו רוה"ק: דמים היה חייב ליתן · עיין בתנחומא פר' זו סימן ה' כל הענין באריכות ופלוגתא דר"י ור"ל שם בהיפך ממ"ש כאן ושם איתא עוד שמ"ש והיה ערכך הזכר רומז על מישע מלך מואב שהקריב בנו הבכור ואם נקבה היא רומז על יפתח ובתו: ולא עוד אלא שכל מי שנודר ומשלם · זה שייך למ"ש לעיל סוף סימן א' שכל מי שנודר ומשלם יש לו שכר על הנדר ועל השילום והשכר הוא מ"ש בס"ד שם יובילו שי למורא ועל זה אמר כאן ולא עוד אלא שזוכה לשלם נדרו בירושלים: הודו לה' כי טוב וגו' · פסוק הסמוך לפסוק נדרי לה' אשלם ובא לחתום בטובה וחסד וגם יתכן שכוונתו על פסוק שבסוף ההלל אחר פסוקים אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח אלי אתה וגו' הודו לה' וגו' כמ"ש לעיל פר' ל' סימן ה' ע"ש ותבין כאן והלל נאמר בשביל כל ישראל שאומרים שהנדרים שנדרנו בעוה"ז לה' אשלם בימות המשיח בירושלים ולעוה"ב אמן כן יהי רצון במהרה בימינו:

בסיום ויקרא: לה' אקרא · אהודנו לשעבר · ובה' אהלל דבר · להתחיל בספר במדבר:

יפה תואר

אבל מעשי ידיה דהם לבעל · כי אם היו מכנסים לא היה יכול לתנם לצדקה דזה גזל מעליא · וגם אם אלו היה פרנסת אשתו וב"ב קודמת לכל דבר: בין איש לאשה כו' · שאין שוים ערך הזכר והנקבה וכן גדול לקטן כמו בן ס' שנים וכן עשרים וכן בחור לזקן בן עשרים ובן ששים: שאין מעבירין על האוכלים · המוצא אוכלים בדרך אין רשאי לעבור עליהם ולהניחם שם: מפני כשפים · שבדורות אחרונים היו בנות ישראל פרוצות בכשפים ולא היו פרוצות בדורות הראשונים כדאיתא שם בגמ': שידקר בחרב פרש"י ז"ל ראוי לדקרו דלמא לא מקיים ליה והיינו פתח דקאמר ליה אלו הוית יודע שאסור לנדור ותייב מיתה עליו כלום היית נודר ואמר ליה לא · אבל בירושלמי דנדרים פ' ר' אליעזר גרס כמדקר אין כתיב כאן אלא כמדקרות חרב לאחר שנדר מן הככר ווי דלא ייכול אין אכיל עבר על נדרים אין לא אכיל חטי על נפשיה: ארבעה פתחו בנדרים · בא לפרש מה דכתיב בקרא איש כי יפליא נדר דבעינן שיפליא בהשכל ודעת וידבר כהוגן · וכן מה דכתיב בערכך נפשות לה' כי אם יפליא נפשות לא יקריב את הנפשות לה' כמו שעשה יפתח רק יתן את ערכיהן הקצובים בתורה: פתחו בנדרים באליעזר לא כמצא שנדר לקחת אשה ליצחק · ורק בשאול וכלב לבד מצינו כי התחייבו לתת בנותיהם לאיש אשר יכה את אויביהם: ולא עוד אלא כו' לפני זה חסר מה דאיתא בתנחומא א"ל הקב"ה לישראל אם אתם מביאים לפני ערוכין שלכם מעלה אני אליכם כאלו נפשותיכם הקרבתם לפני לכך נאמר איש כי יפליא וגו' לה' · ואח"ז שייך זה המאמר ולא עוד כו' וגם זה מן לה' דכתיב בקרא כלומר שיזכה לשלם נדריו בירושלים שהוא לפני ה' · וזה בימות המשיח: הה"ד נדרי לה' אשלם זה מדריש מדכתיב פעמים נדרי לה' אשלם · הדא חוץ לירושלים והדא בבנינו אי"ה שיזכה לראות במהרה בימינו אמן:

והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר יי ואל בית אלהי יעקב
ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה ודבר יי מירושלים:

סליקא ליה מדרש רבה על ספר ויקרא בעזה"י · פרשיותיו ל"ז וסדריו ט':

פרשה ד ה ר' שמואל בר נחמן בשם רבי יוחנן אמר מאה ועשרים מזמורים אמר דוד וכו' · טעות סופר יש כאן ובמקום מאה ועשרים צריך להיות מאה ושלש · וכן הוא בפ"ק דברכות ומקשי שם הני מאה ושלש מאה וארבע הויין ומשני אשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשה היא ע"ש · וכ"כ היפ"ת ע"ש :

סדר צו

פרשה ז ב זבדי בן לוי וכו' חד אמר אמר דוד לפני הקב"ה אני כבשתי את יצרי ועשיתי תשובה לפניך אם אתה מקבלני בתשובה הרי יודע אני ששלמה בני וכו' · הדבר קשה להלום אומרו אני כבשתי את יצרי ועשיתי תשובה · אם היה כובש את יצרו לא היה חוטא ואז לא היה צריך לעשות תשובה · ואם נסבך לומר שהיצר היה מפתה אותו שלא לשוב בתשובה והוא כבש את יצרו ועשה תשובה במה ישתבח דוד בזה · והרי החוטא כדי להשיג כפרה צריך לעשות תשובה על כל פנים · ותו קשה שדוד הודיע מהקב"ה שכר גדול בשביל שעשה תשובה וזה פלא דדיה לתשובה שתכפר על עונו לא שיקבל ג"כ שכר : ונראה לי דהכי פירושו אמר דוד אני כבשתי את יצרי שהיה מפתה אותי שלא לעשות תשובה והיה לי מקום פטור אם הייתי שומע לו ואעפ"כ כבשתי יצרי ועשיתי תשובה · והענין הוא דאיתא במס' שבת פרק במה בהמה אמר רבי שמואל בר נחמני אמר

הוספות לחדושי הרש"ש (*)

פרשה א ומשה שומע קול הדבור · עצמו ותיש · כמו בעצמו ר"ל יחידי : ירד שהוריד את התורה מלמעלה למטה · ובמגלה י"ג א' איתא שירד להם לישראל מן בימיו : אבי סוכו שהיה אביהן כו' ושם במגילה איתא שנעשה להם לישראל כסוכה : אמר לה הקב"ה וכו' לא היה בנך וקראתיו בנך · נ"ל שהוא לנקבה נוכחת בכנוי נסתר והוא שוה למדבר בעדו עם הכנוים השייכים בשניהם כידוע בחכמת הדקדוק עי' נא"ה הכנוים · ועי' רד"ק בירמיה ב' ל"ד על תיבת ומצאתים · כי כן מצינו שאמר הכתוב ויהי לה לבן וכמו שאמרו במדרש שם שהיתה מנשקת ומחבקת כו' כאלו הוא בנה · וכן האברבנאל פירש כי מן המים משיתהו שהיא לנוכחת וביאור שם הכיאו ע"ש · בד"א ראיתי וקראתו והוא טעות כי אם אתה קורא קראתיו הוא לנקבה נסתרת ואם קראתו הוא לזכר נוכח : שם בחידושי אות ב' ד"ה וכן הלל אומר כו' · מ"ש המגביהי לשבת המשפילי לראות · לכאורה היה נראה דדורש הפסוק מרישיה לסיפיה ומסיפיה לרישיה כעין שאמר רבה (ברכות ס"ג א') ע"ש · אך לעיל בסמ"ר פרשה מ"ה משמע כפי' המ"כ וכמש"כ שם בהגהותי : שם אות ג' סד"ה אע"פ שנתנה תורה לישראל כו' · כדפירש"י שם · ובהמדרש הזה א"ש כל מה שנמגמו המפרשים שם ע"ש בספר באר אברהם להמחבר משכיל לאיתן וקשה מהמדרש זה על פירש"י בחומש (שמות ל"ב כ') שפי' דלכן דנן בסייף כמשפט עיר הנדחת והיותר תימה דהא איתא (בסנהדרין סוף דף ע"ו) עד כמה עושין עיר הנדחת מעשרה ועד מאה דברי ר' יאשיה כו' ופירש"י וטפי ממאה כו' כל אחד נידון בפ"ע ובסקילה ע"כ · וכאן כתיב שנהרגו כשלשת אלפי איש וא"כ גר' יאשיה ע"כ ליתא לטעם זה וכן לשמואל דאית ליה שם (מ"ה ב') דבעינן קרא כדכתיב משמע ודאי דה"נ עיר דוקא כדכתיב כדאמר שם לענין רחוב :

פרשה ב בחידושי אות א' בסד"ה בב"ם שנאמר לי · וכו' שמביא פסוק זה · [וכן בבמ"ר פ' ע"ו כמו שהערותי שם וכן שם פרשה כ"ג] : כל שאתה כו' · אבנים טובות ומרגליות · תיבת ומרגליות מיותר :

פרשה ג מי ששונה שני סדרים · נראה דצ"ל שש : שם ד"ס ר"י וריב"א כו' שהוא מלחים שתי נסרים · יתכן שיכוונו למש"כ בספר מעשה טוביה ביסוד האויר אות מ"ז שני דפים מיושרים אם יודבקו היטב באופן שלא יכנס האויר א"א להפרידם אפי' ע"י ב' צמדי בקר : מעשה באשה אחת שהביאה קומץ של סולת · לכאורה אין מנחה פחותה מעשרון כמבואר ברמב"ם פי"ב מהל' מעה"ק הלכה ה' : וקמץ הכהן וכו' אלא שני פסיעות בין אולם ולמזבח · לכאורה מאי בעי הכהן שמה שהגשה אינה אלא בקרן דרומית מערבית וכ"ש א"צ דל"ד קאמר :

(*) אחרי כי הוספות האלה באו לידינו אחרי כלות הדפסת המדרש · ולבלי למנוע הטוב ממבקשי דבר ה' וכדי שלא יחסר מאומה במדרש זה השלם ותמים מכל המדרשים אשר היו לפניו · לכן ספחנו פה :

באור

פרשה א בשבורה בו שהוא נביא וכו' · מדסברה על המלאך שהוא נביא וקאמרה מראהו כמראה מלאך אלהים שמע מיניה נביא הוא כמלאך : לשמוע בקול דברו א"ר תנחום וכו' עכשיו דורש גבורי כח וגו' לשמוע בקול דברו על משה ומה שאמר בלשון רבים · עיין יפ"ת : משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון וגו' · משום דעיקר השמחה היתה מפני הקרבנות שהיו מתכפרים והם היו השוחטים על ירך המזבח צפונה וזהו משוש כל הארץ וגו' ירכתי צפון וגו' וכן מפורש במדרש שוח"ט וז"ל משום כל הארץ ובמה היתה משום שהיתה משמחת כל הארץ היה אדם עובר עבירה היה דואג בלבו וגבו שת עליו היה הולך לירושלים ומקריב קרבן ומתכפר לו ולבו שמח עליו ויצא משם שמח ע"כ : ריב"ל וכו' לא ניתן ד"ה אלא לדרש וכו' · פי' משום דבעי לפרש דויקרא אל משה אתא למימר שנקרא בשם משה וגא בשאר שמות שהיו לו כמבואר לקמן ולכך דריש האי קרא תחלה למילף מיניה כמה שמות היו למשה : ואשתו וגו' (ד"ה א' ד' ט"ו י"ח) ובנו כלב בן יפונה עירו אלה ונעם ובני אלה וקנז · ואשתו היהודיה ילדה את ירד אבי גדור ואת חבר אבי שוכו ואת יקותיאל אבי זנוח ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח מרד ואשתו היהודיה זו יוכבד תימה דקראי דהתם בכלב משתעי כמו שהוא שנו המקראות כאן ואשתו אכלב קאי כאשר יראה המעיין וכן דריש בסמוך בסוף הדרש אשר לקח מרד זה כלב וכן מבואר (בפ"ק דמגילה דף י"ג א') וכי ירד שמו הלא כלב שמו ופירש"י וז"ל שבכלב משתעי קרא אבל עמרם מאן דכר שמיה התם דקאמר ואשתו היהודיה קאי על יוכבד וצ"ע מאד מאד : וקראתיו בנך · הכוונה על מה שנאמר (שמות ב' י') ויהי לה לבן : עשרה שמות וכו' · אולי הוא חושב אבי גדור לשני שמות וכן אבי סוכו וכן אבי זנוח : ופירש הדין קריא (ד"ה א' כ"ד ו') ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר מן הלוי לפני המלך והשרים וצדוק הכהן ואחימלך בן אביתר וראשי האבות לכהנים וללוים בית אב אחד אחוז לאלעזר ואחוז אחוז לאיתמר · וכתב היפ"ת לא ידעתי מי הזקיקו לפירוש זה שלא כפשוטו : אף לוי היה שמו·פי' שם העצם שלו היה לוי וצ"ע דהמקרא שמביא לראיה אינה מוכח ממנו · ועיין יפ"ת : ומשה הרי י' ולפי זה אביגדור נחשב רק לשם אחד וכן אבי סוכו וכן אבי זנוח : שהקב"ה הורג וכו' · אולי ע"ד יפקוד ה' על צבא המרום במרום תחלה היינו שמפיל השר ואח"כ על מלכי האדמה באדמה ועיין יפ"ת : חמש לצורך עצמו · עיין יפ"ת דקחשיב חמשה המלחמות שהן לצורך עצמן מי היו ע"ש : פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות וגו' ומראה וחזון אחד הוא כמו שכתב המורה נבוכים חלק ב' פ' מ"ג שחזון נגזר מן חזה ומראה נגזר מן ראה : לבד מואתו אהליאב וגו' · פי' אשר צוה ה' את משה האמור (שמות ל"ח כ"ב כ"ג) ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה ה' את משה ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן חרש וחושב ורוקם בתכלת ובארגמן ובתולעת השני ובשש · הסיא לא קחשיב דא"כ הוו ליה י"ט והטעם דלא קחשיב ליה כתב היפ"ת מפני דהאי אשר צוה ה' הוא כל המלאכות כוללן ביחד והצווים שמזכיר אח"כ הם כולם פרטים פירושים על הכלל ואין ראוי למנות הכלל עם פרטיו במפרשים אתו · אך צ"ע למה שאמר לבד מואהליאב וגו' ולא לבד מבצלאל בן אורי וגו' וסי"ח צווים מתחילים מפרשה כל הזהב העשוי למלאכה וגו' ובכל פרשה ופרשה פתוחה או סתומה יש בה צווי אחת חוץ מפרשה ויביאו את המשכן יש בה שני צווים אחת במקרא מ"ב ככל אשר צוה וגו' ואחת בסופה במקרא מ"ג דוק ותשכח : אגרוניקמון · רב"מ ערך הנ"ל פי' בלשון יווני פקיד ממונה על דברי מאכל ועל שער השווק : בחיית של מדינה·פי' לכך מזכיר מיני מאכל אצל משה שהוא כמו עיקר חיי המדינה גם לקמן דרשינן גבי זאת החיה שישראל מזומנים לחיי עוה"ב והוא חיי עולם : ויקרא ולא כאברהם וכו' הוא כמו ד"א : בהוראה·פי' שם נתפרשו להם המצות להלכה ולמעשה:במ"כ ד"ה קסטריות· בערוך גרס גזוטראות זה לשון הערוך ערך קסטר מביא מדרש שבכאן בשם ילמדנו · ופי' הייט גזוטראות שפירשנו במקומו עכ"ל הערוך אבל הוא גורס קטטריות כמו הנוסח שלפנינו ודלא כמ"כ וז"ל רב"מ ערך הנ"ל א"ב קסטריות פירוש בלשון רומי מגדל ומחנה של אנשי מלחמה ובויק"ר סדר במוקוסי הושיב בו קסטריינוס פי' אנשי מערכה · ושני ערכין אלו מענין אחד בחריסס ובטירותם תרגום ירושלמי בכפרניהון ובקסטרוותהון ע"כ ובערוך ערך גזוטר פי' גזוטרא כדכתיב והגזרה והבנין תרגום גזוטרא ובנייתא ועוד מפורש בערך זיז וז"ל הערוך ערך זיז א' ותנן בסוף פי"ד דאהלות איזהו הזיז שפניו למטה וגזוטרא שפניה למעלה כלומר זיז יוצא מן הכותל וראשו כפוף למטה וגזוטרא יוצאה מן הכותל וראשה גבוה למעלה עכ"ל הערוך · ורב"מ ערך גזוטר כתב וז"ל גזוטר פי' בל' יווני בנין בולט מקיר הבתים חוצה עשוי ליושב שם לראות עכ"ל רב"מ:מ"כ ונתרזים וכו'· ז"ל הערוך ערך תרז (חולין דף נ"ח) כאן בשותת כאן בנתרזת פי' הטילה רעי בקילוח בכח הרוח ע"כ : אחזתיו ולא ארפנו עד שהבאתיו אל בית אמי פי' אל בית אמי · דוקא ולא אצל אחרים : מארץ רחוקה באו אלי·בב"ר לא גרסינן זה : לפי שבעוה"ז וכו'· דרך המדרש לסיים בכי טוב הדרשה : להלן הוא אומר וירא (שמות ג' ד') וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני : בסנה הפסיק וכו' (ויקרא א' א') ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר וז"ל היפ"ת הפסוק אליו לאו למימר דכתיב מלת אליו בין קריאה לדבור ואלו באהל מועד כתיב אליו בתר וידבר דהא התם נמי כתיב אל משה בין קריאה לדיבור אלא היינו מה שאמר מתוך הסנה בין קריאה לדבור משמע דאתא לומר שמשם קראו והסנה מפסיק ביניהם והיינו דקאמר ליה אל תקרב הלום וגו' באהל מועד אין הפסקה שקורא היכא באהל מועד אשר שם האלהים ולכן אמר מאהל מועד בתר וידבר למשה מקרינן דלא אתא למימר דאהל מועד מפסיק ביניהם אלא אתא למימר שהדבור לא היה יוצא חוץ לאהל מועד · ע"כ א"ה סוף סוף הענין מוקשה לפע"ד :

פרשה ב אסורות לבעליהן · פי' כדנאסר עליהם העריות כמאמר חז"ל בוכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו : בבכורות וכו'·אע"פ שהבכורים נדחו ונכנסו הלוים במקומם מ"מ לא פקעו קדושתן מנייהו שהרי צריכים פדיון : ארץ ישראל פי' כי אין ארץ אחרת נבחרת במקומה : בשמן המשחה וכו' כי אותה שעשה משה רבינו ע"ה קיים לעולם כדלקמן פרשה י' : אפרים פלטיאני · פי' לשון אפרתי : אבגינוס · רב"מ ערך אבגינוס פי' בלשון יון איש מיוחס · ובעל הערוך גרס אוגנוסטטו ע"ש עכ"ל וז"ל הערוך ערך אוגנוסטטו בלשון יון מיוחס הרבה עכ"ל : דבורי שנתתי בו · פי' ולא באחר כמאמר חז"ל דבר אל בני ישראל כל הדבורים וכל הצווים אינם אלא לישראל : אוותנטיבא אוותנטיאות ז"ל רב"מ ערך אוותנכו א"ב פי' בלשון יוני אוותנטי' מלכות וממשלה ופי' אוותנטין מלך ומנהיג ע"כ : משל לזקן וכו' · א"ל אדוני המלך וכו' · כשנתמניתי זקן נראה דמלת המלך ט"ס וצ"ל אדוני הזקן : שנאמר ואתנה את הלוים (במדבר ח' י"ט) ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לעבוד את עבודת בני ישראל באהל מועד ולכפר על בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקודש : מ"כ זמרגדין וכו' ז"ל הערוך ערך זמרגד כומז תרגום ירושלמי זמרגדין והוי כמה תרגום ומני דזמרגדי עכ"ל הערוך וז"ל רב"מ א"ב פי' בלשון יווני ורומי מין אבן יקרה ירוקה כברתי ואולי נמצאת במדינת זמרגד ע"כ : ותיטב לה' משור פר·כלומר יותר משור פר שהקריב אדם הראשון שלאדם הראשון אין להחזיק לו טובה שהקריב משלו שלא היה יכול לגזול מפני שהכל היה ברשותו אבל אתה שיש ביכלתך לגזול ולחמוס ואין אתה עושה כן ואתה מביא משלך לכך ותיטב לה' קרבן שלך יותר משור פר שהקריב אדם ושור פר שהקריב אדם מבואר בפ"ק דעבודת כוכבים : ויהי בשלשים (יחזקאל א' א' ד') ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש ואני בתוך הגולה על נהר כבר נפתחו השמים ואראה מראות אלהים וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון ענן גדול ואש מתלקחת ונוגה לו סביב ומתוכה כעין החשמל מתוך האש אע"פ דלפי פשוטו משמע דוארא וגו' קאי על ואראה מראות אלהים ולפרש מה היתה המראה והנה רוח סערה וגו' אבל מקום המדרש סובר דשתי ראיות הם ואראה מראות אלהים היא מראה ראשונה וארא והנה רוח סערה היא מראה שניה : שנאמר ואם נכלמו מכל אשר עשו וגו' נ"ב : משל יורשים ושלמה וכו' (ירושלמי שקלים פ' שביעי מעות שנמצאו הלכה ה') מנין לכ"ג ולא מינו כהן אחר תחתיו תהא מנחתו קריבה משל יורשין שנאמר התחיו מבניו יעשה

מהרי"פ

יכול יביאנה לחציה ת"ל אותה כולה אמרתי דברי ר' יהודה וכו' ר' יוסי אמר ר' יוחנן כשי מהו שלימה בשחרית ושלימה בין הערבים או מחצה בשחרית ומחצה בין הערבים או שלימה בשחרית ובטלה בין הערבים ע"כ : על המלח ועל הפעלים שהיא הכהנים נאותים מהם (פי' היא תקנה מהתקנות) : אמר רשב"ג וכו' מפני שדרש אדם להביא את הגר אגב אגב מייתי גם כן המעשה הזה דמיירי ג"כ בגרים: שבעה נביאים וכו' (ב"ב פ"ק) ז' נביאים בלעם ואביו איוב ואליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהוא בן ברכאל הבוזי ואע"ג דאליהוא מישראל הוה וכן איוב איכא למ"ד דישראל היה הא מת לא קשה דמ"מ אתנבוי אתנבו לאוה"ע ואע"ג דכולהו נביאי נמי איתנביאו לאוה"ע עיקר נביאותייהו בישראל אבל הני עיקר נביאותייהו באומות העולם: ומן הצאן ברוך המקום וכו'·אולי נסמך הדרש על מקרא דבתריה אם עולה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו וגו' והצדיקים נקראו ג"כ תמימי דרך והקב"ה נקרא תמים כמבואר בסיום הדרש : התקין הקב"ה · פי' שהקב"ה התקין בתורה לצוות על הקרבת שני כבשים בכל יום : חבורתו של משה וכו' · מתחלה דרש חדשים גם ישנים על גאולת מצרים ואח"כ דורש על גאולת בבל חדשים גם ישנים : וכרעיו וגו' (ויקרא א') וקרבו וכרעיו ירחץ במים והקטיר הכהן את הכל המזבחה עולה הוא אשה ריח ניחוח לה' · ובאיל וכו' (שם שם י"ג) והקרב והכרעים ירחץ במים והקריב הכהן את הכל והקטיר המזבחה עולה הוא אשה ריח ניחוח לה' : שור חסר שתי וערב וכו' · וזהו פירושו למה שנאמר אצל בן הבקר וקרבו וכרעיו מיותרים לו ואצל האיל כתיב סתם והקרב והכרעים וכדפירש מ"כ :

פרשה ג שהוא שונה הלכות ומדות · ז"ל הערוך ערך מד א' בסופו בריש ויקרא רבה טוב מלא כף נחת · טוב מי הוא שונה הלכות ומדות ורגיל ממי שהוא שונה הלכות ומדות ותלמוד ואינו רגיל פי' טוב מי ששונה משניות ומכילתות כלומר מדרשות כעין מכילתא ומרגילן בפיו ע"כ ובערך מכל ז"ל ורעותים מתקרי בר מכילאין פי' מכילתא ברייתא שהיה בה טעמי התנאים רבינו נסים ז"ל פי' מכילתא מגילתא גימל בבית מתחלפין כמו מכורותיך מגורותיך פי' אחר מכילתא מדה · כדמתרגמינן משורה מדה וגרסי בני מערבא במסכתא שבועות ובפ' אחרון חד בר נש דתנו חדא מכלא מסכת אחת דהיינו מכילתא אי נמי דהיינו מדת חכמה אחת מהחכמות דהיינו מכילתא עכ"ל הערוך א"ה מה שאמר הירושלמי בשבועות ירושלמי של מסכת שבועות ליתא גבאי אבל מצאתי (ירושלמי מכות פרק אלו הן הגולין הלכה יו"ד) אמר אביי ת"ח צריך לפרסם עצמו היך בר נש דהכם חדא מיכל ואזל לאתר ואינון מייקרין ליה כד הוא חכם תרין מיכלין צריך לומר נון חדא מיכלא אנא חכם עכ"ל : יפה שעה אחת וכו' ויפה שעה אחת של קורת רוח וכו'·זה קאי על טוב מלא כף נחת וגו' : טעונה כפרה· כתב מ"כ בשביל כפרה והכפרה מפורש שם דאמר ר' יצחק וכסה ענן הקטורת הכפורי הזה אין אנו יודעין מה הוא עד שבא דוד ופירש נשאת וגו' כסית כל חטאתם סלה · בקרובו יגורו ממנו כל זרע ישראל : י"א שבטים ופי' לאשמעינן שעתידין לחזור ודלא כר"ע פ' חלק : שבא באחרונה·כדפי' מ"כ ונקרא זרע ישראל עי' מ"כ·ואולי מפני שנולד אחר שנאמר לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל וגו' ומה שצריך לגיבות שבט בנימין פי' יפ"ת מפני שתחלתם כבדה מאד במעשה פלגש בגבעה ועוד שגרמו לאבד כמה נפשות מישראל ע"ש : ר' יצחק ור' יוסי וכו' · הדרש נסמך על סיפא דקרא וישוב אל ה' וירחמהו ודרשו וירחמהו כמו מלחמהו וז"ל הערוך ערך מלחים פי' המדביק שני חתיכות בין של מתכות של עץ שמו בלשון ישמעאל לחמם עכ"ל הערוך והרי"ש והלמ"ד מתחלפים כמו ואלו וארו ונראה כי זה ג"כ כוונת מ"כ ע"ש וכן לשון הילקוט וישוב אל ה' וירחמהו ר' יצחק ור' יוסי וכו' : אף עשירית האיפה וכו'·נסמך כאן משום סיומא דכי ירבה לסלוח : ויותר כו' משלו · פי' לכפר אף במנחה מזערת וקלה כמו עשירית האיפה : ונפש כי תקריב וכו' · הדרשה נמשכת עד להלן ושם מסיים הדרוש במלת ונפש : לכך נאמר והסיר את מוראתו·וה"ס הבני מעיים והקורקבן כי גם הם בכלל מוראתו כדפרש"י בחומש : את הכל·וכלל זה הקרב והכרעים דריפא דקרא : בא וראה כמה יגיעות וכו'·פי' צריך אדם להיות נזהר מן הגזל בכדי שלא יהיה לו לפוקה בהליכתו דרך מקומות הרבים האלו : לפטטרבא · היינו האלאולת ובמדרש קהלת מסיים ומפטטרבא לעזקתא והיינו פי' הטבעת דתרגום טבעת עזקתא : ואפילו רביאות · ככי איתא בתורת כהנים ופי' הראב"ד ז"ל כלומר כולם עוסקים בה כמה שיכולים להתעסק במדידת העשרון ביציקת השמן בבלילה בנתינת הלבנה בקמיצה במתן כלי במליחה בליקוט הלבונה בחלוט בהקטרה כל א' עושה מלאכתו משום ברוב עם הדרת מלך ואשמעינן קרא הכא כדי שלא יתגאו עליהם קרבן המנחה ע"כ : מסלתה ולא כל סלתה·כתב היפ"ת לא הבינותי זה דכיון דאין סולת פחות מעשרון איך אפשר שיקמוץ כולו שהרי אינו קומץ אלא קומץ אחד בין עשרון אחד בין לששים עשרונים כדאיתא בת"כ ואיך יתכן שקומץ אחד יחזיק עשרון וצ"ע ע"ש : ולא עוד אלא וכו' · דלא מבעית שהכהן זוכה לעצמו מפני ב' פסיעות אלא שמזכה ג"כ לבניו וזהו והנותרת מן המנחה לאהרן ובניו וכדלקמן וכ"ש מי שמצטער הרבה שיזכה לו ולזרעו : קדשי מזבח·קרבנות ולחם הפנים : קדשי גבול· תרומות מעשרות : שנאמר בריתי היתה אתו · אולי פי' ע"ד הכתוב ברית מלח עולם היא לך ולזרעך אחריך ועי' יפ"ת שלא הרהר במיתת בניו נדב ואביהוא : ה"ג כדרך שלא הרהר אברהם אבינו שנאמר מישרים אהבוך וזהו בשלום ובמישור הלך אתי : שתי מנחות·אע"ג מנחות טובא איכא בר מהנך מנחת סולת מנחת תנור מנחת חוטא ועוד שארי מנחות לא מיירי הכא אלא במנחות שנעשו בכלי שרת דהיינו מחבת ומרחשת אבל אינך אינם בכלי שרת ואפילו תנור לאו כלי הוא שתי מנחות אלו שוים בדיניהם כדתנן בפ' אלו מנחות כל המנחות הנעשים בכלי טעונות שלש מתנות שמן יציקה וכו' ופרש"י כל המנחות הנעשים בכלי שרת כגון מנחת מחבת ומנחת מרחשת : מה בין מחבת למרחשת שזו וכו'·תימה היאך נמשך לפשוטו של מקרא וסותר הקבלה שלא תנן בפ' אלו מנחות מנה ג' כל המנחות הנעשים בכלי טעונות שלש מתנות שמן יציקה ובלילה ומתן שמן בכלי קודם לעשייתן (פי' נותן שמן תחלה בכלי שרת ונותן עליו את הסולת וחוזר ונותן עליה שמן ובלולה הרי מתן שמן בכלי ובלילה ולשה במים ואופה (בתנור) ופותתה ויוצק עליה שמן אחר הפתיתה וזו היא יציקה הרי שלשתן) (ובברייתא ת"כ ואם מנחת מרחשת קרבנך סולת בשמן תעשה מלמד שטעונה מתן שמן בכלי קרבניך לגזירה שוה מה כאן מתן שמן בכלי אף להלן פי' מנחת מחבת דכתיב ביה נמי קרבניך) נותן שמן בכלי ומה להלן יציקה ובלילה אף כאן יציקה ובלילה הרי מפורש בקבלה דשניהם שוין ותימה רבה היא אם לא שנאמר אין משיבין על הדרש : מעשיה רותחין (מנחות פ"ה משנה ח') ר' חנניה בן גמליאל אומר מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשין ומחבת צפה ומעשיה קשים ופי' ר"ע מברטנורה מרחשת עמוקה דכתיב וכל נעשה במרחשת בתוכה משמע אלמא יש לה תוך ומעשיה רוחשין השמן נע ונד בתוכה לשון הרומש על הארץ דמתרגמינן דרחשי ומחבת צפה דכתיב ועל מחבת משמע עליה ולא בתוכה אלמא אין לה תוך נפה שאינה עמוקה אלא (שוליה) צפין אצל אוגניה כמו צפין על פני המים ומעשיה קשים שהעיסה שמטגנין בה ניעשה קשה כדי שלא תשפך לחוץ שהרי הכלי אין לו שפה ע"כ : מ"ב מכירים מגיעים · פי' ישראל לא הבינותי כונתו בזה : קרא אדם הוא כמו ד"א וענין מאמר הלזה מוקשה אצלי קצת : שנאמר כי אחרי שובי וגו' לא הבינותי ואמר תפלה לעני וגו' וצ"ע :

פרשה ד כולבא רעיא · בערוך ערך קולבאקורט קולבא בקו"ף ולא בכ' ופירושו מפורש במ"כ : שמה הרשע שם ויגוף וכו' · מלת רשע פי' עונש ע"ד והרשיעו את הרשע : ושני דברים ביד שמאל במ"כ וכו' · וה"ג הנפש נתונה במקום המשפט ועיין מזה בתנחומא וז"ל התנחומא ולא נתתי הנפש בצד הדין אלא כדי שתהא רואה מה מתוקן לה ולא תחטא והיא הולכת וחוטאת וזהו מקום המשפט הנפש נתונה במקום המשפט שמה הרשע פי' שהיא חוטאת ואיננה יראה ע"כ : גם הנפש וכו' · ה"ג גם הנפש לא תמלא אפילו הוצאת הנפש איננה ממלאה כגומא כיצד הוצאת הנפש ר"ב ור"ק וכו'· ופי' אפילו צער הגדול של יציאת הנפש איננה מספקת על העון לכפר · יפ"ת · ומסיים בזה הלשון ולא יקשה בעיניך מה שמפרשים תמלא כמו תמלא כי גבהו דרכי חז"ל מדרכי דקדוקנו כמבואר לעיל ספר א' ריש פ' כ"ב : לפיהו ולא לבית רעי· אולי פי' שלא יהיה שולחנו מלא קיא צואה בלי מקום

ואפילו

דבי יוחנן כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה וכו׳ ומו כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו וכו׳ ומו איתא בהקדמת הזוהר דף ח׳ דוד מלכא בשעתא דאירע ליה האי עובדא דחיל׳ [illegible] קודשא בריך הוא ואמר ליה מארי דעלמא כתיב בתורה ואיש אשר ינאף את אשת איש וגו׳ דוד דקלקל ברית בערוה מהו אמר ליה קודשא בריך הוא דוד זכאה הוא [illegible] אמר ליה הוה ליה לאורכה תלת ירחי ולא אוריך אמר ליה במאי אוקים מלה [illegible]

באמר דמיישינן וכו׳ עד ובארבעה ועשרים באלול הוה מה דהוה מבת שבע · וביומא דכפורי [illegible] [illegible] ויבוזה סיס מסרש

הוספות לחדושי הרש"ש

פרשה ה במדרש ד״ה [illegible]

פרשה ו במדרש ד״ה [illegible]

ויספתי ליסרם : כריסא דקרא ואם עד אלה כו׳ · וכמו שדרשו שם (ל״ג א׳) א״ת בהלה אלא בחלה : [illegible] שמפרש (המכונה בשם רש״י) בד״ה (א׳ ה׳ מ״א) דיהוצדק לא היה כה״ג מעולם ומאי דכתיב יהושע בן יהוצדק הכה״ג (חגי א׳ ב׳) לא קאי הכה״ג אלא על יהושע בנו · וג״ל ראיה מסה דכתיב לחובב בן רעואל המדיני חותן משה (במדבר י׳) דקאי חותן משה על חובב כמו שפירש״י שם אך יש לדחות דלעולם קאי על רעואל ומשום דבני בנים הרי הם כבנים וכמו שנאמר ותבאנה אל רעואל אביהן · וכ״כ הש״ך כמו״ת סי׳ מ״ט סקי״ד בשם הרא״ת בשם תוס׳ יומא (והכי תמה דהדרכה בתוס׳ (יומא ט׳ א׳) משמע להדיא דיהוצדק היה ג״כ כה״ג עי׳ מש״כ לקמן בנשא פ״י אות ס״ח) וכן מבואר להדיא בחזית פסוק קמתי דיהושע היה כה״ג בן כה״ג · אולם בעיקר ראיות המדרש יש לעיין לפי מסקנת הש״ך שם :

סדר צו פרשה ז במדרש ד״ה שנאה שנתנו ישראל וכו׳ עוררה לכן דיני דינים · יכוונו למה שאמר בתחלת פרשתו דיחזקאל שמביא לקמן התשפוט אותם התשפוט בן אדם : שם ד״ה ורבנן אמרי מנין לעובר לפני התיבה וכו׳ · ולשות מן הדא ברכתא ר״ל היכף אחר זה בברכת מודים וכמו שאמרו במגלה עבודה והודאה חדא מלתא היא : שם ד״ה עד דר׳ מאיר כו׳ · כד״א ואל העם תאמר

באור

ולפיכו מרמז על שם שלמה וע״ד מאמר חז״ל (פ׳ חלק) לתרופה להתיר פה שלמה וע׳ יפ״ת : בפויי טובה · אולי פי׳ מפני שהם אינם שבעים לעולם נכרים כאלו הם כפויי טובה למשפיע להם : אכלה ומחתה פיה וגו׳ · לא הבינותי היאך מוכח מכאן ויותר נראה להביא המקרא שאול ועוצר רחם לא תשבענה : שש פעמים כתיב נפש · פי׳ לא חשיב אלא נפש שנאמר בה חטא ואלו הם (ויקרא ד׳ ב׳) דבר אל בני ישראל לאמר נפש כי תחטא בשגגה וגו׳ · (שם שם כ״ז) ואם נפש אחת תחטא בשגגה וגו׳ (שם ה׳ א׳) ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה וגו׳ (שם שם ט״ו) נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה מקדשי ה׳ וגו׳ (שם שם כ״א) נפש כי תחטא ומעלה מעל בה׳ וכחש בעמיתו וגו׳ אבל (שם שם ב׳ ד׳) או נפש אשר תגע בכל דבר טמא וגו׳ · או נפש כי תשבע לבטא בשפתים וגו׳ · דלא נאמר בהן חטא לא קחשיב · יפ״ת : תני חזקיה · נסמך ג״כ על נפש כי תחטא ולהורות שהיא מזקת גם לאחרים : ומספיק ביניהו · ספוק הוא לשון הכאה והכשה כמו ויספוק את כפיו : מאה ועשרים מזמורים וכו׳ · ה״ג מאה ושלשה מזמורים כמבואר (ברכות ס״ק) ולע״ג דמאה וארבעה הוא כבר תירנו שם דאשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשה היא · יפ״ת :

פרשה ה ועל אדם זה נח יחד שממנו הושתת העולם ויש לו להעמיד עולמו מאומה שלימה ומאדם אחד שנאמר ויהיו (בראשית ט׳ י״ח י״ט) ויהיו בני נח היוצאים מן התבה שם וחם ויפת וחם הוא אבי כנען · שלשה אלה בני נח ומאלה נפצה כל הארץ · כן הוא נוסח המדרש (ב״ר פ׳ ל״ו מדרש קטן דף ק׳ ע״ב) וז״ל הנכתב שם על הגליון פי׳ הדור זה דור המבול · ואדם א׳ זה נח הושוו יחד כי כל השיעור הראוי לצאת מדור המבול יצאו יחד מאדם א׳ זה נח שמילא מקומם ועל זה אמר ויהיו בני נח וגו׳ ומאלה נפצה כל הארץ : במ״כ עין איה וראה זהו בר הדיא וכו׳ · כדאיתא בפ׳ אלו טריפות (בשתים ושלש כו׳ · כן נ״ל גירסת הילקוט בספר איוב כ״ח) אלו תיבות המוסגרים לא הבינותים גם בילקוט שם לא מצאתים ובדפוס קאסמאן לא גרס להו : אשם לעבר · ולפי זה סוף המקרא וכאו להם בית ישראל פירושו אע״פ שהיו חשובים ביחוסם אפילו בפי הגוים הנה כתרו עתה בדרכי הגוים ובאו להיות בכללם וכדפרש״י במקרא ונקובי ראשית הגוים פירושו מגזרת אשר נקבו בשמות שהם נקובים ומפורשים ביחוסם שהם מזרע שם ועבר פשיו ראשי הגוים שכל אחד היה בזמנו ראש בעולם בהכמה ובחשיבות : או״ה בשעה וכו׳ · הוא כמו דבר אחר או״ה בשעה שהם אוכלים וכו׳ מתעסקים בדברי תפלות ונקובי ראשית הגוים מפרש שהם נוקבים בשמות ראשיהם הקדומים כמו בלעם וקורח ובאו להם בית ישראל שהם מתעסקים כמו הם בדברי תפלות כאלו ודרך ישראל ראוי להיות בשעה שהם אוכלים ושותים לקלם ולשבח להקב״ה כביכול כמבואר במדרש מגילת אסתר פרשה ג׳ : במ״כ ד״ה את הכסף בירושלים וכו׳ · לכאורה דברי תימה הן אבל זה לשון המדרש (סדר נשא פ׳ יו״ד) קרא לא היה עשיר שלמה לא היה עשיר שנאמר בו ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים עכ״ל המדרש : שם במ״כ וכולם מסכימים וכו׳ · שם במדרש אבל בילקוט לא גרס וכולם מסכימים כדברי ישראל : תלוליא דפליסטיני · ערי מבאר תרגום ירושלמי בקירוון תלוין לפליסטיני פי׳ פלשתים והכי משמע מדקאי אגת פלשתים : בדברי נבלות · פי׳ שהנבל שלהם היה שמחה של הבל בלבם לדבר נבול פה ואמרו גם דוד היה מטורר בנבל ולא ידעו כי דוד לא היה עושה לשמחה של הבל רק להודות לה׳ ושתנוח רוח הקדש עליו ע״י שמחת לבו ע״ד והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה׳ · יפ״ת : זרבוביות · הערוך לא פירשו ורב״מ פי׳ שהוא לשון מרזב והאותיות הפוכות וכן לדעת רבים פי׳ המקרא בעת יזורבו נצמתו מים נגרים במרזב עכ״ל רמב״ם והרא״בד בהשגותיו הלכות מקוואות כתב שהוא הכלי הנקראת במשנה קניסקנין : איסטקטון · רב״מ פי׳ בלשון יווני שמן המור : אנפיקינון · ז״ל הערוך אנפיקינון (פסחים דף מ״ג) תניא ר׳ יהודה אומר אנפיקינון שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין בו שמשיר את השער ומעדן את הבשר ואני למדתי מפי רבי מגלית שמשחיר את השער עכ״ל הערוך ונראה מפי׳ של ר׳ מגלית שהיה גורם ומשחיר את השער וז״ל רב״מ א״ב אנפיקינון פי׳ בלשון יווני שמן עשוי מזיתים בעודם פגים : בטלו כולם ולא נשתייר וכו׳ · הענין מוקשה היכא רמיז במקרא דבר זה וע׳ יפ״ת שנאמר (ישעיה ל״ו א׳) ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם וז״ל היפ״ת ע״ש הוא כי מה ענין זה לעשרת השבטים דהכא בערי יהודה קמיירי וגלות יו״ד השבטים היה מקמי הכי בשנת שש לחזקיהו אלא ה״ג (מלכים ב׳ י״ח י״ט) ויהי בשנה הרביעית למלך חזקיהו היא השנה השביעית להושע בן אלה מלך ישראל עלה שלמנאסר מלך אשור על שומרון ויצר עליה וילכדה מקצה שלש שנים בשנת שש לחזקיה היא שנת תשע להושע מלך ישראל נלכדה שומרון · דהתם מיירי בגלות עשרת השבטים ואע״ג דהתם כתיב עלה שלמנאסר היינו סנחריב כמה שכתבו המפרשים · יפ״ת : יחד זה עוזיהו · נ״ע · ואולי דריש יחד לשון יחיד דהמצורע בדד ישב מחוץ למחנה מושבו והוא דוחק : ברם הכא וכו׳ · ודרש על גוי ועל אדם יחד על כהן המשיח ועל הצבור : לחולת אנטוכיא · נראה שהוא מלשון המוכא (ויקרא רבה סדר שמיני פרשה א׳) עתיד הקב״ה לעשות ראש חולה לצדיקים לעתיד לבוא הס״ד שיתו לבכם לחילה לחולה כתיב צדיקים מכאן ומכאן והקב״ה באמצע ע״כ וכתב הערוך ערך חל שלפני חל אחרון פי׳ מחול בלע״ז רוטה : דהוה מרמי במצוותא · כתב היפ״ת פי׳ שרמאותו היה שמתחלה עשה עצמו כאלו אינו רוצה ליתן כלום והיו הקהל מרבים לפסוק גם בעד חלקו בחשבם שהוא לא יתן כלום ואח״כ היה נותן כנגד כולם נמצא שנתרבה הצדקה מפני צדדים מצד הקהל ומצדו וזה היה רמיותו וע״ש עוד פירושים : פר המשיח קודם לפר העדה · דוגמא דאבא בר יודן דהקדימו אותו משום שהיה נותן ופסק כל קבל כולהון וכן כהן נותן פר כמו כל העדה ולכך הקדימו הכתוב : גופא אם הכהן וכו׳ זה שבנא וכו׳ · ונראה שטעות נפל במדרשים וכן צריך להיות בתר מאמר ר׳ אחא בשם ר׳ הושעיא צריך לגרוס ד״א אם כהן וגו׳ כהן משיח מכפר וכו׳ ובתר כן ד״א אם כהן וגו׳ וכהן המשיח חוטא וכו׳ עד בדיני נפשות ובתר כן אם כהן וגו׳ זה שבנא וכו׳ ובתר כן לאשמת העם לאשמה משל לשוטה וכו׳ כן גירסת היפ״ת : גופא · תיבה זו איננו רגיל במדרש ומזה סיוע למה שכתב בעל תולדות נח במדרש : במ״כ ד״ה אמרכל כו׳ · ובערוך פי׳ ז״ל הערוך ערך אמרכל שומרי הסף תרגום אמרכלי ונשיאי הלוי תרגום ואמרכלית ירושלמי פרק המגיע בתוספות שקלים פ׳ איזהו אמרכל שהוא מר על הכל ע״כ : בעדו וכו׳ · פי׳ בתחלה בעדו מפני שהוא מכפר ואח״כ בעד ביתו מפני שהוא מתכפר : לשושיטא · ריב״מ פי׳ מי שרגיל ליתן מאכל לפני אחד ואוכל עמו ביחד : בדורון זה הקרבן ובקלוסין זו הוידוי : אדירים וכו׳ · (יחזקאל ל״ב י״ח) בן אדם נהה על המון מצרים והורידהו אותה ובנות גוים אדירים אל ארץ תחתיות את יורדי בור · ותמימים וגו׳ · נ״ע דלפי פשוטו של מקרא ותמימים קאי על הצדיקים וע׳ יפ״ת שפי׳ דחוק ע״כ לא העתקתיו : המה ישפטו (יחזקאל כ״ג מ״ה) ואנשים צדיקים המה ישפטו אותהם משפט נואפות ומשפט שופכות דם כי נואפות הנה ודם בידיהן · ופי׳ אנשים צדיקים שבאשור המה ישפטו את אהלה ואהליבה (ע״ש בקאפיטל הנזה) וקראו צדיקים לגבי אהלה ואהליבה · יפ״ת : מה תתהלל וגו׳ · אע״ג דהאי קרא בדואג האדומי כתיב לפי שעשה מעשה אדומי קרא אותו עובד כוכבים : יפ״ת : במ״כ ד״ה מה נגרין וכו׳ · נראה לפרש כדרך רחוקה וכו׳ אולם פי׳ זה מפורש באר היטב ערוך ערך נגר ג׳ וז״ל בסוף גמרא דפרק ר׳ ישמעאל לית נגר וכר נגר דיפרקיניה כלומר אכם בן אכם התרש והמסגר תרגום חרש נגר עכ״ל הערוך : אמר ליה השמים מה אתה מבקש · נ״ע איך עלה על דעת שמים ורקיע שדויד יבקש מהם דבר מה וע׳ יפ״ת וכתב היפ״ת

מהרי"פ

איך דברו עמו השמים והרקיע כי זה מוכן על שר הרקיע כענין דבור גיגאי נהרא דפ״ק דחולין וכענין השמים והרים וגבעות דפ״ק דע״א בעובדא דר׳ אלעזר בן דורדיא וכדפי׳ התוספות שם : מן עמירתא · ופי׳ של מכסחרות הם מזיד של ליגעא וגם מזדים תמוך פירושו מזיד של פרהסיא : אז איתם · דורש איתם כמו איתן בנו״ן בחילוף מ״ם בנו״ן כמו כסף הפדיום כמו כסף הפדיון : יאי לאלוהא רב דשביק לחובין רברבין · פי׳ ע״ד הנסיון שהגסות רוח והאכזריות הם קנין לפחותי הערך והענוה והחמלה לגדולי הערך ובערך הגדולה תגדל הענוה והחמלה וכן שארי מדות המעולות והכורה יתברך מאחר שאין תכלית לגדולתו כמו כן אין תכלית לענותנותו וחמלתו על ברואיו וכבר שערו בזה חז״ל במאמרם כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב״ה שם אתה מוצא ענותנותו וכו׳ וכן אמר דוד כי כגבוה שמים על הארץ כן גבר חסדו על יראיו רצונו לומר בלתי תכלית רק תפס המרחק היותר גדול שיכול האדם לשער למשל וע״ד זה אמר כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו והסרחק והסעברה על הפשעים היא גם כן בלתי תכלית והכל לפי ערך גדולתו בלתי תכלית וזהו יאי לאלוה רב דשביק לחובין רברבין :

פרשה ו במ״כ והיא כפולה וכו׳ · דריש עשה כפולה וכו׳ לא הבינותי מי מכריחו לפרש דהמדרש דורש עשה כפולה וז״ל היפ״ת ד״ה מהיכן יצאה משום דהיוצא משמע ליה מאת פני השכינה אשר בבית המקדש והיה נראה שמפתח ההיכל יצאתה אשר בתוכו שכינה שורה וזה א״א דפתחו של היכל גבוה כ׳ ורוחב עשר אמה ומכיון דאורך המגילה כ׳ אמה מן הסברא הוא שיהיה גובה הפתח שיוצאת בו יותר משיעור הנכנס בו כמבואר לעיל ספר ב׳ פ״ת להכי קאמר שלא יצאתה אלא מפתח האולם שהוא גבוה ארבעים ומשמע ליה שאורך המגילה היה בזקיפה ויוצאת כנגד גובה הפתח וכו׳ ע״ש ולמה לא פי׳ המ״כ גם כן כמוהו ועי׳ ברד״ק על המקראות האלה ודבריו צריך עיון : רב אסי אמר על שקר ר׳ יונה וכו׳ · פי׳ ר׳ אסי ור׳ יונה פליגי בהא מילתא דר׳ אייבו · דר׳ אסי סבר דאין המשביע נענש אלא כמשביעו לשקר שאין לו עליו שום תביעה וטענה ומשביע כדי לגנוב דעת הבריות ור׳ יונה סובר אפילו במשביעו על טענת אמת נענש גם הוא כשזה נשבע לשקר והיינו כדתנן בריש שבועות הדיינים אם אומר הריני נשבע העומדים שם אומרים סורו נא מעל האנשים הרשעים האלה וקאמר תלמודא דטעמא כדתניא שבועת ה׳ תהיה בין שניהם שתלה שבועה על שניהם ופרש״י והר״ן ששניהם נענשים בה שלא דקדק למסור ממונו ביד נאמן ובא לידי תלול השם ע״כ והמ״כ מפרש באופן אחר ולא אדע לכוין היטב על לשון המדרש כי אם בפירוש שכתבנו והוא מיפ״ת אולי סובר המ״כ דפלוגתא דר׳ אסי ור׳ יונה לא קאי אמילתא דר׳ אייבו רק מנין בפני עצמו הוא וקאי על הנשבע מר סבר שהוא נענש דוקא כשנשבע ומר סבר שהוא נענש אפילו כשנשבע על האמת והדברים ארוכים מי שרוצה לעמוד על ענין זה ועיין ביפ״ת : ר׳ ינאי הוה יתיב וכו׳ על הא דר׳ יונה וכו׳ · ביפ״ת משמע דר׳ ינאי בא לסייע לר׳ אסי ולהקשות על הא דר׳ יונה ממה דאמר ר׳ סימון אין מוסרין וכו׳ נראה שיש להתרחק מלהשביע למי שאינו הגון שמא ישבע לשקר דוקא : הוה עובדא בבר תלמיון וכו׳ · הסייעתא לר׳ אסי הוא כפי׳ של מ״כ ועל אופן זה אף שאלם בר׳ תלמיון לעכב ממון חבירו בחזקה ובערמה גדולה אעפ״כ לא נענש המשביע וגבה אוכו בשלימות כיון דלא נשבע לשקר בר תלמיון : שבועת ה׳ תהיה וכו׳ · גם זה סייעתא לר׳ אסי דדוקא על שקר ולגנוב דעת הבריות הוא משביע אותו אז נענש המשביע אבל בלאו הכי לא נענש : בשבע על שקר סופו לצאת עליו · ובירושלמי גרסינן בתר הכי מאי טעמא הוצאתיה נאם ה׳ ובאה אל בית הגנב וכו׳ אר״ש בר נחמן מלאכי חבלה אין להם קפילין וכו׳ עד שבועות שוא מכלתן ובתר הכי ר׳ יונה אמר וכו׳ ר׳ יוסי אמר אף על האמת תני דרש כהדא דר׳ יוסי עובדא הוה בחדא איתתא דאזלת מיעבך גבי חברתא וכו׳ (כל המעשה הנזכרת כאן עד בין זכאי בין חייב לשבועה לא תיעול (רק בשנוי קצת) וזהו פי׳ מאי טעמא פי׳ מהיכן ילפינן עונש על המשביע לשקר דקדריש שבועת ה׳ תהיה בין שניהם בהכי ומשני מדכתיב הוצאתיה נאם ה׳ ובאה אל בית הגנב פי׳ זהו הגונב דעת הבריות שאין לו ממון אצל חבירו וטוענו ומשביעו ואל בית הנשבע בשמי לשקר וגו׳ ואיידי דמייתי האי קרא מייתי להא דרשב״ן עליה והדר קאמר דהא דנשבע לשקר נענש לר׳ יונה דוקא דנשבע לשקר ור׳ יוסי סבר אפילו בנשבע על האמת כעובדא דהאי איתתא ובעל מ״כ אולי נסתייע מהירושלמי הזה לפרש כל המדרש מפלוגתא דר׳ יוסי ור׳ יונה בנשבע ולא במשביע וכבר כתבנו למעלה בשם היפ״ת דלא יתכן לפרש המדרש כן ונראה דתרתי פלוגתי נינהו ועיין יפ״ת : במ״כ ד״ה דעלת למילש כו׳ אעפ״י דבפ׳ הגוזל את הגט וכו׳ · ז״ל הגמרא בגיטין פרק הגוזל מעשה באדם אחד בשני בצורת שהפקיד דינר אצל אלמנה אחת והניחתו בכד של קמח ואפאתו בפת ונתנו לעני לימים בא בעל הדינר ואמר הב לי דינרי אמרה ליה סם המות באחד מבניה של אותה האשה אם נהנית מדינרך כלום אמרו לא היו ימים מועטים עד שמת א׳ מבניה וכששמעו חכמים בדבר אמרו מי שנשבע באמת כך הנשבע על שקר על אחת כמה וכמה · ומאי טעמא איענשא דאיסתרא לה מקום דינר ומאי מי שנשבע באמת כמי שנשבע באמת ע״כ : והוא עד ועד אין בה · פי׳ מלת אין פי׳ אין לה ויש לה עד כ״ו אין בה אבל הקב״ה הוא היודע ועד יש בה : ואת קולו שמענו וכו׳ : היינו אנכי ה׳ אלהיך אל קנא כמו וקנא את אשתו והוא כל העונש שיתן על המחלל כבודו וזהו קול אלה : במ״כ ד״ה קופרמסאות · הערוך הביאו ולא פירשו ז״ל רב״מ ערך קומפרמיסין ובאלו מגלחין הלכה ג׳ בירושלמי ושטרי ברורין ר״י אמר קומפרומיסין זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד ע״כ נקראו בלשון רומיי ע״כ רב״מ : בקי היה וכו׳ · פי׳ מתוך בקיאותו והרגלו היה בו כח לשער הצלוקה לאמתתה : אף אני אעשה זאת · ומפרש ר׳ פנחס אף אני לפי ערך אלהותי המלאה חמלה וחנינה וזהו כונת המ״כ ע״ש : מייתי לה מן הדא · פי׳ מייתי להא דאמר לעיל ושמע קול אלה שהשביע אותם בסייף כמלך המשביע לגיונותיו מן דא והביאותי עליכם חרב וגו׳ : מ״ב נקם בברית וכו׳ · דריש נקמה שאינה משום העברת ברית סיני וכו׳ ודבריו תמוהים שהרי דריש ר׳ עזרא ור׳ אחא ובריתו אשר הפר זו בריתו אלא פירושו של נקמה שאינו בברית רצונו לומר שלא נתפרשה באלות הברית והיינו סמוי עינים דלדקיהו ומ״מ באה לנקום על עון הפרת הברית כלדרים ובריתי אשר הפר זה בריתו של הר סיני ואע״ג דמצינו בתורה נקמה של סמוי עינים דכתיב יככה ה׳ בעורון היינו על אולי לא נקור עינים שהוא לער גדול מאד : בארי לא נתנבא וכו׳ · הכי גמירא להו דלא התנבא אלא ב׳ מקראות הללו : והתנבי (עזרא ה׳ א׳) והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדו נביאיא על יהודיא די ביהוד ובירושלם בשם אלה ישראל עליהן ומדמציכו במקום א׳ שנתפרש שם אביו של נביא והיו שניהם נביאים מדכתיב נביאיא בלשון רבים שמע מיניה בכל מקום שנתפרש שם אביו של נביא היה נביא בן נביא דאל״כ למה נתפרש שם אביו הלא יש מקומות רבות שלא נתפרש שמו של אביו הנביא אלא להורות שהוא נביא בן נביא ומה שלא נכתבה נבואתם מפני שלא הוצרכו לדורות כמבואר מגילה פ״ק : כל אומה ולשון תזכור לאלהים · בתנחומא סדר אמור משמע שפי׳ הלא עם אל אלהיו ידרוש שראוי לישראל לדרוש לאלהיו ולא לזולתו כי איך יניחו חיי העולם וידרשו אל המתים וא״כ נראה דהכא נמי הכי קאמר הלא כל אומה ראוי שתזכור אלהים ואיך אנו נניח אלהינו חי וקים לעולם ונדרוש אל המתים :

סדר צו

פרשה ז א במ״כ שנה מגומגם · ובילקוט אינו · לא הבינותי כוונתו ואסיפא קאי דאין לומר דכונתו על מה שאמר קרוב לתשע מאות שנה היתה השנאה כבושה וכו׳ ושלא לשון זה הובא

הרב הגדול מו"ר זלה"ה כוונת מקרא ה' מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים · דלכאורה אין לו מובן מאי מלפניך מאתך הוה ליה למימר · ועוד מאי משפטי יצא הוה ליה למימר משפטי ה' · ומאי עיניך תחזינה מישרים דפסיקא · ועם הקודם מבואר · דהכי אמר שלא יכול לו דוה"ס המספר בדבורו שגזר על עצמו וממנו משפטי יצא כי על כן משפט כי הוא בן מות כאשר שפט הוא את עצמו · לזה התפלל דוד המלך ואמר רבש"ע מלפניך משפטי יצא כלומר אותו המשפט אשר שפטתי את עצמי הוצא אותו החוצה ואל תדינני בו אלא עיניך תחזינה מישרים אם יש בו עון אשר חטא או אם אין זך אנכי בלי פשע · עד כאן שמעתי ודברי פי חכם חן : נמצינו למדים שדוד המלך לא חטא כלל בענין בת שבע · ושבע רוב בני אדם אף כשחוטאים מבקשים להתגלל ולומר שלא חטאו · ושאול המלך יוכיח שאע"פ שחטא אמר שקיים דבר ה' ושוב אמר אשר פעלתי ועוד אמר כי יראתי את העם ולא היה רוצה לומר חטאתי · הנה כי כן בבוא אליו נתן הנביא להוכיחו במעשה בת שבע היה היצר הרע מסית את דוד שלא יאמר חטאתי · ואדרבה ראויה היתה בת שבע מששת ימי בראשית ואעפ"כ דוד המלך כבש את יצרו ולא רצה להתגלל ותיכף שב בתשובה ואמר חטאתי בודאי בדין הוא שיטול שכרו · ולפי שאמרו במס' יומא (דף כ"ב) ששה חדשים נצטרע דוד ונסתלקה ממנו שכינה דכתיב השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני היה חושב דוד שאע"פ שהודה על מה שלא חטא לא היה רוצה ה' לקבל תשובתו · לכן אמר אם אתה מקבלני בתשובה רצונו לומר במה שתשיב לי רוח קדשך יודע אני ששלמה בני וכו' כלומר שאם לא תקבלני בתשובה נמצא שחטאתי בבת שבע ואז אינו ראוי ששלמה בנך ימלוך ויבנה ביהמ"ק על דרך שפירשו המפרשים והייתי אני ובני שלמה חטאים כפשוטו לא לשון חסרים · אבל אם תקבלני בתשובה נמצא שלא חטאתי ואתה צדיק לפרסם הדבר שיודע לעיני הכל שלא חטאתי תמליך את שלמה בני ויבנה ביהמ"ק ודו"ק : אי נמי יתבאר המדרש הלזה אני כבשתי את יצרי וכו' במאי דאיתא בפ"ק דעבודת כוכבים (דף ד' ע"ב) דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי לא היה דוד ראוי לאותו מעשה וכו' אלא לומר לך דאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל דוד וכו' ופירש"י גזירת מלך היתה ליתן פתחון פה לשבים ע"ש · נמצא שדוד מצד עצמו לא נמשך לו חטא זה שהרי לבו חלל בקרבו וזהו מה שהיה מסית אותו יצרו שלא יודה שחטא ושאין לו לעשות תשובה על זה שהרי גזירת המלך היתה ודוד המלך כבש את יצרו ועשה תשובה כדי להורות התשובה ליחיד שזה היתה תכלית כוונת גזרת המלך ועל זה היה מצפה מאתו יתברך השלום גמולו ששלמה בנו יבנה ביהמ"ק וכו' לפי שזיכה את היחידים המרובים שעשו תשובה · ודו"ק :

פרשה ח ג גופא א"ר אידי מתאוה היה דוד לקרבנם של נשיאים הה"ד עולות מחים וגו' · פירוש שדוד המלך היה חפץ לבנות ביהמ"ק וכדאיתא בשמואל ב' סימן ז' אלא שמנעו הקב"ה מזה ואמר לו רק אתה לא תבנה הבית כי אם בנך אשר יצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי · ואם היה בונה דוד המלך ביהמ"ק כמו שהיה סבור בודאי שהוא היה מחנך הבית בקרבנות כמו הנשיאים לפי שהיה דוד מלך · וזהו אומרו מתאוה היה דוד לקרבנם של נשיאים · כלומר להקריבה אחר שיבנה ביהמ"ק · ומצינו ג"כ שאמר דוד שמחתי באומרים לי בית ה' נלך · ואיתא במדרש שהיו אומרים לו דוד אימתי בית ה' נלך והיה דוד אומר תבא עלי שאני שמח · ולפי המדרש הזה יראה שהיה שמח דוד לפי שהוא יהיה המקריב קרבנם של נשיאים שהיה מתאוה לזה · ובמקום אחר פירשתי כאורך מדרש זה פירוש יקר ואין כאן מקומו :

פרשה ט א דא"ר שמעון בן לקיש שאול לא זכה למלוכה אלא ע"י שהיה זקנו מדליק נרות לרבים וכו' · הקשה הרב יפ"ת מאי רעותיה שלא זכה רק בשביל זקנו והלא נאמר בו בן שנה שאול במלכו ואמרו רז"ל כבן שנה בלא חטא וכו' · ותירץ לפי שגלוי לפני הקב"ה שלא יקיים דברו בעמלק לא היתה זכותו מספקת למלוך לולי שנצטרפה עמו זכות זקנו וכו' יעיין שם : ועוד נראה לי לדרוש אותו לשבח דאדרבה מפני שהיה צדיק גמור לא היה ראוי להיות מלך על פי מאי דאיתא במס' יומא פרק ב' אמר רב יהודה אמר שמואל מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול מפני שלא היה בה שום דופי דא"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק אין מעמידין פרנס על הציבור אא"כ קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו וכו' ע"כ · והשתא יש לדקדק אם האמת הוא שאין מעמידין פרנס על הציבור אא"כ קופה של שרצים וכו' · איך נתמנה שאול להיות מלך מתחלה אלא שצריך לומר שזה היה בשביל זכות זקנו שהיה מדליק וכו' שיהיה מלך אע"פ שלא ימשך מלכותו מפני שלא היה בו דופי · וזהו שאמר רבי שמעון בן לקיש שאול לא זכה למלוכה אלא על ידי שהיה זקנו וכו' רצונו לומר שמפני שלא היה בו דופי לא היה ראוי למלוך וזכה לזה על ידי זקנו ודו"ק :

הוספות לחדושי הרש"ש

ספקדשו · פשוט דסמכון לקרא דבהעלותך (במדבר י"א) המדבר בנתינת השלו וסמאיין טעם : כי מי עולם כימי משה כו' · כימי עולם כימי שלמה דבשניהם כתיב שאש ירדה מהשמים לאכול את קרבנותיהם (ויקרא ט' כ"ד) (דה"ב ז' א') : רבי אומר כימי עולם כימי נח · דכתיב ביה וירח ה' וכו' · ובהבל כתיב וישע ה' וכו' : משל למלך שהיה מהלך במדבר וכו' כך כמה שהוא מתמה על העולם · הוא נגד מה שאמר במשל ולן שם : תני בשם ר"ח וכו' · א"ת דהיה גלד · פי' המ"כ מגולד ומעובה וכר"ה (כ"ז ב') גרדו והעמידו על גלדו ופירש"י גלד דק וביומא (מ"ד ב') בכל יום היתה גלדם עבה והיום רך (פירש"י דק) : תני בשם רבי הושעיה כעובי דינר גרדיין · עמש"כ בסדר נשא סי"ב אות ו' :

פרשה ח אמרה להו פלוני ישא לפלונית ופלונית לפלוני זיווגן בלילה · נ"ל ופלוני לפלונית וזיווגתן בלילה : גופא א"ר אידא מתאוה וכו' איזה קרבן שיש בו פרים ואילים וכבשים · נ"ל ועתודים וכ"ה בחזית פסוק באתי לגני ובילקוט כאן : ר' יהושע דסכנין בשם ר"ל וכו' · אם עולה קרבנו נ"ל מן הבקר · ואם לא מצא מן הבקר יביא כבש · נ"ל אם כבש · והוא הכתוב בפ' שלמים (ויקרא ג' ז') וכ"ה בילקוט : ואם לא מצא מן הכבשים יביא מן העזים · משמע לכאורה דכבש הוא קודם לעז ולא כן תנן בשלהי כריתות ע"ש : ואם לא מצא מן העוף יביא סולת · נ"ל סלת יהיה קרבנו (שם ב' א') ואולי צריך להוסיף כעין לשון זה · ולא עוד אלא שחבבה עליו להיותה תוכה לכה"ג בכל יום שנאמר סלת מנחה תמיד :

פרשה ט ואיתן והימן וכלכל ודרדע · נ"ל ודרע וכן לקמן ודרדע זה דור המדבר נ"ל ודרע : בחדושי אות ד' סד"ה מלמד שעשירית האיפה וכו' · ודלא כהמל"מ פ"ה מהל' כלי המקדש שכתב דפ"ם הוא ונ"ל כשירה [לקמן בנשא פ"ו איתא במדרש עצמו אע"פ שלא הביא עשירית האיפה כו' עבודתו כשרה וכן איתא בתוספתא דסנהדרין פ"ז אבל נראה דהמדרש יכוון פה לעת המילואים שהיה בימי משה דאז היתה מעכבת וכדאיתא ג"כ בגמרא דילן ביומא ה' ב' וזה הדבר כו' להביא המכנסים ועשירית האיפה דאפילו דבר שאינה מעכבת לדורות היה מעכב בהו כדאיתא התם בסוגיא לעיל אליבא דריו"ח ור"ל וכ"ת שם בירושלמי] : ר"ב בשם ר' אב"כ כבדני אכ"כ · אולי נ"ל מכבדני : א"ר אבהו כו' · שישועתן של ישראל ישועתו של הקב"ה כנ"ל · וכ"ה בילקוט תהלים : בחידושי הרד"ל אות י"ז בד"ה בהמ"ק שנתון כדרום כדתנן בפ"ב דמדות רובו מן הדרום כו' · ע"ש בפי' הרמב"ם ותראה שאין משם ראיה רק סתירה וכן מקרא דיחזקאל יש סתירה ע"ש בפי' הרד"ק : בששי בא לבראות אדם וכו' הרי העליונים רבים על התחתונים נ"ע הרי נבראו בו ג"כ בהמה וחיה מן התחתונים ועי' באסת"ר בפסוק בחודש הראשון דאיתא שם יום חמישי בו נבראו עופות ובהמות · ועמש"כ עה"ג בב"ר פ"ח :

באור מהרי"פ

סוכה ג"כ בילקוט (משלי י') · ואיך אמר ובילקוט אינו ול"ע דבריו : ואומר אליהם (יחזקאל כ' ז' ח' ט') ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו אני ה' אלהיכם · וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בתוך ארץ מצרים · ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים : שאיהב המקום וכו' ואהבה זו כשהם על כל הפשעים שלא השמידם : אמחנו מספרי · ואהרן היה גז"ד עליו להמחה וזכרונו מספר התורה כמבואר בסמוך מתחלת הספר ועד כאן כתיב וערכו בני אהרן וזרקו בני אהרן ונתנו בני אהרן ושם אהרן לא נזכר ולולא שהתפלל עליו משה היה נמחה מספר התורה : הה"ד ובאהרן וכו' · פי' ועוד עונש אחר נגזר עליו : ומה התפלל עליו וכו' · פי' זה קאי על התפלה בהתפלל משה על אהרן עצמו שלא ימחה שמו ח"ו מן הספר תורה אבל התפלה על כלוי בניו לא הוזכרו בכאן : חלקת כבוד לעצים וכו' · מסכת תמיד דף כ"ט ע"ב חוץ משל זית ושל גפן מאי טעמא רב פפא אמר משום קטרא (פי' קטרים) ויש גורסין משום קטמא (פי' שהן עושין אפר הרבה וטורח הוא להוציאן) ע"ש ובמפרש יש להעיר מהתם להכא · ובענין המאמר חלקת כבוד לעצים וכו' יש לתמוה מה חלוקת כבוד יש בזה במה ששם פסולים לעצי המערכה והשתמשותם להיסק של חולין שלא בזיון הוא ולא כבוד ומצאתי בספר הנותן אמרי שפר להרא"ת סדר ויקרא שלא נתפרש פסול שלהם בתורה רק ברמז בעלמא כמו שמבואר בתורת כהנים (סדר ויקרא פרק ו' משנה ד') על העצים אשר על האש עצים [נתוצים] נתוכים להיות אש עכ"ל הת"כ ופי' שנתוכים מהרה ונעשים אש ואין בהם לחות למנוע אותם מאש ע"כ וזהו חלוקת כבוד שלהם שפסולים בתורה אינו מפורש רק ברמיזא הרא"ת ודו"ק פירוש הלזה : רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה היינו שמקבלו בתשובה אז היטבה ברצונך את ציון ותבנה חומות ירושלים : לשוח · פי' לאחר שיסיים ברכת רצה ויתחיל במודים צריך לשוח : כי ממזרח וגו' (מלאכי א' י"א) כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה כי גדול שמי בגוים אמר ה' צבאות · ועל זה אמר וכי יש מנחה טהורה וכו' : ואם נכלמו וגו' · (יחזקאל מ"ג י"א) ואם נכלמו מכל אשר עשו צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל צורותיו ואת כל חקותיו וכל צורותיו וכל תורותיו הודע אותם וכתוב לעיניהם וישמרו את כל צורתו ואת כל חקותיו ועשו אותם : בימי משה · דכתיב ויזכור ימי עולם משה עמו ובימיו ירדה האש על הקרבן במילואים וכן בימי שלמה כשחינך את בית המקדש וכן שנו בת"כ והיינו דדרים ובשנים קדמוניות על שלמה אע"פ שאין שום רמז במלת קדמוניות על שלמה מפני שהוא דומה למשה בירידת האש: במ"כ ד"ה אקוביטון · כך פירש הערוך ערך קבטין ורב"מ פי' ערך אקוביטון וז"ל אקוביטון פי' בלשון רומי מסב מוכן לאכול בו והיה מנהג קדמונים לאכול מוסבים ואינם יושבים כהכא ע"כ : הכניסו וכו' · ה"ג הכניסו לו תבשיל הראשון ואכלו והיה ערב לו הכניסו לו תבשיל השני ואכל וערב לו והתחיל ממחה בקערה כך וכו' : כך במה שהוא מתנה וכו' · ה"ג כך במה שהוא מתנה על העולה זאת תורת העולה וגו' כל הלילה עד הבוקר מכאן של ישראל ערב לו ביותר ומה שאמר מכאן שכל העולה כולה כליל לאשים דרש אחריתי הוא מזאת תורת העולה היא העולה על מוקדה וגו' : במ"כ ד"ה דרך סימן שרפים וגו' · פי' אותן האנשים המתגאים ועומדים למעלה ממדרגתם וזהו ממעל לו שרפים פי' שמה נשרפים : במ"כ ד"ה קטיל סימון וכו' · ועי' בתנחומא פ' זו שם מבואר שנשרפו אלי משעובדי כוכבים ממשלתם וגם גופו של נבוכדנצר נשרף אליו ע"ש :

פרשה ח בג' מקומות התחיל וכו' · הענין מוקשה מאד דאיך שייך לומר התחיל בג' מקומות דהתחלה הוא רק במקום א' גם רוח ה' כתיב ארבעה פעמים בפרשה של שמשון ואציע לפניך המקראות השייכים לזה הענין (שופטים י"ג ה') ותחל רוח ה' · (שם י"ד א' ה ו ח' י"ט) (שם ט"ו י"ד) וירד שמשון תמנתה וירא אשה בתמנת מבנות פלשתים · וירד שמשון ואביו תמנתה ויבואו עד כרמי תמנתה והנה כפיר אריות שואג לקראתו · ותצלח עליו רוח ה' וישסעהו כשסע הגדי ומאומה אין בידו ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה וישב מימים לקחתה ויסר לראות את מפלת האריה והנה עדת דבורים בגוית האריה ודבש (שם ט"ו י"ד) הוא בא עד לחי ופלשתים הריעו לקראתו ותצלח עליו רוח ה' ותהיינה העבותים אשר על זרועותיו כפשתים אשר בערו באש וימסו אסוריו מעל ידיו ועתה נבוא אל הביאור נראה דבשלשה מקומות הללו צריך לגרוס דבשלשתם כתיב ותצלח עליו רוח ה' ובראשונה לבד כתיב ותחל רוח ה' והכונה בזה על ידי שהתחיל רוח ה' לקשקש בו בפעם הראשונה צלחה עליו עוד ג' פעמים כלומר שאע"פ שלא היה ראוי שתשרה עליו השכינה אחר שירד ואחר עיניו הלך לבו לקחת אשה מבנות פלשתים אלא ע"י שכבר התחילה רוה"ק לפעמו בזמן בחרותו הוכן מאד עד שצלחה עליו רוח הקודש גם אחר כן שהמוכן בדבר לא במהרה ינתק והיינו דמפרש הכא אגב אורחיה מהו בין צרעה ואשתאול דלכולי עלמא היה רוה"ק חזק ואמיץ מאד בהתחלה כיון דהיה נוטל שני הרים וכו' למר או פוסע וכו' למר ולכן היתה הסבה שצלחה עליו גם בזמנים שהלך אחר עיניו : ב' הרים והקישן וכו' · אולי מפרש ע"ד שאמרו (סוטה דף ח' ע"ב) לפעמו במחנה דן א"ר יצחק דבי רב אמי שהיתה השכינה מקשקשת לפניו כזוג כתיב הכא לפעמו וכתיב התם פעמון ורמון וכן רשב"ג דורש מלת לפעמו שנטל ב' הרים והקישן זה לזה אי נמי דורש לפעמו מלשון הולם פעם שהוא ענין הקשה ור' יהודה דורש לפעמו מלשון מה יפו פעמיך בנעלים ור' נתמן דורש ג"כ לפעמו מלשון פעמון ורמון : עולות וגו' · (תהלים ס"ו ט"ו) עולות מחים אעלה לך עם קטורת אילים אעשה בקר עם עתודים סלה : זה מנין זה · ונראה דהוא הדין קרבן נחשון בן עמינדב דמאי שנא מספר זה ממספר זה : שעשירית האיפה מעכבת · פי' מהך ילפינן דכ"ג מקריב עשירית בכל יום מיום שנמשח עד עולם ובניו הדיוטים מקריבים ביום שמתחנכם לעבודה כמבואר (מנחות פ' התכלת) ועשירית האיפה דקאמר הכא דמעכבת היינו ביום חנוכם לעבודה דכיון דלא הביאוה הוה ליה כאלו לא נתחנכו ועבודתם פסולה ואע"ג דתניא (בת"כ פרשה ג' משנה ג') אחד כהן גדול ואחד כהן הדיוט שעבדו עד שלא הביאו עשירית האיפה עבודתו כשירה אפשר דלא פליגי אהא דהתם לדורות והכא במלואים דאהרן ובניו גופייהו וזה לר"י וריש לקיש דסבירי ליה דמלואים כל הכתוב בהן מעכב בהן אע"ג דאיכא מילי דלא מעכבי לדורות כמבואר (יומא פ"ק ד' ז' וד' ח') ועוד משמע התם דחד מנייהו עשירית האיפה (פי' דמעכב במלואים ואינו מעכב לדורות) דבעי התם עשירית האיפה דלא כתיבא בענינא דמלואים מנלן ומשני אתיא זה זה מזה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' עשירית האיפה (שם ח') נראה משום דיליף התם דכל הכתוב בפ' מלואים מעכב בהם בעי מנלן דעשירית האיפה דלא כתיבי התם דמעכבא נמי במלואים אע"ג דלא מעכבא לדורות אלא דהתם יליף לה מג"ש דזה זה והכא יליף לה ר"י בשם ר"ש מביום המשח אותו ומ"מ עשירית האיפה זולת יום חנוך פשוט דלא מעכב אפילו באהרן שמצווה להקריבו והכי דייק מלשון רש"י שפירש שם עשירית האיפה דלא כתיבא בעניינא דמלואים מנלן ופרש"י עשירית האיפה שהכהנים צריכים להביא ביום חנוכם ואפילו ההדיוט עכ"ל רש"י יפ"ת · אמר הכותב מה שהבאתי בדברי היפ"ת על מלת כשרה כי באמת יש לי פליאה גדולה על דברי יפ"ת בזה שהרי שם בת"כ פ"ג משנה ג' מבואר להיפך וז"ל הת"כ כשהכהן מתקרב לעבודה בתחלה מביא עשירית האיפה משלו ועובד בידו אחד כ"ג ואחד כהן הדיוט שעבדו עד שלא הביאו עשירית האיפה מנלן עבודתם פסולה ע"כ הרי כתוב מפורש להיפך ואין לומר דבמקום אחר זולת זה (אשר לא מצאתי) כתוב דין זה ושם נאמר כשרה א"כ מאי קאמר ואפשר דלא פליגי אהא וכו' הרי מוכרח הוא כדבריו בלתי ספק כלל כי היכי דלא יהיו דברי ת"כ סותרים זה את זה והיא פליאה גדולה אם לא שנאמר שגירסת הת"כ שהיה ביד היפ"ת היה כתוב בהיפך במקום פסולה כשרה : ביום המשח וגו' · ר"י בשם רשב"י אמר מלמד וכו' (ויקרא ו' י"ב) זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו עשירית האיפה סולת מנחה תמיד מחציתה בבוקר ומחציתה בערב וז"ל קרבן אהרן על ת"כ עבודתו פסולה (עיין בדבור שלפני זה לשון הת"כ) נראה לי דיליף ליה מדאמר זה קרבן אהרן ובניו וגו' דמשמע מיניה עכובא זה יהיה כדי שיוכל להקריב ואם לא היה פסול מלהקריב ועבודתו פסולה עכ"ל ועיין מ"כ ודבריו אינם ברורים אצלי : במה אם הקב"ה וכו' מי שנתחייב וכו' · הענין מוקשה מאד במאי קמיירי אם בקרבן קבועה הרי בכל אחד מפורש מינו אם פר אם כשבה אם שעירה ואין נכס חליפין · ואי בקרבן עולה ויורד כגון שמיעת הקול ובטוי שפתים וטומאת מקדש וקדשיו ויולדת ומצורע הרי אין בשום אחד מהן מין הבקר ועוד דאי בקרבן עולה ויורד מיירי למה מביא המקראות דמיירי בעולת נדבה אם עולה קרבנו וגו' · ולשון אם כבש ואם עז מיירי בזבחי שלמים והכל נדבה ואיהו קאי במי שנתחייב ונראה דמיירי בקרבן נדבה דאמר הרי עלי קרבן עולה או הרי עלי קרבן מנחה אך יש להעיר למה מביא המדרש אם כבש ואם עז הנאמר אצל זבח שלמים ולא הביא מה שנאמר אצל עולת נדבה שהוא עוסק בענינם היינו המקרא ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים או מן העזים לעולה זכר תמים יקריבנו : סולת מנחה תמיד ע"ש הוא דהאי בכ"ג מיירי שהיא מנחת חביתין והיא חובת תמיד לכ"ג וכאן צריך לגרוס סולת יהיה קרבנו הנאמר סמוך אצל עולת העוף ודורש ע"ם רמז שהיא תמורת העוף (ויקרא ב' א') :

פרשה ט במעשה זמרי · (סנהדרין פ' נגמר הדין) פרש"י במעשה זמרי נוקף כדאמרן לעיל בא על נערה המאורסה : איתן זה אברהם וכו' · וכי תימא מה ענין אברהם ומשה וכו' אצל בני זרח ידוע דדברי הימים ניתן לדרש ואמרו חז"ל אין משיבין על הדרש וכ"ש בדברי הימים : לאיתן האזרחי · ונקרא איתן למעלתו כמאמר חז"ל (ראש השנה פ"ק) בירח האיתנים שנולדו בו איתני עולם ונקרא אזרחי לפי שבא ממזרח · כד"א מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו וגו' : פיסתיה דינאי · ז"ל רב"מ ערך פסתא א' ירושלמי (פסחים פרק אלו דברים) הדין דאכיל מוכן ובדעתיה למיכל קופר מבערה פסתא פי' להם מלשון פסת בר ע"כ : מ"כ ד"ה סלירא וכו' · ועוד מצאתי פי' שהרו כתב רב"מ ערך סלרין (ויקרא רבה) פ' וכי ימוך מעלין לו סלרין א"ב פי' בלשון רומי שכר פועל ואומן : היתר בשפחות · פי' כמו שפחה חרופה שבא אדם עליה : ואינו מתכפר לו · כגון מי שאונס בתולתו : וטהר את בני לוי · שיפיה דקרא והיו לה' מגישי מנחה בצדקה פי' אחר שיהיו בני לוי צרופים ונקיים מעונש יהיו מגישי מנחה שלא בא על חטא אלא שבא בצדקה היינו קרבן תודה ומי שילך אצלם ילמוד ממעשיהם ויעשה כמותם : הנני מביא וגו' · (ירמיה ל"א ח') הנני מביא אותם מארץ צפון · וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח הרה ויולדת יחדו קהל גדול ישובו הנה · (יחזקאל ל"ט ב') ושובבתיך ושאתיך והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך על הרי ישראל · (ישעיה מ"א כ"ה) העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש יקרא בשמי ויבא סגנים כמו חומר וכמו יוצר ירמס טיט · באלה שלשה המקראות שמביא המדרש על קבוץ גליות ועל גוג ועל מלך המשיח לא נזכר בהם מלת דרום רק המדרש סומך הכל על המקרא עורי צפון ובואי תימן : מ"כ ד"ה ארגסטוס · פי' הערוך וכו' · ומסיים הערוך בזה"ל ספרים אחרים אגרסטוס וכן מסתברא כלומר ארגסתא שלבטקי בלע"ז וז"ל רב"מ א"ב פי' בלשון יוני רוח מערבית צפונית : יבוא דודי וגו' · מקרא דכתר עורי צפון ובואי תימן וגו' הוא: פסטמא דילך וכו' · ז"ל הערוך ערך פסטס פי' הדבור שלך יהא טוב כלומר התעסק בתורה ואי אמס מתיירא ממנו כמו הכנים סוטעות בה עכ"ל הערוך וז"ל רב"מ א"ב פי' בטחון ובכל ע"כ · א"ה אימי יכול לכוון היטב לשון המדרש ע"פ פי' רב"מ וגם ע"פ פי' הערוך אינו נח לי : ה' עוז וגו' · וה"פ ה' עוז ותוקף בכל מיני ההצלחות לעמו וכמה ה' יברך את עמו בשלום שהוא כלי מחזיק ברכה של כל ההצלחות שבעולם : בקשוהו למקומך וכו' · פי' אם תשיגהו במקומך מוטב ואם לאו רדפהו במקום

אחר

פרשה י א א"ל הקב"ה ישעיה אהבת צדק · אהבת לצדק את בני ותשנא רשע שסנאת מלחייבן וכו' · קשה דהא איפכא שמעינן דתחלת דבר ה' אל ישעיה אמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב דפתח בחובתם של ישראל והיכי קאמר הכא שסנאת מלחייבן · והר"ב יפ"ת נרגש בזה · ופירש דאהבת לדק היינו שרלה לזכותם ע"י שליחותו ולהשיבם בתשובה וכו' יעויין שם : ול"נ על פי ששמעתי אומרים פירוש נחמד והריף בפסוק זה ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו ואומר הנני שלחני שדקדק בפסוק זה שהוא כפול דהיינו אשלח היינו ילך · ועוד שבתחלה פתח בלשון יחיד אשלח וסיים בלשון רבים ילך לנו והיה ליה למימר או את מי אשלח ומי ילך לי או את מי נשלח ומי ילך לנו · ועוד דקדקו בדברי ישעיה הנביא שאמר הנני שלחני דתיבת שלחני מיותרת היה די שיאמר הנני · ופירשו דהענין הוא שכשהקב"ה רוצה לשלוח נביא לדבר טוב על ישראל אז אינו נמלך בפמליא של מעלה והוא בעצמו שולח אותו · אבל אם הוא להרע את ישראל אז נמלך בפמליא של מעלה אולי ילמדו עליהם סניגוריא ואם לא ימצא בזה זכות אז יהיה שליחות הנביא ע"י הוא ובית דינו כענין וה' המטיר על סדום · וזהו שאמר את מי אשלח לטובת ישראל ומי ילך לנו רוצה לומר הוא ובית דינו לרעת ישראל · ועל זה ישעיה שהיה חפץ בטובת ישראל ולא ברעתם אמר הנני שלחני כלומר אני רוצה להיות שלוחך דוקא שהוא לטובת ישראל ולא שליח ממך ובית דינך שהוא לרעת ישראל · עד כאן שמעתי · ולפ"ז הוא דקאמר המדרש אהבת לדק · אהבת לצדק את בני · ותשנא רשע מלחייבן · מפני שאמר הנני שלחני שמורה לטובה · ולא אמר הנני לבד דאז היא מורה גם על הרעה · וזהו שאמר

הוספות לחדושי הרש"ש

פרשה י בחדושי אות ג' בסד"ה מהו בחביריך כו' · ואולי הכוונה שם שהיה גדול בשנים · וזה דלא כהרב הגאון מוהר"ם לנדא ז"ל בספר א"ל דרוש ט' שתפס המאמר כפשוטו שהיה גדול מכולן במעלה ובנים ע"ז חומת הדרוש: שם אות ו' ד"ה הפשיל בגדיו לאחוריו · לעיל פכ"ב · נ"ל לעיל בב"ר פכ"ב: ע"ד דר"י ב"ר דאמר תפלה עשתה את הכל כו' חזקיה עיקר מלכותו לא היתה כו' · נראה דר"ל משום דמדת הקב"ה תוספתו מרובה על העיקר (ב"ר פס"א) והוא בתפלתו נענה לתוספת זו א"כ עשתה את הכל: ואם אין לך ללמוד מאנשי ענתות למד מיכניה · פי' שמא מתו מהם הרבה ולא נשתיירו ולא עשתה את הכל: וכתיב (דה"א ג') ובני יכניה אסיר בנו שלתיאל בנו · ע"ש כי ליתא במקרא ולכן דורש שאסיר הוא תואר ליכניה וטעם הנגינה מסכים לדרשה זו שמחבר אסיר ליכניה · אך בסנהדרין סוף דף ל"ז לא דרשו כן ע"ש: אר"ש כשם שהקרבנות מכפרים כך הבגדים מכפרים · ובגמרא זבחים פ"ח ב' למה נסמכה פרשת קרבנות לפרשת בגדי כהונה לומר לך כשם שהקרבנות מכפרין כו' ופירש"י בגו את אהרן זאת תורת העולה החטאת והאשם ושלמים והדר קח את אהרן ואת הבגדים ובערכין ט"ז א' פי' בענין אחר ע"ש ודלא כמ"כ: הכתונת לכפר על לובשי כלאים כמ"ד ועשה לו כתונת פסים · כי כתונת הוא מפשתן תרגום פשתן כתן · ופסים משמע בגמרא שבת דהוא למר דאמרו שם (יו"ד ב') בשביל משקל ב' סלעים מילת כו' ומילת הוא למר כדמוכח שם (נ"ד א') שפי' על הרחלות יוצאות כו' כבונות שמכבנין אותו למילת וכו' ע"ש · וראיתי מי שפי' דכתונת בגדי כהונה היתה של כלאים וטעות הוא וכו': בחדושי הרד"ל אות י"ג בסד"ה הכתונת על לובשי כלאים וכו' · מפני שהכתונת של כלאים · טעה במחכ"ת שהכתונת היתה של שש בין של כה"ג ובין של כה"ד וכן שגה בזה מחבר הסליחה במוסף יוה"כ שמתחלת אבל אנחנו (סי' קי"ז) וז"ל עוטה הכתונת ארוגה פשתים וצמר ועי' ביפ"ת בפ' בא לו: כמה דתימר ונתת אל חושן המשפט · ובגמרא (ערכין ט"ז א') שנאמר ועשית חושן משפט וכ"ה בירושלמי פרק בא לו: בחידושי אות ח' ד"ה מתחלה לא היו אלא י"ב לוג וכו' · וכן בגמרא ליתא כי מקרא מפורש הוא [ובדוחק יש ליישב עפ"י הגמרא מנחות פ"ט א' ע"ש] שם וכ"מ במכילתא אות ט' וכו' [וכן בירושלמי שקלים פ"ו ה"א ובהוריות פ"ג ה"ב]: שם אות ט' ד"ה אפילו כה"ג בן כה"ג כו' · גם זה ליתא בגמרא וכן ברמב"ם [ובתוספתא ספ"ד דסנהדרין הגי' אפילו עד עשרה דורות והוא מכוון ביותר עי' חולין מ"ז ע"ב אפילו כטרפה דאסא ובר"ן שם] שם ואולי ע"ד שכתוב וכו' כדאיתא יבמות ע"ח ב' [ועי' בכורות ריש דף י"ז ברש"י ובפ"א דבכורים מ"ה · ובתוי"ט שם ובקדושין פ"ד מ"ז · ובמשנה פ"ד דזבים מ"ה וברע"ב שם ובגמרא מגילה כ"א ב' אפילו עשרה קורין כו' · ובכילה ס"ב י"ד אפילו עשר מצות כו' ובזבחים מ"ד ונסכין מכאן ועד עשרה ימים ושם עמוד ב' ולוגו מכאן ועד עשרה ימים · ועי' בכורות ג' א' ובזה נדחו דברי התוי"ט בפי"א דכתובות מ"ה בד"ה שוה מנה]:

סדר שמיני

פרשה יא רב אהבה בר כהנא פתח חכמות נשים בנתה ביתה · תיבת נשים ע"ש ובסנהדרין ל"ח א' ליתא וכן לקמן באיכך דרשות: על גפי מרומי קרת שהסיטן הקב"ה וקרא אותן אלוסות · נראה משום דגפא הוא תואר לאלוהות כמו גפא דרומי (פסחים פ"ז ב' מנחות מ"ד א'): בר קפרא פתר קרייא וכו' הס"ד כי ה' יתן חכמה ה' קנני ראשית דרכו · וכתיב שם באותה פרשה לשקוד על דלתותי לשמור מזוזות פתחי והוא לראיה שהתורה מתארת א"ע כתואר בית עם מזוזתי ודלתותי: חד מן ויסי פד וכנתה חד · ועד זה בכלל לא כמו עד הראשון: רב יהודה ורב נחמן · נ"ל ור' נחמיה: בחידושי אות ג' · ד"ה בשעה שבא בעקמנות [בסידורן בקרא] · בשעה שאמר ואמרו לי מה שמו [וכ"ה להדיא לעיל בש"ר פ"ג ושם רפ"ד קרי ליה בר לבב על בכה] אימת בא וכו': אימתי בא בחסידות בשעה שאמר אל נא תעבור מעל עבדך · דאז היה בא להסכים אורחים דהוא גמ"ח והיא גדולה יותר מהקבלת פני שכינה (שבת קכ"ז): משל לכתבין של מלך שנכנסו למדינה וכו' כיון שנכנסו למדינתו של מלך כו' · ר"ל למדינה שהוא בה מלך פרטי וכן בנמשל אף שנקרא מלך הגוים כמ"ש מי לא יראך מלך הגוים מ"מ נקרא מלך ישראל בפרט: בבוכדנאצר התחיל מזנב באשכלות הס"ד החרש והמסגר אלף · ר' ברכיה בשם ר' יהודה ורבנן · נראה דפליגי בפלוגתת ר' יוסי ורבנן בירושלמי אשר הביאו התוס' בחגיגה ג' א' ד"ה חרש (וכבר רמזתי עליהם לעיל בב"ר פמ"ח אות ח' ע"ש) ור' יהודה כרבנן דהתם ורבנן דהכא כר' יוסי אך במכילתא יתרו רפ"ג איתא פלוגתא דר' יהודה וחכמים בפסוק ושתים עשרה מלכים ני"ב שבטי ישראל דר"י סובר דלכולם כיחד היו י"ב מלכה וחכמים סברי דלכל שבט היה י"ב ולפ"ז סותר ר' יהודה א"ע ואולי ט"ס במכילתא וצ"ל ר' יוסי תחת ר' יהודה או ר' יהודה במדרש שלפנינו אינו ר"י דמכילתא דהוא ר"י ב"ר אלעאי · ולעיל בב"ר פמ"ב איתא ר' ברכיה לבדו ולא בשם ר"ה · ובירושלמי פ"ק דסנהדרין ה"ב ובנדרים פ"ו סוף ה"ט הגירסא ר' ברכיה בשם ר' חלבו · ונראה דמה דאיתא בגמרא דילן (סנהדרין ל"ח א') וכמה היו אלף נראה דכוונו לדעת רבנן דהכא ור"ל דשניהם יחד היו אלף וכבר כתב הט"א בשם לשון בגמרא סתמה כב' מקומות כר' יוסי ובחידושי לערכין ל"ג ב' גבי ובתי החצרים ב' חצרים של שני בתים הארכתי בפרט זה בס"ד:

באור מהרי"פ

אמר עד שתשיגהו: אתון לסיבין · פירוש עדיין אתה בכעס ובעסתה לרתה תרגום ומצהבת לה:

פרשה י ומתוך שאני בונה וכו' · הוא כמו ד"א דאת מגליג עליהון שעוך ערך גלג זה לשונו ובפסיקתא דעניה סוערה אמר ליה סבא סבא כל מה דאת יכול מגלגלא ליה גליג פירוש לאשתכחא שכח ע"כ: הפשיל בגדיו לאחוריו · ובב"ר סוף פ' כ"כ גורס הפשיל דבריו לאחוריו ופי' נזר הקודש אותם דברים שדבר קין לפני הקב"ה דרך וידוי ותחנונים גדול עוני מנשוא כמצדיק עליו דין שמים והוא כמודה ועוזב ירוחם אבל משנא הפשיל דברים שלנו לאחוריו כי לא שב בלב שלם ויצא כגונב דעת העליונה ונחשב לו כאלו יצא מלפני ה': כה אמר ה' (ירמיה י"א כ"ב כ"ג) לכן כה אמר ה' צבאות הנני פוקד עליהם הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנותיהם ימותו ברעב ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה אל אנשי ענתות שנת פקודתם: העצב וגו' · (ירמיה כ"ב כ"ח) העצב נבזה נפוץ האיש הזה כניהו אם כלי אין חפץ בו מדוע הוטלו הוא וזרעו והשלכו אל ארץ אשר לא ידעו: בעצם הזה וכו' · דורש מלת העצב כמו העצם בחילוף אותיות בומ"ף: כחותל של תמרה וכו' לא נמצא המסכתא שלה במקרא: כשאמה מנערו רמוז במלת נפוץ: מ"ב כבדין · בערוך גורס כברוז ז"ל רב"מ ערך כרוז כרוז בלשון יוני מין כלי מיוחד לבלנים ולמי רגלים והקזה ע"כ: כתבו וגו' · (שם שם ל') כה אמר ה' כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו כי לא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד ומושל עוד ביהודה: חי אני · (שם שם כ"ד) חי אני נאם ה' כי אם כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני כי משם אתקנך: ומבטלת גזירה וכו' · תימה למה לקרא אחרינא על גזירה הא גזירה בכלל שבועה הוי ואולי יש לומר דהכי קאמר גדול כח התשובה שמבטלת שבועה ומבטלת גזירה פי' גם גזירה אחרת שהיא זולת הגזירה שעם השבועה: מ"כ ד"ה ובמדרש חזית וכו' · במדרש חזית דף נ"ד ע"ב ד"ה שימני כחותם וכו' כי משם אתקנך אמר רבי חנינא בר יצחק משם אני נותק מלכות בית דוד ד"א אתקנך אין כתיב כאן אלא אתקנך אתקנך בתשובה ממקום שנתקתך שם תהיה תקנתך וכו' הס"ד כתבו וגו' גבר לא יצלח בימיו בימיו אינו מצליח אבל בימי בנו מצליח דכתיב (חגי ב' כ"ג) ביום ההוא נאום ה' צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל נאם ה' ושמתיך כחותם כי בך בחרתי נאם ה' צבאות עכ"ל המדרש: במצנפת · אע"ג דגבי כהן הדיוט לא כתוב אלא מגבעות הסיא נמי מצנפת הוי והא דקרי ליה מגבעות מפני שהיתה יורדת עד מקום התפילין לפי שלא היה לו ציץ ושל כהן גדול שהיה לו ציץ היתה קטנה ולכן קרי לה מצנפת כמבואר גיטין פ"ק בתוספות גבי כזמן שמצנפת בראש כ"ג: על עוקמנין שבלב · ויש גורסים על עומקנין שבלב פי' על הרהור הלב ועל שהם מעמיקים מה' לסתיר עלה קריא ליה עומקנים ויש גורסים עוקמנים לשון עקום ועקמה ובגמרא (ערכין דף ט"ז) אבנט מכפר על הרהור הלב כל היכא דאיתיה ופי' רש"י שהיו חוגרים כנגד אצילי ידיהם דהיינו כנגד הלב: שנאמר · ואין אפוד ותרפים בגמרא (שם שם) פרש"י ואין אפוד נגלה עון תרפים עכ"ל רש"י משמע הא בזמן שיש אפוד אין נגלה עון תרפים מפני שהאפוד מכפר עליו: ב' אין להם כפרה · פי' לאומר מעלה ראוי להם שלא יכופרו ואעפ"כ נתן להם התורה כפרה: שש אמות וזרת · תימה די"ב אמות וזרתיים נינהו שהרי קומת גליות שש אמות וזרת נמצא שממקום ראשו שנפל על פניו עד מקום שהיה אלו נפל לאחוריו איכא שיעור שני קומת דידיה וה"ג בילקוט כדי שלא ילטער דוד וילך ויחתוך את ראשו אלא נשתכר י"ב אמה וזרתיים כילד מלא קומתו לפניו ומלא קומתו לאחריו וקומתו שש האמות וזרת ע"כ וכן איתא (בשוחר טוב מזמור י"ח ד"ה ארדוף אויבי) ואולי גם כאן יש ליישב בדוחק הלשון על אופן הלזה: אמר ר' יהודה בר אלעאי שמן המשחה וכו' מכאן עד ד"ה ואת פר החטאת ואת שני האילים וגו' הכל מבואר בטעמם (הוריות דף י"א ע"ב) ומי שרוצה לעמוד על ברור הענין על מכונו יעיין שם:

סדר שמיני

פרשה יא טבחה טבחה ויאמר אלהים וגו' · פי' סדר סעודה קחשיב המדרש ולא סדר המקראות: מ"כ עשב מזריע זרע וכו' · ובירושלמי פ' אחד דיני ממונות וכו' פי' הירושלמי אינו גורס ויאמר אלהים תוציא הארץ אלא דורש טבחה טבחה הוא כלל צרכי העולם ומסכה יינה כולל ימים ונהרות: שהסיטן צריך להיות שהטיסן כל צפור כל כנף תרגום ירושלמי כל דטיים: מ"כ ומוכח בירושלמי וכו' · (ירושלמי שביעית פ"ד בסופו) וז"ל אמר ר' יונה בשם רבי חמא בר חנינא המת בשבע שני גוג אין לו חלק לעתיד לבא סימנא דאכיל פורטגמיא אכיל משתיתא שמע ר' יוסי ואמר ויאות עד כדון הית תותבה לעלמא דאתי ע"כ וז"ל הערוך ערך משתיתא פי' דאכיל סחורות בעוה"ז כגון פרקמטיא (פרקטמיא כן הנוסחא בערוך ואולי ט"ס הוא) אכיל משתה שלו שהיה מזומן לו לעתיד לבא כלומר לא נשתייר לו מה לאכול לעתיד לבוא עכ"ל הערוך ור' יוסי חולק על ר' יונה ואמר ויאות עד כדון כלומר וכי דבר זה נכון הוא בתמיה אלא האמת דיש לו חלק לעוה"ב ואע"פ שמת בשבע שני גוג כך פי' היפה מראה ור' אלי' פולדא וז"ל רב"מ ערך הלזה א"כ לא יתכן פי' זה ועיין ערך פרטגם ע"כ גם בעל יפה מראה לא הונח לו פי' הערוך כי לפי פי' אין טעם ורית לבלתי היות למת בשבע שני גוג חלק לעוה"ב וז"ל רבינו שמשון (דמאי פרק ד' משנה ב') המדיר את חבירו שיאכל אצלו והוא אינו מאמינו על המעשרות אוכל עמו בשבת הראשונה ואע"פ שאינו מאמינו על המעשרות ובלבד שיאמר לו מעושרים הן וכתב הר"ש בשבת הראשונה מפרש בירושלמי ר' ינאי בר' ישמעאל בשם רבי יוחנן בשבת של פרוטגמא התירו משום איבה לסעודת בתוך שבעת בתולה קורין בלשון יון פרוטגמא כויקרא רבה פרוטגמא של צדיקים לעתיד לבא עכ"ל הר"ש וכתב היפה מראה וז"ל ולפי זה פי' אותן ז' שנים הן פרוטגמא של צדיקים שהן תחלת שמחתן וקבול שכרן ולכן אומר כי מי שמת באותן שבע שנים סימן רע לו שנראה שאינו צדיק ראוי למתן שכר ופי' דאכיל פרוטגמא שמי שאוכל בסעודת חתונה ראשונה הוא אוכל בסעודת משתה באמת כי יש בו שמחה ומשתה מרובה לסיומה תחלת שמחת החתן והכלה ולפי גירסת ויקרא רבה דגרים דעביד פרטגמא אכיל משתיתא פי' שהעושה סעודת חתונת ראשונה אוכל משתה כלומר שהוא מרבה נעשית משתה גדולה מרוב שמחה: שלחה נערותיה יחזקאל · וקראו לו נערותיה ע"ד ומשרתו יהושע בן נון נער · תקרא על גפי מרומי קרת אולי דורש על גפי מלשון אגפיים והוא רמז על העופות שנאמר בנבואה אל יחזקאל כה אמר ה' אמור לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו ובואו האספו מסביב על זבחי וגו': כי ה' יתן חכמה · זה לראיה שהתורה נקראת חכמה ה' קנני ראשית דרכו ראיה שעל ידה נברא העולם כמבואר ספר א' פרשה א': אלו הטובחים · פי' דעונש מיתה וכרת דומים לטביחה: קלים וחמורים · פי' הם דומים למסיכת היין שמערבב זה בזה וכן על ידי קל וחומר וגז"ש לומדים זה מזה נמצא המה מעורבים וממוסכים זה בזה: ערכה וגו' · אלו הערכין · ממלת ערכה קדרה: בערותיה · אלו ישראל על שם כי נער ישראל ואוהבהו: זה משה · אולי נסמך על שנאמר על משה ותראהו את הילד והנה נער בוכה לכך דורש נערותיה זה משה ומה דכתיב בלשון רבים נקבות אין מדקדקין במדרש: כיון שבא בחסידות וכו' · כל הענין עד תומו מוקשה קלת ובשוחר טוב מזמור י"ח ד"ה עם וכו' נשתנה הגירסא וע"ש: בביו יקראו וגו' · אולי פי' כיון נשארו על שבט הלוי וניטלה מהם הכהונה ועמ"כ ואינו נכון פירושו: עלה בידינו מן הגולה וכו' · פי' קבלנו מחכמי גלות בבל ושם קבלו מאנשי כנסת הגדולה כמבואר (מגילה פ"ק) וזה לשונם · מסורת בידינו מאבותינו מאנשי כנסת הגדולה: שעשתה מדה"ד בעולם · כמו שמצינו במלחמתו בעבור סדום השופט כל הארץ לא יעשה משפט: ארם מקדם וגו' · תימה מה ענין צרה זו לאחז הלא מקרא זה הוא (ישעיה ט' י"א) וישגב ה' את צרי רצין עליו ואת אויביו יסכסך ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה · ופרש"י והרד"ק דקאי על ישראל ומפני שהיתה בטחונם על רצין מלך ארם בשר להם הנביא כשלון עוזר שלהם וממילא יפלו הנעוזרים וכאן מפורש הצרה שהיתה לאחז כי עלה עליו רצין מלך ארם ופקח מלך ישראל כל אחד מהם לבדו עשו לו היזק גדול וכ"ש בהתחברות שניהם אין לך צרה גדולה יותר מזו ויש לומר דבאמת מפרש המדרש כפשוטו כמפורש כאן במקראות הסמוכים ומה שמביא המקרא ארם מקדם וגו' לדוגמא ולהפליג הצרה כמו שהיתה שם המלחמה פנים ואחור כן היתה כאן ששתי המלכים רצין ופקח הכינו את המלחמה פנים ואחור על כן צווחו ווי ויותר נתבאר פי' זה לפי מה שכתב רש"י (ישעיה ט' י"א) ד"א ארם מקדם ופלשתים מאחור היו מתגרים ביהודה בימי אחז כמו שמבואר (דה"ב כ"ח י"ז י"ח) ע"ש: משל למלך שמסר את בנו וכו' · הוא כמו דבר אחר: אם אין בתי כנסיות וב"מ וכו' · עמד ונעל ב"כ וב"מ וכו' · וקשה להולמה כיון דנעילת ב"כ וב"מ היא סבה למנוע השראת השכינה בישראל וכל כוונתו היתה לסלק השראת השכינה א"כ די היה לו בנעילת ב"כ וב"מ ולמה עוד סבות רחוקות אם אין קטנים אין תלמידים וכו' · אולם בב"ר סדר לך פרשה מ"ב שם הגירסא יותר מבוררת וה"ק כך היה סבור בדעתו לומר אם אין קטנים אין תלמידים אם אין תלמידים אין חכמים אם אין זקנים אין נביאים אם אין נביאים אין הקב"ה משרה שכינתו עליהם הה"ד צור תעודה חתום תורה בלמודי · ר"ח בר אלעזר אמר למה נקרא שמו אחז שאחז ב"כ וב"מ · עכ"ל המדרש שם · ולפי גירסא זו אתיא שפיר כיון שתלמיד של קטנים היא סבה ראשונה לכל המסובבים ממנה לתלמידים ולחכמים וכו' עד השראת השכינה על כן היה סבור בדעתו כיון שינעול ב"כ וב"מ ויבטל תינוקות של בית רבן מלמודם ממילא לא ישרה השראת השכינה בישראל: מה שהדיין צריך לעשות לנשפט וכו' · אולי הדקדוק ממה דכתיב שתי פעמים ויהי שמע מינה שהיתה צרה אחרת חוץ מן הרעב היינו ששפטו את שופטיהם: ויהי אין שמחה וכו' · בב"ר פרשה מ"ד שם הגירסא יותר מבוררת וע"ש: תם עונך וגו' · יש לתמוה הלא המקרא והיה כאשר נלכדה ירושלים וגו' מיירי בגלות בבל ובמקרא תם עונך אמר לא יוסיף להגלותך ואחר גלות שוב היה גלות בחורבן בית שני ועוד הלא תם עונך וגו' מיירי בבית שני כמפורש (איכה ד' כ"א כ"ב) שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ גם עליך תעבור כוס תשכרי ותתערי · תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום גלה על חטאתיך · הרי מבואר דבחורבן בית שני מיירי ואולי על צד הדוחק יש להתיישב דבמדרש סובר דבנין בית אינו נחשב לגאולה שלימה מפני שעדיין היה שעבוד ישראל תחת יד מלכי פרס ומדי ולא היה מלך מדוד וכן לא נתקבצו כל השבטים וכן חסרו אורים ותומים וארון וכו' והגלות נחשב גלות ארוך מיום חורבן בית ראשון עד הגאולה האחרונה מיד אדום והמקרא שישי ושמחי בת אדום מיירי ג"כ בחורבן בית ראשון ואם תאמר הלא החורבן היה ע"י כשדים ולמה שמחו אז יותר משארי אומות אחר שלא נחרב על ידם יש לומר מפני שהיתה מסורת בידם שאין קרנם מתרומם אלא במפלת ישראל כמו שנאמר ולאום מלאום יאמץ כשזה נופל זה קם על כן שמחו מאד במפלת ישראל היינו מיום חורבן הבית הראשון ואז נתקיים המקרא בנפול אויבך אל תשמח וגו' פן יראה ה' וגו' והשיב מעליו אפו · ומאז נוטלו ישראל אופכי שלמה על עונותיהם היינו להתם הגלות הארוך כל עונותיהם ולא יוסיף עוד להגלותם אחר הגאולה האחרונה אכי"ר: אם זקנים וכו' ואם נערים וכו' · עיין מ"כ ואין נוח לי פירושו ואולי ספי' כך אם זקנים הם חביבין לפני הקב"ה מפני שכבר נתיישבו דעתם מחמת זקנתם אבל אם נערים הם אינם חביבין כל כך לפני הקב"ה מפני שהם נערים נטפלה להם ילדות: ראש תולה לצדיקים · ערוך ערך תל שלפני תל האחרון וז"ל ויקרא רבה סדר שמיני עתיד הקב"ה לעשות ראש חולה לצדיקים וכו' מחול בלע"ז רוטה: בעלמות בזריזות וכו' · הג' בערוך ערך עלם א' בויקרא רבה ויסי ביום השמיני הוא ינהגנו עלמות בעולמות עלמות בזריזות עלמות כאלין עולמתא כמד"א בתוך עלמות תופפות עלמות תרגום עקילס אתנסיאה עלמות בשני עולמות ע"כ משמע שגירסת הערוך היא לפרש מלת עלמות בחמשה אופנים א' לשון העלם והסתר· ב' לשון זריזות· ג' לשון נערות· ד' לשון אלמות בחילוף העיי"ן באל"ף וזהו עולם שאין בו מות כי זה לשון הערוך ערך אתנסיאה בויקרא רבה באלו מגלחין ינהגנו עלמות תרגום עקילס אתנסיאה עולם שאין בו מות פי' לשון יון תנסיאה מות ע"כ נמצא לפי דעת הערוך מלת אתנסיאה הוא פירושו של מלת עלמות · ה' עלמות לשון שני עולמות ע"כ לפי גירסת הערוך וז"ל היפ"ת אתנסיאה תמהני מבעל הערוך שכתב תנסיאה בלשון יון מות מי הזקיקו לזה · וברור הוא שפירוש אתנסיאה היא אתונה (והיא עיר החכמה המפורסמת ופירושו של תרגום עקילס אתנסיאה) שהיה מעיר שאמה אתונה כדאשכחן באיכה רבתי חד מאתינס וכו' ע"כ · א"ה ברור הוא לפי עניות דעתי שהיפ"ת כתב זה לפי הגירסא שבמדרש כאן וכן הוא הגירסא בירושלמי בשני מקומות (ירושלמי דפוס ברלין מו"ק דף ז': הלכה ז') שם מגילה הלכה ד' פ' הקורא למפרע דף י"ח) ולא ראה דברי הערוך רק בערוך אתנסיאה אבל אם היה רואה גירסת הערוך בערך עלם א' עלמות תרגום עקילס אתנסיאה עלמות בשני עולמות ואינו גורס כמו במדרש שלנו שגורס תרגום עקילס אתנסיאה עולם שאין בו מות וגירסת הערוך היא תרגום עקילס אתנסיאה ותו לא · ע"כ הוא מפרש אתנסיאה בלשון יון אל מות ובאמת היה עקילוס מאי פונטו ולא מאתונה כמובא במאור עינים פ' מ"ט בשם ת"כ ע"ש:

לצדק את בני · ודו"ק : מהו מחביריך אמר ליה חייך כל הנביאים קבלו נביאות נביא מן נביא ויאצל מן הרוח וגו' אבל את מפי הקב"ה · לא פליג אהא דאמרינן לעיל בסדר יתרו פרשה כ"ח אמר רבי יצחק מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור קבלו מהר סיני שכן משה אומר להם לישראל כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום ואת אשר איננו פה עמנו היום · עמנו עומד היום אין כתיב כאן אלא עמנו היום וכו' וכן ישעיה אמר מעת היותה שם אני וכו' עד כאן · דאין הכי נמי דנשמות שלהם קבלו אותם מסיני אבל לא נתעוררו עד שקבלו מהנביאים שקדמו להם · על דרך שבאול השפע על המוכן יחול על הבלתי מוכן ועי"ז נתנבאו חלקם שקבלו מסיני · אבל ישעיה הנביא נתנבא אותו החלק מפי הקב"ה רצונו לומר שנתעורר ע"י השפעתו יתברך ולא על ידי השפעת נביא אחר ודו"ק :

סדר שמיני

פרשה יא ד אמר רבי יוסי בר חלפתא גדולה זקנה אם זקנים הם חביבים הם · אם נערים הם נפלה להם ילדות · צריך לדעת מהו כוונתו באמרו נפלה להם ילדות דלכאורה נראה תפל מבלי מלח : ונראה לענ"ד במה שפירשו המפרשים

הוספות לחדושי הרש"ש

פרשה יב הלמוני בל ידעתי וכו' שתי שכרה חמשה קיסטין · יתכן שדורש פלמוני מלשון שבקש לסולמו ולא סולמתו (סנהדרין כ"א ב') וכ"ל כאן שסלמו עליו ביסורים הרבה : ד"א וכצפעוני יפריש וכו' דתני ר' שמעון לא מתו בניו וכו' · לקמן בסוף הפרשה הגי' ר' ישמעאל וכן הוא ברש"י על התורה פסוק כ"ד : כיון שנכנס למלכות וכו' וסי:ה מסרסו לכאן ולכאן · נראה שהוא מלשון סרס המקרא ודרשהו ופי' שסיתה מספכתו ר"ל את הקורדיקון ומכה בו אותו :

פרשה יג בחידושי אות א' ד"ס וכיון שכעס נתעלמה ממנו הלכה וכו' · ותמה רבינו ידע ג"כ זה קודם שכעס וקצפו היה מדוע שורף ולא הניחוהו לאכלו לערב [ולפ"ז הא דאיתא בגמרא שם שתי דרישות למה א"ל מפני מה חטאת זו נשרפת ואלו מונחות שלא כדפירש"י שם דדרש עליהם למה מונחות להמתין לערב ולא נאכלו ביום דלפי מ"כ קודם קצפו בתחלה היה יודע שאסורים לאכלם בעוד יום אלא דדרש מפני מדוע זו נשרפת ואלו מונחות ר"ל דלא נשרפה ממ"נ היה לכם או לסניח כולם או לשרוף כולם וכמו שפירש הק"א להגי' דתו"כ ורש"י בפי' החו' ומפני מה נאכלו אלו ע"ש] והיה שכור וכו' : הן היום הקריבו וכו' א"ל היום מתו בני · ר"ל להקריב הוא דרשאי אבל היום כו' והיום אוכל בתמיהה : מיד וישמע משה וייטב בעיניו הוציא כרוז לכל המחנה וכו' · נראה דדריש וישמע כמו וישמע עמ"ש בס"ד לעיל בשמ"ר פכ"ד : משל לאחד שיצא לגורן וכו' שטעין לחמורו ח' סאין · בספרי ברכה הגי' להך והוא ע"ו סאין והיא גרסא עקרית כי כן הוא מדת החמור כדאיתא בב"מ דף פ' : והיה החמור מהלך והכלב מלחית · עי' מ"כ ויגבר עליו תרגום ותלחת עלוהי ערוך ערך לחת · אך בתי"י שלפנינו הגי' ואלהי ועי' רש"י ורד"ק : רב אמר לא נתנה מצות וכו' וכל כך למה שנאמר מגן הוא לכל החוסים בו · י"ל מגן הוא לחוסים וכ"ה במשלי : אר"י בר"ש כל בהמות ולויתן · נראה למחוק מלת כל עי' לקמן פכ"ב ובמס"כ שם וכן בערוך ערך ק:נ הביא מאמר זה בלי מלת כל : הן קניגין של צדיקים · נראה שהוא ענין עונג והוא קרוב ללע"ז (פערגניגען) ודרש מגן מל' קניגן : בחידושי אות ד' סד"ס ולא כך תנינן כו' · וזכתה ואכלה מה שאתה זוכת אתה אוכל [ועי' בשו"ע יו"ד סס"ס בהגהה ובביאור הגר"א צ"ס : שם ועי' כ"ב א' · צ"ל ב"ב ע"ס א' · גדולה זו אנטיוכוס וכו' · ורבנן אמרי ס' רבוא · צ"ל סמ"ך סמ"ך : נחש זה בבל · יתכן ע"ש שהיה לא תנין לע"ז כדאיתא לעיל בב"ר ס"פ ס"ת : ד"א ואת הגמל וכו' שגררה מלכות אחריה · אולי הכוונה שאחריה מלכה מדי וכן טולם אבל אחר ראמילום לא תגרר עוד מלכות אדום כי רק לה' המלוכה כדמסיים : ואת הארנבת זו אנטיוכוס וכו' ואת השפן זו מדי וכו' · צ"ל קודם ואת השפן כו' ואח"כ הארנבת כו' כסדרן בכתוב וסדר מלכותן וכדלעיל :

סדר תזריע פרשה יד אר"ש כ"ג בשעה שברא וכו' ונעשה שנים גבים גב לזכר וכו' לעיל בב"ר רפ"ח הגי' ועשאו פי' שהולך לעשות מחדש הגביים להעלות ולקרוס בשר עור וכדכתיב ויסגור בשר תחתינה : למרחוק נאמר על הרחוקים שנקרבו וכו' ימדלא כתיב לרחוק אלא למרחוק משמע שבכר של ממקום הרחוק שהיה בו ונתקרב כדכתיב מרחוק ה' נראה לי (ירמיה ל"א) ועי' לעיל בשמ"ר פ"ח וכן דרשו לעיל בב"ר פס"ו ופנ"ד מארץ מרחק איש עצתו על אברהם : ר' לוי אמר תלת כינוסו שכעולם מפקיד אדם אצל חבירו ארנקי וכו' · בילקוט איוב הגי' אונקיל והוא משקל קטן כמו שפי' המ"כ לעיל בב"ר ר"ס כ"ט (וצ"ל דהוא סנקלא אונץ בלע"ז) וגירסא זו יותר נאות נגד ליטרא שבחזרה : א"ר סימון מעיה של אשה עשויה קינין קינין פיקין פיקין · אולי הוא מלשון פיקה של גרגרת בסוף פ' הזרוע שפירש"י והרע"ב שפתה של קינה וכדלקמן דיש דלתות לאשה : ר"י ור"ל ר"א אין הקב"ה צר את האדם וכו' כאדם שזורה ונותן תבן בפ"ע · ר"ל ואינו הולך לאבוד אלא מגיעו לבהמה וכדאיתא וכן מסטיפה אין הולך מאתה כלום לאבוד וכדמפרש בסמוך מטיפה למות וכו' : אמר הקב"ה אם שמרת ימי נדה אני נותן לך כו' הוי וביום השמיני · פי' ובפסוק שלפניו מסיים נדת דותה תטמא : ב"ש וב"ה בס"א כשם שיצירת הולד וכו' · שכן כתיב במתי יחזקאל וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור מלמעלה ורוח אין בהם · מה שמביא במ"כ במדרש איוב כ"א ג"כ בב"ר פכ"ד :

פרשה טו א"ר תנחום בר' חייא וכו' · אין מלך המשיח בא עד שיכלו כל הנשמות כו' · וסיינו לעשות לרוח משקל שהרוחות שעלו במחשבה הכל במשקל מעוין לפי חכמתו יתעלה : ומים תכן במדה ר"י בר"ש אמר אפילו מים שיורדים מלמעלה לא נתנו אלא במדה · ר"ל לא מיבעיא מי הימים והנהרות שמששת ימי בראשית אלא אפילו מי גשמים : אר"י ב"ר שמואל אפילו ד"מ וכו' · יש זוכה למקרא ויש למשנה ויש לתלמוד ויש להלכות ויש לאגדה כצ"ל : ומים תכן במדה אדם היה משוקל מגין · צ"ל אדם הזה וכו' : ד"א ודרך לחזיז קולות א"ר אבין משל לגנה וכו' · נראה דצ"ל מי פלג לשטף תעלה ודריש נמי שטף שער ותעלה הוא תעלת מים וכ"ה בתנחומא שלכל שער יש לו מעיין בפ"ע : רבי ורבי ישמעאל בר"י היו כו' שתי לסיות בשבת עם חביכה מן המנחה ולמעלה שיירו בה אלף בית אחת · עמ"כ שכתב הטעם דקודם המנחה אסור משום גזרה דשטרי הדיוטות ותמוה דלטעם זה אפילו מן המנחה ולמעלה אסור כדאיתא בשבת קט"ו ב' וצ"ל דס"ל דע"כ ס"ל להמדרש הכי טעמא מדאמר לקמן אבל שונין בהן כו' ואם היה הטעם משום ביטול בה"מ היה גם זה אסור וראיה לדבר שהרמב"ם השמיט זה ע"כ דס"ל דהסיר זה נשנית בברייתא דר"ג (עי' שבת שם) וזה דוקא לטעמיה וע"כ דהמדרש פליג בזה על ר"א בגמרא שם וכן בירושלמי איתא כדר"ג גם כן מן המנחה ולמעלה מותר ודלא כסק"ע וסיפ"מ שמחקו שם : בחידושי אות ד' אפילו רשע וחזר בו הקב"ה מקבלו כו' · היפ"ת בהיכה גורם · צ"ל היפ"ע :

סדר מצורע פרשה טז וכתיב ושפה ה' קדקוד בנות ציון כצ"ל : בחידושי אות ב' ד"ס הלוך וטפוף כו' · צ"ל דדרש טפוף מלשון טף [וכן לפי דרשת הגמרא (יומא ט' ב') ע"ש שהיו מהלכות עקב בצד גודל היינו כי כן דרך הליכות הטף כשמתחילין להתרגל בהליכה : שם אות ג' סד"ס שפופרת של ביצה וכו' והוא יותר נכון [או אפשר דהכוונה פה לפי' המפרש"י בסופו בליקוטים סוכה נמוס' רע"ק על המשניות דבילה פי' אגם ור"ל מאגם שגדלים בו קנים מלשון היגאה גמא בלא בצה (איוב ח') : ר"א וריב"ח ר"א הלקן בצרעת · ובשבת (ס"כ ב') איתא דריב"ח

באור

פרשה יב אנגריא · ז"ל רב"מ א"ב בלשון יווני ורומי עבודה נעשה באונס : פלגום דימא · ערוך ערך פלגוס · בלב ים תרגום ירושלמי בגו פלגום דימא רבה : טלמין ליה · ז"ל רב"מ ערך טלם ב' פי' בלשון יווני פועל עקירת שער ראש והעוקר והעושק את האדם : במ"כ ד"ה האדומות כשמש · וכן פי' הערוך ע"כ בערוך ערך שמש ג' מביא ולא פירש כלום וז"ל רב"מ פי' עיניו אדומות כשמש פי' אחר לפני עיני השכור נראים כדורים כשמש ע"כ : זה הדבור · פי' של בקרובי אקדש כמד"א ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי כמבואר (בזבחים פ' פרת חטאת) ומובא ברש"י בחומש : ומנין שנאמר וידבר ה' אל אהרן · כי דבר ה' הוא לשמחת לבב הנביא ובפרט שנתיחד אליו הדבור כמו שמבואר למעלה : בלוזמאות · הערוך לא פירש וז"ל רב"מ ערך בלוס א"ב פי' בלשון יווני מחול וחברת אנשים מרקדים ושמחים ועיין מעריך : מי ה' וגו' · וקרוב לזה דרים (סנהדרין פ' בן סורר) למואל שמתכרין ואומרים מה לנו אל :

פרשה יג ונתייחד הדבור אליהם · ז"ל התורת כהנים לאמר אליהם לבנים או אינו אלא לאמר להם לישראל כשהוא אומר דברו אל בני ישראל לאמר זאת החיה וגו' · זהו הדבור שאמור לישראל הא מה אני מקיים לאמר אליהם לבנים לאלעזר ולאיתמר עכ"ל ת"כ : הה"ד ואת שעיר החטאת וכו' · זו ראיה שקבלו תוכחת משה ולא השיבו אותו כלום אע"פ שהיו יכולים להשיבו : הצבא הבאים למלחמה זאת חוקת התורה אשר צוה ה' את משה : היום אקריב קרבן · פי' זה אמר בניחותא דכ"ג מקריב אונן והיום אוכל בקדשים הוא בלשון בתמיה : הוציא כרוז · נלמד מן וישמע משה כמו וישמע משה דאל"כ וישמע למה לי הוה ליה למימר רק וייטב בעיני משה : עמד וימודד ארץ וכו' · המשך הדרוש למקרא זה מבואר בסוף המאמר דמסיים זאת החיה אשר תאכלו : זובין שלהם · בערוך ערך זנם גורם זונם שלהן ע"ש : מלחית · נראה דהוא מלשון כי שמים כעשן נמלחו וכן משמע ליה מערוך ערך מלח א' ע"ש : זאת הבהמה אשר תאכלו · נראה דצריך להיות זאת החיה וגו' · וכן ד"א וזאת החיה וגו' : כל בהמות לא גרסינן מלת כל וה"ג אריב"ש בהמות ולויתן וכו' וכן הוא במקרא (איוב מ' ט"ו) הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל · קניגין זה לשון הערוך ערך קנג (ע"א דף י"ט) ובדרך המאים לא עמד בקניגין פי' כשהולכים בעיירות לרדוף חיות והוא שחוק להם ע"כ וז"ל רב"מ א"ב פירוש קניגיא בלשון יווני צידת חיות מדבריות פי' קניגי הצד אותם ע"כ : תורה מדשה וגו' · (ישעיה נ"א ד') הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו כי תורה מאתי תצא ומשפט לאור עמים ארגיע · וכאן הגירסא כי תורה מאתי תצא חידוש תורה מאתי תצא : זוכה לראותו · ה"ג זוכה לאכול · וכתב אות אמת בשביל שתאכלו ממנה · פי' מסעודה הנזכרת ולא קאי אנבלה וטריפה שזכר קודם והכי איתא בש"ס ובלב נבלה וחלב טרפה וגו' אם לא אכלתם אותם בעוה"ז תייכם שאריסטון גדול מתוקן לכם לעוה"ב שנאמר ואכלתם אכול ושבוע וגו' : כמין גולגלן של אש וכו' · מלת זאת קדרים דמשמע סוראה לדבר שכנגדו וכבנן דרשי מלת זאת בה"א : תרעלה הערוך ערך רעל ב' וברכים כושלות תרגומו מרכובן דרעלן הסיכו וכונתו על המקרא (ישעיה ל"ה ג') חזקו ידים רפות וברכים כושלות אמצו · ובעל מראה מקומות שבספר מתורגמן מורה על המקרא (איוב ד' ג') ולא כוון האמת כי שם כתיב וברכים כורעות ולא כושלות גם התרגום לא מתרגם כן שם עיין שם בשני מקומות הללו ותמצא כי האמת אתנו : ההולך קדמת אשור אמר רב הונא וכו' · אולי הוא דורש שהוא קודם במדרגת הצרתו לישראל יותר מכל המלכות הנקראים בשם אשור : במ"כ כד"ה מזקת אחרים וכשהיא סלקא מן גית היא ממכיא · פי' אינה מזקת לאחרים וכשהיא סלקא מן חורשא ממכיא פי' מזקת את אחרים : ה"ג (שם שם ד') בתר דנה חזה הוית בחזוית ליליא וארו חיוא רביעאה וגו' · ודייק מדכתיב אצל החיה הרביעית בחזוי ליליא מה דלא כתיב בשארי החיות שמע מינה בלילה אחרת היה החזיון שלה : בפסוק א' ולא בפסוק אחר · (דברים י"ד ז' ח') אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה השסועה את הגמל ואת הארנבת ואת השפן כי מעלה גרה המה ופרסה לא הפריסו טמאים הם לכם · ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא ולא גרה טמא הוא לכם מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו : לא פרסמוה · פי' מנהג החיה הרביעית : כה אמר וגו' · (עזרא א' ב') כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלים אשר ביהודה : גרה זה דניאל · והצדיקים נקראו גרים כמו גר אנכי בארץ נחלתי וגו' על זקן הכבדת עולך זה ר"ע וכו' אך קשה מאד דהאי קרא בבבל כתיב (ישעיה מ"ז ה' ו') שבי דומם ובואי בחשך בת כשדים וגו' · קצפתי על עמי וגו' ועתה שמעי זאת עדינה וגו' :

סדר תזריע

פרשה יד ד"ה וכן הוא בתנחומא · ז"ל התנחומא ר' אלעזר בן פדת אומר אחור למעשה יום הששי וקדם למעשה יום השבת כיצד ששה דברים ברא הקב"ה ביום הששי ואלו הן נפש חיה ובהמה וחיתו ארץ ואדם וחוה ונפשו של אדם הראשון נבראת תחלה · שנאמר תוצא הארץ נפש חיה ואין נפש חיה אלא נפשו של אדם שנאמר ויהי האדם לנפש חיה הוי קודם למעשה יום הששי ואחור למעשה יום השבת שהיה עוסק בו כל יום הששי הוי אחור וקדם צרתני עכ"ל התנחומא : ואח"כ מלכי ארץ וכו' · פי' מה שהם מאוחרים מכולם היינו לא זכה כאן מלכי עובדי כוכבים אלו רשעי מלכי ארץ וכל לאומים אבל קלוסי של ישראל קודם אפי' לקלוס מלאכי מרום שהרי בס' ד' פי"ב דרשינן מקרא דבתריה הודו על ארץ ושמים דבתחלה קלוסה של ארץ ואח"כ קלוסו של שמים והיינו ישראל שהם בכלל זכה וזהו שמסיים וירם קרן לעמו וגו' לבני ישראל עם קרובו : בלשון הזה · פי' מלת אתא לשון שירה וכו' · ולשון דבר בעל ידי משה גורם ולשון שבר כמו השאת והשבר (איכה ג' מ"ז) והוא דורש מלת למרחוק או על הצדיקים המרוחקים מעבירה או על הרשעים המרוחקים מהשם יתברך : למרחוק נאמר על הרחוקים שנקרבו שיטה אחרת היא דלר' מאיר קאי או על הצדיקים או על הרשעים כמבואר בסמוך למעלה : אם מאליו וכו' · פי' משום דאליהוא נביא היה כדאיתא (ב"ב ט"ו ע"ב) ובירושלמי סוטה פ"ה פרק כשם בסופו הלכה ה') אליהוא זה יצחק בן ברכאל בן שברכו האל שנאמר ויברכהו ה' ע"כ (ועי' לקמן בביאורנו ושם מבואר דבירושלמי הלזה מובא בילקוט

מהרי"פ

איוב ל"ב ושגו בה שני גדולי הדור יפה מראה ובעל זית רענן (דף פ"ו ע"א ד' ווינציא) ע"ש והתפלא לכך אמר אם מאליו פי' משכלו דאוי הוא להשיג בחקירתו שבחים של הקב"ה ואם ברוח הקודש שהוא למעלה יותר משכל האנושי ישיג שבחי שבחים : במ"ב בד"ה בערוך וכו' · ז"ל הערוך ערך קמין ירושלמי פ' כירה בראשונה היו טומנין הקמין מערב שבת ורוחצין בשבת ויקרא רבה וכו' · אם המתין אדם בקמין וכו' אינו מה לשון לעז הוא קמיני עכ"ל נראה דיש קצת חסרון בדבריו · וז"ל בעל אות אמת גירסת הערוך בקמין ומביא חבר לזו המלה מירושלמי דשבת ומשם נראה שהוא מקום האור שעושין למרחץ מתחתיו : בעון גלגך · נראה דצ"ל בגאון גלגך כמובן והוא מדמה הולד ליס : במ"ב בד"ה והוא תגב וכו' · (חולין דף ס"ה) ובהגבים סלעם זה ראשון ע"ש וכן הוא בתוספות (נדה פרק המפלת) ד"ה תחלת בריתו : מתוך וכו' · אין בה זה קאי על זכר ונקבה ולשון הגמרא שם מתוך ידים ורגלים אין לו · שכן כתיב במתי יחזקאל (יחזקאל ל"ב ה' ו' ז' ח') כה אמר ה' אלהים לעצמות האלה הנה אני מביא בכם רוח וחייתם · ונתתי עליכם גידים והעליתי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור ונתתי בכם רוח וחייתם וידעתם כי אני ה' · ונבאתי כאשר צויתי ויהי קול כהנבאי והנה רעש ותקרבו עצמות עצם אל עצמו · וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור מלמעלה ורוח אין בהם · וכפי שהוצעתי המקראות יובן מאמר זה בקל למבין (ועי' נדה כ"ה בתוס' ד"ה עור ובשר) שם מביא מדרש הלזה : זה מצייר וכו' · פי' מפני שאינו יכול לראות את עצמו : ואת דינה בתו · אולי הוא דורש דמלת בתו מיותרת היא אטו עד האידנא לא ידענו דדינה בתו היא אלא לרמז שיעקב היה עיקר לבתו וכן שם בת אשר סרח לרמז כי הוא עיקר בלידתה :

פרשה טו א"ר יהודה וכו' · בב"ר פ' כ"ד לא גרסינן מתיבת אמר עד תיבת בשביל ולא עד בכלל ע"ש וכאן פי' היפ"ת היא אותה וכו' דמדכתיב בשלשתן גדולה יליף דכולהו רוח אחד היו ונשמר מאיוב ליונה ומיונה לאליהו ואע"ג דשל אליהו יותר גדולה היינו שנתחזקה אז יותר ומכל מקום היא היא ע"כ : רוח קטיקין · ז"ל הערוך ערך קטרטון א' בויקרא רבה פרשת זאת החיה יום שנתנה בו רוח הקטרטון נעשה רומאטיקין ע"כ והמעיין יראה איך הגירסא משונה מגירסת המדרש שבידנו וז"ל רב"מ א"ב קטריטון פי' בלשון יווני ורומי שם פ:טי לחולי המזילה הנוטפת מן הראש אל הפה ורומאטיקן שם כללי לחולי הנזילה הנוטפת מן הראש אל האברים ופי' רוח בלשון חכמים הוא חולי והגירסא משונה בנוסחאות ומשגה היא ע"כ : אדרופיקום · ז"ל רב"מ בלשון יווני ורומי חולי בעל המים : אמר לו אשתו ועכשיו וכו' · חסרון יש כאן וז"ל התנחומא מעשה בכהן אחד שהיה רואה את הנגעים מטה ידו בקש לצאת לחו"ל קרא לאשתו אמר לה בשביל שבני אדם רגילין לבוא אצלי לראות את הנגעים קשה עלי לצאת מהם אלא בואי ואני מלמדך שתהא רואה את הנגעים אם ראית שערו של אדם יבש המעין שלו תהא יודעת שלקה לפי שכל שער ושער ברא לו הקב"ה מעין בפני עצמו שיהא שותה ממנו יבש המעין יבש השער אמרה ליה אשתו ומה אם כל שער ושער ברא לו הקב"ה מעיין בפני עצמו שיהא שותה הימנו אתה שאתה בן אדם כמה שערות יש בך ובניך מתפרנסים על ידך לא כ"ש שזימן לך הקב"ה פרנסה לפיכך לא הניחה אותו לצאת לחו"ל עכ"ל התנחומא : ד"א ודרך וכו' · א"ר אבין לא גרסינן הכי ד"א וכו' · כי ר' אבין קאי ארישא דקרא מי פלג לשטף וגו' : במ"כ בירושלמי פ' בני העיר א"ס חפשתי ולא מצאתי שם : במ"ב בד"ה בשביל עון עצמך · נראה דצריך לגרוס לא בשביל עצמך : בע"פ ולא בכתב · פי' מפני גזירת שטרי הדיוטות כאמור שם למעלה : אבל שונין בהם וכו' · (שבת דף קט"ז ע"ב) פרש"י שונין בהם כגון מדרש שיר השירים וקהלת ע"ש : חרם כל שהוא וכו' · שם דף קכ"ד ע"ב ודף קכ"ה ע"א כל הענין : ואתה לא עשית כן וכו' · אולי דורש ואם לא תמצא ידה פי' שאינה רוצה להמציא אע"פ שיש לה : חלה לע"ם וכו' · (במדבר ט"ו כ"א כ"ב) מראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה לדורותיכם · וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה אשר דבר ה' אל משה : ברבות מברכות וכו' · פי' מפני שהצדק והיושר הם סבות להברכה לכן נקראו בשם ברכה וכן השלום : כיצד ראיית הנגעים וכו' · (משנה פ"ב דנגעים משנה ד') וז"ל כיצד ראיית נגע האיש כעודר וכמוסק זיתים האשה כעורכת וכמיניקה את בנה כאורגת בעומדין לשתי ליד סימנית וכו' · (מכאן ואילך המשנה כתובה כאן כצורתה) פי' רע"ב כעודר וכמוסק דרך העודר מפסק רגליו ודרך המוסק מגביה זרועותיו : עודר חופר בקרקע מוסק לוקט את זיתיו · כעורכת את הפת שמפסקת את רגליה : וכמניקה את בנה · לענין תחת הדד דמה שנראה באותה שעה אינו נחשב בית הסתרים : כאורגת · בעומדים לשתי שמגביה ידה הימנית לארוג ומגלה בית השחי שלה : כטווה בפשתן · דרך הטווה להגביה ידה השמאלית ומגלה השחי השמאלי ומה שאינו נראה בכך נחשב בית הסתרים וכתיב לכל מראה עיני הכהן פרט לבית הסתרים : לתגלחתו ביום טהרתו · וצריך לגלח דכתיב (ויקרא י"ד) את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו מה אלו מקום כנוס שער ונראה אף כל מקום כנוס שער ונראה פרט לבית הסתרים : תוספות יו"ט כאורגת בעומדים ובשם הראב"ד מצאתי בעומדין ר"ל כדבר שעומד שהיו כלי האורג עומדים בקומה ויש לצורך להגביה ליד סימנית לקשור או לסתור ע"כ : הנה העתקתי לפניך המשנה כצורתה עם הפירוש ומעתה תבין הטעות שנפל במדרש גם איך המדרש מערב פירושו עם לשון המשנה : במ"כ ד"ה ובערוך ערך קר השלישי ע"ש הוא וצריך לסיות קר הרביעי וז"ל שם בויקרא רבה וכו' · מאן דאכיל כהדא קורא ילקה בהדא קורא פירוש מי שאכל קור של דקל אם אינו שומרו כראוי · לוקה בקורתו של דקל ע"כ · וז"ל הערוך ערך קר השני מתילא אמר מאן דאכיל כהדא קורא ילקה בהדי קילא ע"כ וז"ל רב"מ א"ב פי' בלשון יווני עלים ורמחים ובעל הערוך גרס בערך קר הרביעי ילקה בהדי קירא ע"כ : שהיתה מנערת בגזירותיה · פי' לשון רופס ובהלת :

סדר מצורע

פרשה טז דהוי פייפין וכו' · הערוך מביא בערך שף שלפני שף האחרון ולא פירש כלום וז"ל רב"מ א"ב פי' זקופים ופשוטים : מ"כ בד"ה קודיקן · פי' הערוך מנעלים בערוך ערך קרדקיים מביא מדרש הלזה פי' בלע"ז פטיען ורב"מ בערך עכס פי' מנעלים : וטפוף · אולי פי' לשון טעדפס

בפירוש הפסוק במשלי · גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו שדקדקו כמו שהמכוון הוא שמפעולותיו יוכר הנער שיהיה צדיק על דרך בוצין בוצין מקטפיה ידיע · א"כ היה לו לומר גם במעלליו יוכר נער והכא קאמר יתנכר שהוא מורה היפך הפעולה כמה דאת אמר ויתנכר אליהם · ופירשו שדרך בני אדם כשרואים איזה פעולה זכה וברה שעושה קטן נפלאה ואינם יודעים מי עשאה אומרים בודאי עשייה זו מאיש זקן שקנה חכמה כדכתיב בישישים חכמה ואורך ימים תבונה אע"פ שעשה אותה פעולה נער רך בשנים ולא בחכמה והם אומרים שזקן עשאה ובזה יתנכר הנער ויחשב לזקן וזהו שאמר גם במעלליו יתנכר נער שאמרו שהוא זקן כשזך וישר פעלו עד כאן : ועל פי זה יתכוונו דברי רבי יוסי בר חלפתא אם זקנים הם · רוצה לומר אם זקנים הם ובאים בימים וחכמים ג"כ חביבים הם · ואם נערים הם והמה חכמים מחוכמים הרי הם נקראים זקנים והילדות היא טפל להם אבל העיקר הוא שנקראים זקנים ודו"ק :

פרשה יב והייתי סבור שמא או בי או בך · קשה תיבת או הראשונה היא

הוספות לחדושי הרש"ש

אומר לרעת : בחידושי אות ב' בד"ה וצרעת נעמן וכו' כדאיתא במכילתא · [illegible]

ויסגר עך גבולם ואח"כ ויך כל בכור בארצם ראשית לכל אונם · מקראות אלו הם שם ק"ה וקרא דויסגר כו' הוא שם ע"ח וכ"ל דכל"ל אף במצרים כן יהרוג בברד גפנם וגו' ואח"כ ויסגר לברד בעירם כו' ואח"כ ויך כל בכור בארצם וכו' והם קראי דקאפי' ע"ת כסידורן שם וגאותים מאד לענין שבתחלה לקו בגופם ואח"כ בחי ואח"כ במדבר וכ"ה לעיל ט"ו :

פרשה יח והירח זה החוטם · אולי דריש מלשון ריח : ולא האמין להם עד שגיררוהו והשליכוהו לפניו · משום דלא ראה מיתתו שהיה או בבית האסורים :

פרשה יט א"ר שמואל ב"ר אמי ד"ת כו' שנאמר מי יכין לעורב צידו · כ"ל יכין ע"י עורבים צידו של אדם : ד"א ואשה כי יזוב זוב דמה וכו' ומי נתנבא הפסוק הזה · עמש"כ בק"א של הט"א בר"ס ה"א כדף הספר ד"ה ומי הרגו : בחידושי אות ד' בד"ה שלשה חדשים בראשונה כו' · היינו שני חדשים [טוב מצאתי בספרי פ' תצא הביאו ג"כ הילקוט שם ד"ה ירח אחד ימים שנים הרי שלשה אך בגמרא (יבמות מ"ח ב') כענין אחר לע"ד שלשה חדשים ירח שלשים ימים שלשים ואח"כ שלשים ע"ש] דהיכא אשכחן וכו' מפני שהמה מקובלים ימים רבים · [נ"ל ומש"כ רש"י בד"ה ט' א' ד"ה אלא אע"ג דרישא

באור

הערפה ויתרון כמו לטפויי קאתי : במ"ב בד"ה תעכסנה לשון עזירה ובעיטה ע"כ וצ"ע : ויאמר גיחזי (מלכים ב' ה' כ') ויאמר גיחזי נער אלישע איש האלהים הנה חשך אדוני את נעמן הארמי הזה מקחת מידו את אשר הביא חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה : אם יעלה לשמים שיאו וגו' · מיירי במצורע כדדרים לקמן פ' י"ז על מקרא דהאי ענינא יגל יבול ביתו וגו' ע"ש : במזרחו של מצורע · ז"ל המעריך ערך צרע בעל מ"כ לא הבין וכתב שבושים והאמת הוא זה דע כי רוח מערבי מצוים ביותר וכשהמצורע מהלך הרוח מוליך הבליו למזרח לכן אסור לילך במזרחו של מצורע ע"כ : ויהי הוא מספר וגו' · (מלכים ב' ח' ו') ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את המת והנה האשה אשר החיה את בנה צועקת אל המלך על ביתה ועל שדה ויאמר גיחזי אדוני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע · וישאל המלך לאשה ותספר לו ויתן לה המלך סרים אחד לאמר השיב את כל אשר לה ואת כל תבואות השדה מיום עזבה את הארץ ועד עתה : מ"כ ד"ה הסיטה גרסינן · נראה דצ"ל הטיסה גרסי' כל צפור כל כנף תרגום ירושלמי כל דטיים : במ"ב בד"ה דמסתמא המלך שאל את פיה בעצמה תמיה לי הלא מפורש בכתוב דשאל המלך אותה והיא ספרה לו דאין לומר דושאל המלך לאשה קאי על תביעת ביתה ושדה כמבואר לכל מבין פשטות הכתובים ודו"ק : מהם רבואים · ערכין פ' יש בערכין : בחניפי תורה · פי' סבורי כל עמא קרי תני ולא קרי ולא תני : זאת תורת נגע הצרעת · אע"ג דהאי קרא בצרעת הבגד מיירי אתאלי לצרעת היא דמתחלה באים נגעים על בגדיו והדר על גופו כדלקמן פ' ע"ד ע"ש : במ"ב בד"ה צפור דרור כמשמעו · פי' שהוא מין עוף טמא כמו שפי' הרד"ק בשרשיו ודרור קן לה כדרור לעוף מין עוף טמא שקורין היורונדא בלע"ז : ה"ג תנחומא בשם ר' אלעזר וכו' · כל חולי זו מרה על דעתיה דר' אלעזר צ"ע מתים במרה והכי איתא בפ' המקבל כל חולי ר' אלעזר אמר זו מרה תניא נמי הכי מחלה זו מרה ולמה נקרא שמה מחלה שהיא מחלה כל גופו של אדם · ד"א מחלה שפ"ג חלאים תלוים במרה (כמנין מחלה) פרש"י זו מרה שהמרירה שבה גדולה ונובעת ומתפשטות בגידים ובעצמות : צלאי עלי · ירושלמי סנהדרין פ' כל ישראל הלכה ו' ע"ש : תוביה מתנות כהונה · פי' הערוך ז"ל ערך תב החמישי ככלב שב על קיאו תרגומו היך כלבא דהפיך על תוביה :

פרשה יז אלא הוללות · בערוך ערך הל פי' שלפני אל אחרון גורס אלהוליות רעות בחי"ת ופי' מחשבות רעות : זהוביא · בערוך ערך זהיין גורס ר' לוי קרא יתהון זהייגא וכו' פי' שמחים בכל עת וכן גורס המעריך וז"ל ובנכואות הילד (נבואה ד' אות זיי"ן) זהיין לקטלא (ופי' המפרש שמחים בכל עת להרוג) ומזה הענין נראה לי (פירוש לשון חז"ל) שתזוח דעתו עליו ובערוך ערך זח פי' (כתובות ס"ז) כדי שתזוח דעתו עליו פי' מלשון ולא יזח החשן · ולא נהירא לי עכ"ל המעריך וז"ל רב"מ ערך זח כנזכר א"ב תרגום וחכפי לב זהותי לבא פי' גבהי לב ובעל הערוך גרס זהוסי ע"ש עכ"ל וז"ל הערוך ערך זח ג' (סוטה מ"ו) משרבו זחוחי הלב רבו מחלוקות בישראל (חולין ז') ואמרי לה אין מזחיחין אותו פי' ענין גבהות שהכו לפניו לגבהם ת"י שדו קמוה זהוסי לבכון עכ"ל הערוך · א"ה מדבריו יש קצת סעד לדברי המעריך מה שפירש על שתזוח דעתו עליו כמובן מאליו ודו"ק : מ"ב ד"ה ה"ג לא הבהרתים לשון תחבא בהנזקין אולי כוונתו על פ' (איוב ה' כ"א) בשוט לשון תחבא ולא תירא משוד כי יבוא תרגומו בנזקא דלישן דבלעם הטמר וכו' ועל פי זה יבואר אולי כוונת המ"כ ודו"ק ופירוש הראשון לקוח מערוך וז"ל הערוך ערך תרתור ב' ג' ד' בפ' עוקצים בסופו ב"ש אומרים משיתרתר היכא דאמרי משהרהר פי' משיבא עשן ויעשן להברית הדבורים כאלו מתרתר ריב עם הדבורים מן נתרתר ריב ופי' משיהרהר משיחשוב מחשבה לרדות הדבש · תרתר (שבת ס"ז) מי שיש לו עצם בגרונו מביא מאותו המין ומניח לו על קדקדו ולימא הכי תרתר נחית תרתר נחית בלע · בלע נחית תרתר פי' תתבלע ותרד כמו בתור עכ"ל הערוך ובנוסחאות דידן גרסינן חד חד בדלעד · תרתר בריס טבול יום והתרתור יותר מכאצבע פי' מקום שיתר וישרף הלחם שמו תרתור עכ"ל · ואתה המעיין שבעל מ"כ לקח פירושו מערך ג' ומערך ב' וד' יותר משמע לשון קלקול והשתא השייך לכאן : מ"ב ע' ערוך וכו' וערך מל ז"ל הערוך ערך מל שלפני אל אחרון חמש אמלתראות של מילת היה וכו' מילה מילה שם האילן ופירותיו נקרא מלין כדגרסינן אין מי מלין על גבי מילין וכו' (פסחים כ"ג) סימן להרים מילין פי' עפצים גדלים בהרים ודקלים אין גדילאן אלא בעמקים נפקא מיניה דהאי דקלים טובים אלא בעמקים ומהן ראוי להביא בכורים ע"כ וז"ל רב"מ א"ב חמש אמלתרות של מלת מלה זו אינה מענין מלין כי פירוש מילא בלשון יווני מן עץ הרק ארוך מאוד וגזעו ישר ועגול אשר ממנו נעשה קורות ארוכות וישרות עד מאד ואין זה ענין המגדל העפצים כי אם מינים של ארז הם המגדלים העפצים עכ"ל רב"מ: מעה אחת וכו' רב"מ ערך מע השלישי פי' לפי הענין הוא ומסוה : ה"ג אלו לניבים ולעוגות · בערוך ערך לב חמישי ז"ל שם ליבים של עוגות עכ"ל הערוך וצ"ע מתחלה הוא גורס אלו לנבים ולעוגות ואח"כ אמר ליבים של עוגות וז"ל רב"מ שם פי' (ליבים) חוטים דקים וכן עוגות עכ"ל ובערך אספרטן פי' רב"מ ואלו לאספריטן פי' הבל ומיהר : במ"ב בד"ה ורצונם שוה בכל עונה ועת וכו' · וכן פירש מדרש שוחר טוב ע"ש : אפילו באותה · צריך להיות באותם בכ' אות אמת : על ראש יואב וגו' ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע וגו' : מן מומא דאית ביה · פי' כן אמר גיחזי ע"ד נבא ולא ידע מה נבא ולזה אמר מנין שנתקיים בו כמו שנבא על עצמו ונלקה בצרעת כמו נעמן : וימעל בה' אלהיו ויבא אל היכל ה' להקטיר על מזבח הקטורת (ד"ה ב' כ"ו ט"ז) מזה נאמר על עוזיהו ואם כן צריך עיון מנין שעל הגוזל את שאינו שלו לבוא בא צרעת ועל גסות הרוח לבוא ג"כ בא צרעת דילמא דוקא על שניהם שהרי שניהם אלו נלמדים מעוזיהו · ועוזיהו שני החסרונות הללו היו אצלו ועל שניהם דוקא נתנגע ולא על אחד מהם וצ"ע : היו החורשות והאתונות רועות על ידיהם · דרך העולם בזה בשעת החרישה אין מרעה אלא שהראה לו מעין עוה"ב : כיון ששמע · פי' איוב כיון ששמע הבשורה הזאת מיד מת מי שהגיד לו : מ"ב ד"ה ה"ג מן השמים וכו' · כשהגידו לו והנה רוח גדולה וכו' הנה סדר הבשורות מתחלה אש אלהים נפלה מן השמים ואחרי כן כשדים שמו שלשה ראשים וגו' ואח"כ והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר וגו' עד כאן הסדר השייך לדברי המ"כ ופירושו דחוק ודבריו אינם מובנים לי דמשמעות דבריו דוהנה רוח גדולה מרומז הבשורה הקודמת של אש נפלה כי רוח ואש אחד הם · ועי' יפ"ת שגם הוא פירושו דחוק וע"ש : שלשה פרוזדגמאות · ערוך ערך פרוזדגמא פי' אגרת ובערך פרסטקמא זה לשונו ג' פרסטקמאות שלח יהושע ובפרסטקמא היינו פרוזדגמא שפירושה במקומה ע"כ וז"ל רב"מ א"ב פרסטגמא פי' בלשון יווני דת וגזרה חדשה : עד בואי וגו' · (ישעיה ל"ו ט"ז י"ז) דברי רבשקה אל חזקיהו וחביריו ע"ש אל תשמעו אל חזקיהו כי כה אמר המלך אשור עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי בורו עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם ארץ דגן ותירוש ארץ לחם וכרמים · ואם כן תימה גדולה היא מאי ענין גרגשי למקרא זה הלא זה המקרא מדבר בהבטחת רבשקה לישראל וצ"ע מאד :

פרשה יח בא לבכות וכו' · פי' על ידי הבכי ידמע עיניו ועל ידי כן יכהה מאור עיניו וכן פרש"י ושבו העבים היינו חשכת עינים שהוא כסוי על המאור כמו העבים שיכסו השמש ואימתי הם שבים אחר הגשם אחר שירבה בבכיה לעת זקנתו מחמת תשות כח וצרות רבות עליו : הגללים וכו' · פי' כשיבא להטיל מים מכה צואה להפתח וכדפירש המ"כ ומדמה הגללים לעבים ומי רגלים לגשם : אלו העינים · ז"ל התרגום ויתעממין עיניך דמסתכלין בתרכי רישך : אלו כנפי הריאה וענין השכתה הוא פעיית הקול היוצא מהם ופי' בארובות הם תלוי השמפונות שבתוכם שהם פתוחים כארובות וע"י הזקנה נתמלאים ליחות ונוחר קולו והוזקק לפירוש זה רהב"נ ולא פי' כפשוטו משום דככר נאמר ושבו העבים הנדרש על העינים כמבואר למעלה : למפקח · צ"ל למקפח : הבליות וכו' · ודרש בנות השיר לשון אשורנו ולא קרוב ופי' על המחשבה שמעיינת בדבר מרחוק : לוז של שדרה · היא חוליא קטנה שבסוף החוליות וכל החוליות מתכתשות ומושפלות ע"י הזקנה וזו בולטת כשקד לפי שהיא יותר חזקה מכולם ואינה מתכתשת בזקנה ומסכים לזה מייתי עובדא דאדריאנוס : זו התאוה וכו' · שהיא תאות המשגל ונקט ודריש על תאוה זו דוקא מפני שהטביע הבורא תאוה זו ביצורים במטע יותר מכל התאות מפני שהיא הכה לקיום העולם לכן אמר לרבותא שגם תאוה זו בטלה בימי הזקנה : רחוקות וכו' קרובות וכו' · פי' אלו העינים כוונת המדרש קרובות ורחוקות במקום והאזנים קרובות ורחוקות בזמן : זו הכרס · פרש"י שהיא עבה ונבקעת במותו : כגלגליא דצפורי · פי'

מהרי"פ

שהאדם יורד אל הקבר כמו הגלגל אל הבור : גרביא דטבריה · מפרש מלת הגלגל כמו אבן גלל שהוא האבן הקשה הנקרא מרמר והוא מצוי בטבריא ורמז על השלכת האבנים לקבר המת : זה עשו הס"ד וגו' · אולי דורש מלשון כנס הגדול שהעמודות ודרשו חז"ל שהעמידו מנמרוד והרגו מולא מזה שעשו היה איום ונורא ובתנחומא מייתי ראיה מדכתיב באדום דחילא ואימתני ותקיפא : אני אמרתי אלהים אתם · מיירי בישראל כדדרשינן לעיל (ספר ב' פ' נ"ב): שלקו בזבות וכו' · פירוש בשעה שעשו העגל כדלקמן: סיגים כסף (יחזקאל כ"ב י"ח) בן אדם היו לי בית ישראל לסיג כולם נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כור סיגים כסף היו · וז"ל הרד"ק בשרשים הוא הדבר הרע הנשאר אחר שהותך הכסף או שאר המתכות ונבחר הטוב שבו וזוקק וישאר הרע הוא יקרא סיג ע"כ : ששישגתם כי כו' · אולי הכוונה ע"פ מה שכתב רד"ק בשרשים שהם רגן ותרגנו באהליכם הם האנשים שדעתם ומחשבתם להרע ועסקם בענין התלונה והשכסוך ומראים בפיהם מה שאין בלבם וזהו ותרגנו באהליכם ע"כ וז"ל הערוך ערך שגש ב' ובאין נרגן ישתוק מדון תרגום והיכא דלית שגושא אישתק תיגרא ע"כ ועל פי זה יכולין אנו לומר ששיגתם הוא לשון שריגנתם והוא שמדברים בפיהם וגלגס כל עמם ואתה המעיין היסר ראה איך שהדברים מכוונים במדרש אלא עיתם פסולת מביא המקרא סיגים כסף היו שהיא הפסולת אחר שהותך וזוקק הכסף ואלא שגישתון אורחא שפירושו לשון בלבול וערבוב מביא המקרא כסף סיגים היינו כסף שלא זוקק ומעורב ומבולבל בפסולת ואלא השגשגי ששיגשגתם כי פירושו לשון נרגן כמבואר בערוך שגש ב' ופי' שהיו מדברים בפיהם מה שאין בלבם כמבואר בשרשי רד"ק מביא המקרא ויפתוהו בפיהם וגו' והדברים מאירים ושמחים : מ"ב בד"ה לזרנא ובוטנא · פי' הערוך וכו' הערוך ערך בטן ב' ז"ל לזירנא ובוטני פי' נפיחה כדגרסינן (א"ה לא ידעתי מקומו) איידי דצרעת מגופיה מתיילדא נפיחא ליה לצרעת ומשוויה ליה כך עכ"ל ובערוך זר ג' כתב וז"ל לזרנא ובוטנא וכבר פירשנו אותו בערך בטן (פי' שם פירש מלת בטן סורה אדוני סורה אלי תרגום וזר רבוני וזר לוותי ופי' ענין הרחקה ע"כ (פי' כאן פי' לשון הרחקה) נמצא הערוך מפרש מלת זרנא לשון הרחקה ומלת בוטנא לשון נפיחה · והמעריך ערך זרנא כתב וז"ל זרנא ובטנא בוי"ר פי"ת פי' קיא ושלשול ולא זכר כלל פי' הערוך : במ"ב ד"ה לאזהרה וכו' · פי' אהם ז"ל הערוך ערך זהר אחרון (נדה דף כ"ה ע"ב) ורב ניסי דזיהרא נפיק דמעתא גופא לא נפיק פי' זיהרא אהם ע"כ · אבל אינו מביא שם מלת לאזהרה : רשב"י אמר וכלכד וכו' · צ"ע הכוונה ובמדרש הנזכר למטה בסמוך לא נזכר דברי רשב"י : מכאן נעשו זרים וכו' · ז"ל המדרש סדר נשא פרשה ז' ר' יהודה בר סימון אמר והיה להם לזרא שנעשו כולם זרים וכו' כל מי שניאץ אלהים נעשה זר שבאת עליהם הצרעת אמר לו האלהים וכו' הרי הם זרים מן הקהל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב ע"כ : אכסיריה · פי' הערוך בית הסוהר · א"ה יגעתי לחפש ולא מצאתי בערוך ובערך כסוריא מביא הערוך מדרש הלזה ולא פי' כלום ורב"מ פי' כסוריא פי' בלשון יווני גירוש ושלוח חוץ לגבול ע"כ אח"כ מצאתי במעריך שהביא מה שאמר מ"כ בשם הערוך וכותב ג"כ לא ידעתי אנה פירש הערוך כן ופירש ג"כ בלשון יווני גירוש ושלוח אך הוא מביא בערך אכסיריא : קטפרס · בלשון יווני מכות גדולות ועצומות כך פי' רב"מ : במ"ב ד"ה קטיקקי וכו' · כך פי' הערוך לא מצאתי בערוך ואחר כן מצאתי בערוך ערך קטדיקי בד' · ופי' בל' יווני עונש קטדיקי :

פרשה יט חרותים בכתם פז · פי' שהלוחות היו של אבן טוב : שחורות כעורב · אלו קוצי האותיות נראה דצריך לגרוס קווצותיו תלתלים אלו קוצי האותיות שהם מלאים תילי תילים של הלכות וקוציה האותיות נסמך על קווצותיו תלתלים אבל (בשה"ר ד"ה ראשו כתם פז) דורש שחורות כעורב אלו האותיות וע"ש כל הענין : במי הן מתקיימות · נראה שהוא דורש על מלת תלתלים שהן עומדות על תלם לשון התקיימות : מ"ב ד"ה בפרנסה מנין שצריך להרעיב ולסגף עצמו וכו' · והוא פירוש זר אלא פירושו פרנסה מנין פי' אם תאמר אם אעסוק בתורה יומם ולילה פרנסתי מאין תבוא על זה אמר למוד מאליהו : לקצות את זו · אולי פירש ודורש קווצותיו תלתלים : במ"ב בד"ה משפלות מרא וכו' · כתב המעריך ושבוש הוא אלא הן קופות גדולות ע"כ וכן פי' הערוך קופות שמוליכין בהם זבלים ובלשון ישמעאל קורין אלמשפל ע"כ : חציו לאכרהם וכו' · צריך להיות חציו לאברם ונעשה אברהם : מ"ב ד"ה ה"ג וכו' · נ"ל ה"ג שהם נראים כעורים : גלי דכסי · פי' המ"כ גילה כל דבר המכוסה שלהם ולא ראה מה שפירש הערוך ערך דכוס ויגל את מסך יהודה גלי דוכסים ס"א גלי בולאות כלומר גלי השרים והעשירים עכ"ל וגלי דוכסי פי' הדוכסים שלהם וכן מבואר רבים בערך הלז ופי' מ"כ דחוק ורחוק : רסיסה אית מיניה אליסים · עמ"כ ודבריו אינם מובנים בהשקפה ראשונה ולהבינך אעתיק לך דברי הערוך מה שכתב בשני ערכים וז"ל ערך בז השתרון ובויקרא רבה וכו' אמר רב הונא (לא) דמו הדין ריסא להדין ביזא הדין ריסא לית מיניה אלא רסים מן הדין ביזא וכו' וז"ל רב"מ א"ב ביזא כמו בזעא ובנוסחאות דידן כתוב הדא ריסא אית מינה אלתום והדין בזעא לית מינה אלתום ע"כ וז"ל הערוך ערך רס א' הדין ריסא לית מיניה אלא רסים פי' הדין רעוע של גוג לית מיניה אלא רסיסי לילה · ועיין ערך בז עכ"ל וכתב היפ"ת ולפי זה גרסינן תו והדין בקיעא אית מיניה אליסין ונראה דפירושו של אליסין כתיתות ושבירות מלשון ההוא תורא דאלס ידא דיגוקא (ב"ק פ' החובל) וענינא שהרסיסה היא בקיעה קטנה שאין ממנה רק שידלוף הבית אבל בקיעה היא גדולה ונופל ממנה חתיכות אבנים וצרורות וטעם זה לכאן לומר דמאי דנקט חורבן בית המקדש בלשון ידלוף הבית משום דהכי קרי התם להכאת הבית הגדול רסיסים עכ"ל היפ"ת ומה שמביא היפ"ת ההוא תורא דאלס וכו' בערוך ערך אלים ההוא תורא דאלס וכו' פי' דאלס דלעס שהססה כגון כשב כבש עכ"ל ומלשונו הערוך יבין המעיין שדברי מ"כ מורכבים משני הערכים של הערוך וזה לשון המעריך ערך רסס בויקרא רבה פרשה י"ט (ובמדרש קהלת ד"ה בעצלתים) הדין רסיסא וכו' ופי' מ"כ לשון רצון ושבוש הוא שהרי מדרש זה קאי על ידלוף הבית ולכן פירושו טיפין כמו רסיסי לילה והכי קאמר מהבית הדולף יש סכנת מפולת אבל מהבית הבקוע אין סכנת מפולת כיון שנתיישב הבנין כך ובמדרש שיר רבה ד"ה נרד וכרכום הגירסא לסיפך עכ"ל המעריך · א"ה דברי המעריך שבכאן מובנים על פי מה שכתוב ערך אליסום (במדרש קהלת ד"ה מה יתרון העושה) רשב"ל הוי לעי באורייתא כל צרכיה בהדא אליסם דטבריה עכ"ל המדרש ופי' חורבה כי כדי שלא יטרידוהו היה מתבודד שם עכ"ל המעריך · היוצא מזה שהמעריך פי' מלת אליסים לשון חורבן ובזה יובן כאן פירושו הדין רסיסה שנשמים שהם דילפין וטורדים דרך גג הבית אית מינה אליסים פי' חורבן והדין נקע בקיעה וכו' אך מה שכתב המעריך בערך רסס הנ"ל ובמדרש שיר פסוק נרד וכרכום הגירסא להסך הנה לפי גירסת המדרש נראה שבשלשה מקומות האלה מכוונים הגירסאות הנה הצעתי לפני המעיין פירושים שונים ועל המעיין לבחור הישר בעיניו : ראומטיקום · וז"ל הערוך ערך קטרטון בויקרא רבה פרשת זאת תהיה יום שנתנה בו רוח קטרטון נעשה רומא טיקון ע"כ וז"ל רב"מ שם א"ב קטריטון פי' בלשון יווני ורומי שם פרטי לחולי הנזילה הנוטפת מן הראש אל הפה ורומטיקן שם כללי לחולי הנזילה הנוטפת מן הראש אל האברים ופי' רוח בלשון יווני הוא חולי והגירסא משובש בנוסחאות ומשגה הוא עכ"ל רב"מ : הא קסיתן · הערוך ערך קס א' (פסחים דף קט"ז) ר' אליעזר בר צדוק צריך לקסויי ולסמוכיה ב"ב פ' המוכר פירות מי שהיה תמרה הוא קיוסא בעלמא הוא בויקרא רבה וכו' אמר לה הא קיתא · אזל ליה תמרא עכ"ל הערוך וז"ל רב"מ א"ב אולי מלשון ושני בנים תקסינה פי' שיש בהם טעם חומץ ע"כ : ללא אלהי וגו' · פי' אלהי אמת הוא דיין כמו שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם ורבים כיוצא בו לכן דרים על זה שאין מדת הדין נעשית בעולם : חזקו ידים רפות וגו' · זה המקרא לא נאמר כאן אלא (ישעיה ל"ה ג' ד') אלא משום דכתיב הכא (ד"ה ב' ד') בהאי ענינא ואתם חזקו ואל ירפו ידיכם כי יש שכר לפעולתכם · לקח המדרש תמורתו המקרא של ישעיה ואין משיבין על הדרש : ימהרו חומתה וכו' · עמ"כ · ונתן את הבית תרגום ירושלמי ופגר ית ביתא : וכי ימים רבים היו וכו' · ז"ל התנחומא וכי ימים רבים היו והא כתיב ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע ע"כ ותימא דהא מבואר ימי הזקנים עד אשה ימים רבים ממש היו : ימים של צער · דכתיב (שם ד"ה ב' ה') ובעתים ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומות רבות על כל יושבי הארצות: של צער · פי' כי המצטער מרגיש מאד בהמשך הזמן ויום לשנה יחשב אצלו : ורבותה · ויהי בימים הרבים ההם וגו' · זה לשון הרמב"ן לא יאמר בימים ההם או ביום ההוא רק על הזמן העומד אשר יזכור בו המאורע אבל לאחר העת יאמר ויהי אחרי כן והראוי בכאן שיאמר ויהי אחרי ימים רבים וימת מלך מצרים על כן אמרו

רבותינו

מיותרת • שמעתי דבר חריף כזה • כבר ידוע דבמקום אחד כתיב הוא משה ואהרן ובמקום אחר כתיב הוא אהרן ומשה ללמדך ששקולים הם • הא׳ משה פניו מאד הקדים לאהרן אחיו במה שאמר או בי • דמשמע בכא או בך או בי • או בך ג״כ משמע או בי או בך • הרי שהשוה לאהרן למעלתו ולא עוד אלא שהקדימו במה שאמר או בי כדאמרן ודו״ק : ורבנן אמרין ודאי אמו מוכיחתו נטלה קורדיקון וכו׳ • ובסנהדרין פרק בן סורר איתא מלמד שכפאתו אמו על העמוד ופירש רש״י להלקותו ע״כ • על פי זה שמעתי פירוש נאה על פסוק לאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו • ואיתא במדרש שיר השירים חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שעטרה לו אמו עטרה וכו׳ ודרים לה התם יעו״ש • אמנם לפי הפשט יתבאר באופן זה שבאותה שעה שהוכיחתו אמו והכהו במנעלה וכפאתו על העמוד בחרפה ובוז ובזיונו מלך וחכם מכל בני קדם וסבל כל זה ולא בעט באמו הורה לכל צדקו וחסידותו שסבל קלון כזה ואז יצא לו שם גדול בכל הארץ ונתעטר במעלה רמה כזאת וזה היה ביום חתונתו שנשא את בת פרעה וביום שמחת לבו זה שמחת חנוכת בית המקדש כדדרשי רבותינו ז״ל במדרש • וזהו שאמר צאינה וראינה בנות ציון וגו׳ בעטרה שעטרה לו אמו • רוצה לומר

הוספות לחדושי הרש״ש

וקרא בשבת קאי דכתיב ששת ימים תעבוד לכאורה תמוה דמדוע לא נוכל לפרש ימים היינו שנים • ואולי כוונתו דוביום השביעי ליכא לפרש דר״ל ובשנה השביעי דיום • בלא״ה לא מצינו שיהא משמע לשנה רק ימים כל״ר וכנ״ל וכן שם כד״ה ריש כו׳ ולא דבר הכתוב אלא לענין שבת כדכתיב ביה וביום השביעי תשבות] : שם אות ה׳ תני ר׳ חייא כו׳ • שהיו לה כימי נדה • צ״ל שהן לה כו׳ : וביצד שלשלוהו ר״א ור״ש ור׳ אלעזר ב״ר נתן אמרי תי וכו׳ • נראה דצ״ל ר״א ב״ר נתן ור״ש (ר״ל פליגי בזה) ראב״נ אומר תי כו׳ ועי׳ גירסת הילקוט סוף מלכים : הה״ד וידע אלמנותיו כיון כו׳ • דרים כמו וידע אדם עוד את אשתו :

סדר אחרי מות פרשה כ כשבע זה צדקיהו • הנשבע צ״ל • אשר השביעו באלהים : הה״ד מקרה אחד לנשבע • צ״ל מקרה אחד וגו׳ הנשבע : בחידושי אות ג׳ בכד״ה כל אבן יקרה מסוכתך תלת • מחפרש עפ״י מ״ש תוס׳ כתובות ח׳ א׳ ד״ה שהכל [דברי תוס׳ הללו נשמטו מהגהון בעל הס״ד בסדר תנאים ואמוראים אות יו״ד שהביא יסוד זה מדברי ספר ערוגת הבושם] שלשון כל אינו כו׳ : והביא לנו חכית אחת מן העליה • נראה פירושו המשמעלה פי׳ (ב״ק ע״ו ב׳) : בחידושי אות ז׳ ד״ה אלא ובאשר חללים נדב ואביהוא וכו׳ • לא היו לו שום עלבות [צ״ל וכפ״ב פי׳ הקוי״ע למלת אלא במקומות פ״ו סמ״ה] : בחידושי אות ח׳ ד״ה אמר הקב״ה לא יהיו בניו של אהרן כו׳ • עמ״כ שהביא בשם הילקוט הגירסא איוב • צ״ל וכ״ה בתנחומא : ועי״ שלא היו לסם בנים וכתיב בו מיתה הס״ד וימת נדב ואביהוא • אולי חסר כאן שנאמר ואם אין מתה אנכי : בשבר מסכיות זהב וכו׳ מן הדא וימת נדב ואביהוא לפני ה׳ • ועוד מן הדא כו׳ לפני ה׳ בהקריבם אש זרה וכצ״ל וכי לפני ה׳ כו׳ הוא ענין כפ״ע וכ״ה בתנחומא : בחידושי אות י״א בסד״ה כל כבודה בת מלך פנימה כו׳ ועי׳ רש״י בר״ה הוציאו לו • צ״ל וכמ״כ ספ״ב דבמדבר רבה :

פרשה כא אמר אויב ארדוף וגו׳ • הורישם ידי אינו אומר • נ״ל דצ״ל תירשמו (ר״ל בקל) אלא תוריסמו (ר״ל בהספיל) : צרי ואוויבי לי ונער פרעה ומילו • אמר אויב המה כשלו ונפלו ונער כו׳ כ״ה בסוט״ע : בחידושי אות ג׳ סד״ה על רמ״ח אבריו כאותה שעה כנ״ל • ול״ל וכ״ה בילקוט : שם אות ג׳ בסד״ה לאכול את בשרי כו׳ ובילקוט מסיים כד״א וסיו לבשר אחד • [ועי׳ ב״ב ק״ט ב׳ בפי׳ רשב״ם ד״ה שארו זו אשתו] : שם אות ה׳ סד״ה בזכות מילה זאת בריתי כו׳ הנכתב אלא מצות מילה [וכ״ה בשמ״ר פרשה כ״ג ובסוף פרשה ל״ח] : שם אות ו׳ כד״ה בל״ו זוגין בל״ו רמונים כו׳ • וגם במחתת הגחלים שהכנים לפני ולפנים לקטורת היה כו׳ • נ״ל בה ניאהתיק (יומא מ״ד ב׳) ופירש״י טבעת כו׳ :

פרשה כב ר״ב אמר כו׳ אפילו דברים שאתה רואה אותן יתרון למתן תורה כגון הלכות ציצית וכו׳ • אולי התורה נקראת ארץ ע״ש ארכה מארץ מדה והכוונה להלכות המקובלות מפי משה רבינו שלא יכתבו שהן נראות כיתרון על התורה שכתובה וז״ש כגון הלכות ציצית כו׳ פי׳ ההלכות הרבות אשר יש בהן אשר כולן הן רק מקובלות משה אל פה : תני רבי ישמעאל לפי שהיו ישראל אסורין כבשר תאוה כו׳ והכהן שוחט ומקבל אעפ״י שהבעלים יושבין כו׳ • ר״ל אעפ״י שמחשבין מחשבת פסול כגון לעבודת כוכבים אין בכך כלום שאין הכל הולך אלא אחר השוחט והוא ליטנא דר׳ יוסי בחולין ל״ו ב׳ במשנה על כוונה זו ול״א בגמרא שם אף ת״ק ס״ל כר״י בזה • ור״ל דלרים פרשה זו נאמרה לחייב כרת על שחוטי חוץ אף בחולין וכשיטת רש״י שם (ע״ז ב׳) והכתוב מפרש הטעם למען כו׳ • ולא יזבחו כו׳ לשעירים אבל השתא שהכהן ישחט אף דהבעלים יחשבו לשעירים אינו כלום אך מה שאמר המדרש והכהן שוחט • צ״ל כמש״כ היד״מ דבמדבר לא הותר לזר לשחוט : שנאמר ויקח שמואל טלה חלב אחד •

באור מהרי״פ

רבותינו כי לפי שהיו ימים של צער קורא אותם רבים וירמוז לזמן הסוס עפ״ל הרמב״ן: והדוה וגו׳ • (ויקרא ט״ו ל״ג סוף הסדר)והדוה בנדתה והזב את זובו לזכר ולנקב׳ולאיש אשר ישכב עם טמאה:להחריב את ירושלים• נ״ע שהרי לא התריב בפעם ההוא את ירושלים ולא בקש מסנהדרין רק את יהויקים והגה לעיל ספר א׳ גרסינן שבאת לכבוש את יהויקים וכן הוא הנכון : מ״ב ד״ה כדפני • פי׳ הערוך ז״ל הערך דפני רבלה תרגום דפני וירדו הגבול משפה הרבלה ותרגום ירושלמי ויחות תחומא לאפמיים לדפני : זקנתך • נ״ע הלא הרת בת אשר היתה הסרסור לכרות ראש שבע בן בכרי כמ בואר (בב״ר פ׳ נ״ד) ומנא ליה שהיא היתה זקנתה של יהויקים ושם גרסינן לא כך עשה זקנך אתי שהיר דקאי על דוד וכן הגירסא ברד״ק : בפרדיגמום • המעריך פי׳ דין קשה יותר מדאי ולשון יווני הוא ורב״מ פי׳ כלשון יווני תלו׳ שלפני הבית : שהנביא מקנתר עליו • כלומר ראוי הוא לאותו עונש : ואומר ויתר וגו׳ • המציין מראה מקום הפסוקים מציין (מלכים ב׳ כ״ד ס׳) ויתר דברי יהויקים וכל אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה אבל באמת לא זה הוא מקומו אולם מקומו (דה״ב ל״ו י״ח) ויתר דברי יהויקים ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה וימלוך יהויכין בנו תחתיו • זהו מראה מקומו האמיתי : ונופלים מתים • פי׳ מפני שלא היה מתפיים ביכנים לבדו אלא בא העיר במצור והגלה כו׳ ירושלים וכל השרים וכלי חמדת ה׳ : מה היה שם אשתו • פי׳ מפני שהטיבה לעשות לכך מזכירין שמה לטובה : וביצד שלשלוה לו • פי׳ כיון דאסיריו לא פתח ביתה בלתי אפשר היה להכניסה דרך הפתח : לא קיימתם מצות זיבה • כדכתיב ביחזקאל טומאת הנדה ענו בך : הדם שבהיני • פי׳ דאין לפרש דקאי על דם נדה וזיבה שקיימו ש״א יתכן לקרות אותם דם ברית לכן אמר שדמים אלו הזכירו דם ברית שבהיני שברתו על כלל התורה ודמים אלו בכלל : על כל עונותיו ונעשה לו נס ונתעברה אשתו מעומד • הכי גירסת בעל אות אמת וכן מבואר בילקוט והגה הוא דגמירי דאין אשה מתעברת מעומד כדאיתא בגמרא בענין תלקיהו אבי יאיה ומסתמא הבית האסורים היה לו מאד עד שלא היו יכולים לבזקק כי אם מעומד וע״פ נס נתעברה : בלך יפה • פי׳ כיון שהמלך חזר בתשובה כ״ש שאר העם :

סדר אחרי מות פרשה כ שבקש ליסב על כסא של שלמה • פי׳ שלקחו כשמת שלמה בכתובתו : הכישו ארי • סילקוט במגילת אסתר על מקרא בשנת המלך אחשורוש על כסא מלכותו שם הביא המעשה של הכסא באריכות ע״ש כי נורא הוא : וירם וגו׳ • (דה״ב י״ח ב׳) וירם יאחיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים לכל הנמצא ולמספר שלשים אלף ובקר שלשת אלפים אלה מרכוש המלך : ויזבח וגו׳ • (שם י״ח ב׳) וירד לקץ שנים אל אחאב לשומרון ויזבח לו אחאב צאן ובקר לרוב ולעם אשר עמו ויסיתהו לעלות אל רמות גלעד • ויורד קאי על יהושפט : לו זכה וכו׳ • נ״ע קרבנות מאן דכר שמיה הכא ומסיכא קיתי לדייק זה הכא (ובמדרש קהלת ד״ה וראיתי את כל המעשה) מביא שם המאמר הזה ולא הזכיר כלל המקרא של ויזבח לו אחאב משום דאין אנו צריכים שום ראיה לאחאב שביטל הקרבנות ממילא ידעינן כיון דעובד כוכבים היה : בל הרואה נזכר להלמודו אולי פי׳ ע״ד מאמר חז״ל (עירובין) הא דמתדלא עפי דחזינא לר׳ מאיר מאחוריה וכו׳ : כנשבע • ה״ג הנשבע : מרד אשר השביעו באלהים וגו׳ • אע״ג דנשאל על שבועתו כדאיתא בנדרים • מכל מקום חלול השם היה : זה שמעון שנאמר וכו׳ • פי׳ אם לא היתה שבועה חמורה בעיניו היה חושד באחרים ולא היה מאמין בשבועתם והכהן נפשו אלא מחמת שהיה ירא מאד להזכיר לשבוע בשם ה׳ לא סלקא אדעתיה לחשוד אותם שיהיו עוברים על השבועה : בשלום ובמישור וגו׳ • נ״ע דהאי קרא באהרן מיירי ולא בבניו ואולי נסמך הדרש על סיפא דקרא ורבים השיב מעון וכיון דהצדיק את אחרים ללכת בשלום ובמישור כ״ש שהצדיק את בניו כמאמר חז״ל (סנהדרין בפ׳ חלק) אפשר חזקיהו למד תורה לכל העולם ולמנשה בנו לא למד (בתמיה) : תפוח עקבו • פי׳ העיגול שבעקב הוא דומה לתפוח : אם על פיך וגו׳ (איוב ל״ט כ״ז כ״ח כ״ט ל׳) אם על פיך יגביה נשר וכי ירים קנו • סלע ישכון ויתלונן על שן סלע ומצודה • משם חפר אוכל למרחוק עיניו יביטו • ואפרוחיו יעלעו דם ובאשר חללים שם הוא • וה״א אמר הקב״ה לאיוב אם על מימר פומך הייתי משרה שכינתי בארון או וכו׳ כשם שעשיתי על ידי אהרן ופי׳ מפני שהיה מתרעם על מדותיו של הקב״ה מפני היסורים שלו לכך אמר לו האם הגעת למדרגת אהרן שעל ידו היתה שכינה שורה בביהמ״ק והיה מפרנס כל ישראל בתפלתו ואחר כל השבח הזה ראה בניו מלנים במקום השכינה ועם כל זה לא התרעם על מדותיו אלא וידום אהרן ואולם מה שאמר שהשכינה שורה ומסתלקת ע״י כהן גדול היכן מצינו ואולי הוא ע״ד מאמר המדרש דלקמן (פ׳ כ״ח) שמעון הצדיק אמר בכל שנה ושנה היה זקן אחד לבוש לבנים ומעוטף נכנס עמו ויצא עמו וכו׳ אמר ר׳ אבהו וכו׳ והלא הקב״ה בכבודו היה : יתלוננ לינה אחת • ודרים מדכתיב ישכון יתלונן למה לי אלא יתלונן פירושו לינה אחת היינו לינת ארעי כאורח נטה ללון : משניטל הארון וכו׳ • משום דלעיל מייניה תנא בעבודת כה״ג הגיע לארון נותן את המחתה בין שני הבדים ותני בתר הכי משניטל הארון אבן היתה שם מנביאים הראשונים ושתיה היתה נקראת ועליה היה נותן : מציון מכלל יופי • ממנו מוכלל יופיו של עולם וריפא דקרא אל אלהים ה׳ דבר ויקרא ארץ שמע מיניה דבריאת עולם מיירי קרא : אחינו שבשרון • עמ״כ מה שפי׳ בשם הערוך וז״ל המעריך ערך קבר שלא יעשו בתיהם קבריהם שרוח חזק מספך סחול עליהם ועל בתיהם ע״כ והקר הוא כי אין שם חול כלל אלא מרוב גשמים בתיהם נופלים עכ״ל המעריך • ובאמת בערוך ערך שרון אין בו דברי מ״כ : מגעגעין באדמה • ה״ג מגעגעין בדם : מ״כ ד״ה ה״ג משם היה נוטל וכו׳ • ובאן גרם תפלת כהן גדול פי׳ רבינו בחיי גורם התפלה שלמעלה הנכתב במדרש אבל מציון מכלל יופי כילד היתה תפלתו וכו׳ • אבל רבינו בחיי גורס כאן אבל משם היה נוטל אוכל : מ״כ שם וגירסת מייליל וכו׳ • פי׳ דבמדרשים אחרים הגירסא במקום משם היה נוטל אוכל משם היה מייליל אוכל וכן הוא הגירסא במדרש עם היפ״ת וכתב היפ״ת דגירסא נכונה היא דפי׳ מייליל מלשון ויאמרו לנו את הארץ דמתרגמינן ודיאללון לנא ומפרש שם חפר אוכל מלשון ויחפרו לנו : מ״כ בד״ה שם כמו שנאמר בראש השנה בעשור לחודש (יחזקאל מ׳ א׳) בעשרים וחמש שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחודש בארבע עשרה שנה אחר אשר הוכתה העיר בעצם היום הזה היתה עלי יד ה׳ ויבא אותי שמה • ודרשו חז״ל (ערכין י״ב י״ג) והובא ג״כ ברש״י וברד״ק ביחזקאל איזהו שנה שראש השנה שלה בעשור לחודש הוי אומר זה יובל וע״ש : מ״כ בד״ה מגעגעין • פי׳ הערוך מתחוקים וכו׳ • לא מצאתי בערוך וז״ל הערוך ערך געגע א׳ (שבת פ׳ במה אשה ס״ו) בן שיש לו געגועין על אביו נוטל רצועה וכו׳ היינו כשיגדל עלב הבן במיתת אביו נוטל רצועה ממנעל אביו הימין וקושרו בשמאל הבן לפסקיה לבו והלכה לו אם יתליף עכ״ל הערוך ורב״מ בערך געגע ב׳ כתב וז״ל ואשעה בחקך תמיד תרגום ואגעגע באורייתך תדירא ע״כ : מ״כ ד״ה אמר הקב״ה • בילקוט גרס איוב אמר ובאמת אליהו אמר זה כמה שכתבנו למעלה : דומין למטהו וכו׳ • נ״ע הלא כרחוק מזרח ממערב ביניהם שמעם היה נכנס על פי לוי ה׳ והמה חטאו בכניסתם וצ״ע : מישום הרשע וכו׳ • כמו ועוד פיטום הרשע וכו׳ : הירדן מבית הישימות עד אבל השיטים י״ב מיל • בגמרא אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא (פי׳ מבית הישימות עד אבל השיטים) והיה שלשה פרסאות ע״כ ובעירובין פ׳ הדר כתב רש״י כל מאן דבעי מילתא אזיל גבי משה דכתיב והיה כל מבקש ה׳ יצא אל אהל מועד (פי׳ לשאול ממשה) אע״פ שהמחנה ג׳ פרסאות ע״כ : בד׳ מקומות וכו׳ • א׳ בכאן • ב׳ (ויקרא י׳) ותצא אש מלפני ה׳ ותאכל אותם וימותו לפני ה׳ • ג׳ (במדבר ג׳) וימת נדב ואביהוא לפני ה׳ בהקריבם אש זרה לפני ה׳ במדבר סיני ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם • ד׳ (שם כ״ו) וימת נדב ואביהוא בהקריבם אש זרה לפני ה׳ : יין ושכר (ויקרא י׳) יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך

בכואכם אל אהל מועד ולא תמותו : והיו• (שמות כ״ח) והיו על אהרן ועל בניו בבואם אל אהל מועד או בגשתם אל המזבח לשרת בקודש ולא ישאו עון ומתו חוקת עולם לו ולזרעו אחריו : והיה וגו׳ • (שם ל״ט) והיה על אהרן לשרת ונשמע קולו בבואו אל הקודש לפני ה׳ ובצאתו ולא ימות : שלא היו להם בנים • לא הבינותי מה בין זה לבין אבא חנין ומה שהביא מוימת נדב וגו׳ סיפא דקרא ובנים לא היו להם : ביתו זו אשתו וכו׳ • אולם הגרם למיתה מפני החסרון כפרת ביתו נראה משום מדכתיב ואל יבוא בכל עת וגו׳ ולא ימות בזאת יבוא אהרן שמעינן כל שלא יעשה כסדר הזה הוה כלא יבא וחייב מיתה ואם אינו מכפר בעד ביתו זו אשתו נמצא שאינו מקיים מה שכתוב בסדר הזה ובזה הבינותי דדעת אבא חנן אף אלו היו להם בנים מתחייבים מיתה מצד חסרון נשים כמו שביארנו : ואל משה וגו׳(שמות כ״ד א׳) ואל משה אמר עלה אל ה׳ אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחויתם מרחוק • וצ״ע היאך יליף מזה : ובי קלורין עלו עמהן • ז״ל הערוך ערוך קלר ג׳ פי׳ שמענו שיש מקום שקורין לעוגה קליר • על כן נקרא ר׳ אליעזר הקליר שאכל עוגה שכתב בה קמיע ונתפקח עכ״ל וז״ל רב״מ א״ב פי׳ בלשון יוני ורומי עוגה ומין פת וז״ל המעריך בלשון יוני קורין לעיגול של פת קולירא ולאדר קולרי קילארון של מלך הוא החדר שבו כל צרכי הסעודה ומיני אכילה ושתיה • ויש מפרשים אוצר ולא היא עכ״ל : עור פניו בדברו אתו • ואתי׳ כמ״ד בתנחומא כשהיה מלמדו תורה מגילוות היתה מפני השכינה נטל קרני ההוד : ובי לפני ה׳ מתו וכו׳ • מלתא באנפיה נפשיה היא וס״ל שלא מתו בני אהרן אלא בתוך מקום שהלוים מותרים לכנוס : ולהלן וכו׳ • ה״ג ולהלן הוא אומר לפני אהרן אביהם (ד״ה א׳ כ״ד ד׳) וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר :

פרשה כא ה״ג על רמ״ח אברים שיש בו (פי׳ בגלית) ול״נ תיבת באדם : מ״כ ד״ה כן משמע בערוך ערך סקבטרום הערוך ערך סקבטר לא פירש כלום וז״ל רב״מ שם א״ב פירש סקריפטירן בלשון יוני כתיבה וערך סקריפטור כתב רב״מ במדרש קהלת פסקא סובה חכמה ושבנא הסופר סקריפטור פי׳ בלשון רומי סופר ע״כ : וזאת ליהודה • בספרי אמר שהתפלל משה על דוד אמר לפניו רבש״ע כל זמן שדוד מלך ישראל שרוי בצער ומתפלל לפניך אתה תעלה אותה מתוכה ואל עמו תביאנו שתחזירו אל אחיו לשלום ידיו רב לו בשעה שהרג את גלית : ועמלקי פסטו וכו׳ • אע״פ שלא היה שם דוד אז כיון דעלו על אדלו הוה לי׳ כאלו קרבו אליו : בשי דוד נשכו • וקראו בשרו על שם והיה לבשר אחד : שתי לילות וכו׳ • פי׳ דע״פ פשוטו משמעות המקרא דהכא מהנשף ועד הערב פי׳ מתחלת הלילה עד הערב של יום המחרת כתרגומו ומתנין דוד מקבלא ועד רמשא ביומא דבתרוהי ועל זה הקשה מהו למחרתם דלמחרתו מבעי ליה • ומשני ב׳ לילות ויום אחד פי׳ השתא מערב יום זה ועד ערב יום שני וכל אותו ערב עד הבוקר שהוא המחרת • ומה שאמר למחרתם מחרת של שני הנשפים שעברו ומלת ועד עומדת במקום שנים כאלו כתיב ויכם דוד מהנשף ועד הערב (פירושו וכל אותו הערב) ועד למחרתם וכן פי׳ הרד״ק : ממי אירא עזי וזמרת יה • נראה דחסרון יש כאן וכמבואר למעלה • ממי אירא ויאמר משה אל תיראו ה׳ מעוז חיי עזי וזמרת יה : כי בתחבולות וכו׳ • אם עשית חבילות וכו׳ דורש מלת תחבולות לשון חבילות • ומתחלה דורש חבילות של מצות על בעלי תשובה עד לבסוף דורש חבילות מצות של כה״ג בזכות בזאת : והיו הדברים וגו׳ • סיפיה דקרא על לבבך : קברניט וכו׳ • פי׳ כמו מנהיג הספינה צריך לעשות תחבולות נגד הרוחות כן צריך האדם להיות קברניט נגד רוח היצה״ר : שאם ירתק וכו׳ • ז״ל הערוך ערך רתק א׳ (בבא מציעא דף ק״ז) הא דעביד ליה שורה וריתקה פי׳ שורה חומה וריתקה סייג שעל החומה ע״כ וז״ל ערך רתק ב׳ בפיסקא דאחרי ובויקרא רבה אחרי פרשת דוד כי בתחבולות וכו׳ עמוד ברזל מפנה עכ״ל הערוך וז״ל רב״מ א״ב (שאם ירתק) ענין הגירה והוא לשון המקרא רותקו בזיקים ע״כ ונ״ע למה לא פירש שהוא ענין סייג כמו שפי׳ הערוך בערך רתק א׳ וגם נ״ע דשני הערכים כמעט ענין אחד הוא וז״ל המעריך ערך רתק בשמות רבה פ׳ כ״ז בהופה שלא הרתיק עליה פי׳ שלא חזר וסבב עליה שם פ׳ ל״ג הקב״ה מרתיק עלי מחזר עלי בכ״ל פ׳ כ״א מרתק מן גבר פי׳ אגרוף ולא אבן ושלא כיפה תואר עכ״ל המעריך• ולהבין דבריו ביותר אעתיק לך לשון הערוך ערך מרתק בב״ר פ׳ כ״ב מאת ה׳ מן השמים כמרתק מן גבר • תרגום ירושלמי או באגרוף ארתוקי עכ״ל הערוך וזהו כוונת המעריך : מ״כ בד״ה פי׳ הערוך לשון סייג והגירה • עי׳ בדבור הקודם לזה ותבין : למלאות לחרבות וגו׳ • (דניאל ט׳ א׳ ב׳) בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי אשר המלך על מלכות כשדים • בשנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרים מספר השנים אשר היה דבר ה׳ אל ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה וז״ל רש״י לא זהו אחשורוש שבימי המן כי הוא מלך פרס היה וזה דריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים כשנהרג בלשצר כמו שכתוב למעלה • ודריוש מדאה קבל מלכותא ע״כ : רבי חנניה בן חכינאי וכו׳ • אגב דאמר הכא בל״ו זוגים שלא יכנס כה״ג פתאום מייתי הנך עובדא דמיירי בביאה פתאומית : ואעפ״כ וכו׳ • פי׳ אף שאלה לו אשתו כדברים האלה לא הניח למודו עד שלפה ר״ע ברוה״ק ורמז לו שילך לביתו : מ״כ ובערוך גרס וכו׳ • רב״מ פי׳ מכעכע וז״ל הערוך ערך לעכע בויק״ר פרשת אחרי ומה בשר ודם שנכנס לבית חבירו צריך לכעכע • כהן גדול שנכנס לבית קדשי קדשים עאכ״ו על שום ונשמע קולו בבואו אל הקודש עכ״ל • א״ה לא מצאתי לשון זה במדרש כאן וז״ל רב״מ א״ב נראה לי שענין מלה זו כמו כיחה בפני רבו שמוציא קול בגרון להשליך הרוק ע״כ ודבריו צריך עיון קצת : שהיא לא׳ יעים • פי׳ כמו שמבואר לעיל בזאת בזכות המילה שנקראת זאת ע״ש : ובה״ג לא אדם היה וכו׳ • פי׳ דר׳ אבהו לא ס״ל הסוא פירושו של וכל אדם לא יהיה אפילו אותם שכתוב בהם ודמות פניהם פני אדם אלא סבירא ליה וכל אדם אדם ממש אבל למלאך רשות היה להיות שם והא דקאמר לעיל הקב״ה בכבודו הוא לארץ אפילו לסני דמפרשי וכל אדם אפילו אותם שכתוב בהם ודמות פניהם פני אדם אבל איהו לא ס״ל הסוא פירושא אלא וכל אדם פירושא אדם ממש ומאי דקאמר וכי כהן גדול לא אדם היה הפי׳ דאין לשון הכתוב מתוקן שכולל כל אדם וזה נראה היפך האמת דהכהן גדול היה שם וס״ל וכל אדם מבלעדיו או וכל אחר ולזה מתרץ באמת בעת ההיא היה מלאך :

פרשה כב מ״כ למיעבד תבלא • פי׳ בערוך וכו׳ בערוך ערך הב ג׳ גורס היבא כבית ע״ש : סיבא למסוך גיניא • ז״ל הערוך ערך ס״ג א׳ בויקרא רבה ברים פרשה ויתרון ארץ בסדר אחרי סיגא למיסג גינין כמשעל הכרמים גדר מזה וגדר מזה תרגום ירושלמי סייגי כרמא סייג מן הכא וסייג מן הכא ע״כ וז״ל רב״מ א״ב לשון מקרא זה סוגה בשושנים ע״כ : כגון הלכות ציצית וכו׳ • מפני שהלכותיהן אינם מפורשות כל כך בתורה נראין כאלו הם מיותרים לתורה וקא משמע לן דהם כמו גופא התורה הם : ומצוה קבועה לדורות • אין לו נסמך ג״כ על מצות לא תבואה גם זה הכל כדלעיל : מ״כ ובערוך גרס שחי ופי׳ שבו מגלה ומגדל • ז״ל הערוך ערך שח ג׳ בויקרא רבה וכו׳ • נתנוהו בקערה וכמה הדין היה עד שעמד על עקרו ופרח ותם השמש ונמה ת״י סוס חיות גלה חליר ונראה דהא תרגום שוח עמירא ואתחזי דיתאה ע״כ ונ״ע דמשמע דמלת היה הוא לשון המסה גם לשון גידול : שוביתא דימא • ז״ל הערוך ערך שנית בסוף הלכות ביה ובשוכים שסור איזה היא שונים כל מקום שהיה עולה בזעפו פי׳ שונית בארמית הוא מקום שמגיע ושם היה בעת הסערה ע״כ : מ״כ ובאות אמת מקיים גירסת הספר ז״ל האות אמת הכן פי׳ ענף מלשון הנזכר בב״ר קוצן את סוכו ע״כ מזה נראה דגירסת ספרים ישנים היתה הכן בכ׳ גדים הערוך מביא אותו ערך גדם כ׳ ופי׳ רב״מ מנהיג : למקרטיה • רב״מ ערך קרט פי׳ לנוח : מקלקל כארחא וישלך אל המים תרגום ירושלמי וקלקל לגו מיא : ה״ג ר׳ חמא ב״פ בשם ריב״ס אמר כאיסור כמה היו ישראל מקריבין במדבר מפסוקים

שאמו גרמה לו כל הטבה הזה שנתעטר בו לעיני כל העם · וזה היה ביום חתונתו וביום שמחת לבו כדאמרן · ודו"ק :

סדר אמור

פרשה ל ולקחתם לכם ביום הראשון · רבי אבא בר כהנא פתח קחו מוסרי ואל כסף קחו מוסרה של תורה ואל כסף וכו' · וקשה במה שאמר קחו מוסרי ואל כסף קחו מוסרה של תורה אל כסף · דדברים כפשטן נשמעים שאם יתנו לך כסף שלא לקחת מוסרי לא תאבה ותורתי אל תעזוב · הדבר קשה פשיטא צריכא למימר ומי פתי לעזוב מוסרה של תורה בשביל כסף · או קשה דמי הוא זה הנותן לו כסף לעזוב מוסרה של תורה · ועוד צריך לדעת מה קשר ושייכות אית ליה להאי דרשה עם הך פסקא ולקחתם לכם ביום הראשון : ונראה דבעל המדרש קשיתיה קרא דכתב ולקחתם לכם דתיבת לכם מיותרת · וגם קשה ליה בקרא דקחו מוסר אל כסף דפשיטא וכמו שהקשינו לעיל · אלא לעניות דעתי נראה דהכי פירושו כמה שאמרו רז"ל ולקחתם לכם שדרשו לכם משלכם ולא משל הגזל · ומשום הכי מייתי קרא דקחו מוסרי אל כסף · כלומר קחו מוסרה של תורה דהיינו המצות בשלכם ועיניכם אל תחוסו על כספכם שלא לעשות מצוה בעבור חסרון כיס · ולהבין איך קרא דאבתריה יקרה היא מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה נקדים מה שאמרו בפ"ק דקמא אמר רבי אסי אמר רבי זירא אר"ה במצוה עד שליש מאי שליש אילימא שליש ביתו אלא מעתה אי אתרמי ליה תלתא מצותא ליתיב כולו ביתיה אלא א"ר זירא בהידור מצוה עד שליש במצוה בעי רב אשי שליש מלגאו או שליש מלבר תיקו · במערבא אמרי משום רבי זירא עד שליש משלו מכאן ואילך משל הקב"ה · עד כאן : נמצינו למדים מכאן דאין חייב האדם לבזבז כל נכסיו בעבור המצוה כי אם בהידור מצוה עד שליש במצוה · והנה בהא דרבי זירא דקאמר עד שליש משלו מכאן ואילך משל הקב"ה פירש"י ז"ל וז"ל עד שליש משלו דהיינו אותו שליש שהוסיף בהידור מצוה משלו הוא שאינו נפרע לו בחיין כדאמרינן היום לעשותם ולא היום לקבל שכרם · מכאן ואילך מה שיוסיף בהידור יותר על שליש יפרע לו הקב"ה בחייו עכ"ל · גם התוס' כתבו וזה לשונם · משל הקב"ה אוכל פירות בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב עכ"ל ודבריהם סתומים · ונראה לעניות דעתי דאינהו הוקשה להם על פירוש שפירש"י שיתר על שליש יפרע לו הקב"ה בחייו דמשמע שכל שכרו משלם פורע לו הקב"ה בעוה"ז · וקשה דהא היום לעשותם ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא יהיה קטנה או גדולה כלל כלל לא · ואי איתא כפירש"י דפירש ויותר בשליש במצוה איכא שכר מצוה בהאי עלמא היכי קא פסיק ותני קרא היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם והרי יש ויש שכר מצוה בהאי עלמא על דעת מצוה שמוסיף יותר משליש · ומשום הכי פירשו התוס' דלעולם שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כלל · ומאי דקאמר משל הקב"ה היינו שיאכל פירות אבל הקרן קיימת לו לעוה"ב דשכר מצות בהאי עלמא ליכא כלל והיום לעשותם ולמחר לקבל שכרם : באופן דלדבריהם עד שליש משלו היינו כפירש"י שהגה שכרו אתו לעוה"ב ומכאן ואילך משל הקב"ה היינו שנותן לו הפירות בעוה"ז · והם אמת ודבריהם אמת · אך ורק שהדברים כמשמען אינם מובנים דמפשטן לא משמע הכי · ודאיתי למהרש"א ז"ל שפירש עד שליש משלו דנהגו שיעור לגדלו בהידור עד שליש יותר משיעורו שהוא כאגוז למר וכביצה למר אבל משל הקב"ה להדרו ביותר משליש כדתנן שם אתרוג אפילו אחד בשתי ידיו · עד כאן וגם זה דוחק : ואני פירשתי במקום אחר והעליתי דמה שהקב"ה קובע לפרנסת האדם ההוא יקרא של האדם עצמו · ומה שנותן יותר הוא של הקב"ה · וזהו שאמר בהידור מצוה עד שליש משלו חייב להוציא ממה שנותן לתוך פיו שהוא שלו אבל יותר מזה אינו מחויב מכאן ואילך משל הקב"ה אם העדיף עליו יתן יותר ויותר כברכת ה' עליו : ואפשר שזהו כוונת הכתובים קחו מוסרי היינו מוסרה של תורה לעשות מצוה בממון הרבה וכהשיא דרבן גמליאל שקנה אתרוג אחד באלף זוז · ואל כסף ואל תחשבו

הוספות לחדושי הרש"ש

צ"ל אחד : בחידושי אות ג' בסד"ה ר"י בר"י מייתי לה מן הדא כו' · אבל עי' בירושלמי פ"ק דמגלה סוף הלכה י"א ותחלת הלכה מ"ב · צ"ל י"ב · ובק"ע שם אז תבין ותתבונן דברי המדרש של יכון · צ"ל [אבל לפי פירושו יהא מוכח דבבמה קטנה אין הפשט וניתוח ובשלמי זבחים הוא פלוגתא רב וריו"ח דלריו"ח טעונה הפשט וניתוח ותניא שם כוותיה גם לפי פירושו מחוסר זמן כשר בבמה קטנה ובזבחים י' ע"ב כתוד"ה יום להרצאה מבואר דפסול אף בבמה] : א"ר אבא בר כהנא ג' עבירות כו' היא ועורה ומחוסר זמן · משמע שמפרש טלה שהיה יונק עדיין וכ"ם הרד"ק ודלא כפירש"י בעבודת כוכבים כ"ד ב' רחל ומניקה את בנה ובאמת פירושו אינו מוכרח בגמרא די"ל דדייק מדכתיב ויעלה וע"ש במהרש"א : אשת איש התרתי לך את השבויה אשת אח התרתי כו' · כדדרשינן בקדושין כ"א ב' אשת ואפילו אשת איש וע"ש בתוס' : בחידושי אות ד' בסד"ה בהמה אחת היא כו' · הנה לא כתו כו' הכל בלשון יחיד · צ"ל (ועי' ב"ב ע"ד ב' דמ"מ המה זוג זכר ונקבה ובב"ר פ"ז איתא פלוגתא בזה אם יש לו זוג אך ריש לקיש סובר שם דיש לו זוג והכא אמר ג"כ בהמה אחת ונ"ל דר"ל זוג אחת וכה"ג מפני הגמרא רפ"ב דר"ס) : א"ר תנחומא גדולים הם מעשה האלהים · בפסיקתא דאת קרבני לחמי הגירסא גדולים מעשה אלהינו · ונ"ל דצ"ל גדולים מעשה ה' וסוף פסוק (בתהלים קי"א): מה שמונין הם מעשיו של הקב"ה· צ"ל משונין הם: ר"י ורשב"ל ר"י אמר כל מה שהירדן מכנים אחת לנו' חדשים · תיבת אחת מיותר לכן בילקוט איוב ליתא :

פרשה כב ארשב"ג אלולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה · לשון אסירה וקשירה : א"ר אבין כשמו גואלן · צ"ל גאלן וכ"ה לעיל בב"ר פמ"ד : אמר המלך בשביל שושנה זו ינצל כל הפרדס כל הטולם כו' · צ"ל כך העולם כו' : ר"ח בריה דר"א פתר קריא כו' והחיה עוקצה · צ"ל והחות וכן צ"ל לקמן אבל והחיה עוקצה : מה הקב"ה עושה מביא את האלו ושורף חוץ לה והיו עמים משרפות שיד (ישעיה ל"ג) ומה כתיב בהן ה' בדד ינחנו כצ"ל : בחידושי אות ב' בד"ה שנאמר מרוב זנוני זונה וכו' וכה"ל בסוף פ' קדושים צ"ל וכה"ג כו' : שם אות ג' ד"ה אר"ח בגד א"ר חמא צ"ל כדלעיל וברות הגי' לעיל וכאן ר' חונא : שם אות ד' בד"ה והוא א"י שיושב כו' · צ"ל בסדר נשא ע' · כ"ה רפ"ה בסדר נשא רפ"ט) : שם אות ה' בסד"ה אלא כי תמאס כו' וכמ"כ שם · צ"ל [ועי' לקמן בבמ"ר פ"א אלא אם ארץ מאפ"ים וכמ"כ שם] :

פרשה כד מעשה בקרתני · צ"ל בקרתיני וכ"ה בתנחומא : תני ר' חייא פרשה זו נאמרה בהקהל · הן בעירובין נ"ד ב' איתא כיצד סדר משנה כו' נכנסו כל העם ושנה להם משה פירקן · ואולי ר"ל בכאן דאף הנשים והטף היו באותו מעמד כמו שנאמר הקהל את העם והנשים והטף כדי שיהא פומביא גדול : לא יהיה לך וכתיב הכא ואלהי מסכה · בתנחומא הגי' אל תפנו אל האלילים : זכור את יום השבת · שם הגי' שמור : הה"ד דבר אל כל עדת בני ישראל קדושים תהיו וגו' · צ"ל קדושים תהיו והתקדשתם וכו' · והכוונה לס"ד כי קדוש אני ה' אלהיכם הרי שלא נכתב בו אלא קדושה אחת ובילקוט לא הביא רק כי קדוש כו' :

פרשה כה אמר רב הונא בשרא שלא יהו דברי תורה כעיניך כו' · נראה דהכוונה שלא ילמד תורה לתלמיד שאינו הגון עי' חולין קל"ג ב' ובפתיחתא דאיכה דאם תכם נפשו כו' וע"ז אמר עץ חיים היא למחזיקים בה ר"ל שלפעמים צריכין להחזיק לעצמו שלא ילמדנה : אם היה למוד לקרות דף אחד · היינו תורה שבכתב ולשנות היינו תורה שבע"פ : בחידושי אות ג' בסד"ה א"ר תנחומא וכו' וכ"ה בילקוט · צ"ל בילקוט משלי : דרש ר"י בן פזי כו' אדה"ר שלא יכולת לעמוד על צווי שעה אחת · כדאיתא לקמן ר"פ כ"ט בט' נגזרה וכיו"ד עבר : רב הונא בר קפרא · בשם בר קפרא כצ"ל ובדלקמן וכ"ה לעיל בב"ר פמ"ו : כמה מזבחות בנו ראשונים כו' · אברהם אחד · הן מצינו בקראי ה' מזבחות לאברהם וליעקב שנים וכמו שהביא רש"י בנימוקי פ' בלק בפסוק את שבעת המזבחות בנכת פ"י ל"ג במדרש אחד אחד וכוון : ואתה אומר אותו השל אלא אותו השל לסיום רלאת במלכים ק"ק דהכי משה היה ג"כ מלך וכמו שהבאתי לעיל בבמ"ר פ"א וע"ש במ"כ ויתיישב קצת גם הכא · וכן לקמן בפרשה הסמוכה קורא לשאול מלך ראשון :

סדר אמור פרשה כו בחידושי הרד"ל אות ז' ד"ס אבבר ועמשא כו' · מ"מ לא היה מספר לה"ר על דוד שהיה נשוי לבת ישי אחותו · במ"כ שעה במה"כ (ש"ב י"ז כ"ה) ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי · אשר בא על אביגיל כו' · פי' דאשר בא כו' קאי על עמשא · אבל זה אינו (דבד"ה א' ב' י"ז) כתיב ואביגיל ילדה את עמשא וא"כ ע"כ אשר בא כו' קאי על יתרא אביו וכ"ה התוס' ביבמות ריש דף ע"ז : מפני שהרגלתי גדרו של עולם · היינו שאמר לה"ר כמו דאיתא בב"ר פ"כ ובדב"ר פ"ה שאמר לה"ר על בוראו וכן לקמן בסמוך הנחש פרץ גדרו של עולם כו'

באור

המשכן תנינן תמן וכו' : מ"כ ועיין בירושלמי · כי כן הוא בירושלמי פ"ק דמגילה גמרא סוף הלכה י"א ועי' הלכה י"ב עם הגמרא : ומהיכן הוא שותה · כלומר אם אין בהם לכלוך פה מהיכן הוא שותה : ועל יובל וגו' · לא משמע מיניה שהוא יוצא מעדן אלא הוא דורש לשון יובל שהוא מובל לפיו של בהמות : שיח לארץ וחורך זו גן עדן · כלומר מגדולת הארץ מארכה ורחבה כשתתבונן בה תספר לך גדולת גן עדן שהוא גדול ששים פעמים כמו כל העולם כולו :

פרשה כג שנה וס"ד בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה : וילך וס"ד פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי : ה' למבול ישב · פי' שרצה לשטף העולם פרש"י במבול כמו שעשה בדור המבול והמניעה היתה מפני ה' עוז לעמו יתן בזכות התורה : מ"כ לחזקן ולהקשותן · והערוך ערך חסם פי' מפני שצריך לחסמן פי' לסתום נקביהם ע"כ ואפשר דהוא הוא פירש"י ושם בערך הלגה מביא מעשה דר' אלעזר בן חסמא ולא פירש כלום על מלת אחסם : לבה מכוין כלפי מעלה · נ"ע כתואר השושנה : צריך היתה ירושלים לנדה ביניהם · והוא הדין שאר מקומות דחשיב כאן : תנא הרואה חמה וכו' · ז"ל הירושלמי (פ' הרואה סוף דף ל"ה ותחלת דף ל"ו ע"א דפוס אמשטרדם עם פי' רא"פ) הרואה החמה בתקופתה ואת הלבנה בתקופתה ואת הרקיע בטהרתו אומר ברוך עושה בראשית אמר ר' יונה הדא דתימר בימות הגשמים ובלבד לאחר שלשה ימים ס"ד ועתה לא ראו אור · ופי' ר"א החמה בתקופתה היא תקופת ניסן של תחלת המחזור של חמש ועשרים שנה שאז חוזרת לתחלת הקיפה בשעת תליית המאורות והלבנה בתקופתה בעת שתחזור הלבנה לתחלת מזל טלה בתחלת חודש ולא יהיה נוטה לא לצפון ולא לדרום רש"י והרמב"ם ז"ל · ואת הרקיע בטהרתו כגון שהיו ג' ימים מעוננים כמו שמוקי לה הש"ס ואח"כ נתפזרו עננים ונעשה בהיר בשחקים ע"כ פי' ר"א וז"ל הגהות מיימוניות סוף פ' יו"ד מהלכות ברכות סימן ע' וכן פי' בערוך (פי' כמו פי' של ר"א בשם הרמב"ם על הרואה חמה בתקופתה ולבנה בתקופתה) וכתיב עוד פירוש אחר חמה בתקופתה כוכבים ומזלות כסדרן בימות הגשמים בעת שהיו ג' ימים מעוננים ולא נראה חמה כהן ולא כוכבים אותה שעה צריכין לברך עליהן בעת שיראו וזולתי אותו שעת לא עכ"ל הגמרא : הסל והמגריפה וכו' · פי' היא וכל מלאכתה נתנה ברקיע לזכרון : מ"כ ובירושלמי מצאתי הגירסא וכו' · באמת גירס' זו משובשת היא ובירושלמי שנמצאים בידינו בכולם הגירסא כמו בכאן · והירושלמי היא סוכה פ' לולב וערבה הלכה ג' ע"ש : מ"כ בגד או ספל · בערוך ערך משכל (מועד קטן דף י"ח) דמפסקי לה מסיפלא דמאני דכיתנא בתולי דמועדא ע"כ וכאן בודאי פירושו בגד : ושאול וגו' (שמואל א' כ"ה מ"ד) ושאול נתן את מיכל כמו אשת דוד לפלטי בן ליש אשר מגלים : פלטיאל · (שמואל ב' ג' ט"ו) וישלח איש בושת ויקחה מעם איש מעם פלטיאל בן ליש :

סדר קדושים פרשה כד והתגדלתי וגו' · וקודם לזה כתיב (יחזקאל ל"ח כ"ב) ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו ועל עמים רבים אשר אתו : משפט עשה בפועל כפיו נוקש רשע הגיון סלה : בפעם הזאת וגו' (ירמיה ט"ז כ"א) לכן הנני מודיעם בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה' · וקודם לזה (שם שם י"ח) ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם על חללם את ארצי בנבלת שקוציהם ותועבותיהם מלאו את נחלתי : למען דעת וגו' (מיכה ו' ה') עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל למען דעת צדקות ה' וקודם לזה כתיב (שם ה' י"ד) ועשיתי באף ובחימה נקם את הגוים אשר לא שמעו אע"ג דהכתובים דבתריה מיירי בישראל שמעו הרים וגו' כי ריב לה' עם עמו וגו' עמי מה עשיתי לך וגו' כי העליתיך מארץ מצרים וגו' עמי זכר נא וגו' למען דעת צדקות ה' וא"כ משמע דקאי על ישראל ולא על עובדי כוכבים מכל מקום סובר הרש"י דקאי על האומות ועיפ"ת שמיישב בדוחק גדול ועיין במכילתא סדר בשלח ד"ה והזקתי על מקרא ואכבדה בפרעה שמביא שם ענין זה ע"ש היטב : והדין ויגבה וגו' (ישעיה ה' ט"ז) וקודם לזה כתיב (שם י"ד ט"ו) לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה וישח אדם וישפל איש ועיני גבוהים תשפלנה : דימוס פרוך ערך דמס שני דימוס פי' הנגלי וז"ל רב"מ א"ב פי' בלשון רומי נמהול ונשלח והסיקולא בלשון רומי יסורים ועונשי הגוף וכן פירשו בערך ספקל : אשירה ואם משפט אתה עושה אשירה ה"ג בירושלמי: רוממות וכו' · ה"ג בילקוט רוממות שאתה נוהג בעולמך לעולם : ממלכה · (ד"ה ב' י"ג ה') שלא לכם לדעת כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח : שלא נבראו לסיוע · פי' שלא נבראו להיות נעזרים זה מזה אלא כל אחד ואחד מתחזק בכחו לבד אעפ"כ לפעמים צריכין סיוע כ"ש בני אדם שהוא מדיני בטבע וכדפי' מ"כ : זרעו בעמיו כי אני ה' מקדשו : עדת בני ישראל קדושים תהיו סמוך לפרשה עריות שבאחרי מות :

פרשה כה עץ חיים היא וגו' · נסמך על עץ מאכל : ולא הוה ספק בידו לכחזיק והחזיק · נ"ע והיפ"ת פירש שהחזיק מעט לפי כחו וכן מיחה מעט לפי כחו : מ"ב בפ"א דזבחים משנה ג' ובפ' ח' דטהרות משנה ז' : לפיכך נקרא הפסוק על שמו שנאמר ולזבולון אמר שמח זבולון וגו' · נמצא כל המקרא הולך על זבולון ה"ג ביפ"ת בגלל הכסף פי' שמחזיקים את התורה

מהרי"פ

ועושים צדקה בממונם : אלא כמטע שתלה · אולי פי' בכדי ליטב את ארץ ישראל ושיא מצוה גדולה : מ"כ ובערוך פי' אחר ז"ל הערוך ערך קרץ ד' אי קרצת וכו' אלו הנטעת נשתר לא הגעת לערב ע"כ נראה דהמכוון אחד הוא עם פי' מ"כ : סלון · רב"מ ערך סלון פי' ג"כ מין כסא: ברת פחין · ערוך ערך פחה כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף תרגום כמה דהליך עבדי ישעיהו פחה ויחף : מרעליה · מ"כ כך פי' הערוך וז"ל הערוך ערך מרעל מרעלא פי' כלים שמשימין על החמור ושמה כיסוי בלע"ז : ביני וביניך וארבה אותך במאד מאד : תני רבי ישמעאל וכו' · משום דאמר בסמוך ר' ישמעאל אומר אברהם כה"ג היה וכו' וזה שייך לענין דרשת וערלתם מייתי נמי הא מה שאמר ר' ישמעאל בקש לסוליא כהונה משם וכו' : שמים וארץ [ואח"כ] וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידיך וכו' : אם ימול מן הפה וכו' · אם מן הלב אינו תמים : על אדני פז אלו פרשיותיה של תורה וכו' · נ"ע סמיכת הדרש על זה ובספר במדבר פרשה י"ם דורש דרשה א על עמודי שש ע"ש : מ"כ עיין ערך טפף · הנה עיינתי שם ולא מצאתי שם משמעות לשון חוזק ובערך קפל ב' פי' רב"מ קפל בלשון יווני כותרת : שתשמור על נדתה · פי' דמפרש דלא תאכלו על הדם אזהרה נמי על הנדה ולא תאכלו כנוי לתשמיש כמו אכלה ומחתה פיה : עד שימלא דמה · גם זה נסמך על לא תאכלו על הדם : ויגידו וגו' (שמואל א' י"ד ל"ב) ויעט כתיב ויעש קרי העם אל השלל ויקחו צאן ובקר ובני בקר וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם ויגידו לשאול לאמר הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם ויאמר בגדתם גלו אלי היום אבן גדולה וז"ל האברבנאל ורד"ק כתב ופירושו על הדם לפי שהיו מכינים הבשר בחפזון כי היו רעבים היו שוחטים בארץ ולא היה הדם נגר ומתמצה יפה והיה נבלע בבשר ולפי שזה הסב היותם שוחטים ארצה לכן צוה שאול לגול אבן גדולה ולשחוט עליה כדי שיהא הדם נגר ומתמצה היטב ומדברי חז"ל הוא גם כן בויקרא רבה ע"כ : ובזה יובן כוונת המדרש וזה שאמר הכתוב (שם שם ל"ד) ויאמר שאול פוצו בעם ואמרתם להם הגישו אלי איש שורו ואיש שיהו ושחטתם בזה ואכלתם ולא תחטאו אל ה' לאכול אל הדם ופירש הרד"ק ושחטתם בזה בזה המקום היינו האבן הגדולה וכדפירש בכדי שינגר ויתמצה הדם היטב : ושחטתם בזה וכו' · מילתא באנפי נפשיה היא ולא קאי אלמעלה ואגב דמיירי כאן משאול שקיים מצות לא תאכלו על הדם מפרש הכא ושחטתם וגו' ויבן שאול וגו' דכתיב התם : כמו בזה · פי' כמו מכין בזה ורבנן מפרשים היטב ענין זה : בסדר זה היו שוחטין · כלומר בסכין בזו ואע"ג דהפרישם מלאכול על הדם נתעורר שאול כאשר מפורש מהפסוקים שפירשנו לעיל איידי דאזכרינהו על לא תאכלו על הדם הזהירם נמי בשיעור הסכין משום דרסה : ואימתי פרע לו ביום מלחמת הפ"ד והיה ביום וגו' (שמואל א' י"ג כ"ב) והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אשר את שאול ואת יונתן ותמצא לשאול וליונתן בנו ונ"ע מאד הלא המלחמה היתה ביום כמבואר במקרא זה ביום מלחמת ואז המציא להם הקב"ה או המלאך כמבואר בסמוך חרב וחנית וקיום מצות לא תאכלו על הדם היה בלילה שאחרי כן כמבואר במקרא שהבאנו למעלה בדף הסמוך ויגישו כל העם איש שורו בידו הלילה וגם הוראת דיני הסכין להם היתה בלילה ההוא וא"כ איך שייך לומר לשון פרעון אבל החרב והחנית אם היו קודם עשיית המצוה ועי' יפ"ת שתירץ בדוחק שברוב חסדו של הקב"ה הקדים הפרעון לעשיית המצוה ע"ש : ולא נמצא ואתה אומר ותמצא ונ"ע מאי קושיא ולא נמצא אצל כל העם אבל היו בנמצא אצל המלך וכן המלך כדרך כל הדברים היקרים שאין נמצאים ביד ההמון אבל נמצאים המה ביד המלכים והשרים ולפירוש הלזה נוטה התרגום יונתן כמבואר ברד"ק גם הרד"ק מסכים לפירוש הפשוט הזה ע"ש ואולי על זה הדוחק יש לומר מדלא כתיב ולא היו חרב וחנית ביד כל העם ויהיו לשאול וליהונתן בנו אלא ולא נמצא ותמצא דרשו חז"ל שהוא לשון מציאה הבאה בהיסח הדעת לכך אמר ותמצא מי המציאה לו בהיסח דעתו לזה אמר הקב"ה או מלאך ולזה הפירוש נוטה בעל יפ"ת אבל דוחק הוא כי משמעות הלשון הוא שהקושיא היא מולא נמצא ותמצא : על ידי שנתן נפשו על הדבר הזה וכו' · א"ה אם תרצה לעמוד בענין זה על מכונן עיין סדר נשא פ' י' דף רל"ו ע"ד יתבאר לך הענין ביתר שאת :

סדר אמור פרשה כו מ"ט פנים וכו' · נסמך על המקרא (תהלים י"ב ח' ט') אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים · אתה ה' תשמרם תצרנו מן הדור זו לעולם · ואתר כדרשה על אמרות ה' וגו' דורש המקרא כסף צרוף בעליל לארץ אולי דורש בעליל לשון עוללים מזוקק שבעתים רמז על מ"ט פנים שבעתים שבעה פעמים שבעה וכן הוא במדרש שוחר טוב : תצרנו מן הדור וגו' · שהוא חייב שלא ילכדו בעונם ותשיב שמירת הנפש ושמירת הגוף : שניהם חנית ותנים אלו אנשי קעילה כמבואר בסמוך אע"ג דאלו היו מסגירים אנשי קעילה את דויד לשאול היה הדבר מחמת אונס כמבואר (שמואל א' כ"ג ח') וישמע שאול את כל העם למלחמה לרדת קעילה לצור אל דוד ואל אנשיו מכל מקום קרי להו שניהם חנית ותנים מפני שאסור להם למסור אותו אפילו אם יחדוהו כשבע בן בכרי מפני שאינו חייב מיתה כמבואר ספר א' פ' כ"ד · אך נ"ע למה מכנה המסגירה והמסירה בשם שניהם חנית ותנים : היסגרוני וגו' · (שם שם י"ב) ויאמר דוד היסגירו בעלי קעילה אותי ואת אנשי ביד שאול ויאמר ה' יסגירו אני נותרתי וגו' (מלכים א' י"ח כ"ב) אבל (שם י"ט י') כתיב ואותר אני לבדי וגו' וז"ל הרד"ק שם ואותר אני לבדי שלא נופרו במלחמה

את הכסף לומר איך אתן בעבור מצוה כל כך כסף שהרי המצוה יקרה היא מפנינים אמנם דע שכל חפצים לא ישוו בה כלומר שאסור שיתן כל נכסיו בעבור מצות עשה וכדאמרן אלא מעתה אי איתרמי ליה תלתא מצותא ליתיב כולו וכל חפציך לא תתן דהתורה דרכיה דרכי נועם : שרי רבי חייא בבי א"ר יוחנן מה את בכי וכו' · צריך לדעת מאי דעתיה דרבי חייא דהוי בכייה כסברא לרבי יוחנן שכל כך השקה נפשו בתורה עד שמכר כל אשר לו לזכות בה · אדרבה היה לו לשמוח בתורתו · ואי משום דלא שביק כלום לעת זקנתו מה בכך · ואם נאמר דלא עשה כהוגן למכור כל אשר לו ולא הניח שום ממון לעת זקנתו קשה למה עשה ככה רבי יוחנן והוא כשנפטר מן העולם דהיה קורא עליו דורו אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו וגו' קשה דלמה זה יבוזו למי שעושה כרבי יוחנן : אמנם יתיישב עם מה שכתבנו דהנה כבר כתבנו דלענין המצות עשה אינו מחויב האדם לתת את כל הון ביתו וגבול גבלו חכמינו ז"ל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש והטעם שמא ירד מנכסיו ויעני וכ"ש אם יבזבז כל ממונו עד שתכלה פרוטה מן הכיס שדבר זה אסור לעשותו · זאת היתה כוונת רבי חייא דאף ללמוד תורה אסור למכור כל אשר לו כי היא נמי מצות עשה הויא ומשום הכי כסברא לרבי יוחנן שמכר כל אשר לו לעסוק בתורה היטב חרה לו שעשה שלא כהוגן וילך הלוך ובכה ושאל לו רבי יוחנן למה אתה בוכה והשיב לו רבי חייא שהיה לו להשאיר אחריו ברכה לימי הזקנה · והשיב לו רבי יוחנן קלה היא בעיניך מה שעשיתי שמכרתי כל אשר לי ללמוד תורה שרוח אחרת אתו והכוונה דרבי יוחנן סבירא ליה דאף דלשאר מצות אסור לבזבז כל ממונו או חציו לגבי תורה שאני והוא כההיא דאמרי' בפרק מציאת האשה דמר עוקבא כי הוה נח נפשיה אמר אייתי לי חושבנא דצדקה אשכח דהוה כתוב בה שבעה אלף דינרי סיאנקי אמר זוודאי קלילא ואורחין רחיקא קם ובזבזיה לפלגא דממוניה · ופריך היכי עבד הכי והא אמר רבי אלעאי באושא התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש ומשני הני מילי מחיים שמא ירד מנכסיו אבל לאחר מיתה לית לן בה ע"כ · הרי שהטעם משום שמא יעני ויצטרך לבריות ונפקא מינה דבמקום דליכא למיחש שמא יעני איסורא ליכא וא"כ לגבי תלמיד חכם ליכא למיחש דהרי אמרינן נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם ומשום הכי אמרו חכמינו ז"ל דתלמיד חכם גמירי דלא מעני ופריך והא קחזינן דמעני ומשני אהדורי אפיתחא לא מיהדר וא"כ לענין תורה אינו אסור לתת את כל הון ביתו זאת היתה סברת רבי יוחנן וזהו שהשיב קלה היא בעיניך מה שעשיתי שמכרתי דבר שנעשה בששה ימים וקניתי התורה הניתנת בארבעים כלומר דשאני תורה מהמצות דמציאתה קשה וצריך זמן הרבה לעסוק בה דהשתא משה רבינו הוצרך לישב ארבעים יום כדי ללמוד אותה ומינה דאנחנו לא נדע עומק התורה ודיניה בזמן זמנים וזמניהם · ועוד רמז לו כי כמו שמשה עלה אל האלהים ולחם לא אכל ומים לא שתה ארבעים יום ואעפ"כ היה חי וקים כמו כן אנכי אלהים ה' חילי וברעב יפדני ממות ולא ירעיב ה' נפש צדיק · באופן שרבי יוחנן מילתא יתירתא הוא דעבד למכור כל שדה אחוזתו ולא השאיר כלום לעת זקנתו ומשו"ה ספדו עליו אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב רבי יוחנן את התורה בוז יבוזו לו דחיבה יתירה נודעת לו דוקא ולא כל אדם יכול לבוא לידי מדה כזאת לאהוב את התורה כמותו דאין הכי נמי דיכול ליתן את כל הון ביתו לעסוק בתורה ויזכה לה אמנם לא יוכל להשיג לשיעור גודל האהבה שאהב רבי יוחנן את התורה : דבר אחר ולקחתם לכם הה"ד הודיעני אורח חיים וגו' אמר דוד לפני הקב"ה הודיעני באיזה פילון מפולש וכו' · עיין מה שפירש בזה הר"ב יפ"ת · ול"נ לפרשו עם מאי דאיתא בפרק תפלת השחר כשחלה רבי יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו ומצאוהו שהיה בוכה אמרו לו תלמידיו רבינו נר ישראל וכו' מפני מה אתה בוכה · אמר להם אלו לפני מלך בשר ודם וכו' ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחד לגן עדן

הוספות לחדושי הרש"ש

הוא ג"כ על כוונה זו : לפיכך נעשה ספקלאטור · לכל פורצי גדרות · וכ"ה משפט הנהוג היום שמי שנתחייב מיתה אם מקבל על עצמו להעשות תליין פוטרין אותו : א"ל ולי אתם אומרים אין יתרון לבעל הלשון · פי' בתמיה הכי אין יתרון לבעל הלשון דיתיב ברומי כו' : בחדושי אות ד' ד"ה אובילון יתיה לדינא כו' · או שהורו ב"ד שרפות ביד גואל [נ"ל וכן לשון רש"י דערכין שם ד"ה להומרו והורגין גואל הדם את הרכיל] : ובימי שאול הרג ד' דואג שאמר · לכאורה לא מצינו בו שהרג ומצאתי כרש"י שמואל כ' א' בשם הפסיקתא דהנער המגיד שהרג עפ"י צווי דוד היה דואג והוא בפסיקתא דפרשת זכור : בחידושי אות ז' בד"ה ושני אנשים עמו · זה אבנר ועמשא · [נ"ל אולי יליף מן הכתוב בשני אנשים גו' אבנר וגו' ועמשא וגו' (מ"א ב' ל"ב) כעין גז"ש] : רב חייה פשיט קריה · נ"ל ר' הוה פשיט כו' : ולמה לא אמר ליה באורים ותומים · כדכתיב לעיל וישאל כו' גם באורים : רבי אומר עד שהכיר בה שהיא יהודית וכו' · במדרש שמואל הגי' בהיפך עד שלא הכיר בה שהיא יהודית היה מדבר עמה בפרהסיא וכיון כו' ויאמר כו' לתורגמן ויאמר התורגמן לאסתר וכ"ה במדרש איכה א' פסוק ממרום אבל בגמרא מגלה ט"ו א' הגי' כמו בכאן : בחדושי אות י"ב בד"ה והכהן כו' ועי' בק"א ועמ"כ · נ"ל ועמ"ש :

פרשה כז ובשזכרתו לא לבדו זכרתו אלא ויזכור אלהים את נח · זה דרים מסוף הפסוק אדם ובהמה תושיע ה' : ואם אנא עבדינן עמך · נ"ל ואם אנן : א"ל דלמא אית בארעכון כעיר דקיק · נ"ל א"ל כן כ"א בתנחומא וכ"ה במ"כ : תנא מפני מה סוטה אינה שותה בכוס כנ"ל · דין זה לא מצאתי לא בבבלי ולא בירושלמי : תבינן והרגת את האשה · עמש"כ לקמן פ' בלק אות כ"ו : לפיכך קראו הכתוב שור ולא עגל · מזה תמהתי על הא דאיתא בשקלים פ"ה מ"ג ד' חותמות היו במקדש וכתוב עליהן עגל כו' · ולפמש"כ ביד"מ דבחורבן הבית (ור"ל הראשון) כבר נתכפר להם עון העגל ע"ש א"ש : אני ה' שעתיד לעשות מלכי גוג ומגוג שישתחוו לכם שנא' והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך וסופיה אפים ארץ ישתחוו לך כנ"ל : א"ר ברכיה משל למלך שבנה פלטין שלו למדינה כו' · עי' מאמר זה באריכות יותר לקמן בבמ"ר פ"א : ברעתם ישמחו מלך וכו' · ר"ל כי בפסוק הקודם לזה כתוב וכל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי כו' והביא לזה מופת שא"כ כי הלא ברעתם (פי' בעגל שהרעו) ישמחו מלך (להקריבו לפניו לריח ניחוח) : בחדושי אות ו' בסד"ה ד"א יודע צדיק כו' אמר להשמיד כו' עף כו' · נ"ל ועי' בר"ם תנא שהביא המדרש לתרווייהו :

פרשה כח וחכמים אומרים בקנים ובקלתות · נ"ל ובקלאות : כדי שלא יתמעט · נ"ל יתמעך : מה עבד אסר מטו מסותיה · נראה דצ"ל מאני מסותיה כדלקמן :

פרשה כט כההיא דתניא · נ"ל דתני : ר"ב פתח ואתה אל תירא כו' · והנה סולם מוצב ארצה · נ"ל וגו' : אמר הקב"ה אף אתה עולה באותה שעה כו' · נ"ל עלה ועי' לעיל ס"ס מפספים : בחידושי אות ב' · (יען שהמאמר מאות ב' מסובבת לכן העתקתי פה כתיקונו) : אשרי העם יודעי תרועה כו' בה' זקנים כו' · נראה דדרים זה מה' הטעם (והסנ"ל) [והס"ג] לעיל פכ"ו והכהן הגדול כו' בה' דברים כו' וכמו שרמזתי · ותרועה דרים לשון ריעות וחיבור שמחברים את הקב"ה כביכול אצלם וכדמסיק וקושיא היד"מ בשם היפ"ת דאיתא דלא כמאן · לכאורה לפי פשטות לשון הברייתא בסנהדרין (ל"ב) [יו"ד] ב' נראה דלדעת (רשב"ל) [רשב"ג] עיקר הדבר תלוי בחמשה המה נושאין ונותנין בדבר אם לעבר או לא ואחר דבריהם לא ישנו רק אם נשאר השפכם ביניהם לעבר מוסיפין עוד שנים ליטא וליתן עמהם שוב זולת שיהיו (בה מעמד) [בהמעמד] עם אשר יעברו ולפ"ז אתיין דברי המדרש שלפנינו לנכון לדעת (רשב"ל) [רשב"ג] אבל בטלה דעתנו נגד דעת רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל בפירושו ובחיבורו פ"ד מהל' קה"מ ה' יו"ד שאחרי שמוסיפין השנים להשלים השבעה נושאים ונותנין עוד הפעם · [וכ"מ לשון רש"י שבת י"א ד"ה עבור שנה] ואולי חייליה דרבינו ז"ל מהא דאיתא בשמ"ר פט"ו דעבור השנה ביו"ד זקנים (עי' במש"כ שם) ע"כ השבעה ליטא וליתן עמהם [אולם גם שם מסיק המדרש ואזיל ונושאים ונותנים בדבר וצ"ע] ועכ"ז הקושיא אינה חזקה דמ"מ התחלת השמו"מ הוא ע"י חמשה : שם אות ג' סד"ה והלא נימן כו' ויש לו חג בפני עצמו כו' · ואוי היתה העצרת של חג שהיא רחוקה חמשים יום כנגד העצרת של פסח כו' · נ"ל [וכס"ג כתב הפ"ך כחו"מ סי' מ"ג בשם הטור שקשן · ובזה מתפרש יפה קרא דמדי שבת בשבתו לדרשה דריב"ל בספ"ב דעדיות דהפיר נקראת עצרת שבתו של פסח : ודלא כמו שנדחקו הרמב"ם והראב"ד שם · אך ק"ק דהא שם ברים יומא לאחר דמשני ר"א על קושיית דאימא שמיני (ר"ל שמיני עצרת) מי איכא כו' טפל דידיה בעי פירשה מקשה תו ואימא עצרת ואולי י"ל משום דאינה תשלומין לחג המצות כמו שמיני לחג הסוכות אלא דמיירה כפ"ע בראיה ובחגיגה לכן לא מקריא טפלה כ"כ] : בחודש זה תחדשו מעשיכם בשופר · לכאורה היה נראה דצ"ל שופר דקאי לפרושי שופר דקרא וכמו שפי' המ"כ אבל נראה דהמדרש מפרש דהכ' דבחודש מוסך עצמו ואתר עמו וכ"כ לפשטיה דקרא : בחודש הזה שפרו מעשיכם אמרו לכן וכו' נ"ל אמר · אחד היה אברהם (יחזקאל ל"ג) כנ"ל : במאזנים לעלות כו' הוא מתכפר להם · ולעלות הוא לשון סילוק כמו בעלות גדיש בעתו (איוב ה') : דארשב"י יום תרועה יהיה לכם ועשיתם אשה · נ"ל עולה · וכן לקמן : הה"ד כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה · וסופיה אשר אני עושה :

פרשה ל שנאמר נעימות בימינך נצח כנ"ל : שנאמר אלהים משפטיך למלך תן כנ"ל : יעלוז שדי זה העולם · שנאמר ויהי בהיותם בשדה וכל אשר בו אלו הבריות כד"א לה' הארץ וכו' : לכם משלכם ולא כגזול · אולי צ"ל ולא כשאול : בחידושי אות ג' ד"ה ר' שמעון · נ"ל ישמעאל ועי' בחידושי סוכה : בפות תמרים זה הקב"ה שכתוב בו צדיק כתמר יפרח והקב"ה נקרא צדיקו של עולם

באור

כמאה שהביא עובדים אלא לפי שלא היו נודעים הרי הם כאלו אינם ע"כ וזו ראיה גדולה שלא היו בהם דלטורין : מן גלגוי דידך ה"ג מן גלגוי דדין · וז"ל הערוך ערך גלג ובפסיקתא דעניה סוערה אמר ליה שבא שבא כל מה דאת יכיל למגלגליו גליג פי' למשתבחא שבח עכ"ל הערוך : והן עטורות · פי' הם עוסקים בדיני טהרה פרשת פרה לטהר את הטמאים פרשת המת להפריש מן הטומאה : שבטו של לוי שכתוב בו כסף צרוף · פי' מדכתיב (מלאכי ג' ג') וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם כזהב וככסף והיו מגישי מנחה לה' בצדקה · נמצא שבט לוי נקראים כסף צרוף ומזוקק בעליל לארץ רמז על פרשת המת כמבואר למבין מזוקק שבעתים רמז לפרשת פרה כמבואר לקמן סדר חוקת פרשה י"ט פרה יש בה משבע שבע עיין שם יתבאר לך כל הענין בשלימות : הוי יום ליום וגו' · אולי פי' שהם מדברים בתקופות ניסן ותשרי מענין הפרעון והלוואה וכן לילה ללילה אמר הכתוב שכל זה היה בלי אומר ובלי דברים ובלי נשמע קולם · פי' בלי שטרי חובות ובלי הכסוכים אבל למטה כמה וכו' : עד שלא הגיע למתורין וכו' · עיין פ' נו"ן סדר וירא יתבאר היטב כל הענין וכאן אביא מה שכתב המעריך ערך תרונים וז"ל תרונוס של ב' רגלים בילמדנו פרשת תרומה פי' כסא בלשון יווני תרוני ועד שלא נבנה בית המקדש לא היה בעולם אלא תורה וגמילות חסדים והיה חסר עבודה שהוא רגל השלישי ומזה הענין מה שהביא הערוך בערך מתרין ולא פירשו והוא מה שמבואר בנ"ל ובפ' אמור עד שלא הגיע למתרין שלו פי' מקום מושבו וכסא כבודו ומזה הענין במדרש קהלת פסוק מה יתרון כל אינש ואינש לא מתרין אלא עם בעלי אמנותיה רצונו לומר אינו יושב ע"כ : מ"כ וכיון שיצאו לעולם וכו' · מפני חושב תקופות ומזלות זה לשון מדרש תהלים מזמור י"ט אבל הזקנים למטה נוטלים מן היום ונותנין ללילה ונוטלין מן הלילה ונותנין ליום ואין אומר ואין דברים וכשהן יוצאים מן הוועד בכל הארץ יצא קום והם אומרים אימתי ר"ה ואימתי המועדות והקלם אבל מליהם בכמה חודש ובכמה תקופות ע"כ ועל פי זה יכוון המעיין כוונת בעל מ"כ · א"ה אגב אעתיק לך המעיין מה שכתב הערוך ערך פינוס מזמור השמים מספרים ונוטלין זה מזה בפנוסין ופורעים בפנוסין פי' בלשון רומי רבית ונשך עכ"ל הערוך ולא הבנתי דזה קאי על מה שהיום לוה מן הלילה והלילה לוה מן היום ואין שייך רבית אלא ושם במדרש משמע היפך פי' בעל הערוך ע"ש וצ"ע : סוף כל הדורות · אולי כדרשה יראת ה' זה אהרן שנאמר ואתנם לו מורא וייראני ומה היתה שכרו טהורה שנתנה לו פרשת המת להפרישו מטומאה גדולה והיא עומדת לעד שאינה זזה מבניו עד סוף כל הדורות : מ"כ ד"ה סניקא בגדי בזיון · ועיין ערוך ערך נפק · א"ה בערך נפק ב' וז"ל (גיטין דף ס"ט) נפקא דהלכתא הוורי פי' צואת כלב לבן ע"כ וז"ל רב"מ א"ב תרגום אשר יצאת מהם דנפקתא מהמן ע"כ : עבד לעבדו · פי' שאם לא יקח אלא אחד אולי ימלט ויהיה צריך לשמשו ונעשה עבד לעבדו : שמעלה שמת בזכורו · תרגום של אוב וידעוני בודין וזכורין ויש לתמוה למה לא אמר בעי שמעלה שמה בבודיו שהוא תרגום של אוב וצ"ע : אלא עשיתני · פי' של תיבת אלא הוא כמו ולא עוד : ויאמר שמואל אל שאול וגו' · (ש"א כ"ח ט"ו ט"ז י"ז) ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי והאלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה · ויאמר שמואל ולמה תשאלני וה' סר מעליך ויהי ערך · ויעש ה' לו כאשר דבר בידי ויקרע ה' את הממלכה מידך ויתנה לרעך לדוד : הידא לי · וז"ל רב"מ ערך הידא תרגום על מקרא יעשו עץ גבוה חמשים אמה והידא מיתא תתעביד ליה פי' איזה ומלה זו מורכבת הי דא ע"כ וז"ל ערך הידי ב"ר פ' וישב יעקב הנה בעל החלומות הלזה בא הידין ליה אתי וטעין חלמים פי' הנה הוא ע"כ וז"ל ערך הידין אם אמרת תרגום הידין אמרית איזה דרך ישכן אור תרגום הידין אורחא ע"כ : ובאורח איש ימלאנו · ודורש איש לשון תשובות על שאול ולכך שמכן אלו התורה ואיש או אשה וגו' וגדרש ואיש זה שאול או אשה זו בעלת אוב כמבואר בסמוך : ויגש איש האלהים ויאמר אל מלך ישראל ויאמר כה אמר ה' יען אשר אמרו ארם אלהי הרים ה' ולא אלהי עמקים הוא ונתתי את כל ההמון הגדול הזה בידך וידעתם כי אני ה' · והדרש מוקשה ליישב על לשון המקרא : בשה מצודות ותרמים וכו' · פי' המצודות הם שמם בלבם לקבן עם רב כמו שמבואר (שם שם כ"ו) וארם מלאו את הארץ והפלת החומה על שבעה ועשרים אלף כמבואר (שם שם ל') : ויאמר אל האיש (יחזקאל י' פסוק ב' ו' ז') ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויאמר בוא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא חפניך גחלי אש מבינות לכרובים וזרוק על העיר ויבוא לעיני · ויהי בצותו את האיש לבוש הבדים לאמר קח אש מבינות לגלגל מבינות לכרובים ויבוא ויעמוד אצל האופן · וישלח הכרוב את ידו מבינות לכרובים אל האש אשר בינות הכרובים וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים ויקח ויצא : הקב"ה אמר למלאך · ומלאך לכרוב וכו' אע"ג דבוא אל בינות לגלגל וכו' על כרחך מאמר ה' למלאך הוא צריך לומר דוויאמר שני אינו דבק פה בוא אל מבינות וביג' אלא כפי פירושו ויאמר אל האיש לבוש הבדים היינו הקב"ה אמר לו והאיש הבדים אמר לכרוב והו ויאמר שני והדר מפרש שמאמר ה' למלאך היה בוא אל בינות לגלגל : שלא אכוס · וצ"ע שלא האיש

מהרי"פ

לבוש הבדים הוא גבריאל והוא שרו של אש : המשירן · כאגדת שמואל גרסינן מהו וישא ויתן השירן ונתנן בחיקו ע"כ ונראה מדלא קאמר ויקח אלא וישא דרים ליה ע"ד שאהו בחיקך לומר שתחלה נתן בחיקו להשירן ושוב נתנן לו : שלא אכוס · נראה דהמדרש חולק אדרבי יוחנן (יומא פ' יוה"כ) דשם אמר ר' יוחנן באותה שעה אפקוהו מאחורי הפרגוד ומחיוהו שיתי פולסא דנורא אמרו ליה אי לא עבדת לא עבדת ואי עבדת איבעי לך למיעבד כדפקדוך והכא משמע שהיה כמוכרח לעשות כן : המשירן ונתנן לו · מייתי ליה הכא דלא תקשי למה אמר ה' למלאך כדי שיצטרך לאמר לכרוב מוטב שיגזור ה' על הכרוב שיוציא הגחלים ויזרוק על העיר אבל השתא ניחא שעל ידי שבאו מיד הכרוב הועסרו קצת וכמו שמבואר שם אלמלא נצטננו מידו של כרוב לידי גבריאל לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט ומענין זה מייתי נמי מה שהיו שמם שנים עמומות : ואף כאן וכו' · אולי מה שלא אמר ואף כאן כיוצא בו כמו הלשון שאמר לעיל אצל אמירת הנביא אל מלך ישראל ואצל אמירת הקב"ה אל לבוש הבדים משום דכאן לא דמי קצת לאמירות של מעלה דשם נאמר ויאמר וכאן נאמר אמור ואמרת לכן לא אמר כאן הלשון כיוצא בו : בשמן המשחה שנמשחתי וכו' · שנאמר לכן משח אל' וגו' · וצ"ע שלא נזכר בקאפיטל זה שום ענין משמן המשחה :

פרשה כח לא כזיין ולא כמגן כי אליעזר לבדו היה עם אברהם כמובא בסמוך : אלא בתפלה · אולי דרים ממלות וירק את חניכיו שפירושו שהריק אותם בכלי מלחמה ע"ד והריק חנית והריקו חרבותם ודרים ע"ד הדרש אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי שהם תורה ותפלה : ואל מגינים יקחהו אצל סיחון ואצל סיסרא מדלג המאמר של לא כזיין ולא במגן אלא בתפלה וצ"ע ואולי מפני שלא נזכר אצלם לשון תפלה : ואתה את בריתי תשמור · צ"ע עומר מאן דכר שמיה שם ועי' יפ"ת : הוי אומר בזכות קמח שעורים · גם זה צ"ע : וכי יש מלחמה תנופה וכו' · פי' כי לא היה שם שום תנועת מלחמה כי אם מנוחה כי בליל פסח יצא מלאך ה' ויך במחנה אשור : מ"ב ערוך ערך ווס · וז"ל הערוך שם שבת דף ס"ה איתווס מאניה שינא : למען יזמרך כבוד וכו' · פי' ק"ש הוא כבודו של הקב"ה ולא ידום כלומר לא היה מפסיק ודוה"ק העידה עלוו כן :

פרשה כט שים קנך משם אורידך נאם ה' : מארץ רחוקה וגו' מבבל וכו' · נראה דמתחלה דורש על גלות ראשון ועל גלות אחרון ואח"כ דורש על ארבע גלות כסדר : בדין הוא פולם · אולי הוא דורש מלת בתרועה לשון תרועת מלחמה שהוא רומז למדת הדין : ר' ברכיה פתח וכו' · הענין מוקשה ועי' יפ"ת : מסוקר וכו' · תרגום של כי כאשר ייסר איש את בנו כי היכי דמסקר גבר ית בריה : מה אם לפרתו עושה דרכן · פי' שהיא מביאה רק לחיי עוה"ז כ"ש שיעשה דרכן ליצרו הרע שמטרידו משני עולמות : באחד זה אברהם · (ויקרא כ"ג כ"ד) דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קודש : במה סלפירנסי יש להם · וז"ל הערוך ערך סלפידס (או סלפירס) ברים מגילת איכה לברים קול בתרועה סלפירס ס"א סלפינגוס ופירוש כן תרועה בלשון יון ועיין ערך בקיינוס עכ"ל ז"ל רב"מ שם א"ב כן נקרא סלפינגוס החצוצרה והתרועה בלשון יוני עכ"ל וז"ל הערוך ערך בקיינוס ובויקרא רבה וכו' כמה בוקיינוס יש להם כמה ספרפיום להם ענין חצוצרות ושופרות כמה עכ"ל וז"ל רב"מ שם א"ב פי' בלשון יוני ובלשון רומי קרנות וחצוצרות ושופרות ובנוסחאות דידן כתוב כמה סלפינגום במקום כמה ספרפיות · וכן נראה שגרס הערוך בערך סלפידם עכ"ל : בקליגום · ז"ל הערוך ערך נקליגום בפסיקתא כראש השנה אם אתה מבקש לזכות בדין וכו' ניקטגום פלני פי' אכוקט"ו (כלע"ז) ז"ל רב"מ א"ב וכן בלשון יוני הוא סניגור הוא פרקליט הוא פטרון הוא דקליגום עיין ערך דיקליקום עכ"ל לשון הערוך בערך הלזה כמו בערך ניקלוכום וז"ל רב"מ א"ב דיקלוגום בלשון יוני מליץ טוב מלמד זכות הוא סניגור הוא פרקליט הוא פטרון עכ"ל : וקדשתם את וגו' · אולי משום דשנת השמטה השביעית סמוכה ליובל ויש שתי שנים קדושות סמוכות זו לזו על כן היא חביבה דאמר רשב"י יום תרועה וכו' :

פרשה ל ובכמה מצות יש בו · אולי קחשיב ד' מינים לד' מצות כדלקמן בסמוך : בתי שמחות · אולי דורש מלת שמחות מפני שהוא חמשה אותיות רומז על חמשה שמחות : מקרא משנה וכו' · משום דפקודי ה' ישרים משמחי לב : והנה מנורת זהב וכו' וכתיב בתריה (זכריה ד' ו') זה דבר ה' אל זרובבל וגו' · מה שנא' דמות מנורה של ביהמ"ק והמנורה המובא כאן היה במראה הנבואה אולי מפני שהיתה דוגמת המנורה של ביהמ"ק : במד"א והיו העטופים וגו' · צ"ע דרך המדרש להביא לשון כמד"א על לשון המקרא להבינו ולא על לשון התרגום שממציא המדרש בעצמו והכן : ואם לא בזה את תפלתם · פי' אם נאמר לא בזה את תפלתם היה לו לומר וכו' : תפלתו ותפלת אבותיו · פי' שנתקבלה תפלתו בצירוף תפלת אבותיו והכי איתא במדרש שוחר טוב תפלתם (פי' בלשון רבים) זה תפלת דוד וחזקיה שנאמר ויתפלל חזקיה אמר ר' אחא אמרי אדם שיש לו במה להתלות ע"כ : מכאן שהקב"ה מקבל את השבים · פי' ממקרא זה מוכח ומסיכן מוכח מועט נכרא יהלל יה וגו' מדבורה אותה בריה

פרשה

ואחד לגיהנם ואין אני יודע באיזה דרך מוליכין אותי ע"כ · ומקשו הכא דאיך אפשר שצדיק כמותו יסתפק שיוליכוהו לגיהנם · ופירש הרי"ף של עין יעקב הכוונה יש כמה רשעים בגיהנם שאינם עולים עד שיעבור צדיק אחד וזהו שנאמר עוברי בעמק הבכא שהוא גיהנם מתעכבים שם עד יעבור דרך שם הצדיק ויעלה מורה שמתעטפים בו הנשמות ועולות עמו · ועל זה היה בוכה אם בעלייתו לגן עדן יעבירוהו דרך עמק הבכא שהוא גיהנם כדי להעלות עמו כמה נשמות או אם ילך דרך ישרה לגן עדן עכ"ל · וצריך לחקור אם כל הצדיקים צריכים לעבור דרך זו לגיהנם כדי להעלות הנשמות או מקצתם · אם נאמר כולם אי אפשר משום דמ"ש אין שום צדיק הולך דרך ישרה לגן עדן ומגלה דרך זו נעשה לבטלה כיון שאין מי שיעבור דרך שם אלא ודאי שמקצתן העוברים דרך גן עדן ומקצתן דרך גיהנם כדי להעלות עמהם כמה נשמות ולפיכך שני הדרכים יש בהם צורך · אלא דאכתי צריך לדעת כיון שאלו ואלו צדיקים מה נשתנו אלו מאלו שהללו הולכים בדרך טוב לגן עדן והללו בדרך רע דרך גיהנם לגן עדן שבודאי שמצטערים הרבה בהולכו לדרך הרע · ונראה ליישב דידוע כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא אלא שהצדיקים מקצתן מתקנים את אשר עוו בעודם חיים ומקצתן לא עלה בידם לתקן חטאם בעוה"ז · על כן אותם הצדיקים שמתים מנוקים מכל חטא הולכים בדרך טוב בדרך ישרה לגן עדן · ואותם הצדיקים שלא השיגו לנקות עצמם מוליכין אותם בדרך רע דרך גיהנם וע"י אותו הצער שמצטערין הרבה מתכפר להם ונכנסים לגן עדן מנוקים מכל חטא שהצער הזה נחשב להם כאלו סבלו יסורין בעוה"ז שיסורין ממרקין עונותיו של אדם · וזהו כוונת המדרש באמרו שאמר דוד לפני הקב"ה הודיעני באיזה שביל אתה מפולש לחיי העוה"ב דבינו שיש שני דרכים אחד לגן עדן ואחד לגיהנם כדאמרן ובאמרו כלום אי זה שביל מפולש לחיי העוה"ב · דוד לא היה רוצה לידע באיזה דרך יוליכו אותו לפי שהיה מתאוה מאד לילך בדרך ישרה לגן עדן שם ושמח · ולפי שדוד היה לו איזה חטא כדכתיב רק בדבר אוריה החתי · ואם לא היה מתכפר לו בעוה"ז ע"י יסורין היו מוליכים אותו בדרך גיהנם לגן עדן · השיב לו הקב"ה דוד דרך את בעי רוצה לומר דוד אתה רוצה לעבור בדרך ישרה לגן עדן לפה ליסורין בעוה"ז כדי שתתכפר מן העוה"ז נקי מכל חטא דכתיב ודרך חיים תוכחות מוסר · ובמקום אחר פירשתי הענין הזה יותר בהרחבה ואין כאן מקומו · ודו"ק :

סדר בהר

פרשה לג א תרגום עקילס מיצטרע מזכירין וכו' · נ"ל שנ"ל מכירין שהוא הרב בלשון יוני כמו שפירש"י על פסוק מכרותיהם בפרשת ויחי :

הוספות לחדושי הרש"ש

דכתיב כי צדיק ה' (תהלים י"א) : וענף עץ עבות זה יעקב מה הדס זה רחוש בעלין כו' · נ"ל דתרגום ישרצו המים שרץ ירחשון מיא רחיש ולשון שרילה מצינו במקרא שהושאל על הרבוי כמו פרו וישרצו : צאו ההר והביאו עלי זית כו' ועלי הדס כו' ועלי עץ עבות כנ"ל : הרי אני נגלה לכם ראשון שנאמר אני ראשון כנ"ל · ועי' לעיל בב"ר פס"ג :

פרשה לא בחידושי אות א' ד"ה אז תקרא כו' תתמדהו · נ"ל תתמדד כו' : א"ר ברכיה מלך אסור ברהטים כו' בשביל מי בשביל רהטים של מי מריבה · נראה שהוא תואר למים מפני שרצים מהר מבלי הפסק : דומה לנו שזיף משה את התורה · היינו בתורה שבכתב או אמר כו' היינו בתורה שבע"פ : כאן הרגתי את אהרן כאן הרגתי את מרים · היא לא מתה ע"י מי מריבה רק שהיא מתה שם ממש בקודש ועל משה ואהרן נגזר שם מיתה : וכתוב אחד אומר (תהלים ס"ח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן אדני בם סיני בקודש · בחגיגה י"ג ב' וכן לקמן בנשא פי"א ליתא ועי' ביבמות ריש דף ס"ד : ר"ב אמר אותי והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך וגו' כנ"ל : בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה היא לא גושמה ביום זעם כנ"ל :

פרשה לב בחידושי אות ד' בסד"ה שני ימים טובים של ר"ה וכו' מהמנחה ולמעלה · נ"ל ועי' ברש"י פסחים מ"ז א' סד"ה שני ימים ותמצא מפורש כדברי : כיצד נוגשין היו מצרים וכו' נמצא נוגש ממונה על ק' בני אדם · בילקוט שמות רמז קס"ז הגי' ק"י בשם מדרש אבכיר והיינו דהשוטר היה ממונה על י' בני אדם והוא עצמו לא נכנס בחשבון העשרה וא"כ הוס י"א ועשרה פעמים י"א עולה ק"י ובתנחומא שם איתא ק"כ והוא ט"ס ועי' בתוס' ספ"א דסנהדרין :

סדר בהר פרשה לג אבל לעתיד לבא לא אוסיף עוד עבור לו · אולי דרים מלשון עברה וכעס או הוא מלשון כייא את מעביר עלינו לעיל בב"ר פנ"ג : בבל עונות כתיב נושא עון ועובר על פשע כנ"ל : ר"א וכי תמכרו וכו' · עתידין אתם למכור לעובדי כוכבים · נ"ל לימכר ודרים הכתוב כאלו הוא מבנין נפעל תמכרו (תהיו זכורין שאתם נמכר) ממכר לעמיתך כדכתיב כי לי בני ישראל עבדים וכדלעיל פ"ב והלא כדמים נפלן : ר"י אמר תורי כו' · ולוקחין עופרין ושער ועצמות של עבודת כוכבים · נ"ל עבודת כוכבים פי' גופן וכמו וכעצם השמים · ונ"ל וחוקקין אותם בכדי לחקוק ולצייר כדמותן ממש : כד"א ותתעבי את יפיך ותפשקי את רגליך לכל עובר · פי' הילוכך ועובר הוא כינוי לעבודת כוכבים שעוברים ובטלים מן העולם : בחדושי סוף אות ה' בילקוט ויתנו נ"ל ויתנו :

פרשה לד רבנן אמרי זה שמגביה עצמו מן הגדולות · דרש דל לשון גבהות כמו דלו עיני למרום (ישעיה ל"ח) : ע"ד דרבנן זה שמגביה עצמו דכתיב ואל תתנהו בנפש אויביו · כי דרך העולים לגדולה שיקניאוהו וישנאוהו : כמד"א ואם דל הוא · ר"ל וכהם כתיב וידל וגו' אלא דמשמע עוד יותר מדל סתמי : עשיר רכס וכו' אמר לו מה אנא בעי מיתב ומתניתך במסקין · מש"כ המ"כ שהיא מסכת דסוף הש"ס אוני קורא לעוקצין מסקין מפני פרק אחרון שמדבר בעניני הכשר אוכל אם מטעם זה יותר נאות שתקרא מכשירין בשם זה ועי' ר"ש ריש טהרות והרי"ף במגילה בפרק הקורא עומד על משנה דפותה קורא למס' מו"ק בשם משקין : בחדושי בד"ה תרין אמוראין כו' · ועי' בתנחומא שפלוגתתן הוא בפסיקתא · נ"ל בפסוק : בא"ד הכתוב בשופטים ו' כנ"ל : וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו זה עדן · משום דכתיב ונהר יוצא מעדן כו' · לכן נקרא מוצא מים :

סדר בחקותי פרשה לה ר"א בריה דר"ח בשם ר"י אמר חשבתי ברכות כו' וקללות מן וי"ו ועד ה"א · עמ"כ · אמנם הגמרא (ב"ב פ"ח ב') לא חשיב הקללות רק עד געלה נפשם : א"ר הושעיא אשרי ילוד אשה שכך שומע מפי בוראו · וזהו שאמר בתחלת המאמר ואשרי דרכי ישמרו מדבר ביעקב : אר"ח בר פפא אשרי ואשריכם כשנתקיימו כל התנאים הללו שהתניתי עמכם · יתכן דנ"ל עמו ור"ל עם יעקב ולכן אמר בכאן בלשון עבר כשנתקיימו : ר"ל בשם ר"ח בר"ח אמר חוקים שבהם · נ"ל שהם : ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו וחרבון תאכלו · נ"ל תרובין וכ"ה בילקוט ישעיה : בחדושי אות ו' בד"ה רבת תעשרנה וכו' אם זכיתם תעשרנה · נ"ל תעשירנה :

פרשה לו משל למלך שכנס פלטין משכנה התחתונים וכו' · בגמרא חגיגה י"ב שני' עלי' ואח"כ בית · ולכאורה יש להשיב דעלי' א"א לבנות קודם באויר אבל הארץ גם עתה היא כמו נקודת המרכז בתוך העגול ועי' רש"י שם שנראה שיישב זה במתק לשונו · אבל לפי הגירסא דהכא י"ל דהכוונה להתקרה והרצפה : מה הגפן הזו טעונה שלש ברכות כו' · י"ל ברכה לפניה וברכה לאחריה

באור מהרי"פ

הדסה ש"מ שמקבל הסבים : ועמים במישרים · הלא כאן כתיב ועמים באמונתו · ובקאפיטיל צ"ח כתיב ועמים במישרים ושם לא נאמר אז ירננו וגו' · ועוד מה שייכות יש לזו הדרשה ולקחתם לכם וגו' וז"ל התנחומא ולקחתם לכם זש"ה אז ירננו וכו' הכתוב מדבר בישראל ובאומות העולם שהקב"ה דן אותם ביום הכפורים אלו ואלו נכנסין לפני המלך לדין ואין אנו יודעין מי נוצח משל למה הדבר דומה וכו' כמו שמבואר למעלה ע"ש ומסיים לפיכך אמר דוד אז ירננו וגו' אימתי כי בא לשפוט הארץ ביום הכפורים ממתינים ישראל עוד חמשה ימים כדי שידעו הכל שישראל זכו לפיכך כתיב ולקחתם לכם ביום הראשון עכ"ל התנחומא ולא נזכר שם ישפוט תבל בצדק ועמים במישרים : טפיטא · ז"ל הערוך ערך טפיט פי' בלע"ז הוא עפיטא ושבין עליו בני אדם ועושין אותו לסוס ברדלא עכ"ל וז"ל רב"מ א"ב פי' בלשון יוני ורומי מכסה מרוקם ויש לו גוונים שונים עשוי לכסות הכתלים או למכסה סוסים ע"כ · ובערוך ערך דיופוטא ז"ל הגירסא שלו אלא הדין דיופוטא פי' מעיל שיש לו שני צורות קורין בלשון יון כך ס"א עפיטא והוא לשון לע"ז ממש טפיטו ע"כ : שענפיו חופין את עלו · ז"ל רש"י ענף עץ שכולו ענף שהענף מחופה בעלין על ידי שהן עשויים בקליעה ושוכבין על אפיהן : רחוש בעלים · הערוך ערך דחס גרים דחוסה בעלים כדלי"ת ובערוך ערך חס ג' גורס דחוסה בדלי"ת ובסי"ן : כדי שאוריד לכם מטר · פי' מפני שד' מינים הללו גדלים על המים : עלי זית (נחמיה ח' ט"ו) ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלים לאמר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סוכות ככתוב אלמא דעלי עץ עבות לאו הדס הוא : בראים קטנים וכו' · נסמך על מקרא (משלי ל' כ"ד) ארבעה הם קטני ארץ והמה חכמים מחוכמים :

פרשה לא ואל הסקר רץ · דורש לשון ריצה ורהיטה : בקמפון · רב"מ פי' בלשון רומי שדה מרווחת הן לטיול הן לצחוק : זה מספר גדוד אחד וכו' · פי' רכב אלהים וגו' הוא מספר גדוד אחד אלף אלפים ושמונים ג"כ מספר גדוד אחד אבל אין מספר לגדודיו : ר' שמעון בן יהוצדק וכו' · עי' באור בסדר בראשית פרשה א' ותמצא ביאור המאמר בשלימות : לא בראתי וכו' · נ"ל לא בראתי וכסי' של מ"כ : שמש וירח קדרו · פי' מתחלה כתיב וה' נתן קולו לפני חילו · ומפני השכינה שמש וירח קדרו : מקטרגין לנו · נ"ל מקנטרין לנו : שמן זית מזיתך · בתנחומא מסיים אלא שמן מזיתך לפי שהזית סימן אור לעולם ע"כ ואולי הלשון הזה חסר כאן : בימי נח · אולי מפני שלא נשחת הזית ש"מ שלא קלקל טבעו כשאר אילנות שקלקלו טבען ונשחתו ולכך בחר ה' בשמנו למנורה : משבשושי · ז"ל הערוך ערך אסטרובל א' פי' אסטרובל יש מי שאומר הרחיים התחתונה הקבוע בקרקע ויש מי שאומר אמת הרחיים שהוא מקום בית קבול עד כאן וז"ל רב"מ א"ב פי' בלשון יווני אבן הדורכת או טוחנת כגת או ברחיים :

פרשה לב במ"כ ד"ה ה"ג בערוך וכו' · ז"ל הערוך ערך פרגל ב' פרגל גורדלי בלע"ז וז"ל רב"מ א"ב פי' בלשון יווני שוט ורצועה לרדות : רבנן ור' לוי וכו' · פי' הם אתו לפרש דלא תימא דהאי בן איש מצרי פי' שנשאת למצרי ונולד לה בן דהא אפילו במצרים היו נזהרים מהתחתן בהם · לזה אמרו שזה נולד בזנות דממזורות הוה ביה : ממזר בכור היה · נ"ע במאי פליגי : רופס · לשון סודאה נוליאנים לשון ראיה וכן כולם : לאברהם העברי · פי' שהיה מדבר בלשון עברי · כרבנן דלעיל : גולה שגלו לבבל · אולי דרים על ראשה כמו עם ראשה ויבואו האנשים על הנשים · פירושו עם האנשים והכא ג"כ פירושו וגולה היינו גלותם לבבל היתה עם ראשה היינו השכינה כביכול · ומאן דדרים וגולה היא כפשוטו :

סדר בהר פרשה לג מיצטרא · ז"ל הערוך ערך מנטרא · פי' ל' יוני תרווד מנטרא הכין מכירן ע"כ וז"ל ערך מכר ג' פ' פ"ח בב"ר פרשה קלף רב אמר בגתן ותרש קונרא מכירתא נתנו במנפליוטן בילמדנו מכורתיהם לשון יוני שקורין להרבות מכירן בפרקי ר' אליעזר פרשה ל"ה ועוד שקלל הרכב בלשון יוני שנא' שמעון ולוי אחים כלי חמס מכורתיהם ע"כ : ויקם מלך חדש · פי' דדרים מלת ויקם כמו מלת נצב על תומת אתך דדרשינן נצב לדין ליפרע מנשון כן ויקם פי' התעוררותו כנגד ישראל ואתיא כמ"ד מלך חדש שנתחדשו גזירותיו : אלא נכה שלה · ז"ל המעריך ערך נכה פי' אנך שלם וכן מצאתי בספר כתיבת יד אנחכה ודברי מ"כ שבוש ועיין אחר בפ"ק דדמאי ולא אנכון פי' ולא הוזקו עוד שם יעבור ולא מנכה פי' יעבור הנהר ולא יוזק בסוף כלאים יעקב כל הן דהוא מה הוא מנכיה פי' נזיק בי"ט ירושלמי ופכי הוא לך פי' ומזיק בבא קמא נכאי מזון פי' הפסד מזון ע"כ · וז"ל הערוך ערך נך ב' בויק"ר אל תונו אמר ר' סימון מה היורה אינה מעמידה אלא נכה כך אמר הקב"ה לישראל הריני מנככם ביסורים בעוה"ז בשביל לזכותכם בעוה"ב ע"כ וז"ל רב"מ א"ב ענין הכאה ע"כ · והנה לכאורה לשון הירושלמי ולשון הערוך ובפרט פי' רב"מ מסכימים לפי' של מתנת כהונה ואיני יודע למה כותב המעריך ודברי מ"כ שבוש : לעתיד לבא לא אוסיף וגו' · פי' דדרים מלת עבור לשון עברה וכעס ופי' לא אוסיף עוד לכעוס עליהם מפני שנמחו עונותיהם ע"י יסורים ור"י בן אלעזר ור"ש בשם ירמיה דורשין ולא אוסיף עבור לו כפשוטו : ולא ניגף אלא אביה וכו' · הנה גם הכתוב ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביה משמע הא אחר מות אביה חזר לאיתנו וממילא משמע דהאי ויגפהו ה' וימת קאי על אביה ולא על ירבעם : מ"כ ד"ה שביון שהגיע לבית אל ולכדה וראה עגלי הזהב חמל עליהם וכו' · לא ידעתי אנה מצא הדברים האלה ובילקוט לא מצאתי : לא חשחין · (דניאל ג' ט"ז י"ח) ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנצר לא חשחין אנחנא על דנה פתגם להתבותך הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין יכל לשיזבותנא מן אתון נורא יקדתא ומן ידך מלכא ישיזב · והן לא ידיע להוא לך מלכא די לאלהיך לא איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקימתא לא נסגוד : הצדא · (שם שם י"ד) ענה נבוכדנצר ואמר להון הצדא שדרך מישך ועבד נגו לאלהי לא איתיכון פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין : אונטים · רב"מ פי' בלשון יווני אמת ויציב : חוקקין אותם וכו' · אולי דמות מראיהן היו מקוקים : פסקיות · ערוך ערך פסק ח' בסופו לא פי' כלום ומביא מדרש הנזה וז"ל רב"מ שם וענין קרוב לזה מספטין אתה חרצא דנא דינך פסקת תרגומו או חרוץ תרגומו או פסיק ומזה הלשון פסק הלכה ע"כ : הומנינת · פי' בלשון יווני הסכמה של רבים רב"מ ערך הומוניה : מ"כ ד"ה קדשין וכו' ודרש מלשון לא יהיה קדש · ותימה מה ענין לא יהיה קדש שפירושו זנאי לצמידים : ה"ג ר"י ב"ס אמר קדשין ואומר לבלה נאופים וכו' · ולא גרסינן כד"א ואומר לבלה דואמר לבלה לא קאי אלמעלה רק הוא דורש בסדר מתחלה דורש וקול המון וא"כ מובאים סבאים וא"כ ויתנו צמידים אל ידיהן וא"כ המקרא שלאחריו ואומר לבלה נאופים : קדשין · תימה דתרגום של צמידים שירין · ותרגומו של נזמים קדשין וכאן מפרש של צמידים קדשין : פילה פורני וכו' · ז"ל הערוך ערך פליאה · פליאה פורני פירוש בלשון יווני לבלה קורין פליאה לזונה פורני ע"כ ובערך גר ד' זה לשונו נואף אשה זונה מאן דגייר איתתא תרגומו לא תנאף תרגום ירושלמי עמי בני ישראל לא תהוון גיורין ע"כ וממילא מובן אחר הנעה זו דמה שאמר דמבליר גיורה הוא פירושו של איזה מפרש על מלות פליאה פורני כאשר מצינו בכמה מקומות שהכניסו דברי המפרש בתוך דברי המדרש וכפירושו של המ"כ וז"ל המעריך ערך פלייא · פלייא פורני לשון יווני הוא ופי' זונה זקנה וזה שאמר בסמוך דהיא מבליא גיורה כלומר הרי הזקינה ועדיין היא מנאפת ומתנת כהונה כתב שהזונות מכלה את הכל אין זה פירוש הדברים עכ"ל המעריך : אולי וכו' · הערוך ערך אולין פי' אולין בלשון יווני כולו כרוסין בלשון יווני זהב : בנבוכדנצר מלכא עבד צלם · די דהב וגו' : הגוי וגו' · (ירמיה כ"ז ח') והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר מלך בבל ואת אשר לא יתן את צוארו בעול מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקוד על הגוי ההוא נאם ה' עד תומו אותם בידו : נבח ככלבא וכו' · פי' שמחמת כעסו והתמלי חימה נבח ככלבא וכו' : שנא' אני פי מלך שמור · פי' מה שאמרו לנבוכדנצר שאינם חוששים לדבריו רק בעסקי מלכות כמו מסים וארנוניות אבל מה שסותרים מצות השם אינם חוששין עליהם כלום מפני שנאמר אני פי מלך שמור היינו מלך מלכי המלכים הקב"ה : לפי שבעוה"ז ישראל משועבדים לאו"ה וכו' · פי' לפי שדרך המדרש בהרבה מקומות לסיים הפרשה או הסדר בדבר טוב ובדברי נחמה מעין פתיחת הדרשה ובכאן התחיל הדרשה על מקרא כי תמכרו ממכר וגו' עתידים אתם להמכר לאו"ה וכו' לכך מסיים בדברי נחמה מענין הלזה לפי שבעולם הזה וכו' ולעתיד לבא מה כתיב והיו מלכים אומניך וגו' : לפי שבעוה"ז או"ה מונין את ישראל וכו' · הוא גם כן מעין פתיחת הסדר לא תונו באונאת דברים הכתוב מדבר לכך מסיים לפי שבעוה"ז או"ה מונין את ישראל אבל לעתיד לבא כתיב והאכלתי את מוניך וגו' :

סדר בחקותי פרשה לה אמר ליה והנה אנכי עמך וכו' : סבירא ליה דמסורסת הפרשה שההבטחה היתה תשובה על בקשתו : שנאמר אם בחקתי · אולי מילתא באנפי נפשיה היא ולא קאי אלמעלה : גבול ליה חק עולם ולא יעברנהו : חקקי און · פי' חוקי התורה הם עומדים לאדם כנגד חקקי און של יצר הרע : אדרימון · ז"ל הערוך ערך ארימון בויקרא רבה ארימון שהוא מגשם בגייסות וכו' ע"כ וז"ל רב"מ א"ב בריס קהלא ולמה נקרא שמו ירמיהו שבימיו נעשית ירושלים ארימיה · פי' בלשון יווני מקרא מדבר שממה וחרב אירמיה וארימון ובנוסחאות כתוב אדרימון וטעות הוא ע"כ וז"ל המעריך למקום אירימון שהוא משובש בגייסות פי' חרב ושמה בלשון יווני הוא והערוך הביאו ולא פירשו ובדפוס כתוב אדרימון בד' ושבוש הוא והערוך גורס מגשם במקום משובש וגם זה טעות הוא עכ"ל : מ"כ ד"ה קוסטריינות · פי' בערוך וז"ל הערוך ערך קסטר בילמדנו בריס ויקחו לי ובריס ויקרא רבה אלו היו אומות העולם יודעין מה המקדש והמשכן יפין להן היו אהילות וקסטריות אותן מקיפן פי' היינו גזוטרא שפירשנו במקומו וע' בערוך ערך גזוטרא וז"ל רב"מ פס א"ב פי' בלשון רומי מבצר ומחנה של אנשי המלחמה ובויק"ר פ' אם בחקותי הוסיף בו קסטריינות פי' אנשי המערכה משני ערכין אלו מענין אחד תרגום ירושלמי בחצריהם ובטירותם בכפרניהם ובקסטרוותהון ע"כ וז"ל המעריך ערך קסטר היו מקיפין אותו קסטריאות · פי' הערוך היינו גזוטרא ולא היא אלא לשון יווני הוא ופי' מגדלים ועיר מבצר ומזה הענין בנשא רבה פרשה י"ב ומצודתי קסטרא דידי עכ"ל המעריך וז"ל הערוך ערך גזוטר פי' גזוטרא כדכתיב והגזרה והבנים וקירותיה תרגום וגזוטרא ובנייתא ועוד מפורש בערך זיז ויש מקומות כתוב גזוזטאות ויש גזוטריות ויש כסוסריות ויש גסוסטריות ויש גלוגריות ויש גלוטריום ויש כצוטראות ע"כ וז"ל רב"מ א"ב פי' בלשון יווני בנין בולט מקיר הבתים תולה עשוי לישב שם לראות ע"כ וז"ל הערוך ערך זיז א' ותנן בהזיז פי"ד דאהלות איזהו הזיז שפניו למטה וגזוטרא שפניה למעלה כלומר זיז יוצא מן הכותל וראשו כפוף למטה וגזוטרא יוצאה מן הכותל וראשה נשואה למעלה ע"כ · היוצא מכל זה שלא מצאנו בערוך שיפרש כפי' של מ"כ שהביא בשמו : חוקים שמביאים האדם לחיי עוה"ב · פי' חוקים הוא לשון חקיקה וכתיבה ובזה נסמך על המקרא כל הכתוב לחיים בירושלים : וחרובין תאכלו א"ר אחא וכו' · מילתא באנפיה נפשיה היא ולא קאי אלמעלה אדר"ש בן יוחאי : מ"כ ומצאתי בילקוט וכו' הלשון מגומגם קצת ועיין ילקוט (ישעיה א') ושם מבורר הלשון ביתר באור ע"ש : ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם · סיפא דקרא היא של אם בחקותי תלכו : באלו עשיתם אותם · פי' כאלו בראתם דברי תורה עצמן ור' חנינא אמר כאלו בראתם עצמכם ודורש אותם חסר וא"ו כאלו כתיב אתם ודרשו מיתורא כיון דכתיב ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם למה לי : או אינו אלא בערבי שבתות · פי' מפני שהתלם ירידתו היה בערב שבת ביום שנברא האדם ולכן נקרא בעתם : סימן קללה · פי' לפי שבערבי שבתות צריכין לילך להכין צרכי שבת : דובאות כסף וכו' · וכמו שפרש"י ריש דקרא ברזל ונחשת מנעליך שהכתוב מדבר כנגד כל ישראל ולא באשר לבדו וכימיך דבאך גם כן כמו שפרש"י וכימיך שהם טובים לך שתהיו עושים רצונו של מקום דבאך יהיו כל הארצות דובאות לך כסף וזהב ויתקיים ונברכו בך כל גויי הארץ מחמת שכל הארצות יהיו שבעים מתבואות א"י בשביל כספם הדובאות לארץ ישראל : וגשמים · (יואל ב' י"ג) ובני ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון :

פרשה לו אפיפירן · פי' שרפרף ותחת רגליו תרגום ירושלמי איפופירן דרגלוי : ולשכלול הארץ קדמה ביום עשות וכו' · וז"ל המדרש בב"ר ר' יוחנן וכו' לבריאת וכו' לשכלול הארץ קדמה אמר ר' תנחומא אנא אמרי טעמא לבריאת שמים שקדמו שנאמר בראשית ברא וגו' ולשכלול ארץ קדמה שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים ע"כ ונראה דכאן יש חסרון במדרש : כאלפס וכסויה · פי'

וברכת הטוב והמטיב על שנוי יין : מה הגפן הזו יש בה ענבים ויש בה למוקים · ויש בו יין ויש בו
מומן כ"ש באגדת שמואל וילקוט תהלים והיינו ד' כנגד ד' וזהו כוונת המ"כ : מה גפן זו כו' · זה
טעון ברכה וזה טעון ברכה · עמ"כ ועי' ברא"ש בפ' כ"מ סי' כ"ג :

פרשה לז ארשב"ג כל מי שנודר וכו' וששה את נדרו כאו וכו' · נ"ל כא ורבנן אמרי כל מי
שנודר ומשהה נדרו כו' · ובגמרא ר"ה וי"ו א' מסקינן דבעון כל תאחר אינה מתה ע"ש
בתוספות : ואני בבואי מתה עלי רחל · עלי הוא לשון נדר כדאיתא בריש קנים : ד' פתחו בנדרים
כו' · לעיל בב"ר פ"ס הגי' ד' הן שתבעו כו' ובגמרא תענית שאלו כו' וכדהסמוך והוא יותר נכון :
ושאול ויפתח וכלב · וקא דתשיב ליה לכלב בסוף מפני שהוא נוכף כאן דבגמרא תענית לא חשיב ליה
ע"ש ברש"י ותוס' ועי' בב"ר פ"ס :

פי' כאלפס וכסויה הילוקים בדפוס באחד בעת עשייתן ואחר עשייתן נחתכים במגירה כמו שכתב
הרא"ש"ד בפ"ב דעדיות משנה ה' : מפנה החתים · פי' האבנים והטרשים ע"ד ויעזקהו ויסקלהו גם
שאר הענים מפנים כדי שלא תכחשו את הארץ : שרביט אחד וכו' · פי' מתחלה מיירי מגוף הגפן
שהיא שולטת וכו' ואח"כ מיירי אפילו שרביט אחד שולט כבמה אילנות : מ"ב שלשה ברכות וכו' · והא
דלא חשיב נובלות שמברכין עליה שהכל דלא חשיבי משום דלא נפישי אדעתייהו : מטע ומטע אולי נ"ל מטע
מטע בטי"ם: כך ישראל סופרין·ה"ג כך ישראל עולין על כל אויביהם : מ"ב גורס עולין על כל מטע ומטע·
ויפ"ת פי' עולין על כל מטע ומטע היינו כשמסיעין הגפן ממקום זה למקום אחר משובח ועולה כך
ישראל מפני שהן גולין ממקום זה למקום אחר יהיה שכרן שיהיו עולים על כולם : השומר שלהם
למעלה · פי' הסוכה של השומר גבוה ממנה משא"כ בשאר האילנות שהם גבוהים מסוכת שומר שלהם
מפני שהגפן נמוכה ושאר אילנות גבוהים : והרי הוא נמנה וכו' · ה"ג בירושלמי מיתבין ליה הרי
הוא נמנה בפטיא של מלכים וכו' אמר ליה מפני שהיה בו בושת פנים מה בושת פנים היה בו ר' אחא בשם ר' אלעזר ור' יוסי בשם ריב"ל אמר וכו' : מ"ב ד"ה באיפטיא · פי' בערוך וכו' ז"ל
הערוך ערך איפטיא בפסיקתא דבחדש השלישי למלך שנשבה בנו אמר היו מונין אפטיא לפדיון בני כך אמר הקב"ה היו מונים אפטיא ליציאת מצרים למלך שהיה משיא את בתו ואמר היו מונין אפטיא
לנשואי בתי כך אמר הקב"ה היו מונין אפטיא למתן תורה שנאמר ביום הזה באו מדבר סיני ע"כ ז"ל רב"מ א"ב פי' בלשון יווני שררה ובלשון של שני שרים רומיים הנבררים מדי שנה בשנה למשול
בכיפה ובכל ספרי הזכרונות היו כותבים בשעת שררת פלוני ופלוני לכוין הזמן ולקבוע מנינו ע"כ וז"ל המעריך ערך איפטיא בריש מדבר רבה פי' מעשה ולשון לעז הוא וכילמדנו פי' המדפיס
שבוע ושבוע הוא עכ"ל ולא הבינותי פירושו על נכון : היה יוצא וכו' · גירסת הירושלמי היה בורח למקום טומאה וכובש את פניו במקום טומאה וכן בסמוך גורס אל תהי קורא כובש אלא כובש שהיה
כובש פניו ובורח ממנו הא כילד בשעה שבא הנביא לקטרו היה בורח למקום טומאה וכובש פניו במקום טומאה ע"כ ולפי זה כובש פניו דקאמר לאו היינו שמשפיל וכובש פניו למטה כדרך המתביישים
כמשמעו בכמה מקומות בתלמודא דידן אלא כובש פנים פירושו שהסתיר פניו מהנביא בברחו למקום טומאה כדי שלא יראהו הנביא : שאין שכינה שורה וכו' · פי' לכן לא יצא הנביא לשם מן חבא השכינה
לשרות עליו וממנע מפני מקום הטומאה אבל אחר כן יצא במצות השם : שנתיסר על בנו · פי' לכך נמחל קצת עונותיו וזכה לממנות באיפטיא של מלכים : ר' הושעיא רבה אמר וכו' · ה"ג בירושלמי ר'
הושעיא רבה אמר מפני שהיה אביו צדיק ומנשה לא היה אביו צדיק מנשה אביו צדיק ובנו רשע ותוקיהו אביו רשע ובנו רשע הוא שחזקיהו אומר הנה לשלום מר לי מר מר לי מלפני אחז מר לי מאחרי
ממנשה אחז אביו צדיק ובנו צדיק הסה"ד יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט זרע שהוא מושתל בין שני צדיקים עכ"ל ירושלמי והכי פירושו כיון דאחז נמנה באיפטיא של מלכים מפני כבוד אביו הוה ליה
לממני גם מנשה בהדייהו שהרי גם בימי מנשה נתנבא ישעיהו ומשני דלאו דמי דמנשה אע"ג דאביו צדיק (היינו חזקיהו) בנו היה רשע (היינו אמון) אבל אחז אביו היה צדיק (היינו אמון) ובנו צדיק
(היינו חזקיהו) ולכן זכה אחז למנות באיפטיא של מלכים ומה שהזכיר כאן חזקיהו אביו רשע ובנו רשע וכו' דרך אגב הביאו להיות שלשה תלוקות ודע דמה שמתחיל כאן במדרש הס"ד יד ליד וגו' בר קפרא
אמר אתו וכל מלכי וכו' בירושלמי לא גרסינן הכי רק מתחיל בר קפרא אמר ואינו מביא מתחלה המקרא יד ליד (ירושלמי סנהדרין פרק כל ישראל ועם פי' יפ"ת הוא סימן ד') : ה"ג ולעולם מזכירין אותה
וכה"א כי אל רחום וגו' כן הוא בתוספת פרק במה אשה :

פרשה לז ר"מ ור"י בתלמודא הוא בהיפך דברי ר"מ לר"י ודברי ר"י לר"מ : וטוב הנודר ומשלם · פרש"י הכי משמע טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם אבל הנודר ומשלם טוב משאינו נודר כל
עיקר : מיעקב על ידי שנדר וכו' · עי' בב"ר פרשה פ"א ומשם יתבאר לך היטב : וישמע את דברי בני לבן · פי' מן הסתם לא דברו בני לבן דברים אלו בפניו אלא קבל לשון הרע ונחשב
לו כאלו דבר לשון הרע : מתה עלי וגו' · ודריש עלי כמו בשבילי וכיון דלא מצינו חטא אחר ביעקב רק איחור הנדר תלינן דבשביל זה מתה : מ"ב ד"ה פולסין · פי' הערוך שקלים ז"ל הערוך ערך פלס ב'
עשרים שקל ליום תרגומו עשרין פולים ליומא ע"כ וז"ל רב"מ א"ב פי' בלשון יווני שקל אשר בו תקוקה צורת פלס בעלת המכמה אלא היוונים ע"כ וז"ל המעריך ערך פלסון עשר פולסין · פי' עשר פרוטות
ולשון ערבי הוא ע"כ : חר קולא · בערוך לא מצאתי פירושו וז"ל המעריך קולא פי' לבוש קולא כמו גולה ובספר כתיבת יד גרים קולר והוא תכשיט לצואר ונקרא קטלא : מקלקין · פי' משליכין מ"כ וישלך
אל המים ת"י וקלק לגו מיא : מודלי וכו' · כל הון ביתו תרגום הולא מודלי דביתיה : ר"ג היה מטייל וכו' · עובדא זו מובא בתלמודא דידן (עירובין פ' הדר דף ס"ד ע"ב) בקצת שנויים : ה"ג שם מצא
גלוסקין בדרך אמר ליה אעלאי טול גלוסקין מן הדרך מצא עובד כוכבים א"ל מבגאי טול את הככר הזה וכו' : ברכת גמליאל וכו' · הגירסא שם כלום הכירך וכו' : שחמצו של גוי מותר לאחר הפסח · וז"ל היפ"ת
שם גרס מותר בהנאה לאחר הפסח והוא הדין באכילה לדידן דאכלינן פתן של גוים מן הפלטר אי נמי משום דלא הוי ידע אם מן הפלטר הוי קאמר בהנאה וכה"ג מפרש בירושלמי הא דתנן בפ' כל
שעה חמץ של נכרי מותר בהנאה ולא תני באכילה ע"ש ועל פי זה יש לכוון דברי מ"כ שבדבור המתחיל מותר לאחר הפסח :

השמטות מחדושי הרד"ל לויקרא רבה

סדר ויקרא פרשה א במשה שנדבר עמו בדבור ובחזון · לא נמצא חזון במשה · ולפשר הוא
כמ"ש ואתה תחזה מכל העם וגו' ואמרו במכילתא שם תחזה בנבואה :
בהגהותי אות ט"ו מסלא אמר דעת קנית · נ"ל עוד במ"ר פי"ט : אר"א אע"פ שנתנו תורה סיוג
כו' · שס"ר ס"ב פ"ג : אריב"ל אלו היו עובדי כוכבים יודעין כו' · במ"ר פ"א ותנחומא תרומה ס"ט
(ולזה רמזתי בהגהותי שם אות כ' שכ' עי' תנחומא שם) : דיו סרלופין כו' · שמ"ר פ"ס :

פרשה ב בהגהותי אות א' אחר מלת שוח"ט · נ"ל עוד מז' פ"ח : א"ר אבין משל למלך כו' ·
פסיקתא דפ' שקלים ותנחומא כי תשא : אר"י בר סימון משל לא' כו' · מדרש שמואל
פ"ב : בהגהותי אות י"א והוא מגמ' דמנחות כו' · וע"ש הוא ונ"ל והוא נגד הגמ' במנחות : מעידני
כו' קורין את המקרא הזה לפוגה כו' · עיין בהגר"א א"ח סי' א' ס"ק כ"ט :

פרשה ג אם באין הן נ"ל כו' אנטונינוס כו' · ירושלמי מגלה פ"א סי"א : ובי שני זקנים היו
לאהרן כו' · שס"ר פ"א ספט"ו : בהגהותי אות ט"ו בסופו · אחר מפרים הפסוק נ"ל
(וכמ"ש בזוהר דמנלפן שהן הג' נקראין מישרים :

פרשה ד בהגהותי אות י"א · נ"ל אסר · ע"ס הוא ואני הגהתי זה על מה שנדפס בטעות כד"א
רשב"ל אסר אף בנדרים כו' · שצ"ל רשב"ל אמר · ועתה שהדפיסו כן בפנים · נתחכמו
לכתוב הג"ה זו על אסור דפיפא: שה פזורה כו' נמשלו כו' מה שה כו'· מכילתא יתרו פרשתא דמ"ת פ"ב :

פרשה ה דרש ר"מ וסוא יסקים · כל המאמר בב"ר פל"ו : קטיות מסופעות · עמ"כ · וכאן נכון
יותר לפרשו לשון קיט וקיץ · שהיו אילנות מסופעות פרוסין לנות תחתיהן בצל מפני הוס
הקיץ : מפלגותא כו' ונגלו ערות השבטים · קרוב יותר שצ"ל מסגלותא : א"ר אבהו כתיב השמר לך
פן כו' · שמ"ר פמ"א : תני ר"ת למה הוא קורא כו'. תוספתא בשקלים : אלין כהאי חכמין כו'
דוד מאריסא עבא כו' · עיין סנהדרין (ק"ז) :

פרשה ו א"ר לוי משל לאחד שאיבד את בנו כו' · עיין תנחומא תשא סימן כ"ד :

סדר צו פרשה ז ועל כל פשעים כו' שנא' אהבתי אתכם אמר ה' · וכתיב בתריה הלא את וגו'
ואהב את יעקב · אפי' בשעה שיעקב את לשעיר ר"ל במעשיו ח"ו · מ"מ ואהב
את כו' כי על כל פשעים תכסה אהבה : פעם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה א"ל מוטב היה כו' כנ"ל :
בהגהותי סוף אות ט"ו נ"ל עוד · שעל סדר טהרות לא נתחבר תלמוד · ואף על קדשים שנתחברו
(בבלי וירושלמי רק שהירושלמי נגנז מאתנו אח"כ מטעם שכתבתי ע"ז במ"א בלקוטי בס"ד) לא היו
רגילין בו כ"כ · שאף בברייתות תוספתא של קדשים לא היו רגילין רק בשל ד' סדרים הנהוגים כמ"ש
התוס' בב"מ (קי"ד) ע"ש : תבשיל הראשון ואכלו ערב לו התחיל ממתה כו' · זהו העולה שהוא קרבן
הראשון בתורה · וממתה בקערה שמצותה כולה כליל (ומפני שעיקרה על הרהור הלב · וקרוי' דורון) :
בהגהותי סוף אות י"ח נ"ל עוד · וכפי' הגר"א לתו"כ כ"י הגיה כאן בהפוך כימי עולם כימי שלמה
וכשנים קדמוניות כימי משה ע"ש :

פרשה ח בהגהותי אות ד' נ"ל בסופו עוד · והולכך ליתן הכתוב ב' סימנין מחנה דן שם העיר
ובין צרעה ואשתאול · כי העיר מחנה דן נבנית אח"כ בימי פסל מיכה · ובימי שמשון לא
היתה עדיין והי' הסימן רק בין צרעה ואשתאול : בהגהותי סוף אות ח' נ"ל עוד · ועיין בבמ"ר נשא
ס"ו באות ט' בהגהותי בס"ד :

פרשה ט בהגהותי סוף אות ב' נ"ל עוד · והראה ופשט ספקו של אלישע אחר שאל לר"מ ומקבלין
כדון וא"ל עד דלא עד דכדוכה כו' · וכן עכן שם קודם שנידון במיתה וזכה לעוה"ב :
בהגהותי אות ח' בירושלמי ספ"ג דשביעית כנ"ל :

פרשה י בהגהותי אות ג' ומיד אח"כ אהכי לא מריתי כנ"ל : שם אות ח' · עומד שם לראות הפלא
כנ"ל : ישעיה אהבת לצדק את בני · הפשר ז"ש (שם ס') קודם מקרא זה דרות ה"א עלי
יען משח בו' שהם ס"א · וממך כלם צדיקים וגו' : בהגהותי אות י"א בסופו נ"ל ובדב"ר פ"ח :
כהותל של תמרה · שהוא כלי נעשה בידים (וזהו הסלב כמו ידיך עלבוני) רק שהוא כלי נבזה כשמוציאין
ממנו קורעין אותו ובטל חשיבותו : כלי אין חסן בו כו' של מ"ר כו' של מקיזי דם · שהיכם דורשין אין
חסן בו שהכלי מאוס ואין ראוי לתשמיש בו · רק מ"ר של מקיזי דם משמע ליה כלי אין חסן בו · שאין
חסן כלל בהכלי · והכי מ"ר טבעו של עולם הוא · ובע"כ צריך אל הכלי · לכן דרש ליה על מקיזי
דם · שרוב הקזה לרפואה מחולי כמ"ש ברים כל מרעין אנא דם · ואין חסן בהכלי · שחסן יותר שלא
יחלה ולא יצטרך להקיז כלל : חשן מכפר על מטי דינין כו' החשן המשפט · שנקרא משפט · וגם כתיב
ולא יזח החשן שלא יזח ויטהו משקותו (וגם י"ל לשון חסן מידרים מענין חוס ומכר על הממכרים ואינן

מתונים כדין וע"י טועים בו · וכן י"ל לסיפוך שיחשו ולא יעיינו הדין) : אר"י בר אלעאי שמן כו' ·
ירושלמי רפ"ו דשקלים ע"ש :

סדר אחרי מות פרשה כא בהגהותי אות ז' ואמר לו לזקני וזאת ליסודא כנ"ל : אר"א בר
יוסי תמן הוינא ויהבון גוזלא כו' · פי' תמן בגנזי רומי הי'
כדאיתא במעילה (י"ז) אבל בזמן שיתום לא היו ראב"י · ומה שמסיים כל מה דהוי הדין שני כו' ·
אין זה מדברי ראב"י אלא סיום סיפור המעשה · ודברי ראב"י באו באמצעי הסיפור לחזק ענין הגוזל :
דהוי הדין שני הוי הדין שהי' כנ"ל · ופי כ"ז שהיה סיתום שוהה ומתעכב על המות הי' שוהה נפש
סיתום לצאת וכיון שפרח סיתום משם (וגטלוהו וגנזוהו בגנזי רומי ושם ראהו ראב"י) פרחה נשמתו ·
ונראה שלא היה נשמתו בו כ"א לסבול יסוריו מן סיתום שכיון שפרח לו פרחה נשמתו : בהגהותי
סוף אות י"ח נ"ל עוד · וכ"ה בערוך ע' גזל בשם הויק"ר ומסיים שם גם אידך קרא נטרף טרף כארס
אכל : שם סוף אות כ' נ"ל עוד ועיין שוח"ט מז' כ"ו :

פרשה כו שהיה המים קשים לו לשבות כו' · שהמערה הי' במקום שאין בו מים והיו צריך לו
להביאן ממקום רחוק וידעו בו רבים יותר מבלאחם : בהגהותי אות כ"ג · וכן הרד"ק
ורבינו ישעיה הביאו זה לראיה כנ"ל : בהגהותי סוף אות ל' שמן וקטרת ישמח לב כנ"ל · וצ"ל עוד
ורמז י"ל שמה אותיות משה · שעל שנמשח בשמן שמח לבו (וי"ל ג"כ שז"ש אף בשרי ישכון לבטח · כי
המשיחה סועילה לו כעין תניטה למתים שהיא במיני שמנים · אשר ע"כ בשרו ישכון לבטח שלא שלטה
בו רמה כמ"ש ספ"ק דכ"ב) :

פרשה כז וסימא סלקא כו' · עמ"כ כי כן הי' הדין כו' · וכמ"ש בב"מ (כ"ח) בפרשתא אמרי
אבדתא כו' :

פרשה כח בהגהותי סוף אות י"ב · נ"ל עוד · וכילקוט המכירי גרס מבואזין :

פרשה כט בהגהותי סוף אות י"ב · נ"ל עוד · ולפשר דרש יחד כמו אחד דדרשי' ליה לעיל אברהם
כד"א אחד היה אברהם (ולענין המקרא דכא' לחדש השביעי דכאן · וודאי קרוב הדבר
דדרשי' באחד בזכות אחד היה אברהם לבדו די לשקול לכף זכות בחדש השביעי : בהגהותי סוף אות
ט"ו נ"ל עוד · ועיין בערוך ע' תע השביעי בסופו :

פרשה ל ואל כסף · לא הוצרכו לשקול כסף לאמולוס כדדרש להלן למה שקלו כסף כו' : רבי
ברכיה כו' כתיב ופקדתי כו' · אין כ"כ שייכות למאמר זה כאן · ואולי עיקר מקומו נכון
לגרוס להלן · אחר דרשא דנעימות בימינך נצח דדרש ואתריגא אמר אלו סופרים ומשנים שמלמדין כו' ·
וע"ז קאמר ר' ברכיה דהן התכיבין מגבאי צדקה (שהן מצדיקי הרבים דקרא) דעל נ"ל כתיב ופקדתי
על כל לוחציו מאח"כ סופרים ומשנים · מיהו קצת דחוק הוא · שכאן לא הוזכרה סדרשה כמצדיקי הרבים
על נ"נ : בהגהותי אות ט' בסופו נ"ל עוד · ור"ם שויתי ה' לנגדי תמיד רמוז שילם אביו של רב
שמואל (ועיקר הענין מרמז נעימות בימינך נצח על מלמדי תינוקות שנו"ס נקראים לימודי ה' וכהן
תלויין תשב"ר) : כך מת יוסף לפני אחיו · בפי' רבינו מנוח על הרמב"ם הביא מאמר זה שהפסיקתא
וכתוב שם כאן עוד · ד"א על שהיו דבריו ערבים לאחיו כד"א וינחם אותם וידבר על לבם : בהגהותי
אות ל' וע"ע ע' רחש ב' נ"ל ע' תם ג' :

פרשה לב בהגהותי סוף אות כ"ד נ"ל עוד · ועיין במדבר רבה פ"ט :

פרשה לג בהגהותי סוף אות א' · והמציאו זה תיילות דאמולוס לרמוז לעל תרבך פתיה : בהגהותי
אות ט"ו בסופו נ"ל עוד · ולפשר פירושו שמפני שבכל רחוק מא"י היו מובילין משם
רק שער ולפורן ועצמות דבר המתקיים · והיו מצליחין עליהם בא"י לתוקקם לעשותם כדמות בשר אדם :

פרשה לד א"ר אבין כל המחרת כו' · ירושלמי ספ"ה דפיאה : בהגהותי אות כ"ז · נ"ל עוד ועיין
ערוך ע' אנונא כ"א בזה :

סדר בחקותי פרשה לו בהגהותי אות א' נשמט מהדפוס · וצ"ל עולה על כל מטע ומטע כך הי'
סופרין כו' · נראה נ"ל על כל מטע ומטע · שכשעוקרין אותה ממקום א'
ונוטעין אותה במקום אחר עולה ומשבחת · כן ישראל גלותן במלכות הוא לטובתן שע"י כן עולין ומשבחין
את"כ · וצ"ל במקום סופרין מוספין · ולפשר נ"ל סופחין וכמ"ש (ישעיה י"ד) ונלוה עליהם וגו' ונספחו
וגו' · וכמ"ש בפסחים (פ"ז) לא הגלה כו' · אלא כדי שיתוספו כו' : אברהם לא ניצול כו' בזכות
יעקב · ב"ר פס"ג : ושפחה אחת משלו מגדלתן · ע' רמב"ן ורבינו בחיי : אם כאים זכות אבות שתשם
וזכות אמהות שנתמוטטה כנ"ל וכלשון המקרא הסרים ימושו :

א וידבר

ה' אל משה במדבר סיני (א) זהו שאמר הכתוב (תהלים לו) משפטיך תהום רבה [א] אר"מ משל את הצדיקים בדירתן ואת הרשעים בדירתן · משל את הצדיקים בדירתן (יחזקאל לד) במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיו נויהם · ומשל את הרשעים בדירתן (שם לא) כה אמר ה' אלהים ביום רדתו שאולה האבלתי כסיתי עליו את תהום במה רשעים מתכסים כשהן יורדין לשאול בתהום חזקיה בר ר' חייא אמר הגיגית הזו במה מכסין אותה בכלי חרס ממהי בה (א) כשם שהיא של חרס כך מכסין אותה בכלי חרס כך הן הרשעים מה כתיב בהם (ישעיה כט) והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו ולפי שהן חשוכין הקב"ה מורידן לשאול שהיא חשוכה ומכסה עליהם את התהום שהוא חשך (ב) שנאמר (בראשית א) וחשך על פני תהום הוי (תהלים לו) צדקתך כהררי אל צדקה שאתה מביא על העולם מפורסמת כהרים הללו משפטיך תהום רבה משפט שאתה עושה בעולם הזה תהום רבה מה התהום בסתר אף משפט שאתה מביא בסתר · כיצד כיון שחרבה ירושלים בתשעה באב חרבה וכשמראה (ג) ליחזקאל הוא מראה לו (ב) בעשרים בחדש למה שלא לפרסם באי זה יום חרבה אבל מי שהוא בא לגדל ישראל מפרסם אי זה יום אי זה מקום אי זה חדש אי זו שנה אי זו אופטיאה לצאתם מארץ מצרים לאמר מה אמר להם שאו את ראש כל עדת בני ישראל: **ב** ד"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני זש"ה (ירמיה ב) הדור אתם ראו דבר ה' המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה וגו' אמר הקב"ה לישראל על שאמרתם למשה למה העליתנו ממצרים להמית במדבר וכי כמדבר הייתי לישראל וכי כמדבר עשיתי עמהם בנוהג שבעולם מלך ב"ו שיצא למדבר שמא מוצא הוא שם שלוה כשם שהיה מוצא בפלטין או אכילה או שתיה ואתם הייתם עבדים למצרים והוצאתי אתכם משם הרבצתי אתכם בסיגמטין שנאמר (שמות יג) ויסב אלהים את העם דרך המדבר · מהו ויסב שהרביצם כדרכי המלכים רבוצין על מטותיהם ולא העמדתי להם [ב] ג' פדגוגין משה אהרן ומרים שבזכות משה הייתם אוכלים את המן מה שלא ראו אבות הקדושים שנאמר (דברים ח) ויאכילך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך ובזכות אהרן הקפתי אתכם בענני כבוד שנאמר (תהלים קה) פרש ענן למסך (ג) וכמה ענני כבוד היו מקיפין את ישראל במדבר ר' הושעיה ור' יאשיה ר' יאשיה אמר [ג] חמשה ארבע לארבע רוחות וא' מהלך לפניהם ר' הושעיה אמר שבעה ארבעה לארבע רוחות השמים וא' מלמעלן וא' מלמטן ואחד שהיה מהלך לפניהם. רחוק ג' ימים והיה מכה לפניהם את הנחשים ואת העקרבים ואת השרפים ואת הסלעים ואם היה מקום נמוך היה מגביהו ואם היה מקום גבוה היה משפילו ועושה אותם מישור שנאמר (ישעיה מ) כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והבאר בזכות מרים שאמרה שירה על המים שנא' (שמות טו) ותען להם מרים שירו לה' ובמי באר (במדבר כא) אז ישיר ישראל את (ד) השירה הזאת · א"ר ברכיה הכהן בשם ר' לוי מלך ב"ו שיש לו מדינה והוא משלח בני אדם גדולים לתוכה שיהו נושאים משואיהם ועושים משפטיהם מי צריך להיות זקוק למזונותיהם לא בני מדינה צריכין להיות זקוקין להם אבל הקב"ה לא עשה כן אלא שלח למשה ולאהרן ולמרים

מסורת המדרש א תנחומא סדר זה · וסדר אמר · ילקוט סדר זה · ב ויק"ר פ' כ"ז תענית דף ט' · לקמן פ' י"ג · תנחומא סדר זה וסדר אמור · סע"ר פ' י' · ג תנחומא בשלח · מכילתא שם · ספרי בהעלותך פיסקא פ"ג וק"ו · אדר"ן פ' ל"ט · תד"א פ' י"ב ·

חדושי הרד"ל

(א) בכלי חרס ממהו בה · כ"ה הגי' במאמר זה בש"מ וכצ"ל : (ב) בעשרים בחדש כו' לפרסם כו' · נראה דצ"ל הוא מראה לו בא' בחדש ור"ל כדאי' בירושלמי פרק ד' דתענית הל' ה' אקרא דיחזקאל כ"ו בא' לחדש וגו' יען אמרה צר וגו' [דמפרש ליה באחד לחדש אב וכמ"ש הרד"ק שם] · דקלקול (משמיטות) [חשבונות] יש כאן : (ג) וכמה ענני כו' · מכילתא ר"פ בשלח וש"נ :

חידושי הרש"ש

(א) זהו שאמר הכתוב צדקתך כהררי אל משפטיך כו' כצ"ל וכ"ה בילקוט : (ב) שנאמר וחשך ע"פ תהום · ד"א צדקתך וגו' כצ"ל : (ג) ליחזקאל הוא מראה לו בעשרים בחדש · הגי' שעתיק בעשרה וכפי הגרסאות
(ד) השירה הזאת עלי באר ענו לה · כצ"ל ויליף ענייה ענייה ותען להם מרים :

מתנות כהונה

פרשה א אמר ר"מ · כ"ה בב"ר פ' ל"ג [ובשמ"ר פ' י"ד ובוי"ר פ' כ"ז] ושם פירשתיו : ממהי בה · ממה שהיא נעשה בה מכסין אותה : מי שהוא כמו משהוא כלומר כשהוא : אופטיאה · פירש הערוך כשאירע דבר של חשיבות וגדולה שממנו חושבין חשבונות בשטרות כמו שכותבין כך וכך למלך פלוני: מה אמר להם שאו · דרשו לשון גדולה והתנשאות : בסיגמטין · הערוך לא פירשו ולפי הענין הם מטות מכובדות : רבוצין · דרש ויסב לשון הסיבה כמו שהיו רגילין בימי חכמי התלמוד ליסב על מטות סביב השלחן : פדגוג · אומן ת"י פדגוג כאשר ישא האומן וגו' : משואיהם · משא שלהם להנהיגם ולהדריכם בכל דבר

פירוש מהרז"ו

א משפטיך תהום · רישא דקרא צדקתך כהררי אל ב"ר ריש פר' ל"ג שמ"ר פר' י"ד סימן ב' ויקרא ריש פר' כ"ז · עיקר פשוטו שדוד מהלל את הש"י במדותיו שהם גדולים וקטנים וכמ"ש בפסוק הקודם ה' בהשמים חסדך ואמונתך עד שחקים צדקתך וגו' משפטיך וגו' שהצדקה גבוהה ורמה כהרים הגדולים · והמשפט עמוק ושפל כתהום וא"כ יקשה שהרי כתוב וצדקתך אלהים עד מרום ועוד שהיה יכול לומר גם בהיפך צדקה כתהום משפט כהר כי כן הוא ע"פ מדה י"ע אם אין הכוונה רק להילול וכמ"ש כי נגע עד שמים משפטה · ועוד איך שייך לדמות מדותיו של הקב"ה השכלים אל הר ותהום ע"כ דורש ע"פ מדה כ' ומדת ממעל ומנגד ומדה ט' מדרך קצרה אא"ע שהצדקה והמשפט עצמו דומה להר ותהום ת"ע על הצדיקים מקבלי הצדקה על עשו צדקה וכאלו כתיב צדקתך לצדיקים עושי צדקה כהררי אל משפטיך לרשעים מקבלי המשפט הרע על עשו רע כתהום רבה ומ"ש כהררי אל אין פירושו על הגודל והרום וכן מ"ש כתהום רבה אינו על העומק והשפל אלא ע"פ מדה י"ז כל דבר למה ששייך לו שסוף שכר הצדיקים בהר מרום ישראל וזהו מ"ש משל את הצדיקים בדירתן וההרים מקום אור הפך התהום וסוף משפט הרשעים בשאול ותהום ומשל את הרשעים בדירתם ולפי הדרש הם דברים הפכים לא יתכן לדרוש ע"פ מדה י"ע כי אם ע"פ מדה ע"ז כל אחד מיוחד במקומו וגם פשוטו אמת שהצדקה גדולה ורמה כמו נויהם והמשפט עמוק (כמ"ש עמוקה משאול לכן הרחיבה שאול נפשה) כמו נויהם : במה רשעים מתכסים · כדמפרש חזקיה והולך וזהו ע"פ מדת ממעל ומנגד ומדה י"ז : בשאול שהוא חשך · כמ"ש סוף יו"ד אל ארץ חושך וצלמות וגו' ע"ש עוד והמדרש על שדורש שמתכסים בשאול בתהום שהוא חושך כמפורש בתורה הרי שגם השאול חושך על כן לא הביא כאן פסוק על זה אף שהוא מפורש : צדקה שאתה מביא · דורש ד"א לצדקתך וכפשוטו הצדקה שעושה בעולם ע"פ מדה ע' ומ"ש כהררי אל אינו על הגודל והרום אלא על הפרסום · וכן משפטיך ג"כ ע"פ מדה ע' שאתה מביא לעולם ומ"ש תהום רבה אינו על העומק והרוחב אלא הסתר היפך הפרסום ע"פ מדה ע"ז שמיוחד במקומו ולא עפ"י מדה י"ע כנ"ל : בט' באב חרבה · תענית כ"ח במשנה : בעשרים בחודש · וכן הוא בתנחומא וזה צע"ג שלא יתכן כלל שאין פסוק ביחזקאל שיהיה נזכר בו בעשרים בחודש : לבד זה מצאתי בירושלמי תענית פרק ד' הלכה ה' לענין י"ז בתמוז שחושב במשנה שבו הובקעה העיר ות"ל כתיב מ"ב כ"ה ג' בתשעה לחודש הבקעה העיר ואת אמרת הכין א"ר תנחום בר חנילאי קלקול חשבונות יש כאן הה"ד יחזקאל כ"ו א' ב' ויהיה בעשתי עשרה שנה באחד לחודש היה דבר ה' אלי לאמר בן אדם יען אמרה צור על ירושלים האח. מהו האח אין תאמר בא' באב שלזה כיון במ"ש באחד לחודש עדיין לא נשרף וכו' אלא קלקול חשבונות יש כאן וכו' מ"ד בט' לחודש הובקעה העיר בא' באב חרב הבית ומ"ד בי"ז הבקעה העיר בט' באב חרב הבית הנך רואה שלדברי הירושלמי צ"ל מראה ליחזקאל בא' לחודש היינו א' באב שחרב בו הבית ובתענית בבלי כ"ח מקשה על מ"ש בי"ז בתמוז הבקעה העיר והא כתיב בתשעה לחודש ומשני כאן בבית ראשון היה בט' ובבית שני היה בי"ז והמדרש בשיטת הירושלמי שהמדרש הוא אגדות ירושלמי שיש כאן קלקול חשבונות על י"ז בתמוז וט' באב שלפי דברי הפסוק הובקעה העיר בט' בתמוז וחרב הבית בא' באב ובמשנה חושב שהבקעה העיר בי"ז בתמוז וחרב הבית בט' באב והכל בבית ראשון ולדברי הכל בין זה לזה כ"א יום : לגדל את ישראל · לעשות אותם דגלים כמו מלאכי מעלה וזהו שאו את ראש בני ישראל לקמן פר' ז' סוף סימן ה' וסימן ט' ובפר' ב' סימן ב' וסימן ג' (עי' ב"ר פר' פ"ד סימן י"ב נטל קולמוס וכתב וכו') : אופטיא · עי' מ"כ ועי' מ"ע הוספת דברים חדשים : **ב** זש"ה ראו דבר ה' המדבר · תנחומא כאן כל הענין בסימן ב' והדרשה על מ"ש במדבר סיני באהל מועד בסוף הסימן : והוקשה לו איך שייך לומר על הש"י המדבר הייתי : שאמרתם למה העלתנו ממצרים · וס"ד למות במדבר (במדבר כ"א ה') שהתרעמו על המן וזה היה בשנת הארבעים בדור שני והיה ראוי שיעשה להם כדבריהם שימותו במדבר וע"פ מדה י"ז דורש ממעל ומנגד ומ"ש המדבר הייתי על המשפט : וכי במדבר עשיתי · דורש עוד הייתי על הנהגתו אותם במדבר ע"פ מדה ע' וי"ז ומדת ממעל כשהייתי עמכם במדבר אם הנהגתי אתכם כמו במדבר : בסיגמטין · פי' במ"ע בלשון יוני מיני מצעות עי' שמ"ר פר' כ' סימן י"ח ופר' כ"ה סימן ז' : על מטותיהם · עי' שמ"ר פר' כ' סימן ח' שדרשו על פסוק זה ויסב אלהים ב' פירושים א' מלשון סביב כחומה וכמ"ש בסמוך ובזכות אהרן הקפתי אתכם והב' מלשון הסיבה כמ"ש במשנה ריש ע"פ לא יאכל עד שיסב : פרש ענן למסך · פי' למחיצה והיינו מכל ד' רוחות סביב שאין תועלת במחיצה לצד אחד גם הביא פסוק זה שכתוב בו הג' מתנות פרש ענן וגו' שאל ויבא שליו ולחם שמים ישביעם פתח צור ויזובו מים : כמה ענגים · מכילתא בשלח פר' א' פסוק וה' הולך לפניהם יומם ספרי בהעלותך פיסקא פ"ג פסוק וענן ה' עליהם יומם ע"ש ושם במפרשים ול"ע גם כאן שתמו דבריהם מנין דרשו כן : רחוק שלשה ימים · כמ"ש במדבר יו"ד ל"ג וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה וענן ה' עליהם יומם בנסעם מן המחנה וסובר שהענן היה על הארון רחוק מישראל ג' ימים ובמכילתא וספרי שם ליתא רק גורסים ואחד מהלך לפניהם : כל גיא ינשא · לעתיד לבא וכוונתו כמ"ש ויק"ר פר' כ"ז סי' ד' ובקוה"ר פסוק ואשר להיות כבר היה דף ל"ג שכל מה שיהיה לעתיד כבר היה מקצתו בעוה"ז וכמ"ש כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות : שאמרה שירה · ולכך זכתה שיהיו המים בזכותה לישראל שיאמרו שירה על המים ע"פ מדת מנגד ואין כוונת המדרש שמכאן אנו לומדים שהבאר בזכות

יפה תואר

אמר ר"מ משל את הצדיקים בדירתן כו' · פירוש המשיל ודימה את שכר צדיקים לדירתן מה דירתן בהרי ישראל הטובים כן רמז הפלגת הצדקה הנעשית להם ודימה הרשעים לדירתן באשר דירתן לעוה"ב תהום ותחשך כך עונשן לתהום רבה פ"א לשון ממשלה ודירתן לשון נויהן כד"א בפ"ק דקדושין אמר ליה ר"י לר' יאשיה דדריה ופי' הערוך בן גילו ור"ל שה' השליט הצדיקים להיות מנת חלקם בדומה להן וזה נויהם במקום הרי ישראל כי הם מעולים וטובים גם בהרים טובים וגבוהים והרשעים השליט כלומר שמנת חלקם בדומה להן ושם אותם בתהום החשך כמו הם שהם חשך והיינו דקאמר כסיתי עליו תהום

שנא' (מיכה ו) ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים ואעפ"כ בזכותן היו מתנהגין המן בזכות משה תדע לך שהוא בזכות משה כיון שנסתלק משה (יהושע ה) וישבת המן ממחרת וענני כבוד בזכותו של אהרן מנ"ל כיון שנסתלק אהרן מה כתיב (במדבר כא) ותקצר נפש העם בדרך שהיתה השמש קופחת עליהם והבאר בזכות מרים מה כתיב (שם ך) ותמת שם מרים ותקבר שם ומה כתיב אח"כ (שם) ולא היה מים לעדה · והיאך היתה הבאר עשויה (ד) סלע כמין כוורת היתה ומתגלגלת ובאת עמהם במסעות וכיון שהיו הדגלים חונים והמשכן עומד היה אותו הסלע בא ויושב לו בחצר אהל מועד והנשיאים באים ועומדים על גביו ואומרים עלי באר והיתה עולה · ואח"כ הבאתי לכם שלוים · המדבר הייתי לישראל (ה) שמא כמדבר נהגתי עמכם (ד) אלא אם ארץ מאפליה לא אני בידי הייתי מאיר לכם שנא' (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם · ד"א אם ארץ מאפליה מהו מאפלי' שמא אמרתי לכם שאני מביא לכם טובה והלקשתי אותה ואין מאפליה אלא הלקשה שנאמר (שם ט) והחטה והכסמת לא נכו כי אפילות הנה לא נפל דבר ממה שאמר הקב"ה לישראל שכן אמר יהושע (יהושע כא) לא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דבר ה' אל בית ישראל הכל בא · (ירמיה ב) מדוע אמרו עמי רדנו מהו רדנו (ו) (ה) לשון משנה הוא הרודה פת חמה אמרו ישראל כשהפת נתבשלה בתנור וניטל ממנה יכולה היא ליקבע בתנור עוד (ז) ואנו היינו בידם כבתנור שנאמר (ישעיה לא) ותנור לו בירושלים [א] והגליתנו לבבל ומה את מבקש ממנו עוד · ד"א מדוע אמרו עמי רדנו לא נבוא עוד אליך מהו רדנו כד"א (מ"א ה) כי הוא רודה בכל עבר הנהר (ח) אמרו לו נתתה לנו את בית המקדש וסילקת שכינתך ממנו ומה את מבקש ממנו ולא נבוא עוד אליך אמר להם ומי יתן לי והייתי במדבר עכשיו · היכן כל אותן הנסים שעשיתי לכם וכן הוא אומר (ירמיה ט) מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי וגו' היכן שהייתי מתקלס שנא' (ישעיה מב) ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירונו יושבי סלע · לנשיא שנכנס למדינה וראו אותו בני המדינה וברחו נכנס לשניה וברחו מלפניו נכנס לעיר חריבה וקדמו אותו והיו מקלסין אותו אמר הנשיא זו העיר טובה היא מכל המדינות (ט) (ו) כאן אני בונה כס נאה כאן אני דר כך כשבא הקב"ה לים ברח מלפניו שנא' (תהלים קיד) הים ראה וינוס וכן ההרים רקדו כאילים בא במדבר חרבה קדמה אותו וקילסה אותו שנא' (ישעיה מב) ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירונו יושבי סלע אמר זו העיר טובה לי מכל המדינות (י) בו אני בונה כנסיה ודר בתוכו התחילו שמחים שהקב"ה דר בתוכו שנא' (שם לה) ישושום מדבר וציה: ג ד"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני [ב] עד שלא עמד אהל מועד דבר עמו בסנה שנאמר (שמות ג) ויקרא אליו ה' אלהים מתוך הסנה (ז) ואח"כ (שם יב) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר (ח) ודיבר עמו במדין שנאמר (שם ד) ויאמר ה' אל משה במדין ודיבר עמו בסיני שנא' וידבר ה' אל משה במדבר סיני לאמר וכיון שעמד אהל מועד אמר יפה הוא הצניעות שנא' (מיכה ו) והצנע לכת עם אלהיך הרי הוא מדבר עמו באהל מועד וכן דוד אמר (תהלים מה) כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה בת מלך זה משה (ט) שנא' (ישעיה יט) וסכרתי את מצרים ביד אדונים קשים אלו הן המכות שבא על מצרים ומלך עז ימשל בם זה משה שהיה מלכה של תורה שנקראת עז שנא' (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן לפיכך כל כבודה

בת

מסורת המדרש א ספרי פרשה שלח לך · תנא דבי אליהו חלק א' פרק ל"א · ב תנחומא סדר זה · ילקוט כאן ·

חדושי הרש"ש

הגרסאות צריכין לפנים: (ד) אלא אם ארץ מאפליה · עמ"כ וע"ע מש"כ ס"פ אחרי אות ה': (ה) לשון משנה הוא הרודה פת חמה · תרומות פ"י מ"ג · מכשירין פ"ג מ"ג: (ו) כאן אני בונה אכסניא כצ"ל וכ"ה בתנחומא ובילקוט: (ז) ואח"כ ויאמר ה' כו' בארץ מצרים לאמר ודבר עמו במדין כו' · בתנחומא מקדים מדין למצרים והוא הנכון: (ח) ודבר עמו בסיני שנאמר וידבר ה' כו' בסיני כצ"ל: (ט) שנאמר וסכרתי את מצרים ביד אדונים קשה כצ"ל:

חדושי הרד"ל

(ד) סלע כמין כוורת · תוספתא פ"ג דסוכה ובוי"ר פכ"ג: (ה) שמא במדבר נהגתי עמכם · כצ"ל בכ"ף וכ"ה בתנחומא: (ו) לשון משנה הוא הרודה פת כו' · תרומות פ"י: (ז) ואנו היינו בירושלים כבתנור · כ"ה בתנחומא וכצ"ל: (ח) א"ל נתתה לנו את בהמ"ק · כ"ה שם וכצ"ל: (ט) כאן אני בונה אכסניא כאן כו' · כס"ש ובילקוט כ"ה הלשון לקמן כאן וכצ"ל: (י) (בו אני בונה אכסניא ודר בתוכו כצ"ל

פירוש מהרז"ו

מרים שאין מכאן ראיה שהרי משה ובני ישראל אמרו שירה יותר ממרים אבל עיקר הראיה ממ"ש לקמן תדע לך שכשמתה מרים פסק הבאר וצירף גם ראיה זו ויש להביא ראיה לדברי המדרש שאחר שירת מרים סמך פרשיות של ניסים על המים: ואעפ"כ · לא די שלא לקחו מהם כלום אעפ"י שהיה להם טורח גדול עליהם אעפ"כ עוד זאת עשו שפרנסו אותם: כיון שנסתלק משה · לפי מ"ש כאן הסר ביאור שהרי משה מת בז' באדר ומ"ם וישבות המן היה בט"ז בניסן כמפורש ביהושע ה' י"ב אך הענין מפורש בסדר עולם סוף פרק י"ד ובמכילתא בשלח פר' המן ובילקוט יהושע בשם תוספתא דסוטה על פסוק וישבות המן ממחרת וז"ל כל זמן שהיה משה קיים היה המן יורד להם משמת מהו אומר וישבות המן ממחרת ולא שהמן תולה להם בחייו אלא אף במיתתו שמן המן שלקטו בז' באדר אכלו ל"ט יום עד י"ו בניסן וכו' כל הענין הרי שדעת התוספתא שפסוק זה וישבות המן ממחרת היינו שבת בח' באדר ודרשו כן שהרי בפסוק הקודם כתיב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי וגו' וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ ולא היה עוד לישראל מן שהוא כפול לשון וישבות וגו' ולא היה וגו' ע"כ דרשו וישבות המן ממחרת היינו מחרתו של מיתת משה ע"פ מדת נוטריקון מחר מת אז שבת מלירד אבל היה להם מן לאכול ל"ט יום עד באכלם מעבור הארץ ואז ולא היה עוד לבני ישראל מן וזהו כוונת התוספתא במ"ש משמת מהו אומר וישבות המן ממחרת ועי' תענית דף ט' א' ועי' מכילתא בשלח פסוק את המן אכלו וז"ל ר' יהושע אומר מ' יום אכלו את המן אחרי מות משה כיצד משה מת בז' באדר ואכלו ממנו כ"ד של אדר וט"ז של ניסן וכו' ובקדושין דף ל"ח דרשו מפסוק של בשלח ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען עי' ברש"י ותוספות ומה שהקשו בתוס' למה לא הביא פסוקים של יהושע אין לי לב להבין איך הוא בהדיא ולא זכרו כל המקומות שהבאתי שאין דרך להבין דבריהם אם לא על דרך שכתבתי שלא נזכר בפסוקי יהושע מיתתו של משה אלא שביתת המן ולפי פירושם צ"ע איך יתפרשו דברי הגמרא על מיתת משה ולשון התנחומא כמו במדרש כאן: כיון שנסתלק אהרן · כמ"ש שם ויראו כל העדה כי גוע אהרן ודרשו בר"ה ג' אל תקרא ויראו אלא וייראו וכמפורש כל הענין לקמן פר' י"ט סי' כ' וכאן הוסיפו עוד שגם הפרשה הסמוכה לה ותקצר נפש העם בדרך הוא ג"כ מטעם זה: כמין כוורת · עגולה וארוכה שהיתה מתגלגלת והולכת עם ישראל בנסעם שהרי אינו מפורש שנשאוה בעגלה או במוטות הרי שהלכה מעצמה: בחצר אהל מועד · שהמשכן היה עומד תמיד במקום גבוה בהר והענן היה ממיך כל ההרים כנ"ל כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיו מניח הר אחד למשכן ויליף כן ממ"ש עלי באר ענו לה שהיל"ל ענו לה עלי באר אלא שקודם שענו לה היה ג"כ עלי באר שהיה עולה על הר כנ"ל שלא היה הר אחר וכמ"ש ביחזקאל שלעתיד יצאו מים חיים מהבית כך במדבר יצא המים מהמשכן ואח"כ ענו לה ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה כאלו כתיב עלי באר (עצמו להר) ענו לה עלי באר על מי הבאר שיעלו להשקות כל ישראל שמאחר שלא פירש מה יענו לה הרי מפורש במקומו עפ"י המדות: ואח"כ הבאתי לכם שלוים · היינו מ"ם בסדר בהעלותך לבד מ"ם בסדר בשלח שהיה קודם הבאר: ארץ מאפליה · וכי הארץ והמדבר חושך ואופל ע"כ דורש על מ"ש וה' הולך לפניהם וגו' ולילה בעמוד אש להאיר להם כדמיון ההולך בלילה ואבוקה בידו וזהו מ"ש בידי הייתי מאיר לכם וכמ"ש במכילתא פסוק זה כמלך שנטל פנס ומאיר לבנו: שמא אמרתי · עי' לקמן פר' כ"ג סימן יו"ד א"ת המדבר אלא המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה אשר דברתי אודות הארץ מאפליה אם אמרתי וכמו שהביא הראיה ע"פ מדה י"ז מיהושע שהיה על אודות טובת הארץ: לא נפל דבר · דורש עוד מלשון הפלה ונפילה כמ"ש לא נפל שע"פ מדה י"ז דורש מדת ממעל: הרודה פת חמה · במסכת תרומות פ"י מ"ג מכשירין פרק ג' מ"ג עי' ערוך ערך רדה ובאמת שהוא לשון מקרא אלא שמשון כי מגוית האריה רדה הדבש אך על שמדמה לרדיית פת מן התנור ע"כ הביא לשון המשנה ועי' ב"ר פר' פ"ו סימן ב' ויוסף הורד נסחון כמ"ש יתנסח א"ע: יכולה היא ליקבע · מאחר שכבר נתיבש הפת ולא יתכן לדבק רק עיסה לחה והגלחת ישראל היתה בירושלים כמו הפת בתנור ובגלות בבל אבדנו הכל: כי הוא רודה · אחר שהיינו מקדש בירושלים בבה"מ מושלים ורודים על אחרים ובבבל נעשינו נרדים מאחרים ואיך נבא אליך ע"פ מדה ממעל ומדה ט' רדנו נרדינו איך נבא): אמרו לו · פירוש אחר הוא כשהיית בא אלינו ושוכן בתוכינו היינו באים אליך בבית שכינתך ועתה בית שכינתך חרב וסלקת שכינתך איך נבא אליך ודורש רדנו מלשון שבירה וסילוק כנ"ל: מי יתן לי · דורש ד"א המדבר הייתי כמו הייתי הלילה לאיש דהוא כמו אהיה עבר במקום עתיד או פי' ע"פ מדה ט' וממעל המדבר אהיה הייתי מי יתן שאהיה כמו שהייתי במדבר וע"פ מדה י"ז כמ"ש מי יתנני במדבר למה יתאוה להיות במדבר אלא פירושו של המדבר המפורש בתורה שהיו ישראל בו והייתי עמהם בנסים ונפלאות אך עכשיו ואעזבה את עמי: שהייתי מתקלס · פירוש אחר על פי מדה י"ז שלכך מתאוה להיות במדבר על שהיה מתקלס בו שירת הים כמ"ש ישאו מדבר ובפסוק הקודם יורדי הים ומלואו שיורדי הים אמרו שירה כמפורש בתורה וישאו הוא שירה כמ"ש שאו זמרה וכמ"ש ויק"ר פר' י"ד סי"ב אמה דעי ועי' לקמן פר' כ"ג סימן ד': לנשיא שנכנס למדינה · שכבש אותה בחזקה וסתר בניני' ויראו בני המדינה ממנו וברחו עם רכושם שלא ישלל מהם אך עיר חרבה ועניה שאין להם מה שישלול מהם אין להם ליראה ממנו קדמו פניו וקלסוהו ונתרצה להם לבנותה מחדש כך הקב"ה בא לים הוצרך לבקעו ולקרעו וליבשו שלא יתכן לעבור בו באופן אחר כ"א לשנות טבעו על כרחו של ים וכן הרים כמ"ש ראוך יחילו הרים שהענן היה ממיך כל ההרים כנ"ל בסימן זה בדברי ר' הושעיה ובשעת מתן תורה הרים רקדו כאילים · רק המדבר לא נשתנה טבעו שלא נזרע ולא נטעה ולא נבנה בו אלא נשאר מדבר כמקדם אלא שהביא בו כל הטובות ממקום אחר לחם מן השמים מים מצור ושליו מהים וכן עמוד אש וענן ושאר הנסים וכל הדרשה על מ"ש במדבר סיני באהל מועד שבמדבר בנה לו כנסת ודר בו באוה"מ לא בים ולא בהרים כנ"ל: ג עד שלא עמד · תנחומא כאן כל ענין זה סי' ג' כאן שייך מ"ש במ"ר פר' י"ב סימן ד' ובא לפרש מ"ש כאן באוה"מ ובשי"ר פסוק אפריון דף כ"א ב' ע"ש ותבין כאן ועי' ברים מכילתא בא"א: שנאמר והצנע לכת עם אלהיך · פי' שאנו צריכים להיות הצנע לכת לפני אלהינו כמו שנהג הוא בהצנע לכת עמנו ע"כ לא כתיב לפני אלהיך אלא עם אלהיך שגם הוא בהצנע לכת · וכמ"ש בהד"א סוף פרק כ"ח א"ת והצנע לכת עם אלהיך אלא והצנע לכת עמך אלהיך שכל זמן שאתה הולך עמו בצנעה יהיה גם הוא עמך בצנעה והמדרש והתד"א למדים זה מזה: בת מלך זה משה · שמשה נקרא מלך ונקראת התורה בת מלך כאלו היתה התורה בתו שהוא חוללה והולידה בארץ ובתנחומא הגי' בת מלך זה משה שנאמר ותביאהו לבת פרעה ויהי לה לבן ועל שם בת פרעה נקרא משה

מתנות כהונה

דבר נרכס: מתנהגים · בכל דבר נרכס: קופחת · לשון הכאה כד"א לקפח בהכה מקפת בהלכות: שמא במדבר · כלומר רק מדבר לבדו והלא קיימתי הכל כן הוא לקמן בפ' מסעי: אלא אם ארץ וכו' · כלומר לאו דוקא לא במדבר אלא אפי' אם ארץ מאפליה ובילקוט ירמיה לא גרס אלא: והלקשתי · ואחרתי אותה כד"א יורה ומלקוש: ה"ג שכן אמר יהושע לא נפל וכו': ה"ג הרודה פת חמה אמרו ישראל כשהפת נתבשלת: ה"ג היינו בידו כבתנור: כד"א כי הוא רודה כו' · ויהיה פירוש רדנו ביטול הממשלה כד"א לדשנו שפירושו הסרת הדשן: והצנע לכת גרסינן: ביד אדונים קשה גרסינן: ה"ג

ידי משה

שמא אמרתי לכם שאני מביא לכם טובה והלקשתי אותה וכו' · לא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דבר ה' אל בית ישראל הכל בא · [illegible]

מן הנמנע ליתן להם שליו רק קשה הואיל ויש תקנה כדכתב הרז"ו שממלא דמו על הבגד וכיון שכניס [illegible]

בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה זה אהרן שנאמר (שמות כח) ועשית משבצות זהב (י) [א] מיכן אמרו אשה שהיא מצנעת עצמה אפי' היא ישראלית ראויה היא שתנשא לכהן ותעמיד כהנים גדולים שנא' ממשבצות זהב לבושה אמר הקב"ה כך הוא כבודי שאהא מדבר מלפנים שנאמר (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד א"ר יהושע בן לוי (יא) [ב] אלו היה או"ה יודעים מה היה המקדש יפה להם קסטריות היו מקיפים אותו כדי לשומרו שהיה יפה להם יותר משל ישראל שכן שלמה סדר תפלה (מלכים א ח) וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא וכתיב (שם) ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי אבל כשהוא בא אצל ישראל מה כתיב (דה"ב ו) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו אם היה ראוי לו היה נותן לו ואם לאו לא היה נותן לו · ולא תאמר בית המקדש אלא אילולי ישראל (יב) לא היה מטר יורד (יג) ולא השמש זורחת שבזכותן הקב"ה מרויח בעולמו ולעולם הבא או"ה רואין לישראל היאך הקב"ה עמהם והן באין להידבק להם שנא' (זכריה ח) בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים : ד ד"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני זש"ה (שיר ז) שררך אגן הסהר מדבר בסנהדרין שהיתה נתונה בלשכת הגזית והיא משולה בשרר ולמה משולה בשרר אלא מה השרר הזה נתון באמצע הגוף כך סנהדרין של ישראל נתונה באמצעו של בהמ"ק · (שם) אל יחסר המזג (י) מהו אל יחסר המזג שלא היו חסרים אחד משלשתן · אל יחסר המזג מי שהוא מזוג כראוי מזוג שלישי של כוס יין ושני חלקים מים כך היתה סנהדרין יושבת מתמיד השחר עד תמיד של בין הערבים ולא היה אחד מהם נפנה לצורכו ומה היו עושים כשהיה אחד מהם מבקש לצאת היה סופר אם היה שם עשרים ושלשה היה יוצא ואם לאו לא היה יוצא למה שכתוב אל יחסר המזג שלא היו חסרים אחד משלשתן לפיכך אל יחסר המזג (שם) בטנך ערימת חטים נמשלו ישראל כערימה של חטים מה החטים הללו נכנסות לאוצר במנין כך אמר הקב"ה שיהיו ישראל נימנים בכל שעה לכך נאמר בטנך ערימת חטים אבל התבן והקש אינן נמנים ולא נמדדין כך או"ה נמשלו כתבן וכקש שנא' (תהלים פג) כקש לפני רוח וכן (עובדיה א) ובית עשו לקש למה שאין להקב"ה הנייה מהם שנא' (ישעיה מ) כל הגוים כאין נגדו אבל ישראל יש להקב"ה הנייה מהם קורין שמע מתפללין ומברכין שמו של ממ"ה הקב"ה בכל יום לפיכך נמנים בכל שעה לכך נמשלו כחטים שנא' בטנך ערימת חטים : ה (יא) וידבר ה' אל משה בהר סיני זהו שאמר הכתוב (תהלים קמז) לא עשה כן לכל גוי וכן (שם קמח) וירם קרן לעמו (יד) משל למלך שנטל אשה ראשונה ולא כתב לה כתובה גירשה ולא כתב לה גט כך לשנייה ולשלישית ולא היה כותב להם כתובה ולא גט אלא מה עשה ראה ענייה יתומה בת אבות ביקש ליטול אותה אמר לשושבינו אל תנהוג בה כראשונות זו בת אבות היא צנועה היא במעשי' וכשרה וכתוב לה כתובה באי זו שבוע באי זו שנה באי זה חדש בכמה בחדש באיזו איפרכיא כשם שכתוב באסתר (אסתר ב) ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש אל בית מלכותו בחדש העשירי הוא חדש טבת בשנת שבע למלכותו (יב) כך הקב"ה ברא לדור המבול ולא כתב אימתי בראן העבירן מן העולם ולא כתב אימתי העבירן אלא (בראשית ז) ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וכן לדור הפלגה וכן למצרים לא היה כותב אימתי נבראו ואימתי מתו אלא כיון שעמדו ישראל אמר הקב"ה למשה איני נוהג באלו כאותן הראשונים אלו בני אבות הם בני אברהם יצחק ויעקב לך כתוב להם באיזה חדש בכמה בחדש ובאיזו שנה באיזו איפרכיא ובאיזה עיר רוממתי קרנם ונתתי להם תלוי ראש לכך נאמר וידבר ה' אל משה במדבר סיני הרי איפרכיא באהל מועד הרי מדינה בשנה השנית זו שנה בחדש השני זה החדש באחד לחדש (טו) בכמה בחדש הרי נכתבה אופטיאה למה שאו את ראש כל עדת בני ישראל לקיים מה שנאמר (תהלים קמז) לא עשה כן לכל גוי ומה עשה וירם קרן לעמו : ו ד"א וידבר ה' אל משה אשריו של משה ששים רבוא עומדים והכהנים והלוים והזקנים הכל עומדים שם ומכולם לא נדבר אלא עם משה : ז וידבר ה' אל משה במדבר סיני למה במדבר סיני מכאן שנו חכמים [ג] בג' דברים ניתנה התורה · באש · ובמים · ובמדבר · באש מנין (שמות יט) והר סיני עשן כולו וגו' ובמים מנין שנאמר (שופטים ה) גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים ובמדבר מנין וידבר ה' אל משה במדבר סיני ולמה ניתנה בג' דברים הללו אלא מה אלו חנם לכל באי העולם כך דברי תורה חנם הם שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים · ד"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני אלא (יג) (טז) כל מי שאינו עושה עצמו כמדבר הפקר אינו

מסורת המדרש א תנחומא סדר אחרי · ילקוט תורה רמז תקכ"ה · וילקוט תהלים רמז תש"ן · ב תנחומא כאן · וסדר תרומה · ג ילקוט כאן ·

חדושי הרד"ל

כצ"ל : (י) מיכן אמרו אשה כו' · ע"ל כפ"ב : (יא) אלו היו עובדי כוכבים יודעין כו' · ויו"ר פ"א : (יב) ולא היה מטר יורד · כמ"ש בב"ר פל"ט הגשמים בזכותך וכו"מ : (יג) ולא היתה שמש זורחת כמ"ש (ירמיה ל"א) כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם וגו' אם ימושו החקים האלה וגו' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי וגו' : (יד) משל למלך שנטל אשה כו' · פסיקתא דפ' החדש : (טו) (בכמה לחדש לצאתם מארץ מצרים הרי נכתבה כו') · כצ"ל : (טז) כל מי שאינו עושה עצמו הפקר כמדבר · ע"ל ס"פ י"ט : שם

חדושי הרש"ש

(י) מהו אל יחסר המזג שלא היו חסרים אחד משלישתן כצ"ל כאן וכן לקמן וכ"ה בתנחומא · והכוונה פשוטה ומבוארת· ועי' ברמב"ם פ"ג מהל' סנהדרין הל' ב' והיד"מ במח"כ שגה בכאן·וע"ש בכ"מ בפי' דאל יחסר המזג ב' פירושים והמה מדברי התוס' סנהדרין י"ד ב' (ולהמגיה שם ד' ברדיטשוב איסתמיט התוס' הנזכר ולכן הניח בצ"ע פי' הב' והכ"מ קיצר בדברי התוס' ע"ש) ומהמדרש הנוכחי מוכח להדיא פירוש הראשון וכבר העירו התוס' בעצמן בזה בספ"ד דב"מ ובב"ב ל"ו ב' מהירושלמי : (יא) וידבר ה' אל משה במדבר סיני זש"ה לא עשה כן לכל כצ"ל : (יב) כך הקב"ה ברא לדור המבול כו' העבירן מן העולם ולא כתב אימתי העבירן כו' · לכאורה יפלא הלא לא בסתר דבר הכתוב בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש כו' ולא והשוב שני הדורות מאדם ותמצא שאז היה אלף תרנ"ו שנה לבריאת עולם · ואולי משום דשנות נח אינם מפורסמים כ"כ ואין זה נקרא אופטיאה שפי' המ"כ בשם הערוך לעיל שהוא דבר של חשיבות וגדולה : (יג) כל מי שאינו עושה עצמו כמדבר הפקר כו' · עמ"כ ויד"מ · ועי' לקמן

מתנות כהונה

ה"ג אמר הקדוש ב"ה כך וכו' עד שאהא מדבר מלפנים : קסטריות · פי' הערוך גזוזטראות בבנינים : ולעולם הבא · לימות המשיח וכן תמצא בהדיא בפ' שני דייני גזירות שקורא לימות המשיח עולם הבא ועיין בב"ר סוף פרשה מ"ג : בשרר · בטבור : משלשתן · משלים מהן וכדמפרש ואזיל ועיין כל זה בפ"ק דסנהדרין ומדרש חזית : ולא היה א' מהן כו' בתמיה : ה"ג וידבר ה' אל משה במדבר סיני זהו שאמר וכו' : כתב לה כתובה גרסינן : אלא מה עשה גרסינן : בת אבות · כלומר בת טובים משמי אבות : ה"ג בני אבות הם בני אברהם יצחק ויעקב : אפרכיא · פירוש הערוך מקום וארץ ושכונה : תלוי ראש · שאו דרים לשון התנשאות ועלוי ותלוי ראש : הפקר · שפל ועניו ללמוד מכל וללמד

פירוש מהרז"ו

בת מלך שהיה גדלתו · ועי' שמ"ר פר' ה' סוף סימן ה' שהפרשה הזאת מדברת בפרעה ומשה : מכאן אמרו · פי' מאותו ענין דרשו על פסוק זה ועי' מ"ש פר"א פרק ב' בפירושי שם וכמו שהצדיקים נקראו בני אל חי בני ממ"ה כך הצדקניות נקראות בנות מלך מ"ה : ממשבצות זהב לבושה · שהיא תזכה שתעשה לבוש של משבצות זהב לזרעה ועי' ויק"ר פר' כ' סימן י"ב ולקמן סוף פר' ב' : ובבא משה · עתה בא לחתום דרשה הקודמת והביא ראיה מפסוק סוף נשא ובבא משה לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת מבין שני הכרובים וידבר אליו : אלו היו א"ה · ויקרא רבה פר' א' סימן י"א ושם מבואר בשם מ"ע ערך קסטרא : וגם אל הנכרי · ובא מארץ רחוקה למען שמך : אם היה ראוי לו · שלא יתגאה אח"כ ולא יהיה כפוי טובה ובכלל זה שמה שמבקש הוא באמת טובתו ולא לרעתו : ולא תאמר ביהמ"ק · פי' ולא ביהמ"ק לבד היה טוב לאוה"ע אלא אף ישראל ג"כ אלא שאין הדבר ניכר כל כך לעין אבל לעתיד לבא יהיו הכל מכירים כי כן הוא ועי' בתנחומא בחוקותי סוף סי' ב' ולפי מ"ש כאן יקשה שהרי כאן דורש באוה"מ ומביא הדרשה מבית המקדש והעיקר חסר כאן וכמ"ש בויק"ר שם אריב"ל אלו אוה"ע היו יודעים מה אה"מ יפה להם וכו' ע"ש וכן הוא בשי"ר פסוק כתפות בעלי היער דף י"ד ב' וזה שייך כאן למ"ש מאוה"מ ואגב מאמר זה של אוה"מ הביא ג"כ המאמר השני של ביהמ"ק וישראל : מכל לשונות · וסיפא דקרא נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם : ד במדבר סיני · וס"ד שאו את ראש כל עדת ב"י שי"ר פסוק שררך דף ל"ד ב' שמ"ר ריש פר' ל"ט ע"ש פסיקתא פר' יו"ד סי' ב' תנחומא כאן סימן ד' ותנחומא תשא ריש סימן ב' כל הענין : נתונה באמצעו · בתנחומא תשא הגירסא כך סנהדרין נתונה בלשכת הגזית שהוא באמצע ביהמ"ק ובפסיקתא שם הגירסא בירושלים שהיא באמצעיתו של עולם : משלשתן · כ"ג שלים מס"ע מהם שסנהדרין שבעים כמנין יין ועי' ב"ר פר' נ"ח סימן יו"ד ומס"ש ודורש מ"ש אל יחסר המזג כי מה שייכות לשרר עם המזג ע"כ דורש שא"ע המזג לשרך ת"ע למקום שצריך ושייך המזג והיינו היין וכמ"ש רז"ל כל חמרא דלא דרי תלת מי' לאו חמרא הוא : אבל התבן · לקמן פר' ד' סוף סימן א' ומ"ש נימנים בכל שעה על שנמנו במדבר כמה פעמים בתורה ויתכן שנכלל בזה שנימנים כל שעה עשרה לכל דבר שבקדושה ג' לזימון וכמ"ש במשנה בג' אומר נברך בג' והוא וכו' בעשרה והוא וכו' במאה והוא באלף וכו' וכיוצא בזה לדברים שנמנים אחר הרוב : ה וידבר וכו' · שאו את ראש כל עדת בני ישראל : באיזה שבוע · היינו איזה שמיטה ביובל ואיזה שנה בשמיטה איזה חודש בשנה על שהיתה חשובה ויקרה לקחה לאשה ולמטרונה אך הראשונות לפילגשים ושפחות : אל בית מלכותו · הוא המדינה בחודש וגו' בשנת וגו' : הרי אפרכא · שם המדינה כולה כולל הרבה עריס : הרי מדינה · פי' כמ"ש במדרש אסתר סוף פסוק ויהי בימי השני וסוף פסוק בימים ההם שעיר הוא מדינה וכאן שהיו במדבר הרי מ"ש במדבר סיני הוא אפרכיא ובאוה"מ במקום עיר מדינה : הרי נכתבה אופטיא · כאן חסר וכצ"ל לצאתם מארץ מצרים הרי אופטיא וכמ"ש לעיל סוף סימן א' פירוש תיבת אופטיא : למה שאו את ראש · עי' מ"כ וכדלעיל סוף סימן א' כשבא לגדלם : לא עשה וכו' ומהו עשה · ברים הסימן הביא שני הפסוקים וכאן משמע שפסוק וירם קרן מסלים לפסוק לא עשה וזה צ"ע שהרי פסוק לא עשה הוא בסוף מזמור קמ"ז ומ"ש וירם קרן הוא בסוף מזמור קמ"ח ואיך ולמה נרפוס יחד · ובתנחומא בלשון יותר ברור לא עשה כן לכל גוי ומה עשה הרים ראשם שנאמר וירם קרן לעמו אך באמת הענין שלשון חכמים מרפא וישוב לדקדוק שבמקרא שבסוף מזמור קמ"ז כתוב מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי שע"פ מדת ממעל היל"ל לא הגיד כן לכל גוי כמו שהתחיל מגיד דבריו ואמת פשוטו ע"פ מדה ע' וממעל כאלו כתיב כאן לא הגיד כן לכל גוי וכאן חסר מה שעשה שעל זה יאמר לא עשה כן לכל גוי ובסוף מזמור קמ"ח אחר שחשב מה שנבראו בארץ כתיב יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים וירם קרן לעמו שיקשה ג"כ שלא פירש באיזה ענין הרים קרנם שלפי ענין הפרשה בענין ההלול לה' כל הברואים שוים בהלולו כמ"ש יהללו את שם ה' וגו' ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז וירם קרן בענין שכתב בו נשיאה והרמה היינו מ"ש כאן בפרשה שאו את ראש כל עדת שזהו הרמת קרן ראשם ומדקאמר וירם קרן לעמו משמע שלאחר לא עשה כן היינו מ"ש במזמור קמ"ז הנ"ל ע"פ מדה ל"ב לא עשה כן לכל גוי אבל לעמו עשה שכל הברואים ההילול והקילום מכולם יחד בלא מינוי פרטי האישים מהם אך בעמו מנה כל פרטי אישיהם וזהו הרמת קרנם · וכן הוא לקמן פר' ב' סוף סימן ה' ובשמ"ר פר' למ"ד סוף סימן י"ב ע"ש : ו ס' רבוא · עי' ויק"ר פר' א' סימן א' באריכות ותנחומא כאן סימן ו' : עומדים שם · אבל ישראל אמר עומדים שהם על שעמדו מרחוק אך הכהנים והלוים והזקנים עמדו קרוב וסביב למשכן ולמשה ע"כ אמר עומדים שם : ז בג' דברים · מכילתא יתרו פסוק אנכי תנחומא כאן : במדבר הפקר ·

יפה תואר

פהוס : אבל ישראל יש להקב"ה הנייה מהם קורין שמע וכו' · לפי' הם נמנים בכל שעה · וק' מאי שייכות לזה כאן לפ' פקודי ונראה דאיתא ביפ"ת ויחי שאמר יעקב מתיירא אני שמא תשתחוו לע"ז לפי שאתם בנים של ד' אמהות אמרו לו אינו אומר למשפחותם לבית אמותם אלא לבית אבותם כשם שאתה א' ועובד לא' כך אנו אין לנו אלא א' הה"ד אב אחד לכלנו לכך פתחו ואמרו שמע ישראל וגו' ה' אחד וכאן בס' פקודי איתא שאו את ראש וגו' לבית אבותם מוכח שעיקר יחוסם לבית אבותם לזה מסיים המדרש לפי' הם נמנין בכל שעה ופירושו שאז מזכיר לבית אבותם וכזה הנייה להקב"ה שמרומז בזה שהוא אחד וק"ל כנ"ל· אברהם ישראל לוי העליר בעל המלקט יפ"ת על ספר במדבר ודברים : [להבין הדברים האמורים אח"ז זל"ע בשמ"ר פ' כ"ד ביפ"ת ד"ה בחדש שנולד בו יצחק] ובחדש שנולד בו יצחק דלכ"ע בפסח נולד אבל אברהם ויעקב לר"א נולדו בתשרי ולר"י איננו נמי בניסן נולדו כדאי' בפ"ק דר"ה וטעם הקמתו כדי לערב שמחה בשמחה אך ק' דס"ק לערב שמחה בשמחה ולעיל ס"א פ' ע' קאמר דאין מערבין שמחה בשמחה וכן הוא בגמ' י"ל דשמחה דאית בה הנאת הגוף במאכל ומשתה אין מערבין זו בזו שאחר שישבע במשתה משום אחת אינו נהנה מאחרת

ידי משה

באהל מועד : שלא היו חסרים אחד משלשתן · פי' שסנהדרין היו יושבים שלש שורות והיו רואין שלא יהיה חסר אחד אפילו לצורכו לא הלך עד שהיה ג' שורות במלואו וטעם שהיה כ"ג בכל שורה כמספר סנהדרי קטנה שהיא כ"ג וג' פעמים כ"ג הם ס"ט ועם מופלא ב"ד הוא ע' · וכן הוא משמעות לשון מדרש חזית : כל מי שאינו עושה עצמו כהפקר אינו יכול לקנות · פי' כהפקר שילמוד אחרים בחנם אינו

אינו יכול לקנות את החכמה והתורה לכך נאמר במדבר סיני · ח ד"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני (יד) א ו' שמות נקראו לו · הר אלהים · הר בשן · הר גבנונים · הר מוריה · (יד) הר חורב · הר סיני · הר אלהים למה שישב בו האלהים בדין שנאמר ואלה המשפטים · הר בשן שבא שם הקב"ה · הר גבנונים הר שפסל כל ההרים כשם שאתה אומר או גבן או דק · הר חמד שחמד הקב"ה לישב שם שנאמר (תהלים סח) ההר חמד אלהים לשבתו · הר חורב שעליו נשמטה החרב שנאמר (ויקרא כ) מות יומת הנואף והנואפת מות יומת הרוצח · ב הר סיני שבו נשנאו אומות העולם להקב"ה ונתן להם אפופסים שנאמר (ישעיה ס) והגוים חרב יחרבו א"ר אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן והגוים מחורב יחרבו שנטלו איפופסים שלהם : ט ד"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני · אמר לו שאו את ראש אמר הקב"ה לישראל לא חיבבתי בריה יתירה מכם לכך נתתי לכם תלוי ראש ודמיתי אתכם לי שכשם שיש לי תלוי ראש על כל באי העולם שנאמר (ד"ה א כט) לך ה' (טו) הגדולה · כך לכם עשיתי להיות לכם תלוי ראש לכך נאמר שאו את ראש לקיים מה שנאמר (תהלים קמח) וירם קרן לעמו וכן הוא אומר (דברים כח) ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ : י ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף וגו' את מוצא המנין הזה שוה למנין שנמנו ישראל במלאכת המשכן שנאמר וכסף פקודי העדה וגו' והוא היה בשנה ראשונה שהרי כשקבלו י' הדברות מיד עלה משה לקבל הלוחות וחטאו על מעשה העגל ומיד עשו משכן והוקם באחד בניסן בשנה שנייה שנאמר (שמות מ) ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן ואימתי היה המנין הזה באחד באייר בשנה שנייה שנאמר ואת כל העדה הקהילו וגו' באותו מנין שמנאן כשיצאו ישראל ממצרים בחמשה עשר בניסן כמה היו שש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף וכשבא למנותן בשנה שנייה באחד לחדש השני הוא מוצא אותן יתירים שלשת אלפים וחמש מאות וחמשים ואין אנו יודעים אלו היתירים אם מונה להם עשרים מראש חדש ניסן של שנה שנייה ליציאתם ממצרים או מונה להם עשרים מראש השנה שהוא ר"ח תשרי והוא שנה ראשונה ליציאתם ממצרים צא ולמד מן האדנים שנא' (שם לח) וכסף פקודי העדה מאת ככר וגו' בקע לגלגולת מחצית השקל וגו' אימתי הביאו השקלים ממחרת יום הכפורים ג ולשני בקרים הביאו כל הנדבה למלאכת המשכן שנאמר (שם) והם הביאו אליו עוד נדבה וגו' ואם אתה אומר שלא מנו לאותן שיצאו ממצרים שהיו פחות מבן עשרים לא מנו להם עשרים שנה עד חדש ניסן של שנה שנייה אם כן את מוצא בשקלים שלשת אלפים וחמש מאות והחמשים שקלים יתרים (טו) אלא מה יש לך לומר מתשרי מנו להם עשרים שהוא ראש השנה לברייתו של אדה"ר ולכך כלל החשבון כך · להודיעך שהרי נכנסו חדש אחד בשנה שנייה לצאתם ממצרים ולא נתוספו אותן של עשרים שנה במנינם על אותן שנתנו לאדני המשכן לומר לך שאין מונין להן מניסן אלא מתשרי : יא והלוים למטה אבותם וגו' בא הכתוב לומר לפי שלא אמר ליה הקב"ה למשה בתחלה שימנה שבט לוי (טז) שכן אתה מוצא שלא מנה נשיא לשבט לוי בשעה שמנה נשיא השבטים אף משה לא מנאו שכך אמר משה אלו היה חפצו של הקב"ה שאמננו היה אומר לי לכך נאמר והלוים למטה אבותם וגו' שלא רצה למנותן · מיד היה משה עומד תמה למה לא צוהו הקב"ה למנות שבטו ולא היה יודע אם מונה אם לאו ראה הקב"ה שהוא תמה מיד פירש לו למה לא צוהו למנות הה"ד וידבר ה' וגו' · אך את מטה לוי לא תפקד וגו' א"ר פנחס בר אידי מה כתיב בראש הספר שאו את ראש כל עדת בני ישראל רומם את ראש גדל את ראש לא נאמר אלא שאו את ראש כאדם האומר לקוסטינר סב רישיה דפלן כך נתן רמז למה שאו את ראש שאם יזכו יעלו לגדולה כמה דתימא (בראשית מ) ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך · אם לא יזכו ימותו כלם כמה דתימא ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על העץ והיה גלוי לפני המקום שימותו כולם במדבר וינטלו ראשיהן לפיכך אמר הקב"ה למשה אך את מטה לוי וגו' בתוך בני ישראל אין אתה מונה אותן אבל לעצמן מנה אותן למה אמר הקב"ה אם נמנה שבט לוי עם ישראל ומתערב עמהם יבא מלאך המות להרוג את ישראל והגזירה יוצאת עליהם שלא יכנסו לארץ אלא מתים במדבר שנאמר (במדבר יד) במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקודיכם לכל מספרכם והוא מוצא לשבטו של לוי מעורב עמהם והם מתערבים עם ישראל למות לפיכך לא מנה אותן עם ישראל אלא הפרישם במנין ולכך אף בלשון שכתוב בהן בישראל שאו את ראש לא נאמר בהן אלא פקוד את בני לוי: יב ד"א אך את מטה לוי לא תפקד למה

לא

מסורת המדרש א שבת פרק ר"ע · ב שה"ש פרשה ד' · ילקוט ישעיה סי' ס' · ג שמות רבה פרשה מ"א ופ' ס"א · תנחומא סדר נשא ·

חדושי הרש"ש

פ' חוקת בפסוק וממדבר מתנה ובעירובין נ"ד א' · ואולי כאן הכוונה שיפקיר א"ע עליה ע"ד שאמר בסוף ברכות אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר זאת התורה אדם כי ימות

חדושי הרד"ל

(יד) ששה שמות נקראו לו-ע' שמ"ר פ"ב ומש"ש בס"ד: (טו)הגדולה וגו' לכל לראש · כן נכס [illegible]

באהל · או יכוונו למה שאמרו בעירובין שם ע"ב בפסוק באהבתה תשגה תמיד ופירש"י תעשה עצמך שוגה ופתי להבית עסקך כו' : (יד) הר חורב כו' שנאמר מות יומת הנואף והנואפת · עיד"מ [illegible] דכל מיתה סתם הוא סייף · ושגם אחד דאיכא אלא חנק אליבא דכ"ע אף לר"ש דס"ל סייף קל מכולם כדאיתא להדיא בסנהדרין נ"ב ב' ונ"ג א' : (טו) אלא מה יש לך לומר מתשרי מנו להם [illegible] ר"ה לבריאתו של אדם וכו' · ק"ל איך יתכן קושיא זאת ר' יהושע דס"ל דבניסן נברא העולם ולדידיה מנין שני הדורות מניסן כדמוכח בר"ה א' ב' ופירש"י שם · וע"כ צ"ל דר"י יסבור כשיטת תנא דלאחר יצ"מ היה מתחיל למנות שנות הדורות מעל"ע ע"ש באורך · לפ"ז נחה שקשה מה שתמה עליו המזרחי שם דלא ידע מי גרם לו לומר זה דהתלמיד יהיה חולק על המדרש הזה ע"ש [illegible] לר' יהושע צ"ל דפליג ע"ז · אך י"ל דאף לר' יהושע אחר מ"ת כיון דתשרי ר"ה לשמיטין וליובלות אף שני הדורות מנו מתשרי עי' ר"ה י"ב א' ברש"י ד"ה חכמי · ותד"ה למבול · והמדרש שהוא ר"ה לבריאתו של אדם לרווחא דמילתא נקט אליבא דר"א · ואפילו לר"י עלה במחשבה לבראות בתשרי ע"ש כ"ז א' תד"ה כמאן הא בסופו : (טז) שכן אתה מוצא שלא מנה נשיא לשבט [illegible] לקמן ר"פ בהעלותך ומי היה נשיאו של לוי זה אהרן כו' וכאן כתיב אתה ואהרן · ואולי י"ל מדלא אמרו הקב"ה כאן בשם נשיא שבטו ע"כ דלא היה הכוונה שיהיה לצורך מנין שבטו רק [illegible] הוא כמו משה עצמו :

פירוש מהרז"ו

שלא לאקפיד על שום דבר מדברי עולם: ח ששה שמות · תנחומא כאן כל הענין סימן ז' עי' שמ"ר פר' ב' סוף סימן ד' ה' שמות ושם פר' נ"א סימן ח' ג' שמות עי' שו"ש השינויים: הר אלהים · תהלים ס"ח ט"ז והר המוריה מפורש בד"ה ב' א' ויחל שלמה וגו' בהר המוריה ומרומז בתורה ולך לך אל ארץ המוריה וגו' על אחד ההרים וגו' ונ"ע מה ענין הר המוריה שעליו נבנה בית המקדש להר סיני שבמדבר והנראה שהוא ט"ס ונ"ל במקומו הר חמד וכמ"ש בש"כ וכאשר הם סדורים בתהלים ס"ח פסוק אחר פסוק הר אלהים הר בשן הר גבנונים הר בשן וגו' ההר חמד אלהים לשבתו: בא שם הקב"ה · בשן נוטריקון בא שם ל' מורה על אדני אדון העולם: הר גבנונים · עי' ב"ר רים פר' נ"ט דשם דורש פסוק הסמוך למה תרצדון הרים גבנונים כולכם בעלי מומין אצל סיני וא"כ מ"ש הר גבנונים אין פירושו שהוא עצמו גבנונים דא"כ היל"ל הר גבן אלא בהכרח פירושו ע"פ מדה ע' הר שפסל כל ההרים ועשה אותם גבנונים וכמו בסיפא הרים גבנונים על הרים אחרים כך גבנונים דרישא נ"כ על הרים אחרים: הר חמד · עי' שמ"ר פר' ל"ב

מתנות כהונה

וללמד לכל: הר המוריה: בילקוט ובתנחומא גרס הר חמד והכי מוכח לקמן וגם לא מצינו שנקרא הר המוריה ולעיל פ' שמות פ' ב' גרס חמשה שמות וקא בטעמים שונות: שבא שם · בשן דרש נוטריקון בא שם ובירושלמי שכיח מאד להחליף נו"ן במ"ם אדם אדן רשות הרבים רשות הרבין חסידים חסידין וכן הרבה: גבן וכו' · הרי שגבן לשון פסול הוא: ה"ג הר חמד שחמד הקב"ה לישב שם שנאמר ההר: אפופסין · פירש הערוך גזר דין: מחורב · מהר חורב: א"ב אתה מוצא כו' · בתמיה ואולי צריך לומר אי אתה מוצא בספר הנקרא פסיקתא זוטרתי שכתב וז"ל למדנו שכל זמן שהיו ישראל עסוקין במלאכת המשכן לא חסרו מהם נפש אחת עכ"ל ובזה נחה שקשה תמיהת הרמב"ן על רש"י כמו שהוא בפירושו: אם מונה כו' · כלומר אם ימנה אותם לעתיד או לא ימנה אותם כל עיקר: ה"ג לפי שלא אמר לו הקב"ה: קיסטנר · ההורג את המחויבים מיתה למלך: סב רישיה דפלן · קח ראשו של פלוני כלומר שיחתוך ראשו: אף בלשון · כו' כי הוכי דלא

סי' ב' וש"נ ומבואר ועי' ב"ר רים פר' נ"ט פלוגתא דר' יוסי הגלילי ור"ע וכאן כריה"ג ובשמ"ר פר' ב' דהינו הושב הר חמד כר' עקיבא: נשמטה החרב · הכוונה ארבע מיתות ב"ד שדנו הסנהדרין בזמן ביהמ"ק: הרוב יחרבו · שתיבת חרוב מיותר ודורש בהיפוך אותיות א"ת חרוב אלא חורב ע"י חורב יחרבו : ט שאו את ראש · ועי' כל זה תנחומא סי' ח' : י וכסף פקודי · שמות ל"ח וכסף פקודי העדה מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל · וע"ש ברש"י שם וכן ברש"י ברים תשא כמו כאן : מיד עלה משה · בששה בסיון שנה ראשונה לצאתם מארץ מצרים וחטאו במעשה העגל אחר מ' יום היינו בי"ז בתמוז ואח"כ היה עוד ב"פ מ' יום בהר עד יום הכפורים וביוהכ"פ נצטוו על עשיית המשכן ומפורש כל זה בתנחומא סוף פקודי ע"ש באריכות ועי' עוד פר"א פרק מ"ו: ואימתי היה המנין הזה · המפורש כאן ברים במדבר וידבר ה' וגו' באחד לחודש השני בשנה השנית ואת כל העדה הקהילו באחד לחודש השני שביום שנצטוו בו ביום קיים ומנה אותם: בעש"ש מאות אלף רגלי · שמות י"ב ל"ז: ג' אלפים · במדבר א' מ"ו ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והרי יתרים על חשבון של יוצאי מצרים ג' אלפים ה' מאות וחמשים ובזה מסופק המדרש שמנין זה של רים במדבר לאיזה ראש השנה נמנה אם לר"ה של חדשים שהוא ניסן ראשון לחדשי השנה וכמ"ש רים מסכת ר"ה שא' בניסן הוא ראש השנה למלכים ולרגלים או שמנה לראש השנה של עולם הוא ר"ח תשרי שהוא ראש השנה לשנים והוא אמצע שנה של ר"ה של ניסן הראשון ואז התחילו למנות להם שנה חדשה ונתוספו להם ג' אלפים ה' מאות וחמשים על מנין של ניסן ראשון שיצאו ממצרים שהיה באמצע השנה של תשרי שקדם לו: ממחרת יוהכ"פ · כמ"ש לעיל בשם תנחומא ומפר"א ביוהכ"פ נצטוו על עשיית המשכן שאז כלו המ' יום השלישים וירד וצוה על נדבת המשכן ומ"ש ולשני בקרים הביאו כמ"ש שמ"ר פר' מ"א סי' ב' וש"נ ומבואר (ועי' רש"י בחומש רים ויקהל) וגם נדבת של מחצית השקל שמהם עשו אדני המשכן ג"כ בכלל הנדבה שהביאו בשני ימים עם שאר הנדבות והשקלים היה כפי מספר השני שהוא יתר על מנין הראשון ג' אלפים וה' מאות וכ' ומזה ראיה אמיתית שהיה המנין של רים במדבר באחד לחודש הב' לראש השנה של תשרי שקדם לו וא"כ היתה נדבת משכן חצאי שקלים שוה למנין של רים במדבר שהיה בשנה אחת שאם נאמר שהמנין מתחיל מר"ת ניסן הראשון א"כ היה ראוי להיות חשבון חצאי שקלים של מחרת יוהכ"פ שוה לחשבון של ניסן הראשון שהיה בשנה אחת אלא ע"כ שמנין של ניסן ראשון הוא באמצע שנה של תשרי שקדם לו וכשהגיע תשרי נתחדש השנה ונתוספו בחשבון של חצאי השקלים ג' אלפים ה' מאות וכ' וכשהגיע עוד לאחד לחודש הב' שהוא באמצע שנה של תשרי שעבר ונמנו אז עוד הפעם היה המנין שוה למנין של חצאי השקלים שאחר יוהכ"פ: שקלים יתרים · פי' חצאי שקלים היינו אלף ושבע מאות וע"ה שקל או שפי' שהשקלים של ג' האלפים וה' מאות וכ' הם יתרים: ולכך כלל החשבון כך · עוד ראיה שהמנין מר"ה שאם נאמר שהמנין מניסן וא"כ המנין הב' של רים במדבר היה ראוי להיות יותר על המנין של חצאי השקלים של נדבת המשכן שאותם של נדבת המשכן פחות מכ' שנה איזה חדשים נעשו בניסן בני כ' שנה ונתוספו על החשבון אלא שהיו שני המנינים בשנה אחת: יא למה שאו את ראש · למה אמר לישנא דמ[illegible] אפי: שימותו כולם · כמ"ש ויק"ר פר' י"ד סימן י"ב אשא לשון שירה ולשון דבר והיינו בחטא מרגלים נגזר על כלם: וינטלו ראשיהם · כינו להריגה ומיתה והרבה מאותם של ויעפילו לעלות אל ראש ההר ויכום ויכתום עד החרמה: בתוך ב"י כו' אבל לעצמן · דכאן כתיב לא תפקוד ולקמן ג' ט"ו כתיב פקוד את בני לוי והם מכחישים וכאן הכריע בפסוק בתוך בני ישראל ועי' לקמן פר' ב' סוף סי' י"ג בקיצור ולקמן פר' ג' סימן ז' באריכות: מעורב עמהם · היינו בלויי ובמנין ובגזירה: שמא

יש

ידי משה

אינו יכול לקנות פי' שאין תלמודו מתקיים בידו וק"ל: מות יומת הנואף וגו' · מה שלא מביא שאר פסוקי שכתוב מיתה דכתיבי קודם פרשת קדושים י"ל כי בכולם כתיב דמיהם בם או דמיו בו או ירגמהו באבן משא"כ כאן כתיב מות יומת סתם והתו"ל כל מיתה סתם שאמורה בתורה הוא סייף שנופל בו יפה שון תרב. ולשני בקרים הביאו · מייתי זה שלא תאמר שאותן ג' אלפים וחמש מאות וחמשים הביאו השקלים אח"ז דהיינו בחודש אייר לכן דייק שלשני בקרים הביאו: אמר ר"פ · ראייה למה לא מנה שבט לוי עמהם וכו': בא מלאך המות · פירוש דוקא מ"ה לפי שכיון שנתנה ר[שות] אין מבחין בין טוב לרע משא"כ הקב"ה בעצמו וק"ל :

דגלים

לא נמנו עם ישראל אלא שבטו של לוי פלטינין היו משל למלך שיש לו לגיונות הרבה ואומר לפרופסיטוט לך מנה את הלגיונות חוץ מן הלגיון העומד לפני לפיכך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אך את מטה ל' וגו' בתוך בני ישראל אין אתה מונה אותן אבל לעצמן מנה אותן שאין שבחו של מלך שימנה לגיונו עם הלגיונות לפיכך נמנו ישראל לעצמן ושבט לוי לעצמן · ומנין אתה אומר שמטעם הזה א"ל שכן כתיב אחריו ואתה הפקד את הלוים על משכן העדות וגו' · בשעה שאמר לו הקב"ה למשה אך את מטה לוי לא תפקוד וגו' נתירא משה ואמר שמא יש פסול בשבטי שאין הקב"ה חפץ שאמננו אמר לו הקב"ה למשה לא אמרתי לך כן אלא להוציאן מן הגזירה שלא ימותו עמהם הה"ד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל למה שהלוים שלי הן והיו לי הלוים שכל מי שהוא מקרב אותי אני מקרבו הם קרבו עצמן לי שנאמר (שמות לב) ויאמר משה מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי הן קרבו אותי ואני מקרבן והיו לי הלוים · ולא עוד אלא לפי שנמצאו עמי נאמנים ששמרו אזהרתי (שם כ) לא יהיה לך אלהים אחרים וגו' לפיכך הן ראוין שיהיו נאמני ביתי ואתה הפקד את הלוים וגו' וכן הוא אומר (תהלים קא) עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי · את מוצא (יח) כל מי שנדבק בדבר המקום אהבו לעולם שכן אתה מוצא ביהושע שנדבק בעמלק ועשה בו כתורה וכמצוה שנאמר (שמות יז) ויחלש יהושע וגו' אמר לו המקום משבטך אני מעמיד פורע לעמלק לעולם (שופטים ה) מני אפרים שרשם בעמלק · שאול שנדבק ולא נמצא נאה בפיקודו אלא ויחמול שאול והעם החזירו לאחריו וניטלה הימנו מלכותו אחריך בנימן ואף השבט הזה בדקתיו ונמצאו שמורים ונתנו נפשם על קדושת שמי שנאמר (שמות לב) שימו איש חרבו על ירכו וגו' ויעשו בני לוי כדבר משה וגו' (דברים לג) האומר לאביו ולאמו וגו' אף כן אני מקרבן ועושה אותן בני פלטירי ואני מאמין קדושתי ותשמיש ביתי עליהם הה"ד ואתה הפקד את הלוים וגו' למה שהם נאמנים לי · אף בשעת פרוקו והקמתו איני חפץ באחרים שיפרקוהו ויקימוהו אלא הם הה"ד ובנסוע המשכן וגו' יכול המצוה על הלוים אבל אם עשו ישראל רשות ת"ל והזר הקרב יומת וכן הוא אומר (תהלים קיט) עשה סטים שנאתי וגו' אלו ישראל שסטו מאחרי המקום ועשו את העגל ושנאן המקום להיות גזברין שלו ולא תאמר שלא יגעו בו ישראל בשעת מסעות אלא אף בשעת המחנות לא יקרבו אליו אלא בני לוי הה"ד וחנו בני ישראל איש על מחנהו וגו' והלוים יחנו סביב למשכן העדות · ולמה אני מזהירן שירחיקו ישראל עצמן מן המשכן כדי שלא יהיה קצף עליהן שאינן ראוין להתקרב אצלו הה"ד ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל אבל הלוים הם ישמרוהו הה"ד ושמרו הלוים את משמרת משכן העדות ויעשו בנ"י ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו שרחקו עצמן מן המשכן ונתנו מקום ללוי' לחנות סביב למשכן:

פרשה ב א וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר [א] בי"ח מקומות אתה מוצא משה ואהרן שוים כנגד י"ח ברכות שלשה אבות הראשונים משם אתה מוצא קבע שמתפללים שלשה פעמים ביום אברהם קבע תפלת בקר שנאמר (בראשית כב) וישכם אברהם בבקר וגו' ואין עמידה אלא תפלה שנאמר (תהלים קו) ויעמוד פינחס ויפלל · יצחק קבע תפלת המנחה שנא' (בראשית כד) ויצא יצחק לשוח ואין שיחה אלא תפלה שנא' (תהלים קב) תפלה לעני כי יעטוף וגו' יעקב קבע תפלת הערב שנאמר (בראשית כח) ויפגע במקום וגו' ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר (ירמיה ז) ואתה אל תתפלל בעד העם הזה וגו' · בי"ח מקומות משה ואהרן מזוגין רמז [ב] לי"ח ברכות (א) כנגד י"ח אזכרות שכתובות בשמע ישראל ובמזמור לדוד (תהלים כט) הבו לה' בני אלים · שלשה אבות התקינו שמתפללים ג"פ ביום ומשה ואהרן ומן האזכרות האלו למדנו לי"ח ברכות: **ב** [ג] איש על דגלו וגו' הה"ד (שם כ) נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול וגו' אמרו ישראל להקב"ה הרי אנו מרננים בישועתך מה שעשית לנו בשמך נרננה בישועתך (שמות יד) ויושע ה' ביום ההוא את ישראל (א) (ב) [ד] ויושע כתיב כביכול ישראל נגאלים וכאלו הוא נגאל ובשם אלהינו נדגול שקבע הקב"ה שמו בשמנו ועשה אותנו דגלים שנאמר (במדבר ב) איש על דגלו: **ג** חיבה גדולה חבבן הקב"ה שעשאם דגלים כמה"ש כדי שיהיו ניכרין ומנין שהוא אהבה לישראל שכן שלמה אומר (שיר ב) הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה אמר ר' אבהו מה ת"ל הביאני אל בית היין וגו' למה"ד לעשיר שהיה לו אוצר מלא יין ונכנס לבדקו ומצאו כולו חומץ בא לצאת מתוך האוצר ומצא חבית א' יין טוב אמר חבית זו עומדת עלי כמלא אוצר כך ברא הקב"ה שבעים אומות מכולם לא מצא הנייה אלא בישראל שנאמר הביאני אל בית היין

מסורת המדרש א תנחומא סדר חיי שרה וסדר מקץ · ילקוט וירא רמז פ"ו · מדרש תהלים מזמור כ"ה · ב ויק"ר פ' א' סי' ו' · תנחומא סדר וירא · תוספתא פרק תפלת השחר · ג תנחומא כאן ·

חדושי הרד"ל

(יח) כל מי שנדבק בדבר המקום כו' כצ"ל וכן להלן ביהושע צ"ל כן · וכ"ה הלשון להלן אף השבט הזה בדקתיו כו':

(א) ויושע כתיב · כצ"ל ופי' קרי ביה בחירק היו"ד וקמץ השי"ן כביכול ה' נושע ביום ההוא (ודרש

חדושי הרש"ש

(א) כנגד י"ח אזכרות שכתובות בשמע ישראל · ר"ל בכל הג' פרשיות שבק"ש ולשון הגמרא (ברכות כ"ח ב') י"ח אזכרות שבק"ש : (ב) ויושע כתיב כביכול כו' וכאלו הוא נגאל כצ"ל ועי' במ"ש פ' בשלח: למרתף

מתנות כהונה

דלא ליפתמע שם רישא דפלגיא : פלטינין · בני פלטין המלך והחשובים הם למנות בפני עצמן : פרופסיטוט · פי' הערוך לשון לעז הגדול שבשרים : ואת ראשם לא תשא · וכדפירש לעיל שם רישיה דפלן : ה"ג ולא עוד כן אלא לפי שנמצאו כו' : אחריך בנימין · כלומר רמז הכתוב שמלכותו חזר לאחור : ונמצאו שמורים גרסינן : ה"ג ולא תאמר שלא יגעו בו ישראל בשעת מסעות אלא אף בשעת המחנות לא יקרבו כו' · פירוש ולא בשעת מסעות לבד אלא אף בשעת החנייה לא יגעו בו : שריחקו עצמן גרסינן : **פרשה ב** קבע · קביעות דאייה וסמך וכל זה בב"ר פ' ס"ח : מזוגין · לשון זוג כלומר נמנים בשוה : ה"ג ומן האזכרות כו' · פירוש ממה דכתיב י"ח פעמים משה ואהרן וי"ח אזכרות בק"ש ובמזמור הבו לה' וכו' למדנו י"ח ברכות בתפלה : וישע ויושע · כלומר יוכל לקרותו ויושע : שמו בשמינו · ישראל כדלקמן בפ' ז' דף קמ"ה ע"א : ניכרין · כל אחד ואחד לבדו כראובן לעצמו ושמעון לעצמו : חבית זו גרסינן : ודגלו

פירוש מהרז"ו

יש פסול · כי מנין ישראל היה לגדולתן כדלעיל סוף סימן ב' להראות שכולם מיוחסין וכמ"ש ויתילדו על משפחותם לבית אבותם להראות שאין בהם פסול ולכך מצוה שלא למנות שבט לוי שיש בו פסול : והיו לי הלוים · עד ואתה הפקד הכניס המדרש פסוק והיו לי הלוים אחר פסוק לא תפקוד וקודם פסוק ואתה הפקד והענין בזה שחז"ל הרגישו שחסר כאן בפסוק שני דברים שכאן כתיב אך את מטה לוי לא תפקוד בתוך בני ישראל וגו' ואתה הפקד וגו' והיל"ל תחלה למה לא תפקוד והיינו מ"ש לקמן ג' י"א י"ב ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך ב"י וגו' והיו לי הלוים וכן מאחר שאמר שלא למנותם בתוך ב"י היל"ל פקוד את בני לוי כמ"ש שם פסוק ט"ו וזה דרך חז"ל בקודם שדורשים התורה כפי סידורם וסמיכותם ולפעמים לפי שייכות הענינים שלא כפי הסידור על פי מדה ל"א ול"ב וכן כאן הכניסו פסוק ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל וגו' והיו לי הלוים שלכך אינו מונה אותם בתוכם וכן פסוק כי לי וגו' עד לי יהיה אני ה' כדלקמן ולמה זכו לזה דורש מדת מנגד עפ"י מדה י"ז ויאספו אליו כל בני לוי הרי שקרבו עצמם לי :

הן קרבו אותי · שכל מי שמקרב עצמו להקב"ה מקרב את הקב"ה אליו לשכון אתו ויתכן שכוונת המדרש בזה לידרוש פסוק הסמוך כי לי כל בכור וגו' לי יהיה אני ה' פי' [illegible] אותי אני ה' כך והיו לי הלוים וזהו לא יהיה אני ה' : ולא עוד כן אלא · לא די שהם לי ואני להם בהתקרבות ואהבה אלא גם במעשה ואתה [illegible] העדות היינו שיהיו נאמנים באוצרותי על כלי כסף וזהב שלי ועל כל דברים המוקדשים לי על שנמצאו נאמנים באלהותו האמין עליהם בית אלהותו ע"פ [illegible] בנאמני ארץ · דוד אמר כן על עצמו וק"ו על הש"י ובמדרש תהלים ק"א דורש כל הענין על הקב"ה שהוא אמר כן ועי' לקמן פר' ג' סי' ב' ג"כ [illegible] אפרים כמ"ש למטה אפרים הושע בן נון ויהושע לא היה לו בנים ע"כ אמר משבטך אני מעמיד ע"פ מדת מנגד אח"ע למדת מנגד כאן על זרע יהושע [illegible] פר' נ"ע סוף סימן ב' : שנדבק בעמלק · פי' שנדבק בדבר המקום במעשה עמלק : אחריך בנימין · ע' מ"כ ועי' ילקוט סוף סדר במדבר דרשה זו [illegible] אחריך בנימין : שמורים · מחטא ועומדים בנסיון : האומר לאביו · בשבט לוי נאמר כמ"ש וללוי אמר וגו' האומר לאביו וגו' והמדרש מבאר פרשה [illegible] יפאו אותו היינו בשעה שנוסעים במסעות ואח"כ אמר ובנסוע ובחנות שאף בעת שיפרקו ויקימו אותו שאז צריך נאמנות יותר הכל בלוים והזר הקרב [illegible] עושה סטים שסטו וסרו מהש"י בעגל שנאתי לא ידבק בי : ואח"כ אמר וחנו ב"י איש על דגלו ולא יקרבו למשכן והלוים יקרבו ויחנו סביב למשכן כדי [illegible] הם ישמרוהו הה"ד ושמרו · היינו מה שמבואר במס' תמיד ומדות שהלוים היו שומרים בכ"א מקומות ואולי יש כאן איזה חסרון שאמר הה"ד [illegible] שכוונת השמירה הוא מהקצף כי כל שלוחי ההשגחה היו יוצאים מהמקדש וכמש"כ כי יצא הקצף מלפני ה' וכמ"ש חז"ל נפק גוריא דנורא מהק"ק [illegible] הללה היוצאת שיוצאה מפתח ההיכל וכאן אמר ולא יהיה קצף על עדת ב"י ושמרו הלוים שבזכותם יגינו שלא יצא הקצף על עדת בנ"י וזהו כוונת [illegible] הה"ד וכו' : ויעשו וכו' שרחקו עצמן · שהרי כל הפרשה במדבר בלוים היל"ל ויעשו הלוים אלא פי' שישראל עשו מה שעליהם לעשות כדי שיוכלו [illegible] ויתכן שפירוש הפסוק ויעשו כן בני הלוים על שרחקו עצמן כמה שכתוב ככל אשר צוה ה' כן עשו על הלוים שעיקר מצות הפרשה עליהם :

פרשה ב סימן א בי"ח מקומות כו' שוים · מ"ש שוים פירשו שנתיחד הדיבור לשניהם יחד ורוב הדברות למשה לבד ומ"ש כנגד י"ח ברכות פי' כי תקנו י"ח ברכות נגד המספר של משה ואהרן דבאו שניהם יחד והטעם דהשוו מנין הברכות למנין משה ואהרן מפום שעניהם היו גואלי ישראל ולולי תפלתם וזכותם היו [illegible] תקנו חז"ל י"ח ברכות של רחמים כמו שהם הביאו עליהם רחמי ה' ובב"ר פר' ס"ט סי' ד' איתא כנגד י"ח פעמים שנזכרו האבות בתורה ועי' מ"ש [illegible] כ"א תפלה י"ז ברכות או י"ט ברכות : ג' אבות · ברכות כ"ו ב' ירושלמי ברכות ריש פר' ד' ב"ר פר' ס"ח ריש סימן ט' : וישכם אברהם · בראשית י"ט כ"ז [illegible] המקום אשר עמד שם וזהו מ"ש ואין עמידה וכו' עמידה זו של אברהם אינו אלא תפלה עפ"י גז"ש מפינחס : לשוח בשדה · לפנות ערב שהערב [illegible] יעטוף · ולפני ה' ישפוך שיחו : ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש · היינו ערב ולילה : אל תתפללו · וס"ד ואל תפגע בי : כנגד י"ח אזכרות · [illegible] ברכות פרק ד' על משנה ג' ע"ש עוד טעמים אחרים : **ב** נרננה בישועתך מה שעשית · וכדמפרש והולך נרננה בישועתך שנאמר ויושע ה' וכשם [illegible] וכו' וזהו מה שעשית לנו בשמך וזה ע"פ מדה י"ז נרננה השירה של אז ישיר על ישועת הים שכתיב בה ויושע ה' · ומאחר שכתוב בפסוק הקודם [illegible] וגו' היה לו לומר ויושיעם ה' ביום ההוא ע"כ דורש ויושע אל תקרא ויושע אלא ויושע ה' את ישראל שב"י נושע אתם היינו שעד עתה לא הכירו [illegible] מצרים וקריעת ים סוף : שמו בשמנו · שם אל בשם ישראל כמו המלאכים ממחנה שכינה בדגלים כמ"ש בסי' הסמוך : **ג** שיהיו [illegible] כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' ובתנחומא כאן סימן יו"ד ובילקוט כאן הגירסא כדי שיהיו ניכרים בני ראובן לעצמם ובני שמעון לעצמם [illegible] : ומת"ל הביאני · מה ענין בית היין אצל דגלו ודלגו כמ"ש בסמוך מדלג מהלכה להלכה וזהו [illegible] : בא לצאת · מרומז בנמשל ודגלו וע"פ המשל מבואר

יפה תואר

[illegible] קלבה למחצה מוטב לערב זו בזו כדי שתגדל כח זו כזו ועוד דמגלגלין זכות ליום זכאי :

ידי משה

דגלים כמלאכי השרת · כדכתיב גבייהו דגול מרבבה כדבסמוך : אפילו

[illegible]

ומנין שיין עולה ע' · י' עשרה י' עשרה נ' חמשים הרי שבעים ומכולם ודגלו עלי אהבה רבי יהודה אומר [א] הביאני אל בית היין (ג) למרתף הגדול של יין זה סיני ולמדני משה תורה שהיא נדרשת מ"ט פנים ודגל"ו עלי אהבה· א"ר חנינא בראשונה כל מי שהיה מראה איקונין של מלך באצבע היה נהרג והתינוקות הולכים לביה"מ ומראים את האזכרות באצבע אמר האלהי' ודגלו וגודלו עלי אהבה ר' יששכר אומר ודגלו עלי אהבה אפילו אדם יושב ועוסק בתורה ומדלג מהלכה להלכה ומפסוק לפסוק אמר הקב"ה חביב הוא עלי ודגלו עלי אהבה ודילוגו עלי אהבה · ד"א ודגלו עלי אהבה אמר הקב"ה יש לאומות דגלים ואין חביב עלי אלא דגלו של יעקב הה"ד ודגלו עלי אהבה · ד"א הביאני אל בית היין (ד) [ב] בשעה שנגלה הקב"ה על הר סיני ירדו עמו כ"ב רבבות של מלאכים שנאמר (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן והיו כולם עשוים דגלים דגלים שנאמר (שיר ה) דגול מרבבה כיון שראו אותן ישראל שהם עשוים דגלים דגלים התחילו מתאוים לדגלים (ב) אמרו אלואי כך אנו נעשים דגלים כמותן לכך נאמר (שם ב) הביאני אל בית היין זה סיני שנתנה בו התורה שנמשלה ביין (משלי ט) ושתו ביין מסכתי הוי אל בית היין זה סיני ודגלו עלי אהבה אמרו אילולי (ג) הוא מגדיל עלי אהבה וכן הוא אומר נרננה בישועתך וגו' אמר להם הקב"ה מה נתאויתם לעשות דגלים חייכם שאני ממלא משאלותיכם (תהלים כ) ימלא ה' כל משאלותיך מיד הודיע הקב"ה אותם לישראל ואמר למשה לך עשה אותם דגלים כמו שנתאוו: ד איש על דגלו באותות הה"ד (שיר ו) [ג] מי זאת הנשקפה וגו' קדושים וגדולים היו ישראל בדגליהם וכל האומות מסתכלין בהם ותמהין ואומרים מי זאת הנשקפה וגו' אומרים להם האומות שובי שובי השולמית הדבקו לנו בואו אצלנו ואנו עושין אתכם שלטונים הגמונים דוכסין אפרכין אסטרטליטין · שובי שובי ונחזה בך ואין נחזה אלא שררה שכן אמר יתרו למשה (שמות יח) ואתה תחזה וגו' שובי שובי ונחזה בך וישראל אומר מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם נותנים לנו שמא כמחולת המחנים שמא יכולים אתם לעשות לנו כגדולה שעשה האלהים במדבר דגל מחנה יהודה דגל מחנה ראובן דגל מחנה דן דגל מחנה אפרים יכולים אתם לעשות לנו כך · מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם נותנים לנו שמא כמחולת המחנים שמא יכולים אתם ליתן לנו כגדולה שעשה לנו האלהים במדבר שהיינו חוטאים והוא מוחל לנו ואומר לנו והיה מחניך קדוש · אף בלעם הביט בהם ויצאה עינו כנגדן שלא היה יכול ליגע בהם שנאמר (במדבר כד) וישא בלעם (ד) את עיניו (ד) אלו הם הדגלים התחיל אומר מי יכול ליגע בבני אדם אלו מכירין את אבותיהם ואת משפחותיהם שנאמר (שם) שוכן לשבטיו מיכן למדנו שהיו הדגלים גדולה וגדר לישראל לכך נאמר איש על דגלו:

ה ד"א איש על דגלו הה"ד (שיר ו) [ד] יפה את רעיתי כתרצה שאני מתרצה לכם · ד"א כתרצה שאתם מתרצים לי · ד"א [ה] כתרצה שאתם מתרצים בקרבנות שנאמר ונרצה לו לכפר עליו · נאוה כירושלים כאותן כתות של מה"ש שהם יראים ומושלמים לי איומה כנדגלות ובמה אתם כנדגלות בדגלים שנתתי לכם ודוד רואה ואומר (תהלים קמז) לא עשה כן לכל גוי אלא לעמו הה"ד איש על דגלו וגו': ו ד"א איש על דגלו · הה"ד (דברים לב) ימצאהו בארץ מדבר וגו' מציאה גדולה מצא הקב"ה את ישראל שנאמר (הושע ט) (ס) כענבים במדבר מצאתי ישראל לכך ימצאהו בארץ מדבר · מדבר היה העולם עד שלא יצאו ישראל ממצרים · ובתוהו ילל ישימון (ה) תוהו ולילה היה העולם עד שלא יצאו ישראל ממצרים ועד שלא קבלו את התורה לא עשה כן אלא כיון שיצאו ישראל ממצרים וקבלו את התורה מהו אומר יסובבנהו יבוננהו וגו' יסובבנהו שהקיפן בענני כבוד יבוננהו שהבינם בד"ת יצרנהו אשריהם האזנים ששמעו עד היכן חבבן עד היכן שומרן עד היכן נצרן כביכול עד כאישון עינו ראה היאך שומרן עד היכן שומרן היאך נצרן שאמר האלהים למשה משה אמור להם שיעשו משכן ביניהם כביכול אני מניח את העליונים ויורד ושוכן ביניהם ולא עוד אלא שעשה אותם דגלים לשמו אמר הקב"ה למשה עשה אותם דגלים לשמי למה שהם בני שנא' (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם והם צבאותי וכן הוא אומר (שמות ז) והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל מארץ מצרים וכן הוא אומר דגל מחנה יהודה תימנה לצבאותם ולפי שהן צבאותי אעשה אותם דגלים לשמי:

מסורת המדרש א שה"ש פ"ב · ב ב"ר פ' ע"ס · שמ"ר פכ"ט · פסיקתא רבתי פ' כ"א · תנחומא סדר וישלח · שה"ר פ"ו · ג שה"ש פ"ו · תנחומא כאן · ד ילקוט כאן · ה שה"ש פ"ו · ילקוט שם · וילקוט כאן ·

חדושי הרש"ש

(ג) למרתף הגדול של יין זה סיני · פי' שנתנה בו התורה המשולה ביין כדלקמן: (ד) בשעה שנגלה הקב"ה על הר סיני ירדו עמו כ"ב אלף כו' כצ"ל ועי' ילקוט תהלים רמז תשנ"ו · ובתנחומא הגי' כ"ב אלף מרכבות: (ס) כענבים במדבר מצאתי ישראל כצ"ל:

חדושי הרד"ל

הכי מרננה בישועתך · וכ"ה בתנחומא ס"פ אחרי · ועי' שמות רבה ספמ"ג וס"ג: (ב) אמרו הלואי וכ"ה להלן וכפ' נשא בכ"מ אלואי כמקום הלואי: (ג) הוא מגדיל עלי אהבה כצ"ל וכדמסיים קרא דנרננה בישועתך דסיפיה ובשם אלהינו נדגול לומר שישראל נתאוו לעשות דגלים בשם ה': (ד) את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו אלו הם כו' כצ"ל: (ה) תהו ויללה היה העולם כצ"ל:

פירש מהרז"ו

הביאני אל בית היין וברח ודלג ממנו ולמה יברח מבית היין שכולם רצים אליו אלא על שמלאו כולו חומץ ברח ובדלגו מלא דבר שראוי לאהוב והנמשל שכל השבעים אומות הקדומות היו כולם עובדי כוכבים בעלי תאוות והיה רוצה לחרוב העולם ולדלג ולברוח ממנו אלא עלי אהבה וכמ"ש ה' למבול ישב וגו' ה' עוז לעמו יתן וגו' וכמ"ש נמוגים ארץ וגו' אנכי תכנתי עמודיה סלה: למרתף גדול של יין · כי הר סיני לבד היה ראוי לקבלת התורה מבראשית ונתקן מאז והתורה תלויה בו וכאלו מונחת בתוכו וזה משה קבל תורה מסיני ממש על כן נקרא הר אלהים וכו' כנ"ל בסימן ח' וזהו מרתף גדול של יין זה התורה כמ"ש לקמן סימן זה ושתו ביין מסכתי א"כ מהו ודגלו מה שייך דגל לתורה ע"כ דרש ע"פ מדה גמטריא על חשבון של ודגלו: מ"ט פנים · כמ"ש מזוקק שבעתים וכמ"ש לקמן פר' י"ט סימן כ' וש"נ: וגודלו עלי אהבה · וכן הוא בשי"ר פסוק זה ומפרש מה שמראה בגודלו ובית היין פירש על בית המדרש: אמר אלהים ודגלו · שלפירוש הקודם מ"ם ודגלו עלי אהבה הם דברי ישראל כמו רישא דקרא הביאני אל בית היין אך בדרשה זו דברי האלהים הוא שרוה"ק אומר על הקב"ה שאומר וגודלו עלי אהבה וכן לפירוש של דלוגו ולפירוש של ודגלו דבסמוך: כ"ב רבבות · עי' ב"ר פר' ע"ס סימן יו"ד וש"נ לכמה מקומות ובכל מקום יש גירסא אחרת ולשון הפסוק רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקודש ולכל גירסא מהנ"ל יש דרך בפסוק אך גירסא זו שבכאן צ"ע איך דורש ובשמ"ר פ' כ"ט סימן ב' ובפסיקתא רבתי פר' כ"א סי' ז' הגירסא כ"ב אלף מלאכים ובתנחומא וישלח ריש סי' ב' הגירסא רכב רבותים ור' אבדימי אמר כ"ב אלף מרכבות מלאכים ירדו עמו לסיני · ובב"ר פר' ע"ד שאין השכינה שורה על פחות מכ' רבוא ושם פר' ע' סי' ט' על כ"ב אלף ושתי הדעות במכילתא יתרו פסוק לעיני כל העם ולומדים מלאכים מישראל וישראל ממלאכים ומי שיעיין בכל המקומות שציינתי יתבונן בדברים אלו ויראה אור בדברי חז"ל: שנאמר דגול מרבבה · דודי צח ואדום דגול מרבבה וע"פ גז"ש מרכבה של סיני כנ"ל רבותים אלפי שנאן וגו' סיני בקודש וכמ"ש ואתה מרבבות קודש מימינו אש דת למו היינו בסיני בקבלת התורה היה רבבות מלאכי קודש ואצל הרכבה היה דגל שהיו עשוים דגלים · וכמ"ש כאן כן הוא בתנחומא ועי' שי"ר פסוק זה דגול מרבבה דף כ"ט בא"א ובשי"ר פסוק הביאני אל בית היין הגי' ושם ראיתי מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו וכן בד"ר פר' ב' סי' ל"ד וכן הוא בשי"ר פסוק מי זאת הנשקפה וכו' איומה כנדגלות דף ל"ג שם הגירסא הלואי ובתנחומא כאן ולואי: מגדיל עלי אהבה · דורש ודגלו וגדלו פי' שיגדיל עלי אהבה ואיזה אהבה ודגלו אהבה גדולה של דגלים: שנמשלה ביין · עי' שי"ר פסוק כי טובים דודיך דף ו' א': באותות · יתכן שדורש באותות מלשון באות נפשה ומלשון תאב לכן אוה למושב לו: ד הה"ד מי זאת · הוא ד"א על פסוק איש על דגלו באותות · מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה איומה כנדגלות ודורש כנדגלות מלשון דגלים ועי' שמ"ר פר' ט"ו סי' ו' שדורש פסוק זה על ד' גליות וכן פסוק שובי שובי ד' פעמים שובי ג"כ כנגד ד' גליות כמ"ש שי"ר שם דף ל"ג ב' ופסוק שובי סמוך לפסוק מי זאת הנשקפה שבכל גלות מקיפין בהם ומביטים ואומרים להם שובי ובשני הפסוקים כתוב ענין הדגלים כנדגלות כמחולת המחנים והדרשה בתנחומא כאן סי' י"א: ואתה תחזה · וכתיב שם ושמת עליהם שרי אלפים ושרי וגו' ומ"ש שולמית על ישראל כמפורש בשי"ר שם ובב"ר ס"ו סי' ב' באריכות: דגל מחנה יהודה · וה"ה כל המחנות המפורשים ומוכים שם ומ"ש מהגדולה היינו ממ"ש מה תחזו כנ"ל כמחולת המחנים כגדולה של מחולת המחנים: מוחל לנו והיה מחניך קדוש · דורש כמחולת ע"פ מדה ממעל מלשון מחילה המחנים ששוכן במחנינו ע"פ מדה פ' וי"ו כמ"ש והיה מחניך קדוש ושייכות העניינים אע"פ שכתוב כי לא אעלה בקרבך וכליתיך סייתו על מה שחטאו אך לא עשה כן כי על חטאינו הוא מוחל לנו ובמחנינו הוא שוכן אלא שמגלה אותנו והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך וצ"ל ואומר לנו והיה מחניך קדוש וגו' ובתנחומא הגירסא שנאמר והיה מחניך: גדולה וגדר · ע' מ"כ ויתכן שפי' מלשון גדר ומחילה וכמ"ש מי יוכל ליגע כי יש להם מחילה וגדר סביב שמגין עליהם ובתנחומא הגירסא גדולה וכבוד והנה פתח המדרש בפסוק מי זאת הנשקפה ולא דרשו בו לענין הפרשה כי סמך על מ"ש בשי"ר פסוק זה ל"ג א' וכמו שרמזתי בריש הסימן ובסוף סי' הקודם: ה רעיתי כתרצה · איך מדמה רעיתי לעיר הרלה ע"כ דורש ע"פ מדה ממעל מלשון רצון שמתרצה אני לכם ואתם מרוצים לי ע"י תורה ומע"ט ותשובה: כירושלים · הדקדוק כנ"ל שאין לדמות אדם לעיר ודורש נוטריקון וממעל ויש הרבה מיני מלאכים רעים מלאכי זעם קצף אף ומשחית ע"כ אמר כאותן שהם יראים כמ"ש יחזקאל א' י"ח וגובה להם ויראה להם ומושלמים לי שנקראו מלאכי שלום כמ"ש ישעיה מלאכי שלום מר יבכיון וכדומה מלאכי חסד ואמת וכל מלאכי מדות טובות וזהו כירושלים יראים שלמים לי · כי שמאל המלאך וכמדומה נקרא אלהים אחרים ואינו שלם להקב"ה: ובמה אתם כנדגלות · על איזה אופן מדמה רעיתי לנדגלות לזה דורש מדה פ' עפ"י מדה י"ג שמפורשים בתורה שעשה אותם דגלים וכאן כאלו כתוב איומה כנדגלות בדגלים שדומים לדגלים של מעלה כדלעיל סי' ד': אלא לעמו · פי' וירס קרן לעמו עי' מ"ש לעיל פר' א' סוף סי' ה' באריכות ותבין כאן: ו מציאה גדולה · תנחומא כאן סי' י"ג וכילקוט כאן עי' ב"ר פר' כ"ט סי' ב' ומש"ם: כענבים במדבר · כהולך במדבר והוא רעב ומלא ענבים שהוא פרי טוב להשיב נפש כן מלאתי בהדיא בילקוט ובתנחומא כך הקב"ה חפץ שיעבדוהו כל באי עולם אך הרבה דורות עזבוהו ולא הכירוהו עד שבאו ישראל וקבלו כלם את תורתו וזהו שאמר מדבר היה העולם נעזב מתורתו ועבודתו: לא עשה · באופן הרע הנ"ל אלא באופן זה כיון שילאו: שהיקיפן · כדלעיל סי' ב': וקבלו את התורה · האיר העולם שנאמר כי נר מצוה ותורה אור כן הוא הגירסא בתנחומא ובילקוט כנגד מה שאמר שהיה מקודם לילה והוסף אמר אח"כ האיר וזה חסר כאן: כאישון עינו וכו' עד שיעשה משכן · משמע שעשיית המשכן הוא פירוש על כאישון עינו יתכן פי' כמ"ש במסכת דרך ארץ סוף פר' ט' הטעקתי בב"ר פר' ל"ב סי' ז' שמואל הקטן אומר העוה"ז דומה לגלגל עינו של אדם לבן שבו זה אוקינוס שמקיף את העולם שחור שבו זה העולם קומט שבשחור זה ירושלים פרצוף שבקומט זה בית המקדש שיבנה במהרה בימינו · ועד שלא נבנה ביהמ"ק היה אישון עינו במקום המקדש והמשכן עי' לקמן פר' ה' סי' ט' עד שנבנה ביהמ"ק ונקבע הענין במקומו עיני ה' אלהיך בה: דגלים ושמו · שהדגלים מסבבים המשכן וכמ"ש מנגד סביב לאוה"מ יחנו · וכוונת המדרש למ"ש יסובבנהו שחונים סביב המשכן וכן כוונת הפסוקים הסמוכים כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף וכמ"ש ויק"ר פר' כ' סי' ד' על פסוק את על פיך יגביה נשר על הקב"ה: והם צבאותיו · דומים לצבא של מעלה וכמ"ש לעיל בסי' ד' איומה

מתנות כהונה

ודגלו כמנין ודגלו: וגודלו· אצבעו שמראה בו האזכרה· או פירוש ל' גדולה שמתגדל ומתרהב בי: ודי.. גו · ודגלו נוטריקון ודלוגו: אלואי · כמו הלואי: אמרו אלולי כו' · עיין זה בש"ה פסוק הביאני [ובפסוק מי זאת הנשקפה ושם הוא יותר מבואר]: אילולי · כמו מי יתן הלואי: הגמונים וכו' · מיני שלטונים ושרים הם עיין כל זה בשיר השירים פסוק שובי שובי: וישא בלעם · סיפיה דקרא וירא את ישראל שוכן לשבטיו: וגדר · לשון גדולה והתנשאות כד"א הניחו לי מקום להתגדר בו פי' להתגדל: [ה"ג ומושלמים לי]: ועד שלא קבלו התורה לא עשה ·· לא עשה להם שום סימן חיבה או אפי' לא עשה ולא

ידי משה

אפי' אדם מדלג מהלכה להלכה · פי' שלא יאמר אדם איך אלמוד למשל ספר סוטה שיש בו כמה מאמרים תמוהים בלי מבין וצריך אני לדלג אותן מ"מ עלי אהבה וק"ל: שהיו הדגלים גדולה וגדר לישראל · פירוש גדר פרוץ שמתוך הדגלים היו מכירים את אבותיהם ואת משפחותם · וכתנם דחק בעל מ"כ · ולי כן שמחבר נראה לפי דאי' כרש"י וישא בלעם את עיניו ביקש להכניס בהם עין הרע וירא ישראל שוכן לשבטיו ראה שלא נקללם עוד א"כ מכח הדגלים לא הכניס בהם עין הרע וא"כ זה היה להם גדר גדול ודו"ק · פי' מכח הדגלים שראה בלעם כדכתיב וירא בלעם את ישראל שוכן לשבטיו פי' לדגלו: שהם יראים ומושלמים · ודרש

ה"ד איש על דגלו : **ז** באותות · [א] סימנין היו לכל נשיא ונשיא מפה וצבע על כל מפה ומפה כצבע של אבנים טובות שהיו על לבו של אהרן · מהם למדה המלכות להיות עושין מפה וצבע לכל מפה ומפה כל שבט ושבט נשיא שלו צבע מפה שלו דומה לצבע של אבנו ראובן אבנו אודם ומפה שלו צבוע אדום ומצוייר עליו דודאים · שמעון פטדה ומפה שלו צבוע ירוק ומצוייר עליו שכם (ו) לוי ברקת ומפה שלו צבוע שליש לבן ושליש שחור ושליש אדום ומצוייר עליו אורים ותומים · יהודה נפך וצבע מפה שלו דמותו כמין שמים ומצוייר עליו אריה · יששכר (ז) ספיר ומפה שלו צבוע שחור דומה לכחול ומצוייר עליו שמש וירח על שם (ד"ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים זבולן יהלם וצבע (ח) מפה שלו לבנה ומצוייר עליו ספינה על שם זבולן לחוף ימים ישכון · דן לשם וצבע מפה שלו (ט) דומה לספיר ומצוייר עליו נחש על שם יהי דן נחש (ו) גד שבו וצבע מפה שלו לא לבן ולא שחור אלא מעורב שחור ולבן ומצוייר עליו מחנה על שם (בראשית מט) גד גדוד יגודנו · נפתלי אחלמה וצבע מפה שלו דומה ליין צלול שאין אדמתו עזה ומצוייר עליו אילה על שם נפתלי אילה שלוחה · אשר תרשיש וצבע מפה שלו דומה (י) לאבן יקרה שמתקשטות בו הנשים ומצוייר עליו אילן זית על שם מאשר שמנה לחמו · יוסף שוהם וצבע מפה שלו שחור עד מאד ומצוייר לשני נשיאים אפרים ומנשה מצרים על שם שהיו תולדותם במצרים ועל מפה של אפרים היה מצוייר שור על שם בכור שורו זה יהושע שהיה משבט אפרים ועל מפה שבט מנשה היה מצוייר ראם על שם (דברים לג) וקרני ראם קרניו על שם גדעון בן יואש שהיה משבט מנשה · בנימין ישפה וצבע מפה שלו דומה לכל הצבעים לי"ב הצבעים ומצוייר עליו זאב על שם בנימין זאב יטרף לכך נאמר באותות שסימנין היו להם לכל נשיא ונשיא : **ח** לבית אבותם לא היה צריך לומר אלא איש על דגלו באותות יחנו בני ישראל מה ת"ל לבית אבותם הה"ד (איוב לו) אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק [ב] בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה אותם דגלים כמו שנתאוו התחיל משה מיצר אמר עכשיו עתידה המחלוקת להנתן בין השבטים אם אני אומר לשבטו של יהודה שישרה במזרח (ז) והוא אומר אי אפשי אלא בדרום וכן ראובן וכן אפרים וכן כל שבט ושבט מה אני עושה אמר לו הקב"ה משה מה איכפת לך אין צריכין לך מעצמן הן מכירין דירתן אלא דייתיקי יש בידן מיעקב אביהם היאך לשרות בדגלים איני מחדש עליהם כבר יש לה טכסים מיעקב אביהם כמו שטענו אותו והקיפו את מטתו כך יקיפו את המשכן דא"ר חמא בר חנינא כיון שבא אבינו יעקב ליפטר מן העולם קרא לבניו דכתיב (בראשית מט) ויקרא יעקב אל בניו ובירכן וצוון על דרכי האלהים וקבלו עליהם מלכות שמים משגמר דבריו אמר להם כשתטלו אותי ביראה ובכבוד לוו אותי ולא (ח) יגע אדם אחר במטתי ולא אחד מן המצריים ולא אחד מבניכם מפני שאתם נטלתם מבנות כנען וכה"א (שם נ) ויעשו לו בניו כן כאשר צום בניו ולא בני בניו וישאו אותו בניו היאך צום אלא אמר להם בני יהודה יששכר וזבולן יטענו מטתי מן המזרח ראובן ושמעון וגד יטענו מטתי מן הדרום אפרים ומנשה ובנימין יטענו מן המערב דן אשר ונפתלי יטענו מן הצפון יוסף אל יטען שהוא מלך ואתם צריכין לחלק לו כבוד לוי אל יטען למה שהוא טוען את הארון ומי שהוא טוען ארונו של חי העולמים אינו טוען ארונו של מת ואם עשיתם וטענתם את מטתי כשם שצויתי אתכם האלהים עתיד להשרות אתכם דגלים · כיון שנפטר טענו אותו כשם שציום שנאמר ויעשו לו בניו כן כאשר צום הוי (איוב לו) אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק שמיעקב היה בהם דעה היאך ישרו דגלים ולפועלי אתן צדק זה הקב"ה שפעל פעולות טובות עם ישראל וכדי ליתן להם פעולה טובה שכר שקיימו מצות אביהם לא צום לחנות דגלים אלא כמצות אביהם צדק עמהם שלא שינה הדבר שלא ליתן מחלוקת ביניהם לכך נאמר לבית אבותם כענין שהקיפו מטת אביהם כן יחנו הוי לבית אבותם יחנו בני ישראל : **ט** מנגד סביב לאהל מועד יחנו תנינן תמן [ג] השובת בדרך עושה לו עגולות עד ארבע אמות דברי ר' חנינא ומטלטל בתוך ד' אמות בשבת ואומר שביתתי במקומי וזוכה לו מקומו אלפים אמה לכל רוח ורוח וכמה הם ד' אמות [ד] רבי יהודה אומר כדי שיטול חפץ מן מרגלותיו ויתננו במראשותיו והשובת במדינה אפילו היא גדולה כאנטוכיא מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה והשובת במערה אפילו היא [ה] כמערת צדקיהו שהיתה י"ח מיל מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה לכל רוח שירצה ומנין סמכו תחומין מן התורה שנאמר (במדבר לה) ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה ואת פאת נגב אלפים באמה ואת פאת ים אלפים באמה ואת פאת צפון

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן י"ב · שמ"ר פ' ל"ח · ב תנחומא כאן · ג עירובין פרק ד' · ד ירושלמי עירובין שם · תנחומא כאן · ה עירובין דף ס' ·

חדושי הרד"ל

(ו) לוי ברקת ומפה שלו כו' · וצ"ע שלוי לא היה במנין הדגלים ובלשון רבינו בחיי לא הוזכר לוי ע"ש : (ז) ספיר כו' שחור דומה לכחול · ויש ללמוד מכאן שמראה כחולא (האמור בחולין מ"ז) הוא קרוב לתכלת כעין ספיר · שהרי אמר למעלה שצבע המפה דומה לצבע האבן : (ח) מפה שלו לבנה · פי' רבינו בחיי ככסף ע"ש רוב עשרם : (ט) דן כו' דומה לספיר) · בלשון רבינו בחיי הגי' שחור · וכן נכון : (י) דומה לאבן יקרה שמתקשטת כו' ושם הגי' לאור שמן זית :

חדושי הרש"ש

(ו) גד שבו כו' נפתלי אחלמה כו' · תמוה דאינם כפי תולדותם ובשלמא הא דמקדים ליששכר וזבולן לבני השפחות הוא כדעת רחב"ג בסוטה ל"ו כאבני אפוד דבני לאה כסדרן והשאר חשיב בכאן דרך תולדותם זולת שני אלו · לכן נ"ל דט"ס הוא וצ"ל נפתלי שבו כו' ומצוייר עליו אילה כו' גד אחלמה כו' ומצוייר עליו מחנה כו' וכן איתא לעיל במדרש סוף תצוה ובחיי שם וכן בתרגום ירושלמי שם : (ז) והוא אומר אי אפשי אלא בדרום כצ"ל : (ח) אדם אחר במטתי כצ"ל ברי"ש :

מתנות כהונה

ולא עכב אלא מיד כו' [וכן תמצא רבים בספר הזה] : ה"ג להיות עושין מפה וצבע : דייתיקי · שטר צואה : תנינן תמן · עי' בירושלמי בפ' מי שהוציאוהו : במערת צדקיהו · ומפרש בתנחומא כמערה שברח בה צדקיהו וגרסינן י"ב אמה אלפים אמה להילוך

פירוש מהרז"ו

כנדגלות של מעלה כדלקמן פר' זו סי' יו"ד : **ז** אבני אודם · עי' תנחומא כאן סימן י"ב בקיצור עי' שמ"ר פר' ל"ח סי' ח' ט' : דודאים · כמ"ש אצלו וימצא דודאים בשדה עי' ב"ר פר' ע"ב סי' א' וסי' ב' וסי' ה' הדודאים נתנו ריח ע"ש ובב"ר פר' צ"ח סי' ד' עליה בדודאים : שכם · על הגבורה ומסירת נפשם בשכם · ואף שלוי היה אתו · שמעון הי' הגדול והעיקר וזהו שכתו על שקנא על הזנות : ארי' · בברכת יעקב גור אריה יהודה : יודע בינה לעתים · ידעו מהלכי שמש ירח לקבוע חדשים ולעבר שנים וכמ"ש בברכת יעקב ויהיו למס עובד וכמ"ש ב"ר פר' צ"ח סי' י"ב באריכות : לחוף ימים ישכון · והוא לחוף אניות בראשית מ"ט בברכת יעקב : דן נחש · בראשית שם בברכת יעקב : גד גדוד · וכן נפתלי ואשר בראשית שם בברכת יעקב : שמתקשטות בו הנשים · כמ"ש ב"ר סוף פר' ע"ב ופר' צ"ח סי' ע"ז ע"ש שבנותיו נאות נשאות למלכים ולכהנים : אילן זית · עי' ב"ר שם ושם אבי ברזית וכו' שמן אנפיקנון : לשני הנשיאים · פי' בזה היו שוים שמפת שניהם שחור ומצוייר מצרים לשניהם : מצוייר שור · על שם ברכת משה בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בכור שורו על אפרים שעשאו יעקב בכור וקרני ראם קרניו על מנשה וכמו שחתם ברכת יוסף והם רבבות אפרים יזכו למ"ש בכור שורו הדר לו והם אלפי מנשה יזכו למ"ש וקרני ראם קרניו הוא גדעון שאמר ואלפי הדל במנשה שע"כ דרשו על גדעון : בנימין זאב יטרף · בברכת יעקב כתיב מכאן יתבוננו מביני מדע איך חז"ל היו שלמים בכל מדע שידעו שמות של האבנים ומראיהם וטבעם ואיך נקרא שמו בלה"ק המפורש בתורה ובתרגום ובשאר לשונות כמ"ש בשמ"ר פר' ל"ח סי' ח' בביאור וידעו צבע כל האבנים שעל זה סמכו דבריהם מ"ש באותות ובתורה אינו מפורש רק שאבני החושן י"ב יהיו על שמותם של שנים עשר שבטים ולא פירש איזה אבן לאיזה שבט רק שהמדרש סדר אותם שעל אודם היה כתוב ראובן וכן כולם · והנה בי"ד מקומות נזכרו השבטים בתורה ואין אחד דומה לחבירו אך הסדר שחשב המדרש כאן אינו כאחד מהם והנה לא בארו שמות האבנים איזה ערך ויחס יש להם עם שמות השבטים רק על שני אבנים מצאנו הכרח על שם אבן לשם שיהי' לדן כמ"ש יהושע י"ט מ"ז ויקראו ללשם דן על שם דן אביהם · מזה ראיה שאבן לשם שהוא שביעי בתורה בסדר תצוה יהי' לשבט דן ואם כפי התולדות יהי' דן החמישי שנולד אחר יהודה ע"כ הקדימו ששה בני לאה ודן הז' גם יש הכרח על ישפה שהוא לבנימין יש פה ופותק כמ"ש ב"ר פר' ע"א סי' ה' וש"כ לכמה מקומות וכמו שכתוב בתורה ישפה לבסוף כל האבנים כך יהי' מיוחד לבנימין שנולד בסוף כל השבטים ויוסף נולד קודם לו שנולד ג"כ אחר כל השבטים שהוא הי"א ע"כ אבנו הי"א שוהם והנה כאן סדרו גד שבו נפתלי אחלמה ובשמ"ר סוף פר' ל"ח סדרו נפתלי שבו גד אחלמה ובשאר כמו כאן והדבר נראה לעין שהגירסא העיקרית היא כמו בשמ"ר שהי' דן לשם נפתלי שבו גד אחלמה אשר תרשיש כסדר שנולדו ויוסף ובנימין אחרונים כמו שנולדו רק מקדים יששכר וזבולון לדן כדי שיבוא לשם לדן שכפי התולדות יהודה דן ונפתלי גד ואשר יהי' לשם השביעי לגד ע"כ הקדימו ליששכר וזבולון קודם דן שהם כתולדותיהם אצל לאה כל ששה בניה כסדר שילדה ואח"כ בני בלהה שפחת רחל שילדה אחר לאה ואח"כ בני זלפה שילדה אחר בלהה ואח"כ בני רחל שילדה באחרונה כמפורש בתורה הרי יצא לנו סדר ישר מאד איך יחדו סדר השבטים לסדר האבנים כסדר תולדותם על אמותם ולא כסדר תולדותם בזמנם בהכרח של לשם ולא להקדים בני הגבירות שהרי ישפה כתיב לבסוף שנולד אחרון ושם האבן נדרש כפי מעשיו דוק והתבונן ביושר הדברים המורים על אמיתתם ובהכרח להפוך כאן כמו שם בשמ"ר · ובזה תבין ותדע שדעת רש"י בחומש בסדר ואתה תצוה על פסוק איש על שמו הנ"ל כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן פטדה לשמעון וכן כולם וא"כ יהי' שבו לדן ואחלמה לנפתלי סותרים דברי המדרש בשני מקומות כנ"ל ואצל שתי אבני שוהם שכתוב כתולדות פי' רש"י בהדיא לראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי וכו' שלא כמפורש בסוטה דף ל"ו בביאור ובירושלמי סוטה פר' ז' בסוף הלכה ד' ונע"ג בדעת רש"י בב' המקומות : **ח** מה ת"ל לבית אבותם · שאצל המינוי והתיחסות שייך לומר שכל איש פרטי יתיחס לבית אב שלו ולידע כמה יש בכל בית אב וכמה בתי אבות משפחה וכמה משפחות בכל שבט אך איך שייך אצל הדגלים שכל דגל של שלש שבטים איך שייך בו בית אבות איזה בית אב יש להדגל ע"כ דורש על יעקב : אשא דעי למרחוק · לזמן הקודם שהוא רחוק ממנו כמה דורות ואז לפועלי אתן צדק כמו שתבאר להלן ועי' ויק"ר פר' י"ד סימן ב' : כמו שנתאוו · כמ"ש לעיל סוף סימן ג' אלא בדרום שהוא לצד ימין של המשכן וימין לעולם חביב : דייתיקא · כמ"ש בתנחומא כאן סי' י"ב שצוואת אביהם בידם : טכסים · עי' ויק"ר ריש פר' י"ב ופירש הערוך תקנה והמ"ע כתב בלשון יוני סדר וגם נקרא אנשים מועדים ללוות שר או מלך : שבא יעקב אבינו · ב"ר פר' ק' ריש סימן ב' כל הענין עמ"ש : נטלתם מבנות כנען · זה חולק על מ"ש פר"א ריש פר' ל"ט · וז"ל שכל זרעו של יעקב נשאו אחיותיהם ושאר בשרם כדי שלא יתחתנו בכנענים לפיכך נקראו זרע אמת ובתנחומא הגי' שיש בהם מי שנשא מבנות כנען · ודברי הפר"א הנ"ל הוא דעת ר' יהודה בב"ר פר' פ"ד סימן כ"א ובספר הישר מבואר שראובן ושמעון ויהודה נשאו כנעניות ושאר השבטים נשאו מזרע אברהם ושם הובא כל אחת בשמה ויחוס משפחתה : ולפועלי זה הקב"ה · הול"ל ליוצרי וכדומה ודרש פועלי על השכר שמשלם וכמ"ש לא תלין פעולת שכיר פי' שכרו וכן הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו ג"כ על השכר וזהו שאמר שפעל פעולות טובות וכו' וכדי ליתן להם פעולה טובה שכר וכו' : צדק עמהם · שתיקן עי"כ שיעשו בצדק ושלא יריבו : **ט** תנינן תמן · עי' עירובין פר' ד' במשנה ובתנחומא כאן סי' ט' כל הענין ומ"ש השובת בדרך ע"ש במשנה ואם אינו מכיר או שאינו בקי בהלכה ואמר שביתתי במקומו זכה לו מקומו אלפים עגולות דברי ר' חנינא בן אנטיגנוס וחכמים אומרים מרובעות כטבלא מרובעת · ופירושו כאן שמקום שביתתו ד' אמות שבהם מותר לטלטל כאלו בביתו אך לילך מותר אלפים אמה : וכמה הם ד' אמות · למה השיעור הזה ולאיזה טעם קבעו כן : ר' יהודה אומר · הוא בירושלמי עירובין ריש פר' ד' בברייתא ארבע אמות שאמרו מלא קומתו ופשוט ידים ר' יהודה אומר הוא ג' אמות פי' גופו ג' אמות ואמה כדי שיטול חפץ מראשותיו ויתנו תחת מרגלותיו ועי' יומא ל"ח ובתוספת שם ד"ה אמה על אמה והכוונה חצי אמה מראשותיו וחצי אמה תחת מרגלותיו : מערת צדקיהו עירובין דף ס' ומ"ש כאן י"ח מיל ובתנחומא הגי' י"ב מיל נ"ע שהרי הגיע המערה עד יריחו ויריחו מהלך יום אחד היינו עשרה פרסאות מ' מיל

ידי משה

ודרש ירושלים לשני תיבות ירא ושלם : דומה לכחול · פי' לא שחור ממש אלא לכחול אבל בסמוך גבי יוסף נאמר שחור עד מאד שהוא שחור ממש :

צפון אלפים באמה וגו' וכן את מוצא ביהושע כשהלך להחריב את יריחו אמר להם יהושע עתידים אתם לעשות שם את השבת אל תרחיקו מן הארון יותר מן אלפי' אמה לכל רוח למה שתהיו רשאין לבא להתפלל לפני הארון בשבת וכן הוא אומר (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה וכן את מוצא כשאמר הקב"ה למשה שישרה ישראל דגלים אמר לו השרה אותם לכל רוח רחוק אלפים אמה שנ' (במדבר ב) מנגד סביב לאהל מועד יחנו מהו מנגד א"ר יצחק מרחוק מיל שהם אלפים אמה ומניין דהאי מנגד ברחוק מיל הוא ילפינן מנגד מנגד כתיב הכא מנגד סביב לאהל מועד יחנו וכתיב להלן (בראשית כא) ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת כי אמרה אל אראה במות הילד ותשב מנגד ותשא את קולה ותבך מה להלן מיל אף כאן מיל ומנין דהאי מנגד דאמר בהגר דהוא מיל כתיב הכא הרחק וכתיב להלן רחוק אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה מה להלן מיל אף כאן מיל: י והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה וגו' · הה"ד (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ וגו' א (יא) ברא הקב"ה ארבע רוחות לעולם מזרח מערב צפון ודרום מזרח משם האור יוצא לעולם מערב אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום יוצאין לעולם דרום טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין לעולם צפון משם החשך יוצא לעולם וכשם שברא הקב"ה ד' רוחות העולם כך סיבב לכסא ד' חיות ולמעלה מכולם כסא הכבוד · וכנגדן סידר הקב"ה הדגלים למשה אמר לו הקב"ה משה מזרח שממנו אור יוצא לעולם יהיה כנגדו יהודה שהוא בעל מלוכה שנא' והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה וגו' ועליו שבט יששכר שהוא בעל תורה שנא' (ד"ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים וכן הוא אומר והחונים עליו מטה יששכר וגו' ועליו זבולן שהוא בעל עשירות כמה דכתיב זבולן לחוף ימים וגו' וכן הוא אומר מטה זבולן וגו' · כל הפקודים למחנה יהודה ראשונה יסעו שכן התורה נקראת ראש (משלי ח) מעולם נסכתי מראש ואומר (קהלת ז) כי בצל החכמה בצל הכסף ואומר (מיכה ב) ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם את מוצא בכל מקום יהודה תחלה לחנייה דגל יהודה תחלה שנא' והחונים קדמה וגו' תחלה לנסעים שנא' ראשונה יסעו לקרבנות יהודה תחלה שנא' ויהי המקריב וגו' למלחמה יהודה תחלה שנאמר (שופטים א) מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה ויאמר ה' יהודה יעלה (ח) וכתוב אחד אומר ויאמר ה' יהודה יעלה בתחלה וכשיבא המבשר יהודה מתבשר תחלה שנאמר (ישעיה נב) על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חגי יהודה חגיך הרי מן המזרח ודרום טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין ממנו לעולם · יהי כנגדו שבט ראובן שהוא בעל תשובה ותשובה מדה טובה ורחמיו של הקב"ה באים על הבריות בשעה שהם עושין תשובה הה"ד דגל מחנה ראובן תימנה וגו' ועליו גד שהוא בעל גדוד שנא' (בראשית מט) גד גדוד יגודנו ראובן בתשובה וגד בגבורה ושמעון באמצע לכפר עליו הה"ד והחונים עליו מטה שמעון וגו' ומטה גד וגו' כל הפקודים למחנה ראובן וגו' ושניים יסעו (יב) שהתשובה שניה היא לתורה לאחר שהיו נוסעים אלו שני דגלים היו הלוים נוסעים את המשכן הה"ד ונסע אהל מועד מחנה הלוי' וגו' מערב אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום וכנגדן אפרים ובנימין ומנשה ומי יעמוד לפני שלג וברד אפרים ומנשה ובנימין שנאמר (תהלים פ) לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך (יג) ושכינה לעולם במערב בגבול בנימין שנאמר (דברים לג) לבנימין אמר ידיד וגו' הה"ד דגל מחנה אפרים לצבאותם ימה וגו' ועליו מטה מנשה וגו' ומטה בנימין ונשיא וגו' כל הפקודים למחנה וגו' (יד) (ט) ושלישים יסעו נאה לתורה ולתשובה גבורה כדי שיתגבר אדם בתורה ויתגבר על יצרו צפון משם החשך יוצא לעולם וכנגדן שבט דן למה שהוא החשיך העולם בע"ז שעשה ירבעם שני עגלי זהב וע"ז חשך הוא שנאמר (ישעיה כט) והיה במחשך מעשיהם וחזר ירבעם על כל ישראל ולא קבלו ממנו אלא שבט דן שנאמר (מלכים א יב) ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב וגו' ואת האחד נתן בדן ולכך צוה הקב"ה שיחנה דן בצפון הה"ד דגל מחנה דן צפונה וגו' ועליו שבט אשר מאיר על החשך שנא' (דברים לג) ולאשר אמר ברוך וגו' וטובל בשמן רגלו וכן הוא אומר והחונים עליו מטה אשר ועליו נפתלי שהוא מלא ברכה כדי לפרנס כמה דכתיב נפתלי שבע רצון וגו' וכן הוא אומר ומטה נפתלי וגו' כל הפקודים למחנה דן וגו' לאחרונה יסעו לדגליהם שכל מי שעובד ע"ז הולך לאחור ולא לפנים לכך נאמר (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה כשם שברא הקב"ה ד' רוחות וכנגדן ד' דגלים אף כך סיבב לכסאו ד' מלאכים מיכאל וגבריאל ואוריאל ורפאל ב מיכאל בימינו כנגד ראובן למה נקרא שמו מיכאל בשעה שעברו ישראל בים פתח משה בשירה מי כמוך וגו' מי שסיים את התורה אמר (דברים לג) אין כאל ישורון מי כמוך אין כאל הרי מיכאל אוריאל משמאלו כנגד דן שהוא בצפון למה נקרא שמו אוריאל בשביל תורה נביאים וכתובים שהקב"ה מכפר עליו ומאיר להם לישראל שנאמר (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך ודוד אמר (תהלים קיח) אל ה' ויאר לנו הרי אוריאל וכן הוא אומר (מיכה ז) כי אשב בחשך ה' אור לי גבריאל מלפניו כנגד מלכות יהודה ומשה ואהרן שהיו במזרח ולמה נקרא שמו גבריאל ביהודה כתיב כי יהודה גבר באחיו וגו' ובמשה כתיב ויקרא אל משה וכתיב (ישעיה ט) ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור הרי גבריאל · רפאל כנגד אפרים ולמה נקרא שמו רפאל כדי לרפאות שברו של ירבעם שיצא מאפרים שהוא במערב (במדבר יב) אל נא רפא נא לה הרי רפאל : יא אלה פקודי
בני

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פרשה מ"ו · מדרש כונן · פרקי רבי אליעזר פרק ג' · לקמן פרשה ג' · ב פר"א פרק ד' · פסיקתא פ' מ"ו · מדרש כונן ·

חדושי הרש"ש

(ח) וכתוב אחד אומר ויאמר ה' יהודה בתחלה כצ"ל והוא בשופטים א' : (ט) ושלישים נאה לתורה ולתשובה גבורה · פי' לתורה שהיה בדגל יהודה ולתשובה שהיה בדגל ראובן גבורה דגל אפרים : בארן

חדושי הרד"ל

(יא) ברא הקב"ה ד' רוחות כו' · מדרש כונן ופר"א ספ"ג עמש"ש בבאורי בס"ד : (יב) שהתשובה שנייה היא לתורה · אפשר ר"ל כמ"ש ולבבו יבין ושב ורפא לו · וכמ"ש רים פרק ב' דמגלה · ממקרא זה שתקנו תשובה אחר בינה : (יג) ושכינה לעולם במערב בגבול בנימין · משמע שר"ל שאף במדבר היתה שכינה נגד מחנה שבט בנימין ופי' בליקוטיי לספרי בס"ד שז"ש בספרי שברכה שם · ישכון לבטח עליו אין בטח אלא ישוב שנאמר וישבו במדבר לבטח · שמ"ש סוף וצ"ל אין בטח אלא מדבר שנאמר וישבו כו' · ור"ל כדסכלא שאף במדבר היתה שריית שכינה נגד חלקו של בנימין · (וכ"מ שהגר"א ז"ל באדרת אליהו שם כתב ישכון לבטח במדבר) : (יד) ושלישים יסעו נאה

פירוש מהרז"ו

מיל ויתכן על שא"י ארץ הרים ובקעות מחזיק הדרך הרבה אך המערה שוה ואלקה מחזקת מעט : שם את השבת · כמ"ש שם ויהי ביום השביעי ודרשו שזה היה בשבת : י הה"ד ה' בחכמה · כל דברי סימן זה בפסיקתא רבתי בסוף פר' מ"ו ובסוף מדרש כונן ועי' לקמן פר' ג' סי' י"ב : וכשם שברא וכו' · עד כסא הכבוד מקום מאמר זה לקמן בדרש סוף הפסוק כונן שמים בתבונה וכאן מפורש מ"ש ה' בחכמה יסד ארץ ד' רוחות וכנגדם ד' דגלים : בעל מלוכה · עי' ב"ר פר' צ"ג סי' ב' וס"ג וכתיב כשאו כשמש נגדי וכמ"ש ממזרח שמש ובפסיקתא שם הגי' מזרח שממנו אורה לעולם יהי' שבט לוי כנגדו שנאמר והחונים לפני המשכן קדמה לפני אוה"מ מזרחה משה אהרן ובניו ומנין שלוי נקרא אור שנאמר וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך ועליו שבט יהודה שהם כאורים וכו' פירוש שהם ראוים אצל לוי : שהוא בעל תורה · ומנין שהתורה נקרא אור שנאמר כי נר מצוה ותורה אור פסיקתא שם : בינה לעתים · לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים וכו' עי' לעיל סי' ז' וס"ג : בעל עשירות · שהעשירות משמח לב ומאיר עינים והעניים נקראים חשוכים ובפסיקתא שם הגי' שנאמר שמח זבולן בצאתך ושמחה ואורה ענין אחד כמ"ש ליהודים היתה אורה ושמחה וכמ"ש מאור עינים ישמח לב : זבולן לחוף ימים ישכון · והוא לחוף אניות שעליו אמר משה כי שפע ימים יינקו וכמ"ש היתה כאניות סוחר שסוחרי אניות הם עשירים ועי' ב"ר פר' פ"ה סימן ד' בת איש כנעני בת גברא תגרא בולינא דאתרא : ראשונה יסעו · ולא אמר תחלה לדרוש מלשון ראש עפ"י מדת ממעל ע"פ מדה י"ג ויששכר על שם התורה שנקראת ראש שכתוב אצלה מעולם נסכתי מראש ודומה לו זבולון כמ"ש בצל הכסף שהעשירים הם ג"כ ראש ויהודה על שם המלך שהוא בראש העם וכמ"ש ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם שמלכם עם ה' בראשם : שנאמר ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו נחשון בן עמינדב למטה יהודה : הרי מן המזרח · פי' הרי פירשנו טעם דגל שמורה במזרח : ועליו גד שהוא בעל גבורה כן הגי' בפסיקתא שם : לכפר עליו · על שמעון ופי' שיגינו עליו על שיעקב קלל אותו ארור אפם כי עז : שנייה לתורה · כי שומר תורה אשריהו ומי שלא שמר ישוב לתורה וימחול לו : נוסעים את המשכן · נ"ל נושאים את המשכן או נוסעים עם המשכן : עוררה את גבורתך · ולכה לישועתה לנו גבורותיך הם השלג והברד וכו' וע"י אפרים ובנימין ומנשה לכה לישועתה לנו מגבורותיך להגן עלינו בזכותם : לבנימין אמר ידיד ה' וגו' בין כתפיו שכן : נתן בדן · על שהיה ידוע בזה שכן היה טבעו וכמ"ש באברהם וירדוף עד דן ע"ש בב"ר פר' מ"ג סוף סימן ב' בביאור : ולאשר אמר יהי רצוי אחיו · שירצה אל אחיו דן על ידי אור של השמן שהוא משל על שם טוב ומעשים טובים : נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' · שמה שחסר על יד דן ימלא הוא ויפרנס מחסור דן : לאחור ולא לפנים · ירמי' ז' כ"ד : כונן שמים בתבונה · גם מאמר זה במקומות הנ"ל : מיכאל בימינו · פר"א פר' ד' ד' כתות של מלאכי השרת מקלסין לפני הקב"ה מחנה ראשונה מיכאל בימינו וכו' : פתח משה · לפי מ"ש כאן צ"ע איך נקרא מיכאל על שאמר משה אך גירסת הפסיקתא למה נקרא שמו מיכאל שבשעה שעברו ישראל את הים פתח ואמר מי כמוכה באלים ה' וכשסיים את התורה אמר אין כאל ישורון מי כמוך ואין כאל הרי מיכאל שעל שאמר בעצמו כן ע"כ נקרא בשם זה · ועי' מדרש כונן : אוריאל משמאלו · וכן הגירסא בפסיקתא שם אך בפר"א פר' ד' איתא מחנה גבריאל משמאל מחנה ג' של אוריאל מלפניו מחנה ד' של רפאל מאחריו וכן הוא בזוהר ריש במדבר וכולהו כלילן בי' באדם מיכאל מימינו גבריאל משמאלו אוריאל מקמייהו רפאל מאחרייהו שכינתא עלייהו וכמו שאנו אומרים בק"ש שעל המטה מימיני מיכאל וכו' כשיטת הפר"א והזוהר : מכפר עליו · על דן שהוא מוסף כנ"ל ומאיר לישראל ע"י תורה אור ומ"ש נביאים וכתובים צ"ע למה פרטם · [אבל הפשט הוא כי מתורה נביאים וכתובים מוכח כי שמו הוא אוריאל מתורה בשביל תורה אור ומנביאים הוא הכתוב כי בא אורך ומכתובים הוא אל ה' ויאר לנו ועיין] : כי בא אורך · הוא אור התורה שלמדו על בן קומי אורי : כי יהודה גבר באחיו · ד"ה א' ה' ב' וכמ"ש בספר הישר במלחמת שכם ואצל יוסף במצרים : ויקרא אל משה · כמבואר ויק"ר פר' א' סי' א' שנקרא משה גבור : ויקרא שמו פלא · וכ"כ בפסיקתא הנ"ל שגם מפסוק זה ראיה על גבורת שבט יהודה שפסוק זה נאמר על חזקיה

מתנות כהונה

להילוך : [ה"ג אך רחוק יהיה וגו' : ה"ג סיבב לכסא ד' מלאכים] · מי שסיים כמו כשסיים : מי כמוך · הרי כתוב מי וכתיב אין כאל הרי מיכאל אוריאל משמאל עיין פ' שופטים הארכתי קצת בזה : ויאר לנו · ויאר בהיפוך אותיות אורי וכתיב אל ה' הרי אוריאל

ידי משה

אל תרחיקו מן הארון יותר מאלפים אמה כדי שתוכלו להתפלל לפני הארון בשבת · ולעיל בפרשת כי תשא יליף ג"ש שהרחיק משה את האהל מן המחנה ג"כ אלפים אמה זה היה ג"כ טעמו בשביל שיוכלו לבוא להתפלל לפני הארון דאי' בגמ' ומשה יקח את האהל שלקח את הארון וק"לי' לעיל סדר כי תשא פ' מ"ה מה שכתבתי שם: ושלישים יסעו כצ"ל · ודרש ושלישים לשון ממעלה וגבורה כמו ושלישים על כולו והם היו גבורים כמו שכתיב ראייה מפסוק עורה את גבורתך וק"ל: שהוא מלא ברכה כדי לפרנס פי' שהוא ברכה של אכילה דכתי' שבע רצון מש"כ באשר דכתיב ברוך מבנים אשר וטובל בשמן רגלו נמצא הברכה של אשר הוא רק שמן ולא פרנסה של אכילה

יפה תואר

כרצונו בכל הדברים ומזמור זה מיוסד כי כח ה' מושל בכל הסיבורים] : מנגד הרחק · פירוש יתורא דמנגד הרחק קשה ליה דבחד מינייהו סגי ולס"ק שהוא מופנה לג"ש דילפינן נגד מנגד ורחוק מרחוק פי' כאן בדגלים כתיב מנגד סביב לאהל מועד ולא פי' שיעורא וילפינן מנגד דכתיב בהגר ובהגר ילפינן מנגד היינו אלפים אמה מדכתיב הכא אך רחוק והתם כתיב הרחק מה כאן פי' אלפים אמה כדכתיב בקרא אך רחוק יהיה בינו וביניו כאלפים אמה אף התם נמי אלפים אמה ולמד בג"ש אזור ומלמד בג"ש כדאיתא בפ' הוציאו לו : מה להלן מיל אף כאן כו' · וא"ת דהכתי לא הוה כתב ספר יהושע למיגמר ג"ש ודוחק לומר משום דקבלה היא בידם כמ"ש התוס' בפ"ק דב"ק גבי הא דפריך בגמ' דילפינן גימט מבללה תנגת את הרם וי"ל דמרע"ה בהדיא אמר להו אז אלפים אמה ולא פירש הכתוב דהא אנן מג"ש ילפינן לה וא"ת והא ד"ת מדברי קבלה לא ילפינן וי"ל דהיינו היכא דנפקי לן מידי למנין דינא אבל קשה אמאי איצטריך יהושע לצוות שירחקו מהארון אלפים אמה ואמאי לא ידיע להו ממה שנלמוד בדגלים י"ל דס"ד כשהם עסודים במלחמה א"צ לדקדק בזה כדאיתא ד' דברים שפטרו במחנה וכו'

בני ישראל לבית אבותם וגו' · א בעשרה מקומות (טו) נמנו ישראל אחד בירידתן למצרים (דברים י) בשבעים נפש ירדו אבותיך וגו' ואחד בעלייתן (שמות יב) ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה וגו' ואחד אחר מעשה העגל (שם ל) כי תשא את ראש בני ישראל וגו' ושני' בחומש הפקודים אחד בדגלים ואחד בחילוק הארץ ושנים בימי שאול (ש"א טו) ויפקדם בטלאים ויפקדם בבזק ב כד אינון עתירין באילין אמרייה וכד אינון מסכנין בבזקייה ואחד בימי דוד (שם ב כד) ג ויתן יואב את מספר מפקד העם אם מספר למה מפקד ואם מפקד למה מספר אלא עשה שתי אנפריאות גדולה וקטנה הקטנה הראה לדוד הגדולה לא הראה לו לפיכך כתב את מספר מפקד ואחד בימי עזרא (עזרא ב) כל הקהל כאחד ארבע רבוא וגו' ואחד לעתיד לבא (ירמיה לג) עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה: יב אלה פקודי בני ישראל וגו' הה"ד (הושע ב) והיה מספר בני ישראל כחול הים וגו' והיה מספר בני ישראל הה"ד (תהלים קיט) לעולם ה' דברך נצב בשמים ד מפני שהבטיח הקב"ה את אברהם ובאתה אותה הבטחה בשעה שיצאו ישראל ממצרים ואימתי הבטיחו הקב"ה כשאמר לו לצאת מבית אביו שנא' (בראשית יב) לך לך מארצך וגו' ואעשך לגוי גדול וגו' אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים כל מה שהבטחת אותי מה הנאה יש לי בהם שאין לי בנים שנאמר (שם טו) ויאמר אברם ה' אלהים מה תתן לי. וגו' שאברהם רואה במזל שאינו עתיד להוליד בנים מה עשה לו הקב"ה באותה שעה אמר רבי יהודה ב"ר סימון אמר רבי חנין אמר רבי יוחנן מלמד שהעלהו הקב"ה למעלה מכיפת הרקיע ואמר לו מן אותו המזל שאתה רואה שאין אתה עתיד להוליד ממנו אני מראה לך שאתה מוליד שנ' (שם) ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וגו' אמר רבי שמואל ב"ר יצחק אינו אומר הבט אלא שהוא נתון למעלה כמה שנאמר (תהלים פ) הבט משמים וראה ויאמר לו כה יהיה זרעך מהו כה יהיה זרעך אמר ר' לוי בשם ר' יוחנן למה הדבר דומה (טז) למי שיצא לדרך והלך יום הראשון ויום השני ויום השלישי עד י' ימים ולא מצא לא עיר ולא פונדק ולא אילן ולא מים ולא בריה ואחר שהלך י' ימים ה צפה אילן אחד מרחוק אמר שמא יש תחתיו מים כיון שהגיע אצלו מצאו עומד על המעין כיון שראה אותו נאה ופירותיו מתוקנים וענפיו נאין ישב לו ונתקרר בצלו ואכל מן פירותיו ושתה מן המעין וערב לו ושבת נפשו עליו כיון שעמד לילך אמר לאילן מה לי לברכך ומה יש לי לומר לך שיהא עצך נאה נאה הוא שיהא צלך נאה כבר הוא נאה שיהיו ענפיך נאים נאים הם שיהו פירותיך מתוקין מתוקים הם שיהא מעין יוצא מתחת שרשך כבר מעין יוצא מתחת שרשך שתהא עומד במקום חביב במקום חביב אתה עומד מה לי לברכך אלא כל הנטיעות העומדות ממך יהיו כמותך כך כשברא הקדוש ב"ה את העולם עמדו עשרים דור ולא היה בהם תועלת ולא עמד מהם צדיק עד אחר עשרים דור צפה הקב"ה את אברהם שהיה נתון (י) בארץ בבל שנקראת רחוקה שנאמר (ישעיה ס) מארץ רחוקה וגו' ואמר הקב"ה תאמר שיש בו כח לעמוד כיון שהשליכו אותו לכבשן האש וקידש שמו של הקב"ה ועמד בנסיונו מיד קירבו הקב"ה לא"י ו בנה לו את הפונדק והיה זן עוברים ושבים והיה מכנים את הבריות תחת כנפי השכינה והודיע כבודו של הקב"ה בעולם ונתן שמו על שם הקב"ה כמלאכים א"ל הקב"ה אברהם מה יש לי לומר לך ומה יש לי לברכך שתהא שלם צדיק לפני או שתהא שרה אשתך צדקת לפני צדיק אתה שרה אשתך צדקת לפני או שיהיו כל בני ביתך צדיקים צדיקים הם לפני מה יש לי לברכך אלא כל בנים שעתידים לעמוד ממך יהיו כמותך מנין שכן כתיב (בראשית טו) ויאמר לו כה יהיה זרעך · את מוצא אברהם שנתברך בכוכבים שנאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים וגו' ויצחק נתברך בחול שנאמר (שם כב) כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך וגו' ויעקב נתברך בעפר הארץ שנא' (שם כח) והיה זרעך כעפר הארץ וגו' ברכתו של אברהם באתה בימי משה שכן כתיב (דברים א) ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום וגו' וברכתו של יעקב שנתברך כעפר הארץ באתה בימי בלעם שכן כתיב (במדבר כג) מי מנה עפר יעקב וברכתו של יצחק שנתברך בחול באתה בימי הושע שנאמר (הושע ב) והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי והואיל דביצחק כתיב ביה ברכת החול היה נצרך לומר והיה מספר בני יצחק ואינו אומר כן אלא והיה מספר בני ישראל ולמה אלא בשעה שיצא יעקב אבינו לילך לפדן ארם מסר לו יצחק את ברכת החול כמה שאמר לו (בראשית כח) ויתן לך את ברכת אברהם מהו את א"ר חמא בר חנינא כך אמר לו ברכה שנתברכנו אני ואברהם כאחד כי ברך אברכך ברכה לאב ברכה לבן והרבה ארבת רבייה לאב רבייה לבן וכחול אשר על שפת הים את הברכה הזו מסר יצחק ליעקב לפיכך הוא אומר והיה מספר בני ישראל כחול הים הוי (תהלים קיט) לעולם ה' דברך נצב בשמים: יג ד"א והיה מספר בני ישראל א"ר ברכיה הכהן ברבי והיה מספר הסופר כמספר התורה נתבקש להם (יז) שכך אמר להם ע"י משה ברוך תהיה מכל העמים הוי והיה מספר בני ישראל כחול הים משלן בעפר משלן בכוכבים

מסורת המדרש א תנחומא סדר תשא · פסיקתא רבתי ס"י · ב יומא כ"ב ע"ב · ג מדרש שמואל פ' ל' · ד ב"ר פ' מ"ד · שמו"ר פ' ל"ח · ה תענית דף ה' ע"ב · ו ב"ר פ' נ"ד

חדושי הרד"ל

לתורה כצ"ל : (טו) בעשרה מקומות נמנו כו' · פסיקתא דפ' שקלים בסופה : (טז) למי שיצא לדרך מהלך יום א' כו' · תדא"ז פכ"ה : (יז) שכך א"ל משה ברוך כו' ברכה בריבוי יותר מכל העמים ·

חדושי הרש"ש

(י) בארץ בבל שנקראת רחוקה שנאמר מארץ רחוקה וגו' כצ"ל והוא בישעיה ל"ט : אדם

מתנות כהונה

אוריאל וכן אל נא רפא למפרע הוא רפאל : כד אינון עתירין גרסינן · פי' כשהם עשירים היה מונה אותם בטלאים שכל אחד ואחד היה נותן טלה וכשהם עניים היה נותן כל אחד ואחד אבן אחד · בזק היינו אבן כן פי' הערוך ועיין מזה בפ"ב דיומא : אנפריאות · שטר חשבון : מפקד · לשון חסר כד"א לא נפקד ממנו איש ומצאתי בקובץ ישן מספר הוא המניין בפרטות ומפקד הוא המניין בכלל : ה"ג תאמר שיש כו' · מי יאמר שיש בו כח לעמוד ביראת בוראו וכן הוא בירושלמי לשון מורגל : ונתן שמו · במה שנקרא אברם נוטריקון אברם וכן המלאכים נקראים בשם הש"י מיכאל גבריאל וכן כולם : ה"ג והיה מספר הסופר כמספר וכו' · ובא לפרש מה דכתיב והיה מספר דמשמע שיש להם מספר והדר קאמר אשר לא יספר ואמר המספר הסופר וכולי כמו מספר הכתוב

פירוש מהרז"ו

חזקיה מלך יהודה ועל מלך המשיח שיבא מיהודה במ"ב : יא ביו"ד מקומות · בתנחומא תשא ובפסיקתא פר' יו"ד סי' י"ד : בשבעים נפש · כ"ה בתנחומא שם ובפסיקתא מביא פסוק כל הנפש הבאה לבית יעקב שבעים נפש בסדר ויגש : מרעמסס סוכותה · כשש מאות אלף רגלי וגו' : כי תשא · ע"י חצאי שקלים כופר נפש על חטא העגל שקדם למשכן שחטא העגל בי"ז בתמוז ונדבת השקלים שמהם נעשו אדני המשכן היה אחר יוהכ"פ כמ"ש לעיל פר' א' בסי' ע' ואע"פ שהשקלים כתוב קודם מעשה העגל דורש ע"פ מדה ל"ב : בחומש הפקודים · זה חומש במדבר שמתחיל בענין פקודים בענין הדגלים וכן עוד הפעם בסדר פינחס בחילוק הארץ : שני אנפיראות · בפ"א מספר קטן ובד"ה מספר גדול במ"ע בלשון יוני חשבון דבר מה עי' כל זה באריכות בספרי מדרש תהלים מדה ע"ו : כל הקהל כאחד · עזרא ב' ס"ד נחמיה ז' ס"ו ומנין אחד הוא אע"פ שיש בהם שינויים · וצ"ע דלא חשיב אלא יו"ד מקומות הרי נמנו בפלגש בגבעה ובימי ירבעם ואביה ובימי יהושפט ובימי אסא גם יקשה איך חושב של עזרא וכי זה היה מנין ישראל הלא לא היה אלא העולים מבבל שהם מעוטי דמעוטי ממה שהיה בכל הארצות ולבד מעשרת השבטים דכאן לא היה אלא מיהודה ובנימין וזהו פלאי : יב נצב בשמים · ב"ר פ' מ"ד סי' י"ב ע"ש ועי' שמ"ר פר' ל"א סימן יו"ד כל הענין : מפני שהבטיח · דבר שבשמים כמ"ש הבט נא השמימה וספור הכוכבים ויאמר לו כה יהיה זרעך וכדלקמן וזהו נצב בשמים ונתקיים כשיצאו ממצרים כמ"ש ועתה שמך ה' אלהיך ככוכבי השמים : אמר אברהם · בתורה מפורש שאמר אברהם מה תתן לי בפרשת ברית בין הבתרים בראשית ט"ו ב' והמדרש אומר שאמר כן על מ"ש ברים לך לך אך באמת על זה נצטווינו להבין דברי חכמים וחידותם דשם כתוב שאמר לו הש"י אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד שפירושו על שכרו בעוה"ב כמפורש בב"ר פר' מ"ד סוף סימן ד' ואיך אמר על זה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ע"כ דרשו שזהו שייך כשאמר לו שיתן לו היינו שמתחלה אמר לו שאל מה אתן לך כמ"ש ב"ר פר' מ"ד סוף סי' ח' ושאל שיתן לו בנים והשיב לו ואעשך לגוי גדול ועל זה טען מה תתן לי ואנכי הולך ערירי משמע שטען שבוודאי היה כן ואיך יאמר כן אחר שאמר לו הש"י שיעשה אותו לגוי גדול ע"כ דרשו לפי שראה במזל שלא יוליד : מלמד שהעלהו · ב"ר פר' מ"ד סי' י"ב וכמ"ש שבת קנ"ו מה דעתך דקאי צדק במערב מהדרנא ליה ומוקמי ליה במזרח : נתון למעלה · כלשון הב"ר שם אין הבט אלא מלמעלה למטה : מהו כה יהיה זרעך · שכתוב הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם וע"פ מדה ס' כאלו מפורש ויבט השמימה ויספור הכוכבים ולא יכול לספור אותם ואיך השיב על ההעדר כה יהיה זרעך והיל"ל גם זרעך לא יספר וכה יהיה שייך לומר על דבר היש ע"כ דורש ע"פ מדה פ' כה יהיה זרעך כמוך כמו שמבאר והולך : יו"ד ימים · ובמשל על עשרה דורות מנח ועי' תענית ה' ב' תדא"א ח"ב פרק כ"ה פסוק והיה כעץ שתול על פלגי מים וכל דרשה זו דרך אגב שהזכיר פסוק הבט נא השמימה : במקום חביב · על שעומד במדבר שאין אחרים יכולים בו אבל בישוב לא היה חביב שיש הרבה כיוצא בו : ולא עמד מהם צדיק · פי' שלדיק שיהיה כדאי שיבנה ממנו העולם לקבל התורה ולהשרות השכינה בארץ : שנקראת רחוקה · כדרך המשל אילן אחד מרחוק והכוונה רחוקה מהש"י ומהקדושה עי' ב"ר פר' ל"ט סימן ה' דמאינו את בבל · וכמ"ש ישעיה מ"ו י"א קורא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתו : תאמר שיש בו כח · כלומר שצריך לנסות אותו ולהראות לדקו לרבים וכמ"ש סי"ר פסוק אני חומה דף ל"ח ע"ש : ונתן שמו על שם הקב"ה · פי' שהקב"ה הוסיף לאברהם אות ה' משמו כמלאכים שיש בהם שם אל מיכאל וגבריאל : צדיקים הם · כמ"ש ואת הנפש אשר עשו בחרן ונמלו אתו כל מקנת כספו : את מוצא · עתה חוזר לדרשה שהתחיל לעולם ה' דברך נצב בשמים על אברהם כצ"ל שנתברך הבט נא השמימה וסיפא דקרא כוונת הארץ והעמוד על ברכת יעקב ושמתי זרעך כעפר הארץ כמ"ש כל זה שמ"ר פר' ל"ח סי' יו"ד וכאן הוסיף שגם ברכת יצחק כחול ג"כ בכלל כוונת הארץ : והרבה ארבה את זרעך · ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וכמ"ש בריש דקרא כי ברך אברכך ודרשו בב"ר פרשה נ"ו סי' י"א ברכה לאב ברכה לבן רבי' לאב רבי' לבן כדבסמוך והפסוק מפרש והולך ככוכבי השמים הוא ברכה לאב וכחול הוא ברכה לבן : והנכם היום · ככוכבי השמים לרוב : בימי בלעם · גם בלעם היה בימי משה אלא הכוונה שבלעם התנבא עליהם בלשון עפר וכמ"ש לקמן בסמוך ובסוף הסימן : בימי הושע · פי' שהושע התנבא עליהם בברכת חול הים : מהו את · שהוא מיותר לרבות ברכת יצחק : יג הסופר כמספר התורה · ואפשר לומר שהוקשה לו שתיבת מספר מיותר וגם סותר למ"ש בס"ד אשר לא יספר כדלקמן ע"כ דורש מספר ע"פ מדת ממעל שכולל ספר וסופר ומספר ופי' כמספר ספר של הסופר שמשה נקרא סופר כמ"ש ויק"ר פר' א' סוף סי' ד' שהיה סופרן של ישראל שברכם בספר התורה שהושע רמז בתיבת מספר על ברכות שברכם משה בתורה : ברוך תהיה מכל · שבברכת נח ובניו כתיב פרו ורבו ומלאו את הארץ אך ברכת האבות ומשה ככוכבי השמים וכחול וכעפר הארץ : משלן בעפר · עי' פסיקתא רבתי פר' י"ד סימן ה' ב"ר פר' מ"א סימן יו"ד ופר'

יפה תואר

וכו' כדאיתא בעירובין : ברכה לאב ברכה לבן · ואילטריך לשניהם במקום שיוכלו לדרוש כדאיתא בפ' אלו מציאות ובכמה דוכתי בש"ס ולא הספיק לאב בברכת הבן מפני שאברהם אין לו בנים אחרים וצריך בעבורם ברכה לעצמו עכ"ל הרא"ם וכ"כ דפליגי ר"י ור"ע בכל כיוצא בזה דלמ"ד דרשו ולמ"ד ד"ת כלשון ב"א ומ"ש שהוצרך ברכה לאברהם מפני שאר בנים אין צורך לזה כי גם לעצמו צריך ברכה כל הימים

ידי משה

אכילה לכן הוצרך לשכון מן צד נפתלי בשביל פרנסתו וק"ל : והיה מספר הסופר כמספר התורה · פי' שבא לתרץ מה שהקשו ב' קושיות · א' למה אמר הושע הנביא ברכת חול הים לישראל והוא מכוונה ליצחק ועוד הוקשה מה שאמר הושע והיה מספר והדר אמר ולא יספר · לז"א א"ת מספר אלא מי ספר וה"פ והיה מספר בני ישראל נתבקש להם · פי' שבקש הושע שני ברכות מה שכתוב בספר האחד ברוך תהיה מכל העמים והשני בקש שיהיה אשר לא יספר מרוב ולא ימד ולפ"ז יתורצו כל הב' קושיות ודו"ק :

כמו י"ל שס"ק כמספר התורה פי' כי אותיות התורה המה ששים רבוא כמנין של ישראל : שכך א"ל ע"י משה ברוך תהיה מכל העמים · סיפא דקרא קדרש דכתיב אשר יאמר לא עמי : הוי והיה מספר בני ישראל

בכוכבים [א] בעולם הזה הם משולים כעפר מה עפר הארץ עשוי דייש לכל באי עולם כך ישראל עשוים דייש לאו"ה שנאמר (מ"ב יג) כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש · ד"א מה עפר הארץ אם אינו נמצא אין אדם מתקיים אם אין עפר אין אילנות ואין תבואה כך אם אין ישראל אין העולם מתקיים שנא' (בראשית כב) והתברכו בזרעך כל גויי הארץ · בעוה"ז הם משולים כעפר לימות המשיח הם משולים לחול הים מה דרכו של חול מקהה שיניו כך ישראל לימות המשיח מכלין כל האומות שנאמר (במדבר כד) וירד מיעקב וגו' וכתיב (יחזקאל כה) ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל · ד"א למה משלן כחול מה חול אדם נוטל ממנו מלא קמצו ונותן לעיסה או לתוך התבשיל אין כל בריה יכול לטעמו שהוא מקהה את שיניו (יח) כך הם ישראל כל מי שהוא בוזזן או גוזלן בעולם הזה הוא מקהה את שיניו לעתיד לבא למה שהוא קדש שנאמר (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו רעה תבוא עליהם נאם ה' וכל מי שנוגע בקדשים חייב מיתה · ד"א כחול הים מה דרכו של חול (יא) אדם מכניסו לאור (יט) ומוציאו בולים ועושין הימנו כלי זכוכית כך ישראל נכנסין לאור ויוצאין חיים שנאמר (דניאל ג) עבודהי די אלהא עילאה פוקו ואתו וגו' ואף לע"ל הם נכנסין לגיהנם ואו"ה נכנסין שם ואלו הם נכנסין לתוכה ואובדים וישראל יוצאין מתוכה בשלום שנאמר (ישעיה מג) כי תלך במו אש לא תכוה למה כי אני ה' אלהיך מחזיק ימינך לכך מושלן כחול לע"ל [ב] משלן ככוכבים מה הכוכבים מזהירין בכל הרקיע כך הם מזהירין לע"ל שנאמר (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד למה נמשלו בכוכבים ולא בחמה ולא בלבנה [ג] אלא אברהם נמשל בחמה ויצחק בלבנה ויעקב בכוכבים לעתיד לבא החמה והלבנה בושים שנאמר (ישעיה כד) וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד והכוכבים אינם בושים כך אברהם ויצחק פניהם מתכרכמות לעתיד לבא בשביל בניהם אברהם בשביל ישמעאל ובני קטורה יצחק בשביל עשו ואלופיו והכוכבים אין להם בושה כך יעקב אין לו בושה שלא יבוש שנאמר (שם כט) לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו למה כי בראותו ילדיו מעשי ידי וגו' שכולם צדיקים (שיר ד) כולך יפה רעיתי · ד"א מה הכוכבים חולקין כבוד זה לזה ושלום ביניהם שנאמר (איוב כה) עושה שלום במרומיו כך הם הצדיקים אוהבים זה לזה כשם שהכוכבים אינן מריבין זע"ז כך הם הצדיקים · ד"א מה הכוכבים אינן שולטים אלא בלילה כך ישראל אינן שולטים אלא בלילה מפני עול מלכות · ד"א מה הכוכבים יכול אחד לשרוף את כל העולם כולו כך הם הצדיקים כגון אליהו שירדה אש בדיבורו שנא' (מ"ב א) אם איש האלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמשיך ותרד אש אלהים מן השמים ותאכל אותו ואת חמשיו: **יד** (הושע ב) אשר לא ימד ולא יספר משהוא נותן קצבה והיה מספר חוזר ואומר אין להם קצבה אשר לא ימד ולא יספר אלא שהראה הקב"ה להושע כשם שהראה לאברהם ואמר לו הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם מה הדבר הזה וספור הכוכבים אם תוכל לספור (כ) מי שאמר וספור חוזר ואומר אם תוכל לספור להודיעך שהראה אותו תחלה במספר אחד ואח"כ שנים ואח"כ שלשה ואח"כ שנים עשר ואח"כ ע' ואח"כ הראה לו מזלות שאין להם מספר ולמה הראה אותו כך סימן הראה אותו (כא) שהוא מרבה אותן כך בעולם · הראה אותו אחד שמתחלה הוא היה יחיד בעולם (כב) שנאמר (יחזקאל לג) אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ למורשה שהוא בא לחסות תחת כנפי שמים תחלה חזר והראה אותו שנים

אברהם ויצחק חזר והראה אותו שלשה אברהם יצחק ויעקב וחזר והראה אותו שנים עשר שבטים ואח"כ ע' כנגד ע' נפש שירדו למצרים ואח"כ הראה אותו מזלות שאין להם מספר שישראל עתידין לפרות ולרבות באחרונה שאין להם מספר שנאמר (שמות א) ובני ישראל פרו וישרצו ואף להושע שהראהו במספר ושלא במספר שתחלתן היו במספר וחזרו ורבו שלא במספר לכך נאמר אשר לא ימד ולא יספר וגו' · ד"א בעוה"ז יש להם מספר שנאמר (דברים ד) ונשארתם מתי מספר וגו' אבל לעתיד לבא בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר: **טו** והיה במקום אשר יאמר להם וגו' והיכן נאמר להם כשעשו אותו המעשה קרא אותן הקב"ה עמו של משה שנא' (שמות לב) לך רד כי שחת עמך מיד חגר משה מתניו בתפלה שנאמר (שם) ויחל משה את פני ה' אלהיו וגו' · משל למלך שראה את אשתו מנשקת לסריס אמר לשושבינה מגרשה אני טורפה אני תלך לבית אביה אמר לו למה שמצאתיה (כג) מנשקת לסריס אמר לו עכשיו היא מעמדת לך בנים נאים וגבורים והם יורדין עמך למלחמה אמר אין הימנו תוחלת (כד) אין מוליד לי ועל דבר שאין הימנו הנאה אתה כועס כך (שם) למה ה' יחרה אפך בעמך וגו' אמר לו משה זה העגל שעשו ישראל [ד] עכשיו הוא מסייעך הוא מוריד גשמים ואתה מפריח טללים אמר לו הקב"ה וכי יש בו תוחלת אמר לו משה ואם אין בו ממש למה אתה כועס למה ה' יחרה אפך בעמך וגו' למה יאמרו וגו' זכור לאברהם וגו' מה כתיב אחריו וינחם ה' על הרעה וגו' שלו הוי והיה במקום אשר יאמר להם וגו' · ד"א והיה במקום וגו' א"ר יוחנן מה כתיב למעלה מן הענין (הושע א) לך קח לך אשת זנונים וגו' וילך ויקח את גומר וגו' וכל הענין קרא שמו לא עמי כי אתם לא עמי וגו' ואח"כ והיה במקום אשר יאמר להם וגו' מה אם בשעה שהיה כועס עליהם כך היה מחבבן בשעה שהוא אוהבן עאכ"ו · למה הדבר דומה למלך שכעס על אשתו אמר מגרשה אני ואיני חס על בניה לא היא אשתי ולא אני אישה ירד לשוק הלך לו אצל הזהבי אמר לו עשה לאשתי תכשיטים של זהב הלך אוהבו ומצא לו אצל הזהבי שעשה לאשתו תכשיטים הלך ואמר לשכנותיה לא שמעתן שהמלך עושה מריבה עם אשתו והוא אומר לה מגרשה אני עכשיו ראיתי אותו אצל הזהבי אומר לו עשה תכשיטין לאשתי כך כשכעס הקב"ה על ישראל אמר להושע קח לך אשת זנונים וגו' איני מבקשה זנה תזנה הארץ וגו' איני מרחם עליה קרא שמה לא רוחמה לא היא שלי ולא אני שלה (שם) כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם אמר להם הושע אומות העולם מה אתם סבורים בשביל שאמר להם הדברים הללו כי אתם לא עמי שהוא כועס עליהם ראו היאך הוא אומר להם מה כתיב אחריו והיה במקום אשר יאמר וגו' וכן ישעיה אומר (ישעיה א) שמעו שמים והאזיני ארץ וגו' הוי גוי חוטא ומה כתיב אחריו (שם) לכו נא ונוכחה רחצו הזכו וגו' · למה הדבר דומה לבן מלך שאמר לו אביו לך לבית הספר הלך לו לשוק והיה מתחיל משחק עם הנערים ידע אביו שלא הלך לבית הספר מקללו ומשמיעו דברים רעים אחר כך אמר לו רחוץ ידיך ובוא סועד עמי כך ישעיה אמר בנים גדלתי וגו' ומשהוא גומר (*) כל הענין מהו אומר לכו נא ונוכחה וגו' וכן ירמיה הקב"ה אמר לו (ירמיה א) מה אתה רואה ירמיה ואומר מקל שקד וגו' סיר נפוח מצפון תפתח הרעה וכל הענין ומה כתיב אחריו הלוך וקראת באזני ירושלים וגו' קדש ישראל וגו' · משל למלך שנטל אשה היה אומר אין נאה הימנה אין משובחת הימנה אין מיושבת הימנה נכנס שושבינה לבית ראה אותה מנוולת (כה) הבית אינה מכוונת המטות אינם מוצעות אמר לה שושבינה הלואי את שומעת שהיה בעליך משבחיך לתוך השוק אין אותו השבח מעשי' הללו אמר השושבין

מסורת המדרש א ב"ר פ' מ"א · ופ' ס"ט · פסיקתא רבתי פ' י"ד · ב דברים רבה פ' א' · ג ב"ר פ' מ"ג · פסיקתא רבתי פ' י"א · ד שמ"ר פ' מ"ג · ד"ר פ' א' · פסיקתא דפרשת שקלים ·

חדושי הרש"ש

(יא) אדם מכניסו לאור ומוציא (בולים) נראה דצ"ל כולים פי' שבת קנ"ד ב' ממש בכולסא ופירש"י חתיכות רחבות

חדושי הרד"ל

ואפשר מסופיה לא יהיה כך עקר ועקרה דרם שיפרו וירבו מאד (וכן לקמן אמר מזלות שאין להם מספר שנאמר ובני ישראל פרו כו') : (יח) מקהה את שיני האדם · כ"ה בפסיקתא שניה דפ' שקלים (כמתחלת יהודה וישראל רבים) וכצ"ל : (יט) ומוציאו בולים · כצ"ל בסמ"ך וכ"ה שם : (כ) מתאמר וספור חוזר ואמר · כצ"ל וכ"ה שם : (כא) שהוא מרבה אותן כך · כ"ה שם : (כב) יחיד בעולם שבא לחסות תחת כנפי השכינה תחלה שנאמר אחד היה כו' כ"ה שם וכצ"ל : (כג) משל כו' מנשקת לסריס כו' · שמ"ר פמ"ג יש"נ · (כד) אין מוליד א"ל ועל כו' כצ"ל : (כה) הבית אינה מכובדת כצ"ל :

פירוש מהרז"ו

פ"ט סי' ס' : אם אין עפר · ע"פ מדה כ"א כח היפה שבשניהם שבעפר ושבחול : מקהה שיניו · פי' שיני האוכל אותו כך ישראל יכלו כל מחריבי בית המקדש · וכמ"ש ב"ר פר' נ"ס סי' ח' ולו יקהת : וירד מיעקב · וסיפא דקרא והאביד שריד מעיר היינו עיר של המחריבים הנ"ל : נוגע בקדשים · פי' שמועל בהם : בולים · עי' ערוך ערך בול שפי' חתיכה וגוש וע"י הכניסה באש משתכח ועושים ממנו כלים : משלן בכוכבים · ד"ר פר' א' סימן י"ד : אברהם נמשל בחמה כמ"ש ב"ר פר' מ"ג סי' ג' מי העיר ממזרח ודרשו א"ת העיר אלא האיר ע"ש וכמ"ש ממזרח שמש : יצחק בלבנה · מה לבנה מתחסר אורה כך יצחק כהו עיניו · ועוד כי חמה אחת ולבנה אחת וכוכבים הם רבים : מתכרכמות נעשים כמראה כרכום (געל) : ילדיו מעשה ידי · בקרבו יקדישו את שמי : **יד** אחד ואח"כ שנים · עי' ב"ר ריש פר' מ"ו דרשת כביכורה בתאנה בראשיתה באופן זה : **טו** והיכן נאמר · עי' שמ"ר סוף פר' מ"א · ופר' מ"ב סי' ו' זאמר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם משמע שכן נאמר להם בפירוש לזה שואל היכן נאמר וכאן אינו מפורש ומפורש בתורה במ"ש למשה כי שחת עמך ולא עמי : הוא מסייעך · שמ"ר פר' מ"ג סי' ז' ד"ר פר' א' סי' ב' ושם מבואר פירוש המאמר : וינחם ה' על הרעה · אשר דבר לעשות לעמו הוי והיה במקום וגו' יאמר להם בני אל חי : לכו נא ונוכחה רחצו הזכו · פסוק רחצו הזכו כתיב קודם פסוק לכו נא ונוכחה ואולי צריך להפוך · גם יתכן שפירוש לכו נא ונוכחה היינו שאני אוכיח אתכם ואתם תקבלו ולא פירש מהו התוכחה ודורש ע"פ מדה ל"א דהיינו מ"ש בפסוקים הקודמים רחצו הזכו וגו' למדו היטב וגו' זהו התוכחה וכוונת הדרשה על סוף הפסוק אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו הרי חותם בטובה אע"פ שהתחיל ברעה הוי גוי חוטא לקיים מ"ש והיה במקום וגו' ואמר להם בני אל חי עי' פי"ר פסוק חכו ממתקים ויק"ר פר' כ"ז סי' ס' ולקמן במ"ר ריש פר' יו"ד : רחוץ ידיך · כנגד מ"ש רחצו הזכו :

מתנות כהונה

הכתוב בתורה מכל העמים וקרי בי' מספר ר"ל התורה : ומוציאו בולים · ה"ג בערוך ופי' בו מראה זכוכית וזכוכית עצמה [וכן תמצאנו בב"ר פי"ו : ה"ג ילדיו מעשי ידי] : אינם שולטים אלא בלילה · כלומר כל שמחתם ושלטנותם שמראים הכל בלילה שביום אינם מראים מפני אימת המלכות : ועל דבר שאין הימנו כו' · כך השיב לו השושבין : שלו · כלומר הרי הכתוב קראם עם שלו של הקב"ה שנאמר וינחם וגו' לעשות לעמו : [איני מבקשה זנה גרסינן] : מיושבת · כלומר נחה ומתונה במעשיה : מה אחריו · כלומר מה כתיב אחריו : אינה מכוונת · מבולבלת ואינה מיושבת ומכוון דבר על אופניו : אלואי · הלואי : אין אותו השבח וכו' · אין השבח ההוא ראוי ושייך למעשים אלו : מהו

ידי משה

ישראל כחול הים · פי' הא לך פירוש של חול הים וסדר מפרש עפר הארץ וכוכבי השמים : והיה במקום אשר יאמר להם גו' והיכן נאמר להם וכו' · הוא כמו ד"א פירוש שמתרץ ג"כ מה שאמר והיה מספר אם קאי על והיה במקום אשר יאמר לא עמי פי' כשחטאו בעגל או היה להם מנין כדי לידע הנותרים ודורש זה מנין עד מה אם כשעה פי' מה אם חטאו נמנו כדי לידע הנותרים מכ"ש אם הם כשרים · פי' או לא יהיה להם מספר והיה במקום וגו' פי' תחת שהיה להם מספר כשהיו עושים רצונו והיו נקראים לא עמי אלא עמך כדכתיב כי שחת עמך כשהיו נקראים עמי ואז יהיה ג"ר במקום שהיה להם מספר לא ימד

יפה תואר

הימים אשר הוא חי : א"ל משה · אם אין בו ממש למה אתה כועס ואע"ג דכל ע"ז דעלמא נמי לית בה ממש כל ע"ז דעלמא אפירא כיון דטועה בה וחושב שיש בה ממש ודוקא הכא דלא כיוונו לע"ז ממש אמר משה כיון דלית בה ממשא אין לחוש שמא יבואו לטעות ולעשות ע"ז כי מה יראו על ככה ואמר ליה

אם כשהיא מנוולת כך הוא משבחה אלו היית מתוקנת עאכ"ו כך דורו של ירמיה חוטאין והוא אומר להם (ירמיה ב) זכרתי לך חסד נעוריך וגו' אמר להם ירמיה אלואי אתם שומעין מה הוא אומר עליכם הלוך וקראת באזני ירושלים וגו' זכרתי לך חסד נעוריך וגו' קדש ישראל וגו' אמר אם בשעה שהם חוטאים כך הוא מחבבם כשהם עושין רצונו עאכ"ו אף כאן כי אתם לא עמי וגו' ומה כתי' אחריו והיה במקום וגו': **טז** ד"א והיה במקום וגו' [א] הה"ד (שיר ח) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה וגו' ואומר אם יתן איש את וגו' אמר רבי שמואל בר נחמן בשתי אהבות הכתוב הזה מדבר ראשו מדבר באהבתו של ישראל שאם יתכנסו כל אומות העולם ליטול את האהבה שבינו לבין ישראל אינן יכולין שנאמר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ואין מים רבים אלא אומות העולם שנאמר (ישעיה יז) הוי המון עמים רבים וגו' ונהרות לא ישטפוה אלו הם המלכים והשרים שלהם כמו שנאמר (שם ח) ולכן הנה ה' מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים וגו' וסופו מדבר באהבתו של תורה שאם מתכנסין כל אומות העולם ואומרים אנו מוכרים כל ממונינו ועושים את התורה והמצות אמר להם הקב"ה אפילו אתם מוכרים את ממוניכם לקנות את התורה בזיון הוא עליכם (שיר ח) אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו באיזו אהבה באהבתו של תורה שנאמר (תהלים קיט) מה אהבתי תורתך וגו' אמרו לו למה אין את מקבלנו אמר להם שאתם חוטאים אמרו לו ישראל אינם חוטאים א"ר ברכיה מה כתיב אחריו (שיר ח) אחות לנו קטנה וגו' אמר להם הקב"ה כשם שתינוקת הזו כשהיא קטנה והיא חוטאה על אבותיה אין אבותיה מתרעמין עליה למה שהיא קטנה כך הם ישראל כשהם חוטאים אין הקב"ה מעלה עליהם תדע לך שהוא כן שכן בימי הושע הכעיסו להקב"ה התחיל הקב"ה מייראן כי בני זנונים וגו' כי היא לא אשתי וגו' קרא שמו לא עמי כי אתם לא עמי ועל שהוציא מפיו לשעה ולא עשה אלא בשביל להחזירן למוטב (יב) ולא יכול לסבול אפילו אחת אלא עד שהיה במקומו חזר בו והיה במקום וגו' א"ר יצחק אמר הקב"ה לישראל אני ראשון לטובה ואחרון לרעה (יג) ראשון לטובה (הושע ב) ואמרת ללא עמי עמי אתה ואח"כ והוא יאמר אל חי אבל ברעה אני אחרון (שם א) כי אתם לא עמי ואח"כ ואנכי לא אהיה לכם אמר רבי חנינא בלא דעת סבורים מה שהוא אומר ואנכי לא אהיה לכם שהוא אומר שאינו הווה לכם לאלוה לאו · אלא מהו ואנכי לא אהיה לכם אע"פ שאתם לא עמי שתבקשו להפריש ממני אני לא אהיה לכם אין דעתי משתווית עמכם אלא בעל כרחכם תהיו עמי וכן הוא אומר (יחזקאל כ) והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וגו' אלא מה אני עושה לכם (שם) חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם הא למדת חיבתן של ישראל לפני המקום: **יז** ד"א והיה מספר בני ישראל ר' אבין הלוי ב"ר פתח (עזרא ח) במספר ובמשקל לכל וגו' א"ר אבין כל הדברים יש להם מדה המים יש להם מדה שנאמר (ישעיה מ) מי מדד בשעלו מים והשמים יש להם מדה שנאמר (שם) ושמים בזרת תכן והעפר יש לו מדה שנאמר (שם) וכל בשליש עפר הארץ וההרים יש להם מדה שנאמר (שם) ושקל בפלס הרים והגבעות יש להם מדה שנאמר (שם) וגבעות במאזנים כל הדברים יש להם מדה שנאמר במספר ובמשקל לכל ומי שאין לו לא מספר ולא מדה אלו ישראל שאין להם מספר ומדה שנאמר והיה מספר בני ישראל כחול הים מה חול הים [אין לו מדה כך ישראל] · למה"ד למי שהיה יודע ג' אומניות זהבי ויוצר וזגג כל מי שהיה מחבבו היה קורא אותו בנו של זהבי (יד) וכל מי שהיה (כו) שונאו היה קורא אותו של זגג כך היה משה מפני שהיה אוהב את ישראל משל אותן ככוכבים שנא' (דברים א) והנכם היום ככוכבי השמים לרוב אבל בלעם שהיה שונא אותם משל אותם כעפר שנא' (במדבר כג) מי מנה עפר יעקב אבל הושע שהיה בינוני לא אוהב ולא שונא משלן כחול שנא' והיה מספר בני ישראל כחול הים · דבר אחר כחול הים נמשלו ישראל בחול והאומות בסיד שנאמר (ישעיה לג) והיו עמים משרפות שיד (כז) אם אין אתה נותן חול בסיד אין לו עמידה כך אם אין ישראל אין האומות יכולים לעמוד כך אתה מוצא אילולי יוסף היו מצריים אבודים ברעב וכן אילולי דניאל היו חכימי בבל אבודין · ר' מנחמה בשם רבי ביבי רבי חייא רבה בשם ראב"י [ב] נמשלו ישראל כחול מה החול הזה אתה עושה בו גומא מבערב ובשחרית אתה מוצא אותה שנתמלאה כך כל האלפים שחסרו ישראל בימי דוד אימתי נתמלאו בימי שלמה שנאמר (מלכים א ד) יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים לרוב · ר"א בשם רבי יוסי בן זמרא כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו ואי זה זמן נמנו לצורך בימי משה בדגלים ובחילוק הארץ · ושלא לצורך בימי דוד: **יח** אשר לא ימד ולא יספר א"ר שמלאי מהו הדבר הזה מי שהוא אומר שיש להם מספר הוא חוזר ואומר להם שאין מספר לא ימד ולא יספר אלא [ג] בזמן שאין עושין רצונו של מקום יש להם מספר שאין חסרים ממנין ששים רבוא והיה מספר ובזמן שהם עושין רצונו של מקום אין להם מספר אלא אשר לא ימד ולא יספר · דבר אחר אשר לא ימד ולא יספר אמר רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי מי שהוא אומר והיה מספר בני ישראל חוזר ואומר אשר לא ימד ולא יספר אם אין להם מספר היאך יש להם מספר כשם שהוא אומר (ויקרא כד) ויצא בן אשה הישראלית וגו' (יהושע ז) וילכד עכן בן כרמי וגו' (במדבר כה) ושם איש ישראל המוכה וגו' זמרי בן סלוא וגו' לאלו יש מספר אבל לצדיקים אשר לא ימד ולא יספר: **יט** אלה פקודי בני ישראל לבית אבותם בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני המקום שהרי כתב הקב"ה חשבון ישראל ד' פעמים בדגלים ב' פעמים בפרט וב' פעמים בכלל ועוד מנה כל דגל ודגל בכלל ופרט להודיע כמה היו חביבין לפניו

מסורת המדרש א שמ"ר פ' מ"ט · שי"ר פסוק מים רבים · ב מדרש שמואל פרשה ל"ב · פסיקתא רבתי פרשה י"א · ג יומא דף כ"ב · ספרי דברים פיסקא מ"ז · ילקוט הושע ב' ·

חדושי הרד"ל

(כו) שונאו היה קורא לו של יוצר ומי שלא היה אוהבו ולא שונאו היה קורא של זגג כצ"ל : (כז) אם אין אתה נותן חול בסיד אין לו עמידה כו' משמע שעם חול הוא מכביד אבל מ"מ עושין אותו גם בלא חול ע"ש: ואהרן

חדושי הרש"ש

מתכות של זכוכית כו' · טוב ראיתי בערוך שהביאו לזה דרשה בערך בלס : (יב) ולא יכול לסבול אפילו אחת · עמ"כ וכהנ"ל מצינו ביומא י"ט ב' במשנה עמוד והסג אחת כו' ופי' הרמב"ם ז"ל שעה אחת · (יג) ראשון לטובה ואמרתי ללא עמי כו' ואח"כ והוא יאמר אלהי כצ"ל : (יד) וכל מי שהוא שונא היה קורא אותו של יוצר ומי שאינו לא אוהבו ולא שונאו קורא אותו של זגג כצ"ל :

מתנות כהונה

[מה הוא אומר עליכם גרסינן] : אינם חוטאים · בתמיה : כשהיא קטנה · והוא הדין לקטן אלא מדכתיב אחות נקט לשון נקבה ובשיר השירים רבה גרס קטן : אין הקב"ה מעלה עליהם · אינו מחשב עליהם חטאת : לשעה · כלומר מה שקראן לא עמי אינו היה רק לשעה עד שיחזירם למוטב : אפי' אחת · שעה אחת ואולי שכך צריך להגיה : בלא דעת סבורים · פי' אנשים חסרי דעת מבינים אותו שלא יהיה להם לאלוה כו' : יוצר · אומן העושה כלי חרס : זגג · אומן העושה כלי זכוכית : זהבי אומן צורף זהב : [ה"ג על הים לרוב ל"א כו' : הדבר הזה גרסינן] : כמי שהוא כמו משהוא : נראה דצ"ל ד' פעמים בדגלים

פירוש מהרז"ו

מנוולת · שאינה מתנהגת בנקיות ובהידור : ומה כתיב אחריו והיה במקום · אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי : **טז** הה"ד מים רבים · שמ"ר רים פר' מ"ט שי"ר פסוק זה דף ל"ח א' · וממה שאמר לא יוכלו לכבות את האהבה משמע שאינם רוצים באהבה זו אלא רוצים לכבותה ואינם יכולים ואח"כ אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה הרי שרוצים באהבה זו לקנותה בכל הון והם ב' כ"מ ודורש שמכריע שמדבר בשתי אהבות אחת אהבת ישראל שרוצים לכבותה ואחת אהבת התורה שרוצים לקנותה : עמים רבים · כהמות ימים יהמיון : העצומים והרבים · את מלך אשור : מוכרים כל ממונינו · פי' כל הנכסים שקונים בממון : בזיון הוא עליכם · מאחר שלא קיימתם שבע מצות שקבלתם והתורה רציתי ליתן לכם ולא קבלתם · עי' מכילתא פסוק אנכי ה' אלהיך ב"ק דף ל"ח : שאתם חוטאים · אנשים חטאים מלידה ומבטן כמו עמון ומואב שעיקרם שנולדו מזנות וכדומה וכמ"ש זורו רשעים מרחם · אך זרע האבות זרע קודש מהלבתם ואם חוטאים מיצר הרע קדושת טבע תולדותם עוזרם לתשובה : שהיא קטנה כך ישראל · מקטינים ומכניעים עצמם וקרובים לתשובה ועי' לקמן סוף פר' ד' כשם שהתינוק וכו' : ולא עשה · את דברים הקשים מה שדבר כנגדן אלא בשביל להחזירם למוטב ולא כיון לצערם ועכ"ז לא יכול לסבול שעה אחת אלא פייסם על שציערם : אני ראשון לטובה · דורש פסוק אני ראשון ואני אחרון לענין הנהגתו והוכחתו עם ישראל שלענין ההתקרבות אני הוא המקרב תחילה ולאותם שהיה לא עמו יאמר שהם עמו ואח"כ הם מקרבים אותו והוא יאמר אלהי ולענין ריחוק הוא בהיפוך כי הוא חפץ בטובה ואינו חפץ ברעה ע"כ הוא אחרון לריחוק : אמר ר' חנינא · אינו חולק על ר' יצחק אלא בפירוש פסוק זה של ואנכי לא אהיה לכם ולא בעיקר הדרשה וכמ"ש מ"כ פר' ג' סי' י"ג שהפורענות שוהה לבוא ומדת הטוב ממהרת לבוא ע"ש ודרשת ר"ח ע"פ מדה י"ז שכן מפורש ביחזקאל : **יז** במספר במשקל לכל · וס"ד ויכתב כל המשקל בעת ההיא וכל הפרשה כתוב שם המשקל ולא נזכר המספר וגם תיבת לכל מורה על כל הדברים שבמציאות בעולם ע"כ דורש שמ"ש לכל הוא על כל מה שבשמים ובארץ שיש להם מספר ומדה והמדרש הביא ראיה על המדה וקיצר בכוונתו שבאמת הכוונה על כל מה שנזכר בתנ"ך מענין מספר ומשקל ומדה כמ"ש מונה מספר לכוכבים וכתיב באיוב ל"ח מי יספר שחקים בחכמה בצקת עפר למוצק שע"פ מדה י"ט הה' המספר לעפר והמוצק לשמים וכמ"ש באיוב ל"ז י"ח תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק וכן המשקל והמדה מי מדד בשעלו מים והנה פתח המדרש במספר ומשקל ומביא פסוקים על מדה אך כוונת המדרש שבפסוק זה כתוב מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת וגו' ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים וע"פ מדה י"ט כאלו כתיב גם בשמים וארץ ומים משקל וכן בהרים וגבעות מדה הרי מספר ומדה ומשקל לכל וזה הכרח בכוונת המדרש אלא שקיצר וסמך על הכתובים המפורשים וע"פ המדות : והיה מספר בני ישראל · וס"ד אשר לא ימד ולא יספר ויצא מן הכלל ללמד על עצמו שאינו דומה להכלל : מה חול הים · פי' למה דומהו לחול ולא כוכבים ועפר : זהבי · מלאכתו בזהב וכסף · ויוצר עושה בטיט וחרס וזגג עושה בזכוכית שמלאכתו יותר קשה ומגול עצמו יותר מאומנות החשובה ומי שאינו אוהב ולא שונא קורא על שם אומנות היוצר האמצעית והשונא קורא בשם הפחות ובנמשל למשה האוהב לישראל שנתן נפשו עליהם אבל הושע בפסחים פ"ז הובא ילקוט רים הושע שלא היה אוהבם כמשה שאמר העבירם באומה אחרת : אילולי דניאל · כמפורש בדניאל ב' : רבים כחול · ע"פ מדה ט"ו מיוחד במקומו שזהו טבע החול עי' פסיקתא פר' י"א סי' ג' : **יח** מי שהוא אומר · אותו שאמר והיה מספר חוזר ואומר שאין מספר והם ב' כ"מ מדה ט"ו ומכריע כאן בעושין רצונו של מקום כאן באין עושין וע"פ מדה י"ז שמפורש בסדר בחוקותי כשעושין רצ"מ ופניתי עליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם וכשאין עושין רצ"מ והשארתי מעט מכם וכדומה הרבה בתנ"ך ובסדר תבא ונשארתם מתי מספר תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרוב : אבל לצדיקים · כמ"ש בבא בתרא דף ז' ב' הספרים מחול ירבון אלו מעשיהם של צדיקים וכן הכוונה כאן שעל כן צדיק אחד שקול כנגד רבים עד שמשה רבינו היה שקול כנגד כל ישראל ועי' שם ב"ב מה שיש לעיין בזה : **יט** ד' פעמים בדגלים · כמו שבט ראובן פרשה א' פסוק כ"א פקודיהם למטה ראובן ששה וארבעים אלף וחמש מאות וכן נמנה בפרט בפרשה ב' פסוק י"א ואחד בכללו פעם אחד כשמנו אותם תחילה והב' אצל הדגלים זהו ב' פעמים בפרט ושנים בכלל כשכלל כל מנין ישראל ביחד ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף וגו' ואחד בפרשה ב' פסוק ל"ג בסדר הדגלים ג"כ כשמנה כל הדגלים יחד · ועוד מנה כל דגל בכלל כמ"ש פר' ב' כל הפקודים למחנה יהודה וכן כולם וזהו בכלל ומנאם

ידי משה

ימד ולא יספר ידו"ק · זה הוא מכוון המדרש : שהוא אומר שאינו הווה לכם לאלוה לאומר כצ"ע לא אמר · פי' ,לא אמור זה כמו שאתה סבור אלא מהו וכו' : ד"ע

לפניו שהם היו צבאותיו ורוצה למנותן כל שעה כאדם שיש לו סגולה חביבה עליו ביותר והוא מונה וחוזר ומונה עד כמה פעמים כדי שידע חשבונה וישמח בה על כל מנין ומנין כך היה הקב"ה שמח בזכירת מנין ישראל לומר כך צבאות יש לי בעולמי שעושין רצוני ומתנחם בהם והלוים לא התפקדו וגו' כשם שאומר במנין ישראל כאשר צוה ה' את משה ששמחה היתה לפני המקום לפי שהלוים לא נמנו עמהם כדי שלא יכלו עמהם בגזירה: **כ** ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה חביבין הם הדגלים לפני המקום שהרי כתב בהן כאשר צוה ה' את משה כשם שכתוב במלאכת המשכן · כן חנו לדגליהם וכן נסעו איש למשפחותיו על בית אבותיו מגיד הכתוב שמיד היו ישראל זריזים לקיים דברי המקום בדגלים ולא עכבו לעשות · ויעשו בני ישראל וגו' · (כח) [א] ואהרן היכן היה ר' יהושע ב"ר נחמיה ור' לוי בר חיתא בשם ר' חייא בר אבא כיון שהלך אהרן לייחסן אמרו לו ישראל עד שאתה מיחסנו יחס אלעזר בנך למי הוא נושא לא לבתו [ב] של פוטיאל דכתיב (שמות ו) ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה כיון שראה הקב"ה שהיו מזלזלין בו ישראל הקדים כבודו של אהרן לכבודו של משה הה"ד (במדבר ג) ואלה תולדות אהרן ומשה: **כא** כל מי שהמקום מתעסק בו להעמיד ממנו אומה או שלשלת יוחסין היה המקום מתעסק בו כענין הזה לכתוב בו תולדות שכן את מוצא י"ב תולדות בכתובים הראשון (בראשית ב) אלה תולדות השמים וארץ (שם ה) זה ספר תולדות אדם (שם ו) אלה תולדות נח (שם י) אלה תולדות בני נח (שם יא) אלה תולדות שם (שם) אלה תולדות תרח (שם כה · שם · שם לו · שם לז) אלה תולדות ישמעאל יצחק עשו יעקב אלו י' תולדו' נתעסק בהן הקב"ה לבראות עולם ולהעמיד אומו' ושני בני אדם כתב המקום תולדותם אחד לשלשלת המלכות ואחד לשלשלת הכהונה (רות ד) ואלה תולדו' פרץ להעמיד שלשלת המלכות הימנו · (במדבר ג) אלה תולדות אהרן ומשה בשביל שלשלת הכהונה: **כב** אלה תולדות אהרן ומשה והרי תולדותיו של משה לא נתבעו כאן ולמה נאמר תולדות אהרן ומשה בשביל כבודו של משה שלא למעט את כבודו ואלה שמו' בני אהרן הבכור נדב וגו' אלה שמות בני אהרן הכהנים המשחים אשר מלא ידם לכהן זו היא שאמרנו שלא נתעסק הכתוב אלא בשלשלת הכהונה: **כג** (שם) וימת נדב ואביהוא לפני ה' בכמה מקומות נכתבה מיתת נדב ואביהוא מלמד שהיה צער לפני המקום עליהם שהיו בני אהרן חביבים וכן הוא אומר (ויקרא י) בקרובי אקדש · בהקריבם אש זרה [ג] ר' עקיבא אומר על ההקרבה מתו שנאמר בהקריבם אש זרה ר' יוסי אומר על הקריבה מתו שנאמר בקרבתם לפני ה' ר"א אומר אף משום הקריבה אש זרה לא מן התמיד של בין הערבים ולא מן תמיד של שחר אלא אש הדיוטות שנאמר אש זרה · בר קפרא בשם ר' ירמיה ב"ר אלעזר אומר בשביל ד' דברים מתו בניו של אהרן על הקריבה ועל ההקרבה ועל אש זרה וכו' (כמו שכתוב למעלה בויקרא רבה בפרשה אחרי מות עד הרבה סייחים מתו ונעשו עורותיהן שטיחין על גבי אמותיהן): **כד** בארבעה מקומות הוא מזכיר מיתתן של בני אהרן ומזכיר סורחנן וכל כך למה להודיעך שלא היה עון בידם אלא זה בלבד אמר רבי אלעזר המודעי צא וראה כמה היא קשה מיתתו של בני אהרן לפני הקב"ה שכל מקום שהוא מזכיר מיתתן מזכיר סורחנן כל כך למה כדי שלא יתן פתחון פה לבאי עולם שלא יהו הבריות אומרים מעשים מקולקלים היה להם בסתר שעל ידי כן מתו · וימת נדב ואביהוא לפני ה' (כט) א"ר יוחנן וכי לפני ה' מתו אלא מלמד שקשה לפני הקב"ה בשעה שבניהם של צדיקים מסתלקים בחייהם דאביהם · בהקריבם אש זרה לפני ה' ר' יוחנן דיפו בעא קומי ר' פנחס בר חמא בשם ר' סימון כאן את אמר לפני ה' לפני ה' ב' פעמים ולהלן את אמר על פני אהרן אביהם פעם אחד אלא מלמד שהוא קשה לפני הקב"ה כפליים מאביהם: **כה** במדבר סיני וכי במדבר סיני מתו אלא מלמד שמהר סיני נטלו אפופסין שלהם למיתה הה"ד (שמות כד) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו א"ר פנחס מכאן שהיו ראוין להשלחת יד אמר רבי הושעיה וכי קילורין עלתה עמהם לסיני כמה דתימא (שם) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו אלא מלמד שזנו עיניהם כלפי שכינה כאדם שמביט בחבירו מתוך מאכל ומשתה רבי יוחנן אמר אכילה ודאית דכתיב (משלי טז) באור פני מלך חיים א"ר תנחומא מלמד (על) שהגיסו את לבן ועמדו על רגליהם וזנו עיניהם מן השכינה ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר משה לא זן עיניו מן השכינה ונהנה מן השכינה לא זן עיניו מן השכינה דכתיב (שמות ג) ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים ונהנה מן השכינה דכתיב (שם לד) ומשה לא ידע כי קרן אור פניו בדברו אתו [ד] בשכר כי ירא וייראו מגשת אליו בשכר מהביט (במדבר יב) ותמונת ה' יביט · נדב ואביהוא זנו עיניהם מן השכינה ולא נהנו מן השכינה ולמה לא מתו באותה שעה משל למלך שהיה משיא את בתו ונמצא בשושבין שלה דבר של (ל) לוגמיא אמר המלך אם אני הורגו עכשיו הריני מערבב שמחת בתי למחר שמחתי באה ומוטב בשמחתי ולא בשמחת בתי כך אמר הקב"ה אם אני הורג נדב ואביהוא עכשיו הריני מערבב שמחת תורה למחר שמחתי באה מוטב בשמחתי ולא בשמחת תורה הה"ד (שיר ג) (לא) ביום חתונתו זה סיני וביום שמחת לבו זה אהל מועד: **כו** ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר רבי יעקב בר איבו בשם רבי אחא אילו היה להם בנים קודמין לאלעזר ולאיתמר שכל הקודם לנחלה קודם

מסורת המדרש א לקמן פרשה כא · ב ב"ר פ' פ"ו · שמ"ר פרשה ז' · ויקרא רבה פרשה לג · ג ויקרא רבה פ' אחרי מות · תורת כהנים שם · ילקוט פ' שמיני · ד ברכות דף ז' ·

חדושי הרד"ל

(כח) ואהרן היכן כו' · ויק"ר פל"ג: (כט) וכי לפני כו' · אתיא כר"ע דאמר בת"כ בפ' שמיני שם שמתו בתוך ע"ש: (ל) לוגמיא · פי' כמ"ע דבר שאין לו שכחה: (לא) ביום חתונתו זה סיני כו' שלפי תענית:

פירוש מהרז"ו

בפרש ג"כ אצל הדגלים הרי כאן חמשה מונים ב' פעמים כל ישראל יחד ואחד מנין כל דגל בעצמו וכ"פ כל שבט בעצמו: שיש לו סגולה · אוצר של כסף וזהב: ומתנחם בהם · שכביכול אין לו חלק אלא באותם שעושים רצונו ושמח בחלקו כמ"ש בריש תד"א וכמ"ש לעיל פר' ז' ריש סי' ג' בדמיון אוצר שמלא כולו חומץ ואחד יין: והלוים לא התפקדו · כאשר צוה ה' את משה במדבר ב' ל"ג היינו מ"ש במדבר א' פסוק מ"ט אך את מטה לוי לא תפקוד וכשם שהעיד במנין ישראל בפר' א' פסוק י"ט כאשר צוה ה' את משה ויפקדם במדבר סיני ועל עשיית רצונו במעשה צריך להעיד כאשר צוה אך כאן שלא מנה הלוים למה הוצרך להעיד שהרי קודם שצוה שלא יפקוד כתיב ג"כ בפרשה א' פסוק מ"ז והלוים לא התפקדו אלא ללמדינו כשם ששמח במנין ישראל כמ"ש בסימן זה כך שמח במה שלא מנה את הלוים בתוכם וכמ"ש לעיל פר' א' סי' י"א ולקמן פר' ג' סי' ז': **כ** שהרי כתוב בהם כאשר צוה · הכוונה כשם שאצל המשכן כתב בסדר פקודי על כל דבר כאשר צוה ה' את משה וכן כאן כתב בסדר זה כאשר צוה ה' את משה כמה פעמים וגם שכשם שכתוב שם ככל אשר צוה וגו' כן עשו בפסוק ותכל כל עבודת וגו' שמות ל"ט ל"ב כתוב ג"כ כאן ככל אשר צוה ה' את משה כן חנו: ואהרן היכן היה · ויק"ר פר' ל"ג סימן ד' עי' מש"ש ותבין כאן ולקמן פר' כ"א סי' ג': אלה תולדות אהרן ומשה · על פי מדה פ"ז מיוחד במקומו שכאן בשכרת לכתוב אהרן תחילה ע"פ מדת סמוכין על שזלזלו אותו: כיון שהלך אהרן ליחסן כמ"ש בריש הענין פסוק ז' ח' ויקח משה ואהרן וכו' ויתילדו על משפחותם לבית אבותם: של פוטיאל · ועי' ב"ר פר' פ"ו סימן ג' ושם מבואר בפירושי · ועי' שמ"ר סוף פר' ז' ובויק"ר שם ולקמן כ"א שם: לא נתבעו כאן · שאין צורך להזכירם כאן שאינם כהנים וע"כ כתב אצלו תולדות כאלו הי' כהנים ונכתבו במקום יחוס כהנים: **כג** בכמה מקומות · בסדר שמיני ובסדר אחרי מות ובסדר במדבר ובסדר פנחס ובד"ה א' ריש כ"ה ועי' ת"כ ריש אחרי מות ובסדר שמיני: על ההקרבה · שהקריבו קטורת שלא נצטוו ועי' מ"כ: למעלה בויקרא רבה פר' כ' סימן ח' כל הענין וה"ד הוא שלא נטלו עצה זה מזה וע"ש סי' ט' וסימן י' וי"א: **כד** אר"א המודעי שם סי' ט': ולהלן הוא אומר על פני אהרן אביהם · אין פסוק כזה בתנ"ך ונראה לי ברור שצ"ל ולהלן את אומר לפני אביהם וזהו להלן וא"כ מלאתי שנם בד"ה א' כ"ד ב' וימת נדב ואביהוא לפני אביהם היינו כמ"כ בויק"ר כתב שם הגיהה ג"כ אלא שאין להבין דבריו שנשתבשו עד שהאיר ה' עיני כאן אז נודע לי שהמ"כ כיון לזה שם: **כה** וכי במדבר סיני מתו · שהרי מתו באוה"מ וע"ש סי' י"ב: אפופסין · פסק של גזר דין: לא שלח ידו · ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו: וכי קילורין · בערוך ערך קליר ג' וז"ל שמענו שיש מקום שקורין לעוגה קליר ע"כ נקרא ר"א הקליר שאכל עוגה שכתוב בה קמיע ונתפקח וכמ"ע כתב ג"כ בלשון יוני ורומי מין עוגה ומין פת: אכילה ודאית · כששופו שבזה שנהנו מזיו השכינה נזונו כמו באכילה גופניית: שהגיסו לבן · שהגדילו לבן להתקרב מלשון לבו גס בה ומ"ש ועמדו על רגליהן שם בויק"ר ליתא ושם איתא ופרעו את ראשיהן: בשכר כי ירא · ברכות דף ז' ויק"ר שם: שמחת בתי למחר שמחתי · בתי היא התורה כמ"ש שמ"ר ריש פר' ל"ג ושמחתי הוא השראת השכינה באוה"מ ומוטב להשבית שמחתי ולא להשבית שמחת התורה שהיא העיקר כדכך שאמרו הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו וכו': ביום חתונתו וכו' · הרי שהם שתי שמחות: **כו** ר' יעקב בר איבו · ויק"ר פר' כ' סי' י"ב כל הענין: ויכהן אלעזר ואיתמר · ע"פ אהרן אביהם רי"א אמר בחייו של אהרן כיהנו רחב"א במותו אחר מותו של אהרן כיהנו

ידי משה

ר"ע אומר על ההקרבה מתו שנאמר בהקריבם אש זרה ר"י אומר על הקריבה מתו שנאמר בקרבתם לפני ה' וכן הוא בת"כ · וקשה האיך יפרש כל מדפסוק שמביא חבירו ואין לו שום כלל · וי"ל דה"פ דאי' בת"כ ויאמר משה וגו' שאו את אחיכם מקו' שאין כהני' רשאים לכנוס זהו לפני ולפנים האיך לוים רשאים לכנוס ומשני בא מלאך ונגפן ודחפן לחוץ לעזרה ומשם נטלו אותן מישאל ואלצפן ע"כ ירק בעל זה קשה ממה דאיתא בגמ' דיומא וז"ל מעשה בכהן אחד שהיה מעריך בחוץ והכניס ושמח שמחה גדולה וכיליאתו ניגף שבא מלאך ותבטו ומקום הריטב"א וכה איתא בספרי וכל אדם לא יהיה באהל מועד אפילו מה"ש שפניהם כפני אדם לא יהיה באהל מועד בשעת הקטרת הקטורת · ומשני ב' פירושים · א' שמדייק הגמ' בילייתו פי' שכבר היה נגמר ההקטרה ועוד י"ל לפי שלא היה הקטורת כדינו היה רשאי המלאך להיות שם עכ"ל · והנה לר"ע היה קשה קושיא זו של הריטב"א האיך היה רשאי המלאך לבוא שם לנגפן אלא ע"כ שמתו על ההקרבה פי' שהקטורת לא היה כדינו ופסוק בקרבתם מפרש כדאיתא בקרבן אהרן שפירושו שהיה בזמן שהקריבה משא"כ איפכא ליכא למימר שהקטורת היה כדין ובקרבתם פירושו בשביל שנכנסו לפני ולפנים ז"א דא"כ האיך היה יכול המלאך לכנס לשם · ור"י ס"ל לעולם הקטורת היה כדין ובהקריבם פי' בזמן שהקריבו הקטורת · וא"ת האיך נכנס המלאך · זה לא קשה אליבא דר"י שהוא ס"ל תירוץ אחר על קושיית הת"כ מקום שאין הכהנים וכו' לפי דאיתא בסוף עירובין הכל נכנסים להיכל לתקן ולעשות רקועים למזבח רק שמצוה לכתחלה בכהנים אם אין שם כהנים לוים נכנסים וכאן היה טומאת מת ואין הכהנים רשאים ליכנס א"כ היו רשאים הלוים ליכנס והזיל ר"י לטעמיה שלא יטמא רשות פי' שאם לא ירצה הכהן לטמא עצמו אזי הוא בקדושתו כדפי' הרלב"ד שאמרה התורה לא יטמא אם ירצה לטמא עצמו לא יהיה לו עבירה מזה משא"כ אם אינו מטמא מצוה יחשב לו אי נמי לא היו הכהנים רוצים ליטמא להם ולא שפיר נכנסו הלוים ואין צריך אתה לדחוק ולומר שבא מלאך ונגפן ואם כן נר"י שאזיל לשיטתיה שלא יטמא רשות אתי שפיר הלימוד שמתו על הקריבה ולעולם הקטורת היה כדינו ודו"ק מה שאין כן לרבי עקיבא דסבירא ליה חובה נשאר לנו קושיית הת"כ מקום שאין הכהנים וכו' ועל כרחך מוכרח אתה לומר שבא מלאך וקשה והאיך רשאי המלאך לבוא שם בשעת הקטרת הקטורת אלא ע"כ שמתו על ההקרבה פי' שהקטורת היה שלא כדין ודו"ק היטב כן נראה לי בן המחבר: אבילה וודאית · פי' שהיה ניזונים כמו שזן המאכל את האדם ומביא הפסוק ע"ז באור פני מלך חיים וחיים הוא מזון כדכתיב ונתיה ולא נמות כן פי' בעל ש"י בירושלמי: ויכהן אלעזר ר"י בשם ר"א אלו היו להם בנים קודמים לאלעזר ולאיתמר שכל הקודם בנחלה וכו' · וקשה להבין מאי קמ"ל התורה כאן בזה והלא הוא מגיד הסברא כל הקודם לנחלה וצ"ע · וי"ל נ"ימא

בכבוד ובלבד שהוא נוהג כמנהג אבותיו · ויכהן אלעזר ואיתמר וגו' רבי יצחק אמר בחייו ר' חייא בר אבא אמר במותו על דעתיה דרבי יצחק דהוא אמר בחייו נאמר כאן על פני ונאמר להלן על פני דכתיב (בראשית יא) וימת הרן על פני תרח אביו מה על פני האמור להלן בחייו אף על פני האמור כאן בחייו על דעתיה דר' חייא בר אבא דהוא אמר במותו נאמר כאן על פני ונאמר להלן על פני (שם כג) ויקם אברהם מעל פני מתו מה על פני האמור להלן במותו אף על פני האמור כאן במותו על דעתיה דרבי יצחק דהוא אמר בחייו אירע טומאה באהרן שימש אלעזר אירע טומאה באלעזר שימש איתמר (לב) א מעשה בשמעון בן קמחית שיצא לדבר עם המלך הערביים וניתזה צינורא של רוק מפיו על בגדיו וטימאוהו נכנס יהודה אחיו ושימש תחתיו בכהונה גדולה אותו היום ראתה אימן שני בניה כהנים גדולים אמרו חכמים ב שבעה בנים היו לקמחית וכולן שימשו בכהונה גדולה נכנסו חכמים אצלה אמרו לה מה מעשים טובים יש בידך אמרה להם כך יעזרו עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי מימי אמרין כל קמחא קמחין וקמחא דקמחית קמחה סולת וקראו עליה הפסוק הזה (תהלים מה) כל כבודה בת מלך פנימה וגו' ועל דעתיה דר' חייא דהוא אמר במותו כשמת אהרן שימש אלעזר בנו כשמת אלעזר שימש איתמר לכך נאמר ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם :

פרשה ג א הקרב את מטה לוי וגו' · הה"ד (שם נב) צדיק כתמר יפרח וגו' שתולים בבית ה' וגו' ·

צדיק כתמר יפרח ג מה התמר הזה צלה רחוק כך מתן שכרן של צדיקים רחוק מהם עד לעולם הבא מה התמר הזה עושה תמרים רטובים נקלווסין נובלות ועושה סולין (א) כך הם ישראל יש בהם בני תורה ויש בהם עמי הארץ ויש בהם בורים מה התמרה הזו יש בהם נובלות שאינן נכנסות לאוצר ועושה תמרים והם נכנסות לאוצר כך ישראל כשהיו במדבר מהם נכנסו לארץ ישראל מהם לא נכנסו מה התמרה הזו עושה תמרים ועושה קוצים (ב) וכל מי שהוא מבקש (א) לגבות תמרים הקוצים שיש בה שולטין בו כך הם הצדיקים כל מי שאינו משמר עצמו מהם נשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף ואף כל דבריהם כגחלי אש · ד"א מה תמרה זו אין בה פסולת אלא תמרים לאכילה לולבין להילול חריות לסיכוך סיבים לחבלים סנסנים לכברה שפעת קורות לקרות בהן את הבית כך הם ישראל אין בהם פסולת אלא מהם בעלי מקרא מהם בעלי משנה מהם בעלי אגדה מהם בעלי מצות מהם בעלי צדקות וכל הענין · ד"א מה תמרה זו לבה מכוון למעלה כך ישראל לבן מכוון לאביהן שבשמים שנאמר (שם כה) עיני תמיד אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגלי · ד"א מה תמרה זו יש לה תאוה כך צדיקים יש להם תאוה מה תאותם הקב"ה שנא' (ישעיה כו) נפשי אויתך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך כי כאשר משפטך לארץ צדק למדו יושבי תבל · א"ר תנחומא מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן ולא היתה עושה פירות והיו מרכיבין אותה ולא עשתה פירות אמר להם דקלי תמרה היא רואה מיריחו והיא מתאוה לה בלבה והביאו ממנה והרכיבו אותה מיד עשתה פירות כך כל תאותן וצפויין של צדיקים הקב"ה מה תמרה זו אינה עושה פחות משלשת אנבונין כך אין ישראל חסרים מג' צדיקים בעולם כאברהם יצחק ויעקב חנניה מישאל ועזריה וכן זא אומר (שיר ז) אמרתי אעלה בתמר אוחזה בסנסניו ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן וריח אפך כתפוחים · ד מה תמרה זו יש בה לולבין להלל וחריות לסוכה אפי' (ב) הסיב שלה הולך לחזוק ועצה להדליק כך בישראל צדיקים ישרים חסידים בני תורה אפי' סוריהן גומלי חסד אינון אי מה התמר אין עושין ממנה כלים כך הצדיקי' ת"ל (תהלים נב) כארז בלבנון ישגה יא"ר תנחומא שאלתי אותה לרב הונא ואמר היינו בבבל ועושין ממנה כלים (ג) שולחנו' ומנורות אי מה הארז הזה אין עושה פירות כך הצדיקים אין עושין פירות ת"ל צדיק כתמר יפרח מה התמרה עושה פירות כך הצדיקים עושים פירות שנא' (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו מה תמרה וארז כל מי שהוא עולה לראשם ואינו משמר א"ע הוא נופל ומת כך כל מי שהוא בא ומזדווג לישראל סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם · תדע לך שכן שרה ע"י שמשכה פרעה לילה אחת לקה הוא וביתו בנגעים שנא' (בראשית יב) וינגע ה' את פרעה וגו' · מה תמרה וארז גדולים מכל האילנות כך ישראל גדולים מכל האומות שנא' (אסתר ט) כי גדול מרדכי וגו' (שמואל ב ה) וילך דוד הלוך וגדול · מה תמרה אם נעקרה אין לה חילופים כך הם הצדיקים אין להם חילופים בשעה שמתים שנא' (איוב כח) והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה · ד"א צדיק כתמר וגו' מדבר בשבטו של לוי שהיו צדיקים והפריחו מעש"ט בעת שעשו ישראל העגל שנאמר

מסורת המדרש א יומא דף מ"ז · ירושלמי פ"ק דיומא · וירושלמי הוריות פרק ג · ב ירושלמי מגילה פ"ק · תוספתא דסנהדרין פרק חלק · ג תענית דף כ"ה · ב"ר פ' מ"א · מדרש תהלים מזמור נ"ב · תנחומא סדר זה · וסדר לך לך · ד ב"ר פ' מ"א · ויק"ר פ' כ"ב ·

חדושי הרד"ל

(לב) מעשה בשמעון כו' · ויק"ר ספ"ך ירוש' פ"ק דיומא: (א) מבקש לגבות תמרי' · נ"ל לגנוב תמרים או נ"ל לגדור תמרים: (ב) הסיב שלה הולך לחזק · נ"ל להסיק ועצים להדליק היינו להאיר ואפשר נ"ל לחבלים : (ג) שולחנות

חדושי הרש"ש

(א) כך הם ישראל יש בהם בני תורה כצ"ל וכ"ה בתנחומא : (ב) וכל מי שהוא מבקש לגבות · נ"ל לגנוב

מתנות כהונה

אמרה להם כך יעזרו עלי · כך יעזרו לי מן השמים : פנימה וגו' · ממשבצות זהב לבושה כהן גדול הלבוש משבצות זהב :

פרשה ג עד לעולם הבא · דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא וכן מסיים בשוחר טוב שנא' והיה עקב וגו' : ניקלווסין · פי' הערוך מין פרי : סולין · קוצים מלשון סילון ממאיר : נובלות · פירות כמושין מלשון נבל תבול : שולטין בו · עוקצים אותו : להילול · להלל בו בחג הסוכות : ה"ג בב"ר פרשה מ"א ובויקרא רבה פרשה כ"ב סיבים לחבלים · ופי' סיב הגדל סביב האילן העור העליון עושין ממנו חבלים : שפעת קורות · פירש הערוך קורות גדולות : לקרות · לעשות מהם תקרה לבית : [ה"ג בעלי משנה מהם בעלי אגדה כו' עד צדקות וכל הענין] : תאוה · שמתאוה התמרה להיות מורכב מארז אחר וכדמפרש לקמן ועיין בערוך ערך נסן : [ה"ג מעשה בתמרה א' שהיתה עומדת] בחמתן · וחמתן שם מקום : דקלי · אומן בקי בהרכבת דקלים : תמרה היא כו' · לעיל פרשה לך לך גרסינן תמרה זו רואה ושם בפירש"י הביא גי' זו בשם שוחר טוב ובשוחר טוב שלפנינו גרס תמרה זו : צפויין · שממתינים וצופים ומביטין : [עושה פחות משלשה גרסינן] : אנבונין · פירות כד"א ואגביה שגיא : אעלה בתמר · ודרשוהו חז"ל על חנניה מישאל ועזריה כמו שפירש"י שם : ה"ג חריות לסוכה · כלומר לסכך בו וכן אמר לעיל חריות לסיכוך : סורידהון · הקוצים שבהם כד"א כקול הסירים · ור"ל הגרועים עמי הארץ ובשוחר טוב גרסינן בורים שבהם שנאמר כפלח הרמון רקתך : [ה"ג אין עושין ממנה כלים כך הצדיקים ת"ל כארז] : חילופין · דוגמתן ותמורתן וכן הוא לקמן בקהל' ובירושלמי

פירוש מהרז"ו

כיהנו : ע"פי תרח · שמת הרן בחיי תרח : האמור להלן במותו · פי' במות שרה ועל שאמר כל הענין בלשון זכר אמר גם כאן בלשון זכר : דאמר בחייו · איך ישמשו כולם יחד בכה"ג והלא אין כה"ג אלא אחד : מעשה בשמעון · ביוהכ"פ היה המעשה כמ"ש ירושלמי הוריות פרק ג' ועיין יומא דף מ"ז ועל כן הוכרחו למנות מיד כה"ג אחר תחתיו : כל קמחא · גם חז"ל נהגו בדבורם ע"פ מדת ממעל כמו בתורה וכמ"ש מתון מתון ד' מאות זוז שוין וכן כאן על ששמה קמחית אמרו המשל על הקמח : כל כבודה · לעיל פרק א' סימן ג' ועיין רש"י ביומא שם :

פרשה ג סימן א כתמר כארז · ע"פ מדה כ"א כ"ח היפה שבשניהם ועי' כל זה בספרי מדרש תהלים מדה כ"א עי' תענית דף כ"ה ועי' ב"ר ברים פר' מ"א כל הענין ובמדרש תהלים נ"ב ובתנחומא כאן סימן ט"ו ובלך לך סי' ה' בקיצור : צלה רחוק · שענפי התמר הם למעלה אצל ראשו וכל האילן בלא ענפים והצל רחוק מן האילן והרוצה לחסות בצלו צריך להתרחק מהאילן כך הצדיקים מתן שכרם רחוק מן העולם הזה רק בעוה"ב ומסיים במדרש תהלים נ"ב שנאמר והיה עקב תשמעון וכתיב לשומרי מצותיו לאלף דור : רטובים נקלוסים · במדרש תהלים שם הגי' רטובין מקולסין · וכתב במ"ע מין תמרים חשובים בלשון רומי על אדם חכם נקולום מדמשק שהיה שולח מסוריא תמרים אלו לאגוסטוס קיסר : עמי הארץ · בעלי דרך ארץ עוסקים בישוב הארץ והבורים ריקים אף מדרך ארץ : נובלות · ברכות ריש פרק כיצד מברכין ב' פירושים א' תמרים שנופלים על ידי הרוח ב' תמרים שאינם מתבשלים לעולם : לגבות · ללקוט : נשיכתן נשיכת · אבות פרק ב' : אין בה פסולת · והסולין והקוצין בכלל החריות ושומרים הפרי וטובים לאש להדליק וכמ"ש במדרש תהלים ועצה להדליק וכן הוא לקמן : וכל הענין · שם ושם ליתא וכאן הכוונה על שאר מעלות טובות שיש בהן : לבה מכוון · לב העץ ואמצעיתו הוא למעלה בשוה שאין בתמר ענפים מן הצדדים שילך הלב בעיקום לצדדים עד לראש האילן דשם מתפשט : הוא רואה מיריחו · כן הוא גם בב"ר פר' מ"א הג"ל ונ"ע דמן הסתם חמתן היא חמת כמ"ש ברים מגילה בבלי וירושל' שהיא מערי נפתלי סמוכה לטבריא ויריחו בגבול בנימין רחוק מנפתלי ואיך תראה מיריחו לנפתלי אך מצאתי במדרש תהלים גירסא נכונה אמר להם דקלי אחד תמרה זו היא רואה ומריחה ומתאוה לה שהיה הדקל סמוך ומראה עליו תמרה זו : אנבונין · עי' בשי"ר פסוק אמרתי אעלה בתמר דף ל"ו אוחזה בסנסיניו הדה תמרתא כד לא פחיתא לא עבדה כלום לא פחיתא דהיא עבדה מן תלת אילנין אלבנין וכו' באתרין נוחין לאלבנייא סנסינייא והוא שם אילן תמרה וכמ"ע הביא תרגום של וריח שלמותיך כריח לבנון כריח אלבנין ע"ש דבר חדש : מג' צדיקים בעולם · כמ"ש בגמרא שבימי רבי אמר לו אליהו שהם ר' חייא ובניו : כך בשישראל צדיקים · משמע שתולה סוריהם כשהם צדיקים ובמדרש תהלים הגירסא כך ישראל אינם חסרים צדיקים ישרים בני תורה וגומלי חסדים ואפילו בורים שבהם שנאמר כפלח הרמון רקתך וכבר אמר המדרש כך ישראל אין בהם פסולת וכו' ובמדרש תהלים אינו גורס אלא תלוקה שהעתקתי לדיקים ישרים וכו' ובב"ר מ"א כחלוקה ראשונה בעלי מקרא וכו' וכבר כתבנו כמה פעמים שזה דרך המדרש להעתיק ענין אחד משני מקומות בשינוי לשון : אי מה התמר · עד עתה חשב כח היפה שבתמר עתה מתחיל לחשוב כח היפה מה שבארז מה שאין בתמר : שולחנות ומנורות · שהתמר אין עושים ממנו כל הכלים של תוך ובמדרש תהלים הגירסא כלים ושולחנות ומנורות א"כ מ"ש כלים היינו של תוך בבבל אך בא"י אין עושין גם יתכן שמ"ש שעושין ממנו כלים ושולחנות וכו' היינו כל הכלים וגם שולחנות מן הארז ולא מן התמר ונ"ע לברר הדברים : כך צדיקים עושים פירות · וכמ"ש במשנה ריש מסכת פאה אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא וכו' : חילופים בשעה שמתים · כמ"ש בתנחומא לך לך סוף סי' ה' וז"ל למה נמשלו הצדיקים לתמר ולארז אלא מה שאר אילנות כל זמן שמזקינים

יפה תואר

ליה הקב"ה דמ"מ יש לחוש שלא יאמרו לעשות עבודת כוכבים מאחר שעושין תבנית שור יבואו לעשות דרך עובדי כוכבים נמי כדרך עובדי עבודת כוכבים שעושין צורות : [כל כבודה בת מלך פנימה · בתנחומא פ' וישלח דריש כשהאשה מצנעת את עצמה בתוך הבית ראויה להנשא לכ"ג והעמיד כ"ג שנאמר כל כבודה וגו' אם תכבד עצמה בתוך הבית ממשבצות זהב לבושה תנשא למי שכתוב בכהן ושבלת הכתונת שש וכמ"א גרסינן ועשית משבצות זהב] :

מה התמר הזה צלו רחוק מכן · שע"י שהם גבוהים הרבה וענפיהם בעליון האילן נמצא הצל למרחוק ולא אצלם וכן הצדיקים אין מתן שכרן אלא למרחוק דשכר מצות בהאי עלמא ליכא : לבן מכוון למעלה · שאין אמצעות העץ עקום כלל כשאר אילנות : לבן מכוון לאביהם שבשמים · להיות דבקים בו תמיד וג"כ בבטחונם

מה תמרה אם נעקרה אין לה חילופין כך צדיקים אין להם חליפין · ואם תאמר והא בגמרא אמרינן לדי... שממש עד שלא שקעה כו' ויש לומר מ"מ התורה ומצות שסובל הראשון לזה אין תמורה וכן משמעות

ידי משה

לפי שפתח הקרא אלה בני אהרן המשוחים אשר מלא ידם לכהן וימת נדב ואביהוא ובנים לא היו להם לפי דאיתא בירושלמי והדד שמע כי שכב דוד וכי מת יואב למה גבי דוד נאמר שכיבה וביואב נאמר מיתה ומשני דוד שהיה שמן הקודש על ראשו נגאי לומר עליו מיתה משא"כ יואב ובגמ' דב"ב משני דוד שהניח בן כמותו הממלא מקומו לא נאמר בו מיתה משא"כ יואב ופירום בש"י ע"כ הא והא בעינן ותרווייהו מעכבי דאל"כ קשה והלא גבי יעקב שהניח בנים כמותו ומ"מ כתיב גביה מיתה אלא ע"כ מטעם שמן המשחה וא"כ ה"ק אלה בני אהרן המשוחים וגו' וימת נדב ואביהוא וקשה הואיל ונמשחו בשמן הקודש האיך אתה רשאי לומר גבייהו מיתה לז"א ובנים לא היו ותרווייהו בעינן רק שקשה והא בעינן שיהיו להם בנים הממלאים מקומו וכאן הא שימשו אלעזר ואיתמר לזה אמר ר"י בשם ר"א אלו היו להם בנים היו קודמים ואם כן היו ממלאים מקום אביהם ודו"ק :

אמרינן צדיק כתמר יפרח מה תמר גזעו מחליף וכו' ועוד נלמד מן וזרח השמש ובא וכן משמעות הירושלמי בפסוק כי יש לכסף מוצא וגו' ובירושלמי דהוריות פ"ג חכם שמת אין

(שמות לב) ויאספו אליו כל בני לוי לפיכך גידלם הקב"ה בישראל כארז הזה שהוא גבוה וגדול בלבנון משאר האילנות כך הם גדולים מכל ישראל שלא בחר בכל השבטים לעמוד בשימושו אלא בני לוי בלבד הה"ד (תהלים נב) שתולים בבית ה' א"ר חנן בן פזי עד שהם שתולים הם בבית ה' אלו התינוקות שהם בבית הספר ד"א שתולים בבית ה' שלא היו זזים מביה"מ לעולם בחצרות אלהינו יפריחו (ד) אלו השירות תדע לך שהוא כן שנאמר הקרב את מטה לוי וגו' ושמרו את משמרתו וגו': ב א ד"א הקרב את מטה לוי וגו' הה"ד (שם סה) אשרי תבחר ותקרב אשרי מי שבחרו הקב"ה אע"פ שלא הקריבו ואשרי איש שקרבו אע"פ שלא בחרו ואיזה זה שבחרו זה אברהם שנאמר (נחמיה ט) אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם אבל לא קירבו אלא הוא קירב א"ע יעקב בחרו הקב"ה שנא' (תהלים קלה) כי יעקב בחר לו יה וכן הוא אומר יעקב אשר בחרתיך אבל לא קירבו אלא הוא קירב את עצמו שנא' (בראשית כה) ויעקב איש תם יושב אהלים · משה בחרו שנא' (תהלים קו) לולי משה בחירו אבל לא קירבו אשריהם אלו שבחרם הקב"ה אע"פ שלא קירבם בא וראה ב יתרו קירבו הקב"ה אבל לא בחרו רחב הזונה קרבה אבל לא בחרה אשריהם אלו שקירבן אע"פ שלא בחרן · מטרונה שאלה (ה) לר' יוסי א"ל אלהכון מאן הוא בעי מקריב הביא לפניה כלכלה של תאנים והיתה בוררת יפה ובוררת ואוכלת א"ל את ידעת לברור הקב"ה אינו יודע לברור מאן דהוא חמי עבדוי טבין הוא בחר ביה ומקריב ליה · ר' נחמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק לא כל הקרוב קרוב ולא כל הרחוק רחוק יש נבחר ונדחה ונתקרב יש נבחר ונדחה ולא נתקרב אהרן נבחר (ש"א ב) ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן ונדחה ובאהרן התאנף ה' וכתיב (ג) ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך שאול נבחר (שם י) הראיתם אשר בו בחר ה' ונדחה נחמתי כי המלכתי את שאול וגו' ולא נתקרב ואני מאסתיו ממלוך על ישראל דוד נבחר (תהלים עח) ויבחר בדוד עבדו ונדחה ויצא המלך וכל ביתו ברגליו ויעמדו בית המרחק (ד) ר' יהושע בן לוי אמר נידוהו אעפ"כ קיבל עליו נדוייו הה"ד (ש"ב טו) ודוד עולה במעלה הזיתים עולה ובוכה וראש לו חפוי ונתקרב · א"ר יודן עירא היאירי רבו של דוד קירבו הוא שדוד אומר (תהלים קיט) ישובו לי יראיך ויודעי עדותיך יודעו כתיב עירא היאירי היה רבו וקירבו · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר ששה הם שנבחרו כהונה לויה ישראל מלכות בית דוד ירושלים בית המקדש · כהונה מנין דכתיב ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן (ס) לויה מנין שנא' (דברים יח) כי בו בחר ה' אלהיך · ישראל מנין שנא' (שם ז) ובך בחר ה' אלהיך · מלכות בית דוד מנין שנאמר (תהלים עח) ויבחר בדוד עבדו · ירושלים מנין שנא' (ד"ה ב ו) העיר אשר בחרתי בה · ביה"מ מנין דכתיב (שם ז) בחרתי והקדשתי את הבית הזה אמר דוד אשרי מי שהקב"ה בחר בו ואשרי מי הוא שקירבו ואיזהו אשרי בכפלים מי שהקב"ה בחר בו וקירבו ואיזה זה: זה אהרן ולוי אהרן מנין שנאמר ובחר אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן ומנין שהקריבו שנא' ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך לוי בחר בו הקב"ה שנא' כי בו בחר ה' אלהיך ומנין שהקריבו שנאמר הקרב את מטה לוי והעמדת ועליהם הכתוב אומר (תהלים סה) אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך כמה דתימא ושמרו את משמרתו ואת משמרת כל העדה וגו' · (שם) נשבעה בטוב ביתך (ו) שהיו אוכלים מן המעשרות שהיו מביאים (ו) לבית כמה דתימא ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה וגו': ג והעמדת אותו לפני אהרן הכהן ושרתו אותו ישרתוהו בעבודתו וימנה מהם גזברין ואמרכלין ושרתו אותו עליהם הכתוב אומר (שם קא) עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי הולך בדרך תמים הוא ישרתני וגו' ושמרו את משמרתו וגו' ושמרו את כל כלי אהל מועד וגו' שהיו חונים סביב למשכן והם היו נושאין כליו וטוענין אותם ונתת את הלוים לאהרן וגו' יכול ישרתוהו בעבודתו שיעשו לו מלאכתו (ז) ת"ל ואני הנה לקחתי לי הלוים וגו' (ח) נתונים לה' לשם הם מסורים לכהנים ולא לעשות מלאכתו שהיו שוערים ומשוררים ושומרין כל כלי אהל מועד ונושאין אותם וטוענים אותם ואת אהרן ואת בניו תפקד וגו' כשם שנצטוו הלוים (ז) כן נצטוו הכהנים על עבודתם (ח) וכולם על ידי משה והזר הקרב יומת הרי זה עונש: ד וידבר ה' אל משה לאמר ואני הנה לקחתי וגו' ואני בשמחה (ט) הנה ברצון דברי ר' ישמעאל אמרו לו תלמידיו רבינו לפי שהוא אומר (בראשית ו) ואני הנני מביא את המבול מים שומע אני יש שמחה לפני המקום אמר להם ד יש שמחה לפני המקום כשיאבדו מכעיסיו (ט) וכן הוא אומר (משלי יא) (י) בטוב צדיקים תעלוץ קריה וגו' ואומר (תהלים ג) (י) שיני רשעים שברת וגו' ואומר (שם) לה' הישועה וגו' ואומר (שם קד) ה' מלך עולם ועד אבדו וגו' ואומר (שם) יתמו חטאים וגו' ואומר ובאבד רשעים רנה ר' נתן אומר ואני מוסיף אני על חבתן הנה בשמחה וכן הוא אומר (שמות ד) וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח

מסורת המדרש א במ"ר פ' ל"ז · מדרש שמואל פ' ח' · ילקוט תהלים מזמור ס"ס · ב במ"ר פ' כ"ז · מכילתא פ' יתרו · ג ברכות דף ע' · מדרש תהלים מזמור ק"ד · ד סדר"א פרשה י"ט ·

חדושי הרש"ש

גנוב וכ"ה שם: (ג) וכתיב ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך כצ"ל וסוא בשמות כ"ח: (ד) ריב"ל אמר נידוהו כו' הה"ד כו' וראש לו חפוי כי מנודה חייב בעטיפת הראש עמ"ק ט"ז א': (ה) לויה מנין שנאמר כי בו בחר ה' אלהיך · לכאורה זה כתוב בכהנים ואולי ט"ס וצ"ל כי בם בחר ה' וגו' (ד"ה א' ט"ו ב') · וכן לקמן צריך להגיה כן ועי' לקמן פ"ד · ואפשר ליישב הגירסא שלפנינו משום דכתיב שם לעמוד לשרת בשם ה' ובערכין י"א א' אמרינן על הפסוק דושרת בשם ה' אלהיו איזהו שירות שבשם הוי אומר זה שירה ולוים משוררים הם ועי' תוי"ט פ"ב דערכין מ"ד: (ו) שהיו אוכלין מן המעשרות שהיו מביאים לבית · לכאורה הוא מדכתיב (מלאכי ג') הביאו את כל המעשר לבית האוצר כו' אך בתוס' ביבמות פ"ו ב' סד"ה מפני כתבו דהיינו בתר דקנסינהו עזרא לתת המעשר לכהנים: (ז) ת"ל ואני הנה לקחתי לי הלוים וגו' כ"ל דתיבת וגו' צ"ל אחר תיבת לקחתי: (ח) נתונים לה' לשם הם מסורים כו' · עמ"כ שהגיה כי נתונים כו' והוא בבמדבר ח' י"ט · אבל בתנם הגיה כי כוונת המדרש להכתוב בפ' קרח (שם י"ח ו') ואני הנה לקחתי את אחיכם הלוים וגו' מתנה נתונים לה' ועיין ספרי שם: (ט) וכה"א בטוב צדיקים תעלוץ קריה · כאן צ"ל ובאבד רשעים רנה הכתוב לקמן ומשם צריך למתקו וגם תיבת וגו' שבכאן: (י) שיני רשעים שברת לה' הישועה כצ"ל ומלת וגו' והאומר למחקם: ובכין

חדושי הרד"ל

ומנורות · בשותר טוב הגירסא לכנורות: (ד) יפריחו אלו העזרות תדע לך כו' · כ"ה בשוח"ט וכצ"ל: (ה) מטרונא שאלה כו' · מדרש שמואל פ"ח: (ו) המעשרות שהיו מביאים לבית כד"א (מלאכי ג) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי וגו': (ז) כשם שנצטוו הלוים לשמור שלא יקרבו ישראל לעבוד כדכתיב שומרים הלוים ומשה ואהרן הכתובים שם משמרת המקדש למשמרת בני ישראל והזר הקרב וגו' וכמש"ל סוף הפרשה זו ע"ש כן נצטוו כאן אהרן ובניו שישמרו כהונתם הייט עבודה המיוחדת לכהונתו ישמרו שלא יקרבו הלוים לעבוד בה: (ח) וכלם ע"י משה שלמשה נאמר הקרב כו' תפקוד כו': (ט) ואני בשמחה כו' · ספרי קרח פסקא קי"ז: (י) תעלוץ קריה ובאבד רשעים רנה והאומר שיני רשעים כו' כצ"ל · ומ"ש לכאן והאומר באבד רשעים רנה הוא ט"ס כי זה עצמו מקרא

פירש מהרז"ו

שמזקינים נקללים ונוטעים מגלרה שלהן ומיד הן גדלים והארז והתמר משנקללין מי יוכל לעלות במקומן אלא א"כ יגיעה גדולה לשנים הרבה כך אם אבד צדיק מן העולם מי יוכל לעמוד במקומו מיד אלא לשנים הרבה · והנה במדרש אינו מזכיר שהארז מעלה חילופים יתכן שדעתו כדעת התנחומא דשניהם אינם מעלים חילופים אך בתענית כ"ה ובמדרש תהלים הובא זה במעלה שיש לארז ואינו כתמר שהתמר אין גזעו מחליף והארז גזעו מחליף · והיה אפשר לומר שהגמרא והמד"ת מדברים אם נעקר בזה יש חילוק בין תמר לארז אך בנקלן שניהם שוים כמ"ש בתנחומא אך בתנחומא כאן איתא בהדיא מה התמרה אם נקללה או נעקרה אין עולה תחתיה אחרת וכן הארז כשהוא נקלן או נעקר אינו מחליף לפיכך נמשלים הצדיקים לתמר ולארז ומדרשים חלוקים הם ועי' במפרש התנחומא ואחר כתבי זאת ראיתי קושיא זו בעלמה בגמרא ב"ב דף כ' ע"ב ומתרץ בשאר מיני ארזים ופי' שיש יו"ד מיני ארזים ומה שנקרא ארז בסתם גזעו מחליף ואשר נקרא בשאר שמות אין גזעם מחליף ובזה נלא מן הלחץ · ועי' ב"ר פר' כ"ח סי' ב' וש"נ ענין של זרח השמש ובא השמש יום שמת צדיק זה נולד צדיק אחר ועד שיגדל האחר יגיעה גדולה וזמן רב · ועי' ב"ר פר' נ"א סי' י"ז וכל הדימויים שחושב הם ממקרה האילנות הידועים ואינם כתובים אך מ"ש אצל התמר יפרח ואצל הארז ישגא ע"פ מדה י"ש שניהם בתמר ושניהם בארז: אלו השירות · זהו העבודה ממש בכהנים · והלוים בשיר בשארי מלאכות חוץ וזהו והעמדת אותו לפני אהרן הכהן ושרתו אותו זה השירות כצ"ל ושמרו את משמרת וגו' הייני השמירה כצ"ל: ב אשרי תבחר · עי' במ"ר פר' ל"ז סי' ג' מדרש שמואל פר' ח' ובפסיקתא זוטרתי סוף סדר זו כל הענין ילקוט תהלים ס"ה: אבל לא קרבו · שלא היה צריך שיקרבנו כמ"ש ב"ר סוף פר' ל' אברהם שהיה כחו יפה וכו' וכתיב אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם וגו' ובפסיקתא שם הביא על זה פסוק וישמור משמרתי וגו': יעקב אשר בחרתיך · ישעיה מ"א ח' ויש עוד כמה פסוקים רק הביא אלו לדוגמא ובילקוט תהלים שם וכן בפסיקתא זוטרתי שם הביאו עוד דוד בחרו הקב"ה שנאמר ויבחר בדוד עבדו וקירב את עצמו שנאמר חבר אני לכל אשר ירלוך ועי' מדרש שמואל ריש פר' י"ט וכמ"ש לקמן סי' זה: יתרו קרבו · במ"ר פר' כ"ז סי' ב' מכילתא ריש יתרו שקבל אותו וכא זרעו בקהל שליפורה בתו אשת משה וכמ"ש ולאלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל ודרשו שהוא יתרו: מאן דבעי · למי שהוא רולה הוא מקרב אע"פ שאין בו מעשים טובים וע"ד מ"ש כל עושי רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ: לא כל הקרוב קרוב · לא כל מי שנתקרב פעם אחד מתקרב לעולם ולא כל שנתרחק פעם אחת מתרחק לעולם: ובאהרן התאנף · דברים ט' כ' ונתקרב דכתיב ואתה הקרב וגו': נחמתי כי המלכתי · ש"א ט"ו י"א ואני מאסתיו שם ט"ז א' וכמ"ש סוף איכה רבתי אם מאיסה היא לית סבר ואי קצופה היא אית סבר דמאן דכעים סופו מתרלה ע"כ אהרן שכתוב בו התאנף נתקרב שאול שכתוב בו מאסתיו לא נתקרב ולא הביא המדרש פסוק הקודם וימאסך ה' מהיות מלך שהם דברי שמואל אך ואני מאסתיו דברי ה' המה: בית המרחק · על שהמנודה צריך להיות ברחוק ד' אמות מבני אדם דורש מכאן שנדוהו · עמ"ר פר' א' סי' כ"ב והתגב אחותו מרחוק ומש"ש והמלא נחת: ונתקרב · עי' ב"ר סי' ה' בזה קריבה וזה קריבה: עירא היאירי · כמ"ש שמואל ב' כ"ו וגם עירא היאירי היה כהן לדוד וכמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא: יודעו כתיב · שהיה רבו ומיודעו של דוד כמ"ש דוד על אחיתופל ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי ובתיבת ירלוך מרומז עירא היאירי שלך ע"פ מדת ממעל: בחרתו והקדשתי · ד"ה ב' ז' פ"ז: ואת משמרת כל העדה · לפני אוה"מ וזהו ישכון חצריך: ולבני לוי · במדבר כ"ח כ"א שהיה מביאים המעשרות אל בית המקדש וכמ"ש ד"ה ב' ל"א פסוק יו"ד י"א י"ב וכן בבית שני בנחמיה יו"ד כי אל הלשכות יביאו ב"י ובני לוי את תרומת הדגן וזהו מטוב ביתך: ג ישרתוהו בעבודתו שמ"ש ישרתו אותו אין הכוונה שישרתו אותו בצרכי עצמו אלא הכוונה בעבודתו שעליו לעבוד במשכן ויהיה אהרן השר על כלם ותחתיו שרים ממונים זה תחת זה כדרך התנהגות השררות וכמ"ש בסמוך: הה"ד זה עונש · ואין עונש אלא אחר אזהרה והאזהרה היא במדבר י"ח פסוק ד' ונלוו אליך ושמרו את משמרת אוה"מ וזר לא יקרב עליכם · ומה שלא אמר המדרש כן לעיל סוף פר' א' על פסוק ובנסוע המשכן וגו' והזר הקרב יומת דשם באוה"מ מדבר ומאי דהוה הוה אבל כאן לדורות כמ"ש בפסיקתא זוטרתי פסוק נתונים נתונים נתונים באוה"מ נתונים בבהמ"ק: ד ואני בשמחה הנה ברצון · צ"ע איך דורש כן ויתכן שדורש גז"ש ממ"ש ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך וממ"ש ואני בה' אעלוזה אגילה וכדומה: תעלוץ קריה · וס"ד ובאבוד רשעים רנה: שיני רשעים שברת · ואומר שם בפסוק הסמוך לה' הישועה על עמך ברכתך סלה ותיבות וגו' ואומר מיותר: ה' מלך עולם ועד · אבדו גוים מארצו: ואני מוסיף · שלכך כתוב ואני בתחלת

מתנות כהונה

ובירושלמי: שתולים · ר"ל קטנים ונערים כנטיעה זו: [ה"ג הם בבית ה' אלו התינוקות: ה"ג רחב הזונה קרבה]: מאן הוא בעי כו' · מי שרוצה לקרב ולבחור בו מקרבו אע"פ שאינו ראוי לקרבו: מאן דהוא כו' · מי שהוא רואהו שמעשיו טובים: [ה"ג התאנף ה' וכתיב ואתה הקרב את אהרן אחיך]: לבית · לבית המקדש: אמרכלין · גזבר עליון נוטריקון מר על כל כ"פ הערוך בשם תוס' דשקלים וכן הוא בויקרא רבה פרשה ה' ועיין עוד שם פי' אחר: לקחתי לי הלוים וגו' גרסינן ונאמר כי נתונים נתונים המה לי לשם הם

ידי משה

לא כיוונו בו פירושו גם כן שכי ודו"ק: כשם שנצטוו הלוים וכו' עד והזר הקרב יומת · פי' ע"ד שאמרו בגמ' כהן שעומד במחוסרי בגדים חייב מיתה ונפקא לן שכל זמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם הם זרים וזר שעומד נפקא ליה מן והזר הקרב יומת ולזה כוון המדרש פי' הואיל וכתיב והזר ע"כ קאי נ"כ על הכהנים וא"כ הרי זה עונש ואין עונשין

בלבו ורבנן אמרי כל מקום שנאמר בו ואני כביכול הקב"ה ובית דינו א (יא) ובנין אב שבכולם (ירמיה יא) וה' דבר עליך רעה : ה תחת כל בכור פטר רחם בבני ישראל בתחלה היתה העבודה בבכורות ולפי שקלקלו בעגל זכו לוים על שלא טעו בעגל ליכנס תחתיהם כי לי כל בכור וגו' כמה דתימא קדש לי כל בכור וגו' לי יהיו אני ה' לפי שהוא אומר ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל תחת כל בכור (יא) שומע אני מיום ההוא ואילך לא יהיו הבכורות קדושים ת"ל יהיו מלמד שהם צריכין פדיון : ו במדבר סיני לאמר הה"ד (תהלים סח) אלהים מושיב יחידים ביתה אמר הקב"ה אע"פ שבני אדם בעוה"ז היו יחידים אלא הפריתי אותן והרביתי אותן ועשיתים בתים שישבו בהן בעולם הזה כיצד דוד היה יחידי ועשיתי אותו בית שנאמר (ירמיה כא) בית דוד כה אמר ה' · ואהרן היה יחידי ועשיתי אותו בית שנאמר (תהלים קלה) בית הלוי ברכו את ה' בית אהרן ברכו את ה' ואף ישראל יחידים היו שנא' (שמואל ב ז) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ וגו' והרבה אותן האלהים שנאמר (דברים א) ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו' הוי מושיב יחידים ביתה · ד"א אלהים מושיב וגו' ב שאלה מטרונה אחת לרבי יוסי בן חלפתא אמרה לו הכל מודים שבששת ימים ברא אלהים את העולם משעה ולכאן מהו עושה אמר לה מעלה סולמות ומוריד סולמות פלוני שהיה עשיר יעני ופלוני שהיה עני יעשיר שנאמר (שמואל א ב) ה' מוריש ומעשיר וגו' רבי ברכיה אומר לא השיבה כן אלא כך אמר לה מזווג בעולמו זווגים ואומר פלוני ישא פלונית ופלונית תנשא לפלוני ומושיבן בבתיהן אמרה לו יכולה אני לזווג אלף ביום אחד שתק רבי יוסי והלך לו מה עשתה הביאה אלף עבדים ואלף שפחות וזיווגן זה לזה אמרה להם פלוני ישא פלונית ופלונית תנשא לפלוני כיון שנכנסו עמהן בלילה נפלה קטטה ביניהן ועמדו והכו אלו את אלו לבקר הלכו אצלה דין רישיה פצוע ודין ידיה פצוע שלחה בשביל רבי יוסי וספרה לו המעשה אמר לה אם הדבר הזה קל הוא בעיניך קשה לפני המקום כקריעת ים סוף הה"ד (תהלים סח) אלהים מושיב יחידים ביתה וגו' מהו אלהים מושיב יחידים הקב"ה יושב ודן אותם (יב) ומביא זה ממקום אחד וזה ממקום אחר ומושיבן בבית אחד· מוציא אסירים בכושרות שהוא מוציאן מבתיהם אסורים בעל כרחן ומזווגן בכושרות אם אינן זוכין בוכים ואם זכו משוררין · ד"א אלהים מושיב יחידים ביתה שהוא מזווג לכל אחד ואחד כמותן · ד"א אלהים מושיב מי שהוא נושא אשה הגונה לו הקב"ה עושה אותן בתים ואין יחיד אלא לשון גדולה כמה דתימא (בראשית כו) כמעט שכב אחד העם ואומר (ש"ב ז) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ והוא מוציא מהם בנים בעלי תורה אוסרים ומכשירים הוי מוציא אסירים בכושרות (יג) אף סוררים אבל מי שאינו נושא אשה הגונה לו יוצאין מהם בנים עמי הארץ הדא הוא דכתיב (תהלים סח) שכנו צחיחה ואין צחיחה אלא לשון צמא כמה דתימא (ישעיה ה) צחה צמא ומה שאמר הכתוב צחיחה שהן צמאים בלא תורה היך מה דתימא (עמוס ח) לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה' · ד"א אלהים מושיב יחידים מי היה זה עמרם ויוכבד בזכות להוציא אסירים בכושרות אלו ישראל שהיו משועבדים במצרים מה עשה הקב"ה זיווג יוכבד לעמרם בכדי שיעמוד מהם גואל ויגאל ישראל · ד"א אלהים מושיב יחידים אלו ישראל שירדו יחידים למצרים בשבעים נפש ועשאן הקב"ה בתים שנאמר (שמות א) ובני ישראל פרו וישרצו וגו' מוציא אסירים בכושרות על שהרחיקו עצמן מן הזנות הוציאן ממצרים וכן שלמה אומר (שיר ד) גן נעול אחותי כלה וגו' ג גן נעול אלו (יד) הבתולות גל נעול אלו נשי האנשים (יב) מעין חתום אלו הפנויות אמר להם הקב"ה בזכותם אני גואל את בני הה"ד אחריו (שם) שלחיך פרדס רמונים בזכות כן שלחיך (שמות יג) ויהי בשלח פרעה הוי בזכות הנשים כשירות יצאו ישראל ממצרים לכך נאמר (טו) מוציא אסירים בכושרות · ד"א מוציא אסירים בכושרות מהו בכושרות אלא כיון שיצאו ישראל ממצרים לא יצאו אלא בכושרות ד א"ר עקיבא לא הוציאם אלא בחדש כשר לצאת לא בתמוז מפני השרב ולא בטבת מפני הצנה אלא בניסן שהוא כשר לצאת בו לדרך לא חמה קשה ולא צנה קשה ואם תאמר תשרי הרי יש בו עונות גשמים הוי בכושרות · ד"א בכושרות א"ר אלעזר בכושרות אותן שהיו בוכין אלו ישראל ומשה (שמות ב) והנה נער בוכה וכן (שם) ויאנחו בני ישראל וגו' הרי הם משוררין עכשיו שנא' (שם טו) אז ישיר משה ובני ישראל הוי בכושרות · דבר אחר בכושרות · א"ר אלעזר בן עזריה בכיה ושירה יש כאן המצריים בוכים מפני שהיו בוזזים שבזזום ישראל ורקנו בתיהם שנא' (שם יב) וינצלו את מצרים וישראל היו משוררים שהיו טעונים ביזת שונאיהם הוי בכושרות ד"א אדונו של עבד בוכה שברח עבדו לפניו ועבד משורר שנפנה מן השעבוד כך המצריים בוכין שברחו ישראל שנא' (שם יד) ויגד למלך מצרים כי ברח העם וישראל אומרים שירה שנפנו מן השעבוד הוי בכושרות · ד"א באיזו זכות יצאו ישראל ממצרים א"ר חלפיי בזכות יעקב שנאמר בכושרות שכן הוא אומר (הושע יב) וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו · ד"א בכושרות רבותינו אומרים בזכות הנשים האמהות הכשירות שנא' בכושרות · בכישרון אין כתיב כאן אלא בכושרות ביפות וכשרות · ד"א בכושרות בזכות הכשרים שהיו בהם יצאו ומי היו הכשרים שהיו בהם אלא זה שבטו של לוי שאע"פ שהיו ישראל עובדי עבודת כוכבים במצרים ה שבטו של לוי היו עובדין להקב"ה ומלין עצמן לפיכך משה מקלסן בסוף מיתתו שנאמר (דברים לג) כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו הוי בזכות הכשרים שבהם יצאו ישראל ממצרים · ד"א בכושרות בזכות מה יצאו ישראל ממצרים א"ר יהושע בן לוי מפני (טז) שצפה הקב"ה שהם עתידין לעשות לו משכן שנאמר (שמות כט) וידעו כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים ע"מ לשכני בתוכם הוי לא יצאו ישראל ממצרים אלא בזכות המשכן ושבטו של לוי בזכות מה יצאו שמא

מסורת המדרש א בראשית רבה פ' נ"א · שמות רבה פ' י"ב · ויקרא רבה פרשה כ"ד · תנחומא סדר וארא · שיר השירים רבה פסוק לסוסתי · ירושלמי ברכות פ"ט · וירושלמי סנהדרין פ"ק · ילקוט מ"א רמז רכ"ב · ב ילקוט סדר ויצא · תנחומא סדר וישלח · וסדר כי תשא · וסדר מטות · אגדת שמואל פ"ה · ילקוט תהלים רמז תשנ"ד · ורמז תתי"ב · ג מדרש תהלים מזמור ס"ח · שיר השירים רבה פרשה ד' · ד ילקוט תהלים רמז תשנ"ה · ה לקמן פ' ט"ו · תנחומא בהעלותך · ספרי ת"א פיסקא ס"ו · ות"ב פיסקא ס"כ ·

חדושי הרד"ל

מקרא דהכא ובספרי שם ניתיה : (יא) שומע אני מיום ההוא ת"ל יהיה · אם מיום ההוא ממש קאמר משמע דס"ל קדשו בכורות במדבר עמ"ש בס"ד בהגהותי לשמ"ר סוף סדר בא : (יב) יושב ודן אותן · אלהים מושיב דרש לשון ישיבת דין : (יג) אף סוררים שכנו צחיחה אבל מי כו' כצ"ל : (יד) גן נעול אלו כו' · עי"ל פ"פ אמור ומש"ש בס"ד : (טו) לכך נאמר מוציא אסירים בכושרות במעשה הכשרות ד"א מוציא כו' כצ"ל כדלקמן : (טז) אריב"ל מפני שצפה כו' · בשוח"ט מזמור כ"ד ובילקוט ס"פ שמות (יש שם חסרון לשון)

חדושי הרש"ש

(יא) ובנין אב שבכולן וה' דבר עליך רעה · עמש"כ ר"פ קדושים אות ד' : (יב) מעין חתום אלו הפנויות · בויק"ר פל"ב ובחזית הגי' הזכרים (וע"ע גירסא אחרת לקמן ס"פ בלק) אבל לפי מאי דמסיק הוי בזכות הנשים

מתנות כהונה

הם מסורים לכהנים : [ה"ג כמה דתימא קדש לי וגו'] : אלא הפריתי · כלומר לא נשארו כך אלא וכו' ואולי אלא הוא ע"ס : שאלה וכו' · בפרשת ויצא ובויקרא רבה פ"ח פירשתיו : זוכין · זכאין לפני הקב"ה ודריש בכושרות נוטריקון בכי שירות : כמותן · דוגמתן כאלו הם אחד : ומי כעמך ישראל גרסינן : בשבעים נפש ואומות העולם הם ע' · הרי שישראל לא היו כי אם איש אחד נגד אומה שלמה ואין לך יחידים גדול מזה : על שהרחיקו עצמן · דרש בכושרות לשון כשר וטוב : [ה"ג גל נעול אלו נשי וכו'] : פנויות · אלמנות וגרושות : [ה"ג אלו ישראל ומשה והנה כו'] : בבושרות · דרש נוטריקון מי שבכה לשעבר היה משורר עכשיו : וישר אל מלאך · דרש וישר לשון שירה בכתיבתו וכתיב בכה ויתחנן הרי בכה ושירות · או דרש בכושרת בכו ושרות לשון שררה ממש כמו וישר : מפני שצפה ספרש"י

פירוש מהרז"ו

בתחלת הפרשה בוי"ו המוסיף על ענין ראשון שכתוב שם הקרב את מטה לוי וחיבת הנה דורש גז"ש : ובנין אב שבכולן · ויק"ר פר' כ"ד סי' ב' ע' מש"ש בפירושו : ה בתחלה היתה · לקמן פר' ד' ריש סי' ח' וש"נ ומבואר : כי לי כל בכור · הקדשתי לי כל בכור שבכר קדשם ע"פ מדה י"ז קדש לי כל בכור שמות י"ג : ו מושיב יחידים · עיקר הדרשה כאן מ"ש מוציא אסירים בכושרות ס"ד של מושיב יחידים כמ"ש בסוף הסימן : בני אדם היו יחידים · שכן הוא בכל בני אדם עד שלא נשא אשה הוא יחיד ואחר שנשא אשה מתרבה ונעשה בית ומשפחה : דוד היה יחיד · צ"ע למה לא חשב אלא אלו ולמה פתח בדוד קודם אהרן ואם חושב אלו על שכתוב בהם אחד דוד פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני וכן ישראל אך אהרן לא מצינו בו שנקרא אחד ולמה לא חשב אברהם שכתוב בו אחד היה אברהם : אף ישראל · אף שאין יחודותם דומה לשאר היחידים עכ"ז יתכן לדרוש עליהם על שכתוב בהם אחד וכתוב בהם בית ישראל ויתכן עוד שמ"ש גוי אחד [על שבמצרים היו יחידים פרושים מנשותיהם וזה מ"ש ומי כעמך וגו' וס"ד אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם וגם משמע שאחר שהיו יחידים במצרים פדה אותם : שאלה מטרונאה · ב"ר פר' ס"ח סי' ד' ויק"ר פר' ח' סי' א' לקמן פר' כ"ב סי' ח' : מעלה סולמות · פי' מעמיד סולמות ומעלה העני במדרגות בסולם מלמטה למעלה ואת העשיר מוריד במדרגות מלמעלה למטה : אלא כך אמר · סותר למ"ש ב"ר ס"ח שם ע"ש : קשה לפני המקום · סוטה ב' א' ע"ש : בבושרות · תיבה שאין כמוה בתנ"ך ע"כ דורש אותה נוטריקון בכי ושירות אם אין זוכים אז בכי למשפחותם ואם זוכים אז שלום ושירות לה' ביניהם ועי' מכילתא בא פסוק היום אתם יוצאים כל הענין : כמותן · שיהיו דומים זה לזה בדעותם ובטבעם כדי שיהיה שלום בבית : אלא לשון גדולה · שהש"י מגדל אותם בעולם : אוסרים ומכשירים · שלפי פשוטו אין שייכות ממוציא אסירים למ"ש מושיב יחידים ולפי הדרש ענין אחד הוא שהוא מוציא מיחידים הנ"ל אסירים בכושרות ע"פ מדה ממעל אוסרים ומכשירים : שאינה הגונה לו · במעשים טובים או שיש בה חשש פסול יחוס וזהו אף סוררים שהם סרים בזווגן מדרך ה' מביאים אף עליהם ושכנו צחיחה ואם היה כתוב צחה היה משמעו על עניות וצמאון כפשוטו אך צחיחה משמע שני צמאון צמאון של עניות וצמאון של תורה : עמרם ויוכבד · עי' תנחומא כאן ריש סי' ע"ז · ודורש ג"כ באופן שיהיה שייך מ"ש מוציא אסירים למ"ש מושיב יחידים · יחידים לשון גדולה כנ"ל על שעמרם שהיה גדול הדור כמ"ש שמ"ר פר"א סי' כ"ב ויוכבד יחידה נדורה בת לוי שעל ידי זה מוציא אסירים : גן נעול · ויק"ר פר' ל"ב סי' ה' וש"נ ושם בהיפך : שלוחיך · עי' שמ"ר פר' כ' סי' ג' : וישר אל מלאך בבה · מלשון כי שרית וזהו בכושרות : בבשרון איכ"ב · לשון זכר אלא לשון נקבה ולשון רבים על כמה מיני כשרות יפות וכשרות במע"ע : עובדי עבודת כוכבים במצרים · שמ"ר סוף פר' ו' ושם מבואר : ומלין עצמן · ולא ישראל כמ"ש שמ"ר פר' א' סי' א' : שהם עתידים לעשות · ודורש בכושרות נוטריקון בזכות שרות ששרתו במשכן וכולל ג"כ לשון שרי' על השראה

יפה תואר

נבטחונם בו שיעזור תמיד ולא יתלו עזרתם בענין א' שנאמר עיני תמיד אל ה' : הקב"ה ובית דינו ובנין אב שבכולם כו' · גבי וה' הכה כל בכור פירש"י הוא ובית דינו שהוי"ו ל' תוספת הוא והקשה בחזקוני דהא כתיב וה' שמים עשה ותי' הר"ר אליקום דכל מקום שנאמר וה' גבי פורענות דוקא קאמרי ואף דהכי מסתברא דאין ענין לב"ד אלא גבי פורעניות וה' דבר עליך רעה ולכך אמר שבא לרבות בית דינו שאמר דלעיל מיניה נתן ה' רוח שקר לא הנ"ל אלא והוא דבר עליך רעה ולכך אמר שבא לרבות בית דינו : שאלה מטרונא כו' · ק' שזו שאלה של טפשות כי מי עמד בסוד ה' וכו' לדעת מה הוא עושה ואין שואלין מה למעלה ומה למטה וס"ל להשיבה אין חכמה לאשה אלא בפלך כההיא דפרק ג' שעירי או כההיא דפ"ק דע"ז דא' ר"י אמר רב י"ב שעות הוי היום ג' ראשונות יושב הקב"ה ועוסק בתורה וכו' ולא להשיבה מענין הזיווג כי מה נשתנה ענין זיווג מאשר דברים וכו' פי' כל זה ביפ"ת בב"ר פ' ויצא ותמצא נחת :

ידי משה

אלא א"כ מזהירין וא"כ ע"כ נצטוו ג"כ הכהנים וק"ל : הרי הם משוררים שנאמר אז ישיר וגו' הוי בכושרות · פי' בכי ושירות פי' ע"י בכיים שבכו זכו לשירה : אמר ריב"ל מפני שצפה הקב"ה שהם עתידין לעשות את המשכן · וז"פ אז ישיר פי' ע"ש עתיד שיאמרו שירה במשכן ומתורץ לשון ישיר שהוא לשון עתיד ואז לשון עבר וק"ל : ושבטו של לוי בזכות מה יצאו שמא בזכות אהל מועד וכו' · פי' לשון שמא קושיא היא לפי דאית' בתוס' בפרק ע"פ וז"ל בפר"ך אותיות וג"ל בלשון א"ת ב"ש לפי ששעבדו מצרים את ישראל בל"ט מלאכות כמנין וג"ל וע"י זה נצטוו על ל"ט מלאכות בשבת לזכור יציאת מצרים · וכ"ל

בזכות אהל מועד יצאו אף הם א"ר יהושע בן לוי לא אלא בזכות עצמן יצאו לפיכך כיון שהוא בא למנות את ישראל בראש הספר הוא מזכיר אהל מועד ויציאת מצרים שנאמר וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד מזכיר מיד לצאתם מארץ מצרים להודיעך שלא יצאו ישראל ממצרים אלא בזכות אה"מ אבל בני לוי שיצאו בזכות עצמן כיון שהוא בא למנותן אינו מזכיר בפרשתן לא אהל מועד ולא יציאת מצרים הדא הוא דכתיב וידבר ה' אל משה במדבר סיני לאמר: ז פקוד את בני לוי להלן הוא אומר אך את מטה לוי וגו' וכאן הוא אומר פקוד את מטה לוי א"ר יהודה בר שלום לטובתן של בני לוי לא נמנו עם ישראל שאת מוצא א שישראל שיצאו ממצרים לא נכנסו לארץ שנא' (במדבר יד) במדבר הזה יפלו פגריכם וגו' ואילו נמנה שבט לוי עמהם היו בגזירה שכך אמר הקב"ה וכל פקודיכם לכל מספרכם מבן כ' וגו' אבל לא נמנו עמהם ונכנסו לארץ ולמה זכו שנכנסו כולן לארץ לפי שכשם שהיו צדיקים במצרים כך היו צדיקים במדבר ונתנו נפשם על הקב"ה ואימתי עשו כן בשעה שעשו ישראל אותו מעשה מה כתיב (שמות לב) ויעמוד משה בשער המחנה וגו' וכשם שעמדו בימי משה כך בא"י בימי יהושע היו מלמדים ישראל שיעבדו להקב"ה שנא' (יהושע כד) ויעבוד ישראל את ה' כל ימי יהושע וגו' מי היו הזקנים הללו ר' יהודה הלוי בשם רבותינו אמר אלו היו בני לוי רבי ברכיה ב"ר חלבו בשם אבא סמוקיד אלדד ומידד היו נמצאת אומר שהאריכו ימים אחר יהושע ומנין שנכנס שבט לוי לא"י שנאמר (במדבר כו) כי אמר ה' להם מות ימותו במדבר אלו היו ישראל ולא נותר מהם איש כ"א כלב בן יפונה ויהושע בן נון מן המשמע של מקרא אתה שומע שלא נשתייר אדם מישראל כי אם כלב בן יפונה ויהושע אינו כן אלא אתה קורא ומוצא שנכנס אלעזר בן אהרן הכהן ועל ידו נתחלקה הארץ לכל שבט ושבט מבניהן של אותן שיצאו ממצרים שנא' (יהושע יט) אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וגו' מהו כן שכיון שאמר ולא נותר מהם איש כי אם כלב וגו' ואת מוצא שנשתייר אלעזר אלא בא אלעזר ללמד על שבטו כשם שנכנס הוא כן נכנסו הם כההיא דתנינן כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא ואף אלעזר היה בכללן של ישראל בגזירה שנאמר מות יומתו במדבר ויצא מכללן של ישראל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על השבט אם אתה אומר שלא נכנס כל השבט אף אלעזר לא נכנס ואם את אומר שנכנס אף כל השבטים נכנסו (*) א"ר תנחומא בר ר' אבא אני שאלתי ולמדתי אותה לפני רבי אבא הונא הכהן ב"ר אבין ואמרתי לו תדע לך שנכנסו כל שבט לוי לא"י ואמרתי לו מן המקרא אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן וגו' ואמר לי כלום נגזרה הגזרה אלא על בני כ' שנה נמצאת אומר מי שהיה פחות מבן כ' שנה נכנס אמור שהיה אלעזר פחות מבן כ' ואמרתי לו הרי אנו מוציאים שהיה נשוי אשה עד שהוא במצרים שנא' (שמות ו) ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה ואמר לי ר' הונא אומר אני שהיה בן י' שנים כלום היתה הגזירה אלא על בן עשרים ואמרתי לו והרי היה עד שלא נגזרה גזירה משמש באהל מועד שנאמר ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן וגו' ומצינו שלא היה רשות לאחד מן הכהנים ליכנס ולשמש באה"מ אא"כ היה לו בן ל' שנה שנא' (במדבר ד) מבן ל' שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה וגו' הוי (יג) נמצאנו למדים שהיה אלעזר עד שלא נגזרה הגזירה בן שלשים שנה או יותר (יז) מיד הודה לו רבי הונא לרבי יהודה שנכנסו כל שבט לוי לארץ לפיכך אמר לו הקב"ה למשה הואיל שישראל אין נכנסין ושבטו של לוי נכנסין כשתבוא למנותן עשה הפרש בין ישראל לביניהם הה"ד (שם א) אך את מטה לוי לא תפקוד וגו' אי אתה מונה אותם עם ישראל אבל אתה מונה אותן לעצמן הה"ד (שם ג) פקוד את בני לוי וגו': ח כל זכר למה כל זכר ואינו מזכיר כל נקבה מפני שכבודו של הקב"ה עולה מן הזכרים אמר דוד (תהלים קכז) הנה נחלת ה' בנים שכר פרי הבטן הנה נחלת ה' בנים אלו הזכרים ואם באו הנקבות אף הן שכר · מבן חדש ומעלה תפקדם למה מבן חדש ומעלה וכי מבן חדש יכולים לשמור אהל מועד הרי הוא עצמו מבקש למי שישמרנו ולמה הוא מונה מבן חדש א"ר הונא הכהן בשם ר' שמואל בר זעירא בשביל לכפול להם שכר ב למה שאתה מוצא שאינן קריבים לשרת אלא מבן שלשים שנה ולמה הוא מונה אותן מבן חדש אלא שיהיו מקבלים שכר ובאים עד שהם מבן חדש · אמר ר' הונא הכהן אמר ר' שמואל בר זעירא את מוצא ג כתוב בשמואל (ש"א ז) וישפוט שמואל את ישראל כל ימי חייו וכי כל ימי חייו שפט שמואל את ישראל (יד) והרי כל ימי חייו לא היו אלא ד נ"ב שנה (יח) ואתה מוצא שתים שהיה יונק וארבעים שנה שהיה עלי קיים ושופט בהם לא היה שמואל יכול לשפוט לפני רבו וב' שנים שמלך שאול הרי מ"ב נשתייר שם עוד י' שנים (יט) הוי לא נשא נשואן של ישראל אלא י' שנים וכתיב וישפוט שמואל את ישראל כל ימי חייו אלא אמר הקב"ה הריני מכתיב עליו כל ימי חייו שיקבל שכר כל ימים שהיה בעולם ואף שבט לוי אמר הקב"ה למשה שימנה אותן מבן חדש ומעלה כדי

ש היה

מסורת המדרש א בבא בתרא דף קכ"א · ב מדרש תהלים מזמור נ"ב · ג תנחומא סדר כי תשא סימן ג' · ד סדר עולם פרק י"ב · בראשית רבה פ' ק' ·

חדושי הרש"ש

הנשים כו' מוכח דפה הגי' מדוייקת כאשר היא לפנינו : (יג) נמצינו למדים שהיה אלעזר עד שלא נגזרה הגזירה בן שלשים שנה או יותר · מזה סתירה למה שהביא השה"ד בסוף ב"א תמ"ח בשם הזוהר שנדב ואביהוא לא היו בני כ' בעת מיתתן : (יד) והרי כל ימי חייו לא היה אלא נ"ב כו' · עיין תמורה ט"ו

חדושי הרד"ל

מייתי לה מדכתיב וירא אלהים · וכתיב וירא משה את כל המלאכה ועמ"ש כאן וי"ל דמושיב יחידים ביתה מוציא וגו' שהוציאם בשביל להושיבם בית ה' ומשכנו : (יז) לפני ר' הונא הכהן בר אבין כו' הודה לו ר' הונא לר' תנחומא שנכנסו כו' וכצ"ל : (יח) ואתה מוציא (ביוד) בתים כצ"ל : (יט) הוי לא נשא

פירוש מהרז"ו

הראה השכינה במשכן : שיצאו בזכות עצמן · ודורש ג"כ בכושרות שיצאו הכשרים בזכות כשרותם : ז להלן הוא אומר · לעיל פר' א' סוף סי' י"א פר' ב' סי' י"ג ודורש מדה ט"ו ופסוק בתוך בני ישראל מכריע : במדבר הזה יפלו · לכל פקודיכם לכל מספרכם מה שנספרו כאן בריש במדבר : אותו מעשה · מעשה העגל : בשער המחנה · ויאספו אליו כל בני לוי ע"י שאמר משה מי לה' אלי : שעמדו בימי משה · פי' שעמדו בנסיון כמ"ש לקמן פר' ט"ו סי' י"ב ובתנחומא כאן : כל ימי יהושע · וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע ומבני ישראל לא היו זקנים שמתו כל הדור אלא הם הלוים שהיו זקנים הם אותם שיצאו ממצרים שלא יתכן לפרש דנקראו זקנים בשביל שהאריכו ימים אחרי יהושע שהרי דרשו בשבת ק"ה ימים האריכו ולא שנים אחר יהושע אך היו זקנים והאריכו ימים ושנים הרבה קודם יהושע היינו שנמנו ביציאתם ממצרים בני שלשים שנה כמפורש כאן בתורה וחיו עוד ל"ט שנה במדבר הרי שהיה בני ס"ט ועוד כ"ח של יהושע הרי שהיה בני צ"ז והיה מהם שנמנו מבן שלשים עד בן חמשים ולא חמשים בכלל הרי שהרבה מהם היו זקנים מיהושע שהיה בן ק"י ועי' ס"ע פרק י"ב שמסכים לדרשת הגמרא שהם ראיה לדברי המדרש כאן וכאן קצרתי ובכתבי הארכתי : אלדד ומידד · דורש מ"ש אשר האריכו ימים אחר יהושע שתיבות אחר יהושע מיותרים לדרוש שהזקנים התנבאו אחרי יהושע שאמרו משה מת ויהושע מכניס וכו' כמ"ש לקמן פר' ט"ו סי' י"ט : ומנין שנכנס שבט לוי · עי' ב"ב דף קכ"א ע"ב : מהו כן · מאין נמצא אלעזר שהרי הגזירה היה על כל הדור והם ב' כתובים מכחישים והכריע ע"פ מדה כ"ה דבר שהי' בכלל וכן הוא בי"ג מדות שמ"ש ולא נותר מהם איש אינו מדבר כי אם בישראל ולא בלוים כלל וצ"ע שלפי לשון המדה צריכים אנו לדרוש על כל ישראל שנכנסו שהרי הכלל הוא מ"ש מות ימותו במדבר וכלשון המדרש ואף אליעזר היה בכללן של ישראל בגזירה שנאמר מות ימותו במדבר ויצא מכלל ישראל ללמד לא על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא היינו כלל ישראל שהיה בו ויצא ממנו ואם לא יתכן לדרוש על כל ישראל שמפורש כתוב שמתו כולם א"כ בטל הכלל ואיך דורש על הלוים (וכפי הלשון בל"ב מדות ללמד על אחרים או חבירו יתכן שפי' שבמקום שלא יתכן ללמד על הכלל כולו עכ"פ מלמד על אחרים או על חבירו אך המדרש הביא לשון המדה מי"ג מדות ללמד על הכלל כולו) ועוד קשה לי שהמדרש מביא מפסוקים של פנחס כי אמר ה' להם ולמה לא הביא הפסוקים של שלח לך במקומו שמפורש שם כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון · ואשר יקשה יותר שהרי בגמרא ב"ב דף קכ"א ב' ילפי שנכנסו כל שבט לוי לארץ מפסוק של שלח לך במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקודיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה הרי שלא היתה הגזירה אלא על אותם שנמנו מבן עשרים היינו ישראל ולא על הלוים שנמנו מבן חודש ומבן שלשים שנה · וכל הלהגים האלו לחצוני אל קוטב האמצעי ואל מטרת האמת בפשט דברי המדרש שבאמת גם המדרש סובר שלא היו הלוים בכלל הגזירה של עשרים שנה כדעת הגמרא מפסוקים של שלח לך אך מקום הספק הוא בפסוקים של פנחס שמתחלה חשב מנין ישראל אלה פקודי בני ישראל ואח"כ חושב פקודי הלוים בפני עצמם וחותם אלה פקודי משה ואלעזר הכהן אשר פקדו את ב"י וגו' ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן וגו' כי אמר ה' להם מות ימותו במדבר ולא נותר מהם איש וגו' משמע שגם משבט לוי שבו מדבר לא נותר איש שהלוים היו ג"כ עם ישראל בכלל הגזירה וזה סותר לכלל של שלח לך שלא היה הגזירה אלא על המספר של בן עשרים ולא על הלוים וזהו שדורש המדרש כאן בפסוקי פנחס שהוא מקום הספק ומכריע מפסוק אלה הנחלות ע"פ מדת דבר שהיה בכלל שאלעזר היה בכלל הלוים של פרשת פינחס שגם הם בכלל הגזירה עם ישראל ויצא אלעזר מן כלל זה של פנחס והרי הוא בכלל של שלח לך שלא היה בכלל הגזירה לא על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא היינו הכלל של פנחס של שבט לוי שכל שבט לוי אינו בכלל הגזירה שגם בפנחס אינו מדבר בלוים כלל אלא בישראל וזהו שהניח המדרש בתחלת דבריו ליסוד של הדרשה ומנין שנכנס שבט לוי לא"י שנאמר כי אמר ה' להם מות ימותו במדבר אלו ישראל שלא לטעות בפשט המקרא כנ"ל וברוך המאיר לעולם שהעיר והאיר עיני שכלי בעמקות פשט דברי המדרש : לא תפקוד · ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל וכמ"ש לעיל פר' א' סי' י"ב באריכות · ועי' מדרש תהלים מזמור א' פסוק והיה כעץ שתול זה שבט לוי שמתלו הקב"ה בארץ ישראל שנכנס כולו לארץ וכו' ולא מתו מהם אלא משה אהרן ומרים : ח כל זכר · משמע אפילו בעלי מומין שאינם ראוים לעבודה וגם מבני חודש וא"כ היה לו למנות גם נקבות ועי' תנחומא כאן סימן י"ז : אף הן שכר · ולא יחד עליהם שם ה' כ"א על הבנים הזכרים שלומדים תורה ומקיימים מצות ונחלו הארץ : נ"ב שנה · לקמן פר' ט"ו סי' י"ח ס"ע פרק י"ב ב"ר פר' ק' סי' יו"ד : שתים שהיה יונק · כמפורש בש"א ועי' מדרש שמואל סוף פר' ג' ואחר שני שנים היה יכול להורות כמ"ש ברכות ל"א ובמד"ש פר' ג' על פסוק וישחטו הפר ויביאו את הנער אל עלי שהורה הלכה בפני עלי אלא מפני כבודו של עלי היה אסור להורות לפניו : הרי מ"ב · בהכרח לומר שימי העיבור של שמואל וימי היניקה הם בכלל המ' שנה של עלי שהמ' של עלי התחילו ביום שבאת חנה להתפלל על שמואל כמ"ש ועלי הכהן ישב כתיב שאותו היום מנוהו שופט עליהם

מתנות כהונה

כו' · דרש בכושרות למשכן ע"ש שנטהרו ונתכפרו בו ודרשו מלשון קורות כד"א כשורא בדברי רז"ל פירוש קורה על שם שאמר הכתוב קורות בתינו ארזים שדרשו חז"ל על המשכן וכמו שפירש"י שם : אבא סמוקיד · כך שמו : ואמרתי לו כו' · כדדרש לעיל דכל דבר שהיה בכלל וכו' : [ה"ג מן הזכרים אמר דוד כו'] : נשא נשואן · נשא משאן : שמספגין

יפה תואר

וצ"ל שזה הוא הטעם שזכו לצאת ממצרים בזכות המשכן פי' על ידי ל"ט מלאכות המשכן זכו להנצל מל"ט מלאכות מצרים רק שהלוים שלא נשתעבדו למצרים א"א לומר זה עליהם ודו"ק וזה לשון שמא אלא בזכות עצמן וק"ל · וזה נ"ל הטעם שלקו המצריים ארבעים מכות כדעת ר"א שכל מכה היתה של ד' מכות לפי שנתחייבו ללקות ל"ט מכות על ל"ט מלאכות והוא מספר מלקות רק שלא"ה הקב"ה מכה מנין ארבעים בשנימות לק לישראל הוא פותח אחת כדאיתא בשם ר"ם אלגאזי בפסוק מהכות כסיל מאה וז"ל לפי שמצינו שנתקללו ישראל בצ"ח קללות שהם נגד שתי פעמים מלקות דהיינו נגד מלקות של ב"ד שלמטה שהם מ' ונגד מלקות של ב"ד שלמעלה שהם ס' רק שבכל מנין ראוי לפחות אחת ס"ה נ"ח משא"כ לא"ה מלקה הקב"ה במגואו ולכך הוא במספר מאה וא"כ נלקו המצריים ג"כ במצרים ארבעים ודו"ק : למה כל זכר · פי' למה לא אמר סתם ואנן ידעינן שהוא זכר לז"א ואינו מזכיר שם נקבה פי' שלא בכל מספר אינו מזכיר שם נקבה מסיבה איתי שהיה נקבה ומשני לפי שהפקידה היה לצורך הקב"ה לשרת בקודש וכבודו של הקב"ה עולה מן הזכרים פי' מלאכים שאין בהן נקבות וכן הוא בהדיא בירושלמי וכן הוא לעיל סדר אמור פ' ל"א א"כ י"ל בא מן הזכרים פי' לפי שפקודת הלוים היה לפדות בהם בכורי ישראל דכתיב בהם פטר כל רחם : ואת מוצא ב' שהיה יונק ומ' של עלי · וא"ת שאותן ב' שהיה יונק מובלעים באותן שנים של עלי מ"מ יש בהם ב' שנים של שאול ותבון מה שחשב לאו דוקא למניתא קא נחית כי גם

לפי

שיהיה מתחשב להם עד שהם מבן חדש הוי מבן חדש ומעלה תפקדם · ד"א מבן חדש א"ר יהודה הלוי בר ר' שלום א למוד הוא הקב"ה להיות מונה בשבט הזה בכל מקום עד שהם קטנים מנין בשעה שאמר הקב"ה ליעקב שירד למצרים אותה שעה ספר את בניו נמצאו כולם ס"ט שנאמר (בראשית מו) כל נפש ששים ושש ושני בניו של יוסף ויוסף הרי ס"ט והוא אומר כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים א"ר שמעון בר נחמן למוד הוא הקב"ה למנות השבט הזה עד שהם במעי אמן · (כ) א"ר ברכיה הכהן ב"ר השרף הזה אינו מספיק לצאת עד שמספגין אותו כך יוכבד היתה אמה מעוברת בה באותה שעה והיתה במעי אמה ונמנה עליה א"ר שמעון בן לקיש ב עד שאמה נכנסת לפתח מצרים ילדה אותה לפיכך נאמר עליה (דברים י) בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ואף מבני בניה אמר הקב"ה כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם למה הוא כן לפי שהשבט הזה חביב הוא לעולם לפני הקב"ה · (טו) מכל השבטים לא נבחר אלא השבט הזה בלבד שנאמר (שמואל א ב) ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן א"ר לוי את מוצא דברים הרבה ברא הקב"ה בעולם ובירר לו אחד מהם ג ברא ז' ימים (כא) ובחר הקב"ה בשבת שנאמר (בראשית ב) ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו · ברא שנים ובירר לו אחד מהם שנאמר (ויקרא כה) ושבתה הארץ שבת לה' (טז) ברא שבועות ובירר לו א' מהם שנאמר (שם) וקדשתם את שנת החמשים שנה · ד ברא ארצות ובירר לו אחד מהם א"י שנאמר (דברים יא) תמיד עיני ה' אלהיך בה (יז) וכן הקב"ה קורא אותה ארצו שנאמר ואת ארצי חלקו · ברא רקיעים ובירר לו אחד מהם זה ערבות שנאמר (תהלים סח) סולו לרוכב בערבות ברא אומות ובירר לו אחת מהם אלו ישראל שנאמר (דברים יד) ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה ברא שבטים ובירר לו אחד מהם זה שבט לוי שנאמר (שמואל א ב) ובחור אותו מכל שבטי ישראל לפיכך אמר הקב"ה למשה שיפקדם מבן חדש מפני שהוא מחבבן ביותר איתיבין אם טעמים אלו היה צריך למנותן מבן יום אחד אמרו רז"ל למה צריך למנותם מבן חדש מפני שאין בן יום בן קיימא אבל בן חדש ידוע שהוא בן קיימא לפיכך מבן חדש ומעלה תפקדם · ד"א למה נמנו מבן חדש לפי שלא נמנו הלוים מנין הזה אלא לפדות בכורי ישראל וכשם שהבכורים נפדים מבן חדש כך הלוים נמנו מבן חדש : ט ויפקוד אותם משה על פי ה' וגו' אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי שאמנה אותן מבן חדש יכול אני להיות מחזר ומסבב בחצרותיהם ובתוך בתיהם ולספור כל אחד ואחד שאת אומר לי כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם א"ל הקב"ה את עשה שלך ואני עושה שלי א"ר יהודה הלוי ב"ר שלום (יח) היה משה הולך ועומד לו על פתח אהליהם (כב) והשכינה מקרבת ואומר לו ה' תינוקים יש בבית הזה ה' תינוקים יש באהל הזה י' תינוקים יש באהל הזה הה"ד (במדבר ג) ויפקד אותם משה ע"פ ה' וגו' כשם שהשכינה אומרת לו : י ויהיו אלה בני לוי בשמותם וגו' ה א"ר אבהו כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים כאן שנאמר ויהיו אלה בני לוי בשמותם מה פסל פסל בכורי ישראל על שעבדו לעגל · ואלה שמות בני גרשון וגו' ראה כמה חביבין הלוים שנתעסק הקב"ה בכל משפחות שלהם למנות שמותם מה שלא עשה כן בישראל הה"ד ואלה שמות בני גרשון למשפחותם וגו' וכן ובני קהת וגו' וכן ובני מררי למשפחותם וגו' אמרו רבותינו (יט) (כג) אלו ח' משמרות שהתקין משה מפי הקב"ה עד שעמד דוד ועשה אותן כ"ד לכהונה ולויה : יא לגרשון משפחת הלבני וגו' למה צריך לחזור משפחותיהם והלא כבר אמורים למעלה למה צריך הכתוב לכך לפי שהוא אומר ואלה שמות בני אהרן הבכור וגו' וימת נדב וגו' אע"פ שהיו לאהרן ד' בנים לא העמידו משפחות אלא השנים אלעזר ואיתמר יכול אף בלוים כן אע"פ שהיו לגרשון ב' בנים ולקהת ד' בנים ולמררי ב' בנים שמא לא העמידו כולם משפחות לכך חזר הכתוב כשבא למנות בניהם גרשון וקהת ומררי חשב שהעמידו כל בניהם משפחות שהיו כולם צדיקים · חביבין בני לוי שנתעסק המקום בכל משפחה ומשפחה מהן במנינם ובמקומם ובנשיאיהם ובעבודתן במשכן בני גרשון מהו אומר פקודיהם במספר כל זכר וגו' הרי שנתעסק הכתוב במנין בני גרשון משפחות הגרשוני אחרי המשכן יחנו ימה הרי מקומן ונשיא בית אב אליסף וגו' הרי נשיא שלהם (כ) ומשמרת בני גרשון וגו' וקלעי החצר וגו' הרי עבודתן במשכן וכן מונה הכתוב בבני קהת הה"ד ולקהת משפחת העמרמי וגו' הרי שהודיע הכתוב בבני קהת שהעמידו כולם משפחות שלא נתכלה אחד מהם במספר כל זכר וגו' הרי מנינם למה פירש הכתוב במספר בני קהת שומרי משמרת הקדש מה שלא נאמר לא במספר בני גרשון ולא במספר בני מררי וכי בני קהת מבן חדש ומעלה שומרים משמרת הקדש והלא עד שהיה בן שלשים לא היה כשר לעבודה למה עשה כן לפי שהיה הארון מכלה בבני קהת והיה ממעטן שהיה מקצר ימיהם ואעפ"כ מחיבת הקדש היו רצים בני קהת אחריו לפיכך העלה עליהם שכר כאלו מבן חדש נכנסו לשמש כמו שכתוב בשמואל הרמתי (שמואל א ז) וישפוט שמואל את ישראל כל ימי חייו אף הוא היה מבני קהת משפחות בני קהת יחנו על ירך המשכן תימנה הרי מקומן ונשיא בית אב וגו' הרי נשיא שלהם ומשמרתם הארון וגו' הרי עבודתן בקדש ונשיא נשיאי הלוי וגו' למה חשב בבני קהת שני נשיאים לפי שמקהת יצאו כהנים ולוים מעמרם יצאו משה ואהרן בני משה היו לוים ובני אהרן כהנים ולכך חשב אלעזר שהיה מן הכהנים והוא היה אמרכל על הלוים של בני קהת וגם הוא היה נושא מעבודת הקדש עם בני קהת הה"ד (במדבר ד) ופקדת אלעזר בן אהרן וגו' ולמה לא חשב איתמר הלא על ידו היתה משמרת בני גרשון ובני מררי למה לא מנאו עמהם לנשיא כמו שמנה אלעזר לנשיא עם בני קהת לפי שאיתמר לא היה משותף בעבודת בני גרשון ובני מררי לכך לא מנאו לנשיא עמהם אבל אלעזר שהיה שותף במשאן עם בני קהת לכך מנאו הכתוב לנשיא עמהם למררי משפחת המחלי הרי שמנה הכתוב בבני מררי שלא מת אחד מהן והעמידו משפחות ופקודיהם במספר כל זכר וגו' הרי הודיע מנינן ונשיא בית אב למשפחות מררי צוריאל וגו' הרי נשיא שלהם על ירך המשכן יחנו צפונה הרי מקומם · ופקודת משמרת בני מררי הרי עבודתן במשכן : יב והחונים לפני המשכן קדמה · זכה קהת שהקיפו בניו המשכן מב' רוחות הרי נעשו שבט לוי ד' מחלוקות להקיף ד' רוחות המשכן כנגד ד' דגלים ולפי מעשיהם היו הלוים חונים לד' רוחות כמו שהיו הדגלים סדורים (כד) הא כיצד מערב משם אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום וכנגדן היו חונים דגל אפרים ובנימין ומנשה שהיו גבורים כדי לעמוד בבולם וכן השרה המקום לרוח מערב גרשון שהיה עבודתו בקודש האהל מכסהו ומסך מי יעמד לפני שלג וברד וקור וחום אהל ומכסה ומסך ולכך נקרא גרשון מי יגור נגד שלג וברד וקור וחום מי שהוא חזק כשן ואין שן אלא לשון חזק כדכתיב (שיר ה) מעיו עשת שן · דרום טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין ממנו לעולם ושם חונים דגל ראובן שהוא

מסורת המדרש א בראשית רבה פ' נ"ד · תנחומא סדר זה · מדרש תהלים מזמור נ"ב · ב ילקוט פנחס סימן כ"ו · ג לקמן פי"ב · תנחומא סדר זה · פדר"א פ' י"ח · מדרש תהלים מזמור נ"ב · ילקוט תהלים רמז תתפ"ח · ד שמ"ר פ' ל"ז · ה ב"ר פ' י"ב ופ' ל' · שמ"ר פ' א' · תנחומא שם · וסדר משפטים · ילקוט שם וסדר בראשית · מכילתא סדר משפטים · ירושלמי יבמות פ' הבא על יבמתו ·

חדושי הרד"ל

בו' שוים · ע' נזיר (ס"י) ובפי' להמפרש שם ובשע"ר פי"ג : (כ) עד שהם במעי אמן · בילקוט ריש עזרת מיותר כאן דכתיב בעולי גולה מספר בגוי ומשמע דדריש ליה שהוא יספרון כשהן עדיין בגו מעיי אמן וציין במדרש שמואל פל"ב : (כא) ברא ז' ימים ובחר כו' · עיין ויקרא ס"פ כ"ט : (כב) והשכינה מקדמת וא"ע ס' כו' כצ"ל : (כג) אלו שמנה משמרות שתקנו כצ"ל ע' תענית כ"ז : (כד) הא כיצד מערב משם כו'

חדושי הרש"ש

א' ברש"י ותוס' : (טו) מכל השבטים לא נבחר אלא השבט הזה בלבד שנאמר ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן לעיל מייתי ליה על בחירת כהונה · ואולי דייק הכא מדקאמר מכל שבטי ישראל מוכח דהשבט גרס : (טז) ברא שבועים ובירר לו אחד מהם שנאמר וקדשתם את שנת החמשים · ע' ילקוט גירסא אחרת: (יז) וכן הקב"ה קורא אותה ארצו ואת ארצי חלקו (יואל ד ב) כצ"ל: (יח) היה משה הולך כו' והשכינה מקדמת ואומרת כצ"ל וכ"ה בתנחומא: (יט) אלו ח' משמרות כצ"ל וע' תענית כ"ז א': (כ) ומשמרת

מתנות כהונה

שמספגין וכו' כלומר כודין אותו מן העץ ע"י ספוג שנבלע השרף בתוכו : ה"ג חביב הוא לעולם לפני הקב"ה: בן קיימא· ראוי להתקיים שיצא מכלל נפל: נתבלה· ל' כליון : לא היה משותף· שלא היה נושא במשאן אבל אלעזר הוא בעצמו נשא ד' דברים כדלקמן סוף פ"ד : לכך נקרא גרשון

פירוש מהרז"ו

וכמ"ש תענית ח' הובא ילקוט פסוק זה ועי' סדר עולם פרק י"ג והארבעים של עלי מפורשים בש"א ד' י"ח: שמלך שאול · אחר שמואל · כמ"ש ש"א י"ג ושתים שנים מלך על ישראל : למוד הוא · תנחומא כאן סי' ט"ז ב"ר פר' נ"ד סי' ע' מדרש תהלים סוף נ"ב : לפתח מצרים ילדה אותה · בסדר פנחס יוכבד בת לוי אשר ילדה אותה ללוי במצרים ודרשו שם ושם לידתה במצרים ולא הורתה : ובחור אותו מכל · לעיל פר' ז' סי' ב' מפסוק אחר וכאן הביא פסוק זה שנא' עד שהם במצרים כמ"ש שם בהיותם במצרים לבית פרעה ובחור אותו מכל שבטי ישראל היינו שבחר כל השבט ומהשבט בחר באהרן לכהן כמ"ש לקמן סי' זה : דברים הרבה · ויק"ר פר' כ"ט סי' י"א לקמן פר' י"ב סי' י"ז תנחומא כאן סי' י"ז ופי' שברא מינים הרבה וזמנים רבים ובירר מכל מין ומכל זמן השביעית : ברא שבועים · פי' שברא שבע שביעיות הם ז' שמיטות של יובל ועל הז' של ז' הראה החיבות יותר והוסיף עליו שנת היובל וכן הוא בתנחומא כאן : ברא ארצות · שמ"ר סוף פר' ל"ז : ובחור אותו · לעיל סי' זה : בן קיימא · שבת קל"ה ב' תנחומא כאן סוף סי' י"א ולקמן פר' ד' סי' ג' וכן אלו הבכורות ג"כ הטעם מבן חודש שיצאו מספק נפל : ט לסבב בחצרותיהם · כי היו קטנים מונחים בעריסה וצריך לבדו לילך אצלם שגם אהרן לא היה אצל המנין כמ"ש לקמן פר' זו סי' י"ג : את עושה שלך · וזהו מ"ש כאן פסוק ט"ז ויפקוד אותם משה על פי ה' כאשר צוה ע"פ ה' משמע ע"פ רוה"ק וכאשר צוה משמע שפקדם בעצמו והב' כ"מ והכריע הפסוק מה שעליו לעשות לעמוד אצל אהל הלוים וכמ"ש לקמן פר' ד' סימן ו' ועי' שמ"ר פר' מ"ז סוף סי' א' : י כל מקום · ב"ר פר' י"ב וש"נ : שעבדו לעגל · עי' לקמן פר' ד' סי' ח' וש"נ : ואלה שמות · מוסיף על בני לוי שאמר למעלה : בני גרשון למשפחותם · לבני ושמעי בני קהת עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל ובני מררי מחלי ומושי שהם ח' משפחות ועי' תענית כ"ז ועי' בספרי מדרש תנאים בסוף מדה י"ז מש"ש : לכהונה ולויה · כ"ד לכהונה וכ"ד ללויה עי' בספרי הנ"ל : יא שהיו כולם צדיקים · לכך דקדק למנותם עוד הפעם להודיע שלא חטאו כה' ולא נענשו בכליון בנים : משמרת הקודש · מדה ט"ז מיוחד במקומו : מקצר ימיהם · שלא היו יכולים להזהר בגודל קדושתו וכמ"ש בפרק עוזה על שפלה ידו לארון מת · ולעיל סי' ח' אמר שעל כן נמנו מבן חודש לקבל שכר היינו למכניסים בקדושה וכאן שיקבלו שכר של גדולים כאלו היו כולם בני ל' שנה וזה לא היה אלא בבני קהת : אף הוא היה מבני קהת · שמואל מבני קרח בן יצהר בן קהת כמ"ש בד"ה א' ו' כל היחס וכמ"ש לעיל סי' ח' : שני נשיאים · בפסוק ל' אליצפן בן עוזיאל נשיא בית אב לקהתי בפסוק ל"ב אלעזר נשיא נשיאי הלוי : ופקודת אלעזר · שמן המאור וקטורת הסמים שהוא בעצמו היה נושא הדברים היותר קדושים : יב לפני המשכן קדמה · לפני אוה"מ מזרחה משה ואהרן ובניו ובני קהת תימנה ובני גרשון ימה ובני מררי צפונה : ד' דגלים · לעיל פר' ב' סי'

יפה תואר

עד שהם במעי אמן · כלו' אל תתמה ממה שהיתה יוכבד מן המנין שהרי היא השלימה מנין ע' ועדיין לא נולדה כשירדו למצרים עד כניסתן כי לחשיבות השבט הזה כשהוא במעי אמו נחשב כילוד

ידי משה

אחר ב' שנים של יניקה א"א לשפוט לתינוק של שני שנים וגם מ' שנים של עלי ג"כ אינם מלומצמים וכי היה עלי נולד עם שמואל ביום אחד אלא לאו למניינא קא נקיט אלא שהקשה שעכ"פ א"א ששפט כל

בעל תשובה שבזכות התשובה הגשמים יורדין וכן השרה הקב"ה לאותו רוח דרום בני קהת שהיו נושאין הארון שבו התורה שאין הגשמים תלוים אלא על התורה שנאמר (ויקרא כו) אם בחקותי תלכו וגו' ונתתי גשמיכם וגו' ואם בחקותי תמאסו וגו' ונתתי את שמיכם כברזל ולכך נקרא קהת כמה דתימא (קהלת י) אם קהה הברזל אם ראית שקהו השמים מלהוריד מטר ונעשו ברזל כמה דתימא (ויקרא כו) ונתתי את שמיכם כברזל הוי יודע בעבור עונש התורה שלא קיימו דכתיב והוא לא פנים קלקל על שלא קיימו התורה שנתנה להם פנים בפנים כמה דתימא (דברים ה) פנים בפנים דבר ה' עמכם וגו' וקלקלו מעשיהם הוי קלקל · צפון משם החשך יוצא לעולם ושם היו חונים שבט דן שהיו חשך בע"ז שעשה ירבעם והניח בדן לכך היו חונים שם בני מררי שהיתה עבודתם העצים קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו כמה דתימא (ירמיה י) מוסר הבלים עץ הוא ולכך נקרא שמו מררי על מירור · מזרח משם האור יוצא לעולם ושם היו חונים דגל יהודה שהיו בעלי מלוכה בעלי תורה בעלי מצות לכך היו חונים שם משה ואהרן ובניו שהיו בעלי תורה בעלי מצות מכפרים על ישראל בתפלתם ובקרבנם ועליהם נאמר אשרי צדיק ואשרי שכנו אלו שבטים שהיו סמוכים למשה ולאהרן יהודה ויששכר וזבולן היו כולם גדולים בתורה (בראשית מט) לא יסור שבט וגו' (דה"א י"ב) ומבני יששכר יודעי בינה וגו' (שופטים ה) ומזבולן מושכים בשבט סופר על שהיו שכנים לתורה נעשו כולן בני תורה וג' של דרום שהיו לבעלי מחלוקת סמוכין אבדו עמהם ועליהם נאמר [א] אוי לרשע אוי לשכנו ומי היו בעלי מחלוקת קרח בן יצהר בן קהת ולפי שהיו סמוכים להם ראובן ושמעון וגד היו כולם בעלי מחלוקת שכן הוא אומר (במדבר טז) ויקח קרח בן יצהר וגו' (כה) וכן בני גד ובני שמעון (כא) אף הם היו בעלי מריבה שמרי משמרת המקדש למשמרת בני ישראל היו שומרים שלא יכנסו שם ישראל כל כך למה שאם היו נכנסין לשם היו נענשים מיתה הה"ד (שם א) והזר הקרב יומת:

יג כל פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן (כג) וא"ו של ואהרן נקוד על שלא היה אחד מן המנין ודכוותה (בראשית טז) [ב] ישפוט ה' ביני ובינך שלא אמרה לו אלא על הגר בלבד וי"א על המטילים מריבה בינו לבינה ודכוותה (שם יח) [ג] ויאמרו אליו איה שרה נקוד על אי"ו שבאליו שהיו יודעין היכן היא ומבקרים אחריה ודכוותה (שם יט) ולא ידע בשכבה ובקומה נקוד על וא"ו שבאמצע של ובקומה של בכירה בשכבה לא ידע אבל בקומה ידע (כג) [ד] ודכוותה וישקהו נקוד עליו על שלא נשקו בכל לבו ודכוותה (שם לז) [ה] וילכו אחיו לרעות את למה נקוד על את מלמד שלא הלכו לרעות אלא לאכול ולשתות ולהתפתות ודכוותה (במדבר ט) [ו] או בדרך רחוקה לכם נקוד על חי"ת של רחוקה מלמד שלא היה דרך רחוקה אלא מן אסקופת העזרה ולחוץ (כו) וי"א שאפי' בדרך קרובה והוא טמא לא היה עושה עמהם את הפסח ודכוותה (שם כא) ונשים עד נפח אשר נקוד על רי"ש שבאשר שאף מלהלן היה כן וי"א מלמד שלא החריבו האומות אלא מדינות (כז) ודכוותה (שם כח) עשרון עשרון תעשה נקוד על עשרון ראשון של ראשון של חג מלמד שלא היה שם אלא עשרון א' בלבד ודכוותה (דברים כט) הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם למה נקוד על לנו ולבנינו ועל עי"ן שבעד אמר להם עשיתם גלויים אף אני אודיע לכם את הנסתרות (כה) וי"א למה נקוד אלא כך אמר עזרא אם יבא אליהו ויאמר למה כתבת אותן אומר לו כבר נקדתי עליהם ואם יאמר לי יפה כתבת כבר אמחוק נקודותיהן מעליהן:

יד ע"פ ה' למשפחותם כל זכר מבן חדש ומעלה שנים ועשרים אלף את מוצא שבט לוי היו בפרט כ"ב אלף וג' מאות (כו) מפני שהיו ד' משפחות גרשון וקהת ומררי ומשה. ואת קורא כל משפחה ומשפחה בפני עצמה ומחשב אותה (כז) לגרשון ז' אלפים וח' מאות ולקהת ח' אלפים ושש מאות למררי ו' אלפים ומאתים והם עולים כ"ב אלף וג' מאות וכיון שהוא כולל את הלוים הוא עושה אותם כ"ב אלף השלש מאות היכן אלא אותם שהזכיר בפרט להודיע כמה היו בכל משפחה ומשפחה ואלו שנכללו כ"ב אלף וחיסר מהן ג' מאות למה עשה כן אלא מפני שמנאן להקישן לפדות בכורי ישראל (כח) ופחות מהן ג' מאות שהיו בכורות שהיו בלוים שאין בכור פודה בכור לכך היו במשפחות כ"ב אלף וג' מאות ובכלל כ"ב אלף לפדות בהן בכורי ישראל:

פרשה ד

א ויאמר ה' אל משה (א) פקוד כל בכור זכר בבני ישראל וגו' הה"ד (ישעיה מג) מאשר יקרת בעיני נכבדת וגו' [ז] אמר הקב"ה ליעקב יעקב הרבה את יקר בעיני שכביכול קבעתי איקונים שלך בכסאי [ח] ובשמך המלאכים מקלסין אותי ואומרים (תהלים מא) ברוך ה' אלהי ישראל מהעולם ועד העולם הוי מאשר יקרת בעיני נכבדת וגו' · ד"א מאשר יקרת וגו' אמר הקב"ה ליעקב הרבה יקר את בעיני שכביכול אני ומלאכי השרת שלי יצאו לקראתך בצאתך לילך לפדן ארם ובביאתך בשעה שיצאת מה כתיב ויצא יעקב וגו' ויפגע במקום וגו' ויחלום והנה סולם וגו' והנה ה' נצב עליו וגו' אמר רבי הושעיא אשרי ילוד אשה שכך ראה המלך ופמליא שלו נצבים עליו ומשמרים אותו ומנין בביאתו שנאמר (בראשית לב) ויעקב הלך לדרכו וגו' הרי המלאכים השכינה מנין שנא' (שם לה) וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו וגו' הוי מאשר יקרת בעיני וגו' · ד"א מאשר יקרת בעיני וגו' אמר הקב"ה יקר את בעיני שלכל א"ה לא נתתי מנין ולך נתתי מנין (א) משל למלך שהיו לו גרנות הרבה והיו כולם טינופות ומלאות זונים ולא דקדק במנינן והיה לו גורן אחת ראה אותה נאה אמר לבן ביתו אותן הגרנות טינופות ומלאות זונים לפיכך אל תדקדק במנינם אבל זה דע כמה כורים יש בו כמה שקים כמה מודיאות יש בו כך המלך

מסורת המדרש א לקמן פ' קרח · תו"כ פ' מצורע · אדר"נ פרק ט' · תנחומא סדר במדבר · ב ילקוט וירא רמז פ"ב · ג ב"מ דף פ"ז · ילקוט רמז פ"ס · ד תנחומא סדר וישלח · ילקוט וישלח רמז קל"ג · ה ילקוט וישב רמז קמ"א · ו ירושלמי פסחים פרק ט' · ילקוט בהעלותך רמז תשכ"ב · ז ילקוט ישעיה פ' מ"ג · ח מדרש תנחומא סדר קדושים ·

חדושי הרש"ש

בני גרשון כצ"ל: (כא) אף הם היו בעלי מריבה שומרים משמרת המקדש כצ"ל : (כג) וא"ו של ואהרן נקוד על שלא היה אחד מן המנין בבכורות ד' א' איתא נקוד על אהרן כו' שלא היה בתוך המנין וכן באבות דר"נ פל"ד : (כג) ודכוותה ישפוט ה' ביני וביניך כצ"ל אלא יו"ד בתראה : (כד) ודכוותה עשרון עשרון נקוד על עשרון א' ראשון של חג כצ"ל והכוונה על עשרון ראשון דראשון של חג (עי' מ"ש) וע' מנחות כ"ו ב' והמדפיס טעה ועשה מא' אחד והשמיט המכוון : (כה) וי"א למה נקוד כו' · עי' יד"מ ומלבד שפירושו זר מאד אשתמיטתיה דבמס' סופרים פ"ו וכן באדר"נ שם ובמסרה קטנה כאן איתא עשר נקודות בתורה : (כו) מפני שהיו ג' משפחות כו' כצ"ל ותיבת משה לאמורה מיותר ועי' לק' רפ"ה במ"כ ד"ה ד' משפחות: (כז) לגרשון ז' אלפים וה' מאות כצ"ל:(כח) ופחת מהן ג' מאות כו' כצ"ל : (א) פקוד כל בכור זכר לבני ישראל כצ"ל :
בן
במקום הוא טמא (או אם תרצה לקרב הטעות לפי דמיון האותיות י"ל והוא פסח כלומר תגר)

חדושי הרד"ל

כו' עיין פ"ב : (כה) וכן בני גד ובני שמעון אף הם היו בעלי מריבה · בני שמעון שהרי העיז פניו במעשה המדינית ושבטו נתכנסו עמו כדלקמן פ"כ · ובני גד י"ל כד"א (ד"ה א' י"ב) ופני אריה פניהם · ובפסיקתא זוטרתא דרבי טוביה מצאתי שכתב וגד (כצ"ל ובדפוס כתוב וגם ט"ס הוא) באמרו להם ארץ הגלעד ונראה בני גד היו העיקר בזה לכן בכל הענין שם נאמר בני גד ובני ראובן הקדים גד לראובן שהן היו העיקר כו' (רק בסיפור ומקנה רב היה נאמרו בני ראובן תחלה) וראובן טפל להם ואפילו היה ראובן מבקש נטלתו תחלה לא היה קפידא עליו כ"כ שהיה ראשון ללידה עכ"פ : (כו) וי"א שאפילו בדרך קרובה והוא טמא זה לשון הספרי פ' בהעלותך · והגר"א בהגהותיו שם הגיה והוא טהור · אבל כאן א"א להגיה כן · דא"כ היינו קמייתא וכ"ל שנתכוונו בספרי למ"ש בירושלמי פסחים שם הדרך קרובה והאיש רחוק והיינו כמ"ש שם בסוגיא תחלה שהיו רגליו רעועות ואף כאן ט"ס וצ"ל כן והוא רחוק וי"א למה נקוד אלא כך אמר עזרא כו' : (א) משל למלך שהיה לו גרנות שו' · פסיקתא דפ' שקלים :

פירוש מהרז"ו

יו"ד כל הענין : ויקח קרח · ודתן ואבירם ואון בן פלת בני ראובן : **יג** וי"ו של ואהרן נקוד · עי' כל זה ספרי בהעלותך פיסקא ס"ט על פסוק ובדרך רחוקה אדר"ן פרק ל"ד מסכתא סופרים פרק ששי הלכה ג' ולשון הספרי ואהרן נקוד עליו ולשון רש"י נקוד על ואהרן משמע שכולו נקוד וכן הוא בספרים שלנו שכל אותיות של ואהרן נקודים : שלא היה מן המנין · שהוא לא מנה אלא משה לבדו מנה כמ"ש לעיל ריש סי' ט' גם יש לפרש שהוא לא היה בכלל הנמנים ולשון רש"י בחומש שלא היה במנין הלוים נוטה לפירוש הב' ועי' ברא"ם שם ומצאתי בפסיקתא זוטרתי כפירוש הא' וז"ל אהרן נקוד לפי שהדיבור תחלת הפרשה למשה לבדו ואהרן נצטרף עמו אחר כן עכ"ל : ישפוט ה' ביני וביניך · ומנוקד היו"ד השני מן וביניך עי' ב"ר פר' מ"ה סי' ה' : אלא על הגר · שלכך נקוד על היו"ד של וביניך שלא כיוונה על אברהם שא"כ היל"ל ישפוט אותך · והי"א סוברים ג"כ שכיוונה על הגר מפשטא דקרא שהיל"ל בינגו אך ביני וביניך משמע מי שחולק ביני וביניך וזהו הגר : נקוד על איו · עי' ב"ר פר' מ"ח סי' ט"ו בא"א : וי"ו שבאמצע של ובקומה · ב"ר פר' נ"א סי' ח' ע' מש"ש דבר חדש עי' נזיר דף כ"ג הוריות דף יו"ד : וישקהו · ב"ר פר' ע"ח סי' ט' וע"ב ספרי שם דעת רשב"י : נקוד על את · ב"ר פר' פ"ד סי' י"ג ושם הלשון לרעות עצמן : חי"ת של רחוקה · בספרי שם הגי' על ה' של רחוקה וכן הוא באדר"נ שם ועי' פסחים דף צ"ג : ונשים עד נופח · שעשו שממה עד נפח והנקודה מורה להלן עשו שממה : אלא מדינות · שלא החריבו מואב אלא הכרכים הגדולים וזהו אשר ע"פ ממעל המאושרים שבהם עי' ב"ר פר' כ"ח סי' ד' אשר המאושרים וש"כ : אלא עשרון אחד · ע"ש בספרי ובמסכתא סופרים שינוי נוסחאות ועי' במפרש שם · ועיקר הפירוש שלא במקדש מדה של שני עשרונים או של שלש עשרונים רק של עשרון אחד שמודד ג' לפר ב' לאיל : את הנסתרות · אם למדתם וקיימתם מצות הגלויות אני אודיע לכם נסתרות סודות אלהיות כמ"ש אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא וגם בענין קיום המצות מצות השכליות אין להם שיעור כמבואר בחובת הלבבות שער עבודת אלהים וחושב כאן יו"ד מקומות של נקודות וכלשון האדר"נ יו"ד נקודות שבתורה וכן הוא במ"ס פרק ו' יו"ד נקודות ואינו מביא שם הדרשות ובספרי שם ובאדר"נ עם הדרשות ככ"ל ודעת היש אומרים הובא גם באדר"נ אך הסכמת המון דברי חז"ל בהרבה מקומות אמר שגם נקודות אלו מסיני ולא מעזרא : **יד** את מוצא · עי' לקמן פר' ד' סי' ט' באריכות ודורש מדה ע"ו ב' כ"ו : שהוא כולל · שכותב החשבון לוים בכלל להקישן לפדות להשוות מנין הלוים עם מנין בכורי ישראל :
פרשה ד סימן א קבעתי איקונין · תנחומא כאן סי' י"ט כל הענין ב"ר פר' ס"ח סוף סי' י"ב : אלהי ישראל · אם ישנו אל אומרים כן היל"ל אלהינו אלא שהמלאכים אומרים כן : יצאו לקראתך · עי' ב"ר פר' ס"ח סי' י"ב · והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים ומ"ז אני זיינו ממ"ש ויפגע במקום וכמ"ש שם סי' ח' וכמ"ש והנה ה' נצב עליו הרי אני ופמליא שלי בנאתך : ולך נתתי מנין · לעיל פר' א' סימן ד' פסיקתא רבתי פר' יו"ד סי' ד' וה' : מודיאות · שם כלי של מדה · מדושתי ובן

מתנות כהונה

גרשון · נוטריקון יגור שן וכדמפרש ואזיל : ואם בחקותי תמאסו וגו' ונתתי את שמיכם כברזל : [ה"ג וג' של דרום שהיו לבעלי וכו'] : ומבקרים אחריה · מפני השלום לחבבה על בעלה כמו שדרשו חז"ל שם : למה נקוד · עיין בב"ר פ' פ"ד גרס למה נקוד על את וכן הביאו כל המפרשים וכן במסכת סופרים פ' שני ועיין כל אחד ואחד בפרשה שלו : ה"ג עשיתם גלוים · פי' מצות הנגלות : [ה"ג נקודותיהן מעליהם על פי ה'] :
פרשה ד זונים · פסולת הנמצא בתוך החטים ועי' בערוך ערך זגין : מודיאות · מדות

ידי משה

ימי חיין שלא היה רק כ"ב שנה והיה בתוכן מה שהיה יונק וכ' שנה של שאול ומשפטי עלי ודו"ק : ולפי שהיו סמוכים להם ראובן שמעון וגד · פי' וגד היה בעל מחלוקת כדכתיב גד גדוד יגודנו פי' שהיה בעל גדוד ומריבה : שלא אמרה לו · פי' שישפוט ה' את אברהם אלא על הגר אמרה כאילו היה כתיב ישפוט ה' ביני ובין הגר וי"א המטילין שנאה וכו' פי' שגם הי"א ס"ל דקאי על הגר ומפרשים ביני ולבינך שעשה מריבה וכו' והיא הגר : נקוד על חי"ת · נ"ל על ה"א : והוא טמא · פי' שהדרך טמא כגון בית הפרס ועיין במסכת אהלות פרק י"ח משנה ד' : נקוד על ועשרון הראשון · פירוש שנאמר גבי יום ראשון של חג כי בפרשה הזאת תמצא שתי פעמים ועשרון עשרון ולא נקוד אלא ועשרון זה של יום ראשון של חג וק"ל : וי"א למה נקוד · י"ל שנ"ל ואחד עשר פירוש י"א מקומות שהם נקודים·

יפה תואר

ולפ"ז אף שלא היתה נולדת יוכבד בין החומות אלא אחר היותם במצרים ימים רבים היתה מן המנין· כיון דכבר היתה במעי אמה אלא דמעשה נ"ך היה שנולדה בין החומות א"ק אמאי בכל נפש הבאה קמאי לא חשב אלא ס"ו נפש ה"ל !חשוב נמי יוכבד וי"ל דאף על גב דהיא מן המנין לא יתכן לומר הבאה אלא על מי שיצא לאויר העולם שנראה לעין : אלא על התורה שנאמר אם בחקותי תלכו וגו' · פי' עשיית המצות דועשיתם או זה דבק לגבי בחקותי ואתא למימר שיהא הלמוד על מנת לעשות ואף

זה מלך מלכי המלכים הקדוש ב"ה והגורן אלו ישראל (ישעיה כא) מדושתי ובן גרני וכן הוא אומר (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתה ובן ביתו זה משה שנא' (במדבר יב) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא אמר הקב"ה למשה העובדי כוכבים טינופות הן שנא' (ישעיה לג) והיו עמים משרפות שיד קוצים כסוחים וגו' לפיכך אל תדקדק במנינם אבל ישראל צדיקים הם (ב) כולם חטים אגודיהם שנא' (ישעיה ס) ועמך כולם צדיקים וכה"א (שיר ד) כולך יפה רעיתי ומום אין בך לכך דקדק במנינם של ישראל כך עשה משה מנה אותם כמה כורין יש בו שנאמר (במדבר א) שאו את ראש כל עדת בני ישראל כמה שקים וצבאו ופקודיו כמה מדות שנא' פקוד כל בכור זכר וגו' : **ב** ד"א פקוד כל בכור זכר וגו' [א] הה"ד (שיר ו) ששים המה מלכות וגו' אחת היא יונתי תמתי וגו' משל לאדם שהיה לו פרגמטוטין של אבנים של זכוכית והיה מוציאן לשוק ולא היה מבחין במנין שלא היה מוציאן במנין ונכנס להניחן ולא היה מניחן במנין שלא היה משגיח עליהם שהיו של זכוכית והיה לו פרגמטים אחת של מרגליות נאות והיה נוטלה ומוציאה במנין ומניחה במנין כך כביכול אמר הקב"ה לאומות העולם לא נתתי מנין למה שאין חשובין לפני כלום שנא' (ישעיה מ) כל הגוים כאין נגדו אבל אתם בני שנא' (שם מו) העמוסים מני בטן וגו' לכך מונה אתכם בכל שעה לכך נאמר פקוד כל בכור זכר הוי ששים המה מלכות וגו' אחת היא יונתי אלו ישראל : **ג** מבן חדש ומעלה (ג) תנינן תמן תינוק שנולד לח' חדשים אין מחללין עליו את השבת ואין חותכין את טיבורו ואין מטלטלין אותו ממקום למקום אלא אמו גוהנת עליו ומניקתו והמטלטלו בשבת כמטלטל אבן בשבת (ד) (ג) בן שבעה וספק שהוא בן שמונה אין מחללין עליו את השבת ואין חותכין את טיבורו ואין טומנין שלייתו ואין מטלטלין אותו ממקום למקום ואם דבר בריא שהוא בן שבעה חי מחללין עליו את השבת וחותכין טיבורו וטומנין שלייתו כדי שלא יצטנן הולד ומטלטלין אותו ממקום למקום למה מחללין את השבת על הנולד בן ז' מפני שהוא של חיים אבל הנולד לח' לא כלו חדשיו ואינו של חיים לפיכך אין מחללין עליו את השבת [ב] שאלו לרבי אבהו מנין לנולד בן ז' שהוא חי א"ל מדידכון אנא ממטי לכון זיט"א אי"פטא אוכ"טי ואיזהו בן שמונה כל שאין צפרניו ושערו גמורים [ג] רשב"ג אומר כל שאינו חי ל' יום לא כלו חדשיו אבל נפל הוא למה סמכה דעתו של רשב"ג לדבר תורה שלא צוה המקום למנות הבכורים כדי לפדותן אלא אחר ל' יום הה"ד פקוד כל בכור וגו' ושא את מספר שמותם נתן להם תלוי ראש לפי שהבכורים חייבין מיתה במעשה העגל : **ד** ד"א פקוד כל בכור זכר [ד] יש פקידה לבכורות שנ' פקוד כל בכור זכר יש פקידה לבנים שנ' (שמואל א ב) כי פקד ה' את חנה וגו' ותהר ותלד ג' בנים ושתי בנות יש פקידה לשמירה (איוב י) ופקודתך שמרה רוחי ויש פקידה של שלום שנאמר (ישעיה ס) ושמתי פקדתך שלום : **ה** ולקחת את הלוים לי שיהיו לקוחים לשמי · אני ה' נאמן אני לשלם שכר טוב על שהם לקוחים לשמי תחת כל בכור בבני ישראל לפי שהבכורות שלי הם שנא' (במדבר ג) כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים וגו' אמר הקב"ה בשביל חיבתם של ישראל שניתי סדרו של עולם באיזה צד כתבתי בתורה שיהא חמור נפדה בשה שנא' (שמות לד) ופטר חמור תפדה בשה אני לא עשיתי כן אלא פדיתי שה בחמור המצריים שנקראו חמור שנאמר (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם וישראל נקראו שה שנאמר (ירמיה נ) שה פזורה ישראל והרגתי בכוריהם והקדשתי בכוריהם של ישראל שנא' כי לי כל בכור בבני ישראל ביום הכותי כל בכור וגו' ואת בהמת הלוים תחת כל בכור בבהמת בני ישראל שכן את מוצא שהרג המקום בכורי בהמת מצרים והציל בהמות ישראל ולכך הקדיש לשמו בכורי בהמות ישראל וכן הוא אומר כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור וגו' : **ו** ויפקד משה כאשר צוה ה' אותו את כל בכור בבני ישראל (ג) את מוצא במנין הללו נאמר בו על פי ה' שנאמר ויפקד אותם משה על פי ה' מלמד שהשכינה אומרת לו כך תינוקות לוים יש בבית הזה למה שהוא מקרבן לעבודתו אבל במנין הבכורות שהוא מוציאן מעבודתן לא נשתתף הקב"ה במנין שלהם לכך לא נאמר בהם על פי ה' · ד"א הלוים שהיו צדיקים ולא נשתתפו במעשה העגל ומסרו עצמן על קדושת השם שנא' (שמות לב) ויאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי אמר הקב"ה הם נשתתפו לי אף אני אשתתף להם למנותן בעצמי ובכבודי אבל הבכורות הם ריחקו עצמן מן הקב"ה והם הקריבו לפני העגל לכך ריחק הקב"ה מן מנינם : **ז** ויהי כל בכור זכר במספר שמות מבן חדש ומעלה וגו' הרי שהיו יתרים הבכורות על הלוים רע"ג כיון שראה משה כן לא ידע מה לעשות אמר משה אמר לי המקום שאמנה הלוים ואמנה בכורי ישראל ואקח הלוים לשמו תחת בכורי ישראל והרי יש בבכורי ישראל יתרים על הלוים רע"ג ועכשיו מה אעשה לבכורי ישראל היתרים על הלוים מיד קפץ הדיבור על משה והורהו מה לעשות הה"ד וידבר ה' וגו' : **ח** קח את הלוים וגו' אמרו רבותינו למה צוה הקב"ה לפדות בכורי ישראל בלוים שבתחלה היו הבכורות משמשין עד שלא עמד שבט לוי כמה ששנו רבותינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות ומשהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים ותדע לך שהיו הבכורות מקריבים עד שלא עמד שבטו של לוי טול מתחלת ברייתו של עולם אדם הראשון היה בכורו של עולם וכיון שקירב קרבנו שנא' (תהלים סט) ותיטב לה' משור פר מקרין מפרים לבש בגדי כהונה גדולה שנא' (בראשית ג) ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם בגדי שבח היו והיו הבכורות משתמשין בהם כיון שמת אדם מסרן לשת שת מסרן למתושלח כיון שמת מתושלח מסרן

מסורת המדרש א תנחומא כאן · ב ב"ר פ"כ · תנחומא כאן · ילקוט סדר בראשית · ירושלמי יבמות פ"ד · ג שבת דף קל"ה · יבמות דף ל"ו ודף פ' · נדה דף מ"ד · תוספתא שבת פט"ו · ד ילקוט שמואל רמז פ"א ·

חדושי הרד"ל

(ב) כלם חטים אגודיהם · בתנחומא הגי' חטים ברורים · ולגי' הספר נראה נכון שהן ב' תיבות וצ"ל חטין אגודי הם וסוף מין חטים לבנים טובים כמ"ש בירושלמי מעשר שני פ"ד חטין אגדן ושמתית וכן בירושלמי פ"ב דפאה ובמדרש שמואל פ"א ועלתה כלה אגדן · ועיין מוסף ערוך ערך שהוס : (ג) תנינן תמן תינוק שנולד לח' כו' · תוספתא שבת פט"ז : (ד) ספק בן ז' וספק שהוא בן ח' כצ"ע :

חדושי הרש"ש

(ג) בן שבעה וספק שהוא בן ח' כו' · צ"ע בשו"ע או"ח סי' שס"ו וכמ"א שם : (ג) את מוצא במנין הלוים

מתנות כהונה

מדות : אגודיהם · קשר שלהם כלומר הכל בכלל : פרגמטים · תיבה מלא סחורה של אבנים וכו' : תנינן · ברייתא היא בפ' כ"א דמילה : ואם דבר בריא כו' חי · פי' ראוי הוא להיות חי : בערוך גרסינן תוטא אוכטו ועיין פירושו בב"ר פרשה י"ד : לדבר תורה · כלומר סמך עצמו על דברי התורה : תלוי ראש · דרש ושא ל' התנשאות : באיזה צד · פירוש כמו כיצד בתלמוד בבלי.: במנין הללו · במנין הלוים כמו

פירוש מהרז"ו

גרני ישעיה קורא אותם כן שע"י נבואותיו דש וברר אותם ועשה אותם גורן כדגן ע"י דישה : ראשית תבואתו · והתבואה הוא בגורן : חטים אגודיהם · כשהם אגודה אחת וזהו ועמך כולך צדיקים כולך יפה רעיתי : **ב** אחת היא יונתי · מיוחדת בסגולתה יותר מהכל בתנחומא כאן סי' כ' כל הענין : העמוסים מני בטן · ישעי' מ"ו ג' וס"ד הנשואים מני רחם מלשון כי תשא שמונה בכור כל זכר מבן חודש וכמ"ש כאן ושא את מספר שמותם : ששים המה · וס"ד ועלמות אין מספר כי' שאינו סופר ומונה אותם אחת היא וגו' שסופר ומונה : **ג** תמן תנינן · שבת קל"ס לעיל פר' ג' סוף סי' ח' : מנין לנולד בז' · ב"ר פר' י"ד סי' ב' ופי' בערוך ערך זיטא הובא במ"כ שם : רשב"ג וכו' למה · למה סובר כן ומה טעמו ותירץ שסמכה דעתו וכו' : ושא את מספר · בתיבת ושא ב' משמעות כמ"ש לעיל פר' א' סי' י"א ותלוי ראש היינו גדולה כמ"ש לעיל פר' א' סוף סי' ה' ומ"ש חייבים ג"כ בלשון שא שהוא לשון חיוב כמ"ש שמ"ר פר' ל"ע בהדיא : **ד** יש פקידה · שהקב"ה זוכר ופוקד יצוריו בהשגחתו הן לגדל ולחזק כמ"ש לעיל פר' ג' סי' ה' והן למלאות תפלה כמו אצל חנה ולפקדה בבנים ומ"ש פקידה לשמירה יתכן שהכוונה מ"ש חז"ל לאוקמי גירסא סיעתא דשמיא וזהו ופקודתך שמרה רוחי שמה שרוחי שומרת וזוכרת הוא פקודתך שאתה פוקד עלי ברחמיך וכן ושמתי פקודתך שלום שלא אפקוד אותך עוד לרע כמ"ש ופקדתי על תבל רעה וכדומה · והנה תיבת פקידה נמצאים הרבה בתנ"ך לטוב ולרע ויתכן שיש באיזה מקום שחושב כל הפקידות והמדרש לא העתיק כאן רק מעטים : **ה** שכר טוב על שלוקחים · עי' לקמן סוף סי' ח' אני ה' על שקידשו שמי בעגל כי כאן כתוב אני ה' קודם מ"ש תחת כל בכור דורש שהשכר על הלקיחה לבד אך לקמן שכתוב אני ה' אחר מ"ש תחת כל בכור ע"כ דורש על שלא טעו בעגל כל אחד מיוחד במקומו מדה ט"ז : הקדיש לשמו בכורי בהמת ישראל · בא לפרש מ"ש ואת בהמת הלוים תחת כל בכור בבהמת ב"י שלא פירש ענין לקיחה של בהמת לוים ע"כ בא לפרש כפי אמיתת הפשט שפי' כמו בריש' דקרא ולקחת את הלוים לי וכאלו כתב ואת בהמת הלוים תקח לי תחת כל בכור וגו' וזהו מ"ש הקדיש לשמו בכורי בהמת ישראל וזה ע"פ מדה ט' וע"פ מדה י"ז שכתוב לעיל פסוק י"ג הקדשתי לי כל בכור מאדם עד בהמה לי יהיה אני ה' הרי שגם בבהמה כתוב לי : **ו** על פי ה' · פסוק נ"א וכמ"ש לקמן פר' ז' סי' י"א ופר' ז' סי' ב' לעיל פר' ג' סי' ט' בהדיא : מוציאן מעבודתם · מעבודת הקרבנות והמשכן כדלקמן סי' ח' והזכיר שמו על הטובה ולא על הרעה : ויאמר מי לה' · לעיל פר' א' סי' י"ב ודרשות אלו ע"פ מדה ט"ז מיוחד במקומו · ולפי מ"ש לעיל פר' ג' סי' ט' בשכרה שגם כאן היה כן ועכ"ז לא יחד שמו בכתוב : **ז** על הלוים רע"ג · שהלוים היו כ"ב אלף והבכורים כ"ב אלף ורע"ג : לא ידע מה לעשות · בא לדרוש פסוק מ"ה קח את הלוים וגו' ואת בהמת הלוים וגו' והרי כבר אמר לו בפסוק מ"א ולמה לא קיים עד שהולך לומר לו עוד הפעם ע"כ שאם היה מנינם שוה היה מקיים מיד אך על שמצא הבכורים עודפים לא ידע מה לעשות עם הלוים ולא יכול לקיים גם בענין הבהמות עד שפירש לו מה לעשות : **ח** שבתחלה היו הבכורות · שמ"ר פר' ל"א סי' ח' עי' לקמן ריש פר' ו' ופר' י"ב סי' ז' ב"ר פר' ס"ג סימן י"ג זבחים קי"ב במשנה : טול מתחלת בריתו של עולם · קח ראיה ודמיון מבריתו ש"ע : משור פר · שבת דף כ"ח ב' ע"ג דף ח' הובא ילקוט תהלים ס"ח ע"ש : כתנות עור · וכמ"ש ויקרא ח' י"ג ולבני אהרן תעשה כותנות : בגדי שבח · כמ"ש פר"א פר' כ' מן העור שהפשיט הנחש עשה הקב"ה כתנות כבוד לאדם ולעזרו : שת מסר למתושלח · שת מסר לחנוך וחנוך מסר למתושלח עי' פר"א פרק ח' אצל סוד העיבור ובפרק מ' אצל המטה מש"ש בשם סדר הדורות ואף שלא היה שת בכור חשבו על שהיה צדיק כמ"ש אצל שם וכמ"ש על שת ויולד בדמותו כצלמו כמו אדם שהיה צדיק וחנוך היה בכור וצדיק כמ"ש ויתהלך חנוך את האלהים ומתושלח ג"כ בכור וצדיק כמ"ש ב"ר

יפה תואר

ואף על גב דממלותי תאמרו שמעינן שצריכים לעשות המצות ה"א דאם לא עשאן שכר לימוד מיהא איתא בידו קמ"ל דלמד שלא על מנת לעשות לא מהני כלל :

מניין לנולד בן ז' שהוא חי · שמעתי מקצת חכמים שסבת מות הילד בח' והוא שכל אחד משבעה כוכבי לכת שצ"ם חנכ"ל שולט על חדש מהעיבור שבתאי בראשון צדק בשני כו' עד ז' חדשים ואחר כך חוזרים חלילה ולכן בח' שהוא ממשלת שבתי מת שהוראתו רעה אבל כשתכנס לט' ישלוט עליו צדק שהוא טוב ויחיה וכן כשיולד בז' יחיה שמזלו לבנה : [זיטא אופטא איטא אוכטי כצ"ל ופירושו בן שבעה חי שמונה

ידי משה

למה נקד אותם עזרא לז"א אם יבוא אליהו ולאו יש אומרים רק י"א פי' י"א מקומות הנקודים ודו"ק :

יש פקידה לבנים דכתיב כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד ג' בנים וב' בנות · מה שלא מביא מן התורה וה' פקד את שרה נ"ל שרצון המדרש להביא פקידה שהוא לשון מספר לכן מביא מחנה דכתיב גבה פקידה ג' בנים וב' בנות משא"כ בשרה אבל לא ידעתי מה יעשה בפקידה של שלום ושמירה ואפשר לומר שגם הם לשון מספר כי רש"י פי' על פקודתך שמרה רוחי הוא המצות שמרה רוחי והוא דבר מנין וגם על פקודתך שלום פי' ת"י ושמת פרנסייך שלום והוא ג"כ לשון מנין כמו אין ממנין פרנס על ציבור וכו' :

אדה"ר היה בכורו של עולם וכו' · ולבש בגדי כה"ג שנאמר ויעש אלהים לאדם וגו' · עי' בזוהר שבפסוק זה שמונה תיבות כנגד ח' בגדים של כה"ג ושמעתי בשם הגאון מהור"ר ישראל דרשן ז"ל פי' המדרש בתורתו של ר"מ היה כתוב כתנות אור באל"ף לפי שר"מ ס"ל במס' מגילה שאף כה"ג מרובה בגדים

לנח עמד נח והקריב קרבן שנא' (שם ח) ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו' מת נח ומסרן לשם [א] וכי שם היה בכור והלא יפת היה בכור שנא' אחי יפת הגדול ומפני מה מסרן לשם מפני שצפה נח שלשלת האבות עומדת ממנו ותדע לך ששם היה מקריב שנא' (שם יד) ומלכי צדק מלך שלם וגו' וכי כהונה לו ניתנה והלא לא ניתנה כהונה אלא משעמד אהרן מהו שהוא אומר כאן והוא כהן מפני שהיה מקריב בכהנים מת שם ומסרה לאברהם (ד) וכי אברהם היה בכור אלא מפני שהיה צדיק נמסרה לו הבכורה והקריב שנא' (שם כב) ויעלהו לעולה תחת בנו מת אברהם ומסרה ליצחק עמד יצחק ומסרה ליעקב וכי יעקב בכור היה אלא שאת מוצא שנטלה יעקב מן עשו בערמה אמר לו (שם כה) מכרה כיום את בכורתך לי את סבור שמא על חנם אמר יעקב לעשו שהוא ימכור לו את הבכורה לאו אלא שהיה יעקב מבקש להקריב ולא היה יכול מפני שלא היה בכור אמר עשו מה אני מבקש מן הבכורה הזאת שנא' (שם) הנה אנכי הולך למות וגו' [ב] באותה שעה נתנבא עליו יחזקאל ואמר לו (יחזקאל לה) אם לא דם שנאת ודם ירדפך וכי שונא היה עשו את הדם הרי כמה צדיקים הרג הרי כמה חסידים הרג והוא אומר אם לא דם שנאת ודם ירדפך אלא אמר לו אם לא דם הקרבן שנאת שהיה בכור והבכורות מקריבין לפיכך ודם ירדפך באותה שעה כיון שלקח יעקב את הבכורה התחיל מקריב שנא' (בראשית לה) ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל וגו' ועשה שם מזבח וגו' וכן בשעה שהקריב משה בסיני הבכורות הן הקריבו שנא' (שמות כד) וישלח את נערי בני ישראל וגו' [ג] מהו נערי הבחורין שבבכורות ויעלו עולות הא למדת שלא היה אדם מקריב אלא הבכורות וכיון שעשו ישראל אותו המעשה אמרו יבאו הבכורות ויקריבו קרבנות לפניו שנא' (שם לב) וישכימו ממחרת ויעלו עולות ויגישו שלמים אמר להם האלהים אני נתתי פרוקפי לבכורות ועשיתי אותן גדולים בעולם וכפרו בי ועמדו והקריבו לפני העגל הרי אני מוציא את הבכורות ומכנים את בני לוי לפיכך אמר האלהים למשה שימנה אותן שנא' (במדבר ג) פקוד את בני לוי׃ א"ר יהודה הלוי מי לחשך שהוציא האלהים את הבכורות מן הקרבן והכנים את בני לוי שנא' קח את הלוים תחת מי תחת כל בכור בבני ישראל ואת בהמת הלוים תחת בהמתם והיו לי הלוים אני ה' אמרו רבותינו לה"ד לטרפסיטים של מדינה שנמצא אחריו דבר של זיטמא ידע המלך ואמר לאפרכום שלו הוציא אותו והכנס אחר תחתיו אעפ"כ נמצא אותו השולחני חייב (ה) קטבלטון אמר המלך מי שיורש מקומו יפרע עליו מה שהוא חייב כך הבכורות היו גדולים בעולם ועמדו והקריבו לפני העגל אמר האלהים יצאו הבכורות ויכנסו בני לוי אעפ"כ היו הבכורות חייבין כליה אמר האלהים יבואו בני לוי ויפדו אותן לפיכך אתה מוצא הלוים פודין את הבכורות הה"ד קח את הלוים וגו' ואת בהמת הלוים תחת בהמתם כי (ו) פטורין כהנים ולוים לפדות בכוריהם מבכור אדם ומבכור חמור דאיתקש לבכור אדם דכתיב אך פדה תפדה וגו' ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה [ד] אבל מבכור בהמה טהורה לא אלא קדוש הוא מהו והיו לי הלוים אני ה' נאמן אני לשלם להם שכר טוב על שקידשו שמי בעגל: **מט** ואת פדויי השלשה וגו' אמרו רבותינו וכי הבכורות היו עודפין על הלוים שהוא אומר העודפים על הלוים והרי מן החשבון הלוים היו עודפים על הבכורות שאת מוצא שבט לוי היו בפרט כ"ב אלף וג' מאות (ס) מפני שהיו ד' משפחות גרשון קהת ומררי ומשה ואת קורא כל משפחה ומשפחה בפני עצמה ומחשב אותה וכן ארבעתן הן עולות כ"ב אלף וג' מאות ובבכורות את מוצא כ"ב אלף ורע"ג הרי שהיו הלוים עודפים על הבכורות כ"ז והוא אומר בבכורות העודפים על הלוים אלא מפני שהיו כ"ב אלף של בכורות ורע"ג וכולהם היו בכורות אבל בלוים היו שם ג' מאות בכורות שלכך הוציא בפרטם כ"ב אלף וג' מאות ובבלל כ"ב אלף ולא יותר נמצאת אתה אומר במנין לא היו עודפים הבכורות על הלוים אבל בבכורות היו עודפים עליהם הוציא מהן הבכורו' שאין בכור פודה בכור והיו ג' מאות בכורים נמצאו בכורי ישראל עודפים על הלוים רע"ג׃ [ה] וזו שאלה שאל (ז) הונגטים הגמון לרבן יוחנן בן זכאי אמר לו משה רבכם או גנב היה או לא היה יודע לחשוב אמר לו למה אמר לו הונגטים מפני שהיו כ"ב אלף בכורות ועוד רע"ג וצוה המקום שיפדו הלוים בבכורות תן כ"ב אלף של לוים כנגד כ"ב אלף בכורות ועוד נמצאו בלוים יתרים על כ"ב אלף ג' מאות כמו שהוא מחשב במנין ראשון בפרטן מפני מה אותן ג' מאות לוים היתרים לא פדו אותן רע"ג בכורות העודפין על כ"ב אלף בכורות שאנו מוצאן שאותן רע"ג נותנין ה' ה' סלעים ועוד מפני מה כשכלל מנין הלוים בסוף מפני מה פחת מהן ג' מאות מן מנין הראשון הוי לא גנב אותן מן החשבון אלא כדי שיתנו אותן רע"ג בכורות ה' ה' סלעים לאהרן אחיו או שמא לא היה יודע לחשוב אמר לו רבי יוחנן לא גנב היה וידע היה לחשוב ודבר אחד לחש לי לומר לך אמר לו אמור אמר לו רבן יוחנן ב"ז יודע את לקרות אבל אין את יודע לדרוש אמר אותן כ"ב אלף של לוים פודין לכ"ב אלף של בכורות נשתיירו בלוים עוד ג' מאות בכורות עוד רע"ג והיו אותן ג' מאות שבלוים בכורות ואין בכור פודה בכור לפיכך משמנה אותן גגבן מפני שהיו בכורות מיד נסתלק ממנו: [ו] ולקחת ה' ה' שקלים וגו' [ו] אמר הקב"ה (ח) אתם מכרתם בכורה של רחל זה יוסף בכ' כסף שהם ה' שקלים לפיכך יהיה כל אחד ואחד מכם פודה בנו הבכור ה' סלעים במנה צורי ונתתה הכסף לאהרן ולבניו פדויי העודפים בהם (ט) כשם שניתנו הלוים לאהרן ולבניו דכתיב (במדבר ג) ונתתה את הלוים לאהרן ולבניו נתונים נתונים המה לי מאת בני ישראל כך ניתן לו כסף הפדיון שהיה במקום לוים׃ ויקח משה את כסף הפדיום וגו' כיצד עשה להם [ז] ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר כך עשה כתב על כ"ב אלף פיתקין לוי לוי ונתן בקלפי ועוד על רע"ג פיתקין כתב ה' סלעים ה' סלעים ונתן בקלפי ועירבן והיה אביו של בכור פושט ידו בקלפי אם עלה בידו פתק כתב בן לוי היה אומר לו כבר פדאך בן לוי ומי שעלה בידו פתק של ה' סלעים היה משה אמר לו תן ה' סלעים

מסורת המדרש א ב"ר פ' נ"ו · פדר"א פרק ח' · ב ב"ר פ' ס"ג · תדא"ר פרק כ"ד · ג לקמן פרשה ו' · ד ב"ר י"ג · ה ירושלמי סנהדרין פ"א · ו ירושלמי שקלים פ"ב · ז ירושלמי סנהדרין פ' א' ·

חדושי הרש"ש

(ד) וכי אברהם היה בכור · לא ידעתי מאין קתמה דאדרבה המדרש בעצמו סובר לעיל ס"פ כ"ח דאברהם היה גדול האחים ועיין בסנהדרין ס"ט ב' · ועיין בסה"ד שמביא בשם סה"י דהרן היה גדול מאברהם ל"ב שנה · וכתב עליו שהוא נגד דעת חז"ל · והנה מצאתי לו חבר במקנת הוא סברת המדרש בכאן : (ס) מפני שהיה ג' משפחות כו' (ותיבת ומשה מיותר) וכן שלשתן הלוים נאמר בן עפ"י ס' כנ"ל :

חדושי הרד"ל

(ה) קטבלטון · פי' מ"ע פרעון ותשלומין : (ו) פטורים כהנים ולוים כו' · לשון הש"ס בכורות ד' : (ז) זו שאלה שאל כו' שם דף ה' : (ח) אתם מכרתם בכורה כו' ב"ר פ' פ"ד : (ט) כשם שנתנו הלוים כו' כך ניתן לו כסף כו' ואין דומה לגמרי · שהלוים נתנו לו רק לסייעו בעבודת המשכן ולא לעשות מלאכתו והכסף ניתן לאהרן לצורך עצמו :

פירוש מהרז"ו

ב"ר פר' ל"ב סי' ז' בהדיא : וכי שם היה בכור · ולשון הפר"א פרק ח' וכי שם בן נח כהן היה אלא ע"י שהיה הבכור והיה משרת ביום ובלילה לפיכך נקרא כהן כמ"ש ומלכי צדק וכו' והוא כהן לאל עליון עי' ב"ר פר' מ"ג סי' ו' : ומסרה לאברהם · וכמ"ש תהלים ק"י אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק כמ"ש פר"א שם וכמ"ש נדרים ל"ב ב' הובא ילקוט בראשית ע"ו כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום מיד נתנה לאברהם ומרומז בב"ר שם הלכות כ"ג מסר לו ואין זה סותר למ"ש כאן מת שם ומסר לאברהם כי מ"ש שנטל הכהונה משם פי' מזרעו של שם ולא מעצמו כלשון הגמרא הוא כהן ולא זרעו כהן היינו ארפכשד ושלח ועבר וכו' ואברהם אף שהיה מזרעו של שם הרי היה דור ע' לשם וזכה בעבור צדקו ומ"ש מת שם מסרה לאברהם זה פלאי שהרי אברהם מת קודם שם בשנת ע"ו ליעקב ושם מת בשנת מ"ח ליעקב וכמ"ש ב"ר פר' ס"ב סימן ג' כשמת אברהם הלכו שם ועבר לפני מטתו ויתכן שאמר המדרש כן שלא לשנות הלשון שאמר אצל כולם אך בהכרח יהיה פירושו כמ"ש ב"ר פר' ל"ו סי' ג' ואין שלשון ביום המות ואין מות אלא לשון השפלה וכו' ע"ש וכן כאן שהשפיל את שם ונתן הגדולה לאברהם: וכי אברהם היה בכור · נ"ע שהרי מפורש שאברהם היה בכורו של תרח · ובהכרח שכוונת המדרש וכי בעבור בכורתו נתנה לו הכהונה שהרי ח' דורות שבין שם לאברהם שהיו בכורים לא עבדו בכהונה אלא שם בעצמו שקריב שתי כנגד כל הדורות עד מ"ח ליעקב כנ"ל : ומסרה ליצחק · כמ"ש ב"ר פר' ס"א סי' ו' ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ר"י אומר בכורה : ומסרה ליעקב · עי' ב"ר סוף פר' נ"ז ופר' ס"ג סימן י"ג : באותה שעה נתנבא · פי' שבשמים נאמר נבואה זו באותה שעה וליחזקאל נאמר בשעתו : כיון שלקח וכו' התחיל מקריב · פי' היה יכול להקריב ברשות יצחק ואחר שכהו עיני יצחק וקבל יעקב הברכות היה מקריב וכמ"ש כשברח לחרן ברים ויצא ויקח את האבן אשר שם מראשותיו וישם אותה מצבה ונדר שיהיה בית אלהים היינו להקריב שם וכמ"ש בסדר וישלח רים ל"ה ועשה שם מזבח : מהו נערי · וכי הנערים מיוחדים לעבודה אלא שבתיבת נערי מרומז בכורים שנערים הם בחורים וע"פ מדת ממעל בכורים כמ"ש ב"ר פר' ל"א סי' ח' נחם נחומת ע"ש בפירושי וזהו שאמר כאן נערי הבחורין שבבכורות וכלול בלשון זה ג"כ הבחורים המובחרים שבבכורות: אותו מעשה · מעשה העגל : פקוד את בני לוי · לעיל פר' א' סי' י"ב וש"נ ואמר בלשון פקידה כדלעיל פר' ז' סי' ד' פקידה לבכורות וכן כאן פקידה לבני לוי והכוונה על הכהנים מבני לוי שהם המקריבים והלוים ג"כ מסוררים על הקרבן ושוערים במקדש : חייבים כליה · פי' חייבים עונש להפרע על עון העגל וזהו לשון פדיה לפטרם מעונש : אך פדה תפדה · במדבר י"ח ע"ו וכמ"ש בספרי פסוק זה את שיש לך באדם יש לך בבהמה יצאו הלוים שאין לך בו באדם אין לך בו בבהמה וכן הוא בבכורות דף ד' וש"נ : אני ה' · עי' לעיל פר' ג' סי' ה' ומש"ש : **מט** אמרו רבותינו · לעיל פר' ג' סי' י"ד ושם מבואר החשבון : ומשה · פי' שמשה אהרן ובניו וכל ד' משפחות לוי ביחד היו כ"ב אלף וג' מאות ועל אהרן לבד חלוקי דעות אם הוא בכלל המנין ועי' רמ"ז ומזרחי הזכרתים לעיל פר' ג' ברים סי' י"ג : הונגטים · וגמרא בכורות דף ה' מעשה זאת ושם הגירסא קונטרקוס וכן הוא בערוך : לחש לי לומר לך · פי' תן לי רשות לומר לך דבר ולא הקפיד עי' ב"ר פר' ע' סוף סימן ז' : [ו] אתם מכרתם · ב"ר פר' פ"ד סי' י"ח וש"נ : ה' סלעים · וכל סלע ד' כסף : ר"י אומר · סנהדרין דף י"ז כדעת ר"י תנחומא כאן סי' כ"א וילקוט כאן · ודעת ר"נ עי' לקמן פר'

מתנות כהונה

כמו ששנו בפרק בתרא דמסכת זבחים : שנאמר אחי יפת הגדול · עי' בפירש"י בפ' נח : על חנם · בלא כוונה וטעם : פרוקפי · מתנה של גדולה וחשיבות : לחשך · לחש באזנך והוא לשון מורגל בתלמוד : טרפסיטים · שולחני וע"ש שמונה מעותיו על השלחן נקרא טרפים · והוא שולחן בל' יון : זיטמא · דבר זיוף והוא מלשון זוטא שפירושו גרוע כ"פ הערוך : אפרכום · שר חשוב : קטבלטון · לא מצאתי פירושו ואולי הוא מלע שפורסין על השולחן דרך כבוד ועיין ערוך ערך קטבל : ה"ג ורע"ג וכולהם : [שלכך גרסינן] : כ"ב אלף שלש מאות גרסינן : לחש לי · משה רבי לחשי באזני במה שכתבו בתורה וכדמפרש ואזיל : גגבן · העלימם והשמיטם בכללם בסוף : כתב על כ"ב גרסינן : הימך

ידי משה

בגדים מביא פר על חטאו וא"כ אדה"ר שהביא פר היה לו כפרה שהוא היה רק מלובש בגדים ואיתא שכתונת עור היה מחמת שחטא ונתגשם מאח"כ נר"מ שהיה לו תיקון נשאר באלף ודו"ק : ודבר אחד לחש לי לומר · פי' שאמר ר"י להגמון דבר אחד משן לי רשות לומר לך שמתיירא היה ר"י שלא יקניט להגמון כשא"ל ואין אתה יודע לדרוש לפיכך א"ל שיתיר לו לומר א"ל ההגמון אמור והוא כמו לשון אם לתחך

יפה תואר

שמונה מתן] : אתם מכרתם · מפום דק"ל למה צריך להודיענו כסף מחירו לכ"ח שזהו שיקח ממנו טפס לערך הבכורות ולבקע לגלגלת : בבורה של רחל · לפי שערך הבכורות נגד ערך זה הזכירו בשם רחל אמו לפי שהיה בכור לה ואע"ג דשהם בכור נקרא דכתיב נתנה בכורתו ליוסף מ"מ לא היה בכור לשני מייתי רחל דודאי בכור לפטר רחמה הוא : שהם ה' שקלים · פירושו סלעים וכל סלע ד' דינרין והמנה כ"ה

שאתה חייב וכן עשו כולם ור' נחמיה אומר א"כ יכול הוא לדון עמו ולומר לו לא הימך לומר ליתן ה' סלעים הרי נתמצו כל הפיתקין שכתוב עליו לוי לוי אם אני נותן ידי מה עולה בידי לא פיתקין של ה' סלעים מי אומר לי (ו) שאם היה שם פיתק של לוי לוי שלא זכיתי בו אלא כך עשה כתב על כ"ב אלף ורע"ג פיתקין לוי לוי ועל רע"ג ה' סלעים באו ונתנו ידן ומי שהיה עולה בידו ה' סלעים אם היה בא לומר לו כלום היה משיבו משה אלו זכית לא היה שם פיתק לוי לוי אלא שאת חייב מן השמים באותה שעה היה נותן: **יא** מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף חמשה וששים ושלש מאות ואלף בשקל הקדש · [א] מלמד שלא כשקלי הדיוט שקלי הקדש (ז) שקלי הדיוט אם שוקל אחד אחד חוזר ושוקל כולן כאחד או יוסיף או יגרע אבל שקלי הקדש ישרים שקלן כל אחד ואחד וחזר (ט) ושקלן כולן כאחד לא ריבה ולא מיעט · ויתן משה את (י) כסף הפדיום וגו' מלמד שלא נתן להם עד שנאמר לו מפי הקב"ה תן להם · כאשר צוה ה' את משה נתן מחצה לאהרן ומחצה לבניו כשם שאמר לו הקב"ה ונתת הכסף לאהרן ולבניו שקול אהרן כנגד בניו: **יב** וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר · [ב] לפי שכל מעשה הפרשה באהרן הביא את אהרן לכלל דיבור שזה כלל שכל זמן שדבור לכהנים מעשה לכהנים · נשא את ראש וגו' אינו אומר פקוד אלא נשא את ראש לשון נשיאות כשנמנו להתמנות על מלאכת הקדש קבלו נשיאות · מתוך בני לוי שמכל בני לוי לא חשובים כבני קהת ומהם כהנים ולוים ולפי שהיו חשובים ועוד שעבודתן היתה קודש הקדשים לפיכך נמנו תחלה שאת מוצא כשמנאן מבן חדש לפדות הבכורים נמנו דרך תולדותם גרשון תחלה ואחר קהת ואחר מררי אבל כאן שמנאן למנותן על כלי הקדש לפי חשיבות עבודתן מנאן קהת לפי שהיה ממונה על הארון ועל קדשי הקדשים זכה למנות תחלה ואחריו גרשון שהיה בכור והיה ממונה על היריעות ועל אהל מועד ואחריו מררי שהיה ממונה על הקרשים ועל הבריחים ועל העמודי' ועל האדנים ועל היתדות · [ג] מבן שלשים שנה ומעלה וגו' (ח) וכתוב אחד אומר מבן חמש ועשרים שנה כיצד יתקיימו ב' כתובים הללו (יא) מבן חמש ועשרים לתלמוד מבן שלשים לעבודה · זאת עבודת בני קהת וגו' לפי שזכה קהת שיצא ממנו אהרן שהיה קדש הקדשים לכך זכו בניו להיות עבודתן קדש הקדשים: **יג** ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה וגו' אמר הקב"ה למשה בשעה שיהיו מפרקין את המשכן לא יהיו בני קהת מפרקין את הפרכת מפני הארן אלא יהיו בני אהרן נכנסין והן מפרקין אותם מפני שהם כהנים ושנו רבותינו הכהנים שומרים מבפנים והלוים מבחוץ מחיצת הכהנים גדולה ממחיצת הלוים ומה היו בני אהרן עושין כשהיו מורידים את הפרוכת אמר ר' חמא ב"ר חנינא כך היו קונטיטין גדולים וצינורות של זהב בראשיהן וי"א של ברזל והיו מגביהין את הפרוכת בקונטיטין ופורקין את הקורקסין ואעפ"כ לא היו משפילין אותה בבת אחת כדי שלא יראו הארון אלא משפילין קימעה קימעה עד שיורידוה וכסו את הארון מנין שכן האלהים אומר למשה שנא' ובא אהרן ובניו וגו' (יב) אמרו הפרוכת היתה דומה לוילון ועביו טפח [ד] ועל שבעים ושנים נימין נארגת ועל כל נימא ונימא כ"ד חוטין וג' מאות כהנים מטבילין אותה (יג) וב' כהנים גדולים נושאים אותו בקונטיסון מפני הארון ואח"כ נותנין עליו כסוי עור תחש (יד) שלא יראה בארון כלום הה"ד (במדבר ד') ונתנו עליו כסוי עור תחש וגו' (טו) רבי נתן אומר חביב מעשה הארון ככסא הכבוד של מעלה שנא' (שמות טו) מכון לשבתך פעלת שהמקדש מכוון כנגד בית המקדש והארון כנגד הכסא עשה למעלה הימנו כפורת כשרפים שהם עומדים ממעל לו עשה בו שני כרובים שהם חביבים כנגד שמים וארץ שהיה בהם מושבו של הקב"ה שנא' כרוב אחד מקצה מזה וגו' וכשם שהשמים פותח את אוצרו לארץ שנאמר (דברים כח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים כך השכינה נתונה למעלה מב' כרובים שנתונין מזה ומזה הם מכוונים זה לזה שנאמר ופניהם איש אל אחיו כנגד כסא הכבוד שמכוון כנגד הקב"ה שנא' (תהלים נ) מציון מכלל יופי אלהים הופיע ואף בשעה שהיו נוסעים לא היו פורסין עליו לא בגד ארגמן ולא תולעת שני אלא בגד כליל תכלת למה (טז) [ה] שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע (ט) ורקיע דומה לכסא הכבוד שנא' (יחזקאל א) וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר וגו' ללמדך שהארון היה דומה לכסא הכבוד ולכך נאמר בו כליל תכלת שכולו היה דומה לו ולפי שהארון דומה לו לכך היה הבגד תכלת מלמעלה פניו כנגד הרקיע הדומה לו מה שאין את מוצא בשאר כלים שיהיו בגד תכלת מלמעלה אלא בגד תכלת מלמטה וכיסוי עור תחש מלמעלה אבל בארון כסוי עור תחש מלמטה ובגד תכלת מלמעלה ועוד בארון נאמר

מסורת המדרש א לקמן פרשה י"ד · ב ספרי במדבר פיסקא ל"ט · ופיסקא כ"ט · ג ספרי בהעלותך · ד חולין דף נ' ע"ב · תנחומא סדר תרומה · אגדת בראשית פ' ע"ט · ה ירושלמי פ"ק דברכות · מדרש תהלים מזמור כ"ד · סוטה דף י"ז · חולין דף פ"ט · מנחות דף מ"ג · תנחומא פ' שלח · ספרי שלח פיסקא קט"ו ·

חדושי הרד"ל

(ט) ושקלן כאחד לא ריבה כו' · ע"ל ס"פ י"ד : (י) כסף הפדיום וגו' ע"פ ה' מלמד שלא נתן כו' כצ"ל · שלא תאמר שמשה סמך בזה על מצות פדיון בכור שנאמרה לו מכבר ליתן לאהרן אלא שבפירוש נאמר לו עתה בשעת מעשה שיתן לאהרן : (יא) מבן כ"ה · לתלמוד כו' חולין כ"ד וע"ל : (יב) אמרו הפרוכת כו' עביו כו' · מתני' שלשי שקלים : (יג) וב' כהנים נושאין כו' · בקונטסין גדולים שלפני הארון כצ"ל וכ"ה הלשון לעיל בסמוך · אבל בתנחומא תרומה ס"ז הלשון כדהכא : (יד) שלא נראה בארון כלום · רומז למ"ש (שמואל א' ו) כי ראו בארון ה' וכדלקמן ספ"ה ע"ש : (טו) רכ"א חביב מעשה הארון כו' · תנחומא שם : (טז) שהתכלת דומה לים · לקמן פי"ד וש"נ :

חדושי הרש"ש

כצ"ל וכמש"כ לעיל פ"ג : (ו) שאם היה שם פתק של לוי לוי שלא זכיתי בו כצ"ל : (ז) שקלי הדיוט אם שוקל אחד א' כו' · וכה"ג דרשו לקמן ס"פ גבי בפסוק כל כסף הכלים אלפים וגו' ושם משמע דמשקלו כאחד לעולם יתירים וע"ש במש"כ בס"ד : (ח) וכתוב א' אומר מבן חמש ועשרים שנה הוא במדבר ח' : (ט) רקיע דומה לכה"כ שנאמר כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים ונאמר וממעל וגו' כצ"ל ועי' מנחות

מתנות כהונה

הימך · כמו הימנך כלומר ממך ודעתך : נתמצו · לשון מיץ אפים כלומר כבר כלו כולם : היה נותן · בירושלמי סוף פ"ק דסנהדרין פריך וז"ל הגע עצמך שעלו כולן לוי א"ל מעשה נסים היו ומסורגין עלו עכ"ל פי' שלא יכול להיות שיעלו כולם בן לוי אף אותן רע"ג היתרים על הלוים ומשני מעשה נסים כו' : לתלמוד · שילמוד ה' שנים דיני עבודה : ה"ג בני אהרן עושין כשהיו מורידין כו' עד ב"ר חנינא אלא כך היו · ופי' מה היו עושין שלא יראו הארון בשעה שפורסין את הפרוכת : קונטטין · כמו קונדיסין : ציגוריות · ברזל חד עקום למעלה כדי להגביה את הפרוכת מתוך הקורקסין דהיינו הווין שהיה תולה בו : ה"ג ומרפין את הקורקסין או ופורקין : כדי שלא יראו גרסינן : אמרו הפרוכת כו' · עיין זה סוף פ' פקודי : ה"ג דומה לוילון : בקונטיסין · קלונסין : ה"ג שהמקדש מכוון כנגד ב"ה והארון כו' · ור"ל כנגד ב"ה למעלה · וכן מצאתי באות אמת : ה"ג מזה ומזה מכוונים זה לזה · ופי'

פירוש מהרז"ו

פר' ע"ו סי' י"ט וספרי שם: הרי נתמצו כל הפתקין · פי' שאם היה בהכרח שיהיו הפתקין של לוי מונחים עד שיכלו גם הפתקין של ה' סלעים לא היה יכול לטעון אך אם יכלו פתקין של לוי תחלה ולא ישארו רק פתקין של ה' סלעים אז יכול לטעון · ודעת ר"י שמאחר שרבים מהם שנטלו פתקים של ה' סלעים בשעה שהיה בקלפי פתקין של בן לוי שלא היו יכולים לערער א"כ גם המעטים שנשארו בלא בן לוי לא יערערו וזה דבר רחוק מאד שישארו הפתקין רק של ה' סלעים ודעת ר"נ שלכתחלה יש לחוש גם אולי יקרה באופן זה : **יא** לאהרן ולבניו · שאם היה כתוב ובניו היה משמעו נתינה אחת לאהרן ובניו יחדו שיחלקו ביניהם כרצונם אך ולבניו משמע כאלו כתוב ונתת לאהרן ונתת לבניו והיינו מחצה לאהרן ומחצה לבניו עי' לעיל פר' ז' ריש סימן ו' ופ"ר י"ג סי' ט' שדורש בכל מקום כפי טעם מקומו שם דרש על שלא יתכן באופן אחר וכאן להוציאו מן הפשט ודו"ק וכמ"ש לעיל סי' ט' בדברי הסגמון : **יב** מעשה הפרשה באהרן · שמ"ש וידבר ה' אל משה ואל אהרן לא שדיבר אל אהרן שהרי ממועט אהרן מכל הדברות שבתורה חוץ מג' מקומות כמ"ש ריש מכילתא וברים ת"כ הובא ברש"י ברים ויקרא אלא שלכך הזכיר את אהרן לחלק כבוד לאהרן כמ"ש במכילתא שם וגם מטעם שכל פרשה שלאהרן חלק בה הוזכר גם הוא וגם מטעם זה הוזכרו גם בניו הכהנים בפרשה שיש להם חלק בה: אינו אומר פקוד · כמ"ש בפרשה הקודמת פקוד את בני לוי וגו' וכן פקוד כל בכור וגו' וכאן נשא את ראש בני קהת מתוך בני לוי ועי' לקמן פר' ו' סוף סי' ב' ואף דלעיל פר' א' סוף סי' י"א אמר בהיפך דשם בתחלת המינוי הקפיד בהם לכתוב נשא כמו בישראל אך מאחר שכבר מנאם אין קפידה בזה ואמר נשא רק על הנשיאות ודרשה זו ע"פ מדה ע"ז מיוחד במקומו · ועי' לעיל פר' א' סי' ה' שאמר אצל ישראל בלשון שאו היינו מתוך אומות עובדי כוכבים אבל בני קהת מתוך בני לוי: והיה ממונה על הקרשים וכו' · בדפוס אמסטרדם חסר כאן וכצ"ל ואחריו גרשון שהיה בכור והיה ממונה על יריעות המשכן ועל הקלעים ועל מסך (כמפורש בתורה ברים נשא) ואחריו מררי שהיה ממונה על הקרשים וכו': מבן שלשים שנה · כתוב כאן ובמדבר ח' כ"ד כתוב מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבא לצבא צבא באוה"מ והם ב' כ"מ מדה ע"ו והכריע כאן לתלמוד וכאן למעשה חולין דף כ"ד ומרומז כן בדברי הכתובים דשם אמר מבן כ"ה שנה ומעלה יבא לצבא צבא וכאן אמר כל הבא לצבא שמ"ש יבא לצבא צבא הוא פסוק המכריע יבא בעתיד לצבא צבא היינו להתחנך שאח"כ יכול להיות בא לצבא וכאן אמר בא שבא עתה מיד: שיצא ממנו אהרן · שסמך מיד אחריו ובא אהרן ובניו: **יג** מפני הארון · שהפרוכת היה מבדיל בין ההיכל לק"ק וכשניטל הפרוכת נראה הארון · ושנו רבותינו במסכת תמיד ומדות: ומה היו בני אהרן · הלא גם הם לא היו רשאים לראות הארון: קונטיטון · פי' במ"ע בל"י ורומי עץ ארוך וראשו חד ע"כ ומה שהיה ראשו חד כדי לשום עליו הציגורא · והביא הערוך בערך צנורא בשם רבינו חננאל שהוא נוטריקון עלי נורא עץ שיכול לחתות בו אש · ומאן דאמר של זהב מפני כבוד הקודש ומאן דאמר של ברזל על שהוא חזק יותר מזהב ויותר טוב למלאכה מהזהב וזהו כבודו שלא יבא לידי קלקול: הקורקסין · פי' במ"ע בל"י ורומי טבעות כמ"ש פר"א פרק ג' ב"ר פר' י"ח סוף סי' א' · שעל ראשי הפרוכת היו טבעות והם קרסים שהיו אצל היריעות כמפורש בסדר תרומה שבהם היה הפרוכת תלוי על הווים של העמודים וכן הוא בילקוט תרומה בשם ברייתא דמלאכת המשכן וז"ל ועשית פרוכת היה אורג את הפרוכת עשר על עשר ועושה בה ארבע חוברין ותולה ארכה באונקלאות שעל גבי העמודים עכ"ל ותיבת חוברין כתוב בגד הילקוט לולאות ומאחר שבמדרש מפורש קורקסין א"כ החוברין הם הקורקסין ויתכן דשניהם אמת שהטבעות היו תלוים בפרוכת על ידי הלולאות ורש"י בסדר תרומה כתב שהפרוכת היה נגלל על כלונסא והכלונס על הווים של העמודים צ"ע מנין לו : משפילים קמעה · מעט מעט שע"כ כתוב והורידו ולא כתב והסירו אלא דרך הורדה מלמטה למעלה: אמרו הפרוכת · שקלים פרק ח' במשנה ושם מדבר בפרוכת של אולם שהיה ארכו ארבעים ורחבו עשרים אך פרוכת של המשכן היה עשר על עשר והביא כאן המשנה דרך אגב ובא ללמד על עוביה וכל נימא ונימא כפולה כ"ד · ועי' שמ"ר פר' נ' סי' ד' ובמ"כ שם: וב' כהנים גדולים · מוזר לענין הורדת הפרוכת והוא לשון המדרש ומ"ש כהנים גדולים ואין כה"ג אלא אחד אולי פי' אנשים בעלי קומה על שהיה גבוה יו"ד אמות ואולי צ"ל וב' כהנים נושאים אותו בקונטיסים גדולים·כמ"ש לעיל קונטיטין גדולים אך מ"ש ב' כהנים וכן ברים הסימן בני אהרן ובכתוב מפורש ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה עד וכלה אהרן ובניו ויתכן שדעת המדרש שמ"ש אהרן ובניו אהרן לצוות ולעמוד עליהם לבניו לעשות והם שנים וצ"ע: שלא יראה בארון כלום·פי' שגם הפרוכת לא יראה שעור התחש יכסה גם על הפרוכת מסמרת למסמרת: מכון לשבתך פעלת · מקדש ה' כוננו ידיך שבית המקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה: מושבו של הקב"ה · כמ"ש השמים כסאי והארץ הדום רגלי ישעיה ס"ו : מקצה מזה · וכרוב אחד מקצה מזה ואצל השמים כתוב דברים ד' ל"ב ולמקצה השמים ועד קצה השמים · וכן אצל הארץ כתוב דברים י"ג ח' מקצה הארץ ועד קצה הארץ : וכשם שהשמים וכו' כך השכינה וכו' · פותחת אוצרה הטוב לכל באי עולם כשם שהשמים פותחים וזהו מציון מכלל יופי אלהים הופיע מופיע שפעו הטוב וכן המשכן בהקמתו היה דומה לכה"כ וכן בשעה שהיה נוסע · למה שהתכלת · לקמן סוף פר' י"ז ספרי סוף שלח לך: אבן ספיר · וס"ד דמות כסא:

יפה תואר

כ"ה סלעים מאה דינרין במנה צורי : וג' מאות · בפ' גיד הנשה מפרש דגזומא קתני : מטבילין אותה · בפ' הנזכר מפרש התוס' מאי טעמא צריך טבילה ובפ' ב' דתמיד כתב המפרש טעם אחר ופירש ג"כ ·

ידי משה

אדם לומר וכו' ועי' פי' מ"כ : ועל רע"ג חמשה סלעים · וא"ת למה לא הניח אותן חלק וי"ל לפי שמ"מ היו אומרים מאן יאמר שאתן ה' סלעים ולפי שהיה ע"פ גם פי' שהיה לו ג"כ ליקח קלפי של לוי אם

בו כליל תכלת מה שלא נאמר בכולם כליל תכלת למה שהוא חשוב מכל כלי המשכן (יז) א רבי שמעון אומר שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן מעשה הארון כנגד בעלי תורה שהם ספונים שלכך כתב מלמעלה שכל הזוכה לתורה (יח) כאלו זוכה למלכות וכהונה וכן הוא אומר (משלי ח) בי מלכים ימלוכו וגו': **יד** מעשה השולחן כנגד מלכות בית דוד שהשלחן מכסין בתכלת כנגד דוד שהיה צדיק וכרת לו הקב"ה ברית מלכות לו ולבניו ולכך הפריש כליו ממנו וכסם בתולעת שני שע"י חטא בניו נחלקה מלכות ולכך היה הוא וכליו בכיסוי אחד שבסוף מלכות חוזרת להם כבתחלה ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת על כל כלים העומדים בהיכל היו פורשים בגד תכלת מפני שהשכינה שורה שם דוגמת מקום שכינתו של מעלה הדומה לתכלת באיזה צד היו עושין היו נותנים על גופו של שלחן בגד תכלת להבדיל בינו ובין כליו ואח"כ נותנין כליו עליו שנאמר ונתנו עליו את הקערות וגו' (יט) הקערות אלו דפוסין שהיו עושין (כ) את לחם הפנים בדפוס ואופין אותו בתנור בדפוס וכשהיו מוציאין מן התנור היו מחזירין אותו לדפוס שלא ישבר הלחם · ג' דפוסין היו שם אחד לתנור ואחד לבצק ואחד שהוא רודה נותנין לדפוס כדי שלא יקלקלו את הלחם · את הכפות אלו בזיכי לבונה שהיו נותנין על גבי המערכות כמד"א ונתת על המערכת לבונה זכה הא כאי צד מסדרין לחם הפנים נותן ו' חלות לסדר זה ושש חלות לסדר זה (כא) אם נתן ח' חלות לסדר זה וד' חלות לסדר זה או שעשה ג' סדרים של ד' ד' לא עשה כלום עשה ב' סדרים של י"ב ר' אומר רואין את העליונים כאלו אינן והתחתונים כשרות · כאי צד מסדירים את הבזיכין נותן בזיך אחד על גבי סדר זה ובזיך אחד ע"ג סדר זה (כב) אם נתן בזיכין בלא לבונה או לבונה בלא בזיכין או שהיה דבר חוצץ בין הבזיכין ללחם ובין הלחם לשלחן הרי אלו פסולין אבא שאול אומר (כג) בתוך (י) ב' טפחים שבין האדם לחבירו היה נותנן ומה אני מקיים ונתת על המערכת לבונה זכה שהיא כולה סמוכה למערכה ואת (כד) המנקיות אלו הקנים (יא) כ"ח קנים של זהב (כה) חלולין מקבלין טומאה היו שם י"ד לסדר זה וי"ד לסדר זה (יב) נכנס בערב שבת ושומטן ונותנן לארכו של שלחן (כו) כל הכלים שהיו במקדש ארכן לארכו של בית חוץ מן הארון שהיה ארכו נתון כנגד רחבו של בית (יג) כך היו בדיו נתונין כך היה נוטל · (כז) כיצד מסדירין אחר שבת היה נכנס מגביה ראשה של חלה ונותן קנה תחתיה מגביה ראשה הא' ונותן קנה תחתיה ואחד באמצע שלשה תחת כל חלה וחלה וב' תחת העליונה שאין עליה משוי והתחתונה נתונה על טהרו של שלחן ולמה היו נותנין קנים ביניהם (כח) כדי שישלוט הרוח בהם ולא יתעפש הלחם ולמה היו הקנים עשוים כחצי קנה חלול (כט) כדי שלא יתיקרו על הלחם ולכך כתיב בצווי ומנקיותיו (יד) אשר יוסך בהן (ל) שהיו מעמידין הלחם כמין סוכה שכל חלה וחלה נעשית סוכה לזו שהיא תחתיה · (לא) ואת קשות הנסך אלו סניפין (לב) ד' סניפין של זהב עושין לו (לג) וקרניו היו שם שבהן סומכין את החלה התחתונה ב' לסדר זה וב' לסדר זה מפני שהחלות דומות (לד) לספינה כדי שלא תהא רוקדת והיו הסניפין כנגד הלחם כדי שיהיו הסניפין מגביהים את הלחם מעל גבי השולחן (לה) ומהו שאמר הכתוב (במדבר ד) קשות הנסך שאף הם היו מעמידין (טו) (לו) ראשי החלות התחתונות למעלה שלא היו נוגעין בשולחן והיו מסיבות על השולחן אבל אמצעות של חלה תחתונה נוגעת בשולחן לפי שחלה עשויה כמין ספינה רוקדת חדה מלמטה ונסבה ורחבה מלמעלה · ולחם התמיד עליו יהיה מכאן אתה למד

שאף

מסורת המדרש א יומא דף ע"ב · אדר"ן פרק מ"א · תנחומא סדר ויקהל · אגדת שמואל פ' כ"ג · קה"ר פ' ז' א' ·

חדושי הרש"ש

מנחות מ"ג ב' : (י) בתוך ב' טפחים שבין סדר לחבירו היה נותנן כנ"ל : (יא) כ"ח קנים של זהב חלולין מקבלין טומאה כו' · עיד"מ ולא דק דפשוטי כלי מתכות מקבלין טומאה (חולין כ"ה א) : (יב) נכנס בע"ש ושומטן כו' · עמ"כ שכתב פי' בליל שבת · ותמוה דע"כ מבע"י היה נוטלן · ואולי כוונתו סמוך לכניסת ליל שבת : (יג) כך היו בדיו נתונים · ע' מנחות צ"ח : (יד) אשר יוסך בהם שהיו מעמידין הלחם כמין סוכה כו' · וכן יש לפרש לשון הגמ' (שם צ"ז א) שמסככין בהן (פי' על ידיהן) את הלחם (שנעשה הלחם כעין סכך) ודלא כפירש"י שם ובחומש דהקנים היו כמין סכך · אך ק"ק דהסכך יהיה קאי על הלחם והלחם לא נזכר בכתוב מקודם · שוב ראיתי שהמזרחי הרגיש בזה : (טו) שאף הם היו מעמידים ראשי החלות התחתונות למעלה כו' כנ"ל בלא נקודם בינתים :

חדושי הרד"ל

(יז) רש"א ג' כתרים כו' · שמ"ר פל"ד וש"נ: (יח) כאלו זכה למלכות· לכן בתכלת שהוא לבוש מלכות כמ"ש (אסתר ח) בלבוש מלכות תכלת וגו' וכן להלן דקאמר בשלחן ברית מלכות ב"ד הוא ג"כ לדרוש התכלת : (יט) הקערות אלו דפוסין· (מנחות צז): (כ) שהיו עושין כו' ג' דפוסין כו' כנ"ל : (כא) נתן ח' כו' · (שם צ"ח): (כב) אם נתן בזיכין כו' · תוספתא מנחות פי"ג: (כג) ב' טפחים שבין סדר לחבירו כ"ה שם וכנ"ל: (כד) המנקיות אלו הקנים שם (צ"ז) : (כה) קנים חלולים מקבלים טומאה במתני' (שם צו) תני לה וליתא שם תיבות מק"ט · אבל בתוספתא שם איתא · ועיין יד"מ · ובאמת קנים אלו שהיו של זהב מקבלין טומאה בכל ענין שכלי מתכות פשוטיהם טמאים גם מפני אללו שאין לו בית קבול צ"ע אם היה מק"ט אם היה כלי עץ וצ"ע לפרשו : (כו) כל הכלים כו' שם (צ"ח) : (כז) כיצד מסדרן כו' שם (צ"ז) : (כח) כדי כו' ולא יתעפש כו' · שם (צ"ו צ"ז) : (כט) כדי שלא יתיקרו על הלחם שלא יכבידו שהזהב היה

ככר במשאו · וכן לא היו דקין שהיה צריך להיות להם עובי כדי שיכנס הרוח בין הסדרים לכן היו חלולין לסקל משאן : (ל) שהיו מעמידין כו' סוכה · פי' זה מבואר יותר מפירושו של רש"י שם (צ"ז) ד"ה שמסככין ע"ש : (לא) ואת קשות הנסך אלא כו' שם (צ"ז) : (לב) ד' סניפין כו' · (צו') : (לג) קרנים היו שם זהו שהניע מפוצלין · שלשון פצול נופל בקרנים כאילו ז שקרניה מפוצלות (יומא כ"ט) : (לד) לספינה כדי שלא תהא רוקדת · עיין מ"כ · ובתוספתא שם הנוסחא כדהכא · ופירושו מפני שהיה חד מלמטה כספינה שלכן רוקדת במים · לכן עשו סניפין כאן שיחזיקו שלא יתנדנד וירקוד לכאן ולכאן אחרי שלא היה לו מטה ועיין בפירש"י שם (צ"ד:) ד"ה היינו דבעינן : (לה) ומהו שאמר הכתוב קשות כו' · ונדחו דברי התוספות שם (צו:) ד"ה לא היה כו' בזה עיין שם : (לו) ראשי החלות

פירוש מהרז"ו

כליל תכלת · מדה ט"ז מיוחד במקומו : שלשה כתרים · אבות פרק ד' שמ"ר פר' ל"ד סי' ב' לקמן פר' י"ד סי' יו"ד : כתוב מלמעלה · אצל הארון כתוב בגד כליל תכלת עליו מלמעלה וע"פ מדה ט"ז כנ"ל : שבל הזוכה לתורה · וכמ"ש בי שרים יסורו והכהונה גדולה היא שררות גדולה או שמ"ש ישורו מלשון שרות ועבודה של משכן : **יד** מכסין בתכלת · כמ"ש ועל השולחן הפנים יפרשו בגד תכלת וגו' והשולחן מורה על הגדולה כמ"ש באבות שמולחנך גדול משולחנם : ברית מלכות · בתיבת תכלת מרומז ע"פ נוטריקון ברית מלכות : בתולעת שני · כמ"ש אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ואם יאדימו כתולע כצמר יהיו וזה תולעת שני שמורה על החטא : חטאו בניו · שלמה ורחבעם כמפורש בקרא מ"א י"א י"ב : הוא וכליו בכיסוי אחד · כמ"ש וכסו אותו במכסה עור תחש היינו השולחן עם הכלים שעליו : ועל שולחן הפנים · עתה דורש אופן אחר על מעלה השולחן והוא העתקה ממקום אחר : העומדים בהיכל · שולחן ומנורה ומזבח הקטורת : על גופו של שולחן · נ"ע על הלחם אם היה מונח על השולחן כמו שהיה תמיד ועליהם הבגד תולעת שני והכלים על הבגד וכפי סידור הכתוב הבגד על השולחן והכלים על הבגד והלחם על הכלים וא"כ יקשה מ"ש ולחם התמיד עליו יהיה שהיל"ל עליהם יהיה היינו על הכלים ויתכן שעל שהעיקר הוא השולחן על כן אמר עליו וכמ"ש בסוף וכסו אותו במכסה עור תחש שפי' השולחן והבגד והכלים והלחם והרמב"ן בתורה כתב כאופן הא' שהלחם על השולחן ועליהם הבגד והכלים על הבגד כפשטות הלשון ולחם התמיד עליו יהיה על השולחן ויפורש ועל שולחן הפנים יפרשו בגד תכלת ע"פ מדה ט' ועל שולחן ולחם הפנים יפרשו וגו' וא"כ ועליו לחם הפנים אינו כפי הסדור כ"א ע"פ מדה ל"א אך לשון המדרש היו נותנים על גופו של שולחן בגד תכלת משמע כפי סידור הכתוב וכן משמע בסוף הסימן על הכלים ועל הלחם תחלה כלים ואח"כ לחם ויש פנים לכאן ולכאן וצ"ע : ואופין אותו בתנור בדפוס · רש"י בסדר תרומה כתב שהלחם עשו לו דפוס זהב ודפוס ברזל בדפוס ברזל ההוא נאפה ובדפוס זהב נותנו כשמוציאו מן התנור נמצא שלא היה רק ב' דפוסים · והרמב"ם במעשה לחם הפנים כתב שהיה ג' דפוסים של זהב ובמדרש כאן מפורש ג' דפוסים כהרמב"ם אלא שאינו מפורש אם הם של ברזל או של זהב ולא מצאתי בעניי מי שהעיר בזה דבר וצ"ע : ובשמוציאין אותו · בערב שבת מן התנור מחזירין אותו לדפוס עד למחר בשבת שמסדרין על טהרו של שולחן בלא דפוסים : ונתת על המערכת · ויקרא כ"ד : נותנים ו' חלות · עי' מנחות נ"ו הובא ילקוט תרומה : אבא שאול · סובר כר' מאיר במנחות שם : אלו הקנים · שיוכל האויר להכנס בהם ולא יתעפשו ולכך נקראו מנקיות · רש"י בחומש העתיק ב' דעות מהגמרא מנחות שם והמדרש סובר כאחד מהם שהביא : כ"ח קנים · במערכה אחת ו' חלות החלה התחתונה על טהרו של שולחן נשארו ה' אוירים בין הו' חלות לכל חלה ג' קנים שהיא מונחת עליהם לד' חלות האמצעיות י"ב קנים ותחת חלה עליונה ב' קנים הרי י"ד וכן בסדר השני : ושומטן · שומט הקנים מבין הלחם והניח הלחם זה על גב זה שאין סדור הקנים ולא נטילתם דוחה שבת : כך היה בדיו · שהבדים היו נתונים לצד רוחב הארון ואורך הארון בין הבדים והבדים ארכן ממערב למזרח לאורך הבית וכך היה נוטל כשנושאים הארון כך היו נושאים ונוסעים : תחת כל חלה וחלה · והיו הקנים עשוים עגולים כמדת שולי החלה כמ"ש בסמוך וגמרא שם : שלא יתיקרו על הלחם · שאם לא היה חלולים היה בהם זהב הרבה וזהב כבד מן העופרת והיה דוחק הלחם ומקלקלו לכך היה חלול כדי שיהיה קל : כתוב בציווי · שמות כ"ה כ"ט ומנקיותיו אשר יוסך בהן זהב · ויוסך פי' מלשון סוכה וסמך הסכיכה אצל המנקיות וכאן סמך הסכיכה אצל הקשות כמ"ש קשות הנסך ולא מנקיות ועי' לקמן פר' י"ד סימן י"ד : וקרניו היו שם · כי הסניפים היו עומדים בארץ וגבוהים עד מדת החלה העליונה וכנגד כל חלה היה בסניף מקום ופיצול להכנים שם הקנה שתחת החלה והיא דעת ר' יוחנן בגמרא מנחות נ"ד שהחלה עשויה כספינה רוקדת שאינה יכולה לעמוד על שוליה שהיא חדה מלמטה ומטה עצמה לצדדים כרוקד הזה והקנה כמעשה הלחם ג"כ עגולה וחדה למטה שמעמידים הלחם יפה אך חלה התחתונה שעל השולחן מי יסמכנה וא"כ לא תהיה כסוכה והכתוב אומר קשות הנסך ע"כ דורש שהיה יוצאים קרנות מהסניפין לסמוך הלחם שיעמוד בשוה ויהיה רק כסוכה על השולחן שע"כ כתוב אחד אומר ומנקיותיו אשר יוסך בהן היינו בסדר תרומה על שעושין כל החלות כסוכה וכתוב אחד אומר קשות הנסך היינו כאן בסדר במדבר שגם הקשות הם הסניפים היו עושים בקרנים

את

מתנות כהונה

ופי' שהיו נתונים כל אחד ואחד על קנה הכפרת ופניהם זה מול זה : ס"ג בעלי תורה שהם ספונים · פי' חשובים : שלכך כתיב מלמעלה · ופרשו עליו בגד תכלת מלמעלה : וברת לו · דרש כן מפני שהתכלת ירוק ככרתי : שעל ידי חטא גרסינן : א' לתנור · שהיו אופין אותו בתוכו בתנור : ואחד לבצק · כשהיה עדיין בצק היו מתקנין אותו בדפוס שיהא עשוי כעין אותו דפוס : רודה · מפרים ומוציא הלחם מן הדפוס ואח"כ היו נותנין אותו בדפוס ולא הניחוהו בדפוס הראשון לפי שנאפה בתנור וצריך דפוס גדול מן הראשון : כדי שלא יקלקלו את הלחם גרסינן וה"ג בפ' שתי הלחם ובתורת כהנים וכן אמר למעלה שלא ישבר : כאי צד · כמו כיצד והוא לשון קצר מן כאיזה כלומר באיזו צד ואופן היה נעשה : או שעשה ג' גרסינן : ה"ג סדר זה ובזיך א' על גבי סדר זה וכל הענין מבואר בפרק שתי הלחם במסכת מנחות : הרי אלו פסולין גרסינן : ה"ג של זהב חלולין ומקבלין טומאה היו שם כו' עד לארכו של שלחן : בערב שבת · פירוש בליל שבת : ונותנין כו' · פי' על הרצפה היו מניחין לארכו של שלחן דאילו על השלחן לא היה מקום פנוי להניחן לארכן כן פירשו שם התוספות : סמוכה למערכה · דריש על המערכה סמוך כמו ועליו מטה מנשה שפירושו סמוך כדאיתא פ' שתי הלחם : ה"ג סניפין של זהב עושין לו : וקרניו היו שם וכו' · שבראש כל סניף היו ב' קרניים כזה · ושוליו של לחם התחתון שהיה חד כשולי הספינה היה נכנס מכוון בין שתי הקרנות ואע"פ שגם ה' לחמי' שעליו היו ג"כ כספינה רוקדת מ"מ לא היו הסניפין סומכין אלא התחתון וכן הוכיחו שם התוס' לפי שא"א כלל בלא העמדה והעליונות היו מונחים על התחתונות ונסמכין ע"י כ"ח קני' כדאיתא בפ' שתי הלחם וכל זה למאן דאמר שלחם הפנים היה עשוי כמין ספינה רוקדת כלומר חד למטה שמרקד והולך מהרה אבל למאן דאמר שהיה עשוי כמין תיבה פרוצה היו באותן סניפין פיצולין הרבה כמנין ראשי הקנים שהיו מונחים על הלחם · ויש"ג כמין דקרנין היו שם וכן הוא בפרק שתי הלחם : שלא תהא רוקדת · מרקד ונופל לצדדין כך יש לפרש גי' הספר וטוב להגיה דומות לספינה רוקדת כו' עד כדי שיהו הסניפין מגביהין וכו' וכ"מ בא"א : כנגד הלחם · כלומר תחתיו ממש ושוה לו : ונסבה ורחבה למעלה גרסי' · ול'

ידי משה

אם היה זוכה וא"כ אם היה משה כותב ה' סלעים מה שלא צוה אותו אלהים לא היה הקב"ה עושה זה הנס שיגלה אותן הקלפות כי יתירין היו ודו"ק היטב : ולכך הפריש כליו וכו' · פי' שצוה הקב"ה לכסות את השולחן טרם נתינת הכלים עליו לפי שנחלקה המלכות מבניו לכך היה הפסק בין הכלים ובין השלחן יקל : וחלולים מקבלים טומאה היו · פי' לפי דאיתא בגמ' שלחן הטהור מכלל שהוא טמא והא כלי עץ העשוי לנחת הוא אלא שהיו מראין לעולי רגל וכו' והיה מטלטל וא"כ מדהקפידה התורה שיהיה הכל דבר הראוי להיות מקבל טומאה א"כ ע"כ חלולים היו דאל"כ לא היו ראוים לקבל טומאה : הסניפין וכו' · בפלוגתא היא שנויה אם מסגרתו למעלה או למטה והיא בסוגיא דמנחות ע"ש :

יפה תואר

ג"כ למה עושים שתים בכל שנה ע"ש · ובשמות רבה גרס וכל הכהנים יורדין וכו' וי"ל שהוא לכבוד באשר שכבר נגהרו ש' לזה כנ"ל ליישב הגירסא אבל במסכת תמורה וחולין לא גרס לה : נותן שש חלות

שאף בשעת מסעות היה עליו לחם ופרשו עליהם בגד תולעת שני על הכלים ועל הלחם ואח"כ היו מכסין השלחן וכל הכלים אשר עליו בכסוי עור תחש (לז) והיו משימין בדיו לישא אותו בהם שנאמר וכסו אותו במכסה עור תחש ושמו את בדיו: טן ולקחו בגד תכלת וכסו את מנורת המאור אף המנורה לפי שעומדת בהיכל היא וכל כליה הנכנסים לשם היו מכסים בבגד תכלת הה"ד ולקחו בגד תכלת וכסו וגו' במנורה לא היה מפריש בינה לכליה ואחר כך היו מכסין אותה ואת כל כליה במכסה עור תחש והיו נותנין אותה על המוט לפי שלא היו שם בדים שישאו אותה בהם הה"ד ונתנו אותה ואת כל כליה וגו': טז ועל מזבח הזהב יפרשו בגד תכלת אף מזבח הזהב לפי שהיה עומד בהיכל היו מכסין אותו בבגד תכלת תחלה ואחר כך כיסוהו במכסה עור תחש ושמו בדיו ליטול בהם שנאמר וכסו אותו במכסה וגו' אבל כליו לא היו נותנין עמו אלא לבד היו נותנין אותם על בגד תכלת ומכסין אותן במכסה עור תחש והיו נותנין אותם על המוט כדי ליטלן עליו שנאמר כל כלי השרת אשר ישרתו וגו' · מה היו כליו כף ומחתה כף לקטורת סמים ומחתה להכנים בה גחלים (טז) היה מניח המחתה של גחלים על גבי המזבח ומערה הקטורת שבכף לתוכה על גבי הגחלים זה היה מזבח הזהב: יז מזבח הנחושת שהיה עומד בחצר היו מסירין את הדשן מעליו והיו פורשים עליו בגד ארגמן להבדיל בינו ובין כליו הנתונין עליו הדא הוא דכתיב ודשנו את המזבח ופרשו עליו בגד ארגמן · מזבח העולה לפי שלא היה בפנים לא היו מכסין אותו בתכלת אלא בארגמן למה בארגמן שהוא היה אורג את ישראל מן החטא שעליו היו מקריבין תמידין בכל יום וחטאות ואשמות ועולות ושלמים ואחר שהיו מכסין אותו נותנין עליו כליו שנאמר ונתנו עליו את כל כליו אשר ישרתו וגו' · א (לח) תנו אש תמיד אף בשבת אף בטומאה לא תכבה אף במסעות מה היו עושין לה כופין עליה פסכתר דברי ר' יהודה ור' שמעון אומר אף בשעת מסעות היו מדשנין אותה שנאמר ודשנו את המזבח על דעתיה דר' יהודה ניחא שלכך לא הזכיר פסכתר עם כלי המזבח במסעות שנאמר את המחתות ואת המזלגות ואת היעים ואת המזרקות ואינו מזכיר סירות למה שעל גבי האש היו כופין אותה · על דעתיה דר"ש כל כלי המזבח לרבות את הסירות על דעתיה דר"ש ודשנו את המזבח ניחא על דעתיה דר' יהודה היו מדשנין אותו והיו מניחין שם אש וחוזרין וכופין עליו פסכתר כדי שלא תכבה · ואע"פ שהיה הפרש בין כלים הנתנין בפנים לכלים העומדים בחוץ לענין בגד תכלת אבל לענין עור תחש אלו ואלו שוין שנאמר ופרשו עליו כסוי עור תחש ושמו בדיו: יח מה ראה המקום לצוותן כך ארון תחלה ואחר כך שלחן ואחריו מנורה ואחריו מזבח הזהב ואחריו מזבח העולה · אמרו רבותינו פירוקן בשעת מסעות כעמידתן בשעת חניות מסעות מה בשעת הקמת משכן ארון תחלה דכתיב ויבא את הארון וגו' ואח"כ ויתן את השלחן ואחר כך וישם את המנורה וגו' ואחר כך וישם את מזבח הזהב וגו' ואח"כ ואת מזבח העולה וגו' (לט) אף בשעת פריקתן ארון תחלה ואחריו שלחן ואחריו מנורה ואחריו מזבח הזהב ואחריו מזבח העולה · וכלה אהרן ובניו לכסות את הקודש זה הארון · ואת כל כלי הקודש אלו שלחן ומנורה ושני מזבחות וכל כליהן בנסוע המחנה (מ) לא היו כן אלא בשעת מסעות: יט ואחרי כן יבאו בני קהת לשאת וגו' אמר משה לפני האלהים רבש"ע דמן של בני קהת אסור ודמן של בני אהרן מותר אמר לו הקב"ה לאו אלא אהרן קדש קדשים שנאמר (ד"ה א כג) (יז) ויבדל אהרן להקדישו בקדש הקדשים וארון קדש קדשים ואין קדש קדשים מזיק לקדש קדשים אבל בני קהת אינם קדש קדשים וארון וכל כלים הנתונים בפנים קדש קדשים והם מזיקים להם לכך יתנו בני אהרן דעתן שלא ימותו בני קהת · אלה משא בני קהת באהל מועד אלה במשא ואין שאר כלים במשא אלא בעגלות וכה"א ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש וגו': כ ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן וגו' הה"ד (משלי כה) אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד אם לפני מלך ב"ו צריך אדם לנהוג שפלות בעצמו קל וחומר לפני המקום ותנינן הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים · ללמדך שאין גאוה לפני המקום · (מא) אליהו אומר כל המרבה כבוד שמים וממעט כבוד עצמו כבוד שמים מתרבה וכבודו מתרבה וכל הממעט כבוד שמים ומרבה כבוד עצמו כבוד שמים במקומו וכבודו מתמעט · (יח) מעשה באיש אחד שהיה עומד בבית הכנסת ובנו עומד כנגדו וכל העם עונים אחר העובר לפני התיבה הללויה ובנו עונה דברים של תפלות אמרו לו ראה בנך שהוא עונה דברים של תפלות אמר להם ומה אעשה לו תינוק הוא ישחק שוב למחר עשה כאותו ענין וכל העם עונין אחר העובר לפני התיבה אמן הללויה ובנו עונה דברים של תפלות אמרו לו ראה בנך שהוא עונה דברים של תפלות אמר להם ומה אעשה לו (מב) תינוק הוא ישחק (יט) כל אותן ח' ימי החג

מסורת המדרש א תורת כהנים פרשה לו · ילקוט סדר לו · ירושלמי סוף פרק ד' דיומא ·

חדושי הרד"ל

התחתונות למעלה כו' · ועי' תוספות שם (נ"ד:) ד"ה דסמכי בשם התוספתא : (לז) והיו משימין בדיו לישא כו' · בא לפרש הא' ושמו בדיו שהם לא היו מסירין הבדים לעולם · דהיינו שהיו משימין אותן יפה לשאת בהן כמ"ש הרמב"ן : (לח) תנו אש תמיד כו' · ת"כ פ' צו שם (ויש שם ט"ס) וירו' ספ"ד דיומא : (לט) אף בשעת פריקתן כו' · עיין תוס' מנחות (צ"ה:) ד"ה מר : (מ) לא היה כן אלא בשעת מסעות · אפשר ר"ל בעת שהיו מפרקין ומכינים לנסוע · ובא למעט שתיכף אחר כן בעת המסעות והדרך לא היו בני הכהן רשאין עוד לעסוק בדבר והוא בכלל מ"ש בערכין (יא:) אתם בעלהם במיתה אבל לא מסתבר לומר שבא למעט בשעת הקמת המשכן שיהיו רשאים הלוים בני קהת בעצמן לפרק ולהעמיד הכלים על מקומם שהרי בארון ודאי לא היו יכולים לראות כדלקמן ספ"ה (אע"פ שלפי' הרמב"ן נבלע את הקדש בסתירת הקדש היה מקום לומר דבשעת הקמה אין לחוש) · וגם כיון שכבר הוקם המשכן תחלה בני גרשון ומררי א"כ לא היו יכולין לכנוס לאהל מועד ולק"ק לסדר הכלים שם : (מא) אליהו אמר כל המרבה כו' · תדא"ר פי"ג : (מב) תינוק הוא ושוחק כנ"ל כדלקמן וכ"ה בתדא"ר שם :

חדושי הרש"ש

(טז) היה מניח המחתה כו' ומערה הקטורת שבכף לתוכה ע"ג הגחלים · עי' פ"ו דתמיד דצבר את הגחלים ע"ג המזבח ורדדן בשולי המחתה : (יז) ויבדל אהרן להקדישו קדש הקדשים כצ"ל : (יח) מעשה כו' וכל העם עונין כו' אמן הללויה כצ"ל כדלקמן ביום המחרת וכ"ה בתדב"א פי"ג · והללויה הוא מה שעונין אחר המקרא את ההלל כדאיתא סוכה ל"ח א' במשנה כי בחג היה כדלקמן : (יט) כל אותן ח' ימי החג

מתנות כהונה

המקרא ביחזקאל מ"א : על הכלים וכו' · אבל לא על השלחן עצמו : לפי שעומדת בהיכל שהוא נגד ב"ה של מעלה לפיכך היו מכסין אותה בתכלת הדומה לרקיע כמו שפי' למעלה : אותם על המוט גרסינן: ה"ג זה היה מזבח הזהב מזבח הנחושת: שאורג כו' · כלומר מבדיל ומאיל : תנו · כמו תנו רבנן : תנו אש תמיד גרסינן : אף בשבת כו' · תמיד קדים : פסכתר · כפיפה של נחשת : סירות · היינו פסכתר וכן תרגם אונקלוס סירותיו פסכתוריסון : ה"ג בקדש הקדשים וארון קודש קדשים ואין ק"ק מזיק לק"ק אבל בני קהת אינם

פירוש מהרז"ו

את שתי החלות התחתונות כסוכה וזה ע"פ מדה ט"ו ומכריע ע"פ מדת ממעל שפניהם היו כסוכה: טן בהיכל · כמ"ש לעיל בסימן הקודם ומ"ש הנכנסים לשם כי המנורה ונרותיה קבועים אך מלקחיה ומחתותיה והכוז שלשמן היה מכנים בעת שהטיב הנרות: במנורה לא היה מפריש · כמו שהפרים אצל השולחן כמ"ש בסי' הקודם לרמז על הפסק *מלכות בית דוד אך המנורה שרומז על תורה אור שאין לה הפסק כמ"ש לא ימושו מפיך ומפי זרעך וגו': ונתנו אותה · אל מכסה עור תחש ונתנו על המוט: טז בהיכל · כדלעיל בב' סימנים הקודמים: אשר ישרתו וגו' בם בקודש ונתנו אל בגד תכלת וכסו אותם במכסה עור תחש ונתנו על המוט : כף לקטורת סמים · בכלל זה בזך ומטוטלת וכסוי המבוארים במסכת תמיד ובכלל המחתה מחתה שלוקח גחלים מן המזבח ומחתה אחרת שמערה בה הגחלים ומכנים להיכל ומחתה אחרת שמכנים ביום הכפורים כמבואר ביומא פר' ד' משנה ד' : זה היה מזבח הזהב · לפי שרוצה להתחיל במזבח הנחושת מוסף דבריו שלא לערב הענינים : יז עומד בחצר · בעזרה בחצר אוה"מ לפני ההיכל : למה בארגמן · ולא בתולעת שני כמו בשולחן ע"כ דורש נוטריקון : אורג את ישראל מן החטא · ארגמן נוטריקון אורג מן ול"ע איך שייך אריגה מן החטא ויתכן שפי' אורג מלשון תאוה בארמית כמ"ש כל שפר ארג נכסי וכן חמיד ורגיג ופי' חומד את ישראל ומצילן מן החטא ועל זה מורה תיבת מן שמוציא ממנו שעל שאוהב את ישראל מצילו ומוציאו מן החטא והעונש : תנו אש · בת"כ סדר צו הובא בילקוט שם ובת"כ שם בשיבוש עי' בפירוש הקרבן אהרן שם וכאן ובילקוט ל"ג בדברי ר"ש בשבת : אף במסעות · היה האש על המזבח שלא היה נורך בו שבמסעות לא היו מקריבים שהמשכן היה מקופל והיה ראוי לכבות האש שם כתיב לא תכבה ופי' שיניחו על עלים שלא תכבה האש ועל האש היו כופין פסכתר הוא הסירות האמור בתורה שתרגומו פסכתרוסי ולדעת ר"י לא היו מדשנין המזבח במסעות על זה הסירות היו מונחים על האש ובמה ידשנו וכמ"ש בסדר תרומה ועשה סירותיו לדשנו · ולדעת ר"ש אף בשעת המסעות היו מדשנים על הפסכתר שלא היה כפוי על האש ולא ראיה ממ"ש כאן ודשנו את המזבח וכאן מדבר במסעות שגם בעת המסעות ידשנו ולדעת ר"י פירושו ודשנו את המזבח היינו בתחלה שבא להכין המזבח למסעות ידשנו ולא במסעות עצמן כמ"ש בסמוך : ודשנו את המזבח · כמו בכל יום בכל בקר לר"ש ולר"י לרבות דישון יתר קודם המסעות לבד דישון של בקר : והיו מניחים שם אש · פי' שמוסיפים עלים על האש : כדי שלא תכבה · ע"י רוח המסעות ול"ע שיותר יכבה האש ע"י כיסוי כלי מאשר ע"י רוח אך במדרש אחר הגי' שלא תכווה פי' שלא תכווה האש את בגד הארגמן ודעת ר"ם מאחר שגם ע"י כיסוי פסכתר יכווה הארגמן שעל הפסכתר אלא שהיה שם מעשה נסים · א"כ גם בלא פסכתר לא יכווה · ושניהם מודים שהיה האש על המזבח בשעת מסעות אלא דפליגי בדישון : יח פירוקן בשעת המסעות · כצ"ל פירוקן בשעת המסעות ועמידתן בשעת חניית המסעות כשעת הקמת המשכן מה בשעת הקמת המשכן וכו' עד אף בשעת פריקתן ועמידתן : יט ודמן של בני אהרן מותר · פתח המדרש בבני אהרן וסיים באהרן גם היכן מרומז כל דרשה זו ונ"ל שמרומז בפרשה הסמוכה וידבר ה' וגו' וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו בגשתם את קודש הקדשים אהרן ובניו יבואו ושמו אותם איש איש על עבודתו ואל משאו וגו' ולא יבואו כבלע את הקדש ומתו שיקשה שהרי בפרשה הקודמת מבואר היטב ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה עד פסוק ט"ו וכלה אהרן ובניו אלא שבהכרח ע"פ מדה ל"ב פרשה של אל תכריתו נאמרה בדרך כלל ואח"כ ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה ולא ידע משה טעם הדברים שהרי בני קהת קדושים מכל הלוים ונשאו את הארון שהוא קודש קדשים והמנורה והשלחן וב' המזבחות ואעפ"כ הם במיתה אם יראו ויגעו ומה יהיה באהרן ובניו כשיראו ויגעו ולא הזכיר אהרן בהקושיא מפני כבודו והתירוץ שע"פ מדה י"ז דורש כאן מדה ט' וממעל שמפורש בד"ה א' כ"ג י"ב בני קהת וגו' ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם וגו' א"כ מ"ש כאן וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו בגשתם את קודש הקדשים (היינו לשאת הארון והמנורה והשולחן והמזבחות) אהרן ובניו יבואו כאלו כתוב מפורש אהרן ובניו שהם קודש קדשים כמפורש בד"ה שם יבואו לעשות בקדשי הקדשים ושמו אותם וגו' ולא יבואו לראות וגו' ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה עד אחר פסוק י"ח דוק והבן ומ"ש וארון ק"ק הכוונה גם על הכלים שולחן ומנורה ומזבחות וכמ"ש זאת עבודת בני קהת באוה"מ קדש הקדשים זהו הכלל וכל הפרשה הוא הפרט הם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות שכולם קודש קדשים : כ ופקודת אלעזר · היינו סד' דברים אלו וכלו עצמו בשתי ידיו ובחגורתו וכמ"ש בסוף הסימן שהוא בסוף הפרשה שמכאן עד סוף הפרשה דרשה אחת בענין מי שמשפיל עצמו בעבור כבוד שמים : ותנינן · אבות סוף פרק

יפה תואר

לסדר זה ושם תלות לסדר זה · וזה היה כוונת המגדף היות העולם מסור ביד המערכה השמימית כדעת סוברי שמים ולהיות מערכת לחם הפנים רומז שהכל מאתו יתברך ולכן היו ב' מערכות שבה המערכת להן י"ב חלות כנגד שנים עשר מזלות שנחלקו לשני חלוקות ו' תחת האופק ו' למעלה מהאופק ובהיותן

ודוק היטב שלמ"ד שלא יפסיק ד"א א"כ לא היה רשאי לדשנו כדשן כדי שלא יהיה מפסיק אא"כ כשיתנו עליו עלים ור"י יליף מן העלים אשר על האש שיערב האש וכו' אבל זה אינו מעכב אם יהיה הדשן קצת מפסיק ודו"ק :

ידי משה

דברי ר"י ור"ש · לר"י היה מניח על האש בשעת מסעות פסכתר ולר"ש היו מדשנים · נ"ל שנשנים בפלוגתא דת"כ דכתיב על עלים אשר על האש נלמד מכאן שאין מביאין עלים של גפן וזית לפי שנעשה אפר ודשן והתורה אמרה עלים על האש שלא יהיה מפסיק דבר אחר בין האש לעלים ורבנן סברי דאתא לסורות שלא יביא אש של הדיוט כפ"ע רק יערב אותו עם אש של מעלה וא"כ בהא פלוגתא קמפלגי

מפני

החג ענה בנו דברי' של תפלות ולא אמ' לו כל דבר (כ) ולא יצאת אותה השנה ולא שינתה ולא שילשה עד שמת אותו האיש ומתה אשתו ומת בנו ובן בנו ויצאו ט"ו נפשות מתוך ביתו ולא נשתייר לו אלא זוג אחד של בני אדם אחד חיגר וסומא ואחד שוטה ורשע · שוב מעשה באדם אחד שהיה מתחרט שלא קרא ולא שנה פעם אחת היה עומד בבית הכנסת כיון שהגיע העובר לפני התיבה לקדושת השם הגביה את קולו ואמר ק' ק' ק' ה' צבאות (מג) אמרו לו מה ראית שהגבהת קולך אמר להם לא זכיתי לא למקרא ולא למשנה ועכשיו שניתנה לי רשות לא אגביה את קולי ותשוב נפשי עלי ולא יצאת אותה השנה ולא שינתה ולא שילשה עד שעלה אותו האיש מבבל לארץ ישראל ועשאוהו שר החיל של קיסר ומינוהו ראש על כל בירניות שבא"י ונתנו לו מקום ובנה עיר וישב שם (כא) וקראו לו (מד) קילוני לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות מכאן אתה למד שלא ינהג אדם גאוה לפני המקום שכל המתגאה לפניו מתבזה וכה"א (ש"א ב) כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו · וכן אתה מוצא בדוד מלך ישראל שלא נהג עצמו בגאוה לפני המקום אלא בוזה עצמו לפניו כהדיוט להרבות כבודו של מקום אימתי בשעה שהעלה הארון מבית אבינדב אשר בגבעה להביאו לירושלים הה"ד (שם ב ו) ויוסף עוד דוד את כל בחור בישראל שלשים אלף אמר דוד איני מעלה את הארון בחשאי מיד נתייעץ עם שרי האלפים והמאות שישלחו בכל א"י שיתקבצו אליהם וילכו להעלות הארון שנאמר (ד"ה א יג) ויועץ דוד עם שרי האלפים והמאות לכל נגיד (שם) ויאמר דוד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב ומן ה' אלהינו וגו' ויקבצו אלינו ונסבה את ארון האלהים אלינו וגו' מיד אמרו לו כולם עשה כמו שאתה חפץ שנאמר (שם) ויאמרו כל הקהל לעשות כן כי ישר הדבר בעיני כל העם מיד שלח וקבץ כל ישראל שבכל א"י שנאמר (שם) ויקהל דוד את כל ישראל מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת להביא את ארון האלהים מקרית יערים (מד) א כמה זקנים מינה דוד שם אמר ר' ירמיה בן אלעזר ור' ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא תשעים אלף זקנים מנה דוד ביום אחד ולא מינה את אחיתופל עמהם וקדשן שיהיו (מה) עושין דרגון לפניו הה"ד ויוסף עוד דוד את כל בחור בישראל שלשים אלף ויוסף תלתין אלפין עוד שלשים אלף ופשוטיה דקרייה שלשים אלפין הרי תשעים אלפין מיד (מו) הלכו לגבעה להעלות משם הארון שנא' (שמואל ב ו) ויקם וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה וגו' וכתוב אחד אומר (דה"א יג) ויעל דוד וכל ישראל בעלתה אל קרית יערים אשר ליהודה להעלות משם את ארון האלהים ה' יושב הכרובים אשר נקרא שם וגו' וכתוב אחד אומר ויקם וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה וגו' כיצד יתקיימו שני כתובים הללו כל ישראל הלכו לבעלתה שהיא קרית יערים והמתינו שם על הארון עד שיביאוהו מן הגבעה אבל דוד והזקנים קמו מבעלי יהודה היא בעלתה היא קרית יערים והלכו נגד הארון לגבעה להביאו מן הגבעה לקרית יערים היא בעלתה ומבעלתה יעלוהו כל ישראל עמו עד ירושלים וי"א בתחלה נמלכו שלא ילכו אלא עד בעלתה וישלח משם עד בית אבינדב אשר בגבעה להעלות משם ארון האלהים עד קרית יערים ומשם יעלו כולם עמו לירושלים כיון שהיה שם אמר להם אין כבודו של ארון שיבא ביחידים אלא נלך כלנו לשם לכך כתיב ויקם וילך דוד וכל העם וגו' · למה לא הלך בתחלה אלא בעלתה שהיא קרית יערים לפי שהגבעה וקרית יערים בבת אחת היו יושבים ששם היו יושבין הגבעונים שנאמר (יהושע ט) ויסעו בני ישראל ויבאו אל עריהם ביום השלישי ועריהם גבעון והכפירה ובארות וקרית יערים ונפלה קרית יערים בחלק יהודה שכן הוא מונה בחלק נחלתו (שם טו) קרית בעל היא קרית יערים והיא היתה גבול בין יהודה ובנימין שכן הוא אומר בגבול ארץ בנימין (שם יח) והיו תוצאותיו אל קרית בעל היא קרית יערים עיר בני יהודה וגו' אבל הגבעה ששם היה הארון היה בגבול בנימין שכן כתיב בערי בנימין (שם) גבעון והרמה ובארות והמצפה והכפירה והמצה ולכך באו בתחלה עד קרית יערים שהיא גבול בין יהודה לבנימין ואחר הלכו לגבעון אשר נקרא שם שם ה' צבאות (מז) א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי מלמד שהשם וכל כינוייו מונחין בארון רב הונא אמר ב מלמד שהלוחות ושברי לוחות מונחין בארון וירכיבו את ארון האלהים וגו' לא נשאו כתורה שהרי כתיב ולבני קהת לא (מח) נתן וגו' ג מפני מה נענש שנתעלם המקרא מעיניו מפני שקרא לדברי תורה זמירות שנאמר (תהלים קיט) זמרות היו לי חקיך וגו' אמר לו הקב"ה ד"ת שכתב בהן (משלי כג) התעיף עיניך בו ואיננו אתה קורא אותן זמירות הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותן ולבני קהת לא נתן וגו' ואיהו אתייה בעגלה (מט) ד והיה ארונא טעין כהניא לרומא וטריף לון לארעא טעין כהניא לרומא וטריף לון לארעא שלח דוד ואייתי לאחיתופל א"ל לית את אמר לי מה נעבד לדין ארונא דהוא טעון כהנייא לרומא וטריף לון לארעא וטעון כהניא לרומא וטריף לון לארעא א"ל שלח שאיל לאינון חכימיא דמניתה

מסורת המדרש א ירושלמי סנהדרין פרק חלק · מדרש שמואל פרק כ"ה · ב ברכות דף י"ח · מנחות דף צ"ט · מדרש תנחומא סדר ויקהל · ג תנחומא סדר פנחס · ד תדא"ר פ' ל"א :

חדושי הרש"ש

ענה בנו דברים של תפלות כצ"ל וכ"ה שם : (כ) ולא יצאת אותה השנה ולא שנתה ולא שילשה כו' · פי' דבכל שנה מאותן הג' שנים טרם השלמתה מתו קצת נפשות מאותן ט"ו וכן לקמן במעשה השניה עלה קצת לגדולה טרם כלות שנה ראשונה וכן בכל הג' שנים : (כא) וקראו לו קילוני כו' · עמ"כ · ול"נ שהוא מלשון הורדוס עבדא קלניא מתעביד (ב"ב ד' א') ופירש"י נעשה בן חורין וכן ותתעביד טבריא קלניא

חדושי הרד"ל

(מג) א"ל מה ראית · בתדא"ר הגי' אמרתי לו · ואליהו ז"ל הוא שמספר שאמר לו כן : (מד) וקראו לו קילוני · עמ"כ והפי' הנכון הוא שקרא לו המלך להיות הוא וזרעו בן חורין מהמס ועבודת המלך וכמו מקום קלניא (בסוכה מה:) טבריא קלניא (בעבודת כוכבים י) : (מד) כמה זקנים מינה · עמ"כ · והנכון דדרש כל בחור · על בחירת סנהדרין : (מה) עושין דרגון לפניו · פי' שיהיו חולקין מעלת כבוד לפני הארון (והרד"ק בשמואל הביא גי' ת"י שהי' לפניו שתרגם על ששה צעדים שיתא דרגין) · ופי' קדשן היינו מכל טומאה מפני שהיו מהלכין סמוך לארון או פירושו לשון הזמנה : (מו) הלכו לגבעה להעלות משם הארון שהארון בגבעה היה מבית אבינדב שהניחוהו שם כשהחזירוהו פלשתים כמ"ש (שמואל א' ז) וכן כתיב כאן וישאוהו מבית אבינדב אשר בגבעה (ולפשוטו גבעה זו נראה שהיתה בקרית יערים עצמה שהושיבו הארון שם בגבעה של עיר ומפני שגבעה זו בגבול בנימין היתה כדמפרש אח"כ ובנימין זכה להיות אושפיזכן לשכינה (וכמ"ש הגר"א ז"ל באדרת אליהו פ' וזאת הברכה שמפי' שכינת עראי דרך אושפיזא היה בחלקו של בנימין) לכן בקרית יערים שהיתה ליהודה העמידוהו בגבעה זו שהיתה משל בנימין ועיין במדרש שמואל בפרשה י"ג ומש"ש בהגהותי בס"ד ע"ד הרד"ק שם): (מז) אר"י משום רשב"י כו' רה"א כו' (ב"ב י"ד): (מח) מפני מה נענש כו' (סוטה לה.) וע"ל ס"פ י"ב ופ' כ"א : (מט) והיה ארונא טעין כו' · הוא לשון הירושלמי פ' חלק שציין סמ"כ :

פירוש מהרז"ו

פרק ה' : ותשוב נפשי עלי · פי' שדעתי היתה מיושבת עלי על שלא למדתי ובזה שהגבהתי קולי לכבוד הש"י נתיישבה דעתי : צ' אלף זקנים · תלמידי חכמים כמ"ש לקמן פר' ט"ו סי' כ"ד בחורי ישראל וכן כאן ויליף ממ"ש ש"ב ו' ויוסף דוד את כל בחור בישראל וכי להעלות הארון צריך בחורים וגבורים אלא פי' ת"ח וצדיקים · ועי' כל זה בירושלמי סנהדרין פרק כל ישראל הוא פרק חלק : דרגון · אנשי חיל נושאין כלי זיין מלחמה לפני שר נקרא בלשון יוני דרגון ועי' ירושלמי סנהדרין ריש פרק כ"ג דרגון ועי' שמ"ר א' סימן כ"ז מניח דרגון שלו : ולא מינה לאחיתופל · עי' לקמן סימן זה וצ"ע מנין לו : מבעלי יהודה · וכתוב שם וישאוהו מבית אבינדב אשר בגבעה והיינו הצ' אלף הנ"ל ובד"ה א' י"ג ו' כתוב ויעל דוד וכל ישראל בעלתה אל קרית יערים אשר ליהודה להעלות משם את ארון האלהים הרי ב' כתובים מכחישים שני פעמים א' דכאן כתוב שהעלוהו מבית אבינדב אשר בגבעה וכאן כתוב מקרית יערים וכאן כתוב והעם אשר אתו הם הצ' אלף הנ"ל וכאן כתוב כל ישראל (ומ"ש וכתוב אחד אומר ויעל דוד הוא ט"ס וצ"ל כתוב א"א כי מה שהביא תחלה פסוק ויקם דוד הוא לכוונה אחרת) ואח"כ מתחיל לדרוש בכ"מ והתחיל מפסוק ויעל דוד ואח"כ וכתוב א"א ויקם דוד ודו"ק · וגם בש"ב ו' ה' כתוב ודוד וכל בית ישראל ובפסוק ב' שם כתוב וכל העם אשר אתו היינו הצ' אלף הנ"ל ולפי ההכרעה שהכריע המדרש מבואר היטב ודו"ק · וקרית יערים נקראת בעלתה ובעלי יהודה : שהיא גבול שבין יהודה · לתת כבוד לשבט יהודה שהוא שבט המלך ואח"כ הסכימו ברצון דוד שכבוד הארון גדול מכבוד יהודה ועלו דוד והעם אשר אתו והם הצ' אלף הנ"ל ונספחו עמהם כל ישראל ומרומז בתיבת כל העם שתיבת כל מיותר לרבות כל ישראל מה שלא היה דעתם כן מתחלה שהיה לדעתם שלא ילכו רק העם אשר אתו כנ"ל · ודעת המדרש שגבעה וגבעון אחד הוא וכמ"ש יהושע י"ח גבעון והרמה ובשמואל א' כ"ב כתוב ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה הרי שגבעה וגבעון אחד הוא ורמה סמוכה להגבעה שהיא גבעון · אך גבע וגבעון שני ערים הן כמ"ש יהושע י"ח וגבעון והרמה ובפסוק הקודם והעפני וגבע · וכן ביהושע כ"א פסוק י"ז את גבע ואת מגרשיה ואת גבע ואת מגרשיה : אשר נקרא שם שם · בשמואל ב' ו' פסוק ויקם שהזכיר ודורש תיבת שם הכפול שפי' השם של ה' היינו הכינוי של שם המפורש עם ה' המפורש עצמו היה מונח בארון ועל שם כך נקרא הארון ג"כ שם שם ה' צבאות עי' ב"ב דף פ"א : מלמד שהלוחות · לקמן בסי' זה בדברי ר"י : לא נשאו כתורה · עי' לקמן פר' כ"א סי' י"ב כל הענין סוטה דף ל"ה א' : וטרף לון לארעא · נראה דדרים מ"ש אל עוזא ויכהו שם האלהים על השל וימת שם עם ארון האלהים מלשון כי ישל זיתך משילין פירות פי' שמפיל הפירות מהאילן והגג לארץ ומ"ש וימת שם עם ארון האלהים והיל"ל לפני ארון האלהים אלא פי' שמת שם עם שאר הכהנים שמתו ע"י הארון שהגביהה אותם מהארץ והשליכם לארץ כמ"ש בסמוך וישאוהו עם ארון האלהים שנשאו עמו הארגז וכן כאן ודו"ק : לאינון חכימיא דמניתא · כמ"ש לעיל סי' זה שמינה צ' אלף זקנים :

מתנות כהונה

אינס קדש קדשים וארון וכל כו' : בירניות · מקומות המבצרים : קילוני · נראה שהוא לשון קול על שם שזכה לכך על שהגביה קולו בעניית אמן או הוא לשון גזירה כמו קלון אלא שפירושו גוזר אני וע"ש שהיה גוזר על כל קראוהו כן : איני מעלה את הארון בחשאי · ע"ד ברוב עם הדרת מלך : שיקבצו אליהם גרסינן : ה"ג כמה זקנים מינה דוד שם · דוד שם היה ממנה נשיאים וזקני העדה ודייק מדכתיב ל' אלף ובד"ה כתיב שקבץ כל ישראל שמע מינה אלו ל' אלף היו זקנים : דרגון · בערוך משמע שמירה ומגן : ה"ג בירושלמי דפרק חלק ויוסף עוד ל' אלפים ופשוטה דקרייה ל' אלפין הרי צ' אלפין : ופשוטה דקרייה · פשוטה של מקרא : אשר נקרא שם וגו' גרסינן : וכל כינוייו · מיותרא דשם שם קדרים : לא נתן · עגלות אלא בכתף ישאו : נענש · דוד שבאת לידו שנתעלם וכו' : התעיף · לשון כפל וכפלת ה"י ותעיף שאם תכפול עיניך לסתום עין בהיסח הדעת מהסתכל בהם מיד ואינו כפירש"י : ואיהו אתייה גרסי' בפרק אלו נאמרין · ופי' הוא הביאו על עגלה : ה"ג בירושלמי והוה ארונא טעין כהניא לרומא וכו' · פירוש והיה הארון נושא הכהנים למעלה וחובטן למטה לארץ : ואייתי' · והביאו : א"ל לית וכו' · לשון שאלה אין אתה יכול לומר לי מה נעשה לארון זה : דהוא טעון כהני' גרסינן : שאל לאינון חכימיא כו' · שאל לאותן חכמים שמנית ודרך קינטור א"ל כן על שלא מינה אותו עמהן ואמר דוד מי שידע להקים הארון שיעמוד על העגלה ואינו מקים אותו

ידי משה

מפני מה נענש דוד שנתעלם ממנו מקרא זה ולבני קהת וגו' · מפני שקרא לדברי תורה זמירות אמר הקב"ה ד"ת שכתוב בהן התעיף עיניך וכו' · הריני מכשילך וכו' · והנה כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה וקשה להבין קושיא וכי תלה מלפני הקב"ה להכשיל ב"א · ועוד למה דוקא בדבר זה · וצ"ל ליישב לפי דאית' בפי' רש"י תורה דכתיב בה התעיף עיניך בו וגו' פי' כשאתה מעלים עיניך ממנה ללמוד בע"פ אתה שוכח וא"כ ע"כ היה לדוד לימוד אחר ע"ז שפסוק כדאיתא בגמ' דחגיגה דמקשה קראי אהדדי כתיב ו' כנפים לא' וכתיב ד' כנפים ומשני נתמעטו כנפי חיות ואותן שאומרים בהם שירה נתמעטו [illegible]

יפה תואר

ובהיותן בשולחן אשר לפני ה' רמז שהשכל מושפע מאתו ית' : [ויוסף תלתין אלפין · פי' מדכתיב ויוסף מרבה שלשים אלף שהתוספת כעיקר ומדכתיב עוד מרבינן תו שלשים אלף ופשוטו של מקרא שלשים אלף הרי תשעים אלף אבל באגדת שמואל דרים לה מאת כל בחור דדרים בחור כל בחור את כל בחור] :

לניעותך

[illegible]

אמר דוד מאן דידע למקמתיה ולא קם ליה יהא סופא מתחנקא אמר לו דבה קומי והוא קאים אמר הקב"ה לאחיתופל מלה דמינוקיא אמרין בכנישתא בכל יום לא אמרת ליה ולבני קהת לא נתן וגו' ודא רבתא א"ל דבה קומי וקאים ולכך היה זובח כשהעלהו בשניה שלא יבא לידי כך שנא' (ש"ב ו) ויהי כי צעדו וגו' ויהי עוזא ואחיו נוהגין את העגלה שנא' (שם) וישאהו מבית אבינדב וגו' עוזא מאחריו ואחיו לפניו וישאוהו מבית (נ) אבינדב אשר בגבעה וגו' מהו שאמר הכתוב וישאוהו מבית אבינדב וגו' מה נשאו עמו ארגז ששגרו פלשתים דורון לאלהי ישראל שעליו ס"ת מונח (נא) כההיא דתנינן א (כב) ארון שעשה משה אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו באמה בת ו' טפחי' ב והלוחות ארכן ששה ורחבן ששה ועוביין שלשה מונחות לארכו של ארון וכמה לוחות אוכלות י"ב טפחים ונשתיירו שם ג' טפחים צא מהם טפח חציו לכותל זה וחציו לכותל זה נשתיירו שם שני טפחים שבהם ס"ת מונח שנאמר אין בארון רק שני לוחות וגו' אין רק אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות ס"ת שמונח בארון פירנסתה ארון לארכו בא ופרנס ארון לרחבו כמה לוחות אוכלות בארון ששה טפחים נשתיירו שם שלשה טפחים צא מהן טפח חציו לכותל זה וחציו לכותל זה נשתיירו שם שני טפחים שלא יהא ס"ת נכנס ויוצא בדוחק דברי ר"מ (כג) ר' יהודה אומר באמה בת חמשה טפחים והלוחות ארכן ששה ורחבן ששה ועוביין שלשה ומונחות לארכו של ארון כמה לוחות אוכלות בארון י"ב טפחים נשתייר שם חצי טפח אצבע ומחצה לכותל זה ואצבע ומחצה לכותל זה פירנסתה ארון לארכו צא ופרנס ארון לרחבו כמה לוחות אוכלות בארון ששה טפחים נשתיירו שם טפח ומחצה צא מהם חצי טפח אצבע ומחצה לכותל זה ואצבע ומחצה לכותל זה נשתייר שם טפח שבו העמודים עומדין שנאמר (שיר ג) אפריון עשה לו המלך וגו' עמודיו עשה כסף וגו' וארגז ששגרו פלשתים דורון לאלהי ישראל מונח בצדו שנאמר (ש"א ו) ואת כל כלי הזהב אשר השיבותם לו אשם תשימו בארגז מצדו ושלחתם אותו והלך ועליו ס"ת מונח שנאמר (דברים לא) לקוח את ספר התורה הזה בצדו היה מונח ולא בתוכו ומה אני מקיים אין בארון רק שני לוחות לרבות שברי לוחות שמונחין בארון ג לפי שהלוחות השלמות ולוחות השבורות על צדיהן היו מונחות בארון לפי שלא היו עבות אלא שלשה טפחים אבל קודם שהיה הארגז דף אחד היה יוצא מן הארון ועליו היה ספר תורה מונח לכך כתיב וישאוהו מבית אבינדב זה היה הארגז שעליו ספר תורה מונח והיה עומד מצד ארון ברית ה' · ואחיו הולך לפני הארון (נב) מכאן אמרו אחיו הולך לפניו כיון שהעלו אותו היו תשעים אלף זקנים מהלכין לפניו והכהנים טוענין בו והלוים מנגנין וכל ישראל משחקין מי שיש בידו לולב מי שיש בידו תוף וכלי שיר (כד) הה"ד (שמואל ב ו) ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' וגו' זה לולב (נג) שאדם מנענע בו (שם) ויבאו עד גורן (נד) נכון כתיב כידון וכתיב נכון א"ר יוחנן בתחלה כידון ולבסוף נכון · וישלח עוזא אל ארון האלהים אמר לו הקב"ה הארון נושאיו נשא · עצמו לא כל שכן דכתיב (יהושע יד) ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם נשא ארון נושאיו ועבר (שמואל ב ו) כי שמטו הבקר למה שמטו שהיו מוליכין אותו שלא כתורה שהן היו צריכים להוליכו בכתף וטענוהו בעגלה (נה) והלך לו לעצמו · ויחר אף ה' בעוזא ויכהו שם האלהים על השל (נו) מהו על השל ר' יוחנן ור"א ח"א על עסקי שלו וח"א (נז) שעשה צרכיו בפניו וימת שם עם ארון האלהים א"ר יוחנן עוזא בא לעוה"ב שנא' עם ארון האלהים מה ארון קיים לעוה"ב אף עוזא בא לעוה"ב · ויחר לדוד על אשר פרץ ה' וגו' מהו ויחר אר"א שנשתנו פניו כחררה מה טעם דלא כתיב ביה אף · מיד נתירא דוד להביאו אצלו שנא' (שם) ויירא דוד את ה' ביום ההוא ויאמר איך יבא אלי ארון ה' מה עשה דוד הטהו בית עובד אדום לעמוד שם שנאמר (שם) ולא אבה דוד להסיר אליו את ארון ה' וגו' ויטהו דוד בית עובד אדום הגתי (נח) לוי היה עובד אדום הגתי שכן (נט) מיחסו עם הלוים ועובד אדום ואחיו ס"ב ולמה נקרא שמו עובד ע"ש שעבד לפני ה' כראוי אדום שהאדים פני דוד הוא היה מתירא מפני הארון שלא ימיתנו והוא עובד לפניו ובירכו הקב"ה הגתי שהיה מגת · ד כשחזר דוד לירושלים בא אחיתופל ואמר לו דוד לא היה לך ללמד מפסוק קטן שהתינוקות קוראין (במדבר ז) ולבני קהת לא נתן וגו' (ס) הלוים נושאים את הארון ואין הכהנים נושאים את הארון בכתף הם נושאים את הארון ולא על עגלה

מסורת המדרש א ירוש' שקלים פ"ו ה"א · ב מנחות צ"ט · שמ"ר פמ"ו · תנחומא תשא · שה"ש פסוק ידיו גלילי זהב · ירוש' שקלים שם · וירושלמי תענית פ"ד · ג תנחומא ויקהל · ד ספרי פיסקא מ"ו · לקמן פי"ב ·

חדושי הרד"ל

(נ) אבינדב אשר בגבעה עם ארון האלהים מה נשאו עמו כו' כצ"ל ועמ"כ: (נא) כההוא דתנינן ארון כו' (ב"ב י"ד): (נב) מכאן אמרו אחיו הולך לפניו ועזא מאחריו כצ"ל וכדלעיל שעיקר החדוש הוא על עוזא שאין מפורש שהלך מאחריו רק נלמד מדיוקא דכתיב באחיו לפניו ש"מ שעוזא היה לאחריו : (נג) שאדם מנענע בו ג"כ לשמחה לפני ה' כמ"ש ושמחתם לפני ה' אלהיכם · ועיין בויק"ר פ"ל : (נד) כתיב כידון כו' · (סוטה שם) : (נה) והלך לו לעצמו · פי' הלך הארון בעצמו מן העגלה וכמ"ש בהדא"ר פל"א שהיה תלוי באויר בין השמים לארץ · לרמוז שכן הוא ראוי להנשא באויר ע"ג כתפי הלוים ולא בעגלה : (נו) מהו על השל כו' · סוטה שם : (נז) שעשה צרכיו בפניו · נראה דלא באותה שעה קאמר · שהרי מפורש בד"ה על אשר שלח ידו אל הארון (גם אין סברא שעשה כן ברבים באותה שעה כו' והיו שותקים מלמחות) אלא שדרש מלשון השל שבאיזה פעם מכבר לא נזהר ועשה צרכיו בפניו ונפרע לו עתה כששלח ידו ג"כ בארון : (נח) לוי היה · מפני שכתוב הגתי שד"א שגר היה כמו אתי הגתי · לכן הוצרך לפרש שהיה לוי : (נט) מייחסו עם הלוים שהיה ושניה לעובד אדום (דה"א כ"ו) · כצ"ל וכדלקמן בפרשה : (ס) הלוים נושאים כו' · משמע שמתחלה נשאוהו כהנים שעוזא ואחיו בני אבינדב

חדושי הרש"ש

קלניא (ע"ז י' א') מקום קלניא הוה (סוכה מ"ה א') : (כב) ארון שעשה משה אמתים וחצי ארכו כצ"ל : (כג) ר"י אומר כו' · נשתייר שם חצי טפח אצבע ומחצה לכותל זה ואצבע ומחצה לכותל זה תוספות בשם ר"ת בב"ב (יד א') · ל"ג תיבות ומחצה : (כד) הה"ד ודוד וכל ב"י משחקים לפני ה' וגו' · המרפים לד"ס

מתנות כהונה

אותו יהא בסופו בחנק : א"ל דבה · זבח לפניו זבח והוא עומד : מלה דמינוקיא וכו' · דבר שהתינוקות אומרים בכל יום בב"ה : ה"ג ודא רבתא א"ל דבח כו' ופי' וזה דבר גדול שיזבח לפניו אמרת לו : דבח וכו' · היה דוד זובח לפניו והיה הארון עומד כההיא דתניגן פ"ק דב"ב : ה"ג אין רק אין מיעוט וכו' : העמודים עומדים · עמודים של כסף היו מונחים בארון רמז לקיומם ועמידתן של ישראל כדאיתא התם : לקוח את ספר וגו' · סיפיה דקרא ושמתם אותו מצד ארון : לכך כתיב וישאוהו וגו' · סיפיה דקרא עם ארון האלהים : ומשחקים לפני ה' וגו' · ובמנענעים דרש ביה לשון ניענוע : כתוב כידון · בד"ה גורן כידון והוא רומח או אלה : בתחלה כידון · על שמת עליו עזא : ולבסוף · כשהעלוהו מבית עובד שנשאוהו הלוים ולכן כתיב שם בד"ה ויהי בעזור האלהים את הלוים שהיה הארון נושא את נושאיו וכ"כ הרד"ק אבל רש"י פירש בפרק אלו נאמרין שלבסוף היה נכון לבית עובד שנתברך בגללו ועיין סוף שם : שלו · פירש"י ששגג לאחוז בארון : שעשה צרכיו · פירש"י דדרש מלשון כי ישל ושלייתה דבר שמשיל ויורד מלמעלה למטה : כחררה · עוגה שאופין על הגחלים : מאי טעמא · מ"ט דרשת לשון חררה יותר מכל ויחר דכתיבי בתורה ומשני משום דלא כתיב ביה אף וכל שאר ויחר כתיב ביה אף והכי איתא בהדיא בפרק אלו נאמרין : ועובד אדום · פירש בני אדום ואחיו הכל ס"ב שכן מנה אותם בד"ה סימן כ"ו : ה"ג אדום שהאדים פני דוד : פעולתי : שם בן

עובד

פירוש מהרז"ו

א"ל דבח קדמוהי · ובילקוט בשם ספרי איתא שאמר לו מ"ש בתורה ולבני קהת לא נתן וגו' וכדלעיל : ויהי כי צעדו · וס"ד נושאי הארון ששה צעדים ויזבח שור ומריא : עוזא מאחריו · שהרי כתוב ועוזא ואחיו בני אבינדב נוהגים את העגלה וגו' ואחיו הולך לפני הארון א"כ פי' שעוזא הלך אחרי הארון סמוך לארון וכששמטו הבקר מן הארון היה עוזא סמוך לארון ע"כ שמכן הוא ולא אחיו : וישאוהו מבית אבינדב · אשר בגבעה עם ארון האלהים הרי שמלבד ארון האלהים נשאו עמו דבר אחר וע"ז שואל מה נשאו עמו : אמתים וחצי ארכו · כל אמה ו' טפחים הרי ט"ו טפחים ואמה וחצי רחבו הם ט' טפחים וכן קומתו ט' טפחים : וכמה לוחות אוכלות בארון · שהיו הלוחות ושברי לוחות מונחים בארון כדלעיל והיו מונחים לארכו של ארון כל לוח ו' טפחים ארכו וג' טפחים עביו והיו מונחים זה על זה י"ב טפחים אוכלים בארכו פי' ממלאים האויר ואוכלים אותו · ויתכן שפי' מלשון אלפים בת יכיל פי' מחזיק עי' רש"י ב"ב י"ד שם : חציו לכותל זה · שהארון היה של ג' ארונות אחד של עץ ושנים של זהב אחד מבפנים ואחד מבחוץ כל אחד עביו חצי אצבע ומצד הסברה יתכן דשל עץ היה עביו כאצבע ושנים של זהב חצי אצבע ביחד ומ"ש פרנסה פי' חשבת ומלאת מחסור הידיעה שהיה לנו בזה כמו הפרנסה שממלאת מחסורי האדם : אין בארון רק · מ"א ח' פסוק ט' : לרבות ס"ת · שכל רבוי מרבה בדומה לו כמ"ש דברים ל"א כ"ו לקוח ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד הארון ועיקר דין הס"ת שיהיה ארכו ו' טפחים ורחבו ב' טפחים כמ"ש ב"ב שם וסובר ר"מ דמ"ש מצד הארון היינו בארון לפנים לצד הדופן של הארון לא באמצע : נכנס ויוצא ברוחק · שיוכל להכניס יד מלמעלה ויד מלמטה להכניסה ולהוציאה וכשחושב אורך הארון שמניח ב' טפחים לס"ת היינו לרחבה ועוביה אע"פ דב' טפחים לא יתיב יוכל לגמגם שכשמכניסה יוקפל הס"ת מעט לצדדים וגם יתכן שיוגלל מעט ממנה על העמוד השני ותהיה ברווח אך האורך לא יוכל לקפל ובהכרח שיהיה ריוח אויר : באמות בת ה' ט' · אורך הארון ב' אמות ומחצה הם י"ב טפחים ומחצה : אפריון עמודיו · במ"ר פר' י"ב סי' ד' שי"ר פסוק אפריון : ומה אני מקיים · שאין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות ולר"מ מרבה ס"ת אך לר"י מאי מרבה וקאמר דבא לרבות שברי לוחות ובירושלמי דסוטה דורש מפסוק אשר שברת ושמת בארון אף המשוברים תשים בארון והיינו לר"מ דלר"י לא צריך : על צידיהם · פי' שוכבות על גביהם שארכם ו' ורחבן ו' וגבוהות בארון רק ג' טפחים ועל השלימות מונחים השבורות ג"כ גבוהות ג' טפחים : מהלכין לפניו · כדלעיל דרגון לפניו : והכהנים טוענים בו · בקרא מפורש שנתנוהו על העגלה אלא שהכוונה שם נתנוהו על העגלה והולכים סביבותיו וכמ"ש ועוזא ואחיו בני אבינדב נוהגים העגלה ומן הסתם שהיו כהנים שהרי גבעון וגבע מערי הכהנים : מי שיש בידו לולב · בא לפרש שמ"ש בש"ב ו' ה' ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' בכל עצי ברושים ובכנורות ובנבלים ובמנענעים ובצלצלים שבהכרח שאין הכוונה שהיו לכולם כל דברים אלו אלא זה דבר זה וזה דבר אחר ובמנענעים כתוב בשמואל ב' ו' ה' : כתיב כידון · בד"ה וכתיב נכון בש"ב : נושאיו נשא · סוטה דף ל"ה שמ"ר סוף פר' ל"ו : שעשה צרכיו · דורש השל שלו ע"פ מדת ממעל שעסק בצרכי עצמו והסיח דעתו כרגע מהארון : מה ארון קיים · כמ"ש והלוחות מעשה אלהים הוא וכל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם והתורה חיי עולם : פניו כחררה · שמתיבשת בעבור האש ומצטמק כך נמקו פני דוד : מה טעם · כמ"ש סוטה ל"ה אלא מעתה כל היכא דכתיב ויחר הכי נמי התם כתיב אף הכא לא כתיב אף וזהו מה טעם שאתה דורש כאן מלשון חררה ולא בשאר מקומות דכאן כלפי מעלה לא יתכן שיהיה פירושו מלשון חרון אף ויתכן שכן פירושו אצל קין ויחר לקין ואצל יונה ההיטב חרה לך : שהאדים פני דוד · פי' שדוד עצמו נתבייש על שראה לדקתו וזכותו : שהיה מגת · שהיה דר בגת ומ"ש וברכו הקב"ה כדמפרש לקמן בסמוך כמפורש בש"ב ו' י"א ובד"ה א' סוף י"ג ושם כ"ו ה' : בא אחיתופל ואמר לו · צ"ע מנין לו ויתכן מדקרא דוד לאחיתופל ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי ואינו מפורש מה למד ממנו בהכרח פירושו על מקום שמפורש שגנה דוד וכמ"ש ד"ה א' רים ט"ו אז אמר דוד לא לשאת את ארון האלהים כי אם הלוים וגו' עד כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' בנו היינו בפרץ עוזא : מפסוק קטן · פי' פסוק מפורש בלא עומק ובלא דרשא ועיין ולבני

קהת

ידי משה

היטיב וזה כיון הפסוק ג"כ שאמר אשר נקרא עליו שם שם ה' לבאות פי' שהכתוב בא לומר שלא יפה עשה דוד שטען את הארון על העגלה כי אף שהיה רק ארון של שברי לוחות מ"מ הואיל והיה נקרא עליו שם שם ה' לבאות פי' הואיל והיה לו שם אחד עם ארון של לוחות שלימות : וישלח עוזא וגו' א"ל הקב"ה הארון נושאיו נשא וכו' · אני בן המחבר לא אחרים בדיו ליתן טעם לשבח על שהיה הארון נושא את נושאיו ואין הקב"ה עושה נס בחנם וכ"ל לפי דאי' בירושלמי והובא במ"ר בפ' וישלח וז"ל מי גדול הנושא או הנישא מן מאי דכתיב על כפים ישאונך פי' יפ"מ שהמלאך נושא את הצדיק א"כ ע"כ הנישא עדיף שהרי קיי"ל שצדיק עדיף מן המלאך ואי' הרבה דעות שס"ל שמלאכים עדיפין א"כ האיך היו רשאים לשאת את הארון לכך היה צריך לנס זה שהיה הארון נושא את נושאיו כדי שיהיה הארון נושא ונישא א"כ תיתי מכי תיתי הוא עדיף ודוק היטב : על השל מהו על השל על עסקי שלו · שמעתי פי' מן הגאון בעל מטה אהרן ז"ל דה"פ לפי שהלוים היו הולכין יחפין ואמר הוא הטעם לפי שהיה ארון נושא את נושאיו וגנאי כלפי שכינה לשאת את מנעליהם וא"כ ה"פ על עסקי שלו פי' מנעלו שהיה לו ראיה מחמת שהיה הולך יחף בלי מנעלים ע"כ שהארון נושא את נושאיו ולמה שלח ידו לאחוז בארון ודוק ולי נראה דה"פ שהטעם שהלוים היו הולכין יחפין לפי דאי' בירושלמי פ' מי שמתו שנושאי המטה לא היה להם סנדלים ברגליהם לפי שכדי שלא יבטלו מן המצוה פי' שמא יפסק סנדלו מעל גבי רגליו ויתבטל וזה היה הטעם בארון ג"כ רק שעוזא זה היה לו מנעלים א"כ ע"כ למד לפי שארון נושא את נושאיו וסמך עצמו על נס זה והיה לובש מנעלים ולא חש שמא יפסקו וכו' ויתבטל מן המצוה כאמרן שאף שנפסק מנעלו הרי הארון נושא את נושאיו ולא יתבטל מ"מ מן המצות וז"ש על עסקי שלו פי' מכח שהיה לובש מנעלים נענש דע"כ למד שהארון נושא את נושאיו ודוק היטב : ויחר לדוד שנשתנו פניו כחררה · פי' לפי לימוד שלו שהוא סבר שהארון עם שברי לוחות אינו נושא את נושאיו לא היה לעוזא לענוש ואם נענש עוזא ע"כ לא יפה עשה הוא ודו"ק : מיד נתיירא דוד להביאו אצלו · ובמדרש

ומנין שכן הוא שכן את מוצא כשהעלהו בשנייה לא היה שם כהן
ולא עגלה שנא' (ד"ה א טו) אז אמר דוד לא לשאת את ארון האלהים
כ"א הלוים וכתיב וישאו בני הלוים את ארון האלהים · וישב ארון
ברית ה' בית עובד אדום הגתי [א] אמרו רבותינו (ס) שני דברי' היו קדושי'
וגדולים וכסבורין בני אדם שהם קשים וכדי שלא להוציא לעז עליהם
כתב בהן דבר גדול של שבח וברכה ואלו הן קטרת וארון קטרת
שלא יאמר אדם קשה הוא הקטרת · על ידו מתו נדב ואביהוא ועל ידו
נשרפו עדת קרח ועל ידו נצטרע עוזיהו לכך כתב הקב"ה מעלה
גדולה בקטרת שניצלו ישראל על ידו שנאמר (במדבר יז) ויקח אהרן
כאשר דבר משה וירץ אל תוך הקהל וגו' · ארון שלא יאמר אדם
קשה הוא הארון· הוא הכה בפלשתים· הוא הרג באנשי בית שמשי הוא
הרג לעוזא לכך כתב בו ברכה שנאמר וישב ארון ה' וגו' ללמדך
שאין קטרת וארון הורגין אלא עונות הורגין · במה בירך הקב"ה בית
עובד אדום ר"י אומר בבנים הה"ד (דה"א כו) ולעובד אדום בנים
שמעיה הבכור וגו' יואח השלישי ושכר הרביעי ונתנאל וגו' פעולתי
השמיני · בעון קומי ר"י מהו פעולתי אמר להם על שפעל פעולה
גדולה בתורה מה פעולה גדולה פעל שהיה מדליק לפני הארון נר
א' שחרית ונר א' ערבית (סא) [ב] ר' יוסי עבד לה אפטרה מה אם הארון
שלא אכל ושתה ולא מתכבד אלא בשביל שני לוחות שהיה בו זכה
בית עובד אדום שיתברך בזכותו מי שקבל חכמים ותלמידים במאכל
ובמשתה ועל מטות כבודות עאכ"ו שישלם לו הקב"ה שכרו [ג] אמרו
על עובד אדום ח' בנים היו לו וח' כלות היו לו וכל חדא וחדא מנהון
ילדה תרין בירחא הא כיצד היתה טמאה שבעה וטהורה שבעה
ויולדת טמאה שבעה וטהורה שבעה ויולדת שית עשר לכל ירח
לתלתא ירחין (כה) הרי ארבעים ותמניא ובני שמעיה ששה דכתיב
(ד"ה א כו) ולשמעיה בנו נולד בנים וגו' בני שמעיה עתני וגו' הא
חמשין וארבע תמניא דידיה דכתיב ולעובד אדום בנים וגו' הא
שתין ותרין הה"ד (שם) כל אלה מבני עובד אדום המה ובניהם ואחיהם
איש חיל בכח לעבודה ששים ושנים לעובד אדום הוי כי ברכו אלהים
לכך נאמר ויברך אלהים את בית עובד אדום וגו' שמע דוד לסוף ג'
חדשים שבירך הקב"ה לעובד אדום ולביתו קיבץ זקני ישראל והשרים
ושרי הכהנים והלוים להעלות את הארון בשמחה גדולה דכתיב (ש"ב ו)
ויוגד למלך דוד לאמר ברך ה' את בית עובד אדום וגו' וכתוב אחד
אומר (ד"ה א טו) ויהי דוד וזקני ישראל וגו' (סב) מי העלוהו הלוים
העלוהו וכיון שראה דוד שהעלוהו הלוים ולא ניזוקו כמה שאמר
ליה אחיתופל הוסיף עוד וזבח לפניו כמו שאמר אחיתופל בראשונה
הה"ד (שם) ויהי בעזור האלהים את הלוים וגו' כתוב אחד אומר
ויזבחו ז' פרים וז' אילים וכתוב אחד אומר (שמואל ב ו) ויהי כי צעדו
וגו' ו' צעדים ויזבח שור ומריא (סג) [ד] ר' חנינא ור' מנא ח"א על כל
צעידה וצעידה שור ומריא ובסוף שבעה פרים ושבעה אילים וחד
אמר (כו) על כל צעידה וצעידה שבעה פרים ושבעה אילים ובסוף
שור ומריא · רבנן אמרי (סד) מקרא חד פרוש לחבירו על כל ז'
פסיעות ז' פרים וז' אילים (סה) רב פפא בר שמואל אמר על כל
פסיעה ופסיעה שור ומריא על כל ו' פסיעות ז' פרים וז' אילים א"ל
ר' חסדא א"כ מלאת את כל ארץ ישראל במות אלא על כל ו' פסיעות
שור ומריא על כל שש סדרים של שש שש פסיעות ז' פרים וז'
אילים · (שם) ודוד מכרכר בכל עוז לפני ה' וגו' בא וראה כמה בזה
דוד עצמו לכבודו של הקב"ה היה לו לדוד להיות מהלך לפניו סתם
כמלך לבוש כלי מלכותו לאו אלא (סו) לבש כלים נאים לכבוד הארון
ומשחק לפניו מה שאפשר לומר שנא' (ד"ה א טו) ודוד מכורבל במעיל
בוץ וכל הלוים הנושאים את הארון וגו' וכתיב ודוד מכרכר בכל
עוז לפני ה' מהו בכל עוז בכל כחו מהו מכרכר שהיה מקיש ידיו
זו על זו וטופח ואומר כירי רם והיו ישראל (סז) מריעים ותוקעים
בשופרות ובחצוצרות וכל כלי שיר שנא' (ש"ב ו) וכל בית ישראל
מעלים את ארון ה' בתרועה ובקול שופר (סח) וכתוב אחד אומר
(ד"ה א טו) וכל ישראל מעלים את ארון ברית ה' וגו' כיון שבא

מסורת המדרש א תנחומא סדר בשלח · ילקוט ש"ב פ"ו · ב ברכות פרק הרואה · הס"ם פ"ב פסוק ד' · ג ירושלמי יבמות פרק החולץ הלכה י"ב · ד סוטה דף ל"ה ע"ב · ילקוט שמואל רמז קמ"ב ·

חדושי הרש"ש

נד"ס טעה וצ"ל ש"ב ו' : (כה) הרי מ"ח ובט ששה · עמ"כ וכן בחזית בפסוק שמכוני באשיפות סגי' ושיפא דידיה : (כו) על כל צעידה וצעידה שור ומריא ובסוף כו' כ"ל דבסוף ששה צעדים קאמרי עי' סוטה (ל"ה ב') ובמ"א שם ואתיא מ"ד הראשון כר"פ בר"ש דבסמוך :
מהו

חדושי הרד"ל

שהכהנים היו ושלא כד' הרד"ק בשמואל ובד"ה שכתב שלא היו לוים ומשמעותן שהיו ישראלים (ואפשר היו מבני בנימין · ויושבי הגבעה שהיה לבנימין ולפ"ז אולי יש לדרוש מ"ש (דה"א ו' גם שם ט') וכדב וגדור ואחיו · כי נדב הוא אבינדב ואחיו הוא אחיו וגדור הוא עזא · ועל שנפרץ בו פרץ עזא רק שנמחל לו ובא לעוה"ב כדלעיל לכן קראוהו גדור כלומר ה' יגדור הפרצה שנפרצה בו) · ומבואר מזה שלא
כדעת הרמב"ם בס' המצות עשין ל"ד שכתב שלא באה המצוה ללוים כ"א במדבר למיעוט מספר הכהנים אבל לדורות החיוב בכהנים כמו שנתבאר בס' יהושע ובשמואל עכ"ל · וכאן מבואר שלדורות בלוים · ובאמת צ"ע דהכדיא תניא בסוטה (ל"ג ב) בכל יום ויום לוים נושאים את הארון ובאותו היום (שעברו הירדן) נשאוהו כהנים ומנו שם ג' מקומות לבד שנשאוהו כהנים · ומצאתי אח"כ שהרמב"ן בהשגותיו לשרשי הרמב"ם שרש ג' השיג עליו מסוגיא הנ"ל ודעתו ז"ל שהמצוה בין בכהנים בין בלוים (וכ"כ מסתימת דברי הרמב"ם עצמו בחיבורו ספ"ב מהל' כלי המקדש ע"ש) · ורק בג' מקומות אלו שמנו חז"ל היה עפ"י נביא דוקא בכהנים · (וע' במגלת אסתר שם בשם הרד"ק שיש עוד פעם רביעי כשברח דוד מאבשלום· וז"א כמבואר שם והנה צדוק וכל הלוים אתו נושאים את ארון ברית ה'· וי"ל לפ"ד המדרש כאן שאוסר לדורות הכהנים ג"כ · דצדוק היה הממונה כהן הראש ועל פיו נשאוהו · ומ"ש עוד במג"א שם מקרא דד"ה וישאו בני הלוים את ארון האלהים שהביאו הרמב"ם כי אז הכהנים נשאוהו ושא"כ ה' מקומות כן · שוב שגיאה במתכ"ת שם ודאי הלוים נשאוהו והרמב"ם לא הביא זה שם רק לראיה שהנשיאה בכתף מצוה כמ"ש שם כאשר צוה משה בדבר ה') : (ס) ב' דברים היו כו' מכילתא ס"פ בשלח ושם חשיב גם המטה ג"כ : (סא) ר"י עבד לה אפטרא · הס"ם רבה פ"ב פ"ד : (סב) מי העלוהו הלוים כו' · מפני שנזכרו גם כהנים בפ' הוצרך לפרש הלוים נשאוהו כמש"ל : (סג) ר"ח ור' מנא ח"א כו' · בירוש' פ' חלק : (סד) מקרא חד כו'· זה לא נמצא בירושלמי ובבלי ומדברי איזה מדרש אחר שמפרש כפשטיה שהכל א' ומה שזה סותם זה מפרש וילמד קרא דשמואל מדל ד"ה דשור ומריא לאו היינו א' אלא ז' פרים וז' אילים (ויהיה פי' מריא אילים פטומים) · וקרא דד"ה למד משל שמואל שעל כל ו' פסיעות היו עושין כן : (סה) רב פפא כו' ·(סוטה שם ע"ב): (סו) לאו אלא לבש כלים נאים כו'·נאים שבבגדי מלכות כדמפורש בגדי זהב שנונין דומין לפז: (סז) מריעים ותוקעים בשופרות· בא לפרש מ"ש בתרועה בקול שופר אין פירושו בתרועה בפה · אלא הוא כלל ופרט שמפרש אח"כ במה היו מריעים בקול שופר ובחצוצרות : (סח) וכתוב א' אומר כו' · שם בד"ה מפורשים שארי כלי שיר דקאמר :

פירוש מהרז"ו

קשה לא נתן : וישב ארון ה' וגו' · וס"ד ויברך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר
לו בעבור ארון האלהים ואינו מפורש כאן במה היה הברכה ודורש ר"י ע"פ מדה י"ז
שמפורש בד"ה א' כ"ו ולעובד אדום בנים עד פעולתי השמיני כי ברכו אלהים ושם למוד
מענינו שהברכה היה בבנים ועל זה כוון כאן במ"ש ויברך ה' את בית עובד אדום :
מהו פעולתי · צ"ע למה שואל דווקא על פעולתי ולא על כל השמונה ויתכן שהכוונה
שכל השבעה שמות נמצאים דוגמתם בתנ"ך שמעי"ה מ"א י"ב כ"ב יואח מ"ב י"ח י"ח ·
שכר ויששכר דומים ומפורסים נתנאל בן צוער עמיאל בן גמלי יהוזבד אצל יהושפט ועל ידו
יהוזבד אך פעולתי אינו בנמצא ובהכרח שמורה לדרשא וע"כ דורש ע"פ מדת ממעל על
שפעל פעולה טובה היינו שעובד אדום עצמו פעל ועל שם כך קרא שם בנו השמיני
פעולתי וסמך הברכה אצלו במ"ש כי ברכו אלהים היינו שברך לעובד אדום בעבור
פעולתו כמ"ש מפורש בש"ב ו' י"א ובד"ה א' ט"ו : נר אחד שחרית · שהמנורה היה
באוה"מ בגבעון וכן המזבח ולא הקריב שם קרבנות ולא עשה אלא לכבודו במה שאפשר
לו בנר וכבד ורבץ לפניו כמ"ש בסוף ברכות : ומ"ש אפטרה עי' ב"ר פר' ס' סימן ח'
ופירש"י כשנפטר מאכסנאי שלו שהחזיקו במאכל ומשתה ובית דירה : ארבעים ותמניא ·
וחושב מ"ח ל"ח בנים ו' בכל חודש ולבד זה ו' לשמעי' בנו הרי ל"ד ובהכרח לומר על שמעיה שכבר היה לו ששה בנים אלו המפורשים קודם ברכה זו ועתה נתברך גם עם
אחיו ונולדו לו עוד ששה ככל אחיו הרי ל"ד · ודורש כן מאחר שכתוב אצל השמונה בנים כי ברכו אלהים ולא פירש מהו הברכה ואח"כ כתוב שם ששים ושנים לעובד אדום
ולמוד מסופו שזהו הברכה בתוך ג' חדשים אלו שעל זה כתוב בד"ה א' סוף י"ג ויברך ה' את בית עובד אדום שביחד עם אלו המפורשים הם ששים ושנים שמונה של עובד
עצמו וששה של שמעיה עצמו וילמוד סתום מן המפורש שילדו ששה ולפי דעת המדרש לא נתחדש ברכה לעובד אדום עצמו רק הברכה בבניו וכלשון הכתוב בד"ה א' סוף י"ד
ויברך ה' את בית עובד אדום וזהו ג"כ ברכת עצמו שכתוב עליו כי ברכו אלהים כנ"ל וכן מה שכתוב בש"ב ו' י"א ויברך ה' את עובד אדום ואת כל ביתו פי' ג"כ שברכת
בניו הוא ברכת עצמו וא"כ מ"ש כי ברכו אלהים אינו שייך למעלה אל שמונה בנים שחשב שזה אינו מן הברכה אלא בהכרח נדרש ע"פ מדה י"א סידור שנחלק ששייך למטה
עד ששים ושנים לעובד אדום ע"פ המדות כנ"ל ודו"ק מאוד אך דעת הגמרא והירו' יבמות פרק ד' הלכה י"ב שחשבון ששים ושנים מ"ח משמונה בנים כנ"ל וששה של שמעיה
המפורשים הם עצמם שנכללו בחשבון המ"ח אלא שפרט אותם לידון במדות הנ"ל שילמדו כל אחיו ממנו שילדו ג"כ ששה ששה ועוד ששה שילדה אשת עובד עצמו הרי ל"ד ומ'
אלו הרי ס"ב כי הם תופסים עיקר לפסוק של ש"ב ו' י"א ויברך ה' את עובד אדום אותו בעצמו שמלבד ח' המפורשים נתברך עוד בששה בנים כמו כל בניו עפ"י המדות הנ"ל
ובזה נחלקו הגמרא והירושלמי שדעת הגמרא שהברכה היה בכולם שילדו ששה בכרס אחד וילדו בג' חדשים אלו פעם אחד ובזה סובר הירושלמי כמו המדרש שהששה היו בג'
חדשים שנים בכל חודש וצ"ע במאי פליגי בפרט זה ומה דעת כל אחד מהפסוק ודעת הגמרא יתכן כדאשכחן במצרים שהיה הברכה ששה בכרס אחד כך כאן שהברכה סתומה
ילמוד מן מצרים המפורש אך דעת המדרש והירושלמי שנים בכל חודש יתכן שדורש ממ"ש בש"ב שם ובד"ה שם שלשה חדשים · ויברך וגו' שברך אותו כל שלשה חדשים והשוה
מדותיו לכולם בכל חודש והנה הפסוק של ש"ב ו' את עובד אדום ובפסוק הסמוך לו את בית עובד אדום הרי בכ"מ וכן בד"ה א' ט"ו את בית עובד אדום ושם כ"ו ה' כי ברכו
היינו לעצמו ג"כ ב' כ"מ והמדרש מכריע שזהו ברכת עצמו מה שנתברכו בניו והגמרא והירו' מכריעים ששניהם אמת שנתברך הוא בעצמו ונתברכו בניו : קבץ דוד · כמ"ש
ד"ה א' ט"ו כל הענין ומ"ש בשמחה כמבואר שם בש"ב ובד"ה : כמו שאמר לו אחיתופל · כמ"ש לעיל כשחזר דוד וכו' : אחיתופל בראשונה · מבואר לעיל ג"כ : בעזר האלהים ·
וס"ד ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים ובש"ב ו' כתוב ויהי כי צעדו נושאי ארון ברית ה' ששה צעדים ויזבח שור ומריא והם ב' כ"מ והכריעו כל אחד לפי דעתו ומ"ש בעזר
האלהים היינו שלא היזק בלוים כמו שהזיק בפעם הראשון שהיה מגביה כהנים לרום ומשליכם לארץ כמבואר לעיל : רב פפא ב"ר שמואל · סובר כקד מאי דלעיל והקשו
לו ר"ח א"כ שזבחו על כל פסיעה והוצרכו לבנות במה בכל פסיעה היינו כל הדרך מגבעה עד ירושלים במה אחת ע"כ דורש שעל כל ו' פסיעות ב' קרבנות ועל כל ל"ו פסיעות י"ד
קרבנות ודייק מ"ש כי צעדו נושא ארון ה' ששה צעדים שתיבת צעדים מיותר והיה די שיאמר ששה צעד ולמה צעדים לשון רבים הרי נותן תיבת ששה באמצע לצעד ולצעדים
ששה צעד וששה צעדים של ששה הנ"ל : מהלך לפניו סתם · כדרכו בכל יום שאין הדור בעולם ממלך שלובש בגדי מלכותו ולא עשה כן אלא תקן לו בגדים נאים אחרים

מתנות כהונה

עובד השמיני בד"ה סימן כ"ו ושאר הבנים שמותם מבוארים מעצמן ולכן לא שאל עליהם וע"ש : אפטרה · שנפטר מן האכסניא כדאיתא בפרק הרואה : לתלתא ירחין · שכך שהה בביתו : ובנו ששה וכו' · ובירושלמי פרק החולץ ובפרק הרואה בתלמודא דידן חשיב שאשת אדום ילדה גם כן ששה : ותמניא דידיה · שמונה בני עובד עצמו : ולא נזוקו גרסינן : מקרא חד פרוש וכו' · ואותו מקרא שבד"ה הוא פי' למאי דכתיב בשמואל שור ומריא היינו ז' פרים וז' אילים ויהיה שור ומריא שם הכלל כמו ויהי לי שור וחמור וששה צעדים דכתיב בשמואל פירוש לויזבחו שבעה פרים שבד"ה שהיה לאחר ששה צעדים : ה"ג על כל ו' פסיעות ז' פרים : סתם · כלומר כפשוטיה בלי פזוז וכרכור : לאו · כלומר לא עשה כן : מה שאפשר לומר · בפיו הכל היה עושה : וכתיב ודוד מכרכר גרסי' : כירי רם · נוטריקון של מכרכר · כירי אדון כמו סך כירי פלסתר וכלפי הקב"ה אמר כן או יש לומר שאמר כן על הארון ע"ד ש"ה ארון הברית אדון כל הארץ ואע"ג דכירי בכ"ף היינו עבד כדמוכח בפרק כיצד מעברין ובפרק שלוח הקן צריך להיות דהיינו כשהכ"ף רפויה או לא היו מדקדקין הכ"ף כל כך כמו הקו"ף אבל כשמדקדקין אותה היטב משמעותיה

ידי משה

שמואל אמר דוד ארון זה של פורענות הוא שהיה מכלה במדבר את הלוים וכאן הרג לעוזא וקשה להבין וכי לא היה לו די בכליון הלוים ומדוע מתחלה רצה להחזיקו אצלו ולבסוף מכת עוזא נתיירא וצ"ל שהוא הדבר שכתבנו לעיל לפי שהיה ארון זה שבו רק שברי לוחות והיה דוד סבר שארון זה אין בו קדושה כ"כ ומותר לטעון אותו על עגלה והנה הארון היה מכלה הלוים מתוך רוב קדושתו היה אש יוצא ממנו ולסטה ושורפת בלוים וא"כ בלא מעשה דעוזא היה דוד סבר שאינו שוה בקדושתו כ"כ כמו הארון עם הלוחות שלימות וא"כ לא יכלה משא"כ כשראה שהוא ג"כ נושא את נושאיו הואיל ונענש עוזא א"כ יכלה ג"כ כמו ארון עם הלוחות שלימות ע"כ נתיירא ודו"ק כנ"ל ב"ה : ר"י עבד לה אפטרא ומה אם ארון שלא אכל ושתה וכו' ובגמרא אי' ג"כ הכי שר"י הגלילי דרש לכבוד אכסניא ומה ארון וכו' המארת ת"ת בביתו ומה היא הברכה דאמר ר"א בר ביזנא שהיה חמותה וח' כלותיה יולדת ששה בכרס אחד וכו' וצ"ע בראשונה למה היה זה השכר דוקא ועוד קשה מאי מקשה הגמ' ומאי היה הברכה שיהי משי שיפי
עכ"ס

לירושלים היו כל הנשים מציצות על דוד מן הגגות ומן החלונות וראו אותו מרקד ומשחק ולא היה איכפת לו הה"ד (שמואל ב ו) והיה ארון ה' בא עיר דוד וגו' · הרי לך שאשתו נשקפה עליו ומנין שכל נשי ירושלים כן שכן היא אומרת לו (שם) מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו (שם) ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר וגו' כיון שראתה אותו משים עצמו כהדיוט נתבזה בעיניה · מהו מפזז (סט) ומכרכר האיך היה עושה אמרו רבותינו היה לבוש בגדי זהב סנונין דומין לפז והיה מכה בידיו זו על גב זו וטפח כיון שהיה מכרכר כירי רם היה מפזז מהו מפזז שהיה הזהב המסונן שהיה עליו קולו פוזז · יכול לא היה דוד עושה יותר מזו לאו (ע) אלא הופך אספירס ומשוייר לפניו שכן כתיב במקום אחר (דה"א ט"ו) ותרא את המלך דוד מרקד ומשחק וגו' · והיו כל הנשים מציצות עליו מן הגגות ומן החלונות ולא איכפת לו ומהיכן את למד שהיה דוד הופך אספירס ומשוייר שכן את מוצא כיון שהכניסוהו לעיר דוד הציגוהו במקום אשר הכין לו דוד והעלה עולות לפניו (עא) הוא וישראל שכן כתיב (ש"ב ו) ויביאו את ארון ה' ויציגו אותו וגו' · תמן כתיב ויקריבו עולות ושלמים לפני האלהים אחר שכלה להעלות בירך כל העם על שכבדו את הארון ונתן לכולם מתנות מרוב שמחתו בארון ולנשים שנא' (שם) ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים וגו' ויחלק לכל העם לכל המון ישראל וגו' מהו (עב) אשפר אחד מששה בפר אשישה אחת מששה באיפה וי"א אשישה גרבא דחמרא כמה דתימא (הושע ג) ואוהבי אשישי ענבים לאחר שנפטרו כל ישראל ממנו נפנה לברך את ביתו ולשמחה מרוב שמחת הארון יצאת מיכל לקראתו וביזתהו על שבזה עצמו לכבוד הארון לעיני הנשים הה"ד (שמואל ב ו) וישב דוד לברך את ביתו וגו' (עג) לא הניחתו ליכנס לתוך הבית אלא יצאת לחוץ והיתה מקפחתו בדברים ותאמר מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו מכאן את למד שהיה הופך אספירס ומשוייר שכן היא אומרת לו אשר נגלה היום התחילה עושה מריבה כנגדו מבקשת לאכול פניו אמרה לו אם ראיתי כבודך מה נכבד היום מלך ישראל עכשיו הודעת שאת מלך אשר נגלה היום הלווי בצניעות אלא לעיני אמהות עבדיו ואלו הן נשי ישראל שהיא קוראה אתהן אמהות · כהגלות נגלות אחד הריקים (עד) אמר רבי אבא בר כהנא הריק שבריקים זה (עה) ארכיסטס שאין ריקם הימנו מכל מצוה כך היה דוד מרקד לפני הארון אמרה לו (עו) היום נגלה כבודו של בית אבא בוא וראה מה בינך לבין בית אבא כל בית אבי היו צנועים וקדושים אמרו עליו על בית שאול שלא נראה מהם לא עקב ולא גודל מימיהם הה"ד (שם א כד) ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה ויבא שאול וגו' (כז) א מהו ויבא אל גדרות הצאן ר' אבין בשם רבי אלעזר נכנס לו לדיר הצאן גדר לפנים מגדר · ויבא שאול להסך את רגליו (עז) עשה עצמו כסוכה עטיף פעליונים וישב לבית הכסא (עח) והיה חמי ליה משולשל ציבחר ומסלק ציבחר משולשל ציבחר ומסלק ציבחר אמר דוד לית אריך מנגע בהא גופא צניעה הה"ד דהוא א"ל (שמואל א כד) הנה היום הזה ראו עיניך את אשר נתנך ה' היום בידי במערה ואמר להרגך ותחס עליך ואחוס עליך אין כתיב כאן אלא ותחס עליך צניעותך חסה עליך וכך אמרה לו מיכל של בית אבי היו צנועין כ"כ ואת עומד ומגלה לבושך כאחד הריקים כיון שגמרה דבריה א"ל וכי לפני מלך ב"ו שחקתי ולא לפני מלך מלכי המלכים שחקתי אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו ואלו היה אביך צדיק יותר ממני היה האלהים בוחר בי ופוסל בבית אביך הה"ד (שם ב ו) ויאמר דוד אל מיכל לפני ה' וגו' (כח) א"ל אביך היה מלך על ישראל בלבד אני נגיד על ישראל ויהודה הה"ד (עט) על עם ה' זה שבט יהודה על ישראל אלו שאר שבטים ד"א ב א"ל של בית אביך היו מבקשין כבוד עצמן ומניחין כבוד שמים ואני איני עושה כן אלא מניח כבוד עצמי ומבקש כבוד שמים הה"ד (שם) ונקלתי עוד מזאת (פ) ואל תאמרי שהייתי שפל בעיני אחרים ולא נבזה בפני עצמי ת"ל והייתי שפל בעיני ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה א"ל אותן בנות ישראל שצווחת אותן אמהות אינן אמהות אלא אימהות לוואי יהא לי חלק עמהם לע"ל הה"ד (שם) ועם האמהות אשר אמרת לואי עמם אכבדה ולפי שאמרה מיכל כן נענשה שכן כתיב אחריו (שם) ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה והא כתיב יתרעם לעגלה אשתו ג שגעתה כעגלה ומתה היינו דכתיב עד יום מותה (פא) הא ביום מותה היה לה · (פב) אין לך אדם בישראל שביזה עצמו על המצות יותר מדוד הה"ד דהוה אמר לפני אלהים

מסורת המדרש א ברכות דף ס"ב · ירושלמי סוכה פרק החליל · ילקוט שמואל רמז קל"ג · ב ירושלמי שם · מדרש שמואל פרשה כ"ה · ג מדרש שמואל פרשה י"א ·

חדושי הרד"ל

(סט) ומכרכר וגו' ותבז לו בלבה כיון שראתה כצ"ל: (ע) הופך אספירס ומשוור · עמ"כ וכמ"ע פי' הופך עקבות פרסות רגליו ומרקד · וז"ש להלן אשר נגלה היום לעיני כו' מכאן אתה למד שהיה הופך אספירס שע"י הרקידה הלזו נגלו אצבעות רגליו (שהיו מהלכין יחפין מפני שהיה סמוך לארון מקום שכינה כנושאי הארון עצמם כמש"ל פ"ה אות ה' בהגהותי · ועי' רד"ק בשמואל): (עא) הוא וישראל כו' תמן דכתיב ויקריבו כו' · מזה אתה למד שישראל הקריבו ג"כ · ובכדי לסיים שבירך כל העם על שכיבדו הארון והקריבו קרבנות: (עב) אשפר כו' · וי"א אשישה כו' · פסחים ל"ו ב': (עג) לא הניחתו לכנוס תוך הבית אלא יצאת כו' · יש לפרש שז"ש (ד"ה ט"ז) ויסב דוד לברך את ביתו (שהוא במקום ויצא שכתוב בשמואל)· שהסיב דרך אחרת לכנוס לביתו מחמת שנצנצה מיכל על הפתח לקפחתו בדברים: (עד) ארחב"כ הריק כו' · ירושלמי פ"ה דסוכה ה"ז ופ"ב דסנהדרין ה"ד ומדרש שמואל פכ"ה: (עה) ארכיסטרים · ע' מו"ע ערך ארכסיטרס: (עו) היום נגלה כבוד בית אבא · דרש מלך ישראל על שאול שהיה מלך על ישראל לבדו כדלהלן: (עז) עשה עצמו כסוכה · (ברכות ס"ב ב') · והאי עטיף אפלוניא הוא פי' מהמסדר כ"מ דרשן: (עח) והוי חמי ליה משלשל כו' · ירושלמי שם: (עט) על עם ה' זה שבט יהודה · כמ"ש היתה יהודה לקדשו וכתיב ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן: (פ) וא"ת שהייתי שפל כו' · מדרש שמואל שם: (פא) הא ביום מותה הוות לה · סנהדרין כ"ב א': (פב) אין לך אדם כו' · ירושלמי

חדושי הרש"ש

(כז) מהו ויבא אל גדרות הצאן כו' גדר לפנים מגדר מגדרות לשון רבות קדרים: (כח) א"ל אביך היה מלך על ישראל בלבד אני נגיד על ישראל ויהודה · לכאורה תמוה הלא גם שאול מלך על כל ישראל היה · ואולי כוונו דשאול מלך מיד על כל ישראל משא"כ דוד תחלה מלך על יהודה לבד ועלה עוד למלוך

מתנות כהונה

משמעותיה ג"כ אדון: מציצות · מביטות כד"א מציץ מן החרכים: סנונים · מזוקקים ומצורפים אמרות ה' צרופה תרגום מימרא דה' סנן יתיה כזה שהוא מסנן דבר מה במסננת כדי לזקקו: קולו פוזז · צלל כפעמונים: ה"ג יכול לא היה דוד כו': אספירס ומשוייר · מיני בגדים ארוכים דרך צניעות והוא היה מהפך שוליהן מלמטה למעלה כדי שיהא קל ברגליו כדלקמן ובא"א כתב בשם הערוך משוייר קופץ: ה"ג אשפר אחד ששה בפר כן הוא במסכת פסחים: נגלה · לשון גלוי: לאכול פניו · דרך משל הוא או צריך להיות לאבל כלומר לבייש פניו: הלווי · כמו הלואי: הריק שבריקים גרסינן: זה ארכיטס · בערוך משמע שר על הלסטים וגרס ארכלסטים אבל פירשו שר ודריש א' הריקים המיוחד שבריקים: לבין בית אבא גרסינן: כסוכה · להסך קדרים לשון סוכה: פעליונים · וילונות סדינים או סודרים ועי' בערוך ערך פליום: והיה חמי ליה · דוד היה נחבא במערה והיה רואה אותו וכו': ה"ג בירושלמי בפרק כהן גדול משולשל צבחר וכו' · פירוש משלשל ומוריד בגדיו מעט וחזר ומעלה אותם מעט כדי הצורך כדאיתא בפ' ב' דכתובות דמהדר ליה למתא שופילתא: וה"ג בהדיא בירושלמי דפ' החליל משלשל ציבחר ומסלק: ה"ג בירושלמי בפרק החליל אמר דוד לית אריך מנגע וכו' · פי' אינו הגון לנגוע בגוף צנוע הזה: ותחס עליך · גם זה בפרק הרואה: אימהות · ל' אם למקרא: ליואי · כמו הלואי: שגעתה · שצעקה: [הכי גרסינן שאמר לפני אלהים ה'
לא

פירוש מהרז"ו

של נביא וכמ"ש בשמואל והוא עוטה מעיל כך דוד מכורבל במעיל כמ"ש בד"ה שאינו מבגדי מלוכה שלו וגם עשה לו בגדי כהן כמ"ש ש"ב ו' י"ג ודוד חגור אפוד בד כמ"ש ש"א כ"ב י"ח נושא אפוד בד בכהני נוב וזה לפי כבוד הארון · וגם היה לו להלך בנחת לפי כבוד מלכותו ולא לשחק לפזז ולכרכר: פוזז · הפז שעליו משמיע קול ע"פ מדת ממעל: אספירס · במוסף ערוך בל"י כפות רגלים פי' שהופך כפות רגליו למעלה וקופץ · ומ"ש ומשויר ל"ל ומשוור שפי' קופץ ולקמן בסמוך דורש מנין לו אלא שמפסיק בספור המעשה כסדר: עולות לפניו הוא וישראל · כי בש"ב ו' כתוב ויעל דוד עולות לפ' ושלמים ובד"ה א' ריש ט"ז כתוב ויקריבו עולות ושלמים לפני אלהים היינו כל ישראל והם ב' כ"מ והכריע דשניהם אמת שהקריבו דוד וכל ישראל: מהו אשפר · על שלא נמצא תיבה זו בתנ"ך דריש לה נוטריקון אחד ששה פר: ואשישה · דורש ע"פ מדת יגיד עליו רעו כמ"ש ב"ר פר' ע"ז סוף סי' ב' שכתוב אשפר ואשישה מה אשפר אחד מששה בפר כך אשישה אחד מששה ואם פירושו אחד מששה בכור שהוא ל' סאה ואחד מו' הוא חמשה סאה אין מי שיאפה לחם גדול כזה ואם אחד מששה בסאה שהוא קב הוא קטן מאד ע"כ תפש מדה האמצעית אחד מששה באיפה שהאיפה שלש סאין והיינו חצי סאה ואשישה הוא לחם הטוב בדברי חז"ל בפסחים דף ל"ו פרע לחלוט ואשישה הובא בערוך ערך אשש א' והי' דורשים ע"פ מדה י"ז שמפורש במקום אחר שאשישה הוא מיין: מכאן את למד · מסיים מ"ש לעיל ומהיכן את למד על שכתוב אשר נגלה היום שנגלו איבריו כשהפך רגליו למעלה: אם ראית כבודך · דרך תמיה אם התבוננת לשמור כבודך וזהו מה נכבד היום דרך כנוי שהכוונה להיפך כמ"ש בהגלות נגלות אחד הריקים: הלויא בצניעות · בתוך הבית אלא לעיני כל ועי' כל זה בירושלמי סנהדרין פר' כה"ג ובירושלמי סוכה פרק ה' הלכה ד': ארכסיטם · וכן הוא בירושלמי סוכה שם הביא המ"ע וגורס ארכיסטרים פי' בל"י משחקים ומרקדים: גדר לפנים מגדר · עי' ברכות דף ס"ב: משולש צבחר ומסלק צבחר · משלש מעט למטה לכסות בשרו ומסלק ומגביהה מעט לעמוס לפי צורך היציאה ועי' בירושלמי סנהדרין בשינוי ובירושלמי סוכה כמו כאן: לית אריך · פי' לא טוב ויפה ולשון מקרא הוא וערות מלכא לא אריך לנא למחזא (עזרא ד' י"ד): כיון שגמרה דברי' · בא לפרש מ"ש דוד לפני ה' אשר בחר בי ולא פירש מה עשה לפניו ודרש שהוא שייך לגמר דבריה כהגלות נגלות אחד הריקים על זה אמר לפני ה' עשיתי זאת וכנגד מה שאמרה היום נגלה כבודו של בית אבי' על זה השיב אשר בחר בי מאביך שאם היה הוא צדיק יותר ממני לא היה הש"י בוחר בי ופוסל באביך ואף שהצניעות מדה טובה היא מאד אך במקום שיש קידוש ה' יש לגלות ולא לשמור הצניעות וכמ"ש בב"ר פר' מ"ג סי' ט' והיתה שרה אמנו צנועה יותר מדאי ואמר לה אברהם כו' ע"ש: מבקשין כבוד עצמן · שאול אמר כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך אף שהיה יודע שדוד הומלך מפי הש"י רצה לבטל דבריו להרוג לדוד בשביל כבוד עצמו ודוד כשמרד בו אבשלום לקיים מ"ש הנני מקים עליך רעה מתוך ביתך אמר הנני יעשה לי כטוב בעיניו שאול כשאמרו הנשים הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו קנא לכבודו ורצה להרוג את דוד ודוד כאשר קללו שמעי אמר הניחו לו ויקלל כי ה' אמר לו קלל את דוד: שצווחות אותן · שאת קורא אותן אמהות ושפחות וזהו אשר אמרת ולא אני שאני קורא אותן אמהות שראויות בצדקתן להחשב בין אמהות שרה ורבקה וכו' ועמם אכבדה בלשון עתיד: יתרעם לעגלה אשתו · ש"ב ג' ו' ד"ה א' ג"ג ודרשו

יפה תואר

[צניעותך חסה עלך· ואע"ג דהשיב טעמא כי משית ה' הוא · זה אמר רק לעבדיו לדחותם]: לא היה לה ולד וכו' · קשה מה צורך לזה פסוק שביום מותה ה"ל ולד הא אמרינן כ"מ שנאמר אין לה הוה לה וי"ל

ידי משה

עכ"פ היה הברכה ושפיר יליף שק"ו וכ"ל דה"פ לפי דאי' להלן פרשה ה' משפחת קהת אתה מוצא שמונים אותם ב' פעמים ובפעם ב' היו חסרים שני שלישי וקי"ז לפי שהיה הארון מכלה בהם והיה רצונו ליטול שלחן ומנורה והיה הקב"ה כועס עליהם ושוב היה מתכלי' א"ל הקב"ה למשה עשה להם תקנה יבוא אהרן ויסימו איש על עבודתו דברי רהב"פ · רשב"נ אמר ח"ו אדרבה אלא אע"פ שהיה הארון מכלה היו מוסרים נפשם וכולם רצו לארון ששכרו מרובה אף שהוא מכלה ומתוך שהיו מריבים זה אמר אני נוטל וכו' היו נוהגין בקלות ראש לפיכך אמר יבא אהרן וגו' וא"כ לפום רהיטא יש כאן קושיא גדולה על ק"ו של ר"י דהאיך יליף מן הארון בשלמא הארון היה מכלה וא"כ היה עובד מעמיד נפשו ונפש ב"ב בסכנה אמנם לרהב"פ לא קשה כלום כי אם לא היה עובד עושה זה היה מכילה יותר לפי דאיתא שהיה עובד אדום לוי ונקרא אדום שהאדים פני דוד אמנם לרשב"נ קשה קושיא זו והנה נ"ל שהיה השכר מדה כנגד מדה שהיו יולדות ששה בכרס אחד לפי שהיה עובד עם א' בניו לויים סך תשעה נפשות והעמידו עצמם בסכנה שיכלה ח"ו מהם ששה נפשות לפי שהארון מכלה ב' שלישית לכך שילם הקב"ה במדה כנגד מדה שהיו יולדות ששה בכרס א' והנה כ"מ בין לרהב"פ לבין רשב"נ לפי שמצינו שגדול העושה מאהבה יותר מן העושה מיראה שזה כתיב בו לאלף והעושה מאהבה כתיב בו אלפיים אם כן שכרו כפול ואם כן לרשב"נ שהיו עושים מאהבה היה ראוי להיות להם י"ב בכרס אחד כמו שהיה במציאות אלא ע"כ אתי' כרהב"פ והשתא א"ש וה"פ שיליף ר"י ק"ו רק שקשה קושי' שהקשיתי דילמא שאני בעובד שהעמיד נפשו בסכנה אלא ע"כ מוכרח אתה לומר כרהב"פ ולא שפיר נלמד הק"ו רק שקשה מגליה דילמא כרשב"נ לז"א ומתי היא הברכה פי' מכת הברכה אתה תראה ע"כ שהלכה כרהב"פ דאמר ר"ח ב"ב שהיו יולדות ששה בכרס אחד ע"כ הואיל ועשה מיראה דאם כדברי רשב"נ היה לאם לילד י"ב בכרס אחד ודו"ק: שגעתה בעגלה ומתה · פי' שהיתה צועקת כעגלה מחמת צער לידה ומשני היינו דכתיב וגו' פי' שהי'
נג

אלהים (תהלים קל"א) ה' לא גבה לבי בשעה שמשחני שמואל למלך ולא רמו עיני בשעה שהרגתי את גלית (פג) ולא הלכתי בגדולות בשעה שהחזירוני למלכותי ובנפלאות ממני בשעה שהעלתי את הארון (שם) אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כשם שהתינוק הזה אינו מתבייש להתגלות לפני אמו כך שויתי נפשי לפניך שלא נתביישתי להתבזות לפניך לכבודך כגמול עלי נפשי כהן ינוקא דנפק ממעי דאימיה ואין בו רוח גסה לינוק משדי אמו כן הות נפשי עלי שאיני מתבייש ללמוד תורה אפילו מקטני ישראל א"ר אדא ב"ר חנינא אמר לו הקב"ה אתה שוית עצמך לגמול חייך כשם שאין לתינוק הזה עונות כך אין לך עונות שנאמר (שמואל ב יב) גם ה' העביר חטאתך לא תמות מכאן את למד שאין אדם רשאי לנהוג גאוה לפני המקום אלא צריך אדם להתבזות על כבודו א"ר יהודה הלוי ב"ר שלום [א] אין מעשיו של הקב"ה כמעשה ב"ו למה עביד (פד) מגירם של ב"ו יש לו כלים נאים בשעה שהוא יוצא לשוק הוא לובשם אבל בשעה שהוא עומד לבשל פושט את היפים ולובש מקורעים וזוסטא ועוד בשעה שהוא גורף את הכירים ואת התנור הוא לובש רעים מהם אבל לפני הקב"ה בשעה שכהן גורף את המזבח ומדשנו היה לובש כלים מעולים שנאמר (ויקרא ו) ולבש הכהן מדו בד וגו' בשביל והרים את הדשן למה כן אלא להודיעך שאין גאוה לפני המקום וכן אתה מוצא באלעזר הכהן שהיה נוהג בשפלות לפני המקום (כט) א"ר יהושע בן לוי (פה) אלעזר היה דוכנין נשיא על הנשיאים שנאמר (במדבר ג) ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן וגו' ראה שררה שהיתה בידו ואת סבור מפני שהיה אדם גדול הי' נותן לאחרים שיטענו את הכלים שהיה עשוי לטעון אותם לאו אלא הוא עצמו היה טוען שנאמר ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן וגו' והיאך היה טוען כל אלו אמרו רבותינו כן היה טוען שמן המאור בימינו וקטורת הסמים בשמאלו ומנחת התמיד של יום (ל) תלויה בזרועו בין הערבים היכן היה נתון א"ר אחא א"ר שמעון בן יוחאי [ב] כמין צלוחית קטנה היה תולה באפונדתו מפני שהיה חגור מתניו בזינו כעבד לפני קונו להודיעך שאין גאוה לפני האלהים · פקדת כל המשכן וכל אשר בו בקדש ובכליו שעל ידו היה נותן להם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכל כליהם כמה דתימא ומשמרתם הארון וגו' ונשיא נשיאי הלוי אלעזר וגו':

פרשה ה א (א) **אל** תכריתו את שבט הלוי וגו' [ג] הה"ד (תהלים לג) הנה עין ה' אל יראיו וגו' להציל ממות נפשם וגו' הנה עין ה' אל יראיו וגו' זה (א) שבטו של לוי שהם יושבים ומקוים לחסדו של הקב"ה וכי כל הבריות אינן מיחלים לחסדו של הקב"ה אלא ביותר שבטו של לוי שלא נטלו חלק בארץ אלא יושבים ומתפללים שתעשה ארץ ישראל פירותיה כדי שיטלו מעשרותיהם שאין להם כלום בעולם אלא חסדו של הקב"ה הוי למיחלים לחסדו ולהציל ממות נפשם מן מיתה עצמה ולחיותם ברעב אלו (ב) כ"ד מתנות כהונה שנתנו לשבט לוי (ב) י' במקדש ועשרה בגבולין וד' בירושלים הוי ולחיותם ברעב א"ר אלעזר בן פדת מאיזו מיתה היו נצולים אם ממיתה של עולם הרי אין בריה שאין מתה מהו להציל ממות נפשם אלא ממיתת הארון כיצד (ג) א"ר אלעזר בן פדת בשם ר' יוסי בן זמרא בשעה שהיו ישראל נוסעין היו שני ניצוצין של אש יוצאין מתוך שני בדיו של ארון כדי לפגוע שונאיהם ומניין שכן משה אומר לישראל מה אתם מתייראין מן בני ענק וכי קשים הם מאותן שהיו באים כנגדנו והיה הארון שורפן וכן הוא אומר (דברים ט) וידעת היום כי ה' אלהיך (ד) הוא העובר לפניך וגו' מכאן אתה דורש שהיו ב' ניצוצין מקדמין לפניהם אמר להם הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך וכיון שהיו הניצוצין יוצאין היתה האש שפה בטעוני הארון והיו

מסורת המדרש א ירושלמי שבת פרק המצניע · ב ירושלמי סוטה פרק ח' הלכה ג' · ג תנחומא כאן · ילקוט סדר במדבר ·

חדושי הרש"ש

למלוך על כל ישראל: (כט) אמר ריב"ל אלעזר היה דוך דוכנין כצ"ל · וכ"ה בירושלמי פ' המצניע ולקמן פ"ז וע"ש במ"כ ובערוך ערך דוך הד': (ל) תלוי בזרוע ושמן המשחה היכן היה כו' כצ"ל וכ"ה הגי' בירושלמי שם וכן העתיק הכתיי:

(א) אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי מתוך הלוים כצ"ל: (ב) עשר במקדש כו' · עמ"כ בפס פסיקתא

חדושי הרד"ל

סנהדרין שם: (פג) ולא הלכתי בגדולות בשעה שהחזירוני כו' · בירוש' שם הגי' לסוף לא הלכתי בגדולות כשהעליתי את הארון ונכון לי לא הלכתי בגדולות שהלך לפני הארון בשפלות מפזז ומכרכר: (פד) מגירם של ב"ו · כצ"ל בסמ"ך שפירושו כמ"ש המ"כ: (פה) אלעזר היה דוך דוכנין · כצ"ל וכ"ה בירושלמי לקמן פ"ז ופי' נשיא נשיאים:

(א) שבטו של לוי דכתיב ואתנם לו מורא וייראני למיחלים לחסדו שהן יושבים כו' · כ"ה בתנחומא וילקוט: (ב) כ"ד מתנות כהונה · עמ"כ בפס פס"ז · והוא ברייתא בחולין קל"ב ב': (ג) א"ר"א בשר"י בן זמרא ב' זקוקין כו' · שה"ר פ"ג פ"ה דב"ר פ"ז תנחומא ויקהל ס"ז: (ד) שעובר לפניך אש

פירוש מהרז"ו

סנהדרין כ"א ע"א זו מיכל הובא ילקוט ש"ב ג' ובירושלמי שם ושם ב"ר פר' פ"ב סימן ז': שהחזירוני למלכות · אחר מרידת אבשלום שנדחה ממלכות לשעה וחזר למלכותו כמפורש בש"ב י"ט וזהו גדולות שאין למעלה הימנו: ובנפלאות ממני זה הארון · אף שהעלות הארון היה קודם החזרה למלכות חשבו המדרש מאוחר על שהוא שייך למ"ש ובנפלאות ממני שנפלא ונתכסה ממנו איך ישא אותו שנשאו על העגלה כמ"ש לעיל סי' זה ולסמוך אותו אל מ"ש אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו שדורש ג"כ על הארון שאמו בדמיון הארון והוא התגלה לפניו ומ"ש עוד הפעם בפסוק כגמול עלי נפשי דורש על תורה שגומל עם נפש להביאה לחיי עולם שבזה היה ג"כ כגמול ויתכן שרמוז ענין היניקה בתיבת נפש שהדדים נקראו נפש כמ"ש (ישעי' ג' כ') בתי הנפש על דפוס של הדדים וכן לימוד התורה כמ"ש דדיה ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד מכל מי שמוצא אפילו מן הקטנים: שאין לתינוק הזה עונות · כמ"ש לעיל פר' ב' בסי' י"ב כשם שהתינוקת שהוצאת אין אבותיה מתרעמים עליה וכאן לפי הנמשל יש לפרש שהתינוק כשמתלכלך על אמו ואמו מנקה אותו בלא תרעומות כלל עליו כך הש"י העביר חטאתך שדומה לרחיצת צואה כמ"ש אם רחץ ה' את צואת בת ציון: וזוסטא · פי' המ"ע בלשון יוני ענינו חגורה וכתונת לפני הבגדים שלא יטנפו: שאין גאוה · מלעבוד לפניו עבודות בזויות לא יאמר האדם בגאותו אין זה כבודי בעבודות אלו ע"כ נוה להתנאות גם בהרמת הדשן ועי' לקמן פר' ה' סוף סי' ח': וכן אתה מוצא · כל דרשה זו בענין דוד שהאריך בה מאד הובא לכאן דרך אגב של ענין אלעזר וכשחוזר לענינו אומר וכן כדרך המדרש: דוכנין · נ"ל דוך דוכנין וכן הוא בהדיא פר' ז' סי' ג' בדברי ריב"ל דוך דוכנין וכן הביא הערוך דך בשם הירושלמי שבת פרק המצניע ה"ג ופי' מלשון דוכס והכוונה שר על שרים נשיא על נשיאים: שהיה עשוי לטעון · שהיה מוטל עליו לטעון ולשאת כמ"ש לעיל פר' ג' סוף סי' י"א: שנאמר ופקודת · שמן המאור וקטורת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה פקודת כל המשכן אשר בו ובכליו הרי ב' פעמים פקודת הא' על ד' הפרטים המנוים ואח"כ בכלל ועל זה דרשו שפקודת הא' פי' על דברים שנשא בעצמו ופקודת הב' פי' על דברים שהיה ממונה עליהם וצ"ע שאין המדרש חושב שמן המשחה שהוא מפורש בקרא ובילקוט כאן הגירסא שמן אחד בימינו שמן אחד בשמאלו הקטורת בחיקו החביתין בכתף (היינו מ"ש בסדר צו ויקרא ו' י"ב זה קרבן אהרן ובניו וגו' מנחת תמיד מחציתה בבוקר ומחציתה בערב על מחבת בשמן תעשה שעל שם זה נקראת חביתין ומנחת תמיד) · אך בירושלמי שבת הגי' כצ"ל הגי' שמן המאור בימינו וקטורת הסמים בשמאלו ומנחת התמיד שבכל יום תלוי בזרועו שמן המשחה איכן היה נתון · ר' אבין בשם ר' אלעזר כמין צלוחית היה לו באפונדתו · וכמ"ש בירושלמי סוטה פרק ח' הלכה ג' צלוחית של שמן המשחה וכן בברייתא דמלאכת המשכן פרק ד' וכן במכילתא בשלח פסוק ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת וכאן בשיבוש: באפונדתו · כו' חגור מתניו · וכן בירושלמי הנ"ל אפונדתו וכאן מפורש שהכוונה חגורה שכן זיני פירושו חגורה יעי' ערוך ערך זינו ואח"כ נ"ל אפונדתו וכמ"ש בערוך אות א' ערך אפנדה וז"ל בפרק הרואה וכו' ובאפונדתו פי' כליל לבוש שהוא חלוק קטן ויש בו הרבה מקומות תפורים וכו' ויש ששונים פונדתו והוא מפורש בערך פ' עכ"ל ובאות פ' ערך פונדא כתב פונדתו הוא ענין פסקיא של עור שהוא תרגום חגורה הרי דכאן בירושלמי נ"ל פונדתו ולא אפונדתו וצ"ע: היה נותן להם · אולי צ"ל ניתן להם שאם פירושו שבידו נתן להם היל"ל בידו נותן ועל ידו פי' ע"פ צווי שלו ואמירתו · הנה אנו רואים שפי' המדרש מ"ש ופקודת אלעזר שנשא הוא בעצמו ומ"ש פקודת כל המשכן פי' מה שצוה ומינה את בני קהת והנה לא יתכן לפרש פקודה המשכן שנשא הוא בעצמו שלא יתכן שישא הכל בעצמו ועוד שמפורש כתוב בפ' זאת שהכלים נשאו בני קהת ועל כל המשכן מפורש ברים נשא שנשאו בני גרשון ובני מררי אך ופקודת הא' למה לא נפרש כמו פקודת הב' שהיה ממונה עליהם ויתכן שזהו כוונת רש"י במ"ש ופקודת אלעזר שהיה ממונה עליהם לשאת אותם וכו' עליו מוטל לצוות ולזרז ולהקריב בעת חנייתן שלא כדברי המדרש ויתכן שדעת המדרש ע"פ מדה כ"ד דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על עצמו שהרי יש כאן כלל במ"ש פקודת כל המשכן וכל אשר בו בקודש ובכליו א"כ למה פרט ופקודת אלעזר וגו' שמן המאור וגו' אלא לכך יצאו מן הכלל ללמד על עצמם שדברים אלו ישא בעצמו שלא יתכן לפרש שיצא מן הכלל ללמד על הכלל שישא הכל בעצמו שהרי מפורש בכל הפרשה שישאו בני קהת אלא כצ"ל על עצמו ומ"ש פקודת כל המשכן וגו' היינו שגם על פקודת גרשון ומררי המפורשים ברים נשא היה ג"כ אלעזר ממונה עליהם לבד מה שהיה ממונה על בני קהת למסור להם כל הקודש בעצמו כמפורש כאן בפרשה עוד היה ממונה על כלי המשכן שהיו נעשים ע"פ איתמר כמפורש אצל גרשון ומררי עכ"ז היה אלעזר נשיא נשיאים גם על איתמר וזה מצאתי בפי' הראב"ע: גם יתכן שדעת המדרש לפרש שמ"ש פקודת כל המשכן אשר בו ובכליו על משמרת בני קהת לבד ולזה פרש המדרש שעל ידו ניתן להם הארון וכו' שאצל גרשון ומררי ברים נשא מפורש שהיה על ידי איתמר ולא נזכר שם אלעזר כלל ומ"ש ומשמרתם הארון והשולחן וגו' ונשיא נשיאי הלוי היינו על אליצפן ואשר ממונים תחתיו מבני קהת לבד · שמדבר בפרשה זו בבני קהת שהמדרש דורש כלל ופרט שמ"ש כל המשכן וכל אשר בו בקודש ובכליו כל המשכן וכל אשר בו כלל בקודש ובכליו פרט אין בכלל אלא מה שבפרט שמ"ש המשכן וכל אשר בו הם דווקא בקודש ובכליו שהם המפורשים בפרשה ארון שולחן מנורה ומזבחות וזה מצאתי ברש"י והרמב"ן ולדעת זה נוטים דברי המדרש ודו"ק:

פרשה ה סימן א הנה עין ה' · וס"ד למיחלים לחסדו: יראיו · הם שבט לוי כמ"ש ואתנם לי מורא וייראני וגו' להיות בריתי את לוי במלאכי ב' ד' ה': של עולם · שנוהג בכל באי עולם: שני ניצוצין של אש · מבין שני בדי הארון עי' ש"ל פסוק תי זאת עולה דף כ' ושם הגירסא ושורפין לפניהם

מתנות כהונה

לא גבה לבי וגו']: כהן ינוקא וכו' · כזה התינוק שיוצא ממעי אמו: לגמול · לקמן כד"א כגמול עלי אמו: עביד מגירם גרסינן · ופירוש עושה תבשילין: וזוסטא · לפי הענין פירושו ומלוכלכים: ה"ג בירושלמי בפרק המצניע אלעזר היה דוכנין וכו' · ופירוש לשון שררה כד"א בפ' לא יחפור ריש דוכנא ועי' ערוך ערך דכן: ה"ג בירושלמי ומנחת התמיד של יום תלויה ובין הערבים היכן היה נתון אמר רבי אחא כו': הכי גרסינן בירושלמי וכן הביא רבינו בחיי כמין צלוחית קטנה היה תולה באפונדתו: בזינו · בחגורו: [פקדת כל המשכן גרסינן]:

פרשה ה ה"ג מעשרותיהם שאין וכו': עשר במקדש · בפסיקתא זוטרתי קחשיב להו חטאת בהמה · אשם ודאי · זבחי שלמי ציבור · חטאת העוף · ואשם תלוי · לוג שמן של מצורע · שתי לחם · לחם הפנים · מותר העומר · שירי מנחות: עשר בגבולין · תרומה · תרומת מעשר · חלה · ראשית הגז · מתנות שהם זרוע ולחיים וקיבה · פדיון הבן · ופדיון פטר חמור · שדה אחוזה · שדה חרם · גזל הגר: ד' בירושלים · בכור · בכורים · המורם מתודה ואיל נזיר · עורות קדשים · התם קמפרש להו כל אחד ואחד כמשפטו: מאותן · מכל אותן שונאים שהיו באים נגדינו ולא היתה להם תקומה בפני הארון: [כנגדנו גרסינן]: מכאן אתה דורש · מדכתיב אש אוכלה שני פעמים כתיב הוא ש"מ שני נצוצים היו: שפה · נוגע בחזקה כמה דאת אמר ושייף ועייל:

ד'

ידי משה

לא ולד כיום מאתם וק"ל: שאיני מתבייש ללמוד תורה אפילו מקטני ישראל א"ל הקב"ה אתה שוית עצמך לגמול חייך כשם שאין לתינוק עונות וכו' פי' לפי שנכשל בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו ולפי שהודה דוד ואמר שאינו מתבייש ללמוד תורה אפילו מקטני ישראל וכל המתבייש בדבר עבירה שעשה מוחלין לו עון זה כדאיתא גבי שאול לפי שלא הזכיר שאול באורים ותומים שנתבייש לומר זה לפני שהרג לנוב עיר הכהנים נמחל לו שאמר לו שמואל למחר אתה עמי עמי · במחיצתי וק"ל:

ס"י

יפה תואר

וי"ל דדוקא מלת אין שאינו לשון שלילה כ"כ רק בזמן ההוא כדדרשינן בגמרא גבי וכן אין לו עיין עליו וכן אמר אין לו סנפיר וקשקשת ואין להקשות מאין קדוש כה' ואין צור כאלהינו אין לה' מעצור שהם שלילה המוחלטית דלא עסקינן אלא בשלילות דבר מדבר שהיה הדרך להיות בו ונתחדש שלא נמצא אבל מלת לא היא שלילת המוחלטית בכל מקום: [לא גבה לבי בשעה שמשחני שמואל למלך כי זה היה בסתר ולא היה יכול להתראות בפרהסיא רק בלבו לכן אמר לא גבה לבי · אבל בשעה שהרג את גלית היה בפרהסיא והכל ראו לכן אמר ע"ז ולא רמו עיני]: [בשעה שהחזירוני למלכות · פי' בשעה שהיו מחזירין אותו בעיר וקראו לפני אברך לא הלכתי אז ברגל גאוה בגדולות]: [ובנפלאות ממני בשעה שהעליתי את הארון כי הארון עשה פלאים בידן ובפלשתים ועוד · לכן דרש פ"א ובנפלאות]:

והיו נשרפים ומתמעטין ומנין שהיו שבט קהת ממועט אלא אתה מוצא ג' משפחות היו טוענין כל כלי המשכן (ג) גרשון טוען כל כלי האריגה יריעות פרוכת המסך והקלעים ומשפחת קהת היו טוענין הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש ומררי טוען הקרשים והבריחים והעמודים והאדנים ואת מוצא שהיו נמנים ד' משפחות הללו מבן חדש ומבן ל' שנה וכיון שהוא מונה את הגרשוני מבן חדש הוא מונה אותם ז' אלפים וה' מאות והוזר ומונה אותן מבן ל' שנה ומוצא אותן ב' אלפים ושש מאות ול' הרי שהיו ק"ל יותר על שליש וכן מררי מונה אותם מבן חדש ועולה מניינן ו' אלף ומאתים וכיון שהוא מיחסן מבן ל' שנה הוא מוצא אותן ג' אלפים ומאתים הרי שהיו ק' יותר על חציין אבל משפחת קהת את מוצא אותן מרובין מכל המשפחות כי מבן חדש הוא מונה אותן ומוצא אותן ח' אלף ו' מאות וכיון שהוא בא מבן ל' שנה הוא מוצאן ב' אלף ז' מאות וג' הרי שהיו אפילו פחות משלישיתן קי"ז למה כן אלא כשם שאמר ר"א בן פדת בשם ר"י בן זמרא (ד) מתוך שהיתה האש יוצאת ושפה בטועני הארון היו מתמעטין והיו כל א' וא' רצין זה נוטל את השלחן וזה נוטל את המנורה וזה נוטל את המזבחות ובורחים מן הארון מפני שהיה מזיקן והיה הארון כאלו מתבזה והיה הקב"ה כועס עליהם ושוב היו מתכלין אמר הקב"ה למשה מה אני הורג בני קהת אם יטענו הרי מתמעטין ואם לא יטענו הרי כעס עליהם א"ל הקב"ה למשה ולאהרן עשו להם תקנה לבני קהת כדי שלא יכרתו מן העולם שלא יהו מניחין ובורחין אל תכריתו את שבט וגו' אלא יבא אהרן ובניו ושמו אותן איש איש על עבודתו ואל משאו כדי שלא יוכלו להתחלף מעבודה לעבודה וממשא למשא הה"ד (במדבר ד) וזאת עשו להם וחיו וגו' רבי שמואל בר נחמן אמר ח"ו לא היו בני קהת מניחין את הארון ורצין לשלחן ומנורה אלא אע"פ שמתמעטין היו נותנין נפשם על הארון ואם כן למה היה מזהיר עליהם אל תכריתו את שבט וגו' אלא מפני שהיו יודעין שכל מי שטוען בארון שכרו מרובה והיו מניחין את השלחן והמנורה והמזבחות וכולן רצין לארון ליטול שכר ומתוך כך היה זה מריב ואומר אני טוען כאן וזה מריב ואומר אני טוען כאן ומתוך כך היו נוהגין בקלות ראש והיתה השכינה פוגעת בהם אמר האלהים למשה עשה להם תקנה כדי שלא יתכלו מן העולם אל תכריתו וגו' אלא יסדרו אותם על עבודתם ועל משאם שלא יריבו זה עם זה עשה להם משה תקנה (ה) אלא שהיו מריבין זה כנגד זה זה אומר אני טוען בארון וזה אומר לאו אלא אני טוען ולא היה יודע אחד מהו קבוע לו מהו משאו אמר הקב"ה והיו אהרן ובניו נכנסין ונותנים לכל אחד ואחד טעונו שנאמר ואהרן ובניו יבאו ושמו אותם וגו':

ב ד"א אל תכריתו וגו' הה"ד (משלי כב) [א] אל תגזול דל כי דל הוא וגו' אמרו רבותינו במה הכתוב מדבר אם הוא דל מהו גוזל לו אלא לא דיבר אלא במתנות עניים שהוא חייב ליתן להם מן התורה לקט שכחה ופאה ומעשר עני והזהיר הקב"ה שלא יגזול אדם מהם מתנות הראויות ליתן להם כי דל הוא די לו עניותו לא דיו לעשיר שהוא עומד בריוח ועני בצער אלא אף גוזל ממנו מה שנתן לו הקב"ה ואל תדכא עני בשער וגו' כמה דתימא (שמות כג) לא תטה משפט וגו' ואומר כל אלמנה וגו' (משלי כב) כי ה' (ה) יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש וכן הוא אומר אם ענה תענה אותו וגו' וחרה אפי והרגתי וגו' · [ב] ד"א אל תגזול מדבר בשבטו של לוי למה קורא אותן דלים שהיו דלים במנין מכל השבטים אין לך בכל השבטים פחות במנין כמנשה שלא עלה מניינם אלא ל"ב אלף ומאתים והם היו מבן עשרים שנה ועד בן ששים חוץ מאותן שהיו מבן חדש ועד עשרים וחוץ מן אותן שהיו מן ששים שנה ומעלה (ו) אבל כל שבט לוי לא היו מבן חדש ומעלה אלא כ"ב אלף ושלש מאות ואהרן ובניו למה שהיו סמוכים לקדש וכל מי שאינו נזהר כראוי מדת הדין פוגעת בהן אמר הקב"ה לישראל הם שומרים משמרת הקדש כדי שלא תזוקו והם מתדלדלים בשבילכם אל תגזלו מהם המתנות שנתתי להם כי דל הוא ועוד שהם דלים מנחלה שלא נטלו עמכם חלק בארץ שנאמר (יהושע יג) ולשבט הלוי לא נתן משה נחלה (במדבר יח) ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה וגו' (שם) ולא יקרבו עוד וגו' ועבד הלוי את עבודת אהל מועד וגו' ואל תדכא עני בשער כמה דתימא (דברים כו) כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך וגו' שאם עשית כן כי ה' יריב ריבם וגו' אל תגזול דל מדבר בבני קהת למה קורא אותן דל שהיו משבט לוי שלא נטלו חלק בארץ:

ג ד"א אל תכריתו וגו' [ג] הה"ד (מ"ב יג) ולא דבר ה' למחות את שם ישראל מתחת השמים אין הקב"ה מבקש שימות א' מהם ראה מה כתיב (ישעיה נו) ואל יאמר בן הנכר וגו' ומה על בן נכר אמרתי שלא לפסלו עאכ"ו ישראל שהם בני הוי ולא דבר ה' למחות וגו' וכן הגבעונים שהיו גרים גרורים ולא היו גרי אמת אלא מן היראה נתגיירו קבלתי אותם ועל שביקש שאול להזדקק להם [ד] והרג הכהנים שהיו מספיקין מזונותן הרגתיו ולא עוד אלא שהבאתי שלש שנים רעב בשבילם שנאמר (ש"ב כא) ויהי רעב בימי דוד וגו' ומה אם לגבעונים שבאו אצלכם לא פסלתי לבני אני פוסל הוי ולא דבר ה' למחות וגו' ועאכ"ו ללוים שהם משרתים לפני הוי · אל תכריתו הה"ד (נחום א) טוב ה' למעוז ביום צרה אין מדותיו של הקב"ה כמדת ב"ו מלך בשר ודם שמרדה עליו מדינה הוא עושה בה אנדרולומסיא והורג הטובים עם הרעים והקב"ה אינו כן בשעה שהדור מכעים לפניו הוא ממלט הצדיקים ומאבד לרשעים (ז) חטא דור אנוש איבד אותם הציל לחנוך (בראשית ה) ויתהלך חנוך למה

ביום

מסורת המדרש א תנחומא כאן · לקמן פרשה י' · ב תנחומא כאן · ג תנחומא כאן בסוף הסדר · ד יבמות פרק הערל · ירושלמי סנהדרין ·

חדושי הרד"ל

אוכלה הוא מכאן כו' כצ"ל : (ה) יריב ריבם ד"א אל תגזול דל כצ"ל : (ו) חטא דור אנוש איבד אותם (שהאריך עליהם היה כמ"ש בב"ר פ"ו כו' דור המבול כו' ז"ש להלן (בנחום שם) ובשטף עובר כו' : סדומיים

חדושי הרש"ש

פסיקתא זוטרתי וכן תמצאהו בגמרא ב"ק ק"י ב' ובחולין קל"ג ב' : (ג) גרשון טוען כו' פרכת המסך · צ"ל למחוק תיבת פרכת כי לא מצינו בכל המקרא שם פרכת רק על אותו שהיה מבדיל בין קדש לקה"ק והוא היה במשא בני קהת : (ד) מתוך שהיתה האש יוצאה ושפה בטועני הארון היו מתמעטין וכל הענין · עמ"כ שהאריך וכתב דס"ל דפרשה זו דאל תכריתו לא נאמרה עד אחר נסיעתן כו' · עדיין לא העלה ארוכה כי המנין היה עכ"פ טרם נסיעתו ולמה נתמעטו בני קהת מבן ל' ומעלה · ואולי סובר המדרש שהמנין שבני שלהם דהיינו מבן שלשים היה אחר נסיעתם ומקודם נמנו מבן חדש · ומי שהיה ראוי למשא אף שהיה פחות מבן ל' היה טוען והראיה דגם במנין דמבן חדש כתוב משמרת של כאו"א ואי לא נמנו רק לפדות הבכורים למה נכתבו שמה מחלוקתם בעבודתם ומשאם ועי' עוד מ"ש בסמוך : (ה) אלא שהיו מריבין זה כנגד זה זה אומר כו' ולא היה יודע א' מהו קבוע לו כו' · צ"ל פירושו דשתי תקנות היו מתחלה קודם התקנה כל מי שהיה רוצה לטעון את הארון טוען את השולחן טוען וכן כולם התקינו תקנה א' שיהיה משה מסדר בכל יום לכאו"א משאו אבל לא היה קבוע כ"א על משאו אלא מי שנשא אתמול לא נשא היום עשו תקנה הב' שיהיה קבוע כ"א על משאו תדיר בכל הימים : (ו) אבל כל שבט לוי לא היה מבן חדש ומעלה אלא כ"ב אלף כו' לפי שהיו סמוכין לקדש כו' כי גם הלוים נבחרו מאז שהוקם המשכן כמו הכהנים שמנינו בפ' בתרא דזבחים משהוקם המשכן כו' ועבודה בכהנים ולרבי שם קט"ו ב' נבחרו הכהנים מסיני ואולי כמו כן הלוים ומפרש"י בחומש פ' תשא (ל"ב כ"ט)

מתנות כהונה

ד' משפחות · גרשון קהת ומררי ואהרן עם בניו וכן הוא לקמן פרשה ו' בהדיא : [אבל בני חדש בני קהת גרסינן ח' אלף ושש מאות : ה"ג מתוך שהיתה האש] : היו מתמעטין · ואע"פ שלפי סדר הפרשיות היה מנין זה קודם שנשאו הארון שהרי בראש הספר כתיב באחד לחדש השני ומאוה והולך על סדר נסיעתם ובעשרים לחדש נסעו ככתוב בפרשת בהעלותך מ"מ ס"ל דפרשה זו של אל תכריתו לא נאמרה עד אחר נסיעתן ונכתבה פה אגב סדר הנסיעה דאל"כ מהו זה שאמר אל תכריתו ומי הוא זה שהכריתן אם לא ע"י נשיאות הארון ועוד דאם לא כן לא ידענו למה נחסר המנין השני מהראשון כל זה השיעור ולא מצינו בהם חטא משפט מות ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש שהיו נכרתים ע"י נשיאות הארון ונחסרה מהם כל כך ולכן נוה שטוב אל יגרמו להם כריתה אלא אהרן ובניו יכנסו ויסדרו דבר דבור על אופניו · וכן מצאתי טוב בפי' החזקוני בסדר פנחס בפר' ואלה פקודי הלוי וגו' עד ויהיו פקודיהם כ"ג אלף ופי' הוא ז"ל וז"ל מנין זה מוכיח שהארון היה מכלה בהן שהרי הם נמנים מבן חדש ולא נוסף במנין ל"ח שנה רק אלף וישראל שמתו משהיו מעשרים ומעלה היה מספרם עכשיו קרוב למנין שבמדבר סיני עכ"ל הרי שמהקושיא בחסרון המנין למד שהארון היה מכלה בהם כי בלעדי זאת לא יוכל למצוא מקום לחסרון המנין והוא הדבר אשר דברתי : מתכלין · נעשין כלה מרוגזו של הקב"ה : לא תטה משפט · דייק מדכתיב בשער וכל מקום שנאמר שער מדבר בסנהדרין או דיינים : כי תכלה · סיפיה דקרא ואכלו בשעריך : [ומה על בן נכר גרסינן] : לבני אני פוסל · בתמיה : [אין מדותיו גרסינן] : אנדרולומוסיא · אבדון כולל על כולם : הורג הטובים

פירוש מהרז"ו

נחשים שרפים ועקרבים ועי' ד"ר פר' ז' בסי' ט' ועי' לקמן פר' זו סי' ז' באו"א : ג' משפחות · מפורש במדבר ג' : ד' משפחות · לעיל סוף פר' ג' ע' מש"ש : ז' אלפים ה' מאות · במדבר ג' פסוק כ"ב : אלפיים שלש מאות ושלשים · במדבר ד' פסוק מ' : מררי ו' אלף ומאתים · במדבר ג' פסוק ל"ד : ג' אלפים ומאתים · במדבר ד' פסוק מ"ד : ח' אלף ו' מאות · במדבר ג' כ"ח : ב' אלף ז' מאות וכו' · במדבר ד' פסוק ל"ב : אל תכריתו · דורש מ"ש אל תכריתו וכפל עוד הפעם וחיו ולא ימותו על שני מיני מכשולים א' שמתחלה היו מסתכלים בארון ועל זה בא התקון שאהרן ובניו יכסו שלא יבאו הלוים לראות ועל זה אמר וחיו ולא ימותו ולא יבאו לראות וגו' והב' שאחר שהיו מתכלים מן הארון היו בורחים ממנו ומתכלים עוד ולזה בא התיקון אל תכריתו אהרן ובניו יבואו ושמו איש על עבודתו : ב אל תגזול דל · וה"ד ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש ועי' תנחומא סדר זה דרשות נפלאות על פסוק זה עי' לקמן פר' יו"ד סי' ד' : לא תטה משפט · אביונך בריבו מטעם הנ"ל כי ה' יריב את ריבם והמשפט הוא בשער כמ"ש דברי ריבות בשעריך וכמ"ש והציגו בשער משפט וזהו עני בשער : כל אלמנה ויתום · וה"ד אם ענה תענה אותו כי אם צעק וגו' וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב וכנ"ל וקבע את קובעיהם נפש : ל"ב אלף ור' · במדבר א' : אהרן ובניו · צ"ע אם פירושו שאהרן בתוך המנין או חוץ למנין ועי' לעיל פר' ג' ריש סי' י"ג ומש"ש : כדי שלא תזוקו · פי' שלא תנזקו כמ"ש במדבר י"ז כל הקרב אל משכן ה' ימות שעל זה אמר שם וגם את אחיך מטה לוי וגו' עד וזר לא יקרב וגו' ולא יהיה קצף על בני ישראל : והם מתדלדלים · מתמעטים וחסרים ודל בארמית מל' לקיחה כמו דל מהכא וע"כ לא כתב עני אביון לדרוש ע"פ מדת ממעל על הלוים ומ"ש עוד כי דל דורש דל מן הנחלה וזהו טעם ב': מדבר בבני קהת · מתחלה פי' לכל שבט לוי ועתה חוזר לבוא לענין הפרשה אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי על שהם מתדלדלים מכל שבט לוי כדלעיל סי' א' ומ"ש כי דל הוא על שאין להם חלק בארץ כנ"ל בדרשה על הלוים והמדרש סמוך עצמו על המבואר לעיל וקיצר והחסיר כאן : ג הה"ד ולא דיבר · תנחומא כאן סוף סדר זה : ואל יאמר · וה"ד שם עולם אשר לא יכרת ושייך גם על בני עובדי כוכבים שלא יכרתו וק"ו לאותם שכתוב בפסוקים הקודמים שמרו משפט ועשו צדקה וגו' אשרי אנוש וגו' ק"ו שלא יכרתו : הגבעונים גרים גרורים · שפלים וירודים ונגררים ממקום למקום שלא הותרו לבוא בקהל ובתנחומא הגירסא גבעונים גרים ארורים כמ"ש יהושע ט' ועתה ארורים אתם : מן היראה · שלא יהרגם יהושע עם שאר הכנענים: שביקש שאול · לקמן פר' ח' סי' ד' בארוכות : רעב בימי דוד · וה"ד שלש שנים וגו' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים : הציל לחנוך · שאע"פ דור חמס לאנוש קרי לי' דור

יפה תואר

ממלט הצדיקים וכו' · אמאי כר"ן דדרים ליה לשבח שהיה נח צדיק גמור ולא היה צריך למציאת חן ומ"ש ונח מצא חן פירושו לפי שהיו כולם רשעים אמר ביה לשון מציאת חן לא מפני שנתן לו דבר דרך חסד אבל לר"י דדריש לגנאי ונמצא שצריך למציאת חן לא אתי זה המדרש על נכון כי לפירושו לא היה

ידי משה

הרי שהיו חסרים ב' שלישית · ועוד מן שליש ג' היו חסרים קי"ז · ולכך אמר ראע"פ שהיה האש יוצא מן הארון ושפה בטועני ארון ובירושלמי איתא טעם אחר לפי שהיו סמוכים לשכינה היה הקב"ה רואה במעשיהם ומדקדק עמהם וכ"ל שזה הוא הטעם דאי' שלעתיד והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים יכרתו והשלישית יותר בה פי' לפי שילך הקב"ה בתוכם אז יכרתו פי שנים ורק השלישית יותר ודו"ק · ול"ע בין הטעם המדרש והטעם בירושלמי שלטעם המדרש אף מי שהוא צדיק יש חשש זו כדאיתא שהיו ב' ניצוצין יוצאין מן הארון והיתה שפה בהם והניצוצין הללו היו בשביל להשמיד השונאי

ופ"א

ביום צרה ויודע חוסי בו דור המבול הכעיסו ואיבדן והציל לנח (שם ו) ונח מצא חן בעיני ה' הוי ביום צרה ויודע חוסי בו טוב ה' למעוז ביום צרה ויודע חוסי בו (ז) סדומיים הכעיסו ואבדם והציל לוט שנא' (שם יט) ויהי בשחת אלהים את ערי הככר וגו' הוי ביום צרה ויודע חוסי בו (ח) הביא חשך על המצריים (שמות י) ולכל בני ישראל היה אור הוי ביום צרה ויודע חוסי בו · יצאו ישראל ממצרים באו למדבר עשו אותו מעשה חוץ משבטו של לוי שנא' (שם לב) מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי מיד עמד משה והרג לחוטאים ע"י שבט לוי שנא' (שם לג) ויעשו בני לוי כדבר משה ונגף הקב"ה עושי מעשה העגל ולא נגף שבט לוי שנאמר ויגף ה' וגו' הוי ביום צרה ויודע חוסי בו אמר הקב"ה שבט לוי חסו בי וקדשו שמי בעגל הדין הוא שאודע אותם לטוב ואצילם מצרה לפיכך הזהיר למשה ולאהרן על בני קהת שהיו לוים שלא יתכלו במעשה הארון הה"ד אל תכריתו וגו': ד ד"א אל תכריתו וגו' מה כתיב למעלה וידבר ה' אל משה ואל אהרן אמר ר' לוי (ט) מה עסקו של אהרן נזכר כאן אלא שהוא נותן רמז לבני קהת ואומר להם תנו דעתכם שלא לנהוג בקלות ראש ולהכנס אצל הארון אם נהגתם בו בקלות ראש למדו מבני אהרן אמר בני אהרן בשביל שנכנסו שלא ברשות מה כתיב בהן (ויקרא י) ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם אף אתם תנו דעתכם שלא יגיע לכם כשם שהגיע לבני אהרן לפיכך הוא כתב וידבר ה' אל משה ואל אהרן ורבותינו אמרו למה כתיב כאן אהרן לפי שבשעה שנצטוו בני קהת על משא הארון נתייראו התחילו צווחין על משה ואומרים הרי אנו מתים כשם שמתו בני אהרן אמר הקב"ה למשה כשם שעשיתי תקנה לאהרן שנא' (ויקרא טז) בזאת יבא אהרן וגו' כך למשפחות הקהתי אעשה להם תקנה שלא ימותו הה"ד אל תכריתו וגו' וזאת עשו להם ואל תתמה על זו שעשה להם הקב"ה תקנה שלא ימותו שאף ברשעים מצינו שעשה להם תקנה שלא ימותו בשעה שפירש הקב"ה למשה ל"ו כריתות שבתורה אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם יחטא אדם בהן כך הוא נטרד אמר לו הקב"ה ילקו ארבעים ויצאו ידי כריתתן וזו ששנינו כל חייבי כריתות שלקו נפטרין מידי כריתתן שנאמר (דברים כה) ונקלה אחיך לעיניך כיון שלקה הרי הוא אחיך דברי רבי חנניה בן גמליאל ומה העובר עבירה אחת נפשו ניטלת עליה העושה מצוה אחת על אחת כמה וכמה שתנתן לו נפשו ולמה חייבתו תורה ליתן לו מלקות ארבעים לפי שעבר על התורה שנתנה למ' יום וגרם מיתה לעצמו שנוצר בארבעים יום ילקה ארבעים ויצא ידי עונשו · כשם שנעשה לאדם הראשון שחטא ונתחייב מיתה ונלקה ארבעים שנתקלל העולם בחטאו ארבעים (י) קללות [א] עשרה לאדם (י) וי' לחוה וי' לנחש וי' על הארץ [ב] והאריך לו הקב"ה היום שנא' (בראשית ב) כי ביום אכלך ממנו מות תמות והוא חיה תתק"ל שנה ולא גמר יומו של הקב"ה אם לרשעים עשה תקנה ק"ו לצדיקים הוי אל תכריתו וגו' · ה רבי אבא בר איבו אמר די הוא שאינו מזכיר כאן אלא על המשפחה בלבד למה הוא מזכיר לכל השבט שהרי הוא אומר את שבט משפחות הקהתי אלא שהקב"ה (ישעיה מו) מגיד מראשית אחרית ומקדים דברים שלא נעשו צפה הקב"ה שקרח עומד ממשפחות קהת וחולק על משה שנאמר (במדבר טז) ויקח קרח בן יצהר בן קהת וגו' ומשה עתיד לבקש לפני האלהים שתבלע הארץ אותן א"ל הקב"ה תן דעתך זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב (יא) איש זר וגו' חסר קרייה כלום מהו לו אמר לו הקב"ה משה לו אני שומע אבל לכל השבט איני שומע לך לכך נאמר אל תכריתו וגו' · ו הקהתי הה"ד (ישעיה מח) למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך מדבר בישראל למען שמי אאריך אפי אלו ישראל שייחד הקב"ה שמו עליהם אנכי ה' אלהיך ושיתף שמו בשמם ישראל ולכך האריך הקב"ה אפו עם ישראל שלא טרדם וגבה מהם קמעה קמעה בגלות כדי לנקותם ולא ביקש למחותם שלא יתחלל שמו בהם שכן מצינו כשהיו ישראל במצרים מרדו בהקב"ה ורצה הקב"ה לכלותם שם והאריך אפו עמהם למען שמו ולא עשה כמ"ד (יחזקאל כ) ואומר לשפוך חמתי עליהם וגו' וכן כשיצאו ישראל במדבר מרדו בו וביקש הקב"ה לכלותם והאריך אפו עמהם למען שמו שנאמר (שם) ואומר (יב) לשפוך חמתי עליהם וגו' וכן בני דור המדבר מרדו בהקב"ה וביקש לכלותם והאריך אפו עמהם למען שמו ונשבע שיפרע עמהם בשעבוד מלכיות אבל לא עשה כלה שנאמר ואומר לשפוך חמתי וגו' והשיבותי את ידי וגו' (שם) וגם אני נשאתי את ידי וגו' ותהלתי אחטם לך כדי שלא יתחלל שמו של הקב"ה בהם יביא להם קץ הגאולה החתום שנא' (יחזקאל לו) וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגוים וגו' ולקחתי אתכם מן הגוים וגו' · ד"א ותהלתי אחטם לך לפי שישראל נבראו לומר תהלתו של הקב"ה כמ"ד (ישעיה מג) עם זו יצרתי וגו' לכך כדי שיתהלל שמו בהם הקב"ה חותמה לטובה כמ"ד (שיר ח) שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך והיא גרמה להם שלא נכרתו בגלות הוי לבלתי הכריתך · ד"א למען שמי אאריך אפי מדבר בקהתים למה"ד למלך שהיה לו בן ונדבק ללסטים ונתפשו ונתפש בנו עמהם אמר המלך מה אעשה אהרוג את הלסטים אי אפשר שהרי בני עמהם (יג) בשביל בני הריני מפנה אותם עכשיו וכך היו הלוים נושאים המשכן והיה הקב"ה מביט בקרח ובעדתו שעתידין לחלוק על משה ועל אהרן אמר הקב"ה מה אעשה לאלו להרוג

מסורת המדרש א עירובין דף ק' · פרקי דרבי אליעזר פרק י"ד · ילקוט בראשית אבות · דרבי נתן פרק א' · ב ב"ר פרשה י"ט · פסיקתא רבתי פ' מ' ·

חדושי הרש"ש

משמע דמיד אחר מעשה העגל נבחר שבט לוי : (ז) וי' לחוה · בעירובין ק' ב' חשיב לסו : (ח) בשביל בני יכולו ושמו גו') צריך הדבור להיות לאהרן כמש"ל פ"ד וכב"מ וע"ל פ"ו : (י) מ' קללות כו' וי' על כאן : (יא) איש זר וגו' כאשר דבר ה' ביד משה לו חסר קרייה כצ"ל :

חדושי הרד"ל

(ז) סדומיים הכעיסו ואבדן כו' · זש"ס אכלו (באש) כקש יבש : (ח) הביא חשך כו' · זש"ס ואויביו ירדף חשך : (ט) מה עסקו של אהרן נזכר כו' · כצ"ל ונ"ע דהא מעשה הפרשה באהרן (אהרן ובניו ... בתקונים (פ"י) פי' הגר"א ז"ל בביאורו שם · והארתי בס"ד בפי' לפר"א סי"ד וע' רבינו בחיי ... (יב) לשפוך חמתי עליהם וגו' ואעש למען שמי וגו' וכן בשיאלו כצ"ל :

פירוש מהרז"ו

אנוש כי כל דורות אלו אנוש קינן מהללאל ירד כולם היו חיים בימי חנוך וחנוך מזרעו ויליף מנח כמו נח שכתוב בו את האלהים התהלך נח וניצל כך חנוך שכתוב בו ויתהלך חנוך את האלהים ניצל משטף הים ששטף לדור אנוש עי' ב"ר פר' ה' סי' ו' וש"נ : קדשו שמי בעגל · לעיל פר' א' סי' י"ב : ד עסקו של אהרן נזכר כאן · נ"ע מה מקשה שהרי זה כלל גדול כל מקום שהמעשה בכהנים הדיבור באהרן וכאן כתוב ובא אהרן ובניו וגו' ע"י הדיבור אליו וכמו שלא הקשה בפרשה הקודמת שכתוב ג"כ ואל אהרן וכמ"ש לעיל פר' ד' ריש סימן י"ב · ואולי הכוונה שהיה לו לכלול פרשה זו עם הפרשה הקודמת ולמה יחדה בפני עצמה ללמד דבר חדש · ודעת רבותינו שמאחר שהפרשה מדבר בתקנה הדבר למוד מענינו שהיתור של אהרן הוא בעבור התקנה ועוד אם כדעת ר"ל היה להזכיר בני אהרן אלא על שהתקנה באהרן עצמו הזכיר ודרשות אלו ע"פ מדת דבר המיוחד במקומו ומדה ע"ז : וזו ששנינו · משנה סוף מכות ושם איתא ואמר ר' חנינא ב"ג ומה העובר וכו' וכמ"ש חז"ל שמדה טובה מרובה ממדת פורענות וזה ק"ו שתוס מדה ג' : מיתה לעצמו · היינו הכרת הנ"ל ויצירת הולד למ' יום וכמ"ש אצל המבול ויהי הגשם על הארץ מ' יום : ויו"ד על הארץ · עי' פר"א פרק מ"ד שמונה יו"ד של אדם ויו"ד של חוה ויו"ד של נחש · וכאן דורש עוד יו"ד לאדמה שהרי כתיב ארורה האדמה בעבורך מה אדם יו"ד קללות אף אדמה יו"ד קללות · ועי' עירובין דף ק' אבות דר"נ פרק א' אצל חוה : והאריך לו · גם זה ראיה שעשה תקנה לחוטא שאמר לו ביום אכלך מות תמות והיה לו למות ביום שנוצר וחטא ועשה לו חסד שמנה לו הקב"ה יום משלו שיומו של הקב"ה אלף שנה · כמ"ש ב"ר פר' י"ט סי' ח' פסיקתא פר' מ' סי' ב' : ה די הוא · שהיה די אם לא היה מזכיר רק המשפחה ולמה הזכיר את שבט משפחת הקהתי : ומקדים דברים שלא נעשו · לשון הפסוק מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו והמדרש אומר בלשונו על דרך לשון הפסוק : קרח בן יצהר · בן קהת בן לוי : תן דעתך · שבפסוק הקודם כתיב ויקח אלעזר הכהן את מחתות וגו' וירקעום צפוי למזבח ולא פירש הכוונה ואח"כ אמר זכרון לבני ישראל והמדרש מחבר הפסוקים בזה שאמר לו הקב"ה תן דעתך למה צויתי לרקעם ציפוי למזבח ולא לדבר אחר למען לא יקרב איש זר למזבח להקריב ולהקטיר : חסר קרי' כלום · במ"ש ולא יהיה כקרח וכעדתו כאשר דבר ה' ביד משה ולמה הוסיף עוד תיבת לו ודורש שתיבת לו מוסב על קרח ונעלם ממני בענייי פירוש מאמר זה איך יעלה על הדעת שרצה משה לאבד כל שבט לוי · שהרי כתוב מפורש שלא ביקש רק על קרח דתן ואבירם ומה שביקש עשה ולמה הוצרך להוסיף שם תיבת לו וכאן תיבת שבט ולפי מ"ש בסוף סימן הסמוך יש ליישב על בני קהת אך לא על כל השבט וצ"ע : ו שיחד הקב"ה שמו · שנקרא אלהי ישראל אלהיכם אלהיך ושיתף שם אל בשם ישראל : וכן בני דור המדבר · תחלה אמר כשיצאו ישראל במדבר הייעו שיצאו ממצרים אל המדבר וכאן אמר בני דור המדבר לפי שנולדו במדבר כמ"ש שם פסוק י"ח ואומר אל בניהם במדבר בחוקי אבותיכם אל תלכו וגו' ובפסוק כ"א וימרו בי הבנים וגו' עד ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם במדבר ובפסוק כ"ב והשיבותי את ידי ואעש למען שמי לבלתי החל : שיפרע מהם בשעבוד · בפסוק כ"ג שם גם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים ולזרותם בארצות היינו לבניהם הנ"ל וזהו למען שמי אאריך אפי שמסופק בשמם כנ"ל ומ"ש ותהלתי אחטם לך פי' שזהו תהלתי שלא יתחלל ע"כ אחטם לך ותיבת אחטם בפ' אין כמוהו בתנ"ך דורש בחילוף ע' בח' בדעלג"ם כאלו כתיב אחתם לך בת' ופי' נוטריקון אביא חתום לך שיביא להם הקץ שנקרא חתום כמ"ש בסוף דניאל כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ ואז יקדש שמו הגדול המחולל כמ"ש ביחזקאל כ' ואעש למען שמי לבלתי החל וגו' וגם מבואר שם קץ הגאולה בסוף הפרשה בפסוק מ"א מ"ב וכתוב שם ונקדשתי בכם וכן ביחזקאל ל"ו מפסוק כ"ב לא למענכם אני עושה וגו' כי אם לשם קדשי וגו' וקדשתי את שמי וגו' : ד"א ותהלתי אחטם · דורש תהלתי ע"פ מדה ע' וי"ז על מי שנבראו לספר תהלתו · ומ"ש אחטם לך כנ"ל מלשון חותם שיעשה אותם חותם על לבו וזרועו על פי מדה י"ז : מפנה אותם · מנקה אותם מגזר דינם : נושאים המשכן · שהיו הקהתים נושאים כלי ק"ק על כתפם ובילקוט כאן הגירסא שנאמר ולבני קהת לא נתן וגו' והיו מסוכנים למות בעבור קדושת הארון

מתנות כהונה

הטובים וכו' · לפי שאינו יודע מי מרד ומי לא מרד : [ה"ג כשם שהגיע לבני אהרן לפיכך הוא כתיב כו' : ה"ג ברשעים מצינו שעשה : ה"ג על התורה שנתנה לארבעים : שנוצר במ' גרסינן : ה"ג ונתחייב מיתה ונלקה ארבעים] : ולא גמר יומו של הקב"ה · שהוא אלף שנה שנאמר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול והוא לא היה חי כל אלף לקיים כי ביום אכלך מות תמות : [ק"ו לצדיקים גרסינן : ה"ג בר איבו אמר די הוא וכו'] : אלא על המשפחה · של קהת : לכל השבט · של לוי : [דברים שלא נעשו גרסינן : ה"ג עתיד לבקש לפני האלהים : אותן · כל השבט] : חסר כו' · בתמיה וכי חסר הכתוב כלום : לו · על קרח וסיעתו : שיחד הקב"ה שמו גרסינן וגם הגירסא אפשר ליישב מלשון י"ט שחל להיות : קץ גאולה החתום · דרש אחטם כמו אחתם ופירש אסיר ואפתח החותם כמו ודשנו פירש הסרת

ידי משה

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

להרוג אותם עכשיו אי אפשר שהרי מעורבים הם עם האחרים צדיקים וכדי שלא יפגע בכולם מדת הדין לקח הקב"ה חצי שמו ונתן עליו יה שנתן הקב"ה עליו הקהתי ה"א מתחלה ויו"ד בסוף הרי יה כדי לעשות עליהם משמרת עד יבא יומם הוי למען שמי אאריך אפי וגו' לכך כתיב הקהתי כאן · ז וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו וגו' וזאת עשו להם כשם שכתב באהרן זאת בזאת יבא אהרן וגו' אף כאן כתיב זאת כמו שעשה תקנה לאהרן כן עשה להם וחיו ולא ימותו וגו' א"ל הקב"ה עשו להם תקנה לבני קהת שיחיו ולא ימותו בגשתם אל הארון שאלולי הם לא היו ישראל קיימים למה שד' משפחות הללו גרשון וקהת ומררי ואהרן ובניו מקיפין את אהל מועד שאם נטנפו ישראל בדבר והפורעניות באה לצאת מאהל מועד מפני השכינה (ס) מיד בני קהת שהם שרוים אצל אהל מועד עומדים וכלים אותם שלא תצא עליהם מנין שנאמר (במדבר א) והלוים (יג) יחנו סביב וגו' אמר ר' פנחס הכהן בר חמא (יד) ואם אין את למד מכאן יש לך מהיכן ללמוד בשעה שחלק קרח על משה בא מלאך המות לצאת על ישראל ולחבל אותם ואלו יצא הרג את כל ישראל (י) והיה משה שרוי אצל אהל מועד שהיה מבני קהת והרגיש בו שמבקש לצאת על ישראל מיד אמר לאהרן קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח וגו' וכפר עליהם מהרה ובדילוג זרז עצמך מה אתה עומד ומשתהה הולך מהרה אל העדה אמר לו אהרן מרי מה ראית אמר לו ראיתי למלאך המות שיצא לנגוף לשונאי ישראל כי יצא הקצף מלפני ה' נמצאת למד שהלוים היו כלין את הפרעניות ומהן בני קהת שנושאי ארון היו אמר להם הקב"ה הם מצטערים עם ישראל כל הצער הזה ואין אתם עושים להם תקנה : ח (שם ד) וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו מה ראה הקב"ה להזהיר על משפחות הקהתי יותר משאר המשפחות אמר ר' יהודה בר' סימון בשם ר' שמואל בר' יצחק יש דבר מעולה בשבט לוי ובמשפחות קהת מה שאין בכל ישראל כיצד כל השבטים לא איכפת להם בכלי בית המשכן אבל שבטו של לוי טוענין בכלי המשכן מי שהוא טוען בקרשים מי שהוא טוען בבריחים מי שהוא טוען באדנים כך היו בני מררי טוענין ומשפחות בני גרשון טוענין כל כלי האריגה ומשפחות בני קהת בארון · ד"א כמה היה שבטו של לוי מעולה מישראל שישראל היו מהלכין לבושים סנדלים אבל שבטו של לוי שהיו טוענין בכלי המשכן (טו) היו מהלכין יחפים הרי למדנו שהיו שבט לוי מעולה מכל השבטים ומעולין בשבט לוי משפחת קהת שהיה בן לוי נותן משאו או הקרשים או הבריחים

או האדנים או כל דבר על העגלות אבל משפחות קהת היו טוענין בכתפיהם שלא היה להם רשות ליתן הארון על העגלה שנאמר (במדבר ז) ולבני קהת לא נתן וגו' ועוד בדבר אחד היו מעולים מכל הלוים שכל הלוים היו טוענין בכל המשכן והיו מהלכין כדרכן ופניהם כנגד הדרך (טז) אבל בני קהת היו מהלכין (יח) אחוריהם ופניהם לארון כדי שלא ליתן אחור לארון הוי נמצאת אומר אף ע"פ שהיו גדולים מן שאר המשפחות ואין צ"ל מן ישראל לא היתה רוחן גסה עליהן אלא משועבדין לפני הארון למה כן [א] לפי שאין גדולה לפני האלהים נמצאת אומר אע"פ שהיתה משפחת קהת פלאטיני אלא כיון שהיו באין לטעון את הארון היו טוענין בו כעבדים אמר הקב"ה התורה היא חיים שנאמר (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה וגו' (שם ד) כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא ובני קהת מחזיקים בתורה שהיא חיים זה הארון שנושאין שבו התורה בדין הוא שיחיו ולא ימותו הוי וחיו ולא ימותו וגו' · ט אהרן ובניו יבאו ושמו אותם וגו' מיכן היה ר' שמואל ברבי נחמן אומר מפני שהיו בני קהת יודעין שכל מי שטוען בארון שכרו מרובה והיו מניחין השלחן והמנורה והמזבחות וכו' כמו שכתוב למעלה עד אהרן ובניו יבאו וגו' ולא יבאו לראות כבלע וגו' א"ר יהודה הלוי ברבי שלום רוצה אתה ללמוד באיזה ענין מתין בני קהת צא ולמד מן המקרא הזה ולא יבאו לראות כבלע וגו' מלמד כשהיו באין לטעון את הארון היו מפרקין את הפרכת מפניו והיו זנים עיניהם מן הארון לפיכך היו מתכלים שנאמר (שמות לג) כי לא יראני האדם וחי והיאך עשה להם משה תקנה אמר לו האלהים בשעה שהיו מפרקין את המשכן לא יהיו בני קהת מפרקין את הפרוכת מפני הארון אלא יהיו בני אהרן נכנסין ומפרקין אות' מפני שהם כהנים ויכסו את הארון וכן השלחן וכן כל הכלים הנזכרים לו ובזה היה להם תקנה שלא ימותו אם אינם מסתכלין בארון הה"ד ולא יבאו לראות כבלע וגו' (יז) זה הארון אם עושין כן (יח) מהו כבלע אמר רבי לוי אם רואין בארון כבלע הזה שהוא נופל מן העין מיד הם מתים תדע מאנשי בית שמש שנאמר (ש"א ו) ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' ויך בעם וגו' [ב] מהו כי ראו בארון ה' רבי אבהו ור' אלעזר חד אמר (יט) קוצרים ומשתחוים היו וחד אמר מדברים דברים יתרים היו מה אמרו מאן אמריך דאמרית ומאן פייסך דאיפייסת ר' לוי אמר [ג] נכפפה היריעה שעל הארון וראו בו איתא חמי כמה תקלה גדולה היה להם ע"כ שכן כתיב (שם) ויך בעם שבעים איש וחמשים אלף איש ר' אבהו ור"א חד אמר שבעים איש היו וכל אחד ואחד שקול

מסורת המדרש א לעיל פרשה ד' · ב סוטה דף לה · בראשית רבה פרשה נ"ד · תדא"ר פ' יא · מדרש שמואל פ' יב · ג תנחומא סדר ויקהל ·

חדושי הרד"ל

(יג) יחנו סביב ולא יהיה קצף א"ר פנחס כצ"ל : (יד) אם אין אתה למד מכאן כצ"ל : (טו) היו מהלכין יחפין משום שכינה שהיתה שרויה בארון. וכליו וכמ"ש של נעלך כו' וכמה שכתוב בשמ"ר ספ"ב : (טז) אחוריהם ופניהם לארון מכאן סוגיאו הרמב"ם ספ"ב מהל' כלי המקדש ע"ש · והכ"מ לא הראה מקומו : (יז) זה הארון ומתו אם עושין כן כצ"ל : (יח) מהו כבלע כו' תנחומא ויקהל ס"ז : (יט) קוצרים ומשתחוים כו' · סוטה ל"ה ב' :

חדושי הרש"ש

בני הריני מפנה בתנחומא הגי' מכפר : (ט) מיד בני קהת שהם שרוים אצל א"מ כו' · לכאורה בעת חנייתם לא היה יתרון לבני קהת מזולתם להיותם קרובים לא"מ יותר מאחרים שהם חנו לעבר דרום והאחר לאחרי רואת : (י) והיה משה שרוי אצל א"מ שהיה מבני קהת · לכאורה בעת חנייתם היה לו רוח אחרת למזרח · ובלא"ה משה היה נכנס תדיר לא"מ : (יח) אבל בני קהת היו מהלכין אחוריהם ופניהם לארון כו' מכאן לקח הרמב"ם ז"ל בספ"ב מהל' כלי המקדש דינו שכתב שם וז"ל כשנושאין אותו פי'

מתנות כהונה

הסרת הדשן וכן רבים : וכלים · ומונעים כד"א כלאם שפירש בו מנע הדיבור מהם וכן ויכלא הגשם : [והרגיש בו שמבקש לצאת גרסינן :] ה"ג מהרה בדילוג · פירוש שילך בקפילה ורילה ודייק מדכתיב מהרה : מרי · אדוני : כלין · מונעין : [ה"ג למד מכאן יש וכו' : ה"ג ומהן בני קהת שנושאי הארון היו : השבטים לא איכפת גרסינן : כלי האריגה גרסינן : או כל דבר על העגלות גרסינן : ה"ג מעולים מכל הלוים שכל הלוים שהיו כו' עד מהלכין כדרכן : מהלכין אחוריהם גרסינן]: פלאטיני · חשובים כבני פלטין : כבלע · כשיעור הרף עין שהמכסה יורד למטה על העין ומכסה העין וחוזר ונגלה עד מהרה וזהו הרף עין שנרפה העין מראייתו : קוצרים ומשתחוים · פירש"י בפ' אלו נאמרין לא היו בטלים ממלאכתן לכבודו והאי ראו לשון בזיון הוא כמו אל תראוני שאני שחרחורת ועי' מזה בב"ר פרשה נ"ד : [ה"ג ומאן פייסך דאיפייסת] : מאן אמרייך · מי הכעיסך שהכעסת ולא הגלת עצמך מן השבייה ועתה מי פייסך שנתפייסת לבא מאליך : איתא חמי · בא וראה : [כמה תקלה גרסינן

פירוש מהרז"ו

הארון כדלעיל בסי' א' · ועוד היה מסתכל בהם שעתיד קרח לחלוק על משה ובשעת הסכנה השטן מקטרג גם בדבר העתיד כמ"ש ב"ר פר' נ"ג סי' י"ד אצל ישמעאל וזהו אל סכריתו : משמרות · להגן וישמור עליהם : עד יבא יומם · קנס של קרח ועדתו שהיו ראוים להכרת וכאן אמר כן על הקהתי שהיו ראוים להכרת בעבור קרח ולעיל סוף סי' הקודם אמר על כל השבט ויתכן לדחוק ולומר דגם שם מדבר במשפחת הקהתי ומ"ש שבט נאמר שגם משפחה נקרא שבט כמ"ש שופטים כ' י"ב שבטי בנימין שפי' משפחות בנימין וכן הוא בש"א ט' כ"א שבטי בנימין כנ"ל : ז וזאת עשו להם · זה מיותר שהרי מפורש מה שיעשה להם אלא לדרוש גז"ש שהם חשובים בעיניו כ"י כאהרן ע"כ כתוב בתקנתם בנשאם הארון כמו שכתב באהרן בבואו לפני הארון וכמ"ש ויק"ר פר' כ"א סוף סי' ב' ע"ש ותבין כאן על מה רומז : ואהרן ובניו · ומשה עמהם עי' לעיל סוף פר' ג' : נטנפו ישראל · בחטא ועון שראוים לעונש ופורענות לצאת מלפני השכינה בהפתח של אוה"מ שהוא במזרח ועל זה הביא פסוק והלוים יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף על בני ישראל שעל ידי שיחנו הלוים סביב למשכן על כן לא יהיה קצף על בני ישראל כי הלוים יעכבו : ואם אין אתה למד מכאן · שיתכן פירושו שעל שישמרו הלוים שלא יקרבו ישראל למשכן על כן לא יהיה קצף על ב"י : בשעה שחלק קרח · המדרש קיצר וסמך עצמו על המפורש בפרשת קרח שכשחלק קרח ועדתו ונשרפו ונבלעו וא"כ התאספו והתלוננו : והיה משה שרוי אצל אוה"מ · צ"ע למה צריך המדרש לומר כאן שהיה מבני קהת שהרי כאן כתוב מפורש ויבא משה ואהרן אל פני אוה"מ ובהכרח לפרש שדורש בנין אב מכאן על שמפורש שהיה משה לפני אוה"מ עבר בעד מלה"מ כך היה תמיד אך גם צ"ע שהרי מפורש במדבר ג' כ"ט שמשפחת קהת חנו תימנה ואיך אמר שע"כ היה משה חונה במזרח על שהיה מבני קהת וכתוב שם פסוק ל"ח והחונים לפני המשכן קדמה לפני אוה"מ מזרחה משה אהרן ובניו א"כ מ"ש במדרש שהיה מבני קהת הוא דבר שלא יתכן וע"ש הוא : מה אתה עומד ומשתהה · במאמר שכתוב והולך מהרה שצריך לזרזו דייק שהיה משתהה : מרי מה ראית · הוכיח כן שהיל"ל יצא הקצף החל הנגף קח המחתה וגו' ועוד שאמר והולך מהרה למה האריך עוד לומר שבעה תיבות כי יצא הקצף וגו' אלא על שאהרן לא ראה ולא ידע דבר היה מתירא להקטיר קטורת חנם היה קשה עליו מאד דברי משה והוכרח לשאלו מה ראית והשיב לו כי יצא הקצף מלפני ה' וגו' וכן תמיד · וצ"ע מה ראיה ממשה על בני קהת שהרי משה היה במזרח כנ"ל ובני קהת בדרום וא"כ בני מררי בצפון ג"כ סמוכים כמו בני קהת ועוד שאמר שהלוים היו כלין ומהן בני קהת משמע גם גרשון ומררי ובהכרח שכוונת המדרש שבני קהת היו בדרום בימין המקדש וכל פינות שפונים במקדש היה דרך ימין וכשיצא הקצף ממזרח פגע במשה ואהרן ובניו היו מתמעט והלך דרך ימין ופגע תמיד בבני קהת אלא שהיה צריך הקצף לילך למערב ולצפון פגע תחלה בבני קהת ומתמעט גם על ידם ומדרום הלך למערב אם היה צריך ופגע בבני גרשון ומתמעט ומדרום לצפון אם היה צריך ופגע בבני מררי ומתמעטים וכלים הרי שכל הלוים היו מעכבים הפורעניות ובבני קהת עוד מעלה אחת יען שהיו נושאי הארון וכלי הקודש כשנוסעים היו צריכים להתקרב בצד מזרח בעת פירוק המשכן ובעת הקמתו בצד הפתח והפרוכת והמסך וזהו דברי המדרש שהלוים היו כלין הפורעניות היינו כל הלוים מהג' רוחות כנ"ל ומהן בני קהת שנושאי הארון היו היינו עוד מעלה לבד מה שהם בכלל כל הלוים : ח ולבני קהת לא נתן · כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו : שאין גדולה לפני אלהים · לעיל סוף פר' ד' : בדין הוא שיחיו · ע"פ מדת ממעל ומנגד : ט מכאן אמר רשב"ן · לעיל פר' ז' סוף סי' א' : ולא יבואו לראות כבלע · את הקודש ומהו פי' בשעה שמפרקין הפרוכת מלפני הארון ונותן עליו הפרוכת ועליו כסוי עור תחש ועליו כליל תכלת וכין כך וכך היו מסתכלים ורואים בארון ומתים וזהו הקודש שהם שהוא מקודם מהכל היינו הארון : אם עושים כן · פי' שאם אינם רואים אינם מתים אך אם עושים כן שרואים אפילו כרגע כמו העפעף של עין שנופל על העין ומכסה את העין ונקרא העפעף בלע על שמבלע ומכסה את העין עי' לעיל פר' ב' סי' ו' כאישון עיני מש"ש : מהו כי ראו · היינו לדברי ר' לוי ולא לדברי ר"א ור"א וכמ"ש בהדיא סוטה דף ל"ה ב' ומשום דראו ויך אלהים ר' אבהו ור' אלעזר חד אמר קוצרים ומשתחוים הוו וחד אמר מילי נמי אמור מאן אמריך וכו' ועי' ב"ר פר' נ"ד סי' ד' כל הענין ובתד"א סוף פרק י"א : שבעים איש חמשים אלף איש · היל"ל חמשים אלף ושבעים איש ע"כ דרשו

יפה תואר

דוכתי אשכחן יום נזכר בדבריו והוא כפשוטה וק"ל : ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' · ולא פ"ל שפירש שפתחו הארון וראו מה שבתוכה כדרך המתרגם כי הלוים הורידו אותו ולא יתכן שיניחו איש זר לראות כו' ולכן יקשה למה לקו אם על מה שראו אותו בבואו מה חטאתם ומשני שהיו מדברים דברים

ידי משה

לפי דאית' במדרש ש"ט וז"ל בכל יום היתה בת קול יוצאת מהר סיני ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד בעולמו ושמואל שמו וא"כ כשראה קרח ששמואל יעמוד ממנו א"כ ע"כ מכח ששם אל משותף בשמו ע"כ לא יתבטל הבת קול וא"כ ע"כ שלא יבולע קרח ודו"ק היטב : שבטו של לוי היו הולכין יחפין · ככר כתבתי הטעם לעיל לפי דאיתא בירושלמי טעוני המטה לא היה להם מסריט במנעליהם וגם לא בנדלים ברגליהם גזירה שמא ישמוט מרגליו ויתבטל מן המצוה וק"ל : מאן אמריך וכו' · פי' מי בקש מידך שבאת פה וכן מאן פייסך וכו' ודרשו כך מדכתיב ויסי הם קולרים בעמק ויאלו עיניהם משמע שהיה

שקול כחמשים אלף איש וחד אמר חמשים אלף היו כל אחד ואחד שקול כשבעים סנהדרין (כ) ר' חנינא ור' מונה חד אמר שבעים איש זו סנהדרין והמשים אלף איש שהיו שקולין כנגד חמשים אלף איש וחד אמר שבעים איש אלו סנהדרין וחמשים אלף איש מעם הארץ (כא) אליהו אומר נתקבצו ויצאו למלחמה ונפלו מהם חמשים אלף איש ונפלה כת סנהדרי גדולה עמהם מי הרג אותם הוי לא הרג אותם אלא אנשי בית שמש על שראו בארון לכך הזהיר בני קהת ולא יבאו לראות וגו' אמר הקב"ה כשם שעשיתי לבני קהת על שהיו יראים אותי כבדתים וחלקתי להם כבוד והזהרתי עליהם להציל ממות נפשם כך כל מי שהוא מתיירא ממני אני מכבדו ואיני מכרית שמו מן העולם ממי את למד [א] מבני יונדב בן רכב על ידי שעשו רצוני מה כתיב בהם (ירמיה לה) לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים ומה אם אותן שהם גרים כך עשיתי להם לישראל שהם בני אוהבי בני ידידי על אחת כמה וכמה כשהם עושים רצוני שהם עומדים לפני כל הימים שנא' (ישעיה מח) לו הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וגו' · ואומר (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום :

סדר נשא

פרשה ו א נשא את ראש בני גרשון וגו' הה"ד (משלי ג) יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה תנינן תמן [ב] חכם קודם למלך ישראל מת חכם אין לנו כיוצא בו מלך ישראל שמת כל ישראל ראויין למלכות (א) המלך קודם לכהן גדול שנאמר (מ"א א) ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדוניכם וגו' כ"ג קודם לנביא שנאמר (שם) ומשח אותו שם צדוק הכהן ונתן הנביא צדוק קודם לנתן ר' הונא בשם ר' חנינא אמר נביא כופף ידיו ורגליו ויושב לו לפני כהן מה טעם דכתיב (זכריה ג) שמע נא יהושע הכ"ג וגו' יכול בני אדם הדיוטות היו ת"ל (שם) כי אנשי מופת המה ואין מופת אלא נבואה שנאמר (דברים יג) ונתן אליך אות או מופת (א) משוח בשמן המשחה קודם למרובה בגדים נביא קודם למשוח מלחמה משוח מלחמה קודם (ב) לסגן סגן קודם לראש משמר ראש משמר קודם לראש בית אב ראש בית אב קודם לאמרכל אמרכל קודם לגזבר גזבר קודם לכהן הדיוט [ג] כהן הדיוט קודם ללוי לוי קודם לישראל ישראל לממזר ממזר לנתין נתין לגר (ג) גר לעבד משוחרר אימתי בזמן שכולן שוין אבל אם היה ממזר ת"ח קודם (ב) לכהן גדול עם הארץ שנאמר יקרה היא מפנינים סברין מימר לפדות להחיות ולכסות הא לישיבה לא אמר רבי אבין אף לישיבה מה טעם יקרה היא מפנינים אפי' מזה שהוא נכנס לפני ולפנים · ד"א יקרה היא מפנינים מדבר בקהת וגרשון אע"פ שגרשון בכור ומצינו שבכל מקום חלק הכתוב כבוד לבכור לפי שהיה קהת טוען הארון ששם התורה הקדימו הכתוב לגרשון שבתחלה אמר נשא את ראש בני קהת ואח"כ אומר נשא את ראש בני גרשון וגו' הוי יקרה היא מפנינים מבכור שיצא ראשון ואין פנינים אלא תחלה כמה דתימא (רות ד) וזאת לפנים בישראל · **ב** נשא את ראש וגו' הה"ד (איוב לו) לא יגרע מצדיק עיניו וגו' אין הקב"ה מונע דוגמא דידהו לפי שמצינו שיעקב חמד את הבכורה לשם שמים כדי שיוכל להקריב (ג) ולקחה מעשו בדמים והסכים הקב"ה עמו וקראו בני בכורי ונתן גדולה לבכורים שיקריבו לפניו הוי לא יגרע מצדיק עיניו ואין עיניו אלא תחתיו כמה דתימא (ויקרא יג) והנה הנגע (ד) עמד בעיניו ומהו תחתיו אלו בניו כמה דתימא (תהלים מה) תחת אבותיך יהיו בניך (איוב לו) ואת מלכים לכסא שחלק הקב"ה כבוד לבכורים ולהם ראוי מלכות ליטול שנאמר (ד"ה ב כא) ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור וכן בדוד הוא אומר (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו עליון למלכי ארץ הוי ואת מלכים לכסא ויושיבם לנצח שהם היו ראוים ליטול הכהונה ומה שהלוים

מסורת המדרש א תנחומא כאן · ילקוט סדר זה · ספרי בהעלותך פיסקא ע"ח · שי"ר פ"ב פ"ה. ב הוריות פרק ג' · ירושלמי שם הלכה ח' · תוספתא סוף פרק ג' · תנא דבי אליהו זוטא פרק ט"ז · ג הוריות דף י"ג ע"א ושם ·

חדושי הרש"ש

(פי' הארון) על הכתף נושאין פניו כנגד פנים ואחוריהם לחוץ ופניהם לפנים כו' והכ"מ לא הסף לנו מקורו והמעיין התכמה כ' שלא מצא דין זה מפורש במדרשים שבידינו (וכבר נדפס זה בשמי בספר יס"א) · ועיין ב"ר פנ"ד וישרנה הפרות בדרך מהלכות בישרות הפכו פניהם כלפי הארון וכ"ה בעבודת כוכבים כ"ד ב' :

(א) מלך קודם לכה"ג שנאמר ויאמר המלך כו' · את עבדי אדוניכם ע' פירש"י בהוריות י"ג א' :

(ב) סגן קודם לראש משמר כו' · בגמרא דילן שם איתא הכי סגן קודם לאמרכל כו' גזבר קודם לראש משמר כו' ראש ב"א קודם לכהן הדיוט וכאן סדרן הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהל' כה"מ הלכה י"ט :

(ג) גר לעבד משוחרר · ע"ש בגמ' דילן הטעם זה היה בכלל ארור וזה לא היה בכלל ארור · ובמ"כ מביא בשם ירושלמי מפני שעבד עסקו רע מן הבריות וגירסא משובשת נזדקרה לפניו והגי' שלפנינו שם

פירוש מהרז"ו

דרשו שהאחד עיקר כפשוטו והשני לדרשה : אליהו אומר · בתד"א באופן אחר : יראים אותי · כמ"ש לעיל ריש פר' זו אל יראיו וזהו שאמר כאן להציל ממות נפשם ומ"ש כבדתים עי' לעיל סוף פר' א' בני פלטירו ולעיל פר' זו משפחת קהת פלאטיני וכמ"ש לקמן פר' ו' סי' ב' · ומ"ש חלקתי להם כבוד כמ"ש לקמן פר' ו' סוף סי' א' : יונדב בן רכב · מזרע יתרו עי' תנחומא וילקוט סוף סדר זה וכמ"ש ד"ה א' ב' ומשפחת סופרים וגו' המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב וקיני הוא יתרו כמ"ש ש"א ט"ו ו' ויאמר שאול אל הקיני סורו רדו מתוך עמלקי וגו' ואתה עשית חסד עם כל ישראל · עי' כל זה ספרי בהעלותך פיסקא ע"ח ובשי"ר פסוק המכוני באשישות בסוף דף ע"ו וזהו שאמר כאן אם אותם שהם גרים : כנהר שלומך · וס"ד ולא יכרת ולא ישמד שמו מלפני ודעת המדרש שמ"ש אל תכריתו פי' שלא יכרתו מהם גדולי תורה עבדי ה' העומדים לפניו כל הימים כמ"ש אצל יונדב וכן בפסוק לו הקשבת שזהו פי' של לא יכרת וזהו וחיו שיהיו חיים וקיימים עומדים לפניו כל הימים בזה ובבא וזהו הדבקים בה' וגו' :

סדר נשא פרשה ו סימן א נשא את ראש בני גרשון · הוקשה לו שבמדבר ג' מנה פקודיהם כסדר גרשון קהת ומררי ואח"כ כשנתן אותם על עבודתם מקדים קהת בסוף סדר במדבר ואח"כ בני גרשון בריש נשא והם בכ"מ לענין הסדר ולזה דורש ומכריע מפסוק יקרה היא מפנינים וכמ"ש בסוף הסימן : תמן תנינן · בברייתא בסוף מסכתא הוריות בבבלי וירוש' חכם קודם וכו' פי' קדימות אלו שאם יקרה לפניו שנים מאלו שאנו צריכין לפדותם משבי ולהלבישם ולהחיותם מי מהם שחיוב עלינו להקדימו לחבירו וכמ"ש בסוף המאמר סברין מימר וכו' ואם יש בידינו לעשות לשניהם אין כאן שאלה אלא השאלה אם אין אפשר אלא באחד בזה מלמדינו מי ומי קודם שאף אם שניהם רעבים וימותו ואין בידינו להחיות אלא לאחד והשני ימות עכ"ז עלינו לשמור סדר הקדימות וזה שאמר מת חכם הרי שפי' שאם לא נעשה כן ימות : אין לנו כיוצא בו · ב"ר פר' נ"א סי' ע' באריכות : את עבדי אדוניכם · ובפסוק הקודם ויאמר המלך דוד קראו לי לצדוק הכהן ולנתן הנביא וגו' הרי שדוד הוא אדונו של צדוק הכהן ונתן הנביא : ר"ה בשם ר"ח · בירושלמי הגירסא בשם ב"ר חנינא : שמע נא יהושע · וס"ד אתה ורעך היושבים לפניך משמע שיושבים לפניו כתלמידים לפני הרב : משוח בשמן המשחה · פי' ובענין הכהנים הגדולים יש ג"כ חילוקים ודין קדימה נוהגת בהם שעד שלא נגנז שמן המשחה היה כה"ג נמשחים בשמן המשחה ואחר שנגנז שה"מ היו נתחנכים לעבודה בבגדי כה"ג שהיו לובשים : לראש המשמר · שהיה כ"ד משמרות של כהנים ולכולם ראשים וכל משמר נחלק לשבעה בתי אבות ולהם ג"כ ראשים וע"ש בבבלי וירושלמי שינוי נוסחאות : יקרה היא מפנינים · כל ענין זה הובא כאן אגב דרך הדרשה של ד"א על הבכורה ששייך כאן · ודורש פנינים מלשון פנימה או מלשון תחלה על שלא אמר מספירים או אבן טוב אחר שחושב בתורה וביחזקאל ובאיוב כ"ח ע"כ דורש התיבה ע"פ מדת ממעל ונוטריקון פני פנים ועי' ב"ר ריש פר' מ"ה ורחוק מפנינים : **ב** לא יגרע מצדיק עיניו · וס"ד ואת מלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו וגו' : כדי שיוכל להקריב · כמ"ש לעיל פר' ד' סימן ח' : ולקחה מעשו בדמים · מלמדנו פי' הפסוק מכרה כיום את בכורתך לי וכן מ"ש וימכור את בכורתו אין זה מ"ש הלעיטני נא אלא בעד דמים שנתן לו ומ"ש ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים שנתן לו במתנה כמו שביקש : וקראו בני בכורי · שמות ד' כ"ב : ראוי ליטול מלכות · וכמ"ש ב"ר פר' צ"ט סי' ו' ראובן בכורי אתה יתר שאת ויתר עז ועז כמ"ש ויתן עוז למלכו וכן בסמוך : וכן בדוד · שלא היה בכור ועל שהעלה אותו להיות מלך אמר בכור אתנהו עליון וגו' : היו הבכורים · לעיל פר' ז' סי' ח' : ליטול הכהונה · צ"ל ואת המלכות כנ"ל וכמ"ש עוד בסמוך : ומה שהלוים עושים · שנשאו המשכן והיו שוערים ומשוררים ומרומז

חדושי הרד"ל

(כ) ר"ח ור' מונא כו' · ירושלמי פ"ב דסנהדרין ה"ד : (כא) אליהו אומר נתקבצו כו' · תדא"ר פי"א :

(א) משוח בשמן המשחה קודם למרובה בגדים · הא' בבא ליתא בירושלמי שם · אבל בבבלי שם י"ג א' ובתוספתא איתא · וגרס שם אח"כ מרובה בגדים קודם למשוח מלחמה · וכאן הרכיב המסדר שתי סגי' יחד (ואין מכוון כ"כ שהרי נביא קודם למרובה בגדים וכ"ש למשוח מלחמה) : (ב) לכה"ג ע"ש שנאמר יקרה היא מפנינים סברין מימר כו' לישיבה מזה שהוא נכנס כו' · עמ"כ ומפני שכאן כתוב כבר האי קרא דיקרה היא מפנינים הוצרך המ"כ לדחוק לפרש הראיה אח"כ על ישיבה ממש מהאי קרא · אבל באמת בירושלמי שם ל"ג תחלה כלל להאי קרא אלא מתחלה א"ל מסברא לכן קאמר סברין מימר לישיבה לא עד דמייתי קרא דיקרה היא מכה"ג שנכנס לפנים וכיון דמקרא הוא ממילא הוא לכל כבוד ויקר : (ג) ולקחה מעשו בדמים כנ"ל : (ד) עמד בעיניו · מפרש בעיניו כמו לשון תחתיו וכדכתיב לסלן

מתנות כהונה

גרסינן : ה"ג כל אחד ואחד שקול כחמשים אלף] : מי הרג אותם · כלומר מאי זה חטא : בני אוהבי וידידי · זה אברהם שנאמר זרע אברהם אוהבי ונאמר מה לידידי בביתי דרשוהו חז"ל על אברהם אבינו : חסלת סדר במדבר בסיעתא דשמיא

אמר המבאר טרם אני אחלה לדבר בביאור הפרשה הארוכה והרחבה הזאת לעזור במלין לא אוכל כי אם דברתי דברי על אוזן שומעת המעיין יצ"ו · דע אתה המעיין · יברכך השם שבפרשה הזאת תמצא לפעמים כתבתי על קצת ענינים עיין במקום פלוני ולא אתי לבא ולהרחיב הביאור על אופן שלמותו אפס קצהו כמקצר ועולה אמנם היתה זאת לבד בית מקומות שיצא המחבר ז"ל מגדר האגדה לבאר ענין ההלכות ודיניהם כעניני גזל ופר' סוטה ונזיר וברכת כהנים וכיוצא בהם וטעמי ונמוקי עמי להיות דרובא דאנשי המעיינים בספר הזה שמו פני כוונתם לבד אל הדרושים ההולכים על דרך האגדה יען כי הוא רוב מנין ובנין בספר זה ומעט מזער היוצאים מן הכלל הזה והם בטלים ברוב האלף וא"כ למה לי להגדיל אמרי' ודברים דברי' הדברי' להביא שרשי העניני' ההם למוצאיהם בגובה ועומק ואורך ורוחב תרבה הפעולה למעט תועלת אכן אם באולי ימצא איש נלבב ילבב יתאמן מלהניח דבר גדול וקטן מלעמוד על המכוון בו כמשפט אוהבי אמת המעריכים המעט מן הטוב כקטן כגדול הלא הצבתי לו ציונים באות אמת יורהו דרך נכון מן מוצא דבר שרשיו וענפיו עמודיו ואדניו לא יעדרו דבר ועד מסרה יכון ויבקש וימצא מה שלבו חפץ זאת היתה הכוונה לא זולתו · וה' יתברך יאיר עיניך ועיני בתורתו אמן :

פרשה ו שמע נא · סיפיה דקרא היושבים לפניך והם היו נביאים כדמפרש ואזיל וכל הענין בירושלמי סוף פ' בתרא דהוריות : אמרכל · גזבר עליון נוטריקון מר על כל שכל דבריו מתקיימים ועיין עוד לעיל בפ"ג : גר קודם לעבד משוחרר · בירושלמי מפרש הטעם מפני שעבד עסקו רע עם הבריות אמר ר' יוחנן אל תאמן בעבד עד ששה עשר דורות ויליף לו מישמעאל בן נתניה בן אלישמע מזרע המלוכה והרג גדליה במצפה : יקרה היא וגו' · דרים ליה בגמרא דידן סוף מסכת הוריות יקרה היא מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים פירוש לקדש קדשים : סברין מימר · התלמידים היו ר"ל : לפדותו · מבית השביה : לפני לפנים · לפנים מכל השורות של התלמידים והוא נכנס ויושב בראש ישיבה לפנים מכולם : דוגמא דידהו · גרס בבראשית רבה פ' ע"א ופירושו מה שתפלים בו וקובעין דוגמתו ומגמתו נגד עיניהם ולבם כד"א ועינו כעין הבדולח : ואין עיניו וכו' · עכשו

ידי משה

שהיה הארון רחוק מהם והיה לו לומר ויראו ארון ולמה אמר בארון אלא שהיו מדברים בו ומה היה להם לדבר בארון וכי ארון גברא הוא לז"א מאן אמריך וכו' :

סברין מימר וכו' · פי' לפדות ולהחיות מכח הטעם חכם שמת אין לנו כיוצא בו אבל לא לישיבה א"כ י"ל דדייקא לחיותו ולפדותו פי' כשאינם רואים זה את זה אבל בישיבה הואיל ורואים זה את

יפה תואר

דברים אבר לא כן על הארון וכמ"ש בסוטה · וא"ת למה נענשו אנשי בית שמש טפי מאלו ערי ישראל על שלא השגיחו על הארון ויש לומר דאנשי בית שמש שהיו יותר קרובים לפלשתים מאלו ערי ישראל היה להם לחוש עליו טפי או נמי לפי שהיו מליזין עליו כנ"ל :

[קחו את עבדי אדוניכם · ואין להקשות והלא לצדוק ונתן חכמים היו והתנן חכם קודם כנ"ל · וי"ל דזה דוקא למלך ישראל ע"ה אבל דוד ושלמה נמי חכמים היו : שמע נא יהושע וגו' וסוף הפסוק היושבים לפניך משמע דכפופין לפניו : ואין מופת אלא נבואה · ופליגא דב"ר פ"ט ואמר דחמו"ע היו] : ת"ח קודם לכהן גדול · וה"ה למלך כנ"ל משום שהוא כתר מעולה שבשלשה כתרים והענין מפני שכהונה ומלכות בירושה ותורה מורשת ע"כ מאד נעלה לשבתה במעלתו כי זכה לו בכחו ובפ' בא לו גר' של מנחת זכה אהרן ונטלה של מלכות זכה דוד ונטלה של ארון עדיין הוא מונח כל הרוצה יבוא ויטול

בו

עושים אלולי לא חטאו במעשה העגל א שבתחלה היו הבכורים מקריבי' שנאמר (שמות כד) וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות וגו' וכן יעקב אומר לראובן (בראשית מט) ב ראובן בכורי אתה וגו' שאת זו כהונה כמה דתימא (ויקרא ט) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם עוז זו מלכות שנאמר (ש"א ב) ויתן עוז למלכו שאלולי לא סרח ראובן במעשה בלהה היה ראוי ליטול כהונה ומלכות לפי שהיה בכור ומנין אף לעבודת הלוים היה ראוין שכן את מוצא שנכנסו פשוטי הלוים תחת בכורי ישראל שנאמר (במדבר ג) ולקחת את הלוים לי אני ה' תחת כל בכור בבני ישראל וגו' הוי ויושיבם (ה) לנצח זו היא הלויה שהיו ראוין הבכורים ליטול כמה דתימא (ד"ה א' כ"ג) ויספרו הלוים מבן שלשים שנה ומעלה וגו' (עזרא ג) מאלה לנצח על מלאכת בית ה' וגו' ועל שבט הלוי אמר הכתוב (תהלים קא) עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי הוי ויושיבם לנצח ויגבהו מי גרם להם לבכורים שאבדו הכבוד הזה על שנתגבהו בעצמם ועבדו לפני העגל לפיכך ואם אסורים בזיקים שנאסרו מלהקריב דבר הנעשה באש ואין זיקים אלא אש שנאמר (ישעיה נ) הן כולכם קודחי אש וגו' (ו) (ד) שהם צריכין לפדות עצמם כל אחד ואחד בחמשה שקלים כסף וליתן ללוים הרי מצינו בבכורי ישראל שירדו מגדולתם על מעשה העגל אבל בכורי הלוים שלא טעו בעגל (ה) ניתנה הכהונה לאהרן שהיה בכור ושאר בכורי הלוים לא הוצרכו לפדיון ולא לכפרה וזכו ללוים עם אחיהם ואם לחשך אדם והלא גרשון היה בכור למה הקדים הכתוב לקהת לנשיאת ראש ואחר מנה לגרשון אף אתה אמור לו לפי שקהת היה מטועני הארון ושהוא קודש הקדשים ויצא ממנו אהרן הכהן שהוא קודש הקדשים וגרשון היה קודש לכך הקדימו הכתוב לקהת ומנין את למד שגרשון לא איבד גדולתו לפי שהיה בכור שכן את מוצא כשם שאמור בקהת נשא את ראש בני קהת כך אמור בגרשון נשא את ראש בני גרשון ומהו שאמר הכתוב גם הם שלא תאמר שלכך מנה בני גרשון שניים שהם פחותים מבני קהת לאו אלא כתב גם הם שאף בני גרשון כיוצא בהם של בני קהת אלא שהקדימו הכתוב כאן בשביל כבוד התורה אבל במקומות אחרים הקדים לגרשון תחלה לקהת:

ג לבית אבותם למשפחותם לבית אבות עשה לו משפחות ולא לבית אמותם שאם נשאו בני גרשון מבנות קהת או מבנות מררי יקראו בניהם על שם משפחות גרשון אבל אם משאר משפחות נשאו מבנות גרשון היו בניהם נקראין על שם שאר המשפחות · מבן שלשים שנה ומעלה וגו' (ז) תני כהן גדול אין נכנס לעזרה לעבודה (ח) אא"כ נמשח שבעה ונתרבה שבעה אף על פי שלא נמשח שבעה ונתרבה שבעה ועבד (ט) עבודתו כשרה כהן הדיוט אין נכנס לעזרה לעבודה אא"כ הביא עשירית האיפה משלו ועובדה בידו (ו) אע"פ שלא הביא עשירית האיפה משלו ועובדה בידו ועבד עבודתו כשרה בן לוי אין נכנס לעזרה לעבודה אא"כ למד חמש שנים שנאמר (במדבר ח) זאת אשר ללוים מבן חמש ועשרים שנה (י) ג ולהלן הוא אומר מבן שלשים שנה אם נאמר מבן חמש ועשרים למה נאמר מבן שלשים ואם נאמר מבן שלשים למה נאמר מבן חמש ועשרים אלא כל אותן שנים שמבן חמש ועשרים ועד בן שלשים היה למד מכאן ואילך מקריבין אותו לעבודה מכאן אמרו כל שאינו רואה סימן ברכה במשנתו בתוך חמש שנים שוב אינו רואה ר' יוסי אומר שלש שנים שנאמר (דניאל א) ולגדלם שנים שלש · ד זקן אין מושיבין אותו בגזית אא"כ נעשה דיין בעירו משנעשה דיין בעירו (ז) מעלין ומושיבין אותו בהר הבית משם מעלין ומושיבין אותו בחיל משם מעלין ומושיבין אותו בלשכת הגזית: כל הבא לצבא צבא (יא) שהיו שוערים (יב) לעבוד עבודה באהל מועד שהיו משוררים · זאת עבודת משפחות הגרשוני ולא אחרת מלמד שבני גרשון היו אסורין ליכנס לעבודת בני מררי בקרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו · לעבוד ולמשא שבעת שהיו מקימין המשכן הם (יג) היו פורשין יריעות במשכן אהל מועד וכל מה שהיה ממונה תחת ידם היו מקימין ובעת שהיו פורקין המשכן הם היו טוענין אותו (יד) על העגלות · ומכסה התחש אשר עליו מלמעלה כמשמעו (טו) אמרו רשב"ל ה אומר היה ר' מאיר תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היתה ולא הכירו בה חכמים שבאותו הדור אם מין חיה הוא או מין בהמה הוא וקרן אחת היתה לה במצחה ולפי שעה נזדמן לו למשה ונעשה ממנה משכן ונגנזה מדקאמר קרן אחת היתה לה במצחה מזה למדנו שטהורה היתה · ואת מסך פתח אהל מועד כמה דתימא (שמות כו) ועשית מסך לפתח וגו' ואת קלעי החצר אלו קלעים שעשו סביב לחצר כמה דתימא ועשית את החצר וגו' וכן לפאת צפון וגו' ורוחב החצר וגו' וחמש עשרה אמה קלעים וגו' ולכתף השני וגו' ואת מסך פתח שער וגו' כמה דתימא ולשער החצר וגו' אשר על המשכן ועל המזבח סביב (טז) (ח) תני מזבח העולה ארכו חמש אמות ורחבו חמש אמות וגבהו ג' אמות שנא' ועשית את מזבח העולה וגו' (ט) דברי ר"מ אמר לו ר' יוסי ממשמע שנאמר (שם כז) חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב איני יודע שהוא רבוע מה תלמוד לומר רבוע יהיה אלא מופנה להקיש לדון ממנו גזירה שוה נאמר כאן רבוע (י) ונאמר להלן רבוע מה רבוע האמור להלן גבהו שנים ברחבו אף כאן גבהו שנים ברחבו (יח) אמר לו ר"מ אם כדבריך נמצא גובה מזבח מן הקלעים חמש אמות אמר לו ר' יוסי והלא כבר נאמר וקלעי החצר סביב וגו' מה משכן עשר אמות אף מזבח עשר אמות · ואת מיתריהם (יז) אלו המיתרים מה היו עושין בהם היו מקפלין היריעות והקלעים והיו אוסרים אותם

מסורת המדרש א לעיל פ"ד · ב בראשית רבה פ' צ"ח וצ"ט · ג חולין דף כ"ד · ספרי בהעלותך פיסקא ס"ג · ד סנהדרין פרק ח' · ירושלמי שם פרק א' · ה שבת דף כ"ח · ירושלמי פרק כ"ט ·

חדושי הרד"ל

אם תתקיים תעמוד הכהונה : (ה) לנצח זו היא עבודת הלוים שהיה כו' כצ"ל : (ו) שהן צריכין לפדות עצמם · כמו השבוים האסורים בזיקים (והפשר היא ילכדון בחבלי עוני דרש שצריכין ליתן כספם ואבדו מנת חלקם בקדשים ונעשים עניים) : (ז) תני כה"ג אין נכנס כו' · תוספתא שלהי שקלים ע"ש : (ח) אא"כ נמשח שבעה · (יומא דף ה) : (ט) עבודתו כשרה במ"כ פ' צו הגי' פסולה · וכבר כתב המל"מ פ"ה מהל' כלי המקדש שגי' דהכא כשרה עיקר ע"ש · ועיין ויקרא רבה ספ"ח : (י) ולהלן הוא אומר מבן ל' כו' ע"ל פ"ד : (יא) שהיו שוערים שאינן עובדים רק עומדים בגבא לשמור פלטין של מלך : (יב) היא עבודה שהיו משוררים כדר' יוחנן לקמן סוף הפרשה ע"ש : (יג) היו פורשין דרש כן לעבודה והטעינה על העגלות הוא למשא : (יד) על העגלות מכסהו אלו עורות אילים מאדמים ומכסה התחש כו' כצ"ל וכ"ה בפירש"י בתורה · והיינו דקאמר על מכסה התחש כמשמעו מפני שמכסה הראשון אין מפורש וצריך לדרשו שהוא עורות האילים : (טו) תני מזבח העולה כו' זבחים נ"ט ב' : (יז) אלו שמיתרים הת

חדושי הרש"ש

מפני מה הכל רצין אחר העכבר מפני שעסקו רע והוא מה שאמרו בגמרא דיגן שם שסורן רע : (ד) שהם צריכין לפדות עצמם כו' נראה דזה דרש מסיפיה דקרא ילכדון בחבלי עוני : (ה) ניתנה הכהונה לאהרן שהיה בכור תימא שהרי מרים גדולה ממנו כדאיתא בש"ר פ"א בפסוק ויאמר מלך מצרים למילדות · וכ"כ התוספות בבכורות ד' א' ד"ה ואתן : (ו) אע"פ שלא הביא עשירית האיפה משלו כו' · עבודתו כשרה · ע' בויקרא רבה ספ"ח ובמש"כ שם אות ד' ול"ע : (ז) מעלין ומושיבין אותו בהר הבית כו' בחיל כו' לכאורה מזה סתירה לפירש"י בסנהדרין פ"ו ב' במשנה על מקומות מושבותיהם וע"ש בתוי"ט : (ח) תני מזבח העולה ארכו כו' שנאמר ועשית את המזבח וגו' כצ"ל (הערה) הן רבות מצינו במדרש וכן בגמרא שמביאים קרא בשינוי ממה שכתוב במקרא וכבר כתבו התוס' בשבת קכ"ח א' ד"ה ונתן שדרך הש"ס לקצר ולומר בלשון אחר קצר וכ"כ בעירובין ס"ה א' ד"ה בצר שבכמה מקומות רגיל הש"ס לקצר המקרא ואני כי מצאתי בעז"ה שהתלמוד בעצמו אמר כן (והתימא על רבותינו בעלי התוס' שלא הביאו זה לעזרתם) והוא במרובה פ"א ב' עליו הכתוב אומר מהיות טוב אל תקרי רע ופריך מי כתיב מהיות טוב כו' אין כתיב כה"ג אל תמנע טוב מבעליו כו' · ומעתה אמשוך ידי מלהגיה הכתובים המובאים במדרש שלא כצורתן במקרא אם המכוון אחד זולת מה שכבר הגהתי בגליון המדרש שלי משנה לא זזה ממקומה : (ט) דברי ר"מ בזבחים נ"ט ב' הגי' רבי יהודה : (י) ונאמר להלן רבוע · פי' במזבח הזהב ובמ"כ ע"ש : (יח) א"ל ר"מ אם כדבריך נמצא גובה מזבח מן הקלעים ה' אמות פי'

מתנות כהונה

עכשיו לא דרש ליה מעין דוגמא והוא כמו דבר אחר : פשוטי הלוים שאינם בכורים שאותן שהיו בכורים לא היו פודים בכורי ישראל שדי להם להפקיע את עצמם : וליתן ללוים לאהרן ולבניו · ככתוב בפרשת במדבר : לחשך · אומר לך ומלחש באזניך : ואחר · ואח"כ : ויצא ממנו אהרן · בני קהת עמרם היה קדש ולא קדש קדשים : [ולא לבתי אמותם גרסינן] : ונתרבה · שלובש שמונה בגדי' שמונה ימים עיין בפ"ק דיומא : עשירית האיפה וכו' · כל זה בתורת כהנים ובשקלים בפ' מעות שנמצאו : אא"כ למד חמשה שנים · עיין זה בפ"ק דחולין : [מושיבין אותו בלשכת הגזית גרסינן] : הכי גרסינן ר"ש בן לקיש אומר היה רבי מאיר תחש כו' · ועיין בפרק במה מדליקין : מזה למדנו כו' · שהרי שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו כדאי' פ"ק דע"ז ויתמור פי' הרד"ק שהיא חיה דומה לעז גדול והגהנו פוטרין אותו בל"א איינהארן פי' בעל קרן אחת: [העולה וגו' גרסי']: ארכו חמשה· כל זה במסכת זבחים פ' קדשי קדשים: להלן· בבית עולמי': אוסרים· קושרי': כשיאות

פירוש מהרז"ו

ומרומז במ"ש לנצח כמ"ש על השמינית לנצח דה"א ט"ו כ"א אצל הלוים וכן בשארי מלאכת ביהמ"ק כמ"ש בסמוך : עיני בנאמני ארץ · לעיל פר' ג' סי' ג' : הן בולכם קודחי אש · מאזרי זיקות : שהם צריכים לפדות · זה פירוש על מ"ש בס"ד של לא יגרע הנ"ל בפסוק ילכדו בחבלי עוני שהבכור שלא נפדה בבן לוי הוצרך לפדות עצמו ולחסר ממונו : וזכו ללוים · פי' להיות בקדושת הלוים או של"ל וזכו ללוי' פי' כמו שאר הלוים אעפ"י שבכורי ישראל נענשו ונתרחקו אך בכורי הלוים לא נענשו ולא נתרחקו : לנשיאת ראש · ויש לומר שעשה הש"י כן כדי לבטל כח הבכורה מלוים ג"כ : נשא את ראש בני קהת · במדבר ד' ב' את ראש בני גרשון שם פסוק כ"ב עי' לקמן ריש סי' ד' : במקומות אחרים · במדבר ג' פסוק י"ח ופסוק כ"ח : ג נמשח שבעה · שבעה ימים בשמן המשחה כמ"ש אצל אהרן בסוף סדר צו עי' יומא דף ה' ומ"ש ונתרבה ז' היינו שלבש בגדים מרובים ז' ימים הם הח' בגדים שקלים פרק ז' הלכה ו' : שהיו שוערים · כמ"ש ד"ה א' ט' י"ח המה השוערים למחנות בני לוי : בעבודת בני מררי · לא די שאסורים בעבודת בני קהת המקודשים מהם אלא אפילו בעבודת בני מררי הקלים מהם ג"כ אסורים : שהיו מקימין · שבעת שבני מררי מקימין הקרשים והאדנים והבריחים היו בני גרשון פורשים היריעות וזהו לעבוד ולמשא לעבוד בעת הקמתו ולמשא בעת שנוסעים : מלמעלה כמשמעו · של תחש לבד למעלה ולמטה מהם מכסה עורות אילים מאדמים וזהו מכסהו על עורות אילים וכדעת ר"נ שהביא רש"י בסדר תרומה וכאן ריש פרשה נשא אך לדעת ר' יהודה היו שניהם מכסה אחת וזהו מכסהו ומכסה התחש שניהם ביחד מלמעלה : תחש · שהיה בימי משה שבת דף כ"ח: למדנו שטהור היה · שדומה לפרו של אדם הראשון שהיה טהור והיה בקרן אחד כמ"ש ותיטב לה' משור פר מקרן : ועשית חצר · שמות כ"ז ט' : לשער החצר · מסך עשרים אמה שם כ"ז פסוק ט"ז : שנאמר ועשית את מזבח העולה · מורכב משני פסוקים בשמות כ"ז א' כתוב ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב רבוע יהיה המזבח ושלש אמות קומתו ושם ל"ח א' ויעש את מזבח העולה עצי שטים וגו' כצ"ל וסובר ר"מ שפי' כמפורש ולא יותר : גבהו שנים ברחבו · רחבו אמה וגבהו שני אמות וכן כאן רחבו חמשה אמות וגבהו עשר אמות : נמצא גבוה מן הקלעים · שהקלעים חמש אמות והמזבח י' אמות נמצא הכל רואים הכהן העובד במזבח ואין זה נכון ותירץ בגמרא שם שגם הקלעים היו גבוהים · ולר' יוסי מ"ש שלש אמות היינו משפת סובב ולמעלה : וקלעי החצר סביב · לא נמצא פסוק כזה וכאן ברים נשא כתוב ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב ובזבחים נ"ט ב' מביא פסוק זה וגם כאן כיון לפסוק זה אלא שקיצר הרי שהקלעים והמסך היו על המשכן ועל המזבח לכסותם מה משכן יו"ד אמות אף מזבח יו"ד אמות הרי שהמזבח והקלעים היו גבוהים י' אמות ומ"ש בקלעים בסוף תרומה וקומה חמש אמות תירץ בגמרא [illegible]

יפה תואר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

בהם ומניחים אותם על העגלות ואת כל כלי עבודתם אלו קרסי זהב ואלו קרסי נחושת שהיו מחברים בהם היריעות · ואת כל אשר יעשה להם ועבדו (יח) כל מה שהיה נעשה לכל הכלים יהיו בני גרשון עושים · על פי אהרן ובניו תהיה להם וגו' זו היא שאמרו שחלק הקב"ה כבוד לבכור כשם שעבודת בני קהת היתה על פי אהרן ובניו כמה דתימא (במדבר ד) אהרן ובניו יבואו ושמו אותם איש איש וגו' כן עבודת בני גרשון היתה על פי אהרן ובניו אבל בבני מררי לא נאמר בו על פי אהרן ובניו · ופקדתם עליהם במשמרת את כל משאם (יט) הביא הכתוב משה עמהם שיהיו מצוים עליהם שיהיו שומרים על כל מה שנושאים · זאת עבודת משפחות בני הגרשוני וגו' בתחלה שמו אהרן ובניו ומשה עמהם לבני גרשון על עבודתם ועל משאם ועל משמרתם מכאן ואילך עבודתם ומשמרתם היתה ביד איתמר בן אהרן הכהן : ד בני מררי למשפחותם בבני קהת ובני גרשון נאמר בהן נשיאות ראש שחלק להם הקב"ה כבוד לקהת בעבור כבוד הארון ולגרשון על שהיה בכור אבל בבני מררי שלא היו אלא בני פשוט ועבודת משאם לא היה אלא קרשים ובריחים ועמודים ואדנים לא נאמר בהם נשא את ראש · למשפחותם לבית אבותם תפקוד אותם למה נאמר בבני קהת ובני מררי למשפחותם לבית אבותם הקדים משפחותם לבית אבותם ובגרשון הקדים לבית אבותם ואחר אמר למשפחותם לפי שנשיאות ראש של בני גרשון באה מבית אב שלהם אבל נשיאות ראש של בני קהת אינה תלויה בבית אבות שלהם כי אם בנשיאות הארון וכן בני מררי לא היו כי אם מבית אב פשוט לכך הקדים משפחות לבית אבות · וזאת משמרת משאם וגו' זאת ולא אחרת מלמד (כ) שבני מררי אסורין לשמור ולעבוד מה שבני גרשון שומרים ונושאים ועובדים · קרשי המשכן אלו מ"ח קרשים של משכן (יא) ובריחיו אלו ט"ו בריחים והבריח התיכון ועמודיו אלו ארבעה עמודי שטים שפורסים עליהם הפרוכת וחמשה עמודי שטים שפורסים עליהם המסך של פתח האהל ואדניו אלו אדני הקרשים ואדני העמודים שהיו ק"ח אדנים · ועמודי החצר סביב אלו נ"ו עמודים שהיו עומדים סביב החצר שעליהם פורסים הקלעים ואדניהם אלו נ"ו אדנים שבהם היו מעמידין העמודין וד' עמודים (יב) וד' אדנים שהיו פורסין עליהם מסך שער החצר · ויתדותם אלו יתדות המשכן ויתדות החצר של נחושת שהיו נועצים בארץ סביב שלא יפול הרוח לקלעים ומיתריהם לכל כליהם ולכל עבודתם שבהם היו מעמידים הקלעים עם היתדות ובהם אוסרים העמודים והבריחים וטוענים על העגלות שלא יפלו לארץ אבל לקרשים (כא) היו עושים אטבי של ברזל שבהם מחזיקים הקרשים שלא יפלו מעל העגלות · ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם הזהירם הקב"ה שיהיו מפקידים כל הלוים איש איש על עבודתו ועל משאו כדי שלא יבואו לידי מחלוקת וכך היו עושין איש פלוני לוי יטעון קרשים איש פלוני לוי יטעון בריחים איש פלוני לוי יטעון עמודים וכן כל כלי וכלי · זאת עבודת משפחות בני מררי וגו' בני מררי על שלא היה נשיאתם מבית אב שלהם לכך לא נאמר על פי אהרן ובניו תהיה כשם שנאמר בבני גרשון אלא כל מעשיהם היתה ביד איתמר מלמד שהיה איתמר נוטל כל הכלים ונותנם לבני מררי וכן לבני גרשון והיה מעמידם על עבודתם ועל משמרתם : ה ויפקד משה ואהרן מיד עשו משה ואהרן ופקדו את בני הקהתי תהלה כשם שאמר להם הקב"ה ומנין שאמר הקב"ה לשניהם שיפקדו אותם שנאמר (במדבר ה) וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר נשא את ראש בני קהת מפני מה נאמר דבור בקהת ובגרשון מה שלא נאמר במררי כדי לחלוק כבוד לגרשון על שהיה בכור ולהקישו לקהת למה לא נאמר ואל אהרן בדבור פרשת בני גרשון כשם שנאמר בפרשת בני קהת א לפי שאהרן ממועט הוא מכל הדברות שנאמר למשה שלא דברה שכינה עם אהרן ולמה יש מקומות הרבה שכתב בהן אהרן לא שהיה הדבור עם אהרן אלא כל פרשה שהיה אהרן צריך לה כתיב בה אהרן לאמר הקב"ה אמר למשה כדי שיאמר לאהרן לכך נכתב אהרן בדבור בני קהת לפי שכל משא בני קהת וכל עבודתם היו נותנים להם אהרן ובניו שהם לא היו רשאין ליגע בארון ובכל הכלים עד שאהרן ובניו היו מכסים אותם כמה דתימא (שם ד) וכלה אהרן ובניו לכסות את הקודש וגו' · לכך כתיב בדבור פרשת בני קהת אהרן שהוא היה מצווה על עבודתם ועל משאם אבל בבני גרשון אין את מוצא שיעשה שם אהרן כלום אלא על פיו היו עושין בני גרשון כל מה שהיו עושין ומעשיהם ביד איתמר שהוא היה נותן לכל אחד ואחד עבודתו ומשאו לכך לא נכתב אהרן בדבור פרשת בני גרשון : ו ונשיאי העדה את בני הקהתי וגו' מה צריך נשיאים כאן והלא הקב"ה לא א"ל למשה שיהיו נשיאי ישראל עמו במנין הלוים למה עשה כן אלא כך אמר משה אחר שהנשיאים היו עמי במנין כל ישראל כמה דתימא ואתכם יהיו וגו' לא אעשה להם חלישות דעת ואוליכם עמי למנין הלוים ומנין שכן הוא אתה מוצא אחר מנין ישראל כתיב (שם א) אלה הפקודים אשר פקד וגו' אבל אחר מנין הלוים אין את מוצא שיזכיר שם נשיאים אלא אשר פקד משה ואהרן ללמדך שנשיאי ישראל לא מנו הלוים על פי הדבור אלא משה הוליכם עמו כדי לחלוק להם כבוד : ז מבן שלשים וגו' מכאן אמרו ב בן שלשים לכח · ויהיו פקודיהם למשפחותם וגו' ג זו היא שאמרו שהארון היה הורג בבני קהת שכשמנאם מבן חודש היו שמונה אלפים ושש מאות וכשמנאן מבן שלשים שנה לא נמצאו שליש · אלה משפחות הקהתי וגו' זו היא שאמרו שהנשיאים לא מנו עמהם מפי הדבור שאין מזכיר כאן נשיאים ע"פ ה' ביד משה ואהרן הם עשו ע"פ ה' כשם שאמר הקב"ה למשה שימנה אהרן עמו בבני קהת שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר נשא את ראש וגו' לכך נאמר ביד משה שמשה אמר לאהרן לפי שאהרן נתמעט מכל הדברות שבתורה שנאמר למשה : ח ופקודי בני גרשון וגו' כשם שמנה לבני קהת על פי ה' כך מנה לבני גרשון מבן שלשים שנה וגו' באהל מועד היו פסולים (יג) מחמשים שנה ולהלן אבל משנכנסו לא"י לא היו נפסלים אלא בקול ויהיו פקודיהם וגו' זו היא שאמרו שבני גרשון לפי שלא היו מטועני הארון לפיכך לא חסרו ממנין הראשון שני שלישים אלא היו מאה ושלשים יותר משליש · אלה פקודי משפחות וגו' למה לא נאמר במנין הקהתים בני קהת וכתיב בהן הקהתי כשם שאמור

מסורת המדרש א לקמן פרשה י"ד · מכילתא פרשה בא · ספרי פרשה נשא · ב אבות פרק ה' משנה כ"א · ג לעיל פרשה ה' ·

חדושי הרש"ש

וא"כ כל העם רואים את הכהן עם העבודה שבידו ממעל לקלעים : (יא) ובריחיו אלו ט"ו בריחים והבריח התיכון מכאן משמע שהיו ט"ו בריחים לבד התיכון וזה דלא כפירש"י בפ' תרומה אלא כפי' הרשב"ם שם עיי"ש גם מוכח מכאן דהבריח התיכון לא היה אלא אחד מסבב כל הג' רוחות וכגמרא דילן שבת צ"ח ב' : (יב) וד' אדנים וד' עמודים שהיה פורשין כו' כצ"ל : (יג) מבן כ' שנה ומעלה היה פסול כו' שלא היו יכולין לומר שירה · מפורש כדעת הרמב"ן בפ' בהעלותך שבא"מ שבמדבר פסול למעלה מבן מיזה תיקון : (יט) הביא הכתוב משה עמהם · דכתיב ופקדתם · וכולל גם משה (שהדבור אליו) עם אהרן ובניו : (כ) שבני מררי אסורין (לשמור כו') עי' ערכין י"א ב' ובתוספות ד"ה מיתבי : (כא) היו עושין אטבי כו' · ע' שבת (נ"ח ב') :

חדושי הרד"ל

כו' אוסרים אותם כו' · נא"ל למה שתירש רש"י בפירושו שהיו מיתרים ליתדות העמודים (ועי' שהשיג עליו) אלא מיתרים דהכא שנשאו בני גרשון היו לקשור היריעות · וכן בת"י תירגם דהכא אטוניהון שהן חבלים בעלמא לקשור בהם ולהלן בבני מררי תרגם יתאריהון שהן מיתרים מותחין להיריעות וקלעים שלא תגביהם הרוח (אלא שכמדומני שט"ס בת"י וצ"ל אטוניהון על גם בני מררי ומיתריהן הוא תרגום יתדות שכן תרגמה בכ"מ) · ועי"ל שפי"ב שכתוב במיתרים דבני ג"כ לקשור היריעות ליתדות : (יח) כ"מ שהיה נעשה לכל הכלים אפשר ר"ל אם היה צריך לעשות

פירוש מהרז"ו

ביריעות בקלה אחד ובקלה השני ביתידות שהיו נועצים בארץ שיהיו הקלעים מתוחים וכמ"ש לקמן פר' י"ב סי' י"ט עי' רש"י נשא : ופקדתם עליהם · בלשון נוכח ולשון רבים לכלול גם משה וכמ"ש בסוף פר' זו : ד נאמר בהם נשיאת ראש · נשא את ראש בני קהת וכן נשא את ראש בני גרשון : בעבודת הארון · לעיל סוף סי' ב' : הקדים לבית אבותם · ע"פ מדה ט"ז מיוחד במקומו : מבית אב שלהם · שהיה בכורו של לוי : מבית אב פשוט · שאינו בכור : מ"ח קרשים · כמ"ש בסדר תרומה כ' לדרום וכ' לצפון וח' למערב : ט"ו בריחים · ה' בדרום וה' בצפון ה' במערב עם הבריח התיכון כמבואר ברש"י בסדר תרומה : ד' עמודי שיטים · שמות כ"ו פסוק ל"ב וה' עמודי שיטים שם פסוק ל"ז : אדני הקרשים · הם המנויים שמות כ"ז שהם נ"ו אדנים ב' אדנים לקרש וד' אדנים כסף של הפרוכת הרי ק' אדנים של כסף וה' אדנים של המסך של נחושת הרי ק"ה אדנים : נ"ו עמודים · בסוף תרומה כ' לדרום וכ' לצפון יו"ד למערב ו' למזרח לבד עמודי המסך ארבע ולכל עמוד הי' אדן של נחושת : וכן לבני גרשון · היה ג"כ ע"י איתמר כמפורש פסוק כ"ה וכמש"ל סוף סי' ג' : ה וידבר ה' · במדבר ד' א' ב' : לפי שאהרן ממועט · ברים מכילתא וברים ת"כ : וכלה אהרן ובניו · במדבר ד' פסוק ט"ו : שהוא היה מצווה שיעשה בעצמו כצ"ל ועי' עוד בסי' ח' וזה ע"פ מדה ט"ז : ו ואתכם יהיו · איש איש למטה במדבר א' ד' והם הנשיאים כמ"ש שם פסוק מ"ד אלה הפקודים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל ואלה פקודי הלוים במדבר ג' פסוק ל"ט כתיב אשר פקד משה ואהרן על פי ה' לא זכר נשיאים שלא היו ע"פ ה' וכן כאן במדבר ד' ל"ד אלה בני קהת שלא כתוב על פי ה' כתב נשיאים פסוק ל"ז שכתוב ע"פ · ה' לא כתב נשיאים ואלה גרשון לא זכר נשיאים כלל ואלה מררי בפסוק מ"ה שכתב ע"פ ה' לא כתב נשיאים ובפסוק מ"ו שלא כתב ע"פ ה' זכר נשיאים בפסוק מ"ט שכתב ע"פ ה' לא זכר נשיאים : ז מכאן אמרו בן שלשים · אבות פרק ה' משנה כ"א ובני קהת שהיו נושאים בכתף היו צריכים להיות בעלי כח וגרשון ומררי בעת הפריקה והטעינה : זו היא שאמרו שהארון · לעיל פר' ה' סי' א' : שמשה אמר לאהרן · כמ"ש לעיל בסי' ה' : ח כך מנה לבני גרשון · ג"כ ע"פ ה' כמ"ש בפסוק מ"א : מבן שלשים שנה · ועד בן חמשים שנה ויותר מנ' היה פסולים במשכן לטעון ולפרוק ושארי עבודות אבל משנכנסו לארץ והיה המשכן בגלגל ובשילה ובנוב ובגבעון ולא היה להם משא לטעון ולפרוק ולישא ולא היה במקדש רק משוררים היה נפסלים בשנוי קולם : זו היא שאמרו · לעיל פר' ה' סי' א' : אלה פקודי משפחות · בני גרשון וכן במררי בפסוק מ"ה רק בקהת

מתנות כהונה

נשיאות ראש · נשא את ראש : כן עבודת בני גרשון · עי' לקמן ע"ב : פשוטי שמררי לא היה בכור: בא מבית אב וכו' · שגרשון היה בכור: ובהם אוסרים העמודים והבריחים גרסי' פי' בשעת המסעות : אטבי · מסגרת של ברזל כדאי' במס' שבת בפ' הזורק: ה"ג בני מררי על שלא היה נשיאת' מבית אב וכו' : ה"גהיתה ביד איתמר מלמד כו' : לפי שאהרן ממועט כו' · עיין בפירש"י ריש פרשת ויקרא ולקמן בסדר זה פרשה י"ד : היו שמונה אלפים גרסינן · ועיין ריש פ"ה : משנכנסו לא"י · זו היא שאמרו לעיל ריש פ"ה : שני שלישים · כמו בני קהת : ה"ג אלא היה מאה ול' יותר וכו' · ועיין לעיל ריש פ"ה :

ידי משה

יהיה כבן עומד ועבודתו בידו וכו' העם רואים אותו בתוך ולא שלכ"ש [illegible]

יפה תואר

שוב אין תורה פוסקת מזרעו כדאיתא בנ"ט · לפי שאהרן ממועט הוא מכל הדברות וכו' [illegible]

שאמור בבני גרשון ובני מררי לפי שמנינם היה לשם טעינת הארון צירף הקב"ה שמו עמהם כדי שלא יכלו · ה"א בראשו ויו"ד בסופו הרי י"ה לומר י"ה יצילם ממיתה לקיים מה שנאמר (תהלים לג) להציל ממות נפשם · אשר פקד משה ואהרן על פי ה' למה לא נאמר במנין בני גרשון ביד משה כשם שאמור במנין בני קהת לפי שבני קהת אמר הקב"ה למשה שימנה אהרן עם משה הקב"ה הזכיר לאהרן בראש המנין על דעת כן שימנה כל הלוים עם משה אבל משה משמע שבמנין בני קהת הזכיר הקב"ה לאהרן ולא הזכירו עוד לא במנין בני גרשון ולא במנין בני מררי חשב משה בדעתו ואמר לכך אמר לי הקב"ה שימנה אהרן עמי לבני קהת מפני שעל ידו נעשית כל משא וכל עבודתם אבל עבודת בני גרשון ובני מררי שאינה נעשית על ידו אינו רוצה שימנה עמי לכך אמר לו לאהרן שימנה בני קהת עמו בשם הקב"ה ולכך כתיב במנין בני קהת על פי ה' ביד משה אבל כשבא למנות בני גרשון לא אמר לו משה לאהרן בשם הקב"ה שימנה בני גרשון עמו אלא חלק לו כבוד לפי שהיה אחיו הגדול והוליכו עמו וצירפו עמו למנין לכך לא נאמר ביד משה אף על פי שבדעתו של הקב"ה היה שימנה אהרן עמו כל הלוים ולדעת כן הזכיר אהרן בראש המנין לפי שלא אמר לו משה לאהרן שימנה בני גרשון עמו בשם הקב"ה חיסר כאן ביד משה : ט ופקודי משפחות וגו' מפני מה נאמר בבני מררי במנין משפחות ולא בבני קהת ולא בבני גרשון לפי שבני מררי היו מרובין לעבודה שהרבו משפחות שהיו ששה אלפים ושני מאות נתרבו מבן שלשים מאה יותר על מחצה מבן חודש שכן את מוצא מבן חודש עלה מספרם ששה אלף ושני מאות ומבן שלשים שנה ומעלה עלה מספרם שלשה אלף וארבע מאה יותר ממחצית אבל בבני קהת לא נאמר משפחות בני קהת שמבן שלשים שנה ומעלה לא נמצאו שליש מאותו שנספרו מבן חודש ומעלה וכן בבני גרשון לא נאמר ופקודי משפחות שאף הם לא הגיעו לחצי אותם שהיו מבן שלשים שנה ומעלה לפי שמבן חדש ומעלה היו שבעה אלף וחמש מאות ומבן שלשים שנה ומעלה לא היו כי אם שני אלפים ושש מאות ושלשים מבן שלשים שנה ומעלה וגו' מבן חמשים שנה ומעלה היו פסול לעמוד במשכן לעשות עבודה שלא היו יכולים לומר שירה אבל מחמשים שנה ומעלה חוזר היה לנעילת שערים · (יד) ויהיו פקודיהם למספר שלשת אלפים ומאתים זו היא שאמרו לפי שנתרבו באוכלוסא ראוין לעבודה נאמר בהן משפחות אלה פקודי משפחות וגו' · למה נאמר בבני מררי ביד משה שבשעה שראה הקב"ה שלא אמר לו משה לאהרן בשם הקב"ה שימנה בני גרשון לפיכך כשבא למנות בני מררי א"ל הקב"ה למשה לך אמור לו לאהרן בשמי (טו) שימנה בני מררי עמו לכך נאמר ביד משה : י כל הפקודים אשר פקד משה וגו' מאחר שחשב הלוים משפחות בני קהת לבד ומשפחת בני גרשון לבד ומשפחת בני מררי לבד חזר וכלל מנינם ביחד להגיד שכולם שקולים לפני המקום בחיבה · מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לעבוד עבודת עבודה ועבודת וגו' תני השיר מעכב את הקרבן דברי רבי מאיר וחכ"א אינו מעכב אר"א טעמיה דר"מ מהאי קרא (במדבר ח) ואתנה את הלוים נתונים וגו' לכפר על ב"י וגו' מה כפרה מעכבת אף שירה מעכבת ורבנן מוקמין מהאי קרא מה כפרה ביום אף שירה ביום אמר רבי יהודה בשם שמואל מנין לעיקר שירה מן התורה שנאמר (דברים יח) ושרת בשם ה' איזהו שירות שבשם ה' הוי אומר זו שירה רבי יצחק אמר מהכא (תהלים פא) שאו זמרה ותנו תוף כנור נעים עם נבל רב נחמן בר יצחק אמר מהכא (ישעיה כד) המה ישאו קולם ירונו בגאון ה' וגו' · תני ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו ממשמע שנאמר בכתף איני יודע שישאו מה תלמוד לומר ישאו אין ישאו אלא לשון שירה וכן הוא אומר שאו זמרה ותנו תוף וגו' ואומר ישאו קולם ירונו חנניה בן אחי ר' יהושע אמר מהכא (שמות יט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול על עסקי קול רבי אסא אמר מהכא (ד"ה ב ה) ויהי כאחד למחצצרים ולמשוררים להשמיע קול אחד רבי יונתן אומר מהכא (במדבר יח) ולא ימותו גם הם גם אתם מה אתם בעבודת מזבח אף הם בעבודת מזבח רבי יוחנן אמר מהכא לעבוד עבודת עבודה איזו היא עבודה שצריכה עבודה הוי אומר זו שירה : יא ויהיו פקודיהם שמונת אלפים וה' מאות ושמונים זו היא שאמרו מנאם בפרט מנאם בכלל כאדם שיש לו חפצים נאים ומשובחין וחביבין עליו ביותר מונה אותם בפרט וחוזר ומונה אותם בכלל מתוך ששמח ברבוי מנינם כן צוה הקב"ה לכתוב מנין הלוים בפרט וכלל לפי שהיו בני ביתו וכשרים וחביבים עליו ביותר · (טז) על פי ה' אשר פקד אותם ביד משה הרי זה אמור כנגד בני קהת שאהרן מנאם לבני קהת ואמר פלוני ופלוני ישאו את הארון פלוני ופלוני ישאו את המזבח וכן כל כלי קודש הקדשים כשם שאמר הקב"ה למשה שיעשה אהרן כן עשה אהרן הוי ביד משה ומנין אתה אומר שבעבודת בני קהת הכתוב מדבר שכן כתיב (שם ד) איש איש על עבודתו ועל משאו (יז) וכן אמור בבני קהת אהרן ובניו יבואו ושמו אותם איש איש על עבודתו ועל משאו ופקודיו אשר צוה ה' את משה הרי זה אמור כנגד בני גרשון ובני מררי שצוה הקב"ה למשה שעל פיו תהיה עבודתם עם אחיו אהרן בבני גרשון כתיב (שם) ופקדתם עליהם במשמרת את כל משאם הרי משה עמהם ובני מררי כתיב (שם) ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם הביא משה לכך כתיב (שם) ופקודיו אשר צוה ה' את משה שמנה משה ואמר פלוני ופלוני של בני גרשון ישאו את היריעות פלוני ופלוני ישאו את אוהל מועד וכן כל כלי עבודתם משא של בני גרשון היה ממנה להם במנין וכן מנה משה ואמר פלוני ופלוני של בני מררי ישאו את הקרשים פלוני ופלוני ופלוני של בני מררי ישאו את הבריחים וכן עשה לכל כלי עבודת משא בני מררי שמנה אותם במנין על עבודתם הוי אשר צוה ה' את משה שמשה נצטוה על שתי המשפחות הללו בני גרשון ובני מררי שהוא יצום האיך ישאו והאיך ישמרו מה שתחת ידיהם הוי אשר צוה ה' את משה :

פרשה ז

א צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה וגו' הה"ד (משלי כה) הגו סיגים מכסף ויצא לצורף כלי א"ר תנחומא ב"ר אבא מהו הגו סיגים מכסף כל זמן שהפסולת הזו בכסף אינו מראה יופיו לא עשה אלא נסתננו הפסולת ממנו מיד הוא מראה שבחו הגו סיגים מכסף אחר כך ויצא לצורף כלי [א] כיצד בשעה שיצאו ישראל ממצרים היו כל רובן בעלי מומין למה מפני שהיו יגעים בטיט ובלבנים ועולים לראש הבנין ומי שהוא בונה על ידי שהיו עולין לראשי הדמוסין או האבן נופלת וקוטעת ידו או הקורה או הטיט נכנס בעיניו והוא נסמא והיו בעלי מומין כיון שבאו למדבר סיני אמר האלהים כך הוא כבודה של תורה שאתן אותה לדור בעלי מומין ואם אמתין עד שיעמדו אחרים הרי אני משהא במתן תורה מה עשה האלהים אמר למלאכים שירדו אצל ישראל וירפאו אותן ותדע לך שכן א"ר יהודה א"ר סימון [ב] מנין שלא היה בהן חגרין שנאמר (שמות יט) ויתיצבו בתחתית ההר ואין נצב אלא על רגליו מנין שלא היה בהן גידמין שנאמר (שם כד) כל אשר דבר ה' נעשה

ומנין

מסורת המדרש א תנחומא סדר יתרו · שה"ש פ"ב · ב לקמן פי"ג · שה"ש פ"ד · מכילתא פ' יתרו · פסיקתא רבתי פ"ז · תנחומא סדר יתרו ·

חדושי הרש"ש

צו"ן לשיר ודלא כדעת רש"י ע"ש (חולין כ"ה) : (יד) ויהיו פקודיהם למשפחותם שלשה אלפים כו' כצ"ל : (טו) שימנה בני מררי עמך כצ"ל : (טז) עפ"י ה' פקד אותם כו' כצ"ל ותיבת אשר מיותר : (יז) וכן אמור בבני קהת אהרן ובניו יבואו ושמו כו' כצ"ל :

מתנות כהונה

[ה"ג שימנה אהרן עם משה הקב"ה כו' : ה"ג אבל משה משמע שבמנין וכו' אינו רוצה שימנה עמי גרסינן : ה"ג אף על פי שבדעתו של הקב"ה היה שימנה אהרן עמו כל הלוים : ולא בבני קהת גרסינן] : ה"ג שאף הם לא הגיעו לחצי אותם כו' : [ה"ג ז' אלף וה' מאות ומבן ל' שנה ומעלה לא היו כ"א ב' אלפים ול' ושש מאות מבן שלשים ומעלה וגו' מבן נ' שנה ומעלה היה פסול וכו'] : מחמשים שנה חוזר לנעילת שערים · עיין כל ענין השיר בפ' אין נערכין : מוקמין וכו' · לומדין ומעמידין הדין מפסוק זה : שצריכה עבודה וכו' · ואין השירה עבודה בפני עצמה אלא עבודה היא לעבודת הקרבן כמו שפירש"י ז"ל בסדר זה : הביא משה · במה שאמר תפקדו לשון רבים :

פרשה ז לא עשה · לא נשאר ולא נתעכב במראה הזאת אלא וכו' : ומי שהו · כמו ומשהו : [ע"י שהיו גרסינן] : הדמוסין · שורות הבנין נקראו דימוסין : הכי גרסינן כך היא כבודה בתמיה : [הכי גרסינן עד שיעמדו אחרים

הרי

פירוש מהרז"ו

בקהת כתב בפסוק ל"ז משפחות הקהתי וכמ"ש לעיל פר' ה' סי' ו' ע"ש סי' א' : שע"י נעשים · כדלעיל סי' ה' : כאן ביד משה · ע"פ מדת מנגד : ט במנין משפחות · כך צ"ל מפני מה נאמר במנין בני מררי משפחות והכוונה שכאן בבני מררי כתוב שני פעמים משפחות בפסוק אחד ופקודי משפחות מררי ומשפחותם · ובמניני קהת וגרשון כתוב ג' פעמים משפחות רק אצל מררי כתוב ד' פעמים משפחות : ו' אלפים ור' · לעיל פר' ה' סי' א' : מבן נ' שנה וכו' לומר שירה · משמע שמבן נ' נפסל גם משירה ולא משמע כן ברים סי' ח' הקודם שפסול הקול אינו תלוי בשנים אלא כל אחד כשנפגם קולו אפילו פחות מנ' שנה ושקולו יפה אפילו יותר מנ' שנה ויתכן שכוונת המדרש לגדדים בשנים במשכן ובקול משנכנסו לארץ וכמ"ש בסי' הקודם : י עבודת עבודה ועבודת משא · כמ"ש רש"י כאן בחומש הוא עבודת השיר במצלתים וכנורות שהיא עבודה לעבודה אחרת הוא הקרבנות ועבודת משא כמשמעו שנשאו המשכן וכמ"ש כאן בסוף הסימן דעת ר' יוחנן ולזה הובא כל הענין לכאן דרך אגב : תני השיר מעכב · עירכין דף י"א :

ואתנה את הלוים · וס"ד לעבוד את עבודת בני ישראל באוה"מ ולכפר על ב"י ומ"ם לעבוד את עבודת ב"י הוא השיר כמ"ש ר"י בסוף הסי' וכתוב אלו כפרה להקים זה לזה : זו שירה · שהיו מזכירים שם ה' : שאו זמרה · וכאן כתוב בכתף ישאו כמ"ש מיד בסמוך : ר' אסי · ובגמ' הגי' ר' אסי וכא לפרש מ"ש על עסקי קול היינו אצל שיר הלוים קול אחד וזהו יענו בקול גז"ש : גם הם גם אתם · לאהרן ולבניו אמר שלא ימותו לא הכהנים ולא הלוים הקישם זה לזה : עבודה שצריכה עבודה · עבודת הקרבן שצריכה עבודת השיר : יא זו היא שאמרנו · לעיל פר' א' בכמה אופנים : שבן כתוב · כאן בפסוק זה וכן אמור בסוף במדבר בבני קהת על שנושאים הכל בעצמם בכתף : ופקדתם עליהם · לעיל סוף סי' ג' :

פרשה ז סימן א הגו סיגים מכסף · עיין ב"ר ריש פר' יו"ד : כיצד · שפסוק זה משל הוא ועל איזה ענין הוא משל ודורש שהוא משל על ישראל במדבר ועי' ויק"ר פר' י"ח סי' ד' וש"נ : מנין שלא היה בהם חגרין · מכילתא יתרו כל הענין לקמן פר' י"ג סי' ח' שי"ר פסוק כולך יפה רעיתי ומום אין בך : אשר דבר ה' נעשה ·

במום

יפה תואר

שיזכו גם כן ליכנס לאוהל או לפחות יגשו עד פתח האהל בשעה שדבר עם משה קמ"ל שאין להם שום שייכות אלא הדיבור : על עסקי קול · בפ' ג' שאכלו למד מזה הפסוק משה ידבר והאלהים יעננו בקול מכאן למתרגם שאינו רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנאמר משה ידבר וכו' שאין ת"ל בקול ומהו בקול בקולו של משה : תו איתא במדרש תהלים · ובכמה דוכתי בז' קולות נתנה התורה דהיינו שמפי הקדוש ברוך הוא לא יצא רק קול אחד ואותו קול נחלק לז' קולות הנזכרים במ"ת והא' מהם האלהים יעננו בקול ואותן ז' קולות נחלקו עוד לשבעים קולות בע' לשון כדי שישמעוהו כל האומות : וירפאו אותן · והא דהיו מליזין על משפחות שהם של מצורעים לומר דהיו בתחלה מצורעים קודם

ת"מ

ידי משה

שמשה היה גובהו עשר אמות ודו"ק : לפי שמנינם היה לשם טעינת הארון צירף הקב"ה שמו עמהם · פי' לפי שהיה קהת מטועני הארון כדי שלא יכלו כל משפחת הקהתי ע"י קהת כדאיתא לעיל למען שמי אאריך אפי וגו' :

ומנין שלא היה בהן חרשין שנאמר ונשמע [א] ומנין שלא היה בהן סומין שנאמר (שמות כ) וכל העם רואים את הקולות ומנין שלא היה בהן אלמים שנא׳ (שם) ויענו כל העם נמצאת אומר שהרי (א) נתרפאו כולן · ואם אין אתה למד מכאן יש לך ללמוד ממקום אחר שנאמר (שם טו) כל המחלה אשר שמתי וגו׳ הרי לך שנתרפאו אבל כיון שעשו אותו מעשה של עגל חזרו למומן ונעשו זבין ומצורעין שכן משה רואה אותן שנאמר (שם לב) וירא משה את העם כי פרוע הוא ואין פרוע אלא לשון צרוע כמה דתימא (ויקרא יג) והצרוע אשר בו הנגע וגו׳ ראשו יהיה פרוע וגו׳ אמר האלהים למשה עד שלא עשיתם את המשכן הייתי מגלגל בדברים והיו הזבים והמצורעים מעורבים עמכם עכשיו שעשיתם את המשכן ואני משרה שכינתי ביניכם הפרישו אותם מכם וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש בשביל מה ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שוכן בתוכם: ב וישלחו מן המחנה כל צרוע וגו׳ למה נסמכה פרשת מצורעים לפרשת הלוים את מוצא ישראל והלוים קבלו עליהם מלכותו של הקב"ה בסיני שנאמר (שמות יט) ויענו כל העם יחדיו לסוף מ׳ יום מרדו ישראל בהקב"ה (שם לב) ועשו להם עגל מסכה וגו׳ ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים אבל הלוים נמצאו מושלמים עם הקב"ה שנאמר (שם) ויעמוד משה בשער המחנה וגו׳ אמר הקב"ה (ש"א ב) כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו בני לוי שכבדוני שלא כפרו בי להם אני מכבד אבל ישראל שביזוני שאני העליתי אותם ממצרים והם אמרו לעגל שהוא העלם בדין הוא שיקלו מה כבוד כיבד הקב"ה את הלוים שלקחם לחלקו שנאמר (במדבר ג) ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל וגו׳ וכיון שבא למנותם לעמוד בשימושו הוא בעצמו מנאם ומנין שכן הוא א"ר יהודה ב"ר שמעון כתיב למעלה מן פרשת מצורעים ע"פ ה׳ פקד אותם ביד משה ואומר ופקודיו אשר צוה ה׳ וכתיב בראש הענין ויהיו פקודיהם א"ר יהודה ב"ר שמעון האיך ימצא הדורש ידיו בין פקודיו לפקודיהם אם פקודיו למה פקודיהם אלא פקודיהם מה שמנו משה ואהרן ופקודיו מה שמנה האלהים ולמה מנאם האלהים אמר הקב"ה שלא יאמר אדם וכי משה ואהרן היו יכולים למנות כל אותן האוכלוסין אמר האלהים אם הרהרת אחריהם כאלו אחרי אתה מהרהר לכך כתב ופקודיו ופקודיהם והאיך מנאם משה א"ר ברכיה הקב"ה אמר לו למשה במשפחת פלוני כך וכך עד שמנה אותן הה"ד ע"פ ה׳ פקד אותם ביד משה (א) לכך כשמנאם משה מבן חודש ע"פ הקב"ה מנאם שנאמר כל פקודי הלוים וגו׳ · א"ר ברכיה הכהן כך את סבור שהיה משה הולך ונכנס לאהלו של כל אחד ואחד לראות כמה בנים היו לו לאו אלא אמר האלהים למשה יש באהלו של פלוני ב׳ ובאהלו של פלוני ג׳ עד שמנה אותן מנין שנאמר ע"פ ה׳ הוי כבוד גדול חלק להם שהוא בעצמו מנאם אבל במנין ישראל אין את מוצא ע"פ ה׳ לפי שהם לא כבדוהו אף הוא לא כבדם · וכן כשבא הקב"ה לעשות משכן קירב הלוים לשימושו כשם שאמר בפרשה אמר הקב"ה הלוים שכבדוני יהיו אצלי אבל אותן שטעו בעגל הם ילקו בצרעת שנאמר (שמות לב) וירא משה את העם כי פרוע וכן הוא אומר (תהלים קא) עשה סטים שנאתי וגו׳ : ג (במדבר ה) וישלחו מן המחנה כל צרוע וגו׳ את מוצא מלך ב"ו יש לו פריפיסיטין אף האלהים יש לו פריפיסיטין שנאמר (שם א) שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו׳ [ב] מלך ב"ו יש לו דוכוסין אף האלהים יש לו דוכוסין (שם ג) ונשיא נשיאי הלוי וגו׳ א"ר יהושע בן לוי דוך דוכנין היה מלך ב"ו מחלק דונטיבא ללגיונותיו האלהים מחלק דונטיבא שנאמר (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים מלך ב"ו מחלק כלים (ב) ובסטיא לאיסרטיוטות שלו ואף האלהים כן שנאמר (דברים ח) שמלתך לא בלתה וגו׳ מלך ב"ו יש לו ספקולא ואף האלהים יש לו ספקולא שנאמר (ויקרא כ) מות יומת הנואף והנואפת מלך ב"ו יש לו קטריקס אף האלהים יש לו קטריקס שנאמר (דברים כב) וענשו אותו מאה כסף מלך ב"ו יש לו קטפירס אף האלהים יש לו קטפירס שנאמר (שם כה) ארבעים יכנו לא יוסיף מלך ב"ו יש לו (ג) מטלון של טרודין אף האלהים יש לו מטלון של טרודין שנאמר וישלחו מן המחנה כל צרוע וגו׳ · ד וישלחו מן המחנה וגו׳ (ג) [ג] מהיכן באת עליהם הצרעת רבי יהודה ב"ר סימון אמר מן מעשה העגל ורבותינו אומרים מן המתאוננים לדעת רבותינו מן המתאוננים באת עליהם הצרעת כיצד בשעה שהוריד להם האלהים את המן עשה להם אלהים כמה נסים אמרו רבותינו לא היו נצרכין להפנות כדרך בני אדם למה כן אלא אמר האלהים יהיו בני נצרכין להפנות והאיך הכתבתי עליהם שהם אלהים שנאמר (תהלים פב) אני אמרתי אלהים אתם אלא כשם שאין המלאכים צריכין לדבר זה אף הן לא יצרכו לדבר זה עוד · ד"א אמר האלהים האומות אוכלין ונצרכין והאיך אני נותן הפרש בין בני לבין האומות לפיכך לא היו נצרכין מה עשו [ד] בטובה שעשה להם האלהים התחילו אומרים ליצנות עליו אומר זה לזה אי אתה שומע שמעון אחי וזה אומר מה אתה אומר ראובן אחי אמר לו בחייך ראית בימיך אדם נותן חטים ברחים ואינן נטחנות ויורדות אף אנו אוכלין את המן ואינו יורד אומר לו חבירו מתיירא אני שליום אחרון תנפח כריסי ותבקע מפני שאין אנו מוציאין אותו באותה שעה אמר האלהים למשה איני יכול לסבול ולכבוש (במדבר יד) עד אנה ינאצוני וגו׳ (ג) ועד אנה לא יאמינו בי בכל נפלאותי אשר אעשה עמו אין כתיב כאן אלא אעשה בקרבו א"ר שמעון בן יוחאי כמה אותות ונפלאות עשיתי בקרביהן והן מנאצין אותי כענין שנאמר (ויקרא א) והקרב והכרעים וגו׳ ומנין שלא היה יוצא מהן שנאמר (תהלים עח) לחם אבירים אכל איש אל תהי קורא אבירים אלא לחם איברים (ד) לחם שהוא נמות באיבריהם אעפ"כ למד משה סניגוריא עליהם וחזר בו אלהים מן הרעה ואח"כ אמרו זה לזה יהיו זכורין אותן הימים שהיינו במצרים בשעה שהיינו מבשלין קדירות של בשר ויושבין ואוכלין (ה) פכסמין ופותין בתוך הזום של בשר לואי מתנו שם ולא הוציאנו האלהים

מסורת המדרש א מכילתא פרשה יתרו · ב ויקרא רבה פרשה י"ח · ג ויקרא רבה שם · ד לקמן פרשה ט"ז ·

חדושי הרש"ש

(א) לכך כשמנאם משה מבן חדש כו׳ · נראה דצ"ל וכך תמורת לכך : (ב) מהיכן באת עליהם הצרעת ריב"ס אמר מן מעשה העגל ורבותינו אומרים מן המתאוננים · בפ׳ מצורע הגי׳ איפכא והיא נראית עקרית מדאמר ריב"ס לקמן שנעשו כלם זבים כו׳ אלא שבאת עליהם הצרעת : (ג) ועד אנה לא

חדושי הרד"ל

(א) שנתרפאו כן · ע"ל פי"ג : (ב) בסטיא מלבושים וכסתות : (ג) מטלון של טרודים · פי׳ במ"ע מטלון הוא מקום תפירת מיני מתכות והוא מקום טרודין לפושעי במלכות שיתעסקו שם בעבודה קשה : (ד) לחם שהוא נימוח כו׳ · יומא ע"ה א׳ : (ה) פכסמין פי׳ במ"ע לחם יבש שעושין שיתקיים

פירוש מהרז"ו

שמות י"ט ח׳ ושם כ"ד ונשמע שם כ"ד ויענו כל העם שם י"ט ח׳ (וצריך טעם למה לא דרש כסדר הפסוק תחלה ויענו ואחר כך נעשה וכו׳) ונעשה הוא בידים שלמות ונשמע באזנים שלמות ויענו בפה שלם רואים בעינים שלמות : ואם אין אתה למד מכאן׳ שכאן בהרוב מדבר גם אין כאן רמז שנרפאו אלא שמעולם לא היה בהם : כל המחלה אשר · וס"ד לא אשים עליך כי אני ה׳ רופאך ואם לא שם חולי למה צריך רפואה ועוד שהיל"ל אשר שמתי על המצריים ע"כ דורש דה"פ אשר שמתי עליך במצרים לא אשים עליך עוד כי אני ה׳ רופאך מהמחלה הנ"ל שבמצרים הרי שכולם היה שלמים : שעשו אותו מעשה · עי׳ לקמן סי׳ ד׳ : והצרוע אשר בו הנגע · וס"ד וראשו יהיה פרוע עי׳ לקמן סוף סימן ב׳ ולקמן פר׳ ט׳ סימן מ"ו : בשביל מה ולא יטמאו · סיפא דקרא של וישלחו מן המחנה : ב ויענו כל העם יחדו · כל אשר דיבר ה׳ נעשה : על פי ה׳ פקד · במדבר ד׳ פסוק מ"ה גם פסוק מ"ט : מה כתיב למעלה · עי׳ ויק"ר פר׳ כ"ט סי׳ ה׳ וע"פ דרשתו מבואר סמיכות הפרשיות כמ"ש סוף הסי׳ : איך ימצא הדורש ידיו · פי׳ איך יפרש למה פעם כתוב ופקודיו ופעם ופקודיהם : לכך כתוב ופקודיו ופקודיהם · שמה שמנאו הם הוא המנין שמנה הקב"ה בעצמו כ"י : היו יכולים למנות · כמ"ש לעיל פר׳ ג׳ סי׳ ט׳ פר׳ ד׳ סי׳ ו׳ : כשם שאמר בפרשה · במדבר ג׳ י"ד : כי פרוע הוא · כמ"ש לעיל סוף סי׳ א׳ בביאור : עשה סטים שנאתי · וס"ד לא ידבק בי וגו׳ עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי כמ"ש לעיל פר׳ ו׳ סי׳ ב׳ וש"נ עי׳ מדרש תהלים ק"א : ג דוך דוכנין · עי׳ מ"ש לעיל סוף פר׳ ד׳ בערוך בשם ירושלמי : דונטיבא · ויק"ר סוף פר׳ י"ח פירשתי בשם הערוך ומ"ע : לאיסרטיוטות · בערוך הגי׳ אסטרטיא ופי׳ חיילות של מלך : קטריקס · בערוך גורס קטדיקי ופי׳ בלשון יוני עונש : מטלון של טירודין · עי׳ בכד"ל וכן הוא בד"ר פר׳ ב׳ סי׳ ל׳ ושם פר׳ ו׳ סי׳ י"ב תטרד למטלון : ד אני אמרתי אלהים אתם · עי׳ שמ"ר ריש פר׳ ל"ב : עד אנה ינאצוני · הנה פסוק זה כתוב בשלח לך על חטא מרגלים והמדרש דורש על חטא מתאוננים שבסדר בהעלותך והענין בזה כי חטא מתאוננים סתום הוא ואינו מפורש כלל מה היה חטאם ולא בא לסתום אלא לפרש ודרשו שמפורש ע"פ מדה י"ז שאחר חטא מרגלים כתוב עד אנה ינאצוני העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי בכל נפלאותי אשר עשיתי בקרבו כתוב שני פעמים עד אנה וגם פשטות לשון עד אנה משמע שמנאצים וחוזרים ומנאצים הרי שרומז על ניאוץ אחר לבד חטא של מרגלים ודרשו שהכוונה על חטא מתאוננים שכאן גלה מה שסתום שם והיינו בתיבת בקרבו ולא אמר עשיתי עמו דרשו בקרבו מלשון קרבים וגם כאן עדיין סתום מה עשה בקרבים וגלה בפסוק בתהלים ע"ח אצל חטא מתאוננים אחר שאמר ואש נשקה ביעקב כמ"ש בתורה אצל מתאוננים ותבער בם אש ה׳ כתוב שם על המן לחם אבירים אכל איש ודרשו ע"פ מדה כ׳ וממעל א"ת אבירים אלא אברים שנבלעו באברים ואינו יוצא מקרבו וזהו בכל נפלאותי אשר עשיתי בקרבו וזהו שאמר משה בעונש זה יען מאסתם את ה׳ אשר בקרבכם ומ"ש המדרש והם מנאצים אותי כוונתו למ"ש עד אנה ינאצוני שניאצו וגדפו על המן ומ"ש בפסוק ועד אנה לא יאמינו כי שייך לחטא מרגלים שהאמונה שייך על דבר העתיד והניאוץ בדבר העבר וכמ"ש דברים א׳ פסוק ל"ב בענין חטא מרגלים ובדבר הזה אינכם מאמינים בה׳ וא"כ בהכרח שדורש ע"פ מדה ל"א כאלו כתוב עד אנה ינאצוני העם הזה בכל נפלאותי אשר עשיתי בקרבו ועד אנה לא יאמינו בי : אעפ"כ למד משה · היינו מ"ש במתאוננים ויצעק העם אל משה ויתפלל משה אל ה׳ ותשקע האש : ואח"כ אמרו זה לזה · היינו מ"ש והאספסוף וגו׳ וישובו ויבכו גם בני ישראל שחטא מתאוננים וענין האספסוף הכל אחד : יהי׳ זבורים אותן הימים · היינו מ"ש בענין האספסוף

מתנות כהונה

הכי אני מפסה כו׳ : יש לך ללמוד ממקום אחר גרסינן] : אשר שמתי · פי׳ אשר שמתי עליך במצרים ע"י עבודתם : מגלגל בדברים · י"ל כשהייתי רוצה לצוות דבר מה הייתי נגלה בדבור אל משה אבל לא היה לי ביניכם קביעות מקום ולכן לא הייתי מקפיד על שיש ביניכם זבים ומצורעים : [מעורבים עמכם גרסינן] : עד שמנה אותם · עד שמנא ועמד על סוף מניינם : [לאהלו של כל אחד גרסינן] : פריפסיטין · פי׳ בערוך לשון גדולים וחשובים : דוך דוכנין · דוכוס על הדוכסים וכן פי׳ הערוך בשם הירושלמי : דונטיבא · מנה ופרס מבית המלך כן פי׳ הערוך : בסטיא · לפי הענין הוא מין בגד : לאיסרטיוטות · שרים : ספקולא · עונש מיתה כ"פ הערוך ועיין בב"ר פ׳ ע"ט ותמצאהו : קטריקס · עונש קנס : קטפירס · פי׳ הערוך עונש מלקות וע"ל פרשת מצורע פר׳ י"ח כל הענין : מטלון · מקום טרוד וגלות על המחויבים מלשון שלא אני נוטל עליך או הוא לשון הסגר ועצרה והרבה יש בספר זה : [ה"ג אי אתה שומע שמעון אחי כו׳] : בקרביהן · לשון הקרב והכרעים וכדמפרש ואזיל : [שהוא נימוח באיבריהם גרסינן] : פכסמין נוטריקון פת כוסמין : בזום · במרק כן משמע בערוך : ופותין · לשון פתות אוכל פתים :

פסיון

ידי משה

אבל כיון שעשו אותו מעשה חזרו למומין ונעשו זבים ומצורעים עד כי פרוע ואין פרוע אלא לשון צרוע · והקשה א"א ז"ל למה מקשה בגמ׳ דע"ז דף ה׳ וז"ל למימרא דאי לא חטאו לא הוו מתו והא כתיב פ׳ יבמות ופ׳ נחלות ומשני על תנאי ולמה לא מקשה מן פ׳ מצורע שהוא מוקדם בתורה ועוד שמזה קשה אליבא דכ"ע וע"כ מוכח אליבא דכ"ע שכתוב קרא על תנאי וצ"ע ליישבו : ופקודיו מה שמנה האלהים · פי׳ דכתיב אלה פקודי אשר פקד אלהים לעשות את כל הדברים : אמר האלהים את סרכת אחריהם וכו׳ · פי׳ אם תהרהר אחריהם ותאמר שנכנסו לכל אהל וזה הוא בזיון גדול למשה וקי"ל

יפה תואר

פ"ח : חזרו למומן ונעשו מצורעין · ק׳ מי הם שלקו בצרעת אם אותם שהשתחוו ויזבחו לו כבר מתו כמ"ש בפ׳ ד׳ מיתות שמהם מתו בסייף ומהם בהדרוקן שבדקן כסוטות ואם אותן שלא נתחייבו מיתה א"כ כל העם יהיו מצורעין חוץ שבט לוי וי"ל שמאותם הראוים למות לקו בצרעת ולא מתו דמצורע

חשוב

האלהים משם שנאמר (שמות טז) מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו וגו' ועכשיו אין לנו אלא המן הזה בלבד בערב כן בבוקר כן בחול כן בשבת עשה אדם יו"ט אין לו לאכול אלא מן עשה יום רע אין לו לאכול אלא מן הרי נפשות יבשים שנאמר (במדבר יא) ועתה נפשנו יבשה אין כל וגו' א"ר שמעון בן יוחאי וכי בשר היו מבקשין והלא כל מעדני עולם טועמין במן כל מי שהיה מתאוה בשר היה טועמו וכל מי שהיה מתאוה דגה היה טועמו מי שהיה מתאוה תרנגול או פסיון או טווס כך היה טועם כל מה שהיה מבקש ולמה מתרעמים אלא שהיו מבקשים עלילה היאך לחזור למצרים ואעפ"כ אמר האלהים למשה מה הם מבקשים בשר אמור להם שאני אתן להם בשר ואין אתם אוכלים ממנו יום אחד בלבד או יומים אלא חדש ימים הה"ד (שם) לא יום אחד תאכלהו וגו' עד חדש ימים באותה שעה נתן להם האלהים בשר כל מי שלא נתרעם לפני האלהים היה אוכלו ונהנה ממנו ומי שהיה מנאץ לפני האלהים היה אוכלו והיה בודקו ויוצא מאפו (ד) שנא' (שם) עד אשר יצא מאפכם וגו' ר"ש בן לקיש אומר לאסכרא ר' הונא הכהן בר אבין בשם רבי שמואל בר נחמן בשם רבותינו שבגולה אומר לזרא ולבוטנא רבי אביתר אומר מאי לזרא לקרדא או (ו) שאהיה אותן דורא במעיהן רבי איבו בר נגרי אומר (ה) והיה לכם לאזהר' שמיכן ואילך יזהירו להם רבי יהודה ב"ר סימון אמר מה והיה לכם לזרא שנעשו כלם זרים כמה שנאמר (ויקרא כב) וכל זר לא יאכל בו כך כל מי שניאץ לאלהים נעשה זר והיאך נעשה זר אלא שבאת עליהם הצרעת אמר לו האלהים למה הם נאצו אותי הרי הם זרים מן הקהל וישלחו מן המחנה כל צרוע וגו' ועל דעתיה דרבי יהודה ב"ר סימון דאמר מן מעשה העגל באת עליהם הצרעת מפיק ליה מהאי קרא (ישעיה יז) ביום נטעך תשגשגי וגו' [א] אמרו רבותינו אחר מ' יום שקבלו ישראל את התורה עשו ישראל את העגל מנין שכן אתה מוצא שהאלהים רמז למשה על כך אמר לו האלהים משה אין את רואה לישראל היכן הם עומדים ואומרים (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע חייך בכזבים הם עומדים אינם משלמים לי אלא מ' יום שנא' (שם יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' חסר מקרא כלום לי למ"ד שלשים יו"ד עשרה הרי מ' (ו) רבי שמעון בן יוחאי ורבי אליעזר בן יעקב אחד מהם היה אומר (ז) כ"ט יום היו ישראל מושלמין וחד מנהון היה אומר י"א יום היו ישראל מושלמין ותרויהון מחד קרא שנאמר (דברים א) אחד עשר יום מחורב וגו' אחד מהן אומר מהו י"א אמר להם משה לא כ"ט יום הייתם מושלמין לאלהים וי"א אחרונים הייתם מתחשבין האיך לעשות את העגל שנאמר אחד עשר יום וחבירו אומר אחד עשר יום היו מושלמים לאלהים וכ"ט היו מתחשבין האיך לעשות את העגל (ז) ר"ש בן חלפתא אומר יום אחד היו מושלמין שנאמר (שם ד) יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב ר"מ אומר לא כדברי אלו ולא כדברי אלו אלא אפילו בשעה שהיו אומרים (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע היו אומרים בפיהם אחד ובלבם אחד שנאמר (תהלים עח) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו הרי אפילו באותו היום שהיו עומדים לפני הר סיני לא היה לבם נכון לבוראם · הוא שישעיה אומר להם ביום נטעך תשגשגי אמר להם האלהים ביום שבקשתי לעשות אתכם נטיעה לשמי עשיתם סיגים הוי ביום נטעך תשגשגי (ח) מהו (ישעיה יז) [ב] ובבקר זרעך תפריחי (ח) ר' חמא ור' חנינא ורבי שמואל בר נחמן חד מנהון אמר למה"ד למלך שהיה לו גינה אחת מליאה בכרוב נאה ומשובח נכנס לתוכה בין הערבים וראה אותה ואמר מה נאה ומשובח לבקר אני מוכר אותה לתגרין ואמלא כיסי זהובים בבקר נכנס לראותה ומצא אותה שהפריגה א"ל תיפח רוחך בערב היית נאה ומשובחת ובבקר הרי הפרגת כך אמר האלהים לישראל ובבוקר זרעך תפריחי · וחבירו אומר למי שהיה לו שדה של פשתן נכנס לתוכה בערב והיתה נאה בא להכנס בבקר ומצאה שנעשה גבעולין כך אמר להם אלהים בבקר זרעך תפריחי ביום נחלה ביום שסברתי לעשותכם נחלה לשמי (ט) לא קיימתם מלכותי עליכם (שם) וכאב אנוש בואו וקבלו את הצרעת ולמה קורא אותה וכאב אנוש לשון גבר מפני שהיא מכה הגברתנית · ד"א וכאב אנוש שהיא מנתשת את הגוף שהיא נכנסת בו לפיכך אמר האלהים למשה הפרש המצורעים שביניהם שהם עשו אותה המעשה וישלחו מן המחנה כל צרוע וגו' : ה (ט) מכאן א"ר יהודה הלוי ב"ר שלום [ג] על י"א דברים הצרעת באה על קללת השם ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ועל האומר על חבירו דבר שאינו בו ועל גסות הרוח ועל הנכנס בתחום שאינו שלו ועל לשון שקר ועל הגניבות ועל שבועת שקר ועל המחלל שם שמים ועל עבודת כוכבים רבי יצחק אמר על עין רעה ורבותינו אומרים על מי שמנאץ בדברי תורה (י) ועל דעתייהו דרבנן דאמרין על מי שהוא מנאץ בדברי תורה שנאמר (ישעיה ה) לכן כאכול קש לשון אש וגו' ופרחם כאבק יעלה זה צרעת שנא' (ויקרא יג) ואם פרוח תפרח הצרעת מהו כאבק יעלה כאותו פיח כבשן שזרק משה השמימה (שמות ט) והיה לאבק על כל ארץ מצרים וממנו לקו המצרים בשחין אבעבועות פורח באדם ובבהמה · על דעתיה דרבי יצחק

מסורת המדרש א שמ"ר פ' מ"ב · ב ויקרא רבה פי"ח · ג ערכין דף ט"ו · דברים רבה פ"ו · ירושלמי פרק חלק · ילקוט מ"כ רמז ר"ל ·

חדושי הרד"ל

הרבה (והיו עושין כן למאכל עבדי המלך כנהוג עתה) · וז"ש פותים בתוך הזום כו' ואפשר צ"ל בכיסנין : (ו) שאהיה נותן דורא במעיהן כצ"ל : (ז) כ"ט יום היו ישראל מושלמין כו' · שמ"ר פמ"ב ע"ש : (ח) ר"א בר חנינא ורשב"נ כצ"ל : (ט) על י"א דברים לרעת כו' · ויק"ר פי"ז ושם לייתי

חדושי הרש"ש

יאמינו כי בכל האותות אשר עשיתי עמו כו' אלא עשיתי בקרבו כצ"ל : (ד) שנאמר עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא רשב"ל אומר כו' כצ"ל : (ה) והיה לכם לאזהרה שמכאן ואילך יזהירו להם · פי' שיזהרו מכאן ואילך להתרעם מפני שראו מה שעלתה להם ע"ז ודלא כמ"ש בפ' מצורע שפירש לשון זיהרא ואורה : (ו) רשב"י וראב"י א' מהם היה אומר כ"ט יום כו' וחד מנהון כו' · בס"ר תמלא מי הוא שאומר כן ומי הוא שאומר כן : (ז) רשב"ח אומר יום אחד היו מושלמין · עי' מש"כ בהגהותי שם פמ"ב אות ד' : (ח) מהו ובבקר זרעך תפריחי ר"ח ב"ר חנינא כו' כצ"ל וכ"ה בויקרא פי"ח וע"ש ותמלא שמותיהן מתפרשים מי שאומר כך וכו' : (ט) לא קיימתי מלכותי עליכם · עמ"כ · וכ"ל דדרים קציר כמו קצין וכן דרשו בערכין ל"ג א' גם יהודה שת קציר ע"ש בפירש"י ועמש"כ שם אות וי"ו · ודברי רש"י הללו נעלמו מהרב בעל עט"ר בברכות פ' א' שאתר שם להביא ראיה שהנו"ן מתחלפת ברי"ש ועי' בבה"ז שם שבזה ייושב פת"י במשלי ו' ז' דתרגם אשר אין לה קצין דלית לה אגדא : (י) וע"ד דרבנן דאמרין על מי

מתנות כהונה

פסיון · מין עוף : טווס · פאוו"א : ה"ג הערוך ערך זר ולעיל פר' מצורע לזרנא ולבטנא ופי' בו לזרנא ענין הרחקה ולבטנא נפוחת הבטן וע"ש בטן : ה"ג הערוך ולעיל פרשת מצורע פ' י"ח לזרא לקדרא · ופי' הערוך תולעים ובערוך ערך דרדא גרס דרדיא : דורא · פי' הערוך בערך דר מיני תולעים : היכן · כלומר איך הם : [אלא ארבעים יום גרסינן] : חסר מקרא וכו' · אם אמר ואתם תהיו ממלכת למה אמר לי : י"א יום מחורב · פי' מאותן ימים שהייתם בחורב בהר סיני שהיה בין הכל מ' יום ועיין בב"ר פר' מ"ב : סיגים · תשגשגי נקוד בשיבולת לשון סיג והוא ממלות הכפולות : [ה"ג וראה אותה ואמר מה נאה] : שהפריגה · שהמירה שהחליפה את עצמה מטובה לרעה לא נמר ת"י לא פרג ודרש תפריחי כמו תפריגי הגימ"ל רפויה אחר יו"ד הנחה והשני דרש שפרא הזרע והלך לו ולא נשארו רק הגבעולים : [תיפח רוחך בערב גרסינן וגם גירסת הספר אפשר לקיימה וק"ל] : ולא קיימתם וכו' · רישיה דקרא נד קציר פי' קציר הקציר נתנדנד ממקומו : גבר · חזק וכבד כמו שפירש"י ורד"ק : מנתשת · לשון תשות וכד"א אנוש אנוש בקמן ועיין כל זה בויקרא

פירוש מהרז"ו

זכרנו את הדגה וא"כ צ"ע מהו זה שאמר שהיינו מבשלים קדרות של בשר ואין כאן רמז בפסוקים של האספסוף על זה הביא פסוק מי יתן מותנו וגו' על סיר הבשר שכתוב בסדר בשלח ואיך הוא שייך כאן ועל זה כתוב להבין דברי חכמים וחידותם כי כאן כתוב והאספסוף וגו' מי יאכילנו בשר וגו' זכרנו את הדגה והוקשה לחז"ל פתחו בבשר וסיימו בדגים שמאחר שבאמת אכלו בשר במצרים כמ"ש בסדר בשלח מי יתן וגו' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר וא"כ היל"ל זכרנו את הבשר אשר נאכל במצרים ע"כ דורש כאן מדה ע' ע"פ מדה י"ז וכאלו כתוב כאן זכרנו את הבשר אשר נאכל במצרים וכאשר התחילו מי יאכילנו בשר וגם את הדגה · והכוונה שגם כאן אמרו כל פסוק מי יתן וגו' שכתוב בסדר בשלח : עשה יום רע · הוא ניחום אבלים שהיה עושים סעודה : כל מעדני עולם · שמ"ר סוף פר' כ"א ופר' כ"ה סי' ג' וש"נ : איך לחזור למצרים · שעל כן הזכירו אשר נאכל במצרים מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים : ומי שהיה מנאץ · וכן בסמוך הם נאצו אותי כמ"ש לעיל עד אנה ינאצוני : והיה בודקו · מראה את מי שחטא ונענש · וכמ"ש לקמן פר' ט' סוף סי' ל"ד כשם שהמים בודקין אותה כך בודקין אותו : עד אשר יצא מאפכם · וס"ד והיה לכם לזרא ודורש שהיא חולי אסכרה חונקת הגרון שאין המאכל יכול לירד ויוצא דרך האף : לזרא ולבוטנא · לפי מ"ש כאן נכון לגרוס לבוטנא בלא ו' שהוא פירושו של לזרא שפירושו חולי הבטן שנקרא בוטנא אך בויק"ר שם הגירסא לזרנא ולבוטנא ע"ש במ"כ : לזרא לקרדא · בערוך ערך דרדיא הגי' ר' אביתר אומר לדרדיא ופי' במ"ע בלשון יוני ורומי חולי השלשול ומ"ש או שאהיה אותן דורא במעיהון צ"ע ובוי"ר שם ליתא : לאזהרה · וזהו לזרה ע"פ מדת ממעל וכן זר ע"פ מדה זו : שניאץ לאלהים · ובסמוך הם נאצו אותי כמ"ש מפסוק עד אנה ינאצוני על חטא מתאוננים שזהו פי' הפסוק והיה לכם לזרא יען מאסתם את ה' אשר בקרבכם היינו מ"ש בסדר בהעלותך בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו וזהו מ"ש בריש הסימן שמתחלה מתאוננים פי' להם עונש צרעת ואע"פ שלפי הפשט ענין מתאוננים וענין האספסוף שני ענינים הם ע"פ המדות ככל המבואר בספ' זה ומדרשה הנפלאה זו וכמוהו בכמה מקומות יתבונן הקורא איך כל דברי חז"ל מתפרשים רק ע"פ המדות : מן מעשה עגל · לעיל סוף סי' א' : ביום נטעך תשגשגי · ויק"ר פר' י"ח סוף סי' ג' : בפיהם אחת ובלבם אחת · שלא היה פיהם ולבם שוים והכוונה שהיו בהם רשעים אחדים מערב רב שעשו כן : נטיעה לשמי · ביום מתן תורה כמ"ש והייתם לי סגולה ועי' במ"ר פ' ע"ז סי' כ' · ודורש תשגשגי מלשון סיגים ע"פ מדת ממעל ולשון הפסוק ביום נטעך תשגשגי ובבוקר זרעך תפריחי נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש · ומ"ש ובבוקר זרעך תפריחי משמע שבערב לא היו כן וגם התחיל בנטיעה וסיים בזריעה ע"כ דורש שמדבר בכרוב שהוא מין זריעה וגדול כאילן ונטיעה גדולה וע"פ מדה ט' שבבוקר הפריחה ופי' לרעה ולמוד מסופו נד קציר ביום נחלה וגו' ומה רעה יש בפריחת זרע ע"כ דורש ח' של תפריחי בחילוף ג' כאלו כתוב תפריגי שהח' מתחלף בג' באותות גיכ"ק שנתחלף לבוקר לרעה וכמ"ש ויק"ר פר' ה' סוף סי' ה' ומפרגה בדנרין שפי' ומחליפה בדנרין : וחבירו אומר · שלכך פתח בנטיעה וסיים בזריעה שמדבר בפשתין שהוא זרע ונקרא עץ כמ"ש בפשתי העץ · ומ"ש שנעשה גבעולין שעיקר שבח הפשתן שיהיה רך שיתחלק לחוטים הרבה וכשנעשה כמו גבעול נתקלקל ונשחת וכמ"ש במכת ברד והפשתה והשעורה נוכתה וגו' והפשתה גבעול פי' שכפי טבע הפשתה הטוב שהוא רך לא היה נכה אך שבנם נתקלקל ונעשה גבעול ונכה : לעשותכם נחלה לשמי · דורש ביום נחלה כמו ביום נטען וכמ"ש יעקב חבל נחלתו עכ"ז ובזה אנוש שלא קיימתם מלכותי עליכם וכאן לא פי' מ"ש נד קציר וגו' ומפורש בויק"ר שם פר' י"ח סי' ד' ועי' במ"ר שם ע"ז סי' כ' : לשון גבר · כי אנוש וגבר משמעות אחד להם וכאלו כתוב כאן גבר ופי' מכה חזקה ועי' לקמן סוף סי' ה' : שהם עשו אותה מעשה · של העגל ואינם ראוים להיות במקום שכינתי כמ"ש לעיל סוף סי' א' : מנתשת · בויק"ר שם הגי' מתשת את הגוף כפשטות של תיבת אנוש ועי' מש"ם : ה על י"א דברים · עי' ויק"ר ריש פר' י"ו על ז' דברים ושם פר' י"ז סי' ב' על יו"ד דברים ועי' מאמר זה עוד בתנחומא מצורע סי' ד' וילקוט זכריה : כאבק יעלה · כאבק שעלה לשמים ועפ"י מדה י"ז היינו שחין של מצרים שמפורש בו שעלה :

יפה תואר

תסוב כמת : ואם פרוח תפרח · אע"ג דהתם לשון נקבה והכא לשון זכר כי מצינו דברים רבים בלשון זכר ונקבה כמו רוח גדולה וחזק תאכלהו אש לא נופח :

ידי משה

הרי נפשות יבשים · פי' שמעתי בשם ירושלמי אחד דה"פ לפי דאי' ונפש אשר לא תעונה ומקשה הזוהר וכלא בכ"מ דכתיב נפש קאי על הנשמה ומאי עינוי שייך בנשמה ומשני לפי שעיקר חיותי של נשמה הוא הברכה זש נלקה מן דבר המאכל וא"כ במן אף שנשתנה לכל הטעמים מ"מ לא היו יכולים לעשות שום ברכה רק מה שהיו רואים בעיניהם וזה שאמרו נפשנו יבשה וז"ש המדרש הרי נפשות יבשים פי' שהנשמה יבישה מכח הברכות ודו"ק ודפח"ח · וכ"ל שזה הוא פי' ויענך וירעיבך וגו' להודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם פי' ויענך אף שהיה למן כל הטעמים מ"מ היה נקרא עינוי לנשמה כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם וכ"מ כתוב שהאדם קאי על הצדיקים ונשמה וק"ל : כך כל מי שניאץ לאלהים נעשה זר וכו' אלא שבאת עליהם צרעת · פי' כדאית' לעיל כי פרוע העם שחזרו למומם ונעשו מצורעים : ועל הנכנס בתחום שאינו שלו · דהיינו שלוקח ממנו שבגוד כמו עוזים צניקס

יצחק דאמר על עין הרע [א] כשאדם צר עין ואינו משאיל את כליו הקב"ה משלח צרעת בביתו ומוציא כליו לחוץ והבריות אומרים פלוני שלא היה משאיל כליו ואומר שלא היו לו כלים הרי שהיה לו כלים ועליו הכתוב אומר (איוב כ) יגל יבול ביתו ועל דעתיה דרבי יהודה הלוי דאמר על קללת השם מפיק ליה מגלית שנאמר (שמואל א יז) כי חרף מערכות אלהים חיים מה כתיב בו (שם) היום הזה יסגרך ה' בידי [ב] ואין יסגרך אלא הצרעת שנאמר והסגירו הכהן ועל גילוי עריות מנין שנאמר (ישעיה ג) וספח ה' קדקד בנות ציון א"ר אלעזר בן פדת אין וספח אלא הצרעת שנאמר שאת או ספחת וגו' ועל שפיכות דמים מקין שנא' (בראשית ד) וישם ה' לקין אות א"ר נחמיה זו הצרעת נאמר כאן אות (יא) ונאמר בחזקיהו אות מה אות האמור בחזקיהו שחין אף כאן שחין ואם אין את למד מיואב ששפך דמים מה כתיב בו (שמואל ב ג) ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע ועל האומר דבר לחבירו שאינו בו [ג] זה משה בשעה שאמר לו האלהים שילך אצל ישראל אמר לו רבוני והרי אינן מאמינין אותי שנאמר (שמות ד) והן לא יאמינו לי וגו' אמר לו האלהים הא משה כבר את יודע שאינן מאמינין אותך מאמינין בני מאמינין הם (יב) אמרת לי (שם) והן לא יאמינו לי וגו' הבא נא ידך בחיקך וגו' מיד ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג ועל גסות הרוח זה נעמן שנאמר (מלכים ב ה) (ונעמן) [שר צבא מלך ארם] היה איש גדול מהו גדול שהיתה רוחו גסה מפני שהיה גבור חיל ועל ידי כך נצטרע ועל הנכנס בתחום שאינו שלו זה עזיהו שביקש להכנס בתחום הכהונה ומה כתיב בו (ד"ה ב כו) והצרעת זרחה במצחו [ד] ועל לשון שקר זו מרים שנאמר (במדבר יב) ותדבר מרים ואהרן במשה ומה כתיב אחריו (שם) ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת ועל הגנבות ועל שבועת שקר דכתיב (זכריה ה) ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר וגו' אי זו היא מכה שהיא מכלה את העצים ואת האבנים הוי אומר זו הצרעת שנאמר (ויקרא יד) ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו וגו' ועל המחלל שם שמים זה גיחזי שרץ אחר נעמן ליטול ממנו ממון שנא' (מלכים ב ה) וירדוף גיחזי אחרי נעמן וגו' · אלישע קידש שמו של הקב"ה שלא רצה ליטול מנעמן כלום וגיחזי רדף אחריו ונשבע לו לשקר ששלח אצלו שישלח לו ממון נמצא זה מחלל שם שמים מה שקידש אלישע אמר לו הקב"ה לגיחזי (י) רשע אתה אמרת (שם) חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה נשבעת בשמי כדי לחללו חייך מאומה אמרת ומומו אתה נוטל וצרעת נעמן תדבק בך ועל ע"ז אלו ישראל כשעשו אותו מעשה נעשו מצורעים שנאמר (שמות לב) וירא משה את העם כי פרוע הוא ואומר (ישעיה יז) וכאב אנוש לפיכך אמר אלהים למשה הפרש המצורעים שביניכם ממחנה ישראל שהם עשו אותו המעשה וישלחו מן המחנה כל צרוע : ו א"ר יוסי הגלילי בא וראה מה כח עבירה קשה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה לא היו בהן זבין ומצורעים משפשטו ידיהם בעבירה היו בהן זבין ומצורעין לפי דרכנו למדנו שג' דברים אלו אירעו בו ביום · צו את בני ישראל כל מקום שנאמר צווי הצווי מיד בשעת המעשה ונוהג לדורות רבי יהודה בן בתירה אומר אין צווי בכל מקום אלא זירוז שנא' (דברים ג) וצו את יהושע וחזקהו לפי דרכנו למדנו שאין מחזיקין אלא המוחזקין ואין מזרזין אלא המזורזין · ר"ש בן יוחאי אומר אין צווי בכל מקום אלא חסרון כיס שנאמר (ויקרא כד) צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך : ז (במדבר ה) צו את בני ישראל וישלחו (שם לה) צו את בני ישראל ונתנו ללוים (שם כח) צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני הא אין צווי בכל מקום אלא חסרון כיס חוץ מאחת ואי זה זה (שם לד) צו את בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם באים אל (יא) הארץ כנען תייחס לענין חילוק הארץ · רבי אומר אין צווי בכל מקום אלא אזהרה שנאמר (בראשית ב) ויצו ה' אלהים על האדם ומעץ הדעת טוב ורע : ח וישלחו מן המחנה ממחנה שכינה מלמד שמצורעים וטמאי מתים משתלחים משם (יב) צרוע זה מוסגר כל (יג) צרוע זה מוחלט זב זה זב גמור כל זב לרבות זב שתי ראיות וכל זב לרבות זב ראיה אחת טמא לנפש זה אדם שהוא יכול להשתלח (יד) כל טמא לרבות כלים הנוגעים במת וכל טמא (יד) לרבות כלים הנוגעים בשרץ (טו) וי"א טמא לנפש זה אדם וכלים הנוגעים כל טמא לרבות הנוגעים בשרץ מזכר ועד נקבה בכל אדם הכתוב מדבר (טו) או אינו מדבר אלא בלוים נושאי ארון ת"ל מזכר עד נקבה תשלחו בכל אדם הכתוב מדבר מזכר עד נקבה אחד גדולים ואחד קטנים במשמע מזכר טבול יום (טז) ועד נקבה לרבות מחוסר כפרה ולא יטמאו את מחניהם יכול כלם ישתלחו חוץ למחנה אחת אמרת צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה ריבה כאן מחנה אחת אל מחוץ למחנה תשלחום ריבה כאן ב' מחנות ולא יטמאו את מחניהם ריבה כאן ג' מחנות (יז) [ה] מכאן אמרו ג' מחנות הן מחנה ישראל ומחנה לויה ומחנה שכינה מפתח ירושלים ועד הר הבית מחנה ישראל מפתח הר הבית ועד העזרה מחנה לויה מפתח העזרה ולפנים מחנה שכינה (טז) יכול כולם ישתלחו למקום אחד ת"ל במצורע בדד ישב מחוץ למחנה מושבו כל שהזב מטמא מצורע מטמא (יז) חמור מצורע שמטמא בביאה כל שטמא מת מטמא הזב מטמא חמור הזב שהוא מטמא תחת אבן מסמא כל שטבול יום מטמא טמא מת מטמא חמור טמא מת שהוא מטמא את האדם כל שמחוסר כפורים פוסל טבול יום פוסל חמור טבול יום שהוא פוסל את התרומה מכאן נתנו חכמים מחיצות ואמרו עשר קדושות הן ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות ומה היא קדושתה שמביאין ממנה העומר והבכורים ושתי הלחם

מה

מסורת המדרש א יומא דף י"א · ערכין דף ט"ו · דב"ר פ"ו · ב ויק"ר פכ"א · מדרש שמואל פכ"א · ג שמ"ר פ"ג · ד ספרי פיסקא רע"ס · אדר"ן פ"ט · ה זבחים דף קט"ז ·

חדושי הרש"ש

מי שהוא מנאץ בדברי תורה שנאמר לכן כאכול קש כו' · וסופיה דקרא כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו : (יא) ונאמר בחזקיה אות · כדכתיב (מלכים ב' כ) מה אות כי ירפא ה' לי ולעיל מיניה כתיב וישימו על השחין ויחי ובב"ר פ"ב יליף מן והאמינו לקול האות האחרון : (יב) אמרת לי והן לא יאמינו לי וגו' הבא ידך כו' כצ"ל : (יג) צרוע זה מוסגר כל צרוע זה מוחלט כ"ל דצ"ל איפכא · ובפסחים ע"ז ב' לא מלא הש"ס מה לרבוי כל דגבי צרוע · ומוסגר יליף ליה במגילה מן כל ימי אשר הנגע בו כו' ע"ש והמדרש יסבור דכל ימי אתי לדרשה דת"כ שם במקומו : (יד) כל טמא לרבות כלים וכל טמא לרבות הנוגעים בשרץ כצ"ל נ"ל · ולהסי"א הו' לא נכתב משום רבוי אלא איידי כדאמרינן פסחים שם על כל גבי צרוע ובפרט שדרך הלשון כשפורט שמות רבים עפ"י רוב ו' השטוף בשם האחרון וכן כרוב לשונות הלועזיות : (טו) או אינו מדבר אלא בלוים נושאי ארון ת"ל מזכר עד נקבה תשלחו בכל אדם כו' · פי' דנקבה אפילו לויה לא היה נושאת הארון : (טז) יכול כלם ישתלחו למקום אחד ת"ל במצורע בדד כו' · בספרי מסיים הכי מצורע היה בכלל ויצא מן הכלל ולימד על הכלל מה מצורע שהוחמרה טומאתו חמור שלוחו משלוח חבירו אף כל שהוחמרה טומאתו חמור שלוחו משלוח חבירו מכאן מנו חכמים למחיצות כל שהזב כו' : (יז) חמור מצורע שמטמא בביאה · לכאורה קשה דהא זב

חדושי הרד"ל

שבזוהר תשיב ג"כ י"א דברים כדהכא : (י) רשע אתה אמרת מי גו' כצ"ל : (יא) הארץ כנען תורש לענין חילוק הארץ · כ"ה בספרי וכצ"ל (ואפשר צ"ל תיחס פי' עשה תחומין לגבולי הארץ וכה לומר שהוא כענין חסרון כיס שיותר מזה אין שייך לא"י) : (יב) צרוע זה מוסגר כו' · ספרי זוטא הובא בילקוט : (יג) כל צרוע זה מוחלט · ע' ז"ר על הילקוט שדחק מאיזה טעם ס"ד שיהיה מוסגר חייב בשילוח יותר ממוחלט · ול"נ דס"ל כמ"ד במ"ק ז' ב' דמוחלט מותר בתה"מ לכן סד"א שא"צ שילוח שישב עם אשתו ומכל מקום יותר נכון דגרסינן להיפך תחלה מוחלט ואחר כך מוסגר : (יד) לרבות כלים הנוגעים בשרץ · נראה שתיבת בשרץ ט"ס כאן · ור"ל הנוגעים במת ואח"כ ני"א הוא דמרבי נוגעים בשרץ · וכ"מ בילקוט : (טו) וי"א טמא לנפש זה אדם וכלים הנוגעים וכו' · ות"ק דרש טמא לנפש על אדם לבדו שהוא יכול להשתלח : (טז) ועד נקבה לרבות מחו"כ אפשר דרש דבר הפורש מן הנקיבה ואין דוגמתו בזכר והיינו יולדת שהיא מח"כ · וע' כי"ב בנדה כ"ח ב' : (יז) מכאן אמרו ג' מחנות

פירוש מהרז"ו

על עין רעה · עי' עוד ד"ר פר' ו' סי' ח' ושם מאריך בזה : וספח ה' קדקוד · עי' ויק"ר שם ולקמן בסי' ה' : זה משה · שמ"ר פר' ג' סי' י"ב : ועל לשון שקר ממרים · שם ושם הגירסא ועל לשון הרע ממרים כי מרים אמרה אמת אלא שהוא לה"ר וכן כל לשון הרע אפילו הוא אמת ואסור ולשון שקר עבירה אחרת היא : אל בית הגנב · וס"ד וכלתו ואת עציו ואת אבניו : ומומו אתה נוטל · ע"פ מדת אממעל ומנגד וכמ"ש במ"ר פר' י"א סי' יו"ד פיהם הכשילם וברית כרותה לשפתים וכן במכלתא בשלח פסוק אמר אויב : כי פרוע הוא · לעיל פר' ז' סוף סי' א' : וכאב אנוש · לעיל סוף סי' ד' : ו ארי"ה בא וראה · סי' זה והז' והח' הסמוכים ברים ספרי : לא היו בהם · כמ"ש בסי' א' הנ"ל : שג' דברים · כמ"ש כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש ביום שחטאו : ו ונוהג לדורות · של עולם אסורים הטמאים לכנס למחנה שכינה שאף לאחר החורבן אסורים לכנס להר הבית : לשון זרוז · ברים ספרי ועי' ב"ר פר' מ"ע רים סי' ד' ומש"ש : שנאמר צו את ב"י · וישלחו ויש בהם חסרון כיס באוכלים ומשקין וכלי חרס שאין להם טהרה ואדם המשתלח מפסיד והוצאותיו מרובים : כי אתם באים · וס"ד זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה וזהו שאמר תיחס לענין חלוק הארץ שציווי זה מיוחס ושייך לחילוק הארץ : אלא אזהרה · לא תעשה כמ"ש ויצו ה' אלהים על האדם וגו' לא תאכלו ממנו וכן כאן אזהרה לאיש אשר יטמא ולא יתחטא את משכן ה' טימא כן הוא בפסיקתא זוטרתי : ח צרוע זה מוסגר · שהמוחלט חמור מן המוסגר בכמה דברים וכמ"ש בפרק קמא דמגילה ובמסכת נגעים וצ"ע שהיל"ל גם אצל זבות כן זב זה בעל שתי ראיות כל זב זה זב גמור ומ"ל שמאחר שסופו לרבות בתיבת וכל אפילו בעל ראיה אחת א"כ גם בתיבת כל מרבה בעל שתי ראיות : מזכר עד נקבה · שהיל"ל זכר ונקבה ומ' של מזכר ותיבת עד מיותר לרבות כל אלו : ריבה כאן שתי מחנות · פי' שריבה כאן עוד מחנה אחת מצוסף לראשונה והם ביחד שתי מחנות וכן מרבה ג' מחנות שביחד הם ג' מחנות וזה ע"פ מדה יו"ד ג' תיבת מחנה על ג' מחנות ומ"ש עוד הפעם וישלחו אותו אל מחוץ למחנה אינו מן החשבון שאין לחשוב אלא מ"ם בציווי ולא מ"ם בקיום המעשה שאינו אלא סיפור דברים וכל הענין בספרי כאן בפרשה : מפתח ירושלים · לענין שילוח טמאים ומחוץ לפתח ירושלים לא נקרא אפילו מחנה ישראל ואין צריך לשלח הטמאים משם : בדד ישב וכו' · שאפילו חוץ למחנה צריך לישב בדד ולא עם טמאים אחרים על שטומאתו חמורה משאר טומאות על כן שלוחו חמור ורחוק מכולם : יו"ד קדושות הן

מתנות כהונה

בויקרא רבה פ' י"ח : [והבריות אומרים · פי' על שהם רואים מוציא כליו וכו' והיינו יגל יבול ביתו שנגלה מה שבתוכו] : ואם אין · כמו ואם אין מתני פי' ואם אין רצונך ללמוד משם שעם לא היה כי אם שחין למד אותו מיואב ובא"א הגיה למד מכאן למד מיואב : כבר את וכו' · בתמיה : ונשבע לו · שנאמר הואל קח וגו' הואל לשון אלה ושבועה פי' נעמן אמר שישבע לו כן פירש"י במלכים ובפרק חלק וכן בהדיא במדרש שמואל פ' ע"ז : שצלה אצלו גרסינן : מאומה · לשון מום שאין הברת האל"ף נכרת ורש"י פי' שהכתיב הוא מומה : כאב אנוש · כדלעיל : שג' דברים כו' · מעשה עגל · ושנעשו מצורעים · ונשתלחו מן המחנה וכל זה תמצא בספרי : תייחס לענין חלוק הארץ · פי' אותו לשון צווי הוא ייחוס ושייך לענין חילוק הארץ ודוגמא זה עיין בב"ר פ' ל"א וז"ל זה שיכון לעפיי' התיבה שפירוש רש"י יחום ושייכות וכן לקמן דף קע"ג ע"ג : זב גמור · בעל ג' ראיות : מפתח ירושלים כו' · כל זה בספרי ובמסכת כלים : בביאה · אם עבר טהור תחת אילן בעוד שהמצורע יושב תחתיו טמא גם הוא אבל אם הטהור יושב ומצורע עובר טהור וכל זה עיין בפ"ק דמסכת כלים ופ' י"ג דמסכת נגעים : אבן מוסמא · פי' אבן או דף מונח ע"ג כלים אפי' י' זה על גבי זה והזב יושב על האבן וירד ובא טהור וישב לו על האבן טמא הטהור ועיין שם בפירוש הר"ש טעמו ונימוקו : עשר קדושות · פ"ק דמסכת כלים ואע"פ שהם אחד עשר עיין בערוך סוף ערך עשר דפי' בשם רב האי דא"י אינה חשובה קדושה לפי שבשאר הקדושות יש בהן כבוד למקום

מה

ידי משה

שביקש לכנס בתחום הכהונה כדבסמוך וק"ל : רשב"י אומר אין צווי בכ"מ אלא חסרון כיס · וקתשיב כולם רק לו דגבי העולה לא קתשיב · והקשה בספר מדות אהרן למה לא קתשיב לו זה ולמה יצא זה מן הכלל ובפרט שר"ש אמרה ג"כ בייתר צריך הכתוב לזרז והנית בצ"ע כך כתב אדוני אבי ז"ל · ולי בן המחבר נראה דהתם הוא פי' אחר לפי דאית' בפסחים וזאת תורת העולה עולה ראשונה פי' שקדמה לכל הקרבנות ומקשה בתוספות וא"ת תיפוק ליה מן קרא אשר על עולת הבוקר וי"ל דצריכי תרווייהו חד לריבה להקדים הקרבה וחד קרא אתא כשהטעני הציבור ואין להם מעות רק לקנות א' מהם ואתא קרא להורות שיקנה בהם עולת תמיד ואם כן זהו הפירוש שם אמר ר"ש ביותר צריך הכתוב לזרז פי' שקשה למה ליה תרתי קראי לזרז שיהיה העולה עולה ראשונה להקדים על זה אמר במקום שיש חסרון כיס כגון שהטעני הציבור ואתא קרא להורות שיקנה קודם עולת תמיד וא"כ שם הוא פי' אחר ודו"ק כנ"ל : תייחס לענין חילוק הארץ · פי' שם אני מודה לר"י שהוא לשון זירוז ותייחס אותו לענין חילוק הארץ

אבל

מה שאין כן בכל הארצות ארץ כנען מקודשת מעבר הירדן (יח) ארץ כנען כשרה לבית שכינה ואין עבר הירדן כשר לבית שכינה עיר חומה מקודשת מן הארץ שמצורעים הולכים בכל הארץ ואינם הולכים בעיירי חומה ירושלים מקודשת מעירי חומה שקדשים קלים ומעשר שני נאכלין בירושלים ואינן נאכלים בעירי חומה הר הבית מקודש מירושלים שזבים וזבות נכנסים בירושלים ואין נכנסים בהר הבית החיל מקודש מהר הבית שנכרים וטמא מת נכנסין להר הבית ואין נכנסין לחיל עזרת הנשים מקודשת הימנו שאין טבול יום נכנס לשם ואין חייבים עליו חטאת (יט) עזרת ישראל מקודשת הימנה שמחוסר כפורים נכנסין לעזרת הנשים ואין נכנסים לעזרת ישראל ישראל מעורבין שמש נכנסים (כ) לעזרת כהנים ברוחב י"א אמה על אורך קל"ה אבל לא היו עומדין על הדוכן והלוים היו עומדים על הדוכן אבל לא היו נכנסין מיכן ולפנים (כא) ובעלי מומין כהנים ופרועי ראש ושתויי יין היו נכנסין מיכן [ולפנים] אבל לא היו נכנסין בין האולם ולמזבח ולא לאולם ולא להיכל (יח) ולא לסביבות המזבח ד' אמות ושאר כהנים נכנסין לאולם ולהיכל ולסביבות המזבח ד' אמות אבל לא היו נכנסין לבית קדשי הקדשים וכהן גדול היה נכנס לבית קדשי הקדשים ד' פעמים ביוה"כ (כב) א"ר יוסי בה' דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל שאין פרוע ראש ושתוי יין ושלא רחוץ ידים ורגלים נכנסין לשם וכדרך שהם פורשים מן ההיכל בשעת הקטרה כך היו פורשין מבין האולם בשעת הקטרה הוי מה מעלה בין האולם ולמזבח ולהיכל אלא שבין האולם ולמזבח נכנסין לעבודה ושלא לעבודה ולהיכל אין נכנסין אלא לעבודה בלבד (יט) וכשם שהיו במדבר ג' מחנות מחנה שכינה מחנה לויה מחנה ישראל כך היו בירושלים מפתח ירושלים ועד פתח הר הבית מחנה ישראל · מפתח הר הבית ועד שער ניקנור מחנה לויה · משער ניקנור ולפנים מחנה שכינה והן הן קלעים שבמדבר (כ) ובשעת מסעות אין בהן משום קדושה ואין חייבין עליהם משום טומאה · (כא) ולא יטמאו את מחניהם א למה נאמר לפי שהוא אומר וישלחו מן המחנה שומע אני לא יגעו לא בארון ולא בנושאין אבל יקצו להם מקום בפני עצמן ת"ל ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שוכן בתוכם חביבין הן ישראל שאע"פ שהן טמאין שכינה ביניהם שנאמר (ויקרא טז) השוכן אתם בתוך טומאותם ואומר ולא יטמאו את מחניהם ואומר ולא תטמא את הארץ וגו' : ט ויעשו כן בני ישראל וישלחו אותם אל מחוץ למחנה להודיע שבחן של ישראל שכשם שאמר להם משה כן עשו כאשר דבר ה' אל משה כן עשו בני ישראל (כב) ר"א ב"ר שמעון אומר אין במשמע אלא המשלחים לא הוצרכו ומנין אף המשתלחים לא הוצרכו ת"ל כאשר דבר ה' אל משה כן עשו בני ישראל מעצמן לא הוצרכו שיעשיאום את משה ואת אהרן : י ד"א צו את בני ישראל רבנן פתרין קרייה בגלות צו את בני ישראל על שעברו ישראל על המצות נתחייבו שילוח זה גלות הה"ד וישלחו מן המחנה אין וישלחו אלא לשון גלות כמה דתימא (ירמיה טו) שלח מעל פני ויצאו · מן המחנה זו א"י ששם השכינה חונה · כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש רמז להם שאם יעברו ישראל על שלש עבירות הללו עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים יתחייבו גלות · צרוע זו עבודת כוכבים מה מצורע מטמא בביאה (כג) אף עבודת כוכבים מטמא בביאה · זב זו גילוי עריות שאלו ואלו מטמאין ע"י שכבת זרע · טמא לנפש אלו שופכי דמים שהן מטמאין עצמן ומטמאין הארץ בשפיכות דמים ותנינן כן גלות בא לעולם על עבודת כוכבים ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ועל שמיטת הארץ על עבודת כוכבים כיצד הוא אומר (ויקרא כו) והשמדתי את במותיכם וגו' וכתיב (שם) ואתכם אזרה בגוים וגו' אמר להם המקום לישראל הואיל ואתם רוצים בעבודת כוכבים אף אני אגלה אתכם למקום שיש עבודת כוכבים לכך והשמדתי את במותיכם ועל גילוי עריות כיצד אמר רבי ישמעאל בר' יוסי כל זמן שישראל פרוצין בעריות שכינה מסתלקת מהם שנאמר (דברים כג) ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך ועל שפיכות דמים כיצד שנאמר (במדבר לה) ולא תחניפו את הארץ וגו' מגיד הכתוב ששפיכות דמים מטמא את הארץ ומסתלקת השכינה ומפני שפיכות דמים חרב בית המקדש וגלו ישראל מארצם ודברים הללו היו במקדש ראשון ולכך גלו וחרב בהמ"ק (כג) דאמר רבי יוחנן בן תורתא מקדש ראשון מפני מה חרב מפני שהיו בה ג' דברים עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים עבודת כוכבים דכתיב (ישעיה כח) כי קצר המצע מהשתרע וגו' א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן ב קצר מצע זו מלהשתרר עליו שני רעים כאחד והמסכה צרה כהתכנס א"ר שמואל בר נחמני כי מטי רבי יונתן להאי קרא בכי אמר מאן דכתיב ביה (תהלים לג) כונס כנד מי הים תעשה לו מסכה צרה גילוי עריות ויאמר ה' (ישעיה ג) יען כי גבהו בנות ציון וגו' שפיכות דמים דכתיב (מ"ב כא) וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד וגו' (כד) ולפיכך הביא עליהם הקב"ה שלש פורעניות כנגד עבירות שבידם שנאמר (מיכה ג) לכן בגללכם ציון שדה תחרש וגו' והשילוח הזה אמור בגלות בבל מזכר עד נקבה תשלחו הרי זה אמור כנגד גלות מדי שהלכו מבבל למדי ולפי שלא יצאו מא"י כשגלו למדי לכך לא נאמר כאן מחנה ולמה כתיב בגלות מדי מזכר

עד

מסורת המדרש א ילקוט סדר זה · ספרי כאן · ב יומא דף ט' · סנהדרין דף ק"ג · ירושלמי פ"ק דיומא · ויק"ר פ' י"ז ·

חדושי הרד"ל

[illegible] ספרי ארץ כנען מקודשת מעבר הירדן כו' כשר לבית השכינה · ז"א בלשון המשנה דכלים · ומספרי זוטא הוא הובא בילקוט · ונראה דנפקא ליה מדכתיב (יהושע כב) אם טמאה ארץ אחוזתכם · וכ"מ אח"כ בתשב"ץ ח"ג סי' ר' ע"ש בארוכה : (יח) ולא לסביבות המזבח ד"א מאחר לדדי המזבח ובין האולם ודין זה חדש הוא לא ביארו הרמב"ם וש"פ · והרמב"ן בהשגות ס' המצות לאוין ס"ט [illegible] סברתו ז"ל שאיסור ב"מ ופריעת ראש היא דוקא העבודה ע"ג מזבח ולא הקריבה לבד · וכן דעתו [illegible] יין (שם ע"ג) מדלא הוזכר רק בין האולם ולמזבח שהוא כ"ב אמה ולא אמרו על כל [illegible] שהוא ל"ב אמה (והרמב"ן ז"ל לא היה בידו הספרי זוטא שאין מביאו בשום מקום · [illegible] שהיה בידו וקראו בשם מכילתא דר' ישמעאל ע' בס' המצות עשין ס"ז ע"ב מביא ממכילתא [illegible] וכ"מ ספ"ג מהל' כלי המקדש מביאו בשם ספרי זוטא · וכן בכ"מ אחרים כאשר בארתי [illegible] · אך אפשר הברייתא דספ"ז דהכא נמי לאו מה"ת אוסרת אותה אלא מדרבנן דרך סייג וכמו [illegible]"א והרבה כי"ב ול"ע : (יט) וכשם שהיו במדבר כו' · תוספתא פ"ק דכלים וע' זבחים [illegible] : (כ) בשעת מסעות כו' · ע' מנחות צ"ה א' : (כא) ולא יטמאו כו' שומע אני כו' ספרי : (כב) ר"א ב"ר שמעון אומר אין במשמע כו' ספרי זוטא הובא בילקוט וקצתו בספרי בקצרה : (כג) דא"ר י' בן [illegible] כו' · יומא ט' א' : (כד) ולפיכך הביא כו' ג' פורענות כו' · שבת קל"ט א' :

להשמיד

חדושי הרש"ש

תמור ממצורע שמטמא משכב ומושב ומטמא כלי חרס בהסיט משא"כ מצורע ועי' בפסחים ס"ז ב' : (יח) ארץ כנען כשירה לבית שכינה כו' · משמע להדיא דלענין הבאת העומר כו' עבר הירדן שוה לכנען · וכ"מ בפ"א דבכורים מ"י · ובפ"א דכלים לא חשיב כלל קדושת א"כ מעה"י · וע"כ מש"כ הר"ן בנדרים כ"ב א' דעה"י לא נתקדש להבאת העומר כו' היינו אליבא דריו"ח שם דס"ל בהערל פ"ב ב' דק"ר לא קדשה לע"ל (ומה שהקשה בס' מ"ל בר"ה י"ג א' דא"כ מאי האי דכתב הר"ן דל"ל להבאת העומר כו' ת"ל דלא נתקדש כלל בימי עזרא · אינו כלום דהא מזינן דקדשו לבתי ערי חומה אלא דמשיב בערכין ל"ב א' במשנה גדול והוא בעה"י כדאיתא שם בגמ' ותניא שם למה מנו חכמים את אלו כו' מצאו את אלו וקידשום ועי' יבמות ט"ז א' תד"ה עמון) וסתם מתניתין ס"ל דק"ר קדשה לע"ל עי' מגילה י"ד א' · ולענין קושית המ"ל שם בשם ס' א"ב דמאי מקשה שם הש"ס מהיכן הקריבו העומר בכניסתן לארץ · דלמא מעה"י הקריבוהו · י"ל דלא נתקדש עבר הירדן אלא לאחר כניסתם לארץ כנען דומיא דערי מקלט במכות ט' ב' · ועיין לקמן פ"ח א"ל הקב"ה דוד אינו שאול כו' ואתם בארץ והוא בחוץ לארץ · וכן לקמן פכ"ב וישבו להם מח"ל גבי בני גד ובני ראובן ועיין עוד בכורות נ"ה א' : (יט) עזרת ישראל מקודשת הימנה שמחוסר כפורים כו' ואין נכנסים לעזרת ישראל וחייבין עליה חטאת כצ"ל וכן הוא במשנה דכלים : (כ) לעזרת כהנים כו' על אורך קל"ה כצ"ל : (כא) ובע"מ כהנים ופרועי ראש (ושתויי יין) כו' ב' תיבות האלו המוקפות ליתנן במשנה [illegible] להדיא דמותרין לדעת הת"ק : (כב) אמר רבי יוסי בה' דברים כו' שאין בעלי מומין ופרוע ראש כו' כצ"ל : (כג) אף עבודת כוכבים מטמא בביאה · פי' תקרובת עבודת כוכבים עי' חולין

מתנות כהונה

מה שאין כן קדושת ארץ ישראל וי' קדושות הן בתוך א"י ועיין במסכת כלים בפי' הר"ש [illegible] בזה : [ה"ג בה' דברים כו' · עד שאין בעלי מומין ופרועי ראש כו'] : אבל יקצו · יחדו להם מקום מיוחד בתוך המחנה : [ה"ג מה מעלה בין האולם ולמזבח ולהיכל אלא כו'] : לא הוצרכו · לעשוי וכפייה : שיעשיאום · שיכפו אותם לשון גט מעושה : בביאה · כבר נתפרש בסמוך : שני רעים · שני חבירים ור"ל הקב"ה ולהבדיל בין קדש לחול ע"ז שבחרו ועיין זה במדרש איכה בפתיחה שקדתי : והשילוח הזה · דכתיב

פירוש מהרז"ו

מה שקדוש זה יותר מזה ועי' כל זה במסכת כלים פרק א' משנה ג' ומ"ש כאן א"י מקודש מעבר הירדן ליתא במשנה שם ועי' ברמב"ם הלכות בית הבחירה פ' ז' : ישראל מעורבין שמש · מדלא קאמר ישראל טהורים הרי שמדבר בישראל שטבלו והעריבו שמשם אך עדיין לא הביאו כפרתם ואמר שנכנסים לעזרת כהנים ותחילה אמר שאפילו לעזרת ישראל אין מחוסר כפורים נכנס לשם אך לשון המשנה שם עזרת ישראל מקודשת הימנה שאין מחוסרי כפורים נכנסים לשם וחייבים עליו חטאת עזרת כהנים מקודשת ממנה שאין ישראל נכנס לשם אלא בשעת צרכיהם לסמיכה לשחיטה לתנופה בין האולם ולמזבח מקודש ממנו שאין בעלי מומים ופרועי ראש נכנסים לשם ההיכל מקודש ממנו שאין נכנס לשם שלא רחוץ ידים ורגלים ק"ק מקודש ממנו שאין נכנס לשם אלא כה"ג בשעת עבודה ונמצא כאן י"א קדושות אלא שפי' יו"ד קדושות שזו למעלה מזו ואין הראשונה בכלל הקדושות וכן הוא ברמב"ם שם ועי' ברע"ב ובתוי"ט שם : הוי מה מעלה · פי' מאחר שבכל דברים אלו שוים בין האולם ולמזבח עם ההיכל א"כ מה מעלה של היכל יותר מבין האולם ולמזבח : והן הן הקלעים · פי' שבשעת הקמת המשכן היו לקלעים דין מחנה שכינה כמו במקדש משער ניקנור ולפנים : אשר אני שוכן · הקדושה משום שכינת השכינה ולא משום נגיעה ע"כ אסור הטמא להיות שם כלל שיגרמו לסלק השכינה : אע"פ שהם טמאים · רק שלא יהיה במחנה אחת ודי בהפסק מחיצות : השוכן אתם בתוך טומאותם · ויקרא ט"ז פסוק ט"ז ור"ד וכן יעשה לאוה"מ ומ"ש ולא יטמאו את מחניהם וגו' היינו מ"ש כאן וכו"ל : ולא תטמא · וס"ד אשר אני שוכן בתוכה במדבר ל"ה ל"ד : ט ויעשו כן בני ישראל וישלחו וגו' · וכס"ד עוד הפעם כן עשו בני ישראל והוא מיותר ודורש וסיפא דקרא על המשלחים שלא הוצרכו שיכריחו אותם אלא עשו מיד מעצמם אף שהיה בנו או אחיו או שאר קרובים וכמ"ש וישלחו הרי שהמשלחים עשו וס"ד על הנשלחים שעשו ונשלחו ברצונם : י פתרין קרי' בגלות · עי' שכתוב כאן ג' מיני טומאות וד' מיני שלוחים וג' מחנות דורש ע"פ גז"ש וע"פ מדת מגגד על החטאים שחטא ועל הגליות שגלו : עבודת כוכבים מטמא בביאה · כמ"ש לא תאמר לו ואפשר שרומז למ"ש יחזקאל ח' והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה המקנה בביאה עי' ד"ר פר' ב' סי' כ' : גלות בא לעולם · אבות פרק ה' : והשמדתי את במותיכם · פי' בתי עבודת כוכבים שלהם וכתוב שם והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם ואתכם אזרה בגוים : ולא יראה בך ערות וגו' · ובר"ד כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך ולתת אויבך לפניך ומכלל הן אתה שומע לאו שהם לא יתהלך בקרב מחניך ושב מאחריך לא יצילך אבל נתנים ביד אויב : ולא תחניפו · וס"ד ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה ומכלל הן אתה שומע לאו אם תחניפו הארץ בדם יטמאו אותה לא תהיו יושבים בה ואני לא אשכון בתוכה : כי קצר המצע · עי' ויק"ר פר' י"ז בסופה וש"נ ומבואר : כי גבהו בנות ציון · לעיל בסי' ה' וספח ה' קדקוד בנות ציון והפסוק מדבר בג"ע של בנות ציון : לכן בגללכם · ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער ג' כנגד ג' אע"פ שג' אלו העבירות אינם כתובים בפסוק זה זה כלל גדול ע"פ מדת מגגד שכל מספר יש לו מספר אחר כנגדו שרומז לו ועי' מה שכתבתי בד"ר פר' ט' סי' ט' י"ב פעמים ארץ כנגד י"ב שבטים שאינם כתובים שם וכן י"ב הורות כנגד י"ב שבטים שאינם כתובים וכן כאן כנ"ל : והשילוח הזה ·

היינו

יפה תואר

ושתוי יין וכו' · כתב הרא"ם בתשובותיו כלל י"ג סי' כ"א ששאלת הא דקאמר על ד' דברים [illegible] אהרן וא' מהם שתויי יין וק' לך שתויי יין עדיין לא הוזהרו דכתיב בתריה [illegible] אל תשת גו' לא ק' מידי דאין מוקדם ומאוחר בתורה אטו כל דיני כהונה [illegible] מומין הפוסלין באדם ובבהמה ודין טומאת קדשים לא נאמרו קודם שהתחילו בעבודה

ידי משה

אבל שאר לו הוא חסרון כיס וק"ל : חביבין הם ישראל שאע"פ שהן טמאים שכינה ביניהם שנאמר השוכן אתם בתוך טומאותם וגו' ואומר ולא תטמא את הארץ · פי' אע"פ שחוטאים מ"מ השכינה שורה ביניהם · והקשה א"א ז"ל דלעיל אי' במדרש והובא ברש"י משכן העדות עדות הוא שויתר להם הקב"ה על מעשה עגל שהרי השרה שכינתו ביניהם וקשה מה ראיה הוא זה שויתר דלמא לעולם לא וויתר ומה

שהשרה

עד נקבה רמז להם שעתידה מלכות מדי לגזור עליהם גזירות מזכר ועד נקבה שנאמר (אסתר ג) ונשלוח ספרים ביד הרצים אל כל מדינות המלך (כה) להשמיד וגו' אל מחוץ למחנה תשלחום הרי זה אמור כנגד גלות אדום שהחריבו ביהמ"ק והגלו את ישראל מארצם (כד) ולמה סמך גלות אדום אצל גלות בבל לפי שכשם שבבל חרב המקדש והגלה ישראל כך עשו אדומיים וכן הוא אומר (תהלים קלז) בת בבל השדודה (כו) הכתוב קרא לאדום בת בבל ואע"פ שגלות מדי מבדיל ביניהם במקרא לא עשה הכתוב כן אלא מפני שגלות מדי לא בא אלא מכח גלות בבל שכשגלו למדי מבבל יצאו ולא יטמאו את מחניהם הרי זה אמור כנגד שעבוד יון ולכך לא נאמר בזה שילוח שלא הגלום מארצם ולכך נאמר בזה טומאה שטמאו יונים את ההיכל בעבודת כוכבים שלהם אשר אני שוכן בתוכם רמז להם שבכל מקום שיגלו שכינה עמהם (כז) * תני ר' נתן אומר חביבין ישראל שכל מקום שגלו שכינה עמהם גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר הנגלה נגליתי לבית אביך וגו' גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר (ישעיה מג) למענכם שלחתי בבלה וגו' (כח) גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר (ירמיה מט) ושמתי כסאי בעילם גלו לאדום שכינה עמהם שנאמר (ישעיה סג) מי זה בא מאדום וכשהן פזורין שכינה עמהם שנאמר (דברים ל) ושב ה' אלהיך את שבותך וגו' והשיב לא נאמר אלא ושב ואומר (ש"ה ד) אתי מלבנון כלה וגו' ויעשו כן בנ"י וישלחו אותם אל מחוץ למחנה כיון שחטאו גלו כאשר דבר ה' אל משה כן עשו בנ"י מה דבר הקב"ה למשה שאם יעשו תשובה במלכיות שיהיו שם הקב"ה מקבצם שנאמר (דברים ל) והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' והביאך ה' אלהיך וגו' ומל ה' אלהיך וגו' כן עשו בנ"י שעתידין ישראל שיעשו תשובה באחרית הימים והם נגאלים שנאמר (ישעיה ל) בשובה ונחת תושעון וכשם שמצורע וזב וטמא נפש לא יטהרו לעולם עד שיבואו במים טהורים כך עתיד הקב"ה לזרוק עליהם מים טהורים ולטהרם שנאמר (יחזקאל לו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו':

פרשה ח

א איש או אשה כי יעשו מכל חטאת וגו' (א) רבי אבהו אומר (הושע יד) ב ישובו יושבי בצלו אלו הגרים שהם באים וחסים בצלו של הקב"ה יחיו דגן בתלמוד יפרחו כגפן באגדה זכרו כיין לבנון אמר הקב"ה חביב עלי שמותן של גרים כיין נסך שהוא מתנסך על גבי המזבח ג ולמה הוא קורא אותו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל כשלג שנאמר (ישעיה א) אם יהיו חטאיכם כשנים וגו' ר"ש בן יוחאי אומר שכל הלבבות שמחים בו הה"ד (תהלים מח) יפה נוף משוש כל הארץ ורבנן אמרי על שם (מ"א ט) והיו עיני ולבי שם כל הימים ד"א יחיו דגן יעשו עיקר הם כישראל כמה דתימא (זכריה ט) דגן בחורים יפרחו כגפן כישראל כמה דתימא (תהלים פ) גפן ממצרים תסיע וכן את מוצא כשם שכתובה פרשה בתורה בין ישראל לחבירו אם מועל בו שהוא חייב קרבן שנאמר (ויקרא ה) נפש כי תחטא ומעלה וגו' כך הקב"ה כתב פרשה בתורה בין ישראל לגרים שאם גוזל אדם מישראל לגר דינו כגוזל מישראל את מוצא בזה כתב חטא כי תחטא ובגוזל הגר כתיב מכל חטאת האדם בזה כתיב ומעלה מעל בה' ובזה כתיב למעול מעל בה' בזה כתיב והיה כי יחטא ואשם ובגר כתיב ואשמה הנפש ההיא בזה כתיב ושלם אותו בראשו ובגר כתיב והשיב את אשמו בראשו בזה כתיב וחמישיתיו יוסף עליו ובגר כתיב חמישיתו יוסף עליו בזה כתיב ואת אשמו יביא לה' ובגוזל הגר כתיב מלבד איל הכפורים הא למדנו שהגרים עיקר הם כישראל הוי יחיו דגן ויפרחו:

ב איש או אשה וגו' (ב) הה"ד (תהלים קמו) ה' אוהב צדיקים וגו' כך אמר הקב"ה אני אוהבי אהב וכה"א (ש"א ב) כי מכבדי אכבד הם אוהבים אותי ואף אני אוהב אותם ולמה הקב"ה אוהב צדיקים שאינן נחלה אינם משפחה את מוצא הכהנים בית אב הם הלוים בית אב הם שנאמר (תהלים קלה) בית אהרן ברכו את ה' בית הלוי ברכו את ה' אם מבקש אדם להיות כהן אינו יכול להיות לוי אינו יכול למה שלא היה אביו לא כהן ולא לוי אבל אם מבקש אדם להיות צדיק אפילו גוי יכול הוא שאינו בית אב לכך הוא אומר יראי ה' ברכו את ה' בית יראי ה' לא נאמר אלא יראי ה' אינו בית אב אלא מעצמם נתנדבו ואהבו להקב"ה לפיכך הקב"ה אוהבם לכך נאמר (שם קמו) ה' אוהב צדיקים וגו' הרבה הקב"ה אוהב את הגרים למה הדבר דומה למלך שהיתה לו צאן והיתה יוצאת בשדה ונכנסת בערב בכל יום פעם אחד נכנס צבי אחד עם הצאן הלך לו אצל העזים היה רועה עמהם נכנסה הצאן לדיר נכנס עמהם יצאת לרעות יצא עמהם אמרו למלך הצבי הזה נלוה עם הצאן והוא רועה עמהם כל יום ויום יוצא עמהם ונכנס עמהם היה המלך אוהבו בזמן שהוא יוצא לשדה (ג) היה מפקיד רועה יפה לרצונו לא יכה אדם אותו הזהרו בו ואף כשהוא נכנס עם הצאן היה אומר להם תנו לו וישתה והיה אוהבו הרבה אמרו לו מרי כמה תישים יש לך כמה כבשים יש לך כמה גדיים יש לך ואין את מזהירנו ועל הצבי הזה בכל יום ויום את מצוינו אמר להם המלך הצאן רוצה ולא רוצה כך היא דרכה לרעות בשדה כל היום ולערב לבא לישן בתוך הדיר הצביים במדבר הם ישנים אין דרכם ליכנס לישוב בני אדם לא נחזיק טובה לזה שהניח כל המדבר הרחב הגדול במקום כל החיות ובא ועמד בחצר כך אין אנו צריכין להחזיק טובה לגר שהניח משפחתו ובית אביו והניח אומתו וכל אוה"ע ובא לו אצלנו לכן הרבה עליו שמירה שהזהיר את ישראל שישמרו

עצמם

מסורת המדרש א מגילה כ"ט · מכילתא סדר בא · ילקוט כאן · איכה רבתי פ' א · ב ילקוט הושע · ג ספרי דברים פיסקא כ"ח · ילקוט ואתחנן ·

חדושי הרש"ש

יא ב' : (כד) ולמה סמך גלות האדומים אצל גלות בבל · ר"ל וכלא שעבוד האחרונים קדים לגלות האדומים וכמ"ש פי' בדרך רחוק : (כח) גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי כיון על כסך כו' וכו' פליטת ירושלים כו' גלו לאדומים כו' כנ"ל עי' פ"ל פט"ו ושם תסר האדומים · ובירושלמי פ"ק דתענית הוא בשלימות :

נקרא

חדושי הרד"ל

(כה) להשמיד וגו' טף ונשים וגו' · גם יש לדרוש עד נקבה שהגלות כיהם ש' שגלו ע"י ממשלות ושגזרות : (כו) שכתוב קרא לאדומים בת בבל · לפי שבשמה ממש בהמ"ק כמותם) כ"ה בירוש' פ"ט דתענית : (כז) תני ר"נ חביבין כו' · מגלה כ"ט פיסקא פ"ד וס"ש מכסי ומכילתא :

(א) רא"ה יושבי בצלו כו' · ויקרא פ"א : (ב) הה"ד ה' אוהב צדיקים כו' · שוחר

פירוש מהרז"ו

כייס פ"ס כאן וישלחו מן המחנה רומז שילוח מן הארץ : והגלו את ישראל מארצם · ולכך כתוב כאן מחנה ושילוח : קרא בת בבל · כמ"ש זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים וגו' בת בבל השדודה : כשגלו למדי מבבל יצאו · ודומים לגלות אחד כנ"ל : נאמר בזה טומאה · ולא יטמאו את מחניהם כנ"ל : שכינה עמהם · ספרי סוף מסעי בלשון תני ר' נתן עי' במ"ר פר' פ"ו סי' פ"ו וש"נ ומבואר : הנגלה נגליתי · שמואל א' ב' כ"ז הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה הרי שהיתה השכינה במצרים ונגלית שם : מי זה בא מאדום · וס"ד אני מדבר בצדקה הרי שהיה באדום : וכשהיו פזורים · תחלה מדבר בגליות שהיו כולם במקום אחד כמו בבבל ואף כשהם פזורים בכל העולם ג"כ שכינה עמהם כמ"ש ושב ה' וגו' ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' : אלא ושב · שכביכול היה בעצמו שם ושב משם : אתי מלבנון · וס"ד ממעונות אריות מהררי נמרים הם העובדי כוכבים שגלו שם ישראל ועי' פ"ל פסוק זה דף כ"ו : מה דבר הקב"ה · שמאחר שמסורה שעשו כן כל מה שמבואר בפרשה א"כ מ"ש כאשר דבר ה' מיותר והורה כאשר דבר במקום אחר במכילתא בא שמביא הרבה פסוקים שכתוב בהם כאשר דבר ה' ומוצא והיכן דבר ומביא שדבר במקום אחר : והיה כי יבואו וכתוב שם ושבת עד ה' אלהיך וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך ושב וקבצך : שיבואו מים טהורים פי' במקוה שמטהרת ממאים והיא טהורה שאינה מקבלת טומאה וגם צריך הזאה מטרע אבל טהרת מצורע ועל טהרת המת ברים פ' חוקת כך עתיד לטהרם על ידי זריקה והזאה כמ"ש וזרקתי עליכם מים טהורים ומ"ש וטהרתם היינו ע"י מקוה ישראל ה' מה מקוה מטהר טמאים אף הקב"ה מטהר ישראל :

פרשה ח סימן א ישובו יושבי בצילו · ויק"ר פר' א' סי' ב' בארוכות וכאן בקיצור : שהם באים וחסים · כמ"ש בועז לרות אשר באת לחסות תחת כנפיו : יחיו דגן · שהוא עיקר חיות האדם כך התלמוד עיקר ההלכות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם והגנון לשמח לב כך ההגדה משמחת לב אדם ומשמחן : אם יהיו חטאיכם · כשנים כשלג ילבינו וזה ע"י הקרבנות והענין לשון של זהורית ברמז שעיר המשתלח וכמ"ש שבת בפרק ר"ע פרק ט' בהמקרב למצות ולתורה מלבין עונותיו פי' לקמן ריש פר' י"ד ודורש לבנון ע"פ מדה ממשל ונוטריקון מלבין עון : רשב"י אומר · פי' בויק"ר שם שנוי נוטריקון לב נוף ונוף פי' כלה שמשמחים בה וכמ"ש במ"ר פר' ל"ו סי' א' יפה נוף משוש לכל הארץ נוף שבן בל' יוני קורין לכלה נינפי ורבנן דורשים נוטריקון לב אלו על שאין הלבנון מקום גידול יין שהלבנון היא יער : דגן בחורים · וכישראל מדבר כמ"ש בפסוק הקודם כלאן שמו דגן בחורים : אם מועל בו · שנשבע על שקר וכמ"ש ויקרא ה' כ"א נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו וגו' ונשבע על שקר וגו' ואת אשמו יביא לה' והם מדבר בין ישראל לחבירו וכאן מדבר בין ישראל לגר בספרי כאן ובבא קמא דף ק"ט מדכתיב ואם אין לאיש גואל וכי יש לך אדם מישראל שאין לו גואלים אלא זה הגר וכל השינוים של שני הפרשיות שוים אלא דבר החדש שגזל הגר הוא לכהנים : ה' אוהב צדיקים · וס"ד ה' שומר את גרים : אוהבי אהב · משלי ח' י"ז : ב שאינם נחלה ואינם משפחה · של אבותם שאין זה תלוי בתולדתם רק בבחירתם הטובה וכל ענין זה והמשל של הצבי הוא במדרש תהלים קמ"ו בסופו : לפיכך הקב"ה אוהבם · על שהם אוהבים אוהב לדיקים וע"פ מדה י"ז אני אוהבי אהב דורש כאן מדה ש' וממשל וכאלו מפורש ה' אוהב לדיקים על שהם שאוהבים אותו וכל זה דרשה על ר"ד אגב פ"ד ה' שייך כאן לענין הפרשה : ואהבתם את הגר · דברים י"א י"ט וגר לא תונו שמות כ"ג וכן ויקרא י"ט ל"ג ל"ד : לגזול חבירו וכו' שכן כתוב · בויקרא

ידי משה

פא אמרינן בפ' שכל יום שהתאות של מלוכים מפני שמתאו נפרש, אלא שלא אין מוקדש ומאחר בפורים וכל פרשיות סלריכות לשבודה נאמרו קודם פ' שמלוחים :

כי

לך אלא קאי אשכון וגו' ואל"כ ע"כ מוס מיכה לפרש שאיפר וקל : שכ"ם שגלו שכינה עמהם · פי' שבגאת מיוחדם של ישראל יאמר שאמר להם שאתיל שהשכינה בכל מקום שגלו ישראל ומלשון שכינה עמהם · ולפ"ז גלות בגלות עם הקדוש גלו ליון שכינה עמהם וקשה מאי רבותא בגלותא בגלות גלות יון הגלו היה בגלל תחלה בגלו אלא שרוחו שגלשר רשב"י אומר שבכל הלבבות שמחים בו רבנן אמרי ע"ש והיה עיני ולבי שם כל הימים · נ"ל דקפליגי בפלוגתא דפליגי שם בירושלמי אם שכינה זזה מן הכותל המערבי והשני

יפה תואר

שהטרים יכינתו דלגא לגה באמר כאן שטוכן אתם בתוך מתאותם ומיין הס"ק לכתוב שטוכן אתם וגו' שפסוק לים שהרי מוכה מכה שהטרה שכינתו ולכוס לכשום אם בגבל אלא ע"כ מכאן אין ראיה לגר שמותר אבל אם לא היה מותר לא היה שם

עצמם מהם שלא יזיקו להם וכה"א ואהבתם את הגר וגר לא תונה וגו' וכשם שחייבה תורה לגוזל לחבירו תשלום ממון וקרבן איל הכפורים כן חייבה תורה לגוזל את הגר לשלם לו ממונו ויביא קרבן איל הכפורים שכן כתיב דבר אל בנ"י איש או אשה והפרשה הזו בגוזל הגר אמורה דכתי' (תהלים קמו) ה' שומר את גרי' שהרבה בשמירתם כדי שלא יחזרו לסורן · (ד) [א] חביבין הגרים שבכל מקום הכתוב מקיש אותם כישראל שנאמר (ישעיה מא) ואתה ישראל עבדי יעקב וגו' נאמרה אהבה בישראל שנאמר (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' ונאמרה אהבה בגרים שנאמר (דברים י) ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה נקראו ישראל עבדים שנאמר (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים (א) נקראו גרים עבדים שנא' (שם כו) מהיות להם עבדים נאמר רצון בישראל שנא' (שמות כח) והיה על מצחו תמיד לרצון וגו' ונאמר רצון בגרים שנאמר (ישעיה נו) עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי וגו' נאמר שירות בישראל שנאמר (שם סא) ואתם כהני ה' תקראו וגו' ונאמר שירות בגרים שנאמר (שם נו) ובני הנכר הנלוים וגו' נאמר שמירה בישראל שנא' (תהלים קכא) ה' שומרך וגו' נאמר שמירה בגרים שנא' (שם קמו) ה' שומר את גרים וכן את מוצא (ה) [ב] בד' כתות העומדות לפני המקום שנאמר (ישעיה מד) זה יאמר לה' אני וגו' · זה יאמר לה' אני הרי כולו למקום לא נתערב בו חטא (שם) וזה יקרא בשם יעקב אלו גרי צדק (שם) זה יכתוב ידו לה' אלו בעלי תשובה (שם) ובשם ישראל יכנה אלו יראי שמים הא למדנו שהגרים הרי הם כישראל ולכך נאמר פרשה זו איש או אשה וגו': ג הה"ד (ש"א ב) כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו · (ו) [ג] תני רבי יוסי אומר כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכל המבזה את התורה גופו מבוזה על הבריות שנאמר (שם) כי מכבדי אכבד וגו' · ד"א כי מכבדי אכבד זה (ב) [ד] פרעה שנהג כבוד במי שאמר והיה העולם ויצא בראש פמליא שלו שנאמר (שמות יד) ופרעה הקריב וגו' אמרו לו עבדיו אדונינו כל המלכים אינם יוצאים אלא לאחר פמליא שלהם אתה מפני מה אתה יוצא בראש פמליא שלך אמר להם וכי לפני ב"ו אני הולך הריני הולך להקביל פני ממ"ה הקב"ה לפיכך נהג הקב"ה בו כבוד ולא נפרע ממנו אלא הוא בעצמו שנאמר (שיר א) לסוסתי ברכבי פרעה וגו' ובוזי יקלו זה [ה] סנחריב מלך אשור שנא' (מלכים ב יט) ביד מלאכיך חרפת ה' וגו' לפיכך הקב"ה נוהג בו בזיון ולא נפרע ממנו אלא ע"י מלאך שנאמר (שם) ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' · ד"א כי מכבדי וגו' מדבר בגרים הם מכבדים להקב"ה שמניחים מעשיהם הרעים ובאים וחסים תחת כנפי השכינה הקב"ה מכבדם ללמדך שכל המיישר אורחותיו הוא מכבד להקב"ה שנאמר (תהלים נ) זובח תודה יכבדנני ואומר (ירמיה יג) תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך וגו' ובוזי יקלו אלה הרשעים שהרי סרים מאחרי המקום הקב"ה מקילם מי היו שבזו המקום אלו עובדי העגל מה ביזוי עשה להם שלקו בצרעת ובזיבות ושלחם מן המחנה שנאמר וישלחו מן המחנה וגו' מה כיבוד עשה הקב"ה לגרים שאחר פרשת שילוח טמאים כתיב פרשת אזהרת גרים ללמדך לחוטאים מישראל הרחיק המקום ולגרים הבאים לשמו קירב המקום שעשה דינם חמור כדין ישראל שכל הגוזל להם כאלו גוזל לישראל הוי כי מכבדי אכבד:

ד איש או אשה וגו' הה"ד (תהלים קלח) יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך אמר רבי פנחס ב' דברים שמעו מלכי או"ה מפי הקדוש ברוך הוא ועמדו מכסאותם והודו בשעה שנתן הקב"ה תורה לישראל ואמר (שמות כ) אנכי ה' אלהיך אמרו מלכי או"ה זה כמוני אומר אי זה מלך רוצה שיהא אחר מכחיש וכן הקב"ה בשעה שאמר לא יהיה לך אמרו אי זה מלך רוצה שיהיה לו שותף וכן הקב"ה בשעה שאמר לא תשא אמרו אי זה מלך רוצה שיהיו נשבעים בו ומשקרים וכן הקב"ה בשעה שאמר זכור את יום השבת אמרו אי זה מלך רוצה שלא יהיו הבריות מכבדים (ז) את יום השביעי אבל בשעה שאמר כבד אמרו בנימוסות שלנו כל מי שמכתיב א"ע (ח) סיגרון למלך הוא כופר באבותיו וזה מכריז ואומר (ט) כבד את אביך ואת אמך עמדו מכסאותם והודו לו בשעה שאמר הקב"ה ואת אשר חטא מן הקדש ישלם אמרו בנימוסות שלנו כל דאכיל צינורא מן קיסר יהב ביה (י) סכין דפדן וזה מכריז ואומר ואת אשר חטא מן הקדש ישלם ולא עוד אלא (ג) שהחמיר בהדיוט יותר מגבוה שבגבוה כתיב (ויקרא ה) נפש כי תמעול מעל וגו' ובהדיוט כתיב נפש כי תחטא וגו' עשאו כמזיד ולא עוד אלא שבזה הקדים מעילה לחטא ובזה הקדים חטא למעילה ולא עוד לישראל אלא אפילו בגוזל הגר כן מי הוא אלוה כזה האוהב את אוהביו ומקרב רחוקים כקרובים הבאים לשמו עמדו מכסאותם והודו לו ולא תאמר בגירי הצדק שנתגיירו לשם שמים קירב הקב"ה אלא אפילו אותן שנתגיירו שלא לש"ש [ו] מצינו שתבע הקב"ה עלבונם הה"ד (שמואל ב כא) ויהי רעב בימי דוד וגו' מהו שנה אחרי שנה מלמד שהיו ג' שנים רצופות כשראה דוד שהתחיל הרעב לבא בימיו אמר (יא) בעון ה' דברים הגשמים אינן יורדין בעון עובדי עבודת כוכבים ומגלי עריות ושופכי דמים ופוסקי צדקה ברבים ואינן נותנין ובעון שאינן נותנין מעשרותיהם כתקנן · בעון עובדי עבודת כוכבים מנין שנאמר (דברים יא) השמרו לכם פן יפתה וגו' ואומר וחרה אף ה' בכם וגו' בעון מגלי עריות מנין שנאמר (ירמיה ג) ותחניפי ארץ בזנותיך וגו' ואומר (שם) וימנעו רביבים ומלקוש וגו' בעון שופכי דמים מנין שנאמר (במדבר לה) כי הדם הוא יחניף את הארץ כי הדם הוא יחן אף על הארץ · בעון פוסקי צדקה ברבים ואינן נותנין מנין שנאמר (משלי כה) נשיאים ורוח וגשם אין למה (שם) איש מתהלל במתת שקר · בעון שאין נותנין מעשרותיהן כתקנן מנין שנאמר (מלאכי ג) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' שנה ראשונה התחיל דוד להוכיח דורו בעת הרגל ואמר להן

מסורת המדרש א ילקוט ישעיה רמז ש"כ · ב מכילתא משפטים פ' י"ח · ג אבות פרק ד' · ד מדרש תהלים מזמור י"ח · ה לקמן פרשה ט' · תדא"ר פרשה ט' · תנחומא בשלח · וסדר זו · מכילתא בשלח · תוספתא סוטה סוף פרק ג' · שמ"ר פרשה י"ח · ו ירושלמי תענית פרק ג' ·

חדושי הרד"ל

מפקד מרעה יפה כו' · כ"ה בשוח"ט וכצ"ל: (ד) חביבין כו' · מכילתא משפטים פי"ח: (ה) בד' כתות כו' · אדר"נ פ"א תדא"ר פי"ח: (ו) תני רי"א כל המכבד כו' · אדר"נ פכ"ז: (ז) את יום השבת אבל כו' · כצ"ל: (ח) סגרון למלך · פי' מ"ע איש מלחמה שנשבע לעשות רצון המלך: (ט) כבד את כו' והודו לו · ע' קדושין ל"א א': (י) סכין דפדן · סך ותשלומין כפולין ממש שאכל ובחנם דחק המ"כ: (יא) בעון ה' דברים כו' · ביבמות ע"ח ב' חושב שנה שלישית פוסקי צדקה ברבים ובפר"א פי"ז תני בשלישית שפ"ד · ובירושלמי רפ"ד דקדושין תני תרוייהו וכאן הוא לשון המדרש

חדושי הרש"ש

(א) נקראו עבדים שנאמר להיות לו לעבדים (ישעיה נו) כצ"ל · ורישיה דקרא ובני הנכר הנלוים כו': (ב) פרעה שנהג כבוד כו' לפיכך נהג הקב"ה בו כבוד ולא נפרע ממנו אלא הוא בעצמו שנאמר לסוסתי כו' · עי' סנהדרין צ"ד רע"ב: (ג) שהחמיר בהדיוט יותר מגבוה שבגבוה כתיב נפש כו' ובהדיוט כתיב

מתנות כהונה

לסורן · פירושו נראה לסכלותו כמו לסיאורו שהוא תרגומו של לכסלה והכי איתא במדרש קהלת בפסוק טוב אחרית חזר הפרסי לסיאורו ובערוך לא פי' כן וע"ש: יעקב אשר בחרתי וגו' · אלו הגרים כדלקמן וזה יקרא בשם יעקב או י"ל דסמיך אסיפיה דקרא זרע אברהם: [ה"ג להקביל פני מלך: ה"ג לפיכך הקב"ה נהג בו בזיון]: זובח תודה · סיפיה דקרא ושם דרך וגו' ודרז"ל כל השם אורחותיו זוכה ורואה פני השכינה ועיין מזה בויקרא רבה פ' ט': [ה"ג מי היו שבזו המקום: ה"ג שמעו מלכי אומות]: מכחיש · במלכותו לאמר לו לא מלך אתה: סיגרון · מוסגר ומשועבד למלך: צינורא · כלי קטן כד"א מחטין וצינוריות: יהב ביה · נותן בעדו סכין של שני פיות: פדן · שנים כמו שפירש"י אצל פדן ארם: ולא עוד · עי' בפ' הספינה: ויהי רעב וגו' · עיין כל זה בפ' הערל ביבמות: יחניף · נוטריקון יחן אף: ה"ג התחיל דוד להוכיח דורו ובא"ת

פירוש מהרז"ו

וכמ"ש בפי' הקודם: לסורם · פירש בערוך ובמ"ע לחימוצם ושאורם: ואתה ישראל עבדי · וס"ד יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אוהבי ודעת המדרש שמ"ש זרע אברהם הם הגרים כמ"ש נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם ועמ"ש: מהיות להם עבדים · ובכ"ד אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיות להם עבדים וכתוב כי גרים הייתם בארץ מצרים: תמיד לרצון · להם לפני ה' היינו על ישראל: עולותיהם וזבחיהם לרצון · וס"ד כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים: כהני ה' תקראו · וס"ד משרתי אלהינו יאמר לכם: הנלוים אל ה' · לשרתו ולאהבה את ה': זה יאמר לה' אני · וס"ד וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו לה' ובשם ישראל יכנה: אלו בעלי תשובה · שלא היה ידו מתחלה לה' ועתה יכתוב ידו לה': אלו יראי שמים · שמתעלים במדרגתם כמו שנתעלה שם ישראל משם יעקב: ג לסוסתי ברכבי פרעה · דמיתיך רעיתי ופי' בשבילך רעיתי נדמיתי לפרוע מפרעה באופן שעשה הוא וכמ"ש באריכות בשיר פסוק זה דף יו"ד ע"ב בדברי ר"ע ע"ש: זובח תודה יכבדנני · וס"ד ושם דרך אראנו בישע אלהים וזהו שאמר המיישר אורחותיו: תנו לה' אלהיכם כבוד · ומבואר שם בענין שהכוונה שישמעו וישעו טוב שזהו כבודו: אלו עובדי העגל · כמ"ש לעיל פר' ז' סי' א' וכאן דורש סמוכים שסמך פרשת גזל הגר לפרשת שילוח טמאים על שם הכתוב כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו: ד א"ר פנחס · פסיקתא פר' כ"ג סי' יו"ד: ואמר אנכי · וכל העמים שמעו הדברות כמ"ש ויק"ר פר' א' סימן י"א: איזה מלך וכו' יום השבת · כאן חסר והג' בפסיקתא שם איזה מלך רוצה שלא יהיו מכבדים יום גנוסיא (פי' יום הולדת) והקב"ה רוצה שיכבדו את יום השבת עכ"ל שהשבת מעיד על הולדת העולם ובריאתו: אשר חטא מן הקודש · פי' הקרן לבד ישלם: סכן דפדן · עי' מ"כ ובמ"ע ערך פדן כתב תרגום ואת אתו וית סיכת פדניה והוא יתד של ברזל של פדן שוורים שחורש בהם כמ"ש ש"א י"ג כ' את מחרשתו ואת אתו: כי תמעול מעל · וחטאה בשגגה מקדשי ה' ובפרשה הסמוכה בסוף ויקרא ה' שם שמדבר בהדיוט כתוב כי תחטא ותמעול מעל ולא כתוב בשגגה: מעילה לחטא · מעילה מביא לידי חטא ואצל הקדש מקדים הסיבה ואצל הדיוט אומר החטא מיד: ולא תאמר · כל הענין שהאריך כאן מהגבעונים עד סוף הסימן שייך לדרשה שהתחיל בריש הסימן יודוך ה' כל מלכי ארץ כמ"ש סוף הסימן: ויהי רעב בימי דוד · עי' כל ענין זה ביבמות דף ע"ט ירושל' קדושין פרק ד' ובירושלמי סנהדרין פרק נגמר הדין ובפר"א פרק י"ז ובמדרש תהלים י"ז שמואל רבתי פר' כ"ח וילקוט שם · ובמקומות הנ"ל איתא בעון ג"ד עבודת כוכבים ג"ע ש"ד וכל שנה מג' שנים חסר על עון אחד ובירושלמי שם הגירסא בעון ד' דברים: ואומר וימנעו · פי' ואומר שם בפירוש: יחניף יחנה אף · כי החנופה אינו שייך אלא בין אדם לחבירו אך לא בין הדם לארץ ע"כ דורש התיבה נוטריקון יחנה אף היינו מ"ש וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר: במתת שקר · שמתהלל במה שהבטיח ליתן ואינו נותן יענש בזה שמקוה שירדו גשמים מטעם שרואה נשיאים עבים ורוח ועכ"ז אין הגשמים יורדים ע"פ מדה מנגד: הביאו את כל המעשר · וס"ד

יפה תואר

כי מכבדי אכבד זה פרעה וכו' שנאמר ופרעה הקריב וגו' · והא דכתיב אחר זה והנה מצרים נוסע אחריהם דמשמע שלא היה בראש פמליא שלו זה קאי על שר שלהם שנקרא מצרים והיינו דכתיב וייראו מאד כי לולי זה למה יתייראו כ"כ וכי כבר שכחו מה שעשה ה' להם אבל כשראה שהשר יורד מן השמים

ידי משה

תורכנה אין השכינה שורה בהיכל ואם כן ע"כ לבנון הוא על שם שכל הלבבות וכו' ורבנן סבירא להו שהשכינה לא זזה וק"ל: ומה כיבוד עשה הקב"ה לגרים שאחר פרשת שלוח טמאים כתיב פ' אזהרת גרים וכו' · פי' ע"ד שאחז"ל קשה גרים לישראל כספחת והיא נגע צרעת והורה לנו תורה שהרחיק ישראל פי' כשחוטאים ואז הם מצורעים ולגרים קירב וא"ת בתוספות דנדה שפירשו שקשים גרים לישראל כספחת פי' אחר בשם ר"ש לפי שאין השכינה שורה אלא על משפחה מיוחסת שבישראל וא"כ גורמים לשכינה שתסתלק ועוד פירוש אחר לפי שמדקדקים במצות יותר מן ישראל · פי' הריטב"א לפי שמדקדקין א"כ מקטרג השטן ע"ד כי באת אלי להזכיר עוני ודו"ק וא"כ הורה לנו בתורה אדרבה שחביבים להקב"ה יותר מישראל לפי שמדקדקים במצות ע"כ יראו ישראל שילמדו מהם ואל יאמרו שקשה גרים פי' שגורמים להסתלק השכינה שהרי כאן צוה לשלוח את המצורע ישראל מן מחנה שכינה ולהם קירב ומשרה שכינתו עליהם ודו"ק היטב ועל שהורה לנו התורה את זאת כאן לפי שמכח חטא העגל חזרו לצרעתם וזה היה גרם ע"י הגרים שהם ערב רב ולאו גרי צדק הם אבל גרים שבאים לשמו דייקא נאלו הוא מקרב היטב: איזו מלך רוצה שלא יכבדו את השבת · פי' שאין להמלך בזה שום נזק אבל כבד ואשר חטא וגו' מזה יש

שמא יש בכם בני אדם שהן עובדים עבודת כוכבים שאין השמים נעצרים מהוריד טל ומטר אלא בעון זה יצאו ובקשו ולא מצאו שנה שנייה אמר להם שמא גלוי עריות יש בכם שאין השמים נעצרים אלא מפני כך יצאו ובקשו ולא מצאו שנה שלישית אמר להם שמא שופכי דמים או פוסקי צדקה ברבים ואינן נותנין יש בכם או מונעי המעשרות יש בכם שאינן הגשמים נעצרים אלא עליהם יצאו ובקשו ולא מצאו מכאן ואילך אמר דוד אין הדבר תלוי אלא בי התחיל שואל באורים ותומים הה"ד (שמואל ב כא) ויבקש דוד את פני ה' (יב) אמר רשב"ל ששאל באורים ותומים א"ר אלעזר טעמיה דרבי שמעון בן לקיש אתיא פני פני כתיב הכא ויבקש דוד את פני ה' וכתיב התם ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו וגו' אמר לו הקב"ה דוד מוצל אתה אלא על שאול ועל בית הדמים הה"ד (שם) ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים וגו' על שאול (יג) שלא עשיתם עמו חסד ולא נספד כהלכה (יד) א"ל הקב"ה דוד אינו שאול שנמשח בשמן המשחה אינו שאול שבימיו (טו) לא נעשה עבודת כוכבים בישראל אינו שאול שחלקו עם שמואל הנביא (ד) ואתה בארץ והוא בחוצה לארץ (טז) ואל בית הדמים (שם) על אשר המית את הגבעונים [א] והיכן מצינו שהמית גבעונים אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאלו הרגן • א"ר אלעזר כתיב (צפניה ב) בקשו את ה' כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו מהו אשר משפטו פעלו (יז) שהוא עושה משפטו ופעלו כאחת את מוצא הקב"ה תובע משפטן של גבעונים מן שאול וזוכר פעולתו של שאול לשלם לו שכר טוב באותה שעה (יח) אמר דוד וכי בשביל הגרים הללו עשה הקב"ה לעמו כן א"ל הקב"ה אם תרחיק את הרחוקים סופך לרחק את הקרובים צא ולמד מיהושע רבך שבשעה שאמרו הגבעונים (יהושע י) עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו באותה שעה אמר יהושע וכי בשביל הגרים הללו אנו מטריחים על הצבור א"ל הקב"ה יהושע אם תרחיק את הרחוקי' סופך לרחק את הקרובי' צא ולמד מהיכן הוא מטעך לא מן הגרי' שנא' (בראשי' מו) ויולד ליוסף בארץ מצרים וגו' וכתי' למטה אפרים הושע בן נון • מיד (שמואל ב כא) ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם והגבעונים וגו' מה שאמר הכתוב (שם) והגבעונים לא מבני ישראל המה וכי מה ענין זה לזה אלא כך אמר הכתוב לפי שקרא דוד לגבעונים ואמר אליהם מה שאמר ולא קבלו ממנו לכך והגבעונים לא מבני ישראל המה (ה) שעמד דוד וריחקן שלא יבאו בקהל וזו היא ששנינו שנתינים אסורים לבא בקהל [ב] באותה שעה אמר דוד (יט) ג' מתנות נתן הקב"ה לישראל רחמנין וביישנין וגומלי חסדים רחמנין דכתיב (דברים יג) ונתן לך רחמים ורחמך והרבך ביישנים דכתיב (שמות כ) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו זה (כ) סימן לביישן שאינו חוטא וכל מי שאין לו בושת פנים דבר ברי שלא עמדו אבותיו על הר סיני וגו' גומלי חסדים מנין דכתיב (בראשית יח) למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגו' וכתיב (דברים ז) ושמר ה' אלהיך את הברית ואת החסד ואלו אין בהם אחד מאלה מיד עמד וריחקן הה"ד והגבעונים לא מבני ישראל המה אין ראויין אלו להתערב עמהם אע"פ שגרים הם לא עמדו אבותיהם על הר סיני כי על שם כנענים מתחשבים הה"ד (שמואל ב כא) כי אם מיתר האמרי מה כתיב בהם (דברים ז) לא תתחתן בם וגו' אף אלו כמותן אינן ראוין לידבק בישראל • (ו) כתוב אחד אומר ויאמר איש ישראל החוי וגו' וכאן קרי ליה אמורי אלא מן האמרי היו (כא) ולמה קורא אותן חוי על שעשו מעשה חוי מעשה נחש הנחש אמר יודע אני שאמר להם הקב"ה (בראשית ב) כי ביום אכלך ממנו מות תמות אלא הריני הולך ומרמה בהם והם אוכלין ונענשים ואני יורש את הארץ לעצמי כך עשו הגבעונים אמרו יודעים אנו שאמר הקב"ה לישראל כי החרם תחרימם החתי והאמרי וגו' (דברים ו) לא תכרות להם ברית וגו' אלא הרי אנו הולכין ומרמין בהם והם כורתים אתנו ברית מה נפשך יהרגו אותנו יעברו על השבועה יקיימו אותנו עוברים על הגזירה בין כך ובין כך נענשים ואנו יורשין את הארץ לעצמנו לפיכך כשראה יהושע כן אמר להם (יהושע ט) למה רמיתם אותנו וגו' אמר להם יהושע אתם עשיתם מעשה נחש לפיכך תטלו שכרו של נחש א"ר אלעזר ארורין כנחש דכתיב (שם) ועתה ארורים אתם כשם שכתוב בנחש (בראשית ג) ארור אתה מכל הבהמה • מהו ובני ישראל נשבעו להם אמר דוד בעת שבני ישראל נשבעו להם תלוי הדבר בי שאם אחפוץ לרחקן ולקרבן הרשות בידי הריני מרחקן ומנין שתלוי הדבר בדוד דכתיב (יהושע ט) ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים ושואבי מים וגו' (כב) א"ר אמי בשם רבי יהושע בן לוי אחר שאמר לעדה ולמזבח ה' מה צורך לומר אל המקום אשר יבחר אלא תלאו יהושע בדוד אמר אני איני לא מקרבן ולא מרחקן אלא מי שהוא עתיד לבנות בית הבחירה אם ראתה דעתו לקרב יקרב לרחק ירחק וכיון שבא דוד וראה שהיו אכזרים ריחקן אף עזרא ריחקן דכתיב (נחמיה יא) והנתינים יושבים בעופל וגו' [ג] אף לעתיד לבא הקב"ה מרחקן שנאמר (יחזקאל מח) והעבד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל יאבדוהו מכל

שבטי

מסורת המדרש א ויק"ר פרשה כ"ב • ב יבמות דף ע"ח • מדרש שמואל פרשה כ"ח • מדרש תהלים מזמור א' • ג בראשית רבה פרשה כ' •

חדושי הרש"ש

כתיב נפש כי תחטא וגו' • המדרש אזיל בשיטת ר' שמעון דס"ל דזדון שבועת הפקדון לא ניתן לכפרה (שבועות לו א) ואפ"ה לא כתיב ביה מפורש שוגג : (ד) ואתה בארץ והוא בח"ל • כמו דאיתא לעיל פ"ז ארץ כנען מקודשת מעה"י כו' ועמש"כ שם : (ה) שעמד דוד ורחקן שלא יבואו בקהל וזוהי ששנינו שנתינים אסורים לבא בקהל • מזה הלשון משמע דלא כשטת ר"ת בהערל ע"ט א' בתד"ה ונתינים דבמיתון אסורים מן התורה ודוד גזר עליהם שעבוד : (ו) כתוב אחד אומר ויאמר איש ישראל אל

חדושי הרד"ל

שמואל פכ"ח וכ"ה בילקוט בלק רמז תשע"א מהילמדנו ועמ"ש בבאורי לפר"א בס"ד שם : (יב) ארשב"ל ששאל כו' אר"א טעמיה כו' • לשון הש"ס ביבמות שם : (יג) שלא עשיתם עמו חסד • הוא לשון הירושלמי שם ולא נספד כהלכה הוא לשון הבבלי שם : (יד) א"ל הקב"ה דוד אינו שאול כו' • והיא ל' הספר"א שם והנוסחא מוטעת שם (ובכפו"פ פ"ז הביאו ג"כ בשיבוש) וכמש"ש בבאורי בס"ד שגי' דהכא נכונה וכ"ה בילקוט : (טו) לא נעשתה עבודת כוכבים בישראל • כמ"ש (ש"א כח) ושאול הסיר את האובות ואת הידעונים : (טז) ואל בית הדמים כו' • יבמות שם : (יז) שהוא עושה משפטו ופעלו וכו' • ירושלמי שם : (יח) אמר דוד וכי בשביל כו' • מדרש שמואל שם : (יט) ג' מתנות טובות כו' • ירוש' שם : (כ) סימן לביישן שאינו כו' • נדרים כ' א' : (כא) ולמה קורין חוי על שעשו כו' • ירוש' שם : (כב) א"ר א"ר בשריב"ל

פירוש מהרז"ו

וס"ד ובחנוני נא בזאת אמר ה' אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די • ומכלל הן אתה שומע לאו שאם לא יתנו מעשר לא יריק להם ברכה ומ"ש והריקותי לכם ברכה היינו גשמים כמ"ש אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו • קהלת י"א ג' ועי' לקמן סי' זה וברכו את נחלת ה' דורש שיפסוק הרעב היינו שירדו גשמים גם על מ"ש עד בלי די דרשו ויק"ר פ' ל"ה סי' י"ב על הגשמים • והנה חז"ל דורשים ענינים אלו מספר ירמיה וספר מלאכי אך דוד שקדמו לו ידעו כן מהלכה למשה בסיני עד שבא ירמיה וזכריה והסמכוה אקרא והנה המדרש סדר דבריו שהיה סדר ג' שונות בחקירת ג' שנים ויתכן שאינו בדוקא והכוונה שכל ג' שנים אלו חקר על כלם וכמ"ש במדרש שבשנה ג' חקר על ג' דברים : אין הדבר תלוי אלא בי • שמאחר שאין לתלות על חטא גלוי בהכרח לי לדרוש בסתרים ע"פ אורים ותומים : ושאל לו • במשפט האורים לפני ה' : מוצל אתה • אין זה בעבור עונש דורך ולא בעונש עצמך : שלא עשיתם • שהיל"ל על אשר המית שאול את הגבעונים מאי אל שאול ודורש אל הענין של כבוד שאול בעצמו : והיכן מצינו • עי' לעיל פר' ה' סי' ג' שהרג נוב עיר הכהנים אשר שם היה המשכן והגבעונים היו חוטבי עצים ושואבי מים למשכן : משפטו ופעלו כאחת • משפט הוא העונש על החטא ופעלו הוא שכר על המעשה הטוב כמ"ש לא תלין פעולת שכיר אתך וכדומה הרבה ודורש כן שלפי הפשט יקשה שהיל"ל אשר תורתו עשו ועוד מאחר שאמר בנשיאת ה' כל ענוי ארץ הרי שעשו כל טוב ולמה פרט אשר משפטו פעלו ע"כ דורש א"ת אשר משפטו פעלו במלאפו"ס אלא באשר משפטו שם פעלו בחול"ס שבשעה שעושה משפט ודין זוכר לשלם שכר טוב וזהו מדת ענוי ארץ שעושים כן שבמקום אחרים כועסים ועונשים הם מאריכים אף וגומלים טוב והם יכולים לבקש מה' שיעשה כן וכן עשה עם שאול מבקש עונשו על חטאו ומבקש כבודו על חסידותו : אמר יהושע וכי • זה מרומז במ"ש אל תרף ידך מעבדיך עלה מהרה והושיענו מכלל שרצה להרף ידו ולא להטריח ישראל לילך להלחם בשבילם : סופך לרחק את הקרובים • כמ"ש ימים רבים עשה יהושע מלחמה ודרשו חז"ל שהעצל במלחמת ישראל כדי שיאריך ימים ובעבור זה נתקצרו ימיו יו"ד שנה : מיד ויקרא המלך • מיד אחר שאמר הש"י לדוד אל שאול ואל בית הדמים וגו' מיד כתיב אחריו ויקרא המלך לגבעונים : מהו שאמר הכתוב והגבעונים • והלא מפורש ביהושע ט' שגבעונים היה מאומות של כנען ולמה שנה כאן ועוד מה ענין זה אל זה ענין שאינם מבני ישראל לענין שקרא המלך לגבעונים ודורש ע"פ מדה ט' שהדבר למוד מענינו שקרא המלך להם שירחמו על ישראל וימחלו לבית שאול אף על שאין אנו יודעים באיזה סיבות ומלות שאמר להם וזה מ"ש המדרש מה שאמר להם : הה"ד והגבעונים • שגזר עליהם שלא יהיה לעולם מישראל כעמון ומואב שאסורים לבא בקהל לעולם : ג' מתנות • ד"ר פר' ג' סי' ד' יבמות שם : יראתו על פניכם • שבעבור היראה כובש פניו וכן בעבור הבושה וע"כ נקרא בושת פנים שניכר בפנים : למען אשר יצוה • ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט • ושמר ה"א • דברים ז' י"ב : מה נפשך • מה רצונך ובאיזה צד שרצונך שם מכל מקום יתחייבו : לפיכך כשראה יהושע • דאל"כ למה אמר למה רמיתם אותנו הלא היו יראים שלא יחרימום אלא על שעשו מעשי נחש להכשילם וע"כ אררם ארורים אתם עפ"י מדה י"ז וממעל ומנגד : ובני ישראל נשבעו להם • למה זכר השבועה כאן כי זהו טעם לקרבם ולא לרחקם : אל המקום אשר בחר • היינו דוד שהוא בחר מקום ביהמ"ק וכמ"ש ד"ה א' כ"ב ויאמר דוד זהו בית ה' אלהים וזהו מזבח לעולה לישראל וכמ"ש תהלים קל"ב עד אמצא מקום וגו' הנה שמענוה באפרתה מצאנוה וגו' וע"כ זכר השבועה כאן : והנתינים יושבים בעופל • לפי הפשט שעופל הוא מקום בירושלים ששמו עופל כמ"ש ד"ה ב' ל"ג י"ד בשער הדגים וסביב לעופל ובנחמיה י"א חושב מי שהיה יושב בירושלים ואינו מודיע מקומם בירושלים רק בנתינים מודיע המקום וגם למה הפסיק בפסוק ושאר ישראל ע"כ דורש א"ת בעופל אלא באופל באל"ף שאע"פ שישבו בירושלים לא היה כדאי שימנו עם שאר היושבים שם והפסיק ביניהם ונתן טעם למה הפסיק על שהם ארורים ויושבים בחושך לעולם : יעבדוהו מכל שבטי ישראל • כי לא נוכל לפרש מי שעובד עתה העיר ירושלים וזה הנתינים • התנבא יחזקאל שלעתיד יעבדוהו כל שבטי ישראל חלילה לומר כן כי זה הוא קללה בתוכחה דכתיב הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ולא לעתיד ע"כ דרשו א"ת יעבדוהו אלא יאבדוהו וכן הוא במדרש שמואל פר' כ"ח

במדרש

מתנות כהונה

הגיה דוד דורש : מוצל • נקי וניצול : אינו שאול כו' • בתמיה : שחלקו כו' • שנא' מחר אתה ובניך עמי ודרחז"ל עמי במחיצתי : אין ראויין אלו להתערב גרסינן : ואמר עליהם מה שאמר • להתפיים מבית שאול כדאית' ביבמו' פ' הערל: [מעשה חוי מעשה נחש הנחש גרסי'] : חוי • תרגום של נחש חוי : כורתים אתנו ברית גרסינן : יהרגו אותנו • נ"ל מיד שיתנו לכם להרוג אותם הרי הוא כאלו עברו על השבועה וה' יתברך יצרף להם מחשבה למעשה כי לא יתן לשפוך דם נקי חנם והאמורים יעמדו עליהם ויהרגום : ובני ישראל נשבעו • פסוק בשמואל ב' כ"א : [תלוי הדבר בי שאם אחפוץ גרסינן] : ושואבי מים • אסיפיה דקרא קסמיך אל המקום אשר יבחר וכדמפרש ואזיל : יאבדוהו • בשוחר טוב מזמור א' איתא דהכתיב

הוא

ידי משה

יש לו נזק לכן עמדו מכסאם פי' שמחלו על כבודם והודו או י"ל דנקט לשון עמדו מכסאם לפי שמדתו אינו כמדת ב"ו : שנה שלישית א"ל שמא שופכי דמים או פוסקי צדקה וכו' או שאינם מעשרין וכו' • [illegible]

יפה תואר

מן השמים ופחדו שמא מס' הוא זה בחטאם : [מהו אשר משפטו פעלו כיון דאמר אשר משפטו למה אמר לפני זה בקשו את ה' כל ענוי ארץ והיה נ"ל כל צדיקי או ישרי ארץ ומתרץ כי זה [illegible]

שבטי ישראל (שמואל ב כא) ויבקש שאול להכותם אע"פ שלא הכם נתאכזרו עליו ללמדך שלא על חנם ריחקן דוד בקנאתו לבני ישראל ויהודה אע"פ שלא כעס עליהם שאול אלא בשביל קנאה שהיה לו על ישראל ויהודה ולא עשה בשביל שנאה שהיה שונאם ולא ריחמו על בניו מה היא הקנאה שלא היו מגלים לו היכן דוד מתחבא מיד שלח דוד וקרא להם מה לכם ולבית שאול אמרון ליה (כג) על שפסק מזונינו (כד) ועל שהמית ממנו שבעה אנשים שני חוטבי עצים ושני שואבי מים וחזן וסופר ושמש אמר לון ומה אתון בעי כדון הה"ד (שם) ויאמר דוד אל הגבעונים מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת ה' אמר להם מה הניי' ליהוי לכון אם תקטלון מן בית שאול נפשא אלא אמרו לי מה תקנה אעשה לכם שאתם מתפייסין וכמה כסף וזהב אתן לכם כופר נפשכם ובמה אכפר כמה דתימא (שמות כא) אם כופר יושת עליו ונתן פדיון נפשו כדי שיפסוק הרעב הה"ד וברכו את נחלת ה' וכמה דתימא (בראשית מז) [א] ויברך יעקב את פרעה שברכו שיכלה הרעב (ש"ב כא) ויאמרו לו הגבעונים אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו לי כתיב לנו קרי למה כן אמר להם דוד מה הנייה לכון דאינון מתקטלין סבו לכון כסף וזהב אמרו לו אין אנו מבקשין כסף וזהב עם שאול ועם בני ביתו לא היה לנו חייב ממון שממון ניטול ממנו אלא נפשות חייב לנו ונפשות אנו מבקשין אמר דוד דלמא דאינון בהתין פלגין מן פלגין · נסב כל חד וחד מנהון והוה מפיים ליה קבל גרמי' והו' אמר לו מה הניי' לך ואינון מתקטלין סב לך ממון והוא אמר ליה אין לי כסף וזהב עם שאול ועם ביתו · ואין לנו לחזור על אחרים אלא עליו שעבדיו לא רצו לשלוח יד בכהנים ולא בנו שנאמר (שמואל א כב) ולא אבו עבדי המלך לשלוח את ידם לפגוע בכהני ה' הוי ואין לנו איש להמית בישראל כיון שראה דוד שלא קבלו ממנו אמר להם מה אתם אומרים אני עושה לכם אם נפשות אתם מבקשים אני אעשה הה"ד (שם כא) ויאמר מה אתם אומרים אעשה לכם כיון שאמר להם דוד כן אמרו לו אין אנו מבקשין לפרוע לו ככל מדתו הוא כלנו וחשב להשמידנו שלא יהיה לנו עמידה בכל גבול ישראל אין אנו מבקשים מכל בניו אלא ז' כנגד השבעה אשר הרגם ממנו הה"ד ויאמר אל המלך האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו וגו' אשר כלנו ז' אותיות הן כנגד ז' נפשות שהרג מהם לפיכך (שם) יותן לנו ז' אנשים מבניו והוקענום לה' בגבעת שאול בחיר ה' וגו' כדי שיראו כל העולם ויתיראו ולא יוסיפו עוד להרע לגרים לכך כתיב לה' שהוא צוה להיטיב לגרים והוא הרע להם · למה בגבעת שאול כדי שידעו אם למלך לא נשא הקב"ה פנים ק"ו להדיוטים בחיר ה' אתמהה הם מקטרגים עליו וקריין ליה בחיר ה' אלא הם אמרו בגבעת שאול (כה) יצתה בת קול ואמרה בחיר ה' כיון שראה דוד צרתו צרה התחיל אומר להם אני אתן הה"ד (שם) ויאמר המלך אני אתן (שם) ויחמול המלך על מפיבושת בן יהונתן וגו' (כו) על שהיה אדם גדול בתורה נתן דוד עיניו בו להצילו מידם אמר דוד הריני מעבירן לפני המזבח וכל מי שהמזבח קולטו הרי הוא שלו והעבירן לפני המזבח ונתפלל עליו והלך המזבח וקלטו הה"ד (תהלים נז) אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי שהסכים הקב"ה עם דוד ויקח המלך את שני בני רצפה בת איה אשר ילדה לשאול וגו' והכתיב (שמואל ב ו) ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה (כז) ומירב היכן היא אמור מעתה בני מירב היו וגידלתם מיכל ונקראו על שמה ויתנם ביד הגבעונים ויוקיעום בהר לפני ה' ויפלו שבעתם יחד שבעתם כתיב חסר יו"ד זה מפיבושת בן יונתן שניצל שהיה חסר מן השבעה והמה הומתו בימי קציר בראשונים בתחלת קציר שעורים מלמד שהומתו ט"ז בניסן יום שהיו קריבים את העומר (שם ב כא) ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור (כח) מהו אל הצור א"ר הושעי' שהיתה אומרת הצור תמים פעלו · מתחלת קציר שעורים עד נתך עליהם מים מן השמים ר' אחא בר זבינא אמר בשם ר' הושעיא גדול הוא קידוש השם מחילול השם בחילול השם כתיב (דברים כא) לא תלין נבלתו על העץ ובקידוש השם כתיב מתחלת הקציר עד שניתך מים עליהם מן השמים מלמד שעמדו תלוים מט"ז בניסן עד י"ז במרחשון (כט) והכתיב (שם כד) לא יומתו אבות על בנים ובנים מתו בעון אביהם א"ר חייא בר אבא בשם רבי יוחנן מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא והיו אוה"ע אומרים תורתן של אלו פלסטון היא כתוב בתורתן לא תלין נבלתו ואלו תלוים ז' חדשים (ל) כתיב בתורתן אין דנים שנים ביום אחד ואלו שבעתם יחד כתוב בתורה לא יומתו אבות על בנים ואלו מתים בעון אבותם והיו שואלים עליהם מה חטאו אלו שנשתנית מדת הדין והיו ישראל אומרים להם אבותיהם של אלו פשטו ידיהם בגרים גרורים א"ל (לא) וכי מה טיבן אמרו להם אלו הגרים שנתגיירו בימי יהושע אמרו להם וכי בשביל הגרים הגרורים הארורים הללו עשה הקב"ה לעמו כן מה בבני מלכים כן בהדיוטות עאכ"ו מה אם אלו שלא נתגיירו לשם שמים ראו היאך תבע הקב"ה את דמן המתגייר לש"ש עאכ"ו ודאי אין אלוה כאלהיהם ואין אומה כאומתם ואין לנו לידבק אלא באומה זו שאלהיה גדול מכל אלהים מיד נתגיירו הרבה

גרים

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה פ"ט :

חדושי הרד"ל

אחר שאמר כו' · ירושלמי שם : (כג) על שפסק מזונינו · יבמות שם ועי' וי"ר ספכ"ב : (כד) ועל שהמית כו' · ירושלמי שם : (כה) יצתה ב"ק ואמרה בחיר ה' · ברכות י"ב ב' : (כו) שהיה אדם גדול בתורה כו' · ירושלמי שם : (כז) ומירב היכן היא · קושיא אחרת היא למה לא נכתבו כאן בני מירב שהרי היא היא שניתנה לעדריאל המחולתי כמ"ש (ש"א יח) ובירושלמי שם ליתא : (כח) מהו אל הצור כו' · ירושלמי שם : (כט) והכתיב לא יומתו כו' · יבמות שם : (ל) כתוב בתורתן אין דנין ב' ביום א' · מתני' היא פ"ו דסנהדרין ומשמע שם לא"ד א' שהוא מה"ת משום והצילו העדה · מיהו באמת אינו ענין כ"כ לכאן · דהא מסקינן שם דבעבירה ומיתה א' דנין : (לא) וכי מה :

מתנות כהונה

הוא יאבדוהו וכן הוא במזמור י"ז : ומה אתון בעי כדון · מה אתם רוצים כעת הזאת : ה"ג מה הנייה לכון דאינון כו' · מה הנאה ותועלת יש לכם שהם נהרגים קחו לכם כסף כו' : הכי גרסינן אמר דוד דלמא דאינון בהתין פלגון כו' · פי' ושמא הם מתביישין זה מזה ליקח ממון : פלגי כו' · החלי מן חליה כגון כל אחד מחבירו : נסב כו' · לקח כל אחד ואחד מהם : קבל גרמיה · נגדו ובפני עצמו : [סב לך ממון גרסי'] : על אחרים · מישראל שיהרגו בעדם : [מבקשים אני אעשה גרסינן : נתן דוד עיניו בו גרסינן] : ומירב היכן היא · כלומר למה לא זכר את בניה ומה הגיע אליהם : פלסטון · כמו פלסתר שפי' כזב ושקר : שלא לשם שמים · כדלעיל כדי שיעברו ישראל או על הברית או על גזירת המקום ויענשו : [כאלהיהם כאומתה גר' : גדול מכל אלהים גרסינן] :

ולא

פירוש מהרז"ו

ובמדרש תהלים י"ז יאבדוהו : ויבקש שאול להכותם · עתה חוזר המדרש לענינו שקרא דוד לגבעונים שכתוב ויבקש שאול להכותם ולא הכם וגם מה שעשה היה בעבור אהבת ישראל להבדילם מן הגבעונים על שהיה מן האמורי זהו לפי פשוטו וא"כ יקשה למה ירצה שאול לעבור על השבועה שנשבעו להם הנשיאים וישראל ע"כ דורש שמ"ש בקנאתו לישראל ויהודה פי' שכעס וקנא לישראל וליהודה וגם לגבעונים וחשב אותם למורדים בו ומותר להרגם ולעבור על השבועה : שהמית ממנו ז' אנשים · ע"פ מדת מנגד ומ"ש ב' חוטבי עצים וכו' צ"ע מנין להם והנה המדרש גלה לנו סוף כוונתם אך אין מקום מאמר זה כ"א בסוף כל הטענה וכמ"ש לקמן : וברכו את נחלת ה' · וכי ביקש דוד שהגבעונים יברכו את ישראל כמו הכהנים ע"כ דרש שהכוונה שבזה שיקחו כופר יגרמו שיתברכו בפיסוק הרעב : שברכו שיכלה הרעב · ספרי עקב פיסקא ל"ח ודורש כאן גז"ש : לי כתיב לנו קרי · כמ"ש בסמוך שאמר שדיבר עם כולם דיבר עם כל אחד : אין אנו מבקשים · נ"ל אמרו לו אין אנו מבקשים וכו' וזהו פירוש הכתוב אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו אין לנו תביעה של כסף וזהב שנתפייס בכסף וזהב תביעה של נפשות יש לנו לא נתפייס אלא בנפשות : להזר על אחרים · להנקם מאחרים שבישראל שלא הרעו לנו שהרי לא שמעו לשאול כשצוה להם שיפגעו בכהנים כמפורש בכתוב · והנה הכהנים שהרג לא נענשו ישראל עבורם כי בני הכהנים וקרוביהם מחלו לשאול כמ"ש שמ"ר פר' למ"ד סי' ע"ז · ודואג שהרג הכהנים כבר מת כמ"ש חז"ל שמת בן ל"ג שנה שלא חצה ימיו ובמעשה שאול עם נוב היה דוד בן כ"ח ומעשה זו של הגבעונים היה בסוף ימי דוד הרי שכבר מת דואג : אם נפשות אתם מבקשים · מאחר שאמרו שאין להם כסף וזהב עם שאול ולא להמית איש בישראל משמע אבל יש להם להמית משאול אלא שהיו מתביישים להוציא כן מפיהם והוכרח דוד לפתוח להם פה ומ"ש תחלה במדרש ומה הני' לכון ואינון מתקטלין דוד שהבין מתחלה כוונתם הרעה אמר להם כן אך הם עצמם לא אמרו עדיין עד שהרשה להם דוד לבקש והנה המאמרים כפולים במדרש · והמאמר הראשון מהירושלמי בלשונו ושאר הדברים ממקום אחר : וחשב להשמידנו · כמ"ש ואשר דמה לנו : אשר כלנו ז' אותיות · הוקשה לו אשר כילנו משמע כלי' ממש במעשה ואח"כ ואשר דמה לנו שחשב להשמידם ולא במעשה ב"כ מכחישים ודורש ומכריע שמ"ש אשר כלנו ע"פ גימטריא שכלה מהם שבעה אנשים במעשה ואשר דמה לנו על האשר במחשבה : לא נשאו פנים · עי' שמ"ר פר' ל' סוף סי' ע"ז : מעבירו לפני המזבח · צ"ע מנין לו לבד זה מצאתי בתפלת שלמה מ"א ח' ל"א את אשר יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה להאלותו ובא אלה לפני מזבחך בבית הזה וע"ז אמר שם ואתה תשמע השמים ועשית ושפטת הרי שהאלה שבין איש לרעהו בא לפני המזבח והאלה היא השבועה כמ"ש ויק"ר פר' ו' סימן ו' הרי שהאלה והשבועה של הגבעונים וטענתם על שאול באה לפני המזבח וע"כ התחכם דוד לנסות לפני המזבח ושם יבורר הדבר : אקרא לאלהים עליון · ובפסוק הקודם ובצל כנפיך אחסה עד יעבור הוות שחסה בצל המזבח מקום השכינה עד יעבור הגרם וביבמות שם בשינוי ובהפך ממ"ש כאן ודברי המדרש הוא דעת הירושלמי בלשונו כידוע שהמדרש הוא אגדת ירושלמי : ויקח המלך וגו' · וס"ד ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזילי המחולתי ועל זה מקשה ומירב היכן היא שהרי מפורש בש"א י"ח י"ט ויהי בעת תת את מירב לדוד והיא נתנה לעדריאל המחולתי לאשה ואיך אמר שמיכל ילדה לעדריאל והם ב' כתובים מכחישים והכריעו שמ"ש אשר ילדה לעדריאל הוא מלשון גידול כמ"ש אשר יולדו על ברכי יוסף ות"א ואיתילידו ורבי יוסף וכן כאן שמיכל גדלה ומירב ילדה ועל שגידלה אותם מיכל נקראו על שמה : שהיה חסר מן השבעה שהיה ראוי להיות במספר השבעה וניצל ונתן אחר במקומו ובספרים שלנו כתוב שבעתים ביו"ד ובנידו כתוב יתיר י' : בי"ו בניסן שמ"ש בתחלת קציר שעורים היינו קציר העומר שאסור לקצור לפני העומר · ועשה כן כמ"ש בזקן ממרא שממתינין אותו עד הרגל שמתקבצין כל ישראל לרגל וכמ"ש וכל ישראל ישמעו ויראו גם כוונו למ"ש הביאו לפני העומר בפסח שאברך לכם תבואה שבשדות ועל שבסיבה זו חוסר הרעב נרפו אותה להבאת העומר : מהו אל הצור · היל"ל עליהם שלא ישלטו בהם חיות ועופות ומה תועלת שהטתה השק על הצור · ע"כ דרשו שכך פי' ותקח רצפה בת איה את השק זהו לאבל על הגרה שלבשה השק עלי' ואף שהרוגי ב"ד אין מתאבלים עליהם כאן אינם הרוגי ב"ד אלא הרוגי שמים ע"פ נביא ואורים ותומים ומ"ש ותטהו לה אל הצור פי' שלא התרעמה על גזירה בלבה אלא צדקה הדין עליה ואמרה הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו' צדיק וישר הוא וכמ"ש ד"ר פר' י"א סימן ה' צריך אני לצדק הדין מנין שנאמר הצור תמים פעלו · ע"פ גז"ש : גדול קידוש ה' · שדוחה לא תעשה שבתורה שבעבור שלא יתחלל כבוד ה' כתוב לא תלין נבלתו על העץ וכאן בעבור קדוש ה' שילמדו איך ה' שומר גרים : וכתיב לא יומתו · פי' עוד יש כאן שינוי ממ"ש בתורה שכתוב לא יומתו וגו' ובנים לא יומתו על אבות וכאן הומתו בנים בחטא אבותם עי' ביבמות שם כל הענין : אין דנין שנים בב"ד אחד · וכאן דינו שבעה כאחד וזהו מ"ש שבעתם יחד ולא בזה אחר זה בז' ימים : שתעקר אות אחת · פי' מצוה אחת היינו מ"ש לא יומתו : פלסתין · במ"ע בערך פלסתר בל"י דבר

שקר

יפה תואר

בב"ר שעיקר כוונתו היה ליקח את חוה וי"ל דאין ה"נ אבל בתחלה היה דעתו להרוג את האדם ויקח את חוה כל זמן שתחיה ולכך יעצה על אכילה זו דאי לאו הכי לא היה אפשר לו להרוג את האדם שלא היה מת בשום צד שלא היה יכול לו אבל כשיחטיאם ה' יעזבנו בידו : שברכו שיכלה הרעב · וא"ת ואמאי

ידי משה

אין לי כתיב לנו קרי כצ"ל כי בפסוק כתיב אין לי כסף והקרי אין לנו כסף פי' אין לנו לתבוע כסף רק נפשות כדמפרש ואזיל · וליישב המשך המדרש שיהיה קרוב לפשוטו נראה שכוונת המדרש הוא דאיתא בגמ' דגיטין ולא הכוש בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה ר"י סבר שנדר שהודר ברבים אין לו

הפרה

עלים מאו"ה באותה שעה ק"נ אלף שנאמר (ד"ה ב ב) ויספור שלמה כל האנשים הגרים אשר בא"י אחרי הספר אשר ספרם דוד אביו וימצאו ק"נ אלף וג' אלפים ושש מאות מהם עשה שלמה ע' אלף נושא סבל ופ' אלף חוצב בהר שנאמר (שם) ויספור שלמה ע' אלף איש נושא סבל וגו' וכ"כ למה להודיע שהקב"ה הוא מקרב את הרחוקים וסמך לרחוקים כקרובים ולא עוד אלא שמקדים שלום לרחוקים מן הקרובים שנאמר (ישעיה נז) שלום שלום לרחוק ולקרוב הוי עד נתך מים עליהם מן השמים · מהו ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם בוא וראה החסד שעשתה רצפה בת איה עמהם שהיתה שומרם ביום מעוף השמים ובלילה מחית השדה ז' חדשים ואע"פ שאמר הקב"ה לדוד על שאול שלא נספד כהלכה והוא נקבר בחוצה לארץ היה דוד מתעצל בהספדו שאמר (לב) שאול כבר עברו עליו תריסר ירחי שתא ולא ארחיה לאספודי כיון שהגידו לו מעשים של רצפה בת איה נשא ק"ו בעצמו ואמר מה זו שהיא אשה כך עשתה לגמילות חסדים אני שאני מלך עאכ"ו מיד הלך לגמול חסד עמהם הה"ד (שמואל ב כא) ויגד לדוד את אשר עשתה וגו' (שם) וילך דוד ויקח את עצמות שאול וגו' ויעל משם את עצמות שאול וגו' מה עשה דוד (לג) עמד וכנס כל זקני ישראל וגדוליהם ועברו את הירדן ובאו ליבש גלעד (לד) ומצאו את עצמות שאול ויהונתן בנו ונתנו אותם בתוך ארון המת ועברו את הירדן שנאמר (שם) ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו וגו' מהו בצלע בקבר קיש אביו מלמד שהביאוהו לגבול ירושלים וקברוהו שם וצלע היא בצד ירושלים שנאמר (יהושע יח) וצלע האלף והיבוסי היא ירושלים וגו' (ש"ב כא) ויעשו כל אשר צוה המלך ומה צוה המלך צוה להיות מעבירים ארונו של שאול בכל שבט ושבט והיה השבט שהיה נכנס בו ארונו של שאול יוצאים הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וגומלים חסד עם שאול ובניו כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים עד שבאו לארץ אחוזתו לגבול ירושלים וכיון שראה הקב"ה שגמלו לו כל ישראל חסד ועשו דינם של גבעונים מיד נתמלא רחמים ונתן מטר על הארץ שנאמר (שם) ויעתר אלהים לארץ אחרי כן הא למדנו כמה קירב הקב"ה את הרחוקים אפילו שנתגיירו שלא לשם שמים ואין צריך לומר על גירי הצדק הוי יודוך ה' כל מלכי ארץ וגו' · דבר אל בני ישראל תני דבר אל בנ"י (לה) ע"י ישראל מתודים ואין מתודים לא על ידי גוים ולא על ידי (לו) תושבים · איש או אשה (לז) א להשוות אשה לאיש בכל חטאת ונזקין שבתורה כי יעשו מכל חטאת האדם למה נאמרו פרשה זו לפי שהוא אומר נפש כי תחטא וגו' · אבל בגוזל הגר לא שמענו בכל התורה לכך נאמר איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם בא הכתוב ולימד על גוזל הגר ונשבע לו שישלם קרן וחומש לכהנים ואשם למזבח זו מדה בתורה כל פרשה שנא' במקום אחד וחיסר בה דבר אחד וחזר ושנאה במקום אחר לא שנאה אלא על שחיסר דבר אחד (לח) כי יעשו שחשבו לעשות ולא עשו ללמדך שמשעה שמחשב אדם לחטוא (לט) כמועל במקום · מכל (מ) חטאת האדם ממה שבינו לבין חבירו על הגניבות ועל הגזילות ועל לשון הרע · למעול מעל בה' (מא) לרבות הנשבע בשם לשקר והמקלל · ד"א מכל חטאת האדם למעול מעל בה' · למה נאמר לפי שהוא אומר נפש כי תחטא וגו' או מצא אבידה (מב) אין לי אלא במשקר באלו מעלה עליו הכתוב כאלו משקר במקום בשאר כל דבר מנין ת"ל כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בה' וגו' · למעול מעל · אין מעילה בכל מקום אלא שיקור וכה"א (ד"ה א ה) וימעלו באלהי אבותיהם ואומר (יהושע ז) וימעלו בני ישראל מעל בחרם ואומר (ד"ה א י) וימת שאול במעלו אשר מעל ואומר בעזיה (שם ב כו) צא מן המקדש כי מעלת ואומר ומעלה בו מעל ואשמה הנפש ההיא · מנין אתה אומר בגוזל את הגר ונשבע לו והלך להביא את הכסף ואת האשם ולא הספיק להביא עד שמת שיהיו היורשים פטורים ת"ל ואשמה הנפש ההיא או כשם שפטורים מן האשם כך הם פטורים מן הקרן ת"ל ונתן לאשר אשם לו ואשמה הנפש ההיא הכל במשמע האנשים והנשים והגרים במשמע משמע מביא את אלו ומביא את הקטן אמרת מה אם עבודת כוכבים החמורה פטר בה את הקטן ק"ו לכל מצות שבתורה · ואשמה הנפש ההיא והתודו למה נאמ' (ז) לפי שהוא אומ' והתודה מאשר חטא עליה אין לי אלא חטאת שטעונה וידוי אשם מנין ת"ל ואשמה הנפש ההיא והתודו ר' נתן אומר בנה אב ב לכל המתים שטעונין וידוי אין (מג) במשמע וידוי אלא בארץ ומנין אף בגלות וידוי אמרת והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו' וכן דניאל אומר (דניאל ט) לך ה' הצדקה וגו' מפני מה כי חטאנו לך והתודו את חטאתם (מד) ג אשר עשו ולא על מה שעשה אביו שאם אמר לו תן פקדון שהפקדתי אצל אביך והוא אומר לא נתת פקדון משביעני ואמר אמן ולאחר מכאן נזכר שומע אני שהוא חייב ת"ל והתודו את חטאתם אשר עשו ולא על מה שעשה אביו והשיב את אשמו בראשו למה נאמר לפי שהוא אומר ושלם אותו בראשו אין לי אלא עיקר דמים (ח) חומש מנין תלמוד לומר והשיב את אשמו בראשו וחמישיתו בראשו וחמישיתו יוסף (מה) ד כשהוא בראשו מביאים חומש ואשם ואין מביאים על תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה חומש ואשם וחמישיתו

מסורת המדרש א פסחים דף מ"ג · סוכה דף כ"ח · יבמות דף פ"ד · קדושין דף ל"ה · ב"ק דף ס"ו · תמורה דף ב' · נדה דף מ"ט · ב סנהדרין דף מ"ז · ג בבא קמא דף ס"ו וק"ד ·
ד תורת כהנים פרשה כ"ג ·

חדושי הרש"ש

כתוב · הוא ביהושע ט' : (ז) לפי שהוא אומר והתודה אשר חטא עליה כצ"ל והוא בויקרא ה' : (ח) חומש מנין · פ"ג והשיב את אשמו בראשו וחמישיתו · עכ"ל · וצ"ל להוסיף ביאור דדרים אשמו ל' קרבן אשם (פי' ב"ק ק"י א')וגם לומר דחייב להשיב קרבן אשם בראשו (פי' בשבור שקרן בעקרא ראה אם כפר בו ונשבע וכו' הוא לשמות שנה

חדושי הרד"ל

קינן כו' · ירושל' שם : (לב) שאול כבר עברו תריסר כו' · יבמות שם: (לג) עמד וכנס כל זקני כו' · פר"א שם: (לד) ומצאו את עצמות שאול ויהונתן בנו שלא שלטה בהן רמה · כ"ה בפר"א וילקוט ועמש"ש בנאותי לפר"א שם: (לה) ע"י ישראל מתודים כו' · ספרי ונוסח הגהה בילקוט · ופי' מתודים והויינו אם נשבע וכופר בלאמור בפרשה · ועי' תוספתא פ"י דב"ק ממור גזל כו': (לו) תושבים · גרים תושבים: (לז) לשוות אשה כו' · ספרי : (לח) כי יעשו שחשבו לעשות כו' · ספרי ונוסח הגהה בילקוט: (לט) כמועל במקום · וצריך לספודים כשהם רבים: וכן מתפרש סיפא דקל הגניבות כו' ועל לה"ר כו' · שכאן למנין וידוי לבסוף קאמר : (מ) מכל חטאת האדם ממה שבינו לבין חבירו: דרש מכל חטאת האדם אשר אדם יחטא לאדם: (מא) לרבות הנשבע לשקר והמקלל · דסל"ם שאלו מבוא תומין אין מועיל לשם וידוי: (מב) אין לי אלא במשקר באלו · כ"ה בספרי וכצ"ל וכל הבריתא שם: (מג) אין במשמע וידוי אלא בארץ כו' · ספרי ונוסח הגהה בילקוט: (מד) אשר עשו ולא על מה שעשה כו' · ספרי: (מה) כשהוא בראשו כו' חומש ואשם · ספרי ונוסח הגהה בילקוט וכרי"ם בב"ק פ"ט ב' דהתם גמי

פירוש מהרז"ו

סקר ומזוייף ובד"ל פר' י"א בסי' י"א תורתך פלסתר : ויספור שלמה · ומוכרים חז"ל מכל אלו הגרים היו בשבור קדושת השם בגרינם ז' אלו ותליתם : ז' חדשים · כמ"ש לעיל פי"ו בניסן י"ד שנתלו מניסן וי"ד של חשון הודש אחד ובירנים ז' חדשים אייר · סיון · תמוז · אב · אלול · תשרי · חשון ז' ויום אחד : היה דוד מתעצל · שהיה סבור שכבר עבר והוא מעוות לא יוכל לתקון ונתכפר להם בעונם הרעב ולא עסק לתקן המעוות עד ששמע מעשה רצפה בת איה שעשתה מה שיכלתה מזה למד להזהרו לעשות בכל היכולת : ויוגד לדוד וגו' וילך דוד וגו' · שע"י ויוגד לדוד למד והלך גם הוא לעשות חסד : עמד וכנס כל זקנים · כן הוא בפר"א פרק י"ז ודורש מ"ש התגה וילך דוד ויקח ויעל בלשון יחיד ואח"כ ויאספו ויקברו לשון רבים היינו כל הזקנים וכמו שאספם אצל המלוק הארון כמ"ש לעיל פר' ד' סימן ה' וכמ"ש חז"ל נטילתה כנתינתה : עצמות שאול ויונתן בנו · פי' שמצאו אותם שלמים וכמפורש בפר"א שם ומצאו את עצמות שאול ויונתן בנו שלא שלטה בהם רמה ועליו נאמר שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה · כי מעשה זה היה בשנת ל"ח לדוד כמ"ש בסדר עולם פרק י"ד הרי שעברו על העצמות ל"ח שנה שמיד אחר מיתת שאול הומלך דוד · ודורש כאן מ"ש ויעל משם את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו ויאספו את עצמות המוקעים שזה מיותר שכבר כתוב בפסוק הקודם אלא להקיש לעצמות המוקעים שהיו עדיין בשלימות כך עצמות שאול ויונתן · ומ"ש עצמות פירושו גופות כמ"ש בהרבה מקומות : לארץ אחוזתו · היינו לארץ בנימין וכן הוא בפר"א שם וכל המאמר לקוח משם : ומה צוה המלך · למוד מענינו שמדבר בעסקי ג"ה לעצמות שאול וכתב לשון רבים שכולם עשו ג"ח : הוי יודוך ה' · וכמ"ש בריש סימן זה וכל זה הובא לכאן על שמדבר בגזל הגר : דבר אל בני ישראל · וכתוב שם והתוודו את חטאתם : בכל חטאות ונזקין · לחטאות כמ"ש מכל חטאת האדם ולנזקין כמ"ש ושילם אותו : ולא עשו · פי' שעדיין לא עשו ואין הכוונה שדין הפרשה במחשב לעשות אע"פ שלא עשה כלל דאין על המחשבה לבד שום חיוב אלא הכוונה שמה חושב ועשה נענש גם על המחשבה ונחשב לו כאלו חטא משעת המחשבה וכלל גדול אמרו חז"ל מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה היינו מחשבה לבד : ומעלה בו מעל · במדבר ה' י"ב סמוך לפרשה שדורש עתה · ועל שהוא בענינו הביאו לבסוף אף שהוא קודם וכל הפסוקים שהביא · עי' לקמן פר' ט' סוף סי' ל' : ואשמה הנפש ההיא · שתמהה ולא היורש שאינו חייב אשם רק הקרן : ומביא את הקטן · שבכלל הנפש ההיא הייתי יכול לומר שמרבה גם את הקטן שחייב אשם : בנה אב לכל המתים · ותהלה כתוב ואשמה הנפש ההיא לשון יחיד וכן אח"כ כתוב והביא את אשמו לשון יחיד ובאמצע כתוב והתוודו לשון רבים לדרוש שזה הגלוי על כל ישראל והיינו בעת מיתתם שהמיתה מכפרת על כל העונות וצריך ווידוי : אלא בארץ · כמו ענין הפרשה שבקרבנות מדבר ולמוד מענינו שהוידוי שדורש הוא בארץ : והתודו את עונם · כתוכחת בחקותי כתוב ומדבר בגלות כמ"ש בפסוק הקודם ואבדתם בגוים : לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים וגו' עד והרחוקים בכל הארצות אשר הדחתם שם הרי שמדבר בגלות ואמר שם אשר המעלו לך הרי ווידוי בגלות : והשיב אשמו למה נאמר · שהרי כבר כתוב בסוף ויקרא ושילם אותו בראשו ול"ע מה דורש ואין דורש שגם שם כתוב וחמישיתו יוסף

מתנות כהונה

ולא ארחיה · אין דרכו ותורח הדין להספידו : ע"י ישראל · משביע על אחד מן לי פקדוני וכחש ונשבע ומוכר שהוא חייב ולא על כהשבעה שמשביעו גוי או תושב ועיין לקמן : שחשבו לעשות גרסינן · ודייק מדלא כתיב אשר עשו : היורשין פטורין · מן האשם : אלא חטאת · כדכתיב מאשר חטא לשון חטאת : ואשמה · לשון אשם : [ה"ג ולא על מה שעשה אביו] : משביעני גרסינן · פי' משביע אותו : ה"ג אין לי אלא עיקר דמים חומש מניין ת"ל והשיב את אשמו בראשו וחמישיתו בראשו וחמישיתו יוסף כשהוא כו' · ופי' אין לי שמביא אשם אלא על כפירת עיקר הגזל על כפירת חומש מניין שמביא אשם ת"ל והשיב אשמו בראשו וחמישיתו לומר שהחומש וקרן שוין להבאת אשם כמו שהם שוים לתשלומי חומש אם כפר החומש ונשבע עליו לשקר כדיליף בת"כ מדקאמר וחמישיתו לרבות חמשיות הרבה ואח"כ דרש בראשו וחמישיתו כשאינו חייב אלא קרן אחד מביא אשם ומשלם חומש

ידי משה

עתה ורגם ספרי סתם מעיקרא שבועה בעשות הוא שאמרו שאין רחוקה אמנו רק מ"ם לא שכו אותם משום שאול סתם ומוכיח שמפקר אות אחת ומביא ראייה ממה שניתן להם ז' מבני שאול ושכתיב ולא יומתו בנים על אבות וגו' אלא ע"כ משום מועב וח"ש לכם דוד מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת ה' פי' שאני מסופק אם היה החטא בשביל גדר שהודר גרים או דילמא הי' רק בשביל שאול ובית ונ"ש אם החטא בשביל גדר שהודר גרים א"כ אין ליתן מבניו להריגה ואם החטא בשביל שאול ובית הוי שפיר אני נוטל בעשה מבניו עד ז' שהרגו מהם כדאיתא במדרש שומר טוב וזה שמדייק מה אעשה וכמה אכפר נחלת ה' פי' שאול ובית וכיון שאמרו אין לנו וגו' פי' שהבינו שהחטא הוא בשביל גדר שהודר גרים מכח שאמרו אין לנו א"ל דוד מה אתם אומרים אעשה פי' שאול שאין אני רשאי ליתן מבניו להם וא"כ פיהם ענה בהם שהם אומרים אין לנו מאמצע שהחטא היה לנגדתם ולא נגד הסי"ם מה על ידי ישראל מתודים · פי' שאין מביאים קרבן אשם אלא ע"י פקדון ישראל ולא ע"י פקדון עובד כוכבים וק"ל :

יפה תואר

שהכי זכותיה במצרים ולא נסיעו באורך כמן שגם אם היה הרעב ויש דא"כ היה יוסף שוכחם בעתרום אלא יגותו שגם בני הרעב כאשר אמר אבל כאשר ירד יעקב למצרים ורוו המצריים כבודו יכירו וידעו כי זכותו דיעקב גרם שיכלה הרעב א"כ שברכתו את פרעה דהיינו שיכלה מיעוט לקראתו כמ"ש רז"ל מכאן נסתלק הרעב כי הרבה בא למצרים תשיעור : וימת שאול במעלו אשר מעל אימא במגדם שמואל במעלו אשר מעל בה' כ"ש היינו ב' מעילות הר הריגת נוב עיר הכהנים והר המעלו על אגג מלך עמלק ועל דבר ה' אשר לא שמר היינו מה שלא המתין לשמואל ז' ימים עד בואו כדכתיב ותאלמה ותעל העולה וגם לשאול כאוב כמשמעו ולא דרש בפ' היינו מה שאמר לכאן אמוף יגן ולא המתין עד שידרוש באורים ותומים :
הסי"ם מה אתם אומרים אין לנו כסף וזהב רק נפשות אתם רוצים והנה לפ"ד אין לי ליתן לכם נפשות והו"ק :
וק"ל : משמע מביא את אלו וגו' · פי' כמו וכמה שאמר שמרבה את אלו ומרבה גם את הקטן אמרת וכו' :
ד"א

יוסף עליו א שיהא הוא וחומשו חמשה ונתן לאשר אשם לו למי שנגזל משלו (מו) ר' נתן אומר ב הרי שהיה הנגזל חייב מנה לחבירו ובא בב"ד ולא הספיק ליתנו עד שנמצא בעל חוב של נגזל מנין שמוציאין מן יד הגזלן ונותנין לבעל חוב של נגזל ת"ל ונתן לאשר אשם לו מכ"מ ואם אין לאיש גואל (מז) אין לי אלא איש (ט) אשה מנין ת"ל להשיב האשם אליו האשם המושב לה' לכהן (מח) בכסף הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא באשם כשהוא אומר מלבד איל הכפורים הרי אשם אמור הא מה ת"ל האשם המושב לה' בכסף הכתוב מדבר האשם זה הקרן המושב זה החומש (מט) לה' לאסרו לזרים או יכול מקודש ת"ל לכהן ג קנאו השם ונתנו לכהנים לכהן שבאנשי משמר (נ) מלבד איל הכפורים מכאן אמרו (נא) משמרת שזכתה בכסף זכתה באיל באיזה איל הכתוב מדבר באיל האמור להלן במכחש בפקדון ובגזל ואת אשמו יביא לה' איל תמים מן הצאן וגו' (נב) (י) אשר יכפר צריך שיקדים כסף לאיל בו (נג) פרט לאיל שמת עליו (נד) (יא) היה ר"ע אומר הרי שגזל את חבירו ונשבע לו ונתן הכסף לאנשי משמר והלך להביא את האשם ולא הספיק להביא עד שמת מנין אתה אומר שיורשיו פטורים להביא איל הכפורים במקומו שנאמר אשר יכפר בו עליו (נה) יצא זה שכפרה לו נפשו: ו וכל תרומה מגיד הכתוב על התרומה שהיא נוהגת בכל (יב) לכל קדשי בנ"י ריבה קדשים אחרים סתומין שאין מפורשין בענין הזה שהם לכהנים ואין בהם לשם כלום כשם (נו) שאמר המושב על גזל הגר ואתמהה מה אני מרבה החלה והחרמים והעורות (נז) והבכורות פדיון הבן ופדיון פטר חמור אשר יקריבו (נח) רבי ישמעאל אומר וכי תרומה מקריבין מה ת"ל אשר יקריבו לפי שהוא אומר ראשית בכורי וגו' אבל לא שמענו מה יעשה להם ת"ל אשר יקריבו לכהן לו יהיה בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהיו נתונין כלם לכהנים: ז ואיש את קדשיו לו יהיו למה נאמר (יג) לפי שהוא אומר וכל תרומת הקדשים אשר יקריבו בנ"י וגו' (נט) שומע אני יטלו בזרוע ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד (ס) שטובת קדשים לבעליהן ואיש את קדשיו לו יהיו (סא) קדשי ישראל לישראל מעשר כספו מעשר בהמתו ושלמים ונטע רבעי ותודה ופסחו קדשי כהן לכהן חטאתו ואשמו מעשרו ובכורו איש אשר יתן לכהן לו יהיה לפי שאמרו משמרת שזכתה בכסף זכתה באיל הרי מי שנתן כסף (סב) לכהן ולא הספיק להביא את האיל עד שמת האיש יכול יטול הכסף מכהן ויחזיר ליורשי האיש ת"ל ואיש אשר יתן לכהן לו יהיה ד א"ר אלעזר ב"ר שמעון זו היתה משנת ר' עקיבא עד שלא בא מזיפרין משבא מזיפרין אמר מה לי בין יהויריב נוטל את הכסף בין ידעיה נוטל את הכסף הרי שנתן כסף ליהויריב ולא הספיק להביא את האיל עד שנכנס ידעיה יכול יטול הכסף מיהויריב ויתן לידעיה אמר (סג) איש אשר יתן לכהן לו יהיה אמרת מתנת איש מתנה ואין מתנת קטן מתנה אין לי אלא מתנת איש ומנין את מרבה מתנת אשה (סד) ויורשי (ויורש) קטן אמרת ואיש אשר יתן לכהן לו יהיה ואיש את קדשיו לו יהיו (סה) (יד) הרי שמדד לכהן בארץ ונתוספו אחרים עליהם יכול קורא אני עליו ואיש את קדשיו לו יהיו תלמוד לומר איש אשר יתן לכהן לו יהיה או יכול אפי' מדד לו בקופה ונתוספו אחרים יכול קורא אני עליו איש אשר יתן לכהן לו יהיה ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו (סו) רבי יוסי אומר הרי שפדה בנו בתוך שלשים יום ומת יכול קורא אני עליו איש אשר יתן לכהן לו יהיה ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו לאחר שלשים יום אין מוציאין מיד כהן וקורא אני עליו ואיש אשר יתן לכהן לו יהיה: ח ד"א ואיש את קדשיו לו יהיו מה כתוב למעלה וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל וגו' אמר הקב"ה כל מי שיתן תרומה וקדשים לכהן כראוי יזכה שישיא בנותיו לכהונה ויהיה זרעו אוכל בקדשים ועל זה נאמר ואיש את קדשיו לו יהיו שזרעו יהיה אוכל קדשים בזכות תרומה ומעשרות והקדשים שנתן לכהן בעין יפה: ט ד"א ואיש את קדשיו לו יהיו הה"ד (תהלים קכח) אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו אינו אומר אשרי ישראל אשרי כהנים אשרי לוים אלא אשרי כל ירא ה' אלו הגרים שהם יראי ה' שהם באשרי כשם שנא' בישראל (דברים לג) (סז) אשריך ישראל לכך נאמר בהם אשרי כל ירא ה' ובאיזה גר אמור אשרי בגר שהוא גר צדק לא בכותיים הללו שכתוב בהם (מ"ב יג) את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים אלא בגר שהוא ירא מן הקב"ה והולך בדרכיו של הקב"ה הה"ד ההולך בדרכיו · יגיע כפיך כי תאכל זה הגר שאין לו זכות אבות וכדי שלא יאמר אוי לי שאין לי זכות אבות כל מעשים טובים

שאסגל

מסורת המדרש א ב"מ דף נ"ד • תו"כ פ' כ"ב • ב קידושין דף ט"ז • כתובות דף י"ט • גיטין ל"ז • ב"ק מ' • ג ערכין דף כ"ח • מנחות מ"ס • ד ילקוט סדר זה •

חדושי הרד"ל

גמי ליכא וע"ש ק"ט א' וכתו' ד"ה או אינו : (מו) רנ"א הרי שהיה הנגזל כו' · ספרי ופסחים ל"א א' וש"נ : (מז) אין לי אלא איש אשה כו' · ספרי וב"ק ק"ט א' : (מח) בכסף הכתוב כו' · ספרי : (מט) לה' יכול מקודש לאסרו לזרים ת"ל לכהן קנאו כו' · כצ"ל וגי' הספר תמוה דאין אסור לזרים וחולין גמורין הם : (נ) מלבד איל הכפורים מכאן אמרו כו' · ספרי זוטא הובא בילקוט : (נא) משמרה שזכתה בכסף זכתה באיל · במתניתין דב"ק ק"י א' תנן נתן הכסף ליהויריב והאשם לידעיה יצא וע"ש בגמ' קי"א א' וכן לקמן בסמוך אר"ע מ"ל בין יהויריב נוטל בין ידעיה נוטל ואפשר כאן לכתחלה קאמר : (נב) אשר יכפר צריך שיקדים כו' · שם קי"א א' : (נג) פרט לאיל שמת עליו היה רע"א כו' · בז"ר הביא הגי' לאיל שמת בעליו כו' רע"א כו' וכדמסיים ואזיל שכיון שמת כיפרה לו נפשו · וגירסת הספר אולי י"ל דלאו דוקא מת אלא נשתטה קאמר וכדתניא בתוספתא דב"ק פ"י הביא אשמו ולא הביא גזלו לא יצא ממרם כדמו עד שיביא גזלו (דס"ד דלאחר שחיטה נמי איל מיקרי לענין זה וע' יומא מ"ט ב') ויחשב הקדים כסף לאיל : (נד) היה רע"א כו' · סד"א כיון שאין יכול להוציא הכסף מהם כדלקמן ונעשה כפרה גם בכסף יכולים וחייבים היורשים להביא גם האשם לאחר מיתה קמ"ל דלא : (נה) יצא מת שכיפרה לו נפשו · כצ"ל וכ"ה בספרי : (נו) שאמור המושב לה' לכהן על גזל הגר · כצ"ל : (נז) והבכורות · עמ"כ · וליתא דהא כאן שאין בהם לה' כלום קאמר · אלא בבכור בעל מום קאמר שניתן לכהנים כולו : (נח) רי"א וכי תרומה כו' · ספרי : (נט) שומעני יטלו בזרוע כו' · שם : (ס) שטובת הנאת קדשים כו' · כ"ה בספרי וכצ"ל : (סא) קדש ישראל כו' · ספרי זוטא הובא בילקוט : (סב) לכהן לו יהיה הרי מי שנתן כסף לכהן כו' משנה מזפרין אמר לפי שאמרו משמרה שזכתה בכסף זכתה באיל הרי שנתן כסף ליהויריב כו' לכהן לו יהיה מ"ל בין יהויריב נוטל את הכסף בין ידעיה נוטל את הכסף אמרת מתנת איש כו' · כצ"ל לענ"ד : (סג) איש אשר יתן כו' מתנת איש מתנה כו') · כ"ה בילקוט בשם ספ"ז וכצ"ל : (סד) ויורשי קטן · ע' ז"ר שדחק בזה · ואפשר צ"ל אפטרופסי קטן · וע' גטין נ"ב א' : (סה) הרי שמדד לכהן כו' · בז"ר הגיה בהיפוך שמדד לו בקופה פדיף · ולגי' הספרים י"ל דמדד לו בקופה היינו קופה של בעה"ב דגרוע · ע' ב"ב פ"ס א' : (סו) רי"א הרי שפדה כו' · ספרי וע' בכורות מ"ט א' : (סז) אשריך ישראל כך נא' בהם כו' · כצ"ל :

חדושי הרש"ש

סבה הגורמת כמו איש בחטאו יומתו) (וכן בעבור התומת אם כפר בו ונשבע והב' מוסף עלמו ואתר עמו)]: (ט) אשה מנין ת"ל להשיב האשם כו' · ע' ב"ק ק"ט ב' ובפירש"י ב' פרושים וכ"ל דכצ"ל ת"ל להשיב האשם האשם המושב (וכן בגמ' שם נשמט תיבת האשם לפי הב' שברש"י) האשם המושב לה' לכהן בכסף כו' והמ"כ עשה עלמו כאלו לא ידע פירש"י : (י) אשר יכפר צריך שיקדים כסף לאיל · דייק מדכתיב יכפר לשון עתיד ולא כתיב אשר כפר כ"ה בסוף הגוזל קמא בגמרא ופירש"י · והמ"כ גם בזה עשה עלמו כו' : (יא) היה רע"א הרי שגזל את הגר כצ"ל וכו' ונתן את הכסף כו' ולא הספיק להביא עד שמת כו' פטורין כו' שנאמר אשר יכפר בו כו' · לעיל יליף מן ואשמה הנפש ההיא להיכא דלא נתן הכסף עדיין והכא אם כבר נתן הכסף בחייו : (יב) לכל קדשי בנ"י ריבה כו' ואין בהם לשם כלום כו' והבכורות · עמ"כ שכתב בכור בהמה טהורה כו' לא בא ממנו לשם אלא מתן דמים לגבי המזבח · ל"ד במתכ"ת דהרי כתוב הדר סוא אך בכור שור כו' את דמם כו' ואת חלבם תקטיר (במדבר י"ח) · ול"כ שכוונת המדרש על בכורות בעלי מומין עי' בכורות ריש דף מ"ח : (יג) לפי שהוא אומר כל תרומת הקדשים אשר ירימו בנ"י כצ"ל : (יד) הרי שמדד לכהן בארץ פי' שהניח הפירות בארץ ולא נתן לתוך קופת הכהן וניתוספו אחרים (כהנים אחרים) יכול קורא אני עליו איש אשר יתן לכהן לו יהיה ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו או אפילו כו' יכול קורא אני עליו איש את כו' ת"ל איש אשר כו' כצ"ל (ז"ר) :

והיה

מתנות כהונה

ולא כשהוא משלם ד' וה' קרנות והמעיין בת"כ ובספרי ימצא כי כן הוא : הוא וחומשו חמשה · ה"ג נמי בת"כ ופי' חומש מלבר שהיא רביעית מלגיו והכי איתא בפ' הזהב דף נ"ד ודייק מדכתיב וחמישיתו יוסף עליו שלאחר שניתוסף עליו יהיה בין הכל חמשה חלקים : להשיב האשם וכו' · משמע מ"מ בין איש ובין אשה : מקודש · לקנות מהם קרבנות : שבאנשי משמר · כלומר לאנשי אותו משמר : האמור להלן · בפ' ויקרא : צריך שיקדים · דאל"כ מה מועיל קרבנו והגזילה עדיין תחת ידו דוגמת טבל ועלה ושרץ בידו ודייק מדכתיב אשר יכפר שיבא האיל בזמן שהוא יכול לבא לכפרה וזהו אחר השבת הכסף ועיין כל זה סוף פרק הגוזל עלים : שמת עליו · כלומר קודם שמקריבים : [ה"ג עד שמת מניין אתה אומר שיורשין וכו'] : שכפרה לו נפשו · כלומר שמת ומיתתו זהו כפרתו : שהיא נוהגת בכל · אם פי' תרומה אף ממין הפטור מתרומה והכי משמע לי בספרי ויליף מסיפיה דקרא לכל קדשי וגו' מה קדשים נוהגות בכל אף תרומה כן : [ה"ג לכל קדשי בני ישראל ריבה] : והבכורות · בכור בהמה טהורה נאכל לכהנים ולא בא ממנו לשם אלא מתן דמים ע"ג המזבח : לפי שהוא אומר ראשית וכו' · והיא תרומה פי' בכורים וכמו שפירש"י ז"ל בסדר זה : והעורות · של קרבן בהמה : שטובת קדשים כו' · טובת הנאה ליתנו למי שירצה : לישראל · מעכבו לו לעצמו : מעשר כספו · מעשר שני שפדהו בכסף ומוליכו לירושלים לאכלו שם : יהויריב וידעיה · ראשי משמרות היו ועי' בירושלמי דתענית בפ' בשלשה פרקים : הרי שנתן הכסף ליהויריב גרסינן : מה לי בין וכו' · דפשיטא שאין היורשין מעכבין לעצמן : יכול ליטול וכו' · שהכסף יגרור אחר מי שמקריב האיל אבל לגבי יורשין אין לומר כך שהרי מקריבים איל בשביל אביהם כדלעיל : בארץ · חלק קרקע : יכול כו' · ויהיה גם לאותן שניתוספו חלק כו' מטעם שטובת ההנאה לבעלים ליתנו למי שירצה ת"ל לכהן לו יהיה שהרי אינו מחוסר מעשה מאח"כ במדד לתוך הקופה שעדיין לא בא ברשות כהן : שהם באשרי ·

מבורכים

פירוש מהרז"ו

יוסף עליו ומה הוסיף כאן ועי' בת"כ סוף ויקרא ובספרי כאן : למי שנגזל משלו שמ"ש אשם אין פירושו קרבן אשם אלא פי' קרן הגזילה · ודעת ר' נתן שאם הי' כתוב לאשר אשם יתן הי' משמעו שיתן דווקא לנגזל אך מאחר שכתוב אחלה ונתן משמע נתינה מכל מקום : ואם אין לאיש גואל · הנראה דכאן חסר עיקר הדרשה שהוא יסוד הפרשה וכמ"ש בספרי כאן בבא קמא דף ק"ט ואם אין לאיש גואל אלא בגזל הגר הכתוב מדבר : בכסף הכתוב מדבר · שמ"ש האשם המושב לה' אין פירושו קרבן האשם אלא פירושו כסף הקרן ועי' פסיקתא זוטרתי : לכהן שבאנשי משמר · כמ"ש מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו פי' לכהן המקריב והמכפר הוא הכהן של המשמר : שכאן אמרו · עי' לקמן סי' ז' שהאשם המושב לה' היינו הכסף וכן קרבן האשם היינו איל הכפורים שניהם למקום אחד לכהן שנותן את הכסף לו יתן הקרבן : באיזה איל · שמ"ש מלבד איל הכפורים היינו האיל המבואר בסוף ויקרא ואת אשמו וגו' איל תמים וגו' ומדבר שם במכחש בפיקדון : שיקדים כסף לאיל מדכתיב יכפר ולא שכבר כיפר באשם : עליו היה ר"ע אומר · עי' ספרי וילקוט כאן ופי' עליו שעדיין חי ואם מת הרי כפרה מיתתו ואינו צריך אשם לכפרה : ו שהוא נוהג בכל · בכל מיני תבואה וקטניות וכמ"ש בספרי סדר ראה פסוק עשר תעשר באריכות וכל דברי סימן זה בספרי וילקוט כאן ובפסיקתא זוטרתי : אתמהה מה אני מרבה · יש לתמוה איזה קדשים הוא מרבה שיהיה לכהן ולא לה' ותיפך דהיינו החלה וכו' : מת"ל אשר יקריבו · משמע שמקריבין כמו קרבן לה' לזה דורש שבא לרבות ביכורים שכתוב בהם ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך שמות ל"ד כ"ו וכאן פירש מה יעשה בהם אחר שמביאה בית ה' ומניפה כמו קרבן נותנה לכהן : ז וכל תרומת הקדשים · עי' בהגהת הרש"ש וכ"ה בספרי ובילקוט ובפסיקתא זוטרתי כאן : ת"ל ואיש את קדשיו · ולא יתכן כפשוטו שכל איש יחזיק קדשיו לעצמו שהרי צריך למסור או למזבח או לכהנים או לגזברים אלא פי' שבידו למסור לכל כהן שירצה ויש לו בהם טובת הנאה וזהו לו יהיה ואח"כ הכהן יכול ליטול בזרוע ובספרי הגירסא שטובת הנאת קדשים לבעלים : קדשי ישראל לישראל · קדשים שישראל אוכלים היינו כל אלו שחושב אעפ"י שהכהן מקריב הם לישראל לאכול וטובת הנאה הם המתנות שלו וזהו לו יהיה : קדשי כהנים · מה שאין ישראל רשאי לאכול כי אם הכהנים : לפי שאמר משמרה שזכה · לעיל סוף סימן ה' ועי' ספרי וילקוט כאן גי' אחרת : בתוך ל' ומת · עדיין שייך לבעלים ואיש קדשיו לו יהי' ואם נתן לכהן חייב הכהן להחזיר לבעלים · וכל דרשות אלו ע"פ מדה ע"ו שמתחלה אמר קדשיו לו יהי' היינו לבעלים ואח"כ אמר לכהן לו יהיה : ח מה כתיב למעלה · עי' ויק"ר פר' כ"ט סימן ה' · וכאן שאמר קדשיו לו יהי' שלא יתכן כפשוטו כנ"ל ונדרש למעלה שכתוב וכל תרומה

לכל

ידי משה

ד"א ואיש את קדשיו לו יהיו הה"ד אשרי כל ירא ה' וגו' עד וכן רמז משה בתורה שאמר פרשת גזל הגר כתיב ואיש את קדשיו לו יהיו לומר שהגר שמתגייר לש"ש זוכה שיולאים מבניו בנים שיהיו הקדשים שלהם · נ"ל דה"פ לפי דאית' ברש"י שכל מי שאינו מפריש תרומותיו ומעשרותיו כראוי לכהן סוף שהוא נלרך לכהן (*) שאשתו מזנה ושותת מים מאררים · וכל התורה כולה מכלל לאו נשמע הן וג"כ איפכא שאם מפריש כראוי אין אשתו זק"ק לכהן · ולעיל אית' שתורה מדברת שגם אשתו נתגיירה עמו שנאמר אשתך כגפן פוריה אע"פ שאשתו נתגיירה עמו והנה קימא לן שאין משקין את הגיורת ואם כן

שאסגל אין לי שכר אלא בעוה"ז לכך הכתוב מבשר לגרים שבזכות עצמו יאכל בעוה"ז ובעוה"ב הה"ד יגיע כפיך כי תאכל אלו מעשים טובים שיגע בעוה"ז כמה דתימא (איוב ג) ושם ינוחו יגיעי כח ואומר (קהלת ט) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה וגו' ומה שכרו (תהלים קכח) אשריך וטוב לך (סח) אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא אשתך כגפן פוריה אע"פ שאשתו נתגיירת עמו ואינה מבנות ישראל הרי היא כבנות ישראל הה"ד כגפן פוריה אלו ישראל שנא (שם פ) גפן ממצרים תסיע פוריה שהיא טוענת פירות ולא כגפן בוקק שהוא זוכה לבנים בירכתי ביתך בזמן שהיא נוהגת בעצמה דת יהודית שהיא צנועה זוכה שיוצאין ממנה בנים בעלי מקרא בעלי משנה בעלי מע"ט הה"ד (שם קכח) בניך כשתילי זיתים (סט) א מה הזית הזה זיתים לאכילה זיתים ליבש וזיתים לשמן (ע) ושמנו דולק מכל השמנים (עא) ואין עליו נושרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים כך באים בני הגרים מהם בעלי מקרא מהם בעלי משנה מהם בעלי משא ומתן מהן חכמים מהם נבונים ומהם יודעי דבר בעתו ויש להם זרע קיים לעולם סביב לשולחנך שלבניך יעמוד זכותך שמשלחנך יזכו בניך למעלות גדולות (שם) הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' שכן מצינו באברהם ושרה שהיו גרים (טו) והיה אברהם ירא ה' הוא נתברך בענין הזה וכן יתברכו כל הגרים שינהגו כמנהגם · יברכך ה' מציון מלמד שהקב"ה מברכם ממקום שהוא מברך את ישראל ומנין שהברכות יוצאות מציון שנאמר (שם קלג) כטל חרמון שיורד על הררי ציון וגו' ואומר יברכך ה' מציון וגו' וראה בטוב ירושלים כל ימי חייך שיזכו לראות בטוב ירושלים לעתיד לבא וראה בנים לבניך שלום על ישראל וכי בשביל שיראה הגר בנים לבניו לכך יבא שלום על ישראל אלא בגר צדק הכתוב מדבר שזוכה שמשיא בתו לכהן וזוכה ועומדים מבניה שהם בני בניו כהנים שמברכין את ישראל ואומר יברכך וגו' יאר ה' וגו' ישא ה' וגו' לכך נאמר שלום על ישראל כשם שמצינו ברחב הזונה על שהכניסה את המרגלים לביתה ומלטה אותם העלה עליה הקב"ה כאלו עמו עשתה ונתן לה שכרה וכה"א (יהושע ב) ותקח האשה את שני האנשים ותצפנם אין כתיב כאן אלא ותצפנו ומה שכר נטלה שנשאו מבנותיה לכהונה וילדו בנים שהיו עומדים ומשמשים ע"ג המזבח והיו נכנסין למקדש ומברכין את ישראל בשם המפורש (טז) (עב) ב ואלו הן ברוך בן נריה ושריה בן מחסיה וירמיה בן חלקיה וחנמאל בן שלום הרי למדנו שאין הכתוב מדבר אלא בגירי הצדק לכך נאמר (תהלים קכח) וראה בנים לבניך שלום על ישראל · וכן רמז משה בתורה כן שאחר פרשת גזל הגר כתיב ואיש את קדשיו לו יהיו לומר שגר שמתגייר לשם שמים זוכה שיוצאים מבניו בנים שיהיו הקדשים שלהם וכה"א (דברים י) ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה ג עקילס הגר נכנס אצל ר"א אמר לו הרי כל שבחו של גר ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה אמר לו וכי קלה היא בעיניך דבר שנתחבט עליו אותו זקן (בראשית כח) ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ובא זה והושיטה לו בקנה נכנס אצל ר' יהושע התחיל מנחמו בדברים לחם זו תורה שנאמר (משלי ט) לכו לחמו בלחמי שמלה זו טלית זכה אדם לתורה זכה למצות ולא עוד אלא שמשיאין בנותיהם לכהונה ויהיו בני בניהם מקריבים עולות ע"ג המזבח לחם זה לחם הפנים ושמלה אלו בגדי כהונה גדולה הרי במקדש בגבולים מנין לחם זו חלה ושמלה זו ראשית הגז לכך נאמר ואיש את קדשיו לו יהיו בפרשת הגר :

פרשה ט

א איש איש כי תשטה אשתו וגו' הה"ד (דברים לב) צור ילדך תשי וגו' צור ילדך הה"ד (איוב כד) ועין נואף שמרה נשף וגו' הנואף אומר אין בריה יודעת בי לפי שכל מעשיו אינן אלא בחשך וכה"א (משלי ז) עובר בשוק אצל פנה ודרך ביתה יצעד בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה הוא סבור לפי שעושה מעשיו בחשך שהקב"ה לא ידע בו וכה"א (ישעיה כט) הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו שכן דרך כל עוברי עבירה הם חושבים שהקב"ה לא יראה במעשיהם וכה"א (איוב כב) הלא אלוה גובה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו ואמרת מה ידע אל וגו' (שם) עבים סתר לו ולא יראה וגו' (שם) האורח עולם תשמור וגו' וכה"א ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין אינו אומר לא יראני אדם אלא לא תשורני עין לא עין של מטה ולא עין של מעלה מהו וסתר פנים ישים הקב"ה שהוא יושב סתר ישים פנים של נואף באותו העובר לפי שהנואף והנואפת רוצין שלא תתעבר אלא שיעשו תאותן בלבד והקב"ה מפרסמן בעולם כדי שידעו הבריות ויאמרו פנים של זה הם פני הנואף שצר צורת העובר בדמות הנואף הוי וסתר פנים ישים ולפיכך נקרא זמה לפי שהן כופרין שניהם ואומרים לא עברנו עבירה והבריות אומרים א"כ זה מהו ולא תאמר בזמן שהיא מתעברת מן הנואף אותה שעה דומה צורת הולד לצורת הנואף אלא אפילו היא מעוברת מבעלה ובא עליה הנואף הקב"ה מהפך צורת הולד לצורת הנואף וכה"א (דברים לב) צור ילדך תשי (ה) א"ר יצחק הנואף הזה כביכול מרשל כח השכינה (א) כיצד העובר שהיא מתעברה מן האיש צר צורתו בתוך מ' יום לאחר מ' יום הנואף בא עליה והקב"ה עומד ותוהה ואומר של מי אצור של צורת הבעל או של צורת הנואף כביכול צור ילדך תשי יו"ד של תשי זעירה תש ידי הצייר אמר ר' אבהו למה"ד לצייר שהיה צר איקונין של מלך בא לגמור הפרצוף אמרו לו מת המלך ועמד מלך אחר כיון ששמע הצייר כך נתרשלו ידיו התחיל אומר מה אעשה מאלו הסימנין אם אצור אותו בצורת המלך הראשון או בצורת השני התחיל תמה כך האיש משמש הקב"ה צר צורת העובר בדמות אביו חזר הנואף ובא עליה הרי נתערבו הסממנין הה"ד (הושע ד) אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאוף פרצו ודמים בדמים נגעו מה עשה הקב"ה כביכול חזר והפך את הצורה שצר בתחלה בדמות האיש לדמות הנואף לקיים מה שנאמר וסתר פנים ישים הוי צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך משל (ב) לארכיקיטין קטאדיקוס על אותה מדינה התחילו בני המדינה מטמינים כספם וזהבם לתוך

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור קכ"ח · ב ילקוט יהושע רמז ט' · וילקוט דברי הימים רמז תתרע"ד · ורמז תתרע"ו · ג שמ"ר פ' י"ט · ילקוט סדר וילך · תנחומא סדר לך לך ·

חדושי הרש"ש

(טו) והיה אברהם ירא ה' · כמו שנאמר כי ירא אלהים אתה (בראשית כב) : (טז) ואלו הן ברוך בן נריה וכו' · במדרש רות פ"ב חשיב ג"כ ליחזקאל ועי' מש"כ שם בס"ד · ועי' מהרש"א בח"א (מגילה י"ד ב') שכתב דלא מצינו מקום מפורש דברוך ושריה היו כהנים · והנה מצאנו במלכים ב' כ"ה י"ח שריה כהן הראש · ושריה היה בן נריה בן מחסיה ככתוב בירמיה נ"א נ"ט וברוך היה ג"כ בן נריה בן מחסיה (שם לב יב) ומזה נראה שהיו אחים וראיה עוד לדבר מדלא חשיב ג"כ בנביאים שם בגמרא את נריה אביו של שריה ע"כ מוכח דהיו אחים בני אב אחד וכבר חשיב ליה אצל ברוך (וק"ק לפ"ז מדוע לא מנה מחסיה בתחלה אצל נריה וברוך) ונ"ל ראיה שדעת חז"ל דשריה כהן הראש הנזכר במלכים הוא עצמו שריה בן מחסיה מהא דדרשו באיכה רבתי וינאץ בזעם אפו מלך וכהן כו' וכהן זה שריה בן מחסיה ועי"כ אהאי קרא דמלכים סמיך דכתיב שם וימיתם ברבלה · אבל קשה דשם במגילה אמרינן בברייתא דשריה ניבא בשנת שתים לדריוש וא"כ ע"כ אינו שריה כהן הראש הנהרג · שוב ראיתי בהגהות הגאון מוהר"א מווילנא שם שכתב וז"ל נריה בן מחסיה ודניאל כצ"ל · ואולי יכוון למחוק שריה וא"ש הכל · שוב הראני בני החכם השלם מוה' מתתיה שי' בסדר עולם פ"כ (אשר שם מקור הברייתא הלזו) הגירסא דברוך ושריה ניבאו בימי נבוכדנצר ע"ש : (ה) אמר ר' יצחק הנואף הזה כביכול מרשל כו' כצ"ל :

חדושי הרד"ל

(סח) אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב · ברכות ח' א' : (סט) מה הזית הזה כו' · שוח"ט שם : (ע) ושמנו דולק יפה מכל השמנים כצ"ל · ע' שבת כ"ג א' : (עא) ואין עליו נושרים כו' · מנחות כ"ג ב' : (עב) ואלו הן ברוך כו' · מגילה י"ד ב' ספרי בהעלתך פיסקא ע"ח רות רבה פ"ב תדא"ז פ' כ"ב : (א) כילד העובר כו' למה"ד לצייר כו' · ויק"ר ספכ"ג : (ב) משל לארכיטקטין כו' · ב"ר פכ"ד :

פירוש מהרז"ו

לכל קדשי ב"י אשר יקריבו לכהן שאם ישמור למסור לכהן יזכה שיהי' שלו ע"י בן בתו כהן וכמ"ש לקמן פר' ט' סי' י"ג : ט הה"ד יגיע כפיך אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב כמ"ש בסמוך : שם ינוחו יגיעי כח · שם בקבר ינוחו נשמתם בעוה"ב יגיע כח שיגע בעוה"ז : כל וגו' לעשות בכחך עשה · בעודך בכחך בעוה"ז כנ"ל יגיע כח עשה : ולא כגפן בוקק · הושע י' גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו בתמי' היינו כשישראל חוטאים אך כשזוכה כגפן פוריה וענפה : כטל חרמון שיורד · וס"ד כי שם צוה ה' את הברכה : ואומר יברכך ה' מציון · כמו שכתוב כאן במזמור קכ"ח יברכך ה' מציון וראה בטוב ירושלים כך כתוב במזמור קל"ד יברכך ה' מציון עושה שמים וארץ · ומ"ש וראה בטוב ירושלים חוזר לדרשתו של מזמור קכ"ח: לכך נאמר שלום על ישראל · שיברכו בברכת כהנים וישם לך שלום : עקילס הגר · עי' ב"ר פר' ע' סי' ה' וש"נ ומבואר· ויתר הביאור מהלכות של פרשה זו יעויין בת"כ ובספרי ובגמ' שציינתי ובמפרשיהם:

פרשה ט סי' א הה"ד ועיין נואף ויק"ר פר' כ"ג סימן ו' · וס"ד לומר לא תשורני עין וסתר פנים ישים : עובר בשוק בזונה מדבר שם כמ"ש תחלה לשמרך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה · ועי' תנחומא כאן סי' ד' כל הענין : ונאוף פרצו שע"י ניאוף פרצו מעשה ידי יוצר של העובר בדמות הבעל ועכשיו צריך לצור בצורת הנואף : משל לארכיקיטין · עי' ב"ר פר' כ"ד ושם מבואר ובתנחומא כאן סי' ה' :

מתנות כהונה

מבורכים בברכת אשרי : בוקק · רק שאינו טוען פירות : לאבילה · בעוד שהם לחים : דולק מכל וכו' · אורו מבהיק מכל השמנים : יודעי דבר בעתו · כד"א ובני יששכר יודעי בינה לעתים לכוין לכל עת ועת שעתו כפי הענין והזמן וכן מצאתי שוב פירושו בהרד"ק ד"ה א' י"ב : ה"ג שלבניך יעמוד כו' · משלחנך כלומר ממעשיך הטובים כי זהו השלחן אשר ערך לו או י"ל ממעשי הצדקה וגמילות חסדים שמאכיל ומשקה לאין נכון לו כמו שמצינו באברהם ויטע אשל: [שינהגו כמנהגם גרסי']: לעתיד לבא· לימות המשיח כדאמרי' כל ימי חייך להביא לימות המשיח וכן הוא בהדי' ס"פ שני דייני גזרות ובמאמר התחיי' להרמב"ם ז"ל: [ה"ג כאלו עמו עשתה ונתן לה שכרה]: ותצפנו · ל' יחיד כביכול כלפי מעלה : והושיטה לו בקנה · כלומר בנקל כזה שמושיט בקנה קלה ועיין עוד בב"ר פ' ע' ובמדרש קהלת פסוק טוב אחרית דבר : בגבולים מניין · שיהיה לו מתנות מברכת שולחן גבוה :

פרשה ט צור ילדך · עיין כל זה בויקרא רבה סוף פ' אחרי מות : זה מהו · כלומר צורת התינוק הזה מהו הלא צורתו דומה לצורת הנואף : [ה"ג של מי אצור של צורת הבעל או של צורת הנואף : מאלו הסימנים גרסינן] : ארביקיטון · פי' הערוך אומן בונה חדרים שונים · ארכי פי' שר כלומר אומן · קיטון פי' חדר : קטאדיקוס · קטאדיקוס · פי' במ"ע גובה מסים ומענים ושם בב"ר הגירסא

ידי משה

אם יהיה שכר לגר זה ושלא תאמר שיוגרע כחו וזכותו של גר זה לכך סמכה התורה פ' גזל הגר לאיש את קדשיו לו יהיה שזה יהיה שכרו וק"ל :

יפה תואר

שכן מצינו באברהם ושרה שנתברך בענין הזה · וקאי על למעלה מזה שאמר המדרש שמשולחנך יזכר בניך למעלות גדולות ונלע"ד דלפי זה לא פליגי ר"נ ור"ע לעיל בב"ר גבי ויטע אשל בבאר שבע ר"נ אמר אשל פונדק ור"ע אמר אשל סנהדרין דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי בשביל שעשה פונדק

שהאה

מכח זה יזכו בניו למעלות גדולות שיהיו סנהדרין גדולה ועיין לעיל בב"ר פ' נ"ד ותמצא על זה תבילות הבילות : הרי כל שכרו של גר וכו' · דאע"ג דהבטחת המזונות לאו מלתא זוטרתי היא כי כל עמל אדם לפיהו וקשים מזונותיו של אדם וכו' אבל מאחר שאמר ואוהב גר משב שהיה ראוי להבטיחו בעושר גדול ולא בלחם ושמלה דמשמע מזונות מצומצמים ומשני שאפילו מזונות מצומצמים בהיותו בטוח בהם דבר גדול הוא שהרי אפילו לזה הוצרך יעקב להתחנן עליהם ולכך הושיטה לו בקנה כי בנקלה ישיג זה ע"י הבטחת ה' בלי שיתחבט עליהם (* *) : ושמלה זו טלית · פי' סודר דרבנן וסודר זה היה סימן לסמוכין להיות מורי הוראה לרבים וז"ש זכה לתורה זכה לטלית כי יזכה להיות מורה וראש על הצבור : מקריבים עולות על גבי המזבח · וזו תכה יתירה שיהיה זרע בני כמו קרובים לה' לשרתו ולהכי נקט עולות שהוא הקרבן שיותר קדוש שכולה כליל · (*) ומה שאמר לעיל הרב בעל פי' י"מ ז"ל שאשתו מזנה ושותת מים מאררים וכו' קשה וכי משום חטא בעלה תהא היא זקוקה לחטאת א"א אף שהיא צנועה ונ"ל לייסב שיעבור עליו רוח קנאה והיא לא נטמאה אפ"ה היא זקוקה לכהן כנ"ל ודו"ק · כ"ד הקטן משה שאין ידים לו העוסק במלאכת הדפוס לכל עם ולשון ונק' בפי כל ר"מ בן אברהם אבינו פה ק"ק פרנקפורט דאדרא · (* *) אמר הקטן שבקטנים מהגלוים על בית יעקב משה בן אברהם אבינו מיום באתי לחסות תחת כנפי שכינה היה קשה לי למה אמרה התורה אצל הגר בלשון קצרה לתת לו לחם ושמלה ואותו זקן בקש לתת לו לחם לאכול ובגד ללבוש וכי אין לו לחם לאכול ובגד ללבוש · אלא בקש יעקב לחם לאכול בהרוחה ולא מזונות מצומצמים כפי' יפ"ת אצל הגר · דאל"כ מה היה צריך יעקב לבקש רחמים בעבור מזונות מצומצמים ומה אם התורה נתנה הבטחה לגרים הנלוים על בית יעקב לתת להם מזונות מצומצמים ליעקב עצמו על אחת כמה וכמה אלא כאשר פירשתי :

המטמונים אמר להם הארכיטיקון אני בניתי את המדינה ואני עשיתי את המטמונים ממני אתם מטמינים כך אמר הקב"ה למנאפים ממני אתם מסתירים את עצמכם והלא אני הוא שבראתי את הלבבות הה"ד (ירמיה יז) אני ה' חוקר לב בוחן כליות וגו' לכך נאמר ותשכח אל מחוללך אני בראתי אתכם ועשיתי אתכם מחילים מחילים אלו הלבבות והכליות ואתם שוכחין אותי ומשקרין בי כי איני רואה ואיני יודע מעשיכם · וכן רמז משה דבר זה בפרשת סוטה הה"ד (במדבר ה) איש איש כי תשטה אשתו וגו': ב לא היה צ"ל אלא איש כי תשטה אשתו מה ת"ל איש איש שאע"פ שהיא משמשת לא' אעפ"כ לשנים (ג) היא זקוקה צ"ל שהיא כופרת בשנים האחד כשהיא מזנה היא כופרת באישה שהפקיד גופו אצלה לשמרו והאחד שהיא כופרת בהקב"ה שצוה אותה (שמות כ) לא תנאף ואומר (ויקרא כ) מות יומת הנואף והנואפת ומנין שהקב"ה נקרא איש שנאמר (שמות טו) ה' איש מלחמה וגו' ולכך כתיב בסוטה ומעלה בו מעל לפי שהיא כופרת בפקדון כמה דתימא (ויקרא ה) נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו וגו' והרי דברים ק"ו מה ממון הקל כל הכופר בפקדון כאלו כופר בהקב"ה שנאמר ומעלה מעל בה' וכחש הכופר בפקדון הגוף עאכ"ו שכל הכופר בו כאלו כופר בהקב"ה לכך נאמר איש איש על שהיא כופרת בשני אישים בהקב"ה שנקרא איש ובבעלה שהוא איש וכן הוא אומר (משלי ב) העוזבת אלוף נעוריה ואת ברית אלהיה שכחה · ד"א איש איש לימדה אותך התורה שתהא ותרן בתוך ביתך נשפך יין הוי וותרן להנחיל וגו' (ב) וכן שמנך ואוצרותיהם אמלא (ג) נקרע כסותך (תהלים כ) ימלא ה' כל משאלותיך (ד) אבל אם שמעת דבר אשתך קום כגבר למי שגבר את הוי גבר לכך נאמר איש איש: ג ד"א איש איש (ה) הוי שוי לבני אינשא מעשה באשה אחת שנזדקק לה אדם א' ואמרה ליה לאיזה מקום תלך מה עשתה האשה הלכה ואמרה לאשתו והלכה אשתו לאותו מקום ונזקק לה אח"כ תוהה בו ובקש למות אמרה לו אשתו מפתך אכלת ובכוסך שתית אלא מי גרם לך שאת גס רוח הוי שוה לבני אדם: ד ד"א איש איש הרבה פורשין לים ורובן חוזרין יחידים הם שהולכים ולא חוזרין כך הרבה נוטלים נשים רובן מצליחין (ו) ויחידים נכשלים (קהלת ז) וחוטא ילכד בה: ה ד"א איש איש מה כתיב למעלה (במדבר ה) וישלחו מן המחנה כל צרוע וגו' א"ר תנחום בר חנילאי למה נכתב פרשת מצורע למעלן ואחריה פרשה סוטה משל לחמורה שהיתה חולה והוליכה אצל האפייטרוס וכיוה אותה וילדה בן מרושם למה שנכות אמו (ז) כך הולידה פרשת מצורע בן מרושם זה הנואף שכתוב בו לצבות בטן ולנפיל ירך וכה"א בתת ה' את ירכך נופלת ואת בטנך צבה הוי איש איש וגו': ו כי תשטה אשתו הה"ד (משלי ו) נואף אשה חסר לב וגו' נואף אשה וגו' הה"ד (קהלת א) מעוות לא יוכל לתקן וגו' א תני מעוות לא יוכל לתקן זה שביטל ק"ש של שחרית או קריאת שמע של ערבית או תפלה של שחרית או תפלה של ערבית (שם) וחסרון לא יוכל להמנות זה שנמנו חבריו לדבר מצוה ולא נמנה עמהם · ד"א מעוות לא יוכל לתקן (ח) תני מי שלא חג י"ט הראשון של חג חוגג את כל הרגל וי"ט האחרון של חג עבר הרגל ולא חג אינו חייב באחריותו על זה נאמר מעוות לא יוכל לתקן ר"ש בן מנסיא אומר איזהו מעוות שאינו יוכל לתקן זה הבא על הערוה פנויה והוליד בן או בא על אשת איש אע"ג דלא הוליד · כל עבירות הכתובים בתורה יש להם תקנה ב גונב אדם אפשר יחזיר גניבתו ויתקן גוזל אדם אפשר יחזיר גזילתו ויתקן וכן השולח יד בפקדון וכן העושק שכר שכיר אבל הבא על אשת איש ואסרה על בעלה נטרד מן העולם והלך לו שאינו יכול לתקן שתהא אשתו מותרת לו כבתחלה הוי מעוות לא יוכל לתקן ואומר (תהלים לז) לוה רשע ולא ישלם וגו' יש אדם לוה ואינו פורע שאין הדניסטים משבר שיניו וגובה אותו מהו לוה רשע ולא ישלם וגו' יש אדם שהוא גוזל בית או שדה או ממון ב"ד מוציאים ממנו אבל אם בא על אשת איש מהו משלם אם משלם כך שגם הוא יתן לו אשתו לזנות עמה נמצא העולם מלא ממזרים הוי לוה רשע וגו' הרשע (ט) עושה מלוה שאינו יכול לשלם שאוסר אשה על בעלה אבל מי שהוא צדיק אינו לוה דבר מן חבירו (י) אלא מה שהוא חונן ונותן לכך נאמר מעוות לא יוכל לתקן שעושה מעשה מעוות שלא יוכל לתקנו וחסרון לא יוכל להמנות שהוא נקרא חסר לב ולא ימנה במנין הצדיקים וכה"א (משלי ו) נואף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה מהו חסר לב מכאן שאין אדם הולך אצל אשת איש עד שיצא מדעתו וכה"א (שם) מי פתי יסור הנה וחסר לב ואמרה לו מים גנובים ימתקו וגו' (שם) ולא ידע כי רפאים שם וגו' וכשם שהוא נקרא פתי כך הזונה נקראת פתיות שאינה מזנה עד שתצא מדעתה שכן כתיב (שם) אשת כסילות הומיה פתיות ובל ידעה מה לקרא לעוברי דרך וגו' וכן רמז משה בתורה על חסרון דעתה שנאמר איש איש כי תשטה אשתו תשטה כתיב בשין לומר שאינה מזנה עד שיכנס בה השטות הוי כי תשטה אשתו: ז ד"א איש איש וגו' הה"ד (בראשית יז) ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך וגו' ונתתי לך הה"ד (דברים כג) כי ה' אלהיך מתהלך וגו' הדא הוא דכתיב (משלי ה) ועתה בנים שמעו לי וגו' (שם) הרחק מעליה דרכך וגו' (שם) פן תתן לאחרים וגו' (שם) פן ישבעו זרים כחך וגו' מהו ועתה בנים שמעו לי מדבר בי' השבטים ובשבט יהודה ובנימין שכל ישראל נקראו בנים שנאמר (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם וגו' שמעו לי הזהירם שיקיימו את השמועה (ד) ואל תסורו מאמרי פי הזהירם שיקיימו את העשייה כשם שקבלו עליהם בסיני

כל

מסורת המדרש א ברכות דף כ"ו · חגיגה דף ט' · מדרש קהלת פרשה א' · ילקוט קהלת · ב מדרש קהלת פרשה א' · תוספתא חגיגה פרק א' ·

חדושי הרד"ל

(ג) היא זקוקה והיא כופרת בשנים כשהיא מזנה הא' היא כופרת באישה כו' כצ"ל: (ד) אבל אם שמעת דבר על אשתך קום כגבר למה שגבר את · כצ"ל · וקרוב בעיני שצ"ל יקום כגבר · ורומז למקרא (משלי ו) כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם: (ה) הוי שוי לבני אינשי · שכל א' שותה בכוסו ואל תגס רוחך לבקש יותר · ומה שתלה זנות על אשתו בגסות רוח · אפשר רומז למגילת המקרא (מלאכי ב) ולא אחד עשה ושאר רוח לו (פרש"י לא שום א' עשה זה להיות לו שאר רוח כלומר רוח יתירה וגסה אלא) מה האחד מבקש זרע אלהים (מאשתו הכשירה) ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל תבגוד: (ו) ויחידים נכשלים · משמע שפירושו נכשל בלקיחת אשה מנאפת תחת אישה וקורא על בעלה שעלתה בגורלו וחוטא ילכד בה: (ז) כך הולידה פ' מצורע בן כו' · אפשר ר"ל שאם שימש מטתו באיסור בימי לכעתו וכן בזבה (שנכללת ג"כ בלשון זב האמור בפ' שילוח טמאים) אם לא פירשה מבעלה יצא הולד מרושם נואף שיענש אח"כ בנפילת ירך וצבית בטן · ויהיה לפ"ז פירושו כענין ההוא דויקרא שציין המ"כ שמדייק משל לענין שעל שלא שמרה נדתה יצא הולד מצורע: (ח) תני מי שלא חג כו' · חגיגה ט' א': (ט) עושה מלוה שא"י לשלם · אפשר לענין שמאמר דרש לוה לשון חיבור כמו הפעם ילוה אישי אלי: (י) אלא מה שהיה חונן ונותן · ולגי' הספר פירושו שאין לוה מחבירו ע"מ שלא לשלם

חדושי הרש"ש

(ב) וכן שמנך ואוצרותיהם ימלא · דכתיב (ד"ה א כ"ז כ"ח) אוצרות השמן: (ג) נקרע כסותך · ימלא ה' כל משאלותיך · אולי מדכתיב ושאלה כו' ושמלות (שמות ג' כב): (ד) ואל תסורו מאמרי פי כצ"ל: אלא

מתנות כהונה

פי' הערוך ממונה לענוש ולקנוס בני המדינה ומעשה זה יותר בביאור בב"ר פר' כ"ה: המטמונים · החדרים הטמונים: מחילים מחילים · מערות חלולים ודרים מחוללך לשון מחילות או פי' מחשבה מלשון חללה של רשות ובפרשת אחרי מות חלחוליות רעות פי' הערוך מחשבות רעות וכן עיקר: איני רואה וכו' · בתמיה: [מה ת"ל איש איש גרסינן]: משמשת לאחד גרסינן · פי' לבעלה: זקוקה היא · להשמר משנים שלא תמעול בהם בהקב"ה ובבעלה: להנחיל וגו' גרסינן · כלו' יש ביד הקב"ה להנחילך עוד טובה הרבה ונקט לשון הכתוב להנחיל אוהבי יש וגו': למי שגבר את וכו' · על מי שאתה גבר וסמך עליה הוה גבר וחריז להשמר שלא תשטה ושני איש דריש: [ה"ג ד"א איש איש הוי וכו']: שוי · שלא יגיס דעתו כדמפרש ואזיל: שנזדקק לה · ודבר עמה שתשמע אליו: [לאיזה מקום גרסינן]: הוי שוה כו' · וזהו איש איש כלומר היה שוה לכל איש ואיש ולמה תזוח דעתך עליך: האפייטרוס · לפי הענין פירושו רופא בהמות ומלאכתם באש והם צורפי ברזל ולפיכך נכוית: מרושם · כמו רושם של הכוויה ועיין בויקרא רבה פ' ט"ו: וכה"א בתת וגו' · וזה מדבר בנואף כמו שפירש"י ז"ל בסדר זה וכדלקמן: תני מעוות כו' · בפ' תפלת השחר ומסיק שם דאיירי דבמזיד לא התפלל דאי בשוגג הא מתפלל תפלה שלאחריה שתים: [ה"ג פ"ק דחגיגה וי"ט אחרון של חג עבר הרגל ולא חג אינו כו']: הערוה פנויה · כגון אחותו שלא אסרה על שום אדם ואי לאו דמוליד ממזר לא היתה קלקלתו עומדת לעד והכי מוקי ליה בפ"ק דחגיגה: או הבא על א"א · שאסרה על בעלה לעולם וכדמפרש ואזיל: דניסטים · פי' הערוך מלוה בלשון יון: משבר שיניו · בתמיה כלומר יוכל עמו לחיות עד שגובה מה שיש לו בידו: [ה"ג הזהירם שיקיימו את

פירוש מהרז"ו

שנעשה גבאי ופי' שהארכיטיקוס נעשה גבאי וקאטאדיקוס: ותשכח אל מחוללך · דורש מלשון מחולל ומוליד וזהו מ"ש אני בראתי אתכם וא"כ היל"ל בוראך ע"כ דורש עוד מלשון מחילים ומערות ע"פ מדת ממעל: ומשקרין בי איני רואה · פי' ואתם אומרים איני רואה: הה"ד איש איש וגו' ומעלה בו מעל וכמ"ש לעיל פר' ח' סי' ה' אין מעילה אלא לשון שיקור ומביא ראי' על מ"ש ומשקרין בו: ב לשנים היא זקוקה · שלבה לשנים לנואף ולבעל וע"פ מדה י': שכופרת בשנים · ד"א ודרשה אחרת על מ"ש איש איש: שהפקיד גופו גוף האשה שהיא קנוי' לו ויותר נכון לגרוס גופה שמחוייבת לשמור גופה שיהי' מיוחד רק לבעלה: שהקב"ה נקרא איש · לקמן פר' זו ריש סי' מ"ה: ומעלה בו מעל · שתי מעילות עפ"י מדה י' · עי' לקמן סי' ח': כופרת בפקדון · דורש סמוכין שכתוב למעלה איש או אשה כי יעשו מכל חטאות האדם למעול מעל בה' ופירושו שיכפור בפקדון וכמ"ש בסוף ויקרא נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו בפקדון וכמ"ש לעיל פר' ח' כמה פעמים אשר שני הפרשיות ענין אחד: והרי דברים ק"ו · על שכאן בסוטה אינו מפורש וכחש בפקדון ושם מפורש ודורש ק"ו כאן משם: ואת ברית אלהיה שכחה על הקב"ה שעל זה אמר כאן איש איש כצ"ל: נשפך היין · אל תהי' מקפיד בתוך ביתך להריב עם אשתך אם יקרה איזה נזק בבית: למי שגבר את הוי גבר · למי שאתה אדון ומושל היינו על אשתך בענין האישות הראה עלי' שולטנותך בכל יכולתך: ג הוי שוי לבני אנשא · הוי כרוב אנשים שמסתפקים בנשותיהם וכנגד הנואף אמר: שנזדקק לה · שפיתה אותה לזנות עמה ויחד לה מקום ושעה שיתייחד עמה: אלא מי גרם לך כל הצער הזה על שאת גס רוח ואינך מסתפק באשתך כרוב בני אדם: ה מה כתיב למעלה · עי' מ"ש לעיל פר' ח' סי' ח': שהיתה חולה· שהיתה הרה וחולה: האפייטרוס· פי' במ"ע בלשון יוני רופא הסוסים והבהמות: וכיוה אותה· שכך היה צריך לרפואתה: שכתוב בו לצבות בטן· וכמ"ש לקמן פר' זו סי' ע' ברמז וכסימן י"ע בפי' שפסוק לצבות בטן מדבר בנואף ופסוק בתת ה' את בטנך צבה מדבר בנואפת: הולידה פרשת מצורע · שאם לא ישמור דיני הצרעת כראוי סופו להוליד בנים נואפים ויענשו ביסורי מות ופרשת גזל הגר אינו מפסיק שפירושו שיתפא בזה ובזה: ו נואף אשה · מ"ש עוד הפעם נואף אשה וגו' מיותר והכוונה שתחלה מביא הפסוק דרך כלל ואח"כ מתחיל לדרוש בו: לא יוכל לתקן · וס"ד וחסרון לא יוכל להמנות · קהלת רבה פסוק זה דף פ"ו חגיגה דף ט' ב': על הערוה פנויה · בתו אמו ואחותו וכדומה · לוה רשע ולא ישלם · משמע שבשעת הלואה הוא רשע שיש לו ואינו צריך ללות אלא שחומדם לעכבם לעצמו ושלא לשלם אם לזה כיון הפסוק הלא בעל כרחו ישלם ע"פ הממשלה ואם אין לו אינו רשע ע"כ דורש ע"פ מדה ט' לוה רשע דבר שלא יוכל לשלם · וזה כולל גם בעני' ממון שלוה כרמי' ממון הרבה: דיניסטים · עי' שמ"ר פר' כ"ע סי' ע' וריש פר' ל"א: ז ונתתי לך· הכוונה כמ"ש בריש סי' הקודש · וס"ד והייתי לך לאלהים: בעשרת השבטים ובשבט יהודה

ידי משה

שתהא וותרן בתוך ביתך · פי' על ענין ממון תהיה וותרן עם בני ביתך ואל תטיל אימה יתירה. בתוך ביתך עבור ממון כגון שנשפך יינך או שמנך אבל לענין קילול השם תהיה שתי פעמים איש גבר ולכך אומר איש איש: וכיוה אותה וילדה · פי' שרפואתה היתה בזה מה שכיוה אותה אבל בעל מ"כ לא פירש כן: וכן רמז משה בתורה וכו' · שנאמר איש כי תשטה אשתו תשטה כתיב בשין כצ"ל · ואתיא כריש לקיש דדריש בגמ' ועבר עליו רוח קנאה שאין אדם עובר עבירה אלא א"כ נכנס בו רוח שטות פי' הריטב"א לפי שעי"ז מטיל שנאה עליה והתורה אמרה לא תשנא את אחיך בלבבך וא"כ דרש הכי המדרש איש איש כי תשטה למה אמרה התורה איש איש ב' פעמים להורות שגם בו נכנס רוח שטות כפי' הריטב"א הנ"ל ד"א איש איש פי' שגם הד"א מתרץ כפל הלשון על שם איש איש אל כל שאר בשרו

(שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע לפי שעל עבירות שניהם גלו שנאמר (מלכים ב יח) ויגל מלך אשור את ישראל וגו' (שם) על אשר לא שמעו בקול ה' (שם) ולא שמעו ולא עשו (משלי ה) הרחק מעליה דרכך הזהירם שיתרחקו הזנות מהם ואל תקרב אל פתח ביתה הזהירם על העריות שנאמר בהן (ויקרא יח) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה (משלי שם) פן תתן לאחרים הודך שיאבדו מלכותם ותנשא לגוים ואין הודך אלא מלכות כמה דתימא (דניאל יא) ולא נתנו עליו הוד מלכות (משלי שם) ושנותיך לאכזרי נתנו שנותיהם למלאך אכזרי שקרבו ימיהם ושנותיהם ליאבד כמה דתימא (יחזקאל כב) ותקריבי ימיך ותבואי עד שנותיך וגו' (משלי ה) פן ישבעו זרים כחך שגלו מארצם וישבו זרים במקומם ואכלו כחם ויגיעם ואין כחך אלא כח ארצם כמה דתימא כי תעבוד את האדמה וגו' וכן את מוצא כשהגלה מלך אשור לי' השבטים הושיב זרים בארצם שנא' (מלכים ב יז) ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוא ומחמת וגו' הוי פן ישבעו זרים כחך (שם) ועצביך בבית נכרי אין עציבה אלא בנים כמה דתימא (בראשית ג) בעצב תלדי בנים ד"א ועצביך זה יגיעת הארץ לומר שיאכלו בעצבון כל מה שיאכלו בארץ נכריה כמה דתימא (שם) בעצבון תאכלנה וגו' וכה"א ויגל מלך אשור את ישראל אשורה וגו' כל זאת אירע להם לעשרת השבטים על שהיו שטופים בזנות אשת איש שעליו נחתם גזר דין שנאמר בהם (עמוס ו) השוכבים על מטות שן וסרוחים על ערסותם וגו' א (י) שהיו מסריחים מטותיהם בשכבת זרע שאינה שלהם שהיו מחלפים נשותיהם זה לזה מה כתיב אחריו (שם) לכן עתה יגלו בראש גולים וסר מרזח סרוחים אותה שעה תסור שמחת הסרוחים וכן מיכה מתנבא עליהם (מיכה ב) נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה מעל עולליה תקחו הדרי לעולם (ה) מגיד הכתוב שהיו מענים נשי אנשים ואסרום אותן על בעליהן והן מגרשין אותן הוי נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה זה בית בעלה שהיתה מתענגת בו מהו מעל עולליה תקחו הדרי לעולם לא היה לי בעולם הדר אלא העוללים שנאמר (תהלים ח) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז ואני מתהדר בהם כמה דתימא (משלי יד) ברוב עם הדרת מלך ואתם עשיתם אותם ממזרים בטלתם אותו הדר שלי שאין אני חפץ בממזרים שכן כתיב (דברים כג) לא יבא ממזר בקהל ה' וגו' מה כתיב אחריו (מיכה ב) קומו ולכו כי לא זאת המנוחה בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ אמר להם הקב"ה על שאר עבירות הייתי מאריך אפי עמכם כיון שפשטתם בניאוף קומו ולכו וגו' מהו וחבל נמרץ אני אמרתי כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו אני נטלתי יעקב לנחלה והוא היה חלקי לפי שהיה זרעו דומה לחבל שהוא משולשל זה בזה שהיו כולם מיוחסים בני אבותיהם ולא היה זרע אחר מפסיק ביניהם שכולם שומרים עצמן מן הניאוף ולא היה שם ממזרות כיצד כתיב אלעזר הוליד את פנחס פנחס הוליד את אבישוע וכן כולם והשלשלת באה כך ואת נכנס על אשת חבירך וטמאת את הנחלה היאך הוא מונה פלוני בני והוא אינו בנו שהוא ממזר פסקת את החבל הוי וחבל נמרץ (יא) מהו נמרץ "נואף "ממזר "רשע "צורר הא למדת בעשרת השבטים שלא נחתם גזר דין אלא בעון הניאוף ומנין לשבט יהודה ובנימין שלא נחתם גזר דינם אלא על הניאוף שכן ירמיה צווח לפני האלהים בימי מנשה עשו ישראל רעות יותר מהם לא החרבת אותם אלא בימי הה"ד (ירמיה ד) מעי מעי אוחילה קירות לבי וגו' אמר לו הקב"ה בימי מנשה אף על פי שהכעיסו אותי היו הבנים בני אבותם עכשיו בני זמה הם הה"ד (שם) כי אויל עמי וגו' מה כתיב בסוף הפרשה (שם ה) (ו) סוסים מיוזנים משכים היו איש אל אשת רעהו יצהלו אע"פ שעברו על המצות כולם וכפרו בהקב"ה כמה דתימא (שם) כחשו בה' הוא מאריך אפו ועל הניאוף נחתם עליהם גזר דין שכן כתיב אחריו (שם) (ז) העל אלה לא אפקד בם נאם ה' וגו' אמר הקב"ה על הכל אני כובש ועל הזימה אני כועס הריני מוסרן למלכיות הה"ד אחריו (שם) (יב) עלו בשרותיה וגו' (משלי ה) פן ישבעו זרים כחך וכן אמר להם משה לישראל בשעה שאתם יוצאים למלחמה הזהרו שלא יהיה בכם עון ניאוף שאם יש עון זמה ביניכם ב הקב"ה הנלחם לכם הוא ישוב מאחריכם ואתם נמסרים ביד שונאיכם הה"ד (דברים כג) כי ה' אלהיך מתהלך וגו' · לא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך מהו כי ה' אלהיך אמר להם משה לישראל הוו יודעין שאין הקב"ה מייחד שמו בישראל שהוא נקרא אלהיך אלא בזמן (שם) והיה מחניך קדוש ואותה שעה הוא משרה שכינתו ביניכם והוא מציל אתכם מיד אויביכם ומוסר שונאיכם הה"ד מתהלך בקרב מחניך להצילך וגו' ומנין שישראל נקראו קדושים בעת ששומרים עצמן מן הניאוף ומן הזמה שכן כתיב (ויקרא כ) והתקדשתם והייתם קדושים כי אני ה' אלהיכם מכאן בזמן שהם קדושים הוא להם לאלוה מה כתיב אחריו (שם) ושמרתם את חקתי ועשיתם אותם אני ה' מקדשכם אימתי הקב"ה מקדש את ישראל בזמן שהם שומרים חקיו ומה הם החקים אלו העריות (יג) דכתיב ניאוף אשת איש בראשון שנאמר איש אשר ינאף ומה ראה להפסיק קללת אב ואם בין הקידוש לניאוף שכן בתחלה כתיב איש איש אשר יקלל את אביו לפי שכך אמר הקב"ה מי גרם לבן שיקלל אביו הניאוף לפי שהוא סבור בבעל אמו שהוא אביו ומכבדו וסבור בנואף שאינו אביו ומקללו כיוצא בו אתה אומר (שמות כא) ומכה אביו ואמו וגונב איש ומכרו (ח) וכי מה ראה להפסיק גונב נפש בין מכה למקלל והלא לא היה ראוי להפסיק ביניהם לפי שמכה ומקלל שניהם נאמרים בעונש אביו ואמו למה עשה כן ללמדך שעל זה נתחייב גונב נפש מישראל לאחר שהוא מכה אביו ואמו ומקללם (יד) לפי שאינו גדל עמם ואינו מכירם (טו) אף כאן לכך הפסיק בין הקידוש לזנות מקלל אביו לפי שכל מי שבא על אחת מכל עריות האמורות בתורה פעמים שמוליד בן וגורם לממזר לקלל אביו ולמה הזכיר קללת אם והלא אמו מכיר הוא אימתי מכיר אמו בזמן שהממזר הוא מניאוף אשת איש לפי שהנואפת תולה אותה בבעלה אבל בשאר עריות פנויות הן משליכות את בניהן בשווקים מפני הבושה ואחרים מגדלים אותם ואותם ממזרים אינן מכירין לא אביהם ולא אמותיהם ואפי' ממזר מאשת איש פעמים שאינו מכיר לא אביו ולא אמו אימתי בזמן שנאפה ובעלה במדינת הים והיא משלכת אותו ולכך ענש הכתוב מי שבא על אשת איש ועל העריות מיתת בית דין וכרת לכך נאמר והיה

מחניך

מסורת המדרש א שבת דף ס"ג · קדושין דף ע"א · ב סוטה דף ג' · אבות דרבי נתן פרק ל"ח · ספרי פרשת תצא פיסקא רנ"ד ורנ"ח ·

חדושי הרש"ש

(ה) מגיד הכתוב שהיו בועלים נשי אנשים וכו' כצ"ל : (ו) סוסים מיוזנים משכים היו כצ"ל : (ז) העל אלה לא אפקד נאם ה' כצ"ל ומלת בם מיותרת : (ח) וכי מה ראה להפסיק גונב נפש בין מכה למקלל כו'

חדושי הרד"ל

אלא מבקש דרך התנוונים ליתן לו · אך יותר נראה שצ"ל אלא ממה שהיה לו (ר"ל של עצמו) הוגן ונותן : (י) שהיו מסריחים מטותיהם כו' · שבת ס"ג א' : (יא) מהו נמרץ כו' · ועי' שבת ק"ס א' : (יב) עלו בשרותיה וגו' הוי פן ישבעו זרים כחך וגו' · כצ"ל : (יג) דכתיב ניאוף א"א בראשון תחלה לעונשי שאר העריות בפרשת קדושים : (יד) לפי שאינו גדל כו' · כ"כ הרמב"ן שם בשם רבינו סעדיה ז"ל שרוב הנגנבים הן קטנים : (טו) אף כאן לכך הפסיק כו' · כצ"ל :

פירוש מהרז"ו

יהודה · שלענין העונש נחלקו לשנים וזהו כנים : שעל עבירות שניהם · על אשר עברו על השמיעה ועל העשיה ע"כ גלו : על אשר לא שמעו בקול ה' · היינו כל התורה · ולא שמעו ולא עשו כנגד נעשה ונשמע : שירחקו הזנות · שמרומז בתיבת דרכך כמ"ש ריש קדושין באריכות ובפר"ח סוף פרק י"ב ואין דרכך אלא דרך חתנים : אל תקרב אל פתח ביתה · היינו בעריות שאפילו דרך אישות אסור וגם היחוד אסור עמה וכמ"ש לא תקרבו לגלות ערוה : ותקריבי ימיך · וס"ד ע"כ נתתיך חרפה לגוים וקלסה לכל ארצות : כי תעבוד את האדמה לא תוסיף תת כחה לך : ויבוא מלך בבל · וס"ד ויושב בערי שומרון : בעצב תלדי בנים · וכמ"ש דברים כ"ח בניך ובנותיך נתונים לעם אחר וזהו בבית נכרי : שהיו מסריחין · קדושין דף ע"א : נשי עמי תגרשון · ובעשרת השבטים כתיב כמ"ש שם האמור בית יעקב : אלא העולים · וכמ"ש איכה רבתי פסוק עולליה הלכו שבי לפני צר · אז ויצא מן בת ציון כל הדרה : יסודת עוז · וכמ"ש עוז והדר לבושה : ברוב עם · יתכן שדורש ברוב מלשון רביא שמילדי העם הדרת הקב"ה וכן הרובין : כי חלק · דברים ל"ב ט' : אלעזר הוליד · ד"ה א' ה' י' ומונה שם כ"ד דור זה אחר זה נמשכים כשלשלת וכחבל : השלשלת באה כך · שלשלת היוחסין צריכה להיות כך דור אחר דור בלא הפסק : וטמאת את הנחלה · בא לפר' מ"ש בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ שהנואף מטמא ומחבל את החבל של יעקב חבל נחלתו : מעי מעי אוחילה קירות לבי הומה לי וגו' שתיבת לי מיותר אלא שמתמה למה רק לי בימי עלתה כך ולא בדור שלפני : כי אויל עמי · וס"ד בנים סכלים המה וגו' פי' שזהו תשובה על דברי ירמיה שבימי דור שלפניך היו עדיין מכונים בשם עמי אע"פ שהוא אויל ובשם בנים אע"פ שהם סכלים עד אי לזאת אסלח לך בניך עזבוני כשהם עדיין בניך אעפ"י שעזבוני עכ"ז אסלח לך אך והשביע אותם וינאפו וגו' סוסים מזונים וגו' העל אלה וגו' אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי אינם מכונים עוד בשם עמי ולא בשם בנים רק גוי כזה : כחשו בה' · פסוק י"ב הוא בקאפי' ה' אחר פסוק סוסים מזונים וגו' העל אלה וגו' והמדרש מקדימו והכוונה שאגב פסוק וכחשו בה' לא כתוב שיפקוד ויתנקם והוא בכלל אי לזאת אסלח לך אך לא אל הניאוף דוק בפסוקים : עלו בשרותיה · לאויביהם אמר כך שיעלו ויחריבו אותם ואמר הטעם כי לא לה' המה כי בני זמה הם · ורחוק הדבר מאד לומר שדורו של מנשה שהעיד הכתוב מ"ב כ"א ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים אשר השמיד ה' מפני ב"י שלא היו נואפים אלא הכוונה שדורו היו עדיין בני אבותם הם דורו של חזקי' אביו שהי' דור צדיק והם עצמם לא היו ממזרים אך בדור של אחר מנשה היו ממזרים מן הדור של מנשה ודוק : פן ישבעו · עתה חוזר לדרשתו שהתחיל ברים הסימן מפסוקי משלי פן ישבעו זרים כחך ועצביך בבית נכרי שיגלו בעון הזנות : כי ה' אלהיך מתהלך · אימתי הוא ה' אלהיך ומצילך מאויבך ונותנו בידך בזמן שיהיה מחניך קדוש מן הערוה שלא נראה בך ערות דבר אך מכלל הן אתה שומע לאו שאם יראה בך ערות דבר לא יתהלך בקרב מחניך ולא יצילך אבל יתן אותך ביד אויביך ע"פ מדה מ' : בין הקדוש לניאוף · בסוף סדר קדושים בפסוק ז' והתקדשתם וגו' ושמרתם את חוקותי ובפסוק ט' אשר יקלל את אביו וגו' ובפסוק י"ד ואיש אשר ינאף ודורש שהוא דבר הלמד מענינו שע"י הניאוף באים לקללת אב ועי' לקמן סי' י"ב : ומה הם חוקים שאמר לפני פרשת עריות שתיבת חוקותי כלל והעריות הם הפרטים של החוקות ואחר פרשת עריות בסוף קדושים כתוב ושמרתם את כל חוקותי : וגונב איש ומכרו · ואח"כ כתוב ומקלל אביו : שניהם נאמרים בעונש · שעונש אחד לשניהם מות יומת וכן העונש של גונב נפש : ענש הכתוב מי שבא · שהעריות גורמים שיבוא הוולד לידי קללת אב ואם ויחטא חטאת מות

מתנות כהונה

השמיעה ואל תסורו וגו' הזהירם שיקיימו את העשייה : שיתרחקו הזנות מהם גרסינן : אירע להם לעשרת גרסינן] : שמחת הסרוחים · מרזח דרש לשון גבה רוח וגסות ושמחת לב כמו שאמרו גבי נבל הרשע הזה עושה לו מרזיחים פי' מיני שמחות : [הכי גרסינן בתחלה כתיב איש] : לאחר שהוא מכה · כלומר שלאחר כך הוא מכה אותו לפי שגונב

ידי משה

לא תקרבו וגו' : ואין הודך אלא מלכות כנ"ד ולא נתנו עליו הוד מלכות. פי' שע"י הניאוף יאבד המלכות ולקמן מסיק המדרש בפסוק והבל נמרץ מהו נמרץ נואף ממזר רשע צורר בשביל שפסקת את החבל ע"י הניאוף עי"ז נחתם גזר דינם של עשרת השבטים בגלות המלכות מהם וזה נ"ל מה שאמר דוד והוא קללני קללה נמרצת ודרשו ג"כ הז"ל נואף ממזר וכו' כוונתם ג"כ לזה שקלל אותו בדברים אלו לסורות שינטל המלוכה מן דוד וק"ל: שהוא נקרא אלהיך. פי' זה השם שנקרא אלהיך דהיינו מדת הדין שבזה השם הקדוש ברוך הוא עושה מלחמה אינו אלא בזמן שמחניך קדוש שאמר הכתוב ונתנו ה' אלהיך בידך · ומה הם החקים אלו העריות. פי' לפי שכתב הרמב"ן על יעקב שנשא שתי אחיות לפי שהיה

יפה תואר

שיאכלו בעצבון כל מה שיאכלו בארץ נכריה כאשר בוא בגלות ואינו ראוי לעשות עמו גם כך בעצבון תאכל: בעצבון תאכלנה. יש לדקדק למה החמיר הקב"ה בעונש אשה שפי' מאדם דאשה נערה מרובה בחבלי לידה ואיש אין צערו רק מזונות והדרבה אדם דאיהו גופיה חטא והוא חטא שפי' יש להחמיר בענשו דיוסיף דעת יוסיף מכאוב ולזה מסיים המדרש לעיל בב"ר על פסוק זה דנער פרנסה כפלים

מחניך קדוש · ד"א והיה מחניך קדוש · תמן תנינן א אין בודקין לא מן המזבח ולמעלן לא מן הדוכן ולמעלן ולא מסנהדרין ולמעלן כל שהוחזקו אבותיו שוטרי הרבים וגבאי צדקה משיאים לכהונה ואינו צריך לבדוק אחריהן רבי יוסי אומר אף מי שהיה חתום עד בארכי ישנה של צפורי ר' חנניה בן אנטיגנוס אומר אף מי שהיה מוכתב באיסטרטיא של מלך כתיב שום תשים עליך מלך וגו' אין לי אלא מלך ישראל מנין לרבות שוטרי הרבים וגבאי צדקה וסופרי דיינין ומכין ברצועה (ט) ת"ל מקרב אחיך תשים עליך מלך (טז) ב כל שתשמישו עליך לא יהא אלא מקרב אחיך ומן הברורים שבאחיך (יז) ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן אומר מנין שאותם היוצאים למלחמה צריכין שלא יהיו ביניהם ממזרים שכן כתיב בבני אשר (ד"ה א ז) והתיחשם בצבא במלחמה זכות יחוסיהן עומדת להם במלחמה (י) עד כדון מן הקבלה מדבר תורה מנין (יא) שכן כתי' (דברי' כג) לא יבא ממזר וגו' לא יבא פצוע וגו' לא יבא עמוני וגו' לא תתעב אדומי מה כתיב בתריה כי תצא מחנה על אויבך וגו' לכך כתיב והיה מחנך קדוש וגו' שלא יהיה ביניהם ממזרים ולא נולדים שלא בקדושה לפי שאין הקב"ה מיחד שמו עליהם ואינו מסייעם במלחמה כן אמר הקב"ה לאברהם אבינו (בראשית יז) ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך (יח) לאותו זרע שיהיה מיוחס אחריך לו אתן את הארץ מגוריך לאחוזת עולם ואהיה להם לאלהים אבל ממזרים שאינן מיוחסין אחריך שאינן ניכרין אבות שלהם לא אהיה לו לאלהים שאיני מיחד שמי עליו ולא אתן לו חלק בארץ:

ח ולכך כתיב בסוטה בעת ששוכבת עם אחר ומעלה בו מעל ב' מעילות הללו למה אחת שהיא משקרת בהקב"ה והשנית שהיא משקרת בבעלה כיצד משקרת בבעלה שהיא אומרת על הממזר שהוא בנו ואינו בנו והוא יורש את נכסיו כיצד משקרת בהקב"ה שהקב"ה אמר שהממזרים לא יקחו חלק בארץ אלא בן שהוא מיוחס אחר אביו והיא אומרת על הממזר שהוא בן בעלה ונותנת לו חלק בארץ מהו ומעלה בו אמר הקב"ה בבעליך את יכולה לשקר בי אין את יכולה לשקר שאני רואה את הכל שכן כתיב (זכריה ד) עיני ה' המה משוטטות בכל הארץ ואומר (משלי טו) עיני ה' צופות רעים וטובים לא כשאת סבורה להנחיל הממזר שלך נכסי בעליך אני מכיר הממזר ואני טורדו מן העולם כההיא דאמר ר' חנינא אחת לששים ולשבעים שנה הקדוש ברוך הוא מביא דבר גדול בעולם ומכלה מהם את הממזרים ונוטל עמהם כשרים שלא לפרסם את החטאים (ישעיה לא) וגם הוא חכם ויבא רע לא מסתברא דלא וגם הוא חכם ויבא טוב אלא ללמדך שאפילו רעה שהקב"ה מביא לעולם בחכמה הוא מביא (שם) (יב) ואת דברו לא הסיר וקם על בית מרעים ועל עזרת פועלי און ג ר' הונא אמר אין ממזר חי יותר מל' יום רבי זעירא כד סלק להכא שמע קלא קרייא ממזריא וממזרתא אמר לון מהו כן אמר הא אזילא דרב הונא אין ממזר חי יותר משלשים יום א"ל רב יעקב בר אחא עמך הייתי כשאמר רבי אבא בר רב הונא בשם רב אין ממזר חי יותר משלשים יום אימתי בזמן שאינו מפורסם אבל אם היה מפורסם חי הוא הוי ומעלה בו מעל ולא בהקב"ה:

ט ד"א ומעלה בו מעל הה"ד (ירמיה כג) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' מדבר בנואף שהוא מטמין עצמו בסתר לעשות זמה כמה דתימא (איוב כד) ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים (ירמיה יג) ואני לא אראנו נאם ה' משל למה הדבר דומה למי שנכנס לגנוב בתוך שני בתים זה לפנים מזה והיה בהם שני שומרים אחד בחוץ ואחד בפנים כיון שבא לצאת מפתח הפנימי יצא ולא הרגיש בו השומר הפנימי בא לצאת מן החיצון הרגיש בו השומר שבחוץ ותפסו אמר לו (יג) (יט) כשבפנים שחקת אבל בי אין את יכול לשחוק כך אמר הקב"ה לנואף בבעל האשה שחקת שלא הרגיש בך אבל אני יושב ומשחק על הרשעים כמה דתימא (תהלים ב) יושב בשמים ישחק אדני ילעג למו לפי שאני רואה את הכל כמה דתימא (זכריה ד) עיני ה' המה משוטטות בכל הארץ ואומר (משלי טו) בכל מקום עיני ה' צופות רעים וטובים · ואני אהיה עד ממהר לפרסמך בעולם כמה דתימא (מלאכי ג) והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ועושקי שכר שכיר אלמנה ויתום ומטי גר ולא יראוני אמר ה' צבאות אף כאן הוא אומר ואני לא אראנו נאם ה' ד קרי ביה לא אראנו לבריות ואפרסם מעשיו כיצד הוא מפרסם מעשיו שהקב"ה נותן בלב בעל הסוטה לקנאות את אשתו והוא משקה אותה והמים בודקין את הסוטה והנואף הוי לא אראנו נאם ה' אותה שעה מתפרסם הנואף והכל יודעין שהוא שכב עמה אף כאן הוא אומר ומעלה בו מעל אמר הקב"ה לסוטה בבעליך את מועלת ומשקרת בי אין את יכולה לשקר שאני אפרסם את מעשיך (כ) מעביר עליה רוח קנאה והיא שותה ושניהם נדונים הוי ומעלה בו מעל · ה אמרו מעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו והיתה האחת נשואה בעיר אחרת בקש בעלה של אחת מהן לקנאות לה ולהשקותה מים המרים בירושלים הלכה לאותה העיר שהיתה אחותה נשואה שם אמרה לה אחותה מה ראיתה לבא בכאן אמרה לה בעלי רוצה להשקות אותי מים המרים ואני טמאה אמרה לה אחותה אני הולכת תחתיך ושותה אמרה לה לכי ועשי כן מה עשתה לבשה בגדי אחותה והלכה ושתתה מים המרים ונמצאת טהורה חזרה לביתה יצאה אחותה שזנתה לקראתה חבקו ונשקו זו לזו כיון שנשקו זו לזו הריחה במים המרים מיד מתה לקיים מה שנאמר (קהלת ח) אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח ואין שלטון ביום המות ואין משלחת במלחמה ולא ימלט רשע את בעליו הוי לא אראנו וגו' לכך נאמר ומעלה בו מעל:

י ד"א ומעלה בו מעל מעילה כפולה שמעלה בו בנפשות ובממון שהביאה לו נפשות אחרות לקחת לו ממונו · ד"א ומעלה בו מעל שמעל בו בזכרים ובנקבות ומעלה בו מעל בעוה"ז ולעוה"ב פירשה הימנו בשני עולמות · ושכב איש ע"י איש הוא מקנא אותה ואינו

מסורת המדרש א פסחים דף ג' · קידושין דף ע"ו · ב יבמות דף מ"ה · ודף ק"ב · קידושין דף ע"ו · ג ירושלמי יבמות פרק ח' · ירושלמי קידושין פרק עשרה יוחסין · ד פ"ד ס"ח · קס"ר פ"י · ה תנחומא כאן ·

חדושי הרד"ל

(טז) כל שתשימו עליך לא יהא כו' · כצ"ל : (יז) רשב"נ בשר"י מנין כו' · ירושלמי קידושין שם : (יח) לאותו זרע שהוא מיוחס כו' · יבמות ק' ב' : (יט) שבפנים שחקת בו אבל בי כו' שלא הרגיש בך שחקת אבל אני כו' · כ"ה בתנחומא וכצ"ל : (כ) מעביר עליו רוח קנאה והיא שותה כו' · כצ"ל

חדושי הרש"ש

כו' מכה אביו ואמו ומקללם כו' · ע' ברמב"ן שם שכתב זה בשם רב סעדיה גאון : (ט) ת"ל מקרב אחיך תשים עליך מלך כל שאתה משים עליך כו' כצ"ל : (י) עד כדון מן הקבלה · עמ"כ וכן בב"ר פ"ז ומן הקבלה אתה מלקני והוא מפסוק דעזרא · אמנם מ"מ סותר שם קבלה על נביאים בפרט כשמזכיר שניהם עי' בר"ן בר"ה פרק יו"ט פיסקא מתחיל בתורה מה שהביא ממסכת סופרים וברש"י רפ"ב דתענית וכן שם תורה כולל אף דברי נביאים כמו דאיתא בבכורות נ' א' עד שמצאו לו מקרא מן התורה כו' שנאמר וכאו בה פרילים כו' ולעיל מינה אמרו כל כסף האמור בתורה כו' דנביאים כו' הרי שכיונו בתלת תורה לתורת משה בפרט : (יא) שכן כתיב לא יבא ממזר וגו' לא יבא פצוע כו' · נ"ל פצוע כו' · קודם ממזר כסדר דקרא : (יב) ואת דברו לא הסיר · נ"ל דיכוון למה דאיתא בסוף קהלת רבה למה קורין אותו דבר דדביר עבין עם ביסין והוא נראה שנוטל עמהם כשרים מש"כ המ"כ דהכוונה לקרות דברו בסגו"ל תחת הדלי"ת (וע"ע מש"כ בויק"ר) נ"ד במת"כ כי משקל פעל בכינוי תתחלף סגול הפ"א לפת"ח כמו מלכו עבדו או לחיר"ק כמו לדקו בגדו · אך כתוס' קדושין י"ח ב' ד"ה ר"א כתבו בשם ר"ת דאם בבגדו הוא מלשון בגד הל"ל בבגדו כמו מנגד נגדו · אולם מה שהביאו עוד וכמו מחלב חלבו תמוה דחלב הוא בחמש נקודות והפ' גרונית עי' ביסוד הניקוד שער השמות אות ל"ת · ובאמת משקל פֶּעֶל בשש נקודות בכינוי הרבים הוא שוה למשקל פָּעָל כמו עבד עבדיו ילד ילדיו ע"ש וא"כ נוכל לפרש בטח דברו מל' דֶּבֶר : (יג) כשבפנים שחקת כו' שלא הרגיש בך כצ"ל וכ"מ שהיה גי' המ"כ :

מתנות כהונה

מהם בנערותו ואינו מכירם הלשון מגומגם : ארכי ישנה · פי' סנהדרין הממונים בעיר ישנה קרוב לציפורי : אסטרטיא וכו' · פי' בגמרא דפ' י' יוחסין הממנין בחיילות בית דוד וכו' : ה"ג משיאין לכהונה ואינו צריך כו' ועיין כל זה בפ' י' יוחסין : [ה"ג היוצאים למלחמה צריכין שלא יהיו ביניהם ממזרים] : עד כדון · עד עתה הבאתי לך ראיה מן הקבלה דהאי והתיחשם בצבא פסוק הוא בדברי הימים סימן ז' וכל המקרא נקרא קבלה חוץ מתורת משה : מהו ומעלה בו כו' · שהיה צריך לומר בהם כיון שמדבר בשניהם בהקב"ה ובבעלה : ה"ג לא כשאת סבורה : ה"ג בירושלמי דפ' הערל לא מסתברא אלא וגם וגו' · פי' אין הסברא לומר אלא וגם וכו' ובירושלמי די' יוחסין גרס כמו כאן והוא הוא ופירושו לא מסתברא ולא מתיישב בלא זאת שיכתוב וגם כו' : ואת דברו לא הסיר ואת דברו כו' גרסינן · בסגו"ל תחת הדל"ת וכ"מ בירושלמי דעשרה יוחסין ועיין בויקרא רבה פ' ל"ב : כד סלק כו' · כשעלה לכאן לארץ ישראל שמע קול הבריות קורים לזה ממזר ולזו ממזרת אמר להו לחכמים מהו זה הלך לו ובטלו דברי רב הונא שאמר אין וכו' : [ה"ג בירושלמי דפרק הערל ובפ' עשרה יוחסין א"ל ר' יעקב בר אחא עמך הייתי כשאמר ר' אבא בר רב הונא בשם רב אין ממזר חי יותר מל' יום אימתי וכו' : ה"ג הוי ומעלה בו מעל ולא בהקב"ה] : כשבפנים גרסינן · פי' באותו שומר שבפנים : כך · כלומר עשית כך שהיית מתעלם מפניו ושחקת בו : קרי ביה לא אראנו · אל"ף ראשונה בפת"ח והוא פועל יוצא : הוי ומעלה בו · בבעל דוקא : [ה"ג בעלי רוצה להשקות אותי מים וכו' : נפשות אחרות גרסינן] :

פירוש מהרז"ו

אף כי לא יומת כי אין איש יודע אשר זה הוא אביו · וא"ע א"כ היה לו לענוש כן אנג כל הפנויות שאינם ערוות על שהולד יבוא להכות ולקלל אביו ואמו ויתכן שהממזר מערוות הוא עז פנים ויכול לבוא לידי כך ולא הבא מן הפנויות כי יש בו בושת פנים ולא יבא לידי כך : והיה מחניך קדוש · וס"ד ולא יראה בך ערות דבר : אין בודקין · קידושין דף ע"ו : שום תשים · דברים י"ז ט"ו : בבני אשר · ד"ה א' ז' מ' כל אלה בני אשר וגו' והתיחשם בצבא וגו' : ונתתי לך ולזרעך · אחוזת עולם והייתי להם לאלהים : שאינם אבות ניכרים · שהם עצמם אינם יודעים וגם לא אחרים · וכרים הסימן התחיל בפסוק ונתתי לך ולזרעך וא"כ פסוק כי ה' אלהיך וא"כ פסוק ועתה בניס שע"פ דרשת פסוק ועתה בניס יתבאר פסוק כי ה' אלהיך וע"פ זה יתבאר מ"ש ונתתי לך וכו' דוק והתבונן :

ח ב' מעילות · לעיל סי' ב' ע"פ מדה יו"ד : לא יקחו חלק בארץ · כדלעיל סוף סי' ז' : מהו ומעלה בו · למה הפסיק בתיבת בו בין ב' המעילות : דאמר ר' חנינא · ויק"ר פר' ל"ב סי' ה' · ירושלמי קדושין פרק ד' : לא מסתבר דלא · פי' וכי אין הסברא נותנת שיכתוב כך חכם ויבוא טוב כי מן הסתם החכם מביא טוב ולא רע ומאי וגם ע"כ דורש כאילו כתוב וגם ומביא רע הוא חכם ופי' לא די שהטובה שמביא הכל מתהלים ממנו אלא אפילו הרעה ג"כ צריכים להתהלה כי גם הוא בחכמה ע"פ מדה פ' ול"ח : הוי ומעלה בו מעל · לכך הפסיק בתיבת בו כצ"ל להורות שהמעילה שמועלת בבעלה הוא מעל גמור שאינו יודע כלל אך מה שמועלת בהקב"ה אינו רק שהיא סוברת שמועלת אך ה' יודע כל הנסתרות : אם יסתר איש במסתרים · ע' שמ"ר פרשה א' סימן ב' : ט שבפנים שחקת · פי' עליו אתה שוחק כי נמלטת מידו אך ממני לא תמלט ואני תופסך ומוסרך להשופט· והנמשל שלהאשה יש שני שומרים · א' הוא בעלה והב' הוא הקב"ה ואחר שניאפה עם אחר הרי נמלטה מיד השומר הפנימי הוא בעלה וקורא להקב"ה שומר החיצון על שהוא סובב הכל ושומר העולם כולו ואין להמלט ממנו וע' לקמן : קרי בו אראנו · שהיל"ל ואני לא ארצה ע"כ דורש א"ת ארצנו אלא ארצנו : את הסוטה ואת הנואפת · לעיל סוף סי' ה' ולקמן סי' י"ט בביאור : אין את יכולה · לעיל סוף סי' ח' : ואין משלחת במלחמה · אין אדם יכול לשלוח את חבירו תחתיו במלחמת ה' : ולא ימלט רשע את בעליו · שהחטא והרשע לא ימלטו את החוטא אבל ירדפו אחריו לענשו כמו כאן בהאחיות וע' ד"ר פר' ט' סי' ג' : י בנפשות ובממון · נפש עצמה שהפקיד בעלה גופה אצלה שתשמור אותו והיא מוסרתו לאחרים גם מעמדת לו נפשות אחרים שאינם שלו וסבור שהוא שלו גם זנו ומפרנסו ומורישו בשקר ומפסדת ממונו : ולעוה"ב · ראיה שדעת המדרש שהאשה הכשרה גם לעולם הבא תהיה עם בעלה שהיתה

יפה תואר

יפלים כלידה : [זכות יחוסיהן כו' · פי' לא כך היו אנשי מלחמה מיוחסים כדי שתעמוד להם זכות אבותם כדאמרינן בגמ' ואע"ג דמאורייתא ילפינן לה דרשינן טעמא דקרא : מדברי תורה מנין מפום דליכא מידי דלא רמיזי באורייתא כדאמרינן בתענית לכן בעי לאתויי מד"ת היכן הוא] : אחת לע' שנה הקב"ה מביא דבר בעולם וכו' הא פליג אדרב דאמר אין ממזר חי יותר על שלשים יום דלפ"ז משמע דחיין והוה בכל דור מינייהו רק בשנת ע' שהן כלין לגמרי ומיהו י"ל שאין ה' מסלק הממזרים רק אחת לע' שנה דא"כ הנולדים אחר אותה שנה עד ע' שנה יפרו וירבו ויטמעו עו בישראל ועוד דהא קאמר הכא לא כשאת סבורה להנחיל הממזר שלך נכסי בעלך אני מכירו וטורדו מן העולם וכו' ומאי קאמר והלא הגדולים עד שבעים שנה ינחלו נכסי בעל ע"י אמם ויאכלום כמה שנים וכו' : אמר הא אזילא דרבי הונא כו' · כלומר נפסד דברי כי שקר דבר · ותימה וכיון דרבי זעירא לא ס"ד לחלק בין מפורסם לשאינו מפורסם

ידי משה

שהיה נקרא אל ולו מותר להשתמש בשרביטו של מלך ולא לאחר לפי שהם חוקי המלך : שלא לפרסם את החטאים · וא"ת והא לעיל בויקרא רבה פ' כ"ג איתא שהקב"ה צר צורת הולד בדמות נואף כדי לפרסם וכ"ל

מקנא אותה ע"י בהמה (יד) (כא) אותה זו שהתרו בה שכבת זרע פרט לכשקינא לה (כב) דרך איברים שלא תאמר בקפידת הבעל תלה הכתוב ובעל הא קפיד לכך נאמר שכבת זרע ונעלם מעיני אישה (כג) א ולא שיהא בעל רואה ומעמעם הא אם ידע בה בעלה אין רשאי להערים עליה ולהשקותה · ונסתרה והיא נטמאה כיון שנסתרה (כד) התורה קראה אותה טמאה · ד"א ונסתרה והיא נטמאה ב (כה) כמה שיעור סתירה כדי טומאה כמה היא טומאה כדי ביאה כמה היא ביאה כדי העראה כמה העראה ר"א אומר (טו) כדי חזרת דקל ברוח ר' יהושע אומר כדי מזיגת הכוס בן עזאי אומר כדי לשתותו ר"ע אומר כדי גלגול ביצה רבי יהודה בן בתירה אומר כדי לגמות שלש ביצים מגולגלות זו אחר זו ר"א בן פנחם אמר כדי שיקשור גרדי את הנימא פנימון אומר כדי שתושיט ידה ותטול ככר מן הסל אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר (משלי ו) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם ואשת איש נפש יקרה תצוד אמר ר' יוסי כל אלו שיעורים לאחר התרת סינר אמר רבי יוחנן כל אחד ואחד בעצמו שיער ובן עזאי נשא אשה מימיו אית דבעי מימר נתחמם ואית דבעי מימר בעל ופירש ואית דבעי מימר (תהלים כה) סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם (כו) מנין להעראה שהיא אוסרת באשת איש אמר רבי יונה שכן כתיב (ויקרא יח) כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה הוקשו כל העריות לנדה מה נדה בהעראה דכתיב (שם כ) את מקורה הערה אף כל העריות בהעראה ועד אין בה שהוא כשר להעיד (כז) ומניין אף עד שאין כשר להעיד אם אמר נטמאת אינה שותה ת"ל עד ועד והיא לא נתפשה אסורה הא אם נתפשה מותרת ויש לך תפישה בישראל והיא אסורה ואיזו זו כל שתחלתה ברצון וסופה באונס (כח) ויש לך שאינה תפושה בישראל והיא מותרת ואיזו זו שתחלתה באונס וסופה ברצון כהדא איתתא אתת גבי רבי אמרה ליה נאנסתי אמר לה ולא ערב ליך אמרה ליה ואם יטבול אדם אצבעו בדבש ויתננה לתוך פיך (כט) ביום הכפורים שמא אינו רע לך ובסוף אינו ערב לך וקבלה (ל) ד"א ועד אין בה ג אע"פ שאין לה עכשיו יש לה לאחר זמן כיוצא בדבר אתה אומר (בראשית יא) ותהי שרה עקרה אין לה ולד אע"פ שאין לה עכשיו יש לה לאחר זמן שנאמר (שם כא) וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר כיוצא בדבר אתה אומר (אסתר ב) לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד אע"פ שלא הגידה עכשיו הגידה לאחר זמן ואף כאן ועד אין בה אע"פ שאין לה עכשיו יש לה לאחר זמן שנאמר (מלאכי ג) וקרבתי עליכם למשפט והייתי עד ממהר וגו': יא ועבר עליו רוח קנאה וגו' הה"ד (משלי ו) שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו (לא) ר' יוסי הגלילי אומר אלו שבעה דברים בסוטה הם אמורים (שם) עינים רמות שהסוטה תולה עיניה לאיש אחר וכה"א (ישעי' ג) יען כי גבהו בנות ציון וגו' לשון שקר שהיא נואפת ואומרת ממך אני מעוברת ומשקרת לו וידים שופכות דם נקי שהנואף נכנס ע"מ שאם נתפס יהרוג או יהרג לב חורש מחשבות און שהנואף והנואפת אין מחשבותם בכל שעה אלא עון אימתי הם חוטאים ואומרים זה לזה באיזה מקום באיזה שעה רגלים ממהרות לרוץ לרעה בודאי שממהרין לעשות את החטא יפיח כזבים עד שקר שאם יתפסו הם מכזבים ומשקרים ונשבעים (טז) משיחים היינו זה לזה לדברים אחרים ומשלח מדנים בין אחים שכל ישראל אחים זה עם זה שנאמר (תהלים קכב) למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך הנואף אשת חבירו הבעל שומע ושונאו (לב) ואף הנואף אינו יכול לראותו הוי ומשלח מדנים בין אחים אף כאן הוא אומר ועבר עליו רוח קנאה אין קנאה אלא לשון כעס כמה דתימא (דברים לב) הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם ואומר (משלי ו) כי קנאה חמת גבר וגו': יב ועבר עליו רוח קנאה הה"ד (קהלת ז) ומוצא אני מר ממות וגו' כיצד היא מרה ממות שהיא נותנת לו יסורין (לג) בעוה"ז למה שהוא טועה אחריה ולבסוף מורידה אותו לגיהנם שנאמר (משלי ה) (יז) כי שחה אל מות ביתה שאול צעדיה יתמכו ד שאלו תלמידיו (לד) לרב הונא אביו של ר' אחא למדתנו רבינו הנואף והנואפת עוברין על עשרת הדברות על התשעה אנו מכירים ועל השבת אין אנו מכירים כיצד על אנכי שכל הנואף באשת חבירו כופר בהקב"ה שנאמר (ירמיה ה) איש אל אשת רעהו יצהלו העל אלה לא אפקד נאם ה' ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי עלו בשרותיה ושחתו וכלה אל תעשו הסירו נטישותיה כי לא לה' המה על לא יהיה לך דכתיב בו (דברים ה) כי אנכי ה' אלהיך אל קנא ושני פעמים אמרו בסוטה ועבר עליו רוח קנאה וגו' למה שני פעמים שהיא מקנאה להקב"ה ולבעלה וכה"א כי מנחת קנאות היא שהן שני קנאות על לא תשא שהוא מנאף ונשבע שלא עשה ועל כבד את אביך שהנואף עם הסוטה מתעברת ממנו ואומרת לבעלה ממך אני מעוברת והעובר גדל ומכבד לפני בעלה סבור שהוא אביו ואינו אביו ועובר בשוק ומקלל את הנואף

מסורת המדרש א תנחומא כאן · ב תוספתא דסוטה פרק א' · תנחומא כאן · ג פסיקתא רבתי פ' ל"ב · ילקוט סוף סדר נח · איכה רבתי פ"א · ד ילקוט כאן · פסיקתא רבתי פ' ל"א ·

חדושי הרש"ש

(יד) אותה זו שהתרו · עמ"כ · אמת שבגמ' פ' האשה רבה ל"ס א' (במ"כ ט"ס פ' ארוסה) דרים הכי אבל המדרש נראה דדרים דוקא אם קנא לה מקודם הוא דנאסרת אבל בלא קינוי אינה נאסרת בסתירה גרידא : (טו) כדי חזרת דקל ברוח · עמ"כ שהעתיק פירש"י בשיבוש · וז"ל רש"י שם שהרוח דוחפתו להענף והוא חוזר למקומו : (טז) משיחים היינו זה עם זה לדברים אחרים כנ"ל : (יז) כי שחה אל כו' · לשון הירושלמי שם : (כו) מנין להעראה כו' א"ר יונה כו' · יבמות נ"ד ב' : (כז) ומניין אף (כט) ביוה"כ שמא כו' ולבסוף אינו ערב כו' · עיין בהגר"א א"ח סימן ר"ד ס"ק כ"ה : (ל) ד"א כו' אין יכול לראותו כו' · כמ"ש שלשי נדרים דניחא ליה דלימות כמ"ש כי נאפו ודם בידיהם : (לג) בעוה"ז למה שה

חדושי הרד"ל

כנ"ל : (כא) זו שהתרו בה · זו שקינא לה היא שנסתרה · אבל קינא לאשתו א' ונסתרה אשתו שהניה לא · כן י"ל לגירסת הספרים · וקרוב יותר שצ"ל כדאיתא בספרי כאן ולא את הערוה ע"ש פירושו : (כב) דרך איברים שלא תאמר בקפידת כו' · סוטה כ"ו ב' : (כג) ולא שיהיה בעל רואה כו' ספרי : (כד) התורה קראה אותה טמאה · ירושלמי פ"ק דסוטה ה"ב · ואפשר רומז לדברי חכמים דר"י בן כיפר ביבמות י"א ב' דדרשו אחרי אשר הוטמאה על סוטה שנסתרה : (כה) כמה ש (כז) ומניין אף עד כו' · ע' ירושלמי פ"ו דסוטה ה"ב : (כח) ויש לך תפישה כו' · ירושלמי פ"ד דס : (ל) ד"א כו' אע"פ שאין לה עכשיו כו' תנחומא : (לא) ריהג"א אלו ז' דברים כו' · שם : (לב) בעוה"ז למה שהוא טועה כו' · כנ"ל · והיסורים היינו שהמים בודקין אותו : (לד) שאלו תלמידיו לר"ה כו'

פירוש מהרז"ו

עמו בעוה"ז : ע"י בהמה · שאם קינא לה שלא תסתר עם הבהמה אינה נאסרת ואינה משקה אותה וע' כל זה בספרי כאן : שהותרה בה · ע' מ"כ : דרך אברים · שאם קנא לה שלא תסתרי עם פלוני שישחוק עמה בהנאת אברים בלא שכיבה אינה נאסרת : ידע בה בעלה · שנסתרה והעלים עיניו : ונסתרה והיא נטמאה · דין ההשקאה הוא על הספק שאם תודה שנטמאה אינה שותה · ואיך אמר והיא נטמאה אלא מיד שנסתרה נקראת טמאה על הסתירה שגם הסתירה היא לכוונה רעה : כמה שיעור סתירה · ספרי כאן סוטה דף ד' א' : ר"א בן פנחס · בגמ' שם הגי' ר"א בר ירמיה אומר כדי לקשור גרדי נימא חנן בן פנחס אומר כדי שתושיט ידה לתוך פיה ליטול קיסם פלימו אומר כדי שתושיט ידה לתוך סל ליטול ככר · ובירושלמי סוטה הגירסא כמו כאן : עד ככר לחם · שהיל"ל עד שיעני או עד חסר לחם ע"כ דורש שיעור הזנות כשיעור נטילת ככר לחם ממקומו המיוחד לו היינו הסל כי כל דברי רוה"ק באו ללמד תורה לבד פשטם : בעצמו שיער · התנאים האלקים האלו דקדקו על כל מעשיהם כחוט השערה ומאחר שיתכן המעשה בזמן קצר כזה יש לחוש שנטמאה ג"כ באופן זה : לאחר התרת הסינר · וידוע היה להם זמן התרת הסינר ג"כ בנמנום : נתחמם · שנחמם גופו על ידי מלאכה או מהדרך בא לידי מקרה לילה וכמ"ש שבת דף קכ"ז שאם מטורח הדרך אירע קרי לרבי : כל אשר יעשה · בפרשת עריות בסוף אחרי מות שבכללם הנדה ג"כ כמפורש בפסוק י"ט ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב הרי נדה בכלל כל העריות ויצאה מן הכלל בסדר קדושים ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגו' את מקורה הערה לידון בהערה לא על עצמו יצא לידון בהערה אלא על הכלל כולו יצא על פי מדה כ"ה (וצ"ע למה צריך להקש) :

מתנות כהונה

זו שהתרה בה · אבל אינה נאסרת על בעלה בשכיבת אחותה או אמה כדבעי למילף בק"ו ביבמות פ' ארוסה ובספרי לקמן בפרשה זו ואתי אותה לדחות הקל וחומר : ומעמעם · ומתחסד את עצמו כאילו אינו רואה לשון עמיא תרגומו של כהה : חזרת דקל ברוח · פ"ק דסוטה ופירש"י ז"ל שהולך סביב הדקל והרוח דוחפתו עד שחוזר למקומו : התרת סינר · כי כן היה מנהג הנשים לחגור על בשרם סינר כעין מכנסיים כדפירש"י בפ' כילד במסכת יבמות וגם עזרא תיקן שבנות ישראל יחגרו בסינר ארוך מלפניה ומאחריה עד הארץ : בעצמו שיער · כפי בעצמו מהירות תשמישו : ה"ג בירושלמי דפ"ק דסוטה ובן עזאי נשא אשה דבעי מימר נתחמם וכו' · פי' והלא בן עזאי לא נשא אשה מימיו כמו שאמר ונפשי חשקה בתורה : נתחמם גרסינן · ופי' ראה קרי בחלומו כאלו בא ובירושלמי גרסינן ונתחתם והוא כמו ונתחסם ופי' נתחזק ונתעלם וקבל כן אמרינן פ"ק דסוטה מרבו קבל ודוגמתו בויקרא רבה פרשה כ"ג אחחסם לפי מה שנראה לי פירושו שם ועיין עליו : בעל ופירש · שהיה נשוי ובעל ופ מחמת שנפשו חשקה בתורה והכי איתא בהדיא פ' הבא על יבמתו ובגמ' פ" העראה · נשיקת שמש : עד ועד · היה יכול לכתוב עד וכתב ועד לרבות אף ראוי להעיד : אם אמרה נטמאתי גרסינן : בישראל · אפילו בישראל : כהדא כו' זאת האשה הבאה לפני כו' : וקבלה · כלומר וקבלה דבריה והתירה לבעלה לה לאחר זמן גרסינן · ופי' הקב"ה יעיד בה כדלקמן : ממך · לבעלה אמרה גרסינן רוח קנאה אין קנאה אלא לשון כעס] : מכירים · יודעים : כי לא ל

עד ועד · שהוא"ו בא להוסיף ולרבות אפילו שאינו כשר : כהדה אתתא · בירושלמי סוטה פרק ד' הלכה ד' : ולא ערב לך · וא"כ נתרציתה ואינו באונס : שמא אינו רע לך · שאינך רוצה שיתן לך דבר הנאה שאסרה תורה ועכ"ז הטבע עושה שלו ומתיקות הדבש אינו בטל וכן בנמשל שההנאה הוא בטבע ולא בהסכם הרצון וכל עיקר התורה על הרצון ולא על הטבע וההנאה ודו"ק : יש לה לאחר זמן · כמ"ש בסוף הסי' וע' ב"ר סוף פר' ל"ח וש"כ : והייתי עד ממהר · במכשפים ובמנאפים : יא שש הנה שנא ה' · ע' ויק"ר ריש פרשה ט"ז וכל הענין בתנחומא כאן סי' א' : יען כי גבהו בנות ציון · ישעיה ג' ט"ז וס"ד ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים להסתכל באנשים אחרים · בשמואל רבתי פר' י"ג כשם שאסור לאיש לזון את עיניו מאשה שאינו ראויה לו כך א"א לאשה לזון עיניה מן האיש שאינו ראוי לה : יהרוג או יהרג · כמ"ש כי נאפו ודם בידיהם והסוטה מתרצת בזה אף שיהרוג הנואף את בעלה כמ"ש בסימן הסמוך : בוודאי שממהרים · פי' שזה כפשוטו ממש ולשון המדרש הוא כשרצה לומר שהוא כפשוטו אומר ודאי · ומ"ש רגלים כן נקראו אברי התאוה כמ"ש ויק"ר פר' ד' סי' ג' ואז ברגלים ע"ש וזהו שאמר שממהרים לעשות החטא ולא אמר שממהרים לרוץ לחטא שהענין נקרא רגלים וכן מי רגלים ודו"ק : משיחים היינו לדברים · ובתנחומא הגי' בדברים פירוש דברים שאינם שייכים לניאוף : הוי ומשלח מדנים · ע' לקמן פר' י"א סימן ה' ונסמן לכאן : כי קנאה חמת גבר · ובפסוק הקודם נואף אשה שהבעל יקנא : יב הה"ד ומוצא · תנחומא כאן סי' ב' ופי' ד"א ועבר עליו רוח קנאה · ולשון הפסוק ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה טוב לפני האלהים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה ודורש לקמן ועי' לעיל סימן ד' : שהוא טועה אחריה · וכתיב משלי ו' נואף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה נגע וקלון ימצא וגו' כי קנאה חמת גבר : כי לא לה' המה · שכפרו בו על שאים אל אשת רעהו יצהלו · מיד אחריו כחשו בה' ויאמרו לא הוא ועי' כל זה לעיל סימן ז' בארוכות : ב' פעמים אמר בסוטה · הא' ועבר עליו רוח קנאה והב' או עבר עליו רוח קנאה וקנא ודורש מדה י' וצ"ע שבפסוק למ"ד כתוב עוד הפעם תעבור עליו רוח קנאה : מנחת קנאות · לקמן סימן כ"ב : ועובר בשוק ומקלל · שהוא ממזר וחייב ה

ידי משה

וכ"ל שכל זמן שלא קיבל דינו הקב"ה מפרסמו משא"כ כשקיבל דינו אין הקב"ה מפרסמו כמו גבי ואת הבהמה תהרוגו וכאן שנמחו מן העולם אם הקב"ה עליהם אע"ג י"ל דהתם הטעם שלא יטמעו בכשרים ומה שפירסם הקב"ה את זמרי י"ל דהתם היה להודיע שבח פנחס שלא פחד ממנו אף שהיה גדול וחשוב כ"כ וק"ל : שיקשור גרדי את הנימה · גרדי פי' אומן שעושה מעשה פשתן : ובן עזאי נשא אשה מימיו · וא"ת והא בפרק אף ע"פ קאמר בדתיה דר"ע עבדה הכי לבן עזאי וי"ל שגירסא מן האירוסין :

יפה תואר

תקשי ליה לא יצא ממזר בקהל ה' למאי אצטריך וי"ל דהוה סבר דמאי שאין שממזר תי הייני קרא וגם הוא תכם ויצא רע דהיינו שס' מביא דבר לכלותם דס"ד דכתר דאתרבו נואפין ומ הוא דגזר רחמנא הכי אבל מקמי הכי הוו קיים א"כ י"ל דהוה מפליג בין מפורסם לאינו אי

בודאי שממהרין לעשות את החטא · פי' בודאי כמשמעו וא"ל לשום דרש וכן הוא לשון

על

סבור שאינו אביו והוא אביו על לא תרצח שהנואף נכנס על מנת או יהרוג או יהרג על לא תנאף דבר שהוא מפורש שהוא נואף על לא תגנוב שהוא גונב מקור חבירו וכה"א מים גנובים ימתקו על לא תענה שמעידה עדות שקר ואומרת ממך אני מעוברת על לא תחמוד שהנואף אשת חבירו חומד כל אשר לבעלה כיצד כשבעלה נפטר מן העולם סבור שאותו הבן הוא שלו עומד הבעל וכותב לו דייתיקי מכל נכסיו ומוריש כל מה שיש לו ואינו יודע שאינו בנו נמצא שהנואף חומד כל מה שיש לחבירו והומד אשתו · אמרו לו לרב הונא הרי אמרנו תשעה אמור לנו כיצד עובר על זכור את יום השבת אמר להם אני אומר לכם פעמים (יח) כהן יש לו אשה (לה) וישראל נואף בא עליה והיא יולדת בן סבורים בו שהוא בנו של כהן ועומד אותו בן ומשמש בבית המקדש ומעלה עולות בשבת ונמצא מחלל את השבת הרי שעברו הנואף והנואפת על עשרת הדברות ועליה אמר שלמה (קהלת ז) ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה טוב לפני האלהים ימלט ממנו וחוטא ילכד בה אוי לה לעבירה שעוברין בה על עשרת הדברות · את האשה אשר היא מצודים צדה בעוה"ז וצדה בעוה"ב וחרמים החרם הזה א צד במים ואינו צד ביבשה (לו) אבל האשה צדה במים וצדה ביבשה לבה שהיא תובעת בלבה אסורים ידיה אלמלא שאסורים ידיה (לז) שאינה תובעת בפה לא היתה מנחת לאדם שלא תהא תובעתו טוב לפני האלהים ימלט ממנה · (לח) תני בשם רבי מאיר כשם שיש דעות במאכל ומשתה כך יש דעות באנשים יש אדם שיורד זבוב בכוסו וזורקו ושותהו זה בשאר כל אדם שהוא רואה את אשתו מדברת עם שכניה ועם קרוביה ומניחה · יש לך אדם זבוב פורח על גב כוסו והוא נוטלו ושופכו ולא טועמו זה חלק רע באנשים שנתן את עיניו בה לגרשה · יש לך אדם זבוב שכן על גב כוסו והוא נוטלו ומניחו כמות שהוא זה יהודה בן פפוס שנעל את הדלת בפני אשתו אמרין ליה נהיגין הוין אהבתך עבדין כן · יש לך אדם זבוב מת נופל לתוך כוסו והוא נוטלו ומוצצו ושותהו זה הרשע שהוא רואה את אשתו לבה גם בעבדיה יוצאה לשוק וראשה פרוע ופרומה משני צדדיה ורוחצת במקום שבני אדם רוחצין זו מצוה מן התורה לגרשה שנאמר (דברים כד) כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו מהו והלכה והיתה לאיש אחר הכתוב קראו אחר שאין זה בן זוגו של ראשון שהלה הוציא את אשתו משום ערוה והלה נכשל בה אם זכה הוא לשמים הרי הוא מגרשה ואם לאו סוף שהיא קוברתו שנאמר (שם) או כי ימות האיש האחרון אשר לקחה לו לאשה ראוי היה זה למיתה שהאשה הזאת הכניס לתוך ביתו · על הראשון שגרשה אמר שלמה טוב לפני האלהים ימלט ממנה ועל השני שהכניסה לתוך ביתו אמר הכתוב וחוטא ילכד בה · ד"א טוב לפני האלהים ימלט ממנה זה שהקב"ה מעביר עליו רוח קנאה ומקנא לאשתו בזמן שרואה אותה שהיא פרוצה וחוטא ילכד בה זה שהוא רואה את אשתו שהיא קולנית ורגלה רמה ופרוצה בשחוק ואינו מקנא בה (לט) לפי שדרכן של בנות ישראל לא קולניות ולא רגל רמה ולא פרוצות בשחוק לכך נאמר ועבר עליו רוח קנאה · תנא דבי ר' ישמעאל אין אדם מקנא לאשתו (מ) ב אא"כ נכנסה בו רוח טהרה שנאמר ועבר עליו רוח קנאה ותליא בפלוגתא דתני וקנא את אשתו רשות דברי רבי ישמעאל ר"ע אומר חובה הא למדנו שהוא רוח טהרה שאם אתה אומר רוח טומאה וכי רשות יש לו לאדם או חובה להכנים רוח טומאה בעצמו (מא) תני ר"א בן יעקב אומר כלפי שאמרה תורה לא תשנא את אחיך בלבבך יכול זו ת"ל ועבר עליו רוח קנאה וגו' · ועבר עליו רוח קנאה כיצד עוברת עליו כמה דתימא (קהלת י) כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר היה ר"מ אומר אדם עובר עבירה בסתר הקב"ה מכריז עליו בגלוי שנאמר ועבר עליו רוח קנאה ואין עבירה אלא לשון הכרזה שנאמר (שמות לו) ויצו משה ויעבירו קול במחנה וגו' וקנא את אשתו אר"נ בר יצחק אין קינוי אלא לשון התראה וכה"א (יואל ב) ויקנא ה' לארצו ויחמול על עמו · והיא נטמאה או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה (מב) תני רבי אומר ג' טומאות נאמרו בפרשה אחת לבועל ואחת לבעל ואחת לתרומה וכי מצאנו אשה שהיא אסורה לביתה ומותרת לאכול בתרומה א"ר אבין אכן איתמרת אחת לבעל ואחת לבועל ואחת ליבם א"ר יוסי ב"ר בון מתניתא אמרה כן ואם מת חולצת ולא מתייבמת : יג והביא האיש את אשתו אל הכהן מה כתיב למעלה מן פרשת סוטה ואיש את קדשיו לו יהיו וגו' וכי ישראל אוכל קדשים אלא אם באת אצל כהן בנדרים ובנדבות ובבכורים אני מעמיד הימך כהנים אוכלים קדשים ואם לגלגת במצות ולא הבאת קדשים סופו והביא האיש את אשתו אל הכהן וגו' תרעא דלא פתיח למצותיה פתיח לאסיא · (יט) והביא את קרבנה עליה הרי זה מביא (מג) קרבן משלו עשירית האיפה לפי שעברה על עשרת הדברות קמח שעורים (מד) הנואף האכילתו מעדני עולם לפיכך קרבנה מאכל בהמה · לא יצוק עליו שמן ולא יתן עליו לבונה (מה) ג תני אמר ר"ש בדין הוא שתהא מנחת חוטא טעונה שמן ולבונה כדי שלא יהיה חוטא נשכר ומפני מה אינה טעונה שלא יהא קרבנו

מהודר

מסורת המדרש א תנחומא כאן · מדרש קהלת פרשה ז' · ב ספרי פרשה נשא פיסקא ז' · ג יבמות דף ל"ב · מנחות דף ו' ·

חדושי הרד"ל

(לה) וישראל נואף בה כו' שהוא בנו של כהן מחלל את השבת · משמע שאם היה הנואף כהן והרי הוא ממזר והלא מ"מ כהן פסול מיקרי · וא"כ הרי הוא בכלל זרע לוי דמרבינן בקדושין ס"ו ב' · שאם עבד ונודע שהוא בן גרושה עבודתו כשרה (וכיון דעבודתו כשרה ממילא ניתן שבת לדחות ולא חילל השבת) · אבל כשהנואף ישראל א"כ אינו זרע לוי וכהונה כלל · אבל הרשב"א בחדושיו שם ביאר דממזר שהוא פסול קהל אינו נקרא זרע כהונה ע"ש : (לו) אבל האשה צדה במים וצדה ביבשה · ע' יד"מ · והספר הכונה כמ"ש בב"ר פכ"ג רמז למפרשי ימים שהיו נזכרים כו' · וז"ש צדה בים שאפילו בורח לים שאין מצויים שם נשים לראותם אעפ"כ התאוה צדה שם הלב וחוזר אחריה ליבשה : (לז) שאינה תובעת בפה · שנטע הקב"ה בטבעה כך בגזירת הוא ימשל בך כדאיתא בערובין ק' ב' : (לח) תני בשם ר"מ כשם כו' · תוספתא פ"ה דסוטה ירושלמי שם פ"ק ה"ז : (לט) לפי שדרכן של ב"י כו' · תנחומא : (מ) אא"כ נכנסה בו רוח טהרה כו' וכי יש רשות כו' · סוטה ג' א' : (מא) תני ראב"י כלפי כו' היה רמ"א אדם כו' · שם : (מב) תני רבי אומר ג' כו' · ירושלמי שם פ"ק ה"ב : (מג) קרבן משלו · ע' בספרי ובנדרים נ"ה א' : (מד) הנואף האכילתו מעדני כו' · כצ"ל וכ"ה סוטה ט' א' : (מה) תני א"ר"ש בדין כו' · שם י"ד א' :

חדושי הרש"ש

מות ביתה (פסוק הוא במשלי ב' י"ח) שאול צעדיה יתמכו (שם קפיטל ה') : (יח) כהן יש לו אשה וישראל נואף כו' · עי' ז"כ : (יט) והביא את קרבנה עליה כצ"ע :

מכאן

מתנות כהונה

אינם מאמינים בה' : ומורישו כו' · עיין מזה פרשה י"א לקמן : [ה"ג מדברת עם שכניה · וכן הוא בירושלמי פ"ק דסוטה ובבבלי סוף גיטין] : לגרשה · ולפיכך מקפיד עליה כל כך כדי למצוא עלילה לגרשה : כמות שהוא · אינו שופכה אבל אינו שותה ג"כ : נהיגין וכו' · בתמיה וכי אבותיך היו נוהגין לעשות כן שמפני זה נכנס איבה בינו לבינה ומזנה תחתיו כן פירש"י סוף מסכת גיטין : [ה"ג נוטלו ומוצצו ושותהו] : ה"ג בירושלמי לבה גם בעבדיה · ומשם ואילך גרסינן יוצאה לשוק והוא מתלמוד בבלי סוף גיטין : [משום ערוה גרסינן] : ראוי היה · דייק מדכתיב כי ימות לשון ודאי והל"ל אם ימות : קולניות · שצועקת בקול רם דרך עזות : רגל רמה · פסיעות גסות בקפילה דרך גבר : [זה שהקב"ה גרסינן] : לביתה · כלומר לבעלה : אכן · כמו הכן פי' הכי אתמר : [ה"ג אני מעמיד הימך] : הימך · ממך כד"א הימנו · ממנו : [ואם לגלגת במצוה גרסינן] : תרעא כו' · שער שאינו פתוח לצדקה יהא פתוח לרופא והיה כן למשל בפיהם : משלו · דייק מדכתיב והביא שהיה צ"ל והביאה שהרי אמר קרבנה עליה : שלא יהא חוטא נשכר · שהוא ממעט ההוצאה על השמן והלבונה : [לפי שעברה גרסי'] : הנואף האכילתו גרסינן ·

פירוש מהרז"ו

על ביאתו עכ"ז מוזהר הממזר על הכאתו וקללתו וחייב עליו מיתה וכמבואר לעיל סי' ז' : או יהרוג וכו' · בסי' הקודם : מים גנובים ימתקו · משלי ט' י"ז וכתוב שם בפסוק י"ג אשת כסילות הומיה פתיות : והומד אשתו · ועובר ג"כ על לא תחמוד אשת רעך : כיצד עובר על זכור · זה צ"ע שהרי באופן שעובר על לא תרצח עובר גם על זכור שנכנס על מנת לרצח אם יהרוג או יעשה הבורה ויחלל השבת ובהכרח שהכוונה שאף בחול גורם שיעבור על זכור כמו שאר כל הדברות : מצודים · שני מצודים וכן חרמים : צדה במים · אם רואה אותה במים כשעומדת על הכביסה או שעובר אחריה אם אינו מעלים עיניו נלכד וביבשה לוכדת בפניה ודו"ק : לבה שהיא תובעת בלבה · פי' שזה שהוא מצודים וחרמים היא רק בעבור שתובעת בלבה וגורם לה פריצות ורמיזות אף שאין בכחה לתבוע בפה וזהו מ"ש אסורים ידיה על הכח והיכולת וידי תאותה : לא היתה מונחת · כמ"ש משלי ל' לעלוקה שתי בנות הב הב שאול ועוצר רחם : תני בשם ר' מאיר · גיטין דף צ' בסיום המסכתא ושם ג' אופנים ירושלמי סוטה פרק א' הלכה ו' : והוא נוטלו ושופכו · והנמשל מובן שרואה אשתו מדברת עם קרוביה ומוחה בידה שמשנאתו אותה מחפש לה עלילות דברים : כמות שהוא · עי' מ"כ אף שאין לו טעם מספיק לשפכו על כל זה נמאס הכוס בעיניו על שסכן עליו הזבוב ובנמשל שאשתו נמאסת בעיניו אם מדברים עמה אחרים : הרי הוא מגרשה · כמ"ש ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה : אשר לקחה לו לאשה · שזה מיותר שכבר כתוב והלכה והיתה לאיש אחר ע"כ דורש שזה הוא נתינת טעם למה ימות האיש האחרון כי לקחה לו לאשה ולא גרשה : קולנית · פי' מריבה עם בעלה כשמדבר בעלה עמה על עסקי עונה כתובות דף ע"ב רש"י שם : רגלה רמה · שהיא יצאנית עי' ב"ר פר' י"ח סוף סי' ב' : ותליא בפלוגתא · אם הוא רשות או חובה תלוי בפלוגתא דר"י ור"ע שמהם יש ראיה שפי' רוח קנאה הוא רוח טהרה ול"ע איך הוא תלוי בפלוגתא שהרי לדברי שניהם ע"כ פי' רוח טהרה · אך בסוטה דף ג' א' איתא אין אדם מקנא לאשתו אא"כ נכנס בו רוח מאי רוח רבנן אמרי רוח טומאה ורב אשי אמר רוח טהרה ומסתברא כמ"ד רוח טהרה דתניא וקינא וכו' כמ"ש כאן ואולי צ"ל כאן אלא אא"כ נכנס בו רוח ותלי' בפלוגתא אם הוא רוח טהרה או רוח טומאה היינו רבנן ורב אשי ועל זה הביא ראיה מהברייתא שהוא רוח טהרה לדברי שניהם וכאן בשיבוש וחסר : כי עוף השמים וגו' · המלאכים הרוחנים והשכלים שלוחי ההשגחה העליונה הם המודיעים לנפש האדם ע"י דיבור הרוחני שנותנים בדעתו ומאירים עיניו לדבר זה ועי' ויק"ר פר' ל"ב סימן ב' שדורש גז"ש על מלאכים וזהו ההכרזה והמאמר בסוטה דף ג' : ויקנא ה' לארצו · וברים הענין כתוב וה' נתן קולו לפני חילו וגו' ומ"ש נתן קולו היינו ההכרזה כמ"ש ויעבירו קול וכל הפסוקים עד ויקנא הם דברי הכרזה : ג' טומאות · סוטה כ"ח א' והגי' שם ת"ר ג' פעמים האמור בפרשה אם נטמאה נטמאה ונטמאה ופי' רש"י וקנא את אשתו והיא נטמאה פסוק י"ד והיתה אם נטמאה פסוק כ"ז תחת אישה ונטמאה פסוק כ"ט ול"ע למה לא חשיב מ"ש בפסוק י"ג ונסתרה והיא נטמאה וכן מ"ש בפסוק כ' וכי נטמאת ועל זה יש לומר שאיננו חושב אלא דברי הכתוב ולא מה שהכהן אומר לאשה בנוכח · ורש"י במשנה דף כ"ז ב' שם כתב שהראשון הוא על טומאה וודאית · והג' אלו הוא על הספק ודורש מדה י' על ג' טומאות א' לבעל שאסורה עליו ב' שאסורה לבועל שקינא לה ג' שאסורה בתרומה אך לקמן פרשה זו סי' מ"ב איתא ד' טומאות נאמר בענין ע"ש וזה שלא כדברי רש"י ול"ע : יג מה כתוב למעלה · עי' ויק"ר פר' כ"ט סי' ה' ותבין כאן וכמ"ש לעיל פר' ח' סימן א' ע"ש ותבין כאן איך דורש וכאן בא להוסיף ואם לאו : פתיה לאסיא · והכהן הוא רופא לבעל מצרה זו שיודיע לו האמת אם טהורה אם טמאה היא : קרבן משלו · כמ"ש והביא את קרבנה עליה : לפי שעברה על יו"ד דברות · כמ"ש לעיל ריש סי' י"ב ולקמן פר' זו סי' מ"ה ג"כ עשירית האיפה רמז ליו"ד דברות ע"פ מדת מנגד : שלא יהיה חוטא נשכר · שלא יהא מנחת חוטא שמביא על חטא אשתו פחות ממנחה שמביא

יפה תואר

איפכא הוה ס"ד כשהוא מפורסם אינו מי דמם הקב"ה על כבוד אביו אבל כשאינו מפורסם הו דקרא

ידי משה

פעמים : וחרמים · פי' מצודה של דגים : והאשה תובעת במים ואינו צדה ביבשה למה שהיא תובעת בלבה כצ"ל · פי' שהיא תובעת בלבה ולא בפה כדמייתי אח"ז לכן אמר תובעת במים שהוא לב ולא ביבשה שהוא פה אבל גירסת הספר טעות דמוכח הלא צריך אתה לומר שיהיה דומיא דחרמים ודו"ק ואם תרצה לקיים גירסת הספר צריך אתה לומר שמלת חרמים קדרים לשון רבים שני חרמים כמו מצודים איך יאמר בים וביבשה למה שהיא תובעת בלבה שהיא ים ולא יבשה : תני ראב"י אומר כלפי שאמרה התורה לא תשנא את אחיך בלבבך וכו' ועבר עליו רוח קנאה תניא הי' ר"מ אומר אדם עובר עבירה וכו' ובגמ' אי' ר"ל אומר ועבר עליו רוח קנאה אין אדם עובר עבירה אלא א"כ נכנס בו רוח שטות נראה דאולי לטעמייהו והא בהא תליא בפלוגתא ר"י ור"ע שר"י ס"ל וקנא רשות ולא חובה אזיל ג"כ לשיטתיה

דס"ל

מהודר · (מו) ד"א לא יצוק עליו שמן למה שהשמן אורה לעולם שהכתוב קראו יצהר והיא אהבה את האפילה לא יהיה אורה במנחתה ולא יתן עליו לבונה שהלבונה זכרון לאמהות שנא' (שיר ד) אלך לי אל הר המור אלו אבות העולם ואל גבעת הלבונה אלו האמהות וזו פירשה מדרכיהן לא יהא זכרונן בקרבנה שהלבונה קרואה זכרון · כי מנחת קנאות היא (מז) שתי קנאות היא כשם שקנאה לבעל כך קנאה לבועל כשם שקנאה למטה כך קנאה למעלה מנחת זכרון זו לטובה אם נמצאת טהורה מזכרת עון זה לרעה אם נמצאת טמאה והקריב אותה הכהן (מח) אינה באה בתוך הרגל והעמידה שלא יעמיד עמה (מט) לא עבדיה ולא שפחותיה מפני שלבה סמוך עליהם (נ) לפני ה' בשער נקנור (ס) מכאן אמרו (נא) ראש המעמד היה מעמיד את הטמאים בשער נקנור : יז ולקח הכהן מים קדושים (נב) אין מים קדושים אלא שנתקדשו בכלי ואלו הן מי כיור ולמה היו המים מן הכיור לפי שהכיור לא נעשה אלא מן מראות הנשים שנאמר (שמות לח) ויעש את הכיור נחושת וגו' אותן נשים (נג) שאמרו האלהים מעיד עלינו שיצאנו טהורות ממצרים כשבא משה לעשות כיור אמר לו האלהים באותן המראות עשה אותו שלא נעשו לשם זנות והימנו תהיינה בנותיהן נבדקות אם טהורות הם כאמותיהן · ד"א אמר האלהים והלא לא נגאלו ישראל ממצרים אלא בזכות המצוה הזאת על ששמרו עצמן מן הזנות וכן את מוצא כל נסים שעשה האלהים לישראל במצרים לא עשה אלא על ששמרו עצמן מן הערוה [א] שהיה המצרי משלשל דליו והיהודי משלשל דליו זה ממלא דם וזה ממלא מים שניהם שותים מן החביות זה שותה דם וזה שותה מים צפרדע רואה ליהודי והיא בורחת ממנו ורואה למצרי וקופצת עליו בהמתן רועות כאחד והיה הברד מניח לזו והורג לזו ראה פלאים שהיה שם וכן כל י' מכות · באו לים ועשה להם יותר ממצרים במצרים כתיב (שמות ט) הנה יד ה' הויה ובים כתיב יד הגדולה שנאמר (שם טו) וירא ישראל את היד הגדולה א"ר יצחק וכי יש יד גדולה ויש יד קטנה אלא גדולה ממש שעשה במצרים עשה בים [ב] הקפה שלישו של ים שנאמר (שם) קפאו תהומות בלב ים והלב שלישו של אדם והלכו בתוכו ביבשה מה כתיב שם שמעו עמים ירגזון היו או"ה קורין תגר ואומרים משוא פנים יש כאן אנו ערלים והם ערלים להם ויושע ה' ביום ההוא וגו' ולנו ונער פרעה וחילו בים סוף באי זו זכות הוא עושה להם כל הנסים הללו אמר להן הקב"ה [ג] ששים המה מלכות ושמונים פילגשים הרי ק"מ ולא מצינו אלא ע' [ד] ל' בני חם וי"ד בני יפת כ"ו בני שם שנאמר (דברים לב) יצב גבולות עמים למספר בני ישראל וכמה הם (שמות א) כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים והאומות שבעים ואת אומר מאה וארבעים אלא (נד) ששים משפחות יש בארץ שמכירין את אביהם ואינן מכירין את אמותיהן ונקראו מלכות ושמונים משפחות יש בארץ מכירין את אמותיהם ואינן מכירין את אביהן ונקראו פילגשים שהפילגשים חשודות ושאר אינם מכירין לא אביהם ולא אמם אלא מעולמים ועליהם נאמר (שיר ו) ועלמות אין מספר וישראל אחת היא יונתי תמתי גדלו במצרים (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים וגו' והן גן נעול אחותי וגו' אחת היא שקלקלה שם ופירסמה הכתוב שנאמר (ויקרא כד) ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי הוא המצרי שהרג משה שלא תתפרסם הדבר בין המצריים שנאמר (שמות ב) ויך את המצרי וגו' (נה) אבל ישראל (תהלים צו) הבו לה' משפחות עמים כיון שראוהו כן ראוה בנות ויאשרוהו וגו' באו לילך וה' הולך לפניהם וגו' לא ימיש וגו' והמן יורד והבאר עולה להרים להם · יורד המן מן השמים והמים מן הארץ ובשר מן הים ויגז שלוים מה שלא נעשה לבריה בעולם הרגישוה האומות ואמרו (שיר ז) מי זאת הנשקפה וגו' אמרו להם בניו של אלהים הן. אמר להן אינן בני מצרים לא כשם ששעבדו במצרים הזכרים לא כך שעבדו בנשים מיד קפץ הדיבור על משה אמר לו מנה את בני וידעו שהבנים בני אבותיהם שנאמר (במדבר א) שאו את וגו' בני ראובן וגו' בני שמעון וגו' וכן כולם אמר הקב"ה לסוטות אמותיכן גדלו בין הטמאים ולא נחשדו ואתם גדלתם בין הטהורים ונחשדתם לפיכך יבא מעשה ידיהן של אותן שגדלו בין הטמאים והיו טהורות ויבדקו ויוכיחו למי שגדל בין טהורים ונטמאו לכך היו המים מן הכיור : מן בכלי חרש (נו) אמר ר"מ היא השקתהו יין משובח בכוסות משובחין לפיכך כהן משקה אותה המים המרים במקדה של חרס · ומן העפר מפני מה אמרה תורה הבא עפר לסוטה זכתה יוצא ממנה בן כאברהם אבינו דכתיב ביה (בראשית יח) ואנכי עפר ואפר לא זכתה תחזור לעפרה רבותינו אמרו (נז) בשכר שאמר אברהם אבינו ואנכי עפר ואפר זכו בניו לשתי מצות אפר פרה ועפר סוטה אבל עפר כיסוי לא מנה מפני שהוא הכשר מצוה ואין ממנו הנאה · (נח) למה היה בודקה במים

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ע"ח · דב"ר פ' ג' · תדא"ר פ' ז' תנחומא פ' וארא · ב מכילתא ותנחומא בשלח · ג פסיקתא זוטא פרשה האזינו · ד לקמן פ' י"ד · שוח"ט מזמור ט' :

חדושי הרש"ש

(כ) מכאן אמרו ראש המעמד היה מעמיד את הטמאים בשער ניקנור · וכ"ה בספרי · ובמשנה דתמיד ספ"ה ובגמרא פסחים פ"ב א' הגי' שער המזרח וע"כ הכונה ג"כ שער עזרת ישראל · והתוס' שם כתבו דהיינו שער עזרת נשים ורש"י ז"ל כתב בשער המזרחי כניסת כ"א לצד הבית וצ"ע :

חדושי הרד"ל

(מו) ד"א כו' שהשמן אורה כו' · תנחומא : (מז) ב' קנאות כו' · ספרי : (מח) אינה באה בתוך הרגל א' ספרי זוטא הובא בילקוט ועמ"כ · ודבריו תמוה שאדרבה הכל רשאין לראותה וכל הנשים חייבין כדאיתא סוטה ח' ב' · ובתוספתא וירושלמי פ"ק דמ"ק תניא עושין צרכי הרבים במועד משקין את הסוטות · וכתבו הרמב"ם פ"ז מהל' י"ט הי"א (וערפ"ד מהל' סוטה) · ונראה פירושו שא"צ להשהותה עד הרגל כדתנן בגניבת הפקר בסנהדרין פ"ט א' בשביל לפרסמו · דהד"א בשביל ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה כזמתכנה ראוי להשהותה לרגל · קמ"ל מדכתיב והקריב אותה הכהן שראוי לקרב ולזרז משפטה ולא להשהותה : (מט) לא עבדי' כו' · ספרי וע' סוטה ד' ב' : (נ) לפני ה' בשערי כו' · ספרי וע' שם ח' א' : (נא) ראש המעמד כו' · פסחים פ"ב א' : (נב) אין מים כו' · ספרי : (נג) שאמרו ה' מעיד עלינו · אפשר אסר לגבאו פתח אהל מועד דרש לשון עדות : (נד) ס' משפחות יש שהיו מכירין כו' · ספרי האזינו פיסקא ש"א וכשה"ש שם : (נה) אבל ישראל הבו לה' משפחות עמים · יכולין להעמיד משפחותיהם (לשבטיהם פקרוים עמים כמ"ש עמים הר יקראו) לפני ה' ביחוסן : (נו) אר"מ היא השקתהו · סוטה ט' א' : (נז) בשכר שאמר אברהם כו') · שם י"ז א' : (נח) למה היה בודקה במים ועפר כו' ·

פירוש מהרז"ו

לקרבן אחר או מנחת נדר ונדבה ולתודה : את האפילה · כדלעיל ברים פר' ז : אלו האמהות · לקמן פר' ז סימן מ"ה : כשם שקנאה לבעל · לעיל ריש סימן י"ב : קנאה למטה · לבעל ולבועל ולמעלה להש"י : זכרון לטובה · שהיל"ל מנחה מזכרת עון ע"כ דורש שתיבת זכרון סתם הוא לטובה ובספרי כאן מאריך בזה ועי' ירושלמי סוטה פרק ג' הלכה ד' : והקריב אותה · יקריב המנחה הזו בעצמה בזמן שמביא את אשתו אל הכהן והכהן מחויב להקריב מיד : והעמידה · במפיק ה"א אותה לבדה ולא שפחותיה שהיא סרכן ולבה סמוך עליהן ולא תתודע ואנן בעינן שתטרף דעתה ותודה וכדלקמן ברים סי' פ"ו ובסוף סי' כ"ב : מכאן אמרו · כמו כאן שנקראת טמאה ומעמידה לפני ה' בשער נקנור כך כל הטמאים מעמידים שם : יז אין מים קדושים · שאין נודרים ומקדישים מים למקדש אלא פירושו שקדשו בעזרה ע"י שנתנם בכיור : ויעש את הכיור נחושת · במראות הצובאות וגו' : על ששמרו עצמם · עי' ויק"ר פר' ל"ב סימן ה' וש"נ : זה ממלא דם · שמ"ר פר' ט' סי' יו"ד : ראה פלאים · עי' שמ"ר פר' י"ב סוף סי' ו' כי אפילות אלו מכת ברד : יותר ממצרים · יותר מבמצרים : שמעו עמים ירגזון · והיל"ל יפחדון יראון אלא ירגזון לדרוש בו לשון רוגז ותגר : השיב להם הקב"ה ששים המה · ושמונים פלגשים ועלמות אין מספר אחת היא יונתי תמתי ואח"כ כתוב ראוה בנות ויאשרוה מלכות ופלגשים ויהללוה אחר שהודיע להם טעם זה אך מתחלה שמעו עמים ירגזון : שלשים בני חם · כולם מנויים בבראשית יו"ד · בני יפת י"ד · בני חם למ"ד ואין אשור מן המנין שאשור מבני שם וגם נמרוד אינו מן המנין כמ"ש ב"ר פר' מ"ד סימן ב' · כוש הוא נמרוד הוא אמרפל וכוש נמנה למשפחה אחת · ועי' לקמן פר' י"ד סי' יו"ד ועי' פר"א פרק כ"ד · מכילתא בשלח פסוק נטית ימינך שיר פסוק זה דף ל"ב ב' · וצ"ע איך מתורץ מה שהקשה והלא שבעים הם ואת אמרת ק"מ ואיך אמר ששים מכירים והלא מפורש בתורה שבעים מיוחסים לשלשה בני נח הרי שמכירים אבותיהם ויתכן לומר שעד ההפלגה היו ידועים לשבעים בני נח אך אחר ההפלגה שנתפזרו בקצות העולם נתרבו הכתות ואבדו הרבה מהם סדרי וספרי יחוסיהם אף כי בעת ההפלגה שבכתו לשונם בוודאי שכחו הרבה יחוסיהם והיה חיבורם ומשפחותם לפי מה שהכירו הלשון ודו"ק : אחת היא שקלקלה · דורש מ"ש אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה שמיונתי ותמתי היתה אחת שקלקלה ודומה למ"ש תחלה ושמונים פלגשים כנ"ל : שלא תתפרסם הדבר · כי המצרי לשונו סרות והיה בעצמו מפרסם שכן עשה וילמדו אחרים לעשות כן ועי' עוד לעיל פר' ג' סי' ו' : ויך את המצרי · ויטמנהו בחול · ודרשו שמ"ר פר' א' סימן כ"ט מה חול וכו' כך לא יוודע דבר זה ע"ש : להרים להם · פי' לרומם אותם ולגדלם · המן מן השמים · היפך מנהג הארץ שהלחם מן הארץ והמים מן השמים כמ"ש שמ"ר פר' ל"ח בסימן ד' : ויגז שלוים · מן הים במדבר י"א ל"א : מי זאת הנשקפה · אחר פסוק אחת היא יונתי כתוב מי זאת הנשקפה כמו שחר וגו' : אמרו להם אינן בני מצרים · העובדי כוכבים הסיבו וכי אינם בני מצרים בתמיה : שאו את ראש · ומרומז במ"ש בסיפא דקרא איומה כנדגלות בדגלים שלהם כמ"ש לעיל פר' ב' סוף סימן ד' וסימן ה' : מן השקתו יין משובח · לקמן סימן כ"ד ע"פ מדה מנגד : רבותינו אמרו · ב"ר פר' מ"ט סימן י"א : ואין ממנו הנאה · פירש"י בגמרא ואין זה קיבול שכר אבל כאן

מתנות כהונה

פירש שהיא האכילה הנואף וכן לקמן וכן פירש רש"י בפרשה זו וכן הוא בפרק קמא דסוטה בהדיא : אינה באה וכו' · מדכתיב אותה לבדה וברגל רבים הבאים וכן הוא בספרי : [באותן המראות גרסינן] : משלשל וכו' · מוריד דלי לתוך הבור למלאות מים : תגר · ירגזון לשון רוגז ותרעומת : ה"ג ולא מצינו אלא ע' · ל' בני חם וי"ד בני יפת וכ"ו בני שם · ועיין בפרשת נח · ואע"פ שבפרשן אתה מוצא ע"ד שם וחם ויפת עצמן לא מנה עמהן רק הנולדים אחר המבול שלא התחיל עולם חדש ויפאר רק אחד יותר ואחד לא מעלה או מוריד וטוב מלאתי בשוחר טוב מזמור ט' בגורס כמו שהגהתי אות באות אבל בילקוט בפרשת נח כתב בשם מדרש מ"ע מדות וז"ל ע"ד היו בני נח ולא נחלק העולם אלא לשבעים יצב גבולות עמים למספר בני ישראל אמור מעתה שם וארפכשד ושלח ועבר צדיקים היו ולפיכך יצאו מכללם : ואינם מכירים את אמותיהן · ה"ג ג"כ במדרש חזית ונראה שיש לכל אחד ואחד נשים הרבה והבנים הנולדים בערבוביא הם ולכן אינם מכירין אמותן : חשודות · לנאף אף עם מי שאינה מיוחדת לו : מעולמים · נעלמים : ה"ג שלא תתפרסם · שלכן הרגו כדי שלא תתפרסם מפום חילול השם שלא יאמרו בעל דין מקום לומר הרי שמצרי זה שלט באשה זו וילמוד מן המפורסם שאף בכולן נעשה כן ולכן מלא מרע"ה מקום כשר להורגו : [ה"ג כיון שראוהו כן כו'] : השקתהו · היא השקה את הנואף : [אמרה תורה הבא עפר גרסינן] : עפר כיסוי לא מנה גרסינן :

ידי משה

דס"ל בפרק הארוסה שלפעמים עקרה מסתתרת וכו' כדי שאם היה לה נקבות תלד זכרים וכו' וס"ל כר"מ שדרש ועבר עליו וגו' אדם עובר עבירה בסתר וכו' כדפי' רש"י בגמ' לפי שפרוצה זו נסתרה הקב"ה נותן בלב בעלה שיקנא לה כדי שיתפרסם חטאה בגלוי וא"כ מה' היתה זאת שיקנא לה כדי שיתפרסם עונה וא"כ בעקרה שהיא לנוטה ואינה מסתתרת עלמה ח"ו לשם זנות רק בשביל שתלד או שהיתה יולדת נקבות או שחורים א"כ במעשה כזו אין הקב"ה נותן בלב בעלה כדי שלא יטיל קנאה וסגע בעצמך שהקב"ה עושה זה כדי שיתפרסם משא"כ כשאין כוונתה לעבירה א"כ למה יקנא לה כלפי שאמרה תורה לא תקנא עס"ל לר"י כרא"ב"י ואחר שודיע אלהים את כל טעם פלוגתתן סבר"י דס"ל וקנא את אשתו רשות ע"כ ס"ל כר"מ ועבר עליו רוח קנאה שהקב"ה נותן זה בלב בעלה כדי שיתפרסם בגלוי וע"כ לאו חובה הוא לקנאות שלפעמים בעקרה מסתתרת עלמה שלא לשם זנות אלא כדי שיהיה לה מעלה יתירה או הקב"ה אינו נותן בלב בעלה שיקנא לה משא"כ ר"ע דס"ל וקנא את אשתו חובה ע"כ לא יכול לסבור דרשות ר"מ רק שסובר כדרש ר"ל ועבר שנכנס בה רוח שטות וא"כ סובר יקנא חובה ולא ס"ל ג"כ כרא"ב"י ובזה ישבתי ת"ל קושית תוספות בפרק ארוסה מה שהניחו התוספות בצ"ע ואולי הניח לקטן שכמוני עפר רגליהם מקום להתגדר בו שמקשים שם תוספות בסוגיא זו שר"ע סובר ונקתה ונזרעה זרע בפשוטה שאם היתה עקרה נפקדת א"ל ר"י א"כ יסתתרו כל העקרות וכו' אלא שאם היתה יולדת נקבות יולדת זכרים וכו' מקשים התוספות וא"ת לומר ר"י לנפשיה שגם לדבריו קשה קושיא זו ועל פי סוגיא זו שכתבתי לא קשה כלום וס"ק כבי ישמעאל לר"ע לדידך שאתה סובר וקנא את אשתו חובה א"כ בכל פעם שרואה שאשתו מסתתרת מחויב לקנאות א"כ ע"כ אין אתה סובר שהקב"ה נותן בלבו כדי שיתפרסם בגלוי א"כ יסתתרו כל העקרות וכו' גלמא לדידי שאני סובר רשות א"כ ס"ל כר"י שהקב"ה נותן בלב בעלה כדי שיתפרסם העבירה משא"כ בעקרה הקב"ה אינו נותן בלבו שיקנא ולא קשה כלום שיסתתרו כל העקרות שלא יבאו לידי כך לפי שלא קנאו להן בעליהן ודו"ק היטב והלעתי דברים אלו לפני כמה גדולים וקלסוהו ואם יש לפקפק לר"י שאיך יקוים לעולם ונקתה ונזרעה הואיל ובעלה לא יקנא י"ל דהתורה לא מיירי באשה שמסתתרת בשביל כך רק שאירע לה הדבר כן וכבשה יצרה ולא חטאה ועל כל פנים היה מתחלה בהרהור עבירה משא"כ כשהיתה מסתתרת בשביל איזו דבר שיהיה לה מעלה בבנים או אין הקב"ה נותן בלבו ודו"ק כי נכון הוא מאד וראוי לאומרו : מפני שלבה סמוך עליהם כנ"ל והתורה אמרה לעשות לה דברים כדי שתטרף דעתה : אותן נשים שאמרו האלהים מעיד עלינו לשון בקשה הוא כלומר שבקשו מן הקב"ה שיעיד עליהם וכן עשה הקב"ה ומלא בקשתם ולזה לעשות כיור שיהיה לאות שלא היה

יפה תואר

מיירי באינו מפורסם רק דידע ביה קנא : ויצא בן אשה הישראלית וכו' · הכוונה לפרש שזה גילוי

ובעפר לפי שהאדם נברא מן העפר (נט) והיא נוצרה במים לכך היא נבדקת במים ובעפר אם טהורה כבריתה · ומן העפר אשר יהיה (ס) יכול יתקן מבחוץ ויכנס ת"ל בקרקע המשכן אי בקרקע המשכן יכול יחפור בדקר ת"ל אשר יהיה הא כיצד יש שם הבא אין שם תן שם · יקח הכהן ונתן אל המים תני (סא) א שלשה צריכין שיראו עפר סוטה ואפר פרה ורוק יבמה משום רבי ישמעאל אמרו אף דם צפור של מצורע : **מן** והעמיד הכהן את האשה · (סב) מקום שמעמידה בתחילה שם מעמידה בסוף · לפני ה' · והלא כתיב למעלה והעמידה לפני ה' אלא שהוא מודיעה לפני מי היא עומדת · לפני ה' · ופרע את ראש האשה לכהן שנכנס לבית הקברות ועבדו ממתין בחוץ שלא יטמא לא דיו להיות כרבו (סג) כך שלא יאמר הכהן אני פורע ראש האשה ורוחו גסה עליו לכך נאמר לפני ה' ופרע ופרע למה שדרך ב בנות ישראל להיות ראשיהן מכוסות ולכך היה פורע ראשה ואומר לה את פרשת מדרך בנות ישראל שדרכן להיות מכוסות ראשיהן והלכת בדרכי העובדי כוכבים שהן מהלכות ראשיהן פרועות הרי לך מה שרצית · ונתן על כפיה את מנחת הזכרון (סד) אבא חנן אומר משום ר' אליעזר מפני ליגיעה כדי שתחזור בה והלא דברים ק"ו אם חס המקום על עוברי רצונו עאכ"ו שיחוס על עושי רצונו · מנחת קנאות היא (סה) יהיו כל מעשיה (סו) לשם קנאה (כא) יכול אם לא היו כל מעשיה לשם קנאה לא תהא כשרה ת"ל היא · ויד הכהן יהיו מי המרים (סז) מגיד הכתוב שאין המים נהפכין להיות מרים אלא בידי כהן · (כב) ד"א נקראו מרים על שם שמאררים את הגוף ומבערין את העין (סח) המאררים א"ר תנחומא מים המאררים כנגד רמ"ח איברים שיש בה וכנגד רמ"ח איברים שיש בנואף : **יך** והשביע אותה הכהן (כג) (סט) אין משביעין שתי סוטות כאחד (ע) ואין שורפין שתי פרות כאחת ולא עורפין שתי עגלות כאחת (עא) ולא הורגין ב' אנשים כאחד (עב) ולא מסגירין ב' כאחד ולא מחליטים ב' כאחד ואמר אל האשה (עג) בלשונה ואל הגנב ואל הגזלן בלשונם אם לא שכב איש אותך (עד) ד מלמד שפותחת לה בזכות אומר לה הרבה היין עושה הרבה שחוק עושה הרבה ילדות עושה הרבה קדמוך ונשטפו אל תגרמי לשם הגדול שנכתב בקדושה שימחה על המים ה אומר לפניה דברי אגדה ומעשים שאירעו בכתובים הראשונים כגון (איוב טו) אשר חכמים יגידו ואומר לפניה דברים שאינן כדאי לשומען היא וכל משפחות בית אביה כגון מעשה ראובן בבלהה ומעשה יהודה בתמר שהודו על מעשיהם ולא בושו מה היה סופן נחלו חיי העולם הבא · ואם לא שטית טומאה תחת אישך למה נאמר (עה) לפי שמצינו שריבה הכתוב ארוסה ושומרת יבם לקינוי יכול שיהיו שותות ת"ל תחת אישך את שהיא תחת אישה שותה ואין אלו שותות (עו) טומאה (כד) להוציא דרך איברים הנקי ממי המרים המאררים האלה (עז) אמר ר' ישמעאל בתחלה מודיעה כחן של מים המרים אומר לה בתי אומר לך המים המרים האלה למה הם דומים לסם יבש הנתון על גבי בשר חי ואין מזיקו כשהוא מוצא מכה מתחיל לחלחל אף את אם טהורה את שתי ולא תמנעי שתהיה נקייה הה"ד הנקי ממי וגו' ואת כי שטית (עח) אין לי אלא כדרכה (כה) שלא כדרכה מנין ת"ל וכי נטמאת ויתן איש בך את שכבתו (כו) להביא את הסרים מבלעדי אישך (עט) ו להביא את אשת הסרים על הכל היה מתנה עמה : **יח** והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה (פ) א"ר זירא בשם רב שני שבועות האמורות בסוטה למה אחת קודם שנמחקה מגלה ואחת לאחר שנמחקה מגלה לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה ורבנן אמרין אחת שבועה שיש עמה אלה ואחת שבועה שאין עמה אלה כיצד היא שבועה שיש עמה אלה באומר לה משביעני עליך שלא נטמאת ואם נטמאת יבאו בך (כז) ואמר הכהן אל האשה (פא) פרט לחרשת יתן ה' אותך אוי להם לרשעים שעושים

מסורת המדרש א תוספתא סוטה פרק א' · ספרי כאן פיסקא י' · ירושלמי סוטה פרק ב' הלכה ב' · ב כתובות דף ע"ב · ספרי פיסקא י"א · ג ירושלמי סוטה פ"ב הלכה א' ספרי כאן · ד שבועות דף ל"ו · ה סוטה ז' · ירושלמי פ"א הלכה ד' · ו ספרי כאן ·

חדושי הרד"ל

תנחומא : (נט) והיא נוצרה במים · עמ"ש שבירושלמי גי' אחרת והוא בפ"ב ה"ב ומביאה לקמן בפ' זו · שהמים הוא נגד מאין באת מטפה סרוחה · ור"ל היא שנוצרה ובאה מתולדות אדה"ר מן הזרע הדומה למים באה לכך היא נבדקת במים · כצ"ל : (ס) יכול יתקן כו' · ירושלמי שם ועי' בבלי ט"ו א' בקצת שנוי : (סא) ג' צריכים שיראו · שם ט"ז ב' : (סב) מקום שמעמידה תחלה כו' · ספרי : (סג) כך שלא יאמר הכהן כו' ורוחו גסה עליו ויאמר אני פורע ראש אשה לכך נאמר לפני כו' · כצ"ל : (סד) אבא חנן אומר משום ר"א כדי כו' · שם י"ד א' : (סה) יהיו כל מעשיה לשם קנאה כו' · ספרי זוטא הובא בילקוט : (סו) לשם קנאה תהא כשרה ת"ל היא כצ"ל כ"כ בז"ר ממתני' בסוגיא דריש מנחות : (סז) מגיד הכתוב שאין המים כו' · ספרי : (סח) המאררים א"ר תנחומא כו' · ירושלמי רפ"ה : (סט) אין משביעין כו' ולא עורפין כו' · סוטה ח' א' : (ע) אין שורפין ב' פרות כו' · בחולין ל"ב א' תניא שאין שוחטין ב' כאחת משום שנאמר אותה ולענין שריפה תנן בפרה פ"ד מ"ב שאם שרף שתים בגת א' פסולים ומשום מלאכה ע"ש אבל בב' גתות משמע דכשר ואפשר כאן אסור לכתחלה משום מצות חבילות ככל הני דחשיב : (עא) לא הורגין ב' אנשים כא' · במתניתין סנהדרין מה' א' תנן ביום א' (ופמש"ל פ"ח כמ"ד) אלא דמסקינן שם ל"ד א' דבעבירה ומיתה א' דנין · ומ"מ כאחד ממש תני הכא שאסור ומשום חבילות דמיתת ב"ד אית בה מצוה דובערת הרע כמ"ש הרמב"ם והרמב"ן במנין המצות · וע' ז"ר שנדחק בזה : (עב) (ולא מסגירין כו' חולטין כו') · סוטה שם : (עג) בלשונה ואל הגנב כו' · ספרי זוטא הובא בילקוט ופי' סוטה ל"ב א' : (עד) מלמד שפותח כו' · ספרי וע' סנהדרין ל"ב א' : (עה) לפי שמצינו שריבה כו' · ספרי זוטא ע' בילקוט וע' סוטה כ"ד א' ולקמן בפרשה זו : (עו) טומאה להוציא דרך איברים · ולעיל הביא דרשת הש"ס דממעט לה מקנוי משכבת זרע · וכאן ממעט שאין המים בודקין אותה על דרך איברים : (עז) אר"י בתחלה כו' · ספרי : (עח) אין לי אלא כדרכה כו' · שם : (עט) להביא את הסרים · ע' סוטה כ' : (פ) (אר"ז בשם רב כו') · שם י"ח א' : (פא) פרט לחרשת · ספרי זוטא הובא בילקוט וכתבו הרמב"ם פ"ב ה"ג · ובש"ס לא נתבאר זה · רק דאיתיה מכללא דאמרין

חדושי הרש"ש

(כא) יכול אם לא היו כל מעשיה לשם קנאה לא תהא כשירה ת"ל סוא · נ"ל דתיבת לא ט"ס וצריך למחקו דהדרשה הוא משמע עיכובא וכדאיתא בהדיא מנחות ד' א' ודלא כמ"כ : (כב) ד"א נקראו מרים ע"ש שמאררים כו' · בילקוט הגירסא שממרין · בספרי שמררין והוא הנכון שהרי תיבת מרים קדים מדאמר ד"א ותיבת המאררים דריש בסמוך ולא אמר ד"א : (כג) והשביע אותה הכהן אין משביעין שתי סוטות כאחד · מזה לקח רש"י לפרש בסוטה ח' א' ד"ה אותה והשביע אותה הכהן וע"ש בגליון הש"ס להגאון מוהר"ע איגר ז"ל : (כד) טומאה להוציא דרך אברים · ק"ל הא כבר אימעיט לעיל משכבת זרע וכ"ה בסוטה (כו ב') · ואפשר דהכא אתי שצריך הכהן להתנות עמה בזה וכמו שמסיק על הכל היה מתנה עמה כדי שלא להוציא לעז על המים : (כה) שלא כדרכה מנין ת"ל וכי נטמאת · וכ"ה בספרי ובגמ' שם משמע ליה מסברא ממשכבי אשה · ואולי דעת הספרי והמדרש דלולי רבוי מיוחד הוה ממעטינן ליה משכבת זרע כמו בשפחה חרופה בכריתות סוף פ"ב או דפה הכונה דצריך הכהן להתנות עמה בפירוש לזה וכמש"כ לעיל : (כו) להביא את הסרים · מבלעדי אישך להביא את אשת הסרים כצ"ל וכ"ה בספרי : (כז) ואמר הכהן לאשה פרט לחרשת כצ"ל :

מתנות כהונה

בילקוט דף ר"ה ריש ע"ג גרס לפי שהוא נברא כו' · ופי' הבועל כי טבע הזכר קשה וחזק כתולדות וטבע אדם הראשון הנברא מן העפר והיא נבראה ממנו מא' מצלעותיו ותולדות המים נוגבר' בהן לשיכך הן חלושי כח ומעודני בשר ודם הנדה והזיבה מצוי בה מכח לחה הלבנה שנוברת בהן ובירושלמי יש גירסא אחרת והביא הילקוט גם היא אבל כאן אין צורך להגיה : כבריתה · תאמר כבריתה : יש שם · עפר תיחוח יביא ואם אין שם עפר תיחוח יביא ממקום אחר ויניחם בקרקע המשכן ויטלנו משם והכי איתא בהדיא פ' היה מביא : תני ג' צריכים שיראו · ירושלמי בפ' היה מביא : לא דיו · בתמיה וכי יהיה טוב מרבו : אני פורע · לשון תימה בזיון הוא לי : אם חס המקום · שהרי חס עליה שלא תמות במים המאררים : יהיו כל מעשיה גרסינן · ופי' מעשה של מנחה : ת"ל היא · מיותר הוא לרבות שתהא כשרה מכל מקום : [ה"ג מגיד הכתוב שאין כו'] : ומבערין לשון ביעור · בספרי גרסינן ומרעדין · ובילקוט גרסינן ומערערין : כנגד רמ"ח וכנגד רמ"ח · המאררים גימטריא שלו ב' פעמים רמ"ח : אין משביעין כו' · אותה קדייק וכן בכל אלו כתיב בכל אחת מהם מיעוט : מסגירין ומחליטין · המצורע : בלשונה · באותה לשון שהיא שומעת ודייק מאל האשה והוא דעת ר' יאשיה אבל לדעת ר' ישמעאל יליף לה מדכתיב ואמרה האשה אמן אמן אם אינה שומעת כיצד היא אומרת אמן כדאית' בספרי : היין כו' · שכרות מביא לידי זנות וכן שחוק וילדות ואין הגנאי כל כך גדול ולכן תודה : ונשטפו · ע"י שלא היו מודים ושותים : בכתובים הראשונים וכו' · פי' רש"י פ"ק דסוטה כדברים הכתובים בתורה שנעשו בימים הראשונים כגון הגדה זו של אשר חכמים יגידו ומי הם ראובן ויהודה : [להוציא דרך איברים גרסינן] : לחלחל · מרעיד ומקלקל הבשר או הוא לשון חלל כלומר ממקה הבשר ומפיל בה נקבים : הסרים · פירש"י פ' ארוסה וסרים בר שכיבה הוא ואע"ג דלאו בר זריעה הוא : ולפי שאין מוקדם וכו' · כלומר אע"ג ששתי השבועות נכתבו קודם שנמחקה המגילה כדמסקינן רבה פרק היה מביא אין מוקדם וכו' וכאילו אחת כתובה אחר שנמחקה : משביעני כו' · שאם אמת שלא נטמאה כאשר אמרת ואם נטמאה יבואו בך המים דקיימא שבועה | אאשה שלא

פירוש מהרז"ו

בסוטה יש הנאה לתת שלום ושלא להרבות ממזרים בישראל אם זונה היא ואם נקתה ונזרעה זרע ומעלה לעז מעל בניה ואפר פרה לטהרתן ולזכות את ישראל ממעשה עגל עכ"ל ומ"ש הכשר מצוה שאינו מעכב שאף אם לא כיסה אין החיה והעוף נפסל בזה אלא שלא קיים המצוה : והיא נוצרה במים · כי האשה נבראת מן האדם אחר שנגבל במים וכמ"ש ויק"ר פר' ט"ו סוף סימן א' ועי' לקמן ריש סי' כ' ועי' ב"ר ריש פר' י"ד וצ"ע : אם טהורה כבריתה · שלא חטאה במים ועפר שלה : יכול יתקן מבחוץ · אם לא היה כתוב בקרקע המשכן הייתי אומר שיקח סתם עפר מבחוץ ת"ל אשר יהיה בקרקע המשכן וקרקע המשכן היה קשה וא"כ היה צריך להביא דקר ולחפור ע"כ כתיב ומן העפר אשר יהיה : אין שם כו' · אם הוא קשה יביא עפר מבחוץ ויתן בקרקע ויביא משם ויתן אל המים סוטה ט"ז ב' : **מן** מקום שמעמידה בתחלה · בשער נקנור כדלעיל סוף סי' י"ג והוא בספרי כאן ולקמן סוף סימן כ"ב · ופירש רש"י בגמרא שם ט"ו שמסיעין אותה ממקום למקום ליגעה לכך הוצרך להעמידה עוד הפעם : והלא כתוב למעלה · ולמה כתב כאן עוד הפעם לפני ה' ותירץ שהא' הוא כפשוטו על הודעת המקום שמעמיד אותה והב' שמודיע אותה לפני מי עומדת : לכהן שנכנס · פי' משל לכהן וכו' כך ילמוד הכהן שלא יאמר איך אבזה עצמי לפרוע ראש אשה טמאה זו לזה אמר לפני ה' ופרע שציוה לבזות מקום קדושתו ושכינתו על אשה זו אף כי הכהן ומ"ש ורוחו גסה עליו ענין אחר הוא שקרוב הדבר שיזוע יצרו עליו בעסק עם פריעת אשה ע"כ הזהירו דע לפני מי הוא עומד עם אשה זו ויהיה טרוד ביראת ה' שעומד לפניו ולא יהרהר באשה זו : אבא חנן · ספרי כאן : חס המקום · משתדל בסיבות שתחזור ותשוב ולא תמות : ת"ל היא · איך שתעשה אף אם לא כיון הכהן לקנאה : שמאררים את הגוף · גירסת הספרי שממרים את הגוף ומתעדים את העין פי' שמסרים את העין וגי' הילקוט שממרים את הגוף ומערערין את העין : המאררים · ולא אמר הארורים ויש כאן שני רשי"ן ושני ממי"ן לדרוש ע"פ מדות גמטריא ומדת מנגד כנגד שני פעמים רמ"ח איברים : **יך** ולא הורגים · לעיל פר' ח' סי' ד' : יין עושה · סוטה ז' במשנה וברייתא וגמרא שם : מה היה סופן · דורש ס"ד להם לבדם נתנה הארץ היינו שזכו לעולם הבא כמ"ש ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ פי' ארץ החיים לעוה"ב : דרך איברים · עי' לעיל ריש סי' יו"ד וזהו טומאה במקום טומאה : כשהוא מוצא מכה · כשהסם מוצא מכה או עושה רושם בחריפותו : שתהיה נקיה · שמ"ש הנקי אינו ציווי אלא הבטחה והודעה : שלא כדרכה · לקמן סימן כ"ג : על הכל מתנה עמה · כמפורש בסוטה במשנה דף י"ז ע"ש בהדיא : **יח** א"ר זירא בשם רב · סוטה י"ח א' וב' שבועות אחד בפסוק י"ט ואחד בפסוק כ"א : האמורות בסוטה · ודורש מדה יו"ד שתי שבועות והשבועה א' התחלה בלא סוף והב' סוף בלא התחלה ולמדית זו מזו בהקש ליתן האמור שבזה בזה שיהיו שתיהן שוות ודורש ע"פ מדה ל"א שפסוק כ"א של שבועה הב' מקומו אחר פסוק כ"ג של מחית המגילה וזהו שאמר לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה · ורבנן סברי נמי כרב שהם ב' שבועות אלא שסוברים שלא היו שוות · וההכרח להוסיף בשבוע הב' משביע אני עליך שלא נטמאת ואם נטמאת יתן ה' ע"פ מדה פ' שיהיה בלשון שבועה וכמ"ש בסוטה שם כדעת רב אמי וב' השבועות קודם הכתיבה והמחיקה ועי' לקמן סי' ל"ג ר"י ור"ל : ואמר הכהן אל האשה · שהרי אמר והשביע אותה הכהן א"כ מ"ש אל האשה מיותר לדייק שיגיעו ויבואו בה הדברים : שעושין מדת הרחמים · עי' לקמן פר' כ' ריש סי' י"ב ולקמן פר' י"ב

יפה תואר

מכלל ישראל להיות בן פרוצה בערוה כי כל ישראל היו גדורים ולא נמצא פרוץ בערוה זולתה ולהכי מייתי דרשות האי קרא דמיירי בגדר ערותן של ישראל דקרא בשבח כנסת ישראל שחביבין ככלה קמיירי : כגון אשר חכמים יגידו · ופירש"י אשר חכמים יגידו ויודו על חטאתם ומי הן ראובן במעשה בלהה [illegible]

ידי משה

בהם זכות לפי שאין קטיגור נעשה סניגור ואם היה הכיור בודק וק"ל : כדי שתחזור בה · פי' שתודה שזנתה ואז לא ישקו אותה מים מאררים ולז"א ק"ו וכו' : שמאררים את הגוף וכו' · ועיין במ"כ שמביא ג' גירסות ואני אומר שהגירסא אמיתית היא דבר אחר נקרא מאררים שמאררין את הגוף ומררין את העין כי לא תמצא בכל העבירות לשון עון כמו כאן דכתיב מזכרת עון ונקה האיש מעון [illegible]

מדת רחמים אכזריות בכל מקום שנאמר ביו"ד ה"א מדת רחמים שנא' (שמות לד) ה' ה' אל רחום וחנון וכאן מדת אכזריות לאלה ולשבועה יכול עצמה של אשה לאלה ולשבועה אמר בתוך עמך לומר שיהיו הכל נשבעות בך (כח) ולטות זו את זו ואומרות אם עשית חפץ זה יהא סופך כסופה של פלונית בתת ה' את ירכך נופלת ואת בטנך צבה (פ) תני הרי הוא אומר בסוטה בתת ה' את ירכך נופלת ואת בטנך צבה · א ממקום שהתחילה בעברה משם התחילה הפורענות ירך התחילה בעבירה ואח"כ בטן לפיכך תתקלל הירך תחלה ואחר כך בטן (כט) ושאר הגוף לא פלט שנאמר והיתה האשה לאלה בקרב עמה (פא) וכן את מוצא באנשי דור המבול אדם התחיל בעבירה תחלה שנאמר (בראשית ו) וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ לקו תחלה ושאר לא פלטו שנאמר (שם ז) וימח את כל היקום וגו' · קטני סדום התחילו בעבירה תחלה (שם יט) ואנשי סדום נסבו וגו' אף הם לקו תחלה ושאר לא פלטו שנאמר (שם) ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים · פרעה התחיל בעבירה תחלה שנאמר (שמות א) ויצו פרעה לכל עמו ויאמר אל עמו הבה · הוא לקה תחלה והשאר לא פלטו שנאמר (שם יח) ובך ובעמך · מרגלים הם התחילו בעבירה תחלה שנאמר (במדבר יג) ויוציאו דבת הארץ · אף הם לקו תחלה ושאר לא פלטו שנאמר (שם יד) וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ · ואומר (שם) אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה · (ל) שכיני ארץ ישראל הם התחילו בעבירה תחלה שנאמר (ירמיה יב) כה אמר ה' על כל שכיני · אף הם לקו תחלה שנאמר (שם כג) לכן כה אמר ה' הנני נותשם מעל אדמתם · נביאי ישראל הם התחילו בעבירה תחלה שנאמר (שם) כי מאת נביאי ירושלים יצאת חנופה לכל הארץ אף הם לקו תחלה ושאר לא פלטו שנאמר (שם כט) ולקח מהם קללה: יט ובאו המים המאררים האלה במעיך אין לי אלא במעיך ומנין אף בכל אבר ואבר ובכל שערה ושערה · (פב) ת"ל ובאו ובאו אף בכל אבר ואבר ובכל שערה ושערה · לצבות בטן ולנפיל ירך רבן גמליאל אומר מנין כשם שהמים בודקין את האשה כך המים בודקין את האיש הנואף (פג) ת"ל לצבות בטן ולנפיל ירך · ואמרה האשה (פד) ולא אלמת · אמן אמן (פה) ב אמן על השבועה אמן על האלה · אמן מאיש זה אמן מאיש אחר אמן (פו) לשעבר אמן לעתיד לבא אמן שלא נטמאת מן הארוסין אמן שלא נטמאת מן הנשואין: כ וכתב את האלות האלה (פו) ולמה מים ממקום שבאת ועפר למקום שהיא הולכת וכתב לפני מי שהיא עתידה ליתן דין וחשבון · את האלות (פז) יכול כל האלות שבתורה היה כותב ת"ל האלה · (פח) הכהן פסל הכתוב בישראל · (פט) בספר ולא בנייר · ומחה אל מי ר' זכריה חתניה דר' לוי ג משתעי הדין עובדא דר"מ הוה יליף דריש בכנישתא בכל ערובת שובה והוות תמן חדא איתתא יליפה שמעת קליה חד זמן איעני דרשה אזלה בעייה מיעל לביתיה ואשכחה בוצינא מיטפי אמר לה בעלה הן הוית אמרת ליה הוינא שמעת קליה דדרושה אמר לה כך וכך לא הוי איתתא עללה להכא עד זמן דהיא אזלא רקקה באפוי דדרושה צפה רבי מאיר ברוח הקודש ועבד גרמיה חשש עייניה אמר כל איתתא דחכמה מלחוש לעייניה תיתי תלחוש אמרין לה מגירתא הא ענתיך תיעולין לביתיה עבדי גרמיך לחשה ואת רקקה גו עייניה אתת לגביה אמר לה חכמת אנת מלחיש לעייניה מן אימתיה עלה אמרת ליה לא אמר לה ורוקית בגוה שבעה זמנין והיא טב לה מן דרוקת אמר לה אזלין אמרין לבעליך חד זמן אמרת לי והא דרוקה שבעה זמנין אמרין ליה תלמידוי רבי כך מבזים דברי תורה אלו אמרת לן לא הוינן משלחין ומייתין ליה ומלקין ליה ספסלה ומרעיין ליה לאינתיה אמר להם לא יהא כבוד מאיר גדול מכבוד קונו ומה אם שם הקודש שנכתב בקדושה אמר הכתוב שימחה על המים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו וכבוד מאיר לא כל שכן אל מי המרים (צ) אמר אבוה דשמואל צריך ליתן מר לתוך המים שנאמר מי המרים שמרים כבר: כא והשקה את האשה וגו' (צא) תני היה משקה ואחר כך מקריב את מנחתה שנא' והשקה את האשה וגו' ואח"כ ולקח הכהן וגו' ובאו בה המים המאררים למרים · (צב) ד תני כשם שהמים בודקין אותה כך המים בודקין אותו שנא' ובאו ובאו דברי ר' עקיבא ה וכן היה דורש רבי עקיבא ששה קראי כתיב באו ובאו באו ובאו חד לצואה דידיה וחד לצואה דידה חד לעשייה דידיה וחד לעשייה דידה חד לבדיקה דידיה וחד לבדיקה דידה · המים המאררים למרים (צג) מה ת"ל למרים אלא שהיו עושים בה מיני פורעניות משונים היתה מלובנת עושין אותה שחורה מאדמת עושין אותה ירוקה וסרח פיה ותפח צווארה בשרה נישול תהא זבה תהא מתעטשת (צד) תהא מתרפקת איברים: כב ולקח הכהן מיד האשה (צה) ולא מיד שלוחה · מיד האשה (צו) א"ל רבי אליעזר לר' יאשיה מנין למנחת סוטה שטעונה תנופה בבעלים א"ל אתיא יד יד משלמים כתיב הכא ולקח הכהן מיד האשה וכתיב התם (ויקרא ז) ידיו תביאנה את אישי ה' מה כאן כהן אף להלן כהן · ומה להלן בעלים אף כאן בעלים הא כיצד מניח ידו תחת ידי הבעלים ומניף · את מנחת הקנאות מגיד שמביאה (צז) מנחה אחת לשם שתי קנאות (צח) והניף את המנחה (לא) לפני ה' במזרח שבכל מקום שנא' לפני ה' הוא במזרח עד שיפרוט לך הכתוב · והקריב אותה אל המזבח ו לימד על מנחת סוטה שטעונה תנופה והגשה: כג וקמץ הכהן מן המנחה וגו' ז מן המנחה המחוברת (צט) שלא תהא מונחת בתוך שני כלים וקומץ והקטיר המזבחה מן הקטרת שאנו עתידין לרבות כיצד מקטירו מולחו ונותנו על גבי אישים דכתיב וכל קרבן מנחתך וגו' (ק) (לב) ואחר ישקה את האשה את המים מה ת"ל והלא כבר נאמר (קא) והשקה את האשה אלא להביא את שרשומו ניכר והשקה את האשה למה נאמר לומר לך שאם נמחקה מגלה ואמרה איני שותה היה רבי אליעזר אומר מכין

מסורת המדרש א ירושלמי דסוטה פ"א · תוספתא שם · תנחומא בשלח · מכילתא שם · ילקוט סדר וארא · ב יבמות דף נ"ח · קידושין דף כ"ז · ג ירושלמי סוטה פ"א · ד סוטה דף כ"ח · ה שם כ"ח · ו תורת כהנים ויקרא פיסקא י"א · ז תו"כ פרשה לו פ"ב · מנחות דף כ"ב ·

חדושי הרש"ש

(כח) ולטות זו את זו ואומרות אם עשית חפץ כו' כצ"ל : (כט) ושאר הגוף לא פלט שנאמר והיתה האשה לאלה בקרב עמה כצ"ל : (ל) שכיני ארץ ישראל כו' אף הם לקו תחלה שנאמר הנני נותשם מעל אדמתם כצ"ל ומתיבת לכן עד ה' מיותר : (לא) לפני ה' במזרח שבכ"מ · שנאמר לפני ה' במזרח עי' מנחות ס"א א' ובתוס' שם : (לב) ואחר ישקה את האשה את המים כו' אלא להביא את שרשומו ניכר · עמ"כ ודבריו תמוהין עי' סוטה י"ט ובפירש"י ותד"ה ואחר דלכ"ע רישומו ניכר מעכב · וע"כ

חדושי הרד"ל

שם כ"ז א' הקים אשה לאיש · וכיון דנתפרש הוא אינה סוטה דבעינן ושבאה סאים · (ואפילו קידשה אביה דהוי קדושין דאורייתא או קידשה עצמה פקחת ואח"כ נתחרשה ירך שהתחיל כו' · שם א' א' : (פא) וכן אתה מוצא באנשי כו' · תוספתא ספ"ד : בכל אבר כו' · כצ"ל וכ"ה לקמן (רל"ד ד') ובילקוט בשם ספרי זוטא הגי' ת"ל ובאו ובאו כ"ח א' דרשינן לעיל ובאו כלהו לדרשא ע"ש : (פג) ת"ל לצבות בטן ולנפול ירך · ומה (שם) מנ"ל דבבועל קאי : (פד) ולא אילמת · שם כ"ז ב' : (פה) אמן על השבועה כו'

(פו) (אמן לע"ל) · כר"מ שם וע' בספרי : (פו) ולמה מים כו' · ירושלמי הבאתיו לעיל בס"ד : (פז) יכול כל האלות כו' האלה · ספרי וע' בש"ס י"ז א' : (פח) הכהן פסל כו' · ספרי : (פט) בספר ולא בנייר · שם י"ז א' : (צ) אמר אבוה דשמואל צריך כו' · שם כ' א' : (צא) תני היה משקה ואח"כ כו' · כרבנן שם י"ט א' : (צב) תני כשם כו' · כ"ז ב' : (צג) מת"ל למרים אלא סוכה בילקוט : (צד) תהא מתפרקת איברים · כ"ה שם וכצ"ל : (צה) ולא מיד שלוחה · ספרי : (צו) א"ל ר"א לר"י כו' · שם י"ט א' : (צז) מנחה א' לשם ב' קנאות · ספ"ז סוכה בכריתות ט' ב' : (צח) והניף כו' במזרח כו' · ספרי : (צט) שלא תהא מונחת תוך ב' כלים · שעשרון א' הוא ואינה נבלעת : (ק) ואחר ישקה כו' מת"ל כו' ברישומה ניכר ע' י"ט ב' :

פירוש מהרז"ו

סי' א' ועי' ב"ר ריש פר' כ' מלאכי רחמים היו : ירך התחילה בעבירה · סוטה דף ח' ב' ב"ר פר' כ' סימן ח' עי' רש"י בגמרא : אנשי סדום נסבו · על הבית מנער ועד זקן ובענשם כתוב הכו בסנורים מקטן ועד גדול : פרעה התחיל · שמ"ר פר' יו"ד סי' ג' : ובכה ובעמך · יעלו הצפרדעים : וימותו האנשים מוציאי · אף שהיתה הגזירה על כל הדור המרגלים מתו תחילה : אני ה' דברתי וגו' · לכל העדה הרעה הזאת ודרשו חז"ל על העשרה מרגלים יצאו יהושע וכלב כמ"ש ב"ר פר' ל"א סימן ג' : נביאי ישראל הם התחילו · ומביא ראיה מפסוק כי מאת נביאי ירושלים ובפסוק הקודם ובנביאי שומרון ראיתי תפלה : ולוקח מהם קללה · הם אחאב בן קולי' וצדקי' בן מעשי' וס"ד לכל גלות יהודה אשר בבבל וכאן הובא הפסוק בשיבוש : יט ת"ל ובאו · כאן בפסוק כ"ד ועוד הפעם בפסוק כ"ז שהוא מיותר לדרוש שבאים בכל עבר ובכל שערה וכמפורש לקמן סי' כ"ג שהדרשה מפסוק השני שהוא מיותר : ר' גמליאל · בספרי כאן הגירסא ר' יוסי הגלילי : מאיש זה · שקינא לה בעלה ונסתרה עמו אמן מאיש אחר שמקבלת השבועה והקללה גם אם בא עליה איש אחר שאינו ידוע : לשעבר · קודם השבועה ולהבא לאחר השבועה : כ ממקום שבאת · כדלעיל סי' ע"ו : לפני מי שהיא עתידה · שכאן כתוב וכתב את האלה הכהן בספר והיל"ל וכתב הכהן ע"כ דורש ע"פ מלה י"ז ויכתב ספר זכרון לפניו מלאכי ג' ע"ז וכמ"ש לעיל סי' פ"ז והעמידה לפני ה' שמודיע לה הכהן לפני מי היא עומדת : פסל הכתוב בישראל · שהישראל פסול לכתוב המגילה רק הכהן : משתעי הדין עובדא · ויק"ר פר' ט' סי' ו' ד"ר פר' ה' סימן ט"ו ושייך כאן למ"ש ומחה אל מי שמו שנכתב בקדושה ימחה אל המים שמאה למד ר"מ לבזות עצמו בשביל השלום : צריך שיתן מר · שיתן ד... המים שיהיו המים מרים קודם שימחה המגילה לתוכה : כא ואח"כ ולקח הכהן · מיד האשה את מנחת הקנאות · תני כשם שהמים · לעיל סי' י"ט : ש... שכתוב ג' פעמים ובאו א' בפסוק כ"ב והב' והג' בפסוק כ"ז והיה די שיכתוב באו ודורש שהווי"ן לרבות כאלו כתוב ששה קראי באו וע"ש בגמרא ורש"י כב את מנחת הקנאות · מנחת לשון יחיד קנאות לשון רבים שתי קנאות של האשה הסוטה ושל הבועל ולעיל ריש סי' י"ב מפורש מנחת קנאות מקנא להקב' ... לפני ה' במזרח · ספרי עי' לעיל סוף סי' י"ג וריש סי' פ"ז : והקריב אותה · זו הגשה למזבח : כג והשקה את האשה למה · פ"ם ונ"ל והשקה את המים

מתנות כהונה

נטמאה ואלה שתחול כפירש"י וכאלו אמר ואם נטמאת משביעני שיבאו בה : יכול עצמה כו' · שיתקיימו בה השבועה והאלה : ת"ל לצבות בטן · מיתורא קא יליף ליה כדאית' פ' כשם וכן פירש"י בסדר זה : מאיש זה · שנחשדה עליו : ה"ג בירושלמי פרק היה מביא שהיא הולכת וכתב לפני מי שהיא עתידה ליתן דין וחשבון : ה"ג בירושלמי ס"פ דסוטה משתעי הדין עובדא דר"מ היה יליף דריש בכנשתא בכל ערובת שובתא וכו' · היה מספר זה המעשה דר"מ היה רגיל שהיה דורש בבית הכנסת של עיר ערב שבת ושוב עיין מעשה זה בויקרא רבה פ"ט ושם פירשתיו וכן לקמן פ' שופטים : [חדא איתתה גרסינן : ה"ג שמעת קליה] : איעני דרשה · נמשך הדרשה : [ה"ג בעייה מיעל] מיטפי · לא הוי אתתא עללה להכא עד זמן דהיא אזלה רקקה באפוי דדרושא : גרמיה · כל אתתא עבדי גרמין : חכמת אנת גרסינן : מן אומתיה · מן אימתי מפניו כי נגועה היתה : ספסלה וכו' · פירוש היינו כופתין אותו על העמוד ומלקין אותו : ומרעיין · ומרצין ומפייסין כו' : [אל מי המרים גרסינן : ה"ג ובאו דברי ר' עקיבא ועיין כל זה פרק כשם] : שתא קראי וכו' · פי' דכתיב ג' פעמים ובאו למכתב באו הרי שלשה ווי"ן לרבות עוד ג' הרי ששה : תנופה בבעלים גרסינן · שמניח הכהן ידו תחת ידה כמו בכל התנופות ועיין כל זה בפ' היה מביא : מנחה אחת וכו' · דאם לא כן מנחות מבעי ליה : המחוברת · שתהא כל המנחה מחוברת בכלי אחד : שרשומו ניכר · שלא נמחקה לגמרי מגלת סוטה במים אפ"ה ...

ידי משה

כלתו וסבר שהיא פנויה ואומרי' לפניה הדברי' שהם כאלו חטאו ממש בזנות כמותה ואעפ"כ ע"י שהודו נתכפר להם ע"כ תודה היא ג"כ ויתכפר לה וק"ל : מים ממקום שבאת · פי' מאין באת מטיפה סרוחה והוא מים · ועפר על שם ולאן אתה הולך למקום עפר רמה וכו' וכתב על שם ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון בהקב"ה מושב וכותב הכל ונקט לשון המשנה : חד לצואה דידיה וכו' פי' ובאו הראשון הם דיבור וגוף

יפה תואר

ויהודה במעשה תמר צדקה ממני · וא"ת מ"ט מאמר זה לאליפז כנגד איוב י"ל שלפי ... נפשו מאלהים וא"ל אליפז אף אתה תפר יראה וגו' ירשיעך פיך ולא אני כי מה אנוש ... א"ל שילמוד מהראשונים שהודו על חטאם והניחו להם : ומה אם שם הקודש שנכתב ב... הולכך לזה דל"ת שמיתוי השם לא היה רק להנקם תשובה קמ"ל דהא בשמודת שוימ...

אותה ברחבו של סייף ומערערים אותה ומשקים אותה על כרחה · והיתה אם נטמאה בין כדרכה בין שלא כדרכה · ותמעול מעל באישה מגיד הכתוב שמעילת הבעל גורם לפי שמצינו טומאה בשאר עריות יכול אם נטמאת באחת מהן שהמים יבדקו אותה ת"ל ותמעל מעל באישה שמעילת בעלה גורמת לה שתבדק ובאו בה המים וגו' מלמד שהם מתחלחלים בכל איבריה · וצבתה בטנה וגו' · כתוב אחד אומר בתת ה' את ירכך וגו' הקדים ירך לבטן · וכתוב אחד אומר וצבתה בטנה ונפלה ירכה הקדים בטן לירך · (קב) רבנן אמרי כי לייט ירך והדר בטן לייט כשם שהתחילה בעבירה תחלה מיא כי בדקי כאורחיהו בדקי איתיבין בקללה נמי כתיב לצבות בטן ולנפול ירך לא תברא ההוא דמודע לה כהן דבטן ברישא הדר ירך שלא להוציא לעז על המים המרים · והיתה האשה לאלה בקרב עמה שתהא מפורסמת לכל: **כך** תני (קג) [א] היה רמ"א מנין שבמדה שאדם מודד בה מודדים לו שנאמר (ישעיה כז) בסאסאה בשלחה תריבנה אין לי אלא דבר שהיא סאה מנין למודד בתרקב וחצי תרקב קב וחצי קב רובע וחצי רובע תומן ועוכלא מנין שנא' (שם ט) כי כל סאון סואן ברעש ריבה כאן סאות הרבה אין לי אלא דבר הבא במדה מנין שאפי' פרוטות מצטרפות לחשבון גדול ת"ל (קהלת ז) אחת לאחת למצוא חשבון בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה שחייבין עליה מיתה בידי שמים מת שורו אבדה תרנגולתו אבדה צליחותו נכשל באצבעו החשבון מתמצה אחת מתארעה לאחת והחשבון מתמצה כמה הוא מיצוי חשבון עד אחד וכן את מוצא בסוטה שבמדה שמדדה בה מודדין לה היא עמדה לפניו כדי שתהא נאה בעיניו לפיכך כהן מעמידה לפני הכל להראות את קלונה שנא' והעמיד הכהן את האשה לפני ה' זה שער נקנור היא פירסה סודרין נאין על ראשה לפיכך כהן נוטל כפה מעל ראשה ונותנה תחת כפות רגליה היא קשרה לו פניה לפיכך פניה מוריקות היא כיחלה לו עיניה לפיכך עיניה בולטות היא קולעה לו שערה לפיכך כהן סותר את שערה היא הראיתה לו באצבעותיה לפיכך צפרניה נושרות היא חגרה לו בצלצול לפיכך כהן מביא חבל המצרי וקושר למעלה מדדיה היא פשטה לו ירכה לפיכך ירכה נופלת היא קבלתו על כריסה לפיכך בטנה צבה היא האכילתו מעדני עולם לפיכך קרבנה מאכל בהמה היא השקתו יין משובח בכוסות משובחות לפיכך כהן משקה מים המרים במקדה של חרס היא עשתה בסתר יושב בסתר עליון שם בה פנים שנא' (איוב כד) ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים · ד"א היא עשתה בסתר המקום פירסמה בגלוי שנא' (משלי כו) תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל (קד) [ב] אנשי דור המבול לא נתגאו לפני המקום אלא מתוך טובה שהשפיע להם שנא' (איוב כא) בתיהם שלום מפחד וגו' שורו עבר וגו' ישלחו כצאן עויליהם וגו' ישאו בתוף וכנור וגו' יבלו בטוב ימיהם וגו' היא גרמה להם ויאמרו לאל סור ממנו וגו' מה שדי כי נעבדנו וגו' אמרו סדום הואיל ואין לו עלינו טרחות אלא שני טיפות של גשמים הללו אין אנו צריכין יש לנו מעינות ונחלים שאנו מסתפקים מהם מים בין בימות החמה בין בימות הגשמים שנא' (בראשית ב) ואד יעלה מן הארץ וגו' אמר להם הקב"ה בטובה שהטבתי לכם בה אתם מתגאים לפני בה אני נפרע מכם שנא' (שם ז) ביום הזה נבקעו וגו' וימח את כל היקום וגו' ר' יוסי בן דורמסקית אומר הם לא נתגאו לפני המקום אלא בגלגל העין שדומה למים שנאמר (שם ו) ויראו בני האלהים את בנות האדם · אף המקום לא נפרע מהם אלא בגלגל המים הדומה לעין שנאמר ביום הזה נבקעו וגו' · אנשי המגדל לא נתגאו לפני המקום אלא בשביל טובה שהשפיע להם שנאמר (שם יא) ויהי כל הארץ שפה וגו' ויהי בנסעם מקדם וגו' ואין ישיבה אלא אכילה ושתיה שנאמר (שמות לב) וישב העם לאכול ושתו היא גרמה להם שנא' (בראשית יא) ויאמרו הבה נבנה לנו וגו' ובה פרע מהם הקב"ה שנא' (שם) ויפץ ה' אותם משם וגו' ע"כ קרא שמה בבל וגו' · אנשי סדום לא נתגאו לפני המקום אלא בשביל טובה שהשפיע להם מהו אומר בארצם (איוב כח) ארץ ממנה יצא לחם וגו' מקום ספיר וגו' נתיב לא ידעו עיט וגו' · לא הדריכוהו בני שחץ וגו' · אמרו סדום הואיל ומזון יוצא מארצנו כסף וזהב יוצא מארצנו אבנים טובות ומרגליות יוצאות מארצנו אין אנו צריכין שיבאו אדם אצלנו שאין באין אלינו אלא לחסרנו נעמוד ונשכח את הרגל מבינותינו אמר להם המקום בטובה שהטבתי לכם אתם מבקשים לשכח את הרגל מבינותיכם אני אשכח אתכם מן העולם מהו אומר (שם) פרץ נחל מעם גר וגו' (שם יב) לפיד בוז לעשתות שאנן וגו' ישליו אוהלים וגו' היא גרמה לה לאשר הביא אלוה בידו וכה"א חי אני נאם ה' אלהים אם עשה סדום אחותך ובנותיה כאשר עשית את ובנותיך הנה זה היה עון סדום אחותך וגו' וכל כך למה (יחזקאל טז) ויד עני ואביון לא החזיקה וגו' · מצרים לא נתגאו לפני המקום אלא במים שנאמר (שמות א) ויצו פרעה לכל עמו וגו' כל הבן הילוד וגו' אף המקום לא נפרע מהם אלא במים שנאמר (שם טו) מרכבות פרעה וגו' · סיסרא לא נתגאה לפני המקום אלא בשביל לגיונות שאין מקבלין שכר שנא'

באו

מסורת המדרש א מגילה דף י"ב · סנהדרין דף ק' · תוספתא סוטה פרק ג' · מדרש תהלים מזמור פ"א · ב ילקוט סדר ואלה · מכילתא פ' בשלח · תנחומא שם ·

חדושי הרד"ל

שלא נמחקה כו' · ספרי וע"ש כ"ע : (קב) רבנן אמרי כי לייט כו' · שם ט' ב' : (קג) היה רמ"א מנין כו' · שם ח' ב' : (קד) אנשי דור המבול לא נתגאו כו' · תוספתא שם פ"ג כל הברייתא : שמשון

מתנות כהונה

שמצינו טומאה · דכתיב טומאה גבי כל העריות : שמעילת בעלה · שזנתה תחתיו לאחר שקינא בה : כי לייט · כשמקלל הכהן : מיא כי כו' · המים כשהיו בודקין כדרך הליכתן בבטן תחלה ואח"כ בירך : לא תברא · אינה סתירה שמודיע לה הכהן שמבטן יתחיל תחלה שלא יאמרו אח"כ שלא היו בודקין כמאמר הכהן : תומן ועוכלא · משקלות קטנים ושיעורם בב"ב בהמוכר את הספינה כפירש"י בפ"ק דסוטה : שאפי' פרוטות · פירש"י אע"פ שלא נפרעו ממנו פעם ראשונה ושנייה לא יותרו לו עליה אלא מצרפין לו אותו לחשבון : [ה"ג החשבון מתמצה אחת מתארעה לאחת והחשבון כו' · והכי מוכח לקמן בקהלת ובילקוט קהלת] : מתמצה · למצוא דרש לשון מצוי פי' גמר וסוף : אחת מתארעה כו' · אחד נזדמן נגד חבירו כלומר במה שנכשל או ניזוק הוא נגד מה שנתחייב מיתה כי דם בדם יכפר ואם נאמר שבא על נכשל באצבעו לבדו מתיישב יותר ובא לומר שהנכשל באצבעו אינו מתכפר לו אלא אם ינקף באותו אצבע פעם שנית קודם שנתרפא ניקוף הראשון כדאיתא בפ"ק דחולין דם ניקוף מרצה כדם עולה ה"מ באצבע ימין ובניקוף שני · ופירש"י ז"ל שבאצבע ימין ניקוף בכח · [ובניקוף שני קודם שנתרפא הראשון] ולפי זה אין צורך לדחוק דבר אחר וכן בירושלמי גרס ליה בפ"ק דסוטה: שער ניקנור · שהיה למזרח וכ"מ דכתיב לפני ה' היא הוא לצד מזרחי: כפה · צפיפה: תחת רגליה · ה"ג פ"ק דסוטה : באצבעותיה · רמזה לו שיבא אצלה : צלצול · חגורה נאה: חבל מצרי · פי' בערוך חבל העשוי מנצרים של אילן ועיין לקמן : שם בה פנים · פירש רש"י פנאי שלו כד"א ושמתי את פני באיש ההוא: הכי גרסינן פנים ישים ד"א היא וכו' : במשאון · בחושך : שני טפות וכו' · על שם שני רביעיות שהן זמן הגשמים כדאיתא בפ"ק דתענית: אמרו סדום הואיל גרסינן : [שיבאו בני

פירוש מהרז"ו

היינו ריש פסוק כ"ז שהרי בריש פסוק כ"ד כבר כתוב והשקה את האשה לגופא שהשקה אותה אחר המחיקה ובסוף פסוק כ"ו כתוב ואחר ישקה את האשה לבסומו ניכר ולמה כתוב פעם ג' והשקה את המים לומר שמקנין בע"כ : ובין שלא כדרכה · לעיל סוף סימן י"ז : טומאה בשאר עריות · כמ"ש בפרשת עריות בסוף אחרי מות אל תטמאו בכל אלה : שמעילת בעלה · מה שמעלה בבעלה : מתחלחלים בכל אברי' · לעיל סוף סי' י"ז לחלחל ובסוף סי' י"ט בכל אברי' : כתוב אחד אומר · בפסוק כ"א ירכך נופלת ובטנך צבה וכאן בפסוק כ"ו וצבתה בטנה ונפלה יריכה בכ"מ מדה ע"ן והכריע על פי מדת מנגד ירך שהתחיל בעבירה : כי אורחיהו · כששותה באים המים תחלה לבטנה : שלא להוציא לעז · שע"פ מדת מנגד שירך מתחיל כנ"ל היה לו להתחיל גם הפורענות בירך כמ"ש בקללה ושלא להוציא לעז על קללת הכהן שלא נתקיים כאשר אמר עי' סוטה דף ט' ב' בח"א : **כך** היה ר"מ אומר · סוטה ח' א' ושם הגירסא ר' אומר ירושלמי סוטה פרק א' הלכה ז' וכל סימן זה נדרש ע"פ מדת מנגד : בסאסה בשלחה פירש רש"י בגמרא באותה סאה עצמה וכו' ע"ש : אין לי אלא דבר שהוא סאה · פי' מדה גדולה והכוונה עבירה גדולה : כי כל סאון סואן · בישעיה כ"ז כתוב הבאים ישרש יעקב יצין ופרח ישראל וגו' הכמכת מכהו הכהו אם כהרג הרוגיו הורג בסאסאה בשלחה תריבנה הגה ברוחו הקשה וגו' וזה מדבר במפלת אשור שבמכה שהכה לישראל הכהו הש"י מדה כנגד מדה וזהו בסאסאה בשלחה תריבנה כמו ששלח הוא שלוחים לחרף את הש"י כמ"ש ביד מלאכיך חרפת את ה' וכתיב ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור זהו המדה הגדולה של חטא אשור ועונשו וכך היו כל פרטי מפלת אשור מדה כנגד מדה וזה מרומז במ"ש ישעיה ע' בדומה ממש לפסוקים של פרשה כ"ז הנ"ל כי את עול סובלו ואת מטה שכמו שבט הנוגש בו החיות כיום מדין כי כל סאון סואן ברעש וגו' כי ילד יולד לנו בן נתן לנו · וכנגד מ"ש כאן שבט הנוגש בו החיות אמר שם הכמכת מכהו הכהו וכנגד מ"ש כי ילד יולד לנו אמר שם הבאים ישרש יעקב יצין ופרח ישראל (דומה למ"ש ישעיה יו"ד אחר מפלת אשור ויצא חוטר מגזע ישי ושלשה הפרשיות דומים ושוים) וכנגד מ"ש כאן כי כל סאון אמר שם בסאסאה בשלחה תריבנה וכאן אמר והיתה לשרפה מאכולת אש היינו מ"ש ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור ואלו כתובים כל הפרשיות במקום אחד ועל מ"ש שם בסאסאה בשלחה אמר כאן כי כל סאון סואן על מדה קטנה שכן דרך הגוני"ן בסוף התיבה להקטין הענין כידוע · ועל שתיבות סאון סואן קשים במשמעותם דורשים מלשון סאה ומדה קטנה כנ"ל · ודו"ק מאד בפסוקים שהביאו חז"ל ממקומות שונות ודרשום יחד כי ענינם אחד : פרוטות · דברים קטנים ודקים שאין להם מדה ומשקל ומנין שנחשבים לדקדוק החשבון של עונות לצרפם יחד וזה אחת לאחת למצוא חשבון מלשון כשתמצא לומר כשתמצי לומר כשתמלא עומק הענין : בנוהג שבעולם · דרשה אחרת היא ואינו מדברי ר"מ והדרשה היא בקוה"ר דף ק"ד ב' פסוק זה ושם הגירסא נכשל באצבע קטנה ויצאה ממנו טפת דם מקלת הנפש ככל הנפש : עד אחד · אפילו דבר אחד מחשבין לו : היא השקתו · לעיל ריש סי' ע"ו : שם בה פנים · כדלעיל ריש פר' זו שהקב"ה נר צורת הטוכב דומה לצורת הנואף לפרסמו ורש"י בגמרא שם בסוטה פי' באופן אחר ואני פירשתי כאשר מצאתי במדרש מפורש : פרסמה בגלוי · במה שעובר על הבעל רוח קנאה לעשות לה כל התורה הזאת : במשאון · היינו בחושך כמ"ש אמש שואה ומשואה ופי' מי שמכסה דבר רע ושנאה בסתר תגלה רעתו בקהל ועדה לפרסמו : אמרו סדום · עי' ביד"מ ועי' ב"ר ריש פר' ל"ו : ר"י בן דורמסקית · ב"ר פר' ל"ב סי' ז' מכילתא פסוק כי גאה גאה כל מאמר זה : ויהי בנסעם מקדם · וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם : הבה נבנה לנו עיר · פן נפוץ על פני כל הארץ ונפרע מהם בלשון הבה ובהפלה כמ"ש הבה נרדה ונבלה שם שפתם וגו' ויפץ ה' אותם משם על פני כל הארץ ע"פ מדת ממעל ומנגד : פרץ נחל מעם גר · שפרצו שלא יעבור גר בנחל שלהם ופ"ד הנשכחים מני רגל שבקש לשכח הרגל של הולכי דרכים ושל עניים מבינותם לפיכך לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל שאנשי סדום היו יושבים שליו ושאנן נכון למועדי רגל כנגד הנשכחים מני רגל : ישליו אוהלים לשודדים · ובטוחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו שעל שהיו שלוים ובטוחים והרגיזו בזה האל לפיכך הביא האל את ידו עליהם כנ"ל : עון סדום אחותך · גאון שבעת לחם ויד עני ואביון לא החזיקה וגו' עד ואסיר אתהן כאשר ראיתי היינו מ"ש בתורה ארדה נא ואראה הכצעקתה וגו' ע"פ מדה י"ז : כל הבן הילוד · היאורה תשליכוהו כנגד מרכבות פרעה

יפה תואר

אותה כדי שתמות אלא עונשה בידי שמים וע"כ אינו זה רק בשביל לבטל שלום בין איש לאשתו וגם בריאת אדם היה מן העליונים ומן התחתונים בשביל שלום כנ"ל בב"ר פרשה י"ב ותימה שנראה שבריאת האדם הכוונה

ידי משה

ולום הכהן ובאו השני כתיב גבי עשיה ובאו השלישי כתיב גבי בדיקה וק"ל : כמה הוא מילוי החשבון עד אחד · פי' שרוצה לתרץ מה שאמר אחת לאחת כי א"א לעשות חשבון פחות מאחד : אמרו הדום הואיל ואין לו וכו' מלת סדום טעות דמוכח ז"ל אמרו דור המבול אבל דברי סדום הוא בסמוך : [כך היה הגי' במדרש שלפניו ובמדרש דפוס ויניציא הגי' אמרו הואיל כו'] : אלא ב' טיפות של גשמים הללו כנ"ל ואין צריך לדוחק מ"כ : בשביל לגיונות שאין מקבלים שכר נפי שכל המלכים באו לו לעזרה

(שופטים ה) באו מלכים נלחמו וגו' אז נלחמו וגו' אף הקב"ה לא נפרע מהם אלא בלגיונות שאין מקבלין שכר שנא' (שם) מן השמים נלחמו וגו' לא זזו משם ולא ספנוהו מפני שהוא גולייר · (קה) שמשון מרד בעיניו שנאמר (שם יד) ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני אף הוא לקה בעיניו שנא' (שם טז) ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו · כתוב אחד אומר (שם יג) וירד שמשון תמנתה וכתוב אחד אומר (בראשית לח) הנה חמיך עולה תמנתה (קו) רב אמר שתי תמנות היו אחת של יהודה ואחת של שמשון (לג) אמר רבי איבו בר נגרי כגון הדא בית מעון שיורדים בה מפלוגתה ועולים לה מטבריא ר' סימון אומר תמנתה אחת היתה ולמה כתיב בה ירידה ועלייה אלא של יהודה שהיתה לשם שמים לפיכך כתיב בה עלייה של שמשון שלא היתה לש"ש לפיכך כתיב בה ירידה · כתיב ויבאו עד כרמי תמנתה אמר רבי שמואל בר רב יצחק מלמד שהיו אביו ואמו מראים לו כרמי תמנתה זרועים כלאים ואומרים לו כשם שכרמיהם זרועים כלאים כך בנותיהם זרועות כלאים · ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא · (לד) א"ר אלעזר בשבעה מקומות כתיב לא תתחתן בם אמר רבי אבין ליאסר שבעה עממים וכה הוא אומר הכן א"ר יצחק (משלי ג) אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן · (קז) א תני רבי אומר תחלת קלקולו בעזה לפיכך לקה בעזה תחלת קלקולו בעזה דכתיב (שופטים יד) וילך שמשון עזתה וירא שם אשה זונה ויבא אליה לפיכך לקה בעזה דכתיב (שם יז) ויורידו אותו עזתה ויאסרוהו בנחשתים ויהי טוחן בבית האסורים · איתיבון והכתיב (שם יד) (לה) וירד שמשון תמנתה אמר רבי שמואל בר נחמן דרך נישואין היו של תמנתה אבל תחלת קלקולו בעזה היתה : ויהי אחרי כן ויאהב אשה בנחל שורק וגו' · מהו בנחל שורק שנעשה (קח) כאילן שאין עושה פירות כך כיון שנשתלש בחטא נעשה מועד לעבירה · ושמה דלילה · (קט) (לו) רבי אומר אלמלא לא נקרא שמה דלילה היתה ראויה שתקרא כן (לז) דלדלה את כחו דלדלה את מעשיו דלדלה את לבו · כתיב (שם יז) ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו וגו' מנא ידעה אמר רבי חנן ניכרין דברי אמת נחמני אמר ידעה ביה באותו צדיק דלא מפיק שם שמים לבטלה · כיון דאמר לה נזיר אלהים אני אמרה השתא ודאי קושטא קא אמר · דלדלה את כחו דכתיב (שם) ויסר כחו מעליו · (קי) ויהי טוחן בבית האסורים אמר רבי יוחנן אין טחינה אלא לשון עבירה וכן הוא אומר (איוב לא) תטחן לאחר אשתי וגו' מלמד שכל אחד ואחד הביא לו אשתו בבית האסורין כדי שתתעבר ממנו היינו דאמרי אינשי קמי דשתי חמרא חמרא קמי רפוקא גרידא דיבלא (קיא) א"ר יצחק דבי רבי אמי לפי שנתאוה שמשון לדבר טמא לפיכך נתלו חייו בדבר טמא שנא' (שופטים טו) ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי ויצא וגו' · ויקרא שמשון אל ה' ויאמר ה' אלהים זכרני נא וגו' · מה זכירה היתה לו אצל הקב"ה והוא מתאוה לזנות · (קיב) א"ר יהודה בשם רב אמר שמשון לפני הקדוש ב"ה רבון העולמים זכור לי עשרים שנה ששפטתי את ישראל ולא אמרתי לא' מהם העבר לי מקל ממקום למקום · מהו האלהים ואנקמה נקם אחת משתי עיני מפלשתים (קיג) א"ר אחא אמר לפניו רבון העולם תן לי שכר עיני אחת בעוה"ז ושכר עיני אחת תהא מתוקנת לי לעתיד לבא · (קיד) ב אבשלום בשערו מרד שהיה מתגאה בו שנאמר (שמואל ב יד) וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל ובגלחו את ראשו והיה מקץ ימים לימים וגו' לפיכך נתלה בשערו שנאמר (שם יח) ויחזק ראשו באלה ויותן בין השמים (קטו) ג תני רבי יהודה הנשיא אומר אבשלום נזיר עולם היה אחד לי"ב חדש היה מגלח שנאמר (שם טו) ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל אביו אלכה נא ואשלם את נדרי כי נדר נדר עבדך וגו' ומגלח אחד לי"ב חדש שנאמר (שם יד) ויהי מקץ ימים לימים אשר יגלח וגו' יליף ימים ימים מבתי ערי חומה דכתיב (ויקרא כה) ימים תהיה גאולתו מה להלן י"ב חדש אף כאן י"ב חדש ר' נהוראי אומר מגלח א' לל' יום יליף ליה מכהנים שנאמר בהם (יחזקאל מד) וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו ויותר מל' יום הוי פרע (לח) וגבי כהנים מ"ט אין רשאין לגדל פרע משום כבוד הכי נמי איכא כבוד ר' יוסי אומר מגלח מע"ש לערב שבת שכן מצינו בבני טבריה ובני צפורי מגלחין מערב שבת לערב שבת · (ש"ב יד) ושקל את שער ראשו מאתים שקלים וגו' אבשלום (קטז) א"ר חנינה כחרובים גדולה היה · יכול ככידון ר' ביבי בשם רבי יוחנן אומר בדין (בדין) היה עשוי א"ר חנינא

בד

מסורת המדרש א תוספתא סוטה פרק ג' מכילתא פרשה בשלח · תנחומא שם · ב שם ושם · ג מדרש שמואל פרשה כ"ז · מכילתא פרשה בשלח ·

חדושי הרש"ש

ופ"כ הפירוש בכאן להביא ר"ל אף אם נמחקה רק שרשומו ניכר עדיין לא היה משקה : (לג) א"ר איבו ב"ר נגרי כו' ר' סימון אומר כו' · בירושלמי פ"ק דסוטה איתא מאמר ר"מ קודם לר"א ב"כ והוא יותר נכון · ובב"ר פפ"ה נדפס בשיבוש כמו שהעירותי שם אות א' : (לד) אר"א בז' מקומות כתיב לא תתחתן בם אר"א לאסור ז' עממים · עי' ביפ"ת בירושלמי : (לה) וירד שמשון עזתה · צ"ל וילך והוא בשופטים ט"ז : (לו) ר' אומר אלמלי כו' כצ"ל ביו"ד בסוף : (לז) דלדלה את כחו כו' את מעשיו כו' את לבו · עי' סוטה ט' ב' : (לח) וגבי כהנים מ"ט כו' משום כובד ס"נ איכא כובד כנ"ל וכ"ס

חדושי הרד"ל

(קה) שמשון מרד כו' שם ט' ב' : (קו) רב אמר ב' תמניות כו' · ירושלמי שם וב"ר פפ"ה : (קז) תני ר' אומר תחלת כו' ארשב"ן כו' · ירושלמי שם ועיין בבלי ט' ב' ופירש"י שם : (קח) כאילן שאין עושה פירות · נראה דצ"ל שעושה פירות שסורקה היא גפן טובה שעושה פירות הרבה : (קט) רבי אומר אלמלא כו' · שם ט' ב' : (קי) ויהי טוחן כו' · שם י"א : (קיא) אר"י דבי רבי אמי לפי כו' · שם ט' ב' : (קיב) אר"י ב"ר אמר שמשון כו' · שם י' א' : (קיג) א"ר אחא אמר לפניו כו' · ירושלמי : (קיד) אבשלום בשערו מרד כו' · שם : (קטו) תני ר"י הנשיא כו' · נזיר ד' ב' : (קטז) אר"ח כחרובות כו' יכול בכידון

פירוש מהרז"ו

וחילו ירה בים : אז נלחמו מלכי כנען · שופטים ה' י"ט כ' וס"ד בצע כסף לא לקחו : מן שמים נלחמו · הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא : שמשון מרד בעיניו · מכילתא שם פסוק כי גאה : ויבאו כרמי תמנתה · הי"ל ויעברו דרך כרמי תמנתה ואיזה ביאה היה להם שם כי ביאה שייך אם באו למחוז החפץ ע"כ דרשו שבאו אביו ואמו לשם בכוונה למחוז החפץ להוכיחו על ידי כרמי תמנתה שזרועות כלאים וכן פלשתים ובנותיהם היו נואפות וממזרות : בז' מקומות כתיב לא תתחתן בם · נ"ע שלא מצאתי אלא במקום אחד בסוף ואתחנן פרשת כי יביאך ובהכרח לפרש שעל שכתוב בפרשה ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמורי וגו' שבעת גוים רבים ועצומים וגו' ולא תתחתן בם וגו' כאלו כתוב שבע פעמים ולא תתחתן בם על שבעה גוים ופלשתים בכלל ז' אומות הם כמ"ש בהדיא ביהושע י"ג ב' זאת הארץ הנשארת כל גלילות הפלשתי וכן בשופטים ג' ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל חמשת סרני פלשתים וזהו ומ"ש ר' אבין לאסור ז' עממים פי' שמ"ש בז' מקומות היינו על ז' עממים כנ"ל ויותר נראה לי לפרש שמ"ש בז' מקומות כתיב לא תתחתן בם פי' שבז' מקומות בתנ"ך נזכר איסור זה היינו הא' אברהם שצוה לאליעזר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני · ב' שצוה יצחק ליעקב בסוף תולדות לא תקח אשה מבנות כנען · ג' בשמות ל"ד ט"ו ט"ז ולקחת מבנותיו וגו' · ד' בסוף ואתחנן לא תתחתן בם · ה' יהושע כ"ג ז' לבלתי בא בגוים וגו' · ו' מ"א י"א ב' מן הגוים אשר אמר ה' אל ב"י לא תבואו בהם וגו' · ז' עזרא ט' י"ב בנותיכם אל תתנו לבניהם ובנותיהם אל תשאו וגו' : וכה הוא אומר הכן · וכאן הוא אומר כן כי מה' הוא והרי מפורש בתורה לא תתחתן בם כנ"ל · לזה תירץ אם ללצים הוא יליץ שעל שהסכים שמשון ליקח אשה מפלשתים ולעבור על דברי תורה בדרך שאדם רוצה מוליכים אותו שביקש הקב"ה ליפרע מפלשתים ע"י תואנה וביד שמשון ואם היה שמשון עומד בנסיון היה הש"י עוזר ליפרע מפלשתים שלא ע"י נשיאת אשה מהם באיסור כי לענוים יעזור בדרך טובה ומן אך מאחר שהסכים שמשון לחטא בזה עזר לו הש"י שתהיה התואנה מפלשתים באופן זה כרצונו : שנשתלש בחטא · בתמנת ובעזה ובנחל שורק ואע"פ שאשה של תמנת היה דרך נשואים עכ"ז עבר על לא תתחתן בם : היתה ראויה · ע"פ מדת ממעל שהשם מורה על המעשה : שנתאווה לדבר טמא · לזנות נתלו חייו בדבר טמא המכתש אשר בלחי של החמור : זכרני נא · עי' ב"ר פר' ס"ו סי' ג' ופר' ע"ג סי' ד' : הוא מתאוה · שהרי גם בבית האסורים היה טוחן ומזנה ולא שב בתשובה : העבר לי מקל · מדכתיב והמישני את העמודים וגו' והשען עליהם היינו בזכות משענת ומטה שלא נתגאה בשררתו ולא גבה לבו מאחיו שישמש עם אחד מישראל והש"י עובר על פשע לשארית נחלתו למי שמשים עצמו כשירים : מקץ ימים לימים · אשר יגלח כי כבד עליו ושקל שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך ושער ראשו גרם לו שמרד במלך וסקלו באבן שגרם כמ"ש אגל שמעי ויסקל באבנים לעומתו : כי נדר נדר עבדך · היינו נדר נזיר כמ"ש איש כי יפליא לנדור נדר נזיר שמאחר שלא היה מגלח כי אם אחת בשנה עד שכבד עליו הרי שלא היה רשאי לגלח שערו היינו [illegible]

מתנות כהונה

בני אדם גרסינן] : לא זזו משם · משמע הכוכבים לא חלקו לו כבוד כלל ולא ירדו לממה אלא מן השמים נלחמים משא"כ גבי פרעה דכתיב ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו' גם הוא לבדו נשאר כמו שדרשו מדכתיב עד אחד : ולא ספנוהו · פי' לא חשבוהו לכלום · ספונים · הוא חשובים : גולייר · הדיוט ואלם ודייק מדכתיב מן השמים נלחמו ממסלותם נלחמו : של יהודה · כלו' שעלה שמה יהודה והיא יושבת על ההר : ה"ג בירושלמי פ"ק דסוטה כגון הדא בית מעון וכו' · פי' בית מעון היה יושב בשיפועו של ההר והיו עולין לה מטבריה שיושבת בעמק ויורדין לה מפלוגתא שהיתה יושבת בראש ההר : ה"ג ליאסר שבעה עממים וכה הוא אומר הכן א"ר יצחק וכו' · פי' וכאן הוא אומר כן כי מה' הוא : אם ללצים כו' · כלומר בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו : דרך נישואין · אותה שלקח בתמנת דרך נישואין ולא היה כ"כ בקילקול אבל אותה שבעזה היתה בלא קידושין כפירש"י : שאין עושה פירות · קרי ביה בנחל סרק : שנשתלש · שזה היה פעם הג' : [היתה ראוי שתקרא גרסינן : ה"ג כתיב ותרא דלילה] : עבירה · זנות : ה"ג כדי שתתעבר ממנו היינו דאמרי אינשי קמי דשתא חמרא חמרא קמי רפוקא גרידיא דובלא אר"י כו' · פירש"י לפני כל אדם מביאין מה שהוא רגיל בו לפני שותי יין מביאין יין לפני עובד אדמה ותופר בגנות שרגיל בדבר ירק מביאין סל מלא ירק : דיבלא · מין ירק הוא : ה"ג אבשלום א"ר חנינא כחרובית וכו' והוא לקוח מהירוש' פ"ק דסוטה דהתם קאי אמתניתין דתנן שמשון הלך אחר עיניו כו' ואבשלום נתגאה בשערו · ואמר שמשון כלומר היאך תנן שנכשל בעיניו ומסיים והולך כולה מלתא דשמשון ואח"כ מתחיל אבשלום כלומר היאך נתלה בשערו א"ר חנינא כחרובית כו' ובמדרש שמואל ל"ג מלת אבשלום כלל בפ' י"ג ופ' כ"ז מפני ששם מספר והולך בענין אבשלום בלבד ולא דבר משמשון מאומה : כחרובים וכו' · כאילן של חרובין שהוא עב מאד וגבוה ויש לו ענפים הרבה וכן היו שערותיו : ככידון · כרומח משופעת ולא מסודרת תלתלים :

כד

ידי משה

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

כד סלקית להכא נסבית אזורי ואזוריה דברי ואזוריה דחמריה מקפא כורתא דחרובית' דארעא דישראל ולא מטון קצית חד חריב ונגר מלא ידי דבש (קיז) אבא שאול אומר קובר מתים הייתי פעם אחת נפתחה מערה מתחתי ועמדתי בגלגל עיניו של מת עד חוטמי כשחזרתי לאחור אמרו לי של אבשלום היתה שמא תאמר אבא שאול ננס היה לאו אלא אבא שאול ארוך בדורו היה ור' טרפון מגיע לכתפו (היה) רבי טרפון ארוך בדורו היה ור"ע מגיע לכתפו ר"ע ארוך בדורו היה ור"מ מגיע לכתפו ר' מאיר ארוך בדורו היה ור' מגיע לכתפו רבי ארוך בדורו היה ורב מגיע לכתפו רב ארוך בדורו היה ורב יהודה מגיע לכתפו רב יהודה ארוך בדורו היה ואדא דיאלא מגיע לכתפו פושתבנא דפומבדיתא קאי לאדא דיאלא עד פלגיה כ"ע קיימי ליה לפושתבנא דפומדיתא עד פלגיה · (קיח) כתוב וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד יכול בכל ת"ל מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום ודכוותיה (ש"א ט) ולו היה בן ושמו שאול בחור וטוב יכול בכל ת"ל משכמו ומעלה גבוה מכל העם · תאני דבי רבי ישמעאל בעת שנתלה אבשלום באלה שקל ספסירא בעא למיפסקיה באותה שעה נבקע שאול מתחתיו ולפי שבא על י' פלגשי אביו שנאמר (שמואל ב טו) ויעזוב המלך את עשר נשים ואומר (שם טז) ויבא אבשלום אל פילגשי אביו לפיכך ניתנו בו עשר לונבייאות שנאמר (שם יח) ויסבו עשרה נערים · כתיב (שם) ואבשלום לקח ויצב לו בחייו · מאי לקח א"ר שמעון בן לקיש שלקח מקח רע לעצמו · (שם) את מצבת אשר בעמק המלך · א"ר חנינא בר פפא בעצה עמוקה של מלכו של עולם שנאמר (שם יב) כה אמר ה' הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך וגו' · ודכוותה (בראשית לז) וישלחהו מעמק חברון · א"ר חנינא בר פפא א בעצה עמוקה של אותו צדיק שקבור בחברון (שם טו) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו' · כי אמר אין לי בן וכתוב אחד אומר (שמואל ב יד) ויולדו לאבשלום ג' בנים ובת אחת ושמה תמר

אמר רבי יצחק בר אבדימי שלא היה לו בן ראוי למלכות (קיט) ב ולפי שגנב אבשלום שלשה גניבות לב אביו ולב ב"ד ולב אנשי ישראל לפיכך נקבעו בו שלשה שבטים בלבו (שם יח) ויתקעם בלב אבשלום עודנו חי בלב האלה · לב אביו מנין (שם טו) (קכ) ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל המלך וגו' · כל ימיו של דוד לא מלך אלא מ' שנה הכא הוא אומר הכין ג אלא משעה ששאלו ישראל מלך כי נדר נדר עבדך וגו' א"ל מן את בעי כדון א"ל כתב לי חד פיתק דתרין גוברין דנסיבון עמי א"ל אמור לי למאן את בעי א"ל כתוב לי סתם למאן דאנא בעי אנא נסב כתב ליה סתם אזל וצמת ליה תרין תרין גוברין עד דצמת ליה מאתן גוברין הה"ד (שם) (נט) ואת אבשלום הלכו מאתים איש בירושלים קרואים והולכים לתומם ולא ידעו כל דבר קרואים מדוד והולכים לתומם מאבשלום ולא ידעו כל דבר מעצת אחיתופל א"ר הונא בשם ר' אחא כולם ראשי סנהדראות היו וכיון דחמין מיליי' אתיין לחילופין אמרו רבון העולמים נפלה נא ביד דוד ואל יפול דוד בידינו שאם נופלים אנו ביד דוד מתרחם עלינו ואם נופל דוד בידינו אין אנו מתרחמים עליו שנאמר (תהלים נה) פדה בשלום נפשי וגו' הרי שגנב לב אביו לב ב"ד ויאמר אבשלום מי ישימני שופט בארץ וגו' והיה בקרב איש להשתחות לו וגו' ויעש אבשלום כדבר הזה לכל ישראל · לב אנשי ישראל מנין (מ) ויגנוב אבשלום את לב אנשי ישראל (קכא) ד וכן סנחריב לא נתגאה לפני המקום אלא ע"י מלאך שנאמר (ישעיה לז) ביד עבדיך חרפת ה' · ואבוא מרום קצו וגו' אף הקב"ה לא נפרע ממנו אלא ע"י מלאך שנאמר (מלכים ב יט) ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' · ה כולם מלכים קושרי כתרים בראשיהם ו נבוכדנצר אמר אין כל באי עולם כדאי לשרות ביניהם עשה לו עב קטנה ודר בתוכה שנאמר (ישעיה יד) אעלה על במתי עב אדמה לעליון אמר לו הקב"ה אתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגו' אני אורידך אל שאול הה"ד

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה פ"ד · סוטה י"א · ילקוט פרשה וישב · ב מכילתא פרשה בשלח · ג תמורה י"ד · סדר עולם רבה פרשה י"ד · ילקוט ש"ב ט"ו · ד תנחומא סדר בשלח וסדר נח · מכילתא פ' בשלח · ה שמ"ר פ' י"ח · סנהדרין דף ל"ס · תדא"ר פ' ז' · ו תוספתא סוטה סוף פרק ג' ·

חדושי הרד"ל

כבידון כו' · ירוש' ומדרש שמואל פי"ג · והמפרשים כאן ובירושלמי נדחקו לפרשו · ולענ"ד נראה דגרסי' יכול כלידון · ופירש זוסמא בלשון יוני כמ"ש במ"ע ערך כלידון ע"ד הירושלמי דפסחים · והוא עביר כלידון כצ"ל שם בריש וכדאית' בבבלי שם ושואבת שזוסמא · וקאמר שיכול שהיו שערותיו מסובכין יחד כחרובים וזוסמא רבה בהן (ולשון קאלטו"ן שקורין בלשוננו לאיש מסובך בקלקי שערות ראשו קרוב ללשון זה ג"כ) · ומפרש שהיה עשוי בדין בדין קווצות תלתלים סדורות · ואמרתי בילדותי לפני ש"ב הגאון מ' שאול מווילנא ז"ל וקלסיה : (קיז) אבא שאול אומר קובר כו' · נדה כ"ד ב' : (קיח) כתיב וכאבשלום כו' יכול בכל כו' · ירושלמי שם : (קיט) ולפי שגנב כו' · שם ע' א' : (קכ) ויהי מקץ כו' כל ימיו כו' · ירושלמי שם : (קכא) וכן סנחריב כו' · תוספתא שם :

חדושי הרש"ש

בנזיר ה' א' : (נט) ואת אבשלום הלכו כו' מירושלים כו' כצ"ל : (מ) ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל

מתנות כהונה

כד סלקת להכא · כשעליתי לכאן לא"י מבבל : נסבית אזורי · בירושלמי דפ"ק דסוטה גרס אסיל · ופי' חגור של עור רחבה ואזורי דהכא היא היא ובירושלמי פ' שביעי דמסכת פיאה גרס כמו כאן : דברי · של בני : דחמריה · חגורו של מוליך בהמתו המחמר מאחריו והיה קושרם זה בזה כדי שיהיה ארוך ובא להקיף אחד חרוב מחרובין של א"י ולא הגיעו כל החגורות עד סביבו וכאשר פירשתיו כ"מ בהדיא במדרש שמואל בל' נח ומבואר : כורתא · הוא כמו קורה וה"נ במדרש שמואל בהדיא קורתו של חרוב : קצית · קצצתי כלומר פלעתי חרוב אחד וה"נ בהדיא במדרש שמואל : ונגר גרסינן בירושלמי · פי' היה זב כד"א מים הנגרים ובמדרש שמואל גרס ומשך מלא כף ידו דבש : פושתבנא · בפ' המפלת [שם איתא פרשתבינא · ובערוך הגי' פשתיכנא] פירש"י שם אדם וכ"פ הערוך ותוספות בשם רשב"ם פירשו לשון פרנסה וממשלה : דיאלא · פירש"י שמש דרבנן ואדא שמו : קאי · עומד כלומר הגיע : יכול בבל וכו' · בירושלמי מסיים ביה אבל באבנר הלא תדעו כי שר גדול נפל היום כלומר שלא היה בו דופי ומ"מ נהרג מטעמים דמפ' לעיל פ' אמור : שקל ספסירא כו' · לקח חרב לחתוך שערותיו ונבקע הגיהנם תחתיו והיה מתיירא שלא יפול לתוכו · ובגמ' דידן לא גרים שקיל ספסירא כו' ובודאי ע"ס הוא דהא גרם האי דנבקע השאול ואי לאו דבעא למיפסק' בקיעת השאול למה ובעין יעקב גרס ליה וכן הילקוט : [בעא למפסקיה גרסינן] : לונבייאות · רומחים : מקח רע · כדמפרש בגמ' פ"ק דסוטה : בעצה עמוקה וכו' · על חטא בת שבע : [ה"ג שנאמר ויקח ג' שבטים בכפו] : הוא אומר הכין · מקץ מ' שנה ומשני אותם מ' שנה מונה משעה כו' : כדון גרסינן בירושלמי · פי' מה אתה חפץ ממני כזאת א"ל כתוב לי חד איגרת שכל שני אנשים שאראה שאקחם עמי : למאן וכו' · למי שאתה רוצה : ולמאן וכו' · ולמי שאני רוצה אני אקח : וצמת וכו' · וחבר ואסף לו שנים שנים אנשים מכל עיר ועיר כך מפורש בתנחומא וכיוצא הם בירושלמי כן עשה עד שאסף לו מאתים אנשים : מדוד · ע"י כתבו : וכיון דחמון כו' · כיון שראו הדברים באים בחילוף ובהיפוך רצונם כמו שמבאר בתנחומא שאחיתופל

פירוש מהרז"ו

בשרשרות הרבה בדים בדים וכן אבשלום · יכול ככידון כרומח שהוא גבוה ודק ואין זה יפוי לאדם ע"כ בהכרח שהיה ג"כ בעביו כפי ערך גבהו היינו כחרובים שהוא גבוה ועב ועשוי בדין : כורתא דחרוב · ובירושלמי פאה הגירסא בירתא דחרובתא ופירושו הבור והגומא שהחרוב נטוע בו כמו עוגיות של גפנים ועי' עוד במ"כ : נפתחה מערה מתחתיה · ונפל בתוכה והיה שם מת ונפל לתוך גלגל עינו בנקב של גלגל עינו שכבר נרקב העין ועצם הגולגולת עדיין היה קיים ונפל לתוכה ואבשלום היה קבור במערה כמ"ש ש"ב י"ז ויקחו את אבשלום וישליכו אותו אל הפחת הגדול ויציבו עליו גל אבנים גדול · ומ"ש עד חוטמו אין ספק שהוא דרך גוזמא לא וחשוב ארכו של אבא שאול אם הוא כמשמעו היה ערך כ' אמה ואם גלגל עינו של אבשלום ערך כ' אמה א"כ היה גבהו ערך כמה מאות אמה וכמה מפליג הכתוב בגובה גליות שהיה שש אמות וזרת וגובה שאול שהיה גבוה מכל העם משכמו ומעלה ואם היה אבשלום גבוה מהם היה הכתוב מפרש אלא שהוא דרך גוזמא שרגיל הרבה ככתוב ערים גדולות ובצורות בשמים וגם בדברי חז"ל דרך זה רגיל הרבה ודרך כלל שהיה גבוה מכל ישראל ועב לפי ערך גדלו ויפה באבריו שהכתוב מעיד שלא היה בו מום הרי שהיה הכל לפי הערך : כתוב וכאבשלום · ש"ב י"ד כ"ה יכול בכל היה להלל מאוד בתורה ובחכמה ובצדק וכו' ת"ל מכף רגלו ועד קדקדו וגו' כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט היינו ביופי גופו ואבריו אך במעלות ובמדות לא היה מהולל מאד : תני ר' ישמעאל · כל זה סוטה דף י' ע"ב י"א א' : נבקע שאול מתחתיו · יתכן שדורש מ"ש והפרד אשר תחתיו עבר מלשון עברה שתחתיו היה עברה הוא הגיהנם עברה וזעם או כמ"ש עוברי בעמק הבכא ודרשו על הגיהנם שמאחר שלא היה תלוי רק בשערו וידיו לא היו אסורות היה לו לחתוך שערו בידיו או בחרבו אלא שהיה מתירא מדבר שהוא רע ממנו שלא יפול בחיים בגיהנם : מאי לקח · ולא פירש מה לקח ודורש כמ"ש אצל קרח ויקח קרח שלקח מקח רע לעצמו לחלוק על משה וכן אבשלום לחלוק עם דוד אביו ועי' לקמן ריש פר' י"ח ומש"ש : בעצה עמוקה · כי מ"ש אשר בעמק המלך כמ"ש בתורה ויצא מלך סדום לקראתו אל עמק שוה הוא עמק המלך ועי' ב"ר פר' מ"ב סי' ה' שאין זה שמו שיש לו ג' שמות ואינו מפורש שם למה נקרא שמו עמק המלך · כאן פירשו שהכוונה על שנתקיים במעשה זו עצה העמוקה שגזר ממ"ה הקב"ה על דוד המלך וכן פירושו שם עצה עמוקה של ממ"ה על אברהם שנקרא מלך וכן מ"ש מעמק חברון כמ"ש ב"ר פר' פ"ד סי' י"ג · ועי' רש"י בסוטה י"א א' : בן ראוי למלכות · שיקרא שמו אחריו דורש מדה ע"ו בכ"מ והכריע מ"ש בעבור הזכיר שמו עליו אבל היו לו בנים שלא הצליחו למלוכה : לא מלך אלא מ' שנה · ודוד מלך כמה שנים אחר מרידת אבשלום הרי שאין זה קץ מלוכת דוד : אלא משעה ששאלו מלך · והיה זה ד' שנים קודם מיתת דוד כמ"ש סדר עולם פרק י"ד בתוך ג' שנות הרעב ועי' נזיר דף ה' א' : פתקא דתרין גוברין · כמ"ש ויק"ר פר' כ"ו סימן ד' שזה ד"א לאדם גדול שיהיו עמו שני אנשים בדרך : כולם ראשי סנהדראות · למדו כן ממ"ש מאתיים מהמספר הזה אנו יודעים מי היו היינו כמ"ש ומיששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם · ודרשו בב"ר פר' ע"ב שהם מאתים ראשי סנהדראות שהיה יששכר מעמיד לישראל ודורש כאן גז"ש משם ויתישב יותר לפי מ"ש בילקוט בשם תנחומא שלקח שנים אנשים מכל עיר כי ראשי סנהדראות היו מפוזרים בכל עיר אחד או שנים ואבשלום לקח דווקא אלו שיאמר העם מאחר שכל אלו ראשי סנהדרין מסכימים עמו אנו לא כש"כ ומ"ש מירושלים פי' שהסמנו ע"פ ב"ד של ירושלים הוא ב"ד הגדול : פדה בשלום נפשי מקרב לי · וס"ד כי ברבים היו עמדי ישמע אל ויענם ויושב קדם סלה אשר אין חליפות למו ולא יראו אלהים שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו חלקו מחמאות פיו וקרב לבו וגו' וכוונת המדרש שכך אמר דוד הנה נצלתי ממלחמת אבשלום ונפדה נפשי בשלום מקרב לי כי ברבים היו עמדי כי הרבים והגדולים הם הראשי הסנהדראות היו עמדי ולכך ברך אותם ישמע אל ויענם ויושב קדם סלה למה אשר אין חליפות למו כלשון המדרש דחמון מיליה אתין לחילופין שהם לא הסכימו על חליפות דברים שנתהוו להם ומ"ש ולא יראו אלהים שייך למטה ע"פ מדה י"א ואותם שלא יראו אלהים הם אחיתופל וכדומה שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו שהיה חלה בשלום עמו כמ"ש ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי אשר יחדו נמתיק סוד וגו' הוא חלל בריתו שע"כ ואתה אלהים תורידם לבאר שחת וגו' דוק כי הדברים מיוסדים ויפרים : מי ישימני שופט · וס"ד ואלי יבוא כל אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו וכן הוא בירושלמי סוטה שם שפסוק זה הוא לראיה שגנב לב ב"ד שנראה מדבריו שהוא אוהב משפט צדק : והיה בקרב איש · וס"ד ושלח ידו והחזיק לו ונשק לו וטעו בו ב"ד וכל ישראל שהוא עניו ושונא כבוד ומכבד לכל : ויגנוב אבשלום · גם מפסוק הקודם ראיה שגנב לב ישראל אלא שכאן מפורש יותר : כולם מלכים · לאו דווקא מלכים אלא פי' מהם שרים דוכסים בני מלכים ואיזה מהם מלכים וכמ"ש בהדיא בד"ה ב' ל"ב כ"א וישלח ה' מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה אשור ונגיד הוא מלך במקרא כמ"ש כי מאחך ה' לנגיד נגיד על עמי : אמרת בלבבך השמים אעלה · שני פעמים כתוב אעלה א' השמים אעלה וגו' והב' אעלה על במתי עב וכנגד השמים אעלה א"ל אך אל שאול

יפה תואר

דוקא אבל כוונתו כי אסור איתון באשת נכריה נאמר בתנ"ך ז' פעמים · א' לא תתחתן בם · ב' ביהושע כ"ג י"ב והתחתנתם בהם וגו' · הג' בשלמה (מ"א י"א ב) מן הגוים וגו' · הד' בהושע (ה' ז') בה' בגדו וגו' · הה' במלאכי (ב' י"א) ובעל בת אל נכר · הו' בעזרא (ט' א) לא נבדלו וגו' · הז' במשלי כמה זמני להצילך מאשה זרה וגו'] : יכול בכל וכו' · כתב ר' נפתלי בירושלמי מסיים ביה אבל באבנר הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום כלומר שלא היה בו דופי ע"ש ונראה דהטעם דנהרג דכיון דצדיק הוה כמ"ש עליו דוד כי שר וגדול נפל היום בישראל ויקונן עליו לא הוה מסתייע מלתא שיהרגנו יואב לולי שהיה בידו חטא וס"ל כי חטאו היה מה ששתק ולא מיחה בשאול בהריגת הכהנים ולהכי בעי למה נהרג כלומר מה חטא היה בידו : בעצה עמוקה של אותו צדיק · אע"פ שגזרת עלאי הוא קרו ליה עצה כי כן דרך הכתוב לקרוא גזירת ה' עצה כו' ול"ל עצה ממש שהקב"ה יעץ לאברהם שיברר את המלכיות לבניו להצילם מגיהנם · וז"ש העמוקה כי לכאורה דבר רע הוא אבל יש לו סוד עמוק שהוא הצילם מגיהנם ולקרבן לתורה ולתעודה ע"י הגלות דהא בפרק קמא דסוטה מפרש בעצה עמוקה של מלכו של עולם שנאמר הנני מקים עליך רעה מביתך ואין עצה אלא גזירה : [והבא את אומר הכין

ידי משה

דבסמוך ורבי יהודה אמר בדין היה עשוי · פירוש שהיה אדם בינוני כשאר אנשים אבל כפי' מ"כ לא מצאתי נחת רוח ובעל ש"י פירוש דה"ק היה יכול ככידון פירוש למה נמשלו קליעת ראשו כאילן חרוב ולא נמשל ככידון ומשני משום דבדין ובדין כי קליעת השער עשוי בדין בדין פי' שיצאת ממנו קליעות קטנות

(שם) אך אל שאול תורד וגו' אמר לו אתה אמרת אין כל באי עולם כדאין לשרות ביניהם אתה אין אתה כדאי לשרות ביניהם (דניאל ד) ומן אינשא לך טרדין ועם חוות ברא מדורך וגו' (שם) בה שעתא מלתא ספת וגו' (שם) לקצת ירחין תרי עשר וגו': **כה** (קכב) ואם לא נטמאה האשה לשעבר וטהורה היא לעתיד לבא אותה שעה ונקתה מן האלות ומן השבועה ונזרעה זרע ר"א אומר כדי הוא הצער שינתן לה בנים בשכרה [א] שאם היתה עקרה נפקדת ר' יהושע אומר אם כן ילכו כל העקרות ויקלקלו בשביל שיפקדו וזו שישבה הפסידה מה ת"ל ונקתה ונזרעה זרע שאם היתה יולדת בצער היתה יולדת ברווח נקבות יולדת זכרים שחורים יולדת לבנים קצרים יולדת ארוכים יולדת לשתי שנים יולדת בכל שנה יולדת אחד יולדת שנים · רבי שמעון אומר אין נותנין שכר לעבירה אלא לפי שהיתה אסורה לזרע לשעבר (קכג) יכול תהא כן לעתיד לבא ת"ל ונקתה ונזרעה זרע מותרת היא לזרע מעתה: **כו** זאת תורת הקנאות · (קכד) אין לי אלא לשעה לדורות מנין ת"ל זאת תורת הקנאות · (קכה) המקנא יקנא בשילו ובבית עולמים יכול אף בבמה תלמוד לומר זאת · אשר תשטה אשתו (קכו) להביא את מי [ב] שנתחרש בעלה או שנשתטה או שהיה חבוש בבית האסורים שבית דין מקנאין להם לפוסלן מכתובתן או אף להשקותן ת"ל והביא האיש את אשתו אל הכהן האיש משקה ואין ב"ד משקין תחת אישה ונטמאה להוציא (קכז) את הארוסה ואת היבמה: **כז** או איש אשר תעבור וגו' איש או איש לרבות (קכח) כהן וסרים שיקנאו · והעמיד את האשה לפני ה' לרבות אשת כהן [ג] ואשת סרים שהן שותות · ועשה לה את כל התורה הזאת כל מה שאמור בפרשה ללמדך שדבר אחד מעכב: ונקה האיש מעון מגיד שהוא בנשיאות עון עד שלא תשתה האשה אבל לאחר שתשתה ונקה האיש מעון · והאשה ההיא תשא את עונה [ד] שמעון בן עזאי אומר בטהורה הכתוב מדבר הואיל (קכט) והביאה את עצמה לידי דברים הללו אף היא לא תצא מידי פורעניות · **כח** איש איש וגו' אין במשמע אלא אשתו הנשואה לקינוי (מא) (קל) ומנין את מרבה ארוסתו ושומרת יבם שהוא מקנא לה להשקותן כשינשאו (קלא) ולקנאות כל הנשים שיש בהן הויה כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לממזר ולנתין כדי לאוסרן אבועל כבעל · דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם לפי שנאמר והביא האיש את אשתו האיש משקה ואין ב"ד משקין או האיש מקנא ואין בית דין מקנאין אמר אל בני ישראל וקינא לרבות ב"ד שיקנאו · דבר אל בני ישראל · על ידי ישראל מקנאין (מב) ואין מקנאין (קלב) לא על ידי עובדי כוכבים לא ע"י תושבים או בני ישראל פרט לגרים אמר רב איש איש לרבות את הגרים · ד"א איש איש (קלג) לעשות אשה כאיש דברי ר"ע · ד"א איש איש לרבות חרש שוטה ואשת שעמום ושהלך בעלה למדינת הים והיה חבוש בבית האסורין שבית דין מקנאין להם לפוסלן מכתובתן יכול אף להשקותן ת"ל והביא האיש את אשתו וגו' כי תשטה אשתו בראויה לאישה הכתוב מדבר [ה] להוציא אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט [ו] וכדברי עקביא בן מהללאל אף המשוחררת והגיורת וחכ"א משקים אמרו לו והרי כורכמית שפחה משוחררת היתה בירושלים והשקוה שמעיה ואבטליון כלשון הזה אמר להם דוגמא השקוה ונדוהו ומת בנדויו וסקלו ב"ד את ארונו (מג) מה (קלד) אנן קיימין אם בישראל שנשא גיורת כבר כתיב בני ישראל ולא גרים אם בגר שנשא בת ישראל כבר כתיב והביא האיש את אשתו אלא כן אנו קיימין בגר שנשא גיורת מה טעמיה דעקביא בני ישראל ולא גרים · מה טעמיה דרבנן ואמרת אליהם לרבות כל האמור בפרשה מה אמור בפרשה ושכב איש אותה מי ששכיבתה אוסרתה על בעלה מקנא ומשקה · ומעלה בו מעל מעילה על דבר ערוה או מעילה על דבר ממון כשהוא אומר ושכב איש אותה שכבת זרע הרי מעילה על דבר ערוה ולא על דבר ממון · ומעלה בו מעל אין מעל בכ"מ אלא שיקור וכה"א (ד"ה א ה) וימעלו באלהי אבותיהם וגו' (יהושע ז) וימעלו בני ישראל מעל בחרם וגו': **כט** ושכב איש אותה להוציא את הקטן שאינו איש אותה ולא אחותה לומר ששכיבתה מזנותה אוסרתה על בעלה אבל אם שכב בעלה עם אחותה אינה אסורה היא על בעלה שאינה נאסרת על בעלה בשכיבת אחותה שהיה בדין שתאסר שאם במקום שבא על איסור קל זה הבא על אשת איש שהוא (קלה) איסור קל שאין האוסרה אוסרת כל ימיו לפי שהיא ניתרת בגט נאסר האוסר זה הבעל שנאסרה לו אשתו אחר שזנתה מקום שבא על איסור חמור כגון הבא על אחות אשתו ועל חמותו שהוא איסור חמור שהאוסרה אוסרה כל ימי האיסור זו אשתו שהיא אוסרת על בעלה אמה ואחותה אינו דין שנאסר האוסר זו אשתו שתהא ראויה שתאסר בשכיבת אחותה ואמה (מד) ת"ל אותה אותה שכיבתה אוסרתה ואין שכיבת אחותה וחמותה אוסרתה · ונעלם מעיני אישה [ז] להוציא את הסומא · ונסתרה והיא נטמאה אין עדים לטומאה אבל יש עדים לסתירה או אין עדי' לא לטומאה ולא לסתירה אם אמרתי כן אף היא מותרת לבעלה הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון אין עדים לטומאה אבל יש עדים לסתירה · ועד אין בה בשני עדים הכתוב מדבר אתה אומר בשני עדים הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בעד אחד ת"ל לא יקום עד אחד באיש וגו' שאין ת"ל אחד אלא בנה אב כל מקום שנאמר עד הרי הוא בכלל שנים עד שיפרוט לך הכתוב אחד · והיא לא נתפשה להוציא את האנוסה שמותרת לבעלה או יכול בין ישראל בין בכהונה אמרת

מסורת המדרש א ירושלמי סוטה פרק ג' · ב ירושלמי שם פרק ד' · ג סוטה דף כ"ו · ירושלמי שם פרק ד' · ד ספרי כאן פיסקא כ' · ה ספרי כאן פיסקא י' · ו ירושלמי סוטה פרק ב' · ספרי כאן · ז סוטה דף ה' · ספרי כאן פיסקא ז' ·

חדושי הרש"ש

ישראל כנ"ל : (מא) ומנין את מרבה ארוסתו כו' כדי לאוסרן אבועל כבעל ת"ל דבר כו' · וע' ר"פ ארוסה בגמ' ורש"י : (מב) ואין מקנאין לא ע"י כו' · בגמ' דילן כ"ו ב' איתא דעובד כוכבים מקנין ע"י ועי' ז"ר שפירש דלנשים כו' אין מקנין : (מג) מה אנן קיימין אם בישראל כו' · וכ"ה בירושלמי ספ"ב דסוטה · והראב"ד בפי' לעדיות פ"ה מ"ו העתיק בזה"ל אם בגר שנשא ב"י כבר כתיב בנ"י ולא גרים אם בישראל שנשא גיורת כבר כתיב והביא האיש את אשתו עיי"ש ובמל"מ פ"ב מהל' סוטה ה"ו ותבין · ודע דבהראב"ד שם יש ט"ס במש"כ לרבנן מ"ש בעובדי כוכבים צ"ל מגר ובמל"מ שם העתיקו לנכון : (מד) ת"ל אותה כו' ואין שכיבת אחותה וחמותו אוסרתה כצ"ל :

מה

חדושי הרד"ל

(קכב) ונטמאה לשעבר כו' · ספרי זוטא הובא בילקוט : (קכג) יכול אף כן לעתיד · כמ"ש בספרי שאין אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב : (קכד) אין לי אלא לשעה כו' · ספרי : (קכה) המקנא יקנא בשילה כו' · ספרי זוטא הובא בילקוט ועיין בסוטה י"ד ב' : (קכו) להביא מי שנתחרש · ספרי וע' סוטה כ"ז ב' : (קכז) את הארוסה ואת היבמה · שאינן שותות כדתנן שם (כג ב') ע"ש בגמ' : (קכח) כהן וסריס שהן שותות · שם כ"ד א' : (קכט) והביאה את עצמה לידי דברים הללו · שעברה ונסתרה וגרמה לשם הקדוש למחוק על המים : (קל) ומנין את מרבה כו' להשקותן כשינשאו · חסר כאן הדרשא · וע' בש"ס כ"ד א' ובירושלמי שם : (קלא) ולקנאות כל הנשים שיש בהן הויה כו' · כדי לאוסרן אבועל כבעל · חסר ג"כ הדרשה כאן · ובילקוט בשם ספרי זוטא מייתי לה אקרא דאשה תחת אישה (ותני שם דראב"ש פליג ואמר אין משקין את הפסולות · מכלל דת"ק ס"ל אפילו משקין · ולפ"ז סתם מתני' דר"פ ארוסה שם כראב"ש) · ודמפרש כאן כדי לאסרן כו' הוא מלשון הש"ס שם כ"ה א' : (קלב) לא ע"י עובד כוכבים · פי' שאין העובד כוכבים וגר תושב מקנאין לנשותיהם · אבל ישראל מקנא על ידיהם וכדאיתא בסוטה כ"ו ב' : (קלג) לעשות אשה כאיש · ספרי ושם כ"ז ב' : (קלד) מה אנן קיימין אם בישראל כו' · ירושלמי פ"ב ה"ו וע' בפי' הראב"ד לעדיות : (קלה) איסור קל זה הבא על א"א כו' ·

פירוש מהרז"ו

תורד וכנגד אעלה על במתי עב אדמה לעליון אמר לו שירד מכבודו וידמה לחיתו יער עד כאן הביא המדרש כל ענינים אלו איך הקב"ה דן מדה כנגד מדה אגב ענין הסוטה שנוהג עמה ג"כ מדה כנגד מדה: **כה** כדאי הוא הצער · ועי' כל זה בספרי כאן ברכות ל"א סוטה שם · ושם ר"ע במקום ר"א ור' ישמעאל במקום ר' יהושע: ר' שמעון · כמ"ש בסו"ס כ"ז שמעון בן עזאי : **כו** בשילה ובבית עולמים · עי' לקמן ריש סי' מ"ב ולקמן פר' י' ריש סי' כ"ד: **כז** שמעון ב"ע · עי' לעיל סוף סי' כ"ה : **כח** איש איש · הנה עד כאן כל הפרשה נוסחא א' וענינו בדיני סוטה מהספרי וגמרא בבלי וירושלמי סוטה ועתה מביא המדרש נוסחא אחריתי בדיני וענייני סוטה ג"כ ע"פ הספרי וגמרא בבלי וירושלמי ויש שנויים בין ב' הנוסחאות ולפי שהענינו קרובים וסמוכים ותכופים לכן לא עמלתי לציין מסימן לסימן כדרכי ובפרט שאין כאן מקומן של לימוד הלכות ומי שירצה ללמוד הלכות אלו בהכרח צריך שילמוד הספרי והגמרא שאין תכלית המדרש מיוסד רק על ההגדות ולא על ההלכות ועכ"ז עמלתי לציין בספרי ובגמרא כפי השגת ידי : אין במשמע אלא אשתו · כי לשון כי תשטה אשתו אינו מורה רק על אשתו הנשואה ועי' סוטה דף כ"ה א' בברייתא : אלמנה לכה"ג · סוטה דף כ"ד א' והגי' שם ת"ל דבר אל בני ישראל ואמרת פי' רש"י ואמרת ריבוי ע"ש היטב : או האיש מקנא · שגם הקנוי יהיה שוה להשקאה שהאיש יקנא ולא ב"ד : אמר אל בני ישראל · ת"ל אמור אל בני ישראל לרבות שב"ד יקנאו : לעשות אשה כאיש · ספרי וסוטה כ"ז וע"ש פלוגתא דאמוראים לאיזה ענין עשה אשה כאיש : ואשת שעמום · פי' שיצא מדעתו שכל אלו אין יכולים לשמור נשותיהם וב"ד מצווים להקנות להם : וכדברי עקביא · עדיות פרק ה' ספרי כאן ברכות י"ט : **כט** להוציא את הקטן · ספרי כאן יבמות דף נ"ה : יש עדים לסתירה · סוטה דף ה' : בשני עדים · ספרי כאן סוטה ל"א ע"ש ברש"י : להוציא את האנוסה · ספרי

ספרי

מתנות כהונה

שאחיתופל פתח אותם אחר אבשלום : לשרות כו' · אינם ראויים שאשרה ואשב בקרבם : וטהורה היא לעתיד · ר' מאיר סבר ליה הכי סוף פ"ב דסוטה : הצער · של ההשקאה כדאיתא לעיל : [ה"ג בנים בשכרה] : לעבירה · שהזקיקה עצמה להשקותה שלא היתה זהירה בקנאות בעלה וכדלקמן · אסורה לזרוע זרע מבעלה : יכול וכו' · מאחר שנאסרה תשאר באיסורה : בשילו · בעוד שהיה משכן שילה קיים יכול היה האיש לקנאות באשתו וכן בעוד שבית עולמים קיים דדריש הקנאות לשון רבים ומיעוט רבים שנים ורש"י פי' בפ' היה מביא דלא גרסינן בשילו וכ"ש דלא גרסינן נוב וגבעון וכ"ה בספרי : איש או איש · שהיה יכול לכתוב איש וכתב או איש לרבות כו' וכל זה נתבאר היטב בפ"ד דמסכת סוטה ובספרי : להוציא את הארוסה כו' · שאינן שותות אבל קנוי מקנין להן כדלקמן והכי איתא בפ' הארוסה : [ה"ג להשקותן כשינשאו] : הויה · קידושין : כבעל · שכשם אסורה עליו ואין צורך לאוסרה עליו במשכב בועל : [ה"ג אבועל כבעל דבר אל בני ישראל ואמרת וכו' · ועיין בפ' ארוסה ודייק] ואמרת אליהם לרבות וכן פירש"י פ' ארוסה : בני ישראל · וסמיך ליה וקנא והאי דבר אל בני ישראל מיותר הוא לרבות הב"ד שיקנאו : דוגמת מה שדרשו אבל ראשי המטות ועיין שם בפרש"י ז"ל : [ה"ג פרט לגרים א"ר] : אשה באיש · ועיין סוף פרק ארוסה למאי הלכתא ותמצאנו מבואר לקמן בפרשה זו : ה"ג דברי ר"ע ד"א איש איש לרבות ודברי ר"ע תמצא בספרי · ולימד איש איש סוף פ' ארוסה : להוציא אלמנה · שאינה שותה אבל מקנין לה כדלעיל והיא אינה ראויה לקיימה לאישות אף ע"פ שקידושין תופסין בה : [המשוחררת גרסינן] : דוגמא השקוה · עיין בפ' מי שמתו בבלי וירושלמי : אם בגר שנשא בת ישראל גרסינן : כבר כתיב כו' · וגרים נתרבו מאיש איש · ששכיבתה עם איש אחר אוסרת' על בעלה וזו הרי שכיבתה אוסרתה על הגר שהרי יש לו קידושין בה : שאינו איש ה"ג בספרי ובגמ' פ' ארוסה גרס ושאינו איש ומפרש התם למעוטי מאי וכן בירושלמי דפרק ארוסה : ה"ג שהיה בדין שתאסר · כלומר בדין הוא שתאסר בשכיבת אחותה ומה אם במקום כו' : שאין האוסרה · זה בעלה שאוסרת על כל העולם : [לפי שהיא ניתרת' בגט גרסינן : שכיבת' אוסרת' גרסינן] :

ידי משה

קטנות כענפי אילן לכך המשיל כחרובית עכ"ל וכן מצאתי בפי' אגדת שמואל ע"ש וק"ל : וזו שישבה הפסידה · פי' שישבה בביתה ע"ד כל כבודה בת מלך פנימה פי' לנועה זו שתשב בביתה ולא הסתירה עצמה יהיה לה הפסד בתמיה · ונקט לשון הגמ' שאמר ר"י לר"ע א"כ יסתתרו כל העקרות וזו שלא נסתרה הפסידה פי' רש"י זו לנועה שלא נסתרה עיין לעיל מה שפירשתי ותירצתי קושית התוספות מה שהקשו ונימא ר"י לנפשיה · עוד נ"ל איכון אתר ליישב קושית התוספות לפי שצריך לדקדק מאי מקשה הגמ' א"כ יסתתרו כל העקרות דדילמא אם היא עושה זה בשביל איזו דבר לא יקוים בה ונקתה ונזרעה זרע והתורה לא דברה רק במי שאירע לה כדברים כן במקרה ולא היתה כוונתה להסתתר בשביל שיהיה לה בנים אלא ע"כ נ"ל כדאית' גבי חנה שאמרה אם ראה תראה שאין אתה עושה הורתך שלסתר' פי' שהעולם יאמרו שלא עשה זאת בשביל בנים וא"כ לדברי ר"י יש כאן הרבה דברים שהאשה יכולה לסרוית והיא עושה ומסתתרת בשביל דבר אחד המעולה שבכולם והקב"ה אין עושה רצונה ליתן לה מבוקשה רק עושה לה דבר אחד שיהיה תירוץ בפני עולם אבל מ"מ כוונתה לא נעשית ודו"ק היטב : א"ל דוגמא השקוה · פי' רש"י ב' פירושים · א' דוגמא השקוה פי' כי גם שמעי' ואבטליון היו גרים ועוד פי' אחר דוגמא השקוה פי' שלא היו מים מאררים רק לגנע ופי' הר"ש לתד פי' שזלזל בכבוד שמעי' ואבטליון אחי שפיר שנדוהו אבל לפי' אחרון למה נידוהו ודחק עצמו לפי שהוציא לשון גנע על מים

מה (קלו) (מה) אם שרצים קלים שהיא טומאה קלה עשו בה אונס כרצון בכהונה סוטה חמורה דין הוא שעושה אונס כרצון בכהונה: ל ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו (קלז) שלא יקנא לה לא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש אלא מתוך דבר של אימה תני' המקנא לאשתו[א] רבי אליעזר אומר מקנא לה ע"פ שנים ומשקה ע"פ עד א' או ע"פ עצמו רבי יהושע אומר מקנא ע"פ שנים ומשקה ע"פ שנים (קלח) מה טעמי' דרבי יהושע כי מצא בה ערות דבר ערוה זו הסתירה דבר זה הקינוי כי מצא אין מציאה בכ"מ אלא בעדים רא"א ערוה שהיא באה מכח דברו · (קלט) כיצד הוא מקנא לה אומר לה בפני שנים אל תדברי עם איש פלוני ודברה עמו עדיין היא מותרת לביתה ומותרת לאכול בתרומה נכנסה עמו לבית הסתר ושהתה כדי טומאה אסורה לביתה ואסורה לאכול בתרומה ואם מת חולצת ולא מתייבמת (קמ) אל תדברי לשון נקי הוא מתניתא שאינו אומר אלא על הטומאה (קמא) וקנא את אשתו רבי אליעזר אומר חובה ר' יהושע אומר רשות · אמר ר' אלעזר ב"ר יוסי קומי רבי יוסי אתיה דרבי אליעזר כבית שמאי ורבי יהושע כבית הלל דר"א כבית שמאי דב"ש אומרים לא יגרש אדם את אשתו אלא א"כ מצא בה ערות דבר מצא בה דברים כעורים לגרשה אינו יכול שלא מצא בה ערוה לקיימה אינו יכול שמצא בה דברים כעורים לפום כן הוא אומר חובה ורבי יהושע כב"ה דב"ה אומר אף אם הקדיחה תבשילו לפום כן אומר רשות רצה לקנאות יקנא לגרש יגרש · והיא נטמאה או עבר עליו וגו' · (קמב) היה רבי ישמעאל אומר מה ת"ל היא נטמאה והיא לא נטמאה אם היא טמאה למה שותה ואם טהורה היא למה הוא משקה אלא בא הכתוב ללמדך שלעולם אין משקין אלא על הספק ומכאן אתה דן לשרץ מה סוטה שלא עשה בה אונס כרצון ושוגג כמזיד דין הוא שנעשה בו ספק כודאי אף שרץ כן ומה סוטה רשות היחיד אף שרץ רשות היחיד ומה סוטה דבר שיש לו דעת לישאל אף שרץ יש לו דעת לישאל [ב] מכאן אמרו דבר שיש לו דעת לישאל ספק רשות היחיד טמא ספק רשות הרבים טהור את שאין לו דעת לישאל בין ברשות היחיד בין ברשות הרבים ספיקו טהור: לא והביא האיש את אשתו · האיש משקה ואין בית דין משקין והביא האיש וגו' מן התורה האיש מביא את אשתו אל הכהן · אבל אמרו כיצד הוא עושה לה מוליכה לב"ד שבאותו מקום ומוסרין לו ב' תלמידים שמא יבא עליה בדרך (קמג) רבי יהודה אומר בעלה נאמן עליה מק"ו מה אם הנדה שחייבין עליה כרת הרי הוא נאמן עליה זו שאין חייבין עליה כרת אינו דין שיהיה נאמן עליה אמרו לו לא אם אמרת בנדה שיש לה היתר אחר איסורה תאמר בזו שאין לה היתר אחר איסורה ואומר (משלי ט) מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם כל שכן הואיל ואין חייבין על ביאתה כרת לא יהא בעלה נאמן עליה נחשדו ישראל על הסוטות ולא נחשדו על הנדות (קמד) א"ל ר' יהודה גזירת הכתוב הוא והביא האיש את אשתו אל הכהן אמרו לו ובלבד בעדים ר' חייא בר רב יוסף שלח בתר איתתא תלתא תלמידין אמר שאם יפנה אחד מהם לצרכו תתייחד עם השנים והא תני מוסרין לו ב' תלמידי חכמים וכו' א"ר אבין ובעלה הרי שלשה (קמה) אף הוא שכר לה בית והיה מעלה לה מזונות ולא היה מתייחד עמה אלא בפני בניה וקרא על עצמו הפסוק הזה (ירמיה מה) יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי · והביא את קרבנה עליה חכמים אומרים (קמו) קרבן שמכשירה לו כגון זבה ויולדת הרי זה מביא משלו ואין מנכה מכתובתה וקרבן שאין מכשירה לו כגון שקיפחה נזירות בראשה או שחללה את השבת הרי זה מביא משלו ומנכה מכתובתה · עשירית האיפה אחד מעשרה באיפה · קמח ולא סולת · שעורים ולא חטים · אמר רבן גמליאל הניחו סופרים לי ואומר כמין חומר אבל נראה הוא כשם שמעשיה מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה · (קמז) לא יצוק עליה שמן (קמח) אבל צק הוא על שיריה ולא יתן עליה לבונה (קמט) מגיד שהוא בשתי אזהרות אם נתן עליה שמן ולבונה מפני מה טעמו של דבר מגיד כי מנחת קנאות היא · מנחת זכרון שומע אני זכות וחובה ת"ל מזכרת עון כל הזכרונות שבתורה לטובה וזו לפורענות דברי רבי טרפון ר"ע אומר אף זו לטובה שנאמר ואם לא נטמאה האשה וגו' אין לי אלא מזכרת עון מזכרת זכות מנין ת"ל מנחת זכרון מכל מקום רבי ישמעאל אומר [ג] מנחת זכרון כלל מזכרת עון פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט אם אומר את כן לא נמצאת מדת הדין מקופחת שהיה לבעל הדין לחלוק וכי איזו מדה מרובה מדת הטוב או מדת פורענות הוי אומר מדת הטוב אם מדת הפורענות המועטת הרי היא מזכרת עון מדה טובה מרובה דין הוא שתהא מזכרת זכות · זו מדה בתורה כל כלל ופרט שדרך הדין לוקה בו יתקיימו זה וזה ואל תלקה דרך הדין כיצד יתקיימו זה וזה ואל תלקה דרך הדין שאם היתה טמאה פורענות פוקדתה מיד ואם יש לה זכות תולה לה שלשה חדשים כדי הכרת העובר דברי אבא יוסף בן חנן אלעזר בן יצחק איש כפר דרום אמר תשעה חדשים ונקתה ונזרעה מה זרע בן תשעה חדשים אף זכות ט' חדשים ר' ישמעאל אומר י"ב חדשים אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר (דניאל ד) להן מלכא מלכי וגו' כולא מטא וגו' לקצת ירחין תרין עשר וגו' רשב"י אומר אין זכות תולה לה במים המרים אם אתה אומר שהזכות תולה במים המרים מדחה אתה המים בפני כל הנשים השותות ומוציא אתה שם רע על הטהורות ששתו ויאמרו טמאות היו אלא שתלה להם זכות רבי אומר אני

אבריע

מסורת המדרש א ספרי דברים פסקא קס"ה · ב פסחים דף י"ט · נזיר דף ד' · ס' · ירושלמי סוטה פ"א · ג ירושלמי סוטה פרק ג' ·

הדושי הרד"ל

[illegible]

חדושי הרש"ש

[illegible]

מתנות כהונה

דבר של אימה · מדכתיב רוח קנאה קדייק : [ודברה עמו גרסינן] : המקנא כו' · עיין ל"ז בפ"ק דסוטה בתלמוד בבלי וירושלמי ובספרי : הוא מתניתא · פי' משנה : [ה"ג מצא בה ערות דבר מצא בה דברי' : לפום כן אומר רשות גרסינן : כיצד הוא עושה לה גרסינן : אמרו לו לא אם אמרה גרסינן] : [illegible]

פירוש מהרז"ו

ספרי יבמות ל"ו ודף ק' כתובות ל"ח וע"ד נדה ל"ג : אונס כרצון בכהונה · [illegible]

יפה תואר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

אכריע אם היתה טהורה סופה למות כדרך בני אדם ואם טמאה סופה למות וצבתה בטנה ונפלה ירכה אמר רשב"י וכי מי יודיע לכל העומדים שסוף זו למות וצבתה בטנה ונפלה ירכה אלא כיון שהיתה שותה פניה מוריקות ועיניה בולטות וכמו שרביטין היו מוריקין בה והם אומרים מהרו והוציאוה שלא תטמא את העזרה: לב והקריב אותה הכהן מכאן אמרו א אין משקין ב' סוטות כאחת והעמידה לפני ה' (קמז) יפנה עליה העזרה ולקח הכהן מים קדושים מקודשים מן הכיור בכלי חרש ולא בשאר כלים (קמח) ולא בשבר של חרש ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ולא זר · ונתן אל המים עפר על פני המים מכאן אמרו (קמט) היה מביא פילי של חרס ונותן לתוכו חצי לוג מים מן הכיור ר' יהודה אומר רביעית כשם שממעט בכתב כך ממעט במים נכנס להיכל ופנה לימינו מקום היה שם אמה על אמה וטבלה של שיש וטבעת היתה קבועה בה מגביה ונוטל עפר מן תחתיה ונותן כדי שיראה על המים שנאמר ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים תני בקרקע המשכן (קנ) איסי בן יהודה אומר להביא קרקע בית עולמים: לג (קנא) והעמיד הכהן את האשה בתחלה קראה הכתוב אשתו שנאמר איש איש כי תשטה אשתו והביא האיש את אשתו למה חס אלהים על כבודן של ישראל אומר האלהים אע"פ שקינא לה עד עכשיו ברשותו היא שמא תחזור בה ואם לא חזרה בה הרי היא יוצאת מרשותו והעמיד הכהן את האשה ופרע את ראש האשה והשקה את האשה וכן כולם ואם שתתה ונמצאת טהורה ונקתה מתנקה וחוזרת לבעלה · אשר תשטה אשה תחת אישה האלהים חס על כבודן של ישראל למה (ישעיה מו) העמוסים מני בטן ומה אם בשעת הקלקלה חס על כבודן (קנב) ושקד לטובתן כשיעשו רצונו עאכ"ו לפני ה' וגו' כתוב (שמואל א ב) (קנג) ב אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו ר' חייא בר אבא פתר קרייה בבועל אהין זיין ומפרנס ואת אתי לך על עתיד ורבי יהושע בן לוי פתר קרייה באשה אהין זיין ומפרנס ואת תלויה עינין על חורן · ופרע את ראש האשה ומבזין על הספק א"ר שמלאי כל מקום שאת מוצא זנות את מוצא אנדרולומוסיא בעולם והעמיד הכהן (קנד) שאם היתה חיגרת אינה שותה תני (קנה) היו מעלין אותה לבית דין הגדול שבירושלים ומאיימין עליה כדרך שמאיימין על עידי נפשות ג אומרין לה בתי הרבה יין עושה הרבה שחוק עושה הרבה ילדות עושה הרבה שכנים רעים עושים עשה למען שמו הגדול שנכתב בקדושה שלא ימחה על המים ואומר לפניה דברים שאין כדאי לשומען היא וכל משפחות בית אביה (קנו) וכשם שמאיימין עליה שתחזור בה כך מאיימין עליה שלא תחזור בה אומרים לה בתי אם טהורה את ובריא לך שאת טהורה עמדי על בורייך שאין המים הללו דומין אלא לסם יבש שהוא נתון על גבי בשר החי ואינו מזיקו מצא שם מכה התחיל מחלחל ויורד (קנז) אם אמרה טמאה אני שוברת כתובתה ויוצאת אם אמרה טהורה אני מעלין אותה לשערי מזרח לשערי נקנור ששם משקין את הסוטות ומטהרין את היולדות ומטהרין את המצורע והכהן אוחז בבגדיה אם נקרעו נקרעו אם נפרמו נפרמו (קנח) תני ופרע את ראש האשה כהן נפנה לאחוריה ופורעה כדי לקיים בה מצות פריעה דברי רבי ישמעאל ד"א לימד על בנות ישראל שיהיו מכסות ראשיהן אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר (שמואל ב יג) ותקח תמר אפר על ראשה וכתנת הפסים אשר עליה קרעה · תני ופרע את ראש האשה (קנט) אין לי אלא ראשה גופה מנין ת"ל האשה א"כ מה ת"ל ופרע את ראש מלמד שהכהן סותר את שערה (קס) היתה מכוסה לבנים מכסה שחורים היו עליה כלי זהב וקטלאות ונזמים וטבעות מעבירין ממנה כדי לנוולה כשם שלא חסה על כבוד המקום כך אין חסין על כבודה ואח"כ מביא חבל המצרי וקושר למעלה מדדיה ולמה חבל המצרי א"ר יצחק לפי שעשתה מעשה מצרים וכל הרוצה לראות בה רואה חוץ מעבדיה ושפחותיה מפני שלבה גס בהן וכל הנשים מותרין לראות שנא' (יחזקאל כג) ונוסרו כל הנשים ולא תעשנה כזימתכנה · ונתן על כפיה מכאן (קסא) שאם היתה גדמת לא היתה שותה (קסב) תני היה מביא את מנחתה בתוך כפיפה מצרית ונותנת על ידה כדי ליגעה כדי שתחזור בה וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים (קסג) יראה אותה המים כדי להטיל אימה עליה: לד והשביע אותה הכהן (קסד) הכהן משביעה ואינה נשבעת מאליה ואמר אל האשה (קסה) ילמדה הכהן סדר שבועה דברי רבי ישמעאל (קסו) רבי יונתן אומר אם אינה שומעת לשונו יאמר לה ע"י תורגמן אם לא שכב איש אותך לרבות המערה אותה (קסז) מכל צד ואם לא שטית טומאה תחת אישך (קסח) פרט לאונסים מה תחת אישך לרצון אף כאן לרצון הנקי ממי המרים המאררים האלה היה א"ל אם טהורה את שתי ואל תמנעי כדי שתהא נקיה לבעליך ע"י אלו המים והיה משביע כדי שתשתה (קסט) ואת מזידה הוית כי שטית תחת אישך וכי נטמאה (קע) (מט) לרבות ט' שנים ויום אחד שיקנאו לה (קעא) אמרו רבותינו בזמן שהאשה מיוחדת עם בעלה והיא משמשת עמו ולבה לאיש אחר שראתה בדרך אין לך ניאוף גדול מזה שנא' (יחזקאל טז) האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים וכי יש אשה שמנאפת תחת אישה אלא זו היא שפגעה באיש אחר ונתנה עיניה בו והיא משמשת עם בעלה ולבה עליו שאל מלך ערביים את רבי עקיבא אני כושי ואשתי כושית וילדה בן לבן אהרגנה שזינתה תחתי

מסורת המדרש א ספרי פיסקא ט' · ב תוספתא סוטה פרק א' · ג ספרי כאן פיסקא י"ב ·

חדושי הרש"ש

קנאות הוא כצ"ל : (מט) לרבות בן ט' שנים ויום אחד שיקנאו לה · וכ"פ הרמב"ם בפ"א מה' סוטה ה"ו

וק"ו הדברים דהכא ובמצורע מחמרין טפי דבעינן חדש ושלא נתאכמו פניו · מכ"ש דבעינן כלי שלם · כלי · והרמב"ם השמיט לגמרי אפשר סמך דילפינן בק"ו כיון דבעינן חדש : (קמט) היה מביא פילי כו' שם במ"ש למעלה והקריב אותה הכהן והעמידה משום דהם קאי על מה שקראה למעלה אשתו של המביא וכאן (נ"ל) לטובתם : (קנג) אם יחטא איש כו' · ירושלמי פ"א ה"ה : (קנד) שאם היתה חיגרת כו' · שם כ"ז א' : (קנז) אם אמרה טמאה כו' · מתני' שם : (קנח) תני ופרע כו' · ספרי : (קנט) אין לי אלא ראשה כו' · שם מביא כו' · שם י"ד א' : (קסג) יראה אותה את המים · ספ"ז הובא בילקוט : (קסד) הכהן משביעה · שם דסוטה ע"ש : (קסז) מכל צד · עמ"כ וע' ב"ר פ"כ ובהגהותי שם בס"ד : (קסח) פרט לאונסים מה כו' דממעט אונסין מתחת אישך : (קע) לרבות בן ט' שנים ויום א' · שיכול

חדושי הרד"ל

בשתי אזהרות שם : (קמז) יפנה עליה העזרה · ספ"ז הובא בילקוט וע' ז"ל : (קמח) ולא בשבר של חרש שם · וכיון דכתיב כלי בעינן כלי שלם כמו כמי חטאת דתנן ואין ממלאין ואין מקדשין אלא בכלי שלם · בירושלמי פ"ב הלכה ב' מייתי פלוגתא מזה · ומפרש דלמ"ד דבעי חדש דקי"ל כוותיה וודאי פסול שבר פילי כו' שם ע"ו ב' : (קנ) איסי כו' להביא קרקע כו' · שם : (קנא) והעמיד הכהן את האשה · ולא כתיב אשתו המביא וכאן בשעת הסקלה חזר לקרותה האשה בעצמה שלא על שם בעלה : (קנב) ושקד לטובתם נ"ל לתובתם או שם כ"ז א' : (קנה) היו מעלין אותה לב"ד כו' · מתני' שם כ"ח : (קנו) וכשם שמאיימין כו' · ברייתא שם : האשה כו' · שם ח' : (קס) היתה מכוסה כו' · שם כ' ב' : (קסא) שאם היתה גידמת כו' · כ"ו א' : (קסב) תני היה מביעה · ספרי : (קסה) ילמדה כו' דברי ר' ישמעאל · ספרי : (קסו) רי"א כו' ע"י תורגמן · ירושלמי רפ"ז אונסים מה כו' · ירושלמי פ"א ה"ב : (קסט) ואת כי שטית תחת אישך מזידה היית וכי נטמאת כו' כצ"ל וכדלעיל · שיכול לקנא ממנו ועיין בירושלמי ספ"ד : (קעא) אמרו רבותינו כו' · תנחומא :

פירוש מהרז"ו

הרין עשר וכו' מלכותא עדת מנך וגו': לב אין משקין · סוטה ח' א': עפר ע"פ מים · סוטה ט"ו במשנה: להביא קרקע ב"ע · סוכה ע"ז: לג למה חס האלהים · פי' למה שינה הכתוב תחלה כתוב והביא האיש את אשתו ואח"כ כתוב והעמיד אותה וכן בכל הפרשה ותירץ שחס האלהים וכו' ומ"ש אומר האלהים פי' שכן אנו לומדים מהשינוי הנ"ל וזהו מאמרו אינגו על ידי התורה: תשטה אשה תחת אישה · הרי שמחזירה להיות תחת האשה כמקדם שקראה אשתו: למה העמוסים וגו' · פי' למה חס עליה הרי הביאה עצמה לידי קינוי וסתירה עם איש ולידי חשד ולמחות השם שנכתב בקדושה ותירץ שזרע האבות חביב על הקב"ה מבטן ומרחם וזה העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם ואע"פ שגרם חטאה לקללה וצבתה בטנה ונפלה ירכה אעפ"כ מאחר שנקתה כפרה לה בושתה וחזרה להיות אהובה מרחם ומבטן : בשעת הקלקלה · שהביאה עצמה לידי חשד וקללה כנ"ל: אם יחטא איש לאיש · וכשהיתה ברשות והיתה בכלל אם יחטא איש לאיש ואח"כ שהעמידה לפני ה' ולא הודתה על חטאה אז היתה בכלל ואם לה' יחטא איש ונענשה וזהו מי יתפלל לו: תני היו מעלין · סוטה ז' במשנה: הרבה יין עושה · לקמן פר' יו"ד סי' א' וסי' כ"ה: אוחז בבגדיה · עי' כל זה בספרי ופרימה גדולה מפריעה שנקרע לקרעים הרבה כמ"י בגמרא הנ"ל: לימד על בנות ישראל · עי' כתובות ע"ב ושם לא הובא הראיה מפסוק אפר על ראשה אך הוא בספרי וכן בילקוט כאן ופי' נ"ע ויתכן לומר שדעת חז"ל שמ"ש ותקח תמר אפר על ראשה מלבון ויתחפש באפר על עיניו ויסר את האפר וכאן שרצה להוכיח שדרך בנות ישראל לכסות ראשיהן פי' על הנשואות הבעולות ולא הבתולות ותמר בהיותה בתולה הלכה בגילוי ראשה אך כאשר נבעלה מאמנון לקחה אפר שהוא מין בגד על ראשה לכסות שערה ויתכן שהאפר הוא מה שנקרא בדברי חז"ל מעפורת ומ"ש זכר לדבר על שינוי הניקוד אֵפֶר והיה לו להנקד אֶפֶר בלבד :

מתנות כהונה

הסוטות] : יפנה כו' · שהיא עומדה בפנים בעזרה והכהן מבחוץ שנאמר והעמיד האשה לפני ה' האשה לפני ה' ולא הכהן לפני ה' כך הביא בילקוט : שממעט · ר' יהודה וע"ש בפ' היה מביא : [ה"ג כדי שיראה על המים שנאמר ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח וכו'] : וטבלא של שיש · אבן רחבה שהיתה מונחת בתוך שאר רצפות אבנים וטבעת קבועה בו כדי להגביה כו' : ה"ג בספרי איסי בן עקביא אומר להביא קרקע בית עולמים · ופירש"י בפ' היה מביא שגירסא זו עיקר ועיין שם הטעם : ונקתה מתנקה · כלומר נאמר ונקתה שהיא מתנקה וחוזרת לבעלה מיד : חס האלהים וכו' · לפיכך כתב תחת אישה שעדיין נקרא שמו עליה וכדלעיל : אהין · פי' זה הבעל זן וכו' : ה"ג בפ"ק דסוטה בירושלמי ואת אתי לך על עתי' · פירוש ואת באת על המוכן ומזומן מלשון להיות עתידים ליום הזה והם עתידות למו והכונה רבות כלומר באת על האשה שלא הערחת בפרנסת' : ואת תלוי כו' · ואת תולה עיניך על איש אחר : ומבזין כו' · בירושלמי פי' בתמיהה שמא תמצא טהורה ונמצאת מתבזה בחנם ומשני בכל מקום כו' : אנדרולומוסיא · גזר דין כולל טובים ורעים אף כאן כיון שיש כאן רמז ורגלים לזנות שהרי נסתרה אחר הקינוי אין הכתוב מקפיד על ספק טהרתה : [אומרים לה בתי גרסינן] : שאינן כדאי כו' : כגון מעשה ראובן ובלהה ועיין סוף בפ"ק דסוטה : נפרמו · פירש"י פרימה גדולה מקריעה : [ה"ג בספרי ד"א לימד על בנות ישראל] : ולמה חבל המצרי כו' · בירושלמי פ"ק דסוטה ולפי הנראה שהיה חבל מיוחד העשוי מפשתן של מצרים ורש"י פירש פרק קמא דסוטה חבל העשויה מצורי הדקל ונוכל לומר מפני שלשון צורי נופל על לשון מצרי : גדמת · שנקצצה ידיה : ה"ג כדי שתחזור בה וביד הכהן יהיה וגו' יראה אותה המים כדי להטיל אימה עליה : והשביע כו' · וה"ג בירושלמי דריש פרק היה מביא כתיב וביד הכהן יהיו מים וגו' מעתה כדי לייגעה אלא כדי כו' · פי' שמקשה על הא דתנן ונותנה על ידיה כדי לייגעה אלא מעתה הא דכתיב וביד הכהן וגו' וכי גם זה היה כדי לייגעה והרי לא היו בידה ומשני שזה היה נופל בידו כדי להטיל אימה כו' : יראה כו' · היה מראה לה המים : סדר שבועה · כל ענייני השבועה כדאיתא ריש פ' אלו נאמרין : ה"ג ילמדה הכהן סדר שבועה וכו' · ובספרי ישנו לזה אבל יש שם ט"ס והילקוט הביאו כהוגן ובירושלמי וכן בגמ' דידן גרס רבי יאשיה במקום ר' ישמעאל : מכל צד · בין הערה בה כדרכה או שלא כדרכה : מזידה היתה · דייק מדכתיב ולא דמשמע מדעתך כמזיד : ט' שנים ויום אחד · שבעילתו ביאה ומקנין עליו ובילקוט מביא בת ט' שנים ובודאי ט"ס הוא ועיין בפ' ארוסה דתנן על

ידי משה

שמונה ס"ר וק"ל : אם יחטא איש לאיש ר"ח בר אבא פתר קרא בבועל · כל דדרש ג"ש נאמר כאן אם יחטא איש לאיש וכאן נאמר איש איש כי תשטה אשתו וק"ל : אהין זיין ומפרנס · עיין במ"כ ולי נראה דה"ש שלשון נקיה נקט זן הוא לשון בעילה ומפרנס הוא הולד וכדלעיל אפילו שהולד מוכן ונגמר הקב"ה מספק צורתו לצורת הנואף : ותקח תמר אפר על ראשה וגו' · ושם ידה על ראשה וגו' ומ"מ אין ראיה ממש דז"ל בגא עשתה זאת משום ביזוי הראש רק משום צערה וק"ל : ת"ל האשה · פירש מגלה

יפה תואר

לקיים מה שהוא מדברי קבלה ואמר פה שקדוש הנ"ל דדעת ישמעאל היה משום דכתיב גבי סוטה ונקתה ונזרעה זרע והיה מתירא שאם תתיחד שהם בודאי תהיה נקיה ותהיה לה זרע לכך והוא אחריו מפני סיתוד : כ"מ שאתה מוצא זנות אנדרולומוסיא בא לעולם · וקשה דהכא משמע דעל זנות בא אנדרולומוסיא ובפרק חלק אמרינן קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס א"ח כמה גדול כחו של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם גזר דינם אלא על הגזל וגם רש"י כתומם הביא ג' דברים גבי קץ

תחתי אמר לו צורות ביתך שחורות או לבנות אמר לו לבנות אמר לו כשהיית מתעסק עמה נתנה עיניה בצורות הלבנות וילדה כיוצא בהן ואם תמה אתה בדבר למוד מצאנו של יעקב אבינו שמן המקלות היו מתיחמות שנאמר (בראשית ל) ויחמו הצאן אל המקלות והודה מלך ערביים לרבי עקיבא אף כאן רמז משה בתורה תחת אישך וכי נטמאה ויתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך (קעב) לא על זו אנו משביעין אותך בלבד אלא מה ששטית מבלעדי אישך (קעג) (נ) תני מבלעדי אישך פרט לשקדמה שכיבה אחרת לאישך שאם שכב בעלה עמה אחר כן אין המים בודקין אותה והא תנינן כשם שהמים בודקין אותה כך הם בודקין אותו כשם שהיא אסורה לבעלה כך היא אסורה לבועל כשם שאסורה לאחיו של בעל כך היא אסורה לאחיו של בועל כשם שהמים בודקין אותה על כל ביאה וביאה שהיא מקבלת מבעלה אחר הבועל כך הם בודקין אותו ר' אבין בשם ר' אילא אמר (נא) כאן בידוע כאן בשאינו ידוע: לה והשביע הכהן וגו' (קעד) מכאן שאם נכתבה מגילה קודם שתקבל עליה שבועה פסולה שבתחלה כתיב והשביע ואח"כ וכתב בשבועת האלה (קעה) מכאן אתה דן לכל השבועות שבתורה שלא יהיו אלא באלה ושבועה הואיל ונאמרה שבועה בתורה סתם ופרט באחת מהן שאינו אלא באלה ובשבועה אף פורטני בכל השבועות שבתורה שלא יהיו אלא באלה ובשבועה • ואמר הכהן לאשה יתן ה' אותך הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט לך באחת מהן שאינו אלא ביו"ד ה"א אף פורטני בכל השבועות שבתורה לא יהיו אלא ביו"ד ה"א לאלה ולשבועה למה נאמר [א] לפי שהוא אומר להלן ושמעה קול אלה אין לי אלא אלה מנין לעשות שבועה כאלה הרי אתה דן נאמר כאן אלה ונאמר להלן אלה מה אלה האמורה כאן עשה שבועה כאלה אף אלה האמורה להלן עשה שבועה כאלה (קעו) לאלה ולשבועה שכל הנשים לוטות כך תגיע ליך כשם שהגיע לפלונית ולשבועה שיהיו הכל נשבעות כך תגיע לי כמו שאירע לפלונית אם לא אעשה כך וכך • בתוך עמך ועמך שלום בתוך עמך ולא בעם אחר הפרש בין אדם המתנבל במקום שמכיר לאדם המתנבל במקום שאין מכיר • בתת ה' את ירכך וגו' זו בדיקת האשה • ובאו המים המאררים וגו' רבי יוסי הגלילי אומר זה בטנו וירכו של בועל מגיד הכתוב שכשם שהפורענות פוקדתה כך פורעניות פוקדתו והלא דברים ק"ו אם מדת פורענות מועטת המביא תקלה לחבירו הרי הוא כיוצא בו ק"ו למדת הטוב מרובה • ואמרה האשה אמן אמן [ב] הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא באמן אף פורטני בכל השבועות בתורה שלא יהיו אלא באמן שאם אין אתה עונה אמן אחר המשביע אתה עושה שבועתו שוא • אמן אמן [ג] מכאן שמגלגלים עליה אמן מאיש זה אמן מאיש אחר ומכאן אתה דן לכל שבועות שבתורה שמגלגלין עליהן את הישן והלא דברים ק"ו ומה סוטה שלא נתבעה מקודם מגלגלין עליה את הישן גזילות שנתבעו מקודם אינו דין שמגלגלין עלי' את הישן אמן שלא נטמאתי ואם נטמאתי לעצמה (קעז) ר' אליעזר בשם ר' יוסי בן זמרא (נב) [ד] אמן לקבלה אמן לשבועה אמן יאמנו הדברים אמן לקבלה מסוטה ואמרה האשה אמן אמן לשבועה למען הקים את השבועה אשר נשבעתי וגו' אמן יאמנו הדברים (מלכים א א) ויען בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר אמן יאמן ה' את דבריך: לו וכתב את האלות כדכתיבין שאם כתבן למפרע פסולה (קעח) בא לו לכתוב את המגילה (נג) מאיזה מקום הוא כותב מואם לא שכב איש אותך וגו' ואת כי שטית וגו' והשביע האשה וגו' ובאו המים וגו' ולא היה כותב ואמרה האשה אמן אמן דברי רבי יוסי מאי טעמיה אלות אלות ממש ואת לרבות צוואות וקבלות האלות לרבות קללות הבאות מחמת ברכות כגון הנקי ממי המרים וגו' שמכלל הן אתה שומע לאו האלה למעוטי קללות שבמשנה תורה (קעט) ר"י ורשב"ל ח"א משביע ואח"כ כותב וח"א כותב ואח"כ משביע מ"ד משביע ואח"כ כותב כמה דהיא קרייה והשביע וכתב ומ"ד כותב ואח"כ משביע כדי לסמוך שבועה להשקאה ואין מוקדם ומאוחר בתורה• הכהן בספר (קפ) לא על לוח ועל הנייר אלא על המגילה שנא' בספר (קפא) כתבה איגרת פסולה שנא' בספר כתבה על ב' דפין פסולה שנאמר בספר ספר אחד ולא שנים (קפב) אין כותבין לא בקומוס ולא בקנקנתום ולא בכל דבר שרושם אלא בדיו שנאמר ומחה כתב שיכול לימחק (קפג) והלא דברים ק"ו מה לעשות שלום בין איש לאשתו אמר המקום ספר שנכתב בקדושה ימחה על המים ספרי מינין שמטילין איבה וקנאה ותחרות בין ישראל לאביהם שבשמים על אחת כמה וכמה שיימחו מן העולם ושורף את האזכרות שבו עמו מפני שלא נכתב בקדושה דברי ר"ע ומחה אל מי המרים מגיד (קפד) הכתוב עשה את המים מרים: לז והשקה את האשה וגו' (קפה) היה רבי שמעון אומר נאמר השקאה קודם למנחה ונאמר השקאה לאחר מנחה לומר שאם קדמה השקאה כשרה ואם קדמה מנחה כשרה: לח ולקח הכהן מיד האשה • וכי על ידו הוא מניף לא על ידיה הוא מניף אלא מכאן שהוא נוטלה מתוך כלי חול ונותנה לתוך כלי שרת וכהן מניח ידו תחתיה ומניפה (קפו) מכאן אמרו היה נוטל את מנחתה מתוך כפיפה מצרית ונותנה לתוך כלי שרת ונותנה על ידיה וכהן מניח ידו תחתיה ומניפה והניף והגיש וקמץ והקטיר והשאר נאכל לכהנים (קפז) מיד האשה ולא מיד שלישה שאם פירסה נדה לא היתה שותה (קפח) והניף את המנחה מוליך ומביא מעלה ומוריד מנין ת"ל אשר הונף ואשר הורם מקיש

מסורת המדרש א שבועות ל"ו • ספרי פיסקא י"ד • ב סוטה כ"ח • ספרי כהן • ג יבמות כ"ח • סוטה י"ח • קדושין כ"ז • ירושלמי סוטה פרק ב' • ד מדרש תהלים מזמור פ"ט • ילקוט שם רמז תת"מ •

חדושי הרד"ל

(קעב) לא על זו • ר"ל לא על זו שבסמוך שנטמאה במשכבה ע"ז אין המים בודקין אלא ע"מ ששטית תני : (קעג) במעשה מבלעדי כו' • ירושלמי פ"א ה"ג : (קעד) מכאן שאם נכתבה קודם כו' שם י"ז א' ולהלן מביא מן הירוש' פלוגתא בזה : (קעה) מכאן אתה דן כו' • ספרי : (קעו) לאלה ולשבועה שכל הנשים כו' • ספ"ז עי' בילקוט וספרי : (קעז) ר"א בשר"י בן זימרא אמן לקבלה כו' לקמן ר"פ תכא וס"ג : (קעח) בא לו לכתוב כו' • שם י"ז א' מתני' וגמ' : (קעט) ר"י רשב"ל ח"א משביע כו' • ירוש' פ"ב ה"ג : (קפ) לא על הלוח כו' • מתני' שם י"ז א' : (קפא) כתבה אגרת כו' על ב' דפין כו' • שם בגמ' : (קפב) אין כותבין כו' • מתני' שם : (קפג) והלא דברים ק"ו כו' • ספרי וע' שבת קט"ז : (קפד) שהכתב עושה את המים • כ"ה בילקוט ועיין בספרי : (קפה) היה רש"א נאמר כו' • סוטה י"ט : (קפו) מכאן אמרו היה נוטל כו' • שם : (קפז) מיד האשה ולא מיד שלוחה שאם כו' • כצ"ל וכ"ה לעיל ובספרי : (קפח) והניף כו' • ספרי :

חדושי הרש"ש

ה"ו ודלא כהרע"ב בפ"ד דסוטה מ"ד ותוס' שם כ"ח ב' ד"ה אבל : (נ) תני מבלעדי אישך פרט כו' שאם שכב בעלה עמה אח"כ כו' • ר"ל אפילו קדמה ג"כ שכיבת בעל לבועל מ"מ אם בא עליה גם אח"כ שוב אין המים בודקין אותה ולהכי פריך שפיר והתנן כו' ופי' המ"כ תמוה : (נא) כאן בידוע כו' • בירושלמי הגי' כאן בידוע כאן כשאינו יודע • ופי' שאם יודע הבעל שנסתרה ואעפ"כ בא עליה אז אין המים בודקין אותה ועיין מל"מ בפ"ב מהל' סוטה ה"ח : (נב) אמן לקבלה אמן לשבועה כו' • עיין שבועות ל"ו א' שינוי בלמודי שמקראות : (נג) מאיזה מקום הוא כותב מאם כו' והשביע הכהן את האשה

מתנות כהונה

כל עריות מקנין חוץ מן הקטן ומפרש בגמ' דכתיב ושכב איש אותה ולא קטן ע"כ הרי קן ט' שביאתו ביאה בכל מקום מקנין על ידו : אלא מה ששטית כו' • כלומר אלא על כל מה ששטית עמו יהיה מי שיהיה : ה"ג פרט לשקדמה שכיבה אחרת לאישך שאם שכב כו' • ופי' שאם שכב הבועל עמה קודם שבא עליה בעלה מימיו ופי' הענין אחריו באמרו שאם שכב כו' • ועיין פ' ארוסה דף כ"ד ע"ב וביבמות דף נ"ח ובירושלמי פ"ק דסוטה : ה"ג בודקין אותה • ופריך והא תנינן כו' עד על כל ביאה וביאה שהיא מקבלת כו' שמע מיניה שאם בא בעלה עליה אחר ביאת הבועל שהמים בודקין אותה ומשני לא קשיא כאן בידוע שאז אין המים בודקין ואם אין ידוע שבא הבועל עליה קודם בעלה המים בודקין אותה : [ה"ג בשם רבי אילא אמר כאן כו'] : פורטני • כמו פורט אני וה"ג בילקוט : [השבועות שבתורה גרסינן] : למה נאמר • שהרי כבר נאמר והשביע הכהן את האשה ועיין בפ' שבועת העדות : [ה"ג נשבעות כך תגיע לי כמו שאירע לפלוני' אם לא אעשה כך וכך : ה"ג בתוך עמך ולא בעם אחר כו'] : שמכיר את הבריות • וממילא שהם מכירין אותו וה"ג בספרי וזולתו בכל מקום שמכירים אותו : מועטת • שהיא מועטת נגד מדת הטוב שמדה טובה לעולם מרובה : את הישן • שאין כח הדין נותן להשביעו עליו כשו כל גלגול שבועות : לעצמה • כלומר יארע לעצמה ויתקיים בה שבועות האלות והספר מדבר דרך כינוי : ה"ג בירושלמי אמן לשבועה אמן יאמנו הדברים כו' פי' אמן יש בקבלה שבועה והאמנת דברים וכו' וכדמפרש ואזיל : למען הקים את השבועה • סיפיה דקרא ואען ואומר אמן (ירמיה י"א) : [מואם לא שכב גרסינן] : שומע לאו • ואם לא תנקי : ה"ג לרבות צואות וקבלות • ועי' בפ' היה מביא : כמה דהיא קרייה גרסינן • פי' כמו שהיא נקראת בפרשה : הכהן בספר • רישא דקרא וכתב וגו' : איגרת • לשון פירטוט ועיין בפירש"י בפ' היה מביא : שרושם • נבלע בקלף ואינו יכול למחות : [שימחו מן העולם גרסינן] : שבו • בספרי מינין : כל הענין הזה לקוח מספרי ושם גרס הכי מגיד הכתוב עשה את המים מרים • פי' שיתן בו דבר מר וכ"ה בפרק היה נוטל דף כ' ע"א ואף ע"פ שהילקוט מביא הגי' כמות שהיא כתובה פה בודאי ט"ס הוא שבגמרא דייק מדכתיב המרים שמרים כבר : שלישה • שליש בין הכהן ובין האשה שיקבל מנחתה מאמתה : פירסה נדה • ונטמאה המנחה אם תגע בה : הנפה • לשון מוליך ומביא כד"א ינופף ידו

פירוש מהרז"ו

לא על זה בלבד • שקנא לה בעלה אלא אפילו על אחר שלא קינא לה : פרט לשקדמה • עי' ירושלמי סוטה פרק א' הלכה ג' : שהיא מקבלת מבעלה • הרי שגם עם אחר שנאסרה בא בעלה עליה נפקדת ותירץ כאן בידוע כו' : לה ושמעה קול אלה • ויקרא ה' ושם לא כתוב שבועה וחייב קרבן מנין שחייב על השבועה ודורש גז"ש : כך תגיע ליך • וה"ה אם מקללת לעצמה וה"ה אם איש מקלל לאחר או לעצמו רק שהכלל בזה אם אינו תולה במעשה שאינו אומר אם אעשה או לא אעשה וכן אם תעשה ואם לא תעשה זה נקרא קללה ואם תולה במעשה אם אשה או איש אם על עצמו או על אחר זה נקרא שבועה והמדרש פרט בדבר הקרוב יותר שהאשה מקללת לאחרת ונשבעת לעצמה יותר מן האיש : בתת ה' את ירכך • נופלת ואת בטנך צבה בלשון נוכח להסוטה שמקלל אותה ומ"ש בפסוק כ"ב ובאו המים המאררים במעיך לצבות בטן ולנפיל ירך על האיש הבועל ספרי וסוטה כ"ח : המביא תקלה לחבירו • שהבועל הביא עליה תקלה של מי המים הרי הוא עמה בקללה : אמן אמן • על פי מדה יו"ד וכמו שאמן הראשון הוא על איש נואף כן אמן ב' על איש נואף אף שלא קינא לה ממנו : שלא נתבעה מקודם • שלא קינא לה הבעל על ניאוף של קודם שתיה זה שהיה בסתר שאם היה יודע היה מקנא לה : אך הגזילות הוא בגלוי ותובע : אמן לקבלה • ירושלמי סוטה פרק ב' הלכה ו' ד"ר ריש פר' ז' ומ"ש כאן אמן לקבלה מסוטה שם איתא אמן לשבועה מסוטה שהרי בסוטה העיקר הוא השבועה שמשביעה כאלו היא נשבעת וגם יש בו קבלה שמקבלת הקללה אם לא חטאה : למען הקים את השבועה • ירמיה י"א ה' וס"ד ואען ואומר אמן ה', ובזה הקים השבועה : ויען בניהו • וס"ד כן יאמר ה' והוא פירוש על האמן שאמר : לו כדכתיבן • כסדר שהם כתובים בתורה : כמה דהיא קרי' • כמו שהוא מפורש בקרא שסידר השבועה קודם הכתיבה : כדי לסמוך השבועה • כמ"ש אחר השבועה ובאו המים האלה במעיך • וא"כ בהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"א מוקדם ומאוחר בענין עי' לעיל סי' י"ח : עשה את המים המרים • שיהיו המים מרים קודם המחיקה כמ"ש לעיל סוף סי' כ' : לז נאמר השקאה • בפסוק כ"ד כתוב והשקה את האשה ובפסוק כ"ה כתוב ולקח הכהן מיד האשה את מנחת הקנאות הרי ההשקאה קודם המנחה ובפסוק כ"ו כתוב וקמץ הכהן מן המנחה וגו' ואחר ישקה את האשה הרי ההשקאה אחר המנחה והם בכ"מ מדה ט"ו והכריע דבין כך ובין כך כשר ישנו הפסוקים קיימים ויתכן שדעתו שהפסוק השלישי המכריע הוא פסוק כ"ז והשקה את המים מ"מ אם קודם המנחה אם אחר כך רק שישקה : לח לא על ידי' • נתמיה : וכהן מניח ידו תחתיה • פי' תחת ידיה וכמ"ש לעיל פר' ז' סי' כ"ב ספרי כאן סוטה י"ד ושם י"ט במשנה : ולא מיד שלישה • עי' מ"כ ויתכן שפי' שאם יש לה שליש היינו כמ"ש במשנה המשרה אשתו על ידי שליש שבשליש נותן לה פרנסתה על ידי בעלה והייתי אומר שידו כידה קמ"ל דלא : אשר הונף ואשר הורם • שמות כ"ט כ"ז :

ידי משה

שדלא כתיב ופרט את האשה סתם וק"ל : אמן לשבועה וכו' • והא דלא נקט אמן לשון עדות כמו שאנו אומרים אמן אחר הברכות שהוא עדות וי"ל שהוא בכלל האמנת דברים והא דלא קאמר אמן אל מלך נאמן י"ל דהכא במשמעות המלה לחוד קמיירי ולא בנוטריקון שלו :

הרמה לתנופה לומר שכל מקום שיש תנופה יש הרמה מכאן אמרו מצות תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד: **לט** וקמץ הכהן מן המנחה וגו' מן (קפט) המנחה המחוברת שלא תהא מונחת בשני כלים וקומץ (יד) והקטיר המנחה זו קטרת הקומץ שקידמה אזכרה ואחר ישקה את האשה כענין שאמרנו: **מ** והשקה את המים וגו' היה רבי עקיבא (קצ) אומר אם נמחקה מגילה ואמרה איני שותה מחמת רתיתא משקין אותה בעל כרחה אבל אם אמרה מחמת בריותה אין משקין אותה שהרי היא בדוקה ועומדת · ובאו בה וגו' למה נאמר לפי שהוא אומר וצבתה בטנה אין לי אלא בטנה וירכה שאר איברים מנין ת"ל ובאו בה והיתה לאלה (קצא) שיהיו אלין בה יארעיך כשם שאירע לפלונית וכן הוא אומר (ישעיה סה) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי והמיתך אדני אלהים ולעבדיו יקרא שם אחר · ומצינו למדים שהרשעים שבועה לצדיקים ומנין שהצדיקים ברכה לרשעים שנאמר (ירמיה יד) והתברכו בו גוים ואומר (בראשית מח) ויברכם ביום ההוא לאמר בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה וישם את אפרים לפני מנשה: **מא** ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא (קצב) רבי ישמעאל אומר וכי מי טמאה שהכתוב מטהרה שהוא אומר וטהורה היא אלא מגיד הכתוב כיון שיצא עליה שם רע אסורה לבעלה וטהורה היא טהורה לבעל טהורה לבועל טהורה לתרומות ר' יהודה אומר משום רבי אלעזר וכי אין אנו יודעין שאם לא נטמאה האשה שהיא טהורה מה ת"ל וטהורה היא אלא סוף שהמקום פורע לה תחת ניולה [א] שאם היתה עקרה שהיא נפקדת יולדת בצער יולדת בריוח יולדת כעורים יולדת לבנים ויש אומרים וטהורה היא (קצג) טהור הוא הולד ונקתה ונזרעה זרע להוציא את אילונית ושאינה ראויה לילד: **מב** זאת תורת הקנאות שהוא מקנא לה בבית עולמים ובשילו ובנוב וגבעון · (קצד) תורת מלמד שהאשה שותה ושונה בין באיש אחד ושני בועלין בין בשני אנשים ובועל אחד בין בשני אנשים ושני בועלין יכול אף באיש אחד ובועל אחד ת"ל זאת · אשר תשטה אשה תחת אישה (קצה) להקיש איש לאשה ואשה לאיש לומר לך כשם שאם היה הוא סומא לא היה משקה דכתיב ונעלם מעיני אישה כך אם היתה היא סומא לא היתה שותה וכשם שאם היתה היא חיגרית גדמית ואלמת לא היתה שותה דכתיב והעמיד הכהן את האשה ונתן על כפיה ואמרה האשה כך הוא אם היה חגר או גדם או אלם לא היה משקה · ונטמאה (קצו) (נס) היה רבי עקיבא אומר ד' פעמים האמורים בפרשה אם נטמאה ואם לא נטמאה נטמאה ונטמאה אחד לבעל ואחד לבועל ואחד לתרומה ואחד לכהונה: **מג** או איש אשר תעבר וגו' למה נאמר (קצז) לפי שהוא אומר ועבר עליו רוח קנאה רשות יכול כשם שעד שלא קנא לה רשות אף כאן משקנא לה רשות ת"ל אשר תעבר עליו וגו' חובה · ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת (קצח) מכאן אמרו מגלת סוטה שנכתבה בלילה פסולה נאמר כאן את כל התורה הזאת ונאמר להלן על פי התורה אשר יורוך מה משפט ביום אף מגילת סוטה ביום (קצט) מנין שאם כתב אות אחת ומחק אות אחת וכתב אות אחת ומחק אות אחת שהיא פסולה דכתיב ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת · ונקה האיש מעון שלא יאמר אוי לי שהרגתי בת ישראל אוי לי שהייתי משמש עם הטמאה לכך נאמר ונקה האיש וגו' · (ר) ונקה האיש מעון אינו חושש שמא תלתה לה זכות יכול אף היא לא תחוש שמא תלתה לה זכות תלמוד לומר והאשה ההיא תשא את עונה ואתייא כמאן דאמר הזכות תולה ואינה נכרת דבר אחר (רא) [ב] ונקה האיש מעון כשהאיש מנוקה מעון האשה ההיא תשא עונה · אבל בזמן שאין האיש מנוקה מעון אין האשה תשא את עונה שאין המים בודקין אותה כענין שנאמר (הושע ד) לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה · כשמנאפים אמר להם הואיל ואתם רודפים אחר זנות המים לא יבדקו את נשותיכם לכך נאמר ונקה האיש מעון והאשה וגו': **מד** ד"א כי תשטה וגו' רבנין פתרין קרייה במעשה העגל איש זה הקב"ה שנקרא איש שנאמר (שמות טו) ה' איש מלחמה כי תשטה אשתו אלו ישראל שסרו מאחריו כמה דתימא (שם לב) סרו מהר · ומתרגמינן סטו בפריע והם נקראו אשתו שנאמר (הושע ב) והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי וגו' (רב) וכה"א (שמות יט) וקדשתם היום ומחר קדושים תהיו · ומעלה בו מעל זו מעילת עבודת כוכבים כד"א (במדבר לא) למסר מעל בה' על דבר פעור · ושכב איש זה אהרן שעשה להם את העגל · שכבת זרע שכך היתה דרכה של עבודתה שמעבירים את זרעם לפניה באש כמה דתימא (ויקרא יח) ומזרעך לא תתן להעביר למולך ונעלם מעיני אישה ונסתרה ח"ו שהם חשבו בעצמם כאלו עין של מעלה אינה רואה כמה דתימא (תהלים צד) ויאמרו לא יראה יה ואומר עבים סתר לו ולא יראה · ונסתרה כמה דתימא (ישעיה כט) הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיא נטמאה כמה דתימא (יחזקאל לו) כטמאת הנדה היתה דרכם לפני ועד אין בה שלא היה בהם נביא שיעיד בהם כמה דתימא (מלכים ב יז) ויעד ה' בישראל וביהודה ביד כל נביא כל חוזה שכבר הרגו לחור על שהיה מוכיחם · והיא לא נתפשה שעשו אותו ברצון ולכך נענשו · ועבר עליו רוח קנאה כי ה' אלהיך אל קנא וקנא את אשתו כמה דתימא (שמות לב) לך רד כי שחת עמך וגו' · והיא נטמאה כמה דתימא (שם) וישתחוו לו ויזבחו לו · או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה שהרבה כשרים היו בהם וקנא הקב"ה לכולם שביקש להם לכלות הטובים עם הרעים שנא' (שם) ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם · והביא האיש זה הקב"ה · את אשתו אלו ישראל · אל הכהן [ג] זה משה שהיה כהן כל שבעת ימי המלואים ואומר (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו מה היא ההבאה שהביא דינה אל משה שאמר לו לך רד כי שחת עמך · והביא את קרבנה עליה שנתן למשה אותה שעה שני לוחות העדות שנאמר (שמות לא) ויתן אל משה ככלותו וגו' · עשירית האיפה שהיו כתובים עליהם עשרת הדברים · קמח שעורים · (נו) ושבעון עבודת כוכבים נעשו ישראל כקמח כמה דתימא (ישעיה מז) קחי רחים וטחני

מסורת המדרש א ברכות דף ל"א · סוטה דף כ"ו · ספרי כאן · ב יבמות דף נ"ח · סוטה כ"ח · קידושין כ"ז · ג ש"ר פרשה ל"ז ·

חדושי הרש"ש

האשה וגו' ובאו המים וגו' ואמרה האשה אמן אמן כצ"ל ותיבות ולא היה כותב ט"ס וצריך למחקם : (כד) והקטיר המזבחה הקטרת הקומץ שקרויה אזכרה כצ"ל וכ"ה בספרי : (נס) היה ר"ע אומר ד' פעמים כו' אם נטמאה נטמאה ונטמאה אחד כו' כצ"ל ותיבות ואם לא נטמאה ט"ס וצריך למתקן עי' סוטה כ"ח א' וברש"י שם בראש הפרק : (נו) שבעון עבודת כוכבים כו' והסעירה הה"ה כצ"ל ברי"ש ודרש זה מתיבת

(קצח) מכאן אמרו מג"ס שנכתבה כו' · שם י"ז ב' : (קצט) מנין שאם כתב כו' · שם י"ת א' :

חדושי הרד"ל

(קפט) המנחה המחוברת כו' כבר כתוב לעיל: (קצ) היה ר"ע אם כו' שם: (קצא) שיהיו אלין בה כו' · ספרי: (קצב) רי"א וכי מי כו' · ספרי: (קצג) טהור הוא הוולד · ע' סוטה כ"ו א' אשה מזנה כו' ויתפרש אף הולד שילדה קודם שסתרה טהור לעולם אבל היא אינה טהורה אלא עתה: (קצד) תורת מלמד שהאשה כו' · שם י"ח א' וע"ש בירושלמי: (קצה) להקיש כו' וכשם כו' · שם כ"ז א': (קצו) היה ר"ע ד"פ כו' שם כ"ח א' וכמסקנא דגמרא שם כ"ט א': (קצז) לפי שהוא אומר ועבר כו' · ספרי: (ר) ונקה כו' אינו חושש כו' · ירושלמי פ"ג ה"ה: (רא) ד"א ונקה כו' · ספרי: (רב) וכה"א וקדשתם

פירוש מהרז"ו

לט שקידמה אזכרה · גירסת הספרי זו קטורת הקומץ שקרויה אזכרה: כענין שאמרנו · בסימן ל"ז איזה שהקדים כשר: **מ** הי' ר"ע אומר · סוטה דף כ': ובאו בה · בכל גופה בכל אבר ועי' לעיל סימן י"ט: והנחתם שמכם לשבועה · שאחר שתמותו יהיה זכר שמכם לשבועה מרוב הצרות שקבלתם בחייכם כמ"ש בפסוק הקודם ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו · עי' לקמן פר' י"א סוף סימן א': והתברכו בו גוים · בצדיקים מדבר שם כמ"ש בר"ד ונשבעת חי ה' באמת ובמשפט ובצדקה · ובספרי גורס ואומר ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך ואומר בך יברך ישראל: **מא** טהורה לבועל · אם מת הבעל או גרשה מותר הנחשד שקינא לה עבורו ליקח אותה: טהורה נפקדת · סוטה כ"ו ברכות ל"א: להוציא את האילונית · שאין תורת השקאה נוהגת בהן: **מב** בבית עולמים · כמ"ש בספרי לדורות מנין ת"ל זאת תורת כו' תורה הוא לדורות כל זמן שיש בהמ"ק: ד' פעמים האמורים · עי' סוטה כ"ה א' כ"ז ב' באופנים אחרים וכאן הוא לדברי רש"י שם ועי' לעיל סוף סימן י"ב ג' טומאות ומש"ש: **מג** רוח קנאה רשות · עי' לעיל פר' ז סוף סי' י"ב פלוגתא בזה ובסוטה דף ג' א': אם אף משקינא לה רשות · לעשות בה כל תורה ההשקאה ואם ירצה לא יעשה: התורה הזאת · עד שתהא כולה כאחת רש"י שם בגמרא: **מד** שהרגתי בת ישראל · אם שתאה ומתה: שהייתי משמש · קודם הסתירה: אינו חושש · אם לא מתה מהמים המרים מותרת לו מיד בלא ספק כי אין לנו חלק בנסתרות שאף אם היא טמאה יתלה לה זכות אעפ"כ התורה התירה לו: ואתיא כמ"ד · לעיל סוף סימן ל"א וש"נ: לא אפקוד על בנותיכם · ומ"ד כי הם עם הזונות יפרדו ועם הקדשות וגו' הם אנשיהם ומהם למודות הנשים: **מה** ד"א כי תשטה · איש זה הקב"ה לעיל פר' ז סי' ב': והיה ביום ההוא · תקראי אישי: וקדשתם היום · ועי' שמ"ר סוף פר' מ"ו ופרשה ל"ג סימן ז' וש"נ והכוונה שעל ידי קדושה זו יהיו דבוקים בהקב"ה ואהובים כמו אשה לאיש וכן קדושים תהיו ויקרא י"ט: למסור מעל · וכן מעילת העגל: חס ושלום · שמ"ש ונעלם אינו כפשוטו אלא שהם טעו לומר שנעלם: עבים סתר · איוב כ"ב ט': ועד אין בה · שעשתה וגרמה שלא יהיה בהעד על שהרגה לחור שהיה נביא שנקרא עד שנאמר ויעד ה' ביד כל נביא וגו' הרי שדברי נביאים ותוכחתם נקרא עדות · ועי' במ"ר פר' כ"א באריכות וש"נ: ויתן אל משה · שני לוחות אבנים: עשירית האיפה · לעיל פר' ז סי' י"ב: קחי רחים וטחני קמח · שנמשלו

מתנות כהונה

ידו מנייפא ליה במס' מגילה: אזכרה · הקומץ נקרא כך לפי שעל ידו היא נזכרת למעלה: [כענין שאמרנו גרסי']: מחמת בריותא גרסינן · פי' שאמרה ברי לי שטמאה אנכי דסמכה מעיקרא כי מטינא למשתי לא שתינא כפירש"י בפ' היה נוטל: [יארעיך גרסינן]: טהורה לבועל · אותו שנחשד עליה לבועל: טהור הוא הולד · שתלד מכאן ולהבא וכדלעיל דף כ"ח ע"ב: ובשילו ובנוב כו' · ע"ל דף כ"ט ע"א: ה"ג שהאשה שותה ושונה בין כו': ועי' סוף פ' היה מביא: יכול אף כו' · תשתה ותשנה: שאם היה הוא סומא גרסינן סוף פ' ארוסה: [כך אם היתה היא סומא גרסינן]: ד' פעמים כו' · עיין בפ' כשם: רשות · שאם רוצה קנא ואם לא לא: משקנא לה רשות · וימחול על קנוי ועיין בפרק ארוסה דף כ"ה ע"א: [ה"ג מגלת סוטה שנכתבה בלילה]: אשר יורוך · סיפיה דקרא ועל המשפט הכי איתא בפרק היה מביא: התורה הזאת · כמשפט ס"ת שאם היא מגומרת פסולה: אף היא כו' · פי' אם יודעת בעצמה שהיא טמאה אע"פ שאין המים בודקין אותה תדע שהזכות תולה ולבסוף לא תנקי עיין מזה לעיל: הכי גרסינן ואתם רודפים אחר זנות המים כו': ומתרגמינן סטו · לשון סוטה דכתיב בקרא: [תקראי וגו' גרסי']: שמעבירי' את זרעם לפניה באש גרסינן]: שכבר הרגו כו' · לפיכך לא נמצא נביא שיוכיחם מפני האימה וע"ל בפ' כי תשא: לכלות הטובים וכו' · שאע"פ שלא עבדוהו לא היו ראוים לינצל

ידי משה

ר"י אומר משום ר"א עקורה היא וכו' · שאם היתה עקרה שהיא נפקדת יולדת בצער וכו' וס"ל שפי' סהורה היא מ"מ אף בעקרה ממש תיתי מהי תיתי היא מרוותת וס"ל לר"א סבר' ר"י וסבר' ר"ע ור"א אזיל לטעמיה שס"ל וקנא את אשתו רשות וא"כ סבר ג"כ שעקרה נפקדת ולא קשה אליביה א"כ יסתתרו כל העקרות שס"ל כר"ע ועבר שהקב"ה נותן בלבו לקנאות אותה וכו' כאשר כתבתי לעיל ד' כ"ח ע"ב באריכות ע"ש ותמצא נחת : יכול אף היא לא תחוש כשתלה לה זכות אבות כצ"ל : חס ושלום · פי' ח"ו שהקב"ה כביכול

יפה תואר

כל בשר כתב האי דרש וגבי ותמלא הארץ כתב לא נחתם גזר דינם אלא על גזל וכתב עליו הרא"ם ז"ל ואין זה סותר למה שאמר למעלה דמשמע בשביל זנות ולא בשביל גזל דהתם במין הגזירה קמיירי ולא בגזירה עצמו ולא סבית בגזירה עצמה : ויברכם ביום ההוא וגו' ישימך אלהים כאפרים וכמנשה · היינו שמכלל הברכה של עולם יקדים אפרים למנשה ופי' לפני מנשה קודם במעלה שברכתו קודמת במעלה מברכתו של מנשה ומה שהוצרך לפי' שתוספת ברכתו של אפרים על ברכתו של מנשה הוא להקדימו בדגלים ובנשיאים א"כ אפשר דאמאי דקאמר בך יברך ישראל קאי והקדימה היא מה שהזכיר אפרים [illegible]

[illegible]

וטחני קמח (רג) והסעירם הקב"ה בין האומות כמה דתימא (זכריה ז) ואסערם על כל הגוים לפי שבדיבור לא יהיה רמז שם ד' מלכיות (נז) לא יצוק עליה שמן שאמר לו הקב"ה ועתה הניחה לי וגו' ולא יתן עליה לבונה כמה דתימא (דברים ט) הרף ממני וגו' לומר שלא יזכיר לו לא זכות אבות ולא זכות אמהות · כי מנחת קנאות הוא כמה דתימא (שם) ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא מנחת זכרון שבדיבור לא יהיה יהיה לישראל שם זכרון טוב לבוערים בעבודת כוכבים כמ"ש (שמות כ) ועושה חסד לאלפים וגו' · מזכרת עון לטועים אחריה כמו שנא' (שם) פוקד עון אבות וגו' · והקריב אותה הכהן שנתפלל עליהם כמה דתימא (שמות לב) ויחל משה את פני ה' וגו' · והעמידה לפני ה' שמחל הקב"ה ואמר שלא יאבד את כולם כמה דתימא וינחם ה' על הרעה: **מן** ולקח הכהן זה משה · מים קדושים לקדושת שמו (רד) של הקב"ה וירד אל הנחל היורד מן ההר בכלי חרש כשם שאין לכלי חרש טהרה אחר שנטמא כך לא היה להם תקנה לכל הטועים בעגל שכולם נאבדו · ומן העפר · זה היה עפרות הזהב אשר טחן כמה דתימא (שם) ויטחן עד אשר דק · אשר יהיה בקרקע המשכן · שע"י העגל ירדו ישראל שעבדוהו עד לקרקע ונתמשכנו בידי המות · יקח הכהן זה משה · ונתן אל המים · כמה דתימא (דברים ט) ואשליך את עפרו אל הנחל היורד מן ההר והעמיד הכהן זה משה · את האשה לפני ה' כמה דתימא (שמות לב) ויעמד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' אלי וגו' · ופרע את ראש האשה וירא משה את העם כי פרוע הוא כי פרעה אהרן · (נח) באותה שעה שלטה בהם הצרעת כמה דתימא וראשו יהיה פרוע · ונתן על כפיה את מנחת הזכרון שהוכיחם על התורה שקבלו שאם יזכו יהיה להם לזכרון שם ולפי שעברו עליה היתה להם מנחת קנאות · וביד הכהן זה משה יהיו מי המרים המאררים למדך הכתוב שע"י משה נהפך הנחל למים רעים: **מז** והשביע אותה הכהן · זה שבועה שהשביעם שיקיימו את התורה כמה דתימא (שם כד) הנה דם הברית אשר כרת ה' וגו' · ואין ברית בלא שבועה וכך אמר להם משה אם קיימתם שבועת הברית · אם לא שכב וגו' · שלא טעיתם אחר עבודת כוכבים שלא השתחויתם לה ; ואם לא שטית שלא זבחתם טומאה שלא שחקתם לפניה · הנקי ממי המרים האלה · כמה דתימא (שם טו) ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך וגו' · את כי שטית זה המזבח לעגל ואת כי שטית זה המקטר כי נטמאת זה המנסך וכי נטמאת זה המשתחוה ויתן איש בך וגו' זה המקבלו עליו לאלוה ואמר לו אלי אתה (נט) וכל אלה עדים ולא התראה · והשביע הכהן את האשה וגו' · כמה דתימא (דברים כט) לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו · אין ברית אלא שבועה · כמה דתימא (בראשית כא) כי שם נשבעו שניהם · ויכרתו ברית בבאר שבע · ומנין שבסיני לקחו שבועת האלה שכן כתיב אלה דברי הברית וגו' · מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב הקיש ברית חורב לברית ארץ מואב · מה להלן באלה אף כאן באלה · אי זהו ברית של חורב ואם לא תשמעו לי וגו' · ואמר הכהן לאשה זה משה · יתן ה' אותך לאלה ולשבועה וגו' אלו קללות שבתורת כהנים · ובאו המים המאררים האלה · אלו המים של נחל שבו השליך משה עפר זהב העגל והשביעם משה בכל מה שקבלו בסיני שהמים יבדקו אותן · שלשה פעמים כתוב כאן ובאו כנגד שלשה דינין שנידונו עובדי העגל · חרב ובדיקת מים ומגפה · לצבות בטן ולנפיל ירך מלמד שאף אהרן השוכב נענש עמהם שנא' (דברים ט) ובאהרן התאנף וגו' [א] ואין להשמידו אלא מיתת בנים כמה דתימא (עמוס ב) ואשמיד פריו ממעל וגו' ראויים היו כל בניו למות אלא שנתפלל משה עליו ומתו השנים כנגד ב' קללות האמורות כאן לצבות בטן ולנפיל ירך · ומנין שעל מיתת הבנים הכתוב מדבר שכן כתיב (תהלים קכז) שכר פרי הבטן ואומר פרי בטנך ואומר יוצאי ירך יעקב ונשארו השנים וכה"א [ב] על כל דבר פשע מדבר באהרן שהפשיע את ישראל בדיבור לא יהיה · על שור כמה דתימא (שם קו) וימירו את כבודם בתבנית שור · על חמור אלו המצריים שנקראו חמורים כמה דתימא (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים וגו' הם הסיתו את ישראל לעשות העגל · על שה אלו ישראל שטעו אחריו שנקראו שה כמה דתימא שה פזורה ישראל · על שלמה שהמליכוהו עליהם כמה דתימא (ישעיה ג) שמלה לכה קצין תהיה לנו · על כל אבידה שאבדו מה שאמרו בסיני (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה · אשר יאמר (ס) כי הוא זה שאמרו לעגל אלה אלהיך ישראל עד האלהים יבא דבר שניהם זה משה שנקרא אלהים (שם) ראה נתתיך אלהים לפרעה אשר ירשיעון אלהים זה משה ירשיען כתיב ישלם שנים לרעהו אלו שני בניו ששילם להקב"ה שהוא ריע ישראל שמתו · ואמרה האשה אמן אלו ישראל שענו אמן אחר קללת עבודת כוכבים כמה דתימא (דברים כז) ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' למה ב' פעמים אמן כנגד ארור בפרט ארור בכלל כמה דתימא (שם י) ארור אשר לא יקים וגו': **מח** (סא) וכתב האלות האלה הכהן זה משה בספר זה הלוח שהיה כתוב בו

מסורת המדרש א ויקרא רבה פרשה ו' · ב תנחומא סדר אחרי מות ·

חדושי הרד"ל

היום כו' קדושים כו' דרש ליה לשון קדושין כדלקמן פי"ב פמ"ח א' : (רג) והסעירם בריש כנ"ל · ולשון שעורים דרש כמו שערה בשמ"ך : (רד) של הקב"ה הס"ד אל הנחל כנ"ל : מטרונא

חדושי הרש"ש

מתיבת שעורים והיד"מ ל"ד בזה : (נז) לא יצוק עליו כו' ולא יתן עליו יו' כי מנחת קנאות היא כנ"ל : (נח) באותה שעה שלטה בהם הצרעת וכ"ה בויק"ר פי"ז וי"ח ולעיל פ"ז · ובזה נ"ל שלא נצרך למה שנדחק רש"י בשם ר"מ הדרשן בר"פ בהעלותך בפסוק והעבירו תער לאשר שעבדו עבודת כוכבים והיא קרויה זבחי מתים והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כמצורעים ע"כ הרי מבואר שבאמת לקו בצרעת : (נט) וכל אלה עדים ולא התראה נראה דדריש זה מתיבת מבלעדי וכאילו כתוב ב' תיבות מבל עדי ועדי הוא לשון התראה כמו ויעד ה' בישראל כו' (מ"ב י"ז יג) ואעד בהם (נחמיה ט') והתורה העד העיד בנו וכמ"כ לפי הגירסא בגמ' שלנו · (יומא ס"ו ב') לא עדים ולא התראה בהדרוקן א"ש טפי : (ס) כי הוא זה שאמר לעגל אלה אלהיך ישראל · אולי צ"ל זה אלהיך אשר כו' והוא בנחמיה ט' : (סא) וכתב האלות האלה הכהן זה משה כצ"ל :

מתנות כהונה

ליגאל ואולי על שלא מיחו בידם כי רבים היו הכשרים · והכי מוכח לקמן : ה"ג לפי שבדיבור לא יהיה רמז כו' · וזה במה שכתוב פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים והוא רמז לארבע מלכיות כי בבל ומדי נחשבים לגלות אחת בעבור שלא היה הפסק גאולה ביניהם כדאיתא לעיל בשמות רבה פ' כ"א ומכל מקום המלכיות עצמם היו חלוקים וכן כתוב על שלשים ועל רבעים שלשים מצד הגלות ורבעים מצד המלכיות · ועי' לקמן ותמצא כי כן הוא : שבדיבור לא יהיה לישראל וכו' · פירוש אם מקיימים דיבור לא יהיה להיות נשמרים מלעבוד עבודת כוכבים כמה שנאמר ועושה חסד וגו' ולשומרי מצותי והנזהר מעבודת כוכבים כמקיים כל התורה : לבוערים · לשון טפשות כמו נבער מדעת שמחזיקים אותה לשטות והבל וריק או הוא לשון ביטול וביעור : [כמו שנא' פוקד גרסי'] : שכולם נאבדו גרסינן] : עפרות זהב · של העגל : ה"ג ישראל שעבדוהו עד לקרקע · כלומר לכלל שפלות גמור ונתנו למשכון ביד המות שאלמלא שעשו העגל היו חיים וקיימים לנצח כמו שדרשו ז"ל בפסוק אני אמרתי אלהים אתם וגו' אמרתי שתהיו קיימים לנצח כאלהים שנא' חרות על הלוחות חרות ממלכיות וחרות ממלאך המות ועכשיו נמסרו ביד המלכיות וביד המות וזהו בקרקע המשכן : שחקתם · כמו שאמר ויקומו לצחק : [ה"ג את כי שטית זה המזבח לעגל] : ואת כו' · ודרש את ואת וכן דריש כי וכי נטמאה : המקבלו עליו באלוה וכו' · פירש"י בפרק ד' מיתות שכולה חדא מילתא היא שמקבלו באלוה באמירה בעלמא כגון שאמר אלי אתה ובלשון אחר פירש המקבלו עליו באלוה שלא בפניו ואמר לו אלי אתה בפניו והנא סיפא לגלוייה רישא דאיירי אפי' שלא בפניו : ולא התראה · עי' לקמן בסמוך : ואם לא תשמעו לי · בפ' בחקותי : שאף אהרן כו' · כעין שדרשו חכמים ז"ל לצבות בטן של בועל : בדיבור לא יהיה · כדפי' לעיל : הם הסיתו · ערב רב שממצרים היו : שטעו אחריו גרסינן · ור"ל שטעו אחר העגל : ירשיען כתיב חסר וי"ו לשון יחיד : שמתו · חוזר על בניו : [אחר קללות ע"ז גרסי'] : לפי שהיה ספר · כלומר

פירוש מהרז"ו

שנמשלו בעונם כקמח : רמז לד' גליות · עי' מ"כ : לא יצוק עליה שמן · שהשמן רמז לזכיות ומע"ע שלא יתפלל עליהם ולא יזכיר להם זכות : ולא זכות אמהות · כמ"ש לעיל פר' ז' סי' י"ג שהלבונה רמז לאמהות : והנה עם קשה עורף · שמות ל"ב דברים ט' : זכרון טוב · שכל זכרון שכתוב בתורה הוא לטובה כמ"ש לעיל פר' ז' סוף סי' י"ג ולקמן בסימן הסמוך : **מן** אל הנחל היורד מן ההר · דברים ט' כ"א ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואכות אותו ואשליך את עפרו אל הנחל היורד מן ההר : ויטחון עד אשר דק · ור"ד ויטחון את העגל אשר עשו וישרוף אותו באש ויטחון עד אשר דק ובדברים ט' כתוב עד אשר דק לעפר : ונתמשכנו ביד המות · דורש משכן מלשון משכון כמ"ש שמ"ר פר' ל"א סי' ג' · ומ"ש בידי המות כמפורש בעגל ויגוף ה' את העם על אשר עשו את העגל וכמ"ש הרגו איש את אחיו ואיש את קרובו ונקברו בקרקע ובעפר : וראשו יהיה פרוע · ויקרא י"ג מ"ה : והיה לכם לזכרון · לעיל סוף סימן הסמוך ועל שכתוב מנחת זכרון מנחת הקנאות והם ב' כ"מ והכריע אם זכו מנחת זכרון : **מז** זה שבועה שהשביע · שכבר השביע שיקיימו התורה כמ"ש סוף משפטים הנה דם הברית וגו' על כל הדברים האלה : ואין ברית בלא שבועה · מבואר בסמוך וכמ"ש ויק"ר פר' ו' סי' ו' : ויאמר אם שמוע תשמע · וס"ד כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך : עדים בלא התראה · שעונשם בידי שמים אך בהתראה עונשם בב"ד ואינם בכלל השבועה והאלה הנ"ל ולא בהשקאה : והשביע הכהן · בשבועת האלה ובשבועה הא' לא כתב אלה : כי שם נשבעו שניהם · על שבועתם אמר שם ויכרתו ברית : ומנין שבסיני לקחו שבועת האלה · כי בסיני כתוב הנה דם הברית והברית הוא השבועה ואין ראיה על האלה ומ"ש לעברך בברית ה' ובאלתו זה כתיב בסדר נצבים בסוף מ' שנה בערבות מואב ולא בסיני ודורש שבסוף תוכחת תבא כתיב אלה דברי הברית אשר כרת אותם בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב הרי גם בחורב היה ברית באלה היינו תוכחת בחוקותי שנאמרה בסיני וכמפורש במכילתא יתרו שתוכחת בחוקותי נאמר בסיני קודם מתן תורה וזהו שאמר איזה ברית של חורב אם לא תשמעו לי : זה משה · שנקרא כהן כמ"ש משה ואהרן בכהניו : לאלה ולשבועה · היינו שבועת הר סיני שהיה באלה יקוים עתה בעת שהשקה אותם : שלשה פעמים כתיב ובאו · לעיל סוף סי' י"ב כנגד שלשה דינים וכמ"ש בסוף סי' מ"ה הסמוך ועל עונש שע"י ההשקאה כתוב כאן וצבתה בטנה ונפלה ירכה · ופסוק לצבות בטן ולנפיל ירך שנדרש על הבועל כמ"ש לעיל סי' י"ט וסי' ל"ד דורש כאן שרומז על אהרן שהחטיא אותם : ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו : פרי בטנך · דברים כ"ח ד' וזה לצבות בטן יוצאי ירך וזהו ולנפיל ירך : וכן הוא אומר · עוד ראיה שבעון העגל מתו בנים : שהפשיע את ישראל · שגרם שיפשעו ישראל : על כל דבר פשע · שמות כ"ב ז' : אשר בשר חמורים · ובפסוק הקודם אשר זנתה בארץ מצרים שהערב רב שעלו עמהם ממצרים הם החטיאו אותם : שהמליכוהו עליהם · שישראל המליכו עליהם את העגל ועושיו ועל ידי שור וחמור ושלמה אבדה השה שעברו על מה שאמרו נעשה ונשמע ומה שקבלו בסיני : אשר יאמר כי הוא זה · ס"ד שעל כל דבר פשע עד האלהים וגו' הכל בפסוקים הנ"ל : שהוא ריע ישראל · כמ"ש למען אחי ורעי עי' ויק"ר ריש פר' ו' : ארור בפרט · ארור אשר יעשה פסל ומסכה וכן שאר י"ב ארורים זהו בפרט וארור האחרון ארור אשר לא יקים את כל דברי התורה הזאת זהו ארור בכלל : **מח** הכהן זה משה · כמ"ש בסי' הקודם עי' ויק"ר פר'

יפה תואר

מן הזכות והוא תור והקשה הרא"ש את מעשה עגל ע"ז למה פחד אהרן שיהרג והלא מתו אחריו חסידים בישראל שלא הגיע מעלתם למעלת אהרן בחסידות ואיך יעשה אהרן פסל שהמעשה קשה מהשתחוויה ונראה לפי שאז לא יהיה להם תקנה כי היה כהן ונביא מעטם זה לא נמסר להריגה : משה שנקרא אלהים · והוא קשה אל הדעת שקרא הקב"ה שמו של משה אלהים כשמו אך בשמות רבה סיים במדרש

ידי משה

כביכול אינו יודע אלא הם חשבו בעצמם וכו' : והסעידה הקב"ה · לשון סעודה והסעודה נקרא פת שם הלחם והוא קמח : לא יצוק עליה שמן אלו האבות · כדאית' ברית שמניך טובים אלו האבות לבונה אלו האמהות וק"ל : ונתמשכנו בידי האומות כנ"ל ואין צריך אתה לדוחק של פי' מ"כ וק"ל : וכל אלה בעדים ולא התראה · פי' לפי דאית' לעיל שנדונו בשלשה דינים ואותן שחטאו בעדים ובלא התראה נדונו כסוטה

בו פוקד עון אבות וגו׳ וכי הוא כתבן והלא הקב״ה כתבן אלא לפי שטעו ישראל לא נתנן הקב״ה אלא למשה כמה דתימא (שמות לא) ויתן אל משה ולכך נקראו על שמו כאלו הוא כתבן (סב) ולמה קרא הלוח ספר לפי שהיה ספר ׳ ומחה אל מי המרים לפי שבעון ישראל שיבר את הלוחות א ופרח הכתב מעליהם ובאותה מחיית הכתב שתו ישראל עונשם במים ׳ והשקה את האשה כמה דתימא (שם לב) וישק את בנ״י בדקן כסוטות ׳ ולקח הכהן מיד האשה את מנחת הקנאות אלו הלוחות שהיה הקב״ה שולח להם לקחם מהם שלא רצה ליתנה להם והניף את המנחה לפני ה׳ שהחזיר כתב הלוחות למקומן ׳והקריב אל המזבח אלו הלוחות ששיבר תחת ההר כמה דתימא (שם) וישלך מידיו את הלוחות וישבר אותם תחת ההר במקום המזבח אשר בנה משה תחת ההר לקבל התורה כמה דתימא (שם כד) ויבן מזבח תחת ההר ׳ וקמץ הכהן מן המנחה וגו׳ שלימד משה סניגוריא על ישראל ממה שכתוב בלוחות ועושה חסד לאלפים לאוהבי אמר משה הרי האבות אוהביך עשה עמהם חסד והצל את בניהם הה״ד (שם) זכור לאברהם וגו׳ ואחר ישקה וגו׳ אחר שנתחלה עליהם והעביר פניו של זעם כמה דתימא (שם) ויפן וירד משה אחר כן בדקן כסוטות והשקה את המים ׳ והיתה אם נטמאה ותמעל מעל באישה ובאו וגו׳ בעת ששתו מהם נבדקים ומתו כל החוטאים מיתה משונה (רה) ב מטרונה שאלה את ר״א מפני מה חטייה אחת בעגל והם מתו בה ג׳ מיתות אמר לה אין חכמה לאשה אלא בפלכה דכתיב (שם לה) וכל אשה חכמת לב בידיה טוו אמר לו הורקנוס בשביל שלא להושיבה דבר אחד מן התורה איבדה ממנו ג׳ מאות כור מעשר בכל שנה אמר לו ישרפו ד״ת ואל ימסרו לנשים וכשיצא אמרו לו תלמידיו רבי לזו דחית בקנה לנו מה אתה משיב ר׳ ברכיה בר אבא בר כהנא בשם ר׳ אלעזר אמר כל מי שהיה לו עדים והתראה היה מת בב״ד עדים ולא התראה (רו) היה נבדק כסוטה לא (סג) עדים ולא התראה היה מת במגפה רב ולוי בר סיסי תרויהון אמרין זיבח קיטר וניסך היה מת בב״ד טיפח ריקד שחק היה נבדק כסוטה שמח בלבו היה מת במגפה ׳ והיתה האשה לאלה בקרב עמה ועמה שלום שהן לקו והשאר פלטו ׳ ואם לא נטמאה האשה (סד) אלו שהיו כשרים ששתו וטהורה היא אלו שבט לוי ׳ ונקתה אלו הלוים שזכו לעבודת הקדש על זאת שכל מעשיהם בנקיות ׳ ונזרעה זרע אלו ישראל הכשרים שזרעם נכנס לארץ כמ״ד (הושע ב) וזרעתיה לי בארץ ועשה להם הקב״ה מה שאמר לאברהם (שמות לב) וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם וגו׳ שכן כתיב לאחר מעשה העגל (שם לג) וידבר ה׳ אל משה לך עלה מזה: **מט** זאת תורת הקנאות כך אמר הקב״ה התורה הזאת של קנאות עבודת כוכבים לעולם תהיה שכשם שפרע הקב״ה מעובדי העגל בקנאה כך יפרע מהם לדורות וכה״א (דברים לב) הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם מה כתיב מזי רעב נגד וצבתה בטנה שכן תרגם אונקלוס נפיחי כפן מחוץ תשכל חרב כנגד אותן שהרגו בני לוי בחרב וקטב מרירי זה הדבר כנגד ויגוף ה׳ את העם ׳ אשר תשטה אשה (יחזקאל טז) האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים היה נביא מוכיחם שתחת הקב״ה עבדו עבודת כוכבים או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה ׳ היה מתנבא משה שעתיד הקב״ה לקנאתם ולכך כתב בתחלת הפרשה ועבר עליו רוח קנאה שהוא מדבר כנגד קנאת העגל שעברה ולבסוף כתיב תעבור עליו רוח קנאה שהוא אומר על העתיד וקנא את אשתו זה היה בימי יחזקאל שהיו ישראל עובדי עבודת כוכבים וקנא להם הקב״ה שנאמר (שם ח) ויאמר אלי בן אדם שא נא עיניך דרך צפונה ואשא עיני דרך צפונה והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בביאה ׳ והעמיד את האשה לפני ה׳ שהוכיחם יחזקאל על זאת להשיבם להקב״ה ולא הועיל ועשה לה הכהן זה יחזקאל את כל התורה הזאת שנבאו להם הוא וירמיה הכהן שיבאו עליהם פורעניות כשם שבאו על ישראל במדבר על מעשה העגל ובאה הפורעניות על ישראל בימיהם את מוצא במעשה עגל מתו בחרב כך בימי אלו הכהנים כתיב בהם (ירמיה מג) אשר לחרב לחרב בעגל מתו מיתות משונות כך בימי ירמיהו (שם טז) ממותי תחלואים ימותו בעגל מתו בדבר שנאמר (שמות לב) ויגוף ה׳ את העם כך בימי ירמיהו אשר לדבר לדבר בעגל כתיב (שם) וביום פקדי ובימי יחזקאל כתיב (יחזקאל ט) קרבו פקודת העיר לכך נאמר ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת ונקה האיש מעון זה הקב״ה שינקה את ישראל שלא יעשו לו עוד עון לפניו שכך אמר להם ע״י יחזקאל (שם לו) וזרקתי עליכם מים טהורים וגו׳ ונתתי לכם לב חדש וגו׳ ואת רוחי אתן בקרבכם וגו׳ והושעתי אתכם מכל טומאותיכם וגו׳ והאשה ההיא תשא את עונה כמה דתימא (שם) לא למענכם אני עושה נאם ה׳ אלהים יודע לכם בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל וכשם שמחל להם הקב״ה בעגל ונתרצה להם ושכן בתוכם והכניסם לארץ כך נבא יחזקאל שכך יעשה הקב״ה לבסוף שנאמר (שם לז) ודבר אליהם כה אמר ה׳ אלהים הנה אני לוקח וגו׳ ולא יטמאו עוד בגלוליהם וגו׳ והיה משכני וגו׳ (שם) (רז) כי אני ה׳ מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם:

פרשה י א איש או אשה כי יפליא וגו׳ הה״ד (שיר ה) שוקיו עמודי שש וגו׳ שוקיו זה העולם שנשתוקק הקב״ה לבראתו כמה דתימא ועלי תשוקתו ומנין שכן הוא אומר (א) שנאמר (בראשית ב) ויכלו השמים והארץ וגו׳ אין ויכלו אלא לשון תאוה שנאמר (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי וגו׳ עמודי שש שהעמיד כל מעשה בראשית לששה ימים שנא׳ (בראשית ב) כי (ב) ששת ימים

מסורת המדרש א ירושלמי תענית פרק ד׳ ׳ ש״ר פרשה מ״ו ׳ פדר״א פרק מ״ה ׳ אדר״ן פרק ב׳ ׳ תדא״ר פ׳ כ״א ׳ תנחומא סדר תשא וסדר עקב ׳ ב יומא דף ס״ו ׳

חדושי הרש״ש

(סב) ולמה קרא הלוח ספר לפי שהוא ספר ׳ ל״נ דצ״ל שהיה כי סנפרים היו והוא שהיה ע׳ ערוך ע׳ סנפרינן ובילקוט תשא רמז שנ״ב והלוחות מעשה אלהים כו׳ והומר כמעשה לבנת השפיר מקים מעשה למעשה כו׳ אף מעשה האמור כאן של שפיר: (סג) עדים ולא התראה היה נבדק כסוטה ׳ עמש״כ לעיל בסמוך משמא דגמרא יומא: (סד) אלו שהיו כשרים ששתו ׳ לכאורה לפי המדרש לעיל לא שתו רק אותן שהיה להן עדים ולפי גירסת הגמ׳ הנ״ל א״ש:

חדושי הרד״ל

(רה) מטרונה שאלה את ר״א כו׳ ׳ ירושלמי סוטה פ״ג ה״ד: (רו) היה נבדק כסוטה כצ״ל ועי׳ יומא ס״ו ב׳: (רז) כי אני ה׳ מקדש גו׳ ׳ יתפרש ג״כ ל׳ קדושין והיבור כדלעיל שישוב שנית לקחתם:

(א) שנאמר ויכולו כו׳ ׳ לשון תאוה וזהו שיסדו בתפלת שבת חמדת ימים אותו קראת דכתיב ויכל ביום השביעי כ״כ בספר הפרדס הגדול לרש״י והביאוהו בשבלי הלקט ותניא: (ב) ששת ימים עשה ה׳ וגו׳ מיוסדים על כו׳ תהומות נבקעו הרי ג׳ אמות שמהן נבראו הכל ואיזו הם חכמה היא יראה כו׳ כנ״ל:

מתנות כהונה

כלומר ספור דברים כדאמרינן גבי וכתב לה ספר כריתות ׳ ואולי צ״ל כספר: [ובאותה מחיית הכתב שתו ישראל עונשי׳ גרסינן: בדקן כסוטות גרסינן וכן לקמן]: ה״ג אחר שנתחלה עליהם ׳ ור״ל שהתפלל עליהם ולשון ויחל משה נקט: היה נבדק כסוטה גרסינן וכן לקמן ומעשה זה איתא בירושלמי פ׳ היה נוטל: על זאת ׳ על שלא טעו בעגל כלל: כך אמר הקב״ה כו׳ ׳ דרש קנאות לשון רבים: התורה הזאת של קנאות ׳ כלומר דין זה שנדונו בג׳ מיני מיתות: [כשם שבאו על ישראל גרסינן]:

פרשה י זה העולם כו׳ ׳ כל זה הוא לעיל סוף פ׳ קדושים ובמדרש חזית בפסוק שוקיו עמודי שש וכו׳: שנשתוקק ׳ שחשק וחפץ ברצונו המוחלט ודרש שוקיו לשון משתוקק: ומנין ׳ פי׳ מניין שהקדוש ברוך הוא נשתוקק לבראתו: שלשה

פירוש מהרז״ו

פר׳ י״א סי׳ ב׳: פוקד עון אבות ׳ שמות כ׳ בדיבור ב׳ ובעגל כתוב וביום פקדי ופקדתי היינו לדורות: לפי שטעו ישראל ׳ בעגל קודם שנתן הלוחות כמ״ש שמ״ר פר׳ מ״א ריש סי׳ ה׳ דעת ר׳ לוי עי׳ מש״ש שדורש סמוכין שאחר מעשה העגל כתוב ויתן אל משה שני לוחות אבנים: לפי שהיה ספר ׳ כמ״ש שי״ר פסוק ידיו גלילי זהב דף ל׳ נגללים היו כספר וזהו כספר שנגלל: ובאותו מחית הכתב ׳ על שגרמו מחית הכתב נענשו במים דומה למחית שכתב לתוך המים: ועושה חסד לאלפים ׳ בפסוק פוקד עון אבות הנ״ל בדבור שני: ממה שכתוב בלוחות ׳ וזהו וקמץ מן המנחה את אזכרתה שעל שכתב בלוחות שנקראו מנחה כנ״ל ועושה חסד לאלפים לאוהבי אמר זכור לעבדיך וגו׳ אשר נשבעת להם בך שזהו האהבה היותר גדולה: אחר שנתחלה עליהם ׳ עי׳ מ״כ ויתכן שפי׳ מלשון חולי פי׳ אחר שהיה חולה עליהם כמ״ש שמ״ר פר׳ מ״ג ריש סי׳ ג׳ ר׳ יהודה אומר חלה משה כשעשו אותו מעשה ודורש מ״ש את אזכרתה והקטיר המזבחה שמשה מסר עצמו למיתה כמ״ש ואם אין מחני נא מספרך וכמ״ש שמ״ר פר׳ מ״ו סוף סי׳ א׳ שע״כ זכה ויפן משה שפנה חטא שלהם וזהו שהעביר פנים של זעם הם מלאכי חבלה שעמדו עליו כמ״ש שמ״ר פר׳ מ״ד סי׳ ח׳ ע״ש ושם ותבין כאן: ג׳ מיתות: כנ״ל סי׳ מ״ז חרב השקאת מים ומגפה: בידיה טוו ׳ זהו כל חכמתה: ר׳ אבא בר כהנא ׳ בירושלמי שם הגירסא ר׳ ברכי׳ ר״א ב״ר כהנא וזה ידוע כשמזכיר הרבה אמוראים יחד אומר בלא וי״ו ׳ ופירושו שהאמוראים אמרו מה שהשיב ר״א לתלמידיו: בבית דין ׳ היינו בחרב ע״י הלוים: ולא בהתראה ׳ שאין ב״ד יכולים לדון אלא בהתראה וגם אין דינם מסור לשמים שהרי נודע לבני אדם על כן נבדקו כסוטות אך מי שעשה גם בלא עדים היה דינו מסור לשמים ומתו במגפה: והשאר פלטו ׳ שהחוטאים נענשו וכל ישראל נמלטו: אלו היו הכשרים ׳ שהיו בכלל וע״י שתיית המים נודע שלא חטאו ולא נטמאו ׳ ומ״ש וטהורה היא פי׳ שהיה מעולם טהורה שלא נחשדו הם הלוים שהם לא שתו: וזרעתיה לי בארץ ׳ וס״ד ואמרתי ללא עמי עמי אתה היינו בעגל שתחלה אמר כי שחת עמך ואח״כ אמר וינחם ה׳ על הרעה אשר דיבר לעשות לעמו וכמ״ש לעיל פר׳ ב׳ בסימן י״ב והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם ע״ש בהדיא שמדבר בענין העגל כנ״ל וכן בפסוק זה וזרעתיה לי בארץ פי׳ שהזרע של דור זה שאמרתי להם תחלה לא עמי ואח״כ עמי אתה יהיה זרעם בארץ שהיה סוף דור זה להכשל בחטא מרגלים שאז נגזר עליהם שימותו במדבר וזרעם נכנסו לארץ ישראל: וכל הארץ הזאת ׳ בתפלת משה בפסוק זכור לעבדיך כנ״ל ׳ לך עלה מזה אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם וגו׳ לאמר לזרעך אתננה: **מט** לעולם תהיה ׳ כדלעיל סי׳ מ״ב שמ״ש תורת פירושו לעולם לדורות: בקנאה ׳ כמ״ש בדבור לא יהיה לך לעיל פרשה זו סי׳ י״ב: הם קנאוני בלא אל ׳ וס״ד גם אני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם ושם מבואר ג׳ מיני מיתות שמתו בעגל מזי רעב שעי״כ הבטן מתנפח בחולי הדרוקן כ״ל וזהו נפיחי כפן: וקטב מרירי זה הדבר ׳ כמ״ש מדבר באופל יהלוך מקטב ישוד צהרים: אשר תשטה אשה ׳ תחת אישה לרמוז על מ״ש יחזקאל האשה המנאפת תחת אישה וגו׳ שהוא משל על ישראל: הכהן זה יחזקאל ׳ כמ״ש בריש הספר יחזקאל בן בוזי הכהן: מיתות משונות ׳ על ידי השקאת מים כן ע״י נבואות שירמיה השקה אותם כמפורש בירמיה כ״ה: אשר לדבר ׳ לא מצאתי פסוק כזה אולי הכוונה על פסוק אשר למות למות ירמי׳ ט״ו ב׳: והאשה ההיא תשא ׳ פי׳ שתבוש ותכלם בעצמה:

פרשה י סימן א שוקיו עמודי שש ׳ ויק״ר פר׳ כ״ה סי׳ ז׳ התחלה הדרשה ברמז וכן בשי״ר פסוק זה ברמז דף ל׳ ע״ב וכאן בשלימות: שוקיו זה העולם ׳ שהפסוקים מדברים בהקב״ה כמ״ש שם דודי צח ואדום וגו׳ ראשו וגו׳ כל הענין שוקיו עמודי שש חלילה לו מכל דמות גשמי ורוחני ודורש ע״פ מדת ממשל וממעל שוקיו מלשון תשוקה: ומנין שכן הוא ׳ שבריאות העולם בתשוקה ותאוה ׳ ומ״ש אומר שנאמר תיבת אומר מיותר: ויכלו השמים ׳ וכמ״ש פר״א ריש פרק י״ח ויכולו וגו׳ וכי כלו שמים וארץ מלהיות עוד ע״ש בא״א ׳ וכאן דורש שאין העולם בהכרח ממנו חלילה אלא בראו ברצונו הפשוט וכמ״ש כל אשר חפץ ה׳ עשה בשמים ובארץ ומקיימו בחפצו: כי ששת ימים עשה ה׳ ׳ את השמים ואת הארץ את הים וגו׳ שמות כ׳ י״א ועי׳ מ״כ וכמו האם יולדת בנים כך משמים וארץ וימים יוצאים

ידי משה

כסוטה וק״ל: אמר לו הורקנוס ׳ לפי שהיה ר״א בן הורקנוס כהן ובשביל מה שלא רצה להשיב לה לא נתנה לו מעשר ועיין בירושלמי פ״ג דסוטה:

שוקיו עמודי שש וגו׳ שוקיו זה העולם ׳ היה נראה דדרש שוקיו לשון שוקים ורחובות לפי שהעולם עשוי שווקים ודרכים קראו כך אך דעת הספר אינו כן שהוא מפרש שנשתוקק הקב״ה לבראתו: לששת ימים ׳ לפי מ״ש חכמי האמת ששש ימי בראשית ששה ספירות שע״י נברא העולם ניתא טפי שאמר שאע״פ

יפה תואר

הא דכתיב מי זה מלך הכבוד שנקרא כן על שחולק כבוד ליראיו שלא כדרך בשר ודם ואחד מדרכי הכבוד מה שקרא שמו של משה כשמו:

ימים עשה ה' וגו' (א) הרי שלשה אמהות שמהם נבראו הכל · מיוסדים על אדני פז שיסודן היה שלשה דברים משובחים ואין כמותן בעולם הה"ד (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (שם) בדעתו תהומות נבקעו זה הים חכמה היא יראת ה' כמה דתימא (איוב כח) הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה דעת זה המכיר את בוראו כמה דתימא (הושע ד) ואין דעת אלהים בארץ ואומר השכל וידוע אותי מראהו כלבנון (ג) זה שכר בעל תשובה שהוא נקרא סור מרע שעליו אמר הכתוב (שם יד) ארפא משובתם וגו' (שם) ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון בחור כארזים זה הירא והמכיר בוראו שהוא נקרא צדיק ועליו אמר הכתוב (תהלים צב) צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה ואומר (שמואל א ב) ובחור אותו מכל שבטי ישראל וגו' · ואומר (תהלים סה) אשרי תבחר ותקרב חכו ממתקים זה הקב"ה ראה מהו אומר (עמוס ה) כי כה אמר ה' לבית ישראל דרשוני וחיו ויש לך חיך מתוק מזה (יחזקאל לג) חי אני נאם אדני אלהים אם אחפוץ במות הרשע וגו' ויש לך חיך מתוק מזה (שם) ובשוב רשע וגו' אין לך חיך מתוק מזה ארשב"ל ובלבד (ד) בתוהה על הרשע הא כיצד תני רשב"י הרי שהיה אדם רשע גמור כל ימיו ובסוף נעשה צדיק גמור עליו הכתוב אומר (שם) ורשעת הרשע לא יכשל בה · א"ר יוחנן לא עוד אלא כל עבירות שעבר הקב"ה מונה אותן לו זכיות הה"ד (תהלים מה) מור ואהלות קציעות כל בגדותיך כל בגידות שבגדת בי הרי הן כמור ואהלות (ה) בזמן שהן קציעות (ו) ואומר (יחזקאל לג) עליהם יחיה · ד"א חכו ממתקים א"ר שמואל בר נחמן [א] בג' מקומות שמעו אומות העולם שהקב"ה מוכיח את ישראל ושמחו ובסוף יצאו בבושת פנים ואלו הן (ישעיה א) לכו נא ונוכחה יאמר ה' אמרו עכשיו הוא מכלה שונאיהם של ישראל מן העולם אפשר לאלו להתוכח עם בוראן כיון שאמר להם אם יהיו חטאיכם כשנים וגו' אמרו זו התוכחת לא בעי אלא מתפוגגה עמהון ודכוותה (מיכה ו) שמעו הרים את ריב וגו' אמרו עכשיו הוא מכלה שונאיהן של ישראל מן העולם אפשר לאלו להתוכח עם בוראן וכיון שאמר להם (שם) עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי אמרו זו תוכחת לא בעי אלא מתפוגגה עמהון ודכוותיה (הושע יב) וריב לה' עם יהודה ולפקוד על יעקב וגו' אמרו עכשיו הוא מכלה שונאיהם של ישראל מן העולם אפשר לאלו להתוכח עם בוראן כיון שאמר להם (שם) בבטן עקב את אחיו וגו'

אמרו זו תוכחת לא בעי אלא מתפוגגה עמהון · א"ר יודן בר ר"ש לאלמנה שקבלה על בנה חמתיה לדיין דאין בנור ובזפת ובמגלבין אמרה אין דאין הוא לברי באלין דיניא קטיל הוא ליה דחלת כד גמר מיליא אמר לה מה הוא עביד ליך אמרה ליה כד הוה במעי הוה מבעט לי אמר לה זו סורחנא כך יעקב בבטן עקב את אחיו · ר"א בשם ר' סימאי אלוהו של יעקב (ז) חלק לו כבוד · ד"א חכו ממתקים ר' עזריה ורב אחא בשם רבי יוחנן [ב] בשעה ששמעו ישראל אנכי בסיני נפשם יצאה מהם חזר הדבור אצל הקב"ה אמר לפניו רבון העולמים אתה חיים ותורתך חיים שלחתני אצל מתים כולם מתים באותה שעה חזר הקב"ה והמתיק להם את הדיבור (תהלים כט) קול ה' בכח קול ה' בהדר אמר רבי חמא בר רבי חנינא לבחורים קול ה' בכח לתשים קול ה' בהדר תני רשב"י התורה החזירה להם נפשותיהם שנאמר (שם יט) תורת ה' תמימה משיבת נפש · כולו מחמדים רבי חייא בר אבא בנוהג שבעולם פועל עושה עם בעל הבית על ידי שהוא מנבל עצמו בטיט הוא נותן לו שכרו אבל הקב"ה מזהיר את ישראל ואומר להן אל תנבלו עצמכם בדבר רע ואני נותן לכם שכרכם הה"ד (ויקרא יא) אל תשקצו את נפשותיכם וגו' מהו אני ה' נאמן אני לשלם מתן שכר על כך אתמהה הוי כולו מחמדים · רבי תנחום ב"ר חייא בשם רבי יוחנן כתיב (יחזקאל כ) ואת שבתותי קדשו [ג] במה את מקדשו במאכל ובמשקה ובכסות נקיה מה כתיב בו (שם) והיו לאות ביני וביניכם לדעת כי אני ה' אלהיכם אני ה' נאמן אני לשלם לכם מתן שכר הוי כלו מחמדים · זה דודי כמה דתימא (ויקרא כ) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי א"ר לוי כל מעשיהם של ישראל מובדלים מן אומות העולם בחרישתן ובזריעתן בקצירתן בעומרן בדישתן בגרניהם ביקביהם ובתגלחתם ובמניינם · בחרישתן (דברים כב) לא תחרוש בשור ובחמור יחדו בזריעתן (ויקרא יט) שדך לא תזרע כלאים בקצירתן (שם) לא תכלה פאת שדך בקצרך בעומרן (דברים כד) ושכחת עומר בשדה וגו' בדישתן (שם כה) לא תחסום שור בדישו (ז) בגרניהם ביקביהם (שמות כב) מלאתך ודמעך לא תאחר בתגלחתם (ויקרא כא) ופאת זקנם לא יגלחו במניינם שישראל מונים ללבנה ואומות העולם מונין לחמה (שמות ל) כי תשא את ראש וגו' שאו את ראש וגו' להיות לי הרי אתם שלי הוי זה דודי וזה רעי · ר' יודן בשם ר' חמא ב"ר חנינא ור' ברכיה בשם רבי אבהו אמר שהוא מרבה לי רעים כיצד [ד] (ח) כתיב ואבדיל אתכם מן

מסורת המדרש א תנחומא סדר אמור · ב שמ"ר פרשה כ"ט ופרשה ל"ד · שיר רבה פרשה ו' · ג תנחומא סדר בראשית · ד ילקוט סדר בא וסדר קדושים ·

חדושי הרד"ל

(ג) זה שכר בעל תשובה שהוא נקרא סר מרע והיא בינה כד"א ולבבו יבין ושב ורפא וכמ"ש בפ"ב דמגלה : (ד) בתוהה על הרשעה · בירושלמי פ"ק דפאה ושם הלשון על הראשונות : (ה) בזמן שהן קציעות · פי' בזמן שמקוטעין ומופסקין מלעשות עוד להבא וכמו תוהה על הראשונות : (ו) ואומר עליהם הוא יחיה (יחזקאל ל"ג) כצ"ל ועמ"כ : (ז) חלק לו כבוד · עמ"כ וע' ויקרא פ"ב אף הכתובים חלקו כבוד כו' נגעים והטאים ע"ש והפסר ר"ל ג"כ באונו בעת צערו שלוקה על חטאו אף על פי כן חלק לו האלהים שררה וכבוד : (ח) כתיב ואבדיל כו' פסיקתא דפ' החדש וע' שה"ש שם :

חדושי הרש"ש

(א) הרי ג' אמהות שמהם נבראו הכל כו' · המאמר הוא גי' שלפנינו ופי' המ"כ דאינו לפאורי הגירסא ופירושים שנאמרו בזה ה"ל נומר שבהם בקיסור ב' · ועוד ראיה ברורה מדמסיק ואזיל זה הים אלמא דרוצה להביא ראיה על הג' אמהות שהם שמים וארץ שוים · והמדרשים פסוק כי שבת לבראשית טעם כי הכוונה לפ' יתרו וכדכתב המ"כ וכ"ל עוד דדרים ג"כ עמודי שם על הג' אמהות ומתבאר עפ"י גמרא דערכין כ"ב א' אר"ת כו' הלכה כו' ששים יום כו' ששים קאמרת או שלשים כו' ופי' הרז"ה בה' לדגם לפי שדרך הלמ"ד לזיות חסרה לפעמים לכן י"ל דהמכוון כמלת ששים היא שלשים ע"ש וס"כ דכוותה נ"ל נכון : (ב) בגרניהם ביקביהם מלאתך ודמעך ל"ת עיין בפי' הרמב"ן בפסוק זה ותבין :

מתנות כהונה

ג' אמהות · ארץ ושמים והים הנזכרים בפסוק זה בפר' ויסמע ואמהות ר"ל עיקר ושורש כמו שכתוב בספר יצירה ג' אמות אמ"ש כו' שפי' בו המפרשים כך : וסור מרע בינה · היינו בינה היינו תבונה וא"ל לפרטו שמי שיש בו תבונה הוא סור מרע : בתוהה על הרשע גרסינן ובמדרש חזית גרס על הראשונות : שהן קציעות · כשעושין קליעות כותשין במכתשת ועושין אותה כמין ככרות ואז ריחן נודף : ה"ג שהן קליעות ואומר עליהם הוא יחיה וריפא דקרא ובשוב רשע מרשעתו והאי עליהם דרש ארשעתו כלומר בשביל הרשעות יחיה : בשלשה מקומות כו' · כל זה בויקרא רבה פר' כ"ז ושם פרשתיו ובמדרש חזית פסוק חכו ממתקים : מתפוגגה · פירש הערוך מתעסע : זו תוכחת · בתמיה : וזה סורחנא גרסינן · בתמיה וכי זהו סרחון : חלק לו כבוד · סיפיה דקרא ובאונו שרה את אלהים : חזר הדבור אצל הקב"ה גרסינן : כולם מתים · כלומר שהרי כולם מתים : לתשים · חשישי כח וזקנים : [ה"ג פועל עושה עם בעל כו'] : אתמהא · בתמיה וכי ראוי לתת שכר על דבר שהוא להנאתו וטובתו הרי שאין לך חיך מתוק מזה : כי תשא את ראש וכו' · שנותנים כופר נפשם ונמנים דוקא מבן עשרים ולמעלה והלוים מבן חדש : להיות לי · כלומר וזהו שאמר הכתוב ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שתהיו בכל דבר מובדלים מן האומות לשמי : מרבה לי רעים · חברים כלומר הגרים שמתגיירים ומתחברים

פירוש מהרז"ו

תולדותיהם · וכמ"ש אלה תולדות השמים והארץ וגו' וכמ"ש איוב ל"ח או מי הוליד אגלי טל · וזהו מיוסדים על אדני פז הדברים היותר יקרים שבעולם : חכמה היא יראת ה' · בא לדרוש מ"ש ה' בחכמה יסד ארץ וגו' ואח"כ אמר בני אל יליזו מעיניך נצור וגו' שהרי מפורש שהחכמה שבה יסד ארץ והתבונה שבה כנן שמים והדעת שבה נבקעו תהומות מצוה לאדם שישמור אותם ואין בכח אדם לידע איך בחכמה יסד ארץ ואיך בתבונה כנן שמים וכו' היתכן שישמור אדם מה שאין בכחו וחוקו לידע ולהשיג לזה גלה הקב"ה סודו לחכמים ע"פ דרשת התורה ע"פ גז"ש שמ"ש בחכמה יסד ארץ היינו יראת ה' שזהו בכח האדם והבינה בסור מרע והדעת כאשר יכיר את בוראו ובזה ישמור וינצור החכמה והבינה והדעת שבהם נבראו שמים וארץ וימים אשרי שומע הדברים ומקבלם וכמו הקב"ה השתוקק לברות העולם בג' אלו ושומרם ונוצרם כך אתה האדם אל יליזו מעיניך שמור נוצר : מראהו כלבנון · סיפא דקרא של שוקיו וגו' מראהו כלבנון בחור כארזים חכו ממתקים וכולו מחמדים זה דודי וזה רעי בנות ירושלים · ותחלה מדבר ממי ששומר חכמה ודעת והוא המיוסד עליהם בבריאתן ואח"כ אמר מראהו כלבנון עי' לעיל ריש פ' ח' ושם דורש מ"ש בסוף הושע בפרשת שובה ישראל וגו' ישובו יושבי בצלו וגו' זכרו כיין לבנון שבעל תשובה עונותיו מתלבנים ודומה כיין שמתנסך ע"ג המזבח שנקרא לבנון וכן בפסוק הקודם ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון ישובו יושבי בצלו וגו' ארפא משובתם ג"כ על הבעל תשובה וזהו הסר מרע שמדבר בו כאן שהיה בדרך רע וסר ממנה שעליו נאמר וסר מרע בינה כונן שמים בתבונה שע"ז אמר מראהו כלבנון ומ"ש בחור כארזים על היראה והמכיר קונו הוא הצדיק מתחלתו שעליו כתוב צדיק כתמר יפרח כארז וגו' דוק בהם והבן בדבריהם העמוקים : חי אני וגו' · וס"ד כי אם בשובו מדרכיו וחיה : ובשוב רשע · מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה : הא כיצד · באיזה אופן יחיה הרשע נפשו ודורש שאפילו רשע גמור יועיל לו התשובה עי' שמ"ר פרשה ל"א סימן ו' : ורשעת הרשע · וס"ד ביום שובו מרשעו : כל בגדותיך · לפי הפשט היל"ל על כל בגדיך ע"כ דורש על העונות והבגידות שהיו מסריחות ועתה יתנו ריח טוב כמור וקציעה · והנה הקציעה הוא ג"כ מין ממיני הקטורת והבשמים כמ"ש מור וקציעה ושבולת נרד אלא שהוקשה לחז"ל שהיל"ל מור ואהלות וקציעות ולמה כתב קציעות בלא וי"ו הרי שדעת הכתוב שלא לחבר קציעות עם מור ואהלות אלא נמשך למטה קציעות כל בגדותיך שקצע וקצץ הבגידות וסר מהם ותוהה ומתחרט על הראשונות וזהו מ"ש בזמן שהן קציעות ועי' ב"ר פר' ס"ה סי' כ"ב וירח את ריח בגדיו ריח בוגדיו וכמ"ש באגדת בראשית פר' מ"ב : אמר רשב"ן בג' מקומות · ויק"ר פר' כ"ז סי' ה' שי"ר פסוק חכו ממתקים : לכו נא ונוכחה · והיה צריך לומר דברי תוכחה ואמר דברי רצוי אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וזה מכחים לפסוק ונוכחה והכריע מפסוק לולא כעס אויב ור"ל אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם וק"ו כאן שאינו אלא דברי ויכוח שכעס אויב כדאי להפוך מתוכחה לריצוי ושאר דברי המאמר מבואר שם בויק"ר : חלק לו כבוד · ליעקב בזה שכתוב ובאונו שרה את אלהים ולא אמר את מלאך ויתכן פי' ובאונו בגודל כחו של יעקב כמ"ש כחי וראשית אוני שרה מלשון שריה וחניה שתרגום חנה שרה שיעקב חונה את אלהים שאיקונין שלו חקוקה בכסא כבודו · ומאמר זה בשי"ר איתא ובויק"ר שם ליתא : קול ה' בכח · בתחלה היה בכח ולא יכלו לעמוד כמ"ש נפשי יצאה בדברו שי"ר שם ואח"כ קול ה' בהדר ובלשון ארמית הדר פירושו חזר שחזר הדיבור והמתיק להם והדר להם נפשותם וע"כ לא אמר בהוד אלא בהדר לדרוש ע"פ מדת ממעל חזרות אלו בצירוף למשמעות לשון הוד והדר ג"כ : לבחורים וכו' · עי' שמ"ר פר' ה' סי' ט' : משיבת נפש · השבה שייך בדבר שהיה כאן ויצא מכאן וחזר והיינו במתן תורה תחלה נפשי יצאה בדברו והתורה השיבה להם נפשותם ועי' עוד בשיר כאן דברים נפלאים משיבי נפש : אל תשקצו · ובפסוק הסמוך אני ה' אלהיכם · ובשיר שם גורס עוד ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם אני ה' : ואת שבתותי קדשו · עי' ב"ר ריש פר' ג' : הוי כלו מחמדים · הנאת המצוה והנאת השכר : במנינם · כולל שלשה אופנים א' מה שהם מונים ללבנה · ב' מה שצוה שיתנו כופר כשימנו אותם עי' מ"כ · ג' מה שצוה למנות אותם ולא לע"ג שבכל אלו הם מובדלים כמ"ש שאו את ראש וכדמפרש בסמוך : ושכחת עומר · לא תשוב לקחתו : מלאתך ודמעך · מלאתך הוא תרומת יקביהם כמ"ש וכמלאה מן היקב בסוף קרח ודמעך הוא תרומת הדגן וקודם שהפרים הוא מדומע ומעורב התרומה בתוך שאר הדגן ולא תאחר מלהפרים התרומה וזהו ואבדיל אתכם וגו' שאם תשמרו כל זאת אז להיות לי אתם שלי : שמרבה לי רעים · שהדוד הוא

יפה תואר

אף על פי שהעולם עומד כהן סיבת קיומו זכות התורה ואף דלא מפרש אדני פז על התורה אלא על שלשה דברים כו' שא קאמר חכמה היא יראת ה' ומצי לפרש שכל מה שנברא בששת ימי בראשית תלויה ביראת ה' :

ידי משה

הרי ו' עמודים כצ"ל וכל הנבראים מיוסדים על אדני פז שהם ג' דברים חכמה ודעת ותבונה כדמפרש כצ"ל לנהגים מלומר פי' מ"כ שהוא דחוק מאד : ובלבד בתוהה על הראשונות · ולא יהיה כטובל ושרץ בידו : בזמן שהן קציעות · פי' מן מקום גידולם ואז הם משובחים וריחם נודף כן הרשע בזמנו

מן העמים כזה שהוא בורר את היפה מן הרע בורר וחוזר ובורר שכל מי שבורר את הרע מן היפה שוב אינו חוזר ובורר כך הקב"ה מצפה לאומות העולם שמא יעשו תשובה ויקרבן לתחת כנפיו · ד"א שוקיו עמודי שש וגו' שוקיו זו תורה שנאמר (משלי ג) ושקוי לעצמותיך עמודי שש למה נמשלו (ט) דברי תורה לעמודים לפי שהם עמודי העולם שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי רבי הונא בשם בר קפרא אמר א מה העמודים הללו יש להם קופליות מלמעלן ובסיסיות מלמטן כך הן פרשיותיה של תורה נדרשת לפניהם ולאחריהם נדרשת מלפניהם כגון הדא (ויקרא יט) כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ וגו' מה כתיב לפניהם (שם) ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע וכי מה ענין זה לזה אלא אינש דהוא אזיל ומתחבר בחבריה בנטיעותיו ומתוך שהוא נכנס ויוצא בתוך ביתו נחשד על שפחתו וכשם שאדם פורש את עצמו מן פירות ערלה כך המקולקלין בשפחות פרושין מן הכשרים ליום הדין דאמר רבי יודן בשם רבי לוי (י) אלו שהיו נוהגין התר בשפחות בעולם הזה עתידין להתלות בקדקדי ראשיהם לעתיד לבא שנאמר (תהלים סח) אך אלהים ימחץ ראש אויביו קדקד שער (י) (ג) והוא אומר לא אשם אני חייב יתהלך באשמיו יזיל האי גברא בחוביו כיצד נדרשות מאחריהם (ויקרא יט) שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל מה כתיב בתריה (שם) לא תאכלו על הדם וכי מה ענין זה לזה אלא אמר הקב"ה לערלה את ממתין שלש שנים (ד) ולאשתך אין את ממתין עד שהיא מטהרת מנדתה לערלה את ממתין ג' שנים ולבהמתך אין את ממתין עד שתמצה דמיה מי קיים מצות הדם שאול קיים מצות הדם שנאמר (שמואל א יד) ויגידו לשאול לאמר הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם וגו' (שם) ויאמר שאול פוצו בעם ואמרתם להם הגישו אלי איש וגו' · מהו ושחטתם בזה · ב רבנין אמרי סכין הראה להם כמה היה צריך להיות שיעור ארכו מנין בזה · ב' תרין ז' שבעה ה' חמשה הרי ארביסר אצבעות אמר להם כסדר הזה תהיו שוחטים ואוכלים והיכן פרע לו הקב"ה ביום מלחמת שנאמר (שם יג) והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אשר את שאול ואת יהונתן ותמצא לשאול וליונתן בנו · מי המציאה לו ר' הונא בשם רב יצחק אמר המלאך המציאה לו ורבנן אמרי הקב"ה המציאה לו חרב מדה כנגד מדה מה כתיב (שם יד) ויבן שאול מזבח לה' וגו' ג והלא כמה מזבחות בנו ראשונים נח בנה מזבח אברהם בנה מזבח יצחק בנה מזבח יעקב בנה מזבח משה בנה מזבח יהושע בנה מזבח ואת אומר אותו החל לבנות מזבח לה' רבי יוסי אומר החל במלכים ר' יודן אמר לפי שנתן נפשו על הדבר של שחיטה שהיא צורך מזבח לפיכך העלה עליו הכתוב כאלו אותו החל לבנות מזבח ודכוותיה פרשת נזיר נדרשת לפניה ולאחריה כיצד לאחריה זאת תורת הנזיר וגו' מה כתיב אחריו (במדבר ו) כה תברכו את בני ישראל וגו' וכי מה ענין זה לזה אלא כך צוה הקב"ה כשם שאין הנזיר טועם יין אף אתם לא תטעמו יין כשתהיו מברכים את ישראל (יא) לכך כתיב כה תברכו בענין נזיר ולכך אין הכהנים נושאים כפיהם במנחה משום שכרות כיצד נדרשת לפניה איש או אשה כי יפליא וגו' מה כתיב למעלה (שם ה) זאת תורת הקנאות וכי מה ענין זה לזה אלא כשהם משקים את הסוטה היו אומרים לה הרבה יין עושה וכל ישראל עומדים שם אנשים ונשים ואם היתה טמאה וצבתה בטנה וגו' וכשם שבודקים אותה כך בודקים אותו והיו ישראל האנשים והנשים שהיו רואין באים לתוך בתיהם ואומרים אוי לו לפלוני ולפלונית ששתו יין ונשתכרו ועברו עבירה ומתו נשבע אני שאיני שותה יין לעולם שלא יהא לי כמותו וכן הנשים אומרות לכך נסמכו זו לזו אמר הקב"ה אם נזיר אדם מן היין כך תורתו איש או אשה כי יפליא וגו' · ד"א כשם שהנזיר מובדל מיין כך אני מבדיל את הסוטה משאר נשים לרעה : ב איש או אשה כי יפליא וגו' הה"ד (משלי כג) תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצרנה תנה בני אלו ישראל שנקראו בנים שנא' (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם לבך לי כמה דתימא (שם י) ומלתם את ערלת לבבכם וגו' ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועיניך דרכי תצרנה כמה דתימא (במדבר טו) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' (משלי כג) כי שוחה עמוקה זונה בעבודת כוכבים הכתוב מדבר שהיא נקראת זונה כמה דתימא (דברים לא) וזנה אחרי אלהי נכר הארץ נקראת שוחה על שם וישח אדם (משלי שם) עמוקה על שם וישפל איש וכה"א (ישעיה ב) ושח גבהות האדם וגו' ומנין שבעבודת כוכבים הכתוב מדבר שכך כתיב אחריו (שם) והאלילים כליל יחלוף (משלי כג) ובאר שע"י עבודת כוכבים ירדו ישראל לבור שנאמר (איכה ג) צמתו בבור חיי · צרה כמה דתימא (דברים כח) והצר לך בכל שעריך · נכריה זו עבודת כוכבים כמה דתימא אלהי נכר · אף היא מנא לן שעבודת כוכבים מביאה אף על האדם שנאמר (שם יא) פן יפתה לבבכם וגו' וחרה אף ה' בכם כחתף תארב כמה דתימא ואבדתם מהרה (שם) בוגדים באדם תוסיף אדם אלו ישראל שנקראו אדם אתם (ה) (יב) ובוגדים כמה דתימא (ישעיה כד) רזי לי רזי וגו' יד"א ובוגדים באדם (יג) אלו קללות של תורת כהנים שהם פורעניות אחר פורעניות וכתיב בהם ויספתי כמה דתימא (ויקרא כו) ואם עד אלה לא תשמעו וגו' ויספתי עליכם מכה ומנין שעל עובדי עבודת כוכבים הכתוב מדבר שכן כתיב והשמדתי את במותיכם וגו' (משלי כג) למי אוי למי אבוי וגו' אע"פ שחטאו ישראל ומסרן הקב"ה ביד א"ה בעונותיהם אף הם לא יצאו נקיים שלסוף הקב"ה דן את או"ה שמסרו בידם כמו שעשה במצרים ובבבל לכך כתיב ו' פעמים למי (ו) כנגד ו' גליות שגלו ישראל לבין האומות וכולן לקו על ידיהם ואלו הן מצרים תחלה ואחר אשור בבל מדי יון ואדום וכה"א (זכריה א) וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט וגו' (ירמיה מו) כי אעשה כלה בכל הגוים

אשר

מסורת המדרש א תנחומא סדר נשא · ב ויק"ר פרשה כ"ה · מדרש שמואל פרשה י"ז · ג לקמן פרשה כ' ·

חדושי הרש"ש

(ג) והוא אומר לא אשם אני חייב כצ"ל לא כתל"ף ועי' לעיל בסוף פ' קדושים ובחזית : (ד) ולאשתך אין את ממתין כו' : עיין מש"כ בהגהות בסוף קדושים : (ה) ובוגדים כמ"ד רזי לי וגו' · וסיפיה דקרא בוגדים בגדו וסיד"מ ל"ד : (ו) כנגד ו' גליות כו' וכולן לקו על ידיהם כצ"ל :

חדושי הרד"ל

(ט) דברי תורה לעמודים שהן עמודי העולם · נ"ל שהן הם סדרי משנה שהעולם שנברא בששה ימים עומד עליהם : (י) אלו שהיו נוהגין היתר בשפחות כצ"ל וכ"ה בויק"ר ושה"ר : (י) והוא אומר לא (כתל"ף) אשם כו' כצ"ל וכ"ה שם : (יא) לכך כתיב כה תברכו בענין נזיר · פי' סמוך לפ' נזיר ובחנם נדחק המ"כ : (יב) ובוגדים כד"א רזי לי גו' אוי לי כי בוגדים בגדו וגו' ד"א ובוגדים כו' כצ"ל · ועיד"מ שנדחק בחנם : (יג) באדם תוסיף אלו קללות כו' כצ"ל :

פירוש מהרז"ו

הוא אוהב גדול מן הריע א"כ אחר שאמר זה דודי למה אמר עוד זה רעי ע"כ פירש שמרבה לי רעים : בורר את היפה · שכוונתו להרבות יפים ורוצה להתעסק בהם ולהרבותם אך אם היה מתעסק לברר הרעים להשליכם לא היה בורר אלא הרעים בהחלט ומניח אותם שאינם רעים כל כך אף שאינם יפים : בריתי יומם ולילה · אלולי ברית שנוהג ביום ובלילה היינו התורה לא הייתי בורא חוקות שמים וארץ וכמ"ש אנכי תכנתי עמודיה סלה ודרשו שאנכי היא התורה שתכנה עמודי עולם : קפליות · פי' במ"ע בלי כותרת העמוד עי' ויק"ר פרשה כ"ה ובשי"ר שם : ובסיסיות מלמטן · כדרך עמודים שלנו שעושים לעמודים גיזומשין עבים לחזקם : המקולקלין בשפחות · המזנים בשפחות ומנאפים עמם נפרשים ונבדלים מלעמוד בקהל הכשרים והצדיקים לעוה"ב ועי' ויק"ר פר' ט' סי' י"ד : ודכוותה פרשת נזיר · יש גם כן טעם לסמיכותה לפרשה שלפניה ולפרשה שלאחריה והיה לו לפרש תחלה מה שסמוכה על פניה אלא שדרך המדרש להקדים בענין שהוא דרך אגב עד שחוזר לעניננו · וכן כאן תחלה דורש דרך הרחק עד שחוזר לעניננו : כך צוה הקב"ה · לכהנים הנושאים את כפיהם : כה תברכו בענין נזיר · באופן שהזהיר לנזיר שלא ישתה יין וכן אסור לכהן לשתות יין : הרבה יין עושה · סוטה דף ז' ולעיל פר' ט' סי' ל"ג ועי' במ"ר פר' ע"ז סי' ב' שהוא שייך כאן : כך בודקים אותו · לעיל פר' ט' סי' י"ט וש"נ : וכן הנשים אומרות · וזהו איש או אשה כי יפליא ומאחר שרוצים לעשות כך צריך שידעו תורת הפורש עצמו מן היין : ב ומלתם את ערלת לבבכם · זה פירושו של פסוק תנה לבך לי ואיך יתן היינו שיסיר הרע מן הלב שזהו כינוי לערלת הלב ויזרע על הלב דברי תורה ולא יזרע אל קוצים : וראיתם אותו וזכרתם · שע"י ראיה בא לידי זכירה וגזירה של תורה ומצות : נקראת שוחה · ע"פ מדה י"ז דורש כאן מדת ממעל : עמוקה ע"ש וישפל · כי עמוק ושפל דבר אחד הוא : ומנין שבעבודת כוכבים מדבר · פסוק וישח וישפל ושח : ובאר · דורש פסוקים של משלי הנ"ל תנה בני וגו' כי שוחה עמוקה זונה ובאר צרה נכריה אף היא כחתף תארוב ובוגדים באדם תוסיף ודורש ובאר על הבור כי כל באר הוא בור : כחתף תארוב · מלשון חוטף בבי"ת שהעונש יבוא פתאום ומהרה : שנקראו אדם אתם · כמ"ש יחזקאל ל"ד ל"א ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם : ויספתי ליסרה · וזהו מ"ש כאן ובוגדים באדם תוסיף : את במותיכם · הם הבמות של עובדי כוכבים כמ"ש בס"ד ונתתי את פגריכם על פגרי גילוליכם : ששה פעמים למי · למי אוי למי אבוי למי מדנים למי שיח למי פצעים למי חכלילות עינים · בפסוקים שהתחיל לדרוש תנה בני וגו' ודורש והולך עד אוסיף אבקשנו עוד : וכולן על ידיהם · נ"ל

מתנות כהונה

ומתחברים לישראל ועיין כל זה במדרש חזית : קופליות · עי' סוף פרשת קדושים : ה"ג ומתחבר בחבריה או ומתעבד · כלומר עושה עמו בנטיעותיו ועיין בפ' קדושים : ובמדרש חזית פסוק שוקיו : [כך המקולקלין גרסינן : ה"ג נוהגין היתר בשפחות בעוה"ז עתידין להתלות בקדקדי על אני חייב יתהלך באשמיו] : והוא אומר · אדלעיל קאי שאמר שנחשד על שפחותיו ועיין סוף פ' קדושים ובמדרש חזית פסוק שוקיו ושם פירשתיו : [ה"ג הרי ארביסר אצבעות : ה"ג יעקב בנה מזבח משה בנה מזבח יהושע כו'] : בענין נזיר · טוב הוא להגיה בענין נזיר כלומר הברכות היו כענין הנזיר שאינו משתכר : הרבה יין עושה · כלומר שמא מתוך יין באת לידי קלקול ולכן אין הנגאי כל כך ותן תודה כדי שלא ימחה השם בחנם כדלעיל בפרשת סוטה : שבודקין · המים אותה : אותו · ר"ל הבועל כמו שדרשו מן לצבות בטן ולנפיל ירך : נשבע אני כו' · עיין עוד דברים נעימים בואלה שמות רבה פרשת ע"ז : ה"ג ו' פעמים למי כנגד כו' · פירוש למי אוי למי

ידי משה

בזמן שיתחרט ויעזוב דרכו : וחוזר ובורר שמא ימצא עוד · ופי' אבל הבורר הרע לא תם אם ימצא עוד רעים וכן כאן שקב"ה בורר עוד בין האומות מי שיתגייר וק"ל : עתידין להתלות בקדקד ראשיהם · פי' יפ"ת לפי שהזרע בא ממות שבקדקדם לכך נתלי' בקדקדו מדה כנגד מדה א"נ י"ל דנקט לשון קרא קח את ראשי העם והוקע אותם לנגד השמש שיהיה בגלוי : כמ"ד רזי לי רזי לי ומלת בוגדים קדרש לשון רבים שני בגידות לז"א הפסוק רזי לי רזי לי כפל : ויספתי עליכם מכה ומניין שעל עובדי עבודת כוכבים הכתוב מדבר שכן כתיב והשמדתי את במותיכם וגו' למי אוי ולמי אבוי וגו' · כצ"ל המבן המדרש מן ד"א ובוגדים באדם וגו' אלו קללות שבת"כ שהם פורעניות אחר פורעניות וכתב בהן ויספתי וכו' יתיישב ע"י שכתב ר"ש אלגזי על פסוק (טוב גערה אחת במבין) מהכות כסיל מאה פירשו כסיל הוא קאי על א"ה לפי שמצינו מספר הקללות הם צ"ח לפי שהוא כנגד מספר מ' שהוא מלקות של ב"ד שלמטה וכנגד שמים כנגד מלקות שלמעלה ס"ס מאה רק של ישראל נפחת בכל מספר א' כמו במלקות שהוא רק ל"ט ובמלקות שלמעלה הוא ג"כ רק צ"ט והוא צ"ח משא"כ בא"ה אינו פוחת כלל והוא מספר מאה ולזה כוון המדרש שאמר אחר קללות ת"כ פי' שהם צ"ח כתיב בהן ויספתי עליכם מכה ע"כ על עובדי עבודת כוכבים קאי שכן כתיב והשמדתי וגו' למי אוי ולמי אבוי פי' אותן ב' קללות נתבלום זאה זה נתוסף להם מה שפחתתי לכם מן המאה אבל להם הוא נוסף והוא מאה בשלימות ועליהם קאמר הפסוק ויספתי עליכם שכתוב אחרי צ"ח קללות וע"כ א"א שיהיה קאי על ישראל לפי שלהם א"א להוסיף שני המלקות שהוא רק צ"ח משא"כ לא"ה ודוק ולזה מסיים כמו שעשה למצרים כמו שהכתבתי למעלה.

יפה תואר

כך צוה הקב"ה כשם שאין נזיר טועם יין אף אתם לא תטעמו יין · לז"א כש"ר גבי נזיר וכיון שיעשה כך הרי הוא כמלאך פירושו הואיל דהוקשו להדדי נזיר וכהן ומצינו דכהן איקרי מלאך וכיפ"ת מפרש שלכך הזכיר לי מלאך דל"ת שמה שם' מלמדו שלא יתעה נאו כשתיית יין לחוד אלא אפילו בכל מילי

אשר הדחתיך שם לכך נאמר למי אוי למי אבוי וגו' (משלי כג) למאחרים על היין • אלו ישראל שנקראו יין כמה דתימא (ישעיה כז) ביום ההוא כרם חמר ענו לה למאחרים אלו או"ה המאחרים על היין לשתות וליקח כל יגיעם הבאים לחקור ממסך שהם חוקרים עלילות אחריהם באי זה ענין יטלו את אשר להם ויהרגו אותם ויעשו עמהם רעה (משלי כג) אל תרא יין כי יתאדם הקב"ה מזהיר את העובדי כוכבים שלא יכבידו עול קשה על ישראל הה"ד אל תרא יין כי יתאדם מהו (שם) כי יתן בכוס עינו בכים כתיב שהם נותנים עיניהם בכיסם של ישראל (שם) יתהלך במישרים שנוטלין כל אשר להם ונשארים בתיהם כמישור • ד"א יתהלך במישרים שעושים בהם איש כל הישר בעיניו • ד"א יתהלך במישרים שכל גזילות שגוזלין לישראל אין חושבין עצמם עון אלא חושבין שכל מה שעושין להם מן היושר (שם) אחריתו כנחש ישך אומר להם הקב"ה חוה לפי שהלכה אחר עיניה בעצת הנחש כמה דתימא (בראשית ג) ותרא האשה כי טוב וגו' מה היה סופה (ז) נתקללה ע"י הנחש (יד) ז' קללות מן הכתוב שנאמר (שם) אל האשה אמר הרבה ארבה וגו' [א] ואותו אילן יין היה אף אתם תלקו ע"י ישראל שנקראו יין בעת שתסתכלו בהם ותשתו ממונם שנאמר (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתה וגו' • (משלי כג) וכצפעוני יפריש • מה הצפעוני מפריש את האדם מן חיים למות כך בעון שעושין רעה לישראל יאבדם מן העולם שנאמר (יואל ד) מצרים לשממה תהיה וגו' זה הגזל שהוא חשוב עליהם כמות הה"ד (שם) אשר שפכו דם נקי בארצם• (משלי כג) עיניך יראו זרות• תחת הראייה שהיו עובדי כוכבים מסתכלים בישראל כנגד זה יביא עליהם הקב"ה פורעניות משונות שיהיו זרות זו לזו כדרך שבא לישראל כמה דתימא (דברים לא) ומצאוהו רעות רבות וצרות רעות שהן צרות זו לזו כגון זבורא ועקרבא • ולבך ידבר תהפוכות אתם מתהפכים עליהם בכל יום כמה דתימא (איכה ג) אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום ולבם של ישראל יוצא מדעתו מרוב התלאות שעושים להם כך ישלם הקב"ה גמול להם מדה כנגד מדה שיביא עליהם פורעניות קשות שיצא לבם מדעתו וידבר לבם תהפוכות ויבא עליהם בלהות • תהפוכות כד"א (איוב ל) ההפך עלי בלהות • וכן הוא אומר (ישעיה סו) קול ה' משלם גמול לאויביו מדה כנגד מדה • (משלי שם) והיית כשוכב בלב ים זה פרעה שטבע בלב ים כמה דתימא (שמות טו) קפאו תהומות בלב ים ואומר ונער פרעה וחילו בים סוף • מה פרעה הכהו הקב"ה עשר מכות כנגד עשרה דברים שגזר על ישראל ולבסוף טבעו כנגד (שם א) כל הבן הילוד וגו' • כך יעשה הקב"ה לכל האומות עובדי כוכבים שעושים רעה לישראל מדה כנגד מדה • וכשוכב בראש חבל זה היה סיסרא מה כתיב (שופטים ד) והוא לחץ את בנ"י בחזקה כ' שנה • מה היה סופו (ח) לפי שהיה מחרפם (טו) ומגדפם בנחיצה לכך מת מיתה גדופה שמסרו ביד אשה כמ"ד (שם) כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא לכך נאמר וכשוכב זה היה סיסרא שכתוב בו (שם ה) בין רגליה כרע נפל שכב • בראש חבל שחבלתו יעל בראשו עם היתד שבאהל הה"ד (שם) ידה ליתד תשלחנה וימינה וגו' • מדה כנגד מדה • ד"א וכשוכב בראש חבל זה היה המן שבקש להרוג את כל היהודים הם ובניהם ולבוז את ממונם ובקש לתלות את מרדכי לכך הגיע לו מדה כנגד מדה שמת הוא ובניו ולקח מרדכי ממונו לכך נאמר (משלי שם) וכשוכב זה היה המן שמת מיתה משונה כד"א (יחזקאל לב) שמה אדום מלכיה וכל נשיאיה אשר נתנו בגבורתם את חללי חרב והמה את ערלים ישכבו ואת יורדי בור • (משלי שם) בראש כד"א (אסתר ח) ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו ותלו אותו • (משלי שם) חבל אלו בניו שנאמר ותלו אותו ואת בניו על העץ ואין חבל אלא בניו כמה דתימא (קהלת ה) למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך • מעשה ידיו של אדם אלו בניו • חיבל חבל כתיב זה היה המן שנחנק בחבל ומניין שהיה ממונו למרדכי שנאמר (אסתר ח) ותשם אסתר את מרדכי על בית המן מדה כנגד מדה (משלי כג) הכוני בל חליתי אוי להם לעובדי כוכבים שאין לומדים מוסר במה שעשה הקב"ה לראשונים לא למדו אחרונים הה"ד הכוני בל חליתי אומרים העובדי כוכבים אע"פ שהכה הקב"ה פרעה ומצרים על אודות ישראל על פי כן לא לקחתי מוסר הה"ד בל חליתי הלמוני בל ידעתי אע"פ שפרע מסיסרא שכתוב בו והלמה סיסרא לא נתתי לדעתי בו לקחת מוסר ממנו מתי אקיץ ולא עוד אלא שהייתי ממתין מתי תעבור המכה ואוסיף לבקש רעתם של ישראל הה"ד (שם) אוסיף אבקשנו עוד • וכה"א (שם כז) אם תכתוש את האויל במכתש וגו' • ד"א תנה בני לבך לי וגו' מה ראה הקב"ה לשאול מישראל הלב והעינים שיהיו אחריו לפי שהעבירה תלויה בהם הה"ד (במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם וגו' • (טז) עינא וליבא תרי סרסורי דחטאה אינון • כי שוחה עמוקה זונה • כשם שאמר משה אשר אתם זונים אחריהם לומר שהזנות תלויה בהם • העינים רואות את הזונה והלב מהרהר אחריה כך אמר רוח הקדש ע"י שלמה כי שוחה עמוקה זונה למה קראה שוחה על שם כי שחה אל מות ביתה עמוקה כמה דתימא (משלי ח) בעמקי שאול קרואיה זונה זו אשת איש ובאר צרה שהיא מורידה לנואף לגיהנם הה"ד (שם ה) שאול צעדיה יתמכו ושאול נקרא בור דכתיב (תהלים ל) ה' העלית משאול נפשי חייתני מירדי בור • מהו שאמר צרה זה גיהנם שהיא רחבה מלמטה ופיה צר מלמעלה הה"ד (איוב לו) ואף הסיתך מפני צר רחב לא מוצק תחתיה נכריה שהיא נכריה לך שהיא אשת איש אף היא שמביאה את האף על האדם שכן כתיב לא תנאף לא תהנה האף ממך ד"א אל תנאף אל תתן אף בין איש לאשתו כחתף תארב שאין הקב"ה מאריך למנאפים להפרע מהם וכה"א (מלאכי ג) והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים (משלי כג) ובוגדים באדם תוסיף • שהיא מפתה אנשים כשרים ועושה אותן בוגדים ומוספת רשעים בישראל הה"ד (שם ט) אשת כסילות הומיה (שם) וישבה לפתח ביתה וגו' לקרא לעוברי דרך המישרים ארחותם (שם) מי פתי יסור הנה וחסר לב ואמרה לו מים גנובים ימתקו וגו' ולא ידע כי רפאים שם וגו' הוי ובוגדים באדם תוסיף • למי אוי למי אבוי כנגד הנואף אומר למי אוי כמה דתימא לצבות בטן למי אבוי זה אב אוי כמה דתימא ולנפיל ירך לפי שהירך הוא עושה העבירה לכך נקרא אבוי אב אוי למי מדינים כל אלו למי האוי והאבוי לנואף המשלח מדנים בין איש לאשתו הוי למי מדנים לפי שהמדנים שלו וכן הוא אומר (שם ו) ומשלח

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה י"ט • ויקרא רבה פרשה י"ב • ילקוט סדר בראשית • אסתר רבה פרשה ס' •

חדושי הרד"ל

(יד) ז' קללות מן הכתוב כו' • לעיל פ"ה וכן בכ"מ במדרשות נקט עשרה קללות ואפשר כאן נמי צ"ל י' במקום ז' או אפשר לשון מן הכתוב דקאמר ר"ל דוקא הכתובים בפי' • ויש לכוונם על זה : (טו) ומגדפם בנחיצה כצ"ל • וכדכתיב והוא לחץ את ישראל : (טז) עינא וליבא תרי סרסורי כו' • ירושלמי

חדושי הרש"ש

(ז) נתקללה ע"י הנחש ז' קללות • לעיל פ"ה איתא יו"ד וכן בעירובין ק' ב' ואולי לפי שבקרא אינן רק ז' כמו דאיתא שם בגמרא : (ח) לפי שהיה מחרפם ומגדפם בנחיצה • כמו שדרשו בויק"ר ספ"ו בחזקה בחירופין וגידופין :

מתנות כהונה

למי אבוי וגו' כתיב ו' פעמים ועיין בפרשת שמיני כל פרשה זו נדרשת יפה : ה"ג ענו לה למאחרים אלו אומות העולם המאחרים על היין לשתותם • מאחרין ויועצין עצות על ישראל לשתות יגיעם דוגמת שנאמר על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם : שלא יכבידו כו' • דרש אל תרא ראייה להרע כד"א אל תראוני שאני שחרחורת : [בתיהם כמישור גרסינן] : שתסתכלו כו' • בעין הרע שנותנין עיניהם בממונם : זה הגזל • סיפיה דהאי קרא מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא : כמות • כאלו הרגום : [ה"ג כנגד זה יביא עליהם] : זרות • מהופכות וצרות כדלקמן ואולי שצ"ל צרות : [ה"ג שיהיו זרות זו לזו כדרך שבאו לישראל וכן מצאתי בא"א] : שהן צרות זו לזו • בפ"ק דחגיגה פי' ר"ת רפואות נסיכה זו קשה לזו דאמרינן בפ"ז דע"ז קרירא לעקרבא חמימי לזיבורא וחילופא סכנתא הלכך היכן שנושכות שניהם נעשות צרות זו לזו ואין לו תקנה : [ה"ג ועקרבא ולבך ידבר תהפוכות : יוצא מדעתו גרסינן : מדה כנגד מדה גרסינן : לבם מדעתו גרסינן] : י' דברים שגזר פרעה • בילקוט וארא הביא בשם תנחומא ותנא דבי אליהו שגזר עליהם עשר גזירות ונגד כל גזירה וגזרה נפרע מהם הקב"ה מדה כנגד מדה וגם הפייטן הביאם בפיוט של פסח : [בראש חבל שחבלתו גרסינן] : סרסורא • האמצעי כסרסור שהוא אמצעי בין המוכר והקונה : נקראת בור • וזה באר : תהנה האף • תנאף נוטריקון תהנה האף : לצבות בטן • ודרשו חכמינו ז"ל בסוטה שמדבר בבטן של נואף ועיין לעיל בפרשת סוטה : אב אוי • כלומר הסבה והמקור שממנה בא האוי עליו

פירוש מהרז"ו

נ"ל וכלין כמ"ש כי אעשה כלה וגו' : למאחרים על היין לשתות • כולל ב' כוונות א' כפי פשוטו שמאחרים לשתות יין כמ"ש ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר וגם כפי הדרש על ישראל וכן מ"ש לבאים לחקור ממסך : כמישור • כשדה ישרה חלקה שאין בה מאומה להאחז בה אלא הולך במישור : ז' קללות מן הכתוב • ומרומזים בפסוק זה א' הרבה ארבה שירבו ימי הריונה שקודם הקללה עלו למטה שנים וירדו ארבע ב' עצבונך על צער הבתולים ג' והרוק על צער ההריון ד' ה' ו' בעצב תלדי בנים ודרשו בב"ר פר' כ' סי' ו' בעצב זה צער נפלים תלדי זה צער לידה בנים זה צער גידול בנים ז' ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך ובפדר"א פרק י"ד חושב ט' קללות ומות : ואותו אילן • ב"ר פר' ט"ו סימן ז' וש"נ : שהסתכלו בהם • כמ"ש אל תרא יין וגו' אף אתם תתקללו כמו חוה ע"י נחש : קודש • וס"ד כל אוכליו יאשמו : וכצפעוני יפריש • עי' ויק"ר פר' י"ב בסי' א' : מצרים לשממה תהיה • וס"ד מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם שהחמס של ממון נחשב כעון שפיכת דמים שעשו : זרות זו לזו • דורש זרות כמו צרות שהז' והצד"י מתחלפין בזשר"ץ וצרות כמו נשים הצרות כמ"ש וכעסתה צרתה : זיבורא ועקרבא • עי' חגיגה דף ה' א' ופי' רש"י ותוספות מי שנשכו זיבורא רפואתו קרירא ולעקרבא חמימא וחילופא סכנתא : ההפך עלי בלהות • גז"ש מה כאן בלהות עם התהפכות אף כאן בלהות עם התהפכות : ונער פרעה • עי' שמ"ר סוף פר' כ"א : כנגד יו"ד דברים • כמ"ש בתד"א פר' ז' הובא בשמ"ר בסדר וארא ובסדר בא אצל כל מכה : כנגד כל הבן • היאורה תשליכוהו עי' שמ"ר פר' כ' בסימן ד' ותבין כאן : ביד אשה ימכור • וזה נחשב לחירוף כמ"ש שופטים ט' נ"ד פן יאמרו לי אשה הרגתהו וסיסרא הרגתהו יעל בביתה : ידה ליתד תשלחנה • וס"ד והלמה סיסרא ומחקה ראשו ומה שפרש המדרש עם היתד שבאהל משמע שגם זה מרומז במקרא בראש חבל בדבר שיש בראשו חבל היינו יתד האהל כמפורש בתורה אצל יתידות המשכן ויתדותיהם ומיתריהם וכמ"ש בסמוך שהכתיב חבל והקרי חיבל : זה היה המן • שנתלה על העץ בחבל בראשו כמ"ש בסמוך שנחנק בחבל : מדה כנגד מדה • כמו שרצה המן להשמיד וגו' ושלל לבוז כך נשמד וממונו לשלל למרדכי : הכוני בל חליתי • כנגד מ"ש חתלה והיית כשוכב בלב ים על פרעה : הלמוני בל ידעתי כנגד מ"ש חתלה וכשוכב בראש חבל על סיסרא כנ"ל : ואם תכתוש את האויל • במכתשת בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו : אחרי לבבכם • ואחרי עיניכם : עינא וליבא • עין רואה ולב חומד : כי שחה • משלי ב' י"ח ובפסוק ע"ז שם להוליך מאשה זרה : בעמקי שאול • וכתוב שם אשת כסילות הומיה פתיות : ואף הסיתך מפי צר • שאם תהיה ניסת ומפותה תפול אל מקום שפיו צר ותחתיו רחב : לצבות בטן • כמ"ש לעיל פר' ט' סי' י"ט שפסוק לצבות בטן פי' על בטנו של נואף ועוד שם בפרשה כמה פעמים : ומשלח מדנים • לעיל פר' ט'

ידי משה

למעלה הטעם שס"ל לר"א שכל זכה היה' של ארבע מכות ס"ה ארבעים לפי שמלקות של א"ה הוא מ' בשלימות ודו"ק : זה אב אוי • פי' סירך הוא אב של אוי שנלקה ראשון לפי שחטא ראשון וז"ל לפי שסירך

ומשלח מדנים בין אחים זה איש ואשתו שהם אחים זה לזה · (ט) למי שיח ועוד למי הם באות הקללות שאמרנו האוי והאבוי הוי למי שיח למי פצעים חנם זו הזונה שהיתה (יז) נפצעת פצעי אהבה חנם בלי שום פצע מבעלה שוחקת עם אחר (י) למי חכלילות עינים זו הזונה שמשקת את הנואף יין כמה דתימא (בראשית מט) חכלילי עינים מיין · ד"א למי שיח זו שבועת האלה כמ"ד ואמר הכהן לאשה יתן ה' וגו' למי פצעים חנם (יא) על עסקיה נפצעת חנם שהכהן פורע את ראשה ואוחז בבגדיה אם נקרעו נקרעו אם נפרמו נפרמו למי חכלילות עינים זו שתיית המים שמיד כשהיתה שותה עיניה בולטות כל אלו למי למאחרים על היין מכאן שהיין גורם לבאים לחקור ממסך [א] מן דשמע הן אית ליה (יח) חמר טבא רדיף בתריה אל תרא יין כי יתאדם הזהירה רוח הקדש על היין שלא ישתכר אדם למה כי יתאדם שאחריתו דם שעובר עבירה שיתחייב עליה מיתה · ד"א כי יתאדם כי יתאוה לדם נדה ולדם זבה (משלי כג) כי יתן בכוס עינו בכיס כתיב על ידי הכוס יתן עינו בכיס (יט) לשון נקי דברה תורה לומר שיבא על הערוה יתהלך במישרים סוף אשתו אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ואינו פורש א"ר אסי אם תלמיד חכם הוא סוף שמטמא את הטהור ומטהר את הטמא · ד"א יתהלך במישרים סוף שהוא מתיר את העבירות ועושה אותן הפקר כמישור מסיח עם אשה בשוק מנבל פיו דברים רעים בשכרות ואינו מתבייש אחריתו כנחש ישך (יב) מה הנחש ע"י שהסית לחוה לשתות יין נתקללה האדמה בעבורו שנא' (בראשית ג) ארורה האדמה בעבורך כך נח ע"י יין נתקלל בנו שלישי של עולם שנאמר (שם ט) וייקץ נח מיינו וגו' ארור כנען זה היה חם שהיה בנו שלישי (כ) והוא נקרא אבי כנען וכן היו מאררים מה צפעון זה מפריש בין מתים לחיים כך מפריש היין את האדם מדרכי חיים (כא) לדרכי המות לפי שהיין גורם לו לעבודת כוכבים הה"ד (משלי כג) עיניך יראו זרות כמה דתימא (תהלים פא) לא יהיה בך אל זר · ד"א שהוא בא על אשת איש כמה דתימא (משלי ה) למה תשגה בני בזרה · ד"א שיעשה את המצות זרות כמה דתימא (תהלים קיט) גערת זדים ארורים השוגים וגו' ואין זדים אלא הטועים בעבור היין כמה דתימא (משלי כא) זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון זה שכור שנקרא יהיר ולץ יהיר מנין שנאמר (חבקוק ב) (יג) ואף כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה לץ מנין דכתיב (משלי כ) לץ היין הומה שכר כל שוגה בו לא יחכם ולבך ידבר תהפוכות שהוא הופך פניו מן הקב"ה ומן המצות כמה דתימא (דברים לב) כי דור תהפוכות וגו' והיית כשוכב בלב ים זה נח ששכב בתיבה י"ב חדש בתוך מי המבול ועל ששתה ונשתכר אירע בו פסול שנסתרס וכשוכב בראש חבל זהו אדם הקדמוני שהוא היה ראש לכל בני אדם שע"י היין נקנסה עליו מיתה וגרם להביא חבלי מות לעולם · הכוני בל חליתי אוי לו לנואף שאינו לומד דעת ממה שעברו עליו הוא ראה מה אירע לסוטה ע"י היין ולא למד דעת הלמוני בל ידעתי ראה בתורה מה אירע לנואף על ידי היין ולא ידע להבין אלא אמר מתי אקיץ אוסיף אבקשנו עוד שכל זמן שיהיה לו פנאי להתעסק בזנות ירדוף אחריה הא למדנו שהיין גורם לזנות [ב] ולכך כתב הקב"ה בתורה פרשת נזיר אחר פרשת סוטה שלא יעשה אדם כמעשה נואף ונואפת ששתו יין ונתקלקלו אלא הירא מן החטא יזיר את עצמו מן היין לכך נאמר איש או אשה כי יפליא וגו': ג הה"ד (עמוס ו) [ג] הוי השאננים בציון וגו' זה שבט יהודה ובנימין שהיו מסובין בהיכלי עונג והבוטחים בהר שומרון (יד) אלו עשר השבטים שיושבים לבטח (כב) בסבסטי נקובי ראשית הגוים הבאים משני שמות שם ועבר שמשם נקראו ישראל עברים ובאו להם בית ישראל עובדי כוכבים בשעה שהם אוכלים ושותים הם מתעסקין בדברי תפלות מי חכם כבלעם מי גבור כגלית מי עשיר כהמן ואח"כ באין ישראל ואומרים להם אחיתופל לא היה חכם שלמה לא היה חכם שמשון לא היה גבור דוד לא היה גבור קרח לא היה עשיר שלמה לא היה עשיר שנא' בו (מלכים א י) ויתן המלך את הכסף בירושלים וגו' ומסכימין כולם כדברי ישראל · עברו כלנה וראו זה קטיספון · ולכו משם חמת רבה זו חמת אנטוכיא · ורדו גת פלשתים אלו תלוליא דפלסטוני · הטובים מן הממלכות האלה זה ציון ושומרון · אם רב גבולם מגבולכם אמר להם הקב"ה חלק גדול וטוב נתתי לכם שאין לאחת מכל האומות טוב וגדול מחלק שלכם ולמה אין אתם עושים רצוני ואין אתם מתיראים ממני שאביא עליכם פורענות על שאין אתם משימין דברי על לבבכם הה"ד (עמוס ו) המנדים ליום רע זה יום של גלות שמרחיקים אותו מלבם שאין חוששין עליו שאומרים לא תבא עלינו רעה (שם) ותגישון שבת חמס הגשתם עצמכם לישב אצל החמס זה עשו כמה דתימא (עובדיה א) מחמס אחיך יעקב וגו' השוכבים על מטות שן על ערסין דפיל · וסרוחים על ערסותם שהיו מסריחין בעבירות את מטותיהן שהיו מחליפין נשותיהם זה לזה ומסריחין מטותיהם בשכבת זרע שאינה שלהם האוכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק באו וראו כל שבט ושבט (כג) היה לו מיומם בפני עצמו כיון שהיה מבקש לילך למיומם שלו היה מעביר כל המרעה לפניו והיה נוטל השמן שבהם ועומד עליו ושחטו · הפורטים על פי הנבל כדוד חשבו להם כלי שיר כשם שהיה דוד משורר ע"י נבלים להקב"ה כך התקינו להם נבלים לשורר על היין · הה"ד השותים במזרקי יין · רב ור"י ורבנן רב אמר קלוריא ר' יוחנן אמר בכוסות קטנים רבנן אמרי בכוסות שיש להם זרבוביות מהיכן שותים ר' אבהו בשם ר' חנינא אמר מפתגיתא שהיה יינו מפתה את הגוף רבנן אמרין בשם ר' חנינא מפלוגתא · ראשית שמנים ימשחו רב יהודה בר יחזקאל אמר זה שמן אנפקינון שמשיר את השער ומחליק את הבשר ר' ינאי אמר שמן אנטכנון ואחר כל השבח הזה לא נחלו על שבר יוסף מה סופן על ידי יין נתפתו וזנו ולכך יגלו הה"ד (עמוס ו) לכן עתה יגלו בראש גולים וגו' הא למדנו כל מקום שיש יין יש ערוה ולכך כתב הקב"ה פרשת נזיר אחר פרשת סוטה לפי שהיין גורם ערוה ולפיכך יזיר אדם עצמו ממנו שלא יטעה אותו ולכך נאמר איש או אשה כי יפליא וגו': ד הה"ד (משלי לא) דברי למואל מלך למה נקרא שלמה למואל א"ר ישמעאל [ד] באותו הלילה שהשלים שלמה מלאכת בהמ"ק נשא בתיה

בת

מסורת המדרש א ויקרא רבה פי"ב · ב ברכות דף ס"ג · נזיר דף ב' · סוטה דף ב' · ג ויקרא רבה פרשה ה' · תנחומא סדר שמיני · ד שבת פ"ה · תנחומא סדר שמות ·

חדושי הרש"ש

(ט) למי שיח ועוד למי הם באות הקללות שאמרנו כו' · מפרש למי השיח היינו הדבור אוי ואבוי שדברנו : (י) למי חכלילות עינים כו' כצ"ל וכן לקמן : (יא) על עסקיה נפצעת חנם שהכהן פורע כו' · אולי דרש חנם מן נהם כי כל זה היה עושה לה כדי לנוולה : (יב) מה הנחש כו' נתקלקלה האדמה כו' כך כו' נתקלקל בנו שלישי של עולם · עי' תוס' פסחים נ"ד א' ד"ה כל דהייסוב הוא שלישי של עולם · וכן כתיב וכל בשליש עפר הארץ : (יג) ואף כי היין בוגד כו' ולא ינוה כצ"ל : (יד) אלו יו"ד השבטים שיושבין לבטח בסבסטי · עי' ערכין י"ד א' בפרדסות סבסטי ועי' בס' א"ק דאורדוס קרא שם שומרון

חדושי הרד"ל

סוף פרק קמא דברכות : (יז) נפצעת פצעי אהבה · אף שלשון פצעי אוהבי מ"מ לענין המאמר דכאן נ"ל נכון דצ"ל פצעי אבוי וכדלעיל למי אבוי לנפיל ירך כו' : (יח) חמר טבא (בא"ק) דדיק כו' וכצ"ל : (יט) לשון נקי דברה תורה · כצ"ל : (כ) והוא נקרא אבי כנען וכלם היו מאררים · פירוש כל בניהם ולקמן בפ' הזר ונשתנה מאמר זה ואין שם מלת וכן היו מאררים : (כא) לדרכי המות · עיניך יראו זרות לפי שהיין כו' · כצ"ל : (כב) בסבסטי · הוא שומרון · עיין ערוך ומוסף ערך שוסטי : (כג) היה לו מיומם בפ"ע · עמ"כ ופירושו מקום שמחה של ליצנות עיין

פירוש מהרז"ו

סימן י"א : הוי למי שיח · שהיא מסיחה ומפתה אותו : נפצעת פצעי חנם · אם בתולה ונערה מאורסה היא ונפצעת על ידי ביאת הנואף : בלא פצע מבעלה · לא בעבור שבעלה חטא שעל כן משחקת לאחר וזהו חנם : חנם שהכהן פורע · שעל עסקיה הרעים נפצעת מהכהן שלא חטאה לכהן והוא קורע בגדיה כמ"ש לעיל פר' ט' סוף סי' ל"ג : כי יתאוה לדם נדה · ויק"ר ריש פר' י"ב אסתר ריש פר' ה' : ע"י הכוס יתן עינו בכיס · ע"י שמתה הכוס יתן עיניו בכיס כמ"ש שם ושם כיס אחד יהיה לכלנו : ואינו פורש · שבבלבול היין הכל ישר אצלו איסור והיתר וכן אצל החכם נעשה ישר אצלו הטמא והטהור האסור והמותר : מה הנחש · לקמן פר' זו סי' ח' : שלישו של עולם · שלא היו אז בעולם רק שלשה בני נח שירשו כל העולם כל אחד שליש : והוא נקרא אבי כנען · כמ"ש בראשית ט' י"ח וחם הוא אבי כנען וכן בפסוק י"א שם וירא חם אבי כנען הרי שעיקרו של חם נקרא על שם כנען ע"כ כשקלל לחם קלל לכנען שהיה אהוב לו יותר מכל בניו וכן דרך בני אדם לקלל בדבר החביב ביותר וזהו מ"ש וכן היו מאררים : מה צפעון זה · דורש מ"ש בפסוק אחריתו כנחש ישך וכצפעוני יפריש : גורם לעבודת כוכבים · לקמן סוף סי' ח' : גערת זדים · השוגים ממצותיך שע"י שהם עושים הרבה במזיד עבירה גוררת עבירה וכשלים בשגגות הרבה הם האפיקורים ע"פ גז"ש זד יהיר לץ שמו לץ היין וכמ"ש לקמן פר' י"א סוף סי' א' וזהו עיניך יראו זרות שישגו במצות שלא כיוונו להם והם זרים אצלו : כי דור תהפוכות · בנים לא אמון בם : שנסתרס · עי' ב"ר פר' ל"ו סי' ד' ה' ו' ז' : הכוני וכו' הלמוני וכו' · שבזה שסמכה תורה פרשת סוטה לפרשת נזיר כדי שילמוד מוסר להרחיק מהיין ולא למד וזהו הכוני וכו' : ג הה"ד הוי השאננים · הוא ד"א ודרשה אחרת על פסוק זה איש או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר ויק"ר פר' ה' סי' א' : מיומם · יתכן פי' מ"ש בערוך ערך מיאומס שפי' בלשון יוני ורומי לץ שמשנה עצמו בבגדיו לתמונות אחרות הנקרא אצלנו פאיאץ ומתקבלים הרבה אנשים לשחוק וללעוג ושם משוררים ומזמרים ואוכלים ושותים ומצאתי במדרש תהלים י"א פסוק מנוגה נגדו וכשיולא למיומס שלו ליתן תורה וא"כ פי' מענין יום שמחה שלו : ד הה"ד דברי למואל · הוא ד"א ודרשה אחרת על פסוק איש כי יפליא לנדור נדר נזיר : באותו הלילה · מדרש משלי וילקוט ל"א סנהדרין דף ע' ויק"ר פר' י"ב סי' ה' · ע"כ שמחו רבים בשמחתו יותר מבשמחת ביהמ"ק ולא כן

מתנות כהונה

עליו : פצעי אהבה · ע"י חבוק ונשוק ושחוק : הכי גרסינן על עסקיה נפצעת חנם שהכהן כו' · ואע"פ שלא נודע שנטמאה רק על עסקי הסתירה עושין לה כך וזהו חנם : מן דשמע כו' · עיין כל זה בפרשת שמיני ושם פירשתיו : בנו שלישי גרסינן : וכן היה מאררו גרסינן · פי' נח כשהיה מאררו היה קורא אותו כנען לפי שהיה אבי כנען וכתיב כנען בידו מאזני מרמה : שנסתרס · כן דרשו חז"ל בפסוק וירא חם וגו' : ממה שעברו כו' · כלומר ממי שקדם לו ולא למד דעת : מה אירע כו' · כלומר מה שכתוב בתורה שיארע לסוטה : בל חליתי · שלא קיהה ולא הרגיש כד"א ואין חולה מהם על מהלתי : [ה"ג אקיץ אוסיף אבקשנו עוד] : הוי השאננים וגו' · המאמר הזה כולו בויקרא רבה פרשה ה' ושם פירשתיו : בסבסטי · הילקוט בספר עמוס לא גרס ליה וכן לעיל בפ' ויקרא ל"ג ליה ולפי הענין הוא שם מקום : [ליתב אצל החמס גרסינן : בעבירות את מטותיהן גרסינן : האוכלין כרים מצאן גרסי'] : למיומם · בילקוט ובויקרא רבה לא גרס ליה גם לא מצאתי ולא שמעתי פי' · ולפי הענין הוא יום טוב כעין זבח משפחה : מפלוגתא · שעל יינם נתפתו וגלו י' השבטים : [ה"ג ואחר כל השבח הזה : אחר פ' סוטה גרסינן] : למואל · דוגמת מדרש זה יש בויקרא רבה פרשה י"ב :

ה"ג

ידי משה

שהורך עושה העבירה תחלה כנ"ל : למי פצעים חנם וגו' על עסקיה נפצעת חנם · שמעתי לפי שקאמר מתחלה למי אוי ולמי אבוי היה לו לומר פצעים סתם אלא שקאי על הבגדים שהם פצעי חנם שאין שייך לומר בבגדים אוי ואבוי ופי' דחוק הוא ולי נראה דה"פ לפי שאמרו ישראל זכרנו את הדגה אשר אכלנו חנם בלא מצו' ונתאוו ואמרו מי יאכילנו בשר להתיר להם עריות וע"ז אמרו זכרנו הדגה אשר אכלנו חנם בלא מצות פי' שבמצרים היה מותר להם עריות ורמזו בלשון חנם פצעי חנם פי' שמרומז בו זנות כדאית' גבי סוטה ופרע את ראשה ואוחז בבגדיה אם נקרעו נקרעו ודוק

יפה תואר

דכיון דמרחיק עצמו מן היין פורש מכל התאוות ויהיה כמלאך : כך מפריש היין את האדם מחיים למות · ק"ק דלא שייכי הפרשה אלא בב' דברים מעורבים יחדיו לא בענין החיים והמות שזה הולך וזה בא והבדלת האור והחשך כבר אמרו ז"ל שהיו משמשין יחדיו ושהחשך היה ממשיי וי"ל משפני שהאדם ח מלד

שלישי של עולם צריך להיות · פי' שלשה היו רק ג' בהם ולא היה בעולם יותר מהם א"כ היה חם שלישי של עולם וק"ל : קלוריא וכן זרבוביות · כל זה מיני כוסות הם המיוחדין ליין ומדנקט מזרק לשון רבים לפי שהיו שותים בכוסות קטנים והיו שותים הרבה פעמים : ר"ח אומר מפתגיתא · שם מקום הוא שמשם הוא יין הטוב וכן מפלוגתא וכן הוא בירושלמי :

בת פרעה והיה שם צהלת שמחת ביהמ"ק וצהלת בת פרעה ועלתה צהלת שמחת בת פרעה יותר מצהלת בית המקדש הוא דאמר מתלא כולא מחנפים למלכא ולכך נקרא למואל שהשליך עול מלכות שמים מעליו כלומר למה לו אל · ובאותו שעה עלתה במחשבה לפני הקב"ה להחריב את ירושלים הה"ד (ירמיה לב) כי על אפי ועל חמתי וגו' רבנן אמרי אלף מיני זמר הכניסה לו בת פרעה והיה מצוה לזמר לפניו באותו לילה והיתה אומרת לו כך מזמרין לפני עבודת כוכבים פלונית וכך מזמרין לפני עבודת כוכבים פלונית מה עשתה בת פרעה כמין פרס (כד) שטחה לו למעלה ממנו וקבעה בו כל מיני אבנים טובות ומרגליות שהיו מבהיקות כעין כוכבים ומזלות וכל זמן שהיה שלמה רוצה לעמוד היה רואה אותן הכוכבים והמזלות והיה ישן לו עד ארבע שעות א"ר לוי אותו היום נתקרב תמיד בארבע שעות ועל אותה שעה שנינו מעשה היה ונתקרב תמיד של שחר בארבע שעות והיו ישראל עצבים שהיה יום חנוכת בית המקדש ולא היו יכולין לעשות מפני שהיה ישן שלמה והיו מתיראים להקיצו מפני אימת המלכות הלכו והודיעו לבת שבע אמו והלכה היא והקיצתו והוכיחתו הה"ד (משלי לא) משא אשר יסרתו אמו א"ר יוחנן [א] מלמד שכפפתו אמו על העמוד ואמרה לו (שם) מה ברי הכל יודעין שאביך ירא שמים היה עכשיו יאמרו בן בת שבע היא אמו גרמה לו (שם) ומה בר בטני כל נשים של בית אביך כיון שמתעברות שוב אין רואות פני המלך ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא הבן מלובן ומזורז (שם) ומה בר נדרי כל נשים של בית אביך כיון שמתעברות היו נודרות ואומרות יהיה לנו בן הגון למלכות ואני נדרתי ואמרתי יהיה לי בן זרוז ומלומד בתורה והגון לנביאות (שם) אל תתן לנשים חילך שתהא רודף אחר זמה שהם מטלטלין דעתו של אדם (משלי כט) ורועה זונות יאבד הון (שם לא) ודרכיך למחות מלכין התורה הזהירה ואמרה (דברים יז) ולא ירבה לו נשים הזהר בדברים הללו שהם מחיית מלכים (משלי שם) אל למלכים למואל מה לך אצל מלכים שאומרים למה לנו אל לעשות כמעשיהם (שם) אל למלכים שתו יין מה לך להשוות עצמך למלכים השותים יין ומשתכרין ועושין כל מיני זמה אל תעשה כמעשיהם (שם) ולרוזנים אי שכר מי שכל רזי עולם גלוים לו ישתה יין וישתכר (שם) פן ישתה וישכח מחוקק א"ר שמעון אלו דברי תורה החקוקים וכתוב בהם לא תנאף (שם) וישנה דין כל בני עוני אמרה לו הדין נמסר למלכות בית דוד כמ"ד (ירמיה כא) בית דוד כה אמר ה' דינו לבוקר משפט תשתה יין ותשנה דין כל בני עוני תזכה את החייב ותחייב את הזכאי (טז) מכאן אמרו דיין ששתה רביעית יין אל ידון [ב] וכן חכם ששתה רביעית יין אל יורה (משלי שם) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש א"ר חנן לא נברא יין בעולם הזה אלא לשלם שכר לרשעים בעוה"ז שהם אבודים לעוה"ב ולנחם אבלים הה"ד ויין למרי נפש [ג] מכאן אמרו כל הנהרגין בב"ד היו משקין אותו יין חי כדי שתטרף דעתו עליו לקיים מה שנאמר תנו שכר לאובד (שם) ישתה וישכח רישו על האובד יאמר שישכח המות שהוא רישו (יז) ועמלו ועל מרי נפש הוא אומר שימותו לו בנים ובנות והוא מר נפש והיין ישמח לב ולא יזכר עוד את צערו ועמלו לא יזכר עוד אלו בניו שהם עמלו כההיא דתנינן ואת עמלינו אלו הבנים כמה שנאמר (שמות א) כל הבן הילוד וגו' (משלי כ) פתח פיך לאלם מכאן שאם אין טוענין ליורש וללוקח שב"ד טוענין · ד"א פתח פיך לאלם כנגד היתומים הוא אומר שאינן יודעין לטעון ועוד שאין יודעין בעסק אביהם שב"ד טוענים בשבילן הוי אל דין כל בני חלוף זה בני המת שחלף והלך לבית עולמו · ד"א שהן חלופי אביהם כמה דתימא (תהלים נה) אשר אין (כה) חליפות למו וגו' א"ר חנינא [ד] זה שאין מניח לו בן פתח פיך שפט צדק שלא תעשה שתלמדם טענות ודין עני ואביון כמה דתימא (שמות כג) לא תטה משפט אביונך בריבו · ד"א [ה] אלו הצדקות ומתנות עניים שהם דינם שאתה צריך להוציא מן הגזלן ולתת להם לקיים מה שנאמר (משלי כב) אל תגזל דל כי דל הוא וגו' · ד"א דברי למואל מלך משא וגו' זו היתה (כו) תורה שמסרתו לשלמה שנקראת אם לומדיה כמה דתימא (שם ב) כי אם לבינה תקרא אם כתוב ולמה נקרא הדבר משא לפי שדבר קשה בא לו לכל מי שיעשה כמעשה שלמה מה ברי וגו' אין אומר מה בני אלא מה ברי אלו צוואות ואזהרות של תורה שהיא נקראת בר כמה דתימא (תהלים ב) נשקו בר פן יאנף וגו' שכל דבריה ברים ועל אזהרה הכתובה בתורה (דברים ז) ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו הוא אומר דבר זה לפי ששלמה לקח מבנות הגוים והתחתן בהם שנאמר (מ"א יא) והמלך שלמה אהב נשים וגו' מן הגוים אשר אמר ה' אל בני ישראל לא תבאו בהם והם לא יבואו בכם אכן יטו וגו' [ו] חנניה בן רבי יהושע אמר מש"ה אמר לא תתחתן בם רשב"י אומר לאהבה ממש לזנות (כז) ר' יוסי בר חלפתא אומר לא חייבן לגיירן ולקרבן תחת כנפי שמים מה בר בטני הזהירה תורה על אשת איש ולכך כתוב בכאן בטן שבנואף ונואפת כתיב וצבתה בטנה וגו' לצבות בטן וגו' ומה בר נדרי הזהירתו התורה שלא לשתות יין כדי שלא יבא להתעסק בזנות ולכך כתוב בכאן נדרי כנגד פרשת נזיר הכתובה אחר פרשת סוטה שכתוב בה איש כי יפליא וגו' (משלי לא) אל תתן לנשים חילך אחר שזכר רוח הקודש אלו ג' אזהרות ברמז חזר ופרטן בפירוש הה"ד אל תתן לנשים חילך כנגד נשים נכריות שלקח וסרו לבבו מן הקב"ה הוי חילך זה חילה של תורה שאמרה רק לא ירבה לו נשים וגו' ועבר עליה · ודרכיך למחות מלכין כנגד זנות א"א הכתוב מדבר (יח) הה"ד ודרכיך למחות כמה דתימא (בראשית ו) כי השחית כל בשר וגו' למחות דברי תורה היועצים אותך טובה כמה דתימא (משלי ח) לי עצה ותושיה ואין מלכין אלא עצות כמה דתימא (דניאל ד) להון מלכא מלכי ישפר עליך הוי למחות מלכין כמה דתימא וכתב האלות האלה וגו' אל למלכים למואל וגו' שלש שמות נקראו לו ידידיה קהלת ושלמה ריב"ל אמר [ז] שבעה אגור בן יקה למואל איתיאל ארשב"נ עיקר אוותינניה שלהם שלשה ידידיה קהלת ושלמה מודה רבי שמואל ברבי נחמן באילין ארבעתיה אלא

מסורת המדרש א סנהדרין ע' · ב עירובין ס"ד · ויק"ר פל"ז · ג סנהדרין מ"ג · שמחות פ' ב' · ד ילקוט תהלים רמז תשע"ב · ה תנחומא שמות · ו ירושלמי סנהדרין פ' ב' · שה"ש פ' א' · ז אבר"ן פ' ל"ט ·

חדושי הרד"ל

עיין (ובשוח"ט מז' י"ת הולך לטייל למיימס שלו ע"ש בהגהותי בס"ד) · ועפ"י הויק"ר שליין המ"כ נראה שצ"ל דיומס בפ"ע פי' מרחץ של מים חמים כחמי טבריא ע"ש : (כד) שטחה לו למעלה ממטתו · כצ"ל : (כה) חליפות למו וגו' וא"ר חנינא זה כו' בן שתלמדם טענות (הוא סיום דרשא דלעיל ביתומים שפתח פיך להם ללמדם טענות שטוענין ליורש כדלעיל) פתח פיך שפט צדק שלא תטה דין עני ואביון כד"א לא תטה כו' · כצ"ל : (כו) תורה שמייסרתו לשלמה כו' אם ללומדים כד"א כו' · כצ"ל :

חדושי הרש"ש

סבאסטע ובברכות נ"ח א' נתקללה שומרון נתברכו שכניה דכתיב ושמתי שומרון כו' למטעי כרם : (טז) מכאן אמרו דיין ששתה רביעית יין אל ידון כו' · ע' תוס' ספ"ה דסנהדרין דכתבו היפך המבואר כאן ועי' תומים סי' ז' סק"ו : (יז) ועמלו על מרי נפש הוא אומר שמתו לו בנים כו' כצ"ל : (יח) הה"ד ודרכיך
(כז) ר"י בר חלפתא אומר לאהבן לגיירן · כ"ה מאמר זה בכ"מ וכצ"ל :

מתנות כהונה

[ה"ג והיו שם צהלת כו' : ה"ג למה לו אל ובאותה וכו']: למה לו אל· למואל קדרים בנוטריקון : פרס · יריעה פרוסה ושטוחה ובמדרש משלי גרס פרכת : מפני שהיה ישן · והמפתחות מב"ה היו מונחים תחת ראשו כדאית' פרשה י"ב בויקרא רבה : כפפתו על העמוד כו' · כל הענין בפ' בן סורר : [בת שבע היא אמו גרמה לו גרס : ה"ג שיהא הבן מלובן ומזורז] : לעשות במעשיהם · מה לך אצלם ללמד מהם ולעשות כמעשיהם : [אל למלכים שתו יין גרסינן] : כדי שתטרף דעתו עליו · בפרק נגמר הדין קאמר שנותנין בתוכו קורט של לבונה כדי שתטרף דעתו : על האובד · שזכר בפסוק שלפניו ויהיה פסוק שני ישתה וישכח וגו' פי' לפסוק תנו שכר לאובד וגו' : ועמלו · הוא פי' על מרי נפש שבפסוק תנו וטעם דברי הספר כן הוא וישכח רישו חוזר על האובד ועמלו הוא חוזר על מרי נפש : [בניו שהם עמלו גרסינן] : ה"ג שאם אין טוענין כו' · פי' שאם הם עצמם אינם טוענים וגם אין שם מי שטוען זכותם בשבילם שב"ד עצמן טוענים בשביל' כל טענות שאבי היורש או המוכר היו יכולין לטעון ולמדוהו רז"ל בבבא בתרא מפסוק זה פתח פיך לאלם · ואח"כ דרשו דוקא על היתומין : חילופי אביהם · במקומם תחתם : דינם · דין של העניים שהקב"ה זוכה אותו להם : מן הגזלן · המעכב שלא ליתן להם : שמסרתו · היא מייסרת אותן וכדמפרש ואזיל : שדבר קשה · כמשא הכבד על האדם : ה"ג לא תתחתן בם ר"ש בן יוחאי אמר לאהבה ממש כו' · ועיין כל זה משלם במדרש הזית סוף פ"א : משום הכי כו' · הלשון מגומגם ובמדרש חזית גרס על שם לא תתחתן כלומר שעבר ממש על לא תתחתן : לזנות · אבל לגיירן מצוה : [ה"ג ור' יוסי בן חלפתא אומר לא חייבין לגיירן כו'] : כי השחית וגו' · וימותו מן העולם : ה"ג למחות מלכין דברי תורה כו' · כמ"ד וכתב כו' לכן אמר למחות לשון מחייה : למואל וגו' · סיפיה דקרא אל למלכים שתו יין הרי יין בהדיא שהוא השלישי : אוותינניה · ממשלה ועיקר ועיין זה ריש מדרש קהלת ומדרש חזית : באילין ארבעתייה · באלו הד' שגם באלה היה נקרא אלא שנקרא בהן

פירוש מהרז"ו

דעת סדר עולם פרק ט"ו שסובר שנשא בת פרעה בשנת ד' למלכותו · ויתכן שסוברים שנשא אותה בשנת ד' ועכ"ז לא עשה השמחה והמשתה שלה עד לאחר בנין ביהמ"ק שלא רצה לעשות משתה קודם שגמר את הביהמ"ק : ולכך נקרא שמו למואל · מלך משא ודורש נוטריקון למה אל שמלכותו היה עליו למשא וזהו מ"ש שהשליך וכו' כמו שמשליכים משא : מעשה היה ונתקרב · משנה בעדיות : ולא היו יכולים לעשות · פי' שהיו כל ישראל עומדים עם קרבנותיהם של הציבור ושל היחידים ולא היו יכולים להקריב : כפפתו אמו · כפפתו בתוכחתה כמו שכופפים המוכים על העמוד : היא גרמה לו · וזהו מ"ש ברי על שמי : דחקתי ונכנסתי · שישכב עמי שבג' החדשים האחרונים הביאה טוב לולד שיצא מלבן שיהיה לבן וזריז תמיד ולכך הזכירה בטנה שעשתה לשם שמים ומרומז בתיבת בר מלשון ברה כחמה על הלובן : ודרכיך למחות · כמ"ש ריש קדושין באריכות שהביאה נקרא דרך בתנ"ך וע"י דרכיך תבוא למחות מלכין : מכאן אמרו · עירובין ס"ד : לא נברא יין · סנהדרין מ"ג וש"נ ילקוט משלי ל"א : שהוא רישו ועמלו · תיבת ועמלו מיותר וע"ש שמקומו בשורה הסמוכה לפרש מ"ש ועמלו לא יזכר עוד על מי שמתו לו בנים ובנות כמ"ש ואת עמלנו אלו הבנים בהגדת פסח ובספרי סדר תבא : שאם אין טוענים · טענה של זכות כמ"ש ב"ב כ"ג א' : אל תגזל דל · לעיל פר' ה' סימן י"ב מבואר : כי אם לבינה · דורש א"ת אם אלא אם ע"פ מדה כ"ו וממעל : שדבר קשה · כמ"ש כמשא כבד יכבדו ממני : כמעשה שלמה · שהשיא ולקיחת נשים אסורות : אזהרה הכתובה · שע"י אזהרה זו ישראל הם ברים ומהורים : חנניא בן אחי ר"י · ובשיר שם בפסוק א' הגירסא ריב"ל ב' פעמים והעיקר כמ"ש כאן ושם צריך להגיהה שחושב שם הרבה תנאים חולקים בזה וריב"ל אמורא היה ולא נמנה עם התנאים לחלוק עליהם : משום הכי אמר לא תתחתן · ובשי"ר שם הגיר' על שם לא תתחתן פי' שמ"ש והמלך שלמה אהב נשים וגו' עד בהם דבק שלמה לאהבה שכתוב בתורה לא תתחתן בם והוא התחתן ולא שייך לדרוש כן אלא על לדניות חיתיות שכן מן ז' אומות האסורות בחיתון כמ"ש לעיל בסי' כ"ד ובפירושי שם אך שאר אומות שחושב בפסוק מותרות בחיתון ועי' יד"מ בשם ירושלמי ושם הגירסא ר' יהושע : לאהבה ממש לזנות · ולפי זה שייך על מה שמפורש בפסוק של זנות כולן אסורות : ומה בר בטני · אזהרה שכתוב בה לצבות בטן על הנואף כמ"ש לעיל פר' ט' סימן מ"ט · ועל הנואפת וצבתה בטנה · איש כי יפליא לנדור נדר נזיר : אלו ג' אזהרות ברמז · א' על חיתון שבעה אומות ב' א"א מישראל ג' שתית יין : ג' שמות · ברים שי"ר וברים

יפה תואר

מצד הנפש ומת מצד הגוף כשיצאה הנפש מהגוף הוי הפרשה בין מות לחיים : ודרכיך למחות מלכין שלא יהיו מעשיך כמעשיהם · שהסיבה למחות מלכין דהיינו דור המבול יקראן מלכין להיותם ענקים כדפירש שתרגום באמת איש באמת המלך ונראה שפירש באמת עוג שהיה ענק שאם פי' לשון מלכות היל"ל

ידי משה

פתח פיך · שפט צדק שלא תעשה שתלמדם טענות · פי' ע"ד שאחז"ל הזהר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר וק"ל : ועל אזהרות הכתובות בתורה כו' · פי' הנס שנדרש מלת ברי לשון בר מ"מ אין מקרא יוצא מידי פשוטו וקאי על מצות של לא תתן לבנו וק"ל : מש"ה אמר לא תתחתן בם · גירסא מוטעת היא וכך היא הגירסא

שנתכנה בהם והוצרכו להדרש אגור שאגר דברי תורה יקה שהקיא דברי תורה כספל הזה שהוא מתמלא בין שעתו ומתפנה בין שעתו למואל שנם לאל ואמר יכילנא להרבות נשים ולא לחטוא איתיאל שאמר אתי אל ואוכל ואומר אל למלכים למואל אמרה התורה ג' דברים שנצטוו המלכים שלא להרבות נשים ושלא להרבות סוסים ושלא להרבות כסף וזהב אין עליהם לומר לאל שירבו ולא יחטאו אל למלכים שתו יין הרי זה אמור כנגד נדר נזיר האמור אחר פרשת סוטה שצריכין המלכים לשמור עצמן מן היין וכן הרוזנים כדי שלא יבואו לידי זימה ויחייבו העולם ולמה הזהירה מלכים ורוזנים לבדם והלא כל בני אדם צריכין להזהר מן היין שלא ישתו ויקלקלו אלא מפני שספק ביד מלכים לשתות ולעשות כל רצונם בעבירה ואין שימחה בידם (משלי לא) פן ישתה וישכח מחוקק שבשביל היין שישתה ישכח מה שצותה תורה למחוקק חקים של תורה היא פרשת סוטה (שם) וישנה דין כל בני עוני הנואף הזה כשהוא הולך אצל א"א והיא מתעברת הימנו נמצא אותו ממזר שאין לו דין חלק בנכסי בעלה והוא יחלק עם בניו בנכסים שיהיו סבורים שהוא בנו • ד"א פעמים לא יניח הבעל בן ומן התורה ירושתו חוזרת לאחיו וזה הממזר יורש ממונו שיהיו סבורים שהוא בנו וישנה דין כל בני עוני לכך הזהירה תורה אחר סוטה דין נזיר שהיין גורם לנואף ונואפת לבא לתקלה הה"ד איש או אשה כי יפליא וגו' ומנין שחזר שלמה והודה שנאמר (שם ל) כי בער אנכי מאיש זה נח דכתיב (בראשית ט) ויחל נח איש וגו' שע"י יין נתקלל ולא למדתי ממנו • ולא בינת אדם לי זה אדה"ר שע"י יין ששתה נתקלל העולם בעבורו [א] דא"ר אבין יין מסכה לו חוה לאדם ושתה שנאמר (בראשית ג) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכתיב (משלי כג) אל תרא יין כי יתאדם וגו' ולא למדתי חכמה מחכמת התורה שבכל מקום שכתוב יין בתורה עושה רושם • ודעת קדושים אדע מי שרצה לקדש עצמו שלא יכשל בזנות יזיר עצמו מן היין וקלקלתי בזנות ודעת קדושים אדע לכך נאמר פרשת נזיר אחר סוטה: **ה** דבר אל ב"י אלו הנודרים בנזיר • ואמרת אליהם להזהיר ב"ד על כך שלא יניחו לנזיר לעבור על נזירותו שאם יראו שירצה לבטל נזירותו יכופו אותו כדי לקיים דבריו ללמדך שהגדולים מוזהרין ע"י הקטנים והם נענשים על ידיהם אם לא יוכיחו אותם וכה"א וכשלו איש באחיו [ב] איש בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה • איש או אשה כי יפליא וגו' הה"ד (שופטים יג) ויהי איש אחד מצרעה וגו' • ויהי א"ר לוי [ג] כ"מ שנא' ויהי אינו אלא לשון צער (אסתר א) ויהי בימי אחשורוש היה המן (רות א) ויהי בימי שפוט היה רעב (בראשית ו) ויהי כי החל האדם ויראו בני האלהים וגו' (שם יד) ויהי בימי אמרפל עשו מלחמה (יהושע ו) ויהי בהיות יהושע ביריחו וגו' וחרבו שלופה בידו ויהי ה' את יהושע (שם ז) וימעלו בני ישראל מעל בחרם (ש"א ח) ויהי כאשר זקן שמואל ולא הלכו בניו בדרכיו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (שם יח) ויהי שאול עוין את דוד ויהי איש אחד מצרעה (שופטים יג) ויאמר מנוח אל אשתו מות נמות • ויהי א"ר יודן [ד] כ"מ שנאמר בלשון הזה בצדיקים שקול הוא כל"א צדיקים כמנין ויהי • איש אחד כ"מ שנא' אחד גדול הוא • בהקב"ה נאמר אחד דכתיב ה' אחד אין בעולם כיוצא בו וכן באברהם (יחזקאל לג) אחד היה אברהם לא היה באותן ימים כיוצא בו • בישראל כתיב (ד"ה א יז) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אין באומות כיוצא בהן וכן באבימלך הוא אומר (בראשית כו) כמעט שכב אחד העם לפי שהיה מלך וכן באלקנה הוא אומר אחד לפי שלא היה בדורו כיוצא בו • מצרעה (כח) כל ששמו ושם עירו מפורש בידוע שהוא מאותו העיר • שמו ולא שם עירו בידוע שהוא מירושלים • ממשפחת הדני לפי שצרעה היה ליהודה (יט) כדכתי' (יהושע טו) (כט) אשתאול וצרעה ואשנה • וצרעה היה לדן (יהושע יט) ויהי גבול נחלתם צרעה ואשתאול לפיכך צריך לפרש שהיה ממשפחת הדני אינו אומר משבט אלא ממשפחת הדני מלמד שהיה אביו מדן ואמו של מנוח מיהודה וע"ז אמר יעקב (בראשית מט) דן ידין עמו וגו' [ה] כמיוחד שבשבטים זה יהודה לכך הקישו ליהודה שמארץ יהודה היה ואמו היתה מיהודה וכן מנוח היה מדן ואשתו היתה מיהודה נמצא שמשון בא משבט דן ומשבט יהודה (ל) שכך אמרו אמיה דשמשון הצללפוני שמה והיא מיוחסת על שבט יהודה שנא' (ד"ה א ד) ושם אחותם הצללפוני • ושמו מנוח [ו] הרשעים קודמים לשמם נבל שמו גלית שמו שבע בן בכרי שמו אבל הצדיקים שמן קודמם ושמו אלקנה ושמו ישי ושמו בועז ושמו מרדכי ושמו מנוח (כ) דומין לבוראן ושמו ה' איתיבין ליה הכתיב (בראשית כד) ולרבקה אח ושמו לבן ר' יצחק אומר אפורדוכסים ור' ברכיה אמר מלובן ברשע איתיבין ושמו מיכיהו לפי שהיה מקבל אורחים נכתב שמו כשם הצדיקים

מסורת המדרש א ברכות דף מ' • סנהדרין דף ע' • בראשית רבה פרשה י"ט • ילקוט בראשית • ב סנהדרין דף כ"ז • שבועות דף ל"ט • תו"כ פרשה בחקותי סוף פיסקא ז' • ג מגילה דף י' • תנחומא סדר שמיני • ד מדרש שמואל פרשה א' • ה ב"ר פ' נ"ח ונ"ט • תנחומא סדר ויחי • ו מדרש שמואל פרשה א' • אסתר רבה פ' ו' • רות רבה פ' ד' • ילקוט שמואל א' א' •

חדושי הרש"ש

ודרכיך למחות כמ"ד כי השחית כל בשר וגו' הכוונה שכתוב שם את דרכו ויליף דרכך מדרכו דהמכוון על זנות ודלא כמ"כ : (יט) אשתאול וצרעה ואשנה פסוק הוא ביהושע ט"ו : (כ) דומין

חדושי הרד"ל

(כח) כל ששמו ושם עירו כו' • ע' מגלה ט"ו א' : (כט) וצרעה ואשנה (יהושע טו) • כצ"ל : (ל) שכך אמרו אמיה דשמשון כו' • ב"ב צ"א א' :

פירוש מהרז"ו

קהלת רבה ועוד ד' א' אגור ב' בן יקא ג' למואל ד' איתיאל וד' אלו כתובים במשלי ל"א ול"ע למה הקדים למואל לאיתיאל וכן לקמן ובשי"ר בקוה"ר • ובפסוק איתיאל קודם וכן בסמוך בפירושי השמות ובשי"ר ובקוה"ר ועי' לקמן בסמוך בפירושי : בין שעתו • ובשי"ר ובקוה"ר שם הגי' מתמלא בשעתו ומתפנה בשעתו שבשעה שהלך בדרכי התורה אגר אותה והוסיף תמיד וכאשר נטה התפנה מן התורה : יכול אני להרבות • שמ"ר פר' ו' סי' א' ביתר ביאור עי' מש"ם : אל למלכים למואל • שם פסוק ד' וכל זה דרך אגב באמצע הדרשה של הג' דברים ופי' השמות : אמרה התורה • כמ"ש בריש הדרשה שהתורה אם הוכיחתו : ג' דברים • מרומז במ"ש ג"פ אל אל תתן אל למלכים אל למלכים כנגד ג' דברים : כנגד נדר נזיר • כנגד הציווי הג' שחשב לעיל ג' אזהרות חימון וא"א ויין : מחוקק • סיל"ל חוקים ע"כ דורש נוטריקון למחוק חק ופירושו שיסכח מליקח מוסר מפרשת סוטה שהמלוה למחקה : ומנין שחזר שלמה • לשון המדרש מורה שמ"ש כי בער כתוב אחר התוכחה אשר יסרתו אמו וזהו חזר ואמר וכן הוא בסנהדרין דף ע' ע"ב וצ"ע שפרשת כי בער כתוב קודם והנה האיר ה' עיני שדעת המדרש והגמרא לפרש פסוק של משלי ל' דברי אגור בן יקא המשא נאם הגבר לאיתיאל שתיבת המשא מיותר ואין לו באור ע"כ דורש המשא פי' למואל וכמ"ש להלן בריש פר' ל"א דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו וכאילו כתוב דברי אגור בן יקא למואל נאם הגבר לאיתיאל ומ"ש המשא היינו מה שיסרתו אמו שמקומה כאן שתחלה היה המשא שיסרתו אמו ללמואל ואח"כ נאם הגבר לאיתיאל וגו' כי בער אנכי שהיא תשובה על המשא והתוכחה ברוך ה' שהנחני בדרך אמת : שבכל מקום שכתוב יין • באדם בנח בלוט בעגל ופיטים : מי שרוצה לקדש עצמו • כמ"ש ויק"ר פר' כ"ד סי' ו' כל מקום שאתה מוצא בו גדר ערוה אתה מוצא בו קדושה ופירוש הפסוק מאחר שאני בער וגו' איך אדע דעת קדושים ע"כ קלקלתי וזה ע"פ מדה ס' וי"ז : **ה** ואמרת אליהם • ובר"ד דבר אל בני ישראל וכפל עוד ואמרת אליהם לדרוש להזהיר וכו' : וכשלו איש באחיו • ויקרא כ"ו ל"ז : כ"מ שנאמר ויהי • ויק"ר פר' י"א סי' ג' באריכות וש"נ ומבואר : ויראו בני אלהים • את בנות האדם וכן ויהי כי החל האדם לרוב וגו' ובנות יולדו להם ומבואר שם שחטאו בזנות : ויהי בימי אמרפל • וזה היה המלחמה הראשונה שבעולם והיה צרה גדולה ועוד שבאו להרוג אברהם כמ"ש ויק"ר שם : ויהי בהיות יהושע ביריחו • יהושע ה' י"ג ואז נודע לו שהמלאך ילך לפניו כמ"ש והנה איש עומד לנגדו וגו' ונמסר לשליח כמ"ש שמ"ר פר' ל"ב : ויהי כי זקן שמואל • ש"א ז' : ויהי דוד וגו' • וכתוב תחלה ויהי שאול עוין את דוד וכל שהוסיף להשכיל הוסיף לעוין עליו : ויהי איש אחד • עתה חוזר לענין הפרשה שדורש ענין נזירות שמשון והצרה שהיה בפחד מות מראית המלאך : כל מקום שכתוב • בריש שמואל א' ויהי איש אחד מן הרמתים צופים ובש"א ט' ויהי איש מבנימין וכדומה : ה' אחד • דברים ו' ד' : וכן באלקנה • בריש שמואל א' : בידוע שהוא מירושלים • כמ"ש ודבר ה' מירושלים • והאיר ה' עיני בריש פתיחתא כ"ד דאיכה רבתי משא גיא חזיון גיא שכל החוזים עומדים ממנה דא"ר יוחנן כל נביא שלא נתפרש שם עירו ירושלמי היה הרי לימוד מפורש שכל הנביאים היו מירושלים רק אותם שמפורש אצלם שהיו מעיר אחרת : אשתאול וצרעה • בערי יהודה כתיב : אלא ממשפחת הדני • כמ"ש בסדר במדבר אצל כל שבט למשפחותם לבית אבותם א"כ מ"ש כאן ממשפחת הדני על שם אביו ולא על שם אמו להורות שאמו של מנוח לא היה מדן ועל שכתוב דן ידין כאחד וגו' וזה מוכיח שאמו היה מיהודה שע"כ מדמה אותו ליהודה ומ"ש וכן מנוח פירוש כאלו שהיה אמו מיהודה כך אשתו אמו של שמשון ג"כ מיהודה : דן ידין עמו • כאחד שבטי ישראל כיהודה שבט המובחר גבורים מכולם רבים מכולם שבט המלוכה ועל שמשון כתוב עי' מ"כ : ושם אחותם הצללפוני • אצל בני יהודה פרץ חצרון וגו' אלה משפחות הצרעתי ואלה אבי עיטם וגו' ושם אחותם הצללפוני ולמדו שהיא אמו של שמשון ממ"ש אלה משפחות הצרעתי היינו משפחות מנוח שכתוב בו שהיה מצרעה ואלה אבי עיטם היינו שמשון שכתוב בו שופטים ט"ו ח' וישב בסעיף סלע עיטם שהצרעתי הוא אבי עיטם וא"כ מ"ש שם ואלה אבי עיטם יזרעאל וישמא וידבש ושם אחותם הצללפוני היתה ג"כ מצרעה שעל שניהם אמר אלה משפחות הצרעתי שמנוח היה מצרעתי של דן כנ"ל ואשתו מצרעתי של יהודה ושמה הצללפונית ובסמוך מפורש הטעם למה נקראת כך ובאופן זה יתכן שמרומז דרשת חז"ל בפסוק • וכן הוא באגדת בראשית פרק נ"ב בסופו שחושב ז' עקרות וז"ל השביעית זו הצללפונית אמו של שמשון שנאמר ושם אחותם הצללפונית : ושמו מנוח הרשעים • ברות רבה פסוק ולנעמי מודע לאישה ושם פירשתי : נבל שמו • שמואל א' כ"ה כ"ה ור"ד אל איש הבליעל הזה וכו' : גלית שמו • ש"א י"ז ד' : שבע בן בכרי • ש"ב כ' כ"א ובהכרח לומר שאצל הרשעים כתוב פעם כך ופעם כך שהרי אצל נבל כתוב בריש הענין ושם האיש נבל ואצל שבע בן בכרי כתוב בראש הענין ושמו שבע בן בכרי אך אצל הצדיקים לא כתוב אלא באופן זה שמם קודם להם ושמו אלקנה ש"א א' ושמו ישי ש"א י"ז י"ב ושמו בועז רות ב' א' ושמו מרדכי אסתר ב' ה' ושמו מנוח בפרשה שדורש עתה ואף שהוא הראשון בתנ"ך חושבו באחרונה על שחוזר לענינו שדורש עתה וכדרך המדרש שאשר מביא בדרך אגב הדרוש מביאו בראשונה ואשר הוא עיקר הדרוש בא באחרונה ונשמט במדרש פסוק ושמו קיש ש"א ריש ט' : ושמו לבן • ולא כתוב אצלו בהיפוך וא"כ היל"ל לבן שמו כמו גלית ועי' ב"ר פר' ס' סי' ז' ושם אגירסא ר"י אמר לשבח פרדכוס פי' שגם כאן אף שהוא רשע עכ"ז מ"ש ושמו קודם היא לשבח כמו אצל הצדיקים על שם כינוי למעלה שהיה בו : ושמו מיכיהו • שופטים י"ז א' : שהיה מקבל אורחים • כמ"ש שם שופטים י"ז פסוק ח' ויבוא עד בית מיכה לעשות דרכו וקיבלו

מתנות כהונה

בהן דרך כינוי : בין שעתו וכו' • כלומר כמעט רגע : שנם לאל • דרש למואל כמו נמואל בחילוף אותיות דטלנ"ת כמו לשכה נשכה : [להרבות נשים ולא לחטוא גרסינן : ה"ג לא יניח הבעל בן : יזיר עצמו גרסינן] : וקלקלתי בזנות • מעשה ודעת קדושי' אדע או הוא לשון תימה : [שירצה לבטל נזירותו גרסינן] : אינו אלא לשון צער • עיין זה משלם בב"ר פרשה מ"א וריש רות וריש אסתר : דן ידין עמו • על שמשון נאמרה נבואה זו כמו שפירש"י בפ' ויחי : ה"ג שכך אמרו אימיה דשמשון הצללפוני שמה והוא בב"ב בפ' השפינה בסופו : אפרדובסום • פי' הערוך לבן מאד ועיין מזה במדרש רות בפסוק ולנעמי מודע

ידי משה

אגירסא בירוש' פ"ב דסנהדרין וס"ג כתיב והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבי יהושע אומר על שם לא תתחתן בם רשב"י אומר לאהבה ממש לזנות רבי יוסי אומר למשכן ולקרבן תחת כנפי השכינה פי' ר"י אומר ע"ש לא תתחתן • פי' שנשאן בעבירה לשם תחנות ורשב"י ס"ל שלא היה בהם תחנות רק לשם זנות ור' יוסי ס"ל למשכן לד"ת ולקרבן וכו' וכוונתו היה לש"ש ואיסור לא תתחתן הוא דוקא בגיותן משא"כ בגיורתן אין כאן עבירה כלל ובעל מ"כ טעה מאד כאן ולא ראה את הירושלמי הלז וכתב מה שכתב ושגה מאד

יפה תואר

סיל"ל מלכא והוזקק לפירוש זה דאל"כ מאי למחות מלכין שפי' המפרש שהוא דחוק ועוד אמאי שני למכתב מלכין במ"ן : במיוחד שבשבטים זה יהודה • דאל"כ כשבט מישראל מבעי ליה ועוד מאי רבותיה בלא"ה קי"ל כ"מ שנאמר אחד גדול הוא וכאן כתיב כאחד הלכך צ"ל דהיינו יהודה שהוא הגדול שבשבטים ולפי שממנו הוד מלכות לשפוט את ישראל אמר שמדן יהיה שופט כמוהו : כמיוחד שבשבטים • שיהיו ישראל בימיו בשלום כמו בימי דוד ע"י שהיה עושה נקמה בפלשתים א"נ שהיה שופט בצדק גמור בלי

אתיבון מבני שמואל ויהי שם בנו הבכור יואל ושם משנהו אביה (לא) [א] רבנין אמרי מה זה רשע אף זה רשע ר' יודן אמר בשם ר' סימון לבסוף עשו תשובה ולכך נקרא שמו ושני שנשתנו למעשים טובים ולכך זכו לרוח הקדש הה"ד (יואל א) דבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל זה שמואל [ב] למה נקרא שמו פתואל שפיתה להקב"ה בתפלתו · מנוח למה נקרא שמו מנוח שזכה לדבר עמו מלאך והנבואה נקראת מנוחה שנא' (ירמיה נא) (כח) ושריה (לב) שר מנוחה מלמד שזכה ברוך בן נריה לרוח הקודש כמה דתימא (ישעיה יא) ונחה עליו רוח ה' · ואשתו עקרה ולא ילדה מלמד שהיה מחלוקת בין מנוח לאשתו הוא אומר לה את עקרה ולכך אינך יולדת והיא אומרת לו את עקר ולכך לא ילדתי לא היה מנוח עקר וירא מלאך ה' אל האשה מכאן אתה למד שאשתו של מנוח צדקת היתה שזכתה לדבר עמה מלאך (לג) ולשום שלום בינה לבין בעלה ולהודיעה שהיא עקרה והיא מונעת ההריון ולא בעלה לכך דבר עמה ולפי שראתה במלאך [ג] נקראת שמה צללפוני שהיא פונה במלאך ואין צלל אלא מלאך כמה דתימא (בראשית יט) כי על כן באו בצל קורתי להלן שהיה לוט צדיק יותר מאשתו באו המלאכים בצל קורתו ולא בצל קורתה ברם הכא שבא המלאך אצלה לפי שהיתה צדקת לכך נקראת הצלל למה נאמר הצלל ולא אמר הצל לפי ששתי פעמים נראה לה לאשה אחת בעיר ואחת בשדה · (שופטים יג) ויאמר אליה הנה נא את עקרה ולא ילדת הודיעה שהיא עקרה ולכך לא ילדה כדי לשום שלום בינה לבין בעלה לפי שהיתה מתרעמת על מנוח בעלה על שלא היתה יולדת (שם) (כב) והרית ויולדת בן מכאן ואילך את תקבלי הריון ותלדי בן (שם) ועתה השמרי נא הזהירה שלא תשתה חומץ יין וחומץ שכר וכל משרת ענבים שאלו אינם אלא משמרת ליין כדי שלא יבא הנזיר לשתות יין הנזיר לכך אסרן עליו הכתוב (שם) אל תשתו יין ושכר כמשמעו כמה דתימא מיין ושכר יזיר (שם) [ד] ואל תאכלי כל טמא ואין טמא אלא אסור שהתורה הזהירה לנזיר שלא לאכול כלום (שם) מכל אשר יצא מגפן היין כמה דתימא (במדבר ו) וענבים לחים ויבשים לא יאכל מכל אשר יעשה מגפן היין וגו' (שופטים ו) כי הנך הרה ויולדת בן מכאן שהיתה השכבת זרע של הלילה שמורה ברחמה שלא פלטתה וכיון שאמר לה המלאך והרית ויולדת בן אותה שעה קבלה הרחם אותה טיפה לשם (שם) ומורה לא יעלה על ראשו (כג) כמה דתימא ותער לא יעבור על ראשו [ה] למה נקרא שמו של תער מורה שאין השער מתיירא אלא מן תער שהוא מגלחו גילוח של השחתה כמה דתימא ולא תשחית את פאת זקנך (שם) כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן גלוי היה לפני הקב"ה ששמשון היה הולך אחר עיניו לפיכך הזהירו בנזיר שלא יהיה שותה יין לפי שהיין מביא לידי זמה ומה בזמן שהיה נזיר הלך אחר עיניו אילו היה שותה לא היה לו תקנה לעולם מרוב שהיה רודף אחר זמה מהו שאמר מן הבטן לקיים מה שנאמר (ירמיה א) בטרם אצרך בבטן ידעתיך אבל ברשעים מהו אומר (תהלים נח) זורו רשעים מרחם תעו מבטן דוברי כזב וכה"א (שם נא) הן בעוון חוללתי וגו' (שם) והוא יחל (לד) להושיע את ישראל מיד פלשתים בו תהיה חלה נבואות יעקב שאמר (בראשית מט) דן ידין עמו וגו' יהי דן וגו' (שופטים יג) ותבא האשה וגו' מראהו כמראה מלאך וגו' מכאן שלא היתה שורה השכינה (לה) אלא על בעלי מראה ויאמר לו הנך הרה וגו' אבל מה שאמר לה הנה נא את עקרה לא גלתה לו שלא רצתה לגלות קלקולה כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן עד יום מותו היא הוסיפה עד יום מותו לפי שלא ידעה מה שעתיד אבל המלאך שהיה יודע שעתיד הוא לאבד נזירותו על ידי דלילה לכך לא אמר עד יום מותו (שם) ויעתר מנוח אל ה' ויאמר בי אדוני איש וגו' אמר רשב"ל (לו) [ו] למה נמשלה תפלת הצדיקים לעתר לומר לך מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום כך תפלתן של צדיקים מהפכין מדת אכזריות למדת רחמניות (שם) וישמע אלהים בקול מנוח למה חזר המלאך אצל האשה ולא בא אצל מנוח שלא לפסול דבריו הראשונים שאמר לאשה · ד"א כדי לחבבה בעיניו (שם) ותמהר האשה ותרץ וגו' מלמד

שכל

מסורת המדרש א רות רבה פרשה ד' · ב ילקוט יואל א' · ג ב"ב דף נ"א · ד סוטה דף ט' · ה מדרש שמואל פרשה ב' · ו ב"ר פ' ס"ג ·

חדושי הרד"ל

(לא) רבנין אמרי מה זה רשע כו' · שוה"ט מזמור פ' : (לב) שר מנוחה מלמד שזכה ברוך כו' · כצ"ל · דרש שריה בן נריה בן מחסיה הוא ברוך בן נריה וכלפי מ"ש (ירמיה מ"ה) עליו יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי ע"ש בפירושי מהמכילתא פ' בא · לכן כתב כאן שר מנוחה שזכה למנוחת רוה"ק (ונשתנה שמו אז לשריה ע"ש שררה של מנוחת רוה"ק) · וכן מצאו לעיל ספ"ח ברוך בין הנביאים ע"ש : (לג) ולשום שלום כו' להודיעה שהיא עקרה · כצ"ל וכדמפורש להלן שהיתה מתרעמת על בעלה : (לד) להושיע את ישראל כו' · יהי דן וגו' לישועתך קויתי ה' ותבוא האשה וגו' · כצ"ל : (לה) אלא על בעלי מראה · בשבת נ"ב א' אמרו בעל קומה : (לו) למה נמשלה תפלת צדיקים כעתר

סוכה

חדושי הרש"ש

לבוראן ושמי ה' כו' כצ"ל : (כח) ושריה שר מנוחה מלמד שזכה ברוך ב"נ לרוה"ק · לכאורה נ"ל שזכה שריה כו' ובאמת היה נביא כדאיתא מגילה י"ד ע"ו וברות רבה פ"ב · ובס' נח"ש הביאו למאמר זה בשם ברוך עי' מגילה ט"ו א' בשלמא איכסו מפרשו ופירש"י ברוך ושריה מליכו שהיו תלמידי ירמיה כו' · הן שריה מפורש כאן מקרא שזכה לרוה"ק · אבל על ברוך ק"ל דאדרבה הא כתיב בירמיה מ"ה שאמר ברוך ומנוחה לא מצאתי וגו' גדולות אל תבקש כו' ע"ש ברש"י ורד"ק בשם המכילתא דמשמע שלא זכה לנביאות · ודע מה שכתבתי לעיל ספ"ח דשריה כהן הראש הוא שריה בן מחסיה · אף שהבאתי שם סמוכין לזה מאיכה רבתי · עתה הדרנא דנראה דהוא בן עזריה המוזכר בד"ה א' ה' דשם חשיב הכהנים הגדולים ע"ש במפרשים · וכ"כ התוס' ביומא ע' א' · ואגב אזכיר מה שנפלאתי על דבריהם שם בחדושי כמש"כ דלא חשיב שריה שגלה בגלות יכניה ויהוצדק שגלה בגלות צדקיה · ונהפוך הוא דשריה מבואר בסוף מלכים וירמיה שגלה בגלות צדקיה והמיתו נ"נ ברבלה ויהוצדק כתוב בו בד"ה שם הלך בהגלות ה' את יהודה ופי' המפרש המכונה בשם רש"י בגלות יכניה · וא"א לומר דט"ס הוא בתוס' ול"ל בהיפך · דא"כ ל"ל טעמא ליהוצדק מפני שגלה כו' תיפוק ליה שלא היה כ"ג מעולם כמו שכתב המפרש שם כיון דגלה בגלות יכניה ואז היה עדיין שריה אביו קיים עד גלות צדקיה : (כב) והרית וילדת בן · כאן כצ"ל בלא וי"ו וכן לקמן : (כג) כמ"ד תער לא יעבור על ראשו כצ"ל :

עתה

מתנות כהונה

מודע : [מלובן ברשע גרסינן] : ה"ג אתיבין מבני שמואל ויהי שם בנו הבכור יואל ושם משנהו אביה · ופסוק הוא בשמואל א' סימן ח' ומדכתיב ומשנהו משמע ששניהם שוים ודרשו רבנן מה זה רשע כו' ובשניהם כתיב ושם קודם שם העלם ומתרץ ר' יהודה כו' : נקרא שמו ושני · בדברי הימים א' סימן ו' : פתואל · זה שמואל הנביא : שפתה להקב"ה גרסינן · והפיתוי הוא דכתיב ויקבצו המצפתה וישאבו מים וגו' עד ויאמרו חטאנו לה' וזה היה הפתוי שאמר כלום אתה מבקש מן האדם הזה אלא שיאמר חטאתי שנאמר הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי והרי אומרים חטאנו כמו שמצינו בילקוט עמוס : ולא היה כו' · כלומר והאמת שמנוח לא היה עקר וכדמפרש ואזיל : [נראה לו גרסינן] : משמרת יין · כלומר גזירה שלא לשתות יין עצמו וכמו עשו משמרת למשמרתי : שלא יבא הנזיר לשתות יין גרסינן : ואל תשתי יין וכו' · חוזר למעלה על אשת מנוח : מכאן שהיתה כן · שהרי לא היתה בביתה בין דיבור והרית וילדת שפירושו לעתיד ובין דיבור כי הנך הרה שפירושו שכבר הרה היא : כמה דתימא ולא תשחית וגו' · וילפינן פאת פאת לגזירה שוה מן ופאת זקנם לא יגלחו כמו שפירש"י פרשת אמור : אחר עיניו · כלומר אוהב נשים וכן הוא אומר כי היא ישרה בעיני וכן אמרו חכמים ז"ל שמשון הלך אחר עיניו שנאמר כי היא ישרה בעיני : בו תהיה חלה נבואות יעקב גרסינן · וכ"ה בפרק קמא דסוטה על ותחל רוח ה' לפעמו : מכאן שלא היתה כו' · שהרי היא לקחה אות וסימן שהוא איש האלהים כלומר נביא ממה שהיה מראהו כמלאך כלומר בעל מראה : עתר · עץ ארוך ובראשו שני עוקצין פורק בלע"ז כן פירש רש"י בפרק קמא דסוכה :

אינו

פירוש מהרז"ו

וקבלו בביתו : ויהי שם בנו הבכור · ש"א ח' ב' ומ"ש מה זה רשע אף זה רשע נ"ע שהרי מפורש כתוב בפסוק הסמוך ולא הלכו בניו בדרכיו וגו' ויטו משפט ומה טעם הדרשה וי"ל דרבנן הוקשה להם תיבת משנהו שהיל"ל ושם השני ע"כ דרשו שתחלה היה הבכור רשע והיו סבורים שהשני אולי יהיה צדיק וכאשר גדל השני נודע שגם הוא רשע כראשון וזהו ומשנהו שהיה שני לו לראשון ורבנן לא באו לתרץ רק ר' יודן : נקרא שמו ושני · היינו מ"ש בד"ה א' ופסוק י"ג ובני שמואל הבכור ושני ואביה ודורש ע"פ מדת ממעל מלשון משנה פניו וישנה ואת נערותיה : יואל בן פתואל · יואל הוא בנו של שמואל כמ"ש שם ויהי שם בנו הבכור יואל וכשם שיואל זכה לרוה"ק כך אביה שהוקשו זה לזה : שפיתה להקב"ה בתפלתו · כמפורש עליו ששמע הש"ת כמה פעמים את תפלתו וכמ"ש ושמואל בקוראי שמו קוראים אל ה' והוא יענם : והנבואה נקרא מנוח · שכל נבואת הנביאים על ידי מלאך לבד נבואת משה כמ"ש פה אל פה אדבר בו · וכך נ"ל שהנבואה נקרא מנוח כד"א ונחה עליו רוח ה' וכתיב ושרי' שר מנוחה מכאן שזכה ברוך לרוה"ק · ודברי פליאה הם אך הענין האמיתי בזה כי בירמיה מ"ה כתוב על ברוך שאמר יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי היינו שלא זכה לנבואה שהיה מקוה עליה על שהיה תלמידו של ירמיה הנביא והשיב לו ירמיה בשם ה' הנה אשר בניתי אני הורס וגו' ואתה תבקש לך גדולות אל תבקש וחז"ל דורשי עמוקות גלו כאן שבהכרח שאח"כ זכה ברוך לנבואה שהרי בירמיה נ"א נ"ט כתיב שרי' בן נריה בן מחסי' ושרי' שר מנוחה וברוך היה ג"כ בן נריה בן מחסי' כמ"ש ירמיה ל"ב ט"ז ומאותו טעם שלא זכה ברוך לנבואה היה ראוי שגם שריה לא יזכה לנבואה ומאחר שמצינו ושריה שר מנוחה הרי שגם ברוך שכתוב בו ומנוחה לא מצאתי זכה אח"כ למנוחה כמו שריה וכן כתוב בתורה ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו הרי שנוח הוא נבואה וכן הוא בס"ע פרק כ' ברוך בן נריה ושריה ודניאל ומרדכי כולם נתנבאו בימי נ"נ וש"נ בפירוש הס"ע במגילה י"ג ובספרי ח' א' פסקא ע"ח ורות רבה ריש פר' ב' וכמ"ר פר' יו"ד סי' י"ד אבלו אך אגלי הוא סי' ה' ובירושלמי פ"ע דסוטה שברוך היה נביא והיינו ע"פ דרשת המדרש כאן : לפיכך דיבר עמה המלאך · קודם שדיבר עם מנוח אע"פ שהיה מנוח צדיק כצ"ל שזכה לדבר עם המלאך אך משום שלום וכדמפרש והולך : את תקבלי הריון · שעד עתה לא קבלה הריון מחמת עקרות ועתה ע"פ גם אקבל הריון : שלא תשתה חומץ · שהרי אמר לה בפירוש ואל תשתה יין ושכר ומה השמרי נא אלא שאמר לה שתעשה משמרת לדבריו וכמ"ש בתורה אצל הנזיר מיין ושכר יזיר ואח"כ אמר חומץ יין וחומץ שכר שהעיקר הוא איסור יין ושכר והשאר למשמרת : לשתות יין הנזיר · הנזיר הב' מיותר וט"ס : לכך אסרן עליו · החומץ ומשרת ענבים : מכל אשר יצא מגפן היין · לשון המלאך אל מנוח כשנראה למנוח בפעם הב' ובפעם הא' לא אמר לה ונכלל במ"ש ואל תאכלי כל טומאה : כי הנך הרה · משמע שעתה בשעה שמדבר עמה היא הרה והלא היתה עקרה עד עתה · ורש"י בחומש על פסוק הנך הרה שאצל הגר פירש כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח עכ"ל · ולא זכר דברי מדרש זה שמפורש להיפך · ובב"ר פר' מ"ה סי' ה' דרשו הנך הרה והלא כבר כתיב ויבא אל הגר ותהר מלמד שהכניסה בה שרה עין רעה והפילה עוברה · ויתכן שדורש ג"כ כמו כאן ואם כמו שפי' רש"י יתכן שהם מדרשים חלוקים שהיה לו לפרש כמו כאן : ומורה לא יעלה : ולא פי' מהו מורה ודורש כמו שכתוב בתורה בנזיר ותער לא יעבור על ראשו הרי שמ"ש כאן לא יעלה פי' ג"כ תער : ולא תשחית · ויקרא י"ט ודורש מורה בה' כמו בא' מלשון ירא"ה ועי' נזיר דף ס"ו ברייתא דל"ב מדות מדה ז' : הן בעוון חוללתי · דוד אמר כן על עצמו שהתוודה על חטאו והחזיק עצמו לרשע ע"כ אמר שהחטא בא לו מבטן אמו ומחלל שיצא ממנו : דן ידין וכו' · עי' ב"ר פר' צ"ח סי' י"ד : אלא על בעלי מראה · שהיתה סבורה שהוא ב"א נביא ע"כ אמרה שיש בו סימן שהוא נביא שהרי הוא בעל מראה : קלקולא · שמניעת הוולדה ממנה ולא ממנו כדלעיל : על ידי דלילה · שגלחה אותו : שלא לפסול דבריו · שאם היה בא אצל מנוח בפעם הב' ומצוה אותו א"כ היה כל מה שנראה אל אשתו ודבר לה היה הכל בחנם ע"כ גם בפעם הב' אמר

מכל

יפה תואר

בלי שום הנאה כדוד דכתיב ביה ויהי דוד עושה משפט וצדקה וכן אמרו בסוטה שכל ימיו של שמשון לא אמר לאדם העבר לי מקל זה ממקום למקום : בו תהיה חלה נבואת יעקב וכו' · ובתחלת נבואתו היה סבור שהוא יהיה המלך בן דוד ושוב ראה שמת אמר מאחר שזה מת אמר לישועתך קויתי ה' ע"י מלך הבן דוד כי ודאי אחר הוא ואינו מתייאש במיתת זה וטעם יעקב בתחלת נבואתו שראה נוצח אויביו מאוד שלא כדרך העולם א"ק שהרי כבר נאמר לא יסור שבט מיהודה עד כי יבא שילה והיינו מלך

ידי משה

ושגיאות מי יבין : ולא היה מנוח עקר · דברי שמדרש זה פי' שבאמת לא היה מנוח עקר כדבסמוך : שאין השער מתירא אלא מן התער · לפי שהתער משחית השער לגמרי משא"כ במספרים : שלא רצתה לגלות לו קלקולה · שהחסרון והמניעה הוא ממנה לפי שהיתה מריבה עמו כדלעיל : שלא לפסול דבריו הראשונים · פי' אם היה בא אל מנוח היה מן ההכרח לשנות ולומר לו שהחסרון הוא ממנו מפני דרכי השלום כמו שמצינו גבי שרה כמו שאית' לעיל ובראשונה היה אמר לה שהחסרון הוא ממנה ונמצא היה

פוסל

שכל מעשה הצדיקים במהירות (שם) אשר בא ביום אלי אינו אומר היום אלא ביום מלמד שלא נראה המלאך אליה עד למחר לפי שמנוח לא נתפלל עד למחר בתפלת הבקר כמה דתימא (תהלים ה) ה' בוקר תשמע קולי וגו' (לז) מלמד שהצדיקים מבררים על מעשיהם (שם) ויאמר אני אני הוא בתחלה ואני הוא בסוף שאיני מחליף בדברי (שם) ויאמר מנוח (כד) עתה יבא דברך אמר לו מנוח עד כאן ששמעתי מן האשה והנשים אינם בנות הוראה ואין לסמוך על דבריהן אבל עתה יבא דברך מפיך אני רוצה לשמוע שאיני מאמין בדבריה שמא חלפה בדבריה או פיחתה או הותירה · מה יהיה משפט הנער (לח) מה נזירות יצטרך הנער לשמור אחר שיולד (שם) ומעשהו מה תעשה אמו קודם לכן כל הימים שתהא הרה ממנו (שם) ויאמר מלאך ה' אל מנוח מכל אשר אמרתי אל האשה לחלק כבוד לאשה ולחבבה בעיניו (שם) תשמר על חומץ יין וחומץ שכר ומשרת ענבים אמר לו מכל אשר יצא מגפן היין וגו' (שם) ויין ושכר אל תשת כמשמעו (שם) וכל טומאה לא תאכל כמה דתימא (במדבר ו) וענבים לחים ויבשים לא תאכל (שם) וכל אשר צויתיה תשמר מה שאמר לה ומורה לא יעלה על ראשו (שם) ויאמר מנוח אל מלאך ה' נעצרה נא אותך א"ל מנוח עצורים היינו כמה דתימא (בראשית כ) כי עצור עצר ה' בעד כל רחם ואתה בשרתנו בהרוחה נעשה עמך יום טוב כמה דתימא (במדבר כט) ביום השמיני עצרת תהיה לכם (שופטים יג) ונעשה לפניך גדי עזים שמחתנו ונשמח עמך בגדי עזים לפי שאין שמחה אלא בבשר (שם) ויאמר מלאך ה' אל מנוח אם תעצרני לא אוכל בלחמך אמר לו המלאך אין דרך נביאי ה' לקבל שכר על נבואתם בנביאי שקר מהו אומר (יחזקאל יג) ותחללנה אותי אל עמי בשעלי שעורים ופתותי לחם להמית וגו' אבל בנביאי אמת מהו אומר (מ"ב ה) ויאמר חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח (שופטים יג) ואם תעשה עולה לה' תעלינה רמז לו המלאך שצריך להעלות עולה לה' על בשורה טובה כשם שעשה אברהם בשעה שא"ל הקב"ה (בראשית יב) לזרעך אתן את הארץ הזאת מיד בנה אברהם מזבח על בשורה טובה שכן כתיב ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו (כה) ואין מזבח אלא קרבן · (שופטים יג) כי לא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא למה נאמר לפי שאשתו אמרה לו (שם) מראהו כמלאך ה' נורא מאד היתה סבורה שהכיר בו מנוח שהוא מלאך ואעפ"כ היה מזמנו לו לאכול שטועה היה כסבור שיש אכילה למעלה לכך נאמר לא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא לכך היה מזמנו לאכול אבל אלו היה יודע שהיה מלאך אינו אומר לו שיאכל שבקי היה שאין אכילה למעלה ולמה לא הכיר בו מכאן את למד בשעה שהיו הנביאים הולכים בשליחותו של הקב"ה רוח הקודש שהיתה שורה עליהם היתה נותנה להם אימה בעיני רואיהם שהכל מתיראים מהם שהיו דומים למלאכים · ולמה אכלו המלאכים שבאו לבשר את שרה בהריון וזה לא רצה לאכול לפי שאותם מלאכים כשנתראו תחלה לאברהם כדמות עוברי דרך נתראו לו והוא הכניסם לביתו כמנהגו והזמינם לאכול והם לא רצו לבטל ממנו מנהג האכסנים ואכלו עמו ואחר שאכלו (לט) אמרו שליחותן ולא נראה הדבר שיקבלו שכר על שליחותן אבל זה המלאך בתחלה אמר שליחותו ואלו היה אוכל עמו היה נראה כאלו קיבל שכר על שליחותו לכך נמנע מלאכול · (שם) ויאמר מנוח אל מלאך ה' מה שמך לפי שלא הכיר בו שהיה מלאך לכך שאל לו על שמו (שם) כי יבא דברך וכבדנוך א"ל מנוח אמור לי שמך כדי שאשאל באיזה מקום אמצאך בעת שיתקיים נבואתך ונתן לך דורון ואין וכבדנוך אלא מנחה כמה דתימא (במדבר כב) כי כבד אכבדך (שופטים יג) ויאמר לו מלאך ה' למה זה תשאל לשמי אמר לו המלאך אין את צריך לידע שמי שאין סופך שתראני עוד לעולם הה"ד (שם) והוא פלאי על עצמו אמר לו שהוא יהיה מכוסה ממנו שלא יראנו עוד לעולם כמה דתימא (תהלים קלט) פליאה דעת ממני · ד"א והוא פלאי א"ל המלאך איני יודע לומר לך שמי שלפי השליחות ששולח הקב"ה אותנו קורא לנו שם הוי והוא פלאי לפי פליאה ופליאה שעושה על ידינו הוא קורא לנו שם · ד"א והוא פלאי שם שמו המלאך פלאי לפי שליחות הוא בא להזיר את שמשון כמה דתימא כי נזיר אלהים יהיה הנער לכך קרא שמו פלאי כענין שאמר הכתוב איש או אשה כי יפליא וגו' : ך את מוצא שרמז משה בפ' זו לנזירות שמשון ללמדך שאין לך דבר כתוב בנביאים וכתובים שלא רמזו משה בתורה איש זה היה המלאך שבא להזיר את שמשון שנקרא איש כמה דתימא (שופטים יג) האתה האיש אשר דברת אל האשה מהו ויאמר אני אמר לו המלאך אתה חושב בי שאני איש ואני איני איש אלא אני מלאך ודכוותיה (בראשית כז) אתה זה בני עשו ויאמר אני איני עשו אלא יעקב · או אשה שלא נראה תחלה אלא לאשה כי יפליא ששם שמו פלאי לנדור נדר נזיר להזיר לה' כמ"ד כי נזיר אלהים יהיה הנער : ז דבר אל בני ישראל וגו' ·

(מ) א תני דבר אל בני ישראל ישראל נודרין נזירות ואין העובדי כוכבים נודרים נזירות ואמרת אליהם לרבות את העבדים איש ולא קטן או אשה לעשות הנשים כאנשים וזו היא (מא) ששנינו הכותים אין להם נזירות נשים ועבדים יש להם נזירות חומר בנשים מבעבדים שהוא כופה עבדו ואינו כופה את אשתו (מב) חומר בעבדים מבנשים שהוא מיפר נדרי אשתו ואינו מיפר את נדרי עבדו הפר לאשתו הפר עולמית הפר לעבדו יצא לחירות משלים נזירתו (כו) עבר מכנגד פניו ר"מ אומר לא ישתה ור"י אומר ישתה · כי יפליא מי שיודע להפלות מכאן אמרו מופלא הסמוך לאיש נדריו קיימין · ד"א (מג) כי יפליא כשיפרוש לנדור פרט למהרהר בלב לנדור נדר נזיר

למה

מסורת המדרש א נזיר ריש פרק ט' · ירושלמי שם · ספרי כאן ·

חדושי הרש"ש

(כד) עתה יבא דבריך כצ"ל: (כה) ואין מזבח (אלא) קרבן · כ"ל דט"ס הוא וצ"ל בלא קרבן: (כו) עבר מכנגד פניו כמ"ה לא ישתה ורי"א ישתה · עי' נזיר ס"ב ב' טעמייהו ודלא כמ"כ גם נראה שיש ט"ס בדבריו : הריני

חדושי הרד"ל

סוכה י"ד א' : (לז) מלמד שהצדיקים מבררים על מעשיהם · נראה דזה קאי אקרא האתה האיש אשר דברת אל האשה · לומר שלא סמך בזה ע"ד האשה שזהו האיש אלא רצה לברר הדבר מפיו תחלה : (לח) משפט הנער מה נזירות יצטרך הנער · כצ"ל : (לט) אמרו שליחותן ולא נראה הדבר שיקבלו שכרן

כצ"ל : (מ) תני דבר כו' · ספרי : (מא) ששנינו כו' · נזיר ס"א א' : (מב) חומר בעבדים כו' · שם ס"א : (מג) כי יפליא לנדור כשיפרוש פרט למהרהר כו' · כצ"ל והוא מספרי זוטא הובא בילקוט ומשי

פירוש מהרז"ו

מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר : במהירות · כמ"ש וימהר אברהם : אינו אומר היום · שאם אמרה היום היה משמע ביום זה עצמו אך ביום משמע ביום אחר : בתפלת הבוקר · וצ"ע מנ"ל דלמא התפלל בתפלת המנחה ונענה כמו אליהו בתפלת המנחה וי"ל שאם היה כתוב ויענהו ה' הייתי לומד מאליהו שכתוב בו ענני ה' ענני אך כאן כתוב וישמע ה' בקול מנוח ע"כ דורש מפסוק ה' בוקר תשמע קולי : מבררים מעשיהם · אע"פ ששמע מנוח מאשתו רצה לשמוע בעצמו ואמר בתפלתו יבוא נא עוד אלינו ויורנו וגו' ושאל את המלאך האתה האיש אע"פ שאמרה לו אשתו שהוא האיש וכמ"ש עם נבר תתבר ועי' ויק"ר פר' י"א סימן ב' פירושו : אני הוא בתחלה · שהיל"ל כן ואמר אני לפי האמת שהיה מלאך המלאך אינו משתנה וכן דברו : משפט הנער מנזירות · כי המלאך אמר לאשתו שני דברים · אחד אל האשה ואחד אל הנער ומנוח אינו מפורש רק שאל מה יהיה משפט הנער ולא אל האשה ע"כ דורש ששאל גם אל האשה בתיבת ומעשיה בעת שעשה היינו בבטן כמ"ש הוא עשך ויכוננך וכמ"ש תהלים קל"ט אשר עושיתי בסתר ובאיוב בבטן עושיני עשני : לחלק כבוד ולחבבה · כמ"ש לעיל בסמוך : תשמור על חומץ · כדלעיל על מ"ש לאשה השמרי נא : אמר לי מכל אשר · פי' שלאשה לא אמר כן רק ברמז וכדלעיל וכמפורש בתורה בפרשת נזיר כאן מחרצנים ועד זג : עצורים היינו · כמ"ש נעצרה נא אותך מיותר שהרי פירש נעשה לפניך גדי עזים ע"כ דורש ע"פ מדה פ"ז שכאן צריך לומר נעצרה שהעקרות נקרא עוצר ע"פ מדה י"ז כמ"ש עצרני ה' מלדת וכמ"ש כי עצור עצר ה' פירושו סגירת הרחם ואתה בישרתנו בהרוחות הרחם וע"פ מדת ממעל מרומז בתיבת נעצרה אותם בשמחה כמ"ש עצרת לה' אלהיך : אלא בבשר · של שלמים כמ"ש דברים כ"ז ז' וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך עי' פסחים דף ק"ט ספרי סדר ראה פיסקא ס"ד : אין דרך נביאי ה' · שמאחר שעדיין לא ידע מנוח שהוא מלאך א"כ למה יאכל בלחמו ודורש על שאינו דרך הנביאים לקבל וזה צ"ע שהרי מפורש אצל שאול ונערו שאמר שאול ומה נביא לאיש האלהים והשיב נערו הנה נמצא בידי רבע שקל כסף ונתתי לאיש האלהים והגיד לנו את דרכנו ואצל אלישע עצמו מפורש שקבל ויתכן שאשר קבלו הנביאים בעד נבואתם לא היו אלא בעבור תלמידיהם כמ"ש אצל העשרים לחם וכרמל בצקלונו דאלישע וכמ"ש גיחזי ששאל מנעמן בעבור שני נערים שבאו מהר אפרים אך לא לעצמם כלל וכן היה אצל שמואל שלקח בעבור בני נביאים שהיה רבים אצלו כמפורש אך האכילה הוא לעצמם ודו"ק כי קצרתי : רמז לו · שלא אמר לו דרך צווי ומנוח הבין שכן צריך לעשות ועשה : בנה אברהם מזבח · על בשורת ארץ ישראל כמ"ש ב"ר פר' ל"ט סימן ט"ו ט"ז : שטועה היה כסבור · כמ"ש ברכות דף ס"א אר"נ מנוח ע"ה היה קמ"ל כמסקנא דגמרא שם שלא היה ע"ה אף כי לדעת המדרש לעיל סימן זה שהיה נביא : שהיו דומים למלאכים · כמ"ש ויק"ר פר' א' סימן א' וש"נ : ולמה אכלו · עב"ר פר' מ"ח סוף סימן י"ד ויק"ר פר' ל"ד סימן ח' : ואלו היה אוכל עמו · אע"פ שזה ג"כ מנהגו של מנוח לקבל אורחים : על עצמו אמר · אע"פ שלא אמר ואני פלאי עכ"ז כוונתו על עצמו וכך אמר לו עתה שאני לפניך אני אומר לך אני אך לאחר שאסתר ממך אהיה באופן נסתר לעולם שיאמר עלי והוא פלאי ומה תועלת לך לידע שמי ופלאי פירושו מכוסה כמ"ש כי יפלא ממך דבר ומה שהביא המדרש פסוק פליאה דעת על שפי' כיסוי החלמי לעולם וכן והוא פלאי פי' לעולם אך כי יפלא וכדומה הוא פלא שעומד להגלות : פליאה נפלאה · שמ"ש והוא פלאי מל' עושה פלא · וכמ"ש כאן במנוח ומפליא לעשות וא"כ כל המלאכים הם מכוסים ומפליאים לעשות ולפי פירוש הג' ע"ש הנזירות שבא לצוות שהוא מלשון הפרשה והנזרה והשם מיוחד למלאך זה ולשליחות זו לבד ופירוש הפסוק למה זה תשאל לשמי מעצמך אתה צריך לידע ע"פ מדת ממעל כמ"ש בתורה כי יפליא : ך את מוצא · הכוונה ד"א איש או אשה כי יפליא : מהו ויאמר אני · היל"ל הן או כן ועוד הודה לו שהוא האיש ואינו איש ע"כ דורש שמ"ש ויאמר אני אינו הודאה לדברי מנוח אלא דברי עצמו אני כמו שאני לא כדבריך וכן הדקדוק אצל יעקב שלא אמר הן או כן אלא דברי עצמו : ך ואמרת אליהם · שהוא מיותר לרבות אותם שאמירתך להם ושומעים לך ויעשו הם כפי אמירתך וזה העבדים : וזהו ששנינו · שם במשנה נזיר ס"א שכופה את עבדו שנדר בנזיר כופה אותו שיעבור על נזירותו בעודו עבדו אך לאשתו מפר ביום שמעו לעולם ואינו כופה אותה אם לא הפר ביום שמעו : מופלא הסמוך לאיש · בן י"ג שנה ויום אחד בספרי כאן :

כשפירוש

מתנות כהונה

אינו אומר היום · שממשמעותו שראייה הראשונה היתה ג"כ היום אלא ביום משמע ביום ההוא של אתמול : ה"ג מכל אשר יצא מגפן · כמה דתימא וענבים · וכל טומאה · פירוש אסור כדלעיל : [ה"ג ונשמחה עמך בגדי עזים לפי כו']: היתה סבורה שהכיר גרסינן · פירוש שמא אתה היית סבור שהכיר כו' : ואחר שאכלו כו' · הוא טעם אחר למה אכלו עם אברהם ולא עם מנוח ורבים הם בס' הזה כיוצא בזה : [שהו' יהיה מכוסה גרסינן : קורא לנו גרסינן] : שם שמו המלאך פלאי · המלאך שם את שמו פלאי ע"ש כי יפליא וכדמפרש ואזיל : [אתה זה בני גרסינן] : כופה את עבדו · לבטל נזירותו : ה"ג יצא לחירות משלי' נזירותו · פירוש כשהוא יוצא לחירות צריך להשלים נזירותו : עבר מכנגד פניו · פירוש העבד ברח מעם אדוניו ורבי יוסי סבר שטוב לא מקרי שם אדוניו עליו

ידי משה

פוסל דבריו הראשונים וק"ל : מלמד שהצדיקים מבררים את דבריהם · פי' שעושין דבריהם במתון : ופתו

יפה תואר

שכן דוד והיכי ס"ד שכן דוד מדן ושמא כיון דשמשון נמי מיסודה אתמו : אינו יודע לומר לך שמי · ופי' והוא פלאי נראה מופלא ומכוסה : איני יודע · קושטא דמלתא קאמר וא"כ דאפי' סוי ידע איוס שם

למה נאמר' פרשה זו א (מד) לפי שהוא אומר איש כי ידור נדר לה' או השבע וגו' שאם נדר יום אחד אסור יום א' שנים אסור שנים מאותו המין שנדר מאותו המין אסור שומע אני אף בנזירות כן לכך נאמרה פרשה זו ב שאם נדר יום א' או שעה אחת אסור ל' יום לשתות יין וליטמא למתים ואסור בתגלחת · לנדור נדר נזיר למה כתב כאן נדר לעשות נזירות (מה) כנדרים מה בנדרים עובר על בל יחל ועל בל תאחר אף בנזירות כיוצא בהן ומה בנדרים האב מיפר נדרי בתו והאיש מיפר נדרי אשתו אף בנזירות כיוצא בהן נזיר להזיר ג לעשות כינוי נזירות כנזירות האומר (כז) הריני נזיק נזיח פזיח הרי זה נזיר להזיר יכול שיזיר את אחרים ת"ל נזיר את עצמו מזיר ואין מזיר את אחרים (מו) אבל הלכה למשה מסיני שהאיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר · ר' ישמעאל אומר נזיר להזיר (מז) מכאן שאדם קובע עליו נזירות בתוך נזירותו להזיר לה' (מח) ד שמעון הצדיק אמר מימי לא אכלתי אשם הנזיר אלא אחד פעם אחת עלה אלי אחד מן הדרום וראיתיו אדמוני ויפה עינים וטוב רואי וקווצותיו מסודרות תלים תלים אמרתי לו מה ראית להשחית את השער הנאה הזה גם לי רבי רועה הייתי בעירי (כח) והלכתי למלא את הניאוב מן המעין וראיתי את הבוביא שלי בתוך המים ופחז יצרי עלי ובקש לאבדני מן העולם אמרתי לו רשע מה אתה מתגאה בדבר שאינו שלך של עפר של רמה ושל תולעה הוא עלי להקדישך לשמים ולגלחך לשמים והרכנתי את ראשי ונשקתיו ואמרתי לו כמותך ירבו עושי רצון המקום בישראל עליך אמר הכתוב להזיר לה' · ר' מונא בעי למה לא היה שמעון הצדיק אוכל אשם נזיר א"ת מפני שנזיר חוטא הוא על שציער עצמו מן היין וכי לא אכל שמעון הצדיק חטאת חלב או חטאת דם מימיו סבור שמעון הצדיק בני אדם מתוך הקפדה הם נודרים בנזיר וכיון שהם נודרים מתוך הקפדה סופן לתהות וכיון שהוא תוהה נעשו קרבנותיו כשוחט חולין בעזרה וזה מתוך ישוב הדעת נדר ופיו ולבו שוים : ח מיין ושכר יזיר וגו' הה"ד (ישעיה ה) הוי גבורים לשתות יין וגו' מצדיקי רשע עקב שוחד וגו' תמן כתיב (קהלת י) אשריך ארץ שמלכך בן חורים אימתי הארץ באשרי בזמן שמלכה עוסק בתורה שנאמר (שמות לב) והלוחות מעשה אלהים המה וגו' אל תקרי חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שהוא עוסק בתלמוד תורה בלבד (קהלת י) ושריך בעת יאכלו שקובעים עתים לתורה ואחר כך הם אוכלים לקיים מה שנאמר (שם ט) לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך הה"ד אחריו (שם י) בגבורה ולא בשתי בגבורה של תורה ולא בשתייה של יין לכך אמר ישעיה גבורה של תורה היא באשרי אבל גבורת יין הוא באוי הוי גבורים לשתות יין וכה"א (משלי כג) למי אוי למי אבוי וגו' למאחרים על היין וגו' (ישעיה ה) ואנשי חיל למסך שכר תמן כתיב (שמות יח) ואתה תחזה מכל העם וגו' ושפטו את העם וגו' אבל אלו אינם אנשי חיל אלא למסך שכר כמה דתימא (משלי כג) לבאים לחקור ממסך מהו למסך שכר שהיו מוסכים יין חזק ביין קל כדי להשתכר בו · מעשה בחבורה אחת של זלין שהיו יושבים ושותים יין עד חצי הלילה ולא היו משתכרים בא להם יין אמרו למזוג יין ביין היו עושים כן עד שנכנס בהם היין עמדו והכו זה את זה מתוך השכרות נפלה הצוחה בעיר ובא הלופר ותפשם ומסרם למלכות ונאבדו כולם מי גרם להם היין שהיו שותים ועליהם נאמר לבאים לחקור ממסך אין ממסך אלא יין ביין הוי ואנשי חיל למסוך שכר ומתוך כך משכחין את התורה ומעוותים את הדין שכן כתיב אחריו (ישעיה ה) מצדיקי רשע עקב שוחד ואומר (משלי לא) פן ישתה וישכח מחוקק ישכח את התורה שניתנה על ידי מחוקק זה משה שנאמר (דברים לג) כי שם חלקת מחוקק ספון מה כתיב (משלי לא) וישנה דין כל בני עוני · היין והדעת נמשלו ככימה ועקרב (כט) (מט) כל שעה שכימה נראית ברקיע אין עקרב נראה ברקיע ומשעקרב נראה אין כימה נראית כך היין משול כעקרב והדעת משולה ככימה (ל) מה עקרב מכה בעוקצו כך היין מכה בסופו שנאמר (שם כג) אחריתו כנחש ישך וכשם (נ) שהכימה מבשלת את הפירות ונותנת בהם טעם כך הדעת נותנת ריח וטעם בדבריו של אדם נכנס היין יצא הדעת כל מקום שיש יין אין דעת נכנס יין יצא סוד יין חשבונו שבעים וסוד חשבונו שבעים הדעת מתחלקת בארבע חלקים ב' בשתי הכליות וחלק אחד בפה וחלק אחד בלב ומנין ששני חלקים של חכמה בשתי כליות שנאמר (איוב לח) מי שת בטוחות חכמה אלו הכליות שהן טוחות בגוף (לא) וחלק אחד בלב שנאמר (תהלים נא) ובסתום חכמה תודיעני וחלק אחד בפה (שם מט) פי ידבר חכמות ניתנה הדעת הזו בארבעה כלים האלו וכנגדן נתנו חכמים שיעור לשכרות בארבעה רביעית יין חי שהן ארבעה כוסות שתה אדם כוס אחד שהוא רביעית יצא האדם מרביעית דעתו שתה שנים כוסות יצאו שני חלקים מדעתו שתה ג' כוסות יצאו שלשה חלקים מדעתו ולבו מטורף מיד הוא מתחיל לדבר שלא כהוגן שתה כוס רביעית יצא כל דעתו נשתעממו כל הכליות ונטרף לבו והלשון נפסק

מסורת המדרש א נזיר דף ס"ב · נדה מ"ו · ב ספרי כאן פיסקא כ"ב · נזיר ז' · ג ירושלמי נדרים פרק א' ה"א · נדרים דף ג' · ד נדרים דף ט' · ירושלמי שם פ"א ה"א · נזיר דף ד' · תוספתא נזיר פרק ד'

חדושי הרד"ל

יפליא דמתרגמינן יפרש דרש ליה ועיין בשבועות כ"ו ב' דממעט ליה ממוצא שפתיך (והאי כי יפליא דרשינן ליה לדרשא אחריני ספ"ק דחגיגה) : (מד) לפי שהוא אומר איש כו' · ספרי : (מה) כנדרים מה נדרים עובר על כו' · כצ"ל : (מו) אבל הל"מ שהאיש כו' · שם כ"ח ב' : (מז) מכאן שאדם קובע נזירות כו' · נדרים י"ח א' : (מח) שמעון הצדיק כו' ר' מונא בעי כו' · ירושלמי ספ"ק דנזיר : (מט) כל פעם שכימה נראית כו' · ע' תוס' ר"ה י"א ב' ד"ה יום כו' : (נ) שהכימה מבשלת הפירות כו' · ב"ר

חדושי הרש"ש

(כז) הריני נזיר נזיק נזיח כו' כצ"ל : (כח) והלכתי למלאות את הניאוב כו' · בירושלמי פ"ק דנדרים הגי' השאוב : (כט) כל שעה שכימה נראית ברקיע אין עקרב נראה כו' · הן לפי פירש"י ותוס' בר"ה י"א ב' דכימה הוא זנב טלה (כי מה שהעידו כן משמא דגמרא ברכות כבר כתבו התוס' בעצמם בהמקבל דליתא שם ע"ש) א"כ כשראה עקרב בקצה המערב אז זנב כימה בקצה המזרח ושניהם נראים למעלה (וכדוחק י"ל לדבריהם כוונת המדרש דמ"מ עין האדם שולטת לראות כאחת שתי הקצוות) · וכש"כ לפי' המהרש"א בח"א ברכות שם דכימה הוא ממזל עקרב לא אתיא כלל הך דהכא · ובלא זה לפי' לא אתיא הך דהמקבל ק"ו ב' עד דאתי אריסי מדברא וקיימא כימה אריפייהו) וע"כ לדברי המדרש כימה הוא בשור וכפי' הקונטרס בסוף ר"ה והא דקאמר בברכות ריש נ"ט דאזלה (פי' עייש דהוא בזנב טלה) בתרה י"ל כפי' המהרש"א בח"א שם : (ל) עקרב מכה בעוקצו כו' · בזה יובן מאמרם ז"ל בברכות כ"ח אי לאו עוקצא דעקרבא דמנח בנהר דינור כל מאן דהוה טריקא ליה עקרבא לא הוי חיי ע"כ · ומש"כ היד"מ דלא שמע ולא ראה שיסוך העקרב בזנבו · לא ידע מה שספרו הטבעיים הלא בספרתם שבעקרב (סקארפיאן) יש לו זנב ארוך ובקצהו נמצא קוץ אחד כפוף אשר ידקור בו ואצלו מפות קטן מלא מין ארסי · והיה בדקרו יזרוק המין ההוא לתוך הפצע כו' · וגם העקרב הגדול (קראקדיל) הוא מכה בזנבו הארוך וימות · וכ"ה לשון המשנה פ"ב דאבות מ"י עקיצת עקרב וע"ש במדרש · ולקמן פ' קרח והלך אותו עקרב ועקץ את האדם · מאן דעקץ ליעקצוה עקרבא (בכורות לא ב) : (לא) וחלק אחד בלב שנא' ובסתום חכמה תודיעני · אמת שרש"י והתרגום מפרשים שם שהכוונה על הלב אבל אינו מוכרת

מתנות כהונה

עליו : [ה"ג בפ' בתרא דנזיר ר"מ אומר לא ישתה ור' יוסי אומר ישתה : לעשות נזירות כנדרים גרסי' ועי' זה במס' נזיר] : גם לי · אמר לי : רועה הייתי בעירי גרסי' : הניאוב · כל מאמר זה בירושלמי דפ"ק דנזיר ולפי הענין הוא שם כלי : [ופחז יצרי גרסינן : ה"ג ושל תולעה הוא וכן הוא בספרי] : ה"ג והרכנתי את ראשי · פירוש נטיתי לו את ראשי ובירושלמי גרס וסמכתי : [ה"ג ואמרתי לו כמותך] : לתהות · להתחרט כד"א כדו תהית · ובבבלי פ"ק דנדרים איתא שלא אכל אשם נזיר טמא שמפני שמרבה עליהן ימי נזירות הן מתחרטין וסוגית הספר היא סוגית הירושלמי : [שמלכה עוסק בתורה גרסינן] : זלין · זוללין : הלופר · לא מצאתי פירושו ולפי הענין הוא שומר העיר בלילה ואולי צריך להיות השומר : [ונאבדו כולם גרסינן] : מלא יין ביין · ממסך קא דריש שני נסוכים דאל"כ לחקור מסך מיבעי ליה · ועיין מעשים כאלו בויקרא רבה פרשה י"ב : ה"ג בכימה ועקרב כל שעה כו' · כימה שם מזל ברקיע כדאמרינן עם כסיל וכימה : בעוקצו · בזנבו : [ריח וטעם בדבריו של אדם גרסינן] : טוחות · סתומות מלשון כי טח עיניהם וכן פירש הרלב"ג בספר איוב והרד"ק בשרשים : נשתעממו · לשון שגעון ושעמום : עגום

פירוש מהרז"ו

כשיפרוש · כתרגומו ארי יפרוש ואין בהרהור הלב פירוש : לפי שהוא אומר · נזיר דף ז' : איש כי ידור נדר · בריש סדר מטות ודינו נדר אינו חל אלא ככל היוצא מפיו יום או יומים מין זה וזה עי' ספרי ונזיר דף ג' ודף ז' לקמן פר' זו סימן ח' : שאם נדר יום אחד · בלשון ותורת נזירות : כתיב כאן נדר · שהיה די במ"ש לנדור להזיר ותיבת נדר מיותר : בל יחל ובל תאחר · לא יחל דברו במדבר ל' לא תאחר לשלמו דברים כ"ג כ"ב ואינו יודע למה שינו חז"ל לשון התורה שכתוב לא יחל לא תאחר ובלשון חז"ל בל יחל ובל תאחר : נזיר להזיר · נזיר אם אמר בלשון נזירות להזיר יוסיף ומרבה על הנזירות על שלא אמר לשון נזירות כ"א כינויים לשם נזיר וכן פירושו להזיר לאחרים : נזירות בתוך נזירות · בתוך ל' של נזירות זו קובע לו נזירות אחרת לכשישלים נזירת הא' יתחיל נזירת הב' : שמעון הצדיק · ספרי כאן נזיר דף ד' : הבוביא · דמות הנראה במים : לאבדני מן העולם · לאמר שבחור נאה כזה ראוי לי להלוך אחר תאות לבו : בדבר שאינו שלך · פי' שלא ישאר בקיומו שסופה לבלות בקבר וגי' הגמרא מפני מה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך : מתוך אקפדה · מתוך איזה דבר של כעס כגון שחבירו מפצירו שישתה אצלו יין והוא אינו רוצה ונודר בנזיר וכשיעבור הכעס הוא מתחרט : מתוך ישוב דעתו · שהתישב בעצמו שהתאוה שהיצר מסיתו לעשות כרצונו הוא בטעות כנגד רצון יוצרו ועל זה לא יתחרט לעולם : ח הוי גבורים · וס"ד ואנשי חיל למסוך שכר ומצדיקי רשע עקב שוחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו : אשריך ארץ · וס"ד וצריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי : עוסק בתורה · הוקשה לו מ"ש שמלך בן חורין איזה שר אינו בן חורין על כן דורש על שר ישראל שעוסק בתורה שעומדת כנגד יצרו הרע והוא בן חורין ממנו וכמ"ש אבות פרק ו' שמ"ר פר' מ"א סי' ז' ע"ש למה דורש כן : כי כבר רצה · ואין חפץ ורצון אלהים אלא בתורה ומצות כמ"ש ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר : הה"ד אחריו · וצריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי · שמ"ש בעת פי' כמו שדרשו על פסוק והיה אמונת עתך קבעת עתים לתורה ובלשון חז"ל דקביע לי' עדני' : בגבורה של תורה · כמ"ש אני בינה לי גבורה : שגבורה של תורה הוא באשרי · שתיבת אשרך דר"ד נמשך גם לס"ד בגבורה הוא באשרי ולא בשתי באשרי כ"א באוי : ואתה תחזה מכל העם · אנשי חיל יראי אלהים שיוכלו לשפוט כמ"ש בס"ד ושפטו את העם אך השותים אינם יכולים לשפוט כי שיכור אסור להורות : כדי להשתכר · כי השותה מין אחד אינו משתכר מהרה אך עירוב משקאות משכרים מהרה : הלופר · פירש בערוך שר הטבחים : פן ישתה וישכח מחוקק · וע"פ מדה י"ז שמחוקק הוא משה דורש כאן מדה ט' שהכוונה על תורת משה שנתנה על ידו ועי' לעיל פ' זו סוף סימן ד' שדורש כא"ת : שכימה מבשלת · עי' ב"ר פר' יו"ד סימן ו' : מי שת בטוחות חכמה · וס"ד או מי נתן לשכוי בינה היינו בלב כמ"ש והגות לבי תבונות וכן בפסוק ובסתום חכמה תודיעני ובר"ד כן אמת חפצת בטוחות הם הכליות ובסתום חכמה הוא בלב : בארבע רביעית · פי' ארבע רבע רביעית כשימזגו יעמוד

ידי משה

ופחז יצרי עלי · פי' רש"י נתגבר וכ"ן פירש מיסר עלי לשון פחז כמים : ולגלחך לשמים · פי' הרא"ש שאקבל עלי נזירות ותהיה תגלחת אחר כך לש"ש : ואם תאמר מפני שנזיר חוטא · פי' על שציער עצמו מן היין וכי לא אכל חטאת חלב וחטאת דם ע"כ לשון המדרש הגירסא זו משבשתא היא דא"כ מאי מקשה מחטאת חלב וחטאת דם דילמא שאני התם שהם באו על שוגג וכאן הוא מזיד אלא ה"ג על שטימא עצמו וזה הוא פעמים באונס או בשוגג ואפ"ה לא אכל וס"ד שטעמו היה משום גנאי לאכול דבר שבא על כחטא אף שבא רק על שוגג ומקשה על זה מחטאת חלב וכו' והא דלא קאמר שהטעם שלא אכל משום שציער ואז לא יהיה קשה כלום מחטאת חלב ודם וי"ל לפי שקשה לו דאי מטעם זה מ"ש אשם נזיר מכל הקרבנות של נזיר ועוד אפילו דנזיר טהור נמי ודו"ק : מתוך אקפדה · פי' מתוך הכעס וא"ת מ"ש אשם מכל הקרבנות של נזיר טמא דמייתי אחר שמונה נזירות טהרה ולא ניכול דכיון דנתחרט בטומאה הוה ליה כאלו נעקר נדרו ואף קרבנות דסוף נזירות הוא כחולין שנשחטו בעזרה וי"ל אין ה"נ והא דנקט אשם דפסיקא לי' לפי שאין נזיר טהור מביא אשם וכן משמעות הירושלמי דנדרים פ"ג : מה עקרב מכה בעוקצה · עיין מ"כ ולא שמעתי ולא ראיתי שיסוך העקרב בזנבו ואני

נפסק מבקש לדבר ואינו יכול אלא לשונו עגום לכך אמרו כהן ששתה רביעית יין פסול לעבודה א ישראל ששתה רביעית יין פסול מלדון ללמדך שאין טוב יוצא מן היין הה"ד מיין ושכר יזיר (לב) וחומץ מפני שכרות למה אסרה משרת ענבים שהוא לא ישתכר מהם וגם אסרה אכילת כל היוצא מן הגפן דברים שלא ישתכר מהם למה כך מכאן שחייב אדם להרחיק עצמו מן הכיעור ומן הדומה לכיעור ומן הדומה לדומה מכאן שעשתה תורה סייג לדבריה · תמן תנינן הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה (נא) כיצד יעשה אדם סייג לדבריו כדרך שעשתה תורה סייג לדבריה הרי הוא אומר ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב (נב) ב יכול יחבקנה וינשקנה וידבר עמה דברים בטלים ת"ל לא תקרב יכול תישן עמו בבגדיה על המטה ת"ל לא תקרב יכול תרחץ את פניה ותכחל את עיניה ויטול הימנה את הכוס ת"ל והדוה בנדתה כל ימים שהיא דוה תהא בנידוי מכאן אמרו כל המנבלת עצמה בימי נדתה רוח חכמים נוחה הימנה כל המתקשטת עצמה בימי נדתה אין רוח חכמים נוחה הימנה · הרי הוא אומר איש איש אל כל שאר בשרו וגו' מכאן אמרו אל יתיחד אדם עם כל הנשים בפונדק אפילו עם אחותו ואפילו עם בתו (נג) ועם חמותו מפני טענת הבריות לא יספר עם אשה בשוק אפילו עם אשתו ואין צריך לומר עם אשה אחרת מפני טענת הבריות · כאן נאמר אצל שאר בשר לא תקרבו (לג) ולהלן הוא אומר לא תקרבו לדבר המביא לדבר עבירה לא תקרבו הרחק מן הכיעור ומן הדומה לכיעור שכך אמרו חכמים הרחק מחטא הקל שמא יביאך לידי חמור הוי רץ למצוה קלה שיביאך לחמורה: אחריתו כנחש ישך (לד) מה הנחש ע"י שהסית לחוה לשתות יין נתקללה האדמה בעבורו שנא' (בראשית ג) ארורה האדמה בעבורך כך ע"י יין נתקלל שלישו של עולם שנאמר (שם ט) וייקץ נח מיינו ונאמר ארור כנען זה היה חם שהיה בנו שלישי והוא נקרא אבי כנען מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך מפריש היין את האדם מדרכי חיים לדרכי המות לפי שהיין גורם לו לעבודת כוכבים הה"ד (משלי כג) עיניך יראו זרות כמה דתימא (תהלים פא) לא יהיה בך אל זר וכה"א וכל משרת ענבים לא ישתה וגו' מכל אשר יעשה מגפן היין עשתה תורה סייג לדבריה שלא יאכל ולא ישתה מכל דבר הנעשה מגפן היין כדי שלא יבא לשתות ג מתלא אמר לך לך אמרין לנזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב · מיין ושכר יזיר אפילו לא אמר אלא הריני נזיר מן היין הרי הוא נזיר שלם לפי שמצינו ג' דברים אסורים בנזיר לשתות יין ולגלח שערו וליטמא למתים יכול לא יהא נזיר עד שיזיר מכולם ת"ל מיין ושכר יזיר אפילו מאחד משלשתן הרי זה נזיר (נד) אמרו האומר הריני נזיר מן החרצנים מן הזגים מן התגלחת מן הטומאה הרי זה נזיר וכל דקדוקי נזיר עליו (נה) ד ר' יוסי הגלילי אומר מיין ושכר יזיר למה כפל הכתוב יין ושכר והלא יין הוא שכר ושכר הוא יין למה כן לפי

שהוא אומר (דברים יד) ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר מעשר דגנך וגו' יכול אף הנזיר במשמע ומה אני מקיים מיין ושכר יזיר בשאר כל המינים חוץ מיין מצוה או אף ביין מצוה ומה אני מקיים (שם) ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר וגו' בשאר כל אדם חוץ מן הנזיר ת"ל מיין ושכר יזיר לעשות יין מצוה כיין רשות (נו) ר"א הקפר אומר יין זה מזוג שכר זה חי (לה) או אינו אלא יין זה חי ושכר זה מזוג ת"ל ונסכו יין רביעית היין ואומר הסך נסך שכר ה חי אתה מנסך ואין אתה מנסך מזוג הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון יין זה מזוג שכר זה חי · יזיר אין נזירות בכל מקום אלא פרישות וכה"א וינזרו מקדשי בני ישראל ואומר ענבי נזירך ואומר וינזרו לבשת ואומר האבכה בחדש החמישי הנזר הא (נז) אין נזירות בכ"מ אלא פרישות · יזיר (נח) שומע אני מסחורתו ומרפואתו ת"ל לא ישתה בשתיה הוא אסור ומותר ברפואתו ובסחורתו · חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה (נט) מגיד שעשה בו חומץ כיין וחומץ מצוה כיין מצוה וכל משרת וגו' (ס) ו מגיד שאם שרה ענבים במים שהם בנותן טעם מכאן אתה דן לכל אסורים שבתורה מה אם היוצא מן הגפן שאין איסורן איסור עולם ואין איסורן איסור הנאה ויש לו התר אחר איסורו עשה בו טעם כעיקר שאר איסורין שבתורה שאיסורן איסור עולם ואיסורן איסור הנאה ואין להם התר לאחר איסורן אינו דין שנעשה בו טעם כעיקר · וענבים כמשמען (סא) לחים להביא את בוסר (סב) ויבשים לא יאכל לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו ומכאן אתה דן לכל איסורין של נזיר ומה כאן שהוא מין אחד והם שני שמות חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו אף כל שהם מין אחד והם שני שמות חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו להביא יין חדש וענבים שהוא חייב ב': ט כל ימי נזרו מכל וגו' (סג) ז בא הכתוב ללמדך שאם אכל כזית מכולם שהוא לוקה את הארבעים מכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה מה אם היוצא מן הגפן שאין איסורו איסור עולם ואין איסורו איסור הנאה ויש לו התר לאחר איסורו הרי הן מצטרפין זה עם זה לכזית שאר איסורין שבתורה שאיסורן איסור עולם ואיסורן איסור הנאה ואין להם התר אחר איסור דין הוא שיצטרפו זה עם זה לכזית · מכל אשר יעשה מגפן היין (סד) שומע אני אף העלין והלולבין במשמע ת"ל מחרצנים עד זג מה פרט מפורש פרי ופסולת פרי אף אין לי אלא פרי ופסולת פרי להוציא את העלין ואת הלולבין שאינן פרי ופסולת פרי · מחרצנים (סה) מיעוט חרצנים שנים ועד זג אחת דברי ר"א בן עזריה אלו הן החרצנים ואלו הן הזגים החרצנים אלו החיצונים והזגין אלו הפנימים כמה דתימא (שמות כח) פעמון זהב ורמון ומתרגמינן זגא דדהבא ורמונא דברי ר' יהודה ור' יוסי אומר שלא תטעה כזוג של בהמה החיצון זוג והפנימי ענבל · לא יאכל אין אכילה פחות מכזית מכאן לאיסורי נזיר בכזית: י כל ימי נדר נזרו תער וגו' למה צוה

מסורת המדרש א תוספתא סנהדרין פ' ה' · עירובין ס"ד · ב תהל"ר פ' ע"ו · ג שבת י"ג · ב"מ נ"ב · עבודת כוכבים י"ז וכ"מ · ד ירוש' נזיר פ"ו ה"ט · ה ב"ב נ"ז · ספרי במדבר פי' קנ"ג · ו פסחים מ"ד · ז שם מ"ט

חדושי הרש"ש

פי' במפרשים. ועוד · אמנם רבו מספר הכתובים המורים על החכמה שהיא כלב: (לב) וחומץ מפני שכרות למה אסרה כו' שחייב אדם להרחיק עצמו כו' שעשתה תורה סייג לדבריה · לעיל בדרשת פ' מטה בפסוק עתה השמרי נא משמע שגם החומץ אינו אלא סייג: (לג) ולהלן הוא אומר לא תקרב כצ"ל: (לד) מה הנחש כו' נתקללה האדמה בעבורו כו' כך כו' נתקלל שלישו של עולם · פי' מש"כ לעיל: (לה) או אינו אלא יין זה חי כו' ת"ל ונסכו יין כו' · נ"ל למחוק תיבת השני ופי' בזה"ז ודברי המ"כ תמוהין

חדושי הרד"ל

ב"ר פי"ט: (נא) כיצד יעשה אדם סייג כו' · אדר"נ פ"ב: (נב) יכול יחבקנה כו' · פי' שבת פי"ג: (נג) ועם חמותו · בזה"ז נוסח וכן דמאי רבותא הא אסור להתיחד עמה ודוקא בתו ואמותו שמותר להתיחד עמהן הוא דאצטריך לאשמועינן שמ"מ מפני הבריות שאין מכירין בקורבותיו אסור: (נד) אמרו האומר הריני נזיר מן החרצנים כו' · משנה' ג' ב': (נה) ריה"ג אומר מיין כו' · ספרי: (נו) ר"א הקפר אומר כו' · שם: (נז) אין נזירות אלא פרישות כו' · שם: (נח) שומעני מסחורתו כו' שם · ופ' פסחים כ"ג א': (נט) מגיד שעשה בו חומץ כו' · ספרי: (ס) מגיד שאם שרה כו' · שם ונזיר ל"ז א':
(סא) לחים להביא כו' ספרי: (סב) ויבשים כו' לחייב ע"ז בפ"ע כו' שם ל"ת ב': (סג) בא הכתוב ללמדך שאם אכל · ספרי ופ"ם ל"ו ב': (סד) שומעני אף העלין כו' · ספרי ופ"ם ל"ד ב': (סה) מיעוט חרצנים

פירוש מהרז"ו

יעמוד על רביעית וכמ"ש חז"ל כל חמרא דלא דרי על חד תלת מיא לאו חמרא: כהן ששתה · עירובין ס"ד: וחומץ מפני שכרות · פי' וחומץ שאסרה תורה ג"כ מפני שכרות אך מפני מה אסרה משרת ענבים וכו': מכאן שחייב אדם · שמ"ר פר' פ"ז סימן ב': ואל אשה וגו' · ויקרא י"ח: בנידוי · מלשון ריחוק כתרגומו בריחוקה: איש איש אל כל שאר · לא תקרבו לגלות ערוה ויקרא י"ח ו' שאפילו הקריבה אסור שמביא לידי ערוה: מפני טענת הבריות · שאין הכל מכירים בקרובותיו ויחשדו אותם שעוסקים בדברי עבירות: ולהלן הוא אומר · בנדה לא תקרב כנ"ל ללמוד שכמו שחייב אדם להתרחק מערוה שאינו שלו כך חייב אדם להתרחק מערוה שלו: אחריתו כנחש · אגב שהזכיר פסוק זה לעיל בסימן זה שדומה לעקרב שמכה בעוקצו אחריתו וגו' של יין מביא מה שדרש על זה לעיל סימן ב' קרוב לסופו עי' מ"ש: שלא יבא לשתות · יין ושכר שהיא עיקר האיסור כדלעיל סי' זה: אפילו לא אמר · לעיל סי' ז': אמרו האומר · פי' אמרו חכמים שהאומר הריני וכו': ר' יה"ג אומר · ספרי כאן והגי' שם ריה"ג אומר מיין ושכר יזיר למה נאמר לפי שהוא אומר וכו' ומ"ש למה כפל עד למה כן אין מקומו כאן אלא בדברי ר"א הקפר: ואכלת לפני ה' אלהיך · אגל מעשר שני כתיב שצריך לאכול מעשר שני בירושלים וכתיב שם מעשר דגנך תירושך ויצהרך ותירושך הוא יין כדי שמצוה לשתות יין ממעות מ"ש יכול שגם הנזיר ישתה יין ממעות מעשר שני ומ"ש כאן מיין ושכר יזיר בשאר המינים פי' בשאר מיני יין שאינו של מצוה ובספרי כאן הגי' משאר היינות והרי כאן שני ל"ת והכריע מחייבת יזיר שאפילו ממעות מ"ש ואסור יין מצוה ג"כ יזיר שחייבת יזיר מיותר שהרי כבר אמר להזיר לה' לדרוש יזיר מכל מקום: ת"ל ונסכו · במדבר כ"ח ז' ולשון הפסוק ונסכו רביעית ההין לכבש האחד בקודש הסך נסך שכר לה' ומ"ש כאן ואומר הסך נסך ע"ש וג"ל וגו' הסך נסך: וינזרו מקדשי · ויקרא כ"ב: יאמר ענבי נזירך · פירש רש"י שהנזירות והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם: וינזרו לבושת · הושע ט' י"ד: האבכה הנזר · זכרי' ז' ד' ופי' לטהרים מאכילה ושתיה: מסחורתו ורפואתו · שיעשה עסק מאיסור יין ולעשות רפואה מן היין: לא ישתה · חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה: חומץ ביין · שחיבת יין ותיבת חומץ שני מיותר שהיל"ל חומץ לא ישתה לדרוש שחומץ מצוה כמו יין מצוה: שאין איסורם איסור עולם · אלא כל ימי נזרו ומותר בהנאה כנ"ל בסחורה ורפואה וצ"ע למה לא אמר שאינם אסורים אלא לו ולא לאחר ועי' לקמן רים סימן כ': איסור עולם · חלב וכל השמאים לאכול שאסורים לעולם ויש מהם שאסורים בהנאה כמו ערלה: וענבים כמשמען · וכולל לחים ויבשים שנכלל בתיבת וענבים לדרוש לחייב על כל אחד בעצמו: ט כל ימי נזרו · מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג: אף העלים והלולבין · שאף הם מן הגפן אלא שאין בהם טעם והגירסא שבכאן ובספרי אין להבין והרוצה להבין דבר לאמרו יעיין בנזיר דף ל"ד ושם מפורש שדורש כלל ופרט וכלל כעין הפרט ע"ש וברש"י: ומתרגמינן זגא דדהבא · נ"ש אינה ראיה שהלא שהזגים הם הפנימים ויותר היה נראה שהוא ראיה לדברי ר' יוסי שהחיצון זוג כמו זוג של בהמה ולא מצאתי ראיה זו לא בגמרא ולא בירושלמי והנה מצאתי בגליון מדרש אלי שכתבתי מכבר זג הוא הפנימי ורמון הוא החיצון ולא ידעתי מאין כתבתי כן והיה בדעתי אלא לכמתיקם בפירושי עד שהראני ידידי המופלג מוהר"ל מהורלדהוא בזה דעת הרמב"ן על התורה שחולק על רש"י שסובר שהיו הפעמונים בין הרמונים אך הרמב"ן סובר שהיו בתוך הרמון ממש כמ"ש והפעמוני זהב בתוך הרמונים בתוכם ולא ביניהם ודברי המדרש כאן ראיה לדעת הרמב"ן שהזוג היה בפנים ולזה הביא ראיה מהתרגום כדעת ר' יהודה וכן דעת ר' יוסי שזוגי הבהמה משל היו בתוך הרמונים ממש ע"ב אמר כאן:

מתנות כהונה

עגום · לשון נעום כלומר נכרת: טומאתה לא תקרב גרסי' · ועיין כל זה במסכת אדר"ן בפ' קמא: [יכול יחבקנה גרסינן]: לא תקרב · משמע שום קריבה דשם: והדוה בנדתה גרסינן: מפני טענת כו' · שאין הכל בקיאין בקרוביו: [כאן נאמר אצל שאר בשר לא תקרבו גרסינן · וכן במתן]: לדבר המביא כו' · דייק מדכתיב לשון קריבה ולא אמר לשון שכיבה או לשון גילוי לא יגלה לא ישכב: יביאך · כחטא הקל: [כ"ג ונאמר ארור כנען: כ"ג אבי כנען מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך וכו']: וכן הוא אומר · חוזר על מה שאמר למעלה שיעשה אדם סייג למעשיו מאלפון הרי זה מיור גרסינן: רבי אלעזר הקפר כו' · כל זה בספרי פרשה זו: ונסכו יין · אע"פ דלא כתיב יין בסוף פרשה אלא כתיב ביה: חי אתה מנסך · שכר פירושו יין המשכר וכן פירש הרד"ק בספר שרשים: מסחורתו · שלא יעשה סחורה ביין ולא יתרפא בו וכל דינים אלו הן בספרי ובירושלמי בפרק שני דמסכת ערלה בפרק שלשה מינים: [שאר איסורין גרסינן: הכי גרסינן לא יאכל לחייב על זה בפני עצמו ועל זה כו' עד בפני עצמו להביא כו' · כ"ג ואין איסורו איסור הנאה]: זוג וענבל · כ"ה בפרק שלשה מינים: שלא תטעה לומר · כרבי

יפה תואר

שם יתחלף לא היה מגיד הכיון דלא ליה שם קבוע דהא בשם שוטים לו בשם הטיה ג"כ לא גלה מפני היין [illegible] שאינו שם קבוע: ויקץ נח מיינו · כב"ר מתפרק יינו מעליו ופירש שאינו יקיצה ממש שאין השכרות [illegible] יינו מעליו לפי שהשכור נדמה [illegible] וייקץ נח מיינו [illegible]

הקב"ה לנזיר שלא יגלח ראשו לפי שהגילות מתארו ומיפהו כשם שאמרו ביוסף (בראשית מא) ויגלח ויחלף שמלותיו וגידול שער הוא לשון צער ואבל לכך אמר הקב"ה אחר שזה הנזיר אסר עצמו מן היין כדי להרחיק עצמו מן הזימה יגדל שערו שיתנבל ויצטער כדי שלא יהא יצה"ר קופץ עליו · עד מלאת הימים אשר יזיר לה' קדוש יהיה יאסרו עליו (סו) בקדש שלא יגע בו לפי שהוא הקדישו לשם שמים · כל ימי נדר נזרו (סז) נדרו תלויה בנזירתו (נו) ולא נזירותו תלויה בנדרו · תער לא יעבור (סח) אין לי אלא תער תלש מירט וסיפסף כל שהוא מנין ת"ל לא יעבור על ראשו לרבות כל המעבירים ומאחר שסופינו לרבות כל דבר מה ת"ל תער לפי שלא למדנו לתגלחת אחרונה שהיא בתער ללמד ממצורע א"א שאין דנין קל מחמור להחמיר עליו רבי אומר אינו צריך הרי הוא אומר תער לא יעבור עד מלאת התורה אמרה אחר מלאת לא תהא תגלחת אלא בתער · ד"א א"כ למה נאמר תער (סט) ללמדך שאינו סותר לא זוג ולא מספרים אלא תער בלבד · עד מלאת הימים אשר יזיר לה' מנין אתה אומר (נז) שאם אמר הריני נזיר סתם מגלח יום שלשים וא' ואם גילח יום ל' לא יצא ת"ל עד מלאת הימים אשר יזיר לה' ועדיין לא מלאו ימי נזירותו · קדוש יהיה · קדושת שער קדוש יהיה (ע) אין לי אלא המגלח כמצותו ששערו אסור גילחוהו אחרים קודם זמנו ושלא כמצותו מנין ת"ל קדוש יהיה מכ"מ (עא) בר פדא אמר סתם נזירות שלשים יום שנא' קדוש יהיה יהיה בגימטריא שלשים רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן כנגד תשעה ועשרים פעם שכתוב בפרשה נדר נזיר נזרו יזיר להזיר והא אינון תלתין א"ר יוסי בר בון אחד לחידושו יצא ואינו עולה מן המנין (נח) א על דעתיה דבר פדא אם גילח יום שלשים לא יצא על דעתיה דרבי שמואל אם גילח יום שלשים יצא אית דבעי נשמענה מן הדא גדל פרע שער ראשו כמה הוא גידול שער שלשים יום ואית דבעי נשמענה מן הדא עד מלאת הימים וכמה הם ימים מלאים שלשים יום מעתה אם גילח יום ל' לא יצא א"ר יצחק בר אלעזר הימם כתיב גדל פרע לומר לך שהוא גדל פרע אין לי אלא מי שיש לו פרע מי שאין לו פרע מנין ת"ל שער ראשו משהו (עב) אין לי שהוא אסור לגלח אלא עד מלאת הימים אשר יזיר מנין שהוא אסור בתגלחת עד הבאת קרבן ת"ל ואחר ישתה הנזיר יין וכי הנזיר שותה יין אלא מופנה להקיש לדון ממנו ג"ש נאמר כאן נזיר כל ימי נדר נזרו ונאמר להלן נזיר מה להלן אסור לשתות עד הבאת קרבן אף כאן אסור לגלח עד הבאת קרבן :

יא כל ימי הזירו לה' וגו' בא וראה שכל מי שמקדש את עצמו מלמטה מקדישין אותו מלמעלה זה לפי שמזיר את עצמו מן היין ונוהג צער בעצמו שלא יגלח ראשו כדי לשמור עצמו מן העבירה אמר הקב"ה הרי הוא חשוב לפני ככהן גדול מה כהן אסור ליטמא לכל המתים אף נזיר אסור ליטמא לכל המתים מה בכ"ג כתיב (ויקרא כא) כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אף בנזיר הוא אומר כי נזר אלהיו על ראשו מה בכהן כתיב (ד"ה א כג) ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים אף נזיר נקרא קדוש שנא' כל ימי נזרו קדוש הוא לה' : בא וראה כמה המצות מעטרות את ישראל והלא גדול שער ניוול הוא לאדם שהוא אינו חופף ראשו ולפי שהוא מגדלו לשם שמים קראו הכתוב עטרה לראשו הה"ד כי נזר אלהיו על ראשו · כל ימי הזירו וגו' (עג) נזיר שכל ימיו אסור לשתות ולגלח וליטמא למתים ואם גילח ושתה יין ונטמא למתים סופג את הארבעים (נט) על המתים מנין שלוקה דכתיב כל ימי נזרו וגו' לעשות ימים של אחר מלאת כימים שלפני מלאת לגלח מנין דכתיב כל ימי נדר נזרו וגו' לרבות ימים של אחר מלאת כימים שלפני מלאת על הטומאה מנין דכתיב כל ימי הזירו לה' וגו' לעשות ימים של אחר מלאת כימים שלפני מלאת · (עד) ב שלשה מינין אסורים בנזיר הטומאה והתגלחת והיוצא מן הגפן · הטומאה מנין דכתיב כל ימי הזירו לה' על נפש מת וגו' תגלחת מנין דכתיב (במדבר ו) כל ימי נזרו תער לא יעבור על ראשו (ס) היוצא מן הגפן דכתיב מכל אשר יעשה מגפן וגו' כל ימי נזרו חומר בטומאה ובתגלחת מביוצא מן הגפן שהטומאה והתגלחת סותרים והיוצא מן הגפן אינו סותר וחומר ביוצא מן הגפן מבטומאה ותגלחת שלא הותר כלל היוצא מן הגפן והותר בתגלחת מצוה כגון מצורע דנפקא ג מראשו האמור במצורע דמיותר להביא נזיר מצורע שמגלח והותר במת מצוה ליטמא חומר בטומאה מתגלחת שהטומאה סותרת את הכל וחייבין עליה קרבן ותגלחת אינה סותרת אלא שלשים יום ואין חייבין עליה קרבן · על נפש מת לא יבא (עה) ד שומע אני נפשות בהמה במשמע כענין שנאמר (ויקרא כד) מכה נפש בהמה ת"ל לאביו ולאמו במה ענין מדבר בנפשות אדם רבי ישמעאל אומר א"צ הרי הוא אומר לא יבא בנפשות המטמאות בביאה הכתוב מדבר ואלו הן נפשות אדם לאביו למה נאמר לפי שהוא כולל בכהן הדיוט (שם כא) לנפש לא יטמא בעמיו וחזר והזהירו לקרובים כי אם לשארו וגו' יכול אף נזיר כן יהא מותר ליטמא

מסורת המדרש א ירושלמי נזיר פרק א' הלכה ג' : ב נזיר דף ל"ד : ג נזיר דף מ"ה · ד שם דף מ"א :

חדושי הרד"ל

ב' כו' · ספרי וע"ש במתני' : (סו) בקדש שלא יגע בו · א"א לפרש נגיעה בשער שמא יתלוש דהא אפי' לר"י דאסר דבר שאין מתכוון משמע דלא אסר כ"א לתוף ולספסף אבל ליגע מותר · ואפשר לא יגע לאו דוקא ור"ל לא יהנה ממנו בקודש : (סז) נדרו תלויה בנזירותו ולא נזירותו תלויה בנדרו · כ"ה בספרי ע"ש במפרשים : (סח) אין לי אלא תער כו' · שם ל"ט ב' וע' בספרי : (סט) ללמדך שאינו סותר כו' · שם מ' א' ובירושלמי שם : (ע) אין לי אלא המגלח כמצותו כו' · ספרי : (עא) בר פדא אמר כו' · ירו' פ"ק ה"ג : (עב) אין לי שהוא אסור כו' להקיש ממנו גז"ש כו' · ספרי : (עג) נזיר שכלו ימיו כו' · כל. שמנין שם י"ד ב' ע"ו א' : (עד) מינין אסורין כו' חומר בטומאה כו' · שם מ"ד א' : (עה) שמוע אני

חדושי הרש"ש

תמוסין : (נו) ונזירותו תלויה בנדרו · בספרי ובילקוט הגי' ולא נזירותו תלויה כו' : (נז) שאם אמר הריני נזיר סתם כו' ואם גלח יום ל' יצא ת"ל עד כו' וכבר מלאו ימי נזירותו או אפילו אמר הריני נזיר שלשים יום אם גלח יום ל' לא יצא ת"ל כו' כצ"ל ועי' בספרי ובמפרש ז"א : (נח) ע"ד דבר פדא אם גלח יום שלשים לא יצא · עי' בירושלמי בפ"ק דנזיר בתוס' קס"ע שהעלה זה בצ"ע שהוא נגד משנה מפורשת : (נט) על (המתים) מנין שלוקה דכתיב כל ימי נזרו כו' · נראה דצ"ל על היין מנין כו' ועי' נזיר דף י"ד וט"ו : (ס) היוצא מן הגפן דכתיב כו' נזרו מכל אשר יעשה מגפן וכו' כצ"ל ובדפוסים

מתנות כהונה

כרבי יהודה אלא הוא כזוג כו' : מתארו · עושה לו תואר פנים יפות : נדרו תלוי בנזירתו · כדלעיל שאפי' אמר אהיה נזיר ליום א' לדבר אחד צריך להיות נזיר שלשים יום ובכל דבר : מירט וסיפסף · כולם ענין העברת שער הם ועיין פרק שלשה מינים : [ה"ג שלא למדנו תגלחת אחרונה שהיא כו'] : ד"א אם כן כו' · בירושלמי דפרק ג' מינין ופירש אעפ"י שכל המעבירין אסור מ"מ אין סותר הנזירות כי אם התער : [ה"ג ואם גלח יום שלשים לא יצא : והא אינון תלתין גרסינן · וכן הוא בירושלמי פרק הנזיר] : חידושו · כלומר לגופו ולאדם בתורה דין נזיר או פי' כמו שפירש"י ותוס' פ"ק דנזיר : אם גילח יום ל' יצא · שכבר עברו כ"ט ימים : גידול שער ל' יום · עיין פרק קמא דנזיר : ימים מלאים ל' יום · חדש ימים הרי הקף של הימים : הימם כתיב · חסר יו"ד בתרא ומעתה אין ראייה מכאן : וכי הנזיר שותה כו' · שקראו עדיין נזיר : כל ימי נדר נזרו וגו' · תער לא יעבור : ונאמר להלן נזיר · ואחר ישתה הנזיר יין : [מגדלו לשם שמים גרסינן] : אסור לשתות יין ולגלח · עד הבאת קרבן כדלעיל : סותרים · שאם גלח או נטמא למת צריך להתחיל הנזירות מראש והימים הראשונים יפלו : ה"ג והתגלח' אינה סותרת אלא שלשים · ועיין כל זה בפרק ג' מינין : בביאה · בביאת אהל שהמת שם ואלו דוקא נפשות אדם שנאמר

פירוש מהרז"ו

כזוג של בהמה ולא של מעיל ובזה נתקיימו דברי הראשונים בס"ד : ויגלח ויחלף שמלותיו · לכבוד המלכות להתהדר לפני פרעה : לשם צער ואבל · לקמן פר' י"א סוף סי' א' : להרחיקם מן הזימה · לעיל ריש פר' ז' ובסי' ז' בסוף המעשה דשמעון הצדיק : יאסרו עליו בקודש · כמ"ש קדוש יהיה גדל פרע : נדרו תלוי בנזירותיו · עי' מ"כ ומ"ש ונזירותו תלוי בנדרו שאם פירש יותר משלשים יום יעשה כפי נדרו : תלש מירט ספסף · נזיר ל"ט ופי' רש"י תלש שער בסמוך לבשר אבל לא עקר לגמרי מירט שערו לגמרי ספסוף כמו סוף : לתגלחת אחרונה · פי' רש"י שם לאחר השלום ימי נזירות טהרה : ממצורע אי אפשר · שתגלחת מצורע חמור שהיא תגלחת כל גופו ע"כ צריך תער אך כאן בנזיר שאינו כל גופו אינו צריך תער ע"כ כתוב תער ללמד על תגלחת אחרונה עי' פסיקתא זוטרתי כאן : ר' אומר אין צריך · לדרוש על שהוא מיותר אלא כך הוא שמעה דקרא תער לא יעבור עד מלאת אבל במלאת יעבור תער שמכלל לאו אתה שומע הן : שאינו סותר לא בזוג · שאם גלח בזוג באמצע ל' יום אינו סותר נזירותו אך בתער סותר : קדושת שער · כמ"ש קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו : המגלח כמצותו · כשהשלים זמן נזירותו ופתח אוה"מ על קרבנותיו : בר פדא · נזיר דף ה' ג"כ בר פדא אך בירושלמי פרק א' דנזיר הלכה ה' הגירסא בר קפרא ואחר

לשון המדרש הוא בירושלמי : כ"ט פעם וכו' תלתין · הנה מניתי שאין בפרשה רק כ"ט פעמים ובהכרח לומר שחושב גם מ"ש כי נזר אלהיו על ראשו ג"כ מלשון נזירות ועל שאינו שוה לכל הנ"ל ע"כ לא חשב תחלה אלא כ"ט פעם : לחידושו · כמ"ש לעיל סימן זה שאינו בכלל שאר נדרים וזה לגופו וכמאן דאמר אין דורשים תחילות שצריך לגופו : גידול שער ל' יום · שעד שלשים השער מגודל ונאות לאדם לאחר שלשים נקרא ניוול ומשא לאדם וכמ"ש לעיל פר' ט' בסי' כ"ד : עד מלאת ימי · היינו קודם מלאת שלשים יום וכ"ט יום נקרא חודש חסר : לא יצא · ואנן תנן במתניתין יצא : הימם כתיב · חסר יו"ד בתרא לדרוש לכתחלה צריך ל' יום ובדיעבד כ"ט : מי שאין לו פרע · שאין טבעו לגדל פרע כשער שלו קטנים תמיד : עם הבאת קרבן · לקמן סי' ע"ז : משהו · איזה שער שיהיה לו אפילו קטנים : כל ימי נדר נדרו · תער לא יעבור על ראשו ונאמר להלן ואחר ישתה הנזיר יין להורות שגם אחר שעברו ל' של הנזירות אסור לשתות יין שהרי מדבר על הבאת קרבנותיו שמעכב שתיית יין : **יא** כל ימי הזירו לה' · על נפשות מת לא יבוא עי' לקמן פר' י"א סוף סי' א' : כדי לשמור עצמו : כדלעיל ריש סימן יו"ד : מה כהן גדול · כמ"ש ויקרא כ"א י"א על נפשות מת לא יבוא : כי נזר שמן · ויקרא כ"א י"ב : ויבדל אהרן להקדישו · על שבתורה אינו מפורש שאהרן ובניו הם קדשי קדשים על כן הביא הפסוק של ד"ה וקדושת נזיר קדושת כ"ג היינו ק"ק מה שאין כן בכהן הדיוט : כל ימי נדר נזרו · תער לא יבוא על ראשו כל לרבות אפילו אחר מלאת : כל ימי הזירו לה' · על נפשות מת לא יבוא : סותרים · הימים שמנה מקדם ומתחיל למנות מחדש אחר הקרבן והתגלחת : שלא הותר כלל · אפילו יין מצוה כדלעיל סי' ח' ר"י הגלילי : מראשו האמור במצורע · שתיבת ראשו האמור במצורע שהוא מיותר לדרוש שנזיר מצורע מותר לגלח : שהטומאה סותר הכל · שאם היה נזיר שבע שנים ונטמא ביום אחרון סותר כל הז' שנה ואם גלח שלא כדין אינו סותר ממה שמנה רק שלשים יום · עי' לקמן סוף סי' ע"ז : נפשות בהמה · עי' ביצה דף כ"א אבל יו"ט וכאן אפילו ר"ע מודה : לפי שכולל בכהן הדיוט · ברים

יפה תואר

כשם שאמרו ביוסף כו' · ואף דהתם י"ל דגלות הוי משום שמנהג היוצאים מבית האסורים ולא משום שהיה מתארו ומיפהו זה אינו כי עדיין · לא ידע יוסף אם יצא לחלוטין או אם יחזירוהו שם כבתחלה ולכן ע"כ לא היה אלא מפני כבוד המלכות שצריך ליפות עצמו : לפי שהוא כולל לנפש לא יטמא וכו' · והזר והתירו לקרובים זה הוא סותר למה שאמר בויקרא רבה אמור ואמרת אמירה ראשונה למת מצוה יטמא וכו' לאחרים לא יטמא ומ"ש ג' זהו עיקר דאילו התם ק' שהרי אזהרת טומאה קודמת לאזהרת מת מצוה דבתר דמוזהר מטומאה צריך להזהיר דאילו למת מצוה יטמא ועוד שאזהרות הטומאה

נ"ל הוא מתגבר עליו ע"ד תוסף רוחם יגועון וזה הענין עצם שהאדם קודם פרידתו הוא מתגבר כחו ומדבר דברים חזקים בכל כחו וכמו כן הכא הואיל והרחיק עצמו מן הזנות ע"י נזירות היין ויש לחוש שיתגבר עליו יגברו ע"כ ציוה הקב"ה שיגדל שערו ודו"ק : אמר הקב"ה הרי הוא חשוב לפני ככה"ג · פי' ע"ד דאית' בספרי וישלח את נערי בני ישראל שכל מי שאוכל בטהרה ונזהר מטומאת קרי ראוי להקריב קרבן במעלת ככה"ג . ונזיר זה נזהר מטומאת קרי לפי שנזור מכל דבר המרגיל את האדם לידי זנות והוכל מאכלינו בטהרה ע"כ ראויה ליה מעלת כה"ג וק"ל : דכתיב כל ימי נזרו וגו' על נפש מת לא יבוא וזה הפסוק

ידי משה

ואני אומר דה"פ לפי שדרך המנשכים לנשוך בשיניים והעקרב נושך בעוקץ לשונו והוא כמו סוף פי' בסוף הלשון וק"ל : כדי שלא יהא יצר הרע קופץ עליו · פי' ע"ד שבא לטהר מסייעין לו פי' הואיל והפריש עצמו מן היין כדי שלא יבא לידי זנות א"כ ר"ל לפי דאיתא במשנה ומתקינין לו כהן אחר משום טומאה פי' טומאת קרי ומקשה הר"ן והא לא היו מאכילין אותו שום מאכל המביא לידי קרי וגם מקשה שם גבי הא דאמרינן עשרה נסים היו בבה"כ וקחשיב אחד מהם שלא ראה הכה"ג קרי ומקשה ג"כ הכי ומשני ע"ד המשל כשני בני אדם מתאבקים יחד הגבור וחלש וכשחלש רואה שהגבור נוצח הוא מאמץ כחו וזורק את הגבור לארץ ע"ד תוסף רוחם יגועון למו כן בילה הרע כשרואה שהאדם מרחיק עצמו

ליטמא לקרובים ת"ל לאביו לומר שאינו מטמא לקרובים ולאמו למה נאמר לפי שהוא אומר בנזיר לא יטמא להם במותם רבי אומר במותם אין מטמא אבל מטמא הוא בנגען ובזיבתן ואין לי אלא בנזיר בכ"ג מנין ת"ל אמו בכ"ג שלא הייתי צריך שכבר ק"ו הוא ומה אם במקום שכהן הדיוט מטמא לאחיו מאביו אין כ"ג מטמא לאביו מקום שאין כהן הדיוט מטמא לאחיו מאמו דין הוא שלא יהא כ"ג מטמא לאמו אם זכית מן הדין (מא) מה ת"ל לאמו בכ"ג מופנה להקיש לדון ממנו גזירה שוה נאמר בכ"ג אמו ונאמר בנזיר אמו מה אמו האמור בנזיר מטמא בנגען ובזיבתן אף אמו האמור בכ"ג מטמא בנגען ובזיבתן · לאחיו למה נאמר לאחיו אינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה · לאחותו מה ת"ל הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת יכול יטמא אמרת לא יטמא להם במותם יכול לא יטמא למת מצוה ת"ל לאחותו לאחותו אינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה נאמר לאחיו להתירו לטמא למת מצוה שאינו אלא איסור לאו לא יטמא להם ונאמר ולאחותו להתירו לטמא אפילו במקום פסח ומילה דחייבי כריתות הן (מב) אבל לבנו ולבתו לא נאמר (עו) שאין הקטנים ניזורין · (עז) ר"ע אומר נפש אלו הרחוקים מת אלו הקרובים לאביו לאביו אינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה ואם נאמר לאביו למה נאמר לאמו (מג) אם נאמר אביו ולא נאמר אמו (עח) הייתי אומר לכך לא יטמא לו משום דחזקה בעלמא הוא אבל אמו דודאי ילידתיה ליטמא לה ואי כתב רחמנא אמו הייתי אומר לאמו הוא דלא אזיל זרעה בתרה אבל אביו כיון שאמר הכתוב למשפחותם לבית אבותם אימא ליטמא ליה לכך נאמר לאביו · לאחיו שאם הוא כ"ג ונזיר לאחיו אינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה ולאחותו שאם היה הולך לשחוט פסחו ולמול את בנו לאחותו איני מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה · לא יטמא להם במותם (עט) אבל עומד הוא בהספד ובשורה (פ) רבי אומר במותם אינו מטמא אבל מטמא הוא בנגעם ובזיבתם כי נזר אלהיו על ראשו להגיד מה גרם :

יב כל ימי נזרו קדוש הוא לה' א למה נאמר לפי שהוא אומר עד מלאת הימים אין לי אלא מי שיש לו פסק לנזירתו נזיר עולם מנין ת"ל כל ימי נזרו להביא נזיר עולם קדוש הוא לה' זו קדושת הגוף :

יג וכי ימות מת עליו (פא) ב במחוורת עליו הטומאה להוציא את הספק זו טומאת התהום (פב) אי זו טומאת התהום כל שאין מכירה אחד בסוף העולם היה מכירה אחד בסוף העולם אין זו טומאת התהום היה טמון בתבן או בצרורות הרי זו טומאת התהום במים באפלה ובנקיקי הסלעים אין זו טומאת התהום ולא אמרו טומאת התהום אלא למת בלבד · בפתע פתאום (פג) רבי יונתן אמר בפתע זה שוגג וכה"א (במדבר לה) בפתע בלא איבה הדפו · פתאום זה אונס וכה"א (שם יב) ויאמר ה' פתאום אל משה וגו' (פד) ורבנן אמרי פתאום זה מזיד וכה"א (משלי כב) ופתיים עברו ונענשו · (פה) ד"א פתאום זה שוגג דכתיב (שם כד) פתי יאמין לכל דבר וכי מאחר שיש בפתאום להוציא ממנו מזיד אונס ושוגג למה צריך הכתוב לכתוב בפתע להביא את השוגג (פו) אלו לא נכתב פתע הייתי אומר כי מביא קרבן על טומאתו היכא דנטמא בשוגג מידי דהוה אכל התורה כולה אבל אונס ומזיד אימא לא כתב רחמנא פתע דשוגג הוא לגלות על פתאום דאונס ומזיד הוא ואפילו הכי חייב קרבן על טומאתו · וטמא ראש נזרו · (פז) במי שהיה טהור ונטמא הרי הוא חייב בהעברת שער ובהבאת קרבן ולפטור הנזיר בקבר · וגלח ראשו · ראשו הוא מגלח ואין מגלח כל שערו · ביום טהרתו ביום הזייתו בשביעי אתה אומר ביום הזייתו בשביעי או בשמיני ת"ל ביום השביעי יגלח אי בשביעי אע"פ שלא הזה ת"ל ביום טהרתו ביום הזייתו ביום השביעי · אין לי אלא שביעי שמיני תשיעי ועשירי מנין ת"ל יגלחנו · אין לי אלא ביום בלילה מנין ת"ל יגלחנו אין לי אלא תגלחת הטומאה תגלחת טהרה מנין ת"ל יגלחנו · כיצד היה מזה בשלישי ובשביעי ומגלח בשביעי ומביא קרבנותיו בשמיני ואם גילח בשמיני מביא קרבנותיו בו ביום דברי ר"ע :

יד ג וביום השמיני להוציא את השביעי או אינו אלא להוציא את התשיעי נאמר כאן שמיני ונאמר להלן שמיני ומיום השמיני והלאה וגו' מה שמיני האמור להלן הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה אף שמיני האמור כאן הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה אלו אמר תורים יכול הרבה ת"ל יביא שתי תורים לא אמרתי אלא שתים יכול יביא תורים ובני יונה ת"ל או שני בני יונה יכול יביא פרידה אחת מזו ופרידה אחת מזו ת"ל שתי תורים או שני בני יונה (פח) מכאן אמרו אין מביאין תורין כנגד בני יונה ולא בני יונה כנגד תורין · אל הכהן אל פתח אהל מועד (פט) מלמד שהוא חייב בטיפול הבאתם עד שיביאם אל פתח אהל מועד :

טו ועשה הכהן אחד לחטאת ואחד לעולה (צ) ד שיפרישם הכהן אחד לחטאת ואחד לעולה בעשייתן אין לי אלא הפרשה לכהן בבעל מנין נאמר ביולדת ולקחה שתי תורים או שני בני יונה אחד לעולה ואחד לחטאת הרי שהבעלים מפרישין בשעת לקיחתן נמצאו למדין הפרשה בכהן והפרשה בבעלים ומצינו למדים כאן קן סתומה בזמן שהכהן צריך להפרישן בזמן שהבעלים מפרישין אותה סתומה ונמצינו למדין כאן קן מפורשת בזמן שהבעלים מפרישין איזו לעולה ואיזו לחטאת · וכפר עליו מאשר חטא על הנפש (צא) משום טומאת המתים דברי רבי ישמעאל (צב) ר"א אומר ה מאשר חטא על נפשו שציער עצמו מן היין והלא דברים ק"ו ומה המצער נפשו מן היין צריך כפרה ק"ו המצער נפשו על כל דבר · וקדש את ראשו ביום ההוא והזיר לה' את ימי נזרו נמצינו למדין שמתחיל למנות (צג) מיום שגילח דברי רבי יוסי ב"ר יהודה רבי אומר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וקדש את ראשו ביום הבאת קרבנותיו : טז והזיר

מסורת המדרש א ספרי כאן פיסקא כ"ז · ב ספרי כאן פיסקא כ"ח · ג ספרי כאן פיסקא כ"ט · ד יומא מ"א · ה תענית י"א · נדרים דף י' · סוטה ט"ו · ב"ק צ"א · שבועות ח' · כריתות כ"ח ·

חדושי הרש"ש

ובדפוסים שלפנינו נשתרבו התיבות : (מא) מה ת"ל לאמו בכה"ג מופנה כו' ונאמר בנזיר אמו כו' פי' ור"י סבר דמופנה מג"ש למדין ומשיבין עי' בתוס' נזיר מ"ח ריש ע"ב : (מב) אבל לבנו ולבתו ל"כ שאין הקטנים ניזורים · עי' ז"ר ובפי' ז"א להספרי : (מג) אם נאמר אביו כו' משום דחזקה בעלמא הוא עי' ידי"מ וקושייתו לא שייך בנזיר דקאימנן ביה אבל הוא שייכא לכה"ג דכתיב ביה נמי לאביו ולאמו עי' בתוס' שם בסוגיא ותירוץ הידי"מ צריך ג"כ ביאור דהא מ"מ הוא ממזר והוה פגום מכהונה מק"ו מאלמנה עי' יבמות ע"ו ב' ובפירש"י שם · אבל משכחת לה כגון שהיה לאביו בה קדושי טעות וכה"ג כתב

חדושי הרד"ל

נפשות בהמה כו' · ספרי שם מ"ז א' : (עו) שאין הקטנים ניזורין · בגמ' ליתא · וע' פירושו במפרשי הספרי והגר"א ז"ל בהגהותיו לספרי מחקו : (עז) רע"א נפש כו' שם ב' : (עח) הייתי אומר כו' דחזקה כו' · שם מ"ט א' : (עט) אבל עומד הוא בהספד כו' · ספרי : (פ) ר' אומר כו' · שם : (פא) במחוורת עליו כו' · נזיר ס"ג א' : (פב) איזהו טומאת התהום כו' · (שם ב') : (פג) רי"א בפתע כו' · כריתות ט' א' וע' ספרי : (פד) ורבנן אמרי פתאם כו' · כריתות שם : (פה) ד"א פתאום זה שוגג כו' · ספרי : (פו) אילו לא נכתב פתע כו' · כריתות שם : (פז) במי שהיה טהור ונטמא כו' · ספרי : (פח) מכאן אמרו אין מביאים כו' · קנים פ"ב וספרי : (פט) מלמד שהוא חייב כו' · ספרי : (צ) שיפרישם הכהן כו' · שם : (צא) משום טומאת כו' דר"י · ספרי : (צב) רה"א מאשר חטא כו' · שם י"ט א' : (צג) מיום שגלח דברי ר' יוסי כו' · שם י"ח א' ובירושלמי פ"ו ס"ט :

פירוש מהרז"ו

אמור שכתוב אצל כהנים לנפש לא יטמא בעמיו משמע כל נפש ואח"כ אמר כ"א לשארו שהתירו לקרובים ועי' נזיר דף מ"ח : אבל לבנו ולבתו · שאצל כהן הדיוט כתובים שמותר לטמא והיה צריך לכתוב כאן שאסור לטמא ודורש על שאין הקטנים נזורים שאין יכולים לקבל נזירות על עצמם רק האב יכול לקבל נזירות על בנו קטן כמ"ש לעיל בסימן ז' עי' במפרש הספרי כאן : להגיד מה גרם · איזה דבר גרם שישמור עצמו כל כך כי נזר על שנזר אלהיו על ראשו : יב עד מלאת הימים · אשר יזיר לה' קדוש יהיה משמע ולא אמר כך שאינו קדוש ואין ללמוד מכאן קדושה על נזיר עולם ע"כ כתוב פסוק ח' כל ימי נזרו קדוש הוא לה' שכל ימים שהוא בנזרו הוא קדוש : זו קדושת הגוף · פירש רש"י בחומש קדושת הגוף שלא יטמא למתים : יג ופתאום עברו · עברו היינו במזיד שיודע שאסור ועובר : וטמא ראש נזרו · וגלח ראשו שהיה טהור ונטמא חייב בגילוח וקרבן ולא מי שלא היה טהור כלל : ואינו מגלח כל שערו · כי המצורע מגלח כל שערו ע"כ כתוב כאן ראשו עי' ספרי באריכות : ביום טהרתו · ואח"כ כתוב ביום השביעי יגלחנו ודורש שאם כתב ביום טהרתו לבד הייתי אומר דהיינו ביום השביעי שהוא יום הבאת קרבנותיו ונטהר לגמרי לקדשים ת"ל ביום השביעי יגלחנו וקרי' ליה ביום טהרתו על שנטהר במקצת שאינו מטמא : יד ביום השמיני · יביא שתי תורים להוציא את הז' שאינו יכול להביא קרבנותיו בז' · ספרי כאן : ומיום הז' והלאה · ויקרא כ"ב כ"ז : אלו אמר תורים · ולא אמר שתי תורים · יכול שיביא כמה שירצה אע"פ שאמרו מיעוט רבים שנים הייתי אומר שנים לחיוב ואם יביא הרבה ת"ל שתי תורים ולא יותר וכ"ע שאם כן בכל מקום נאמר כן : תורים כנגד בני יונה · בן יונה אחת ותור אחד במקום בן יונה : טו בבעלים מנין · שאם אמר בשעת לקיחתן זו לעולה וזו לחטאת שיועיל ואינו יכול לשנות עוד ת"ל בויקרא י"ב אצל יולדות : קן סתומה · בספרי כאן הגי' נמצאנו למדים קן סתומה קן מפורשת והמדרש מפרש איזה סתומה ואיזה מפורשת בזמן שהבעלים מפרישים סתומה שהביאו לכהן ולא פירשו איזה לעולה ואיזה לחטאת זהו סתומה : על כל דבר · על אחת כו"כ שצריך כפרה : מיום שגלח · וקידש ראשו היינו גילוח ואח"כ והזיר לה' : וכפר עליו · היינו הקרבנות ואז וקידש ראשו שיגלח · נזיר מ"ח א' :

מתנות כהונה

שנאמר אדם כי ימות וגו' ועיין לעיל פרשה ז' : הכי גרסינן לפי שהוא אומר בנזיר לא יטמא להם במותם · ועיין כל זה בספרי באורך ובנזיר פ' כהן גדול : רבי אומר במותם כו' · עיין בפרש"י בנזיר פר' כהן גדול : [ה"ג אין כ"ג מטמא לאביו מקום כו' : להתירו לטמא למת מצוה גרסינן] : ה"ג בספרי שאין הקטנים ניזורין וכן הביאו הילקוט · ור"ל שאין הנזירות חלה עליהם והאב אינו יכול להזיר את בתו הקטנה אע"פ שהיא ברשותו · [ה"ג לאמו הוא דלא אזיל כו' : ה"ג לאחיו שאם הוא כהן גדול ונזיר כו'] · בפרק כהן גדול דף מ"ח ע"ב : מה גרם · כלומר כמה טובה איבד בהטמאו לבעל מעל ראשו נזר אלהיו אי נמי להגיד שהנזירות בראש וכדאיתא בסוף פ"ק דנזיר נזר אלהיו על ראשו מגיד שהנזירות בראש ובספרי ישנו לכל המאמר כצורתו ולא גרס לזה : פסק · הפסק : זו קדושת הגוף · ולא קדושת שער ובספרי יליף ליה : במחוורת · ידוע וברור ודייק מדכתיב עליו ועיין כל זה במסכת נזיר בפ' הכותים אין להם נזירות : אלא למת בלבד · מהני קבר תהום אבל לזב ולזבה לא מהני : ולפטור הנזיר בקבר גרסי' · ופירושו שהיה בבית הקברות או טמא משאר טומאה מתחלת נזירתו והכי יליף ליה בנזיר בפרק מי שאמר הריני מגלח : ביום הזייתו · מגלח שמיני וכו' מניין שאם לא גילח ביום ההזייה בשביעי שיגלח ביום ח' ט' י' : [ה"ג בספרי אין לי אלא תגלחת הטומאה תגלחת טהרה מניין ת"ל יגלחנו כיצד כו'] : ה"ג וביום השמיני להוציא כו' : ה"ג מה שמיני האמור להלן הכשר כו' : יכול הרבה · שאם ירצה להביא הרבה הרשות בידו ת"ל כו' : מכאן אמרו · מדכתיב או : ביולדת ולקחה שתי גרסינן : בעשייתן · כשיבא להקריבן צריך שיאמר זה לחטאת וזה לעולה : בזמן שהבעלים מפרישין אותה סתומה · שאינם מפרישין לאמר איזה לחטאת ואיזה לעולה אלא בסתם שאז הכהן צריך לפרש ולומר זה לחטאת כו' · ובספרי אין הנוסחא כן מ"מ היא היא : והלא דברים ק"ו · וחומר · פ"ק דנדרים ודעבודת כוכבים : נמצינו למדין וכו' · כל זה הוא בפ"ק דנזיר ובפרק מי שאמר הריני נזיר :

מניין

ידי משה

שפסוק כתיב לאחר מלאת ומקים וכו' : דחזקה בעלמא הוא · מקשה כלב אהרן אדרבה הואיל וספק הוא ליטמא עצמו ממ"נ דאם אינו אביו א"כ אין הוא כהן ומשני כגון שהיה חבורה של כהנים עומדים ופירש אחד מהם ובעל וא"כ מ"מ כהן הוא הולד אבל אם הוא אביו אכתי ספק הוא עכ"ל ובזה ישבתי הגמ' ביבמות יכול שאל"ל אביו הטמא יכול ישמע לו וקשה לי מ"ט אייתי הגמ' דוקא עבירה זו וצ"ל דה"פ דבוודאי כשאביו אומר לבנו שיעבור על אחת מן כל שאר עבירות שבתורה אין ה"א בעולם שישמע לו מחמת סברא זו שאביו הוא ספק משא"כ כשאומר לו אביו שיטמא לטומאת מת הואיל והוא ממ"נ בקושית לב אהרן הנ"ל שאם אינו אביו אינו כהן ואינו מוזהר על טומאת המת ודוק כי הוא קרוב לאמת : ר"א אומר מאשר חטא על נפשו שציער עצמו מן היין · והא דקאמר לעיל שנקרא קדוש על שציער עצמו מן היין כבר הרגישו התוס' בקושי' זו בגמ' דתענית ומתרצים שהוא דומיא דמתענה בשבת שצריך־

ליתב

יפה תואר

הטומאה מפורש בקרא : מה שמיני וכו' · ומשמיני והלאה וכו' דהטעם שאינו כשר לקרבן עד יום שמיני הוא כדי שיבדוק שאם נגנתו אמו או שנמצא בו מום אבל כשהוא תוך ז' על ידי קטנותו אין מומו ניכר

לה' את ימי נזרו (צד) כל אשמות שבתורה מעכבין את הכפרה חוץ מזה יכול אף זה מעכב ת"ל והזיר והביא אע"פ שלא הביא הזיר · משם רבי ישמעאל אמרו אף זה מעכב שנאמר והזיר לה' · אימתי והביא כבש בן שנתו לאשם · והזיר לה' את ימי נזרו (צה) א מנין שהוא אסור ליטמא למתים בימים של אחר נזירתו כימים שבתוך נזירתו עד הבאת קרבן ת"ל ואחר ישתה הנזיר יין · וכי נזיר שותה יין אלא מופנה להקיש לדון ממנו גזירה שוה נאמר כאן נזיר ונאמר להלן נזיר מה נזיר האמור להלן עשה בו ימים של אחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן אף נזיר האמור כאן נעשה בו ימים של אחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן · והביא כבש · ולא איל · בן שנתו לעצמו ולא בן שנה לשני עולם · לאשם · (צו) הרי זה קנס׳ א"ר שמעון לא מצינו אשם שיבא לבטל אלא זה בלבד שכן כתיב אחריו והימים הראשונים יפלו · (צז) והימים הראשונים יפלו מי שיש לו ראשונים ואחרונים סותרו מנין אם אמר הריני נזיר מאה יום ונטמא סוף מאה חסר יום אחד מנין שהוא סותר את הכל ת"ל והימים הראשונים יפלו מי שיש לו אחרונים סותר וזה יש לו אחרונים נטמא ביום ק' יכול יהא סותר הכל ת"ל והימים וגו' מכלל דאיכא אחרונים וזה אין לו אחרונים או אפילו נטמא בתחלת מאה סותר את הכל ת"ל הימים הראשונים יפלו מי שיש לו ראשונים וזה אין לו ראשונים כי טמא נזרו (צח) הטומאה סותרת את הכל ואין התגלחת סותרת את הכל אלא שלשים יום דבעינן גדל פרע הטומאה סותרת ואין היין סותר: יז וזאת תורת הנזיר תורת (צט) ב אחד נזיר ימים ואחד נזיר עולם (ק) יכול שאת מרבה נזירות שמשון ת"ל וזאת שכן (קא) אמרו מה בין נזיר עולם לנזיר שמשון נזיר עולם הכביד שערו מיקל בתער ומביא ג' בהמות ואם נטמא מביא קרבן טומאה נזיר שמשון הכביד שערו אין מיקל בתער ואם נטמא אין מביא קרבן טומאה (קב) רבי אומר אבשלום נזיר עולם היה שנאמר (שמואל ב טו) ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל המלך אלכה נא ואשלם את נדרי אשר נדרתי לה' בחברון כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם לאמר אם ישוב ישיבני ה' ירושלים ועבדתי את ה' מהו מקץ מ' שנה ר' נהוראי אומר משום ר' יהושע לקץ ארבעים שנה ששאלו להם מלך ואותה שנה ששאלו להם מלך היא שנת עשר לשמואל הרמתי ומגלח אבשלום אחד לשנים עשר חדש דברי רבי שנאמר (שם ב יד) והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך נאמר כאן ימים ונאמר להלן (ויקרא כה) ימים תהיה גאולתו מה להלן שנים עשר חודש אף כאן י"ב חודש ר' נהוראי אומר מגלח אחד לשלשים יום כדרך שהכהנים מגלחים שנא' (יחזקאל מד) ופרע לא ישלחו כסום יכסמו את ראשיהם ר' יוסי אומר מערב שבת לע"ש שכן מצינו בבני מלכים מגלחים מערב שבת לע"ש · זאת תורת (קג) לקרבן טהרה או אף לקרבן טומאה ת"ל ביום מלאת ימי נזרו לא אמרתי אלא במי שיש פסק לנזירתו · ביום מלאת (קד) ביום יביא ולא בלילה יביא אותו הוא יביא את עצמו ואין אחרים מביאין אותו ג זו אחת משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה והשיאו אותם עון אשמה וכי אחרים משיאים אותם והלא הם משיאין את עצמן כיוצא בו אתה אומר (דברים לד) ויקבור אותו בגיא וכי אחרים קברו אותו והלא הוא קבר את עצמו אף כאן אתה אומר יביא אותו הוא יביא את עצמו ואין אחרים מביאים אותו: יח והקריב את קרבנו לה' (קה) מגיד שבהמה מקודשת לשם · בן שנתו (קו) בן שנה לעצמו ולא בן שנה לשנים · ד תמים להוציא את בעלת מום · אחד ולא שנים · אחד שיהא הקדש לשם לעולה שיהא הקדשו לשם עולה וכבשה יכול שתים ת"ל אחת · אמרת אחת אין מגלחין שני נזירות כאחת · בת שנתה בת שנה לעצמה ולא בת שנה לשנים תמימה להוציא בעלת מום לחטאת שיהא הקדשה לשם חטאת ואיל יכול שנים ת"ל אחד · אמרת אחד מגלח הוא על זבח אחד תמים להוציא בעל מום · לשלמים שיהא הקדש לשם שלמים (קז) ה לימד בנזיר שיטען בג' בהמות: יט סל מצות מצוה שיביא בסל אין לי אלא סל מנין את מרבה שאר הכלים ת"ל סל וסל (מד) ו וסל מצות כלל חלות מצות פרט אין בכלל אלא מה שבפרט מלמד שאין טעון ד' מינין כתודה חלות מצות בלולות בשמן ורקיקי מצות משוחים למה צריך לומר מצות ברקיקים יכול ליתן לחלות משיחה ולרקיקים בלילה ת"ל מצות למצה שוו ולא שוו לבלילה ולמשיחה ורקיקי מצות משוחים בשמן יכול כדרך המושחין ת"ל בשמן כדי קיום שמן כיצד הוא עושה טובל אצבעו ונותן אחת על זו ואחת על זו · ז ומנחתם ונסכיהם לעולה ולשלמים או אף לחטאת ולאשם כדרך שהוא אמור במצורע שמביא מנחה על חטאתו ואשמו ועולתו שנאמר וביום השמיני יקח שני כבשים תמימים וכבשה אחת בת שנתה וגו' היה מביא שלשה עשרונים לכל מין ומין יכול אף בנזיר כן ת"ל ואת האיל יעשה זבח שלמים וגו' ועשה הכהן את מנחתו ואת נסכו והלא איל היה בכלל ומנחתם ונסכיהם ויצא מן הכלל ולימד על הכלל מה האיל שהוא שלמים מיוחד שהוא בא בנדר ובנדבה טעון נסכים אף כל הבאים בנדר ובנדבה שיטענו נסכים: כ והקריב הכהן לפני ה' ועשה את חטאתו ואת עולתו (קח) מלמד שהחטאת קרב קודם לעולה בכל מקום ואת האיל יעשה זבח שלמים מגיד שהעולה קודמת לשלמים על סל המצות שיקדים הלחם לזביחת האיל שאין הלחם קדוש אלא בדם הזבח · ועשה הכהן את מנחתו וגו' · לענין שאמרנו: כא וגלח הנזיר פתח אהל

מסורת המדרש א תוספתא נזיר פרק ד' · ב נזיר ד' · ירושלמי שם פ' א' ה"ב · ג ספרי פיסקא ל"ב · ד שם · ה זבחים נ"ט · נזיר מ"ס · ירוש' שם פ' ו' ה"ז · ו מנחות ע"ח · ספרי פל"ד · ז ספרי שם · מנחות נ"א ·

חדושי הרד"ל

(צד) כל אשמות שבתורה כו' · ספרי · ושם י"ט ב' : (צה) מנין שהוא אסור לטמא כו' · מופנה כו' ספרי : (צו) ה"ז קנס · על שלא שמר עצמו מלהיטמא כדלקמן סוף הפרשה ע"ש : (צז) מי שיש לו ראשונים כו' : שם י"ט א' : (צח) הטומאה סותרת את הכל מ"ד א' : (צט) א' נזיר ימים כו' · ספרי : (ק) יכול שאת מרבה נ"ש כו' · ספ"ז הובא בילקוט בשיבוש : (קא) אמרו מה בין כו' · שם ד' א' : (קב) ר' אומר כו' שם ב' ולעיל פ"ט : (קג) לקרבן טהרה או כו' · ספרי : (קד) ביום יביא כו' · ספרי זוטא הובא שם : (קה) מגיד שבהמה כו' · שם : (קו) בן שנה לעצמו ולא כו' · ערכין י"ח ב' ועי' בז"ר על הילקוט פי' הברייתא : (קז) למד בנזיר שיטען כו' · ספרי כל הברייתא : (קח) מלמד שהחטאת קרב קודם כו' · ע"ש מ"ס א' :

חדושי הרש"ש

כתב הז"ר כמו שרמזתי עליו לעיל פ"ט ועי' יבמות ס"פ נושאין בגמ' : (מד) וסל מצות כלל חלות ורקיקי מצות

מתנות כהונה

מניין שהוא אסור כו' · עי' לעיל : לעצמו · מיום שנולד חשבינן לו השנה מעת לעת ולא לשני העולם כגון אם נולד בניסן שיהיה גמר שנתו בתשרי לפיכך כתיב בן שנתו ולא בן שנה סתם : קנס · עי' לקמן : וזה יש לו אחרונים · מקצת יום צ"ט ויום ק' כולו : [ה"ג וזה יש לו אחרונים נטמא ביום ק' יכול יהא סותר הכל ת"ל והימים וגו' מכלל דאיכא אחרונים וזה אין לו אחרונים] או אפי' כו' · ועיין בפרק מי שאמר הריני נזיר : אלא ל' יום · עיין בפרק ג' מינים : [ת"ל וזאת גרסי'] : שאתה מרבה כו' · שיסתר נזירתו ג"כ : שכן אמרו · בפ"ק דנזיר : מקל בתער · אחר כל ל' יום : [ששאלו להם גרסינן] : שנת עשר לשמואל · ויצא החשבון מכוון שמרד בשנת ל"ז למלכות בית דוד ועיין בפי' הרד"ק בספר שמואל : לקרבן טהרה · פירוש זאת יביא לקרבן טהרה והכי מוכח בספרי : פסק · הפסק לאפוקי קרבן טומאה שלא נפסק נזירתו עדיין : [ה"ג ואין אחרים מביאים אותו והקריב את קרבנו · וכן הוא בספרי] : לשנים · לשני העולם כדלעיל : [ה"ג וכבשה יכול שתים ת"ל אחת אמרת אחת וכו'] · והכי מוכח לקמן וה"ג בילקוט] : ה"ג ת"ל סל וסל · פירוש דהוה ליה למימר סל וכתב וסל לרבות שאר כל הכלים : [ה"ג שאין טעון ד' מינין כתודה] : למה צריך כו' · שהרי כתיב מצות בראש הפסוק וסל מצות וגו' : שוו · החלות והרקיקים : ה"ג בספרי יכול כדרך המושחין · פי' שדרך המושחין למשוח על כולו : אחת על זו משיחה אחת ובספרי מפרש שכל משיחה היה כמין כ"י וכן הוא בפרק כל המנחות דף ע"ו ובפרק קמא דכריתות דף ו' ושם מפורש מלת כי שהוא אות יונית עיין שם בפירש"י ותוס' : היה בכלל וכו' · ולמה חזר כתב ומנחתו ונסכו גבי איל ולימד על הכלל כו' · שכל דבר שהיה בכלל ויצא כו' : ויצא מן הכלל · במה שכתב אלו בפרט מנחה ונסכים : אף כל הבאים כו' · לאפוקי חטאת ואשם שאינם באים בנדבה והכי מסיים בספרי :

בשלמים

פירוש מהרז"ו

טו והזיר לה' את ימי נזרו · והביא כבש בן שנתו לאשם הפסיק בין הקרבנות ובין האשם : והזיר והביא · חשיב לי' נזירות קודם שהביא והבאת האשם מצוה בפני עצמו שאיננו מעכב כשאר קרבנות : והזיר לה' אימתי והביא · פי' אימתי נקרא והזיר לה' שהוא נזירות כמצות ה' בזמן שהביא אשמו וכן הוא בספרי ובנזיר י"ט ומ"ש כאן ועוד הפעם והזיר לה' את ימי נזרו שייך למטה : מנין שאסור ליטמא · עי' לעיל סוף סי' יו"ד : נאמר כאן נזיר · כל ימי הזיר לה' על נפשות מת לא יבוא ולהלן כתוב ואחר ישתה הנזיר יין ופסוק כתוב אחר הבאת קרבנות : בן שנתו לעצמו · מיום שנולד ולא מר"ה וכן לקמן ריש סימן י"ח אבל חטאת : שיבוא לבטל אלא זה · שאינו לכפרה אלא בא על נזירות שנעברה בטומאה : ראשונים ואחרונים · מדקאמר והימים הראשונים יפלו משמע ולא האחרונים יפלו הרי שיש אחרונים אלא שלא יפלו : דבעינן גדל פרע · לעיל בסי' יו"ד ואין היין סותר לעיל סי' י"א : יז וזאת תורת הנזיר · מיותר הוא ועוד שהרי כאן ביום מלאות הוא אחר הנזירות שכבר איננו נזיר ודורש שבא לרבות נזיר עולם ותיבת תורה משמע שבא להשוות כמ"ש תורה אחת יהיה לכם וכן כאן להשוות ועי' לקמן ריש סי' כ"ד : מיקל בתער מביא · כדין כל נזיר טהור שמגלח : כי נדר נדר עבדך · היינו נדר נזיר עי' כל זה לעיל פר' ט' סי' כ"ד איך דורש על שנה חודש ושבוע · ועי' ס"ע פרק י"ד שהובא דברי ר' נהוראי ושם איתא שהוא שנת שלשים ושש למלכות דוד : שנת עשר לשמואל · עי' לעיל פר' ג' סי' א' ועי' עוד ס"ע פר' י"ג : לקרבן טהרה · מרבה נזיר לקרבן טהרה בעת שמיקל בתער כנ"ל ולא לקרבן טומאה : במי שיש פסק לנזירות · זה מביא קרבן טומאה ולא נזיר עולם : הוא יביא את עצמו · ספרי והשיאו אותם עון באכלם את קדשיהם ויקרא כ"ב ט"ז הלא הם עצמם על שאכלו מקדשים השיאו עון אשמה וכן כאן יביא עצמו שאין ב"ד מכריחים אותו : יח בן שנה לעצמו · מיום שנולד ולא לשני עולם כדלעיל בסי' ט"ז אבל אשם : אחד שיהיה הקדשו לה' · שהוא אחד כמ"ש ה' אחד לעולה לשם עולה : אמרת אחת · פי' לכך אמר הפסוק אחת ללמד שאין מגלחין. שתי נזירות כאחת על חטאת וקרבן אחד : אמרת אחד · פי' לכך אמר הכתוב אחד שהוא מגלח על זבח אחד : יט שאין טעון ד' וכו' · אלא חלות בלולות בשמן ורקיקים משוחים בשמן ולא מורבכת ולא לחם חמץ : יכול ליתן לחלות משיחה · ע"פ מדה י"ט לזה כתב תיבת מצות להוציא מדרשת מדה זו : למצות שוו · החלות והרקיקין שיהיו שניהם מצות אבל כל אחד כדינו חלות בלולות ומצות משוחות כמדה ע"ז : כדי קיום · לקיים מצות מתן שמן : וביום השמיני יקח · ויקרא י"ד יו"ד וס"ד ושלשה עשרונים סולת מנחה כבש לעולה כבש לאשם כבשה לחטאת ועליהם ג' עשרונים עשרון לכל מין : ת"ל ואת האיל יעשה · כאן בנזיר : בכלל מנחתם ונסכיהם · שכתוב בפסוק ט"ו וסל מצות וגו' עד ומנחתם ונסכיהם היינו של פסוק י"ד של כבש לעולה ושל כבשה לחטאת ושל איל ושלמים ויצא מן הכלל במ"ש ואת האיל יעשה וגו' ואת מנחתו ואת נסכו : שהוא שלמים מיוחד · בבירור שזהו הוראת שמו ועניני זה ומינו הדומה לו צריך מנחה ונסכים ולא חטאת ואשם : כ על כל המצות · שסל המצות הביא כבר ואח"כ ישחוט האיל : לענין שאמרנו · בסוף סי' הקודם ללמד שאין

יפה תואר

יוכר כ"כ וג"כ אין נגיעת אמו ניכרת שאף שאין עומד על רגליו יחשב שמפני קטנותו הוא אבל כשהוא בן ח' דרכו לעמוד על רגליו כשלא דרכתו אמו נמצא מזה כשהוא יותר מח' דפשיטא דיוכל לבדוק וק"ל

כל דבר וכו' פי' מן דבר שאין בו משום הרחקת עבירה עאכ"ו ודוק : כיוצא בו אתה אומר ויקבור אותו בגיא נכרא משבת ימי בראשית והיא מוכן לקבורת משה והיך אומר ויקבור אותו אלא ע"כ פירושו שהוא קבר את עצמו

ידי משה

ליתב תענית לתעניתו א"כ אע"פ שצריך להתענות עליו ש"מ שהוא קלת עבירה מ"מ המצוה גדול מן העבירה כך כאן בנזיר זה המצוה גדולה מן עבירה וז"ש ר"א והלא דברים ק"ו וכו' ומה המצער עצמו מן היין כך פי' אף שהוא הרחקה גדולה מן הזנות מ"מ יש קלת חטא על שציער עצמו המצער נפשו על אותו בגיא וכו' · פי' שמביא ראיה משם שגם ע"כ פירושו אותו שקבר את עצמו שהואיל וקברו היה קבר את עצמו פי' כדאיתא שנכנס לשם בחיים ושם מת וא"כ שייך לשון ויקבור על שנכנס לשם :

אין

מועד (קט) רבי יאשיה אומר בשלמים הכתוב מדבר או אינו אלא פתח אהל מועד כמשמעו אמרת אם כך אמרה תורה לא תעלה במעלות על מזבחי וגו׳ ק״ו לדבר בזיון שלא יגלח הא מה ת״ל פתח אהל מועד בשלמים הכתוב מדבר שנאמר בהן ושחטו פתח אוהל מועד (מה) רבי יצחק אומר אינו צריך הרי הוא אומר ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש אשר תחת וגו׳ במי שמחוסר לקיחה ונתינה ולא במי שמחוסר לקיחה הבאה ונתינה (קי) הוי מקום שהיה מבשל שם היה מגלח (קיא) אין לי שמגלח אלא במקדש ומנין אף במדינה אמרת גלח וגלח אף במדינה ׳ מה בין מגלח פתח אה״מ למגלח במדינה (קיב) המגלח פתח אה״מ היה משלח את השער תחת הדוד והמגלח במדינה לא היה משלחו תחת הדוד ׳ וגלח הנזיר פתח אהל מועד (קיג) אבא חנן אומר משום רבי אלעזר אם אין שם פתח פתוח לא היה מגלח (קיד) [א] ונוטל את הרוטב ונתן על שער ראש נזרו ומשלח תחת הדוד של שלמים שנאמר ונתן על האש אשר תחת זבח מזבחו יהא תחתיו ׳ השלמים (קטו) אין לי אלא תחת השלמים תחת חטאת מנין ת״ל זבח מכל מקום (קטז) אין לי ששורפו אלא בזמן שמגלח במקדש במדינה מנין ת״ל ונתן על האש מכל מקום: **כב** ולקח הכהן את הזרוע בשלה (קיז) [ב] אין בשלה אלא שלימה: ד״א ולקח הכהן את הזרוע יכול חיה ת״ל בשלה (קיח) [ג] אי בשלה יכול בפני עצמה ת״ל מן האיל מלמד שנתבשל עם האיל כיצד הוא עושה (מו) חותכה עד שהוא מניח כשערה (קיט) (מז) לא הקדש בולע מן החול ולא החול בולע מן הקדש ר׳ יהושע בן לוי בשם בר קפרא אמר כל נותני טעמים אחד ממאה רבי חייא ורבי יהושע בשם בר קפרא אמר כל נותני טעמים אחד מששים ושניהם למדים מאיל נזיר מ״ד אחד ממאה את עושה את הזרוע אחד ממאה לאיל ומ״ד אחד מששים את עושה את הזרוע א׳ מששים מ״ד אחד ממאה את מוציא את העצמות מן הזרוע מ״ד א׳ מששים אין את מוציא העצמות מן הזרוע וכשם שאת מוציא את העצמות מן הזרוע כך הוצא מן האיל לית יכול דתני (מח) אין טנופת של תרומה מצטרפת עם התרומה להעלות את החולין אבל טנופת של חולין מצטרפת עם החולין להעלות את התרומה וחלת מצה אחת מן הסל (קכ) שאם נפרצה או הסרה פסולה ונתן על כפי הנזיר אחר התגלחו את נזרו אלו אחר התגלחו את נזרו ואין הבאת קרבנו אחר התגלחו את נזרו: **כג** והניף אותם הכהן מניח הכהן ידיו תחת כפי הנזיר ומניף כיצד מניף מוליך ומביא ומעלה ומוריד מנין שהיה מעלה ומוריד שנאמר אשר הונף ואשר הורם מקיש הרמה לתנופה (מט) מה תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד אף תנופה מעלה ומוריד אף הרמה מוליך ומביא מה הרמה מוליך ומביא מעלה ומוריד מכאן אמרו מצות תנופה לפני ה׳ במזרח ׳ שבכל מקום תנופה ׳ תנופה אחת ולא שתים (נ) שנא׳ לפני ה׳ הוא במזרח עד שיפרוט לך הכתוב ׳ קדש הוא לכהן על חזה התנופה ועל שוק התרומה והלא איל נזיר בכלל כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו׳ ולמה נאמר כאן לפי שיצא לידון בדבר חדש שהוא טעון בהפרשת זרוע יכול אין לו אלא חידושו בלבד לכך צריך הכתוב להחזירו לכללו שהוא טעון הפרשת חזה ושוק ׳ ואחר ישתה הנזיר (קכא) אחר מעשה יחידי או אינו אלא אחר המעשים כולם כתיב הכא אחר ישתה וכתיב התם אחר התגלחו את נזרו מה התם אחר מעשה יחידי אף כאן אחר מעשה יחידי: **כד** זאת תורת הנזיר וגו׳ אין לי אלא לשעה (קכב) לדורות מנין שיהא הדבר נוהג (קכג) בשילו ובבית עולמים ת״ל תורת יכול אף בבמה ינהוג קרבן נזירות ת״ל זאת (נא) קרבנו לה׳ על נזרו (קכד) ולא נזרו על קרבנו קרבנו לה׳ על נזרו (קכה) הרי נזרו כקרבן לומר כדרך שמועלין בקרבן (קכו) כך מועלין בשער ׳ מלבד אשר תשיג ידו (קכז) וכי נזיר תלוי בהשגת יד הוא כיצד קרבנו לה׳ על נזרו שהפריש הוא משלו (נב) מלבד אשר תשיג ידו שהפרישו לו אחרים שיתכפר במתנתם (קכח) כפי נדרו אשר ידור מנין אתה אומר שאם אמר הריני נזיר ע״מ לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים שצריך להביא את כולם ת״ל כפי נדרו או אפילו אמר הריני נזיר ע״מ לגלח על מאה חטאות ועל מאה אשמות שיהא חייב להביאן ת״ל אשר ידור לא אמרתי אלא קדשים הבאים בנדר ובנדבה יצאו חטאות ואשמות שאין באין בנדר ובנדבה ׳ כן יעשה על תורת נזרו או אפילו אמר הריני נזיר ע״מ שאהא שותה יין ומטמא למתים קורא אני עליו כפי נדרו ת״ל כן יעשה על תורת נזרו או אפילו אמר הרי עלי חמשה נזירות שאגלח תגלחת אחת ותעלה לי קורא אני עליו כפי נדרו ת״ל כן יעשה על תורת נזרו: **כה** [ו]היה ... רבי שמעיה אומר מה ראתה תורה להקל על נזיר טמא שמביא תורים או בני יונה לפי שהוא כשנזר לשם שמים נתכוון וכשנטמא מאבד כל מה שעשה וחוזר מראש לפיכך חסה התורה עליו לפטור עצמו בקרבן עני ׳ למה היה כבש לאשם לפי שלא שמר עצמו מן הטומאה ׳

מסורת המדרש א תוספתא נזיר פרק ד׳ ׳ ב ספרי פיסקא ל״ו ׳ חולין דף צ״ח ׳ ג ירושלמי נזיר פרק ו׳ ׳ ד מנחות דף ס״א ׳ לעיל פרשה ט׳ ׳

חדושי הרש״ש

... מצות פרט כו׳ כצ״ל: (מה) רי״א א״צ כו׳ ולא במי שמחוסר לקיחה הבאה כו׳ ׳ פי׳ פי הבישול היה בעזרה בלשכה מזרחית דרומית עי׳ פ״ב דמדות מ״ה: (מו) חותכה עד שהוא מניח כשערה ׳ ביתו׳ הגי׳ כשעורה: (מז) לא הקדש בולע כו׳ ולא החול מן הקדש הוא בלשון קושיא: (מח) אין טנופת של תרומה מצטרפת עם התרומה לאסור את החולין כצ״ל וכן העתיק הרא״ש בפג״ה סי׳ למ״ד: (מט) מה תנופה מוליך ומביא אף הרמה מוליך כו׳ ׳ פי׳ אף במקום שכתוב הרמה לבד ג״כ צריך להוליך. ולהביא וכן תפרש באף תנופה כו׳ (ז״ע): (נ) לפני ד׳ במזרח שבכ״מ שנאמר לפני ד׳ במזרח ׳ עי׳ מה שציינתי לעיל: (נא) קרבנו לה׳ על נזרו ולא נזרו על קרבנו ׳ עי׳ בירושלמי פ״ב דנזיר הל׳ ט׳ ובפ״ג הל׳ ב׳ דמוכח שם דהכוונה שלא יהא מפרי׳ קרבנותיו ואח״כ יתחיל למנות נזירתו והמ״כ במחכ״ת ל״ד: (נב) מלבד אשר תשיג ידו שהפרישו לו אחרים כו׳ ׳ עי׳ תמורה יו״ד א׳ שמה הובאת הברייתא זאת ובפרש״י: כמ״ד

חדושי הרד״ל

(קט) רי״א בשלמים כו׳ ספרי ושם: (קי) הוי מקום שהוא מבשל כו׳ ׳ בש״ס שם תני לה בא״כא דא״... והדא לי׳ הספרי ואידך ל׳ הספרי זוטא וכאן כללם המסדר ר״מ דרשן שניהם כאחד: (קיא) אין לי ... וגלח אף כו׳ ׳ ספרי זוטא הובא בילקוט: (קיב) המגלח פאה״מ היה משלח כו׳ ׳ מתני׳ שם: ... תנן כו׳ ׳ ספרי ושם: (קיד) ונוטל את הרוטב כו׳ ׳ מזבחו כו׳ שם ב׳: (קטו) אין ... שלמים כו׳ ׳ ספרי ושם: (קטז) אין לי ששורפו אלא בזמן כו׳ ׳ ספרי ׳ והוסיף כאן לבאר ׳ דלא מרבינן רק לענין שטעון שריפה אף בגבולין ולא לענין שלנו תחת הדוד שאינו במדינה כדלעיל: (קיז) (קיח) אין בשלה אלא כו׳ בפ״ע כו׳ ׳ ירוש׳ פ״ז ס״ט: (קיט) מניח כ... וכ״ה שם: (קכ) שאם נפרצה או כו׳ ׳ ספרי כל הברייתא: (קכא) אחר מעשה יחידי כו׳ ... א׳: (קכב) לדורות מנין כו׳ ׳ ספ״ז הובא בילקוט וקצתו בספרי: (קכג) בשילו כו׳ יכו׳ ... כו׳ ׳ כרבנן בשלהי זבחים קי״ז א׳ ע״ש: (קכד) ולא נזרו על קרבנו ׳ ספרי ע״ש בז׳ ... ירושלמי: (קכה) הרי נזרו כו׳ ׳ ספ״ז הובא בילקוט: (קכו) כך מועלין בשער ׳ לאו דוקא מועלין דליכא קרבן מעילה ׳ אלא אסור בהנאה כקדש קאמר: (קכז) וכי נזיר תלוי כו׳ ׳ תמורה ו׳ א׳:

מתנות כהונה

בשלמים ׳ על השלמים הוא מגלח והאי פתח אהל מועד פירושו וגילוי על השלמים פתח אהל מועד ועיין כל זה בפרק ג׳ מינין: גלח וגלח ׳ היה יכול לומר גלח ואמר ... אף במדינה. ועי׳ זה בפרק ג׳ מינין: [ה״ג ונוטל את הרוטב ונותן על שער ראש נזרו ... ג׳ מינין ותמצא כי כן הוא]: אין בשלה אלא שלימה ׳ עי׳ בתוס׳ פרק גיד הנשה ... ע״ב: אין לי ששורף כו׳ ׳ עיין בפ״ג מינין דתנאי פליגי בהכי: יכול חי ... זה בירושלמי פרק ג׳ מינין: וכשם כו׳ ׳ קושיא היא כלומר וא״כ לא יהיה ... מן האיל ומשני לית יכיל פירושו אין אתה יכול לומר כן: [ה״ג בירושלמי דפ׳ ג׳ ... יכין]: להעלות ׳ כלומר לבטלו: אבל טינופת של חולין כו׳ ׳ וכן כאן העצמות ... שהם חולין מצרפין עם בשר האיל לבטל טעם בשר הזרוע שהוא קדש: [ה״ג ... התגלחו את נזרו אלו אחר התגלחו את נזרו ואין כו׳: ה״ג אף הרמה מוליך ... הרמה מעלה ומוריד אף תנופה מעלה וכו׳]: אחר מעשה יחידי ׳ אחר הקרבת ... ואע״פ שעדיין לא גילח כן פירש״י בפרק ג׳ מינין והוא דעת חכמים: מה ... לאחר גילוח עושה תנופה כדכתיב ונתן על כפי הנזיר אחר התגלחו: קרבנו ... נזרו ׳ כלומר יגלח ואח״כ יקריב הקרבנות: [ה״ג וכי נזיר תלוי בהשגת יד ... על מנת לגלח על מאה עולות כו׳ ׳ כל זה הוא בספרי:

פירוש מהרז״ו

חטאת ואשם טעונים נסכים: **כא** בשלמים הכתוב מדבר ׳ שהשלמים יקריב אל פתח אוה״מ ולא לגלח שם וכמ״ש אלל שלמים בויקרא ג׳ פסוק ב׳ ושחטו פתח אוה״מ א״כ מ״ש פתח אוה״מ נדרש ע״פ מדה ל״א ואת האיל יעשה וגו׳ פתח אוה״מ וגלח הנזיר שעל האיל יגלח והוא בנזיר דף מ״ה א׳: ולא תעלה במעלות ׳ שמות כ״א כ״ג וס״ד אשר לא תגלה ערותך עליו הרי שהקפידה תורה על בזיון מקדש בדבר שאין דרך בני אדם בביתם ק״ו לגילוח שדרך ב״א להקפיד בביתם: ר״י אומר אינו צריך ׳ לדרוש ק״ו ממקום אחר שלא יגלח כאן שממקומו הוא למד שלא יגלח: אשר תחת זבח השלמים ׳ משמע שעומד במקום שמבשל השלמים ואינו צריך אלא ליקח וליתן ואם אתה אומר שצריך לגלח פתח אוה״מ בעזרה עדיין הוא רחוק ממקום בישול השלמים ׳ וצריך להביאו אל הלשכה ששם מבשלים השלמים של נזיר ועדיין חסר הבאה אלא שמגלח במקום הבישול ולא בעזרה: מה בין מגלח ׳ נזיר מ״ה במשנה: אבא חנן אומר ׳ ספרי שלכך כתוב פתח אוה״מ שיגלח בעת שאוה״מ פתוח ולא בזמן שהוא סגור ומ״ש לעיל סוף סימן י״ג שיכול לגלח בלילה שאם העזרה סגורה אולי חולק על ר״א בזה גם אפשר מה שמכשיר בלילה דווקא כשפתח: ונוטל את הרוטב של דוד ׳ שמבשל בו השלמים ושופך על שער שגלח עי׳ נזיר דף מ״ה ב׳: תחת חטאת מנין ׳ אחת חטאת ואשם מנין ספרי וגמרא שם: **כב** אין בשלה אלא שלמה ׳ ב׳ מתחלף במ״ם באלב״ם ויש כאן אותיות שלמה וכמ״ש לקמן סימן זה אחת שתהיה שלמה (זכר לדבר בכלי הבקר בשלם הבשר הרי שלם ובשל בתיבה אחת): בפני עצמה ׳ כדרך שמבשלים חתיכות בקדרה ואיברים ת״ל מן האיל שיהיה האיל ממנו הזרוע הבשלה שנותן את האיל שלם לתוך הדוד ׳ ואין לחשוש שבולע האיל של חולין לאכילת אדם עם הזרוע שמתבשל עמו שהוא קודש לזה אמר שאינו מחו... כחוט השערה שאינו בולע במחובר כ״א על ידי רוטב ולזה אמר שבטל או בששים או במאה: מוצא מן הזרוע ׳ ומצטרף העצמות עם שאר האיל לבטל טעם בשר ה... רק חלק אחד ממאה: כך הוצא מן האיל ׳ ואין כאן מאה נגד בשר האיל: להעלות החולין ׳ פי׳ לאסרו אלא מצטרף עם החולין להעלות התרומה ולהתיר החולין מצטרף העצמות עם החולין לבטל טעם התרומה ולא להפך: נפרצה או חסרה ׳ אינה אחת וצריך ליקח אחת שלמה: אלו אחר התגלחו ׳ הלקיחה והנתינה: ... כהן ידיו ׳ לעיל פר׳ ט׳ סי׳ כ״ב: מוליך ומביא ׳ כהנפת רוח וכמניף בנפה: אשר הונף ואשר הורם ׳ שמות כ״ט כ״ז הרי במקום שצריך תנופה צריך הרמ... מקום שכתוב תנופה צריך הרמה וכל הרמה בהורדה: תנופה אחת ׳ כי תיבת תנופה מיותר שבכבר כתב להניף אלא לדרוש תנופה אחת: לפני ה׳ במזרח ׳ כמ״ש פ׳ סוף סי׳ י״ג היינו בשער נקנור: כי את חזה התנופה ׳ וס״ד מזבחי שלמיהם ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו. ויקרא ז׳ ל״ד וגם האיל של נזיר הוא שלמים ו... חזה ושוק ולמה הוצרך לפרש כאן: לידון בדבר החדש ׳ ליתן לכהן הזרוע בשלה וזה אחד מי״ג מדות דבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש אין אתה יכול להח... עד שיחזירנו הכתוב בפירוש: **כד** ובבית עולמים ׳ וכן הוא לעיל פ׳ ע׳ סימן כ״ו מתיבת תורת ועי׳ מ״ש לעיל פר׳ ז׳ ריש סי׳ י״ז: כך מועלין בשער ׳ כדלע... סי׳ יו״ד: וכי הנזיר תלוי בהשג ׳ והלא קרבנות הנזיר קבועות שוים לכל לא יפחות העני ולא יוסיף העשיר במ״ש בסמוך בחטאות ואשמות אין להוסיף ז ותירץ ... קרבן משלו על זה אמר קרבן ה׳ על נזרו מה שנזר והפריש הוא עצמו שבנזירות הוא לשון הפרשה כמ״ש לעיל פר׳ ז׳ סי׳ ח׳ קרוב לסופו וכאן שכתוב נזרו אלל קרבן פיר... קרבן ומ״ש מלבד אשר תשיג ידו משמע שיכול להביא קרבנות מלבד מה שהשיגה ידו אלא שאחרים נותנים לו שאין ידו משגת לקרבנות אלו: על תורת נזרו ׳ מתורת נ... בפרשה אינו יכול לשנות ודרשה אלו ע״פ מדה ט״ו שני כתובים מכחישים כפי נדרו משמע שתלוי בעצמו כפי דברו על תורת משמע שלא ישנה מהתורה של הפרשה והכריעו ... השלישי נדרו על הבא בנדר נזרו על יין תורת על הקרבנות של כל הנזירות ומרבה עולה ושלמים כפי נדרו: **כה** וחוזר מראש ׳ למנות הנזירות מתחלה והימים ...

יפה תואר

וק״ל: לפני ה׳ במזרח שבכל מקום שנאמר לפני ה׳ הוא במזרח וכו׳: וקשה דלעיל בויקרא רבה קאמר ... ושחט את בן הבקר לפני ה׳ ובאיל הוא אומר לפונה לפני ה׳ ופי׳ היפ״ת מכיון דבבן בקר כתיב לפני ה׳ ובאיל שהוא בן צאן אומר לפונה לפני ה׳ דקאמר נמי בבן בקר שהיינו ירך המזבח ... בצפון ומקשה היפ״ת אמאי פתבי רחמנא התם ליכתביה בבן בקר דכתיב ברישא והדר ליליף ... ומשני משום דב׳ כבשים התקין ה׳ זכר לעקידת יצחק להכי כתב ליה בעולות לאן שהוא מ... נמצא מכ״ז דהיכא דכתיב סתם לפני ה׳ (לאו) דוקא מזרח משמע ודו״ק:

הטומאה קנסה אותו התורה כדי שיקבל נזירות בטהרה · למה נזיר טהור מביא שלשה מיני קרבן כדי להתיר ג' דברים האסורים לו · היוצא מן הגפן והתגלחת והטומאה (קכט) החטאת היה מביא להתיר הטומאה (קל) והעולה להתיר התגלחת (קלא) והשלמים להתיר היוצא מן הגפן · ולפי שכתובין ב' אזהרות באכילת היוצא מן הגפן לכך היה מביא עם השלמים (קלב) שני מיני לחם · (קלג) נסכים לעולה ולשלמים כנגד ב' אזהרות של שתייה להתירן · ולמה היה מפריש משלמי נזיר הזרוע (קלד) כדי לחזק זרועו · למה פרשת נזיר אחר פרשת סוטה ואחר פרשת נזיר ברכת כהנים לפי שהיו אומרים לסוטה א בתי הרבה יין עושה אין דרכה של אשה אלא להבדל מן היין כנזיר מתנים עליה כל האמור בפרשה (קלה) אם היתה טהורה ונקתה ונזרעה זרע יוצאים הימנה כהנים מברכים את ישראל:

פרשה יא א כה תברכו את בנ"י וגו' הה"ד (משלי ג) אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו איש חמס זה עשו הרשע · איש כמה דתימא (בראשית כה) ויהי עשו איש יודע ציד · חמס כמה דתימא (עובדיה א) מחמס אחיך יעקב · ומהו שאמר אל תקנא לפי שהיה גלוי לפני הקב"ה שעתידין ישראל שיהיו משועבדים תחת אדום ויהיו דחוקים ולחוצים ביניהם ועתידים ישראל להתרעם על זאת כשם שאמר מלאכי (מלאכי ג) אמרתם שוא עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וגו' (שם) ועתה אנחנו מאשרים זדים גם נבנו עושי רשעה גם בחנו אלהים וימלטו · לפיכך אמר רוח הקודש ע"י שלמה אל תקנא באיש חמס אל תקנאו בשלום עשו הרשע ואל תבחר בכל דרכיו שלא תעשו כמעשיהם למה הביטו לאחרית הדבר שהנה היום יבא שיתעב האלהים (א) כל מי שהיה מליז במצות הה"ד (משלי ג) כי תועבת ה' נלוז וכה"א (תהלים ה) איש דמים ומרמה יתעב ה' אבל מי שמישר ארחותיו לפניו הוא יהיה מאנשי סודו הה"ד (משלי ג) ואת ישרים סודו (ב) וכה"א (במדבר כג) כעת יאמר ליעקב וגו' ואומר (תהלים כה) סוד ה' ליראיו וגו' (ג) ואומר (מלאכי ג) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו · (ד) (משלי ג) מארת ה' בבית רשע זה עשו הרשע כמה דתימא (מלאכי א) רששנו ונשוב ונבנה חרבות כה אמר ה' צבאות המה יבנו (ה) ואני אהרוס וגו' (משלי ג) ונוה צדיקים יברך אלו ישראל שכתוב בהם ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ (מלאכי שם) ועיניכם תראינה ואתם תאמרו יגדל ה' וגו' · (משלי שם) אם ללצים הוא יליץ אלו אדומים שנקראו לצים שנאמר (שם כא) זד יהיר לץ שמו והם נקראו זדים כמה דתימא (מלאכי ג) ועתה אנחנו מאשרים זדים ומנין שבאדומים הכתוב מדבר שכן כתוב גם נבנו עושי רשעה אלו אדומים כמה דתימא (שם א) וקראו להם גבול רשעה והם מתלוצצים בכל יום על ישראל על הצרות הבאות עליהם כמה דתימא (יחזקאל לה) ותגדילו עלי בפיכם והעתרתם עלי דבריכם אני שמעתי (משלי ג) הוא יליץ שעתיד הקב"ה למדוד להם כמדתם כמה דתימא (עובדיה א) כאשר עשית כן יעשה לך גמולך ישוב בראשך (משלי ג) ולענוים יתן חן אלו ישראל שהם עניים ביניהם ומהלכים בענוה בתוכם וסובלים עולם עליהם כדי לקדש שמו של הקב"ה שעתיד הקב"ה לחון עליהם לעשות דין בהן כמה דתימא (ישעיה ל) ולכן יחכה ה' לחננכם ואומר ויספו ענוים בה' שמחה ואומר (שם) כי עם בציון ישב בירושלים בכו לא תבכה (ו) (משלי שם) כבוד חכמים ינחלו אלו ישראל שהם נקראו חכמים בעת שהם עושים את התורה ואת המצות שנא' (דברים ד) ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם וגו' ולפי שישראל משמרים את התורה ביניהם עתיד הקב"ה להנחילם כסא כבוד כמה דתימא (שמואל א ב) וכסא כבוד ינחילם שעתיד הקב"ה להחזיר לישראל המלכות כמה דתימא (דניאל ז) ומלכותא ושלטונא ורבותא די מלכות תחות כל שמיא וגו' · (משלי ג) וכסילים מרים קלון אלו אדומים כמה דתימא (עובדיה א) והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו · ואומר (ירמיה מט) האין עוד חכמה בתימן אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם מהו מרים קלון שהם ירימו בחלקם קלון שסופם ילכו לאש ואין קלון אלא שריפה כמה דתימא (שם כט) אשר קלם מלך בבל באש ואומר אביב קלוי באש וכה"א ובית יוסף להבה וגו' ואומר (דניאל ז) חזי הוית עד דקטילה חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקדא וגו' הוי וכסילים מרים קלון · ד"א אל תקנא באיש מדבר בנואף שהוא בעת ששוכב עם אשת חבירו והיא מתעברה ממנו הוא גוזל ממון מבני בעל האשה ונותן לממזר לפי שבעלה חושב בו שהוא בנו ואינו בנו ומנחילו עם בניו ועל דבר זה נקרא הנואף איש חמס · מהו אל תקנא שכל מי שרואה לנואף שהוא עושה תאות לבו עם אשת (ז) חבירו והיא מאכילתו ומשקתו אל יקנא בשלוותו ואל יבחר בכל דרכיו למה כי הנואף נקרא תועבה (משלי ו) שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו ומשלח מדנים בין אחים היא מן התועבה זה הנואף שמשלח מדנים בין איש לאשתו כמה דתימא (במדבר ה) ועבר עליו רוח קנאה וגו' לכך נאמר כי תועבת ה' נלוז זה הנואף (ח) שכתב בו ונלוזים במעגלותם ואת ישרים סודו זה שרואה (ט) מעשיו ונוזר עצמו מן היין כדי ליישר ארחותיו (א) כמה דתימא (משלי ט) המישרים ארחותם · מהו סודו שהקב"ה מלמדו האיך ינצל ממנה כמה דתימא (שם ד) בדרך חכמה הוריתיך היין עולה חשבונו ע' והסוד ע' הוא נוזר עצמו מן היין העולה מניינו ע' זוכה לסוד החכמה שהוא עולה ע' (י) ב נכנס יין יצא סוד הוי ואת ישרים סודו · מארת ה' בבית רשע זה הנואף מה היא המארה שהמים המרים המאררים בודקין אותו כשם שבודקין אותה הוי מארת ה' כמה דתימא

מסורת המדרש א סוטה דף ז' · לעיל פרשה ט' ולעיל סימן א' · ב עירובין דף ס"ה ע"א · סנהדרין דף ל"ח ע"א ·

חדושי הרד"ל

נדרו כו' מנין כו' · ספרי כל הברייתא: (קכט) החטאת היה מביא להתיר הטומאה · כד"א אשר חטא על הנפש: (קל) והעולה להתיר התגלחת ר"ל כמו שהעולה כליל לאשים ונשרף כך השער קדש ונשרף וכוס כלו על האש: (קלא) והשלמים להתיר היוצא מהגפן · שיכפר עליו שיוכל לשתות יין ושלום יהיה לו מיצרו שלא יקפוץ עליו כדלעיל: (קלב) ב' מיני לחם · שהן אכילות נגד ב' אזהרות באכילה: (קלג) נסכים כו' · שהן יין נגד ב' אזהרות של שתיה: (קלד) כדי לחזק זרועו · אפשר רמז ג"כ לעצור כח הזרוע להתגבר על יצרו שלא יפתיאנו כשישתה יין · ואפשר רומז למקרא (הושע ז') על דגן ותירוש יתגוררו יסורו בי ואני יסרתי חזקתי זרועותם · כלומר כשדגנם ותירושם רבו במגורותם · למען לא יסורו בלבם אחר יצרם יסרתים לחזק זרועותם בזה להתגבר על יצרם: (קלה) ואם היתה טהורה · ולא שתתה יין כנזיר אז תתברך בב"כ:

(א) כל מי שהיה מליז במצות: כצ"ל: (ב) וכה"א כעת יאמר ליעקב · כמ"ש בנדרים ל"ב א' שאלו לישראל מלא"ך מה פעל כו': (ג) ואומר ושבתם וראיתם כו' · הוא תשובה על מאמרם שוא עבוד כו' שהביא לעיל: (ד) מארת ה' בבית רשע · (משלי שם): (ה) ואני אהרוס וגו' העם אשר זעם ה' עד עולם וגו' · כצ"ל גזבו מארת כו': (ו) כבוד חכמים ינחלו · משלי שם: (ז) חבירו והיא מאכילתו כו' כצ"ל: (ח) שכתוב בו משלי ב' · ונלוזים במעגלותם · ודרש ליה בנואף · מדכתיב בתחלה להצילך מאשה זרה: (ט) מעשיו ונוזר כו' · צ"ל ונגזר: (י) נכנס יין יצא סוד · סנהדרין ל"ח א':

חדושי הרש"ש

(א) כמ"ד המישרים ארחותם כצ"ל:

מתנות כהונה

פרשה יא [ה"ג ונוה צדיקים יברך אלו ישראל]: ביניהם · בין אומה הרשעה: עולם · עול ומסים שמשימים עליהם: [ה"ג לחון עליהם לעשות דין בהם: ה"ג ושלטנא ורבותא די מלכות · דניאל ז': מבני בעל האשה גרסינן]: אל יקנא גרסינן ועיין כל זה לעיל בפר' ט': [ושבע תועבת נפשו גרסינן: שהכל מתלוצצים על הנואף גרסינן.

פירוש מהרז"ו

שמנה יפלו ומצטער לכך חסה עליו התורה שיוצא בקרבן עני: קנסה אותו תורה · וכדלעיל סי' ט' לאשם הרי זה קנס על שלא שמר עצמו מן הטומאה: החטאת היה מביא · חטאת חמור וקדוש מהכל שצריך ד' מתנות נגד הטומאה החמורה מהכל שסותר כל הנזירות ועולה חמורה משלמים שעולה ק"ק ושלמים קדשים קלים ע"כ העולה כנגד תגלחת שחמורה מהיוצא מהגפן שסותר ל' יום מיוצא מן הגפן אינו סותר כלל עי' מ"ש לעיל סי' י"א: באכילת היוצא מן הגפן · וענבים לחים ויבשים לא יאכל מחרצנים ועד זג לא יאכל: שני מיני לחם · חלות בלולות בשמן ורקיקים משוחים בשמן וכדלעיל בסי' י"ט: נסכים לעולה ולשלמים · כדלעיל סוף י"ט הנ"ל: ב' אזהרות של שתיה · חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה וכל משרת ענבים לא ישתה: לחזק זרועו · של הנזיר שיוכל לעמוד כנגד יצרו הרע כמ"ש ה' לא יעזבנו בידו: בתי הרבה יין עושה · סוטה דף ז' לעיל פר' ט' סי' ל"ג פ' יו"ד סי' א': מתנים עליה · כל הכתוב בפרשת נזיר ודורש לפרשה נזיר סמוכים מלפניה וסמוכים מלאחריה וכמ"ש ויקרא רבה פרשה כ"ה סימן ז':

פרשה יא סימן א אל תקנא באיש חמס · וכתיב אח"כ כי תועבת ה' נלוז ואת ישרים סודו מארת ה' בבית רשע ונוה צדיקים יבורך וכמ"ש בדרשה השניה על הנואף והנואפת והנזיר שהוא יתברך והגב דורש דרשה הא' ע"פ גז"ש ומדה י"ז: מחמס אחיך · מחמס שעשית לאחיך: כי שמרנו משמרתו · וס"ד וכי הלכנו קדורנית מפני ה' אלהים: מאשרים זדים · מהללים אותם ובוחרים בדרכיהם ומ"ש גם נבנו וגו' כמ"ש שם ברים מלאכי ונבנה חרבות המה יבנו וגו': מאנשי סודו · קרוביו ואהוביו ומגלה להם סודו כמ"ש יאמר מה פעל אל שהוא סוד כמוס ויגלה להם: ועמך כלם צדיקים · ישעיה ס' כ"א ועליהם אמר לעולם יירשו ארץ וזהו ונוה צדיקים יבורך ועל הרשע אמר מארת ה' בבית רשע וכמ"ש רוששנו וגו' המה יבנו ואני אהרוס עד מעל לגבול ישראל וזהו ונוה צדיקים: ותגדילו עלי בפיכם: ובתחלת הענין כתוב שים פניך על שעיר שחרפו וניאצו את ישראל ואמר שם כשמחתך לנחלת ישראל אשר שממה כן אעשה לך שממה תהיה הר שעיר וזהו מ"ש עליו עובדיה ואל תגדל פיך כאשר עשית כן יעשה לך וזהו מ"ש כאן אם ללצים הוא יליץ: לחון עליהם לעשות דין · לחון על ישראל ולעשות דין במחריביהם וזהו מ"ש בס"ד שם כי אלהי משפט ה' וזהו לחננכם וזהו מ"ש כאן ולענוים יתן חן: ויספו ענוים · ישעי' כ"ט י"ט: כי עם בציון ישב וס"ד בכה לא תבכה חנון יחנך וכל"ל יתן חן ואח"כ כתוב כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון: כי היא חכמתכם · וכס"ד רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה: כסא כבוד: כסא מלוכה של דוד: ומלכותא ושלטנותא · וס"ד לעם קדישי עליונין וזהו כבוד חכמים ינחלו היינו כסא כבוד: שסופם ילכו לאש · כוונת המדרש על מ"ש סוף מלאכי הפסוקים שדרש לעיל ושבתם וראיתם ובסוף הענין כי הנה היום בא בוער כתנור והיה כל זדים כמ"ש לעיל מאשרים זדים כל עושי רשעה כמ"ש גם נבנו עושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא: אביב קלוי · ויקרא ב' י"ד הרי שמ"ש מרים קלון מלשון קלוי באש ולא פירש מי הוא האש ופירש בסוף עובדיה: גוזל ממון · לעיל פר' ט' סי' י"ב: ואל תבחר בכל דרכיו · כי תועבת ה' נלוז ונקרא תועבה וכמ"ש לעיל פר' ט' סי' י"א בביאור ועי' ויק"ר ריש פר' י"ו ושבע היא השביעית: המישרים ארחותם · ושם כתוב אשת כסילות הומיה פתיות לקרוא לעוברי דרך המישרים ארחותם שאינם הולכים בדרך המנאפים אך המנאפת רוצה לפתות אותם: בדרך חכמה הוריתיך · הדרכתיך במעגלי יושר והיושר הוא כמ"ש המישרים ארחותם מניאוף: יין חשבונו · לעיל

יפה תואר

כה תברכו את בני ישראל וגו' · הס"ד אל תקנא באיש חמס וגו' · פ"ד דאיתא ביפ"ת בב"ר מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים ר"י אמר מאברהם כה יהיה זרעך כה תברכו את בני ישראל וקשה דמנ"ל שבזכות אחרים הוא ולא בזכות עצמו או מחסד אל כי חפץ בברכתם כמו שנתן להם כמה מילי מעלייתא וי"ל כי לפי שנמצא בברכה זו ג' ענינים גדולים שא' מעלת המברכים ושם שלותי ה' ושמם אדון עליהם זכות יה' עומד עליהם · ושב' שעם היות המברכים בלתי כדאי לברכה תחול ברכה עליהם כי אינם אלא ככלי להגעת ברכת ה' כי לא נפסל ממנה רק עע"ז או ש"ד אבל ע"ה וכיוצא בו לא נפסלים כדאיתא בספרי שלא יהיו ישראל אומרים ברכותינו תלוים בכהנים ת"ל ואני אברכם ר"ל שלא יבזה אותה כלבה בהאומרים שאין בהם כדאי לברך כי הקב"ה הוא עיקר הברכה והם כלים בידו לבד · והג' שאם המבורכים בלתי כדאי לברכה יבורכו לז"א מהיכן זכו לזה ומשני שזה בזכות אבות ולז"א נמי כה תברכו וכו' הס"ד אל תקנא באיש חמס כי הם לא נפסלו ממנה וק"ל · גל"ה: ל' תקנא · מל' חז"ל המקנא

דתימא יתן ה' אותך לאלה וגו' (ג) ונוה צדיקים יבורך זה נזיר ונזירה שאם נזרו מן היין להשמר מן העבירה זוכים לברכה לכך סמך אחר פרשת נזיר פרשת ברכת כהנים שהוא זוכה לקבל הברכות של ברכת כהנים הוי ונוה צדיקים יבורך כמה דתימא יברכך ה' וישמרך אם ללצים זה הנואף הטועה ביין שנקרא לץ כמה דתימא (שם כ) לץ היין הומה שכר וגו' הוא יליץ שהכל מתלוצצים על הנואף (יא) (ג) שהוא לאלה ולשבועה לבחירי ולענוים יתן חן אלו הנזירים שתופשים ענוה בעצמן שנוזרים מן היין ומגדלים פרע כדי לענות עצמן ולהשמר מן העבירה הקב"ה נותן להם חן כמו שכתוב בברכת כהנים ויחנך כבוד חכמים ינחלו לפי שהיו הנזירים יראים מן החטא נקראו חכמים כמה דתימא (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה' ואומר הן יראת ה' היא חכמה נוחלים כבוד שהקב"ה נושא פניו אליהם ומשיא להם שלום שבעת שאדם יושב בשלום בביתו הוא כבודו וכה"א (יב) הכבד ושב בביתך שכן כתיב אחר פרשת נזיר ברכת כהנים שכתוב בה וישם לך שלום וכסילים מרים קלון אלו נואף ונואפת והם נקראו כסילים נואף מנין (משלי ט) מי פתי יסור הנה הנואפת דכתיב (שם) אשת כסילות הומיה מרים קלון ופרע את ראש האשה ואומר וצבתה בטנה וגו' יש לך קלון יותר מזה הוי מרים קלון לכך נאמר פרשת ברכת כהנים אחר פרשת נזיר שכל מי שמזיר עצמו מן היין לשם שמים זוכה לכל הברכות האמורות בברכת כהנים מנין כמה שאומר בענין כה תברכו וגו':

ב (שיר ב) דומה דודי לצבי או לעופר האילים וגו' א"ר יצחק אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים (יג) אין את אתא לגבן תחלה דומה דודי לצבי מה הצבי הזה מדלג כך היה הקב"ה מדלג ומקפץ ממצרים לים ומן ים לסיני במצרים (שמות יב) ועברתי בארץ מצרים וגו' בים שנא' זה אלי ואנוהו לסיני (דברים לג) ויאמר ה' מסיני בא או לעופר האילים ר' יוסי ב"ר חנינא אמר לאורזילא דאיילתא (שיר ב) הנה זה עומד אחר כתלנו זה מדבר סיני משגיח מן החלונות (שמות יט) וירד ה' על הר סיני וגו' (ד) מציץ מן החרכים (שם כ) וידבר אלהים את כל הדברים וגו' ענה דודי ואמר לי (שם) אנכי ה' אלהיך · ד"א דומה דודי לצבי א"ר יצחק אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים את אמרת לנו את אתא לגבן תחלה דומה דודי לצבי מה הצבי הזה נגלה וחוזר ונכסה כך גואל הראשון נגלה ונכסה ר' ברכיה בשם רבי לוי אמר כגואל הראשון כך גואל האחרון הגואל הראשון זה משה נגלה להם וחזר ונכסה מהם כמה נכסה מהם רבי תנחומא אמר שלשה חדשים הה"ד (שם ה) ויפגעו את משה ואת אהרן וגו' אף גואל האחרון נגלה להם וחוזר ונכסה מהם כמה יהא נכסה מהם אמר רבי תנחומא בשם ר' חמא ב"ר הושעיא ארבעים וחמשה ימים הדא הוא דכתיב (דניאל יב) ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף מאתים ותשעים וכתיב (שם) אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה אילין מותריה כמה אינון ארבעים וחמשה יום שהוא נכסה מהן וחוזר ונגלה להם ולהיכן מעלה אותן אית דאמרין למדבר יהודה ואית דאמרין למדבר סיחון ועוג כל מי שהוא מאמינו והולך אחריו הוא אוכל שורשי רתמים ועלי מלוחים הה"ד (איוב ל) הקוטפים מלוח עלי שיח ושורש רתמים לחמם וכל מי שאינו הולך אחריו הוא הולך ומשלים לאו"ה ובסוף או"ה הורגין אותו א"ר יצחק בר מריון לסוף ארבעים וחמשה ימים הקב"ה (יד) מוריד להם מן הה"ד (הושע יב) עוד אושיבך באהלים כימי מועד ואומר מועד צאתך ממצרים · או לעופר האילים א"ר יוסי ברבי חנינא לאורזילא דאיילתא הנה זה עומד אחר כתלנו זה (טו) כותל מערבי של ביהמ"ק שאינו חרב לעולם למה שהשכינה במערב משגיח מן החלונות בזכות אבות מציץ מן החרכים בזכות אמהות כשם שיש הפרש בין חלון לחרך כך יש הפרש בין זכות אבות לזכות אמהות ענה דודי ואמר לי (טז) מה אמר (ישעיה מט) חי אני נאם ה' כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה ד"א דומה דודי לצבי מה הצבי הזה מקפץ ממקום למקום ומגדר לגדר ומאילן לאילן ומסוכה לסוכה כך הקב"ה מדלג ומקפץ מכנסת זו לכנסת זו כל כך למה בשביל לברך את ישראל שנאמר (שמות כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו' באי זו זכות בזכות של אברהם אבינו דכתיב כה תברכו · כמה דתימא (בראשית טו) כה יהיה זרעך · או לעופר האילים רבי יוסי אומר לאורזילא דאיילתא הנה זה עומד אחר כתלנו א בשעה שבא הקב"ה לבקר אברהם אבינו ביום שלישי למילה כמה דתימא (שם יח) וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב וגו' ישב כתיב בא לעמוד א"ל הקב"ה שב אברהם אתה סימן לבניך שבשעה שבניך נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקוראין את שמע ויושבים וכבודי עומד ומה טעם (תהלים פב) אלהים

מסורת המדרש א ב"ר פרשה מ"ח · תנחומא פרשה וירא · ילקוט שם · שה"ש פ' ב' · מדרש תהלים מזמור כ"ב · פסיקתא רבתי פ' ט"ו · מדרש שמואל פרשה י"ט · ילקוט תהלים כמו תתל"ח ·

חדושי הרש"ש

(ג) ונוה צדיקים יברך זה נזיר כו' כצ"ל וכן לקמן : (ג) שהוא לאלה ולשבועה לבחירי · הוא עפ"י לשון הכתוב והנחתם שמכם לשבועה לבחירי (ישעיה ס"ה): (ד) מציץ מן החרכים וידבר כו' · כי שורש ציץ בלשון

חדושי הרד"ל

(יא) שהוא לאלה ולשבועה לבחירי · תפס לשון המקרא והנחתם שמכם לשבועה לבחירי · ולפרש כן יתן ה' אותך לאלה וכמש"ל פ"ט : (יב) וכה"א הכבד ושב בביתך · מ"ב י"ד : (יג) אין את אתא לגבן תחלה דומה כו' · מפני שכתוב למעלה אם תעוררו את האהבה עד שתחפץ עד שיתעורר החפץ מן השמים וכמ"ש שלפי כתובות שלא ידחקו את הקץ · ע"ז חוזר ואומר כשישמע קול דודי הנה זה בא מדלג כו' וא"כ יהיה אז דומה לצבי כו' · והלשון דלהלן את אמרת לן את אתי לגבן תחלה מתפרש ג"כ כן שאמרת לנו לצפות לך לכן בוא אתה אלינו תחלה · ובשה"ר ג"א בזה עמש"ש בהגהותי בש"ד : (יד) מוריד להם מן הה"ד אין כל חדש תחת השמש · כ"ה בשה"ר שם ובפסיקתא דפ' החדש · ור"ל כמ"ש בקה"ר פ"א מקרא זה דמה שהיה הוא שיהיה וגו' ואין כל חדש כגואל ראשון כך גואל אחרון מוריד להם המן ע"ש · ומקרא זה עוד אושיבך וגו' שמביא כאן דורש בשה"ר ורות רבה לראיה שלמדבר סיחון ועוג שהיו בו ישראל באהלים באתם ממצרים יוליכם ע"ש : (טו) כותל מערבי שאיננו חרב כו' · שמ"ר פ"ב וש"נ : (טז) מה אמר חי אני כו' כעדי תלבשי וז"ש כאן קומי לך רעיתי יפתי המקושטת בעדי עדיים ליופי כללם :

פירוש מהרז"ו

לעיל פר' י' סי' ח' והסוד הוא שיזיר עצמו מן היין עי' לעיל סוף פר' יו"ד : יתן ה' אותך · כמ"ש לעיל פר' ט' סי' י"ט שפסוק לצבות בטן ולנפיל ירך הוא על הנואף : לץ היין · לעיל פר' יו"ד סי' ב' קרוב לסופו : לשבועה לבחירי · ע' לעיל פר' ט' סי' מ' והבין כאן : כדי לענות עצמו · לעיל פר' י' סימן יו"ד : הן יראת ה' · איוב כ"ח כ"ח : נושא פניו אליהם · כמ"ש ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום : בשלום בביתו · שכל מי שצריך לו יבוא אליו כדרך השרים מדה כ"מ כמו שהוא לא יצא מן הבית לארוב אל אשת רעהו והיא לא יצאה מביתה כדרך הזונות יתברכו בכבוד : מי פתי · הוא הכסיל מרים קלון שמגביה הקלון על ראשה שמגלה ראשה ודורש מרים מלשון גובה ורום ומלשון הפרשה שמפרים כיפה שלה מעל ראשה : ואומר וצבתה בטנה · דורש עוד מרים קלון שמגדיל ומפרסם הקלון : זוכה לכל הברכות · דורש סמוכין כנ"ל בסוף פר' הקודמת : ב דומה דודי · פי' ד"א כה תברכו שמ"ר פר' פ"ו סי' ד' שי"ר פסוק זה דף ע"ז ב' פסיקתא רבתי פר' ט"ו : אין את אתא לגבן תחלה · הן אמת שאתה באת אלינו תחלה ולא אנו אליך כך אהבתנו ומהרת לבוא כצבי למהר : בים זה אלי · הרי שראו אותו והראו עליו זה אלי ובפסיקתא ובשי"ר שם הגירסא שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה : ויאמר ה' מסיני בא · בפסיקתא הגירסא עוד ויראו את אלהי ישראל ובשי"ר שם הביא פסוק פנים בפנים דיבר ה' עמכם והכל אל מקום אחד הולך שהיה ה' בהר סיני : וצ"ע שלא הביאו פסוק המפורש אצל סיני וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר : לאורזילא דאיילתא · וולד ועגל של האילת שהוא קל ומהר יותר מהאילת : זה מדבר סיני · שם ושם הגירסא אחר כתלנו של סיני והכוונה שכפה עלינו ההר כגיגית והוא למעלה על ההר וישראל למטה וההר ככותל ביניהם : וירד ה' על הר סיני · אל ראש ההר ומביט מלמעלה מתוך החושך הענן והערפל כמו מחלונות שבכתלים : שלשה חדשים · בשמ"ר פר' ה' סי' י"ט איתא ששה חדשים וע' מש"ש : אלן מותריה כמה אינון · משמע ששואל כמה יתר המספר האחרון על הראשון והשיב שהם מ"ה יום · אך בשי"ר ובפסיקתא הגירסא אלין מותרייא מה אינון כי מה שיהם שכתוב בפסוק השני מ"ה יתרים והם שני פסוקים סמוכים זה לזה ובפסוק השני כתוב אשרי המחכה ויגיע ודרשו שזה מורה על המשיח שכתוב עליו אם יתמהמה חכה לו על זה אמר אשרי המחכה ויגיע שיתכסה מהם אחרי בואו ויחכו לו שיתגלו שנית ולא יתכסה עוד : למדבר יהודה · כמ"ש ישעיה מ"ט ט' י' לאמר לאסורים צאו וגו' על דרכים ירעו בכל שפים מרעיתם · ובשי"ר שם הגי' מ"ד למדבר יהודה הה"ד עוד אושיבך באהלים כימי מועד ומ"ד למדבר סיחון ועוג כדכתיב הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדברה ופי' שמ"ש כימי מועד כמו שהיו בעת שעלו לרגל שלא יכלו כלם להיות בירושלים והוצרכו לעשות להם סוכות מחוץ לעיר במדבר וכן בהליכה ובחזירה וללון שם במדבר יהודה וכן לעתיד · ומ"ש במדבר סיחון ועוג כמ"ש והולכתיה המדבר וגו' ואת עמק עכור לפתח תקוה וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים ומ"ש לפתח תקוה היינו מ"ש אשרי המחכה כנ"ל וכמ"ש ויק"ר סוף פר' כ"ב ועמק עכור לרבן בקר עמש"ש ודו"ק כי דבר עמוק הוא · ומ"ד למדבר יהודה היינו אחר ביאתם לארץ ומ"ד למדבר סיחון ועוג היינו קודם ביאתם לארץ : הקוטפים מלוח עלי שיח · ובפסוק הקודם העורקים ציה שואה ומשואה ושם אין להם מה לאכול כ"א קוטפים מלוח עלי שיח ושורש רתמים שזהו מ"ש והולכתיה המדבר בארץ ציה ושם הקוטפים מלוח וגו' : זה כותל מערבי · שאינה חרב כמ"ש איכה רבתי פסוק היו צריה וכבר ממתין בעת הגלות עד יאסוף נדחינו ויגלה לנו : בין חלון לחרך · שהחלון גדול מהחרך וע"כ אצל החלון אמר משגיח ברחבה ואצל החרך אמר מציץ בדוחק מנקב קטן : חי אני נאם ה' · ור"ד שאי סביב עיניך וראי כי כלם נקבצו באו לך וכמו שרמזתי לעיל מפסוק לאמר לאסורים צאו וגו' על דרכים ירעו וגו' ואז יאמר לציון על בני' שיבואו כי כלם כעדי תלבשי : מכנסת זו לכנסת זו · בעת ברכת כהנים שכתוב ושמו את שמי וגו' ואני אברכם ואין כל הכנסיות מתפללים בכיוון שעות רק זו מקדמת וזו מאחרת : בכל המקום · וס"ד אבא אליך וברכתיך ואזכיר את שמי פירושו על הכהנים שמברכים בשמו כמ"ש ושמו את שמי על בני ישראל : באיזה זכות · זכו לברכת כהנים שמדלג ומקפץ כנ"ל על ההרים בזכות אבות שנקראו הרים עי' שמ"ר פר' ט"ו סימן ז' שמעו הרים · וכמ"ש ב"ר פר' מ"ג סימן ח' באיזה זכות זכו ישראל לברכת כהנים רי"א מאברהם כה יהיה זרעך כה תברכו · רנ"א מיצחק ואני והנער נלכה עד כה ורבנן אמרי מיעקב כה תאמר לבית יעקב וגם אמר אם כה יאמר וכאן לא הביא אלא מאברהם כי סמך עצמו על המבואר שם : ישב כתיב · עי' ב"ר פר' מ"ח סי' ז' ושם מבואר :

מתנות כהונה

גרסינן] : אין את אתי וכו' · אם אתה בא אלינו כן דרכך להגלות לנו תחלה וכו' · ועי' במדרש חזית שיש שם קצת גירסא אחרת : שלשה חדשים · וה"ג במדרש חזית פסוק דומה דודי לצבי וכן הביאו הילקוט שם אכן בפר' שמות הביא הגירסא ששה חדשים ורבינו בחיי בסוף פ' שמות והרמב"ן פ' וארא הביאו שני הגירסאות בשם מדרש במדבר ובשם מדרש חזית שלשה חדשים : נגלה וחוזר ונכסה · רבינו בחיי נתן טעם כדי להטעות אומות העולם : [ולהיכן מעלה אותן גרסינן] : למדבר יהודה וכו' · במדרש חזית ובמדרש רות בפסוק ויצבט לה קלי יליף לה מקראי וע"ש : ואומר מועד כו' · ויליף מועד ממועד לג"ש : [ה"ג וחמשה ימים הקב"ה מוריד להם מן] : שאינו חרב כו' · וזהו עומד אחר כתלנו שנשבע שלא תחרב כן הוא במדרש חזית : ה"ג ואמר לי מה אמר חי אני · ועיין במדרש חזית : מכנסת · מבית הכנסת : כה יהיה · וילפינן כה כה לגזירה שוה : [ה"ג וכבודי עומד · ועיין במדרש חזית ובפרשת וירא גרס ויושבים לכבודי ואני עומד] :

איטומים

ידי משה

אין אתה אתא לגבן תחלה · פירוש מתחלה כשבאתה לנו היה נדמה לצבי שהיה מדלג ממצרים לים וכו' : משגיח מן החלונות דכתיב וירד ה' על הר סיני וגו' · פי' ע"ד שאמר פנים בפנים דיבר ה' עמכם והוא בפרהסיא כאדם שמדבר עם חבירו מתוך החלון ומציץ מן החרכים קאי על אחר החטא לא היה בהם כח כ"כ כמקודם ולא דיבר עמהם אלא כמו שמציץ מן החרכים א"נ י"ל שפי' המדרש כאן על מה שאמרו במדרש חזית ששתים מפי הגבורה שמענו פי' אנכי ולא יהיה לך אבל שאר הדברות שמענו מפי משה ומה שאמרו דבר אתה עמנו וגו' היה תיכף אחר ב' הדברות רק שאין מוקדם ומאוחר בתורה וא"כ ה"ק משגיח מן החלונות וכו' פי' שמתחלה דיבר הקב"ה בעצמו עמנו ואחר כך מציץ מן החרכים וידבר אלהים את כל הדברים וגו' והמדרש בעצמו מפרש הדברים ענה דודי ואמר לי אנכי ה' אלהיך פירוש שאמר לי בעצמו זהו הפי' משגיח מן החלונות ואח"כ מציץ וכו' וידבר אלהים את כל הדברים פי' שאר הדברות לא נאמר לי ע"י הקב"ה בעצמו ודו"ק · א"נ י"ל ע"ד שאמרו חז"ל במסכת חגיגה שס"ל לר"ע כללות ופרטות נאמרו בהר סיני ונשנו אח"כ באוה"מ ור"י שליג לו"א וידבר אלהים את כל הדברים פי' שנלמד ממנו שאפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש וא"כ כללות ופרטות נאמרו בהר סיני וא"כ דיבר עמהם באוה"מ ע"י האוהל וזה כמציץ מן החרכים שהיה מסך מבדיל ביניהם ודו"ק : את אמרת לנו את אתא לגבן תחלה · פי' מתחלה כשטחתנו לגאול אותנו בעצמך

דומה

.צב בעדת אל א"ר חנאי בשם ר' יצחק אלהים עומד אין כתיב כאן אלא אלהים נצב (יז) איטומים הא כמה דתימא (ישעיה סה) והיה טרם יקראו ואני אענה לכך נאמר הנה זה עומד אחר כתלנו אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות · משגיח מן החלונות בשעה שאמר הקב"ה לאהרן ולבניו כה תברכו וגו' אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים לכהנים את אומר שיברכו אותנו אין אנו צריכין אלא לברכותיך ולהיותינו מתברכים מפיך הה"ד (דברים כו) השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו' אמר להם הקב"ה אע"פ שאמרתי לכהנים שיהיו מברכין אתכם עמהם אני עומד ומברך אתכם לפיכך הכהנים פורשים את כפיהם לומר שהקב"ה עומד אחרינו ולכך הוא אומר משגיח מן החלונות מבין כתפותיהם של כהנים מציץ מן החרכים מבין אצבעותיהם של כהנים · ענה דודי ואמר לי ואני אברכם כה תברכו הה"ד (בראשית יב) ואעשך לגוי גדול וגו' א"ר פנחס בן יאיר ז' ברכות בירך הקב"ה את אברהם ואלו הן ואעשך לגוי גדול · ואברכך · ואגדלה שמך · והיה ברכה · ואברכה מברכך · ומקללך אאור · ונברכו בך · כנגד שבעה פסוקים שבמעשה בראשית שכתוב בהן כי טוב · ר' לוי בר חיתא ור' אבא בריה דר' חייא בר אבא אמר א ג' גדולות וד' ברכות כתיב כאן בישר שהן ג' אבות וד' אמהות והלא גדולות אינו אלא שתים ואעשך גדולה היא דכתיב (ש"א י"ב) ה' אשר עשה את משה (יח) אמר רשב"ל ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב יכול יהיו חותמין בכולן ת"ל והיה ברכה בך חותמין ואומרים מגן אברהם ואין חותמין בכולן א"ר חייא בר זעירא והיה ברכה ב ברכתך קודמת לברכתי שמשהם אומרים מגן אברהם אח"כ אומרים מחיה המתים · ד"א והיה ברכה והיה בריכה מה הבריכה הזו מטהרת את הטמאים אף אתה מקרב רחוקים תחת כנפי השכינה ואעשך לגוי גדול א"ר ברכיה אתנך אשימך אין כתיב כאן אלא ואעשך משאברא אותך בריה חדשה וכשם שנאמר (שם א) ויעש אלהים את הרקיע את פרה ורבה לגוי גדול אמר אברהם לפניו רבש"ע מנח לא העמדת ע' אומות א"ל אותה אומה שכתוב בה (דברים ד) כי מי גוי גדול אני מעמידה ממך · א"ר פנחס הכהן בר חמא אימתי עשה הקב"ה אברהם לגוי גדול כשיצאו ישראל ממצרים ובאו לסיני וקבלו את התורה והגיעו לא"י הביט בהם משה ואמר הרי הן עשויים כשם שהבטיח הקב"ה לזקן שנאמר ומי גוי גדול · ד"א לגוי גדול שאתן לבניך את התורה וממנה יקראו גוי גדול שנאמר (שם) רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה ואברכך א"ר ברכיה לפי שהדרך גורמת לאדם לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה ממעטת את היציאה וממעטת את השם לכך נאמר לו ואעשך לגוי גדול שאין הדרך ממעטת לך פריה ורביה ואברכך שלא תמעט לך הדרך את היציאה ואגדלה שמך שלא תמעט לך את השם אמרי אינשי במתלא מביתא לביתא חלוק מאתר לאתר נפש ברם את לא נפשך חסר ולא ממון את חסר והיה ברכה כבר כתיב ואברכך מה ת"ל והיה ברכה ג א"ר אליעזר אמר לו הקב"ה משבראתי עולמי ועד עכשיו הייתי זקוק לברך את בריותי שנא' (בראשית א) ויברך אותם אלהים וגו' ואומר (שם ט) ויברך אלהים את נח ואת בניו אבל מכאן ואילך הרי ברכות מסורות לך למאן דהני לך למברכה ברוך ואעפ"כ לא בירך אברהם לבניו למה כן ד משל למלך שהיה לו פרדס נתנו לארים והיה בתוך אותו פרדס אילן אחד של סם חיים ואילן א' של סם המות אמר הארים אני אעבוד ואשלים ומה שהמלך רוצה לעשות לו בפרדיסו יעשה כך המלך זה הקב"ה והפרדס זה העולם מסרו לאברהם שאמר לו והיה ברכה מה עשה אברהם היו לו ב' בנים אחד צדיק ואחד רשע יצחק וישמעאל אמר אברהם אם מברך אני את יצחק הרי ישמעאל מבקש להתברך והוא רשע אלא עבד אני ב"ו אני למחר אפטר מן העולם ומה שהקב"ה חפץ לעשות בעולמו יעשה כשנפטר אברהם נגלה הקב"ה על יצחק וברכו שנא' (שם כה) ויהי אחרי מות אברהם וגו' ויצחק ברך את יעקב ויעקב ברך לשנים עשר שבטים שנאמר (שם מט) כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם מכאן ואילך אמר הקב"ה הרי הברכות מסורות לכם הכהנים יהיו מברכים את בני כשם שאמרתי לאברהם אביהם והיה ברכה לכך נאמר כה תברכו וגו' : ג כה תברכו הה"ד (שיר ג) הנה מטתו שלשלמה וגו' ר' שמעון בן יוחאי פתר ליה בשלמה הנה מטתו שלשלמה זה שלמה המלך ששים גבורים סביב לה שהיו ששים גבורים סובבים מטתו בלילה והן היו מגבורי ישראל כלם אחוזי חרב מלומדי מלחמה למה היה עושה כן מפחד בלילות שהיה מתיירא מן הרוחות שלא יזיקוהו א"ר שמעון בן יוחאי עד שלא יחטא אדם נותנים לו אימה ויראה משהוא חוטא נותנין עליו אימה ויראה ה עד שלא חטא אדם הראשון היה שומע קול הדיבור ועומד על רגליו ויכול לעמוד בו משחטא היה שומע קול הדבור ומתחבא שנא' (בראשית ג) ויתחבא האדם ואשתו וגו' · א"ר אבין עד שלא חטא אדם הראשון היה שומע הקול אימירון משחטא היה שומע את הקול אגריון עד שלא חטאו ישראל ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר · א"ר אבא בר כהנא שבע מחיצות של אש היו כוססות זו בזו והיו ישראל רואים ולא מתיראים ולא מתפחדים וכיון שחטאו אפילו פני הסרסור לא היו יכולין להסתכל (שמות לד) וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן וגו' · רבי פנחס ב"ר אבין א"ר חנין אף הסרסור

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה ל"ט · ב מדרש תנחומא סדר לך לך · ג תנחומא כאן. מדרש תהלים מזמור א' · ד תנחומא סדר לך לך · וסדר וזאת הברכה · מדרש שמואל פרשה י"ז ·

חדושי הרד"ל

(יז) אטימוס בסמ"ך כנ"ל : (יח) ארשב"ל ואעשך לגוי כו' · פסחים קי"ז ב' :

מתנות כהונה

איטומים · פי' הערוך מוכן ומזומן זהו בעמידה : פורשים כפיהם · לכבוד השכינה : אשר עשה את משה וגו' · שמואל א' י"ב ופי' הגדיל וכן פירשו רש"י והרד"ק · והתרגום פי' שעשה גדולה וגבורה על ידיהון : משהן וכו' · אחר שהם אומרים כו' : משאברא גרסי' · ונמשך למטה וע"ל ריש פ' לך לך : בריה חדשה · כמה שהוציאו ממערכת וממזלו הראשון ובשנוי השם או בברית מילה ואח"כ ואת פרה ורבה : מנח לא העמדת כו' · וא"כ מאי רבותא שברכתני בגוי גדול : לזקן · לאברהם : גורמת וכו' · עי' לעיל בפרשה ויכא ושם פירשתיו : ואחד של סם המות · ולפיכך לא היה לו אפשר להשקות אותו של סם החיים ועיין בתנחומא פרשת לך לך ובבראשית רבה פרשה ס"א ואולי שחסר פה הגירסא : אני אעבוד ואשלים · אשלים זמני שקבע לי המלך וכן הוא בתנחומא ובבראשית רבה : [ה"ג בשר ודם אני למחר אפטור מן העולם ומה כו'] : שהיה מתיירא כו' · לאחר שחזר למלכותו שכבר נכשל בחטא ונטרד על ידי אשמדאי ועי' במדרש חזית : [ה"ג נותנין עליו אימה : הקול אימירון · גרסינן] : אימירון · פי' הערוך בייתי כלומר רגיל ושכיח בלא בהלה ופחד : אגריון · יערי ובהול : כוססות · מעורבבות ונוששות מלשון כסכוסי קרמי : [והיו ישראל גרסינן] : סרסור · אמצעי בין המוכר ובין הקונה כך היה משה אמצעי בין הקב"ה וישראל : [והנה קרן וגו' גרסינן] : מלכיהון

פירוש מהרז"ו

השקיפה ממעון קדשך · וברך את עמך את ישראל אתה ולא ע"פ אחר והיינו על שצוה לכהנים שיברכו אנן מבקשים וברך אתה בעצמך : עומד אחרינו · שעומד אחרי הכהנים שהכהנים פניהם כלפי העם ואחוריהם אל הקודש הרי הקודש אחורי הכהנים ומשגיח על העם מבין כתפותיהם ומבין אצבעותיהם של כהנים והכהנים הם רבים ובין ראש לראש יש חלל מה שהראש דק מן הכתפים · ודומים החללים כמו חלונות אך בין האצבעות הם חללים קטנים דומים לחרכים : שבע ברכות · א' ואעשך לגוי גדול וכו' ז' ונברכו בך : שבע פסוקים א' בפסוק ד' · ב' פסוק יו"ד · ג' פסוק י"ב · ד' פסוק י"ח · ה' פסוק כ"א · ו' פסוק כ"ה · ז' פסוק ל"א · היינו אחד בכל יום חוץ מיום שני שלא נאמר בו כי טוב ע"כ נאמר ביום שלישי ב' פעמים כי טוב וכן ביום ששי ב"פ כי טוב בעבור יום השבת שלא נאמר כי טוב : ג' גדולות · ג' לשונות של גדולה וד' לשונות של ברכה : אלא שתים · ואעשך לגוי גדול ואגדלה שמך : אשר עשה את משה · והלא את הכל עשה אלא פי' שגידל אותם על כל דורם עי' ב"ר פר' ל"ט סימן י"א כל הענין ושם פירשתי בס"ד קחנו משם : שאומרים אלהי אברהם · כמ"ש ב"ר פר' י"ד סימן ו' האדם הגדול בענקים ואברכך כמ"ש ב"ר פר' כ"ז כי ברך אברכך ברכה לאב ברכה לבן ואגדלה שמך מלשון גידול אבל שאינו פחות משלשה וכמ"ש יעקב חבל נחלתו והיה ברכה בלשון משנה על נוסח ברכה שלמה ופי' שבך חותמים ומשלימים הברכה מגן אברהם : ומי גוי גדול · וכתוב שם ג' גדולות בג' פסוקים סמוכים דברים ד' פסוק ו' ז' ח' ולא הביאם המדרש כי סמוכים הם ודי באחד : גורמת לג' דברים · מפורש ג"כ בב"ר פר' ל"ט סי' י"א : לא ברך אברהם · ב"ר פר' ס"א סי' ו' כל הענין : אני אעבוד ואשלים · כאן חסר וע"ש ועיקר הכוונה שעל שהיו האילנות כרוכים לא הי' יודע איך לעשות והסכים שיעבוד וישקה כל הפרדס כעבד נאמן ואלו שני האילנות יעשה המלך כרצונו וכן בנמשל הברכה דומה להשקאה וכן הוא בתנחומא סדר לך לך שעיקר הקפידה על ההשקאה ומ"ש אחד צדיק ואחד רשע אפילו למ"ד שעשה ישמעאל תשובה בימיו עיקר הברכה על הבנים ובני ישמעאל היו כלם עובדי עבודת כוכבים וכן הוא בהדיא שם בב"ר ס"א על בני ישמעאל : אחרי מות אברהם · ויברך אלהים את יצחק בנו כי לא ברכו אביו אך יצחק בירך את יעקב כי גם עשו היה צדיק בעיני יצחק ורצה לברך אותו לבדו ולדעת הזוהר שאברהם לא היה יכול לברך בנו על שעדיין לא נפרש הזוהמא והפסולת וביצחק נפרש הפסולת מהאוכל : ג הנה מטתו שלשלמה · שי"ר פסוק זה דף כ"א : זה שלמה המלך · כפשוטו כי בפירושים אחרים על הקב"ה : והן היו מגבורי ישראל · לא גבורים טבעיים בגופם אלא גבורים כובשי יצר גבורים בתורה וכמ"ש אני בינה לי גבורה ומ"ש אחוזי חרב כמ"ש רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם מלומדי מלחמה מלחמתה של תורה שהיה מתירא מן הרוחות שקודם החטא הי' מתיראים ממנו שהיה מושל עליהם כמ"ש לקמן ולאחר החטא נתגברו עליו והפחידו אותו בלילה והגבורים בכח תורתם היו מרחיקים ממנו המזיקים כמ"ש ריש ברכות כל הקורא ק"ש על מטתו מזיקין בדלין ממנו וכו' ע"ש : ארשב"י עד שלא חטא · ספרי ריש נשא סוף פיסקא א' בלשון אחר ובפסיקתא רבתי פר' ט"ו סי' ג' כל הענין כמו כאן ושם הגירסא ר' ישמעאל ועי' שי"ר שם ומ"ש נותנים לו אימה פי' נותנים לו כח אלהי עליון נורא כמ"ש ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וכמ"ש שופטים י"ג ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד · וכשחטא ניתן מורך בלבו ומתירא מן הכל : ויתחבא אדם ואשתו · ור"ד וישמעו את קול ה' אלהים : א"ר אבין עד שלא חטא · כאן חסר חסרון שאינו ניכר והגירסא בשי"ר ובפסיקתא שם א"ר אייבו אותו שעה נגדע קומתו ונעשית של מאה אמה וכ"ה בב"ר פר' י"ב ריש סימן ו' ופר' י"ט סימן ח' ושם פירשתי המאמר בדרך נפלא מאוד ע"פ המדות שר' אייבו חולק וסובר שלא כפף קומתו מפני יראת הדיבור שמאחר שהיה קומתו עד לשמים איך יתחבא קומתו בין עצי הגן אלא שנגדע קומתו ונעשה שוה לקומת עצי הגן שהיו מאה אמה ונכנס בין האילנות ע"ש בביאורי ומ"ש עד שלא חטא אינו בדברי ר' אייבו : שומע את הקול אימירון · בפסיקתא שם הגירסא בנחת אימירון ותיבת אימירון בלע"ז הוא פירושו של תיבת בנחת : אהבריון · בפסיקתא שם הגירסא בזעף אגריון בזעף בלה"ק הוא בלע"ז אגריון עי' ב"ר סוף פר' ע"ז וכמ"ע אגריון בל"י יערי ולמוד מדבר אימירון בייתי ולמוד בין אנשים : ומראה כבוד ה' · בראשית סוף כ"ד וס"ד לעיני בני ישראל : שבע מחיצות של אש · איני יודע מנין להם כן אולי הכוונה כנגד ז' קולות שבמזמור הבו לה' בני אלים שמדבר במתן תורה · ואחר כתבי זאת נתן ה' בדעתי לחפש כמה פעמים אש כתוב במתן תורה ומצאתי ראיתי בדברות אחרונות של ואתחנן שיש שם בפרשה שבע פעמים אש בדברים ה' · א' בפסוק ד' · ב' פסוק ה' · ג' פסוק י"ט · ד' פסוק כ' · ה' פסוק כ"א · ו' פסוק כ"ב · ז' פסוק כ"ג · הרי ע"פ מדה יו"ד שבע אישות כוססות ומעורבות זו בזו : פני הסרסור · פני משה הסרסור וכמ"ש אנכי עומד בין ה' וביניכם וכמ"ש שמ"ר ריש פר' ל"ג ע"ש : וירא אהרן · ויראו מגשת אליו :

יפה תואר

[illegible] : ג' גדולות וד' ברכות כתיב כאן · דואעשך נמי גדולה היא כמ"ש כאן ועיין לעיל בב"ר וד' ברכות דואברכה מברכך הדא ברכה היא שהברכה היא מה שה' מברכך : שהן ג' אבות · שבג' גדולות

הרגיש עמהם מן שעה לשעה שלשעבר (תהלים סח) מלכי צבאות ידודון [א] רבי יודן בשם ר' איבו מלכי צבאות מלכיהון דמלאכיא אפי' מיכאל אפילו גבריאל היו מתיראים מפני משה וכיון שחטאו בגולורין שלהם לא היה משה יכול להסתכל הה"ד (דברים ט) כי יגורתי מפני האף והחמה · עד שלא חטא שאול ושאול לקח את המלוכה אין כתיב כאן אלא (שמואל א יד) ושאול לכד המלוכה על ישראל וגו' · מהו (שם) בכל אשר יפנה ירשיע נצח באיזו זכות בזכות מצות ומעשים טובים שהיו בידו (יט) (ס) [ב] שהיה עני [ג] ואוכל חולין בטהרה (כ) ומבזבז את ממונו וחס על ממונן של ישראל (כא) וששקל כבוד עבדו לכבוד עצמו רבי יהודה בר נחמן בשם ר' שמעון ב"ל אמר ושהיה בן תורה דכתיב (משלי ח) בי מלכים ימלוכו וגו' וכיון שחטא (שמואל א כח) וירא שאול את מחנה פלשתים ויירא וגו' עד שלא חטא דוד באותו מעשה (תהלים כז) ה' אורי וישעי ממי אירא וגו' וכיון שבא אותו מעשה (שמואל ב יז) ואבוא עליו והוא (ו) יגע ורפה ידים עד שלא חטא שלמה (כב) היה רודה בשירים ובשירות והיה מושל על השדים שנאמר עשיתי לי שרים ושרות וגו' משוררים זכרים ומשוררות נקבות ותענוגות בני אדם פרוזבטה שדה ושדות שידה ושידתין דהוו אזיין בהון (כג) כיון שבנה ביהמ"ק (ז) וכל המעשה של אשמדאי · (כד) וכיון שחטא טרדו אשמדאי ולאחר שחזר למלכותו היה פחדו עליו והביא ששים גבורים שהיו משמרים את מטתו הה"ד מפחד בלילות שהיה מתפחד מן הרוחות הנה מטתו שלשלמה וגו' · [ד] רבנין פתרין קרייה ביוצאי מצרים הנה מטתו מטותיו שבטיו כמה דתימא (חבקוק ג) שבועות מטות שלשלמה של הקב"ה שהשלום שלו ששים גבורים סביב לה ששים רבוא שיצאו ממצרים מבן עשרים שנה ומעלה מגבורי ישראל להביא טף ונשים כולם אחוזי חרב (שמות יג) וחמושים עלו בני ישראל · מלומדי מלחמה ממי למדו מן הקב"ה שנאמר (שם טו) ה' איש מלחמה איש חרבו על ירכו בשעה שאמר להם משה כך אמר לו הקב"ה סינטומוס (שם יב) כל ערל לא יאכל בו היה כל אחד ואחד נוטל חרב ומניחו על ירכו ומל עצמו מי מלן רבי ברכיה תני לה בשם רשב"י משה מוהל ואהרן פורע ויהושע משקה [ה] וי"א יהושע מוהל ואהרן פורע ומשה משקה הה"ד (יהושע ה) ושוב מול את בני ישראל שנית · הרי מכאן שמלן ראשונה (שם) וימל את בני ישראל וגו' · מהו (שם) אל גבעת הערלות א"ר לוי מקום שעשו אותו גבעה בערלות הרי איש חרבו על ירכו · מהו מפחד בלילות שלא היו יכולין לעשות פסח דכתיב (שמות יב) כל ערל לא יאכל בו · ואם לא יעשו ישראל פסח היו מתים בלילי הפסח כאשר מתו בכורי מצרים שנאמר (שם) וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכותי בארץ מצרים הוי מפחד בלילות · הנה מטתו וגו' רבי יונתן פתר קרייה בסנהדריות הנה מטתו שבטיו כמה דתימא שבועות מטות · שלשלמה של הקב"ה שהשלום שלו · ששים גבורים סביב לה (כה) אלו ששים עם הארץ שנאמר (מלכים ב כה) וששים איש מעם הארץ הנמצאים בעיר · מגבורי ישראל להביא אחד עשר איש הרי שבעים ואחד סנהדרין ומאי נינהו אחד עשר איש דכתיב ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש ואת צפניה כהן משנה ואת שלשת שומרי הסף הרי חמשה ומן העיר לקח סרים אחד זה מופלא של בית דין הרי ששה (שם) וחמשה אנשים מרואי פני המלך הרי אחד עשר איש כתוב אחד אומר (שם) וחמשה אנשים וכתוב אחד אומר (ירמיה נב) ושבעה אנשים מרואי פני המלך מאי נינהו השנים יתרים להוסיף עליהם שני סופרי הדיינין (ירמיה נב) ואת סופר שר הצבא המצביא זה שליח בית דין כולם אחוזי חרב ר' מאיר ור' יוסי ר' מאיר אומר כולם היו משננין את ההלכה כחרב שאם בא מעשה לתוך ידיהם שלא תהא הלכה קורא להם ר' יוסי אומר בשעת הדין הכל נושאים ונותנין בהלכה להוציא את הדין לאמתו והיו רואין כאלו חרב מונחת להן בין ירכותיהן וגיהנם פתוחה לפניהם הוי מפחד בלילות היו מתפחדין היאך להוציא את המעשה כדי להנצל מדינה של גיהנם ר' מנחם התניה דר' אלעזר בר ר' אבינה אם באה אשה אצלך לבה"מ לשאול לך על הדין או על השאלה תהא רואה אותה כאלו יצאה מירכך לא תתן בה עין ותהא מפחד מדינה של גיהנם הדומה ללילה · הנה מטתו וגו' ר' שמלאי פתר קרייה במשמרות הנה מטתו מטותיו שבטיו היאך מה

מסורת המדרש א שיר רבה פרשה ג' · קהלת רבה פ' ט' · ב פסיקתא רבתי פ' ט"ו · מדרש שמואל פ' י"ז · ג מדרש תהלים מזמור ז' · ד שיר רבה פ' ג' · ה שמות רבה פ' י"ט ·

חדושי הרש"ש

בלשון ארמי הוא ענין השמעת קול דברים כמו לפור מצולי הים ש"ה רבה ועמש"כ בויקרא פ' ו' אות ז' : (ס) שהיה עני ואוכל חולין בטהרה · עי' יד"מ שהגיה שהיה עניו ודחק מצוא מקומו במקרא · ול"נ ממה דכתיב ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה כו' ויהי כמחריש (שמואל א' י"ו"ד) ושם (י"א) ויאמר שאול לא יומת איש כו' וכן שמואל א"ל אם קטן אתה בעיניך ועי' יומא סוף דף כ"ב : (ו) יגע ורפה ידים כצ"ל בה"א : (ז) וכל המעשה של אשמדאי · גיטין ר"פ מי שאחזו :

חדושי הרד"ל

(יט) שהי' עניו · כצ"ל כמ"ש היד"מ וכ"ה בפסיקתא דפרשת החודש · ומפני שנתחבא אל הכלים ולא רצה למלוך ואמר אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצעירה : (כ) מבזבז את ממונו וחס כו' · דכתיב ויקח צמד בקר וינתחהו (ש"א י"א) : (כא) וששקל כבוד עבדו כו' · שאמר לנערו (שם ט) ודאג לנו : (כב) היה רודה בשדים ובשידות שהיה מושל כו' · כצ"ל : (כג) כיון שבנה כו' אשמדאי · כדאי' בגיטין ס"ח א' : (כד) וכיון שחטא מרדו אשמדאי · צ"ל טרדו : (כה) אלו ס' ע"ה כו' · יבו' פ"ק דסנהדרין ס"ב :

פירוש מהרז"ו

מן שעה לשעה · מן שעה שקודם החטא עד שעה שאחר החטא : מלכי צבאות · אצל מתן תורה כתוב כמ"ש שם בתהלים ס"ח אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים זה סיני וגו' כל הענין ואז מלכי צבאות ידודון וכמ"ש פסיקתא שם מלאכי צבאות אין כתוב כאן אלא מלכי מלכיהון דמלאכיא שהענין מדבר שם במלאכים כמ"ש שם רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקודש עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם וגו' הרי מ"ש מלכי צבאות פי' מלאכים וע"פ מדה ט' וממעל כאלו מפורש מלכי מלאכי צבאות וכמ"ש אצל מיכאל והנה מיכאל אחד השרים הראשונים וסיפא דקרא של מלכי צבאות ונות בית תחלק שלל זה משה נאמן ביתו כמ"ש בכל ביתי נאמן הוא עלה למרום ושבה את התורה ועליו אמר בר"ד מלכי צבאות ידודון שהיו חלים ומרקדין ומדדים מלפני משה נות בית עי' ד"ר פר' ז' סימן ט' ופר' ט' סימן ב' : אלא לכד · היינו בכח וגבורה והתגברות על שונאיו וס"ד בכל אשר יפנה ירשיע שהרשיע לאחרים שנאם : בי מלכים ימלכו · בפרשת החכמה כתוב שמתפארת שמלכי ישראל כשאול ודוד מלכו בכח התורה שלמדו ונצחו אויביהם וזהו שאמר בכל אשר יפנה ירשיע שהרשיע לאויביו הרשעים : וירא שאול · וס"ד ויירא ויחרד לבו מאד : ה' אורי וישעי · וס"ד אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי : ואבא אליו והוא יגע · והחרדתי אותו הרי שידע אחיתופל שיחרד לבו · ועל שהם שני כתובים מכחישים ע"כ הכריע כאן קודם החטא כאן אחר החטא והחטא המפורש אצל כל אלו שחושב הוא הפסוק המכריע : וכל המעשה של האשמדאי · שמבואר בגיטין דף ס"ח שכל הימים שבנה ביהמ"ק החזיקו אצלו בשלשלת שחקוק עליו שם המפורש : מטותיו ושבטיו · עי' שמ"ר פר' מ"ד סימן ט' : שבועות מטות · צ"ע למה לא הביא פסוקי תורה למטה ראובן למטה שמעון ראשי המטות וכדומה : להביא טף ונשים · מגבורי פי' שיצאו מגבורים וטפילים להם הם נשיהם ובניהם : וחמושים עלו · כמ"ש מכילתא בשלח אין חמושים אלא מזוינים שנאמר חמושים תעברו : מלומדי מלחמה · שראו איך נלחם הש"י על פרעה וממנו למדו כמ"ש במכילתא בשלח ה' איש מלחמה איך שיצא כנגד פרעה בכל מיני זיין ע"ש באריכות : סינטומים · דת חוק וגזירה קיימת ועי' כל הענין שמ"ר פר' י"ט סימן ה' ועי' לקמן פר' י"ד בסימן י"ב : ומל עצמו מי מלן · שלענין זה למול עצמו צריך גבורה גדולה וזהו איש חרבו על יריכו הם הגבורים אך כל העם היו צריכים אחרים למולם : מכאן שמלן בראשונה · וכמו שבשניה אחר שמלו עשו הפסח מיד כמפורש ביהושע ה' כך בראשונה קודם הפסח מלו מכאן שבראשונה מלו היינו בפסח ראשון במצרים : יהושע משקה · יתכן שהכוונה מוצץ ומשקה בנימולים כמנהגנו עתה שהמוצץ הוא המברך על הכוס : מקום שעשו אותו · פי' שמ"ש אל גבעת הערלות אין פירושו שהיה שם המקום מעולם גבעת הערלות ושם מלו אלא שעל שעשו שם גבעה מהערלות לרצון ולזכרון לישראל על כן קראו שם המקום גבעת הערלות · ועי' ויק"ר פר' כ"ה סוף סימן ו' ג"כ ר' לוי ושם פירשתי באופן אחר ובהכרח שפירוש אחד למאמרו בשני מקומות ויתכן מאד שהעיקר כמו שפירשתי שם וכאן הובא דרך אגב : שלא היו יכולים לעשות פסח · והיו מוכרחים לעשות פסח שאם לא יעשו ימותו כל בכוריהם גדוליהם כמו המצרים : להביא אחד עשר איש · הכתובים שם באותו הפסוק של הששים איש ובפסוק הקודם · וקורא מגבורי ישראל על שהי"א אלו לבד שהיו מסנהדרין עוד היו ראשי ישראל ישרים אצל המלך : וחמשה אנשים · בסוף מלכים ובסוף ירמיה כתוב וז' אנשים : ב' סופרי הדיינים · שאינם מחשבון של הסנהדרין והם הנזכרים במשנה במסכתא סנהדרין שהיו יושבים לפני ב"ד : זה שליח ב"ד · המביא את העם והצבא לפני ב"ד : קורא להם · עי' מ"כ ומ"ש קוהה מלשון הפסוק אם קהה הברזל ולר"מ זהו אחוזי חרב מלומדי מלחמה ולר"י זה איש חרבו על יריכו : הוי מפחד בלילות · מפחד גיהנם החושך כלילה : על הדין או על השאלה · דין הוא של עסקי ממון ושאלה הוא של איסור והיתר טמא וטהור

מתנות כהונה

מלכיהון דמלאכיא · מדלא כתיב מלאכי צבאות אלא מלכי משמע מלכן של המלאכים והיינו מלכי צבאות מלכים של צבאות של מעלן : גולירון · פירש הערוך חלשין : האף והחמה · שני מלאכי חבלה הם כדלקמן בפ' עקב : לכד · משמע בכח הדין ומצד זכות : [שהיה עני גרסינן] : ורפה ידים · אחיתופל אמר כן על דוד · שמואל ב' י"ז : ה"ג היה רודה בשירים וכו' בשרים ובשרות כדמפרש ואזיל : [והיה מושל על השדים גרסינן] : פרוזבטה · במדרש חזית גרסינן פרוזבטיה ופירש בערוך מיני מרגליות או מאכלים שמנים ובמדרש קהלת משמע מרגליות ואם נכונה הגירסא שלפנינו פירושו לשון פרדה ושמחה ועי' ערוך ערך פרזבט : שידה ושידתין · שדים זכרים ושדות נקבות : ה"ג ושדתין דהוו אזיין בהון וה"ג במדרש חזית ובמדרש קהלת ופירושו שהיו מתחממין בהם כדאיתא אזה יתירה דניאל ג' וכן מצאתי בספר ישן דגרס בהדיא אזין בהון שידין והיו מחממים אותן ובילקוט קהלת גרס תוו בהון ופירש בו המבאר היו מרוממין ומגדלין אותם ול"ג פירושו היו מהתלין ומשחקין בהם ועשו בהם כל רצונם : כיון שבנה כו' · במדרש חזית ובקהלת לא גרס ליה : מטתו · קרינן מטותיו לשון מטות אבותם וכדמפרש : [שבטיו גרס] : סינטומוס · פירושו זה הכלל וסוף סוד הדבר וע"ל פ' בא ובמדרש חזית בפסוק עד שהמלך במסבו ובפסוק הנה מטתו : ומל עצמו · לאו דוקא עצמו אלא הניח למול עצמו וכדמפרש ואזיל : ה"ג שנאמר וששים איש מעם הארץ הנמצאים בעיר : ומאי נינהו · היכן הם נזכרים : מופלא שבב"ד · במדרש חזית מפרש הטעם למה נקרא שמו סרים : ה"ג וכתוב אחד ושבעה אנשים · סוף ספר ירמיה : זה שליח ב"ד · ואותו ואת שני הסופרים לא קחשיב להו במנין כיון שאינם נצרכים לגופא דדינא : קורא להם · כלומר ממתנת עליהם כאלו צווחת ואומרת מה דינו אבל במדרש חזית בפסוק כמגדל גרסינן קוהה להם כלומר שתהא ברורה ומוכנת בפיהם שלא יצטרך להיות קוהה ופוהה בה · וכן מצאתי בספר ישן שגרס שאין דבר הלכה ספקה להם : על הדין כו' · דיני נדתה וכתמה וכן הוא במדרש חזית : באילו יצאה כו' · כאלו היא בתך שאין יצרך מהרהר

ידי משה

דומה דודי לצבי פי' אח"כ שלחת את משה לגאול אותנו ולמה המשיל את משה לצבי לפי שהיה נגלה ונכסה כצבי זה הוא כוון המדרש : שהיה עני · לא ידעתי ולא מצאתי מקום לעניות רק במקום אחד קצת נרמז בשמואל א' סימן ט' כשבקשו את אתונות אביו הוצרך להלוות רביעית השקל נמצא שהיה עני ואעפ"כ היה נזהר לאכול חולין בטהרה · ואפשר לומר שגרסינן שהיה עניו פי' במה שאמר לדוד צדיק אתה ממני ולפ"ז אינו דבוק מלת עניו לאכול חולין בטהרה רק כל חד לחודי' הוא מעלה בפני עצמו ודו"ק · ועוד י"ל ע"ד שאחז"ל במסכת יומא כל המתמנה פרנס על צבור מתעשר ולמדו מן שאול שמתחלה פקד אותם בבזק ואח"כ שנתעשר פקדם בטלאים : וחס על ממונן של ישראל · נ"ל דיליף זה מגמרא דיומא כנ"ל שפקדם בטלאים והיו הטלאים משלו כדמסיק שם בגמרא ואותן הטלאים היו קריבים דוגמת השקלים שנמט על ידיהן היו קונים מהם קרבנות כך נקרבו אותן טלאים וכן איתא בתרגום יונתן א"כ חס על ממונם ולא צוה לכל אחד מישראל שיקח טלה משלו ודו"ק : וששקל כבוד עבדו · פי' לדוד עבדו שאמר לו כי צדיק אתה ממני וק"ל : משה מוהל ואהרן פורע וכו' וי"א יהושע מוהל וכו' · פי' שרשב"י סבר מסתמא לפי מעלתן היו עסוקים מתחלה משה ואח"כ אהרן ואח"כ יהושע וי"א ס"ל שיהושע ע"כ היה מוהל מדכתיב שנית וכו' ואח"כ הואיל ויהושע התחיל ע"כ מתוך ענוות שהיה באהרן ובמשה נתנו רשות ליהושע להתחיל ומתוך שהיה משה עניו יותר מן אהרן ע"כ היה הוא האחרון ודו"ק: הרי שבעים ואחד סנהדרין · פי' שהמדרש והירושלמי ס"ל שהלכה כסתם מתניתין

יפה תואר

גדולות רמז לג' אבות שהגדולה נשואה באיש ובברכות רמז לד' אמהות שהברכה לרגל הנשים ליף בפרק הזהב ולאברהם הטיב בעבורה : היו מתים בליל פסח כאשר מתו בכורי מצרים · כדאיתא ברבה פרשת בא מפני שהיו עייפים מן הרית של פסח אם לא היו נמולים לא היו אוכלין מפסח והיו מתים בשביל הרית לכך הוצרכו למול כדי שיאכלו מפסח לז"א שכל ישראל היו מתים כמו בכורי מצרים וזולת זה לא יתכן וק"ל : ומן העיר לקח סרים אחד זה מופלא של ב"ד · וקורא אותו סרים שמסרס את ההלכה פי' בפלפולו מכריע והותך פסק הלכה · ואשר הוא פקיד על אנשי מלחמה פי' שעומד על הסנהדרין

דתימא שבועות מטות · שלשלמה של הקב"ה שהשלום שלו · ששים גבורים סביב לה (ח) אלו כ"ד משמרות כהונה וכ"ד משמרות לויה (כו) וי"ב מחלוקת מגבורי ישראל להביא שאר העם שהיו עומדים בירושלים סנהדרין ובתי דינין ותלמידים וכולם אחוזי חרב כמה דתימא (תהלים קמט) וחרב פיפיות בידם · מלומדי מלחמה זו מלחמתה של תורה כמה דתימא (במדבר כא) בספר מלחמות ה' (ט) ר' זעירא ור' יהודה בשם ר' שמואל תלמידי חכמים המלמדים את הכהנים הלכות שחיטה וקבלה וזריקה וקמיצה היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה · ר' יצחק בר רבי רדיפה בשם רב אמי מבקרי מומין שבירושלים היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה ר' אחא ור' תנחום בר' חתניה דר' שמלאי מגיהי ספר העזרה היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה · גדל בר בנימין בשם ר' אמי שני דייני גזלות היו בירושלים והיו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה · ר' הונא אמר פרכת היתה באה מבדק הבית שמואל אמר נשים האורגות את הפרוכת היו נוטלות שכרן מתרומת הלשכה הוי מלומדי מלחמה שהיו מלמדין לכהנים היאך יעשו עבודה · איש חרבו על ירכו מפחד בלילות היו מזהירין אותן בעת ששוחטין שלא לפגל הזבחים ושלא לפסול אחד מן הקרבנות בנותרות · הנה מטתו וגו' ר' ביבי בשם ר' אלעזר פתר קרייה בברכת כהנים [א] הנה מטתו זה בית המקדש כשם שהמטה אינה אלא לפריה ורביה כך כל מה שהיה בביהמ"ק היה פרה ורבה שנאמר (מלכים א ח) ויאריכו הבדים ואומר הזהב זהב פרוים מהו פרוים שהיה עושה פירות ואומר (שם א ז) בית יער הלבנון למה נקראת בית המקדש יער הלבנון לומר לך מה יער עושה פירות [ב] אף בית המקדש הצורות שהיו בקירותיו של זהב שהיו מצוירין שם כל מיני אילנות היו עושים פירות · שלשלמה זה הקב"ה שהשלום שלו ששים גבורים סביב לה אלו ששים אותיות שבברכת כהנים מגבורי ישראל שהם מגברים את ישראל א"ר עזריה דברים שהם נזכרים בגבורה ששמו של הקב"ה נזכר בכל אחת ואחת יברכך ה' וישמרך יאר ה' ישא ה' · כלם אחוזי חרב מלומדי מלחמה שהם נלחמים כנגד כל פורעניות שבתורה · איש חרבו על ירכו שאפי' אדם רואה בחלומו כאלו חרב מחתכת בירכו מה יעשה ישכים לבית הכנסת ויעמוד לפני הכהנים וישמע בברכת כהנים ואין דבר רע מזיקו לפיכך מזהיר את הכהנים ואומר להם כה תברכו וגו' :

ד דבר אל אהרן וגו' (כז) (י) לפי שכל מעשה הפרשה באהרן הביא את אהרן ואת בניו לכל דיבור שזה כלל כל זמן שהמעשה בכהנים הדיבור לכהנים המעשה לישראל הדיבור לישראל · כה תברכו רבי יהודה אומר מנין אתה אומר שמפי הקב"ה נאמר למשה באיזה סדר יברכו את ישראל ת"ל כה תברכו את בני ישראל · [ג] כה תברכו את בני ישראל בלשון הקודש אתה אומר בלשון הקדש או אינו אלא בכל לשון נאמר כאן כה תברכו (יא) ונאמר להלן אלה יעמדו לברך את העם מה להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקדש · רבי יהודה אומר אינו צריך הרי הוא אומר כה עד שיאמרו בלשון הזה שכל מקום שנאמר (יב) עניה ואמירה וכה בלשון הקדש · כה תברכו בעמידה אתה אומר בעמידה או שלא בעמידה ת"ל (דברים כז) ואלה יעמדו לברך את העם נאמר כאן ברכה ונאמר להלן ברכה · מה ברכה האמורה להלן בעמידה אף ברכה האמורה כאן בעמידה ר' נתן אומר אינו צריך (יג) שכבר נאמר לשרתו ולברך בשמו מקיש ברכה לשירות מה שירות בעמידה דכתיב לעמוד לשרת אף ברכה בעמידה · כה תברכו בנשיאות כפים אתה אומר בנשיאות כפים או אינו אלא בנישאות כפים ושלא בנשיאות כפים ת"ל וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם מה הוא בנשיאות כפים אף בניו בנשיאות כפים ר' יונתן אומר (יד) אי מה להלן ראש חדש וקרבן ציבור וכהן גדול אף כאן ראש חדש וקרבן ציבור וכהן גדול ת"ל (שם יח) כי בו בחר ה' וגו' הוא ובניו מקיש בניו לו מה הוא בנשיאות כפים אף בניו בנשיאות כפים וכתיב כל הימים ואיתקש ברכה לשירות · כה תברכו בשם המפורש אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכנוי ת"ל ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם בשם המיוחד לי יכול אף בגבולין נאמר כאן ושמו את שמי (טו) ונאמר להלן לשום את שמי מה להלן ביהמ"ק אף כאן ביהמ"ק [ד] מכאן אמרו במקדש בשם המפורש ובמדינה בכינוי דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר הרי הוא אומר בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו' זה מקרא מסורס שבכל מקום שאני אבא אליך וברכתיך שם אזכיר את שמי והיכן אני נגלה אליך בבית הבחירה אף אתה לא תהא מזכיר את שמי אלא

בבית

מסורת המדרש א תנחומא כאן וסדר תרומה · שה"ש פ' ג' · ב לקמן פ' י"ב · שה"ש פ' ג' · ג סוטה דף ל"ח · ד ירושלמי סוטה פרק ז' ·

חדושי הרד"ל

(כו) י"ב מחלוקות · פי' של ישראל הכתובים בדה"א כ"ז וכתנס דתק המ"כ בזה ונראה דהאי מגבורי ישראל שמשיים נמשך לי"ב המחלוקות שהיו מגבורי ישראל העומדים חדש בחדשו על המלך ואח"כ צ"ל כלם אחוזי חרב להביא שאר העם כו' : (כז) לפי שכל המעשה כו' · ספרי כל הברייתא ומקצתו בסוטה

חדושי הרש"ש

(ח) אלו כ"ד משמרות כו' ושתים עשרה מחלוקות · פי' הכתוב בד"ה א' כ"ז המחלוקות הבאה והיוצאת חדש בחדש עיי"ש והמ"כ במתכ"ת ל"ד בזה : (ט) ר"ז ור"י בשם שמואל אלו ת"ח המלמדים כו' כצ"ל וכן בסמוך בשם רב אמי אלו מבקרי מומין כו' : (י) לפי שכל מעשה הפרשה כו' לכלל דבור כצ"ל : (יא) ונאמר להלן אלה יעמדו כו' מה להלן בלה"ק · פי' דילפינן קול קול ממ"ת עי' סוטה ל"ג א' :

(יב) עניה ואמירה וכה בלה"ק כ"ה שם: (יג) שכבר נאמר לשרתו ולברך בשמו (הוא בדברים יו"ד) ופסוק דלעמוד לשרת הוא שם י"ח · עי' בגליון הש"ס להגאון מהו' עקיבא איגר ז"ל שהקשה הא בקרא דלשרתו גופיה כתיב ג"כ לעמוד ולענ"ד נראה דבגמ' ומדרש ט"ס וצ"ל כמו דאיתא בספרי קרא קמא לשרתו ולברך בשם ה' (שם כ"א) והז"א שהקשה מדוע לא הביא קרא המוקדם המובא בגמרא ורבה כו' · וצ"ל משום דשם כתיב את שבט הלוי לשאת את ארון כו' א"כ מיירי בלוים ועוד דכתב בעת ההוא ופירש"י לאחר שטעו בעגל והכהנים נבחרו מקודם ממעמד הר סיני לדעת רבי (זבחים קט"ו ב') וע"כ פי' דלברך בשמו היינו השיר ולברך פי' להודות כמו ביאורו בכ"מ ובשמו ודאי שייך לענין השיר כמו שאמר בערכין י"א א' לשרת בשם ה' איזה שירות שבשם הוי אומר זה שירה · אבל בקרא דדברים כ"א כתיב הכהנים כ"ל וזה נכון וכר מן דין כ"ל ליישב קושיית הגאון מוהרר"ע הנ"ל כיון דשם כתיב לעמוד לפני ה' נוכל לומר דלא קאי על לשרתו שאחריו אלא הוא ענין חלוק לעצמו שיהיו עומדים תמיד לפני ה' לשמור המקדש וכמו ששנינו בריש תמיד ומדות: (יד) אי מה להלן ר"ח וקרבן ציבור כו' · עיין סוטה ל"ח א' תד"ה וכתיב: (טו) ונאמר להלן לשום את שמי · צ"ל שמו והוא בדברים י"ב ה' או לשום

מתנות כהונה

מהלכה עליה : כ"ד משמרות כהונה וכו' · הרי מ"ח ואע"ג שהיו ג"כ כ"ד משמרות של ישראל אותן היו נשארים בערי ישראל ומשמרות כהונה ולויה לבד היו עולים לירושלים ושל ישראל היו מתפללין בעריהם על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון ועי' כל זה ריש פ' בתרא דתענית : וי"ב מחלוקות · כ"ד מתנות כהונה י"ב היו במקדש לבד וי"ב בגבולין ובספרי פ' קרח קחשיב להו ובילקוט מייתי להו ועיין לעיל ריש פ"ה ובסוף פ' הגוזל עצים ובפ' הזרוע וצריך עיון שם : ת"ח המלמדים כו' · עיין כ"ז בירושלמי דשקלים פ' התרומה : מומין · של בכורות וקדשים איזהו מום ואיזה אין מום : ספר העזרה · ספר היה מונח בעזרה שמתוכו היו מגיהים כל ספרי תורות : רב הונא כו' · עיין במדרש חזית טעם פלוגתייהו ע"פ הירושלמי : בנותרות · וזהו מפחד בלילות שהיו מתפחדין פן יעבור הלילה ויהיה נותר : [היה פרה ורבה גרסינן : ששמו של הקב"ה גרסינן] : ה"ג רבינו בחיי ישכים לב"ה מפחד בלילות מפחד שראה בחלומו : בלשון קדש כו' · עיין כל זה בפרק אלו נאמרין ובספרי : אי מה להלן ר"ח כו' · עי' בפירש"י ריש שמיני וקאתו בפ' הקורא את המגילה עומד : [מה הוא בנשיאות כפים גרסי'] : אף בגבולין · יברכו בשם המפורש : ר' יונתן אמר כו' · משמעות דורשין א"ב מר יליף מהכא ומר יליף

המנוה לאהרן ובניו: המעשה בכהנים · ובספרי כאן פיסקא ע' הגירסא להיפך שכל זמן שהדיבור בכהנים המעשה בכהנים: אלה יעמדו לברך · דברים כ"ז י"ב דכתיב וענו הלוים קול רם וכתיב במתן תורה והאלהים יעננו בקול מה התם בלה"ק אף כאן אצל ברכה של הר גריזים בלה"ק וכן כאן שכתוב כה תברכו ג"כ בלה"ק מג"ש ברכה ברכה סוטה דף ל"ג: לשרתו ולברך בשמו · גם בגמרא הובא פסוק זה והוא בדברים י' פסוק ח' ובספרי הביא פסוק לשרתו ולברך בשם ה' והוא בדברים כ"א ומה שמגוין בגמרא דברים כ"א ע"ש הוא: לעמוד לשרת · דברים י"ח ה': בנשיאת כפים ושלא וכו' · כמו שירצה יעשה: וישא אהרן · ויקרא ט' כ"ב: ר' יונתן אומר · תחלת המאמר מהספרי והסופו מהגמרא שם ל"ח: אי מה להלן מר"ח · שפסוק וישא אהרן היה ביום ח' למלואים בר"ח ניסן כמ"ש ביום החודש הראשון תקים את המשכן רש"י בגמרא: כי בו בחר ה' · לעמוד לשרת בשם ה' הוא ובניו כל הימים דברים י"ח ה' שם: וכתוב כל הימים · ולא בר"ח דווקא: ואתקיש ברכה לשירות · ואע"ג דבהאי קרא לא כתיב ברכה אלא שירות לשרת בשם ה' הוא ובניו כל הימים אתקיש ברכה לשירות בקרא אחרינא כדאמר לעיל לשרתו ולברך בשמו לשון רש"י בגמרא סוטה ל"ח: בשם המפורש · לקמן פר' ז' סימן ח': יכול אף בגבולים · יהיו הכהנים ג"כ מברכים בשם המפורש וע"ז דורש נאמר כאן בברכת כהנים ושמו את שמי ונאמר להלן דברים י"ב כ"א כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשום שמו שם והיינו בביהמ"ק: דברי ר' יאשי' ר"י אומר · כן הגירסא גם בספרי · אך בסוטה ל"ח הגי' ר' יאשי' אומר אינו צריך הרי הוא אומר שמות כ' כ"א בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך בכל מקום סלקא דעתך וכ"ל שכך פירושו שמ"ש אזכיר משמע שמצוה לאחרים שיזכירו שמו וע"פ מדה י"ז הכוונה על ברכת כהנים שכתוב שם ושמו את שמי ולברך בשמו שבכל מקום שיברכו הכהנים בשמו שם יהיה נגלה ומברך היינו שישרה שכינתו והלא אינו משרה שכינתו רק במקום מזבח והקרבת קרבנות כמ"ש ברישא דקרא מזבח אדמה תעשה לי וזבחת וגו' בכל המקום וגו' וזה שאמר בכל מקום סלקא דעתך והלא כתוב השמר לך פן תעלה עולתך בכל מקום וע"ז דורש ע"פ מדה ל"ה שהמקרא מסורס בכל מקום אשר אבא אליך וברכתיך היינו במקום המזבח שאני נגלה עליך שם אזכיר את שמי שם המיוחד ולא בגבולין ועי' ב"ר פר' י"ח סימן ד'

פירוש מהרז"ו

וכמ"ש רש"י שם ודורש חרבו על ההלכה שנוגה כחרב · על ירכו על האשה כאלו בתו שיצאה מירכו לענין האהבה לחוש לטובתה מפחד הלילות לענין שלא יתן עינו בה : כ"ד משמרות כהונה · בד"ה א' כ"ד וכן כ"ד משמרות לויה שם כ"ה : חרב פיפיות · ור"ל רוממות אל בגרונם · וכל אלו שמביא שנוטלים שכרם מתרומת הלשכה דרך אגב ועיקר הדרשה על המלמדים לכהנים וזהו הוי מלומדי מלחמה שמלמדים את הכהנים · עתה חוזר לדרשת הפסוק ר' זעירא ור"י ב"ר שמואל הנ"ל : בנותרות · שלא ילינו בלילה עד הבוקר ואז נעשה נותר וזהו מפחד בלילות : ויאריכו הבדים · תנחומא כאן כל הענין שאחר שהביאו את הארון למקומו שרתה השכינה וחיו כלי המקדש וכל מה שהיה שם והבדים האריכו על פי נס : עושה פירות · לקמן פר' י"ב סימן ד' : ששים אותיות · לקמן פר' י"ח סימן א' : מגבירים את ישראל · שע"י הברכות מתברכים ישראל ומתחזקים ומתגברים על שונאיהם ובכל דבר : נזכרים בגבורה · כמ"ש אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר הרי שהזכרת שם ה' כנגד רכב וסוסים גבורת האדם : פורענות שבתורה · הקללות והארורים והתוכחות שכתובים בתורה אך בשי"ר שם הגירסא פורענות שבעולם : ד דבר אל אהרן · ואל בניו לפי שכל מעשה הפרשה של ברכת כהנים באהרן ובניו הכהנים לדורות ע"כ צוה הש"י למשה שיאמר

יפה תואר

הסנהדרין שהם אנשי מלחמתה של תורה: אי מה להלן ר"ח וקרבן צבור וכ"ג אף כאן כו' · לפי מה ששנו בת"כ שלשה שעירים היו שם ונרמזו בכתוב דתני' שעיר זה שעיר של נחשון החטאת זו חטאת יום שמיני דרש זה שעיר של ר"ח יכול שלשתן נשרפו ת"ל והנה שורף האחד נשרף ולא שלשתן שמאמר שלשתן נרמזו בכתוב יתכן לפרש הדרשות עליהם אבל אם פי' שעיר החטאת כולה בשעיר ר"ח קמיירי דוחק

ידי משה

מתניתין דסנהדרין הם ע"א לפי שהמסקנא בתוספות די"ז שאליבא דמ"ד ע"א היה המופלא בתוך החשבון והיה נמנה תוך הרוב משא"כ לר"י דס"ל שהיה רק שבעים היה המופלא מלבד השבעים והיה רק נושא ונותן בדבריהם ולא להיות נמנה בתוכם וסתם כאן הירושלמי שע"כ ע"א הם הסנהדרין הואיל ופרט כאן את המופלא דכתיב ומן העיר לקח את הסרים זה מופלא ע"כ נכנס במנין או י"ל לאידך גיסא והכי קאמר שלכל הדעות היה ע"א אף לדעת ר"י שאמר שהיה ע' ע"כ עם המופלא היה ע"א רק שלא נמנה

מהם רק שהיה מפלפל בדבריהם מדמסיק בירושלמי וז"ל סרים זה מופלא ולמה נקרא סרים שמסרס הלכה בפלפולו ש"מ שהיה המופלא רק מפלפל ונושא ונותן בדברי הסנהדרין אבל לא היה נמנה בתוך הדעות ודו"ק והאחרון כ"ל עיקר מכח דקדוק לשון הירושלמי שנקרא סרים ודו"ק: ונאמר להלן אלה יעמדו לברך את העם מה להלן בלשון קדש · פי' שם נלמד מדקתני ראובן ושמעון וגו' ואיתא בזכות שלא שינו שמם ראובן ושמעון נחתין וכו' וא"כ זה מורה שהברכה היה בלשון הקודש זה שמעתי ובגמרא משמע שנלמד שם ממקום אחר וק"ל : ר"נ אומר אינו צריך · לכאורה קשה לישנא דאינו צריך אין לו פירוש וכי מכ"ש למד שנופל בו לשון א"צ וכ"ל לפי דאיתא לעיל שחלוקים בפירוש קרא של ששים גבורים ר' יונתן פתר לקרא זה על סנהדרין וכו' ר' ביבי בשם ר"א פתר לה על ברכת כהנים שיש בה ששים אותיות וכ"ל שר"נ סבר כר' ביבי הנ"ל לכן אומר א"צ כי כיון שהפסוק ששים גבורים קאי על ס' אותיות שבברכת כהנים ע"כ מוכח שדוקא בלה"ק דאם בלשון אחר יכול להיות שיהיה יותר אותיות או פחות ודו"ק: שבכל מקום שאבא אליך וגו' והיכן אני נגלה עליך בבית הבחירה · פי' שמרמז המדרש לפי' התוספות שגילוי השכינה בעינן כמו שהיה במקדש ולכן מאמת שמעון הצדיק ומנעו

בבית הבחירה מכאן אמרו שם המפורש אסור לומר בגבולין · כה תברכו וגו' (כז) אין לי אלא ברכה לישראל ברכה לגרים לנשים ולעבדים משוחררין מנין ת"ל אמור להם לכולן · כה תברכו את בנ"י פנים כנגד פנים או עורף מול פנים ת"ל אמור להם פנים כנגד פנים כאדם שאומר לחבירו · א אמור להם מכאן שהחזן צריך לומר להם שיאמרו (כח) אם שני כהנים הם שיעלו לדוכן צריך שיאמר להם החזן כהנים ברכו ואם אינו אלא כהן אחד אינו צריך לומר שנאמר אמור להם לשנים · א"ר יהושע בן לוי כל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בשלשה עשה · כה תברכו · אמור להם · ושמו את שמי · א"ר יהושע בן לוי כל כהן שאינו עוקר את רגליו לעלות אצל התיבה בברכת עבודה שוב אינו עולה שנא' וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם · וירד מעשות החטאת מה להלן בעבודה אף כאן בעבודה · א"ר שמלאי בית הכנסת שכולם כהנים כולם עולים לדוכן והוא דאישתיירו עשרה ישראל שעונין אמן · בית הכנסת שכולה כהנים מקצתן עולים לדוכן מקצתם עונים אמן · העם שאחורי הכהנים אינן בכלל ברכה ולכך היו הכהנים עולים אל הארון כדי שיהיו כל העם בפניהם א"ר שמעון בן פזי (כט) כל כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו שנא' (תהלים קלד) שאו ידיכם קדש וברכו את ה' · ב שאלו תלמידיו את ר"א בן שמוע במה הארכת ימים אמר להם מימי לא עשיתי בית הכנסת קפנדריא ולא פסעתי על ראשי עם קדש ולא נשאתי את כפי בלא ברכה · מאי מברך אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לברך את עמו ישראל באהבה · כי עקר הכהן רגליו לעלות לדוכן מאי אמר יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא ברכה זו שצויתנו לברך את עמך ישראל שלא יהא בה מכשול ועון וכי מסיים לברך ומחזיר פניו מן הציבור מאי אמר רבש"ע עשינו מה שגזרת עלינו עשה עמנו מה שהבטחתנו אמר רב חסדא אין הכהנים רשאים לכוף קשרי אצבעות ידם עד שיחזירו פניהם מן הציבור (יז) ואין הקורא רשאי לקרות ב"כ עד שיכלה אמן מפי הציבור ואין הכהנים רשאים להתחיל בברכה אחרת עד שיכלה אמן מפי הציבור ואין הכהנים רשאים להחזיר פניהם מן הציבור עד שיתחיל ש"ץ בשים שלום ואינם רשאין לעקור רגליהם ולילך עד שיגמור ש"ץ שים שלום (ל) בזמן שהכהנים מברכין העם מה הציבור אומרים א"ר זירא (שם קג) ברכו ה' מלאכיו וגו' ברכו ה' כל צבאיו וגו' (שם) ברכו ה' כל מעשיו וגו' · (יח) היכן אומר אותן רב יוסף אמר בין כל ברכה וברכה רב אמר בהזכרת השם פליגי בה רב מארי ורב זביד ח"א פסוק כנגד פסוק וח"א בכל פסוק אומר לכל ג' הפסוקים במוסף של שבת כשהכהנים מברכים מה הצבור אומרים א"ר אסי (שם קלד) שיר המעלות הנה ברכו את ה' וגו' שאו ידיכם וגו' ברוך ה' מציון וגו' ולמה אינו אומר יברכך ה' מציון וגו' שכתוב בההוא ענין אמר ר' יהודה בריה דר"ש בן פזי מתוך שהתחיל בברכותיו של הקב"ה מסיים בברכותיו של הקב"ה · במנחה של תעניות מאי אמרי אמר רב אחא בר יעקב (ירמיה יד) אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך כי רבו משובתינו לך חטאנו (שם) (יט) מקוה ישראל ה' מושיעו בעת צרה למה תהיה כגר בארץ וכאורח נטה ללון למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע ואתה בקרבנו ה' ושמך עלינו נקרא · בנעילה של יוה"כ מאי אמרי (תהלים קכח) הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' יברכך ה' מציון וראה בטוב ירושלים כל ימי חייך וראה בנים לבניך שלום על ישראל (לא) א"ר חייא בר אבא כל האומרן בגבולין אינו אלא טועה א"ר חנינא בר פפא תדע דבמקדש נמי לא ליבעי לממרינהו כלום יש עבד שמברכין אותו ואינו מאזין · (כ) א"ר אחא בר חנינא תדע דבגבולין נמי מבעי לממרינהו כלום יש עבד שמברכין אותו ואינו מסביר פנים אמר רבי אבהו מריש הוה אמינא להני קראי כיון דחזינא לרבי אבא דמן עכו דלא אמר להו אנא נמי לא אמינא להו מכאן שאין אומרין אותו בגבולין במדינה אומרים ברכת כהנים ג' ברכות ובמקדש ברכה אחת כ"כ למה שאין עונין אמן במקדש · תני מנין שאין עונין אמן במקדש שנאמר (נחמיה ט) קומו ברכו את ה' אלהיכם מן העולם עד העולם ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה מנין שעל כל ברכה תהלה שנאמר ומרומם על כל ברכה ותהלה על כל ברכה וברכה תן לו תהלה (לב) במדינה נושאין כפיהם כנגד כתפותיהם ובמקדש על גבי ראשיהם חוץ מכהן גדול שאינו מגביה ידיו למעלה מן הציץ · אמור להם מלא אמר להם הקב"ה לכהנים לא מפני שאמרתי לכם שתהיו מברכים את ישראל תהיו מברכים אותם באנגריא ובבהלות אלא תהיו מברכין בכוונת הלב כדי שתשלם הברכה בהן לכך נאמר אמור להם: יברכך ה' וישמרך · ג עם הברכה שמירה מלך ב"ו יש לו עבד בסוריא והוא יושב ברומי שלח המלך בשבילו עלה ובא אצלו נתן לו מאה לטרין של זהב טענו יצא לדרך נפלו עליו לסטים ונטלו כל מה שנתן לו וכל מה שהיה אצלו שמא יכול הוא לשמרו מן הלסטים לפיכך יברכך ה' בעושר וישמרך מן הלסטים · ד"א יברכך ה' בממון וישמרך שלא תהא עשוי (לג) במדינה פניאס ושלא תבא זימיא למדינה ויאמרו לך תן זהב אלא יברכך וישמרך יברכך בבנים וישמרך בבנות שצריכות שמירה יברכך בעושר (לד) וישמרך שתעשה ממנו מצות יברכך ה' (לה) (כא) ד בברכה המפורשת בתורה (דברים ז) ברוך תהיה

מסורת המדרש א סוטה דף ל"ח · ב מגילה דף כ"ז · סוטה דף ל"ט · ג תנחומא כאן · ד ספרי פיסקא מ' ·

חדושי הרש"ש

שמי והכוונה של הפסוק דתהלים (ק' פ' ג') ועי' לקמן בסוף הפרשה מביא פסוק אחר : (כז) אין לי אלא ברכה לישראל כו' ולעבדים משוחררין מנין כו' · תיבת משוחררין ליתא בספרי וכן לקמן במדרש בסוף הפרשה (אך שם יליף מקרא אחר) ולגרים דקאמר י"ל דהכוונה לגרים תושבים כמו לגר אשר בשעריך הכתוב גבי נבלה · ועי' ר"פ בתרא דנזיר · ובסוטה ל"ח ב' תד"ה לרבות ובכ"מ קי"א ב' : (יז) ואין הקורא רשאי · לקרות ברכת כהנים כו' · תיבת ברכת כ"ה וצריך למחקה וכן בסוטה ל"ט ב' ליתא ע"ש ברש"א : (יח) היכן אומר אותן כו' ורב יוסף אמר בהזכרת השם כצ"ל וכ"ה בגמרא (יט) מקוה ישראל מושיעו בעת צרה כצ"ל ותיבת ה' מיותר : (כ) אמר ר"א כ"מ תדע דבגבולין נמי מיבעי למימרינהו כו' כצ"ל עי' סוטה מ' א' : (כא) בברכה המפורשת בתורה כו' ובאו עליך כל

חדושי הרד"ל

בסוטה ל"ט א' : (כח) אם שני כהנים כו' · שם : (כט) כל כהן שלא נטל כו' · שם ל"ט א' : (ל) בזמן שהכהנים כו' · שם ב' וירושלמי ריש ברכות : (לא) ארחב"א כל האומרם בגבולין כו' · שם מ' : (לב) במדינה נושאין כו' · מתני' שם ל"ח א' : (לג) במדינה פניאס · אפשר צ"ל פיסולס פי' ערוך ערך פס ב' : (לד) וישמרך שתעשה ממנו מצות · שלא יהיה עושר שמור לבעליו לרעתו פ"ו · וגם ע"י הצדקה שיתן בלבבו ליתן (שהיא המצוה דהכא) ישמור העושר שיתקיים כמ"ש מלח ממון חסר : (לה) בברכה המפורשת

פירוש מהרז"ו

ד' אר"י מה הם זה שבנה מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו הייתי נ"ב ע"פ הפירוש פל"ל ע"ש : אמור להם לכלם · ואם לישראל הרי מפורש את ב"י אלא לרבות כל הנ"ל וכאן חסר ברכה לכהנים מנין ת"ל ואני אברכם וכמ"ש בסוף פר' זו ובספרי כאן : או עורף מול פנים · וכן הוא לשון הספרי ופי' שיעמדו הכהנים כמו כל העם פניו של זה אחרי עורף של חבירו : ולשון הגמרא או פנים כנגד עורף ופירש רש"י שאין הציבור צריכים להסב פניהם (פי' שיהיה ערפיהם כנגד פני הכהנים) לנגד הכהנים : ת"ל אמור להם · כאדם שאומר לחבירו פנים כנגד פנים : שהחזן צ"ל להם · כן הוא בספרי כאן ובגמרא שם דברי אביי וצ"ע איך אומר אביי הדם דמשמע שהם דברי עצמו והוא מפורש בספרי אם לא שנאמר שהועתק ונוסף בספרי מהגמרא דברי אביי : שיעלו לדוכן · בערוך ערך דכן א' ולוים בדוכנם פירושו בלשון ישמעאל שם אצטבא דוכן וכמ"ש הביא תרגום של פסוק שאו ידיכם קודש טולו ידיכון לכהניא על דוכן קודשא : וישא אהרן את ידיו · ויקרא פ' כ"ב וירד מעשות החטאת אלמא בעוד עבודה בידו בירך ואח"כ וירד מעשות אלמא החטאת הוא דגמר לשון רש"י : א"ר שמלאי · כאן אין הגירסא מבוררת שאמר בשני המאמרים שכולה כהנים ואיך אמר ועשרה מישראל ובגמרא שם מביא מאמר הב' א"ר שימי עיר שכולה כהנים מקצתן עולין לדוכן ורמי אהדדי ומשני לא קשיא הא דאשתייר בי עשרה פי' עשרה כהנים שאינם עולים לדוכן שיענו אמן הא הספר יכולים לעלות לדוכן אך אם אינם מתיירים עשרה בביהכ"נ שכולם רוצים לעלות לדוכן כי אם שישתייר איזה יחידים שאינם רוצים לעלות אינו כדאי לקבוע ברכה עליהם אלא כולם עולים ומברכים אחיהם שבשדות ומ"ש כאן עשרה מישראל תיבת מישראל צ"ע : עולים אל הארון · פניהם אל הארון ומחזירים פניהם אל העם וכל העם פניהם אל הארון נגד פני הכהנים : ר"ש בן פזי · סוטה דף ל"ט א' ושם הגי' ריב"ל: שאלו תלמידיו · מגילה דף כ"ז ע"ב: מאי מברך · בגמרא הגירסא א"ר זירא א"ר חסדא אשר קדשנו : מכשול ועון · הכוונה שמתפלל הכהן שיתן הש"י בלב הכהנים שיברכו בלב שלם ובעין יפה שלא יהיו טרודים במחשבות אחרות וזרות ויצא מפי הכהן בלא טעות והוא בלא מכשול ויברכו כדין וכהלכה ולא ישכחו כל הדינים והוא בלא עון : מה שהבטחתנו · בגמרא הגי' השקיפה ממעון קדשך וגו' : לקרות ברכת כהנים · הש"ץ המקרא תיבות הברכה אינו רשאי להתחיל תיבת יברכך עד שיכלה עניית אמן אחר הברכה של הכהנים אשר קדשנו וכו' : א"ר זירא ברכו ה' · בסוטה שם כל הענין ושם הגי' א"ר זירא א"ר חסדא : פסוק כנגד פסוק · פסוק ברכו ה' כל מלאכיו כנגד פסוק יברכך שהכהנים אומרים שה' יברכך אותנו כנגד זה אנו מברכים את ה' בפסוקים אלו שכתוב בהם ברכו ה' בתהלים ק"ג ובשבת במוסף אומרים פסוקים של תהלים קל"ד שיש שם ג' פעמים ברכה: א' הנה ברכו את ה' ב' וברכו את ה' · ג' יברכך ה' מציון אך על שצריכים לפסוקים שכתוב בהם ברכה לה' ע"כ תחת פסוק יברכך ה' מציון שהוא מברך אותנו תקנו פסוק של תהלים קל"ה בסופו ברוך ה' מציון שמאחר שהתחיל בברכה לה' גומר גם הפסוק הג' בברכה לה' : כל האומר בגבולין · שלא נתקנו הפסוקים אלא לכבוד שם המפורש שאומר במקדש בגבולין : ואינו מאזין · ואינו נותן לבו ואזניו להאזין לקול הברכות וכשאומר הפסוק אינו מאזין : ואינו מסביר פנים · שבעת הברכות צריך לשומעם ולקבלם באמונה ולשמוח בהם שיהיה ניכר בפניו שהוא מסביר פנים משמחתו בהברכות ומודה ומברך : במדינה אומרים · סוטה ל"ז במשנה במדינה שעונים אמן על כל ברכה מחלקים לג' ברכות ועונים ג"פ אמן ובמקדש שאין עונים אמן א"כ למה יחלקו לג' ברכות שאין כאן במה להפסיק רש"י בגמרא סוטה דף מ"ג : קומו ברכו · גירסת הגמ' כך הוא קומו ברכו את ה' אלהיכם מן העולם ועד העולם ומנין שעל כל ברכה תהלה שנא' ומרומם על כל ברכה ותהלה וכו' שלא היו אומרים אמן אלא תהלות ברוך שם וכו' ומה שלא עשו כן גם בברכת כהנים לומר תהלות שהיא ברכה לישראל ולא להש"י אך לעיל שאמרו בהדיא שהיו אומרים פסוק של ברכו על כל פסוק לא שהכהנים יפסיקו בכל פסוק אלא שהיו אומרים הפסוקים בשעה שהיו מברכים : במדינה נושאים · סוטה ל"ח א' במשנה : לא מפני שאמרתי · פי' לא תהיו סבורים לזלזל בברכות אלו על שמסרתי הברכות בידכם והיו סבורים שעל שלא רציתי לברך בעצמי ע"כ מסרתי בידכם שתברכו כמו שתחפצו ולא אקפיד לא כן הוא : באנגריא · פי' כמ"ע עבודה נעשית באונס : שתשלם הברכה · שתהא הברכה שלמה ורצויה ותחול עליהם בשלימות וע"כ אמור להם שלא אמירה מלאה בפה שלא תנחומא כאן : ן טענו וכו' וכל מה שהיה · פי' שממון מה שנתן לו על החמורים ועל פרדותיו ולסטים נתנו עיניהם בו לגזול ממנו בדרך ולא די שגזלו ממנו מה שנתן לו אלא גם מה שהיה שלו בעצמו הרי שהיה המתנה שוד לרעתו אך ברכת ה' היא תעשיר ולא תוסיף עצב עמה : פניאס · פי' בערוך ערך פינס בלשון רומי רבית ונשך ואינו מיושב כאן ועי' מ"כ : שצריכה שמירה · שלא תגא ותפתה ותזנה : שתעשה ממנו מצות · בלשון מדרש ויכוח' נקרא הצדקה מצוה וכמ"ש בספרי כאן וישמרך מיצר הרע שמשירים מקמלים שיצר הרע מתגבר עליהם ואינו מניחם לנטות לדבק : בברכה המפורשת · ע"פ מדה י"ג שכאן אינו מפורש ופירש במקום

מתנות כהונה

יליף מהכא ולענין דינא שוין הן : ה"ל אמור להם · קרא יתירא קדרים : שכולה כהנים · הראשון לאו דוקא והשני דוקא : ה"ג עשרה ישראל שעונין אמן · ועיין כל זה בפרק אין עומדין · וענין הדוכן עי' בירושלמי פרק הקורא את המגילה ובפ' אלו נאמרים : קפנדריא · לקצר דרכו דרך שם ועי' במסכת מגילה בפרק בני העיר : שלש ברכות · שמפסיקין ועונין בין כל פסוק ופסוק כדי שיענו הצבור אמן : מנין שאין עונין כו' · עיין כל זה בפ' שני דתענית ואיתא התם שעונין בשכמל"ו : ה"ג מניין שעל כל ברכה תהלה שנאמר כו' · ופי' להוסיף שיענה תהלה ה' על כל הברכות יחד והכי מוכח בפ' שני דמסכת' תענית : במדינה נושאין · בפ' אלו נאמרין : מלא · בוי"ו : באנגריא · דרך מהירות והנערה כאדון זה המדבר ומצוה לעבדו עבודתו ומלאכתו ועיין כל זה בפ' אלו נאמרין : פניאס · גביית גולגלת או דוגמת זה ויגיד עליו ריעו : זימיא · הוא ענין מס ועיין ערוך ערך זמיון ואולי צריך להיות פסיאן שהוא לשון מס אך בתנחומא גם הוא גרס פניאס ואולי הוא בהיפוך אותיות כמו כבש כשב קהל לקה : שצריכות שמירה · מן

תהיה מכל העמים וגו' ברוך אתה בעיר וגו' ברוך טנאך וגו' ברוך אתה בבואך וגו' ובאו עליך כל הברכות האלה וגו' ר' נתן אומר יברכך בנכסיך וישמרך בגופך ר' יצחק אומר והלא אם מבורכים הם שמורים ואם שמורים המה מבורכים ומה ת"ל וישמרך מיצה"ר שלא יוציאך מן העולם וכה"א (משלי ג) כי ה' יהיה בכסלך ושמר רגלך מלכד ד"א וישמרך שלא ישלטו אחרים עליך (כב) וכה"א (תהלים קכא) יומם השמש לא יככה וגו' הנה לא ינום וגו' ה' שומרך וגו' ה' ישמרך מכל רע וגו' ה' ישמר צאתך וגו' · ד"א וישמרך מן המזיקים המקיפים אותך שנא' (שם צא) יפול מצדך וגו' כי מלאכיו יצוה לך וגו' · ד"א וישמרך ישמור לך ברית אבותיך וכה"א ושמר ה' אלהיך לך את הברית וגו' · ד"א וישמרך ישמור לך את הקץ וכה"א (ישעיה כא) משא דומה אלי (לו) קורא משעיר וגו' · ד"א וישמרך ישמור נפשך בשעת מיתה וכה"א (שמואל א כה) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור וגו' שומע אני את הצדיק ואת הרשע ת"ל ואת נפש אויביך יקלענה וגו' · ד"א וישמרך (כג) ישמור רגלך מן גיהנם וכה"א (שם א ב) רגלי חסידיו ישמור ורשעים בחושך ידמו הרי הם מבורכים ושמורים ומנין שאף שכינה ביניהם ת"ל יאר ה' פניו וגו' יאר ה' וגו' [א] יתן לך מן מאור השכינה שנא' (ישעיה ס) קומי אורי וגו' ואומר (תהלים לו) באורך נראה אור אל ה' ויאר לנו: ו יאר ה' פניו אליך יתן לך מאור עינים · ד"א יאר ה' וגו' שיביט בך בפנים מאירות ולא בפנים זעומות · ד"א יאר זה מאור תורה שיאיר עיניך ולבך בתורה (לז) ויתן לך בני תורה כמה דתימא כי נר מצוה ותורה אור · ד"א יאר ה' פניו יעמיד ממך כהנים שמאירים את המזבח כמה דתימא ולא תאירו מזבחי חנם ואומר (ויקרא ו) והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה · ויחנך הרי הם מבורכים ושמורים ושכינה ביניהם ומנין אף חנוני בדעת בבינה ת"ל ויחונך כמה דמצלינן אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה · ד"א ויחנך יתן בכם דעת שתהיו חוננים זה את זה ומרחמים זה את זה כענין שנא' ונתן לך רחמים וגו' · ד"א ויחנך יחון אותך בבנים כמה דתימא (בראשית לג) הילדים אשר חנן אלהים את עבדך ואומר (שם מג) אלהים יחנך בני · ד"א ויחנך כמה דתימא (תהלים סז) אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה · ד"א ויחנך יחנך במשאלותיך וכה"א (ישעיה ל) חנון יחנך לקול זעקך כשמעתו ענך · ד"א ויחנך שנה רבי חייא הגדול יחנה ה' אצלך · ד"א ויחנך יעמיד ממך נביאים כמה דתימא (זכריה יב) ושפכתי על בית דוד רוח חן ותחנונים · ד"א ויחנך וגו' יתן חנו עליך בכל מקום שאתה הולך כמה דתימא (בראשית לט) ויתן חנו בעיני וגו' (אסתר ב) (כד) ותהי אסתר נשאת חן וגו' ויתן אלהים חן את דניאל וגו' (משלי ג) ומצא חן ושכל טוב וגו' · ד"א ויחנך בתלמוד תורה וכה"א (שם ד) תתן לראשך לוית חן וגו' (שם א) כי לוית חן הם לראשך וגו' · ד"א ויחנך במתנת חנם וכה"א (תהלים קכג) חננו ה' חננו וגו' (שם) כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו · ד"א ויחנך להוציאך משיעבוד מלכיות כמה דתימא (שם) חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז · ד"א ויחנך לגאול אותך כמה דתימא ה' חננו לך וגו': ז ישא ה' פניו אליך וגו' (לח) יעביר כעסו ממך ואין ישא אלא לשון הסרה כמה דתימא (בראשית מ) ישא פרעה את ראשך וגו' פניו אלו פנים של זעם כמה דתימא (ויקרא כ) ונתתי את פני בנפש ההיא וגו' כלומר אותם פנים של זעם שהיו ראויות לבא אליך יסירם ממך · ד"א ישא ה' [ב] בשעה שאתה עומד ומתפלל שנאמר (בראשית יט) ויאמר אליו הנה נשאתי פניך וגו' הרי דברים ק"ו אם ללוט נשאתי פנים מפני אברהם אוהבי לך לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך זהו שנאמר ישא ה' פניו אליך · כתוב אחד אומר ישא ה' פניו אליך וכתוב א' אומר (דברים י) אשר לא ישא פנים כיצד נתקיימו שני כתובים הללו כשישראל עושין רצון המקום ישא ה' פניו אליך וכשאין עושין רצון המקום אשר לא ישא פנים · (לט) [ג] ד"א ישא ה' פניו וכי הקב"ה נושא פנים והלא כבר נאמר אשר לא ישא פנים אמר הקב"ה כשם שהם נושאים לי פנים כך אני נושא להם פנים כיצד כתבתי בתורתי ואכלת ושבעת וברכת ואדם מישראל יושב הוא ובניו ובני ביתו ואין לפניהם כדי שביעה ונושאין לי פנים ומברכין ודקדקו על עצמן עד כזית עד כביצה לפיכך ישא ה' פניו וגו' · ד"א ישא ה' (מ) [ד] כתוב אחד אומר ישא וכתוב אחד אומר אשר לא ישא עד שלא נחתם גזר דין ישא ה' וגו' משנחתם גז"ד אשר לא ישא פנים ודכוותיה כתוב אחד אומר (תהלים סה) שומע תפלה וכתוב אחד אומר (איכה ג) סכתה בענן לך וגו' עד שלא נחתם גז"ד שומע תפלה משנחתם גז"ד סכתה בענן לך כתוב אחד אומר (תהלים קמה) קרוב ה' לכל קוראיו וכתוב אחד אומר (שם י) למה ה' תעמוד ברחוק עד שלא נחתם גז"ד קרוב ה' לכל

מסורת המדרש א ילקוט ישעיה רמז ש"ס · ב ספרי פיסקא מ"ב · ג תנחומא כאן · ד תנחומא כאן וסדר האזינו ·

חדושי הרד"ל

המסורשת כו' · ספרי: (לו) קורא משעיר שומר מה מלילה ד"א כו' · כצ"ל: (לז) ויתן לך בנים בני תורה · כצ"ל · וכ"ה בתנחומא: (לח) ישא כו' יעבור כעסו כו' · ספרי: (לט) ד"א ישא ה' פניו וכי כו' עד כבילה כו' · ברכות כ' ב': (מ) כתוב א' אומר כו' · ספרי ומדרש שמואל פ"ז כל הברייתא

חדושי הרש"ש

הברכות כו' · מה שהביא פסוק זה באחרונה והוא מוקדם בתורה הוא כי זה לקוח מספרי ושם מסיים אימתי כי תשמע כו' וע"ש בז"א: (כב) וכה"א יומם השמש לא יככה וגו' הנה לא ינום גו' · צריך להגיה פה הפסוקים לפי סדרן בכתוב ועי' בז"א שמיישב בדוחק דרך-דרוש: (כג) ישמור רגלך מן גיהנם כו' ורשעים בחשך ידמו · פי' כי גיהנם נקרא חשך כדאיתא בש"ר פי"ד: (כד) ותהי אסתר כו' וית.

מתנות כהונה

מן הזימה וכמו שכתוב בבן סירא אוי לאבי הבנות כו': צרורה · כמו שמורה וזהו וישמרך: ה"ג יתן לך מאור עינים · כך נראה בילקוט ובספרי: שמאירים · לשון אור ולא: [חנוני בדעת גרסי']: כמה דמצלינן · כמו שמתפללין בתפלת י"ח: [שנה ר' חייא גרסי']: יחנה · לשון חנייה ושכינה: [לשון הסרה גרסינן]: עד כזית וכו' · אם הגיע לכל אחד כזית

פירוש מהרז"ו

במקום אחר · וסיים שם בספרי ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך · אימתי · ומביא ס"ד כי תשמע בקול ה' אלהיך ככל ברכות התורה שהם על תנאי: ברוך תהיה · דברים ז' י"ד: ברוך אתה בעיר · דברים כ"ח ג' ד' ה' ו': ובאו עליך · דברים כ"ח ב' קודם לפסוקים שהזכיר ברוך אתה בעיר והמדרש הביאו באחרונה ואין לשבש כי גם בספרי כן הוא והכרחת לומר שחז"ל דקדקו שאמר ובאו וגו' הברכות האלה משמע שכבר אמר כמה ברכות ועדיין לא הזכיר רק ברכה אחת ונתנך ה' עליון וגו' ולא הזכיר בזה לשון ברוך ועל זה אמת באו עליך כל הברכות האלה ולכוונה זו הביאו פסוק זה באחרונה: ר' נתן אומר · כאן חסר דברי תנא קמא וכמ"ש בספרי כאן הגירסא יברכך ה' בנכסים וישמרך בנכסים ר"נ אומר יברכך בנכסים וישמרך בגופך ומ"ש יברכך בנכסים כמ"ש יהושע כ"ב ו' ז' ח' ויברכם וגו' בנכסים רבים שובו וגו' א"כ מ"ש כאן יברכך ולא פירש הרי מפורש ע"פ מדה י"ז שהברכה בנכסים והשמירה ג"כ בנכסים כמ"ש יעקב ללבן אשר ארעה צאנך אשמור וכמ"ש ברים הסימן ור"נ סובר וישמרך בגופך כמ"ש אצל יעקב והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך הרי השמירה בגוף: אם מבורכים · הם הנכסים הרי הנכסים שמורים כי ברכה בלא שמירה אינה כלום והנותן בעין יפה נותן ושמר ואמר כן לתנא קמא שאמר כאן וא"כ מ"ש וישמרך מיותר לת"ק ואם שמורים הם מבורכים וא"כ יברכך מיותר והכרחת לדרוש ע"פ מדה י"ז על שמירה מיצה"ר כמ"ש ושמר רגלך מלכד וכמ"ש צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ה' לא יעזבנו בידו: מן המזיקין · עי' ד"ר פר' ד' סי' ד' וכמ"ש לקמן פר' י"ב בסימן ג' באריכות: כי מלאכיו · לשמרך בכל דרכיך: ושמר ה' אלהיך לך · וס"ד אשר נשבע לאבותיך: משא דומה · וס"ד שומר מה מלילה וגו' אמר שומר אתא בוקר וגם לילה הרי מפורש שמירה לקץ א"כ מ"ש וישמרך הוא על הקץ ע"פ מדה י"ז: ואת נפש אויביך · הרי שמ"ש בר"ד נפש אדוני צרורה בצרור החיים היינו של צדיקים ביחוד ומ"ש בשעת מיתה כמ"ש איוב ל"ג ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממיתים וגו' ויחוננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר: רגלי חסידיו ישמור · ופסוק זה יפורש ע"פ מדה ע' דבר והפכו וכאלו מפורש רגלי חסידיו ישמור שלא יבואו בחושך הגיהנם ורגלי רשעים לא ישמור ויבואו בחושך הגיהנם וידמו שם הרי שהשמירה הוא מהגיהנם: ו יתן לך מאור עינים · שמ"ש יאר ה' פניו אליך לא כדרך האור הטבעי שאינו שורה על האדם כי אם כשעומד תחתיו ואלנו בקו ישר וכשהולך משם אינו נושא האור עמו אך אור השכינה אינו מסתלק מן האדם אף כשיהיה בחושך כמ"ש כי אשב בחושך ה' אור לי וזהו קומי אורי וגו' וס"ד וכבוד ה' עליך זרח וגו' ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה: אל ה' ויאר לנו · תהלים קי"ח כ"ז ושם בספרי מביא עוד פסוק אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה: מאור עינים · מדכתיב יאר ואין מקבל האור רק העינים ועיני בשר אלופים אינם יכולים לסבול אור השמש וכן עיני השכל אלופים מלקבל אור אלהי והברכה שיחזקו עיני בשר ועיני השכל לקבל אור הטבעי ואור השכלי: ולא תאירו · מלאכי א' י' ע"ד על שהיו רשעים לא רצה שיאירו המזבח ומכלל לאו אתה שומע הן שחפץ שהכהנים הצדיקים יאירו המזבח כמ"ש והאש על המזבח וגו' וס"ד וביער עליה הכהן עצים בבוקר בבוקר: ונתן לך רחמים · והרחמים והחנינה ענין אחד כמ"ש וחנותי את אשר אחון ורחמתי וגו': רוח חן · ושפיכת רוח היינו נבואה כמ"ש יואל ג' אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם: חננו ה' חננו · כן הוא במדרש שפד"א ישן וכמדרש אחר ובספרי הגירסא חננו ה' חננו וגורס שם תחלה כישא דקרא הנה כעיני עבדים וגו' עד שיחננו וא"כ הוא כאן הפסוק בהיפך אך נראה לי שהגירסא הנכונה חננו ה' חננו וכוונתו על פסוק תהלים נ"ז חנני אלהים חנני כי בך חסיה נפשי וגו' ואח"כ מביא פסוק של תהלים קכ"ג כן עינינו וגו' עד שיחננו וחן וחנם הכל לשון חנם: ה' חננו לך קוינו · ישעיה ל"ג ב' וס"ד היה זרועם לבקרים אף ישועתנו וגו' היינו גאולת בוקר: ז ישא פרעה את ראשך · מעליך יסיר ראשו וכאן נ"כ פירש ישא ויסיר פנים של כעס וזעם וא"כ הול"ל ישא ה' פנים מעליך או ממך ומהו אליך ע"כ דורש כלומר אותו פנים של זעם שהיה ראוי לבא אליך ע"פ מדה פ' ועי' לקמן ריש פר' י"ב ויעבר ה' על פניו: עומד ומתפלל · בספרי כאן כל הענין עי' ב"ר פר' נ"ט סי' י"ב: הנה נשאתי פניך · ובפסוק הקודם מבואר שהתפלל הנה נא מצא עבדך חן וגו' הלא מצער היא ותחי נפשי ועל זה השיב לו הנה נשאתי פניך לתפלה זו וע"פ מדה י"ז דורש כאן ק"ו · והנה כאן כתוב ישא ה' פניו אליך ושם כתוב הנה נשאתי פניך וכן בסמוך דורש שני כ"מ כתוב א"א ישא ה' פניו אליך וכתוב א"א אשר לא ישא פנים ולפי הפשט הם שני ענינים וכבר כתבו כן התוספות בברכות דף כ' שמ"ש אשר לא ישא פנים וכן הנה נשאתי פניך היינו פני אדם המבקש שלא להשיב בקשתו ריקם אך מ"ש ישא ה' פניו אליך פי' שישא פני עצמו כ"י אל האדם בענין שכתוב ופניתי עליכם וגו' אך אחר העיון יובנו אמיתת דברי חז"ל שענין אחד הוא וזה תלוי בזה כשפונה הש"י פניו אל האדם ברצונו בו אז ממלא גם בקשותיו ונושא פניו וכמסתיר פניו מן האדם אז אינו ממלא משאלותיו ופני אדם נופלים ואינם נשואים הרי בכלל מ"ש ישא ה' פניו אליך לרצות בנו ולישא פניו וכמ"ש מלאכי א' הירצך או הישא פניך וגו' מידכם היתה זאת הישא מכם פנים בתמיה פי' מה שאינו נושא לכם פניכם אתם גרמתם לכם במעשיכם ובכלל זה שאין פניו נשואות אלינו וע"פ מדת ממעל ודרך קצרה כאלו מפורש ישא ה' פניו אליך לישא פניך ולהיפך כשאינו נושא פנינו גם פניו אינם נשואות לנו זהו אמיתת דעת חז"ל בענין שחשבו מ"ש ישא ה' פניו אליך עם מ"ש אשר לא ישא פנים לשני כתובים מכחישים: כתוב אחד אומר · ברכות כ' ר"ה י"ח נדה ע' ספרי כאן: שהם נושאים לי פנים · שעוברים על רצונם לעשות רצוני ולישא פני כל"ל וכל דרשות אלו ע"פ מדה ס"ו והכרעה מבוארת במקומות הרבה בתנ"ך ההפרש בין צדיק לרשע בין עושים רצונו ובין אין עושים רצונו: עד שלא נחתם גז"ד · הכרעה זו מבואר בפסוק

ידי משה

שנתו הכתוב מברך בשם המפורש לפי שבשעת שמשון היה נר מערבי כבה ולא היה גילוי שכינה וזה כוון המדרש ולכן נגלה פי' גילוי שכינה בעין: וישמרך ישמור לך את הקץ · וכה"א משא דומה אלי קורא משעיר וגו' · פי' דכתיב בתריה שומר מה מלילה וקשה לו מאד בזה המדרש למה מביא זה הפסוק שמדבר מן הגאולה ועוד מאי קאמר ישמור דוישמור מאי שמירה בפי הכא וג"ל בזה הוא כוון המדרש לפי דאיתא בזוהר בס' ויחי וז"ל כ"מ שמאינו נבואה בלשון משא אם בשובתן של ישראל מעולה הוא כנין שובתן של א"ה ואם ברעתן של ישראל מדבר מעולה הוא ג"כ לדבר ברעתן של ישראל אם כן זה הוא כוון המדרש פ"ט משא דומה אלי קורא משעיר שמתכנסין כל הנביאים ושואלין את ישעיה הנביא שומר מה מליל והוא משיב להם אמר שומר אתא בוקר זהו גאולה וגם לילה שיהיה פורענות בעולם על רשעי ישראל והוא תמוה ג"כ למה מתכנסים הנביאים דווקא וגם התירוץ של ישעיה אין לו פי' אבל בנותני ונעורי קמעור לבון אבל לפי הזוהר אתא שפיר שנתכנסו הנביאים דוקא ובאלו לפי שידוע

לכל קוראיו משנחתם גז"ד למה ה' תעמוד ברחוק כתוב אחד אומר (איכה ג) מפי עליון לא תצא הרעות והטוב וכתוב אחד אומר (דניאל ט) וישקד ה' על הרעה עד שלא נחתם גז"ד מפי עליון וגו' משנחתם גז"ד וישקד ה' וגו' כתוב אחד אומר (ירמיה ד) כבסי מרעה לבך ירושלים וכתוב אחד אומר (שם י) כי אם תכבסי בנתר וגו' עד שלא נחתם גז"ד כבסי מרעה וגו' משנחתם גז"ד אם תכבסי וגו' כתוב אחד אומר (ירמיה ג) שובו בנים שובבים (שם) וכתוב אחד אומר אם ישוב ולא ישוב אלא כאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד כתוב אחד אומר (ישעיה נה) דרשו ה' בהמצאו וכתוב אחד אומר (יחזקאל לב) חי אני אם אדרש לכם כאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד [א] כתוב אחד אומר (שם לג) אם אחפוץ במות הרשע וכתוב א' אומר (שמואל א ב) כי חפץ ה' להמיתם כאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד · ד"א ישא ה' פניו אליך בעוה"ז אשר לא ישא פנים לעוה"ב · ד"א ישא ה' פניו אליך וכתוב א' אומר (דברים י) אשר לא ישא פנים היה ר' יוסי בן דוסטאי אומר (כו) כיצד יתקיימו שתי מקראות הללו אלא ישא ה' פניו בדבר שבינך לבינו אשר לא ישא פנים בדבר שבינך לבין חבירך ר"ע אומר כתוב אחד אומר ונקה וכתוב אחד אומר לא ינקה היאך אפשר לקיים ב' פסוקים הללו אלא בדבר שבינך לבינו ונקה בדבר שבינך לבין חבירך לא ינקה (מא) [ב] בן עזאי אומר מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים · ד"א ישא ה' פניו וגו' יהפך פניו כלפי אצלך לא דומה שואל שלום חבירו בתוך פניו כשואל מן הצדדין אלא ישא ה' פניו אליך יהפך פניו אצלך כמה דתימא (ויקרא כו) ופניתי אליכם והפריתי · וישם לך שלום [ג] שלום בכניסתך שלום ביציאתך שלום עם כל אדם ר' נתן אומר וישם לך שלום שלום זה שלום מלכות בית דוד (ישעיה ט) למרבה המשרה ולשלום אין קץ רבי אומר זה שלום תורה שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן וגו' [ד] גדול השלום שהקב"ה שינה בדבר מפני השלום שנאמר (בראשית יח) האף אמנם אלד ואני זקנתי גדול שלום ששינה המלאך שדבר עם מנוח מפני השלום שלאשה אמר (שופטים יג) הנה נא את עקרה ולא ילדת ולא ספר דבר זה למנוח · גדול שלום שהשם שנכתב בקדושה אמר הקב"ה ימחה על המים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו · ר"א אומר גדול שלום שלא נטעו הנביאים בפי כל הבריות אלא שלום [ה] ר"ש בן חלפתא אמר גדול שלום שאין כלי מקבל ברכה אלא שלום שנאמר (תהלים כט) ה' יברך את עמו בשלום אף בב"כ אחר כל ברכות סיימן בשלום וישם לך שלום לומר שאין הברכות מועילות כלום אלא א"כ שלום עמהם · [ו] ר"א הקפר אומר גדול שלום שאין חותם כל התפלה אלא שלום ואין חותם ב"כ אלא שלום · גדול שלום שניתן לענוים שנאמר (שם לז) וענוים ירשו ארץ והתענגו על רוב שלום · גדול שלום שהוא שקול כנגד הכל אנו אומרים עושה שלום ובורא את הכל · [ז] רבי אלעזר בנו של ר"א הקפר אומר שאפי' ישראל עובדין עבודת כוכבים ושלום ביניהם כביכול אמר הקב"ה אין השטן נוגע ביניהם שנא' (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו · אבל משנחלקו מה נאמר בהם (שם) חלק לבם עתה יאשמו הא גדול שלום ושנואה מחלוקת · [ח] גדול שלום שאפי' בשעת מלחמה צריכין שלום שנאמר (דברים כ) כי תקרב אל עיר וגו' ואומר (שם ב) ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וגו' ואומר (שופטים יא) השיבה אתהן בשלום · גדול השלום שאפי' המתים צריכין שלום שנאמר (בראשית טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום ואומר בשלום תמות · גדול השלום שניתן לעושי תשובה שנא' (ישעיה נז) בורא ניב שפתים שלום שלום (מב) ר' מאיר אומר גדול הוא השלום שלא ברא הקב"ה מדה יפה מן השלום שניתנה לצדיקים שבשעה שנפטר מן העולם [ט] שלש כתות של מה"ש מקדימין אותו בשלום הראשונה אומרת (שם) יבא שלום שנייה אומרת (שם) ינוחו על משכבותם והשלישית אומרת (שם) הולך נכוחו ולא דיין לצדיקים שמיתתן בידי כבוד שנאמר (שם נח) כבוד ה' יאספך אלא שמקלסים לפניהם בשלום יבוא שלום · גדול השלום שלא ברא הקב"ה מדה יפה כמו השלום ומנעה מן הרשעים שבשעה שנפטרין מן העולם ג' כתות של מלאכי חבלה מקדימות אותו הראשונה אומרת (שם מח) אין שלום השניה אומרת אמר ה' לרשעים השלישית אומרת (שם נ) למעצבה תשכבון · לא דיין לרשעים שמיתתן ביד מחבלים שנאמר (איוב לג) ותקרב לשחת נפשו וחייתו לממיתים · ואומר יהדפוהו מאור לחושך ואומר (תהלים לה) יהי דרכם חשך וחלקלקות ומלאך ה' רודפם אלא שהם מתקנטרים לפניהם ואומרים להם אין שלום וגו' · למעצבה תשכבון · גדול השלום שניתן שכר התורה והמצות שנאמר (ויקרא כו) ונתתי שלום בארץ

מסורת המדרש א תנחומא סדר לו · ב מדרש משלי פ' י' · ג ספרי כאן פיסקא מ"ב · ד ב"ר פ' מ"ח · ויק"ר פ"ט · תנחומא כאן · ופרשה שופטים · מס' ד"א פרק י"א · ירושלמי פאה פ' א' · ילקוט וירא · וילקוט תהלים רמז תשי"א · ה עוקצין סוף פרק ג' · ירושלמי ברכות פ' ב' · י לקמן פרשה כ"א · ו תנחומא סדר פנחס וסדר שופטים · ז ב"ר פ' ל"ח · מסכתא ד"א פ"ט · ילקוט תהלים רמז תשי"א · ח ספרי ח"ב פ' קנ"ט · דב"ר פרשה ה' · ט מדרש תהלים מזמור ל' ומזמור קט"ו ·

חדושי הרש"ש

שאלהים את דניאל לחסד כו' כנ"ל והוא בדניאל א' וחן וחסד המה נרדפים כמו ותשא חן וחסד (אסתר ב') ודומיהן רבים : (כה) וכתוב אחד אומר אם ישוב ולא ישוב · הוא בירמיה ח' : (כו) כיצד יתקיימו כו' ארבעים אלף ארוות סוסים כנ"ל עי' סנהדרין כ"א ב' :

חדושי הרד"ל

סברייתא : (מא) בן עזאי אומר מנקה כו' · יומא פ"ו א' : (מב) היה רמ"א ג' כתות כו' · עיי' כתובות

פירוש מהרז"ו

אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת כמ"ש ב"ר פר' פ"א סימן ב' רשום עד שלא נגזר וכתב אמת משנגזר היינו משנגזר ונחתם וכמו ששאלו שם מהו חותמו של הקב"ה הרי שהגז"ד פי' בחותם וכן בפסוק נכתם עונך לפני פירושו שנגזר הדין בחתימה ותיבת נכתם כאלו כתוב נחתם ופי' הפסוק כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני וע"פ מדה ט' כ"א תכבסי בנתר ותרבי לך בורית לכבס עונך לא יכובס ויקשה שהרי כתוב כבסי מרעה לבך וההכרעה נכתם עונך לפני ועי' בסמוך ודו"ק: מפי עליון לא תצא · עי' תנחומא תזריע סי' ט' באריכות: שובו בנים שובבים · ארפא משובותיכם שיועיל התשובה ובירמיה ח' כתוב אם ישוב ולא ישוב פי' שהרעה תבא עליו בין אם ישוב ובין אם לא ישוב שלא יועיל התשובה וכתוב עוד שם מדוע שובבה העם הזה משובה נצחת: שבינך לבין חבירך · כמ"ש במשנה בפרק יוהכ"פ עבירות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר עד שירצה ויפייס את חבירו: כתוב אחד אומר ונקה · שמות ל"ד ז' ונקה לא ינקה פשט הכתוב כאן ובירמיה ל' פסוק י"א ונקה לא אנקך שבענין הנקיון לא אנקה כל אחד לפי משמעותו כאן פי' נקיון מעונש ובירמיה פי' כריתה ונקיון מטובה · וכן בשופטים ט"ו י"ג והמת לא נמיתך שמה שאתה מתירא מן המיתה אנו לא נמית אותך אלא שא"כ תיבות ונקה ותיבת והמת מיותרים ע"כ בהכרח לדרוש שהם ב' כתובים מכחישים וההכרעה כנ"ל וכן בפסוק והמת לא נמיתך שתיבת והמת לדעת חז"ל שייך למעלה ונתנוך בידם והמת שהם ימיתו אותך ואנו לא נמיתך וכמו שדורש ר"ע כאן כך דורש בפרק יוהכ"פ לפני ה' תטהרו עונות שבין אדם למקום יוהכ"פ מכפר עונות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חבירו וזהו לא ינקה בעצמו כביכול כי תלוי בחבירו אף אם ישוב בתשובה ובן עזאי דורש שניהם על דברים שבין אדם למקום בתשובה ינקה שלא בתשובה לא ינקה: שלום ביציאתך · כמ"ש לך לשלום שמות ד' י"ח · ושלום בכניסתך כמ"ש ש"א ע"ז ד' שלום בואך עם כל אדם כמ"ש שלום לרחוק ולקרוב: למרבה המשרה · ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו: ה' עוז לעמו יתן · ה' יברך את עמו בשלום: ששינה המלאך · לעיל פר' יו"ד בסימן ה': שהשם שנכתב · לעיל פר' ט' סימן כ' ועי' כל הענין ויק"ר פר' ט' סימן ו' ד"ר סוף פר' ה' ירושלמי סוטה פרק א': שלא נטעו הנביאים · כמ"ש דברו שלום איש את רעהו וכדומה הרבה: שאפילו ישראל · ובספרי כאן הגירסא גדול השלום שאפילו וכו' וכן הוא בב"ר פר' ל"ח סימן ו': אנו אומרים · כי לשון הפסוק עושה שלום ובורא רע ואנו אומרים עושה שלום ובורא את הכל: חלק לבם · שם י' ובפסוק הקודם כתוב לפריו הרבו מזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות ועון עבודת כוכבים חמור מכל עונות ולמה הכנים כאן פסוק חלק לבם וגם תיבת עתה מיותר ע"כ דורש שכך פירש שאעפ"י שהרבו מזבחות ומצבות עדיין לא נאשמו להענש כמפורש במקום אחר חבור עצבים הנח לו כשהוא חבורה אחת ושלום ביניהם הנח לו מלהענש אך עתה שחלק לבם יאשמו ויענשו על העצבים שעבדו וכאילו כתובים שני חלאי הפסוק יחד חבור עצבים אפרים הנח לו חלק לבם עתה יאשמו ועל שהיא דרשה נפלאה מאד חתם המדרש הא גדול השלום ושנואה המחלוקת והוא לשון הספרי כאן ובב"ר פר' ל"ח שם: שאפילו בשעת מלחמה · לקמן סוף פר' י"ט: כי תקרב אל עיר · להלחם עליה וקראת אליה לשלום: ואשלח מלאכים · וס"ד דברי שלום לאמר: בשלום תמות · ירמיה ל"ד ה': בורא ניב שפתים · והביא שם במפרש הספרי בשם רש"י בורא אני לו ניב שפתים חדש כלפי שבאתו נרה עד עתה והכל קראו עליו תגר יקראו לו שלום שלום לרחוק ולקרוב שניהם שוים מי שנתייגן והורגל בעבודתי ותורתי מנעוריו ומי שנתקרב עתה מקרוב לשוב מדרכו הרעה אמר ה' ורפאתיו מחולי ומחטאיו עכ"ל ע"ש ועי' מ"כ: ג' כתות · כתובות ק"ד פסיקתא פר' ב' סימן ג' ילקוט תהלים קמ"ט: יבא שלום · ישעיה נ"ז ב' יבוא שלום ינוחו על משכבותם הלך נכוחו ופי' יבא שלום מי שבא מהעולם הזה לקבר בשלום ינוחו על משכבותם כאן בקבר הולך נכחו כמ"ש ילכו מחיל אל חיל שיהיה לו מהלכים בין המלאכים ובין נשמות הצדיקים וכל זה ע"י מלאכים אלו ממונים לקבל הנשמה בביאה ואילו לשמור הגוף בקבר ואלו להעלות הנשמה מעלה מעלה וכמ"ש כאן כן הוא בגמרא כתובות שם ובפסיקתא וילקוט גי' אחרת: אין שלום · כנגד מ"ש יבא שלום: למעצבה תשכבון · כנגד ינוחו על משכבותם: יהדפוהו מאור אל חושך · איוב י"ח היינו מלאכים אכזרים: יהי דרכם חושך · וס"ד ומלאך ה' רודפם ובפסוק הקודם ומלאך ה' דוחה: ונתתי שלום

מתנות כהונה

כזית או כביצה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה במסכת ברכות בפ' מי שמתו : ישא ה' פניו אליך בעוה"ז · ע"י תשובה : ואני זקנתי · והיא אמרה ואדוני זקן : [שלאשה אמר גרסינן] : אנו אומרים עושה שלום וכו' · בתפלת יוצר אור ומביא ראייה מתיקוני התפלה כדלעיל גבי ויחנך שדרשו יחנך בבינה ודעת כמה דמצלינן אתה חונן ולעיל בויקרא רבה ריש פ"ז שמביא ראייה מסדר ברכות רצה וזהו כוונת רש"י ז"ל ריש פרשת בחקותי שפירש אם אין שלום וכה"א עושה שלום ובורא את הכל ור"ל וכה"א בתיקוני התפלה כמ"ש כאן בהדיא ובזה נחה שקטה קושית החזקוני ז"ל שהקשה על רש"י מן הכתוב דכתיב עושה שלום ובורא רע ועיין מזה בויקרא רבה סדר לו פרשה ט' : [הכי גרסינן שאפילו ישראל עובדין עבודת כוכבים] : שלום שלום · וסיפיה דקרא לרחוק ולקרוב ודרשו חז"ל זה רחוק שנתקרב בתשובה שלימה להקב"ה : [שבשעה שנפטר גרסינן] : השנייה אומרת אמר ה' וגו' · גירסא זו הביא ג"כ הילקוט

ידי משה

שידוע להם שבכל מקום שכתיב משא בנבואת ישראל רעה היא וכאן אמר לו הקב"ה לישעיה לשון משא על נבואת הגאולה שהיא טובה וזה ששאלו שומר מה מליל לזה השיב להם אתא בוקר פירוש אף שיבא הגאולה שהיא טובה מ"מ הואיל ויהיה רעה לרשעי ישראל מש"ה הוא אומר בלשון משא ודו"ק היטב וא"כ ה"פ המדרש כאן וישמרך ישמור לך את הקץ פירוש שישמרך מן הפורעניות שיהיה באותו פעם בעולם ולזה מביא ראיה שיהיה פורעניות באותו פעם מן פסוק משא דומה וגו' שמשם מבואר שיהיה פורעניות בעולם ודו"ק · א"נ שאמר לשון ישמור לך את הקץ מלשון ואביו שמר את הדבר שפירושו שהמתין והיה מצפה כך כאן ע"ד דאיתא שאחז"ל שהרעב שהיה בימי דוד היה ראוי להיות בימי שאול רק שהיו בני אדם שפופין ולא היה להם כח לעמוד בו לכך המתין על דורו של דוד שהיו גבורים וכך כאן אמר שימתין להביא הפורענות שיהיה בזמן הגאולה על בני אדם גבורים כנ"ל: שלום זה שלום מלכות בית דוד · וקשה למה נקט דוקא שלום מלכות בית דוד ועוד למה מביא מקרא זה למרבה המשרה וגו' שהמ"ם שם סתומה ומורה על שלום שאינה בשלימות כדאיתא ביקש הקב"ה לעשות לחזקיה משיח וכו' ונ"ל ואגב זה יהיה מיושב מדרש תנחומא וז"ל ישא ה' פניו אליך שיעמיד ממך בנים נביאים ויצא לך שלום זה מלכות בית דוד וכו' · ונ"ל דה"פ לפי שהתוספות מקשים בפרק כל היד גבי אין בן דוד בא וכו' וא"ת הא דאמרינן אלמלא שמרו ישראל שני שבתות מיד היו נגאלים והאיך היה אפשר והלא מוכרחים כל הנשמות לצאת וי"ל אפשר שהיו יולדים הרבה בכרס אחד ואיתא בספר ב"ש מ"מ אי אפשר שהיו יולדות בב' שבתות כ"כ ומשני כדאיתא במדרש שדרש ר"נ ככר ילדה אשה אחת ס' רבוא וזה היה יוכבד אם משה לפי שמשה כלול מששים רבוא וכמו כן כל נביא וא"כ ע"כ היו יולדות בנים מעולים כמו הנביאים ודו"ק וא"כ ה"ק לפי שקשה על וישם לך שלום זה מלכות בית דוד דכתיב למרבה המשרה ולשלום פי' שביקש הקב"ה לעשות לחזקיה משיח וקשה קושית התוספות לז"א בריש ישא ה' פניו וגו' שיצאו ממך נביאים ואז יכול הגאולה להיות קודם זמנו ודו"ק היטב: ואני זקנתי · והיא אמרה ואדוני זקן וא"ת והרי אמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה וא"כ מנלן ששינה דילמא זה היה ג"כ אמירת הקב"ה שאמר ואני זקנתי וי"ל לפי דאיתא באותו פעם פירסה שרה נדה ולכך נחם לא הביאה וא"כ הכי אמרה שרה אחרי בלותי היתה לי עדנה בניתותא פי' ע"כ אין המניעה ממני הואיל ועדיין יש לי עדנה פי' וסת וע"כ המניעה מכח שאדוני זקן וא"כ שפי' מוכח מכח ששינה הקב"ה ואמר ואני זקנתי שמותר לשנות

מפני

גדול השלום א שניתן לאוהבי תורה שנא' (תהלים קיט) שלום רב לאוהבי תורתך · גדול השלום שניתן ללומדי תורה שנאמר (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך · גדול השלום שניתן לעושי צדקה שנאמר (שם לב) והיה מעשה הצדקה שלום · ב גדול השלום ששמו של מקום קרוי שלום שנאמר (שופטים ו) ויקרא לו ה' שלום · ג גדול השלום שדרי עליונים צריכין שלום שנאמר (איוב כה) עושה שלום במרומיו · ד והרי דברים ק"ו ומה אם במקום שאין איבה ושנאה צריכין שלום ק"ו למקום שיש בו כל המדות הללו (מג) ר"ש היה אומר בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מלך ב"ו כשהולך למלחמה הוא הולך באוכלוסין ובלגיונות וכשהולך לשלום הולך יחידי אבל מדת הקב"ה אינו כן כשהוא הולך לשלום יוצא באוכלוסין ובלגיונות שנא' עושה שלום במרומיו וכתיב אחריו (שם) היש מספר לגדודיו ואומר (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקדש ואומר (דניאל ז) אלף אלפין ישמשוניה ורבו רבבן וגו' וכשהוא הולך למלחמה אינו הולך אלא יחידי שנאמר (שמות טו) ה' איש מלחמה וגו' בשמו הוא נלחם ואינו צריך לסיוע ואומר (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי וגו' את מוצא כשפרע הקב"ה מדור המבול לא פרע אלא יחידי שנא' (בראשית ו) הנני מביא את מי המבול מים וכן מאנשי סדום לא פרע אלא יחידי שנאמר (שם יט) וה' המטיר על סדום וגו' וכן כשפרע מן המצריים שנאמר (שמות יב) וה' הכה כל בכור וגו' וכן פרע מן האמוריים יחידי שנאמר (יהושע י) וה' השליך עליהם אבנים גדולות וכן מסנחריב פרע יחידי שנא' (מ"ב יט) ויצא מלאך ה' ויך במחנה וגו' (מד) ה כתוב אחד אומר היש מספר לגדודיו וכתוב אחד אומר (דניאל ז) אלף אלפין ישמשוניה משגלו ישראל מארצם אלף אלפין ישמשוניה כביכול נתמעטה פמליא של מעלה רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי אלף אלפין ישמשוניה גדוד אחד וכמה הן גדודיו היש מספר (מה) ו כתוב אחד אומר (תהלים קמז) מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא וכתוב אחד אומר (ישעיה מ) המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא כשהקב"ה קורא אותם הוא קורא שמות כולן כאחת והם עונין מה שא"א לו לב"ו לקרוא שני שמות כאחת וכה"א (שמות כ) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר מלמד שכל עשרת הדברות אמר בדיבור אחד ואומר (תהלים סב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כי עוז לאלהים ואומר (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע (מו) רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי מהו לכולם שמות יקרא ז שאין שם שינוי לא השם שנקרא עכשיו נקרא לאחר זמן וכה"א (שופטים יג) למה זה תשאל לשמי והוא פלאי איני יודע לאיזה שם אני מתחלף · ח כתוב אחד אומר (ד"ה א כא) ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות וכתוב אחד אומר (שמואל ב כד) בכסף שקלים חמשים כיצד יתקיימו שני פסוקים הללו מקום הגורן בשש מאות מקום המזבח בחמשים רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי ט שנים עשר שבטים היו ונטל דוד מכל שבט ושבט חמשים שקל נמצאו שש מאות שקלים מכל השבטים ר' אלעזר בן שמוע אומר הגורן בשש מאות אבל הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים בשקל כסף חמשים · י כתוב אחד אומר (ד"ה ב ט) ויהי לשלמה ארבעת אלפים ארוות סוסים וכתוב א' אומר (מלכים א ה) ויהי לשלמה ארבעים אלף ארוות סוסים כיצד יתקיימו שני כתובים הללו ד' אלפים אסטבלאות ארבעים אלף סוסים · כתוב אחד אומר (ד"ה ב ד) מחזיק בתים ג' אלפים יכיל וכתוב א' אומר (מלכים א ז) אלפים בת יכיל כיצד ב' כתובים הללו מתקיימים בלח אלפים שהם שלשת אלפים ביבש מכאן אמרו שני כורים בלח שהם שלשת כורי' ביבש' חביב הוא השלום שכל מעשים וזכיות שעשה אברהם אבינו לא נתן שכרו אלא שלום שנא' (בראשית טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום וכן אתה מוצא ביעקב אבינו שביקש מן המקום שלום שנאמר (שם כח) ושבתי בשלום וגו' וכן אתה מוצא באהרן שלא נשתבח לפני המקום אלא בשלום שנאמר (מלאכי ב) בריתי היתה אתו וגו' וכן אתה מוצא בפנחס שנתן שכרו שלום שנאמר (במדבר כה) הנני נותן לו את בריתי שלום וכן אתה מוצא שלא נמשלה התורה אלא בשלום שנאמר (משלי ג) וכל נתיבותיה שלום וכן אתה מוצא שאין הקב"ה מנחם את ירושלים אלא בשלום שנאמר (ישעיה לב) וישב עמי בנוה שלום וכן לא פרע מן עמון ומואב אלא שמנע מהם שלום שנאמר (דברים כג) לא תדרוש שלומם וטובתם וגו' וכן ישראל מתברכים בכל יום בשלום שנא' וישם לך שלום: ח ושמו את שמי (מז) כ מגיד שהם מתברכים בשם המיוחד יכול אף בגבולין יהיו מתברכין בשם המיוחד ת"ל ושמו את שמי ונאמר להלן לשכן את שמי מה להלן מקדש אף כאן מקדש אלא (מח) משרבו הפריצים חזרו להיות מוסרים את השם לצנועים שבכהונה א"ר טרפון מעשה והייתי עם אחי הכהנים בשורה והטיתי אזני כלפי כ"ג ושמעתי שאמרו בתוך נעימת הכהנים (מט) או במקדש מברכין ואין מברכין

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פ' מ"ב · ב ויקרא רבה פרשה ט' · ג שם · ד דברים רבה פרשה ה' · ה ספרי פיסקא מ"ב · ו תנחומא סדר ויקהל · ישעיה רמז ש"ו · שמות רבה פ' מ"ח · ז ילקוט ישעיה רמז ש"ו · ח מדרש שמואל פ' כ"ב · ט ספרי פ' נ"ב · ס"ב · ופיסקא שנ"ב · י סנהדרין דף כ"א · כ סוטה דף ל"ח ·

חדושי הרד"ל

כתובות ק"ד א' והרמב"ן בתה"א סוף אבלות (ס' ע"ג כד"ח) שביאה בלשונו והוא מספרי זוטא והובא בילקוט: (מג) רש"א בא וראה שלא כמדת כו' · שמ"ר כ"ט · ומפני זה דר"ש מביא זה דכתוב א' אומר היש מספר וכל הנמשך (ובספרי שלנו חסר זה דר"ש לכן טרחו המפרשים בשייכות הענין לשם): (מד) כה"א היש מספר כו' · ויק"ר פל"א: (מה) כה"א מונה מספר כו' · שמ"ר פמ"ח: (מו) ר' אומר לכלם שמות כו' · ב"ר פע"ח ע"ש: (מז) ושמו כו' מגיד כו' · ספרי: (מח) משרבו פרוצים כו' · קדושין ע"א א': (מט) או במקדש מברכין כו' · ספרי עד סה"פ: לע שהרבה דרשות שבאו בפ' י"א כתובים בפסיקתא זוטרתא דר"ט משמיה דנפשיה בלשון טוביהו אומר · ומזה נראה שהמסדר מדרש ס' נשא היה אחר ר"ט הנ"ל:

חסלה

מתנות כהונה

הילקוט בשם ספרי אבל בתלמוד דידן סוף מסכתא כתובות וזולת זה אין הגירסא כן: [ה"ג באוכלסין ובלגיונות וכשהולך לשלום הולך יחידי אבל מדת הקב"ה אינו כן כשהוא הולך לשלום יוצא באוכלסין ובלגיונות שנאמר כו' · וכן הביאו בילקוט בפ' בשלח בשם ספרי וכן בסדר זה]: משגלו וכו' · עיין פ' בתרא דחגיגה: שאין שם שינוי · שאילו היה לו שם קבוע אם נשתלח אח"כ לשליחות אחרת כבר נשתנה שמו ע"ש אותו השליחות אבל עכשיו שאין להם שם קבוע לא שייך שינוי ועיין בב"ר פרשה ע"ח: כיצד יתקיימו כו' · עיין כל זה בזבחים פרק דם חטאת ועיין עוד בפרק אלמנה ניזונת בתוספות דף צ"ט ותמוה דעתך בטוב טעם: אסטבלאות · מקום מעמד הסוסים ועיין בסנהדרין פרק כהן גדול: בלח אלפים · עי' בפרק קמא דעירובין: היתה אתו וגו' גרסי' ועי' עוד מזה בפרשת שופטים: ה"ג בשם המיוחד יכול אף בגבולין יהיו מברכין בשם המיוחד ת"ל כו' · ועיין לעיל סימן ד': משרבו הפריצים ·: גרסינן ועיין זה בספרי: ג'

פירוש מהרז"ו

בארץ · ול"ד אם בחקותי תלכו: שלא כמדת הקב"ה · שמ"ר פר' כ"ט סימן ח': שיש בו כל המדות · איבה ושנאה וקנאה ותחרות גניבה גזילה: אלף אלפין ישמשוניה · וכתוב שם ועתיק יומין יתיב והיינו במתן תורה שנגלה כזקן מלא רחמים ואז היה אלף אלפין ישמשוניה ורבוא רבבן וכן מצאתי אח"כ במכילתא יתרו פסוק אנכי בהדיא שפסוק זה מדבר במ"ת: ה' איש מלחמה · פ' שמו: וה' המטיר · הנה בכל מקום דורשים חז"ל וה' הוא ובית דינו היינו מלאכיו היינו שהדין והמשפט על ידי בית דינו והמעשה ע"י עצמו כביכול ויתבאר בסמוך וזהו מ"ש בס"ד מאת ה' מן השמים וכן במצרים המשפט עם בית דינו והמעשה בעצמו כ"י וכמ"ש בהגדת פסח אני ולא מלאך: וכן מסנחריב פרע יחידי · פי' במלאך אחד וכמ"ש לעיל פר' ט' סוף סימן כ"ד שהרף ע"י מלאך ונפרע ע"י מלאך ולא ע"י הקב"ה בעצמו · והנה אע"פ שאמר בכל הנ"ל שעשה הקב"ה בעצמו עכ"ז בהכרח לומר שעשה ע"י מלאך יחידי בסדום כמפורש שאמרו המלאכים כי משחיתים אנחנו וכמ"ש בב"ר פר' נ' סימן ב' מיכאל אמר בשורתו ונסתלק גבריאל נשתלח להפוך את סדום ורפאל להציל את לוט וכן בפר' נ"א שם סימן ב' וה' המטיר על סדום זה גבריאל מאת ה' מן השמים זה הקב"ה ואצל מצרים מפורש ולא יתן המשחית וכמבואר אצלי בפירושי על הגדת פסח ואצל אמוריים שכתוב וה' השליך הרי מפורש כתוב הנני שולח מלאך וכמפורש אצל יהושע שבא אצל המלאך כמ"ש שמ"ר פר' ל"ב ודו"ק: כתוב אחד אומר היש מספר · אגב שהזכיר לעיל פסוק זה דורש בו ואגב דרשה זו הביא כמה דרשות של מדה ע' בכ"מ וכל זה בספרי כאן: נתמעטה פמליא של מעלה · הענין בזה כשהיה ביהמ"ק קיים היה הטוב והחסד וההשפעה רב מאד בישראל והנסים היו תדירים שהיו כלם צדיקים וכל מה שהקב"ה עושה הוא הכל ע"י מלאכיו שלוחי ההשגחה והיו ממונים על השגחה זו הרבה מלאכים אך כשחרב ביהמ"ק נתמעטה ההשגחה הנסית ונתמעטו המלאכים של מעלה הממונים עליהם ונתרבו המזיקים ומלאכי חבלה שהם מילי מטה: שמות כלם באחת · כשקורא אותם יוצאים כל השמות מפיו יחד וזהו שמות יקרא ועכ"ז אינו מגיע לכל אחד רק שמו המיוחד לו וזהו בשם יקרא: שכל עשרת הדברות · מכילתא פסוק וידבר אלהים: אחת דבר אלהים · פי' שהוא דיבר הכל בדיבור אחד ועכ"ז אני שמעתי כל דיבור בפני עצמו כי עוז לאלהים הוא לבדו עושה כן ולא אחר: וכפטיש יפוצץ סלע · שבהכאה אחת שמכה על האבן יוצאים הרבה פירורים וכן כשמכה על הברזל המלובן במכה אחת יוצאים הרבה ניצוצות: לכולם שמות יקרא שאין שם שינוי · גירסא זו לא יתכן שסותר עצמו שאין שם שינוי משמע שם אחד לעולם ואח"כ אמר לא השם שנקרא עכשיו וכו' הרי שהוא תמיד בשינוי והאמת יורה דרכו דכאן חסר וחליף ובב"ר פר' ע"ח סימן ד' איתא ר' בשם ר' יוסי דוסתאי כתוב אחד אומר מונה מספר וגו' שמות יקרא וכה"א לכולם בשם יקרא אלא מלמד שיש שם שינוי לא כמו שנקרא עכשיו נקרא לאחר זמן שע"כ כתוב לכלם שמות יקרא וכמ"ש ויאמר לו מלאך ה' למה זה תשאל לשמי והוא פלאי שהוא משונה תמיד אח"כ מ"ש בשם יקרא במקום שאין שינוי ובילקוט תהלים קמ"ז הגירסא שאין שם שינוי כשם שהוא נקרא עכשיו כך נקרא לאחר זמן וכמ"ש שם בב"ר ריש פר' ע"ח על מיכאל וגבריאל ודומיהם לאין מספר שאין מתחלפין וכן צ"ל כאן לכולם שמות יקרא שיש שם שינוי לכולם בשם יקרא שאין שם שינוי כשם שהוא נקרא עכשיו כך נקרא לאחר זמן ומ"ש בב"ר ריש פר' ע"ח שבכל יום בורא כת חדשה והולכים להם הוא מין שליטי של מלאכים ועי' שמ"ר פר' מ"ח סי' ב' באו"א: ויתן דוד לארנן · בברייתא' דל"ב מדות מדה ע"ו והוא בספרי מדרש תהלים חלק א' וש"נ ומבואר באריכות כל הענין: מקום הגורן בשש מאות · היינו שש מאות שקלי זהב ומ"ש בחמשים שקלים כסף פי' בחמשים שקלים של זהב לקח מאתים כסף כפי שך חשבון הזהב: אבל הבקר · בספרי הגירסא ר"א וכו' כמפורש בענין פירושו שהפסוק מכריע על עצמו שמ"ש בד"ה ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב שש מאות הרי מפורש בעד המקום ומ"ש בסוף שמואל ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים היינו בעד הבקר לבד: מחזיק בתים · ד"ה ב' ד': אלפים בת יכיל · מ"א ז' כ"ו: שלשת אלפים ביבש · ספרי שם שבת ל"ה כלים פרק ט"ו: חביב הוא השלום · עתה חזר לענינו לדרשת פסוק וישם לך שלום שהפסוק בענין של ב' כתובים מכחישים שהובא אגב פסוק עושה שלום במרומיו היש מספר לגדודיו: שכרו אלא שלום · פירושו שכר לעצמו שלום לנפשו בעוה"ב כי שאר הברכות שהבטיחו הכל לזרעו לדורות: בריתי היתה אתו · החיים והשלום: בנוה שלום · היינו ירושלים: ח בשם המיוחד · לעיל סימן ד' וש"נ: לשכן את שמי · ולעיל מביא פסוק לשום שמו שם:

יפה תואר

דוחק לפרש אחד מהדרשות על השעירים שלא נרמז בכתוב ודעת המדרש כאן כדעת הת"כ ודו"ק: לא השם שנקרא עכשיו כו' · קשה שהרי מיכאל וגבריאל שמותיהם קבועים כדכתיב והאיש גבריאל אשר ראיתי וכן מיכאל שהיה עומד תמיד על ישראל וא"כ מ"ק איני יודע לאיזה שם אני מתחלף דמ"מ יש להם שם קבוע ולא יתחלף וי"ל דשאני מיכאל וגבריאל שהם שרי מעלה שאינם מתחלפים דהני דוקא אית להם שם קבוע והכא בשאר המלאכים השלוחים מיירי ואלו היה השליח למנוח מיכאל או גבריאל לא הוה אמר למה זה תשאל לשמי:

ידי משה

מפני ד"ם: לא השם שנקרא עכשיו נקרא לאחר זמן וכה"א למה זה תשאל לשמי והוא פלאי · פי' לפי ששם המלאך משתנה ושמו נקרא על שם השליחות שנשתלח באותו פעם ושם היה השליחות בענין נזירות וכתיב גבי נזירות לשון איש כי יפליא לכך היה שמו פלאי וזה ראיה שמביא המדרש ששמם משתנה בכל פעם לפי השליחות וכן איתא לעיל מפורש הטעם שנקרא שם המלאך גבי מנוח פלאי ע"ש הנזירות וק"ל וצריך לגרוס שאין שם המלאכים שם כינוי פי' שאין שם כינוי רק ע"ש שליחות וק"ל ולא כגירסת מ"כ עיין שם:

בגבולין אמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אף בגבולין אלא שבגבולין אומר ג' ברכות ובמקדש ברכה אחת במקדש אומר השם ככתבו בגבולין בכינויו בגבולין נושאין ידיהם כנגד כתפותיהם ובמקדש על גבי ראשיהם (במדבר ו) ואני אברכם למה נאמר לפי שנא' כה תברכו את בני ישראל אין לי אלא ברכה לישראל לגרים לנשים ולעבדים מנין ת"ל ואני אברכם יכול אם רצו הכהנים לברך את ישראל הרי הם מבורכים ואם לאו אין מבורכין ת"ל ואני אברכם שלא יהיו הכהנים אומרים אנו נברך את ישראל ת"ל ואני אברכם אני אברך את עמי וכה"א (דברים ב) כי ה' אלהיך ברכך וגו' הכהנים מברכים את ישראל [א] מי מברך את הכהנים ת"ל ואני אברכם הכהנים מברכים את ישראל ואני אברך אלו ואלו הוי ואני אברכם:

פרשה יב א ויהי ביום כלות משה וגו' [ב] הה"ד (תהלים פה) אשמעה מה ידבר האל ה' וגו' את מוצא בשעה שעשו ישראל אותו מעשה וכעס עליהם הקב"ה שנאמר (שמות לב) ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה וגו' הרף ממני וגו' מיד עמד משה ובקש רחמים מלפניו שיתרצה להם כמה שנא' ויחל משה וגו' ונתרצה להם הקב"ה שנא' וינחם ה' על הרעה וגו' אעפ"כ היה בלבו עליהם שנאמר (שם) וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם כיון שנעשה המשכן אמר ר' יהודה ברבי סימון הלך משה והרכין אזנו במשכן אמר משה תאמר שיש בלבו של הקב"ה על ישראל הה"ד (תהלים פה) אשמעה מה ידבר האל ה' מהו האל ה' אמר משה שעד עכשיו הוא עומד בכעסו כנגדם והוא בקושי עמהם ואין האל אלא לשון חוזק כמה דתימא (יחזקאל יז) ואת אילי הארץ לקח או הוא מתרצה להם והוא נוהג במדת רחמים עמהם הה"ד ה' אין ה' אלא מד"ר שנא' ה' ה' אל רחום וחנון מיד פייסו הקב"ה שאין בלבו על ישראל כלום כמה דכתיב (שמות לד) ויעבור ה' על פניו שהעביר זעמו מהם ועבר על פשעיהם א"ר סימון למה כתיב ב"פ ה' ה' אלא שפייסו הקב"ה ואמר לו למשה מה לשעבר הייתי נוהג עמהם במדת רחמים עד שלא עשו אותו המעשה כך עכשיו במדת רחמים אנהיג עמהם אמר רב יהודה בר רב סימון באותה שעה שמע משה קול נאה וקול משובח לשעבר היה משה עומד והיה הדיבור בא לתוך אזנו כמין סילון ולא היה אחד מישראל שומע אבל כשהיו פניו מאדימות היו יודעים שהדיבור בא אצלו וכיון שנעשה המשכן שמע קול נאה מה שמע (תהלים פה) כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו א"ר ברכיה הכהן בשם ר' יהודה ב"ר סימון אמר הקב"ה למשה לשעבר היתה איבה ביני לבין בני שנאה ביני ובין בני תחרות ביני ובין בני אבל עכשיו שנעשה המשכן אהבה ביני ובין בני שלום ביני ובין בני הוי כי ידבר שלום אל עמו אלו ישראל על שעשו המשכן ואל חסידיו זה שבט לוי שכתוב בו (דברים לג) וללוי אמר תומיך ואוריך וגו' ומנין אתה אומר שבמשכן הכתוב מדבר שכן כתיב אחריו (תהלים פה) אך קרוב ליראיו ישעו לשכון כבוד בארצנו אימתי היתה שלום לישראל בזמן ששכן כבוד הקב"ה במשכן כמה דתימא (שמות מ) וכבוד ה' מלא את המשכן אמר רשב"ל מה לי ללמד דבר זה מספר תלים דברי תורה היא אפי' במקומה אינה חסרה כלום ראה מה כתיב וישם לך שלום אימתי ביום כלות משה:

ב ויהי ביום כלות וגו' הה"ד (איוב ד) האנוש מאלוה יצדק וגו' [ג] א"ר ברכיה הכהן כשהלך יעקב אצל פרעה לא יצא מאצלו עד שבירכו שנאמר (בראשית מז) ויברך יעקב את פרעה מה בירכו אמר לו יעלה נילוס לרגלו אף אני כשאבוא אצלכם אני בא טעון ברכות והיכן רמזה להם בסיני אמר ריב"ל ברמז אמר הקב"ה לישראל שיעשו את המשכן שהוא נותן להם ברכות בביאתו שנאמר מזבח אדמה תעשה לי וגו' בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך וכן עשה כשבא למשכן בירכן שנאמר יברכך ה' וישמרך אימתי ויהי ביום כלות הא למדנו שאין אדם צדיק יותר מן האלהים הוי האנוש מאלוה יצדק לאו אלא גם הקב"ה ברך ישראל בביאתו אצלם לכך נאמר יברכך ה' וישמרך וסמך לו ויהי ביום כלות וגו':

ג ויהי ביום כלות וגו' · הה"ד (תהלים צא) יושב בסתר עליון אמר רב הונא בשם רבי אידי [ד] מי אמר המזמור הזה היינו סבורים שבא שלמה ואמרו ולא אמרו אלא משה הה"ד יושב בסתר עליון זה משה שישב בסתר עליון שנכנס בתוך הענן שהוא סתר עליון כמה דתימא (איוב כב) עבים סתר לו וכ"כ ויבא משה בתוך הענן (א) בצל שדי יתלונן שלן שם לינות הרבה שנאמר (שמות לד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה והוא אמר אומר לה' מחסי וגו' · ד"א יושב בסתר עליון וגו' א"ר יהודה בר סימון בשם ר' יוחנן [ה] ג' דברים שמע משה מן הקב"ה והרתיע לאחוריו כיון שאמר לו ונתנו איש כופר נפשו אמר משה מי יוכל ליתן כופר נפשו (איוב ב) עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו ועדיין אינו מגיע שנאמר (תהלים מט) אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו ויקר פדיון נפשם אמר לו הקב"ה איני מבקש לפי כחי אלא לפי כחן זה יתנו · א"ר מאיר [ו] נטל הקב"ה כמין מטבע של אש מתחת כסא הכבוד והראה לו למשה זה יתנו כזה יתנו · וכן בשעה שאמר לו הקב"ה צו את בני ישראל את קרבני לחמי לאשי אמר משה מי יוכל להספיק לו קרבנות אם אנו מקריבין לפניו כל חיתו שדי ועורכין כל עצי לבנון אינו מספיק לו שנאמר (ישעיה מ) ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה אמר לו הקב"ה איני מבקש לפי כחי אלא לפי כחן ואמרת להם זה האשה וגו' ולא שניהם בבת אחת אלא את הכבש אחד תעשה בבקר וגו' · וכן בשעה שאמר לו הקב"ה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם אמר משה מי יוכל לעשות לו מקדש שישרה בתוכו (מ"א ח) הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וגו' ואומר (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא וגו' ואומר (ישעיה סו) השמים כסאי והארץ הדום רגלי וגו' אמר הקב"ה איני מבקש לפי כחי

מסורת המדרש א חולין דף מ"ט · ב פסיקתא רבתי פ' ה' · תנחומא כאן · ג שם ושם · ד מדרש תהלים מזמור צ"א · ה תנחומא כאן וסדר תשא · ילקוט סדר תרומה · מדרש תהלים מזמור צ"א · ו ירושלמי שקלים פרק א' הלכה ט' ·

חדושי הרש"ש

(א) בצל שדי יתלונן שלן שם לינות הרבה · בתנחומא אומר שלן שם ק"כ יום כמנין צל:

פירוש מהרז"ו

בכל המקום · לעיל שם מביא פסוק זה על ביהמ"ק בשם המיוחד לר' יונתן וכאן לת"ק וכסידור הכתוב שלא בסירוס · ול"ע דלעיל דורש על ביהמ"ק בשם המיוחד ע"ש מפסוק זה ואיך דורש כאן על גבולין ויתכן דכאן מפרש בכל המקום כמשמעו בכל העולם אשר אזכיר את שמי שע"י הכינוי זוכרין שמו ולא בשם המיוחד כמ"ש זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור ודרשו זה שמי לעולם שיהיה נעלם וזה זכרי על הכינוי לא כמו שאני נכתב אני נקרא וכמ"ש רש"י בפסוק זה:

פרשה יב סימן א ויהי ביום כלות · פסיקתא פר' ה' סימן י"א כל הענין תנחומא כאן סימן כ"ה: אותו מעשה · של העגל: ראיתי את העם · ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם: הרף ממני ואשמידם · דברים פ' י"ג י"ד בסיפור מעשה עגל: אשמעה מה ידבר · משמע שמכין עצמו לשמוע מה שידבר הרי שיודע בוודאי שידבר והוא ישמע ולא מצאנו מעלה זו כ"א במשה כמ"ש במדבר פ' ח' עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם ויתכן שדורש גז"ש מתיבת אשמעה לתיבת ואשמעה מה שם משה אף כאן משה ועי' ד"ר סוף פר' ה' אמר דוד אשמעה בפסוקים הקודמים נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה אספת כל עברתך השיבות מחרון אפיך כמ"ש אצל העגל שוב מחרון אפיך ואז עכ"ז אשמעה מה ידבר האל ה' שאע"פ שניחם על הרעה היה בלבו עליהם ע"ש מדה ט': שעד עכשיו · פי' שאני בספק אם עדיין הוא בכעס או אם כבר נתרצה: ה' הוא מדת הרחמים · לעיל פר' ט' סימן י"ח וש"נ: ויעבור ה' על פניו · אפשר אותו שכתוב בו את השמים ואת הארץ אני מלא כתב בו ויעבור ה' אלא אח"ע להעברת המקום ת"ע להעברת המדות שעבר כ"י על פני עצמו שהעביר כעסו וכמ"ש לעיל פר' י"א בריש סימן ז' ישא ה' פניו יעביר כעסו ממך ע"ש: לתוך אזנו כמו סילון · לקמן פר' י"ד ריש סימן י"ט וסילון פירושו שביל וצינור מיוחד שלא ישמע לכאן ולכאן כמ"ש תנחומא ריש ויקרא: אל עמו כו' שנעשה המשכן · כי כשעשו העגל קוראן עמו של משה כמ"ש כי שחת עמך ועכשיו עמו כמ"ש שמ"ר סוף פר' מ"א בביאור: תומיך ואוריך · לאיש חסידך על שלא היה להם חלק בעגל: לשכון כבוד בארצנו · שישכון השכינה בארץ היינו במשכן: אימתי היתה שלום · כמ"ש כי ידבר שלום: וישם לך שלום · לקמן סימן ד' קרוב לסופו: ויהי ביום כלות משה · שאז היה שלום לישראל מהש"י שהמשכן כפר על העגל ע"פ מדת סמוכין: **ב** האנוש מאלוה יצדק · כי כל מעשים טובים בבני אדם אנו יודעים שהש"י עושה גם כן ועי' ילקוט איוב ד' בשם תנחומא ותנחומא כאן סימן כ"ו כל הענין כמו כאן ובפסיקתא סוף פר' ה' בקיצור ודברי ר' ברכיה כאן הוא מהתנחומא ומ"ש אמר ריב"ל הוא מהפסיקתא ולא נזכר בתנחומא: מזבח אדמה · שמות כ' כ"א ואז אבא אליך וברכתיך ודורש סמוכין כנ"ל: **ג** ההי"ד יושב בסתר · עי' כל זה מדרש תהלים צ"א: שבא שלמה ואמר · כשגמר ביהמ"ק ושרתה השכינה בק"ק בין שני בדי ארון שהוא מקום סתר של עליון ודורש על משה ע"פ גז"ש שמשה בא בענן שנקרא סתר של עליון: עבים סתר לו · וס"ד ולא יראה כך היו דברי רשעים הקדמונים על שהעבים סתר לו ע"כ לא יראה והאמת אעפ"י שהעבים נקראים סתר גם תחת כל השמים יראה ומשה ישב בסתר הענן כמ"ש ויבא משה בתוך הענן ועליו נאמר לה' מחסי שהיה מפחד מן המלאכים ואשם הגדולה כמ"ש פסיקתא פר' כ' סימן ג' באריכות דברים נפלאים: ג' דברים · פסיקתא פר' ט"ז סי' ח' תנחומא תשא סימן יו"ד ותנחומא כאן סימן י"א וילקוט תרומה: ועדיין אינו מגיע · שהוא מתרצה ליתן כל אשר לו אך לא יגיע בזה להשיג פדיון נפשו כמ"ש ויקר פדיון נפשו וחדל לעולם: ועורכים כל עצי לבנון · כמ"ש בסדר צו וערכו עצים אצל הקרבנות א"כ מ"ש ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה נקרא הבעירה בשם עריכה: זה האשה · שנים ליום עולה תמיד במדבר כ"ח ב': את הכבש האחד · ואת הכבש השני

מתנות כהונה

ג' ברכות · עיין בפרק אלו נאמרין ולעיל סימן ד': בכתפותיהם · גרסינן:

פרשה יב והרכין · והטה אזנו: או הוא מתרצה · ויהיה פי' הה"א של האל ה"א השאלה העודנו נוהג עמהם במדת אל החזקה או במדת ה' מדת הרחמים וגם הה"א מוסב על ה' ומושכת את עצמה ואחרת עמו כאלו כתוב האל היי': שהעביר זעמו · ופניו פירוש כעס כד"א ונתתי את פני: כמין סילון · כמו אמת המים ההולך בלחץ ובנחת עי' ערוך ערך סלן ולקמן סוף פרשה י"ד גרס סילון של אש ועיין בסוף הספר: [הכי גרסינן כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו]: כשהלך יעקב · כך אמר הקב"ה: היינו סבורים כו' · מפני שמזמור זה נאמר על בנין המקדש כדאית' במדרש תהלים: [שלן שם לינות · גרסינן: ויקר פדיון גרסינן: ה"ג

ידי משה

אפילו במקומה אינה חסרת · פי' אפילו במקומה אתה יכול ללמוד דבר זה וכן הוא הלשון בברכה מקומות וק"ל: אני בא טעון ברכות · פי' אני בא אצלכם עם הרבה ברכות ומלא טעון לשון ריבוי הוא וק"ל: אמר ר"ה בשם ר"א מי אמר המזמור הזה · היינו סבורים שבא שלמה ואמרו ולא אמרו אלא משה עד בצל שדי יתלונן וקשה מתחלה מאי קסבר שאמרו שלמה אח"כ מסיק שאמרו משה וכ"ל לפי דאיתא בתוספות שהעולם הוא מהלך ת"ק שנה נלמד מן אל שדי שאמרתי לעולמי די פי' שהעולם מלאתיו שד"י הוא ת"ק ואם כן מתחלה סברו ששלמה אמרו פי' שמרומז בתיבת שדי שב"ה היה ת"ק אמה על ת"ק אמה ומסיק שמשה אמרו ע"ד דאיתא לעיל בפרשת תרומה שהיה משה מתמיה ואמר כבודו של הקב"ה מלא עליונים ותחתונים והוא אומר עשה לי משכן וכו' ועוד היה מסתכל וראה ששלמה עומד ובונה בה"מ שהוא גדול מן המשכן ואמר האמנם ישב אלהים על הארץ ויסיק זה המדרש שא"ל הקב"ה למשה לא כשם שאתה סובר אלא עשרים קרש בצפון וכו' ולזה כוון המדרש בצל שדי פי' ע"ד שאמרו שדי שאמר לעולמו די פי' שאמר הקב"ה משה לא כשם שאתה סבור אלא בצל שדי פי' שיש לי די אפילו בעשרים קרש מצפון וכו' ודו"ק: זה יתנו · לפי שר"מ ורבנן פליגי שם לענין קלבון שאם שוקל ע"י

אלא לפי כחן א כשאני מבקש כל העולם כולו אינו יכול להחזיק כבודי (א) ולא שמש אחד משלי אלא אני איני מבקש מידך אלא עשרים בדרום ועשרים בצפון ושמונה במערב לכך משה אמר יושב בסתר עליון הקב"ה שהוא יושב בסתרו של עולם הוא רואה את הכל ואינו נראה הוא נתאוה ללון בצילנו אמר רבי פרוזדק בר נחשא בשם רבי יהודה ברבי סימון שדי נתלונן בצל שעשה לך בצלאל זה המשכן הוי בצל שדי יתלונן אומר לה' מחסי ב שיר זה של פגעים אמר משה בשעה שהיה עולה להר שהיה מתיירא מן המזיקין מהו אומר לה' (ב) מחסי אגנתי ומצודתי (ג) קסטרא דידי אלהי אבטח בו שבשמו אני מבריח את המזיקין ואת מלאכי חבלה כי הוא יצילך אמר לו הקב"ה בי בטחת אני עומד לך כי הוא יצילך וגו' מפח יקוש מצדתה דציידא מדבר הוות מדבר שהוא מביא הוות בעולם באברתו יסך לך מהו באברתו יסך לך בזכות התורה שנתנה מימינו של הקב"ה שנאמר (דברים לג) מימינו אש דת למו תחת כנפיו תחסה מי שבא לחסות תחת כנפיו של הקב"ה הוא לו צנה וסוחרה של אמת מהו צנה וסוחרה אמתו ארשב"ל אמר הקב"ה זיין אני עושה לכל מי שהוא סוחר באמתה של תורה א"ר שמעון בן יוחאי אמתה של תורה זיין הוא לבעליה א"ר שמעון בן יוחאי זיין נתן הקב"ה לישראל בסיני ושם המפורש כתוב עליו לא תירא מפחד לילה (ד) מן אגרת בת מחלת ומרכבתה ולא מכל המזיקים המושלים בלילה מחץ יעוף יומם (ה) א"ר ברכיה יש מזיק שהוא פורח באויר כעוף וקושט כחץ ומי יצילך ממנו שילוח הקן שכן כתיב למעלה כי הוא יצילך מפח יקוש איו פח אלא צפור כענין שנאמר (עמוס ג) התפול צפור אל פח הארץ וכתיב (דברים כב) כי יקרא קן צפור לפניך וגו' שלח תשלח וגו' מדבר באופל יהלוך מי שמעשיו באופל הדבר שולט בו וכה"א (חבקוק ג) לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו אף כאן הוא אומר מקטב ישוד צהרים רבנן אמרין שד הוא ולמה קרי ליה קטב ג רבי אבא בר כהנא אמר דהוא בזא סוגיה דיומא מן ראשיהן דד' עד סופיהן דתשע ר' לוי אמר דהוא בזיז סוגיה דטיהרא מן סופיהון דד' עד ראשיהן דתשע ואינו שולט לא בצל ולא בחמה אלא בין הצל לחמה ראשו דומה לעגל וקרן אחד יוצאה בתוך מצחו והוא מתגלגל ככד א"ר הונא בשם ר' יוסף קטב מרירי עשוי קליפין קליפין שערות שערות עינים עינים א"ר שמעון בן לקיש ועין אחת קבועה לו בלבו וכל מי שהוא רואה אותו אין לו חיים מעולם בין אדם בין בהמה וכל מי שהוא רואה אותו נופל ומת ומרירי שולט משבעה עשר בתמוז ועד תשעה באב חזקיה ראה אותו ונפל על פניו ומת א"ר פנחס הכהן מעשה באחד שראה אותו ונכפה על פניו אמרו יהודה בן ר' שמואל ראה ולא נפל אמרו אעפ"כ מת ד ר' אבהו הוה יתיב פשיט בהדא כנישתא מדוכתא דקסרין חמא חד פארי בתר חבריה ובידיה חד קטו בעי דימחיניה בה חמא מזיק פארי בתריה ובידיה חד קטו דפרזל נפק ר' אבהו ופארי בתריה א"ל לא תמחיניה דלמא הוא מיית א"ל ר' מן הדא הוא מייתא א"ל הא מזיקא פארי בתרך ובידיה קטותא דפרזלא את מחי לה בהדה והוא מחי לה בההיא והוא מיית רבי יוחנן הוה מפקד לספריא ולמתניניא באילין יומיא דלא יהוון טענין ערקא על מניקיא ו' שמואל בר רב יצחק הוה מפקד לספריא ולמתניניא באלין יומיא דיהוון מפטירין טלייא בד' שעין ה יפול מצדך וגו' רב יצחק אמר (ו) היד שהיא שולטת על מצוה אחת זו מצות תפילין כתיב בה יפול מצדך אלף שנמסר לה אלף מלאכים לשומרו אבל הימין שהיא שולטת במצות הרבה ורבבה מימינך רבבות של מלאכים נמסרים לה א"ר חנינא ב"ר אבהו אינו אומר ימסרו לך אלא יפול אם באים אלף מזיקים הם נופלים מן הצד שהיא שולטת על מצוה אחת ואם באים הרבוא מזיקין הם נופלין לפני הצד שהיא שולטת במצות הרבה בנוהג שבעולם אדם נמסר לאלף איש עליו לזון אותן למה שהן מוסרין לו לשומרו והקב"ה מוסר לאדם הזה אלף מלאכים משמאלו ורבוא מימינו לטובתו ולשומרו אליך לא יגש שתזון אותם רק בעיניך תביט שלותך ושלומת רשעים תראה מה שישלם הקב"ה לרשעים כמעשיהם תראה כי אתה ה' מחסי וגו' א"ר חנינא אמרו ישראל הקב"ה אתה נותן את התורה בתחתונים אצלנו ושכינתך תשרה בעליונים הה"ד כי אתה ה' מחסי שנתת לי תורתך ועליון שמת מעונך ואתה שמת מעונך בעליונים לא תאונה אליך רעה כמה דתימא (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און ונגע לא יקרב

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה ד' · שמות רבה פרשה ג' · ופרשה ל"ד · ב מדרש תהלים מזמור צ"א · ג איכה רבה פרשה א' · ד שם · ה מדרש תהלים מזמור צ"א ·

חדושי הרד"ל

(א) ולא שמש א' משלי · נראה ר"ל כמ"ש בחולין ס' גבי חמה . (ב) מחסי אגנתי כו' · שוח"ט שם : (ג) קסטרא דידי אלקי אבטח בו כו' · כצ"ע : (ד) מן אגרת ומרכבתה · עיין פסחים קי"ב ב' : (ה) אר"ב יש מזיק שהוא כו' · דב"ר פ"ו : (ו) היד שהיא שולטת כו' · תנחומא סו"פ משפטים ור"פ ויצא

מתנות כהונה

ג כשאני מבקש כל העולם כולו אינו יכול להחזיק : ה"ג שמש אחד משלי אלא אני] : ה"ג אלא כ' בדרום וכו' בצפון · ופי' עשרים קרשים לצד דרום וכן לצפון : בצל שדי יתלונן · דרשו כאלו כתוב שדי נתלונן בצל ולעיל פרשת תרומה דרשו באופן אחר : אגנתי · מגן וצנה : קסטרא · מחילה של גוזטראות עיין ערוך ערך קסטר : ממצדתה דציידא גרסינן · פי' מן המצודה שפורש הצייד לצוד כו' : הוות · שברון כד"א הוה על הוה : [ה"ג יסך לך מהו באברתו כו'] : שנתנה מימינו · באברתו פי' יד כמו מי יתן לי אבר כיונה : וקושט · ה"ג גם כן במדרש תהלים והוא ענין יריית חץ : באופל · בחושך כלומר שמעשיו מעשי רשע כד"א והיה במחשך מעשיהם : דהוא בזא כו' · כמו בזעא כלומר כורת וחותך מהלך עיגולו של היום והוא מראש ששה שעות של היום עד סוף ט' שעות ודרש קטב לשון כריתה כמו קטבך שאול וישוד לשון שולל ושודד : בזוז · לשון בז ושולל ואולי גם הראשון צ"ל בזוז ולקמן באיכה רבה גרס גזיז : ה"ג באיכה רבה מן ראשיהן דשית עד סופיהון דתשע והכי מוכח לקמן בסמוך דאמר דיהון מפטרין טלייא בארבע שעין ומיהו בשוחר טוב גרס מד' שעות ועד תשע ולקמן גרס דיהוון מפנין לטלייא מארבע שעין ועד ט' : דטיהרא · של צהרים : ה"ג מתגלגל ככד · וכן במדרש תהלים כתיבה יד ובילקוט גרס כבור וצ"ל כדור וכ"ה בשוחר טוב : ועין אחת קבוע כו' · ובאותו עין הוא רואה כן הוא בשוחר טוב : וכל מי שהוא רואה וכו' · במדרש תהלים וילקוט אין הגירסא כן : פשיט · לומד יחזור עליה ועיין סוף פ' כי תשא : ה"ג כנישתא מדוכתא דקסרין · פי' היה יושב ולומד וחוזר לימודו בבה"כ א' של קסרין ראה איש א' רץ אחר חבירו ובידו מטה או שרביט ורצה להכותו בו ראה רבי אבהו מזיק א' שרץ אחריו ובידו מטה א' של ברזל יצא ר' אבהו מבית הכנסת ורץ אחר הרודף וא"ל אל תכנו פן ימות א"ל הרודף מן מטה זה ימות בתמיה א"ל הרי מזיק רץ אחריך ובידו מטה של ברזל אם אתה תכנו בזה שבידך שהוא של עץ והוא יכנו בזה שבידו שהוא של ברזל והוא מת ועיין כל זה באיכה רבה בפסוק ומרוב עבודה : [ה"ג את מחי ליה בהדא] : מפקד · מצוה : לספריא כו' · לסופרים מלמדים מקראות לתינוקות ולמלמדי משניות : באלין יומיא גרסי' · פי' באלו הימים שבין שבעה עשר בתמוז ותשעה באב שבהן קטב מרירי שולט : דלא יהוון כו' · שלא ישאו וירימו רצועה על התינוקות להכותם כו' : ה"ג דיהוון מפטירין טלייא כו' · פי' שיפטרו ויניחו התינוקות באלו ד' שעות כדלעיל למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה : שנמסרה לה כו' · ויפול פירושו יגוע וישלימו לך כמו שפרש"י ז"ל בספר תהלים וכן הוא בתנחומא ריש פרשת ויצא וסוף פרשת משפטים : א"ר חנינא וכו' ה"ג שהיא שולטת על מצוה אחת ואם באים כו' וכן הוא במדרש תהלים וטעות סופר בין אל"ף לאלף וק"ל ועיין עוד מזה בפ' ראה והמצא נחת : נמסר לאלף איש · לשומרו מן המזיקים : מוסרין · במלאפו"ס פי' נמסרין : לא יגש כו' · לא יגש אחד מהם איך לאמר פרנסני : [והאה שמת מעונך בעליונים גרסינן] :

כילה

פירוש מהרז"ו

השני תעשה בין הערבים : כשאני מבקש · ב"ר פר' ד' סימן ד' שמ"ר פר' ג' סימן ו' פר' ל"ד סימן א' : ולא שמש אחד · אפילו אחד מצבא מרום אין העולם יכול להחזיק כבודו אם ירד למטה : יושב בסתרו ש"ע · פירוש אחר הוא על הש"י ואין פירושו שיש לו מקום סתר שיושב שם שהרי כבודו מלא המציאות כולו אלא פירושו שבכל העולם הוא יושב בסתר שהוא רואה הכל ואינו נראה ע"כ בערכינו הוא יושב בסתר ובצל עכ"ז בצל שדי יתלונן נתאוה ללון בצל שעשינו לו וזה ע"פ מדת ממעל שסתר וצל ענין אחד הוא ודורש יתלונן נוטריקון נתאוה ללון ולפי' הא' על משה פירוש בצלו של יתלונן ולפי פי' הב' כאלו כתוב שדי יתלונן בצל ור' פרוזדק הוסיף לדרוש דכאן אינו מפורש באיזה צל וע"פ מדה י"ז שמפורש בתורה דורש כאן מדת ממעל בצל שעשה בצלאל כמ"ש חז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ שנבראו בחכמה ותבונה ודעת וכן עשה המשכן בחכמה ותבונה ודעת ועי' עוד בשמ"ר פר' ל"ד סימן א' שהוא שייך כאן ג"כ : מן המזיקים · הוא השטן המתגרה בצדיקים שלא להניחם לעשות טוב ובפרט בעת שמתעלים ואין דרך להמלט כ"א בישועת ה' וכמ"ש צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ה' לא יעזבנו בידו וכענין להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים : אגנתי · מגיני : קסטרא דידי · פי' במוסף ערוך מצור ומחנה של אנשי מלחמה בלשון יוני ועי' ויק"ר פר' א' סי' י"א : כי הוא יצילך · הוקשה לו שינוי הלשון שתחלה אמר אומר לה' מחסי שאומר על עצמי ה' מחסי ואח"כ אמר כי הוא יצילך משמע שאחר אומר לו כן ע"כ דורש שרוה"ק אומר למשה וכן הוא במדרש תהלים צ"א משיבה רוה"ק ואומר לו כי הוא יצילך : באברתו יסך · אם פי' מלשון אבר כיונה שהוא כנף הלא כתוב בסמוך לו ותחת כנפיו תחסה ע"כ דורש מלשון אבר ויד באברתו באבר המיוחד שלו וזהו ימינו שנתן בה התורה וכמ"ש רשב"ל שמדבר בתורה : מהו צנה וסוחרה · אם כפירוש הצ"ל היל"ל של אמת אלא שמ"ש אמתו הוא נושא המאמר כמ"ש תורת אמת היתה בפיהו ופי' שלומד תורה לשמה וסוחרה פי' מלשון כי טוב סחרה מסחר כסף והכוונה שהוא סוחר וקונה אותה ע"פ מדת ממעל וצנה הוא כלי זיין היינו כנגד היצר והשטן ושונאי הגוף וכמ"ש רשב"י ועי' שמ"ר ריש פר' מ"ה ומש"ם : אגרת בת מחלת · שדית נקבה והיא שרית של שדים וכמ"ש בפרק ערבי פסחים ובב"ר פר' כ"ד סימן ו' : מחץ יעוף יומם · אצל חץ שייך יריה ומורה והיל"ל מחץ מורה ויעוף שייך בעוף והיל"ל מעוף יעוף והענין מדבר במזיקים ושדים ולא מחץ יעוף ע"כ דורש ע"פ מדת דבר הלמד מענינו וע"פ מדת ממעל ודרך קצרה כאלו מפורש לא תירא ממזיק של פחד לילה וממזיק שמורה כחץ וטס ופורח כעוף וע"פ מדה כ"א דבר שהוקש לשתי מדות שהחץ מורה מרחוק אף אינו מורה רק פעם אחת והעוף טס טיסות הרבה אך מעט בכל טיסה ואתה נותן לו כח היפה שבשתיהם יריה גדולה כשל חץ וגם הרבה פעמים זה אחר זה כעוף וקושט פי' במ"ע שהוא לשון יריית חץ כמ"ש או ירה יירה ותרגום ירושלמי או גירא דאשא יתקשט בי' ועי' ד"ר פר' ו' סימן ו' : מפח יקוש · עי' ד"ר פר' ה' סימן ט' וע"פ גז"ש דורש ממעל ומנגד עפ"י גז"ש כאילו כתוב כאן פח של צפור ואז דורש ממעל ומנגד כי מי שעושה מצות קן צפור יצילנו מפח צפור : מדבר באופל יהלוך · וכי הדבר מהלך באופל ולא באור ר"ל ועוד מהו יהלוך ע"כ דורש שמ"ש יהלוך הוא על האדם שמי שמהלך באופל בלא אור תורה כמ"ש דרך רשעים כאפלה ואורח צדיקים כאור נוגה ועי' שמ"ר פר' ל"ו סימן ג' באריכות וכמ"ש לפניו יהלוך דבר על מי שאינו הולך באור תורה כמ"ש ויק"ר פר' י"ג סימן ב' : אף כאן הוא אומר · פי' אף כאן הוא אומר מדבר באופל יהלוך כמו פסוק לפניו ילך דבר על שלא הלך באור תורה : סוגיא · חוזק ותוקף היום : סוגיא דטהירא · תוקף השמש והוא פחות מתוקף היום ועי' מ"כ ועי' כל זה באיכה רבתי ובמדרש תהלים צ"א : יפול מצדך · אלף ורבבה מימינך א"כ מ"ש מצדך אינו מימין אלא משמאל שאין רק מצוה אחת מיוחדת היא מצות תפילין על ידכה יד כהה : שנמסרו אלף · וכמ"ש בתנחומא סוף משפטים ומהו יפול שמשלימין לו כמ"ש וממנשה נפלו על דוד שהשלימו עמו וגם הגירסא א"ר חנינא איכ"כ יהא אלא יפול : נמסר לאלף איש · שישמרו אותו ויעבדוהו מחויב לזון אותם : רק בעיניך תביט · ולא פירש מה יביט ולמוד מסיפא דקרא ושלומת רשעים תראה מה שישולם לרשע על מעשיו הרעים רעות כפי מעשיו א"כ מ"ש רק בעיניך תביט היינו טובה ושלוות עצמך וכאלו כתוב מפורש רק בעיניך תביט שלומך (מה שישלמו לך טובה ושלוה) ושלומת רשעים תראה (מה שישלמו להם רעה) ע"פ מדה ט' וממעל : שנתת לי תורתך · שהתורה אצלי ומצלי וכמ"ש לעיל אומר לה' מחסי וגו' באברתו יסך לך על התורה וכן כאן מאמר שאתה מחסי על ידי התורה איך שמת מעונך בשמים בתמיה ומי ישמור אותנו אלא אתה צריך לשום מעונך בארץ אתנו שתשמור

יפה תואר

[בצל שעשה לך בצלאל כו' · לאמות שלשון אומר בצל שעשה בצלאל · לשון נופל על לשון · אבל לדרש הכתוב

ידי משה

ע"י וע"י חבירו ר"מ סבר שחייב בב' קלבונות ורבנן ס"ל שחייב רק קלבון אחד וטעמייהו דרבנן משום דכתיב

יקרב באהלך * א"ר יוחנן עד שלא הוקם המשכן היו המזיקין מתגרין בעולם לבריות ומשהוקם המשכן ששרה השכינה למטה כלו המזיקין מן העולם הה"ד ונגע לא יקרב באהלך זה אהל מועד ארשב"ל מה לך אצל ספר תהלים והלא במקומו אינו חסר יברכך ה' וישמרך מן המזיקין אימתי ויהי ביום כלות משה מהו ביום כלות שכלו המזיקין מן העולם: ך ויהי ביום כלות וגו' · הה"ד (שיר ג) אפריון עשה לו זה העולם שהוא עשוי כמין כילה · המלך שלמה זה הקב"ה ב ששם שלום בין אש למים ופתכן זה בזה ועשה מהן רקיע שנא' (בראשית א) ויקרא אלהים לרקיע שמים שהוא אש ומים מעצי הלבנון שנבנה ממקום בית המקדש (ו) א"ר יוסי בר חלפתא (ג) ג למה נקרא אבן שתיה שממנה הושתת העולם (ג) הה"ד (תהלים נ) מציון מכלל יופי אלהים הופיע · עמודיו עשה כסף זה הרקיע כמה דתימא (איוב כו) עמודי שמים ירופפו ולמה קרי ליה כסף (ח) שהוא מכסף על כל מעשה בראשית וכה"א (תהלים יט) השמים מספרים וגו' רפידתו זהב זו הארץ שהיא מעלה פירות הארץ ופירות האילן שהן דומים לזהב מה הזהב יש בו מינין הרבה וגוונין הרבה אף פירות הארץ מהן ירוקין ומהן אדומין · מרכבו ארגמן (ט) זה השמש שהוא נתון למעלה והוא רוכב במרכבה ומאיר לעולם כמה דתימא והוא כחתן יוצא מחופתו וגו' · ומכח השמש הגשמים יורדים ומכח השמש הארץ מעלה פירות ולכך קראו ארגמן שיצרו הקב"ה לארוג מן לבריות ואין מן אלא פירות ומזונות כמה דתימא (דניאל א) וימן להם המלך וגו' תוכו רצוף אהבה ד שאחר כל מעשה בראשית ברא אדם והוה למשול בכולם וכה"א (משלי ט) שלחה נערותיה תקרא הוי מבנות ירושלים שיהיו כל הבריות (י) יראים מהם ומושלמים להם כמה דתימא (בראשית ט) ומוראכם וחתכם יהיה וגו' · ד"א אפריון זה העולם למה קראו אפריון שלא בראו אלא לפריה ורביה וכה"א (ישעיה מה) לא תוהו בראה לשבת יצרה · עשה לו המלך שלמה שלא בראו הקב"ה אלא ע"מ שיהא שלום בין הבריות שנאמר (שם) יוצר אור ובורא חושך עושה שלום וגו' מעצי הלבנון שבעצת התורה המלובנת בדבריה ברא הקב"ה עולמים וכה"א (משלי ח) לי עצה ותושיה ומנין שהתורה מלובנת בדבריה שכן כתיב (איוב כח) אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם וגו' · עמודיו עשה כסף זה שלשלת יוחסין וכה"א (משלי י) וצדיק יסוד עולם ואין כסף אלא זיקוק יחוס כמה דתימא (מלאכי ג) וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם · רפידתו זהב זו התורה שכתוב בה (תהלים יט) הנחמדים מזהב ומפז רב ולא נתנה הקב"ה ללומדיה אלא מי שמשמר יחוסו וכה"א (תהלים נ) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך למה כן (שם) אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך (יא) ואומר (שם כט) הבו לה' משפחות עמים הבו לה' כבוד ועוז · מרכבו ארגמן זה הקב"ה שכתוב בו (דברים לג) רוכב שמים בעזרך והוא אורג את העולם שיצאו כולם למיניהם ולא יתערבו מין בשאינו מינו כמה דתימא (בראשית א) תדשא הארץ דשא והוא אין משרה שכינתו אלא על המיוחסים שבישראל וכה"א (שם יז) להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (יב) בזמן שזרעך ניכר אחריך הקב"ה הווה לך לאלהים ובזמן שאין זרעו ניכר אחריו שהם מערבים זרעם בנשי חבריהם אין הווה להם לאלהים · תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים ר' יודן אמר זו זכות התורה שנאמר בה אילת אהבים וזכות הצדיקים שנאמר (מלאכי א) ואוהב את יעקב ר' עזריה בשם ר' יהודה בר סימון אמר זו השכינה כמה דתימא (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך · ד"א אפריון זה בית העולמים למה נקרא (יג) אפריון (ד) שכל הצורות של זהב מן מיניה מעצי הלבנון כמה דתימא (ד"ה ב ב) ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון וגו' עמודיו עשה כסף ויקם את העמודים על פני ההיכל אחד מימין וגו' וכי כסף היה והלא נחשת היה אלא (יד) שהיה נחשת ממורט שוה ככסף · רפידתו זהב (טו) תני שכל הבית היה נטוח בזהב חוץ מאחורי הדלתות א"ר איבו מתניתין בבנין שני אבל בבנין ראשון אפי' אחרי הדלתות · (ס) שבעה מיני זהבים הם זהב טוב זהב טהור זהב סגור זהב שחוט זהב מופז זהב מזוקק זהב פרוים זהב טוב כמשמעו כד"א (בראשית ב) וזהב הארץ ההיא טוב · א"ר יצחק טוביו דהוא בביתיה טוביו דהוא בלוייתיה · זהב טהור מכניסין אותו לאור ואינו חסר כלום · רבי יהודה בשם רבי אמי אמרי ה אלף ככר הכנים שלמה אלף פעמים לכור ולא עמדו אלא על ככר אחת · והא תני רבי יוסי ב"ר יהודה מעשה במנורות בית המקדש שהיתה יתירה על של מדבר משקל (ו) דינר גורדייני והכניסוה לכור פ' פעמים עד שחסרה מן קדמוי הות חסרה סגין

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור נ"א · פסיקתא רבתי פ' ס' · ב ב"ר פ' ד' · ג ויק"ר פ' כ' · תנחומא סדר אחרי · ד סנהדרין ל"ח · ויק"ר פרשה י"א · ה מנחות כ"ט · ירושלמי שקלים פרק ו' ·

חדושי הרש"ש

(ג) למה נקרא אבן שתיה · במשנה יומא נ"ג ב' : (ג) (הס"ד מציון מכלל יופי כו' · ממנו מוכלל יופיו של עולם (שם נ"ד ב') : (ד) שכל הצורות של זהב מן מיניה עשה לו המלך שלמה שלמה ודאי מעצי כו' · כ"ה בשיר רבה : (ה) שבעה מיני זהבים הן כו' · עי' יומא מ"ד ב' ובשה"ש פ"ג סוף בב"ה : (ו) דינר גורדיינא וכן בויק"ר פס"ו הגי' דינר גרדיין · ובמ"כ שהביא גירסת הגמרא גרדייקי · נ"ל לפרש פ"ש מקומם והוא. גרד פי' בב"ר פס"ד גרדם לגרדיקי · אך לפנינו שם הגי' קורדיקוי ולולי דמסתפינא הייתי

חדושי הרד"ל

וילא שוח"ט מזמור י"ז : (ז) הריב"א למה נקרא אבן שתיה כו' · יומא נ"ג א' : (ח) שהוא מכסה על כל מע"ב · אפשר פירושו ל' כסופה ותמדה · שהוא חביב ונחמד מכל מע"ב לכן השמים ידיו מגיד הרקיע : (ט) שהמה כו' במרכבה כו' · עפר"א פס"ו : (י) יראים מהם ומושלמים להם · כצ"ע וכד"א והיה הסדר השלמה (איוב ס') : (יא) ואומר הבו לה' משפחות כו' ועוז · פי' מי שמשפחתו מיוחסת כשמו שורשו מיוחס אחריו או יתנו כבוד ועוז ואין כבוד ועוז אלא תורה : (יב) בזמן שזרעך ניכר כו' · פ"ע פ"ש : (יג) אפריון שכל הצורות של זהב מן מינים · לגי' הספר אפשר פי' שכל הצורות שהיו מתושם בזהב היה וזהב פרוים (כמ"ש בדה"ב ג') וכוסב וזהב פרוים · ועל האיסור שכתוב לעיל קאי · ותיפוי זה על הצורות התורים וערבות היו כמ"ש מ"א ו' כרובים ותמורות ופטורי צצים וציפה זהב מיושר על המחוקה · שהוא לשון אפריון · או הוא לשון זהב אופיר שמשם בא רוב הזהב לדוד ושלמה · אך קרוב בעיני שצ"ל כל הצורות של זהב היו עושין פירות מין מינים וכדאיתא לעיל פי"א (ובכגפ"ש יפירש יש שצ"ל שכל הצורות של זה היו כמין גינוניא · כלומר כל הצורות בבה"מ כמין תופס ואפריון) : (יד) שהיה נחשת ממורט · כמ"ש בתו"א ז' · ועיין בירושלמי פ"ה דסוכה סוף ה"ו : (טו) תני שכל

פירוש מהרז"ו

אותנו והשיב הש"י כן אעשה לשמור אותך וזה לא תאונה אליך רעה וגו' היינו לצדיק כמ"ש לא יאונה לצדיק רע ע"ש מדה י"ו ובזה רמז שישכון שכינתו בימיהם : א"ר יוחנן · פסיקתא פר' ה' סימן יו"ד : וישמרך מן המזיקין · לעיל פר' י"א בסימן ה' ולקמן פר' זו סימן ס' תנחומא כאן סוף סימן כ"ג : ך הה"ד אפריון · שיר פסוק זה דף כ"א ב' בשינוי סדר : כמין כילה · אהל שהגג הוא המחיצות ביריעות פרוסות כמ"ש תהלים ק"ד נוטה שמים כיריעה : בין אש למים · ב"ר סוף פר' ד' : ממקום ביהמ"ק · תחלת הבריאה ועיקרה : למה קרית ליה אבן שתיה · כאן לא הזכיר עדיין שם אבן שתיה שהוא למה קריה לך בשי"ל שם הגירסא בדרשה אחרונה שהוא כאן רלאשונה וז"ל שנכנס מבית ק"ק של מעה דהניק מגימעל הארון אבן היתה מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת ולמה נקרא שמה שתיה וכו' : פירות הארץ ופירות האילן · דורש רפידתו נוטריקון רד פירות דו שנים שני מיני פירות : יש בו מינין הרבה · כדלקמן סימן זה שבעה מיני זהבים וכלם בשינוי מראה זה מזה : ארגמן זה השמש · כמ"ש פר"א החמה רוכב במרכבה ועולה מעוטר כחתן וכמ"ש בפירוש המשנה להרמב"ם על המשנה הגולה נורת חמה כמבואר בספרי הפלוסופים שהחמה נורת מלך מעוטר יושב בעגלה והמדרש לא הזכיר כאן דמיון המלך ובלי ספק שכוון המדרש לזה והוא מרומז היטב בתיבת ארגמן כמ"ש לקמן בסימן זה וכמ"ש ויק"ר פר' ל"א סימן ד' ובשם שהכילתא שם שבמקום שכתוב ארגמן רומז על מלוכה וכאן ג"כ מרכבו ארגמן וזהו מ"ש מלכים ב' כ"ג י"א מרכבות השמש : מכח השמש הגשמים יורדים · כי מחום השמש יעלו האדים מן הארמה והיו לעבים ומהם מתהום המטר : הארץ מעלה פירות · כמ"ש וממגד תבואות שמש : לארוג מן · שהפירות והתבואה גדלים בדמיון אריגה מהם בגידים ותופים זה תוך זה וארגמן נוטריקון ארג מן ועי' ב"ר פר' יו"ד סימן ו' : וימן להם המלך · דבר יום ביומו מפת בג המלך [חה מזונות] ומיין משתיו [זה הוא פירות כי היין משקה מן הענבים] ודורש גז"ש מה שם מ"ש וימן הכוונה דברי מאכל אף כאן דברי מאכל : תוכו רצוף אהבה · תוכו של עולם ופנימיותו וטעם בריאתו רק למען אהבת האדם שמאלה הכין הכל לאמנו ואח"כ בראו והכניסו לסעודה כמ"ש ב"ר פר' ח' סימן ו' מפסוק המפילהו במעשי ידיך וכו' וזהו מ"ש כאן למשול בכלם ע"ש והבין כאן : שלחה נערותיה תקרא · עי' ויק"ר פר' י"א סימן א' כל הענין שהוא שייך כאן להבנת דברי המדרש על מכונם : ומוראכם וחתכם · יהיה על כל חית השדה ועל כל עוף השמים וכו' : יוצר אור · עי' ב"ר פר' ג' סוף סימן ו' והבין כאן : שבעצת התורה · ב"ר ריש פר' א' פר"א פרק ג' : אז ראה ויספרה · הכינה וגם חקרה ודיברה תורה כלשון ב"א שאין מבינים בירור דבר כי אם ע"י הפכת דברים הרבה פעמים אף שאין הש"י צריך לכל זה ועי' ב"ר פר' כ"ד סימן ה' שמ"ר ריש פר' מ' : שלשלת היוחסין · שיהיה נמשך דור אחר דור בלי הפסקה ממזרות וכמ"ש לעיל פר' ט' סימן ז' באריכות ע"ש והבין כאן כל הענין : ולרשע אמר אלהים · מה לך לספר התורה ולדבר אודות בריתי מאחר שאתה שומר בריתי וחלקך עם מנאפים ומפסיק היחוס : תדשא הארץ · מן פרי עושה פרי למינו : אילת אהבים · משלי ה' י"ט והתורה מדבר שם וחזו אהבה של תורה וכן אהבה של צדיקים כמ"ש ואוהב את יעקב וכמ"ש ואהבת פ' אהבם ומ"ש מבנות פירות אלשון בונין ומ"ש ירושלים פי' ירלאים ושלמים : שבעה מיני זהבים · שמ"ר ריש פר' ל"ה ירושלמי יומא פר' ד' ובשמ"ר שם ביארתי שמות כל זהבים אלו מהפסוקים : זהב טוב · הוא סתם זהב וכמ"ש ב"ר פר' ט"ז סימן ג' בביאור : אלף פעמים לכור · משמע שבכל פעם שנתנו לכור חסר כור אחד וקצה שבאחרונה לא היה חסר רק ותירן שבראשונה היה חסר הרבה מכור בכל פעם עד שבאחרונה הולך לצרפו פעמים פעם על משקל דינר

מתנות כהונה

בילה · אהל של יריעות מכובדים : ופתכן · וערבן : שמים · נוטריקון אש ומים כמו שפירש"י ריש פ' בראשית : הושתת · נשתכלל כד"א כי השתות יהרסון שפירושו היסודות והבנים והעיקר : מכסה · ל' כיסופא פירוש בדברי רז"ל כלומר מביים ומלבן פניהם במה שהם אינם מספרים כבוד אל והשמים מספרים : [ה"ג על כל מעשה בראשית וכה"א] : הגשמים יורדים · י"ל כמו שכתבו הקדמונים ז"ל כשהחום גובר מכה בכח היסוד המים שבחלק האויר וממנו מתהום הכבד והגשם כשוטף ומטר נתך ארצה : לארוג · לשון אריגה כלומר להכין ולעשות : שלחה נערותיה · עי' ריש פ' שמיני : [ה"ג אלא למי שמשמר יחוסו : ה"ג למה כן אם ראית גנב] : למיניהם · ארגמן דרש נוטריקון אורג מין : מן מיניה · מעצים היו גדלים ופרים ורבים ועיין בערוך ערך גן התהפיות . ולעיל ובתנחומא פרשת תרומה יש שכל העצים והארזים שהיו שם היו עושים פירות וקס כאן של זהב לרבותא : ממורט · מזוקק מכל סיג : ה"ג היה נטוח בזהב · פי' מחופה ע"י טיחה וסיכה כמו שטוח כדמפרש לקמן : [שבעה מיני זהבים הם גרסינן : ה"ג משמעו כמד"א וזהב] : טוביו · כו' · טובתו שנות' לו בביתו שראוי ומוכן לאוצר' בבית וכן בלוייתו כשנתלוה בדרך שבכל מקום שהולך שם ההקבל ברצון וכו' וכן פירש"י בב"ר פ"ו : לאור · לכור שמזקקין בו הזהב וה"ג במדרש חזית · אלא ככר אחת לעשות ממנו המנורה : [אלא על ככר אחד גרסינן] : והתניא · פי' מי השר כלי קאי בכל פעם ופעם ככר אחד והכי איתא בהדיא בפ' הקומץ רבה דף כ"ט : במנורת ב"ה · ה"ג ג"כ בפרק הקומץ רבה ובירושלמי דיומא פ' טרף בקלפי מצאתי הגירסא כגנון אחר ואולי טעות סופר הוא: גורדייני · בפ' הקומץ גרס גרדייקי ופירש"י שם מקבע: מן קדמוי כו' · בראשונה היה חסר הרבה בכל פעם ופעם: ככר אחד מכאן ואילך לא היה חסר אלא מעט בכל פעם:

מכאן

ידי משה

דכתיב זה יתנו כזה יתנו ולא יותר ור"ת ס"ל דזה אתא לצורות כמין משכב על אם וכו' : שהוא מכסף על כל מעשה בראשית · עיין מ"כ ואין פלשון מכסף כן דהוה ל"ל לומר שהוא מכסיף כל מעשה בראשית ופירש על שהוא מיותר לפי פירושו ועוד קשה לפי פירושו והלא כל הנבראים אומרים שירה אלא נ"ל דה"ש שמכסיף לשון מספרים אמר שירה קודם כל הנבראים דכתיב השמים מספרים כבוד אל וסדר ומעשה ידיו מגיד הרקיע · וכן אי' בפרק שירה שהשמים אומרים שירה קודם כל הבריות והוא מל' נכסף ונכספה

יפה תואר

כתוב אין זה מנין כלל] : שהוא אש ומים · כתב כבל השאלות כי השי"ן הקמוצה של מלת שמים אתריה אל"ף נחה ובספון כאותיות יהיה אם ומים וכתב שאין הלם מסודר כמהלו הוא לטורינו שכתב שאין מוקדם ומאוחר בפסוקים כך אין מוקדם ומאוחר באותיות : [זהב טהור מכניסים אותו לאור כו' · דכיון דהיה מזוקק מסיגים לכן לא נחסר ע"י האור · וכנה זהב סתום לא אלינו רק כמגיד שלמה וכן טוביו רק בכבאה שלמה ע"ש שמשמע היו גם בנ"ב במקומות אשר נזכר זהב ולא פירש מינם · כי לא

יפה

מבאן ולהלן לא הוות חסרה אלא ציבחר · זהב שחוט שנטווה כחוט והיה נמשך כשעוה · אדרינוס היה לו משקל ביצה · דיקלטיינוס היה לו משקל דינר גורדייני הדה אומתה לית לה מיניה · זהב סגור שהיה סוגר בעד כל הזהבים כתיב (ז) וז' אלפים כסף מזוקק לטוח לקירות הבית וכי כסף היה והלא זהב היה דכתיב (ד"ה ב ג) ואת הבית הגדול חפה עצי ברושים ויחפהו זהב טוב ולמה קרי ליה כסף שהיה מכסיף בעד כל הזהבים (ח) וכל הכלים היו נעשים ממנו הספות והיעים והמזרקות והמזלגות והכפות והמחתות זהב סגור תמן כתיב (מלכים א ז) והפותות לדלתות הבית מהו פותות ר' יצחק מגדלאה אמר זה (טו) פותה שתחת הציר ר' סימאי אומר (יז) אלו פותחות ללמדך שאפילו דבר קל לא היה בית המקדש חסר · זהב מופז ר' פטרוקי אחוי דר' דרוסאי בשם ר' ואיבו אבא אומר דומה (יח) לגפרית מוצתת באש ר' אבין אמר (יט) לשם מקומו נקרא זהב מאופז · זהב מזוקק בית ר"ל אמר מחתכים אותו כזיתים ומאכילים אותו לנעמיות והוא יוצא מזוקק · זהב פרוים · רשב"ל אומר אדום ודומה לדם הפר וי"א [א] שעושה פירות א"ר חנינא בר יצחק יום שהכניס מנשה צלם להיכל יבשו כל אותן הפירות הה"ד (נחום א) ופרח לבנון אומלל ולעתיד לבא הכל חוזר דכתיב (ישעיה לה) פרוח תפרח ותגל וגו' (כ) מרכבו ארגמן ויעשו את הפרוכת תכלת וארגמן (כ) כרמיל ובוץ לפי שארגמן חשוב שבכולן שהוא לבוש מלכות כמה דתימא (דניאל ו) וארגוונא ילבש לכן חשב ליה לדידיה · ודכותה (ישעיה סו) אוכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר ומה איסור גדול יש להחזיר מן שאר בהמות טמאות ולעכבר משאר שרצים (כא) אלא חשב חזיר והוא הדין לכל הבהמות וחיות טמאות ומנה לעכבר וה"ה לכל השרצים שבעולם · ד"א אפריון זה הארון רבי יהודה בר רב אלעאי אמר למלך שהיה לו בת נאה משובחת וחסודה אמר המלך (כב) עשו לה פרוים מוטב שתראה נויה של בתי מן פרוים כך התורה נאה ומשובחת וחסודה אמר הקב"ה עשו לה ארון שיראה נויה של תורה מן הארון · עשה לו המלך שלמה זה הקב"ה שהשלום שלו ועשה כן התורה כולה שנאמר (משלי ג) וכל נתיבותיה שלום · מעצי הלבנון ויעשו ארון עצי שטים · עמודיו עשה כסף אלו שני עמודים של כסף שהיו עומדין לפניו כמין איסטווה · רפידתו זהב וצפית אותו זהב טהור · מרכבו ארגמן רבי תנחומא אמר זה הכפורת שהוא דומה לארגמן וכתוב בו ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים רבי יהודה ב"ר סימון אמר זו

זכות התורה זו זכות הצדיקים שעוסקין בה ר' עזריה בשם רבי יהודה בר' סימון אמר זו השכינה א"ר אבא בר כהנא כתיב ונועדתי לך שם וגו' וכולה · ד"א [ב] אפריון זה המשכן אמר רבי עזריה משום רבי יהודה ב"ר סימון [ג] משל למה"ד למלך ב"ו שהיה לו בת והיה אוהבה יותר מדאי כ"ז שבתו קטנה היה מדבר עמה בפרהסיא ראה אותה בחצר היה מדבר עמה כיון שהגדילה ובאת לידי סימנים אמר המלך אין זו כבודה של בתי שאהיה מדבר עמה בפרהסיא אלא עשו לה פאפליון לכשאני מבקש לדבר עם בתי אהיה מדבר עמה מן הפאפליון ולפנים כך כשראה הקב"ה את ישראל במצרים היו נערים שנא' (הושע יא) כי נער ישראל ואוהבהו וממצרים קראתי לבני ראה אותם על הים היה מדבר עמם שנאמר (שמות יד) ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי ראה אותם בסיני היה מדבר עמם שנאמר (דברים ה) פנים בפנים דבר ה' עמכם וכיון שקבלו את התורה ונעשו לו אומה שלימה אמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אמר הקב"ה אין שבחן של בני שאהיה מדבר עמהם בפרהסיא אלא עשו לי משכן וכשאני צריך לדבר עמהן אהיה מדבר עמהם מן המשכן הה"ד (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וגו' · עשה לו המלך שלמה זה הקב"ה שהשלום שלו שהוא עושה שלום עם ישראל מן התחרות שהיה לו עמהן מן מעשה העגל · מעצי הלבנון ועשית את הקרשים למשכן וגו' עמודיו עשה כסף ווי העמודים וחשוקיהם כסף · רפידתו זהב ואת הקרשים תצפה זהב · מרכבו ארגמן ועשית פרוכת תכלת וארגמן וכתיב (שמות מ) וסכת על הארון את הפרכת וגו' תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים רבי עזריא בשם רבי יהודה בר' סימון אמר זו השכינה ר' יודן אמר זה זכות התורה וזה זכות הצדיקים א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי ולא יכול משה לבא וגו' [ד] משל למה"ד למערה שהיא נתונה על שפת הים רעש הים ונתמלאת המערה והים לא חסר כלום כך אהל מועד נתמלא מזיו השכינה והעולם לא חסר כלום הוי תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים זו השכינה א"ר אבא בר כהנא כתיב ונועדתי לך שם וגו' ללמדך שאפי' מה שאחורי הכפורת אינו פנוי מן השכינה · עובד כוכבי' אחד שאל את רבן גמליאל אמר מפני מה נגלה הקב"ה למשה מתוך הסנה אמר לו אלו נגלת על חרוב אחד או על תאנה אחת כך היית שואלני ולהוציאך חלק א"א ללמדך שאין מקום בארץ פנוי מן השכינה שאפי' מן הסנה היה מדבר עם משה · ד"א אפריון וגו' מה כתיב למעלה (שיר ג) הנה

מסורת המדרש א עי' יומא כ"ח · ותן ל"ט · ב שה"ש פסוק אפריון · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ו · ג שם ושם · [illegible]

חדושי הרד"ל

[illegible]

חדושי הרש"ש

[illegible]

מתנות כהונה

[illegible]

פירוש מהרז"ו

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

מטתו שלשלמה וגו' זו ברכת כהנים כדאמרינן למעלה ללמדך ששלמה לא בא אלא לפרש את התורה וסמך דבריו על סדר התורה כשם שלמעלה מפרשת המשכן כתוב פרשת ברכת כהנים כך עשה שלמה בתחלה זכר ברכת כהנים (וגו') ואחר דיבר על המשכן · א אפריון עשה לו וגו' למה כן א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי למה"ד למלך שקדש את בתו (כג) ועשה לה קדושין גדולים ושלטה בהם עין רעה כשבא המלך להשיא את בתו מה עשה נתן לה קמיע אמר לה יהא הקמיע הזה עליך שלא ישלוט בך עין רעה עוד · כך עשה הקב"ה כשבא ליתן תורה לישראל עשה פומבון גדולה כמה שכתוב (שמות כ) וכל העם רואים את הקולות (י) ולא היו אלא קדושים כמו שכתוב (שם יט) לך אל העם וקדשתם היום ומחר ושלטה בהם עין רעה ונשתברו הלוחות כמה דתימא (שמות לב) וישבר אותם תחת ההר לא עשה כן אלא כיון שבאו ועשו את המשכן נתן להם הקב"ה את הברכות תחלה כדי שלא תשלוט בהן עין הרעה לפיכך כתוב תחלה יברכך ה' וישמרך מן עין רעה ואח"כ ויהי ביום כלות וגו': ה א"ר אבין אין מדותיו של הקב"ה כמדת מלך ב"ו מלך ב"ו נכנס במדינה משבני המדינה מקלסין אותו ומכבדין אותו אח"כ הוא עושה להם צרכיהם בונה להם דימוסיאות עושה להם נחת רוח במדינה אבל הקב"ה אינו כן אלא עד שלא עשו ישראל את המשכן נתן להם את הברכה תחלה כמה שנאמר יברכך ה' וישמרך ואח"כ ויהי ביום כלות וגו': ו ויהי ביום וגו' מהו ויהי ב א"ר יהושע תנאים עשה הקב"ה עם ישראל עד שהם במצרים שאינו מוציאם משם אלא ע"מ שיעשו לו משכן וישרה שכינתו ביניהם כמ"ש (שם כט) וידעו כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם (כד) וכיון שהוקם המשכן וירדת השכינה ושרתה בתוכם · ויהי רב אמר דבר שלא היה משנברא העולם עד עכשיו נעשה באותו היום שמשנברא העולם ועד אותה שעה לא שרתה שכינה בתחתונים אלא משהוקם המשכן ואילך לכך נאמר ויהי · דבר חדוש הוא · ג רשב"י אמר דבר שהיה ופסק וחוזר לכמות שהיה שכן אתה מוצא מתחלת בריתו של עולם שרתה השכינה בתחתונים כמ"ש (בראשית ג) וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן וגו' וכיון שנסתלקה השכינה בעת שחטא אדם שוב לא ירדה עד שהוקם המשכן לפיכך כתיב ויהי דבר שהיה ופסק ימים הרבה וחזר לכמות שהיה: ז ויהי ווי היה · מי אמר ווי אמר ר' אבין כביכול הקב"ה אמר ווי למה"ד למלך שהיה לו מטרונה (כה) רוטננית ואמר לה המלך עשי לי פורפירא כל ימיה שהיתה עסוקה באותה פורפירא לא היתה מרננת אחר ימים גמרה את הפורפירא ונתנה אותה לכובס ועשאה והביאה למלך כיון שראה אותה המלך התחיל צווח ווי שלא תחזור לרוטנניתה כך את מוצא שהיו ישראל מרננים בכל שעה כמה שכתוב (שמות טו) וילונו העם על משה · וכן (שם יז) וילונו כל עדת בני ישראל וגו' וכן (במדבר יז) אתם המתם את עם ה' תבע הקב"ה שיעשו לו מקדש כמו שכתוב (שמות כה) ועשו לי מקדש וגו' את מוצא כל הימים שהיו עסוקים במלאכת המשכן לא היו מרננים וכיון שגמרו מלאכת המשכן התחיל הקב"ה צווח ווי שלא יחזרו וירננו כשם שהיו מרננים · ויהי הבכורים אמרו ווי שנטלה מהם הכהונה ד שעד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות שנא' (שם כד) וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות וגו' וכן כתיב (שם יט) ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם וגו' ה רבי יהושע בן קרחה ורבי אחד מהם אומר הכהנים אלו הבכורות וחבירו אמר זה נדב ואביהוא וכן כתיב (ישעיה יד) ו שבר ה' מטה רשעים שבט וגו' אמר ר' אבא בר ממל אלו הבכורות לפי שהקריבו לפני העגל אבדו כהונה וכן את מוצא שכל הכהנים שעבדו לעבודת כוכבים בבנין ראשון פסלן הקב"ה במקדש שני שנא' (יחזקאל מד) והכהנים הלוים בני צדוק וגו' לפיכך כשהוקם המשכן צווחו הבכורים ווי: ויהי מי אמר ווי מלאכי השרת אמרו ווי (כו) אמרו עכשיו הקב"ה מניח אותנו ויורד ודר בארץ אעפ"כ פייסם הקב"ה ואומר להם חייכם העיקר למעלה הוא שכן כתיב (חבקוק ג) כסה שמים הודו ואח"כ ותהלתו מלאה הארץ · א"ר סימון בשם רבי יהושע בן לוי שחק עליהם הקב"ה כשאמר להם העיקר למעלן מניין שכן כתיב (תהלים קמח) הודו על ארץ ושמים תחלה ארץ ואח"כ שמים לפיכך אמרו ווי · ויהי מי אמר ווי אומות העולם אמרו למה ווי אלא כך אמרו עד שלא היה הקדוש ב"ה שוכן ביניהם היה מתקיים עליהם ועושה מלחמותיהם עכשיו שעשו לו המשכן והוא דר ביניהם עאכ"ו לפיכך אמרו ווי: ח ביום · הה"ד (שיר ג) צאנה וראינה בנות ציון וגו' מדבר בעת ששרתה השכינה במשכן · צאנה וראינה כמה דתימא (ויקרא ט) וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם בנות ציון המצויינים לו במילה שאלולי שהיו מהולים לא היו יכולין להביט בשכינה אלא נופלים היו ז כשם שנפל אברהם שנאמר (בראשית יז) ויפול אברם על פניו וידבר אתו אלהים וכן בבלעם אומר (במדבר כד) נופל וגלוי

מסורת המדרש א תנחומא כאן· פסיקתא רבתי פ"ה ב שם ובס"ג ב"ר פי"ט· תנחומא פ' פקודי· ד זבחים קי"ב· קט"ו· בכורות ד'· ה זבחים קט"ו· ו ילקוט ישעיה רמז רפ"ס· ז תנחומא לך וסדר וירא ילקוט תורה רמז פ"ב·

חדושי הרש"ש

כצ"ל וכוא בד"ס ב' ג' י"ד: (י) ולא היו אלא קדושים כמש"כ לך אל העם וקדשתם כו'

חדושי הרד"ל

פרוים · הוא אפריון (והאל"ף נופל והמ"ס מתחלף בנו"ן) ... כו' · ולא היו אלא קידושין כ"ה בתנחומא ובפסיקתא ... (כה) רוטננית · ...

פירוש מהרז"ו

שלמעלה מפרשת המשכן · היינו מ"ש כאן ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן קודם לזה כתוב ברכת כהנים וכן שלמה תחלה כתב הנה מטתו וגו' ששים גבורים שדרשו לעיל פר' י"א סימן ג' על ס' אותיות של ברכת כהנים: למה כן · למה סמך הקמה המשכן אחר ברכת כהנים עי' פסיקתא פר' ה' סימן י' ובתנחומא כאן סימן י"ז: קרושין גדולים · שעל שמחת קדושין שלה עשה סעודה בפרסום גדול: ולא היו אלא קידושין · כדמיון האירוסין שקודם הנשואין ...

מתנות כהונה

עכשיו כשנראה לו בשנה ולכן אינו צריך להשיבך מ"מ להוציאך חלק בלא ... פומבון · פומבי פי' פרסום גדול: ולא היו אלא קדושים · כלומר לא ניכר ... אדם רק נקיות וקדושה אלהית: לא עשה · כביכול לא נשאר במחשבה ... רוטננית · מרננת ומתלוננת כדאמרינן בפ' היה נוטל ... פי' מדבר ומלחש: פורפירא · לבוש מלכות: ה"ג רבי יהושע בן קרחה ... ועיין בזבחים פ' פרת חטאת: מתקיים · משגיח ועומד להם בכל צרכם: וירא כל העם וגו': וראינה · ר"ל ראו בכבוד השכינה מפני שאתם מצוינים ...

ידי משה

וגו': עשי לי פורפירא · כדי שיהיה לה איזה עסק כדי שלא תלך אחר לשון הרע ... שבר ה' מטה רשעים מטה מושלים · והם הבכורים שמשלו עד העגל: צווחו הבכורים ווי · ...

יפה תואר

כי הוא התחיל לרדות בכ"ח בחכמות שהמלא מיני ערמימיות לצודן ולהכניען וממנו למדו ... שאלולי שהיו מהולים וכו' שנאמר ויפול אברם על פניו · ...

עינים וכה"א (ויקרא ט) ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' · מהו זה הדבר על המילה אמר להם כמה דתימא (יהושע ה) וזה הדבר אשר מל יהושע אשר צוה ה' לעשות לאברהם משל לחנוני אחד שהיה לו אוהב והיה כהן והיה לו טומאה בתוך ביתו של אוהבו והיה מבקש להביאו בתוך ביתו אמר לו הכהן אם אתה מבקש כדי שאבוא לתוך ביתך שמע לי והסר טומאה מתוך ביתך וכשידע החנוני שאין שם טומאה הלך והביא הכהן אל ביתו כך הקב"ה כיון שביקש להראות לאברהם אוהבו היתה ערלה תלויה בו כיון שמל עצמו מיד נגלה שנאמר (בראשית יז) בעצם היום הזה נמול אברהם ואח"כ וירא אליו ה' לפיכך אמר להם משה המילה צוה האלהים לעשות לאברהם אביכם בעת שביקש להראות לו אף אתם מי שיש בכם ערל יצא וימול עצמו וירא אליכם כבוד ה' לכך אמר שלמה צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה · במלך שהוא חפץ בשלמים כמה דתימא (שם) התהלך לפני והיה תמים שהערלה מום הוא בגוף · ד"א במלך שלמה [א] במלך שברא בריותיו שלימים ברא חמה וירח על מליאתן וכל מעשה בראשית (כז) בקומתם נבראו שנא' (שם ב) הארץ וכל צבאם בר קפרא אמר אדם וחוה כבני כ' שנה נבראו · ד"א במלך שלמה במלך שהשלים מעשיו לאוהביו השלים אש לאברהם חרב ליצחק (כח) מלאכים ליעקב · ד"א במלך שלמה במלך שהוא עושה שלום בין בריותיו (יח) החיות של אש והרקיע של שלג החיות של אש שנא' (יחזקאל א) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק והרקיע של שלג שנאמר (שם) ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח וגו' ולא זה מכבה את זה ולא זה מכלה את זה א"ר יוחנן [ב] כתיב (איוב כה) המשל ופחד עמו וגו' המשל זה מיכאל והוא של שלג ופחד זה גבריאל והוא של אש מהו (כט) עמו מושלים לו לא זה מזיק את זה ולא זה מזיק א"ג זה א"ר אבין לא סוף דבר בין מלאך למלאך אפי' במלאך עצמו הוא עושה שלום דאית ביה חמש אפין הה"ד (דניאל י) וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק וגו' לא זה מכבה את זה ולא זה מכלה את זה · כתיב (שם ז) נהר דינור נגד ונפק והרקיע של מים שנא' (תהלים קד) המקרה במים עליותיו ולא זה מכבה את זה ולא זה מכלה את זה · א"ר יעקב [ג] דכפר חנן עושה שלום במרומיו מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה [ד] א"ר יוחנן לית מזל חמי במה דקדים ליה ולית מזל חמי במה דלעיל מיניה אלא במה דלרע מיניה כהדין בר נש דהוא נחית בסולמא הפוך לאחוריו תני רשב"י אומר הרקיע הוא של מים והכוכבים של אש והן דרים זה עם זה ואינן מזיקין זה את זה [ה] ואפי' בין המכות הוא עושה שלום הה"ד (שמות ט) ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אמר צלוחיות של ברד מלאות אש רבי נחמיה אמר אש וברד פתוכים זה בזה א"ר חנן טעמיה דרבי יהודה כהדא פרטתא דרומנא דחרצינתה מתחמי' מלגו טעמי' דר' נחמיה כהדא שאשיתא דקנדילא דמיא ומשחא מעורבים כחדא והיא דלקא מן גביהון אמר רבי יהודה ב"ר סימון מהו מתלקחת (ל) מיתא ומתקהלא לעשות שליחותם בשביל לעשות רצון בוראה א"ר אדא למלך שהיו לו ב' לגיונות קשים והיו מריבים זה לזה וכיון שהגיע מלחמתו של מלך עשו שלום זע"ז ובאו ועשו מלחמתו של מלך כך אש וברד מריבים זה לזה וכיון שראו מלחמתו של הקב"ה במצרים נאמר ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד נס בתוך נס לכך נאמר (שיר ג) במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו [ו] א"ר יצחק חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שעשתה בת שבע עטרה לשלמה בנה אלא עטרה זה אהל מועד כעטרה הזאת שמקובעת באבנים טובות ומרגליות ומעוטרת בתכלת ובארגמן ובתולעת השני ובשש א"ר חוניא [ז] שאל רשב"י את רבי אלעזר ב"ר יוסי אמר לו אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו א"ל הן למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה יותר מדאי לא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותו לא זז מחבבה עד שקרא אותה אמו כך היה הקב"ה מחבב את ישראל קראן (שיר ה) אחותי רעיתי יונתי תמתי לא זז מחבבן עד שקראן אמו הה"ד (ישעיה נא) הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו · ולאמי כתיב · עמד רשב"י ונשקו על ראשו אמר לו אלולי לא יצאתי לעולם אלא לשמוע טעם זה מפיך די · ד"א (לא) אמו אומתו רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר [ח] בשעה שאמר הקב"ה למשה עשו לי משכן היה לו להעמיד ארבע קונטיסים ולמתוח את המשכן עליהם אלא מלמד שהראה הקב"ה למשה למעלן אש אדומה אש ירוקה אש שחורה אש לבנה אמר לו כתבנית אשר אתה מראה בהר רבי ברכיה בשם ר' בצלה למלך שהיה לו לבוש משובח עשוי במרגליטון אמר לבן ביתו עשה לי כזה אמר לו אדוני המלך יכול אני לעשות כמותו אמר לו אני בכבודי ואתה בסממנך [ט] כך אמר משה לפני הקב"ה אלהי יכול אני לעשות כאלה אמר לו כתבנית אשר אני וגו' בתכלת ובארגמן ובתולעת שני ובשש אמר הקב"ה למשה אם את עושה מה שלמעלה למטה אני מניח סנקליטון שלי של מעלה וארד ואצמצם שכינתי ביניהם למטה למעלה שרפים עומדים אף למטה עצי שטים עומדים (יב) העמד אין כתיב כאן אלא עומדים כנתון באסטרטיא של מעלה הה"ד (שם ו) שרפים עומדים ממעל לו מה למעלה כוכבים אף למטה כוכבים אמר רבי חייא בר אבא מלמד שהיו קרסי הזהב נראין במשכן ככוכבים הקבועים ברקיע · ביום חתונתו זה סיני חיתונין היו שנא' (שמות יט) וקדשתם היום ומחר וביום שמחת לבו זה מתן תורה שנא' (שם לא) ויתן אל משה ככלותו וגו' ככלתו כתיב · ד"א ביום חתונתו זה אהל מועד [י] וביום שמחת לבו זה בית העולמים · ומנין לאהל מועד שחיתונין היו דכתיב ביום כלות משה להקים את המשכן כלת כתיב ביומא דעלת כלתא לגננא : מד ד"א

מסורת המדרש א שה"ש פ' ג' · ילקוט תורה רמז פ"ב · ב ילקוט סדר והלא רמז קפ"ו · דברים רבה פ' ה' · תנחומא ויגש · פסחים דף קי"ג · ג ר"ה דף כ"ג · ירושלמי שם פ"ב ה"ד · דב"ר פ"ה · ד ילקוט איוב רמז תתקי"ב · ה ילקוט והלא רמז קפ"ו · תנחומא סדר והלא · שמ"ר פ' י"ב · ו שמ"ר פ' נ"ב · ז שם · ילקוט פקודי רמז תי"ז · וילקוט שה"ש רמז תתקפ"ו · ח ילקוט תרומה רמז ש"ע · ט שמ"ר פ' ל"ה · י שם פ' נ"ב · סדר עולם פרק טו · תענית דף כ"ב ·

חדושי הרד"ל

הקב"ה מנית אותנו כו' · שה"ר פ"ח · פ"ח · ועי' זוהר תרומה ק"מ ב' : (כז) בקומתם כו' וכל צבאם · פ"ל · והוא בחולין ס' א' : (כח) מלאך ליעקב כ"ה בשה"ר וכצ"ל : (כט) עמו מושלמים לו לא זה כו' · כצ"ל : (ל) מיתה ומתקהלא לעשות כו' · כ"ה גירסת הערוך ע"ך מתקהלא · כלומר מתקבצת לעשות רצון בוראה אף על פי שמתה על ידי זה : (לא) אמו אומתו · כד"א ודמתי אמך (הושע ד') :

חדושי הרש"ש

כו' והמשכן היה כעין נשואין כמו שדרשו לקמן כלת כתיב ביומא דעלת כלתא לגננא והוא דומה ממש למשל וזה דלא כהמ"כ : (יח) החיות של אש שנאמר ודמות החיות מראיהם כגחלי אש וכתיב והחיות כו' כ"ה נוסחת : (יב) העמד אין כתיב כאן כו' · ר"ל שהיה לו לכתוב העמד עצי שטים בלשון

מתנות כהונה

בקומתם נבראו גרסינן · ועיין כ"ז במדרש חזית : וכל צבאם · בלביונם ובקומתם וכן פירש"י בפ' בראשית בפי' התורה : [ה"ג על ראשי החיה רקיע : במלאך עצמו גרסי'] : חמש אפין · וכ"ה במדרש חזית ובירושלמי דמס' ר"ה בפרק אין מכירין ודייק מדכתיב נקרא ה' תוארים · תרשיש · וברק · לפיד אש · ונחשת קלל : וקול המון · תרשיש דרשו חז"ל פ' ניד הנשה תרי אלפי אמה בים התרשיש והרי מים ואח"כ ברק ולפיד אש : חמי · רואה : [הכי גרסי' לית מזל חמי במה דקדים ליה וכו' עד במה דלעיל מיניה אלא במה דלרע] : דלרע · שלמטה ממנו ועיין זה בפרשת שופטים : נחית · יורד מעל הסולם והופך פניו לאחוריו באופן שאינו רואה אלא מי שלמטה ממנו ובירושלמי דמס' ר"ה גרסינן דסליק בסולמא : [הרקיע הוא של מים גרסינן] : פתוכים · מעורבים : פרטתא כו' · פי' הערוך קליפות הרמונים שהגרעינין נראין מתוכו : [מלגיו גרסינן] : שאשיתא ערא שנותנין בו מים ושמן והוא דולק ואין המים מעכבו והערוך פי' פתילה של נר : מן גביהון · מעליהם ובפ' והלא גרס וטרא דליק מן גויהון פי' מתוכן : דקנדילא בפ' והלא לא גרס ליה וכן נראה דקנדילא משמע בכל מקום נר של שעוה וכהאי גונא : מיתא ומתקהלא כו' · מתלקחת דרים נוטריקון מיתה יש אגלו כלומר דבר שהוא היפוכו ומיתתו ואעפ"כ מתקהל ומתקבץ לעשות כו' : [נאמר ויהי ברד גרסי'] : בת יחידה גרסי' : ה"ג והיה אוהבה לא זז מחבבה כו' · במדרש חזית וכן בכל מקום שמצאתי מדרש זה גרסי' ביותר מדאי הוא קורא אותה בתי לא זז כו' עד את ישראל קראן בתי שנאמר שמעי בת וראי ולא זז מחבבן עד שקראן אחותי הדא הוא דכתיב פתחי לי אחותי רעיתי : [האזינו גרסינן] : מרגליטון · מרגליות : יכול אני · בתמיה : [ה"ג אמר ליה כתבנית אשר אני וגו'] : העמד אין כתיב · עיין במדרש חזית : ה"ג כנתון באסטרטיא · ופי' בגנבא וחיילות של מעלה וכן פי' הערוך ערך אסטרט"א : שנאמר וקדשתם · לשון קידושין ממש : ביומא דעלת כו'

פירוש מהרז"ו

אתם חסירים לקיים מה שכבר ציויתי עליכם והיינו לאברהם שלבד דבר זה מעכב עליכם מראה ה' הוא ענין המילה ומ"ש צוה ה' אין פירושו שעתה צוה מצוה חדשה אלא שכבר צוה ה' לאברהם כנ"ל : משל לחנוני · החנוני היה ישראל והיה לו אוהב כהן וכו' ורצה ישראל להביא את הכהן לביתו שילמדנו תורה וברכות ויברכנו וכו' כך אברהם היה בדמיון חנוני שהיה ביתו פתוחה לכל באי עולם ורצה להביא את הש"י לביתו שהוא בדמיון כהן שצריך לשמור עצמו מכל טומאה ועי' בזה שמ"ר פר' ט"ו סימן ה' וסימן י"ט · ואחר המילה מיד נגלה עליו כמ"ש מיד אחר המילה וירא אליו ה' והוא יושב ולא נופל ומ"ש מי שיש בכם כי באמת מלו עצמם כל יוצאי מצרים כמ"ש יהושע ה' כי מולים היו כל העם היוצאים וכמ"ש לעיל פרק י"א סימן ג' וש"נ וא"כ בהכרח שלא נשארו כ"א יחידים שלא מלו שהיו אז חולים וזהו מי שיש בכם ועי' פר"א פרק כ"ט : כבני כ' שנה · ב"ר פר' י"ד סימן ז' עי' מש"ש ושם איתא ר' יוחנן : השלים אש לאברהם · כי לא נשרף כשהשליכוהו לכבשן ויצחק מחרב כי כאשר הוטס המאכלת על צוארו בעקדה אמר אל תשלח ידך אל הנער והמלאך ליעקב כמ"ש ויאבק איש עמו וגו' וירא כי לא יכול לו וכמ"ש כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל · ומ"ש מלאכים יתכן כפי מ"ש ב"ר פר' ס"ח סימן י"ב עולים ויורדים בו ביעקב מעלים ומורידים בו ע"ש ולא הזיקוהו : ולא זה מכלה זה · שאין האש מכלה הקרח שאינו ממסה אותו : המשל ופחד עמו · ד"ר פר' ה' סימן י"ב וש"נ ומבואר · מיכאל כולו שלג וגבריאל כולו אש : ואית ביה חמש אפין · חמשה אופנים כמו שמבאר והולך מחמשה פסוקים · א' וגויתו כתרשיש · ב' נהר דינור · ג' מעולם לא ראה החמה · ד' הרקיע של מים · ה' ויהי ברד ואש מתלקחת · ועי' בשי"ר שם השינויים אך הפירוש הוא אמיתי ודו"ק : וגויתו כתרשיש · תרשיש הוא ים ובמקום שכתוב תרשיש תרגם יונתן ימא ומראה ברק הוא אש : ויהי ברד ואש · שמ"ר פר' י"ב סימן ד' ושם מבואר : מיתה ומתקהלא · שהיל"ל ואש בוער ע"כ דורש מתלקחת נוטריקון שם קהלא מתקהלים ומתאספים דברים הפכים לעשות שלום לקיים רצון בוראם וכה' מתאלף כה' ובשמ"ר שם גי' אחרת : בעטרה שעטרה לו אמו · שמ"ר פר' ל"ב סימן ה' ובשי"ר שם הגי' כעטרה הזאת שמקובעת באבנים טובות ומרגליות כך היה אוה"מ מצויין בתכלת ובארגמן וכאן בשיבוש : מחבב את ישראל · מתחלה קרא אותם בת שמעי בת וראי לא זז מחבבם עד שקראם אחותי שנאמר פתחי לי אחותי כ"ה בשי"ר ובשמ"ר שם · ושם ביארתי וזהו בעטרה שעטרה לו אמו שמחבבה עד שקראה אמי : אומתי · כמ"ש אומה כנדגלות וכדמפרש · והולך שנעשה המשכן מכל האותות הנוראות : בתבניתם · אצל המנורה שמות כ"ו : לבוש משובח · עי' שמ"ר פר' ל"ה סימן ו' באופן אחר : בתבנית אשר אני · בשמ"ר שם גורס פסוק וראה ועשה ועי' מש"ש : זה סיני חיתונין היו · מעמד של הר סיני קודם נתינת התורה היה בדמיון קדושין ואירוסין ומתן תורה פירושו נתינת הלוחות היה בדמיון כתובה כמ"ש שמ"ר פר' ג' סוף סימן א' · וכמ"ש לעיל סוף סימן ד' קדושין היו הייתו קודם נתינת הלוחות ויתכן דכאן הוא מקום המאמר דכתוב ביומא דעלת כלה לגננא ולא בסמוך שסובר שאוהל מועד חיתונין היו הייתו קדושין ואיך יאמר דעלת כלה לגננא אלא בכאן שדורש על מתן תורה שהיו נשואין התקשרות

יפה תואר

שהביאה מהאי"ב כוונת זה : ביום חתונתו זה סיני כו' שנאמר וקדשתם היום ומחר · זה פליג אדלעיל בפ"ל פ' כ"ה דאמר שהם שלא צוה שקב"ה זה למטה רק כדי לדרות את משה מאלו נתאוה שרצה ב'

ידי משה

רק שקאי על נדב ואביהוא ולכך לא הגו ולא אמרו ווי עד שראו בשקמת משכן שנתחנך אהרן ונשנה משם שחתינו לקונן ואמרו ווי כנ"ל וק"ל : ואפילו בין המכות · פי' לא זו בשמים שעושה שלום כי שם הכל שלום ושלוה ולא תתמה אלא אפי' במקום שהם באים לעשות מדת הדין ומריבה מ"מ שלום ביניהם :

לכך נאמר במלך שלמה · פי' לפי שעושה שלום : אמו אומתו · פי' אומה שלו וכן ישראל עשו לו להקב"ה עטרה כתר מלכות : אמר לבן ביתו עשה לי כזה · פי' שאמר לבן ביתו שיצייר אותו כאוקונן

ביום כלות ביום הקים אין כתיב כאן אלא ביום כלות ביום שכלו המזיקין מן העולם · ויהי ביום כלות משה וגו' הה"ד (משלי כז) נוצר תאנה יאכל פריה וגו' מדבר ביהושע שהוא שימש את משה כמה דתימא (שמות לג) ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האוהל למה נמשלה תורה כתאנה שרוב האילנות הזית הגפן התמרה נלקטים כאחת והתאנה נלקטת מעט מעט וכך התורה היום לומד מעט ולמחר הרבה לפי שאינה מתלמדת לא בשנה ולא בשתים עליו נאמר נוצר תאנה מהו יאכל פריה פרי של תורה מלכות ושרית שנאמר (משלי ח) בי מלכים ימלוכו בי שרים ישורו וכן אירע ליהושע שלא ירשו בניו של משה מקומו אלא יהושע ירש מקומו כמה דתימא (במדבר כז) קח לך את יהושע בן נון וגו' (משלי כז) ושומר אדוניו יכובד זה יהושע שהיה משמש את משה ביום ובלילה כמה דתימא (שמות לג) לא ימיש מתוך האהל ואומר (במדבר יא) אדוני משה כלאם לפיכך כבדו הקב"ה מה כבוד עשה לו הקב"ה לפי (לא) שכך אמר ליהושע (שם כז) ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים וגו' (לב) ולפי ששמש אדוניו זכה לרוח הקודש שנא' (יהושע א) ויהי אחרי מות משה וגו' שאין תלמוד לומר משרת משה למה נאמר לומר לך לפי שהיה משרת משה זכה לנבואה הוי יכובד · ד"א נוצר תאנה וגו' [א] אין הקב"ה מקפח שכר בריה בכל מקום שאדם יגע ונותן נפשו על הדבר אין הקב"ה מקפח שכרו רצונך לידע שלמה בנה בית המקדש שנאמר (מלכים א ו) ויבן שלמה את הבית ויכלהו ובשביל שנתן דוד נפשו על בית המקדש שנבנה שנאמר (תהלים קלב) זכור ה' לדוד את כל ענותו וגו' אם אבא באהל ביתי וגו' אם אתן שנת לעיני וגו' עד אמצא מקום לה' וגו' ולא קיפח הקב"ה שכרו אלא הכתיבו על שמו (שם ל) מזמור שיר חנכת הבית לדוד לשלמה אין כתיב כאן אלא לדוד הוי נוצר תאנה יאכל פריה · וכן אתה מוצא במשה [ב] שנתן נפשו על שלשה דברים נקראו על שמו ואלו הן · דינים · תורה · ומשכן · דינים מנין דכתיב (שמות יח) וישב משה לשפוט את העם וגו' · ונקראו על שמו דכתיב (דברים לג) צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל · תורה מנין [ג] שנאמר (שמות כד) ויהי משה בהר מ' יום וגו' ונקראת על שמו שנאמר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי · משכן מנין · שכן את מוצא שהיה משה מחזר על האומנין בכל יום ובכל שעה ללמדם כיצד יעשו את המלאכה שלא יטעו בה לפי שאמר לו הקב"ה וראה ועשה כתבניתם וגו' ולכך כתיב על כל דבר ודבר כאשר צוה ה' את משה שלא היה זז מעל גביהם וכה"א וירא משה את כל המלאכה וגו' ויברך אותם משה [ד] מה ברכה אמר (תהלים צ) ויהי נועם ה' אלהינו וגו' אמר להם תשרה השכינה במעשה ידיכם ·

א"ר חייא בר יוסף [ה] כל שבעת ימי המלואים היה משה מעמיד המשכן ומפרקו בכל יום (לג) ב' פעמים ואם תאמר שהיה אחד משבטו של לוי נותן לו יד לאו אלא אמרו חכמים היה קובעו ומפרקו ולא סייעו אחד מישראל (לד) שנאמר ויהי ביום כלות משה לכך נקרא על שמו שאינו אומר ביום הקים אלא ביום כלות יום שכלו הקמותיו וזכר שמו שם לכך נאמר כלות משה : י כלות משה · הה"ד (קהלת ב) כי יש אדם שעמלו וגו' כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון זה בצלאל שעשה המשכן בחכמה ובדעת כמה שכתוב ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה וגו' ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו זה משה שלא עמל במשכן ונקרא על שמו הה"ד כלות משה ודכותיה שלמה ודוד : יא להקים את המשכן הה"ד (משלי ל) [ו] מי עלה שמים וירד וגו' מי עלה שמים זה הקב"ה דכתיב ביה (תהלים מז) עלה אלהים בתרועה ה' וגו' · וירד · וירד ה' על הר סיני · (משלי שם) מי אסף רוח אשר בידו נפש כל חי (יג) מי צרר מים בשמלה (לה) צורר מים בעביו מי הקים כל אפסי ארץ ה' ממית ומחיה וגו' מה שמו (לו) צור שמו שדי שמו ה' צבאות שמו (שם) ומה שם בנו כי תדע בני בכורי ישראל · ד"א מי עלה שמים זה אליהו דכתיב ביה (מלכים ב ב) ויעל אליהו בסערה השמים (יד) וירד רד אותו אל תירא · מי אסף (לז) רוח בחפניו (מלכים א יז) חי ה' אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר וגו' מי צרר מים בשמלה (שם ב ב) ויקח אליהו את אדרתו וגו' מי הקים (לח) כל אפסי ארץ (טו) ויאמר אליהו ראי חי בנך · ד"א מי עלה שמים וירד מי הוא זה שתפלתו עולה לשמים והיא מורידה את הגשמים ובזכותו רוחות טובות מנשבות לגדל את העשבים שנאמר מי אסף רוח זה שמחלק מעשרותיו בחפניו הוי בחפניו וכה"א (מלאכי ג) הביאו את המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח להם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די [ז] עד שיבלו שפתותיכם לומר די ומנין שהרוחות צורך התבואה שכך כתיב (דברים לב) יערוף כמטר לקחי תזל וגו' מי צרר מים בשמלה מי שאינו מחלק מעשרותיו בחפניו אין תפלתו עולה לשמים ואינה מורידת את הגשמים אלא צורר המים בעבים ואינם יורדים לארץ · מי הקים כל אפסי ארץ כמה דתימא (שם כח) יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר · מה שמו ומה שם בנו כי תדע מה שמו אברהם הפריש מעשר תחלה שנאמר (בראשית יד) ויתן לו מעשר מכל והקנה לו הקב"ה שמים וארץ ולמה בירכו שיקנה לו האלהים שמים וארץ לזרעותיו ומה שם בנו זה יצחק שנתן מעשר ונתברך שנאמר (שם כו) ויזרע יצחק וגו' מהו וימצא בשנה ההיא מאה שערים [ח] מלמד שמדדן לעשרן כי תדע וכן הזהיר הקב"ה את ישראל שאם יעשרו תבואתם יברכם בעושר שנאמר (דברים יד) עשר תעשר וגו'

מסורת המדרש א תנחומא וילקוט כאן · תנחומא ומכילתא ס' בשלח · ב שם ושם · ילקוט סדר תשא · תנחומא שם וסדר שופטים · ג מדרש תהלים מזמור א' · ד ספרי פיסקא קמ"ג סדר עולם רבה פרק ו' · ה ירושלמי יומא פ"א · תו"כ סוף מכילתא דמלואים · תנחומא תשא · ו מדרש משלי פרשה ל' · ילקוט משלי רמז תתקס"ב · ז שבת ל"ב · תענית פ"ק · מכות פ' ג' · וסוף אסת"ר · ירושלמי פרק הרואה · ויק"ר ס' ל"ה · ח ב"ר פ' ס"ד ·

חדושי הרש"ש

כלשון ציווי : (יג) מי צרר מים כו' צורר מים בעביו · איוב כ"ו : (יד) וירד רד אותו אל תירא מלכים ב' א' ט"ו : (טו) ויאמר אליהו ראי חי בנך (שם א' י"ז) : וכנגדן

חדושי הרד"ל

(לא) שכך אמר ליהושע ולפני אלעזר כו' · והיה זה פיוס למשה שיהיה הכבוד לבניו אביו שיעמוד יהושע לפני אלעזר כדאיתא להלן שכ"א : (לב) ולפי כו' זכה לרוה"ק כלומר ולא נצרך לאלעזר וכדאמרי' בערובין ס"ג א' : (לג) בכל יום ב"פ · כדלקמן בפרשה : (לד) שנאמר ויהי ביום כלות משה להקים · מכלל שבתחלה גם כן הקימו רק שבכאן ביום זה כלה להקימו כדמפרש ר"ז להלן ביום שכלו הקמותיו : (לה) צורר מים בעביו · איוב כ"ו : (לו) צור שמו · בפסיקתא דכלת משה הגי' י"ש שמו כד"א כי"ה שמו : (לז) רוח בחפניו כו' טל ומטר כו' · משמע שע"י אליהו נעצר הרוח ג"כ ועי' ריש תענית ומש"ש בחי' בס"ד : (לח) כל אפסי ארץ ה' ממית ומחיה · דרש אפסי ארץ שן המתים שכולם כאפס

פירוש מהרז"ו

של בריה עולם· וכן בדרשה הב' שאוה"מ היה לשעה בלא קביעת מקום אך בבית עולמי' במקום קביעה ולעולם כמ"ש ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון וכדומה : ב ביום שכלו המזיקים · עי' לעיל פר' ז' סוף סימן ג' : נוצר תאנה · משלי כ"ז י"ח וס"ד ושומר אדוניו יכובד תנחומא כאן סימן י"ג וכדלקמן : מדבר ביהושע · לקמן פ' כ"א סי' י"ד : זכה לנבואה · שדבר עמו הש"י ולא היה צריך לעמוד לפני אלעזר הכהן שידע הכל בעצמו ברוה"ק וכמ"ש חז"ל שלא מצאנו שנצטרך לו יהושע לעמוד לפניו: שנתן דוד נפשו · מכילתא בשלח פסוק אז ישיר פסיקתא פר' ב' על דוד ועי' עוד בפסיקתא פר' ה' סימן ב' שאר המאמר על משה שמ"ר פר' ל' סימן ד' : וישב משה לשפוט · הרי שנתן נפשו על המשפט : צדקת ה' עשה · שמ"ר פר' ה' סימן י' וס"ג : וראה ועשה בתבניתו · שמות כ"ה מ' משמע שיעשה בעצמו ואין דרך המלך לעשות דבר בעצמו אלא מצוה לאחרים ועומד עליהם ומשתדל בהכנה וכאלו יעשה בעצמו : וירא משה את כל המלאכה · שמות ל"ט מ"ג משמע שראה הכל בעת שעשו המלאכה וס"ד והנה עשו אותה וגו' ויברך אותם משה ואגב שהביא הפסוק דורש ס"ד שכתוב ויברך אותם משה ולא פירש איזה ברכה וע"פ מדה י"ז בהכרח שמפורש במקום אחר והיינו בתהלים בסוף מזמור תפלה למשה וכמ"ש בסדר עולם סוף פרק ו' ויברך אותם משה מה ברכה ברכם אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם אמרו ויהי נועם ה' עלינו פי' שמשה אמר הפסוק הקודם יראה אל עבדיך פעליך והדרך על בניהם והדרך הוא השכינה כמ"ש איכה רבתי על פסוק עולליה הלכו שבי לפני צר אז ויצא מן בת ציון כל הדרה וזהו והדרך על בניהם וכן הוא בספרי פנחס פסקא קמ"ג וז"ל מה ברכה ברכם אמר להם יהי רצון וכו' כנ"ל בס"ע וכן מלאכי מפורש במדרש תהלים נ"א שמשה אמר פסוק יראה אל עבדיך פעליך והדרך על בניהם והם ויהי נועם ה' הוא השכינה עלינו ומעשה ידינו מה שעשו בידיהם ממש וכאן חסר ובשיבוש וצריך להגיהה כמ"ש בשלשה מקומות הנ"ל ולשון הספרי ואע"פ שאינו מפורש בתורה מפורש בכתובים שנאמר יראה וגו' לגלות שדורש מדה י"ז כדרכנו בדרשות המדרש ע"פ המדות : א"ר חייא ב"ר יוסף · לשון התנחומא פקודי סימן י"א ולקמן ריש סימן ע"ו ובס"ע ריש פרק ז' ספרי כאן פסוק זה : ויהי ביום כלות · משה משה בעצמו : ביום הקים · היה פירושו שהקים ביום אחד ולא קודם לכן אך מאחר שכתוב ביום כלות משה להקים משמע שהתחיל להקים מקודם לכן ועתה כלה הקמותיו והיינו על כרחך ז' ימי המלואים שאם לא הוקם ביום ראשון לא היה יכול להקריב וכן כל ז' : י הה"ד כי יש אדם · פסיקתא פר' ה' סימן ג' תנחומא כאן סימן כ"א : שלא עמל במשכן · בידיו ממש אלא ליוה ועשו כמ"ש בסימן הקודם והקמה בדבר שכבר נגמר הוא דבר קטן ועכ"ז תלה הכל בהקמת משה : שלמה ודוד · שלמה בנה ועשה הכל ותלה בדוד כמ"ש בסימן הקודם : יא מי עלה שמים וירד · פסיקתא פר' ה' סימן ג' תנחומא כאן סימן כ"ד ושם חסר העיקר : וירד ה' · שמות י"ט : אשר בידו נפש · איוב י"ב וזהו מי אסף רוח בחפניו שרוח האדם בידיו : ה' ממית ומחיה · ש"א ב' שמקים המתים מקברם ומחיה אותם : צור שמו שדי שמו · כמ"ש הצור תמים פעלו צור עולמים וכדומיהם אל שדי וכדומה והכוונה על כל שמותיו המפורשים בתנ"ך וזה כי תדע יש לך מקום מהיכן שתדע כי מפורשים בתנ"ך וכן שם ישראל וזה ע"פ מדה י"ז : אם יהיה טל ומטר · ומטר בא ע"י רוח כמ"ש ישב רוחו יזלו מים : ויקח אליהו את אדרתו · וס"ד ויכה את המים ויחצו הנה והנה הרי בשמלתו צרר מים : חי בנך · שהחיה והקים אותו ממטתו : והוא הוריד את הגשמים · וזהו וירד וכמ"ש כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וכדומה : הביאו את המעשר · וכל הבאה הוא ביד וזהו בחפניו : יערוף כמטר לקחי · וס"ד כשעירים עלי דשא שעירים מלשון רוח וסער על דשא של תבואה : מי צרר מים · שקושרים בשמלה והיינו בעבים כמ"ש צורר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם איוב כ"ו היינו שנקשר הגשם בעבים ולא נפתח הענן שיצא ממנו הגשם · ומ"ש מי הקים כל אפסי ארץ פי' שהקים על הארץ דברים רעים שמחזירים הארץ לאפס ואין כמ"ש מטר ארצך אבק ועפר : מה שמו ומה שם בנו · היה לך לידע וללמוד מאב ובנו אשר שמותם כתוב בתורה שקיימו מצות מעשר ונתברכו : ויתן לו מעשר מכל · ובפסוק הקודם ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ · ומ"ש ולמה ברכו פי' ובמה ברכו שהקנה שמים וארץ לזרעו שיעשו צרכיהם השמים בגשם ועל וממגד תבואות שמש וגו' וארץ תתן יבולה והכל בזכות מעשר : ויזרע יצחק · וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה' : כי תדע ·

מתנות כהונה

כו' · ביום שנכנסה כלה לחופתה : באחד · בשעה א' נלקט כלם : ושאל לו כו' · משמע שהוא עצמו לא יזכה לרוח הקודש : בכל יום ב"פ · בבקר ובערב לצורך התמיד כדלקמן ולקמן ריש פרשה י"ג : נותן לו יד · לעזרו בדבר מה : רד אותו וגו' · כך כתיב גבי אליהו מלכים ב' סימן א' : [ס"ג רוח בחפניו חי ה' אשר כו'] : ולמה בירכו · שם לאברהם שיקנה וכו' · ועיין כ"ז יותר מבואר בילקוט משלי : מלמד שמדדן כו' · דאל"כ למה מדדן והלא אין ברכה מצויה לא בדבר המדוד והמנוי ועיין בפרשת תולדות דאיתא הכי בהדיא : לזרעותיו · שיגליתו זרעותיו וצריך לזה שמים ממעל

ידי משה

צורתו בשעה שהוא הולך בבגד זה פי' שיצייר צורתו וצורת הבגד והצייר אמר שא"א אולי לא אכוון כך ואפגע בכבוד המלך ואמר המלך אני בכבודי פירוש שאמחול על כבודי ואתה בשממך פירוש בצבע שלך וכן הוא לעיל סדר תרומה סוף פ' ל"ה ונקט כאן לבוש משובח לפי שהנמשל קאי על היריעות של ארגמן ושם נאמר על הקרשים : ויברך אותם משה מה ברכה אמר ויהי נועם הוא שיר של פגעים · נראה לי ע"ד דאיתא בתוספות בחולין שאמר השד לר"ח במידי דכייל ומצייר לית לן רשותיה ומקשה התוספות והא אמרינן במס' תענית שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין וכאן משמע אדרבה שבדבר הסמוי אין להם שליטה ובדבר שאינו מנוי יש להם שליטה ויש לומר דה"ק הואיל ואינו מנוי ולא צייר א"כ הברכה בא בו וסוי' כהפקר מה שהוא מותרת מכח שברכה ומכח זה יש להם שליטה בדבר שאל בו שברכה והשתא א"ש ויברך מה הברכה ויהי נועם שיר של פגעים פירוש אף שיהיה ברכה במעשה ידינו מכל מקום ישרה שכינה ולא יהיה לפגעים שליטה ודו"ק היטב : מהו וימצא מאה שערים מלמד

עשר בשביל שתתעשר · ד"א מי עלה שמים זה משה דכתיב ביה (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים · וירד · וירד משה מן ההר אל העם · מי אסף רוח בחפניו כצאתי את העיר (לט) אפרוש וגו' מי צרר מים בשמלה כמה דתימא (שם טו) נצבו כמו נד נוזלים · מי הקים כל אפסי ארץ וכי משה הקים כל אפסי ארץ אלא שהקים אוהל מועד שהעולם הוקם עמו · ריב"ל בשם רשב"י להקים המשכן אין כתיב כאן אלא להקים את המשכן משכן אחר הקים עמו שנקרא אוהל כשם שהמשכן נקרא אוה"מ כמה דתימא (ישעיה מ) וימתחם כאוהל לשבת שעד שלא הוקם המשכן היה העולם רותת משהוקם המשכן נתבסס העולם לכך נאמר להקים את המשכן: יב להקים את המשכן · הה"ד (שמות טו) נחית בחסדך וגו' · א תמן תנינן על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים ושלשתן זכרן משה בפסוק אחד נחית בחסדך עם זו גאלת זה החסד נהלת בעזך זו תורה כמה דתימא (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן · אל נוה קדשך זו עבודת המשכן והמקדש · נחית בחסדך אלו הדורות שעמדו משנברא העולם עד שיצאו ישראל ממצרים שקבלו התורה שהיה הקב"ה מנהג אותם בחסדו שלא היו מעשים טובים שיחיו בהם וזנם הקב"ה בחסדו (טז) (מ) וכנגדן אמר דוד כ"ו פעמים כל"ת ובאותו חסד יצאו ישראל ממצרים לכך אמר נחית בחסדך עם זו גאלת שבחסד גאלם · נהלת בעזך ניהלם (מא) בזכות התורה שקבלו עד הקמת המשכן · ב למה היה העולם דומה באותה שעה לטרסקל על שתי רגלים שאינו יכול לעמוד והוא רותת כיון שעשו לו רגל שלישי נתבסס ועמד · כך כיון שנעשה המשכן כמה דתימא אל נוה קדשך מיד נתבסס ועמד שמתחלה לא היה לעולם אלא שתי רגלים חסד ותורה והיה רותת נעשה לו רגל שלישי זה משכן מיד עמד ולכך כתיב להקים את המשכן מהו את העולם שנקרא אהל הוקם עמו הוי להקים את המשכן · ד"א להקים את המשכן ג א"ר סימון בשעה שאמר הקב"ה לישראל להקים את המשכן רמז למלאכי השרת שיעשו אף הם משכן ובעת שהוקם למטן הוקם למעלן (יז) (מב) והוא משכן הנער ששמו מטטרון שבו מקריב נפשותיהם של צדיקים לכפר על ישראל בימי גלותם ולכך כתיב את המשכן שמשכן אחר הוקם עמו וכה"א מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך: יג ד"א את המשכן שהוא שקול כנגד העולם שקרוי אוהל כשם שמשכן קרוי אוהל (מג) כיצד כתיב בראשית ברא אלהים וגו' וכתיב (תהלים קד) נוטה שמים כיריעה ובמשכן כתיב ועשית יריעות עזים לאוהל על המשכן וגו' כתיב בשני (בראשית א) יהי רקיע ויהי מבדיל וגו' ובמשכן כתיב והבדילה הפרוכת לכם בשלישי יקוו המים מתחת השמים ובמשכן ועשית כיור נחושת וכנו נחושת לרחצה וגו' ברביעי יהי מאורות ברקיע השמים ובמשכן ועשית מנורת זהב טהור וגו' בחמישי ועוף יעופף על הארץ וגו' ובמשכן והיו הכרובים פורשי כנפים בששי נברא אדם ובמשכן ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך בשביעי כתיב (שם ב) ויכולו השמים וגו' ובמשכן ותכל כל עבודת משכן וגו' · בבריאת עולם כתיב ויברך אלהים · ובמשכן ויברך אותם · בשביעי ויכל אלהים · ובמשכן ויהי ביום כלות משה · בשביעי ויקדש אותו ובמשכן ויקדש אותו הוי את המשכן: יד המשכן הה"ד (במדבר כד) מה טובו אהליך יעקב וגו' מה טובו אהליך יעקב זה אוהל מועד שבמדבר ושבשילה ובנוב וגבעון משכנותיך ישראל אל תהי קורא משכנותיך אלא משכנותיך ישראל שהמשכן ומקדש (מד) ד יתמשכנו ע"י ישראל בעת שחטאו · משכן מנין שנאמר (תהלים עח) ויטש משכן שילה אוהל שכן באדם שנתמשכן ע"י ישראל שנקראו אדם צאן מרעיתי אדם אתם · המקדש מנין שנאמר (איכה ד) שפך חרון אפו ויצת אש בציון ואומר (נחמיה א) חבול חבלנו לך זה מקדש ראשון כמה דתימא (שמות כב) אם חבול תחבול שלמת רעך לכך נקרא משכן שכך אמר לו הקב"ה למשה אמור להם לישראל שיעשו לי משכן שאם יחטאו יהא מתמשכן על ידיהם: טו ד"א ויהי ביום כלות משה · ה אי זה יום זה ר"ח ניסן · שנאמר ויהי בחודש הראשון בשנה השנית באחד לחודש הוקם המשכן (מה) א"ר זירא מהו ביום מכאן שהקמת הלילה היתה פסולה לעבודת היום כל ז' ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן בכל בוקר ובוקר מושחו ומקריב ומפרקו אותו היום העמידו ומשחו ולא פרקו רבי חייא בר יוסף אמר שני פעמים בכל יום היה משה מעמידו ומפרקו אחת בבוקר ואחת בערב · ר' חנינא הגדול אומר שלשה פעמים בכל יום שנאמר הוקם ויקם להקים אחת לתמיד של שחר ואחת למלואים ואחת לתמיד של ערב · נמצאנו למדין שבכ"ג באדר התחילו ימי המלואים אהרן ובניו ומשכן וכל הכלים לימשח מנין לפירוקין א"ר זירא ביום כלות משה ביום שכלו הקמותיו (מו) בר"ח ניסן הוקם המשכן בשני נשרפה פרה אדומה בשלישי היזה ממנה על הלוים כמה דתימא (במדבר ח) הזה עליהם מי חטאת ותחת הזיה שניה שהיו צריכין הלוים להזות מפני שהיו כולם טמאי מתים במה שהרגו בעובדי העגל כמה דתימא (שמות לב) והרגו איש את אחיו וגו' ויעשו בני לוי כדבר משה וגו' צוה המקום לגלחם במקום הזיה של יום שביעי · משה נתקדש בענן כל שבעה שנאמר (שם כד) וישכן כבוד ה' על הר סיני וגו' אהרן ובניו נתקדשו בשמן ובדם שנאמר (ויקרא ח) ויקח משה משמן המשחה ומן הדם אשר על המזבח ויז על אהרן וגו' מעלה נטל אהרן יותר מבניו לפי שהיה כהן גדול שיצק על ראשו משמן המשחה מה שלא עשה לבניו · משיחת אהרן כיצד כל שבעת ימי המלואים היה משה מפשיט את אהרן את בגדיו ומרחיצו וסכו בין

מסורת המדרש א אדר"ן פרק ד' · מדרש שמואל פ' כ"ו · ילקוט סדר בשלח · פסיקתא רבתי פ' ה' · ב תנחומא סדר תרומה · ג תנחומא כאן · פסיקתא רבתי שם · ד שמות רבה פ' ל"א · ה ירושלמי יומא פרק א' הלכה א' · סדע"ר פרק ז' · ספרי פיסקא מ"ד · תו"כ סוף פ' דמלואים · תנחומא סדר תשא · וסדר פקודי ·

חדושי הרד"ל

בארן : (לט) אפרוש וגו' ואומר ומטר לא נתך ארצה · ושלשתן זכרן משה בפסוק כו' · מדרש שמואל פכ"ו : (מ) וכנגדן אמר דוד כ"ו פעמים כו' · פסחים קי"ח א' : (מא) בזכות התורה שקבלו עד הקמת כנ"ל : (מב) והוא משכן כו' מט"ט · עי' זוהר תרומה קמ"ג א' קנ"ט א' : (מג) כיצד כתיב בראשית כ"ו · תנחומא ר"פ פקודי ושו"ט מזמור כ"ו : (מד) יתמשכנו ע"י ישראל · עי' בפ' פקודי : (מה) אר"ז מהו ביום מכאן כו' · ירושלמי פ"ק דיומא : (מו) בר"ח ניסן כו' עד לוה המקום לגלחם ·

חדושי הרש"ש

(טו) וכנגדן אמר כ"ו פעמים כל"ת · פי' כנגד כ"ו דורות שהיה עד מ"ת וכ"ה להדיא בפסחים קי"ח א' ובתנחומא כאן : (טז) והוא משכן מטטרון שבו מקריב נפשותיהן ש"ל כו' · עי' סוף מנחות ובתוד"ה ומיכאל : הלוים

מתנות כהונה

ממעל למטר ורוח ותהו ואדמה תתן כחה מלמטה : את המשכן · את מרבה עוד משכן אחר וזהו העולם שנקרא אהל וכדמפרש ואזיל : רותת · רועד ונוטה ליפול : נתבסס גרסינן · ופי' עומד על בסיסו ועמידתו · ועיין בב"ר פרשה ע"ו : אלו שעמדו · הדורות שעמדו : טרסקל · ענין שולחן ועיין בערוך : וכן הוא אומר כו' · שזכר הכתוב ב' מקדשות : אהליך · כתיב מלא ביו"ד משמע לשון רבים : אלא משכנותיך · קרי המ"ס נקודה בפת"ח לשון משכון של הלואה ועי' עוד בפרשת פקודי : היה משה מעמיד כו' · וכ"ז הוא בירושלמי דמסכת יומא בפ"ק וה"ג התם ולא פרקו ר' יוסי בר יודא אמר אף ביום

פירוש מהרז"ו

תזכור ותדע שכן יהיה תמיד ועי' בראשית רבה פרשה ס"ד סימן ו' : כצאתי את העיר · שמות ט' ומ"ש אפרוש כפי היינו בחפניו וסופי דקרא הקולות יחדלון והקולות הוא ע"י הרוח : נצבו כמו נד · וזהו צרר מים שהשרם שיעמדו כד אחד : משכן אחר הקים · וזהו השמים שנקרא אוהל ותיבת את ריבוי לרבות משכן העולם וכמ"ש שי"ר פסוק יפה את רעיתי א"ר הושעיא אמר הקב"ה מעלה אני עליכם כאלו כבר הייתי צריך לסבול שני עולמים וכו' : יב נחית בחסדך · פסיקתא פר' ה' סימן ג' הנ"ל תנחומא כאן סימן י"ט : תמן תנינן · אבות פרק א' : טרסקל · סל וכמ"ש רים שבת ואינו מלשון שולחן : מכון לשבתך פעלת · בעת אשר מקדש ה' כוננו ידיך אז מכון לשבתך פעלת למעלה : יג ועשית יריעות · שמות כ"ו ז' : והבדילה הפרוכת · שם כ"ו ל"ג : ועשית כיור · שמות ל' י"ח : ועשית מנורת · שמות כ"ה ל"א : והיו הכרובים · שם כ"ה כ' : בששי נברא האדם · וכתוב ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה ובמשכן כתוב שמות כ"ח א' ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וס"ד לכהנו לי והיינו לשמור ולעבוד במשכן ובמקדש : ותכל כל עבודת · משכן או"מ שמות ל"ט ל"ב : ויברך אותם משה · שמות ל"ט מ"ג : ויכל אלהים · פסוק ויכל כתוב קודם פסוק ויברך אלהים אך המדרש הביא פסוקי בריאת עולם כנגד פסוקי המקדש ואגב המקדש פסוק ויברך כתוב תחלה היינו בסדר פקודי ופסוק ויהי ביום כלות בסדר נשא : ויקדש אותו · כאן בפסוק ויהי ביום כלות : יד מה טובו · אוהליך יעקב משכנותיך ישראל ועי' שמ"ר פר' ל"ה סימן ד' וש"נ והיל"ל מקדשיך ע"כ דורש א"ת משכנותיך אלא משכונותיך : ויטוש משכן שילו · וסמיך לי' ויתן לשבי עוזו ותפארתו ביד צר : צאן מרעיתי אדם · יחזקאל ל"ד ל"א : שפוך חרון אפו · על עצים ואבנים ולא על ישראל כי אם על המשכן : חבל חבלנו לך · ותרגם אונקלוס על פסוק אם חבול תחבול שלמת רעך אם משכונא תיסב : זה מקדש ראשון · לכך כתוב כפול חבול תחבול ע"פ מדה יו"ד על המשכן ועל המקדש ראשון שאנשי כנסת הגדולה היו בתחלת בית שני ואמרו שכבר נטלו מהם שני משכונות : טו ויהי בחודש הראשון · שמות מ' י"ז : שהקמת הלילה · למ"ד בסמוך אחד בבוקר ואחד בערב וגם למ"ד שהקים בכל יום רק בבוקר הוצרך לדרוש שהקמת הלילה פסול : כל ז' ימי המלואים · לעיל סימן ט' עיין לקמן פרק י"ג סימן ב' ממ"ש ביום כלות משה להקים שכלו הקמותיו שהיה מקים בז' הימים וכל מעשה לדיקים בזריזות וכל זריזות מגפרא כמ"ש בריש פסחים : שני פעמים בכל יום · ממ"ש בסדר פקודי ויהי בחודש הראשון וגו' הוקם המשכן ויקם משה את המשכן הרי ב' הקמות ע"פ מדה י' ולא יתכן לדרוש שלא היו אל ב' הקמות שהרי כתוב ביום כלות משה להקים שהקים כל ז' כנ"ל והקריב כל ז' וזה האחרון היה יום כלות ובהכרח לדרוש שהיו שני הקמות בכל יום ואינו חושב מ"ש תחלה תקים את משכן שאין לחשוב הציווי עם קיום המעשה לשנים אלא חושב מ"ש בקיום המעשה בפ' הוקם ויקם בפרשה אחת זה אצל זה ואינו חושב ג"כ מ"ש כלות משה להקים שהוא בסדר נשא בספר רביעי ואין להחשב יחד עם מ"ש בספר שמות : הוקם ויקם להקים · סובר שאע"פ שהוא בספר אחר רחוק מב' הקמות הנ"ל עכ"ז בהכרח פירושו כלות משה להקים מה שהיה כבר מקים עתה כלה היינו מ"ש הוקם להקים שכבר הקים ב"פ ועתה כלה להקים ואלו כתובים יחד כל ג' ההקמות וא"א לימים או להקמות שהרי בהכרח היה מקים בכל יום כנ"ל ת"ע לג' פעמים בכל יום וצ"ע שהרי כתיב עוד הפעם בסדר בהעלותך במדבר ט' וביום הקים את המשכן הרי ד' פעמים : למלואים · קרבנות של מלואים של פרשת צו כמ"ש כי שבעת ימים ימלא את ידכם וגו' ימי מלואיכם : ב"ג באדר · ז' ימים עד ר"ח ניסן שהוא יום השמיני כנ"ל : מנין לפירוקין · מנין לנו באחר שהעמידו פרקו וחזר והעמיד וחזר ופרקו ת"ל ביום כלות משה להקים שכלו הקמותיו הרי שהקימו כמה פעמים ובין כל הקמה בהכרח שהיה פריקה : בר"ח ניסן · בספרי כאן כל הענין : כלם טמאי מתים · וצריכים הזאה ג' וז' : וישכן כבוד ה' · כמ"ש שם ויעל משה על ההר ויכס הענן את ההר וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי הרי שנתקדש ז' ימים בענן וכן כאן נתקדשו אהרן ובניו ז' ימים : מעלה נטל אהרן · כמ"ש ויקרא ח' פסוק י"ב ויצוק משמן המשחה על ראש אהרן ואצל בניו לא כתב כן ובהזאה כתב שם בפסוק ל' ויקח משה משמן המשחה ומן הדם וגו' ויז על אהרן ועל בגדיו ועל בניו ועל בגדי בניו אתו

ידי משה

שמדין לעשכן · לפי שקשה האיך מדדן והלא אין ברכה מצויה וכו' אלא ע"כ לצורך מעשרות מדדן ולא שני כלום הכי לפי שאחז"ל אל תעשר אומדות פי' תאומד רק צריך למדוד א"כ י"ל לפי דאי' בזוהר פ' ויצא בפסוק כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב ויברך ה' אותך לרגלי אמר רשב"י ברכה של הקב"ה הוא לא פחות מן אלף ומאריך שם בענין זה א"כ קשה כאן שהיה רק מאה שערים וכתיב ויברכהו וכ"ת שמגיעו ברכה אליבא דהזוהר הנ"ל הוא אלף אלא ע"כ מוכח שאומר זה למעשר פי' שמעש' מדד והיה מאה א"כ היה הברכה אלף במכוון ודו"ק בי קרוב לאמת הוא : אלא משכנותיך ישראל

עיניו ישראל נתקדשו בפרת חטאת שנאמר (במדבר יט) דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדומה וגו' (יח) הלוים נתקדשו בהזיה ובתגלחת בקרבן ובתנופה · בהזיה מנין שנאמר ולקחו פר בן בקר ובתנופה מנין שנאמר (שם ח) והניף אהרן את הלוים תנופה · המשכן נתקדש בעמידה ובפירוק ובמשיחה · בעמידה מנין שנאמר להקים את המשכן בפירוק מנין שנאמר (שם ד) ולא יבואו לראות כבלע את הקודש בשמן המשחה מנין שנא' (ויקרא ח) וימשח את המשכן ואת כל אשר בו וגו' שומע אני ראשון שנמשח היה קדש ת"ל וימשחם ויקדש אותם מגיד שלא קידש א' מהם עד שנמשחו כולם א"ר איבו מכיון דכתיב וימשח אותו ויקדש אותו מאי זה דבר נאמר וימשחם ויקדש אותם א"ר איבו א"ר תחליפא דמן קיסרין ור"ש בן לקיש חד אמר משהיה מושח כל א' וא' חזר והיה מושח כולם כא' וחד אמר וימשחם משיחה בעולם הזה ומשיחה לעוה"ב (יט) מגיד שבמשיחתן של אלו הוקדשו כל הכלים לעתיד לבא · ודכוותיה (שמות לו) ויחבר את היריעות אחת אל אחת בקרסים (כ) מה ת"ל ויהי המשכן אחד רבי איבו א"ר תחליפא דמן קסרי ור"ש בן לקיש חד אמר משהיה מחבר כל אחת ואחת (מז) היה מחבר כולם כא' וחד אמר מהו ויהי המשכן א' (מח) א' למדידה (מט) וא' למשיחה (נ) וימשחם משחם מבחוץ ומבפנים ר' יאשיה אומר מדות הלח נמשחו מבפנים ומבחוץ ומדות היבש נמשחו מבפנים ולא נמשחו מבחוץ רבי יונתן אומר מדת הלח נמשחו מבפנים ולא נמשחו מבחוץ ומדות היבש לא נמשחו לא מבחוץ ולא מבפנים תדע לך שאינן מקדשות שנאמר (ויקרא כג) ממושבותיכם תביאו לחם תנופה וגו' הא אימת הן לה' לאחר שנאפו : טז ויקריבו נשיאי ישראל א למה נזדרזו הנשיאים לבא ולהקריב תחלה ובמלאכת המשכן נתעצלו ולא הביאו אלא אבני שוהם ואבני מלואים באחרונה · ב לפי שבשעה שאמר משה כל נדיב לב יביאו תרומת ה' למלאכת המשכן ולא אמר לנשיאים היה רע בעיניהם על שלא א"ל להביא אמרו יביאו העם מה שיביאו ומה שיחסרו נמלא אנחנו שמחו כל ישראל במלאכת המשכן והביאו בשמחה כל נדבה ובזריזות ראה מה כתיב (שמות לה) ויבאו האנשים על הנשים שהיו דוחקות זה על זה ובאים אנשים ונשים בערבוביא ג ולשני בקרים הביאו כל הנדבה שנאמר והם הביאו אליו עוד נדבה בבוקר בבוקר · וכתיב והמלאכה היתה דים וגו' לאחר שני הימים בקשו הנשיאים להביא נדבתם ולא יכלו שכבר צוה משה ויעבירו קול במחנה וגו' והיו הנשיאים מצירים על שלא זכו בנדבת המשכן אמרו הואיל ולא זכינו בנדבת המשכן ניתן בבגדי כהן גדול הה"ד (שם) והנשיאם הביאו את אבני השוהם וגו' אמר הקב"ה בני שנזדרזו יכתב שהביאו והותר והנשיאים שנתעצלו חיסר אות אחת משמם (כא) שכן כתיב והנשיאם חסר יו"ד כיון שנגמר המשכן הקדימו והביאו קרבן בזריזות הה"ד ויקריבו נשיאי ישראל וגו' ד אמרו הרי השעה שנקריב קרבנות בשמחה ששרתה שכינה במעשה ידינו כיון שנעשה המשכן ולא היה חסר כלום אמרו מה יש לנו להביא הלכו והביאו עגלות שיהיו נושאים עליהם את המשכן · ה ומי נתן להם העצה הזאת שבטו של יששכר שכך אמרו להם משכן שעשיתם פורח הוא באויר אלא התנדבו עגלות שתהיו נושאים אותו בהם (נא) לכך כתיב ויקריבו נשיאי ישראל שנתנחמו על מה שעשו בתחלה : ו ויקריבו נשיאי ישראל שומע אני שהיו הדיוטות ונתמנו ת"ל ראשי בית אבותם ולא ראשי בית אבות אלא אף נשיאי שבט הה"ד (במדבר ז) הם נשיאי המטות נשיאים בני נשיאים · הם נשיאי המטות הם שהיו ממונים עליהם במצרים (שמות ה) ויכו שטרי בני ישראל וגו' הם העומדים על הפקודים על מנין הדגלים כמה דתימא (במדבר א) ואתכם יהיו איש איש למטה וגו' : יז ויביאו את קרבנם לפני ה' שש עגלות צב וגו' שש כנגד ששת ימי בראשית שש כנגד ששה סדרי משנה שש כנגד אמהות אלו הן שרה ורבקה רחל ולאה בלהה זלפה · שש (נב) אמר רב הונא (כב) כנגד ו' מצות שהמלך מצווה עליהם בכל יום אלו הן (דברים יז) לא ירבה לו נשים רק לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו מאד לא תטה משפט ולא תכיר פנים ולא תקח שוחד · שש כנגד שש מעלות לכסא ושש מעלות לכסא ח באי זה צד בצד שהיה עולה ויושב עלה לישב על מעלה הראשונה הכרוז יוצא ואומר לו לא ירבה

מסורת המדרש א תנחומא כאן · ספרי פיסקא מ"ס · ב אבות דרבי נתן פרק י"א · ג שמות רבה פרשה מ"א וכ"א · מדרש תהלים ק"א · תנחומא סדר תרומה · וסדר ראה · ד תנחומא כאן · ה שה"ש פרשה ו' · ו ספרי כאן פיסקא מ"ס · ז שה"ש פ' ו' · ח דב"ר פ' ה' · אסתר רבה פסוק על כסא מלכותו ·

חדושי הרש"ש

(יח) הלוים נתקדשו כו' בהזאה מנין שנא' ולקחו פר בן בקר · צ"ל בקרבן מנין וכ"ג מהמת"כ : (יט) מגיד שבמשיחתן של אלו הוקדשו כה"כ לע"ל · עי' שבועות ט"ו א' אותם במשיחה ולא לדורות במשיחה · וע"ע בסוף הסדר ובמש"כ שם : (כ) מה ת"ל ויהי המשכן אחד כו' משהי' מחבר כאו"א כו' אחד למדידה וא' למשיחה · עיין פי' בז"ר : (כא) שכן כתיב והנשאם חסר י' כצ"ל (מ"ש ע"ש) : (כב) כנגד ו' מצות שהמלך כו' לא ירבה לו נשים · רק לא ירבה לו סוסים צריך טעם מדוע מקדים לי"ל נשים המאוחר במקרא לגי"ל סוסים המוקדם וכן

חדושי הרד"ל

ספרי כאן ועי' פרש"י בהעלותך שם : (מז) היה מחבר כולם כא' · כלומר תוכם ומחברם יפה פן בהתחברם כלם כא' יהיה א' מהקרשים יוצא מלולאותיו : (מח) אחד למדידה · כשהיה מחובר כאחד יהיה נמדד כאחד בשוה כאשר היה מדת כל היריעות כשהיו מחוברות לבדן שלא נתקמטו כלם : (מט) וא' למשיחה · לומר שלא היה צריך להמשח פעם אחרת כשנתחבר · ולטעמיה לעיל · וע' בז"ר שפי' בע"א : (נ) וימשחם משחם כו' · ספרי וש"נ : (נא) לכך נאמר ויקריבו כו' · שנתנחמו על כו' · דרש ניס ויקרבו שהיו נוחין ווי על העבר ונזדרזו להביא עתה : (נב) אר"ה כנגד ו' מצות כו' · ונראה שכל

מתנות כהונה

ביום השמיני מעמיד ומושחו ופורקו : והניף אהרן וגו' · והזיה ותגלחת כבר למדם בסמוך : ובפירוק [ובמשיחה גרסי'] : מאיזה דבר נאמר כו' · כלומר מאי טעמא ולאיזה דבר נאמר : שבמשיחתן של אלו · גרסינן ולעיל ראיתי הכי בהדיא : מבחוץ ומבפנים · כ"ז במנחות בפרק כל המנחות : תדע לך · שלא נמשחו שהרי לא היו מקדשין את הנעשה בתוכו : ולא אמר לנשיאים · בפני עצמם : [הכי גרסינן היה רע בעיניהם על שלא אמר להם להביא] : פורח כו' · בתמיה : שבטו של יששכר · במדרש חזית יליף ליה מקרא בפסוק יפה את כתרצה : [ה"ג באיזו צד בצד שהיה עולה ויושב עלה לישב על מעלה ראשונה :

ה"ג

פירוש מהרז"ו

בהזאה היו שוים ולא במשיחה : בין עיניו · עי' במסכתא דמילואים בת"כ סדר צו כל זה : ישראל נתקדשו · לעניים שיוכלו להביא קרבן ולאכלו נתקדשו בפרת חטאת היינו בהזאת אפר חטאת נטהרו מטומאתם : בהזיה מנין ולקחו פר · כאן חסר וכן צ"ל בהזיה מנין הזה עליהם מי חטאת בתגלחת מנין והעבירו תער על כל בשרם בקרבן מנין ולקח פר בן בקר בתנופה מנין והניף אהרן וכל זה מפורש בריש סדר בהעלותך : בפירוק מנין · כבר דרש על פירוק לעיל סימן זה ממ"ש כלות משה להקים וכאן הביא ראיה שבשעת הפירוק היה ג"כ קודש מפסוק זה כבלע את הקודש היינו בשעה שכיסו כל הכלים בעת פירוקו כמפורש בתורה סוף סדר במדבר : ראשון שנמשח · שהרי בהכרח היה מושח כל כלי וכל קרש וכל יריעה בפני עצמה ומפסוק זה וימשח אותו ויקדש אותו משמע שכל מה שמשח תחלה קדש מיד קודם שמשח אחרים ת"ל בפסוק זה וימשחם ויקדש אותם ללמד שקדשו כלם יחד במשיחת האחרון וע"פ מדה יו"ד שתי משיחות תחלה כל אחד ואח"כ כלם יחד : משיחה בעוה"ז וכו' · ה"ג בספרי רבי אומר וימשחם וימשחם ויקדש אותם למה נאמר והלא כבר נאמר וימשח אותו ויקדש אותו מגיד שמשיחתן של אלו הוקדשו כל הכלים לעתיד לבוא וע"ז מורה הב' משיחות אחד בעוה"ז ואחד בעוה"ב ועי' לקמן פרשה י"ד סימן י"ג שמ"ר פר' ע"ו סימן כ"ד סנהדרין דף י"ד : ודכוותי' ובו' עד וה"א · צ"ל בהכרח דכאן חסר וכצ"ל ויחבר את היריעות בעוה"ז ויהי המשכן אחד לעתיד לבוא שהרי על זה אמר דכוותי' כמו שדרש על פסוק וימשח וימשחם אחד בעוה"ז ואחד בעוה"ב כך דרשו כאן ויחבר וגו' הרי שנעשו אחד ומה ת"ל ויהי המשכן אחד אלא לדרוש לעוה"ב : אחד למדידה · דורש שלכך כתוב וימשח וגו' וימשחם וגו' הראשון למדידה שמדד כל כלי שתרגם מדה משיחה מדה אחת לכל היריעות תרגם משחתא חדא שמדד המשכן והקרשים והכלים אם נעשו כשיעור המפורש אבל כל אחד ומשיחה הב' למשיחת השמן : מבחוץ ומבפנים · ספרי כאן וע"כ כתוב שתי משיחות : מדות הלח · מפני הגודש שנשפך על אחורי הכלי ודופנותיו מבחוץ ואם לא יקדש אחורי הכלי יפסול גם מה שבפנים שהכל חיבור אחד : ממושבותיכם תביאו · ולא כתב כאן קודש לה' עד פסוק כ' והניף וגו' קודש לה' שקודש לכן לא היו קודש אע"פ שנמדדו בכלי קודש הרי שלא נמשחו מדת היבש : טז ולהקריב תחלה · ספרי כאן וכמ"ש כאן פסוק יו"ד ויקריבו הנשיאים את חנוכת המזבח ביום המשח אותו היינו מיד ביום ראשון ובמלאכת המשכן נתעצלו שפסוק והנשיאים הביאו שמות ל"ה כ"ז כתוב לבסוף אחר שהביאו הכל : כל נדיב לב · שמות ל"ה ה' ולא הזכיר הנשיאים ביחוד כי רע היה בעיניהם שיהיו שוים לכל העם : בבוקר בבוקר · שמ"ר פר' מ"א סימן ב' ושם מבואר לעיל פר' א' סי' יו"ד : והנשיאים הביאו · את אבני השוהם לאפוד ולחושן עי' שמ"ר פר' ל"ג סימן ח' ויק"ר פר' א' סימן ו' : שכבר צוה משה · משמע שהנשיאים הביאו אחר ההכרזה ובאמת שפסוק והנשיאים כתוב הרבה קודם ההכרזה ועיקר ההוכחה על שכתוב תחלה נדבת כל איש ואשה ואח"כ והנשיאים הביאו ועוד שנדבת הכל היה מה שהוצרך למשכן והנשיאים לא הביאו רק מה שצריך לבגדים ולזה דרשו שבהכרח שלא היה אפשר שיביאו לנדבת המשכן על שאחרו עד אחר ההכרזה שעל כן הוכרחו להביא דברים אחרים שלא עלו על דעתם להביא הרי בהכרח ג"כ שפסוק והנשיאים מקומו ע"פ מדה ל"ב אחר ההכרזה : שבטו של יששכר · לקמן פר' י"ג סימן ט"ז : לכך כתיב ויקריבו · ופסוק זה מיותר ולא פירש מה הקריבו ובפסוק הסמוך מפורש ויביאו את קרבנם וגו' ויקרבו אותם לפני המשכן ולזה דרשו שמ"ש ויקריבו נשיאי ישראל פי' שקרבו עצמם בזריזות לחפש ולחקור מה שעליהם לעשות עד שזכו שבעבור המחשבה הטובה וההכנה שיכתב עליהם נשיאי מלא כי בתחלה נתרחקו עד שנכתב והנשיאים חסר ב' יודין ועי' שמ"ר פ' ל"א סימן י"ז על פסוק נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו : שהיו הדיוטות ונתמנו · מחמת עשרם ת"ל ראשי בית אבותם שבכל שבט היה כמה בתי אבות והגדול הזקן בבית אב היה ראש בית אב ונעשה נשיא השבט וא"כ יש לטעות עדיין שיש עוד ראשי אבות המטות גדולים מזה שנעשה נשיא ת"ל הם נשיאי המטות שנתמנה לנשיא היה בית אב שלו גדול מכל בתי אבות והוא הגדול מכל בית אב שלו נמצא שהוא בעצמו הגדול שבשבטו אף בלא הנשיאות ונתמנה נשיא בשבטו בעבור שראוי לכך שאין גדול ממנו בשבטו גם דורש שמ"ש הם נשיאי המטות שייך למ"ש תחלה הם נשיאי בית אבותם שגם אבותם היו נשיאים וגדולים נמצא שהם נשיאים בני נשיאים ומ"ש הם העומדים על הפקודים דורש העומדים שהיו עומדים כבר וממונים עליהם במצרים לשוטרים ועומדים עליהם להשגיח שיעשו מלאכתם באמונה והוכו עליהם ומ"ש על הפקודים היינו על המנין הדגלים כמ"ש ריש במדבר ואתכם יהיו איש איש למטה וגו' פקודיהם וגו' אבל כל שבט : יז שש כנגד שי"ב · לעיל פר' ג' סימן ח' וכל אלו שהושב הם ע"פ מדת מנגד : לא ירבה לו נשים · בכתוב בא הסדר סוסים נשים כסף וזהב כי היזק הרבות הסוסים הוא היזק כללי שלא ישיב את העם מצרימה והיזק הנשים הוא פרטי אך מזיק יותר מכסף וזהב כי יצר של חי מדבר יותר גדול מיצר של דומם כסף וזהב והמדרש הושב לפי חשיבות המינים תחלה מדבר ואח"כ חי ואח"כ דומם גם תאות נשים גדולה מהכל ותאות סוסים גדולה מתאות ממון ע"כ מונה ע"פ מדה ל"א : ושש מעלות לכסא · צ"ל שנאמר ושש מעלות לכסא ד"ה ב' ט' י"ח ועי' ד"ר פר' ה' סימן ו' באו"א ועיין מדרש אסתר פסוק כשבת המלך : באיזה צד · פי' באיזה צד היו המעלות : כנגד ו'

ידי משה

ישראל · שהמשכן ומקדש יתמשכנו ע"י ישראל וע"ז אמר מה טובו פי' שהוא טובה לישראל כמו שאחז"ל על שכילה חמתו על עצים ואבנים ולא על ישראל ת"ו : וימשחם משיחה בעוה"ז ומשיחה לעוה"ב · פי' להורות שהמשכן נגנז כמו שאחז"ל משכן וקרשיו וכל כליו נגנזו וזה מרומז בפסוק זה משיחה לעוה"ב פי' שהמשיחה קיים לעוה"ב ומרומז זה בתיבת וימשחם וק"ל : משכן זה פורח באויר הוא · פי' בעל מ"כ לשון בתמי' הוא וקשה לי מנלי' דילמא יהיה כמו הארון שהיו נושאים אותו הלוים ועוד קשה למה דוקא שבט יששכר נתנו להם עצה זו ונ"ל לפי דאיתא לקמן שנתנה להם הוי' שיהיו

נשמטת

קיימים לעולם ואיתא במדרש שמואל עץ חיים למחזיקים הפי דברים ק"ו ומה שוורים קיימים ע"י שנשאו את כלי המשכן המחזיקים את התורה עאכ"ו וידוע שזבולן היה מספיק מזוני לשבט יששכר כדי שיתעסקו בתורה ועי"ז נתברכו שבט זבולן וא"כ ה"ק שבט יששכר נתנו עצה לזה הדבר וכך אמר לו המשכן פורח באויר פי' שעתיד לגנוז אלא התנדבו עגלות ושוורים ואז יהיו קיימים לעולם ושבט יששכר אמרו זה שהם יודעים שדבר זה הוא באמת ובעין כאשר נתהוה להם עם שבט זבולן ודו"ק כנ"ל :

שבוא

יפה תואר

ס' לשאת את משה מאצלו כדי שידעו ישראל שהקב"ה אמר אנכי ה' אלהיך וק"ל : [ולשני בקרים שהיאו שנאמר כו' דא"א לפרש בבקר בבקר על המשך הזמן וכמו וילקטו אותו בבקר בבקר דהא כתיב מרבים העם להביא וגו' אל יעשו עוד · וע"כ בימים מועטים הביאו הכל · ומאחר שלא פירש הכתוב כמה ימים אין לנו אלא ב' דמיעוט ימים שנים] :

לו נשים עלה לישב על מעלה שניה הכרוז יוצא ואומר לו (סס) לא ירבה לו סוסים עלה לישב על מעלה שלישית הכרוז יוצא ואומר וכסף וזהב לא ירבה לו מאד עלה לישב על מעלה רביעית הכרוז יוצא ואומר לא תטה משפט עלה לישב על מעלה חמשית הכרוז יוצא ואומר לא תכיר פנים עלה לישב על מעלה ששית הכרוז יוצא ואומר לא תקח שוחד בא לישב על כסאו וידות מזה ומזה עד מקום השבת כיצד שרביט של זהב נתון נתלה מאחריו ויונה בראשו ועטרה של זהב בפי יונה ויושב תחתיה בשבת נוגעת ואינה נוגעת · [א] ו' עגלות כנגד ו' רקיעים ולא ז' הם אמר ר' אבין הן דמלכא שרי טומיקין שש עגלות צב מהו צב דומות (נג) לקליינין צב ר' ישמעאל אומר אין צב אלא מצוירות [ב] צב אין צב אלא מטוקסות שלא היו מחוסרות כלום צב רבי אומר אין צב אלא (נד) קמירות וכמנסקי פסקאות היו מחופות ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' וגו' צב ר' שמעון אומר אין צב (נה) אלא צמודות שנאמר (ישעיה מט) והביאו בניך בחוצן וגו' (נו) תני בשם ר' נחמיה כמין כמרוסא היו כיפין עשויות רבי נחמיה אומר היו (נז) כצבעו של רקיע ושנים עשר בקר כנגד שנים עשר שבטים וכנגד שנים עשר מזלות (כג) (נח) שומע אני עגלה על כל א' וא' ת"ל עגלה על שני הנשיאים (כד) שומע אני שני שוורים לנשיא א' ת"ל ושור לא' (נט) מפני מה לא הביאו חציין עגלות וחציין שוורים מפני שהיו יראים שמא ימות שורו של א' מהם או שמא תשבר עגלה של א' מהם (ס) ונמצא אותו השבט אין לו חלק במשכן: יח ויקריבו אותם לפני המשכן מלמד (סא) שהביאום ומסרום לצבור באו ועמדו לפני המשכן ולא קבל מהם עד שנאמרה לו מפי הגבורה קח מאתם הה"ד ויאמר ה' אל משה לאמר קח מאתם וגו' מהו לאמר תני רב הושעיא אמר לו הקדוש ברוך הוא משה צא ואמור להם (סב) דברי כבושים ודברי נחמות קח מאתם באותה שעה (כה) היה משה מתיירא ואומר תאמר שמא נסתלקה ממני רוה"ק ושרתה על הנשיאים א"ל הקב"ה משה אילו להם הייתי אומר שיביאו לך הייתי אומר שתאמר להם אלא כך מאתם היה הדבר הא הסכימה דעתם לדעת העליונה והיה משה מתיירא ואומר תאמר (כו) שמא אחת מן העגלות נשברה או א' מן השוורים מת ונמצא קרבן של נשיאים פסול אמר לו הקב"ה והיו לעבוד את עבודת אוהל מועד ניתן להם הוויה שיהיו קיימים לעולם (סג) עד היכן היו קיימים [ג] ר' יודא בשם ר"ש בר ר' נחמן ור' הוניא בשם בר קפרא אמר עד שבגלגל שוורים זבחו והיכן הקריבום ר' אבא בר כהנא אמר בנוב הקריבום ר' אבהו אמר בגבעון הקריבום (כז) ר' חמא בר ר' חנינא אמר בבית העולמים הקריבום א"ר לוי טעמיה דר' חמא ב"ר חנינא דכתיב (מ"א ח) ויזבח (המלך) שלמה את זבח וגו' תני בשם ר"מ עד עכשיו הן העגלות והפרות קיימות ולא הוממו ולא הזקינו ולא הטריפו ולא נשברו והלא דברים ק"ו מה אם העגלות שנדבקו במלאכת אוהל מועד ניתן להם הוויה עד שיהיו קיימות לעולם ישראל שהם דבוקים בהקב"ה עאכ"ו שנא' (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם וגו' · ונתת אותם אל הלוים איש כפי עבודתו לפי טורח משאו הרבה לו עגלות להקל ממשאו: יט ויקח משה את העגלות וגו' (סד) הרי משה נוטלן ומחלקן לפי דעתו · את שתי העגלות וגו' לפי שלא היה עבודת בני גרשון כי אם יריעות האוהל והמכסאות (כח) והמסך והקלעים (סה) והמיתרים שהיו מעמידים בהם היריעות ראשי המיתרים האחד היה קשור ביריעות וראשיהם השני היה קשור ביתדות והיו נועצים היתדות בארץ כדי שלא יגלול הרוח ליריעות לפי שלא היתה עבודתם כבדה נתן להם שתי עגלות בלבד אבל לבני מררי שהיתה עבודתם קשה וכבידה קרשים ובריחים ועמודים ואדנים ויתידות ומיתרים לכל כליהם ולכל עבודתם נתן להם ארבע עגלות הה"ד ואת ארבע העגלות וגו': כ ולבני קהת לא נתן וגו' · (סו) ר' נתן אומר מכאן נתעלם מעיני דוד שלא נשאו הלוים את הארון אלא בעגלה חדשה שנאמר (ש"ב ו) וירכיבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה וגו' ויחר לדוד על אשר פרץ ה' פרץ בעוזא אמר אחיתופל לדוד לא היה לך ללמוד מן משה רבך שלא נשאו הלוים את הארון אלא בכתף שנאמר (במדבר ז) ולבני קהת לא נתן וגו' (כט) הרי דוד משלחן ומעלן בכתף שנאמר (ד"ה א טו) ויקרא דוד לצדוק ולאביתר הכהנים וללוים לאוריאל עשיה ויואל (ל) עד כמשפטם ביד אהרן אביהם כאשר צוה משה בדבר ה' והיכן צוה ולבני קהת

מסורת המדרש א ילקוט נשא רמז תשי"ג · ב עי' ירושלמי שבת פרק א' הלכה א' · ספרי פיסקא מ"ס · ילקוט ישעיה רמז סע"ב · ג ילקוט מלכים רמז קנ"ב · מדרש תהלים פרשה ק"א · לא

חדושי הרד"ל

אלו עיקרן נאמר באסתר רבה פ"א על כסא שלמה (ואפשר גם כאן גרסינן אתלה ו' כנגד ו' מעלות לכסא ואח"כ הא דאמר ר"ה וכל המאמר) : (נג) לקליינין · פירוש הערוך ערך קליגון אל הקובה ת"י לגו קילא (וכמו קילוין שבס' נח ע' ערך קל האחרון ופי' טינדא בלע"ז והוא אוהל בלשון לאט"ן ע"ע טנדס) : (נד) קמירות וכמין סקפסינאות · כצ"ל וכעין זה הגי' בילקוט ע' ערוך ערך סקפסס · שפי' במ"ע שם עגלת צב מכוסה מן הרוח וגשם : (נה) אלא צמודות כו' בניך בחוצן · ות"י בליבייא שפי' בעגלת צב כמ"ש בערוך : (נו) תני בש"ר נחמי' כו' · ירושלמי ריש שבת : (נז) כצבעו של רקיע · עמ"כ ועדיין אין רמז לצבע רקיע דוקא · גם קשה שהניחה בש"ר נחמיה · לכן כמדומני שט"ס יש כאן וכצ"ל כעין כמרוסא היו כיפין היו עשויות כקובתו של רקיע והוא פי' על כמרוסא שהוא תני כיפה הגולה · (לשעבר היה משה עומד כו' · בפסיקתא מ' במאמר זה שלאחר שהוקם המשכן היה כן · וכ"ע מהברייתא דת"כ שבסוף סדר זה שציין המ"כ ע"ש) : (נח) שומעני עגלה כו' עד ת"ל ושור לאחד · לשון ספרי : (נט) מפני מה לא הביאו חציין כו' עד ומסרום לצבור · לשון ספרי זוטא הובא בילקוט : (מפני מה לא הביאו חציין כו') · שכן היה נאה יותר שתהיה עגלה א' קרבן של א' וכנגד זה היו חציין מביאי' כ"א ב' שוורים (ולשון שמא ימות שורו לאו דוקא אלא ר"ל ימותו ב' השוורים) : (ס) ונמצא אותו השבט אין לו חלק כו'

וכן

ולכן נזדרזו להיות לכ"א חלק בשניהם בעגלות ושוורים : (סא) שהביאום ומסרום לצבור · ערפ"ד דשקלים ובמל"מ פ"ד מהל' שקלים · ובילקוט הגי' שלקחום בדמים ומסרום כו' · ובשה"ר הגי' שור לא' שלא לקחום בדמים כו' ע"ש · ועי' בז"ר : (סב) דברי כבושים ודברי נחמות · הלשון דברי כבושים פירושו כמ"ש דברי תוכחה ואין לו ענין לכאן · ובילקוט בשם פסיקתא הגי' דברי שבח ועי' בשה"ר פ"ו תשלום המאמר מה היו דברי שבח · ולדעתי עיקר הגי' נ"ל דברים טובים דברים נחומים כלשון מקרא (זכריה א') : (סג) עד היכן היו קיימים כו' · ילקוט ואתחנן רמז תתכ"ד בשם ילמדנו והביאום התוספות זבחים כ"ע ב' : (סד) הרי משה נוטלן ומחלקן כו' · פי' שהקב"ה א"ל איש כפי עבודתו סתמא ומשה מדעתו הבין כוונת ה' כיצד לחלקם : (סה) והמיתרים שהיו מעמידים בהם היריעות כו' · ע"ל פ"ו ומש"ש בס"ד ונראה שט"ס כאן ומיתרים אלו צ"ל בבני מררי ע"ש : (סו) רנ"א מכאן נתעלם כו'

חדושי הרש"ש

וכן לקמן בסו' מעלות : (כג) שומע אני עגלה על כל אחד ואחד · פי' ולא התנדבו רק ששה נשיאים (ז"ר) : (כד) שומע אני ב' שורים לנשיא אחד · ובספרי הגי' שור על שני הנשיאים : (כה) היה משה מתיירא ואומר שמא נסתלקה ממני רוה"ק ושרתה על הנשיאים כו' · פי' שהיה סבור שדבר ה' הי' אליהם שיביאו מה שהביאו · ואליו לא גלה השם מקודם : (כו) שמא אחת מן העגלות נשברה והוא בינוני : (כז) ר"ח ב"ר חנינא אמר בבית העולמים הקריבום כו' ויזבח המלך שלמה כו' · המפרשים למלכים טעה כי המכוון על הקרא דד"ה ב' ז' ה' · ודייק מדכתיב את זבח הבקר בה' הידיעה (ובמלכים לא כתיב ה') ע"כ יכוון על הבקר הנודע והנזכר כבר וכ"ה להדיא בחזית והמ"כ ל"ד שם : (כח) והמיתרים שהיו מעמידים בהם היריעות ראשי המיתרים כו' · עי' ברא"ש הסדר דמפרש שם המדרש בענין אחר : (כט) הרי דוד משלחו ומעלו בכתף כצ"ל וכ"ה בספרי : (ל) עד כמשפטם ביד אהרן כו' · מקרא בד"ה א' כ"ד י"ט אמנם שם לא איירי בנשיאת הארון · לכן נראה להגיה עד כמשפט וגו' כאשר צוה משה בדבר ה' והיכן כו' (ק"א) :

מתנות כהונה

ה"ג על מעלה רביעית הכרוז יוצא ואומר לא תטה משפט עלה לישב על מעלה חמשית הכרוז יוצא ואומר לא תכיר פנים עלה לישב על מעלה ששית הכרוז יוצא ואומר לא תקח שוחד : ה"ג על כסאו [וידות מזה] : מאחריו · מאחר הכסא : ויושב תחתיה בשבת · במקום מושבו : נוגע · העטרה : הן דמלכא שרי · היכן שהמלך שורה ושוכן : טומיקין · פי' הערוך מכובד פ"א כסא המלך הוא ואינו מן המנין : לקליינין · לקליעות וה"ג בילקוט בהדיא : מטוקסות · מתוקן על מתכונתו עי' ערוך ערך טקס : אלא קמירות גרסי' ופי' עגולות כמו כיפה כדי שלא ישתברו כלי שרת והכי גרס בהדיא במדרש חזית · ועי' ערוך ערך קמר השני שגרס קומריסאות וה"ג ג"כ בילקוט ובמדרש חזית : וכמנסקי פסקאות · ה"ג ג"כ בספרי ופירושו לא מצאתי ולפי הענין הוא כיסוי כמין כילה שעל עגלות השרים : במרוסא · במדרש חזית בפסוק יפה את כתרצה גרס קמריטון ונראה שהוא קליעה של מין עץ קל ודק כקרומת הקנים כדי שלא ישבר בו כלי הקדש : כצבעו של רקיע · דרש צב כמו צבע : [שמא תשבר עגלה גרסינן] : ה"ג מלמד שהביאום ומסרום לצבור · ועי' במדרש חזית : [ולא קבל מהם עד שנאמר לו גרסי'] : אלו להם כו' · אם אני צויתי על הבאתם על ידך הייתי מצוה אותם שתאמר להם : הויה · גהיו קדייק וכן הוא בילקוט ואתחנן : שבגלגל שוורים כו' · פסוק הוא בהושע סי' י"ב ודריש ליה שזבחום והקריבום שם לעבודת כוכבי' מדכתיב שוורים סתם וכן הוא במדרש חזית ובשוחר טוב : והיכן הקריבום · י"ל דמלתא באפי נפשיה הוא ולא סבירא ליה שבגלגל הקריבו ובשוחר טוב לא גרס ליה : ה"ג ויזבח המלך שלמה את זבח הבקר · ועי' במה שכתבתי במדרש חזית בפסוק יפה את כתרצה ותמצא נחת : ה"ג העגלות והפרות קיימות · וה"ג במדרש חזית בפסוק יפה את כתרצה דאלו פרות הפלשתים מיד הקריבו לקרבן ככתוב בספר שמואל : [ה"ג קיימות לעולם ישראל שהם כו' : ה"ג על אחת כמה וכמה שנא' ואתם] :

למלאכת

פירוש מהרז"ו

רקיעים · ויק"ר פר' כ"ט סימן י"א ועי' כל מאמר זה בשי"ר פסוק יפה את רעיתי : צב אלא מצוירות · נבועות ע"פ מדת ממעל והוא בספרי : מטוקסות · מתוקנות ומצויינות מלשון טכיון ורצון ע"פ מדה הנ"ל : והביאו את כל אחיכם · ובצבים ובפרדים ישעיה ס"ו הרי שהם עגלות של שרים : אלא קמורות · בערך קמר ב' בל"י קורין לעגלות צב קמרון והוא כמין קובע ע"ש וכן הוא ענין קמרוסא שמ"ש צב על שדומה לצורת הצב שכתוב בתורה החולד והעכבר והצב שקורין טערפאחה שיש על גביו כמו קובע עגולה של עצם ובתמונה זו היו העגלות עי' שי"ר פסוק יפה את וגו' הנ"ל : כצבע של רקיע · דורש צב צבוע ע"פ מדת ממעל ושם כנגד רקיעים שם כנ"ל וא"כ גם הנביע שלא פירש איזה נביע למוד הוא מענינו כצבע רקיע הנ"ל : שמא ימות שורו · ועתה אם ימות השור הרי יש לו חלק בעגלה ואם תשבר העגלה הרי יש לו חלק בשור : ויקריבו אותם לפני המשכן · הרי כבר כתוב ויביאו את קרבנם לפני ה' א"כ מ"ש ויקריבו וכו' מיותר ודורש ללמדנו שמסרום לציבור : יח באו ועמדו לפני המשכן · מדכתיב מיד ויאמר ה' אל משה לאמר קח מאתם אנו יודעים שלא קבלם משה מקודם והמאמר בספרי כאן וסיים הא הסכימה דעתם לדעת עליונה וכדלקמן : דברי כבושים דברי נחמות · כמ"ש קחו עמכם דברים עי' ב"ר פר' י"ו סימן ה' וש"כ ובשי"ר שם דף ל"ב איתא דברי שבח דברי נחמות א"ר הושעיא מעלה אני עליכם כאלו כבר הייתי צריך לסבול בו עולמי והבאתם לי כמ"ש פר' זו סימן י"א שהוקם העולם עם המשכן ודומה שהעגלות נושאות העולם עם המשכן וגם כאן בעל המאמר ר' הושעיא וחסר כאן : אלו להם הייתי אומר · שהייתי מצוה עליהם שיעשו כן הייתי מצוה לך שתאמר להם כמו כל המצות שנאמרו על ידיך אלא מעצמם עשו בדבר שהוא לצרכם ולטובתם ואין זה שייך אליך : שיהיו קיימים לעולם · כדעת ר"מ בסמוך : שבגלגל שוורים זבחו · ובשי"ר שם הגירסא עד הגלגל הס"ד בהושע בגלגל שוורים זבחו הושע י"ב י"ב וכמ"ש שם ט' ט"ו כל רעתם בגלגל והיינו לעבודת כוכבים : בנוב הקריבו וכו' בגבעון · ובשי"ר שם הגירסא לוי אמר בגלגל ועל ג' דעות אלו אינו מביא ראיה וצ"ע מנין לו : עד עכשיו · כצ"ל מתיבת והיו : אם העגלות · עם הבקר כמבואר ודיבוק העגלות והבקר הוא דיבוק הגוף נתקיימו בגוף בעוה"ז ודיבוק ישראל בלב ונפש נתקיימו בעוה"ב : לפי טורח משאו · בני מררי טוען קרשים שמשאם גדול נתן להם ד' עגלות בני גרשון נושאים יריעות נתן להם ב' עגלות : יט והמיתרים שהיו מעמידים · לעיל פר' ד' סוף סימן ג' ושם מדבר בעת קיפולם על העגלות וכאן מדבר בעת שפרשו אותם על המשכן : ועמודים ואדנים ויתידות · שהיו מיתרים לבני גרשון ויתידות ומיתרים לבני מררי כמפורש ברים נשא ועי' רש"י שם : כ ר' נתן אומר · ספרי כאן ועי' לעיל פר' ד' סימן כ' כל הענין : ויקרא דוד לצדוק · עד כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט עד וישאו בני הלוים את ארון האלהים כאשר צוה משה וגו'

ידי משה

[illegible]

לא נתן וגו' הא לא חידשו הלוים כלום אלא הכל מפי משה ומשה מפי הקב"ה: **כא** ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח וגו' מגיד הכתוב כשם שהתנדבו הנשיאים למלאכת המשכן כך נתנדבו לחנוכת המזבח ויקריבו הנשיאים את קרבנם וגו' באו ועמדו לפני המזבח ולא קבל מהם משה עד שנא' לו מפי הקב"ה יקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח ועדיין לא היה משה יודע כיצד יקריבו אם למסעות אם לתולדות עד שנא' לו מפי הקב"ה יקריבו אותם למסעות ועדיין לא היה משה יודע כיצד יקריבו אם כולם כאחד אם כל אחד ואחד יומו עד שנא' לו מפי הקב"ה כל אחד ואחד יומו שנא' נשיא אחד ליום והלא נשיאים היו מתנדבין ולא הדיוטות מה ת"ל נשיא אחד ליום לפי שהיה נחשון מלך והוא הקריב תחלה לא יאמר הואיל והקרבתי תחלה אקריב עם כל אחד וא' ביומו לכך נאמר נשיא אחד ליום • וי"א בשעה שא"ל הקב"ה למשה נשיא אחד ליום אמר להם משה לנשיאים לכולכם א"ל הקב"ה שתקריבו אבל לא נאמר לי מי יקריב ראשון נתנו עיניהם בנחשון (סז) [א] זה קידש שמו של הקב"ה על הים זה ראוי להוריד את השכינה והוא יקריב ראשון לכולם וכן עשה הדא הוא דכתיב ויהי המקריב וגו':

פרשה יג א ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו נחשון וגו' הה"ד [ב] (תהלים נא) הטיבה ברצונך את ציון וגו' אז תחפוץ זבחי צדק וגו' לפי שבמדבר בהקמת המשכן הקריבו לחנוכת המזבח קמעה כמה דתימא קרבנו קערת כסף וגו' כף אחת וגו' פר אחד וגו' שעיר עזים וגו' ולזבח השלמים וגו' הרי כל הקרבן למה הדבר דומה (א) למלך שיצא לדרך והיו מביאים לפניו סעודה לפי הדרך ולפי הפונדק אמר להם המלך כך אתם מכבדים לי וכך אתם נותנים לי איני מלך ואיני שולט במלכות אמרו לו אדונינו בדרך אנחנו ולפי הדרך ולפי הפונדק הכנסנו לך כשתכנס למדינה ותכנס לפלטרין שלך תראה כמה אנו מכבדין אותך כך כשהוקם המשכן הקריבו לו הנשיאים דורון וקרבן קערה ומזרק וכף פר אחד וגו' ושעיר עזים וגו' ולזבח וגו' אמר להם הקב"ה כך הוא כבודי אמרו לו רבון העולמים במדבר אנו נתונים ולפי המדבר הקרבנו לפניך כשתכנס לפלטרין שלך אתה רואה כמה קרבנות וכמה פרים נקריב לפניך הה"ד הטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים אז תחפוץ זבחי צדק אז יעלו על מזבחך פרים ולא פר אחד וכן את מוצא בשלמה שבנה בית המקדש ובקש להקריב לחנוכת בית המקדש ראה מה כתיב שם (מלכים א ח) ויזבח שלמה את זבח השלמים וגו' (א) וכן בימי עזרא והקריבו לחנוכת בית אלהא דנא תורין מאה דיכרין וגו' הוי הטיבה ברצונך את ציון וגו' אז תחפוץ וגו': **ב** ויהי המקריב וגו' הה"ד (שיר ד) עורי צפון ובואי תימן וגו' (ב) היה רבי יוסי אומר אימתי התחילו מלואים בכ"ג באדר ובא' בניסן שלמו ימי המלואים וכל ז' ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן וכל בקר ובקר מקריב קרבנותיו עליו ופירקו בשמיני העמידו ולא פירקו שנא' (שמות מ) ויהי בחדש הראשון בשנה השנית בא' לחדש הוקם המשכן ואותו יום שמיני א' בשבת היה וראש חדש של ניסן היה בו ביום עמד אהרן ובניו ורחצו ידיהם ורגליהם מן הכיור עבדו את עבודתם וסדרום על הסדר בו ביום הקריבו ישראל תמידים נדרים ונדבות חטאות ואשמות בכורות ומעשרות על אותו היום הוא אומר עורי צפון ובואי תימן וגו' • עורי צפון [ג] זו עולה שנשחטת בצפון• ובואי תימן אלו שלמים שנשחטים בדרום • הפיחי גני זה אהל מועד • יזלו בשמיו זה קטרת הסמים • יבא דודי לגנו זה השכינה • ויאכל פרי מגדיו אלו הקרבנות • באתי לגני אחותי כלה זה יום שמיני אריתי מורי עם בשמי (ג) זה לבונת הקטרת ולבונת המנחה אכלתי יערי עם דבשי זה אברי העולה ואמורי קדשי קדשים שתיתי ייני עם חלבי אלו הנסכים ואימורי קדשים קלים • אכלו רעים זה משה ואהרן • (ג) שתו ושכרו דודים זה כנסת ישראל • ר"א ור' יוסי ברבי חנינא רבי אלעזר אמר [ד] שלמים הקריבו בני נח ר' יוסי בר' חנינא אמר עולות הקריבו בני נח מתיב ר"א לר' יוסי בר' חנינא והא כתיב (בראשית ד) והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן דבר שחלבו קרב מה עבד לה ר' יוסי ב"ר חנינא מן שמניהון מתיב ר"א לר' יוסי ב"ר חנינא (שמות כד) וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים מה עבד לה ר' יוסי בר ר' חנינא שלמים בעורן בלא הפשט ובלא נתוח מתיב ר"א לר' יוסי בר חנינא הא כתיב (שם יח) ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים • עולה זו עולה • זבחים אלו זבחי שלמים מה עביד לה ר' יוסי בר חנינא כמאן דאמר לאחר מתן תורה בא יתרו • (ג) רב אמר אתפלגות רבי אלעזר ור' יוסי בר חנינא חד אמר קודם מתן תורה בא יתרו ואחרינא אמר לאחר מתן תורה בא יתרו א"ר חמא א"ר חנינא מ"ד קודם מתן תורה בא יתרו כמ"ד שלמים הקריבו ומ"ד לאחר מתן תורה בא יתרו כמ"ד עולות הקריבו • הדא מסייע לרבי יוסי בן חנינא עורי צפון זו עולה שנשחטה בצפון • מהו עורי דבר שהיה ישן ונתעורר ובואי תימן אלו שלמים שהם נשחטים בדרום • מהו ובואי דבר שהוא בא לחדש • רבי אבא בריה דרבי פפי ורבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר אף הדין קריה

מסורת המדרש א סוטה דף ל"ו • פסיקתא רבתי פ"ז • אגדת בראשית פרשה ע"ד • פדר"א פרק מ"ב • מדרש תהלים מזמור ע"ו וקט"ו • ב תנחומא כאן • ד שה"ש פ"ה • ד ילקוט סדר בראשית • זבחים דף קי"ב •

חדושי הרש"ש

(א) וכן בימי עזרא והקריבו לחנוכת כו' דכרין וגו' כצ"ל והוא בעזרא ו' י"ז : (ג) שתו ושכרו דודים זו כנסת ישראל • עי' בחזית גי' אחרת : (ג) רב אמר איתפלגון ר"א וריב"ח כו' • במקומות שציין המ"כ ובחזית הגי' נשתנה לשבח ע"ע :

לכשיתעוררו

חדושי הרד"ל

עד נשיא א' ליום • ספרי : (סז) זה קידש שמו כו' הה"ד ויהי שמקריב ביום הראשון וגו' • שמעלמו נהיה זה שהקריב נחשון שהסכימו השבטים עליו ולא מפי הדיבור נצטוו • וכדומה שמקריב ביום הראשון דרש ביום כמו בים מי שהקריב ראשון לירד לים :

(א) למלך שיצא לדרך כו' • ויק"ר פ"ז : (ב) היה ר' יוסי אומר כו' • שע"ר פ"ז : (ג) זה הקטרת

פירוש מהרז"ו

וגו' ומ"ש כאן עד כשמשפט ביד אהרן אביהם משמע שהמדרש רוצה לחבר פסוק ויקרא דוד שהוא בד"ה א' ט"ו פסוק י"א י"ב י"ג י"ד ט"ו שהיה בתחלת מלכו עד פסוק כמשפטם ביד אהרן שהוא בד"ה א' כ"ד י"ט שהיה בסוף ימי דוד אך הענין שתחלה מביא המדרש פסוק ויקרא דוד לצדוק וגו' עד פסוק ט"ו כאשר צוה משה כדבר ה' בכתפים במוטות עליהם ועל זה אמר והיכן ציוה ולבני קהת לא נתן ועי' בספרי ומ"ש עד כמשפטם ביד אהרן אביהם הכנים ענין אחר בתוך הדברים דרך אגב כמבואר באריכות בברייתא דל"ב מדות מדה י"ז בפנים ובבאורי שם וכאן חסר ועי' רמב"ן בחומש כאן: **כא** למלאכת המשכן • העגלות והשורים וכנ"ל ריש סימן י"ח כך התנדבו כל הנשיאים קערות כסף ומזרק כסף וגו' כדמפרש אח"כ כל אחד ועמדו לפני המזבח והיה משה מסופק בג' ענינים א' אם יקריבו אם לא ב' באיזה סדר יקריבו ג' אם כולם ביום אחד או כל אחד ביום אחד וכל הענין בספרי כאן : אם למסעות אם לתולדות • הנה הב' ספיקות אם יקריבו אם לא ואם כולם כאחד או כל אחד ביומו אנו למדים ממ"ש ה' למשה נשיא אחד ליום וגו' יקריבו הרי שהיה מסופק בזה אך על איזה סדר יקריבו אינו מבואר מנא לן שהיה מסופק בזה ועוד יקשה שהרי ענין המסעות היה באחד לחודש השני וכאן היה באחד לחודש הראשון שעדיין לא נצטוו על מסעות הדגלים ובהכרח לומר שמאחר שאנו רואים שהקריבו הנשיאים כאן בסדר שנסעו בדגלים ולא כסדר תולדותם שמבואר בחושן ואפוד דעת חז"ל שהיה משה מסופק בזה עד שהודיע לו הש"י כמו שהודיע לו על ב' ספיקות הנ"ל גם נ"ע לפי מ"ש לעיל פ' ג' סימן א' גם ענין הדגלים לא צוה הש"י איך ילכו אלא שאמר לו הש"י שמעצמם ידעו סיעתו כמו שעשו במטת יעקב ואיך אמר כאן יקריבו אותם למסעות ויתכן שפירושו שכמו שהסיבו הקב"ה אלל המסעות שמעצמם יעשו כך אמר לו כאן שיעשו כמו שהיה במטת יעקב • ודעת היא אומרים שמאחר שאינו מפורש שנוה כן הרי שעשו מעצמם והסכימו לדעת רוה"ק כמ"ש ברים סימן י"ח אך בילקוט כאן איתא שנאמר ויהי אין ויהי אלא שנאמר לו מפי הקודש יקריבו למסעות ויתכן שהכוונה על מ"ש ויהי המקריב וכמו במעשה בראשית שכתוב ויהי כן שהיה כאשר אמר וכן כאן שכאשר אמר כן הקריבו הרי שאמר שכן יקריבו גם יתכן שפירושו כמ"ש לעיל פר' זו סוף סימן ו' רשב"י אומר דבר שהיה ופסק וחזר לכמות שהיה וכו' לפיכך כתיב ויהי וכן כאן שהיה סידור זה אצל מטת יעקב ופסק בחושן ואפוד ואחרי מספרים וחזר כאן לכמות שהיה כמ"ש לעיל פר' ב' סימן ח' הנ"ל ובספרי בפסוק ביום השני הקריב נתנאל בן צוער אין הקריב אלא שנאמר לו מפי הקודש הקרב למסעות ועל שתיבת הקריב מיותר דורש מזה ע"פ מדה ט' וממעל שנאמר לו הקרב והקריב : והלא נשיאים היו מתנדבים • פי' שהרי הענין מדבר בנדבת הנשיאים והיה די שיאמר אחד ליום ולא להזכיר עוד הפעם נשיא : זה קידש שמו • לקמן פר' י"ג סי' ז' :

פרשה יג סימן א קערת כסף אחת וכן כף אחת פר אחד שעיר עזים אחד ותיבת אחת ואחד מיותרים בכל הנ"ל אלא שהכתוב מתמיה שלחנוכות המזבח לא הקריבו כ"א אחת ואחד וכן ולזבח השלמים בקר שנים אילים חמשה : כשתכנס לפלטרין שלך • וכמפורש בתורה בסדר ראה והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו לשכן שמו שם שמה תביאו וגו' עולותיכם וזבחיכם וכשנצטוו על המשכן היה עיקר הכוונה על ביהמ"ק כמ"ש ועשו לי מקדש אלא שבתורה אינו מפורש באיזה מקום על כן הביא הפסוק של תהלים שמרמז במ"ש אז תחפוץ וגו' אז יעלו וגו' ולא קודם לכן היינו במשכן : ויזבח שלמה • בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף : תורין ק' • דכרין מאתן אמרין ארבע מאה : **ב** אימתי התחילו המילואים • מסכתא דמלואים בת"כ סדר צו בסופה סדר עולם פרק ז' ספרי פסוק ויהי ביום כלות משה פסיקתא רבתי פר' ה' סימן ד' לעיל פר' י"ב סוף סימן ט' והלשון כאן מס"ע שם. עד זו כנסת ישראל: יבוא דודי זו השכינה • שכל ז' ימי המילואים היו ישראל מתפללים שתרלה ותשרה השכינה בגנו הוא המשכן וביום השמיני באתי לגני כמ"ש וירא כבוד ה' אל כל העם וגו': אריתי מורי זה לבונה • שעל המנחה שצריך ללקטן מן המנחה שלא תתערב קורט לבונה בתוך הקומץ ואריתי הוא לשון לקיטה כמו מורה באחים עם בשמי הוא לבונה של קטורת שהיא מעורבת עם שאר הבשמים של קטורת וכנ"ל יזלו בשמיו זה הקטורת : ייני הוא יין של נסכים חלב הוא חלבי אימורי קדשים קלים שמקריבים החלב : זה משה ואהרן • כמ"ש בסוף סדר צו שחזה התנופה למשה היה למנה ובשר האיל והלחם לאהרן ולבניו : זו כנסת ישראל • ששמחו בשכינה ובקבלת הקרבנות כמו בשתיית יין ושכר : ר"א וריב"ח • ב"ר פר' כ"ב

מתנות כהונה

למלאכת המשכן • שהתנדבו העגלות : [עד שנאמר לו גרסי'] : למסעות • כסדר מסעיהם לדגליהם : זה שקידש וכו' • שהוא קפץ ראשונה לתוך הים כדאיתא במסכת סוטה פ' אלו נאמרים וע"כ נקרא נחשון ע"ש נחשול שהים כדאיתא לקמן פרשה י"ג :

פרשה יג איני מלך • בתמיה : כך הוא כבודי • בתמיה : ה"ג הוי הטיבה ברצונך : מעמיד את המשכן • ע"ל פ' י"ב סי' י"ט : שלמים הקריבו בני נח • מאמר זה בירושלמי בפ"ק דמגילה במשנה אין בין ובב"ר פרשה כ"ב ופרשה ל"ז ובויקרא רבה פרשת ט' ושם פרשתיו : שלמים • אף שלמים : כמ"ד עולות כו' • ולא שלמים ולפיכך הוכרח לומר שיתרו בא אחר מתן תורה דאל"כ היאך הקריב שלמים :

במה

ידי משה

במראות הצובאות וז"ל שארון זה היה עם שברי לוחות ולפ"ז טעה דוד וסבר שארון זה אינו נושא את נושאיו וטעה ג"כ טעה בזה ע"כ כשפרץ ה' בעוזא על שאחז בארון לפי שהיה לו ללמוד ק"ו שנושא את נושאיו עצמו לכש"כ וא"כ ע"כ שגם ארון זה נושא את נושאיו ע"כ ויתר לדוד כדאיתא לעיל שנשתנה פניו כתרדה שאז ידע שלא יפה עשה ודו"ק :

דבר שחלבו קרב • וא"ת והא נאסר לב"נ לאכול בשר עד שהותר לנח בילאתו מן התיבה ואם כן איך שהתורה מדברת על שם עתיד והורה לנו סימן שהביא קרבן זה שלעתיד הוא נאכל שבשר ואם קבלה נקבל • אמנם לי נראה דה"פ דאיתא בחוס' בס' ד' מיתות שלא היה דשאי בהמית בעל חי בשביל אכילתו משא"כ בשביל הקרבה אז היה מותר לב"נ לאכול בשר ודו"ק אבל מ"מ קשה לי • מאי מקשה בגמ' מן המלאכים שגלו לו בשר וטורכו בגמ' לשנות בטעם דתוקים ליבני הכי שהיה מן בשר

יפה תואר

נשחטת בצפון • פי' שבעזרה היתה נשחטת בצפון כדכתיב בה לפונה לפני ה' ואע"ג דבני נח לא היו רגילין בזה דלפונה לפני ה' ואין צפון בבמה קרי לעולה המתעוררת בשם צפון כיון דהשתא דינא הכי והא דאמרינן בגמ' תתנצר אותה שמעשיה בצפון ה"ם שמעשים עונות שדינם עבשיו בצפון : שהנחתום

נאמר באותו פעם בקרבן הבל מחלביהן דבר שחלבו קרב והבשר נאכל לבעלים וכמעתי אומרים דס"פ סהמים בעל חי בשביל אכילתו משא"כ שלמים

מסייע ליה לר' יוסי ברבי חנינא זאת תורת העולה היא העולה שהקריבו בני נח כדאתי לשלמים · זאת תורת זבח השלמים אשר הקריבו אין כתיב כאן אלא אשר יקריבו מכאן ולהבא במה מקיים ר"א קרייה דרבי יוסי בן חנינא עורי צפון ובואי תימן פתר ליה בגליות עורי צפון (ד) לכשיתעוררו הגליות שהן נתונות בצפון יבאו ויחנו בדרום · לכשיתעורר גוג שהוא נתון בצפון יבא ויפול בדרום (יחזקאל לט) ושובבתיך וששאתיך והעליתיך מירכתי צפון לכשיתעורר מלך המשיח שהוא נתון בצפון יבא ויבנה את בהמ"ק שהוא נתון בדרום כד"א (ישעיה מא) העירותי מצפון ויאת וגו' · ד"א עורי צפון מלמד שהרוחות עתידות להכנים קנאה זו עם זו רוח הדרום אומרת אני מביאה גלות תימן (ס) (ד) וגלות הגרה וכל הדרום ורוח צפון אומרת אני מביאה גלות צפון והמקום נותן שלום ביניהם והם נכנסות בפתח אחד לקיים מה שנא' (שם מג) אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי (ו) הביאי בני מרחוק וגו' · רבי חוניא בשם רבי בנימין בר לוי אמר לפי שבעולם הזה כשרוח צפונית מנשבת אין רוח דרומית מנשבת אבל לע"ל אמר הקב"ה אני מביא רוח אגרסטים לעולם ושתי הרוחות משמשות בו הה"ד אומר לצפון תני וגו' · ד"א עורי צפון וגו' לע"ל עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים בג"ע ואין צריכין לא בפלסמון ולא ראשי בשמים אלא רוח צפון ורוח דרום מכבדות וזוחלות כל ביסמני ג"ע ונותנים ריחם הה"ד (שיר ד) הפיחי גני זה כיבוד הגן יזלו בשמיו זה זילוף (שם) יבא דודי לגנו אומרים ישראל לפני הקב"ה וכי יש בעל הבית שיעשה סעודה לאורחים ולא יהיה מיסב עמהם יש חתן עושה סעודה למקוראים ולא ישב עמהם אם רצונך יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו אמר להם הקדוש ב"ה הריני עושה כשם שאתם מבקשים באותה שעה הקב"ה בא לג"ע הה"ד (שם ה) באתי לגני אחותי כלה וגו' (ה) אחותי שנתאחו לי בגלות כלה שנתכלו בגלות כמה דתימא (תהלים מד) כי עליך הורגנו כל היום וגו' לפיכך עתיד לקרותם אחותי שיהיו אחוים אצלו כלה כמה דתימא (איכה ב) כלילת יופי ואומר (ישעיה סא) וככלה תעדה כליה (ז) ואומר ותקשרים ככלה (שיר ה) אריתי מורי עם בשמי שנתמררו בגלות והיו מבשמים עצמם בקידוש שם שמים לכך עתיד הקב"ה לענגם בג"ע ולקטר לפניהם מכל הבשמים (שם) אכלתי יערי עם דבשי לפי שהערו ישראל נפשם למיתה בגלות כמה דתימא (ישעיה נג) תחת אשר הערה למות נפשו והיו עוסקים בתורה המתוקה מדבש לפיכך עתיד הקב"ה להשקותם יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית ולהרחיצם בנחלי חלב ד"א על שם (יואל ד) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים והגבעות תלכנה חלב וגו' (שיר ה) אכלו רעים אלו ישראל שעשו רצונו של הקב"ה בגלות ולא רצו להתערב באומות אלא שמרו בריתו של הקב"ה · ד"א אכלו רעים אלו בעלי מצות שתו ושכרו דודים אלו חכמי תורה (ו) ור' יוסי בר חמא דריש ליה להאי קרייה כולו עורי צפון במשכן עורי צפון ובאי תימן אלו עולות ושלמים שהעולות נשחטות בצפון והשלמים בדרום הפיחי גני זה המשכן מהו גני גנוני מה הכילה הזאת מצויירת במיני צבעונים כך היה המשכן מצוייר במיני צבעונין (שמות כו) תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר · יזלו בשמיו זה הקטרת · יבוא דודי לגנו א"ר חוניא [א] לימדתך התורה דרך ארץ שלא יהא החתן נכנס לחופה עד שהכלה נותנת לו רשות הה"ד יבא דודי לגנו ואח"כ באתי לגני [ב] ר' עזריה בשם ר' יהודה ב"ר סימון משל למלך שכעס על מטרונה וטרדה והוציאה מתוך פלטרין שלו לאחר זמן בקש להחזירה אמרה יחדש לי דבר ואח"כ הוא מחזירני כך לשעבר היה אדם שרוי בג"ע במחנה השכינה כעס עליו הקב"ה וגירשו ממחיצתו · כשיצאו ישראל ממצרים בקש הקב"ה להחזיר ישראל למחיצתו ואמר להם שיעשו לו משכן וישכן בתוכם כמה דתימא (שמות כה) ועשו לי מקדש וגו' · אמרו ישראל יחדש לנו הקב"ה דבר אחד שהוא חפץ להחזירנו אצלו מה הוא החידוש (ח) לשעבר היה הקב"ה מקבל קרבנות מלמעלן (בראשית ח) וירח ה' את ריח הניחוח ועכשיו יהיה מקבל קרבנות מלמטן הה"ד יבא דודי לגנו זו השכינה ויאכל פרי מגדיו אלו הקרבנות · באתי לגני אחותי כלה למה הדבר דומה למלך שאמר לבני המדינה שיבנו פלטר ובנו אותו והיו בני המדינה עומדים על פתח פלטר ומצעקים ואומרים יכנס המלך לפלטר מה עשה נכנס בפשפש ושלח להם הכרוז אל תצעקו שכבר באתי לפלטר כך כשעמד המשכן היו ישראל אומרים יבא דודי לגנו [ג] לפי שמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסלו ועמד המשכן מקופל עד ר"ח ניסן והיו ישראל אומרים הרי עשינו המשכן מתי תבוא השכינה ותשרה בתוך מעשה ידינו כשהגיע ר"ח ניסן וצוה הקב"ה להקים את המשכן שלח להם ע"י משה מה אתם יראים כבר באתי לגני אחותי כלה · [ד] א"ר ישמעאל ב"ר יוסי באתי לגן אין כתיב כאן אלא באתי לגני לגנוני למקום שהוא עיקרי מתחלה וכי עיקר שכינה אינה בתחתונים היתה הה"ד (בראשית ג) וישמע את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום א"ר חמא בר כהנא מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך בגן מקפץ ועולת מהו (שם) ויתחבא האדם ואשתו א"ר איבו [ה] באותה שעה גרעה קומתו של אדם הראשון ונעשית של ק' אמה כיון שחטא אדם נסתלקה השכינה לרקיע הראשון · חטא קין נסתלקה לרקיע השני · חטאו דור אנוש נסתלקה לרקיע השלישי · חטאו דור המבול נסתלקה לרקיע הרביעי · חטאו דור הפלגה נסתלקה לרקיע החמישי · חטאו הסדומיים נסתלקה לרקיע הששי (ט) חטאו המצריים נסתלקה לרקיע השביעי וכנגדן עמדו שבעה צדיקים והורידו את השכינה מן העליונים לתחתונים ואלו הן אברהם הורידה מן השביעי לששי יצחק הורידה מן הששי לחמישי יעקב הורידה מן החמישי לרביעי לוי הורידה מן הרביעי לשלישי קהת הורידה מן השלישי לשני · עמרם הורידה מן השני לראשון · משה הורידה מן העליונים לתחתונים · [ו] א"ר יצחק כתיב (תהלים לז) (י) צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה הרשעים במה ישכנו באויר אלא הרשעים סלקו השכינה מן הארץ אבל הצדיקים השכינו השכינה בארץ אימתי שרתה השכינה בארץ ביום שהוקם המשכן שנאמר (שמות מ) ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן (שיר ה) אריתי מורי עם בשמי זו הלבונה והקטורת אכלתי יערי עם דבשי אלו איברי עולה ואימורי קדשי הקדשים (יא) שתיתי ייני

מסורת המדרש א שיר רבה פ"ד · פסיקתא רבתי פ"ה · ויק"ר פ' ט' · ב שיר רבה פ"ה · ילקוט נשא רמז תשי"א · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ח · ג שמות רבה פ' פקודי · תנחומא שם · ד ב"ר פי"ט · תנחומא סדר פקודי וסדר נשא · פסיקתא רבתי פ"ה · ילקוט בראשית · ה ב"ר י"ב · ופ' י"ט · ילקוט בראשית · חגיגה י"ב · סנהדרין ק"י · ו ילקוט נשא רמז תשי"א · שה"ש פ' באתי לגני · ב"ר פי"ט ·

חדושי הרד"ל

ולבונת המנחה · כצ"ל ועיין מפ"ל שם : (ד) וגלות הגרים · וכצ"ל ופי' גלות ישמעאל כלשון המקרא (דה"א ה) : (ה) אחותי כמו הלא לפניו מבוערת (ירמיה לו) וזהו שמסיים שעתיד לקראם אחותי שיהיו אחוים אצלו ופי' דלשון אחותי דרש מלשון בענין אחר : (ו) ריב"ח פתר קריא במשכן פי' · פסיקתא

חדושי הרש"ש

(ד) לכשיתעוררו הגליות הנתונות בצפון ויבואו ויחנו בדרום כמד"א הנני מביא אותם מארץ צפון וגו' (ירמיה ל"א) כצ"ל וכ"ה בתנחומא ובויקרא : (ס) וגלות הגרה כו' · אולי יכוון על ההגריאים המוזכרים בדה"א ה' ה' : (ו) הביאו בני מרחוק כצ"ל : (ז) ואומר ותקשרים ככלה כצ"ל והוא בישעיה מ"ט : (ח) לשעבר היה הקב"ה מקבל קרבנות מלמעלן וירח את ריח הניחוח · פי' כי הריח הולך למרחוק : (ט) חטאו המצריים · פי' בימי אברהם וכ"ה לנכון בב"ר פי"ט ובתנחומא : (י) צדיקים כו' וישכנו לעד עליה כו' אבל הצדיקים השכינו השכינה בארץ · עי' ידי"מ דעד הוא תואר להם ישתלה ומביא ראיה ממה שנאמר זאת מנוחתי עדי עד · יותר היה לו להביא פסוק שוכן עד (ישעיה נז) וכ"ה בתנחומא : (יא) שתיתי ייני עם חלבי אלו (המנחות והנסכים) צ"ל הנסכים ואימורי קדשים קלים וכדלעיל וכ"ה בתנחומא ודרים חלבי מלשון חלב ולפי הגי' דכאן י"ל דדרים חלבי

מתנות כהונה

במה מקיים ר"א גרסינן : לכשיתעורר גוג גרסינן] : אני מביאה כו' · אני מביאה תחלה לפתח ירושלים : [כשרוח צפונית גרסי'] : בפלסמון · לזחול ולזלף כדמפ' והולך · אחויים · דבוקים כד"א קורעים ומלאים : שנתמררו · לשון מרירות כלומר שנצטערו הרבה : שהערו · יערי דרים לשון הערה למות נפשו : להשקותם כו' · סיפיה דקרא קדרים שתיתי ייני עם חלבי אריים חלבי כמו זבת חלב ודבש : שעשו רצונו · רעים דרש לי' לשון כתרגו' רעון רעה הפך רעי : גנוני · כילת חופת חתנים : [ה"ג המשכן מצוייר במיני ט' : ואמר להם שיעשו גרסינן] : זו השכינה · בדרשות הר"י ן' שועיב בפרשת צו גרס ליה וכן בסדר שלם ובמדרש הזית איתא : ה"ג מה עשה נכנס בפשפש · והוא פתח קטן ודרך שם נכנס לתוך הפלטין : בכ"ה בכסליו · עיין מזה בב"ר פרשה ל"ב ויתבאר לך : [ה"ג וכי עיקר שכינה אינה בתחתונים היתה הה"ד וישמעו] : מקפץ ועולה · למעלה וכדמפרש ואזיל : מהו ויתחבא · והלא קומתו היתה מן הארץ עד לשמים · ועי"ל פרשת בראשית ורים תזריע : [גרעה קומתו גרסינן : ה"ג א"ר יצחק צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה · תהלים ל"ז] : באויר · בתמיה : השכינו כו' · דרש וישכנו כמו וישכינו ול' שכינה כלומר וישכינו השכינה : [ה"ג אימתי שרתה השכינה בארץ ביום כו' : ה"ג אלו אברי

פירוש מהרז"ו

וש"נ ומבואר : זאת תורת העולה · ויקרא ו' ב' זאת תורת זבח השלמים שם ז' י"א : העירותי מצפון ויאת · וכתוב שם בענין לאמור לציון הנה הנם : אומר לצפון תני · שבצפון העולם עיקר הישוב ועיקר הגליות שם הוא ומיעוט הגליות בדרום ע"כ כתוב ולתימן אל תכלאי עי' כל זה בש"ר פסוק עורי צפון : מכבדות וזוחלות · מכבדות הוא כיבוד הגן וזוחלות זילוף שמזלפין על מקום ההולך · הפיחי השפה הריח דומה לכיבוד · יזלו שמזלף על מקום מיוחד במקום שהצדיקים יושבים : אחותי כלה · וכי אפשר לאחות שתהיה כלה לאחיה ע"כ דורש כלה ע"ש שמשעל שנתכלו וכו' : רעים אלו בעלי מצות · הרע אהוב שאינו קרוב אך הדוד הוא אהוב גם קרוב ע"כ דורש אכלו רעים על בעלי מצות לבד בלא תורה ודודים אלו בעלי תורה שנעשו קרובים ואהובים : שלא יהא החתן · וכמ"ש לעיל פר' י"ב סוף סימן ח' ביום חתונתו ועי' מש"ש : יחדש לי דבר · בהכרח לומר שכוונת המדרש שגם בעת הרוגז היתה באה אליו והוא אליה אך לא היה דרך חיבה וקביעה וכשביקש להחזירה אמרה שיעשה לה דבר חידוש שלא היה כן בשעת הרוגז כי פסוק וירח ה' את ריח הניחוח בעת הרוגז אחר המבול והגירוש וכשבא להחזירתו שיהיה שמגו בקביעות דרך חיבה אז אמרו שיעשה לנו דבר חידוש להראות שבטל הרוגז לגמרי וחזר האהבה כבראשונה : נכנס בפשפש . בפתח קטן מן הצד ולא ראו שנכנס : נגמר בכ"ה בכסליו · פסיקתא פר' ו' סימן ה' ילקוט מלכים ו' וצ"ע מנין לו וסיים בפסיקתא ומעתה הפסיד כסליו לתו אמר הקב"ה עלי לשלם לו מה שילם לו הקב"ה חנוכת בית חשמונאי שהיתה בכ"ה בכסליו : כשהגיע ר"ח ניסן · והקב"ה חשב לערב שמחת המשכן בחודש שנולד בו יצחק שבניסן נולד · כ"ה שם בפסיקתא : מהלך אין כתוב כאן · ב"ר פר' י"ט סימן ז' כל התאמר ושם הגירסא ר' אבא ב"כ ועי' פר' י"ג סוף סימן ו' בקיצור · פסיקתא פר' ה' סימן ז' בראשית : א"ר איבו · ב"ר פר' י"ב סימן ו' ופ"ג ומבואר ולקמן סימן י"ב : כיון שחטא אדם · עי' פסיקתא ביאור ביאור ומ"ש נסתלקה השכינה כמ"ש תהלים ז' ועליה למרום שובה ושם נ"ז רומה על השמים אלהים וכמ"ש בתורה ואנכי הסתר אסתיר פני וכו' וכמ"ש בהושע ואשובה אל מקומי : חטא קין · שהרג לאחיו : חטא דור אנוש · כמ"ש אז הוחל לקרוא בשם ה' : חטאו מצרים · בש"ר פסוק באתי לגני הגירסא מצרים בימי אברהם ובפסיקתא הגירסא פלשתים ושניהם אמת : השכינו השכינה בארץ · בש"ר שם הגירסא ישכינו לשכינה עליה שוכן עד וקדום שמ"ש וישכנו לעד עליה מיותר שהיה די במ"ש צדיקים יירשו ארץ לעד ע"כ דורש ע"פ מדה ממעל ומגנד ומדה י"ו ומדה

ידי משה

שלמים נאמר שחיטתן בצפון אלא הוא הניא קרבן ותיבה לס' תמור פר וגו' ויש לייתב בדוחק : שיהיו אחויים אצלו · פי' מדובקים : מקפץ ועולה · פי' כמו דבר שמקפץ ועולה והעיקר נבלל למטה כך הקב"ה היה מקפץ למעלה מ"מ עיקר דירתו למטה : הרשעים במה ישכנו באויר · גם הרשעים שוכנים על הארץ אלא וכו' וישכנו לעד קאי על השכינה שמקראת השכינה עד שנאמר זאת מנוחתי עדי עד וק"ל : אכלתי יערי עם דבשי · זה עולה עם ק"ק ומשמעות הפסוק הראשון קאי על קלים ק"ק

(ז) עם חלבי אלו המנחות והנסכים אכלו רעים זה משה ואהרן שתו ושכרו דודים זה נדב ואביהוא שנשתכרו בצרתן · א ד"א אכלו רעים אלו הנשיאים א"ר שמעון בן יוסניה למה קרא לנשיאים רעים שמכיון שהיה אחד מהם מקריב קרבן וקרבנו מתקבלת היה עושה יום טוב לאוהביו לרעיו ולקרוביו · שתו ושכרו דודים אלו הנשיאים למה קרי להו דודים שהיו דודים אלו לאלו למה אמר להם אכלו רעים שתו ושכרו דודים א"ר ברכיה למלך שעשה סעודה והזמין אורחים כיון שאכלו ושתו א"ל תנו את המנה הזאת לבעל הבית אף הכא באתי לגני אחותי כלה ואף אתם אכלו רעים שתו ושכרו דודים א"ר ברכיה משל למלך שעשה סעודה והזמין אורחים ונח השרץ לתוך התמחוי ופשט המלך את ידו ופשטו הכל את ידיהם שאלו משך המלך את ידו משכו הכל את ידיהם א"ר ינאי משל למלך שעשה סעודה והזמין אורחים והיתה עינו יפה באורחים והיה מחזר עליהם ואומר להם יערב לכם יבסם לכם · ב ד"א אריתי מורי וגו' אר"ש בן יוסניה ג' דברים כתוב כאן אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי כנגד שלשה דברים שעשו הנשיאים שלא כהוגן וקבלם הקב"ה ואלו הן · בכל מקום אין היחיד מתנדב בקטורת והנשיאים הביאו (במדבר ז) כף אחת עשרה זהב מלאה קטורת בכ"מ אין היחיד מביא חטאת אלא אחר ידיעת חטאו ואלו הביאו שעיר שלא בחטא · בכ"מ אין קרבן יחיד דוחה את השבת וכאן קרבן יחיד דוחה את השבת הא למדנו כמה קרבן נשיאים חביב לפני הקב"ה:

ג ויהי המקריב וגו' הה"ד (משלי כט) גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמך כבוד א"ר תנחומא בר אבא גאות אדם תשפילנו זה אדם הראשון ג כיצד בשעה שעבר אדם על צוויו של הקב"ה ואכל מן האילן ביקש הקב"ה שיעשה תשובה ופתח לו פתח ולא בקש אדם הה"ד (בראשית ג) ויאמר אלהים הן האדם וגו' א"ר אבא בר כהנא מהו ועתה אלא שאמר לו הקב"ה אפי' עכשיו עשה תשובה ואני מקבלך ואמר אדם אי אפשי הקב"ה אמר ועתה ואמר אדם פן אי איפשי ד א"ר שמעון בן לקיש כיון שיצא אדם מן הדין התחיל מחרף ומגדף נאמר כאן כרובים (שם) וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ונאמר בסנחריב כרובים (ישעיה לז) ה' צבאות יושב הכרובים מה להלן חרופים וגדופים אף כרובים שנאמר כאן חרופים וגדופים הוי גאות אדם תשפילנו לפי שנתגאה על הקב"ה מעשות תשובה השפיל אותו וגרשו מגן עדן ושפל רוח יתמך כבוד זה אברהם שהשפיל רוחו ואמר (בראשית יח) ואנכי עפר ואפר לכך קרא אותו הקדוש ב"ה (יהושע יד) האדם הגדול בענקים שם זה גדול מן אדם הראשון · ד"א גאות אדם תשפילנו זה פרעה שנתגאה על משה ואמר (שמות ה) מי ה' אשר אשמע בקולו וגו' והשפילו הקב"ה (תהלים קלו) ונער פרעה וחילו ושפל רוח יתמך כבוד זה משה (שמות ח) למתי אעתיר לך וגו' ואומר (שם ט) כצאתי את העיר אפרוש את כפי וגו' · ד"א גאות אדם זה עמלק שנתגאה על הקב"ה בחרופיו וגדופיו שהיה משליח זמורה אל אפו והיה נוטל זכרותן של ישראל וזורק כלפי מעלה ומחרף ומגדף ואומר בזו חפצת הה"ד (דברים כה) ויזנב בך שהכם מכת זנב ושפל רוח יתמך כבוד זה יהושע שהרגו שנאמר (שמות יז) ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו וגו' · (יב) ד"א גאות אדם תשפילנו זה תבור וכרמל שבאו מסוף העולם · מתגאים לומר שאנו גבוהים ועלינו הקב"ה נותן את התורה · ושפל רוח יתמך כבוד זה סיני שהשפיל את עצמו לומר שאני נמוך ועל ידי כך תמך הקב"ה כבודו עליו ונתנה עליו התורה וזכה לכל הכבוד הזה כמה דתימא (שם יט) וירד ה' על הר סיני · ד"א גאות אדם תשפילנו זה יוסף שהנהיג שררה שהיו אומרים לו אחיו לפניו עבדך אבינו והיה שותק לפיכך נקרא עצמות בחייו שנאמר והעליתם את עצמותי מזה ושפל רוח יתמך כבוד זה יהודה שהשפיל עצמו לפני יוסף בשביל בנימין (בראשית מד) ידבר נא עבדך דבר כי עבדך ערב את הנער ועתה ישב נא עבדך וגו' א"ר ברכיה הכהן בר רבי בשם רבי לוי אמר הקב"ה יהודה אתה (ח) השפלת עצמך מפני אחיך הקטן הימך חייך כשיוקם המשכן ויבאו השבטים להקריב אין אחד מהם מקריב ראשון לפניך אלא חולקים לך כבוד ואתה הוא שתקריב ראשון הה"ד (במדבר ז) ויהי המקריב ביום הראשון למטה יהודה וגו': ד המקריב וגו' · הה"ד (תהלים עו) נודע ביהודה אלהים וגו' זש"ה (איוב טו) אשר חכמים יגידו וגו' זה (יג) יהודה ה שהודה ואמר (בראשית לח) צדקה ממני ולא כיחד מיעקב ומשם ולפי שהציל תמר ושני בניה מן השריפה

מסורת המדרש א מסכת סופרים פרק כ"א הלכה כ' · ב תנחומא כאן · ג ילקוט בראשית · מדרש תהלים מזמור ק' · פסיקתא רבתי פ"ז · ד ב"ר פרשה י"ט · פסיקתא שם · ה סוטה י' ירושלמי שם ·

חדושי הרש"ש

מלשון חלב ינהר (קרח י"ח) ומחלב כליות חטה (האזינו) : (יב) ד"א גאות אדם תשפילנו זה תבור וכרמל כו' · ופי' אדם אדמה כמו שפי' קצת המפרשים וביחזקאל ובאדם (ירמיה ל"ב) וישר באדם אין (מיכה ז') ואביונים מאדם (משלי למ"ד) כולם מלשון אדמה : (יג) זה יהודה שהודה ואמר צדקה ממני ולא כיחד מיעקב ושם · שם לאו דוקא לא והשוב ותמצא ששם מת בשנת ג"ן ליעקב עי' בה"א ספ"ק דמגילה ועי' מכות כ"ג ברש"י ד"ה בב"ד של שם וז"ל לא היה שם אי באותה שעה כו' וברש"י סוטה יו"ד א' ד"ה יתומה · ומש"כ פמ"כ שם אחיו של עבר · אבל לפי מיעוט בקיאותי אין בזכרוני מקום לזה ועי' מזרחי פ' וישב:

חדושי הרד"ל

פסיקתא דכלת משה כל המאמר : (ז) עם חלבי אלו המנחות והנסכים · מפני שהיה בהן שמן קורא להם חלבי ל' שומן החלבים · ובשה"ר הגי' אימורי חלבי קדשי קלים והנסכים וכ"ה בברייתא דסע"ר שם : (ח) השפלת עצמך לפני אחיך הקטן ממך (יוסף) מפני אחיך הקטן ממך (בנימין) חייך כו' · כ"ה בפסיקתא דויהי

פירוש מהרז"ו

פ' ישכנו על שהשכינו בארץ שכינה שנקרא שוכן עד וקדוש וזהו הטעם שנקרא כבודו יתברך ששוכן אצלנו בשם שכינה מפסוק לשכני בתוכם השוכן בתוך טומאתכם שוכן עד וכדומה והוספת דברים אלו במדרש שי"ר רק לגלות איך דורשים מהתיבות ע"פ המדות ישכנו לעד למה ישכנו על שהשכינו ומה השכינו השכינה ולמה נקרא שמה שכינה על שם שוכן עד ע"פ המדות הנ"ל : אריתי מורי וכו' · כנ"ל ברים הסימן : מלך שעשה סעודה · שהיה לו שמחה וגוה שיעשו שמחה וסעודה על ידי בעל בית אחד שהיה ממונה על הסעודה והבעה"ב מטרדתו בסעודה לא היה לו פנאי לאכל ואחר שאכלו אמר המלך שיתנו לבעה"ב לאכול והנמשל שהקב"ה כ"י היה לו שמחה וגוה שיעשו סעודה שיקריבו לפניו הנשיאים והזמינו אורחים הם משה ואהרן ובניו שאכלו ג"כ מהסעודה כנ"ל אכלו רעים זה משה ואהרן ואח"כ שתו ושכרו דודים הם הנשיאים שעשו הסעודה : ונח השרץ · כמ"ש במ"כ ומ"ש ג' דברים כתוב כאן פי' ג' כתובים אריתי אכלתי שתיתי ופי' אע"פ שלא היה לי לעשות כן שהיה שלא כדין : וכאן קרבן יחיד · כמ"ש לקמן פר' י"ד סוף סימן א' נשיא אחד ליום וגו' בלא הפסק וכתוב ביום זהו בשבת ועי' לקמן סוף סימן י"ג פר' זו : ג הה"ד גאות אדם · פסיקתא פר' ז' סימן ב' ב"ר פר' כ"א סימן ו' ושם מבואר איך דורש : אפילו עכשיו · שתטאת ופסקתי דינך : ה' צבאות יושב הכרובים · כתב שם אשר שלחו לחרף אלהים חי הרי אצל חירוף כתוב כרובים אף כרובים הכתוב כאן היה אצל חירוף ושייכות הכרובים אל החירוף מבואר בפסיקתא פ' דאיכה רבתי בושנו מאד כי שמענו חרפה וגו' כי באו זרים על מקדשי בית ה' וכו' נכנסו עמונים ומואבים לבית ק"ק ומצאו שם שני כרובים נטלו אותם ונתנו אותם בכליבא וכו' לא הייתם אומרים שאין האומה הזאת עובדים עבודת כוכבים ראו מה מצאנו להם הא כל אפין שוין וכו' הרי שהחירוף כלפי מעלה בא מצד הכרובים שאמרו ככל הגוים ב"י שעובדים לצורות הכרובים וכן סנחריב חרף ג"כ באופן זה וע"כ אמר חזקיה ה' צבאות אלהי ישראל יושב הכרובים ע"פ מדה י"ו מיוחד במקומו דכאן הוצרך להזכיר כרובים אשר שלח לחרף אלהים חי בכרובים ברוך ה' שהאיר עיני בזה : אדם הגדול בענקים · עי' ב"ר פר' י"ד סימן ו' וש"כ ומדקראו אדם גדול הרי שיש אדם קטן היינו מי שנקרא אדם הוא קטן ממנו : זה משה · שכתוב בו והאיש משה עניו מאד מכל האדם והיה שפל לפני פרעה יתמוך כבוד שאמר לו התפאר עלי למתי אעתיר לך שבכל עת שתרצה יעשה הקב"ה רצוני וזהו הכבוד האמיתי : משליח זמורה · מצאתי פירושו בתנחומא סדר תצא סימן יו"ד וז"ל ויזנב בך הכם מכת זנב ואתיא כי הא דאמר ר' חנינא ב"ר שיקלא מה היו בית עמלק עושים חותכים מילותיהן של ישראל וכמ"ש כאן במדרש וכמ"ש ג"כ במ"כ בשם ספרי ומסיים בתנחומא שם וממי למדה מזקינו שנאמר ויאמר הכי קרא שמו יעקב איכך בגרונו והוציא את הזמורה עכ"ל הרי למדנו ענין הזמורה שמחכך בגרונו להוציא כוחו של האף לגרונו ומשליכו לחוץ ומשמיע קול אכי ועושים כן לבזות וכמ"ש ב"ר פר' ס"ז סימן ד' ויאמר הכי קרא שמו יעקב איכך בגרונו והוציא את הזמורה והנה אצל עשו מפורש בתורה ואצל ישראל מפורש ביחזקאל ח' י"ז כי מלאו את הארץ חמס וישובו להכעיסני והנם שולחים את הזמורה אל אפם ועל החמס כתוב כלי חמס מכרותיהם וכמ"ש ב"ר פר' נ"ט הכלים הללו גזולים הם בידכם של שעיר הם וכמ"ש לעיל ריש פר' י"א וכן פירוש מ"ש כי מלאו את הארץ חמס היינו כנ"ל ומ"ש וישובו להכעיסני הם ישראל שלמדו מהנ"ל להכעיסני וכמ"ש והאספסוף וגו' התאוו תאוה וישובו ויבכו גם ב"י שב"י למדו מהאספסוף וכמ"ש פר' זו סימן ט"ז ליסוד משפחת הישובי ע"ש בביאורי באריכות וכן בתהלים וישב יואב כמ"ש ב"ר פר' ע"ד סימן ט"ו וכמ"ש ב"ר פר' ל"ה בסימן ג' בני אדם של ישוב פי' של ישוב ולימוד בדעת ואצל עמלק מפורש והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך ה' ודרשו בפסיקתא פר' י"ב סימן יו"ד ובריש פר' י"ג שהיה מחתך זכרותם וכו' כמ"ש כאן במדרש שאצל החיתוך של מילה שהיא בחיק היו מחרפים ומגדפים ודו"ק בזה מאוד איך שכל דברי המדרש מפורשים ע"פ מדה י"ז וגז"ש ומכל המקומות הנ"ל קשרנו נימא בנימא וחבל בחבל ודלינו מים עמוקים מים חיים והבן : ויחלש יהושע · וזהו כבודו שגבר על עמלק והחרימו : זה תבור וכרמל · ב"ר ריש פר' נ"ט וש"נ ומבואר כל הענין : עבדך אבינו · עי' פר"א פר' ל"ט ב"ר פר' ק' סימן ג' : והעליתם את עצמותי · בראשית סוף נ' ואצל יעקב כתוב ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים ולא נזכר עצמות : בשביל בנימין · שהשפלה לפני יוסף היתה הכרחי על שהיה המושל במצרים אלא על שהשפיל עצמו בשביל בנימין הקטן וכן בשמוך מפני אחיך הקטן : אלא חולק לך כבוד · פי' הריני חולק לך כבוד וכן הוא בפסיקתא שם בהדיא : ד המקריב וגו' · פי' ד"א ויהי המקריב : אשר חכמים יגידו · וס"ד ולא כיחדו מאבותם סוטה ד' ב' ומ"ש מיעקב ומשם דייק אבותם ל' רבים:

מתנות כהונה

אברי עולה ואימורי קדשי קדשים] : ה"ג אומר להם אכלו רעים כו' · ועיין כל זה במדרש חזית : ופשט ידו · לתוך התבשיל לאכול ממנו אף כאן באתי וגו' ואח"כ אכלו רעים שתו ושכרו דודים · ובנמשל השרץ הוא כדמפרש לקמן ג' דברים שעשו הנשיאים שלא כהוגן : ולא בקש · מהקב"ה שימחול לו חטאו : [הן האדם וגו' · גרסינן] : עשה תשובה · דייק מדכתיב ועתה אין ועתה אלא תשובה כד"א ועתה מה ה' אלהיך שואל מעמך וגו' כן הוא בפרשת בראשית ובשוחר טוב : ה"ג אמר אדם אי איפשי וגו' עד פן אי איפשי · פירוש איני רוצה לשוב בתשובה ולהתודות לפניך ודייק מדכתיב פן ואין פן אלא לאו כדאמרינן השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה ועיין לעיל בפרשת בראשית : [תשפילנו גרסינן · בכ"מ] : שם זה · של אברהם גדול וכו' ודייק מדכתיב הגדול וכן הוא בילקוט משלי : שהיה משליח זמורה כו' · פסוק הוא ביחזקאל סימן ח' ועיין שם בפירש"י ורד"ק ז"ל וגם בערוך ערך זמר ובילקוט יחזקאל ומצאתי בספרי ז"ל מתחלה לא ידעו ישראל מה טיבו של זמורה זו עד שבא עמלק ולמדן שנאמר והנם שולחים הזמורה אל אפם וכלל הענין שהיא עבודה בזויה ועושה כן כדי להכעיס כלפי מעלה : [כלפי מעלה גרסינן] : בזו חפצת · והילך מה שחפצת : תבור וכרמל · שני הרים גבוהים הם : שבאו · דרך משל הוא : הימך · כמו הימנך כלומר ממך : ומשם · אחיו של עבר שהיה נשיא ואב ב"ד

ידי משה

ק"ק והאחרון קאי על קדשים קלים : שנשתכרו בצרתן · אבל אין לומר ע"ש שנשתכרו ממש כדאיתא לעיל שנכנסו שתוי יין די"ל הואיל ורישא דקרא שתיתי ייני עם חלבי קאי על מנחות ונסכים ולאו ל' שתיה ושכרות דרשו ג"כ סיפא דקרא לשון ששכרו בצרתן כך פירש יפ"מ אמנם לא נראה שזה כיון המדרש דאיתא בפרק הדר שם בגמ' אמר רבי שיכור אל יתפלל דכתיב בצר אל יורה פירשו שם התוס' בצר אל יורה קאי על השיכור שכל זמן שהוא שתוי ושיכור לצער יינו עליו וע"ז נאמר בצר אל יורה וזה כוון המדרש כאן ששכרו בצרתן בצר השכרות כפשוטא קמיירי ונעלם מן בעל יפ"מ סוגיא זו דבפרק הדר ע"ש והמצא נחת : והיה נוטל זכרותן של ישראל וזורק כלפי מעלה · וצריך להתבונן מה ראה בייחן בכך וכ"ל לפי שמצינו שעמלק מרדה רצועה לישראל כ"מ שחטאו בא עמלק לייסרם ואיתא ברש"י ויזנב בך כל הנחשלים אותן שפלטן ענן כי לא מלו העם היוצאים ממצרים מ"ש לא מלו משום דלא נשבה עליהם רוח צפונית מ"ט לא נשבה כי היכא דלא ליבדרי ל' ענני הכבוד וא"כ עמלק ראה אותן שפלטן ענן ומ"מ לא מלו עצמם חשב זה לעבירה ע"כ חתך זכרותן וזרק כלפי מעלה כלומר שסבר שלא יענשו אותו מלמעלה ע"ד וה אבל הפסוק מסיים שם שישראל לא חטאו בזה לפי שאתה עיף ויגע כדאיתא בגמרא אי בעית אימא משום חולשא דאורחא ולפי"ז אף מי שהיה חוץ לענן לא היה יכול לימול עצמו וזש"ה שם ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים זה עמלק וקשה מסיפא תיתי שיהיה יראה אצלו אלא פי' שלא תאמר שישראל חטאו בהותו הפעם על שלא מלו עצמן עז"א ולא ירא אלהים כי הטעם היה בשביל שאתה עיף ויגע ודו"ק : ולא כיחד מיעקב ומשם · כי על משפט תמר היו יושבים יעקב ושם וכן הוא בהדיא

דכתיב (שם) ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף לכך הוצלו חנניא מישאל ועזריה מכבשן האש דכתיב (דניאל ג) ענה נבוכדנצר ואמר בריך אלההון דשדרך מישך ועבד נגו וגו' (שם) ומני שים טעם די כל אומה ולישן וגו' (ט) ולכך אמר נודע ביהודה אלהים וגו' ד"א נודע ביהודה אלהים כשירד דניאל לגוב אריות והוצל דכתיב (שם ו) (יד) באדין דריוש מלכא שלח לכל עממיא וגו' הן קדמי שים טעם די בכל שלטן מלכותי להוון זאעין וגו' משיזב ומציל ועבד אתין ותמהין וגו' הוי נודע ביהודה אלהים · מפני מה הוצל דניאל מן האריות לפי שהתפלל לפני הקב"ה שנקרא אריה דכתיב (הושע יא) אחרי ה' ילכו כאריה ישאג ודניאל משבט יהודה שנקרא אריה שנא' (בראשית מט) גור אריה יהודה וכתיב (דניאל א) ויהי בהם מבני יהודה דניאל וגו' יבא אריה ויציל אריה מפי אריה · ד"א מפני (י) שנדמה לאריות שהוא אריה לכך לא הזיקוהו (יא) (טו) מפני מה לא הושלך לכבשן מפני שהיה אלוהו של נ"נ דכתיב (שם ב) ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכה ליה · ד"א מפני שהיה נשרף דכתיב (דברים ז) פסילי אלהיהם תשרפון באש לכך זימן הקב"ה (יב) בלבו של דריוש שלא יטילנו לכבשן האש להודיע גבורתו · ד"א נודע ביהודה אלהים הה"ד (הושע ה) א אפרים לשמה תהיה וגו' אפרים לשמה תהיה כמשמעו (שם) ביום תוכחה כמה דתימא (ישעיה לז) יום צרה ותוכחה ונאצה (הושע ה) בשבטי ישראל (יג) בשבתי בתוכם בשכני בתוכם (שם) הודעתי נאמנה כמה דתימא (תהלים יט) עדות ה' נאמנה בשעה שגלו השבטים ולא גלו יהודה ובנימין התחילו אומות העולם אומרים נשא להם פנים בשביל שהיו בני אכסניא שלו ולא הגלם וכשגלו הודיע האלהים אותו עון בעולם (הושע שם) היו שרי יהודה כמסיגי גבול עליהם אשפוך כמים עברתי הוי נודע ביהודה אלהים · ד"א נודע ביהודה כמ"ד (תהלים כז) אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי וגו' מהו אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח באיזה זאת במה שאמר משה (דברים לג) וזאת ליהודה ויאמר וגו' בישראל גדול שמו הה"ד (משלי יט) נכונו ללצים שפטים וגו' נכונו לעוברי עבירות דינין משל לאחד שהיה רוכב על הבהמה (יד) (טז) אם אינה סוחרת אינה מלקה ואם סוחרת מלקה כך אמר הקב"ה נכונו ללצים שפטים אמר הקב"ה עד שלא בראתי את האדם התקנתי לו ה' מגלבין שאת ספחת בהרת שחין מכוה ואית דאמרי צרעת ונתק כנגד חמשה תורות שנא' זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק ולשאת ולספחת ולבהרת ב לעבד רע שהיה נמכר והלך אחד לקנותו ידע בו שהוא רע לקח עמו כבלים ומגלבים שאם יסרח יהא רודה אותו בהן כשסרח הביא כבלים וכבלו והכהו במגלבין אמר לו העבד אדוני יודע היית תחלה שאני עבד רע למה קנית אותי אמר לו לפי שהייתי יודע שאתה רע מעללים לכך התקנתי כ"ב לאסריך ולהלקותיך שאם תסרח תלקה בהם כך אמר הקב"ה עד שלא בראתי אדם אני ידעתיו (בראשית ח) כי יצר לב האדם רע מנעוריו אוי לה לעיסה שהנחתום מעיד עליה שהיא רעה ולכך נאמר נכונו ללצים שפטים ג מהו מהלומות שלשה תיבות אמר ר' ברכיה מה לו מות אמר ר' אבין ד משל למטרונה שנכנסה לפלטין וחמת שוטיא וברדליא והיא מדחלא אמרו לה בני פלטין דידה לא תדחלי אלו לעבדים ולשפחות הם אבל את לאכול ולשתות ולהתכבד · כך כנסת ישראל (טו) כששמעו פרשת אלות ונגעים התחילו מתיראין אמר להם משה אלו לעובדי כוכבים אבל אתם (טז) לאכול ולשתות ולעסוק בתורה (משלי לא) היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה הוי (תהלים עו) בישראל גדול שמו · דבר אחר בישראל גדול שמו הה"ד (מלאכי א) כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים גו' וכי בכל מקום מקריבים קטרת ומנחה לשם הקב"ה אלא בכל מקום שישראל עומדים ומתפללים תפלת מנחה (יז) עליה נאמר מנחה כמשמעו (יח) ואומר (מלכים א יח) ויהי כעלות המנחה ויגש אליהו הנביא · מוגש

זו

מסורת המדרש א ילקוט הושע רמז תקל"ב · ילקוט תהלים רמז תתי"ג · ב תנחומא סדר מצורע · ג אגדת בראשית פרשה א' · ד ויקרא רבה פרשה ט"ו ·

חדושי הרד"ל

דווקי שמקריב ביום הראשון : (ט) ולכך אמר נודע ביהודה אלהים · ולפי שיהודה הודיע הודאתו זכה שע"י זרעו תמ"ו נתקדש ש"ש ברבים שאמר נ"נ ומני שים טעם כו' : (י) שנדמה לאריות שהוא ארי' לכך כו' · בקרא כתיב אנהא שלח מלאכה וסגר פום אריותא · אך י"ל שהמלאך עשה זה שנדמה להם כארי ובזה כאילו סגר שלא יזיקוהו : (יא) מפני מה לא הושלך לכבשן כו' · סנהדרין צ"ג : (יב) בלבו של דריוש · לאו דוקא של דריוש אלא נ"נ בזה היו כשעשאו הדת שתלה דכל דיבעי עד תלתין יומין יתרמי לגוב אריותא : (יג) בשבתי בתוכם בשכני בתוכם · י"מ שדורש בשבטי כמו בשבתי בתי"ו בחילוף דטל"ת · ואפשר יש תקון וצ"ל בשבט יהודה שבשוכני בתוכם הודעתי כו' ודרש בשבטי ישראל כמיוחד שבשבטים שהוא יהודה · ומלת בשבתי בתוכם הוא תוספת איזה מעתיק טועה שחשב לפרש בשבכר היה (דילוג לפניו בפסוק מלות בשבט יהודה) דדרש כן כמו בשבתי בתי"ו : (יד) אם אינה סורחת כו' ואם סורחת מלקה כו' · כצ"ל : (טו) כששמעו פ' זבים ונגעים · כ"ה בויקרא רבה : (טז) לאכול ולשתות ולשמוח כן בנ"י כו' · כ"ה בויק"ר : (יז) עליו נאמר מנחה טהורה כמשמעה · כצ"ל : (יח) ואומר ויהי בעלות המנחה כו' · ומביא ראיה מזה שתפלת מנחה חשובה ולכן קרי לה טהורה כמ"ש פ"ק דברכות

חדושי הרש"ש

בפסוק ויהי כמשלש חדשים וכן בב"ר פ' פ"ז יש שם ועבד יושבים עלי בדין כו' צ"ל ג"כ לאו דוקא שם בעצמו : (יד) באדיין דריוש מלכא כתב לכל עממיא כו' כצ"ל : (טו) מפני מה לא הושלך לכבשן כו' · פי' סנהדרין צ"ג א' שאשה היו באותה עצה כו' : (טז) אם אינה סורחת אינו מלקה ואם סורחת כו' כצ"ל : סנגנו

מתנות כהונה

כ"ד בימים ההם : דכתיב ויאמר יהודה וגו' · הרי שאמר דינה לשריפה ומפני שהודה גלגל היא ובניה ולכך אמר נודע וגו' שע"י שזרע יהודה קדשו ש"ש כשיצאו מכבשן האש היה נודע אלהים בכל העולם דכתיב די כל אומה ולישן כו' : משבט יהודה שנקרא אריה נרסינן : שהוא אריה · דניאל שהיה מזרע יהודה : מפני שהיה אלוהו · ולכן היה חס עליו : ה"ג בלבו של דריוש שלא יטילנו · פי' לפי שבודאי ישרף ולא יהיה ניכר גבורתו של הקב"ה : בשבתי בתוכם וכו' · עי' בפירש"י בספר הושע ויתבאר לך היטב : ה"ג נכונו לעוברי כו' · ועיין בויקרא רבה פרשה ט"ו : ואית דאמרי כו' · צרעת ונתק במקום שחין ומכוה : [ה"ג ה' תורות שנאמר זאת התורה לכל נגע וגו' : והנך אחד גרסי'] : כבלים · כבלי ברזל : מגלבין · רצועות ומקלות שמייסרין בהם העוברים על דת : [ה"ג יודע היית תחלה] : וחמת · וראתה : שוטיא וברדליא · זמורות ורצועות

פירוש מהרז"ו

יעקב אביו של יהודה ושם אביה של תמר כמ"ש ב"ר פר' פ"ה סימן יו"ד אך לא יתכן גיר' זו שהרי שם מת בשנת ל' ליעקב בסדר עולם סוף פרק א' [ועי' בזה בהגהות רש"ש] אלא כהכרת הכוונה ב"ד של שם וכמ"ש ב"ר פר' פ"ה סימן י"ב ומ"ש מאבותם הוא יעקב ויצחק שהיו מבית דינו כפי המסופר בספר הישר וז"ל וילך יהודה בית שם ויקח את תמר בת עלם בן שם לער בכורו לאשה הרי יתכן שגם עלם אביה היה מבית דינו של שם ועי' מ"ש בזה ב"ר פר' פ"ה סימן ו' בימן יו"ד סי' י"ב בתשובות אלו ועי' עוד ב"ר פר' ל"ז ריש סי' ד' וש"נ ומבואר וכמ"ש שמ"ר פר' ל' סי' י"ט ויצחק ויעקב וכל אחיו יושבים שם וכו' : הוצלו חנניא מישאל · והם היו מבני יהודה כמ"ש ריש דניאל ויהי בהם מבני יהודה חנניא מישאל ועזריה : כשירד דניאל · דניאל מבני יהודה כמפורש בריש דניאל וכנ"ל : יבוא אריה ויציל אריה · ע"פ עומק מדת ממעל גם ענין ההשגחה מתנהג שיפול דבר לדבר שדומה לו בשמו בין לזכות בין לחובה וע"פ

מדה י"ז : מפני מה לא הושלך · שהרי גם דניאל לא השתחוה לצלם כמו חמו"ע וכמ"ש פי"ר פסוק אמרתי אעלה בתמר קרוב לסופו שנ"נ פיתה לדניאל שישתחוה ולא הכריחו : שהיה נשרף · אף שהיה צדיק גמור וגדול מחנניה מו"ע עכ"ז לא היה ניצל על שהשתחוה לו נ"נ ורוה להקריב לו מנחה ונסכים כמו לאלוה אף שלא נתרצה דניאל עכ"ז היה השטן מקטרג עליו בזה שיהיה עכ"פ בכלל פסילי אלוהיהם : אפרים לשמה תהיה · וס"ד בשבטי ישראל הודעתי נאמנה אפרים פירושו כל ישראל שנקראו בשם אפרים שיהיו לשמה ביום שתבאנה קללות התוכחות במקומה וכפ' כי תבוא וכמ"ש יום צרה ותוכחה הרי שתוכחה פי' צרה ועונש ודרשה זו אין לה שייכות למ"ש נודע ביהודה ודורש עוד ד"א אפרים לשמה כמ"ש בפתיחתא ר' דאיכה רבתי ובמדרש תהלים ע"ו : בני אכסניא שלו · שביהמ"ק נבנה בחלקו של יהודה ובנימין והם השכין שכינתו וכפי מ"ש כאן אומות עובדי כוכבים אינו מבואר יפה אך בפתיחתא דאיכה הגירסא היו עשרת השבטים אומרים וזהו אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה שאתוכח עמך כמ"ש שם בהדיא שאתה אומר שנשאתי פנים לשבט יהודה ובנימין אך בעת שנענשו שבט יהודה ובנימין אז בשבטי ישראל הודעתי נאמנה שלא נשאתי פניו ליהודה שהרי עתה שהיו שרי יהודה כמסיגי גבול ונתמלא סאתם אז עליהם אשפוך כמים עברתי וזהו נודע ביהודה אלהים בשעה שעשה הדין ביהודה אז בישראל הם עשרת השבטים גדול שמו שהכירו שהוא אל אמת ואינו נושא פנים : אם תחנה עלי מחנה · דוד שבא מיהודה אמר כן ועי' ויק"ר פר' כ"א בסי' א' באריכות : וזאת ליהודה · וס"ד שמע ה' קול יהודה וגו' ועזר מצריו תהיה וזהו נודע ביהודה אלהים על ידי דוד בזכות ההבטחה שהבטיח משה ליהודה : נכונו ללצים שפטים · וס"ד ופיו למהלומות יקרא ויק"ר פר' ט"ו סימן ג' ע"ש הפיוטים : אם אינה סוחרת · פי' סובבת וממה עצמה לצדדים מדרך הישר ושם בויק"ר הגי' סורחת ופי' מורדת ותופשת עליו ופי' אם היא תופשת על אדונה מכה אותה ואם אינה תופשת אינה מכה וא"כ אין סדינים נכונים לה תמיד אך הלצים תופשים תמיד ומוכנים תמיד לשנים : שאת ספחת · כך מסודרים בסדר תזריע שאת ספחת בהרת שחין מכוה כנגד ה' חומשי תורה וצ"ע למה אינו חושב הנתק ונגע צרעת יקרחת והגבחת ויש אומרים חושבים כפי מ"ש בסדר מצורע בסוף פרשת טהרת הבית זאת התורה לכל נגע צרעת ולנתק ולצרעת הבגד ולבית ולשאת ולספחת ולבהרת · שמ"ש תורה חוזר על כל הכתובים בפסוק זה שכלם כתובים בוי"ו ולצרעת הבגד והבית אינו במכות הגוף ואינו חושבם לשפטים ומהלומות ואין כאן רק ה' מיני נגעים ובהברת לומר שמ"ש לכל נגע צרעת שהוא כולל גם שחין ומכוה וקרחת וגבחת הרי כלם אחת ונתק ושאת וספחת ובהרת הרי חמשה וכתב זאת תורת הרי שחמשה אלו נקראו תורת כנגד ה' חומשי תורה ולפי שלפי גירסא זו ופירושה אין טעם מספיק לדעה הא' על כן נראה לומר לי שהיא טוב ונכון להגיה דמניהם חולקים בפסוק זאת תורת שבסדר מצורע אלא שהדעה הראשונה סוברת כמ"ש ב"ר פר' ג' סימן ה' שהם ה' ספרי תורה ויש אומרים סוברים כבר קפלא שהם שבעה ספרי תורה כמ"ש ב"ר פר' ס"ד סי' ח' וחושב גם נגעי הבגד ונגעי הבית שמ"ש תורת שייך גם עליהם וגם הם בכלל שפטים ומהלומות והנה אף שהדברים עצמם נכונים ומתוקנים עכ"ז לא מצאתי ראיה פה לגירסא הדפוס וצ"ע : מהו למהלומות · מאחר שסורם התיבה הלם כמ"ש והלמה סיסרא הולם פעם היה לו לומר להלמות על לשון רבים ע"כ דורש למהלומות שמפרקין מה לו מות פי' מה יש לגזות עליו אחר המכות והשפטים שגרם שיבואו עליו מות רק המות חסר לו : וברדליא · כתב המ"ע בלשון יוני קורין לרצועות ושוט ברדלי : היתה כאניות סוחר · צ"ע שהביא פסוק זה ולא דרש בו כלל ואינו שייך לא למעלה ולא למטה וגם הדרשה אינו מבואר מ"ש אלו לעבודת כוכבים אבל אתם וכו' ע"כ צ"ל שכוונת הדרשה שתחלה דורש פסוק נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו להורות שגדול שמו בקרבנו קדוש ישראל שהם עליון על כל עובדי כוכבים וכדומה פסוק והייתם לי סגולה וגו' וכדומה פסוקים רבים אלד ומהו זה שכתוב פרשת נגעים הרי שהם שוים לעובדי כוכבים כדומה פסוקים רבים אלד והכריע מפסוק נכונו ללצים שפטים ובדומה הרבה אלד ועל זה הביא פסוק היתה כאניות סוחר שמרמז על דרשת מדה ע"ו וכמ"ש בהדיא בברייתא דל"ב מדות במדה ע"ו בסופה ל"ג אומר ד"ת עני' במקום אחד ועשירים במקום אחר צריכים להביא ראיה ממקומות אחרים וכה"א היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה הרי שלענין ההכרעה מביא פסוק היתה כאניות סוחר : הוי בישראל גדול שמו · שבישראל זכאים וצדיקים הם נכרים ורוחיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' וכמ"ש והסיר ה' ממך כל חולי וכדומה פסוקים רבים כאנו המכריעים : ד"א בישראל גדול שמו · משמע ולא בכל הגוים עובדי כוכבים והלא כתוב כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים וכאן אמר בישראל ע"כ דורש שמ"ש בישראל פי' בתפלת ישראל והכריע מפסוק זה עצמו כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה ועל זה מקשה וכי

יפה תואר

שהנחתום מעיד עליה שהיא רעה · כי הוא יודע רעתה באמיתות שבקי במעשה ידיו וקושטא קאמר ומכוון דהוא סי"ל לספרי גנותה ועכ"ז מעיד עליה לרעה כולה שרעתה רבה שא"א לו לנכסותו וכן יצר לב האדם

דניאל וזה כוון המדרש ודניאל משבט יהודה וכו' : כששמעו פ' אהלות ונגעים נתייראו א"ל אלו לעובדי כוכבים אבל אתם לאכול ולשתות ולשמוח · פי' ע"ד דאיתא בגמ' דסוריות ונתבי נגע צרעת וגו' בשורה טובה נתבשרו ישראל לפי שהכנענים הטמינו בכותלי בתיהם אוצרות וע"י הנגעת נפתו את הבית ונמצאו אוצרות מה בגנזו וזה פי' ואתם לאכול ולשתות וגו' ה"ז י"ל ע"ד דאיתא לקמן שמה שישראל אוכלים ושותים בעולם הזה הוא בשביל יכורין וזכות אבות נפק להם לעולם הבא וה"ק אבל אתם לאכול ולשתות ולשמוח פי' היסורים באים עליכם כדי שמה שאתם אוכלים ושותים לא יהיה לכם מן עוה"ב

ידי משה

בהדיא לעיל בשמות רבה : ד"א נודע ביהודה אלהים כשירד דניאל לגוב אריות וניצל עד ודניאל משבט יהודה שנקרא אריה · נ"ל דה"פ לפי שמצינו בירושלמי שאמר הקב"ה ליהודה אתה הצלת ג' מן האש ואחד מן הבור פי' זה יוסף שהצלת אותו מן הבור חייך אני מציל ג"כ ג' מן האש ואחד מן הבור וזה

זו תפלת שחרית כמה דתימא (בראשית יח) ויגש אברהם וגו' בתפלה · מוקטר זו תפלת ערבית כמה דתימא (תהלים קמא) תכון תפלתי קטורת לפניך וגו' · [א] הוי גדול שמי בגוים בכל מקום שישראל עומדים שם לכך נאמר גדול שמי בגוים · ד"א נודע ביהודה אלהים · בזמן שינקום מאויביהם כמה דתימא (יואל ד) מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה וגו' (שם) ונקיתי דמם לא נקיתי וגו' הוי נודע ביהודה אלהים כמה דתימא (תהלים ט) נודע ה' משפט עשה בפועל כפיו וגו' · נודע ביהודה אלהים · (יט) א"ר יהודה בר' אלעאי כשעמדו ישראל על הים היו השבטים מדיינים אלה עם אלה זה אומר אני יורד תחלה וזה אומר אני יורד תחלה קפץ נחשון לתוך גלי הים וירד ועליו אמר דוד (שם סט) הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש אמר הקב"ה למשה ידידי שוקע בים ואתה מתפלל (שמות יד) דבר אל בני ישראל ויסעו הוי נודע ביהודה אלהים ולפיכך הגדיל הקב"ה שמו של נחשון בישראל שזכה להקריב ראשון שנאמר ויהי המקריב ביום ראשון וגו' הוי בישראל גדול שמו :

ה ויהי [ב] א"ר שמעון בר אבא בשם רבי יוחנן כל מקום שנא' ויהי משמש צרה ושמחה אם צרה אין צרה כיוצא בה ואם שמחה אין שמחה כיוצא בה אתא רבי שמואל בר נחמן ועבדה פלגא. בכל מקום שנאמר ויהי צרה והיה שמחה אתיבון ליה הכתיב (בראשית א) ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור אמר להם אף היא אינה שמחה שלא זכה העולם להשתמש באותה אורה דאמר ר' יהודה ב"ר סימון אותה [ג] אורה שברא הקב"ה ביום הראשון היה אדם צופה ומביט בה מסוף העולם ועד סופו וכיון שראה הקב"ה דור אנוש ודור המבול ודור הפלגה עמד וגנזה והתקינה לצדיקים לעתיד לבא שנא' (משלי ד) ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום אתיבון ליה ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד אמר להם אף היא אינה שמחה שכל מה שנברא ביום הראשון עתיד להבלות שנאמר (ישעיה נא) כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה ויושביה כמו כן ימותון וישועתי לעולם תהיה וצדקתי לא תחת אתיבון ליה כל ויהי מששת ימי בראשית אמר להם אף הם אינה שמחה שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכים עשייה כגון החרדל צריך למתק והתורמסין צריכין לשלוק וחטים צריכין ליטחן אתיבון ליה והכתיב (בראשית לט) ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח ויהי בבית אדוניו המצרי אמר להם אף היא אינה שמחה שמתגרת בו הדוב (במדבר ז) ויהי ביום כלות משה אמר להם אף היא אינה שמחה (יז) [ד] שנגנז בו בנין הבית והכתיב (ויקרא ט) ויהי ביום השמיני קרא משה אמר להם אף היא אינה שמחה שבו ביום מתו נדב ואביהוא והכתיב (יהושע ו) ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ [ה] אף היא אינה שמחה שבו ביום קרע שמלותיו שנאמר (שם) ויקרע יהושע שמלותיו ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה' עד הערב הוא וזקני ישראל · והכתיב (ש"ב ז) ויהי כי ישב המלך בביתו אמר להם אף היא אינה שמחה שבו ביום בא אליו נתן הנביא ואמר לו הקב"ה (ד"ה ב ו) רק אתה לא תבנה הבית · והכתיב ויהי המקריב אמר להם אף היא אינה שמחה מפני שהיה צפוי לפני הקב"ה שהם הולכים עם קרח במחלקתו אמר רבי יהודה ב"ר סימון בשם ר' לוי בן פרטה משל לבן פלוטמנין שגנב במרחץ והיה הבלני מתיירא לומר לו שמו אעפ"כ פרסמו בחור אחד לבוש לבנים כך אע"פ שלא פירש שמותן של נשיאים שחלקו עם קרח והלכו עמו פירסמן ברמז נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם כמה דתימא (במדבר א) אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם וגו' אנשי שם שזכר שמותן בדגלים כמה דתימא (שם) אלה שמות האנשים אשר יעמדו אתכם וגו' · אמרי ליה אמרינן דידן אמור את דידך אמר להם כל מקום שנאמר והיה שמחה (יואל ד) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס (זכריה יד) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים (ישעיה יא) והיה ביום ההוא יוסיף ה' וגו' (שם ז) והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר (שם כז) והיה ביום ההוא יתקע וגו' (שם ד) והיה הנשאר בציון והכתיב (ירמיה לח) והיה כאשר נלכדה ירושלים אמר להם אף היא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נולד מנחם ובו ביום נטלו ישראל אפוכי על עונותיהם דאמר ר' שמואל בר נחמן אפוכי שלימה נטלו ישראל על עונותיהם ביום שחרב בהמ"ק שנא' (איכה ד) תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך :

ו ביום הראשון אמר ר' שמואל בר אבא מהו ביום הראשון [ו] מן היום הראשון שברא הקב"ה את העולם נתאוה לדור עם ברייותיו בתחתונים ראה היאך כתיב בבריית יום ראשון (בראשית א) ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד יום ראשון אינו אומר אלא יום אחד וכשם שאמר יום אחד יאמר יום שנים יום שלשה אלא למה אמר יום אחד שעד שהקב"ה היה יחידי בעולמו נתאוה לדור עם ברייותיו בתחתונים לא עשה כן אלא כיון שהוקם המשכן והשרה בו הקב"ה שכינתו ובאו הנשיאים להקריב אמר הקב"ה יכתב שביום זה נברא העולם · ד"א ביום הראשון ביום שהוקם המשכן אינו אומר כאן אלא ביום הראשון מהו הראשון לבריאת עולם מלמד שאחד בשבת היה נמצאת אומר [ז] עשר עטרות נטל אותו היום ראשון לבריאת עולם ראשון לכהונה ראשון לנשיאות ראשון לשכינה דכתיב (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ראשון לעבודה ראשון לברכת כהנים (יח) ראשון לראשי חדשים ראשון לאיסור במה ראשון לאכילת קדשים ראשון לירידת האש דכתיב (ויקרא ט) ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח וגו' :

ז נחשון בן עמינדב למטה יהודה למה נקרא שמו נחשון על שם שירד תחלה לנחשול שבים אמר רבי שמעון בן יוחאי אמר הקב"ה למשה [ח] מי שקידש את שמי בים הוא יקריב תחלה וזה היה נחשון וכן עשה הה"ד (במדבר ז) נחשון בן עמינדב וגו' יחסו הכתוב על שם שבטו שבח לו שבח לאביו שבח לשבטו (כ) או שגבה משבטו והביא ת"ל זה קרבן נחשון בן עמינדב משלו הביא ולא שגבה משבטו והביא אלא מה ת"ל נחשון בן עמינדב יחסו הכתוב על שם שבטו :

ח וקרבנו קערת כסף וגו' · הה"ד (שיר ד) כולך יפה רעיתי ומום אין בך מדבר בישראל (כא) תני רבי

מסורת המדרש א אגדת בראשית פרק ע"ז · ב מגילה דף י' · תנחומא סדר שמיני · פסיקתא רבתי פ' ז' · ג ב"ר פ' י"א · י"ב · מ"ב · ש"ר פ' נ"ה · חגיגה דף י"ב · ילקוט איוב רמז תתקכ"ו · ד מכילתא יתרו · אדר"ן פ' מ' · ה ש"ר פ' נ"ה · תנחומא סדר שמיני · ו ב"ר פ' ג' · ז סדר עולם פ' ז' · תורת כהנים פ' שמיני · מדרש תדשא · ח אגדת בראשית פ' ע"ד ·

חדושי הרש"ש

(יז) שנגנז בו בנין הבית · ט"ס וצ"ל שנגנז בבנין הבית · וכ"ה בפ' לך ובשמיני ול' הפסיקתא דויהי ביום כלות משה מפני שעתיד לגנז מפני בית המקדש והכוונה להא דאיתא בסוטה ט' א' משנבנה מקדש ראשון נגנז אוהל מועד וכו' ודלא כמ"כ : (יח) ראשון לראשי חדשים · ט"ס וצ"ל לחדשים וכ"ה בשבת פ' ר' עקיבא :

חדושי הרד"ל

ממקרא זה דלעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו נענה במנחה · או אפשר מביא ראיה שתפלת המנחה נקראת בשם מנחה במקרא : (יט) אר"י ב"ר אלעאי כשעמדו ישראל על הים כו' · (סוטה לו ב) ומכילתא בשלח פ"ה : (כ) או שגבה משבטו כו' · ספרי : (כא) תני רשב"י בשעה כו' · לעיל פ"ז :

פירוש מהרז"ו

בכל מקום מקטירים ע"כ בהכרח לדרוש על שישראל היו מפוזרים בכל הגוים עובדי כוכבים ותפלה נחשבה כמו מנחה וקרבן וקטורת ומ"ש כאן מנחה פי' תפלת מנחה וזהו מ"ש כמשמעו שמתפללים אותה בעת שהיו מקריבים מנחת תמיד של בין הערבים וכמ"ש באליהו שהתפלל ענני ה' ענני בעת עלות מנחת התמיד בביהמ"ק : ויגש אברהם בתפלה · שהתפלל על סדום ותפלה זו היה בשש שעות ביום ועי' ב"ר פר' מ"ח סימן ח' כחום היום בשש שעות ושם ריש פר' נ' שנפטרו המלאכים מאברהם בשש שעות ביום ואז התפלל ואברהם תקן תפלה שחרית ותפלת השחר עד חצות וגם אצל אליהו כתוב ויגש בתפלת מנחה אלמא על שכתוב כאן ג' לשונות מוקטר מוגש לשמי ומנחה דורש על ג' תפלות ועל מנחה מפורש וזה מוכיח שגם מוקטר מוגש ג"כ בתפלה ואולי זה טעם שדורש היפך סדר הכתוב מוקטר מוגש ומנחה על שהמנחה מוכיח על הכל : קטורת לפניך · משאת כפי מנחת ערב : לכך נאמר גדול שמי בגוים · כבר אמר הוי גדול שמי וגו' וכאן ט"ס וצריך לומר לכך נאמר בישראל גדול שמו כמו בכל הדרשות של סימן זה : מצרים לשממה תהיה · וכתוב שם בענין וידעתם כי אני ה' אלהיכם עד מצרים לשממה תהיה ועי"כ ידעו כי גדול הוא וכמ"ש נודע ה' משפט עשה וכמ"ש ויק"ר ריש פר' כ"ד באריכות : כשעמדו ישראל · עי' סוטה ל"ז א' מכילתא בשלח פסוק ויבואו בני ישראל פסיקתא פר' ז' סימן ו' במדרש תהלים ע"ו שמ"ר פר' כ"ד סימן א' ובכל אלו שינוי נוסחאות וחילופי גרסאות וכאן לא הובא אלא דעת ר"י ושם גם דעת ר"מ ועי' לקמן סי' ז' : הוי בישראל גדול שמו · פי' שעל שנודע ביהודה אלהים שקידש שם שמים שקפץ לגלי הים ע"כ בישראל גדול שמו של יהודה ובמכילתא איתא קפץ נחשון בן עמינדב ושבטו אחריו ועל שדרשה זו שייך לענין הפרשה הביאה באחרונה ואגב הביא כל הדרשות וכמ"ש היתה יהודה לקדשו שקידש שמו יתברך ישראל ממשלותיו שנעשה מושל בישראל כמ"ש במכילתא שם : ה כל מקום שנאמר ויהי · פסיקתא פר' ה' סימן א' ועי' ויק"ר פר' י"א סימן ג' וש"נ ומבואר : ויהי המקריב · ושם היה שמחה כמ"ש בשמים הסמוכים ותיבת ויהי נמשך לכל הי"ב נשיאים : שהם הולכים עם קרח · פי' הולכים מן העולם ונאבדים עמו עי' לקמן פר' י"ח סימן ג' : פלוטמנין · וכן הוא בפסיקתא ולקמן פר' י"ח הנ"ל הגי' בן טובים הרי שהכל אחד : נשיאי עדה · במדבר ט"ז ב' : נולד מנחם · איכה רבתי סוף פסוק על אלה אני בוכיה : ו א"ר שמואל ב"א · פסיקתא פר' ז' סימן ד' ב"ר סוף פר' ג' : מהו ביום הראשון · שהיה די שיאמר ראשון ובב"ר שם מבואר פי' המאמר : ואחד בשבת היה · סדר עולם פר' ז' שבת פ"ז ב' : ז לנחשול של ים · ע"פ מדת ממעל וכו"ן ול' מתחלפין בדטלנ"ת וכמ"ש לעיל סוף סימן ד' : נחשון בן עמינדב למטה יהודה · והיינו יכולים לומר שלכך כתוב למטה יהודה ללמד שהקרבן שהביא היה משבטו שגבה מהם ת"ל בסוף הקרבן זה קרבן נחשון ולא כתב למטה יהודה : שבח לו שבח לאביו · שמ"ר פר' מ"ח סימן ב' וש"נ : ח כולך יפה · לעיל פר' ז'

מתנות כהונה

ורצועות עי' ערוך ערך ברדל : ה"ג לא נקיתי וגו' · הוי נודע ביהודה : קפץ נחשון · דרש נחשון לשון נחשול שבים כדלקמן סי' ז' : ושמחה · או שמחה : ועבדה פלגא גרסי' · ועי' בפרשת לך לך וריש רות וריש מגילת אסתר וריש פרשת שמיני ושם פירשתי ועי' בסדר לך לך פרשה מ"א : ה"ג שמתגר' בו הדוב · הדוב אשת פוטיפרע : לשלוק · שבעה פעמים שולקין אותו התורמוס ואח"כ הוא ראוי לאכילה : ה"ג שנגנז בו בנין הבית · ופירש בנין המשכן שנאמר בו ולא יכול משה לבא וגו' הכי איתא במדרש רות ועיין שם : פולוטמנין · שרים ועי' ערך פלמטוס : [כך אעפ"י גרסינן] : מנחם · מנחם בן עמיאל והוא משיח שיבא במהרה והוא נולד ביום שנחרב המקדש כדאיתא באיכה רבה בפסוק על אלה אני בוכיה : מהו ביום הראשון · שהיה לו לכתוב ביום שהוקם המשכן וכדלקמן : אפוכי · הנאה ותשלומין : לא עשה כן · ע"י חטא אדם והבאים אחריו כדלעיל : [בבריית יום ראשון גרסינן] : יכתב שביום כו' · כיון שמעתה יהיה לי דירה בתחתונים שזה היתה הכוונה ביום הבריאה ולכן כתיב ביום אחד ולעיל בבראשית רבה פרשה ג' איתא הכי בהדיא : ה"ג נמצאת אומר עשר עטרות כו' עד ראשון לברכת כהנים ראשון לראשי חדשים ראשון לאיסור במה ראשון לאכילת קדשים וכן הוא בפרק ר' עקיבא במס' שבת ובב"ר פ"ג וכתב שם רש"י ז"ל דה"ג ובכל מקום לא קא חשיב אלא עשר עטרות וכן מצאתי שוב בדרשות ר"י אבן שועיב פרשת פקודי : ושכנתי וגו' · ובאותו יום כתיב כי היום ה' נראה אליכם וכן הוא בב"ר ופי' ראשון לשכינה שקבעה דירה בתחתונים : לעבודה · חטאת ואשם ונדר ונדבה כן פירש"י בב"ר : לנחשול · נחשון הוא נחשול בחילוף אותיות דטלנ"ת

ידי משה

פוה"ב כלום משא"כ עובדי כוכבים מה שאוכלים ושותים הוא חלף השכר מה שהיה להם ליטול לעוה"ב ע"ד משלם לשונאיו על פניו להאבידו : וכשם שאמר יום א' · פי' שמקשה במדרש ממ"נ או היה לו לומר יום ראשון ואם אומר יום אחד היה לו לומר את"ז שנים שלשה ולא שני שלישי וכן הוא בהדיא לעיל בספר בראשית פ"ג ע"ש : נמצאת אתה אומר י' עטרות נטל אותו יום · והקשה הגאון מוהר"ר שמואל קאיידנובר ז"ל

יפה תואר

האדם מאתר שבוראו מעיד כי יצר לב האדם רע נראה שהוא רע מאד : י' עטרות נטל אותו היום · איידי דדריש ביום הא' דתשוב ביום הבריאה מייתי הכא לכך דתני שיום הבריאה ממש היה וגם כל הדברים הנרמזים כראשון והפשר דס"ל שבשביל חשיבותו ביום הבריאה נטל עשרה העטרות. כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם ולכן סמך לדבריו זכרון הי' העטרות : ראשון לנשיאים · לקרבן הנשיאים בחנוכת

שמעון בן יוחאי [א] בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני לקבל את התורה ולא היו בהם לא סומים ולא חרשים ולא שוטים ולא אלמים ולא פסחים ולא חגרים ועל אותה שעה הוא אומר כלך יפה רעיתי ומום אין בך עד שחטאו בעגל ונעשו בהן זבים ומצורעים כמה דתימא (שמות לב) וירא משה את העם כי פרוע וגו' וכתיב (ויקרא יג) והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע ועל אותה שעה הוא אומר (במדבר ה) וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב אבל לפני הר סיני כולם שלמים היו הוי כולך יפה רעיתי וגו' · ד"א כולך יפה רעיתי מדבר בשבטים ואם תאמר כיצד היו כולם יפים שהרי יעקב אביהם בירך לשבטים ומקנתר לראובן ושמעון ולוי והיאך אתה אומר כולך יפה רעיתי א"ר אלעזר אע"פ שבירך את השבטים האחרונים וקנתר לראשונים אלא חזר ובירכם שנאמר (בראשית מט) כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וגו' עשה אותם יונקים זה מזה מהו (שם) ויברך אותם איש אשר כברכתו וגו' משברכן חזר וברכן אלא מלמד כשבירך יעקב אבינו את בניו והיה [ב] מושלן בחיות משל יהודה באריה (שם) גור אריה יהודה משל דן בנחש יהי דן נחש וגו' נפתלי באילה נפתלי אילה שלוחה וגו' בנימין בזאב בנימין זאב יטרף אעפ"כ חזר וקרא כולם אריות כולם נחשים כולם אילות כולם זאבים תדע לך שהוא כן שהרי דן שקראו נחש חזר וקראו אריה דן גור אריה וגו' הא למדת שחזר וכלל ראובן ושמעון ולוי בברכת אחיהם לקיים מה שנאמר כולך יפה רעיתי וגו' ולכך חזר הכתוב ומנה לראובן ושמעון ולוי לעצמם בספר ואלה שמות ולא מנה השבטים אחרים · רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן רבי יהודה אומר לכך מנה ראובן ושמעון ולוי לעצמם שכל השבטים לא שמרו יחוסיהם במצרים וראובן ושמעון ולוי שמרו יחוסיהם לכך הוא מונה שם יחוסם ר' נחמיה אומר כל השבטים היו עובדי עבודת כוכבי' במצרי' ושבט ראובן ושמעון ולוי לא עבדו עבודת כוכבים ולכן זכו למנות לעצמם ורבנן אמרין כל השבטים לא הנהיגו שררה במצרים ראובן ושמעון ולוי הנהיגו שררה במצרים מת ראובן נתנו שררה לשמעון מת שמעון נתנו שררה ללוי מת לוי בקשו לתת שררה ליהודה ויצאת בת קול ואמרה להם הניחו אותה עד שיגיע זמנה אימתי הגיע זמנה לאחר מיתתו של יהושע (שופטים א) ויהי אחרי מות יהושע וישאלו וגו' ויאמר ה' יהודה יעלה וגו' · רבי לוי ור' חנין חד מנהון אמר לכך חזר ויחס אלו שלשה השבטים מפני שקינתרן אביהם ואחרינא אמר מפני שייחסן אצל משה ואהרן ולית אנן ידעין מאן אמר דא ומאן אמר דא ממה דאמר רבי יודן בשם ר' יהודה בר רבי סימון בשם רבי חנין בשם ר' שמואל בר יצחק (משלי טו) אזן שומעת תוכחת חיים בקרב (כב) חכמים תלין הוי הוא רבי חנין דאמר מפני שקנתרן ולפי שקבלו תוכחת אביהם זכו להתייחס בצד משה ואהרן לכך נאמר כולך יפה רעיתי וגו' · ד"א כולך יפה רעיתי וגו' לפי שירמיה אומר (ירמיה ו) כסף נמאס קראו להם ויחזקאל קורא אותם סיגים (יחזקאל כב) בן אדם היו לי בית ישראל לסיג וגו' בא זכריה ואמר (זכריה ד) ראיתי והנה מנורת וגו' של זהב היא כולה לקיים מה שנאמר כולך יפה רעיתי וגו' · ד"א כולך יפה וגו' מדבר בנשיאי השבטים בעת שהקריבו לחנוכת המזבח לא הקריבו כולם ביום אחד אלא כל אחד ואחד יומו כמה דתימא נשיא אחד ליום יכול מי שהקריב ראשון הוא היה חביב יותר ויהודה שהקריב תחלה הוא יהיה חביב מכולם לכך א"ר חלבו בכל השבטים כתיב קרבנו קרבנו ובנשיא יהודה כתיב וקרבנו אתמהא הוא הקריב ראשון ואמר וקרבנו לא היה צ"ל כן אלא הראשון קרבנו והאחרונים וקרבנו למה כן [ג] א"ר ברכיה הכהן בר ר' בשביל יהודה שהקריב ראשון שאם בא להתגאות על אחיו ולומר אני מכובד מכם שאני הקרבתי תחלה הם משיבים אותו ואומרים לו אתה הוא שהקרבת אחרון שכך כתיב וקרבנו עשה אותך טפלה לאחיך הוי כולך יפה וגו': **ט** ד"א למה בראשון וקרבנו א"ר יודן העלה עליהם הקב"ה כאלו כולם הקריבו ביום ראשון וביום אחרון שאין זה גדול מזה · כתיב זאת חנכת המזבח וגו' והלא קערה אחת היתה ומזרק אחד היה וכף אחת היתה ביום המשח אותו מה ת"ל קערות כסף שתים עשרה וגו' אלא העלה עליהם כאלו כולם הקריבו ביום ראשון וכאלו כולם הקריבו ביום אחרון: **י** ד"א וקרבנו א"ר פנחס בן יאיר למה בכל קרבנות הנשיאים כתיב קרבנו עתדים חסר ובנחשון כתיב וקרבנו עתודים מלאים וקרבנו למה וי"ו יתירה כנגד ו' דברים שנתחדש באותו היום בעולם · ראשון לשכינה ששרתה בישראל שנאמר (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ראשון לנשיאים ראשון לברכת כהנים שנאמר (ויקרא ט) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ראשון למחיצת מחנה שכינה ראשון לאיסור הבמה דכתיב (דברים יב) השמר לך פן תעלה עולותיך וגו' ראשון לירידת האש דכתיב (ויקרא ט) ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח וגו' ולכך יבא בן נחשון בשש מדות שלמים ויבנה יסוד בית המקדש כמה דתימא (שמואל א יז) ויען אחד מהנערים וגו' [ד] יודע נגן יודע לשאול גבור חיל יודע להשיב איש מלחמה יודע לישא וליתן במלחמתה של תורה ונבון דבר שמבין דבר מתוך דבר ואיש תואר שמראה פנים בהלכה וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום ולכך עתודים מלאים שדוד שעמד ממנו נתברך מ' ברכות ואין עתודים אלא לשון עמידה כמה דתימא (איוב טו) אשר התעתדו לגלים ואומר (משלי כד) ועתדה בשדה לך: **יא** (כ) ד"א למה עתודים מלא והוא יתיר וא"ו כנגד (כג) ו' בנים שהיו מנחשון בעלי שש ברכות ואלו הן · (כא) דוד · משיח · דניאל · חנניה · מישאל · ועזריה · דוד דכתיב יודע נגן וגו' · משיח דכתיב (ישעיה יא) ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה הרי תרין רוח עצה וגבורה הרי ד' רוח דעת ויראת ה' הרי ו' · דניאל חנניה מישאל ועזריה מנין דכתיב (דניאל א) ויהי בהם מבני יהודה דניאל חנניה וגו' (כב) ילדים אשר אין בהם כל מאום ומשכילים בכל חכמה וגו': **יב** ד"א וקרבנו · למה וי"ו יתירה ר' ביבי בשם ר' ראובן שיתא כנגד [ה] ו' דברים שניטלו מאדם הראשון ועתידים לחזור על ידי בן נחשון הוא משיח · אלו הן ו' דברים שניטלו מאדם הראשון זיוו וחייו וקומתו ופירות הארץ ופירות האילן ומאורות·

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פ' ז' · שה"ש פ' ב' סימן ט"ז · ופ' ד' · תנחומא סדר יתרו · רמז קכ"ה · מדרש שמואל פ' י"ט · ה תנחומא סדר בראשית · ילקוט שם · מכילתא שם · לעיל פ' ז' · ב שמו"ר פ' א' · ג פסיקתא רבתי פ' ז' · שה"ש פ' ד' · ד ילקוט שמואל א'

חדושי הרד"ל

(כב) חכמים תלין · לפי שקבלו תוכחת אביהם כו' משה ואהרן כו' הוא ר"ל דאמר מפני שקנתרן לכן נאמר כלך יפה כו' · כצ"ל ועי' בפסיקתא דוכי שמקריב ביום הראשון: (כג) שהם בנים כו' שהם ברכות · סנהדרין צ"ג ורות רבה פ"ז:

חדושי הרש"ש

(כ) ד"א למה עתודים מלא והוא יתר וא"ו כו' · אולי צ"ל וקרבנו יתיר ו' וא"ש לפ"ז מה שדרש ו' בנים ושש ברכות נגד שני ווי"ן · ועי' מדרש רות פסוק ויעמד שם שעורים כיפ"ע אות ו': (כא) דוד משיח כו' · עי' במדרש רות שם דחשיב להו בענין אחר · ובסנהדרין צ"ג ב' שנה להו כמו דאי' כאן: (כב) ילדים אשר אין בהם

מתנות כהונה

דפלגי"ת: או שגבה וכו' · ולפיכך כתיב למטה יהודה: משברכן חזר וברכן גרסינן · ופי' לשון קימה: בספר ואלה שמות · בפרשת וארא: מפני שייחסן כו' · מפני שרצה לייחס משה ואהרן שהם משבט לוי וכמו שפירש שם רש"י: מה דאמר · כמו מדאמר: טפלה לאחיך · כאלו הם הקריבו כלם בראשונה והוא באחרונה: עשה אותך · הכתוב · ובמדרש חזית מוסב הדבור כלפי הקב"ה: ה"ג במדרש חזית והכי מוכח לקמן כאלו כולם הקריבו ביום הראשון וביום האחרון · פירוש לפיכך כתיב בכולם קרבנו ואפילו ביום האחרון כאלו הוא הקריב ראשונה וכולם אחריו וביום הראשון כתיב וקרבנו כאלו כבר הקריבו כולם באותו יום: כתיב זאת וכו' · משמע שביום המשח הקריבו כולם והלא לא הקריבו באותו יום רק נחשון מזרק אחד וכו': ביום האחרון · מפיק ליה מדכתיב בסוף הפרשה זאת חנכת המזבח אחרי המשח אותו משמע שאחר יום המשחו הקריבו כולם: ושכנתי בתוכם · וכתיב בו ביום כי היום ה'. נראה אליכם: למחיצת מחנה שכינה · שג' מחנות אלו היו מחנה שכינה מחנה לויה מחנה ישראל לענין שלוח טמאים יש שנשתלחו רק ממחנה שכינה כגון טמאי מתים ויש מג' מחנות כגון זבים ויש מג' המצורעים פירוש ואמר הד' קדשן אינן תלויין במקדש וקדשן אינה חדשים ממש ודוק ולכן קחשיב מחילת מחנה שכינה להתפלים מנין השמה אע"פ שלמעלה לא קחשיב ליה בפני עצמו וסבר שהוא בכלל ראשון לשכינה שחשיב כבר: בן נחשון · דוד המלך יצא מנחשון כמו שהוכיח רש"י בפי' מגלת רות: לשאול · בהלכה כדאיתא בפרק חלק: ילדים וגו' · באותו כתוב חשוב שם מיני מעלות עיין שם: [שיתא גרסי']: משיח בן דוד · שיצא מנחשון: זיוו וחייו · ע"ל בב"ר פרשה י"ב ובילקוט מדרש רות דיליף להו מקרא: [ה"ג ופירות האילן ומאורות] זיוו שנאמר משנה פניו ותשלחהו חייו מניין שנאמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב קומתו שנאמר ויתחבא האדם וגו' שעשה קומתו ק' אמה פירות הארץ ופירות

יא יודע נגן וגו' · כצ"ל בסימן הקודם שהשה שחושב מעלות ודורשם: רוח ה' · הוא כלל ואח"כ חושב ו' פרטים: ילדים אשר אין בהם כל מאום · המעלה הא' ומשכילים בכל חכמה ב' טובי מראה ג' ויודעי דעת ד' ומביני מדע ה' ואשר כח בהם לעמוד בהיכל מלך וי"ו: **יב** כנגד ו' דברים שנטלו מאה"ר · ב"ר פר' י"ב ושם מבואר כו':

פירוש מהרז"ו

סימן א' וש"נ ומבואר כל הענין קחנו משם: אלא חזר וברכם · ב"ר פר' צ"ט סי' ד': ויברך אותם איש כברכתו · בכך אותם וזהו שאומר אחר שברכם חזר ובירכם: דן גור אריה · דברים ל"ג כ"ב וברכת משה לשבטים מעין ברכת יעקב ולמה שינה כאן אלא שגם יעקב קרא אותו אריה על שכלל כלם כאחד ומדן אנו דורשים בנין אב לכל השבטים: בספר ואלה שמות · בסדר וארא ועי' כל הענין בפי"ר פסוק כולך יפה הכ"ל: שקינתרם אביהם · לראובן אמר פחז כמים אל תותר לשמעון ולוי ארור אפם וע"כ חלק להם כבוד ומנאם לעצמם להראות שלא נדחו מחשבון השבטים ומיוחסים ומכובדים: שיחסן אצל משה ואהרן · פי' שרצה ליחס את משה ואהרן לכך התחיל מראובן עד שהגיע אל לוי ומיחס למשה ואהרן ופוסק ועי' ויק"ר ריש פר' י"ג: **ט** כאלו כלם הקריבו · לקמן פר' י"ד ריש סי' י"ג ובסופו: זאת חנוכת המזבח · ביום המשח אותו מאת נשיאי ישראל קערות כסף שתים עשרה כפות זהב שתים עשרה הרי ביום המשח אותו הוא יום ראשון לא היה אלא קערה אחת וכו': **י** אמר ר' פנחס בן יאיר · מדרש תדשא פר' יו"ד ומחבר מדרש תדשא הוא ר' פנחס בן יאיר וע"ש השינויים: קרבנו עתודים חסר · פי' שאגל כל הנשיאים שכתובים אחר נחשון היל"ל וקרבנו להוסיף על הראשונים וכתיב קרבנו בלא וי"ו הרי שהוא חסר וי"ו וכן עתודים חמשה כתוב אגל כלם בלא וי"ו ואגל נחשון כתוב וקרבנו ועל מי בא להוסיף וכן כתוב אגלו עתודים בוי"ו ודורש ע"פ מדה פ"ו וגמטריא ומדה מנגד כנגד ששה דברים ולעיל סימן ו' חושב יו"ד דברים וצ"ע: ולכך יבא בן נחשון · פי' לכך שמרמז על ו' דברים שנתחדשו במשכן מרמז עוד על שיבנה דוד שבא מנחשון כמ"ש בסוף רות וכד"ה יסוד ביהמ"ק: ויען אחד מהנערים · ראיתי בן לישי בית הלחמי וחושב עליו ששה מעלות כמו שמבאר והולך: יודע לשאול · והשואל והמקשה מרים קולו והמשיב הוא המנצח והוא הגבור חיל: אשר התעתדו לגלים · שמוכנים שיעמדו ממנו גלים וכן ועתדה בשדה לך פי' הכן והעמד:

יפה תואר

בחנוכת המזבח: זיוו וכו' · מאור פניו ואע"ג דאמרו לר' כאלו כד היה מאיר מערתא כדיוקנא עצמה אל

ידי משה

ז"ל למה לי קרא במועדו אפי' בשבת שקרבן פסח דוחה שבת איפוק ליה מהאי ורא תודם ניסן היה ביום א' שאותו יום נטל עשרה עטרות וא"כ ע"כ שהקריבו פסחם בשבת ופירוש דה"ק בודאי לא בא תורה

לשום אלא לפרש וכל ראשון שאתה יכול לדרוש אני דורש וכי מניינו מפקים ולפיכך אני דורש כולם מה שאין כן הם אין לימוד כלל שקרבן פסח דוחה שבת לא הייתי אומר שקאי ראשון גם על זה וקצ"ל: שברו יחוסיהן · לפי שהיה נידם לשמור שלא היה המצרים משתעבדים בהם שהיו עובדים ברכה במצרים כדאמר בסמוך וכמו דאיתא לעיל כלפי שאמרו א"ה הם בגופם שאלו המצרים בכופיהן על אחת כמה וכמה וא"כ על ג' שבטים אלו לא היה שום חבר בעולם לכך לא נמנו עמהם רק בפני עצמן: מפני שייחסן אצל משה והכהן · פירוש הואיל והם תמיד נמנו ראובן ושמעון קודם שבט לוי שיצאו ממנו

זהו שנאמר משנה בנה ותשלומה · ד"א מנין שנאמר כי עפר אתה ואל
עפר תשוב קומתו שנא' ויתחבא האדם וגו' ° שעשה קומתו מאה אמה
פירות הארץ ופירות האילן (בראשית ג) ארורה האדמה בעבורך וגו'
מאורות (ישעיה כד) וחפרה הלבנה ובושה החמה וגו' מנין שנגנזו
דכתיב (איוב לח) וימנע מרשעים אורם וגו' ומנין שעתידים לחזור לימות
המשיח · זיון מנין שנאמר (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו
חייו (ישעיה סה) כימי העץ ימי עמי ותני ר' שמעון בן יוחאי ° אין עץ
אלא תורה דכתיב (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה קומתו (ויקרא
כו) ואולך אתכם קוממיות תני ר' חייא בקומה זקופה ואין יראים
מכל בריה ר' שמעון אמר מאתים אמה קוממיות קומה של בריות
ר' יהודה אומר ק' אמה כאדם הראשון ר' אלעזר בר' שמעון אומר
ג' מאות אמה שנאמר (שם) קוממיות ק' מאה מיות מאתים ר' אבהו
אומר ט' מאות אמה ר' דוסא בשם ר' ... אבהו
דכתיב כימי העץ ימי עמי ° ומה של שקמה עושה בארץ ו' מאות
שנה ... מבקע אמר אמה ... אמה
ומחצה לכל שנה את מוצא ט' מאות אמה · פירות הארץ ופירות
האילן מנין דכתיב (יואל ב) כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם מאורות מנין
(ישעיה ל) והיה אור הלבנה כאור החמה: יג' וקרבנו קערת כסף אחת
(כו) תני מגיד שלא נעשה מתחלה אלא על שם קרבנו (במדבר ז)
מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקודש אין לי אלא מזרק
שנתפרש בו בשקל הקודש קערה מנין ת"ל שניהם מלאים סולת
מה זה בשקל הקודש אף זה בשקל הקודש דברי חנניה בן אחי ר'
יהושע אומר אין צריך שהרי כבר נאמר כל כסף הכלים אלפים
וד' מאות בשקל הקודש מה ת"ל שניהם מלאים שהיו שוים במדה
ומה הפרש בין קערה למזרק קערה גלודה עבה מזרק גלודה דק
שלא בלולה בשמן זו מן הדרבה (כז) כף אחת עשרה זהב וגו' א"ר
... מה שבכף אותה שבלי הקודש מביאה מה שבתוכו
לישבא שאם נגע ... מבקעת מה שבתוכו פסל את כולו
קטורת (כח) זהב הוא של זהב משקלה של כסף · ° אתה אומר כף הוא
של זהב ומשקלה של כסף או הוא של כסף ומשקלה של זהב ת"ל
כף זהב וכתבה כ"כ הא אין עליך לומר בלשון האחרון (כט) אלא
בלשון הראשון הוא של זהב ומשקלה של כסף ° מלאה קטורת זו
קטורת נדבה: פר אחד בן בקר שלא היה בבקר כמוהו · א"ל אחד
שלא היה בבקר כמוהו בן שנתו שנה של עצמו ולא שנה לבנין
קרבנו לעולה מגיד שכולם כשרות לעולה (ל) או כבש שנתפרש בו
כשר לעולה ושאר כולם לא הוכשרו לעולה ת"ל פר אחד א"ל אחד
כבש אחד מגיד שכולם כשרות לעולה · שעיר עזים אחד לחטאת
לכפר על קבר התהום · ולזבח השלמים מגיד שכולם כשרות לזבח
השלמים (לא) או בקר שנתפרש בו כשר לזבח השלמים וכולם לא

הוכשרו לזבח השלמים ת"ל ולזבח השלמים וגו' מגיד שכולם כשרות
לזבח השלמים · זה קרבן נחשון בן עמינדב משלו הביא ולא שגבה
משבטו והביא · זה קרבן זה הביא קטרת נדבה ואין היחיד מביא
קטרת נדבה זה מביא חטאת שלא חטא ואין היחיד מביא חטאת
שלא חטא זה קרבן דוחה את השבת ואין קרבן יחיד דוחה את
השבת: יד' ויא וקרבנו וגו' מה ראו הנשיאים להקריב קרבנות
בענין הזה רבנן אמרין אע"פ שקרבן שוה הקריבו כולם על דברים
גדולים הקריבו וכל אחד ואחד הקריבו לפי דעתו התחיל נחשון
והקריב על סדר המלכות כמה שמלכותו אבד על אחד כמה דתימא
(בראשית מט) יהודה אתה יודוך אחיך גור אריה יהודה וגו' ונאמר
(ד"ה א ה) כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו וגו' (ל) והיה במסרת
בני שבט יהודה החכמים הגדולים מן יעקב אבינו כל מה שעתיד
לארע לכל שבט ושבט עד ימות המשיח וכן היה בידי כל שבט ושבט
מסורת כל מה שארע לו עד ימות המשיח מן יעקב אבינו וקרבנו
וגו' הקערה והמזרק הקריב כנגד מלכי בית דוד שעתידים לעמוד
ממנו (לא) שמלכו בכיפה בים וביבשה כגון שלמה ומלך המשיח
שלמה מנין דכתיב (מלכים א ה) כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח
ועד עזה · רב ושמואל חד אמר תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם
וחד אמר גבי הדדי הוו קיימו וכשם שמלך על תפסח ועל עזה כך
מלך על העולם כולו ואומר (שם י) וכל הארץ מבקשים את פני שלמה
לשמוע את חכמתו וגו' והמה מביאים איש מנחתו וגו' ומנין שהיה
שולט בים דכתיב (שם) וגם אני חירם אשר נשא זהב מאופיר וגו'
(שם) כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם אחת לשלש שנים
וגו' ואומר (תהלים פט) ושמתי בים ידו ובנהרות ימינו מלך המשיח
מנין דכתיב (שם עב) וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ בארץ
מנין דכתיב (שם) וישתחוו לו כל מלכים כל גוים יעבדוהו ואומר
(דניאל ז) וארו עם ענני שמיא וגו' וליה יהיב שלטן וגו' (שם ב) ואבנא
די מחת לצלמא הוות לטור רב ומלאת כל ארעא ולכך הקריב קערה
כנגד הים שהוא מקיף את העולם כולו והמשל לקערה · למה היה
שלשים ומאה משקלה לפי שכשקוה הקב"ה ביום השלישי של
יצירת העולם כל המים למקום אחד קרא ימים שנאמר (בראשית א)
ולמקוה המים קרא ימים וימים בגימטריא הוא מאה י' ד' י' עשרים
מ"ם מ"ם שמונים הרי מאה בא שלמה והוסיף ים א' למלאכת
המקדש לטבול בו הכהנים כמה דתימא (מלכים א ז) ויעש את הים
מוצק עשר באמה משפתו אל שפתו וגו' וקוה אותו שלשים אמה
שהיה כך הים שעשה שלמה סביב הוסיף על משקל הקערה שלשים
שקלים כנגד הים של שלמה הרי ק"ל שקל משקל הקערה כנגד
הימים וים של שלמה · מזרק א' כסף כנגד העולם שהוא עשוי
כבדור הזורק מיד ליד למה משקלו שבעים שקל [illegible]

מסורת המדרש [illegible]

חדושי הרש"ש

[illegible]

חדושי הרד"ל

[illegible]

פירוש מהרז"ו

[illegible]

מתנות כהונה

[illegible]

ידי משה

[illegible]

יפה תאר

[illegible]

על ע' אומות שהם מסוף העולם ועד סופו ומנין שהים עשוי רונמת קערה והעולם עשוי ככדור כההיא דתנינן (כט) וחכמים אומרים אינו אסור אלא כל שיש בידו מקל או צפור או כדור קערה וסייף ועטרה וטבעת · מקל שהוא רודה בו את העולם · צפור ותמצא כקן ידי לחיל העמים · כדור שהעולם עשוי ככדור א"ר יונה אלכסנדרוס מקדנוס כד בעי מיסק לעיל הוי סליק וסליק עד שראה את העולם ככדור ואת הים כקערה בגין כן ציירין ליה כדורא בידיה ויצוריניה קערה בידיה אינו שליט בים א אבל הקב"ה שליט בים ושליט ביבשה מציל בים ומציל ביבשה ולכך הביאו קערה כנגד הים ומזרק כנגד היבשה · שניהם מלאים שלשלמה הביאו האומות מנחות וכן עתידים להביא למלך המשיח כמה דתימא (תהלים עב) מלכי שבא וסבא אשכר יקריבו ואין מלאים אלא לשון דורון כמה דתימא (שמואל א יח) וימלאום למלך · סלת כמה דתימא (איכה ד) המסולאים בפז · בלולה בשמן כמה דתימא (קהלת ז) טוב שם משמן טוב ואומר (שיר א) שמן תורק שמך שהיה שמם הטוב יוצא בכל העולם למה היו של כסף כמה דתימא (משלי י) כסף נבחר לשון צדיק · כף אחת עשרה זהב כנגד עשרה דורות מן פרץ ועד דוד שנא' (רות ד) ואלה תולדות וגו' וחצרון הוליד וגו' ועמינדב הוליד את נחשון וגו' ועובד הוליד וגו' וישי הוליד את דוד וגו' כף אחת (ל) שהיו יד אחת כולם צדיקים גמורים הוי מלאה קטורת שמעשיהם היו נעימים כריח הקטורת · פר א' בן בקר כנגד אברהם שהיה עיקר היחוס שעליו נאמר (בראשית יח) ואל הבקר רץ אברהם · איל א' כנגד יצחק שנא' בו (שם כב) ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו · כבש א' כנגד יעקב שנאמר בו (שם ל) והכשבים הפריד יעקב · שעיר עזים א' לחטאת כנגד יהודה ב שהוא הביא לאביו כתונת הפסים של יוסף שהטבילוהו בדם השעיר שנאמר (שם לז) וישחטו שעיר עזים וגו' ויהודה הביאה לאביו ואמר (שם) הכר נא הכתונת בנך וגו' לכך נמדד לו באותה מדה שאמרה לו תמר (שם לח) הכר נא למי החותמת והפתילים ולכך נאמר בזה החטאת שהביאוהו כפרה עליו על שציער את אביו · ולזבח השלמים וגו' אלו דוד ושלמה שהם התחילו במלכות שאין בקר אלא ל' מלכות כמה דתימא (דברים לב) חמאת בקר וחלב צאן וגו' ומתרגמינן יהב להון בזת מלכיהון · שלמים שהיו צדיקים גמורים והיו ישראל בימיהם מושלמין ובימי שלמה היה המלכות שלימה שנא' (ד"ה א כט) וישב שלמה על כסא ה' ושניהם בנו בהמ"ק דוד עשה היסוד ושלמה בנאו · אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה הרי ט"ו (לא) כנגד ט"ו (לב) מלכים שהיו מן רחבעם ועד צדקיהו מלך בן מלך מהם הא' צדיקים גמורים מהם בינונים מהם רשעים גמורים · זה קרבן נחשון בן עמינדב כיון שראה הקב"ה שהקריב על סדר האבות ושלשלת המלוכה התחיל מקלס את קרבנו זה קרבן נחשון בן עמינדב :

טו ביום השני הקריב נתנאל וגו' למה נאמר בו הקריב לפי שבא ראובן (כח) וערער אמר דיי שקדמני יהודה למסעות אקריב אני לתולדות נזף בו משה וא"ל מפי הקב"ה נאמר לי הקרב למסעות ד"א הקריב הקריבו משה בעל כרחו של ראובן ד"א הקריב כאלו הקריב תחלה למה כן לפי שזכה בעצת נשיאים העלה עליו הכתוב כאלו הוא הקריב תחלה אבא חנן אומר משום רבי אליעזר לפי שזכה בעצה זכה שניתן בינה בשבטו שנא' (שם יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ונאמר (שופטים ה) ושרי ביששכר עם דבורה וגו' וכן הכתוב מספר בשבחו בבתי דינין במצרים שנאמר (במדבר כו) לישוב משפחת הישובי ואין ישוב אלא בתי דינין שנא' (יחזקאל לג) ויבאו אליך כמבוא עם וישבו לפניך וגו' (בראשית כה) ויעקב איש תם יושב אוהלים ואומר ויששכר באהליך · הקריב את קרבנו וגו' א"ר פנחס בן יאיר למה הוסיף הקרב וחסר יו"ד אלא כנגד פרה אדומה שעשו באותו היום לכך הוסיף הקרב חסר יו"ד והעמיד התיבה על ד' אותיות כנגד ד' דברים שהיתה פרה צריכה אדומה תמימה בלא מום בלא נשיאות עול כמה דתימא (במדבר יט) ויקחו אליך פרה אדומה תמימה וגו' · קערת כסף אחת בא נשיא יששכר והקריב ע"ש התורה לפי שהם אהבו את התורה יותר מכל השבטים שנאמר (ד"ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים וגו' (כט) ג מהו לעתים ר' תנחומא אמר לקרסין ר' יוסי אומר לעבורים (שם) לדעת מה יעשה ישראל באיזה יום יעשו מועדים (שם) ראשיהם מאתים אלו מאתים ראשי סנהדראות שהיו שבט יששכר מעמיד (שם) וכל אחיהם על פיהם שהיו מסכימים הלכה על פיהם וא"מ (בראשית מט) ויט שכמו לסבול שהיו סובלים עול תורה ויהי למס עובד שכל מי שהיה טועה בהלכה היו שואלים אותה לשבט יששכר והם מבארים אותה להם · קערת כסף כנגד התורה שהיא קרואה לחם שנאמר (משלי ט) לכו לחמו בלחמי ונאמר בלחם הפנים ועשית קערתיו וכפותיו ותנינן ד קערותיו אלו דפוסים שהיו עושים לחם הפנים בדפוסי' · שלשים ומאה משקלה צא וחשוב כ"ד ספרים של תורה שבכתב ושמונים מן משנה (לג) שמתחלת במ"ם מאימתי קורין את שמע וכו' (ל) ומסיימת במ"ם (תהלים כט) ה' יברך את עמו בשלום מ"ם ארבעים ומ"ם ארבעים הרי שמונים הרי ק"ד שעולים מניינם של תורה שבכתב ותורה שבעל פה · ד"א שראשי ש"ס משנה חשבון ראשי אותיות הן עולים שמונים צא וחשוב · מ' מן מאימתי של סדר זרעים · י' מן יציאות השבת של סדר מועד · ה' מן חמש עשרה נשים מן סדר נשים

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פרק הרואה · ב ב"ר פ' פ"ד ופ' פ"ה · אגדת בראשית פ' ס' · ג ב"ר פ' ע"ב · ד מנחות דף צ"ז ·

חדושי הרד"ל

[illegible]

חדושי הרש"ש

[illegible]

מתנות כהונה

שלמה ומלך המשיח : כההיא דתנינן · ריש פרק כל הצלמים : ותמצא כקן ידי · פסוק [illegible]

פירוש מהרז"ו

אינו שליט בים · אלכסנדר מוקדון לא שלט בים שאינו יכול לגזור על המים [illegible]

ידי משה

[illegible]

נשים (לג) א' מן ארבעה אבות נזיקין מן סדר ישועות · כ' מן כל הזבחים מן סדר קדשים · א' מן אבות הטומאות מן סדר טהרות הרי שמונים מיכן שעולים תורה שבכתב ותורה שבעל פה למנין ק"ד ונתנה לכ"ו דורות שהיו מאדם ועד משה שניתנה תורה על ידו הרי ק"ל לכך היה משקל הקערה ק"ל · מזרק אחד כסף כנגד התורה המשולה ביין שנא' (משלי ט) ושתו ביין מסכתי ולפי שדרך היין לשתות במזרק כמה דתימא (עמוס ו) השותים במזרקי יין לכך הביא מזרק · שבעים שקל בשקל הקדש למה כשם שיין חשבונו שבעים כך יש שבעים פנים בתורה (לד) למה נאמר בקערה האחת כנגד התורה הצריכה להיות אחת כמה דתימא (במדבר טו) תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם למה נאמר במזרק אחד שדברי תורה שבכתב ודברי תורה שבע"פ כולם נתנו מרועה אחד כולם אל אחד אמרן למשה מסיני · למה היו של כסף כנגד התורה שנאמר בה (תהלים יב) אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל וגו' · שניהם מלאים סלת המקרא והמשנה מלאים הם שאין אחד סותר על חבירו · סלת [א] כמה דתימא (שם יט) ונופת צופים כסלת שצפה על גבי נפה · בלולה בשמן זו התורה שצריכה לבלול במעשים טובים כההיא דתנינן [ב] יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון הוי למנחה שאותה שעה הוא נושא נחת רוח ליוצרו בזמן שאדם עוסק בת"ת והוא בעל מעשים טובים ושומר עצמו מן החטא · כף אחת כנגד הלוחות שנכתבו מיד הקב"ה כמה דתימא (שמות לב) והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים וגו' · עשרה זהב אלו עשרת הדברות שהיו כתובים בלוחות כמה דתימא (דברים י) ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון וגו' זהב כמה דתימא (שיר ה) ידיו גלילי זהב ואומר הנחמדים מזהב וגו' מלאה קטורת שתרי"ג מצות בלולות בהן וכן את מוצא תרי"ג אותיות יש מן אנכי עד אשר לרעך כנגד תרי"ג מצות וז' יתירות כנגד ז' ימי בראשית ללמדך שכל העולם לא נברא אלא בזכות התורה הוי מלאה קטרת שכן ק' מתחלפת בד' א"ת ב"ש ג"ר ד"ק ועולה חשבון התיבה אחר כן למנין תרי"ג · ד"א מלאה קטרת [ג] שבין כל דבור ודבור שהיו כתובים בלוחות פרשיותיה ודקדוקיה של תורה היו כתובים ואתיא כההיא דאמר חנניה בן אחי ר' יהושע ידיו גלילי זהב אלו שני לוחות הברית שכתוב עליהן כתובים באצבע אלהים גלילי זהב מה הגלים הללו בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים כך בין כל דיבור ודיבור פרשיותיה של תורה היו כתובים ודקדוקיה · פר אחד בן בקר כנגד כהנים איל אחד כנגד לוים כבש אחד כנגד ישראל שכלם קבלו את התורה בסיני שעיר עזים אחד לחטאת כנגד הגרים שעתידים להתגייר ושהיו שם שכולם ראוים שנאמר (ויקרא יח) [ד] אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כהנים לוים וישראלי' לא נאמר (לה) אלא האדם מלמד שאפי' (לא) עובד כוכבי' המתגייר ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול ולזבח השלמים בקר שנים כנגד שתי תורות המקרא והמשנה שכל מי שמבקר וזובח יצרו לעשות ככל הכתוב בהן הוא עושה שני שלומות שלום למעלה (לב) ושלום למטה שנאמר (ישעיה כז) או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה כנגד ג' פסוקים של תורה שבהם ו' סדרי משנה והן מן שתים פסקה וכל פסקה ופסקה מן חמשה תיבות ואלו הם (תהלים יט) תורת ה' תמימה משיבת נפש עדות ה' וגו' פקודי ה' וגו' מצות ה' וגו' יראת ה' וגו' משפטי ה' וגו' לכך הקריבו לשלמים ג' מיני קרבנות אלו כנגד השלשה פסוקים שבהם ששה סדרי משנה אתיא כההיא דא"ר תנחומא (שם) תורת ה' תמימה וגו' שזה סדר נשים שמזהיר על האדם לפרוש מן הערוה כדי להצילו מן המיתה כמ"ד (משלי ה) רגליה יורדות מות וגו' ואומר (שם ב) כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים ואומר (שם) להצילך מאשה זרה וגו' · עדות ה' וגו' זה סדר זרעים שאדם מאמין בחייו של עולם וזורע · פקודי ה' וגו' זה סדר מועד שיש בו כל המועדות שכתוב בהן ושמחת בחגך · מצות ה' וגו' (לג) זה סדר קדשים שהוא מאיר עינים בין חולין לקדשים יראת ה' טהורה זה סדר טהרות שהוא מפריש בין טומאה לטהרה משפטי ה' וגו' זה סדר נזיקין שיש בו רוב הדינים ולכך הקריבו מכל מין ומין חמשה חמשה כנגד חמשה תיבות הכתובות על כל סדר וסדר ולמה נכתבה חמשה תיבות על כל סדר וסדר כנגד התורה שהיא חמשה ספרים ללמדך שהם גופי תורה למה שם הקב"ה כתוב בכל סדר וסדר שהוא מעיד עליהן שמפיו אמרן למשה כשם שאמר חמשה ספרי תורה זה קרבן נתנאל וגו' כיון שראה הקב"ה שהקריב על סדרי התורה התחיל משבח את קרבנו זה קרבן נתנאל בן צוער :

יז ביום השלישי נשיא לבני זבולון אליאב בן חלון למה בכל הנשיאים מזכיר שבטם ואח"כ מזכיר שמותם וביהודה ויששכר מזכיר שם נשיאיהם תחלה ואח"כ מזכיר שמותן לפי שנחשון היה מלך ונתנאל היה מלכה של תורה וכמ"ד (משלי ח) בי מלכים ימלוכו ובכל מקום המלך מקדים לעמו שנאמר (מיכה ב) ויעבור מלכם לפניהם וגו' (מ"א ח) לעשות משפט עבדו ואח"כ ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו למה בכל הנשיאים כתיב שם נשיא ונחשון אינו קרוא נשיא לפי שהקריב תחלה שאם בא להתגאות על הנשיאים האחרים לומר שאני מלך עליכם שאני הקרבתי תחלה הם יאמרו לו אין אתה אלא הדיוט שכולם קרואים נשיא נשיא ואתה לא נקראת נשיא לקיים מה שנאמר (משלי טז) תועבת ה' כל גבה לב וגו' ואומר (תהלים קלח) כי רם ה' ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע למה זכה זבולון להקריב שלישי לפי שחיבב את התורה והרחיב ידיו לפזר ממונו ליששכר כדי שלא יצטרך שבט יששכר לפרנסה ולא יתבטל מלעסוק בתורה לפיכך זכה זבולון להיות שותף לתורה והיה חבירו של יששכר ולכך הקריב אחריו ואחר יהודה לקיים מה שנאמר (משלי יח) מתן אדם

מסורת המדרש א ילקוט תהלים מזמור י"ט · תנחומא סדר עקב · ירושלמי סוטה פרק ה' · ב אבות פרק ב' · ג ירושלמי שקלים פרק ו' · שה"ש פ"ה · ד ב"ק ל"ח · עבודת כוכבים ג' ·

חדושי הרש"ש

(לג) אחד מן ארבעה אבות נזיקין מן סדר ישועות כצ"ל : (לד) למה נאמר בקערה אחת כו' כצ"ל : (לה) אלא האדם מלמד שאפי' המתגייר ועוסק בתורה כו' בסנהד' נ"ט א' משמע להדיא דאפי' בעובד כוכבים גמור שלא נתגייר

חדושי הרד"ל

לסימן טוב היו מסיימין בה מסכת מכשירין : (לא) עובד כוכבים המתגייר ועוסק בתורה · בכ"מ ביש' מאמר זה לא נזכר המתגייר ובסנהדרין נ"ט א' מוקמינן לה בז"מ דידהו · (וכאן אפשר בכל התורה קאמר לכן הוסיף המתגייר) : (לב) ושלום למטה שנאמר או יחזק כו' · בב"ר פכ"ב מביא מקרא אמר ע"ז ע"ש : (לג) סדר קדשים · שהוא מאור עינים בין קדשים לחולין שנאמר בה הבדלה להבדיל בין הקדש לחול כמ"ש להבדיל בין האור ובין החושך : (לד) (*) והיה עושה י"ט · דוגמת כה"ג ביוה"כ כשיצא

(*) לפי הנראה שייך אות זה לעיל בסי' כ' וקרבנו מתקבלת הי' עושה יו"ט לאוהביו .

פירוש מהרז"ו

בפנים דבר ה' עמכם : א' מן אבות נזיקין · שמתחיל בריש בבא קמא בא' ארבע אבות נזיקין וכו' מסדר נזיקין שנקרא סדר ישועות בפסוק והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת אמונת זרעים עתיך מועד חוסן נשים ישועות נזיקין וכו' : למנין ק"ד · כ"ד ספרי תורה שבכתב ומספר שמונים למשנה הרי ק"ד ועוד מספר כ"ו דורות שהיתה התורה חמדה גנוזה בשמים וצריך ביאור מה טעם לחשוב חשבון כ"ד דור שלא נתנה במספר התורה ויתכן על שרצה ליתנה לאדם ולכל דור כמ"ש ב"ר פר' כ"ד סי' ה' על אדם וכן לדור המבול כמ"ש שמ"ר פר' למ"ד סימן י"ג וכמ"ש באריכות בפיוט של שבועות איך רצה ליתנה בכל דור ובכן יתכן לצרפם אל החשבון : שאין אחד סותר · שהמשנה הוא פירושו של תורה שבכתב וכל אחד ממלא דברי חבירו ומלמדים זה על זה וזה מזה : ונופת צופים · נופת מלשון נפה וצופים על שהיא צפה על הנפה והיינו הסולת טוב מכוב שמנה ולזה נמשלה התורה כמ"ש הנחמדים מזהב וגו' ומתוקים מדבש ונופת צופים : לבלול במע"ט · עי' ויק"ר סוף פר' ג' בביאור : עם דרך ארץ · היינו ליסא וליתן באמונה שזהו העיקר של מע"ט : והלוחות וגו' והמכתב · וזה כף אחת שהלוחות והמכתב שוים שניהם מעשה אלהים : ידיו גלילי זהב · ודרשו בשי"ר פסוק זה על הלוחות וכמ"ש בסמוך : תרי"ג אותיות · לקמן פר' י"ח סימן כ"א : פר אחד בן בקר · פר גדול מאיל ואיל גדול מכבש לכך פר כנגד כהנים וכו' ואיל כנגד לוי עי' ב"ר פר' מ"ד סימן ט"ו שאיל הוא מלכות מוקדון ושם בפרשה נ"ט סימן ב' זה זה אותיותיו משולשין ע"ש ושם ותבין כאן וכבש זה ישראל כמ"ש שה פזורה ישראל וכן ואתנה לאני ועי' יד"מ : ושהיו שם שבולם · שמ"ר פר' כ"ז סימן ו' : שמבקר וזובח · שבוחן ובודק אחר יצרו ומנצחו ומכניעו : מן שתים פסקה · הג' פסוקים כל פסוק נחלק לשנים הרי ששה חצאי פסוקים כל אחד במעלה אחרת של תורה ובכל חצי פסוק חמשה תיבות : דא"ר תנחומא · מדרש תהלים י"ט כל הענין : תורת ה' תמימה · משיבת נפש להצילו מן המיתה : עדות ה' · נאמנה המצות והעדות שאדם עושה בענין אמונה היינו בסדר זרעים כמ"ש פרק א' דברכות : פקודי ה' · ישרים משמחי לב בעתות השמחה במועדים וזהו סדר מועד : משפטי ה' · אמת צדקו יחד הדינים והמשפטים שבין אדם לחבירו שניהם וזהו יחדו זה מוציא גניבתו וגזילתו מיד חבירו וחבירו ניצל מגזל : שהם גופי תורה · והמקיים אחת מהם כמקיים ה' חומשי תורה : יז מזכיר שבטם ואח"כ שמותם · לבני זבולון הרי שבטם תחילה ואח"כ אליאב בן חילון וכן בכל השבטים רק ביהודה כתוב נחשון בן עמינדב ואח"כ למטה יהודה וכן נתנאל בן צוער ואח"כ נשיא יששכר שם השבט : לעשות משפט עבדו ·

מתנות כהונה

ארבעים : ה"ג כ' מן כל הזבחים : ה"ג ונתנה לכ"ו דורות שהיו] : ה"ג למה נאמר במזרק אחד שדברי : על גבי נפה · דרש נפת לשון נפה : [ה"ג מתחלפת בד' א"ת ב"ש ג"ר ד"ק] : אלא האדם כו' · עיין בתוספות פרק שור שנגח ד' וה' דף ל"ח : שמבקר · שחוקר ודורש ביראת השם יתברך לזבח יצרו : [ה"ג כנגד ג' פסוקים על התורה שבהם סדרי משנה כדמפרש אזיל] : הכי גרסינן מן שתים שתים פסקה · פסקה הפסקה אתנחתא וסוף פסוק : כנגד הג' פסוקים · כדמפרש ואזיל : שאדם מאמין · ומעיד בחייו של עולם זה הקב"ה שנקרא חי עולמים על שמחיה את כל העולם כלו או י"ל שמאמין ובטוח בה' שיחיה ולא ימות : [ה"ג וזורע פקודי ה' וכו' עד לקדשים]: יראת ה' וגו' · עד לטהרה משפטי ה' : [ה"ג מאיר עינים בין חולין לקדשים : הנשיאים האחרים גרסינן : ממרחק יידע גרסי' : ה"ג

ידי משה

עלה לנביאים ביבואו העגלות וכתבתי לעיל מנ"ל למדרש שהיו שבט יששכר נותנים העלה אבל לפי הפשוטה נ"ל לפי דאיתא [שם סי' י"ח] בפסוק קח מאתם שהסכימו דעתם לדעת הקב"ה וגבי יששכר כתיב יודעי בינה לדעת מה יעשה ישראל ומסתמא הואיל והכתוב מייחסן שיודעים דעת הקב"ה נתנו הם העלה זו שגם הם הכתוב מייחסם שכיוונו לדעת הקב"ה ודו"ק היטב ופשוט הוא : איל אחד כנגד לוים וא' הוא [illegible]

פי' ספר משנה תורה היא גופי התורה כמו איך שלא תאמר הואיל והיא כבר נאמרה ורק נשנה אין היא גופי תורה וכזה הסברא ס"ל התוס' בריש גיטין בשם ר' סעדי' משום דכתיב ספר כריתות כשיעור י"ב שיטין שמפסיקין בין ד' חומשי ספר תורה וספר משנה תורה לא קחשיב שאינו אלא חוזר ושונה מה שלמעלה ומצאתי אחר כך במדרש וזה לשונו תורת ה' תמימה למה היא תמימה לפי שהיא משיבת נפש ותמוה מאד ומיושב ג"כ על פי דברים אלו למה תמימה שגם משנה תורה חשוב ספר ואמר מפני שהיא [illegible]

ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו · קרבנו קערת כסף אחת בא נשיא זבולון והקריב קרבנו על השותפות שהיה לו עם יששכר אחיו · לפי שהיו זבולון ויששכר שותפים יששכר היה עוסק בתורה וזבולון היה עוסק בפרקמטיא והיה טורח זבולון ונותן לתוך פיו של יששכר ועל זה היה קרבנו קערת כסף כנגד הים שהוא עשוי כקערה שהיה חלק זבולון שנאמר (בראשית מט) זבולון לחוף ימים ישכון · מזרק אחד כסף כנגד הארץ (לה) שהיא עשויה ככדור שהיתה חלק יששכר שנאמר (שם) וירא מנוחה כי טוב וגו' שלשים ומאה משקלה מזרק אחד וגו' הרי מאתים כנגד מאתים ראשי סנהדראות שהיו בשבט יששכר שנאמר ראשיהם מאתים ולכך תלה חשבון הגדול בזבולון לפי [א] שגדול מעשה יותר מן העושה שלולי זבולון לא היה יששכר יכול לעסוק בתורה שהוא היה מאכילו ונותן לתוך פיו · ד"א קערה כנגד לחם שהיה מאכילו · מזרק כנגד היין שהיה משקהו · ולמה היה של כסף שגם כסף היה נותן לו לעשות כל צרכו כמה דתימא (קהלת י) לשחוק עושים לחם ויין ישמח חיים והכסף יענה את הכל שניהם מלאים סלת וגו' זבולון ויששכר שניהם היו נוטלין שכר תורה ביחד ושניהם היו מתפרנסין ביחד · כף אחת זו ברכתו של זבולון שברכו אביו זבולון לחוף ימים ישכון (לו) ואין כף אלא חף כמה דתימא (תהלים צח) נהרות ימחאו כף · עשרה זהב מלאה קטרת כנגד י' תיבות שיש בברכת זבולון (לז) הה"ד זבולון לחוף ימים וגו' · ולזבח השלמים (לז) בקר שנים כנגד הברכה שבירכן משה (דברים לג) כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול · פר אחד בן בקר וגו' הזכיר שם מכל המינים עולה לבד שעיר שהיה לחטאת שלא מצינו שעיר לעולה כנגד ברכת משה שבירכן שניהם לענין הקרבן שנא' (שם) עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק · והעולה היא זבחי צדק שאינה באה על חטא · ד"א שזבולון ויששכר שניהם היו מקריבים ביחד וזבחי צדק היו הקרבנות שכשם שהיה לזבולון חלק בשכר תורתו כך היה ליששכר חלק בממונו של זבולון · ולזבח השלמים בקר שנים כנגד מה שבירכן משה כי שפע ימים יינקו שני ימים · אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה הקריב שלשה מינין כנגד שלשה דברים שבירכן משה ושפוני טמוני חול · [ב] שפוני זה חלזון · טמוני זו טרית · חול זו זכוכית לבנה · למה היה חמשה מכל מין ומין נגד ה' תיבות שהם בפסוק שבירך משה שותפותם שנאמר (שם) שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך · זה קרבן אליאב וגו' כיון שראה הקב"ה שהקריב אליאב על שותפות התורה התחיל משבח קרבנו זה קרבן אליאב לקיים מה שנאמר (משלי ג) [ג] עץ חיים היא למחזיקים בה זה שבט יששכר ותומכיה מאושר זה שבט זבולון: **יח** ביום הרביעי נשיא לבני ראובן וגו' · כיון שגמר דגל יהודה התחיל נשיא ראובן להקריב שהיה בכור והקריב קרבנו על שבטו של ראובן · קרבנו קערת כסף אחת אל תקרי קערת אלא עקרת זה ראובן שהוא היה עיקר הצלה (לח) שהוא פתח בהצלה תחלה הה"ד (בראשית לז) וישמע ראובן ויצילהו מידם · ד"א שעקר מחשבת אחיו שהיו חפצים להרגו כמה דתימא ועתה לכו ונהרגהו וגו' · כסף ע"ש (משלי י) כסף נבחר לשון צדיק · שלשים ומאה משקלה זה דיבור שאמר להם תחלה שלשה אותיות שבראשי ג' תיבות הללו חשבונם עולה ק"ל קח ל' מלא · ונ' מנכנו · ונ' מנפש הרי ק"ל · מזרק אחד כסף כנגד העצה שנתן להם שיזרקו אותו אל הבור כמה דתימא (בראשית לז) ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אותו אל הבור וגו' · כסף כמה דתימא כסף נבחר לשון צדיק · שבעים שקל בשקל הקדש · כנגד הסוד שהיה בלבו להצילו וסוד חשבונו שבעים · שניהם מלאים סולת וגו' שמה שאמר להם לא נכנו נפש ומה שאמר להם השליכו אותו לא נתכוון אלא להצילו שבשני הדברים כתובה שם הצלה בתחלה כתיב וישמע ראובן ויצילהו מידם ולבסוף כתיב למען הציל אותו מידם · כף אחת עשרה וגו' כף כנגד מה שאמר לאחיו ויד אל תשלחו בו · עשרה זהב שהציל עצמו שמיחה בהם והציל תשעה אחיו משפיכות דמים ולכך כתיב זהב שיש מין א' [ד] בזהב הדומה לדם וזהו זהב פרוים · מלאה קטרת אע"פ שאירע לשבטים שבא לידיהם מכירת יוסף את סבור שלא היה בא לידם אותו המעשה אלא א"כ היו רשעים במעשה אחרים לאו אלא צדיקים גמורים היו ולא בא לידם חטא מעולם אלא הוא הה"ד (שם מב) ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו וגו' שהיו מפשפשים בעצמם למה אירע להם תפיסת מצרים ולא מצאו אלא זה בלבד ומתוך גנותם סיפר הכתוב שבחם שלא היה בידם עון אלא זה בלבד ולפי שמכירת יוסף זכות היה לו שהיא גרמה לו למלוך וזכות היתה לאחיו ולכל בית אביו שכלכלם בלחם בשני רעבון לכך נמכר על ידם [ה] שמגלגלין זכות על ידי זכאי הוי מלאה קטורת · ד"א מלאה קטרת שבאותו זמן [ו] היה ראובן בעל תשובה ולובש שק ומתענה ומתפלל לפני הקב"ה שימחול לו על עון מעשה בלהה והתפלה משולה לקטרת כמה דתימא (תהלים קמא) תכון תפלתי קטרת לפניך וגו' הוי מלאה קטרת · פר אחד בן בקר אלו הזבחים הקריב כנגד התשובה שהיה עוסק בה בעת שנמכר יוסף והתשובה משולה כנגד כל זבחי חוטא שכן כתיב (שם נא) זבחי אלהים רוח נשברה וכשם שחוטא מביא על חטאו עולה וחטאת לכך הביא בכאן כנגדו עולה וחטאת ולפי שהעולה חביבה מן החטאת לכך הקריב מכל המינין עולה חוץ מן השעיר שלא מצינו שעיר לעולה בכל התורה · שעיר עזים אחד לחטאת לכפר על מעשה בלהה ולזבח השלמים בקר שנים לפי שהיה חסר מלהמנות עם אחיו משום מעשה בלהה שכן כתיב (בראשית לה) וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל והפסיק הענין שהניח שם פרשה לומר שנתרחק ולכך אותה פרשה פתוחה אע"פ שנתרחק ידיו של הקב"ה פתוחות לקבל שבים ובשביל שביקש שני מעשים טובים הצלת יוסף והתשובה נעשה שלם עמהם שנכנס במנינם הה"ד אחריו ויהיו בני יעקב י"ב על אלו ב' המעשים שעשה ראובן מצא משה פתח להתפלל על ראובן שלא יהא חסר מאחיו הה"ד (דברים לג) יחי ראובן וגו' [ז] יחי ראובן במה שהחיה יוסף ואל ימות במעשה בלהה במה שעשה תשובה ויהי מתיו מספר שיהיו בניו במנין שאר השבטים לכל דבר ולכך נאמר ולזבח השלמים בקר שנים כנגד שני מעשים טובים שביקר הצלת יוסף והתשובה נעשה שלם ונמנה עם אחיו · אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה למה ג' מינין כנגד ג' פעמים שמזכיר ראובן בפרשת הצלת יוסף וכנגד

מסורת המדרש א בבא בתרא דף ט' · ב מגילה דף ו' · ספרי דברים פיסקא שנ"ד · ג עי' ב"ר פ' ל"ט · ויק"ר פ' כ"ה · תנחומא בראשית · ד לעיל פי"ב · ה שבת דף ל"ב · ב"ב דף קי"ט · סנהדרין דף ח' · תוספתא יומא פרק ד' · ו ב"ר פ' פ"ד · ילקוט סדר וישב · ז ספרי ת"ב פיסקא שמ"ו ·

חדושי הרד"ל

בשלום מן המקדש (ואפשר שנבואה ביום קרבנו היה בא ומשתחוה וזוכה לגלוי שכינה כמ"ש ביחזקאל לעיל) : (לה) שהיא עשויה ככדור שהיתה חלק יששכר · כלומר שנתלקו בזה ארץ שהיא ככדור ולא הימים (כזבולון) שהוא כקערה · ואולי י"ל כמ"ש בב"ר פצ"ח שהיה חלק יששכר בקעה בקעה מכאן והר באמצע וההר הזה הוא הר תבור שהוא עגול ככדור כידוע: (לו) ואין כף אלא חוף · בל' חכמים על כיף ימא כמו על חוף ימא : (לז) בקר שנים כו' כי שפע ימים יינקו כדמפורש לשון ימים שנים והיינו שיש גיטסר שיש ג"כ בחלק יששכר וכמ"ש בבאורי לספ"א פי"ח באריכות בס"ד : (לח) שהוא פתח בהצלה תחלה · אלא שיהודה גמר אומר עם בלע :

חדושי הרש"ש

נתגייר נאמר זה · ואולי דשכא מיירי בכל התורה והתם מוקי לה דוקא בשבע מצות דידהו : (לט) שה"ד זבלון לחוף

מתנות כהונה

כנגד הים גרסי': עשויים ככדור גרסי': ה"ג ראשיהם מאתים ולכך]: חשבון הגדול גרסי' · פי' חשבון הגדול של סנהד' שבשבט יששכר רמוז בקרבן זבולון לפי כו': שגדול מעשה · הכופה את חבירו וגרם לו לעשות מצוה כד"א גם מעושה : ימחאו כף · דרים כף כמו חוף ימים כד"א על יד הירדן או כ"ל כ' מן כף היא רפויה מפני אות יהו"א שקדמו וקרי ביה חף : שבירכן · לזבולון ויששכר : חלזון טרית כו' · בפ"ק דמגילה בפירש"י ספוני לשון חשיבות זהו החלזון שהוא דבר חשוב · טרית מן דג חשוב : חול · זו זכוכית לבנה הנעשה מן החול כדאמרי' ביליאות השבת וחול של זבולון היה יפה לו משאר חול : נגד ה' תיבות שהם בפסוק גרסינן : [ה"ג ג' אותיות שבראשי ג' תיבות הללו וכו'] : שמיחה בהם · שמי שיש בידו למחות ואינו מוחה העון תולה בו : מין אחד בזהב וכו' · ולכן נקרא זהב פרוים על שם שהיה דומה לדם פרים כדלעיל : משולה · נמשלה : [עולה וחטאת גרסי'] : שביקר · שחקר ודרש וביקר הוא לשון ביקור : ואל ימות גרסינן : [ה"ג ג' מינים כנגד ג"פ וכו'

עד

פירוש מהרז"ו

מ"א ח' ועבדו והוא שלמה המלך שאמר על עצמו שהוא עבד ה' : ולפני גדולים ינחנו · פי' אצל גדולים ועי' ויק"ר פר' ה' סימן ב' בדומה לזה · ועי' דרשה זו ב"ר פר' ע"ב סימן ה' וש"נ ועי' כל ענין זה בספרי ברכה בברכת זבולון : כנגד הים · כמ"ש לעיל פר' זו סימן ע"ו : וירא מנוחה כי טוב · ואת הארץ כי נעמה : מזרק אחד כסף · שבעים שקל בשקל הקודש הרי ביחד מאתים : ראשיהם מאתים · ד"ה י"ב ל"ב ועיין לעיל סימן ע"ז וכ"ד ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל : חשבון הגדול בזבולון · היינו משקל הקערה שרומז לים של זבולון מאה ושלשים שקל ומזרק שבעים שקל מספר הקטן ליששכר שרומז לארצו של יששכר כנ"ל : קערה כנגד לחם · לעיל בסימן ע"ז באריכות : והכסף יענה את הכל · כל צרכי האדם קונים עם הכסף : ימחאו כף · החוף נקרא כף ויד כמ"ש על יד הירדן וגם כ' וח' מתחלפין לפעמים : זבולון לחוף ימים ישכון · והוא לחוף אניות וירכתו על צידון בראשית מ"ט הרי יו"ד תיבות : כי שפע ימים ושפוני טמוני · הרי שני ברכות או שני בקר כנגד יעקב ומשה שמניהם ברכו אותם בברכת יעקב היה לו שני ימים כדלקמן בסמוך : וזבחי צדק היו הקרבנות · שאעפ"י שעיקר הממון היה של זבולון אין זה גזל מה שהקריבו בשותפות כי גם ליששכר היה חלק בממון של זבולון וצריך ביאור איך היו עושים שלא יתכן לומר שכל שני השבטים היו שותפים ביחד ולכלם כיס אחד הוא דבר שלא יתכן והסברה נותנת שכל אחד מזבולון בחר לו אחד מיששכר והיו טובי עין בלא קפידה אף אם הגיע לאחד מזבולון שנים או שלשה מבני יששכר אם היו בני יששכר רבים מבני זבולון ואם היו בני זבולון רבים היו שנים ושלשה מבני זבולון מפרנסים אחד מבני יששכר : א"ר פנחס ב"י · מדרש אגדה סוף פ' י"ג פר' יו"ד : **יח** שהוה בבור · פי' שלכך היה בדגלו ראשון על שהיה בכור ולכך הקריב ראשון לשבטים של דגלו : עיקר הצלה · של יוסף ואף שגם יהודה הצילו לא הצילו אלא ממיתה בבור אך לא להשיבו אל אביו אלא למכרו אך ראובן חשב להשיבו אל אביו והצילו מידם ממש : זהב פרוים · לעיל פר' י"ב בסימן ד' שדומה לדם פרים וש"נ עי' לקמן פר' י"ד בסימן ע' ג"כ והזהב אדום : תפיסת מצרים · מה שנתפסו לבית האסורים במצרים : הוי מלאה קטורת · והקטורת רמז למע"ט כמ"ש לעיל סימן י"ד בקרבן נחשון שהקטורת לריח טוב ויראת ה' מבונה בריח כמ"ש והריחו ביראת ה' וכמ"ש טוב שם משמן טוב עי' ב"ר פר' ס"א סימן ד' ושמה קטורה : והפסיק הענין · פיסקא באמצע פסוק שם בסימן פ' פתוחה : שביקש שני מעשים טובים · וזהו בקר שנים כמ"ש בסמוך : שלשה פעמים ראובן · א' וישמע ראובן ויצילהו מידם ב' ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם ג' וישב ראובן אל

יפה תואר

דמושב לומר יש כיון שכולן דבקים זה בזה ע"ז משני ויעיס בגימ' הוא מאה וכו' : היה ראובן בעל תשובה כי הוא היה ראשון שפתח בתשובה · והא דאמרינן בפ"ב דעירובין דאדם הראשון חסיד גדול היה ועשה תשובה אפשר דתשובה מעלייתא שיצא שב מאליו כראובן לא עשה דקין ואדם לא עשו תשובה אלא מתוך פחד ועונש שנענשו ואע"ג דאמרי' בפ"ק דסוטה ובב"ק בפ' החובל מי גרם שיודה יהודה כו' והיינו לאודות ברבים כדפירש שם התוס' אבל בצנעה עשה ראובן תשובה מקמי הכי ואע"פ שאין ראוי לפרסם החטא שבין אדם למקום כדפי' בפ' י"ב הא אמרינן שהודה ברבים כי היכי דלא נחשדו :

ידי משה

שבאותו זמן · פי' כשנמכר יוסף לא היה ראובן שם ומשמע שאמר שהתבטל והלך לדבר רשות ואם היה שם היה מצילו מן המכירה לז"א מלאה קטורת שבאותה שעה היה עסוק בתשובה וא"כ אינו חייב בדבר וקאי אדלעיל שניהם מלאים סולת שלא נתכוון אלא להצילו במה שאמר להשליכו לבור וק"ל :

שלשה ויאמר הכתובין שם למה היו חמשה חמשה כנגד ה' תיבות שבהן נתקרב ראובן הה"ד ויהיו בני יעקב שנים עשר · זה קרבן אליצור וגו' כיון שראה הקב"ה שהקריב על הסדר הזה התחיל מקלס את קרבנו זה קרבן וגו' :

יט ביום החמישי נשיא לבני שמעון שלומיאל בן צורישדי וגו' לפי שראובן נזדרז להציל אחיו מן המיתה ושמעון קנא על זנות אחותו בשכם להציל אחותו מיד טמאים לכך זכה להקריב אחריו קרבנו קערת כסף אחת וגו' בא נשיא שמעון והקריב על סדר מעשה המשכן ולמה הקריב קרבנו כנגד מעשה המשכן דוגמת מעשה שמעון אבי השבט לפי ששמעון קנא על הזנות והרג כל אנשי שכם על שענו דינה אחותו כמה דתימא (בראשית לד) ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו וכן המשכן היה הורג בנואפים ובסוטות כמ"ד (במדבר ה) ולקח הכהן מים קדושים בכלי חרש ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן וגו' ואומר והשקה את המים והיתה אם נטמאה ותמעל מעל וגו' ולכך הקריב שלמיאל קרבנו על סדר מעשה המשכן זכרון למעשה שמעון · קרבנו קערת כסף אחת וגו' קערת כנגד חצר המשכן שהיה מקיף את המשכן כשם שהים מקיף את העולם ·שלשי' ומאה משקלה כמה דתימא (שמות כז) אורך החצר מאה באמה והמשכן שהיה בתוכו שלשים אמה ארכו הרי מאה ושלשים· מזרק אחד כסף כנגד החצר בלא המשכן שהיתה ע' אמה נ' אמה לפני המשכן וך' אמה אחורי המשכן הרי ע' אמה ד"א החצר היה ארכו ק' אמה ורחבו נ' אמה כמ"ד אורך החצר ק' באמה ורחב חמשים בחמשים וגו' [א] טול חמשים שהיה האורך יתר על הרוחב ועשה ממנו רצועות וסבב על החמשים של רוחב בריבוע יהיה ארכו כרחבו ע' אמה ושירים על ע' אמה ושירים ועל זה אמר שבעים שקל וגו' והשירים לפי שלא היה אמה לא חשיב ליה · ד"א למה שבעים כנגד ע' עמודים שהיו בחצר המשכן עשרים עמודים לפאת נגב וך' עמודים לפאת צפון וי' לפאת ים וששה עמודים לפאת קדמה (לט) וד' עמודים למסך שער החצר הרי ס' לחצר וד' לפרכת וה' למסך פתח המשכן ועמוד הענן הרי ע' · שניהם מלאים סולת בלולה בשמן למנחה כנגד החצר והמשכן שבחצר היו מקריבין על מזבח העולה מנחה בלולה בשמן · ובמשכן היה שם לחם הפנים שהיה של סולת והיה שם מנורה שמדליקין אותה בשמן (לז) והיה לבונה על השלחן שעולה לריח ניחוח · כף אחת זה הוא ספר התורה שהיה מונח אצל הארון מה הכף הזו יש בה ה' אצבעות כך היו בו ה' ספרים · עשרה זהב אלו הלוחות שהיו בארון שהיה בהם עשרת הדברות · ד"א עשרה זהב כנגד י' פרשיות שכתוב בהן עשייה הנאמרת במשכן ואלו הן ועשו ארון וגו' ועשית כפרת וגו' ועשית שלחן וגו' ועשית מנורת וגו' ואת המשכן תעשה וגו' ועשית יריעות וגו' ועשית את הקרשים וגו' ועשית פרכת וגו' ועשית את המזבח וגו' ועשית את חצר המשכן וגו' · פר אחד בן בקר (מ) כנגד יריעות המשכן שהיו של מיני צבעונין כמה דתימא (שם כו) ואת המשכן תעשה עשר יריעות וגו' · איל אחד כנגד המכסה של עורות אילים מאדמים (מא) כבש אחד כנגד עורות תחשים · שעיר עזים כנגד האהל שהיה יריעות עזים · ולזבח השלמים בקר שנים כנגד בצלאל ואהליאב שהם השלימו מלאכת המשכן · ד"א כנגד מסך פתח המשכן ומסך פתח החצר שהם היו משלימים לסגירת האהל מצדדיו וסגירת החצר מכל צדדיה אילים חמשה וגו' שלשה מינים אלו כנגד קלעי החצר מן שלשה רוחותיה תימנה וצפונה וימה שהיו תימן וצפון ארכן של קלעים ק' אמה כנגד אורך החצר וים ארכה כנגד רחבה נ' אמה ולמה היו של ה' ה' כנגד קלעי החצר שהיו גבוהות ה' אמה שנא' וקומה ברוחב חמש אמות לעומת קלעי החצר ואומר וקומה חמש אמות שש משזר ג' פעמים הרי ט"ו כנגד קלעי הרוח (מב) הרביעית שלא היתה ארכן אלא של ט"ו ט"ו אמה שנא' (שם טו) ולפאת קדמה מזרחה חמשים אמה וחמש עשרה אמה קלעים לכתף ולכתף השנית מזה ומזה לשער החצר קלעים ט"ו אמה · זה קרבן שלמיאל וגו' כיון שראה הקב"ה שהקריב על סדר המשכן התחיל מקלס את קרבנו זה קרבן שלמיאל וגו' :

כ ביום הששי נשיא לבני גד אליסף בן דעואל לפי ששמעון לקח חרבו והלך ועשה מלחמה עם אנשי שכם בשביל אחותו ובני גד עברו את הירדן לעזור לאחיהם לירש את הארץ (מג) כמה דתימא (דברים לג) צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל לכך זכה והקריב אחר שמעון · קרבנו קערת כסף אחת וגו' א"ר ברכיה כנגד יציאת מצרים הקריב נשיא גד ולמה כן לפי שבירכו אביו בגדודים שנאמר (בראשית מט) גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב ודבר זה אמר יעקב על מה שהיה עתיד לעבור חלוץ למלחמה את הירדן כמה דתימא (במדבר לב) ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני ה' למלחמה וגו' וביציאת מצרים כתיב צבא כמה דתימא (שמות יב) יצאו כל צבאות ה' וגו' ונאמר בהם (שם יג) וחמושים עלו בני ישראל וגו' הוא חמושים הוא חלוצים [ב] וליוצאי מצרים נחלקה הארץ כמה דתימא (שם ו) ונתתי אותה לכם מורשה אני ה' (מד) ובני גד סייעו להם עד שנכבשה הארץ ונחלקה לכולם לפיכך הקריב נשיא שלהם על יציאת מצרים · א"ר ברכיה התחיל להקריב קרבנו כנגד מה שאירע להם מיום שירדו יעקב ובניו למצרים עד שיצאו הדא הוא דכתיב קרבנו קערת כסף אחת כנגד יוכבד אם משה שנא' בה (שם ב) וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי [ג] מלמד שגירשה עמרם וחזר ולקחה ולכך הקריב קערה שלא תקרי קערת אלא קרעת לפי שנקרעת ממנו אתויי דדין הוא אתווי דדין · כסף אחת שנתאוה עמרם להחזירה לאשה על ידי מרים אחות אהרן ולכך כתיב כסף על שם התאוה כמה דתימא (תהלי' פד) נכספה וגם כלתה נפשי וגו' ואומר (בראשית לא) כי נכסף נכספתה לבית אביך וגו' ·אחת אל תקרי אחת אלא אחות [ד] שבעת שהיתה אחות אהרן נתנבאת ואמרה לאביה שיחזיר אשתו שעתיד להוליד ממנה בן שיגאול את ישראל על זה נאמר (שמות טו) ותקח מרים הנביאה אחות אהרן וגו' וכי אחות אהרן ולא אחות משה אלא שהיתה נבואתה בעת שהיתה אחות אהרן ולא אחות משה שעדיין לא נולד משה ולפיכך בעת שהושלך משה ליאור הלכה וראתה מה יארע למשה ומה יהיה בסוף נבואתה כמה דתימא (שם ב) ותתצב אחותו מרחוק וגו' הוי כסף אחת · שלשים ומאה משקלה [ה] לפי שהיתה בת ק"ל שנה בעת שנולד משה הא כיצד לפי שיוכבד נולדה בין החומות בעת שירדו ישראל למצרים ולפיכך נכנסה בחשבון

מסורת המדרש א עירובין דף כ"ג · ודף נ"ס · ב לקמן פ' כ"א · תנחומא סדר פנחס · ג סוטה דף י"ב · פסיקתא רבתי פ' כ"ג · ד סוטה דף י"ב · מגילה י"ד · מדרש משלי פל"א · ה אגדת שמואל פ' ל"ב ·

חדושי הרש"ש

לקוף ימים וגו' פר אחד כו' כצ"ל ומה שבינתים מיותר וצריך למחקם : (לז) והיה לבונה על השולחן שעולה

חדושי הרד"ל

(לט) וארבעה עמודים למסך שער החצר · כצ"ל : (מ) כנגד יריעות המשכן שהן של מיני צבעונין כד"א כו' יריעות וגו' כרובים מעשה חושב · כצ"ל ודרשי ביומא (ע"ב ב') שני פרצופות ורומז לזה פר א' בן בקר שהוא רומז לב' פרצופות : (מא) כבש כו' תחשים · שדומה לכבש : (מב) הרביעית שהיתה ארכן של ט"ו ט"ו אמה · כצ"ל ועיין תוי"ט עירובין וזבחים (דף ס' א') : (מג) כד"א צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל · בפירש"י וש"מ שם דויתא ראשי עם קאי על גד שהלך לפני החלוץ וז"ש משפטיו עם ישראל כמו שעשה שמעון עם אחיו : (מד) ובני גד סייעו כו' ונחלקה לכלם · כד"א עד אשר יניח

פירוש מהרז"ו

הבור : כנגד שלשה ויאמר · א' ויאמר לא נכנו נפש ב' ויאמר אליהם ראובן ג' ויאמר הילד איננו : יט כ' עמודים · כמפורש בסוף פקודי שמות ל"ח מפסוק ט' עד פסוק כ' : וד' לפרוכת · שם ל"ו פסוק ל"ז ל"ח : ס"ת שהיה מונח · כמ"ש דברים ל"א כ"ו לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון וגו' : כנגד יו"ד פרשיות · הכוונה עניניס שלמים ובכל ענין כמה פעמים ועשית שהרי מ"ש ועשית כפורת הוא באמצע פרשה של ועשו ארון · וכן ועשית יריעות עזים באמצע פרשה של ואת המשכן תעשה ואינם פרשיות בפני עצמם ומ"ש זהב יתכן לסמוך לפסוק כל הזהב העשוי למלאכת שהזהב כנגד כל העשיות המפורשות הם עשרה ולא חשיב ועשו לי מקדש שזה כלל של יו"ד עשיות ומאחר שחושב הפרטים אין לחשוב הכלל : פר אחד כנגד יריעות · עי' מ"כ פר מלשון אפריון ע"פ מדת ממעל וכמ"ש לעיל פר' י"ב בסימן ד' ופי' כילה וחופה נאה מצוירת מכל מיני צבעונים : משלימות לסגירת · שהקלעים סביב החצר ולא נגד הפתח שלא היה שם קלעים והמסך משלים סגורות החצר וכן מסך המשכן משלים סגירות המשכן מצד הרביעי שלא היה שם קרשים לדופן : ג"פ הרי ט"ו · פי' אילם ה' עתודים ה' כבשים ה' הרי ט"ו כנגד קלעים של רוח רביעית שבצדי הפתח ט"ו מרוח זה וט"ו מרוח זה : כ כמדר"ת צדקת ה' עשה · ועי' ב"ר פר' א' סימן י"א שדורש הפסוק על משה ושניהם אמת ע"ש : זכה והקריב אחר שמעון · אף שהיה מן השפחות קדם לבני יוסף ובנימין בני רחל : ונתתי אותה לכם מורשה · וזה נאמר להם במצרים הרי שלהם נתחלקה הארץ : וילך איש מבית לוי · עי' כל הענין שמ"ר פר' א' סי' י"ט : שהיתה אחות אהרן · שמ"ר פר' א' סי' כ"ב : ותתצב אחותו מרחוק · לדעה מה יעשה לו : שיוכבד נולדה · ב"ר פר' נ"ד סימן ט' ועי' לעיל פר' ג' בסי' ח' וכאן חסר פסוק

מתנות כהונה

עד וכנגד ג' ויאמר הכתובים : שבהן נתקרב גרסינן : הקדוש ברוך הוא שהקריב גרסי'] נזדרז להציל גרסי' : בנואפים · שכשם שהמים בודקין אותה כך היו בודקין אותו : [ה"ג ולכך הקריב שלומיאל קרבנו על סדר מעשה המשכן] : כשם שהים מקיף גרסינן והקערה דומה לים כדלעיל : רציעוה כו' · ויהיו ממנו ד' רצועות כל א' כ' אורך וי' רוחב ועוד ד' רצועות כל אחד אורך ג' ורוחב ב' אמות ומחצה וכשמקיפם סביב הרבוע של כ' על כ' יהיה האורך והרוחב שבעים וחמש ולפי שהרצועה החמישית אינה מגעת לאמות שלמות לא קחשיב להו : שבעים אמה וכן משקל המזרק שבעים שקלים : שהיו בחצר המשכן · עם המשכן : [הרי ס' לחצר גרסינן : זה הוא ספר גרסינן] : מונח כו' · כדאיתא פרק הסותפין שדף היה בולט מצד הארון ועליו היה מונח ספר תורה : מיני צבעונין · דרש פר מלשון אפריון שהוא חופה נאה : עורות תחשים · ואמרינן במסכת שבת בפ' במה מדליקין ובפ' כלל גדול תחש שבימי משה כשר היה ואמרינן במדרש חזית הכבש כלו קדש לכן הכבש רמז לתחש : [מצדדיו גרסינן] : ולמה היו של ה' ה' · אילים ועתודים וכבשים : וקומה ברוחב · סוף פרשה ויקהל : וקומה ה' אמות · סוף פרשה תרומה : ג' פעמים · מנין ה' באה בקרבן ג"פ למה שאם לרמוז לקומת הקלעים די כפיכא מין א' חמשה אלא שהוא בין הכל ט"ו רמז לאורך הקלעים שלפאת קדמה : ולפאת קדמה וגו' · סוף פרשת פקודי : [גד גדוד יגודנו גרסינן] : הוא חמושים כו' · כלומר פתרון אחד לשניהם : ו ליוצאי מצרים נחלקה · כדאיתא בים נוחלין ועיין בהרמב"ן בפ' ויחי ובפ' פנחס ושם בפירש"י : [מבית לוי גרסינן] : שנקרע' ממנו · כשפירש ימנה על ידי גט כריתות : אתווי דדין וכו' · אותיות של זה קערת כמו קרעת : אחות אהרן ולא אחות משה · וזהו קודם שנולד משה : שהיתה בת ק"ל

ידי משה

במה דתימא אורך החצר מאה באמה· המשכון הזה עי' בפרק כיצד מעברין בפי' הר"ן ותראה להדיא שיש כאן טעות במ"כ : כף אחת זהו הס"ת שהיתה מונחת אצל הארון · פי' כמ"ד דף היה יוצא מן הארון ושם היתה ס"ת מונחת וק"ל : לפי שהיתה בת ק"ל שנה בעת שנולד משה עד ולפיכך נכנסה בחשבון · וקשה להולמו למדרש זה דלמאי כ"מ אתא לאורי' שנולדה בין החומות והיא השלימה המנין וכ"ל לפי שהמדרש רוצה לפרש מזרק אחד כסף זה משה שבעים שקל בשקל הקודש אלו ע' זקנים רק שקשה ע"ז הואיל והוא רמז לסנהדרין וסנהדרין הם ע"א לז"א שהשלימה יוכבד המנין ונקט החשבון זה לסורות שנולדה בין החומות לפי דאיתא בפדר"א יצב גבולות עמים למספר בני ישראל שבעים נפש ירדו אבותינו למצרים נגד ע' שרים של מעלה וחשובים לפני הקב"ה ישראל כמו ע' שרים והם סנהדרין של

יפה תואר

לפי שבירכו אביו בגדודים שנאמר גד גדוד וכו' · ואע"ג דהוה ה"ג ראובן וחצי שבט מנשה עיקר הנצחון לגד שנתברך בגילות האויבים טפי וכן כתוב ביה וטרף זרוע אף קדקד א"כ מברכת יעקב זכו שיבואו לפשוט גדוד ולחלק שללם וה"פ גד גדוד שבא עליו הוא יגודנו גדוד א"כ גד יגודנו גדוד שמיד שיפשוט עליו גדוד בארצו והוא יגוד אותו על עקיבם שלבסוף תגבר עליהם ויגואו גדודיו בארצם כדפי' הרמב"ן ז"ל : בעת שהיתה אחות אהרן · וה"ק שנביאה כשהיתה אחות אהרן לבד :

סרד"ו

היורדים למצרים שנאמר כל נפש שלשים ושלש · [א] בכללן את מוצא שלשים ושלש ובפרטן אין את מוצא כי אם ל"ב למה שיוכבד נולדה בין החומות והיתה מן הבאים למצרים אין אנו יודעין שבמצרים נולדה אחר שלא הוזכר שמה עם שמות הבאים אלא לומר לך שבמצרים נולדה בין החומות בעת שנכנסו למצרים אבל לא הורתה במצרים צא וחשוב מיום שירדו אבותינו למצרים עד יום שנולד משה הן ק"ל שנה לפי שרד"ו שנים עשו ישראל במצרים מנין שנא' (בראשית מב) רד"ו שמה צא מהן שמנים שנה שהיו למשה בעת שיצאו ישראל ממצרים נשתיירו ק"ל הא למדנו שיוכבד בת ק"ל שנה היתה בעת שנולד משה · מזרק אחד כסף זה משה שנזרק ליאור · דבר אחר שנזרק מן מצרים שנא' (שמות ב) ויברח משה וגו' שבעים שקל בשקל הקדש אלו ע' זקנים שמינה משה כולם נביאים (מה) מאותן שאמר לו הקדוש ב"ה (שם ג) ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך וגו' וכה"א (במדבר יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל וגו' שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה שהוא והם כולם נתמלאו רוח הקדש והם נתמלאו רוח הקדש מרוחו של משה (מו) [ב] ומשה לא חסר כלום כאדם שמדליק נר מנר הנר דולק וחבירו אינו חסר כאדם שמריח באתרוג הוא נהנה והאתרוג אינו חסר כלום · למנחה כמה דתימא (שם) ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו וגו' · ד"א שניהם מלאים כנגד אלדד ומידד כמ"ד (שם) וישארו שני אנשים במחנה שם האחד אלדד וגו' למנחה כמה דתימא ותנח עליהם הרוח וגו' כף אחת שמתחת יד משה לקו המצריים י' מכות הוי עשרה זהב · למה היו מקצת הכלים של כסף ומקצתן של זהב לומר לך האחרונים שהיו של זהב כנגד ביזת הים שכשם שהזהב נחמד ויקר מן הכסף כך היתה ביזת הים גדולה משל מצרים ועל אלו ואלו נאמר (שיר א) תורי זהב נעשה לך [ג] זו ביזת הים עם נקודות הכסף זו ביזת מצרים וכה"א (יחזקאל טז) ותבאי בעדי עדים (לח) בעדי זו ביזת מצרים (מז) עדים זו ביזת הים הוי מלאה קטרת שכל ישראל נתמלאו מהם כסף וזהב וכל מיני בשמים (מח) וכה"א (שיר ד) שלחיך פרדס רמונים נרד וכרכום קנה וקנמון הוי מלאה קטרת · ד"א ק"ל של קערה וע' של מזרק וי' של כף הרי ר"י כנגד רד"ו שנים שעשו ישראל במצרים מיום שירד יעקב למצרים עד שיצאו משם · פר אחד בן וגו' הזכיר ג' מינים לעולה כנגד ג' פרנסים טובים שנתן להם הקב"ה לישראל משה אהרן ומרים שנאמר (מיכה ו) ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים · [ד] נתן להם מן בזכות משה וענני כבוד בזכות אהרן ובאר בזכות מרים · ד"א למה נאמר ג' מיני עולה כנגד ג' מדות טובות שהיו בידן של ישראל במצרים ובזכותן נגאלו שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם ושגדרו עצמם מן הערוה · שעיר עזים אחד לחטאת כנגד הפסח שצוה הקב"ה לעשות מן העזים על פרישות עבודת כוכבים לפי שעובדי עבודת כוכבים היו ישראל במצרים ולא היתה מדת הדין נותנת לגאלם עד שפרשו ממנה ועל פרישת עבודת כוכבים שעשו ונגאלו עליה כמה דתימא (שמות יב) וראיתי את הדם ופסחתי עליכם לפיכך הקריבו כנגדה שעיר לחטאת לפי שבעון עבודת כוכבים היו מקריבין שעיר לחטאת · ולזבח השלמים בקר שנים כנגד יעקב ויוסף שבזכותם נגאלו ישראל ממצרים שנא' (תהלים עז) גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה · ד"א כנגד משה ואהרן שהם עשו את כל המופתים ועל ידיהן יצאו שנאמר ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה וגו' אילים חמשה וגו' למה ג' מינים כנגד ג' אבות שזכר הקב"ה להם הברית שכרת להם וגאלם שנאמר (שמות ו) וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב למה ה' ה' לפי שחשבונם עולה ט"ו כנגד האבות והשבטים שהם ט"ו שכשם שנשבע הקב"ה לאבות כך נשבע לשבטים שנא' (חבקוק ג) שבועות מטות אומר סלה · ד"א למה ט"ו לפי שנגאלו בט"ו בניסן שנא' (במדבר לג) ממחרת הפסח וגו' ואומר (הושע ג) ואכרה לי בט"ו כסף זה קרבן אליסף וגו' כיון שראה הקב"ה שהקריב על סדר גאולת מצרים התחיל מקלס את קרבנו קרבן אליסף בן דעואל :

פרשה יד

א ביום השביעי נשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד הה"ד (תהלים ס) לי גלעד ולי מנשה ואפרים מעוז ראשי יהודה מחוקקי [ה] תנינן תמן ג' מלכים ד' הדיוטות אין להם חלק לעוה"ב ג' מלכים ירבעם ואחאב ומנשה ר' יהודה אומר מנשה יש לו חלק לעוה"ב שנא' (ד"ה ב לג) ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים למלכותו · אמרו למלכותו השיבו ולא השיבו לחיי העוה"ב · ד' הדיוטות בלעם ודואג ואחיתופל וגיחזי (א) מי מנאן אמר רב אנשי כנסת הגדולה מנאום · אמר רב יהודה אמר שמואל [ו] בקשו לצרף את שלמה עמהם ובא דמות דיוקנו של דוד ונשתטח לפניהם לא השגיחו עליו יצאת אש מבית קדשי הקדשים וליהטה סביבותיהם ולא השגיחו עליה · יצאה בת קול ואמרה להן (משלי כב) חזית איש מהיר במלאכתו וגו' מי שהקדים ביתי לביתו ולא עוד שביתי בנה בז' שנים וביתו בנה בי"ג שנה יתיצב לפני חשוכים לאו אלא לפני מלכים יתיצב (שם) בל יתיצב לפני חשוכים ולא השגיחו עליה חזרה ואמרה להם (איוב לד) המעמך ישלמנה כי מאסת כי אתה תבחר לא אני ומה ידעת דבר · מיד נמנעו מלצרפו עמהם דורשי רשומות אומרים כולהם יש להם חלק לעולם הבא (ב) חוץ מבלעם מה טעם (תהלים ס) לי גלעד ולי מנשה וגו' מואב סיר רחצי וגו' לי גלעד [ז] זה אחאב מלך ישראל שמת ברמות גלעד לי מנשה כמשמעו זה מנשה בן חזקיה · אפרים מעוז ראשי זה ירבעם בן נבט אפרתי · יהודה מחוקקי (א) זה אחיתופל דקא אתי מיהודה מואב סיר רחצי זה גיחזי שלקה ע"י רחיצה · על אדום אשליך נעלי זה דואג האדומי אמרו ישראל לפני הקב"ה (ג) ומה נעביד מלכא

מסורת המדרש א ב"ב דף ק"כ · ודף קכ"ג · סוטה דף י"ב · ב"ר פ' צ"ד · שמ"ר פ' א' · מדרש שמואל פ' כ' · ב ספרי ת"א פיסקא נ"ג · ג שה"ש פ' א' · ד תענית דף ט' · ויק"ר פ' כ"ז · לעיל פ' א' · תנחומא כאן וסדר אמור · מדרש משלי פ' ד' · סע"ר פ' י' · ה מדרש תהלים מזמור ס' · אדר"ן פ' ל"ו ומ"א · תדא"ר פ' ע"ג · ו מדרש משלי פכ"ב · ז ילקוט תהלים רמז תתע"ט

חדושי הרד"ל

ס' לאתיכם ככה ויכתו גם המה וגו' : (מה) מאותן שא"ל הקב"ה ובאת אתה וזקני כו' · בשמ"ר אמר שהם השוטרים שהוכו בשביל ישראל או וכאן שאומר שהן הזקנים נראה הולך על מ"ש בשמ"ר שם שנשמטו הזקנים ולא הלכו עם משה אל פרעה וע"ש : (מו) ומשה לא חסר כלום אלא מלא רוח ה' כבתחלה : וזהו מלאים : (מז) עדים זו ביזת הים · קרי ביה עד (פלג) ים (של הים) : (מח) וכה"א שלחיך פרדס כו' · שנדרש על שילוחם ממצרים והמשילן לסמני הקטורת :

(א) מי מנאן ר' · סנהדרין ק"ד ב' : (ב) חוץ מבלעם · זהו תוספת לשון המסדר ר"מ דרשן לגמ' דהאי כלם אינו כולל רק שהיו מישראל ואין בלעם בכללם : (ג) ומה נעביד דוד מלכא כו' ·

חדושי הרש"ש

שעולה לריח ניחוח בא לייסב שמשה שייך שם מנחה על לתה"פ אף דלא אשכחן דנקרא מנחה עי' תוס' יו"ט פ"ה דמנחות מ"ג ד"ה לתה"פ : (לח) בעדי זו ביזת מצרים כו' · דרים מלשון בבוקר יאכל עד שהוא לשון ביזה ושלל :

(א) זה אחיתופל דקאתי מיהודה · דקא"ל דוד (אתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי) שהיה קורא לאחיתופל מיודעי

מתנות כהונה

ק"ל · יוכבד אם משה : אין אנו יודעין · בתמיה ולמה לו לומר אשר ילדה אותה ללוי במצרים : רד"ו שמה · שהיה לו לומר לכו ולא לשון ירידה לרמז לרד"ו שנה שישתעבדו שמה : [ה"ג רוח הקדש והם נתמלאו רוח הקודש מרוחו וכו'] : ויהי כנוח · דרש מנחה לשון מנוח : [ה"ג אלו ואלו נאמר תורי וכו' : שזכר הקב"ה להם הברית שכרת גרסינן] : ואכרה לי וגו' · ודרשוהו חז"ל בפ' גיד הנשה על גאולת מצרים שהיתה ט"ו בניסן :

פרשה יד דמות דיוקנו גרסינן · ועי' כל זה בבבלי ובירושלמי בפרק חלק : חזרה · הבת קול : סיר רחצי גרסינן · ודרשו על גיחזי על שם שלקה על ידי רחיצה שרחץ נעמן ונאסף מצרעתו : אמרו ישראל כו' · זהו גירס' הירושלמי ובבבלי גירסא מלאכי השרת : ומה נעבוד כו' · בתלמוד בבלי יש גירסא אחרת ולקמן מייתי לה וזהו

פירוש מהרז"ו

אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ולא הורתה : רד"ו שנה · ב"ר פר' צ"א בסי' ב' : למשה בעת שיצאו · כמפורש שמות ז' ז' ומשה בן שמונים שנה בעמדו לפני פרעה : שבעים שקל בשקל הקודש · בשקל של רוה"ק כמ"ש ויק"ר ריש פר' ט"ו על פסוק לעשות לרוח משקל אפילו רוח הקודש וכו' במשקל הוא שורה : כאדם שמדליק מנר לנר · לקמן פר' ט"ו סימן י"ט אצל הזקנים ולקמן פר' כ"א סימן ט"ו אצל יהושע : תורי זהב · שה"ש פסוק זה : בעדי · משמע אחת זה ביזת מצרים עדיים הרבה זו ביזת הים : שלחיך פרדס רמונים · כמ"ש שמ"ר פר' כ' כ"ב ד' שנשתלחו ממצרים : פר אחד · איל אחד כבש אחד : ג' פרנסים טובים · לעיל פר' א' בסימן ב' : ג' מדות טובות · פר"א סוף פר' מ"ח תנחומא סוף בלק ויק"ר פר' ל"ב סי' ה' ובמ"ר פר' כ' סימן כ"ב ושם איתא ד' דברים : לעשות מן העזים · כמ"ש מן הכבשים ומן העזים ומצרים עבדו לטלה וכן ישראל במצרים וכמ"ש שמ"ר פר' ט"ו סימן ב' וסימן ג' : ומשה ואהרן עשו · שמות י"א י"ד : כך נשבע לשבטים · שמ"ר סוף פר' מ"ד :

פרשה יד סי' א לי גלעד ולי מנשה · דקשה למה פרט מנשה ואפרים ויהודה הלא דוד משל על כל השבטים ואיך שייך לזה מואב סיר וגו' ולמה פרט שגלעד שלו והלא כל ערי ישראל שלו ע"כ דורש שהם דברי רוה"ק לדרשה : תמן תנינן · משנה ריש פרק חלק : ויעתר לו · ומאחר שנעתר לו בהכרח שאלת לשונו ע"י התשובה שעשה כמפורש בד"ה שם : בלעם דואג ואחיתופל גיחזי · אעפ"י שהיו חכמים גדולים גדולי הדור בלעם נביא ועל דואג מפורש ושם איש מעבדיו וגו' נעצר לפני ה' היינו לעבדו ולהקריב קרבנות ושמו דואג האדומי אביר הרועים אשר לשאול וכן באחיתופל כתוב כאשר ישאל איש בדבר אלהים וגיחזי שמש את אלישע הנביא ושלח על ידו להחיות המת ואם לא היה אדם גדול לא שלח על ידו אלא שכל אלו לא היו תוכם כברם וכמ"ש כי רעות במגורם בקרבם : ובאת דמות דיוקנו · על שכל ענין זה היה מלאכי כנה"ג ואינו נזכר בתנ"ך אין זה רק דברי קבלה שקבלו זה מזה ואין לבקש בזה סמך בפסוק אך דברי חז"ל שמספרים מה שהיה בימי הנביאים בהכרח שיש לו רמז על פי דרשת חז"ל בפסוק : יצאה אש מבית ק"ק · על שבנה הביהמ"ק שעיקרו ראה ק"ק והוריד האש מן השמים והוריד השכינה וכבוד ה' אל בית ק"ק ע"כ יצאה האש משם להמליץ בעדו : חזית איש מהיר · שמ"ר ריש פר' י"א ובריש שה"ר פסיקתא פר' ו' סימן ב' : המעמך ישלמנה · וכי אתם תשלמו שכר לצדיקים כי תפסקו דין על עולם שאינו שלכם מי יש לו חלק בה ומי אין לו חלק בה כי מאסת לומר אלי לא יביאו שם כי אתה תבחר מי ראוי לשם ומי אינו ראוי לשם ולא אני ובירושלמי איתא שאמר להם כן הב"ק על כל הד' שמנו במשנה שלא הסכימו מן השמים : חוץ מבלעם · שלא למד תורה ומצות ולא קבל ולא עשה אבל כל אלו קבלו ולמדו ועשו ועי' פר"א פר' י"ז בקיצור ד"כ פר' ג' ריש סימן ב' ברמז וילקוט תהלים ס' : שמת ברמות גלעד · מ"א כ"ב ע"פ מדה ז' וי"ז וכן כל דרשות אלו ועל פי מדת משעל ודרך קצרה : זה מנשה בן חזקיה · מ"ב סוף כ' וריש כ"א : זה ירבעם · שם י"א כ"ו · אפרתי שבא מאפרים וזהו אפרים מעוז ראשי : דקא אתי מיהודה · כמ"ש ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי וגו' שדרשו בסנהדרין ק"ו על אחיתופל ממ"ש מיודעי שפי' קרובי וכמ"ש הלא בועז מודעתנו ולנעמי מודע גם ראיה דאתי מיהודה ממ"ש בש"ב ט"ו י"ב וישלח אבשלום את אחיתופל הגילוני יועץ דוד מעירו מגילה וכתוב ביהושע ט"ו נ' בין ערי יהודה וגושן וחולון וגילה גם היה אביה זקנה של בת שבע אמו כמ"ש בש"ב סוף כ"ג אליעם בן אחיתופל הגילוני הרי שהיה מיהודה מיודעו ומתנו : שלקה על עסקי רחיצה · של נעמן שציוה אלישע הנביא שירחץ בירדן ויטהר וכאשר רחץ נאמר צרעתו בנהר ובשקלל את גיחזי בצרעת

יפה תואר

שרד"ו שנים וכו' · משירד יעקב למצרים עד שיצאו משם הם ר"י שנה שהרי גזירת ת' שנה נמנית מעשולד כתלים שמנין כ"ל דקליא בזה הסברא שס"ל לי"א שבסנהדרין הם ע"א ודו"ק וא"כ והכוון המדרש שיוכבד השלים המנין וא"כ עכשיו שעיר תרומת מזרק אחד זה משה ושבעים שקל זה סנהדרין פי' שמשה שהוא המופלא אינו נכנס ע

ידי משה

נמנית : של מעלה רק לר"י שס"ל שסנהדרין הם רק ע' ומפרשים התוספות שהמופלא שבסנהדרין אינו נכנס בחשבון דא"כ היה לר"י ג"כ ע"א אלא ע"כ המופלא אינו בחשבון והיתה לעיל פרשת ויגש י"א שהקב"ה שיוכבד השלימה ולא הקב"ה ע"כ אתי' כמ"ד שסנהדרין הם רק ע' והמופלא לא נכנס בחשבון ולכך לא השלים הקב"ה לא אינו נכנס עמהם בחשבון ודו"ק : חוץ מבלעם · פי' הואיל ולכל אחד מביא פסוק ועל בלעם לא מצינו שום פסוק ע"כ אתן

דישראל מקללין (שם נה) אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם אמר הקב"ה עלי לעשותם רעים אלו לאלו (ג) הה"ד עלי פלשת התרועעי עלי לפלש להם מעשים טובים ולעשותן רעים אלו לאלו (ד) תמן אמרו כתיב (ג) עלי פלשת התרועעי אמרו מ"ה לפני הקב"ה אם יבא מי שהרג את הפלשתי והוריש את בניך גת מה אתה עושה לו א"ל עלי לעשותן רעים זה לזה · ד"א לי גלעד ולי מנשה לפי שיש מחלוקת הרבה על המשוחים (ה) י"א שבעה שנא' (מיכה ה) והקמנו עליו שבעה רועים וי"א שמונה (שם) ושמונה נסיכי אדם ואינו אלא מה שמפורש ארבעה שנא' (זכריה ב) ויראני ה' ארבעה חרשים ויאומר מה אלה באים לעשות ויאמר לאמר אלה הקרנות אשר זרו וגו' ואלו הן ד' חרשים דוד בא ומפרש · [א] לי גלעד זה אליהו שהיה מתושבי גלעד · לי מנשה זה משיח (ו) שעומד מבניו של מנשה שנא' (תהלים פ) לפני אפרים ובנימין (ז) ומנשה · אפרים מעוז ראשי זה משוח מלחמה שבא מאפרים שנא' (דברים לג) בכור שורו הדר לו ויהודה מחוקקי זה הגואל הגדול שהוא בא מבני בניו של דוד · מואב סיר רחצי מהו מואב סיר רחצי אמר האלהים אף כשיבאו (ח) הגואלים הללו איני (ט) בא ומסייען עד שיבואו המואביות עמהם · על אדום אשליך נעלי מה אני עושה שולף מנעלי ודורכן ורומסן בעקבי וכה"א (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי וגו' משלו (י) משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שבנה ד' פלטרין בד' מדינות נכנס לראשונה אכל ושתה ולא שלף נעלו וכן לשניה וכן לשלישית כשבא לרביעית אכל ושתה ושלף נעלו א"ל צאו והביאו לי כל אנשים גדולים שיש במדינה הזאת ויערכו לפני לחם אמרו לו מפני מה כשנכנסת לראשונה אכלת ושתית ולא שלפת נעליך ובזו שלפת נעליך ואכלת ושתית א"ל כשנכנסתי לראשונה לא היתה דעתי מיושבת עלי וכן לשניה וכן לשלישית בכל עת הייתי אומר אימתי אראה אותה שעה שאכנס באחרונה ועכשיו שנכנסתי מיד נתישבה דעתי עלי אף כך הקב"ה עשה מלחמה בפרעה ובעמלק ובסיסרא ובסנחריב ובנבוכדנצר ובהמן ובמלכי יונים ולא נתקררה דעתו עד שיעשה נקמה באדום בעצמו הוי (תהלים ס) על אדום אשליך נעלי עלי פלשת התרועעי אני (יא) אפיל שתותיה של אדום ואביא גאולתכם וכן הוא אומר (מלאכי א) המה יבנו ואני אהרוס וגו' ועיניכם תראינה · ד"א לי גלעד ולי מנשה וגו' מדבר בדוד בעת שמת שאול עמד אבנר בן נר והמליך לאיש בשת בן שאול על הגלעד ועל יזרעאל ועל אפרים כמה דתימא (שמואל ב ב) ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול לקח את איש בשת וגו' ואומר (שם) וימליכהו אל גלעד ואל האשורי ואל יזרעאל ואל אפרים וגו' ויזרעאל היה למנשה שכן כתוב (יהושע יז) ויאמרו בני יוסף לא ימצא לנו ההר ורכב ברזל בכל הכנעני היושב בארץ העמק ולאשר בבית שאן ובנותיה ולאשר בעמק יזרעאל התחיל דוד אומר אע"פ שאבנר מחזיק בבן שאול להמליכו על אלה השבטים עתיד הקב"ה להמליכני על כולם הה"ד לי גלעד ולי מנשה אפרים מעוז ראשי יהודה מחוקקי וכה"א (מלכים א ב) ובירושלים מלך שלשים ושלש שנים (על כל ישראל ויהודה) מואב סיר רחצי לפי שבשעה שברח דוד מפני שאול הוליך אביו ואמו אל מלך מואב כי היה ירא מפני שאול (ד) והיה בוטח בהם לפי שהיה מרות המואביה הה"ד (שמואל א כב) וילך דוד משם מצפה מואב ויאמר אל מלך מואב יצא נא אבי ואמי אתכם עד אשר אדע מה יעשה לי אלהים ואומר (שם) וינחם את פני מלך מואב וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה ולכך קראו סיר מה הבשר מתעכל בסיר כך נתעכלו שם [ב] שהרגם מלך מואב ולא נמלט מהם אלא אחד לדוד שברח אצל נחש מלך בני עמון ושלח מלך מואב אחריו ולא רצה ליתנו והוא החסד שעשה נחש עם דוד ולפיכך נתגרה עם המואבים הה"ד (שם ב ח) ויך את מואב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות ותהי מואב לדוד לעבדים נושאי מנחה · על אדום אשליך נעלי כמה דתימא (מלכים א יא) כי ששה חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום וכתיב (שמואל ב ח) ויהי כל אדום עבדים לדוד · עלי פלשת התרועעי כמה דתימא (שם) ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים ויכניעם ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים · ד"א לי גלעד וגו' (יב) אמר סומה בר כתבה בשם רבי שמעון בן לקיש אמר האלהים אם [ג] יאמר לך אדם שאין המתים חיים את אמור לו הרי אליהו שהוא בא מגלעד שנאמר (מלכים א יז) ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד הוא מעיד שכבר החייתי את המת בנה של צרפית על ידו בעוה"ז הרי לי גלעד · ולי מנשה אם בא אדם לומר שאין האלהים מקבל את השבים הרי מנשה בן חזקיה יבא ויעיד שלא הרשיע בריה בעולם לפני כמותו ובשעת תשובה קבלתיו שנא' (ד"ה ב לג) ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים למלכותו · אפרים מעוז ראשי אם יאמר לך אדם שאין האלהים פוקד עקרות הרי אלקנה שמהר אפרים מעיד שפקדתי את חנה שנא' (שמואל א ב) כי פקד אלהים את חנה · יהודה מחוקקי אם בא אדם לומר שאין האלהים מציל מן האש הרי חנניה מישאל ועזריה מעידים שהצלתים מן האש שנא' (דניאל ג) די שלח מלאכיה ושזיב לעבדוהי וגו' · ד"א

יהודה

מסורת המדרש א סוכה דף נ"ב · ילקוט זכריה ב' · ב מדרש תהלים מזמור ז' · ילקוט שמואל ב' רמז קמ"ו · ג תנחומא כאן · וסדר אמור · אגדת בראשית פ' כ"ב ·

חדושי הרש"ש

מיודעי קרובי שהיה מבטע יהודה כדוד (רש"י בחלק ק"ה) : (ב) הה"ד עלי פלשת התרועעי נ"ל כה"א וכן כולם : (ג) עלי פלשת כו' אני אפיל שתותיה · נראה פשוט דדרים זה מן פלשת של שת כמו ב' תיבות של הוא משורש נפל מגזרת חפ"נ וכמו שדרשו בעירובין ר"פ כילד מעברין בשם אמרפל : (ד) והיה בוטח

שיבואו אלו שלשה שתושב לא תהיה עיקר הישוע עד שיבא הרביעי שהוא מב"ב של דוד שבא מרות המואביה אז יהיה · (ודרש לה מסיר רחצי ואפשר דרש רחצי מלשון בטחון בלשון ארמי) : (י) [illegible] למלך ב"ו כו' · תדא"ז פי"ט : (יא) אפיל שתותיה כו' גאולתכם · דרש פלשת לשון אפיל שתות · ונראה לפ"ז דרש התרועעי שיתרצה לפס ויגאלם : (יב) אמר סומא בר רקתא בשם רשב"ל · כנ"ל :

חדושי הרד"ל

לשון ירושלמי פ' חלק ס"ה ב' : (ד) תמן אמרי כתיב כו' · סנהדרין ק"ה א' : (ה) יש אומרים שבעה כו' שמנה כו' · עיין סוכה נ"ב ב' : (ו) שעומד מבניו של מנשה שיצאו לפני אפרים ובנימין כו' · ולא תקשה א"כ בנימין נמי די"ל אליהו משל בנימין כר"א בב"ר ס"פ ע"א : (ז) ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו · כנ"ל : (ח) הגואלים הללו איני · כנ"ל : (ט) בא ומסייען כו' · [illegible]

פירוש מהרז"ו

נעמן היינו שהצרעת שרחץ בנהר ידבק בו ומה שקראו מואב על שהיה גדול ואב בתורה וכדלקמן סימן זה אצל נעמן שנקרא מואב על שם אבי : אנשי דמים ומרמה · ובכלל זה אחיתופל וכמ"ש בתהלים נ"ב על דואג גם אל יתצך לנצח וגו' ושרשך וגו' וכדומה פסוקים שמקלל שונאיו : לפלש להם · לפתוח להם דרך ושביל מפולש ופתוח בלא מספין שזו אע"פ שהרשיעו בסוף עכ"ז הרי תחלה למדו הרבה תורה וקיימו הרבה מצות וזהו זכותם ומ"ש ביחזקאל ל"ג י"ג באמרי לצדיק חיה יחיה וגו' ועשה עול כל צדקותיו לא תזכרנה עוד ובעולו אשר עשה בו ימות היינו שיקבל העונש על חטאותיו אך לא לטורדו מעוה"ב וזהו עלי פלשת אתרועע דאי כפשוטו איך התרועע עם פלשתים הלא כל ימיו נלחם בפלשתים ע"כ דרשו פלשת מלשון לפלש · ע"פ מדה ממעל בלשון המשנה ובריתא מבוי מפולש וכדומה ודורש ע"פ מדה ט' על שישאלו אותו למה אתה מקרב מה שרחק דוד כמבואר במ"ש תחילה לי גלעד ועל זה ישיב עלי פלשת : תמן אמרי · המדרש הוא אגדת א"י ותמן בבבל אמרו ודרשו באופן שהשאלה והתשובה מרומז בפסוק זה עצמו עלי פלשת אתרועע ופלשת הוא פלשתים וע"פ מדה ט' וי"ז פי' דוד שהרע לפלשתים ואם פלשת אתרועע ומ"ש עלי פי' עלי לישב ולארץ ואתרועע מלשון [illegible] הארץ מענין שבר ורעה ומלשון רע ואוהב שהורים לישראל גת שהוא מפלשתים וכמ"ש ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים ודרשו שמתג האמה הוא גת שיש [illegible] גת והשירון עלי לעשותם רעים אהובים : על המשוחים · שעתידים לעמוד ולהושיע את ישראל לעתיד : והקמונו עליו שבעה רועים · וס"ד ושמונה נסיכי אדם [illegible] סוף פסוק אני חומה ורישא דקרא אשור כי יבא בגבולינו כמ"ש ב"ר פר' ע"ז סימן ד' שכולם נקראו על שם אשור : ויראני ארבעה חרשים · ובפסוק הקודם והנה ארבעה קרנות וגו' אלו הקרנות אשר זרו את יהודה וגו' עד ויבואו אלה החרשים להחריד אותם פי' שהחרשים הם המושיעים יחרידו את הקרנות ודורש החרשים ע"פ מדה [illegible] במקום אחר שיבואו באחרונה ועל אליהו מפורש בסוף מלאכי הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' וכן המשיח מדוד כמ"ש כמה פעמים בתנ"ך [illegible] ובנימין ומנשה כמפורש לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו פי' שבעת הישועה יהיה הגבורה על ידי אלו : זה משוח מלחמה · [illegible] ע"ה סימן ו' : בבור שורו · ור"ד וליוסף אמר : שולף מנעלי · שליפת המנעל הוא מורה שרוצה לנוח ואינו צריך עוד לצאת חוצה היפך מ"ש נעליכם ברגליכם [illegible] במכילתא ביואי דרכים ועי' ד"ר פר' ג' סימן ב' : פורה דרכתי · עי' כל הענין בפסוקים באריכות : לא היה דעתי מיושבת · אלא נכון לצאת לדרך לפני [illegible] מדבר בדוד · כפשוטו שדוד אמר כן על עצמו על פי מדה י"ז שמפורש שגלעד וכו' לא היו שלו ועל זה אמר לי גלעד שיהיו שלי וכו' : ולאשר בבית שאן · וביח [illegible] כמ"ש שופטים א' ו' ולא הורים מנשה את בית שאן ועל זה אמר לי מנשה : אלא אחי אחד לדוד · וזהו מ"ש בד"ה א' כ"ז י"ז ליהודה אליהו מאחי דוד והיל"ק [illegible] דוד מהו מאחי דוד שהוא לבדו נשאר מאחי דוד : אל נחש מלך · כמ"ש שמואל ב' י"ב אשר עשה אביו עמדי חסד ואינו מפורש שעשה עמו חסד ודרשה זו מ[illegible] כתוב וינחם את פני מלך מואב הרי שהיה מואב אוהב לדוד על שבא מרות המואביה שעל כן האמין דוד את אביו ואמו ומשפחתו שיהיו אצלו מפני שאול ולמה [illegible] לשנוא והרגם אלא על שלא נזכר עוד דבר מאביו ואמו ואחיו בהכרת שנשארו אצל מואב שלא יצאו מאתו רק אח אחד כנ"ל ע"י נחש מלך בני עמון כנ"ל וע"כ נהפך [illegible] ונקם מהם בעת שמצא ידו היינו כשהיה מלך על כל ישראל : כי ששה חדשים · וזהו מליצת אשליך נעלי שנח וישב שם ולא יצא עד שנקם : ד"א לי גלעד עד הרי אליהו · תנחומא כאן סימן כ"ח : אלקנה שמהר אפרים · כמ"ש בריש ש"א מהר אפרים ושמו אלקנה : הרי חנניה מישאל ועזריה · שהיו מיהודה כמ"ש בריש דניאל ויהי בהם מבני [illegible]

מתנות כהונה

וזהו גירסת ירושלמי וה"ג מה נעבוד ומלכא דישראל מקללון פי' ומה נעשה [illegible] לעוה"ב ודוד מלך ישראל מקלל אותם ר"ל דואג ואחיתופל : [לעשותם רעים] גרסינן : ה"ג תמן אמרי כתיב כו'] : מי שהרג · זה דוד : מה אתה עושה כו' · ר"ל לפניך על שאתה נותן חלק לעוה"ב לדואג ואחיתופל : ה"ג דוד בא ומפרש לי בן יוסף ועיין בפ' החליל : עד שיבואו המואביות וכו' · ר"ל שיכלה אלו [illegible] ישארו רק הנקבות והם מותרים כמו שאחז"ל מואבי ולא מואבית : [ה"ג [illegible] עלי] : אפיל שתותיה · יסודות שלה שרשיה כד"א כי השתות יהרסון [illegible] כמו ערו ערו עד היסוד בה : והיה בוטח בהם · במואבים : שהרגם [illegible] דייק מדכתיב וישבו עמו כל ימי היות כו' שמשמעותו אבל משם ואילך לא [illegible] פי' שם רש"י ורלב"ג : וזהו החסד · כדכתיב בשמואל ב' סימן י' ויאמר [illegible] חסד עם חנון בן נחש כאשר עשה אביו עמדי חסד : ה"ג בתנחומא מהאם [illegible]

ידי משה

אוך מבלעם וק"ל : אף כשיבואו הגואלים הללו אני בא ומסייען · פי' אף כשיבואו הגואלים פי' הואיל ויהיה דוד הגואל ומסתמא אין בו פסול מה שהיו מרננים אחריו שהוא בא מן פסול מואביות לפי דאי' בירושלמי קידושין פ"ד וז"ל כתיב לא יבא עמוני וגו' מה כתיב בתריה כי תצא מחנה על אויבך וגו' לכך כתיב והיה מחנך קדוש שלא יהיה ביניהם פסולים ולא נולדים שלא בקדושה לפי שאין הקב"ה מייחד שמו עליהם ואינו מסייעם במלחמה וכן הוא לעיל במדרש פרשה ט' וז"פ המדרש ואף כשיבאו הגואלים הללו אני בא ומסייען פי' הואיל ואני מסייען ושולח הגאולה על ידן ע"כ אין בהם פסול מה שהיו אומרים שבא מן מואביה וע"כ מואבי ולא מואביות וזה שמסיים עד שיבאו המואביות עמהם פי' שיבאו שהותר ליקח מואביות וז"ש אני בא לפי שלעתיד שיבא הקב"ה עם הגואל ומסייען במלחמה ועד היום הזה לא היה נראה הקב"ה בעצמו כמו שיהיה נראה לעתיד שיבא הקב"ה בעצמו [illegible]

יפה תואר

משנולד יצחק ומשנולד יצחק עד שירד יעקב למצרים ק"ל שנה שהרי יצחק בן ס' כשנולד [illegible] שנה היה יעקב בירדתו למצרים הרי ק"ל נשארו ר"ו :

לי מנשה זה משיח שעומד מבניו של מנשה · וכ"ל המלקט שזה הוא פירוש המדרש [illegible] זה מכיר בן מנשה וע"ז מסיים בב"ר בפ' ויחי עד כי יבא שילה זה מלך בן דוד [illegible] עד שרחק עצמו לעיל בב"ר ורוצה לגרוס גירסא אחרת וז"ל ולבי אומר לי זה מפיבושת [illegible] מבית מכיר וגו' והכוונה שלא יכרית זרע מלכות שאול אף שיסודם ימלוך ונקרא מחוקק [illegible]

יהודה מחוקקי אם יאמר לך אדם שאין הקב"ה מציל מן חיות רעות הרי דניאל שהיה מיהודה מעיד שהצלתיו מן האריות כמה דתימא (שם ו) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני · מואב סיר רחצי אם יאמר לך אדם שאין הקב"ה מרפא את המצורע הרי נעמן יבא ויעיד שרפאתיו ע"י רחיצת הירדן והסרתי הצרעת מעליו כמה דתימא (מלכים ב ה) וירד ויטבל בירדן שבע פעמים כדבר איש האלהים וישב בשרו כבשר נער קטן ויטהר ולמה קרא לנעמן מואב על שם ששמע לעצת עבדיו · כמה דתימא (שם) ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלא תעשה וגו' · לכך נקרא שמו מואב על שם אבי · ד"א מואב סיר רחצי אם יאמר לך אדם שאין הקב"ה מציל מן המים יבא משה שנקרא אבי כמה דתימא (ד"ה א ד) ואשתו היהודיה ילדה את ירד אביגדור וגו' שהסרתי אותו מן הטביעה על ידי רחיצת בת פרעה כמה דתימא (שמות ב) ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור וגו' ותפתח ותראהו את הילד וגו' · על אדום אשליך נעלי אם יאמר לך אדם שאין הקב"ה מציל מן העץ יבא מרדכי ויעיד שהצלתיו מן העץ שהכין לו המן שהיה עמלקי מזרע אדום והשבתי לו גמולו בראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ לכך נאמר על אדום אשליך נעלי על המן האדומי השלכתי נעלי שהמתי אותו בחנק בנעילת גרונו · עלי פלשת התרועעי אם יאמר לך אדם שאין הקב"ה מציל חלש מיד גבור בלא חרב ובלא חנית יבא דוד ויעיד כמד"א (שמואל א יז) וידעו כל הקהל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה' כי לה' המלחמה כמה דתימא (שם) ויקומו אנשי ישראל ויהודה ויריעו וירדפו את הפלשתים וגו' · ד"א לי גלעד וגו' [א] מדבר בארבעה שהקריבו באיסור במה · לי גלעד אמר האלהים שלא יבא אדם ויהרהר אחר אליהו שמגלעד שהקריב באיסור במה ובנה מזבח בהר הכרמל והקריב עליו קרבן ובית המקדש היה קיים והתורה אסרה עליו שנא' (דברים יב) השמר לך פן תעלה עולותיך וגו' כי אם אל המקום וגו' · אמר הקב"ה אני הוא שאמרתי לו שיעשה כך שנאמר (מלכים א יח) ובדברך עשיתי הוי לי גלעד · ולי מנשה שלא יאמר אדם ויהרהר אחר גדעון בן יואש שהיה מן מנשה שנא' (שופטים ו) הנה אלפי הדל וגו' שהקריב באיסור במה · א"ר אבא בר כהנא ז' עבירות עבר גדעון באותה שעה שקירב והיה זר ובן כומרים והקריב בלילה ומעצי אשרה ושור מוקצה לעבודת כוכבים ושור נעבד ובאיסור במה שהרי המשכן היה בשילה אמר האלהים אל יהרהר אדם אחריו לשמי עשה ואני הוא שאמרתי לו שנאמר (שם) ויהי בלילה ההוא ויאמר לו ה' קח את פר השור אשר לאביך וגו' והעלית עולה בעצי האשרה אשר תכרת · ובנית מזבח לה' אלהיך (ה) על ראש המעוז הזה במערכה וגו' הוי לי מנשה · אפרים מעוז ראשי זה יהושע בן נון שבא מאפרים שנא' (במדבר יג) למטה אפרים הושע בן נון אם בא אדם לומר למה בנה מזבח בהר עיבל כמה דתימא (יהושע ח) (ו) אז יבנה יהושע מזבח לה' אלהי ישראל בהר עיבל והלא המשכן היה שם וכתיב בתורה איש איש מבית ישראל אשר ישחט וגו' אמר האלהים אני הוא שאמרתי לו שנא' (דברים כז) ובנית שם מזבח לה' אלהיך מזבח אבנים וגו' וכן הוא אומר כאשר צוה משה עבד ה' את בני ישראל ככתוב בספר תורת משה (שם) מזבח אבנים שלמות (ז) אשר לא תניף עליהם ברזל והעלית עליו עולות וגו' הוי אפרים מעוז ראשי · יהודה מחוקקי זה דוד שבא מיהודה אם יאמר לך אדם (ח) (יג) למה הקריב דוד באיסור במה שנא' (שמואל ב כד) ראה הבקר לעולה וגו' אמר האלהים אני הוא שאמרתי לו (ט) שנאמר והקם לה' מזבח וגו' · מואב סיר רחצי-וגו' (יד) אלו שלשה אומות אסר הקב"ה לישראל (טו) לכשנכנסו לארץ לירש את ארצם מנין שנא' (דברים ב) אל תצר את מואב וגו' וכן אדום דכתיב (שם) אל תתגרו בם · ארץ פלשתים מנין דכתיב (שמות יג) ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא [ב] קרובה היתה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך (בראשית כא) ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקר לי ולניני ולנכדי ועדיין נכדו היה קיים ולע"ל עתיד הקב"ה להתיר שלשתן לישראל שנא' (ישעיה יא) ועפו בכתף פלשתים ימה וגו' ומתרגמין ויתחברון כתף חד למימחי ית פלשתאי · לכך נאמר עלי פלשת התרועעי · אדום ומואב משלוח ידם כמה דתימא מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי · ד"א (תהלים סא) אפרים מעוז ראשי (י) זה שמואל בן אלקנה שהיה אפרתי והקריב באיסור במה שנא' (שמואל א ז) ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה כליל לה' א"ר אבא בר כהנא [ג] ג' עבירות נעשו בטלה של שמואל הוא ועורו ומחוסר זמן ולוי היה ומנין שקבל הקב"ה קרבנו שנא' (שם) ויזעק שמואל אל ה' בעד ישראל ויענהו ה' הוי אפרים מעוז ראשי · ד"א אפרים מעוז ראשי מדבר ביהושע שהיה משבט אפרים [ד] והוא עשה מלחמה בשבת שנא' (יהושע ו) ויהי ביום השביעי וישכימו כעלות השחר ויסובו את העיר וגו' ומנין שהיתה שבת שאין שבעה לעולם בלא שבת (טז) ולפי שהיה יום שבת אותו יום שכבשו את יריחו לכך החרים את יריחו קדש לה' כמה דתימא

מסורת המדרש א תמורה כ"ט · תנחומא כאן · וסדר אחרי מות · ירושלמי מגילה פרק א' · מדרש שמואל פי"ג · ירושלמי תענית פרק ב' · ילקוט שופטים ו' · ב ב"ר פנ"ד · מכילתא פ' בשלח · תנחומא סדר בשלח · ג ירושלמי מגילה פרק א' · מדרש שמואל פ' י"ג · ד ירושלמי שבת פ' א' · תנחומא סדר במדבר · ילקוט יהושע רמז ט"ו · סדע"ר פ' י"א ·

חדושי הרד"ל

(יג) למה הקריב דוד באיסור במה כו' זה שמואל כו' באיסור במה · צ"ע דבימי שמואל ודוד שהיה משכן נוב וגבעון הותרו הבמות כדתנן פ' בתרא דזבחים · ובתנחומא ורבינו בחיי ג"א בזה ע"ש : (יד) אלו ג' אומות אסר הקב"ה לישראל · כצ"ל : (טו) לכשיכנסו לארץ לירש כו' ועדיין נכדו היה קיים · ולפ"ז כשיכנסו לארץ לאו דוקא נקט' מפלשתים דכשנכנסו לארץ כבר מת נכדו והותרו בפלשתים והיא בכלל א"י · ועיקר הדבר שמשמע כאן שאיסור אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה הוא לדורות (עד ימות המשיח שאז יהיה היתר בהם) עיין בדברי הרמב"ן בספר המצות בתוספות מנין שלאוין שהוסיף (וכ"מ ודאי למ"ד בכ"ב נ"ת א' דקיני קנזי וקדמוני הן עמון ומואב וכו' · גם מ"ש כי לא אתן לך מארצם ירושה עד מדרך כף רגל דכבושו שם עד שיבא משיח) : (טז) ולפי שהיה יום שבת כו' לכך

חדושי הרש"ש

ב' עת בהם דרש רתאי מלשון די התרחצו עלוהי (דניאל ג) שפירושו בטחון : (ה) על ראש המעוז הזה כ"ל : (ו) אז יבנה יהושע מזבח כו' והלא המשכן היה שם כו' · עי' מש"כ בפ' אחרי אות ג' פכ"ב : (ז) אשר לא (תניף) עליהם ברזל כו' · ע"ש וצ"ל הניף כי הכוונה על הפסוק דיהושע והמרשים לס' דברים טעה : (ח) למה הקריב דוד באיסור במה שנאמר ראה הבקר לעולה כו' · וצ"ע דזה היה בימי גבעון דהותרו הבמות אז : (ט) שנאמר הקם לה' מזבח וגו' כצ"ל בלא ו' : (י) זה שמואל כו' והקריב באיסור

מתנות כהונה

שהסרתי כו' · דרש סיר לשון הסרה : שהמתי · לשון מיתה : בנעילת גרונו · שנסתם וננעל פתיחת גרונו ודרים נעלי לשון נעילת שער : ויריעו · דרש התרועע לשון תרועה : [הדל וגו' גרסי'] : ז' דברים כו' · ה"ג ג"כ בתנחומא ובילקוט שופטים גרס ח' דברים וכן פירש"י ורלב"ג בספר שופטים ומנו עוד דברים אחרים ע"ש : שקירב והיה זר גרסינן · ועיין מזה בויקרא רבה פ' כ"ד ותמצא גירסאות שונות : ויתחברון כו' · דרש התרועע לשון ריע וחבר : משלוח ידם · סיפא דקרא של ועפו בכתף הוא : [ה"ג אל תצר את מואב וכן אדום דכתיב אל תתגרו בם] : הוא ועורו ומחוסר זמן גרסינן · וכן הוא בירו' פ"ק דמגילה : שאין ז' כו' · ובכל יום מז' הימים היו מקיפין אותו הרי על כרחך שחללו את השבת וכן הוא בירושלמי פ"ק דשבת ועוד יליף ליה התם מדכתיב עד רדתה ואפילו

פירוש מהרז"ו

מבני יהודה דניאל חמו"ע : בנעילת גרונו · ע"י חבל של התליה וזהו נעלי : ויקומו וגו' ויריעו · וזהו עלי פלשת התרועעי מלשון ויריעו ומ"ש חלש מיד גבור אעפ"י שמפורש כתוב עליו כמה פעמים שהיה גבור גם קודם שנלחם עם גלית כמ"ש בדברי דואג יודע נגן וגבור חיל וגו' עכ"ז נגד גלית לא היה גבור בטבע רק נלחו בישע אלהים שהלבישו רוח גבורה וגם דרך כלל היו ישראל חלושים נגד פלשתים הגבורים וע"י דוד ותרועה זו נודע גבורת הקב"ה שמגביר חלושים : בארבע שהקריבו · ויק"ר פר' כ"ב סי' ל"ו : השמר לך פן תעלה עולתיך · בכל מקום אשר תראה כי אם אל המקום אשר יבחר ה' : הנה אלפי הדל · במנשה : ובן כומרים · הוא יואש אביו שעמדה האשרה והבמה בביתו והפר שהקריב גדעון היה מוקצה לקרב על הבמה והאשרה היה לעבודת כוכבים : ושור נעבד · צ"ע מנין להם שהיה נעבד ואולי דורשים מ"ש קח פר השור אשר לאביך שאביך עובד אותו וכמ"ש את מזבח הבעל אשר לאביך : והלא המשכן היה שם · זה צע"ג שהרי יהושע היה אז בגלגל ובגלגל היו הבמות מותרות כמ"ש זבחים קי"ב במשנה וכמ"ש בויק"ר שם והקריב בשעת היתר אך האמת יורה דרכו שסובר שענין הר עיבל היה קודם גלגל וכמ"ש בהדיא סוטה דף ל"ו וכ"ה בס"ע פרק י"א שמיד שעלו מן הירדן באו מיד ע"פ נס באו מיד להר עיבל ואח"כ באו לגלגל וא"כ ביום זה היו עדיין בזמן אוה"מ שבמדבר שהיה באיסור במה אף בשעת פירוקו וכאן סובר שענין הר עבל שביהושע ח' אחר גלגל ויריחו שע"פ מדה י"ז דורש כאן מדה ל"ב שמפורש בתורה בפרשת תבא והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגו' ובנית מזבח לה' אלהיך בהר עיבל (ובמדרש שם ובירושלמי מגילה פרק א' סוברים שהיו כסדר שכתוב ביהושע והיה באיסור במות והותר ע"פ נביא וטעם פלוגתתם בפסוק וכתבת עליהם את כל דברי התורה אם שייך לפסוק הקודם והיה ביום אשר תעברו וכדעת המדרש כאן וכמפורש ביהושע ה' ויכתוב על האבנים וגו' או שהוא שייך לאחריו לפסוק והיה בעברכם ולא כתב ביום ודו"ק · ועי' לקמן בסמוך וצ"ע) : איש איש מבני ישראל · ויקרא י"ח ג' ואל אוה"מ לא הביאו : כאשר צוה משה יהושע ח' : למה הקריב דוד באיסור במה · זה צע"ג וכמו שהקשו הרד"ל והרש"ש ז"ל ובהכרח לומר שמ"ש הותרו הבמות היינו ליחיד שכל יחיד היה מותר לו לבנות במה לעצמו ולהקריב אך קרבן שהציבור חייב בו אסור להקריב במקום אחר רק במקום הבמה הגדולה ודוד לא הקריב בעבור עצמו כ"א בעבור הציבור כמ"ש לעיל פר' י"א סוף סימן ז' שנבנה המעות מכל ישראל והיה לו להקריב בגבעון ובזה יעלה ארוכה ויסוב גם לאשר הקשינו לעיל בסמוך על יהושע שאף לדעת שהיה בזמן גלגל היה אסור לו להקריב קרבנות הציבור ועכ"ז הדברים שכתבנו לעיל מיוסדים שהמדרש של ויק"ר פר' כ"ב סובר שם בהדיא שיהושע היה מקריב בעת המשכן בגלגל וכאן אמר בהדיא והלא המשכן היה שם וכתוב בתורה איש איש מבית ישראל שאין זה אלא על אוה"מ שבמשכן שבמדבר : אלו ג' אומות · שחושב כאן בתהלים ס' הם מן האומות שאסר לישראל כשיצאו ממצרים אדום ומואב ופלשתים וגם את בני עמון אסר עליהם אלא דכאן לא נזכרו וצ"ע שהרי מפורש בכתוב שהכה לג' אומות אלו אך הענין כמ"ש בב"ר פר' ע"ד סימן ט"ו שהותרו לדוד על שהם פרצו הגדר תחלה ומותר להנקם מהם ואחר הנקמה נאסרים כבתחלה ולעתיד יותרו הג' הנ"ל והנה פלשתים מפורש ביהושע י"ג ג' חמשת סרני פלשתים וגו' עד אנכי גירשם לפני בני ישראל שבימי משה היה נכדו קיים ובימי יהושע כבר עברה השבועה שלא היה נכדו קיים (ועי' פר"א סוף פרק ל"ו שלא הותרו פלשתים לדוד עד שלקח מהם מתג האמה של ברית יצחק וכן יבוסים שלקח מהם העורים והפסחים של ברית אברהם ע"ש באריכות) והמדרש הביא פסוק מישעיה גם על פלשתים על שכאן הוזכרו כל הג' יחד ועפו בכתף פלשתים ימה וגו' אדום ומואב משלוח ידם וגו' : זה שמואל שהקריב באיסור במה · פירושו כאשר כתבתי לעיל על שהקריבו קרבן ציבור והיה צריך להקריבו בנוב ועוד שאפילו ביום לא היה יכול להקריב קרבן כזה שנעשו בו ג' אסורים ועי' ויק"ר פר' כ"ב סימן ג' : ויהי ביום השביעי · ז' להתחלה שהתחילו להקיף וז' לימים של עולם שהתחילו ביום ראשון לשבוע וזה השביעי הוא שבת וכן הוא בס"ע פרק י"א ועי' עוד לקמן פר' כ"ג סימן ו' ועל זה שואל מנין שזה השביעי היה בשבת אולי התחיל ביום ג' ומ"ש שביעי היינו שביעי להתחלה הוא יום ב' בשבוע וכדומה ותירץ ולא חללו שבת שבהכרח חללו שבת שהרי הקיפו שבעת ימים רצופים כמפורש בקרא וא"כ יותר טוב לפרש שמ"ש ביום השביעי ומ"ש א"ר יהושע צ"ל אמר יהושע שהיה בשבת ממש ע"פ מדת ממעל או גז"ש קודש קודש שזהו הטעם מה שהחרים השלל לה' וגירסת התנחומא ועוד דבר אחד עשה יהושע מדעתו שהחרים השלל קודש לה' אמר יהושע וכו' ולפי גירסא זו ענין אחר הוא ואינו שייך למעלה והעיקר חסר כאן

יפה תואר

גדול כמ"ש כפ"ק דברכות שהיה מכניס פני דוד בהלכה וקי"ל : ולבניני ולנכדי · [illegible] לבנו רק על בנו ונכדו ומשם ואילך לא ביקש כלום · איתא בב"ר בפרשת [illegible] עד כאן רחמי פלא

(שם) והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה לה' וגו' (יז) א"ר יהושע השבת כולה קדש וכל מה שנכבש בשבת יהיה קדש לה' וכה"א (שם) וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא לה' אוצר ה' יבא · א"ר ברכיה הכהן כעיר הנדחת עשאה והרי עיר הנדחת אסורה בהנאה שנא' (דברים יג) ושרפת באש את העיר ואת כל שללה וגו' וכה"א (יהושע ו) ויחרימו את כל אשר בעיר מאיש ועד אשה מנער ועד זקן ועד שור ושה וחמור לפי חרב אמר ר' יודא הלוי (יח) בר שלום לימד לישראל מה שאמר הקב"ה (במדבר טו) ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה אמר יהושע (יט) הואיל וכבשנו אותה תחלה נקדיש את כל שללה לגבוה אם יאמר לך אדם היאך חלל יהושע את השבת וגו' אמור לו עפ"י הקב"ה עשה שנא' (יהושע ו) ויאמר ה' אל יהושע ראה נתתי וגו' וסבתם את העיר וגו' וביום השביעי תסבו את העיר וגו' וא"א לז' ימים בלא שבת הוי אפרים מעוז ראשי · ד"א אפרים מעוז ראשי מדבר בנשיא אפרים שהקריב קרבנו לחנוכת המזבח ביום השבת שנאמר ביום השביעי נשיא לבני אפרים וגו' מנין שיום השבת היה לפי שכבר אמרנו אותו יום שהתחילו הנשיאים יום ראשון היה מכאן את למד (כ) שיום ז' להקרבה שבת היה שלא תאמר היאך חלל את השבת והלא אין קרבן יחיד דוחה את השבת וזה הקריב בשבת אמר הקב"ה לא על פיו עשה שאני אמרתי למשה נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום יקריב את קרבנו לחנוכת המזבח בלא הפסק יקריבו זה אחר זה הוי אפרים מעוז ראשי לכך נאמר ביום השביעי נשיא לבני אפרים וגו': ב ביום השביעי וגו' הה"ד (איוב מא) מי הקדימני ואשלם וגו' [א] א"ר תנחום ב"ר אבא מי שאין לו נכסים ועושה צדקה וגמילות חסדים מי שאין לו בנים ונותן שכר סופרים ומשנים מי שאין לו בית ועושה מזוזה מי שאין לו טלית ועושה ציצית מי שאין לו בנים ומוהל ועושה ספרים ומשאילן לאחרים אמר הקב"ה זה הקדים וקיים מצותי עד שלא נתתי לו במה לקיימן צריך אני לשלם ליתן לו ממון ובנים שיהיו קוראים בספרים הוי מי הקדימני לעשות מצוה ואשלם לו שכרה למה שאינו חסר דבר שהעולם ומלואו שלי הוא לכך נאמר (שם) תחת כל השמים לי הוא · ד"א מי הקדימני ואשלם מדבר (כא) באברהם שמעצמו הכיר להקב"ה כמה דכתיב (משלי יד) מדרכיו ישבע סוג לב וגו' מהו מדרכיו ישבע סוג לב ר' אבא בר כהנא אומר אותו הלב שהוא מלא סיגים מדרכיו עתיד להשתבע (שם) ומעליו איש טוב זה היה אברהם שהכיר מעצמו להקב"ה ולא היה אדם שלימד אותו היאך להכיר את המקום אלא הוא מעצמו וזהו אחד מד' בני אדם שמעצמם הכירו להקב"ה איוב הכיר מעצמו להקב"ה מנין שכן הוא אומר (איוב כג) מחקי צפנתי אמרי פיו חזקיהו מלך יהודה אף הוא מעצמו הכיר להקב"ה מנין שכן כתיב עליו (ישעיה ז) חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב ומלך המשיח מעצמו הכיר להקב"ה וכן אברהם אמר לו הקב"ה אברהם העליונים והתחתונים שלי הם כמ"ד (איוב מא) תחת כל השמים לי הוא ואומר (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה ואתה הודעת שמי בעולם חייך שאני מקנה אותך את העליונים ואת התחתונים שנא' (בראשית יד) ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ הוי מי הקדימני ואשלם למה תחת כל השמים לי הוא · ד"א מי הקדימני ואשלם (כב) א"ר אלעזר ב"ר חייא כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת פרע הקב"ה (כג) לבניו ביציאתם ממצרים ועתיד ליתן אותם לעתיד לבא [ב] אתה מוצא באברהם (שם יח) יקח נא מעט מים ואף הקב"ה פרע לבניו (שמות ו) ולקחתי אתכם לי כנגד יקח נא · א"ר יוחנן אין לי אלא בעוה"ז לעתיד לבא מנין (ישעיה יד) ולקחום עמים והביאום אל מקומם באברהם כתיב מעט מים והקב"ה נתן לבניו מים ביציאתם ממצרים (שמות יז) והכית בצור ויצאו ממנו מים ולע"ל מנין (דברים ח) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים וגו' ולימות המשיח מנין (ישעיה ל) והיה על כל הר גבוה ועל כל גבעה נשאה פלגים יבלי מים וכן (שם מא) אפתח על שפיים נהרות · באברהם כתיב (בראשית יח) ורחצו רגליכם והקב"ה נתנה לבניו ביציאתם ממצרים (יחזקאל טז) וארחצך במים ובא"י (ישעיה א) רחצו הזכו ולעתיד לבא מנין (שם ד) אם רחץ ה' וגו' באברהם כתיב (בראשית יח) והשענו תחת העץ שעשה להם סוכה והקב"ה עשה סוכות לבניו ביציאתם ממצרים (ויקרא כג) כי בסכות הושבתי את בני ישראל וגו' ובארץ ישראל (תהלים קמ) סכותה לראשי ביום נשק מהו ביום נשק ביום זיונם של ל"א מלכים ולע"ל מנין (ישעיה ד) וסוכה תהיה לצל יומם וגו' הוי מי הקדימני ואשלם וגו' (כד) וכה"א (קהלת יא) שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים וגו' · ד"א מי הקדימני ואשלם [ג] מדבר ביוסף שהוא הקדים ושימר את השבת עד שלא נתנה (בראשית מג) וטבוח טבח והכן א"ר יוחנן ע"ש היתה ואין הכן אלא לשבת שנאמר (שמות טז) והיה ביום הששי והכינו וגו' אמר הקב"ה יוסף אתה שמרת את השבת עד שלא ניתנה התורה חייך שאני משלם לבן בנך שיהא מקריב קרבנו בשבת מה שאין יחיד מקריב ועלי לקבל קרבנו ברצון הוי מי הקדימני ואשלם ומנין שכן הוא ממה שאמור בענין ביום השביעי נשיא לבני אפרים וגו': ג ביום השביעי וגו' הה"ד (תהלים כד) שאו שערים ראשיכם וגו' · [ד] את מוצא (כה) בשעה שבנה שלמה את בית המקדש ביקש להכניס את הארון לבית קדשי הקדשים ובאותה שעה דבקו שערים זה בזה אמר שלמה (יא) כ"ד רננות מן פסוק (ד"ה ב ו) כי האמנם ישב אלהים וגו' (עד) (שם) ועתה קומה ה' אלהים למנוחתך אתה וארון עוזך וגו' כ"ד פסוקים ולא נענה חזר ואמר שאו שערים ראשיכם והנשאו וגו' ולא נענה חזר

מסורת המדרש א תנחומא סדר אמור · ב ב"מ דף פ"ו · שמ"ר פכ"ס · ויק"ר פ' ל"ד · קהלת רבה פסוק שלח לחמך · פסיקתא רבתי פי"ד · תנחומא סדר וירא · ילקוט שם · פדא"ר פי"ב · מכילתא פ' בשלח · תוספתא סוטה פרק ד' · ג ב"ר פ' נ"ב · תנחומא כאן · ילקוט סדר מקן · מכילתא פ' בשלח · פדא"ר פ' כ"ז · ד מדרש תהלים מזמור כ"ד ·

חדושי הרש"ש

באיסור במה כו' · צ"ע דזה היה בימי נוב שאז הותרו הבמות וגם אין כהן בבמה · ועמש"כ בפ' אחרי שם : (יא) כ"ד רננות מן פסוק כי האמנם כו' (צריך לציין לד"ה ב' ו' והמדפיס טעה) עד ועתה

חדושי הרד"ל

הכהנים כו' · ע"ל פ' מסעי פכ"ג ובב"ר ס"פ מ"ז ופ"נ : (יז) אמר יהושע השבת כלו כו' · כ"ה לקמן ובתנחומא כאן ועי' בפר"א פל"ו ומש"ס בס"ד : (יח) ב"ר שלום למד יהושע לישראל כו' · כצ"ל : (יט) הואיל וכבשנו אותה תחלה נקדיש כו' · וכן התגלגל שאול (ש"א ט"ו) ראשית החרם לזבוח לה' :

(כ) שיום שביעי להקרבה שבת · עיין מ"ק ט' א' : (כא) אברהם שהכיר מעצמו · כצ"ל : (כב) א"ר אלעזר בשם ר' (דוסא) [סימאי] · כ"ה במאמר זה בב"ר פמ"ח ופ"מ וכצ"ל : (כג) לבניו ביצ"מ ובכניסתן לארץ כצ"ל וכ"ה שם וכ"ה הלשון כאן גבי מעט מים וכצ"ל בכל המאמר : (כד) וכה"א שלח לחמך על פני המים זה אברהם · שאמר יוקח נא מעט מים ואקחה פת לחם · ונמצא כתוב שימים במדבר ובא"י ולע"ל

פירוש מהרז"ו

כאן שהקב"ה צוה לו שיחלל השבת כמ"ש ויאמר ה' אל יהושע וגו' עד וביום השביעי תסבו את העיר שבעה פעמים וכן הוא בתנחומא: בעיר הנדחת · שאם בעבור שבת לבד היה די להקדים השלל לה' ולא להוסיף בחילול שבת להחרים אשה וחמור וגו' אלא שדנם כדין עיר הנדחת (ולפי זה יתכן שסובר שאין הכרח לומר שיום הז' היה בשבת אלא שעכ"פ אחד מיום הז' שבת היה) : ראשית עריסותיכם · במדבר ט"ו כ' שמצות חלה בתחלה אז מיד בבואם ספרי שלא לך פסקא ק"ע ורש"י בחומש על כן עשה יריחו בדמיון חלה לכיבוש הארץ ולהרגילם במצות חלה ותרומה : מדבר בנשיא אפרים · על שחלל שבת שהקריב קרבנו בשבת אלא שעשה ע"פ הדיבור ובעבור דרשה זו הביא פסוק לי גלעד וגו' ואפרים וגו' ואגב דרש כל הדרשות הנ"ל ועי' לעיל פר' י"ג סוף סימן ב' : ב מי הקדמני ואשלם · ועי' כל זה ויק"ר פר' כ"ז סימן ב' ופ"כ : מי שאין לו · ועושה יותר מכחו וקודם שיש לו בעצמו נמצא שמקדים לעשות קודם שנותן לו הקב"ה : שמעצמו הכיר להקב"ה · עי' ב"ר פר' ל"ט סימן ג' : מה סוג לב · ופ"ד ומעליו איש טוב ודורש כאן מלשון סיגים דרכים רעים של יצר הרע וכן ישולם לו שישבע כפי דרכו שבחר בו וכמ"ש משלי סוף א' ויאכלו וממועצותיהם ישבעו : מחוקי צפנתי אמרי פיו · מחוק עצמו בלא מלמד : לדעתו מאוס ברע · לדעת עצמו בלא מלמד ובפסוק הקודם הנה העלמה הרה ואמר ישעיה כן לאחז אחז שהיא תלד בן וזהו יחזקיה בן אחז : ומלך המשיח · לא הביא פסוק ע"ז ויתכן שכוונתו ע"פ בישעיה נ"ב י"ג הנה ישכיל עבדי ישכיל ובאותו ענין שם נ"ג פסוק י"א מעמל נפשו יראה ישבע בדעתו יצדיק צדיק וגו' : העליונים והתחתונים שלי הם · ובני אדם בגדו בי והרחיקו ונתנו השמים עלמם ממני ואתה השבתם אלי שידעו ויכירו שהם שלי על כן אני מקנה לך שמים וארץ מדה כ"מ וזהו ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ שאברם קונה שמים מי הקדמני להקנות לי שמים וארץ ואשלם לו להקנות לו שמים וארץ : אתה מוצא באברהם · ב"ר פר' מ"ח סימן יו"ד ופ"נ ומבואר : לעתיד לבוא מנין · ושם בב"ר הגירסא הרי במדבר בארץ כנען מנין כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים לעתיד לבוא מנין והיה ביום ההוא יצאו מים חיים וכאן מביא אבל צ"ל כמו שם וכמ"ש עוד כאן במאמר זה לקמן : רחצו רגליכם · מטינופת עבודת כוכבים עי' ב"ר פר' כ' סימן ד' ורש"י בחומש : סכותה לראשי · שהגין עליהם בסכות שלום בעת מלחמת כנען : שלח לחמך על פני המים · קה"ר פסוק זה דף קי"ג ב' : מה שאין יחיד מקריב · שאין דוחה שבת אלא קבוע ונכלל בלשון זה שהקריבו הנשיאים דברים שאין היחיד מתנדב כמ"ש לעיל פר' י"ג סוף סימן ב' על חטאת וקטורת וכאן רבותא שאפילו בשבת נתקרב ונתקבל סוף סימן כ"ח : ג דבקו שערים זה בזה · שבת דף ל' שמ"ר רים פר' ח' בא"א במ"ר פר' ט"ו סימן י"ג בא"א עי' מש"ש : כ"ד רננות · הכוונה שבד"ה כ"ד תיבות של רנה תפלה תחנה והכ"ד הוא מ"ש וכלות שלמה להתפלל ובמלכים שם יש הרבה יותר מכ"ד פעמים ועל שעיקר הדרשה הוא מפסוקים של ד"ה ד"ה וכ"ד רננות כל"ל ובגמרא דידן ובירושלמי תענית פרק ב' הלכה ב' הגירסא כ"ד רננות ולא גרס פסוקים ובירושלמי בהדיא שהכוונה על לשונות של רנה עיין שם · ומ"ש דבקו שערים הוכיח כן ממ"ש בתהלים שאו שערים וגו' ושאו פתחי עולם משמע שבהם תלוי והם המעכבים שנסגרו ולא פי' איזה שערים לדרוש על שערים של ק"ק מקום הארון וזהו ויבוא מלך הכבוד השוכן על הארון כשאמר שלמה קומה ה' למנוחתך אתה וארון עוזך אז אמר שאו שערים והנה שלמה להתפלל והאש ירדה וכו' וכבוד ה' מלא את הבית משמע שזה נעשה על ידי כלות התפלה ולא על ידי כ"ד רננות היינו פסוק האחרון אל תשב פני משיחך דוד עבדך וא"כ מ"ש קודם התפלה ויביאו הכהנים את ארון ה' וגו' ההכרעה ע"פ מדה ל"ב שמקומו אחר התפלה או על פי מדת כלל שאחריו מעשה מדה י"ג

מתנות כהונה

ואפילו בשבת : אסורה בהנאה · אפי' להקדיש לשמים ומשני ר"י הלוי לה' כמו חלה : ה"ג שהתחילו הנשיאים יום ראשון היה : [לא על פיו עשה מזוזה גרסינן · ופירושו ועושה מזוזה וציצית לאחרים כדי לקיים המצוה לקיים : ממון · בית ושמלה והכל בכלל : הוי מי הקדמני · פירוש מי כל זה בויקרא רבה פ' כ"ז : סיגים · כלומר מעשים הרעים כד"א כסף מדרכיו · שמטוב דרכיו ומעשיו עתיד להיות שבע ודשן וכן פי' הרלב"ג משלי : זיונם · שהיו מזיינים עצמם ללחום עם ל"א מלכים : [ה"ג לצל יומם כו'] : דבקו שערים כו' · בשוחר טוב מפרש ליה דאל"כ הרי פתח השער אמות ואני והארון לא היה רחבו כי אם אמה וחצי ולמה לא נכנס אלא שדבקו

ידי משה

פי' מ"כ : וא"א לשבעה ימים בלא שבת · וא"ת דילמא שביעי לסבוב העיר וי"ל דהל"ל ביום שביעי מאי שביעי ואי' באגדת שמואל שהיה דוגמת מ"כ ע"כ עשו מלחמה בו' ימים ובשביעי נחו וק"ל : אמר ר"ת עד סוף המאמר · עי' מ"כ בד"ה ועושה מזוזה מתוך דברי מ"כ נראה שהבין שכל דברי ר"ת מתקדימות באדם קודם תשלומין של הקב"ה ולפ"ז יהיה פירושו מי הקדימני ואשלם בניחותא וכשתעיין בויקרא

רבה פרשה כ"ז תראה שאינו כן ועוד למה לא אמר ג"כ ומי שעושה ספרים וכו' אלא אמר ועוד למה אמר דוקא ממון ובנים אלא כ"ל דה"פ מי שאין לו נכסים ועושה צדקה בתמיה יהיה לו מקודם נכסים נמצא שהקב"ה הקדימו וכן כל הנך אבל מי שעושה וכותב ספרים אלא משאילן לאחרים מצא שזה הקדים להקב"ה לזה צריך תשלומין ממון שיקנה ספרים

ואומר שאו שערים ראשיכם ושאו וגו' ולא נענה וכיון שאמר (ד"ה ב ו) ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה ונשאו שערים ראשיהם ונכנס הארון ושרתה השכינה בבית וירדה האש מן השמים שכן כתיב אחריו (שם ז) וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים ותאכל העולה והזבחים וכבוד ה' מלא את הבית · ולמה נצטער שלמה ע"י שנתגאה ואמר (מלכים א ח) בנה בניתי בית זבול לך וגו' מהו בנה (כו) [א] בניתי א"ר יעקב בריה דרב יהודה בר יחזקאל אמר בנין בנוי בניתי ר' יהודה בשם ר' יוסף אמר הכל מסייעין למלך כ"ש הכל מסייעים לממ"ה הקב"ה אפי' רוחות אפי' שדים ואפי' מלאכים · א"ר ברכיה כתיב (שם ו) והבית בהבנותו וגו' אשר הם בונים אין כתיב אלא בהבנותו [ב] מאליו היה נבנה · אבן שלמה מסע נבנה מלמד שהיתה האבן מסעת את עצמה ועולה וניתנה על גבי הדימוס א"ר אבהו ואל תתמה והכתיב (דניאל ו) והיתית אבן חדא ושומת על פום גובא וכי יש אבנים בבבל אלא מלמד שעמדה מארץ ישראל ובאתה וישבה לה ע"פ הגוב רב הונא בשם רב יוסף אמר (יב) מלאך ירד באותה שעה ונדמה בדמות ארי של אבן וישב ע"פ הבאר הה"ד (שם) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני ומה לכבוד ב"ו היתית אבן חדא לכבוד ממ"ה הקב"ה עאכ"ו לכך נאמר שאו שערים ראשיכם וגו' · מהו ויבא מלך הכבוד א"ר סימון [ג] למה נקרא שמו של הקב"ה מלך הכבוד המלך שהוא חולק כבוד ליראיו א"ר סימון כתיב (במדבר יב) והעם לא נסע עד האסף מרים [ד] מלמד שנתעכב לה הענן ר' לוליאני בשם ר' יצחק כתיב (שמות יט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול האלהים ידבר ומשה יעננו בקול אין כתיב כאן אלא משה ידבר והאלהים יעננו בקול (כז) בקולו של משה היה מדבר עמו ר' ברכיה בשם ר' סימון אמר (בראשית לט) [ה] ויוסף הורד מצרימה מה כתיב (שם) ויהי ה' את יוסף ר' יודן בשם ר' איבו אמר אין לי אלא ברווחה בצרה מנין (שם) אין שר בית הסהר רואה את כל מאומה בידו באשר ה' אתו · ד"א מלך הכבוד כל הכלים שבמשכן היו מכוסים בעור תחש מלמעלן ובארון כתיב (במדבר ד) ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה וכל כך למה כדי שיבא הארון מסויים הוי ויבא מלך הכבוד ד"א מלך הכבוד אמר חזקיה מה נשתנית תכלת משאר מיני צבעונין שצוה האלהים להיות בציצית (כח) [ו] מפני שתכלת דומה לעשבים והעשבים דומים לים והים דומה לרקיע והרקיע דומה לקשת והקשת דומה לענן והענן דומה לכסא והכסא דומה לכבוד שנאמר (יחזקאל א) כמראה הקשת אשר יהיה בענן וגו' וחלק ליראיו תכלת שהוא מעין כבודו שנא' (במדבר טו) ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת הוי ויבא מלך הכבוד שהוא חולק כבוד ליראיו ד"א ויבא מלך הכבוד א"ר אבין (ל) מלך שהוא חולק מכבודו ליראיו [ז] מלך ב"ו אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו ואין משתמשין בשרביטו ואין לובשין לבושו אבל הקב"ה אינו כן בהקב"ה כתיב (תהלים יח) וידא על כנפי רוח ואומר (נחום א) בסופה ובסערה דרכו ונתנו לאליהו שנא' (מלכים ב ב) ויעל אליהו בסערה השמים מלך ב"ו אין יושבין על כסאו [ח] ובשלמה כתיב (ד"ה א כט) וישב שלמה על כסא ה' (יג) נתן את (כט) שרביטו למשה שנא' (במדבר כ) ויקח משה את המטה מלפני ה' · לבושו של הקב"ה הוד והדר שנא' (תהלים קד) הוד והדר לבשת ונתנו למשיח שנא' (שם כא) הוד והדר תשוה עליו ד"א ויבא מלך הכבוד שהוא חלק כבוד ליוסף הצדיק על (לא) שהיה ירא את האלהים שנאמר (בראשית מב) את האלהים אני ירא שבשבילו שכן ה' לאדוניו שנא' (שם לט) וירא אדוניו כי ה' אתו א"ר אבין הלוי ב"ר יוסף מברך להקב"ה על כל דבר ודבר שהיה עושה והיה אדוניו רואה אותו מלחש בפיו והוא אומר לו מה אתה אומר והוא משיבו ואומר אני מברך להקב"ה אמר לו אדוניו מבקש אני לראותו אמר לו יוסף הרי חמה א' מכמה שמשין שלו ואין אתה יכול להסתכל בו והיאך תוכל להסתכל בכבודו אמר לו הקב"ה [ט] חייך בשביל כבודך אני נגלה עליו שנא' וירא אדוניו כי ה' אתו · ד"א ויבא מלך הכבוד שהוא חולק כבוד ליראיו יוסף הצדיק מתיירא מן הקב"ה כמ"ד (שם לט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים ונתן כבוד להקב"ה שלא נגע בה מפני יראתו אמר לו חייך לבן בנך אני פורע שאחלוק לו כבוד שאתן לו רשות להקריב את קרבנו ביום קדש שלי ולא יהיה נזוק הה"ד ביום השביעי נשיא לפני אפרים וגו':

ד ביום השביעי וגו' הה"ד (קהלת יב) דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות נתנו מרועה א' תני (לב) [י] מעשה בר' יוחנן בן ברוקא ור' אלעזר חסמא שהלכו להקביל את פני ר' יהושע בפקיעים אמר להם מה חידוש היה בבית המדרש היום אמרו לו תלמידיך אנו ומימיך אנו שותים אמר להם אעפ"כ א"א לבית המדרש בלא חידוש [כ] שבת של מי היתה שבת של ר' אלעזר בן עזריה היתה ובמה היתה הגדה היום אמרו לו בפרשת הקהל ומה דרש בה (דברים לא) הקהל את העם האנשים והנשים והטף אם אנשים באים ללמוד ונשים באות לשמוע טף למה כדי לקבל שכר למביאיהם אמר להם מרגליות טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני · ועוד דרש בה (שם כו) את ה' האמרת היום וגו' וה' האמירך היום וגו' [ל] אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה בעולם דכתיב (שם ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני אעשה אתכם חטיבה בעולם (שמואל ב ז) מי כעמך כישראל גוי אחד בארץ · ואף הוא פתח ודרש דברי חכמים כדרבונות [מ] למה נמשלו ד"ת כדרבן לומר לך מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה להביא חיים לעולם אף ד"ת מכוונין לב לומדיהן מדרכי מיתה לדרכי חיים אי מה דרבן זה מיטלטל אף ד"ת מטלטלים ת"ל וכמסמרות נטועים אי מה מסמר זה חסר ולא יתיר אף ד"ת חסירים ולא יתירים ת"ל נטועים מה נטיעה זו פרה ורבה אף ד"ת פרים ורבים · בעלי אסופות אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה הללו מטמאין והללו מטהרין הללו אוסרין והללו מתירין הללו פוסלין והללו מכשירין [נ] שמא יאמר אדם הואיל והללו מטמאין והללו מטהרין הללו אוסרין והללו מתירין

מסורת המדרש א שמ"ר פרשה ח' · פסיקתא רבתי פ' ו' · ב שמ"ר פ' כ"ב · שה"ש פ' א' · פסיקתא רבתי פ' ו' · ג שמ"ר פרשה ח' · אגדת בראשית פרק מ"ט · תנחומא כאן וסדר וארא · ד ספרי פ' בהעלותך פיסקא ק"ו · סוטה ט' · ה ב"ר פרשה פ"ז · ו סוטה י"ז · חולין פ"ט · מנחות מ"ג · ספרי שלח פיסקא קט"ו · תנחומא סדר שלח · ז לקמן פ' ט"ו · שמ"ר פרשה א' · תנחומא סדר וארא · ילקוט שם · תנחומא כאן · מדרש תהלים מזמור כ"א · ח שמ"ר פרשה ט"ו · ט בראשית רבה פרשה פ"ו · תנחומא כאן · י אדר"ן פרק י"ח · תוספתא סוטה פרק ו' · כ ברכות כ"ח · ל שם דף ו' · מ ספרי דברים פיסקא מ"א · אדר"ן פרק י"ח · תנחומא בהעלותך · נ לקמן פ' ט"ו :

חדושי הרד"ל

שבנה שלמה כו' · שמ"ר פ"ח וש"נ : (כו) בניתי אמר רבי יעקב בריה דרב יהודה כו' רב הונא בש"ר יוסף כו' · וכ"ה בשה"ר וכצ"ל : (כז) בקולו של משה · ברכות מ"ה א' : (כח) שתכלת דומה לעשבים · עמ"ש שכ"ה בשוח"ט והוא בסוף מ"ז כ"ד · וכ"ה גם בירושלמי פ"ק דברכות רק שם הגי' תכלת לים וים לעשבים · וגי' דהכא לכאורה נכונה לגרוס שם כן דמפרש לה על בין תכלת לכרתי בין תכלת לעשבים שדומין זה לזה : (כט) שרביטו למשה · שהמטה נקרא ג"כ מטה האלהים ועיין פר"א פ"ד ומש"ם בס"ד: (ל) שחלק מכבודו ליראיו · נקט לשון הברכה על מלכי ישראל בברכות נ"ח א':

חדושי הרש"ש

ועתה קומה כו' לנוחך כצ"ל · כאן מוכח לנדיא כמש"כ בש"ר פ"ט אות א' : (יב) מלאך ירד כו' וישב על פי הבאר הה"ד אלהי (כצ"ל) שלח מלאכיה וסגר פום אריותא · נראה דמפרש פום הבור של האריות וזה היתה שנה שלא חבלוהו דכן כתבו הטבעיים שכאשר האריה ניזוד והושם בכליבה אין לו איל ונעשה רך הלבב : (יג) נתן את שרביטו למשה שנאמר ויקח משה את המטה מלפני ה' · בסדר וארא
(לא) ליוסף כו' שהיה ירא כו' · זהו כמאמר"ל מכבודו ליראיו : (לב) מעשה בריב"ב ור"א חסמא כו' ·

מתנות כהונה

האמנם ישב וגו' · בדברי הימים ב' סימן ו' : ולמה נצטער · למה באמה כל הצער זה לידו : ה"ג בשוחר טוב ובריש מדרש חזית ובילקוט מלכים בנין בנוי בניתי : ה"ג מסייעין למלך כל שכן הכל כו' · ועיין מזה סוף ספר שמות : בקולו של משה · משמע כשהיה מדבר עם משה היה קול הדיבור שוה לקולו של משה ולא הגביה קולו יותר מן המתורגמן מפני הכבוד כדין הקורא בתורה ובתנחומא גרס בהדיא בקול שהיה יכול משה לסבול ורש"י לא פי' כן פר' יתרו ועיין שם ובשוחר טוב לא גרסינן בקולו של משה וכו' ולפי זה יהיה הכבוד שתלה הדבור במשה והעניה בהקב"ה וק"ל : מסויים · כלומר מסומן בסימן ואות ניכר בין שאר כלי המקדש : לעשבים · בכל מקום שכתוב המאמר הזה לא כתב עשבים וגם ענן כבוד דלקמן אבל בשוחר טוב גרס כמו כאן : אין רוכבין על סוסו · עיין לקמן פ' ט"ו : [ה"ג האלהים שנאמר את האלהים אני ירא] : שכן · פי' נמשך ונגלה להראות לו ודוגמתו בב"ר סוף פ' ל"א זה שיכון לעשות התיבה פירש"י המשכן ושכינתו וכן בב"ר פ' ל"ד גבי פרו ורבו זה שכן בזכות הקרבנות כלומר ברכה נמשכת ונתנה לו בשביל הקרבנות : לקבל שכר למביאיהם · פירושו מצאתי במכילתין בפ' בא לרבות שכר לעושי רצונו כיוצא בדבר ועשו לי מקדש וכו' והלא שמים והארץ הוא מלא אלא לקבל שכר על העשייה לקיים מה שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר ויותר תמצאנו מפורש במסכת סופרים פ' י"ח : חטיבה · פירש"י פ"ק דחגיגה שבח מיוחד : [אעשה אתכם חטיבה גרסי'] : מסמר זה חסר · מחסר והולך שהחלודה אוכלת

פירוש מהרז"ו

שאינו אלא פרטו של ראשון ועי' לקמן פר' ע"ו סימן י"ג ותנחומא שם: מהו בנה בניתי · היה די שיאמר בניתי ועי' שמ"ר פר' ל"ב סימן ד' מדרש תהלים כ"ד כל הענין והגאוה על שאמר בניתי והדרשה של בנה הוא ענין אחר: לכך נאמר שאו שערים · שייך לתחילת הענין שמכאן שדבקו שערים זה בזה: והיתית וגו' ושומת · והיל"ל והביאו ושמו אלא שמעצמה הובאה ומעצמה הושמה היינו ע"פ ה' בנס ששלח מלאך ומ"ש שנדמה המלאך בדמות אריה יתכן שדורשים כן מתיבת וסגר שדרשו במכילתא על פסוק סגר עליהם המדבר אין סגר אלא חיות רעות שנאמר וסגר פום אריותא וכן הוא בב"ר פר' ל"ב סימן ח' ויסגור ה' בעדו שהקיף התיבה באריות וכן כאן שלח מלאכי וסגר שהמלאך נדמה כמו אריה: שנתעכב לה הענן · וזהו הכבוד שחלק לה שהענן בו כבוד ה': שיבא הארון מסוים · מצויין וניכר בין כלי המשכן: אין רוכבים על סוסו · שמ"ר ריש פר' ח': שכן ה' לאדוניו · נתראה אליו עי' ב"ר פר' פ"ו סימן ה': ד תני מעשה בר' יוחנן ב"ב · מכילתא בא פ' ע"ז בריש חגיגה בבלי וירושלמי: לקבל שכר למביאיהם · שם ושם הגירסא ליתן שכר למביאיהם ובמכילתא שם לקיים מ"ש ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר פי' למען הגדיל השכר בצדקו ציוה מצות רבות ומסיים שם עוד אמר להם איזה דבר חידוש יותר מזה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי לדבר בלתי היום אשריך אברהם אבינו שאלעזר בן עזריה יצא מחלציך אין הדור יתום שר' אלעזר ב"ע שרוי בתוכו: את ה' האמרת היום · שבח שוה לשניהם שמ"ש ומי כעמך ישראל גוי אחד אמר דוד כן ברוה"ק היינו בשם הש"י: דברי חכמים כדרבונות · לקמן פר' פ"ו סימן כ"ב פסיקתא פר' ג' סימן ב' ובסוף קהלת רבה ובירושלמי סנהדרין פרק יו"ד וכל דרשה זו מיוסדת ע"פ מדה כ"א דבר שהוקש לשתי מדות אתה נותן לו כח היפה שבשתיהן: להביא חיים לעולם · שעל ידי חרישתה התבואה גדלה: מטולטל · שאין לו קביעות מקום אף דת אין להם קביעות חלילה · ת"ל וכמסמרות נטועים שהם קבועים בכותל במקום אחד הרי שנמשלו דברי חכמים לדרבן לענין החיים ולמסמרות בענין הקביעות: חסר ולא יתיר · שהמסמר ברוב הימים

ידי משה

כסס ודו"ק : זכרה לחסדי דוד וגו' · וצ"ל לפי דאיתא בתוספות פרק הדר שאף שפליגי בירושלמי אם היה ארון אחד או היו ב' ארונות כ"ע מודים שכשהכניס שלמה הארון לבית עולמים הניח השברי לוחות והשלימות בארון אחד לפי שהיה מונחה עדי עד ולא היה נצרך עוד לילך עמו למלחמה וזה כוון הגמ' שא"ל הקב"ה לדוד בחייך אין אני מודיעך וכו' רק בשעת שיכניס שלמה את הארון אני מודיעך ולמה כך אלא נ"ל לפי דאיתא אשר נשיא יחטא יכול גזרה בקאי על דוד שהיה גזרה כדי לחזור בתשובה רק שלא תאמר כן על כל נשיא ואי' בגמ' אשר נשיא אשרי הדור שנשיא שלו חוטא ואי' בהב"א שהוא כמו אשר שברת יאשר כחך ששברת ובגמ' מסיק אשר שברת בעינן לסורות שיהיו השברי לוחות בארון אחד ומסקינן בתוספות שם שמקרא זה נאמר על שלמה כשיכניס הארון לב"ה והשתא א"ש בחייך אין אני מודיעך שעולם יאמרו אשר נשיא פירושו אשרי ולא גזרה משא"כ בחיי שלמה כשיכניס הארון לב"ה ויהיו השברי לוחות עם הלוחות בארון וע"כ אמר גזרה הוא ודו"ק ואז יראו העולם שלא חטאת וזה כוון המדרש כאן ג"כ שאמר זכרה לחסדי דוד שהטחת אותו להודיע שידעו הכל שלא חטא מכח זה שהכניס הארון לב"ה ודו"ק : אפילו רוחות ושדים היו מסייעין · נ"ל לפי דאיתא שלא נכרא להם גופס

הללו פוסלין והללו מכשירין היאך אני לומד תורה מעתה ת"ל נתנו מרועה אחד אל אחד נתנן פרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים ב"ה שנאמר (שמות יט) וידבר אלהים את כל הדברים האלה אף אתה עשה אזנך כאפרכסת וקנה לך לב שומע את דברי המטמאין ואת דברי המטהרין את דברי האוסרין ואת דברי המתירין את דברי הפוסלין ואת דברי המכשירין · בלשון הזה אמר להם אין דור יתום שר"א בן עזריה שרוי בתוכו · ד"א דברי חכמים כדרבונות אמר ר' תנחומא בר אבא [א] מה הדרבן הזה מכוין את הפרה לחרוש בתלם שלה כך דברי חכמים מכוונים את האדם הזה לדרכיו של הקב"ה א"ר תנחומא המשנה קראה אותו מרדע והמקרא קרא אותו דרבן ומלמד דכתיב במלמד הבקר וכן ולהציב הדרבן א"ר נתן (לג) למה נקרא מרדע שמורה דעה בפרה למה נקרא שמו דרבן שדר בינה בפרה ולמה נקרא מלמד שמלמד את הפרה לחרוש בתלם שלה כך הם דברי חכמים דרים בינה בבני אדם ומורים דעה בהם ומלמדים אותם דרכיו של הקב"ה וכמסמרות נטועים נטועים הם באדם כשהוא משמרם ולמה נמשלו בנטיעה כשם ששרשיו של אילן משתרשים לכל מקום כך דברי חכמים נכנסים ומשתרשים בכל הגוף · בעלי אספות (יד) אימתי הם כמסמרות נטועים באדם בזמן שבעל תורה נכנס לתלמוד והם נאספים לשמוע · נתנו מרועה אחד (טו) (לד) ר' יוחנן מברך יום הראשון של חג ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות לולב ושאר כל הימים על מצות הזקנים ר' יהושע מברך כל יום על נטילת לולב ואין ר' יהושע מודה לר' יוחנן שיו"ט הראשון דבר תורה הוא שנאמר (ויקרא כג) ולקחתם לכם ביום הראשון וגו' ושאר כל הימים מדבריהם הם אר"ש בר חלפתא בשם ר' אחא סבר ר' יהושע כן ומה טעם עבד כן מפני שכתוב דברי חכמים כדרבונות וגו' נתנו מרועה אחד ד"ת ודברי חכמים מרועה אחד נתנו (קהלת יב) ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר ויותר מהמה בני הזהר יותר מדברי תורה הוי זהיר בדברי סופרים וכן הוא אומר (שיר א) כי טובים דודיך מיין [ב] טובים דברי דודים מיינה של תורה למה שאין אדם מורה כראוי מד"ת מפני שהיא סתומה וכולן סימנין שנאמר (דברים לא) ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם (לה) סימנין בפיהם אבל מתוך דברי חכמים אדם מורה כראוי מפני שהם פורשים את התורה ולכך נמשלו דברי חכמים כדרבונות מפני שהן מדיירין בינה בבני אדם · ד"א ויותר מהמה בני הזהר (טז) א"ר אבא סרדונגיא אם יאמר לך אדם למה לא נתנו בכתב דברי סופרים כשם שנתנו ד"ת אמור לו לפי שא"א לכתוב כל דבריהם הה"ד ויותר מהמה בני הזהר (לו) מהו מהמה מה נכנסה בך אם באת לכתוב דברי סופרים למה שאלו באת לכתוב דבריהם אין קץ וסוף לדברים לעשות ספרים הה"ד עשות ספרים הרבה אין קץ אבל מה יש לו לאדם לעשות שיהא (לז) מייגע בשרו הרבה להגות דברי חכמים הה"ד (קהלת יב) ולהג הרבה יגיעת בשר · ד"א ולהג הרבה אם יגעת הרבה בדבריהם הקב"ה מסיר יצה"ר ממך הה"ד בשר כמה דתימא (יחזקאל לו) ונתתי לכם לב בשר · ד"א ולהג הרבה יגיעת בשר אם יגעת הרבה בלהג דברי חכמים הקב"ה מבשרך בשורות טובות הוי בשר · ד"א אם יגעת בדברי חכמים אתה נעשה בשר הה"ד בשר וכה"א בי שרים ישרו · ד"א דברי חכמים כדרבונות א"ר ברכיה הכהן [ג] כדור של בנות כהדא (לח) ספירה של תינוקות שהן מלקטות וזורקות לכאן ולכאן כך הם דברי חכמים זה אומר טעמו וזה אומר טעמו יכול מפני שזה אומר טעם א' וזה אומר טעם שני שמא דבריהם פורחים הם ת"ל (קהלת יב) וכמסמרות נטועים לא אמר וכמסמרות קבועים אלא נטועים למה מפני שעשה אותם כמסמרות והמסמר שיש לו שושנה נוח לשלוף לכך אמר וכמסמרות נטועים שרשין של אילן הנטועים קשים לעקר ולמה נמשלו דבריהם במסמר לפי שהמסמר של ברזל שיש לו שושנה אף על פי שקשה נוח הוא ליעקר ושרשים של אילן הנטועים אע"פ שקשים ליעקר [ד] אבל אין בהם כח ככחו של ברזל לכך נאמר וכמסמרות נטועים נתן לדברי תורה כח של ברזל וכמטעי שרשיו של אילן · א"ר ברכיה הכהן ב"ר אנו קוראין מסמרות ואין כתיב אלא משמרות מה [ה] משמרות כהונה ולויה כ"ד אף ספרים כ"ד הקיש דברי סופרים לדברי תורה שהן אמיתים כמותם · דבר אחד וכמסמרות משמרות כתיב מה משמרות כ"ד אף המסמרין כ"ד · בעי כמה מסמרין יהיו בו בסנדל ר' יוחנן אמר חמשה כנגד חמשה ספרי תורה רב הונא אמר שבעה שנאמר (דברים לג) ברזל ונחשת מנעליך וכימיך דבאך דרש רב אחא בשם רבי חנינא תשעה רבי היה נותן אחד עשר על זה ושלשה עשר על זה מנין משמרות · ד"א וכמסמרות נטועים המסמר הזה את קובעו ואע"פ שתחזור ותטלנו מקומו ניכר כך

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פ' ג' · קה"ר פ' י"ב · תנחומא סדר בהעלותך וסדר וילך · ב שה"ש פ' א' · ג לקמן פ' ט"ו · פסיקתא רבתי פ' ג' · ד תנחומא סדר וילך · ה תנחומא בהעלותך

חדושי הרש"ש

יארא פ"ח מביא פסוק ויקח משה את מטה האלהים בידו וכן בתנחומא פ' ביום השמיני והוא יותר נכון : (יד) אימתי הם כמסמרות נטועים כו' והם נאספים לשמוע · ר"ל כשנאמרים באסיפה כמו שדרשו במכות יו"ד א' בפסוק ומי אוהב בהמון וגו' : (טו) ר"י מברך כו' ושאר בה"י על מצות הזקנים ור' יהושע מברך ב"י ע"כ לולב · בירו' פרק ל"ה סוף הלכה ד' הגי' מהופכת מר' יוחנן לר' יהושע ב"ל ומריב"ל לר"י וסמי חדא מקמי תרתי דגם בגמרתנו סוכה מ"ו א' איתא משמא דריב"ל דמכאן ואילך מצות זקנים אך בפסיקתא דביום השמיני ג"כ הגי' כמו בכאן ומשמע מכאן לסדיא דלכ"ע מברך בשאר כל הימים רק דפליגי במטבעה אם ע"מ לולב או ע"מ זקנים אשר לזאת הדבר ברור דזה ג"כ כוונת גמרא דידן שם אר"י א"ם מצות לולב (פי' מטבע הברכה) כל שבעה וריב"ל אמר יום ראשון מצות לולב (נוסח הברכה) מכאן ואילך מצות זקנים (הנוסח) וזה דלא כדמשמע שם מפירש"י · שוב מצאתי להרב ק"ע בירושלמי שם שקדמני בזה · ולפ"ז מתורץ ג"כ קושיית הרב טורי אבן מגילה כ"א ב' אהא דאמר אביי אבל לסניה מצוה לברך מהא דאר"י א"ם כס"מ כולן מברך עליהן עובר לעשייתן · דמאי מייתי ראיה משמואל כיון דריב"ל ור"י פליגי עליה וס"ל דרבנן לא בעי ברכה ע"ש · אך לפי מש"כ כ"ע מודו דבעי ברכה רק דפליגי בנוסחתה : (טז) א"ר אבא סרונגיא כצ"ל אם יאמר

חדושי הרד"ל

חגיגה ס' א' : (לג) למה נקרא מרדע כו' · ויק"ר פכ"ט : (לד) ר"י מברך יום א' של חג כו' ריב"ל מברך · כצ"ל והוא בירושלמי פ"ג דסוכה ה"ד : (לה) סימנין בפיהם · עירובין נ"ד א' : (לו) מהו מהמה מהומה נכנסה בך · כצ"ל וכ"ה בקה"ר ובירושלמי פ' חלק : (לז) מייגע כו' להגות דברי חכמים · פי' בע"פ : (לח) ספירה של תינוקות · היא עגול וכדור בלשון לאטי"ן :

ספרי

פירוש מהרז"ו

מתחסר שמעלה הלודה ת"ל נטועים שנדמה לנטיעה שמתגדלת תמיד ואף שהנטיעה ג"כ סופה ליעקר הרי מעלה נטיעות אחרות תחתיה וכן העוסק בתורה מתגדל ונעשה כמעיין המתגבר אלא שהנטיעה אינה חזקה ע"כ נמשלה למסמר ג"כ לענין החוזק והקביעות : האיך אני למד תורה · הלא הכל בספק ואין דבר ברור : מרועה אחד · רועה זה משה שפרנס את ישראל כרועה במדבר מ' שנה וכמ"ש לקמן סימן זה במ"כ מרועה נוטריקון משה רבינו עליו השלום : וידבר אלהים את כל הדברים · שהאוסר מביא ראיה ממקום זה והמתיר מביא ראיה ממקום אחר אלו ואלו דברי אלהים חיים והלכה ע"פ רוב וכך היא דרכה של תורה : כלשון הזה וכו' · במכילתא מקום מאמר זה בריש הדרשה כאשר כתבתי וברים חגיגה כמו כאן : המשנה קרא אותו מרדע · אהלות פרק י"ז משנה א' האיכר עובר ומרדע על כתיפו במלמד הבקר שופטים ג' ל"א להציב הדרבן ש"א י"ג כ"א : כשהוא משמרם · שכתוב מסמרות בשי"ן שמאלית לדרוש משמרות ושמורה ג"כ : ומשתרשים בכל הגוף · כמ"ש באבות כל שמעשיו מרובים מחכמתו דומה לאילן שפרשיו מרובים וענפיו מועטים וכו' : נכנס לתלמוד · בית התלמוד לבית המדרש ומלמד תורה ברבים : ושאר כל הימים מדבריהם · ואיך יברך כמו על של תורה ותירץ שדברי חכמים כמו של תורה וכמ"ש ולא תסור מכל הדברים אשר יגידו לך : סתומה · כמ"ש והיו לטוטפות ולא פירש איך ומה וכן פרי עץ הדר ולא פירש : ובלה סימנים · אין פירוש נגמר במקום אחד רק עניה במקום זה ועשירה במקום אחר והתיבות נדרשים לגז"ש ובכל המדות : ויותר מהמה · הכוונה מסיפא דקרא עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר וכמ"ש בסמוך : מהו מהמה · ובפסיקתא שם הגירסא מהומה נכנסת בך ובקוה"ל מפורש יותר וכאן דורש מהמה נוטריקון מה מה וכמ"ש ארוכה מארץ מדה וגו' וכמ"ש חז"ל אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסין ושמים וארץ יריעות אין מספיקים לכתוב תורה שלמדתי מרבותי : מסיר יצה"ר · שיזכה ללב בשר ועי' פסיקתא פר' א' סימן ג' מהו כל בשר כל מי שבשר יצרו בעוה"ז וזהו כ"ש כאן יגיעת בשר : בי שרים ישורו · ודורש בשר מלשון שר שיבא למדרגת שר כי תיבת בשר מיותר שהיל"ל ולהג הרבה ביגיעה ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ומדה י"ז ומדה ט' : כדור של בנות · שאם כפשוטו היל"ל כדרבנן ע"כ דורש כדור בנות נוטריקון ודרשה זו העתקה ממקום אחר : כח של ברזל · זהו שאמרנו בריש הסימן שכל דרשות אלו ע"פ מדה כ"א שהוקש לב' וג' מדות : משמרות · שכתוב בשי"ן שמאלית : משמרות כהונה · ד"ה א' כ"ד וכ"ה ע"פ מדת מנגד : הקיש דברי סופרים · כמ"ש בעלי אסופות הם הסופרים שאספו דברי תורה ונאספים לבית הועד ולביה"מ ומאספים תלמידים כמ"ש לעיל בדרשה הקודמת שדורשים כ"ד ספרים כמספר המסמרות : כנגד ה' ספרי תורה · שתקנה של סנדל המסומר היה לזכר גזירה של אומה רשעה שעמדה על ישראל לבטל התורה וע"י סנדל המסומר נהרגו המוגים מישראל על כן תקנו באופן

מתנות כהונה

אוכלת אותו ועי' כל זה במדרש קהלת : היאך אני לומד כו' · כי לא אדע איזה מהם אמת ועיין מזה בספר עין יעקב בחידושין : כאפרכסת · פירש"י ערימויא שעל הרחיים שבו שופכין התבואה ויורד למטה על הרחיים לרכב ונטחן שם עד אשר דק : המשנה כו' · בלשון משנה נקרא הדרבן מרדע : [ומקרא קרא גרסי'] : במלמד הבקר · שופטים ג' : ולהציב הדרבן · שמואל א' י"ג : כשהוא משמרם גרסי' · ודריש הכתוב במסמרות לשון שמירה : [משתרשי' לכל מקום גרסינן : ומשתרשי' בכל הגוף גרסי'] : ושאר כל הימים כו' · שבמקדש דוקא מצות אתרוג כל שבעה ובגבולין ביום ראשון מן התורה ושאר הימים מדברי סופרים כדאיתא בפרק לולב וערבה וכדמפרש ואזיל : [מדבריהם הם גרסי'] : דודים · חז"ל נקראים דודים ורעים להקב"ה : סמנין בפיהם גרסינן · ודריש שימה כמו סימן וכדאיתא בפרק כילד מעברין : פורשים · מפורשים : מדיירים בינה · עיין בערוך ערך מלמד ומשאשה : סרדונגיא · שם מקום : למה לא נתנו · שדברים שבעל פה אי אתה רשאי לכתבם שנאמר על פי הדברים האלה וגו' : מה נכנסה כו' · דרש מהמה נוטריקון מה המה כלומר מה הנאה יהיה לך מהם שהרי אי אפשר לכתוב כולם : [ה"ג שאלו באת לכתוב דבריהם] : הוי בשר · קרי ביה בשר לשון בשורה : בשר · כמו שר והשוב : ספירה · נראה שהוא מין פרי עגול ככדור כדתנן במסכת כלאים הפול והספיר : פורחים · כלומר עולים ויורדים בהם אין ולאו ורפיא בלי חיזוק : שושנה · כפתור וקשר בראש : [אף ספרי' גרסינן] : לדברי תורה · כ"ד ספרים כולם הם דברי תורה ומקים דברי סופרים להם : אף המסמרים כ"ד · עיין לקמן בסמוך : בעי כמה כו' · איבעי' היה לבני הישיבה כמה מסמרות יהיו בו בסנדל · ובירושלמי ובקהלת ל"ג בעי : ה"ג כמה מסמרות יהיו בו בסנדל · וכן הוא בירושלמי בפ' במה אשה ובפ' חלק ולקמן סוף מדרש קהלת : וכימיך וגו' · שיהו מסמרות של נחשת וברזל במנעליך כמנין ימיך כימות השבוע שהם ז' : [ה"ג ושלשה עשר ע"ז] : ע"ז · על מנעל ימין וכן על השמאל ומסמרות אלו היו קבועין בו לחבר עור העליון על העץ התחתון שדורסין עליו והוא הסוליי' וכן בפירש"י בפ' במה אשה : ט' · כנגד ט' ירחי לידה

ידי משה

גופם לפי שנכנס שבת ואי' ותשלם כל המלאכה שנשלם מעשה בראשית עם מלאכת ב"ה ולכך סייעו שסברו שיברא להם גופם : מפי אדון כל המעשים שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים וגו' · נ"ל ע"ד דפי' הר"ן גבי אלו ואלו דברי אלהים חיים וכי אפשר שיהיו אלו ואלו דברי אלהים חיים הואיל והלכה הוא רק כאחד מהם ומשני לפי שמכל מקום בפעם אחת הלכה כאידך לפי ענין המעשה וז"ש בשעה שעלה משה למרום מצא להקב"ה שאמר אליעזר בני כך אומר וכו' עכ"ל הר"ן פירוש הואיל ואומר הקב"ה דברי שני המ"ד המחלוקת ע"כ אף שההלכה הוא כאחד מהם מ"מ בשום פעם יהיה הלכה כאידך וזה כוון שמדרש כאן ג"כ שאמר אל אחד נתנן וא"כ מ"מ הלכה כתרוייהו שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים וילפינן מזה הפסוק שאפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש א"ל למשה וא"כ ע"כ שהלכה כשניהם וק"ל : אבל מה יש לו לאדם לעשות · פי' לפי שא"א לכותבן מפום רבוים צריך אתה ללמוד בע"פ ולייגע עצמך : רבי יוחנן אמר חמשה כנגד חמשה חומשי תורה וכו' · וקשה להולמו שיעמדו חכמים דברים אלו נגד דברי קדושה ויש לומר לפי שהרגלים הם כלי התנועה ועל ידיהם יגיע לאדם השלימות ושג' ג' דברים שעולם עומד על התורה ועל העבודה ועל ג"ח ור"י סבר ת"ת עדיף מסכל לז"א כנגד ה' חומשי תורה ור"ח נטה לצד חכמת היצירה שהוא מ"ב ולכן קבע בו מסמרות נגד ימי הבריאה ולר' אחא כנגד

יפה תואר

האב על הבן דהיינו על בנו ובן בנו ומשם ואילך נראה רחוק ממנו ילא ירחם בו : שיו"ט ראשון דברי תורה הוא · ולכך אינו דוחה שבת רק יום אחד בלבד כמ"ש התוס' דמיתורא דה' קדרים דה' מיעוטא כלומר בראשון לחודיה וכפ' גיד הנשה דרש היכך שמיומנת שבירך למעוטי שמאל וכן העולה עולה ראשון וזמנין דאתי ה' לרבות כדאמרי' בפרק סיכן גבי תוספת ענוי דיוה"כ האזרח לרבות את הנשים וגבי סוכה

כל מי שפשטו בו חכמים יד אע"פ שחזרו וקבלוהו סופו ליטול שלו מתחת ידיהם · ד"א וכמסמרות נטועים בשעה שד"ת יוצאין מפי בעליהן (לט) כתקנן הם ערבים לשומעיהם · כמסמרות נטועים בשעה שהם יוצאים ממוסמסים הם מרות לשומעיהן כמסמרות כמס מרות · בעלי אסופות אימתי הם נטועים ד"ת באדם הזה בזמן שבעליהן נאספים מהן כל זמן שרבו קיים הוא היה מפליג לומר כל זמן שנצרך הרי רבי לפני ואני שואלו מת רבו הרי יגע ביום ובלילה לקיים תלמודו יודע הוא שאין לו למי לשאול הוי אימתי הן נטועין באדם הזה בזמן שבעליהן נאספים מהן · [א] נתנו מרועה אחד אע"פ שזה אומר טעמו וזה אומר טעמו דבריהם של אלו ושל אלו כולם ניתנו מן משה הרועה מה שקיבל מיחידו של עולם · דברי חכמים כדרבונות (מ) [ב] תני מנין אתה אומר שאם שמע אדם דבר מפי קטן שבישראל יהא בעיניו כשומע מפי הכם שבישראל ת"ל (דברים יא) והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום ולא כשומע מפי חכם אלא כשומע מפי חכמים שנאמר דברי חכמים כדרבונות מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה להביא חיים לעולם כך ד"ת מכוונים דעתו של אדם לדעת את המקום ולא כשומע מפי חכמים אלא כשומע מפי סנהדרין שנא' בעלי אסופות ואין אסופות אלא סנהדרין שנא' (במדבר יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ולא כשומע מפי סנהדרין אלא כשומע מפי משה שנאמר נתנו מרועה אחד שנאמר (ישעיה סג) ויזכור ימי עולם משה עמו ואומר (שמות ג) ומשה היה רועה לא כשומע מפי משה אלא (יז) כשומע מפי הקב"ה שנאמר נתנו מרועה אחד (תהלים פ) רועה ישראל האזינה אחר שנאמר ה' אחד הרי הוא אומר (שיר ז) עיניך ברכות בחשבון על שער בת רבים אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק [ג] עיניך אלו זקנים המתמנים על הצבור וכה"א (ישעיה כט) כי נסך עליכם ה' רוח תרדמה ויעצם את עיניכם · ברכות מה ברכה זו אין אדם יודע מה שבתוכה כך אין אדם עומד על דברי חכמים · בחשבון שנגמרים בעצה ומחשבה והיכן נגמרים בבתי מדרשות על שער בת רבים · אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק עשיתם את התורה קוו לאליהו שאמרתי לו שוב לדרכך מדברה דמשק ואו' (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי וגו' הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' · ויותר מהמה בני הזהר אמר הקב"ה כ"ד ספרים כתבתי לך הזהר ואל תוסף עליהם למה עשות ספרים הרבה אין קץ כל מי שקורא פסוק שאינו מכ"ד ספרים כאלו קורא בספרים החיצונים הוי הזהר עשות ספרים הרבה שכל העושה כן אין לו חלק לעולם הבא הה"ד אין קץ כמ"ד (דניאל יב) ואתה לך לקץ הרי לך המוסיף ספר מהו עונשו ומנין שאף ההוגה מתייגע בהן ת"ל ולהג הרבה יגיעת בשר שאין בשרו נגערת מן עפרה כההיא דתנינן ואלו שאין להם חלק לעוה"ב והקורא בספרים החיצונים · ד"א דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים מה המסמר הזה הנטוע בדלת הוא מקיים הדפין כך כשהצדיקים גוזרים הקב"ה מקיים דבריהם תדע לך מיעקב בשעה שבירך מנשה ואפרים עשה את הקטן קודם לגדול שנאמר (בראשית מח) וישם את אפרים לפני מנשה וקיים הקב"ה גזירתו ועליו נאמר דברי חכמים כדרבונות אל תקרי כדרבונות (מא) אלא כדרבנות כשיעקב גזר שתהא הרבנות לאפרים קיים הקב"ה דברו כמסמר הנטוע [ד] ואמר הקב"ה הואיל וגזר יעקב על אפרים שיהא ראשון אף אני אשימנו ראשון לכל דבר בשופטים ובדגלים ובמלכים ובקרבנות בשופטים יהושע שהיה שופט (במדבר יג) למטה אפרים הושע בן נון ואח"כ גדעון בן יואש שהוא משבט מנשה בדגלים שנאמר דגל מחנה אפרים ואח"כ ועליו מטה מנשה במלכים ירבעם בן נבט היה משל אפרים ואח"כ יהוא בן נמשי משל מנשה אף קרבנות הנשיאים כשבאו להקריב אפרים מקריב ראשון ביום השביעי ומנשה אחרון ביום השמיני וכה"א ביום השביעי נשיא לבני אפרים ואח"כ ביום השמיני נשיא לבני מנשה ועליו הכתוב אומר (איוב כב) ותגזר אומר ויקם לך : ה קרבנו קערת כסף אחת וגו' זה הקרבן הקריב לשם יעקב שהקדימו למנשה ולשם יוסף שבעבור אהבתו בירכן יעקב כל אותן הברכות כמה דתימא (בראשית מח) ויברך את יוסף ויאמר האלהים וגו' ואומר בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה וגו' קערת זה יעקב אל תקרי קערת אלא עקרת שעקר הימין ממנשה בעד אפרים · כסף על שם (משלי י) כסף נבחר לשון צדיק מה שאמר ליוסף וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגו' שלשים ומאה משקלה כנגד ק"ל תיבות שיש מן וישת על ראש אפרים עד וישם את אפרים לפני מנשה · מזרק אחד כסף זה היה יוסף שנזרק מאביו ונמכר למצרים אחד שהיה מלך במצרים כמה דתימא (בראשית כו) כמעט שכב אחד העם וגו' וכה"א (שם מב) ויוסף הוא השליט על הארץ וגו' כסף על שם כסף נבחר לשון צדיק שעל ידי חכמתו זכה למלכות כמה דתימא (שם מא) אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת וגו' אתה תהיה על ביתי וגו' שבעים שקל בשקל הקדש [ה] שבא גבריאל והוסיף לו אות אחת על שמו (מב) משמו של הקב"ה ולימדו שבעים לשון שנאמר (תהלים פא) עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע שאילולי כן לא היו המצריים מקבלים את יוסף לשלוט עליהם · שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה יעקב ויוסף שניהם היו צדיקים גמורים ושניהם היו דומים זה לזה אתייא כההיא דאמר ר' שמואל בר נחמני (בראשית לז) אלה תולדות יעקב יוסף · [ו] לא היה צריך קרייה למימר אלא אלה תולדות יעקב ראובן · למה נאמר אלה תולדות יעקב יוסף ללמדך שהיה יוסף דומה לאביו בכל דבר [ז] מה יעקב נולד מהול (יח) אף יוסף נולד מהול מה זה היתה אמו עקרה אף זה היתה אמו עקרה · מה זה נתקשית אמו מצער עיבורה אף זה נתקשית אמו בשעת הלידה · מה

מסורת המדרש א תנחומא סדר וילך · ב ירושלמי הלק הלכה א' · תנחומא בהעלותך פ' אספה לי · לקמן פ' ט"ו · ילקוט סוף קהלת · שה"ש פ' י"ב · ג ילקוט שה"ש · ד ב"ר פ' נ"ז · תנחומא סדר ויחי · פסיקתא רבתי פ' ג' · ה סוטה ל"ו · ילקוט תהלים מזמור פ"א · ו ב"ר פ' פ"ד · תנחומא וישב · ילקוט שם · ז ב"ר פ' ס"ג · תנחומא סדר נח · אדר"ן פרק ב' · מדרש תהלים מזמור ט' ·

חדושי הרד"ל

(לט) כתקנן הן ערבין לשומעיהן כמה מרות נטועים בשעה כו' · כצ"ל דדרש כמסמרות לשתי תיבות ובפי"ן ימנית כלומר כמה כממשן כמו שהן כתיקונן או הן מרות ר"ל ערבין כמור ואהלי בשמים : (מ) תני מנין שאם שמע כו' · ספרי עקב פיסקא מ"א : (מא) אלא כדרבנות · עמ"ש שהגיה כד רבנות מפרש כד לשון אוצר · וא"ל דכד פי' כאשר ובלשון ארמי כלומר בעת שמנה יעקב אותו ברבנות נשאר כמסמרות נטועים לעולם : (מב) משמו של הקב"ה · וזהו בשקל הקודש משם הקדוש :

חדושי הרש"ש

לך אדם כו' כדאיתא בב"ר פ"א : (יז) כשומע מפי הקב"ה שנאמר נתנו מרועה אחד · ואין רועה אלא הקב"ה שנאמר רועה כו' וכן הוא בקהלת רבה : (יח) אף יוסף נולד מהול · עמש"כ בב"ר פ' פ"ד אות

מתנות כהונה

לידה כן הוא במדרש קהלת : ה"ג שפשטו בו חכמים יד · וכן מצאתי במדרש קהלת : שפשטו כו' · שהתקוהו בנדוי או בנזיפה שעל זה הזהירו במסכת אבות הוי זהיר בגחלתן שלא תכוה כו' : כתקנן · מסודרים בפיהם אליבא דהלכתא בלי פקפוק : ממוסמסים · שאינם מסודרים וחלוקים כדבר הנתמסמס : כמס · לשון ממסם ודרים כמסמרות נוטריקון כמס מרות כלומר כשהם יוצאים ממוסמסים הם מרים לשומעיהם : שבעליהם נאספים · שבעלי התורה והם החכמים הגדולים כשהם נאספים לעולמם שאז צריך התלמיד לזכרן לאמן בד"ת מאחר שאין לו לשאול כדמפרש ואזיל : [ה"ג כל זמן שרבו קיים] : ה"ג יודע הוא שאין כו' : משה הרועה · לשון אמי זלה"ה אמר בו דרך סימן טוב מרעה נוטריקון משה רבינו ע"ה : ת"ל והיה כו' · שמוע תשמע קדרים שאם תשמע מפי אחר גרוע ממנו יהיה בעיניך כאלו תשמע מפי : מה דרבן זה כו' · עד את המקום ל"ג ליה במדרש קהלת ונכון הוא וכן בילקוט קהלת בשם ספרי ל"ג ליה : ויזכור ימי וגו' · סיפיה דקרא רועה צאנו ישעיה ס"ג : אל תוסף עליהם · כגון ספר בן סירא ודוגמתו כן הוא במדרש קהלת : החיצונים · ספרי מינין : הדפין · הנסרים והלוחות שהדלת נעשה מהם : וקיים הקב"ה · שהרי קדמו לכל דבר שבקדושה : כדרבנות · הכלי והאוצר של הרבנות שכל דבר הנאצר באוצר מתימין בכד כד"א כד מצלים שערי מכדי : [ה"ג מן וישת על ראש אפרים] :

ה"ג

פירוש מהרז"ו

מספר התורה : הם ערבים לשומעיהם · כנטיעה זו ואם לאו כמסמרות נוטריקון כמס מרות ממוסמסים ומרים כלמות ולא סדרים : אם שמוע תשמעו · שמיעה כפולה שמע מקטן כשומע מגדול שמע מגדול כשומע מסיני מפי הקב"ה וכמ"ש בסמוך : ויזכור ימי עולם · וס"ד איה המעלם מים את רועה צאנו : הרי הוא אומר · הביא דרשה זו לכאן שדומה לדרשה הקודמת בשבח החכמים : המתמנים על הצבור · שרוה"ק שורה עליהם כמו השופטים הקדמונים שבספר שופטים : ויעצם את עיניכם · וס"ד את הנביאים : מה ברכה זו · עמק מלא מים המים מכסים על מה שבתוכו : בבתי מדרשות · על שער בת רבים שמקום בתי דינים נקרא שער כמ"ש ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים ובועז עלה השערה ושם נקבצים תלמידים : כמגדל לבנון · כשעושה התורה ומגדלה ומלבין דברי' צופה פני דמשק יצפה פני אלי' שכתוב בו דמשק : זכרו תורת משה · כשתזכרו ותעשו התורה יבא אליהו שסמוך לו פסוק הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא : אין קץ · לא יהיה לו קץ הימין : ולהג הרבה · כשלוהג הרבה חוץ מן התורה מתיגע בהם שנופל ואין בו כח לקום ונשאר טמון בעפר ואינו ננער מן העפר : כההיא דתנינן · בריש פרק חלק : תדע לך מיעקב · פסיקתא שם : ראשון לכל דבר · ב"ר פר' צ"א סימן ה' : גדעון בן יואש · כמ"ש שופטים ו' ואלפי הדל במנשה וכמ"ש לעיל בסימן א' : דגל מחנה אפרים · במדבר ב' : ירבעם בן נבט · אפרתי מ"א י"א כ"ז וכדלעיל בסימן א' : יהוא בן נמשי · אותיות מנשי : ה מן וישת על ראש · מן תיבת וישת והיא בכלל ולא חשב תיבות וישלח ישראל את ימינו כי עדיין לא היה ניכר שכוונתו על אפרים דווקא עד ששת כפו על ראשו : שעל ידי חכמתו · שע"י שדיבר דברי חכמה בלשונו לפרעה אמר לו נבון וחכם כמוך אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי : יוסף דומה לאביו · ב"ר פר' פ"ד סימן ו' עי' מש"ש שם : מה יעקב נולד מהול · כמ"ש איש תם שלא היה צריך תיקון וביוסף כתוב אלה תולדות יעקב יוסף שהיה דומה לו בתולדתו כן הוא בתנחומא מקץ סוף סימן ג' ובילקוט בראשית סימן ע"ז : מצער עיבורה · כמ"ש ויתרוצצו הבנים בקרבה וברחל כתוב ותלד רחל ותקש בלדתה :

ידי משה

כנגד נ"ה שהם ס' ירתי לידה שבהם הפליא הקב"ה חסדיו לעובר בכמה פנים ורבי שם פניו נגד עבודה לז"א כנגד כ"ד משמרות כהונה ואע"ג דלאו בר עבודה הוא ע"ד שאחז"ל כל העוסק בתורת העולה וכו' כל זה מצאתי כיפ"מ : שמעתי מפי הרב הגדול נ"י כמהור"ר ישעיה מק"ק מעזריטש נר"ו אתן הגאון נ"י מוהר"ן בסיומו מתגורר עמנו פה פרנקפורט מחמת הרעש מלחמה שבפולין ע"ז מדרש וז"ל כך אין אדם עומד על דברי חכמים כו' דאיתא בגמ' עבודת כוכבים אר"ת ב"ח לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בגמ' ומקשי מי ידע כמה חיי ומשני כי קאמרינן ביומי פירש"י ב' ימים מקרא ב' ימים משנה וכו' וכן כל שבוע · ותוס' פי' ביום א' ישלים שליש מקרא ושליש משנה כו' דאל"כ מי יודע כמה חיי ומקשים העולם דאכתי קשה אף לפי' תוס' מי ידע וכ"ל דמצינו דאי' בשבת פ' ב"מ גבי דוד וכן בבבא מציעא פ' הפועלים גבי רבה דעסק בתורה ולא מצי מ"ה למיקרב א"כ כשעסק בתורה כל היום לא ימות דמגיני ומצלי ואי' בנדרים הנודר שלא ישן ג' ימים וג' לילות מלקין אותו שאי אפשר ושזי שוא · ובזה יתורץ דלפי' רש"י צריך לשלש וללמוד כל השבוע ששה ימים וששה לילות שלא ימות וזהו א"א כנ"ל אבל לתוס' דקאי על יום א' יוכל ללמוד כל היום וישלם ולא ימות ולא ק' מי ידע כמה חיי וק"ל רק זהו אי מתוייב לשלש בגמ' ומשנה וכו' · אבל אי' בפרקי אבות פ"ה בן ט"ו לתלמוד ומכאן ואילך ישתדל כל ימיו בתלמוד ולא במקרא ומשנה אך כשישלש יוכל לעמוד על כל דברי חכמים ע"פ עצה שנתנו חכמים כי קאמרינן ביומי כתירוץ הנ"ל ואי' בגמרא מחשבה מועלת אף לד"ת שלא ימות ושמת לא תפנה · אבל לתי' של הרב הנ"ל אין מועלת דיוכל להיות מחושבי בית המדרש כל היום ולא ימות והשתא ית' וז"ל כך אין אדם עומד על כו' פי' על כל דברי חכמים בחשבון שישלש שנגמרים בעצה כי קאמרינן ביומי ומחשבה לתורה מועלת כנ"ל לד"ת ועצה ביומי ג"כ אי אפשר לקיים מכח מי ידע כמה חיי כקושיא שמקשים העולם אף לפי' תוס' כנ"ל · ומקשי מדרש והיכן באמת נגמרים שלים הנ"ל בבתי מדרשות כשהוא מחושבי בה"מ כל היום כתירוץ של הרב הנ"ל שלא ימות כל זמן שעסק בתורה ונגמר עצה ליומי כפי' תוס' ביום א' כנ"ל : תדע לך מיעקב והקשה בי"מ למה לא מביא ראייה מן נח שקלל את כנען שיהיה לעבד והיה כך וי"ל לפי דאיתא במשנה דעדיות הוא היה אומר האב מזכה את בנו בס' דברים בנוי בכח בעושר בחכמה וכו' ואיתא בירושלמי דקידושין כמו שהאב מזכה את בנו בה' דברים כמו כן מחייבו בה' דברים ויליף מקרא שאמר אברהם ועבדום וענו שמחייבו בניו בעבדות ובעבדים

[illegible]

פורש מן העבירה הה"ד אחריו (שם ח) כי לכל חפץ יש עת ומשפט וגו' בכל דבר שיעשה האדם חפצו ויבטל חפץ המקום יודע יהיה לו שעתיד ליתן הדין ואע"פ שאין נפרעין ממנו מיד אל יחשוב שהקב"ה יוותר לו על עונו * אלא מאריך הוהיה וגבי דיליה ואימתי פורע ממנו לכשימלא הדין וכה"א (איוב כ) במלאת ספקו יצר לו וגו' (כו) לכך נאמר (קהלת ח) כי רעת האדם רבה עליו כשם שעשה לדור המבול שנתן להם ארכה ולבסוף פרע מהן כמה דתימא (בראשית ו) וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וגו' מה כתיב אחריו ויאמר ה' אמחה את האדם וגו' · (קהלת ח) (כז) כי איננו יודע מה שיהיה וגו' בא הכתוב ללמדך כל מי שאינו חוזר בו מעבירה שיש בידו ואינו מתירא מיום הדין כשיבא לא ישאו לו פנים ואם יבא לומר שיארכו לו ויחזור בו אין שומעין לו הוי כי כאשר יהיה פורענות מי יגיד לו כדי שיעשה תשובה ויתקבל לומר לך קודם גזר דין שומעין לו לאחר גזר דין אין שומעין לו לכך נאמר (שם) כי כאשר יהיה מי יגיד לו · (כח) אין אדם שליט ברוח וגו' לפי שמצינו ד' מיתות גזר הקב"ה על עוברי עבירות לכך כתיב כאן ד' דברים כנגדם שאין ביד החיים להנצל מהם אחר גזר דינו ואלו הן אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח זו מיתת חנק וכל הדומות לה שאין האדם מת ממנה אלא ע"י הרוח שאין לו מאיזה מקום ינשום הוי אין אדם שליט ברוח להוציאו בעת שיבא היום שיכלא הרוח בגופו · ואין שלטון ביום המות זו מיתת סקילה וכל הדומות לה כמה דתימא (דברים יג) וסקלתו באבנים ומת · ואין משלחת במלחמה זו מיתת הסייף וכל הדומות לה כמ"ד (שמות יז) וצא הלחם בעמלק וכתיב (כט) ויחלש יהושע וגו' · ולא ימלט רשע את בעליו זו מיתת שריפה וכל הדומות לה כמ"ד (מלאכי ג) והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא הרי ד' מיתות כתובות בפסוק זה שאע"פ ב שבטלו סנהדרין ובטלו ד' מיתות ב"ד דין ד' מיתות לא בטלו (כב) שהקב"ה דן החיים למות בהן בשפטים רעים כנגדן מי שהוא חייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי או נמסר ביד עובדי כוכבים שחונקים אותו מי שחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו או עובדי כוכבי' סוקלין אותו מי שנתחייב הריגה לסטין באין עליו והורגין אותו מי שנתחייב שריפה או נופל באור או נחש נושכו הא למדת שאין אדם יכול להנצל מדינו של הקב"ה שלא ימדוד לו כמדתו לכך נאמר אין אדם שליט ברוח וגו' · ד"א (קהלת ח) אני פי מלך שמור מדבר ביוסף הצדיק שהוא שמר אני שאמר לו פרעה כמ"ד (בראשית מא) ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה וגו' שמעולם לא מרד על צוויו ועל דברת שבועת אלהים שאעפ"י שנכנס לאותה גדולה לא פרק עול שמים מעליו והיה ירא להקב"ה כמ"ד (שם מב) את האלהים וגו' ולכך נאמר אלהים והיה זהיר על השבועה ג שלא נשבע חי השם אם תצאו מזה אלא חי פרעה אם תצאו מזה הוי שבועת מהו דברת שגדר עצמו מן הערוה כמ"ד (דברים כג) ולא יראה בך ערות דבר ואומר (שם כב) (כג) על דבר אשר לא צעקה הנערה בעיר וגו' וכה"א (בראשית לט) ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף ותאמר שכבה עמי מה כתיב שם וימאן ויאמר אל אשת אדוניו הן אדני וגו' לכך נאמר ועל דברת כמ"ד ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה וגו' · אל תבהל מפניו בעת שנכנס לבית לעשות מלאכתו היה הבית פנוי שלא היה שם אדם שיראהו וכמ"ד ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש וגו' ובאתה ותפשה בבגדו כדי שישכב עמה אעפ"כ לא נתבהל מן מעשיה והלך לו לחוץ כמ"ד ויעזוב בגדו בידה וינס ויצא החוצה לכך נאמר אל תבהל מפניו לא נתבהל מפנאי הבית אלא שנס והלך לו אע"פ שאמרה לו שאם לא ישכב עמה היא אומרת לבעלה שהוא חפץ לאנסה ובעלה הורגו ואין מי שימחה בידו לפי שהיה עבדו אעפ"כ לא עמד לעשות תאותה בשביל אותו דבר רע שהיתה מגזמת לעשות לו לכך נאמר (קהלת ח) אל תעמוד בדבר רע (ל) כי כל אשר יחפוץ אלהים יעשה ומנין אתה למד שהיתה מגזמת לו כך מן סוף הדברים כיון שראתה שלא הועילה במעשיה ראה מה עשתה ותקרא לאנשי ביתה ותאמר להם לאמר וגו' ויהי כשמעו וגו' ותנח בגדו וגו' ותדבר אליו וגו' ויהי כהרימי קולי וגו' · (שם) באשר דבר מלך שלטון וגו' מה שכר נתן לו הקב"ה על כך השליטו על ארץ מצרים הה"ד באשר דבר מלך וגו' כמה דתימא (בראשית מא) וידבר פרעה אל יוסף בחלומי הנני וגו' שלטון כמה דתימא (שם מב) ויוסף הוא השליט על הארץ ומי יאמר לו מה תעשה כמה דתימא לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו כל כך למה על ששמר את המצות הה"ד (קהלת ח) שומר מצוה לא ידע דבר רע מהו לא ידע דבר רע שאותו דבר רע שאמר שר המשקים כמה דתימא (בראשית מא) ושם אתנו נער עברי עבד לשר הטבחים וגו' ד דבר כאן בגנות יוסף ג' דברים נער שהוא שוטה כמה דתימא (משלי כב) אולת קשורה בלב נער עברי שונא עבד שאינו ראוי למלכות אעפ"כ לא ידע יוסף אותו דבר רע כלומר שלא נגע בו הדבר שמלך · (קהלת ח) ועת ומשפט ידע לב חכם זה היה יוסף שנקרא חכם כמה דתימא (בראשית מא) אין נבון וחכם כמוך והיה יודע שעתיד ליתן הדין אלו נגע באשת פוטיפר לפיכך פירש ממנה הה"ד (שם לט) ולא שמע אליה ה לשכב אצלה בעוה"ז להיות עמה לעוה"ב · דבר אחר ועת ומשפט ידע לב חכם זה הקב"ה שכתוב בו (איוב ט) חכם לבב ואמיץ כח הביא עת על יוסף לשלם לו שכרו במשפט מדה כנגד מדה הא כיצד הוא שלט ביצרו ולא נגע בה לפיכך נעשה שליט כמה דתימא ויוסף הוא השליט על הארץ · הוא לא שמע לה כמה דתימא ולא שמע אליה לכך המליכו הקב"ה על מצרים כולה והיו כולם נשמעים לדבריו כמה דתימא (בראשית מא) אשר יאמר לכם תעשו · ו פיו שלא נשק בעבירה לפיכך על פיך ישק כל עמי · הוא אמר לה איננו גדול בבית הזה ממני וגו' כדי להרחיקה מעליו לפיכך אתה תהיה על ביתי · הוא לא תפש לה והיא תפשתו בידיה כמה דתימא ותתפשהו בבגדו וגו' לפיכך ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף · הוא עזב בגדו בידה לפיכך וילבש אותו בגדי שש · הוא לא הרכין צוארו לעבירה לפיכך וישם רביד הזהב על צוארו · הוא לא רכב עליה לפיכך וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו · היא קראה לאנשי ביתה על כך כמה דתימא ותקרא לאנשי ביתה וגו' לפיכך (שם) ויקראו לפניו אברך · הוא נתון אל בית הסוהר על כך כמה דתימא (שם לט) ויתנהו אל בית הסוהר לפיכך ונתון אותו על כל ארץ מצרים · הוא לא נתן עיניו בה (לג) ולא במצריות בעת שמלך כמה דתימא (שם מט) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין שעילם עינו מאשת פוטיפר ומן המצריות בנות צעדה עלי שור ולפיכך עלי שור ז א"ר ראובן מהו עלי שור אמר הקב"ה עלי לשלם שכר אותה העין כיצד שנו

מסורת המדרש א [illegible] · ירושלמי סנהדרין [illegible] · תנחומא [illegible] · ילקוט [illegible] · ב סוטה ח' · ג ילקוט מקץ [illegible] · ד [illegible] · ה יומא ל"ה · סוטה ג' · [illegible] · ו תנחומא [illegible] · ז [illegible]

חדושי הרד"ל

(כא) וכתיב ויחלש יהושע וגו' לפי חרב · [illegible] : (כב) שהקב"ה דן [illegible] : (כג) ולא [illegible]

חדושי הרש"ש

(כו) לכך נאמר כי רעת האדם רבה עליו · [illegible] : (כז) כי איננו יודע מה שיהיה וגו' [illegible] : (כח) אין אדם שליט ברוח וגו' [illegible] : (כט) [illegible] : (ל) כי כל אשר יחפוץ [illegible]

מתנות כהונה

[illegible] : הדין · [illegible] : ארכה · [illegible] : ינשום · [illegible] : שיכלא · [illegible] : בסרונכי · [illegible] : לסטין באין כו' · [illegible] : שהוא שמר אני כו' · [illegible] : ולכך נאמר אלהים · [illegible] : בגנות יוסף · [illegible] : שכר אותו עין · [illegible]

פירוש מהרז"ו

[illegible] : במלאות ספקו יצר לו · [illegible] : רבה עליו · [illegible] : מה שיהיה · [illegible] : כשיבא · יום הדין : ואם יבא לומר · [illegible] : ד' מיתות · [illegible] : אין אדם שליט ברוח · [illegible] : מיתת הסייף · [illegible] : וכל עושי רשעה קש · [illegible] : ובטלו ד' מיתות · [illegible] : לא נתבהל מפנאי הבית · [illegible] : את האלהים · [illegible] : ותאמר להם לאמר · [illegible] : באשר דבר המלך שלטון · [illegible] : בגנות יוסף · [illegible] : עברי שונא · [illegible] : הדבר שמלך · [illegible] : פיו שלא נשק · [illegible] : ויתן אותה על יד יוסף · [illegible] : הוא עזב בגדו בידה · [illegible] : לא הרכין צוארו · [illegible] : היא קראה · [illegible] : בן פורת עלי עין · [illegible]

יפה תואר

[illegible] : ובעלה הורגו וגו' · [illegible] : לשכב אצלה [illegible]

ידי משה

[illegible] : ולפיכך עלי שור · [illegible]

רבותינו שהיו אוכלים במקדש קדשים קלים תוך החומה לפנים מחומת ירושלים (נא) אבל בשילו שהיה חלק יוסף אוכלין אותן בכל הרואה הוי עלי שור כמה דתימא (איוב יא) לא תשורני עין רואי א"ר עזריה אמר לו הקב"ה ליוסף אתה שמרת מצות לא תנאף שהיא שביעית בדברות ולא נאפת באשת פוטיפר וגם שמרת מצות לא תגנוב שהיא שמינית בדברות שלא גנבת ממונו של פוטיפר (נד) ולא גנבת מקור אשתו כמה דתימא (שם כד) (נג) ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וגו' יבא העת שאני פורעם לך למחר כשיבאו הנשיאים להביא בחנוכת המזבח יהיו נשיאי שני בניך אחד מקריב ביום שביעי והשני ביום ח' ואין שבט אחר מפסיק בין שני בניך כשם שאתה לא הפסקת בין לא תנאף ללא תגנוב שכן כתיב ביום השביעי נשיא לבני אפרים וגו' ביום השמיני נשיא לבני מנשה וגו' לכך נאמר ועת ומשפט ידע לב חכם · קרבנו קערת כסף אחת וגו' אל תקרי קערת אלא עקרת כנגד יעקב שעקר את הבכורה מראובן ונתן אותה ליוסף (בראשית מח) ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך וגו' · כסף כמה דאת אמר (משלי י) כסף נבחר לשון צדיק כמה שאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי · שלשים ומאה משקלה כשירד יעקב למצרים בשביל יוסף בן ק"ל שנים היה שנא' (בראשית מז) ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה · מזרק אחד כסף כנגד יוסף שנזרק מאביו ונמכר למצרים · כסף על שם כסף נבחר לשון צדיק מה שאמר לאביו (שם מח) לא כן אבי כי זה הבכור שים ימינך על ראשו · שבעים שקל בשקל הקדש שעל ידו ירדו ע' נפש למצרים · שניהם מלאים וגו' יעקב ויוסף שניהם היו צדיקים גמורים ושניהם העמידו שבטים · כף אחת עשרה זהב וגו' כנגד חבלי מנשה עשרה שנא' (יהושע יז) ויפלו חבלי מנשה עשרה · פר אחד בן בקר וגו' איל אחד וגו' שעיר עזים אחד וגו' הרי ג' כנגד ג' דורות שראה יוסף מן מנשה שנטלו חלק בארץ שנא' (בראשית נ) גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף וכה"א בני מנשה למכיר משפחת המכירי ומכיר הוליד את גלעד אלה בני גלעד איעזר וגו' מכיר וגלעד ואיעזר הרי ג' דורות שהיו בתי אבות שנקראו על שם יוסף (נה) כי מנשה ע"ש יעקב נקרא כמ"ד (שם מח) ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה לי הם והרביעי זה היה יאיר בן מנשה שנטל חלק בארץ כמה דתימא (במדבר לב) ויאיר בן מנשה הלך וילכד את חותיהם ויקרא אתהן חות יאיר ג' מיני עולה שהקריב היו כנגד בני מכיר בן מנשה ושעיר החטאת היה כנגד יאיר שלא הוריש חלקו לבניו כי לא היו לו בנים (נו) ולכך קראן על שמו שלא הי' לו זכר וירשו חלקו בני מכיר אחיו · ולזבח השלמים בקר שנים כנגד שבט מנשה שנחלק לשנים ולקח ב' חלקים בארץ חציו בעבר הירדן וחציו בארץ כנען · אילם חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה הרי ג' מינים כנגד ג' דברים שעשה יוסף בשביל מנשה שהיה מבקש לגדלו על אפרים אחיו האחת (בראשית מח) ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל והשנית ויתמך יד אביו להסיר אותה מעל ראש אפרים על ראש מנשה והשלישית (שם) ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה הבכור וגו' למה היו של ה' ה' כנגד ה' נשים משבט מנשה שנטלו חלק בארץ א אלו בנות צלפחד חמש כמ"ד (במדבר כז) כן בנות צלפחד דוברות נתון תתן להם אחוזת נחלה וגו' וכן היו חמש שנא' (שם) ואלה שמות בנותיו מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרצה וכן יעקב הזכירן בברכת יוסף שנא' (בראשית מט) בנות צעדה עלי שור אלו בנות צלפחד שנטלו חלק בארץ · ד"א למה ה' ה' כנגד הברכה שבירכן יעקב וידגו לרוב בקרב הארץ ודגים נבראו ביום החמישי · זה קרבן גמליאל וגו' כיון שראה הקב"ה שהקריב קרבנו על הסדר הזה התחיל מקלס את קרבנו זה קרבן גמליאל :

ח ביום התשיעי נשיא לבני בנימין אבידן בן גדעוני למה הקריב בנימין אחר בני יוסף לפי שכשם שהיתה השכינה בחלקו בשילו כך שרתה בחלק של בנימין במקדש בירושלים · דבר אחר על שם שאמר הכתוב (תהלים פ) לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו · קרבנו קערת כסף אחת אל תקרי קערת אלא עקרת כנגד רחל ב שהיתה עקרת הבית היא היתה עיקר ביתו של יעקב שנא' (בראשית מו) בני רחל אשת יעקב יוסף ובנימין ואומר מתה עלי רחל · כסף אחת שמתפלתה נולד בנימין שנאמר (שם ל) ותקרא את שמו יוסף לאמר יוסף ה' לי בן אחר ועליה נאמר (משלי י) כסף נבחר לשון צדיק לשון צדקת · שלשים ומאה משקלה שנולד ג בנימין כשהיה יעקב בן מאה שנה ולכך נקרא שמו בנימין בן ימ"ן שנולד כשהיה אביו בן מאה שנה והוא היה בן שלשים שנה כשירד למצרים הרי מאה ושלשים · מזרק א' כסף הוא מזרק הוא גביע כנגד יוסף (נז) שביחן צדקות אחיו בגביע על אודות בנימין וכיון שראה יוסף שמסר יהודה נפשו על בנימין הכיר צדקות אחיו והתודע להם ולפי שהיה יוסף שותה יין בגביע שחשבונו שבעים לכך היה משקל המזרק שבעים שקל בשקל הקדש · שניהם מלאים שניהם היו שוים יוסף ובנימין שהמשכן הוקם בחלק יוסף בשילה ובית המקדש בחלק בנימין בירושלים הוי סלת בלולה בשמן למנחה כף אחת עשרה זהב כנגד עשרה בנים שהיה לו לבנימין כשירד למצרים שנאמר (בראשית מו) ובני בנימין בלע ובכר וגו' והיו כולם צדיקים הוי מלאה קטרת · פר אחד בן בקר וגו' הרי שלשה מיני עולה כנגד שלשה פעמים שנבנה בית המקדש בחלקו אחת בימי שלמה ואחת בימי עולי הגולה והשלישית לימות המשיח · שעיר עזים אחד לחטאת כנגד הבנין שבנאו (נח) הורדוס שנבנה ע"י מלך חוטא והיה לו בניינו לכפרה על שהרג חכמי ישראל · ולזבח השלמים בקר שנים כנגד שני מלכים שיצאו מבנימין שאול ואיש בשת · ד"א כנגד שני גואלים שיצאו ממנו מרדכי ואסתר · אילם חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה הרי שלשה מינין של ה' ה' ה' כנגד ג' מעלות של ה' ה' שנטל בנימין ואלו הן (שם מג) ותרב משאת בנימין ממשאות כולם חמש ידות (שם מה) ולבנימין נתן שלש מאות כסף וחמש חליפות שמלות והשלישית זה היה מרדכי שהיה מבנימין שזכה ללבוש חמשה לבושי מלכות שנאמר (אסתר ח) ומרדכי יצא מלפני המלך וגו' זה קרבן אבידן וגו' כיון שהקריב על סדר הזה התחיל הקב"ה מקלס את קרבנו זה קרבן אבידן וגו' :

ט ביום

ששים

מסורת המדרש א לקמן פ' כ"א · ב רות רבה פ' ז' · ג סדע"ר פ' ב' ·

חדושי הרש"ש

(נא) אבל בשילה שהיה כו' בכל הרואה הוי עלי שור כמ"ד לא תשורני · כצ"ל · דריש שור לשון ראיה ע"ש שהיו אוכלין בכל הרואה ודלא כיד"מ : (נג) ועין נואף שמרה נשף לא תשורני וגו'

חדושי הרד"ל

במצריות בעת שמלך כו' בנות לעדה כו' · כמ"ש בב"ר שם פ' צ"ח ועיין פר"א פל"ט ומש"ש בס"ד : (נד) ולא גנבת מקור אשתו · כד"א ובלילה יהי כגנב ועין נואף שמרה נשף לא תשורני עין · כצ"ל נראה מביא ראי' מזה שהייך לשון גניבה בנואף וע"ל פ"ט שמביא קרא דמים גנובים : (נה) כי מנשה ע"ש יעקב נקרא · אבל אפרים נאמר במקום יוסף לכן לעיל באפרים חושב אפרים שותלא ערן בג' דורות שראה יוסף · (נו) ולכך קראו על שמו שלא היה לו זכר · כן פירש"י בתורה ומכאן הוציאו מיסודו של ר"מ דרשן (כמו שנרשם שם להלן על נכח) ומוכרח דס"ל דיאיר הגלעדי הכתוב בשופטים י' שהיה שופט והיה לו ל' בנים ול' עיירות בארץ הגלעד אין זה יאיר בן מנשה (וכן מוכרח לומר לר"י דאמר בסנהדרין מ"ד שיאיר בן מנשה נפל בעי בימי יהושע) · וכ"מ בדס"א ב' שזה השופט היה בן שגוב משבט יהודה ועי' רד"ק : (נז) שבחן צדקת אחיו מבנימן · כצ"ל וכדמפרש וכיון כו' הכיר צדקות אחיו כו' : (נח) הורדוס וכו' לכפרה כו' ב"ב ד' :

פירוש מהרז"ו

החומות עליו בעת שילא על ארץ מצרים · ועי' ב"ר פר' צ"ח סימן י"ח : שלא גנבת ממונו · הנה לא תגנוב שבעשרת הדברות מדבר בגונב נפשות ע"כ אמר ולא גנבת מקור אשתו שדומה לגונב נפש : לא תשורני עין רואי · וזהו ענין הגנב שגונב בסתר על כן עלי שור כנגד לא תשורני שלא עשה כן : יבא עת · לפרש מ"ש ועת ומשפט ידע לב חכם על הקב"ה שישלם לו שכרו באופן שעשה וכל הדרשה זו על פי מדת מנגד וממעל : ז שכם אחד על אחיך · ב"ר סוף פר' צ"ז : פר אחד · איל אחד כבש אחד לעולה שעיר עזים אחד לחטאת : וכה"א בני מנשה · במדבר כ"ו : מנשה על שם יעקב · כאלו הוא ילדו כמו לראובן ושמעון : כי לא היו לו בנים · וחטאת מלשון חסרו וכן הוא מה שפרש"י בחומש : אלו בנות צלפחד · לקמן פר' כ"א סימן י"א י"ב : ח בחלקו בשילו · מחלק בני אפרים כמ"ש יהושע ט"ז ונסב הגבול מזרחה תאנת שלה ובתהלים ע"ח ויטש משכן שילו אהל שכן באדם וימאס באהל יוסף : לפני אפרים ובנימין ומנשה · הרי בנימין נחשב עם בני יוסף לישועת ישראל וכמ"ש לעיל ברים הפרשה אצל המשוחים : מתה עלי רחל · מיתתה היתה קשה עליו על שהיא היתה עקרת הבית ולא כתב כן אצל אשה אחרת מנשיו : בן מאה שנה · שבן פ"ד שנה היה כשנשא את לאה ושבע שעבד עוד בעד רחל הרי צ"א ושש שנה עבד בצאן הרי צ"ז וב' שנה נשתהה בדרך כמ"ש ב"ר סוף פרשה ע"ח הרי צ"ט וא' היה בבית אל וכשנסע מבית אל נולד בנימין הרי שהיה אז בן ק' שנה וזהו בנימין חסר יו"ד נוטריקון בן ימן גימטריא קו"ף : בן שלשים שנה · כשנולד יוסף בסוף ז' שנה השניים שעבד יעקב היה יעקב בן צ"א שנה כנ"ל ובנימין כשהיה בן ק' נמצא יוסף גדול מבנימין ט' שנה ויוסף בן שלשים בעמדו לפני פרעה ואח"כ ז' שני שובע וב' שני רעב שאז בא יעקב למצרים הרי יוסף בן ל"ט שנה ובנימין בן ל' : שביחן צדקת אחיו · שלקחו יוסף לעבד על שנמצא הגביע באמתחתו ושתק וקיבל עליו הדין ושם מבטחו בה' וזהו אחד כסף : שהיה יוסף שותה יין · בסעודה שעשה לאחיו וחוץ מזה לא שתו יין לא הוא ולא אחיו לפיכך נקרא נזיר אחיו כמ"ש ב"ר סוף פר' צ"ח בהדיא ועל כן זכר שתיה זו בקרבנו לזכר זכותו : הוי סלת בלולה בשמן · על שהשרה ונחה שם השכינה בשניהם : כשירד למצרים · כי בסדר פנחס לא נמנו לו כ"א ה' בנים שכלו מהם חמשה משפחות וע"כ אמר כשירד למצרים : בנינו לכפרה · כמו החטאת : ומרדכי יצא · בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן הרי חמשה והרי ג' פעמים חמשה לבנימין חמש ידות וחמש

חליפות

מתנות כהונה

דרש שור לשון ראיה וכדלקמן : [שהיה חלק יוסף גרסי'] : בכל הרואה · בכל מקום שהיו יכולין לראות העיר כן הוא בפ' בתרא דזבחים : כי לא היה לו בנים · וזה מורה על חטאת כשאחז"ל לשון עבירה הוא במי שאינו מניח בן ליורשו : אלו בנות צלפחד · עי' לקמן פר' כ"א ובתרגום אונקלוס פרשת ויחי : מתה עלי · הרי שהיא נחשבת עליו לעיקר ולפי מה שאחז"ל שמתה על שאיחר נדרו הרי היא היתה עיקר באמת : [כנגד הברכה גרסי'] : לשון צדקת · זו רחל : שביחן · לשון הבחנה ונסיון : שחשבונו ע' · יי"ן בגימטריא ע' : בניינו לכפרה · להורדוס כדאיתא בפ"ק דבבא בתרא :

ידי משה

פן החומה שנקראת שור וק"ל : ולזבח השלמים בקר שנים · כנגד שני מלכים שיצאו מבנימין שאול ואיש בושת ד"א וכו' · נ"ל דקמפלגי בפלוגתא שפליגי למה נענש אבנר חד אמר בשביל שהשהה מלכות בית דוד ב' שנים ומחצה שהמליך איש בושת וחד אמר בשביל שלא מיחה בנוב עיר הכהנים ובזבחים ד' כ"ד איתא בנימין זאב יטרף באחסנתי' יתבני' מדבח' ולעיל בפ' ויחי איתא בנימין זאב יטרף מה זאב אין מניח לבניו אחריו כך לכד שאול המלוכה ולא הניח לבניו אחריו ואם בנימין זאב יטרף שיבנה ב"ה בחלקו ולעולם המלוכה היה שייך לאיש בושת א"כ לזבח השלמים בקר שנים קאי על שאול ואיש בושת משא"כ אם אמרינן בנימין זאב יטרף קאי מה זאב טורף ואינו מניח לבניו א"כ לא היה ראוי המלוכה

יפה תואר

אפילו בשכיבה בלא תשמיש ומה שפרש"י בחומש לשכב אצלה בלא תשמיש להיות עמה לעוה"ב אינו מסכים עם המדרש כלל לא לגירסא קמא ולא לגירסא בתרא אלא הוא ז"ל מפרש הכי לפי פשוטו של מקרא : שהיה מבקש לגדלו על אפרים וכו' · וטעם דיוסף הוא למה שראה מה שנמשך לו מקנאת אחיו בו על אהבת אביו אותו מהם היה מקפיד בהיותו מטיל קנאה בין מנשה ואפרים בהודיעו חיבה יתירה לקטן וחשב כי לא ידע יעקב מה שהיה ביוסף ע"ז השיב לו אביו כדאיתא בב"ר ידעתי בני ידעתי כו' וע"ש : הכיר צדקות אחיו וכו' · נראה דפירושו משום דקשיא דלא כשורה עשה יוסף שהוציא כל איש מעליו בהתודע להם ע"ז אמר שהכיר צדקת אחיו ואין אחיו חשודים על ש"ד שבן נח מצווה על ש"ד ולא הוצרך להם

דמו

העשירי נשיא לבני דן אחיעזר בן עמישדי הרי נותרו שלשה שבטים דן ואשר ונפתלי מה ראה דן להקריב תחלה להם לפי שאביו הקישו ליהודה כמה דתימא (בראשית מט) דן ידין עמו וגו' · [א]כמיוחד שבשבטים זה יהודה לפיכך היה ראש לאלו שנשארו כשם שיהודה היה ראש לכולם · קרבנו קערת וגו' הרי זה הקריב קרבנו כנגד שמשון לפי שברכת יעקב לדן לא היתה אלא על שם שמשון וגם גבורת שמשון לא היתה תלויה אלא בנזירותו לכך הקריב נשיא דן על הסדר הזה הה"ד קרבנו קערת כסף זה היה נזיר טהרה ולכך קרא לו (ס) קערה שהוא היה מביא לחם · שלשים ומאה משקלה (לג) מן (במדבר ו) וזאת תורת הנזיר עד ואחר ישתה הנזיר יין ק"ל תיבות · מזרק אחד כסף שבעים וגו' שאותה שעה (לד) הותר לשתות יין הנשתה במזרק (לה) שחשבונו שבעים הוי יין · ד"א למה ע' כנגד נזיר שנטמא שנזרקה נזירתו כמה דתימא (שם) והימים הראשונים יפלו כי טמא נזרו ויש בו ע' תיבות (סא) מן כל ימי נזרו קדוש הוא לה' עד כי טמא נזרו · ד"א למה שבעים כנגד ע' אותיות האמורות בברכת דן מן דן ידין עמו וגו' עד ויפול רוכבו אחור על שפיטת שמשון (סב) לפי שפסוק האחרון לישועתך וגו' לא אמרו יעקב אלא על שמשון ולכך קרא מזרק שנזרק שמשון מן אחיו שלא רצה לישא אשה מבנות אחיו כי אם מבנות פלשתים · דבר אחר מזרק אחד על שם שקראו נחש ושפיפון (סג) שהם נזרקים על הארץ שהיו להם רגלים והולכים על גחון (לו) וכן (סד) [ב]שמשון היה חיגר בשתי רגליו מזרק על שם (בראשית מט) ויפול רכבו אחור · שניהם מלאים וגו' שנזיר טומאה ונזיר טהרה שניהם צריכין סלת חלות מצות בלולות בשמן לפי שנזיר טומאה אינו יוצא בקרבן המביא על טומאתו ואינו יכול לשתות יין עד שיביא עוד קרבן על נזירות טהרה · ד"א שניהם מלאים סלת וגו' לפי ששמשון (סה) בין קודם שנתגלח שער נזרו ובין לאחר שנתגלח שער נזרו היה כנזיר טומאה (סו) שעל שטימא עצמו בגויה היא גרמה לו לאותו גילוח (סז) ולאחר גילוח הרג שמשון בפלשתים דכתיב (שופטים יז) ויהי המתים אשר המית במותו רבים מאשר המית בחייו · כף אחת עשרה זהב כנגד עשרה דברים האמורים ביין שנזיר אסור בהן ואלו הן (במדבר ו) מיין ושכר יזיר הרי שנים חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה הרי ד' וכל משרת ענבים לא ישתה הרי ה' וענבים לחים ויבשים לא יאכל הרי שבעה כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין הרי שמנה מחרצנים ועד זג לא יאכל הרי עשרה · למה היתה של זהב לפי שהיין אדום הוא כמ"ד (משלי כג) אל תרא יין כי יתאדם והזהב אדום · למה היתה מלאה קטרת שכל המזיר עצמו מן היין צריך לעשות לשם שמים שנא' (במדבר ו) לנדור נדר נזיר להזיר לה' · פר אחד בן בקר וגו' הרי כאן ג' מיני עולה כנגד שלשה מינין שהנזיר מוזהר עליהם שתיית יין ואכילת ענבים וטומאת מת · שעיר עזים אחד לחטאת כנגד אזהרת שער כמה דתימא (שם) קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו · ד"א שלשה מיני עולה כנגד ג' אזהרות שהזהיר המלאך לאם שמשון (לז) הה"ד (שופטים יג) מכל אשר יצא מגפן היין לא תאכל ויין ושכר אל תשת (לח) וכל טומאה לא תאכל והשעיר כנגד האזהרה של שער הה"ד (שם) ומורה לא יעלה על ראשו כי נזיר אלהים יהיה הנער · ולזבח השלמים בקר שנים כנגד שני דברים שמשלו אביו נחש ושפיפון שנא' (בראשית מט) יהי דן נחש עלי דרך שפיפון עלי אורח וגו' · ד"א כנגד שנמשל בשני דברים מפי שני בני אדם · יעקב משל אותו לנחש ושפיפון ומשה לגור אריה שנא' (דברים לג) דן גור אריה · ד"א (לט) כנגד שני פעמים שכתוב עליו שהוא (סח) שפט את ישראל עשרים שנה ואלו הן (שופטים טו) וישפוט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה והוא שפט את ישראל עשרים שנה ללמדך שעשרים שנה שפט את ישראל בחייו ועשרים שנה אחר מיתתו היה מוראו של שמשון על פלשתים וישבו בהשקט · ד"א כנגד שני עמודי התוך אשר הפיל · אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה למה ג' מינים כנגד ג' מינים של קרבנות שהיה מביא נזיר טומאה שתי תורים או שני בני יונה אחד לחטאת ואחד לעולה וכבש בן שנתו לאשם · למה היו של חמשה חמשה כנגד חמשה מינים שהיה מביא נזיר טהרה · כבש לעולה וכבשה לחטאת ואיל לשלמים וסלת חלות ורקיקי מצות ומנחתם ונסכיהם · ד"א למה ג' מינים כנגד ג"פ שהכה שמשון בפלשתים בחייו ואלו הן (שם יד) ויך מהם שלשים איש (שם טו) ויך אותם שוק על ירך וגו' · (מ) ויך בהם אלף איש היו הג' מינים של ה' ה' הרי ט"ו כנגד הנס שנעשה לו בלחי ונקרא המעין על שם הנס שנאמר (שם) על כן קרא שמה עין הקורא אשר בלחי והן ט"ו אותיות · זה קרבן אחיעזר וגו' כיון שראה הקב"ה שהקריב על סדר הזה התחיל מקלס את קרבנו זה קרבן וגו': [ף] ביום עשתי עשר יום נשיא לבני אשר פגעיאל בן עכרן וגו' מה ראה נשיא אשר להקריב אחר נשיא דן לפי שדן נקרא שמו על שם דין ואשר נקרא שמו על שם אישורו לפיכך צוה הקב"ה להקריב אשר אחר דן שצריך הדיין לאשר דינו כמה דתימא (ישעיה א) דרשו משפט אשרו חמוץ קרבנו קערת כסף וגו' (סט) · [ג] א"ר תנחומא כל השבטים לשם גאולתן של ישראל ולשם שבחן נקראו שמותם ואשר נקרא שמו לשם גאולתן של ישראל כמה דתימא (מלאכי ג) ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר ה' צבאות ולשם שבחן כמה דתימא (תהלים קמד) אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו אין אישורן של ישראל אלא על שבחרו בהקב"ה להיות להם לאלהים והקב"ה בחר בהם להיותם לו לעם סגולה ולפיכך כשבא נשיא אשר להקריב הקריב קרבנו על שם הבחירה שבחר הקב"ה בישראל מכל האומות כמה דתימא (דברים יד) ובך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה וגו' ועליהם נאמר (תהלים סה) אשרי תבחר ותקרב וגו' ולכך הקריב קרבנו קערת כסף כנגד או"ה שהם היו תחלה לאברהם · שלשים ומאה משקלה אלו [ד] ע' בני נח וששים מלכות שאמר שלמה

ששים

מסורת המדרש א בראשית רבה פ' צ"ח · צ"ט · תנחומא סדר ויחי · ב סוטה דף י' · ג תנחומא סדר שמות · ילקוט שם · ד מדרש תהלים מזמור ע"ז ·

חדושי הרד"ל

(ס) קערה כו' מביא לחם · וכמאז"ל פי"ג שקערה הוא דפוס של לחם : (סא) מן כל ימי נזרו קדש כו' · שמשם מתחיל טעם קדושת הנזיר שלא נטמא : (סב) לפי שפסוק האחרון כו' · על שמשון · לכן אינו בחשבון שבע דן בכללו · וכמדומני דגרסינן על שפית וכמ"ש בב"ר שם פצ"ח ובכיאו רש"י בתורה : (סג) שהם נזרקו על הארץ שהיה להם רגלים · והיו שהלכים בקומה זקופה כמ"ש בב"ר ונזרקו על הארץ לילך על גחון : (סד) שמשון היה חיגר בב' רגליו · סנהדרין ק"ה : (סה) בין קודם כו' היה כנזיר טמא · שהיה מותר לטמא למתים : (סו) שעל שטמא כו' לאותו גילוח · ולא היה גילוחו כגילוח לנזיר טמא : (סז) ולאחר גילוח הרג · אפשר דורש שמיתם מלאים לטובה כגבורתו וישועתו לישראל שהרג בהן לאחר גילוח יותר מבתחלה : (סח) שהוא שפט כו' · ירושלמי ספ"ק דסוטה : (סט) א"ר תנחומא כל השבטים כו' · שמ"ר פ"א :

חדושי הרש"ש

וגו' כצ"ל ותיבת רואי צריך למחקה : (לג) מן וזאת תורת הנזיר עד ואחר ישתה הנזיר יין ק"ל תיבות · אנכי עמדתי למנין ומצאתים קל"א ועי' במ"ש לקמן : (לד) הותר לשתות יין הנשתה במזרק · כמו שנא' השותים במזרקי יין (עמוס ו') : (לה) שחשבונו שבעים הוי יין · לכאורה צ"ל לשניהם הויין חדא תיבה · אך התבוננתי אולי כוון בזה ליישב קושייתי באות ל"ג ולומר שחשבון ק"ל תיבות הוא זולת תיבת יין כי עליו רמזו במזרק משקל שבעים : (לו) וכן שמשון היה חגר בשתי רגליו · עי' בחלק ק"ס א' ובפירש"י : (לז) הה"ד מכל אשר יצא מגפן היין ל"ת כצ"ל : (לח) וכל טומאה לא תאכל כצ"ל : (לט) כנגד ב' פעמים כו' עשרים שנה כו' והוא שפט את ישראל עשרים שנה (הוא בשופטים ט"ז) ללמדך כו' ועשרים שנה אחר מיתתו כו' · לזה המדרש כוון הרד"ק שם · ומזה נראה ברור שבירושלמי פ"ק דסוטה שכתוב שם בפסוק הראשון ארבעים שנה וכן הביאו התוס' בשבת נ"ה ב' (אולי שהם העתיקו בפסוק הב') הוא ע"ש : (מ) ויך בה אלף איש כצ"ל :

מתנות כהונה

[מה ראה דן להקרי' גרסי'] : כמיוחד שבשבטים גרסי' : שהוא היה מביא לחם · הנזיר התגלחו ככתוב בפרשת נזיר : [ה"ג הנשתה במזרק שחשבונו : הכי גרסינן שבעים תיבות מכל ימי נזרו : הכי גרסינן כנגד ע' אותיות האמורות בברכות דן] : שפיטת · ששפט ישראל : והולכים על גחון · עכשיו הולכים על גחון שבשעת שהסית הנחש את חוה קצץ הקב"ה את רגליו : בשתי רגליו · דכתיב שפיפון ושפי הוא חגר ברגל א' מדכתיב גבי בלעם וילך שפי והוא היה חגר ברגל א' דכתיב ותלחץ את רגל בלעם : [ה"ג שיביא עוד קרבן על נזירות כו' עד היה כנזיר כו' : ה"ג לאותו גילוח ולאחר גילוח הרג] : שעיר · דרש כמו שער : [מפי ב' בני אדם גרסינן] : כבש לעולה וכבשה לחטאת · חדא מלתא היא לפי' חשיב להו כחדא וכן מנחתם ונסכיהם חדא מלתא היא שאין נסכים בלא מנחה ולפיכך נקרא בכל מקום מנחת נסכים : ט"ו אותיות · שם המעין · עין הקורא אשר בלחי : אישורו · חיזוק וכדמפרש ואזיל : ה"ג אלו ע' בני נח · ועיין בפ' נח

פירוש מהרז"ו

חליפות שמלות ותמש בגדי מרדכי : [ט] הרי נותרו ג' שבטים · פי' שבפרשיות וסימנים הקודמות פי' טעם קרבנות של ט' שבטים ועתה נותר עדיין לבאר טעם של ג' שבטים : דן ידין עמו · כאחד שבטי ישראל : היה מביא להם · כמפורש במדבר ו' ושל מצות ורקיקי מצות וקערה רומז ללחם כמ"ש לעיל פר' י"ג סימן ע"ז ברים : מן כל ימי נזרו · שמדבר בנזיר טמא יש ע' תיבות בצמצום : על שפיטת שמשון · כמ"ש שופטים סוף ט"ו וישפוט שמשון את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה ומתיבת דן עד תיבת אחור ע' אותיות בצמצום והתיבות בכלל ופסוק לישועתך אינו בכלל כי אינו על שמשון אלא על ברכה שימות אמר א"כ אינו הגואל האמתי וצריך עוד לקוות לישועת ה' כמ"ש ב"ר פר' צ"ח סימן י"ד ופר' צ"ט סימן י"א : מזרק על שם ויפול · פי' ד"א מזרק ע"ש ויפול רוכבו אחור שנזרקו על ידי הפלשתים : שניהם מלאים · סולת בלולה בשמן שהקערה נגד נזיר טהרה והמזרק נגד נזיר טומאה : שניהם צריכים סולת · פי' שגם נזיר טמא אף עפ"י שאין בקרבנו סולת אעפ"כ בהכרח לו להביא עוד קרבן טהרה

ולא יצטרך להם וזהו שחתם לפי שנזיר טומאה וכו' : על שטימא עצמו בבת עובד כוכבים · א"כ אין לפרש כפי' הא' על נזירות טהרה אלא בין קודם שגילח ובין לאחר שגילח הרג בפלשתים : יו"ד דברים · יו"ד מאמרים וציווים על איסור היוצא מן הגפן ואף שדיבור א' מכל אשר יעשה מגפן היין הוא כפול עכ"ז חשיב ליה על שהוא דיבור בפני עצמו : והזהב אדום · עי' לעיל פר' י"ג סימן י"ח שיש בזהב מין אחד שהוא אדום והוא זהב פרוים על שדומה לדם פרים : לעשות לשם שמים · וזהו סימן הקטורת שנותן ריח טוב משל למע"ט ולירא"ת ה' וכמ"ש והריחו ביראת ה' : שעיר עזים וכו' · שעיר על שם שער כמ"ש כי היו ידיו שעירות כאדרת שער ע"פ מדת ממעל : ג' אזהרות · אף שכלם ביוצא מן הגפן הכי אמרם בג' מאמרים : ויין ושכר אל תשת · חשיב לי' בחד שמאמר אחד הוא ואף דלעיל חשיב לי' בהרתי משום דבתורה שבא לאדם ולאסור כל היבה לעצמה הודעה חדשה אך כאן שהמלאך שנה מה שכתוב בתורה חשיב ליה בחד : שמשלו אביו · של דן לבנו מיני נחשים על גודל גבורתו ועל שניהם מין נחש חשיב לי' בחד : עשרים שנה · שופטים ט"ו ל"א ודורש מדה י' מדבר שהוא שינוי (וזה הכוונה מה שהביאו התוספות בשם הירושלמי וישפוט את ישראל ארבעים שנה הייני שני פעמים עשרים שנה וכן מלאתי אח"כ בהקדמה של מקראות גדולות או של הקאנקארדאנסיע : וישבו בהשקט · שישבו ישראל בהשקט ממלחמת פלשתים וגם פלשתים ישבו בהשקט ולא נלחמו בישראל : כנגד הנס שנעשה · שצמא מאד למים ונבראה לו מים בשן הלחי : עין הקורא אשר בלחי · ט"ו אותיות בשם זה וכל קורא יתפלא איך דרשו שהקרבנות שהביאו הנשיאים רמזו לאותיות של תיבות שכתוב בשופטים אחר כמה מאות שנה אך בזה קבלו מפורש בדברי חז"ל שהכל קבלו מסיני אפילו מגילת אסתר וכמ"ש חז"ל אמרי יחזקאל ומצאתיו במקרא מה שהיה עתיד לספר כיון מה שלא ראה יחזקאל במרכבה אף כי ישעיה ראה גם אמרו חז"ל לחכמים הקודמים ... והנביאים ידעו ולכן הכל ברוה"ק : [ף] על שם אישורו לאשרו · לחזקו ולקיימו שהדין פוסק הדין כפי הסורה וצריך למוסרו לשוטרים שהיכולת בידם לכוף הבעלי דינים לקיים הפסק : ע' בני נח · לעיל

ידי משה

שמלכה לאים נוסח ואח"כ ע"כ קאי על נקר שנים ע"ש שתי הואלות וכו' : ולכך הקריב קרבנו קערת כסף כנגד א"ה שהם היו תחלה לאברהם אלו ע' בני נח וכו' כצ"ל : ...

(שיר ו) ששים המה מלכות ומי היו י"ו בני קטורה וישמעאל וי"ב בניו ועשו (ע) וי"ז בניו ובני בניו כיצד (מח) בני אליפז הרי ח' ואלו הן (עא) בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז ותמנע ועמלק הרי הם שמונה עם אליפז (עב) תמן כתיב בני אליפז בכור עשו אלוף תימן וגו' אלוף קרח אלוף געתם אלוף עמלק וגו' הרי תשעה ורעואל עם בניו ה' שנאמר בני רעואל נחת וזרח שמה ומזה הרי י"ד ובני עשו ג' יעוש ויעלם וקרח וגו' הרי י"ז וי"א אלופים שחישב בסוף שנאמר ואלה שמות אלופי עשו למשפחותם למקומותם בשמותם אלוף תמנע וגו' הרי נ"ז וא"ת והלא הם נ"ח (עג) תמנע בתו של אליפז היתה וגו' שלשה מלכי אדום שהיו מזרע אדום ואלו הן בלע בן בעור והוא הנקרא על שם עשו שהיה בלע ומכר בכורתו בשביל בליעתו בן בעור בנו של מי שעשה עצמו כבהמה שנא' (בראשית כה) הלעיטני נא מן האדום האדום הזה (עד) כי עיף אנכי [א] כמה דתימא אין אובסין את הגמל אלא מלעיטין אותו והשני יובב בן זרח מבצרה ובצרה מן אדום היה שנאמר (ישעיה סג) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הדור בלבושו צועה ברב כחו אני מדבר בצדקה רב להושיע והג' חשם מארץ התימני ותימן היה ארץ אדום שנא' (עובדיה א) וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו מקטל אבל שאר המלכים משאר מקומות היו ומשאר אומות הרי ס' · ולמה קרא לכל אלו קערות על שם (עה) שפסלן הקב"ה ואין קערה אלא לשון צרעת כמה דתימא (ויקרא יד) שקערורות ירקרקות · כסף על שם חרפה שילכו כולם לחרפות לדראון עולם ומנין לכסף שהוא לשון חרפה (עו) שכן בלשון ירושלמי קורין לחרפה כסופא (עז) מזרק אחד כסף אלו ישראל שהפריש הקב"ה מהם כמה דתימא (תהלים קלה) כי יעקב בחר לו יה וגו' ואומר (יהושע כד) ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק · שבעים שקל בשקל הקודש וגו' כמה דתימא (דברים י) בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה וכלם היו קדושים · שניהם מלאים סלת בלולה בשמן (עח) למנחה שלאומות ולישראל שלח הקב"ה נביאים מהם ובהם הוי למנחה כמה דתימא (ישעיה יא) ונחה עליו רוח ה' ואומר (במדבר יא) ותנח עליהם הרוח [ב] ולכולם רצה הקב"ה ליתן תורתו שנא' (דברים לג) ויאמר ה' מסיני בא וגו' · כף אחת מכולם לא בחר הקב"ה אלא בישראל שנא' (שיר ו) אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה על זה הם מאושרים מכל האומות כמ"ד (שם) ראוה בנות ויאשרוה מלכות ופילגשים ויהללוה אלו האומות · ולמה בחר בהם הקב"ה שכל האומות פסלו את התורה ולא רצו לקבלה (ולא) [ואלו] רצו ובחרו בהקב"ה ובתורתו שהיא ה' ספרים כנגד ה' אצבעות שבכף וקבלו י' הדברות בסיני הוי כף אחת עשרה זהב · מהו מלאה קטורת שכלם אמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע קבלו עליהם ת"ת והמעשה · פר אחד בן בקר וגו' שלשה מיני עולה אלו למה כנגד [ג] ג' כתרים שנתן הקב"ה לישראל על זאת כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות (עט) כתר תורה זה הארון שכתוב ועשית עליו זר זהב סביב כתר כהונה זה מזבח הזהב שכתוב בו ועשית לו זר זהב סביב כתר מלכות זה השלחן שכתוב ויעש לו זר זהב סביב · שעיר עזים וגו' כנגד שם טוב הוא המעשה כמה דתנינן [ד] לא המדרש הוא עיקר אלא המעשה לפי שהמעשה הוא מכפר על האדם כההוא דתנינן [ה] תשובה ומעשים טובים כתרים בפני הפורענות ואותו כתר הוא כנגד המנורה לקיים מה שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור · למה נקראת התורה אור שהיא מאירה את האדם מה יעשה ולפי שהתורה מלמדת את האדם כיצד יעשה רצון המקום לפיכך שכר התלמוד גדול (פ) וגדול המעשה יותר מן העושה שנא' (ישעיה לב) והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם · ולזבח השלמים בקר שנים שנתן הקב"ה לישראל שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה נתן להם תורה שבכתב שיש בה תרי"ג מצות כדי למלאם מצות ולזכותם שנאמר (שם מב) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר נתן להם תורה שבעל פה להיות מצויינין בה משאר האומות שעל כך לא נתנה בכתב כדי שלא יזייפוה ישמעאלים כשם שעשו תורה שבכתב ויאמרו שהם ישראל (פא) ועל זה אמר הכתוב (הושע ח) אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו אמר הקב"ה אם אכתוב לישראל רובי תורתי זה המשנה שהיא גדולה מן המקרא כמו זר נחשבו · אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה אלו שלשה מיני שלמים כנגד כהנים לוים וישראלים · ד"א כנגד שלש גדולות שנתן להם הקב"ה בשכר שקבלו את התורה ואלו הן סגלה ממלכת כהנים וגוי קדוש שנאמר (שמות יט) והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש הם היו השלשה מינין מן חמשה חמשה ועולה חשבונם ט"ו כנגד התורה שהוא חמשה ספרים ועשרת הדברות שקבלו שנכתבו על שתי לוחות · חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה · ד"א כנגד אברהם יצחק ויעקב וי"ב שבטים שהם עיקר הבחירה כמה דתימא (דברים ד) ותחת כי אהב את אבותיך ויבחר בזרעו אחריו ויוציאך בפניו בכחו הגדול ממצרים · זה קרבן פגעיאל וגו' כיון שראה הקדוש ברוך הוא שהקריב על הסדר הזה התחיל מקלס את קרבנו זה קרבן פגעיאל בן עכרן : **יא** ביום שנים עשר יום נשיא לבני נפתלי אחירע בן עינן למה הקריב נפתלי אחר אשר לפי שאשר נקרא שמו על אישורן של ישראל ונפתלי נקרא שמו על התורה שקבלו ישראל (פב) מהו נפתלי נפת לי זו התורה שכתוב בה (תהלים יט) הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים ונתנה לארבעים יום מנין ל"י · ולפי שאישורן של ישראל היה תלוי על התורה לפיכך הקריב נפתלי אחר אשר וכשם שמחשבת ישראל עלתה תחלה לפני המקום ואח"כ תקן להם תורה לכך הקדים אשר לנפתלי · ד"א לפי שיעקב בירך לנפתלי אחר אשר לפי שהיו שוים בברכת הארץ אשר היה שמנה לחמו ונפתלי היתה

מסורת המדרש א שבת דף קנ"ס · ב"ר פ' ס"ג · לקמן פ' כ"א · תנחומא סדר פנחס סימן י"ג · פסיקתא רבתי פ' ט"ז · מדרש משלי פ' י"ג · ב ספרי פרשה וזאת הברכה פיסקא שמ"ג · [illegible] ג יומא דף ע"ב · אבות פ' ד' · אדר"ן פ' מ"א · מדרש שמואל פ' כ"ג · ד אבות פ' א' · ה שם פ' ד' ·

חדושי הרש"ש

(מח) בני אליפז הרי ח' כו' · כי תיבת ותמנע כו' (דבפסוק ותמנע היתה פילגש) שייכת למעלה לבני אליפז ולמטה ראיה לדבר שבד"ה א' חשיב לתמנע בבני אליפז ועי' בפי' הרשב"ם על התורה שם · ואולי יכוון המדרש באמת לקרא דד"ה וצריך להגיה קצת השמות כאשר המה כתובים שם וכ"מ קצת מלשון תמן כתיב דבסמוך · ודע דהמדרש כאן שסובר דתמנע היתה בתו של אליפז הוא כשיטת רש"י שם ודלא כהרשב"ם דתמנע היה זכר בנו של אליפז · ומה דמנה כאן את קרח לשנים אחד בבני אליפז וא' בבני עשו הוא דלא כדעת ר"ב בשם ר' לוי בב"ר פפ"ב דקרח היה ממזר וסייעתא לפירש"י בסוטה י"ג א' ד"ה שלשים ומה שחשב כאן בבני אליפז תימן וקנז וחושב ג"כ י"א אלופים וכתובים גם המה נכללו נ"ל דס"ל דהיו אחרים ותיובתא לרש"י בסוטה

חדושי הרד"ל

(ע) וי"ז בניו כו' · עי' רש"י סוטה י"ג א' ד"ה ל"ו כתרים : (עא) תמן [illegible] ט' שהם נוסף קרח והושב ז' ועם תמנע ואליפז עצמן כדלעיל הן ט' : (עב) [illegible] כו' ותמנע ועמלק (דה"א א) ותמן כתיב הוא קרא דאורייתא : (עג) תמנע היתה · כלומר תמנע זו החשיב בקרא דד"ה דלעיל ג"כ נקבה היתה ולא חשבינן [illegible] (עד) כי עיף אנכי פער פיו כגמל כד"א אין אובסין כו' וכצ"ל עי' [illegible] (עה) שפסלן הקב"ה כו' · כדמפורש שקערה לשון צרעת והיינו פסלן והמאיסן כצרועי[illegible] בל' ירושלמי כלומר בלשון ש"ס ירושלמי והוא מדברי ר"מ דרשן המסדר : (עז) מזרק [illegible] שהפריש כו' ומזרק הוא שנזרקו מארם כדמפורש מעבר הנהר ואולך אותו כו' : [illegible] עובדי כוכבים ולישראל כו' כנ"ל : (עט) כתר תורה זה הארון כו' · יומא ע"ב : (פ) וגדול המעשה יותר כו' · ב"ב ט' א' : (פא) וע"ז אמר הכתב לו רובי כו' · שמ"ר פ' י' : (פב) מהו נפתלי נפת [illegible]

פירוש מהרז"ו

לעיל פרשה ט' סימן ד' והם המנויים בבראשית יו"ד : י"ו בני קטורה וישמעאל ושנים עשר נשיאים · בראשית כ"ה : עשו וי"ז בניו · בראשית ל"ו : ובצרה מן אדום · פי' בצרה שכתוב כאן כי יש בצרה אחרת במואב עי' ב"ר פר' פ"ג סימן ג' : אבל שאר המלכים · פי' שחושב בסוף ויפלח ה' מלכים לאדום הג' הנ"ל היו מזרע אדום וה' מהם היו ממקומות אחרים ואף שכפי המסופר בספר היושר סוף ויחי שנשבעו אנשי אדום שלא ימליכו עליהם מאחיהם רק מאומות אחרות ובלע זה היה מאנשי אנגילאם מלך אפריקא עכ"ז יתכן שהיה מזרע אדום והם לא ידעו : שקערורות · יש כאן אותיות קערה · אלו ישראל · חוזר לדרשתו שאמר לעיל אין אישורן של ישראל וכו' [illegible]

[illegible]

מתנות כהונה

נח ותמנאם כן ועיין לעיל בסדר זה פרשה ט' : [ורעואל עם בניו ה' גרסינן] בעור דרים כמו בעיר כד"א ואת בעירנו : בלע · לשון בלען זולל וסובא : [illegible] מהם בהם · נביאים שהם מתוכם ומהם שלא אליהם כדי שישמעו לו : [illegible] וגו' גרסינן · ודרשו חז"ל מלמד שחזר הקב"ה על כל האומות שיקבלו את ה[illegible] כדאיתא בפ"ק דע"ז : ת"ת והמעשה · וכן כ"ף במלואו כ"ף פ"א כנגד [illegible] [ה"ג זר זהב סביב כתר מלכות זה השלחן שכתוב בו ויעש לו זר זהב [illegible] טוב · הוא כתר הרביעי והעולה על ג' הראשונים כדאיתא במסכת אבות [illegible]

[illegible]

ידי משה

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

ארצו אילה שלוחה לכך הקריב כאן נפתלי אחר אשר · קרבנו קערת כסף אחת וגו׳ ר׳ יודן אמר כנגד האבות והאמהות הקריב נשיא נפתלי למה כן לפי שנפתלי כיבד את אביו יותר מדאי שהיה אביו שולחו לכל מקום שירצה והיה זריז במשלחתו ומצא קורת רוח ממנו והיו אמריו נעימים עליו ולכך בירכו אביו באילה שלוחה שהיה רץ במשלחתו כאיל ולכך בירכו באמרי שפר על שהיו אמריו שפרים ולכך זכה נפתלי שעשה הקב״ה נקמה בסיסרא ע״י ברק שהיה מקדש נפתלי ולפי שנפתלי היה זהיר בכבוד אבותיו לפיכך נשיא נפתלי למד מאבי אביו נאחז את דרכו והקריב קרבנו על סדר אבותיו ואמותיו של נפתלי הה״ד קרבנו קערת וגו׳ קערת כנגד שרה שהיתה עקרת הבית והיא היתה עיקר האמהות שהיתה ראשונה · כסף שהיתה צדקת כמ״ד (משלי י) כסף נבחר לשון צדיק · אחת שהיתה יחידה בדורה צדקת · שלשים ומאה משקלה (פג) שחיתה מאה ול׳ שנה חסר קמעה שנאמר (בראשית כג) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים · ומזרק זה אברהם שנזרק מארצו ומבית אביו שנאמר (שמות יב) ויאמר ה׳ אל אברם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך · אחד כמה דתימא (יחזקאל לג) אחד היה אברהם ויירש וגו׳ · כסף שהיה צדיק ע״ש כסף נבחר וגו׳ · שבעים שקל בשקל הקדש בעת שכרת הקב״ה ברית עם אברהם בין הבתרים (פד) א בן ע׳ שנה היה לפי ששלשים שנה קודם שנולד יצחק נגזרה גזירת בין הבתרים דברי ר׳ יוסי לקיים מה שנאמר (שמות יב) ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה׳ מארץ מצרים · שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה שאברהם ושרה שניהם היו מלאים במע״ט שנא׳ (בראשית יב) ואת הנפש אשר עשו בחרן ב מלמד שהיה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים · כף אחת עשרה זהב זה אברהם שכפף את יצרו ועמד בעשר נסיונות שניסהו המקום · מלאה קטורת שהיו מעשיו נעימים לפני המקום כריח הקטורת · פר אחד בן בקר וגו׳ כנגד הקרבנות שצוהו הקב״ה לעשות בעת שכרת עמו ברית בין הבתרים כמ״ד (בראשית טו) קחה לי עגלה משולשת (פה) ועז משולשת וגו׳ פר כנגד עגלה איל כנגד איל משולש כבש א׳ כנגד תור וגוזל שהיו קרבן עני חלוף כבש של קרבן עשיר שנא׳ (ויקרא יב) ואם לא תמצא ידה די שה ולקחה שתי תורים או שני בני יונה א׳ לעולה וא׳ לחטאת וכפר עליה הכהן וטהרה ולכך הקריב כבש במקום תור וגוזל שאין עניות במקום עשירות · שעיר עזים וגו׳ כנגד ועז משולשת ולזבח השלמים בקר שנים כנגד יצחק ורבקה שהיו תמימים (פו) ובני מלכים · אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה למה היו ג׳ מינים אילים ועתודים וכבשים כנגד יעקב לאח ורחל למה היו של חמשה חמשה לפי שחשבונם עולה ט״ו כנגד יעקב ולאה ורחל וי״ב שבטים והאמהות (פז) לפי שקראו האמהות שפחות לכך לא נכנסו בחשבון · זה קרבן אחירע בן עינן כיון שראה הקב״ה שהקריב על סדר הזה של אבות התחיל מקלס את קרבנו וגו׳ :

יב ר׳ פנחס בן יאיר אמר כנגד הדורות שהיו מאדה״ר ועד המשכן וכנגד המצות שנצטוו הקריבו הנשיאים קערת כסף אחת אל תקרי קערת אלא עקרת זה אדה״ר שהוא היה עיקרן של בני האדם א״ר שמעיה מנין אתה אומר שלאדה״ר נאמר קערת כסף לפי שמנין שני אדה״ר הם ט׳ מאות ושלשים שנה וקערת כסף חשבונו ט׳ מאות ושלשים ומנין שהיה אדה״ר ט׳ מאות ושלשים שנה שנאמר (בראשית ה) ויהיו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות שנה ושלשים שנה וימת · למה של כסף (פח) ג לפי שניתן לו שש מצות שנא׳ (שם ב) וייצר ה׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים וגו׳ והתורה נקראת כסף שנאמר (תהלים יב) (פט) כסף צרוף בעליל לארץ למה נאמר בה אחת על שם חוה שנבראת ממנו שנאמר (בראשית ב) ויקח אחת מצלעותיו · שלשים ומאה משקלה כנגד ד מאה ושלשים שנה שפירש מן האשה ולבסוף הוליד לשת שהוא היה ראש תולדותיו שנא׳ (שם ה) ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו ויקרא את שמו שת שממנו הושתת העולם לפי שהבל וקין נטרדו מן העולם · מזרק כנגד נח הצדיק שנזרק מן דור המבול למה כסף על שנקרא צדיק בדורו שנא׳ (שם ז) כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה · ד״א על מצות שנצטוה נקרא כסף שנאמר (שם ט) אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו · א״ר שמעיה כנגד השנים שהיו לנח בעת שהעמיד תולדות עולה חשבון מזר״ק אח״ד כס״ף צא ותשוב אותיות שלהם והם עולים ה׳ מאות ועשרים כנגד ה׳ מאות שנים שהיו לו בעת שהעמיד תולדות שנא׳ (שם ה) ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח וגו׳ ולכך איחר לפריה ורביה מפני עון דורו שהיה רואה עד שגילה לו הקב״ה ענין התיבה ובאותה שעה נשא אשה (צ) והעמיד בנים והיו מאותה שנה עד המבול מאה שנים ואותן ז׳ אח״ד העולים למנין עשרים שהם יתרים על חמש מאות הם רמז לכ׳ שנים שנגזרה גזירת המבול קודם שהעמיד נח בנים כמה דתימא (בראשית ו) והיו ימיו מאה ועשרים שנה · שבעים שקל בשקל הקדש ה כנגד ע׳ אומות שיצאו ממנו · ד״א למה שבעים כנגד מראש ספר בראשית עד קללת נחש שבעים פסוקים א״ר פנחס שני אויבים לא נארו עד שהשלים עליהם שבעים פסוקים הנחש והמן הרשע הנחש מבראשית עד ארור אתה מכל הבהמה שבעים פסוקים המן מאחר הדברים האלה גדל המלך וגו׳ עד ויתלו את המן שבעים פסוקים (צא) לתכלית שבעים נתלה על חמשים ד״א כנגד שבעים שמות הקדושים מן בראשית עד פרשתו של נחש וא״ת יש בו אחד יותר (שם ג) והייתם כאלהים אינו קודש · ד״א

מסורת המדרש א מכילתא סדר בא · תנחומא שם · ילקוט סדר לך לך · ב ב״ר פ״ד · ספרי והאזינו פיסקא ל״ב · אבות דרבי נתן פ׳ י״ב · פסיקתא רבתי פ׳ ג׳ · תנחומא סדר לך לך · שה״ש פ׳ לג׳ית שמיני · סנהדרין דף כ״ו · ירושלמי שם פרק ז׳ · ילקוט סדר לך לך וסדר וישב · ג ב״ר פ׳ ט״ו · ש״ר פ׳ ל׳ · דב״ר פ׳ ב׳ · שיר רבה פ׳ ב׳ · תנחומא סדר יתרו · שמ״ר פ׳ ס׳ · ירושלמי סנהדרין פ׳ ז׳ · מדרש תהלים מזמור ח׳ · ילקוט סדר בראשית וסדר יתרו · מדרש משלי פ׳ ל״ח · ד ערכין דף י״ח · ב״ר פ׳ כ״ג · ה מדרש תהלים פ׳ ס׳ ·

חדושי הרד״ל

ל׳ ז׳ סתורה · כצ״ל : (פג) שחיתה ק״ל שנה · כצ״ל : (פד) בן שבעים שנה היה כו׳ · שע״ל פ״ה : כצ״ל : (פח) לפי שניתן לו ז׳ מצות שנאמר ויצו ה״א על האדם וגו׳ : (פט) והתורה נקראת כסף כו׳ בעליל (פה) ועז משולשת וגו׳ פר כנגד כו׳ · כצ״ל : (פו) ובני מלכים · שהתורה מלך באדם היה והאברהם לארץ מזוקק שבעתים למה נאמר האחת כו׳ · כצ״ל ומשבעתים דרש כסף על תורת ז׳ מצות שנתנו לאדם : דהכו עליו נשיא אלהים מלך אתה עלינו : (פז) לפי שקראום האמהות אמהות שלכך לא נכנסו כו׳ · (צ) והעמיד בנים והיו מאותה שעה · כצ״ל : (צא) לתכלית שבעים נתלה כו׳ · עמ״כ וזה לשון

מתנות כהונה

שבולתו : [ה״ג לפיכך נשיא נפתלי למד מאבי אביו] : קמעה · מעט שלא שנים הוא מעט שבכך מאה ושלשים : לקיים מה שנאמר כו׳ · ושלשים וארבע מאות התחילו מבין הבתרים ואז נאמר לו כי גר יהיה זרעך וזהו יצחק שנולד אחר שלשים שנה שנת מאה לאברהם ומאז עד שיצאו ממצרים ארבע מאות שנה וכל זה הוא מבואר בסדר עולם והביאו הילקוט בפרשת לך לך : שכפף · כף לשון כפייה : [שכרת עמו גרסינן : ה״ג ולכך הקריב כבש במקום תור וגוזל] : תמימים · דרש שלמים בלשון שלימות ותמימות : [ה״ג וכבשים כנגד יעקב] : ה״ג וי״ב שבטים והאמהות לפי שקראו כו׳ · ופי׳ כיון שראו האמהות שהאמהות נתנו על ידם היו מזלזלין בהן לקרותן שפחות כמו שדרחז״ל גבי הגר : [שהוא היה עיקרן גרסינן] : שלאדם הראשון · כלו׳ כנגד אדם הראשון : נשמת חיים וגו׳ · וסמוך אסיפיה דעניינא ויצו ה׳ אלהים על האדם וגו׳ שהמקרא זה דרחז״ל שנצטוה אדם הראשון במצות : שש מצות · עי׳ בב״ר סוף פ׳ ט״ז נתבאר על פי סירו׳ למה לא חשיב שבעה כמו שמנו חכמינו ז״ל בפ׳ ארבע מיתות : על שנקרא צדיק · ונאמר כסף נבחר לשון צדיק כדלעיל : על מצות כו׳ · והתורה והמצות נקראו כסף שנאמר כסף צרוף בעליל : [ה״ג ויהי נח בן חמש מאות שנה : ה״ג מפני עון דורו] : ה״ג ואותן ז׳ אחד העולים · ופירושו אותיות ז׳ אחד שבמלות מזרק אחד כסף : [שהם יתרון גרסינן] : לתכלית שבעים כו׳ · זהו שיסד הפייטן בפרשת זכור תכלית שבעים כו׳ והכלית פירושו סוף וקץ : והייתם כאלהים אינו קדש · כדמתרגמינן ותהון כרברבין :

קיק

פירוש מהרז״ו

שפר ואילה שלוחה פי׳ שאמרו היתה קלה להוליך הבשורה ועי׳ בראשית רבה פר׳ צ״ח סימן י״ז : ברק שהיה מקדש נפתלי · שופטים ד׳ : שנזרק מארצו · כמ״ש בסי׳ הקודם : דברי ר׳ יוסי · ס״ע פרק א׳ ור״י הוא המחבר של סדר עולם ועי׳ ברייתא דל״ב מדות מדה ל״ב וא״ר יוסי אי אתה מוצא חשבון זה אלא משבעים שנה לאברהם שנגזרה גזירה על ענין בין הבתרים ועי׳ מש״ש באריכות : מלמד שהיה אברהם · ב״ר פר׳ ל״ט סי׳ י״ד : פר כנגד עגלה · שהעגל הוא פר קטן : כנגד תור וגוזל · של בין הבתרים שרומז לקרבן עני עי׳ ב״ר פר׳ מ״ד סי׳ ד׳ : שאין עניות · לקמן סימן י״ב : שהיו תמימים · וזהו שלמים · ובני מלכים כי בקר רמז למלכים כמו לעיל פר׳ י״ג סימן ט״ו ושור מלך בבהמות ואברהם נקרא מלך כמ״ש ב״ר פר׳ מ״ב סי׳ ה׳ מלך את עלינו ורבקה היתה בת מלכים כמ״ש פר״א פרק ט״ז בת מלכים שיצאה לשאוב מים מימי׳ : והאמהות · פי׳ אעפ״י שהיה נפתלי בן בלהה שפחת רחל לא הקריב על שמה על שזלזלה היא ברחל וכן זלפה בלאה כמפורש בקרא אצל הגר ותקל גבירתה בעיניה ומן השמים שכן היה בבלהה וזלפה אעפ״י שהיו צדקניות לא הקריבו אליהן :

יב וייצר ה׳ אלהים את האדם · צ״ע לאיזה כוונה הביא כאן פסוק זה שהרי צריך לפסוק ויצו ה׳ אלהים על האדם והוא פסוק שאחרי מפסוק וייצר ובהכרח לומר שצריך לגרוס כאן פסוק ויצו ובפסוק זה דרשו בב״ר סוף פר׳ ט״ז הששה מצות ויתכן שצריך כאן גם לפסוק וייצר שלא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות כמ״ש ב״ר ריש פר׳ מ״ד וענין הצירוף שייך בכסף כמ״ש מצרף לכסף וכור לזהב וכדומה הרבה שמצרפין הכסף מן הסיגים ותלק העפרורית שבו כן האדם שנברא מעפר צריך לצרפו במצות ובאש התורה וזהו שהביא פסוק עפר מן האדמה ופסוק כסף צרוף בעליל לארץ : שנזרק מדור המבול · שנאמר ונפרש מהם כדלעיל בסימן יו״ד וי״א על אברהם : מפני עון דורו · שראה ברוה״ק שיכלו כלם ולא רצה להעמיד תולדות לכליון : מאותן ז׳ אחד · פי׳ שהתיבות מזרק אחד כסף כל אותיות של עשיריות עולים למנין ה׳ מאות רק נשארו אותיות היחידות הם הז׳ של מזרק ותיבת אחד שמספרם כ׳ הם לבד ה׳ מאות הנ״ל : והיו ימיו מאה ועשרים שנה · נצטריך להם זמן שיחזרו בתשובה באותן ק״כ שנה שקודם המבול כ׳ שנה קודם לידת בני נח : שבעים אומות שיצאו ממנו · כמ״ש לעיל ריש סי׳ יו״ד : שבעים פסוקים · מדרש תנחומא פ״י · וכן הוא בילקוט והרמז שהלך של האומר שבחר מע׳ והם כנגד הע׳ אבד אחר ע׳ : לתכלית שבעים נתלה על חמשים · לסוף ע׳ פסוקים תלה על עץ של חמשים אמה : פרשתו של נחש · פירושו עד הפסוק שקללם הנחש ומניתי וכך הם בילקוט שבעים שמות והב׳ שמות שבפסוק ויאמר ה׳ אלהים אל הנחש היינו והבן כי עד הפסוק של הקללה קאמר : והייתם כאלהים אינו קודש · וכמ״ש ב״ר פר׳ י״ט ריש סימן ד׳ שדברי הנחש הטועה הוא ועי׳ מש״ש ועי׳ ב״ר פר׳ כ׳ ריש סימן ד׳

יפה תואר

שינה לפני מלך מלך ישראל סימן שאמריהם מרה כמ״ש ואלו מוסיפים וכו׳ : לפי שנתן לו ו׳ מצות · וא״ת והא איכא נמי איסור בשר ועון הדעת ושבת וקרבנות וי״ל דס״ק בהאי קרא איכא ו׳ מצות אבל איסור בשר וכן שבת וקרבנות וענין הדעת מפורשים במקום אחר א״נ לא מיירי במצות שנאמרו לבני נח וגם אינן נוהגין לדורות והא דלא חשיב פריה ורביה י״ל דס״ל כמ״ד דפרו ורבו ליכא״ל נאמר ולא לבני נח אפי׳ שיהא הוא מצות אדם י״ל לא חשיב לה משום דקום עשה לא קחשיב : ד״א כנגד ע׳ יום

שנכו

ידי משה

אנתנו לשמוע לדברי הקב״ה לידע לעשות המצות על נכון זה כוונת המדרש ודו״ק : בקר שנים כנגד יצחק ורבקה שהיו תמימים ובני מלכים · לפיכך בקר שנים כי שור מלך בבהמות : למה כסף על שנקרא צדיק בדורו שנאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה · והא דלא מביא כהייס של תיבת כסף שקאי על צדיק כמו שאמרו לעיל גבי אברהם ע״ש כסף נבחר וגו׳ וגם מאי מדייק בזה שאמר ע״ש שנקרא צדיק בדורו כ״ע דס״פ לפי שיש דורשים לגנאי וא״כ אין להביא פסוק זה עליו כסף נבחר לכך אמר בדורו שפי׳ עכ״פ בדורו היה צדיק אבל מ״מ אין לומר עליו כסף נבחר שמשמע שבכל הדורות היה נחשב לצדיק ולפיכך מביא זה הפסוק כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ולא מביא פסוק הקודם לזה נח איש צדיק תמים היה בדורותיו לפי שפסוק כי אותך וגו׳ היה בפניו ולמדו מכאן חז״ל מקצת שבחו בפניו וא״כ אין יותר מסתברא שהוא קלס לגנאי ודו״ק ולכך כשהפיין בכל הדרשות שדורש לעיל על כסף שהוא צדיק מביא הפסוק כסף נבחר לשון צדיק וכאן לא מביא אותו המדרש : ד״א כנגד ע׳ שמות הקדושים מן ספר בראשית

שכ

כנגד שבעים שנה שהיו לתרח כשהוליד לאברהם שנא' (שם יא) ויחי תרח שבעים שנה · שנים חיו בשני דורות של ע' שנה קינן בדור אחד (שם ה) ויחי קינן שבעים שנה ותרח בדור שני · ד"א כנגד שבעים ימים שבכו את יעקב החסיד שנא' (שם מג) ויבכו אותו מצרים שבעים יום · ד"א כנגד ע' ימים טובים שנתן הקב"ה לישראל שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג · וראש השנה · ויום הכפורים וחג שבועות שנים וחמשים שבתות יש בשנת החמה הרי ע' · ד"א כנגד (צב) ע' שמות שיש לו להקב"ה · ע' שמות שיש לישראל · ע' שמות לתורה · ע' שמות לירושלים · ד"א כנגד [א] ע' שנה שחיסר אדם משנותיו ונתן לדוד בן ישי · לפי שראוי היה לחיות אלף שנים שנאמר (שם ג) כי ביום אכלך ממנו מות תמות [ב] ויומו של הקב"ה אלף שנים שנא' (תהלים צ) כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור ואשמורה בלילה · שניהם מלאים שאדם ונח שניהם קבלו מצות והיו צדיקים הוי סולת בלולה בשמן למנחה · כף אחת וגו' כנגד עשרה מאמרות שנברא בהם העולם וכנגד עשר ספירות בלימה · וכנגד עשרה דורות מאדם ועד נח · וכנגד עשרה דורות מנח ועד אברהם · וכנגד עשרת הדברות · וכנגד עשרה שליטים שבאדם · (מב) וכנגד עשרה תולדות שבתורה · וכנגד עשרה נסים שנעשו לאבותינו במצרים ועשרה נסים על הים · וכנגד (צג) עשרה בריתות האמורות בפרשת מילה · מלאה קטרת כנגד המילה הכתוב מדבר שבשעה שמלו ישראל במצרים שנא' (יחזקאל טז) ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי (צד) היה ריח הדם והערלה ערב לפני הקב"ה כבשמים וכן כשמלן יהושע כמו כן היה ערב לפני הקב"ה ועל זו נאמר (שיר ד) אלך לי אל הר המור זו מילה של מצרים שעשו מן הערלות הר מפני שהיו כולן צריכין לימול והיה ערב לפני הקב"ה כריח מור דרור שהיה ראש הבשמים ואל גבעת הלבונה זו מילה של ביאת ארץ כנען שעשו מן הערלות גבעה כמה דתימא (יהושע ה) אל גבעת הערלות והיה ריחם ערב לפני הקב"ה כריח לבונה הוי מלאה קטרת · המור שהוא ראש לסמני הקטרת ולבונה שהיא אחרונה לסמני הקטורת הזכיר שניהם בפסוק · פר א' בן בקר כנגד (שמות כד) וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים · איל אחד כנגד איל המלואים למשה היה למנה · כבש אחד כנגד שני תמידין את הכבש אחד תעשה בבקר וגו' · שעיר עזים אחד לחטאת כנגד שעיר המשתלח שנושא את עונות ישראל · דבר אחר פר אחד בן בקר הרי כאן שלשה מיני עולה כנגד שמים וארץ וים · כנגדן נברכו שלשה אבות אברהם יצחק ויעקב · והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ושמתי את זרעך כעפר הארץ וכחול אשר על שפת הים ושעיר עזים כנגד התורה שנאמר בה (דברים לב) כשעירים עלי דשא (צה) ללמדך שכל העולם לא נברא אלא בזכות התורה · ד"א למה הקריבו מג' מינין עולה כנגד נח שלקח מכל הבהמות והקריב עולות שנא' (בראשית ח) ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור ויעל עולות במזבח ולמה לא הקריבו עופות לפי שאין עניות במקום עשירות למה שעיר לחטאת לפי שנח לא הקריב אותן עולות אלא לכפר על קללת הארץ כמה דתימא (שם) וירח ה' את ריח הניחוח ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם וגו' · ד"א למה ג' מיני עולה ואחד לחטאת כנגד ארבעה טבעים שברא מהם הקב"ה העולם הג' הם עליונים זה למעלה מזה והרביעי הוא התחתון הכבד שבכולן ואלו הן (צו) הארץ היא הכבידה שבכולן וכנגדה נעשה השעיר · המים למעלה מן הארץ האויר שממנו נוצר הרוח למעלה מן המים והאש למעלה מן האויר שהאש קלה מכולם שהוא עולה עד לרקיע וסימן לדבר כשהשלהבת נעקרת מן הגחלת פורחת והולכת היא למעלה וכן אמרו שהאש סובבת כל העולם כולו למעלה עד לרקיע וכנגד האש והרוח והמים שהם עליונים נעשו שלשה מיני העולה · ולזבח השלמים בקר שנים (מג) כנגד ב' מזבחות שעשה יעקב אחד בבית אל ואחד בבאר שבע (מד) אילים חמשה (צז) כנגד איתני עולם חמשה (מה) ואלו הן בני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע כולם חמשה · עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה כנגד המזבח ארכו חמש אמות ורחבו ה' אמות · ד"א כנגד ה' הרגשות וה' מורגשות · זה קרבן וגו' שהוא אומר בסוף כל קרבן נשיא ונשיא לומר לך כיון שהקריבו על הסדר הזה התחיל הקב"ה לקלס את קרבנם ואומר זה קרבן כל אחד ואחד · זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו וכי ביום שנמשח נעשה כל חנוכת המזבח והלא עד מלאת שנים עשר יום לא נגמרה חנכת המזבח אלא בא הכתוב ללמדך שכל השבטים הם שוים וחביבים כולם כאחד לפני הקב"ה שהעלה עליהם הכתוב כאלו ביום ראשון הקריבו כולם לקיים מה שנאמר (שיר ד) כולך יפה רעיתי ומום אין בך: יג זאת חנכת המזבח (צח) יכול שהוא נמשח מעתה ת"ל זאת

עול

מסורת המדרש א פדר"א פרק י"ט · ילקוט בראשית רמז מ"א · ב ב"ר פרשה ח' ופרשה י"ט · לעיל פ' ה' · תנחומא סדר וילך · מדרש שמואל פ' ה' ·

חדושי הרש"ש

בסוטה שם: (מב) וכנגד עשרה תולדות שבתורה · בקאנקארדנציא מונה שנים עשר: (מג) כנגד ב' מזבחות שעשה יעקב אחד בבית אל ואחד בבאר שבע הן מצאנו שגם בשכם הציב מזבח (וישלח ל"ג י"ט) ולולי דמסתפינא הייתי מגיה א' בשכם ואחד בבית אל כי בבאר שבע לא כתיב שבנה מזבח רק ויזבח זבחים (ויגש מו) אח"ז ראיתי ברש"י בלק פסוק את שבעת המזבחות חשב שם שנים ליעקב אחד בשכם ואחד בבית אל: (מד) אילים חמשה כנגד איתני עולם חמשה כו' · כי אל לשון חוזק כמו ואת אילי הארץ (יחזקאל י"ז): (מה) ואלו הן ובני זרח כו' ודרע כולם חמשה כצ"ל כי כן כתיב בד"ה א'

חדושי הרד"ל

המסדר ר"מ דרשן (ועיקר כוונת הפייט נראה תכלית ע' יום עיין ב"ר פ"ק): (צב) ע' שמות להקדוש ברוך הוא כו' לישראל כו' לתורה · הכן מנויין באותיות דר"ע וקצתן חסרים לפנינו שם: (צג) עשרה בריתות האמורות בפ' מילה · ר"ל בפ' מילה עצמה בלוויים · ועוד ג' בריתות נאמרו שם אח"כ בפ' קיום המילה ולכן חושב בנדרים ל"א ב' י"ג בריתות: (צד) היה ריח הדם ערב כו' · כצ"ל: (צה) ללמדך שכל העולם לא נברא כו' · שהשלשה אלו שמים וארץ וים הן חלקי כלל העולם: (צו) הארץ הכבדה שבכלן · וממנה באים החטאים לאדם כי עפר הוא ולכן כנגדה שעיר לחטאת: (צז) כנגד איתני עולם חמשה · קרא איתני אפשר על שהיו חכמים האיתנים שבעולם או משום שדרשו בפ"ה דסנהדרין ובויק"ר פ"ט איתן זה אברהם כו': (צח) יכול שהוא נמשח עתה כו' · ספרי זוטא הובא בילקוט:

פירוש מהרז"ו

ד' ול"ט: שהיו לתרח · והזכרון על אברהם שאז נולד כמ"ש ויחי תרח שבעים שנה ויולד את אברם ואגב זכר גם את קינן שהוליד לע' שנה: שבכו את יעקב · לכבוד יעקב ובניו לשם ולפאר בעולם ולזכות גדול למצרים: וראש השנה · יום אחד וכן חג השבועות יום אחד הרי י"ח ימים טובים ונ"ב שבתות: ויומו של הקב"ה · עי' ב"ר פר' ח' סימן ב' מש"ש: קבלו מצות · מהש"י בנבואה וזהו סולת בלולה בשמן על המעט שעשו וכמ"ש בסימנים הקודמים · ומ"ש למנחה הוא על שם רוה"ק והנבואה כדלעיל בסימן י': כף אחת · עשרה זהב כנגד יו"ד מאמרות בראשית א' אבות פרק ה' וכנגד עשר ספירות בראש ספר יצירה יו"ד דורות מאדם ועד נח בראשית ה' ומנח ועד אברהם בראשית יו"ד · יו"ד דברות שמות כ' יו"ד שליטים קהלת ז' י"ט וחושב היו"ד דברים בקה"ר והחכמה תעוז וגו' מעשרה שליטים ועי' ויק"ר פר' ד' סימן ד': יו"ד תולדות שבתורה · ול"ע שכתוב בתורה י"ב תולדות וא' במגילת רות ולעיל פר' ב' סימן ט"ו איתא וז"ל אתה מוצא י"ב תולדות כתובים ועי' שמ"ר פר' למ"ד סימן ג' וכן בב"ר פר' י"ב סימן ו' וא"כ ל"ע למה אמר כאן יו"ד תולדות שבתורה אך בב"ר פר' י"ב סימן ו' וכן בשמ"ר שם איתא כל תולדות שבמקרא חסרים לבד שנים מלאים ולזה רמז כאן במ"ש שניהם מלאים כף אחת עשרה זהב שרומז על שני תולדות שהם מלאים במ"ש שניהם מלאים ועוד יו"ד תולדות שרומז במ"ש עשרה זהב רק השני תולדות שכתובים אצל עשו חדא חשיב להו שאינו חושב תיבות של תולדות אלא המקומות שכתוב בהם וכמ"ש בהדיא לעיל פר' ב' שם יצחק עשו יעקב ועוד איתא שם יו"ד תולדות לענין בריאת עולם ויתכן שלזה כוון כאן מה שזכר יו"ד תולדות נמצא דכאן חסר וצריך להשלים ממקומות אחרים ודו"ק: (ושמעתי מהרב הגדול וכו' מוה' אלי' פרן ז"ל מ"ץ מווילנא שחושב כאן יו"ד דברים של יו"ד יו"ד והמה מרומזים במ"ש כף אחת כף בגי' מאה עשר פעמים עשר): עשרה נסים · אבות פרק ה': שעשו מן הערלות הר · שהר הוא גדול מהגבעה ע"כ במצרים שמלו כולם היו יותר מאשר היו בימי יהושע שהרי לא נגזרה גזירת מרגלים על אותם שהיו פחותים מעשרים שנה והם היו מן המולים במצרים ושבט לוי שהיו נימולים במצרים ונכנסו כולם כמ"ש לעיל פר' ג' סימן ז' על כן דימה אותם של יהושע לגבעה ועי' לעיל פר' י"א סי' ג' אות חרבו על יריכו ושמ"ר פר' י"ט סימן ה': המור שהוא ראש · היינו בסדר שאמר כתוב קח לך בשמים ראש מר דרור הוא המור שהוא בשמים ראש על שריחו ראש לכל הריחות וזה כתוב בבשמים של שמן המשחה ובסמוך לו אצל סמני הקטורת חושב שם לבונה זכה בסוף כל הבשמים הרי מור הוא ראש הבשמים ולבונה הסוף וזהו שניהם מלאים: איל מלואים · שמות כ"ט ויקרא ח' כ"ט: את הכבש אחד · שמות כ"ט ל"ט: והרביתי את זרעך · בראשית כ"ו ד' · ושמתי את זרעך שם כ"ח י"ד · וכחול אשר על שפת הים שם כ"ב י"ז: כשעירים עלי דשא · בתורה מדבר כמ"ש שם בריש דקרא יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי ושעיר מלשון שעירים ע"פ מדת ממעל: אלא בזכות התורה · ועל כן היא כמטר וכטל וכרוח שהכל בזכותה ומכחה והרי בא ללמד שהמטר וטל ושעירים באו ללמד על התורה כנ"ל ונמצאו למדים ממנה שבאים בזכותה מדה י"ב: שאין עניות במקום עשירות · לעיל פר' זו בסוף סימן י"ח: אלא לכפר · והשעיר בא תמיד לכפר: ארבע טבעים · הם הארבע יסודות אש רוח מים עפר מלמעלה למטה ובמדרש חושב מלמטה למעלה: ובנגדה נעשה השעיר · שהוא נמוך למטה מכולם: ג' מיני עולה · פר גבוה מכולם כנגד האש שהוא למעלה מהכל והאיל למטה מן הפר ולמעלה מן הכבש כנגד האויר והכבש למטה מן האיל ולמעלה מן השעיר כנגד המים: אחד בבית אל · בראשית ל"ה ואחד בבאר שבע בראשית מ"ו א': בני זרח · וכמ"ש בס"ע סוף פרק כ"א שהיו נביאים במצרים והם הנזכרים בד"ה א' ב' ו' ובני זרח זמרי ואיתן וגו' וכמ"ש מ"א ה' ויחכם מכל אדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל וגו' כמ"ש לקמן פר' י"ט סי' ג' ועי' ויק"ר ריש פר' ט': יג וכי ביום שנמשח · כמ"ש בפרשה זו ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו הרי שמשח אותו ביום שהוקם וכתוב שם ויקריבו הנשיאים את חנוכת המזבח ביום המשח אותו ושם פירושו על שהביאו לפני המזבח כלם ביחד שעל זה אמר להם נשיא אחד ליום וגו' וכאן אחר ההקרבה אמר ג"כ בלשון זה זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו והרי ההקרבה במזבח היה בי"ב ימים כל אחד ביומו: כולך יפה רעיתי · לעיל פר'

מתנות כהונה

[קינן בדור אחר גרסי']: שבכו את יעקב גרסי']: ונתן לדוד כו' · לפי שהראה הקב"ה לאדם דור ודור ופרנסיו ראה דוד חייו חקוקים ג' שעות ונתן לו אדם ע' שנה משלו ועי' בילקוט בפסוק זה ספר תולדות אדם: עשר ספירות גרסינן · ומשנה היא בספר יצירה: י' שליטים · עיין במדרש קהלת בפסוק החכמה תעוז לחכם וגו': ה"ג שבעה שמלו ישראל · ועיין זה במדרש חזית בפסוק אלך לי אל הר המור: ה"ג ולמה לא הקריבו עופות לפי שאין עניות כו' · כך הגיה באות אמת והוא כפתור ופרח: לכפר על קללות הארץ · וכן חטאת באה לכפרת עון: ה"ג שברא מהם הקב"ה העולם השלשה כו' · וכן אמרו בעלי הטבעיים שהאש כו': ה"ג וכנגד האש והרוח ומים: ה' הרגשות · ה' חושים שבהם אדם מרגיש הכל וכן חוש הראות · וחוש השמע · וחוש הריח · וחוש הטעם וחוש המישוש: וה' מורגשות · הם הדברים הפועלים ההרגשות שאין הרגש בלי מורגש דרך משל אין רואה בלי נראה ואין שומע בלי נשמע וכן כולם: כאילו ביום

ראשון

ידי משה

עד פרשתו של נחש · פי' ע"ד שאמר לעיל בב"ר ויאמר ה' אלהים אל הנחש שדנו בשנים' וא"ת יש בו אחד יותר דכתיב והייתם כאלהים זה אינו קדש ורמז זה בכאן בשבעים שקל פי' שילא מן נח ע' סנהדרין ואתיא כמ"ד שסנהדרין רק ע' ולא ע"א: ד"א כנגד ע' ימים טובים וקחשיב לר"ה רק ליום אחד ע"ד דאי' במס' עירובין בפ' ג' משנה ז' וז"ל ר"י אומר ר"ה שהיה ירא שמא תתעבר מערב אדם ב' עירובין ולא הודו לו חכמים שלר"י ראש השנה ב' ימים משום ספיקא דיומא א"כ אחד מהם חול אבל לרבנן שניהם קדושים ושמעתי מפי אדוני אבי זכרונו לברכה שאמר משם אדוני אביו זקנו הגאון מהרש"ל ז"ל שרש"י לטעמיה לפי דאיתא שע' סנהדרין

הם

יפה תואר

שבכו את יעקב · וקשה מאי ענין זה לזה וגם בב"ר איתא שלכך היה בין אגרת לאגרת ע' יום דהיינו אגרת של המן היה בי"ג בניסן ושל מרדכי בכ"ג בסיון כנגד ע' יום שעשו מצרים חסד ק' ג"כ בפשיטות מה פשע ישראל בזה שינטערו כנגדם ושמא הוא ע"ד שאמרו בפ"ק דב"ב וחסד לאומים חטאת לישראל וק"ל:

כנגד

עוד אינו נמשח מעתה אומר אני (מו) לא ימשח לימות המשיח אבל לעתיד לבא אמר זאת חנכת המזבח אחרי וגו' עוד אינו נמשח לע"ל · (ק) וכה"א זאת משחת אהרן ומשחת בניו יכול שהם נמשחים מעתה ת"ל זאת עוד אין נמשחים · אדין אני אומר לא ימשחו לימות המשיח אבל ימשחו לע"ל ת"ל זאת אינם נמשחים לעולם לע"ל ומה אני מקיים אלה שני בני היצהר זה אהרן ודוד זה מבקש כהונתו וזה מבקש מלכותו אהרן מבקש כהונתו ודוד מבקש מלכותו · ביום המשח אותו (קא) ביום שנמשח בו ביום הקריבו אתה אומר ביום שנמשח בו ביום הקריבו או לא בא ללמד אלא ביום שנמשח בו זכו הכהנים לקבל מתנות (מז) כשהוא אומר (ויקרא ז) אשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אותם [א] ואמר ר' שמעון מנין שמפרישין היו ישראל מתנות כהונה מהר סיני ולא זכו אהרן ובניו בהם עד שנמשחו בשמן המשחה ת"ל אשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אותו הא למדנו שביום שנמשח המשכן בו ביום זכו הכהנים לקבל מתנות הא מה ת"ל ביום המשח אותו ביום שנמשח בו ביום הקריב נחשון קרבנו אי ביום המשח אותו (מח) יכול קודם שנמשח הקריב נחשון ת"ל זאת חנכת המזבח ביום המשח אותו אי אחרי המשח אותו יכול לאחר זמן ת"ל ביום המשח אותו הא למדנו ביום שנמשח בו ביום הקריבו הנשיאים ולאחר שנמשח מאת נשיאי ישראל [ב] מגיד הכתוב שכשם ששוו כלם בעצה אחת כך שוו בזכות ר' שמעון אומר מה ת"ל מאת נשיאי ישראל (מט) מלמד שנתנדבו מעצמן והיה קרבן כולן שוה כארכן כך רחבן כך משקלן ולא הקריב אחד מהן יותר על חבירו שאילו הקריב אחד מהן יותר על חבירו (קב) לא היה קרבן אחד מהן דוחה את השבת אמר להם הקב"ה אתם חלקתם כבוד אחד לחבירו ואני חולק לכם כבוד שתקריבו ביום שבת שלי כדי שלא יהא הפסק בקרבנכם · [ג] קערת כסף שנים עשר הן שנתנדבו ולא אירע בהם פסול · אמר רבי יודן והלא קערה אחת ומזרק אחד וכף אחת הקריבו ביום המשח אותו מה ת"ל קערות כסף שתים עשרה מזרקי כסף שנים עשר כפות זהב שתים עשרה אלא העלה עליהם הכתוב כאלו כולם הקריבו ביום ראשון (נ) וכאלו כולם הקריבו ביום אחרון : **יד** שלשים ומאה הקערה האחת כסף כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות וכי אין ידוע שאלפים וארבע מאות הן למה צריך הכתוב לומר משקלן בכלל לומר (נא) יכול בזמן ששקלן בבת אחת היו יתרים ובזמן שהיה שוקלן אחד אחד היו חסרים לכך צריך הכתוב לומר כל אחד ואחד משקלו ומשקל כולן בבת אחת שלא פחתו ולא הותירו · בשקל הקדש [ד] למה נאמר לפי שהוא נאמר קרבנו קערת כסף אחת וגו' אין לי אלא מזרק שנתפרש בו בשקל הקדש קערה מנין ת"ל כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקדש למה צריך לומר בהן קערה האחת מזרק האחד אלא מלמד [ה] שהיו מקדשים את הנופל לתוכן ונפסלין אחר כן בטומאה ובלינה וכן הוא אומר (שמות כה) קערותיו וכפותיו וקשותיו ומנקיותיו אשר יוסך בהן בהן היו מנסכים והלא כבר נאמר ואת קשות הנסך ומה אני מקיים אשר יוסך בהן אלא מלמד שהיו מקדשים את הנופל לתוכן ונפסלין בטומאה ובלינה :

טו (קג) כפות זהב שתים עשרה וכו' למה נאמר לפי שהוא אומר כף אחת עשרה זהב ואין אתה יודע אם היא של זהב ומשקלה של כסף או היא של כסף ומשקלה של זהב כשהוא אומר כל זהב הכפות עשרים ומאה הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון ומעלים על כל אחד ואחד שהקריב שנים עשר כפות והן הן שנתנדבו ולא אירע בהן פסול : **טז** כל הבקר לעולה שנים עשר פרים [ו] למה נאמר לפי שהוא אומר פר אחד בן בקר ואיני יודע אם כשר לעולה או לאו לפי שלא נאמר לעולה אלא בכבש ומנין שכשרו כולן לעולה לכך אמר כל הבקר לעולה מגיד שכולם כשרו לעולה ומעלין על כל אחד ואחד כאלו הקריב שנים עשר פרים והם הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול · אילים שנים עשר כבשים שנים עשר הטיל הכתוב לאילים בין פרים לכבשים לומר מה פרים וכבשים שנתפרש בהן לעולה כשרו כולם לעולה אף אילים כשרו כולם לעולה ומעלים על כל א' וא' כאלו הקריב שנים עשר אילים ושנים עשר כבשים והם הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול :

יז וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים למה נאמר לפי שהוא אומר ולזבח השלמים בקר שנים מגיד שכולם כשרו לזבח השלמים או בקר שנתפרש בו כשר לזבח השלמים ואילים ועתודים וכבשים לא הוכשרו לזבח השלמים ת"ל וכל בקר זבח השלמים אם אינו ענין ללמד על הבקר תנהו ענין לאילים ועתודים וכבשים שכולם כשרו לזבח השלמים ומעלים על כל א' ואחד כאלו כולם הקריבו עשרים וארבעה פרים וששים אילים וששים עתודים וששים כבשים והם הם שהתנדבו ולא אירע בהן פסול : **יח** א"ר פנחס בן יאיר קערת כסף שתים עשרה מזרקי כסף שנים עשר כפות זהב שתים עשרה בקר שנים עשר אילם שנים עשר כבשים שנים עשר שעירים שנים עשר כנגד י"ב מזלות וכנגד שנים עשר חדשים לחמה ושנים עשר חדשים ללבנה וכנגד שנים עשר שבטים ושנים עשר נשיאים (קד) ושנים עשר מנהיגים בנפש ושנים עשר לחם הפנים על השלחן

מסורת המדרש א תורת כהנים פרשה לו פ' י"ח · ב ספרי כאן פיסקא כ"ג · ילקוט כאן · ג ספרי כאן פיסקא כ"ג · ד ספרי שם · ה חגיגה דף כ"ג · ספרי כאן פיסקא מ"ט · ו ספרי פיסקא נ"ז ·

חדושי הרד"ל

(ק) וכה"א זאת משחת אהרן יכול כו' · ת"כ ס"פ לו פי"ח : (קא) ביום שנמשח בו ביום כו' · ספרי כאן כך כו' ספ"ז הובא בילקוט : (קב) לא היה קרבן א' מהם דוחה שבת · כדמפורש אתם חלקתם כבוד א' לחבריכם כו' (ר"ל שדקדקתם שיהיה קרבן כלם שוה שלא יהיה לא' כבוד מרובה על של חבירו) ביום שבת שלא יהיה הפסק בקרבנכם · והוא סימן השלום והאחדות שביניהם בלי הפסק : (קג) כפות זהב י"ב לפי שה"א כו' · ספרי : (קד) י"ב מנהיגים כו' · עי' מ"כ · ונמנו באותיות

חדושי הרש"ש

ב' וכן בגמ' סנהדרין מ"ד ב' נפל טעות זה : (מו) לא ימשח לימות המשיח אבל ימשח לע"ל כו' כצ"ל · ועי' לעיל פי"ב וימשחם משיחה בעוה"ז ומשיחה לעוה"ב מגיד שבמשיחתן של אלו הוקדשו כה"ג לע"ל וכמש"כ שם · מכאן מוכח להדיא דלע"ל שבפה אין פירושו ימות המשיח כפי' ק"א בת"כ בפסוק זאת משחת כפי' הה' אלא כפי' הב' דלע"ל היינו בזמן בית שני : (מז) כשהוא אומר אשר צוה כו' ואמר ר"ס כו' ביום משחו אותם (כצ"ל) הא למדנו כו' הא מה ת"ל כו' · כ"ז מתירוצא הוא כמבואר למעיין ודלא כיד"מ ובספרי גירסא אחרת וע"ש בפי' ז"א : (מח) יכול קודם שנמשח הקריב נחשון ת"ל זאת כי אחרי המשח כו' אי אחרי כו' כצ"ל · ועי' לקמן ודברי המ"כ אינם מובנים : (מט) מלמד שנתנדבו מעצמן והיה קרבן כולן שוה כו' · ר"ל כל אחד מדעת עצמו כיון להיות קרבנותיו שוים לשל חביריו בין ברחבן ובין במשקלן : (נ) וכאלו כולם הקריבו ביום אחרון · זה יליף מדכתיב בסוף הפרשה זאת חנה"מ אחרי המשח אותו וכ"כ המ"כ לעיל פי"ג : (נא) יכול בזמן ששקלן בב"א היו יתרים ובזמן אחד א' היו חסרים כו' · עיין ברמב"ן · ועי' בספר הברית מאמר זיו"ן פכ"ב ותבין איך שע"פ טבע משקל אחד א' יחסר ממשקלם ביחד · ועוד יש לפרש עפ"י הסוגיא דמנחות פ"ח א' עי' רש"י שם ומ"ד מטה וז"ל דבשני מאזני יש בו יתר כ"ש מבשלם כו' ע"ש היטב וע"ע בפירושו שם כ"ת א' ד"ס והמעה ועי' בכריתות ה' א' בהא דקמן בשם דאמרה תורה לנביאו למאלין ול"ע בכ"ז :

מתנות כהונה

ראשון וכו' · ע"ל סדר ויקרא פ' ח' : מעתה · מכאן והלאה : אדין · כמו עדיין : שני בני היצהר · פ"ה זכריה ד' משמע שנמשחו בשמן המשחה שלפיכך קרא אותם בני היצהר כד"א תירוש ויצהר וכמו שפי' שם הרד"ק שמדבר בזרובבל ויהושע הנמשחים בשמן המשחה : יכול קודם כו' · וביום שנמשח הקריב קודם המשיחה : ת"ל זאת כו' · משמע שהמשיחה היא עיקר מלאכת היום והחנוכה היתה ג"כ ביום ההוא : [שנתנדבו מעצמן גרסי'] : כארכן כך רחבן · הקערות והמזרקות והכפות : [ה"ג וכי אין ידוע : ה"ג למה צריך הכתוב לומר משקלן בכלל] : היו יתרים · עיין בפירש"י בסדר הזה : כל אחד ואחד משקלו גרסינן · ופי' משקל כל אחד ואחד בפרט : ה"ג יוסף בהן בהן היו מנסכים ועיין כל זה בספרי : שהקריב י"ב · כאלו הקריב : והן הן כו' · זה עוד טעם למה כולן כולם יחד ואומר כפות שתים עשרה כדלעיל גבי קערות : [שנתנדבו ולא אירע גרסינן] : י"ב מנהיגים בנפש · בספר יצירה בפרק חמישי קחשיב להו ב' ידים ב' רגלים ב' כליות טחול כבד מרה המסס קיבה קורקבן · ור' סעדיה גאון ביארם באורך בספר

פירוש מהרז"ו

פר' י"ג סימן ח' ט' : מעתה אני אומר · פי' שלפי זה עדיין הייתי יכול לומר כך : עוד אינו נמשח · לעיל פר' י"ב סימן ע"ו ספרי שם : זאת משחת אהרן · ויקרא ל"ב ת"כ וילקוט פסוק זה : אלה שני בני היצהר · וס"ד העומדים על אדון כל הארץ ויצהר הוא שמן והיינו יכולים לפרש שעומדים ומבקשים שימשחו אותם לעתיד אך לפי מה שדורש כאן בהכרח פי' שמבקשים שיחזרו להם כהונה לאהרן ומלוכה לדוד ואינם צריכים עוד משיחה לעתיד וכמ"ש ילקוט זכריה ד' על זה הפסוק בשם תו"כ ועי' לקמן פר' י"ח סימן ע"ז ועי' בילקוט ועי' איכה רבתי דף ס"ח א' מעשה בדואג בן יוסף ואבות דר"נ פרק ל"ד וספרי כאן : ביום שנמשח בו זכו · כי תיבת משיחה יש בו ב' משמעות א' משיחת שמן ב' אכילת בשר מילואים כמ"ש ויקרא ז' ל"ה זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי ה' אשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אותם ומ"ש בר"ד משחת אהרן ומשחת בניו פי' אכילת בשר קדשים ומשחת פי' גדולה כמ"ש בתרגום דא רבות וא"כ מ"ש כאן ביום המשח אותו על אכילת בשר מילואים אלא שזה אנו דורשים מפסוק אשר צוה וגו' וא"כ בהכרח שפסוק של כאן ביום המשח אותו בא ללמד על ההקרבה : ששוו כולם בעצה · שהרי היו קרבן כלם שוה וזמן אחד הביאו וא"כ נצטווה להקריב כל אחד ביומו וא"כ היל"ל מאתם למה אמר מאת נשיאי ישראל לזה דרש שבא להשמיענו עוד ששוו בזכות ובכבוד נשיאי בני השפחות כמו נשיאי בני הגבירות עי' ספרי ובמפרש שם : שהתנדבו מעצמם · ולא משל שבטם וכמ"ש פר' י"ג סי' ז' אלא נחשון : שאלו הקריב אחד יתר · שעל שהיו שוים נחשב להם שהקריבו יחד בכל יום ונחשב לקרבן ציבור שדוחה שבת אך אם היה אחד מוסיף על חבירו היה נחשב לקרבן יחיד ולא היה דוחה שבת ולא היה אפשר לומר שדומה כאלו הקריבו בשבת כלם וכן לא ביום אחר כך נראה לי בס"ד : ביום המשח אותו · הוא יום הראשון שבו הקריב בו אלא נחשון ואיך אמר ביום המשח אותו כפות זהב שתים עשרה : כאלו כולם · לעיל פר' י"ג סימן ט' : **יד** היו יתרים וכו' היו חסרים · דרך השוקלים במשקל גדול ליתן הכרעה ושוקל יחד וכשצריך אח"כ לחלק למשקלים קטנים בהכרח שיחסר כידוע מטעם שאין המאזנים מלומלמים והמשקולות אינם מדוקדקים שאין זה ביכולת אנושי כמ"ש חז"ל אי אפשר לצמצם אך כאן בשקלי קודש היה בעזר אלהי ככל כלי הקודש שהיה הכל בצמצום ודקדוק נפלא וכל הענין בספרי : קערה מנין · לעיל פר' י"ג סי' י"ג : מקדשין את שנופל לתוכן · ונעשה דבר אחד עם הכלי ונתקדש כמו הכלי : **טו** אם היא של זהב · לעיל פר' י"ג סימן י"ג : לעולה אלא בכבש · לעיל פר' י"ג סימן י"ג : **טז** מה פרים וכבשים · שלעיל אצל כל נשיא כתוב לעולה אצל כבש וכאן כשכללם ביחד כתיב לעולה אצל הפרים הם הבקר הרי האילים שכתוב בין הפרים והכבשים ללמוד סתום מן המפורש ומ"ש שמעלין על כל אחד שמאחר שמפורש מה שהקריבו כל הנשיאים כל אחד בפרט למה הוצרך לכתוב הכלל שביחד הם י"ב ושאר הכללים הכל מיותר אלא לדרוש שכל אחד הקריב הכל : **יז** שכולם כשרו לשלמים · לעיל פר' י"ג סימן י"ג : אא"ע ללמד על הבקר · שכבר מפורש אצל כל נשיא ולזבח השלמים בקר וכאן מיותר היבת שלמים לדרוש מדה כ' אח"ע · ונ"ע שלא נכתב כן גם אצל העולה בסימן הקודם והיינו דורשים ג"כ על פי מדה כ' ודרשה זו חסר בספרי וגם לעיל פר' י"ג סימן י"ג ג"כ חסר : **יח** רפב"י · וכן לעיל פר' ז' ריש סימן י"ב ג"כ רפב"י : קערות כסף י"ב · הוסב ז' פעמים י"ב כנגד ז' פעמים י"ב ונ"ע למה כפל בתורה

כפות

ידי משה

סס נג: ע' ימים טובים וא"כ ג"כ נגן סס"ל שני ימים של ר"ה קדושים אלו לאשעשם סס"ל שסנהדרין סס [ס"א אבל בז"י סס] רק ע' ולכן ג"כ ש"ט טב"ה רק יום אחד קדוש ובני ממום מצות מספק ד"י"א ודי"ק ער"ע רפב"י ס' : בשהוא אומר וכו' · כל זה קושיא עד לא מה ת"ל ביום משחו וכו' : שאלו הקריב אחד מהם יותר על חבירו לא היה קרבן אחד מהם דוחה שבת · פי' שהיה מפסיק המקדש

שסעלה הכתוב כאלו כולם הקריבו ביום ראשון וכאלו כולם הקריבו ביום אחרון וא"כ מגה זה היה נחשב [כקרבן] ציבור שדוחה את השבת אבל אם היה אחד מקריב יותר מחבירו אז א"כ לא היו נחשבים כאלו הקריבו ביום א' וא"כ היה רק קרבן יחיד ואינו דוחה שבת וד"ק : שהיו מקדשין את הנופל לתוך לדבר לתוכן היה דבר ס"ג קדש · ונפסלין אח"כ בטומאה

השלחן · כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות (נב) משנברא העולם ועד שהיה משה בן ל"ב שנה (קד) שהתחיל להורות לישראל במצרים אלפים וארבע מאות שנה · כפות זהב שתים עשרה שהם שקולים ק"כ כנגד ימי משה החסיד וכן (וכל) קרבן נפשות כנגד אלו · פרים כנגד מלכים · אילים כנגד נשיאים שעיר עזים כנגד רוזנים וסגנים ופחות · וכבשים כנגד פקידים (שמואל ב ח) והכרתי והפלתי · פרים של זבח השלמים כ"ד כנגד כ"ד ספרים וכ"ד משמרות כפרה על עשרים וארבעה אלף שמתו בבעל פעור · אילים ששים עתודים ששים כבשים ששים כנגד ששים רבוא (קה) וכנגד סוד שחשבונו ששים וכנגד ששים המה מלכות (נג) וכנגד בית שני שנבנה ששים על ששים (עזרא ד) רומיה אמין שתין פתיה אמין שתין (וכנגד) (קו) אלישע שימש לישראל ששים שנה וכנגד ששים עיר (דברים ג) כל חבל ארגוב ויצחק (קז) בן ששים שנה וכנגד אותיות שבכ"כ ששים שנא' (שיר ג) ששים גבורים סביב לה · קרבן כל נשיא ונשיא היה מן השלמים מן שלשה המינים ט"ו ט"ו כנגד פסוק יברכך ה' שהוא ט"ו אותיות כל מין ומין היה של ה' ה' כנגד אותיות ה' שיתר כל פסוק ופסוק על של חבירו ה' אותיות כיצד פסוק יברכך הוא של ט"ו אותיות · יתר עליו הפסוק יאר ה' ה' אותיות שהוא מן ך' אותיות · יתר עליו ישא ה' על פסוק יאר ה' ה' אותיות שהוא מן כ"ה אותיות ולפי שחותם ברכת כהנים שלום וישם לך שלום לכך הקריבו שלמים כנגדם · אילים ששים עתודים ששים כבשים ששים הרי ק"פ כנגד שנותיו של יצחק · זאת חנכת המזבח אחרי המשח אותו אי ביום המשח אותו יכול קודם שנמשח ת"ל אחרי המשח אותו מכאן אתה למד ביום שנמשח ואחר שנמשח התחילו הנשיאים להקריב: **יט** ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וגו' כתוב אחד אומר (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וגו' וכתוב א' אומר (שמות מ) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וגו' אי אפשר לומר ובבא משה שהרי כבר נאמר לא יכול משה אי אפשר לומר לא יכול משה שכבר נאמר ובבא משה וגו' הכריע כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה הענן שם לא היה נכנס משה לשם נסתלק הענן היה נכנס ומדבר עמו וכה"א (מ"א ח) ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה' מלמד שנתנה רשות למחבלים לחבל וכה"א (שמות לג) ושכותי כפי עליך עד עברי (נד) מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל וכה"א (תהלים צה) אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי כשישוב אפי יבואון אל מנוחתי · אל אהל מועד לדבר אתו [א] למה נאמר לפי שהוא אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד שומע אני מאהל מועד ממש ת"ל (שמות כה) ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת וגו' אי אפשר לומר מאהל מועד שהרי כבר נאמר מעל הכפרת ואי אפשר לומר מעל הכפרת שהרי כבר נאמר מאהל מועד באיזה צד נתקיימו שני כתובים הללו זו מדה בתורה ב' כתובים זה כנגד זה והרי הם סותרים זה ע"י זה יתקיימו במקומן עד שיבא כתוב אחר ויכריע ביניהן מה ת"ל ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו מגיד הכתוב שהיה נכנס משה ועומד באהל וקול יורד מן השמים כמין סילון של אש לבין שני הכרובים והוא שומע את הקול מדבר אליו מבפנים · לדבר אתו [ב] א"ר יהודה בן בתירה י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן (נה) וכנגדן נאמרו י"ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמר אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מבין שני הכרובים וידבר אליו ונועדתי לך ודברתי אתך · אשר אועד לך שמה · לדבר אליך שם · ביום צותו · את אשר יצוה · את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל (שם ו) ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים (במדבר ג) ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' אל משה בהר סיני (ויקרא א) וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר הרי י"ג מיעוטין מיעט אהרן לכולם · רבי יוסי הגלילי אומר בג' מקומות נאמר בתורה דבור למשה בארץ מצרים ובהר סיני ובאוה"מ בארץ מצרים מהו אומר ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים מיעט את אהרן בדברות ארץ מצרים · בהר סיני מהו אומר (במדבר ג) ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' אל משה בהר סיני מיעט את אהרן מדברות הר סיני · באהל מועד מהו אומר (שם) וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר מיעט את אהרן מדברות אהל מועד: **כ** ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו (קח) [ג] תני (דברים לד) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה

מסורת המדרש א ספרי כאן פיסקא נ"ח · ב שם · תורת כהנים פרשה ויקרא פ' ב' · מכילתא פרשה בא · ג תנא דבי אליהו זוטא פרק י' ·

חדושי הרש"ש

(נב) משנברא העולם ועד שהיה משה בן ל"ב שנה כו' אלפים וד' מאות שנה · עמש"כ בב"ר פכ"א אות א': (נג) וכנגד בית שני כו' רומיה אמין שתין פתיה אמין שתין · המפרשים לדניאל השתבש כי הכוונה לעזרא ו' ג' · האמת אגיד ולא אבוש שלא אוכל לכוון זה הפסוק עם המבואר במס' מדות פ"ד מ"ו ומ"ז · ואולי הוא ההדום דשתיה ובניה כדאיתא בב"ב ד' א' שנשו ממדה זו למדת המשנה: (נד) מיכן שנתנה רשות למחבלים לחבל וכה"א אשר נשבעתי באפי כו' כשישוב אפי כו' · פי' כי אף הוא אחד ממלאכי חבלה כמו דאיתא בפ' תמא ס"פ מ"א · ועי' בנדרים ל"ב א' ושבת כ"ה א': (נה) וכנגדן נאמר י"ג מעוטין כו' ביום דבר ה' את משה בהר סיני כצ"ל וכן לקמן בסמוך · ודע דקשה דסדי מרי

חדושי הרד"ל

באותיות דר"ע אות מ' ע"ש: (קד) שהתחיל להורות לישראל · כמדומה שצ"ל להראות לישראל · והמדרש דכאן חולק על מ"ש בשמ"ר פ"א ר"י ור"נ שהיה בן כ' או בן מ' באותה שעה: (קה) וכנגד סו"ד שחשבונו ס' · עמ"ש וכמדומה שט"ס הוא וצ"ל וכנגד ס"ר שחשבונו ס' והוא ר"ת ס' רבוא (ומ"ש תחלה ס' רבוא הוא פי' בגליון על הר"ת והיינו הך) וז"ש שחשבונו ס': (קו) אלישע שימש לישראל ס' שנה כצ"ל · והוא לשון סדר עולם רבא פ"ט הובא בילקוט מ"ב סי' י"ג: (קז) בן ס' שנה וכנגד אותיות שבכ"כ ס' שנא' ששים גבורים סביב לה (וכמ"ש במדרש שם): (קח) תני ולא קם כו' · ספרי וזאת הברכה שם

פירוש מהרז"ו

כפות זהב שתים עשרה ב' פעמים: אלפים ות' שנה · החשבון מצומצם וזה פרטו מבריאות עולם עד המבול אלף ותרנ"ו מהמבול ועד הפלגה ש"מ שנה ואז היה אברהם בן מ"ח שנה · וחיה עוד קכ"ז לתשלום קע"ה ואז היה יעקב בן ע"ו שנה במות אברהם כמ"ש כל זה בס"ע פרק א' ויעקב חיה קמ"ז הרי נשאר קל"ב עד מות יעקב ואז היתה יוכבד בת י"ז שנה שנולדה בבואם למצרים והיתה בת ק"ל שנה כשילדה את משה הרי עוד קי"ג שנה ול"ב של משה הרי בצמצום אלפים ות' שנה · אך מ"ש ל"ב שנה שהתחיל להורות במצרים כוון למ"ש ויגדל משה וגו' עד מי שמך לאיש שר ושופט עלינו משמע שהיה איש שר ושופט אלא שאמר מי שמך עלינו אך איני יודע מנין שהיה אז בן ל"ב שנה ועי' שמ"ר פר' א' סימן כ"ג וסימן ל' ותנחומא שם שינוי דעות בזה יש אומרים שהיה בן י"ב וי"א שהיה בן כ' וי"א שהיה בן מ' אך כאן בן ל"ב וצ"ע: קרבן נפשות כנגד אלו · הכוונה על פרים אילים וכבשים קרבן של נפשות בעלי חיים לבד קרבן של קערה ומזרק וכף שהם מן הדומם ומ"ש כנגד אלו פי' כנגד אלו שחושב פרים כנגד מלכים כמ"ש בסימנים הקודמים ושור מלך בבהמות וכמ"ש בתרגום אונקלוס בשירת האזינו על פסוק חמאת בקר וחלב צאן יהב להון ביזת מלכיהון ושליטיהון עם עותר דרברביהון: לכפר על כ"ד אלף · שצפו ברוה"ק שעתידים לפול בשיטים והקריבו קרבן שיהיה מיתתם כפרתם ולא יאבד לעוה"ב · וזה כלל גדול כי כל מספר שבתורה רומז מספרים אחרים כנגדו שמוה לו ע"פ מדה מנגד לשכר ולעונש ומ"ש אילים ששים כנגד חשבונות של ס' שבתנ"ך: סוד שחשבונו ס' · פי' שהס' הוא מורה על תיבת סוד ע"פ מדת נוטריקון כמ"ש סוד ה' ליראיו וכל הקרבת קרבנות אלו על פי סוד ה' שנגלה להם ברוה"ק ועל גילוי סוד זה וכדומה הקריבו: כנגד ששים המה מלכות · כמ"ש לעיל פר' ז' סימן יו"ד שפסל בהם ובחר בישראל: ששים עיר · והקריבו שיהיה לרצון לה' שיהיו יכולים לכבשם: שנותיו של יצחק · ג' פעמים ס' הם ק"פ כנגד ק"פ שנה שחיה יצחק ושנותיו של אברהם ויעקב כבר נכנס בחשבון אלפים ות' כנ"ל ואין צורך לחשוב שם של יצחק על כן עשו ליצחק רמז אחר: ת"ל אחרי המשח · עי' לעיל פר' זו סימן י"ג וכן הוא בספרי: **יט** כתוב אחד אומר · בת"כ בהתחלתו בברייתא דל"ב מדות מדה י"ג ב' כתובים מכחישים כתוב אחד אומר ובבוא משה הוא כאן בסוף נשא וכתוב אחד אומר ולא יכול משה לבא הוא בסוף תשא וס"ד כי שכן עליו הענן שאם לא היה כתוב כי שכן עליו הענן הייתי אומר שלא היה יכול לבוא באוה"מ כלל וא"כ הוא מכחיש לפסוק ובבא משה אל אוה"מ אך מאחר שכתוב כי שכן עליו הענן זהו הפסוק המכריע שמ"ש כאן ובבוא משה הוא בעת שלא שכן עליו הענן: רשות למחבלים לחבל · אם היה נכנס בעת ששכן הענן היו המלאכים מחבלים אותו וכמ"ש אצל הר סיני השמרו לכם עלות בהר וגו' עד אם בהמה אם איש לא יחיה וגירסת הת"כ שנתנה רשות למלאכים לחבל ע"ש ב' פעמים וכן צריך להגיהה כאן כי הענן משכן השכינה אינו מקום המחבלים כ"א מקום המלאכים ודייק מ"ש ולא יכול משה לבוא שפי' שלא היה רשאי כמ"ש ריש ויקרא לא אוכל עוד לצאת ולבוא יכול היה אלא שלא היה רשאי כמ"ש רש"י שם וכן כאן: ושכותי כפי · להגן עליך שלא יחבלוך: אשר נשבעתי באפי · בעת אפי שאז נתתי רשות למחבל וכמ"ש ישוב אפך ותנחמני: לדבר אתו למה נאמר · הרי כבר כתוב בסדר תרומה שמות כ"ה כ"ב ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת וגו' את כל אשר אצוה וגו' ולמה כתב כאן ובבא משה לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת וגו' על כן דורש שבא להכריע שכתוב אחד אומר וידבר ה' אליו מאוה"מ ויקרא א' א' והיינו מההיכל: יתקיימו במקומן · שלא לפרש בא"א חוץ מפשוטו עד שימצא הפסוק הג' המכריע שבוודאי יש פסוק ג' מכריע: מה ת"ל · תיבת מה נראה מיותר וצ"ל ת"ל ובבוא משה לדבר אתו וגו' שזהו ההכרעה שמ"ש שדיבר אתו מאוה"מ פי' שמשה בא אל אוה"מ והקול בא מעל הכרובים: כמין סילון · פי' כמין צינור עי' לעיל ריש פר' י"ב ופי' שבא אליו הקול בשביל מיוחד שלא נשמע לכאן ולכאן: י"ג דברות · צ"ע שהרי יש בתורה י"ח דברות שנאמרו למשה ולאהרן כמ"ש לעיל ריש פר' ב' וב"כ ואם הכוונה שכתוב בהם וידבר אינם אלא י"א ואם יחשוב גם אלו שכתוב בהם ויאמר יש עוד ז' ועי' ריש מכילתא וריש תורת כהנים ובספרי כאן · ועי' בבאורי הגאון באדרת אליהו ריש חקת ישוב לזה שאינו חושב רק הפרשיות שהיו לכל ישראל והם י"ג אך יש עוד חמשה פרשיות שהיה הדיבור רק להם לבד · הראני זאת המופלג הבקי מוה' יעקב בער מהורארנא: ובבא משה · היינו מ"ש כאן סוף נשא ואגב פסוק זה הובא כל הענין לכאן ובפסוק זה ג' מעוטים לדבר אליו מדבר אליו וידבר אליו ונועדתי לך שמות כ"ה כ"ב ב' מעוטים ונועדתי לך ודברתי אתך אשר אועד לך שמה שמות ל' פסוק ו' לדבר אליך שמות כ"ט מ"ב · ביום צותו ויקרא ז' ל"ח את אשר יצוה שמות ל"ד ל"ד את כל אשר אצוה אותך שמות כ"ה כ"ב שכבר הובא פסוק זה שיש בו שני מעוטים כנ"ל אלא דכאן מונה הציווים ויהי ביום דבר ה' אל משה שמות ו' כ"ח אלה תולדות אהרן ומשה במדבר ג' א' וידבר ה' אליו ויקרא א' א' עי' בת"כ הציווים ועי' בקרבן אהרן שם: בג' מקומות נאמר · פי' שבג' מקומות אלו דבר אתו כל הדברות ולא במקום אחר: ויהי ביום דבר שמות ו' כ': ואלה תולדות · במדבר א': **כ** ולא קם עוד

מתנות כהונה

בספר יצירה ובעל נפש יעיין שם או ר"ל י"ב דברים המשמשים הנפש עם הפה והושט ועיין במדרש קהלת בפסוק החכמה תעוז לחכם: שהתחיל להורות כו' · כי בצאת ישראל ממצרים היה מבריאת העולם שני אלפים ותמ"ח שנה ככתוב ריש ספר הקבלה להראב"ד ז"ל ובאותו פרק היה מרע"ה בן שמונים ככתוב בפ' וארא הוצא מהם מ"ח שנה וישארו לך ל"ב שנה הרי כשהיה בן ל"ב שנה היה שנת אלפים וארבע מאות: י"ב כו' · ז' פעמים י"ב כנגד ז"פ י"ב קחשיב: כנגד מלכים · י"ב מלכים כשרים עם רחבעם שאע"פ שלא כתב עליו ויעש הישר ג"כ לא כתב ויעש הרע כמו שכתוב אצל הרעים ומכל מקום בכאן אין כוונתו לכוון מספר י"ב רק הגדולים והחשובים נגד הגדולים והחשובים ולא לשמור תמונת המספר רק פרים נגד מלכים וכן לעולם הגדול והחזק נגד החשוב והחזק והקטן נגד הקטן: ס' רבוא · מספר ישראל היוצאים מארץ מצרים: סוד שחשבונו ס' · יש ליישבו בדוחק שנחשוב הסמ"ך רק חמשים כמספר קדמיו ואם לא לא ידענא מאי אידון ביה: אי ביום כו' · שכתוב בראש הפ' ועיין לעיל: כשישוב · נשבעתי באפי דרש בלשון נוטריקון: שומע אני מאהל מועד כו' · עיין כל זה בספרי פ"א ובספרא ריש פר' ויקרא: סילון של אש גרסינן ועיין בסוף הסדר: ה"ג בג' מקומות נאמר

ידי משה

או בליצה הואיל ונתקדש בנפילתו וק"ל: כפות זהב י"ב שהם ק"כ שקלים כנגד ימי משה החסיד · שהיו שנותיו ק"כ · שנה מה שהזכיר כאן גבי משה חסיד ולעיל בענין של כל יום הזכיר צדיק לפי שכאן כולל כל שכפות של כל יום ויום בהדדי לרמז על משה על כן מזכירו בשם חסיד שהוא במעלה יותר מן צדיק לכך

יפה תואר

ק"כ כנגד ימי משה החסיד · והוא ע"ד שאמר בשגם הוא בשר שמרומז על ימי משה שיהיה ק"כ שנה ולזה הזכיר ג"כ כאן לשון חסיד לומר מה שניצל גם בזכות משה דוקא ולא בשביל שאר יוצאי מצרים שהיו ג"כ צדיקים מפני שמשה זכותו גדול מכולן שזכה וזיכה את הרבים בתורתו לכך נקרא חסיד נל"ה ועיין מזה

כמשה בישראל לא קם אבל באומות העולם קם כדי שלא יהא פתחון פה לאומות העולם לומר אלו היה לנו נביא כמשה היינו עובדים להקב"ה ואיזה נביא היה להם כמשה זה בלעם בן בעור אלא הפרש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם ג' מדות היה ביד משה מה שלא היה ביד בלעם [א] משה היה מדבר עמו עומד שנאמר (דברים ה) ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך וגו' · ועם בלעם לא היה מדבר עמו אלא נופל שנא' (במדבר כג) נופל וגלוי עינים · משה היה מדבר עמו פה אל פה שנא' (שם יב) פה אל פה בו ובבלעם נאם שומע אמרי אל שלא היה מדבר עמו פה אל פה משה היה מדבר עמו פנים בפנים שנאמר (שמות לג) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ועם בלעם לא היה מדבר כי אם במשלים כמה דתימא (במדבר כג) וישא משלו ויאמר וגו' ג' מדות היו ביד בלעם מה שלא היה ביד משה משה לא היה יודע מי מדבר עמו בלעם היה יודע מי מדבר עמו שנאמר נאם שומע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה [ב] משה לא היה יודע אימתי הקב"ה מדבר עמו ובלעם היה יודע אימתי הקב"ה מדבר עמו שנא' ויודע דעת עליון משלו משל לטבחו של מלך שהוא יודע מה המלך מקריב על שלחנו ויודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו כך היה בלעם יודע מה הקב"ה עתיד לדבר עמו בלעם היה מדבר עמו בכל שעה שירצה שנאמר נופל וגלוי עינים היה משתטח על פניו ומיד היה גלוי עינים על מה ששואל ומשה לא היה מדבר עמו בכל שעה שירצה ר' שמעון אומר אף משה היה מדבר עמו בכל שעה שירצה שנאמר ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו מיד וישמע את הקול מדבר אליו: **כא** וישמע את הקול מדבר אליו (קט) יכול שהיה קול נמוך ת"ל את הקול קול לא נאמר אלא הקול הוא הקול המתפרש בכתובים ומה הוא הקול המתפרש בכתובים (תהלים כט) קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים קול ה' חוצב להבות אש קול ה' יחיל מדבר קול ה' יחולל אילות יכול שהיו שומעים אותו מבחוץ תלמוד לומר וידבר ה' אליו מאהל מועד · [ג] מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל כיוצא בו אתה אומר (יחזקאל י) וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה · יכול מפני שהיה קול נמוך ת"ל (נו) כקול שדי בדברו א"כ למה נאמר נשמע עד החצר החיצונה אלא כיון שהיה מגיע עד החצר החיצונה היה נפסק · (נז) (קי) רבי אליעזר אומר הרי הוא אומר (שמות כה) ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי עתיד אני להתוועד להם ולהתקדש בהם אימתי הרי זה יום שמיני שנאמר (ויקרא ט) וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם או אינו אומר אלא ליתן להם יעידה לדברות ת"ל ונועדתי לך לך היתה יעידה ולא היתה יעידה לכל ישראל אוציא את ישראל שלא כשרו לעלות בהר ולא אוציא את הזקנים שכשרו לעלות בהר · אוציא את הזקנים שלא נראו בדבר עם משה ולא אוציא את בני אהרן שנראו בדבר עם משה · אוציא את בני אהרן שלא נתועדו בדבר עם משה ולא אוציא את אהרן שנתועד בדבר עם משה ת"ל אשר אועד לך לך היתה יעידה ולא היתה יעידה לכלם אוציאם מן היעידה ולא אוציאם מן הדברות ת"ל ודברתי אתך אוציא את ישראל ולא אוציא את הזקנים אוציא את הזקנים ולא אוציא את בני אהרן אוציא את בני אהרן ולא אוציא את אהרן עצמו ת"ל לדבר אליך עמך היה הדבר ולא עם כולם היה הדבר יכול לא היו שומעין את הדבר אבל היו שומעין את הקול ת"ל (במדבר ז) וישמע את הקול מדבר אליו קול לו קול אליו אוציא את ישראל ולא אוציא את הזקנים אוציא את הזקנים ולא אוציא את בני אהרן אוציא את בני אהרן ולא אוציא את אהרן עצמו ת"ל קול לו אוציא את כולם ולא אוציא את מלאכי השרת שאין משה יכול ליכנס לרשותן למקומן עד שיקרא [ד] ת"ל קול לו קול אליו משה היה שומע את הקול ואין כל אלו שומעין את הקול (קיא) יכול היה הקב"ה מדבר עמו ולא היה קראו תחלה תלמוד לומר ויקרא אל משה וידבר הקדים קריאה לדבור [ה] דרך ארץ שלא ידבר אדם עם חבירו אא"כ קוראו תחלה הלא דין הוא נאמר באהל מועד דבור ונאמר בסנה דבור מה דבור האמור בסנה הקדים בו קריאה לדבור דכתיב (שמות ג) ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה אף דבור האמור באהל מועד הקדים קריאה לדבור · לא אם אמרת בדבר הסנה שהוא תחלה לדברות תאמר בדבר אוה"מ שאינו תחלה לדברות דבר הר סיני יוכיח שאינו תחלה לדברות והקדים בו קריאה לדבור לא אם אמרת בדבר הר סיני שהוא לכל ישראל תאמר אהל מועד שאינו לכל ישראל הרי אתה דן מבנין אב לא הרי דבר הסנה שהוא תחלה לדברות כהרי דבר הר סיני שאינו תחלה לדברות לא הרי דבר הר סיני שהוא לכל ישראל כהרי דבר הסנה שאינו לכל ישראל הצד השוה שבהם שהם דבר ומפי קדוש למשה הוא והקדים בו קריאה לדבור אף כל שהוא דבור ומפי קדוש למשה נקדים בו קריאה לדבור · אי מה הצד השוה שבהם שהם דבר ובאש ומפי קדוש למשה והקדים בהם קריאה לדבור אף כל שהוא דבר ובאש ומפי קדוש למשה נקדים בו קריאה לדבור יצא דבר אהל מועד שאינו באש תלמוד לומר ויקרא וידבר הקדים קריאה לדבור יכול לא היתה קריאה אלא לדבור זה בלבד ומנין לכל הדברות שבתורה ת"ל מאוהל מועד כל שהוא מאהל מועד נקדים בו קריאה לדבור יכול לא היתה קריאה אלא לדברות בלבד מנין אף לאמירות ולצווים א"ר שמעון (נח) ת"ל דבר וידבר לרבות אף לאמירות ולצווים יכול אף להפסקות ת"ל וידבר לדבור היתה קריאה ולא היתה קריאה להפסקות וכי מה הפסקות היו משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין והרי דברים ק"ו ומה אם מי שהוא שומע מפי הקב"ה ומדבר ברוה"ק צריך להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין עאכ"ו הדיוט מהדיוט · ומנין שכל הקריאות היו משה משה ת"ל ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה שאין ת"ל ויאמר אלא מלמד שכל הקריאות היו משה משה ומנין

מסורת המדרש א תדא"ר פרק כ"ח · ב תדא"ז פרק י' · ג שה"ש פ' ב' · ד יומא דף ד' · ה יומא שם · מכילתא יתרו ·

חדושי הרד"ל

שם : (קט) יכול שהיה קול נמוך כו' · ת"כ ויקרא פ"ב : (קי) רא"א הרי כו' · שם : (קיא) יכול היה הקב"ה מדבר עד סה"פ · רים ת"כ ויקרא ע"ש :

חדושי הרש"ש

אשר אועד לך שמה כתיבי אך בשמות למ"ד ו' והכ' שם ל"ו ועי' בס' ז"א שעמד בזה : (נו) ת"ל כקול אל שדי בדברו כצ"ל : (נז) רא"א הה"א ונועדתי שמה כו' עתיד אני להתוועד כו' · כ"ז הוא בת"כ ס"פ ויקרא ע"ש בק"א : (נח) ת"ל דבר וידבר לרבות אף לאמירות ולצווים · ר"ל שהיה לו לומר לדבר

מתנות כהונה

נאמר בתורה דבור למשה באהרן מצרים כו' · ופי' למשה לבדו וכדמפרש ואזיל למעט את אהרן וה"ג בת"כ בהדיא נאמר בתורה דבר למשה : [ה"ג אלו היה לנו נביא : ה"ג פה אל פה שנאמר פה אל פה אדבר] : ג' מדות היו ביד בלעם כו' · עיין בעקידה בפ' בלק : יכול שהיה קול נמוך · מפני שלא היה נשמע אלא עד אהל מועד כמו שפירש"י ריש פ' ויקרא : הקול · משמע הקול הידוע ממקום אחר : אלא ליתן להם יעידה גרסי' : יעידה · לשון וועד : להם יעידה · אף לישראל : בדבר · בדיבור : [ה"ג ולא אוציא את בני אהרן אוציא את בני אהרן ולא אוציא את אהרן עצמו ת"ל לדבר אליך] : ה"ג אי מה הצד השוה שבהם שהם דבור ובאש ומפי קדוש למשה והקדים בהם קריאה וכו' : ומפי קדוש הוא משה כו' · שלא נתגאה במה שנדבר עמו הקב"ה :

דחק

פירוש מהרז"ו

עוד נביא · הובא מאמר זה בילקוט סוף ברכה : פנים אל פנים · דיבור ברור בלא ספק ואם שומע ואינו מבין שואל ומברר לא כן הדיבור של משל שצריך פתרון הנמשל וכמ"ש יחזקאל כ"א ה' ואומר ה"א המה אומרים הלא ממשל משלים הוא ולא ידע בעצמו הנמשל עד שנאמר לו : משה לא היה יודע מי · מחמת שהיה נביאותו במדרגה העליונה מכל הנביאים וכמ"ש הראיני נא את כבודך ויאמר לא תוכל לראות פני כי לא יראני האדם וחי : משלו משל לטבחו · הכוונה שג' מדות שהיו לבלעם ולא למשה לא בעבור שהיה בלעם גדול ממשה חלילה לומר כן כ"א מחמת קטנותו כי הטבח יודע מענין סעודתו של מלך מה שאין יודעים השרים הגדולים ועכ"ז הטבח אינו שר וצ"ע שהתחיל בג' דברים וחשב בד' וההכרח מ"ש ג"ד היינו לר' שמעון : ובבא משה לדבר אתו · שכאשר רצה שידבר אתו היה בא הרי שהיה תלוי ברצונו של משה לבא והיה הש"י עושה כרצונו ומדבר אליו מיד : **כא** המתפרש בכתובים · ע"פ מדה י"ז שכל מזמור כ"ט מדבר במתן תורה כמ"ש בסוף המזמור ה' עוז לעמו יתן ולמוד מסופו : ולא היה יוצא · שרק אליו בא הקול מאוה"מ ולא בחוץ : להתוועד להם · להתראות להם ולהיות אתם ולא לדבר אתם : ולהתקדש בהם · היינו בנדב ואביהוא וכמ"ש ויקרא יו"ד פסוק ג' הוא אשר דיבר ה' בקרובי אקדש כמ"ש בת"כ וברש"י בחומש בשני המקומות : וירא כל העם · הרי שהתוועד אתם ואח"כ כתוב ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם לנדב ואביהוא וזהו ונקדש בכבודי ועי' ויק"ר פר' י"ב סימן ב' : יעידה לדברות · שמ"ש ונועדתי שמה לבני ישראל פי' שיתוועד עמהם לדבר עמהם : ונועדתי לך · שמות כ"ה כ"ב : שלא בשרו לעלות · כמ"ש שמות כ"ד א' עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים איש מזקני ישראל וכתוב שם והעם לא יעלו עמך : שנראו בדבר עם משה · כמ"ש ויקרא י"א וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר עליהם וכמ"ש ויק"ר פר' י"ג סימן א' לאמר אליהם לאלעזר ולאיתמר וכתוב ויקרא י"ז ב' דבר אל אהרן ואל בניו ולא כתוב כן על הזקנים : שלא נתועדו בדבר עם משה · שלא כתוב וידבר ה' אל משה ואל בני אהרן כ"א אל משה ואל אהרן : קול לו קול אליו · פירש רש"י ביומא דף ד' שהיה די שיכתוב לו וכתוב אליו למעוט אחר : מלאכי השרת · במקום הענן כמ"ש לעיל ריש סימן י"ע וכבר היו שם קודם בא משה ונתן טעם שהרי משה לא היה יכול לבוא בענן מקום מלאכי השרת עד שיקרא כמ"ש ויקרא אל משה מתוך הענן ויעל משה וכן שם ויבא משה בתוך הענן וא"כ יכול שהיו מלאכי השרת שומעים הדיבור עם משה : ויקרא אל משה וידבר · ויקרא א"א : אף דיבור האמור באוה"מ · ולמה הוצרך לפרש הרי אנו יכולים ללמוד מסנה : דיבור הר סיני מוכיח · שמות י"ט ויקרא אליו מן ההר לאמר : שהוא לכל ישראל · כלומר שבא להתראות לכל ישראל וליתן להם התורה דאל"כ גם באוה"מ היה לכל ישראל כמ"ש דבר אל ב"י וא"כ אין ללמוד אוה"מ מסיני והוצרך לפרש באוה"מ : הרי אתה דן מבנין אב · ולמה הוצרך לפרש באוה"מ וזה בנין אב משני כתובים ולד הפוה : אי מה הצד השוה · בא לפרוך הצד השוה שאין ללמוד אוה"מ מצד השוה שהרי אינו דומה לענין האש שלא היה באוה"מ וע"כ הוצרך לפרש : אלא לדברות בלבד · לפרשיות שנאמר בהם וידבר וכמ"ש ויקרא אל משה וידבר : מנין אף לאמירות · פרשיות שנאמרו באמירה ולציווים פרשיות שנאמר בהם ציווי וצ"ע שהרי אין ציווי בלא דבור או אמירה : להפסקות · הם הפרשיות הפתוחות או הסתומות שלא נאמר בהם וידבר ויאמר : ומה מי ששומע מפי הקב"ה · שדיבורו בעצמו נותן בינה באדם ומשה החכם מכל האדם ומדבר ברוה"ק יותר מכל הנביאים היה

צריך

יפה תואר

מזה כיפ"ת בנ"ד וק"ל : מלמד שהיה קול נפסק כו' עד לך היתה יעידה ולא לכלם כו' · יתכן שלהיות הקול נבואה שהיה במ"ת הנשמע לכל ישראל היה ענינו כי יצא השפע הנבואה מאת ה' בשיעור שיגיע לכל אחד חלקו כפי הכנתו כמ"ש הזקנים לפי כחן והבחורים לפי כחן והנה אח"כ שלא נשמע הקול לישראל רק למשה והיה הקול של מ"ת עצמו היה הענין שכל השפע ההוא שיצא מתחלה ונתחלק לכל ישראל זכה משה ונטלו זולת מה שהיה מגיע לחלקו מצד עצמו :

ידי משה

לכך הוא עדיף מן כל שנרמזים בכף אחד של כל יום ויום ודו"ק : ג' מדות היו ביד בלעם מה שלא היו ביד משה משה לא היה יודע מי מדבר עמו ובלעם היה יודע מי מדבר עמו שנאמר נאם שומע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה · פי' משה לא היה יודע אם הקב"ה בעצמו מדבר עמו או מלאך מדבר עמו משא"כ בלעם יודע שהקב"ה בעצמו מדבר עמו לפי דאיתא בזוהר ויהי אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה קודם שנימול אברהם דיבר עמו בלשון תרגום וכשמל עצמו דיבר עמו בלה"ק דכתיב וירא ה' אל אברהם ואי' שאין מ"ה מכירין בלשון תרגום וזה כוון המדרש שע"כ מכח זה ידע אשר מחזה שדי יחזה פי' שאיל והקב"ה מדבר עמו בל' תרגום ע"כ הוא ע"י הקב"ה בעצמו ולא ע"י

מלאך

רואים שהקב"ה בעצמו מדבר עמו שנאמר נאם שומע אמרי אל פי' דברי הקב"ה בעצמו וא"ת תלי' לז"א אשר מחזה

ומנין שעל כל קריאה וקריאה היה אומר הנני ת"ל (שם) ויאמר משה משה ויאמר הנני (נט) שאין ת"ל ויאמר אלא ויען הנני מה ת"ל ויאמר מלמד שעל כל קריאה וקריאה היה אומר הנני משה משה אברהם אברהם יעקב יעקב שמואל שמואל [א] לשון חבה ולשון זירוז ד"א משה משה הוא משה עד שלא נדבר עמו ומשה משנדבר עמו: **כב** מעל הכפורת אשר על ארון העדות למה נאמר לפי שהוא אומר להלן וידבר ה' אליו מאהל מועד יכול מכל הבית ת"ל מעל הכפרת אשר על ארון העדות אי מעל הכפורת יכול מעל הכפרת כולה ת"ל מבין שני הכרובים דברי ר"ע א"ר שמעון בן עזאי איני כמשיב על דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו · הכבוד שנא' בו (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' ראה חיבתן של ישראל להיכן גרמה להם הכבוד הזה המרובה (ס) דחק ליראות מדבר מעל הכפרת מבין שני הכרובים רבי דוסא אומר הרי הוא אומר (שמות לג) כי לא יראני האדם וחי בחייהם אינם רואים אבל רואים הם בשעת מיתתן וכה"א (תהלים כב) לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה [ג] ר"ע אומר כי לא יראני האדם וחי אף חיות הנושאות את הכסא אינן רואות את הכבוד א"ר שמעון בן עזאי איני כמשיב על דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו כי לא יראני האדם וחי אף מלאכי השרת שחייהם חיי עולם אינן רואים את הכבוד וידבר אליו ולא למלאכי השרת שהיו שם מגיד הכתוב שהיה יוצא הקול מפי הקב"ה כמין סילון לתוך אזנו של משה והמלאכים היו באמצע ולא היו שומעין אותו וכה"א (איוב לז) ירעם אל בקולו נפלאות הוי וידבר אליו:

סדר בהעלותך

פרשה טו א בהעלותך

פרשה טו א בהעלותך אנו מוצאין בהרבה מקומות צוה הקב"ה על הנרות ועל הדלקתן בשמן זית ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית וכה"א על המנורה הטהורה יערך את הנרות אף כאן בהעלותך את הנרות: **ב** זש"ה (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר אמר לו הקב"ה למשה לא בשביל שאני צריך לנרות הזהרתיך על הנרות אלא (א) לזכותם שנאמר (דניאל ב) ונהורא עמיה שרא וכתיב (תהלים קלט) גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה בא ללמדך שאינו צריך לנרות של ב"ו תדע כשאדם בונה בית עושה לו (ב) חלונות צרות מבחוץ ורחבות מבפנים כדי שיהא האור נכנס מבחוץ ומאיר מבפנים ושלמה שבנה בהמ"ק לא עשה כך אלא עשה חלונות צרות מבפנים ורחבות מבחוץ כדי שיהא האור יוצא מבהמ"ק ומאיר לחוץ שנא' (מלכים א ו) ויעש לבית חלוני שקופים אטומים להודיעך שכולו אור ואין צריך לאורם ולמה צוה אתכם לזכותכם (ג) לכך נאמר בהעלותך את הנרות הוי ה' חפץ למען צדקו ולא עוד אלא אם אתם זהירים להדליק את הנרות לפני אני מאיר לכם אורה גדולה לעתיד לבא לכך נאמר (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך: **ג** בהעלותך את הנרות · את מוצא (א) י"ב שבטים שהקריבו קרבנות לחנוכת המזבח שבט לוי לא הקריב כלום והיו מצירין ואומרים למה רחקנו מהקריב לחנוכת המזבח משל למלך שעשה סעודה והיה קורא אומניות היה אוהב אחד שאוהבו יותר מדאי לא קרא אותו עמהן היה מצר לומר שמא יש בלבו של מלך עלי כלום שלא זמנני בכל סעודות האלו כיון שעברו אותן ימי סעודה קרא אותו אוהב אמר לו לכל בני המדינה עשיתי סעודה ולך לעצמך אני עושה סעודה למה שאת אוהבי כך מלך ממ"ה הקב"ה את מוצא י"ב שבטים הקריבו לחנוכת המזבח וקבלן הקב"ה שנא' קח מאתם ושבטו של לוי לא הקריבו כיון שעבר חנוכת המזבח אמר הקב"ה לאהרן ולבניו כל השבטים עשו חנוכה ושבטך לא עשה לכך דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך ואח"כ קח את הלוים: **ד** ד"א בהעלותך את מוצא [ג] שנתקשה משה במעשה המנורה יותר מכל כלי המשכן עד שהראהו הקב"ה באצבע (ד) וכן בפרסות בהמה טמאה וטהורה שנא' (ויקרא יא) זאת החיה אשר תאכלו את זה לא תאכלו והראהו באצבע וכן בירח החדש הזה לכם וכן במנורה (במדבר ח) וזה מעשה המנורה מקשה זהב כלומר מה קשה היא לעשות שהרבה יגע בה משה כיון שנתקשה (ב) אמר לו הקב"ה

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה כ"ו · שמ"ר פרשה ב' · מדרש שמואל סוף פ' ט' · ב ספרי סוף בהעלותך פיסקא ק"ג · ילקוט שמות רמז של"ו · מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט תהלים רמז תרפ"ח · ג מכילתא פ' בא · מנחות כ"ט · חולין דף מ"ב · תנחומא שמיני · תו"כ פ' שמיני · ספרי כאן פיסקא ס"א ·

חדושי הרש"ש

ע' ק"א : (נט) שאין ת"ל ויאמר אלא ויען כצ"ל עי' בק"א איך שנעלם ממנו המדרש הזה ונכנס בדוחקים : (ס) דחק להיות מדבר מעל הכפורת כו' כצ"ל וכ"ה בת"כ :
(א) שנים עשר שבטים הקריבו לחנה"מ וקבלן הקב"ה שנאמר קח מאתם כו' · לכאורה זה נאמר על העגלות והבקר לא על קרבנות החנוכה · ואולי יכון המדרש לפי' הרמב"ן דהיו מביאין שקרבנות על העגלות והשם צוה את משה קח מאתם הכל כו' ע"ש : (ב) א"ל הקב"ה למשה טול ככר זהב כו' והוליאוהו

חדושי הרד"ל

(א) לזכותכם · עמ"ש שפי' כדי להעלות ולזכות אתכם · וכן מסיים לקמן לא אמרתי אלא לעלות כו' · אבל כאן נראה דלשון למען צדקו דרש · שרצה לצדק ולזכות אתכם (ועיין בויק"ר שציין שמ"כ) וכדר"ת בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות כו' לפיכך הרבה כו' (ואפשר ירמוז לשון לזכותכם לדרוש שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד · שע"י קיום התורה ומצות שמכתת גופו לקיימם מזכך ומאיר שכלו להיותו מוכן להעלות בו וכ"ה נשמת אדם תמיד וכמ"ש בכל עת יהיו בגדיך (כלי הנפש) לבנים כו' ושמן על ראשך אל יחסר) : (ב) חלונות צרות כו' · שקופים כו' מנחות (פ"ו) : (ג) לכך נאמר קומי אורי כי בא אורך · קומי אורי בעוה"ז לפני במצות הדלקת הנרות ובזכות זה יבא אורך לימות המשיח : (ד) וכן בפרסת בהמה טמאה כצ"ל :

מתנות כהונה

דחק ליראות גרסינן : חסלת פ' נשא בעה"י החסיד העליון המתחסד עם בריותיו וחפץ בהצדקם ברוך הוא וב"ש לעולם ועד :
פרשה טו בהעלותך : שקופים אטומים · ואמרו רז"ל במסכת מנחות פרק כל הקרבנות אטומים מבפנים ושקופים מבחוץ : לכך נאמר בהעלותך · פירושו כדי להעלותך ולזכות אותך ועי' לעיל בויקרא רבה פר' ל"א : [ולא עוד אלא אם אתה גרסי'] : מצירין · מצערין : אומניות · כל בעלי אומנות שוים באומנותם קראם יחד : ה"ג וכן בפרסות בהמה טמאה וטהורה · וגבי שרצים דכתיב ג"כ וזה לכם הטמא בכלל בהמה טמאה הוא דחד טעמא וסברא לתרווייהו ובתוספות בפרק אלו טרפות מהדרין בענין אחר ולא סליק שפיר לפי לשון המאמר הזה וע"ש : מקשה · נוטריקון מה קשה : ה"ג

פירוש מהרז"ו

צריך רוח והפסקה להתבונן : שאין ת"ל ויאמר אלא ויען · עי' ת"כ שם שזה חסר שם ע"כ הוא חסר ביאור שם : משה משה · שמ"ר פר' ב' סימן ו' : עד שלא נדבר עמו · כמה היה מסרב בסנה וכמה הסתיר פניו מגודל ענותנותו וכן אחרי כן :
כב יכול מכל הבית · ספרי כאן וברית ת"כ : וידבר ה' אליו · מאוה"מ ויקרא א"א : רע"א כי לא יראני · זה חסר בת"כ שם : איני כמשיב · ספרי בהעלותך פסוק שמעו נא דברי הגירסא בהיפך ר"ע אומר האדם כמשמעו וחי אלו מלאכי השרת שחיין חיי עולם ארשב"ע איני כמבטל וכו' האדם כמשמעו וחי אפילו חיות הקודש הנושאים את הכסא אינם רואים את הכבוד כגירסת הגאון ע"ש עוד העירני ע"ז המופלג הבקי מוה' יעקב בער מהוראדנא ופלוגתתם דמר סבר וחי פי' מי שהוא חי והלא גם האדם הוא חי ובמה הם נבדלים ע"כ דרש שחייהם חיי עולם כי לא מצינו על המלאכים שיקראו בשם חי ומ"ס דמ"ש וחי ע"פ מדה ז' וי"ז כמפורש ברית יחזקאל דמות ארבע חיות ומר לא דרש כן מדלא כתב חיות : כמין סילון · לעיל פר' יד בסימן י"ט וע"ג ומבואר : ירעם אל בקולו · עי' שמ"ר פר' ה' סימן ט' :

סדר בהעלותך פרשה טו סימן **א אנו** מוצאין · לפי מ"ש כאן חסר ביאור לאיזה ענין אמר המדרש כן אך להיות שמכאן עד סוף הספר כל שמונה סדרים אלו הוא מהתנחומא בלשונו ממש והמעיין שם יראה דכאן חסר העיקר דשם איתא בסימן א' ילמדנו רבינו מהו להדליק בשמן שריפה בשבת ועל זה מביא המשנה דפ' במה מדליקין אין מדליקין בשמן שריפה וכו' עד ר' טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד ועל זה מביא ראיות שהתורה הזהירה על הדלקת הנרות ושיהיה דווקא בשמן זית ומזה אנו למדים שגם בשבת ידליק בשמן זית : ואתה תצוה · שמות כ"ז כ' : ויקחו אליך · שם ברית תצוה וכן ויקרא רים כ"ד וכן פסוק על המנורה הטהורה שם ויקרא כ"ד : אף כאן בהעלותך · הנה כאן אינו מפורש שמן זית אך פירוש הכתוב בהעלותך את הנרות שכבר נזכר במקום אחר יהיה אל מול וגו' ובמקום האחר מפורש שמן זית ולולי דברי התנחומא היה אפשר לפרש על שכאן כתוב בהעלותך וגו' ולא פירש במ"ה ע"כ מביא ממקומות אחרים המפורשים אך מאחר שהוא מועתק מהתנחומא כנ"ל בהכרח שיתפרש כמו שהוא בתנחומא וכנ"ל : **ב** ה' חפץ למען צדקו · תנחומא שם סי' ב' : חלונות צרות מבחוץ · ויק"ר פר' ל"א סימן ז' ולקמן פר' זו סי' ז' מנחות דף פ"ו ב' ופירש רש"י שקופים מבפנים ופי' שקופים מלשון משקוף ולפי זה אין ביאור למ"ש אטומים מבחוץ אדרבה מבחוץ רחבים ופתוחים אך במלכים א' ו' ד' גורס רש"י בהיפך שקופים מבחוץ מלשון ראיה ופתיחה ואטומים מבפנים ואם היה פי' שהוא ככל החלונות רחבים מבפנים וצרות מבחוץ לא היה צריך לכתוב כלל שקופים אטומים וכן מצאתי בשם מהרש"א ועי' לקמן סימן ז' הביאור האמיתי מסיכן למד ואין הכוונה על אור העינים אור הגשמי אלא הכוונה על אור אלהי אור השכל שמקורם המיוחד בביהמ"ק וכמ"ש ב"ר פר' ג' סימן ד' שמ"ר פר' ל"ו סוף סימן א' ממקום ביהמ"ק יוצא האורה וע"י זה רומז המנורה והנרות : לזכותכם · וכנ"ל למען צדקו והרגום צדקה זכותא : ולא עוד אלא · ובתנחומא הגירסא אמר להם הקב"ה לישראל הוו זהירים להדליק ודרשה זו ע"פ מדה י"ז וממעל ומנגד אור עוה"ב כנגד אור מצות המנורה : **ג** בהעלותך · פי' ד"א בהעלותך · תנחומא סימן ג' : והיה קורא אומניות · אם פי' בעלי אומנות א"כ איך אמר שלא קרא אוהבו עמהם איזה חיבור לאוהבו עם בעלי אומנות אלא פירושו מלשון חבורות וקבוצות עי' ערוך ערך אמן ג' וד' ראיות על זה גם קרוב לשמוע שהוא מלשון הומניות והמון עם ומיושב יותר לפי גירסת התנחומא והיה קורא בכל יום אומניות וכ"ה בילקוט וזהו מ"ש לכל בני המדינה עשיתי סעודה וכן הוא מלשון שורות ועי' בערוך ערך אמן ג' שמחבר ערך אומניא עם הומניא : שנים עשר שבטים · פירוש נשיאי שבטים שממנון עצמם הקריבו ולא גבו משבטם כמ"ש לעיל פר' י"ג סימן י"ג בסופו ובספרי שם : לכך דבר אל אהרן · ודורש סמוכין שסמך מ"ש דבר אל אהרן בהעלותך למ"ש בסוף נשא חנוכת הנשיאים : ואח"כ קח את הלוים · להבנת מאמר זה עי' מ"ש לקמן בסימן ו' שאמר אהרן אוי לי שמא בשבילי אין הקב"ה מקבל שבטי שהוא היה נשיא הלוים וע"כ צוה לאהרן לפייסו בהדלקת הנרות ואח"כ פיים גם לשבטו במ"ש אחר הדלקת הנרות קח את הלוים הרי שפרשת הנרות סמוכה לפניה ולאחריה עי' ויק"ר פר' כ"ה סי' ז' ובתנחומא כאן הגירסא כל השבטים עשו לעצמם חנוכה ואתם לעצמכם עשו חנוכה לכך וכו' : **ד** את מוצא שנתקשה · תנחומא כאן סימן ג' שמ"ר פ' ט"ו סימן כ"ח ושם מונה שרצים תחת בהמה וחיה וחושב עוד שמן המשחה ועי' פסיקתא רבתי פר' ט"ו סי' כ"א : זאת החיה וכו' · ויקרא י"א ב' ד' : החודש הזה · שמות י"ב : וזה מעשה

ידי משה

מלאך לפי שהם אין מכירין בלשון תרגום : אף חיות הנושאות את הכסא וכו' אמר רשב"ע איני כמשיב על דברי ר' אלא כמוסיף פי' כדאיתא בפ' ג"ה שאופנים אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו משא"כ מ"ש אין רשאים להזכיר את השם רק אחר ג' תיבות וא"ב הואיל ואמר ר"ע שהחיות אינם יכולים לראות את הקב"ה אני מוסיף על דבריו שאף מ"ה שאינם רשאים חשובים כמו החיות אינם רשאים לראות השכינה וזה בכלל דברי ר"ע כי לא יראני האדם וחי. ע"ד דאיתא בריטב"א נמש' יומא שמביא בשם ספרי וכל אדם לא יהיה באהל מועד אפילו מלאכים שדמות פניהם כדמות אדם לא יהיו באוה"מ בשעת הקטורת וכאן ג"כ מרומזים המלאכים בתיבות כי לא יראני האדם אילו המלאכים וחי אלו חיות ומה שמביא דרשה זו כאן כ"ל לפי שאמר רשב"ע לעיל ג"כ שמוסיף על דברי ר"ע ראה חיבתן של ישראל וכו' פי' יותר ממ"ה מכח שכבוד ה' מלא שמים וארץ ודחק לדבר מבין שני הכרובים וא"כ ע"כ חביבים מכל הנבראים שיש בשמים וארץ רק שקשה ע"ז והלא מ"ה יכולים לראות את השכינה ובן אדם אינו יכול להשיג זה לזה מביא דברי ר"ע ורשב"ע המוסיף על דבריו שאף מ"ה וחיות אינם יכולים לראות וא"כ הקשה א"ש מה שאמר לעיל ראה חיבתן וק"ל :
א לא לזוכותכם לכך נאמר בהעלותך · פי' למעלות עד להעלות אתכם בפני א"ה שיאמרו ראו שהם מאירים למי שמאיר לכל העולם פי' שאינם כפוי' טובתם וכל כוונתם לשלם מדה כנגד מדה וק"ל :

יפה תואר

שקופים אטומים · פי' שקופים רחבים אטומים קצרים ול"ע דמפרש שקופים לחוץ ואטומים לפנים דלמא איפכא כדרך החלונות א"נ לאו שקופים ואטומים יחד אלא קצת מהחלונות שקופים ומקצתן אטומים : ה' חפץ למען צדקו · כי שכמו בנתינתו ית' התורה לישראל לא היתה לתועלתו רק לזכותנו וכמ"ש בב"ר פ' מ"ה כי מאי איכפת להקב"ה בין שוחט מן הצואר כו' וכן הדבר הזה רק לזכות את

ולחם

למשה טול ככר זהב והשליכו לאור והוציאוהו והיא מעצמה נעשית (ג) שנאמר וכפתוריה ופרחיה גביעיה וקניה ממנה היו מכה בפטיש ומעצמה נעשית לכך הוא אומר מקשה תיעשה מלא יו"ד כתיב ולא כתיב תעשה כלומר מעצמה תיעשה· נטל משה את הככר והשליכו לאור אמר משה רבש"ע הרי ככר בתוך האש כשם שאתה רוצה כן תעשה מיד יצתה המנורה עשויה כתקנה לפיכך כתיב כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה משה את המנורה אין כתיב כאן אלא כן עשה סתם ומי עשה הקב"ה לפיכך אמר לו הקב"ה למשה א אם הזהרתם להיות (ה) מדליקין לפני אני משמר את נפשותיכם מכל דבר רע שנמשלו נפשות כנר שנא' (משלי כ) נר ה' נשמת אדם ונאמר בהעלותך את הנרות: ה ב זה שאמר הכתוב (תהלים יח) כי אתה תאיר נרי אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע לנו אתה אומר שנאיר לפניך אתה הוא אורו של עולם והאורה דרה אצלך דכתיב (דניאל ב) ונהורא עמיה שרא · ואתה אומר אל מול פני המנורה הוי כי אתה תאיר נרי · אמר להם הקב"ה לא שאני צריך לכם אלא שתאירו לי כדרך שהארתי לכם למה ג לעלות אתכם בפני האומות שיהיו אומרים ראו היאך ישראל מאירין למי שהוא מאיר לכל העולם משל למה הדבר דומה לפיקח וסומא שהיו מהלכין בדרך אמר לו פיקח לסומא כשנכנס לתוך הבית צא והדלק לי את הנר הזה והאיר לי אמר לו הסומא בטובתך כשהייתי בדרך אתה היית מסמכני עד שנכנסנו לתוך הבית אתה היית מלוה אותי ועכשיו אתה אומר הדלק לי את הנר הזה והאיר לי אמר לו הפקח שלא תהא מחזיק לי טובה שהייתי מלווך בדרך לכך אמרתי לך האיר לי · כך הפקח זה הקב"ה שנאמר (זכריה ד) עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ והסומא אלו ישראל שנאמר (ישעיה נט) נגששה כעורים קיר היה הקב"ה מנהיגן ומאיר להם שנא' (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם כיון שעמד המשכן קרא הקב"ה למשה ואמר לו תאירו לי שנא' בהעלותך את הנרות בשביל לעלות לכם: ו מה כתיב למעלה מן הענין שנא' (במדבר ז) ויהי ביום כלות משה ויקריבו נשיאי ישראל ואחר כך דבר אל אהרן בהעלותך את הנרות (ו) ד זה שאמר הכתוב (תהלים לד) יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו · את מוצא למעלה י"א שבטים הקריבו (ז) ושבט אפרים הקריב וכל הנשיאים הקריבו חוץ מנשיאו של לוי ומי היה נשיאו של לוי זה אהרן שנאמר (במדבר יז) ואת שם אהרן תכתב על מטה לוי ואהרן לא הקריב עם הנשיאים והיה אומר אוי לי שמא בשבילי אין הקב"ה מקבל שבטו של לוי אמר לו הקב"ה למשה לך אמור לו לאהרן אל תתירא לגדולה מזו אתה מתוקן לכך נאמר דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות · הקרבנות (ח) כל זמן שבהמ"ק קיים הם נוהגים אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלין לעולם: ז ד"א אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות · שלא תהיו מבזין על המנורה הוי (זכריה ד) כי מי בז ליום קטנות ושמחו וראו את האבן (ט) הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה · אלה זו המנורה · שבעה אלו שבעת הנרות (ד) כנגד ז' כוכבים שמשוטטין בכל הארץ כך הם חביבין שלא תהיו מבזין עליהן לכך נאמר אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות שלא יטעה אותך יצרך לומר שהוא צריך אורה ראה מה כתיב בחלונות (יחזקאל מ) וחלונות אטומות אל התאים ואל אליהמה לפנימה וגו' וכן לאילמות וגו' כהחלונות האלה כחלונות אין כתיב כאן (י) אלא כהחלונות שיהיו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים כדי שיהיו מוציאין אורה לחוץ · א"ר ברכיה הכהן בי רבי הברק הזה תולדות

אומר

מסורת המדרש א ויקרא רבה פ' ל"א · מדרש תהלים מזמור י"ח · ב תנחומא כאן · שמ"ר פ' ל"ו · ג מכילתא פ' בשלח פסוק וה' הולך לפניהם יומם · ד תנחומא כאן :

חדושי הרד"ל

(ה) מדליקין לפני אני משמר נפשותיכם כו' · אפשר דרש בהעלותך את הנרות שלי כו' יאירו לך ז' הנרות שלמעלן (כדדרש להלן ז' אלה עיני ה' משוטטות כו') על ראשך לשמר נפשך מכל רע · וכד"א (איוב כט) כימי אלוה ישמרני בהלו נרו וגו' : (ו) זש"ה יראו את ה' קדושיו כו' ליראיו · קדושיו זה אהרן קדוש ה' · ליראיו אלו הלוים (כדלעיל ר"פ ה') שבטו שניתנה להם מצות הנרות שאין לה מחסור כדמפרש לקמן שאין לה הפסק : (ז) ושבט אפרים הקריב · להשלים במקום לוי למספר י"ב (ומנשה הבכור נחשב ליוסף) ועמ"כ : (ח) כ"ז שבהמ"ק קיים אבל הנרות כו' והברכות כו' לעולם · אפשר דרש לפ"ז מקרא שלאחריו כפירים רשו ורעבו בזמן החורבן · ודורשי ה' אהרן ובניו לא יחסרו כל טוב שלא פסקה מצותן כאור הנר כי טוב וברכת טוב לישראל לעולם : (ט) הבדיל ביד זרובבל זו המנורה שבעה אלה עיני ה' אלו ז' הנרות כצ"ל לענ"ד ועיין תנחומא · וירמוז שבבית שני שהיו עניים עשו מנורה של בדיל (וכמ"ש במנחות כח) · שבימי חשמונאים עשו של בעץ (שהוא בדיל בלשון תרגום) ולכן אמר שאל יבזוה כיום קטנות פי' ימי עניותם : (י) אלא כהחלונות · עמ"כ · והרב ר"מ ברלין פי' שבערוך ע' בהחלונות מביא בשם ילמדנו כהות היו החלונות

חדושי הרש"ש

וסוליאוהו כו' כצ"ל לשון יחיד כ"ה בתנחומא : (ג) שנא' גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה היו כצ"ל : (ד) כנגד שבעה

מתנות כהונה

[ה"ג נעשית שנאמר וכפתוריה כו']: ממנה. משמע מעצמה ומאיליה : לפיכך. לפי שהיא מעשה שמים : לעלות. לשון עילוי והתנשאות ולשון בהעלותך דייק כן : בטובתך. כלומר בחסדך אמור לי מהו זה כשהיית וכו' : מסמכני. מפני שידעת בי שאני סומא : ושבט אפרים. אף על פי שמנשה הבכור כבר הקריב על שבט יוסף : בשבילי. שאין אני זכאי בעיניו : הנרות לעולם. הרמב"ן ז"ל הביא מדרש שדרשו על נרות חנוכה הנעשה על ידי כהנים בני אהרן וקיים הוא אותה מצוה לדור דור מה שאין כן חנכת המזבח שברוב עונינו חלף הלך לו : וכל הברכות. ברכת כהנים יברכך יאר ישא : שבעה כוכבים. שבעה כוכבי לכת : לכך נאמר אל מול פני המנורה. מילתא באפי נפשיה הוא ובא לתרץ למה כתב אל מול פני המנורה יאירו כדי שלא יאמרו לאורו הוא צריך וכדפירש"י ז"ל : ה"ג התאים ואל איליהמה ופסוק הוא ביחזקאל סימן מ' פירש"י וכתפות פתחיהם של ב' התאים וכן פי' לאילמות דלקמן וכן לאילמות וגו'. עד כהחלונות גרסינן : כהחלונות שיהיו וכו'. פירוש כמו ה"א שפתחה הפנימי העליון

נר

פירוש מהרז"ו

המנורה. שנתקשה בעת הליווי שלא הבין עד שהראה ואמר לו וזה מעשה המטרה ואחר כך כשרצה לעשות לא ידע איך לעשות מה שהראה לו וזהו מ"ש מקשה זהב מה קשה לעשותה ואז אמר על ירכה עד פרחה מקשה היא שיקים בפטיש היינו שישליך באש ואחר כך יקים בפטיש שהוא מחויב לעשות מה שיוכל ובתנחומא הגירסא שהרבה יגע בה משה עד שלא עשאה שכן הוא אומר מקשה תעשה את המנורה ומ"ש כאן שנאמר כפתוריה ופרחיה כוונתו על פסוק שמות י"ז גביעיה כפתוריה ופרחיה ממנה היו ועל זה גורס בתנחומא אתה תהיה מקים בפטיש ומעצמה נעשית היינו שישליך באש שיועיל הכאת הפטיש אף שלא ידע איך לעשות וכן מ"ש השליכו לאור הכוונה ג"כ שהכה בפטיש על ידי ההשלכה באור וכן מצאתי בערוך ערך מרזב בשם ילמדנו בהעלותך את הוי נקים במרזבתא מגרמה היא מתעבדה פי' שבלשון ישמעאל קורין למקבת מרזבתא עכ"ל : לפיכך אמר הקב"ה למשה. שלכך המנורה מעשה אלהים כמו הנשמה שהיא עליונה אלהית וכמ"ש לעיל סימן ב' שהכוונה על אור הנשמה וגירסת התנחומא אמר הקב"ה להזהיר את אהרן להדליק שנאמר בהעלותך אמר הקדוש ב"ה לישראל אם הזהרתים וכו' :

נר ה' נשמת אדם. נר ה' שלוה להדליק במנורה היא נשמת אדם כשהיתה המנורה מאירה היה אור גדול לנפשות כל ישראל להאיר להם מאפילת חשכת היצר הרע ומעת שנכבה המנורה נכבה אור הנפשות והיינו כעורים וזהו בהעלותך את הנרות שיעלה הנפשות את הנרות : ה כי אתה תאיר נרי. ותיבת אתה מיותר ואיך שייך כאן ענין הנר לפניו ולאחריו שאינו מענין הפסוקים ותיבת כי מיותר ע"כ דורש ע"פ מדה כ' ומדת ממעל במקום שכתוב נר ואור היינו כאן בהעלותך את הנרות על זה תמה ברוה"ק הלא כי אתה תאיר וגו' וזהו דרך חז"ל בקודש ע"פ המדות ועי' שמ"ר פר' ל"ו סימן ב' וש"כ : להעלות אתכם. וזהו בהעלותך בעילוי שלך ולא אמר בהדליקך : שהיו מהלכין בדרך. והפקח מנהיג לסומא וסומכו : לכך אמרתי האר לי. ובזה שתאיר לפני בבית אחשוב לך שגמלת לי שכרי על שהארתי והולכתיך בדרך : נגששה בעורים קיר · היינו קיר של ברזל המפסקת בינינו לבין אבינו שבשמים בעת שאנו חוטאים וכמ"ש בס"ד כשלנו בצהרים כנשף היינו בעגל בשש שעות וזהו בצהרים כן הוא בשמ"ר שם ואעפ"כ היה הולך לפנינו בענן יומם ובאש לילה הנה האומות הכירו בגדולת ישראל ומעלתם ע"י עמוד הענן ואש כמפורש בסדר שלח לך ושמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה וענגך וגו' ובעמוד הענן וגו' וכמ"ש במדרש שי"ר פסוק מי זאת עולה וכאן הכוונה שהמוני עם שבישראל היו יכולים לטעות ולומר שאשר האיר להם בדרך היה לגודל צרכם בדרך וריחם עליהם בהכרח כמו שמרחם על כל בריותיו ומאיר לעולם כולו אך ע"י שלוה שיאירו לו במשכן בזה הכירו שגם מה שהאיר להם בדרך היה רק לאהבתם ולהעלותם ודו"ק : ו מה כתיב למעלה · עי' ויק"ר פר' כ"ט סימן ה' : ושבט אפרים לא הקריב · שאינו בן יעקב והוא הצעיר ונולד באחרונה אעפ"כ הקריב ושבט לוי שהוא השלישי לשבטים לא הקריב : נשיא לוי זה אהרן. פי' שאע"פ שכתוב בסוף במדבר ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן עכ"ז אהרן היה הנשיא באמת שאלעזר לא היה נשיא כ"א על עבודת כלי המשכן אך נשיא שבט היה אהרן כמ"ש ואת שם אהרן תכתוב וגו' וש"ד כי מטה אחד לראש בית אבותם שהוא היה הראש והנשיא : בשבילי אין הקב"ה מקבל · על שהיה לי חלק בעגל כמ"ש בת"כ רים שמיני שהיה אהרן מתירא לקרב למזבח מטעם זה ביום השמיני : לגדולה מזו. שעבודת הנרות גדולה מהקרבנות שעבודת המנורה בפנים בהיכל ועבודת הקרבנות של חנוכת המזבח במזבח החיצון ומ"ש שהקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים והנרות לעולם זה לע"ג למה הזכיר כאן בית המקדש הלא עתה מדבר בחנוכת המזבח שבמשכן ונצער אהרן היה שלא היה לו חלק בחנוכה זו ממעונו ככל הנשיאים ולא על העבודה שהרי הוא וכניו עבדו ועשו כל חנוכת הנשיאים ואיזה פיוס הוא לו בהדלקה שלא היתה ממעונו רק משל צבור ומה חידש לו כאן הלא כבר נצטוה ברים ואתה תצוה. והרמב"ן בחומש פירש שהכוונה שיזכה שיצאו מבניו בני חשמונאי הכהן שנצחו את מלך אנטיוכוס שבטל עבודת הקרבנות ועבודת הנרות והם החזירו עבודת הקרבנות והנרות ונעשה להם נס בנרות שעל שם זה הוסיפו מצוה בישראל מצות נר חנוכה לזכר הישועה שנעשה על ידם והתקנה לעולם ועיקר החידוש הוא מהרמב"ן אך הוא קיצר מאד וכמ"ש במ"כ ואני הרחבתי הביאור להסיר מדבריו התלונה שמקשים על פירושו ועל פי דברים שהוספתי מתורץ הכל : וכל הברכות. שלעולם הכהנים מברכים את ישראל בברכת כהנים וגם זה פיוס שלו תיקנתיו גדולים מהם וזהו בהעלותך שהיל"ל בהדליקך בהעירך ע"כ דורש בהעלותך מלשון עילוי שע"י הנרות תתעלה על קרבן נשיאים ותיבת את מרבה ענין בדומה לו היינו הברכות : ז שבעה אלה · עיני ה' המשוטטים בכל הארץ היינו מ"ש תחלה ושבעה נרותיה עליה ושבעה מוצקות לנרות וגו' ועל זה אמר שבעה אלה הנרות הם כנגד שבעה עיני ה' המשוטטים בכל הארץ היינו שבעה כוכבי לכת המסובבים הארץ והם שלוחי ההשגחה שע"י צבא השמים פועל בארץ : שלא תהיו מבזים עלי' · כמ"ש בר"ד כי מי בז ליום קטנות וגו' שבעה אלה וגו' שלא יאמרו מאחר שהם שלא נצורך להאיר במשכן א"כ הוא דבר קטן ויבואו להקל בקדושתם לא כן הוא וזהו מ"ש אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות שבעת הנרות הם אל מול פני המנורה העליונה : שלא יטעה אותך יצרך. דרשה אחרת על תיבת בהעלותך להעלות אותך וכנ"ל סי' ב' : מה כתיב בחלונות. הביא ראיה שגם בביהמ"ק לא היה צריך לאורה וכן במשכן ובתנחומא הגירסא ראה מה כתיב בחלונות ביהמ"ק וכן צריך להגיהה כאן : וכן לאלמות וגו' כהחלונות · פירוש מקראות יש כאן שהפסוק וחלונות אטומות אל התאים ואל איליהמה לפנימה לשער סביב סביב וכן לאילמות וחלונות סביב סביב הוא ביחזקאל מ' פסוק ט"ז ופי' שהחלונות של התאים היו אטומות וכמו שהיו בתאים כן באילמות ופסוק כהחלונות האלה הוא שם פסוק כ"ה אצל שער הדרום ואמר כהחלונות בה"א הידיעה ואם הכוונה על מ"ש בפסוק ט"ז הנ"ל שהחלונות של איליו ואילמיו שבשער הדרום היו דומים לחלונות של התאים שהיו אטומות היה די שיאמר כחלונות האלה ומ"ש כהחלונות לדרוש על החלונות המפורשים בביהמ"ק שהיו שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים כמ"ש לעיל סי' ב' מפסוק ויעש לבית חלוני שקופים אטומים וא"כ מ"ש בפסוק ט"ז וחלונות אטומות פי' ג"כ שקופים אטומים לא אטומים לבד וע"כ דרש המדרש שהיו רחבות מבחוץ והאטומות מבפנים ואם כפי מה שכתוב אטומים מכין לו שהיו רחבות מבחוץ ועל כן הביא פסוק ט"ז לכאן לדרוש מדה

י"ב

יפה תואר

אם ישראל ולא שהוא צריך לאורה : כדי שיהיו מוציאין אורה לחוץ. כפרק כל הקרבנות. פי' רש"י דרך כותל אבנים כשעושין חלון מרחיבין אותו מבפנים שמשפעין את עובי הכותל מכל צד כדי שלא יסתום ויעכב לפני הכותל את האור מלבא לצדדים אבל היכל הצר מבפנים ומרחב והולך לצד חוץ כדי

ידי משה

ואתה אומר אל מול פני המנורה. פירוש ע"ד שפירש רש"י אל מול פני המנורה שיהיו כולם פונים לאמצעי שלא יאמרו לאורה הוא צריך אמר להם הקב"ה וכו' רק לעלות אתכם בפני אומות וכו' פי' שיהיה לכם מעלה לפני או"ה שיאמרו ראו היאך ישראל מאירים למי שמאיר לכל העולם פי' שאינם כפויים

האש של מעלן הוא והוא יוצא ומבהיק את כל העולם כולו (ס) שנא' (שם א) ודמות החיות מראיהן כגחלי אש בוערות כמראה הלפידים ומן האש יוצא ברק ומבהיק את כל העולם כולו ואני צריך לאורה שלכם ולמה אמרתי לך כדי לעלותך · א"ר חנינא אמר הקב"ה עינים שיש בך יש בתוכן לבן ושחור ואין אתה רואה מתוך הלבן אלא מתוך השחור ומה אם עיניך שיש בתוכן שחור ולבן (יא) אין אתה רואה אלא מתוך השחור הקב"ה שכולו אורה הוא צריך לאורה שלכם · ד"א אל מול פני המנורה ב"ו מדליק נר מנר דלוק שמא יוכל להדליק נר מתוך החשך שנא' (בראשית א) וחשך על פני תהום מה כתיב אחריו ויאמר אלהים יהי אור ומתוך החשך הוצאתי אורה ואני צריך לאורה שלכם ולא אמרתי לך אלא לעלות אותך להעלות נר תמיד: **ח** ד"א בהעלותך זש"ה (תהלים קלט) גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה ולנו אומר בהעלותך למה"ד למלך שהיה לו אוהב אמר לו המלך תדע שאצלך אני סועד אלא לך ותקן לי הלך אוהבו והתקין מטה של הדיוט מנורה של הדיוט ושלחן של הדיוט כיון שבא המלך באו עמו שמשין סיבבו מיכן ומיכן מנורה של זהב לפניו כיון שראה אוהבו את כל הכבוד התבייש והטמין את כל מה שהתקין לו שהיה הכל הדיוטות א"ל המלך לא אמרתי לך שאצלך אני סועד למה לא התקנת לי כלום אמר לו אוהבו ראיתי את כל הכבוד הזה שבא עמך ונתביישתי והטמנתי כל מה שהתקנתי לך שהיו כלי הדיוטות אמר לו המלך חייך שאני פוסל את כל כלי שהבאתי ובשביל אהבתך (יב) איני משתמש אלא בשלך וכן הקב"ה כולו אורה שנא' (דניאל ב) ונהורא עמיה שרא והוא אמר לישראל התקינו לי מנורה ונרות מה כתיב שם (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שם) ועשית מנורת זהב טהור כיון שעשו באת שכינה מה כתיב שם (שם כט) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד · (ו) מיד קרא למשה ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר מה דבר אליו בהעלותך את הנרות: **ט** אמרו ישראל (תהלים מג) שלח אורך ואמתך המה ינחוני גדול אורו של הקב"ה החמה והלבנה מאירים לעולם ומהיכן הן מאירים מזיקוקי אור של מעלן הן חוטפין שנא' (חבקוק ג) לאור חציך יהלכו לנוגה ברק חניתך · גדול האור של מעלן שלא נתן ממנו לכל הבריות אלא א' ממאה שנא' (דניאל ב) ידע מה בחשוכא לפיכך עשיתי חמה ולבנה שיאירו לפניך שנא' (בראשית א) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר · אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות (ז) אמר דוד (משלי יז) באור פני מלך חיים א"ר יעקב בר' יוסי (יג) נמנעת השמחה מן הרשעים ונתנה לישראל שהוצרך הקב"ה לישב עם ב"ו בנר שאמר להם אל מול פני המנורה יאירו: **י** ר' לוי בר רבי אומר (יד) מנורה טהורה ירדה מן השמים שאמר לו הקב"ה למשה (שמות כה) ועשית מנורת זהב טהור אמר לו כיצד נעשה אותה אמר לו מקשה תיעשה המנורה ואעפ"כ נתקשה משה וירד ושכח מעשיה עלה ואמר רבוני כיצד נעשה אותה אמר לו מקשה תיעשה המנורה ואעפ"כ נתקשה משה וירד ושכח עלה ואמר רבוני שכחתי אותה הראה לו למשה ועוד נתקשה בה אמר לו וראה ועשה עד שנטל מנורה של אש והראה לו עשייתה (טו) ואף על פי כן נתקשה על משה אמר לו הקב"ה לך אצל בצלאל והוא יעשה אותה ואמר לבצלאל מיד עשאה התחיל תמה ואמר אני כמה פעמים הראה לי הקב"ה ונתקשיתי לעשותה ואת שלא ראית עשית מדעתך בצלאל (טז) בצל אל היית עומד כשהראה לי הקב"ה עשייתה ולפיכך כשחרב ביהמ"ק נגנזה המנורה וזה אחד (יז) [א] מחמשה דברים שנגנזו הארון והמנורה והאש ורוח הקדש והכרובים וכשישוב הקב"ה ברחמיו ויבנה ביתו והיכלו הוא מחזירן למקומן לשמח את ירושלים שנא' (ישעיה לה) ישושום מדבר וציה ותגל ערבה (שם) פרוח תפרח ותגל: **יא** קח את הלוים הלכה כמה נימין היו בכנור שהיו הלוים מנגנים בו א"ר יהודה (יח) [ב] ז' נימין היו בכנור שנא' (תהלים טז) שובע שמחות את פניך נעימות אל תהי קורא שובע אלא שבע שמחות וכן הוד

מסורת המדרש א יומא דף כ"א ע"ב · הוריות דף י"ב · כריתות דף ה' · תוספתא יומא פרק ב' · ותוספתא סוטה פרק י"ג · אבות דרבי נתן פרק מ"א · ירושלמי תענית פרק ב' · שה"ש פ' א' ·
ב מדרש תהלים מזמור ט"ז · ילקוט תהלים ·

חדושי הרש"ש

א' כוכבים כו' לכך נאמר אל מול פני המנורה כו' · לכאורה המכוון דמפרש אל מול פני המנורה כנגד פני המנורה של מעלה דהיינו הז' כוכבי לכת יאירו וגו': (ה) שנאמר ודמות החיות מראיהם כו' כצ"ל: (ו) מיד קרא למשה שנאמר ויקרא אל משה וכתיב ובבא משה כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא: (ז) אמר דוד באור פני מלך חיים · לכאורה צריך להגיה שלמה חלוף דוד או פסוק אחר מתהלים

חדושי הרד"ל

(וכן פירש"י ביחזקאל שם בשם תנחומא ס"א יתירה כהות היו · ופשוטו י"ל כי הדמיון דרש שהיו כעין הלונות ולא כמעשה הלונות ממש): (יא) אין אתה רואה אלא מתוך השחור · כמ"ש בבכורות ל"ח שאין מומין בלובן שאינו אלא פומן ע"ש בפירש"י · ומזה מובן שהאורה אינה עצמית בטבע העין אלא בדבר ה' מאיר לאישון בת עין מתוך השחור והחשוך דווקא ודיין ק"ו שהיוצר עין הלא יביט ואין צריך לאורה שלנו: (יב) איני משתמש אלא בשלך · עי' זוהר ויצא (קמ"ח): (יג) נמנעה השמחה מן הרשעים · הינו אורה כמ"ש (איוב לח) וימנע מרשעים אורם (והיה אצלם ג"כ הדלקת אור הרבה לסימן שמחה ועיין בילקוט ס"פ בראשית) וניתנה לישראל ר"ל לצדיקים (וכ"ה הגי' בתנחומא) וכמ"ש בכ"ר שנגנז לצדיקים לשמוש בו (כד"א אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה) ובעוה"ז כביכול הוצרך הקב"ה לישב עם הבריות רק באור הנר (הסוף רמז למעוט גלוי אור השגת כבודו בעולם) ונראה רמז למקרא (משלי יג) אור צדיקים ישמח ונר רשעים (שבעוה"ז גרמו רק לאור הנר) ידעך ויתמהו לצדיקים באורה שיגלה אז: (יד) מנורה טהורה כו' זהב טהור בכלים אחרים כתיב ג"כ לשון זהב טהור · ועיקר הראיה מקרא שבשה"פ אמור על המנורה הטהורה יערוך: (טו) ואעפ"כ נתקשה כו' ואעפ"כ כו' ועוד נתקשה כו' ואעפ"כ כו' · נראה שרמוז בפרשה וזה מעשה המנורה מקשה כו' מקשה היא · וכמראה אשר הראה · הרי דפי' שנתקשה והראהו ואעפ"כ כתיב כן עשה זלא כתיב עשה משה לומר שבצלאל עשאה וכן מ"ש בפ' תרומה ככר זהב טהור יעשה אותה מתפרש לפשוטו שחוזר על בצלאל (ומה שנתקשה המנורה בעשייתה על משה ירמוז שאף הסכנה השלימה מצד האדם להשים מקום לחול עליו אור שלמעלה (כמש"ל) אין בכח האדם הזה לסכינה בעצמו וכמ"ש אלמלי הקב"ה עוזר לו כו' · וזהו שהי' ע"י בצלאל שניתנה בו רוח חכמה מלמעלה לעשות בכל מלאכה ולא מלבו): (טז) בצל אל היית כו' · ברכות (נ"ה): (יז) ה' דברים שנגנזו כו' · יומא (כ"א) ע"ש: (יח) שבעה נימין היו בכנור · ערכין (יג) · ופסיקתא דעשרת הדברות

פירוש מהרז"ו

י"ב שפשטות הכתוב מורה במ"ש כהחלונות האלה שבא ללמוד ולדמות חלוני שער הדרום לחלונות האלם שהיו אטומות הרי שחלונות האלם בא ללמד על אטומים ונמצא למד שהיו שקופים ג"כ מש"ש כהחלונות בה"א הידיעה שכתוב אצל בית שבנה שלמה ויעש לבית חלוני שקופים אטומים וגם שם נדרש ע"פ מדה בא ללמד שהיו שקופים אטומים ונמצא למד שהיו אטומות אל האלים לפנימה מדה י"ב מכאן למדנו שהיו אטומות כלפי פנים ורחבות כלפי חוץ ועי' בהגהת רד"ל בשם הערוך וכן פירש רש"י ביחזקאל מ' ועי' ב"ר פר' ג' סי' ד' וש"נ · ואם כדברי הערוך ורש"י לבד מאין דרשו על רחבות מבחוץ ורמז כהות מבואר בה"י אטומים אלא בהכרח כדרשת המדרש: כדי לעלותך · לעיל סי' ב': לבן ושחור · ומראה לבן הוא מכח האור הטבעי שהוא לבן ולפי דעת האדם היה ראוי שיראה ממקום הלבן ולא מהשחור אלא שיוצר העין אינו צריך לעזר האור ואיך צריך לאור המנורה: **ח** אלא תיקן לי · הכן כסאות ומטות לישב עליהם: ולא יכול משה · כי שכן עליו הענן · והענן מקור מלאכי השרת והם השמשים שבמשל וכמ"ש לעיל פ' י"ד ריש סי' י"ט ומ"ש ולא יכול משה הכוונה שנתביים בכל מה שהכין עצמו לדמות למלאכים עכ"ז במקום המלאכים אינו כדאי והטמין עצמו וגם כל מה שהכין במשכן כלים גופניים שאין זה כלום נגד הרוחניים וקרא לו שיבוא בהכנת עצמו ואמר לו בהעלותך שחבב עליו כל מה שהכין במשכן ודורש סמוכים שסמך בהעלותך אל מ"ש סוף נשא ובבא משה והתבונן איך הבליע המדרש בנעימות ענין נפלא שפסוק ולא יכול משה לבוא הוא בסוף פקודי ומ"ש מיד קרא למשה היינו ריש ויקרא כמפורש בתנחומא שם קרא למשה כמ"ש ויקרא אל משה וגירסת הילקוט ולא יכול משה ובבא משה ויקרא אלא משה מפורש שדורש שני כ"מ והכריע בסמוכים של ויקרא לפסוק ולא יכול משה שבלא קריאה לא יכול לבוא ולאחר שקראו בא וכמ"ש גיטין דף ס' שפרשת בהעלותך הוא אחד מה' פרשיות שנאמרו ביום מ' למלואים שמ"ש ובבא משה בהעלותך היה סמוך לפסוק ולא יכול משה וכמ"ש לעיל פר' י"ד סימן י"ט שפסוק ובבא משה הם ב' כ"מ וגם הכריע מפסוק כי שכן עליו הענן וכאן הכריע מפסוק ויקרא ומאחר שמפורש ולא יכול משה לבוא עד שקראו היה צריך לפרש שבא אחר שקראו ולא פירש שם ופירש כאן ע"פ מדה ל"ב ועי' ויק"ר פר' א' סוף סימן ז' וא"כ מקום פרשה זו בריש ויקרא: **ט** אמרו ישראל · תנחומא שם בסימן ו': ומהיכן הם מאירים · עי' שמ"ר פר' ל"א סי' ט"ו ויק"ר פר' ל"א סימן ח': לאור חציך · וב"ד שמש ירח עמד זבולה עי' לקמן פר' י"ח בסי' כ' אמר רבא וש"נ: ידע מה בחשוכא · ונהורא עמיה שרא והיל"ל ידע מה די בחשוכא ועוד מ"ש ונהורא עמיה שרא והלא אנו רואים שהעולם מלא אור ע"כ דורש ידע מה בחשוכא שיש מה בחשוכא וא"ת מה אלא מאה שיש חלק ממאה שהוא דבר קטן ומועט שהוא בטל נגד הכלל כלו ולמוד מסיפא דקרא ונהורא עמיה שרא הוא האור העליון וממנו הוא חלק אחד ממאה ופירושו על שכתוב ברים הבריאה והארץ היתה תוהו ובוהו ותושך על כן נתן אחד ממאה מהאור שלו וכמ"ש ב"ר פר' ג' סימן ו' וש"נ שהאור הראשון הבדילו לעצמו והאור שבעוה"ז בא לנו ע"י חמה ולבנה ומזלות שהם מקבלים ומוטפים מאור של מעלה והם הכלים האמצעיים להגיע לנו האור וזהו אל מול פני המנורה העליונה יאירו שבעת הנרות שהמנורה רומז לשבעה כוכבי לכת כדלעיל בסימן ז': אמר דוד באור פני מלך · נ"ע שהרי פסוק זה הוא במשלי י"ו ועוד שהתחיל בפסוק שלח אורך ע"כ בהכרח להגיהה אמר דוד שלח אורך ואמתך ולע"פ שהתחיל אמרו ישראל הכל ענין אחד שדוד אמר פסוק זה על ישראל אמרו שלח אורך אור האמת של מעלה המה יביאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך שהמנורה שהיא במשכנותיך רומזים אל אור אמתך כי באור פני מלך חיים וכצ"ל אמר דוד שלח אורך וגו' באור פני מלך חיים וע"כ חסם דוד ואבואה אל מזבח אלהים אל אל שמחת גילי וגו' שמזה שלוה לנו להאיר במקדש אנו יודעים שנשמח באור עליון ולא הרשעים וזהו שחתם ר"י בר"י נמנעה השמחה מן הרשעים וכמ"ש ב"ר פר' י"א בסי' ב' מפסוק וימנע מרשעים אורם ועל הצדיקים אמר אל אל שמחת גילי על שנתן להם האור ואור ושמחה ענין אחד הוא כמ"ש אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה כמ"ש בברייתא דל"ב מדות מדה י"ט · ועל ידי דברים אלו נתחברו חלקי המאמר זה לזה יתלכדו ולא יתפרדו וההגהה מוכרחת ודו"ק: **י** מנורה טהורה · תנחומא סימן ו' ולעיל סי' ד': בצל אל היית · נ"ע שהרי משה היה בצל אל בהר עם ה' ולא ידע ואיך ידע בצלאל על שהיה בצל אל יותר ממשה שנכנס לפני ולפנים בהר יותר מהכל ואולי מ"ש בצל אל על בצלאל רומז למעלה ומדרגה בענין מלאכת כלי משכן שהיה בבצלאל יותר ממשה כי משה לא היה חרש וגם כלל גדול הוא שמשה היה מלך ולא עשה בעצמו דבר אלא כל מעשיו על פי צווי ומאמרו וכמ"ש מפורש אצל כל המלאכה שבצלאל והחכמים עשו וגם המנורה כמפורש ועכ"ז נקרא כל המשכן וכל כליו וגם המנורה על שמו של משה וכמ"ש ומשכן ה' אשר עשה משה במדבר ועי' שמ"ר פר' נ' אצל הארון סימן ב' ג"כ: הארון והמנורה וכו' · שכל אלו לא היו במקדש שני כלל וגם מנורה בתחלה עשו מנורה פשוטה בבעץ ואח"כ של כסף ואח"כ של זהב: ישושום מדבר · וס"ד כבוד הלבנון ניתן לה הדר הכרמל והשרון ולבנון הוא ביהמ"ק וחמשה דברים אלו הם כבודו והדרו של ביהמ"ק ובכלל זה שאר דברים שנחסרו בחורבן ביהמ"ק שכולם עתידים לחזור וכמ"ש לעיל פר' י"ב בסי' ד' אפריון על הפירות של זהב שיבנו שעתידים לחזור ג"כ מפסוק זה פרוח תפרח ועל כן כתובים כאן חמש לשונות של שמחה א' ישושום ב' ותגל ערבה ג' תפרח ותגל ד' אף גילת ה' ורנן: **יא** שובע שמחות · תנחומא כאן סימן

מתנות כהונה

לו ופתחה החתתון רחבה: ואני צריך לאורה: בתמיה: להעלות נר תמיד · כלומר וזהו דכתיב להעלות לשון עילוי ותלוי ראש: תקן לי · התקן לי צרכי סעודה: [ה"ג סיבבו מיכן]: מיכן מכאן: פוסל · פוסלן מלהשתמש בהם עכשיו: ולא יכול משה וכו' · סיפיה דקרא כי שכן עליו וגו' וכבוד ה' מלא את המשכן ובשביל אור השכינה ולא יכול משה לבוא וקרא לו ה' יתברך ואמר לו בהעלותך: [ברק חניתך גרסי']: ידע מה וגו' · קרי ביה מאה כמו שאחז"ל מה ה' אלהיך שואל: הרשעים · שאינם מאמינים באל חי: ישושום מדבר וגו' · ה' לשונו' של שמחה כתובים ישושום ותגל פרח תפרח ותגל לומר שיחזרו למקומן אותן ה' דברים שחסרו: אלא שבע וכו' · כל זה בפרק

ידי משה

כפויים טובה שמתאמלים בכל כחם לשלם טובה תחת טובה ואע"פ שלא נתחב לגבי הקב"ה טובה מ"מ איכנו דידהו עבדי וק"ל שע"ז מבוא המשל וכו': שנאמר ידע מה בחשוכא · פי' ע"ד שאחז"ל אל תקרא מה אלא מאה: רבי לוי ב"ר אומר מנורה טהורה ירדה מן השמים וכו' וסיום דבריו הוא עד לפיכך כשחרב ביהמ"ק נגנזה המנורה · פי' לפיכך הואיל והיה מעשה ידי הקב"ה בעצמו לכך נגנזה ולעתיד הקב"ה מחזירו ע"ד דאי' ביהמ"ק שהי' מעשה ידי אדם נחרב ביהמ"ק שלעתיד לפי שהוא מעשה ידי הקב"ה יהיה

יפה תואר

שהבא אורה מן הסיבל ומאיר לעולם כי לאורה אני צריך: באור פני מלך וגו' · כ"ל לפי שהמנורה רומזת לאור הגנוז מששת ימי בראשית אשר באור פני מלך חיים ולולי הרשעים לא היה נגנז אותו אור וזהו

אומר (סס קיט) שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך [א] ולימות המשיח נעשית שמונה שכן דוד אומר בניגון (סס ו) למנצח בנגינות על השמינית ולעתיד לבא נעשית עשר שנא' (סס קמד) אלהים שיר חדש אשירה לך בנבל עשור ומי התקין להם שמואל ודוד שנא' (ד"ס א ט) המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם (יט) והם העמידו (כ) חלוקי השיר והיו הלוים עומדים על הדוכן ומזמרים לפני מי שאמר והיה העולם ראה חיבה שחיבב הקב"ה את הלוים כך אמר הקב"ה למשה הרבה הלוים חביבין לפני קח אותם לשמי לשררה מנין ממה שקרינו בענין קח את הלוים: יב קח את הלוים · [ב] זה שאמר הכתוב (תהלים יא) ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו ה' צדיק יבחן אין הקב"ה מעלה את האדם לשררה עד שבוחן ובודק אותו תחלה וכיון שהוא עומד בנסיונו הוא מעלה אותו לשררה וכן את מוצא באברהם אבינו נסהו הקב"ה עשר נסיונות ועמד בהן ואח"כ ברכו שנאמר (בראשית כד) וה' ברך את אברהם בכל · וכן יצחק נסהו בימי אבימלך ועמד בנסיונו ואח"כ ברכו שנא' (סס כו) ויזרע יצחק בארץ ההיא ויברכהו ה' (ח) וכן יעקב אבינו נסהו בכל אותן הצרות בעשו ברחל בדינה ביוסף והאיך יצא מבית אביו (סס לב) כי במקלי עברתי את הירדן ובירכו (סס לה) וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם ויברך אותו · [ג] וכן יוסף באשת פוטיפרע והיה חבוש י"ב שנים ואח"כ יצא ונעשה מלך על שעמד בנסיונותיו הוי אומר ה' צדיק יבחן · אף שבטו (כא) של לוי נתנו עצמן על קידוש שמו של הקב"ה שכשהיו ישראל במצרים (כב) [ד] מאסו בתורה ובמילה שכן יחזקאל מוכיחן (יחזקאל כ) כה אמר ה' אלהים ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים מה כתיב בסוף אחריו וימרו בי (ט) ולא אבו לשמוע אלי ואמר לשפוך חמתי עליהם מה עשה הקב"ה (י) הביא חושך על המצריים ג' ימים [ה] והרג בהן כל רשעי ישראל שכן הוא אומר (סס) וברותי מכם המורדים והפושעים בי וכה"א (שיר ב) [ו] התאנה חנטה פגיה אלו הרשעים שהיו בישראל (סס) והגפנים סמדר נתנו ריח הנשארים שעשו תשובה נתקבלו (סס) קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך שהרי הגיע קץ הגאולה אבל שבטו של לוי כולם צדיקים היו והיו עושים את התורה שנא' (דברים לג) כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו זו המילה ולא עוד אלא בשעה שעשו ישראל את העגל לא נשתתפו שם שבטו של לוי שנא' (שמות לב) ויעמד משה בשער המחנה ויאספו אליו כל בני לוי כיון שאמר להם משה שימו איש חרבו על ירכו מה עשו שמו ולא נשאו פנים וכן משה מברכם (דברים לג) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו (יא) וכיון שראה הקב"ה שכולם צדיקים נסה אותן ועמדו בנסיונן שנאמר אשר נסיתו במסה מיד אמר והיו לי הלוים לקיים מה שנאמר ה' צדיק יבחן אבל הרשעים כתיב בהם (תהלים יא) ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו אמר דוד (סס קכח) (כג) אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו: יג (במדבר י) עשה לך שתי חצוצרות כסף זה שאמר הכתוב (תהלים כד) שאו שערים ראשיכם [ז] בשעה שהכניס שלמה את הארון למקדש אמר שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם שהיו הפתחים שפלים ואמר הנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד אמרו השערים מי הוא זה מלך הכבוד מיד (כד) בקשו השערים לירד עליו ולרוץ את ראשו (כה) אלולי שאמר ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה וחזר ואמר (סס) ה' עזוז וגבור ה' גבור מלחמה שאו שערים ראשיכם אמר להם התגדלו שמלך הכבוד עליכם מיד חלקו לו כבוד ונשאו עצמן ונכנס הארון אמר להם הקב"ה אתם חלקתם לי כבוד חייכם כשאני אחריב את ביתי אין אדם שולט בכם תדע שכל כלי המקדש גלו שנא' (דניאל א) ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית האלהים אבל שערי בית המקדש במקומן נגנזו שנאמר (איכה ב) טבעו בארץ שעריה · מהו ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה [ח] שהוא חולק ליראיו מכבודו כיצד הוא נקרא אלהים וקרא למשה אלהים (שמות ז) ראה נתתיך אלהים לפרעה הוא מחיה המתים וחלק מכבודו לאליהו והחיה את המת שנא' (מלכים א יז) ויאמר אליהו ראי חי בנך ולמלך המשיח ילבוש לבושו שנא' (תהלים כא) הוד והדר תשוה עליו מה כתיב (סס מז) עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר אמר לו הקב"ה למשה מלך עשיתיך שנא' (דברים לג) ויהי בישורון מלך מה מלך כשהוא יוצא תוקעין לפניו אף אתה עשה לך שתי חצוצרות כסף כשתכנים את ישראל יהיו תוקעין בהם והן מתכנסין שנא' ותקעו בהן ונועדו אליך לכך עשה לך: יד דבר אחר עשה לך שתי חצוצרות כסף זה שאמר הכתוב (משלי כד) [ט] ירא את ה' בני ומלך (כו) (יב) מהו ומלך המליכהו עליך · דבר אחר ומלך המלך יצר טוב על יצר הרע שנקרא מלך שנא' (קהלת ט) ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ד"א ומלך יכול אם יאמר לך המלך לך עבוד עבודת כוכבים ישמע לו ת"ל ירא את ה' (יג) כך מצינו לנבוכדנצר שאמר לחנניה מישאל ועזריה לעבוד עבודת כוכבי' ולא שמעו לו אמרו לו (דניאל ג) לאלהיך לא איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא נסגוד אמר להם נבוכדנצר הצדא

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור פ"א · ב תנחומא כאן · ג ש"ר פ' ז' · תנחומא סדר וישב · ד לעיל פ' ג' · ספרי כאן פיסקא ס"ז · שמ"ר פ' א' · עיין בתדא"ר פרק כ"א ופרק כ"ד · ה ש"ר פ' י"ד · ו שה"ש פ' ב' · ז לעיל פ' י"ד · תנחומא כאן ס' ט' · ילקוט סדר זה · מדרש תהלים מזמור כ"ד · תנחומא סדר וארא · קהלת רבה פסוק וטוב משניהם · ח אגדת בראשית פרק מ"ט · ט קהלת רבה פסוק זה · ויק"ר פ' ל"ג · תנחומא כאן וסדר נח · ילקוט כאן · אגדת בראשית פ' ז' · שה"ש פ' ב' ·

חדושי הרד"ל

ופי' רמב"ן בשער הגמול מ"ש בזה : (יט) והם העמידו כו' · עי' ויק"ר פ"א ובהגהותי שם בס"ד : (כ) חלוקי השיר · מחלוקת הלוים איש בכלי שיר המיוחד לו כמפורש בד"ה שם : (כא) של לוי נתנו עצמם על קדוש כצ"ל : (כב) מאסו במילה כו' · עיין שמ"ר פי"ט : (כג) אשרי כל ירא ה' כמש"ל שהלוים נקראו יראים : (כד) בקשו השערים כו' · שבת (ל ·) : (כה) אלולי שאמר ה' עזוז כו' מלחמה וחזר ואמר שאו שערים ראשיכם וגו' ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה א"ל שהגדלו כו' כצ"ל : (כו) מהו ומלך המליכהו כו' · דב"ר ספ"ב ועיין ערוך ערך ירא :

חדושי הרש"ש

מתהלים : (ח) וכן יעקב אבינו נסהו כו' ברחל כו' וביוסף כו' ובירכו וירא כו' · אם הכוונה ברחל שמתה עליו בדרך זה הי' אחר הברכה וכן מכירת יוסף הי' אחר הברכה ואח"כ גם לא ידעתי מדוע לא חשיב לצרת לבן : (ט) ולא אבו לשמוע אלי כצ"ל : (י) הביא חשך על המצריים ג"י והרג בהם כל רשעי ישראל שכה"א וברותי מכם כו' פי' ולעיל מיניה כתיב כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים כו' : (יא) וכיון שראה הקב"ה שכולם צדיקים ונסה אותן כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא : (יב) מהו ומלך המליכהו עליך כצ"ל לשון יחיד : (יג) שכך מצינו לנבוכדנצר כו' כצ"ל :

מתנות כהונה

פרק כילד מברכין [צ"ל אין נערכין] : [ה"ג הרבה הלוים חביבין] : שנים עשר שנה · ששמש בבית אדוניו שנה אחר שנה בבית ובשדה וזהו קיץ וחורף כדלעיל פרשת וישב ובן שבע עשרה שנה היה כשפירש מאביו ובן שלשים היה בעמדו לפני פרעה : שמו · חרבם על יריכם : האומר לאביו ולאמו . עי' בפירוש רש"י בפרשת וזאת הברכה : אמרו השערים וכו' · שסברו שעל עצמו אמר כן : [ולרוץ את ראשו גרסינן] : מה כתיב עלה וגו' · מגומגם הוא ובתנחומא לא גרסינן ליה : וכתב בהקדוש ברוך הוא הוד והדר לבשת · עיין כל זה בסדר נשא פרשה י"ד : [כך מצינו לנבוכדנצר

פירוש מהרז"ו

סי' ז' והשביעה שייך באכילה לא בשמחה על כן דורש א"ת שובע אלא שבע ואיזה שמחות בא ופירש נעימות בימינך שבע שמחות של נעימות של זמרה שנקרא דוד נעים זמירות ישראל שמואל ב' כ"ג והנעימות אלו היה בכנור וכמ"ש ש"א סוף ט"ז ולקח דוד את הכנור ונגן בידו והנעימה מביא שמחה : שבע ביום הללתיך · וכי לא הלל אלא שבע ביום והלא כתוב פי יספר צדקתך כל היום תפארתך וכאן אמר שבע ביום הללתיך ע"כ דורש אא"ע לשבע פעמים ביום ת"ע לשבע נעימות שבכנור שבהם היה מהלל : בניגון למנצח בנגינות · בניגון של מזמור למנצח בנגינות : ומי התקין להם · פי' מי התקין ללוים כלי שיר שלהם : המה יסד שמואל · פסוק זה כתוב בענין השוערים ושרי מלאכת הקודש והמשוררים של בית המקדש שהיה הכל על ידי שמואל ודוד : לשמי לשררה · נגידים ושרים ממונים על עבודת המקדש כמבואר בד"ה א' ט' וכאן שאמר קח את הלוים לכל ענין שירותם במקדש ובמשכן למשא ולשיר ולשמור : יב ה' צדיק יבחן · הוא ד"א ודרשה אחרת על מ"ש קח את הלוים והוא בתנחומא סימן ח' שמ"ר פר' ב' סימן ב' : ואחר כך ברכו · שפסוק וה' ברך את אברהם כתוב אחר מיתת שרה שהיה אחר העקדה שהוא הנסיון העשירי : נסהו בימי אבימלך · ברעבון והוצרך לירד למצרים וצוהו אל תרד מצרימה גור בארץ הזאת היא פלשתים והם רדפוהו וגרשוהו כמ"ש לך מעמנו והוצרך לומר על אשתו שהיא אחותו והיה ירא שלא יהרגוהו ועמד בכל נסיונות אלו ולא הרהר אחר מדותיו וצ"ע דאיתא בב"ר פר' כ"ו סימן י"א שנשבע הקדוש ברוך הוא לאברהם שלא ינסהו עוד לעולם ולא את יצחק בנו ויתכן שהכוונה שלא ינסה אותו בנסיונות חדשים כמו לאברהם אך אלו שכבר נסה אברהם בהם והורגל בהם לא נחשב לנסיון חדש גם יתכן שיצחק עצמו ביקש בחנני ה' ונסני כמו שבקש דוד ק"ו לאבות גם יתכן שהם מדרשים חלוקים : וברותי מכם המורדים · ועי' שמ"ר ריש פר' ט' ומש"ש ו' סוף פרשה ו' : ובריתך ינצורו זו המילה . דעת המדרש שמ"ש האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר היינו בעגל כמ"ש כי איש בבנו ובאחיו כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו היינו במצרים ע"פ מדה ל"א וכך הוא הסדר כי שמרו אמרתך במצרים האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו בעגל ואח"כ אשר נסיתו במסה תריבהו וגו' ואח"כ יורו משפטיך וגו' ואח"כ ישימו קטורה כסדר שהיו המעשים ודו"ק ואח"כ ברך ה' שקודם הברכה נסה אותם וכנ"ל אצל אברהם ויצחק וכו' ועי' לעיל פר' ג' סי' ז' ועי' כל זה בספרי בהעלותך פסקא ס"ז שהלוים מלו את ישראל במצרים : אשרי כל ירא ה' · עי' לעיל ריש פר' ה' הנה עין ה' אל יראיו : יג זה שאמר הכתוב שאו שערים ראשיכם . תנחומא כאן סימן ט' שמ"ר ריש פ' ח' וש"נ ועי' לעיל פר' י"ד סימן ג' ומש"ש : שהיו השערים שפלים · השערים היו גובהם עשרים אמה ולמה הוצרך שינשאו בבוא הארון שהרי הארון עם הכפורת והכרובים הי' גובהם ביחד עשרים טפחים אלא בהכרח שהשפילו עצמם השערים עם המשקוף העליון עד למטה שלא יוכל הארון לכנס ועי' במקומות הנ"ל שיטות אחרות בזה : אמרו השערים מי הוא זה · שאם כפשוטו ששלמה אמר כן הלא תחלה אמר ויבוא מלך הכבוד הרי שידע בעצמו מי הוא ולמה שאל אחר כך מי הוא זה על כן דורש שמאחר שמדבר לנוכח שאו שערים ראשיכם והנשאו א"כ בהכרח שהשערים אמרו כן ובהכרח פי' שהמלאכים הממונים על השערים כמ"ש על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים והם הם ששאלו : התגדלו שמלך הכבוד עליכם · פי' אצלכם כמ"ש ועליו מטה מנשה וכמ"ש שרפים עומדים ממעל לו ומ"ש שבקשו לירד ולרוץ את ראשו כמו שהתחילו כבר להשפיל עצמם בקשו עוד לירד עוד והיו רוצים ראשו : מהו ה' צבאות וכו' · פי' למה נקרא מלך הכבוד ודורש כמ"ש אבות ריש פרק רביעי איזהו מכובד המכבד את הבריות : מה כתיב . עתה חוזר לריש הסימן עשה לך שתי חצוצרות כסף שחלק מכבודו למשה כמו שכתוב עלה אלהים בתרועה וכן בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' כך צוה שיעשו לפני משה : ויהי בישורון מלך · וכן הוא בשמ"ר סוף פר' ב' מפסוק זה על משה וכן בויק"ר פר' ל"א סוף סימן ד' על משה אך לקמן סוף פר' י"ח דורש על הקב"ה וכן במוסף ראש השנה בין פסוקי מלכיות על הקב"ה ואמיתת הענין בזה שמלוכת משה באופן זה הוא באמת מלוכת הש"י וכמ"ש אצל שמואל כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם וכן הוא בברכת השיבה שופטינו ומלוך עלינו אתה ה' לבדך כי כשהקדוש ברוך הוא לבדו היה מלך ישראל בהכרח שהיו אנשים אלהיים ממולאים נביאים ושופטים שכל הנהגתם ברוה"ק ונסים ונפלאות אף כי משה ודורו ודו"ק בזה מאד באמיתת הדברים : יד ירא את ה' בני · ועם שונים אל תתערב תנחומא בסי' ט' ד"ר פר' ב' סימן ל"ג : המלך יצ"ט · ואיך נקרא זה בשם מלוכה ע"כ דורש על שיצה"ר נקרא בשם מלך וכשמגביר יצ"ט על יצה"ר הרי ממליך יצר טוב על יצר הרע שכתוב עליו ובא אליה מלך גדול ורישא דקרא עיר קטנה ואנשים בה מעט על הגוף וכל האיברים עי' קהלת רבה פסוק זה : דבר אחר ומלך · לפי מ"ש כאן צ"ע איך דורש · אך כאן חסר והגי' בתנחומא ד"א ומלך מן המלך יכול וכו' פי' ירא את ה' ומן המלך שהוי"ו של ומלך מוסך אליו תיבת ירא הראשון : לנ"ב שאמר לחמו"ע . ויק"ר

ידי

יהיה קיים לעולם אף מודה זו לפי שהיתה מעשה הקב"ה היא קיימת לעולם וקי"ל: וחזר ואמר ה' עזוז וגבור ה' גבור מלחמה. מדרש כלו שאלתי לכמה גאוני ארץ ולא השיבו לי הלא בפסוק נאמר תחלה ה' עזוז וגבור ה' גבור מלחמה ואני המחבר כ"ל דה"ש והי"ק לפי שכשאמרו השערים לשלמה מי הוא זה מלך הכבוד והוא השיב ה' עזוז וגבור ה' גבור מלחמה אין זה תשובה למה שאלו השערים מי זה

משה

מלך הכבוד לפיכך שאלו השערים פעם שנית מי הוא זה מלך הכבוד לפי שהשערים סברו שעל עצמו אמר מלך הכבוד ובקשו לרוץ את ראשו אלולי שאמר כפי' ה' הוא המלך הכבוד וחזר ואמר ה' עזוז כמו שאמר בראשונה היו מבקשים לרוץ את ראשו ודו"ק. ועיין לעיל בשמות רבה פרשה ח' מה שפרשתי אני בן המחבר בשיטה זו ותמצא נחת :

ויתנן

שדרך מישך ועבד נגו אנטוס אתמול אתם אומרים כל מי שהוא מבקש ליקח לו עבודת כוכבי' היה הולך לירושלים שנא' ופסיליהם מירושלים ומשומרון ועכשיו באתם לעשות עבודת כוכבים שלי צדו הצדא שדרך מישך ועבד נגו לא כך אמר לכם הקב"ה שתשמעו למלכות כל מה שהיא אומרת לכם שנא' (קהלת ח) אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים [א] אמרו לו מלך אתה עלינו למסים ולארנונית אבל לעבוד עבודת כוכבים נבוכדנצר את וכלב שוים ענו שדרך משך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנצר לא אמרו אלא נבוכדנצר (דניאל ג) לא חשחין אנחנא על דנא מלתא להתבותך הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין ומן ידך מלכא ישזיב (שם) והן לא [ב] אמרו לו בין מציל ובין שאינו מציל (שם) ידיע ליהוי לך מלכא די לאלהך לא איתנא פלחין הוי ירא את ה' בני ומלך · (משלי שם) (יד) ועם שונים אל תתערב ועם אותן שאומרין שהן שני אלוהות בעולם אל תתערב להן שסופן ליאבד מן העולם שנא' (זכריה יג) והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים בה יכרתו ויגועו והשלישית יותר בה ומה הן השלישית (כז) אלו ישראל (טו) ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה בארץ הוי ירא את ה' בני ומלך · (כח) וכל מי שהוא ירא מן הקב"ה סופו ליעשות מלך ממי אתה למד מאברהם ע"י שנתיירא מן הקב"ה נעשה מלך שנא' (בראשית כב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ומנין שנעשה מלך שנא' (שם יד) אל עמק שוה הוא עמק המלך [ג] מהו שוה עמק המלך שהשוו הכל ונטלו עצה וקצצו ארזים ועשו כסא והושיבוהו מלך עליהם ולא תאמר אברהם בלבד (טז) אלא אפילו משה שנתיירא מן הקב"ה נעשה מלך לכך כתיב ירא את ה' בני ומלך: עשה לך שתי חצוצרות כסף שיהיו תוקעין לפניך כמלך · עשה לך [ד] משלך עשה לך לך אתה עושה ולא לאחר [ה] (כט) אתה משתמש בהן ואין אחר משתמש בהן תדע לך שהרי יהושע תלמידו של משה לא נשתמש בהן אלא בשופרות כשבא להלחם ביריחו נתכנסו ליריחו ז' אומות שנאמר (יהושע כד) ותעברו את הירדן ותבאו אל יריחו (יז) וילחמו בכם בעלי יריחו האמורי והפריזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי ואתן אותם בידכם וכי שבע אומות היו בעלי יריחו אמר רבי שמואל בר נחמני [ו] יריחו נגרא של ארץ ישראל אם נכבשה יריחו מיד כל הארץ נכבשת לפיכך נתכנסו לתוכה ז' אומות מה כתיב שם (שם ו) וירע העם ויתקעו בשופרות מלמד שאפילו יהושע תלמידו לא נשתמש בהם ולא תאמר ליהושע אלא אפילו משה רבינו שעד שהוא חי בעצמו נגנזו א"ר יצחק הרי שמשה אומר כשהוא בא ליפטר מן העולם (דברים לא) (יח) הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם והיכן היו החצוצרות לתקוע בהן ולכנסן אלא עד שהוא בחיים נגנזו א"ר יהושע דסכנין בשם רבי לוי (ל) לקיים מה שנא' (קהלת ח) אין שלטון ביום המות הוי עשה לך שתי חצוצרות כסף לך את עושה ואין אחר משתמש בהן כל ימיך: עשה לך אתה משתמש בהן שאתה מלך ואין אחר משתמש בהן (לא) (יט) אלא דוד המלך שנאמר ויעמדו הלוים על עמדם השיר משורר והחצוצרות מחצרים אמר רב (לב) החצוצרות שהיו במקדש אף הן נגנזו אבל דוד המלך היה משתמש בכנור שנא' (תהלים נז) עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר אמר ר' פנחס הכהן בר חמא [ז] כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו ומנגן מאליו מיד היה עומד דוד וכל התלמידים שהיו עוסקין בתורה והיו יגעים ומנדדים שינה מעיניהם והוגין בתורה עד עמוד השחר לפיכך היה אומר דוד עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר דרך השחר מעורר בני אדם אבל אני אעירה שחר אני מעורר השחר · ד"א עורה כבודי מהו עורה כבודי מפני עבודת יוצרי שהיה יצרו אומר לו דוד לא מלך אתה ודרך מלכים לישן עד ג' שעות ביום (כ) ואתה למד ועומד חצות לילה והיה אומר לו עורה כבודי אין כבודי לפני כבוד יוצרי כלום לכך נאמר עורה כבודי · (שם קיט) חצות לילה אקום להודות לך אמר דוד חייב אני לעמוד בחצי לילה ולקלסך על פלאות שעשית עם זקנתי בחצי הלילה דכתיב (רות ג) ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת ותאמר אנכי רות אמתך ויאמר לה ליני הלילה א"ר יהושע בן לוי ברבי שלום אמרה לו בדברים אתה מוציאני אמר לה חי ה' איני מוציאך בדברים · חי ה' מלמד שהשביע על יצרו שהיה מקטרגו ואומר לו את פנוי והיא פנויה הרי השעה שתזדקק לה מיד נשבע אותו צדיק חי ה' (לג) איני נוגע בה בזו ולא בועז לבדו [ח] אלא כל הצדיקים משביעים על יצרן וכן את מוצא בדוד שנפל שאול בידו מה אמר דוד (שמואל א כו) ויאמר דוד חי ה' כי אם ה' יגפנו או יומו יבא וגו' ולמה נשבע שני פעמים אר"ש בר נחמני [ט] היה בא יצרו ואמר לו אלו נפלת אתה בידו לא היה מרחם עליך והרגך מן התורה מותר להרגו בא להרגך השכם להרגו שהרי רודף הוא לפיכך קפץ ונשבע שני פעמים חי ה' שאינו הורגו אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אתה יודע כחו של יצה"ר שהוא קשה אמר להם הקב"ה סיקלו אותו קמעה בעוה"ז (כא) ואני

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ט"ו · ב שה"ש פרשה ו' · ג ב"ר פ' מ"ג · מ"פ נ"ה · ילקוט סדר לך לך · תנחומא כאן · קה"ר פסוק טוב ילד · ד ספרי כאן פיסקא ע"ב · ה תנחומא כאן וסדר ויחי · ב"ר פ' נ"ו · ילקוט יהושע רמז ט"ו · ילקוט כאן · קה"ר פ' ח' · ו ילקוט יהושע רמז ל"ב · ז איכה רבתי סוף פ' ב' · תדא"ר פרק י"ח · ח ספרי ת"ב פ' ל"ג · ט מ"ת מזמור ז' ·

חדושי הרש"ש

(יד) ועם שוני' אל תתערב כצ"ל:(טו) ביו' ההוא יהיה ישראל שלישי' וגו' בקרב הארץ כצ"ל וזהו בישעי' י"ט: (טז) אלא אפי' משה שנתיירא מן הקב"ה בתנחומא מסיים שנאמ' ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים: (יז) וילחמו בכם בעלי יריחו האמורי והפריזי והכנעני והחתי והגרגשי כו' כצ"ל:(יח) הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם כו' כצ"ל : (יט) אלא דוד המלך שנאמר ויעמדו הלוים וגו' והשיר משורר והחצוצרות כו' כצ"ל והוא בד"ה ב' כ"ט וכ"ל דשם כתוב וע"י כלי דוד כו' ומשמע ליה דהוא הי' משמש בהם ור"ב ס"ל דדוד עצמו אבל לא היה משמש בהן אלא גנזן לצורך בהמ"ק כשיבנה : (כ) ואתה למה עומד חצות לילה כו' כצ"ל ועיין בתנחומא : (כא) ואני מעבירו מכם לעתיד שנאמר שלו שלו כו' כצ"ל וכ"ה שם : תלמודו

חדושי הרד"ל

(כז) אלו מאמינים שנ' (ישעיה יט) ביום ההוא יהיה וגו' כצ"ל: (כח) ד"א כל מי שהוא ירא כצ"ל:(כט) אתה משתמש בהן ואין אחר כו'· מנחות (כח): (ל) לקיים מ"ש אין שלטון כו'· ע"ל ר"פ ויחי: (לא) אלא דוד המלך שנאמר (ד"ה ב' כט) ויעמדו הלוים בכלי דוד וגו' והחצוצרות ועל ידי כלי דוד וגו' והשיר משורר כצ"ל · ומדכתיב כלי דוד דרש שהיה משתמש אף בחצוצרות : (לב) החצוצרות שהיו במקדש אף הן נגנזו אבל דוד כו' · נראה ר"ל שלא היו משתמשין בחצוצרות אף בימי דוד אלא במקדש (ולשון נגנזו לאו דווקא אלא מלהשתמש בהן חוץ למקדש קאמר) וכדאמרינן בר"ה (כז ·) שאין חצוצרות אלא בשערי מזרח בהר הבית וכדברי הירושלמי שהביאו הרמב"ן והר"ן שאין חצוצרות בגבולין ע"ש (ואף ביואש המלך שכתוב (מלכים ב' י"א ד"ה ב' כג) והחצוצרות אל המלך זה היה במקדש) : (לג) איני נוגע בה בזו שלילה

פירוש מהרז"ו

ויק"ר פר' ל"ג סימן ו' ע"ש כל הענין : אינטוס · פי' במ"ע אמת ויציב ופי' בתמי' וכי כן הוא באמת שאין אתם שומעים לי : צדו · תוהו ת"א צדו וכו' : אני פי מלך · עי' לעיל פר' י"ד סי' ו' : אמרו לו עני שדרך · צריך להפוך הגירסא וכצ"ל ענו שדרך וגו' ואמרין למלכא נבוכדנצר אם מלכא למה ל"ג ואם ל"ג למה מלכא אלא במסים וכו' : והן לא אמרו · פי' שמ"ש בכתוב והן לא ידיע לי הוו לך מלכא כך פירוש הכתוב וכן לא אף אם לא יציל בין מציל ובין לא מציל לאלהך לא איתנא פלחין : אלא עמק שוה · ב"ר פר' מ"ב סימן ה' : אלא אפילו משה · חוזר לענין הפרשה עשה לך שתי חצוצרות כסף : מן עשה לך משלך · תנחומא כאן סימן יו"ד : נתכנסו ז' אומות ליריחו · והיה בזה צרה לישראל שנתגברו שונאיהם ובחצוצרות כתוב וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות וגו' ונושעתם מאויביהם וא"כ היה להם להריע ביריחו בחצוצרות וכמ"ש אצל פנחס במלחמת מדין וחצוצרות התרועה בידם ואעפ"כ לא תקעו אלא בשופר : לא נשתמש בהם · וצ"ע מאחר שמפורש וכי תבואו מלחמה וגו' והרעותם בחצוצרות למה לא עשו חצוצרות כמו שעשו בימי דוד : נגרא של א"י · פי' בריח מלשון המשנה נגר הנגרר כמו שסוגרין החומה בבריח כך סגרה יריחו על כל א"י שהיתה עיר בצורה מאד ויושבת על הספר ושומרת את כל הארץ מהאויבים ובתנחומא הגירסא סוגרת של א"י וכמ"ש ויריחו סוגרת ומסוגרת מפני ב"י סוגרת הייתה על הארץ לשמרה ומסוגרת היא עצמה שלא פתחה השער כלל מפני פחד ישראל : הוא שמשה אומר · עי' ב"ר פר' נ"ו סימן ג' : הקהילו אלי · ובריש הפרשה כתוב הן קרבו ימיך למות : אין שלטון ביום המות · שבחצוצרות היה שלטון גדול כמפורש אצלם והיה למקרא העדה ולמסע את המחנות ויום האסף אל משה היה יום זכרון לפני ה' ע"י חצוצרות וכמ"ש וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם בחצוצרות ונזכרתם וגו' : ואין אחר משתמש · בלא רשותך ופנחס שכתוב בו בסדר מטות וחצוצרות התרועה בידו היה ברשות משה ע"פ ציווי מה' וכמ"ש ספרי כאן פיסקא ע"ה מכאן אמרו כל הכלים שעשה משה במדבר כשרים היו לדורות חוץ מן החצוצרות : מן עשה לך אתה משתמש · תנחומא כאן בסימן יו"ד הנ"ל וה"ג שם ד"א עשה לך : אלא דוד המלך · על כרחנו לומר שאין הכוונה על דוד עצמו אלא על המלכים זרע דוד שהרי הפסוק ויעמוד הלוים שהביא הוא בד"ה ב' כ"ט אצל חזקיה המלך וגם אצל שלמה כתוב בד"ה ב' ה' כמה פעמים שהיו שם חצוצרות חצוצרות למעלה ועשרים מחצרים בחצוצרות ויהי כאחד למחצרים וכהרים קול בחצוצרות וגם אצל אביה בן רחבעם כתוב בד"ה ב' י"ג י"א וחצוצרות התרועה להריע עליכם וכדומה הכי בהכרח שהכוונה על כל זרע דוד : כנור היה תלוי · ברכות דף ג' ובירושלמי פרק א' דברכות עי' רות רבה ריש פר' ו' פסוק חצות לילה דף מ"ז ב' : דרך השחר מעורר · שרוב העם עומדים אחר עמוד השחר שאור הבוקר מעורר בני אדם לקום ומ"ש אעירה שחר פשוטו על שהיה קם קודם אור השחר ואין השחר צריך למעורר ורומז לסודות הזוהר שמגלה מה שפי' מעורר : עורה כבודי · יקשה איך היה מעורר מדת כבודו בעת תפלתו ע"כ דורש שפירושו ע"פ מדה פ' שיתעורר לבטל כבודו מפני כבוד יוצרו לקום להודות וללמוד : שעשית עם זקנתי · שמ"ר פר' י"ח סי' ב' וש"נ ותרבה שם וכאן חסר ומבואר ברות רבה שם וז"ל שם משפטים שהבאת על עמונים ומואבים (כמ"ש לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה') ולדקות שעשית עם זקני וזקנתי שאלו החיש לה קללה אחת מאין הייתי בא ונתת בלבו וברכה שנאמר ברוכה את לה' בתי עכ"ל ולא די שלא קללה אלא עוד ברכה והבטיחה שביום יעשה בקשתה : ונשבע שני פעמים · וצ"ע שאין בכתוב רק שבועה אחת ועי' מ"כ וברות רבה ליתא לכל מאמר זה והמאמר בויק"ר פר' כ"ג סימן ה' ושם ל"ג נשבע שני פעמים רק יש שם פלוגתא למי נשבע ח"א ליצרו נשבע וח"א לאשה נשבע שאם יגע בו שיהרגנו ואם כפי מ"ש ב' שבועות סובר אחת ליצרו ואחת לאשה : אמרו ישראל · שבכל עת שמתעוררים לשוב בתשובה אומרים כן כמבואר הרבה פעמים בתנ"ך וכמה ביקש דוד במזמור אשרי תמימי דרך על קושי היצר בלב : סקלו אותו קימעא · שיצר הרע קרוי אבן כמ"ש והסירותי לב האבן והסלת האבן נקרא סקילה כמ"ש סקלו מאבן

מתנות כהונה

לנבוכדנצר גרסי'] : אנטוס · הערוך לא פירשו ונראה פי' כמו אמומים שפירושו מוכן ומזומן ואמת נכון וכן מצאתיו שוב בפי' אבן עזרא ורבינו סעדיה : ה"ג ליקח לו עבודת כוכבים היה הולך לירושלים שנאמר ופסיליהם מירושלים ומשומרון ועכשיו באתם לעשות עבודת כוכבים שלי וכו' · ועי' בויקרא רבה פרשה ל"ג ויתיישב לך באר היטב ושם פי' כל הענין : [שתשמעו למלכות גרסי' : ה"ג את וכלב שוים] : ב' אלהות · דורש שונים לשון שנים : [סופו ליעשות מלך גרסינן : ה"ג עמק המלך שהשוו הכל כו'] : אברהם בלבד · שלא היה זולתו אז בעולם מי שהכיר בורא הכל : ומלך · והיה מלך : נגרא · בריח וחוזק כל א"י : אני מעורר · שקם עד שלא העיר היום ועי' כל זה בפ"ק דברכות ובמדרש רות פ"ה : לכך נאמר עורה וכו' · כלומר מנוער וריק אתה כבודי נגד כבוד יוצרי : ב' פעמים · אחד נגד יצרו שמסיתו שלא כדין והשני על הסיתו כדין שהרי רודף היה · וכ'

ידי משה

ומנגן מאליו · נ"ל ע"ד דאיתא בפרקי ר"א מן אותו איל שהקריב אברהם תחת יצחק לא יצא דבר אחד לבטלה וקחשיב שם הכל עד גידים שלו הי' בכנור של דוד שהי' קם לעבודת השם יתברך ע"י כנור זה וא"כ הואיל והיו הגידים מן האיל שהוא עולה ואסור בהנאה רק כשלא מתכוון מותר ליהנות כדאי' בפסחים בביטה אפשר וקמכוון וכו' ע"ש : דרך השחר מעורר וכו' וא"ת כיון דעדיפא מיניה קאמר שיבינים עד ג' שעות מה נ"ל זה וי"ל דס"ק מלכי ישראל דרכן בהשחר מעורכן שעומדים בשחר לקרות ק"ש ומלכי או"ה יבינים עד ג' שעות וס"ק ליה יצה"ר אפי' אם תאמיר לעצמך די לך לקום בהאיר השחר ולא להשמיר כ"כ לקום בעוד לילה לשעיר השחר ביפ"מ אית' זה וק"ל : אני מעורר השחר · פי' ע"ד דאיתא בגמ' ועד האידנא לא נפקי שמאורות עד דמחו להו וע"י דוד המשורר מתעוררים לצאת · א"נ י"ל לפי שדרך המלכים שהשחר מעוררן לעבודת השם כי יכירו גדולם

יפה תואר

וזהו שמסיים נמנע השמחה מן הרשעים וכו' וזה קאי על אור שגנוז : שנאמר ופסיליהם מירושלים ומשומרון וכו' · לפי שהיה אומר סנחריב שכמו שמצאה ידו לממלכות האליל עם היות שפסיליהם היו מירושלים ומשומרון שהרשעים שבירושלים ושומרון היו מוכרים פסילים לשאר הממלכות כן מצאה ידי לירושלים : שנתיירא · ואע"פ דאיתא לעיל בש"ר שאמר משה שנגי שנגי לבשונה ולמלכות והשיב לו הקב"ה

מעבירו מכם לעתיד שנא' (ישעיה סב) סולו סולו המסלה סקלו מאבן הרימו וכה"א (שם נז) ואמר סולו סולו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי ולעולם הבא אני עוקרו מכם (יחזקאל לו) והסירותי לב האבן מבשרכם ונתתי וגו': יז כך דרש רבי תנחומא ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל הלכה בתוך כמה אמות חייב אדם לעמוד מפני הזקן כך שנו רבותינו (לד) בתוך ארבע אמות חייב אדם לעמוד בפני הזקן שנאמר (ויקרא יט) מפני שיבה תקום ושואל בשלומו בתוך ד' אמות ואיזה הידור אמרה תורה והדרת שלא יעמוד במקומו ולא ישב במקומו ולא יהא סותר את דבריו וכשהוא שואל הלכה (לה) שואל ביראה ולא יקפוץ להשיב ולא יהא נכנס בתוך דבריו (לו) שכל מי שאינו נוהג ברבו כל המדות האלו נקרא רשע לפני המקום (כב) ותלמודו משתכח ושנותיו מתקצרות ולסוף הוא (לז) בא לידי עניות שנא' (קהלת ח) וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל (כג) אשר איננו ירא מפני אלהים מורא זו איני יודע מהו כשהוא אומר מפני שיבה תקום ויראת מאלהיך הוי זה מוראת הרב · אם כן הרי מוראת רבית ומוראת משקלות אלא א"ר אלעזר נאמר כאן פני זקן ונאמר להלן (שם) איננו ירא מפני אלהים · וחייב (לח) להקדימו לכל אדם בכניסה וביציאה ולנהוג בו מורא וכבוד שנא' (דברים ו) את ה' אלהיך תירא א ותניא את לרבות בעלי תורה שאין לך מדה אחרת כיוצא בה וכן הוא אומר (שם א) ואתן אותם (לט) ראשים עליכם מיכן את למד שתנהוג בו מנהג נשיאות לעמוד מפניו להקדימו לכל דבר שבגדולה אמר רבי אבא הכהן בר פפא כשהייתי רואה סיעה של בני אדם הייתי הולך בדרך אחרת שלא להטריח עליהן שלא יהיו רואין ועומדים מלפני וכשאמרתי דברים לפני רבי יוסי ב"ר זבידא (מ) אמר לי צריך אתה לעבור לפניהם ויהיו רואין אותך ועומדים לפניך ואת מביאם לידי יראת שמים שנא' מפני שיבה תקום ויראת מאלהיך למה שמעלתן של צדיקים מעלה שאין לה ירידה אבל מעלתו של עשו מעלה שכולה ירידה היא היום הוא אפרכוס למחר סגן למחר קומוס למחר סרדיוט וכן כל גדוליהם וכן הנביא אומר (עובדיה א) אם תגביה כנשר (כד) אבל מעלתו של יעקב (מא) מעלה שאין לה ירידה (מב) ואין קדושתם נופלת לעולם וכן אתה מוצא ב שהזקנים א' מי"ג דברים שהן כתובין לשמו של הקב"ה אלו הן הכסף והזהב הכהנים והלוים וישראל והבכורות והמזבח ותרומה ושמן המשחה ואהל מועד ומלכות בית דוד והקרבנות וארץ ישראל והזקנים הכסף והזהב מנין שנאמר (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב · הכהנים דכתיב (שמות כט) וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי הלוים מנין (במדבר ג) והיו לי הלוים ישראל מנין (ויקרא כה) כי לי בני ישראל בכורות מנין (במדבר ח) כי לי כל בכור המזבח מנין (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי תרומה מנין (שם כה) ויקחו לי תרומה שמן המשחה מנין (שם ל) שמן משחת קדש יהיה זה לי אהל מועד מנין (שם כה) ועשו לי מקדש (כה) הקרבנות מנין (במדבר כח) את קרבני לחמי לאשי מלכות בית דוד מנין (שמואל א טז) כי ראיתי בבניו לי מלך (כו) א"י מנין (ויקרא כה) כי לי הארץ הזקנים מנין (במדבר יא) אספה לי שבעים איש: יח אספה לי זש"ה (עמוס ט) הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ יסדה (מג) ג למה"ד לפלטין שהיתה בנויה על גבי הספינות כ"ז שהספינות מחוברות פלטין שעל גביהן עומדת כך הבונה בשמים מעלותיו (כז) כביכול כסאו מבוסס למעלה בזמן שישראל עשוין אגודה אחת לכך נאמר הבונה בשמים מעלותיו אימתי ואגודתו על ארץ יסדה וכה"א (דברים לג) ויהי בישורון מלך · לכך אמר לו הקב"ה למשה אספה לי למה (מד) שכינוסן של צדיקים הנייה להם והנייה לעולם אבל כינוסן של רשעים תקלה להם ותקלה לעולם: יט ד"א אספה לי שבעים איש בשעה שאמר לו הקב"ה למשה אספה לי שבעים איש ד אמר משה מה אעשה אם אביא חמשה מכל שבט ושבט אינן עולים למנין שבעים ונמצאו ששים ואם אביא ששה משבט זה וחמשה משבט זה הרי אני מטיל קנאה בין שבט ושבט מה עשה נטל שבעים ושנים פתקין וכתב בהן זקן עוד שנים פתקין חלק וטרפן בקלפי אמר בואו וטלו פתקכם מי שעלה בידו פתק כתיב בו זקן היה יודע שנתמנה זקן ואם עלה בידו חלק היה יודע שלא נתמנה והממונה אומר לו הרי שם פתק א' כתוב בו זקן אלו היית ראוי להתמנות היה עולה בידך כיון שעשה כך נתמנו הזקנים · אלדד ומידד היו שם (מה) ומיעטו עצמן אין אנו כדי להיות במינוי הזקנים ועל שמיעטו עצמן נמצאו יתרים על הזקנים ה' דברים · הזקנים לא נתנבאו אלא למחר (מו) שנאמר (במדבר יא) ואל העם תאמר התקדשו למחר אבל אלו נתנבאו על מה שעתיד בסוף מ' שנה שנאמר (שם) וישארו שני אנשים במחנה מה היו מתנבאים (כח) י"א על מפלתו של גוג וי"א מת משה ויהושע מכניס את ישראל לארץ · תדע לך שכן יהושע

מסורת המדרש א פסחים דף כ"ב · קידושין דף כ"ז · כ"ק דף מ"א · בכורות דף ו' · ילקוט תורה רמז תתמ"ד · ב תנחומא כאן וסדר תרומה · ילקוט תורה רמז שס"ד · מדרש שמואל פ' י"ט · ג ילקוט פרשה וזאת הברכה · ילקוט עמוס ט' · ד סנהדרין דף י"ז · ירושלמי סנהדרין פרק א' הלכה ד' ·

חדושי הרד"ל

ולא בועז כו' כ"ה בתנחומא וכצ"ל : (לד) בתוך ד"א כו' · קדושין (לג ·) : (לה) שואל ביראה · תוספתא פ"ז דסנהדרין וכתבוה הפוסקים בי"ד סי' רמ"ו סי"ג : (לו) שכל מי שאין נוהג כו' · שם (לב·) : (לז) בא לידי עניות · שם איתא תורתו משתכחת (דוחק לפרש כאן ג"כ עניות תורה) ונראה ששניהם דורשים לא יאריך ימים כצל · שבגמרא דורשו בגזל החכמה ע"ש בפירש"י · וכאן דורשו בגזל הכסף : (לח) להקדימו בכניסה ויציאה · כדעת הספרי שביציאה ג"כ הגדול קודם · ושלא כדברי הברייתא דדרך ארץ זוטא פ"ו שביציאה הקטן קודם : (לט) ראשים כו' מכאן כו' · ספרי שם : (מ) א"ל צריך אתה לעבור כו' · בקדושין (לג ·) מסקינן דאי מקיף חייב וכ"כ הפוסקים ז"ל · ובתוספות רי"ד שם הביא הא דהכא בשם ילמדנו : (מא) מעלה שאין לה ירידה · דמעלין בקודש ואין מורידין : (מב) ואין קדושתן מתחללת לעולם · כ"ה בתנחומא וכצ"ל : (מג) למה"ד לפלטין כו' · ספרי הברכה פיסקא שמ"ו : (מד) שכנוסן של צדיקים כו' של רשעים כו' · משנה בסנהדרין (עא ·) : (מה) ומעטו עצמן אמרו אין אנו כדאין כו' · כ"ה בתנחומא וכצ"ל : (מו) שנאמר ואל העם תאמרו התקדשו למחר ואכלתם כו' כצ"ל והוא

חדושי הרש"ש

(כב) ותלמודו משתכח כו' שנאמר וטוב לא יהיה לרשע כו' · בזה נכללה גם התורה שנקראת לקח טוב : (כג) אשר איננו ירא מלפני אלהים כצ"ל : (כד) אבל מעלתן של יראי ה' כו' ואין קדושתם נופלת לעולם כו' · ר"ל וכה"מ שנאמר לו איננו זז לעולם כו' כדאיתא בויק"ר פ"ב ע"ש ולשון הספרי שכה"מ שנאמר לי קיים לעולם ולעולמי עולמים : (כה) הקרבנות מנין את קרבני לחמי לאשי נ"ל וגו' כי הכוונה על סיומא דקרא תשמרו להקריב לי וכ"ה בהדיא שם ושם : (כו) א"י מנין כי לי הארץ · כאן מבואר כמו שהגהתי לעיל בויק"ר שם אות א' · ודע דשם לא חשיב לכסף וזהב וחשיב תמורתן ירושלים דכתיב העיר אשר בחרתי לי : (כז) כביכול כסאו מבוסס · נ"ל דצ"ל מבוסס בשני סמכי"ן · ועי' ב"ר פס"ו שהגיה המ"כ כה"ג : (כח) י"א על מפלתו של גוג · פי' סנהדרין י"ז א' דיליף ליה מקרא

מתנות כהונה

וב' פעמים חי ה' וחלילה לי מה' ובמדרש רות ל"ג ליה : שנאמר מפני כו' · בתוך ד' אמותיו קרוי בפניו שכל ד' אמותיו של אדם הן כגופו : אם כן הרי וכו' · אם כן שאזה דורש לשון יראה הרי מצינו גבי רבית ומשקולות לשון יראה וכן הוא בפ"ק דקידושין : [ה"ג ונאמר להלן איננו כו'] : אפרכוס סגן וכו' · מיני ממשלות הם כל אחד פחות משלפניו : אם תגביה וגו' · סיפיה דקרא משם אורידך : ויהי בישורון מלך וגו' · וסיפיה דקרא בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל : ה"ג בירושלמי סוף פ"ק דמסכת סנהדרין ובתנחומא לקח שבעים ושנים פתקין וכתב בהן זקן עוד שנים פתקין חלק : היה עולה בידך · בירושלמי פריך עליה וזה לשונו הגע עצמך שעלו כולו זקן א"ל מעשה נסים היה ומסורגים היו עולים עכ"ל ועי' לעיל פרשה ד' : וישארו שני וכו' · סיפיה דקרא אלדד ומידד ויתנבאו והנבואה היתה משה מת ויהושע מכניס כדלקמן וזה היה סוף מ' שנה

פירוש מהרז"ו

והכוונה שילחמו עם היצר כפי כחם ומ"ש ואני מעבירו מכם פירושו לעתיד לבוא וכמ"ש בסמוך ומ"ש סולו סולו המסלה סקלו מאבן פי' שמצוה אותנו שנעשה כן לסקל קימעה וכן פסוק סולו וגו' הרימו מכשול ויצר הרע קרוי מכשול כמ"ש כי כשלת בעונך : ונתתי וגו' · וס"ד לב בשר : יז כך דרש וכו' · תנחומא כאן סימן י"א כל הענין : מוראת רבית · ויקרא כ"ה ל"ו אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך : איננו ירא מלפני אלהים : מה התם יראה של פני זקן אף כאן יראה של פני זקן · ומ"ש ומשקלות עי' תוספות בקדושין שם וצ"ע ויתכן שכוונת חז"ל שחברו יחד משקלות עם רבית דיליף מורא למשקלות מרבית דאצל רבית כתוב ויקרא כ"ה ל"ו ויראת מאלהיך וגו' אני ה' אלהיכם ופי' רש"י אני ה' שהבחנתי וכו' וכן אצל משקלות ויקרא י"ט ל"ו מאזני צדק וגו' אני ה' ופירש רש"י ג"כ שהבחנתי וכו' ע"כ ויראת כמו ברבית : ראשים עליכם · שיהיה מוראם עליכם : ותנינא את לרבות · פסחים כ"ב : אם תגביה כנשר · נבואת עובדיה על אדום וס"ד משם אורידך נאם ה' : מעלה שאין לה ירידה · ועל כן נאה להם הכבוד והמעלה : אחד מי"ג דברים · ספרי כאן פיסקא צ"ב ויק"ר פר' ב' סימן א' מדרש שמואל פר' י"ט : הכסף והזהב · חגי ב' · וזה הדבר שמות כ"ט · מזבח אדמה שמות כ' כ"א : שמן משחת קודש · שמות ל' ל"א : ועשו לי מקדש · שמות כ"ה ח' : את קרבני · במדבר כ"ח וס"ד תשמרו להקריב לי במועדו וכן הוא במדרש שמואל שם : אספה לי · כאן בפרשה זו ובשביל פסוק זה הובא כל הענין לכאן : יח זש"ה הבונה בשמים · תנחומא כאן סימן י"א עי' שמ"ר פר' י"ז סי' ג' ויק"ר פר' ל' סימן י"ג : ויהי בישורון מלך · וס"ד בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל אז מתיועד אתם מלך הקב"ה ועי' לעיל סוף סימן י"ג פר' זו מש"ש : כנוסן של צדיקים · ע"כ כתוב אספה לי שאסיפתן טובה לעולם לי לשמי : יט בשעה שאמר הקב"ה · תנחומא כאן סימן י"ב : ששה משבט זה · מיו"ד שבטים ששה ששה הרי ס' ומשני שבטים חמשה חמשה הרי ע' וכן הוא בספרי כאן פסקא צ"ה בלא מחלוקת אך בתנחומא הובא מחלוקת ר' יהודה ור' נחמי' דר"י סובר שלא הניח אלא שבעים פתקים זקן בלא שנים חלקים ור"נ סובר כמ"ש כאן שהניח גם שנים חלקים ג"כ : והממונה אומר לו · וכן הוא גם בתנחומא אך בספרי הגירסא אמר לו משה עי' לעיל פר' ד' סימן יו"ד ותנחומא שם וכמ"ש סנהדרין דף י"ז : אין אנו כדאי · שגם הם היו מן המנויים והכשרים וכמ"ש והמה בכתובים וכמ"ש בספרי ולא יצאו מן המחנה אל האהל : אלא למחר · שנתנבאו היום מה שיהיה למחר ודעת חז"ל שמ"ש ויתנבאו ולא יספו ולא פירש מה התנבאו ובהכרח שהתנבאו מה שהוא מפורש בענין והדבר למד מענינו היינו ענין השליו שמ"ש בפסוק כ"ד ויתנבאו הוא עצמו מ"ש בפסוק י"ח ואל העם תאמר היינו עם הזקנים שבפסוק י"ז כתוב וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם א"כ מ"ש ואל העם תאמר היינו עם הזקנים וזהו מ"ש בפסוק כ"ד ויאסוף שבעים איש וגו' וירד ה' בענן וידבר אליו ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים וגו' ויתנבאו ולא יספו וזהו עצמו מ"ש בפסוק י"ז ואצלתי וכו' וכמו שפסוק י"ז היה קודם ואל העם תאמר כך פסוק כ"ה היה ג"כ קודם ואל העם תאמר שנבואה זו על ענין השליו היה על הזקנים ג"כ ביחד עם משה וזהו שאמר המדרש שכל נבואתם היה מן היום למחר וסובר שמ"ש ולא יספו פי' שלא הוסיפו להתנבאות אלא פעם זה בלבד : בסוף מ' שנה · כמאן דאמר שהנבואה היה משה מת וזהו במחנה מי שינהיג המחנה וכן הוא בספרי כאן ועי' סנהדרין י"ז א' : על מפלתו של גוג · בסנהדרין שם ובאג"ב פרק ב' ילפי ממ"ש אל גוג ביחזקאל ל"ח ע"ש · ותוס באג"ב שם מהו ויתנבאו ולא יספו היום מתנבאים ואומרים שאחר גוג ומגוג אין גלות ואין שעבוד משמע שסוברים שמ"ש ויתנבאו ולא יספו שייך לפסוק שלאחריו וישארו שני אנשים במחנה ע"פ מדה י"א ול"א ודו"ק : משה מת ויהושע מכניס · וזהו

יפה תואר

הקב"ה אל תקרב הלום ואין הלום אלא מלכות מ"מ בשביל היראה זכה הוא בעצמו למלכות אף שבניו לא זכו למלכות כמו גבי כהונה שבניו לא זכו לכהונה והוא שמש בכהונה וק"ל :

ונקרא

ידי משה

ס' ע"י תנועת הגלגלים אבל אני א"ל לזה שאני מכירו על ידי תורתו ודביקתו בו והדרכה הגלגל ילמוד ממני לירא את ה' ע"ד שאחז"ל שמ"ה ישאלו לישראל לעתיד מה פועל אל : על מפלתו של גוג ומגוג · וקשה קצת רמיזה כ"ל לפי דאי' כי יום נקם בלבי לבי לפומא לא מגלה אמנם אי' בספר ש"י שע"י רוח הקודש ע"כ יכולים לידע לפי שרואה בכח הקודש וא"ל לגלות לו ע"י אמירה והוכיח כן בגמ' דע"ש בתוספות בדף כ' ענוה גדולה מכולם דכתיב ה' אלהים יען משח אותי לבשר ענוים פי' לפי שגבי גאולה קאי פירוש הואיל וכתיב גבי גאולה וזה א"א לידע רק ע"י ענוה המביא לידי רוח הקודש והנה אלדד ומידד נשארו במחנה ומיעטו עצמם ואמרו אין אנו כדאי להיות במינוי הזקנים ומתוך גודל ענוות שהיה בהם נחה עליהם רוח הקודש והיו יכולים להתנבאות על הגאולה על מפלת גו"מ וא"כ זה הוא כוונת המדרש · וצ"ל דזה פי' הפסוק שאמר יהושע אדוני משה כלאם · פי' לפי שאומרים על הגאולה וזה א"א לידע א"ל משה המקנא אתה לי מי יתן וגו' והיו כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם פי' על ידי רוח הקודש יכולים לידע והם ענוים יותר ממני ולכך יודעים וזה שמדייק שמקנא אתה לי : וי"א משה מת ויהושע מכניס לארץ · פי' כדאיתא בבעל הטורים מתנבאים ר"ת משה תנוח נפשו בגן אלהים יהושע מכניס :

ואם

אומר למשה (שם) ויען יהושע בן נון א וירץ הנער ויגד למשה מי היה זה גרשום בן משה · הזקנים לא נכנסו לארץ · אבל אלדד ומידד · (כט) הוא אלדד בן כסלון ומידד זה קמואל בן שפטן · (ל) ב הזקנים לא נתפרשו שמותן (לא) הזקנים נפסקה נבואתן שהיה משל משה שנא' ואצלתי מן הרוח אשר עליך אבל אלו היתה רוח נבואתם מן הקדוש ברוך הוא ותנח עליהם הרוח וא"ת הזקנים שהיתה נבואתן משל משה שמא חסר משה מנבואתו כלום לאו למה"ד (מז) לנר שהיה דולק והדליקו ממנה כמה נרות ואור דליקתו לא חיסר אף כאן משה משלו לא חיסר כלום שנא' (דברים לד) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה : כ אספה לי וכי לא היו זקנים לשעבר והלא כבר נאמר במצרים (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל אלא מפני מה אמר לו הקב"ה למשה אספה לי שבעים איש ללמדך שבשעה שאמר פרעה (שם א) הבה נתחכמה לו וישימו עליו שרי מסים קבץ את כל ישראל ואמר להם בבקשה מכם עשו עמי היום בטובה היינו דכתיב ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך ג בפה רך נטל סל ומגריפה מי היה רואה את פרעה נוטל סל ומגריפה ועושה בלבנים ולא היה עושה מיד הלכו כל ישראל בזריזות ועשו עמו בכל כחן לפי שהיו בעלי כח וגבורים כיון שחשכה העמיד עליהם נוגשים ואמר להם חשבו את הלבנים מיד עמדו ומנו אותם ואמר להם כזה אתם מעמידים בכל יום ויום מינה את הנוגשים של מצרים על השוטרים של ישראל והשוטרים התמנו על יתר העם וכשאמר להם (שם ה) לא תוסיפון לתת תבן לעם היו באין הנוגשים ומונין את הלבנים ונמצאו חסרות היו מכין הנוגשים את השוטרים שנא' (שם) ויכו שוטרי בני ישראל והיו השוטרים מוכין על יתר העם ולא היו מוסרין אותן בידי נוגשים ואומרים (מח) מוטב אנו ללקות (מט) ואל יכשלו יתר העם לפיכך כשאמר הקב"ה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע איני יודע מי ראוי ומי אינו ראוי אמר לו (במדבר יא) אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו אותן הזקנים והשוטרים שהיו מוסרין עצמן ללקות עליהם במצרים במתכנת הלבנים יבאו ויטלו בגדולה הזו לפי' הוא אומר אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו · ולפי שמסרו עצמן ללקות על הצבור לפיכך ונשאו אתך במשא העם ללמדך שהשוון הקב"ה למשה · מכאן את

למד שכל מי שמוסר עצמו על ישראל זוכה לכבוד ולגדולה ולרוח הקדש (לב) לכך כתיב אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו מי הם אותן שכתוב בהן ויכו שוטרי בני ישראל · כא אספה לי שבעים איש והיכן היו הראשונים זש"ה (איוב לד) ירוע כבירים לא חקר ויעמד אחרים תחתם · ד עד שהיו במצרים היה להם ע' זקנים שנאמר לך ואספת את זקני ישראל ועמהם יצאו ממצרים וכשעלה משה לקבל את התורה היו עמו שנאמר (שמות כד) ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל (שם) ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה כיון שעלה משה ה התנה עם ישראל שירד לארבעים יום כיון ששהה לירד שנאמר (שם לב) וירא העם כי בשש משה ואין בשש אלא לשון שיהוי שנא' (שופטים ה) מדוע בשש רכבו לבא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו נכנסו כל ישראל אצל הזקנים ואמרו להן משה התנה עמנו שירד לסוף מ' יום (לג) והרי ו' שעות יותר ולא ירד ואין אנו יודעין מה היה לו (שמות לב) קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו כיון ששמעו כך אמרו להם מה אתם מכעיסין למי שעשה לכם כל אותן נסים והנפלאות ולא שמעו להם והרגום ולפי ו שעמד חור כנגדן בדברים קשים עמדו עליו עוד והרגוהו נכנסו כל ישראל לאהרן בטקסים גדולה שנאמר (שם) ויקהל העם על אהרן ויאמרו אליו קום מה אתה יושב קום א"ר יצחק רוח הקדש צווחת (תהלים כו) שנאתי (נ) קהל מרעים · קום עשה לנו אלהים ואם לאו כי זה כזה אנו עושים לך כשם שעמדנו על חור והרגנוהו כך אנו עושים לך ז כיון שראה אהרן מה שעשו לזקנים ולחור נתיירא מהן שנאמר (שמות לב) וירא אהרן ויבן מזבח הבין ממי שזבוח לפניו ומנין שהרגו לזקנים ולחור שכן ירמיה מוכיח את ישראל (ירמיה ב) (לד) גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים (שם) לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה מהו על כל אלה בשביל אלה אלהיך מה פרע מהם (שמות לב) ויגף ה' את העם על אשר עשו את העגל (נא) אחר זמן כשסלה להם אמר למשה (לה) אספה לי שבעים תחת אבותם שבעים שנהרגו על קדושת שמי (נב) הוא שכתוב ירוע כבירים לא חקר ויעמד אחרים תחתם : כב אספה לי שבעים איש זש"ה (קהלת יב) ח דברי חכמים כדרבונות (נג) וכמשמרות נטועים בעלי אסופות נתנו מרועה אחד כדור של בנות מה הכדור של בנות מזרקין בו

מסורת המדרש א ספרי כאן פיסקא נ"ו · ב בילקוט כאן מונה את שמות השבעים זקנים ע"ש · ג ילקוט פרשה שמות · ד ספרי כאן פיסקא נ"ב · ה שבת דף פ"ט · שמ"ר פרשה מ"ג · תנחומא סדר תשא סימן י"ט · ו פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ד · שמ"ר פ' מ"א ופ' מ"ה · ויק"ר פרשה י' · ז סנהדרין דף ז' · ח קה"ר פ' י"ב ·

חדושי הרש"ש

מקרא ולהיד"מ איסתמיט גמרא זו : (כט) הוא אלדד הוא אלידד בן כסלון כצ"ל : (ל) הזקנים לא נתפרשו שמותן ואלו נתפרשו שמותן כצ"ל : (לא) הזקנים נפסקה נבואתן · שהי' משל משה כו' כצ"ל והיה כו' כי זה הוא דבר החמישי : (לב) לכך כתיב אשר ידעת כו' מן אותן שכתוב בהם כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא : (לג) והרי ו' שעות יותר כו' · כמו דאיתא בש"ר פמ"א מהו כי בושש באו שש שעות : (לד) גם בכנפיך כו' אביונים נקיים כו' כצ"ל : (לה) אספה לי שבעים · תחת אותן שבעים שנהרגו כצ"ל וכ"ה

חדושי הרד"ל

מקרא הכתוב כאן בפרשה (והמציין טעה) : (מז) לנר שהיה דולק כו' · לעיל ס"ס י"ג : (מח) מוטב לנו ללקות כו' · כ"ה בתנחומא וכצ"ל : (מט) ואל יכשלו יתר העם · כשוכב המלאכה · מלשון כי כשל כח הסבל (נחמיה ד) : (נ) קהל מרעים ועם רשעים לא אשב קום עשה כו' כצ"ל : (נא) אח"ז כשסלה להם כו' שבעים תחת אותם ע' · כ"ה בתנחומא וכצ"ל : (נב) הוא שכתוב ירוע כבירים לא חקר ויעמד כו' · אפשר דרש לא חקר כשלא חקר על עונם היינו כשסלה להם אז ויעמוד להם אחרים תחתם · אך לשון ירוע כבירים כו' שנאמר על ה' קשה לדרשו על ע' הזקנים שנהרגו מעובדי העגל · לכן כמדומה שעיקר דרשא זו מקומה לקמן לכך ליתנא דאמר שהזקנים נשרפו בגזרת ה' במתאוננים על שהקלו ראשם בסיני (ואולי דרש לפ"ז לא חקר בשביל שלא יתקרו במופלא ממך להציץ בהקלת ראש או שאין שעה ראויה לחקור במופלא ומכוסה) : (נג) כמשמרות נטועים מה משמרות הכהנים כו' הספרים כ"ד מכאן אמרו חכמים אסור כו' החיצונים בעלי אסופות כו' כ"ה בתנחומא וע' פ' נשא :

פירוש מהרז"ו

ויתנבאו במחנה שתי' זו מיותרת שהרי כתוב כבר וישארו שני אנשים במחנה אלא ללמדנו שהתנבאו מי שינהיג את המחנה ויתכן לומר ששתי הדעות אמת שהרי כתוב שני פעמים א' ויתנבאו במחנה ב' מתנבאים במחנה לרמוז על שתי נבואות ע"פ מדה יו"ד : זה גרשום בן משה · דרשו כן על פי גז"ש דכאן כתוב וירץ הנער ובשופטים י"ז ז' ויהי נער מבית לחם יהודה שהיה כהן בפסל מיכה שכתוב שם בסוף הענין י"ח פסוק ל' ויהונתן בן גרשום בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני ודרשו חז"ל שזה היה גרשום בן משה שכתוב עליו בד"ה שהיה נגיד על האוצרות ודו"ק · ודייקו חז"ל שע"כ בן הוא ולא אחר על שהוא בנו ובספרי כאן חלוקי דעות מי היה הנער הרי ביאר היתרון האחד מן הה' יתרונות שאמר והב' שהזקנים לא נכנסו לארץ והב' נכנסו כמ"ש בסדר משעי למטה בנימין אלידד בן כסלון למטה אפרים נשיא קמואל בן שפט והיו נשיאים של צעירי השבטים שהיו מצעירים ומקטינים עצמם ומצניעים עצמם כמ"ש אצל שאול ואצל אסתר שהסתירו והקטינו עצמם וכן הנשיא משבטם הקטין עצמו וכן אצל אפרים כתוב והוא הצעיר כמ"ש ב"ר פר' ו' סוף סימן ד' שהיה מצעיר עצמו וכן הנשיא מזה הוכיח שאלדד ומידד הוא אלידד וקמואל בן שפטן והם היו מהי"ב נשיאים שחלקו הארץ עם יהושע ואלעזר הרי שנכנסו לארץ והזקנים לא נכנסו לארץ כמ"ש לקמן סימן כ"ד שהם האספסוף שמתו בקברות התאוה והג' שנתפרשו שמותם כמפורש אלדד ומידד והד' שהזקנים נפסקה נבואתם כמ"ש ויתנבאו ולא יספו ואיתא בספרי נתנבאו לפי שעה והחמישי שהיתה נבואתם מה' וכמ"ש משה מי יתן וגו' כי יתן ה' את רוחו עליהם פי' כמו אלו שנתן ה' רוחו עליהם : לנר שהיה דולק · לעיל פר' י"ג סימן כ' ולקמן פר' כ"א סוף סי' פ"ו : כ אספה לי שבעים · משמע חדשים והלא כבר היה להם זקנים במצרים ובסיני כמפורש בסוף משפטים תנחומא סימן יו"ד : היום בטובה · שאחזיק לכם טובה ועי' שמ"ר פר' א' סימן י"א : כיון שחשכה · שהגיע הלילה : ולא היו מוסרין · שלא גלו שוטרי ישראל להנוגשים מי הם שלא השלימו להענישם כי כל שוטר היה ממונה למשל על יו"ד אנשים אשר כל איש היה צריך לעשות מאה לבנים והיה הנוגש תובע מהשוטר אלף לבנים שהיה לו להעמיד ואם היה מגלה להנוגש שזה לא העמיד המאה שלו היה הנוגש מענישו ולא להשוטר ועי' שמ"ר פר' ה' סימן י"ט : אשר ידעת כי הם · אעפ"י שהיו להם זקנים אחרים כנ"ל בחר באלו דווקא : כא והיכן היו הראשונים · כמ"ש בריש סימן הקודם תנחומא סימן י"ד : היו להם ע' זקנים · אע"פ שבמצרים כתוב סתם ואספת את זקני ישראל למד ממתן תורה שהיו שבעים כמ"ש בסוף משפטים ושבעים מזקני ישראל וממצרים עד מתן תורה לא היו אלא ג' חדשים ומן הסתם שהם אלו של מצרים ועלו ויצאו עם כל ישראל והם שהיו בסיני : שבו לנו בזה · עד אשר נשוב אליכם והיינו ארבעים שהיו בהר כמ"ש סוף משפטים ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה וא"כ מ"ש אשר נשוב אליכם היינו בסוף מ' יום : בטקסים גדול · תרגום דגל טקס : ולפי שעמד חור · שמ"ר פר' מ"א סימן ז' ועי' לעיל פר' ט' סי' מ"ה : כי זה כזה · זה משמע מורה באצבע לנוכח כמו שדרשו על מ"ש זה יתנו כמין מטבע של אש הראהו לו הקב"ה וכן החודש הזה שהראה לו הירח ואמר לו כזה ראה וקדש וכדומה הרבה ואם כפי מ"ש כי זה משה הרי לא ראו אותו ואא"ע למשה ת"ע למי שראו מותו לפניהם שיהיה שייך למ"ש קום עשה לנו אלהים והיינו שהפחידו את אהרן בזה כן אתה וכזה הוא לשון יחיד על חור שהיה הגדול מכל ישראל חוץ מאהרן וכמ"ש והנה אהרן וחור עמכם ואהרן וחור תמכו בידיו : כי על כל אלה · ולא פירש על איזה אלה ובהכרח שמפורש בתיבת אלה עצמו היינו ע"פ גז"ש שהיה שם שפיכת דמים נקיים זקנים וחור על שלא נזכר עוד בכל התורה ע"כ דרשו שנהרג בעגל ועל הזקנים על שכתוב כאן שיעשה חדשים הרי שהראשונים הם דם נפשות אביונים נקיים : שבעים איש תחת אבותם · דעת המדרש שאלו הזקנים היו בניהם של ראשונים שכל שררות ישראל היו בירושה אם היו ראוים וממלאים מקום אבותם כמ"ש ד"ה א' כ"ז פסוק זה הרביעי לחודש הרביעי עשהאל אחי יואב וזבדיה בנו אחריו ושם פסוק כ"א לבנימין יעשיאל בן אבנר שאבותם נהרגו ובניהם תחתיהם וכמ"ש תחת אבותיך יהיו בניך תשיתמו לשרים

מתנות כהונה

שנה : נטל סל וכו' · לעשות לבנים : יכשלו · יהיו נכשלים ונחשלים מרוב עבודה : [ה"ג נכנסו כל ישראל אצל הזקנים ואמרו כו'] : אמרו להם מה אתם · הזקנים אמרו כן : בטקסים · בדגל (ובמסקנא) ומהומה רבה : כי זה · קרי ביה כזה כלומר לחור כך אנו עושין לך : ויבן מזבח · דייק מדכתיב ויבן והל"ל ויבנה וכן דרשו ויבן את הצלע · ויבן

ידי משה

ואם תאמר הזקנים שהיה נבואתם משל משה שמא חסר משה מן נבואתו · פירוש שמקשה מנא לך הא דאמרי' שהיה לאלדד ומידד מעלה יתירה שהי' להם הנבואה מן הקב"ה דילמא מכח שלא הי' באפשרי ליתן להם מנבואת משה לפי שחסרו ע' זקנים מנבואת משה עד שלא נשאר כלום ליתן לאלדד ומידד לז"א שלא חסרו כלום וא"כ מ"מ הי' באפשרי ליתן לנבואה לאלדד ומידד ג"כ רק שלמעלה יתירה ניתנה להם הנבואה מן הקב"ה בעצמו וק"ל : למה הדבר דומה לנר שהיה דולק וכו' · וקשה והא לקמן מסיק שהי' זה עונש למשה על שאמר לא אוכל אנכי לבדי לשאת וכו' עד דמסיק משלי אינם נוטלים כלום אלא ואצלתי מן הרוח אשר עליך וכ"ל ליישב דס"ק ע"ד דאי' בפ' במה מדליקין אין מדליקין מנר לנר משום אכחושי מצוה פי' רש"י דמחזי כמאן דשקיל נהורה פי' הרואה סובר שנוטל מן האור כלו' וא"כ ה"נ אף שבאמת לא היה משה חסר כלום מ"מ נגד הרואה שסובר שהי' חסר הוה לי' עונש זה וק"ל · ושמעתי מפי א"א כד הוינא טלי' שאמר בזה שפסוק מי יתן וכו' כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם פי' לפי דאיתא בגמרא דנדרים אין שכינה שורה אלא על מי שיש בו ה' דברים גוי חכמים וכו' וכולם ממשה ומקשה שם בעל ת"א והלא למשה לא היו לו ה' דברים בשעה שדבר עמו הקב"ה במצרים ודחק עצמו לתרץ וא"א ז"ל תירץ דה"פ כי בוודאי מי שיש לו הנבואה מן הקב"ה לא צריך לה' מעלות הללו כדאי' שדרכו לשמש בכלים שבורים ואף בלי ה' מעלות הללו רק הואיל ועשה הקב"ה למשה כינור לכל הנביאים והללו מן נבואת משה צריכים להיות להם ה' מעלות הללו כי דבר הנאצל צריך להיות כמו המאציל כמו השורש ויסוד שלו ובאמת למשה מצד עצמו לא היה צריך לנבואה המעלות רק לפי שנבואתו הי' מן הקב"ה בעצמו וא"כ ה"פ הגמ' אין הקב"ה משרה שכינתו על שום נביא עד שיהיו בו ה' מעלות וכולם ממשה פי' הואיל ונבואתם הי' ממשה צריכים להיות להם ה' מעלות הואיל ובמשה היו באמת ה' דברים הנ"ל ודו"ק היטב וז"ש שאמר משה מי יתן וכו' כל עם ה' נביאים: פי' שלא יצטרכו לה' מעלות כי יתן ה' רוחו עליהם ופי' כשהקב"ה בעצמו נותן הנבואה א"צ לה' דברים ודו"ק וכדאיתא והיה ביום ההוא אשפוך רוחי על כל בשר ע"כ שמעתי מפי א"א ז"ל דפח"ח ואני המלקט מצאתי הנ"ל בכלי יקר על התורה :

לכאן ולכאן כך היו הדברות מזרק'ן בסיני · (לו) ד"א כמסמרות נטועים [א] מכאן אמרו חכמים אסור לקרות בספרים החיצונים שכתוב נטועים מה משמרות הכהנים עשרים וארבעה אף הספרים עשרים וארבעה בעלי אסופות אלו סנהדרין וא"ת זה מתיר וזה אוסר זה פוסל וזה מכשיר זה מטמא וזה מטהר ר"א מחייב ורבי יהושע פוטר ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין למי נשמע אמר הקב"ה אעפ"כ כולם נתנו מרועה אחד: **כג** אספה לי שבעים איש זה שאמר הכתוב (משלי כב) אוהב טהר לב חן שפתיו רעהו מלך למה לא אמר לו אספה לי שבעים אנשים אלא שבעים איש מיוחדין שיהיו דומין לי ולך (שמות טו) ה' איש מלחמה ומשה (במדבר יב) והאיש משה ענו מאד: **כד** אספה לי וכי לא היה להם זקנים קודם לכן והכתיב בהר סיני (שמות כד) ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא וגו' והפרשה הזו (נד) אח"כ היתה ואז היו הזקנים אלא בשעה שבאו ישראל לאותן הדברים ויהי העם כמתאוננים נשרפו כולם באותה (נה) שעה אלא שהיתה שריפתם [ב] כשריפת נדב ואביהוא שאף הם הקלו ראשם בעלותם להר סיני כשראו את השכינה· (שם) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו וכי אכילה ושתיה היתה שם למה הדבר דומה לעבד שהיה משמש את רבו (נו) ופרנסתו בידו והיה נושך ממנה כך הקלו ראשן כאוכלין ושותין והיו ראוין לישרף באותה שעה הזקנים ונדב ואביהוא ומפני שהיה יום מתן תורה חביב לפני הקב"ה לפיכך לא רצה לפגוע בהן בו ביום לעשות פרצה בהן הה"ד (שם) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו מכלל שהיו ראוין להשתלח יד אבל לאחר זמן גבה מהן (נז) נדב ואביהוא אף הן נשרפו כשנכנסו לאוהל מועד (לז) והן נשרפו כשנתאוו אותה תאוה שנא' (במדבר יא) והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה מהו והאספסוף רבי שמעון בר אבא ורבי שמעון בן מנסיא [ג] אחד מהן אומר אלו הגרים שעלו עמהן ממצרים ונאספין עמהם שנאמר (שמות יב) וגם ערב רב עלה אתם ואחד מהן אומר והאספסוף אלו סנהדרין שנא' (במדבר יא) אספה לי שבעים איש מה כתיב שם (שם) ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה בקוצים שבמחנה ומנין שאותן זקנים שעלו להר סיני נשרפו שנא' (תהלים קו) ותבער אש בעדתם ואין עדה אלא סנהדרין שנא' (במדבר טו) והיה אם מעיני העדה נעשתה וכתיב (ויקרא ד) ואם כל עדת ישראל ישגו וכה"א (תהלים עח) ואף אלהים עלה בהם ויהרוג במשמניהם אלו סנהדרין ובחורי ישראל הכריע אותן הבחורים שהיו קרוין זקנים שכתוב בהן (שמואל ב ו) ויוסף עוד דוד את כל בחור בישראל כשחזרו ובכו ובקשו בשר אם נאמר בשר חיה כל מה שבקשו נעשה להם המן לתוך פיהם שנא' (תהלים עח) ויתן להם שאלתם ותאותם יביא להם אם נאמר שלא היה להם שור ובהמה והלא כבר נאמר (שמות יב) וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר אם נאמר אכלום במדבר והלא כתיב (במדבר לב) ומקנה רב היה לבני ראובן מכאן אר"ש לא נתאוו בשר אלא (נח) [ד] שאר בשר שכן הוא אומר (תהלים עח) וימטר כעפר שאר ואין שאר אלא עריות שנא' (ויקרא יח) איש איש אל כל שאר בשרו הוי שכך בקשו להתיר להם את העריות וכה"א (במדבר יא) וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו כשבקשו כך לכך (שם) ויחר אף ה' מאד ובעיני משה רע באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה למה הרעות לעבדך לכשעבר היה עמי מי שישא במשאן ועכשיו אני לבדי שנא' (שם) לא אוכל אנכי לבדי לשאת וגו' אם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג באותה שעה א"ל הקב"ה מנה תחת אותן הזקנים זקנים אחרים תחתיהם שנא' (במדבר יא) אספה לי שבעים איש: **כה** וירדתי ודברתי להודיעך שיום מנוי הזקנים היה חביב לפני הקב"ה כיום מ"ת שכתוב בו (שמות יט) כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם אף במנוי הזקנים כתיב שם ירידה למה"ד למלך שהיה לו פרדס ושכר לתוכו שומר ונתן לו שכר השמירה אחר זמן א"ל השומר איני יכול לשומרו כולו לבדי אלא הבא עוד אחרים שישמרו עמי אמר לו המלך נתתי לך את הפרדס כולו לשומרו וכל פירות שמירתן לך נתתי ועכשיו אתה אומר הבא לי עוד אחרים שישמרו עמי הריני מביא אחרים שישמרו עמך והוי יודע שאין אני נותן להם שכר שמירה משלי אלא מתוך שכר שנתתי לך משם הן נוטלין שכרן כך אמר הקדוש ב"ה למשה כשאמרת לא אוכל אנכי לבדי לשאת אמר לו הקב"ה אני נתתי בך רוח ודעת לפרנס את בני ולא הייתי מבקש אחר כדי שתתיחד אתה באותה גדולה ואתה מבקש אחר תדע שמשלי אינן נוטלין כלום אלא (במדבר יא) ואצלתי מן הרוח אשר עליך [ה] ואעפ"כ משה לא חסר כלום שלסוף ארבעים שנה אמר לו (שם כז) קח לך את

מסורת המדרש א לעיל פ' י"ד וש"נ · ב ויקרא רבה פרשה כ' · ג ספרי בהעלותך פיסקא פ"ס · ילקוט כאן · ד שבת דף ק"ל · ספרי כאן פיסקא צ' · ילקוט כאן · ה ספרי כאן פיסקא צ"ג ·

חדושי הרד"ל

(נד) אח"כ היתה ואז היו הזקנים כצ"ל ובתנחומא הלשון היכן היו : (נה) שעה אלא שהיתה שרפתם · כמדומה שצ"ל אלא שהתה שרפתם פי' נתעכבה וכדמפ"ו : (נו) ופרנסתו · עמ"כ שהגי' ופרוסתו וכ"ה בילקוט : (נז) נדב ואביהוא נשרפו כו' לאוה"מ ואף הן (פי' הזקנים) נשרפו כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא : (נח) שאר בשר כו' למשפחותיהם ודרשינן ביומא (עה ·) על עסקי משפחותיו :

חדושי הרש"ש

וכ"ה בתנחומא : (לו) ד"א כמסמרות נטועים כו' · כאן חסר עוד דרשות על וכמסמרות עי' תנחומא : (לז) והן נשרפו כשנתאוו אותה תאוה כו' · עיד"מ שנדחק ליישב סתירת דברי המדרש דלעיל אמר דבמתאוננים נשרפו · ולי עוד קשה דמסיק שכא נמי בקרא דותבער בם הכתוב במתאוננים·וצ"ל מכאן ראיה ברורה להסוס' י"ט פ"ה דאבו' מ"ד דמתאוננ' והאספסוף חד ענינא הוא ע"ש באורך וכבר קדמוני הרמב"ן בפי' התורה במקומו:

מתנות כהונה

ויכן נח מזבח · וכן פי' רש"י שם : שכתוב נטועים · כנטיעה זו שמעלת למתים תדשים מדי שנה בשנה ויום ביומו כן דברי תורה ואם כן איך יהיה לו זמן לזוי או י"ל שעל דברי חכמת התורה יהיה נטוע ומשוקע ובה לבדה יבלה האדם זמנו ועי' במדרש קהלת בפסוק ולהג הרבה · ועוד י"ל כנטע זו שהיא קשה ליעקר כך אל יזוז מדברי תורה : מה משמרות · שכן כתוב בשי"ן : [ה"ג ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין] : מרועה אחד · הקב"ה שנקרא רועה ישראל או כ"ל משה רבינו ע"ה וע"ל פרשה י"ד : ופרנסתו · חתיכה שאוכל ממנה ואולי צ"ל ופרוסתו: לאחר זמן גבה מהן גרסי' : והן נשרפים · הזקנים : בקוצים שבמחנה · זהו אליבא דרשב"א אבל לרבי שמעון בר מנסיא דרש ליה לשון קצינים : ויוסף עוד וגו' · וכל אלו מנה זקנים ועיין לעיל פרשה ד' : אם נאמר בשר חיה גרסי' · פירוש שבשאלתם היה בשר חיה שלא היתה נמצא בידם והלא נהפך טעם המן לכל טעם שבקשו : [ה"ג לא נתאוו בשר אלא שאר בשר] : למשפחותיו · דרשו חז"ל במסכת יומא בפרק יום הכפורים על עסקי משפחותיו : [ה"ג הזקנים זקנים אחרים : נתתי לך את הפרדס גרסי' : שישמרו עמי גרסי' : הריני מביא גרסי' : כי סמך משה גרסי'] :

פירוש מהרז"ו

לשרים בכל הארץ וזהו ויעמד אחרים תחתם לא אחרים לגמרי אלא תחתם : **כב** הדברות מזרקין : מזרקים בכח אלהי נפלא מן השמים ומהלכים בכל העולם והיו ישראל מזרקים למרחוק על כל דיבור ודיבור : מכאן אמרו חכמים · עי' לעיל פר' י"ד סימן ד' ושם מבואר וכאן סמך על המבואר שם : שכתוב נטועים · הכוונה שצריך להיות נטוע בדברי חכמים שלא יזוז מהם : מה משמרות · מדכתיב משמרות נטועין בשי"ן לדרוש משמרות : אלו סנהדרין · שנקראו אסופות כמ"ש כאן אספה לי שבעים איש ויתר הדברים עי' לעיל שם : **כג** אוהב טהר לב · תנחומא כאן סימן ט"ז ודורש על הקב"ה שחן שפתיו שכתב בתורה לשון שמוכיח גודל אהבת הצדיקים שדומים שהם ריעי משה וריעיו כ"י : **כד** ויעל משה ואהרן · וס"ד ושבעים איש מזקני ישראל וגו' עד ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו : ואז היו הזקנים · חולק על מ"ש בסימן כ"א שהרגוס בעת העגל אלא בעת מתאוננים : ויהי העם כמתאוננים · וגו' ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה : בשראו את השכינה · ויק"ר פ' כ' סי' י"א במ"ר פר' ב' סימן ט"ז : והיה נושך · בפניו כשמשמשו : ואל אצילי ב"י · שמות סוף כ"ד : והם נשרפו · הזקנים נשרפו : ותבער בם אש ה' · הנה פסוק ותבער בם אש ה' כתוב קודם והאספסוף ולפי הפשט הם שני ענינים תחלה ענין מתאוננים ואח"כ ענין האספסוף אך על שענין מתאוננים סתום ולא פירש מה הטאם דעת חז"ל שפרשת והאספסוף בא לפרש חטא מתאוננים ופסוק ותבער בם אש ה' שכתוב קודם והאספסוף מקומו אחר והאספסוף ע"פ מדה ל"א ועי' עוד לעיל פר' ז' סימן ד' מה שכתבתי שם בארוכות מה שהכריחם לדרוש כן וכן הוא בהדיא בספרי כאן פסקא פ"ו אחר מ"ש ותבער בם אש ה' אבל עדיין אי אתה יודע מי היו אותם המרגילים את ישראל לדבר עבירה (הכוונה על ענין המתאוננים) הרי הוא אומר והאספסוף אשר בקרבו : בקוצים שבהם · המעיין בספרי יראה דכאן חסר ומשובש והכי איתא שם סוף פיסקא פ"ה הרי הוא אומר ותאכל בקצה המחנה יש אומרים אלו הגרים הנתונים בקצה המחנה (פי' הם הערב רב) ר' שמעון בן מנסיא אומר ותאכל בקצה המחנה במוקצים שבהם בגדולים שבהם וכן הוא אומר וישימו העם אותו עליהם לראש ולקצין (וכן קצין תהיה וכדומה) וכן צריך לגרוס כאן ופירוש במוקצין במובדלים מעם ודעת חז"ל שלשון קצין ג"כ פי' מלשון מוקצה ומובדל ומופרש מהעם ורחש עליהם ואינו מתערב בשאר העם ועי' ב"ר סוף פר' נ"ה סי' ד' מקצה אחיו ב' דעות וגם בתנחומא הגירסא במוקצין שבמחנה אלא שאינו מביא הראיה ומ"ש שמנין שאותם זקנים וכו' הוא ג"כ בתנחומא ואינו בספרי ופי' שמביא עוד ראיה לבד דרשת הספרי : ותבער אש בעדתם · קיצור לשון הוא והכוונה שכאן כתוב ותבער בם אש ה' ובתהלים ק"ו כתוב ותבער אש בעדתם מה שם בעדתם אף כאן שכתוב ותבער בם אש ה' תבערה כי בערה בם אש ה' ג"כ בעדתם ופשט הכתוב מ"ש ותבער אש בעדתם מדבר בעדת קרח שאכלה הר"ן איש אלא שדורש כאן גז"ש מפס כצ"ל גם יתכן שדורש מפשטא דקרא שאלו עדת קרח לא אמר בתורה ותבער אלא ותאכל א"כ מ"ש ותבער אש בעדתם רומז לכאן כצ"ל ולפי הפשט לעדת קרח ג"כ וכצ"ל וכן בדברים ט' כ"ב כתוב ג"כ ובתבערה : ואף אלהים עלה בהם · בחטא קברות התאוה כתוב ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יביא להם עוד אכלם בפיהם ואף אלהים עלה בהם וגו' ומ"ש משמניהם פי' הגדולים והמובחרים וכן מ"ש ובחורי ישראל פי' ג"כ המובחרים והגדולים לא בחורים ממש שהוא מ"ש כאן בקצה המחנה והם ב' כ"מ ובהכרח להכריע ע"פ מדת ממעל בקצה במוקצים כצ"ל עי' לעיל פר' ד' בסימן כ' בארוכות על פסוק ויוסף עוד דוד אלא שבפסוק ובחורי ישראל אינו מפורש שהיה על ידי האש ומבואר בתורה ע"פ מדה י"ז : כשחזרו ובבו ובקשו בשר · היינו מ"ש וישובו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכילנו בשר שבתחלה היו מתאוננים ואח"כ שבו ובכו על הבשר : בשר היה · פי' בשר בהמה כמ"ש זאת החיה אשר תאכלו שור שה כשבים וגו' : ויתן להם שאלתם · תהלים ק"ו ע"ו ותאותם יביא להם ע"ה ל' משמע שהפסוק מספר חסדי ה' עמהם כפי משמעות התיבות · ולא כפי הפשט ובספרי על קושיא זו הרי היה להם בשר במן תירוץ אלא שמבקשים עלילה איך לפרוש מן המקום : ואין שאר אלא עריות · עי' שבת קל"א : לכך ויחר אף ה' מאד · שאם כפשוטו שבקשו בשר של היתר לא היה חרה אפו מאוד ולא היה רע בעיני משה אלא שבקשו דבר של איסור וכאן מקום הפסוק ותבער בם אש ה' וכמ"ש בריש הסימן : לכשעבר · קודם שנשרפו הזקנים לכך לא נתרעם משה שהוא לבדו רק כאן אלל מתאוננים שמתו הזקנים לראיה על הדרשה הנ"ל שמתו הזקנים אלל מתאוננים : **כה** להודיעך שיום מנוי הזקנים · תנחומא כאן סימן ט"ז ופי' להשרות רוה"ק עליהם שיהיו יכולים לקבל הנבואה עם משה הרי שהענין שוה לקבלת התורה ולכך היה צריך לירד ולהשרות שכינתו כמו בסיני : לא חסר כלום · כמ"ש לעיל סוף סימן י"ט וש"נ : של סוף ארבעים שנה · כי מעשה זו היה בשנה שניה כמ"ש לעיל בסימן י"ט וענין יהושע היה בסוף הארבעים שנה וכאשר סמך ידיו עליו נתמלא

ידי משה

אסור לקרות בספרי החיצונים לפי שכתוב משמרות נטועים מה משמרות כ"ד אף הספרים כ"ד · ואח"כ אין אתה רשאי ללמוד בספר רק מה שילא מן כ"ד ספרים אלו ואח"צ לדחיקת בעל מ"כ א"נ ע"ד דאיתא לעיל בפרשת נשא נטועים שהם פרים ורבים כנטיעה זו משא"כ ספרי חיצונים שאין בהם מעלה זו וק"ל : אלא שהיתה שריפתם כשריפת נ"ו · פי' שזנו עיניהם וכו' וכדי שלא לערב שמחתו המתין להם עד מעשה המתאוננים ומה שאמר אח"כ והן נשרפו כשנתאוו אותה תאוה הוא ד"א ופליג אלעיל וק"ל ומחלוקות במלת האספסוף אם קאי על גרים או על סנהדרין וק"ל ואי לא מסתפינא הייתי גורס ד"א קודם תיבת והן נשרפו וק"ל : והן נשרפו כשנתאוו אותה תאוה · עיין מה שכתב א"א שמקשה שלעיל אמר שבשעה שבאו ישראל לאותן הדברים ויהי העם כמתאוננים נשרפו · ולי בן המחבר נראה דה"ק ע"ד שמביא בספר של"ה בשם ברית מנוחה שהי' נקרא שם המקום קברות התאוה לפי שנתאוו לראות השכינה יקברום הוא לשון קרבות וע"י כן נענשו וכתיב והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה אלו ע' זקנים וסדר כתיב וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכילנו בשר · מליצה דקרא משמע שע' זקנים נתאוו לראות ולהליץ בשכינה וגם בני ישראל נתאוו לאכילת בשר וזאמת שנשרפו בשעת מתאוננים כדאיתא בקלה המחנה בקלינים שבמחנה רק שלא תאמר שהיו הם ח"ו ג"כ בתוך עדת המתאוננים · לכן גילה הכתוב אחר כך והאספסוף התאוו תאוה פי' מה

יהושע בן נון ונתתה מהודך עליו מה כתיב (דברים לד) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו · אמר הקב"ה בעוה"ז נתנבאו יחידים ולעוה"ב כל ישראל נעשין נביאים שנאמר (יואל ג) והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זקניכם וגו' כך דרש רבי תנחומא ברבי אבא :

סדר שלח לך

פרשה טז א הלכה

מהו לפרוש לים הגדול קודם לשבת שלשה ימים (א) שנו רבותינו (א) אין מפליגין בספינה בים הגדול שלשה ימים קודם לשבת בזמן שהוא הולך למקום רחוק אבל אם מבקש לפרוש כמו מצור לצידון מותר לו לפרוש אפי' בערב שבת מפני שהדבר ידוע שהוא יכול לילך מבעוד יום בשליח הרשות ואם היה שליח מצוה מותר לו לפרוש בכל יום שירצה למה מפני שהוא שליח מצוה (ב) ושליח מצוה דוחה את השבת וכן את מוצא בסוכה (ג) ששנינו ששלוחי מצוה פטורין מן הסוכה שאין לך חביב לפני הקב"ה כשליח שמשתלח לעשות מצוה ונותן נפשו כדי שיצלח בשליחתו ואין לך בני אדם שנשתלחו (ד) לעשות מצוה ונותנין נפשם להצליח בשליחותן כאותם שנים ששלח יהושע בן נון שנא' (יהושע ב) וישלח יהושע בן נון מן השטים שנים מי היו שנו רבותינו אלו פנחס וכלב והלכו ונתנו נפשם והצליחו בשליחותן · (ה) מהו חרש מלמד שעשו עצמן קדרין והיו צווחין הרי קדרות מי שירצה יבא ויקנה כל כך למה שלא ירגיש בהן אדם קרי ביה חרש כדי שלא יאמרו בני אדם שהן מרגלים · (שם) וילכו ויבאו בית אשה זונה ושמה רחב וישכבו שמה (ב) עמדה וקבלן והרגיש בהן מלך יריחו ושמע שבאו לחפור את הארץ שנאמר (שם) ויאמר למלך יריחו לאמר כיון שהלכו לבקשם מה עשתה רחב נטלה אותם להטמינם אמר לה פנחס אני כהן והכהנים נמשלו למלאכים שנא' (מלאכי ב) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא והמלאך (ו) מבקש נראה מבקש אינו נראה ומנין שנמשלו הנביאים כמלאכים שכן הוא אומר במשה (במדבר כ) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים והלא משה היה אלא א מכאן שנמשלו הנביאים כמלאכים וכה"א (שופטים ב) ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים ויאמר אעלה אתכם ממצרים והלא פנחס היה אלא מיכן שנקראו הנביאים מלאכים לפיכך אמר לה פנחס אני כהן ואיני צריך להטמין (ג) הטמינו לכלב חבירי ואני עומד לפניהן ואינן רואין אותי וכן עשתה שנאמר (יהושע ב) ותקח האשה את שני האנשים ותצפנם אין כתיב כאן אלא ותצפנו (ד) הרי שלא הטמינו לפנחס אלא לכלב ללמדך כמה נתנו שני צדיקים אלו נפשם לעשות שליחותם אבל שלוחים ששלח משה היו רשעים מנין (ז) ממה שקרינו בענין שלח לך אנשים :

ב זש"ה (תהלים עו) ב אשתוללו אבירי לב (ח) נמו שנתם אשתוללו אלו משה ואהרן ששלחו המרגלים ובאו ואמרו לשון הרע על הארץ ולא היו יודעין מה לעשות אלא אף משה ואהרן נתרשלו את ידם מיד עמד כלב ושתק כל אותן אוכלוסין שנאמר (במדבר יג) ויהס כלב את העם עמד לו על הספסל והיה משתקן ואומר הס והם שותקין לשמוע ממנו אמר להם טובה הארץ מאד מאד אמר לו הקב"ה למשה טובה גדולה אני מחזיק לו שנאמר (דברים א) זולתי כלב בן יפנה מהו זולתי לזה אתי יותר מששים רבוא מכם (ס) אתם לא מצאתם ידיכם אלא כשלתם לכך נאמר אשתוללו אבירי לב כל כך למה על שהיו שלוחין (ט) טפשין אמר שלמה (משלי כו) מקצה רגלים חמס שותה שולח דברים ביד כסיל :

ג שלח לך אנשים ר' אחא הגדול פתח (ישעיה מ) (י) יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם לה"ד למלך שהיה לו אוהב והתנה עמו ואמר לו לך עמי ואני נותן לך מתנה הלך עמו ומת אמר המלך לבנו של אוהבו אעפ"י שמת אביך איני חוזר בי במתנה שאמרתי לו בוא וטול אתה כך הדבר המלך ממ"ה הקב"ה והאוהב זה אברהם שנאמר (שם מא) זרע אברהם אוהבי אמר לו הקב"ה בא לך עמי (בראשית יב) לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך התנה עמו שיתן לו מתנה שנאמר (שם יג) קום התהלך בארץ וכה"א (שם) כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה אמר לו הקב"ה למשה אעפ"י שהתנתי עם האבות ליתן להם את הארץ ומתו איני חוזר בי אלא (ישעיה מ) ודבר אלהינו יקום לעולם :

ד שלח לך אנשים זש"ה (משלי י) כחומץ לשנים וכעשן לעינים כן העצל לשולחיו (יא) ניכרים היו המרגלים שהיו מוציאין לשון הרע על הארץ שנאמר (ירמיה ט) (יב) וידרכו את לשונם קשתם שקר למה"ד לעשיר שהיה לו כרם כשהיה רואה שהיין יפה היה אומר הכניסו את היין בביתי וכשהיה רואה שהיין חומץ היה אומר הכניסו את היין בבתיכם אף כך הקב"ה כשראה שהזקנים מעשיהם כשרים קרא אותן לשמו שנאמר (במדבר יא) אספה לי שבעים איש וכשראה את המרגלים שהן עתידין לחטוא קרא אותן לשמו של משה שלח לך אנשים :

ה זש"ה מקצה רגלים חמס שותה שולח דברים ביד כסיל וכי כסילים היו מרגלים והלא כבר נאמר שלח לך אנשים ובכ"מ שנאמר אנשים בני אדם צדיקים הם שכן הוא אומר (שמות יז) ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וכן הוא אומר (שמואל א יז) והאיש בימי שאול זקן בא באנשים (שם א א) ונתת לאמתך זרע אנשים · לאלו את קורא כסילים אלו לא

נקראו

מסורת המדרש א ויקרא רבה פרשה א' · תנחומא סדר ויקרא · מסכתא דרך ארץ · פרק י"א · ב תנחומא כאן · ילקוט תהלים רמז תתט"ו ·

חדושי הרש"ש

א) אין מפליגין בספינה כו' פחות מג' ימים כצ"ל עיין שבת י"ט א' : (ב) עמדה וקבלתן והרגיש כהן כו' : (ג) הטמיני לכלב חבירי כצ"ל : (ד) הרי שלא הטמינה לפנחס כצ"ל : (ה) אתם לא מצאתם ידיכם

חדושי הרד"ל

(א) שנו רבותינו אין מפליגין כו' · שבת (י"ט) : (ב) ושליח מצוה דוחה את השבת · אם לשון דוחה שבת הוא כמשמעו · א"כ בע"כ מיירי בפקוח נפש שדוחה שבת · ועי' בטוש"ע א"ח סי' רמ"ח שפי' הפוסקים הא' לדבר מצוה בכל דבר ע"ש · ונראה שלשון דוחה שבת לאו דווקא · אלא כלומר לא גזרו רבנן בדבר מצוה (וכן שלוחי מצוה דסוכה להלן הוא בכל מצוה וכמ"ש בסוכה (כו:) בהולך להקביל פני רבו) : (ג) ששנו שלוחי מצוה כו' · סוכה (כה ·) : (ד) לעשות מצוה ונתנו נפשם והצליחו כצ"ל : (ה) מהו חרש כו' · רות רבה פ"ב : (ו) מבקש אינו נראה וכן הנביאים נמשלו כמלאכים ומניין כו' כ"ה בתנחומא ורבינו בחיי וכצ"ל ור"ל שפנחס כהן ונביא : (ז) ממה שקרינו בענין והאנשים אשר שלח וגו' וישובו וילינו וגו' · הוי שלח לך אנשים כ"ה בתנחומא : (ח) נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם אלו משה כו' כצ"ל : (ט) טפשים ועליהם אמר שלמה כו' כ"ה שם : (י) יבש חציר כו' אע"פ שמת כו' דרש חציר על כל מין האדם כמ"ש (ישעיה שם) כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה זה שהבטיח לעשות חסד ויבש חציר נבל ציץ חסדו ודבר אלהינו כו' : (יא) נכרים היו המרגלים · עמ"כ ודרש כן מ"ש כן העצל לשולחיו · שקלקלתו הוזכרה אל שולחיו כמו כאן במשה שנקראו על שמו · ובי"מ הגי' גבורים (וכ"ה הגי' בתנחומא) ופי' חצי גבור לספר לה"ר וכדכתיב בסיפיה דקרא דירמיה ולא לאמונה גברו בארץ · ולפ"ז כמדומני שעיקר מקומו הוא לקמן באידך דרשא אחר בני אדם גדולים ועשו עצמם כסילים · שע"ז מסיים ג"כ שהיו גבורים כדכתיב גברו בארץ ונתגברו לספר לה"ר : (יב) שנא'

פירוש מהרז"ו

נתמלא גם כן רוח חכמה הרי שלא היה חסר וגם יהושע לא חסרו כלום כמ"ש פר' כ"א סימן ע"ו :

סדר שלח לך פרשה טז סימן **א הלכה** מהו לפרוש · תנחומא ריש שלח : ושליח מצוה דוחה · פי' שאף שיש חשש שיכול לבוא לידי חילול שבת בדיעבד או משום טעמא שיבטל עונג שבת כמבואר בפוסקים בשליח מצוה שפיר דמי ויש שלוחי מצוה שמותר להם לחלל שבת לכתחילה כמו שלוחי עדות החודש והבאים להציל מן הגויים וכדומה : מהו חרש · איך ישלח אנשים חרשים והם לא ישמעו דבר מה יוכל להוודע על ידם ומהו לאמר ע"כ דורש חרש מלשון חרש שהיו אוחזים כלי חרש בידם ואומרים הרי קדירות וכו' וזהו חרש לאמר ע"פ מדה ט' ומ"ש קרי בי חרש פי' כמו בשין שמאלית שלא ירגיש אדם שהם אורחים ויחקרו מי הם ועכ"ז הכירו אותם מיד בליל בואם כמפורש ביהושע : פינחס וכלב · כלב מצד הסברה שמאחר שהצליח בפעם ראשון בשליחות משה והתחיל בשליחות מצוה הוא גמר אותה עתה ופנחס כמ"ש בסמוך : כיון שהלכו לבקשם · כמ"ש וישלח מלך יריחו וגו' הוציאי האנשים וגו' : והכהנים נמשלו כמלאכים · הכוונה על הכהנים מורי התורה לובשי אורים ותומים שהיו בעלי רוה"ק כמ"ש דברים י"ז ט' ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה וגו' ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא ועל כהן זה אמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא : הנביאים במלאכים · עי' כל זה ברים ויק"ר ושם מאריך המדרש וכן בתנחומא כאן : שלח לך אנשים · ולבסוף החטיאו את ישראל ובתנחומא גורס פסוק והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ וגו' להוציא דבה על הארץ הוי שלח לך אנשים : **ב** מהו זולתי · שהיו"ד מיותר ועוד שהיל"ל לבד כלב לזה דורש מדה ט' ע"פ מדת נוטריקון לזה אתי יותר מששים רבוא מכם : מקצה רגלים · שהשולח דברים ביד כסיל מקצה רגלי המשלחים שאין להם עמידה ושותים חמס שנענשים כמ"ש אצל מרגלים שמתו חמס ונענשו ע"י שליחותם : **ג** יבש חציר נבל ציץ · תנחומא כאן סי' ג' : בא לך עמי · הדבק בי ועבוד אותי לעולם וכן בנמשל בא לך עמי ועי' ב"ר סוף פר' למ"ד שאמר שם אמר לקטן בא הלך עמי ולגדול אמר הלך לפני כאן לא דקדק בזה : קום התהלך בארץ · וס"ד כי לך אתננה וכן הוא אומר כי כל הארץ וגו' הנה פסוק כי כל הארץ הוא קודם פסוק קום התהלך ובכיון הביא המדרש פסוק קום התהלך תחלה שכתוב בו כי לך אתננה ולא כתוב בו ולזרעך ובפסוק כי לך אתננה אמר ולזרעך ובהכרח שתחילה הבטיח לעצמו ואח"כ הבטיח גם לזרעו עד עולם : **ד** נכרים היו המרגלים · תנחומא כאן סי' ד' ופירוש שמלשון הכתוב יש להכיר שהיו מוכנים ועתידים לקלקל במה שאמר שלח לך וכדמפרש ואזיל : היה אומר הכניסו · היה אומר לאריסים עובדי הכרם : **ה** מקצה רגלים · תנחומא בסימן ד' ופירשתי לעיל סוף סימן ב' : אנשים צדיקים · שמ"ר סוף פר' כ"ו ולקמן פר' כ"ב סי' ב' ועי' לעיל פר' ט"ו סי' כ"ג סתירה לזה : בחר לנו אנשים · פי' דומים לנו לרצון לנו וס"ד וצא הלחם בעמלק ולזה צריך ב"א צדיקים : זקן בא באנשים · זקן פי' חכם וצדיק וא"כ מ"ש בא באנשים פי' באנשים שדומים לו חכמים וצדיקים וכן חנה שהתפללה היתה כוונתה שיתן לה בנים צדיקים וחכמים ויצא ממנה שמואל וכמ"ש

מתנות כהונה

פרשה טז בשליח הרשות · כמו הכי מילי בשליח הרשות ואולי שחסר : ה"ג שעשו עצמן קדרין · וכן הביאו רבינו בחיי : קרי ביה חרש · בשיבולת : מבקש נראה · כלומר כשירצה ומבקש שיהא נראה הוא נראה : וישתק כל אותן אוכלוסין · והשתיקן : [ה"ג אמר ליה הקב"ה למשה טובה גדולה אני כו'] : זולתי לזה אתי גרסינן · ופירושו זולתי נוטריקון לזה אתי כך אמר הקב"ה זה היה בחכמתו אתי יותר כו' : [ה"ג מששים רבוא מכם] : נכרים כו' · בלשון הכתוב אנו רואין כן כדמפ' ואזיל מדכתיב

ידי משה

מה שאמרתי לך שנענשו ע' זקנים לאו בשביל מתאוננים רק שהתאוו תאוה פי' מה הצילו בשכינה כבר עם נדב ואביהוא וא"כ לא קשה כלל ודו"ק : כתיב ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה ידיו עליו · וא"כ ע"כ שלא היה משה חסר כלום דאל"כ קשה האיך אומר על יהושע שהיה מלא הלא אף משה הי' חסר אלא ע"כ שלא הי' משה חסר כלום :

א"ל פנחס אני כהן והכהנים נמשלו למלאכים שנאמר כי שפתי כהן וגו' ומניין שנמשלו הנביאים כמלאכים שכן הוא אומר וגו' עד לפיכך א"ל פנחס אני כהן · המדרש זה אין לו שחר וקשה בו טובא · א' קשה למה צריך כאן להביא ראייה על הנביאים שנקראו מלאכים ב' קשה למה איכפל לומר עוד הפעם א"ל פנחס אני כהן וכו' ונ"ל לפי שקשה להמדרש על ראי' ראשונה שכהנים נקראו מלאכים מדכתיב כי שפתי כהן דילמא פסוק זה נאמר על כה"ג דוקא ולא על כהן הדיוט וחז"ל דרשו באמת פסוק זה על אהרן שהיה כה"ג לכך הוכרח להביא ראיה שהנביאים נקראו מלאכים ואי' בירושלמי דהוריות והובא לעיל במ"ר ריש פ' נשא וז"ל כה"ג קודם לנביא שנאמר ומשח אותו שם צדוק הכהן ונתן הנביא וכו' א"כ לזה הוצרך להביא ראי' שהנביאים נקראו מלאכים וכו' וא"כ ע"כ מוכח שקרא כי שפתי כהן וכו' קאי אף על כהן הדיוט דאלת"ה אלא שקאי דוקא על כה"ג קשה למה לי קרא זה תיפוק ליה שהוא כ"ש וק"ו מן נביאים אם נביא נקרא מלאך מכש"כ כה"ג שהוא עדיף אלא ע"כ שקרא כי שפתי כהן וגו' קאי אף על כהן הדיוט ודו"ק : נכרים היו מרגלים · נ"ל גבורים כי אצל לשון הרע נופל לשון גבורה דכתיב חצי גבור שנונים ולזה מביא הפסוק דכתיב וידרכו את לשונם קשתם ולא לאמונה גברו כן כתיב בירמיה ט' ולמדו זה שהיו גבורים מדכתיב לשון אנשים שהוא בכ"מ לשון חשיבות או גבורים וק"ל :

אלס

נקראו כסילים (יג) אלא על שהוציאו דבה על הארץ שנא' (משלי י) ומוציא דבה הוא כסיל אעפ"כ בני אדם גדולים היו ועשו עצמן כסילים עליהם אמר משה (דברים לב) כי דור תהפוכות המה בנים לא אמן בם שנבחרו מכל ישראל מפי הקב"ה ומפי משה שכן כתיב (שם א) וייטב בעיני הדבר ואקח מכם י"ב אנשים מכאן שהיו צדיקים בפני ישראל ובפני משה ואף משה לא רצה לשלחם מדעת עצמו עד שנמלך בהקב"ה (יד) על כל אחד ואחד פלוני משבט פלוני ואמר לו ראויים הם ומניין שאמר הקב"ה שהיו ראויים שנאמר (במדבר יג) וישלח אותם משה ממדבר פארן על פי ה' ואחר כך לסוף ארבעים יום נהפכו ועשו כל הצרה וגרמו לאותו דור שילקה באותה המכה שנאמר כי דור תהפוכות המה שנתבררו צדיקים ונתהפכו לכך נאמר שלח לך אנשים אלה שמות האנשים: ז דבר אחר שלח לך אנשים ויתורו (שם יב) א ותדבר מרים ואהרן במשה ואחר כך שלח לך זה שאמר הכתוב (ישעיה מד) לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם ב מה ראה לומר אחר מעשה מרים שלח לך אנשים אלא שהיה צפוי לפני הקב"ה שיאמרו לשון הרע על הארץ אמר הקב"ה שלא יהיו אומרים לא היינו יודעין עונש לשון הרע לפיכך סמך הקב"ה הענין זה לזה לפי שדברה מרים באחיה ולקתה בצרעת כדי שידעו הכל עונשו של לשון הרע שאם בקשו לומר לשון הרע יהיו מסתכלין מה נעשה למרים ואף על פי כן לא רצו ללמד לכך נאמר לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם: ז ג ד"א שלח לך אנשים אע"פ שאמר הקדוש ברוך הוא שלח לך לא היה מן הקדוש ברוך הוא שילכו למה שכבר אמר להן הקדוש ברוך הוא שבחה של א"י (דברים ח) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ וגו' וכה"א (שם יא) כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה וגו' ועד שהם במצרים אמר (שמות ג) וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ וגו' הכתוב אומר (שם יד) וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן ומהו שלח לך אנשים אלא ישראל הן בקשו הדברים הללו שבשעה (טו) שהגיעו לירש את התחומין אמר להם הקב"ה (דברים א) ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ באותה שעה נתקרבו ישראל אצל משה שנאמר ותקרבון אלי כלכם זהו שאמר עזרא (נחמיה ט) ולא שמעו אל מצותך וימאנו לשמוע ולא זכרו (טז) נפלאותיך וכה"א (במדבר יא) לתור להם מנוחה (ס) אלא אמרו (דברים א) נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו אלא שלא האמינו וכן בדוד הוא אומר (תהלים עח) כי לא האמינו באלהים וכתיב (שם) ובתורתו מאנו ללכת · ר' יהושע אומר למה היו דומין למלך שזימן לבנו אשה נאה ובת טובים ועשירה א"ל המלך זמנתי לך אשה נאה ובת טובים ועשירה א"ל הבן אלך ואראה אותה שלא היה מאמין לאביו מיד הוקשה הדבר והרע לאביו אמר אביו מה אעשה אם אומר לו איני מראה אותה לך עכשיו הוא אומר כעורה היתה לפיכך לא רצה להראותה לסוף א"ל ראה אותה ותדע אם כזבתי לך ובשביל שלא האמנת בי קונם שאין אתה רואה אותה בביתך אלא לבנך אני נותנה וכך הקב"ה אמר לישראל טובה הארץ ולא האמינו אלא אמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו אמר הקב"ה אם מעכב אני עליהם הם אומרים על שאינה טובה לא הראה אותה לנו אלא יראו אותה ובשבועה שאין אחד מהם נכנס לתוכה שנאמר (במדבר יד) אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם וכל מנאצי לא יראוה אלא לבניהם אני נותנה: ח כיון שאמרו למשה נשלחה אנשים לפנינו התחיל משה עומד ותוהא אמר אפשר לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב"ה הלך ונמלך א"ל כך וכך בניך מבקשים א"ל הקב"ה אין זה תחלה להם עד שהם במצרים הלעיגו לי (יז) שנא' (הושע ז) זו לעגם בארץ מצרים למודים הם לכך איני צריך לנסותם שכתוב (דניאל ב) (יח) ידע מה בחשוכה ונהורא עמיה שרא א"ל הקב"ה משה יודע אני מה הם אלא (יט) אם בקשת שלח לך לעצמך מנין שכן כתיב אלה שמות האנשים אשר שלח משה לתור: ט ויקרא משה להושע בן נון יהושע ד מה ראה משה להוסיף על שמו של יהושע יו"ד אלא כלב נטל שכרו מן הארץ שנא' (יהושע יד) אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה ולבניך עד עולם ויהושע נטל שכר עשרה אנשים של מרגלים שנתוסף בו יו"ד יתיר יו"ד עשרה (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע · ד"א כיון שראה משה אותן שהיו רשעים אמר ליהושע יה (כ) ה יושיעך מן הדור הזה: י אלה שמות האנשים מה היו שמותן סתור בן מיכאל נחבי בן ופסי גאואל בן מכי ו יש בני אדם ששמותם נאים ומעשיהם כעורים · שמותם כעורים ומעשיהם נאים · ששמותיהם נאים ומעשיהם נעים · שמותיהם ומעשיהם כעורים · שמותיהם נאים ומעשיהם כעורים זה ישמעאל ועשו ישמעאל שומע אל עשו עושה רצון עושיו ומעשיהם

מסורת המדרש א תנחומא כאן · ב ילקוט ישעיה רמז שכ"ח · ג תנחומא כאן סימן ה' · סוטה דף ל"ד · ד עי' סנהדרין דף ק"ז · ועי' ב"ר פ' מ"ג ושמ"ר פרשה ו' · תנחומא כאן · ה לקמן פ' י"ח · ו תנחומא כאן וסדר שמות · ב"ר פרשה ע"א · סוטה דף ל"ד · ועי' תנחומא סוף פרשה האזינו ·

חדושי הרד"ל

וידרכו את לשונם כו' · לגי' שמ"כ נכרים יתפרש שהכינו ודרכו מתחלה קשת לשונם לשקר (ולא כדאמר להלן שנהפכו אח"כ) : (יג) אלא על שהוציאו דבה · כ"ה בתנחומא וכצ"ל : (יד) על כל אחד ואחד

חדושי הרש"ש

ידיכם אלא נתרשלתם כן הוא בתנחומא : (ס) אלא אמרו נשלחה אנשים לפנינו כו' כצ"ל: אלו

ואמר פלוני כו' כ"ה שם : (טו) שהגיע לירש את התחומין · בתנחומא ליתא מלת לירש · ולגי' הספר נקט לשון המקרא בסיפי' עלה רש · וקרוב שצ"ל לראות את התחומין וכמ"ש ראה כו' לפניך : (טז) נפלאותיך שבה"א והרון ברית ה' וגו' לתור כו' והם אמרו ונשלחה כו' ויחפרו לנו אלא שלא האמינו כצ"ל וכ"ה קצת כעין זה בתנחומא : (יז) שנאמר זו לעגם בארץ מצרים · לקמיה כתיב ישובו לא על היו כקשת רמיה נפלו בחרב שריהם מזעם לשונם · ומידרים שפיר על המרגלים ששבו בלא עול מלכות שמים · ונהפכו כקשת רמיה כדדרש לעיל עלי' דור תהפכות · ונפלו (בחרב פיהם) מזעם לשונם שהוציאו דבה : (יח) ידע מה בחשוכה · ודרשוהו בב"ר פ"א זה מעשיהם של רשעים שנאמר והיה במחשך מעשיהם : (יט) אם בקשת שלח לך כו' · תדא"ר פכ"ט : (כ) יושיעך מעצת כו' · סוטה (ל"ד) : בני

מתנות כהונה

מדכתיב לך : [ה"ג י"ב אנשים מכאן שהיו צדיקים] : הכתוב אומר וה' הולך כו' · לפיכך לא היו צריכין למרגלים ושאלו שלא כהוגן : לתור להם וכו' · ושני זקוקין של אש היו יוצאין מבין שני בדי הארון ושרפו האויבים ונחשים ועקרבים ורא בעיניהם שהקב"ה היה דורש טובתם ואעפ"כ לא האמינו : [ה"ג וכתוב ובתורתו מאנו כו' : כעורה היא גרסי']: למודים הם לכך · שלא להאמין · בילקוט לא גרס לנסותם ופי' איני צריך לשליחות זו וכן הוא שם בהדיא : מה הם · יושבי הארץ ההיא : [אלא אם בקשת גרסינן] : ה"ג יש בני אדם

פירוש מהרז"ו

וכמ"ש במדרש שמואל פסוק זה בפ' ב' אנשים נבונים אנשים צדיקים אנשים נביאים ע"ש הראיות : וייטב בעיני הדבר · ור"ד נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ : בפני ישראל · וכמ"ש ואקח מכם שנים עשר אנשים מכם ברשותכם וידיעתכם : על פי ה' · אחר שבחר משה אותם הסכים הש"י עליה שבאותה שעה היו צדיקים : שלח לך אנשים · פי' צדיקים ואלה שמות האנשים פי' רשעים כמ"ש לקמן סימן יו"ד שמותיהם כעורים : ז ד"א שלח לך ותדבר מרים · תנחומא סימן ה' וה"ג שם מה כתיב למעלה מן הענין ותדבר מרים : שדברה מרים באחיה · עי' ד"ר פר' ו' סימן ח' : סמך הקב"ה הענין · פי' כמו שהפרשיות סמוכים בתורה זה לזה וכן הענינים ג"כ היו סמוכים במעשה זה לזה וכמ"ש בס"ע פרק ח' נסעו מקברות התאוה לחצרות ועשו שם ז' ימים (היינו הז' ימים שהמתינו על מרים) ונסעו מחצרות ובאו להם למדבר פארן בכ"ח בסיון ובכ"ע בסיון שלח משה מרגלים וזהו כי טח מראות עיניהם שראו בעיניהם עונש של לשון הרע ולא לקחו מוסר : ז אעפ"י שאמר · תנחומא בסימן ה' הכ"ל ומ"ש לא היה מן הקב"ה שילכו אעפ"י שאמר לעיל סוף סי' ה' ששלח אותם ע"פ ה' זהו בדיעבד אחר שאמר נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ שהם בקשו שלא כהוגן והקב"ה לא עכב על ידן והוליכם בדרך שבחרו בהם ואם לא בקשו הם תחילה לא היה הקב"ה מצוה שישלחו : כי ה' אלהיך מביאך · פרשה זו וכן פרשה כי הארץ דברים י"א יו"ד נאמרו במשנה תורה בסוף ארבעים שנה ועיקר הראיה מפסוק וארד להצילו וגו' וס"ד אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש ואז נאמר גם פרשיות הנ"ל אלא שנשנו במשנה תורה : הכתוב אומר וה' הולך · גם מכאן ראיה שלא היו צריכים לשלוח מרגלים לתור הארץ כי הקב"ה כ"י עשה להם פעולה זאת וגי' התנחומא והכתוב אומר פי' עוד ראיה כנ"ל וכמ"ש בהדיא דברים א' אצל חטא מרגלים ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם ההולך לפניכם בדרך לתור לכם מקום להנותכם באש לילה לראותכם בדרך ובענן יומם וגם פסוק וה' הולך ג"כ כוונתו שהלך לתור להם מקום מנוחה ולמהר ביאתם לארץ : אמר להם הקב"ה · פי' משה אמר כן בשם הקב"ה ראה נתן ה' וגו' ובפסוק הקודם ואומר אליכם באתם עד הר האמורי אשר ה' אלהינו נותן לנו ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ עלה רש כאשר דיבר ה' וגו' ותקרבו אלי כולכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ : ולא שמעו אל מצותיך · ובפסוק הקודם ותאמר להם לבוא לרשת את הארץ אשר נשאת את ידך להם היינו מ"ש עלה רש וכנ"ל ועל זה אמר שם והם ואבותינו הזידו ויקשו את ערפם ולא שמעו אל מצותיך וכנ"ל שלא שמעו מה שאמר להם לבא לרשת אלא אמרו נשלחה אנשים לפנינו : וכן הוא אומר לתור וגו' · שכוון הפסוק וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה הרי שהארון היה עושה להם מה שבקשו שיתורו את הארץ ע"י מרגלים ואם היו הולכים בתום היה הארון מביא אותם לארץ עי' לקמן פר' י"ט סימן כ' מש"ש ושם דורש ע"פ מדה ע"ו וכאן כפי פשט הכתוב : וכן בדוד הוא אומר · נ"ל וכן דוד וכן הוא בתנחומא ומ"ש כאן כי לא האמינו בדברו*) נ"ל לדברו והוא בתהלים ק"ו כ"ד וימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדברו והיינו בחטא מרגלים ככל המבואר ומרומז עוד בתהלים ע"ח פסוק ל"ב בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאותיו וזה כתוב אחר חטא של קברות התאוה הרי שאחר קברות התאוה שהוא חטא של ענין מרגלים שלא האמינו ומרומז עוד כמ"ש כאן ועד אנה לא יאמינו וכו' : אלא לבניהם · היינו מ"ש וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה וגו' : ח עד שאמלך בהקב"ה · בא לדרוש מדה ע"ו שבפסוק ג' כתיב וישלח אותם משה ממדבר פארן ע"פ ה' ובפסוק ט"ז כתוב אלה שמות האנשים אשר שלח משה לתור את הארץ משמע משה מעצמו ולא על פי ה' והכריע שתחילה אמר משה שישאל את פי ה' והלך ונמלך והשיב לו שלח לעצמך וזהו אשר שלח משה : אין זו התחילה · מרומז כמ"ש בתורה על ענין מרגלים עד אנה וגו' ועד אנה פי' כבר עשו כן ועד אנה יעשו עוד כן : למודים הם לכך · ובתנחומא הגירסא למודים הם בכך לכך איני צריך לנסותם ופי' איני צריך להמתין על סוף המעשה שיודע לכל אלא שהכל יכולים לידע שכבר למודים הם : אשר שלח משה · ולא כתב ע"פ ה' וכמ"ש ברים הסימן ועי' בתנחומא שהגירסא משתנית ואני פירשתי לפי מ"ש כאן : ט אם לא הארץ אשר דרכה · פסוק זה הוא ביהושע י"ד ומה שלא הביא המדרש פסוק שמפורש כאן ועבדי כלב וגו' והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה כי כאן אינו מפורש אלא שיבא שמה ולא שיהיה לו לעצמו חלק בארץ בעבור שכרו ומפורש ביהושע שם לך תהיה לנחלה ולבניך עד עולם וכן הכוונה כאן ע"פ מדה י"ז : נטל שכר עשרה · בהכרח לומר שגם כלב נטל חלק מהיו"ד אנשים כמ"ש בתורה כאן ויהושע בן נון וכלב בן יפונה חיו מן האנשים ההם ההולכים לתור ודרשו חז"ל זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע וזהו מעובת הארץ שהזוכה לחלק ממנה זוכה לחלק בג"ע ובעוה"ב : י מה היו

*) לפנינו היה הגירסא במדרש בדברו כמו בדפוס אמ"ד ופפ"ד :

ידי משה

אלה שמות האנשים מה הי' שמותן סתור בן מיכאל וכו' יש בני אדם כו' · במדרש הזה תמוה מאי מקשה מה היו שמותם שלא מפורש שמותן ועוד למה נקט אלו שלשה ועוד מה בעי באומרו יש ששמותיהן וכו' ונ"ל לפי שאחז"ל בגמ' דסוטה מסורת בידינו מרגלים ע"ש מעשיהן נקראו ולא עלתה בידינו אלא א' שנקרא סתור בן מיכאל שהסתיר דברי הקב"ה כ"י אומר נחבי שהחביא וכו' וא"כ כ"פ המדרש הזה קושיא היא ואלה שמות האנשים מה הי' שמותם סתור בן מיכאל נחבי בן ופסי גאואל וגו' פי' אלו היו רשעים ונקראו ע"ש שמותן ופי' גבי ר"ש שהיה מדקדק בשמות כידוע וכו' וא"כ קשה היאך שלא אותם משה ולא היה מדייק בשמם לז"א יש ששמותיהן וכו' פי' זה תירוצא הוא שאין לידע כלום מכח השמות ומה שדרשו חז"ל שהמרגלים ע"ש שמותיהן נקראו זה ידעינן מתחלתו משא"כ קודם שחטאו לא היה משה אפשר לדעתיה מכח שמותיהן שהם רשעים וד"ק א"נ י"ל לפי שהיה קשה למדרש למה איכפל הכתוב לומר שני פעמים אלה שמותם וא"כ אמר עוד הפעם אלה שמות האנשים לזה אמר המדרש שקאי על ג' אלו סתור בן מיכאל וכו' פי' שהפסוק פרט אלו לבד שתדייק מתוך שמותם שהיו רשעים ונקראו על שם מעשיהם רק שאלתי הקשה היאך לא ידע משה מזה · לזה משני יש שמותם וכו' כמו שכתבתי לעיל ודו"ק : ויאמר

רעים · שמותיהם כעורים ומעשיהם נאים (ו) אלו עולי גולה בני ברק בני סיסרא (כא) בני תמח · שמותיהם כעורים ומעשיהם כעורים אלו המרגלים מה כתיב בהן סתור שסתרו מן העולם : **יא** ויאמר אליהם (כב) [א] עלו זה בנגב עם שהם עולים א"ר ברכיה הכהן ברבי מצאו שלשה בני ענקים ושם אחימן ששי ותלמי למה נקרא שמו אחימן שהיה אומר אחי מן יבא עלי · ששי שהיה בריא כשיש · [ב] תלמי שהיה עושה תלמים בארץ · ילידי הענק שראוהו שהיה עונק את השמש כשראו אותן מרגלים נתייראו (כג) לפיכך אמרו כי חזק הוא ממנו (כד) אמר ריש לקיש [ג] הטיחו דברים כלפי מעלה ובאותו עון נגזר עליהם גזירות קשות מה הקב"ה אמר לירמיה לך אמור להן אין אתם יודעים מה הוצאתם מפיכם (ירמיה יא) לקול המולה גדולה שאמרתם (כה) מה גרמתם לעצמכם הציתם אש עליכם יום לשנה יום לשנה תשאו את עונותיכם · אמרו ונהי בעינינו כחגבים אמר הקב"ה ויתרתי עליהם אלא וכן היינו בעיניהם יודעים הייתם מה עשיתי אתכם לעיניהם מי יאמר שלא הייתם בעיניהם כמלאכים מה גרמתם לעצמכם במספר הימים אשר תרתם את הארץ לא דיים כך אלא שלא נכנסו לארץ · אמר הקב"ה לישראל בעוה"ז ע"י שהיו שלוחי בשר ודם נגזר עליהם שלא יכנסו לארץ אבל לעוה"ב אני משלח לכם מלאכי פתאום ויפנה את הדרך שנא' (מלאכי ג) הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאום יבוא אל היכלו : **יב** וישלח אותם משה לתור את ארץ כנען ויאמר אליהם עלו זה בנגב ועליתם את ההר שכן התגרין מראין את (כו) הפסולת תחלה ואח"כ מראין את השבח וראיתם את הארץ ג' פעמים אמר להם ומה הארץ למה בראשון וראיתם וגו' אמר להם היו מסתכלין בא"י יש ארץ שמגדלת גבורים ויש ארץ שמגדלת חלשים ויש שמגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין כך פקדן ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב ומה הארץ אשר הוא יושב בה מנין אתם יודעין כחם אם במחנים הם שרוין הם גבורים בוטחין על כחם אם במבצרים חלשים הם ולבם רך ומה הארץ השמנה היא אם פירותיה קלים אם שמנים א"ל (ז) הסתכלו באבנים ובצרורות שלה אם של צונמא הם שמנים הם אם של חרסים הם רזים הם · והימים ימי בכורי ענבים מכאן אמרו (כז) אין תקופת תמוז בלא תאנים וענבים : **יג** ויעלו ויתרו את הארץ כיצד היו נכנסים לעיר הדבר (כח) נוגף את הגדולים ומתעסקים בני העיר בקבורתן ובריה לא היתה רואה אותם לכך אמרו הארץ אשר עברנו בה וגו' בנסים שהיה עושה להם הקב"ה בו הוציאו דבה · ויעלו בנגב ויבא עד חברון (כט) ושם אחימן שהיו עד מאד גבורים שנאמר (דברים ט) אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק · (במדבר יג) וחברון שבע שנים נבנתה (ל) [ד] להודיעך שבחה של א"י שהפסולת שלה משובחת הרבה יותר מן המשובח של מצרים שבשעה שיצאו ונחלו בני נח את העולם אחר המבול הם בנו עיירות תחלה ולא במקום השבח אלא במקום הפסולת של א"י וצוען מצרים היא הטובה שבארץ מצרים וזו קדמה לה שבע שנים וא"ת לא מי שבנה זו (לא) לא בנה זו הוא הדור הוא המשפחה (בראשית י) ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען ועמדו ובנו זו לפני זו · וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים : **יד** ויבאו עד נחל אשכול לא רצו ליטול מפירות א"י (לב) אילולי כלב ששלף את הזיין (לג) וירץ לפניהם ואמר להם אם אין אתם נוטלים או אתם הורגים אותי או אני הורג אתכם לא היו נוטלים (לד) לפיכך (ח) אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה · [ה] וישאוהו במוט בשנים אין פחות משני מוטות לפי שאין

מסורת המדרש א תנחומא כאן · ב סוטה דף ל"ד · ג שם ל"ה · ד שם דף ל"ד · ספרי דברים פיסקא ל"ז · ה סוטה דף ל"ד ·

חדושי הרש"ש

(ו) אלו עולי גולה בני ברקום כו' בני תמח כצ"ל · והוא בעזרא ב' · ודע שאמר כאן שמותיהם נאים ומעשיהם נאים אלו השבטים וכ"ה בתנחומא כאן ובב"ר פע"א : (ז) הסתכלו באבנים כו' אם של צונמא כו' אם של חרסית כו' · עי' חולין פ"ח א' תד"ה כל שנדקו לייבש שלא יסתור זה המאמר להא דאמרינן בפסחים צונמא לא בר זריעה הוא ובמרובה אמרינן כי חרסית דליכא הנאה מיניה · ולכאורה לפי הכך שלפנינו אין כאן סתירה כלל דפה הכוונה שיבדקו אבניה אם הם צונמיים או חרסיים ומזה יוודע להם טבע עפרה אם מגדלת פירות שמנים או רזים : (ח) אם לא הארץ אשר דרכה רגלך כו'

חדושי הרד"ל

(כא) בני תמח שמותיהם נאים ומעשיהם נאים אלו השבטים כ"ה בתנחומא כאן וכמ"א במאמר זה: (כב) עלו זה בנגב ועליתם את ההר א"ר ברכיה הכהן בר' עם שהם עולים מלא ג' כו' כצ"ל ופי' שהענקים היו מקומם בהר כמ"ש (יהושע יא) ויכרת את הענקים מן ההר וגו' ומכל הר יהודה ומכל הר ישראל· וכן חברון קרית ארבע אבי הענק בהר הוא וכמ"ש שם (יד) לכן מיד שעלו בהר מצאום ונתייראו ולא הלכו עוד לחברון מקומם רק כלב לבדו בא שמה : (כג) לפיכך אמרו כי חזק הוא כו' כצ"ל : (כד) אר"ל הטיחו כו' · סוטה (לה ·) : (כה) מה גרמתם לעצמכם הצית אש עליה (ירמיה שם) הצתם עליהם ר"ל שחרב בהמ"ק בט"ב ונקבע להם ט"ב יום לשנה ודלקמן וכלהי תענית בבלי וירוש' ועיין מנחות (נג :) : (כו) הפסולת תחלה · זה הנגב שהוא גרוע כמ"ש ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ו) והסר הוא מקום טרשין וכן חברון אמרו טרשין דקברי בה שכבי : (כז) אין תקופת תמוז בלא תאנים כו' · איכה רבה פ"א אות כ' : (כח) נוגף את כו' בנסים כו' הוציאו דבה : אפשר רמיזא כמ"ש וימותו כו' מוציאי דבת הארץ רעה במגפה כו' · דדרש האי במגפה אדלעיל ג"כ שזהו הדבה שהוציאו ענין המגפה שהיה נוגף ה' יושבי הארץ לפניהם לטובתם לדבה רעה (רבינו בחיי הביא מדרש מדכתיב ויניבו אותנו דבר עי"ש) · ולכן נענשו שמתו הן עצמם במגפה מדה כנגד מדה : (כט) ושם אחימן וגו' · ילידי הענק שהיו עד מאד גבורים כו' כצ"ל · ובא לפרש האמור להלן בני ענק מן הנפילים · שפירושו שהיו ענקים גדולים יותר מן הנפילים הידועים (ופי' בס"ד מ"ש בילקוט פ' זו בשם ילמדנו שהיו אומרים כלום לאמו של משה יכולה לבלוע לפורנו של אחד מהם · שתמהו עליו רבים וצ"ל שט"ס הוא וצ"ל כלום ל' אמה של משה ור"ל כמ"ש פ' הרואה שמשה בר עשר אמין שקל נרגא בר עשר ושוור עשר ומטי בקרסולי דעוג וקטלי' הרי הי' משה להגיע עד ל' אמה · אבל הענקים אלו היו גדולים מן הנפילים שאחיהן סיחון ועוג אמרו שלא היה משה עם ל' אמה שלו יכול לבלוע ואפשר צ"ל לבלום כלומר לאחוז בידו לפורן של א' מהענקים ועיין בערוך ערך בדד הפני שהביא מהילמדנו בזה כ"א ע"ש) : (ל) להודיעך שבחה כו' · כתובות (קי"ב ·) : (לא) לא בנה זו הוא הדור כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא : (לב) אלולי כלב כו' · שמ"ר פ"א : (לג) וירץ לפניהם · בתנחומא הלשון ונדד לפניהם : (לד) לפיכך כו' דרכה רגלך בה לך תהיה (יהושע י"ד) הא דכתיב דרך שהוא כדקאמר רץ לפניהם · ואפשר לשון דרכה משמע לדרוש ריצת מלחמה כמ"ש (שופטים כ"א)

פירוש מהרז"ו

הי' שמות · תנחומא כאן סימן ו' ובסדר שמות שם סימן ב' ועי' ב"ר פר' ע"א סימן ג' סוטה ל"ד ב' : בני סיסרא · ל"ע איך נקראו בני סיסרא והא לא מסקי בשמייהו וכמ"ש ב"ר ריש פר' מ"ע שאין אדם קורא שם בנו פרעה סיסרא סנחריב וכאן מפורש שהיו שמות עולה גולה בני סיסרא ע"כ נראה לי ברור שמ"ש בני סיסרא אין הכוונה שנקרא מי בשם סיסרא אלא הכוונה שהיו ממש מזרע סיסרא שנתגיירו ובזה יאורו עינינו מ"ש חז"ל גיטין נ"ז מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים הם על עולי גולה שבאו לירושלים ולמדו שם תורה וזהו מ"ש המדרש ומעשיהם נאים שעלו עם עולי גולה · ולשון התנחומא ועלו ובנו ביהמ"ק אעפ"י שפסוק זה כתוב בנתינים אעפ"כ נהגו מנהג ישראל ועלו עמהם ועל שהם בני סיסרא נחשבו בין הנתינים וע' עוד בסוטה שם · ובתנחומא עוד שם נתבי שהחביא דבריו פי' שידע טוב הארץ והעלים והחביא ומ"ש סתור פי' מלשון סתירה שהיו חכמים שנקראו בונים ונהפכו לרשעים וכסילים שנקראו סותרים והורסים ומ"ש בני ברקום עי' מ"ש ב"ר פר' ל"ה סימן ט' על פסוק אוסרי לגפן שכחה רע קושרים לה ברקום אחד פי' חמור וזהו שאמר שמותיהם כעורים ומ"ש בני תמח מענין מחה תמחה · וכמ"ש נחמיה י"ג ואל תמח חסדי : **יא** אחי מן · כי למה כתבה התורה שמותם אלא להודיע גבורתם ועכ"ז הכניעם לפני ישראל ודורש אחימן ע"פ נוטריקון אחי מן שאמר לשני אחיו כשאנו ביחד מן בלשון תרגום מי ומ"ש יבא עלינו הוספה ע"פ מדה ע' מי יבא עלינו ללחום עמנו שאנו גבורים מכל העולם : שהיה עונק את השמש · שמחמת גבהו היה נראה לעיניהם השמש על ראשם וצואריהם כענק שתכשיט הצואר נקרא ענק כמ"ש וענקים לגרגרותיך ועי' סוטה ל"ה באופן אחר ועי' רש"י שם ועי' ב"ר פר' כ"ו סימן ז' ובפ"כ בשם רש"י ובפירושי שם ומ"ש שראוהו מלשון יחיד כמ"ש וגם ילידי הענק ראינו שם שראו הענק עצמו אבי הילודים ומ"ש ראינו פי' שראו והתפלאו והתפעלו : הטיחו דברים · לשון זריקה וירייה כמ"ש כמטחוי קשת ועי' רש"י בחומש כאן : לקול המולה גדולה · עי' בספרי מדרש תנאים מדת מגנד באריכות · וכאן דורש עוד שמ"ש גדולה רומז על מ"ש כאן כי חזק הוא ממנו ומ"ש אין אתם יודעים ל"ע לאיזה כוונה אמר כאן (עי' סוטה ל"ה דבר גדול · וכוונו למ"ש כאן המולה גדולה עורדני מופלג אחד) ואח"כ כתוב וה' צבאות הנוטע אותך (כמ"ש ביום נטעך לקמן סימן כ') דיבר עליך רעה : ויתרתי עליכם · שאתם יכולים לידע ולהרגיש איך הייתם בעיני עצמכם ולשון התנחומא וכן הייתם בעיניהם מקפיד אני וכי יודעים הייתם וכו' : אני משלח לכם מלאכי פתאום · במלאכי ריש ג' כתוב הנני שולח מלאכי וגו' ופתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים ומ"ש האדון אם הכוונה על הש"י יקשה איך אמר המדרש שישלח מלאכו פתאום שהרי מפורש ופתאום יבא האדון ואם הכוונה על המלאך כמ"ש בס"ד ומלאך הברית יקשה איך אמר אשר אתם מבקשים אין אנו מבקשים שיהיה המלאך אדון שלנו חלילה חלילה כי ה' מלכנו ואדונינו ע"כ נראה לי ברור שהוקשה לחז"ל שהפסוק סותר עצמו שמאמר שישלח מלאכו לפנות דרך לפניו א"כ לא יבא האדון פתאום ועוד יקשה שהרי כתוב בסוף הפרשה הנני שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא פן אבוא והכיתי את הארץ חרם פי' שלא יבא פתאום שא"כ יכה הארץ חרם אלא ישלח תחלה את אליהו וא"כ איך אמר ופתאום יבא אל היכלו האדון ועוד שתחלה אמר שולח מלאכי ולא פירש איזה מלאך ובסוף אמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא והרי ב' פעמים ב' כ"מ מדה ט"ו וההכרעה בזה מפסוק ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא הוא אליהו כמ"ש חז"ל אליהו מלאך הברית שכתוב בו הנני נותן לו את בריתי שלום וכמ"ש חז"ל פנחס זה אליהו ושני הפסוקים ענינם אחד ותחלה אמר הנני שולח מלאכי וגו' לפני פי' לפני בואו וזהו מ"ש אח"כ הנה אני שולח לכם את אליה הנביא וגו' וא"כ מ"ש ופתאום בהכרח יכריע שהוא שייך למ"ש תחלה ופונה דרך לפני שהמלאך יבא פתאום ע"פ מדה י"א ולא יהיה בזה היזק ולא האדון יבוא פתאום שיגרום היזק גדול וא"כ מ"ש ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא פי' כבר בא קודם בא האדון וזהו שאמר המדרש אני שולח מלאכי פתאום דוק והתבונן בזה שהדרשה נפלאה מאד באמיתות פשט הכתובים : **יב** שכן התגרים · תנחומא בסימן ג' ועי' ב"ר פר' ל"ח סימן ד' : ג' פעמים ומה הארץ · א' כנגד החזק הרפה ב' המעט אם רב ג' השמנה אם רזה ומ"ש הבמחנים אם במבצרים שייך למ"ש החזק הוא הרפה וזה בהכרח ע"פ מדה ל"א וי"א ודו"ק : אין תקופת תמוז · וכמ"ש בסדר עולם פרק ח' שעלו מרגלים בכ"ט בסיון והם שהו ארבעים יום כל חודש תמוז עד ט' באב ומ"ש בלא תאנים וענבים וכ"ה לרמונים כמפורש ומן הרמונים ומן התאנים : **יג** כיצד היו נכנסים · תנחומא סימן ז' סוטה ל"ה והכוונה כי היו יכולים לבוא בכל עיר ולתור את הארץ : הארץ אשר עברנו · וס"ד ארץ אוכלת יושביה : ושם אחימן · ששי ותלמי ילידי הענק ועי' לעיל סי' י"א : שבחה של א"י · עי' ספרי סדר עקב סוטה ל"ה שהיתה מבונה על אחד בשבעה מצוין ושם מבואר יותר : לא מי שבנה זו · וא"כ אין מכאן ראיה על שבח הארץ על שנבנתה קודם : היא הדור היא המשפחה · פי' בדור אחד נבנה ומשפחה אחת בנאו שתיהם ולאיזה שבח הוא זה שקדמה בשבע שנים אלא בהכרח שהיתה משובחת בשבע פעמים וכמ"ש בתנחומא ומפסולת הראשון בנה השני : **יד** לא רצו ליטול · תנחומא סי' ח' שמ"ר פר' א' סי' י"ז ושם מבואר : לפיכך אם לא הארץ · יהושע י"ד פ' ומשמע רק רגל כלב דרכה בה ולא שאר המרגלים והלא

מתנות כהונה

אדם ששמותם נאים ומעשיהם כעורים שמותם כעורים ומעשיהם נאים שמותם כו' · ועיין בב"ר פרשה ע"א : ה"ג בילקוט אחי מן יבא עלי ששי שהיה בריא וכו' · פי' מי יבא עלי · ובפי' אלו נאמרין בבבלי ובירושלמי הגירסא בענין אחר ועיין שם : הטיחו כו' · כמו שפירש"י בסדר זה ודייק מלת ממנו כלפי מעלה שאלו מוסב על ישראל אין ראיה מאמר הם חזקים מהם שהרי פרעה ועמלק היו חזקים מהם ונפלו לפניהם : [ה"ג הציתם אש עליכם יום כו' : ויתרתי עליהם גרסי'] : ויתרתי · שלא הייתי מקפיד עליהם כל כך אם בעיני עצמם היו כחגבים אלא וכו' על זה יש לי להקפיד וכי הייתם יודעים וכו' : [מה גרמתם לעצמכם גרסי'] : הפסולת · היא ארץ הנגב כמו שפירש"י בסדר הזה : [ה"ג אמר להם ומה הארץ למה בראשון וראיתם וגו'] : צונמא · קשים וחזקים ומדובקים : חרסות · נשברים בקל כד"א נואה יבשה כחרס לענין ק"ש : כיצד כו' · פירוש וכי לא היו מרגישים בי"ב אנשים נכריים ואין בידם סחורות ולא מידי ובודאי מרגלים הם : וזו קדמה לה ז' שנים · ולפי שקדמה היתה מבונה יפה מגוען כי כן המנהג אדם אחד הבונה ב' בניינים בונה את הנאה ראשונה ואח"כ הכיעור שפסולתו של ראשון נותן בשני ועל זה אמר ואם תאמר לא פירוש אין ראייה מן הקדימה שמי שבנה זו וכו' כך הבנתי בספרי פ' עקב : [ה"ג ואם תאמר לא] : ובנו · לשון בניין כד"א בנו את חשבון : וירץ לפניהם גרסינן : [שאין אומר במוט שנים גרסינן] :

וכמה

ידי משה

ויאמר אליהם עלו זה בנגב עם שהם עולים · וקשה להבין מדרש זה וכ"ל דס"פ לפי שקשה למדרש תיתי מדא כפל הלשון עלו זה בנגב ועליתם את ההר הזה למה לי ועוד למה אמר מתחלה בנגב והדר אמר ההר הזה לנ"א המדרש שמלת זה רומז על ישראל אותן עם שהם עולים לעתיד בנגב אבל אתם וכל ההר ההוא ימותו פה ולא תעלו רק על ההר הזה כדכתיב ויעפילו לעלות על ראש ההר וגו' :

אשכול

אומר במוט שנים אלא בשנים וי"א שלשה במוט אחד בשנים הרי שלשה וכמה היה משוי של כל אחד ואחד נאמר באבנים שנטלו מן הירדן (יהושע ד) (ט) ואת שתים עשרה האבנים האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל כמה שיעורו של כל אחת ואחת משאוי ארבעים סאה מכאן אתה מחשב לאותו אשכול אדם נושא משאוי לעצמו מגביה סאה מגביה עליו חבירו נושא סאתים ואם מגביה סאתים נושא עם חבירו נושא שלש הוי מכאן מחשב : **טו** וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום · והלא את מוצא (לה) שהלכו מן הדרום לצפון מ' יום ומ' יום היו מהלכין את כולה אלא שגלוי היה לפני הקב"ה שהן באים ואומרים לשון הרע על הארץ ונגזר על אותו הדור שנים של צרה יום לשנה וקיפץ הקב"ה לפניהם את הדרך : **טז** למקום ההוא קרא נחל אשכול זש"ה (ישעיה מו) מגיד מראשית אחרית א שהכל צפוי היה לפני הקב"ה · אשכול אוהבו של אברהם היה (לו) ונקרא אשכול על אודות האשכול שעתידין ישראל לכרות ממקומו : **יז** וילכו ויבואו אל משה ואל אהרן ויספרו לו ויאמרו באנו אל הארץ וגו' אפס כי עז העם כך דרכן של מספרי לשון הרע (י) פותחין בטובה ומשלימין ברעה : **יח** עמלק יושב בארץ הנגב מה ראו לפתוח בעמלק משל לתינוק שסרח ולקה ברצועה וכשמבקשין להפחידו מזכירין לו הרצועה שלקה בו כך היה עמלק רצועה רעה לישראל · ומה ראה לישב לו על הספר על דרך כניסתן של ישראל לארץ (לז) כך צוהו עשו זקנו (לח) לקדמן לדרך ועקר ממקומו (לט) וישב לו בדרך וירד העמלקי והכנעני (יא) ויכום ויכתום עד החרמה : **יט** ויהס כלב שבתחלה אמר להם אני עמכם בעצה ובלבו היה לומר אמת שנא' (יהושע יד) ואשיב אותו דבר (מ) כאשר עם לבבי (יב) ואחי אשר היו עמי המסו את לב העם וכן הקב"ה מעיד עליו שנא' (במדבר יד) ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו כשבאו המרגלים אמרו (מא) נאמן עלינו כלב מיד עמד על הספסל ושיתק את כל ישראל שהיו מצווחין על משה שנא' ויהס כלב והם היו סבורין שהיה אומר לה"ר לפיכך שתקו פתח

ואמר עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה מיד חלקו כנגדו ואמרו לא נוכל לעלות אל העם וגו' : **כ** ותשא כל העדה ויתנו את קולם זש"ה (משלי יח) דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן דברים שרגנו אחר הקב"ה גרמו להם צרה גדולה (מב) שאלו לא נשתוו למרגלים לא היו לוקין עמהם אלא השלימו אחריהם שנא' (דברים א) ותרגנו באהליכם ותאמרו מהו ותרגנו תרתם גנות א"י (מג) שקראה הקב"ה ארץ טובה · ותשא כל העדה ויתנו את קולם זש"ה (ירמיה יב) נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה אותו קול שבכיתם גרם לכם להיות שנואין ועל אותו הדור אמר ישעיה (ישעיה יז) ביום נטעך תשגשגי ובבוקר זרעך תפריחי ביום שאמר ליטע אתכם בארץ נעשיתם סיגים ובבוקר זרעך תפריחי עד שלא בא השרב פרחתם נד קציר ביום נחלה (יג) (מד) ביום שעברתי ליתן לכם נחלת אביכם (מה) נעשיתם קלון בעולם וכאב אנוש זה (מו) הפורענות ששלחתה ירושה לדורות שבכו בליל ט' באב ואמר להם הקב"ה ב אתם בכיתם בכיה של חנם לפני אני אקבע לכם בכיה לדורות ומן אותה שעה נגזרה על ביהמ"ק (מז) שתתחרב כדי שיגלו ישראל לבין האומות שכה"א (תהלים קו) וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות נשיאות יד כנגד נשיאות קול : **כא** וילונו על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם כל העדה ג אלו סנהדראות (יד) לו מתנו בארץ מצרים משל למלך שעלה אחד לבימה שלו לידון הוציא דבר מפיו במה שחייב את עצמו הניח המלך את האליגון שלו וחייבו מפיו אמר לו (מח) בדין שהוצאת מפיך בו אני דנך יהא לך כמו שאמרת (טו) אף כך אמר להם הקב"ה (במדבר יד) במדבר הזה יפלו פגריכם חי אני נאם ה' אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם התחילו לומר ולמה ה' מביא אותנו ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה ויפלו משה ואהרן על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל ויהושע בן נון וכלב בן יפונה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר אם חפץ בנו ה' והביא אותנו אך בה' (מט) אל תמרודו ואתם אמרו להם אין

מסורת המדרש א עיין כתובות י' · וספרי דברים פיסקא כ"ב · ב תענית כ"ט · סוטה ל"ה · סנהדרין ק"ד · ירושלמי תענית פ' ד' · תדא"ר פרק כ"ט · ילקוט ישעיה רמז רפ"ז · א"ר פ' אזכרה · ג סוטה ל"ה ·

חדושי הרד"ל

סדריכוהו עד נוכח הגבעה : (לה) שהלכו מן הדרום לצפון מ' יום ולמ' יום היו כו' · כ"ה בתנחומא וכצ"ל ופי' שהלכו כמין גאם מן הדרום למערב עד קצה צפון כמ"ש בפירש"י בתורה : (לו) ונקרא אשכול על אודות כו' · דרש למקום ההוא שנא הקב"ה שיקרא הקורא שמו אשכול (ע"י שנה שהכונה היה שמו אשכול אוהב אברהם) להורות על העתיד מגיד מראשית אחרית ובילדותי פרשתי שאשכול אוהב אברהם קראו אשכל כשמו חסר בלא ו' ועל שם האשכול אשר כרתו בני ישראל קראוהו בוא"ו (שרומז על ישראל) שכן כתוב תחלה נחל אשכול חסר ואח"כ מלא · אלא שבפרשת דברים חזר וכתב אשכל חסר · גם הוא רחוק מכוונת המדרש) : (לז) כך צוהו זקנו · עיין בילקוט חוקת ע"פ וישמע הכנעני מלך ערד מהילמדנו באורכם : (לח) לקדמן לדרך · כמ"ש אשר קרך בדרך : (לט) וישב לו בדרך שנאמר וירד העמלקי והכנעני · כ"ה בתנחומא וכצ"ל · ואפשר שרצה שהרי כאן כתיב העמלקי היושב בהר · ולהלן כתיב והעמלקי יושב בעמק (וכמו שהרגיש בזה בתוספת על התורה) לומר שקדמן לדרך אל ההר : (מ) כאשר עם לבבי ולא עם פי כמ"ש רש"י בתורה : (מא) נאמן עלינו כלב שהיה נשיא שבט יהודה אשר גבר באחיו והיה בעלה של מרים אחות משה לדרשת חז"ל : (מב) שאלו לא נשתוו · דרש כמתלהמים בכ"ף הדמיון · שגם העדה רגנו בדבריהם והשוו עם המתלהמים שהן המרגלים עצמם : (מג) שקראה הקב"ה ארץ טובה · אפשר רומז לקרא בתהלים (קו) דלקמי' דוירגנו באהליהם כתיב וימאסו בארץ חמדה : (מד) ביום שעברתי כו' · כ"ה הלשון גם ברבינו בחיי ואפשר נד קציר נד לשון נדידה והעברה לקצור לפניהם מלכי כנען · ובתנחומא הלשון שאמרתי : (מה) לעשותם קלון בעולם · אולי הוא כמ"ש (משלי י) נרדם בקציר בן מביש · לכן המה שבעת הקציר נדו הלכו סוביהו מעשיהם לעיני כל · ולגי' הילקוט שהביא המ"כ דגרס נעשתם כרוז וכ"ה בתנחומא · אולי פירשו דדרש נד שקמו כנד גבוה שנראה לעיני כל פרסום קלקולם : (מו) הפורעניות שנטלתם ירושה · כ"ה בתנחומא וכצ"ל ודרש מלת נחלה נמשך על כאב אנוש ג"כ שהורישוהו נחלה לדורות : (מז) שתתחרב ועל ישראל שיגלו · כ"ה שם וכצ"ל : (מח) בדין שהוצאת מפיך · פירוש שאמרו במדבר הזה לו מתנו · וברות רבה פ"ב פי' אמרו יד תכעו ויד פגעה בהם ע"ש במ"כ : (מט) אל תמרדו ואתם וגו' א"ל אין אתם כו' · מפני

חדושי הרש"ש

כו' כצ"ל והוא ביהושע י"ד : (ט) ואת שתים עשרה האבנים האלה אשר לקחו כו' כצ"ל : (י) פותחין בטובה ומשלימין ברעה כצ"ל : (יא) ויכום ויכתום עד החרמה כצ"ל : (יב) ואחי אשר היו עמי המסו כו' כצ"ל : (יג) ביום (שעברתי) ויתן לכם נחלת אביכם כו' · בתנחומא הגי' שאמרתי : (יד) לו מתנו בארץ מצרים כצ"ל וגו' כי הדרוש סובב על אמרם או במדבר הזה לו מתנו : (טו) אף כך אמר להם הקב"ה חי אני כו' עד לכם במדבר הזה יפלו פגריכם התחילו כצ"ל ובדפוסים שלפנינו נסתרסו השורות :

מלמד

מתנות כהונה

ובמה היו' משאו כו' · דייק מדכתיב וישאוהו דמשמע שהיה עליהם למשא דאם לא כן ויביאו מיבעיא ליה ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש : כמה שיעורו כו' · בפרק אלו נאמרים יש שכן שיעורם חז"ל : משוי לעצמו · ואותן אבנים הגביה כל אחד ואחד אבנו על כתפו כדכתיב איש אחד וגו' : מגביה סאה · על כתפו ונושאו : מגביה חבירו · ומניחו לו על כתיפו והוא עצמו אינו עוזרו נושא סאתים : ואם מגביה סאתים · כלומר נושא סאתים מפני שביחידי היה מגביה ונושא סאה אם נושא עם חבירו נושא שלש וכן חבירו נושא שלש הרי שנושא ביחידי שלים מה שנושא עם חבירו כן צ"ל לפרש על פי הגמרא דפרק אלו נאמרין וע"פ פירש"י ז"ל : הוי מכאן מחשב · הרי לך מכאן החשבון של משקל האשכול שהכתוב קראו משוי שנאמר וישאוהו וגו' : ארבעים יום · מהלך מדרום לצפון כפי חשבון י' פרסאות ליום וארץ ישראל היה ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה : את כולה · לאורך ורוחב בתמיה : אוהבו של אברהם · שנאמר אצל ענר אשכול וממרא והם בעלי ברית אברם : [ונקרא אשכול גרסי'] : באנו אל הארץ וגו' גרסינן · ושפיר הקרא וגם היא ארץ זבת חלב ודבש : פותחין בטובה · למען יאמינו בהם השומעים כמו שפירש"י ז"ל : ומשלימין · ומסיימין : [שלקה בו גרסי'] : נאמן עלינו כו' · וכאשר יאמר הוא כן אנחנו מודים : נשתוו · שוים ונשמעים לדבריהם ובילקוט · גרס שמעו : הרתם גנות · ותרגנו דרש נוטריקון : [להיות שנואין גרסי'] : נעשיתם קלון גרסינן · ופירושו נעשיתם קול המולה בעולם כן נראה ממדרש ישעיה וילקוט דגרסינן נעשיתם כרוז : [זה הפורענות ששלחתם גרסי'] : כדי שיגלו ישראל גרסינן] : סנהדראות · שבכל מקום שנאמר עדה אינו אלא סנהדרין : לידון · להיות נידון : האלוגין · הדת והנימוס כ"פ הערוך : בך אמר להם כו' · והם אמרו או במדבר הזה לו מתנו :

אל

פירוש מהרז"ו

כלב היו שם ולמה לא אמר הלך או בא וכמ"ש ויבוא עד חברון ע"כ דורש שכתיבת דרך מרמז על ענבים שייך בהם דריכה כמ"ש ודורך ענבים עמוס ע' וכדומה ועי' מה שכתבתי ב"ר פר' כ"ח סימן ד' שחברון נקרא אשכול מטעם שנטלו אשכול מחברון : במוט שנים · שאם היה כתוב כך היה משמע שהיה מוט אחד בשני אנשים ועכשיו שכתוב במוט בשנים משמע שבכל מוט היו שנים והיו כמה מוטות אך נמסרה המדות תפסת מועט תפסת תפסת מרובה לא תפסת ואין כאן פחות משני מוטות ויש אומרים סוברים במוט אחד בשנים עוד שני מוטות הרי ג' מוטות : באבנים שנטלו מן הירדן · עי' סוטה ל"ד בשינוי : **טו** מן הדרום לצפון מ' יום · שאפילו לא הלכו אלא מדרום לצפון רוח אחת היו צריכים להלוך מ' יום בהליכה ומ' יום בחזירה והם הלכו לארכה ולרחבה הרי פ' יום בהליכה ופ' בחזירה שא"י ד' מאות פרסה ולפי חשבון יו"ד פרסה ליום וכמ"ש רש"י בחומש : **טז** מגיד מראשית אחרית · תנחומא סוף סימן ח' וכמ"ש ב"ר פר' כ"ח סימן ד' שחברון נקרא אשכול וכאן כתוב ויבאו נחל אשכול משמע שכבר נקרא אשכול ואח"כ אמר למקום ההוא קרא נחל אשכול והם שני כתובים מכחישים והכריע שמתחלה נקרא אשכול על שם סופו והובאו הדרשות על הפסוקים שלא כסדר שפסוק למקום ההוא הוא קודם לפסוק וישובו מתור : **יח** מה ראו לפתוח · בתנחומא סימן ט' ומ"ש לפתוח פי' על שחשבו בפסוק כ"ט חמשה אומות ופתחו בעמלק ומ"ש בפסוק כ"ח ילידי הענק אינם אומה כ"א אנשים פרעים : לישב לו על הספר · כמ"ש עלו זה בנגב · וכאן כתוב עמלק יושב בארץ הנגב על הספר מיד בעליתן : וישב לו בדרך · פי' בדרך כניסתן לארץ כצ"ל: וירד העמלקי · עוד ראיה שישב על הספר ופסוק זה הוא כאן בסוף הענין כשעלו להלחם אחר שאמר לא תעלו כתוב שם וירד העמלקי והכנעני הרי שישב לו שם לקדם את ישראל בעת מלחמה · ובתנחומא הגיר' שנא' וירד העמלקי משמע שהכל ראיה אחת ואני פירשתי לפי הגירסא דהכא שנראה לי עיקר : **יט** שבתחלה אמר · תנחומא סימן יו"ד כי באיזה אופן יתכן שישתיק כלב לבדו המון כל ששים רבוא שהתמרמרו בתשובת המרגלים העשרה אלא באופן זה שהיו סבורים שמסכים עמהם ע"כ שמעו לו כולם : רוח אחרת עמו · וימלא אחרי שבפיו לא אמר כן אלא בלבו ורוחו והוכרח לרמות בפיו כדי שישמעו לו כשיבא לגלות מה שבלבו : **כ** דברי נרגן · תנחומא סימן י"א כמתלהמים מלשון הולם פעם פי' מכות גדולות : ותרגנו באהליכם · כתוב אצל תלונת המרגלים ועל שם ותרגנו אמר עליהם שלמה דברי נרגן ע"פ מדת ממעל וכו' שלא אמר כאן ותריבו או ותלוננו דורש מ"ש ותרגנו נוטריקון הרתם גנות פי' אני שלחתי אתכם לתור טובת הארץ ואתם הרתם גנותה ועי' בתנחומא שמביא משל ע"ז וכאן חסר : נתנה עלי בקולה · עי' מ"ש לעיל סי' י"א לקול המולה גדולה ושם כתוב וה' לנאות הנוטע אותך כמ"ש כאן ביום נטעך ישעיה י"ז י"א ועי' לעיל פר' ז' סימן ד' : עד שלא בא השרב · משמע שהפריח טובה בעת השרב כחום היום ולא בבוקר : כדי שיגלו וכו' וישא ידו · הנה בתורה מפורש השבועה חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ וגו' אם יראו את הארץ וכאן אינו מפורש שיגלו ומפורש בתהלים ק"ו וימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדברו וכמ"ש לעיל סי' ז') וירגנו באהליהם (כמ"ש בריש הסי' ותרגנו באהליכם) וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות וצ"ע איך מרומז כן בתורה שיפיל זרעם בגוים ושמעתי בשם הגאון החסיד מוה' שאול מווילנא זלה"ה שמרומז במ"ש וימלא כבוד ה' את כל הארץ שעד הגלות והחורבן היה מקום השכינה בביהמ"ק אך אחר החורבן בגלות כל מקום שגלו שכינה עמהם וזהו וימלא כבוד ה' לא בביהמ"ק אלא בכל הארץ וכאן מרומז חורבן ביהמ"ק וגלות כצ"ל וזה ע"פ מדה י"ז : נשיאות ידים וכו' · ע"פ מדת ממעל ומנגד ולדברי המדרש כאן פסוק שמ"ש וישא ידו להם שייך למעלה על ענין מרגלים כמ"ש שם בפסוק הקודם וימאסו בארץ חמדה אך בילקוט בשם תנחומא שני דעות בזה אחת כמ"ש כאן והב' שמ"ש וישא ידו להם נדרש לאחריו למ"ש ויצמדו לבעל פעור שמ"ש להפיל אותם במדבר מפורש בתורה אצל מרגלים אך מ"ש ולהפיל זרעם בגוים שאינו מפורש אצל מרגלים דורש למטה על ענין פעור : **כא** אלו סנהדראות · שנקראים עדה כמ"ש אם מעיני העדה וכמ"ש לעיל פר' ע"ו סי' כ"ד וכן הענין בתנחומא כאן סימן י"ב : התחילו לומר · כן דרך המדרש לסדר דבריו בתיבת התחיל אף שאינו תחלת דברים כמ"ש בפירושינו כמה פעמים : בדין שהוצאת מפיך · עי' לקמן פר' י"ח סימן ד' לא נעלה : מי הם משה ואהרן · ולפי

מ"ש

יפה תואר

ונקרא אשכול על אודות האשכול שעתידין ישראל לכרות ממקומו · נמצא שהוא נקרא אשכול על שם מקומו ואתי' כר"י דבב"ר פליגא ר"י ור"נ ח"א דממרא שם מקומו וח"א דגברא דשמו ממרא ומסכא יהיה

ידי משה

אשכול אוהבו של אברהם היה וכו' · פי' לפי שקשה למדרש שאמר הכתוב ויבואו עד נחל אשכול משמע שהיה שמו כן מימים קדמונים ואח"ז אמר למקום ההוא קרא נחל אשכול על אודות האשכול משמע שעכשיו

אתם נאמנים עלינו אחינו חוששים בנו יותר מכם שנאמר אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבינו לאמר ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים (ט) ומי הם משה ואהרן · וכבוד ה' נראה (טז) מלמד שהיו (נא) זורקין אבנים והענן מקבל: **כב** ויאמר ה' אל משה עד אנה ינאצוני העם הזה אמר הקב"ה (נב) א ב' צווחות צווחתי מפניכם סופכם לצווח ארבע בשיעבוד מלכיות (תהלים יג) עד אנה ה' תשכחני נצח עד אנה תסתיר את פניך ממני עד אנה אשית עצות בנפשי (שם) עד אנה ירום אויבי עלי צווחתי עד מתי לעדה הרעה סופכם לצווח (שם ו) ונפשי נבהלה מאד ואתה ה' עד מתי · אכנו בדבר אמר משה רבש"ע הבט לברית אבותם שנשבעה להם שתעמיד מהם מלכים נביאים וכהנים אמר לו הקב"ה (נג) (יז) ואין אתה מביניהם (שמות לב) ואעשה אותך לגוי גדול כיון שראה משה כך עמד במדה אחרת ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים ואמרו אל יושב הארץ הזאת יאמרו שלא היה בו כח לזון אותם אמר לו והלא ראו נסים וגבורות שעשיתי על הים (נד) אומרים בנו היה יכול לעמוד בשלשים ואחד אין יכול לעמוד רבון כל העולמים עשה בשבילך (במדבר יד) ועתה יגדל נא כח ה' (נה) ותנצח מדת רחמים למדת הדין · כאשר דברת לאמר אני אמרתי לפניך באיזה מדה אתה דן את עולמך (שמות לג) הודיעני נא (נו) את דרכיך העברת ממני ויעבור ה' על פניו ויקרא אותה המדה שאמרת לי קיים ה' ה' אל רחום וחנון סלח נא

קבל הקב"ה את דבריו והודה לו (במדבר יד) ויאמר ה' סלחתי כדברך (יח) שהם (נז) עתידים המצרים לומר כדבריך: **כג** (שם) (יט) ואולם חי אני אם יראו (נח) האנשים העולים מבן עשרים שנה ומעלה (נט) בן עשרים שנה בין שהיה עמהם בעצה בין שלא היה עמהם בעצה (כ) פחות מבן ך' שנה ולא הביא ב' שערות בין שהיה עמהם בעצה בין שלא היה עמהם בעצה ואם הביא ב' שערות והוא פחות מכ' היה עמהן בעצה לא היה נכנס ואף על פי כן לא מת אחד מהן פחות מס' שנה (ס) בא וראה מה (מלאכי ג) בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו משל למטרוניתא שהיתה לה שפחה כושית והלך בעלה למד"ה כל הלילה אומרת אותה שפחה לאותה מטרונה אני נאה ממך והמלך אוהב אותי יותר ממך אמרה לה אותה מטרונה יבא הבקר ונדע מי נאה ומי שאוהב אותה המלך אף כך או"ה אומרים לישראל אנחנו מעשינו יפים ובנו חפץ הקב"ה לכך אמר ישעיה יבא הבקר ואנו יודעין במי חפץ שנאמר (ישעיה כא) אמר שומר אתא בקר וגם לילה יבא העולם הבא שנקרא בקר ואנו ידעין במי חפץ (מלאכי ג) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע כתיב (תהלים סב) אך הבל בני אדם כזב בני איש אמר רבי חייא בשם ר' לוי (סא) (כא) ב כל הבלים שישראל עושין כל ימות השנה במאזנים לעלות מוחל להם הקב"ה במזל מאזנים בחדש תשרי (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם: **כד** ויאמר ה' עד אנה

מסורת המדרש א עי' במדרש תהלים מזמור י"ג · כי שם הגי' אמר הקב"ה לפי שאמרתי לכם ארבעה פעמים עד אנה אף אתם עתידים לומר עד אנה ארבעה פעמים · ב פסיקתא רבתי פ' מ' ·

חדושי הרש"ש

חדושי הרד"ל

מתנות כהונה

אל תמרודו גרסינן]: ומי הם · שאמרו עליהם לרגום אותם: העברת ממני · כמו לפני ומנגדי: בין שהיה עמהם בעצה כו' · היו שניהם שוים שלא נכנסו לארץ: ולא הביא שתי שערות כו' · לא היו נענשים: לא היה נכנס · מלת ומעלה קדייק דמשמע למעלה מימי הנעורים: [ה"ג בא וראה מה בין]: מה בין צדיקים כו' · ואלו היו צדיקים קודם לכן ולכן אע"פ שקלקלו זכו שלא מת אחד מהם פחות מס' ואגב זה מביא מדרש על פסוק זה בין עובד וגו': ושפחה כושית · ה"ג במדרש תרי עשר: ופרעתם

פירוש מהרז"ו

ידי משה

יפה תואר

ינאצוני הה"ד (משלי א) ותפרעו כל עצתי (כב) ותוכחתי לא אביתם נאצו כל תוכחתי מהו ותפרעו אלא כל טובה שיעצתי עליכם קלקלתם אותה ופרעתם אותה שנא' ותפרעו כל עצתי · מתחלה (שמות ג) וארד להצילו מיד מצרים ואתם לא עשיתם כן באתם לים ומיד קלקלתם את העצה שנאמר (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף באלפי אלפים ורבי רבבות של מלאכים ירדתי בשבילכם והייתי מוסר לכל אחד ואחד מכם ב' מלאכים אחד [א] חוגרו זיינו וא' נותן עטרה בראשו (סב) רבי יהודה דצפרין אמר זונים אסר להם ורבי סימאי אומר פורפירא הלבישן ושם המפורש חקוק עליו וכל הימים שהיה בידם לא היה דבר רע נוגע בהם ולא מלאך המות ולא דבר אחר (סג) [ב] וכיון שחטאו אמר להם משה (שמות לג) ועתה הורד עדיך באותה שעה וישמע העם את הדבר הרע הזה מה כתיב (שם) ויתנצלו בני ישראל את עדים מה עשה הקב"ה במתן תורה הביא למלאך המות אמר לו העולם כולו ברשותך חוץ מאומה זו שבחרתי לי · (סד) א"ר אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי (כג) אמר מלאך המות לפני הקב"ה על חנם נבראתי בעולם אמר לו הקב"ה בראתי אותך שתהא משכל בעובדי כוכבים חוץ מאומה זו שאין לך רשות עליה · ראה עצה שיעץ הקב"ה עליהם שיהיו חיים וקיימים שנא' (דברים ד) ואתם הדבקים וגו' וכה"א (שמות לב) והמכתב מכתב אלהים הוא חרות [ג] מהו חרות ר"י אומר חרות מן המלכיות ור' נחמיה אומר ממלאך המות ורבי אומר מן היסורין ראו עצה שיעץ עליהם הקב"ה ומיד קלקלו העצה מ' יום (סה) לכך נאמר (משלי א) ותפרעו כל עצתי אמר להם הקב"ה אני אמרתי שאין אתם חוטאים ותהיו חיים וקיימים כמותי כמו שאני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים (תהלים פב) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם כמלאכי השרת שאין מתים ובקשתם אחר הגדולה הזאת למות אכן כאדם תמותון כאדם הראשון שצויתי אותו מצוה אחת שיעשה אותה ויהיה חי וקיים לעלם שנאמר (בראשית ג) הן האדם היה כאחד ממנו וכן ויברא אלהים את האדם בצלמו שיהיה חי וקיים כמותו והוא חבל מעשיו וביטל גזירתי ואכל מן האילן ואמרתי לו כי עפר אתה אף אתם אני אמרתי אלהים אתם (סו) חבלתם עצמכם כאדם אכן כאדם תמותון ומי גרם להם כך ותפרעו כל עצתי אמר להם הקב"ה בטובה שהבאתי עליכם בה אתם מכעיסין באו למדבר (כד) והאכלתי להם מן מ' שנה ולא נצרך אחד מהם לנקביו אותן מ' שנה אלא שאכלו את המן והוא (סז) נעשה להם בשר שנאמר (תהלים עח) לחם אבירים אכל איש ובו הכעיסו אותו אומר זה לזה אין אתם יודעין שיש לנו כמה ימים שלא עשינו צרכינו ואדם שאינו עושה צרכו ד' ימים או ה' ימים הוא מת ונפשנו קצה בלחם הקלוקל שהיה קל בתוך מעיהם אמר הקב"ה במה שהטיבותי להם בו הכעיסוני שנאמר (ישעיה ה) מה לעשות עוד לכרמי הלכו המרגלים וראו את הארץ ואת מוצא בכל מקום שישראל הולך ניכר הוא שנאמר כל רואיהם יכירום אמר הקב"ה אם רואים להם האמוריים מכירים הם אותן שהן ישראל והורגים אותם אלא מה אני עושה על כל מדינה ומדינה שהיו המרגלים נכנסים היה ראש המדינה ניגף או מלכה היה נגף כדי שיהיו עוסקים להוציא מתיהם ואין נותנים דעתם למרגלים שלא יהרגו אותן והן הכעיסו בו כשבאו אצל משה ואצל ישראל אמרו מה הארץ בכל מקום שנכנסו מתים היו רואים ומה הנייה ארץ אוכלת (סח) יושביה אמר הקב"ה אני הייתי סבור שאתם נעשין כאבות (הושע ט) כענבים (סט) במדבר ולא הייתי סבור שאתם נעשין כסדום שנאמר (דברים לב) כי מגפן (ע) סדום גפנם (ישעיה ה) מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באושים · לכך אמר עד אנה ינאצוני : כה אמר לו משה שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה והמתה את העם הזה כאיש אחד שלא יהיו אומות העולם אומרים אלהי כנען קשים הם מאלהי מצרים אלהיהן (עא) של מצרים שקר הם אבל של כנען של בעל הם ואמרו אל יושב מבלתי יכולת ה' מפני שלא היה לו יכולת (עב) להוסיף להם מזונות הוציאם להמיתם במדבר ואין לשון יכולת אלא מזונות כמה דתימא (מלכים א ה) עשרים אלף כור חטים מכולת לביתו · ד"א שלא יהיו אומה"ע נוהגין בך כאכזרי לומר בא דור המבול ואבדן בא דור הפלגה ובאו סדומים ובאו מצרים ואבדן אף אלו שקראן בני בכורי הרי הוא מכלה אותן כלילית הזו שאינה מוצאה כלום והיא הופכת על בניה כך מבלתי יכולת ה' · אמר משה רבון העולמים (במדבר יד) כי עין בעין נראה אתה מהו כי עין בעין אמר ריש לקיש (עג) הרי מאזנים מעוין אתה אומר אכנו בדבר ואני אומר סלח נא נראה של מי עומד שנאמר (שם) ויאמר ה' סלחתי כדברך (כה) (עד) אעפ"כ לא בטלה גזירתו של הקב"ה שאמר למשה ואעשה אותך (עה) (כו) העמיד ממנו ששים רבוא שנאמר (ד"ה א כג) ובני רחביה רבו למעלה ולעתיד לבא הקב"ה מכנסן שנאמר (ישעיה מט) הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים והגליות באים עמהם והשבטים שהם נתונים לפנים מן סמבטיון ושלפנים מן הרי חשך הם מתכנסין ובאין לירושלים אמר ישעיה (שם) לאמר (עו) לאסורים צאו אלו שנתונים לפנים מן סמבטיון ולאשר בחשך הגלו אלו שנתונים לפנים מן ענן

מסורת המדרש א שמ"ר פ' כ' ופ' מ' · פתיחתא דאיכה פתיחה כ"ד · איכה רבתי פ' ב' פ' מה אעידך · פסיקתא רבתי פ' י' סימן ו' ופ' כ"א סימן ז' ופ' ל"ג סימן י' · מדרש תהלים מזמור ק"ג · פדר"א פ' מ"ז · ילקוט סדר תשא רמז שנ"ג · פדא"ז פ' ד' · תנחומא תצוה · ב שם ושם שבת דף פ"ח · ג תנחומא כאן וסדר תשא · וסדר עקב · שמ"ר פ' ל"ב ופ' מ"א ·

חדושי הרד"ל

(סב) רבי יהודה אומר זונין כו' שמ"ר פמ"ה:(סג) וכיון שחטאו א"ל משה ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך כצ"ל כלומר דמזה משמע שכ"ז שהי' העדי עליהם לא הי' אפשר לעשות להם דבר : (סד) אר"א בנו של ריה"ג כו' · שמ"ר פנ"א : (סה) לכך נאמר ותפרעו כל עצתי · כד"א כי פרוע הוא : (סו) חבלתם עצמכם · נראה רומז לקרא דשתא לו לא שתרגמו חבילו להון : (סז) נעשה להם בשר שנאמר לחם אבירים · דרש אבירים אברים שנתפשטו בבשר ונעשו בעלי אברים וכמ"ש במכילתא פ' בשלח : (סח) יושביה מדוע קויתי לעשות ענבים אמר הקדוש ב"ה אני הייתי כו' כצ"ל : (סט) במדבר ראיתי אבותיכם ולא הייתי סבור כצ"ל : (ע) סדום גפנם וגו' ענבימו ענבי רוש וגו' כצ"ל : (עא) של שקר הן · בידו"מ סגים של שקיא · ופי"ז שנראה שהוא בעל גרוע יותר · גם אינו ענין כ"כ לכאן · ובתנחומא הגי' מצרים של שקר כו' כנען של בעלי כח הן : (עב) להספיק להם מזונות כנ"ל : (עג) הרי מאזנים מעוין כו' · דב"ר פ"ס : (עד) אעפ"כ לא בטלה גזרתו כו' : אפשר סמכו ענין כאן כמ"ש בתרגום ירושלמי על כאשר דברת שהתפלל משה שיקויים גם לו אשר דבר לעשות לעם רב ע"ש : (עה) העמיד ממנו ש"ר · ברכות ו' : (עו) לאסורים לאו אלו שנתונים כו' · ירושלמי פ' חלק סוף ה"ס ועיין איכה רבה פ"ב אות ה' ;

חדושי הרש"ש

סילוק כמו כעלות גדיש (איוב ה') : (כב) ותוכחתי לא אביתם וגו' נאצו כו' כצ"ל : (כג) אמר מ"ה כו' על חנם נבראתי בעולם · הלשון אינו מדויק כיון שא"ל בתחלה העולם כולם ברשותך כו' מה זו שאלה על חנם כו' : (כד) והאכלתי להם מן כו' ולא נצרך אחד מהם לנקביו כו' · שנאמר לחם אבירים כו' · מתבאר על פי הדרש ביומא (ע"ה ב') שנבלע ברמ"ח אברים כו' ע"ש : (כה) אעפ"כ לא בטלה גזירתו של הקב"ה שאמר למשה ואעשה אותך כו' · עיד"מ שהקשה דהלא פסוק זה נאמר במעשה העגל ומאי בעי הכא · והתמוה דהיאך נעלם ממנו שגם בפרשה זו נאמר בפסוק י"ב ואעשה אותך כו' ועמש"כ לעיל: (כו) העמיד ממנו ששים רבוא שנאמר ובני רחביה רבו למעלה · עיין ברכות ז' א' דיליף רבי'

מתנות כהונה

ופרעתם ל' כי פרוע הוא פירוש מגולה ומקולקל: זונים וכו' · חגורות קשר להם : פורפירא · לבוש מלכות: עדים מהר חורב· העדי שקבלו בהר חורב וזהו החירות כמו שדרש לקמן:משכל· מכלה כמד"א שכלה חרב : [ובטל גזרתי גרסינן : ומי גרם להם כך גרסי'] : והוא נעשה להם בשר · נשתנה לבשר גופם : שהיה קל כו' · קלקל כתיב דרש ביה קל קל : [הכעיסו בו גרסינן : ה"ג ואצל ישראל אמרו מה הארץ וגו' וכו'] · שנכנסו וכו' · כלומר כך אמרו המרגלים והספר מדבר דרך כינוי כדרך לשון קודש בכל מקום : של בעל · לשון חוזק ותוב כד"א שדה בעל : נוהגין בך · כלומר יאמרו עליך כי נוהג אתה בעצמך מנהג אכזרי : כלילית כו' · אמם של שדים מזקת התינוקות ואם אינה מוצאה כלום מזקה בניה ודבר זה צריך לביאור ארוך והמעיין בספר הזוהר פרשת אחרי מות יתבאר לו :

דפני

פירוש מהרז"ו

מדה י"ז כמפורש בתורה גם יתכן שפי' לעלות מענין סילוק כמ"ש כעלות גדיש על סילוק ומחילת עונות : כד הה"ד ותפרעו כל עצתי · תנחומא כאן סי' י"ג : וארד להצילו מיד מצרים · כוונתו למ"ש לעיל סי' ח' זו לענש בארץ מצרים וזהו שאמר ואתם לא עשיתם כן והיינו במצרים ואלו השלימו מיד במצרים היה קרבת ה' עליהם ביתר שאת והיה מתקיים זמן ארוך וכן בים קירב אותם והם התרחקו : באלפי אלפים · זה היה בסיני כמ"ש רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקודש : אחד חוגרו · בתנחומא כאן הגירסא ר' יוחנן אמר אחד חוגרו וכו' עי' שמ"ר פר' מ"ה סי' ב' ופר' נ"א סימן ח' : ושם המפורש חקוק · כאן חסר וצ"ל רשב"י אומר כלי זיין הלבישן ושם המפורש חקוק עליו וכ"ה בשמ"ר פר' נ"א שם : הביא למלאך המות · עי' כל הענין שמ"ר ריש פר' ל"ב : ואתם הדבקים בה' · חיים כלכם היום : אני אמרתי אלהים · וזהו כמו שאני חי וקים ומ"ם ובני עליון כלכם כמו המלאכים שנקראים בני עליון אבל אתם לא רציתם אלא בקשתם אחר הגדולה הזאת למות היינו כמ"ש דבר אתה עמנו ונשמעה כמ"ש שיר פסוק ישקני שאז חזר יצה"ר למקומו וע"כ אכן כאדם תמותון וזה ע"פ מדה ט' : והוא נעשה להם בשר · עי' לעיל פר' ז' סימן ד' וספרי סדר בהעלותך : שהיה קל · הקלוקל דורש קל קל : אמרו מה הארץ · פי' שהמרגלים השיבו לישראל מה טיבה של הארץ : מה הניה ארץ אוכלת · פי' שתחלה הראו את פריה הטוב כמ"ש וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה אפס ארץ אוכלת וגו' פי' מה הנאה בפירותיה הטובים אחר שארץ אוכלת יושביה היא ולדעתי היה נכון להגיה כך אמרו מה הארץ ומה הניה ארץ אוכלה יושביה בכל מקום שנכנסו מתים היו רואים ופי' כנ"ל : שאתם נעשים כאבות · דורש פסוק שהתחיל מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באושים ופי' מדוע לא היה כמו שקויתי שיעשה ענבים טובים והוא עשה ענבים רעים וזהו דברי המדרש אני הייתי סבור פי' שאין השאלה מדוע קויתי כך אלא השאלה למה לא היה כמו שקויתי : כענבים במדבר מצאתי ישראל · וס"ד כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם שע"פ מדה י"ט האבות כענבים וישראל כבכורה רומז למ"ש כאן והימים ימי בכורי ענבים ומדת האבות שנמשכו אחר הקב"ה בתמימות ובאמונה כמ"ש שמ"ר ריש פר' ו' אך נהפכו להיות ענבים רעים כמ"ש כי מגפן סדום וגו' ענבימו ענבי רוש שפירות סדום נהפכו לגפרית ומלח וזהו עד אנה ינאצוני משמע הרבה פעמים במצרים ועל הים ובמן ובסיני ובמרגלים : כה שמעו כי אתה · הם האומות של כנען כמ"ש ואמרו אל יושבי הארץ הזאת ועליהם אמר שמעו כי אתה ה' : להוסיף להם מזונות · שהיל"ל מבלתי יכול ואמר יכולת לדרוש ע"פ מדת ממעל ונז"ש שכתוב חטים מכולת מה שם חטים אף כאן חטים ומזונות ועי' לעיל סי' כ"ב ומ"ש להוסיף פי' להוסיף עוד זמן ולזונם כמו עד עתה ונכלל בזה על שהם מתרבים תמיד צריך להוסיף להם גם על שאינם מסתפקים בלחם בלבד וצריך להוסיף להם בשר ושארי מאכלים: כלילית הזו· על שאמר יכולת לשון נקבה וטבע הנקבות שהן רכות הלב ורחמניות ובהכרח שכוון על נקבה שדית הנקראת לילית כמ"ש בישעיה סוף ל"ד אך שם הרגיעה לילית וחז"ל יודעי הכל ידעו טבע הלילית באכזריות ועליה רמז : כי עין בעין נראה · צ"ל אשר עין בעין נראה מהו אשר עין בעין וכו' · עי' ד"ר פר' ה' סי' י"ג וש"נ ומבואר היטב ע"פ המדות ושם המאמר בשלימות וכאן בקיצור ועי' עוד מ"ש ב"ר פר' פ"ד סוף סימן י"ד ועי' שמ"ר פר' ל"ב סוף סימן ח' ראה אתה ומכל המקומות הנ"ל יצא פירוש המאמר מאיר ובהיר : ולעתיד לבוא הקב"ה מכנסן · הדבר נראה לעין דכאן חסר שבני משה גלו לאיזה מקום ועשרת השבטים למקום אחר ושבט יהודה ובנימין למקום אחר ועל זה אמר שלע"ל הקב"ה מכנסן ועי' ב"ר פר' ע"ג בסימן ו' ובאיכה רבתי פסוק היה ה' כאויב דף ע"ג א' פסיקתא רבתי פר' ל"א סימן יו"ד : לפנים מן הענן של חושך · זה מרומז ביחזקאל ל"ד י"ב והצלתי אתכם מכל המקומות אשר נפוצו שמה ביום ענן וערפל ומ"ש שיו"ד השבטים גלו לפנים מן נהר סמבטיון הנה במלכים ב' י"ח י"א מפורש ויגל מלך אשור את ישראל אשורה וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וגו' ודעת חז"ל שהוראת גוזן

ידי משה

וכיון שחטאו א"ל משה ועתה הורד עדיך מעליך וכתיב ויתנצלו בני ישראל וגו' ויש כאן לדקדק למה איכפל אלו וקאי ועתה הורד על זונאות או פורפירן ודו"ק : אלוהיהן של מצרים שקר הן וכו' · כאן טעות וצ"ל של שנהו תרתי קראי והיה לו להביא רק הפסוק אחד והיה די אלא נ"ל דקאי אפלוגתיה ר"י ור"ש שס"ל שמלבד שקיה אבל של כנען של בעל הם פירוש מאחר שהוא של בעל אינו מספיק מזונות כמו של שקיה וק"ל : ב' כתרים שנקשר לכל אחד ואחד בשעה שאמרו נעשה ונשמע ניתן להם זונאות או פורפירן וק' מגליה הא זה אתה אומר אכנו בדבר ואני אומר סלח נא וכו' וק' במה היה משה בטוח שדבריו יקומו ועוד ק' כמה נ"א כתיב ועתה הורד וכתיב ויתנצלו ק' והלא כבר כתיב ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו וא"כ היאך נאמר שמסיים אעפ"כ לא בטלו גזירתו של הקב"ה שאמר למשה ואעשה אותך וגו' דמאי בעי הכא והלא זה אא"כ ועתה הורד עדיך וכתיב ויתנצלו הלא כבר כתיב שלא שמו עליהם אלא ע"כ שמלבד ב' כתרים ניתן להם נאמר במעשה דעגל וצ"ע ונ"ל דה"ק לפי דאיתא בגמ' כל דיבור שיוצא מפי ה' לטובה אפילו על תנאי אינו

של חשך (שם) (פו) ועל דרכים ירעו (עז) ובכל שפיים מרעיתם אלו שנתונים בדפנו של אנטוכיא אותה שעה הם נגאלים ובאו לציון בשמחה שנא' (שם נא) ופדויי ה' ישובון וגו': כן עד מתי וגו' · הלכה תינוק שיש בו [בידו] אבן בשבת מהו לטלטלו א שנו רבותינו נוטל אדם את בנו והאבן בידו כלכלה ואבן בתוכה מדור המדבר את למד שהיה הקב"ה נושאם במדבר כביכול (עח) כאשר ישא איש את בנו (עט) והיתה עבודת כוכבים בידם שנא' (שמות לב) כי עשו עגל מסכה וכן את מוצא כשעברו בים ב צלמו של מיכה עבר עמהם שנא' (זכריה י) ועבר בים צרה ובכל כך לא הניחן הקב"ה ואמר למשה קרעתי להם את הים והכעיסוני שנא' (תהלים עח) כמה ימרוהו (כח) (פ) ואף כאן הוציאו על הארץ שם רע ואיני יכול לסבול עד מתי אהיה סובל להם עד מתי לעדה הרעה: כז ד"א עד מתי זש"ה (מלאכי א) כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי · אמר הקב"ה אומ"ה מכבדין אותי ואתם כמה עשיתי נסים לכם ומכעיסין אתם אותי · רצונך לידע ג עגלון מלך מואב אדם ערל היה ונכנס אהוד בן גרא אצלו כיון שהזכיר לו שמי חלק לי כבוד ועמד לו מכסאו שנאמר (שופטים ד) ויאמר אהוד דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא לקיים מה שנא' כי ממזרח וגו' עליך אמר הקב"ה אומות העולם מכבדין אותי והולקים לי כבוד ואתם מכעיסין אותי ואני טוען אתכם עד מתי אני סובל עד מתי לעדה הרעה אמר הקב"ה כביכול (פא) אדם קונה לו עבד שיהא העבד נוטל הפנס ומאיר לקונה ואני לא עשיתי כן אלא אתם עבדי (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים ואני נוטל את הפנס ומאיר לכם · ד"א בנוהג שבעולם אדם קונה עבד שאם יצא לדרך יהא עבדו קודם ומתקן לו (פב) איטימסיה ואני לא עשיתי כן אלא אתם עבדי ואני הייתי מתקן לכם איטימסייה שנא' (במדבר יד) וארון ברית ה' וגו' לתור להם מנוחה · ד"א בנוהג שבעולם אדם קונה עבד שיהא עבדו אופה לו לחם ואני לא עשיתי כן אתם עבדי ואני אופה לכם לחם מן השמים וכה"א (תהלים עח) לחם אבירים אכל איש: כח אמר הקב"ה למשה אכלה אותם מלפני אמר לפניו רבון העולמים אתה מאריך אף ועבד אם יהיו מעשיו טובים ויהא שומע לרבו ויהא רבו מסתכל בו בסבר פנים יפות אין מחזיקין לרבו טובה ואימתי הם מחזיקין בזמן שהעבד של תרבות רעה ורבו מסתכל בו בסבר פנים יפות · כך אתה אל תבט בקשה ערפם שנא' (דברים ט) אל תפן אל קשי העם הזה אמר לו הקב"ה בשבילך אסלח להם שנא' (במדבר יד) ויאמר ה' סלחתי כדברך:

פרשה יז א כי תבאו אל ארץ מושבותיכם · הלכה כמה דברים חייב אדם לעשות לבנו (א) ד שנו רבותינו חמשה דברים האב חייב לעשות לבן האב זה הקב"ה והבן אלו ישראל כשם שהאב חייב למול את בנו כן עשה הקב"ה לישראל מל אותם ע"י יהושע (יהושע ה) עשה לך חרבות צורים האב חייב לפדותו והקב"ה פדה ישראל שנא' (שמואל ב ז) לפדות לו לעם (ב) ללמדו תורה הקב"ה לימד תורה לישראל (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם וכתיב אני ה' אלהיך מלמדך להועיל ללמדו מצות הקב"ה (ג) לימד את המצות לישראל להשיאו אשה הקב"ה אמר להם פרו ורבו (ד) האב זקוק לבנו להאכילו ולהשקותו לרחצו לסוכו ולהלבישו וכן עשה הקב"ה לישראל (יחזקאל טז) וארחצך במים ואשטף דמיך וגו' ואלבישך רקמה ולחמי אשר נתתי לך עלי באר ענו לה (ה) מה האב נותן לבנו נכסים כך הקב"ה עשה לישראל (ירמיה יג) ואתן לך ארץ חמדה ומה הבן חייב להיות מעלה לאביו דורון כך אמר הקב"ה לישראל כי תבאו אל ארץ וגו' ועשיתם עולה לה': ב כך פתח ר' תנחומא בר אבא (ו) בשם רבי חנינא אחיו של ר' אחא ב"ר חנינא זאת הפרשה של נסכים שנא' (במדבר טו) או לאיל תעשה מנחה ויין לנסך חצי ההין ומכאן ואילך והיה באכלכם מלחם הארץ · ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה הרי חלה למטה ונסכים למעלה לפיכך פתח ר' חנינא (קהלת ט) ה לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך מהו (ז) כי כבר רצה האלהים את מעשיך אכול בשמחה לחמך זו פרשת חלה ושתה בלב טוב יינך זו פרשת נסכים מהו כי כבר רצה וגו' זו הכנסת ישראל לארץ שנא' כי תבאו אל הארץ וגו' · ד"א ו הפסוק הזה מדבר כנגד אברהם בשעה שאמר הקב"ה לאברהם (בראשית כב) קח נא את בנך את יחידך השכים אברהם ונטלו בזריזות

מסורת המדרש א שבת דף מ"ז ודף קמ"א · ב שמ"ר פרשה כ"ד · עיין מכילתא פ' בא · ובשלח · ספרי בהעלותך פיסקא פ"ד · ירושלמי סוכה פ"ד · תנחומא סדר תשא וסדר ראה · אדר"ן פרק ל"ד · מדרש תהלים מזמור ק"א · ג ילקוט שופטים רמז מ"ב · ד ירושלמי קדושין פ"א · תוספתא שם · ה קה"ר פ' ט' · ו שם · תנחומא כאן ·

חדושי הרש"ש

רבי' רבי' מן ובני' פרו כו' וירבו: (כז) על דרכים ירעו ובכל שפיים מרעיתם כצ"ל: (כח) ואף כאן הוציאו על (האבן) שם רע · לכאורה צ"ל על הארץ:

חדושי הרד"ל

(עז) בכל שפיים כו' בדפני של אנטוכיא · דרש שפיים כמו שפם שכתוב אבל הרבנים שתרגומו בירושלמי דפנה ועי' בערוך ערך דפני: (עח) כאשר ישא איש את בנו (דברים א'): (עט) והיתה עבודת כוכבים בידם · שקרוי' אבן כד"א (ירמיה ב) ולאבן את ילדתני: (פ) ואף כאן הוציאו על הארץ ש"ר כצ"ל וקרוב שצ"ל אכל כאן הוציאו כו':(פא) אדם קונה עבד כו'·שמ"ר פכ"ה:(פב)איטימסיאה לסכין לו מקום עתיד למנוחתן בדרך וכלשון גבי אטימוס וכן חיברם בערוך יחד(והביא זה בשם ילמדנו·וכמש"ל שיש כאן הוספות מהילמדנו): (א) שנו רבותינו כו' קדושין (כט ע) : (ב) ללמדו תורה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם והקב"ה לימד תורה לישראל שנאמר אני ה' מלמדך כו' כ"ה בתנחו' וכצ"ל: (ג) לימד את המצות לישראל שנאמר אלה המצות אשר צוה ה' כ"ה שם: (ד) האב זקוק לבנו להאכילו כו' כלומר האב זקוק ונגרר לקבל זה מכנו שהן מצות כבוד כמ"ש בירושלמי פ"ק דקדושין שחמשה דברים אלו חייב הבן לאב נגד ה' דברים שהאב זוכה לבן והכוונה כאן לשיים אבל ישראל עשה להם הקב"ה גם אלו הדברים שהבן עושה לאב (ומלשון רבינו בחיי משמע שמפרש כפשטיה שהאב מאכיל ומשקה לבן ע"ש) : (ה) מה האב נותן לבנו נכסים · זה אינו חיוב רק דרך מתנה לבן הבן חייב להעלות לו דורון כנגדו: (ו) בשם ר"ח אחיו של ר"א כ"ה בתנחומא וכצ"ל: (ז) כי כבר רצה וגו' · זו הכנסת א"י · שאחת שנענשו אבותיהם במרגלים שהביאו אשכול ענבים להראות שפרים משונה ולא נכנסו לארץ נלעוו בניהם אחריהם במצות נסכים כשיכנסו לא"י והובטחו שיכנסו לארץ וכ"ה בברור שמור בשם מדרש:

פירוש מהרז"ו

הוא מלשון הספלה כמ"ש גזי נזכך והשליכי וזה שמכמיון שהנהר עוקר אבנים ומשליך וע"כ נקרא גוזן: בדפני של אנטוכיא · היא רבלה בארץ חמת ועי' ויק"ר פר' י"ט סימן ד' ב' פעמים דפני של אנטוכי ובסוף מלכים ב' כתוב ויעלו אותם אל מלך בבל רבלתה ובסוף ירמיה כתוב ברבלה בארץ חמת ויגל יהודה מעל אדמתו משמע שגלו לרבלה ונשארו שם הרבה לבד מה שגלו לבבל ועי' בערוך דפני בשם התרגום שרבלה מתרגם דפני וכתב המ"ע שהוא מגדל של עיר אנטוכי וגם מקומות אחרים נקראים כן על שם אילנות דפני הנטועות שם · ומה שהעתקתי פה לפנים מן הענן של חשך כך הגירסא במדרש דפוס כראג ובמדרש דפוס פראנקפורט דאדר והנה התבוננתי שהתחיל המדרש בלשון לפנים מן הרי חשך וא"כ נכון לגרום גם אח"כ הרי חושך וכן הגירסא ג"כ במדרש דפוס אמשטרדם הרי חושך ואם כן הכוונה על מ"ש בירמיה ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף הם הרי חושך אך במדרש איכה הנ"ל דף ע"ב א' איתא בהדיא על דרכים ירעו אלו שירד עליהם ענן והקיפם ועי' עוד במדרש איכה יעיב דף ע' בעבים ובכפים ולפי זה נכון להגיהה מ"ש כאן תחלה ולפנים מן הרי חושך שצ"ל בענן של חושך וסמי' חדא מקמי תרי ותלת היינו סמי גירסת מדרש דפוס אמשטרדם שהוא יחיד בגירסתו נגד מדרש של פראג ושל פראנקפורט דאדר ושל מדרש איכה ואינו מפורש לאיזה מקום גלו בני משה: כך שהיה הקב"ה נושאם · עי' ד"ר סוף פר' ז': והיתה עבודת כוכבים בידם · הכוונה אעפ"כ לא עזבם ולא השליכם: כי עשו להם עגל מסכה · לפי מה שמצויין כאן שמות ל"ב אין מכאן שום ראיה על הדרשה שדורש אך האמת יורה דרכו שכוונתו על פסוק של נחמיה ט' פסוק י"ח י"ט אף כי עשו להם עגל ומסכה וס"ד ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם: ועבר בים צרה · שמ"ר פר' מ"א בסימן א' ושם מבואר יפה: שנאמר כמה ימרוהו · פי' הרבה המרוהו ויותר היה נכון לגרום פסוק וימרו על ים בים סוף והמרוהו במדבר שנאמר כמה ימרוהו במדבר: הוציאו על האבן שם רע · מדוקדק לפי מ"ש בערכין ט"ו מה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך המוציא שם רע על חבירו על אחת כמה וכמה ע"ש כל הענין שדרשו בחטא מרגלים ולדברי הזוהר על השכינה ששוכנת בא"י שנקראת אבן מאסו הבונים ואבנא דמחת וגו': כך עליך אמר הקב"ה · ע"ש הוא שחיבת עליך מקומה בשורה הקודמת דבר אלהים לי אליך וכוונת המדרש למ"ש עד מתי לעדה הרעה הזאת שאמר העדות עדת לאומים מכבדים אותי ועדה זאת מלינים עלי: וארון ברית ה' · הולך לפניהם לתור וגו': וכן הוא אומר לחם אבירים · חסר וכצ"ל הופה לכם לחם מן השמים שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וכה"א לחם אבירים אכל איש ואבירים פי' גבורי כח העליונים שהמן בא משם עי' יומא דף ע"ה ב' דעת ר"ע: כח אכלה אותם מלפני · היינו מ"ש כאן אכנו בדבר ואורישנו עי' לעיל סימן כ"ב שהוא שייך כאן: אל תפן אל קשי · אבל תפן אל לדיקיהם ומוביהם בסבר פנים יפות אעפ"י שיש בהם קשים ורעים ופסוק זה הוא בדברים ט' כ"ז שדעת המדרש לעיל סימן כ"ב שתפילה זאת התפלל גם אגל מרגלים:

מתנות כהונה

דפני של אנטוכיא · פי' הערוך רבלה: [ה"ג ואיני יכול לסבול עד מתי כו']: כמה נסים עשיתי לכם גרסינן: חלק לי כבוד · לשמי: הפנס · מאיר שקורין (לטירנ"א): אטימסייה · מקום מזומן וכשר למנוחה: [ה"ג מסתכל בו בסבר פנים יפות: אין מחזיקין לרבו גרסי']:

פרשה יז ה"ג לקמן בקהלת וכן הוא אכול בשמחה לחמך זו פרשת חלה ושתה בלב טוב יינך זו פרשת נסכים מהו כי כבר רצה וגו' זו הכנסת ישראל לארץ שנאמר כי תבאו אל הארץ וגו' ד"א הפסוק הזה וכו': כי ידעתיו · בחיר"ק תחת יו"ד והוא

פרשה יז סימן א כמה דברים חייב · תנחומא כאן סימן י"ד וכאן חסר וכצ"ל ה' דברים צריך אדם לעשות לבנו למול אותו וללמדו תורה ולפדותו וללמדו אומנות ולהשיא לו אשה כ"ה בתנחומא: האב זה הקב"ה · שנאמר כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא כ"ה בילקוט כאן: על ידי יהושע עשה לך · צ"ל שנאמר עשה לך ועי' לעיל פר' י"א סימן ג' וכאן קיצר: לפדות לו לעם · ור"ד אשר הלכו אלהים לפדות: ללמדו מצות · במקום ללמדו אומנות שהמצות הם אומנתם של ישראל שנאמר ויקרא י"ח אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ועי' ברד"ל אות ב' ולפי סגנון המדרש נכון לגרום פסוק דברים ו' וזאת המצוה והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהיכם ללמד אתכם אך בילקוט כאן הגירסא וללמדו אומנות שנאמר כי תבאו אל הארץ ונטעתם עי' ויק"ר פר' כ"ב סימן ג': פרו ורבו · בראשית א' כ"ח ובתנחומא הגירסא והקב"ה אמר לבני נח פרו ורבו בראשית ט' א' וצ"ע למה הביא מבני נח ולא מאדם ואולי צ"ל שם וכן אמר הקב"ה לבני נח פי' לאדם וגם לבני נח והחמשה דברים שחשב המדרש הם בעניני תורה ומושב עוד דברים שעשה מלך הרחמים והאכילו וכו': וארחצך במים · וס"ד ואסוכך בשמן וארחצך זהו לרחצו ואסוכך זהו לסוכו ואלבישך זהו להלבישו ולחמי זהו להאכילו עלי באר זהו להשקותו: כי תבאו אל ארץ · שכתב לבנו נכסיו ועל כן חייב להעלות לו דורון ועשיתם אשה עולה לה' שעל שהביאם לארץ חייבים להביא עולה שהוא לדורון: ב או לאיל תעשה מנחה · הכוונה על הפסוק הסמוך ויין לנסך שלישית ההין ואגב בן בקר כתוב בפסוקים הסמיכים ויין לנסך חצי ההין ונסכים של רביעית ההין לכבש כתוב תחלה ורמוז בסוף סימן הקודם שבא לדורון לרצות: חלה למטה ונסכים למעלה · דורש סמוכים שסמך פרשת חלה לפרשת נסכים על העולה ושלמה אמר לך אכול בשמחה לחמך ושתה וגו' כבר רצה אלהים שחיבת לך מיוחד ולא פירש איזה אכילה ואיזה שמחה ואיך רצה וגו' ע"כ דורש על זמן שהלכו ישראל לכנוס לארץ שנלטוו להקריב עולה לדורון עם נסכים על טובת הארץ תבואתה ופריה ומהלחם יתנו חלה אז ירצה אלהים את מעשיהם ויאכלו תמיד את תבואת הארץ על כן לא אמר אכול לחמך בשמחה אלא בשמחה לחמך על ידי שמחה אמיתית של מצות לחם חלה תאכל לחמך וכמ"ש בקה"ר פסוק ידעתי כי אין טוב באדם כ"א לשמוח וכו' שיאכל וישתה שכל אכילה ושתיה ושמחה שכתוב במגילה זו בתורה ומע"ע מדבר וכו' ע"ש וכן ושתה בלב טוב שתביא עולה ונסכים לדורון אז ייך שתשתה תמיד ייך וכמ"ש במסכה סוף סוטה שהפרשת חלה נותן טעם בתבואות והנסכים נותנים טעם ביין: מהו כי כבר · שהרי לא נתחייבו בנסכים עד אחר ירושה וישיבה ובחלה נתחייבו מיד בבואם כמ"ש בספרי ובמנחות הובא ברש"י בחומש כאן וא"כ היה לו להקדים חלה לנסכים שע"כ סידר קהלת בהיפך תחלה אכול בשמחה לחמך על החלה ואח"כ שתה בלב טוב יינך על

ידי משה

לאו הוזר וא"כ מכת זה ידע משה שדבריו יבואו לפי שדיבר הקב"ה לטובה לשביא את ישראל לא"י וק"ל: באומה

ודאי שיו חביבים כבנים שקיימו מצות פסח ומילה והיה מנקשה הא ליתא דהא אית דאמר דאפילו בזמן דפלחו לעבודת כוכבים נקראו בנים כדתניא בפ"ק דקידושין הילכך צ"ל דמה שנקראו עבדים אינו מפני שאינם עושין רצונו

יפה תואר

מזה עוד באר היטב ביפ"ת בב"ר פ' מ"ב: אדם קונה לו עבד וכו' · אין להקשות ממה שישראל נקראו בנים כדאי' בס"ק דב"ב ומשמע שם דאודי ליה ר"ע כשעושין רצונו של מקום נקראו בנים וביציאת מצרים

והוליכו והעלהו (ח) להר המוריה אמר אברהם רבונו של עולם לחנם אמרת לי קח נא (ט) אמר לו לאו להודיעך בעולם שנאמר (שם יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה אמר ר' שמעון בן יוחאי אמר לו הקדוש ברוך הוא [א] חייך שאני מעלה עליך שאם אמרתי לך שתשחוט את נפשך שלא היית מעכב על שמי שכך כתיב (שם כב) ולא חשכת את בנך (י) הרי כבר פירוש מנין את יחידך זה נפשך שהנשמה קרוייה יחידה שנאמר (תהלים כב) הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי • אמר אברהם (יא) רבון העולמים אי אפשר לי לירד מכאן בלא קרבן אמר לו הקב"ה הרי קרבנך מתוקן מששת ימי בראשית (בראשית כב) וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל ושנו רבותינו אילו של אברהם נברא בין השמשות נטלו אברהם והעלהו עולה תחת בנו כמו שאמר ויקח את האיל ויעלהו לעולה חסר המקרא מהו תחת בנו [ב] אמר אברהם רבון העולמים תהא רואה כאלו דם יצחק זרוק לפניך נטל האיל והפשיטו ואמר כך תהא רואה כאלו עורו של יצחק הפשטתי לפניך (יב) נטלו והספיגו אמר כך תהא רואה כאלו יצחק מסתפג לפניך שרפו ואמר כך תהא רואה כאלו אפרו של יצחק צבור על גבי המזבח ד"א מהו תחת בנו אמר לו הקב"ה (יג) חייך בנך נתקרב ראשון האיל הזה תחתיו באותה שעה אמר אברהם איני זז מכאן עד שתשבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם שאם ח"ו לא הייתי שומע לך (א) אבדתני כל אשר יגעתי מימי אמר לו הקב"ה חייך כך הוא ונשבע שלא ינסנו עוד שנאמר (שם) ויאמר בי נשבעתי נאם ה' אמר לו הקב"ה יסורין קשים ונסיונין אחרים היו ראויין לבא על אברהם ואינן באין ואלו הן היסורין אותן (יד) שבאו על איוב היו ראוין לבא על אברהם שכן הוא נסמך לפרשה (שם) ויהי אחרי הדברים האלה ויגד וגו' את עוץ בכורו ואת בוז ועוץ היה איוב (איוב א) איש היה בארץ עוץ איוב שמו (טו) באותה שעה א"ל הקב"ה לאברהם (קהלת ט) לך אכול בשמחה לחמך כי כבר רצה האלהים את מעשיך • ד"א לך אכול וגו' מדבר בשלמה [ג] בשעה שבנה את בית המקדש ושכללו עשה שבעה ימים חנכה וחזר ועשה עוד ז' ימים של חג (טז) ושכחו לעשות יום הכפורים והיו מצירין א"ר יצחק יצתה רוח הקדש ואמרה לו לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך : ג ד"א כי תבאו אל ארץ מושבותיכם א"ר זכאי דשאב אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע בכל מקום אתה קורא אותה ארץ כנען וכאן ארץ מושבותיכם אמר להם הקב"ה חייכם נתתי. אותה לאברהם ליצחק וליעקב וכולם מן המקרא והבן יורש את האב לכך ארץ מושבותיכם [ד] ולמה זכה כנען שנקראת הארץ על שמו כיון ששמע שישראל באים פצה את המקום אמר הקב"ה אתה פציתה את המקום תקרא הארץ על שמך ואתן לך ארץ יפה כארצך ואיזו זו אפריקי מה כתיב למעלה פרשה מרגלים ויעפילו לעלות (יז) הביאו אפילה על יושביה כולם באפילה וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה שלא עלו עמהם אמר להם משה כך אמר הקב"ה אלי לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם אמרתם אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו מהו המסו את לבבנו אמרו רבותינו מכאן שיערו הרמונים ששנו רבותינו הרמונים משימסו המסו את לבבנו לאמר אמר משה מתחלה חלקתם אותה ותקרבון אלי כלכם לטובה ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם לרעה ותקרבון אלי כלכם ותאמרו וכתיב ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו הקב"ה אמר אהבתי אתכם והן אומרים בשנאת ה' אותנו היו דורשין ואומרים תדע לך שהוא שונא אותנו מלך ב"ו יש לו שני בנים ויש לו ב' שדות אחת של שוקי ואחת של בעל לא למי שהמלך אוהב נותן של שוקי ולאותו ששונא הוא נותן של בעל ארץ מצרים של שוקי והיינו בתוכה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען (יח) אעפ"כ ותחגרו איש את כלי מלחמתו ויאמר ה' אמור להם לא תעלו ולא תלחמו סבור הייתי לעלות אתכם עכשיו לא תעלו

מסורת המדרש א ספרי דברים פיסקא ש"ג • ב ב"ר פרשה נ"ו • ג שבת ל' • ב"ר פנ"ה • ילקוט יהושע כ"ב • ילקוט מ"א רמז קנ"ג • ד תנחומא בא • מכילתא שם • ילקוט רמז רכ"ב • תוספתא שבת פרק ח' •

חדושי הרד"ל

(ח) להר המוריה א"ל הקב"ה אל תשלח ידך אל הנער אמר אברהם כו' כצ"ל וכ"ה בתנחו': (ט) א"ל לאו אלא להודיעך כצ"ל וכ"ה שם: (י) הרי כבר פי' יצחק ומהו את יחידך כ"ה שם וכצ"ל: (יא) רבון העולמים אפשר לי לירד כו' • כ"ה שם פי' בתמיה: (יב) נטלו והספיגו : פי' הספיגו במלח כלשון המשנה בזבחים (סד :) ובתנא דחק הם"כ • והר"מ ברלין פי' דגרסינן והפסיגו פי' נתחו לאברים כתרגומו וינתח ויפסג : (יג) חייך כאלו בניך נתקרב כו' כצ"ל : (יד) שבאו על איוב היו ראויין לבא על אברהם • שאברהם זכה לקבל יסורין כדאיתא בספרי האזינו פסקא ש"ח וע"ש פסקא ש"ב ובתדא"ז פכ"ה (הדברים מכוונים למ"ש ז"ל שאיוב נשמת תרח) : (טו) באותה שעה א"ל כו' • כי כבר רצה כו' ר"ל כבר יש מי שיקבלם וכמ"ש בב"ר ס"פ נ"ז : (טז) ושכחו לעשות יוהכ"פ • עיין מ"ק (ט"ז :) : (יז) הביאו אפלה עליהם ויצאו כלם באפלה וארון ברית ה' ומשה כו' כצ"ל ור"ל מפני שהארון ומשה שהתורה יוצא מהן לא משו מהמחנה לכן נשארו כלם באפלה : (יח) אעפ"כ ותחגרו איש את כלי כצ"ל ועמ"כ דלשון איש דרש • וי"ל לשון

חדושי הרש"ש

(א) אבדתני כל אשר יגעתי מימי • בתנחומא הגי' אבדתי :

מתנות כהונה

והוא פועל יוצא : הרי כבר פי' • שלא חסך בנו מן השחיטה וזהו יצחק שהכינו לכך : ומניין • כלומר מניין ומאין ומאיזה טעם כתב שוב את יחידך : מששת ימי בראשית • דייק מדכתיב והנה איל משמעותיה הנה כבר הוא מוכן ומזומן מאז ולא בא לשחוט אלא לפרש על זמן קדום שאין קדימה לפניו : חסר המקרא • בתמיה וכי חסר המקרא כלום ולמה ליה למימר תחת בנו : והספיגו • מקנחו בספוג להיות נקי וטהור כדתללי בי טבחא: [אמר אברהם איני זז גרסינן] : בנך נתקרב כו' • כאלו הוא נתקרב ואח"כ האיל תחתיו וע"ל בב"ר פרשה נ"ו ויתבאר לך : אמר לו הקב"ה יסורין וכו' • אברהם נתיירא מיסורים וזהו אחר הדברים וגו' הרהורי דברים שהרהר על היסורין שלא יבואו עליו והבטיחו הקב"ה וע"ל בב"ר פרשה נ"ז כי כן הוא : לבא על אברהם • הספר מדבר דרך כינוי כי לא נאה לומר עליך : דשאב • של מקום שאב : והיו מצירין • עיין זה בפרק ב' דמס' שבת : מן המקרא • במקרא כתוב שנתנה לאברהם ליצחק וליעקב : והבן יורש כו' • לפיכך כתיב אצל ביאתם לתוכה מושבותיכם : פצה • כלומר פינה והרחיב להם כדא"ת הפונה את דוד פלני והגלגלי ובכל מקום גרס פינה : על יושביה • לא נתיישב יפה ונראה שצ"ל עולים ושבים שהליכה וההשבה היה באפילה כדכתיב ותשובו ותבכו בפ' דברים : שלא עלו וכו' • ויהיה פירוש מן המחנה ממקום החנייה כמו שפירש"י בפר' בהעלותך : אמר להם משה וכו' • טעם למה לא עלה עמהם לפי שאמר הקב"ה וכו' : ה"ג מכאן שיערו הרמונים • ופירושו שיעור אימתי שיתחייבו במעשר למדו מכאן : ששנו • ריש מסכת מעשרות ומפרש בירושלמי רבי יודא בר פזי בשם ריב"ל משיכנסו מחצה ר' יונה בעי מן רבנן דאגדתא הוא שמע לה אחינו המסו לבבנו פלגין לבבנו וכן מפרשו והולך לשון חלוקה על תחלת הבקשה על שליחות המרגלים שהיתה מחולקת מהקריבה הראשונה של מתן תורה שם היתה מסודרת ראשים וזקנים וכו' וכאן כולם בערבובי' כמו שפירש"י בפרשת דברים והיתה מחולקת ומשונה מדרך המוסר : לטובה • כלומר כששאלו כהוגן נאמר ותקרבון וגו' : [אחת של שוקי גרסינן] : שוקי • שקייה כלומר של משקה : בעל • בית השלחין שצריכין להשקותו : ארץ מצרים של שוקי • שהנילוס עולה ומשקה את הארץ : כלי מלחמתו • לעלות לארץ ישראל : לעלות • להגביה ולהגדיל

פירוש מהרז"ו

הנסכים וקהלת בעצמו שואל כי כבר פי' למה בתורה הקדים נסכים לחלה ואח"כ חלה ותירץ רצה אלהים את מעשיך שהעולה ונסכים לדורון על ביאת הארץ שעי"כ מרצה מעשיהו של ירושת הארץ ע"כ בהכרח להקדימו אך באמת החלה קודם להנסכים זהו עומק כוונת חז"ל בדרשה זו ועי' עוד במדרש קהלת פסוק זה: כי ידעתיו למען אשר יצוה • פסוק זה כתוב אצל עונש עון סדום וכאן אצל העקדה כתוב כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ונכון לגרוס פסוק זה שכתוב במקומו וכמ"ש ב"ר פר' נ"ו סימן ז' ידעתי יִדַּעְתִּי לכל שאתה אוהבני וזהו להודיעך וכו' עי' סנהדרין ק"ט ב' : שכן כתוב וכו' • ועי' בב"ר שם פר' נ"ו סימן ז' ועי' עוד ב"ר פר' י"ד סימן ט' למה נקראת יחידה : הרי קרבנך מתוקן • פי' שמ"ש וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל וגו' והאיל אין מקומו במדבר אלא שהקב"ה הביאו לכאן שכבר הכינו מראשית הבריאה כמ"ש אבות פרק ו' שזהו אחד מעשרה דברים שנבראו בע"ש ביה"ש ונתן בלבו של אברהם שישא עיניו וירא את האיל ומאחר שלקחו להקריבו הרי שזה היה חפצו וכן ביקש וניתן לו בקשתו : כמו שאמר ויקח • בתנחומא הגירסא כיון שאמר ויקח וגו' ועי' ב"ר פר' נ"ו סימן ט' : שתשבע לי • ב"ר פר' נ"ו סימן י"א : את עוץ בכורו • ור"ד הנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור את עוץ וגו' ודורש עוץ ע"פ גז"ש על איוב ובוז על אליהוא בן ברכאל הבוזי ויתכן שכוונת המדרש שמ"ש איש היה בארץ עוץ איוב שמו שתיבת עוץ שייך למטה עוץ איוב שמו ומ"ש היה בארץ פי' מפורסם ונודע בארץ : עשה ז' ימים חנוכה • כמ"ש מ"א סוף ח' ויעש שלמה את החג ז' ימים וז' ימים ארבעה עשר יום והיה זה בעת חג הסוכות כמ"ש מ"א ח' ב' ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האיתנים בחג הוא החודש השביעי וכל דרשות אלו ע"פ מדה י"ז כמה מעשיות שבתורה שרצה מעשיהם והיו צריכים לעשות יו"ט לאכול ולשתות ולשמוח : ג לכך ארץ מושבותיכם • כאלו כבר אתם יושבים בה מימי אבותיכם שנתתי אותה להם ואתם יורשים אותה : פצה את המקום • עי' מ"כ ועי' ד"ר פר' ה' סימן י"ד גרגשי עמד ופינה לפיכך ניתן לו ארץ יפה כארצו זו אפריקא וכאן אמר כנען והאמת בזה כי גרגשי הוא בן כנען כמפורש בראשית י"א ט"ז וכנען ילד את צידון וגו' ואת האמורי ואת הגרגשי ואת החוי וגו' ושאלת המדרש שמאחר שהארץ מעולם ירושת ישראל כמ"ש ארץ מושבותיכם למה קורא אותה בשאר מקומות בתורה ארץ כנען (וזהו מ"ש חז"ל שבאו בני אפריקי לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון שטענו שכנען אבוהון דהנך אנשי וכי מה ענין של בני אפריקא לכנען אלא שדרך הגמרא לסמוך עצמו על מה שמבואר במדרש שגרגשי בן כנען פנה מארצו לארץ אפריקא) : מה כתיב למעלה • עי' ויק"ר פר' כ"ט סימן ה' מקור ללשון זה • פי' שלמעלה מפרשת כי תבואו הוא פרשת מרגלים וכמ"ש בסוף הסימן : ויעפילו • פשוטו הוא מלשון חוזק כמ"ש רש"י בחומש אלא שאח"כ היל"ל ויתחזקו ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל מלשון אפילה ורש"י בחומש הביא דרשה זו בשם תנחומא ובתנחומא שלנו אין שם כל דרשות אלו אך מאחר שכל ח' פרשיות אלו עד סוף הספר הם מהתנחומא ויש ללמוד מדברי רש"י שגם דרשות אלו שאינם בתנחומא שלפנינו הם ג"כ מהתנחומא ובטעות חסירים ולפני רש"י היו גם דרשות אלו בתנחומא : על יושביה • על יושבי ההר שעלו לשם כמ"ש בסוף הסימן שכל מי שנגע בישראל הי' מת וגם ישראל הביאו אפילה על עצמם וזהו שאמר כולם באפילה כמ"ש ויכום ויכתום וגם הארון ומשה היו בלעד : שלא עלו עמהם • שמ"ש לא משו פי' על פי מדת ממעל ודו"ק שכתוב ויעפילו לעלות אך הארון ברית ה' ומשה לא משו לעלות עמהם : לא תעלו ולא תלחמו • כאן לא כתוב ולא תלחמו כי אם כתוב אל תעלו רק המדרש דורש פסוקים של דברים א' שתחלה אמרו אנה אנחנו עולים אחינו המסו וגו' ואח"כ אמרו אנחנו נעלה ונלחמנו והשיב משה לא תעלו ולא תלחמו ועל פי מדה י"ז כאלו כל הענין כתוב כאן : מכאן שיערו • פי' מה ששיערו חכמים שיעור עונת מעשרות הרמונים משימסו למדו פירוש תיבת ימסו מכאן שכתוב המסו את לבבנו • ועי' ב"ר סוף פרשה ד' : מתחלה חלקתם • שאתם התחלתם בענין זה של שליחות מרגלים בחילוק הלב מאמונת הש"י בזה שכתוב ותקרבון אלי כולכם בערבוביא נערים דוחפים הזקנים והזקנים את הראשים וזה הי' לרעה אבל אחר מתן תורה כתוב ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם שתלה הראשים ואח"כ הזקנים ואח"כ כל העם בכבוד ובסדר כן הוא בספרי ריש דברים הובא ברש"י בחומש שם ובמדרש דפוס אמשטרדם נחלף הגירסא בטעות : ותרגנו באהליכם • דברים א' כ"ז שם בענין חטא מרגלים : בשנאת ה' אותנו • הוציאנו מארץ מצרים : אהבתי אתכם • אמר ה' מלאכי א' ול"ע שלא הביא פסוק שבתורה דברים ז' ח' כי מאהבת ה' אתכם • ואשר נראה לי שבתורה אינו כתוב אצל נתינת הארץ אך במלאכי יש לו הוכחה שמדבר לענין נתינת הארץ • שכתוב שם ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה ונחלתו לתנות מדבר וא"כ אהבת ישראל בזה שנתן להם ארץ טובה ומבורכת לרשת אחוזה עד עולם ולכך תפס במקום זה פסוק זה : ארץ מצרים של שוקי • כמ"ש דברים י"א פסוק י' י"א י"ב כי הארץ וגו' לא כארץ מצרים וגו' והשקית ברגלך כגן

יפה תואר

רצונו של מקום אלא מצד שה' בראם ופדאם הם חייבין לשמור מצותיו והם כעבדים ומצד חבתו נקראו בנים : היסורים אותן שבאו על איוב היו ראוין לבא על אברהם וכו' • ואתיא כמאן דאמר שאיוב בימי אברהם היה אף ע"ג דבפ"ק דב"ב משמע דע"כ אליהוא בן ברכאל מישראל הוה ואית דאמרי משפחת רם היינו מאברהם ולפ"ז א"א שיהיה איוב בימי אברהם לק"מ דהא איתא בירושלמי דסוטה די"א אליהוא זה בלעם וי"א זה יצחק ולהכי אתי שפיר הא דאמרינן בפ"ק דע"א יבא בלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהוא בן ברכאל הבוזי ויעידו בישראל שקיימו התורה ואין צורך למ"ש רש"י ותוס'

ידי משה

באותה שעה אמר הקב"ה לאברהם לך אכול בשמחה לחמך כי כבר רצה האלהים את מעשיך • פי' פ"ד דאיתא לעיל שכל מה שישראל אוכלים בעוה"ז הוא בשביל יסורים ולזה א"ל הקב"ה לאברהם לך אכול בשמחה לחמך וגו' כי כבר רצה אלהים את מעשיך פי' שרצה הקדוש ברוך הוא שכל מה שעשה לאיל היה

ירידה היא לכם אעפ"כ ותחגרו נעשיתם כולכם אחת • ותהינו לעלות ההרה מהו ותהינו שהיו אומרים (יט) מטיפה לטיפה נתמלא ההין • כתוב אחד אומר ותזידו וכתוב א' אומר ותהינו מהו ותזידו (כ) שהזידו על תניותיו של הקב"ה ותעלו ההרה ויצא האמורי מהו הדבורים מה הדבורה הזו כיון שהיא מכה לאדם מיד היא מתה אף אתם כיון שהיה אחד מהם נוגע בכם מיד היתה נפשו יוצאה מה הדבורה הזו פורחת (כא) כך היו פורחים עליכם • לשעבר היו שומעים שמעכם ומתים שנאמר (שמות טו) שמעו עמים ירגזון ועכשיו וירדפו ויכתו אתכם • ותשובו ותבכו לפני ה' ולא שמע ה' כביכול עשיתם מדת הדין כאילו אכזרי • אמר רבי שמואל בר נחמני אוי להם לרשעים שהן עושין למדת הדין כאילו אכזרי (כב) ויאמר ה' קום לך למסע אם באתי לעשות עמכם משפט אינן נכנסין לארץ אלא קום לך למסע הוי כי תבאו אל הארץ: ד ועשיתם אשה לה' עולה או זבח אמר להם הקב"ה כל מי שמקריב לי קרבן בעולם הזה אינו מקריבו על חנם (כג) אלא מקריבו והוא ערב עלי גם לעולם הבא הוא זוכה לקרב ואני מקבלו והוא ערב לי שנאמר (מלאכי ג) וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות: ה ועשו להם ציצית הה"ד (תהלים צז) א אור זרוע לצדיק וגו' (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו זרע (כד) הקב"ה את התורה ואת המצות ב להנחילם לישראל לחיי העוה"ב ולא הניח דבר בעולם שלא נתן בו מצוה לישראל יצא לחרוש (דברים כב) לא תחרוש בשור ובחמור • לזרוע (שם) לא תזרע כרמך (ג) לקצור (שם כד) כי תקצור קצירך • לש (במדבר טו) ראשית עריסותיכם חלה (כה) שחט ונתן לכהן הזרוע והלחיים • קן צפור שלוח הקן • בחיה ובעופות ושחט את דמו וכסהו בעפר • נטע (ויקרא יט) וערלתם ערלתו את פריו • קבר מת (דברים יד) לא תתגודדו • מגלח שער (ויקרא יט) לא תקיפו • בנה בית ועשית מעקה וכתבתם על מזוזות נתכסה בטלית ועשו להם ציצית ועשו להם ג תעשה ולא מן העשוי שלא יוציא מן נימין ויעשה מהן אלא מצוה להביא לבן ותכלת ויעשה אימתי כשהוא תכלת (כו) ועכשיו אין לנו אלא לבן שהתכלת נגנז • על כנפי • ולא באמצע אלא על הכנף ג פתיל שהוא צריך לפותלן אמר ר' מאיר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין ד שהתכלת דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד שנא' (שמות כד) ויראו את אלהי ישראל וגו' • והיה לכם לציצית שתהא נראית וכמה שיעורה בית שמאי אומרים ארבע אצבעות ובית הלל אומרים שלש ה וכמה חוטין ב"ש אומרים ד' ובית הלל אומרים ג' וראיתם אותו ו פרט לכסות לילה או אינו אלא פרט לסומא חזר ואמר למען תזכרו נתן ראיה ונתן זכירה למי שאינו רואה ראיה למי שרואה • וראיתם אותו (כז) אותו ולא אותה שאם עשית כן כאלו כסא כבוד אתה רואה שהוא דומה לתכלת וראיתם וזכרתם המראה מביא לידי זכרון זכרון מביא לידי מעשה שנא' (במדבר טו) למען תזכרו ועשיתם למה כי לא דבר רק הוא מכם משל לבעל הבית שהיה שוקל ארנוניות וכותב (כח) אפכיות אמר לו אביו בני הוי זהיר באפכיות שחייך נתון

מסורת המדרש א תנחומא כאן • ב מנחות מ"ב • ג ספרי כאן • ד לעיל פ' י"ד • סוטה י"ז • חולין פ"ט • ירושלמי ברכות פ' א' • מדרש תהלים מזמור כ"ד • ה זבחים י"ח • מנחות מ"א • ו שם מ"ג שבת כ"ה •

חדושי הרש"ש

(ג) לקצור כי תקצור קצירך • לדוש לא תחסום שור בדישו כ"ה שם :

חדושי הרד"ל

ותחגרו דרש לשון קיבוץ ואסיפה כמו חגירת לפוזן : (יט) מטפה לטפה נתמלא ההין כלומר בשביל דבר מועט כעס המקום עליהם : (ב) שהזידו על תניותיו כו' • ועמ"כ תניותיו בה"א • ור"ל על דעתו של מקום שהכל לרתם לו נר ולא נחה שיפלו ביד האמורי וכן הזידו ותהינו עשו רלון הנאת עצמם לפי דעתם : (כא) כך היו פורחים עליכם • שהיו עולים עליהם מעלה כמ"ש יעלה עליך מעלה מעלה וגו' : (כב) ויאמר ה' קום לך למסע אם באתי כו' אלא קום כו' • ר"ל ולקמיה כתיב בפ' עקב ולא אבה ה' השחיתך ויאמר ה' אלי קום לך למסע וגו' ויבאו ויירשו • וז"ש הוי כי תבאו אל הארץ • ר"ל שמיד אחר ויכתום עד חרמה כתיב כי תבאו אל הארץ שיתחילו לילך וליסע ממקום הזה למקום אחר : (כג) אלא אם מקריבו והוא ערב כל"ל : (כד) הקב"ה כו' להנחילם לחיי עוה"ב • כזורע מעט ע"מ להצמיח הרבה כן התורה אור והמצוה זרוע לצדקה להצמיח לעוה"ב : (כה) שחט ונתן לכהן הזרוע כו' • היינו כשכבר שחט • ונכון לגרוס שאם יבא לאכול בשר ושחט מבקרך כו' כלומר לשחוט כדין ואח"ז גרסינן שחט ונתן לכהן כו' : (כו) ועכשיו כו' שהתכלת נגנז • הביאו הגר"א בביאורי א"ח ס"ט ס"ק ג' • ועיין בספרי הברכה פסקא שנ"ד : (כז) אותו ולא אותם • כ"ה בספרי וכ"ה בכפתור ופרח פרק ס' : (כח) אפכיות • עיקר הפי' שוברות לבעלי מחילה על חוב :

פירוש מהרז"ו

הירק והארץ וגו' למטר השמים תשתה מים ובאמת הוא לטובה כמ"ש שם ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה והם דרשו לרעה : מהו ותהינו • היל"ל ותתחזקו ותתאמצו וכדומה ע"כ ע"פ מדת ממעל מלשון הין ומדה : לטיפה נתמלא ההין • שהיו מכעיסים והולכים כמ"ש לעיל פר' ז' סימן כ"ו וכמ"ש כאן וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי אז נחתם גזר דינם אם יראו את הארץ : וכא"א ותזידו • שתחלה כתוב ותהינו לעלות ההרה ואח"כ ותזידו ותעלו ההרה וכמו שלא שינה במ"ש ותעלו ההרה כך לא הי' לו לשנות בתיבת ותהינו ע"כ דורש שכן הוא באמת שגם בפעם הב' הי' צריך לכתוב ותהינו וכאלו כתוב גם כאן ותהינו אלא שהוסיף לכתוב ותזידו על תיבת ותהינו לדרוש מלשון תניה שהזיד על תניותיו ועי' מ"ש במ"כ או כמ"ש במכילתא יתרו פסוק ויחן שם ישראל שקודם לכן כתוב ויסעו ויחנו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת וזהו שהזידו על תניותיו : מהו הדבורים • כמ"ש ותזידו ותעלו ההרה ויצא האמורי וגו' כאשר תעשינה הדבורים וזה מיותר שכבר כתוב ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה ודורש דמיון הדבורה לענין הפריחה שלא היה להם שום מורא מהם ופרחו עליהם במרוצה וכאשר באו עליהם ונגעו בהם והרגום מתו גם הם והרי זה בא ללמד שעשו לישראל כמו שעושה הדבורה לאחרים ונמצא למד על עצמם שמתו ג"כ מדה י"ב כמו הדבורה שמתה בעקיצתה שכלה כל כחה בעקיצתה : שמעו עמים ירגזון וגו' עד נמוגו כל יושבי כנען : ותשובו ותבכו • דברים א' מ"ה : מדת הדין לאכזרי • שהרי כתוב ויזכור אלהים את רחל ובמצרים כתוב וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו הרי שמדת הדין אינו אכזרי עי' ד"ר פר' ה' סימן ד' ושם מבואר • והצדיקים מהפכים מדת הדין למדת רחמים והרשעים מהפכים מדת הרחמים למדת הדין ומדת הדין לאכזרי שלא ישמע תפלה וע"כ כתוב כאן ולא שמע ה' בקולכם שה' שהוא רחמים נהפך לדין ולאכזרי ודו"ק : קום לך למסע • דברים י' י"א

מתנות כהונה

ולהגדיל אתכם : ירידה • פי' דאל"כ לא תעלו למה לי : נעשיתם כו' • דרש ותהינו לשון הן והן הוא אחד בלשון יון או י"ל דדייק מדכתיב ותחגרו איש וכו' כולם כאיש א' וכן עיקר : נתמלא ההין • כלומר כבר יש בידינו עוונות ומתייראים אנחנו שלא נתמלא ההין כלומר המדה : על תניותיו • נראה שרצו שהארון ברית ה' לא מש ממקום המחנה ואעפ"כ הזידו ההה ועלו ודרש ותהינו לשון תנייה בחילוף ה"א בחי"ת אותיות אחה"ע : פורחים עליכם • כלומר במהירות ובזריזות בא עליכם : מדת הדין וגו' • לפום ריהטא משמע דל"ל מדת הרחמים כי השם הכתוב הוא שם של ד' והוא של רחמים וכן פירש"י בפ' דברים ויש ליישבו כאלו הוא אכזרי בלי תערובת רחמים מלקבל תשובתם אע"פ ששערים כרותה ששערי דמעה לא ננעלו : אלא מקרבו • כלומר הוא מקרבו בעוה"ז : גם לעוה"ב • דייק מדכתיב לה' דמשמע לעולם שכולו לה' ובלע המות לנצח : שלא יוציא מן נימין • כמו שפירש"י והרא"ש בפ' התכלת ובפ"ק דסוכה ומכאן תשובה לפירוש הרמב"ם שפי' טעם הנימין משום ביזוי מצוה וע"ש : לפותלן • כלומר שזורין ולא יהיה כל החוט בד בכד : [מה נשתנה תכלת מכל גרסי'] : שתהא נראית • פי' שצריך שיהיו הציצית על בגדיו כדי שיזכור תמיד מצות השם יתברך כמו שכתבו הפוסקים ודרש ציצית לשון הבטה כד"א מציץ מן החרכים : ולא אותה • דהל"ל אותה כלומר המצוה של ציצית וכתב אותו אלא שרמז לכסא כבוד וכמו שאחז"ל כל הזהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני שכינה שנאמר וראיתם אותו : כי לא דבר רק הוא מכם • ר"ל כמו שדחז"ל ואם רק הוא מכם הוא רק כלומר מגדכם שהרי אם תרצו תעשו לכם מעשים וסימנים המחזיקים את הזכרון המביא לידי מעשה וכהאי דאמרינן בעירובין אגמריה בסימנין ואסבריה בדדמי ליה ומסורת סייג לתורה : ארנוניות • מסים : אפכיות • פירש הערוך ספר זכרונות : שחייך וכו' • שמתוך

וס"ד ויבאו וירשו את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם לתת להם • ורש"י בחומש פירש ש[illegible]
י' בפסוק י' ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ארבעים יום וישמע ה' אלי גם בפעם [illegible]
וכמ"ש לעיל פר' ט"ז סימן כ"ב שדעת המדרש ברור מללו שבין בעגל ובין במרגלים [illegible]
ששמע בעגל כך שמע במרגלים ואמר גם אחר מרגלים קום לך למסע • וע"פ מדה [illegible]
שפם מקום ענין המרגלים במשנה תורה וכאלו כתובים יחד כאן בסדר שלח לך ועל זה [illegible]
אעפ"כ סמך לו פרשת כי תבואו אל ארץ מושבותיכם נסכים ואלה שתלוים בביאת הארץ [illegible]
כאן יחד כאלו הם במקום אחד ע"פ מדה י"ז ול"ב ומי יתן שירצה הקורא לעמול כמו [illegible]
לשון ועשיתם אשה לה' עולה וגו' לעשות ריח ניחוח לה' וגו' ע"כ דורש ועשיתם בעולם הזה לעשות בעולם הבא ואז יהיה לריח ניחוח שיערב לו וכמ"ש וערבה לה' מנחת יהודה וגו' בימי עולם וגו' כמו שערב לו כשהקריב בימים קדמונים בעוה"ז כך יערב לו כשיקריב לעתיד : ה בחיה ובעופות • פי' בשני מינים אלו יש מצות אלו שחיטה וכיסוי כמ"ש ושפך את דמו וכסהו בעפר ומ"ש כאן ושחט הוא ע"ש : לא תקיפו פאת ראשכם • ויקרא י"ט כ"ז : ועשית מעקה • דברים כ"ב : וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך • דברים ו' ובתנחומא הגי' מזוזות וכתבת על מזוזות ופי' מזוזות כשאתה עושה מזוזות אל פתחי ביתך אז וכתבתם וגו' : נתכסה בטלית ועשו להם • על שכל הדרשה הובא לכאן אגב ענין הציצית שדורש כאן פרשת ציצית ע"כ מביאו באחרונה כדרך המדרש תמיד : כשהוא תכלת • נ"ל כשהי' תכלת ובתנחומא הגי' כשיהי' : שהתכלת דומה • נ"ל שהתכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע דומה וכו' ספרי כאן מנחות מ"ג ולעיל פר' ד' סימן י"ג ובספרי מביא פסוק וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא הרי שהספיר דמות כסא כבודו שמו יתברך וכן כאן שהביא פסוק ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים תחת רגליו הוא כסא כבודו ית"ש וכעצם השמים היינו הרקיע שדומה לכה"כ : והיה לכם לציצית שתהא נראית • וסמוך ליה וראיתם אותו ועל זה אמר שתהא נראית שיהיה תלוי לעצמו ולא יוצא מהבגד ושפל לבגד : פרט לכסות לילה • שאינו נראה מחמת לילה בלא נר או אינו אלא פרט לסומא שאינו רואה כלל אפילו ע"י נר : נתן ראיה נתן זכירה • פי' חייב בראיה כמ"ש וראיתם אותו וחייב בזכירה כמ"ש למען תזכרו ומה שלא למד מפסוק וזכרתם את כל מצות ה' כי פסוק וזכרתם מדבר בזכירה הבאה מכח ראיה אך מ"ש למען תזכרו זכירה שאינו תלוי בראיה היינו לסומא ודו"ק : אותו ולא אותה • מאמר זה מהספרי וכאן בשיבוש ובקיצור והגי' שם ר' מאיר אומר וראיתם אותם לא נאמר (היינו הד' ציצית) מגיד הכתוב שכל המקיים מצות ציצית מעלים עליו כאלו הקביל פני השכינה שהתכלת דומה לים וכו' וכדלעיל ושני המאמרים אחד הם בספרי רק בתנחומא ובמדרש כאן נחלק המאמר ונסתכם : המראה מביא • ראית הציצית מביא לידי זכרון המצות וזכרון המצות מביא לידי מעשה המצות ומ"ש שנאמר למען תזכרו ועשיתם וגם בפסוק הקודם וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' כתוב ועשיתם אותם אלא שלא פירש כאן תכלית המעשה אך בפסוק למען תזכרו מפורש התכלית והייתם קדושים לאלהיכם שעל זה מביא פסוק שדומה לו כי לא דבר רק הוא מכם כי היא חייכם ובפסוק הקודם כתוב שימו לבבכם לכל הדברים אשר אני מעיד בכם וגו' כל דברי התורה הזאת • כי לא דבר רק וגו' ושימת הלב הוא ענין הזכירה דכאן ומ"ש כי הוא חייכם הוא מ"ש כאן והייתם קדושים לאלהיכם : שוקל ארנוניות וכותב אפכיות • פירוש שהוא מסלק חובות המס של המלך ומקבל כנגדם שובר שנקרא קווים לראיה שהוא כבר סלק המס ואמר לו אביו של בעה"ב שישמור הקווים להראות כשיתבעו אותו והקווים הם חייו וכן כשמקיים שימו לבבכם לכל הדברים אז נפטר מן הדין וכמ"ש ברים הסימן שמעשה המצות תלוים בעניני המתנות שנותן לאדם שהם בדמיון הלואות וכמ"ש התגוני מקיף והיינו שנותן לו מדה שישלם לו כמצות

ידי משה

היה בעיני הקדוש ברוך הוא כאילו נעשה לילחק ואח"כ הוא כאילו קבלת היסורים עליך ודו"ק : ויאמר ה' קום לך למסע את העם • וכוונת המדרש שאמר הכתוב ותבכו לפני ה' לנא לורך וכן לא שמע ה' בנ"ל שהם ולא שמע אלא דה"פ שלפי שאתם אומרים שהם של ה' הוא אכזרי לכן אומר הכתוב ויאמר ה' לך למסע שאם לא היה זה השם לא הייתם עולים הוי ויאמר ה' אל משה כי תבואו אל הארץ פי' מדקאמר קודם לזה כי על כן שבתם מאחרי ולא יהיה ה' עמכם פי' שלא יהיה שם של רחמים עמכם והיה לו עכשיו לומר ויאמר אלהים שהוא דין מאי ויאמר ה' אלא שאמר הקב"ה אלולי היה רחמים לא הייתם עולים לפיכך נאמר ויאמר ה' וגו' כי תבואו וגו' :

יפה תואר

דל"ג אליהוא משום הך סוגיא דמשמע דלכ"ע אליהוא מישראל הוה דהא איכא לאוקמי כמ"ד זה בלעם והאי שמעתתא דע"א סבירא כמ"ד איוב בירידתן למצרים נולד או כסברות הראשונות :

בדין כך אמר להם הקב"ה לישראל (דברים לב) כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייך וגו' : ך ולא תתורו (כט) אחרי לבבכם הלב והעינים הם סרסורין לגוף שהם מזנין את הגוף · למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי משל לאחד מושלך לתוך המים הושיט הקברניט (ל) את החבל ואמר לו תפוש חבל זה בידך ואל תניחהו שאם תניחהו אין לך חיים אף כך אמר לו הקב"ה לישראל כל זמן שאתם מדובקין במצות (שם ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום וכן הוא אומר (משלי ד) החזק במוסר אל תרף נצרה כי היא חייך · והייתם קדושים בזמן שאתם עושים את המצות אתם מקודשים ואימתכם מוטלת על העובדי כוכבים פרשתם מן המצות נעשיתם מחוללים אמר להם הקב"ה לישראל בעולם הזה על ידי יצר הרע אתם פורשים מן המצות לעתיד לבא אני עוקרו מכם שנאמר (יחזקאל לו) ואת רוחי אתן בקרבכם וגו' :

סדר קרח

פרשה יח א ויקח קרח בן יצהר בן קהת וגו' הה"ד (משלי יח) אח נפשע מקרית עז זה קרח שחלק כנגד משה ומרד (א) וירד (א) מן כבוד שהיה בידו ואין נפשע אלא מרידה כמד"א (מלכים ב' ג') מלך מואב פשע בי · ומדינים כבריח ארמון (ב) שהעלית הארץ בריחיה בעדו ארמון שחלק על משה ועל המקום : **ב** ויקח אין ויקח אלא משיכת הדברים רכים שנמשכו כל גדולי ישראל והסנהדראות אחריו · במשה הוא אומר ויקח משה ואהרן את האנשים האלה וכן קח את אהרן ואת בניו אתו וכן הוא אומר (הושע יד) קחו עמכם דברים וכן (בראשית יב) ותקח האשה בית פרעה הוי ויקח קרח שבדברים רכים משך לבם · ויקח קרח על ידי מה נחלק (ב) על ידי אליצפן בן אחי אביו שנעשה נשיא על משפחתו ונשיא בית אב למשפחות הקהתי אליצפן בן עוזיאל אמר קרח ארבעה אחים היו אחי אבא ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל (ג) עמרם הבכור זכה אהרן בנו לגדולה ומשה למלכות מי ראוי ליטול את השניה לא השני שנאמר (שמות ו) ובני קהת עמרם ויצהר אני בנו של יצהר הייתי ראוי להיות נשיא על משפחות והוא עשה בנו של עוזיאל קטן של אחי אבא יהי גדול עלי הריני חולק עליו ומבטל כל מה שנעשה על ידו לכך ויקח קרח : **ג** ויקח קרח מה כתיב למעלה מן הענין (במדבר טו) ועשו להם ציצית [א] קפץ קרח ואמר למשה (ג) (ד) טלית שכולה תכלת מהו שתהא פטורה מן הציצית א"ל חייבת בציצית א"ל קרח טלית שכולה תכלת אין פוטרת עצמה (ה) ארבע חוטין פוטרות אותה · בית מלא ספרים מהו שיהא פטור מן המזוזה אמר לו חייב במזוזה א"ל (ו) כל התורה כולה (ד) רע"ה פרשיות אינה פוטרת את הבית (ז) פרשה אחת שבמזוזה פוטרת את הבית אמר לו דברים אלו לא נצטוית עליהן ומלבך אתה בודאן הה"ד ויקח קרח אין ויקח אלא לשון פליגא (ה) שלבו לקחו וכענין שנאמר (איוב טו) מה יקחך לבך · הוא שמשה אומר להם שנאמר המעט כי הבדיל אלהי ישראל אמרו חכמים חכם גדול היה קרח (ו) ומטועני הארון שנאמר (במדבר ז) ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם וקרח בן יצהר בן קהת וכשאמר משה (שם טו) ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת מיד צוה ועשו ר"נ טליתות תכלת ונתעטפו בהן אותן ר"נ ראשי סנהדראות שקמו על משה שנאמר ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים נשיאי עדה קריאי מועד עמד קרח (ז) ועשה להם משתה ונתעטפו בטליתות תכלת באו בני אהרן ליטול מתנותיהם חזה ושוק עמדו כנגדן אמרו להן מי צוה אתכם ליטול כך לא משה · (ח) לא נתן כלום · לא דבר המקום כך · באו והודיעו את משה הלך לפייסן מיד (ח) עמדו כנגדו לקדמו לפני משה ואנשים מבני

מסורת המדרש א תנחומא כאן · ירושלמי סנהדרין פרק חלק הלכה א' · מדרש משלי פרשה י"ח ·

חדושי הרד"ל

(כט) אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים הלב והעינים וכו' כצ"ל : (ל) את החבל · הוא משל למצוה הציצית שע"י ראייתם זוכרין מצות ה' וניצולין מהטעאים הזדונים שלא יעברו על ראשם וכן מקרא דהמוק במוסר הוא ג"כ רמז לזה שצריך לתפוש תמיד בציצית לזכרון והן נקראין מוסר כמ"ש בזוהר בר"מ (קטה ·) שתכלת הוא זכרון לרצועה לאלקאה כו' ע"ש) · ועי"ז כן הוא חייך :
(א) וירד מן כבוד שהיה בידו · כלומר אף מה שבידו כבר אבד וכדאיתא בסוטה (ט :) ע"ש · ולא מפרש כאן דרשא על מקרית עז · ומשמע דדרש ליה על משה שהוריד התורה עז מבטחה · ובילקוט הוסיף כאן הלשון שמאמר לקמן (ר"ע סע"ד) דדרש קרית עז זו התורה ע"ש : (ב) ע"י אליצפן כו' לכך ויקח קרח · כלומר לכן פירש יחוסו כאן לרמוז שבשביל עניני יחוסו הוא שחלק: (ג) טלית שכלה תכלת כו' · ירושלמי פ' חלק סה"א : (ד) רע"ה פרשיות · פרשיות פתוחות וסתומות יש הרבה יותר · נראה דגרסינן קע"ה פרשיות · והיינו כמ"ש בירושלמי בפ' כל כתבי ומ' סופרים ס"פ ט"ז ובמח"ס מז' כ"ב ואותיות דר"ע אות ז' · קע"ה פרשיות בתורה שכתוב בהן דבור אמירה ציווי כנגד שנותיו של אברהם (ומסיים במ"ש שם לפיכך קונעים קע"ה סדרים בתורה · והיינו לבני מערבא דמסיימי אורייתא לג' שנים) : (ח) שלבו לקחו · לגד אפיקורסות : (ו) ומטועני הארון היה · שהיו כלם גדולים בתורה : (ז) ועשה להם משתה · כמ"ש בחולין (ס ·) שאין השתה בלא אכילה ושתיה : (ח) עמדו כנגדו ויקומו לפני משה · כ"ה

חדושי הרש"ש

(א) וירד מן כבוד שהיה בידו · מקרית דרים לשון יקר וכבוד : (ב) שהעלית הארץ בריחיה בעדו · הוא ע"ד לשון הכתוב הארץ בריחיה בעדי : (ג) עמרם הבכור זכו אהרן ובניו לכהונה · כ"ה בתנחומא :
(ד) טלית שכולה תכלת מהו שתהא פטורה מן הציצית · ר"ל של תכלת (ז"ר) וזה דלא כידי"ם אות א' :
(ה) ד' חוטין פוטרת אותה · עמ"כ ועיין תוספות ר"פ התכלת : (ו) כל התורה כולה רע"ה פרשיות כו' · לא אוכל לכוון החשבון כשום צד עי' רמב"ם פ"ח מהל' ס"ת חשבון הפתוחות והסתומות · וצ"ע · ואולי צ"ל קע"ה עיין ירוש' פ' כל כתבי ובמס' סופרים פט"ז ה"י · אך המקובלים לקחו החשבון כמו שהוא לפנינו עי' בס' לק"ם להרב המקובל מוהר"ם א"פ שכ' בזה סוד שבם נתבטל מה שאמר פרעה ראו כי רעה נגד פניכם : (ז) פרשה אחת כבמזוזה כו' · בתנחומא הגי' ושתי פרשיות והוא הנכון : (ח) לא נתן כלום שלא דבר

מתנות כהונה

שמתוך כך נזדרז במצות המלך : מזנין · גורמין לו שמזנה בתאותו ומה' יסור לבו : הקברניט · מנהיג הספינה נקרא כן : תפוש חבל זה · שבו ימשכנו ליבשה או לתוך הספינה : תשלם פרשת שלח · בעה"י נתחיל פרשת קרח :

פרשה יח זה קרח · שהיה הוא ומשה בני אחים : ה"ג ומדינים שחלק על משה ועל המקום כבריח ארמון שהעלה הארץ בריחיה בעדו כארמון : [ה"ג בנו של עוזיאל קטן של אחי כו'] : ד' חוטין · בכל ציצית חוט א' : [פוטרת אותה גרסי'] : אתה בודאן · כפר לאמר אין תורה מן השמים כדאיתא במדרש קהלת בפסוק זבובי מות יבאיש : [שלבו לקחו גרסינן] : הבדיל אלהי ישראל · ולא אני מעצמי : [עבודת הקדש עליהם גרסינן] : וכשאמר וכו' · זה היתה חכמתו : לקדמו · היו מקדימים לדבר אתו קשות

פירוש מהרז"ו

במצות לא תהרוג נותן לו בית ומשלם במצות מעקה ובגדים ומשלם לו במצות ציצית וכשים בידו המצות הרי פטור מן הדין על החוב ודוק בזה ושים הדברים על לבבך וזה ד"א ודרשה אחרת על פסוק כי הוא חייכם : ך ולא תתורו וגו' · אשר אתם זונים אחריהם וזהו שאמר שהם מזנים את הגוף : משל לאחד · בא לדרוש שאם יתור ויסור אחר העינים והלב ויטעה אחריהם ילך לאבדון ואם לא יטעה אחריהם ויחזיק במצות ה' ינצל מן האבדון ויחזיק בעץ חיים כי העולם ים זועף והנומה והטועה אחר הלב והעינים טובע בים רק למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים דומה למי שנותנים לו חבל בים שיחזיק בו שלא יטבע : ואתם הדבקים · גירסת התנחומא כאן לכך נאמר למען תזכרו משל לאחד וכו' כל זמן שאתם מודבקים במצות נאמר עליכם ואתם הדבקים וכו' : את המצות אתם מוקדשים · לשון המדרש כשיטת הספרי שקדושה זו על קדושת כל המצות ולא כרבי שסובר שם שפי' קדושת ציצית לבד ומ"ש ואימתכם מוטלת זה הוא מתנאי הקדושה כענין המלאכים שגובה להם ויראה להם : לעתיד לבוא אני עוקרו מכם · כאן חסר והגי' בתנחומא אני עוקרו מכם שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו וגו' :

סדר קרח פרשה יח סימן א את נפשע · תנחומא כאן סימן א' ועי' ב"ר פר' נ"ב סימן ב' ועי' לקמן פר' זו סימן י"ד והפסוק מחוסר ביאור באיזה אח ובאיזה קריה ודורש ע"פ מדה י"ז שמפורש בתורה אח שנפשע קרח שחלק כנגד משה וזהו אח : מלך מואב פשע בי · וכן הוא אומר אז תפשע לבנה כ"ה בתנחומא כאן ותיבת נפשע אינה מחוברת לתיבת מקרית אלא פירושו שעל שפשע בא ע"כ מקרית ושחלק וירד מיקרת וזהו הוראות המ"ם של מקרית ע"פ מדה ט' : שהעלית הארץ בריחי' · שלפי הפשט יקשה באיזה דמיון ידמה המדינים לבריח ארמון אך לפי הדרשה ע"פ מדה הכ"ל מבואר שע"י המדינים בא לידי בריח ארמון שנבלעו בארץ כמ"ש וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה ותכס עליהם הארץ ובאו בארץ כמו לארמון המסוגר בבריח ודלתים ולשון בריח שייך בארץ כמ"ש יונה ב' שירד חיים לשאול ונסגר שם כמו בריח ארמון וזהו מ"ש לקצבי הרים ירדתי הארץ בריחי' בעדי לעולם ועם כל זה כתוב שם ותעל משחת חיי וכן עדת קרח עתידים לעלות כמ"ש פרק חלק שעליהם אמרה חנה מוריד שאול ויעל : **ב** אלא משיכת דברים · תנחומא שם עי' ת"כ סדר צו פסוק קח את אהרן ב"ר פר' פ"ו סימן ה' ויקח : ויקח משה ואהרן · במדבר א' י"ז קח את אהרן ויקרא ח' ב' ונשיא בית אב במדבר ג' ובני קהת שמות ו' ומ"ש עוד הפעם שנאמר ובני קהת עמרם ויצהר מיותר הוא ויותר נכון לגרום פסוק ובני יצהר קרח ונפג וזכרי וכצ"ל אני בנו של יצהר שנאמר ובני יצהר קרח וגו' : על משפחתי · היינו משפחת קהת : **ג** מה כתיב למעלה · תנחומא כאן סימן ב' עי' ויק"ר פר' כ"ע סימן ה' : טלית שכולה תכלת · וכן מ"ש בית שכולו ספרים דברי הקדמה למ"ש כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' כי מאחר שהבגד כולו תכלת למה צריך ציצית תכלת וכן בית מאחר שכולו ספרי תורה למה צריך מזוזה שהיא פרשה אחת ממנה כך מאחר שכל העדה קדושי ה' למה צריכים לכם להתנשאות עליהם על שאתם קדושים ועי' ידי"מ : רע"ה פרשיות · זה צ"ע והלא לא נגמרה התורה עד מ' יום לפני מות משה כמפורש בסוף סדר וילך גם צ"ע שמצות מזוזה לא נכתב רק בסדר ואתחנן ובסדר עקב ויתכן שהיה בידם בקבלה מסיני כל המצות וכמה פרשיות יהיו בתורה וכן מצות מזוזה כבר קבלו בסיני ובאוה"מ וכמ"ש ויק"ר פר' א' סימן י"א אע"פ שנתנה תורה סייג לישראל בסיני לא נענשה עליה עד שנשנית באוה"מ ע"ש ונשתלשה נערבות מואב כספר משנה תורה : הוא שמשה אומר להם שנאמר וכו' · כאן בשיבוש וקיצור ע"כ אין הבנה לדברים אך בתנחומא הגי' הוא שמשה אומר להם המעט כי הבדיל וגו' כל אותו ענין עד אם כמות כל אדם ימותון אלה עכ"ל ופירושו שמטענת משה שאמר אם כמות כל אדם וגו' עד לא ה' שלחני הרי שבא לברר טעות קרח שאמר לא ה' שלחו והולך להשיב בזאת תדעו כי ה' שלחני לעשות וגו' : ועשו ר"נ טליתות · וזהו ויקח קרח שלקח טלית תכלת כמ"ש ברים סימן ה' ועל שכתב הכל בוי"ו ודחן ואבירם ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים לחבר לתיבת ויקח שסמוך למצות ציצית ומ"ש טליתות תכלת אפשר שפירושו שהיה בהם ציצית תכלת ע"פ דרשת סמוכים ואולי פירושו שכל הטליתות היו כולו תכלת כמ"ש לעיל טלית שכולו תכלת שעי"כ טענו רב לכם כי כל העדה כלם קדושים כמ"ש ברים הסימן : ראשי סנהדראות · ממ"ש נשיאי עדה ועדה הוא סנהדרין כמ"ש לעיל פר' ט"ו בסימן כ"ד ונשיאי עדה פי' ראשים של סנהדרין : באו בני אהרן · על משתה גדולה כזו הוצרך לשחוט בהמות רבות לר"נ אנשים המפורסמים לגד אחרים ומ"ש באו בני אהרן אין פירושו שבאו לבית קרח אלא הענין שהרי הוצרכו להביא הבהמות ולשחום במשכן כמ"ש באחרי מות ואל פתח אוה"מ לא הביאו ונכרת האיש וגו' ומפורש שם שהכהנים זורקים הדם ומקטירים החלב ואז היו נותנים להם המתנות ותיבת באו תיקון הלשון הוא כי לא יתכן לאלעזר ואיתמר שהיו נשיאים כמפורש בסדר במדבר שמא שילכו לבקש חלקם בביתם אלא כנ"ל וכהנים אחרים לא היו אז וכמ"ש בס"ע סוף פרק ה' שמחלוקת קרח היה בשנה שניה אחר ענין מרגלים כך נראה לי וזה בכלל מ"ש ומדוע תתנשאו על קהל ה' שאהרן ובניו כהנים וכולם מעובדים לעבודתם במשכן ולכבדם במתנות ובהכרח שעשה משתה שאין מרידה אלא ע"י מאכל ומשתה ובני אהרן הודיעו למשה שמרדו קרח ועדתו : עמדו כנגדו לקדמו · שמ"ש ויקומו לפני משה לא יתכן לפרש שקמו מפניו כמ"ש מפני שיבה תקום שהרי משה לא היה כאן וכמ"ש אח"כ

יפה תואר

אין ויקח אלא משיכת דברים וכו' עד וכן ותקח האשה בית פרעה · בב"ל איתא וירבו אותה שרי פרעה ר"ל · טלית שכולה תכלת וכו' · פי' ע"ד משל כמו שהטלית שכולה תכלת פטור מן הציצית כך עדה שכולה קדושה א"צ לקדושה אחרת וז"ש כלם קדושים ומדוע תתנשאו וגו' ואין אנו צריכים לקדושתך :
חכם גדול היה קרח ומטועני ארון היה וכו' · כונת המדרש זה והוא תלמוד ירושלמי אין לו שום פירוש ותיבר כלל כי מה איכפת שהיה מטועני ארון או לא וגם מה חיבר לזה שלקח טלית שכולה תכלת וכ"ל דה"ם לגו שאיתא בירוש' פ' מי שמתו וז"ל נושאי הארון לא היו להם מסריכים במשלוחותם כי מה שיתמוט ממנו מנשלו ויבטל מן המצוה והיה קשה לקרח שלויהו שבה שישא את הארון יבטל מן המצוה כי פן יתמוט לו ויתנתק לו חוט של ציצית ויבטל מן המצוה וא"כ היה סבור קרח אחד משתים אלה או שיכול ללבוש טלית שכולה תכלת ולא פטור מן ציצית או שהיה סובר שמשה עצמו אומר זה

משנה

מבני ישראל חמשים ומאתים מי הם א אליצור בן שדיאור וחביריו האנשים אשר נקבו בשמות אע"פ שלא פרסמן הכתוב נתן סימניהן ומתוך המקראות את מבין אותם · משל למה הדבר דומה לבן טובים שנמצא גונב כלים מבית המרחץ ולא היה רוצה בעל הגניבה לפרסמו התחיל נותן סימניו · אמרו לו מי גנב כליך · אמר להם אותו בן טובים בעל קומה ושיניו נאות ושערו שחור וחוטמו נאה · משנתן סימניו ידעו מי הוא · אף כאן אע"פ שסתמן הכתוב בא ונתן סימניהן ואתה יודע מי הם נאמר להלן (במדבר א) אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות ונאמר כאן נשיאי עדה קרואי מועד אנשי שם: ד ויקהלו על משה ועל אהרן · ויקח קרח ( ) לקח טליתו (ט) והלך ליטול עצה מאשתו כשאמר הקב"ה למשה (שם ח) קח את הלוים מתוך בני ישראל וטהרת אותם וכה תעשה להם לטהרם וגו' והעבירו תער על כל בשרם מיד עשה כן לקרח התחיל לחזור על ישראל לא היו מכירין אותו (י) אמרו לו מי עשה לך כך אמר להם משה עשה בי ולא עוד אלא נטלני בידי ורגלי והיו מניפין אותי ואומר לי הרי אתה טהור והביא את אהרן אחיו וקשטו ככלה והושיבו באהל מועד מיד התחילו שונאי משה להתגרות בו את ישראל ואמרו משה מלך ואהרן אחיו כהן גדול ובניו סגני כהונה תרומה לכהן (ע) מעשר לכהן כ"ד מתנות לכהן מיד ויקהלו על משה מיד ויאמרו אליהם אמר ר' לוי באותה שעה כינס קרח עדתו ואמר להם (יא) הרביתם עלינו משוי יותר משעבוד מצרים (יב) טוב לנו תחת מצרים מתחת ידכם (יג) ובקשו לסקלו לפיכך וישמע משה ויפול על פניו אמר להם משה לא למלוכה אני מבקש ולא לאהרן אחי כהונה גדולה שנא' ואהרן מה הוא כי תלינו עליו אמר משה רבש"ע לא כך צויתני (שמות כח) ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו והרי (יד) עומדים כנגדנו להרגנו אמר בקר ויודע ה' את אשר לו מהו כן א"ר נתן אמר הקב"ה אם נתקבצו כל חרטומי העולם ובקשו להפוך את הבקר לערב לא יוכלו (טו) וכשם שהבדלתי בין אור לחשך כן הבדלתי אהרן להקדישו בקדש הקדשים מיד וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה לא נלך ולא נבא אין כתיב כאן אלא לא נעלה (משלי יח) פי כסיל מחתה לו פתחו פיהם לפורעניות לומר שהן מתין בירידה ולא בעלייה כשם שאמרו כך מתו וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה · אמר משה הואיל ולא רצו לילך אצלי אני אבא אצלם אולי יתביישו ויחזרו בהם שנא' ויקם משה וילך אל דתן ואבירם כשראו אותו התחילו לחרף ולגדף שנאמר ודתן ואבירם יצאו נצבים וכי יושבין או כורעים או נופלים יוצאים בני אדם אלא כשיצאו הן מחרפין ומגדפין נאמר כאן יציאה והצבה ונא' בגלית הפלשתי יציאה והצבה דכתיב (שמואל א יז) ויצא איש הבינים וגו' ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום מה יציאה והצבה התם בחירופין ובגדופין אף כאן בחרופין ובגדופין לפיכך פתח משה ואמר אם כמות כל האדם ימותון אלה ותפתח הארץ את פיה · בוא וראה כמה קשה מחלוקת שכל העוזר במחלוקת הקב"ה מאבד את זכרו שכך כתיב ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש אמר ר' ברכיה כמה קשה המחלוקת שב"ד של מעלה אין קונסים אלא מבן עשרים שנה ומעלה וב"ד של מטה מבן י"ג במחלוקתו של קרח (י) תינוקות בן יומן נשרפו ונבלעו בשאול תחתית דכתיב ונשיהם ובניהם וטפם וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה לכך כתיב ויקח קרח: ה ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולמה לא כתיב בן יעקב או בן ישראל זש"ה (בראשית מט) ב בסודם אל תבא נפשי אלו המרגלים בקהלם אל תחד כבודי זה קרח אמר יעקב לפני הקב"ה

מסורת המדרש א לעיל פרשה י"ג · פסיקתא רבתי פרשה ז' סימן ה' · ב סנהדרין דף ק"ט בראשית רבה פרשה צ"ח · תנחומא סדר ויחי ·

חדושי הרש"ש

דבר הקב"ה כך כ"ה שם : (ע) מעשר לכהן · ר"ל מעשר מן המעשר (וז"ל הגמרא חלק ק"י א' מעשר דהקליתו אתון אמר הכו חד מי' לכהן) או אתא כראב"ע ביבמות פ"ו דאמר אף לכהן : (י) תינוקות בני יומן נשרפו כו' · צ"ע דדרש זה מאת ותאכל את החמשים ומאתים איש דאתי לרבויי אף הקטנים : אלמלי

חדושי הרד"ל

בתנחומא וכנ"ל : (ח) לקח טליתו · כדלעיל שהלה תכלת : (ט) והלך ליטול עצה מאשתו · לכן נפל בגיהנם כמ"ש בב"ת (נט·) : (י) אמרו לו מי עשה לך כך אמר להם כו' · לכאורה ראוי לגרוס אמרה לו ואמר לה כו' ועל אשתו של קרח קאי כמ"ש בסנהדרין (קי·) וכאן קצרו המעתיקים וסמכו על הש"ס : (יא) הרביתם עלינו משוי · ז"ש רב לכם כו' למה תתנשאו כו' : (יב) טוב לנו למות תחת מצרים כו' · כ"ה בתנחומא ודרש מ"ש כי העליתנו כו' למות במדבר שפירושו כמ"ש בפ' בשלח מי יתן מותנו כו' כי הוצאתם אותנו אל המדבר כו' : (יג) ובקשו לסקלו · אפשר יליף האי ויפול על פניו דמשה ממ"ש במרגלים ויפל משה ואהרן על פניהם שכתוב שם ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים (שדרשוהו שם על משה ואהרן) · או יליף כעין גז"ש האי שמעט כי העליתנו ממ"ש בפ' בשלח עוד מעט וסקלני : (יד) עומדים כנגדנו להרגנו · כדהסמוך שבקשו לסקלו גם י"ל ויקומו לפני משה דרש כמו ויקומו על משה כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש וכמ"ש ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו (וכמ"ש ז"ל שקרח הוא קין): (טו) וכשם שהבדלתי

פירוש מהרז"ו

אח"כ ויקהלו על משה ועל אהרן שהלכו אצלם ועוד אחר שמרדו עליו באופן כזה לא היו קמים מפניו אלא בהכרח פי' שמשה הלך לפייסן ועד שלא בא אצלם הקדימו והלכו כנגדו וזהו לפני משה קודם שבא משה אצלם : אליצור בן שדיאור וחביריו · הנשיאים שהושב ברים במדבר לראובן אליצור בן שדיאור שעליהם אמר אח"כ אלה קרואי העדה נשיאי מטות וגו' עד נקבו בשמות וכן כאן נשיאי עדה קרואי מועד אנשי שם וכמ"ש לעיל פר' י"ג סימן ה' פסיקתא פר' ז' סימן ה' וצ"ל על כרחנו שאין בכלל זה שלומיאל בן צורי שדי שהרי אמר לקמן פר' כ"א סימן ג' אשר שלומיאל הוא זמרי בן סלוא שהיה בסוף ארבעים שנה ומחלוקת קרח בשנה שניה כנ"ל וכן אין בכלל זה נחשון בן עמינדב שמת בשנה שניה כמ"ש בס"ע פרק י"ב וכתב שם הגר"א שהיו מן האספסוף והיה בכלל ותאכל בקצה המחנה ועי' לעיל פר' ט"ו סימן כ"ד : ד לקח טליתו ובו' מאשתו · תנחומא כאן סימן ג' כל הענין ומ"ש לקח טליתו על שכתב ויקח ולא פירש מה לקח ע"כ דורש ע"פ שמוכיח שלקח טלית תכלת וכמ"ש בסימן הקודם (וכמ"ש ותקח רבקה את בגדי וגו' וכמ"ש לקח בגדו כי ערב וגו' וכמ"ש מהר קח את הלבוש) ודורש עוד ויקח על לקיחת עצה ורמז האשה בכאן במ"ש ויקח כמ"ש כי יקח איש אשה וכדומה הרבה : כשאמר הקב"ה למשה · דעת המדרש שקרח פשע ופקר כבר כשצוה לגלחו וצ"ע מנין לו ויתכן שהכוונה כשפשע כאן אז עשה גם זה אודות הגילוח שלא על דבר אחד פשע אלא בכל התורה והלוצן בכולם : נטלני בידי ורגלי והיו · בתנחומא הגירסא נטלוני בידי ורגלי וכנ"ל כאן נטלוני כמ"ש והיו מניפים וכו' שלא משה בעצמו עשה כך אלא צוה שיעשו אחרים ובויק"ר פר' כ"ו סימן ו' איתא שאהרן הניף כ"ב אלף לוים ביום אחד מוליך ומביא מעלה ומוריד וכמ"ש במדבר ח' י"א והניף אהרן את הלוים ובפסוק י"ג שם כתוב על משה והנפת אותם תנופה לה' וכן בפסוק ט"ו והנפת אותם תנופה שמשה עצמו יניפם ובהכרח פירושו שמשה יצוה על אהרן וכמ"ש שמ"ר פר' מ' סימן ב' שכתוב ועשית מנורת ועשית שולחן ועשית מזבח כך כל כלי המשכן וכו' סבור שהוא עושה אותו קרא לו הקב"ה אמר לו משה מלך עשיתיך ואין דרך המלך לעשות דבר אלא גוזר ואחרים עושים וכו' ע"ש עוד וכן כאן : הרביתם עלינו משא · בתנחומא כאן גורם שבכל שנה ושנה מתים ממנו ט"ו אלף והרבעים והמשה ובקשו לסקלו : א"ל משה לא למלוכה אני מבקש · שכתוב ואהרן מהו שהיל"ל אהרן מהו ועל מי מוסיף בהוי"ו ע"כ דורש ע"פ מדה פ' שתחלה אמר על עצמו שאינו מבקש מה שנתן לו הש"י וכן אהרן מהו שלא לקח בעצמו אלא הש"י נתן לו : אמר בוקר ויודע · הנה פסוק ואהרן מה הוא הוא בפסוק י"א ומ"ש בוקר ויודע הוא בפסוק ה' והמדרש מהפך שתחלה דרש פסוק ואהרן מה הוא ואח"כ על פסוק בוקר ויודע וכן הוא בתנחומא וחלילה לומר שהוא במקרה אלא בדקדוק ובכוונה שהוקשה לחז"ל שכפי הכתוב לא השיב משה כלל על מ"ש ומדוע תתנשאו על קהל ה' אלא כתוב שנפל על פניו ולא פירש מה דיבר בנפילתו גם לא פירש הכתוב מה ביקשו קרח ועדתו עד פסוק יו"ד שאמר משה ובקשתם גם כהונה ועוד יקשה שמפורש כתוב ויקהלו על משה ועל אהרן וגו' ומדוע תתנשאו הכל על שניהם ואיך אמר משה ואהרן מהו ועוד שבפסוק ו' כתוב זאת עשו קחו לכם מחתות משמע שמשה עצמו אמר להם ולא מפי הש"י ועוד שענין ציווי המחתות כפולים בפסוק ה' ו' ובפסוק ט"ז י"ז ומופסקים בענין של דתן ואבירם ע"כ דרשו חז"ל ע"פ מדה ל"א ומדה ט' ויהיה הכל על נכון שאחר שאמרו בפסוק ג' ומדוע תתנשאו על קהל ה' השיב משה פסוק י"א לא עלינו נקהלתם רק על ה' כי לא אני מבקש מלוכה ולא אהרן כהונה וזהו ואהרן מה הוא בוי"ו המוסיף כנ"ל והם לא הרגלו בתשובה זו ואמרו בפירוש שמבקשים כהונה ועל זה כתוב פסוק ח' ט' י' ויאמר משה וגו' עד ובקשתם גם כהונה הרי שבקשו בפירוש כהונה ע"פ מדה ט' אז מרפיון ידי משה נפל על פניו ובנפילתו ביקש רבש"ע לא כך צויתנו ואתה הקרב ואליך להושיענו ולהודיע לכל שאתה צויתנו כל זה וידעו הרשעים שנועדו עליך ולא עלינו ועל זה ענהו הש"י בפסוק בוקר ויודע ה' את אשר לו וגו' שכל פסוק זה דברי הש"י שאמר למשה שיאמר לקרח ועדתו וע"כ כתוב בלשון נסתר מה שאמר הש"י למשה תשובה על בקשתו אך מ"ש בלשון נכח בפסוק ט"ז לכן אתה וכל עדתך וכן בפסוק ו' זאת עשו הכל מאמר אחד לפרש מאמר הש"י פסוק בוקר ויודע כמ"ש לקמן סימן ח' בהדיא לכן אתה וכל עדתך זאת עשו קחו לכם מחתות ופסוק ט"ז עד י"ח מקומם אצל פסוק ו' · וזהו מ"ש רבי נתן בסמוך אמר הקב"ה שמ"ש בוקר ויודע דברי הקב"ה כנ"ל דוק ובחון בדברים אלו כאן ובסימן ח' ומשני המקומות יושלם הכוונה : מהו כן · למה כתן בענין הבוקר אלא אמר כשם שאי אפשר וכו' וא"כ היה יכול להבחין בערב שאי אפשר להפכו לבוקר אלא הכוונה שאהרן נדמה לבוקר ואור וכמ"ש בזוהר כאן אמר משה בוקר דכדין כתרא דכהנא איתער בעלמא ולית מאן דאבחין מילא אלא בוקר אם תתחזון לאשתארא בחסד הא זימנא וכו' במה בקטורת עכ"ל ודרשה זו ע"פ המדות כנ"ל אינו כ"א בסימן זה ובסימן ח' אך בשאר הסימנים דורש כפי סדר הכתובים כמאמר התנא הפך בה והפך בה ע"פ המדות וע"פ הסידור : להקדישו בקודש הקדשים · כוונתו למ"ש בד"ה א' כ"ג י"ג ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים וכמ"ש בהדיא לקמן סימן ז' : מיד וישלח משה · פי' שמ"ש וישלח משה לפי הדרשה הנ"ל שזה היה אחר שאמר לו לכן אתה וכל עדתך זאת עשו וגו' שאמר שדיבר עם קרח ובני לוי ענין הקטורת וטעמתיו נגדו מיד היה ענין דתן ואבירם היינו פסוק י"ג י"ד ט"ו ופסוק כ"ה וחצי השני של פסוק כ"ז ע"פ מדות הנ"ל וע"פ י"א ואח"כ פסוק כ' כ"א וחצי הראשון מפסוק כ"ז ובאופן זה יבוא העניינים מסודרים כל ענין משה עם קרח תחלה ואח"כ כל ענין דתן ואבירם ג"כ כסדרם כמו שכתבנו כבר וכאשר יתבאר עוד : פתחו פיהם לפורענות · עי' לקמן פר' זו סי' יו"ד ולעיל פר' ט"ו סי' יו"ד : אמר משה הואיל ובו' · שמ"ש ויקם משה וילך אל דתן ואבירם לא פירש למה הלך אצלם ודורש שעל שכתוב בפסוק י"ב וישלח משה לקרוא לדתן ולאבירם שרצה להוכיחם ולפייסם אולי ישובו ולא רצו לילך ע"כ אמר משה אמחול על כבודי ואלך אצלם אולי יועיל שישמעו וישובו ועל שעשה כן מגודל ענותו על כן הלכו אחריו לכבודו זקני ישראל וא"כ מהו שכתוב אחריו וידבר אל העדה סורו מעל אהלי האנשים הרשעים הלך אצלם לפייסם ולהוכיחם וכלשון המדרש אני אבא אצלם אולי יתביישו וזה היה קודם שאמר גזר דינם ע"כ דורש ע"פ מדה ל"א וי"א שמיד שהלך משה אצלם ורא מרחוק שבא יצאו דתן ואבירם נצבים וחרפו וגדפו אז דיבר אל העדה סורו מעל אהלי האנשים הרשעים וגו' ויעלו וגו' מסביב ואח"כ ויאמר משה בזאת תדעון וחצי פסוק כ"ז ודתן ואבירם יצאו נצבים עד וטפם שייך לפסוק כ"ה ויקם משה וזה באמת סידור נפלא בפסוקים אלו ועי' לקמן פר' זו סימן י"ב שדורש הכתובים כפי סידורם וזה הפך בה והפך בה דרוש כפי המדות ודרוש כפי סדרם : שכל העוזר במחלוקת · הם הר"ן איש שלא נחלקו מעצמם רק עזרו לקרח שהוא עורכם אף על פי כן נשרפו : ישבית דין של מעלה · כמ"ש בחטא מרגלים שלא נענשו אלא בני עשרים שנה ובית דין של מטה דנים ועונשים למחויבים במצות הם בני שלשה עשר : תינוקות בני יומן נשרפו ונבלעו · כן הוא גם בתנחומא וצריך עיון שהרי מפורש שלא נשרפו כי אם הר"ן איש ואולי הכוונה שנאבדו ונבלעו : ה אלו המרגלים · שהמתיקו

מתנות כהונה

קשות וזהו שאמר לפני משה : אשר נקבו · עיין לקמן : אותו בן טובים · פי' אותו שגנבו הוא בן טובים ועיין בסדר נשא בפרשה י"ג : לקח טליתו · כמו שפי' למעלה וכן פירש רבינו בחיי : עצה מאשתו · כמו שדחז"ל על חכמות נשים בנתה ביתה וגו' בפ' חלק : והלך כו' · דרש ויקח על לקיחת וקבלת העצה וי"ו של והלך כמו ועוד : הרביתם כו' · לשון רב קדייק וכן הוא בילקוט : ואמר להם · למשה ולאהרן : אמר בקר · הקב"ה אמר כן למשה : [אם נתקבצו גרסינן] : לכך כתיב ויקח · שלקח לו דין מיוחד

ידי משה

זה כי שתים אלו א"א שהוא שני ספקים ודו"ק וא"כ לא קרח עליו במס"כ ושאל אותו בטלית שכולה תכלת מתבטל ממצות ציצית אלא ע"כ שיכול ללבוש טלית שכולה תכלת וא"כ הואיל וטלית שכולה תכלת פטור מן אם חייב ע"כ מוכרח לומר שהוא פטור מציצית דאל"כ יהיה קשה היאך צוה אותו לטעון את האהרן הציצית אף אנו כלנו קדושים וא"כ לקדושתך וק"ל : תינוקות בן יומן נשרפו · נ"ל שזה היה שפוהו

הקב"ה רבש"ע לא במרגלים ולא במחלוקת של קרח לא יזכר שמי על אותן הרשעים ואימתי יזכר שמי כשהן מתייחסין ועומדין על הדוכן בן תחת בן אסיר בן אביאסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל ׃ ודתן ואבירם מכאן אמרו * אוי לרשע אוי לשכנו דתן ואבירם לפי שהיו שכנים של קרח שהיה שרוי בדרום דכתיב (במדבר ג) משפחות בני קהת יחנו על ירך המשכן תימנה דגלו של ראובן סמוך להם שנאמר (שם ב) דגל מחנה ראובן תימנה אבל דגלו של יהודה היה במזרח ויששכר וזבולן עמו שנא' (שם) והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה וסמוכין להן משה ואהרן דכתיב (שם ג) והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו לפי שהיו אלו סמוכין לתורה זכו להיות בני תורה כדכתיב (תהלים ס) יהודה מחוקקי וכתיב (ד"ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים וכתיב (שופטים ה) וזבולן מושכים בשבט סופר דתן ואבירם שהיו שכנים לקרח בעל מחלוקת לקו עמו ואבדו מן העולם ׃ ו ויקהל עליהם קרח אמר להם כל העדה כולם קדושים וכולם שמעו בסיני אנכי ה' אלהיך ומדוע תתנשאו על קהל ה' (יג) אלמלא אתם שמעתם לבדכם והם לא שמעו הייתם אומרים עכשיו כולם שמעו ומדוע תתנשאו מיד נזדעזע משה מפני המחלוקת מפני שכבר היה בידן סרחון רביעי משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם שתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי אוהבו של מלך אמר כמה פעמים אטריח את המלך אף כאן משה חטאו בעגל ויחל משה ויהי העם כמתאוננים ויתפלל משה במרגלים ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים במחלוקתו של קרח אמר כמה אוכל להטריח את המקום לפיכך וישמע משה ויפול על פניו ׃ ז וידבר אל קרח בקר מה ראה לומר בקר אמר משה שמא מתוך מאכל ומשתה אמרו דבר זה אמר שמא בין כך ובין כך יעשו תשובה לכך נאמר בקר וידע ה' א"ל אין לי רשות (טו) ליכנס עכשיו אין לפניו לא אכילה ושתיה אלא בשבילנו על שאכלנו ושתינו ׃ ד"א א"ל משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם לערב יום ולילה והוא שאמר הכתוב בתחלה (בראשית א) ויהי ערב ויהי בקר ויבדל אלהים בין האור ובין החשך (יז) בשביל תשמישו של עולם וכשם שהבדיל בין האור ובין החשך בשביל תשמישו של עולם כך הבדיל ישראל מן האומות שנאמר (ויקרא כ) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי וכך הבדיל אהרן שנאמר (ד"ה א כג) ויבדל אהרן להקדישו בקדש קדשים אם יכולין אתם לערב אותה הבדלה שהבדיל בין האור ובין החשך אתם יכולין לבטל את זה לכך אמר להם בקר וידע ה' את אשר לו ואת הקדוש (יד) והקריב אליו כבר הוא מתוקן ואת אשר יבחר בו יקריב אליו ׃ ח זאת עשו קחו לכם מחתות ותנו בהן אש ושימו עליהם קטורת לפני ה' מחר מה ראה לומר כן אמר להם בדרכי הגוים יש נימוסין הרבה וכומרין הרבה כולן מתקבצין (יח) בבת אחת ואנו אין לנו אלא ה' אחד ותורה אחת ומשפט אחד ומזבח אחד וכ"ג אחד ואתם מאתים וחמשים איש מבקשים כהונה גדולה אף אני רוצה בכך לכן אתה וכל עדתך זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו הרי לכם תשמיש החביב מן הכל הוא הקטרת חביבה מן כל הקרבנות וסם המות נתון לתוכו שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכך (יט) התרה בהם והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש ׃ אמר לו משה הרי אני אומר לכם שלא תתחייבו מי שיבחר מכם יצא חי וכלכם אובדין רב לכם בני לוי הרי אמרתי לכם ׃ לא טפשים היו שכך התרה להם וקבלו עליהם לקרב הם חטאו בנפשותם שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם וקרח שפקח היה מה ראה לשטות הזה אלא עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה עומדת הימנו שמואל ששקול כמשה ואהרן שנא' (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו עשרים וארבעה משמרות עומדות מבני בניו שכולם מתנבאים ברוה"ק שנא' (ד"ה א כה) כל אלה בנים להימן אמר אפשר הגדולה הזו עתידה לעמוד ממני ואני אדום ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ועומדין מהן (כ) ומשה היה רואה (כא) לכך נשתתף לבא (כב) לאותה חוקה ששמע מפי משה שכולם אובדין וא' פליט והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש ׃ ט ויאמר משה אל קרח מי שילך ומדבר עם יוסף אומר לשמעון שמע י"א שהיה מבקש ממנו שיחזור בו (טו) ואומר לפניו דברים רכים כיון שראה שלא שמע אמר עד שלא ישתתפו אחרים עמו התחיל לדבר להם שמעו נא בני לוי הקטן הוא הכבוד שבידכם המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל וגו' חזר על קרח ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי לפי שהיה גדול שבשבט נעשו אחיו טפלה לו לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' המחלוקת הזו אינה כנגדנו אלא כנגד הקב"ה ׃ משל למלך שהיו לו עבדים הרבה ורצה לעשות א' מהן בן חורין וליתן לו זמורה חור ועשה אותו סנקליטיקום עמדו חביריו כנגדו אמרו אם הוא עצמו בא ונטל לעצמו אותה גדולה יפה עשו שעמדו כנגדו עכשיו שרבו הוא שעשה לו כל מי שעומד כנגדו לא כנגד

רבו

מסורת המדרש א [illegible]

חדושי הרד"ל

[illegible]

חדושי הרש"ש

(יג) אלמלי אתם שמעתם לבדכם [illegible] (יד) והקריב אליו כבר הוא מתוקן [illegible] (טו) ואומר לפניו דברים רכים [illegible]

מתנות כהונה

[illegible]

פירוש מהרז"ו

[illegible]

ידי משה

[illegible]

רבו הוא עומד אף כך אמר להם משה אלו אהרן אחי נטל לעצמו את הכהונה יפה עשיתם שנתרעמתם עליו עכשיו הקב"ה נתן לו שהגדולה והגבורה והמלכות שלו כל מי שעומד על אהרן לא על הקב"ה הוא עומד לכך כתיב ואהרן מה הוא כי תלינו עליו · בוא וראה חסידותו של אהרן הצדיק (כג) [א] בשעה שהציק משה שמן המשחה על ראשו נזדעזע אהרן ונבעת אמר למשה אחי שמא לא הייתי ראוי להמשח בשמן הקדש ומעלתי ונתחייבתי כרת שאמר הקב"ה על בשר אדם לא ייסך לפיכך העיד הכתוב עליו (תהלים קלג) הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן כטל חרמון הקיש שמן המשחה לטל חרמון מה טל חרמון אין בו מעילה כך שמן היורד על אהרן אין בו מעילה לפיכך הנועדים על ה' כל הדברים האלו פיים משה לקרח ואין את מוצא שהשיבו דבר לפי שהיה פקח ברשעו אמר אם אני משיבו יודע אני בו שהוא חכם גדול ועכשיו יקפחני בדבריו ואני מתרצה לו בעל כרחי מוטב שלא אזקק לו כשראה משה שאין בו תועלת פירש הימנו : י וישלח משה לקרוא לדתן ולאבירם אף הם עמדו ברשען ולא נזקקו להשיבו ויאמרו לא נעלה הכשילם פיהם לרשעים וברית כרותה לשפתים שמתו וירדו לשאול תחתית לאחר שירדו חיים שאולה · המעט כי העליתנו וגו' כי תשתרר עלינו על מה את מתרברב עלינו מה טובה עשית לנו הוצאתנו ממצרים שהוא כגן ה' ובארץ כנען לא הכנסתנו אלא הרי אנו במדבר והנגף משתלח בנו · העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה ויחר למשה למה שאדם הדן עם חבירו ומתווכח ומשיבו יש לו נחת רוח ואם אינו משיבו יש לו צער ויאמר משה אל ה' אל תפן אל מנחתם אל תקבלם בתשובה היה צריך למקרא לומר אל תפן אל עבודתם מהו אל מנחתם כך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע יודע אני שיש לאלו חלק באותה מנחה שהקריבו שנאמר מלבד עולת התמיד ומנחתה והיתה של כל ישראל קריבה הואיל ופירשו אלו מבניך אל תסתכל בחלקם תניחנו האש ואל תאכלנה · [ב] לא חמור אחד מהם נשאתי מה שהיה דרכי ליטול לא נטלתי מהם בנוהג שבעולם אדם שהוא עושה בהקדש נוטל שכרו מן ההקדש ואני בשעה שהייתי יורד מן מדין למצרים היה דרכי ליטול מהן חמור שבשביל צרכיהם ירדתי ולא נטלתי וכן שמואל הצדיק אמר (שמואל א יב) הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי שור שהייתי מקריב עליהם לקרבן ומבקש רחמים עליהם וכן למשוח עליהם מלך משלי היה שנאמר (שם טז) עגלת בקר תקח בידך (כד) וכן הוא אומר (שם ט) כי זבח היום לעם בבמה לא נטלתי משלהם וכשהייתי חוזר ועושה דיניהם וצרכיהם והולך וסובב כל עיירות ישראל שנא' (שם ז) והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל דרך העולם בעלי דינין הולכין אצל הדיין ואני הייתי הולך וסובב מעיר לעיר וממקום למקום וחמור שלי וכן משה אמר (שמות יח) כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי ואני לא עשיתי כן אלא הלכתי אצלם ולא הרעותי את אחד מהם (כה) שלא חייבתי את הזכאי ולא זכיתי את החייב וכשראה משה שעמדו בגאותן אמר להם אתה וכל עדתך וגו' הלך קרח כל אותו הלילה והיה מטעה את ישראל ואומר להם מה אתם סבורים שאני עוסק ליטול את הגדולה לעצמי אני מבקש שתהא הגדולה על כלנו חוזרת שמשה נטל מלכות לעצמו והכהונה גדולה נתן לאחיו והיה הולך ומפתה כל שבט ושבט כראוי להם עד שנשתתפו עמו מנין שנאמר ויקהל עליהם קרח את כל העדה הקריבו כולם מדברים עמו מיד וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר הבדלו מתוך העדה הזאת ויפלו על פניהם : יא ויאמרו אמרו לפניו רבש"ע מלך ב"ו שמרדה עליו מדינה ועמדה וקללו את המלך או שלוחיו עשרה או עשרים מהם משלח שם לגיונותיו ועושה בם אנדרלמוסיא והורג הטובים עם הרעים לפי שאינו מכיר בהם מי מרד ומי לא מרד מי כבד את המלך ומי קלל אבל אתה היודע מחשבותיו של אדם ומה שהלבבות והכליות יועצות ויצרי בריותיך אתה מבין ואתה יודע מי חטא ומי לא חטא מי מרד ומי לא מרד אתה יודע רוח של כל א' וא' מהם לכך נאמר אלהי הרוחות לכל בשר האיש א' יחטא אמר להם הקב"ה יפה אמרתם אני מודיע מי חטא ומי לא חטא : יב וידבר ה' אל משה לאמר העלו מסביב למשכן קרח אע"פ ששמע משה מפי הגבורה לא אמר להם העלו עד שהלך והתרה בהם שנאמר ויקם משה וילך אל דתן ואבירם להודיע רשעתן שאע"פ שהלך משה ברגליו אצלן הרשעים קשין לרצות מה עשו לא רצו לצאת מאליהן (נ"א מאהליהם) נגדו כשראה משה כך אמר עד כאן היה לי לעשות וידבר אל העדה לאמר סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים שנו רבותינו [ג] ארבעה נקראו רשעים (כו) הפושט ידו לחבירו להכותו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע שנא' (שמות ב) ויאמר לרשע למה

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור קל"ג · תנחומא כאן · ב שמ"ר פ' ד' · דב"ר ב' י"א · תדא"ר פרק י"ז · מדרש תהלים מזמור כ"ד · ילקוט תהלים שם · עיין מדרש שמואל פרשה י"ד · ילקוט ש"א רמז קי"א · ג ילקוט כאן ·

חדושי הרד"ל

לעסק המסוכן הזה : (כג) בשעה שהציק משה כו' · ויק"ר פ"ג : (כד) וכה"א כי זבח כו' לא נטלתי לשלהם · אפשר ממ"ש כי הוא יברך הזבח כו' · והוא כמ"ש בעש"ב בולע · שהי שהוא היה בעש"ב :

(כה) שלא חייבתי את הזכאי כו' · שלא טעה מעולם בדין לחייב הזכאי (ועמד על אמיתת הדין אפילו כדין מרומה · הר"מ ברלין) : (כו) הפושט ידו לחבירו כו' · סנהדרין (נח :) :

פירוש מהרז"ו

אך בתנחומא הגירסא לעשות אחד מהם בן חורין ליתן לו פררה וזהו מ"ש כאן ליתן לו זמורה שבימים קדמונים היה הזמורה סימן פררות כמ"ש שמ"ר פר' כ"א סימן ט' משל לבעל הזמורה וכו' ע"ש : לכך כתיב ואהרן מה הוא · לעיל סימן ד' דורש ע"פ המדות וכאן כפי פשוטו על אהרן לבד וכמ"ש ובקשתם גם כהונה : בוא וראה חסידותו · בא לפרש מ"ש ואהרן מהו כלו והתבוננו בחסידותו שהוא ראוי לכהונה לא אחר : בשעה שהציק משה · ויק"ר פר' ג' סימן ה' הוריות י"א ילקוט תשא ושם איתא שירדו ב' טיפין מהראש על הזקן כמ"ש כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן שיורד וגו' ועל הטיפין דאג שמא מעל שעל עיקר משיחת הראש הכי נצטוה משה למשחו ושם בהוריות איתא שמתחילה דאג משה על הב' טיפין ואמר לו כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן וגו' כטל חרמון שאין בו מעילה כטל והיה אהרן דואג והשיב לו שבת אחים גם יחד כמו משה שלא מעל כך אתה לא מעלת עי' ש"ר פסוק נאוו לחייך בתורים דף י"א ומ"ש ונתחייבתי כרת כמאן דאמר כריתות דף ו' שחייב בכל שהוא ולמ"ד שאינו חייב אלא בכזית פי' כאן ונתחייב איסור חיוב כרת וכמ"ש ברים שבת איסור חיוב סקילה והגזים אהרן על עצמו : ו אף הם עמדו · כמו קרח בסוף סימן הקודם והענין בתנחומא כאן סימן ו' : הכשילם פיהם · לעיל סימן ד' : ובארץ כנען לא הכנסתנו · כמ"ש אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו : והנגף משתלח בנו · כמ"ש להמיתנו במדבר והמדרש שינוי סידור הכתוב המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי תשתרר וגו' אף לא אל ארץ וגו' שאחר שאמרו להמיתנו במדבר איך שייך לומר אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו אחר שאמרו להמיתנו במדבר ע"כ סידר המדרש הכתובים ע"פ מדה ל"א כי תשתרר עלינו גם השתרר המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם להמיתנו במדבר והתבונן שכך מסודר במדרש על מה את מתרברב עלינו היינו מ"ש כי תשתרר עלינו מה טובה עשית לנו הוצאתנו מארץ מצרים שהיא כגן ה' היינו מ"ש המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש ובארץ כנען לא הכנסתנו היינו מ"ש אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו אלא הרי אנו במדבר והנגף משתלח בנו היינו מ"ש להמיתנו במדבר שמתו בתבערה ובקברות התאוה וגזירת המרגלים שנגזר עליהם במדבר ע"ו אלף בכל שנה : ויחר למשה מאד · בתנחומא הגירסא מהו ויחר למשה נצטער לחדא שמ"ש ויחר אין פירושו שכעס כמ"ש ויחר אפו וכדומה אלא פירושו שנצטער וכמ"ש לעיל פר' ד' בסימן י"ח הארוך ויחר לדוד ולא כתוב ויחר אף דוד דורש שאינו אלא לשון צער שנעשו פניו כחררה וכן כאן : של כל ישראל קריבה · שיש לכולם חלק בקרבנות הציבור : עולת התמיד ומנחתה · במדבר כ"ח ל"א שעם התמיד היה קרב מנחה ג"כ : לא חמור אחד מהם · למה דווקא חמור ואיך יטול חמור שהוא גזל גמור על כן דורש מחמור שהי' צריך ליטול בלא גזל כמ"ש ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור אותו חמור לא נטלתי מהם : אדם עושה בהקדש · כמ"ש בשקלים שעושי לחם הפנים ומפטמי הקטורת היו נוטלים שכרם מתרומת הלשכה · ופי' לעיל פר' א' סי' ג' שכן הדרך כשמשלחים אנשים גדולים למדינה שבני המדינה צריכים לישא משאם : שור שהייתי וכו' ומבקש רחמים · וכמ"ש ש"א ז' ט' ויקח שמואל טלה חלב וגו' ויזעק שמואל אל ה' הרי שבעת תפלתו הי' מקריב עולה ופעם אחר היה מקריב שור ומתפלל אך אינו מפורש שהקריב שור להתפלל רק מ"ש עגלת בקר תקח בידך וזה הי' למשוח מלך דוד ולא להתפלל ויתכן שדעת המדרש שאחר שבא לשם וזבח הי' מתפלל ג"כ ומ"ש וכה"א כי זבח היום לעם בבמה היינו אצל משיחת שאול ודורש מה זביחה שאצל משיחת דוד הי' עגלת בקר משלו כך זביחה שאצל משיחת שאול היתה משלו : וכן משה אומר · שהיו הבעלי דינים באים אצלו ולא הוא אצלם על שהיו כל ישראל במדבר ביחד כמו בעיר אחת ע"כ היו כולם באים אצלו כי גם שמואל כשהיה בעיר היו באים כל בני העיר אצלו ולא הוא אצלם וע"כ גדולים מעשי שמואל בזה שלא עשה אחר כמוהו : ולא הרעותי את אחד מהם · חוזר לדברי משה כאן ואיך יעלה על הדעת שירע משה לאדם בעולם אלא לענין הדין שהי' מדקדק ושימר עצמו שלא יקלקל : כל אותו הלילה · דורש מ"ש ויקחו איש מחתתו · ואח"כ כתוב ויקהל עליהם קרח משמע שאחר שעמדו כולם עם המחתות הקהיל קרח עליהם כל העדה הלא הי' קרח צריך לעמוד עם אהרן במחתות קטורת אלא שהי' בהיפך תחלה כל הלילה הקהיל את העדה שלא יתכן להקהיל בשעה אחת ואח"כ עמד עם המחתות לפני ה' ע"פ מדה ל"א : על כולנו חוזרת פעם יהי' זה הראש ופעם יהי' אחר לא כמו עתה שהחליפו משה ואהרן הגדולה לעצמם לעולם : הקריבו כלם מדברים · שנתפתו כלם להסכים לדעת קרח לדבר נגד משה שעל כן כתוב אחריו הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם עם קרח שכולם חטאו עמו : יא ויאמרו · אל אלהי הרוחות לכל בשר למה דווקא בכינוי זה כאן ודורש ע"פ מדה ס"ז מיוחד במקומו על שעיקר החוטאים לא היו אלא קרח ועדתו המעטים וכל העדה לא היו אלא נפתים לשעה ולהם יועיל מעט תוכחה וישובו ותוכן רוחות הוא יודע מי חוטא בהשחתת הדעת שלא יועיל לו תוכחה שראוי לכליון ומי שנפתה לשעה בטעות ושגגה · והמאמר בסוף סי' ז' : יב שהלך והתרה בהם · בתנחומא כאן סי' ח' · עי' לעיל סי' ד' בא"ה ע"פ המדות וכאן כפי מה שכתוב : עד כאן הי' לי לעשות · לבזות עצמי לילך אצלם שידעו שבאתי אצלם להתרות בהם ולהוכיחם ומאחר שלא נשאו לו פנים לצאת לנגדי אין לי לעשות יותר לבוא לאהליהם שלא יועיל עוד ודי בזיון : ארבעה נקראו רשעים · שמ"ר פרשה א' סוף סי' כ"ע ושם איתא שמ"ש לרשע למה תכה רעך שהם דתן ואבירם

מתנות כהונה

אם הוא כו' : יקפחני גרסינן · פי' יסתום ויסתיר דברי : שמתו וירדו לשאול תחתית · זה גיהנם : שאולה · זה פי הארץ ודייק מדכתיב שתי פעמים לא נעלה ובשעת הדין כתוב ג"כ וירדו וגו' ואח"כ ויאבדו וגו' : בילקוט גרס לשפתים וירדו לשאול שנאמר וירדו הם וגו' : ומשיבו · תשובה על דבריו בהן ולאו ואלו לא באו כלל : אל מנחתם כו' · שהיה לו לומר אל עבודתם שהרי הקטרת אינה מנחה : שהקריבו · כלומר שישראל מקריבים ערב ובוקר וכן משמע בפירש"י בחומש : מלבד כו' · כלומר מנחת התמיד שעליו נאמר מלבד וגו' ואותה מנחה היתה קריבה משל ישראל : דרכי · כלומר מנהגי מצד הדין : [ה"ג עליהם לקרבן ומבקש רחמים] : וכן למשוח כו' · בשעה שהי' הולך למשוח את דוד למלך : [ה"ג משלי היה : ולא נטלתי גרסינן : ה"ג בגאותן אמר להם אתה וכל עדתך וגו' הלך קרח כו' : שמשה נטל גרסינן] : ה"ג והיה הולך ומפתה כל שבט ושבט כראוי לו · פירוש לפי מה שהיה גדולת משה ואהרן נוגע ומזיק להם : כלם מדברים עמו · י"ל דברו דברי מחלוקת על משה ובילקוט גרס כל העדה שנכנסו ובאו עמו מיד כו' : אנדרלמוסיא גרסינן

יפה תואר

לא אסר מתעלה והולכת ופי' היפ"ת מותקה האשה הוא דרים ל' עלוי דותובל או ותובא מ"ל לא ל' לקיחה שמורה על הקנין שאלו היה כתב ותקח לפרעה היה אפשר לומר שלקחוה להיות נקנית לפרעה אבל בית פרעה לא יורה אלא על ההבאה אבל ל' עילוי אתי שפיר שלהכניסה לבית פרעה היו מעלין אותה בדמים זה אומר אני אתן וכו' וזה לגרוע מעלתה שהיו מתכבדים בדבר וכו' ועי"כ נמצא מזה שיוקת משמע ל' קנין ולא דברים בלבד רק קנין בדמים וק"ל : כי יהיה להם דבר וכו' · שמעתי ע"ז בשם גדול אחד פירש הפסוק הזה שלפעמים הזכיר לשון רבים כמו להם דבר ולפעמים בלשון יחיד כמו בא

תכה רעך הכית לא נאמר אלא תכה · והלוה ואינו משלם שנא' (תהלים לז) לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן · ומי שיש בו עזות פנים ואינו מתבייש לפני מי שגדול הימנו שנא' (משלי כא) העז איש רשע בפניו וישר הוא יבין דרכו · ומי שהוא בעל מחלוקת שנאמר סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ושניהם היו בדתן ואבירם עזות פנים ומחלוקת · מחלקת מ' מכה' ח' חרון' ל' לקויי ק' קללה · ת' תועבה וי"א תכלית כלייה מביא לעולם · ויעלו מעל משכן קרח כיון שראה שנסתלקו ישראל מסביבותיהם יצאו מחרפין ומגדפין שנא' יצאו נצבים ולהלן כתיב (ש"א יז) ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום · ויאמר משה בזאת תדעון כי ה' שלחני אם כמות כל האדם ימותון אלה משל למה"ד לשושבין בתו של מלך שהיו עדותיה בידו עמד א' מן המסובין וקלל את השושבין ואמר לא היו בתולים לבתו של מלך עמד השושבין כנגד המלך ואמר לו אם אין אתה תובע בנפקין שלך ואין אתה מוצא את זה והרגו בפני הכל אף אני אומר בוודאי שלא נמצאו בתולים לבתו של מלך מיד אמר המלך מוטב לי להרוג את זה ולא יוציא השושבין שם רע על בתי וכך קרח נחלק על משה ואמר מלבו ומעצמו אמר משה כל הדברים הללו פתח משה ואמר לפני הקב"ה אם מתים אלו על מטותם כדרך שבני אדם מתים והרופאין עולין והן מבקרין אותם כדרך שכל החולים מתבקרין אף אני כופר ואומר לא ה' שלחני ומלבי אמרתי · [א] זה א' (כז) מג' נביאים שאמרו בל' הזה אליהו · ומיכיהו · ומשה · אליהו אמר (מ"א יח) אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה ענני ה' ענני וידעו העם הזה כי אתה ה' האלהים ואתה הסבות את לבם אחורנית אם אין אתה עונה אותי (כח) אני אומר אתה הסבות את לבם אחורנית וכן מיכיהו אמר לאחאב (שם כב) אם שוב תשוב בשלום אף אני אומר לא דבר ה' בי וכן משה אם כמות כל האדם וגו' אמר לו הקב"ה למשה מה אתה מבקש אמר לפניו רבש"ע [ב] אם בריאה אם בראת פה לארץ הרי יפה (כט) ואם לאו יברא ה' יברא לה עכשיו פה · אמר לו הקב"ה (איוב כב) ותגזור אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור : יג ותפתח א"ר יהודה באותה שעה נפתחו לארץ (יד) פיפיות הרבה (ל) שנאמר בקרב כל ישראל א"ר נחמיה והרי כתיב ותפתח הארץ את פיה אמר לו והיאך את מקיים בקרב כל ישראל אלא שנעשית הארץ כמשפך וכל היכן שהיה א' מהם היה מתגלגל ויורד ובא עמו נמצאת מקיים בקרב כל ישראל ומקיים ותפתח הארץ את פיה · ואת כל (לא) היקום [ג] זה הממון שמעמיד את הרגלים רבותינו אמרו [ד] אפי' היו (לב) כלים ביד הכובס היו מתגלגלין ובאין ונבלעין עמהן א"ר שמואל בר נחמני (טו) אפי' מחט (לג) שהיתה שאולה ביד ישראל מידם אף היא היתה נבלעת שנא' וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה וכל כך למה שחלק על הקב"ה [ה] אעפ"כ (לד) לעתיד לבא הם עתידין לעלות ר' יהודה בן בתירה שונה שיש להם חלק לעוה"ב שנאמר ויאבדו מתוך הקהל בדוד הוא אומר (תהלים קיט) תעיתי כשה אובד בקש עבדך כי מצותיך לא שכחתי מה אבידה שנאמר בדוד היא עתידה להתבקש אף כאן אבידה העתידה להתבקש [ו] וכן חנה מתפללת עליהם (שמואל א ב) ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל : יד (משלי יח) אח נפשע מקרית עוז ומדינים כבריח ארמון זה קרח שפשע בתורה שהיא עז שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום · ומדינים כבריח ארמון · והלא היה יודע שבעלי דיניו היו קשים · כבריח ארמון זה משה ואהרן מה הבריח אינו זז כך משה שנא' (שמות כו) והבריח התיכון בתוך הקרשים מבריח מן הקצה אל הקצה : טו אמר איוב (איוב טו) וישכן ערים נכחדות בתים לא ישבו למו אשר התעתדו לגלים לא יעשר ולא יקום חילו ולא יטה לארץ מנלם · לא יסור מני חשך יונקתו תיבש שלהבת ויסור ברוח פיו · אל יאמן בשוא נתעה כי שוא תהיה תמורתו · בלא יומו תמלא וכפתו לא רעננה יחמס כגפן בסרו וישלך כזית נצתו · כי עדת חנף גלמוד ואש אכלה אהלי שחד · וישכן ערים נכחדות (טז) בתים לא ישבו למו אשר התעתדו לגלים זה היה קרח שהיה קתליקוס לביתו של פרעה (לה) והיו בידו מפתחות האוצרות שלו א"ל הקב"ה מה הנאה יש לך אין אתה שולט עליהם שנא' בתים לא ישבו למו אשר התעתדו לגלים ולמי הן מעותדין לאלו שהן גולין ישראל שגלו ממצרים אבל

מסורת המדרש א ילקוט כאן: ב נדרים ל"ט· עי' סנהדרין ק"י· ירושלמי חלק: דברים רבה פר' ב' · מדרש משלי סי' י"ח פסוק בטות בעשרו · ג פסחים קי"ט · סנהדרין ק"י · ילקוט פר' פקב · עי' ב"ר פר' כ"ח ופ' ל"ב: קה"ר פר' ו' פסוק אם יוליד איש מאה· ד ירושלמי סנהדרין פרק חלק: ה עי' אבות דרבי נתן פר' ל"ו · ו אגדת שמואל פרשה ס' ·

חדושי הרד"ל

(כז) משלשה נביאים שאמרו כו' · ירושלמי פ' חלק סה"א : (כח) אני אומר אתה הסבות כו' · אין זה דומה לאחרים שהם ר"ל שאמרו אם לא יתקיים בקשתם יאמרו שאין נבואתן אמת (וכ"ה הלשון בירושלמי שם שלשה כפרו בנבואתן כו') ובילקוט הגי' באליהו ג"כ ובדברך עשיתי ואם לאו לא ה' שלחני ור"ל מכלל שכתוב היום יודע וכו' ובדברך עשיתי אתה למד שאם לאו ח"ו יאמרו לא ה' שלחני : (כט) וא"ל יברא ה' · לקמן בפרשה מביא מסוגיא דסנהדרין לקרובי פתחא (ואשתמיטתיה להיד"מ) : (ל) שנאמר בקרב כל ישראל (דברים יא) א"ר נחמיה צ"ל וכ"ה לעיל : (לא) היקום זה הממון · סנהדרין (קי :) : (לב) כלים ביד הכובס · אפשר דרש אשר ברגליהם · כמו עין רוגל (יהושע טו וכ"מ) שתרגומו עינא דקצרא על שם שדורך הבגדים ברגליו : (לג) שהיתה שאולה · דרש חיים שאולה כמו שאולה במלאפו"ם הוא"ו : (לד) לע"ל הן עתידין כו' · סנהדרין (קח·) : (לה) והיו בידו מפתחות האוצרות שלו · לפיכך נגלה לו חלק מאוצרות יוסף כדאיתא בפסחים (קיט·) וז"ש כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש ולא כתיב כל האדם וכל הרכוש אשר לקרח · לרמוז שהרכוש זה לא משלו היה אשר רכש רק אוצר יוסף היה זה הרכוש כה"א הידיעה שהבטיח הקב"ה לאברהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול :

חדושי הרש"ש

ככל מקום אלא תמנונים כדאי' בספרי בסעלותך פסוק ותדבר מרים · ועיין בפירש"י יתרו בפסוק ומשה עלה : (יד) פיפיות הרבה שנאמר בקרב כל ישראל כצ"ל וכן בסמוך והוא בדברים י"א כו' וכן פסוק ואת כל היקום דלקמן : (טו) אפילו מחט שהיתה שאולה כו' עד חייב שאולה · פי' דבקדושין נמ"ד ב' דרשו כאלה חיים כו' על לימוד אומנות ושם בשלהי מסכתא אמרו מאי היא אומנות נקיה כו' מחטא דתלמיותא וא"כ דריש מחיים מחט ושאולה דריש כמו שאולה במלאופ"ם : (טז) בתים לא ישבו למו כו' כנ"ל

מתנות כהונה

אגדרלומוסיא גרסינן · פי' גזר דין כוללת : [ה"ג לשון לקוי] : תכלית · כך נדרש הת"ו והוא לשון כלייה וכדמפרש ואזיל : [אם אין אתה תובע גרסינן] : בנפקין · בנגאי עיין בערוך ערך נפק : [ואין אתה מוציא גרסינן] : בודאי · אומר שהאמת כן הוא : רבונו של עולם אם בריאה · פירוש אחריו אם בראת כו' : [ותפתח א"ר יהודה גרסינן] : בקרב כל ישראל גרסינן · וכן בשורות התחתונים : ותפתח הארץ וגו' · את פיה : [הם עתידים גרסינן : ה"ג ארמון זה קרח שפשע] : שבעלי דיניו גרסינן : לפי הענין צ"ל אינו זז שנאמר והבריח וגו' כך משה וגם גירס' הספר י"ל כך וזה שכתוב שנא' והבריח וגו' שב על הבריח שזכר וגם י"ל שסב על משה ויש לו סוד על דרך הקבלה שהבריח התיכון רומז למשה: קתליקוס· פי' הערוך ממונה על האוצרות והלוים לא היו משועבדים בעבודת פרך : [אין

בעבודת

פירוש מהרז"ו

וכאן אמר ושניהם היו בדתן ואבירם אינו סותר כן שא"כ היו בהם שלשה דברים : הכלית כלי' מביא · הת"ו מורה תיבת תכלית והק' מתחלף באות כ' מורה על תיבת כלי' והחי"ת מורה על תיבת חלוקה ומחלוקת שהמחלוקת מביא תכלית כלי' לעולם ודורש התיבה מסופה לרישא וכן מצאתי תיבת חלוקה בלד הילקוט ולפי זה סידור הר"ת מחלוקת · תכלית · כלי' · לעולם · חלוקה · מביא · וכל זה נאמר רק דרך רמז להרחיק את בני אדם ממחלוקת : כיון שראו שנסתלקו · הרע בעיניהם על שהכלים אותם והפרים את ישראל מהם וחרפו וגדפו את משה ואת תורתו : עידותי' בידו · השמלה והבתולים וכמ"ש ופרשו את השמלה לפני זקני העיר : בוודאי שלא נמצאו · ואכבים ואעליה את העדות הנ"ל ואז אוכל לומר ג"כ כמו זה המלשין : הסבות את לבם אחורנית · הלא נתנה הרשות ביד האדם לטוב ולרע ומה שהאדם מטיב לבו אחור אין זה מה' ועוד אחר שאמר וידעו העם הזה כי אתה ה' אלהים איך אומר ואתה הסבות ע"כ דורש מדה ע' ע"פ מדה ע"ו אם תענה אותי אז וידעו כי ה' הוא אלהים ואם לאו גם אני אומר כי אתה הסבות את לבם : אם שוב תשוב בשלום · וס"ד לא דיבר ה' בי והוקשה להם איך יכול לומר כן והלא הוא עצמו יודע האמת שדיבר עמו ע"כ בהכרח לדרוש ע"פ מדה ע' כאלו כתוב אני אומר לא דבר ה' בי שמאחר שלא יתקיימו דבריו ויהיה חילול ה' בדבר מוטב שיאמר שלא דיבר ה' בו והוא דבר מעצמו בשקר בשם ה' ויעשה עצמו לנביא שקר שיהרגנו אחאב משיתלה בהש"י ויהיה חילול ה' בדבר : וכן משה אומר אם כמות כל אדם ימותון אלה וגו' לא ה' שלחני שיהי' מוכרח בעצמו לומר לא ה' שלחני שיתלה הסרחון בעצמו לא בהש"י וכנ"ל אצל מיכה : מה אתה מבקש · פי' באיזה מיתה אתה רוצה שימותו אלו שעי"כ יודע באמת שאתה נביא אמת שאני שלחתיך ועי' ד"ר פר' ב' סי' ג' : אם בראת פה · שמ"ש אם בריאה יברא לא פירש איזה בריאה ואח"כ אמר ופצתה האדמה את פיה ואין זה בריאה אלא משמע שהארץ יש לה כבר פה ועתה תפתח פיה ע"כ דורש שהדבר למוד מסופו שמדבר בבריאת פה ועדיין היה די שיאמר אם יברא ולמה כפל בריאה יברא ע"כ דורש אם בריאה שנמצא במציאות פה לארץ וע"פ מדה ע' הרי מוטב שאינו צריך לברוא מחדש רק ופצתה וגו' ואם אינו עדיין בריאה במציאות פה לארץ יברא עתה ואחר שיברא הפה תפתח הארץ את פיה ותבלע : ותגזור אומר · שע"י שתגזור אומר ויקם פי' שיתקיים כדבריך עי"כ על דרכיך נגה אור שידעו הכל שהדין עמך ואתה נביא אמת : יג זה הממון · עי' ב"ר פר' ל"ב סי' ב' ופ"ג ומבואר : ביד הכובס · וזהו בקרב ישראל שהיקום שלהם כליהם ובגדיהם בידי האומנים : אפילו מחט · תיבת וכל מרבה אפילו דברים קטנים כמו מחטים וכדומה : ויאבדו מתוך הקהל · ודורש ע"פ גז"ש שאין זה אבידה בהחלט אלא של תקוה שימצא האבדה : יד את נפשע · לעיל ברים הפרשה בא"א וכאן העתיק ממקום אחר ונקרא אחיו של משה כמ"ש בילקוט שהיה הוא ומשה בני אחים : שפשע בתורה · ה"ג בילקוט משלי י"ח שהיא קרים עוזו של הקב"ה שנאמר ה' עוז לעמו יתן : שבעלי דינים היו קשים · וזהו ומדינים עם מי שהי' מדיין ומריב הוא כבריח של ארמון חזק וגדול וארוך כמו הבריח · והיל"ל כבריח שער וכמ"ש נחמי' ג' דלתותיו מנעוליו ובריחיו מהו כבריח ארמון ע"כ דורש בריח שבתוך כותלי ארמון היינו כותלי המשכן שאינו זז כמו בריח הדלת שאינו נעול אלא בלילה וביום מסלקים אותו אך בריח המשכן שכל זמן המשכן קיים במקומו לא זז ממנו הבריח : טו אמר איוב וישכון ערים · כל שבע פסוקים אלו וישכון ערים נכחדות בתים לא ישבו למו וגו' הוא באיוב סוף ע"ו במענה אליפז ומ"ש אמר איוב פי' שכתוב בספר איוב ודורש הפסוקים על קרח כמ"ש שם בפסוקים הקודמים כי נטה אל אל ידו ואל שדי יתגבר היינו כמ"ש בתורה כאן לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' ובסוף הענין כי עדת חנף גלמוד ואש אכלה אהלי שוחד הם עדת קרח כדלקמן ועליו אמר אליפז שבע פסוקים אלו כמו שמפרש המדרש והולך : קתיליקוס לביתו של פרעה · פירש במ"ע בלשון יוני ורומי איש ממונה על כל דברי בית ובידו לעשות כל מה שירצה ועי' לקמן פר' י"ט סימן י"ז ועי' שמ"ר ריש פר' ל"ז קתליקוס ועי' בערוך ערך קתליסוס : ישראל שגלו ממצרים · שמחזיקים עצמם לגולים שלבם נכנע אבל קרח בטח ברוב עשרו · ול"ע איך אמר שהם מוכנים לישראל שהרי מפורש בתורה שאבד הוא וכל אשר לו וכל רכושו אולי סובר שסיבב הקב"ה שנחלק עושרו וישראל קודם שעשה בו הדין · ודורש אשר התעתדו לגלים אם כפשוטו שנחרבו והיו מוכנים להיות גלים נילים הרי מפורש שנבלעו הם ובתיהם ועוד שאמר התעתדו שהיו מוכנים שיחרבו ועדין לא נחרבו והלא כבר נחרבו ע"כ דורש א"ת לגלים אלא לגולים על פי מדה כ' וממעל :

יפה תואר

בא אלי דאיתא בגמרא דסנהדרין תלמיד דאית ליה דינא קמי רבו אל יקדים לבא אצלו ולא אמרן דלית ליה עידניה אבל אית ליה עידניה אימא דלעידניה קאזיל וז"פ הפסוק כי יהיה להם דבר פירוש שיהיה להם משפט לפני רבו של אחד מהם בא אלי פירושו שתלמיד לבד בא אלי אעפ"כ ושפטתי וכו' א"ק שהרי זה אסור כנ"ל לזה מסיים הפסוק והודעתי את חקי האלהים ותורותיו פי' דלעידניה קאזיל ואז מותר לו ילך אף יחידי בלא חבירו וק"ל : הכית לא נאמר אלא תכה · דאע"ג דאשכחן עתיד במקום עבר לאין

ידי משה

כמו ד"א ודו"ק : אם בראת פה לארץ וכו' · וקשה היאך היה משה מסופק והלא הוא מעשרה דברים שנבראו בע"ש בין השמשות ועוד והלא מקרא מלא דברה התורה גבי קין אשר פצתה את פיה וי"ל לפי דאיתא בגמ' בפ"ב דעירובין דף י"ט · ג' פתחים לגיהנם א' בים וא' במדבר וא' בירושלים וס"ק אם אותו פתח שבמדבר קרוב לכאן מוטב ואם לאו יקרב וכו' · ועל שביקש משה על דבר זה ולא ביקש שיכלה אותם במיתה אחרת י"ל לפי שאמרו אין תורה מן השמים לכך ביקש שירדו חיים שאותם כדי שיהיו מן הים תמיד ויהי נשמע תמיד שהם מתוודים בפיהם כמו שאחז"ל שאומרים משה אמת ותורתו אמת וק"ל וכן אי' ביפ"מ : אפילו מחט שהיתה שאולה · פי' אף דבר קטן כמחט ואף שהיתה שאולה וחייב באחריותה מ"מ היתה נבלעת :

אשר

קרח לא יעשר ולא יקום חילו (לו) אף כשימות אינו קם ולא יטה לארץ מנלם לא יסור מני חשך לעולם אינו סר מן החשך יונקתו תיבש שלהבת אמרו רבותינו (לז) אשתו של קרח כשירדה לגיהנם כיבת אותה ויסור ברוח פיו שלא יאמר שמואל עתיד לעמוד ממנו ובשבילו אני נמלט אף הוא יסור ברוח פיו אל יאמן בשוא נתעה הקב"ה צוות על ר"ן איש שחלקו עמו אל תאמינו (לח) טועה הוא אל יאמן כשהוא נתעה בלא יומו תמלא עד שלא יגיע קצו למות הוא ממית עצמו: יחמס כגפן בסרו זו אשתו וישלך כזית נצתו אלו בניו ולמה כי עדת חנף גלמוד ואש אכלה אהלי שחד ואש יצאה מאת ה': טז ד"א ויחלק ויקבץ וידבר ויצו קרח אינו אומר אלא ויקח מה לקח לא כלום לקח אלא לבו נטלו אמר הכתוב (איוב טו) מה יקחך לבך (יז) ומה ירזמון עיניך א"ר לוי למה חלק קרח על משה אמר אני בנו של שמן בן יצהר שנא' (דברים ז) ותירושך ויצהרך שגר אלפיך ועשתרות צאנך על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך תירוש זה יין ויצהרך זה השמן ובכל משקים שתתן את השמן הוא נמצא עליון ולא עוד אלא שכתוב (זכריה ד) א אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ וכי יש לשמן בנים אלא זה אהרן ודוד שנמשחו בשמן המשחה אהרן נטל כהונה ודוד מלכות אמר קרח ומה אלו שנמשחו בשמן המשחה בלבד נטלו כהונה ומלכות (יח) אני שאני בנו של שמן איני נמשח ונעשה כהן ומלך מיד נחלק על משה: יז ויקח שלקחו לבו · (תהלים נה) כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו זה דואג ואחיתופל שהיו מחרפין אותו לא היו שונאי והיו מחרפין אותי (יט) ולא קוראין אותי בשמי אלא מדוע לא בא בן ישי ראיתי את בן ישי הנה ראיתי בן לישי הוי כי לא אויב יחרפני ואשא ב ואתה אנוש כערכי אלופי שהיה אדם גדול בתורה ומיודעי שהיה נושא ונותן בהלכה אשר יחדו נמתיק סוד מהו בבית אלהים נהלך ברגש כדתנן הפר היה קרב בב"ד כדי שיהא הרוגש מרגיש שנאמר (שם) בבית אלהים נהלך ברגש (מ) ישיא מות עלימו א"ר אלעזר עצת מינות היה בהן למה היו דומין (מא) לבית שהוא מלא תבן והיה בבית חורין והיה התבן נכנס בהם לאחר ימים התחיל אותו התבן שהיה בתוך אותן החורין יוצא ידעו הכל כי היה אותו הבית של תבן (מב) כך דואג ואחיתופל לא היו בהן מצות מתחלה אע"פ שנעשו בני תורה היו כתחלתן הוי (שם) כי רעות במגורם בקרבם · ד"א מדבר במשה כי לא אויב אלא קרח שהוא משלי יחרפני אשר יחדו נמתיק סוד אהרן וקרח שניהן שוין בבית אלהים נהלך ברגש (מג) זה שוחט ומקריב וזה זורק את הדם ישיא מות עלימו שהביא (מד) את המיתה עליו וירדו הם וכל אשר להם וגו': יח רב לכם בני לוי אמר הקב"ה למשה את מחית בחוטרא ובמה דמחית את לקי את אמרת רב לכם למחר את שמע רב לך: יט ג ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה אשר תחתיהם ללמדך שמכל מקום שהוא רוצה מצמיח את הפורעניות' חיים שאולה (מה) יש אומרים חיים וקיימים עד עכשיו ותכס עליהם הם אבדו (מו) ולא פחדותן שנעשו אחרים תחתיהן שרי אלפים ושרי מאות · וכל ישראל נסו לקולם שהיו צווחין בקולם משה רבינו הצילנו ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת אלו היו נבלעים ואלו היו נשרפין וקרח עומד בין השרופים שאמר משה ואתה ואהרן איש מחתתו (מז) וקרח לקה יותר מכולם ד שנשרף ונבלע ולמה נעשו בו שני דינין שאילו נשרף ולא נבלע היו הבלועין מתרעמין שלא הביא עלינו את כל הפורעניות הזה אלא קרח והן נבלעין והוא

מסורת המדרש א תורת כהנים פרשה לו פרשה י"ח · איכה רבה פרשה א' סוף אות ע' · ילקוט זכריה רמז תקע"א · באדר"נ פרק ל"ד הגירסא זה אהרן ומשיח · ב מדרש תהלים מזמור נ"ה שם · ג תנחומא כאן · ד סנהדרין דף ק"י ·

חדושי הרש"ש

כצ"ל: (יז) ומה ירזמון עיניך כצ"ל: (יח) אני שאני בנו של שמן איני נמשח · פי' וכי אינני קרוי משוח בתמיה וזהו ג"כ כוונת המ"כ ודלא כמו שראיתי מי שהשתבש בכוונתו: (יט) זה שוחט ומקריב וזה זורק א"ה · עמ"כ וכ"ל דצ"ל וזה מקריב וזורק א"ה שהרי מקבלה ואילך מצות כהונה לפיכך

חדושי הרד"ל

(לו) אף כשימות אינו קם · אם זה מוזר על הרכוש פירושו שלא קם יורשין אחריו · ואפשר פירושו על קרח עצמו שאינו קם בתח"ה · ודחוק גם לעיל הביא מ"ד שיש לו חלע"ה וכ"ש בתח"ה: (לז) אשתו כו' כבתה אותו · לגי' הספר אולי יש לפרש משום רוב לחלוחית שומנה (שלכן נקראת יונקת) כבה שעה (שבאמת אמרו ביבמות (קכ:) שמן מבעיר ע"ש) ואולי גרסינן כבשה אותה פי' הגיהנם כבשה את אשת קרח (והיינו שלהבת יבשה את היונקת) מלשון נכבשים ויכול בעירובין (כט:) ועיין ערוך ע' כב האחרון · אבל יותר קרוב של"ל בניו של קרח כשירדו לגיהנם כיבו אותה · כלומר וניצלו יונקתו יפה · ולכן מסיים שלא יאמר שמואל כו' וינצל אף הוא כמו בניו בזכותו: (לח) טועה הוא אל יאמין בשוא נתעה · כי שוא תהיה תמורתו בלא יומו כו' כצ"ל: (לט) ולא קוראין אות[י] ואסתר ממנו דרש שהיה שמי נסתר בדבריו ומכנים אותי בכינוי (שהוא מלשון כסוי) בן ישי: (מ) ישיא מות עלימו · חסר כאן הדרשא על דואג ואחיתופל · ואפשר לפרש ג"כ שהביאו המיתה על עצמן כמ"ש עליהם לא יחצו ימיהם: (מא) לבית שהוא מלא תבן כו' · ירושלמי פ' חלק שם: (מב) כך דואג ואחיתופל היה בהן אפיקורסות בתחלה אע"פ שנעשו כו' כצ"ל וכמ"ש בחגיגה (טו) טינא היתה שוחט ומקריב · שהלוים היו רגילים לשחוט ולהכין לפני הכהנים כמ"ש (ד"ה ב ל) והלוים על שחיטת וגו' והכהנים זורקים את הדם מיד הלוים: (מד) את המיתה עליו · וירדו שאול חיים וירדו הם וכל כו' כצ"ל ונדונים עד עכשיו · כ"ה בתנחומא: (מו) ולא פחדותן · בתנחומא הגי' שררותן וללשון דכאן נראה נ"ל פקודתם (כמליצת המקרא (תהלי' קט) פקודתו יקח אחר) וכעין שאמרו בת"כ הנפש היא מעמיה ועמה שלו

פירוש מהרז"ו

אשתו של קרח · דורש יונקתו על אשתו שהיא יונקת ומשופעת ממנו תיבש ותכבה שלהבת של גיהנם שאש שלה היה גדול מאש של גיהנם והאש הגדול מכבה אש הקטן על שהיא הביאה אותו לכל רעה זו כמ"ש לעיל ריש סימן ד' שנטל עצה מאשתו: אף הוא יסור ברוח פיו · כמ"ש לעיל סימן ח' שטעה בזה: הוא ממית עצמו · בזה שנתרצה להקריב קטורת עם אהרן כמ"ש לעיל סימן ח': יחמוס כגפן בסרו · יחמוס מלשון כריתה וחתיכה כמ"ש ויחמוס כגן סוכו שחת וגו' וגפנו זו אשתו כמ"ש אשתך כגפן פוריה ופי' יחמוס אשתו שנמשלה כגפן וכן וישליך בניו שנמשלו לזית כמ"ש בניך כשתילי זיתים ובסרו מלשון בוסר שמקהה השיניים כך ברשעתם הרגו עצמם ואולי דורש בסרו בסמ"ך כמו בשרו בשין שמאלית וכמ"ש בשר מבשרי וכן היו לבשר אחד וזהו אשתו ונלאתו הוא נץ שיצין ופרח ממנו אלו בניו: ולמה כי עדת חנף גלמוד · כמ"ש תהלים תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם ותבער אש בעדתם להבה תלהט רשעים וזהו ואש אכלה אהלי שוחד וכמ"ש ואש יצאה מאת ה' ותאכל את המאתים וחמשים איש מקריבי הקטורת · ושיבת ולמה צ"ע ליישבו: טז אלא לבו נטלו · כמ"ש ב"ר פר' ל"ד סימן יו"ד הרשעים ברשות לבם והצדיקים לבם ברשותם וכמ"ש ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וזהו מה יקחך לבך שאתה נוהג מנהג רשעים שהם ברשות לבם: של שמן בן יצהר · פי' שמ"ש בן יצהר כאלו כתוב בן שמן שיצהר פי' שמן שעל כן קרא קהת שם בנו שהוא אבי יצהר שדומה לשמן שהוא עליון על כל אחיו בעשירות ובחכמה ובגדולה וכמ"ש ב"ר פר' ל"ז סימן ה' הראשונים על ידי שהיו ממששים ברוה"ק היו מוציאים לשם המאורע אבל אנו שאין אנו ממששים ברוה"ק אנו מוציאים לשם אבותינו ופי' שהראשונים שהיו צופים ברוה"ק והיו רואים מה שיקרה לבניהם היו קוראין כפי המעשה שיקרה להם ואם לא צפה קהת ברוה"ק שזרע יצהר יהיו גדולים מכל בני קהת לא היה קורא שם אבי יצהר וקהת היה צופה על שמואל הנביא שעתיד למשוח את שאול ואת דוד וכמ"ש לעיל סימן ח' וכן כאן: אלה שני בני היצהר · שמ"ר פר' ט"ו סימן ג' על משה ואהרן ועי' לעיל פר' י"ד סי' י"ג אמר שקרח ידע ברוה"ק מענין דוד כמ"ש לעיל סי' ח' שצפה ברוה"ק על שלשלת יוחסין שיעמדו ממנו בימי דוד כך צפה על דוד וכן בני קרח שהתנבאו על מלכות וירושלים כמפורש במזמורים של בני קרח: יז ויקח שלקחו לבו · ד"א ודרשה אחרת על ויקח קרח וכמ"ש ברים סי' הקודם: כי לא אויב יחרפני · דורשו ב[...] קרח ואגב שהביא פסוק זה דורש אותו תחלה כפשוטו על דוד: ולא היו שונאי · פי' שמתחלה לא היו שונאיו שהיו דואג ודוד יחד שרים אצל שאול וקנא דואג [...] גדולתו והצלחתו ומתחלה הכיר בו שעתיד להצליח וכן אחיתופל היה תחלה יועץ לדוד ובמעשה אבשלום נהפך לו לשונא: מדוע לא בא בן ישי · ש"א כ' כ"ז ו[...] ראיתי את בן ישי · ש"א כ"ב יו"ד ודואג אמר כן: ראיתי בן לישי · ש"א י"ו י"ח ופסוק זה קודם לפסוקים הנ"ל וצריך להביאו תחלה: גדל בתורה · כ[...] שני משמעות א' מלמד חכמה ב' כמ"ש אלוף תימן אלוף אומר וגו' ומ"א רבא תימן רבא אומר וכו' וכן כלם שם וזהו גדול בתורה: נושא ונותן בהלכה · מל[...] בתורה והיודי"ן של אלופי ומיודעי נוספים לפי דרשה זו: אשר יחדו נמתיק סוד · שהיו יושבים באוה"מ אשר בכנוב כמ"ש ש"א כ"א ח' ושם איש נעצר לפני [...] נהלך ברגש בקרבנות ומ"ש כדתנן הפר היה קרב בב"ד וכו' יותר היה טוב לגרסו בדרשה שניה אבל זה שוחט וזה זורק ועל זה מביא כן דתנן וכו' אך כאן אינו מו[...] וכן אחיתופל כתוב עליו כאשר ישאל איש בדבר אלהים: ישיא מות עלימו · וס"ד ירדו שאול חיים כי רעות במגורם בקרבם וזהו עצת מינות: לבית שהוא [...] והיה הבית יפה ומסוגר והיו סבורים שיש בו אוצרות זהב וכסף עד שראו התבן יוצא מהחורים: לא היו בהם מצות · כמ"ש חז"ל טינא היתה בלבם מתח[...] יראת חטא קודמת לחכמתם ולא חכמתם קודמת ליראתם ועל כן לא נתקיימו גם בתורתם ונשארו ביצרם כתחלתם ולא נתקנו כלל: אלא קרח שהוא משלי · כמ[...] י"ד וברים סדר זה שהיו בני אחים ועל שכתוב כאן ירדו שאול חיים ולא מצאנו כן רק בקרח ועדתו ע"כ דורש הפסוקים גם עליהם: שניהם שוים · פי' שניה[ם ...] זה בתורה וחסידות וזה בעושר וחכמה: שהביא את המיתה עליו · פי' הביא את המיתה על עצמו כמ"ש וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה וכמ"ש בסי' י"[...] מחית בחוטרא · אתה מכה במטה שאתה מוכיח את בני לוי שלא חטאו כלל כמ"ש לעיל סי' ט' שלא ישתתפו עם קרח ע"כ ע"פ מדת ממעל ומנגד נאמר לו [...] ג' כ"ו שלא יוסיף לבקש ליכנס לא"י: יט אשר תחתיהם · וכי שם היה פי הארץ מעולם שאמר ותפתח הארץ את פיה אלא להראות גודל יכלתו שאין מניעה ב[...] וכל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ: חיים שאולה · שתיבת חיים מיותר שהרי מפורש אח"כ שנסו לקולם הרי בשעת בליעה עדיין היו חיים אלא הכו[...] נשארו חיים ותולק על מ"ש לעיל סימן יו"ד שמתו ולשון התנחומא כאן חיים נדונים עד עכשיו: ותכס עליהם הארץ · ויאבדו מתוך הקהל וזהו שאמר הם אבדו [...] מיותר והמיעוט עליהם ולא על אחרים אינו שייך למ"ש ותכס אלא על מ"ש ויאבדו שהם אבדו והם היו שרים בעם כמ"ש נשיאי עדה קרואי מועד אנשי שם וצ"ע [...] לא היו אלא דתן ואבירם ובתיהם ועל קרח יש מחלוקת ומ"ש נשיאי עדה הם החמשים ומאתים איש והם נשרפו ולא בתיהם ואיך אומר על דתן ואבירם שהיו שרי [...] מאות ועוד שהרי אמרו חז"ל שמעולם היו רשעים והם הלשינו על משה שהרג המצרי והם הותירו מן המן וכו' ואולי דורש אם אינו ענין המיעוט של עליהם על דתן [...] ת"ע על החמשים ומאתים איש ודו"ק: שהיו צווחין בקולם · שהיל"ל נסו מקולם מהו לקולם ודורש שהטו אוזן לקולם שאמרו דבר טוב וזה ע"פ מדה פ' כאלו כ[...]

מתנות כהונה

אתה שולט גרסינן: אינו קם גרסינן: לא כלום לקח גרסינן: ומה ירזמון גרסינן]: איני נמשח · בתמיה: [מחרפין אותו גרסינן]: ולא היו שונאי · שאלו היו שונאיו לא היה מקפיד כל כך שדר על האדם כשאוהבו מחרפו משמחרפו שו[נאו ...] בספר תהלים: ה"ג אלופי שהיה אדם גדול בתורה ומיודעי שהיה נושא ונותן עמו בהלכה: ה"ג נמתיק סוד · מהו בבית אלהים נהלך ברגש כדתנן הפר כו' · ופי' כדתנן פ"ב דיומא שהפר היו מקריבין בב"ד כהנים שכולם היו משותפים בהקרבתו איש איש על עבודתו כדי שיהי' קול המולה בעזרה מפני רוב אנשים לקיים בבית אלהים וגו' וברוב עם הדרת מלך: [ה"ג מרגיש שנאמר בבית אלהים נהלך ברגש ישיא מות וגו']: היה בהן · בדואג ואחיתופל: [והיה בבית גרסינן]: ה"ג דואג ואחיתופל היה בהם מינות מתחלה ונראה הספר י"ל בדוחק: [ד"א מדבר במשה גרסינן]: זה שוחט כו' · קרח שהכהנים משפחה בזר: ומקריב · י"ל לקבלת הדם ועיין בפירש"י בפ' ויקרא: את מחית כו' · אתה הכית אחרים במקל ובמה שהכית תלקה בו גם אתה: את שומע כו' · שנאמר רב לך אל תוסף וגו': פחדותן · שררתם ואימתם שהיתה מוטלת על העם כי היו כולם נשיאי עדה אותו עכשים וממשלה לא נתבטל שאחרים נעשו תחתיהן והכי איתא בתנחומא בהדיא: [שנעשו תחתיהן שרי גרסינן: צווחים בקול' גרסינן: ה"ג שאמר משה ואתה ואהרן איש מחתתו

ידי משה

אשר יחדו נמתיק סוד אהרן וקרח שוים בבית אלהים נהלך ברגש זה שוחט ומקריב וזה זורק · נראה לי דה"פ לפי דאית' בזוהר פרשת נשא שאסור היה לכהן לשחוט לפי שהוא מסטרא דחסד ושחיטה דין הוא ואיתא מטעם זה לא היה לכהן ולוי חלק ונחלה בביזה ושלל ובחלוקת א"י לפי שצריכין לבטוח בה' כמש"ה והבוטח בה' חסד יסובבנהו ועי' לעיל נבאר להון רב זה

יפה תואר

מספר: מ"מ היכא דאיכא למידרש כמשמעו דרשינן: איני נמשח ונעשה כהן ומלך: לשון בתמיה וק' שהרי זה סותר התחלת המדרש דטענת קרח היה אף שאהרן ומשה נמ[שחו] הוא קודם להם מפני שהוא בנו של יצהר שהוא שמן ממש שאינו צריך למשיחה ע"כ [...] נמשח שאיני צריך למשיחה ואף עפ"כ נעשה כהן ומלך ומה שהיה צריך לטענה זו משום

ניצול ואלו נבלע ולא נשרף היו השרופין מתרעמין שלא הביא עליהם את הפורעניות אלא זה והן נשרפין והוא ניצול (כ) לפיכך נידון בשתי מיתות וליהטו האש תחלה לעין כל השרופים שבידן היתה המחתה והקטרת בה וקפלתו האש כדור והאש מגלגלת בו (מז) עד שהביאתו לפי השכינה שנא' ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש:

כ (מח) (כא) ואון בן פלת למה נקרא שמו און שכל ימיו באנינות בן פלת בן שנעשו בו פלאות אמר רב און בן פלת אשתו הצילתו ואמרה ליה מה לך בהדי פלוגתיה · אי אהרן כהנא רבא את תלמידא אי קרח כהנא רבה את תלמידא · אמרה ליה ידענא כוליה כנישתא קדישא דכתיב ביה כי כל העדה כולם קדושים מה עבדת אשקיתיה חמרא וארוויתיה ואגניתיה בערסא והוה יתבא אבבא היא וברתה וסתרא למזייה כל מאן דאתא בשביל און בעלה כיון דחזייה הדור אדהכי והכי אבלעינהו היינו דכתיב (משלי יד) חכמות נשים בנתה ביתה זו אשתו של און ואולת בידיה תהרסנה זו אשתו של קרח · ויקומו לפני משה נשיאי עדה מיוחדין שבעדה קריאי מועד שיודעין לעבר את השנים ולקבוע חדשים (כב) אנשי שם שהיה להם שם בכל · וישמע משה מה שמע א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן [א] מלמד שחשדוהו באשת איש שנאמר (תהלים קו) ויקנאו למשה במחנה א"ר שמואל בר יצחק אמר רב [ב] מלמד שכל אחד קינא לאשתו ממשה וילך אל דתן ואבירם אמר ר"ל מכאן שאין מחזיקין במחלוקת אמר רב כל המחזיק במחלוקת עובר משום ולא יהיה כקרח וכעדתו א"ר אסי ראוי להצטרע כתיב הכא כאשר דבר ה' ביד משה לו וכתיב התם ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך וגו' א"ר חסדא [ג] כל החולק על רבו כחולק על השכינה שנא' (במדבר כו) בהצותם על ה' אמר רבי יוסי ב"ר חנינא כל העושה מריבה עם רבו כאלו עושה עם השכינה שנא' (שם כ) המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' א"ר חנינא כל המתרעם על רבו כאלו מתרעם על השכינה שנ' (שמות טז) לא עלינו תלונותיכם כי על ה' א"ר אבהו כל המהרהר אחר רבו כאלו מהרהר אחרי השכינה שנא' (במדבר כא) וידבר העם באלהים ובמשה למה העליתנו ממצרים וגו' · דרש רבא [ד] מאי דכתיב (חבקוק ג) שמש ירח עמד זבולה מלמד שעלו שמש וירח לזבול אמרו לפניו רבש"ע אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא ואם לאו לא נצא עד שזרק בהם חצים אמר להם לכבודי לא מחיתם לכבוד בשר ודם מחיתם והאידנא עד דמחו להו לא נפקי · דרש רבא מאי דכתיב (במדבר טז) אם בריאה יברא ה' אמר משה רבון העולמים אם בריאה גיהנם מוטב ואם לאו יברא ה' למאי אילימא למברייה ממש והכתיב (קהלת א) אין כל חדש תחת השמש אלא לאקרובי פיתחא · (במדבר כו) ובני קרח לא מתו [ה] תאנא משום רבינו מקום נתבצר להם בגיהנם אמר רבה בר בר חנא זימנא חדא הוה אזלינא באורחא ואמר לי ההוא טייעא תא ואחוי לך בי בלועי דקרח אזלי וחזאי תרי ביזעי וקא נפק קוטרא מינייהו שקל גבבא דעמרא ואמשייה במיא ואותביה בריש רומחא ועיילה להתם ואיחרך ונפל א"ל אצית מאי שמעת ושמעי דהוו קאמרי משה ותורתו אמת והן בדאין אמר לי כל תלתין יומין מהדרא להו גיהנם כבשר בתוך קלחת ואמרי הכי משה ותורתו אמת [ו] ולעתיד לבא עתיד הקב"ה להוציאן ועליהם אמרה חנה (ש"א ב) ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל: **כא** [ז] מנצפ"ך האותיות כפולות צופים אמרום [ח] כ"ך נרמז

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"י · ב שם מ"ק דף י"ח · ג עיין ברכות דף כ"ז · ד נדרים דף ל"ט · סנהדרין דף ק"ג וק"י · ירושלמי סנהדרין פרק חלק · ה ב"ב דף ע"ד · מדרש תהלים מזמור א' · ו מדרש שמואל פרשה ה' · ז שבת דף ק"ד מגילה דף ב' · ירושלמי מגילה פרק א' הלכה ט' · ילקוט סדר לך לך · ח תנחומא פרשה לך לך ·

חדושי הרד"ל

כו' שנבלע ונשרף · עי' סנהדרין (קי ·) : (מז) עד שהביאתו לפי הארץ שבמקום שהיו מקריבין פתח אוה"מ וודאי לא נפתח פתח גיהנם שם: (מח) ואון בן פלת כו' · מכאן ולהלן כו' המאמר הועתק מן הש"ס בסנהד' : תון

חדושי הרש"ש

(כ) לפיכך נידון בשתי מיתות כו' שנאמר ותפתח הארץ את פיה וגו' : (כא) ואון בן פלת כו' בתנחומא וכצ"ל פה והכוונה על הכתוב דפ' פנחס כ"ו י"א דכתיב שם להדיא ותבלע הארץ אותם ואת קרח וכ"ה בחלק ק"י א' : (כב) אנשי שם שהיה לשם שם בכל העולם כ"ה בחלק שם :

מתנות כהונה

מחתתו וקרח לקח יותר מכולם] : אלא זה · קרח : [ה"ג לעין כל השרופים שבידו היתה] : וקפלתו וכו' · האש היתה נקפלת סביבו עגול : כדור · פי' עגול כי הכדור עגול : באנינות · מתאבל על שהי' תחלה עמהם בעצה : פלאות · פירש"י בפ' חלק שניצל מהם · עי' בפ' חלק דמוכח דה"ג אי קרח כהנא רבא אתה תלמידו א"ל מאי אעביד הואי בעצה ואשתבעי ליה בהדייהו אמרה ליה כו' · ופירש"י ז"ל מה לך בשרר' זו אם אהרן כהן גדול אם קרח כהן גדול מ"מ אתה תלמידו ודי לך : הואי כו' · הייתי עמהם בעצה ונשבעתי עמהם שאם יקראוני שאלך : כוליה כו' · כל העדה קדושים וצנועים ולא יכנסו עלי אם אני פרועה ראש : אשקתי כו' · השקת אותו יין : וארויתיה · השכרתו : ואגניתיה · השכיבתו וישן לו והיתה יושבת על פתח ביתה היא ובתה וסותרת קליעת שערת ראשה וכל מי שבא בשביל לקרוא את און בעלה היה חוזר הרי יצא ידי שבועתו שהרי לא קראוהו : היא וברת' גרסינן · פירוש היא ובתה והיתה מעיינ' בשערות ראשה ובפרק חלק לא גרס וברתה : [אשתו של קרח · עי' בפרק חלק שהיא הסיתהו לכל זה : שחשדוהו באשת איש גרסינן] : קינא לאשתו · ממשה ועיין כל זה בפ' חלק : [המהרהר אחר רבו גרסינן : אמרו לפניו רבש"ע גרסינן] : והאידנא עד דמחו להו גרסי' · פי' ומאז עד עכשיו אינם יוצאים עד שמכין אותם : [אם בריאה גיהנם גרסינן] : טייעא · סוחר ישמעאל : בי בלועי · מקום שנבלעו וכל מאמר זה הוא בב"ב פ' המוכר את הספינה : ואחוי לך · ואראה לך : בזעי · שני בקעים והיה יוצא עשן מהם : שקל גרסינן · פי' אותו ישמעאל לקח גיזת צמר ושראה במים והושיבה וקבעה בראש הרומח : ה"ג רומחא ועיילא להתם ואיחרך · פי' הושיטה לשם למקום שיצא ממנו אותו עשן ונחרך מן החום שיצא משם : אצית מאי שמעת גרסינן · פי' הסכת ושמע מה שתשמע דבר פלא ושמעתי שהיו אומרים משה כו' : כ"ך · ר"ל כ"ף פשוטה וכפופה וכן כולם ועיין כל זה בתנחומא

פירוש מהרז"ו

לקולם אע"פ שנסו מיראתם שלא תבלעם הארץ אעפ"כ רצו לשמוע איך מצדיקים עליהם הדין : ואת כל האדם אשר לקרח · הם עבדיו ומשרתיו והמצורפים אליו במחלוקת ונבלעו עמו : **כ** למה נקרא שמו און · תנחומא כאן סימן ט' · ועיקר הדקדוק על שלא נזכר עוד בכל הענין וקרח ודתן ואבירם והר"נ איש נזכרו כמה פעמים בפרשה ובהכרח לדרוש שמתחלה היה עמהם ואח"כ נמלט מהם ומרומז בשמו ע"פ מדת ממעל : היא וברתה · מדכתיב חכמות נשים לשון רבים שתי נשים חכמות וגם בשיבת ביתה מרומז בתה : אשתו של קרח · כדלעיל ריש סימן ד' : מיוחדין שבעדה · וחולק על מ"ש לעיל פרשה זו סוף סי' ג' שהיו נשיאים ממש כמו אליצור וחביריו אלא פי' שהיו גדולים בישראל כמו הנשיאים כי הנשיאים לא נקראו נשיאי עדה אלא נשיאים סתם או נשיאי מטות שתיבת נשיא הוא שם אך נשיאי עדה פי' מנושאים וגדולים בעדה דרך מעלה והילול וכינוי כבוד : קרואי מועד · מועד ממש יו"ט שהם קוראים המועד שמתקדש ע"י קריאת ב"ד שאומרים מקודש החודש : שם בכל · בתורה וחכמה ומ"ע ועושר : מה שמע · שהרי כתוב ויקהלו על משה ואהרן ויאמרו אליהם רב לכם וגו' הרי גם אהרן שמע ולמה ייחד השמיעה למשה אלא ששמע דבר שאהרן לא שמע לבד מ"ש ויאמרו אליהם ונדרש ע"פ מדה י"ז שכתוב בתהלים ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה' תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם הרי בעת מחלוקת דתן ואבירם אז קנאו למשה במחנה ולא לאהרן על שהיה תמיד אוהב שלום ורודף שלום היה אהוב לכל לא חשדו אותו ולא קנאו לו וקדוש ה' פי' מעריות כמ"ש לעיל פר' ט' סי' ז' ולמשה לא החזיק לקדוש ה' וקנאו בו והקנאה מפורשת אצל סוטה וקנא את אשתו שפי' שלא תסתר עם פלוני והקנאה הוא ההיפך של קדוש ה': כל המחזיק במחלוקת · אעפ"י שיודע שהדין עמו טוב לוותר ולהשפיל עצמו : ולא יהיה כקרח · במדבר י"ז ה' : ביד משה לו · פי' ביד משה עצמו ע"פ מדה י"ז עוד הבא ידך אל חיקך וס"ד והנה ידו מצורעת כשלג : בהצותם על ה' · ור"ד הוא דתן ואבירם קראי העדה אשר הצו על משה ואהרן בעדת קרח בהצותם על ה' · וצ"ע למה לא הביאו פסוק שכתוב כאן הנועדים על ה' ואהרן מה הוא כי תלינו עליו ואולי על שכאן מפורש יותר בהצותם הוא המחלוקת גם כאן מפורש על משה ועל אהרן : המה מי מריבה · היינו מ"ש שם פסוק ג' וירב העם עם משה · והנה אמר לשון כל החולק על רבו שלא יהיה רבו כקרח וריב"ח אמר לשון כל העושה מריבה היינו באיזה פרט אבל מודה ברבנותו ומוסיף על ר"ח ולשון ר' חנינא כל המתרעם שאינו אלא בדברי תלונה ולא נגח : לא עלינו תלונותיכם · שמות ט"ז ח' ותלונה פחותה ממריבה ור' אבא בא להוסיף עוד כל המהרהר שאינו לא חולק ולא מריב ולא מתרעם וצ"ע שהרי כאן מפורש וידבר העם ואפשר על שכאן לא בקשו דבר רק מריבת דברים בלבד שעושה שלא כהוגן כאן ולא בקשו דבר אך בכל הנ"ל בקשו דבר עם המחלוקת והמריבה והתלונה וכל זה הובא דרך אגב מחלוקת קרח דתן ואבירם : שמש ירח עמד זבולה · לשון הגמרא בסנהדרין ק"י שמש וירח בזבול מאי בעו והא ברקיע קביעי כמ"ש ויתן אותם אלהים ברקיע השמים וכאן כתוב עמד זבולה ודורש על ענין קרח ויתכן על שכתוב שם בחבקוק ג' פסוק ט' עריה תעור וגו' נהרות תבקע ארץ ראוך יחילו הרים זרם מים עבר נתן תהום קולו וגו' ואיתא במכילתא פסוק ואתה הרם בסופו קודם פסוק ויבואו שפסוק זה ראוך יחילו נתן תהום קולו פירש על בקיעת הים ושייך לפסוק ח' הבנהרים חרה וגו' אם בים עברתך ע"פ מדה ל"א וא"כ מ"ש תבקע ארץ סמוך למ"ש שמש ירח עמד זבולה שאל בקיעת הארץ בענין קרח אז היה שמש ירח עמד זבולה והענין בזה כמ"ש בחגיגה פרק שני זבול שם ביהמ"ק בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו וכמ"ש שלמה בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים שבהמ"ק שלמטה כנגד ביהמ"ק של מעלה שבזבול וכאן שחלקו על כהונת אהרן כאלו חלקו על ביהמ"ק של זבול ועל מיכאל כה"ג וע"כ עמדו בזבול לבקש דין כי אהרן כה"ג כמו אור בוקר כמ"ש בסימן ד' שאם יהפכו כהונת אהרן כאלו הפכו האור לחושך על כן עמדו שמש וירח דווקא בזבול : בכבודי לא מחיתם · כמ"ש הנועדים על ה' בהצותם על ה' ואמרתם לבן עמרם ויותר נראה שפירושו לכבודו לא מחיתם על עובדים לשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים ומכעיסים להקב"ה ולא מיחו וכאן מיחו ומ"ש עד שזרק בהם חצים היינו מ"ש בס"ד לאור חציך יהלכו לנוגה ברק חניתך ומ"ש לא נפקו עד דמחו להו היינו מ"ש יהלכו שכל הליכתם ע"י חצים וחניתות ועי' לעיל פר' ע"ו סי' ט' : אם בריאה גיהנם · עי' מ"ש לעיל סוף סימן י"ב שדורש מדה ע"ו בכ"מ ומכריע ע"פ מדה ט' שמאחר שנברא הרי זהו רצונו ומוטב ומ"ש גיהנם למוד מסופו וירדו חיים שאולה ושאול הוא גיהנם ואין הכוונה על בריאת הגיהנם ממש אלא להמציא פי הגיהנם והשאול לכאן ולעיל סימן י"ב הגירסא אם בריאה פה לארץ יפה ולמוד מסופו ופצתה האדמה את פיה : והכתיב אין כל חדש : והם שני כתובים מכחישים והכריע ממ"ש ופצתה האדמה את פיה וזהו אקרובי פתחא ופה הארץ הוא מיו"ד דברים שנבראו בע"ש ביה"ש פרק ה' דאבות : מקום נתבצר להם · ופי' שנבלעו עם קרח וכמ"ש ואת כל האדם אשר לקרח ובניו בכלל א"כ מ"ש ובני קרח לא מתו היינו אחר שנבלעו לא מתו והם המפורשים בתהלים כמה פעמים לבני קרח מזמור שאמר שירה אחר שירדו לשאול וכמ"ש במדרש תהלים שמשה ואהרן וכל ישראל באו לשמוע השירים שאמרו מתחת לארץ : ועליהם אמרה חנה · שמפורש בתורה וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה וזהו מוריד שאול ועליהם אמרה ויעל ולא על המבואר ביחזקאל ל"ז וע"כ מהגמרא כל סימן זה : **כא** מנצפ"ך · כל סימן זה הוא מהתנחומא סוף סדר זה והוא נדרש ג"כ בב"ר פר' א' סימן י"ב · וזה לשון הפר"א פרק מ"ח ר"א אומר ה' אותיות שכפלו בתורה באותיות כלם בסוד הגאולה כ"ך בו נגאל א"א מאור

ידי משה

קרח שנטל בביזת מצרים וא"כ מכח זה הפסיד קרח את הכהונה וז"פ אשר יחדו נמתיק סוד אהרן וקרח שוים פי' שהיה ראוי קרח להיות כהן רק בבית אלהים נהלך ברגש זה שוחט ומקטיר וזה זורק וא"כ מכח זה מוכח ע"כ הואיל ואסור למי שזורק לשחוט ע"כ מוכח ג"כ מונים שהפסיד קרח כהונתו לפי שצריך הכהן להיות מסטרא דחסד וקרח לא היה מסטרא דחסד ודו"ק ואמרתי שזה הוא הטעם שלא נתכהן פנחס עד שהרג לזמרי לפי שאם היה כהן קודם מעשה זה לא היה רשאי לעשות דין ודו"ק וזה כוונת המשנה סוף סנהדרין כהן ששימש בטומאה אין אחיו הכהנים מביאים אותו לב"ד אלא פרחי כהונה מוציאים אותו חוץ לעזרה ומפצעין את מוחו בגיזרין פי' לפי שאין כהנים רשאים לעשות בו דין והיה ה"א שיביאו אותו לב"ד קמ"ל שאין מביאין אותו לב"ד רק פרחי כהונה פי' אותן כהנים שעדיין לא הגיעו [illegible]

כ"ל שזה היה חכמתה לפי דאיתא בירושלמי כתיב כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה כל אשה שצנועה זכתה ויצא ממנה כה"ג והיה יושבת וסותרת למזייה וא"כ בזה הצילה לבעלה לפי שמכח זה בלתי אפשר לצאת ממנה כה"ג כנ"ל וא"כ למה יחלוק בעלה בחנם על הכהונה ודו"ק : א"ר אבהו כל המהרהר אחר רבו וכו' שנאמר וידבר העם באלהים ובמשה למה העליתנו ממצרים · ויש לדקדק למה אמר לשון הרהור ובקרא כתיב דיבור ונראה לפי דקשה הואיל ועיקר תלונה מפורש שאמרו למשה למה העליתנו וכו' וא"כ ראוי להקדים משה להקב"ה אלא ע"כ כל המהרהר וא"כ ע"כ כשדיברו על משה היו מהרהרים בלב קודם ובהרהור היה הקב"ה קודם וא"כ שפיר מוכח מכאן שאף המהרהר אחרי רבו כאלו מהרהר אחר השכינה ודו"ק היטב : מנצפ"ך · וקשה מאי חיבור יש למאמרי אלו כאן וי"ל לפי שמסיים המדרש [illegible]

לאברהם לך לך למאה שנה יוליד מ"ם ליצחק (בראשית כו) כי עצמת ממנו מאד רמזו שהוא וזרעו עצומים בב' עולמות נ"ן ליעקב הצילני נא מציל בשני עולמות פ"ף לישראל למשה (שמות ג) פקד פקדתי אתכם צ"ץ (זכריה ו) הנה איש צמח שמו וגו' זה משיח ואומר (ירמיה כג) והקימותי לדוד צמח צדיק ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ שר חמשים כ"ד ספרים הוסיף עליהם י"א מן תרי עשר (מט) חוץ מן יונה שהוא בפני עצמו (נ) וששה סדרים ותשעה פרקים דתורת כהנים הרי נ' (שיר ו) (כג) ששים המה מלכות ס' מסכתות ושמנים פילגשים (נא) פ' בתי מדרשות שהיו בירושלים כנגד פתחיה ועלמות אין מספר משנה החיצונה (שם ג) הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה ששים אותיות שבברכת כהנים א (נב) שמונה עשר וג' מאות הוא אליעזר (בראשית כו) עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורתי · ב בן ג' שנים הכירו (נג) השטן בגי' שס"ד מנין ימות השנה שליט להלשין בכולן חוץ מיום כפור · (נד) אמר רב אמי בי רבי אבא ג אברהם עד שלא נימול ולא הוליד היה חסר ה' ניתוסף ה' ונעשה שלם והוליד למנין אותיותיו (משלי יב) ד אשת חיל עטרת בעלה זו שרה שרי היתה שמה ה פליגי בה תרי אמוראי חד אמר נחלק היו"ד לשנים ה' לאברהם וה' לשרה וחד אמר ו יו"ד שניטל מן שרה קרא תגר עד שבא יהושע ז והוסיף לו משה י' י"ה יושיעך מעצת המרגלים (נה) ח י' מיצחק מול עשרה נסיונות צ' לתשעים שנה לשרה נולד · ח' לשמונה ימים נימול · ק' מאה שנים היו לאברהם · ויעקב על שמו נקרא יו"ד מול העשירי (כד) חשוב מבנימין עד לוי הוא עשירי · ע' בשבעים נפש · (כה) ק' כנגד אותיות הברכה ויתן לך · נשתיירו (כו) ב' · כנגד שני מלאכים עולים · (כז) הלוחות היו בהן תרי"ג מצות כנגד אותיות מן אנכי עד אשר לרעך לא פחות ולא יותר וכולן נתנו למשה בסיני שבהם חוקים ומשפטים תורה ומשנה תלמוד ואגדה (ישעיה לג) יראת ה' היא אוצרו אין בכל המדות גדול מיראה וענוה (דברים י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך יראת בגמטריא תרי"א (נו) ותורה תרי"א ויראה ותורה עמם הרי תרי"ג · ציצית ת"ר (נז) ח' גרורין וה' קשורין הרי תרי"ג שנים למעלה וג' למטה (נח) ימי אברהם קע"ה שנה יצחק ק"פ שנה יעקב קמ"ז שנה כשאתה כוללן נמצא ה' מאות שנה ושתי שנים וכן מהלך שמים לארץ

מסורת המדרש א אגדת בראשית פ' י"ג · ב"ר פסוק מ"ד · ויקרא רבה פרשה כ"ח · ילקוט סדר לך לך · מדרש תהלים מזמור ק"ד · ב ב"ר פ' ס"ד · וע"ש · תנחומא סדר לך לך וסדר בהר · פסיקתא רבתי פרשה כ"א · אסתר רבה פרשה ו' שה"ש פ' ו' · נדרים דף ל"ב · ג תנחומא סדר לך לך · ד ב"ר פ' מ"ז כ"ב · ילקוט סדר לך לך · מדרש משלי פרשה ל"א · ילקוט משלי י"ב · תנחומא סדר חיי שרה · ה ב"ר פ' מ"ז שמ"ר פ' ו' · ו סנהדרין דף ק"ז · ויקרא פ' י"ט שי"ר פרשה ה' · ז לעיל פ' ט"ז וש"נ · ח לעיל פ' י"ג ·

חדושי הרש"ש

(כג) ששים המה מלכות ס' מסכתות · כחזית פסוק אחת הוא הגי' של הלכות · והכוונה לשלול מס' אבות שאינה מדברת מהלכות ויהיה החשבון מכוון אם הג' בבות לאחת תחשבנה עי' ע"ז ז' א' · וז"ל ערוגות הבשם בפ"ע ויהיה הש"ס נחלקים לששים מסכתות מלבד אבות אשר היא משלים וד"א כו' ע"ש · ומהרב הגאון בעל שאילת שלום בהקדמתו נעלם במחכ"ת המדרש ומה שהעירותי בזה : (כד) חשוב מבנימין עד לוי הוא עשירי · ר"ל כשתחשוב למפרע וכ"ה בתנחומא : (כה) ק' כנגד אותיות הברכה ויתן לך הוא משם השם נשתיירו מאה : (כו) ב' כנגד שני כו' כצ"ל וכ"ה שם : (כז) הלוחות היה בהן תרי"ג

חדושי הרד"ל

(מט) חוץ מן יונה שהוא בפ"ע · עמ"כ ואפשר מפני שסובר שהוא היה הראשון בזמן לכל נביאי תרי עשר (ולא ס"ל מה שדרשו שיואל בן פתואל הוא בן שמואל הנביא) ולכן מנו אותו בפ"ע בכלל כ"ד והשאר היו טפלים לו · רק בכלל תמשים מנה גם י"א אלו : (נ) וששה סדרים וט' פרקים דת"כ · היינו שספרא שהוא ת"כ היה נחלק אלא לששה סדרים וט' פרקים וכן בס"ג סוף הספר מונה ט' דבורים ת"כ [וז"ם בקדושין ל"ג שני שלישי שלים שניתי לו בתו"כ שהיו חולקין תו"כ לשלשה חלקים של שלשה שהם תשעה] (ובת"כ שלנו נשאר זכרונם עדיין שנרשם באיזו מקומות דבורא דנדבה דחטאת וכיו"ב) : (נא) פ' בתי מדרשות שהיו בירושלים · שבכ"א מהן היו בונים פנים אחרות של דרשות · וביין רוקח להרוקח גרס פ' מדרשות וכמ"ש בתקונים (קמ"ג ·) תמנן ספרי דאגדתא : (נב) סי"ח הוא אליעזר נדרים (לב ·) : (נג) השטן בגי' שס"ד · יומא (כ ·) : (נד) אמר רבי אמי בר אבא אברהם כו' · נדרים שם : (נה) י' יצחק עשרה כו' · פר"א פל"ב תנחומא שמות : (נו) תורה תרי"א · עיין שלהי מכות : (נז) וה' גרורין · בתנחומא הגי' הוטין ועתו"ס מנחות (לט) ד"ה לא והרמב"ן בריש השגות שרש א' משרשי המצות כתב שאינו יודע אם היא אגדה : (נח) ימי אברהם כו' כימי השמים כו' · ירושלמי ריש ברכות :

פירוש מהרז"ו

מאור כשדים שנאמר לך לך מארצך · מ"ם בו נגאל יצחק אבינו מפלשתים שנאמר לך מעמנו כי עצמת ממנו מאוד · נ"ן בו נגאל יעקב אבינו מיד עשו שנאמר הצילני נא מיד אחי מיד עשו · פ"ף בו נגאלו אבותינו ממצרים שנאמר פקד פקדתי אתכם · צ"ץ בו עתיד לגאול את ישראל בסוף ולומר להם צמח צמחי שנאמר איש צמח שמו ומתחתיו יצמח וגם כאן כוון לדברי הפר"א · והוסיף עוד ברמזים שכופל האותיות מורה על ב' עולמות : למאה שנה · עמ"כ : פקד פקדתי אתכם · ובתנחומא כאן הגירסא פ"ף ליוסף שנאמר פקד פקדתי פקד בעוה"ז פקדתי לעוה"ב · ועי' שמ"ר פר' ג' סי' ח' עי' מש"ש · וכן מפורש בתנחומא כאן וכאן במדרש חסר זה וכל הדרשה ע"פ מדת גימטריא ונוטריקון ושייכות כל מאמר זה לכאן ויתכן על שכתוב כאן בסדר קרח אצל המטות ויצץ ציץ שמרומז שגם לעתיד יהיה זרע אהרן כהנים בבית שלישי ב"ב כמפורש בירמיה ל"א פסוק י"ח כ"א כ"ב ועוד בכמה מקומות ואגב זה הדרשה של צ"ץ ואגב הרבה דרשות של גימטריא ונוטריקון : צמח צדיק · וכן עוד בירמיה ל"ג ט"ז אצמיח לדוד צמח צדקה : שר חמשים · אם הכוונה כפשוטו שהוא שר על חמשים אנשים למה לא אמר שר אלף שר מאה ע"כ דורש ע"פ גימטריא שפי' שהוא שר התורה וחשבון כ"ד ספרים עי' מ"כ ויתכן גם באופן זה א' תורה ב' יהושע ג' שופטים ד' שמואל א' ה' שמואל ב' ו' מ"א ז' מ"ב ח' ישעיה ט' ירמיה יו"ד יחזקאל י"א יונה מתרי עשר י"ב תהלים י"ג משלי י"ד איוב ט"ו עזרא ט"ז נחמיה י"ז דניאל י"ח ד"ה א' י"ט ד"ה ב' וחמש מגילות הרי כ"ד ספרים וחושב תרי עשר לי"ב נביאים : ס' אותיות של ב"כ · לעיל פר' י"א סוף סימן ג' : שמונה עשר וג' מאות · בראשית י"ד י"ד ומ"ש הוא אליעזר פר"א פרק כ"ז ב"ר פר' מ"ג סימן ב' וש"נ ועי' מש"ש : עקב אשר שמע · מנין עקב עי' ב"ר פר' למ"ד סי' ה' וש"נ ומבואר : השטן · איוב א' ובזכריה ג' ב' ועי' ויק"ר פר' כ"א סוף סימן א' מש"ש : ונעשה שלם · כמ"ש התהלך לפני והיה תמים וגם שמו אברהם בגימטריא רמ"ח עי' ב"ר פר' ל"ט סימן י"א : עטרת בעלה · למאן דאמר שהיו"ד נחלק ונתעטר אברהם באות ה' ממנה ובזכותה : והוסיף לו משה יו"ד · לעיל פר' ט"ז סימן ט' : יו"ד יצחק · פי' יו"ד של יצחק וכו' ויותר נראה דכצ"ל יצחק יו"ד וכן הוא במ"כ וכן הוא לשון הפר"א ולמה נקרא שמו יצחק יו"ד עשרה נסיונות שנתנסה א"א וכו' ועי' ב"ר פר' נ"ג סימן ז' ועי' פירושנו שם : ויעקב על שמו · עי' מ"כ : יו"ד מול עשירי · שאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך והיה צריך לעשר גם בניו ונתן את לוי העשירי קודש לה' ואם היה מתחיל מראובן היה אשר העשירי קודש אך היה רוצה לקיים כל חלב לה' ואשר היה מן השפחות ואינו החלב ע"כ התחיל מבנימין והיה לוי העשירי מן הגבירה לאה וגם היה שלישי לבטן שהוא המובחר והטוב ולא היה שלישי אחר בשבטים ובפר"א פרק ל"ז וז"ל ועוד אמר המלאך ליעקב יש לך בנים ולא עשרת אותם מה עשה יעקב הפרים ד' בכורות לד' אמהות ונשתיירו שמונה התחיל משמעון וגמר מבנימין שבמעי אמו ועוד התחיל משמעון וגמר בלוי ועלה לוי קודש לה' ור' ישמעאל אומר כל הבכורות כשהן במירכת עין חייבים במעשר ולא עשר יעקב אלא למפרע התחיל מבנימין וכו' כמו כאן : ע' בע' נפשי · כמ"ש בראשית מ"ו כ"ז דברים יו"ד כ"ב בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה : נשתייר ב' · באותיות יעקב שלא נדרש כנגד שני מלכים עולים פי' שהיו שני מלאכים מלוים אותו תמיד וכמ"ש ברים ויצא והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו כמ"ש ב"ר פר' ס"ח סימן י"ב עולים אלו שלוו אותו בא"י ויורדים אלו שלוו אותו בחוץ לארץ ועולים ויורדים לשון רבים ואינו פחות משנים וכאן איתא עוד בתנחומא יהודה בגי' שלשים כנגד שלשים מעלות של מלוכה כמ"ש אבות פרק ו' שהמלכות של מלכי ישראל היה נקנה בשלשים מעלות וזה כאן חסר : תרי"ג מצות · לעיל פר' י"ג סי' ע"ז : יראת בגי' תרי"א · נראה שהכוונה על פסוק והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת יראת ה' היא אוצרו וכ"ה בתנחו' בהדיא שדרשו על ששה סדרי משנה ה' כוללים כל תרי"ג מצות ויראת ה' כנגד הכל וגם הגימטריא של יראת הוא תרי"א מצות והנוטריקון של תיבת יראת הוא יראה תורה שעם יראה ותורה הוא תרי"ג ובתנחומא גירסא אחרת : ב' למעלה וג' מלמטה · ואצלנו ג"כ

מתנות כהונה

בתנחומא בפרשה זו : למאה כו' · כ"ף יתירה במילואו גימטרי' מאה כלומר לך לכ"ף וכן לך לך גימטרי' מאה : ממנו מאד · שני ממי"ן : הצילני נא גרסינן · והיינו שני נוני"ן : איש צמח · סיפיה דקרא ומתחתיו יצמח הרי שני צדי"ק צמח צדיק והרי ג"כ שני צדי"ק ועיין עוד מזה בערוך ערך חמש : שר חמשים · פסוק הוא ישעיה סי' ג' : כ"ד ספרים · חמשה חומשי תורה ה' מגילות תהלים משלי איוב דניאל עזרא דברי הימים יהושע שופטים שמואל מלכים ישעיה ירמיה יחזקאל וספר יונה דחשיב ליה בפני עצמו הרי כ"ד וי"א מתרי עשר לבד מיונה הרי ל"ה וששה סדרים ותשעה פרקים דתורת כהנים הרי חמשים והא דחשיב יונה לספר בפני עצמו נוכל לומר מפני שכולו נאמר על האומות ואין בו זכר לישראל ואין בכל הנביאים כמוהו כמו שכתב הרד"ק בראש ספר יונה ואע"פ שנבואת נחום האלקושי היתה ג"כ על א"ה מכל מקום היתה על מלך אשור כמו שהוכיח שם הרד"ק והוא הצר לישראל מאד והגלה אותם מארצם והקב"ה נקם את נקמתם ע"י נבוכדנצר ונבואה זו נאמרה על נקמה זו מה שאין כן נבואת יונה וכ"ז כתבתי לפי גירסת הספר שגרס ט' פרקים דתורת כהנים אבל מאד אפלא שאם ר"ל הפרשיות כפי אשר הם סדורים בתורת כהנים הלא יש ויש בו פרשיות הרבה מאד וגם א"א לומר שר"ל הפרקים כמו שהם סדורים שמה שהמה יותר ויותר מהם והנה אמת נכון שר"ל הפרשיות כפי אשר המה סדורים בתורה ויקרא צו שמיני כו' והמה י' עד סוף ספר ויקרא וספר תורת כהנים נתחבר על כל אותו הספר כמו שכתוב בערוך ערך ספר וא"כ הטוב לומר שצריך להגיה פה ועשרה פרקים דת"כ והנה מה שאמור חוץ מן יונה ר"ל שאינו מן המנין כלל ליחשב במספר הנביאים מטעם שכתבתי בשם הרד"ק ואע"פ שנכתב ונקשר במספר תרי עשר היינו מטעם שאמרו חז"ל דאל"כ יאבד זכרו איידי דזוטר ולכן אמר שהוא בפני עצמו כלומר ענין נבואה נפרדת מן שאר י"א ולכן במספרם לא יחחשב וזה נתיישב על הדעת יותר משנאמר שנחשב לספר בפני עצמו מפני שנאמר על א"ה וזה לא יעלה על לב משכיל לחשוב נחמיה לספר בפני עצמו מפני שנאמר על א"ה כמו שמבואר מתוכו וגם לא מצינו אחד מהמחברים שמנאו בפני עצמו ולב המהסס יחקור וימצא כי כן הוא אכן בתנחומא גרסינן ג"כ ט' פרקים דת"כ : בתי מדרשות · דרים פלגשים בלשון נוטריקון פלג שם ע"ש שבבתי מדרשות חולקין ופליגין אלו אוסרין ואלו מתירין כאויבים בשער : כנגד פתחיה · כך פתחים היו לירושלים ובתי דינין ובתי מדרשות היו קבועין בשער העיר כמו שמצינו אצל מרדכי וזולתו בכל מקום ואע"פ שבסוף יחזקאל כתיב שי"ב שערים היו לירושלים זהו לעתיד כשיבנה מקדש במהרה בימינו אמן : החיצונה · מה שלמדו היחידים חוץ לאלו בתי מדרשות : שמונה עשר וגו' · פסוק כתיב באברהם כשרדף אחר המלכים ודרשו על אליעזר לבד שכן עולה גימטריא שלו : הכירו · אברהם להקב"ה כמנין עקב וכל ימיו היו קע"ה : [ה"ג שלא נימול ולא הוליד] : חסר ה' · ממספר רמ"ח אברים שבאדם : למנין כו' · כשנשלם מנין אותיותיו : [ה"ג עטרת בעלה זו שרה : ה"ג והוסיף לו משה יו"ד י"ה יושיעך מעצת המרגלים] : יצחק יו"ר מול כו' · ושם יצחק קדרים : [לתשעים שנה לשרה גרסינן : ה"ג ק' מאה שנים היו לאברהם כו'] : על שמו · כלומר ע"ש עצמו ומאורעותיו ולא כיצחק הנקרא על שם מאורעותיו של אברהם : הוא העשירי · ולפיכך היה פרוש לעבודת הש"י ע"ש וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך : ויתן לך · יש בו מאה אותיות מן מטל כו' ויפתחו הראשון חשוב כקריאתו ויפתחו : [נשתיירו ב' גרסינן] : עולים · כלומר דכתיב עולים לשון רבים תרתי משמע : עד אשר לרעך · ולא עד בכלל וז' אותיות של אשר לרעך כתבו הקדמונים ז"ל שרומזים לשבע מצות בני נח והמקובלים כתבו שרומזים לשבע ספירות מחסד עד עטרת ועיין במערכת השמות ולעיל בפ' נשא פי"ג איתא נגד ז' ימי בראשית : ויותר · כלומר ולא יותר : וענוה · נראה שטעות סופר הוא בכאן : גרורין · כלומר חוטין הנגררין : שנים למעלה כו' · שכן הוא סדר הקשרים ב' למעלה אצל הכנף ומעט גדיל ביניהם ואח"כ לצד מטה היו עושין שלשה קשרים : ושתי שנים · והם נגד שמים וארץ עצמן שהרי בכל מקום אמרו חז"ל שמן השמים ועד הארץ מהלך ת"ק או י"ל שחז"ל לא חשו למחשב הני תרתי שנין יתירין :

הוקס

ידי משה

שמים לארץ כימי השמים על הארץ · נ"ל כמד"א כימי השמים וגו' ע"ד דאיתא בירו' למען ירבו ימיכם וימי בניכם כימי השמים על הארץ פי' שתאריכו ימים כמו אבות שהיו שנותיהן כמן השמים לארץ והקשו בעל יפ"מ ובעל ש"י והלא ימי אבות היו תק"ד ומהלך משמים לארץ הוא רק ת"ק שנים ותירצו דאתי' כמ"ד בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו דהיינו בתחלת שנת ג' אבל לי בן המחבר נראה דלא קשה כלום ואתי' ככ"ע לפי דאי' בירושלמי ריש ברכות וז"ל עוביו של רקיע מהלך חמשים שנה לפי שהחמה מנסרת ברקיע קודם זריחתה שיעור שעה אחת והוא הלק עשירי מן היום ובכל היום מהלכת ת"ק נמצא חלק עשירי היא חמשים שנה וכן פי' שם יפ"מ וש"י שע"כ מוכח מכאן מה שאחז"ל שמהלך מן השמים לארץ הוא ת"ק שנה עם עוביו ולא התגלגל לבד ודו"ק וא"כ א"ל שמהלך העולם הוא ת"כ שנים בלא עביו ואתי' כמ"ד בן מ"ח שנים הכיר את בוראו ואותן לא קחשיב וא"כ יכול סוגיא זו להיות אליבא דכ"ע ודו"ק היטב כנ"ל בן המחבר · ועל פי דברים אלו ישבתי קושיא עצומה מה שהקשו תוספות בחגיגה אדם

יפה תואר

בויקרא רבה פרשה כ"ד דהואיל שנמשח אהרן לכך שוב לא פסקה הכהונה מזרעו לכך לא בטענה זו שהוא אינו צריך למשיחה וק"ל כ"ל המלקט : חמשה ספרים · נראה שאין צורך לחשוב ה' חומשים לה' ספרים כמו שאמרו חז"ל משה כתב ספרו ולא כתיב ספריו א"כ מכנה אותם רק לספר אחד אבל נראה לחלק תהלים לה' שכן הוא ה' ספרים וזהו החשבון תורת משה ז' נביאים תרי עשר הוא ספר אחד שחיברם בספר אחד דמיירי דזוטרא איכרם חמש מגילות ו' כתובים עוד ד' חלקים מתהלים הרי כ"ד וע"כ מוכח הכא דאל"כ קשה למ"ד שבשעה ס"ת קשה יהיה כ"ו אלא ע"כ שמ"מ לא נחשב התורה כולה רק לחדא ותהלים נראה לחשבם בה' לפי שיסדו הרבה בני אדם ע"כ דברי הגאון מוהר"ר נפתלי כ"ץ מלובלין : כי עצמת ממנו מאד · לא ס"ל לפרושי שנתעצמת יותר ממנו כי מה טעם זה לשלחו מאצלו אלא פי' לפי שהוא מרויח מה שהיו הם מרויחים אם היה שם ונשב טובותיהם אליו וזה סותר להמדרש דהכא ועיין ביפ"מ בב"ר פ' ס"ד : למנין אותיותיו · פי' שהוליד את יצחק שאף הוא היה צדיק והיה מתוקן ברמ"ח איברים לאפוקי קודם שנימול

כימי השמים על הארץ (נט) הוקם על כנגד מאה ברכות שבכל יום היו מתים מישראל מאה אנשים בא דוד ותקן להם מאה ברכות כיון שתקנם נתעצרה המגפה [א] על עולה של תורה [ב] ועולה של קצרה (הושע יד) כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו · אמרו ישראל רבש"ע בזמן שבהמ"ק קיים היינו מקריבים קרבן ומתכפר ועכשיו אין בידינו אלא תפלה טו"ב בגימטריא י"ז תפלה י"ט ברכות (כז) הוצא משם [ג] ברכת המינין שתקנוה ביבנה (ס) ואת צמח דוד שתקנו אחריו (כח) על שום (תהלים כו) בחנני ה' ונסני ורבי סימון אומר קח טוב בגימטריא נפ"ש אמרו ישראל כשבית המקדש קיים היינו מקטירים חלבים ואמורין ומתכפרין ועכשיו הרי חלבנו ודמינו ונפשותינו יהי רצון מלפניך שתהא כפרה עלינו · (הושע יד) ונשלמה פרים שפתינו · (רות ד) (כט) ויתן לה ה' (סא) הריון בגימטריא רע"א שיעור מי מקוה ארבעים סאה כל מי באר שכתוב בתורה וכמה ביצים במקוה חמשה אלפים ושבעה מאות וששים כל סאה קמ"ד ביצים חלה מ"ג ביצים וחומש (סב) ומנין למקוה שצריך ארבעים סאה (ישעיה ח) [ד] מי השלוח ההולכים לאט בגימטריא ארבעים (ל) ומפריש חלה (סג) צריך שיפריש אחת מארבעים ושלש וחומש מן התורה (לא) [ה] למנין חלה (סד) אבות מלאכות ארבעים חסר אחת דכתיב אלה הדברים אלה שלשים וששה דברים ב' הדברים ג' הרי מ' חסר אחת (דברים כה) ארבעים יכנו לא יוסיף (סה) כנגד (לב) [ו] ארבעים קללות שנתקללו נחש וחוה ואדם ואדמה (לג) ופחתו חכמים אחת משום לא יוסיף רבו זכיות מליצי טובות ופחתו עונות (לד) מוטב שיבאו ב' וידחו אחד (סו) ששך בא"ת ב"ש בבל טבאל באלב"ם רמלא (ויקרא טז) בזאת יבא אהרן אל הקדש בפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה בזאת רמז למקדש ראשון שיעמוד ת"י שנה : **כב** יתברך שמו של ממ"ה הקב"ה שברא את עולמו בחכמה ובתבונה לנפלאותיו אין חקר ולגדולתו אין מספר דכתיב (תהלים לג) כונס כנד מי הים נותן באוצרות תהומות מהו כונס כנד [ז] כשברא הקב"ה את עולמו אמר לו לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימות בראשית אמר לפניו רבש"ע דיי שאעמוד בשלי התחיל לבכות בעט בו והרגו שנאמר (איוב כו) בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב את מוצא ששר של ים רהב שמו [ח] מה עשה הקב"ה כבשן ודרכן וקבלן הים (סז) שנא' (עמוס ד) ודרך על במתי ארץ · ושם להם חול בריח ודלתים שנא' (איוב לח) ויסך בדלתים ים וכתיב (ירמיה ה) האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים וכתיב (איוב לח) ואמר עד פה תבא ולא תוסיף אמר לו הים רבי אם כן יתערבו מימי

מסורת המדרש א מדרש שמואל פרשה כ"ט · ב עי' מ"ק דף ט"ז · ועבודת כוכבים דף ה' · ג ברכות דף כ"ח · ד פסיקתא רבתי פ' ט"ז · ה עיין בחדושי הרש"ש · ועי' ביערות דבש ח"ב פירש על זה · ו לעיל פ' ה' וש"נ · ז ב"ב דף ע"ד · תנחומא פרשה חיי שרה ופרשה בא · ח מדרש תהלים מזמור ל"ג ·

חדושי הרד"ל

(נט) הוקם על כנגד כו' · הביאו שאלתות סי' מ"ו : (ס) ואת צמח דוד שתקנו אחריו על שם בחנני כו' · שבקש דוד שיחתמו בו ברכה כדאי' בסנהדרין (קז ·) ובתוס' רי"ד ז"ל בתענית (הנדפסים ש"ס המכריע) ביאר באריכה שבנוסח הירושלמי היו כוללין את צמח דוד עם ובונה ירושלים ביחד וחותמין אלהי דוד ובונה ירושלים ע"ש : (סא) הריון בגי' רע"א כו' נדה (לח:) : (סב) ומנין למקוה כו' לאט בגי' מ' · מדרש משלי ס"פ י"ג והביאו בס' היכל נר"ת סי' תרכ"ב וכתובה בש"ג סביב המרדכי בשבת (עח:) מדפי האלפסי [ובערוך ערך לאט] : (סג) צריך שיפריש ממ"ג והומש כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא ומלת אחד ט"ס שהשיעור חלה הוא א' מכ"ד לבעה"ב וממ"ח לנחתום : (סד) אבות מלאכות כו' אלה הדברים כו' שבת (ע' ·) : (סה) כנגד מ' קללות כו' · עי' לעיל פ"ה : (סו) ששך בא"ת ב"ש כו' · עי' מגלה (ז ·) : (סז) שנאמר ודורך על במתי ים (איוב ט) ושם להם חול כו' כצ"ל : שמועה

חדושי הרש"ש

תרי"ג אותיות מן אנכי כו' עד ויותר כנגד תרי"ג מצות וכולן כו' כצ"ל : (כז) הוצא משם כו' ואת צמח דוד שתקנו אחריו · נ"ל פי' דמקודם היה נכלל ברכת צמח דוד בבונה ירושלים עיין בשנות אליהו ברכות פ"ד מ"ג ומה שנדפס בהמדרשים בשם הגאון מוהרז"ן כ"ן דהפי' הוא דבימי הושע עדיין היה מלכות ב"ד קיימת לכן לא הוצרכו לברכה זו אינו נ"ל דהא הפסוק מדבר על אחר חורבן הבית כדאמר בזמן שבהמ"ק קיים כו' ועכשיו כו' : (כח) על שום בחנני ה' ונסני · עיין סנהדרין ק"ז א' : (כט) ויתן ה' לה הריון כצ"ל : (ל) ומפריש חלה צריך שיפריש (אחת) ממ' ושלש וחומש מה"ת · נ"ל למחוק תיבת אחת כי מה"ת אין לה שיעור ומד"ס הוא אחד מכ"ד או ממ"ח עי' רמב"ם רפ"ט מהל' בכורים : (לא) למנין חלה · עמ"כ · ועש"ך יו"ד סימן שכ"ד סק"ב שכתב בזה רמז יותר נאות (לב) מ' קללות שנתקללו נחש כו' · עיין לעיל פ"ה מבורר הדבר יותר : (לג) ופחתו חכמים אחת · משום לא יוסיף מכוון ממש לדברי הרמב"ם ז"ל כרפי"ז מהל' סנהדרין ובחנם גמגמו עליו הכ"מ ולח"מ : (לד) מוטב שיבא ב' וידחו אחד · עמ"כ ופי' תמוה דקיי"ל בפ' היו בודקין במשנה י"א מזכין וי"ב מחייבין יוסיפו הדיינין כו' :

מתנות כהונה

הוקם · פסוק בשמואל ב' כ"ג: עולה של תורה · דריש הקרי על העי"ן בקמ"ץ ל' עולה: עולה של קצרה · בתנחומא ובפ"ק דעבודת כוכבים ובפ"ג דמסכת מועד קטן איתא עולה של תשובה ולפיכך נ"ל ר"ל תשובה על קיצור המעשים או קצרה פירושו תשובה ועינוי נפש כד"א קצירי ומריעי : בגימ' נפש · בא"ת ב"ש : רע"א · כך ימים הוא שיעור הריון של אשה ועי' בב"ר פרשה כ' : כל מי באר · כלומר כל לשון באר של מים הכתובים בתורה הם מ' ודוקא מלת באר לאפוקי בארות בארות חמר וכן מבארות בני יעקן וגם אינם של מים וכן בארות בארות גבי יצחק לא קחשיב ודוק ותשכח ובאר שבע נקרא כן ע"ש המים ושפיר קא חשיב להו והטוב להגיה כנגד מ' באר · וכן מצאתי שוב באות אמת והנאני · ועיין עוד במדרש חזית בפסוק מעין גנים : מן התורה למנין כו' · כלומר צריך שיפרוש מן התורה אחת מארבעים ושלש וחומש מנין למנין חל"ה בגימטריא מ"ג וה"ה במילואו ה"ה רמז על החומש : [ופחתו חכמים אחת גרסינן] : משום לא יוסיף · כדאיתא בסנהדרין ובמסכת מכות : רבו זכיות כו' · בתנחומא גרס סנהדרין עשרים ושלשה כדי שירבו מליצי זכיות אחד וירבו מלמדי חובות שנים : מוטב כו' · ופירושו אע"פ שאין מטין על פי אחד לחובה מכל מקום מאחר דכתיב ושפטו העדה והצילו העדה שני פעמים עדה הרי כ' ואין מטין על פי אחד לחובה הרי עוד שנים ואין בית דין שקול הרי עוד אחד אף ע"פ שאותו האחד נוטה לדעת העדה האחת ויהיו המזכים י"א מאחר שהשנים מסכימים לדעת העדה המחייבת מוטב שידחו השנים את האחד ועיין זה בפ"ק דסנהדרין : טבאל · פסוק הוא בישעיה סימן ז' ירצה לומר רמלא באלב"ם · ורמלא הוא רמליהו : ששך · דכתיב איך נלכדה ששך ירמיה נ"א ופירש"י ורד"ק ז"ל ופירושו ששך בא"ת ב"ש בבל : [וכתיב האותי גרסינן : ה"ג אמר לו הים רבי א"כ כו'] : רבי · פירוש אדוני · [ומצאתי רבון כל העולמים

פירוש מהרז"ו

ה' קסרים וד' פרשיות: כימי השמים על הארץ · פי' שבחשבון זה של שנות הארץ אנו מבינים פי' הפסוק למען ירבו ה' וגו' לאבותיכם כימי השמים על הארץ שימי אבותיכם ביחד עולים כימי השמים על הארץ והרי זה בא ללמד ונמצא למד מדה י"ב וע' שי"ר פסוק א' שהמדרש מדקדק שם והלא ימי האבות הם תק"ב ותירץ שם שלא חשיב שנים של רעבון עי' מ"כ שם ובתנחומא חסר מאמר זה : הוקם עלי' ור"ל נאום דוד בן ישי ונאום הגבר הוקם על משיח אלהי יעקב ונעים זמירות ישראל ודורש זמירות מלשון זמיר עריצים ענין כריתה והנעים ותיקן זמירתן ע"י תקון של מאה ברכות וזהו כיון שתקנום וכו' ולא יתכן לומר שהכוונה על כל ישראל שהי' אז מנינם ע"ז מאות אלפים כמ"ש בד"ה אנשי מלחמה בני כ' וזה א' מליאן והאי ועם נשים ובנים היו בערך ששה מליאן בוודאי ואיך חשב לנגף במיתת מאה בני אדם ובהכרח שהכוונה על ירושלים שהיו מתים בה מאה בכל יום שהוא ענין מגפה ר"ל · ובתנחומא הגי' ותקן למאה ברכות ועתה ישראל מה ה' אלהיך דורש מעמך קרי ביה מאה אלו מאה ברכות : עולה של תורה ועולה של קצרה · משמע שדורש תיבת על מפסוק הנ"ל הוקם על וכמ"ש בתד"א ריש פרק ב' הוקם על הרי לומר שקבל עליו עול תורה ועול מצות ומ"ש קצרה צ"ע אך בתנחומא כאן הגי' זאת תורת העולה היא העולה עולה של תורה ועולה של תשובה ותי' קצרה צ"ע וע' מ"כ · ובתנחומא מביא כאן מאמר של בני היצהר שהוא לעיל פר' זו סי' ע"ז ואגב שדורש פסוק הוקם על דורש ס"ד ונאום משיח אלהי יעקב על שנמשח בשמן המשחה הביא גם דרשה זו : וקח טוב · ולא פירש איזה טוב ובהכרח שמרומז בתיבת טוב עצמו על איזה טוב היה כוונתו והיינו ע"פ גמטריא על י"ז ברכות של תפלה : ואת צמח דוד שתקנו אחריו · אחר שתקנו ברכת ולמלשינים ועי' לעיל ריש פר' ב' וירושלמי ברכות פרק ד' על משנה ר"ג אומר ג"כ כמ"ש כאן וע' בפירוש פני משה שם בשם תוספתא שמתחלה היתה ברכת את צמח כלולה בברכת ולירושלים ואח"כ תקנוה בפני עצמה : על שם בחנני ה' ונסני · שנצרף ונבחן כמו האבות ועל כן זכה לברכה מיוחדת את צמח דוד בתפלה כמו מגן אברהם ובמדרש תהלים מזמור י"ח שעל כן זכה לברכת מגן דוד בהפטרה ובי"ח לא זכה שיחתמו מגן דוד על שלא עמד בנסיון וזהו ותתן לי מגן ישעך : בגמטריא נפש · ה"ג בתנחומא כאן טוב בגי' בא"ת ב"ש נפש וכמ"ש בל"ב מדות בברייתא מלשון גמטריא תרי אפי חד אפי בחילוף אותיות וחד אפי בחשבון אותיות שחלוף האותיות בכל האלפא ביתות נקראים מדת גמטריא והם המבוארים בספר הזוהר והמקובלים ואלפא ביתא של א"ת ב"ש ג"ר ד"ק ה"צ ו"פ ז"ע ח"ס ט"ן י"ם כ"ל אותיות אלו המחוברים נחלפים זה בזה הב' נחלף בשי"ן של ב"ש והוי"ו בפ' של ו"פ והפ' בנו"ן של ט"ן הרי אותיות טוב הם אותיות נפש בא"ת ב"ש : כשהיה ביהמ"ק קיים · שמ"ר פר' ל"ח סימן ד' : הריון בגי' רע"א · ב"ר פר' כ' סימן ו' וש"נ ומבואר : כל מי באר שכתוב בתורה · ובתנחומא הגי' כנגד מי באר שכתוב בתורה : כל סאה קמ"ד ביצים · הסאה ו' קבין הקב ד' לוגין והלוג ו' ביצים נמצא בסאה כ"ד לוגין ו' פעמים כ"ד הרי קמ"ד ביצים מ' פעם קמ"ד הם ה' אלפים ז' מאות וששים ביצים : לאט בגי' ארבעים · אך צ"ע מנין לו על סאה ויתכן על שכתוב כאן מי השילוח ושם כתוב בסאסאה בשלחה כמפורש לעיל פר' ט' ריש סימן כ"ד ע"ש הרי שלוח לאט מ' סאה : נחש וחוה אדם ואדמה · כך הם מסודרים בתורה ועי' פר"א פרק י"ד שחושב יו"ד קללות של אדם ושל נחש ושל חוה ולא יו"ד של אדמה וצ"ע מה הם היו"ד של אדמה : משום לא יוסיף · וכתוב עוד שם פן יוסיף להכות הרי שהכוונה התורה להזהר בזה ובהכרח לעשות סייג לדבר ויש כח ביד חכמים לבטל מ"ע בשב ואל תעשה משום גדר של לא תעשה: ששך · ירמיה כ"ה כ"ו ומלך ששך ישתה אחריהם ושם נ"א מ' איך נלכדה ששך וכתוב באותה פרשה כמה פעמים בבל ולמוד מעניינו ששך הוא בבל ולא בבל ג"כ פי' בבל וכאן דורש למה נקרא ששך בבל על שבא"ב של א"ת ב"ש השי"ן מתחלף בב' והכ' מתחלף בלמ"ד של כ"ל וכל"ל בגי' של נפש: טבאל באלב"ם רמלא · היינו מ"ש בישעיה ז' ו' ונמליך מלך בתוכה את בן טבאל שהכוונה על בן רמליהו וכמ"ש שם ח' פסוק ו' ומשוש את רצין ובן רמליהו א"כ מ"ש ונמליך מלך בתוכה את בן טבאל פי' בן רמליהו וקראו רמלא על שבא"ב של א"ל ב"ם ג"ן ד"ס ה"ע ו"פ ז"ץ ח"ק ט"ר י"ש כ"ת הט' מתחלף ברי"ש והב' במ"ם והא' בל' והל' בא' הרי רמלא ובתיבת טבאל מרומז אל"ב ג' אותיות שמורים על אלב"ם : שיעמוד ת"י שנה · ויק"ר פר' כ"א סימן ד' ושם מבואר : **כב** יתברך שמו · בתנחומא מסומן ומצויין כאן זאת חוקת התורה אך כאן נראה שסייך לסדר קרח ולע"ג איך שייך לסדר קרח והדבר מוכרע שגירסת התנחומא עיקר שכל סימן זה שייך לסדר חוקת שזה הקדמה למ"ש בפסוק ו' ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת שע"י דברים קטנים כאלו עושה הקב"ה דברים גדולים שטהרתן של ישראל תלוי בהן כמ"ש בהדיא שמ"ר פר' י"ז סימן ב' על מ"ש ולקחתם לכם אגודת אזוב ג"כ הקדמה זו שהקב"ה עושה על ידי דברים קטנים גאולת ישראל ומביא פסוק וידבר על העצים מהארז אשר בלבנון עד על האזוב שהביא כאן במדרש בריש חוקת ראיה אמיתית שסימן כ"ב שייך לסדר חוקת וסימן כ"ג הוא שלא במקומו ושייך קודם סימן כ"א או לפ' שלאחריו וכמ"ש ריש סימן כ"א שסימן כ"א הובא בעבור מ"ש ויצץ ציץ של המטה ועל ידי שנחלפו סידור המאמרים ע"כ אין להבין שייכותם וסמיכותם · ואחר כתבי זאת האיר ה' עיני בשמ"ר ריש פר' יו"ד שמתחיל פסוק ויתרון ארץ בכל וח"ל שם וכל המדרש כמו שכתוב בויקרא רבה ובזאת חוקת התורה היינו בויקרא רבה ריש פר' כ"ב וכאן בריש חוקת כנ"ל כמו שכתבתי אמת ויציב : ולנפלאותיו אין חקר · ובתנחומא הגי' בהיפך ולגדולתו אין חקר ולנפלאותיו אין מספר וכלשון הכתוב איוב ה' ט' עושה גדולות ואין חקר ונפלאות עד אין מספר : אמר לו לשר של ים · בשמ"ר פר' ט"ו סימן כ"ב בשינוי ושם מבואר : התחיל לבכות · שנאמר מבכי נהרות חבש כ"ה שם והענין שבתחלת בריאת המים ביום ראשון היו מעורבים עם האויר שהיה מלא העולם כמו אד וענן לח ואמר לו הקב"ה שיפתח פיו להוציא מתוכו האויר ולא ישאר בו רק חלקי מים בלא אויר כמו שהם עתה ועל שלא היה כן בתחלת בריאתו ע"כ היה קשה עליו לשנות טבע בריאתו וזהו ענין בכיה שלו והקב"ה בעט בו להוציא האויר מתוכו בעל כרחו לשנות טבע בריאתו וזהו הריגתו וזהו מ"ש כבשן ודרכן וקבלן הים עי' ב"ר פר' ה' סוף סימן ב' והכוונה הפשוטה בזה שעל שנברא בתחלה למלא העולם נשאר בו הטבע להתפשט ולצאת מגבולו תמיד כל ימי עולם ע"כ הומים גליו תמיד ואין יכול כמ"ש ויתגעשו מימיו ולא יכלו כי שם חול גבולו וזהו מ"ש ירמיה ה' האותי לא תיראו נאם ה' וגו' אשר שמתי חול גבול לים וכמ"ש בהדיא ב"ר פר' ה' סימן ו' שזהו מ"ש כונס כנד מי הים וגו' ייראו מה' כל הארץ ע"ש ותבין של כן פתח בפסוק כונס וגו' שהמים גבוהים באמצע הים כהר וזהו והאלהים עשה שייראו מלפניו ודו"ק : ודורך על במתי ארץ · כמ"ש ב"ר סוף פר' כ"ג שאוקינוס גבוה מכל העולם ע"כ נקרא במתי ארץ : ויסך בדלתים · ים וגו' עד ואשים בריח ודלתים : אמר לו הים · שאשר ככר הרג

יפה תואר

שתקנו אחריו · נראה דה"ם אחרי הושע שנתנבא פסוק זה כי לא חרב הבית בימיו ועדיין מלכות בית דוד קיים בקרן כמה צדיקים ואף שכל הי"ח אנשי כנסת הגדולה תקנו מ"מ נראה שהתפללו כן כמו שהביא ב"י בסי' קי"ב בא"ה שכל הברכות היו מיוסדות מעולם כן זו אחר זו על הנסים שנעשו בשעתן ואח"כ באו אנשי כנסת הגדולה כללום ותקנם על הסדר וק"ל בשם הגאון מוהרז"ן כ"ן מלובלין :

ידי משה

הראשון היכי קס ע"ש ותמצא נחת : על עולה של תורה ועולה של תשובה כצ"ל · ומלת קצרה נ"ל טעות : בזאת יבא אהרן

המתוקין במלוחים אמר לו לאו כל אחד ואחד יש לו אוצר בפני עצמו שנא' (תהלים לג) נותן באוצרות תהומות אם תאמר שזה תימה גדול שאין מתערבים כל מימי הים הרי פרצוף שברא הקב"ה בבני אדם מלא הסיט יש בו כמה מעינות ואין מתערבין זה בזה מי עינים מלוחין מי אזנים שמנים מי החוטם סרוחים מי הפה מתוקין מפני מה מי עינים מלוחין שבזמן שאדם בוכה על המת בכל שעה מיד היתה מסתמא אלא על שהן מלוחין פוסק ואינו בוכה מפני מה מי אזנים שמנים שכשאדם שומע (סח) שמועה קשה אלימא תופשה באזניו מתקשרת ומת מתוך שהם שמנים מכנים בזה ומוציא בזה מפני מה מי החוטם סרוחים שבזמן שאדם מריח ריח רע אלימא מי החוטם סרוחים שמעמידין אותו מיד מת מפני מה מי הפה מתוקין פעמים אוכל אכילה ואינה מתקבלת בלבו אם אין מי הפה מתוקין אין נפשו חוזרת עוד ועוד לפי שקורא בתורה דכתיב בה (שם יט) ומתוקים מדבש לפיכך מי הפה מתוקין והלא דברים ק"ו ומה מלא הסיט יש בו כמה מעינות הים הגדול על אחת כמה וכמה שנאמר בו (שם קד) זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר [א] ללמדך שבכל מקום הקב"ה עושה שליחותו ולא ברא דבר אחד לבטלה פעמים שעושה שליחותו ע"י צפרדע ופעמים ע"י צרעה ופעמים ע"י עקרב · א"ר חנין דצפורי מעשה בעקרב א' שהלך לעשות שליחותו של הקב"ה בעבר הירדן וזימן לו הקב"ה צפרדע אחת ועבר עליה והלך אותו עקרב ועקץ את האדם וכן מעשה בקוצר אחד שהיה מעמר וקוצר בבקעת בית תופת כיון שבא השרב נטל עשב וקשר בראשו אתא עליה חויא גבור קם קטליה עבר עליה חבר חמא קטיל חויא אמר ליה מאן קטיל הדין חויא א"ל אנא איסתכל עישבא דברישיה א"ל מרים את עישבא דברישיך ואת משביה עבד הכי קרב לגביה לא הספיק ליגע בו עד שנשר איברים איברים · רבי ינאי היה יושב ופושט בפתח עירו ראה נחש מרתיח ובא לעיר מאן דמוקמין ליה מן הכא אזיל להכא מאן דמוקמין ליה מן הכא אזיל להכא אמר זה הולך לעשות שליחותו כיון שנכנס לעיר נפלה הברה בעיר פלוני בר פלוני נשכו נחש ומת · ר' יצחק בן אלעזר הוה מטייל בשוניתא בקיסרי מצא קולית אחת מושלכת בדרך היה מצנע לה מן הכא הדר משכח לה מן הכא אמר כמדומה אני שזו מתוקנת לעשות שליחותה בתר יומין עבר בלדר מן מלכותא נכשל בה ונפל בה ומת בדקו אחריו (נה) ומצאו בידו כתבין בישין על יהודאין · מעשה בשני בני אדם שהיו מהלכין בדרך אחד פקח וא' סומא ישבו לאכול פשטו ידיהם לעשבי השדה ואכלו זה שהיה פקח נסתמא וזה שהיה סומא נתפקח לא זזו משם עד שזה נסמך על זה שהיה סומכו (נו) ומעשה באחד שהיה הולך מא"י לבבל כשהיה אוכל לחם ראה שני צפרים מתנצין זה עם זה הרג אחד מהם את חבירו הלך והביא עשב והניחו על פיו והחייהו הלך אותו האיש ונטל אותו העשב שנפל מן הצפור והלך להחיות בו את המתים כשהגיע לסולמה של צור מצא ארי מושלך ומת הניח העשב על פיו והחייהו עמד הארי ואכלו מתלא אמרין טב לביש לא תעביד ובישא לא מטי לך · מעשה בשיחין אחד סומא שירד במים לטבול נזדמנה לו בארה של מרים וטבל ונתרפא · [ב] טיטוס הרשע נכנס בבית קה"ק כשהוא מחרף ומגדף עמד וגידר את הפרוכת ונטל ס"ת והציעה והביא ב' זונות ועבר עליה ושלף חרבו וקיצץ את ס"ת נעשה נס התחיל דם מבצבץ ממנו התחיל משתבח לומר שעצמו הרג התחיל מתגבר והולך כיון שהגיע לים היה הים הולך וסוער אמר אלהיהם של אלו אין גבורתו אלא בים אם הוא רוצה יעלה ליבשה ונראה מי נוצח א"ל הקב"ה רשע בן רשע בריה פחותה קלה שבבריותי אני משלית בך לבערך מן העולם נכנס יתוש בחוטמו ומת במיתה משונה ולמה נקרא בריה שפלה על שמכנים ואינו מוציא ופעמים ע"י צרעה שנאמר (שמות כג) ושלחתי את הצרעה אמרו רבותינו כששלח הקב"ה את הצרעה לפני ישראל להרוג את האמורים ראה מה כתיב בהן (עמוס ב) ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל וגו' (סט) היתה נכנסת לתוך עינו של ימין ושופכת אירסה והיה מתבקע ונופל ומת שכן דרכו של הקב"ה לעשות שליחותו ע"י דברים קלים לכל המתגאין עליו שלח להם בריה קלה להפרע מהם להודיעך שאין גבורתן ממש ולע"ל עתיד הקב"ה ליפרע מן האומות ע"י דברים קלים שנאמר (ישעיה ז) והיה ביום ההוא ישרוק ה' לזבוב אשר בקצה יאורי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור: **כג** ומטה אהרן יש אומרים הוא המטה שהיה ביד יהודה שנא' ומטך אשר בידך וי"א הוא המטה שהיה ביד משה ומעצמו פרח שנא' והנה פרח מטה אהרן ואית דאמרי נטל משה קורה אחת וחתכה לשנים עשר נסרים ואומר להם כולכם מקורה אחת טלו מקלכם ועל מה עשה (משלי כ) כבוד לאיש שבת מריב וכל אויל יתגלע שלא יאמרו מקלו היה לח והפריח וגזר הקב"ה על המקל ונמצא עליו שם המפורש שהיה בציץ שנא' (במדבר יז) ויצא פרח ויצץ ציץ והפריח בו בלילה ועשה פרי ויגמול שקדים גמל לכל מי שהיה שוקד על שבטו של לוי ולמה שקדים ולא רמונים ולא אגוזים לפי שנמשלו ישראל בהם (נז) ואותו המטה היה ביד כל מלך ומלך עד שחרב ביהמ"ק ונגנז ואותו המטה עתיד להיות ביד מלך המשיח במהרה בימינו שנאמר (תהלים קי) מטה עוזך ישלח ה' מציון רדה בקרב אויביך:

זאת

מסורת המדרש א פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ט · בראשית רבה פרשה י' · ויקרא רבה פרשה כ"ב · קהלת רבה פרשה ה' · תנחומא סדר חקת · ב גיטין דף נ"ו ·

חדושי הרש"ש

(נה) ומצאו בידו · עמש"כ בויק"ר פכ"ב אות ד': (נו) ומעשה באחד שהיה הולך מא"י לבבל כו' · שם ובקה"ר הגי' שהיה סליק מן בבל: (נז) ואותו המטה כו' עד שחרב בהמ"ק כו' · עי' יומא נ"ב ב' דאיתא שם דיאשיהו גנזו וצ"ל דהמדרש בכאן סובר כמ"ד שם נ"ג ב' דארון גלה לבבל:

חדושי הרד"ל

(סח) שמועה קשה אלמלי תופשה באזנו כו' וכצ"ל וכן נראה במוסף: (סט) היתה נכנסת לתוך עינו כו' · עי' סוטה (לו ·):

פירוש מהרז"ו

ובתנחומא הגירסא רבש"ע א"כ וכו': באוצרות תהומות · שהתהום שמחזיק כל המים נעשה אוצרות הרבה לכמה מיני מים מתוקים מלוחים המוליים מרים וכדומה עי' ב"ר פר' ד' סימן ה': מלא הסיט · מן האגודל לאמה כשמפריסים זה מזה עי' שבת ק"ו א': שבזמן שאדם בוכה · שאם היה בוכה הרבה ולא היה מרגיש כאב בעיניו הי' בוכה הרבה ומקלקל עיניו כמ"ש כלו בדמעות עיני אך על שמרגיש כאב על ידי הדמעות פוסק מלבכות הרי שהכל בהשגחה לטובת האדם: אלימא תופשה באזנו · בתנחומא הגירסא אלמלא תופשה באזנו · וכן אלימא כי החוטם גורס אלמלא וכתב במ"ע שתיבת אלמלא בא' יש לה שני משמעות אם הי' ואם לא הי' וכאן אלמלא הא' אם הי' ואלמלא הב' אם לא הי': סרוחים שמעמידים אותם · שסרחון ליחת החוטם עומד בעד סרחון החיצון שלא יזיקנו והליחה עבה וסותם נקבי החוטם: ואינו מתקבל בלבו ומקיאה · ומתיקות הפה ע"י הרוק מעכבו שלא יקיא: לפי שקורא בתורה · פי' שעיקר בריאת האדם הוא שיעסוק בתורה וחכמה נבראת בטבע זו שיהי' מתוק בפיו וכמ"ש חז"ל שמיני מתיקה מרגילים את הלשון לתורה: שבכל מקום עושה · בתנחומא הגי' בכל דבר עושה ועי' ב"ר פרשה י' פרשה כ"ב סימן א' ובקה"ר פסוק ויתרון ארץ דף נ"ח כל הענין: נטל עשב וקשר · להגן על ראשו שלא יזיקנו השרב: עבר עליו חבר · חבר הוא היודע ללחוש [illegible] שלא יזיקו כמ"ש אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים: מרים את עישבא · פי' אם תסלק עשב זה מראשך יהי' יותר טוב לך וכאן חסר שאמר לו החבר עוד [illegible] מראשו שיקרב אל הנחש ויגע בו וכן עשה ונפל לחתיכות: להחיות בו המתים · בויק"ר שם הגי' להחיות המתים של ארץ ישראל בלא עת [וסולמא של צור הוא [illegible] עצמו מתים: התחיל הדם מבצבץ · כאן איתא שהדם הי' על שגידר את הפרוכת לתוך ק"ק מקום השכינה: שעצמו הרג · בכינוי כלפי מעלה וכאן חסר ועי"ש ושם: **כג** ומטך אשר בידך · בראשית ל"ח י"ח שאם כפשוטו על מטה שביד לסמוך עליו והלא המטה נושאים ביד אחד ולא בשני ידים מטה מלוכה שביד יהודה וכמ"ש בסוף הסימן מטה עוזך וכו' מטה של גדולה של נסים ביד יהודה וביד אהרן ובו נאמר כאן ויציץ ציץ · וכמ"ש [illegible] סימן כ"א [illegible] על לעתיד ע' מש"ש שמקום הי' זה שייך לשם ואגב הובא כל סימן כ"א וע"כ הונח בצד הארון וכן היה מונח כשנגנזה ביהמ"ק וזהו מטה עוזך ישלח ה' מציון [illegible] המאמר שבסוף הסימן ואותו המטה היה ביד כל מלך וכו' וביד מלך המשיח שכתוב בו תהלים סוף קל"ב ועליו יציץ וגו' וכאן במטה אהרן ג"כ כתוב בו ויציץ [illegible] מטה אחד: שהיה ביד משה · כמ"ש שמ"ר סוף פר' כ"ו כשעשה בו אהרן נסים נקרא על שמו וכו' ע"ש וזה הפסק במאמר שהתחיל מטה יהודה עד בהם ואח"כ חוזר לענינו וכצ"ל בדיבור הקודם: כבוד לאיש שבת מריב · שגם זה של המטה עשה הקב"ה כדי שלא יריבו עוד ישראל על משה ואע"פ [illegible] יכול לעשות באופן אחר שכל מי שיריב יענש כמו קרח לא עשה כן וממנו ילמדו הכל שלא להחזיק במחלוקת: שהיה מקלו לח · כשנוטלים מטה מאילן [illegible] לספרים איזה זמן אחר כריתתו עלים אע"פ שאין באספרי שילין ציץ ויגמול שקדים אעפ"כ היה להם פתחון פה במקצת ע"כ לסלק כל פתחון פה נטל כולם מקו[illegible] שוים: שם המפורש שהיה בציץ · שקיבת ציץ מיותר ודורש כמשמעו ציץ ממש על קדושתו של ציץ מכח השם שבו: שהיה שוקד על שבטו · מלשון מריבה וכמ"ש ירמיה א' י' נמר שוקד על עריהם וכן וישקוד ה' על הרעה וכן כי שוקד אני על דברי: שנמשלו ישראל בהם · כמ"ש [illegible] אל גנת אגוז כמ"ש שה"ר ריש פר' ל"ו ע"ש ועל שאלו לשבחם והפארתם ע"כ לא יתכן שיורה על דבר שאינו שבחם כמו כאן: ביד כל מלך · לא יתכן כפשו[illegible] מקומו בצד הארון ואיך יקח אותו זר וישתמש בו אלא בשררה שפי' שהיה בימי כל מלך:

מתנות כהונה

העולמים גרסינן: שזה תימה גרסינן]: הסיט · כלומר שיעור קטן [illegible] מן האגודל לאצבע או מן אצבע לאמה כדאיתא בפ' האורג: אלימא · [illegible] אלמלי פי' אלו היה והשני כמו אלמלא פי' אלו לא היה *): מעשה בעקרב כו' · עיין כל המעשים לעיל בויקרא רבה פ' כ"ב ובב"ר פ"י ובקהלת פ"ה ושם פירשתי: מעמר · מאסף עמרים: [בית תופת גרסינן]: גבור · כלומר גדול ועצום: קטיל חויא · כלומר חויא קטיל פירוש נחש שהומת: [מרים את גרסינן]: ואת משביה [illegible] מסובה: [אמר הולך גרסינן]: עבר בלדר גרסינן · פי' הערוך שר ומושל: [illegible] גרסינן · וכן הוא בספר בן סירא]: על מה עשה · לאחוך לכולם מקורה אחת: כבוד לאיש · כלומר למען השלום שלא יאמרו כו': גמל לכל מי · ויגמול ושקדים לשון שקידה ומהירות:

*) עיין בתוס' מגילה דף כ"א ד"ה אלמלא ·

ידי משה

[illegible] צריך להוקם על אלה ברכות כנגד ק' נרה שבכל יום היו מתים ק' נפשות וק"ל: וי"א הוא המטה שהיה ביד יהודה וי"א הוא מטה של משה · נ"ל דקמפלגי אם היה משה כה"ג כל מ' שנה ואח"כ לכך נטלו מטה של משה להורות שגם למשה נתנה הכהונה וי"א מטה של יהודה ס"ל שלכך נטלו מטה זה להורות על המלוכה שחלקו קרח ועדתו וק"ל: לכל מי ששוקד על שבטו של לוי ולמה שקדים לא רמונים · נ"ל שהכל הוא דיבור אחד פי' הואיל וקשה למה דוקא שקדים ולא רמונים שנמשלו בהם ישראל אלא ע"כ שהטעם הוא שהיה שוקד על שבטו של לוי וק"ל:

יפה תואר

אהרן רמז מקדם לארון שיעמוד ת"י שנים · וזה דמרמז זה גבי אהרן משום שכל זמן שעמ[illegible] כאלו אהרן חי והוא עצמו משמש שם דכל שמנים בן כשר אינו מת ואח"כ דבכל שימים שה[illegible] ג"כ כהנים כשרים ס"ל כאלו אהרן חי וקרא לא מיירי אלא בזמן ב"ה ואע"ג דבבית שנ[illegible] שצדיק לא מיירי אלא בבית ראשון דשנו צדיקים ת"י שנה שמוכים: בקוצר אחד שיה[illegible] סך עובדא איהו מענין מ"ם שע"י שכל שהקב"ה עושה שליחותו אלא מענין מ"ם שאין [illegible] בו לורך ותועלת וגם וזולת זה יש כאן הרבה דברים משורבים יש מהם שמדברים מענ[illegible] שניהתו ע"י ויש מהם שהוא ללמוד אמנו סגולה ונורך בעשבים שאינן ידועים לנו: להרוג את האמוריים [illegible]

שם צריך לומר כאן את הצרעה מפני שהיו נסתרים כדכתיב עד אבוד הנשארים והנסתרים וכדי להשפיל הגאים בבריה קטנה כזו כמו שאמרו בתנחומא פ' חקת גם הצפרדעים כדי לעקור [illegible] מן התהום להשמיטם:

פרשה יט א זאת חקת וש"ה (איוב יד) מי יתן טהור מטמא לא אחד · כגון אברהם מתרח · חזקיה מאחז · יאשיה מאמון · מרדכי משמעי · ישראל מעובדי כוכבים · (א) העולם הבא מעולם הזה מי עשה כן מי צוה כן מי גזר כן לא יחידו של עולם · תמן תנינן [א] בהרת כגרים באדם טמא פרחה בכולו טהור מי עשה כן מי צוה כן מי גזר כן לא יחידו של עולם · (ב) תמן תנינן האשה שמת ולדה במעיה והושיטה החיה את ידה ונגעה בו החיה טמאה טומאת שבעה והאשה טהורה עד שיצא הולד (ג) המת בבית הבית טהור יצא מתוכו הרי הוא טמא מי עשה כן מי צוה כן מי גזר כן לא יחידו של עולם · תמן תנינן [ב] העוסקין בפרה מתחלה ועד סוף מטמאין בגדים היא גופה מטהרת בגדים אמר הקב"ה חקה חקקתי גזירה גזרתי אי אתה רשאי לעבור על גזרתי : **ב** זאת חקת התורה (תהלים יב) אמרות ה' אמרות טהורות אריב"ל [ג] מצינו שעיקם הקב"ה שנים וג' תיבות בתורה שלא להוציא דבר טומאה מפיו (בראשית ו) מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה ומן הבהמה אשר לא טהורה היא א"ר יודן אף כשבא ליפתח בסימני בהמה טמאה לא פתח אלא בסימני בהמה טהורה (ויקרא יא) את הגמל כי לא מפריס פרסה אין כתיב כאן אלא כי מעלה גרה הוא · ואת הארנבת כי לא מפרסת פרסה אין כתיב כאן אלא כי מעלת גרה היא ואת החזיר כי לא מעלה גרה הוא אין כתיב כאן אלא כי מפריס פרסה הוא [ד] רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור והיה דוד מתפלל עליהם ואומר (תהלים יב) אתה ה' תשמרם נטר אורייתהון בלבהון תנצרם מן הדור זו לעולם ואחר כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלין ע"י שהיה בהן דילטורין הוא שדוד אמר (שם מ) נפשי בתוך לבאים (ד) אשכבה לוהטים · [ה] נפשי בתוך לבאים זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה · אשכבה לוהטים זה דואג ואחיתופל שהיו לוהטים אחר לשון הרע ולשונם חרב חדה אלו הזיפים שנא' (שם נד) בבוא הזיפים ויאמרו לשאול באותה שעה אמר דוד (שם מ) רומה על השמים אלהים סלק שכינתך מבינותם אבל דורו של אחאב כולו עובדי עבודת כוכבים היו וע"י שלא היו בהם דילטורין יוצאין למלחמה ונוצחין הוא שאמר עובדיה לאליהו (מלכים א יח) הלא הגד לאדוני את אשר עשיתי בהרוג איזבל את נביאי ה' ואחביאם ואכלכלם לחם ומים אם לחם למה מים אלא מלמד שהיו המים קשים להביא לו יותר מן הלחם ואליהו מכריז בהר הכרמל אני נותרתי נביא לה' לבדי וכל עמא ידעי ולא מפרסמי למלכא · [ו] אמר ר' שמואל בר נחמני אמרו לו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדרות אמר אני פרצתי גדרו של עולם ומפני מה אתה הולך ולשונך שותת אמר הוא גרם לי ומפני מה כל חיה נושכת ואינה ממיתה ואתה נושך וממית אמר להם (קהלת י) אם ישך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון אפשר דאנא עביד כלום דלא מתאמר לי מן עליותא ומפני מה את נושך באבר אחד וכל האיברים מרגישין אמר להם ולי אתם אומרים אמרו לבעל הלשון שהוא כאן והורג ברומי [ז] ולמה נקרא שלישי שהוא הורג שלשה האומרו והמקבלו והנאמר עליו ובימי שאול הרג ד' הרג את דואג שאמרו ושאול שקבלו אחימלך שנאמר עליו ואבנר בן נר [ח] למה נהרג ריב"ל אמר על שהקדים שמו לשמו של דוד הדא הוא דכתיב (שמואל ב ג) וישלח אבנר מלאכים אל דוד תחתיו לאמר למי ארץ כתב מן אבנר לדוד וריש לקיש אמר ע"י שעשה דמן של נערים שחוק שנאמר (שם ב ב) ויאמר אבנר אל יואב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו ורבנן אמרי (ד) על ידי שלא המתין לשאול להתפיים מן דוד שנאמר (שם א כד) ואבי ראה גם ראה את כנף מעילך אמר לו לאבנר מה את בעי מן גלימוי דידך בסירא הועדת [ט] כד אתון למעגל אמר לו הלא תענה אבנר בכנף אמרת בסירא הועדת חנית וצפחת בסירא הועדת ויש אומרים [י] על שהיה בידו למחות על נוב ולא מיחה ר' חנן בן פזי (ה) פתר קרא בפ' פרה (ג) שיש בה משבעה שבעה שבע פרות שבע שריפות שבע הזיות (ו) שבע כיבוסין שבעה טמאים שבעה טהורים שבעה כהנים

מסורת המדרש א נגעים פרק ח' · ב פרה פרק ד' · חולין דף כ"ט · ספרי חקת פיסקא קכ"ד · ג בראשית רבה פ' ל"ב · ויקרא רבה פרשה כ"ו · פסחים דף ג' · תנחומא סדר ויצלח · פסיקתא רבתי פ' י"ד · מדרש תהלים מזמור י"ב · ד מדרש תהלים מזמור ז' י"ב · ירושלמי פאה פ"א · ה דב"ר פ' ס' · ו תענית דף ח' · ערכין דף ט"ו · קה"ל פ' י' · ז מדרש תהלים מזמור י"ב ומזמור קי"ב · ח לקמן פ' כ"ב · תנחומא סדר משפטי · ט מדרש תהלים מזמור ז' · י סנהדרין דף כ' · מדרש תהלים מזמור י"ב ·

חדושי הרד"ל

חדושי הרש"ש

מתנות כהונה

פרשה יט ל"נ מלומות : העולם הבא מעולם הזה מי עשה כו' : באדם טמא פרחה בכולו גרסינן : המת בבית · בתוך בנין האהל כי שם גיתו :

פירוש מהרז"ו

סדר חקת פרשה יט סימן א מי יתן טהור · תנחומא כאן סימן ג': מרדכי משמעי · כמ"ש אסתר ב'

יפה תאר

ידי משה

ואם יאמר לך אדם חמשה הן אמור לו (ז) משה ואהרן בכלל שנא' וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר זאת חקת התורה: ג זאת חקת התורה וגו' רבי יצחק פתח [א] (קהלת ז) כל זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני כתיב (מלכים א ד) ויתן אלהים חכמה לשלמה מהו כחול רבנן אמרי נתן לו חכמה כנגד כל ישראל (ג) שנא' ויהי מספר בני ישראל כחול הים וגו' א"ר לוי מה חול גדר לים (ח) כך היתה חכמה גדורה לשלמה (ט) מתלא אמרין דעה חסרת מה קנית דעה קנית מה חסרת (משלי כה) (ד) עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצור לרוחו (מלכים א ד) ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעים וערומין בטייר [ב] אמר רבי שמעון בן גמליאל בג' דברים וכו' ומכל חכמת מצרים מה היתה חכמת מצרים את מוצא כשביקש שלמה לבנות בית המקדש שלח אצל פרעה נכה אמר לו שלח לי אומנין בשכרן שאני מבקש לבנות בית המקדש מה עשה כנס כל אצטרלוגין שלו צפו (ה) וראו בני אדם שעתידין למות באותה שנה ושלחן לו כשבאו אצל שלמה צפה ברוח הקדש שהם מתים באותה שנה נתן להם תכריכיהן ושלחן אצלו שלח לו לא היה לך תכריכין לקבור את מתיך הרי לך הן ותכריכיהן · ויחכם מכל האדם [ג] אדה"ר מה היתה חכמתו את מוצא [ד] כשבקש הקב"ה לבראות את האדם נמלך במלאכי השרת אמר להם (בראשית א) נעשה אדם בצלמנו אמרו לפניו (תהלים ח) מה אנוש כי תזכרנו א"ל אדם שאני רוצה לבראות חכמתו מרובה משלכם מה עשה כינס כל בהמה חיה ועוף והעבירן לפניהם א"ל מה שמותן של אלו לא ידעו כיון שברא אדם [ה] העבירן לפניו אמר לו מה שמותן של אלו אמר לזה נאה לקרות שור ולזה ארי ולזה סוס ולזה חמור ולזה גמל ולזה נשר שנאמר (בראשית ב) ויקרא האדם שמות א"ל ואתה מה שמך אמר לו אדם למה שנבראתי מן האדמה א"ל הקב"ה אני מה שמי אמר ליה ה' למה שאתה אדון על כל הבריות (ו) היינו דכתיב אני ה' הוא שמי (י) הוא שמי שקרא לי אדה"ר הוא שמי שהתניתי ביני לבין עצמי הוא שמי שהתניתי ביני לבין בריותי · (ז) מאיתן האזרחי [ו] זה אברהם שנאמר (תהלים פט) משכיל לאיתן האזרחי הימן זה משה שנאמר לא כן עבדי משה וגו' וכלכל זה יוסף שנאמר (בראשית מז) ויכלכל יוסף וגו' אמרו המצריים כלום מלך עלינו עבד זה אלא בחכמתו מה עשו לו (ח) הביאו ע' פתקין וכתבו עליהם שבעים לשון והיו משליכין אותן לפניו וקורא כל אחד ואחד בלשונו ולא עוד אלא שהיה מדבר בלה"ק שלא היה בהן כח לשמוע שנאמר (תהלים פא) עדות ביהוסף שמו שפת לא ידעתי אשמע דרדע זה (יא) דור המדבר שהיה בהן דעה בני מחול שמחל להם הקב"ה במעשה העגל · (מלכים א ד) וידבר שלשת אלפים משל אמר ר' שמואל בר נחמני חזרנו על כל המקראות (ט) ולא מצינו שנתנבא שלמה אלא קרוב לשמנה מאות פסוקים אלא מלמד שכל פסוק ופסוק שאמר יש בו שנים ושלשה טעמים (י) כמה דאת אמר (משלי כה) נזם זהב וחלי כתם ורבנן אמרי שלשת אלפים משל על כל פסוק ופסוק אלף וחמשה טעמים על כל משל ומשל (יא) שיריו אין כתיב כאן אלא שירו שירו של משל (מ"א ד) וידבר על העצים וכי אפשר לאדם לדבר על העצים אלא אמר שלמה (יב) מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים בעץ ארז ובאזוב על ידי שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת כיון שהשפיל עצמו כאזוב נתרפא ע"י אזוב וידבר על הבהמה ועל העוף וכי אפשר לאדם לדבר על בהמה ועוף אלא אמר מפני מה בהמה ניתרת בשני סימנין והעוף בסימן אחד על שהבהמה נבראת מן היבשה ועוף כתוב אחד אומר מן האדמה דכתיב (בראשית ב) ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים וכתוב א' אומר (שם) ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף [ז] בר קפרא אומר מרקק שבים נבראו ר' אבין בשם רבי שמואל אמר (יג) אעפ"כ (יב) רגלוהי דתרנגולא (יג) דמיין לחספניתא דנונא · ועל הרמש וכי אפשר לו לאדם לדבר על הרמש אלא אמר שלמה מפני מה [ח] שמנה שרצים

מסורת המדרש א קהלת רבה פרשה ז' · ב שם · ברכות דף ח' · בראשית רבה פרשה ע"ד · ילקוט סדר ויגש · ג מדרש משלי ס' א' · ד ב"ר פ' י"ז · מדרש תהלים מזמור ח' · ה תנחומא סדר שמיני · ו ויקרא רבה פרשה ט' · ז חולין דף כ"ז כ"ח · ח שבת דף ק"ז ·

חדושי הרש"ש

עיין המשבון באדרת אליהו להגאון מווילנא ז"ל : (ג) שנאמר והיה מספר בנ"י כו' כצ"ל והוא בהושע ב' א' : (ד) עיר פרוצה אין חומה איש אשר כו' כצ"ל · והוא לראיה שהחכמה הוא כעין גדר ובלאה הוא כמו עיר פרוצה בלתי גדורה : (ה) וראו ב"א שעתידין למות כו' ושלחן לו בכדי שיבא עליו בעלילה שהוא גרם להם שימותו וישלם לו דמיהן עי' תנחומא : (ו) היינו דכתיב אני ה' הוא שמי · פסוק הוא בישעיה מ"ב ח' : (ז) מאיתן האזרחי זה אברהם כו' · עיין ב"ב ט"ו א' : (ח) הביאו ע' פתקין כו' והיו משליכין אותן לפניו כצ"ל : (ט) ולא מצינו שנתנבא שלמה אלא קרוב לשמנה מאות פסוקים · בחזית סוף פסוק א' הגירסא חזרנו על כל ס' משלי כו' אלא תתקט"ו פסוקים והוא מכוון ממש לספרים דידן וכפי שנמסר בסוף משלי : (י) כמד"א נזם זהב וחלי כתם כו' · עיין בחזית שם הוספת דברים וכמש"כ שם בס"ד : (יא) שיריו אין כתיב כאן כו' · בחזית שם הגי' ויהי משלו אלף אלא כו' ועמש"כ שם פירושו בס"ד : (יב) מ"מ מצורע נטהר כו' בעץ ארז ובאזוב כו' כי כן כתיב וידבר כו' מן הארז וגו' ועד האזוב וגו' : (יג) אף עפ"כ רגלוהי דתרנגולא דמיין כו' · בגמרא ר"ה

חדושי הרד"ל

כו' · עיין באדרת אליהו להגר"א ז"ל : (ז) משה ואהרן בכלל שנאמר משה ואהרן בכהניו (הגר"א שם) : (ח) כך היתה חכמה גדורה לשלמה · יש לפרש גדר לחכמה קאמר שלא יפרוץ ברוחו להתחכם יותר · אבל בפסיקתא ותנחומא כאן מפורש שהחכמה היה כגדר לרוחו כלומר ליצרו · וכ"מ מהמשל שמביא דעת קנית כו' : (ט) מתלא אמרין דעת כו' · ויק"ר פ"א : (י) הוא שמי שקרא לי אדה"ר · פסיקתא דויהי בחצי הלילה : (יא) דור המדבר שהיה בהן דעה כמ"ש אתה הראת לדעת : (יב) רגלוהי דתרנגולא דמיין כו' · חולין (כז:) : (יג) דמיין לחספניתא כנו"ן · כ"ה בפסיקתא דפרה וכצ"ל דהא תרגום

פירוש מהרז"ו

אמרה טהורות וגו' מזוקק שבעתים שפרשת פרה מדברת · ועי' ילקוט תהלים פסוק הנ"ל ואגב מאמר זה הובא כל הדרשה לכאן : ג כל זה נסיתי בחכמה · תנחומא כאן סימן ו' פסיקתא פי' י"ד סימן ז' כל זה נסיתי בחכמה בכל חכמה ובכל דעת שבעולם ואח"כ חזר מדבריו ועבר על דעתו הראשונה ואמר אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני אלא אמר שלמה בכל פרשיות של תורה ובכל עמקי חכמה נכנסתי ועמדתי עליהם וכו' אלא על פרשה זו נוח אחכמה וכו' עכ"ל הפסיקתא וזה חסר כאן ומרומז בסוף הסימן כי כן הוא ועי' קהלת רבה דף ק"ד : כתיב ויתן אלהים · מ"א ה' ט' ובפסיקתא שם הגירסא שמא תאמר משנכנס בשנים ונכנס בשנים ניתן לו החכמה לאו אלא משהוא נער ניתן לו החכמה שנאמר ויתן אלהים חכמה לשלמה והכוונה שמפורש שכתוב שם בענין ששאל את החכמה כשהוא נער קטן כמ"ש בהדיא מלכים ג' ז' ואנכי נער קטן וגו' ונתת לעבדך לב שומע לשפוט וגו' ועל זה השיב לו הנה נתתי לך לב חכם ונבון וזהו ויתן אלהים חכמה לשלמה ובא להחזיק הקושיא איך אמר אחכמה והיא רחוקה ממני : מהו כחול · בפסוק הנ"ל כתוב ויתן אלהים וגו' ורוחב לב כחול אשר על שפת הים ושואל באיזה אופן נמשלה התורה לחול שהוא דבר גשמי ע"כ דורש ע"פ גז"ש שניתן בו חכמה כנגד כל ישראל וכמ"ש בפסיקתא ובתנחומא שם כיצד החכמים יש בהם דעת הזקנים הסופרים וכו' בני תורה וכו' כל אחד יש בו דעת ואם תקים את כל ישראל ותעמידם לעבר אחד ותעמיד את שלמה לעבר אחד שקולה חכמתו של שלמה כנגד כל ישראל הוי כחול : וערומים בטייר · עי' ויק"ר פר' ל"ב סימן ב' במ"כ ומש"ש בשם המ"ע : מה היתה חכמתו · ב"ר פר' י"ז סימן ד' ועי' מש"ש ועי' ילקוט שם : כיון שברא אדם · על שגופו מאדמה שותפת לבהמה ונשמתו ממרומים נשמת שדי ע"כ יש לו השגה בעליונים ובתחתונים בעצמותם ונפשותיהם וגופותיהם ומקריהם ומדות כל חי שע"פ סודות של מדת ממעל ידע לקרות שמות של כולם על פי מהותם אך המלאכים שהם רק שכלים נבדלים ואין להם השגה במהות התחתונים אין באפשרות השגתם לידע שמות הברואים ודורש את הכתוב ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע כי לא נוכל לפרש את הפסוק שכל האדם הוא הכלל ואח"ז בא הפרט אלו ארבעה בני אדם כי איך נקראו ד' אלו כל האדם ע"כ דורש האדם על אדה"ר שנקרא בתורה הרבה פעמים האדם ואיתן האזרחי זה אברהם כדאיתא בב"ב דף ט"ו ועי' מה שכתבתי ויק"ר ריש פר' ט' ע"פ מדה ט"ו : אמרו המצרים · בא לפרש מה היתה חכמתו של יוסף שמהלל לשלמה מה שהיה חכם יותר ממנו וכמ"ש פרעה למצרים הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו וגו' אין נבון וחכם כמוך בחנו אותו עד כמה הגיע חכמתו וכמ"ש בספר הישר שהיה חוק במצרים שלא ימלוך עליהם איש ולא יהיה משנה למלך מי שאינו יודע בשבעים לשון ומפורש בספר הישר שלמדו גבריאל המלאך בלילה אחת אחר שפתר החלום לפרעה וזהו מ"ש עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע וכמ"ש בילקוט תהלים פ"א פסוק זה מתחיל בע' עדות ומסיים בע' אשמע לרמוז על שבעים לשון שלמד שמלאך וזה מרוח אלהים אשר בו וכמ"ש פר"א פרק ל"ט : דרדע זה דור המדבר · וכמ"ש בקה"ר שם ודרדע זה דור המדבר שכולו דעה וכן הוא בפסיקתא שם על שכולם זכו לנבואה בהר סיני לשמוע הדברים מפי הקב"ה : שלשת אלפים משל · וס"ד ויהי שירו חמשה ואלף : ב' וג' טעמים · נזם זהב וחלי כתם ד' תיבות אלו נושאים כל אחד משמעות מיוחד ובאופן זה יתכן שימצא חשבון של שלשת אלפים משל גם מרומז בתיבת אלפים מלשון לימוד ומעט שבכל פסוק יש שלש לימודים וטעמים מלשון ואאלפך חכמה ועי' עירובין כ"א ב' : שיריו אבי"ב · שניה משמע שהיו שיריו הרבה חמשה ואלף אלא שירו שירו של משל הנ"ל : וידבר על העצים · מן הארז אשר בלבנון עד האזוב אשר יוצא בקיר ומשמע שדיבר עמהם ושואל המדרש וכי אפשר לדבר וכו' ועוד הוקשה למדרש למה לא פרש אלא שני מינים אלו ארז ואזוב ואם נדון אותו בכלל ופרט יקשה שסותר ענין הפרשה שבא להגדיל חכמת שלמה ומיעט שלא דיבר רק עם ב' מינים אלו על כן דורש דכאן בהכרח לא בא לדרוש כלל ופרט ולפי פשוטו שדיבר ודרש מבעי כל העצים מן הגבוה ומכולם ועד הנמוך של כולם וכל העצים בכלל אלו וע"פ מדה י"ז שמ"ש ארז ואזוב כמפורש בתורה אצל מצורע וצ"ע שלא הזכיר עץ ארז ואזוב שאצל פרה אדומה ושם אינו שייך הטעם שאצל מצורע אולי גם הוא בכלל מ"ש בסוף הסימן אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני · ועי' שמ"ר פרשה י"ז סי' ב' : שהגביה עצמו כארז · כמ"ש לעיל פר' ז' ריש סימן ה' ועל גסות הרוח : ועוף כתוב אחד אומר · שעל העוף דרש הטעם ע"פ שני כתובים מכחישים והכריע כב"ק שנבראו ממקום שיש שם מים ועפר מעורב יחד וע"כ די בסימן אחד : ועוף יעופף · משמע שעוף יעופף ג"כ מן המים : אעפ"כ · אעפ"י שלא נברא ממים עצמם על שיש בו צד מים יש בו סימן של קשקשים והדג שכולו מן המים עצמם הוא כולו קשקשים : שמונה שרצים · שבת דף ק"ז :

מתנות כהונה

פעמים כתוב פרה בפרשה וכן שריפות כו' : [ה"ג ויתן אלהים חכמה וגו' מהו כחול רבנן אמרי נתן לו חכמה נגד כל ישראל שנאמר והיה מספר בני ישראל כחול וגו'] : מתלא אמרין · במשל אומרין הבריות : עיר פרוצה · כל זה הוא מן המשל ולקמן בקהלת לא גרס ליה ובילקוט דמלכים גרס ליה : בטייר · פירש הערוך בנפלוף וסימני העופות ורקידתם ונטייתם בכנפיהם ונראה שהוא לשון חכמה בניחוש נחשתי ת"י אטיירית : בג' דברים · לקמן בקהלת בשלשה דברים אני אוהב את בני מזרח שאין נושקין אלא על גב יד · ואין חותכין בשר אלא בסכין · ואין נוטלין עצה אלא בשדה · והביאו כאן בשביל חכמת בני קדם : אצטרלוגין גרסינן · פי' חוזי כוכבים : [ה"ג האדם אדם הראשון] : אמר לו ה' · בקריאתו לשון אדנות : ה"ג לקמן בקהלת ביני לבין עצמי הוא שמי שהתניתי ביני לבין בריותי ובין מלאכי השרת מאיתן כו' : לא כן עבדי וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא נאמן הוא לשון הימן : [עלינו עבד זה גרסינן] : פיתקין · איגרות חלקים : ה"ג אלא שהיה מדבר בלשון הקדש שלא כו' · ועיין בפ' אלו נאמרין וה"ג לקמן בקהלת : וקורא כל אחד ואחד כו' · בפרק אלו נאמרין איתא שירד גבריאל ולמדהו וע"ז מסיים כאן שפה לא ידעתי אשמע אף ע"פ שלא הביא ראש המאמר ובתנחומא מסיים בו שלפיכך פסוק זה מתחיל בעי"ן ומסיים בעי"ן לרמוז על שבעים לשון שלמדו גבריאל ולשון קודש עצמו אינו בכלל שבעים לשון כנגד ישראל גוי אחד בארץ למעלה מע' אומות : דעה · דרדע נוטריקון דור דיעה : [ה"ג שמחל להם הקב"ה במעשה העגל] : שיריו · סיפיה דקרא ויהי שירו חמשה ואלף והיה לומר שיריו לשון רבים : נזם זהב וגו' · עיין במדרש חזית סוף פסוק ראשון ובקהלת בפסוק כל זו נסיתי ויתבאר לך : ה"ג דמיין לחספניתא · ופירושו קשקשים וקילופים ודוגמתו בפרק ר"א דמילה האי מאן דמשי אפי ולא מנגב נקטא ליה חספניתא זפירם

ידי משה

וכו' עד וזאת חוקת התורה · פי' לפי שהתורה נדרשת במ"ט פנים כנגד נ' שערי בינה ושער החמשים הוא סוד פרה אדומה ונקראת שער התעלומה ואין אתה רשאי ליכנס ולא נתגלה שער זה לשום אדם רק למשה כמ"ש לך אני מגלה ולאחרים חוקה : הוא שמי וכו' · לפי שקשה מאי רבותיה שקרא לו אדון שאפילו תינוק קורא לרבו אדון אלא הוא שמי שהיה לי ביני לבין עצמי יודע שנקרא הכל אע"פ שלא היה באותו פעם אדון של כל הבריות וזה שהתפלא הקב"ה את אדה"ר לפני המלאכים שכיון דעת הקב"ה כמו בצלאל בכל אל חיות והמלאכים לא היו יודעים את שמו קודם שקרא את הכל וק"ל : על שהבהמה נבראת מן היבשה וכו' · והעוף מרקק נברא וכל מקום שהגשמיות דק א"צ כ"כ תיקון וזה טעם הפלוגתא את חכמה בלב או בראש לפי דאי' שראשו מא"י וגופו מבבל ואוירה דא"י מחכים א"ר

שכתוב בתורה הצדן והחובל בהן חייב ושאר שרצים פטור מפני שיש להן עורות (יד) ועל הדגים וכי אפשר לומר כן אלא מפני מה בהמה חיה ועוף טעונין שחיטה ודגים אין טעונין שחיטה אלא מהדין קרא הצאן ובקר ישחט להם וגו׳ · א הורה יעקב איש כפר ניבוריא בצור על הדגים שטעונין שחיטה ושמע ר׳ חגי שלח ואייתי׳ אמר ליה מנן הורית אמר לו מהכא ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף מה עוף טעון שחיטה אף דגים טעונין שחיטה אמר להו ארבעוניה דילקי אמר בר נש דאמר מילי דאורייתא לקי אמר ליה לא הורית טב אמר ליה מנן א״ל מהכא (במדבר יא) הצאן ובקר ישחט להם ואם את כל דגי הים יאסף להם אלו טעונין שחיטה ואלו טעונין אסיפה אמר חבוט חביטך דהוא טבא בקילטא · הורה יעקב איש כפר ניבוריא בצור על בר ישראל הבא על הנכרית והוליד בן שנמול בשבת שמע רבי חגי שלח ואייתיה אמר ליה מנא הא לך אמר ליה דכתיב (שם א) ויתילדו על משפחותם לבית אבותם אמר להו ארבעוניה דילקי אמר ליה בר נש דאמר מילי דאורייתא לקי אמר לו לא הורית טב אמר ליה מנן את מודע לי א״ל אי אתי לגבך בר עממיא ואמר בעינא למהוי יהודאי על מנת דמגזרינגיה ביומא דשבתא או ביומא דכיפוריא מחללין עליו את השבת או לא והלא אין מחללין עליו את השבת אלא על בנה של בת ישראל בלבד אמר לו ומנא לך הא א״ל כתיב (עזרא י) ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם בעצת ה׳ א״ל (טו) מן הקבלה את מלקני א״ל כתיב (שם) וכתורה יעשה אמר לו ומאי זו תורה א״ל מדאמר רבי יוחנן בשם רשב״י כתיב (דברים ז) ולא תתחתן בם למה (שם) כי יסיר את בנך מאחרי בנך הבא מישראלית קרוי בנך ואין בנך הבא מן הכושית קרוי בנך אלא בנה אמר לו חבוט חביטך דהוא טבא בקילטא (יד) אמר שלמה על כל אלה עמדתי ופרשה (טו) של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי (קהלת ז) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני : ד (שם) מי כהחכם ומי יודע פשר דבר מי כהחכם זה הקב״ה שכתוב בו (משלי ג) ה׳ בחכמה יסד ארץ ומי יודע פשר דבר זה הקב״ה (טז) שפירש את התורה למשה (קהלת ח) חכמת אדם תאיר פניו (יז) ב אמר רבי יודן גדול כחן של נביאים שמדמין דמות גבורה של מעלה לצורת אדם שנאמר (דניאל ח) ואשמע קול אדם בין אולי ורבי יהודה ברבי סימון אמר מהכא (יחזקאל א) ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה (קהלת ח) (טז) ועז פניו ישונא שהוא משתנה ממדת הדין למדת רחמים לישראל · אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי על כל דבר ודבר שהיה אומר הקב״ה למשה אומר לו טומאתו וטהרתו כיון שהגיע לפרשת אמור אל הכהנים אמר לו משה רבש״ע אם נטמא זה במה תהא טהרתו לא השיבו באותה שעה נתכרכמו פניו של משה כיון שהגיע לפרשת פרה אדומה אמר לו הקב״ה באותה שעה שאמרתי לך אמור אל הכהנים ואמרת לי אם נטמא במה תהא טהרתו (יח) לא השבתיך זו טהרתו ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת : ה רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר (יט) ארבעה דברים יצר הרע משיב עליהן דכתיב בהן חקה אשת אח וכלאים ושעיר המשתלח ופרה אדומה אשת אח דכתיב (ויקרא יח) ערות אשת אחיך וגו׳ ובלא בנים יבמה יבא עליה (יז) וכתיב (כ) בערות אשת אח (שם יט) ושמרתם את כל חקתי וכלאים (דברים כב) לא תלבש שעטנז וסדין בציצית מותר וכתיב ביה חוקה (כא) את חקותי תשמרו · שעיר המשתלח דכתיב (ויקרא טז) והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו והוא עצמו מכפר על האחרים וכתיב ביה והיתה זאת לכם לחקת עולם פרה מנין דתנן ג כל העוסקין בפרה מתחלה ועד סוף מטמאין בגדים והיא גופה מטהרת בגדים וכתיב בה חקה זאת חקת התורה : ו ויקחו אליך פרה אדומה א״ר יוסי ברבי חנינא אמר לו הקב״ה למשה לך אני מגלה טעם פרה אבל לאחר חקה (כב) דאמר רב הונא כתיב (תהלים עה) כי אקח מועד אני מישרים אשפוט וכתיב (זכריה יד) והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון (כג) יקפאון כתיב ד דברים המכוסין מכם בעולם הזה עתידים להיות צופים לעולם הבא כהדין סמיא דצפי דכתיב (ישעיה מב) והולכתי עורים (כד) בדרך לא ידעו וכתיב (שם) אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים אעשה אין כתיב כאן אלא עשיתים שכבר עשיתי לרבי עקיבא וחביריו דברים שלא נגלו למשה נגלו לר״ע וחביריו (איוב כח) (כה) וכל יקר ראתה עינו זה רבי עקיבא וחביריו · אמר רבי יוסי ברבי חנינא רמז שכל הפרות בטלות ושלך

מסורת המדרש א ב״ר פ׳ ז׳ · ילקוט סדר בראשית · חולין דף כ״ז · פסיקתא רבתי פ׳ י״ד · קה״ר פ׳ ז׳ · ב שם ח׳ · ועי׳ ד״ר פ׳ א׳ ושוח״ט מזמור י״ד · ג פרה פ״ד · חולין דף כ״ט · ספרי חוקת פיסקא קכ״ד · שוח״ט מזמור ט׳ · ד ילקוט זכריה רמז תקס״ד ·

חדושי הרד״ל

תרגום קשקשים חספתין · ובערוך ע׳ פלתה הביא הגי׳ פלתה ופי׳ קשקשין ע״ש : (יד) אמר שלמה על כל אלה עמדתי · ז״ש בריש פ׳ דקרא (קהלת ז) כל זה נסיתי בחכמה : (טו) של פרה כו׳ חקרתי ושאלתי ופשפשתי כו׳ · ז״ש אח״כ רחוק כו׳ ועמוק עמוק כו׳ : (טז) שפירש את התורה כו׳ · דרש פשר בהפוך פירש : (יז) א״ר יודן גדול כחן כו׳ · ב״ר ר״פ כ״ז ע״ש : (יח) לא השבתיך זו טהרתו · דרש זאת חקת התורה זה שעד עתה היה לך כחקה שאני מורה לך עתה תורת טהרתן : (יט) ד׳ דברים יצה״ר כו׳ · ביומא (סז :) מובא ד״א ע״ש : (כ) בערות אשת אח ושמרתם את כל חקתי (ויקרא (כ) : וכתיב והיה כו׳ · כ״ה גם בתנחומא ורבינו בחיי · ומשמע שדורש כי אקח מועד לעוה״ב אבל לשון דאמר רב הונא אין מיושב · ואולי חסר כאן וצ״ל בעוה״ז חקה אבל לעת״ל אני מגלה והילקוט כהדין בולש וכ״ה בפסיקתא שם והוא בולש של זכוכית המתבשל ונקפה מלבנים מעורבים חול תורה · ולגי׳ דהכא כהדין סמיא דצפי כו׳ · לכאורה ל״ג יקפאון כתיב · אלא אדרבה דרש לקפאון פסחים (כ״ו) : (כד) בדרך לא ידעו וגו׳ אשים מחשך לפניהם וכתיב אלה הדברים כו׳ כצ״ל :

חדושי הרש״ש

השותע הגי׳ תדע שהרי העופות יש להן קשקשת : (יד) ועל הדגים כו׳ אלא מ״מ בהמה ח״ו טעונין שחיטה כו׳ · נראה דחסר כאן הטעם דאיתא בגמרא שם בשם עובר גלילאה : (טו) מן הקבלה את מלקני · עמש״כ לעיל פ״ט : (טז) ועז פניו ישונא שהוא משתנה ממדת הדין כו׳ · כי פנים הוא לשון כעס כמו פני ילכו (שמות לג) : (יז) וכתיב בערות אשת אח ושמרתם את כל חוקותי · המרשים לויקרא י״ט (כא) את חקותי תשמרו (שם יט) : (כב) דאמר רב הונא כתיב כי אקח מועד אני מישרים אשפוט (כד״א למועד מועדים וכ״ה בשוח״ט שם) כל טעמי משפטי התורה יתגלו שהן במישרים ולא יהיה עוד כחקה · טעמי פרה וע״ז מפרש דאמר ר״ה כו׳ : (כג) יקפאון כתיב כו׳ כהדין סמיא דצפי כו׳ · עמ״כ גי׳ הערוך ועפר וכי״ב ונעשה צלול כן לע״ל יקפאון יהיו צלולים כל הדברים שהיו אפלים בלא אורה בטעמי לשון כסוי והיינו דאמר דברים המכוסין מכם כו׳ · כלומר לא יהיו עוד יקרים ומכוסים · ועיין (כה) וכל יקר ראתה עינו זה ר״ע · פי׳ כס״ד בבאורי לפר״א פ״א דרישיה בגלוית יאורים בקע דריש ליה על

מתנות כהונה

ופירש הערוך קרום הגומא בעור הפנים ומתקלף ודוגמת זה פירש גם רש״י שם : [והחובל בהן גרסינן] : ה״ג בילקוט מלכים ובקהלת אין טעונין שחיטה אלא [מהדין קרא הצאן ובקר ישחט להם וגו׳ : הורה כו׳ · וכל זה בקהלת בפסוק כל זו נסיתי ובב״ר פ׳ ז׳ ושם פירשתיו בהלכתא דבר ישראל הבא על הנכרית וכו׳ : [ה״ג לא הורית טב א״ל מנן את מודע לי א״ל אי אתי כו׳ : ואמר בעינא למהוי גרסינן : ה״ג או לא והלא אין כו׳ עד אלא על בנה של בת ישראל א״ל ומנא כו׳ : ה״ג מן הקבלה את מלקני] : לצורת האדם · והאי וחכמת אדם מדבר בהקב״ה כמו ראש הכתוב מי כהחכם : ממדת הדין · ועוז פניו פירש מדת העזה : [אם נטמא זה גרסינן] : לטמא · הלמ״ד נקודה בפת״ח המורה על הטמא הידוע שכבר שאל אותו עליו : [אשת אחיך גרסינן] : לך אני מגלה · דייק מדכתיב אליך : יקפאון · יו״ד האית״ן מורה על העתיד : צופים · מגולין כדבר הצף על פני המים ויצף הברזל תרגם יונתן וקפא ברזלא וכן פירש״י בפרק אלו עוברין : כהדין סמיא דצפי · כסומא הזה שנתפתחו עיניו ורואה כן יתפתחו עיני ישראל בתורה לעתיד לבא · ובערוך וגם בילקוט גרס כהדין בולוס ופירש בו מראה של זכוכית בהירה ודוגמתו בב״ר פ׳ י״ב : [ה״ג עשיתי לרבי עקיבא וחביריו דברים כו׳] : רמז שכל וכו׳ · אליך קדרים

פירוש מהרז״ו

הצאן ובקר ישחט להם · ואם את כל דגי הים יאסף להם · וכדבסמוך · ועי׳ ב״ר פר׳ ז׳ סימן ב׳ כל הענין ועי׳ ירושלמי קדושין פרק ג׳ יבמות פרק ב׳ : על משפחותם לבית אבותם · הרי שמשפחת אב קרוי משפחה וכן לענין המילה אם אביו מישראל חייב במילה · ובמדרש קהלת גורס עוד וכתיב המול ימול יליד בית ומקנת כסף ודורש יליד בית ממ״ש ויתילדו וגו׳ לבית אבותם שאם הוא היליד בית הוא מצד בית אב : ומן הקבלה · היינו נביאים וכתובים שנקראים בלשון משנה קבלה כמ״ש בתענית ובקבלה הוא אומר ואני הבאתי ראי׳ מן התורה ודברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן וראי׳ שלי חזקה משלך : כי יסיר את בנך · עי׳ מ״ש בב״ר פרשה ז׳ סימן ג׳ בפירוש הדברים : דהוא טבא בקילטא · טוב לקלוט המכות : ד מי כהחכם · תנחומא כאן בסימן ו׳ פסיקתא פר׳ י״ד סימן יו״ד קהלת רבה פסוק זה : חכמת אדם · חכמתו של הקדוש ברוך הוא תאיר פני כמ״ש יאיר ה׳ פניו אליך ועי׳ ב״ר ריש פר׳ כ״ז : ואשמע קול אדם · ששמע קולו של הקב״ה : ממדת הדין · ואז תאיר פניו כמו שהיה בעגל : על כל דבר · פי׳ שעל כל דבר של טומאה היה אומר לו גם טהרתו וכאן חסר העיקר ע״כ אין להבין כלל למה הביא דרשה של הפסוק מי כהחכם וכל הענין לכאן אך בקהלת רבה שם ובפסיקתא שם הגי׳ ד״א מי כהחכם זה משה עיר גבורים עלה חכם ומי יודע פשר דבר זה משה שפירש התורה לישראל חכמת אדם תאיר פניו אמר רבי מני דשאיב בשם ר״י דסכנין משום ר״ל על כל דבר שהיה הקב״ה אומר למשה היה אומר לו טומאתו וטהרתו (ועי״כ תאיר פניו של משה) כיון שהגיע לפרשת אמור וכו׳ עד נתכרכמו ובקה״ר שם הגירסא נשתנה פניו של משה הה״ד ועוז פניו ישונה פי׳ שנשתנה פניו למראה כרכום (נע״ל) וכיון שהגיע לפרשת פרה וכו׳ מעפר שרפת החטאת ועי׳ עוד בקה״ר הוספת דברים וכאשר הודיע טהרתו ע״י אפר פרה אז נתקיים עוד חכמת אדם תאיר פניו : ה ר״י דסכנין · תנחומא סימן ז׳ פסיקתא פר׳ י״ד סימן י״ב : ערות אשת אחיך · לא תגלה בעודו בחיים או מת והניח בנים היא אסורה בעונש כרת : וכבס בגדיו · הרי שנטמא בו ואיך יטהר אחרים ואעפ״כ בא לכפרה כמ״ש ונשא השעיר עליו את כל עונותם אל ארץ גזירה ונקרא טהרה כמ״ש לפני ה׳ תטהרו הרי שמטמא ומטהר יחד דבר והפכו וכן כל הד׳ דברים : ו א״ר יוסי בר״ח · תנחומא סי׳ ח׳ פסיקתא פר׳ י״ד סי׳ ג׳ : לך אני מגלה · וזהו ויקחו אליך וכי כל הפרה היא לצורך משה בלבד אלא פי׳ אליך אני מגלה טעמי פרה ושוה אך לאחרים חוקה גזירה בלא טעם : כי אקח מועד · היינו מ״ש כמה פעמים והיה ביום ההוא היינו לעתיד אז אני מישרים אשפוט לידע טעם כל דבר במישרים בלא חוקה אך בעוה״ז חוקה : לא יהיה אור יקרות · שכל דבר שאינו בנמצא תמיד הוא יקר וכמ״ש ודבר ה׳ היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ אבל לעתיד יהי׳ האור נמצא שיתגלו הדברים המכוסים וזהו יקפאון כתיב כמ״ש במ״כ שיתגלו ויהיו צפים לעין כל: כהדין סמיא דצפי · שהסומא שנתעוורו עיניו שאינו יכול לראות אף הדברים הגלוים שנראים לכל ולא יראה עד שיתרפאו ויתוקנו עיניו ובדרך זה בני אדם כסומים בעוה״ז ולעתיד יתוקנו ויתרפאו ויראו וכמ״ש דוד גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך שענין הסוד בעוה״ז הוא אצל חסרון כח הדעת ועיני השכל שהם מכוסים בכסוי ההעלם וזהו והולכתי עורים בדרך לא ידעו וגו׳ אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתים לשעבר במקצת ולא עזבתים מכל וכל אך לעתיד יהי׳ ביתר שאת וכמ״ש ויק״ר פרשה כ״ז ריש סי׳ ד׳ מה שהיה כבר הוא ע״ש ותבין כאן : וכל יקר ראתה עינו

יפה תואר

וכן הוא בפי׳ במדרש רבה פרשת אמור ועיין שם ביפ״ת גל״ה : מה עוף טעון שחיטה וכו׳ · אף ע״ג דלא כתיב בהדיה שחיטה אלא בבהמה כדכתיב וזבחת מבקרך ומצאנך הא קי״ל דעוף נמי טעון שחיטה מה״ל ובפרק השוחט יליף לה מדכתיב זאת תורת הבהמה והעוף באיזה תורה שוותה בהמה לעוף מה בהמה בשחיטה אף עוף בשחיטה ועיין ביפ״ת בב״ר ותמצא נחת : ארבעוניה דילקי וכו׳ · לפי שהורה בטעות ואף ע״פ שהתמיר שלפעמים יתיר את האסור וכדאמר בפ״ק דע״ז כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה : אשת אח וכו׳ ובלא בנים יבמה יבא עליה וכו׳ · זה סותר למאי דאיתא לעיל בויקרא רבה פ׳ ו׳ במדרש ה׳ מתיר אסורים שם׳ שהתיר יבמה בשביל שאסר א״א ועשה זה דבזולת זה

כי כל יקר ראתה עינו בגימטריא ר״ע ומשה רבינו ואותיות ראשונים בגימטריא ר״ע לפי שראה הפנים ואותיות אחרונים הוא משה לפי שראה רק אחורי שכינה כדכתיב וראית את אחורי ושמעתי אומרים פי׳ על מה שאמרו דברים שלא נתגלו למשה נתגלו לר״ע ע״ד שאחז״ל ליהודים היתה אורה ויקר זהו תפילין וא״כ הואיל וגבי ר״ע כתיב וכל יקר שראה התפילין של ראש וגבי משה רבינו כתיב וראית את אחורי פי׳ זהו קשר של תפילין ולא ראה הקציצה של ראש ע״כ שיותר נתגלה לר״ע מן משה ביגיע ונו״ק : שכל הפרות בטלות ושלך קיימת · פי׳ לפי שאחז״ל לך אני מגלה טעם של פרה ולאחרים חוקה

ידי משה

ע״כ חכמה בראש לפי שהם הגשמיות רק מאד מאד מאח״כ למ״ד שהגביה אפרו ממקום המזבח א״כ נקרא גם הלב מא״י וע״כ חכמה בלב ונו״ק : כתוב בגליון אלא מלמד וכו׳ ואלפים דקאמר אין פירושו לשון מנין רק פירוש לימוד כמו ואאלפך חכמה וכן פי׳ רש״י במקומו ואמרו שמים ושלשה פירש בפסוק א׳ שני טעמים ובפסוק אחד שלשה וזה שאמר שלשת בתי״ו ולא כה״א אלא פי׳ עד שלשה עכ״פ אמנם לאו בכל פעם שלשה שלפעמים אמר רק שנים וק״ל : יצה״ר משיב עליהם · פי׳ לפי שפשוטה הטעם של פרה שתבא אמה ותקנח וכו׳ רק הואיל וכתיב חרות על הלוחות א״ת חרות אלא חירות ממ״ה א״כ שואל השטן ומשיב עליהם רק שלשטן יכולים להשיב שחרות הוא פירושו חירות מן השעבוד מא״כ כשא״ה והשטן משיבן כדאי׳ ברש״י א״כ ע״כ מוכרח אני לומר להם חוקה ונו״ק : וכל יקר ראתה עינו זה ר״ע ·

קיימת: ז ר' אחא בשם ר' חנינא אמר בשעה שעלה משה למרום שמע קולו של הקב"ה שיושב ועוסק בפרשת פרה אדומה ואומר הלכה בשם אומרה א ר' אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים אמר לפניו רבון העולמים יהי רצון שיהא מחלצי אמר לו (כו) חייך שהוא מחלציך הה"ד (שמות יח) ושם האחד אליעזר שם אותו המיוחד: ח שאל עובד כוכבים אחד את רבן יוחנן בן זכאי אילין עובדייא דאתון עבדין נראין כמין כשפים אתם מביאים פרה ושורפין אותה וכותשין אותה ונוטלין את אפרה ואחד מכם מטמא למת (יח) מזין עליו ב' וג' טיפין ואתם אומרים לו טהרת · אמר לו לא נכנסה בך רוח תזזית מימיך אמר לו לאו · ראית אדם שנכנסה בו רוח תזזית אמר לו הן א"ל ומה אתם עושין לו אמר לו מביאין עיקרין ומעשנין תחתיו ומרביצים עליה מים והיא בורחת א"ל ישמעו אזניך מה שאתה מוצא מפיך כך הרוח הזו רוח טומאה דכתיב (זכריה יג) וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ מזין עליו מי נדה והוא בורח לאחר שיצא אמרו לו תלמידיו רבינו לזה דחית בקנה לנו מה אתה אומר אמר להם חייכם לא המת מטמא ולא המים מטהרין אלא אמר הקב"ה חקה חקקתי גזירה גזרתי אי אתה רשאי לעבור על גזרתי דכתיב זאת חוקת התורה (יט) ומפני מה כל הקרבנות זכרים וזו נקבה א"ר איבו משל (כז) לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמר המלך תבא אמו ותקנח את הצואה כך אמר הקב"ה תבא פרה ותכפר על מעשה העגל: ט קח את המטה והשקית את העדה ואת בעירם מכאן שהקב"ה חס על ממונן של ישראל · (כ) ויקהילו משה ואהרן את כל הקהל אל פני הסלע וכה"א ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד מלמד (כח) ב שכל אחד ואחד ראה עצמו עומד על פני הסלע וכן כשעברו את הירדן נכנסו כל ישראל בין שני בדי ארון שנאמר (יהושע ג) ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה ושמעו את דברי ה' וכאן כל ישראל עומדין ורואין כל נסים שבסלע התחילו לומר יודע משה חק הסלע אם הוא מבקש יוציא לנו מים מזה נמצא משה עומד בספק אם אשמע להם אני מבטל דברי המקום (כח) והקב"ה (איוב ה) (כט) ג לוכד חכמים בערמה לפי שהיה משה משמר עצמו כל אותן ארבעים שנה (ל) שלא להקפיד כנגדן שהיה מתירא מן השבועה שנשבע הקב"ה אם יראה איש באנשים האלה אמרו לו הרי סלע כשם שאתה רוצה להוציא מסלע אחר הוצא מזו צווח עליהם (במדבר כ) שמעו נא המורים · המורים שיטין הרבה יש בו · המורים סרבנין · המורים שוטים ד שכן בכרכי הים קורים לשוטים מורים · המורים מלמדין את מלמדיהן · המורים (לא) מורי חצים (שמואל א ל) (כב) וימצאהו המורים אנשים המורים בקשת · וירם משה את ידו ויך את הסלע הכהו פעם אחת התחיל הסלע נוטף מים מועטים שנאמר (תהלים עח) הן הכה צור ויזובו מים (לב) כזב שהוא נוטף טפין אמרו לו בן עמרם הללו מים ליונקי שדים או לגמולי חלב מיד הקפיד כנגדן והכהו פעמים ויצאו מים רבים ושטפו כל מי שהיה מרנן כנגדן שנאמר (שם) ונחלים ישטפו ואעפ"כ לא עשה משה אלא מסלע שאמר לו הקב"ה ומנין שאף אותו סלע שאמרו ישראל עליו וכל סלע וסלע וצרור שהיו באותו מקום היו מוציאים מים שנאמר (שם) יבקע צורים וגו' · (כג) ולמה נתפש אהרן שנאמר ויאמר ה' אל משה יען לא האמנתם בי · משל לבעל חוב שבא ליטול גורנו של לוה ונטל שלו ושל שכנו אמר לו הלוה אם אני חייב שכני מה חטא אף כך אמר משה רבינו אני הקפדתי אהרן מה חטא לפיכך הכתוב (לג) מקלסו (דברים לג) וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך אשר נסיתו במסה: ה יען לא האמנתם בי · וכי לא אמר דבר קשה מזה שאמר (במדבר יא) הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם אף שם אין אמנה והיא גדולה מזו מפני מה לא גזר עליו שם למה"ד למלך שהיה לו אוהב

מסורת המדרש א ספרי חוקת פיסקא קכ"ג · וספרי שופטים פיסקא כ"ו · פרה פרק א' · ב ילקוט בראשית · ויקרא רבה פרשה י' · ג ילקוט איוב סימן ה' · ד מדרש תהלים סוף מזמור פ' ·

חדושי הרש"ש

י"ט טעם כי הכוונה על פסוק שנאמר שם כ' שכתוב אחר ואיש אשר יקח את אשת אחיו: (יח) מזין עליו שנים ושלש טיפין · כ"ל משום דלרבנן בסוכה י"ג א' מלות אזוב לכתחילה שלשה גבעולין ולעכובה שנים: (יט) ומ"מ כל הקרבנות זכרים · פי' קרבנות הציבור עיין בס"ב דתמורה: (כ) ויקהילו כו' אל פני הסלע מלמד כו' הסלע וכה"א ואת כו' מועד וכן כשעברו כו' כצ"ל ובדפוסים שלפנינו נתהפכו השיטות ובתנחומא המה לנכון: (כח) והקדוש ברוך הוא לוכד חכמים בערמם כצ"ל · והוא באיוב ה' והמרפים למשלי טעה: (כב) וימצאוהו המורים אנשים (זהו בשמואל א' ל') המורים בקשת (הוא בד"ה א' י'): (כג) ולמה נתפש אהרן שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען כו' כצ"ל כו' פי' שמ"ר פ"ג: (לג) מקלסו כו' במסה תריבהו על מי מריבה כצ"ל כלומר במריבה באת עליו כמ"ש בספרי שם:

חדושי הרד"ל

ר"ע דאמרינן באדר"נ פ"ו שבא לידי תורה ממה שראה שהמים בקעו בצורות אבנים ע"ש וזה זכה לראות פניו כל יקר (זהו אור יקרות דלעיל) ע"ש באריכה דבר פלא: (כו) חייך שהוא מחלציך · שהיה לוי · וע"ל ספ"ט: (כז) לבן שפחה שטנף כו' · עי' תוס' מ"ק (כח·) ד"ה פרה: (כח) שכאו"א ראה עצמו ע"פ הסלע · עמ"כ ועי' ב"ר ספ"ה: (כט) לוכד חכמים בערמם כצ"ל וסוף מקרא (איוב ה) ודרש ליה שמשה בחכמה היה · נזהר לעבור על מדותיו שלא יקפיד עליהם (שבזכות זה שיעביר על מדותיו יעבירו לו מן השמים ויכנס לא"י · וכתיב ענוים יירשו ארץ שבזכות השעוה יכנס לא"י) והקב"ה סבב שנלכד בדבר והקפיד כנגדם ונגזר עליו באותה שעה שלא יכנס לארץ: (ל) שלא להקפיד כנגדם כצ"ל: (לא) מורי חצים · בעלי מחלוקת כמ"ש וימררוהו וישטמוהו בעלי חצים: (לב) כזב שהוא נוטף טפין ·

פירוש מהרז"ו

דבר שהיה יקר בעולם הזה כנ"ל אור יקרות נתגלו לו והענין בזה שכל התורה אשר ארוכה מארץ מדה נתנה למשה כמה שכתוב שמ"ר פ"ר מ"א סימן ו' אלא שנתנה בכללים לא בפרטים ע"ש בהדיא וחכמי הדורות דרשו הפרטים שלא היה אפשר למשה לדרוש ובפרט ר"ע שדרש על כל קוץ וקוץ תילי תילין של הלכות והכל מפי משה דוק והבן · וכמה שכתוב סנהדרין דף ל"ה ולי מה יקרו ריעך אל על רבי עקיבא וכן כאן מתיבת יקר ויש בתיבה זו נוטריקון יקר רבי עקיבא מה עצמו ראשיהם וקוצי אותיות אספרם מחול ירבון תילי תילים של הלכות על כל קוץ: ושלך קיימת · וזהו אליך ופי' שכל הפרות האדומות נתקדשו מפרתו שעשה משה וממנה נגנז לקדם לעתיד: ז ר' אחא בשם ריב"ח · תנחומא בסי' ח' ופסיקתא שם סי' י"ג · ופירוש מאמר זה נדפס באריכה בהקדמתי לספרי מדרש תנאים בהקדמה הנקראת האחד אליעזר קחנו משם: ושם האחד אליעזר · מאחר שאמר שם האחד גרשון הי' לו לומר ושם השני אליעזר ע"כ דורש ושם האחד המיוחד אליעזר לרמוז על הלכה ר' אליעזר ע"פ מדה י"ז שמפורש במשנה ובאופן המבואר בהקדמתי הנ"ל: ח שאל בותי אחד · תנחומא סי' ח' הנ"ל ובפסיקתא שם סי' י"ד והוא ד"א ופירוש אחר על זאת חוקת התורה: רוח תזזית · ב"ר פר' י"ב סי' פ': לא המת מטמא · שאין הדברים דומים שרוח תזזית מין חולי ה' וזהו רפואתו ומ"ש בפסוק רוח הטומאה פי' רוח הטעות של יצר המתעה והמטעה שבגוף האדם ואין זה ענין לטומאת מת: ט קח את המטה · תנחומא כאן סי' ט' ורא' הי' לרשום כאן פרשה מיוחדת בפני עצמה מאחר שהוא ענין מיוחד כולל כמה דרשות אך מאחר שכל הענין לקוח מהתנחומא ושם אינו נוהג בפרשיות רק בסדרים גם כאן לא רשמו פרשה · ויובדל מענין הקודם ברושם סימן כפי דרכנו: חס על ממונם · אע"פ שכתוב ורחמיו על כל מעשיו ונותן לחם לכל בשר בחסדו התמידי אך כאן שנתן לישראל מים ע"פ נס מהצור בשינוי הטבע שאין זה שייך בשביל בהמות רק על שחס על ממונם של ישראל כמו על עצמם אף בשינוי הטבע והו"ק: ויקהילו משה · ע' ב"ר פר' ה' סי' ו' שהמחזיק מועט את המרובה: אל פני הסלע וכן הוא אומר · כאן הוחלף סדר המאמר וה"ג בתנחומא אל פני הסלע מלמד שכל אחד ראה עצמו עומד על פני הסלע וכן הוא אומר ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד וכן כשעברו וכו' · ופי' על שכתוב את הקהל אל פני הסלע והקהל הי' מחנה של ס"ר אלף גברים ופני הסלע לא החזיק רק איזה אמות ולא ראו את הסלע רק איזה יחידים אלא שהי' גם נפלא שראו כולם את עצמם לפני הסלע וכן אצל פתח אה"מ שראו כלם את עצמם פתח אוה"מ: גשו הנה · היינו לפני הארון ומסיים בתנחומא וכתיב וכל ישראל עומדים מזה ומזה לארון משמע שכולם סמוכים לארון ממש: וראו נסים שבסלע · על שעשה הכל בפני כל העם ע"כ הרהרו אחריו כמ"ש בסמוך בשם המכילתא: יוציא לנו מזו · מסלע שאנו מראים לו לא מסלע שרוצה: עומד בספק · וכאן חסר שני תיבות אמר משה אם אשמע וכו' או כלשון התנחומא עומד בספק אם שומע להם נמצא מבטל דברי המקום: והקב"ה לוכד חכמים · וכתוב שם ושולח מים על פני חוצות אז מפר מחשבות ערומים וגו' · לוכד חכמים היינו כשנתן מים מהסלע על פני חוצות כי משה בתולדתו הי' מוכן להכשל במים כמ"ש שמ"ר פר' א' סי' ע"ז ולקמן פר' זו סי' י"ד וכמה ששמר עצמו שלא להכשל במים בזה נלכד ובבאר הראשון בסדר בשלח כתוב עבור לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ודרשו במכילתא עבור מהם שאתה מוציא להם מים אלא בפני זקני העם הצדיקים שלא יהרהרו אחריו אך כאן היתה כוונת משה לקדש שמו ית' בפני כל קהל ישראל ובזה נלכד שהרהרו אחריו והקפיד ואמר שמעו נא המורים ונכשל יותר שהכה הסלע פעמים: אם יראה איש באנשים · וס"ד וכל מגאצי לא יראוה שפי' לבד אלו של חטא מרגלים אלא כל מי שיאמן אותו הוא בכלל עונש זה: הרי סלע · וזהו מ"ש משה להם המן הסלע הזה כי הם הראו לו סלע אחר ולשון רש"י בחומש המן הסלע הזה שלא נצטוינו עליו נוציא לכם מים פי' שהסלע שהראו הם לא נצטוו רק מן הסלע שהראה להם הש"י ע' שמ"ר פר' כ"ו סי' ב': מלמדים · מלשון ולא שמעתי לקול מורי וא"כ הוא שבח שמלמדים לאחרים ע"כ הוסיף המדרש את מלמדיהם וע"פ מדת דבר הלמד מענינו דורש כאן מדה ע' שהדבר למוד מענין שרצה לחרפם על המרותם: הכהו פעם אחת · שאם נעשה כחפצו בפעם אחת לא הי' צריך לפעם שני אלא שלא פעל בפעם ראשון ודורש מפסוק הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו היבת הן מיותר ותחלה אמר יזובו שפירושו שיפין כזב ואח"כ אמר ונחלים יטפו גם ישטפו משמע ששוטף ומכלה כל מה שמוצא ע"כ דורש שכך פי' הן הכה צור שתיבת הן פי' אחת (כי בלשון יוני הן אחת) פעם אחת הכה צור ויזובו מים טיפים וכאלו מפורש ופעם שני הכה ונחלים ישטפו ע"פ מדה ע' וזהו ההכרעה: מסלע שאמר לו הקב"ה · שמשה אמר המן הסלע הזה בלשון תמיה משמע שלא יוציא מזה ובלשון רש"י שהעתקתי שלא נצטוינו עליו אלא מזה שנצטוינו עליו ע"פ מדה ע' ואולי דורש נז"ש הזה זה אלי שזוה עליו והתמי' תמי' קיימת: יבקע צורים · הם ב' כ"מ שכתוב ויך את הסלע ובתהלים הן הכה צור וכתוב יבקע צורים וההכרעה שהכאה הי' על האחד שציוהו והבקיעה הי' בהרבה צורים שהיו שם: ולמה נתפש אהרן · ע' ב"ר פ' נ"ם סי' ה' ומש"ש תנחומא כאן סי' י': ויאמר ה' אל משה · ואל אהרן: אשר נסיתו במסה · תריבהו על מי מריבה עשית עמו ריב כאילו חטא ושתק וקבל בילקוט כאן איתא מכאן שהנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה והי' אהרן יכול לומר אני לא חטאתי אלא שתק וכבש כחו ולא למד על עצמו סנגוריא האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו שלא אמר עשה בשביל אבא עשה בשביל אמי שלא תכנס שכולה בב' בניה (פי' שלא תכנס לארץ ישראל וכמ"ש בסדר עולם פרק פ' שיוכבד מבאי ארץ וכמ"ש בתנחומא סוף ואתחנן שאמר משה יוכבד אמי שהוקשתה שיניה בחי' בשני בני' יקהו עוד שני' במיתתי ואת אחיו לא הכיר שלא פי' לו עסק בשמעו לא המורים ואת בניו לא ידע כשנשרפו בניו ושתק כי שמרו אמרתיך ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי עכ"ל: י והיא גדולה מזו · שמ"ש הלאי

מתנות כהונה

קדרים: [ה"ג הקב"ה שיושב ועוסק כו']: ה"ג אלין עובדיא דאתון עבדין · פי' אלו מעשים שאתם עושים: תזזית · פי' הערוך רוח רעה: עיקרין · שרשי עשבים: הרוח הזה · השורה על המטמא במת: בקנה · כלומר בקל כדאמרינן בעלמא דוחה בקש · והדחייה הוא שהרי במי חטאת אין בו לא רוח ולא ריח וטעם שמחמתו יברח רוח הרע: [תבא אמו ותקנח גרסינן: פרה ותכפר גרסינן]: שכל אחד ואחד · כלומר וזהו נס וכבר מנו חכמים ז"ל זה אחד מן המקומות שהמועט מחזיק את המרובע: [וכאן כל ישראל גרסינן]: חוק הסלע · אותו הסלע שיוציא ממנו מים יודע בו ומכיר טבעו שאם מכין עליו מיד מוציא מים ואינו בדרך נס: אלא יוציא כו' · על סלע אחר אמרו כן: באנשים האלה · דקדוק הלשון מורה על הרמוזים באותה שעה ומשה ג"כ בכלל ואע"פ שבפרשת שלח לא כתיב באנשים האלה בפרשת דברים בדברי משה לישראל כתיב והאימנותיה דידיה קא סמכינן שכן אמר ליה הקב"ה ודוגמתו מצינו בהרבה מקומות: שיטין · פירוש שיטות וסוגיות: המורים סרבנים · לשון ממרים: ה"ג המורים מורי חצים · ויריית חצים רמז אל לשונם הרע כחץ שחוט: מרנן כנגדן · כנגד משה ואהרן: [ה"ג אף כך אמר משה רבינו]: מקלסו · לאהרן על ששתק ולא אמר לא חטאתי אנכי והכי איתא

ידי משה

פוקה ואח"כ סוליל ולא ידע שום אדם סוד פרה אדומה ולא יכול לכוון סודותה א"כ לא יהיה מועלת כ"כ לכך היה פרה של משה קיימת לעולם שמשה ידע לכוון סוד פרה אדומה בשעת שריפתה וק"ל זה

שמעתי: שהיה מתיירא מן השבועה וכו' · פי' שלא יגזור עליו מיתה מחמת אותו חטא וימות במדבר ולא יספו העולם שמת בשביל שחטא ג"כ בתוך אותן אנשים אבל באמת א"א בזה פנים לומר שהיה

והיה מגיס בינו לבין המלך בדברים קשים ולא הקפיד המלך עליו לימים עמד והגיס במעמד לגיונות גזר עליו מיתה (כד) אף כך אמר לו הקב"ה למשה הראשונה (לד) שעשית ביני לבינך · עכשיו כנגד הרבים אי אפשר שנאמר להקדישני לעיני בני ישראל: **יא** יען לא האמנתם בי וגו' זה שאמר הכתוב (קהלת ח) יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה הבל · את מוצא כשקלל את הנחש ואמר לו ארור אתה וגו' א לא הניחו לטעון כלום שהיה לנחש לומר לפני הקב"ה אתה אמרת לאדם לא תאכל ואני אמרתי לו אכול למה אתה מקללני לא הניחו לטעון כלום ואהרן היה לו לומר לא עברתי על דבריך למה אני מת: **יב** לכן לא תביאו ב משל למה"ד לשתי נשים שלוקות בבית דין אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית אמרה להם אותה שאכלה פגי שביעית בבקשה מכם הודיעו לבריות על מה אני לוקה שלא יאמרו אף אני קלקלתי הביאו פגי שביעית ותלו עליה ואמרו זו קלקלה ולקתה וזו אכלה פגי שביעית ולקתה אף כך אמר משה רבינו הרי גזרת עלי למות במדבר עם הדור הזה שהכעיסוך שנאמר (תהלים עח) כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון ועכשיו יאמרו לדורות שאני כמותם יכתב עלי על מה נענשתי לפיכך כתב יען לא האמנתם: **יג** אמר לו הקב"ה למשה באיזה פנים אתה מבקש ליכנס לארץ משל לרועה שיצא לרעות צאנו של מלך ונשבית הצאן ביקש הרועה ליכנס לפלטרין של מלך אמר לו המלך אם את נכנס עכשיו מה יאמרו הבריות שאתה השבית הצאן אף כאן אמר לו הקב"ה למשה שבחך הוא שהוצאת ששים רבוא וקברתם במדבר ואת מכנים דור אחר עכשיו יאמרו אין לדור המדבר חלק לעולם הבא אלא תהא בצדן ותבא עמהן (לה) שנאמר (דברים לג) ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה לכך כתיב לא תביא את הקהל הזה אלא שיצא עמך: **יד** (לו) המה מי מריבה מכאן אתה למד (לז) שמקדם היה מתוקן שיענש משה על המים ראה מה כתיב (בראשית יד) וישבו ויבאו אל עין משפט היא קדש ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמורי היושב בחצצן תמר (לח) עין משפטו של משה המה מי מריבה ג משל לבן מלכים שנטל אבן וסימא את עינו והיה אביו אומר על כל אבן זהו שסימא עינו של בני לכך נאמר המה מי מריבה: **טו** וישלח משה מלאכים כה אמר אחיך ישראל ד זה שאמר הכתוב (תהלים טו) לא רגל על לשונו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרובו בנוהג שבעולם (כה) אדם עושה בפרקמטיא עם חבירו והקפידו פורש ממנו ואינו רוצה לראותו ומשה אע"פ שנענש על ידי ישראל שנא' (שם קו) ויקציפו על מי מריבה וירע למשה לא פרק משאן מעליו אלא וישלח מלאכים · אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו אמרו לו אתה ידעת כשאמר הקב"ה (בראשית טו) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה אנו נשתעבדנו ואתה בן חורין (כו) וירדו אבותינו על אותו עינוי משל לשני אחין שיצא שטר חוב על זקניהם פרע אותו אחד מהם לימים התחיל לשאול חפץ מאחיו אמר לו אתה יודע שאותו חוב על שנינו ואני הוא שפרעתיו אל תחזירני מן חפצי שאני שואל · וירדו אבותינו מצרימה מה טיבן של אבות כאן שנאמר וירעו לנו מצרים ולאבותינו שכל זמן שישראל בצרה אף הן בצרה נעברה נא בארצך וגו' מי באר מי בורות היה צריך לומר למדך תורה ד"א שההולך לארץ שאינו שלו ויש בידו צורכו לא יאכל ממה שבידו אלא שלו יהא מונח ויקנה מן החנוני בשביל להנותו כך אמר לו משה הבאר עמנו ומן אנו אוכלין לא תאמר שאנו מטריחין עליך (כז) שכר אתה עושה לעצמך כך אמר הקב"ה למשה (דברים ב) אכל תשברו מאתם בכסף אמר להם משה (לט) התירו לכם כיסכם שלא יאמרו עבדים היו עניים הם הראו להם עושרכם וידעו שלא הפסדתם בשעבוד (בראשית טו) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וידעו שאין אתם חסרים כלום ולא משלכם אתם נותנים שנא' (דברים ב) כי ה' אלהיך ברכך זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר · דרך המלך נלך שאנו חוסמין את בהמתנו לא נטה (מ) ימין ושמאל זה קשה מכולם שאמרו לו בכל סביבותינו יש לנו רשות להרוג ולבוז אבל בגבלך לא נטה ימין ושמאל ויאמר אליו אדום

מסורת המדרש א עיין סנהדרין דף כ"ט · ב יומא דף פ"ו · ספרי פרשה פינחס פיסקא קל"ז · וספרי ואתחנן פיסקא כ"ו · ויקרא רבה פרשה ל"א · דברים רבה פרשה ב' · ילקוט סדר ואתחנן
ג עיין ויקרא רבה פרשה ל"א · ד תנחומא כאן ·

חדושי הרד"ל

(לד) שעשית ביני לבינך לא הקפדת עכשיו כנגד כו' · כ"ה בתנחומא וכצ"ל: (לה) שנאמר כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם כצ"ל פי' לכן ספון המחוקק משה שם בכדי שיתא ויבא בראשי עם: (לו) המה מי מריבה וגו' ויקדש בם מכאן אתה למד כצ"ל: (לז) שמקדם היה מתוקן כו' · בתנחומא ורבינו בחיי הגי' שמקדם היה מתוקן: (לח) עין משפטו של משה משל לבן מלכים כו' כצ"ל ועיין משפט דרש שנשפט משה (עונש של ישראל) שם: (לט) התירו להם כיסכם כצ"ל: (מ) ימין ושמאל ויאמר לא תעבור זש"ה אני שלום כו' ומציין שכך א"ל כו' לכם מארצם וכתיב ויצא אדום לקראתו בעם כבד

חדושי הרש"ש

(כד) כך א"ל הקדוש ברוך הוא כו' ביני ובינך לא הקפדתי עכשיו כו' · כצ"ל וכ"ה בתנחומא: (כה) אדם עוסק בפרקמטיא עם חבירו (והקפידו) שם הגי' והפסידו והוא יותר נכון: (כו) וירדו אבותינו (על אותו עינוי) שם הגי' וכל אותו הענין: (כז) שכר אתה עושה לעצמך וכך אמר הקב"ה כו' כצ"ל: והוא

מתנות כהונה

איתא בילקוט בהדיא: מגיס · לשון התגאות דבר כנגדו: במעמד לגיונות · בפני חיילות: ביני ובינך · כלומר היה ביני לבינך: אי אפשר · כלומר אי אפשר לסובלו: למה אתה כו' · דברי רב ודברי התלמיד דברי מי שומעין: [ה"ג לא הניחו לטעון כלום ואהרן היה לו כו']: קלקלה · בזנות: פגי · ענבים שלא נתבשלו כל צרכן: לדורות · כלומר הדורות העתידין יאמרו כן: [ה"ג לרעות צאנו של מלך ונשבית הצאן]: ה"ג אם נכנס עכשיו מה יאמרו הבריות · פירוש מה יאמרו הבריות אם אתה נכנס הרי אתה הוא שהשבית הצאן כלומר בשמירתה נשבית והכי מוכח בילקוט: ותבא עמהן · לעתיד לבא: ה"ג את הקהל הזה אלא שיצא · פירוש הקהל הזה שלפניכם לא תביאו שכולם מוכנים ליכנס בארץ כדלקמן אבל אותו דור שיצא עמכם ממצרים תביאו וזהו לעתיד: שמקדם כו' · לשון המה דייק: זהו שסימא כו' · המה מי מריבה משמע שאף אותן המים שנבעו בשעה שנכתב הכתוב הזה קראם מי מריבה: והקפידו · והקניטו: ואתה בן חורין · אף על פי שגם אתה מזרע אברהם: אף הן · האבות בקבר: מי בורות וגו' · דמשמע מבורות שלך לא נשתה אלא מי באר שבידינו: [ה"ג ויש בידו צרכו לא כו']: להנותו · שיהנה אושפיזא שלו: מטריחין כו' · שיעבור בארצך חנם: כיסכם · כיס שלכם

פירוש מהרז"ו

הצאן ובקר וגו' משמע קיצר אמונה ח"ו יותר מחטא מי מריבה: להקדישני לעיני בני ישראל · שכאן היה לפני כל קהל עדת ישראל: איתא בפסיקתא זוטרתי כאן מה קידוש היו צריכין לעשות האחד שאמר ודברתם והוא הכה ואהרן עומד ורואה לפי שאותיותיו של הקב"ה אינם דומים זה לזה בתחלה אמר להם והכית בצור היינו כסדר בשלח ובשניה אמר להם ודברתם אל הסלע להודיע כח גבורתו של הקב"ה שאינם דומים זו לזו אלא חדשים לבקרים אלא עשיתם אחרון כראשון · ענין אחר שהי' לכם להוציא מן הסלע שאמרו הם כדי שיתקדש שמי בתורה ע"ש באריכות: **יא** זש"ה יש הבל · תנחומא כאן סי' י': לטעון כלום · ב"ר פר' כ' סי' ב': ולמה אתה מקללני · מפני מה הניחו ציווייך והלכו אחר ציווי כ"ה שם בב"ר · דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים · אלא על שהיה רשע מסית ומדיח לא הניחו לטעון כלום ומה שהגיע לנחש הרשע הגיע לאהרן הצדיק: **יב** משל למה"ד · ספרי ריש ואתחנן ד"ר פר' ב' סי' ו' ילקוט שם ויק"ר פר' ל"א סימן ד': קלקלה · בזנות או בכשפים חטאים שחייבים עליהם מיתה והשביעית לאו גרידא הוא והפגים אינם ראוים עדיין לאכילה ולא נהנתה · ובנמשל שהדור חטאו בפועל והמרו אמרי פיו אך כאן שלא הקדישו שמו לשעה במכשלה ושגיאה: **יג** שאת השבית הצאן · פי' אם תכנוס יאמרו הבריות שאין המלך חושש כלל להפסד צאנו ואין זה כבודו אלא לא תכנוס עד שתביא הצאן שנשבו שקבלת מידי לבד אלו שנולדו מהם שלא קבלת מידי וכן הוא בנמשל ועי' שמ"ר פר' ב' סי' ד' ופר' ה' סי' יו"ד ד"ר פר' ב' סי' ט' וסוף פרשה ח' תנחומא כאן סימן יו"ד: את הקהל הזה · שמעשה זו היה בסוף מ' שנה הוא הדור השני שבא לארץ ישראל והדור הראשון מתו במדבר אותם יביא עמו לעתיד ב"ב: **יד** שמקדם היה משה מתוקן · עי' ב"ר פר' ד' סוף סימן ו' שמראשית הבריאה צפה הקב"ה שילקה משה במים ע"כ לא כתב בהם כי טוב ועי' שמ"ר פר' ה' סימן י"ח ותנחומא כאן סימן י"ח: היא קדש · וכאן כתוב וישב העם בקדש ונקרא קדש על דכך מגיד מראשית אחרית שעל שכתוב כאן ויקדש בם נקרא שם המקום קדש ונקרא עין משפט כי עין פי' באר כמ"ש והנה נצב על העין וכן על עין המים וכאלו כתוב באר משפט היא קדש ופי' באר משפטו של משה היא קדש כצ"ל ויכו את כל שדה העמלקי כמ"ש סוף בשלח ויחלוש יהושע את עמלק וזה ע"פ משה וגם את האמורי שמשה הכה שני מלכי האמורי סיחון ועוג וזה המה מי מריבה וגו' שמאז מקדם ויקדש בם עי' תנחומא: המה מי מריבה · לשון רבים על כל המימות: **טו** שנענש על ידם · כמ"ש אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם היינו שעשה הדין במשה ואהרן ובתהלים מפורש ויקציפו וגו' וירע למשה בעבורם וזהו לא עשה לרעהו רעה תהלים ט"ו והפסוקים נדרשים במשה כמ"ש שמ"ר ריש פר' ד' על מזמור כ"ד שבתהלים מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו שמדבר במשה וכן כאן במזמור ט"ו מי ישכון בהר קדשך מדבר ג"כ במשה וענין שני המזמורים אחד הוא ואיך הוא משבח למשה לא עשה לרעהו רעה א"כ הוא מעשה רשע אלא פירושו אעפ"י שרעהו עשה לו רעה לא השיב לו רעה וכמ"ש אל תאמר אשלמה רע וכמ"ש אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו וכמ"ש ב"ר פר' ל"ח סי' ג' עי' מ"ש וכן וחרפה לא נשא על קרובו פי' ג"כ שאם חרפו קרובו לא ישלם לו חרפה: אלא וישלח מלאכים · ודורש סמוכים שסמך למי מריבה וישלח מלאכים אל מלך אדום לטובת ישראל: אתה ידעת · ולא אמר שמעת לרמוז על ענין ידוע תדע ע"פ מדת ממעל: על אבי אביהם · של כמה דורות שהיו לו שני בנים ונעשו שתי משפחות והבנים של זרע אחד שלמו החוב עם זרעם ומשפחת האחת השני לא השתתפו בשילום החוב ואח"כ הוצרכו בני המשפחה בני האחת שלמו החוב לבקש עזר מבני משפחה האחת שלא עזרו בשילום החוב וכך בנמשל שאברהם נגזר עליו כי גר יהיה וגו' ועבדום וענו אותם ויצאו מזרעו שני בנים שהיו חייבים לשלם החוב ולא שילם אלא אחד וזהו וירדו אבותינו מצרימה הם יעקב ובניו וכן וירעו לנו מצרים ולאבותינו זרע יעקב כל הדורות שהיו באותן מאתים ועשר שנים: מה טיבם של אבות כאן שנאמר וירעו לנו המצרים ולאבותינו · פי' מאחר שכתוב וירדו אבותינו מצרימה וגו' הל"ל וירעו להם המצרים ולנו ולמה הזכיר עוד הפעם ולאבותינו ועוד שהל"ל לאבותינו ולנו ע"כ דורש שפירושו על האבות הראשונים שכשישראל בצרה מרגישים האבות בקברם וכן מפורש בשמואל א' י"ב ט"ו ואם לא תשמעו והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם: מי באר · ואם הכוונה על באר של אדום הל"ל מי בארות ובורות על כן דורש שהכוונה על באר של ישראל שלא ישתו רק מבארות של אדום שיקנו מהם מים וכאן ברמז ומפורש בדברים ב' ו' אוכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם ובאדום מדבר שם כמ"ש ברים הענין אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו הרי ע"פ מדה י"ז גמון לקנות מהם אוכל ומים: אמר להם משה · התחלה אמר המדרש כך אמר הקב"ה למשה ואח"כ אמר להם משה כי המדרש דקדק לשון הכתוב שאמר שם דברים ב' ויאמר ה' אלי לאמר ואת העם צו לאמר וגו' עד כי לא אתן עד אוכל תשברו וגו' ושתיתם הכל דברי הש"י ואח"כ אמר כי ה' אלהיך ברכך וגו' ידע לכתך וגו' וזה דברי משה שאם היה דבור הש"י כמו הפסוקים הקודמים הל"ל כי אני ברכתי אתכם וזהו אמתת כוונת המדרש בפשט הכתוב: שלא הפסדתם בשעבוד · שכך אמר הקב"ה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כך הוא בתנחומא: שאנו חוסמים את בהמתינו · רש"י בחומש פירש דרך המלך נלך אנו חוסמין בהמתינו שלא ימו לכאן ולכאן ונראה שפירש מ"ש לא נטה ימין ושמאל על הבהמות אך במדרש מפורש על ולא נטה ימין ושמאל דרשה אחרת ואפשר דאחרתי שמעת מינה ויתכן שדורש דרך המלך נלך כמו שעשה אברהם אבינו שהיה חוסם בהמתיו כמ"ש ב"ר פר' מ"א סי' ה' ופר' ס' סי' ח' מדכתיב ויפתח הגמלים שהתיר זממיהם ונקרא אברהם מלך כמ"ש ב"ר פר' מ"ב סימן ה' עמק המלך: בכל סביבותינו · משמע שיש רשות בסביבות האומה עצמה ולא לכבוש האומה עצמה וזה צ"ע שאם על אדום ועמון לא היה להם רשות אפילו על הסביבות ואם על אומות אחרות היו כובשים האומה עצמה כמ"ש אצל עמלק ומדין בתורה ואם על מי"ב שלא היה להם רשות על האומה עצמה רק על סביבותם איך אמר בכל סביבותינו והכרת שבאמת כוונת

יפי תואר

שם לא יתפייס עד שרע כי אם באותה אשה בהיותה גרושה או יבמה או יפת תואר שדומה לא"א ודמי למים גנובים וק"ל: כל שדה העמלקי · ומקשי בב"ר והלא עדיין לא נולד עמלק שהרי בן בנו של עשו
עש:

לא תעבור בי אזש"ה (תהלים קכ) אני שלום וכי אדבר המה למלחמה ומנין שכך אמר לו הקב"ה שאין מניחים אתכם לעבור ולא הכל מהם שאני הוא שרוצה שנא' (דברים ב) אל תתגר בם כי לא אתן לכם מארצם וכתיב וימאן אדום נתון את ישראל ואח"כ שלחו אל מלך מואב ולא אבה אע"פ שאינו מפורש כאן הרי מפורש בשופטים מלמד שהכל ברוה"ק שלא היה בכולן ב קל מיפתח (כח) והוא פירש שנא' וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום לאמר אעברה נא בארצך ולא שמע מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה (כט) ואף משה רמז כאשר עשו לי בני עשו (מא) היושבים בשעיר: מז ויסעו מקדש ויבאו זש"ה (ד"ה ב כ) ג בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך על שנתחברו לרשע הזה לעבור בארצו חסרו אותו צדיק לכך נסמכה פרשת אסיפת אהרן לאחר פרשת מלך אדום ויט ישראל מעליו ויסעו מקדש מהו כל העדה (ל) עדה שלמה עדה הנכנסת לארץ לפי שמתו יוצאי מצרים ואלו מן אותן שכתוב בהן (דברים ד) חיים כולכם היום מהו הר ההר הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול אע"פ שהענן הולך לפניהם משפיל את הגבוה ומגביה את השפל הניח הקב"ה את ההר הזה דוגמא שידעו נסים שעשה הקב"ה להם שלא הניח הר במדבר שלא יהו מתיגעין ועולים ויורדים ועוד אף על פי שהיה הענן עושה כל המדבר מישור היה מניח מקום גבוה למשכן שהוא חונה שם והניח ג' הרים הר סיני לשכינה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן: יך מלמד שמודיעים לצדיקים יום מיתתן כדי שיורישו כתרים לבניהם · ומפני מה לא מת אהרן כמו שמתה מרים שלא ידע בה בריה אלא נאמר למשה יאסף אהרן משל למלך שהיה לו שני קטליקין ולא היו עושין דבר בלא דעת המלך היה לאחד מהם (מב) חלק יפה אצל המלך והיה המלך צריך לו אמר המלך אע"פ שהוא ברשותי איני נוטלו עד שאני מודיען כך אמר הקב"ה הללו זקנים שני צדיקים לא עשו דבר חוץ מדעתי ועכשיו כשאני מסלקן איני מסלקן עד שאני מודיען לכך נאמר יאסף אהרן אמר לו רבוני הנח אותו אצל בני ראובן ובני גד אמר לו אשר נתתי לבני ישראל מיתתו מעכבת מתנת הארץ רצונך שלא ימות ולא יכנסו ישראל לארץ לכך נאמר אשר נתתי לבני ישראל: יח ד על אשר מריתם את פי זש"ה (משלי י) (לא) לא ירעיב ה' נפש צדיק זה אדם הראשון שכל הצדיקים שיעמדו ממנו נגזרה עליהם מיתה אינן נפטרין עד שרואין פני שכינה ומוכיחין אדה"ר ואומרים לו אתה גרמת לנו מיתה והוא משיבם אני בידי חטא א' ואתם אין כל א' מכם שאין בידו יותר מארבע עונות · ומנין שרואין פני שכינה ומוכיחים אדה"ר שנא' (ישעיה לח) אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים לא אביט אדם עוד עם יושבי חלד הצדיקים

מסורת המדרש א תנחומא כאן · ב עיין ר"ה השנה דף כ"ה · ג תנחומא כאן · ד ילקוט כאן · תנחומא סדר זה · זוהר סדר בראשית דף כ"ז ·

חדושי הרש"ש

(כח) והוא פירש שנאמר כו' אל מלך אדום כו' והוא (בשופטים י"א) : (כט) ואף משה רמז כו' היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער כנ"ל והוא בדברים ב' : (ל) עדה שלמה כו' לפי שמתו יוצאי מצרים כו' · מזה משמע דלא מתו בשנה אחרונה בט' באב כי זה היה בא' באב ככתוב בפ' מסעי ל"ג (ועיין רמ"י בפי' התורה שכתב כן גם לעיל בפסוק א' וגם היה בחדש הראשון) ודלא כדעת התוס' בב"ב (קכ"א א') ד"ה יום שכלו : (לא) לא ירעיב כו' שכל הצדיקים כו' ונגזרה כו' כנ"ל :

חדושי הרד"ל

וביד חזקה ויצאן אדום נתון כו' כנ"ל ופי' דדרש ויאמר לא תעבור מדלא כתיב ויאמר אדום (ולאי סמוך אריש'ה · לא היה לחזור ולכתוב ג"כ ויצא אדום לקראתו אלא ויצא סתם) ומדלא כתיב לא תעבור בי · כדכתיב ברישא · שבא לרמוז שהקב"ה א"ל לישראל שודאי לא תעבור כי לא יניחך (ושלא יתגרו בהם מלחמה כמפורש) אבל מלך אדום לא השיב דבר כששלחו לו שנית במסלה נעלה כו' רק יצא לקראתם למלחמה וז"ש כי אדבר (דברי שלום) המה למלחמה (ולא השיבני דבר) ולכן כתיב עליו שם שונא שלום : (מא) היושבים בשעיר והמואבים וגו' (דברים ב) : ויסעו מקדש כנ"ל : (מב) חלק יפה

מתנות כהונה

שלכם ותקנו מהם כל צרכיכם : [ה"ג שכך אמר להם הקב"ה] : ולא הכל מהם · אין הדבר תלוי בהם שאם לא יניחו אתכם שתתגרו בם מלחמה שאני כו' : וכתיב וימאן וגו' · סיפיה דקרא ויט ישראל מעליו אע"פ שלא הניחום לעבור לא תתגרו בם מלחמה הרי שגזרת השם הוא: שהכל · כל דברי השופטים וכל הניתן להכתב: היושבין בשעיר · עי' בפי' רש"י בחומש : [על שנתחברו גרסינן : ה"ג פרשת מלך אדום ויט ישראל מעליו ויסעו כו'] : הר על גב הר · הור כתיב חסר וי"ו קרי ליה הר וגם הוה ליה למימר הר הור כמו הר נבו וחביריו וכתב הור ההר למדרש הר ההר : דוגמא · אות לעתיד : [שלא יהיו מתייגעין גרסינן] : שלא יהיו כו' · וזהו נס אחד : ועוד כו' · וזהו נס שני : קטליקין · שרים גזברים כן פי' הערוך : חלק יפה · רמז לנשמתן הטהורה : הנח אותו כו' · יפלר עמהם חי בעבר הזה : ה"ג לבני ישראל על אשר מריתם את פי ובילקוט משמע דגרס על אשר מעלתם בי על אשר מריתם פי : שאין בידו יותר מארבע עונות · שלא נא ביד תפלה · ומאז באתי אל פרעה · שמעו נא המורים · והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים וכי אברהם יצחק ויעקב חטאים היו · הרי ד' ועוד ולא ה' שלחני ואם בריאה יברא ג"כ נחשב להם למכשול:

פירוש מהרז"ו

המדרש רק על מואב לבד וכמ"ש עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו וזהו בכל סביבותינו מה שנקרא בתורה כל סביבותינו : לא תעבור בי · פן בחרב אצא לקראתך וזהו מ"ש אני שלום שאני בקשתי מאדום בשלום וכן ממואב ומסיחון מכל אלו בקשתי בדברים של שלום והם על שידעו שאיני רשאי להלחם בם ע"כ והמה למלחמה והיינו מואב ואדום (אך סיחון טעה בזה הוא סבור שכמו אדום ומואב שלא הניחו לישראל לעבור בהם ולא נלחמו בהם ועברו מהם כך יעברו ממנה בלא מלחמה עמו וזהו עומק כוונת הפסוק בדברים ב' כ"ט כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר ובני מואב היושבים בער על שזהו ארצם לעולם עשו כן אבל לא סיחון ודו"ק) ודורש פסוק זה על אדום כמ"ש בפסוק הקודם רבת שכנה לה נפשי עם שונא שלום כמ"ש שאמרו לאדום והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך וכתיב בדברים סוף א' ותשבו בקדש ימים רבים ופי' איך הוא שונא שלום כי אני שלום בקשתי והוא ענה לי בחרב כמ"ש ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה ומאמר זה בתנחומא סי' י"ג : ולא הכל מהם שאני · פי' שלא תאמר שעברו בזה על רצון הש"י מה שלא עזבו לישראל לילך דרך ארצם אלא כך הי' רצון הקב"ה שלא יעברו בהם כמ"ש דברים ב' אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו וגו' כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל ואין הפירוש מדרך כף רגל זה מדה קטנה בארצם אך יתפרש כי גם לדרוך ברגל לפי שעה לא אתן לכם וישראל סברו שאם יבקשו בשלום ובבקשה יעתרו להם אך הם שנאו השלום : אע"פ שאיני מפורש כאן · זהו עלם מדה י"ז וכלשון הברייתא במדה זו : קל מיפתח · כמ"ש ר"ה דף כ"ה שקל הקב"ה שלשה קלי עולם · ירובעל בדן יפתח ויפתח הקל בשלשה אלו ומ"ש כאן קל מיפתח ובגמרא קלי עולם אין הכוונה קלים מכל קלי העולם חלילה שהרי בכולם כתיב שזכו לרוה"ק ולגבורה עליונה אלהית אלא הכוונה כנגד המתמרים היו הם קלים אך בדורם היו הם גדולים מכולם שהיו שופטיהם ע"פ ה' · ומ"ש מלמד שהכל ברוה"ק הכוונה שלימד מכאן שספר שופטים נאמר ונכתב ברוה"ק שהרי יפתח הקטן מכל השופטים וכמ"ש ויק"ר פר' ל"ז בסופו שקראו אותו עם הארץ גלה דבר שאינו מפורש בתורה ומנין ידע אלא שדיבר ברוה"ק ובתורה העלים והניח מקום ליפתח להתגדל בו ונידון במדה כ"ה דבר שהי' בכלל שדיבור זה של יפתח בכלל כל דבריו ובכלל דברי שופטים ויצא מן הכלל בדבר זה להודיע דבר חדש שנדע שהוא ברוח הקודש לא על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא שכולם ברוה"ק : אף משה רמז באשר עשו לי בני עשו. היושבים בהר שעיר · הנה רש"י בחומש פי' לפי פשוטו שמ"ש כאשר עשו לי בני עשו לא לענין לעבור בארצו אלא לענין מכר אוכלים · וכוונת רש"י שהרי לא הניחו בני עשו ובני מואב לעבור בארצם ואיך אמר לו משה רק אעברה ברגלי כאשר עשו לי בני עשו וגו' עד אשר אעבור אלא בהכרח שיפורש פשוטו ע"פ מדה י"א סידור שנחלק ומדה ל"א מקודם ומאוחר שבענין כאלו כתוב אעברה בארצך וגו' לא אסור ימין ושמאל רק אעברה ברגלי עד אשר אעבור את הירדן וגו' אוכל בכסף וגו' עד ושתיתי כאשר עשו לי בני עשו וגו' והמואבים היו יושבים בער ולמה לא כתוב בתורה כן כפי משמעות פשוטו שהרי כפי מ"ש רק אעברה ברגלי בסוף פסוק ומתחיל פסוק אחר כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער עד אשר אעבור את הירדן הרי שגם מ"ש כאשר עשו לי הוא לענין ההעברה אלא שיקשה שהרי לא הניחו לעבור כנ"ל ואיך יאמר כאשר אלא שלפי הדרשה בהכרח ג"כ שיודרש ע"פ מדות הנ"ל מדה י"א ומדה ל"א שמ"ש כאשר עשו לי עד היושבים בשעיר מקומו אצל ולא אבה סיחון מלך חשבון העבירנו בו כאשר עשו לי בני עשו וגו' והמואבים וגו' וכמפורש בשופטים וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה הרי בין לפי הפשט ובין לפי הדרש פסוק כאשר עשו עד בער אינו במקומו וזהו עומק כוונת הסוף פסוק שאצל תיבת ברגלי והאתנחתא שאצל תיבת בער ואם לא מצאנו מפורש כן בשופטים וגם אל מלך מואב לא היינו יכולים לדרוש כן אך עתה מה שמפורש שם הוא בתורה ברמז ע"פ המדות הנ"ל ועתה שמפורש בשופטים אנו דורשים עוד ולא אבה סיחון כאשר עשו לי וגו' הרי בא ללמד ונמצא למד שכמו מלך סיחון ולא אבה כך מלך מואב ולא אבה ועל בני עשו מפורש בתורה מה שעשה ועל מואב בשופטים וכאן ע"פ המדות ברמז ודוק מאד והבן בפסוקים בשני הדרכים ע"פ המדות ושים לבך עליהם : מז זש"ה בהתחברך · תנחומא כאן סימן י"ד וכמו שהיה ליהושפט עם אחזי' על שנתחבר עמו פרץ ה' מעשיו ונשברו האניות ששלחו יחד על שפת ים בארץ אדום בעציון גבר על הגבול וכן כאן בגבול אדום שהוא מוכן לפורענות וכמו שהקדמנו בסימן הקודם שישראל עשו מעצמם ששלחו למלך אדום ולא היה מהקב"ה ועל כן פרץ ה' מעשיהם ומת אהרן וכו' ע"פ מדת סמוכין ולא לומר שעל כן מת אהרן שהרי מפורש בתורה טעם מיתתו על חטא מי מריבה אלא הכוונה למה דווקא כאן ולא אצל הירדן בסוף ביאתם לארץ : ויסעו מקדש · ויבואו כל בני ישראל כל העדה הר ההר : מן אותם שכתוב חיים כלכם היום · דקדק המדרש לכתוב מן אותם ולא אותם שהרי פסוק זה כי כל האיש אשר הלך אחר בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום ופסוקים של כאן היה קודם שמאדום נסעו למואב וכוונת המדרש על שמתו דור הראשון של מרגלים ונשארו הדור השני כולם חיים רק שמתו הרבה מהם בעון פעור שאח"כ נאמר עליהם חיים כולכם היום : למשכן שהוא חונה שם · זה היה בכל המסעות שהניח מקום גבוה מכל המחנה למשכן אבל לא היה הר גבוה לבד שלשה הרים שחושב שמפורשים בתורה : יך שמודיעים לצדיקים · תנחומא סימן ט"ו ומ"ש בשבת ל' ובקה"ר נ"ו ב' שאמר הקב"ה גזירה היא מלפני שאין מודיעים קצו של בו"ד היינו קודם שהגיע עת המיתה כמ"ש יצחק לא ידעתי יום מותי אבל כיון שהגיע מודיעים להם כידוע מכמה מעשים בש"ס וכמ"ש בחזקיהו המלך צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה וכאן מוכיח ממ"ש יאסף אהרן וגו' קח את אהרן ואת אלעזר ואח"כ חזר עוד הפעם ואהרן יאסף ומת שם א"כ מ"ש תחלה יאסף אהרן מיותר אלא הראשון להודעה להורים הכתר והשני לקיום המעשה : שלא ידע בה ברי' · קודם שמתה ואח"כ ידעו הכל : קטליקין · מפורש לעיל פר' י"ח סימן ט"ו ממונים על אוצרות המלך : כשאני מסלקן · שאני צריך לסלקם לטובת ישראל שיוכלו ליכנס לארץ וגם לשמות בנשמותיהם שרוכב ערבות שם ושמח בבוא אליו נפש נקי צדיק ואגב שדרש כאן על אהרן דרש ג"כ על משה כמ"ש בסדר וילך הנך שוכב עם אבותיך וגו' עד עוד כתוב ומות בהר : אצל בני ראובן וגד · כמו משה עצמו אע"פ שגם עליו נגזר שלא יכנס לארץ עם כל זה נכנס לנחלת ראובן וגד ויקשה גם על אהרן והשיב לו אשר נתתי לבני ישראל שמיתתו מעכבת ביאת הארץ וצ"ע שהרי לעיל כתוב לא תביאו את הקהל אל הארץ אשר נתתי לבני ישראל כמו שכתוב כאן אצל אהרן ומשה בכלל ועם כל זה נכנס משה לארץ בני ראובן והורים לישראל ארץ סיחון ועוג ולמה נגזרה על אהרן שימות לפני כניסתם בארץ סיחון ועוג ודרך כלל הענין בזה כי שלשה אחים הללו מרים אהרן ומשה נבראו להיות גואלי ישראל בהנהגה אלהית נסיית בלא הנהגה טבעית כלל · מים בזכות מרים מגור התלמים · ענני כבוד בזכות אהרן ומן בזכות משה וכל זה במדבר ממש שהיה רחוק מהישוב אך עתה כאשר הגיעו ליישוב אצל אדום ומואב ואמורי שהגיע העת שתשוב ההנהגה הטבעית למקומה בהכרח שיסתלקו אלו במקום כבודם כמו החמה שלא תזרח בלילה בעת הלבנה כן לא היה אפשר לאלו שיחנו בארץ ע' בד"ר פר' פ' רים סי' ט' ומס"ם ופרטי הדברים למה זה כאן וזה כאן נ"ע כנ"ל : יח ומוכיחין אדם הראשון . ובתנחומא סי' פ"ז הגי' לאדם הראשון : יותר מארבע עונות · ק"ו ממשה שיש לו יותר מארבע וכמ"ש תנחומא ואתחנן שמונה למשה י' עונות וכפיוט יש על שחטא בעשר נחרתו בו מיתות עשר וצ"ע למה תפס חשבון ד' ואמר יותר מד' : אמרתי לא אראה יה · כי ישעיה אמר לו כי מת אתה בעוה"ז ולא תחי' לעוה"ב א"כ לא אראה יה כמו שאר הצדיקים שרואים השכינה לפני מיתתם גם לא אביט אדם עוד

ידי משה

בכללם דכתיב גבייהו אם יראה וגו' ובמשה כתיב שא עיניך וראה וגו' שהראהו את כל א"י כנ"ל ולא כפי' מ"כ דלפי פי' מ"כ האיך יתכן לכוללו למפרע ודו"ק : ומנין וכו' · פי' מנין שאמר להם הקב"ה שאין מניחין אתכם לעבור אבל לא הכל מהם אלא שהוא רוצה לפי שכאן לא אמר להם הקב"ה שום דבר שלא יעשו מלחמה עם אדום ולמה לא הלכו בחוזק יד אלא שביקשו שיניחום לז"א המדרש שבכאן לא כתיב רק במשנה תורה כתיב אל תתגרו בם כי לא אתן ממילא משמע שאמר הקב"ה לא אתן וכאן כתיב וימאן אדום נתון כמלא כתיב שמניעת נתינה לעבור היה רצון אדום אלא שלא היה אלא רצון הקב"ה היה ג"כ כך (י"ז) שנתן שבח ביד אדום אם יעברו ישראל רק מה שלא נכתב כאן הציווי של הקב"ה שלא יעברו כי כן דרך שמקרא מה שזה סותם זה פותח ומביא ראיה שגם למואב שלח וכו' ואינו מפורש בתורה:

הצדיקים נענשים מיתה על עבירות קלות שלא יהא אדה"ר נתפש על ידיהם שנאמר (משלי י) לא ירעיב ה' נפש צדיק לכך נאמר על אשר מריתם את פי: **יט** קח את אהרן והפשט אמר לו הקב"ה הרי את מנחמו שהוא מוריש כתרו לבניו מה שאין אתה מוריש לבניך · ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבישם (לב) והלא (מג) אם יצא כהן גדול בבגדי כהונה חוץ מהר הבית סופג את הארבעים שהם צמר ופשתים אלא להודיעך (לג) שבלשון שקרבו לכהונה ואמר לו קח את אהרן בו בלשון אמר לו לעלות ההר · ויעש משה כאשר צוה ה' ללמדך שאע"פ שאמר לו גזרה רעה על אהרן לא עיכב: **כ** ויראו כל העדה כי גוע אהרן [א] כיון שירדו משה ואלעזר מן ההר נתקבצו כל הקהל עליהם ואמרו להם היכן אהרן אמרו להם מת אמרו היאך מלאך המות יכול לפגוע בו אדם שעמד במלאך המות ועצרו דכתיב (במדבר יז) ויעמד בין המתים ובין החיים אם אתם מביאין אותו מוטב אם לאו נסקל אתכם · באותה שעה עמד משה בתפלה ואמר רבש"ע הוציאנו מן החשד מיד פתח הקב"ה את המערה והראהו להם שנא' ויראו כל העדה כי גוע אהרן · מה כתיב אחריו וישמע הכנעני מלך ערד את מוצא [ב] כיון שמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ונראו כאשה פרועה · מי היה מלך ערד זה עמלק שנא' (שם יג) עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמורי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן והיה יושב על הפרצה [ג] כיון ששמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד מיד נתגרה בהם · דרך האתרים התייר הגדול שתר להם את הדרך שנאמר (שם י) וארון ברית ה' נוסע לפניהם וילחם בישראל · אם עמלק היה למה נקרא שמו כנעני לפי שנאסרו ישראל להלחם בבני עשו שנא' (דברים ב) אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר כשבא עמלק נתגרה בהם פעם ושתים אמר להם הקב"ה אין זה אסור עליכם כבני עשו הרי הוא לכם ככנענים שנא' בהם (שם כ) כי החרם תחרימם לכך נקרא כנעני · מעולם רצועות מרדות היה עמלק לישראל את מוצא כיון שאמרו (שמות יז) היש ה' בקרבנו מיד ויבא עמלק (במדבר יד) ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה וירד העמלקי והכנעני וכאן וישמע הכנעני מלך ערד את מוצא כשמת אהרן יצא עליהם עמלק וחזרו לאחוריהם ז' מסעות שנא' (דברים י) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וכי שם מת אהרן והלא בהר ההר מת שנא' וימת אהרן שם בראש ההר הפסוקים מוכיחים שהן שבע מסעות לאחור ללמדך שחזרו לאחוריהם: **כא** ויסעו מהר ההר (לד) ותקצר (מד) נפש העם בדרך והלא כתיב (נחמיה ט) ורוחך הטובה נתת להשכילם (מה) אלא אותם שיירות שיצאו ממצרים שנגזרה עליהם מיתה לא היו רואים במדבר נחת רוח ולא רוח טובה וכה"א (במדבר יד) ובניכם יהיו (מו) רועים במדבר זה העם שקצרה נפשם בדרך · וידבר העם באלהים ובמשה השוו עבד לקונו · ונפשנו קצה בלחם הקלוקל שלא היה יכול לטעום אותו הדור מפירות הארץ כלום · אמר ר' עקיבא כשהיו מגלים להם התגרים הסל שבא מן פירות הארץ היו מתים שנא' (דברים א) אם יראה איש באנשים האלה (מז) הדור הרע הזה וגו' כל טוב הבא מן הארץ לכך ותקצר נפש העם בדרך הם שרגנו ונפשנו קצה: **כב** וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים מה ראה ליפרע מהם בנחשים לפי שנחש פתח בלשון הרע תחלה ונתקלל ולא למדו ממנו אמר הקב"ה יבא נחש שהתחיל בלשון הרע תחלה ויפרע ממספר לשון הרע [שנא'] (קהלת י) (לה) ופורץ גדר ישכנו נחש · ד"א למה

מסורת המדרש א פרקי דר' אליעזר פרק י"ז · ספרי פרשה וילך פיסקא ש"ד · ב ירוש' סוטה פ"א · ג ר"ה דף ג' · ירוש' יומא פ"א וירוש' סוטה פ"א · סע"ר פ' ט' · ספרי בהעלותך פיסקא פ"ב ·

חדושי הרד"ל

אבל המלך בתנחומא סגי' תלוק יפה · ורומז לפ"ז על בגדי כהונה שלוה להפשיטו ולהלבישם לאלעזר : (מג) אם יצא כה"ג חוץ מהר כו' · עיין יומא (עב ·) ובשאגת אריה' סס"ל : (מד) נפש העם בדרך והלא כתיב להנחותם בדרך וגו' ורוחך הטובה כו' כצ"ל ודרש להנחותם בה"א יתירה לשון נחת רוח בדרך · וכן רוחך הטובה · וז"ש אח"כ לא נחת רוח ולא רוח טובה כו' : (מה) אלא אותן שיירות שיצאו · כ"ה בתנחומא : (מו) רועים במדבר וגו' וידעתם את תנואתי זה עם שקצרה כו' כצ"ל : (מז) הדור הרע הזה את הארץ הטובה כל טוב הבא כו' כצ"ל :

חדושי הרש"ש

(לב) והלא אם יצא כה"ג בבגדי כהונה חוץ מהר הבית כו' · משמע אבל בהר הבית אינו סופג את המ' אפי' שלא לצורך עבודה וזה שלא כדעת הרמב"ם ז"ל בסוף הל' כלאים שכתב דאפילו במקדש לוקין וכבר רמז הגאון בעל שאגת אריה סוף תשובה למ"ד להמדרש הזה : (לג) שבלשון שקרבו לכהונה וא"ל קח את אהרן כו' הוא בויקרא ח' ועיין ז"כ : (לד) ותקצר נפש העם בדרך כו' אותם שיורים שיצאו ממצרים כו' · לא הבינותי דלעיל דריש כל העדה כו' עדה הנכנסת לארץ לפי שמתו יוצאי מצרים כו' · אמנם לפי' ר"ת בב"ב שם דנשארו מהם ט"ו אלף ופרוטרוט שהיו ראוים למות בשנה אחרונה כי בטל הגזירה א"ש וזה לדעתי תהיה ברורה לשעתו : (לה) ופורץ גדר ישכנו נחש · נ"ל לפרש עפ"י הא דאיתא בערכין ט"ו ב' א"ג

מתנות כהונה

פון כדאיתא בתנחומא בפר' ואתחנן ושם בילקוט הכי יותר מאדבע : כאשה פרועה · שראשה מגולה : התייר · על שם שתר להם מנוחה · והכי איתא בירושלמי פ"ק דסוטה : הפסוקים מוכיחים · ריש פרשת מסעי : ולא למדו ממנו · מן הנחש שלא לספר לשון הרע

פירוש מהרז"ו

עוד כמו שאר הצדיקים : נענשים מיתה · אע"פ שחטא קל וקטן שאינו כדאי לעונש מיתה ועיקר המיתה בחטא אדה"ר עכ"ז גוזר על הצדיקים מיתה על חטאים קלים ליתן מנוחה לאדה"ר בגן עדן : יט קח את אהרן · תנחומא כאן סימן י"ז וס"ד ואת אלעזר בנו והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו שיראה בעיניו שאלעזר יורש

נפרע מהם בנחשים [א] הנחש אפילו אוכל כל מעדנים שבעולם מתהפכים בפיו לעפר שנא' (ישעיה סה) ונחש עפר לחמו ואלו אוכלין את המן שנהפך למטעמים הרבה שנא' (תהלים קו) ויתן להם שאלתם ואומר (דברים ב) זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר יבא נחש שאוכל מינין הרבה (מז) ובפיו טעם אחד ויפרע מן אוכלים (מח) מין אחד וטועמין מינין הרבה · הנחשים השרפים (מט) ששורפים את הנפש ר' יודן אומר הנחשים השרפים (נ) שהיה הענן שורף אותם (לו) ועושה אותן (נא) גדר למחנה להודיעך נסים שעשה להם הקב"ה אותן גירה בהן : **כג** ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו ידעו שדברו במשה ונשתטחו לפניו ואמרו התפלל אל ה' ויסר (נב) מעלינו וגו' נחש יחיד היה ויתפלל להודיעך ענותנותו של משה שלא נשתהה לבקש עליהם רחמים ולהודיעך כח התשובה כיון שאמרו חטאנו מיד נתרצה להם (נג) שאין המוחל נעשה אכזרי וכן הוא אומר (בראשית כ) ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים וכן הוא אומר (איוב מב) וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו · ומנין שאם סרח אדם לחבירו ואמר לו [ב] חטאתי שנקרא חוטא אם אינו מוחל לו שנא' (שמואל א יב) גם אנכי חלילה לי מחטוא לה' מחדול להתפלל בעדכם (לז) אימתי כשבאו ואמרו חטאנו (נד) שנא' (שם ט) (ויאמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך וגו' כי יספנו על כל חטאתינו) ויאמר העם אל שמואל חטאנו כי עברנו את פי ה' ואת דבריך השיב חלילה לי מחטא לה' ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף והיה כל הנשוך לא נשוך נחש בלבד אלא אמר כל (נה) הנשוך (לח) אפילו נשוך מפתן ועקרב וחיה רעה וכלב · ויעש משה נחש נחושת וישימהו על הנס (נו) זרקו לאויר ועמד :

כד ויסעו בני ישראל ויחנו באובות [ג] שנעשו אויבים למקום ויחנו בעיי העברים שהיו מלאים עבירה ויחנו בנחל זרד שלא היה הנחל אלא מלא זרת ולא יכלו לעוברו ל"ח שנה שנא' (דברים ב) עתה קומו ועברו את נחל זרד וכתיב (שם) והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה עד תם כל הדור משם נסעו ויחנו (נז) מעבר ארנון [ד] שנתרצה להם הקב"ה :

כה אז ישיר ישראל את השירה הזאת השירה הזאת נאמרה בסוף מ' שנה והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים ומה ראה ליכתב כאן הענין הזה נדרש (נח) למעלה הימנו על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב שעשה להם הקב"ה אותות ונסים בנחלי ארנון כנסים שעשה להם בים סוף [ה] ומה הם נסים של נחלי ארנון אדם עומד על הר זה (נט) ומדבר עם חברו בהר הזה והוא רחוק ממנו ז' מילין והדרך יורד לתוך הנחל ועולה ודרכן של ישראל לעבור בתוך הנחל (ס) נתכנסו כל האומות לשם אוכלוסין שאין להם סוף ישבו מקצתן (סא) בתוך הנחל והנחל מלמעלן עשוי מערות וכנגד המערות הר שכנגדו עשוי סלעים סלעים כגון שדים שנא' ואשד הנחלים נכנסו האוכלסין לתוך המערות ואמרו כשירדו ישראל לתוך הנחל אלו עומדין לפניהם שבתוך הנחל ואלו למעלה מן המערות ונהרוג את כולם כיון שהגיעו ישראל לאותו מקום (לט) (סב) לא הצריכן לירד למטה מן הנחל אלא רמז להרים ונכנסו שדים של הר זה לתוך

מסורת המדרש א יומא דף ע"ה · ב ברכות דף י"ב · ילקוט שמואל א' רמז קט"ו · ג תנחומא כאן · ד עיין מדרש תהלים מזמור י"ח · מדרש שמואל פרשה כ"ט · ילקוט שופטים סימן ס' · ה עיין ברכות פרק הרואה דף נ"ד ·

חדושי הרש"ש

הקב"ה בלשון כו' שהקפתי לך ב' חומות : (לו) ועשהו אותן גדר למחנה להודיעם כנ"ל : (לז) אימתי כשבאו ואמרו חטאנו שנאמר ויאמר העם כו' עד ואת דבריך · מקרא זה לא נמצא שם רק שם ט"ו כתב ויאמר שאול כו' חטאתי כי עברתי את פי ה' ואת דבריך אשר לא שייך הכא · לכן נראה להגיה דכנ"ל שנאמר ויאמרו כל העם כו' כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאל לנו מלך השיב חלילה כו' : (לח) אפי' (נחש) פתן ועקרב כו' · בתנחומא הגירסא אפי' נשוך פתן כו' והוא יותר נאות לפי הענין : (לט) לא היו צריכין לירד למטה להנחל אלא רמז כו' · כ"ה הגי' שם :

חדושי הרד"ל

(מז) ובפיו טעם א' · ואין מתרעם על בוראו כ"ה בתרגום המכונה ליונתן ע"ש : (מח) מין אחד וטועמין מינין הרבה כנ"ל : (מט) ששורפין את הנפש ע"י ארס שבהם דמקלא קליה ובא לומר שמם שרף מיוחד לנחש ששם לכן כשא"ל הקב"ה עשה לך שרף עשה משה נחש וכ"ה בפסיקתא זוטרתא דר' טוביה הוא נחש הוא שרף ע"ש · (ועמ"ש בס"ד בביאורי לפר"א ס"פ מ') אך לשון הנפש קשה וכמדומני שנ"ל ששורפין הנשוף פי' הנישוף בהן וכלשון הש"ס בשבת (קכא :) בנשופין בו (ובירו' בכ"מ לשון נישוף בנחש ע"ש בפירש"י (ועיקר המלה מלשון נשפת שהוא כמו נשיכת רוח ארסי שמשיב הנחש שרף וממית שעובר סמוך לו כמו שפירשו במכילתא בשלח פרשתא דויסע ע"ש בהגהותי בס"ד) : (נ) שהיה הענן שורף · קרי ביה השרופים שהיו נשרפים

וריוח

כבר מן הענן (רבינו בחיי) : (נא) גדר למחנה · שיראו אותן ויתייראו מלחטוא ועיין ב"ר פ"ה שלא המלך לגיון קשה והקיפה כדי כו' : (נב) מעלינו את הנחש רבי אומר נחש יחידי היה כו' · כ"ה בתנחומא שלפנינו (עמ"כ וכנ"ל) : (נג) שאין המוחל נעשה אכזרי · רמוז בלשון המשנה (ב"ק צ"ב ·) : (נד) שנאמר ויאמרו כל העם אל שמואל וגו' כי יספנו על כל חטאתנו והשיב חלילה לי כו' כנ"ל והמקרא הכתוב בספרים הוא בשאול ואינו ענין לכאן : (נה) הנשוך אפילו נשך פתן · כ"ה בתנחומא · ועיין בפירש"י בתורה שמתחלה כשאלה בשם הנחש היה נשוך חמור וכלב ג"כ מתגונה ואולך · לכן כשנתרפאו פירוש שכל הנשוכים נתרפאו : (נו) זרקו לאויר ועמד מדכתיב כאן וישימהו על הנס ולא כתיב על נס כדכתיב בליווי ושים אותו על נס · דרש הנס הידוע שהיה כבר פרוש עליו שמהו משה והיינו שזרקו ועמד שם מעצמו : (נז) מעבר ארנון שנתרצה כו' · עיין זוהר בשלח (ט) זווגא עילאה דתכיבותא כו' : (נח) למעלה סימנו על כן כו' והב בסופה ואת הנחלים ארנון שעשה כו' כנ"ל פי' מקיש סופה זה ים סוף כתרגומו לארנון : (נט) ומדבר עם חבירו כו' ז' מילין · מפני גובה ההרים אפשר שרואין זא"ז · אבל שישמע הקול ז' מילין הוא דבר קשה · (ואולי ר"ל ע"י רמיזה והנפה בסודרין) ובתנחומא הלשון והדרך יורד לתוך הנחל ועולה לדרכן של ישראל לעבור בתוך ההרים · משמע שהיו צריכין לעלות ההר ולירד לנחל ולחזור ולעלות להר שני · לפ"ז י"ל ז' מילין אלו חשיב גובה שפוע ההרים עם הנחל ודחוק : (ס) נתכנסו כו' · בתנחומא אי' כל האמוריים וכ"ה רפ"ט דברכות : (סא) בתוך הנחל וההר מלמעלן עשוי מערות כו' · כ"ה בתנחומא וכנ"ל : (סב) לא הצריכן הקב"ה לירד

מתנות כהונה

הרע שהרי נתקלל : ה"ג שהיה הענן שורף אותם ועושה אותן כו' · וקרי ביה הנחשים השרופים ופי' החזקוני דדייק הכי מדלא כתיב נחשים וכתיב הנחשים בה"א הידיעה משמע הידועים והמפורסמים : ה"ג ידעו שדברו במשה · פי' ידעו והבינו שבשביל כך באה להן הרעה הזאת : ה"ג ויסר מעלינו וגו' נחש יחיד היה ויתפלל להודיעך ובתנחומא לא גרס נחש יחיד היה (ובתנחומא שלפנינו ג' ר' אומר נחש יחידי היה) : שאין המוחל כו' · בתנחומא גרס מכאן שלא יהיה המוחל אכזרי : ויתפלל אברהם וגו' · במשנה סוף פרק החובל למדו מפסוק זה שהמוחל לא יהיה אכזרי אלא ימחול לו מיד שמבקשין ממנו מחילה : ה"ג ויאמרו חטאנו שנאמר ויאמר וגו' : לא נשוך נחש בלבד גרסינן פי' לא בנשוך מן הנחש בלבד נתרפא וה"ג בילקוט ובירושלמי פרק ראוהו בית דין יליף ליה מדלא כתיב הנשוף : זרקו לאויר כו' · ל' נס דרש כמשמעו : מלא זרת · זרד הוא זרת בחילוף ד' בתי"ו באותיות דטלנ"ת : ה"ג שנתרצה להם הקב"ה ודרש מדכתיב מעבר ולא כתיב בעבר משמע שנה מאותו עברה וזעם וכך מצאתי שוב ברבינו בחיי : [ה"ג ומה ראה ליכתב כאן הענין וגו'] : רחוק ממנו שבעת מילין · לפי הגבוה : ועולה · לא"י על הר שכנגדו ובילקוט לא גרס ליה : שדים כו' ואחד ל' שדים קא דריש : נכנסו האוכלסין מקצתן : לא הצריכן

פירוש מהרז"ו

ויתן להם שאלתם · ובפסוק הקודם ויתאוו תאוה במדבר וינסו אל בישימון ויתן להם שאלתם וישלח רזון בנפשם והכוונה על חטא האספסוף שכתוב בו והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה והפסוק סותר עצמו שאמר ויתן להם שאלתם משמע לטובה ואח"כ וישלח רזון בנפשם משמע לרעה והכריעו ע"פ מדה כ' שמ"ש ויתן להם שאלתם אח"ע להאספסוף ס"ע על המן עצמו שטעם המן נתן להם כל שאלתם והפסוק מתמה עליהם למה חטאו במן הרי מעלתו גדולה עד שטעם המן נתן להם כל שאלתם ועל כן וישלח רזון בנפשם : לא חסרת דבר · ותיבת דבר מיותר לדרוש שהדבר שדברת ובקשת לא חסרת שניתן לך ועי' שמ"ר פר' ה' סי' ע' ספרי בהעלותך : ששורפים את הנפש · כמו שריפת בני אהרן ושריפה בת כהן שריפת נשמה וגוף קיים : הענן שורף אותם · על שהיל"ל השורפים ע"כ דורש שהנחשים בעצמם נשרפו ונעשו כמו גדר בצדי המחנה ודורש ופורץ גדר ישכנו נחש גדר ע"פ מדת ממעל ומנגד ודרך קצרה על שפרצו גדר היראה ישכנו נחש שנעשה גדר ופרץ הקב"ה גדר של הנחשים והחיה אותם וגירה בהם : להודיעך נסים · ובתנחומא הגיר' להודיעם נסים : **כג** נחש יחיד היה · ה"ג בתנחומא ר' אומר נחש יחיד היה ויתכן דסובר כמ"ש שמ"ר פר' י"ד סימן ד' אצל צפרדע פלוגתא דר"ע וראב"ע דר"ע סובר צפרדע אחת היתה והשריצה והולידה כל הצפרדעים וראב"ע סובר אחת היתה ושרקה ובאו כולם ושם דורש ב' כ"מ תחלה כתיב והעל הצפרדעים ואח"כ כתיב ותעל הצפרדע וכן כאן תחלה כתוב וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים ואח"כ כתיב ויסר מעלינו את הנחש והכריע שמתחלה היה נחש יחיד ונעשו רבים או כר"ע או כראב"ע : ענותנותו של משה · איך היה נוח לרצות שבפעם אחד שאמרו חטאנו נתרצה להם וצר לו בצרתם כאלו לא חטאו לו : ויאמר העם אל שמואל · חטאנו כי עברנו את פי ה' ואת דבריך עי' הגהות רש"ש ז"ל ויתכן דכאן חסר שתחלה הביא ראיה מש"א י"ב שאמרו העם לשמואל כי יספנו וגו' והשיב חלילה לי וגו' והביא עוד ראיה משמ"א ט"ו ובפסוק כ"ד שכתוב כי עברתי את פי ה' ואת דבריך רק על שאמר אמתלא לחטאו כי יראתי את העם לא קבל עדיין דבריו עד שאמר בפסוק ל' חטאתי אז נעתר לו מיד כמ"ש שם וישב שמואל אחרי שאול דו"ק בפסוקים גם יתכן שהמדרש דורש אצל שמואל שכתוב תחלה התפלל בעד עבדיך ואח"כ כי יספנו על כל חטאתינו רעה ותחלה היה להם להודות לומר חטאנו ואח"כ יבקשו שיתפלל בעדם וכמ"ש כאן שתחלה אמרו חטאנו וגו' ואח"כ אמרו התפלל ודורש שבאמת כן היה וזה ע"פ מדה י"ז שמצאנו שכן הסדר הנכון וגם כאן היה כן ומאחר שדורש אצל שמואל שאמר הלשון שאמר ג"כ שאול לשמואל ויתכן דשני הדרכים אמת ודו"ק · וגם בתנחומא הגירסא כמו כאן : אפילו נחש פתן · בתנחומא הגירסא אפילו נשוך מפתן ועקרב : זרקו לאויר ועמד · שכתוב עשה לך שרף ושים אותו על נס ולא כתיב שיעשה נס וכן כתוב במעשה ויעש משה נחש נחושת וישימהו על הנס ולא כתב כלל שעשה נס שהיינו עץ כלונס גבוה כמ"ש כנשא נס הרים וכמ"ש ונשא נס לגוים וכדומה כי איך ימצא במדבר נס תקוע ע"כ דורש וישימה על הנס אח"ע לנס של עץ תנהו ענין לנס של פלא שעמד הנס באויר גבוה כמו על נס של עץ וכמ"ש בסוף בשלח ויקרא שמו ה' נסי וזהו על הנס הידוע ה' נסי : **כד** שנעשו אויבים · על שהיו צריכים לסבב בדרך הרבה קצרה נפשם כמ"ש בפסוק ד' ותקצר נפש העם היפך מ"ש במכילתא פסוק ויחן שם ישראל שעשו תשובה ונעשו חני' אחת על שאמר להם ימים הרבה אתם עושים כאן · ובפסיקתא זוטרתי כאן כתב וז"ל ובפרשת ואלה מסעי בין הר ההר ואובות שתי מסעות צלמונה ופונון וכו' ע"ש צלמונה מלשון צלמות ופונון מיתה בלשון יוני סמך לדברי המדרש כאן שנעשו אויבים למקום והיו מלאי עבירות ע"כ היו בצלמות ממיתה וכאן מרומזים שני מסעות הנ"ל במ"ש בפסוק ד' דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום : והנה רש"י בחומש כתב על מ"ש עיי העברים לא ידעתי למה נקרא שמם עיים ועי' לשון חורבן הוא וע"פ דברי המדרש שנפתר הכל לרעה יתפרש ג"כ תיבת עיי העברים על שהיו מלאי עברות היו בצלמות ומיתה וחורבן וכל דרשה זו ע"פ מדת ממעל ועי' לקמן פר' כ"ג סי' ג' : מלא זרת · עי' מ"כ ע"פ מדת גימטריא באופן ב' של תמורות אותיות ולבד זה חז"ל ידעו כל המקומות המפורסמים שם וראו בעיניהם כי כן הוא ומצאו שכן מרומז בתורה ע"פ המדות : עתה קומו ועברו · משמע שהיו אצלו ימים הרבה ולא הגיע העת לעבור אך עתה הגיע העת ופי' הפסוק כמה זמן היו אצל נחל זרד מדכתיב והימים אשר וגו' עד אשר עברנו את נחל זרד ולא כתיב אשר באנו אל נחל זרד אלא שהיו כל הל"ח שנה אצל נחל זרד ולא היה להם רשות לעבור כנ"ל ע"כ כתוב כאן בדברים ב' ג' פעמים נחל זרד על עת הראשון שבאו אצלו ועל עת האחרון שהלכו אצלו ועל העת שעברו עליו והנה גם כאן כתיב נחל זרד והוא הפעם הד' אולי באו אצלו ממש ד' פעמים ובינתיים היו מעט רחוקים ממנו : שנתרצה להם · עי' מ"כ וארנון על שם הרנה והשירה שאמרו בסמוך אז ישיר ישראל כי השירה מורה על כפרת עונות הקודמים לגמרי כמ"ש שמ"ר פר' כ"ג סימן י"ב פר' כ"ד סוף סי' א' וסוף סי' ג' ושם נסמן עוד למקומות אחרים : **כה** אז ישיר ישראל · תנחומא סימן כ' ומ"ש שנאמרה בסוף מ' שנה כמ"ש לעיל סימן ט' וסימן כ"א שכל עניני פרשיות אלו היו בסוף מ' שנה ומקשה שלפי הנראה מהשירה שהוא על נתינת הבאר והבאר ניתן בתחלת מ' שנה כמ"ש בסוף סדר בשלח והיה להם לומר השירה אז ע"כ דורש לא נאמר השירה על נתינת המים אלא על הנסים שנעשו כאן על ידי הבאר בנחלי ארנון בסוף מ' שנה ודורש סמוכים : את והב בסופה · ודורש בסופה על ים סוף וכמ"ש רש"י בחומש כאן : אדם עומד · ששני ראשי ההר סמוכים זה לזה עד שיכולים לשמוע מה שמדברים בראש ההר השני והגיא שביניהם עמוק מאד ואם ירצה אדם לילך מראש הר זה עד ראש הר השני צריך לירד להגיא ולעלות להר השני וכפי סדר הטבעי היו ישראל צריכים לילך ולעבור דרך תוך הגיא למטה ממש : ונכנסו שדים · כי נתקרבו למעלה בראש ההר אך למטה לא נתקרבו ולא נהרגו האוכלסים ובא הבאר ושטפם שנעשה שם הבאר כנחל שוטף ומ"ש שהקיפן ההרים ראשיהם כמ"ש אין מקיפין שתי חביות מקיפין בבועי' : ואשד הנחלים · אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב שההר של אחד הם לצד ער ונשען לגבול מואב וכדמפרש והולך :

ידי משה

עמלק בא להלחם עליהם וקשה מה ראה עמלק לבוא כאן שלא חטאו כלום לז"א כיון ששמע שמת אהרן ונסתלקו ענני הכבוד וכו' לפי דאי' ביבמות כי לא מלו העם היוצאים ממצרים מ"ע משום דלא נשבה עליהם

יפה תואר

היה לכתוב פ' זו אחר זו מאחר ששני המעשים היו ברפידים גם הרא"ם ז"ל כתוב שזו דרשא בעלמא ותמה על רש"י ז"ל שהביאה שאין דרכו להביא רק דרשות סמוכות שאין שם מקומו וי"ל דמ"מ קרא דמסס

מערות ומתו כולם והקיפו ההרים ראשיהם זה לזה ונעשו דרך כבושה ולא נודע אי זה הר נסמך לחבירו ואותו נחל מפסיק בין תחומי ארץ ישראל לתחומי ארץ מואב שנא' כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמורי הר שבארץ מואב לא נזדעזע שבו המערות וההר מארץ ישראל נזדעזע שבו הסלעים כמין שדים ונסמך להר שכנגדו ומפני מה נזדעזע מפני שהוא מארץ ישראל משל לשפחה שראתה בן אדוניה בא אצלה קפצה וקדמה אותו וקבלתו נכנסו הסלעים לתוך המערות ורצצו כל אותן גבורין והבאר ירדה לתוך הנחל ומתגברת שם (סב) ואבדה כל האוכלסין כדרך שאבד אותן הים לכך הקיש את והב בסופה לנחלי ארנון ועברו ישראל על אותן ההרים ולא ידעו כל נסים הללו אמר הקדוש ברוך הוא הריני מודיע לבני כמה אוכלוסין אבדתי מפניהם ירדה הבאר לאותן המערות והוציאה גולגליות וזרועות ורגלים שאין להם חקר וישראל חזרו לבקש את הבאר וראו אותה (סג) שהיא יוצאה מלאה מתוך הנחל ומוציאה איברים ומנין שהבאר הודיע בהן שנאמר ואשד הנחלים ומשם בארה וכי משם היתה והלא מתחלת מ' שנה היתה עמהם אלא שירדה לפרסם את הנסים והיו ישראל עומדים על הנחלים ואומרים לה עלי באר ענו לה ואמרו שירה עליהם:

כן אז ישיר ישראל מפני מה לא נזכר משה שם מפני שנענש ע"י המים ואין אדם מקלס לאיספקלטור שלו ולמה שמו של הקב"ה לא נזכר בה משל לשלטון שעשה סעודה למלך אמר המלך אוהבי שם אמרו לו לאו אמר אף אני איני הולך לשם אף כך אמר הקב"ה הואיל ומשה אינו נזכר שם אף אני איני נזכר שם · באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם וכי חפירה היתה שם אלא שנתנה בזכות אבות שנקראו שרים שנא' (תהלים קה) פתח צור (סד) ויזובו מים כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו כרוה נדיבי העם במחוקק במשענותם [א] שהיו הנשיאים עומדים על גבה ומושכין במטותיהן כל אחד ואחד לשבטו ולמשפחתו (מ) וריוח שבין הדגלים (סה) מלא מים מגוברין (סו) [ב] אשה שהיתה צריכה לילך אצל חברתה מדגל לדגל היתה מהלכת בספינה שנא' (שם) הלכו בציות נהר ואין ציות אלא ספינות שנא' (ישעיה לג) וצי אדיר לא יעברנו והמים יוצאים חוץ למחנה (סז) ומקיפין פיסא גדולה שנא' (תהלים כג) ינחני במעגלי צדק למען שמו [ג] ומגדלים מיני דשאים ואילנות לאין סוף שנאמר בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני כל ימים שהיו במדבר כך היו משתמשין בה לכך קילסו עלי באר חפרוה שרים וממדבר מתנה שנתנה להם במדבר לשמשן · ד"א למה ניתנה במדבר (סח) שאלו נתנה להם בארץ היה השבט שנתנה בתחומו אומר אני קודם בה לכך ניתנה במדבר שיהיו הכל שוין בה ועוד למה ניתנה במדבר כשם שמדבר לא נזרע ולא נעבד כך המקבל עול תורה פורקין ממנו עול דרך ארץ כשם שמדבר אין מעלה ארנון כך בני תורה בני חורין בעולם הזה · דבר אחר במדבר מי מקיים את התורה מי (סט) שמשים עצמו כמדבר ומפליג עצמו מן הכל · וממתנה נחליאל ומנחליאל במות · ג' מקומות כנגד ג' בתי דינין שבירושלים שהיו מפרשין תורה לכל ישראל וממתנה נחליאל אלו סנהדרין שבהר הבית · ומנחליאל במות אלו סנהדרין שבעזרה בצד המזבח · ומבמות הגיא אשר בשדה מואב (מח) אלו סנהדרין (ע) שבלשכת הגזית בתתום רות שבאה משדה מואב נערה מואביה היא השבה עם נעמי משדה מואב · ונשקפה על פני הישימון זה באר (עא) שבאה עמהן עד שנכנסה לתוך ימה של טבריה (עב) והעומד על פני הישימון רואה בתוך הים [ד] כמלא תנור והוא הבאר הנשקף על פני הישימון:

כז וישלח ישראל מלאכים (עג) זה שאמר הכתוב (תהלים לז) בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה ואומר (שם לד) סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו [ה] ולא קפדה התורה לרדוף אחר המצות אלא (דברים כב) כי יקרא קן צפור (מב) כי תפגע כי תראה כי תראה חמור כי תחבוט זיתך (שם כד) כי תבצור כרמך (שם כג) כי תבא בכרם רעיך (עד) אם באו לידך את מצווה עליהם ולא לרדוף אחריהם אבל השלום [ו] בקש שלום במקומך ורדפהו במקום אחר וכן עשו ישראל אע"פ שאמר להם הקדוש ב"ה

מסורת המדרש א לעיל פרשה א' · תנחומא סדר במדבר · תוספתא סוכה פרק ג' · ב מדרש תהלים ס' · ה פרק השלום · ו אבות דרבי נתן פרק י"ב · מדרש תהלים מזמור ס · שה"ש פרשה ד' · ד ויקרא רבה פרשה כ"ב · ירושלמי כלאים פרק ט' · קהלת רבה פרשה

חדושי הרש"ש

(מ) וריוח שבין הדגלים כו' · עיד"מ ומש"כ כדכתיב אז לבשה רות ושרה דבורה · ליתא במקרא רק בפיוט יום אחרון של פסח : (מח) אלו סנהדרין שבלשכת הגזית בתחום רות כו' · עיין יומא י"ב א' שהר הבית והלשכות והעזרות היו בחלק יהודה וא"כ אשר בשדה מואב מוסב על הג' מקומות : (מב) כי תפגע כי פראה

חדושי הרד"ל

למטה לנחל אלא כו' כ"ה שם : (סב) ואבדה כל האוכלוסין · הן שהיו עומדין למטה בנחל כדלעיל : (סג) שהיא יוצאה מלאה מתוך הנחל · לגי' הספרים נראה דצ"ל מלאה דם (ועיין בפרש"י בתורה) ובתנחומא וילקוט הגי' ראו אותה מאירה כלבנה (והיינו נמי שע"י הדם נשתנה מראיתה מן מים ודומה ללבנה בתוך הנחל) · ונראה לגי' זו רומז למילף הא' ונשקפה על פני הישימון מדכתיב מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה וגו' : (סד) ויזובו מים וגו' כי זכר כו' כצ"ל : (סה) מלא מים מגוברים · מפני שמביא מקרא דלי אדיר כו' שכתוב בנחל היוצא מבית קה"ק שכתוב בו ביחזקאל (מז ·) כי גאו המים וגו' נחל אשר לא יעבר · לכן תפס לשון מים מגוברין גם כאן : (סו) אשה שהיתה צריכה לילך אצל חבירה כו' · בתוספתא דסוכה פ"ג הגי' ובאין זה אצל זה · וכאן שתפס אשה אצל חברתה כמדומני שתפס לו לבאר מליצת המקרא (עמוס ד) ונשא אתכם בצנות (שפשוטו פי' ספינות קטנות וכמו סירות דוגה) ואחריתכן בסירות דוגה ופרצים תצאנה אשה נגדה · שלפי לשון המדרש מפרש פרצים תגבורת ופרץ מים שבהן תצאנה אשה נגד רעותה (בצנות וסירות דוגה) : (סז) ומקיפין פיסא גדולה שנאמר ינחני במעגלי צדק · רישי' דקרא על מי מנוחות ינהלני דרש לשון בנאר · והאי קרא דבמעגלי צדק אולי מפרש פיסא גדולה בריכה עגולה (ודוגמתו בתוספתא דאהלות פט"ז פיסא שמטילין כו' פי' הר"ש שם בור פוסא בלע"ז ועיין מ"ע ערך פסק) : (סח) שאלו נתנה להם בארץ כו' · לדרשא זו קאי על התורה וע"ל ספ"א ובשמ"ר פל"ב : (סט) שמשים עצמו כמדבר כו' · ערובין (נ"ד ·) : (ע) שבלשכת הגזית בתחום רות כו' · שלשכת הגזית בחלקו של יהודה שעיקרו משפחת דוד המלך שבא מרות : (עא) שבאה עמהם עד שנגנזה לתוך כו' · כ"ה בתנחומא : (עב) כמלא פי תנור · כ"ה שם ובתוספתא סוכה שם וכב"מ במדרש · וכן בשבת (לה·) כמין כברה וע"ל פ"א : (עג) זש"ה כו' ושכן ארץ · בתנחומא וילקוט אין מביא מקרא זה כאן · ולגי' הספר אולי הכוונה להביא מזה שמצות ה' יכולין להתקיים כשוכן בטח במקומו וא"צ לרדוף ולחזור לרחוק לקיימם (ואמר ורעה אמונה שהיא כלל המצות כמ"ש בא חבקוק והעמידה על א' צדיק באמונתו גו' ·) רק על השלום שהוא דבר שבין אדם לחבירו צוה לרדוף אחריו כמפורש : (עד) אם באו לידך אתה מצווה · משמע שמיד שבא לידו מצווה וגם

מתנות כהונה

הקדוש ברוך הוא : [ה"ג ובין האמורי הר שבארץ כו' עד שבו המערות] : וקבלתו וכן קפץ הר של א"י כנגד ישראל : ואומרים לה עלי באר · פי' והעלי מה שאתה מעלה כמו שפירש"י ז"ל : לאיספקלטור · פי' הערוך שר הטבחים ההורג המחוייבים מיתה : [ה"ג וריוח שבין הדגלים מלא כו'] : מגוברין מים רבים מתגברים ועולים עד שהיו מקבלים ספינות : [חברתה מדגל לדגל גרסינן] : פיסא כו' · חלק גדול ודוגמתו ריש פרשת וישב יעקב ובילקוט לא גרס ליה : משתמשין בה · בבאר הזאת : ועוד למה נתנה כו' · מכאן ואילך דרש ממדבר מתנה על מ"ת כדל"א ויתן אל משה וגו' וכן בסוף הסדר : ארנון · ל' מסים וארנוניות : ומפליג · מרחיק : [בקש שלום במקומך גרסינן] :

שמא

פירוש מהרז"ו

ולא נודע איזה הר · בתנחומא הגירסא ולא נודע איזה הר ועתה בא לברר איזה הר נסמך : כי ארנון גבול מואב · היינו הנחל שנקרא ארנון והאמורי מארץ ישראל שנקראת ארצות החיים ארץ צבי שמתפשטת ומתקצרת והיא שים בה כח ורוח לבוא כנגד ישראל ועל שהיתה עדיין תחת האמורי על כן קראה שמה : את והב בסופה לנחלי ארנון · כלשון הפסוק את והב בסופה ואת הנחלים ארנון שהוקשו זה לזה לענין הנסים : חזרו לבקש הבאר · כשעברו על ההרים הסתכלו שאין הבאר עמהם חזרו לאחוריהם לבקש הבאר : ואשד הנחלים ומשם בארה · פי' ואשד הנחלים וגו' כל הפסוק וסמוך לו פסוק ומשם בארה שמהנחלים יצא הבאר שע"פ ההיקש הנ"ל ליש סוף דורש מדה ט' לפרש מ"ש ומשם בארה לענין עשיית הנסים בנחלים והעיד הכתוב שהיא עצמה הבאר אשר אמר ה' למשה אסוף העם ואתנה להם מים ועי' כל הענין ברש"י בחומש כאן באריכות במעט שינוי והוספה : **כן** לא נזכר משה · תנחומא סימן כ"א ולקמן סוף הפרשה : באר חפרוה שרים · עי' ב"ר פר' ס"ד סי' ח' ד' בארות כנגד ד' דגלים וכתוב שם ד' פעמים חפירה אצל יצחק וזהו חפרור שרים וכאן דרש על אברהם ועל יעקב כמ"ש ב"ר פר' ע' ריש סי' ח' והנה באר זה באר : שנאמר פתח צור · וסמך לו מיד כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו שבעבור אברהם פתח צור ועל יצחק ויעקב כנ"ל וזה שעפ"י מדה י"ז דורש מדה כ"ו ממשל : שהיו הנשיאים עומדים · ב"ר פר' ע' סי' ח' ושם איתא לדגלו ולשבטו ולמשפחתו : מים מגוברים · שהיו המים מתגברים אחר שיצאו מהצור וכמ"ש אצל מי המבול והמים גברו מאד מאד על הארץ אחר שירדו משמים נתגברו על הארץ וזה מ"ש תהלים ע"ח יבקע צורים במדבר וישק כתהומות רבה כמו שהי' אצל המבול בתהומות רבה הי' גם כאן : פיסא גדולה · וכן הוא בתנחומא ועי' מ"כ : ינחני במעגלי צדק · ור"ד ה' רועי לא אחסר בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני · ה' רועי היינו במדבר כמ"ש ובניכם יהיו רועים במדבר וכמ"ש הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה וכמ"ש בשיר שם בנאות דשא כמ"ש בסמוך ועל מי מנוחות היינו הבאר ואז ינחילני במעגלי צדק בצדקתו הנחני במי מנוחות במעגלי צדק סביב המחנה : קילסו עלי באר וכו' · פי' למה זכינו לכל זה כי חפרוה שרים הם האבות הנ"ל לא במעשינו : אומר אני קודם · ובתנחומא הגי' מדיין ואומר כו' : כך המקבל עול תורה · שהבאר רמז לתורה כמ"ש ב"ר פ' ס"ד סי' ח' ה' בארות כנגד ה' חומשי תורה ועי' ב"ר פר' ע' סי' ח' וילקוט כאן · וכמ"ש בתורה שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך · וממ"ש וממדבר מתנה כמ"ש ויתן אל משה וכמ"ש לקח טוב נתתי לכם תורתי וגו' וכמ"ש אבות פרק ג' משנה ו' : אינו מעלה ארנון · וזהו וממדבר מתנה שלענין מתנה שצריך ליתן הרי הוא דומה למדבר שאינו צריך ליתן : שלשה מקומות · נחליאל במות וגיא · ועל מדבר ומתנה כבר דרש להו : שבהר הבית · ונקרא נחליאל שהוא נחלת אל וכמ"ש כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה · ובמות הוא הסנהדרין שאצל המזבח והבמה שמזבח ובמה ענין אחד ומבמות הגיא שלשכת הגזית למטה דומה לגיא כנגד המזבח וכמ"ש סנהדרין דף פ"ו במשנה : השבה משדי מואב · רומז על דוד ובנו שלמה שבנו ביהמ"ק שהם מזרע רות : ונשקפה [illegible]

יפה תאר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

(דברים א) החל רש והתגר בו מלחמה רדפו את השלום (מג) וישלח ישראל מלאכים (עה) אל סיחון נעברה נא: **כח** וישלח ישראל א כל דברי תורה צריכין זה לזה (עו) שמא זה נועל וזה פותח וכאן נאמר וישלח ישראל ובמקום אחר תלה שליחות במשה שנא' (שם) ואשלח מלאכים ממדבר קדמות (מד) (עז) וכתיב וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום וכתיב וישלח משה מלאכים מקדש · נעברה · הכתובים האלו צריכין זה לזה (עח) שמשה הוא ישראל וישראל הן משה ללמדך (עט) שראש הדור כל הדור: **כט** (פ) נעברה נא בארצך · כמו ששלח אל מלך אדום שלא להזיקו כך שלח לזה (מה) אוכל בכסף תשברני דרכן של מים ליתן בחנם ואנו ניתן דמו (מו) דרך המלך נלך ובמקום אחר כתיב עד אשר אעבור אמשול לך משל למה"ד לשומר שנטל שכרו לשמור גפן או תאנה בא אחד ואמר לו עבור מכאן שאני בוצר את הכרם אמר לו אני איני יושב לשמור אלא בשבילך ואתה באת לבוצרה · כך סיחון נטל שכרו מכל מלכי ארץ כנען והיו מעלין לו מסין שהיה ממליך אותו (פא) הוא ועוג שקולין כנגד כולן שנא' (תהלים קלו) לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען (מז) אמרו ישראל נעבור בארצך לכבוש את המלכות אמר להם איני יושב אלא לשמרם מפניכם ולא נתן סיחון את ישראל עבור בגבולו ויאסף סיחון (פב) במחשבה עשה הקב"ה למסרו בידן שלא בצער · כתיב סיחון מלך האמורי אשר יושב בחשבון אלו חשבון מלאה יתושים אין כל בריה יכול לכבשה ואלו היה סיחון בבקעה אין כל בריה יכולה לשלוט בו וא"צ לומר שהיה גבור ושרוי בעיר מבצר · אשר יושב בחשבון אילו יושב לו בעיירות שלו הוא ואוכלוסיו היו ישראל מתייגעין בו לכבוש את כל עיר ועיר אלא כנסן הקב"ה לפניהם למוסרן בידן בלא צער וכה"א (דברים ג) ראה החלותי תת לפניך (פג) הרגו את כל גבוריו שיצאו לקראתן וחזרו על הנשים והטף שלא ביגיעה לכך כתיב ויאסוף סיחון ויקח ישראל את כל הערים האלה: **ל** כי חשבון עיר סיחון זש"ה (תהלים לז) כי ה' אוהב משפט אמר לו הקב"ה אל תצר את מואב וחשבון של מואב היתה שנאמר כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי וגו' באו ישראל ונטלו חשבון שהיתה של סיחון וכל מה שנטל ממואב שאלו נטלוהו ממנו היה בידם גזל של עולה אלא נטל סיחון מן מואב ונטל ישראל מן סיחון שהיו פטורין מן הגזל לכך כתיב כי חשבון עיר סיחון על כן יאמרו המושלים זה בלעם ואביו ששכרן סיחון לקלל את מואב והן אמרו תבנה ותכונן עיר סיחון כי אש יצאה מחשבון אכלה ער מואב שקללו את מואב שימסרו בידו אוי לך מואב: **לא** וישב ישראל בכל ערי האמורי נשתייר יעזר וישלח משה לרגל את יעזר אותן מרגלים זריזין היו אמרו (פד) בטוחין אנו בתפלתו של משה וכבר שלח מרגלים לשעבר והביאו תקלה אנו לא נעשה כן אלא בהקב"ה נאמין ונעשה מלחמה עשו כך והרגו את האמורי אשר בה: **לב** ויפנו ויעלו יש אומרים מלחמת סיחון עשו באלול ועשו את הרגל בתשרי ואחר הרגל מלחמות עוג כמה דאת אמר (דברים טז) ופנית בבקר והלכת לאהליך ויצא עוג מלך הבשן שכנסן הקב"ה לפניהם למוסרן בידם ויאמר ה' אליו אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו זש"ה (משלי כח) אשרי אדם מפחד תמיד וכן הוא מדת הצדיקים אע"פ שהקב"ה מבטיחן אין פורקים ביראה וכן ביעקב (בראשית לב) ויירא יעקב למה נתיירא אמר שמא נתלכלכתי אצל לבן בכלום וכתיב (דברים כג) ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך והניחני הקב"ה (מח) ואף משה תפש את היראה כנגד אביו ולמה נתיירא אמר (פה) שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון או נתלכלכו בעבירה אמר לו הקב"ה אל תירא (פו) כולן השלימו בצדק אל תירא אותו שלא עמד גבור בעולם קשה הימנו שנא' (שם ג) כי רק עוג מלך הבשן

מסורת המדרש א עיין ירושלמי ראש השנה פרק ג' על קרא היתה כאניות סוחר ממרחק תבא לחמה ומובא בתו' כריתות דף י"ד ד"ה אלא ·

חדושי הרש"ש

תרצה חמור כו' כצ"ל ותיבת כי תרצה שבינתיים מיותרים : (מג) וישלח ישראל מלאכים אל סיחון אעברה נא כו' כצ"ל וכן לקמן : (מד) וכתיב וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום · הוא בשופטים י"א : (מה) אוכל בכסף תשבירני · הוא בדברים ב' : (מו) דרך המלך נלך · נ"ל בדרך המלך כו' : (מז) אמרו ישראל נעבור בארצך לכבוש את המלכים : (מח) ואף משה תפש את היראה כנגד אביו כו' · בתנחומא הגי'

(פ) אעברה בארצך כמו ששלח כו' כך שלח לזה · ר"ל גם בזה הכתובין צריכין זה לזה למה שמפרש בסדר דברים אכל בכסף תשבירני וכדדרש ואזיל לקראי דדברים להלן : (פא) הוא ועוג שקולין כנגד כו' כצ"ל : (פב) במחשבה עשה הקב"ה · אפשר דרש כן יאמרו המושלים באו חשבון : (פג) הרגו את כל כו' וחזרו על הנשים והטף · ז"ש וכך אותו ואת בניו ואת כל עמו ונלכד את כל עריו כו' שכיון שנפלו גבוריו במלחמה לא עמד איש בפניהם ולא היתה קרי' אשר שגבה מהם : (פד) בטוחים אנו בתפלתו כו' · דרש כן דכתיב ויורש את האמורי לשון יחיד (ולא ויירשו כדכתיב וילכדו) לומר שתפלתו של משה לבדו הוא שהורישם : (פה) שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון · ר"ל בחרם שהחרימו כדכתיב ונחרם את כל עיר מתים (כמ"ש בהגהותי לב"ר ס"פ פ"ט בהשמטות בס"ד) ולקמן מפרש הגופים החרימו · (פו) כלם השלימו בצדק · רומז למ"ש בשה"ר פ"ד עליהם קרא דכלם מתאימות וקרא דכלך יפה רעיתי :

חדושי הרד"ל

בשלות הקן כן ועמש"ל פ' תצא בס"ד בזה : (עה) אל סיחון אעברה בארצך כצ"ל בכל המאמר : (עו) שמה שזה נועל זה כו' · כ"ה בתנחומא וכצ"ל והלשון יצא ממליצת המקרא (ישעיה כב) ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח : (עז) וכתיב (שופטים י"א) וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום כו' מקדש אל מלך אדום וגו' נעברה נא וגו' הכתובים האלו כו' כצ"ל : (עח) שמשה הוא ישראל כד"א (ישעיה ס"ג) ימי עולם משה עמו : (עט) שראש הדור ככל הדור · כמ"ש בערובין (מא) בתר רישא גופא גריר :

פירוש מהרז"ו

החל רש · ור"ל ראה נתתי בידך את סיחון ואת עמו דברים ב' כ"ד עכ"ז ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון וגו' דברי שלום וכמ"ש בריש הסימן : **כח** זה נועל וזה פותח · פי' זה סותם וזה פותח וכוונתו כאן על מדה ט"ו ב' כ"מ שכאן כתוב וישלח ישראל אל סיחון ובדברים ב' כתוב וישלח משה וכאן סותם כי איך ישראל יעשו דבר בלא משה מלכם ושם פותח שמשה שהוא ישראל שלח והמאמר בתנחומא כאן סי' כ"ג : וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום · שופטים י"א י"ז · וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום במדבר כ"א י"ד והכרעה מפסוק ויזכור ימי עולם משה עמו וכמ"ש שמשה הוא עמו וכמ"ש בדוד כי אתה כמונו כעשרה אלפים ש"ב י"ח ופסוקים כאלו הם המכריעים ועי' מכילתא בשלח ריש פסוק אז ישיר משה ובני ישראל : **כט** כמו ששלח אל מלך אדום · תנחומא בסי' הנ"ל : דרכן של מים ליתנם בחנם · בא לדרוש מ"ש אוכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי שאצל אוכל אמר תשברני ואצל מים אמר תתן לי על שדרך האוכל למכור ודרך המים לינתן בחנם וזה תתן לי אך אני גם במים שתתן לי אשלם לך כסף : בדרך המלך נלך · כאן בחקת כתוב בדרך המלך נלך עד אשר נעבור גבולך ובדברים ב' כ"ט כתוב עד אשר אעבור וזה שייך למ"ש בסימן הקודם ודו"ק וכאן דורש דרשה אחרת על פסוק זה : שהי' ממליך אותן · סיחון הי' בידו הרשות להמליך מלכים על כל ארץ כנען ודורש כן ממדין שכתוב במדבר ל"א חמשת מלכי מדין וביהושע י"ג כ"א כתוב ואת נסיאי מדין וגו' נסיכי סיחון הרי שהוא המליך אותם ובתהלים קל"ו כתוב לסיחון וגו' ולעוג וגו' ולכל ממלכות כנען והיל"ל ולכל מלכי כנען ע"כ דורש ממלכות שהיה ממליך אותם כמו במדין כנ"ל וסיחון ועוג שקולים שכל אחד פרט בעצמו לסיחון מלך וגו' ולעוג מלך וגו' וממלכות כנען כללם כאחד ולכל ממלכות כנען הרי שהם שוים וכל אחד כנגד כולם וכן נלמד עוג מסיחון שגם הוא הי' ממליך עם סיחון שהקלם הכתוב ועכ"ז פירש המדרש על סיחון שהי' ממליך אותם כמפורש אצל מדין נסיכי סיחון : כתיב סיחון מלך האמורי וגו' · דברים ב' ל' אשר יושב בחשבון היל"ל מלך חשבון : בבקעה · שדה ישרה ופתוחה : במחשב · פי' בעצה ותחבולה שיאסוף סיחון כל עמו מכל עריו למקום אחד והנה ידענו כי כל מה שהקב"ה עושה הכל בחכמה ויתכן שבא לדרוש מ"ש ויבוא יהצה א"ת יהצה אלא יעצה בחילוף ה' בע' באחה"ע וזהו במחשבה שעל כן כתוב ויקח ישראל את כל הערים וגו' : ראה החלותי תת · שתיבת החלותי מיותר אלא להורות שמיד בהתחלה הדע שאני נותנו לפניך : **ל** כי חשבון עיר סיחון וס"ד והוא נלחם במלך מואב הראשון פי' שהיתה חשבון של מואב ולקחה סיחון מידו ולמה הודיע כל זה : כי ה' אוהב משפט · ובתנחומא הגי' כי ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה וכמ"ש ג"כ בסמוך הי' בידם גזל של עולה וא"כ צ"ל כי אני ה' אוהב משפט שונא וגו' וצריך לציין כאן ישעיה ס"א ח' ובפסוק הקודם לכן בארצם משנה יירשו וגו' כי אני ה' אוהב וגו' ונתתי פעולתם באמת ופסוקים אלו שייכים לכאן משנה יירשו שירשו גם ארץ מואב ועמון לבד ארץ סיחון והי' במשפט בלא גזל והי' פעולת ישראל באמת בלא עולה · והעולה היפך של אמת כמ"ש תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו : כי חשבון עיר סיחון · פי' שעתה הי' עיר סיחון ולא של מואב ע"כ יכלו ב"י ליטלו מסיחון ואיך נעשה של סיחון כי נלחם סיחון במואב ולקח ממנו ונטלו ישראל מסיחון : זה בלעם ואביו · כמ"ש בבלעם וישא משלו ויאמר נאם בלעם בנו בעור שגם בעור מתנבא במשלו כמו בלעם : והם אמרו תבנה ותכונן · פי' לא שמעולם היתה עיר סיחון אלא שעתה יקח סיחון מיד מואב ויחריבוה ויבנוה ותכונן ביד סיחון מחדש ויקראו לה עיר סיחון : **לא** וישב ישראל בכל ערי האמורי · תנחומא סי' הנ"ל · הנה עתה עומד המדרש בפסוק וישב ישראל בארץ האמורי פסוק ל"א שכבר הזכיר על כן יאמרו המושלים וגו' אוי לך מואב וגו' ולמה תפס פסוק כ"ה וישב ישראל בכל ערי האמורי · כי מפסוק וישב ישראל בארץ האמורי לא יקשה למה שלח לרגל את יעזר שאע"פ שישבו בארץ האמורי היו איזה ערים שלא כבשו עדיין ושלח לרגלם אך מאחר שכתוב וישב ישראל בכל ערי האמורי הרי גם יעזר בכלל ויקשה למה כתוב ששלח לרגל יעזר לזה דורש נשתייר יעזר שנדרש ע"פ מדה כ"ד דבר שהי' בכלל ויצא מן הכלל ללמד על עצמו שלא יתכן לדרוש ע"פ מדה כ"ה שבא ללמד גם על אחרים א"כ יסתור לפסוק בכל ערי האמורי · אלא בא ללמד שבכל ערים ישבו אחר שכבשו רק לא ביעזר שאם מפסוק וישב ישראל בארץ האמורי היינו יכולים לדרוש ע"פ מדה כ"ה ללמד גם על אחרים שנשתיירו הרבה ערים ודו"ק : מרגלים זריזים היו · שכתוב וישלח משה לרגל את יעזר וילכדו את בנותי' ויורש את האמורי ולפי הפשט ששלח משה מרגלים ליעזר ובאו להודיעו עניינה והלכו ישראל וכבשוה כדרך כל המרגלים וכמ"ש במרגלי יריחו והעי וא"כ יקשה למה לא כבשו את יעזר רק בנותי' והלא כתוב מפורש בסדר מטות שגם יעזר בעצמה הי' שלהם ובנו אותה ע"כ דורש שמ"ש וילכדו את בנותי' הכוונה שהמלאכים המרגלים כבשו בנותי' והורישם האמורים של בנותי עזר אך יעזר עצמה לא כבשו המרגלים ומ"ש בתפלתו של משה כי כמו שהתפלל על יהושע יה יושיעך כך בלא ספק גם כאן התפלל ומרומז בתיבת יעזור · יה יעזור לכם · ועכ"ז גם הפשט אמת ששבו והודיעו לישראל ובאו וכבשו את יעזר עצמה : **לב** ויפנו ויעלו יש אומרים · תנחומא סי' הנ"ל ושם הגי' ר' יוחנן אומר מלחמת סיחון עשו באלול כי מיתת אהרן היתה באב כמ"ש בריש מסעי ויעל אהרן הכהן אל הר ההר וכו' בחודש החמישי באחד לחודש החמישי ובכו ל' יום ואח"כ סבבו ארץ אדום ומואב באלול וכן מלחמת סיחון ואח"כ מלחמת עוג בתשרי אחר הרגל ודורש גז"ש מתיבת ויפנו ממ"ש ופנית בבוקר ופסוק זה כתוב אצל חג הפסח וע"פ מדת בנין אב ה"ה לכל הרגלים שטעון לינה אם כן מ"ש ויפנו היינו אחר הסוכות עי' ד"ר פרשה א' בסימן כ"ד ומ"ש : שכנסן הקדוש ב"ה לפניהם · כמ"ש הוא וכל עמו וכמ"ש לעיל סוף סימן כ"ט וזהו מ"ש כאן ועשית לו כאשר עשית לסיחון : אשרי אדם מפחד · מדכתיב אל תירא הרי שהי' מתירא · עי' ב"ר ריש פרשה ע"ו מדרש אסתר פסוק ויהי אומן את הדסה : שלא עמד גבור בעולם · פי' אחר שכל

מתנות כהונה

שמא זה נועל כו' גרסי' פי' אף אם פסוק אחד נועל הרי חבירו פותח : [וכאן נאמר כלומר וכן כאן] : עד אשר אעבור וגו' הרי שאמרו לו בפירוש שהלכו לכבוש את ארץ כנען : שהיה ממליך אותם בילקוט גרס והוא היה ממליך אותם וזה יותר נכון : במחשבה · כלומר בכונה : [ה"ג עשה הקב"ה למוסרו בידם שלא כו' : ה"ג כי חשבון עיר סיחון זש"ה כי ה' וגו'] : מלך האמורי וגו' גרסינן וסיפיה דקרא הוא והוא נלחם במלך מואב וגו' שנטל מואב גרסינן : שאלו נטלוהו ממנו · פי' מן מואב : עולה · ל' לא תעשה עול : אוי לך כו' · כך היה ל' קללתם : יש אומרים כו' · דרש ויפנו ע"ד דכתיב ופנית בבקר וגו' : ה"ג ואחר הרגל מלחמת עוג כד"א ופנית בבקר : בבלום · בחטא של כלום : כנגד אביו · אביו שבשמים : גבור בעולם · נ"ל מיום שבטלו הרפאים שלפניו ודו"ק לקמן ·

פרילי

ידי משה

[illegible]

הבשן נשאר מיתר הרפאים והוא נשאר מן הגבורים שהרגו אמרפל וחבריו שנאמר (בראשית יד) ויכו את רפאים בעשתרות קרנים וזה הפסולת שלהם (פח) (פט) כפריצי זיתים הפלטים בתוך הגפת שנאמר (שם) [א] ויבא הפליט ויגד לאברם העברי והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר והם בעלי ברית אברם זה עוג (פט) וכאן עושה אותו שירים שנא' מיתר הרפאים וכונתו היה שיצא אברהם ויהרג נתן הקב"ה שכר רגליו וחיה כל אותן שנים וגבה ממנו שנפל ביד בניו · [ב] כשבא משה לעשות מלחמה נתיירא הימנו אמר אני בן ק"ך שנה (נ) וזה יותר מחמש מאות אלולי שהיה לו זכות לא חיה כל השנים האלו אמר לו הקב"ה למשה אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו בידך הרגהו · ועשית לו כאשר עשית לסיחון וגו' ונחרם אותו והלא כתיב (דברים ג) וכל הבהמה ושלל העיר בזונו לנו אלא (צ) הגופות החרימו שלא ליהנות מהם · ויכו אותו ואת בניו בנו כתיב שהיה לו בן קשה הימנו אמר הקב"ה לישראל בעוה"ז אתם מכלין את האומות קימעא קימעא לע"ל אני מבערן בבת אחת שנא' (ישעיה לג) והיו עמים משרפות שיד קוצים כסוחים באש יצתו: לג ד"א אז ישיר ישראל זה אחד מג' דברים שאמר משה לפני הקב"ה וא"ל למדתני · אמר לפניו רבש"ע מנין ישראל יודעין מה עשו לא במצרים נתגדלו וכל מצרים עובדי עבודת כוכבים הם וכשנתת את התורה לא נתת אותה להם ואף לא היו עומדין שם שנאמר (שמות כ) ויעמד העם מרחוק ולא נתת אותה אלא לי שנאמר (שם כד) ואל משה אמר עלה אל ה' וכשנתת את הדברות לא נתת להם לא אמרת אני ה' אלהיכם אלא (שם כ) אנכי ה' אלהיך לי אמרת שמא חטאתי אמר לו הקב"ה חייך יפה אמרת למדתני· מכאן ואילך אני אומר בלשון אני ה' אלהיכם· השניה כשאמר לו הקב"ה פוקד עון אבות על בנים אמר משה רבש"ע כמה רשעים הולידו צדיקים יהיו נוטלין מעונות אביהם תרח עובד צלמים ואברהם בנו צדיק וכן חזקיה צדיק ואחז אביו רשע וכן יאשיה צדיק ואמון אביו רשע וכן נאה שיהו הצדיקים לוקין בעון אביהם אמר לו הקב"ה למדתני · חייך שאני מבטל דברי ומקיים דבריך שנאמר (דברים כד) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות · וחייך שאני כותבן לשמך שנאמר (מ"ב יד) ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה' וגו' · השלישית כשאמר לו הקב"ה עשה מלחמה עם סיחון אפי' הוא אינו מבקש לעשות עמך את תתגר בו מלחמה (נא) שנאמר (דברים ב) קומו סעו ועברו את נחל ארנון (נב) ומשה לא עשה כן אלא מה כתיב למעלה ואשלח מלאכים א"ל הקב"ה חייך שאני מבטל דברי ומקיים דבריך שנא' (שם כ) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום (נג) כיון שלא קבל סיחון הפילו הקדוש ב"ה מפניהם שנאמר (שם ב) ונך אותו ולא עוד אלא אף אותן שהטמינו עצמן במערות להרגן רמז הקב"ה להר ורציץ אותן שנאמר (תהלים עד) שברת ראשי תנינים על המים רצצת ראשי לויתן משל הדיוט אומר [ג] נתת פת לתינוק הודיע לאמו אמר הקב"ה מנין ישראל יודעין מה טובה עשיתי להם מה עשה הרחיקו ההרים זה מזה ושטפו אותן הנחלים שנא' ואשד הנחלים והיו ישראל עוברים ואומרים שירה אז ישיר ישראל אמרו ישראל עליך לעשות לנו נסים ועלינו לברך ולקלס לשמך (שם ג) לה' הישועה על עמך ברכתך סלה ועל המים נגזר על משה ולא נזכר בשירה אמר משה רבש"ע אחר כל נסים שעשית להם אני מת מתחת ידיהם מן המדבר נתת להם את התורה שנא' וממדבר מתנה (נד) ומתחת ידי נחלו אותה שנא' וממתנה נחליאל נחלו אל ומשנחלו גזרת עלי מיתה שנא' ומנחליאל במות ומנחל בא מות ומבמות הגיא אשר בשדה מואב שנאמר (דברים לד) ויקבור אותו בגי בארץ מואב אמר איוב (איוב לד) אשר לא נשא פני שרים ולא נכר שוע לפני דל כי מעשה ידיו כולם:

סדר בלק

פרשה כ א וירא בלק בן צפור זש"ה (דברים לב) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט לא הניח הקב"ה לעובדי כוכבים פתחון פה לע"ל לומר שאתה רחקתנו · מה עשה הקב"ה כשם שהעמיד מלכים וחכמים ונביאים לישראל כך העמיד לעובדי כוכבים · העמיד שלמה מלך על ישראל ועל כל הארץ וכן

עשה

מסורת המדרש א ילקוט סדר לך לך · ב עיין נדה דף ס"א · עיין זוהר פרשה זו דף קפ"ד ע"א · ג שבת דף י"א · כילה דף י"ז ·

חדושי הרד"ל

(פח) כפריצי זיתים כו' · הן זיתים קשים שפלטם מתחת הקורה שאין ביכולת לעצרן כלשון התוספתא שלהי טהרות ופ"ג דעוקצין ועיין ב"מ (קב ·) והן זיתים גרועים שאין עושין שמן לכן קרויין פסולת : (פט) וכאן עשה אותו שירים · זה ראיה לפרש פליט לשון פסולת הנשאר : (צ) הגופות החרימו שלא ליהנות מהם · אם פירושו במותם יש לשמוע מכאן כדברי האומרים שמותרים בהנאה אך יש לפרש החרימו שלא החיו כל נשמה לקחת מהם לעבדים ושפחות :

חדושי הרש"ש

סגי' בדרך אביו והכוונה אחת ודלא כמ"כ · (מט) כפריצי זיתים כו' · פי' שמה זיתים אשר אין בשולן נגמר לעולם עיין ב"מ ק"ה א' ודלא כמ"כ : (נ) וזה יותר מחמש מאות · אי אמרינן שפלט מדור המבול כדאיתא נדה ס"א א' ובזבחים קי"ג ב' לא וחשוב ותמצא תתל"ב שנה מהמבול עד עכשיו ועוד איזה שנים שהי קודם המבול · וממלחמת אמרפל וחביריו עד עכשיו תמצא ת"ע שנה עיין מש"כ בב"ר פמ"ג אות ב' : (נא) שנאמר קומו סעו ועברו את נחל ארנון וגו' כצ"ל : (נב) ומשה לא עשה כן אלא מה כתיב למטה כו' כצ"ל : (נג) כיון שלא קבל סיחון כו' שנאמר ויכהו ישראל כו' כצ"ל : (נד) ומתחת ידו נחלו כו' פצ"ל :

מתנות כהונה

פריצי · גרעינים : הפלטים בתוך הגפת · לשון הפליט קא דריש · גפת · פסולת של זיתים : וכאן עושה אותו שירים · כל ענין הרפאים בילקוט אינו ונכון הוא : וגבה ממנו · שרצה שיהרג אברהם שלאומות העולם הקב"ה מצרף מחשבה למעשה : [ה"ג נתתי אותו בידך הרגהו : כאשר עשיתי לסיחון וגו' גרסינן] : ונחרם אותם גרסינן · ופסוק הוא בפ' דברים : [אלא הגופות החרימו גרסי'] : ה"ג בעולם הזה אתם מכלין כו' : ואמר לו למדתני · הקב"ה אמר כן למשה : מה עשו · כלומר מה רעה עשו במעשה העגל שהם אינם יודעים שיש בו כל רע : יהיו נוטלין · לשון תימה : וכן נאה · בתמיה : ה"ג אשר צוה ה' וגו' · וסיפיה דקרא לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות : ה"ג מה עשו הרחיקו ההרים זה מזה ושטפו כו' · ופי' הרחיקו את עצמן ועיין לעיל בפרשה זו : ועל המים נגזר · במי מריבה : [ה"ג ומתחת ידו נחלו] : נחלו אל · הנחיל ישראל המתנה וזאת התורה : בא מות · במות נוטריקון קא דריש :

פרשה כ כך העמיד לעובדי כוכבים · בתנחומא מסיים ביה ובדקו נביאיהם ומלכיהם וחכמיהם של ישראל עם מלכיהם נביאיהם וחכמיהם של עובד כוכבים :

לשמו

פירוש מהרז"ו

שכלו הרפאים שהרי עוג נשאר מיתר הרפאים והפסולת שבהם הי' גבור מכל בני עולם : ויכו את רפאים בעשתרות קרנים · וכן בעוג כתיב אשר יושב בעשתרות בריש דברים שמקום הרפאים היה בעשתרות ועוג נשאר מהם שם : כפריצי זיתים · ע' בראשית רבה פרשה מ"ב סי' ח' : שיצא אברהם ויהרג ושם בבראשית רבה איתא שיהרג ויטול את שרה ועי' ד"ר סוף פרשה א' : יתר מחמש מאות שנה · עי' בהגהת רש"ש ז"ל · ואולי צ"ל יותר מח' מאות שנה שהי' כתוב ח' ונשתבש לה' והדפיסו חמש מאות : אלולי שהי' לו זכות · ע' מה שכתבתי ב"ר פר' ע"ו סי' ב' על מ"ש כי ירא אנכי אותו ולא אמר ממנו וכן כאן אל תירא אותו ותמלא נחת והוא שייך גם כאן : בידך הרגהו · בידך ממש וכמ"ש ברכות פרק הרואה איך הרגו משה הובא ברש"י בחומש כאן : ונחרם אותו · ולשון הפסוק דברים ג' ונחרם אותם כאשר עשינו לסיחון החרם כל עיר מתים ולשון חרם משמע הכל כמ"ש אצל עיר הנדחת וצ"ע שהרי גם אצל סיחון כתוב כן בדברים ב' ל"ד וגם אצל כנענים שכתוב חרם עכ"ז לא החרימו רק הגופות לא הבהמות ושאר השלל ולמה לא הקשה רק כאן · וכל מקום כפי מה שמפורש בו בעיר הנדחת כתוב חרם כתוב מפורש ואת כל שללה תקבוץ אל תוך רחובה ושרפת וגו' ואצל חרם יריחו מפורש העיר וכל אשר בה וכל כסף וזהב וגו' אוצר ה' יבוא וגם כאן הכל מפורש שהחרימו הנשים והטף רק הבהמה ושאר השלל בזזו להם ומה דורש וצ"ע : בנו כתיב · בספרים שלנו כתוב בניו אצל עוג רק בדברים ב' ל"ג כתוב אצל סיחון ונך אותו ואת בנו והקרי בניו וכתב רש"י שם ואת בניו בנו כתיב שהי' לו בן גבור כמותו וע' מנחת שי באריכות · וצ"ל אע"פ שהמדרש דורש עוד כאן בענין עוג עכ"ז דורש פסוקים של סיחון שמאחר שהביא פסוק ועשית לו כאשר עשית לסיחון והביא פסוק ונחרם אותו שאם הכוונה על עוג הלא בעוג כתיב בדברים ב' ונחרם אותם ומאחר שההכרח להגיהה טוב להגיהה. ולהביא פסוק שאצל סיחון ונחרם את כל עיר מתים ויתורץ קושי' הראשונה שהקשינו למה אינו דורש תחלה מפסוקי סיחון וא"כ מ"ש וכל הבהמה צ"ל רק הבהמה וגו' וגם מ"ש ויכו אותו ואת בניו בנו כתיב צריך להביא פסוק שאצל סיחון בדברים ב' ג"כ וצ"ל ונך אותו ואת בניו וגם הכתיב בנו והקרי בניו : קשה ממנו · וכן הוא בתנחומא וצ"ע איך דורש כן מתיבת בנו שהיה קשה ממנו ויותר נראה נכון גירסת רש"י שהעתקנו קשה כמותו : קימעא קימעא · כמ"ש מעט מעט אגרשנו מלפניך פן תרבה עליך חית השדה · בתנחומא כאן סיום של סדר חוקת שכן דרך המדרש לחתום הפרשה והסדר בדבר טוב וכאן העתיק כל דברי התנחומא אעפ"י שעדיין לא חתם הסדר שהעתיק עוד דרשות ממקום אחר : לג מנין ישראל יודעין מה עשו · פי' מה שעשו עגל · וע' שמ"ר סוף פר' מ"ג וע' ד"ר פר' ג' סי' י"ז : לא אמרת אנכי ה' אלהיך · ע' שמ"ר פ' מ"ג סי' ה' : וכן נאה שיהיו הצדיקים · בתמיה ע' מכילתא יתרו פסוק פוקד עון אבות וגו' בזמן שאין מסרגים כגון רשע בן רשע בן רשע ופי' בלא הפסק צדיק ועי' סנהדרין כ"ז שדורש ב' כ"מ מדה ע"ו כתיב פוקד עון אבות על בנים וכתיב לא יומתו אבות על בנים כאן כשאוחזים מעשה אבותיהם כאן כשאין אוחזים וכנ"ל במכילתא : ככתוב בספר תורת משה · ד"ה ב' כ"ה ד' מ"ב י"ד ו' אצל אמציה כשהרג את המכים ליואש אביו ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה' לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות כי אם איש בחטאו יומת : קומו סעו ועברו · וס"ד החל רש והתגר בו מלחמה וכדלעיל סי' כ"ז : מה כתיב למעלה · ע' הגהת רש"ש ז"ל ונראה לי ברור שתיבת למעלה הי' כתוב מן הגד להורות שדרשה זו כבר הובאה לעיל סי' כ"ז ואח"כ הכניסו תיבה למעלה בפנים וט"ס הוא · וע' כל זה ד"ר פרק ה' סוף סי' י"ג : שלא קבל סיחון · שלא שמע לדברי שלום ששלח לו משה : ולא עוד · שהכה את סיחון מלך האמורי ואת עמו האמורים במלחמה אלא שגם אותם שהטמינו עצמם במערות כדלעיל סי' כ"ה שהיו ג"כ אמורים כמ"ש כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמורי ע"ש באריכות : רצצת ראשי תנינים · כך כתוב אתה רצצת ראשי לויתן אתה בקעת מעין ונחל פי' שע"י שהלוית והכרת ראשי ההרים ע"כ רצצת אותם ואח"כ בקעת מעין ונחל שעי"כ נודע מה שעשית להם שהמעין והבאר נעשה נחל שוטף : נתת פת · ושם הוא משל על השבת שנתן הקב"ה לישראל ואמר למשה לדעת כי אני ה' מקדשכם לך והודיע אותם וכאן הוא משל על הודעת הנסים ע"י הבאר : נגזר על משה · לעיל פ' זו סי' כ"ו : אמר משה · תנחומא סדר זה סוף סי' כ"א וכאן הוא סי' כ"ו ושם מקומו : ומנחליאל במות · ע' שמ"ר ריש פר' ל"ב ושמות מקומות כאלו לא נזכרו בתורה ולא בסדר מסעי ואינם כ"א לדרשה ע"פ מדה ממעל ונוטריקון : ומבמות הגיא · כי משה מת בהר נבו ונקבר בגיא מול בית פעור · ע' סוטה י"ג ב' ספרי וילקוט סדר ברכה פסוק וירא ראשית לו :

סדר בלק פרשה כ' סימן א זש"ה הצור · תנחומא סדר זה סימן א' וילקוט כאן : שאתה רחקתנו · שם ושם הגירסא ולא נתת לנו כמו שנתת לישראל בעוה"ז : כך העמיד · ונבדקו מלכיהם ונביאיהם של ישראל עם מלכיהם ונביאיהם של עובדי כוכבים כ"ה שם ושם : ועל כל הארץ ·

גם

יפה תואר

שם ידו נתן מילת ולא על כל הכתובת וזה היה מותר מאחר בניו וק"ל : נשאר מיתר הרפאים הוא עוג · וס"ל שפי' רק עוג נשאר מיתר הרפאים שנשאר מהגבורים שהרגו אמרפל שנאמר ויכו את רפאים וגו' ונדפס פ' האשה אמר הפליט זה עוג שפלט מדור המבול ולפ"ז פי' מיתר הרפאים שמתו במבול כאומר הנפילים היו בארץ :

ידי משה

כשבא דוד ולא ראה שלמפרע עשו ישראל כהוגן מה שהרגו לסיחון ע"כ אמר דוד שירה והשתא א"ש ג"כ שאמרו שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון וק"ל : אלא הגופות החרימו וכו' · כ"ל ג"כ שנסירא להמית את גופם דילמא הם מה שראוים לצאת מהם ב' פרידות וק"ל :

עשה לנ"נ י זה בנה בהמ"ק ואמר כמה רננות ותחנונים וזה החריבו והרף וגדף ואמר (ישעיה יד) אעלה על במתי עב י נתן לדוד עושר (א) ולקח הבית לשמו ונתן להמן עושר ולקח אומה שלימה לטובחה י כל גדולה שנטלו ישראל את מוצא שנטלו האומות י כיוצא בה העמיד משה לישראל ובלעם לעובדי כוכבים ראה מה בין נביאי ישראל לנביאי עובדי כוכבים (ב) נביאי ישראל מזהירין את ישראל מן העבירות שנא' (יחזקאל ג) ואתה בן אדם צופה נתתיך וגו' ונביא שעמד מן הגוים העמיד פרצה (ג) לאבד את הבריות מן העולם ולא עוד אלא שכל הנביאים היו במדת רחמים על ישראל ועל עובדי כוכבים (א) שכן ירמיה אומר (ירמיה מח) לבי למואב כחלילים יהמה וכן יחזקאל (יחזקאל כז) בן אדם שא על צור קינה וזה אכזרי עמד לעקור אומה שלימה חנם על לא דבר לכך נכתבה פרשת בלעם להודיע למה סלק הקב"ה רוח הקדש מעובדי כוכבים שזה עמד מהם וראה מה עשה: ב וירא בלק בן צפור מה ראה ראה בפורעניות שעתידה (ד) לבא על ישראל מכל שונאיו שכולם היו באים במלחמות ובשעבוד שהן יכולין לעמוד בהן וזה כאדם שמוציא דבר ועוקר אומה שלימה י וירא בלק [א] נוח לרשעים שיהיו סומין שעיניהם מביאין רעה לעולם בדור המבול כתיב (בראשית ו) ויראו בני האלהים וכתיב (שם ט) וירא חם אבי כנען (ב) וכתיב (שם יב) ויראו אותה שרי פרעה וכן כולם וכאן וירא בלק י וירא בלק משל למלך שהושיב שומרים לשמרו מן הגיים (ג) והיה (ה) בטוח עליהם שהיו גבורים עבר הגיים והרגן והיה מרתת על עצמו וכן בלק ראה מה עשו בסיחון ועוג שהיה מעלה עליהן שכר לשמרו ונתיירא מעצמו ועוד שראה נסים של נחלי ארנון: ג כתיב ויגר מואב מהו ויגר כשהיו ישראל (ו) נראין לעמונים עטופים לשלום ולמואבים נראים מזויינין למלחמה שכך כתיב (דברים ב) וקרבת מול בני עמון אל תצורם כל מין צרה י אל תצר להם ואל תתגר בם כל מין גירור ולמואב אמר אל תצר ואל תתגר בם מלחמה אי אתה עושה אבל מה שאתה יכול לחטוף מהן חטוף ולכך נראין מזויינין למואב והן נאגרין לעריהם שאין ויגר אלא לשון אסיפה שנא' (משלי י) אוגר בקיץ בן משכיל י ד"א ויגר לשון גר שהיו רואין לעצמן גרים בעולם אמרו ירדו למצרים (ז) לגור ואחזו אותה ומשכירין היו להם בתים שנא' (שמות ג) ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה י ד"א ויגר לשון יראה שהיו מתיראין שראו (ח) כל האומות ביד ישראל שבא סיחון ונטל ארץ מואב והוא נלחם במלך מואב הראשון (ד) ועוג נטל כל ארץ בני עמון שנא' (דברים ג) (ט) כי רק עוג מלך הבשן וגו' באו ישראל ונטלוהו משניהם שאין בו עולה והיו אלו רואין את ארצם ביד ישראל והיו אומרים לא אמר להם הקב"ה כי לא אתן לך מארצו ירושה הרי ארצנו לפניהם לכך היו מתיראין י ויקץ מואב שהיו רואין את עצמן כקוצין בפניהם: ד ויאמר מואב אל זקני מדין [ב] מה טיבן של זקני מדין כאן שהיו רואין את ישראל נוצחין שלא כדרך הארץ ואמרו מנהיג שלהן במדין נתגדל נדע מהן מה מדותיו אמרו לו זקני מדין אין כחו אלא בפיו אמרו להם אף אנו נבוא כנגדן עם אדם שכחו בפיו י ויאמר מואב אל זקני מדין [ג] והלא את מוצא שמדינים נלחמים עם המואבים שנא' (בראשית לו) המכה את מדין בשדה מואב והשנאה ביניהם מעולם י משל לשני כלבים שהיו מריבים זה עם זה בא זאב על אחד מהן אמר השני אם איני עוזרו י היום הורג את זה ולמחר יבא עלי לפיכך נתחברו מואב עם מדין י עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור מה שור כחו בפיו אף אלו כחן בפיהן מה (י) שור כל מה שמלחך אין בו סימן ברכה אף אלו כל אומה שנוגעים אין בהם סימן ברכה (ה) מה שור מנגח בקרניו אף אלו מנגחין בתפלתן שנא' (דברים לג) וקרני ראם קרניו י בלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא (ו) והלא מתחלה נסיך היה שנא' (במדבר לא) את אוי ואת רקם אלא משנהרג סיחון המליכוהו תחתיו בעת ההיא שגרמה לו שעה: ה (יא) וישלח מלאכים הקב"ה עשה להם נסים ואמר הקב"ה אני גואל אתכם ואעשה לכם נסים ואתם ממרים אותי בוא וראה ז' גאולות שגאלתי אתכם והייתם חייבין לשבחני ז' פעמים כנגד ז' גאולות וכה"א (שופטים י) ויאמר ה' אל בני ישראל הלא ממצרים ומן האמרי ומן בני עמון ומן פלשתים וצדונים ועמלק וגו' ותצעקו אלי ואושיע אתכם הרי ז' גאולות והמריתם אותי בז' עבודות כוכבים שנאמר (שם) ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות וכן הוא מוכיחן (מיכה ו) (יב) עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך (יג) [ד] מה הטרחתי לך שמא אמרתי לך הביאו לי

עולות

מסורת המדרש א תנחומא סדר וישב · ב תנחומא כאן · ספרי פרשה מטות פיסקא קנ"ז · ד תנחומא סדר אמור ·

חדושי הרש"ש

(א) שכן ירמיה אמר לבי למואב כו' · בתנחומא ובילקוט הגי' שכן ישעיה אומר ע"כ מעי למואב ככנור יהמו (ישעיה ט"ז): (ב) וכתיב ויראו אותה שרי פרעה וכן כולם בתנחומא מביא ג"כ פסוק וירא אותה שכם בן חמור: (ג) והיה בטוח עליהם שהיו גבורים כצ"ל: (ד) ועוג נטל כל ארץ בני עמון שנאמר כי רק עוג כו' והוסיפו הלא היא ברבת בני עמון: (ה) מה שור מנגח כו' שנאמר וקרני ראם קרניו · והיינו דקרא בכור שורו כו': (ו) והלא מתחלה נסיך היה שנאמר את אוי ואת רקם כו' ·

המרשים

חדושי הרד"ל

(א) ולקח הבית לשמו · עמ"כ ובפסיקתא מביא דשיר חנוכת הבית לדוד שנקרא על שמו: (ב) נביאי ישראל מזהירין את העובדי כוכבים מן העבירות שנאמר צופה נתתיך כ"ה בתנחומא ואין זה במקרא וצ"ל נביא נתתיך (ירמיה א') וכאן נראה שאין מביא מקרא דיחזקאל רק גדר הצופה להזהיר הבריות · ועיקר הראיה על האומות צריך לגרוס קרא דירמיה כנ"ל (ובילקוט הגי' מורכבת ע"ש): (ג) לאבד את הבריות מן העולם · פי' לא לישראל לבד אלא אף עובדי כוכבים שלא נפרצו עד אותה שעה שיצא על ככה גרם להם ליאבד שנהרגו כל מדין ולמדו קלקלה: (ד) לבא על ישראל ושונאן היה יותר מכל כו' וזה כאדם שמוציא כו' · כ"ה בתנחומא וכצ"ל: (ה) בטוח עליהם שהיו גבורים · כ"ה שם: (ו) נראים לעמונים כו' ולמואבים כו' · עיין ב"ק (לח): (ז) לגור ואחזו אותה כצ"ל כד"א לגור בארץ באנו וכתיב ויאחזו בה: (ח) כל ארצם ביד ישראל כ"ה בתנחומא: (ט) כי רק עוג מלך הבשן וגו' הנה ערשו וגו' הלא ברבת בני עמון כאן ישראל כו' כצ"ל · למה שהיה ערשו ברבת בני עמון עיר הממלכה דרש שכבש בני עמון (אלא שרבת בני עמון לא היתה מארצם שטהרו בסיחון שלא כבשה משה): (י) שור כל שמלחך אין בו כו' · ז"ש בשבת (קמ:) פרה פיה רעה דאית לה ריבי כו': (יא) וישלח מלאכים הקב"ה כל מאמר זה עד וישלח מלאכים פתורה עירו וכו' · דלהלן אינו בתנחומא והוא הוספה בכאן מאיזו מדרש אחר בקצרה וחסר לשון הרבה: (יב) ז"ש שם כי ריב כו' ועם ישראל יתוכח · עמי מה עשיתי לך כלומר לכו ונוכחה מה עשיתי לך שעשית לי כנגדן וכדלעיל ז' גאולות ועשו כנגדן ז' עבודות כוכבים: (יג) מה הטרחתיך כו' · ויק"ר פכ"ז:

פירוש מהרז"ו

גם על החיות ועל העופות וכן לנ"כ · שנאמר ירמיה כ"ז וגם חית השדה נתתי לו לעבדו · כ"ה בתנחומא: אעלה על במתי עב · אדמה לעליון וזהו החירוף וגם אמר ומן הוא אלה די ישזבינכון מן ידי: לקח הבית לשמו · כמ"ש מזמור שיר חנוכת הבית לדוד על שחשב לבנות והכין הכל ועשה היסודות כמ"ש פסיקתא רבתי פ' ב' סי' ו': כל גדולה · לבד מלכים כנ"ל גם חכמה ונבואה הי' בהם: שא על צור קינה · כשהתנבא צרה על גוי הי' מדבר בלשון קינה ואנחה: חנם על לא דבר · פי' בשלא חנם שלא עשו לו ישראל דבר רע מעולם: ב וירא בלק מה ראה · תנחומא סי' ב' לקמן בסי' ז' שראה בהוברי' שעתידין לפול מישראל כ"ד אלף: שמוציא דבר · בקללה בעלמא שלא בפניהם שלא ידעו להזהר: ויראו בני אלהים · את בנות האדם וחטאו בהם ונמחו מן העולם: וירא חם · את ערות אביו וחטא בו ונתקלל הוא וזרעו אחריו לעולם: ויראו אותה שרי פרעה · ויהללו אותה אל פרעה ותוקח האשה בית פרעה ולקה הוא וביתו בנגעים גדולים כמפורש ומ"ש וכן כולם פי' כל הרשעים חטאם על ידי עיניהם כמ"ש וירא שכם וירא המן וכדומה: שהיה מעלה עליהן שכר · שבלק הי' ג"כ מעלה שכר לסיחון ועוג כמו מלכי כנען כמ"ש פ' כ"ט סי' כ"ט: ועוד שראה · שזהו מ"ש וירא בלק: ג כתב ויגר מואב · תיבת כתב מיותר ובתנחומא ליתא: שאתה יכול לחטוף · בתנחומא הגי' לחטוף מן הממון היינו מן השדות והדרכים והכפרים וזהו את כל סביבותינו · שהיל"ל ויראה או ויפחד ואמר ויגר מלשון אגרה בקציר מגורה של דגן ענין אסיפה שנאספו מן הכפרים ועיירות אל הכרכים והבצורות ואינו יוצא מפשוטו שהוא מלשון יראה שעל שיראו ע"כ נאספו: ואחזו אותם · בתנחומא הגי' והאחזו אותה: והוא נלחם וגו' · בתנחומא הגי' שנאמר והוא נלחם בסוף סדר חוקת ועי' לעיל פ' הקודמת סי' ל': רואין עצמן כקוצין · כקוצים המכאיבים ודוקרים כך נתנו יראתם בלבם · ועי' שמ"ר פ' א' סי' י"א ויקוצו: ד במדין נתגדל · תנחומא סי' ג' כמ"ש שמות ב' במשה וישב בארץ מדין: המכה את מדין · שבאו מדין לשדה מואב למלחמה והכה אותם מואב: משל לשני · עי' סנהדרין ק"ה: כחו בפיו · כשהשור אוכל מוציא לשונו לאסוף אכילתו לפיו על כן אכילתו ביתר כח מאשר הבהמות שאוכלים בשפתם: וקרני ראם קרניו · ור"ל בכור שורו הדר לו שהשור מנגח בקרניו רק שקרניו קצרים ע"כ אמר עוד וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ וקרני ראם ארוכים מאה אמה כמ"ש מדרש תהלים כ"ב והוקש לשתי מדות ואתה נותן לו כח יפה שבשתיהם כח נגיחת שור ואורך קרני ראם מדה כ"א: נסיך היה · לקמן סי' ז' תנחומא סי' ד': בעת ההיא · ובלק בן ציפור מלך למואב בעת ההיא פי' בעת שנהרג סיחון נעשה מלך כנ"ל ולא קודם לכן · והיו צריכים מלך ומנחש וקוסם לעמוד כנגד ישראל: ה הקב"ה עשה להם נסים · עיקר הדרשה שייך כאן הוא על פסוק עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך וגו' כי העליתיך ממצרים וגו' עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור וכל הדרשה דרך אגב: ויאמר ה' וגו' עד ואושיע אתכם · ואח"כ מביא פסוק ויוסיפו ופסוק ויוסיפו כתוב תחלה בפרשה אלא שהז' גאולות היו תחלה והיו להם לעבדו שבע ולהללו אלא שעשו בהיפך וגם בפסוק ויעזבו את ה' ולא עבדוהו פי' שעזבוהו שבע ולא עבדוהו על השבע גאולות שעברו הכאובים אחר כן בפסוק י"א להוכיח אותם על הז' עבודות כוכבים שהכעיסו אותו ודו"ק: עמי מה עשיתי לך · פי' חשוב הנסים שעשיתי לך ומה הלאיתיך בעבודות שתעבוד אותי על הגאולות: שמא אמרתי לך הביאו לי מן החיות · הוא פירוש אחר בפסוק זה וכמ"ש ויק"ר פר' כ"ז:

מתנות כהונה

ושמו · של הקב"ה או י"ל לשמו של דוד כמ"ש הכתוב ראה ביתך דוד שבהמ"ק נקרא על שמו: [צופה נתתיך וגו' גרסינן]: פירצה · שפרץ הגדר שגדרו האומות עצמן מן הזנות מימות דור המבול כמו שפירש"י בסדר זה: מה ראה כו' · בחר בפורענות לבא בו על ישראל יותר ממה שבא עליהם מכל שונאיהם: [וזה כאדם גרסינן]: שמוציא דבר · כלומר קללה ודבור בעלמא: [ה"ג וכאן וירא בלק משל כו']: מן הגיים גרסינן]: מרתת · המלך היה רותת ומפחד מן אותו גיים: ה"ג נחלי ארנון כתיב ויגר כו' · פי' לפי שראה זאת כתיב ויגר כו': מהו ויגר · שהיה לו לומר ויירא ובא"א הגיה דכתיב ואשד הנחלים וגו' ויגר מואב: ה"ג אל תצורם כל מין כו' דלא כתיב אל תתגר בם מלחמה: שהיו רואין כו' · המואבים: ואחזו · לשון אחוזת נחלה ומשכירין כו' · הישראלים היו משכירין בתים למצרים שנאמר ומגרת ביתה שכינוי הה"א של ביתה שב על מלת אשה הקודם לו והיא ישראלית: לשון יראה · מורא כד"א גורו לכם מפני חרב: רק עוג מלך הבשן וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא נשאר מיתר הרפאים ולידונים: שאין בו עולה · מפני שנאמר אל תגר גבי מואב ועמון כי לא אתן וגו' שסיחון כבר נטלו מהם כמ"ש חז"ל עמון ומואב טהרו בסיחון וכדלעיל פר' חקת: לכך היו מתיראין · שלא ידעו הם שנטהרו בסיחון: בקוצים · שפל ונלם: [ה"ג ישראל נוצחים שלא כדרך הארץ]: מהן · מן המדיינים: [ה"ג אמר השני אם אינו כו']: נסיך · מושאל מלשון נסיכי מדין וכמו שפירש"י ז"ל ואע"ג דכתיב בקרא נסיכי סיחון ביהושע סימן י"ג כבר פי' הרד"ק ז"ל שהיו מלכי מדין וגם נסיכי סיחון כי תחת ממשלת סיחון היה מדין בימים ההם ואע"ג שאותן חמשה מלכים נזכרו בשמם את אוי וגו' ובלק אינו נמנה עמהם צור הוא בלק כדאיתא לקמן דף ע"ט ע"א שהוא הפקיר את בתו וכן לקמן סדר פנחס פרשה כ"א וכתיב כזבי בת צור ראש אומות שפירושו מלך וכתיב בלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא ומכאן למדו חז"ל שהיה נסיך בתחלה ואח"כ נעשה מלך ונוכל לומר שנקרא צור ע"ש צוררים הם לכם או עיקר שמו צור ונקרא בלק ע"ש בא לקוק כמ"ש בעל הטורים · ומהר"ר אליהו מזרחי תמה ע"ז והניחו בתימה ולי נראה מה שכתבתי: שגרמה לו שעה · דוחק השעה דוחקו להמליכו עליהם: ועמלק וגו' גרסינן · ומונה והולך שבעה עממין: ויעבדו כו' · ז' עבודות כוכבים מנו לשם:

ויערבו

ידי משה

ויגר לשון יראה וכו' · פירוש לפי שראו שישראל לקחו ארץ סיחון ועוג שהיא ארץ עמון ומואב מ"מ [illegible] בסיחון [illegible] ואלכם בלק הוא מנסיכי מדין ולקחו אותו למלך וגם השרים של מדין

יפה תואר

וירא חם אבי כנען · אע"ג דאמרינן בפ' הן סורר ומורה דפליגי רב ושמואל חד אמר סרסו וחד אמר רבעו וזה היה חטא שלו וגם קשה לא ילא תכיב כאן וירא שכם בן חמור · ובפ"ס בב"ר פ' [illegible] פרק

עולות מן חיות שבהרים [א] ג' בהמות שברשותך שור שה כשבים ושה עזים ושבע שאינן ברשותך איל וצבי ויחמור אקו ודישון ותאו וזמר שמא הטרחתיך עליהם להביא לפני מהבהמה שאינה ברשותך לא צויתי אלא מבהמה שהיא ברשותך שנאמר (ויקרא כב) שור או כשב או עז כי יולד (ו) וכן מן הבהמה ומן הבקר ומן הצאן (יג) וכי יצא סיחון ועוג להלחם בכם ולא הפלתי אותם לפניכם מה הלאיתי אתכם שמא אמרתי לכם להביא קרבן עליהם לא (יד) ראה בלק בן צפור שעשיתי להם כל הנסים ושכר עליהם בלעם והפכתי את הקללות לברכות: ך וירא בלק כיון שבאו שלוחיו אצל בלעם א"ל הקב"ה מי האנשים א"ל בלעם בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי א"ר אבא בר כהנא [ב] זה א' מג' ב"א שבדקן הקב"ה ומצא קרון של מי רגלים · קין · חזקיה ובלעם · קין בשעה שא"ל הקב"ה (בראשית ד) אי הבל אחיך בקש להטעות כביכול היה צריך לומר רבש"ע הנסתרות והנגלות לפניך גלויות ואת שואלני בשביל אחי אלא א"ל לא ידעתי השומר אחי אנכי א"ל הקב"ה (טו) חייך כך דברת קול דמי אחיך צועקים · חזקיה כשעמד מחליו שלח לו מרודך בלאדן דורון שנאמר (ישעיה לט) בעת ההיא שלח מרודך בלאדן (ז) בא ישעיה אמר לו (שם) מה אמרו האנשים האלה ומאין יבאו אליך היה צריך לומר את נביא של מקום ולי את שואל אלא התחיל מתגאה ואמר (שם) מארץ רחוקה באו אלי מבבל אמר לו ישעיה הואיל וכך אמרת (שם) הנה ימים באים (ח) ונשא את כל אשר בביתך ומבניך אשר יצאו ממך יהיו סריסים בהיכל מלך בבל · וכן בלעם הרשע בשעה ששלח בלק אצלו א"ל הקב"ה (במדבר כב) מי האנשים האלה עמך היה צריך לומר רבש"ע הכל גלוי לפניך ואין כל דבר נעלם ממך ולי את שואל אלא אמר לו (שם) בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי אמר הקב"ה הואיל וכך אתה מדבר (שם) לא תאור את העם אמר הקב"ה רשע שבעולם כתיב על ישראל (זכריה ב) (ט) כי הנוגע בכם כנוגע בבבת עינו ואתה הולך ליגע בהם ולקללם תצא עינו שנא' שתום העין לקיים כל הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו: ך וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה עירו היה ויש אומרים שולחני היה שהיו מלכי גוים נמלכים בו כשולחני שהכל מריצין לו ויש אומרים (י) בתחלה פותר חלומות היה חזר להיות קוסם (טז) וחזר לרוח הקדש · ארץ בני עמו שמשם היה בלק והוא אמר לו שסופו למלוך לקרוא לו שכתב לו לא תהא סבור שלי לבדי את עושה ואני מכבדך לבדי אם תעקרם מכל האומות את מכובד (יז) וכנען ועמלקים משתחוים לך הנה עם יצא ממצרים א"ל אתה מה איכפת לך א"ל הנה כסה את עין הארץ (יח) סתמו עינים שהארץ תלוי בהן סיחון ועוג החרימום וכסו עיניהם אני מה אעשה והוא יושב ממלי ממלי כתיב כד"א אמר (תהלים קיח) בשם ה' כי אמילם ועתה לכה נא ארה לי מהו ארה לי אוכל אני לשלוט בהם קימעה (יא) כאדם שהוא אורה את התאנים · כי עצום הוא ממני לא שהן גבורים וחיילותיהם מרובין אלא שמנצחין בפיהם מה שאני יכול לעשות אולי אוכל נכה בו מה ראה זה להתגרות לא כך אמר להם הקב"ה שלא יהיו נוטלים מארצם (יב) אלא שהיו בעלי קסמים ונחשים (יט) יותר מבלעם שנא' וירא בלק אלא שלא היה מכוין הדברים לאמיתן וכן הוא אומר (ישעיה מז) נלאית ברוב עצתך יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים החוזים בכוכבים היה רואה בהובריו שישראל נופלין בידו לפיכך הפקיר את בתו ונפלו בה כ"ד אלף לכך נתגרה בהם ולא היה יודע היאך לכך אולי אוכל נכה (כ) כמי שמנכה אחד מעשרים וארבעה לסאה כך מן כל כ"ד אלף מישראל

מסורת המדרש א לקמן פרשה כ"א · ב בראשית רבה פרשה י"ט · ילקוט סדר בראשית · זוהר פרשה זו דף ר' ·

חדושי הרד"ל

(יג) וכשיצא סיחון כו' לא הפלתי אותם כצ"ל והוא ד"א על מה עשיתי לך: (יד) ראה בלק כו' והפכתי כו' · זה בא לדרוש קרא דבתריה עמי זכר נא מה יעץ בלק כו' ומה ענה אותו בלעם וכו': (טו) חייך כך דברת כצ"ל וכדלהלן בחזקיה ובלעם ועמ"כ: (טז) וחזר לרוה"ק וחזר להיות קוסם כצ"ל · וכדלקמן ע"פ מן ארם ינחני: (יז) כנען ומצרים משתחוים לך כצ"ל וכ"ה בתנחומא · ודרש הנה עם יצא ממצרים כו' (לכן מצרים מכבדים לך) ואגרשנו מן הארץ שלא יכנס לארץ כנען כדלקמן (ויכבדוך הכנענים): (יח) סתמו עינים · בתנחומא הגי' שתי עינים שהארץ כו': (יט) יותר מבלעם שנאמר וירא בלק · עמ"כ · ונכון לגרוס קרא דויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל שדרשוהו לקמן כן ע"ש: (כ) כמו שמנכה

חדושי הרש"ש

שמרשים לבמדבר סעה ול"ל יהושע י"ג: (ו) וכן מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן כצ"ל והוא בריש ויקרא: (ז) בא ישעיה א"ל מה אמרו האנשים כו' כצ"ל: (ח) ונשא כל אשר בביתך כו' כצ"ל ותיבת את מיותרת: (ט) כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו כצ"ל · ועמ"כ וע"ע מש"כ המחבר בב"ר פמ"ט ובמנחת שי: (י) בתחלה פותר חלומות היה חוזר להיות קוסם כו' · ובחלק ק"ו א' אר"י בתחלה נביא ובסוף קוסם · ועיין לקמן בפסוק מן ארם וחזר להיות קוסם כבתחלה ומכריע ביניהם: (יא) כאדם שהוא ארה את התאנים · עמ"כ שמביא מלשון חז"ל · והוא ג"כ לשון מקרא אריתי מורי (שיר ה'): (יב) אלא שהיה בעל קסמים כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא:

ד"א

מתנות כהונה

איל וצבי כו' · גם זה בויקרא רבה פרשה כ"ז: וכן מן הבהמה כו' · כלומר וכן כתוב מן הבהמה ריש ויקרא: ולא הפלתי · בתמיה: קרון · פירש הערוך כלי שרוחצין בו וכן לעיל בפרשה בראשית גבי קין: בך דברת · בנפשך דברת שלא הודית: בבבת עינו · דריש הקר"י עינו על הנוגע עצמו כלומר שיסתם עינו: עירו היה · ויהיה ה"א בסוף במקום למ"ד בתחלה כמו לפתור: שלחני · דרש פתורה לשון ארמית · תרגום של שלחן פתורה: מריצין לו גרסינן · פירוש מריצין לו מעות להחליפם: ה"ג בתחלה פותר כו' · דרש פתורה לשון פתרון: להיות קוסם · דכתיב ביהושע בלעם בן בעור הקוסם: לרוח הקדש · דכתיב ותהי עליו רוח אלהים: את מכובד גרסינן · וזהו לקרא לו שהקריאה היא להנאתו: [א"ל אתה מה כו' גרסי': ה"ג ממלי כתיב כד"א כו']: ה"ג שהוא ארה את התאנים · ופי' כמו שלוקט התאנים היום א' וכן מחר א' כדלקמן פ' כ"א · וארה לשון לקיטה כדאמרינן בבבא בתרא כמלא אורו וסלו: [ה"ג שאיני יכול לעשות: אולי אוכל נכה כו' גרסינן]: מה ראה זה · בלק: וירא בלק · שהיה לו לומר וישמע בלק כדאיתא גם כן בספר הזוהר אלא וירא רואה בקסמים וכו': [ה"ג היה רואה בהובריו שישראל כו']: היאך · ע"ז נטל עצה מבלעם: כמי שמנכה גרסינן: [ה"ג לסאה כך מן כל כ"ד אלף]: כך מן כו' · פירוש הסאה הוא ששה קבין שהם כ"ד רובע הקב והמוכר סאה פחות רובע אינו ניכר כלל שלפיכך אמרו חז"ל בפ' המוכר את הפירות שהמוכר פירות מקבל עליו הלוקח רובע פסולת לכל מין ומין או יש לומר שמנכה אחד מכ"ד כו' כוונתו על אותו פסולת עצמו שצריך הלוקח לקבל וכן היו ישראל עתה כ"ד פעמים כ"ד אלף שהרי ששים רבוא עולים עשרים וחמשה פעמים עשרים וארבע אלף וכבר מתו במחלוקתו

פירוש מהרז"ו

סי' ה' באריכות על פסוק זה וכאן קיצר וסמך על מ"ש שם ועי' לקמן פ' כ"א סי' ע"ז: שור או כשב או עז · וכתוב שם ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה': וכן מן הבהמה ומן הבקר · תקריבו את קרבנכם · ויקרא א': וכי יצא סיחון · היינו מ"ש מה עשיתי נסים כצ"ל ומה הלאיתיך בעבודה על הנסים: לא ראה בלק · זהו עיקר השייך כאן וסמוך לפסוק עמי מה הלאיתך כתוב עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור וגו' והעיקר חסר כאן שלא הביא פסוק זה: ך אחד מג' בני אדם · בב"ר פ' י"ט סי' י"א חשב ד' שחושב גם את אדם הראשון: התחיל מתגאה · כמפורש בד"ה ב' כ"ה ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ולא פי' מה שעשה בגובה לבו ודורש ע"פ מדה י"ז שזהו מ"ש במ"ב כ' שהשיב מארץ רחוקה באו אלי: וכן בלעם הרשע · לקמן סי' ט': הואיל וכך אתה מדבר · משמע שאם לא הי' אומר כך הי' מניחו לילך ולקלל והענין כי עבור בלק ובלעם הי' סיבה קרובה שיצליחו לקלל את ישראל וכמ"ש עמי זכר נא מה יעץ בלק ומה ענה אותו בלעם וכמ"ש ולא אבה ה' א' לשמוע אל בלעם ויהפוך ה"א לך את הקללה לברכה שע"כ נתן ה' מכשול לפניו בתחלת הענין ולא עמד בנסיון ותחלת דברי פיהו סכלות והוללות רעה וזה היה סיבה להפוך את הקללה לברכה: לקיים וכו' כנוגע בבבת עינו · ע' שמ"ר פ' ל' סי' ט' שתיקון סופרים הוא עינו והכתיב עינו כביכול עין של מעלה וכאן דורש שכיחס שעל שנגע בבבת עין של מעלה כביכול נגע גם בבבת עינו ונעשה סתום העין ע"פ מדה י"ז דורש מדת מנגד שמ"ש שתום העין כמו סתום כס' ורש"י בסנהדרין דף ק"ה כתב שתום העין פתוח עין אחת וא"כ השנית סתומה וברש"י בחומש כתב שני הפירושים יחד: ך פתורה עירו היה · תנחומא כאן סי' ד' ופי' אשר שם עירו של בלעם הי' פתור וכמ"ש דברים כ"ג ה' מפתור ארם נהרים ומ"ש פתורה ה"א במקום למ"ד כמ"ש מצרימה שכמה: וי"א שולחני הי' · כי לאיזה צורך תודיע לנו התורה שם העיר שמלתו אחריו שם ע"כ דרשו ע"פ מדת ממעל בארמית שתיבת שולחן בארמית פתורא ואין הכוונה על שולחן ממש אלא הכוונה על מלאכת שולחני שנקרא כן · שהכל באים אצלו בין שיש מטבעות גדולים וצריך קטנים בין מי שיש לו קטנים וצריך גדולים כך הכל באין אצלו לדרוש בנחשיו וקסמיו: פותר חלומות · כמ"ש סוף וישב ופותר אין אותו וכן ברים מקן ואין פותר אותם לפרעה: חזר להיות קוסם · כמ"ש וקסמים בידם וכמ"ש ולא קסם בישראל שהביאו לו דברים של קסמים שהוא יודע איך להשתמש בהם וכמ"ש ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וחזר לרוה"ק היינו בעת שברך את ישראל כמ"ש אשר מחזה שדי יחזה ויודע דעת עליון ואחר שברך לישראל חזר למדרגת קוסם וכמ"ש יהושע י"ג ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו וגו' וכמ"ש בהדיא לקמן פר' זו סי' י"ט: ארץ בני עמו · לפי פשוטו מפורש על בלעם אלא שא"כ יקשה איך אמר כי ידעתי איך ידע בעצמו והיל"ל כי שמעתי ע"כ דורש ארץ בני עמו של בלק וע"כ אמר ידעתי כי היה עמו בעירו יחד ומ"ש אשר תברך מבורך אמר על עצמו שברכו שימלוך ואשר תאור יואר ממואב שהוא קלל את מואב כמ"ש לעיל פר' י"ט סוף סי' למ"ד ע"ש: לקרא לו שכתב לו · שהרי שלח לו ועתה לכה נא ארה לי את העם א"כ מ"ש לקרא לו מיותר ע"כ דורש שמ"ש לקרוא לו פי' שיקראו לפניו המכתב שכתב לו דברים אלו הכתובים כאן: מה איכפת לך · שכתוב שני פעמים הנה שתיבת הנה הוא תחילת דברים והשני מיותר ודורש שאמר תיבת הנה הראשון אמר לו מה איכפת לך ועונה לו עוד הנה כיסה וגם הנה הב' תחלת דברים: סתמו עינים · לעיל פר' י"ט סימן כ"ט ופר' זו סימן ב' שסיחון ועוג היו לאומות בדמיון צופה שהולך לפני השער ועיקר השמירה בעיניו לראות לכאן ולכאן ולהגיד מה שרואה ואם יסתמו עיני הצופה בטלה השמירה וכן סיחון ועוג ישבו על שערי המדינה לשמור המדינה ומאחר שהחריבום דומה לסתימות עיני הצופה והם עיני הארץ: ממלי כתיב · לדרוש ע"פ מדת ממעל לשון כריתה כמ"ש כי אמילם ול"ע שהרי תיבת אמילם שהוא לשון כריתה גם אם יכתב ממולו או אמילם בוי"ו כמ"ש על כל מול בערלה מה אמולה לבתך שמילה וכריתה ענין אחד בין אם כתוב מילה או מול בחול"ם או מול במלאפום ובשורק ע"כ נראה לי שהם שני דברים תחלה אמר המדרש שממלי כתיב חסר וי"ו כדרך המדרש הרבה פעמים להודיעני אם כתוב מלא או חסר אף שאינו דורש דבר ואח"כ אמר שמ"ש ממלי אין פירושו מלשון אל מול פני המנורה ממול ערפו כתרגומו מלקבלי לבד אלא פירושו ג"כ מלשון כריתה כי אמילם וכדומה מלשונות של מילה: שאורה את התאנים · כי כמו קצירה בתבואה ובצירה בכרמים כך אורה בתאנים אלא שתבואה וזיתים וענבים נקטים כאחד שכולם נבשלים יחד אך התאנה נלקטת מעט מעט וכמ"ש במשנה פאה ולקיטתו כאחד למעוטי התאנה כי ידע בלק שלא יתכן לו להרוג את כל ישראל אלא רצה לשלוט בה מעט אותם שכנגדו וזהו ארה לי: לא שהם גבורים · שאמר שאמר כי עצום הוא ממני איך אמר אולי אוכל נכה בו ע"כ דורש שבאמת אינם גבורים ממני אלא שיש להם סגולה מיוחדת בפיהם אשר גם אתה יש לך סגולה זו: וירא בלק · שמאחר שהיה מאומה אחרת לא אמורי איך ראה והיל"ל וישמע בלק כמ"ש שמעו עמים ירגזו אלא פירושו שחזה במראות הקסמים וכמ"ש החוזים בככבים וכמ"ש וישקף אבימלך בעד החלון בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא ובכולם פירש בזוהר בתלוני דחוכמתיא: וכן הוא אומר · בבבל כתיב וה"ה בשאר האומות בבנין אב: החוזים בכוכבים · וס"ד מאשר יבאו אליך ודרשו מאשר ולא כל אשר · לכך נתגרה בהם בכמה מיני תחבולות אולי יועיל וכמ"ש אולי אוכל נכה בו: הפקיר בתו · וכן הוא לקמן סימן כ"ד דעת המדרש שמ"ש כזבי בת צור ראש אומות בית אב במדין הוא שהיה ראש שני אומות ראש בית אב במדין ובימי סיחון היה נסיך בסיחון כמ"ש ביהושע י"ג ואחר מותו נעשה מלך במדין כמ"ש במטות ועל מואב כמ"ש כאן ועי' מ"ש לעיל פר' זו סימן ד' ולקמן פר' זו סימן י"ט ולקמן פר' כ"א סי' ג' ותבין גם כאן: אחד מכ"ד בסאה · כמ"ש בבא בתרא דף צ"ג המוכר פירות לחבירו

יפה תואר

מתבן גבי חם אף שעיקר עבירה היה על שסרסו או שרבעו למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה עכ"פ שהיה היתה תחלת עבירה שעי"ז הראויה בא לחטא בזה אך הקושיא דלא תשיב הכא ויראה שכם וכו' במקומו עומד וק"ל: חייך כך דברת קול דמי אחיך צועקים · ע"ז מביא מש"ל בב"ר פ' כ"ב לאחד שנכנס לגינה וכו' משום דקשה למה לו לה' לשאול ואי משום להקים על קנקנו הוא דוחק לזה מביא

ידי משה

מדין היו גבם א"כ הארץ יהיה נקראת על שמם ויהיה מותר לישראל ליקח את ארצם וק"ל: אמר הקב"ה רשע שבעולם כתיב על ישראל כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו וכו' · נ"ל דה"ק לפי שאמר בלעם שואל והקב"ה שואל אותי ע"כ הסיר ה' השגחתו מעל ישראל ואינו מביט בם מחמת איזו חטא והוא לא ידע שמ"מ הקב"ה משגיח על ישראל כדאיתא דומה דודי לצבי מה צבי ישן בעין אחת ומשגיח בעין אחת

מישראל חסר אלף אלף · ואגרשנו מן הארץ לא היה מבקש אלא לגרשם שלא יכנסו לארץ · כי ידעתי את אשר תברך מבורך [א] מנא היה יודע שבשעה שבקש סיחון להלחם במואב היה מתיירא שהיו גבורים שכר את בלעם ואביו לקלל את מואב (כא) שנאמר על כן יאמרו המושלים וכתיב כי אש יצאה מחשבון וכתיב אוי לך מואב לכך אמר כי ידעתי את אשר תברך מבורך: ח וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם שהוליכו בידם כל מיני קסמים שהיו קוסמין בהם שלא יתן לו עלילות (כב) וביד זקני מדין היו הקסמים שאמרו אם יבא עמנו יצליח אם יעכב שעה אחת אין בו תוחלת כיון שאמר להם לינו פה הלילה הלכו להם זקני מדין שידעו בקסמים שלהם שאין בו הנאה: ט ויבא אלהים ויאמר מי האנשים האלה [ב] זה שאמר הכתוב (משלי כח) משגה ישרים בדרך רע בשחותו הוא יפול זה בלעם (כג) שבתחלה [ג] הבריות נוהגות בכשרות ובדבריו אלו היו נוהגין בעריות שהראשונים (בראשית כט) ורחל באה עם הצאן ולכהן מדין שבע בנות עמד בלעם והטעה את הבריות בעריות וכמו שהטעה הוטעה · בעצה שנתן בה נפל והטעהו הקב"ה שכך כתיב (איוב יב) משגיא לגוים ויאבדם כיון שאמר לו מי האנשים האלה עמך אמר אותו רשע איני יודע בהן יש שעה (כד) שאינו יודע ואני אעשה בבניו כל מה שאני רוצה לכך אמר להטעותו · (יג) ד"א מי האנשים האלה עמך ויאמר בלעם בלק בן צפור התחיל מתגאה ואמר אע"פ שאין אתה מכבדני ואין אתה מוציא לי שם בעולם המלכים מבקשים אותי · הנה העם היוצא ממצרים עתה לכה קבה לי אותו להודיע ששונא יותר מבלק שבלק לא אמר קבה אלא ארה וזה (כה) קבה בפירוש · הוא אמר ואגרשנו מן הארץ והוא אומר וגרשתיו מן העוה"ז ומן העוה"ב: י [ד] ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם (כו) אמר לו א"כ אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם אמר לו א"כ אברכם אמר לו אין צריכין לברכתך כי ברוך הוא אומרים לה לצרעה לא מן דובשיך ולא מן עוקציך · ויקם בלעם בבקר ויאמר אל שרי בלק לא אמר להם בלעם לא נתן לי רשות לילך ולקלל אלא לתתי להלוך עמכם אמר לי אין כבודך לילך עם אלו אלא עם גדולים מהן שהוא חפץ בכבודי לפיכך ויוסף עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים · כי כבד אכבדך מאד (כז) יותר ממה שהיית נוטל לשעבר אני נותן · ויען בלעם ויאמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב מיכן את למד (כח) שהיה בו ג' דרכים עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה · עין רעה דכתיב וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו · רוח גבוהה דכתיב כי מאן ה' לתתי להלוך עמכם · נפש רחבה דכתיב אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב אילו היה מבקש לשכור לו חיילות להלחם כנגדן ספק נוצחין ספק נופלין לא די שיתן כך ונוצח הא למדת שכך בקש · לא אוכל לעבור מתנבא שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו (כט) מפי השכינה · ועתה שבו נא בזה גם אתם מהו גם אתם שסופכם לילך בפחי נפש כראשונים · ואדעה מה יוסף ה' שמתנבא שעתיד הקב"ה להוסיף להם ברכות על ידו: יא ויבא אלהים אל בלעם לילה זש"ה (שם לג) בחלום חזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים אז יגלה אזן אנשים להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה העלים הקב"ה ממנו שהליכתו מאבדתו מן העולם ומוליכתו לבאר שחת (טו) לחשך נפשו מני שחת לאור באור החיים שאיבד נפשו בהליכתו שבשעה שהולך אדם לחטוא השטן מרקד לו עד שגומר העבירה כיון שאיבדו חוזר ומודיעו (טז) וכה"א (משלי ז) הולך אחריה פתאום כשור אל טבח יבא (ל) עד יפלח חץ כבדו

מסורת המדרש א זוהר פרשה זו דף קנ"ט · ב תנחומא כאן · ג עי' בראשית רבה פרשה ע"ו ופרשה ס' · ושמות רבה פרשה א' · ד מזמור תהלים מזמור א' פסוק על כן לא יקומו רשעים במשפט ·

חדושי הרש"ש

(יג) ד"א מי האנשים האלה עמך · כ"ז ליתא בתנחומא : (טו) לחשך נפשו מני שחת כו' כצ"ל והוא שם פסוק [למ"ד : (טז) וכה"א הולך אחריה פתאום כו' · הוא במשלי ז' :

חדושי הרד"ל

שמנכה אחד מכ"ד לשאה · כ"ה בתנחומא ועיין בירושלמי רפ"ב דכלאים · הר"מ ברלין) : (כא) שנאמר ע"כ יאמרו המושלים · ודרשו לעיל פי"ט בלעם ואביו : (כב) וביד זקני מדין היו הקסמים שאמרו כו' · ותפס לשון המקרא (יחזקאל כא) בימינו היה הקסם וגו' שדרשו שם אם יצליח בדרכו על ירושלים כן כאן ד"א קסמים בידם אם יצליח ועיין בפרש"י בתורה : (כג) שבתחלה היו הבריות · עמ"כ שגדרו עצמן מן המבול · והוא בב"ר פ"ע ופ"ס : (כד) שאינו יודע ואף אני אעשה בבניו כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא : (כה) קבה בפירוש · שנוקב את ה' ומפרש · כ"ה שם וכתרגום ויקב את השם ופריש : (כו) א"ל א"כ אקללם ממקומי כו' · שוח"ט מז' א' : (כז) יותר ממה שהיית נוטל כו' · מתשובת בלעם אם יתן כו' כסף וזהב כו' אתה למד שבלק א"ל תהלה לכבדו בממון : (כח) שהיה בו ג' דברים ע"ר · כ"ה בתנחומא : (כט) מפי כו' כ"ה שם · ודרש לעבור את פי כמו להעביר ולבטל את פי כו' : (ל) עד יפלח חץ כבדו ·

פירוש מהרז"ו

לחבירו מקבל עליו רובע טיגופות לסאה פי' רובע קב פסולת והסאה שם קבין ורובע הקב אחד מכ"ד בסאה כך נפלו מישראל כ"ד אלף שהוא חלק כ"ד מהם ובהכרח לומר לפי זה שחושב חלק כ"ד מלבר שהרי מספר ישראל היה עולה תמיד במדבר שש מאות אלף ובכל מאה אלף ד"פ כ"ה אלף הרי כ"ד פעמים כ"ה אלף ואע"פ שמתו מהם הרבה בעדת קרח ובויעפילו במרגלים ובאספסוף וקברות התאוה בשליו ובשיטים עכ"ז כמנו בסדר פנחס אחר שיטים והיו יותר משש מאות אלף · אך בתנחומא וילקוט כאן הגירסא נפלו מישראל כ"ד אלף חסר אחד פירושו חסר אלף אחד ופירושו כנ"ל שאחד מכ"ד אלף מישראל הוא כ"ה אלפים וכאן לא היה אלא כ"ד אלף: שלא יכנסו לארץ · שמ"ש ואגרשנו מן הארץ אין פירושו שיאבדו כולם שהרי אמר אולי אוכל נכה בו כנ"ל אחד מכ"ד ואם פי' שיגרשם מכל הארץ אנה יגרשם אם לשמים או חוץ לעולם אלא ע"כ פירושו מן הארץ שרוצים ליכנס בה: את בלעם ואביו · כמ"ש לעיל פר' י"ט סי' ל' המושלים זה בלעם ואביו: אשר תברך מבורך · כמ"ש ריש הסימן שהוא אמר לבלק שימלוך ואשר תאור יואר על מואב: ח וילכו זקני מואב · תנחומא סי' ה' ומ"ש שלא יתן עלילות עי' סנהדרין ק"ה ועי' רש"י בחומש: שאין בו הנאה · בתנחומא מסיים וישבו שרי מואב עם בלעם פי' ולא שרי מדין שלא ישבו שם אלא הלכו להם: ט שהראשונים · ובתנחומא סי' ה' הנ"ל הגירסא שבראשונה נאמר ורחל באה וגו' וכמ"ש ב"ר פר' פ' סי' י"ב שמשעה שלקה העולם בדור המבול עמדו וגדרו עצמם מן הערוה הדא אמרת שאנשי מזרח גדורים וע"כ לא חשש לבן לשלוח את רחל בין הרועים וכן בנות יתרו · ועי' שמ"ר פר' א' סי' ל"ב שבקשו להזדווג לכן אולי חידוש היה כדי לזכות את משה שהרי יתרו לא חשש: והטעה את הבריות · כמ"ש בסדר מטות הן הנה היו לישראל בדבר בלעם למסר מעל בה' והיודע מחשבות ידע מחשבתו שכן רוצה לעשות על כן הטעה אותו הש"י ונתן מכשול לפניו וזה משגה ישרים בדרך רע ישגו אותו ויטעוהו וזה ע"פ מדת ממעל ומנגד ודרך קריה ומ"ש בשחותו הוא יפול על סוף המעשה שנהרג במלחמת מדין: מי האנשים האלה · כמ"ש לעיל סי' ו' בביאור: מן העוה"ז והבא · זה לא יובן אלא ע"פ סודות הזוהר שאמר ואנכי אקרה כה אעקור להאי כה כנסת ישראל מאתרה וזהו וגרשתיו שהם לגמרי שלא ימצא כלל: י א"ב אברכם · תנחומא סימן ו' שמ"ש בלק לכה נא ומ"ש לא תאור כנגד מ"ש ארה לי והיה די במ"ש לא תלך עמהם אלא שעל זה השיב א"כ אקללם במקומי ועל זה אמר לא תאור ומ"ש כי ברוך הוא אין זה נתינת טעם על שלא יאור כי האב שאינו רוצה שיקלל אחר את בנו אינו צריך ליתן טעם על זה ועוד שאפילו אם מקולל מכבר אינו רוצה שיוסיפו לו קללה אלא בהכרח לדרוש שהשיב א"כ אברכם ועל זה השיב לו הש"י כי ברוך הוא כמ"ש ב"ר פר' ע"ד סוף סי' ז' השמר מדבר עם יעקב מטוב עד רע שאפילו אומר לטובתו הוא חושב לרעתו כי לבן וכן בלעם ידעו כי ברכתם יתהפכו בסוף לקללות וזהו כוונתם שרצו עכ"פ לברכם כי נעתרות נשיקות שונא מלשון עתר שדרשו חז"ל על שמהפך את התבואה כך נשיקות שונא בעין הרעה שלו מתהפך לרעה וכמ"ש אל תלחם לחם רע עין וגו' (והמכוון שהש"י השיב לבלעם לא תאור את העם בלשון שאמר בלק כמ"ש בסוף סי' הקודם שיתן הרשע אל לבו שהש"י יודע ורואה רוע לבו שמרע יותר מבלק) והדבש יתהפך לעוקץ: אלא לתתו להלוך · הנה הש"י אמר לו ב' דברים לא תלך עמהם לא תאור וגו' והוא לא אמר רק להלוך עמכם והעלים מ"ש לא תאור וכל זה מגובה רוחו: שהיית נוטל לשעבר · מסיחון לקלל את מואב ובתנחומא מסיים וכל מה שאתה חפץ ומה שאתה גוזר אעשה לפרש מ"ש וכל אשר תאמר אלי אעשה פי' שלא תחירא שעל שאני קוסם גדול א"כ לא אשמע לך באיזה דברים ויהיה זה לך למורת רוח לא כן הוא כי לא אעשה רק תהפך אף שיהיה אצלי בלא טעם ואף שתגזור עלי לעשות דברים היפך דעתי ורצוני הכל אעשה בביטול דעתי לגמרי: וישא בלעם את עיניו · במדבר כ"ד ב' שביקש להכניס בהם עין רעה רש"י בחומש: אלו היה מבקש · בא ליתן טעם למה עלה על דעתו לבקש כך אלא שאינו תלוי בו ואם היה תלוי בו היה מבקש מלא ביתו כי נפשו ותאות לבו הרחבה בחמודי הגוף שאין אלו תנאים של נביאי אמת: לילך בפחי נפש · שאף שהלך עמהם הרי אמר בפירוש לא אוכל ובשעת ההליכה ג"כ לא אמר שיכול הרי הלכו בספק ופחי נפש: להוסיף להם ברכות · שלפי פשוטו שאמר להם שבו נא בזה גם אתם הלילה ואדעה מה יוסיף ה' דבר עמי שכבר דיבר עמי בהיות שרים הראשונים ועתה אדע מה יוסיף שהרי הוספה שייך בדבר שכבר דיבר בזה ועתה מוסיף עוד לדבר מענין דבור ראשון וזה היפך כוונתו שרצה שלא ידבר עוד כמו בפעם ראשון אלא בהיפך שילך ויקלל ואיך אמר מה יוסיף אלא פירושו כמו שבפעם הראשון אמר כי ברוך הוא וכמו שכבר נתברכו מפי האבות שמרומז במ"ש את פי ה' אלהי כנ"ל אדעה מה יוסיף ה' לדבר ולבכך גם יתכן שדורש גז"ש ממ"ש יוסיף ה' עליכם ככם וגו' ויברך אתכם הרי שתיבת יוסף הוא בברכה וכן אמר יואב בש"ב כ"ד ג' ויוסף ה' אלהיך וגו' מאה פעמים: יא בחלום חזיון לילה · תנחומא סי' ז' וסגנון הפסוקים מפסוק ט"ו עד פסוק כ"ב בחלום חזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים וגו' אז יגלה אוזן אנשים וגו' להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה יחשוך נפשו מני שחת וגו' והוכח במכאוב על משכבו ורוב עצמיו איתן וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה יכל בשרו מרואי ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממיתים · ויש בפסוקים אלו שני כתובים מכחישים תחלה אמר יחשוך נפשו מני שחת וחיתו מעבור בשלח ואח"כ אמר ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממיתים ע"כ דורש ומכריע ע"פ מדה ז' וי"ז שהענין מדבר בבלעם וכמ"ש בסי' הסמוך שכתוב בו שדיבר עמו בחלום לילה ומחזה שדי · וע"פ מדה י"א שמ"ש וגוה מגבר יכסה יחשוך נפשו מני שחת הוא פסוק אחד וגוה על שנתגאה הרשע כסה ממנו איך שיחשוך נפשו מני שחת ובא לנסותו ולהטעותו וטעה וכמ"ש לעיל סי' ו' שהטעה אותו על כן והוכח במכאוב

מתנות כהונה

במחלוקתו של קרח ובמגפה של אחריו קרוב לחמשה עשר אלף מלבד המתים בוירד העמלקי והכנעני ויכתום וגו' וכמה משפחות נהרגו כשחזרו אז לאחוריהם כמו שפירש רש"י בפרשת פנחס וקרוב הוא שהיו תשעה אלף או יותר עד שמתו מהם כ"ד אלף ואף אם לא יהיה כן בכיון המיעוט בטל הוא ואינו מעכב וא"כ נשארים כ"ד פעמים כ"ד אלף וכאן מתו עשרים וארבע אלף הרי שהגיע לכל כ"ד אלף אלף אחד ואע"פ שמיד אחר המגפה מונה אותם בפ' פנחס ועולה מספרם שש רבוא והותר מ"מ הולך אחר המספר שהיו בצאתם ממצרים שש רבוא והמספר ההוא היה גלוי לבלק: וכתיב אוי לך וגו' · זהו הקללה שקלל את מואב: שמא יתן לו עלילות גרסינן · פירוש לא הניחו לו מקום עלילה לאמר אין כלי תשמישי עמדי: וביד כו' · פירושו לפי פירש"י ז"ל כמו ועוד ביד כו' ועי' בפירוש רש"י ז"ל: [אם יעכב גרסינן]: שידעו בקסמים כו' · משמע שבקסמים ממש היו יודעים שאם לא יבא עמהם מיד שאין בו ממש ומה שפירש"י ז"ל שהדחייה פידחה אותם עד למחר הוא עצמו הקסם למד כן ממ"ש חז"ל בפ' חלק כיון דאמר להו לינו וגו' אמרו כלום יש אב ששונא את בנו פי' ובודאי לא יאמר הקב"ה שיקללם ומהר"ר אליהו מזרחי ז"ל פי' שרש"י ז"ל למדו מכאן ואין נראה כן מלשון שידעו בקסמים שלהם כו' · והילקוט הביא ג"כ לשון זה : ורחל באה וגו' · שהיו א"ה גדורים מעריות מדור המבול : [ה"ג וכמו שהטעה הוטעה כו']: בה נפל · שהלך לשם ליפול שכר כ"ד אלף בעצתו זו : לכך אמר · הקב"ה מי האנשים כו' : להודיע כו' · לכן חזר הכתוב ושנה בדברי השליחות : [ואגרשנו מן הארץ גרסינן]: אומרים לה לצרעה גרסינן · והטעם שאפילו אותן ברכות שברכן להלן כנחלים נטיו כו' · כולן היו בהן צד קללה תחשב לו וכדאיתא בפרק שליש דמס' תענית : [חפץ בכבודי גרסינן]: אני נותן · עכשיו : נפש רחבה גורס בתנחומא ובילקוט ובכבינו בחיי ועיין לקמן בפסוק ויזבח בלק בקר ולאן וכן גרסינן במסכת אבות פ' ה' : [ה"ג שעתיד הקב"ה להוסיף להם ברכות : ה"ג וכה"א הולך] :

במה

ידי משה

אתה לך כשישראל אינם מקיים כ"ל וכו' ולכך היה נענש במדה כנגד מדה ונעשה שתום העין וק"ל: א"ל א"כ אברכם א"ל א"ל לברכתך. פירוש ע"ד דאיתא שכל הברכות שברכם בלעם נהפך מ"מ פעם אחד לקללה כדי שלא יאמרו שעובדי כוכבים שברכות שלהם נתקיימו בישראל לכך נהפכו פעם אחת לקללה וזהו כוון המדרש אינם צריכין לברכתך כי ברוך הוא פי' שע"י ברכתך יהסוך ע"כ פעם אחת לקללה ומסיים אומרים לה לצרעה לא מן דובשיך ולא מן עוקציך פי' שע"כ ברכתך יהיה בהם עוקץ וק"ל: עין רעה דכתיב וישא בלעם את עיניו וגו'. פירש כמו שדרשו חז"ל שביקש לשכינה בהם עין הרע:

כמהר צפור אל פח העלים הקב"ה מן בלעם הרשע עד שהלך ואיבד את נפשו משיצא מן כבודו וידע במה שהוא בו התחיל לבקש על נפשו תמות נפשי מות ישרים: **יב** ויבא אלהים אל בלעם לילה זש"ה (שמות יב) ליל שמורים הוא לה' הוא הלילה הזה כל הנסים שנעשו לישראל ופרע להם מן הרשעים בלילה היה (בראשית לא) ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה (שם כ) ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה (שמות יב) ויהי בחצי הלילה וכתיב (שם יד) ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה (בראשית יד) ויחלק עליהם לילה וכן כולם · (יז) ד"א למה נגלה על בלעם לילה לא היה ראוי לרוח הקדש לפי שכל נביאי הגוים בלילה מדבר עמהם וכן אליפז אומר (איוב ד) בסעיפים מחזיונות לילה (לא) (יח) וכן אליהוא אומר על זה שדבר אותו לילה: אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם מיכן את למד [א] שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו שמתחלה נאמר לו לא תלך (לב) כיון שהעיז פניו להלוך הלך שכן כתיב ויחר אף אלהים כי הולך הוא אמר לו הקב"ה רשע איני חפץ באיבודן של רשעים (לג) הואיל ואת רוצה לילך ליאבד מן העולם קום לך · ואך את הדבר (יט) ללמדך שבהתראה הלך מיד וישכם קדם ועמד בזריזות הוא בעצמו [ב] אמר לו הקב"ה רשע כבר קדמך אברהם אביהם לעקוד את יצחק בנו (בראשית כב) וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמורו וגו' וילך עם שרי מואב ללמדך שהיה שמח בפורענות ישראל כמותן: **יג** ויחר אף אלהים כי הולך הוא ויתיצב · מלאך ה' מלאך (לד) של רחמים היה ונעשה לו לשטן ושני נעריו עמו זו (לה) [ג] דרך ארץ שהיוצא לדרך צריך שנים לשמשו וחוזרים ומשמשין זה לזה ותרא האתון את מלאך ה' (כ) וכי לא היה יכול המלאך לנשוף בו ויוציא רוחו אלא אם כן שלף חרבו והרי כתיב בסנחריב (ישעיה לז) ויצא מלאך ה' ויכה במחנה אשור (כא) וכתיב (שם מ) (לו) [ד] וגם נשף בהם חייהם אלא כך אמר לו הפה נתן ליעקב שנא' (בראשית כז) הקול קול יעקב והידים ידי עשו וכתיב (שם) ועל חרבך תחיה · והאומות כולם בחרב חייהם ואתה (לז) תחליף אמונתך ותבא עליהם בשלהן אף אני אבוא עליך בשלך לכך כתיב וחרבו שלופה בידו: **יד** ותט האתון מן הדרך (כב) הרשע הזה הולך לקלל אומה שלימה שלא חטאה לו ומכה אתונו שלא תלך בשדה וכתיב ויעמוד מלאך ה' במשעול הכרמים וכי לא היה יכול לו לילך אחריו אלא כך מדת הקב"ה מלך ב"ו משלח ספקלטור להרוג את האדם מהלך אחריו ימים הרבה וזה שנתחייב מיתה אוכל ושותה ואספקלטור מהלך ומטרף אחריו ממקום למקום ולפני הקב"ה אינו כן הפסקלטור במקומו עומד ומי שנתחייב מיתה (לח) בא אצלו ברגליו כדי שלא יצטער המלאך לילך אחר בלעם קדמו לדרך ויעמד מלאך ה' במשעול אמר לו (לט) הכרמים נמכרים כשועלים גדר מזה וגדר מזה אין אתה יכול לשלוט בהן (מ) שבידיהם לוחות כתובים משני עבריהם מזה ומזה הם כתובים · ותרא האתון את מלאך ה' ותלחץ אל הקיר ויוסף מלאך ה' עבור מה ראה לקדמו שלשה פעמים עד שלא נראה לו סימנין של אבות הראה לו עמד לו בראשונה היה ריוח מכאן ומכאן ותט האתון מן הדרך ותלך בשנייה לא יכלה לזוז אלא לצד אחד בשלישית אין דרך לנטות ימין ושמאל ומה היו הסימנין האלה שאילו בקש לקלל בניו של אברהם היה מוצא מיכן ומיכן בני ישמעאל בני קטורה · בקש לקלל בני יצחק היה מוצא בהן צד אחד בני עשו ותלחץ אל הקיר · בניו של יעקב לא מצא בהן פסולת ליגע בהן לכך נאמר בשלישית במקום צר זה יעקב דכתיב (בראשית לב) ויירא יעקב מאד ויצר לו אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל שלא מצא פסולת באחד מבניו · ותרא האתון את מלאך ה' ותרבץ תחת בלעם ויחר אף בלעם ויך את האתון

מסורת המדרש א מכות דף י' · ב עיין בראשית רבה פרשה נ"ה · ילקוט סדר וירא · מכילתא פרשה בשלח פ"א · ג עיין בראשית רבה פרשה נ"ה · ויקרא רבה פרשה כ"ו · ד סנהדרין דף צ"ה ·

חדושי הרד"ל

(לא) כבר אין לו חיים כן האדם הנפתה מיצר הרע לדבר עבירה (ומיושב ביותר לדברי המפרשים שאי פתאום כמו פתאים) : (לא) וכן אליהוא אומר פי' מתנת כהונה · וכ"ה בתנחומא ואתי' כמאן דאמר אליהוא לאו מישראל הוי : (לב) כיון שהעיז פניו כו' · כלשון הש"ס בסנהדרין (קד ·) תוספת כנפי שמיא כו' : (לג) הואיל כו' לאבד מן העולם קום לך · · אפשר דרש לך אתם להיות כניסם כמותם כדלקמן : (לד) של רחמים היה ונעשה כו' · מסיים בתנחומא שנאמר אנכי יצאתי לשטן גרמת לי לשמש אומנות שאינה שלי · ופירש בעל הטורים דלשון יצאתי דרש שיצא ממדתו שבתחלה : (לה) (לז) תחליף אומנתך כן צריך להיות : (לח) בא אצלו ברגליו · רומז ללשון הש"ס רגלוהי דבר נש אינון ערבין כו' : (לט) הכרמים נמכרים לשועלים · בתנחומא הלשון נמסרים לשועלים · ונראה לפי זה עיקר הגי' נרמסים · והכוונה כמ"ש שועלים קטנים מחבלים כרמים ומלאך זה עומד כפרץ לבל יעלו שועלים בפרצות והיה כגדר מזה וגדר מזה : (מ) שבידיהם ב' לוחות אבנים כתובים כו' ·

חדושי הרש"ש

(יז) ד"א למה נגלה על בלעם לילה לא היה ראוי לרוה"ק אלא בלילה כ"ה בתנחומא : (יח) וכן אליהוא אומר בחלום חזיון לילה על שדבר עמו בלילה כצ"ל וכן הוא שם : (יט) ללמדך שבהתראה הלך מיד השכים בבוקר שנאמר ויקם בלעם בבקר כ"ה בתנחומא : (כ) וכי לא היה יכול המלאך לנשוף בו ויוצא רוחו כו' כ"ה שם : (כא) וכתיב וגם נשף בהם אלא כו' · ומלת חייהם מיותר וכן שם ליתא : (כב) הרשע הזה הולך והב'

מתנות כהונה

במה שהוא כו' באיזה מעמד רע הוא עומד : [וכן אליפז אמר בסעיפי' גרסי'] : וכן אליהוא כו' · שנא' בחלום חזיון לילה וגו' : מוליכין אותו · ואע"פ שהוא נגד רצונו של מקום ועל זה אמר שכך כתיב כו' : [שמתחלה נאמר גרסי'] : ליאבד גרסי' : ונעשה לו כו' · כדי שישוב לביתו וינצל מן החטא כן פירש"י ז"ל בסדר זה וכתב מהר"ר אליהו מזרחי שרש"י ז"ל למדו מכאן ותוכן הענין הוא שדרך מלאכי רחמים לעזור לאדם ולהקדימו למהר אורחותיו וכאן עכב ע"י הפך מדתו אלא ודאי כדי שישוב לביתו עשה כן וגם י"ל שלמדו כן מדפתיב לשטן לו שפירושו שלו ובשבילו נעשה שטן הפך מדתו וזהו כדי להצילו מן החטא : [היה יכול המלאך גרסי'] : לנשוף · ענין נפיחה כדלקמן וגם נשף בהם : ויצא מלאך וגו' · ולא הוזכר חרב בידו : [ה"ג וכתיב וגם נשף בהם] : חייהם · מחייהם כד"א על חרבך תחיה : שלא תלך בשדה · וכתיב ויך את האתון במקל והיה לו להכריחה ברוח פיו : ספקלטור · הורג המחויבים מיתה למלך : [ה"ג ברגליו כדי שלא יצטער המלאך לילך אחר בלעם קדמו לדרך ויעמוד כו'] : הכרמים כו' · לשון תימה הוא ישראל שנקראו כרם ה' צבאות הם נמכרים לך בכסף כשועלים הללו ודרש משעול לשון שועלים : ה"ג בני עשו ותלחץ אל הקיר · פי' שלפיכך כתיב ותלחץ אל הקיר ר"ל לצד אחד

פירוש מהרז"ו

במכתוב על משכבו שאמר לו בלילה לא תלך עמהם וכוב עצמיו איכן רומז שהאתון התעלמה בטענותיה נגדו והמתו חיתו לחם כמ"ש כי אם הלחם אשר הוא אוכל כמ"ש לקמן סימן י"ד יכל בשרו מרואי שנעשה סומא בעין אחת ושופו עצמותיו לא רואו כמ"ש וילך שפי שהיה חגר ברגלו אחת ומ"ש לחשוך נפשו מני שחת לאור באור החיים הנה בפסוק י"ח שם כתוב יחשוך נפשו מני שחת ובפסוק ל' כתוב להשיב נפשו מני שחת לאור באור החיים ובתנחומא מביא פסוק למ"ד זה וכאן ג"כ הכוונה יחשוך נפשו מני שחת לאור באור החיים ולמוד מסופו וכאלו כתוב גם זה כאן שכל זה העלים ממנו : כמהר צפור אל פח · וס"ד ולא ידע כי בנפשו הוא שקודם שפלת חן כבודו לא ידע כי בנפשו הוא אך אח"כ ידע : משיצא מן כבודו · כמ"ש לעיל פר' זו סימן ז' שהיה פותר ואח"כ קוסם ואח"כ בא לרוח הקודש וזהו כבודו נחזר להיות קוסם וזהו שיצא מן כבודו · ועי' לקמן סימן י"ח · ופסוק תמות נפשי מות ישרים הוא בנבואה ראשונה אלא שהבין מיד שלא יצליח וידע שתצא בהליכתו והיתה נפשו עגומה עליו וביקש עלי' : **יב** ליל שמורים · תנחומא סימן ח' ומ"ש וכן כלם פי' כמ"ש אצל גדעון שופטים ז' פ' ויהי בלילה ההוא ויאמר אליו ה' קום רד במחנה כי נתתיו בידיך וגו' ואצל חזקי' ויצא מלאך ה' בלילה ההוא ויך במחנה אשור וכן כאן אצל בלעם על שהיה גם לישראל דיבר עמו בלילה : ויבא אלהים אל לבן · ויאמר לו השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב ועד רע · ויבא אלהים אל אבימלך ויאמר לו הנך מת על האשה וגו' עד כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך שעשה נסים לאברהם ושרה : ויהי בחצי הלילה · אצל נס מכת בכורות ויהי הענן והחושך אצל נס הים ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם שהכה אברהם את ארבעה המלכים בחצי לילה ולא דקדק המדרש להביא הפסוקים כסדר התורה שתחלה הוא פסוק ויחלק עליהם לילה ואח"כ פסוק של אבימלך ואח"כ של לבן וגם בתנחומא כמו כאן : שכל נביאי עובדי כוכבים בלילה · ז"ע שהרי גם האבות מצאנו באברהם ביצחק וביעקב שדיבר עמם בחזיון ובמראות הלילה רק אצל המילה נראה לאברהם ביום וגם בהרבה נבואות של נביאי ישראל מצאנו שהיה בלילה כמ"ש אצל גדעון ואצל שמואל ונבואת נתן אל דוד ואצל שלמה בפעם הראשון מפורש בלילה וכל נבואות דניאל מפורש שהיה בלילה והככה לומר שכוונתו שבנביאי ישראל מצאנו שנראה להם ביום ובלילה ולנביאי עובדי כוכבים רק בלילה : וכן אליהוא אומר על זה · כמ"ש בסימן הקודם שפירוש הפסוקים על בלעם (ועל מדרש זה נתיסד הפיוט של ויהי בחצי הלילה שאין הכרה שהיו כולם בליל פסח שהרי מונה גם הים וכן מה שנראה לבלעם שלא היה בפסח כמ"ש לעיל פר' י"ט סי' ל"ב שמלחמת סיחון בתלול ועוג אחר הרגל ואח"כ באו למואב בחשון) : איני חפץ באבודן · וזהו מ"ש אם לקרא לך באו האנשים קום לך הרי שלא אמר לו סתם לך רק מאחר שבאו לקרוא לך וגם אמר בספק ובתנאי אם באו לקרא וכל זה מורה שאינו כפי רצונו ית"ש : מיד וישכם · ויחבוש את אתונו עי' ב"ר פר' נ"ה סי' ח' תבוא חבשה ותעמוד על חבשה : **יג** ויתיצב במלאך ה' · ה' הוא רחמים עי' ב"ר ריש פר' נ' ונעשה לו לשטן מסיים בתנחומא וכך אמר אל בלעם הנה אנכי לשטן גרמת לי לשמש אומנות שאינו שלי כי הילי"ל באתי כמ"ש אצל יהושע עתה באתי ואמר יצאתי פי' יצאתי חוץ ממדתי מרחמים לדין וכמ"ש הנה ה' יוצא ממקומו לפקוד עון יושב הארץ עליו ופי' ג"כ מרחמים לדין וכמ"ש ממקומו הוא יפן ברחמים שהרשעים מהפכים מדת הרחמים לדין וכן הוא בזוהר כאן פסוק ויקם בלעם נפק וקאים באומנתא דלאו דיליה דהא מלאכא דרחמי הוה ע"ש כל הענין ועי' לעיל פר' פ' סי' י"ח : צריך שנים לשמשו · עי' ב"ר סוף פר' נ"ה מש"ש : הקול קול יעקב · ב"ר פר' ס"ה סי' כ' : אבא אליך בשלך · ע"פ מדה מנגד : **יד** תנחומא סימן הנ"ל : לקלל אומה שלימה · כולל ג' ק"ו של תוכחות · א' אומה שלימה שהוא דבר גדול בעולם ועקירתו קשה מצד ההשגחה האישית ומזלם · והב' שלא חטאו לו · והג' לקלל בפה בלא חרב ולאתון שהיא בהמה וחטאה לו והכה אותה במקל ולא התבונן הרשע בזה : לילך אחריו · שגם מאחריו היה יכול לתפסו ולהספינו שלא ילך האתון ויקשה לפי זה למה לא שאל המדרש בפעם הראשון בשדה וכאן הוא פעם הב' במשעול הכרמים אך בתנחומא הגי' וכי לא הי' יכול לילך אחריו בשדה היינו בפעם הראשון : שלא יצטער המלאך · זה עוד פעם ב' למה בא לפניו ואין הטעם בעבור המורח כי אצל המלאך הכל אחד בין לעמוד לפניו או לאחריו אלא הכוונה שאין זה כבוד המלאך שילך אחריו ועל כן קדמו מלפניו : ויעמוד מלאך ה' במשעול · הכרמים · גדר מזה וגדר מזה · ודורש שלכך פרט הכתוב כל זה ע"פ דבר הלמד מענינו איך שייך הענין כאן אצל הליכתו שהיל"ל נתיב או דרך הכרמים ויאמר משעול הכרמים ע"כ דורש משעול מלשון שועל וכמ"ש בשיר השירים שועלים קטנים מחבלים כרמים שעל כן נקרא דרך הכרם משעול על שהם הולכים שועלים וצריך לבער השועלים מן הכרמים ולא למסור הכרם לשועלים שמחבלים אותו וכאן הכרמים נמסרים ונמכרים לשועלים והמשל שישראל נקראים כרם כמ"ש כי כרם ה' צבאות בית ישראל נמסרים ונמכרים ביד שונאיהם בלק ובלעם : עמד לו בראשונה · בדרך פתוחה לשדה מפני הגדדים לנטות ימין ושמאל כמ"ש ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה : אלא מצד אחד · כמ"ש ותלחץ אל הקיר : ומה היו הסימנים · באיזה אופן הם מורים על האבות : מוצא מכאן ומכאן · ריוח שיעזור לו שתחול קללתו : מצד אחד · שהי' עוזר לו שתחול קללתו כמ"ש ותלחץ אל הקיר ושם נסמכה ולא נפלה סימן על העוזר לקללה : במקום צר · אשר אין לנטות ימין ושמאל שתחול שם קללתו ומרומז

יפה תואר

משל הנ"ל שאע"פ שבעל הגן נתכבד לו שזה לגנוב נכנס הכא הוא עכשיו ופי' אמר לו בעל הגן מה בידך כחוקר נברר האמת לעיניו אף כאן אמר הקב"ה קול דמי אחיך וכו' : כל הנסים שנעשו לישראל וכו' בלילה היה · והוא דוקא בעוה"ז וע"כ אמר הוא הלילה הזה למעוטי שעתיד שיהיה יום ומפני שאין נסקותא בין שיהיו ביום או בלילה קאמר לעיל בב"ר פ' י"ה הטעם כי נסים הללו שהיה גם עובר היה בלילה כי כן אורו אינו ברור אבל לעתיד יהיה הנס קיים כאור הבהיר וכו' : שלא מצא פסולת באחד מבניו · באשר שהוא הכתיר שבאבות לפי שהיתה מטתו שלימה כדפי' בספרי על כי יעקב בחר לו יה ולפ"ז אין טעם למורתו של יעקב באשר שהוא בטות שמטתו שלימה אבל נראה שהיראה היה מפני זכות דינה אי' וזכות כבוד הוריו כדר"י ב"ר אלעזר לעיל בב"ר פרשה ע"ו : אלולי אברהם אביהם לא היה בלק וכו' · וא"ת והלא אמרינן לעיל בב"ר בזכות דוד ניצול לוט כדי שיצא ממנו רות המואביה שממנה

ידי משה

הרשע הזה הולך וכו' ומכה את אתונו שלא תלך בשדה · פי' שהוא הולך לקלל אומה שלימה ואין לך עון גדול מזה וכאן עושה עצמו צדיק ומכה את אתונו בשביל שרוצה שלא להפסיד תבואת חבירו וק"ל : וי"א

(כג) במקל על בזיונו שבזתה אותו · ויפתח ה' את פי האתון להודיעו שהפה והלשון ברשותו שאם בקש לקלל פיו ברשותו · ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים רמזה לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים ויאמר בלעם לאתון כי (מ) התעללת בי אע"פ שמדבר בלשון הקדש עובד כוכבים לשונו סרוח · לו יש חרב בידי משל לרופא שבא לרפאות בלשונו נשוך נחש בדרך ראה אנקה אחת התחיל מבקש מקל להורגה אמרו זו אי אתה יכול ליטול היאך באת לרפאות בלשונך נשוך נחש כך אמרה האתון לבלעם אני אין אתה יכול להרגני אלא א"כ חרב בידך והיאך אתה רוצה לעקור אומה שלימה שתק ולא מצא תשובה התחילו (מא) תמהים שרי מואב שראו נס שלא היה כמוהו מעולם · וי"א אמר להם אינה שלי השיבתו הלא אנכי אתונך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה (כד) הא למדת שלא היה זקן שהאתון גדולה הימנו · ההסכן הסכנתי לעשות לך כה כיון שדברה מתה שלא יהיו אומרים זו שדברה ועושין אותה יראה · ד"א ההסכן הסכנתי לעשות לך כה (כה) חס הקב"ה על כבודו של אותו רשע שלא יאמרו זו היתה שסלקה את בלעם · ואם חס הקב"ה על כבוד הרשע אין צריך לומר על כבוד הצדיק (כו) וכה"א (ויקרא כ) ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אותה והרגת את האשה ואת הבהמה [א] שלא יאמרו זו הבהמה שנהרגה אשה פלונית על ידיה [ב] להודיעך שחס הקב"ה על כבודן של בריות ויודע צרכן (מב) וסתם פי הבהמה שאילו היתה מדברת לא היו יכולין לשעבדה ולעמוד בה שזו הטפשת שבבהמה וזה חכם שבחכמים כיון שדברה לא היה יכול לעמוד בה : לא ויגל ה' את עיני בלעם וכי סומא היה להודיע שאף העין ברשותו · ויקד וישתחו לאפיו (מג) שדבר עמו · לב ויאמר אליו מלאך ה' על מה הכית וכי דקיון של אתון בא מלאך לבקש מידו אלא א"ל מה האתון שאין לה זכות ולא ברית אבות נצטויתי לתבוע עלבונה מידך אומה שלימה שאתה מבקש לעוקרה שיש לה זכות וברית אבות על אחת כמה וכמה · הנה אנכי יצאתי לשטן [ג] כי ירט הדרך ירא"ה ראת"ה נטת"ה · ד"א ירט (מד) בא"ת ב"ש מגן · ותראני האתון גם אותך הרגתי ואותה החייתי מיכן את למד שהרג את האתון · ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי שהיה רשע ערום ויודע שאין עומד מפני הפורעניות אלא תשובה שכל מי שחוטא ואומר חטאתי אין רשות למלאך ליגע בו · כי לא ידעתי ועתה אם רע בעיניך אשובה לי אמר לו אני לא הלכתי עד שאמר לי הקב"ה קום לך אתם ואתה אומר שאחזור כך אומנתו לא כך אמר לאברהם להקריב את בנו ואח"כ (בראשית כב) ויקרא מלאך ה' ויאמר אל תשלח ידך למוד הוא לומר דבר (מה) ומלאך מחזירו ועכשיו הוא אומר לי לך אתם ועכשיו אם רע בעיניך אשובה לי · ויאמר מלאך ה' אל בלעם לך עם האנשים שחלקך עמהם וסופך ליאבד מן העולם · וילך בלעם עם שרי בלק מלמד שכשם שהם שמחים לקלל כך הוא שמח : לו וישמע בלק כי בא בלעם מלמד (מו) ששלח שלוחים לבלק לבשרו · ויצא לקראתו אל (מז) עיר מואב (כז) למטרפולין שלהן מה ראה לקדמו לגבולין אמר הגבולין הללו שנקבעו מימי נח שלא תכנס אומה בגבול חברתה אלו באין לקלקל והיה מראה לו היאך פרצו ועברו גבול סיחון ועוג כאלו קובל עליהם ויאמר בלק אל בלעם שלח שלחתי אליך האמנם לא אוכל כבדך (כח) נתנבא לצאת לסופו הימנו בקלון וכענינו השיבו הנה באתי אליך עתה היכול אוכל דבר מאומה שאין רשות בידי לומר מה שאני רוצה : לט (כח) ויקח בלק את בלעם ויבאו קרית חוצות

מסורת המדרש א סנהדרין דף נ"ד כ"ה · מסכת שמחות פרק ח' · בראשית רבה פרשה ט"ו · ויק"ר פ' כ"ו · ב תנא דבי אליהו זוטא פרק י' · ג שבת דף ק"ה · מנחות דף ס"ו · פו"כ ס' פ' י"ד ·

חדושי הרש"ש

כו' שלא חטאה לו כו' כצ"ל : (כג) במקל על בזיונו שבזתה אותו · דרוש במקל מלשון מקלס אביו ואמו והכ' הוא לשמוש שבה הגורמת : (כד) הא למדת שלא היה זקן כו' · הכוונה ללמדנו מה שאמרו בחלק ק"ו ב' דלא חיי רק ל"ג או ל"ד שנה והך פליגא על הא דאיתא בש"ר פ"א ג' היו באותה עצה בלעם כו' ועיין רש"י שם · ומה שכתוב דלהסיא אגדה חי יותר מן ר"י שנה דהא היה בעצת פרעה דכל הבן הילוד כו' לכאורה אינו מוכרח שזה היה קודם לידת משה ואף אם היה או בן חמשים שנה שיאות לעצה עיין אבות ספ"ה לא יהיה יותר מן ק"ע שנה ומה גם שמצינו שאחיתופל היה יועץ דוד והוא לא חי יותר מן ל"ג שנה כדאיתא שם בחלק : (כה) חס הקב"ה על כבודו של אותו רשע כו' · בסנהדרין נ"ה א' מוכח דבעובד כוכבים לא שייך קלון ולרבא שם אף היכא דשייך קלון אין הבהמה נהרגת אלא היכא דנהנית · ולזה י"ל דסמיך המדרש על הא דדרשינן שם ק"ה ב' דאמרה לו שעושה עמה מעשה אישות בלילה · ויתישב עוד בזה דעל קלון לחודיה היא בעיא דלא איפשטא שם נ"ה ב' אי קטלינן לה והרמב"ם בפ"א מהל' א"ב הי"ח פסק דלא קטלינן לה אך י"ל דבדין שמים שאני : (כו) וכה"א ואשה אשר תקרב אל כל בהמה כו' · לא ידעתי מדוע לא הביאו מוא"ם אשר יתן שכבתו בבהמה כו' · הכתוב מוקדם ורש"י בפי' התורה הביא שניהם אך שלא כסדרן וכן בילקוט · ואולי שיגרא דלישנא דמתניתין פ"ק שם נקטי והתם משום דהקדים רובע לנרבע : (כז) נתנבא שסופו לצאת הימנו בקלון · כצ"ל וכ"ה בתנחומא : (כח) וילך בלעם עם בלק ויבואו קרית חוצות כצ"ל :

חדושי הרד"ל

כ"ה בתנחומא ור"ל כדפרש"י בתורה שהשם גדר של אבנים מזה ומזה רומז לכך : (מ) התעללת בי עבודת כוכבים אע"פ כו' הקדש לשונו כו' כצ"ל : (מא) תמהים שרי מואב · שהשרים ג"כ ראו זה מדכתיב אח"כ ויגל ה' את עיני בלעם וירא כו' משמע שמה שהיה עד עכשיו היה גלוי לכל (ועיין רמב"ן) · והכוונה כאן להגדיל חטא מואב שאע"פ שכן ראו ותמהו לא שבו מרעתם : (מב) וסתם פי הבהמה · עיין ויק"ר פכ"ב : (מג) שדבר עמו · לכן נפל ארצה על אפיו שלא היה יכול לשמוע הדבור מעומד כמ"ש נופל וגלוי עינים וה"ה מוטל לאפיו ארצה כל זמן הדבור עם המלאך שגלה עיניו לראותו וזהו נופל וגלוי כו' (ואפשר גרסינן שידבר עמו · דהיינו שהשתחוה לו ובקש שידבר עמו) : (מד) בא"ת ב"ש מג"ן · עמ"כ בשם תנחומא · ולפנינו ליתיה שם · ויש לפרש על מגן על אנס לשון תרגום ר"ל לאנס הנך כי לא יוכל לקללם : (מה) ומלאך מחזירו ועכשיו אם רע בעיניך אשובה לי · כ"ה בתנחומא וכצ"ל : (מו) ששלח שלוחים כו' בכדי שיכבדו ויצא לקראתו : (מז) עיר מואב למטרפולין כו' לגבולין · נראה דדרש עיר מואב

פירוש מהרז"ו

כאן יעקב ע"פ גז"ש בתיבת לר כמ"ש ויצר לו : על בזיונו שבזתה אותו · רמז המדרש איך שהלך השכים ולא שם על לבו שהדברים בהשגחה עליונה שיתבונן שאין דרכו מיוסרת ואם כועס על בהמתו שאין בה דעת ולא בושת ולא מכוונת לביים ולבזות וק"ו איך ראוי שיזכה על שהולך לקלל ולעקור אומה שלמה שלא הרעה לו כלל אלא כי עת מראות עיניו ומהשכיל לבו : שהפה והלשון ברשותו · ומי שיכול לפתוח פה הסתום יכול לסתום פה הפתוח : שלש רגלים · שמאחר שדיבור באתון הי' בנס שפתח ה' את פיו גם התיבות והמלות שיצא מפיו לא היו מדעת של האתון אך כפי הכח הדיבור האדם שניתן בה אז והיה לבלעם להתבונן בכל התיבות שיצאו מפיה לענין הליכתו אך הרשע הזה לא רצה לשום לבו אף שדבר כזה לא היה מעולם החליף פניו והעיז לאמר לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך אף שפתחת פיך לדבר וזהו עתה : לשונו סרוח · מדבר בלצון ונבול פה של זנות וכוון המדרש למ"ש בסנהדרין דף ק"ה שבא על אתונו ומרומז בתיבת התעללת כמ"ש בפלגש בגבעה ויתעללו בה כל הלילה : אנקה אחת · שרץ מח' שרצים הכתובים בתורה האנקה והכח והלטאה בסוף שמיני : אני אי אתה יכול · אני שאני בהמה תלושה ובהמה לית לה מזלא ואני שלך וברשותך ומי יתבע דמי מידך וזהו אנכי אתונך אין אתה יכול להרגיני בדברך כ"א על ידי חרב ואיך אתה הולך לקלל את ישראל וכנ"ל : התחילו תמיהים · כמ"ש בסוף הפר"א שזה אחד משבעה מופתים שהיו בעולם : אמר להם אינה שלי · כשראו שאינה הולכת כשאר האתונות וחשבו שכן עושה לו תמיד אז שאלו אותו למה רוכב על בהמה מורדת בבעליה כזו והשיב להם לא הכרתי אותה כי אינה שלי ואינה מכרת קולי ע"כ אינה שומעת לי כי מ"ש אנכי אתונך מיותר שהיה די במ"ש הלא רכבת עלי מעודך עד היום הזה ודורש ע"פ מדה ט' שהשיבה על מה שאמר שאינה שלו : שלא היה זקן · שמאחר שאמרה מעודך עד היום הזה שהכירה אותו מיום הולדו ואין הבהמות מאריכים ימים כמו האדם וביום הולד כבר נתגדלה עד שהיתה ראויה לרכיבה הרי שהיא זקנה ממנו : כיון שדברה מתה · דייק לשון ההסכן הסכנתי היה די שתאמר אם עשיתי לך כן או שתאמר אם הרגלתי ולמה כפלה אלא לדרוש לשון סכנה כפולה שהיתה מסוכנת למות כי כל עוד נפשה בה גם מרומז המיתה במ"ש ואותה החייתי אך עתה לא החייתי כמ"ש לקמן בסי' מ"ו : ואם חס הקב"ה · פי' שאין סוף הכוונה על כבוד בלעם הרשע אלא לדרוש ממנו ק"ו על כבוד הצדיקים על כבוד ישראל שבא לבזותם לקללם ולעקרם ושיתבונן בלעם בעצמו מהו עושה כי כל מעשה הקב"ה ללמד לאדם דעת כמ"ש יורה חטאים בדרך מי כמוהו מורה ועי' סנהדרין נ"ד א' במשנה רש"י בחומש פסוק זה : להודיעך · בא ליתן טעם על פתיחת פי האתון שממנו נלמוד טעם על שמנע הדיבור מבהמות גם כן מטעם הנ"ל על שחס על כבוד האדם : לא שאף העין ברשותו · שאף העין שרואה הוא ברשות הקב"ה איזה דבר שיראה האדם ואיזה דבר שלא יראה וכמ"ש ב"ר פר' נ"ג סי' י"ד הכל בחזקת סומין עד שהקב"ה מאיר עיניהם ומ"ש אף העין שבסימן הקודם אמר שהפה ברשותו אמר כאן אף העין : וכי דקיון של אתון · ופירש הערוך עלבון והמ"ע פירש בלשון יוני דין וגירסת הילקוט והתנחומא עלבון ומתמה שהרי כל בני אדם מכים בהמות ואין תובע עלבונם רק כאן אלא שילמוד ק"ו : יראה ראתה נטתה · על שהתיבה קשה בתשמעותה ע"כ דורשה נוטריקון יראה ראתה נטתה שתחלה יראה קודם שראתה המלאך יראה וחרדה תחת בלעם ואח"כ ראתה המלאך ונטתה כמ"ש בדניאל והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם ואמר המלאך זה לבלעם להשכיל לבו שיבין סכלותו שעכ"פ היה לו לחרוד ולהרגיש מאימת המלאך כמו הבהמה ומזה תבין שנפשך אבודה ונכרתה ואתה גרוע מן האתון : בא"ת ב"ש מגן · בא"ב של א"ת ב"ש ג"ר ד"ק ה"ן ו"פ ז"ע ח"ס ט"ן י"ם כ"ל וע"פ מדת גימטריא אופן ב' של חילופי אותיות ותמורתם שהיו"ד מתחלף במ"ם י"ם והרי"ש בגימ"ל ג"ר והטי"ת בנו"ן ט"ן וכמ"ש בילקוט כאן באתי לעשות לה מגן פי' לעשות לה מגן לשעה קלה שהרי מיד מתה וק"ו לישראל שיעשה להם מגן : ותראני האתון · ותט לפני אולי נטתה מפני כי אותך הרגתי ואותה החייתי משמע כך הייתי עושה אם לא נטתה אך עתה שנטתה עשיתי בהיפך אותך החייתי ואותה הרגתי ומלשון גם אותך הרגתי ג"כ משמע שהאתון כבר נהרג : כי לא ידעתי · אעפ"י שמחשבת אותו רשע ואומר ויודע דעת עליון פיו העיד בו ואמר לא ידעתי כן הוא בתנחומא וכאן חסר : ועכשיו אם רע בעיניך · אינו רע רק בעיניך : עם האנשים · עי' מ"כ שאחר כך אמר וילך בלעם עם שרי בלק שפירושו עמהם בעצה אחת לקלל והמלאך אמר עם האנשים ולא מגד שהם שרי בלק : לז כאילו קובל עליהם · שיתעורר בלעם בעצמו לקללם בכעסו ובקנאתו עליהם ולא מחמת שהוא מצווה לקללם : נתנבא לצאת לסופו · בתנחומא הגירסא נתנבא שסופו לצאת ממנו בקלון ודייקו שהיל"ל האומנם אוכל כבדך בניחותא ואמר לא אוכל כי פיו הכשילו ומ"ש בלעם היכול אוכל דבר מאומה לא יתכן לפרש בניחותא שא"כ יסתור למ"ש אח"כ הדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר : לט קרית חוצות · עיר מלא שווקים ורחובות וחוצות תנחומא

מתנות כהונה

אחד : [ה"ג בזיונות שבזתה אותו] : ויפתח כו' · ברשותו של הקב"ה : [ה"ג שלש רגלים רמזה לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים] : לשונו סרוח גרסי' · ופי' התעללת הוא לשון טומאה כד"א ויתעללו בה כל הלילה : ה"ג באת לרפאות בלשונך נשוך נחש : אמר להם · לשרי בלק אינה שלי האתון ואיני בקי להדריכה כרצונו ולפיכך היא אינה נשמעת לי : שהאתון גדולה הימנו · שהיא הכירה אותו מיום הולדו וגנאי הוא לו שעדיין היה נער ובער : כיון שדברה כו' · הסכנתי דרש לשון סכנת מות : יראה · יראת ע"ז : ברשותו · של הקב"ה כשירצה לא יראה האדם מאומה בעינים פתוחות : שדבר עמו · פי' הכירו שמלאך ה' הוא לפי שדבר עמו בחזיון לילה והכירו בהכרת פניו ענתה בו וזהו לאפיו פי' בשביל הכרת אפיו : ה"ג על מה הכית וכי דקיון של אתון כו' · דקיון פי' עלבון וגנאי ומה לו לתבוע עלבונה וכי קרוב או גואל הוא לה : [ה"ג מידו אלא אמר לו] : ה"ג לעוקרה שיש לה זכות וברית אבות עאכ"ו : יראה ראתה כו' · ירט דורש בלשון נוטריקון : ה"ג בא"ת ב"ש מגן · פירושו נתבאר בתנחומא שיצא להיות מגן על האתון וה"ג התם באתי לעשות לה מגן שכן ירט בא"ת ב"ש מגן ולי נראה שצריך להגיה שם לעשות לך מגן כי מלאך רחמים היה ויצא לשטנו כדי שישוב לביתו ולא יאבד כמו שנתבאר למעלה : שהיה רשע ערום ויודע גרסינן : [ואח"כ ויקרא גרסינן] : ועכשיו כו' · בעיניך שאתה מלאך דאל"כ אם רע בעיני ה' מבעי ליה ועוד הלא כבר אמר לו כי בעיניו היה רע שאמר כי ירט הדרך לנגדי לפי פשוטו ומהו אם רע בעיניך : שחלקך עמהם · דאל"כ עם האנשים למה לי ועוד שעשה אותו שפל להם ולא הוא העיקר אלא : למטרפולין · פי' הערוך שתי מלות הם מטרא בלשון יון אם · פולין · עיירות ופי' אם ועיקר של העיירות : ה"ג מה ראה לקדמו לגבולין · פי' שנאמר אשר בקצה הגבול : [ה"ג חברתה אלו באים לקלקל : היאך פרצו גרסי' : כאילו קיבל עליהם גרסינן] : נתנבא כו' · שהיה לו לתפוש לשון טוב ולומר האמנם אוכל כבדך ואמר לא אוכל ל' שלילות לרמוז כי באמת לא יוכל : וכענינו · כלומר כענין נבואתו דבר גם הוא שודאי יצא

ידי משה

וי"א א"ל אינה שלי · פי' דקאי אדלעיל שאמר ושתק ולא השיבו כלום והתחילו שרי מואב תמהים לו"א וי"א שלא שתק אלא השיב לו משום זה לא הרגתי אותה כפה לפי שאינה שלי ומה שאמרתי לה לו יש חרב בידי לא אמרתי

שעשה (מח) שווקים של מקח וממכר ועשה לו אטליז להראות לו אוכלוסין לומר ראה מה אלו באין להרוג בני אדם ותינוקות שלא חטאו להן • ויזבח בלק בקר וצאן א הצדיקים אומרים מעט ועושין הרבה כאברהם שנאמר (שם יח) ואקחה פת לחם ואח"כ מהרי שלש סאים ואל הבקר רץ אברהם • ורשעים אומרים הרבה ואפילו מעט אינם עושים בלק אמר כי כבד אכבדך מאד וכשבא לא שיגר לו (מט) אלא בקר וצאן אחת התחיל בלעם חורק שיניו עליו שהיה נפשו רחבה אמר כך שלח לי (כט) מחר אני נותן מארה בנכסיו ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחות: ידך ויהי בבוקר ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל בלק היה בעל קסמים ובעל נחש יותר מבלעם שהיה נמשך אחריו כסומא למה הדבר דומה לאחד שיש בידו סכין ואין מכיר את הפרקים וחבירו מכיר את הפרקים ואין בידו סכין כך היו שניהם דומין בלק רואה את המקומות שישראל נופלין בהן ויעלהו במות בעל פעור שראה שישראל נופלין שם ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחות ולמה שבעה מזבחות (נ) כנגד ב שבעה מזבחות שבנו שבעה צדיקים מאדם ועד משה ונתקבלו (נא) אדם והבל ונח אברהם יצחק ויעקב ומשה שהיה אומר למה קבלת את אלו לא בשביל עבודה שעבדו לפניך קבלתם לא נאה לך שתהא נעבד משבעים אומות ולא מאומה אחת השיבו רוח הקדש (משלי יז) (נב) טוב פת חריבה טוב מנחה בלולה בשמן וחריבה מבית מלא זבחי ריב שאתה רוצה להכניס מריבה ביני ובין ישראל • ויעש בלק כאשר וגו' ויעל וילך שפי דעתו היה לקלל שעד אותה שעה היה שפוי ומן אותה שעה נטרד • ויקר אלהים אל בלעם אמר לו רשע מה אתה עושה אמר את שבעת המזבחות ערכתי משל לשולחני המשקר במשקלות בא בעל השוק והרגיש בו אמר לו אתה משקר במשקל אמר לו כבר שלחתי דורון לביתך • ואף כך בלעם • רוח הקדש אמר לו רשע מה אתה עושה אמר לו את שבעת המזבחות ערכתי אמר לו (שם טו) טוב (נג) ארוחת ירק טובה סעודה שעשו ישראל במצרים ואכלו על מצות ומרורים מפרים שאתה מקריב ע"י שנאה • וישם ה' דבר בפי בלעם ג שעיקם פיו ופיקמו כאדם הקובע מסמר בלוח (נד) ר"א אומר מלאך היה מדבר ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר (ל) וישב אליו והנה נצב על עולתו הוא וכל שרי מואב שהיו עומדין ומצפין מתי יבא: ידך וישא משלו ויאמר מן ארם ינחני פתח ואמר מן הרמים הייתי והורידני בלק לבאר שחת (נה) ינחני כד"א (יחזקאל לב) נהה על המון מצרים והורידהו • ד"א מן ארם עם רם שלמעלן הייתי והורידני בלק מכבודי משל למי שמהלך עם המלך ראה ליסטין הניח את המלך וטייל עם הליסטין כשחזר אצל המלך אמר לו המלך לך עם אותו שטיילת עמו שאי אפשר לך שתלך עמי כך בלעם נזקק לרוח הקדש וחזר להיות קוסם כבתחלה שנא' (יהושע יג) ואת בלעם בן בעור הקוסם לפיכך צווח רם הייתי והורידני בלק • ד"א מן ארם ינחני אמר לו השוינו שנינו להיות כפויי טובה • אלולי אברהם אביהם לא היה בלק שנאמר (בראשית יט) ויהי בשחת אלהים את ערי הככר (לא) ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט ולולי

מסורת המדרש א נדרים דף כ"ח • בבא מציעא דף פ"ז • אבות דרבי נתן פרק י"ג • תנחומא סדר וירא • ב עיין תדא"ר פרק כ"א ופרק כ"ח • ג סנהדרין דף ק"ה • ילקוט כאן.

חדושי הרד"ל

מואב כמו ער מואב שהוא על שגבול כמ"ש (דברים ב) את גבול מואב את ער : (מח) שוקים כו' אכלסין כו' תינוקות כו' • דרש קרית על מקום שוקים שזהו שם קריה על המון אדם קורים והומים זה לזה ומולות דרש על תינוקות כמ"ש (זכריה ח) ורחובות העיר ימלאו ילדים וילדות וגומר : (מט) אלא בקר וצאן אחת • נראה משום שברוב המקומות כתוב אצל זביחה צאן ואח"כ בקר וכאן כתיב בקר ואח"כ צאן דרש לרמוז שכמו שבקר ששחט אחת כן צאן לא שחט כ"א א' (אף שלערך שבקר היה ראוי לשחוט כמה צאן נגד בקר א') : (נ) כנגד ז' מזבחות שבנו כו' • תנחומא ר"פ לו : (נא) אדם והבל • לא נתפרש בהם שבנו מזבח רק כשהקריבו מסתמא עשו מזבח ועיין בפר"א פכ"ג ופל"א ובת"י : (נב) טוב פת חרבה ושלוה טוב מנחה בלולה בשמן וחרבה כו' • דרש פת חרבה לשנים פת הוא מנחה בלולה בשמן חרבה דרש ואפילו מנחה חרבה • ונראה דדרש ושלוה על קרבנות ישראל שמטיל שלום בעולם שהיו מקריבין ע' פרים על ע' עובדי כוכבים • מבית מלא זבחי ריב קרבנות בלעם • שרצה לעורר מריבה על ישראל מאביהם שבשמים : (נג) ארוחת ירק והכה משור אבוס ושנאה בו טובה כו' כנ"ל : (נד) ר"א מלאך היה מדבר רי"א הקב"ה • כ"ה בתנחומא ועיין יד"מ • אבל בסנהדרין (ק"ה :) אי' כגי' דהכא (ועיין בילקוט בשם תנחומא טעמא דהני מ"ד מקראי) : (נה) ינחני כד"א נהה על המון מצרים והורידהו וגו'

חדושי הרש"ש

(כט) מחר אני נותן מארה בנכסיו ויאמר כו' בנה לי כו' והנקודות שבינתים מיותרים ובתנחומא הגי' שנאמר ויאמר כו' : (ל) וישב אליו והנה נצב על עולתו כצ"ל : (לא) ויזכור אלהים את אברהם וישלח את

מתנות כהונה

יצא ממנו כך כי פיו אינו ברשותו : ועשה איטליז גרסינן • פי' חניות שמוכרין בו כל דבר ומצאתי פירושו יריד והיא היא : לא שיגר לו כו' • דאל"כ ויזבח זבחים מבעי ליה כדכתיב גבי יעקב סוף פ' ויצא וממילא נדע כי כל נרכס זבח וכתיב בקר וצאן לפרש היפוך הסברא שלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש : נותן מארה כו' • במה שצוה להעלות זבחים על שבעה מזבחות : [ה"ג בלק היה בעל קסמים ובעל נחש יותר מבלעם למה"ד גרסי' : ה"ג שיש בידו סכין ואינו מכיר את הפרקים] : הפרקים • פרקי איברים של הבהמה : [ה"ג שניהם דומין בלק רואה כו' : ה"ג במות בעל פעור שראה שישראל נופלים שם ויאמר כו' : ה"ג נעבד מע' אומות : ה"ג וילך שפי דעתו היה לקלל] : שפוי • שוקט ושליו עם הקב"ה : בעל השוק • על תקנת השוק שלא יעשה עול במדה במשקל כו' : [ה"ג אתה משקר במשקל : ה"ג דורון לביתך אף כו'] : ופיקמו • פי' הערוך כמי שנותן בפי הבהמה ברזל קבוע ברסן להטותה בו לכל צד שירצה • ופיקמו כמו ועיקמו ועיין לקמן [סימן כ'] : מלאך היה מדבר • מתוך פיו של בלעם היה נשמע קול של מלאך ובלעם לא היה מדבר כלום ודרש דבר כמו דבר בפס"ח כו' פי' מדבר ועיין בילקוט ובספר הזוהר : ה"ג ד"א מן ארם עם רם של כו' • ופירושו במדרגת רוח הקודש הייתי ובתנחומא גרסינן עם כסא של מעלן כו' : [משל למי שמהלך גרסי' : אברהם אביהם גרסי'

פירוש מהרז"ו

תנחומא סימן י"א : אטליז • בערוך פי' ב' פרוסים אטליז קצבות (של בשר) והפירוש הב' אטלסים שווקים ועי' ב"ר פר' ע"ט ריש סי' ו' והמ"ע כתב בלשון יוני דבר נקי מן המס והרי דין קבועין מדי שנה בשנה רבים היו חפשים : אלא בקר וצאן אחת • מדלא כתיב ויעש לו משתה אלא בא הכתוב למעט על כן פירש בקר וצאן אחת ולא משתהן מלך • וביהושפט כשבא לאחאב כתוב ויזבח לו אחאב צאן ובקר לרוב : חורק עליו שניו • וכלשון הכתוב רשע יראה וכעס שיניו יחרוק ונמס : ידך בלק היה בעל קסמים • תנחומא סימן י"א כל הענין • וכמ"ש וקסמים בידם מה שנתן להם בלק וכמ"ש לעיל סי' ז' : נמשך אחריו כסומא • בפעם הא' ויעלהו במות בעל של בעל פעור בפעם הב' ויקחהו שדה צופים בפעם הג' ויעלהו ראש הפעור ואמר בלק וקבנו לי משם והוא בדמיון הסכין שביד הטבח שמי שאינו יודע הפרקים ויחתוך במקום עצם ישבור הסכין ולא יחתוך הבהמה כך אמר בלק לבלעם חתוך כאן וחתוך כאן במקום שעתידין ישראל לחטוא ולפול שם בבעל פעור כי כאן כתוב במות בעל ובסוף הסדר כתוב בעל פעור וזהו במות בעל פעור וכן בילקוט • ובתנחומא ליתא תיבת פעור : שבנו שבעה צדיקים • בב"ר פר' ל"ד ריש סי' ט' איתא שנח הקריב על המזבח שבנה אדם הראשון ובפר"א פרק כ"ג איתא שנח בנה את המזבח שהקריב עליו אדם והבל וקין ובפרק ל"א שם איתא שאברהם הקריב את יצחק ג"כ על אותו מזבח ועי' תד"א פרק כ"א ופרק כ"ח • ורש"י בחומש כאן כתב שבעה מזבחות ערכתי אכ"כ אלא את שבעת המזבחות אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כלם • אברהם בנה ד' וכו' יצחק בנה אחד יעקב בנה שתים אחד בשכם ואחד בבית אל ובלי ספק שמצא כן באיזה מדרש : טוב פת חריבה • ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב • ודורש מ"ש פת חריבה על המנחות שכתוב ויקרא ז' י' וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה וגו' ופי' רש"י בלולה בשמן זה מנחת נדבה וחרבה זו מנחת חוטא ומנחת קנאות • ודורש פסוק טוב פת חרבה על המנחות על פי מדת דבר הלמד מסופו שכתוב בס"ד מבית מלא זבחי ריב וזבחי הם קרבנות כמ"ש זבחי שלמים זבחי צדק א"כ מ"ש פת חריבה ג"כ בענין קרבנות הם המנחות וקורא פת כמ"ש פתות אותה פתים וזה כתוב אצל מנחת מחבת בסדר ויקרא ובסדר צו ומפורש שם שהם בלולות בשמן ובמנחת חוטא ויקרא ה' י"א כתוב לא ישים עליה שמן וכן במנחת סוטה בסדר נשא על כן דורש תיבת פת על בלולה בשמן ותיבת חרבה על מנחה חרבה שאפילו מנחה סוטה החרבה באה לעשות שלום בין איש לאשתו וזהו ושלוה בה והיא טובה מן בית מלא זבחי ריב שהקריב הרבה קרבנות לעשות מריבה בין ישראל לאביהם שבשמים ומ"ש בית מלא רומז אל בלעם שהיה בעל נפש רחבה שאמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לעיל סי' י' וזהו בית מלא זבחי ריב : עד אותה שעה הי' שפוי • שעד כאן היה רק במחשבה ועתה במעשה שבנה מזבחות והקריב קרבנות ע"כ עתה נטרד נפשו וכאן בסוף נבואה ראשונה כתוב תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו וכמ"ש לעיל סוף סי' י"א ע"ש שביקש ולא ניתן לו : רשע מה אתה עושה • שמאמר שכתוב ויקר אלהים אל בלעם לא יתכן שלא אמר לו כלום ובלעם יתחיל לדבר תחלה ודרשו ע"פ מדה ט' ששאל אותו מה אתה עושה ומדכתיב ויקר שהוא לשון טומאה שנראה לו בדרך רוגז וכעס כמ"ש ויק"ר פרשה א' סימן י"ב הרי שאמר לו רשע מה אתה עושה : משל לשולחני • מחליף מטבעות ושוקל ויש לו משקלות לשקול המטבעות והיו לו משקלות של שקר ויש על זה ממונה שישגיח שיהיו המשקלות של צדק אלא שהיה הממונה מקבל שוחד שיעלים עיניו ואמר השולחני להממונה כבר שלחתי לך שוחד כך בלעם השולחני כמ"ש לעיל ריש סימן ז' והיה שוקל בדעתו לומר שעבודת השבעים עובדי כוכבים יותר טובה מעבודת ישראל והיה משקר וטועה במשקלו ואמר לו רשע מה אתה עושה והשיב את שבעת המזבחות ערכתי ובזה התהלל במשקלו וכמ"ש כל זה בתנחומא ריש סדר לו ובתד"א סוף פרק כ"ח כל הענין של מיכה ו' הירצה ה' באלפי אילים ברבבות נחלי שמן האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי כל זה הגיד לך אדם מה טוב זה בלעם ועשו"ם ודו"ק : טוב ארוחת ירק • והכה שם משור אבוס ושנאה בו ופי' טובה הסעודה שאכלו ישראל במצרים על הירק הוא המרורים שאכלו עם קרבן הפסח שעי"כ נודע שמי וגבורתי בעולם בהנהגתי שהיא למעלה מן הטבע טוב לי יותר מקרבנות פרים שאתה מקריב שאקבל עבודת כל העובדי כוכבים ולסלק שכינתי שישאר העולם על מנהג הטבע ובסוף ישכח שמי מן העולם : מלאך היה מדבר • כמ"ש סנהדרין ק"ה ובתנחומא כאן ר"א אומר מלאך היה מדבר וזהו וישם ה' דבר בפי בלעם דבר נפרד שם בפיו היינו מלאך • ר"י אומר הקב"ה שנאמר שוב אל בלק וכה תדבר שידבר כה אמר ה' וכמ"ש בזוהר וכה תדבר שהשכינה הנקראת כה היא תדבר : ידך מן הרמים הייתי • בתנחומא סימן י"ב שהרי כתוב וישלח אל בלעם בן בעור פתורה והיה צ"ל מן פתורה קראני והוליכני בלק ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל מן הרמים הייתי והורידני שההפך של רמים הייתי הוא שהורידני שדורש ינחני גז"ש ע"פ מדת גמטריא של חלופי אותיות באחה"ע בחילוף ה' בח' כאלו כתוב ינהני בלק וכמ"ש נהה על המון מצרים והורידהו אל ארץ תחתית את יורדי בור וזהו לבאר שחת כמ"ש לעיל סי' י"א בביאור וגירסת התנחומא מן הרמים הייתי ממחילת האבות הנחני והורידני לבאר שחת ודורש תיבת ארם נוטריקון אבות רמים וזהו מהררי קדם ואין הרים אלא אבות וכמ"ש בסוף הסימן : עם רם שלמעלה • דורש ארם נוטריקון עם רם ע"פ גימטריא של חילוף א' בע' באחה"ע ופי' שזכיתי למדרגת נביא ברוה"ק והורידני בלק שחזר להיות קוסם כמ"ש לעיל ריש סי' ז' : אי אפשר לך • ובנמשל שתחלה היה עם המלך הקב"ה כמ"ש ויבא אלהים אל בלעם ובחר לילך עם האנשים שבאו לאבד את ישראל ובזה קלקל שלא יתכן לו להיות עוד עם המלך רק נתן בפיו דברי ברכות על כרחו ואח"כ סלקו וטרדו והרגיש בלעם בעצמו שכן הוא שלבו בל עמו בעת הברכות כנ"ל : וחזר להיות קוסם • וגירסת התנחומא כשנזדווג לבלק נסתלקה ממנו רוה"ק : רם הייתי • עם רם שלמעלן כנ"ל : אלולי אברהם וכו' ולולי אברהם וכו' • השני פירוש על הראשון אם לא אברהם לא בא בלק לעולם שהרי לולי אברהם לא היה ניצל לוט

יפה תאר

שממנו יצא דוד ויש לומר דהא והא גרמא אבל ליכא לפרש דהצלתו בזכות דוד ומה שהיתה שלא בדוחק היתה בזכות אברהם דהא מוישלח את לוט מתוך ההפיכה משמע טפי דעיקר ההצלה משום זכירת אברהם

ידי משה

אמרפי כן אלא כדי לאיים עליו ולא היתה כוונתו לתורגה וק"ל : וכשבא לא שיגר לו אלא בקר וצאן אחת • ויש להקשות מגליה זה והלא בפסוק ויהי לי שור וחמור פי' רש"י שכן דרך שקורים לשוורים הרבה שור ונראה מדשינה התורה והקדימה בקר לצאן ע"כ לדרשה אתא שלא שיגר לו אלא אחת וק"ל ומה שאמר אפילו מעט אינם עושים קשה והלא עשה מעט שנתן לו בקר וצאן אחת ועוד יש לדקדק מה שאמר לשון שיגר וגם אח"כ במה שאמר כך שלח לי ונראה דה"פ וה"ק צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה פי' בעצמם עושים משא"כ הרשעים לא די שאינם עושים הרבה אלא אפילו מעט שעושים אינם עושים בעצמן אלא ע"י שליח לז"א דכתיב כבד אכבדך פי' בעצמי ואח"כ לא שיגר לו וכו' המעט שנתן לו שיגר לו ע"י שליח ולא בעצמו היפך אברהם שאמר מעט ועשה הרבה ע"י עצמו לזה מדייק כך שלח לי פי' המעט ששלח לי ולא ע"י עצמו וק"ל : בלק רואה את המקומות שישראל נופלים בהם ולא היה לו סכין ובלעם היה לו סכין ולא ראה את המקום כנ"ל : ר"א אומר מלאך היה מדבר ר"י אומר הקב"ה היה מדבר כנ"ל • וי"ל דקמפלגי בסברא זו לפי דאיתא בזוהר שקודם שנימול אב"ה דיבר עמו הקב"ה רק בלשון תרגום כמ"ש ויהי אחר הדברים ויהי דבר ה' אל אברם במחזה ואח"כ כתיב וירא ה' אל אברהם ואי' שאין מ"ה מכירין בלשון ארמי והתוספת שיהיו שמכירין בלשון תרגום רק שאין נזקקים לו שמגונה הוא בעיניהם ואח"כ לר"י ע"כ ס"ל שאין מ"ה מכירין כלל לשון תרגום כדפירש"י שאין מכירין בל' תרגום ואח"כ בכלפם שדיבר

אברהם לא פלט לוט מסדום ואתה מבני בניו של לוט · ואלולי יעקב אביהם לא הייתי אני בעולם [א] שלא ראה לבן בנים אלא בזכות יעקב שבתחלה כתיב (שם כט) ורחל באה עם הצאן ואלו היה לו בנים היאך בתו רועה ומשהלך יעקב לשם נתנו לו בנים שנאמר (שם לא) וישמע את דברי בני לבן וכן אמר לו (שם ל) נחשתי ויברכני ה' בגללך · לכה ארה לי מי שהוא מארר לעצמו מארר · שכך כתיב (שם יב) ומקללך אאור ואומר אורריך ארור · לכה ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל אילו לאומה אחרת בקש שאקלל כגון בני אברהם ויצחק הייתי יכול אלא יעקב מלך שבורר לעצמו מנה ועמד אחד ואמר גנאי עליה כלום יש לו חיים ואלו חבלתו ונחלתו וסגולתו שנא' (דברים לב) כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו והייתם לי סגולה · ולכה זועמה ישראל מלך שנטל עטרה ונתנה בראשו ואמר אדם שאינה כלום יש לו חיים ואלו כתיב בהן (ישעיה מט) ישראל אשר בך אתפאר · (לב) מה אקב לא קבה אל בשעה שהיו ראוין להתקלל לא נתקללו כשנכנס יעקב ליטול את הברכות נכנס במרמה דכתיב (בראשית כז) ואת עורות גדיי העזים אמר אביו מי אתה אמר לו אנכי עשו בכורך מי שמוציא שקר מפיו אינו ראוי להתקלל ולא עוד אלא שנתברך דכתיב (שם) גם ברוך יהיה והיאך אני מקללן לא קבה אל · ד"א מה אקוב לא קבה אל בנוהג שבעולם לגיון שמרד במלך חייב מיתה ואלו כפרו בו ומרדו ואמרו (שמות לב) אלה אלהיך ישראל לא היה צריך לכלותן · אלא אפילו באותה שעה לא זז מחיבתן · לוה להן ענני כבוד ולא פסקו מהן המן והבאר וכה"א (שם) כי עשו עגל מסכה (לג) (נחמיה ט) ואתה ברחמיך הרבים לא עשיתם כלה במדבר עמוד הענן לא סר מעליהם יומם ומנך לא מנעת מפיהם ומים מסלע הוצאת להם והיאך אני יכול לקללם מה אקב לא קבה אל בשעה שהיה מצוה אותם על הברכות ועל הקללות (נו) בברכות היה מזכירן שנאמר (דברים כז) אלה יעמדו לברך את העם בקללות לא היה טובען שכן הוא אומר ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל וכשהן חוטאין ואומר להביא עליהן קללה אינו כותב שהוא מביאה אלא בברכות הוא בעצמו מברכן שנאמר (שם) ונתנך ה' עליון יצו ה' אתך את הברכה ובקללות לא היה טובען שכה"א (שם) והיה אם לא תשמעו ובאו עליך מעצמן הוי מה אקב לא קבה אל · כתיב כי מראש צורים אראנו להודיע שנאתו של אותו רשע שמתוך ברכותיו אתה יודע מחשבתו · למה הדבר דומה לאדם שבא לקוץ את אילן מי שאינו בקי קוצץ את הנופים כל ענף וענף ומתייגע והפיקח מגלה את השרשין וקוצץ כך אמר אותו רשע מה אני מקלל כל שבט ושבט הריני הולך לשרשן בא ליגע מצאן קשים לכן אמר כי (נז) מראש צורים אראנו · ד"א [ב] כי מראש אלו אבות ומגבעות אלו אמהות (לד) הן עם לבדד ישכן וכשהוא משמחן משמחן לבדן שנאמר (דברים לב) ה' בדד ינחנו וכשהאומות בעוה"ז שמחים הן אוכלים עם כל מלכות ומלכות ואין עולה להם מן החשבון שנאמר ובגוים לא יתחשב · מי מנה עפר יעקב [ג] מי יוכל למנות מצות (נח) שהן עושין בעפר (שם כב) לא תחרוש בשור ובחמור לא תזרע כרמך כלאים (במדבר יט) ואסף איש טהור את אפר הפרה ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן (ויקרא יט) שלש שנים יהיה לכם ערלים וכן כולם [ד] ומספר את רובע ישראל הרביעית שלהן מי יוכל למנות אוכלוסין שיצאו מאותן (נט) שהיו חוטפות ומחבבות את המצות (בראשית ל) ותאמר לה המעט קחתך את אישי (שם) הנה אמתי בלהה בא אליה ותרא לאה כי עמדה מלדת (שם טז) ותקח שרי אשת אברם את הגר · תמות נפשי מות ישרים משל לטבח שבא לשחוט פרתו של מלך התחיל המלך רואה כיון שהרגיש שהמלך רואה התחיל משליך את הסכין ומשפשף בה וממלא את האבוס לפניה התחיל לומר תצא נפשי שבאתי לשוחטה (ס) והרי זנחתיה כך בלעם אמר תצא נפשי שבאתי לקלל ואני אברך · ויקחהו שדה צופים ראש הפסגה ראש שיש פרצים שם ששם מת משה שנאמר עלה ראש הפסגה יש פרצה גדולה מזו שראה בנחשים והיה סבור ששם יכלו: כב ויבן שבעה מזבחות ויאמר אל בלק התיצב כה על עולתיך (לה) ויקר אלהים אל בלעם וישם דבר בפיו כאדם שנותן בלינוס בפי בהמה ופוקמה להיכן שירצה כך הקב"ה פוקם את פיו כיון שאמר לו שוב אל בלק וברכם אמר מה אני הולך אצלו לפוח את נפשו בקש לילך לעצמו נתן הקב"ה לו בלינוס שוב אל בלק (לו) וכה · תדבר וישב אליו והנה נצב על עולתו בראשונה כתיב בו הוא וכל שרי מואב כשראו שלא הועילו כלום הניחוהו ונשתיירו עמו מקצת שרי מואב אתו · ויאמר לו בלק מה דבר ה' שראה שאינו ברשות עצמו לומר מה שהיה רוצה ישב לו (סא) והיה משחק בו כיון שראה בלעם שהיה משחק אמר לו בלעם (סב) עמוד אין אתה רשאי לישב ודברי המקום נאמרים קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפור שניהם היו מנה בן פרס שהיו עושין עצמן גדולים מאבותיהם · לא איש אל ויכזב אינו כבשר ודם שבשר ודם קונה אוהבים מצא אחרים יפים מהם כופר בראשונים והוא אינו כן אי אפשר לו לשוב משבועת האבות הראשונים · ההוא אמר ולא יעשה אומר

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה ע"ג · ב פסיקתא רבתי פרשה י"ב · ג פסיקתא רבתי פרשה י"א · ד עיין נדה דף ל"א ·

חדושי הרש"ש

את לוט כצ"ל : (לב) מה אקב לא קבה אל כו' כשנכנס יעקב כו' · כי יעקב נקרא אל עיין מגילה י"ח א' וב"ר ס"פ ע"ט [והנו"ב במ"ת חלק או"ח סי' קכ"ו כתב שלא מצא רמז עוד בתנ"ך שנקרא יעקב אל והא לך רמז טוב] : (לג) ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר כו' לא סר מעליהם ביומם כו' ומים נתת להם לצמאם והיאך כו' כצ"ל : (לד) הן עם לבדד ישכן כשהוא משמחן כו' כצ"ל : (לה) ויקר ה' אל בלעם כצ"ל כי כתוב שם הויה : (לו) וכה תדבר ויבא אליו והוי כו' כן צריך להיות :

ראוין

חדושי הרד"ל

אל ארץ תחתית את יורדי בור כצ"ל ומביא זה לראיה על לשון הורידני (הנלמד מכלל לשון מן ארם מי הרמים הייתי כו') לבאר שחת : (נו) בברכות היה מזכים כו' · ויק"ר פ"ב : (נז) מראש צורים אלו אבות ומגבעות פו' כצ"ל : (נח) שהן עושין בעפר · שהוא חבר קל וכ"ש בשאר דברים : (נט) שהיו חוטפים ומחבבים כו' דרש רובע פועל יוצא שהיו הנשים מחבבים הרביעה : (ס) והרי זנחה כצ"ל פי' נתתי לפניו מזונות : (סא) והיה משחק בו · מלשון רש"י בתורה נראה דדרש מה דבר ה' דברים של מה בכך : (סב) עמוד אין אתה רשאי כו' · כדמפ' מעגלון קום כו' · ומפרש"י שם משמע שלצערו היה אומר ע"ש :

פירוש מהרז"ו

לוט מסדום וגם בתנחומא הגירסא כמו כאן שמביא פסוק ויהי בשחת על אלולי אברהם הראשון אך עכ"ז נכון מאד להגיהה הפסוק על לולי הב' שלולי אברהם לא היה ניצל לוט מסדום שנאמר ויהי בשחת אלהים וגו' ויזכור אלהים אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה : ואתה מבני בניו של לוט · היינו ממואב שהרי היה מלך מואב וצ"ע שזה סותר למ"ש לעיל סי' ז' שבלק הוא צור ראש בית אב במדין ויתכן שכאן הכוונה על עמו מואב שהמלך הוא העם והעם הוא המלך ועל עמו מואב אמר שהם כפויי טובה : שלא ראה לבן בנים · ב"ר סוף פרשה ע"ג ודעת המדרש כמו שאמרו סנהדרין ק"ה בעור הוא כושן רשעתים והוא לבן ובלעם היה בנו ועי' ב"ר סוף פר' נ"ז וילקוט כאן : ויברכני ה' בגללך · היינו ברכות ובנים : מי שהוא מארר · בתנחומא הגי' מי שהוא מארר בניו של יעקב וילקוט הגירסא מי שהוא מאררן : ומקללך אאור · בראשית י"ב ג' אורריך ארור בראשית כ"ז כ"ט וזהו ארה לי שאם אני מאררן לי אני מארר : בני אברהם ויצחק · לעיל סי' י"ד : והייתם לי סגולה · שמות י"ט ה' : אתפאר · וכמ"ש ישעיה ג' הפארים ות"י כליליא : שהיו ראוין להתקלל · כי מ"ש לא קבה אל יקשה למה יקלל האל הטוב חנם ועוד דמשמע שאם היה האל מקלל גם הוא היה מקלל א"כ היה קללתו בחנם ע"כ דורש שאפילו כשהיה ראוין להתקלל לא נתקללו ואיך אקלל עתה חנם : אלא שנתברך · ואין זה אלא ענין אלהי ורצונו העליון מאהבתו אותו : לא היה טובען · עי' מ"כ ובתנחומא הגירסא לא היה מזכירם : כתיב כי מראש צורים · תיבת כתיב מיותר שהרי דורש כתובים אלו והולך וגם בתנחומא ליתא ולפי פשוטו מ"ש מראש צורים וגבעות שבלעם היה עומד אז בראש צורים וגבעות כמ"ש ויעלהו במות בעל אלא שיקשה למה הוצרך להזכיר מקום שעמד שם מאי נ"מ בזה ע"כ דורש אח"ע על בלעם ח"ע על ישראל שראה אותם שהם מראש צורים ומגבעות עי' שמ"ר פר' ט"ו סימן ז' : ואין עולה להם · לנכות להם משכרם של עוה"ב ודורש לא יתחשב שאין עושים להם חשבון לנכות : ומן העפר · במדבר ה' י"ז : וכן כלם · הרבה מצות שעושים בדברים שפלים : המעט קחתך את אישי · בדברים של תאוה עושים מצות שעי"ז העמידה יששכר וזבולון : הנה אמתי בלהה · ועי"כ העמידה דן ונפתלי : כי עמדה מלדת · ונתנה שפחה זלפה ליעקב וילדה גד ואשר : ותקח שרי את הגר · ונתן אותה לאברהם אישה לאשה ועי"כ לבסוף נפקדה גם היא וכל זה ע"י התחבולות ופעולות של תאוה וזכו לבנים צדיקים · ופסוק זה של שרי יש להקדים תחלה ואח"כ הנה אמתי בלהה ואח"כ ותרא לאה ואח"כ המעט קחתך אלא איזי כמו שהם בתורה וגם בתנחומא כמו כאן בעירוב הפסוקים : משל לטבח · שיודע לשחוט ושוכרים אותו אחרים ושכרו אותו לשחוט בהמת השר בלא ידיעת ורצון השר ע"כ כשראה את השר נבהל והיה מפייסו וכן בנמשל של בסוף פייסן וברכם על שרצה לקללם : תצא נפשי · שאם גמרתי המעשה הייתי חייב מיתה וזהו תמות נפשי אך מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו על שברכתי : כב ויקחהו שדה צופים · תנחומא סימן י"ג ודורש צופים ראש הפסגה פסגה הוא פרצון ושברון ששם מת משה ראש הנביאים וכמ"ש במשה דברים ג' כ"ז עלה ראש הפסגה וס"ד כי לא תעבור את הירדן הזה ושם ימות וכוונתו כמ"ש לעיל פר' זו ריש סי' י"ח שהעלהו למקומות שראה בקסמיו שישראל עתידין למות שם : לפוח את נפשו · מלשון והקוטם מפח נפש להדאיב את נפשו ולצער אותו לעשות היפך רצונו : מה דיבר ה' · ולא אמר כן בפעם הראשון שהיה סבור שידבר כרצונו לקללם אך כשראה שלא דבר רק דברי ה' ולא כרצונו ע"כ אמר בפעם הב' מה דיבר ה' וחשב בזה להתלוצץ עליו על שאינו ברשות עצמו ורצה לבזות דבריו והשיב לו קום בלק ושמע וכמ"ש שופטים ג' בעגלון מלך מואב שאמר לו אהוד דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא: מצא אחרים יפים · כמ"ש לעיל ריש סימן י"ח שכוונתו היה שיעזוב הקב"ה אהבת אבות מישראל ויקבל עבודת עובדי כוכבים שלדעת בלעם הם יותר טוב מהראשונים על זה אמר כאן שלא יחלל שבועתו שנשבע לאבות וישראל: ההוא אמר ולא יעשה · עי' ב"ר פר' נ"ג סי' ד' ולקמן פר' כ"ג סי' ח' :

מתנות כהונה

גרסי'] : לא פלט לוט · ומשם נתגלגל תולדות עמון ומואב : [הכי גרסי' לא פלט לוט מסדום ואתה כו'] : בגללך · ובלעם היה נכדו של לבן הארמי ובתנחומא מסיים בה ואילולי אבותם אני ואתה לא עמדנו בעולם : הכי גרסינן לעצמו מארר · ודייק מדכתיב ארה לי משמע לו לעצמו : בני אברהם ויצחק · כדלעיל : אלא יעקב · בתמיה : [שבירר לעצמו גרסינן : לא נתקללו כשנכנס גרסי'] : לגיון · חיל של מלך : ה"ג לכלותן אלא אפילו באותה שעה כו' : [והיאך אני גרסי'] : הכי גרסי' בקללות לא היה טובען · פי' לא היה מרשם אותם להזכירם בשמם : [כשהן חוטאין גרסי'] : ה"ג לשרשים בא ליגע כו' · ועיין בשמות רבה פרשה ט"ו : [ה"ג משמחן לבדן שנא' כו' : ה"ג וכשהאומות בעוה"ז שמחין הם אוכלים] : מן החשבון · חשבון זכיותיהם : [עושין בעפר גרסי' : תוספות גרסי'] : זנחתיה · בתנחומא גרסינן דכיתיה ופירש חוזר אני להחיותה ולהאכילה: שיש פרצים · דרש פסגה לשון פיסוק ופירצה כד"א מפסג ועולה מפסג ויורד פי' מפסיק וקוצר : [ה"ג ששם מת משה שנאמר עלה וגו'] : בנחשים · בניחוש וקסם שלו : בלינוס · לפי הענין הוא רסן : פוקם · מעקם : לפוח · לשברון רוח לשון פחי נפש : לעצמו · לדרכו : הכי גרסינן אמר לו בלעם עמוד אין אתה כו' : שניהם היה כו' · בלק ובלעם דכתיב בנו בעור בנו צפור כאלו האבות בני בניהם : [משבועת האבות גרסי' :

ראוין

ידי משה

בדיבור עמו רק בלשון תרגום ע"כ היה ע"י הקב"ה בעצמו משא"כ ר"א ס"ל שפירושו אין מכירין שאינם זוקקים משא"כ כשהקב"ה מצוה למלאך ע"כ שלא במוכתו הוא נזקק ללשון תרגום וק"ל : וכשהן חוטאים ואומר להביא עליהם קללה אינו כותב שהוא מביאה · פי' שהוא כמו ד"א וקמפלגי בפלוגתא דאיתא בירושלמי

יפה תואר

אינו ראוי להתקלל · דאי' בילקוט אמר ר"א כל המחליף דבורו כאלו עובד כוכבים כתיב הכא כמתעתע וכתיב התם מעשה תעתועים ואולי לפי שבא בגנב ליקח ברכות אחיו והגנב כעובד כוכבים שעשה עין של מעלה כאילו אינה רואה כמ"ש בפ' מרובה מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מגזלן וכו' וכן י"ל במחליף

להביא עליהן רעות א אם עשו תשובה הוא מבטלן · את מוצא כתוב בתורה (שמות כב) זובח לאלהים יחרם וגו' (לז) ועשו את העגל והיו ראוין לכלייה (סג) והייתי סבור לקללן ולהכחידן (סד) ומעט עשו תשובה ובטל (שם לב) וינחם ה' על הרעה · וכן במקומות הרבה שאמר על יכניה (ירמיה כב) כי לא יצלח מזרעו איש ואומר (חגי ג) והפכתי כסא ממלכות (לח) והשמדתי (סה) חוזק ממלכות הגוים (שם) ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי (נאם ה') (לט) ושמתיך כחותם על לבי (סו) ובטל מה שאמר לאביו (ירמיה כב) חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני כי משם אתקנך · וכן באנשי ענתות (שם יא) ושארית לא תהיה להם · כיון שעשו תשובה קיימן דכתיב (נחמיה ז) אנשי ענתות מאה · לא הביט און ביעקב אמר בלעם אינו מסתכל בעבירות שבידם ואינו מסתכל (סז) אלא בגאות שלהן · ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו אמרת לי לכה נא ארה לי יעקב פרדס שיש לו שומר אין הגנב יכול להזיקו ואם ישן לו הגנב נכנס ואלו (תהלים קכא) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל והיאך אני יכול להזיקן · ה' אלהיו עמו אמר לו בלק הואיל ואינך יכול ליגע בהן מפני משה משמשן ראה זה שעומד אחריו מה יהיה · אמר לו אף הוא קשה כמותו ותרועת מלך בו (מ) תוקע ומריע ומפיל חומה · אל מוציאם ממצרים אמרת לי עם יצא ממצרים מעצמן ואינו כן אלא הוא הוציאם · כתועפות ראם כך הוא מדתו חטאו קמעא הורידן כעוף שנאמר (הושע ט) אפרים כעוף יתעופף כבודם זכו מעלן ומרוממן כעב שנ' (ישעיה ס) מי אלה כעב תעופינה · כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל הרי את מחזר ומנחש ומקסם באי זה מקום תשלוט בהם והם אינם כן כשהן צריכין להלחם בשונא עומד כ"ג ולובש אורים ותומים ונשאל בהקב"ה וכל הגוים מקסמים (סח) ומנחשים ואלו משברין אותם בתשובה שנאמר (ישעיה מד) מפר אותות בדים וקוסמים יהולל · כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל ראתה עינו את ב ישראל יושבין לפני הקב"ה כתלמיד לפני רבו לע"ל ושואלין ממנו כל פרשה ופרשה למה נכתבה וכה"א (שם כג) כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עתיק ואומר (שם ל) ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך רואות את מוריך (סט) ומלאכי השרת רואין אותן ושואלין אותן מה הורה לכם הקב"ה לפי שאינן יכולין ליכנס במחיצתן שנא' כעת יאמר ליעקב וגו' · הן עם כלביא יקום אין אומה בעולם כיוצא בהם הרי הן ישנים מן התורה ומן המצות ועומדין משנתן כאריות (ע) וחוטפין קריאת שמע וממליכין להקב"ה ונעשין כאריות ומפליגין לדרך ארץ למשא ומתן (מא) אם נתקל (עא) אחד מהם בכלום (עב) או אם מחבלין באין ליגע באחד מהן ממליך להקב"ה (מב) לא ישכב עד יאכל טרף כשהוא אומר ה' אחד (עג) נאכלין המחבלין מפניו ומלחשין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ובורחין והוא נסמך בקריאת שמע משומרי היום לשומרי הלילה וכשבא לישן מפקיד (עד) רוחו להקב"ה שנא' (תהלים לא) בידך אפקיד רוחי (עה) (מג) וכשננער ממליך בהקב"ה השומרים בלילה מוסרין אותו לשומרי היום שנא' (שם קל) נפשי לה' משומרים לבוקר שומרים לבוקר לכן בלעם אומר אי זו אומה כזו · ודם חללים מתנבא שאין משה מת עד שיתן נקמה בו ובחמשת מלכי מדין שנא' לא ישכב עד יאכל טרף זה בלעם הוי ודם חללים ישתה ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם וכלי הקדש זה הציץ שכתוב בו קדש לה' והצוצרות התרועה בידו אמר להם משה לישראל ג בלעם הרשע עשה להם כשפים ופורח ומפריח

מסורת המדרש א עיין ויקרא רבה פרשה י' · ושיר השירים רבה פרשה ח' · ילקוט ירמיה רמז ש"ג · ב דברים רבה פרשה א' · ירושלמי שבת סוף פרק ו' · ועיין נדרים דף ל"ב · פסיקתא רבתי פרשה ל"ס באריכות · ג לקמן פרשה כ"ב · תנחומא סדר מטות ·

חדושי הרד"ל

(סג) והייתי סבור לקללן ולהכחידן כ"ה בתנחומא ופירש שבלעם חשב באותה שעה שכעס עליהם הקב"ה קללן · ולגי' דהכא אפשר נ"ל והייתי סבור שיכלם ויכחידם ועל הקב"ה קאי וכמ"ש ויאמר אפי בהם ואכלם וגו' וכתיב ויאמר להשמידם לולי וגו' : (סד) ומעט עשו תשובה · פי' כמעט רגע ובתנחומא הגי' מיד עשו : (סה) חוזק וגו' ביום ההוא נאום כו' כצ"ל : (סו) ובטל מ"ש לאביו כו' לאנשי ענתות כו' ויק"ר פ"ו : (סז) אלא בגאות שלהן עמ"כ ובתנחומא הגי' בזכיות שלהן : (סח) ומנחשים ואלו מבדים אותם בתשובה ומבטלין קסמיהן כ"ה שם בילקוט : (סט) ומלה"ש רואין כו' לכנוס במחילתן · דב"ר פ"א ירושלמי ספ"ו דשבת ועיין נדרים (לב ·) : (ע) וחוטפין ק"ש · פי' ממהרין סמוך לקימה ואח"כ מפליגין כמו"מ ועי' בפרש"י בתורה (משום שהמשיל כאריות תפס לשון חוטפין) : (עא) אחד מהם בכלום · פי' באיזו דבר עבירה : (עב) או אם מחבלים באים כו' · מפחד בלילות זמן שליטתם או ביום כההוא דרים (מגלה ג ·) : (עג) נאכלין המחבלין כו' · דרש יאכל טרף שהן אכלין הטורפין ומזיקים : (עד) רוחו לפ' ואומר בידך כו' כ"ה בתנחומא וכצ"ל וכמ"ש בברכות (ה ·) אד פסוקא דרחמי כגון בידך כו' : (עה) וכשננער ממליך להקב"ה כ"ה שם והוא בברכת אלהי נשמה שאומרים כי מתער (וזה שלא

חדושי הרש"ש

(לז) ועשו את העגל והיו ראוין כו' ומעט עשו תשובה כו' · בתנחומא הגי' ומיד עשו כו' : (לח) והשמדתי חוזק וגומר כצ"ל : (לט) ושמתיך כחותם (על לבי) ליתא בקרא : (מ) תוקע ומריע ומפיל חומה · אל מוציאם כו' כצ"ל : (מא) אם נתקל א' מהם בכלום כצ"ל וכן הוא בתנחומא : (מב) לא ישכב עד יאכל כו' ר"ל כשבא לשכב בלילה · ומ"ש ומלחשין אחריו בשכמל"ו נראה דקאי על ישראל כי התקינו שיאמרוהו בלחש וכ"ז דלא כמ"כ : (מג) וכשננער ממליך להקב"ה כצ"ל וכ"ה בתנחומא : לא

מתנות כהונה

ראוין לכליה גרסינן : הכי גרסי' ואומר והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חוזק ממלכות הגוים וגו'] : אינו מסתכל גרסי' נראה דצ"ל ואינו מסתכל אלא במצות שלהן · או בגאות שלהן : ה"ג זה שעומד אחריו מה יהיה אמר לו כו' · פי' יהושע יעמוד אחריו ראה מה יהיה גבורתו : הורידן כעוף כו' · דרש כתועפות לשון עוף יעופף וראם לשון רם וגבוה : [ה"ג כעוף שנאמר אפרים כו' עד ומרוממן כעב שנאמר מי אלה] : משברין אותה · אותה הניחוש : [שנאמר מפר אותות בדים גרסי' : הורה לכם הקב"ה גרסינן : ה"ג ליעקב וגו' : ונעשין כאריות גרסי'] : מחבלים · מזיקים : לא ישכב כו' · כלומר לא נח אינו מסיים פסוק שמע כו' : מלחשין אחריו · המזיקים עונים כך כששומעין זה שאומר שמע ישראל וגו' : משומרי היום כו' · מלאכים השומרים אותו ביום מוסרין וסומכים אותו ביד המלאכים הממונים על שמירת הלילה : [ממליך להקב"ה גרסינן] : יאכל טרף זה בלעם · קרי ביה טורף שבקש לטרוף טרף מישראל : הוי דם וגו' · כלומר מעתה הוי אומר דהאי ודם חללים מדבר בחמשת מלכי מדין ובתנחומא לא גרסי' הוי : על חלליהם גרסי' · ופסוק הוא לקמן בפ' מטות : וכלי הקדש וגו' · לקמן בפ' מטות.

פירוש מהרז"ו

והייתי סבור לקללן · וכן הוא בתנחומא והייתי סבור לקללם ולהכחידן משמע שבלעם בעצמו היה בעת העגל וזה היה אחר מ' יום של מתן תורה בשנה הראשונה שיצאו ממצרים וענין סדר זה של בלק ובלעם היה בשנת הארבעים ליציאתם ממצרים אחר מפלת סיחון ועוג וחז"ל אמרו בסנהדרין ק"ה שהיה בלעם במותו ל"ג שנה וכמ"ש לעיל פר' זו בסי' י"ד וא"כ לא היה עדיין בעולם בעת העגל וכאן סובר כמ"ש שמ"ר פר' א' סי' ט' שהיה אחד משלשה יועצי פרעה והאריך ימים הרבה והם מדרשים חלוקים אך גירסת הילקוט כאן והיו ראוין לכליה והיה סבור לקללן פי' שהקב"ה היה רוצה לקללן : וכן במקומות הרבה · אנו מוצאים שעשה באופן זה וכמ"ש בספר שופטים וכמ"ש כמה ימרוהו במדבר וגו' ויזכור כי בשר המה וכן ביכניה המלך : ואומר והפכתי · ובתנחומא הגירסא ואמר לבן בנו והפכתי פי' שכתוב שם בפסוק הקודם אמור אל זרובבל פחת יהודה וגו' והפכתי וגו' ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי נאום ה' ושמתיך כחותם הרי באותו לשון. שקלל את יכניה זקינו ברך את נכדו להראות שעשה תשובה ונתרצה לו וזרובבל הוא בן שאלתיאל בן יכניה ומ"ש כאן כחותם על לבי ב' תיבות על לבי ליתא בקרא ועי' בשי"ר פסוק שימני כחותם על לבך וגם שם ליתא לב' תיבות אלו ואפשר דכאן דורש מ"ש אתנך כחותם שפירושו כחותם על לבך כחותם על זרועך דכאן בתני כתוב שתם כחותם שפירושו היפך מ"ש בירמיה כ"ב חותם על יד ימיני ובשי"ר כתוב על לבך ועל זרועך ודורש שגם בתני הכוונה כמ"ש בירמיה כצ"ל וגם כמ"ש בשיר השירים ודו"ק · ומ"ש ואומר והפכתי בכוונה הביא פסוק זה שבירמיה כתוב שלא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד ובחגי הכ"ל כתוב אקחך זרובבל ולא פירש לאיזה ענין יקח אותו ע"כ הביא פסוק הקודם והפכתי כסא א"כ מ"ש אקחך היינו שיושיב אותו על כסא דוד ודוק בפסוק וע"פ מדה י"ז דורש כאן מדה ט' : אלא בגאות שלהן · בתנחומא סימן י"ד הגירסא בזכות שלהם ובילקוט הגירסא במצות שלהם וכאן צריך תיקון כצ"ל וגם יתכן ליישב הגירסא בגאות שהם מתגאים באהבת ה' אותם ובמשה מלכם וזהו ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו : מפני משה משמשן · וזהו ה' אלהיו עמו שכל הנהגתו של משה שלא כדרך הטבע רק בנסים אלקיים · ומ"ש ותרועת מלך בו אם כפירוש התרגום ורש"י שהוא מלשון ריע ואוהב היל"ל ריע או אוהב ע"כ דורש מלשון תרועה על פי גז"ש שכתוב ביהושע יו"ד כ' ויריעו העם תרועה גדולה ותפול החומה וזה ע"י יהושע : כתועפות ראם · כמ"ש רש"י בחומש שהוא לשון עוף יעופף המעופף ברום וגובה ועל שכתוב בלשון רבים דורש שני מיני עפיפות בין בירידה בין בעלייה · כשחוטאין מורידן במהרה כעוף כמ"ש הושע ז' י"א י"ב ויהי אפרים כיונה וגו' כעוף השמים אורידם וכתיב כעוף יתעופף כבודם · וכשזוכים מעלם מהרה כעב וכעוף כמ"ש מי אלה כעב תעופינה וכיונה אל ארובותיהם והוקש לשתי מדות לעב לענין הגובה יותר הרבה מן היונים אך העבים שאין להם מקום קבוע ע"כ אמר וכיונים אל ארובותיהם שדרים ופרים ורבים שם : ונשאל בהקב"ה · וזהו כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל ע"י או"ת : מפר אותות בדים · וכתוב אחריו מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים אלו שעושים תשובה ומתפללים : ראתה עינו את ישראל · הוא ד"א ופירוש אחר על הפסוק שבעת נבואתן הלין במראה הנבואה איך ישראל יושבים לפני הקב"ה וזהו כעת ממ"ש בעת אמירתו זאת : כי ליושבים לפני ה' · כתלמידים שלומדים מרבם וכמ"ש בתלמידים של אלישע הנביא הנה המקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך ועי' ד"ר פר' א' סי' י"ב לרב דומים לרבכם ומ"ש שמלה"ש שואלין אולי דורש מ"ש כעת יאמר אותם שכתוב בהם וקרא זה אל זה ואמר הם יאמרו וישאלו לישראל מה פעל אל : הרי הם שנים · שמ"ש הן עם כלביא יקום שהקימה הוא אחר השכיבה כמ"ש בשכבך ובקומך וכמ"ש ויקם משכבו וכן כאן כלביא יקום משנתו שבשעת השינה לבד בטלים מן התורה והמצות ובקימתם מתגברים : אחד מהם בבולם · בתנחומא הגירסא בכלום פי' שנכשל באיזה עבירה עושה תשובה ובהיזק של דרך ארץ וממון מצדיק הדין ומתפלל ואם מחבלים ומזיקים באים ליגע בו ממליך להקב"ה וניצול כן הוא בילקוט : נאכלים המחבלים · עי' ד"ר פר' ד' סימן ד' וכמ"ש ברכות דף ה' כל הקורא ק"ש על מטתו כאלו אוחז חרב של שתי פיות בידו : נסמך בק"ש · שבק"ש של שחרית מגיעים עליו שומרי יום עד זמן קריאת שמע של ערבית וק"ש של ערבית מגיעים עליו שומרי לילה עד הבוקר : נפשי לה' משומרים לבוקר · הוקשה לחז"ל איזה ערך יש בין ה' ובין שומרים לבוקר ולמה אמר שומרים לבוקר שני פעמים ע"כ דורש נפשי לה' היינו כשמוסר נפשו לה' בק"ש של שחרית נמסר למלאכים השומרים בוקר עד ק"ש של ערבית אז נמסר אל שומרי ערב עד ק"ש של שחרית לשומרי בוקר וע"פ מדה י"ז שמפורש כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך אנו דורשים כאן מדה ע' משומרים לבוקר (עד שומרים לבוקר) שומרים לבוקר ומשומרים לערב (עד שומרים לערב עד) והוא פירוש נפלא בפשט הפסוק ע"פ המדות שמאחר שאמר משומרים לבוקר חסר כאן למי נמסר וע"פ מדה ט' משומרי לערב אל שומרים לבוקר ודו"ק : בו ובחמשת מלכי מדין · בבלעם ובמלכי מדין ודורש לא ישכב לשון יחיד על משה וכמ"ש בסדר מטות נקום את נקמת בני ישראל מאת המדיינים אחר תאסף אל עמך וזהו לא ישכב וגו' ודם חללים כמ"ש ואת חמשת מלכי מדין הרגו על חלליהם ומ"ש הוי ודם חללים בתנחומא ליתא תיבת הוי ואם באנו לקיים כאן הגירסא צריך לגרוס כך הרגו על חלליהם הוי ודם חללים ישתה : וכלי הקודש וכו' · אגב שהזכיר פסוק ואת מלכי מדין דורש אותו שהוקשה לו מ"ש על חלליהם משמע שהחללים שכבו למטה והניחום על החללים והרגו אותם ואיך ולמה יעשו כן ע"כ דורש ומקדים פסוק הקודם וישלח את משה וגו' וכלי הקודש והצוצרות התרועה בידו היינו ביד פנחס כמ"ש וכלי הקודש הוא הציץ שכתוב עליו קודש לה' היה ביד פנחס עם הצוצרות וע"י הצוצרות נבאו על מדין כמ"ש וכי תבואו מלחמה על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות (ומרומז כאן גם מלחמת מדין כמ"ש כי צוררים הם שע"כ) ונזכרתם לפני ה' וגם ונושעתם מאויביכם וע"י כלי הקודש זכו למ"ש ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם שהיו באויר למעלה ועל ידי כלי הקודש

ידי משה

ירושלמי וסוטה לעיל ר"א ור"י חד אומר הקב"ה בעצמו היה עוקם את פיו וחד אומר מלאך וק"ל : חטאו הורידן קמעא כצ"ל · פי' כשחוטאים הוא מורידן רק קמעא בעוף המעופף מעט מן הארץ אבל כשזכו מעלן ומרוממן עד העב שהוא תחת השמים ולא כעוף לפי שמדת טובה מרובה מפורענויות וק"ל : כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל ראתה עינו וכו' · פי' ביפ"ת שיש כאן רמז וזמן וקץ הגאולה כעת שהיה משטת ימי בראשית עד זה הזמן שהיה בלעם עומד בשנת ל"ח ליציאת מצרים והוא מתחלת היצירה עד עכשיו ב' אלפים תפ"ו וכשיהיה עוד זמן כזה דהיינו ד' אלפים תתקע"ב תשוב הנבואה לישראל ועתידין ישראל לישב לפני הקב"ה כתלמיד לפני רבו וכו' · ומקשה יפ"מ ואח"כ מגלה שהיה לפנים ממ"ה ואח"ת בשביל דכתיב ליושבים לפני ה' דלמא אף מ"ש יושבים לפני ה' וכ"ל ע"ד שאחז"ל בעירובין פ"ק דאמר רב האי דמחדדנא מחבראי דחזיתיה לר"מ מאחוריה ואלמלא חזיתיה מקמיה הוה מחדדנא טפי דכתיב והיו עיניך רואות את מוריך א"כ ע"כ הואיל וישאלו מה"ש את ישראל ויהיו יש. אל מחדדי טפ.

לחמשת המלכים הראו לו את הציץ ששמו של הקב"ה גלוף עליו והן נופלין תדע שכן כתיב (במדבר לא) ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם את אוי ואת רקם ואת בלעם בן בעור [א] מה בקש אותו רשע עם מלכי מדין (מד) לא כך כתיב וילך בלעם וישב למקומו אלא משמע שנפלו בעצתו כ"ד אלף חזר ליטול מהן שכרו לכך כתיב בלעם בן בעור עם חמשת מלכי מדין: **כא** וישא משלו ויאמר · הלכה [ב] מי שאכל ולא נטל ידיו מה יהא חייב שנו רבותינו נטילת ידים לפני המזון רשות לאחר המזון חובה (מה) [ג] מעשה בשעת הגזירה בחנוני אחד מישראל שהיה מבשל בשר טהור ובשר חזיר ומוכר (עו) שלא ירגשו בו שהוא יהודי וכן היה מנהגו כל מי שנכנס לחנות שלו ולא נטל ידיו יודע שהוא עובד כוכבים ונותן לפניו בשר חזיר וכל מי שנטל ידיו ומברך יודע שהוא ישראל ומאכילו בשר טהור פעם אחת נכנס יהודי לאכול שם ולא נטל ידיו והיה סבור שהוא עובד כוכבים נתן לפניו בשר חזיר אכל ולא בירך בא לעשות עמו חשבון על הפת ועל הבשר אמר לו יש לי עליך כך וכך מן הבשר שהאכלת שחתיכה עולה עשרה מנה אמר לו אתמול אכלתי אותה בח' והיום אתה רוצה ליטול ממני עשרה אמר לו זו שאכלת של חזיר היא כיון שאמר לו כך עמדו שערותיו נבהל ונחפז אמר לו בצנעה יהודי אני ונתת לי בשר חזיר · אמר לו תיפח רוחך שכשראיתי שאכלת בלא נטילת ידים ובלא ברכה הייתי סבור שאתה עובד כוכבים [ד] מיכן שנו חכמים מים ראשונים האכילו בשר חזיר אחרונים הרגו את הנפש · מעשה באדם אחד שאכל קיטנית ולא נטל ידיו וירד לשוק וידיו מטונפות מן הקיטנית ראה אותו חבירו הלך ואמר לאשתו אומר ליך בעליך סימן שאכל עכשיו קיטנית שיגרי לו אותה טבעת נתנה לו אחר שעה בא בעלה אמר לה היכן הטבעת אמרה לו בא פלוני בסימנין שלך ונתתיה לו נתמלא עליה חימה והרגה לפיכך כל שאינו נוטל ידיו לאחר המזון כהורג נפש ולכך הזהיר הקב"ה את ישראל אפי' במצוה קלה שנאמר (דברים לב) כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם אפי' דבר מצוה שאתה רואה אותה ריקה וקלה בה חיים ואריכות ימים אמר הקב"ה לישראל אם שמרתם מצותי אני מפיל שונאיכם לפניכם שנאמר (תהלים פא) לו עמי שומע לי (עז) כמעט אויביהם אכניע כיון שראה בלעם היאך משמרים ישראל המצות הקלות אמר מי יוכל לקלל את אלו ששומרים מצותיו ושמו משותף בהן שנא' ה' אלהיו עמו המקללם כאלו מקלל פני שכינה ששמו מעורב בשמן התחיל הופך למשלים וישא משלו ויאמר זש"ה (משלי כז) מברך רעהו בקול גדול וגו' כשבא בלעם לקלל את ישראל עיקם הקב"ה את לשונו והתחיל לברך שנאמר ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפך ה' וגו' [ה] נתן הקב"ה כח בקולו וקולו הלך מסוף העולם ועד סופו כדי שישמעו האומות שהוא מברכן · מנין אר"א הקפר כתיב להלן קול גדול ולא יסף שהיה הולך מסוף העולם ועד סופו וכאן כתיב מברך רעהו בקול גדול וגו' שאמר לו לכה איעצך והרג כ"ד אלף מישראל יש קללה כזו: **כב** וישב ישראל בשטים הלכה בזכות כמה דברים נגאלו ישראל ממצרים · שנו רבותינו (עח) [ו] בזכות ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים · שלא שינו את שמותן · שלא שינו את לשונם · ולא גילו מסטורין שלהם · שמשה אמר להם (שמות ג) ושאלה אשה משכנתה כלי כסף וכלי זהב והיה הדבר הזה מופקד אצלם י"ב חדש ולא גילה אחד מהם למצרים · ולא נפרצו בעריות שכן כתיב (שיר ד) (מו) גן נעול אחותי כלה אלו הזכרים גל נעול מעין חתום אלו הבתולות תדע לך שהרי אחת היתה ופרסמה הכתוב ויצא בן אשה ישראלית וכל אותן מ' שנה לא סרחו במדבר עד שבאו לשטים לכך כתיב וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות · שטים (עט) שעשו שטות (משלי ו) נואף אשה חסר לב · ויחל העם לזנות יש מעינות שמגדלין גבורים ויש חלשים ויש נאין ויש מכוערין ויש צנועין ויש שטופין בזמה ומעין שטים של זנות היה (פ) והוא משקה לסדום · אתה מוצא שאמרו (בראשית יט) איה האנשים אשר באו אליך הוציאם אלינו וגו' ולפי שנתקלל אותו מעין עתיד הקב"ה (פא) לייבשו שנאמר (יואל ד) ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השטים · מימות אברהם לא נפרץ אחד בזנות כיון שבאו לשטים ושתו מימיו נפרצו בזנות: **כג** ויחל העם לזנות אל בנות מואב בוא וראה מה כתיב ביציאתן ממצרים דבר אל בני ישראל וישובו ויחנו לפני פי החירות מהו פי החירות מקום קבוע לזנות היה (פב) ולפי שהצניעו עצמן ביציאתן ממצרים נקרא פי החירות (מז) ואלו שהפקירו עצמן לאנשים כתיב ויחל העם לזנות ויחל העם

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ו · ב ירושלמי ברכות פרק ח' · ג עיין חולין דף ק"ו · ד יומא דף פ"ג חולין שם · ה ילקוט משלי סימן כ"ז · ו לעיל פרשה י"ג · מדרש תהלים מזמור קי"ד · שיר השירים רבה פרשה ד' · מכילתא סדר בא פרשה ה' · ועיין בתדא"ר פרק י' · כ"ג · כ"ד ·

חדושי הרש"ש

(מד) לא כך כתיב ויקם בלעם וילך וישב למקומו כנ"ל : (מה) מעשה בשעת כו' · ובשר חזיר ומוכר שלא ירגיש בו שהוא יהודי · ועי' חולין ברש"י ריש דף ק"ו ובמהרש"א שם · ולפי המבואר פה דשעת הגזירה היה א"ל נזה : (מו) גן נעול כו' אלו הזכרים כו' · בתזית ובויק"ר פל"ב הגי' יותר נכונה :(מז) ואלו שהפקירו

חדושי הרד"ל

כנוסחת הירושלמי פ"ד דברכות ובוה"ע מז' י"ז ופסיקתא דזכור שאמרו הנוער משנתו אומר מחיה המתים) : (עו) שלא ירגישו בו כו' · שלא נא"ה אסור לעשות סחורה בדבר איסור רק מפני הסכנה עשה : (עז) כמעט אויביהם אכניע כו' · וכן סיפא דקרא משנאי ה' יכחשו לו והפס כן שבלעם כחש דבריו ורצונו והתחיל לומר משלים לטובות ישראל : (עח) בזכות ד' דברים כו' · ויק"ר פל"ב ע"ש

בהגהותי כס"ד : (עט) שעשו שטות · כד"א כי תשטה : (פ) והוא משקה לסדום · שנחל השטים הוא בבקעת יריחו שסמוכה לצוער שמערי סדום (והפס לשון משקה כי כולה משקה ולרמוז מ"ש שם לפס ערוה נאמר) : (פא) לייבשו · בזו"ח רות (ס"א ג') הגי' לרפואתו (ועיין זוהר בשלח לן קס"ס :) וכן נכון דהא והשקה כתיב · וכלישנא דקרא (יחזקאל מז) כמעין היוצא מבית ק"ק ונרפו המים (וכתיב שם וירדו על הערבה ובכללו י"ל ערבות מואב וערבות יריחו ששם נחל השטים) ולגי' הספרים אפשר נ"ל לתבשו (וכמ"ש לשון זה לענין רפואה לע"ל יחבוש ה' את שבר עמו ישעיה ל') : (פב) ולפי שהצניעו א"ע נקרא פי

פירוש מהרז"ו

נפלו למטה על חלליהם והרגום עליהם וגם לבלעם הרגו על חלליהם וזהו ואת בלעם בוי"ו המוסיף ועוד ראיה אמיתית שמפורש ביהושע י"ג כ"ב ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם וב' תיבות על חלליהם נמשך לפסוק הקודם של נשיאי מדין כמ"ש כאן הרי שמלכי מדין עם בלעם על חלליהם · ובילקוט איתא וכלי הקודש זה הלין וכו' כוונתו למ"ש כאן במדרש תדע שכן כתוב וכל המאמר · ועי' כל הענין לקמן פר' כ"ב סימן ה' : **כא** בתנחומא סימן ט"ו וכאן · ובתנחומא אינו דורש על נטילה שלישית כלום : מהו חייב · פי' איך גדלה העבירה וכמה יענש בעוה"ב ר"ל : עשרה מנה כמפורש בתנחומא שדבר אחר הוא ביוקר יותר מבשר בהמה ומ"ש אתמול אכלתי אותה בשמונה אולי אתמול נטל ידיו או אכל אגל אחר : כי לא דבר רק הוא · שהיו טובים לומר שהוא דבר רק וקל היינו מצות שנראים קלים שידיו נקיות וטהורות ועכ"ז נוטל ידיו במים ועל זה השיב כי הוא חייכם : לו עמי שומע לי כמעט · שתיבת אם הוא שייך למ"ש אויביהם אכניע שהרי כמה פעמים הכניע לא כמעט ע"כ דורש שתיבת כמעט שייך למעלה לו עמי שומע לי כמעט אפילו בדבר שנראה כמעט וקל אז אויביהם אכניע וכמ"ש באבות ריש פרק ב' והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה ופרק ד' הוי רץ למצוה קלה : מברך רעהו בקול גדול · וס"ד בבוקר השכם קללה תחשב לו ודורש הפסוק על בלעם שכתוב בו ויקם בלעם בבוקר על דעת לקלל את ישראל ומ"ש קול גדול דורש גז"ש ממתן תורה מה שם בכל העולם כמ"ש ארץ רעשה וכמ"ש במוסף ר"ה גם העולם כולו חל מפניך וזהו קול גדול ולא יסף כתרגומו ולא פסק אלא הלך בכל העולם : יש קללה כזו · דורש מ"ש קללה תחשב לו שאין הכוונה על שבירך בקול גדול אלא שסופו הוכיח על ח[illegible]ית על תחילתו שאמר לו לך איעצך משמע שהבטיח ליתן עצה לבלק על רצונו שלא אמלו שילך לקללם כי מ"ש אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים אין זה עצה אלא נבואה לרעתו והעצה בהכרח שהכוונה לטובתו ובהכרח שניתן לדרוש ע"פ המדות שע"פ מדה י"ז דורש כאן מדה ט' שמפורש בסדר מטות הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל בה' על דבר פעור הרי מפורש שהוא נתן העצה ומרומז במ"ש לך איעצך מה שתוכל לעשות להם ואמר אתה מתיירא מהם שיזיקו לך אל תחוש לזה כי אשר יעשה העם הזה לעמך יהיה באחרית הימים לא בימיך וזהו קללה תחשב לו שאף הברכה נחשב לו כאלו קלל שע"כ יקולל ויענש וזהו לו והרגוהו במלחמת מדין : **כב** תנחומא סימן ט"ז : בזכות ד' דברים · מכילתא בפסוק והיה לכם למשמרת ד' דברים · פר"א סוף פרק מ"ח שמ"ר פר' ל"ב סי' ה' ג"ד · וכן לעיל סוף פר' י"ג ג"ד ועי' פי"ר פסוק גן נעול : ולא גלו כסתורין שלהם · ובמכילתא הנ"ל הגירסא ולא נחשדו על העריות ולא על לשון הרע ומנין שלא נחשדו על לשון הרע והיו אוהבים זה את זה ת"ל ושאלה אשה משכנתה וכו' ומ"ש שהיה הדבר מופקד אצלם י"ב חודש שהרי דבר זה נאמר להם בסנה ומשפט מצרים י"ב חודש מעת שבא משה עד שיצאו ועי' מ"ש בחשבון זה שמ"ר פר' ה' סי' י"ט באריכות ומ"ש שלא שינו שמותם כי ראובן ושמעון ירדו וראובן ושמעון עלו ומ"ש ולא שינו את לשונם שנאמר כי פי המדבר עליכם שבלשון הקודש היו מספרים · ותנחומא כאן פי' ויוסף נקרא עברי כמ"ש הביא לנו איש עברי וכמ"ש ושם אתנו נער עברי וכן ישראל נקראו עברים כמ"ש אלהי העברים וכמו שיוסף לא שינה לשונו כך הם לא שינו לשונם : גל נעול מעין חתום אלו הבתולות · וא"כ יקשה מ"ש תדע לך שהרי אחת היתה ופו' והיא לא היתה בתולה ובויק"ר שם הגירסא ולא נמצא אחת מהן פרוץ בעריות תדע שהרי אחת היתה ופרסמה הכתוב ובמכילתא הגי' גן נעול אלו הזכרים גל נעול מעין חתום אלו הנקבות ר' נתן אומר גן נעול אלו הנשואות (גן הוא שכבר נזרע אלא שהוא חתום) גל נעול מעין חתום אלו הארוסות : ומצאתי בפסיקתא זוטרתי גל נעול מלשון טרוקי גלי זה הפתח וזהו גל נעול פתח נעול : ויצא בן אשה · ויקרא כ"ד : לא סרחו במדבר · בתנחומא הגירסא וכל אותן מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא סרחו בעבירה עד שבאו לשיטים · וכמ"ש לעיל פ' י"ח סי' כ' ידענא דכולי כנישתא קדישא כמ"ש כי כל העדה כולם קדושים שאפילו בעת שמרדו במשה היו קדושים בעריות וצנועים : שעשו שטות · עי' בספרי כאן ענין שיטים באריכות ובתנחומא כאן סי' י"ז : ולפי שנתקלל אותו מעין · כן הגירסא גם בתנחומא אך בילקוט יואל הגי' ולפיכך נתקלקלו באותו מעין ועתיד הקב"ה לייבשו : והשקה את נחל השיטים · ומאחר שצריך להשקותם מכאן שנתיבש : **כג** מה כתיב ביציאתן ממצרים · תנחומא בסי' י"ד הנ"ל ואין ביאור למאמר כלל · ואשר נראה לי בפירושו שכוון בשני המקומות לסיפא דקרא שכאן כתוב ויחל העם לזנות אל בנות מואב עד ויצמד ישראל לבעל פעור הרי שנקרא בעל פעור

מתנות כהונה

מטות : גלוף · חקוק : ה"ג לכך כתיב בלעם בן בעור עם חמשת מלכי כו' : רשות · בכל מקום גרסי' מצוה ואולי מצוה לגבי חובה קרי רשות כי היכי דלמצוה לגבי רשות קרי חובה ריש פ' כל הבשר : הרגו הנפש · כעובדא דכידור בפרק בתרא דמסכת יומא : ומברך · המוציא : [ה"ג אפי' דבר מצוה שאתה רואה כו' : משמרים ישראל גרסי' : אלו ששומרים גרסי'] : משותף בהם · שנקראו ישראל כדאיתא במדבר רבה פרשה ה' : [בקול גדול וגו' גרסי' : ויהפוך וגו' גרסי'] : כתיב להלן כו' · וכאן כתיב מברך רעהו בקול גדול : בקול גדול וגו' גרסי' : יש קללה כזו · בתמיה : [ה"ג שמותם שלא שינו את לשונם ולא גילו כו'] : מסטורין · סודות ודברי סתר : לא סרחו · לא חטאו בזנות : הוציאם אלינו וגו' גרסי' · ופי' וסיפיה דקרא ונדעה אותם ופירש"י במשכב זכור : ה"ג בילקוט ובתנחומא ומדרש תהי עתיד הקב"ה לייבשו שנאמר כו' והכי גרס ג"כ רבינו בחיי · וגירסא לזכותו גם היא ישרה לפי מה שגרס רבינו בחיי לייבשו ולחדשו : קבוע לזנות · החירות דרש לשון חירות והפקר של זנות : ולפי שהצניעו גרסי' : נקרא פי כו' · כאלו הי' שמו כך כדי להסתיר מעשה הזנות שעליה נקרא חירות · או י"ל שמתה היה פיתום כמו שכתבו שם

ידי משה

פ"ב מש"ה לא יראו מקמיה ולא יהיו מתודדים כמו ישראל ודוק וכזה מיושב קושית יפ"מ הנ"ל : ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם וכלי הקודש זה הלין וכו' · והקשה א"א ז"ל בפרק שבא על יבמתו גבי ונעבדינה לבני הלין ומשני לרצון כתיב ולא לפורענות ומקשה א"ם במדין נמי אמר ר"א להם כתיב לכם לרצון ולא לפורענות ולא"ה אף לפורענות וקשה למה לא מקשה הגמ' מכאן שהוא מוקדם בפסוק ונ"ע : ולפי שהצניעו עצמן וכו' נקרא פי החירות · פי' לפי שהיו גדורים מעריות במצרים ועכשיו חטאו בזנות נקרא המקום פי חירות פי' מקום הפקר וחירות הוא היפך הצניעות אבל אם לא היה קודם לכן גנועים

יפה תואר

דבורו כי אינו רואה שיש למעלה סימנו עין שומעת ויודע בכוזביו : וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות · שמעתי בשם הגאון בעל שערי אפרים ז"ל שהקשה דלא מצינו בכל התורה בכ"מ שיהיה ויחל לשון שעת ואמר הגאון ז"ל שמרמז בויחל שזה היה עיקר חטא דאיתא בגמרא דעובדי כוכבים גזרו על שמן משום פיתן ועל פיתן משום יינם ועל יינם משום חתנות נמצא דהחתנות הוא בא באחרונה לאחר שעבר על כל אלו הנ"ל לזה מדייק הפסוק ויחל העם לזנות פירוש שבהם ההתחלה היכף בזנות ולא הלבו. נסדר הנ"ל וזה לעבירה גדולה יחשב ודוק ע"כ דפמ"ס :

כל מקום שנא' העם לשון גנאי הוא וכל מקום שנא' ישראל לשון שבח הוא (במדבר יא) ויהי העם כמתאוננים (שם כא) וידבר העם באלהים ובמשה (שם יד) ויבכו העם בלילה ההוא (שם) עד אנה ינאצוני העם (שמות לב) וירא משה את העם כי פרוע הוא (שם) ויקהל העם על אהרן וכן כולם • ויחל העם לזנות [א] זרוק מטה לאויר לעיקרו נופל מי שפתח בזנות תחלה השלים לבסוף • [ב] אמותיהם התחילו בזמה (בראשית כ) ותאמר הבכירה אל הצעירה לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה ויהי ממחרת ותאמר הבכירה אל הצעירה הן שכבתי אמש למדתה אחותה ולפיכך חסך הכתוב על הצעירה ולא פירשה אלא ותשכב עמו ובגדולה כתיב ותשכב את אביה • אותה שפתחה בזנות תחלה השלימו בנותיה אחריה • לזנות אל בנות מואב ותקראן לעם לזבחי אלהיהן שהלכו בעצתו שנא' הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל בה' • [ג] עשו להם קלעים והושיבו בהם זונות ובידיהן כל כלי חמדה (מח) והיתה זקנה יושבת מבחוץ ומשמרת לילדה שהיתה לפנים מן החנות • כשישראל עוברין ליטול חפץ בשוק זקנה אומרת לו בחור אי אתה רוצה (מט) כלי פשתן שבא מבית שאן והיתה מראה לו ואומרת לו הכנס לפנים ותראה חפצים נאים • הזקנה אומרת לו ביותר וילדה בפחות • מכאן ואילך אומרת לו ילדה הרי אתה כבן בית שב ברור לעצמך וצרצור יין מונח אצלה [ד] ועדיין לא נאסר יין של גוים (נ) נערה יוצאה מקושטת ומבוסמת ומפתה אותו ואומרת לו למה אנו אוהבין אתכם ואתם שונאין אותנו טול לך כלי זה חנם הלא (שם מב) כלנו בני איש אחד בני תרח אבי אברהם אין אתם רוצים לאכול מזבחותינו ומבשולינו הרי לנו עגלים ותרנגולים שחטו כמצותכם ואכלו (נא) מיד משקהו היין ובוער בו השטן היה נשטה אחריה שנא' (הושע ד) זנות ויין ותירוש יקח לב • ויש אומרים בלעם צוה אותם שלא להשקותם שלא ידונו כשתויי יין אלא כמזידין כיון שהיה תובעה אומרת לו איני נשמעת לך עד שתשחט זה לפעור ותשתחוה לו והוא אומר (פד) לעבודת כוכבים איני משתחוה ואומרת לו אין אתה אלא כמגלה עצמך והוא נשטה אחריה ועושה כן • זו שאמרו חכמים [ה] הפוער עצמו לבעל פעור זו היא עבודתו] שנא' וישתחוו לאלהיהן ויצמד ישראל לבעל פעור • בתחלה היו נכנסין בצנעה ולבסוף נכנסין צמידים צמידים זוגות כענין של צמד בקר • ד"א כאדם צמיד במלאכתו (פה) • ויצמד כצמידים על ידיה רבי לוי אמר זו גזירה קשה מן העגל (פו) דאלו בעגל כתיב (שמות לב) פרקו נזמי הזהב ובכאן ויצמד כצמידים • בעגל נפלו שלשה אלפים וכאן עשרים וארבע אלף (במדבר כה) ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם ר' יודן אמר ראשי העם תלה (פז) על שלא מיחו בבני אדם רבי נחמיה אמר לא תלה ראשי העם אלא אמר לו הקב"ה למשה (נב) הושיב להן ראשי סנהדריות ויהיו דנים כל מי שהלך לפעור • אמר מי מודיען אמר לו אני מפרסמן כל מי שטעה הענן סר מעליו והשמש זורחת עליו בתוך הקהל ויהיו הכל יודעין מי שטעה ויתלו אותו (נג) תדע לך שהוא כן ויאמר משה אל שופטי ישראל הרגו איש אנשיו וגו': כד והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו (פח) מה ראה לעשות כן ללמדך שלא חלק כבוד לא לשמים ולא לבריות עליו נאמר (משלי כא) זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון [ו] אמרה לו איני נשמעת אלא למשה שכך צוה אותי בלק אבא שלא לשמוע אלא למשה רבכם שאבי מלך אמר לה הרי אני גדול כמותו • לעיניהם אני אביאך • תפשה בבלוריתה והביאה אצל משה אמר לו בן עמרם זו מותרת או אסורה אמר לו אסורה היא לך אמר לו זמרי ואותה שלקחת מדינית היא • מיד נתרשלו ידיו של משה ונתעלמה ממנו הלכה וגעו כולם בבכיה דכתיב (במדבר כה) והמה בוכים למה בוכים שנתרפו ידיהם אותה שעה משל למה הדבר דומה לבת מלך שנתקשטה ליכנס לחופה לישב באפריון ונמצאת מקלקלת עם אחר שנתרפו ידי אביה וקרוביה כך ישראל בסוף מ' שנה חנו על הירדן לעבור לארץ ישראל שנא' (שם לג) ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השיטים בערבות מואב ושם נפרצו בזנות ורפו ידי משה וידי צדיקים עמו והמה (פט) בוכים והוא עומד כנגד ששים רבוא (שמות לב) ויקח את העגל אשר עשו ורפו ידיו אלא (צ) בשביל

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה נ"ג • ופרשה פ"ו • ב בראשית רבה פרשה נ"א • ג ספרי פיסקא קל"א • סנהדרין דף פ"ב • ירושלמי סנהדרין פרק חלק הלכה ב' • פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ז • ילקוט תהלים רמז תתס"ס • ד שיר השירים רבה פרשה ד' • ה סנהדרין דף ס' • ספרי פיסקא קל"א • ירושלמי סנהדרין פרק חלק • ו סנהדרין דף פ"ב • וירושלמי שם •

חדושי הרד"ל

החירות כצ"ל לענ"ד ור"ל כדכתיב בר"פ מסעי ויסעו מפני החירות לשון כבוד • אבל פי החירות הוא לשון גנאי אכלה ומחתה פיה כו': (פד) לעבודת כוכבים אני משתחוה כצ"ל פי' בתמיה: (פה) וילמד כצמידים על ידיה בסנהדרין (סד •) צמידים ע"י אשה וכ"ה בז"ח רות (ס"ג ד') ועמ"כ: (פו) דאלו בעגל כתיב ויתפרקו העם וכאן כתיב וילמד ישראל שצמידים כ"ה בתנחומא • ופי' שהעם הוא המון העם לשון גנאי כדלעיל וכאן כתיב ישראל אף הכשרים שבהם גם הם נצמדו כצמידים לבעל פעור: (פז) על שלא מיחו בב"א המיוחדין כשמש • כ"ה שם: (פח) מה ראה לעשות כן מלמד שלא חלק כו' • שמ"ר פל"ג: (פט) בוכים והלא עמד כנגד כו' • וכ"ה בתנחומא: (צ) בשביל פנחס כו' • עי' ב"פ

חדושי הרש"ש

שהפקירו עצמן לנשים כצ"ל וכ"ה בתנחומא: (מח) והיתה זקנה יושבת מבחוץ (ומשמרת) לילדה כו' • בתנחומא הגי' ומשמרת: (מט) כלי פשתן שבא מבית שאן כצ"ל • עיין ב"ר פי"ט ככלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן וכן שם פ"כ והוא שם מקום בא"י (יהושע י"ז י"א): (נ) (ונערה) יוצאה מקושטת כו' • בתנחומא הגי' וילדה: (נא) מיד משקתו היין כו' והיה נשטה כו' כצ"ל וכ"ה בילקוט: (נב) הושיב להן ראשי סנהדריות כו' • עיד"מ שכתב לפי שאין דנין שנים ביום אחד ותמוה דמסקנת הגמרא בסנהדרין ל"ה א' אינו כן משום דבמיתה ועבירה אחת דנין אלא הטעם כדי שישוב חרון אף מישראל: (נג) תדע לך שהוא כן ויאמר משה אל שופטי ישראל • זה נראה שהושיב סנהדריות להרוג הנצמדים לב"פ ודברי המ"כ במתכ"ת שלא כענין:

מתנות כהונה

שם כל המדרשים ועל שם הזנות נקרא' כן נוטריקון פי סתום והוא ע"ד שאמר הכתוב אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און וכאשר חנו שמה קראו פי החירות שלא להזכיר אלים מעשה הזנות מפני שהצניעו עצמם מזה • ומהר"א מזרחי כתב ג"כ שם שפיתום נוטריקון פי סתום: לעיקרו נופל • על הארץ שממנה גדל כן פי' רש"י ז"ל: [ותאמר הבכירה גרסינן: ה"ג לפיכך חסך הכתוב על הצעירה]: שהלכו בעצתו גרסינן • פירוש בעצת בלעם: [והושיבו בהם גרסינן]: וצרצור • חמת ונקרא צרצור ע"ש כששותין ממנו עושה צרצר כמו שדרשו גבי נבוכדנצר בויקרא רבה פ' ל"ג: ה"ג כענין של צמד כו' • פי' כמו צמד בקר שני שוורים מלומדים ומחוברים כו': [דאלו בעגל גרסי']: בצמידים על ידיה • משמע שאתנן הזונה היו צמידים ואלו גבי עגל לא כתיב אלא נזמי זהב: [שלא מיחו בבני אדם גרסי']: ה"ג לא תלה ראשי העם: אלא הושיב להן גרסי': השמש זורחת גרסי']: איש אנשיו וגו' גרסי' • וסיפיה דקרא נגד השמש: מדינית היא • ומי התירה לך: ה"ג איני נשמעת אלא למשה שכך צוה כו' • ועיין כל ענין זה ריש פרשת תרומה: והוא עומד • לשון קושיא ורפו ידיו כאן • נושאין ונותנין בו' • העדה בכל מקום

פירוש מהרז"ו

ושם כתוב וישובו ויחנו לפני פי החירות לפני בעל צפון ושני המקומות נקראו בעל אלא דשם במצרים נקרא צפון מלשון סתירה וצניעות וכאן נקרא פעור על שם הגילוי שפערו עצמם ושניהם אמת ולפי גז"ש של תיבת בעל מה כאן זנות אף שם זנות וכמ"ש במכילתא בשלח מה חירות הללו לא היו משופעות אלא גדודיות וכו' ולא היו מעשי אדם אלא מעשי שמים ועיניים היו להם פתוחות כמין זכר וכמין נקבה היו דברי ר"א עכ"ל וע"כ הי' שם מקום קבוע לזנות ובימים קדמונים היתה תועבת הזנות מצורף לעבודת גלוליהם בתחבולות כומריהם המטעים בכזביהם: העם לשון גנאי • לא יתכן לפרש שבכל מקום כן הוא שהרי כתוב בסוף משפטים ויען כל העם וגו' אשר דבר ה' נעשה וכדומה אלא הכוונה שבהרבה מקומות הוא לגנאי ובהרבה לשבח וכאן מן המקומות שהוא לגנאי ומ"ש וכן כלם גירסא זו לא יתכן כנ"ל וגם בתנחומא ליתא ואוצ"ל וכן כאן: ויחל העם לזנות אל בנות מואב • למה פרט בנות מואב הלא גם בנות עמון היו שם כמפורש בספרי כאן וכן בנות מדין כמפורש בסדר מטות אלא תלה הדבר בעיקרו ותקפו והוא בכלל מדה כ"ג שמוכיח על חבירו: זרוק מטה לאוירו • ב"ר סוף פ' נ"ג וסוף פ' פ"ו ופי' שאם תזרוק מטה לאויר כשיחזור ויפול לארץ נופל בצד העב שאצל השרש כמו בעת שהי' במחובר: שהלכו בעצות • שהוקשה להמדרש מ"ש ותקראנה לעם לזבחי אלהיהן שאין זה מענין הבנות הפרוצות שענין לזנות ולא לעבודת כוכבים ע"כ דורש שאין מלבן אלא שכך למדום אבותם ובתנחומא הגי' שהלכו בעצת בלעם וכמ"ש הן הנה היו לישראל בדבר בלעם: עשו להם קלעים • חנויות שעושין בירידין לשעה שאינם של בנין אלא של יריעות וקלעים • וע' כל הענין בסנהדרין פ"ב ובספרי כאן ובירושלמי סנהדרין פרק חלק ובמקומות אלו מאריך יותר: בני תרח אבי אברהם • שמואב הי' בן לוט בן הרן בן תרח: שלא להשקות • כמ"ש במדרש אסתר על פסוק אין אונס ביין נסך: שנאמר וישתחוו • אחלה ותקראנה לעם לזבחי אלהיהן ואח"כ ויאכל ואח"כ וישתחוו וזבחי אלהיהן כולל השעירה: בצינעה • אחד אחד עד שקראו אותם אז הלכו ואח"כ וילמד שהלכו מלומדים זוגות וע"כ לא אמר וידבקו ויהלכו לדרוש ע"פ מדת ממעל מלשון למד: צמיד במלאכתו • דבק במלאכתו ואומנתו שזהו מאיתו כענין שאמרו תורתו אומנתו וכאן בהיפך עבודת פעור אומנתו ול"ע איך דורש כן: כצמידים על ידי' • שנתנו צמידים על ידי פעור וכמ"ש אצל אליעזר שנתן צמידים על ידי רבקה וכמ"ש יחזקאל ט"ז ואתן צמידים על ידיך וע"פ מדה י"ז דורש כאן מדת ממעל ודרך קצרה: ר' יודן • הוא ר' יהודה בעל פלוגתא של ר' נחמיה: על אשר לא מיחו • בתנחומא סי' י"ט הגירסא בבני אדם המיוחדים כשמש וזהו נגד השמש שהיו בחוטאים ב"א גדולים ומפורסמים ובילקוט הגירסא המסוימים בהם פי' כנ"ל: ראשי סנהדראות • סנהדרין דף ל"ה ובירושלמי פרק חלק איתא שכל דייני ישראל שרי האלפים ושרי המאות ושרי החמשים ושרי העשרות כלם הרגו שני אנשים • והיו שרי אלפים שש מאות ושרי המאות ששת אלפים ושרי חמשים י"ב אלף ושרי עשרות ששים אלף הרי כל השרים שופטי ישראל שמונה ושבעים אלף ושש מאות וכתיב ויאמר משה אל שופטי ישראל הרגו איש אנשיו שני אנשים הרי שהרגו מאה וחמשים אלף ושני מאות לבד אשר מתו במגפה כ"ד אלף: והשמש זורחת עליו • וזהו והוקע אותם לה' נגד השמש שסר ממנו צל שדי והוא תחת השמש • ול"ע בדברי ר' לוי שאמר שבעגל נפלו ג' אלף וכאן כ"ד אלף שהרי מפורש בעגל שאמר משה ללויים הרגו איש את אחיו וגו' ויעשו בני לוי כדבר משה ויפלו מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש ובסוף הפרשה כתוב ויגוף ה' את העם על אשר עשו את העגל ואינו מפורש כמה מתו במגפה ועוד שהרי בירושלמי מפורש דכאן הרגו מאה וחמשים אלף ושני מאות לבד הכ"ד שבמגפה ובעגל אינו מפורש כמה מתו במגפה • ויתכן דר' לוי אינו חולק על הירושלמי אלא שר' לוי דורש מ"ש ויעשו בני לוי כדבר משה ויפול מן העם הם שני דברים שבני לוי הרגו אותם שהיו בעדים ובהתראה ולבד זה ויפול מן העם כשלשת אלפי איש היינו במגפה וכמו כאן שלא פירש אלא כמה מתו במגפה ולא פירש כמה הרגו כן בעגל המספר המפורש ג' אלף הם שמתו במגפה שעל כן כתוב ויפול ולא כתב ויהרגו ומספר הנהרגים על ידי הלוים אינו מפורש ובזה נוכל לומר ילמוד סתום מן המפורש שגם הנהרגים ג' אלף או שנאמר שמ"ש ויפול מן העם ג' אלפים הוא הסך הכל הנהרגים והמתים במגפה יחד היו ג' אלף או שהיה לר' לוי דרשה אחרת כמה הרגו הלוים ודו"ק: כד והנה איש מבני ישראל • ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל: זד יהיר לץ שמו • כל הפסוקים שם מדברים מענין זמרי כמ"ש שמ"ר פ' ל"ג סי' ה' באריכות וביאור: בלק אבא • לעיל סי' ז' ושם פירשתי: שלקחת מדינית היא • צפורה בת יתרו כהן מדין • וטענת שקר היא כי צפורה צדקית ויתרו נתן דעתו לעבוד ה' וצפורה כמוהו ולקחה דרך נישואין לאשה קדושה כי לא היה לו אחרת וזכתה לראות המלאך שפגע במשה והצילה אותו במצות מילה ואמרה שירה ברוה"ק כמפורש בתורה חתן דמים אתה לי חתן דמים למולות אך כאן באיסור בזנות בעזות מצח בכוונה לפעור בחילול הש"י: ונתעלמה ממנו הלכה • מה דינו של זמרי ונתרפו ידיהם שראו שהרשעים מתגברים בעזות בפרהסיא על ידי גדולי ישראל: ושם נפרצו • והיו מהיראים שיגרום החטא שלא יכנסו לארץ כמו אבותיהם בחטא מרגלים: והוא עומד כנגד ס"ר • ובתנחומא הגי' והרי עומד ופי' שבפעם אחר היינו בעגל מיחה בידם בכמה פעולות וכמ"ש ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עד אשר דק וגו' וישק את ב"י וגו' ויעמוד בשער המחנה ויאמר מי לה' אלי וגו' והרגו איש את אחיו וגו' ואחר שעשה הדין בהם התחזק הרבה בתפלה ג' פעמים מ' יום וכאן רפו ידיו וכמ"ש ב"ר פ' ל"ו סי' ג' שהוא שייך כאן כאן:

ידי משה

לצנועים לא היה המקום נקרא חירות ודוק היטב: הושיב להם ראשי סנהדראות • פי' לפי שאין דנים שנים ביום א' ואמר לשון להם ראשי סנהדראות פי' חלוק להם בתי דינים שלא יהיו נידונים בב"ד אחד אחת

פנחס שיבא ויטול את הראוי לו ולפי (צא) שנתעצל (דברים לד) לא ידע איש את קבורתו ללמדך [א] שצריך אדם להיות עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון קונו מכאן את למד שמדקדק עם הצדיקים עד כחוט השערה: כה (במדבר כה) וירא פנחס בן אלעזר וכולם לא ראו והכתיב (שם) לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל אלא ראה מעשה ונזכר הלכה הבועל ארמית קנאין פוגעין בו • [ב] ויקם מתוך העדה מהיכן עמד אלא שהיו נושאין ונותנין בדבר אם הוא חייב מיתה אם לאו • עמד מתוך העדה ונתנדב ולקח רומח בידו (צב) נטל שיני ברזל בידו והניחו בחיקו והתחיל מסתמך על העץ שנתיירא מפני שבטו שהכיפו אותו (נד) כיון שהגיע אצלם אמרו לו למה באת אמר להם אף אני בא לעשות צרכי • הניחוהו ונכנס שאלמלא כן לא הניחוהו ליכנס • ויבא אחר איש ישראל אל הקובה דקר שניהם זה על גב זה לתוך טומאת שניהם כדי שלא יהיו ישראל אומרים לא היתה שם טומאה וקנא לשמו של הקדוש ב"ה ועשה לו י"ב נסים • הנס הא' דרכן לפרוש זה מזה והדביקן המלאך • הנס הב' סתם פיהם המלאך כדי שלא יצווחו • הג' כוון את הרומח כנגד הקיבה שלה כדי שתהא זכרותו נראה בתוך הקבה מפני הנוקרנין כדי שלא יהיו אומרים אף הוא נכנס ועשה צרכו • הרביעי האריך הברזל כדי שידקור את שניהם • החמישי נתן כח בזרועו כדי שיגביה את שניהם • הששי נתן כח בעץ לסבול את שניהם השביעי לא נשמטו מן הזיין אלא עמדו במקומן • השמיני הפכן המלאך בראש הרומח כתקנן לראות קלונם לכל • התשיעי לא הטיפו דם שלא יטמא פנחס • העשירי ששמר הקב"ה רוחותיהן שלא ימותו ויטמא • הי"א הגביה המלאך את המשקוף כדי שיצאו שניהם בין כתפיו תלוין לעיני הכל • הי"ב כשיצא עמדו בני שבטו לפגוע בו ירד המלאך ונגף בהם • כשראה פנחס שמבקש לכלותן חבטן בקרקע ועמד והתפלל וסלקו הה"ד (תהלים קו) ויעמד פינחס ויפלל שהוא עושה את הדין שנא' (שמות כא) ונתן בפלילים וגו' וכתיב ויהיו המתים במגפה עשרים וארבעה אלף • ללמדך בכל שעה שנופלים נמנים • משל לזאב שנפל על הצאן אמר בעל הצאן לרועה חשוב כמה חסרו להודיעך כמה הזנות מרחקת שזה יחיד ועל ידו נפלו כ"ד אלף מישראל וש"ת (משלי יז) חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה וגו' משל למלך שהיה עובר וסיעה של נערים עומדים וקלל אחד מהן את המלך נתמלא המלך עליהם חמה בא תושב אחד שהיה ביניהם (צג) (נס) ונתן משטר אחד לאותו שקילל את המלך מיד שככה חמתו של מלך כך מי גרם להקב"ה שתשוב חמתו ולא נתכלו כל ישראל הוי אמר זה פנחס לקיים מה שנא' ואיש חכם יכפרנה • אמר הקב"ה בעולם הזה ע"י סרחון הם נמנים אבל לע"ל (הושע ב) והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר מהרה אכי"ר:

סדר פינחס

פרשה כא

א פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן (א) [ג] אמר הקב"ה בדין הוא שיטול שכרו לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום • גדול השלום שנתן לפנחס שאין העולם מתנהג אלא בשלום והתורה כולה שלום שנא' (משלי ג) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום ואם בא אדם מן הדרך שואלין לו שלום וכן שחרית שואלין לו שלום ובאמש כך שואלין בשלום • שמע ישראל חותמין פורס סוכת שלום על עמו • התפלה חותמין בשלום • בברכת כהנים חותמין בשלום • [ד] אר"ש בן חלפתא אין כלי מהזיק ברכה אלא שלום שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום: ב (ב) וידבר משה אל ה' יפקוד ה' וגו' הלכה [ה] אם ראה הרבה אוכלוסין של בני אדם (ג) אומר בא"י אלהינו מלך העולם חכם הרזים • כשם שאין פרצופותיהן דומין זה לזה כך אין דעתן שוין זה לזה אלא כל אחד ואחד יש לו דעה בפני עצמו וכה"א (איוב כח) לעשות לרוח משקל לרוחות של כל בריה ובריה • תדע לך שהוא כן שכן משה מבקש מן הקב"ה בשעת מיתה אמר לפניו רבש"ע גלוי וידוע לפניך דעתן של כל אחד ואחד ואין דעתן של בניך דומין זה לזה וכשאני מסתלק מהן בבקשה ממך מנה עליהם מנהיג שיהא סובלם לאחד ואחד לפי דעתו שנאמר יפקד ה' הרוח אינו אומר אלא הרוחות

מסורת המדרש א אבות פרק ה' משנה כ' • אדר"ן פרק מ"א • פסחים דף קי"ב • ב פרקי דרבי אליעזר פ' מ"ז • שמות רבה פרשה ל"ג • ספרי כאן פיסקא קל"א • סנהדרין דף פ"ב • ג תנחומא כאן • ד עוקצין סוף פרק ג' • ירושלמי ברכות פרק ב' • ה ברכות דף נ"ח • ירושלמי ברכות פרק ט' •

חדושי הרש"ש

(נד) כיון שהגיע אצלם כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא: (נס) ונתן משטר אחד כו' • נ"ל פירושו מלשון סטרו כ"ק ל' א' דהוא מכה על הלחי ע"ש בפרש"י וכן לקמן פ' דברים בפסוק רב לכם שב והיתה מסטרתו:

חדושי הרד"ל

ויחי: (צא) שנתעצל ויקבר אותו בגי מול בית פעור ולא ידע כו' כצ"ל: (צב) נטל שיני ברזל בידו • נכון לגרוס שנן הברזל: (צג) ונתן משטר אחד • נ"ל מסטר בשמך ופירושו סטרו על לחייו וכי"ב בשמ"ר פט"ו וסטרו מסטר ובכ"מ • ועיין בתנחומא:

(א) אמר הקב"ה בדין כו' • בתנחומא מתחיל הדרשה כאן במאמר דלהלן מה ראה לייחס כו' עד לכך אמר הנני נותן לו את בריתי שלום ואח"כ הא דהכא גדול השלום • וכן נכון: (ב) וידבר משה יפקוד כו' • כל המאמר עד הסדר להם קרבנות מסודר בתנחומא להלן קודם דרשת קרא דאת קרבני לחמי ולזה נתכוין המ"כ וכן נכון: (ג) אומר ברוך אתה ה' אמ"ה חכם הרזים • מפורש כאן שהברכה זו

פירוש מהרז"ו

ולפי שנתעצל • שנתעלם ממנו לדון את זמרי להסיר חרון אף ה' מישראל ולכפר עליהם כך נתעלמו ישראל והתעלמו מלקברו ומלגמול עמו חסד במותו כי גמילות חסד לגדולי ישראל מסיר חרון אף ומכפר עונות ע"פ מדת מנגד כמפורש בש"ב כ"א וע' פר"א פרק י"ז: עז כנמר • אבות סוף פרק ה' שאם התחזק בה' הי' נזכר ולפי זה מ"ש ולא ידע איש את קבורתו הוא לעונש אך לפי מ"ש ד"ר פ' י"א סוף סי' ז' הוא לעילוי ולשבח גדול ולשכר ושניהם אמת שאם בעבור העונש לבד הי' נקבר ע"פ שנים ושלשה ב"א או ע"פ איזה מלאך ובעבור השכר נקבר על פי ה' ולא זכה לזכות את ישראל במותו כנ"ל ודו"ק: כה ראה מעשה ונזכר • שראיה שלו עשתה פעולתה שהראיה מביאה לידי זכירה כמ"ש וראיתם לזכור וראיתם אותו וזכרתם • תנחומא כאן סימן כ"א סנהדרין פ"ב: לעיני משה • בפסוק הקודם ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני וגו': מהיכן עמד • מה מלמדנו שקם מתוך העדה איך הוא שייך לענין זה אלא שמ"ש העדה פי' סנהדרין שישב ביניהם לחקור דין זה וכמ"ש ושפטו העדה והצילו העדה: ונתנדב • לעשות הדבר במסירת נפשו על קידוש שמו יתברך: ויקח רומח בידו • תיבת בידו מיותר אלא לדרוש שעשה בו בידיו פעולות שנתק הברזל מראש הרומח ושמנו בחיקו שלא יכירו בו מה שרוצה לעשות בו והעץ של החנית לקחו למטה בידו שהי' שבט שמעון מקיפין את זמרי שהי' הנשיא שלהם וכמ"ש בספרי שכנס זמרי כ"ד אלף משבטו ובא לו אצל כזבי: לעשות צרכו • לזנות עם המדינית ודייק מ"ש ויבא אחר איש ישראל אל הקובה פי' שבא אחר מעשיו של איש ישראל אל הקובה וזהו לשון אחר איש ישראל כמ"ש אחרי ה' אלהיכם תלכו וכמ"ש ולא תתורו אחרי לבבכם וכדומה ואמר בלשון שיטעו שכן כוונתו והוא נתכוין לעשות צרכיו להרוג אותם: י"ב נסים • ע' ספרי כאן: נתן כח בזרועו • בפר"א פרק מ"ז איתא שלכן נתן לו מתנות הזרוע והלחיים והקיבה: האריך הברזל • כמ"ש בספרי שם שהאריך הברזל עד שנכנס בשני גולמים ויצא למעלה: אלא עמדו במקומם • פי' שנאחרו שוכבים על הרומח כמו שהיו במטה: הפכן המלאך • שלפי הטבע כשהגביהם ברומח היל"ל היא למעלה והוא למטה והפכן שיראו הכל איך היה המעשה וזהו הכוונה במ"ש כתקנן: לא הטיפו דם שלא יטמא • כתב המ"כ שלא ילכלך ויטנף אותו דקדק שהיו עדיין חיים ודם מן החי טהור אלא פי' שלא יטנף אותו ויתכן שכוונת המדרש שהרי דם זה בא מן המקור שדקר אותה שם והוא טמא וממטא עכ"פ מדרבנן בעובדי כוכבים ופנחס נעשה כהן משהרגו לזמרי וענין הי"ב נסים ושהוציאם מן האוהל ונשא אותם והבטם בקרקע כל זה צ"ע מנין לו שאינו מפורש רק שדקר שניהם ועי"ז נעצרה המגפה: שמבקש לכלותן • בתנחומא הגי' שמבקש הקב"ה לכלותן: ויעמוד פינחס ויפלל • ותעצר המגפה • ותיבת ויפלל הוא לשון תפלה וא"כ היל"ל ויתפלל ע"כ דורש עוד מלשון דין וזהו מ"ש שהוא עושה הדין פי' שעשה פליאות עם קונו לאמור ע"ז יפלו כ"ד אלף מישראל ויותר נראה שמ"ש שעשה הדין כמפורש בפר"א פרק מ"ז וז"ל • קם כדיין גדול שופט לישראל שנאמר ויעמוד פינחס ויפלל כשאתה אומר ונתן בפלילים והי' מכה לבחורי ישראל וכו': כך וכתיב ויהיו המתים • תנחומא כאן סוף סי' כ"א ושם ליתא תיבת וכתיב וגם כאן מיותר והגי' שם ויהיו המתים ואח"כ שאו את ראשי וע' לקמן פ' כ"א סי' ז': שזה יחיד • ואף שמפורש בכתוב שרבים חטאו בזנות בשיטים הרי מפורש העונש והוקע אותם לה' ויסור חרון אף ה' מישראל ולא הי' הנגף בא עליהם כלל אך אח"כ נתחזק החרון אף כמ"ש והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית וגו' וידקור את שניהם וגו' ותעצר המגפה הרי שבעבור זנות זמרי לבד בא המגפה וכשנהרג מיד נעצרה המגפה: ואיש חכם יכפרנה • ור"ד חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה חמתו של ממ"ה שלא מלאכי דבר לישראל ואיש חכם זה פנחס יכפרנה: אבל לעתיד לבוא • פי' שבעוה"ז על ידי שחוטאים על כן יש להם מספר ונמנים אבל לעתיד לא יהי' להם מספר ולא ימנו מרוב ודורש פסוק והי' מספר וגו' אשר לא יספר ע"פ מדה ע"ו שני כתובים מכחישים ומכריע כאן בעוה"ז שחוטאים וכאן כשיזכו לעוה"ב וכמ"ש לעיל פ' ב' סוף סי' י"ב:

סדר פנחס פרשה כ"א סימן א בדין הוא שיטול שכרו • פי' שמדת הדין מסכים לזה בלא שום קטרוג שהרי עשה במסירת נפשו למות על קדושת שמו יתברך ושטענת השטן על איוב כל אשר לאיש יתן בעד נפשו אך אם גם נפשו יוסר לו אז גם השטן מסכים וזהו הנני נותן לו בריתי שלום • וע' ד"ר פ' ב' סוף סי' ז' ומש"ש והוא שכתוב גם כאן וע' עוד ב"ר פ' ע"ג סי' ד' והדין נותן: גדול השלום • לעיל פ' י"א סוף סי' ז': התפלה חותמין • ויק"ר סוף פ' ט': ב וידבר משה אל ה' יפקוד • כל סימן זה נדפס כאן שלא במקומו ובתנחומא כאן הוא בסימן י' וי"א וכאן ראוי לסדרו בסוף סי' ט"ו: ראה הרבה אוכלסין • ברכות פרק הרואה: לעשות לרוח משקל • ויק"ר פ' י"ד סוף סי' א' באריכות: בשעת מיתה • בתורה בסדר זה כשאמר לו עלה אל הר העברים

מתנות כהונה

מקום פי' סנהדרין: שיני ברזל • להב הברזל של ראש הרמח: והניחו בחיקו גרסינן והכי מוכח בירושלמי דפרק חלק: ה"ג לעשות צרכי הניחוהו: שאלמלא כן • בא המדרש לפרש לנו איך התיר לעצמו לומר אף אני אעשה צרכי: ועשה לו • הקב"ה י"ב נסים: [סתם המלאך פיהם גרסי']: הנוקרנין • המדקדקין ומערערין שלא כדבר נוכך עיין ערוך ערך נקר ובירו' דפ' חלק גר' נוקדנין: אף הוא נכנס כו' • ובזה היה נראה שזמרי שקדם לו לפנחס לא גמר צרכיו עדיין: לראות • הלמ"ד פתוחה כמו להראות לאחרים: שלא יטמא • כלומר שלא ילכלך ויטנף אותו: וסלקו גרסי' • ור"ל סלק הדבר או המלאך המשחית: [ה"ג ויעמוד פנחס ויפלל ד"א ויפלל שהוא כו': ויקלל א' מהם את המלך גרסי': בא תושב אחד גרסי']: משטר • דין ומשפט מלשון שוטר ומושל: נתכלו • ל' כליון: ע"י סרחון כו' • שהם נענשים על סרחונם ומתוך כך הוא מונה אותם אח"כ לידע מנין הנותרים בחייהם: פרשה כא גדול השלום כו' • עיין טוב הרבה ממעלת השלום בסדר נשא פרשה י"א: יפקוד ה' וגו' • עד מה ראה שייך לקמן באות ט"ו: שסילא

ידי משה

זקי"ל: ולפי שנתעצל משה לא ידע איש קבורתו • פי' באמת היה הטעם כדי שיטול פנחס שכרו כדאי' לעיל רק שמכת שהרשעים יאמרו שגם הוא טעה א"ו בדין ולכן העלים הקב"ה את קבורתו ובאמת היה נקבר בבית פעור כדכתיב בפ' וזאת הברכה ויקבר אותו בגיא מול בית פעור והעלים הקב"ה שלא ידעו מקום שנקבר משה כדי שלא יאמרו הרשעים שנקבר בבית פעור בשביל שטעה בדין זה ודוק • ומפי אדוני אבי ז"ל שמעתי למה שכח משה הדין זה שאי' בתרגום יונתן ז"ל כד חמי משה רתת ואישתלי הדין בועל ארמית קנאים פוגעים בו ונתן א"מ ז"ל טעם לשכח למה כך לפי דאי' לא יהיה לך אלהים אחרים על פני דלא גרתת ובזוהר אי' וז"ל לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וסמך ליה לא תעשה לך פסל דא הבועל ארמית והנה בס' ב"ש איתא מ"ע בעבירה זו קנאים פוגעים בו לפי שבכל עבירות אנו מוצאים אזהרה א"כ עונש שלהם מסורה לב"ד משא"כ בועל ארמית שאין אזהרה מפורשת בתורה ע"כ אינה מסורה לב"ד אלא כל הקודם והרגו זכה לשמים עכ"ל וא"כ ה"פ הואיל ומשה רתת ע"כ היה ס"ל שלא יהיה לך אלהים אחרים קאי על הבועל ארמית ואם כן הדין מסורה לב"ד ולא לקנאים ומכח זה שכח הדין ודו"ק: ירד מלאך ונגף בהם • והקשה היפה מראה אם כן למה הוצרך נס ב' וכן הקשה בעל ש"י ולי נראה שהקדוש ב"ה הוא אל אמונה ואין עול ואם היה לנות זמרי היו באים שבטו והרגו את פנחס כדין הרודף כמו שאחז"ל אלמלא היה זמרי הורג לפנחס לא היה נהרג עליו כי דוקא בשעת מעשה אמרו קנאים פוגעים בו אבל אח"כ יש לו דין רודף ונמצא אם היו מצילין את זמרי לא היה הקב"ה שולח בהם מגפה כי כדין עשו אבל אחר הנס י"א שיצאו שניהם והזכרות בתוך הנקבות היה לעיני הכל נמצא שהרג אותם בשעת מעשה ואפ"ה רצו לפגוע בו לפיכך שלח בהם הנגף כנ"ל:

לפיכך

זש"ה (ישעיה מה) א האותיות שאלוני על בני ועל פועל ידי תצוני · משל למה"ד למלך שנשא אשה והיה לו שושבין · בכל זמן שהמלך כועס על אשתו השושבין מפייס ומתרצה המלך לאשתו · בא השושבין למות התחיל מבקש מן המלך בבקשה ממך תן דעתך על אשתך אמר לו המלך אם אתה מצוני על אשתי צוה את אשתי עלי שתהא זהירה בכבודי · כביכול כך אמר לו הקב"ה על שאתה מצווני עליהם יפקד ה' צוה אותם שיהיו זריזין בכבודי מה כתיב (במדבר כח) צו את בני ישראל את קרבני לחמי תחלה הסדיר להן הקרבנות: ג מה ראה הקב"ה ליחס פנחס אחר מעשה זה שבשעה שנדקר זמרי בן סלוא אמרו חכמים (א) (ד) ו' שמות יש לו לזמרי · זמרי · בן סלוא · ושאולי בן כנענית · ושלומיאל · בן צורי שדי · זמרי שנעשה על אותה מדינית כביצה המוזרת · בן סלוא בן שסילא עון משפחתו · שאול שהשאיל עצמו לעבירה · בן הכנענית שעשה מעשה כנען · ומה שמו שלומיאל · את מוצא בשעה שנדקר זמרי עמדו השבטים עליו ואמרו (ה) ב ראיתם בן פוטיאל זה שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים הרג נשיא מישראל לפיכך בא הכתוב ליחסו פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן (ב) לכך אמר הנני נותן לו את בריתי שלום שעדיין הוא קיים וכה"א (מלאכי ב) בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא · והיתה לו ולזרעו אחריו ויכפר וכי קרבן הקריב שנאמר בו כפרה אלא ללמדך שכל השופך דמן של רשעים כאלו הקריב קרבן · ושם איש ישראל המוכה אשר הכה את המדינית כשם שהקב"ה מתעסק בשבחן של צדיקים לפרסם בעולם כך מתעסק בגנותן של רשעים לפרסמן בעולם · פנחס פירסמו לשבח · וזמרי לגנאי עליהם נאמר (משלי י) זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב · נשיא בית אב לשמעוני · שכל הפוגם את עצמו פוגם את משפחתו עמו · זמרי בן סלוא הכתוב מתמה עליו (קהלת י) ופורץ גדר ישכנו נחש (ו) אביו קנא על הזנות תחלה (בראשית לד) ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי וזה פרץ גדר שגדר אביו · ושם האשה המוכה ראש אומות בית אב וגו' להודיעך עד היכן נתנו המדינים עצמן · שבת מלך הפקירו שנאמר ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם צור גדול מכולם מלך הוא והפקיר את בתו מי לא היה מפקיר ולפי שבזה את עצמו (ז) ופירסם את בתו בקלון גרעו הכתוב וכתבו שלישי אבל הוא מלך שבכולם ראש אומות בית אב במדין הוא: ד צרור את המדינים למה כי צוררים הם לכם מיכן אמרו חכמים בא להרגך השכם להרגו (ח) ג ר"ש אומר מנין שהמחטיא את האדם יותר מן ההורגו שההורג הורג בעולם הזה ויש לו חלק לעוה"ב והמחטיא הורגו בעולם הזה ובעולם הבא שתי אומות קדמו את ישראל בחרב ושתים בעבירה המצרים ואדומים קדמו בחרב (שמות טו) אמר אויב ארדוף אשיג אריק חרבי (במדבר כ) ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך (ט) (ג) ושתים בעבירה מואבים ועמונים על אלה שקדמו בחרב כתיב (דברים כג) לא תתעב אדומי (שם) לא תתעב מצרי אבל אלו שקדמו בעבירה להחטיא את ישראל לא יבא עמוני ומואבי (שם) גם דור עשירי עד עולם: ה צרור

מסורת המדרש א ספרי פיסקא קמ"ב · ילקוט כאן רמז תשע"ז · שיר השירים רבה פרשה א' · ילקוט ישעיה רמז שכ"ד · ב ויקרא רבה פ' ל"ג · ילקוט כאן רמז תשע"ה · ג ילקוט סדר תצא רמז תתקל"ד ·

חדושי הרד"ל

בשם ומלכות ושלא כדעת הרא"ש שכל ברכות שבפרק הרואה הן בלא שם ומלכות ושוב מצאתי בהרמב"ן ז"ל בתה"א שער ההודאה הביא ממאמר זה (בשם תנחומא) ראי' ג"כ: (ד) ו' שמות יש לו לזמרי · בסנהדרין (פב:) הגירסא ה' שמות וכן נכון: (ה) ראיתם בן פוטי כו' · ב"ב (קט:): (ו) אביו קנא כו' · פר"א פמ"ז עמש"ש בביאורי בס"ד: (ז) ופרסם את בתו כו' · בתנחומא הגי' והפקיר את בתו: (ח) רש"א מניין שהמחטיא כו' · ספרי תצא פסקא רנ"ב: (ט) וב' בעבירה עמונים ומואבים · ראיתי

חדושי הרש"ש

(א) ששה שמות יש לו לזמרי כו' · בסנהדרין פ"ב ב' הגירסא חמשה והוא הנכון: (ב) לכן אמר הנני נותן כו' כנ"ל: (ג) ושתים בעבירה מואבים ועמונים · וכן איתא בספרי פ' בלק עמדו עמונים ומואבים כו' והושיבו שם נשים כו' כדלעיל ס"פ בלק · ובזה מתורץ קושיית התוספות בב"ק ל"ח ב' ד"ה מואבים וא"ת כו' ועמון מא"ל (וכן תמה הרמב"ן בפ' זו) וכו' ואעפ"י שמזכיר ב' פרדות על עמון לא אצטריך

מתנות כהונה

שסילא · שהגביה והגדיל עונש כמו המסולאים שפירושו המרוממים והגבוהים וכן פי' הערוך: אבי אמו · יתרו שאלעזר לקח לו מבנות יתרו: נשיא · נשיא שבט כן פירש"י: שעדיין הוא קיים · לפיכך הוי"ו קטיע קרי ביה שלם · או י"ל מדכתיב הכא שלום והתם כתיב החיים והשלום · ובמאמר התחייה להרמב"ם מצאתי וז"ל ואמרו במדרש כי כשבאו עליו להרגו פרחה נשמתו מפחדם ונשאר כמת והניחוהו ונפשות נדב ואביהוא שהיו עדיין משוטטות שם הרגישו בדבר והחזירו לו נפשו בעודו חם וחיה ואחר שיצאה נשמתו הרי קבל דינו מגזירת אדם ועל כן היה ראוי שלא ימות עוד עכ"ל: [ה"ג לפרסם בעולם כך מתעסק בגנותן של רשעים לפרסמם בעולם פנחס כו': הכי גרסינן זמרי בן סלוא וגו' הכתוב כו': הכי גרסינן ראש אומות בית אב וגו': הכי גרסינן המדיינין עצמן שבת מלך הפקירו שנאמר ואת וגו': והפקיר גרסינן: והמחטיא הורגו גרסי']: עמוני כו' · בדבר פעור:

פירוש מהרז"ו

העברים וגו' ונאספת אל עמך אז אמר לו יפקוד וגו': צו את בני ישראל · לו דורש סמוכין שמיד אחר פרשת יפקוד כתיב צו את ב"י וע' ספרי סדר זה: תחלה הסדר להם הקרבנות · שכל זמן שאתה קיים אינם צריכים כל כך לקרבנות וכמ"ש הזבחים ומנחה הגשתם לי בית ישראל במדבר שתפלתך טוב לישראל מן הקרבנות אך אחר שתסתלק צריכים לקרבנות: ג מה ראה · ע' מ"ש בסי' א' ובמ"כ: אמרו חכמים · גם מאמר זה עד שמו שלומיאל בתנחומא אין מקומו כאן אלא אצל מ"ש לקמן נשיא בית אב לשמעוני וכאן שייך מ"ש לקמן אתה מוצא בשעה וכו' · ומ"ש שמות ואינו מפרש אלא ה' שהרי שלומיאל בן צורי שדי אינו אלא שם אחד שלומיאל הוא שמו העצמי וצורי שדי שם אביו: ובתנחומא הגירסא ג' שמות ובסנהדרין פ"ב הגי' ה' שמות וכן הוא בילקוט כאן וגי' זו מהוררת מכלן: ושאול בן הכנענית · כמ"ש שמות ו' ובני שמעון נמואל וימין ואהד ויכין וצוחר ושאול בן הכנענית וכולן נעשו בתי אבות לשמעון והגדול מהבתי אבות נעשה נשיא שבט ובזמרי מפורש כאן נשיא בית אב לשמעוני ואין אנו מוצאים שם נשיא רק נשיא שבט (חוץ משבט לוי שנמנו כל משפחה בעצמה על פקודת עבודת המשכן היו להם ג' נשיאים לג' משפחות ועל"ז היה אהרן נשיא השבט כמ"ש בסדר קרח אצל המטות) וא"כ מ"ש נשיא בית אב לשמעוני פי' שהיה נשיא השבט והוא בעצמו הבית אב ע"כ בהכרח שהוא שאול בן הכנענית שבשם זה יש בו לדרוש לגנאי על פי מדת ממעל שעשה מעשה כנען ובהכרח שהוא זמרי בן סלוא וברים במדבר מפורש שנשיא שבט שמעון נקרא שמו שלומיאל בן צורי שדי הרי שאול בן הכנענית הוא זמרי בן סלוא ושלומיאל בן צורי שדי · ואין הכוונה שהוא בעצמו בן שמעון שנקרא שאול בן הכנענית והיה עדיין חי וא"כ היה זקן בן שני מאות ושש שנה והרי היה בכלל גזירת מרגלים וכבר מת וכמ"ש לעיל פ' י"ע סי' פ"ז ופר' כ' סוף סי' כ"ד ובזה נוכל לומר כמ"ש שם פ' י"ע סי' כ"א מן השיורים וא"כ יתכן שהיה זמרי הוא שאול בן שמעון משירי שיריים ונהרג כאן · ואפשר שכוונת המדרש שהי' מזרע שאול בן הכנענית דור רביעי וחמישי ועל שהיה ראש בית אב נקרא בשם זקינו ודוק וצ"ע · וע' לעיל פ' י"ח סי' ג' כגון אליצור בן שדיאור ואביריו נ"ל לבד נחשון ושלומיאל ע"ש בביאורי: שהשאיל עצמו לעבירה · שבאמת מעולם הי' אדם גדול בתורה ומע"ט ולדיק נשיא שבט בישראל שהקריב עם הנשיאים בחנוכת המזבח ועתה נכשל והשאיל נשמתו ושכלו ליד יצרו ותאותו ונתחייב באונסין שאבד עולמו בשעה אחת והחטיא את הרבים ונפלו על ידו כ"ד אלף מישראל: בשעה שנדקר זמרי · ויק"ר פ' ל"ג סי' ד' ולעיל פ' ב' סי' י"ד ב"ב דף ק"י: בן פוטיאל · כמ"ש שמות ו' ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה עי' ב"ר פ' פ"ו סימן ג' שמ"ר פ' ז' בסוף: פנחס בן אלעזר וגו' · קנאי בר קנאי משיב חמה בן משיב חמה ויק"ר שם: בריתי היתה אתו · ובפנחס מדבר שם בפסוקים כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' כי מלאך ה' צבאות הוא היינו פנחס שנקרא מלאך כמ"ש ויק"ר ריש פ' א' וסוף פ' כ"א ולעיל פ' ע"ז סוף סי' א' שפנחס נקרא מלאך ה' צבאות וכאן דרשו ע"פ גז"ש שמ"ש שם בריתי היתה אתו החיים והשלום כמ"ש כאן הנני נותן לו את בריתי שלום ומ"ש החיים היינו שעדיין הוא קיים וסובר שפנחס הוא אליהו שהוא כהגן באראלי אם: באילו הקריב קרבן · כמ"ש פסיקתא רבתי פ' ב' סי' ו' כי דמים רבים שפכת ארצה לפני אין לפני אלא קרבנות שנאמר ושחט את בן הבקר לפני ה': כשם שמתעסק בשבחן · שיחוס פנחס הולך לכתוב על שהיו מבזין אותו אך יחוס זמרי למה ע"כ דרש שיש עוד טעם על יחוס פנחס לפרסמו כדי שילמדו ממעשיו ומעשה אבותיו הטובים ופרסם הרשעים לגנותם שירחיקו ממעשיהם הרעים · ולשון רש"י בחומש במקום שיחס הצדיק לשבח יחס הרשע לגנאי כוונתו שיקשה שהיה לו ליחס זמרי בסוף סדר בלק אצל פסוק והנה איש מבני ישראל בא ולמה המתין עד כאן אלא שבמקום שמיחסו וכו' וכמ"ש ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו: זכר צדיק לברכה · כמ"ש כאן שתחלה זכר את פנחס ואת מעשהו הטוב ואח"כ ברכו הנני נותן לו בריתי שלום וגו' ושם רשעים זהו מ"ש ושם האיש וגו' ושם האשה וזהו רשעים שנים לקללה וזהו המוכה אשר הוכה את המדינית המוכה לשעבר שנהרג אשר הוכה את המדינית שחלקו עם המדינית בגיהנם ומ"ש ושם האשה המוכה זהו על הריגתה · וע' ב"ר ריש פ' מ"ט ובפירושי שם: הכתוב מתמה עליו · במ"ש נשיא בית אב לשמעוני שלא הי' לו לחטא בזנות כשמעון ואעפ"כ חטא: ויקחו שני בני יעקב · אחי דינה איש חרבו וגו' ויהרגו כל זכר וגו' אשר טמאו אחותם וכמ"ש ב"ר פ' פ' סי' ו' שאמר בני יעקב וכן לא יעשה אפילו בעובדי כוכבים שמשעה שלקה העולם בדור המבול עמדו וגדרו עצמם מן העריות וזהו ופורץ גדר: ואת מלכי מדין · במדבר ל"א ח' את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע חמשת מלכי מדין הרי שהי' צור מלך וכאן כתוב ראש אומות בית אב שהיה ראש וראשון לכולם ושם חשבו שלישי וע' מ"ש לעיל פ' כ' סי' ז' באריכות: צרור את המדינים · תנחומא סי' ג' בא לדרוש שמ"ש צרור את המדינים אין זה בעבור מה שעשו כבר שהחטיאו את ישראל אלא בצירוף גם מה שהיו מתנכלים עליהם עוד להלחם בהם ולהחטיאם עוד וזהו כי צוררים הם לכם גם עתה וזהו הבא להורגך וכו' וע' ילקוט מטות על פסוק נקום נקמת ב' נקמות אחת למדין ואחת למואב אחר שיצאו מהם רות ודוד ודורש עוד בילקוט שם שמואב אחר שהחטיאו נקראו מדינים: המצריים ואדומיים קדמו בחרב · מצרים שנאמר אמר אויב וגו' אריק חרבי ואדומיים שנאמר ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך וכן הוא בתנחומא כאן ובילקוט: מואבים ועמונים · וכמ"ש בספרי כאן באותה שעה עמדו עמונים ומואבים ובנו להם מקולים וכו' והשיבו שם נשים עי' ב"ק דף ל"ח ב' ובתוספות שם · ובמ"ש כאן נדחו דבריהם שגם דעת הגמרא כמ"ש כאן עי' ב"ר פ' ע"ד סי' ט"ו מה שכתבנו שם בפירושנו ומה שלא הזכיר המדינים שקדמו בעבירה כי המדינים פרע להם מיד והרגם כולם ונשכח זכרם מן העולם ומ"ש עוד שם מדין בתנ"ך היא אומה אחרת ששמה מדין וכמ"ש לקמן פ' כ"ב סי' ד' לדעת יש אומרים אך עמון ומואב שלא נפרע מהם מיד עד אחר שיצא מהם רות ודוד צוה עליהם לדורות לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' דברים כ"ג ואעפ"י שלא נזכר בתורה רק ויחל העם לזנות אל בנות מואב גם עמון בכלל זה כי אחים ושכנים הם וכמ"ש בספרי הנ"ל ויש בפסוקים אלו לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' ראי' שגם עמון הי' עם מואב להחטיא לישראל ועל כן הושוו בעונש זה גם כתוב הטעם על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ואשר שכר עליך את בלעם ולא

ידי משה

לפיכך בא הכתוב לייחסו · נ"ל לפי דאיתא לא יהיה לו ער ועונה וכן מגיש מנחה אם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה וכמש"א חז"ל גבי בני עלי כל האומר בני עלי חטאו וכו' אפשר חטא בא לידם והכתוב מייחסם דכתיב ואחי' בן אחי טוב אחי אי כבוד וגו' והנה הם אמרו ראיתם בן פוטי זה וכו' פי' שגם אבי אביו לקח נכריה כדכתיב ואלעזר לקח לו מבנות פוטיאל זה יתרו לפיכך בא הכתוב וייחסו כלומר שאפשר חטא בא לידו והכתוב מייחסו והלא לא יהיה לו בן מגיש מנחה כתיב וכאן והא פנחס כהן הוא אלא ע"כ לא היה לאלעזר חטא כזה כלל מחמת כמה טעמי דאיתא במפרשים שהיה קודם מ"ת ואחר פירושים שלא חטא אלעזר כלום: כשם שהקב"ה מתעסק בשבחן של צדיקים לפרסמן בעולם וכו' · וקשה מאי בעי בזה ונ"ל ע"ד דאיתא בירושלמי ביבמות והובא לעיל סדר נשא פ"ט בפסוק וגם הוא חכם ויבא רע שאפילו רעה שהקב"ה מביא לעולם בחכמה הוא מביא שאחת לע' שנים הקב"ה מביא דבר לעולם ומכלה הממזרים ונוטל עמהם כשרים כדי שלא לפרסם את החטאים וקשה הבעל ש"י ושלא מצינו שפירס' הקב"ה לזמרי וי"ל כדי להודיע גודל מעלת פנחס שלא נתיירא לנגד חשוב וגדול כזה וז"פ המדרש כשם שמתעסק בשבחן של צדיקים פי' משום שבחן של צדיקים הוא מוכרח לפרסם החוטאים ודוק: כשם שהקב"ה מתעסק בשבחן של צדיקים וכו' · וז"פ הגמרא והמדרש ג"כ גבי המקלל ושם אמו שלומית בת דברי שבח של ישראל שפרסמה הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה על פי הדברים הנ"ל שהזכרנו שאין הקב"ה מפרסם את החטאים רק גבי זמרי היה משום להגיד ולספר שבח פנחס שהעמיד נפשו נגד גדול כזה ולא נתיירא וקנא לה' וא"כ כמו כן הכא היה קשה לגמרא ולמדרש האיך פרסמה הכתוב שהוא נגד הדין לז"א שבח של ישראל פי' ע"כ לומר שלא היה זונות בישראל מלבד זו שאל"כ לא היה הכתוב מפרסמה אלא בשביל שבח ישראל הוא מפרסמ' וק"ל: אבל אלו שקדמו בעבירה וכו' · וקשה והא מקרא מלא דיברה התורה ע"ד אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וי"ל לפי שהם לא היו מחטיאים אותם בזנות היה להם תירוץ לפי שגזכו על פתן משום בנותיהן מאח"כ כשהחטיאים

את המדינים אע"פ שכתבתי כי תקרב אל עיר להלחם אליה וקראת אליה לשלום לאלו לא תעשו כן לא תדרוש שלומם וטובתם · את מוצא במי שבא עמהם במדת רחמים (ד) לסוף בא לידי בזיון (ה) מלחמות וצרור · ואיזה זה דוד (ש"ב י) ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש אמר לו הקב"ה אתה תעבור על דברי אני כתבתי לא תדרוש שלומם וטובתם ואתה עושה עמם גמילות חסד (קהלת ז) אל תהי צדיק הרבה שלא יהא אדם מוותר על התורה וזה שולח לנחם בני עמון ולעשות עמו חסד סוף בא לידי בזיון (ש"ב י) ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם ויכרת את מדויהם בחצי עד שתותיהם וישלחם ובא לידי מלחמה עם ארם נהרים ומלכי צובה ומלכי מעכה ועם בני עמון ד' אומות וכתיב (שם) וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה וגו' מי גרם לדוד כך שבקש לעשות טובה עם מי שאמר הקב"ה לא תדרוש שלומם לכך כתיב צרור את וגו': ו ד"א צרור את המדינים [א] לפי שכתבתי כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לאלו לא תעשו כן אלא חבלו אילנותיהן וכן את מוצא בשעה שהלך יורם מלך ישראל להלחם במואב (מ"ב ג) ויסבו דרך שבעה ימים ולא היה מים למחנה ולבהמה התחילו בוכים ויאמר מלך ישראל אהה כי קרא ה' לשלש' המלכים האלה לתת אותם ביד מואב השיבו יהושפט האין פה נביא לה' ונדרשה את ה' מאתו ויען אחד מעבדי מלך ישראל ויאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים ע"י אליהו להודיע רשעו של יורם שלא היה מודה בו ולא הודה בו אלא יהושפט ויאמר יהושפט יש אתו דבר ה' וירדו אליו מלך ישראל ויהושפט למה לא נאמר כאן ביהושפט מלך [ב] להודיעך (יא) ענותנותו של אותו צדיק שלא רצה לירד לפני הנביא בבגדי מלכות אלא כחבר הדיוט וי"א [ג] מפני שנגזרה גזירה שיהרג עם אחאב (ה) היה הכתוב מונה לבנו מאותה שעה לפיכך לא נכתב מלך ובשכר שירדו לפני הנביא זכו לראות כל הנסים · כשראה אותם אלישע אמר למלך ישראל (שם) מה לי ולך לך אל נביאי אביך ואל נביאי אמך שלא שאל בו מימיו התחיל מתחנן לפניו ויאמר מלך ישראל אהה כי קרא ה' לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב (שם) ויאמר אלישע חי ה' צבאות אשר עמדתי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואם אראך ועתה קחו לי מנגן וגו' (שם) כי כה אמר ה' לא תראו רוח ולא תראו גשם והנחל ההוא ימלא מים ושתיתם אתם ומקניכם · נתן להם מים מה שהיו צריכין ועוד אמר להם המואבים בידכם ונתן את מואב בידכם והכיתם כל עיר מבצר וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו אמרו לו התורה אמרה לא תשחית את עצה ואתה אומר כן אמר להם על כל האומות צוה דבר זה (יב) וזו קלה ובזויה היא (יג) שנא' (שם) ונקל זאת בעיני ה' ונתן את מואב בידכם שאמר לא תדרוש שלומם וטובתם אלו אילנות טובות לכך נאמר צרור את המדינים · ז ויהי אחרי המגפה שאו כל מקום שנופלין הוזקקו למנין משל לזאב שנכנס (יד) לתוך הצאן הורד בעל הצאן למנותן מה חסרו · ד"א למה מנה אותן משל לרועה שמסר לו בעה"ב צאנו במנין השלים הרועה שמירתו כשמחזירן צריך למנותן כשיצאו ישראל ממצרים מסרן למשה במנין דכתיב וידבר ה' אל משה במדבר סיני שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו' ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה כשש מאות אלף רגלי הרי קבלן במצרים במנין בא ליפטר מן העולם בערבות מואב החזירם במנין ח לאלה תחלק הארץ ומי הן לעומדים בערבות מואב והלא ליוצאי מצרים נתחלק הארץ דכתיב (שמות ו) ונתתי אותה לכם מורשה מפני מה לא חלקה להן לפי שצפוי לפני הקב"ה שסוף עתידין משפחות לכלות מהן ומי הן אלו שכתובות למעלן (שם) ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בן הכנענית הרי ו' (ו) כשאתה קורא לנמואל משפחת הנמואלי אין שם אחד וכן בבנימין בני בנימין בלע ובכר וגו' הרי י' (ז) וכשבא אתה למנותן בלע משפחת הבלעי וגו' חסרו ה' מן הבנים הרי ששה משפחות על הזנות בעצת בלעם אין שאינה עושה את שלה לכך אמר הקב"ה מה אני מחלק את הארץ לבני אדם העתידים למות כיון שבאו לערבות מואב ועמדו על בוריים אמר לו הקב"ה לאלה תחלק הארץ: ט זש"ה (משלי יח) מדינים ישבית הגורל לפי שכתב סימן כל שבט ושבט מיעקב (בראשית מט) זבולן לחוף ימים ישכון יששכר רובץ בין המשפתים מאשר שמנה להמו אין לך רשות לחלק אלא על פי הגורל ומעשה נסים היה (טו) [ד] בגורל אלעזר בן אהרן מולבש אורים ותומים וקלפי הגורל לפני יהושע שנאמר (יהושע יח) ויריתי לכם גורל פה לפני ה' ועד שלא יעלה הגורל אלעזר אומר ברוח הקדש גורל שבט פלוני עולה שיטול ממקום פלוני ויהושע פושט ידו ועולה שנאמר (שם יט) אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וזו היתה יתירה שהיה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תשע"ג · ב ילקוט מלכים ב' רמז רכ"ו סימן ג' · ג סדר עולם פרק י"ז · ד ילקוט יהושע רמז כ"ט ·

חדושי הרש"ש

אילטריך כו' אך לפי הספרי והמדרש א"ש בפשיטות : (ד) לסוף בא לידי כו' ולצור בתנחומא הגי' ולצרות : (ה) היה הכתוב מונה לבנו מאותה שעה · עמ"כ ויש שם ט"ס וצ"ל לבנו יסורים · (ו) כשאתה קורא לנמואל כו' אין שם אחד · צ"ל אהוד וכ"ה בתנקומא : (ז) וכשבא אתה למנותן בלע כו' חסרו ה' מן הבנים · שם הגי' אינן אלא זיי"ן ע"ש · ונראה שהוא כדעת הרמב"ן שארד ונעמן בני בנימין מתו בלא בנים · ובלע רצה להקים לאחיו שם בישראל וקרא שם בניו על שם אחיו המתים ע"ש · וא"כ לא היו ארד ונעמן בני בנימין משפחות מעולם ועוד כתוב שם ארד ונעמן אשר נמנו בפ' ויגש בבני בנימין הם בני בני הבכור בלע כמו שמפורש כאן ע"ש שהאריך בדבר ולפ"ז לא חסרו אלא ג' מבנימין ואהוד משמעון הרי ד' ועוד אשב שם שאשר אצבון מגד הרי חמשה ומסיים שם הרי ששה נחסרו אתמהה כי מה שכתוב שם אחר בשמעון ע"כ ט"ס הוא עי' בפירש"י כי זהו זרח וכ"ל דצ"ל ישוה כאשר דלא נמנה כאן

חדושי הרד"ל

כתוב שהוא כמ"ש בספרי בלק שעמונים ומואבים יחד היו בעצת בלעם (ואפשר רמיזא בקרא (שופטים י) שאמר יפתח למלך בני עמון הטוב כו' מבלק בן צפור מלך מואב הרב רב את כו' · צומר שעמון היה אז ג"כ בעצה אחת עם בלק ובלעם) ובסנהדרין (קו·) אמרו ונצור יין העמוני מונח כו' : (י) ומלחמות וצרור צ"ל וצרות וכ"ה בתנחומא : (יא) ענותנותו של אותו צדיק כו' (וכן אמרו שלשה מכות על יהושפט כשהיה רואה ת"ח היה עומד מכסאו כו') · ונראה שלכן בברכות (ו·) אמרו דהכי אשכחן ביהורם בן אחאב דאזל לגבי אלישע ולא הביאו מיהושפט · משום שיהושפט ענוה יתירה היתה בו וירד כהדיוט · (וכ"ש להוות דהכא שנגזרה עליו גזירה ולא נחשב למלך · אלא שהוא לא ידע מזה) ופשוטו י"ל גם כן משום שיהושפט היה שלא במקום מלכותו · לכן ניחא ליה טפי להביא מיהורם : (יב) זו נקלה ובזויה כצ"ל ומפרש נקל כמו נקלה פי' בזויה ונראה קלונה ובזיונה הוא כמ"ש שנתנו בנותיהם בפרסום בקלון לזנות גם מפני שמואב היה מתגאה מאד כמ"ש (ירמיה מח) שמענו גאון מואב גאה מאד וגו' · לכן

אמר שלפני המקום הם נקלים ובזויים במעשיהם : (יג) שנאמר ונקל זאת כו' · זה כתוב קודם מקרא דכל עץ טוב תפילו במלכים שם (והמעיין יעיין שם) ודרש כאן שהיתה בזה שאלה מאלישע ותשובתו ע"ז ונקל כו' · וסדרו בכתובים לקצר תשובת אלישע מקודם : (יד) לתוך הצאן וירד בעל הצאן כצ"ל ובתנחומא שלשון והוצרך בעל הצאן כו' : (טו) בגורל אלעזר בן אהרן מלובש כו' · ב"ב (קכב·) :

פירוש מהרז"ו

ולא פי' כאן מי שכר הרי שגם עמון שכר ועל כן זכר את עמון בתחלת הענין ובסופו אלא שמואב הי' העיקר בזה וכמפורש : ה כי תקרב אל עיר · דברים כ' פסוק י' · לא תדרוש שלומם דברים כ"ג ז' ופסוק זה כתוב אצל עמון ומואב ולמדין [מדין מהם שהרי מפורש אצלם שהחטיאו את ישראל וגם הם הלכו עם זקני מואב אל בלעם אלא כשנכתב פסוק זה במשנה תורה כבר נאבד מדין : חנון בן נחש · מלך בני עמון : ומלכי צובה ומלכי מעכה · כצ"ל ארם צובה ומלך מעכה ומ"ש ועם בני עמון ד' אומות שנצטרפו לבני עמון עוד ד' אומות כמפורש בש"ב יו"ד וישלחו בני עמון וישכרו את ארם בית רחוב ואת ארם צובה עשרים אלף רגלי ואת מלך מעכה אלף איש ואיש טוב שנים עשר אלף איש הרי ד' אומות לבד בני עמון : וכתיב וירא מואב · פי' גם גרם שהיו כל ישראל בסכנה גדולה · ומ"ש עם ארם נהרים זה אינו בש"ב יו"ד אך הוא בד"ה א' י"ט הביאני לזה המפרש עץ יוסף על התנחומא : ו לפי שכתוב כי תצור · דייק מ"ש צרור והיה די שיאמר צור כמ"ש כי תצור דברים כ' י"ט ודורש ע"פ מדה ט"ז דכאן הי' צרה כפולה שבמקום שכתוב תצור כתיב לא תשחית את עצה אך כאן צרירה כפולה שגם עצה ישחית ע"פ מדה י"ז שמפורש כן אצל מואב · ומ"ש את המדינים גם מואב ועמון בכלל (ונידון במדה כ"ה שהרי מדין ומואב ועמון בכלל של המחטיאים ולשכור בלעם ויצא מדין מן הכלל כמ"ש צרור את המדינים לא על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא לצרור אותם וכנ"ל בסימנים הקודמים) : אלא יהושפט · מדקאמר ויאמר יהושפט יש אותו דבר ה' אבל יורם לא אמר כן הוא בתנחומא : גזירה שיהרג עם אחאב · כמ"ש סדר עולם פרק י"ז וכאן כשהלך עם יורם כבר נגזרה עליו במות אחאב וכאלו לא הי' מלך מאז ודבר זה לא ידע אחר רק הנביא אלישע הכיר וידע ע"כ במקום זה לא כתוב בו מלך ע"פ מדה ט' : המואבים בידכם · המואבים נופלים בידכם כ"ה בתנחומא כאן : ונקל זאת בעיני ה' · לפי פשוטו משמע לא די שעשה לכם נס המים שזה דבר קטן וקל אלא עוד יעשה שיתן מואב בידכם וא"כ יקשה איזה דבר קשה חלילה לפניו שהוצרך לומר שזה דבר קל הוא ע"כ דורש ונקל זאת על סיפא דקרא ונתן את מואב בידכם שיתן אותם בידכם בדרך קל ובזוי וא"כ יקשה שהרי אמר להם בפירוש וכל עץ טוב תפילו וגו' ולמה הוצרך לומר ונקל זאת ע"כ דורש ע"פ מדה ל"א מדה ע"ו תחלה אמר והכיתם וגו' וכל עץ טוב תפילו וגו' ועל זה הקשו לו התורה אמרה וכו' ואתה אומר וכו' וע"ז השיב ונקל זאת וזהו ההכרעה כמ"ש לא תדרוש שלומם כנגד וקראת אליה לשלום ומ"ש וטובתם כמ"ש וכל עץ טוב תפילו · וכל חלקה הטובה וגו' · לכך נאמר צרור צרירה כפולה כצ"ל ברים הסימן ומ"ש והכיתם אותם רומז למ"ש אלישע בפירושו והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחר · והנה המדרש הביא לענין שכתוב אצל מואב ללמד על מדין וכמ"ש בסימן הקודם לענין לשאול בשלומם שלמדים מדין ממואב ועמון כן גם לענין טובתם כי טעם אחד לשניהם וע"פ מדה ט"ז בצרור דורש מדה י"ז ושם ע"פ מדה ע"ו ול"א ידרך קצרה ששאלו והשיב: ז כל מקום שנופלין לעיל פר' כ' ריש סימן כ"ו תנחומא סימן ד' : וידבר ה' אל משה · במדבר א' וכ"ד באחד לחדש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים לרמוז כמו שמנאם כאן במדבר בעשיית הדגלים כך מנאם בצאתם ממצרים לדרוש שמ"ש ביצאתן ממצרים ויסעו וגו' כשש מאות רגלי שאין פירושו שהתורה הודיעה לנו שכך היה מספרם בלא מנין אלא שגם אז מנאם וזהו מ"ש הרי קבלן במצרים במנין היינו משני הפסוקים יחד : בערבות מואב · כמפורש בפרשה ברעשה ובסופה בערבות מואב : ח תנחומא סימן ה' : ונתתי אותה לכם מורשה · בתחלת שליחות משה ברים וארא הרי שנתן הארץ בירושה לאותן שהיו במצרים ובניהם יורשים חלקם ועכ"ז לא חלקה להם שצפה הקב"ה שהרבה משפחות נשארו בלא יורשים שיכלו כל המשפחה : ובני שמעון · שמות ו' ט"ו וכשאתה קורא כאן בסדר פנחס חסר אחד היינו אהוד · ובתנחומא הגי' אין שם לא אהוד ולא צוחר וחושב שם אצבון מגד שחסר כאן בפנחס הרי ג' · וכאן במדרש חושב ה' שחסרו מבנימין ובתנחומא אינו חושב אלא ג' שחסרו מבנימין ושניהם אמת שמנה כאן לבנימין ה' בנים בלע אשבל אחירם שפופם חופם ובסדר ויגש חושב בני בנימין יו"ד כמ"ש ובני בנימין בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מופים וחופים וארד והסרים כאן ה' אלא שכאן חושב לבלע שני בנים ארד ונעמן שנעשו שתי משפחות הרי לבנימין ז' משפחות וחסרים ג' וע' רש"י כאן בחומש וצריך להגיהה כאן כמ"ש בתנחומא : אין זנות שאינה עושה · פי' שאינה גורמת נגף : ועמדו על בורים · שכבר כלו מתי מדבר כמ"ש לעיל פרשה י"ט סימן ז' וגם מתו החוטאים בזנות פעור כמ"ש כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום דברים ד' · ועם כל זה ליוצאי מצרים נחלקה הארץ מי שהיו להם יורשים ירשו חלק אבותיהם והמשפחות שכלו ירשום אחיהם משבטם ולא משבט אחר : ט זש"ה מדינים ישבית · תנחומא סימן ו' ובא לפרש מ"ש לאלה תחלק הארץ וגו' אך בגורל יחלק את הארץ ועל זה הביא הפסוק מדינים ישבית הגורל שהגורל משבית כל ריב אעפ"י שהיה להם סימנים מיעקב באיזה מקום יהיה נחלת כל שבט אעפ"כ אין השימנים מבוררים ולא הגבולים והתחומים ידועים ע"כ עיקר החילוק ע"פ הגורל : ויריתי לכם גורל · יהושע אמר כן לענין חלוקת הארץ : אלה הנחלות · יהושע י"ט נ"א : וזו היתה יתירה · לבד שאלעזר מכוון ברוה"ק ויהושע מסכים

מתנות כהונה

מוותר · לעשות מדעתו יותר ממה שצותו התורה : [וכתיב וירא יואב גרסי': פני המלחמה וגו' גרסי': ה"ג מי גרם לדוד כך שבקש כו': צרור את וגו' גרסי' : תצור על עיר גרסי'] : ה"ג מונה לבנו מאותה שעה · ופי' מונה המלכות לבני יהודה מאותה שעה שהרי היה ראוי ליהרג עם אחאב מלך ישראל אך שזכות התפלה שהתפלל באותה שעה שנאמר (מלכים א' כ"ב) ויזעק יהושפט תלה לו שבע שנים וע"ש בהרד"ק ובמלכים ב' ג' וב' ח' : כל הנסים · שנזכרו שם : [ה"ג נביאי אמך שלא שאל בו מימיו התחיל כו' עד ביד מואב ויאמר אלישע כו' : אין שם אחד גרסינן] : על הזנות · כלומר שנסרחו על הזנות : אין שאינה כו' · אין זנות שאינה עושה מה שעליה כלו' שאינה עושה נגף : לפי שכתב סימן כו' · ולכן היתה קנאה ביניהם שזה חפץ בחלקו של זה והגורל היה משקיט אותם ואעפ"כ

הגורל צווה בשעת עלייתו אני גורל פלוני השבט עליתי לו במקום פלוני ומנין שהיה הגורל מדבר דכתיב על פי הגורל : י ותקרבנה בנות צלפחד [א] אותו הדור היו הנשים גודרות מה שאנשים פורצים שכן את מוצא שאמר להן אהרן (שמות לב) פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם ולא רצו הנשים ומיחו בבעליהן שנאמר ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב וגו' והנשים לא נשתתפו עמהן במעשה העגל וכן במרגלים שהוציאו דבה (במדבר יד) וישובו וילינו עליו את כל העדה ועליהם נגזרה גזירה שאמרו לא נוכל לעלות [ב] אבל הנשים לא היו עמהם בעצה שכתוב למעלה מן הפרשה (שם כו) כי אמר ה' להם מות ימותו במדבר ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפונה איש ולא אשה על מה שלא רצו ליכנס לארץ אבל הנשים קרבו לבקש נחלה בארץ לכך נכתבה פרשה זו סמוך למיתת דור המדבר שמשם פרצו האנשים וגדרו הנשים · יא ד"א ותקרבנה בנות צלפחד וגו' גדולה להן וגדולה לאביהן גדולה למכיר וגדולה ליוסף שכך יצאו ממנו נשים · (טז) חכמות וצדקניות מה חכמתן שלפי שעה דברו שהיה משה עוסק בפרשת נחלות לאלה תחלק הארץ אמרו לו אם כבן אנו נירש כבן ואם לאו תתיבם אמנו מיד ויקרב משה את משפטן לפני ה' · צדקניות היו שלא נישאו אלא להגון להם ולמה זמנן הקב"ה למשה באחרונה שלא יראה משה עצמו שפירש מן האשה ארבעים שנה הודיעו הקב"ה באלו לומר הרי (ח) הנשים שלא נצטוו לא נישאו אלא להגון להם : יב וכתיב ויקרב משה את משפטן יש אומרים שהפליא מן משה שיש צדיקים שנתגאו בדבר מצוה והתיש הקב"ה את כחן · את מוצא שאמר דוד (תהלים קיט) [ג] זמירות היו לי חקיך לומר שקלות ורגילות כזמירות אמר לו הקב"ה חייך שסופך לטעות בדבר שהתינוקות קורין כשהעלה את הארון טעה ונתנו על העגלה שנאמר (שמואל ב ו) וירכיבו את ארון האלהים על עגלה חדשה · תלה הארון עצמו באויר ונשמטו הפרות מתחתיו קרב עזא לסמכו (שם) ויכהו שם האלהים על השל מפני ששגגת תלמוד עולה זדון ויחר לדוד על אשר פרץ ה' פרץ בעזא אמר לו הקדוש ברוך הוא ולא אמרת זמירות היו לי חקיך ולא למדת (במדבר ז) ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו · התחיל תוהא (ד"ה א ט"ו) (ט) פרץ ה' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט [ד] וכן משה מפני שאמר (דברים א) והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו התיש כחו · משל לשלחני שאמר לתלמידו אם יבואו לך סלעים לפרוט פרוט ואם תבאו מרגליות הביאם אלי באת אצלו הוליא אחת של זכוכיות הוליכה אצל רבו הלך רבו להראותה לאחר אף כך משה אמר הדבר אשר יקשה מכם וגו' באו בנות צלפחד והפליא ממנו ויקרב משה את משפטן לפני ה' · כן בנות צלפחד דוברות כך הוא הדין א"ל הקב"ה ולא אמרת הדבר אשר יקשה מכם וגו' הדין שאין אתה יודע הנשים דנין אותו ד"א ויקרב משה וגו' ריש לקיש אומר יודע היה משה רבינו את הדין הזה אלא באו לפני שרי עשרות תחלה אמרו דין של נחלות הוא ואין זה שלנו אלא של גדולים ממנו באו אצל שרי חמשים ראו שכבדו אותן שרי עשרות אמרו שרי חמשים אף אנו יש שם גדולים ממנו וכן לשרי מאות וכן לשרי אלפים וכן לנשיאים השיבו להם כולם כענין הזה שלא רצו לפתוח בה לפני מי שגדול מהם הלכו לפני אלעזר אמר להם הרי משה רבינו באו אלו ואלו לפני משה ראה משה שכל אחד ואחד כבד את מי שגדול ממנו אמר אם אומר להם את הדין אטול את הגדולה אמר להם אף אני יש גדול ממני לפיכך ויקרב משה את משפטן וגו' · השיבו הקב"ה כן בנות צלפחד דוברות שהודה הקב"ה לדבורן · נתן תתן להם (יז) תן להם מטלטלין ובכורות אב בנכסי חפר [ה] נטלו ג' חלקים חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר שהיה בכור ונטל שני חלקים · ד"א נתון תתן להם שנטלו בעבר הירדן (י) (יח) וקרבו לפני יהושע ואלעזר בארץ כנען שנאמר ותקרבנה לפני אלעזר הכהן ולפני יהושע ולפני הנשיאים לאמר ה' צוה ביד משה וגו' (יא) ואף יעקב אבינו ראה שנוטלות מיכן (בראשית מט) בנות צעדה עלי שור זה הירדן שנעשה למשה כחומה שלא יכנס לארץ ואומר ליוסף בנותיך נוטלת כאן וכאן והעברת את נחלת אביהן להן (יב) נאמר בירושת הבן ונתתם ובבת (יט) והעברתם שהבת מעברת נחלה מן שבט לשבט והיתה לבני ישראל לחקת משפט שהנחלות יוצאות בדיינין · יג (יג) וידבר ה' אל משה לאמר עלה אל הר העברים הזה הר נבו מה ראה לומר אחר פרשת נחלות אלא ששמע משה רבינו נתן תתן להם סבר שנתרצה לו הקב"ה אמר הריני

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תשע"ג · ב עיין ילקוט שלח רמז תשמ"ד · ועיין ספרי כאן פיסקא קל"ג · ג סוטה דף ל"ה · לעיל פרשה ד' · ד ספרי דברים פיסקא י"ז · מדרש שמואל פרשה י"ד · ה ירושלמי בבא בתרא פרק ח' · ספרי כאן פיסקא קל"ד ·

חדושי הרד"ל

(טז) חכמות כו' שלפי שעה כו' · שם (קיט:) : (יז) תן להם במטלטלין ובכורות אב כו' כצ"ל וכדאמרי' בב"ב (שם ·) שחלק בכורה לא נטלו אלא ביתידות אהלים ושאר מטלטלין ע"ש בפירשב"ם (וע"פ פירו' בס ה' ג' כמדומני להגי' נתן תתן להם מטלטלין (דבר הניתן מיד ליד בעת שהיו במדבר) אחזת נחלה קרקעות (בא"י) בתוך אחי אביהם בכורת אב בנכסי חפר) : (יח) וקרבו לפני יהושע · ליטול בנחלת חצי מטה מנשה שנתן יהושע בא"י · וקאתי למדרש נתן תתן שתי נתינות אחת עתה בעבר הירדן ואחת לע"ל בימי יהושע : (יט) והעברת שהבת מעברת כו' · שם (קט:) :

חדושי הרש"ש

כאן ויסנו בס' ויגש : (ח) שרי הנשים שלא נצטוו כו' · פי' שלא נצטוו פ"ז שלא לינשא אלא להגון אבל משה נצטווה לפרוש מן האשה אף בפירוש או ע"י ק"ו כדאיתא לעיל בב"ר פמ"ו ופי' שמ"כ תמוה : (ט) פרץ ה' אלהינו בנו כו' כמשפט כצ"ל : (י) וקרבו לפני יהושע כו' ה' צוה את משה כו' כצ"ל והוא ביהושע י"ג ד' : (יא) ואף יעקב אבינו ראה שנוטלות מכאן ומכאן · כ"ה בתנחומא : (יב) נאמר בירושת הבן ונתתם כו' · כ"ל דצ"ל בירושת הבל ועי' ב"ב קט"ו : (יג) ויאמר ה' אל משה עלה כו' כצ"ל :

מתנות כהונה

ואף על פי כן עלה הגורל כפי חלוקת יעקב אבינו וכדמפרש ואזיל : ויתפרקו · משמע לשה מכרחת מלשון ויתפעלו או כ"ל מדכתיב אשר באזניהם ולא כתיב באזניהן כאשר אמר אהרן באזני נשיכם מכאן שמיחו : על מה · לא נשאר מהם איש : [שלפי שעה דברו גרסינן] : שלפי שעה כו' · בשעה ובעת הגון דברו שמשה היה עוסק בפ' נחלות והיו שואלין כענין וכדמפרש ואזיל : ואם לאו · אם לא נחשבנו זרע תתייבם כו' : באחרונה · לסוף מ' שנה : שלא יראה משה · ויתגאה ע"ז : שלא נצטוו · על פריה ורביה : שהפליא · העלים כד"א כי יפליא : תלה · הקב"ה את הארון באויר או הארון תלה את עצמו : שגגת התלמוד · שלא היה לו לאחוז על העגלה שנאמר ולבני קהת לא נתן בכתף ישאו ועיין כ"ז לעיל בסדר במדבר פרשה ד' : השל · שגגה : ה"ג וכן משה מפני שאמר כו' : התיש · הקב"ה כחו במה שהעלים ממנו משפט בנות צלפחד : הוליא א' של זכוכיות · שהתינוקות שוחקין בו מפני שאינה חשובה כלום ואולי שצ"ל זכוכית : [ה"ג אמר אם אומר כו'] : ובכורות כו' · חלק בכורתו : [ה"ג ג' חלקים חלק אביהם כו' : ה"ג שנוטלות מכאן ומכאן] : בנות צעדה וגו' · עי' בב"ב ולעיל סדר נשא פי"ד : משבט לשבט · כשנשאת משבט אחר הבעל יורש אותה והרי הנחלה עוברת משבטה לשבט בעלה ואיסור העברת נחלה לא היה אלא לאותו דור בלבד : בדיינין · מדכתיב משפט :

בזרוע

פירוש מהרז"ו

מסכים לו בגורל עוד דבר יתר הי' שהגורל עצמו היה צווח ומדבר ודורשים ממ"ש על פי הגורל שהוא מיותר שכבר אמר בפסוק הקודם אך בגורל יחלק את הארץ ומהו על פי אלא לדרוש שהגורל הי' לו פה ומדבר ע"פ מלאך והכל מרומז כאן מ"ש איש לפי פקודיו יותן נחלתו היינו תחלה ע"פ אלעזר ואח"כ אך בגורל ע"י יהושע כמ"ש וירית לכם גורל ואח"כ ע"פ הגורל וזהו מדינים ישבית הגורל: י ותקרבנה· תנחומא סי' ז' : ויתפרקו כל העם · וס"ד אשר באזניהם · ולא מאזני נשותיהם שלא רצו ולא נתנו · ע' לעיל פ' כ' סוף סי' כ"ג : וישובו וילינו עליו · וכתוב שם לפניו ולאחריו והאנשים שהוא מיותר לדייק שהאנשים הוציאו דיבה ולא הנשים והאנשים מתו ולא הנשים ומ"ש ועליהם נגזרה גזירה פירושו על המרגלים שהם אמרו לא נוכל לעלות : הנשים לא היו עמהם בעצה · פי' שלא שמעו לדברי המרגלי' וכמ"ש לעיל פ' פ"ז ריש סי' כ"ג בן כ' בין שהי' עמהם בעצה בין שלא הי' עמהם בעצה וכו' ע"ש עוד וע"ז אמר כאן אבל הנשים לא היו עמהם בעצה להאמין למרגלים : שכתוב למעלה מן הפרשה· ובתנחומא הגי' שהרי כתיב למעלה פי' שקודם פרשת ותקרבנה בנות צלפחד כתיב כי אמר ה' להם וגו' ודורש סמוכין וכמ"ש ויק"ר פ' כ"ט סי' ה' למה לא נותר איש אבל נשים נותרו כי ותקרבנה בנות צלפחד שהנשים בקשו הארץ ולא האמינו לעצת מרגלים ואם נשי המרגלים לא היו עם עצת מרגלים ק"ו על שאר הנשים שלא שמעו וכמ"ש בספרי כאן יפה כח הנשים מכח אנשים · אנשים אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה נשים אמרו תנה לנו אחוזה · ומפסוק זה ולא נותר מהם איש אין לדרוש ולדייק אלא איש אחד לא נותר אבל אשה אחת נשארה ובהכרח לדרוש ע"פ מדה כ"ה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל שכל הנשים היו בכלל הדור הרע הזה ויצאה אשה אחת מן הכלל שאחת נשארה לא על עצמה יצא כי אם על הכלל כלו שכל הנשים נשארו שלא יתכן לדרוש על הכלל כולו על האנשים ג"כ שהרי מפורש שכל האנשים מתו ולא יתכן לדרוש מבנות צלפחד ע"פ מדה הנ"ל שהרי אין אנו יודעים כמה היו בעת החטא אולי לא הי' אז בנות כ' שנה ודו"ק :

יא ד"א ותקרבנה · בנות צלפחד וגו' למשפחות מנשה בן יוסף · תנחומא סי' ז' הנ"ל ספרי כאן : ואם לאו תתיבם אמנו · שהן לא בקשו נחלה בעבור הון ועושר כ"א להקים שם אביהם על נחלתו כמ"ש למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו וזהו עיקר מלות יבום : אלא להגין להם · ושהו כל הארבעים שנה שצלפחד היה מקושש או מן המעפילים ומת בשנה שניה הרי שבנותיו נולדו במצרים והיו עדיין בתולות : וכתוב ויקרב משה · בתנחומא ליתא תיבת וכתיב ושם הוא סימן ח' ועניין בפני עצמו : שהפליא מן משה · שהעלים ממנו משפטן של בנות צלפחד כמ"ש ויקרב משה את משפטן לפני ה' : שקלות ורגילות · ואינו צריך עוד לעזרת ה' בזה והאמת כי ה' יתן חכמה : שהתינוקות קורין · כלומר מקרא מפורש שאינו צריך לדרוש : ונשמטו הפרות · עם העגלה כמ"ש כי שמטו הבקר וצ"ע למה אמר המדרש הפרות שלא כלשון הכתוב ובקר משמע זכרים ואולי כי דרשו חז"ל שעגלה חדשה היא העגלה ששלחו פלשתים את הארון ומה שם היו פרות אף כאן פרות וצ"ע : ששגגת תלמוד · אבות פרק ד' שגגת דוד כנ"ל. ולעיל פ' ד' סי' כ' דורש באופן אחר על עוזא ע"ש באריכות כל הענין : פרץ וגו' כי לא דרשנוהו · כמ"ש בפסוק הקודם ויקרא דוד וגו' ויאמר להם אתם ראשי האבות ללוים וגו' והעליתם את ארון ה' וגו' כי למבראשונה (פי' למה שבראשונה) לא אתם פרץ ה' אלהינו בנו (היינו פרץ עוזא ש"ב ו' א' בד"ה א' י"ד יו"ד) : אם יבא לך סלעים · מטבעות פשוטות שאינם צריכים מבינות אך מרגליות צריכה מבינות · והביאו להתלמיד הוליא של זכוכית (שקורין פאנערקעס) והוליכו אצל רבו השולחני · ובתנחומא הגירסא הוליא אחת של תינוקות פי' שהתינוקות הולכות בו לתכשיט וזהו כוונת המ"כ ע"פ גרסת התנחומא : הנשים דנין אותו · זהו את משפטן שהיל"ל את שאלתן אלא משפטן משמעו המשפט ששפטו ופסקו והשיב לו הש"י כן בנות וגו' כן ואמת פסקו ודנו : לפיכך ויקרב משה את משפטן · שהקריב שישפטנו ה' לחלוק הכבוד לה' ולא בעבור שלא ידע אלא הכל ידעו : שהודה הקב"ה לדבורם · לחלוק להן כבוד בעבור לדקתן כי הדין הכל ידעו כנ"ל : נתן תתן להם · על פי מדה יו"ד הרבה נתינות : שהי' בכור ונטל שני חלקים · צלפחד היה בכור כמ"ש ב"ב דף קי"ט הובא ילקוט כאן וכמ"ש בספרי ריש פסקא קל"ג בן צלפחד בן חפר בן גלעד בן מנשה כשם שהי' צלפחד בכור כך היו כלם בכורות ובגמרא שם דרשו שהי' צלפחד בכור ממ"ש והעברת ופי' רשב"ם ממ"ש והעברת כל פטר רחם : שנטלו בעבר הירדן · שנתן להם משה בעבר הירדן מזרחה עם חצי מטה מנשה שנטלו מזרחה ונטלו בארץ כנען בעבר הירדן מערבה עם חצי מטה מנשה שנטלו מערבה בארץ כנען ע"י יהושע : בנות צעדה עלי שור · מה שנטלו ע"י משה · ומה שנטלו ע"י יהושע הרי מפורש ביהושע י"ז ד' ומרומז שם בפסוק ה' לבד מארץ הגלעד והבשן אשר מעבר לירדן כי בנות מנשה וגו' ע"ש ודו"ק : יג סבור שנתרצה לו · שהוא יורש בעלמו

ידי משה

כשהשתיאם בזנות אין להם תירוץ על שלא הקדימו בנתם ומים : מה חכמתן שלפי שעה דברו · פירוש קושיא הוא זה שמקשה המדרש מה חכמתן הואיל והיה השעה צריכה לכך ואפילו תינוק יכול לשאול חלקו המגיע לו ובאותה שעה היה משה עוסק בפ' נחלות עכ"ל הקושיא ומשני אמרו לו אם כבן וכו' וזה היה חכמתן וק"ל : את מוצא שאמר דוד זמירות היו לי חקיך · לומר שקלות ורגילות כזמירות א"ל הקב"ה חייך שסופך לטעות בדבר שהתינוקות וכו' עד ויחר לדוד על אשר פרץ ה' פרץ בעזא א"ל הקב"ה ולא אמרת זמירות וגו' · וקשה להבין מדרש זה וכדי לקרבו אל הפשט נ"ל לפי דאית' הלשון בגמ' אמר הקב"ה תורה דכתיב בה התעיף עיניך בו ואיננו אתה קורא אותן זמירות ואית' בגמ' דחגיגה דמקשה הגמ' קראי אהדדי כתיב ד' כנפים לא' וכתיב ו' כנפים ומשני נתמעטו כנפי חיות דכתיב התעיף עיניך בו ואיננו רק שהקשה ג"ה מקשה תוס' אגמ' זו מאי מקשה כאן קראי אהדדי דילמא קרא חדא קאי אסרפים ואידך קרא קאי על חיות וי"ל מסתמא אין אתה רשאי לחלוק כמו שמקשה בגמ' דיומא אהדדי כתיב ועשו ארון עץ וכתיב ועשית וכירושלמי אית' שהיו ב' ארונות ודילמא קרא חדא קאי על ארון עם שברי לוחות ואידך קרא ועשו שיתעסקו בו כל ישראל קאי על ארון עם הלוחות שלימות אלא מסתמא אין אתה

מנחיל את ישראל אמר לו הקב"ה גזירתי במקומה עומדת עלה אל הר העברים וגו' כאשר נאסף אהרן אחיך אין את יפה מאחיך: **יד** וידבר משה אל ה' לאמר יפקד ה' אלהי הרוחות כל מי שמבקש צרכי צבור כאלו בא בזרוע · יפקד ה' מה ראה לבקש הדבר הזה אחר סדר נחלות אלא כיון שירשו בנות צלפחד אביהן אמר משה הרי השעה שאתבע בה צרכי (כ) אם הבנות יורשות בדין הוא שירשו בני את כבודי אמר לו הקב"ה (משלי כז) (כא) נוצר תאנה יאכל פריה בניך ישבו להם ולא עסקו בתורה יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בבית הועד שלך הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות הואיל והוא (כב) שרתך בכל כחו כדאי הוא שישמש את ישראל שאינו מאבד שכרו קח לך את יהושע בן נון לקיים מה שנאמר נוצר תאנה יאכל פריה · **טו** ד"א יפקד ה' משל למלך שראה אשה אחת יתומה ביקש ליטול אותה לו לאשה שלח לתובעה אמרה איני כדאי להנשא למלך שלח לתובעה שבעה פעמים ולא היתה מבקשת לסוף נשאת לו לאחר זמן כעס עליה המלך וביקש לגרשה אמרה אני לא בקשתי להנשא לך אתה בקשת אותי הואיל וכך גזרת לגרשני וליטול אחרת אל תעשה לזו כשם שעשית לי · כך הקב"ה א"ר שמואל בר נחמני [א] שבעה ימים היה מפתהו הקב"ה שילך בשליחותו והיה אומר לו (שמות ד) שלח נא ביד תשלח לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשום הרי ז' ימים לאחר זמן פייסו הקב"ה והלך בשליחותו ועשה כל אותן הנסים על ידו בסוף א"ל לא תביאו א"ל משה רבש"ע אני לא בקשתי להלוך וכה"א (דברים ג) אתה החלות להראות את עבדך וגו' הואיל וכך גזרת עלי אותו שיכנס אל תעש לו כדרך שעשית לי אלא אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם א"ל הקב"ה קח לך את יהושע בן נון ועשה משה בטוב עין שנאמר (משלי כב) טוב עין הוא יבורך · משל למלך שאמר לבן ביתו תן לפלוני סאה של חטים הלך ונתן לו סאתים אמר לו הרי סאה משל מלך וסאה משלי כך אמר הקב"ה למשה וסמכת (כג) את ידך עליו יד אחת מה עשה ויסמך את ידיו ויצוהו לקיים מה שנאמר טוב עין הוא יברך לפיכך (שם כז) נוצר תאנה יאכל פריה למה נמשלה תורה כתאנה שרוב האילנות הזית הגפן והתמרה נלקטין כאחת והתאנה נלקטת מעט מעט כך התורה היום לומד מעט ולמחר הרבה לפי שאינה מתלמדת לא בשנה ולא בשנתים · איש אשר רוח בו לפי שאמר אלהי הרוחות שאתה מכיר רוח כל אחד ואחד מכל בריה ותמנה אדם שידע להלוך עם כל אחד ואחד מהם לפי דעתו · וסמכת את ידך עליו כמדליק נר מנר ונתת מהודך כמערה מכלי לכלי ומה שאמרת (במדבר לו) לא תסב נחלה ממטה למטה אחר · [ב] הכבוד אינו זז מבית אביך שאף יהושע שעומד תחתיך לפני אלעזר הכהן יעמוד: **טז** (כד) את קרבני לחמי לאשי [ג] א"ל הקב"ה למשה אמור להם לישראל לא שאני צריך לקרבנות (כה) כל העולם כולו שלי הוא · הבהמה שאתם מקריבים אני בראתי אותה וכה"א (תהלים נ) אם ארעב לא אומר לך (כו) אין לפני אכילה ושתיה א"ר סימון י"ג מדות רחמים כתיב בי שנאמר (שמות לד) ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' וגו' ויש רחמן מוסר מזונותיו לאכזרי הוי אם ארעב לא אומר לך אמר רבי יהודה בר' סימון אמר הקב"ה (כז) [ד] עשרה בהמות טהורות מסרתי לך שלשה הן ברשותך ושבעה אינן ברשותך ולא הטרחתי עליך שתהא מחזיר בהרים להביא קרבן מאלו שאינן ברשותך לא אמרתי אלא (כח) מהגדילים על אבוסך הוי אם ארעב לא אומר לך · אמר ר' יצחק כתיב את קרבני לחמי וכי יש לפניו אכילה ושתיה למוד ממה"ש (תהלים קד) משרתיו אש לוהט (כט) מהיכן ניזונין ר' יוחנן א"ר יצחק מזיו שכינה הם ניזונין שנאמר (משלי טז) באור פני מלך חיים אמר רשב"ל כתיב עולת תמיד (ל) העשויה בהר סיני אם תאמר שיש לפני אכילה ושתיה למד ממשה ראה

מסורת המדרש א שמות רבה פרשה ג' · ויקרא רבה פרשה י"א · שיר השירים פרשה א' · מדרש תהלים מזמור י"ח · סדר עולם פרק ס' · תנחומא סדר חיי שרה · וסדר ואתחנן · ויקרא · ואתחנן · ילקוט שמואל ב' · רמז קס"א · ב ספרי פרשה נצבים פיסקא ש"ה · ג ספרי כאן פיסקא קמ"ג · ד לעיל פרשה כ' · תנחומא סדר אמור ·

חדושי הרד"ל

(כ) אם הבנות יורשות כו' · אף שאין ממלאין מקום אבותם לכיבוד אי"ו ולגבא גבא בישראל ולא היו במספר הפקודים ואין נקרא הכתוב על שמן · מ"מ יורשין אביהן אף בני יירשו כבודי אף שאין ממלאין מקומי ועי' יד"נ . (כא) נוצר תאנה כו' · ע"ל פי"ב (רמ"ט א'): (כב) שרתך בכל כחו · וגדולה שימושה יותר מלמודה: (כג) את ידך עליו כמדליק כו' · ונתת מהודך לשון הוד מלכות (ד"ה א' כ"ט) ושררה ולכן כתיב בי' ונתת מהודך לומר שנתנו כלו ליהושע ולא נשאר בידו להוריש לבניו כלום · אבל סמיכה יד היא על ענין מסירת החכמה (כענין סמיכת זקנים) זה לא חסרה מסמיכתו של משה כלום כמדליק מנר לנר ועי"ל פט"ו: (כד) את קרבני כו' · פסיקתא דאת קרבני לחמי כל המאמר: (כה) כל העולם כלו שלי · רי"ל ז"ש (תהלים שם) לי תבל ומלואה: (כו) אין לפני אכילה ושתיה · יש כאן חסרון לשון עי' בתנחומא: (כז) י' בהמות טהורות כו' · ויק"ר פכ"ז: (כח) מהגדילים על אבוסך · ז"ש (שם) לא אקח מביתך פר ממכלאותיך עתודים (ודרש אפשר בלשון בתמיה וכי לא לקחתי ממך קרבן מהגדילים על אבוסך ולא הטרחתיך להביא מחיתו יער כי לי כל חיתו יער): (כט) מהיכן ניזונין כו' · שמ"ר פל"ב: (ל) העשויה בהר סיני א"ת שיש כו' · בתנחומא בלשון וכי עולה עשו בהר סיני (ואפי' למ"ד ריש חגיגה

פירוש מהרז"ו

ישראל כאן בעבר הירדן ובארץ כנען וכמ"ש בסי' הקודם · תנחומא כאן סוף סי' פ': גזירתי במקומה עומדת · ומ"ש נתן תתן פי' שיתנו ליהושע ליתן: אין את יפה מאחיך · בעונם של מי מריבה · וכמ"ש לעיל פ' י"ט סי' פ' וק"ו הוא ומה אהרן שלא חטא נענש אתה שחטאת לא כש"כ: **יד** כאלו בא בזרוע · וזהו וידבר ה' ודיבור הוא לשון קשה וכן יפקוד ה' בציווי · תנחומא כאן סי' י"א: מה ראה לבקש · ואע"פ שכתוב כאן שאמר לו ונאספת אל עמך הרי גם בסדר חוקת ובסדר מטות אמר לו כן ורק כאן אמר יפקוד ה' אצל פרשת נחלות אלא שיש לו שייכות ע"פ מדת סמוכין: אם הבנות יורשות · אע"פ שעיקר מצות ירושה לבן אך ע"פ הדחק במקום שאין בן יורשות בנות ואמר משה א"כ ראוי שירשו בני כבודי אף שאינם ראוים כל כך והשיב לו הקב"ה בניך הפסידו ירושתם וזכה יהושע: נוצר תאנה יאכל פריה · ושומר אדוניו יכובד: משכים ומעריב · עי' ספרי פיסקא ק"מ ושם בקיצור ודמיון התאנה לתורה כמ"ש בסוף סי' הסמוך ע' לעיל פ' י"ב סי' פ' ענין זה בארוכות וביאור: **טו** משל · תנחומא ואתחנן סי' ה' ועי' בספרי כאן דברים נפלאים: איני כדאי להנשא · כי יתומה אני ואיני למודה בנימוסי מלך ולא אוכל לצאת ידי כבודו ובסוף יגרשוני מוטב שלא ישא אותי: אני לא בקשתי להנשא · כי ידעתי שלא אוכל לצאת ידי כבודך ואתה שבקשת אותי והי' ראוי לך שלא תקפיד עלי בשום דבר ואעפ"כ גרשת אותי וא"כ למי לא תעשה כן ע"כ אני מבקש שלא תעשה לאחרים כן: והי' אומר לו · פי' שבסוף אמר לו ואח"כ הביא ראי' מפסוק גם מתמול וגו' שהיו שבעת ימים כמ"ש שמ"ר פ' ג' סי' י"ד: אתה החלות · שתיבת החלות מיותר שהיל"ל אתה הראת וגו' ואיך אומר על מה שהראה לו שהתחיל ולא גמר אלא התחיל וגמר יצ"מ קריעת י"ס מן באר שליו והרבה נסים אלד שנגמר ע"כ דורש שהכוונה על התלת שלימותן וכמ"ש ד"ר פ' ב' סי' א' שהוא שפיים את משה שילך ומשה לא רצה: אלא אשר יצא · וס"ד ואשר יוציאם ואשר יביאם אני הוצאתי אותם ואיני מביאם והוא יזכה גם להביאם: קח לך את יהושע · הוא יזכה להביאם אשר זכה בכח התורה וס"ד וסמכת את ידך עליו יד אחד ובפסוק כ"ג כתוב ויסמוך את ידיו עליו שתי ידיו אף שהיה יוצא ידי מצותיו אם לא היה נותן כ"א יד אחת אלא עשה בנדיבתו בטובת עין: לפי שאמרת אלהי הרוחות · כאן מקום המאמר דלעיל סי' ב' אלהי הרוחות ואחר כתבי זאת מצאתי כן בתנחומא סוף סי' י"א: כמדליק מנר לנר · לעיל פר' י"ג בסימן כ' פר' ע"ו סי' י"ט · ולענין החכמה ורוה"ק דומה למדליק נר מנר שאין הראשון חסר כלום וזהו וסמכת את ידך עליו היינו סמיכות חכמים לרב דיין וחכם כמ"ש ספרי סדר זה פיסקא קמ"א ע"ש ביתר ביאור ומ"ם ונתת מהודך עליו היינו הוד מלכות וממשלה בזה דומה למערה מכלי אל כלי שלא נשתייר בכלי הראשון כלום כך ניתן כל הממשלה ליהושע ולא נשתייר אצל משה כלום: ומה שאמרת · ובתנחומא הגירסא ומה שאמרתי לך ושני הגירסאות אמת שתחלה אמר הקב"ה למשה ואח"כ טען משה · ופסוק זה כתוב בסוף מסעי כשצוה על בנות צלפחד שלא ינשאו כ"א לבני שבטם כתוב שם בפסוק ז' ולא תסוב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה וגו' ושם פסוק ט' ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר שהוא מיותר ונדרש ע"פ מדה כ' אח"ע לנחלת ארץ ח"ע לנחלת כבוד וממשלה שהשבט שזכה לכהונה לא יבטל ממנו ומזה למד משה לבקש שלא יסוב גדולתו משבטו וכמ"ש בסי' י"ד שלמד מענין בנות צלפחד שירשו בניו כבודו והשיב לו הש"י שכבר זכה יהושע ועל זה טען משה א"כ איך אתה מסב גדולתי למטה אחר · ואע"פ שפרשה הנ"ל כתוב מאוחר דורש המדרש ע"פ מדה ל"ב שמקומה כאן שאחר שאמר הקב"ה למשה ליתן נחלה לבנות צלפחד אז טענו בני מנשה שלא תסוב נחלתן והשיב הש"י ולא תסוב וגו' וטענת משה היה אחר פסוק כ' אחר שצוה לו למסור הגדולה ליהושע והשיב לו ולפני אלעזר הכהן יעמוד · וכמ"ש ספרי סדר וילך: **טז** את קרבני · תנחומא כאן סי' י"ב פסיקתא פ' ע"ז: כל העולם כלו שלי הוא · בא לדרוש פסוקים של תהלים נ' לא על זבחיך אוכיחך ועולותיך לנגדי תמיד לא אקח מביתך פר וגו' כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף ידעתי כל עוף הרים וגו' אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה · מ"ש המדרש לא שאני צריך לקרבנות היינו מ"ש לא על זבחיך אוכיחך ועולותיך וגו' ומ"ש כל העולם כלו שלי הוא היינו מ"ש כי לי תבל ומלואה ומ"ש הבהמה שאתה מקריב ובתנחומא הגי' שאתם מקריבים ממנה לפני היינו מ"ש כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף ומ"ש אין לפני אכילה ושתיה היינו מ"ש האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה והנה המדרש דורש תחלה פסוק אם ארעב וגו' כי לי וגו' ואח"כ פסוק כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף אלא שכוונת המדרש לדרוש כלל ופרט על פי מדה ל"א שמ"ש אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה הוא כלל ואחר כך הפרט לענין הקרבנות כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף ידעתי כל עוף הרים וגו' ומשמע שאינו צריך לבקש אם ירעב כי יש לו הכל אבל עדיין אני אומר שצריך לאכול ולשתות ע"כ מבקש שיקריבו לו קרבנות על זה אמר אין לפני אכילה ושתיה כל עיקר היינו מ"ש האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה בתמי' עד שמצאתי שאהבה נפשי שהאיר ה' עיני בספרי כאן סוף פיסקא קמ"ג וז"ל וכפס שנאמר ריח ניחוח בשור כך נאמר בבן האיל וכן נאמר בבן העוף ללמדך שאין לפניו אכילה ושתיה אלא שאמר ונעשה רצונו וכן הוא אומר אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה ידעתי כל עוף הרים וזיז שדי עמדי שומע אני שיש לפניו אכילה ושתי' ת"ל האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה וככל המבואר ודו"ק: י"ד בהמות טהורות · ויק"ר פ' כ"ז סי' ה' לעיל פ' כ' סי' ה' וכאן כוונתו לבאר מ"ש לא על זבחיך אוכיחך לא אקח מביתך פר ממכלאותיך עתודים הרי הקריב בקר וכאן שמקריבים מהם ואח"כ אמר כי לי כל חיתו יער למה הוצרך להזכירם שאין מהם קרבן אלא כוונתו כאומר הדעו שלא למעני צויתי שהרי לא בקשתי מה שביער ובהרים שאינם ברשותכם: את קרבני לחמי · לאשי ואם הוא לחמו איך הוא לאשי ע"כ דורש לאשי נוטריקון למוד מאשי הם מלאכי השרת שכלם אש ובמקום אחר דרשו שלחמי לאשי הם ב' כ"מ מדה ע"ו והכריעו אם זכיתם לחמי ואם לאו לאשי וכאן מכריע ע"פ נוטריקון ופי' למוד ק"ו מאשי ע"פ מדה י"ז הם החיות והמלאכים שנזונים מאור כבודי אף כי כבודי שאינו צריך לקרבן ועי' שמ"ר פ' ל"ב סי' ד' ושם דורש מפסוק ואתה מחיה את כולם שאתה כי' מְחַיֶּה לכולם וכמ"ש בפסיקתא כאן ר' תני בשם ר' יצחק אומר כתוב אתה ה' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם ואתה מחיה את כלם ואתה מחיה לכלם וכנ"ל: עולת תמיד

מתנות כהונה

בזרוע · בחזקה שהרי משה אמר להקב"ה יפקוד לשון ציווי: שרתך · שרת אותך: [ה"ג ולא היתה מבקשת לסוף נשאת כו']: שבעת ימים היה כו' · עיין בפירש"י בפרשת שמות ולעיל בשמות רבה: אתה החלות · לשלחני לפרעה למנות אותי מלך על ישראל: מעט מעט · שכן מתגבלין מעט היום ומעט למחר: שאתה מכיר כו' · לשון זה אמרת לי: ולא תסב וגו' · כלומר שבקשת שלא יעבור הממשלה משבטך וליטנא דקרא נקיט: [ויקרא ס' וגו' גרסינן]: ויש רחמן כו' · בתמיה: לאכזרי · זה האדם: ג' הן ברשותך · שור כבש ועז: שבעה אינן כו' · איל וצבי ויחמור וגו': למד ממשה · שעכב מ' יום בהר סיני

יפה תאר

גם מתמול כו' הרי ז' ימים · מדכתיב גם ג' פעמים הרי ז' זולת היום שמדבר בו והכל ע"ד כמה שקבלו י"ג מדות מהלכה למשה מסיני שהתורה נדרשת בהן כך קבלו ל"ב מדות שהאגדה נדרשת בהן ואחד

ידי משה

אתה רשאי לחלוק הואיל ושמותיהן שוים ואי' באלשיך שזה היה טעות דוד שאהרן זה היה ארון של שברי לוחות וסבר דוד שאין בו קדושה כ"כ וכשאמר א"ש א"ל הקב"ה תורה דכתיב בה שתעיף עיניך וגו' וא"כ ע"כ אתה סובר שנתמעטו כנפי החיות וקשה קושית תוספות בפרק ג"ה דילמא חד קרא קאי כאשר פי' זכו' אלא ע"כ מוכרח אתה לומר הואיל ושמותיהן שוים אין לחלק וא"כ גבי ארון גם כן אין לחלק וא"כ חייב שסופך לטעות בדבר שהתינוקות קורין וכשתלה הארון עצמו באויר ונשמטו הפרות מתחתיו קרב עוזא לסמכו ויכהו על השל תרה לדוד לפי שסבר שלא כדין נענש עוזא שטעה גם כן בטעות שלו שהארון עם שברי לוחות אין בו קדושה כ"כ ואינו עושא נושאיו א"ל הקב"ה לדוד ולא אמרת זמירות היו לי חקיך ולא למדת ולבני קהת פי' מכח שקראת זמירות אתה רואה לנוכח שטעות התחיל תוהא פרק ה' אלהים בנו כי לא הדבנה כמשפט פי' פרץ ה' בנו שאני ועזא עשינו שלא כדת ודוק: אם הבנות יורשות וכו' · וג"ש שאין לו חיבור כלל הדברים ואיך תליא זה בזה וכ"ל דה"ש לפי שהלשה נתנה להם רמז ולמשה ליתן רמז שיהושע יהיה במקומו רק שלא תשב לפי דאיה' אין ממנין בסנהדרין מי שאין לו בנים ויהושע לא הוה לו בנין אבל ברתין הוה ליה וא"כ היה סובר משה הואיל ויהושע לא היו לו בנים א"כ אינו ראוי למלאות מקומו כי אינו ראוי לישב בסנהדרין אבל אם הבנות נחשבות לזרע ועומדות במקום בנים א"כ הרי השעה שאתבע צרכי ודוק היטב: כמדליק נר מנר· פי'

מה כתיב בו (שמות לד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל וגו' אלו היה לפני אכילה ושתיה היה אוכל ושותה הוי אם ארעב לא אומר לך: יין אמר ר' חייא בר אבא (לא) [א] בריותי אינן צריכין לבריותי · מימיך שמעת שאומרים השקו נא את הגפן הזאת יין שהוא עושה יין הרבה · השקו את הזית הזה שמן שהוא עושה שמן הרבה · בריותי אינן צריכות לבריותי ואני צריך לבריותי · אמר ר' ינאי בנוהג שבעולם זה שעובר על גב הנהר אי אפשר לו שלא ישתה ב' או ג' לוגין מים ואני כל הימים (לב) וכל המים אני מלא שעלי כתיב (ישעיה מ) מי מדד בשעלו מים (יד) ואני על לוגך כתבתי הסך נסך שכר [ב] לשון שתיה לשון שביעה לשון שכרות: יח בהמה בראתי בעולמי ואין אדם יכול לעמוד במזונותיה ואיזו זו (תהלים נ) בהמות בהררי אלף [ג] ר' יוחנן ור"ש בן לקיש ורבנן ר' יוחנן אמר בהמה אחת היא רבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלין לה כל מיני מאכל לצדיקים לע"ל שנאמר (ישעיה סה) והיה השרון לנוה צאן ועמק עכור לרבץ בקר ורבנן אמרי בהמה אחת היא רבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלים לה בהמות בכל יום והוא אוכל מה טעם (איוב מ) וכל חית השדה ישחקו שם אפשר דאית בעיר אכיל בעיר · א"ר תנחומא גדולים מעשה אלהינו מה רבו מעשיו ומהיכן הוא שותה ר"י בן לוי אמר כל מה שהירדן עושה לו' חדשים ומכנים הוא עושה גמיעה אחת שנאמר (שם) הן יעשק נהר ולא יחפז יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו ורבנן אמרי כל מה שהירדן מכנים לי"ב חדש הוא עושה גמיעה אחת שנאמר (שם) יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו · ויש בהן לכלוך פה רב הונא בשם רב יוסף אמר אין בו כדי לכלוך פה · ומהיכן הוא שותה תני רשב"י (טו) ונהר יוצא מעדן ויובל שמו שנאמר (ירמיה יז) ועל יובל ישלח שרשיו וממנו שותה · תני בשם ר"מ (איוב יב) ואולם שאל נא בהמות ותורך ועוף השמים ויגד לך (טז) שאל נא בהמות זו בהמה ועוף השמים זו זיז שדי או שיח לארץ ותורך זה גן עדן ויספרו לך דגי הים זה לויתן מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת: יט (לג) מלך אחד היה לך זה שלמה (מלכים א ה) ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כור סלת וששים כור קמח עשרה בקר בריאים ועשרי' בקר רעי ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים [ד] א"ר יהודה בר' זבידא אלף נשים היו לו לשלמה וכל אחת ואחת עושה לו בכל יום כזה זו סבורה שאצלה הוא סועד (לד) נחמיה הפחם לא היה יכול לעמוד בסעודתו שנאמר (נחמיה ה') ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש ברורות וצפרים נעשה לי · אמר הקב"ה בני לא מפני שיש לפני אכילה ושתיה אמרתי לכם אלא בשביל הריח שתהיו ערבים ונוחין לפני כריח ניחוח: כ תשמרו להקריב לי במועדו זש"ה (משלי יג) [ה] צדיק אוכל לשובע נפשו זה אליעזר שאמר לרבקה הגמיאני מעט מים [ו] כדי גמייא [ז] ובטן רשעים תחסר זה עשו שאמר ליעקב (בראשית כה) הלעיטני נא · א"ר יצחק בר ר' זעירא עשו פער פיו כגמל אמר אפתח פי ואתה מכנים (יז) התם תנינן [ח] אין אובסים את הגמל ולא דורסים אבל מלעיטין · צדיק אוכל לשובע נפשו [ט] זו רות המואביה שכתוב בה (רות ב) ותאכל ותשבע ותותר שהברכה היתה בפיה של אותה צדקת ובטן רשעים תחסר אלו אומות העולם · מעשה בעובד כוכבים אחד שזימן כל בני עירו א"ר דוסתאי אותי זימן לאותה סעודה עם כל בני עירו ולא היה שלחנו חסר מכל מטעמים שבעולם אלא אגוזי פרך בלבד מה עשה נטל את הטבלא מלפנינו שהיתה יפה כששה ככרי כסף ושברה אמרתי לו מפני מה עשית כך אמר לי אתם אומרים שהעולם הזה שלנו והעולם הבא שלכם אם אין אנו אוכלין עכשיו אימתי אנו אוכלים קראתי עליו ובטן רשעים תחסר: כא ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו לה' כבשים בני שנה תמימים לא שניהם בבת אחת אלא את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים אר"י ב"ר סימון [י] מעולם לא היה אדם בירושלים ובידו עון · כיצד תמיד של שחר מכפר על עבירות שבלילה ושל בין הערבים מכפר

מסורת המדרש א ילקוט תהלים רמז תש"ס · ב סוכה דף מ"ט · ירושלמי סוכה פרק ד' · ג ויקרא רבה פרשה כ"ב · ילקוט איוב רמז תתקכ"ו סימן מ' · פרקי דרבי אליעזר פרק י"א · תנחומא סדר פנחס · ד מדרש תהלים מזמור נ' · ה מדרש משלי פרשה י"ג · ילקוט שם רמז תתק"כ כל הענין · ו בראשית רבה פרשה ס' · ילקוט תורה רמז ק"ט · ז בראשית רבה פרשה ס"ג · ח שבת דף קנ"ה · במדבר רבה פרשה י"ד · ט רות רבה פרשה ה' · ויקרא רבה פרשה ל"ד · ילקוט רות רמז תר"ג · י שיר השירים פרשה א' · ילקוט ישעיה רמז רכ"ו · קהלת רבה פרשה א'.

חדושי הרד"ל

עולה שהקריבו בסיני עולת תמיד שהיא והאשר ר"ל כאן · לשון בהר סיני · שהרי לא בהר סיני הקריבום אלא במזבח שעשו תחת ההר ככתוב ס"פ משפטים) ובפסיקתא שם הגי' העשויה בהר סיני לריח ניחוח אשה לה' וכי יש אכילה ושתיה לפני וא"ת שיש כו' · ופירושו נראה שממה שהיה משה בהר סיני ורואה שאין אכילה ושתייה שם תדע שאין כוונת הקרבנות כ"א לריח ניחוח שדרשוהו בת"כ (ועיין בזבחים (מו :) ובפרש"י שם) נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני · וכדמשים כאן להלן אלא בשביל הריח כו': (לא) בריותי אין צריכין לבריותי · באותו דבר פרטיי שניתן בכח הבריאה שתפעול בעולם אין בטבעה שתצטרך להיוצא ממנה בידי אדם (כמו השמן מהזיתים לכן אמרו בחלומות בברכות (אני משקה שמן לזיתים כו') לחזק על ידו כח פעולתה הטבעי: (לב) וכל המים מלא שעלי · בתנחומא אמור סי' ט"ו וילקוט ישעיה שם נראה פירושו שלא יספיקו כדי שתייה שלחיי למאון עכ"פ צריך ב' וג' כפיים וכיון שכל המים מלא שעלי אין מספיקין לכלום: (לג) מלך א' מסרתי לך ולא היית יכול לעמוד בו זה שלמה · כ"ה בפסיקתא שם וכצ"ל ומ"ש שלא היו יכולין לעמוד בו · אפשר הוא ממ"ש לרחבעם (מלכים א' י"ב) אביך הכביד את עולנו דמפרש ליה על רבוי צרכי סעודתו וכדאשכחן (נחמיה ה') והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם ויקחו מהם בלחם ויין וגו' וכתיב לחם הפחה לא בקשתי כי כבדה העבודה וגו': (לד) נחמיה הפחה לא היה יכול לעמוד בסעודתו כצ"ל ובתנחומא טעו וכתבו ר' נחמיה הפחם ואחרין החזיקו למנותו בסדר תנאים:

חדושי הרש"ש

(יד) ואני על לוגך כתבתי הסך נסך כו' · לוגך לאו דווקא: (טו) ונהר יוצא מעדן ויובל שמו · ר"ל שם הנהר קודם שיפרד שנאמר ועל יובל כו' פירש"י בבכורות נ"ה ב' דבעין החיים משתעי קרא כו' עיין שם ומהמ"כ נעלם זה · ודע דשם אמרינן דלמה נקרא שמו פרת כו' פי' דלעיל דרשינן הוא פרת דמעיקרא ופירש"י הוא פרת שנזכר למעלה ונהר יוצא מעדן כו' ובזה א"ש הספרי פ' עקב בפסוק לא כארץ מצרים היא כתוב שם דבבל שותה מן הנהר יובל ותמה שם המפרש ז"א דהרי בבל שותה מפרת עיין שם · ונעלם ממנו דפרת הוא יובל ועיין ב"ר פי"ו: (טז) שאל נא בהמות זו בהמה · פי' דאם לא כן איך אמר פעל יחידה על שם רבות אבל אי קאי על בהמות בהררי אלף ניחא דשם העצם שלה הוא בהמות עמש"כ בויק"ר פכ"ב אות ד': (יז) התם תנינן אין אובסין את הגמל כו' כצ"ל: מתמלא

מתנות כהונה

סיני בלא אכילה ושתיה: היה אוכל ושותה · מאחר שיש שם אכילה ושתיה: שהוא עושה כו' · שאם תשקהו יין יעשה יין הרבה וכן מצאתי במדרש תהלים בהדיא: [ה"ג שמן הרבה · בריותי אינן צריכין לבריותי ואני צריך לבריותי]: ה"ג ואני על לוגך כו': לשון שתייה · כד"א וישתו וישכרו: לשון שביעה · מדכתיב וישכרו אחר וישתו: שכרות · כד"א שכורת ולא מיין שפי' מבולבל בלי דעה כמנהג שתוי יין: ה"ג לעיל בויקרא רבה פכ"ב ובילקוט סוף איוב וכן מוכח כאן ר' יוחנן ורשב"ל ורבנן ר' יוחנן אמר בהמה א' היא כו' על כל מיני עשבים היא אוכלת שנאמר כי בול הרים ישאו לו ורשב"ל אמר בהמה אחת היא רבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלין לה כל מיני מאכל כו' · ואף על גב שבילקוט סדר זה הביא הגירסא כמעט כמו שכתובה פה מ"מ נדחה אחד מפני ב' בפרט היכי דמוכח מיניה וביה: [ה"ג ורבנן אמרי בהמה א' היא רבוצה: אפשר דאית בעיר גרסינן]: ויש בהן לכלוך כו' · בתמיה שלפי גדלו אינה מלכלך פיו: ה"ג בויקרא רבה וילקוט איוב ובילקוט פרשה זו לכלוך פה רב הונא בשם רבי יוסף אמר אין בו כדי לכלוך פה ומהיכן כו' · אך שבילקוט פרשה זו גרס ר' הושעיא במקום רב הונא: [ה"ג ונהר יוצא מעדן ויובל שמו שנאמר כו']: ועל יובל וגו' · מדמשתבח ביה קרא ש"מ מבחר הנהרות הוא זה ומהיכן יצא אם לא מעדן וא"כ יהיה אחד מד' נהרות: ה"ג נחמיה הפחם · והוא נחמיה בן חכליה ונקרא כן ע"ש שהמלך מנה אותו לפחה דכתיב בנחמיה סימן ה' אשר צוה אותי להיות פחם כו': ה"ג לא היית יכול לעמוד בסעודתו שנאמר ואשר וכו' עד לאן שש ברורות וצפרים נעשו לי · ופסוק הוא בנחמיה סימן ה': ה"ג נעשו לי הוי אם ארעב לא אומר לך ועי' בילקוט: התם תנינן · בפ' מי שהחשיך: [יפה כששה ככרי כסף גרסינן: ה"ג לא שניהם בבת א' אלא את וכו']: ה"ג על עבירות שבלילה ושל בין הערבים מכפר על עבירות שנעשו ביום וכן הוא במדרש חזית סוף פסוק לסוסתי וכן הביאו בילקוט פה וריש ישעיה ובתנחומא וכן פירש"י ריש ישעיה וכן הסברא

פירוש מהרז"ו

העשוי' · וכי בהר סיני עשו עולה כן הוא בתנחומא פי' כמ"ש מפורש בסוף משפטים ויבן מזבח תחת ההר ושם הקריבו עולות ושלמים כמפורש אך לא בהר סיני עצמו אלא פי' למוד ממי שהי' בהר סיני זה משה ע"פ מדה כ' וי"ז ותדע שאיני צריך לאכול קרבנותיך: היה אוכל ושותה · ובתנחומא הגי' היה אוכל ושותה ממה שאני אוכל ושותה · וחותם בפסיקתא ובתנחומא והרי דברים ק"ו ומה אם משה שהלך בשליחותי מ' יום ומ' לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ולפני י' אכילה ושתי' וגי' התנחומא הקב"ה עאכו"כ: יין בריותי אינם צריכים לבריותי פי' שיוצאים מהם שאינם אוכלים ושותים מה שמולידים ק"ו הש"י שאינו אוכל מה שברא: על לוגך כתבתי · כן הגי' גם בתנחומא ואם הכוונה על ניסוך היין הרי הניסוך המועט רביעית ההין ג' לוגין וע"כ פי' ממ"ש הסך נסך שני נסוכין אחד של יין ואחד של מים שניסוך המים הי' בלוג כמ"ש בסוכה במשנה ר"י אומר בלוג הי' מנסך כל שמונה וכמ"ש במשל הולך בנהר היינו שלמים · אך בפסיקתא הגי' ואנא על לוגין דחמרא כתבית דאנא שתי דאנא רוי דאנא שבע תני ר' חייא בקודש הסך נסך שכר לה' לשון שתי' לשון רווי' לשון שביעה לשון שכרות והוא בסוכה מ"ט: יח בהמות בהררי אלף · תנחומא ופסיקתא שם והפסוק בתהלים נ' וע' ויק"ר פ' כ"ב סי' ד' וש"נ ומבואר כל הענין: יט זו סבורה שאצלה הוא סועד · הדבר מבהיל שיהיו אלף נשים עושות אלף סעודות בכל יום וכלן חושבות שיבא אצלה שלא יתכן שיבא רק אל אחת אך על זה נאמר להבין דברי חכמים וחידותם וכלל גדול מסרו לנו חז"ל דברה תורה בלשון הבאי וגוזמא ודברו חכמים בלשון הבאי וגוזמא ועלינו להתבונן למה שכיוונו כפי התורה והענין בזה כי שלמה שהי' לו אלף נשים לא הי' באפשרי להיות עמהן רק אחת לשלש שנים עת שתתעבר ותניק וכמ"ש לעיל פ' יו"ד ריש סי' ד' שכל הנשים שהיו לאביך כיון שמתעברות אינן רואות פני המלך ואני דחקתי ונכנסתי וה"ה לימי הנקה וא"כ אם שהיו אחר הנקה היו ממתינות שיבא אצלן והי' אפשר שיהיו ב' או ג' בכל יום שעשו כן איזה ימים עד שנתעברו ולזה כוונו חז"ל אך דברו בלשון רחב: נחמיה הפחם · הוא נחמי' בן חכלי' וכמ"ש נחמי' ה' י"ד גם מיום אשר צוה אותי להיות פחם בארץ יהודה וגו' ובפסוק י"ח שם ואשר הי' נעשה לי ליום אחד וגו' ומ"ש לא הי' יכול לעמוד לשון גוזמא הוא אלא הכוונה שהי' קשה עליו והי' מוכרח לעשות ומתפאר בו ומכל אלו ק"ו על הש"י שאין כבש אחד לחם שלו אלא לנחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו כדי לזכות את ישראל כמ"ש ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה: כ תשמרו להקריב לי · פסיקתא פ' ע"ז סי' ה' ותנחומא שם ובמדרש משלי פסוק צדיק אוכל כל הענין: הגמיאני נא · בראשית כ"ד הלעיטני נא בראשית כ"ה ע' ב"ר פ' ס"ג סי' י"ב ושם מבואר: זו רות המואבי' · ויק"ר פ' ל"ד סי' א' ובמדרש רות פסוק זה דף מ"ו ושם איתא את שמע מינה תרתי או ברכה שרויה בידיו של אותו צדיק או במעי' של אותה צדקת מן מה דכתיב ותאכל ותשבע ותותר הוי ברכה שרוי' במעי' של אותה צדקת וכן הוא בפסיקתא ולזה כוון המדרש כאן: אימתי אנו אוכלים · ועשה כך מתוך אכילה ושתיה מרובה למלאות כל תאותו ושמחה של הוללות כי זה כל עולמו: כששה בכרי כסף · היינו הכוסות והכלים שהיו עליו הרבה מאד ולפי מ"ש כאן אין להבין למה הביא כל דרשה זו לכאן אך בפסיקתא שם אחר שהביא עוד פירוש אחד על חזקי' מלך יהודה ופקח בן רמלי' חתם המאמר ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו אמר להם הקב"ה בני מכל הקרבנות שאתם מקריבים לפני כלום אני נהנה מהם אלא ריח ניחוח תשמרו להקריב לי גם בילקוט כאן קיצר ולא הביא אלא מאמר זה ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו · זה הקב"ה וכו' ריח ניחוח וכדרך הילקוט בהרבה מקומות שאינו מעתיק אלא המאמר העקרי השייך לענין הפרשה וכאן במדרש חסר העיקר: כא לא שניהם בבת אחת · ע' פסיקתא סוף פ' ע"ז לעיל פ' י"ב סי' ג' תנחומא תצא סי' יו"ד שכתוב שנים ליום והיינו סבורים שנקריבם בבת

יפה תואר

ומה מנסון מרבוי והרבוי הוא ג' לשונות את גם אך: בהמה אחת היא ורבוצה על אלף הרים · שרועה זהרבין כולם פעם בזה ופעם בזה שצריכה למזונותיה כל גדוליהם והרד"ק כתב שדרך גוזמא אמרו אלף הרים כמו גדולות ובצורות בשמים ול"נ דא"כ ה"ל להזכירו כגיד הנשה בהדיא גבי מילי דתשב התם דדברו הכתובים לשון גוזמא: פער פיו בגמל אמר אפתח וכו' · אפשר שמפני שהיה פיך גלאה להשיב ידו אל פיו ולכן אמר הלעיטני יעקב בידו אבל בפסיקתא איתא ובטן רשעים תחסר זה עשו שאמר לאחיו יעקב הלעיטני וכו':

ידי משה

ואין אוכלו חסר כלום ומה שאמר אח"כ ונתת מהודך כמו שמערה מכלי אל כלי לכאורה סיפך של מגר נגר וכ"ל דס"פ דזה היה החידוש אף שנתן לו כל חכמתך ולא תאמר אלך כלום מ"מ לא יהיה נחסר מן חכמתך כלום וק"ל: לעיין שתיה לשון שביעה לשון שכרות · ואע"ג דבגמ' יליף מכאן שפוקקין את השיתין לקיים מה שנאמר בקדש הסך נסך שכר לה' מ"מ עניינו לסורות על תיבת ס' ומכח זה לוה הקב"ה לפקק את השיתין וק"ל: ויש בהם ליכלוך פה · פי' בתמיה וכי אפשר שיהיה בהן ליכלוך פה ר"ה אומר אין בהן ליכלוך פה פי' באמת אין בהן לכלוך פה ומהיכן הוא שותה וכו' (עיין ויקרא רבה פ' כ"ב) וק"ל:

פה

על עבירות שנעשו ביום · מ"מ לא לן אדם בירושלים ובידו עון שנאמר (ישעיה א) צדק ילין בה וגו' אמר להן הקב"ה לישראל בעוה"ז אתם מקריבין לפני לחם הפנים וקרבנות · לעוה"ב אני אערוך לכם (לה) שלחן גדול ויהיו עובדי כוכבים רואין ובושים שנאמר (תהלים כג) תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה וכה"א (ישעיה סה) הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו : **כב** צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי · [א] זש"ה (איוב לז) שדי לא מצאנוהו שגיא כח וכתיב (שם לו) הן אל ישגיב בכחו מי כמוהו מורה כיצד יתקיימו שני מקראות אלו אלא כשהוא נותן להם לפי כחו וכשהוא מבקש אינו מבקש אלא לפי כחן ראה מה כתיב (שמות כו) את המשכן תעשה עשר יריעות ועתיד הקב"ה לעשות לכל צדיק וצדיק חופה של ענני כבוד שנאמר (ישעיה ד) וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה (לו) ועשן בחופה למה כל מי שנותן עיניו עושנות וצרות בתלמידים בעוה"ז (יח) מתמלא חופתו עשן לעוה"ב · אש בחופה למה [ב] מלמד שכל צדיק שהוא מעולה מחבירו חפתו נכוית ממנו · נוגה שזיוו מבהיק מסוף העולם ועד סופו לכך כתיב (איוב לו) הן אל ישגיב בכחו · כשבקש מהם לא ביקש אלא לפי כחן (שמות כז) ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד וכשהאיר להם לפי כחו (שם יג) וה' הולך לפניהם יומם ולע"ל (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח (שם) ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה (שם) והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך וכתיב (שם ל) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים הוי הן אל ישגיב בכחו · כשבקש מהם לא בקש מהם אלא לפי כחן כד"א (שמות כג) ראשית בכורי אדמתך וכשנותן להן לפי כחו (יחזקאל מז) ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתם פריו לחדשיו יבכר (לז) [ג] מהו לחדשיו יבכר שכל אילן מחדש בכורים אחרים כל חדש וחדש · לא כבכורי חדש זה בבכורי חדש זה · כשבקש לא בקש אלא לפי כחן (ויקרא כג) ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר ונותן להן לפי כחו (ישעיה מא) אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן (שם נה) תחת הנעצוץ יעלה ברוש : **כג** ביום השמיני עצרת תהיה לכם (לח) זש"ה (שם כו) יספת לגוי ה' [ד] אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבון העולם הוספת שלוה לדור המבול שמא הקריבו פר אחד ואיל אחד (יט) לא דיין שלא כבדוך (לט) אלא אמרו (בראשית יא) הבה נבנה לנו עיר וכן לסדומיים וכן לפרעה וכן לסנחריב וכן לנ"נ שמא הקריבו אחד מהם פר אחד ואיל אחד לא דיין שלא הקריבו אלא הכעיסוך ולמי נאה להוסיף שלוה וכבוד לישראל שנאמר יספת לגוי ה' (מ) ואין גוי אלא ישראל שנאמר (ש"ב ז) ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ · אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע עליך ליתן לנו את המועדים ועלינו להיות מקריבים לפניך קרבנות כראוי · נכבדת נתת לנו ראשי חדשים ואנו מקריבים לפניך שנאמר (במדבר כח) ובראשי חדשיכם · בפסח הקרבנו לך · ראש השנה הקרבנו לך · יוה"כ הקרבנו לך · וכן בחג אפילו מועד אחד לא בטלנו · אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה עליך להוסיף לנו מועדות ועלינו להיות מקריבים לפניך ומכבדין אותך (ישעיה כו) יספת לגוי נכבדת רחקת כל קצוי ארץ אמר להם הקב"ה חייכם איני מחזיר ימים טובים מכם (מא) אלא אני מוסיף לכם מועדות שתשמחו בהם שנאמר ביום השמיני עצרת : **כד** ביום השמיני עצרת זש"ה (תהלים קט) תחת אהבתי ישטנוני ואני תפלה (כ) [ה] את מוצא בחג ישראל מקריבין לפניך שבעים פרים על שבעים אומות · אמרו ישראל רבון העולמים הרי אנו מקריבין עליהם שבעים פרים (כא) והיו צריכין לאהוב אותנו והם שונאין אותנו שנא' תחת אהבתי ישטנוני · לפיכך אמר להם הקב"ה עכשיו הקריבו על עצמכם ביום השמיני עצרת תהיה לכם (כב) והקרבתם עולה אשה ריח ניחוח לה' פר בן בקר אחד · איל אחד משל למלך שעשה סעודה שבעת ימים וזימן כל בני אדם שבמדינה בשבעת ימי המשתה כיון שעברו שבעת ימי המשתה אמר לאוהבו כבר יצאנו ידינו מכל בני המדינה נגלגל אני ואתה במה שתמצא ליטרא בשר או של דג או ירק כך אמר הקב"ה לישראל (במדבר כט) ביום השמיני עצרת תהיה לכם גלגלו במה שאתם מוצאים בפר אחד ואיל אחד : **כה** ביום השמיני (כג) מה ראה להיות פוחת כל יום למדך התורה

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי סוף פרשה ט"ז · תנחומא כאן · ב בבא בתרא דף ע"ה · ג ילקוט יחזקאל רמז שמ"ג סימן מ"ו · ד ילקוט ישעיה רמז רנ"ו · ה מדרש תהלים מזמור ק"ט · שיר השירים פרשה א' · ורים פרשה ד' ·

חדושי הרש"ש

(יח) מתמלא חופתו עשן לעה"ב אש בחופה למה מלמד שכל כו' נכוית כו' כ"ה בב"ב ע"ה א' ובתנחומא ודלא כמ"כ : (יט) לא דייך שלא כבדוך אלא אמרו לאל סור ממנו הוספת שלוה לדור הפלגה שמא כבדוך א' מהם לא דיין שלא כבדוך אלא אמרו הבה כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא : (כ) את מוצא בחג ישראל מקריבין שבעים פרים כו' ותיבת לפניך ליתא בתנחומא : (כא) והיו צריכין לאהוב אותנו והם תחת אהבתי כו' כצ"ל ותיבת שנאמר שבינתיים מיותר : (כב) והקרבתם עולה כו' פר אחד כו' · ותיבות בן בקר מיותרים : (כג) מה ראה להיות פוחת כל יום למדך התורה כצ"ל וכ"ה בתנחומא :

חדושי הרד"ל

(לה) שלחן גדול כו' · פי' שמו"ר כ"ה : (לו) ועשן בחפה למה כו' ב"ב (ע"ה ·) : (לז) מהו לחדשיו כו' כל חדש כו' · ירושלמי שקלים פ"ו ה"ב וריש תענית : (לח) זש"ה יספת לגוי כו' · בילקוט כאן ובישעיה בשם פסיקתא נראה שהן שתי דרשות על מקרא דויספת לדרשה א' דרש נתת שלוה כו' ומסיים בה אבל בישראל נתת שלוה לדוד ושלמה ודניאל נכבדת שברכוך ויברך דוד וכן בשלמה ודניאל · ואח"כ דרש ד"א יספת כו' אמרה כנסת ישראל נתת לעובדי כוכבים יו"ט אוכלים ושותים ופוחזים אבל ישראל אינו כן נכנסין לבהכנ"ס ומקרבין קרבנות · וע"ז מסיים עליך להוסיף לנו מועדות כו' · וכאן נראה ערבובי שתי הדרשות יחד בקצרה : (לט) אלא אמרו סור ממנו וגו' לדור הפלגה ואמרו הבה נבנה כו' כ"ה בתנחומא וכצ"ל : (מ) ואין גוי ה' אלא ישראל שנאמר כו' כצ"ל : (מא) אלא אני מוסיף לכם מועדות שנאמר ביום השמיני כו' אפשר רמיזא בקרא דרחקת כל קצוי ארץ · ולומר שרחק

פירוש מהרז"ו

אחת וכמ"ש בתנחומא שם כשאמר הש"י למשה את קרבני לחמי וגו' אמר משה הירלה ה' באלפי אילים וכו' עד שאמר לו לא כמו שאתה סבור אלא את הכבש אחד תעשה בבוקר וגו' וכן הוא גם כוונת המדרש : לחם הפנים וקרבנות · אצל לחם הפנים כתיב ויקרא כ"ד ו' שתים מערכות שש המערכת ובתמיד כתיב וערך עליה העולה וזהו עומק כוונת המדרש ע"פ מדת ממעל ומנגד אתם עורכים לפני בעוה"ז וכו' וע' שמ"ר פ' כ"ה סוף סי' ז' וסי' ח' שסייך כאן : הנה עבדי יאכלו · הכוונה על הסעודה הגנוזה שבג"ע : **כב** שדי לא מצאנוהו · תנחומא כאן סי' י"ד ומשמעו שלא מצאנו שיעשה הש"י דברים גדולים בכח גדול ופסוק זה אמרו אליהוא איוב ל"ז כ"ג והלא אליהוא עצמו אמר שם ל"ו כ"ב הן אל ישגיב בכחו והם ב' כ"מ מדה ע"ו והכריע כאן כשעושה בעצמו הוא משגיב בכחו כאן כשמבקש מבני אדם שיעשו לו לא מצאנוהו שיבקש דברים בכח גדול · וע' שמ"ר ריש פ' ל"ד שהוא שייך כאן : נותן לפי כחו · סוכות של ענני כבוד מן השמים : את המשכן תעשה · דבר מועט וקטן בקש מאתו : עושנות וצרות בתלמידים · דורש מ"ש על כל מכון הר ציון על שערים המצויינים בהלכה הוא הבית מדרש ומכון הרב הוא המכון והכן והיסוד של הבית מדרש כמו המכונה של הכיור מ"א ז' ומקראיה הם התלמידים הקרואים ומזומנים בביה"מ וע"פ מדת ממעל ומנגד אנו דורשים שעל שכתוב עשן אצל הסכר מן הסתם כך הי' המעשה של הרב עם התלמידים בעשן שלמד אתם תורה בעין רעה ועל המוב שלמד אתם יהי' חופה בכבוד ונוגה ואש ועל שהי' בעין רעה וחוסך כמו עשן וזהו מ"ש עושנות ע"כ גם חופתו ימלא עשן והסכר אנו יודעים איך הי' המעשה וזהו עיקר מדת מנגד . מלמד שכל צדיק · לפי מ"ש כאן אין להבין איך דורש כי מעשן אין נכוון אך כאן חסר ומשובש וה"ג בתנחומא ואש בחופה למה מלמד שכל צדיק וצדיק מתכווה מחופתו של חבירו מעולה ממנו · וכן בהדיא ב"ב דף ע"ה : וה' הולך לפניהם יומם · בעמוד אש להאיר להם : לא כבכורי חודש זה · שאם הי' כתוב לחדשים יבכר הי' משמע שיבכר בכל חודש בשוה אך לחדשיו משמעו בחדשיו המיוחדים כל חודש מיוחד לעצמו חדשיו של הפרי שיבכר בו : פרי עץ הדר · כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל ארבע וכנגדם לעתיד יתן ה' אלו אף במדבר וכש"כ וק"ו בישוב · ארז א' · שטה ב' · והדס ג' · ועץ שמן ד' · ובערבה יתן עוד ג' ברוש תדהר ותאשור : תחת הנעצוץ · ותחת הסרפד יעלה הדס לרמוז שגם תחת ערבי נחל שהוא עץ רק בלא טעם וריח יתן לעתיד ברוש והדס : **כג** יספת לגוי ה' · תנחומא סי' ט"ז ובפסוק הקודם מתים בל יחיו רפאים בל יקומו לכן פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו יספת לגוי ה' יספת לגוי נכבדת רחקת כל קצוי ארץ והוקשה לחז"ל שאמר לכן פקדת ותשמידם ולא פירש למה ובפסוק יספת כפול לשון ע"כ דורש שמ"ש יספת לגוי ה' שייך לפסוק הקודם לכן פקדת ותשמידם וגו' כי יספת לגוי ה' וע"פ מדה ט' ולא כבדוך כנגד מ"ש בסיפא יספת לגוי נכבדת הרי למוד מסופו שמ"ש בר"ד יספת לגוי כאלו מפורש ולא נכבדת וכזו אותך ומ"ש דור המבול ממ"ש רפאים וכמ"ש ב"ר פ' כ"ו סי' ז' וש"נ שדור המבול נקראו רפאים כמ"ש הרפאים יחוללו מתחת מים וה"ה להשאר שהושב ע"פ מדה י"ז שעליהם ג"כ נאמר לכן פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו · ובילקוט ישעי' כ"ו הגיר' יספת לגוי ה' נתת שלוה לדור המבול שמא קראוך ה' אלא חרפו וגדפו נתת שלוה לפרעה שמא קראך ה' אלא חרף וגדף וכן אצל כלם היינו ע"פ מדות הנ"ל · ובתנחומא איתא הכי נתת שלוה לדור המבול וכו' אלא ויאמרו לאל סור ממנו נתת שלוה לדור הפלגה וכו' אלא אמרו הבה נבנה לנו עיר וכאן חסר · ומ"ש שדור המבול אמרו לאל סור ממנו כן הוא גם בויק"ר ריש פ' ה' ולעיל פ' ע' סי' כ"ד בהדיא : להוסיף שלוה וכבוד · תיבת שלוה שהזכיר כמ"ש ויק"ר שם ממ"ש ישקיט וכן בחיהם שלום ע"פ מדה י"ז יספת שלוה וכן יספת הב' ג"כ שלוה ומ"ש כבוד ע"פ למדת ממעל וד"ק שאמר יספת ולא פירש ולמוד מסופו שאמר נכבדת א"כ מ"ש יספת היינו כבוד · ומ"ש יספת לגוי ה' תיבת ה' ליתא בקרא ולא בתנחומא : ואין גוי אלא · פי' גוי הב' של ס"ד אך של רישא דקרא על הרשעים כל אחד למוד מעניינו : בפסח הקרבנו · פירוש אחר לענין הקרבנות וכאן חסר וה"ג בתנחומא בפסח הקרבנו לפניך בעצרת הקרבנו לפניך בר"ה הקרבנו לפניך ביוהכ"פ הקרבנו לפניך וכן בחג אפילו מועד אחד לא בטלנו קרבנות והקרבנות הם בכלל תיבת נכבדת וכמ"ש ישעי' מ"ג כ"ג וזבחיך לא כבדתני וכמ"ש תהלים נ' זובח תודה יכבדנני וזהו מ"ש בפסוק ט"ו שם ותכבדני וההיפך ברישא דקרא שמא הקריבו : עליך להוסיף לנו מועדות · דורש תיבת יספת שפירושו תוספה על העיקר שישראל בקשו שיוסיף והש"י הוסיף להם עצרת ועל זה השיבו ישראל יספת לגוי נכבדת : יספת וגו' רחקת כל קצוי ארץ · כן הוא בפסוק ובמדרש הובא בחסר שלא דרש על זה כלל ובתנחומא ליתא : **כד** תחת אהבתי ישטנוני · תנחומא סי' ט"ז סוכה דף נ"ה : ע' פרים · בילקוט בשם ר' ברכי' הושב באופן זה ביום א' י"ג וביום ז' ז' הרי כ' ביום ב' י"ב וביום ו' ח' הרי כ' ביום ג' י"א וביום ה' ט' הרי כ' ג' פעמים כ' הם ששים וביום ד' עשרה הרי שבעים : שנאמר והם תחת · תיבת והם מיותר ובתנחומא ליתא וה"ג שם והיו צריכים אף הם לאהוב אותנו שנאמר תחת אהבתי שדורש הפסוק ע"פ מדת ממעל ומדה ע' וי"ז תחת אהבתי שאני אוהב אותם שאני הייתי מקריב עליהם כמפורש בתורה היו צריכים אף הם לאהוב אותנו ולא די שאינם אוהבים אלא גם היו שונאים וזהו ישטנוני ודו"ק · ובמדרש תהלים ק"ט גורס עוד מ"ש בסיפא דקרא ואני תפלה שאני מתפלל עליהם שירדו גשמים : לפיכך אמר הקב"ה · בתנחומא הגי' לפיכך אמר הקב"ה כל שבעת ימי החג שהייתם מקריבים לפני קרבנות על עובדי כוכבים שהייתם מקריבים שבעים פרים עכשיו הקריבו על עצמכם · ומ"ש לפיכך וכו' פירושו ממ"ש עצרת תהיה לכם משמע שהימים הראשונים לא היו לכם וע"פ מדת מנגד ע' פרים כנגד ע' בני נח שזהו מספר הע' אומות בכל ע' בני נח העמידו משפחות : גלגלו במה שאתה מוצאים ·

מתנות כהונה

הסברא נוטנת ובעל העקדה ז"ל הביאו ככתוב [במדרש שלפנינו הגי' נכונה אבל במדרש דפוס ויניצא הגי' בהפך תמיד של שחר מכפר על עבירות שביום ושל בין הערבים מכפר על עבירות שנעשו בלילה] פה ומיישבו ע"ד הכוונה ואנו אין לנו אלא אחר דעת הרבים להטות וגם הוא הודה שיותר ראוי שיהי' בהיפוך אך שלייטב הגי' בא · וכן מצאתי שוב שכך הגיה בעל אות אמת והאמת יעשה דרכו : [ה"ג חופה של ענני · ה"ג ועשן בחופה למה כל מי שנותן עיניו עושנות וצרות: עושנות · לשון עשן כלומר בעינים כהות ורעות] : מלמד שכל וכו' · והוא בפ' חמישי דבבא בתרא: ה"ג חופתו נכוית ממנו · וכן הוא בב"ב וזהו עשן דכתיב בחופה: כשבקש מהם לא בקש גרסינן וכן למטה בסמוך : [ה"ג כמו וה' הולך כו'] : ה"ג לא כבכורי חדש זה בכורי חדש זה : [ה"ג פרי עץ הדר ונותן להם לפי כחו : אפי' מועד אחד לא בטלנו גרסינן : ה"ג מקריבים לפניו שבעים פרים על שבעים אומות כו' עד מקריבים עליהם שבעים פרים] : יצאנו ידינו גרסינן : פורחת בכל יום :

פרי

ידי משה

מה ראה להיות פוחת כל יום וכו' · שמעתי אומרים בשם הקדוש הגאון מהור"ר נער בן מהור"ר יחזקיה סג"ל ז"ל הי"ד מפ:אג דיש לדקדק בפסוקים הללו שבכל הימים מימי החג הוא אומר ומנחתם

דרך ארץ מן הקרבנות [א] שאם ילך לאכסניא וקבלו חברו (מב) יום ראשון מקבלו יפה ומאכילו עופות (כד) ב' מאכילו בשר בשלישי מאכילו דגים ברביעי מאכילו ירק כך פוחת והולך עד שמאכילו קטנית · תהיה לכם מהו תהיה לכם אמר להם המועדים נאים לכם [ב] שאל עובד כוכבים אחד את ר"ע אמר ליה למה אתם עושים מועדות לא כך אמר לכם הקב"ה (ישעיה א) חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי אמר לו ר"ע אלו אמר חדשי ומועדי שנאה נפשי היית אומר לא אמר (מג) אלא חדשיכם ומועדיכם בשביל אותן מועדות שעשה ירבעם שנאמר (מ"א יב) ויעש ירבעם חג בחדש הח' בט"ו יום לחדש כחג אשר ביהודה (שם) ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל בחדש אשר בדא מלבו ויעש חג לבני ישראל ויעל על המזבח להקטיר אבל המועדות האלו אינן בטלים לעולם ולא החדשים למה שהן להקדוש ברוך הוא שנאמר (ויקרא כג) אלה מועדי ה' וכן (שם) אלה הם מועדי וכן (שם) וידבר משה את מועדי ה' ולכך אין עתידים ליבטל (מד) ועליהם נאמר (תהלים קיא) סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר :

סדר מטות

פרשה כב א וידבר משה אל ראשי המטות איש כי ידור נדר לה' הה"ד (ירמיה ד) ונשבעת חי

ה' (א) באמת במשפט ובצדקה [ג] אמר להם הקב"ה לישראל לא תהיו סבורים שהותר לכם להשבע בשמי אפילו באמת אין אתה רשאי להשבע בשמי אא"כ יהיה בך כל המדות האלו (דברים ו) את ה' אלהיך תירא שתהא כאותן שנקראו יראי אלהים · (ב) אברהם איוב ויוסף אברהם דכתיב (בראשית כב) כי ידעתי כי ירא אלהים אתה איוב דכתיב (איוב א) איש תם וישר וירא אלהים יוסף דכתיב (בראשית מב) את האלהים אני ירא הוי את ה' אלהיך תירא · ואותו תעבוד (א) אם אתה מפנה עצמך לתורה ולעסוק (ג) במצות ואין לך עבודה אחרת לכך נאמר (דברים ו) (ד) ואותו תעבוד · ובו תדבק (ה) [ד] וכי יכול אדם לידבק בשכינה והלא כבר נאמר (שם ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אלא לומר לך [ה] כל המשיא בתו לתלמיד שקורא ושונה (ב) ועושה פרקמטיא ומהנהו מנכסיו זהו שנאמר עליו ובו תדבק אם יש בך כל המדות האלו אתה רשאי להשבע ואם לאו אין אתה רשאי להשבע (ו) מעשה בינאי המלך שהיו לו ב' אלפים עיירות וכולם נחרבו על שבועת אמת כיצד אומר אדם לחבירו בשבועה שאני הולך ואוכל כך וכך במקום פלוני ואשתה כך וכך במקום פלוני והיו הולכין ומקיימין שבועתן ונחרבו מה (ז) הנשבע באמת כך הנשבע על השקר עאכ"ו · ב נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך [ו] רבי יהודה אומר אילו היה רוצה משה לחיות כמה שנים היה חי שאמר לו הקב"ה נקם ואחר תאסף תלה הכתוב מיתתו במדין אלא להודיעך שבחו של משה אמר בשביל שאחיה יעכב נקמת ישראל מיד (במדבר לא) וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים לצבא [ז] אנשים צדיקים ולהלן בחר לנו אנשים וכן (איוב ד) בנפול תרדמה על אנשים · לתת נקמת ה' במדין הקב"ה אמר נקמת בני ישראל ומשה אמר נקמת ה' במדין אמר הקב"ה להם אינו אלא דיקו שלכם (ג) שגרמו לי להזיק אותן אמר משה רבון העולמים אם היינו ערלים או עובדי עבודת כוכבים או כופרי מצות לא היו שונאין אותנו ואינן רודפין אחרינו אלא בשביל תורה ומצות שנתת לנו הלכך הנקמה שלך לתת נקמת ה' במדין · אלף למטה וגו' י"א שני אלפים מכל שבט ושבט שלח וי"א ג' אלפים מכל (ח) שבט ושבט (ד) י"ב אלף משמרים את כליהם (ט) עליהם נאמר (שיר ד) שניך כעדר הקצובות (וגו') שכולם מתאימות וי"ב אלף לתפלה ומנין שכן שנאמר אלף למטה אלף למטה הרי כ"ד אלפים וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה הרי י"ב אחרים מהו וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה שהיו נמסרין זוגות זה לזה · ד"א וימסרו בעל כרחן לפי שתלה הכתוב מיתת משה בנקמת מדין אמרו נלך למדין וימות משה ונמנעו מלילך אמר לו הקב"ה למשה (ה) הפל גורלות על השבטים והם מוסרין מאיליהן : ד וישלח אותם משה אמר הקב"ה למשה נקם נקמת אתה בעצמך והוא משלח את אחרים אלא מפני שנתגדל בארץ מדין אמר אינו בדין שאני מצר למי שעשה בי טובה · (י) המשל אומר בור ששתית

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור כ"ג · ילקוט דברים רמז תת"ח · ב ילקוט ישעיה רמז רכ"ס · ג תנחומא סדר ויקרא · ד כתובות דף קי"א · ילקוט תורה רמז תתכ"ד · ה שבת דף ס"ב · פסחים דף נ"ג · ו ילקוט כאן סימן ל' · ספרי כאן פיסקא קנ"ז · ז שמות רבה פרשה כ"ו · מכילתא סדר בשלח ·

חדושי הרד"ל

עובדי כוכבים שעליהם קרבין קרבנות החג רק קרב ישראל להקריב לפניו על עצמם ביום השמיני כדמפרש : (מב) יום ראשון מקבלו יפה כו' · ילקוט דברים רמז תת"ח · ועי' שוח"ט מז' כ"ג : (מג) אלא חדשיכם בשביל אותן כו' · איכה רבה פ"ב פ"ו : (מד) ועליהם נאמר כל פקודיו סמוכים לעד כו' כצ"ל :

(א) באמת במשפט ובצדקה כו' לא תהיו סבורים כו' · ודרש ג"כ מקרא זה דבמשפט ובצדקה על זה שלא יאמר ליסבע באמת כ"א מי שעושה משפט וצדקה וכאברהם ויוסף ואיוב שעשו צדקה ומשפט (דו"ק והגהה בהס) וז"ש לעיל מיניה ואם תסור שקוצך מפני כו' נמשך ג"כ לונשבעת כו' הא כל זמן שלא תסירו שקוצך לא תשבע : (ב) אברהם איוב ויוסף · תנחומא ויקרא ס"ז (רמז לדבר ר"ת מן ה' אלהיך א"י"א וכן ר"ת מן ג' צדיקים אלו) : (ג) במצות ואין לך עבודה כו' · דרש אותו לבדו ואפשר גרסי' כמס אין לך עבודה כו' בלא ואי"ו שעטוף · (ור"ל אם תפנה עצמך לתורה כו' אז לא יהיה לך לעבוד כ"א אותו כמ"ש כל המקבל עליו עול תורה פורקין מעליו כו' אבל אינו מענין שמאמר כאן) : (ד) ואותו תעבוד ובשמו תשבע אם יש בך כו' כצ"ל : (ה) וכי יכול אדם לדבק כו' · סוטה (י"ד ·) : (ו) מעשה בינאי המלך כו' עיירות בהר המלך וכלם כו' כ"ה בתנחומא כאן · ועיין בהשגות הרמב"ן לס' המצות עשין סי' ז' : (ז) הנשבע באמת כו' · עיין ויק"ר פ"ו : (ח) שבט ושבט י"ב אלף לצבא י"ב אלף משמרים כו' כ"ה בתנחומא וכצ"ל : (ט) עליהן נאמר כו' מתאימות כו' הרי כ"ד אלפים וימסרו כו' הרי י"ב אחרים י"ב אלו שהלכו לתפלה הן נמסרו מעצמן בנדבה אבל י"ב שלשמור הכלים הן באו בחבה של י"ב אלף של צבא נצרכים י"ב אלו לשמור כליהם · וז"ש עליהן נאמר שכלן מתאימות שכ"ד אלף ראשונה מתאמים יחד היו (וככללים יחד · לכן לא חשיב מ"ש אחר וימסרו כו' שנים עשר אלף דאלו הן של צבא) ובשה"ר דרש מן שכלם מתאימות י"ב אלף בנדבה וי"ב אלף במסירה (ולהלן קאמר שם שהיו נכנסים זוגות זוגות משום ייחוד · והיינו נמי למדרש שכלן מתאימות ואפשר גרסינן כאן נמי שאי עליהם נאמר שכלם מתאימות כו' אחר הא דנמסרין זוגות להלן) : (י) המשל אומר בור כו' · ב"ק

חדושי הרש"ש

(כד) ב' מאכילו בשר בג' מאכילו דגים · עי' תוספות חולין פ"ד א' ד"ה עשרה שהיה לפניהם הגי' בהיפך וכ"ה ברש"י בפי' התורה ובילקוט וכן לעיל אמר ליטרא בשר או של דג או ירק : (א) אם אתה מפנה עצמך כו' ואין לך עבודה אחרת לכך נאמר אותו כו' · פירוש דתיבת אותו מיותר דה"ל לכתוב ותעבוד בוא"ו שעטוף לכך פירשו דר"ל דאותו לבד תעבוד : (ב) ועושה לו פרקמטיא כצ"ל וכ"ה בתנחומא : (ג) שגרמו לי להזיק אתכם כצ"ל וכ"ה שם : (ד) י"ב אלפים משמרים את כליהם עליהם נאמר כו' שכולם מתאימות · אולי דריש שכלם (שהוא ת"ו) לשון כלים ומתאימות כמו מתמימות דמצינו רבות שהא' בא תמורת אות הכפל (עיין תלי"ע ת"ג מאמר ג' פ"ז בבנין נפעל בסופו) ור"ל שומרין את הכלים שיהיו תמימים ושלמים : (ה) הפל גורלות כו' והן נמסרים מאליהן · כ"ה בתנחומא :

מתנות כהונה

פרי החג היו מקריבים בכל יום א' פחות מביום שלפניו : ה"ג מהו תהיה לכם אמר להם המועדים נאים לכם · ועי' בילקוט : שעשה ירבעם · מדעת עצמו וזהו מועדיכם שהם משלכם ומדעת עצמכם אבל אלו נאמר בהם מועדי ה' · וגם ראש חדש בכלל מועד כמו שכתב באורח חיים בשם הרמב"ן סימן תקפ"ב :

פרשה כב בשביל שאחיה יעכב · בתמיה : [ה"ג אנשים לצבא אנשים צדיקים ולהלן כו'] : בנפול תרדמה וגו' · ושם מדבר בנבואה : ה"ג בתנחומא אמר הקב"ה להם דין שלכם מתבקש שגרמו לי כו' · ולפיכך צריך להיות אמר הקב"ה להם אינו אלא דיקו שלכם שגרמו לי כו' : דיקו · עלבון ורבים הם בספ' זה וכן מוכח לבסוף : [או כופרי מצוה גרסינן] : נמסרין זוגות זה לזה · דייק לשון וימסרו מלמד שאפילו סדר עורכי מלחמה שהולכים מזוגות שנים שנים שאם יפול האחד יש שני להקימו גם אותו זיווג היה על פיהם שמעצמם לא יתרצו כדי למצוא עלילה כי ירע הדרך לנגדם מפני חיבת משה וכן מוכח גירסת הילקוט בשם תנחומא דגרסינן נמסרין זוגות זוגות בעל כרחם · או פירושו שנמסרו י"ב אלף בעל כרחם נגד אותן שנים עשר אלף שהלכו בנדבת לבם כדאיתא במדרש חזית בפסוק כמגדל דויד : ה"ג זה לזה דבר אחר וימסרו וכן גירסת התנחומא כו' : וימות משה · בתמיה : והן מוסרין · המ"ם במלאפום פי' יהיו נמסרין מאליהן ע"פ הגורל : והוא משלח · לשון קושיא : [ה"ג אינו בדין שאני מצר

פירוש מהרז"ו

בתנחומא הגי' כאן כך אמר הקב"ה לישראל כל קרבנות שהקרבתם בז' ימי החג על עובדי כוכבים הייתם מקריבים אבל ביום השמיני נגלגל אני ואתם במה שאתם מוצאים בפר אחד ואיל אחד : כה שאם ילך לאכסניא · יתבאר בדברי הזוהר שבימי הסוכות הוא קבלת האושפיזין עלאין : המועדים נאים לכם · גירסת התנחומא אמר הקב"ה לישראל השמחה נאה לכם המועדים נאים לכם יו"ט נאה לכם לכך נאמר עצרת תהיה לכם : סמוכים לעד לעולם · וכתוב אחריו פדות שלח לעמו צוה לעולם בריתו שעל שפדה אותם ממצרים ע"כ ציוה להם תורתו ובריתו והמועדים התלוים בהם שכולם זכר ליציאת מצרים גם כמ"ש במזמור זה זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ה' :

סדר מטות פרשה כ"ב סימן א איש כי ידור נדר לה' · או השבע שבועה לאסור איסר על נפשו היינו אומר ומצוה לידור ולהשבע כל איש אלא אם נדר ונשבע מצווה שלא יחל דברו ומ"ש דברים י' כ' ובשמו תשבע היינו אם מקיים כל הפסוק את ה' אלהיך תירא אותו תעבוד ובו תדבק אז ובשמו תשבע וכמו שמפרש הפסוק והולך וכן ונשבעת חי ה' באמת ובמשפט ובצדקה אם יש לך אמת ומשפט וצדקה אתה יכול להשבע · וכל מאמר זה בתנחומא ריש מטות וכאן חסר ראש המאמר מהו נדר ומהו שבועה וההפרש שביניהם אלא שאין הדברים הכרחים להבנת המאמר שבכאן על כן לא העתקתים ונפש היפה תדרשנו משם : אברהם איוב ויוסף · שמצאנו בהם שנשבעו אברהם הרימותי ידי וגו' שהוא שבועה כמ"ש רש"י בחומש איוב כמ"ש איוב ריש כ"ז חי אל וגו' ויוסף כמ"ש וחטאתי לאלהים ואמרו בב"ר פ' פ"ז סי' ז' שהוא שבועה עי' מש"ש ומה שהקדים איוב ליוסף על שאיוב דומה לאברהם שהש"י העיד עליהם שהם יראי אלהים אך יוסף אמר בעצמו את האלהים אני ירא והנה גם בעובדי' כתוב שהעיד הכתוב ועובדי' היה ירא את ה' מאד וגם הוא נשבע חי ה' אלא כוונת המדרש להביא אותם שנאמר בהם יראה סמוכה לתיבת אלהים כמ"ש אלהיך תירא : ומקיימין שבועתם ונחרבו · שלא היו בהם המעלות הנ"ל והיו נשבעים בדברי רשות ודברי הבל אך מי שיש בו כל המעלות הנ"ל כל עסקיהם דברי מצות ועבודת ה' ולאלו מצוה שישבעו כמו בועז ושאול דוד ויהונתן ויואב ועובדי' ואליהו ואלישע שמפורש בהם שנשבעו : ב נקום נקמת · תנחומא סי' ג' : בשביל שאחי' · בתמי' ובתנחומא הגי' לא אמר בשביל שאחי' אעכב : מיד וידבר משה · הפסוקים סמוכים בלא הפסק וכן הי' המעשה ואמר החלצו בשמחה וזריזות (ילקוט) ולא הרגיש על מיתתו : אנשים צדיקים · לעיל פ' ע"ז סי' ה' : שגרמו לי להזיק אותם · כאלו קובל עליה שגרמו לאבד אומה שלימה וא"כ הם בכלל כל שחבירו נענש על ידו ועונש לצדיק לא טוב ע"כ לא נתרצה משה בזה ואמר נקמת ה' במדין · אך גירסת התנחומא והילקוט דיקו שלכם מתבקשים שגרמו לי להזיק אתכם שנפלו מישראל כ"ד אלף וא"כ היו ישראל מתביישים במלחמתם שהוא בעבור עונותם ומתפחדים במלחמה ע"כ אמר משה נקמת ה' במדין ולא יפחדו ולא יתביישו במלחמה : ג תנחומא סימן הנ"ל : אלף למטה · אלף ע"פ מדה יו"ד שני אלפים מכל שבט : י"ב אלף משמרים כליהם · וחושב עוד י"ב אלף לתפלה וכאן חסר ובתנחומא הגי' י"ב אלף חלוצי צבא וי"ב אלף משמרים כליהם וי"ב אלף לתפלה : שיניך וגו' שכולם מתאימות · זוגות כהאומים ע' שי"ר פסוק זה שדורש על חלוצי צבא של מלחמת מדין · ועפ"ש פלוגתתם שמי שסובר כ"ד אלף דורש מדה יו"ד מהציווי שכתוב אלף למטה ב' פעמים ויש אומרים ג' אלפים דורש מקיום המעשה שכתוב ג' פעמים וימסרו וגו' אלף למטה שנים עשר אלף חלוצי צבא וישלח אותם משה אלף למטה לצבא : וימסרו מאלפי ישראל · הל"ל ויקח ויתן למה אמר וימסרו ולמי נמסרו ודורש שנמסרו זה לזה בעל כרחן ע"פ הגורל · והי"ב של חלוצי צבא היינו מ"ש בפסוק וימסרו וגו' שנים עשר אלף חלוצי צבא · והי"ב של תפלה היינו מ"ש בפסוק ו' אלף למטה לצבא אותם ואת פנחס וגו' והחצוצרות התרועה בידו וכמ"ש במדבר י' וכי תבואו מלחמה בארצכם וגו' והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלהיכם וזה ע"י תפלה כמו בר"ה ותענית ציבור א"כ מ"ש בריש פסוק וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה היינו על הכלים : ד מצר למי שעשה בי טובה · וכמ"ש שמ"ר פ' ע' ריש סי' י' במכת דם : שזו בצד

ידי משה

בוי"ו זולא ביום הרביעי כתיב שהם מנחתם בלא וי"ו ואמר פה הקדוש ז"ל דהענין כך הוא דאי' ב' סברות בדבר מצוה אי מוסיפין והולכין כב"ה או פוחתין והולכין כמו פ"ה אך בין למר ובין למר אין יתור ליום רביעי לא ותשוב ותמצא שבכל פעם אם שתחשוב מלמעלה למטה או מלמטה למעלה לא יהיה פחות ולא יותר בעבור שהוא יום האמצעי לז"א הפסוק בכל פעם בשאר ימים ומנחתם לומר כמו שהפרים היו פוחתין כך היה המנחה פוחת והולך בכל יום אבל ביום הרביעי שאין ב"מ בזה כנ"ל אמר מנחתם בלא וי"ו ודו"ק :

ממנו אל תזרוק בו אבן וי"א שאינה זו מדין שנתגדל בה משה (י) שזו בצד מואב והיא חרבה עד עכשיו למה שלח פנחס אמר מי שהתחיל במצוה הוא גומר הוא השיב את חמתו והכה את המדינית הוא יגמור מצותו · וכלי הקדש (יא) [א] זה הארון שנאמר כי עבודת הקדש וגו' רבי יוחנן אמר אלו (יב) בגדי כהונה שהם אורים ותומים (ו) כמו שנאמר ובגדי הקדש אשר לאהרן ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה ויהרגו כל זכר (ז) ואת מלכי מדין הרגו בחרב וגו' [ב] מה בקש שם אלא שהלך ליטול שכרו מן כ"ד אלף עליו נאמר (משלי כו) כורה שחת בה יפול וגולל אבן אליו תשוב · ויקחו את כל השלל ואת המלקוח ויביאו אל משה ואל אלעזר הכהן להודיע שבחן שלא נטלו כלום מן הבזה שלא ברשות אלא הביאו לפניהם ואחר כך נטלו · ויצאו משה ואלעזר הכהן ונשיאי העדה לקראתם להודיע ענותנותו ושבחו של משה שהיו כלם תלמידי תלמידיו : ה ד"א נקום נקמת זה שאמר הכתוב (איוב לו) [ג] לא יגרע מצדיק עיניו ואת מלכים לכסא מהו לא יגרע מצדיק עיניו אין הקב"ה מונע מן הצדיק (ח) (יג) מה שרוצה בעינו ללמדך שמשה מתאוה לראות בנקמת מדין קודם שימות והיה מבקש מן הקב"ה שיראה בעיניו על משה נאמר (תהלים נח) ישמח צדיק כי חזה נקם נקמת מדין פעמיו ירחץ בדם הרשע זה בלעם אמר משה לפנחס ולאנשי הצבא יודע אני שבלעם הרשע הוא שם ליטול שכרו עד שהזאב בא לצאן פרשו לו מצודה ואותו רשע אם תראו אותו שעושה כשפים ופורח באויר העולם הראו לו את הציץ שכתוב בו קדש לה' והוא נופל והרגו אותו ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם שהיו עושין כשפים עם בלעם ופורחין וכשראו את הציץ (יד) נפלו על חלליהם : ו אמרו רבותינו כתיב ביהושע (יהושע א) כאשר הייתי עם משה אהיה עמך והיה צריך יהושע לחיות ק"ך שנה כמשה רבינו ולמה נתקצרו שנותיו י' שנים בשעה שאמר הקב"ה למשה נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך [ד] ואע"פ שנתבשר בשורות מות לא איחר הדבר אלא נזדרז וישלח אותם משה אבל יהושע כיון שבא להלחם עם ל"א מלכים אמר אם אני הורגם מיד מיד אני מת כשם שעשה משה רבינו מה עשה התחיל מעכב במלחמתם שנא' (שם יא) (ט) ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים האלה מלחמה אמר לו הקב"ה וכך עשית הריני מקצר שנותיך י' שנים אמר שלמה (משלי יט) רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום : ז ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד הלכה (י) ג' מתנות (טו) נבראו בעולם זכה באחת מהן נטל חמדת כל העולם [ה] זכה בחכמה זכה בכל זכה בגבורה זכה בכל זכה בעושר זכה בכל אימתי בזמן שהן מתנות שמים ובאות בכח התורה אבל גבורתו ועשרו של ב"ו אינו כלום שכן שלמה אומר (קהלת ט) שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבונים עושר וגם לא ליודעים חן כי עת ופגע יקרה את כולם וכן ירמיה אומר (ירמיה ט) כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו כי אם בזאת יתהלל וגו' ומתנות אלו בזמן שאינן באין מן הקב"ה סופן להפסק ממנו · שנו רבותינו שני חכמים עמדו בעולם אחד מישראל ואחד מעובדי כוכבים אחיתופל מישראל ובלעם מאומות העולם ושניהם נאבדו מן העולם · וכן שני גבורים עמדו בעולם אחד מישראל ואחד מאומות העולם · שמשון מישראל וגלית מאומות העולם ושניהם נאבדו מן העולם · וכן שני עשירים עמדו בעולם אחד מישראל ואחד מאומות העולם · קרח מישראל והמן מאומות העולם ושניהם נאבדו מן העולם · למה שלא היה מתנתן מן הקב"ה אלא חוטפין אותה להם וכן אתה מוצא בבני גד ובני ראובן שהיו עשירים והיה להם מקנה גדול וחבבו את ממונם (יא) וישבו להם חוץ מארץ ישראל [ו] לפיכך גלו תחלה מכל השבטים שנא' (ד"ה א ה) ויגלם לראובני ולגדי (יב) ולחצי שבט המנשה ומי גרם להם על שהפרישו עצמם מן אחיהם בשביל קנינם מנין ממה שכתוב בתורה ומקנה רב היה לבני ראובן וגו' : ח זה שאמר הכתוב (תהלים עה) [ז] כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים (שם) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים · מהו כי לא ממוצא וממערב (יג) לא ממה שאדם יוצא ועמל בסחורה והולך ממזרח למערב נעשה עשיר אפי' פורש בספינות והולך ממזרח למערב וחוזר על המדברות ועל ההרים אינו נעשה עשיר מהו ולא ממדבר הרים (יד) (טז) אמר רבי אבא מרומניא כל הרים שבמקרא הרים הם חוץ מזה שהוא רוממות שאין אדם מתרומם מן הדברים האלו מה הקדוש ברוך הוא עושה נוטל נכסים מזה ונותן לזה שנאמר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים לכך נקרא שמם נכסים שנכסים מזה ונגלין לזה · ולמה

מסורת המדרש א ספרי כאן פיסקא קנ"ז · ב לעיל פרשה כ' · סנהדרין דף ק"ו · ירושלמי פרק חלק · ג ילקוט תורה רמז תשפ"ב · ד ספרי כאן פיסקא קנ"ז · ה ילקוט ירמיה רמז רפ"ד · ו עיין פתיחתא דאיכה פ' ס' · ז ילקוט שמואל א' רמז פ"ס · ילקוט תהלים רמז תתי"ב ·

חדושי הרש"ש

(ו) כמה שנאמר ובגדי הקדש כו' כצ"ל וכוא בשמות כ"ט : (ז) ואת מלכי מדין וגו' הרגו בחרב מה בקש כו' כצ"ל : (ח) שרוצה לראות בעינו כ"ה בתנחומא : (ט) ימים רבים עשה יהושע את כל כו' כצ"ל : (י) ג' מתנות נבראו בעולם חכמה וגבורה ועושר זכה כו' כ"ה בתנחומא : (יא) וישבו להם חוץ מא"י · עיין לעיל פ"ז ובמש"כ שם : (יב) ולחצי שבט מנשה כצ"ל והוא בד"ה א' ה' : (יג) לא ממה שאדם יוצא ועמל בסחורה כו' · הרים ממערב מלשון מערבך (יחזקאל כ"ז) עמש"כ בש"ר פ"כ בהשמטות : (יד) אר"א מרומניא · בתנחומא הגי' סנגוריא ועיין לעיל פי"ד ובהגהותי ודלא כיד"מ :

חדושי הרד"ל

(שם) : (י) שזו בצד מואב · במזרחית דרומית א"י אבל זו של משה סמוך למצרים בדרומית מערבית א"י : (יא) זה הארון · סוטה (מג ·) : (יב) בגדי כהונה שהם או"ת · נראה נ"ל שבהם או"ת ר"ל כמסקנא ביומא (ע"ג ·) שמשוח מלחמה נשאל באו"ת במלחמה בח' בגדים ועיין בירו' פ"ק דיומא הה"א · וז"ש שלכן פנחס (שהיה משוח מלחמה) אותו בגדי כהונה מפני שהיה צריך לשאול באו"ת וז"ש להלן שהיה הציץ עמו והראהו לבלעם: (יג) מה שרוצה לראות בעינו כצ"ל:(יד) נפלו על חלליהם · מן על קדרים עיין בפרש"י בתורה: (טו) נבראו בעולם חכמה גבורה ועושר זכה באחת כו' · כ"ה בתנחומא וכצ"ל: (טז) א"ר מרומניא ·

מתנות כהונה

מצר למי שעשה בי טובה] : והיא חרבה · ואותו שנתגדל בה משה קרובה לארץ מצרים והיא קיימת עדיין : [למה שלח פנחס גרסינן : ה"ג השיב את חמתו וכו' עד הוא יגמור מצותו : כי עבודת הקדש וגו' גרסינן : אורים ותומים גרסינן] : מה ביקש · בלעם : תלמידיו כו' · ואפילו הכי הלך לקראתם : [מונע מן הצדיק גרסינן] : כי חזה נקם · ומפרש והולך איזה נקם נקמת מדין : עד שהזאב · כלומר בעוד שהוא אצלם : [ה"ג כיון שבא להלחם עם ל"א מלכים אמר אם אני הורגם מיד מיד אני : ה"ג המלכים האלה מלחמה : ושניהם נאבדו מן העולם גרסינן] : כל הרים שבמקרא הרים · כלומר הרים ממש : שנכסים · לשון כסוי : [ונגלין לזה גרסינן] :

פירוש מהרז"ו

מואב · שנתחברו יחד זקני מואב וזקני מדין בשליחות בלק לשכור את בלעם ובענין זנות פעור בנות מואב ובנות מדין הרי שהיו שניהם סמוכים זה לזה וסמוכים למחנה ישראל ואותה החריבו ישראל ומדין שהי' בה משה סמוכה למצרים וסמוכה להר סיני : למה שלח פנחס · ולא לאלעזר יהושע וכלב : הוא השיב חמתו · וקינא קנאתו הוא ינקום נקמתו הוא הכה המדינית הוא יכה המדינים : כי עבודת הקודש · עליהם בכתף ישאו במדבר פ' הייתו הארון והשולחן והמנורה והמזבחות · אלא שע"פ מדה י"ג אנו לומדים שהארון הלך עמהם במלחמת פלשתים בימי עלי ובשמואל כמ"ש בשמואל א' ד' ובש"ב י"א במלחמת עמון ולא שאר כלי הקודש א"כ מ"ש כאן אצל מלחמת מדין וכלי הקודש הוא הארון ולא שאר הכלים · ולעיל פ' כ' סי' כ' ולקמן סי' ה' דורש על הציץ וכן הוא דעת ר' יוחנן שאמר בגדי כהונה שבכללם הציץ אלא שבציץ כתוב עליו ביחוד קודש לה' · ע' לעיל פר' י"ט סי' י"ט ואם יצא כה"ג בבגדי כהונה להר הבית לוקה זהו אם יצא לצרכו אך לצורך כל ישראל במלחמה ע"ז נצטוו כמ"ש אצל שאול ודוד שהיה הכהן בכל מלחמותיהם עם החושן והאפוד וה"ה לכל שמונה בגדים : ואת מלכי מדין · וס"ד ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב : בה יפול · עי' לעיל פ' כ' סי' ט' : ויביאו אל משה · את השבי ואת המלקוח ואת השלל : שהיו כלם תלמידי תלמידיו · אפילו פנחס תלמיד אלעזר ואלעזר תלמיד אהרן ואהרן תלמיד משה אף כי שאר העם : ה לא יגרע מצדיק · תנחומא כאן סימן ד' ועי' לעיל פר' ז' סימן ב' על פסוק זה : נקמת מדין · כמ"ש כאן נקום את נקמת ב"י מאת המדינים אחר תאסף אל עמך שמאחר שכתוב נקום נקמת הרי כתוב ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע שנקרא נקמה שמחה לפי שהתאוה לזה והתפלל שיתן לו ונעתר לו וזהו לא יגרע מצדיק עיניו ובפסוק הקודם לא יחיה ורע זה בלעם כמ"ש פעמיו ירחץ בדם הרשע ומשפט עניים יתן כמ"ש נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים : ומ"ש ואת מלכים לכסא · פי' על מלכי מדין שהרג על חלליהם רש"ם יודע אני שבלעם כמ"ש יהושע י"ג אצל בלעם ג"כ אל חלליהם ועי' לעיל פ' כ' סוף סי' כ' איך דורש : שכתוב בו קודש לה' · שמות כ"ח ל"ו אצל הציווי ושם ל"ט ל' ומגל המעשה וא"כ עליו הכוונה מ"ש וכלי הקודש וכמ"ש בסי' הקודם וכמ"ש לעיל פ' כ' סי' כ' : ו כתיב ביהושע · תנחומא בסי' הנ"ל : ק"ב שנה · כמ"ש בסוף התורה ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו ויהושע כתוב עליו בסוף ספר יהושע וימת יהושע בן מאה ועשר שנה : לא אמר הדבר · כמ"ש לעיל סי' ב' ובתנחומא הגירסא לא אמר מחר אני מת מה מה יועיל הדבר : כשם שעשה משה רבינו · ודעת יהושע היה שיותר היה טוב אריכת חיי משה כל מה דאפשר ולאחר נקמת מדין וכן היה סבור על עצמו שיותר טוב שיאריך ימים שכל זמן שהיה יהושע חי לא חטאו ישראל וכמפורש בסוף יהושע ויעבוד ישראל את ה' כל ימי יהושע : ימים רבים · והלא הימים ידועים שבע שנים שכבשו ושבע שנים שחלקו ולמה אמר ימים רבים וסיל"ל שבע שנים אלא לדרוש שהיה אפשר לו לקצרם ולמעטם ועשה אותם רבים וע"כ נתמעטו חייו : ז ומקנה רב · תנחומא סי' ה' ע' ילקוט ירמי' ט' ומ"ש הלכה ל"ע איזה הלכה יש כאן ובתנחומא הגירסא ילמדנו רבינו כמה מתנות נבראו בעולם כך שנו רבותינו שלש מתנות נבראו כמ"ש אבות ריש פרק ד' איזהו חכם וכו' איזהו גבור וכו' איזה עשיר וכו' וכן בירמי' : ובאות מכח התורה · ובתנחומא הגירסא ובאות מגבתו של הקב"ה ובילקוט הובאו ב' הגירסאות : אל יתהלל חכם בחכמתו · כשהיא חכמת עצמו כפי יצר לבו ולא של הקב"ה וכן גבור בגבורתו עשיר בעשרו שהן שלו ולא של הקב"ה : שלא היה מתנתן · פי' שממתלה נתן להם הקב"ה מתנה זו אלא על שחטאו אבדו מתנתן ונעשה שלהם : אלא חוטפין אותה · ע' השלמת המאמר בילקוט ירמי' ט' · (ומכוונים הדברים במשלי פ' מפסוק ט"ו ולהלן לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה · ועצה שייך בעשירות כמ"ש כי ה' אלהיך הוא הנותן לך כח לעשות חיל ות"א די יהב לך עיצא למקני נכסין) : לפיכך גלו תחלה · כמ"ש לקמן בסוף פרשה כ"ג : ויגלם לראובני · ד"ה א' ה' כ"ו ועי' עוד סוף פ' ז' : ח כי לא ממוצא · תהלים ע"ה ע' ילקוט תהלים שם וילקוט כאן : שאדם יוצא וכו' ממזרח · דורש תיבת מוצא שני משמעות מלשון יוצא מה שיוצא מעירו לסחור גם דורש מוצא על מזרח השמש כמ"ש למשם שם אהל בהם וגו' · מקצה השמים מוצאו תהלים י"ט : ומ"ש ממוצא וממערב ע"פ מדה ס' כאלו מפורש ממוצא למערב וממערב למוצא וזה מ"ש והולך ממזרח למערב וזה ע"י ספינות · דוגמא לדרשה זו לעיל פ' כ' סי' כ' שומרים לבוקר שומרים לבוקר ודו"ק : על המדברות ועל ההרים · דורש מ"ש ולא ממדבר הרים והלא גם במדבר נמצאו הרים רבים אלא דקך פירש ע"פ מדה כ"ב כאלו כתוב ולא ממדבר ולא מהרים ומ"ש אינו נעשה עשיר דורש ממ"ש בס"ד כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים שהוא ההיפך של ריצא דקרא כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים שמדברים אלו לא ירים אבל אלהים וגו' ירים וזהו על ידי עשירות אדם מתרומם : א"ר אבא מרומניא · ראיתי בספר של גדול הדור אחד שנקראו האמורים לפעמים על שם הדרשות שדרשו וכן אפשר כאן שנקרא מרומניא על שדרש תיבת הרים מלשון רוממות ודורש הפסוק כפי מה שכתוב שלא ע"פ המדות : נכסים · יהושע כ"ב ח' בנכסים רבים בקהלת ה' י"ח אשר נתן לו אלהים עושר ונכסים ודורש נכסים נוטריקון מכסה מזה ומשמעו

ידי משה

ישמח צדיק כי חזה נקם נקמת מדין · פי' כדמסיק המדרש אע"פ שמיתתו תלויה בו מ"מ נזדרז ונראה מסיפא דקרא קדרים ואומר אך פרי לצדיק ואומר אך יש אלהים שופטים בארץ כי אין לו חיבור כלל לפסוקים ישמח צדיק וגו' אלא ע"כ שפסוק ישמח צדיק קאי על משה ע"ד דאיתא בגמ' דסוטה וז"ל אמר ר"ש וכי לאכול מפריה היה משה צריך ולא נתאוה לכנס לא"י אלא לקיים מצות התלויות בארץ וא"כ ה"ק ישמח צדיק כי חזה נקם זה משה וכו' רק שמא תאמר אך פרי לצדיק פי' וכי לאכול מפריה היה צריך וא"כ מה איכפת למשה לזה אך יש אלהים שופטים בארץ פי' שרצה לקיים מצות התלויה בארץ וק"ל וזה כוונת המדרש ג"כ במה שאמר זש"ה לא יגרע מצדיק עיניו פי' שהבטיחו הקב"ה ליתן לו שכר כאילו היה מקיים המצות התלויות בארץ כדכתיב ולעצומים יחלק שלל וק"ל : מרומניא · פי' של הרים לשון רוממות הוא כדמסיק שאין אדם מתרומם מן הדברים אלו ומלת ממדבר לא מדבר ממש

יפה תואר

למה שלח לפנחס וכו' · ברש"י בחומש מקשה עוד ולמה לא הלך אלעזר וכו' וקשה והלא איתא בבעל הטורים על פסוק וישלח אותם משה וכו' והנשיאים לא שלח עמהם כדי שלא יביים שבט שמעון שנהרג נשיא משבטו וא"כ מאי מקשה למה שלח פנחס ולא שלח אלעזר הרי מצינו שגם אלעזר היה נשיא של שבט לוי כדכתיב ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן ומהנשיאים לא שלח משה כנ"ל ודוק

נקרא שמם זוזין שזזים מזה ונותנין לזה • ממון מה אתה מונה אינו כלום • מעות מה לעת וכלשון הזה אתה דורש וכן חנה אומרת (שמואל א ב) ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל • ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם • מה אף מרומם (יז) באף שהוא מביא לזה מרומם את זה • [א] שאלה מטרונה אחת את רבי שמעון בן חלפתא לכמה ימים ברא הקב"ה את העולם אמר לה לששת ימים שנא' (שמות כ) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ • א"ל מאותה שעה ועד עכשיו מה עושה • א"ל יושב ועושה סולמות • מעלה לזה ומוריד לזה • לכך נאמר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים • תדע לך כשביקש שיעשירו בני ראובן ובני גד הפיל את המדינים לפני ישראל כדי שיעשירו בני גד ובני ראובן מה כתיב למעלה (טו) וישבו בנ"י את נשי מדין ואת טפם ואח"כ ומקנה רב הא שהשפיל הקב"ה את המדינים ורומם את ישראל לקיים מה שנאמר כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים אלא כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים : ט ד"א ומקנה רב [ב] זש"ה (קהלת י) לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו לב חכם לימינו זה יצר טוב שהוא נתון בימינו ולב כסיל לשמאלו זה יצה"ר שנתון בשמאלו • ד"א לב חכם לימינו אלו הם הצדיקים שהן נותנין לבם לתורה שהיא מימין שנא' (דברים לג) מימינו אש דת למו ולב כסיל לשמאלו אלו הן הרשעים שהן נותנין לבם להעשיר שנא' (משלי ג) בשמאלה עושר וכבוד • ד"א לב חכם לימינו זה משה ולב כסיל לשמאלו אלו בני ראובן ובני גד שעשו את העיקר טפל ואת הטפל עיקר שחיבבו את ממונם יותר מן הנפשות שהן אומרים למשה גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו אמר להם משה אינה כלום אלא עשו את העיקר עיקר תחלה בנו לכם ערים לטפכם ואח"כ וגדרות לצאנכם הוי לב חכם לימינו זה משה ולב כסיל לשמאלו אלו בני ראובן ובני גד אמר להם הקב"ה אתם חיבבתם את מקניכם יותר מן הנפשות חייכם אין בו ברכה (יח) עליהם נאמר (שם כ) נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך וכה"א (שם כג) אל תיגע להעשיר מבינתך חדל • ואיזה הוא עשיר השמח בחלקו שנאמר (תהלים קכח) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך :

סדר מסעי

פרשה כג א הלכה (א) מי שהיה נרדף מן הגוים או מן הלסטים מהו שיחלל את השבת כך

שנו רבותינו מי שהיה נרדף מן הגוים או מן הלסטים מחלל את השבת בשביל למלט את נפשו וכך אנו מוצאין בדוד כשביקש שאול להרגו (א) ברח ממנו ונמלט אמרו רבותינו מעשה שבאו לגדולי ציפורי (ב) כתבים רעים מן המלכות הלכו ואמרו לר' אלעזר בן פרטא רבי כתבים רעים באו לנו מן המלכות (ג) מה אתה אומר נברח והיה מתיירא לומר להם ברחו ואמר להם ברמז ולי אתם שואלים לכו (ד) [ג] ושאלו את יעקב ואת משה ואת דוד מה כתיב ביעקב (הושע יב) ויברח יעקב וכן במשה (שמות ב) ויברח משה וכן בדוד (ש"א י"ט) ודוד ברח וימלט וכה"א (ישעיה כו) לך עמי בא בחדריך אמר להם הקב"ה וכאלו כל גדולי עולם יראו וברחו מן שונאיהם כל אותן מ' שנה שעשיתם במדבר לא הנחתי אתכם לברוח אלא הייתי מפיל שונאיכם (ה) לפניכם במה שהייתי עמכם ולא עוד אלא כמה נחשים וכמה שרפים וכמה עקרבים היו שם (ו) שנא' (דברים ח) נחש שרף ועקרב ולא הנחתי אותם להזיק אתכם לכך אמר הקב"ה למשה כתוב את המסעות שנסעו ישראל במדבר כדי שיהיו יודעים מה נסים שעשיתי להם מנין ממה שקרינו בענין אלה מסעי : ב זש"ה (תהלים עז) נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן (ז) מה נחית נוטריקון הוא נחית רבי אליעזר אומר (ח) "נסים עשית עמהם (ט) "חיים נתת להם "ים קרעת להם "תורה נתת להם וע"י מי ע"י משה ואהרן דבר אחר נחית (י) [ד] ר' יהושע אמר "נפלאות עשית להם "חירות נתת להם "ימינך הושע אותם "תלוי ראש נתת להם ע"י משה ואהרן ורבותינו אומרים נחית "נביאים העמדת מהם (יא) "חסידים העמדת מהם "ישרים העמדת מהם "תמימים העמדת מהם ע"י משה ואהרן • ד"א נחית ר"ע אומר "נוראות עשית בשונאיהם "חרון אף שלחת בהם "ידך הולחמה אותם "תהומות כסית עליהם ע"י מי ע"י משה ואהרן • ד"א נחית כצאן עמך מהו כצאן אלא (יב) מה הצאן הזה אין מכניסין אותה לצל הקורה כך ישראל כל מ' שנה שעשו

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה ס"ח • ויקרא רבה פרשה ח' • לעיל פרשה ג' • תנחומא פרשה תשא • ילקוט תהלים רמז תשל"ד • ורמז תתי"ב • מדרש שמואל פרשה ה' • ב ילקוט נ"ך רמז תתקפ"ט • ג ילקוט שמות רמז קס"ח • ד ילקוט נ"ך רמז תתי"ח •

חדושי הרד"ל

על הרים כו' • רומניא הוא שם מקום דלא כיד"מ (ובתנחומא הגי' סרונגיא וכן בכמה מקומות): (יז) באף שהוא מביא לזה • כלומר שמשפיל לזה באפו : (יח) עליהם נאמר נחלה מבוהלת בראשונה • שנבהלו נחפזו לקחת נחלתם קודם לאחרים מפני שנבהלו על הונם ומקניהם • ואחריתה לא תבורך שלכן גלו תחלה כדלעיל • וי"ל עוד לר"י הגלילי ספ"ק דבכורים שאין מביאין בכורים מעבר הירדן שאינה ארץ זבת חלב ודבש • לכן קרי לה לא תבורך • שאבדו ברכה הבאה במצות בכורים כמ"ש (יחזקאל מ"ד) להניח ברכה אל ביתך : (א) מי שהיה נרדף כו' מחלל כו' • עיין ר"ה (כג:) ותענית (כב:) : (ב) כתבים רעים מן המלכות בשבת הלכו כ"ה בתנחומא וכצ"ל : (ג) מה כו' נברח • פי' חוץ לתחום ועיין ערובין (מה :) : (ד) ושאלו את יעקב כו' • פר"א ס"פ כ"ט ע"ש בביאורי בס"ד : (ה) לפניכם למה שהייתי עמכם כצ"ל : (ו) שנאמר נחש שרף כו' • ולעיל מיניה כתיב המוליכך מארץ מצרים כו' המוליכך במדבר כו' • וז"ש כאן הליכתם למסעיהם ע"פ ה' כדי שיהיו יודעים כו' : (ז) מהו נחית נוטריקון כו' • מפני שלשון נחייה לא נמצא במקרא רק באדם (המתנהג בנחת רוחו ורצונו ע"פ המנהיגו) אבל בצאן ובהמה לא נמצא (ומ"ש מלכים א' י' וינחם בערי הרכב • אוזר על הפרשים ולא על הסוסים לבדם) אלא כתיב בם לשון הנהגה והנהלה ונסיעה וכמ"ש נוהג כצאן יוסף ויסע כצאן וכי"ב • לכן דרש ליה בנוטריקון (גם י"ל מפני שבפרשה זו בתהלים לא נכתב יותר מסיפורי נסי מצרים ומדבר רק פסוק זה בקצרה • לכן דרים ליה שנרמזו ברמז נוטריקון) : (ח) נסים עשית כו' במכות מצרים : (ט) חיים נתת כו' במכת בכורות שפסח ה' עליהם להצילם : (י) רי"א נפלאות כו' • לא ניחא ליה לכנות המכות בשם נסים אלא נפלאות הוא שעשה בארץ חם • וע"י כן חירות נתן להם וימינו הושיעה להם בים ותלוי ראש א"ה כי תשא את ראש כו' כמ"ש במדרש שם : (יא) חסידים כו' היו כהנים כו' מאהרן איש חסידך • ישרים הן הלוים כמ"ש (ד"ה ב' כט) כי הלוים ישרי לב תמימים הן צדיקי ישראל : (יב) מה הצאן אין כו' • שמ"ר פ' כ"ד

חדושי הרש"ש

(טו) וישבו בני ישראל את נשי מדין ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם ואחר כך כו' כצ"ל : (א) ברח ממנו ונמלט • ר"ל בשבת כי בא נובה בשבת עיין מנחות צ"ה ב' וכתיב שם ויברח ביום ההוא

מתנות כהונה

ונותנים לזה גרסינן] : וכלשון הזה כו' • כל לשון הנאמר על הממון כגון • הון הנאה אין • פשיטים פשוט ומופשט מתכלית טוב • דינר • דין הם או דין נור כלומר אש ונחלים חותה בחיקו • סלע • קשה כסלע וכן כולם או הוא נמשך למטה כלומר כלשון הזה שאמרתי שהקדוש ברוך הוא נוטל נכסים מזה ונותן לזה כן אתה דורש אבל חנה כדמפרש ואזיל ובתנחומא לא גרס ליה : [ה"ג וכן חנה אומרת ה' כו' : ה"ג מהו אף מרומם : ה"ג דבר אחר לב חכם לימינו אלו הם הצדיקים :

פרשה כג כתבים רעים גרסינן] : לכו ושאלו כו' • אמר כן למען יבינו כי גם הם יברחו : במה • כמו כל כמה ואולי שצריך להיות במה כלומר בשביל מה שהייתי עמכם : אין מכניסין כו' • בימות החמה :

אין

פירוש מהרז"ו

לדייק אבל נגלים לזה ע"פ מדה פ' • וכן זוזים ומעות וממון לשון משנה הוא ולשון הקודש ונתנו לדרוש שנקראו האומרים בשמות על שם מקריהם ע"פ ממעל ונוטריקון : וכלשון זה אתה דורש • בשאר שמות הכלים דשא דרגא מסיכלא וכדומה הרבה שדרשו חז"ל שבת דף ע"ז ע"ב : באף שמביא לזה • שאין רעתו של הקב"ה רעה בהחלט כשמשפיל אדם זה מגביה אדם אחר לעומתו וכשאנו רואים שהגביה לאחד בהכרח שהשפיל לאחד על דרך שכתוב אמלאה החרבה • וע' ב"ר פ' ס"ח סי' יו"ד אין לך צרה באה לאדם שאין לאחרים בה ריוח וע' ב"ר פ' ס"ח סי' ד' • ע' ויק"ר פ' ח' סי' א' לעיל פ' ג' סי' א' ושם הגירסא ר' יוסי ב"ר חלפתא : ואח"כ ומקנה רב • ודורש סמוכין ואין הכוונה ששבט ראובן וגד נטלו כל השלל עצמו שהרי מפורש בתורה עצמה באריכות איך נחלק כל השלל בישראל ולתופסי המלחמה ולא היו לבני ראובן וגד שום יתרון בשלל אך אמיתת הכוונה על השר והמזל והצלחה כשהשפיל והסיר מזלם של מדין והצלחה וברכה שלהם אז נמסר לבני ראובן וגד וכן מ"ש ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם הכל באופן זה על ההצלחה והמזל : ט לב חכם לימינו • תנחומא סי' ז' ע' ב"ר פ' ע"ד סי' ה' כי הימין הוא עיקר כח האדם והשמאל טפל לימין ועל שם זה נקראו כל הדברים העיקרים בשם ימין והדברים הטפולים בשם שמאל : אינה כלום • אין דבריכם כן ולא תדברו כן ובתנחומא הגי' לא תעשו כן : אל תיגע להעשיר • שלא תוסיף בסיבות ביגיעה כמו בני ראובן וגד שהתיגעו להקדים נחלתן בעבור להוסיף עושר במקנה רב והיה להם לשמוח בחלקם ולבטוח בה' וכדומה לזה לעיל סי' ו' • והנה אם לא היו בני גד וראובן מבקשים ארץ הגלעד היתה מתחלקת לכל השבטים ולא היתה ארץ מובדלת ועל ידם נעשית ארץ מובדלת וגרמה להם רעות גדולות :

סדר מסעי פרשה כג סימן **א מי** שהיה נרדף • בתנחומא כאן סי' א' הגי' נרדף מן הגיים פי' חיילות שודדים : לך עמי בא בחדריך • וסגור דלתיך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבר זעם וזה כולל הבריחה ג"כ : אמר להם הקב"ה כאלו • כאן לקה המאמר בחילוף וכצ"ל לך עמי בא בחדריך וכאלו כל גדולי עולם יראו וברחו משונאיהם אמר להם הקב"ה כל אותן מ' שנה • ומ"ש כל גדולי עולם דברי המדרש הם וכמ"ש אצל יותם בן ירובעל ויפתח ואליהו וכל זה הובא דרך אגב וע' בתנחומא : נחש שרף ועקרב • דברים ח' ט"ו המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב : מה נסים עשיתי לכם • בכל מסע ומסע כן הגירסא בתנחומא וזהו מ"ש אלה מסעי בני ישראל וגו' ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם מה שמלא וקרא להם בכל מסע ופרט מסע ראשונה ומצרים מקברים ולמדים כל המסעות שהיו בהם נסים כמ"ש במרה באלון ובקדש וכן כלם : **ב** נחית כצאן עמך • תנחומא סימן ב' מהו נחית • ונ"ע מה משמע מהו נחית שהוא מלשון לך נחה את העם וכמ"ש נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך וכן נחית כצאן עמך • אך נראה שכוונתו שבכל מזמור ע"ז מספר מהנפלאות שעשה להם במצרים בים ובסיני ולא הזכיר במזמור את משה ואהרן אע"פ שנעשה כל הנ"ל על ידיהם ובסוף המזמור כתוב נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן היינו במדבר משמע ולא קודם לכן במצרים ובים ועוד שהיל"ל רעית שאצל הצאן שייך לשון מרעה ולא לשון נחי' או הנהג' כמ"ש וינהג את הצאן אחר המדבר ע"כ דורש תיבת נחית נוטריקון שכל הנסים המבוארים במזמור היו כלם ביד משה ואהרן וע"פ מדה ל"א מוקדם ומאוחר בענין נחית עמך ביד משה ואהרן על כל המבואר במזמור ולדעת ר"א הנוטריקון נסים חיים ים תורה ומ"ש נסים עשית חיים נתת וכו' הוא ע"פ מדה פ' והנסים היינו מ"ש לעיל במזמור אתה האל עושה פלא וגו' ומ"ש ים קרעת כמ"ש ראוך מים אלהים ומ"ש תורה נתת להם כמ"ש קול נתנו שחקים שכל הנ"ל ביד מו"א • ודעת ר"י שהנוטריקון הוא נפלאות חירות ימין תלוי ראש נפלאות כנ"ל עושה פלא ומ"ש חירות כמ"ש גאלת בזרוע עמך והגאולה הוא החירות ומ"ש ימינך כמ"ש גאלת בזרוע עמך כמ"ש כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם וגו' וכמ"ש בשירה וגו' ימינך ומ"ש ימינך ה' כמ"ש גאלת בזרוע עמך כמ"ש כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם ומ"ש תלוי ראש נכלל ג"כ במ"ש גאלת בזרוע עמך כמ"ש וחמושים עלו בנ"י בקומה זקופה וזהו תלוי ראש ודעת ר"י שאינו חושב תורה כי חתם המזמור בים דרכך וגו' ועל זה אמר נחית עד ים סוף ואין תורה בכלל • ומ"ש אצל ר"י ור"ע ד"א הוא מיותר ובתנחומא ליתא כי אצל פלוגתא דתנאי אינו שייך ד"א וכאן כ"א אצל רבותינו אינו אומר ד"א וכן כלם : ורבותינו אומרים • בתנחומא גורס ר"מ אומר וגורסו אחר ר"ע • ודעת ר"ע לדרוש כל הנוטריקון של התיבה על קריעת ים סוף לבד שעל שחתם המזמור בפסוק בים דרכך ועל זה אמר נחית נוראות היינו בים כמ"ש תהלים ק"ו נוראות על ים סוף • ומ"ש חרון אף שפית בהם כמ"ש בשירה תשלח חרונך יאכלמו כקש ומ"ש ידך הולחמה אותם כמ"ש ימינך ה' תרעץ אויב • וכל הנ"ל ע"פ מדת נוטריקון ודו"ק : אין מכניסין אותה • שהיו שוכני

אוהלים

יפה תואר

ודוק • מפי מהור"ר ישראל לוי הטליר • סמגיה : לכמה ימים ברא הקב"ה וכו' • אפשר שטעם שאלתה כי בהיותו ית' בלתי תכלית ראוי היותו פועל ועושה בלתי תכלית אמנם היות פעולותיו מוגבלת סותר אל מדות הקב"ה וזה טעם היות השמים נמתחים והולכין כשנבראו כמ"ש בעל דרך אמונה בתחלת הספר :

שבשבס

ידי משה

אלא לשון דברים : עליהם נאמר נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך • פי' לפי שבא"י כתיב ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד וגו' משא"כ הם שנטלו בראשונה מעבר לירדן אינה מבורכת כ"כ כמו א"י : הלכה מי שהיה נרדף וכו' • זה קאי על הפסוק בזה הפרשה דכתיב כי אתם באים אל הארץ ודרש כל סדרשות על שירתו נלכדה בשבת ולפיכך מביא הלכה זו גבי מסעות וכיבוש ארץ ישראל דכתיב

במדבר לא נכנסו לצל הקורה לכך נמשלו כצאן · [א] ד"א נחית כצאן עמך מה הצאן אין כונסין לה אוצרות אלא רועים אותה במדבר כך ישראל כל מ' שנה שהיו במדבר ניזונו בלא אוצרות לכך נמשלו כצאן · [ב] ד"א נחית כצאן מה הצאן כל היכן שהרועה מנהיגה היא נמשכת אחריו כך ישראל כל מקום שהיו משה ואהרן מסיעים אותם היו נוסעים אחריהם שנא' אלה מסעי בנ"י לקיים מה שנא' נחית כצאן עמך: ג אלה מסעי [ג] משל למלך שהיה בנו חולה הוליכו למקום א' לרפאותו כשחזרו התחיל אביו מונה כל המסעות ואומר כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך כך אמר לו הקב"ה למשה מנה להם כל המקומות היכן הכעיסוני לכך נאמר אלה מסעי: ד ד"א אלה מסעי למה זכו ליכתב בתורה כל המסעות האלו על שקבלו את ישראל ועתיד הקדוש ברוך הוא ליתן שכרן דכתיב (ישעיה לה) ישושום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת (ב) פרח תפרח ותגל ערבה וגו' ומה מדבר על שקבל ישראל כך המקבל תלמידי חכמים לתוך ביתו עאכ"ו · את מוצא עתיד המדבר להיות ישוב והישוב עתיד להיות מדבר ומנין שעתיד הישוב להיות מדבר שנאמר (מלאכי א) ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה ומנין שהמדבר עתיד להיות ישוב שנאמר (ישעיה מא) אשים מדבר לאגם מים · את מוצא עכשיו אין אילנות במדבר ועתיד להיות שם שנאמר (שם) אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ ועכשיו (יג) אין דרך במדבר שכולו חול ועתיד להיות שם דרך שנא' (שם מג) אף אשים במדבר דרך בישימון נהרות ואומר (שם לה) (ג) והיה שם מסלול ודרך ודרך הקדש יקרא לה לא יעברנו טמא והוא למו הולך דרך ואוילים לא יתעו: ה צו את בנ"י ואמרת אליהם (ד) כי אתם עוברים אל ארץ כנען זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה מלמד (יד) [ד] שהראה הקב"ה למשה כל מה שהיה ועתיד להיות הראה לו מדן עומד שמשון וברק בן אבינועם מנפתלי וכן כל דור ודור ודורשיו דור דור ושופטיו דור דור ומנהיגיו דור דור ופושעיו דור דור וצדיקיו שנא' (דברים לד) ויאמר ה' אליו (ה) זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה הראיתיך בעיניך מלמד (טו) שהראהו גיהנם אמר משה מי נדונין בו אמר לו הרשעים והפושעים בי שנא' (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' התחיל משה מתיירא מן גיהנם אמר לו הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבור ומהו זאת הארץ לאמר (טז) אמר לו הקב"ה למשה לך אמור להם לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבעתי לכם קיימתי לבניכם לכך נאמר לאמר: ו זאת הארץ (יז) (ו) אשר תפול לכם בנחלה וכי הארץ נופלת והלא כתיב (קהלת א) והארץ לעולם עומדת אלא כשבאו המרגלים והוציאו דבה על הארץ כעס עליהם משה אמרו לו כל ישראל משה רבינו אילו היו המרגלים שנים שלשה בדין הוא שנאמין שנא' (דברים יט) ע"פ שני עדים או ג' עדים (יח) הרי הן עשרה (שם א) אנה אנחנו עולים (ז) אחינו המסו את לבבנו לאמר עם (יט) גדול ורם ממנו כביכול אין בעל הבית יכול להוציא כליו משם מה עשה הקב"ה (כ) נטל שר הארץ וכפתו והפילו לפניהם שנא' (שם) ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ וכי לפניהם היתה אלא שהפיל שרה ואומר להם עלה רש אל תירא ואל תחת (כא) לא מן הנפילים ולא מן עם רב (כב) (ח) כתיב בהפילכם את הארץ זש"ה (תהלים טז) חבלים נפלו לי בנעימים אף נחלת שפרה עלי חבלים נפלו לי אלו י"ב שבטים לפי שנתחלקה הארץ לי"ב שבטים (ט) שנא' (יחזקאל מז) גה גבול אשר תתנחלו את הארץ לי"ב שבטי ישראל בנעימים בזכות התורה שנאמר (משלי כב) כי נעים כי תשמרם בבטנך יכונו יחדיו על שפתיך [ה] יש אדם שהוא נאה ולבושו כעור הוא כעור ולבושו נאה וישראל הם נאים לארץ והארץ נאה להם לכך כתיב אף נחלת שפרה עלי וכה"א (איוב כט) צדק לבשתי (כג) וילבשני כתיב (יהושע ז) ויאמר יהושע אל עכן בני (י) שים נא כבוד לה' אלהי ישראל אמר לו עכן בשביל דבר זה שאתה אומר אני מת כיון שראה עכן כך אמר בלבו עכשיו אני (כד) נלכד בגורל (יא) איני מאמין ונחשב כזבן לפני יהושע באותה שעה [ו] אמר לו עכן למה תפיל גורלות ביני ובין בני ביתי אני אפיל הגורל בינך ובין פנחס אם לא יעלה הגורל על שניכם אף אני מאמין באותה שעה (כה) אמר יהושע בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל תן לו תודה והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני (יב) אמר ליהושע אף אתה הגד נא לי מה עשית · מיד נפל מחלוקת בישראל ועמדו שבט

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ע"ח · ב שמות רבה פרשה כ"ד · ילקוט נ"ך רמז תתכ"ח · ג ילקוט תורה רמז תשס"ו · ד ילקוט תורה רמז תתקס"ז · ה ילקוט איוב רמז תתקי"ז · ו סנהדרין דף מ"ג · ירושלמי סנהדרין פרק נגמר הדין · פדא"כ פרק י"ח · ילקוט נ"ך רמז י"ח ·

חדושי הרש"ש

ססות מפני שאול (בשמואל א' כ"ח) : (ב) פרח תפרח ותגל וגו' כצ"ל : (ג) והיה שם מסלול ודרך כצ"ל : (ד) כי אתם (עוברים אל ארץ) באים אל הארץ כנען כצ"ל : (ה) זאת הארץ אשר נשבעתי כו' מלמד שהראהו גיהנם אולי הוציאו זה מאת דדרים בב"ר פמ"ד שהראהו הקב"ה לאברהם גיהנם כו' בברית בין הבתרים וא"ל כ"ז שבניך כו' הם נדונים בשתים וברית בס"ב נקרא שבועה כמו שפירש"י בפ' חיי ואשר נשבע לי בס"ב וע' בספרי סוף ברכה : (ו) אשר תפול לכם בגורל · אולי תיבת בגורל הוא פירוש על ל' תפול דקרא ובפירש"י בחומש ובתנחומא הגי' בנחלה כלישנא דקרא : (ז) אחינו כו' גדול ורם ממנו כביכול כו' כצ"ל עמ"כ : (ח) כתיב ובהפילכם את הארץ כו' כצ"ל והוא ביחזקאל מ"ח : (ט) שנאמר גה גבול כו' לשני עשר שבטי ישראל יוסף חבלים · בנעימים כו' כצ"ל : (י) שים נא כבוד לה' אלהי ישראל כצ"ל : (יא) איני מאמין ונחשב כזבן · בתנחומא הגי' ואתחשב עיין יד"מ : (יב) אמר ליהושע אף אתה הגד

חדושי הרד"ל

פ"ש : (יג) אין דרך במדבר שכולו חול והחול דרכו להיות חוזר ומכסה מקום פרסות רגלי אדם ובהמה שדרכו עליו ולכן דרך לא מצאו במדבר : (יד) שהראה למשה כל מה כו' · ספרי פ' הברכה פ"ש : (טו) שהראהו גיהנם · דרש לה שם מן לעבר ע"ש : (טז) אמר כו' לך אמור כו' · ברכות (יט ·) : (יז) אשר תפול לכם בנחלה וכי הארץ כצ"ל וכ"ה בתנחומא : (יח) הרי הן עשרה ואף שיהושע וכלב שהכחישום ג"כ שנים ותרי כמאה · מ"מ הרי לא הכחישום בגוף הדבר שהערים גדולים כו' ובני ענקים שמה · רק אמרו עלה נעלה כו' · והרי זה כמחלוקת באומדן הדעת · דאזלינן בתר דעות ורוב : (יט) גדול ורם ממנו כביכול כו' כצ"ל ומן ממנו קדריש וכ"ה בערכין (טו ·) : (כ) נטל שר הארץ כו' · דב"ר פפ"א : (כא) לא מן הנפילים ולא מן עם רב · כמ"ש שם להלן עם גדול כו' וגם בני ענקים כו' ואומר לכם לא תיראון ולא תערצון כו' והיינו יראה מן רבבות עם סביב וכד"א (דברים כ) וראית כו' עם רב ממך לא תירא כו' ותתיה והערצה בלב הוא מן הנפילים וענקים שאימתן נופלת על הבריות :

(כב) כתיב (יחזקאל מח) בהפילכם את הארץ בנחלה זש"ה כו' כצ"ל ועל לשון בנחלה דרש נחלת שפרה כו' : (כג) וילבשני אשר תנחלו אותם בגורל כתיב ויאמר יהושע כצ"ל : (כד) נלכד בגורל ונחשב כזבן כו' א"ל עכן איני מאמין ולמה תפיל גורלות כו' כצ"ל ועיין סנהדרין (מג :) ובילקוט יהושע שם : (כה) אמר ליהושע אף אתה הגד כו' · כ"ה בתנחומא וילקוט וכצ"ל :

פירוש מהרז"ו

אהלים במדבר שמ"ר פ' כ"ה סי' ב' מדרש תהלים ע"ח : ג תנחומא סי' הנ"ל : כשחזרו · אחר שנתרפא הבן וחזר בשמחה היה מספר מה שקרה לו סיבות של צער בדרך · והנמשל על חולי הנפש והבן אלו ישראל שהיו חוטאים וחולים עד אחר פעור כמ"ש כי כל האיש אשר הלך אחר בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום ועד שבאו לארנון שעשו תשובה ונתרפאו וע' לעיל פ' י"ט סי' כ"ד ומש"ש ותבין כאן : ד ישושום מדבר · ע' לעיל פ' א' סוף סי' ב' שהמדבר על שהוא חרב מוכשר לעשות בו נסים יותר מהישוב וע' מש"ש : ומה מדבר · ע' ב"ר פ' ס' סי' ז' אספרה וכן כאן וע' בפירושי שם : שכולו חול · ולשון התנחומא והשיירות אין הולכות אלא בלילה לאור המזל : ה מלמד שהראה · עיקר הדרשה מפסוק שמביא בסמוך ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' בסוף ברכה וכתוב לפני פסוק זה ויראהו ה' את כל הארץ את הגלעד עד דן ואת כל נפתלי ועל זה דורש כאן הראה לו מדן עומד שמשון וברק בן אבינועם מקדש נפתלי וע' ספרי ברכה שם ורש"י בחומש וילקוט שם ובמכילתא סוף בשלח ושם באריכות וכאן קיצר וכאן דורש גז"ש ממ"ש זאת הארץ שהראה כמו שם ואמר לו זאת שהיא הכל לפניך : משה מתירא · ע' לעיל סוף סי' ח' שהי' מתירא ומה שכתבתי שם ותבין כאן : ושמה לא תעבור · דאי כפשוטו שלא יעבור אל הארץ הול"ל ושמה לא תבוא וכמ"ש בסוף סדר האזינו ושמה לא תבא ועוד מאחר שזהו הדיבור האחרון שדיבר הש"י עם משה שמיד אחר זה כתוב וימת שם משה ואיך יסיים לו בדבר רע שכבר אמר לי' כמה פעמים כן ואתא לנחומי במ"ש הראיתיך בעיניך ולצעורי קא מצער לי' במ"ש ושמה לא תעבור ע"כ דורש דקאמר על מ"ש עד נוער שהראהו הגיהנם כנ"ל ע"ז אמר הראיתיך בעיניך הגיהנם ושמה לא תעבור וניחם אותו וסיים לו בנחמה · וכידוע שיש לצדיקים דרך לגן עדן שצריך לעבור דרך הגיהנם וכמ"ש בברכות אצל ר' יוחנן בן זכאי ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים : ו וכי הארץ נופלת · תנחומא שם בסי' ד' ועיקר פשוטו שענין הנפילה שייך לגורל כמ"ש הפיל פור הוא הגורל וכמ"ש יחזקאל כ"ד לא נפל עליו גורל וזהו מ"ש ויפלו חבלי מנשה עשרה יהושע י"ז כי לא נפלה לו עד היום ההוא בתוך שבטי ישראל בנחלה · הכל על ענין הגורל שהונח בו לשון נפילה וכן זאת הארץ אשר תפול · רק על שלא כתוב כאן גורל דורש תיבת נפילה כמשמעותה וע"פ מדה כ' אא"ע לנפילת הארץ מ"ע לשר הארץ : עם גדול ורב · ורם ממנו ודרש ממנו על הש"י כ"י ע' לעיל פ' ט"ז סי' י"א סוטה ל"ה ובילקוט שלח לך : ראה נתן ה' לפניך · עלה רש אל תירא ואל תחת דברים א' כ"א : וכי לפניהם היתה · והרי עדיין עומדים חוצה לה ולא באו לתוכה : זה גבול אשר תתנחלו · סגנון הפסוק ביחזקאל מ"ז י"ג כה אמר ה"א גה (בגימ"ל) גבול אשר תתנחלו את הארץ לשני עשר שבטי ישראל יוסף חבלים ובפסוק י"ד ונפלה הארץ לכם בנחלה הרי כתוב כאן בחילוק הארץ לעתיד ובהפילכם כנ"ל וכאן כתוב חבלים וזהו חבלים נפלו : אף נחלת שפרה עלי · תיבת אף מיותר ע"כ דורש ע"פ מדה פ' כאלו כתוב אני שפר לנחלה אף שפרה נחלה עלי : צדק לבשתי וילבשני · לבשתי שאני נאה להלבש וילבשני שהלבוש נאה לי כשאדם פשוט לובש לבוש יקר הלבוש נאה לאדם ואין אדם נאה להלבוש וכן כשאדם יקר לובש לבוש פשוט האדם נאה ללבוש ואין הלבוש נאה לו אך כשאדם יקר לובש לבוש יקר שניהם נאים זה לזה · והנמשל ישראל עם ה' שומרי מצות ה' והארץ ארץ אשר ה' דורש אותה ושוכן בה והרבה מצות ה' תלוים בה הרי שניהם נאים זה לזה וע' לקמן פ' ז' סי' י"א : גם באופן זה שבישראל כתוב ועמך כלם צדיקים וירושלים עיר הצדק וזהו צדק לבשתי וילבשני : כתיב ויאמר יהושע · תנחומא כאן סי' ה' וכאן חסר שייכות מאמר זה לכאן ותשלומו בילקוט יהושע ז' שצפה יהושע ברוה"ק שהוא עתיד לחלק את הארץ בגורל אמר אם יתקיים עתה (בענין עכן) יאמרו כל ישראל בדיני נפשות נתקיים בדיני ממונות לא כל שכן התחיל מפייסו בני שים נא כבוד וכן הוא בסנהדרין דף מ"ג וכאן כתוב זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה שלפי פשוטו הכוונה שתפול בגורל לכם ע"כ הביא כאן הגורל של עכן שהוא ראי' על גורל של הארץ : שאתה אומר אני מת · כדאיתא בסנהדרין מ"ג שיהושע שחד את עכן בדבר אמר לו תן תודה והפטר ועכן הבין שלא יפטרנו ויהרגנו ובוודוי זה ימית עצמו ומ"ש כיון שראה עכן כך היינו כשראה שהגורל מתקרב ליפול עליו שכבר נפל על כרמי ועל זבדי אמר אם אניחנו שיגמור הגורל בוודאי יפול עלי ולא אוכל להכחישו שיאמינו לגורל ולא לי ואהי' נחשב לכזבן מוטב שלא אניח אותו לגמור בטענה זו שיניחנו להפיל הגורל תחלה על יהושע ופנחס וזהו באותה שעה ועל זה אמר יהושע לעכן שים נא כבוד לה' ותניח לגמור הגורל ולא תבזה הגורל וכשנפל הגורל אז אמר יהושע ותן תודה ודרשו כן שאם כפי מה שכתוב שאחר שנפל עליו הגורל אמר שיתן כבוד לה' בזה שיתוודה היל"ל שים נא כבוד התוודה למה אמר שני מאמרים שים נא כבוד ותן לו תודה ע"כ דורשים ע"פ מדה ל"א שמ"ש שים נא כבוד הי' קודם ויקרב את ביתו לגברים והכבוד הוא שלא יבזה הגורל וכשנפל עליו הגורל אמר ותן לו תודה ומ"ש במדרש ותן לו תודה הוא ציון אחר ואינו שייך למ"ש שים נא כבוד וכנ"ל : אמר ליהושע אם אתה · ובתנחומא

מתנות כהונה

[אין כונסין לה אוצרות גרסי']: היא נמשכת גרסי': כאן הוקרנו גרסי' והוא ל' קריכה: [למה זכו ליכתב גרסי']: ה"ג על שקבלו את ישראל עתיד כו']: מלמד שהראה כו' · דייק מלא זאת כזה שמראה באצבע דבר דבור בטעמו ונימוקו או י"ל דיליף כעין גזירה שוה זאת מזאת הארץ אשר נשבעתי דלקמן שזה עיקר הדרוש עם הפסוקים שלאחריו ונדרשו בספרי והביאו רש"י ז"ל בפרשת וזאת הברכה: בעל הבית כו' · כלומר בעל העולם ברוך הוא ודייק כינוי ממנו כלפי מעלה דאל"כ הלא גם פרעה ומצרים היו חזקים ורבים מהם : שאתה אומר אני מת · בתמיה מה עשיתי כיון כו' : ונחשב כו' · עשה עצמו כאילו אינו מאמין שהגורל אמת ובתנחומא לא גרס ליה : [בינך ובין פנחס אם לא יעלה גרסינן] :

והסו

ידי משה

יד דהוה אפילו בשבת : אמר לו עכן בשביל דבר זה שאתה אומר אני מת · פי' שהכתים את יהושע ובשביל פי' לשון בתמיה וכי על פיו אני חי וכיון שראה עכן כך פי' שראה שרוצה יהושע להפיל גורל אמר בלבו עכשיו אני נלכד בגורל ויראו הכל שאני הוא חייב אלא לא אניח להפיל גורל כי איני מאמין ענין הגורל טוב לי להיות שקרן בעיני יהושע אבל אם אפיל גורל אהיה שקרן בעיני כל ישראל : באותה שעה אמר לו עכן למה אתה רוצה להפיל גורל עלי אני אפיל גורל עליך ועל פנחס וכו' :

שאני

יהודה במריבה והרגו מישראל כתות כתות כיון שראה עכן כך אמר בלבו כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא ואני ע"י נהרגו כמה אנשים מישראל אני חוטא ומחטיא מוטב אני אודה לפני הקב"ה ולפני יהושע ואל תבא תקלה ע"י · מה עשה עכן עמד (כו) והשמיע קולו לכל הקהל (כז) והסו כל הקהל לפניו ואמר ליהושע (יהושע ז') אמנה אנכי חטאתי לה' אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי לא זאת בלבד אלא כבר מעלתי באחרות · אמר לו יהושע ואני כך (כח) הייתי יודע שהדבר תלוי בך אלא הגד נא ואל תכחד ממני · אמר לו ואראה בשלל · אמר הסתכלתי מ"ש בתורה (דברים כ) ואכלת את שלל אויביך · אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב אחד חמשים שקלים משקלו ואחמדם ואקחם ואל תאמר שאני עני והייתי צריך שאין בשבט עשיר ממני מיד (יהושע ז) וישלח יהושע מלאכים וירוצו האהלה והנה טמונה באהלו והכסף (טמון) תחתיה · מפני מה שלח יהושע כדי שלא יגנבו אותם שבט יהודה ולא יוסיפו במחלוקת לפיכך שלח יהושע מהרה ויביאום אל יהושע ואל כל ב"י ויציקום לפני ה' (יג) א מהו ויציקום שחבטן לפני המקום ואמר יהושע לפני הקב"ה רבש"ע בשביל אלו כעסת על בניך הרי הם נתונים לפניך (יד) מיד ב ויקח יהושע את עכן בן זרח ואת הכסף ואת לשון הזהב ואת בניו ואת בנותיו (כט) כדי לרדותן · ואת שורו ואת חמורו ואת צאנו ואת אהלו ואת כל אשר לו לשריפה · וכל ישראל עמו לראות בדינו כדי שלא יהיו רגילים לעשות · ויעלו אותם עמק עכור ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך ה' ביום הזה ג ביום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעוה"ב ויש לך חלק בו (שם) וירגמו אותו כל ישראל אבן הוא לבדו וישרפו אותם באש בממונו הכתוב מדבר שכן נאמר לו מפי הגבורה והיה הנלכד בחרם ישרף באש אותו ואת כל אשר לו (טו) א"כ (ל) מה ת"ל וירגמו אותו ואת כל אשר לו מלמד שהודה עכן שבשבת גנב והוציאם מיריחו והטמין בתוך אהלו ונסקל על חלול שבת ונשרף על שמעל בחרם ומנין את מוצא שכן הקב"ה אמר ליהושע ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה גבורי החיל וסבותם את העיר כל אנשי המלחמה הקף את העיר פעם אחת כה תעשו ששת ימים וז' כהנים ישאו ז' שופרות היובלים וגו' ללמדך (לא) ד שבשבת נכבשת חומת העיר דבר זה עשה יהושע מדעתו והסכים הקב"ה על ידו אמר יהושע (לב) השבת קדש דכתיב (שמות לא) ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם וכל מה שכבשנו יהא קדש שנא' (יהושע ו) וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא לה' אוצר ה' יבא ומנין שהסכימו על ידו שנא' (שם) והיתה העיר חרם לה' היא וכל אשר בה (טז) באותה שעה וישוב חרון אף ה' מישראל עליו נאמר (משלי טז) חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה זה יהושע שהשיב חרון אף ה' מישראל: ז (יז) כי אתם באים אל ארץ כנען הלכה עד שלא נכנסו לארץ כיצד היו מברכין על המזון שנו רבותינו עד שלא נכנסו לא"י (לג) היו מברכין ברכה א' הזן את הכל משנכנסו לא"י היו מברכין על הארץ ועל המזון משחרבה הוסיפו בונה ירושלים ה משנקברו הרוגי ביתר הוסיפו הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה ואין לך חביבה מכולם יותר מברכת על הארץ ועל המזון שכך אחז"ל כל מי שאינו מזכיר בבהמ"ז על הארץ ועל המזון ארץ חמדה וברית ותורה וחיים לא יצא ידי חובתו אמר הקב"ה חביבה עלי ארץ ישראל יותר מן הכל למה שאני תרתי אותה וכה"א (יחזקאל כ) (יח) ביום ההוא (לד) נשאתי ידי עליהם ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש צבי היא לכל הארצות וכה"א (ירמיה ג) ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים · את מוצא כשהרג יהושע אותם המלכים א"ר ינאי הכהן (לה) ו ששים ושנים היו שם ל"א ביריחו ל"א בימי סיסרא כשהלך להלחם עם ישראל נהרגו אף הם עמו למה. שהיו מתאוים לשתות מים מן א"י ובקשו מן סיסרא ואמרו לו בבקשה ממך נבוא עמך למלחמה כל מלך שהיה מבקש למלחמה היה משלם ושוכר פועלים *) בכסף שיעזרו אותו אמרו לסיסרא אין אנו מבקשין ממך כלום אלא נבוא עמך בחנם שאנו מתאוים למלאות כרסינו מן מים של אותה הארץ שנא' (שופטים ה) באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען בתענך על מי מגדו בצע כסף לא לקחו להודיעך שאין חביבה כא"י א"ל הקב"ה למשה הן הארץ חביבה עלי שנאמר (דברים יא) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד וישראל חביבין עלי שנאמר (שם ז) כי מאהבת ה' אתכם אמר הקב"ה אני אכניס את ישראל שהן חביבין עלי לארץ שחביבה עלי שנאמר כי אתם באים אל ארץ

מסורת המדרש א סנהדרין דף מ"ד · ב ילקוט יהושע רמז י"ח · ג פרקי דרבי אליעזר פרק נ"ח · מסכת שמחות פרק ב' · ד ירושלמי שבת פרק א' · סדר עולם רבא פרק י"א · ה בבא בתרא דף קכ"א · איכה רבתי פרשה ב' : ו ילקוט שופטים רמז נ"ב ·

חדושי הרד"ל

(כו) והשמיע קולו כו' · דרש ויען עכן אין עניה אלא בקול רם: (כז) והסו כל הקהל לפניו ואמר ליהושע · דרש ויען את יהושע ויאמר · דענייתו תחלה בקול רם היה להשתיק העם אל יהושע ואחר כך דבורו היה אל יהושע ויאמר : (כח) הייתי יודע אלא הגד כו' · מקרא זה הגד כו' כתוב קודם עניית עכן · רק שבא לפרש ואראה בשלל כו' הוא תשובה על דברי יהושע הגד כו' מה עשית · שלא אמר הגד אם עשית רק מה עשית בפרטיות אבל המעשה ידוע לי : (כט) בעתו כדי לרדותן · כ"ה במ"כ וכ"ה בתנחומא ובסנהדרין שם ועיין פר"א פל"ח : (ל) מת"ל וירגמו כו' ונסקל כו' ונשרף כו' שודאי בעכן עצמו קיימו ג"כ ליווי ה' והיה הנלכד ישרף אותו (וקמי שמיא גליא שעכן חלל שבת ויתחייב סקילה ג"כ ואעפ"כ צוה על השריפה) אלא הואיל ונתחייב סקילה (אע"פ שאינו חיוב בב"ד ממש · כי רחוק שהיה בזה עדים והתראה) הא קי"ל דנדון בחמורה לכן נדון בסקילה ואח"כ שרפוהו יחד עם הממון · ומ"ש אח"כ ויסקלו אותם באבנים היינו לעשות גל עליו לפרסומי מלתא זכרון לדורות · עמ"ש בס"ד בביאורי לפר"א פל"ח בזה : (לא) שבשבת נכבשה · ב"ר ס"פ מ"ז : (לב) השבת קדש כו' · לעיל פי"ד : (לג) היו מברכין ברכה אחת כו' · עיין ברא"ש בברכות (מח :) שפי' על הנוסח (ועיין רמב"ן ח"ב סי' קס"א) והלשון דהכא צ"ע לפרש כן : (לד) נשאתי את ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם ארץ כו' כצ"ל · וזהו לשון שאני שתרתי אותה (ופירושו לענין הדרשא דהכא על מה שהקב"ה סימן אותה כאן בגבולותיה סביב כאלו כביכול התהלך לתור בה וכמ"ש (ביהושע יח) ויתהלכו בארץ ויכתבו וגו' · וכתגם דחק המ"כ) : (לה) ס"ב היו שם · משמע שהלשון בימי יהושע אבל בב"ר פנ"ג מבואר שהוא במשתה הגמל את יצחק ע"ש :

חדושי הרש"ש

הגד נא לי מה עשית כ"ה הגי' שם : (יג) מהו ויציקם כצ"ל חסר ו' : (יד) מיד ויקח יהושע כו' ואת הכסף ואת האדרת ואת לשון כו' כדי לרדותן ואת שורו כו' כצ"ל : (טו) א"כ מה ת"ל וירגמו אותו מלמד כו' כצ"ל : (טז) באותה שעה וישב ה' מחרון אפו כצ"ל והוא ביהושע ז' : (יז) כי אתם באים אל הארץ כו' כצ"ל וכן כולם : (יח) ביום ההוא נשאתי ידי להם וגו' אל ארץ אשר תרתי להם זבת כו' כצ"ל

מתנות כהונה

והסו · ושתקו כד"א ויהס כלב : אלא הגד נא וגו' · כלומר אימא לי גופא דעובדא היכי הוה : [אמר הסתכלתי מ"ש גרסינן] : שאין בשבט עשיר כו' · מדכתיב ואחמדם קדייק שאם היה עני לא משום חמדה לקחם אלא משום דוחק עניותו : יגנבו כו' · ויאמרו שלא לקח כלום אלא מחמת קידוש השם שלא יהרגו עוד מישראל הודה לומר כן : כדי לרדותן גרסינן · פי' יראו ויקחו מוסר וכן הוא בפ' נגמר הדין : [מה עכרתנו גרסי' : שכן נאמר לו גרסי'] : א"כ · מאחר דכתיב וישרפו למה רגמוהו : ומניין אתה מוצא כו' · מגלן דהאי וירגמו היה בשביל חילול שבת דילמא דינו היה ברגימה ושריפה ואע"פ דלא כתיב בריש' אלא וישרוף היינו לומר אחר הסקילה ורבי' כן שאחר הדיבור בהן וסמיך קרא אדסיפיה : ששת ימים · וסיפיה דקרא וביום השביעי וגו' : שהסכימו · מן השמים : באותה שעה · שנשרף עכן : עד שלא נכנסו גרסינן · ועיין כ"ז בפ' שלשה שאכלו : גרסא דה"ב שאני שתלתי אותה · פי' נטעתי אותה בידי · וגם גירסת הספר יש לפרש מלשון

פירוש מהרז"ו

ובתנחומא הגי' אף אתה הגד נא לי מה עשית · דורש כן ממ"ש ויען עכן את יהושע אמנה אנכי חטאתי הלא התוודה להש"י ומהו ויען עכן את יהושע וכל זה מיותר והיל"ל ויאמר עכן אמנה חטאתי לה' אלא שהי' בזה תשובה ליהושע שיהושע אמר לו הגד נא מה עשית אל תכחד ממני אז ויען עכן את יהושע הגד נא אתה מה עשית : והרגו מישראל כתות כתות · זה נ"ע מנין לו ויתכן על שכתוב אמנה אנכי חטאתי לה' ודייק דהכי קאמר די לי שאנכי חטאתי ומה לי לסבול חטא אחרים שחוטאים על ידי : אני חוטא ומחטיא · שאף שמבואר בסנהדרין שם שהי' רשע גמור היינו בחטאי עצמו אך לא להחטיא אחרים וזהו לה' אלהי ישראל ולא על ישראל : והסו כל הקהל · דייק כן ממ"ש חטאתי לה' אלהי ישראל למה הזכיר אלהי ישראל אלא על ששתקו כל ישראל לשמוע דבריו : מעלתי באחרות · ע' ב"ר סוף פ' פ"ה שמעל בד' חרמים ע' מ"ש בארוכות : אלא הגד נא לי ואל תכחד ממני · דורש כופל הלשון ותן לו תודה והגד נא לי מה עשית ואל תכחד ממני · שעל מ"ש ותן לו תודה על זה השיב אמנה אנכי חטאתי לה' ועל מ"ש והגד נא לי מה עשית על זה השיב וכזאת וכזאת עשיתי היינו דרך כלל ועל מ"ש אל תכחד ממני היינו שיספר דרך פרט ע"ז השיב ואראה בשלל וכל הפרטים : ואראה בשלל · שהיל"ל ואקח מן החרם אדרת וגו' אלא לדרוש שאמר הסבה שהביאה אותו לחטוא על שהסתכל בענין השלל שכתוב בתורה ושלא כדין החרמת אותם : אדרת שנער · ע' פר"א סוף פ' ל"ח העתקתיו בב"ר סוף פ' פ"ה : ואחמדם ואקחם · לא מחמת שאני צריך לקחתי כי עשיר אני אלא ואחמדם ואקחם מחמת חמדה : מהו ויציקום · היל"ל ויביאום או ויניחום אך ויציקום משמע הצגה והעמדה בכח בהכעה ואין הכוונה שזרקם בכעס נגד ה' חלילה אלא הכוונה שהניחם בלב מלא טענות יגון ואנחה מצער ישראל וזהו לפני ה' : לרדותן · שיראו בעונש אביהם על שידעו ושתקו וע' סנהדרין שם : א"כ מת"ל וירגמו אותו · מאחר שנלמוד שהנלכד בחרם ישרפו אותו ואת כל אשר לו למה דן את עכן בסקילה · ומ"ש ואת כל אשר לו ע"ם הוא שאצל סקילה לא כתוב ואת כל אשר לו · ומה שדנוהו במיתה ולא היה כאן התראה הוראת שעה היתה מפי ה' ואולי הי' לעכן דין ב"ה שאינו צריך התראה ומ"ש שחלל שבת היינו שהכניס מהמחנה שהיא רשות הרבים לאהלו שהוא רשות היחיד וגם העביר ד' אמות בר"ה והפר בקרקע הוא ובני ביתו על כן כתוב ויסקלו אותם באבנים לשון רבים אותו וכל עוזריו בחילול שבת : ומנין אתה מוצא · פי' מנין שהי' בשבת ותירץ אתה מוצא וכו' : כה תעשה ששת ימים · וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים והיינו ביום השבת ע' לעיל פ' י"ד סוף סי' א' ביתר ביאור : השבת קודש הוא · דרש יהושע מדת ממעל והחרים שלל יריחו : והיתה העיר חרם לה' · שגנון הפסוק והיתה העיר חרם וכל אשר בה לה' וצ"ע איך דורש ואולי הכוונה על סוף הענין וישבע יהושע וגו' וסמוך לו ויהי ה' את יהושע במה שהשביע וכן על החרם ואולי הכוונה במ"ש חרם לה' שהוא צוה והסכים ומ"ש עשה יהושע מדעתו פי' שדרש מדעת תורתו ועשה שלא מדעת חכמי ישראל וע' שמ"ר פ' י"ט סי' ג' ומה שכתבתי שם · ומ"ש שהסכים הקב"ה על ידו מפורש ומבואר על שכתוב שאמר ה' ליהושע חטא ישראל הרי שהסכים על החרם ואמר לו חרם בקרבך ישראל וכן הוא בילקוט יהושע : ז שנו רבותינו · ע' ברכות דף מ"ה ב' תנחומא כאן סי' ו' משנכנסו לארץ יהושע תיקן ברכת על הארץ ועל המזון : משחרבה התקינו בונה ירושלים · ובגמרא איתא שדוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים וכו' וכאן בכוונה שעיקר הברכה תיקן דוד שהוא התחיל לבנות ירושלים ואחר החורבן הוסיפו בתחנונים : מברכת על הארץ · על שמזכיר בה הרבה דברים ארץ חמדה ברית ותורה ויל"מ וחיים וכו' : כשהרג יהושע · ע' שמ"ר פ' ל"ב סי' ב' ובילקוט ירמי' ג' ארץ שכל מלכי עולם נתאוו לה שנאמר מלך יריחו אחד מלך עי אחד ואין בין יריחו לעי אלא ג' מילין אלא שכל מי שקונה בחוץ לארץ ואינו קונה בארץ ישראל לא הי' נקרא מלך וזהו שדורש שהיו בארץ ס"ב מלכים באופן זה שהי' להם מדינות גדולות בחוץ לארץ ומדינה קטנה בא"י ומלכו שם ובימי יהושע היו שם ל"א מלכים וכן בימי סיסרא ואין הכוונה שהיו בזמן אחד שהרי מיהושע עד סיסרא ערך מאה וכ"ח שנה וע' ב"ר פ' כ"ג סוף סי' יו"ד שיהושע הרג ס"ב מלכים במ"ש מלך יריחו אחד פי' הוא ואנטיקיסר שלו וכן כלם · וע' שיר פסוק כרם הי' : אז נלחמו מלכי · פי' שבאו מלכים עם סיסרא כמו שבאו אז במלחמה מלכי כנען עם יהושע כמו שהיו במלחמת כנען ל"א כך היו במלחמת סיסרא ל"א ופי' למה באו על מי מגידו לשתות מים הטובים שבארץ ישראל ובצע כסף לא לקחו : לארץ שהיא חביבה · כמ"ש לעיל בסי' ו' :

יפה תאר

שבשבת נכבשה חומת העיר · בירושלמי פ"ק דשבת גבי אין מקיפין על עיר של עבודת כוכבים פחות מג' ימים הדא דתימא במלחמת רשות אבל מלחמת חובה אפילו בשבת שכן מצינו גבי יריחו והטעם שהוא משום ישוב א"י מקילין א"כ מה ראיה מיהושע דילמא שאני התם דעל פי הדיבור עבדו ודלמא הוראה

ידי משה

שאני תרתי אותה · פי' לשון דרישה כמד"א אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד א"נ י"ל דה"פ שאל תאמר האיך אני מזכיר אותה בברכת המזון שלא היא גזולה בידינו ובוצע בירך נ"א אני שהתרתי לכם ולנוס מביא הפסוק גבי היא וכו' שא"י נקרא צבי לפי שהתרתי אותה כצבי ואיל כצ"ל : איש עושה לאו שיכזב

כנען: ח כי אתם באים אל ארץ כנען [א] זש"ה (במדבר כג) לא איש אל (לו) ויכזב · ד"א לא איש אל (לא) איש עושה לאל שיכזב לא בן עמרם עשה אותו להנחם הוא שהוא אומר הרף ממני ואשמידם עמד בן עמרם ועשה אותו להתנחם שנאמר (שמות לב) וינחם ה' על הרעה · ד"א [ב] לא איש אל ויכזב כשהוא אומר להביא טובה על ישראל אע"פ (לז) שדור חייב אינו מאחר וכשהוא אומר להביא רעה חוזר בו ההוא אמר ולא יעשה תדע אמר לאברהם (בראשית טו) הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך ועשה כן שנאמר ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב אמר לו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו' ולא עשו אלא מאתים ועשר שנים הוי לא איש אל ויכזב בטובה אבל ברעה ההוא אמר ולא יעשה אמר לישראל (הושע א) כי אתם לא עמי וחזר ואמר (שם ב) ואמרתי ללא עמי עמי אתה ההוא אמר ולא יעשה אמר לאברהם כי לך ולזרעך אתן (יט) ולא חזר בו שנאמר (כ) כי אתם באים (לח) אל ארץ כנען ותכנסו לארץ: ט כי אתם באים והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם זש"ה (איוב לה) מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו · [ג] מלפנו מבהמות ארץ אמר להם הקב"ה למדו מפרו של אליהו שבשעה שאמר אליהו לעובדי הבעל (מ"א יח) בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה כי אתם הרבים (כח) נתקבצו ת"נ נביאי הבעל (לט) ות"נ נביאי האשרה ולא יכלו לזוז את רגליו מן הארץ ראה מה כתיב שם (שם) ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר הא' וינתחוהו וישימו על העצים ואש לא ישימו (כב) ואני אעשה את הפר הא' ואנתחהו ואש לא אשים מה עשה אליהו אמר להם בחרו (כג) שני פרים תאומים מאם אחת הגדלים על מרעה אחד והטילו עליהם גורלות אחד לשם ואחד לשם הבעל ובחרו להם הפר האחד ופרו של אליהו מיד נמשך אחריו והפר שעלה לשם הבעל נתקבצו כל נביאי הבעל ונביאי האשרה ולא יכלו לזוז את רגלו עד שפתח אליהו ואמר לו לך עמהם השיב הפר ואמר לו לעיני כל העם אני וחבירי יצאנו מבטן אחת מפרה אחת וגדלנו במרעה אחד והוא עלה בחלקו של מקום ושמו של הקב"ה מתקדש עליו ואני עליתי בחלק הבעל להכעיס את בוראי אמר לו אליהו פר פר אל תירא לך עמהם ואל ימצאו עלילה שכשם ששמו של הקב"ה מתקדש על אותו שעמי כך מתקדש עליך אמר לו וכך אתה מיעצני שבועה איני זז מכאן עד שתמסרני בידם שנא' (שם) ויקחו את הפר אשר נתן להם ומי נתן להם אליהו (מ) ואתה למד מאליהו שאמר להם ויתנו לנו שנים פרים ועוד אמר להם בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה ולבסוף כתיב ויקחו את הפר אשר נתן להם לכך כתיב מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו אמר הקב"ה למדו מן העורבים שהיו מכלכלין את אליהו שנאמר (שם יז) ואת העורבים צויתי לכלכלך שם [ד] ומהיכן היו מביאין לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב משולחנו של יהושפט ולא היו רוצים אותם עורבים ליכנס בביתו של אותו רשע אחאב להוציא משלחנו כלום בשביל אותו צדיק מפני שהיה בביתו עבודת כוכבים הוי מעוף השמים יחכמנו אמר הקב"ה למדו מפרו של אליהו ומן העורבים (מא) ואל תפנו אל האלילים להסתכל בם מנין ממה שקראו בענין והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם: י כי אתם באים אל ארץ כנען [ה] זש"ה (ירמיה ב) הדור אתם ראו דבר ה' המדבר הייתי לישראל אל תהי קורא המדבר אלא המדבר הייתי לישראל מאפליה מהו מאפליה שמא אמרתי להכנים אתכם לארץ והלקשתי אתכם שאין מאפליה אלא לשון הלקשה כענין שנאמר (שמות ט) והחטה והכוסמת לא נכו וגו' הרי אתם נכנסים לתוכה כי אתם (מב) באים אל ארץ כנען מהו כנען ארץ של פרקמטיא שבה סחורה כשם שאתה אומר (ישעיה כג) אשר סוחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ: יא זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה · מהו לכם לכם היא ראויה משל למלך שהיו לו עבדים ושפחות והיה משיא לעבדיו שפחות מן אוסיא אחרת ולשפחותיו עבדים מן אוסיא אחרת עמד המלך וחשב בדעתו אמר העבדים שלי והשפחות שלי מוטב שאשיא עבדי לשפחותי שלי לשלי כך כביכול אמר הקב"ה (מג) הארץ שלי שנא' (תהלים כד) לה' הארץ ואומר כי לי הארץ וישראל שלי הם שנאמר (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים מוטב שאנחיל ארצי לעבדי שלי לשלי לכך נאמר זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה: יב זש"ה (תהלים קיא) כח מעשיו הגיד לעמו אמר להם הקב"ה לישראל יכול הייתי לבראות לכם ארץ חדשה אלא בשביל להראות לכם את כחי אני הורג את שונאיכם מפניכם ונותן לכם את ארצם לקיים מה שנאמר כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים: יג והקריתם לכם ערים זש"ה (שם כה) טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך

מסורת המדרש א ירושלמי תענית פרק ב' סוף הלכה א' · ב בראשית רבה פרשה נ"ג · תנחומא סדר וירא · ילקוט וירא רמז נ"א · מדרש תהלים מזמור י"ג · ג ילקוט מלכים רמז כ"ד · ד שם סנהדרין דף קי"ג · חולין דף ה' · ילקוט מלכים רמז ר"ט · ויקרא רבה פרשה י"ט · ה ילקוט כ"ך רמז רס"ז ·

חדושי הרש"ש

כצ"ל והוא ביחזקאל כ' : (יט) ולא חזר בו וכו' והכניסם כו' כצ"ל : (כ) כי אתם באים והורשתם כו' · בתנחומא הגי' מה כתיב למעלה מן הענין והורשתם כו' וכצ"ל כאן : (כח) נתקבצו ת"נ נביאי הבעל ות' נביאי האשרה כצ"ל וכ"ה בילקוט מלכים : (כב) ואני אעשה את הפר האחד ונתתי על העצים ואש לא אשים כצ"ל : (כג) שני פרים תאומים · נ"ל פי' שוים בכל דבר כמו ויהיו תואמים (תרומה כ"ו) דאי כפשוטו מאם אחת ללא צורך וגם תואמים ממש אינם שוים לדעת ר"ט בבכורות י"ז א' במשנה וכדמפרש

חדושי הרד"ל

(לו) ויכזב לא איש עושה כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא ור"ל איש זה משה : (לז) שדור חייב אינו חוזר וכשהוא כו' כ"ה בתנחומא ואפשר עיקר הגי' אינו מכזב ועיין בב"ר פנ"ג : (לח) אל ארץ כנען והכניסן לארץ כי אתם כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא : (לט) ות' נביאי האשרה כצ"ל : (מ) ואתה למד כו' שנים פרים · מדלא כתיב פרים שנים או שני פרים דרש שהיו שניהם שוים תאומים יחד : (מא) ואל תפנו אל כו' להסתכל בם כו' והורשתם כו' · אפשר מ"ש כאן ואבדתם את משכיותם דרש משכיות לשון שכיות החמדה שהיו צפוים נחמדים למראה להפנות להסתכל בהם ומתוך כך להתפתות אחריהם · לכן דרש ליה אל תפנו אל האלילים להסתכל (והיינו כמי דכתיב כאן (אחר משכיותם) ואת כל צלמי מסכתם כו' · כדכתיב בכ"פ קדושים אחר אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו) : (מב) באים אל הארץ כנען מהו כו' פרקמטיא כצ"ל ומדלא כתיב ארץ כנען וכתיב הארץ דרש שכנען פירושו הארץ שהיא מקום כנען ופרקמטיא (לפי שהוא סמוכה לצר וצידון ומצרים ראשי מקומות הסחור בים וביבשה בימיהם כידוע) ואפשר יליף האי הארץ כעין גז"ש מדכתיב (בראשית מב) הארץ תסחרו : (מג) הארץ שלי כו' · ישראל שלי כו' · עיין תדא"ז פ"ב (ורומז הדבר ששם בכתיבתו (שם ישראל) ובכנויו (שם הארץ) מתאחדים

פירוש מהרז"ו

ח לא איש אל ויכזב · תנחומא סי' ז' ומ"ש ד"א מיותר וט"ס ובתנחומא ליתא · וע' כל זה בראשית רבה פרשה נ"ג סימן ד' ולעיל פרשה כ' סימן כ' : ידוע תדע כי גר · ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה : ט שני פרים תאומים · כמ"ש לעיל פ' י"ג ריש סי' י"ג ובפר"א ריש פרק ו' שבכל מקום שכתוב שני שני המאורות שני השעירים שניהם מלאים דורשים שהיו שניהם שוים ממש וכן כאן שני פרים שעל שהיבת שנים מיותר שני המאורות מיעוט מאורות שנים ותי' שני מיותר וכן שני השעירים שהם שעירים שנים וכן שנים פרים ע"כ דורשים על שיוויים : והטילו עליהם גורלות · לע"ג שהרי מפורש ויתנו לו שני פרים ויבחרו להם הפר האחד ובמעשה כתוב בחרו לכם הפר האחד ובמקום בחירה אין גורל · אחר זמן רב התבוננתי עוד הפעם במאמר זה שאמר תחלה שבשעה שאמר אליהו לעובדי הבעל בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה וגו' ואח"כ אמר מה עשה אליהו אמר להם בחרו שני פרים תאומים הרי שהמדרש סותר דברי הפסוק שמפורש ויבחרו הפר האחד וכן בחרו לכם הפר האחד ואיך אמר המדרש בחרו שני פרים · וענין הגורל מנין · ובהכרח דכאן נשתבש והוחלפו הפסוקים והתחלה דורש את הפסוקים · ויאמר אליהו אל העם וגו' ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וגו' היינו שאמר כן לאחאב ולעם שיצוו ויתנו הרשיון ויתרצו בהסכם כלם לעשות כן ועל זה כתוב ויאמרו טוב הדבר ואח"כ כתוב ויאמר אליהו לנביאי הבעל בחרו לכם הפר האחד · והעיקר חסר שאחר שכתוב טוב הדבר היה צריך לומר שנתנו להם שני פרים ואח"כ יאמר בחרו לכם ע"כ דורש המדרש שמ"ש בחרו לכם הוא תחלת המעשה ופירושו בחרו לכם שני פרים שאחר שהסכימו המלך והעם ואמרו טוב הדבר אמר לנביאים שהם יבחרו ויקחו שני פרים כצ"ל וכן אגב נטילת רשות מהעם כצ"ל פירושו ג"כ ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם פירושו שהנביאים יבחרו ומ"ש הפר האחד בהכרח ע"פ מדה ט' כאלו מפורש ויקחו הפר האחד וכמ"ש בפסוק כ"ו ויקחו את הפר ולא כתב ויבחרו ויעשו וינתחוהו ואגב הפר האחד לא כתוב שיבחרו שדורש המדרש שיעשו כמפורש בתורה בשעירי יום הכפורים שלקחו ובחרו שנים והטילו גורלות איזה לה' ואיזה לעזאזל וכן כאן ע"פ מדה י"ז הפילו גורלות איזה לה' ואיזה להבעל בלא בחירה ואחר שאמרו טוב הדבר אמר אל הנביאים שיקיימו כן וזהו ויאמר אליהו לנביאי הבעל בחרו לכם היינו בדברי המדרש שיבחרו שני פרים שזהו תחלת המעשה ומ"ש הפר האחד בהכרח ע"פ מדה ט' כצ"ל כאלו מפורש ויקחו הפר האחד אחר הגורל בלא בחירה וכמ"ש בריש פסוק כ"ו ויקחו ולשון המדרש כאן ובתנחומא נלקה בחילוף הפסוקים וביתור · וכך צ"ל שבשעה שאמר אליהו לעובדי הבעל ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וינתחוהו וישימו על העצים ואש לא ישימו ואני אעשה הפר האחד ואנתחהו ואש לא אשים מה עשה אליהו אמר להם בחרו לכם וגו' בחרו שני פרים תאומים מאם אחת הגדלים על מרעה אחת והפילו עליהם גורלות אחד לשם ואחד לבעל ופרו של אליהו מיד נמשך והפר שעלה לשם הבעל נתקבצו ת"נ נביאי הבעל ות' נביאי אשרה ולא יכלו להזיז רגלו עד שפתח אליהו ואמר לו לך עמהם וכו' ומ"ש במדרש אחר הגורל ובחרו לכם הפר האחד בוודאי ט"ס שאחר הגורל אין בחירה גם בילקוט ליתא והרבה יגעתי במאמר זה וברוך ה' שהאיר עיני כצ"ל ולקורא הרגיל בפירושי ע"ד המדות ואחר שיהיה יגע ועמל הרבה בפסוקים ובמדרש כמו שעמלתי יערב לו ג"כ ומכלל הן וכו' ודו"ק מאד : ולא יכלו להזיז רגלו · שהרי אליהו תלה המעשה בהם כמ"ש ויתנו וגו' ויבחרו וגו' ועשו ראשונה שלא יהיה להם פתחון פה על אליהו לאמר שעכב עליהם ואיך כתוב ואח"כ אשר נתן להם ולא קיים דבריו שיעשו הם הכל והם שני כתובים מכחישים והכריע ע"פ מדה ט' שבאמת קיים הכל שבחרו ולקחו אלא שהפר עכב עצמו בטענות אלו ולא הועיל מה שבחרו ולקחו גם לא הועיל מה שאמר אליהו לפר עד שנתן בידי · הרי שיש לנו ללמוד מהפר איך להתרחק מעבודת כוכבים : משולחנו של יהושפט · ע' חולין דף ה' : י המדבר הייתי לישראל · ויקשה באיזה אופן ידמה הש"י למדבר ולארץ מאפליה ע"כ דורש א"ת המדבר אלא המדבר הייתי לישראל וגירסת התנחומא המדבר הייתי לישראל דבר ולא עושה וזה ע"פ מדה ט' שלא יתכן שיאמר המדבר הייתי והלא בכל התנ"ך מפורש איך שהיה תמיד מדבר לישראל ע"כ בהכרח נפרש ולא עושה וכן אם ארץ מאפליה ג"כ ע"פ מדה זו אם לארץ הבטחתי להכניסם ולא קיימתי והחרתי מלהכניסם ועי' לעיל פר' א' סי' ב' : יא לה' הארץ ומלואה · הכוונה על ארץ ישראל שהיא ארץ ה' וכמ"ש ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה וכדומה ואיתא בספרי ובזכות שדורש אותה דורש כל הארצות וכן פסוק כי לי הארץ מדבר ג"כ בא"י כמ"ש והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ ואיך ישבו ישראל בארץ אחרת ונכרים בארצי ועי' לעיל סי' ו' : יב כח מעשיו · תנחומא כאן סימן י"ד הנ"ל עי' ב"ר פר' א' סימן ב' : לבראת לכם ארץ חדשה · וכמ"ש כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה וגו' כן יעמוד זרעכם ושמכם וכל מה שיהיה לעתיד כבר עשה מעט בימיהם ממצרים כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וא"כ היה צריך לבראת ארץ חדשה כמו לעתיד וזהו שאמר יכול אני לעשות ארץ חדשה וכו' : יג והקריתם לכם ערים · תנחומא כאן סימן י"א :

מתנות כהונה

מלשון תרו את הארץ כלומר עברתי עליה לארכה ולרחבה להיטיבה בכל דבר : לא בן עמרם עשה גרסינן · ופי' הכתוב לא איש אל ויכזב ואעפ"כ ע"י בן אדם יתנחם וזה ע"י מרע"ה: [כשהוא אומר להביא גרסינן : אתן וגו' גרסינן : ה"ג כי אתם באים והורשתם: ה"ג ואתה למוד מאליהו שאמר כו'] · ממה שקרינן בענין · והורשתם : אלא המדבר · לשון דבור כלומר כמדבר לבד ואינו מקיים ובתנחומא מאריך יותר עיין שם ובתנחומא ריש פרשת במדבר משמע שהוא לשון מדבר ממש : והלקשתי · ואחרתי ועכבתי כמד"א יורה ומלקוש ועי' בסדר במדבר פרשה א' : אוסיא · משפחה ויחוס ובערוך פי' שדה והוא

ידי משה

[illegible]

אינו מקיים דבריו : ד"א לא איש אל וגו' כשהוא אומר להביא טובה על ישראל וכו' · [illegible]

(תהלים כה) זכור רחמיך ה' וחסדיך אמר דוד רבש"ע אלולי חסדיך שקדמו לאדה"ר לא היה לו עמידה שנא' (בראשית ב) כי ביום אכלך ממנו מות תמות · ולא עשית לו כן אלא הוצאת אותו מג"ע וחיה תתק"ל שנה ואח"כ מת מה עשית לו גרשת אותו מג"ע שנאמר (שם ג) ויגרש את האדם · ולמה נתגרש על שהביא מיתה על הדורות והיה חייב למות מיד אלא שרחמת עליו וגרשתו (כד) כדרך הרוצח בשגגה שגולה ממקומו לערי מקלט (מד) לכך נאמר זכור רחמיך ה' וחסדיך וגו' כיון שעמד משה ואמר לו הקב"ה והקריתם לכם ערים אמר משה רבש"ע זה שהרג נפש בשגגה בצפון או בדרום מנין יודע היכן ערי מקלט שיהא בורח לשם (כה) א"ל [א] תכין לך הדרך תכוין לך הדרך שלא יהיו טועים וימצא אותו גואל הדם ויהרגהו ולו אין משפט מות · (כו) עוד א"ל היאך א"ל העמד להם איסטליות מכוונות לערי מקלט שיהא יודע לילך לשם [ב] ובכל איסטליות רשום עליה רוצח לערי מקלט שנאמר תכין לך הדרך לכך אמר דוד (תהלים כה) טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך אם לרוצחנין עשה שביל ודרך שיברחו וינצלו (מה) לצדיקים עאכ"ו (שם) ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו · [ג] וגם שמה הרוצח מכה נפש בשגגה ולא בזדון ואם יהרג בזדון ויאמר בשגגה הרגתי ויהא בורח לערי מקלט אמר הקב"ה אפילו בורח ונכנס במזבח שלי הרגו אותו שנא' וכי יזיד איש על רעהו וגו' ומי היה זה שברח למזבח ונהרג יואב שנאמר (מלכים א ב) והשמועה באה עד יואב וגו' אל אהל ה' (כז) ואומר (שמואל ב כג) תחכמוני ראש השלישי לא היה יודע שכתוב בתורה (שמות כא) וכי יזיד איש על רעהו וגו' [ד] שהלך והחזיק בקרן המזבח אלא אמר הרוגי ב"ד אין נקברין בקברות אבותיהם אלא הם לעצמן מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקברות אבותי (מלכים א ב) וישב בניהו את המלך דבר לאמר כה דבר יואב ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר ופגע בו וקברתו והסירות דמי חנם אשר שפך יואב מעלי ומעל בית אבי · ולמה נהרג שכן צוהו דוד אביו (שם) וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה ואשר עשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר ויהרגם · [ה] מה עשה לו את מוצא בשעה שכתב דוד ליואב (שמואל ב יב) הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה ושבתם מאחריו ונכה ומת עשה כך ונהרג נתקבצו כל ראשי החילים על יואב להרגו שהיה ראש הגבורים שכך כתיב בו (שם כג) אוריה החתי על שלשים ושבעה הראה להם את הכתב לפיכך כתיב את אשר עשה לי יואב בן צרויה ואשר עשה וגו' היו סבורין כל ישראל שדוד צוהו להרגו שהיה אבנר בן דודו של שאול לפיכך כתיב (שמואל ב ג) אל יכרת מבית יואב זב ומצורע עמד דוד וקלל את יואב (מו) וידעו כל ישראל שלא היה מדוד ונתפייסו וצוה לשלמה בנו שיהרוג אותו שהיה יואב בן אחותו של דוד והיה מבקש להביאו לעולם הבא · כיון שבקש שלמה להרוג אותו אמר יואב לבניהו לך אמור לשלמה אל תדינני בשני דינין אם תהרגני טול מעלי הקללות שקללני דוד אביך אם לאו הנח אותי בקללות · מיד ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר ופגע בו וקברתו א"ר יהודה כל הקללות שקלל דוד את יואב נתקיימו בזרעו של דוד · זב מרחבעם בן שלמה שנאמר (מלכים א יב) והמלך רחבעם התאמץ לעלות המרכבה וכתיב בזב (ויקרא טו) וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב יטמא · מצורע מעזיהו שנא' (ד"ה ב כו) ויהי המלך עוזיהו מצורע עד יום מותו וישב בבית החפשית · מחזיק בפלך [ו] מאסא דכתיב (מלכים א טו) רק לעת זקנתו חלה את רגליו שאחזתו פלאגרה · נופל בחרב מיאשיהו שנאמר (ד"ה ב לה) ויורו המורים את המלך יאשיהו ואמר רב יהודה אמר רב נעצו בו לולינות של ברזל עד שעשאוהו ככברה · חסר לחם מיהויכין שנאמר (מלכים ב כה) וארוחתו ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו כל ימי חייו משלחנו של אויל מרודך · את מוצא כל זמן שהיה יהוידע קיים היה יואש עושה רצון בוראו שנאמר (שם יב) ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן (ד"ה ב כד) אחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך אז שמע המלך אליהם [ח] שקבל עליו לעשות אלוה לפיכך (שם) ואת יואש עשו שפטים · [ט] ומפני מה נהרג אבנר מפני שעשה דמן של נערים שחוק שנאמר (שמואל ב ב) ויאמר אבנר אל יואב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו' ריב"ל אמר על שהקדים שמו לשמו של דוד שנא' (שם ג) וישלח אבנר מלאכים אל דוד תחתיו לאמר למי

מסורת המדרש מכות דף י' · ב ילקוט נ"ך רמז תס"ב · ג תנחומא כאן · ד סנהדרין דף מ"ח · מכות דף י"ב · ירושלמי שם · ילק"ט נ"ך רמז ק"ע · ה ילקוט ש"ב רמז קמ"ח · ו סנהדרין דף מ"ח · ילקוט מלכים רמז קע"ב · ירושלמי קידושין פרק א' הלכה ז' · מדרש שמואל פרשה כ"ה · ז סוטה דף י' · ח שמות רבה פ' ח' · תנחומא סדר וארא · ט לעיל פ' י"ט · תנחומא סדר חוקת ·

חדושי הרד"ל

כאחד ועולין בנחלה עם בה"כ : (מד) לכך נאמר זכור כו' · כי מעולם המה · וכתיב בהסוא ענינא האי קרא דטוב וישר כו' : (מה) לצדיקים עאכ"ו ידרך ענוים במשפט כו' כלומר ק"ו הדבר שכשמביא ה' משפטים על ענוים וצדיקים הוא לטובה להם ואינו כ"א להדריכם במשפט זה בדרך ישרה (כמו המקלט להורגי נפש בשגגה לכפר עליהם) שילמדו ענוים דרכו : (מו) וידעו כל ישראל כו' ונתפייסו ·

חדושי הרש"ש

וכדמפרש שם בגמ' י"א א' טעמו : (כד) כדרך הרוצח בשגגה שגולה ממקומו כצ"ל : (כה) א"ל תכין לך הדרך · הוא בדברים י"ט : (כו) עוד א"ל היאך א"ל העמד לשם כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא : (כז) ואומר תחכמוני ראש השלישי כו' · במו"ק ט"ז ב' דריש ליה על דוד [ועי' בהשמטות] : וגו'

מתנות כהונה

והוא כמו שדה אחד שדה מואב : איסטליות · פי' הערוך כתבים ויש ספרים גורסים איצלים והם שווקים : [ואם יהרוג בזדון גרסינן : עד יואב וגו' גרסי'] : ואומר תחכמוני כו' · קושיא היא כלומר והלא יואב היה חכם גדול לא היה יודע כו' : מה עשה לו · יואב לדוד : ולפיכך כתוב וכו' · שגלה מסטרו לישראל : שנעשה כאשה · טעות סופר הוא במקום הזה ובפרק נגמר הדין ובילקוט לא גרס ליה · ונתבלבלה הגירסא מתוך גירסת הירושלמי שגורס בפ"ק דקידושין ומחזיק בפלך זה יואש דכתיב ואת יואש עשו שפטים עד והיו מענין בו כדרך שמענין באשה עד כאן והאמת יעשה דרכו שגיר' הספר כך היתה מלפנים וסוף הענין יוכיח שמסיים ביואש דאל"כ מאי בעי הכא וגם לשון המאמר נמשך אחר גירסת הירושלמי ועיין עליו : פלאגרא · הוא פודגרא שנזכר בכמה מקומות והוא חולי שאין לו רפואה · ובגמרא גרסינן פודגארי : נעצו בו לונביות גרסינן · ופירושו חניתות · והירושלמי גרס שלש מאות לונביות : ה"ג שקבל עליו ליעשות אלוה : ומפני מה כו' · עיין לעיל ריש פ' אמור : תחתיו · משמע שם דוד היה כתוב תחת

פירוש מהרז"ו

זכור רחמיך · עי' ב"ר ריש פר' כ"ב : אלא הוצאת וכו' גרשת אותו : הלשון כפול והם שני נוסחאות משני מקומות : לכך נאמר זכור רחמיך · הרחמים והחסדים שעשית מעולם שכבר הורגלת לעשות ולא רחמים חדשים אלא מעולם מאדם הראשון שלא עשית עמו כפי חטאו כך חטאות נעורי ופשעי אל תזכור וגו' טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך ושם בב"ר בשינוי ושם פירשתי ומ"ש ממקומו לערי מקלט כמ"ש ב"ר פר' כ"א סימן ט' שמזרח ג"ע קולטת : כיון שעמד משה · פירוש אחר הוא על פסוק טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך שמורה דרך לחוטאים ההורגים בשגגה שיגלו בערי מקלט : אסטליות · ע' בערוך ובמ"ע ערך אסטולי שמוב לגרוס אסטלי ופירושו בלשון יוני ורומי מגבת אבן שכתובים בו דברי ציווי של מלך לעדה וכן נוה כאן להעמיד אבנים כאלה על הדרך במדה מכוונת לערי מקלט וזהו יורה חטאים בדרך ע"פ מדה י"ז: מכה נפש בשגגה · משמע שההורג בזדון ויברח לשם דין אחר יש לו וכאן לא פירש ופירש בסדר משפטים וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות ופי' בערמה שיהרוג בזדון ויאמר בשגגה הרגתי ושם בפסוק הקודם כתוב ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אך אם יהרוג בזדון וינוס שמה לעיר מקלט לא ינצל אלא יהרג ולא במקלט לבד אלא אפילו גם למזבח ג"כ יהרג : ומי היה זה שברח למזבח · שע"פ מדה י"ז על כרחך פירושו שהיה מעשה כזה ונמצא בתנ"ך והיינו יואב שהרג לאבנר ועמשא והחזיק בקרנות המזבח ולקחו בניהו משם והרגו והנה גם אדוניהו החזיק בקרנות המזבח אך לא הרג ולא נהרג אז והשמועה באה עד יואב וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח : ואומר תחכמוני ראש השלישי · כאן חסר והגירסא בתנחומא שם את מוצא שחכם גדול היה יואב בתורה וראה לסנהדרין שנאמר יושב בשבת תחכמוני ראש השלישים ודורש על יואב ע"פ גז"ש כמ"ש ד"ה א' י"א ו' ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש איך לא ידע שכתוב בתורה וכי יזיד וגו' מעם מזבחי תקחנו למות · אך במ"ק דף ט"ז איתא שדורש הפסוק על דוד שהיה יושב בשבת תחכמוני הובא ילקוט שם : שהלך והחזיק · סנהדרין דף מ"ח ב' עי' מכות י"ב ושם בירושלמי מכות איתא שמ"ש קרנות המזבח פי' סנהדרין שיושבים אצל המזבח והכוונה שהם ידונו אותו וזהו מ"ש במדרש הרוגי ב"ד ובגמרא איתא הרוגי מלכות בית דוד נכסיהם למלכות וכן הוא בירושלמי מכות פרק ב' הערני על זה הרב וכו' מוה' יעקב דוב מהורלאדנא ועי' שמואל רבתי פר' כ"ה : את אשר עשה לי · משמע שעשה נגד כבוד דוד בעצמו לבד מה שהרג לאבנר ועמשא וזהו ששאל מה עשה לו ודורש שהראה הכתב ששלח ביד אוריה אל יואב וג"ע מנין דורש כן : שהיה ראש הגבורים · לא שהיה גבור מכלם שהרי חשבו באחרונה היו גבורים יותר אלא על חכמתו ולדקתו שע"כ היה חשוב כנגד ל"ז שע"כ לא כתוב כלם ל"ז על כל אותם שחשב אלא כל ל"ז אצל אוריה שנכתב באחרונה שהוא בעצמו כנגד כלם ועי' בפירוש נחמד למרלה ועי' פסיקתא רבתי פר' ב' סי' ג' : ואשר עשה · לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר ויהרגם : היו סבורים כל ישראל · דורש מ"ש אשר עשה לי יואב אשר עשה לשני שרי ישראל ולא כתב ואשר עשה אלא אשר עשה הרי שהוא ענין אחד במה שהרג אותם בזה עשה לדוד ע"כ דורש שגרם יואב שחשדו ישראל את דוד שצוה להרגם והרע לדוד החסד והוכרח לעשות פעולות עד שהבינו שלא היה מדוד כמפורש אצל מיתת אבנר ומן הסתם היה כן גם אצל עמשא : עשה לי כאשר דיבר · שקבל שלמה הקללות על זרעו : לעלות במרכבו · היל"ל ברכבו ע"כ דורש גז"ש על מרכב הזב : שאחזתו פלאגרה · עי' מ"כ ופי' במוסף ערוך פדגרא בלשון יוני ורומי חולי רגלים · וצריך להמוך עצמו במטה ופלך וכן פי' רש"י סוטה דף י"ד : ואת יואש עשו שפטים · הגי' בירושלמי פרק א' דקדושין ומחזיק בפלך זה יואש שהפלך מיוחד לאשה כמ"ש סוף משלי וכפי' תמכו פלך ויואש נעשה כאשה על שעשה עצמו אלוה וכמ"ש שמ"ר פר' ח' סימן ב' וכאן הביא שני הדעות דעת הגמרא על אסא ודעת הירושלמי על יואש ועי' מ"כ : ומפני מה נהרג אבנר · שהרגו יואב כנ"ל והגב שנזכר מיתת אבנר דורש למה נהרג ועי' ויק"ר פר' כ' סוף סימן א' וש"נ ומבואר :

והקריאה

יפה תואר

סוראת שעה היתה : והיה חייב למות כדרך הרולח בשגגה וגולה וכו' · והיינו דכתיב וישכן מקדם לגן שהוא רוח מזרחית שהיא קולטת והיינו מזרחית של מקום הגולה דהא מזרחית של גן היה והוא מערב של עולם שהגן במערב וקשה ל"ל לקין לגלות במזרח של עדן למזרח מקומו ה"ל לגלות י"ל דכיון שאביו גלה למזרח של עדן נבחר ג"כ לגלות במזרח של עדן :

ידי משה

הקב"ה לנביא שיבטיח לבני אדם בבשורה לא ישונה ולפ"ז יהיה מאמר רגע אדבר כדיבור שהוא רק לנביא ולא מלוה לנביא שיאמר לישראל וק"ל : מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקבורת אבותי · ובגמ' אמר הרוגי ב"ד נכסיהן ליורשים וכו' משמע שברח מחמת כן לסנהדרין היושבים סמוך למזבח ועי"כ כתיב ויחזק בקרנות המזבח וקשה לי אליבא דהמדרש שלא ברח לסנהדרין מאי פי' ויחזק בקרנות המזבח ונ"ל שהרי יואב מכה קרנות המזבח שאינו חייב מיתה על פי בית דין וא"כ הוא מהרוגי מלכות שיקבר בקבורת אבותיו לפי שמסיים המדרש ולמה נהרג על שהמית את אבנר וקשה ג"כ וכי לא ידעינן זה מן הקרא מפורש ומה השמיענו בזה אלא ע"כ ה"פ לפי שאבנר נענש על ששהה מלכות בית דוד ב' שנים ומהלה רק שתוספות מקשים והא קראי דריש ומלכים ממך יצאו ומשני שהיה אפשר להתקיים במקום אחר ותירולם דחוק הוא רק הואיל ואיתיה במדרש בנימין זאב יטרף מה זאב טורף ואינו מניח לבניו אחריו כך לכך שאול המלוכה ולא הניח לבניו וא"כ מכח פסוק זה היה לו לאבנר ללמוד ע"כ נענש רק דאי' בנימין זאב יטרוף באהסנתיה יתבניה מקום מקודש לדמים ולכך לא היו נותנים דמים בקרן מזרחית דרומית לפי שלא היה בחלקו של טורף ובזבחים דף ס"ג אית' בתוספת למה בשילה ונוב וגבעון לא נתנו דמים בקרן זה אלא ע"כ לאו בשביל שלא היה בחלקו של טורף ואתיא כסוגיא דיומא שס"ל שלמ"ד ירושלים לא נתחלקה לשבטים ע"כ גזירת הכתוב היה שלא ליתן דמים בקרן זה וא"כ החזיק יואב עצמו בקרן זה והוכיח שאינו חייב מיתה על פי הדין לפי שהקשה מדוע אין נותנין בקרן זה דמים אלא ע"כ משום גזירת הכתוב וירושלים לא נתחלקה ומאי בנימין זאב יטרוף ע"כ פירושו שאין מניח לבניו אחריו וא"כ היה אבנר מורד במלכות בית דוד וכדין הרגתיו וא"כ איך אני מהרוגי ב"ד אלא מהרוגי מלכות ואקבר בקבורת אבותי ודוק כנ"ל : על שהקדים שמו לשמו של דוד · ולא ס"ל כת"ק לפי שעשה דמן של נערים וכו' דס"ל שלא נתכוין לש"ד רק לשחוק בעלמא ושוב נמשך מהשחוק ש"ד ודרש ריב"ל זה מדכתיב אל דוד תחתיו פי' אחריו כאלו הוא במדריגה למטה ממנו כן פירש הרד"ק :

ארץ [א] וחכמים אומרים על שלא הניח לשאול להתפייס מדוד והיה ספק בידו למחות בנוב עיר הכהנים ולא מיחה: **יד** והקריתם לכם ערים וכתיב שש ערי מקלט את שלש הערים [ב] ג' שבא"י במערב (כח) וג' שבעבר הירדן במזרח בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה שנא' את בצר במדבר בארץ המישור לראובני ואת רמות בגלעד לגדי ואת גולן בבשן למנשי הרי ג' במזרח ג' במערב חברון משל יהודה ושכם בהר אפרים (מז) זהו נפולין וקדש בגליל משבט נפתלי · משה חלק לראובן ולגד ולחצי שבט המנשה והבדיל מהם ג' ערים שנא' אז יבדיל משה ג' ערים אבל יהושע חלק לכל השבטים (מח) ונתן לשבט הלוי מ"ח עיר ונטלו הכהנים י"ג והשאר ללוים ג' ערי מקלט נטלו בגורלם ושבט הלוי לא נטלו בארץ למה אשי ה' ונחלתו יאכלון · אתה מוצא (מט) סנחריב הגלה אותן ג' גליות גלות ראשונה הגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה והשניה שבט זבולן ושבט נפתלי שנא' (ישעיה ט) כעת הראשון הקל ארצה זבולן וארצה נפתלי · הג' הגלה לשאר שבטים שנא' והאחרון הכביד הכבידן כבמכבד · נ"נ אף הוא הגלן בג' גליות מן שבט יהודה ובנימין בראשונה הגלה יהויקים ובשניה יהויכין מה עשה קשר אותו בקורכין שלו מיוקר (נ) שנא' (כט) כי הנני משלח' כגבירה מה הגבירה הזאת אדם מיקר אותה כך עשה לו נבוזראדן הגלה לצדקיהו (נא) והרי ג' גליות ומנין שהיה סנחריב קוזמוקרטור שהיה מגלה אלו לכאן ואלו לכאן והגלה את ישראל לבבל והביא אלו שבבבל לכאן אמר הקב"ה בעוה"ז ע"י עונות גלו (נ) ונתפזרו בשערי הארץ אבל לע"ל (דברים ל) אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך (ישעיה יא) ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ · וכן ישעיה אומר · (שם לה) ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה:

מסורת המדרש א ירושלמי פאה פרק א' · סנהדרין דף ע"ו · ב ילקוט כאן · מכות דף ט' ·

חדושי הרש"ש

(כח) וג' בעבר הירדן במזרח הארץ בני ראובן כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא: (כט) שנאמר כי הנני משלח' כגבירה · פסוק זה לא נמצא · ואולי צ"ל אחרי צאת יכניה המלך והגבירה (ירמיה כ"ט): (ל) ונתפזרו בשערי הארץ שנאמר (שם ט"ו) ואזרם במזרה בשערי הארץ כ"ה בתנחומא: פה מצאתי מקום לבאר בעניות דעתי מה שנדחקו המפרשים בס' א בענין שיעור מגרשי הלוים אשר הכתובים סותרים א"ע בזה וכמו שהביא רש"י ז"ל גם משמא דגמרא · והוא עפ"י המבואר בערכין פ"ד מ"ד דפי' ואם מבן ששים שנה ומעלה שיעורו כמו ואם ממעלה מבן ששים · וע"ש בגמרא דתיבת ומעלה הוא גבול שממנו לא גבול שאליו · וכת"כ בפסוק ומיום השמיני והלאה · יכול משמיני ולהלן יהיה מותר ובשמיני עצמו יהיה אסור ת"ל כו' · וע"ש בק"א (וע"ע פסחים ו' ב' תד"ה משם פיר"ת ודו"ק) ה"נ תיבת ותולה (אשר בפסוק מקיר העיר ותולה אלף אמה סביב) הוי גבול שממנו ושיעורו כמו מתולה לקיר העיר והכוונה שיתחילו למדוד המגרשים מתולה לקיר לא מהקיר עצמו · ואלף אמה סביב הוא כמו מאמר מוסגר לפרש שיעור כמות התולה לעיר ומפרש דהוא אלף אמה סביב ומשם והלאה ימדדו המגרשים · ולכן אמר אח"ז ומדותם מחוץ לעיר כו' היינו מסוף אלף אמה שחוץ לעיר (ואולי מפני זה דחה הרמב"ם ז"ל ברייתא דעירובין ופסק כפשטא דמתניתין דסוטה עי' עליו בפי"ג מהל' שמיטה ויובל ה"ב ובכ"מ שם משום דפשטא דקרא מסייע לה ולכן כתב שם בראשית דבריו ככר נתפרשו בתורה כו' הרי שקרא זה כאלו נתפרשו בהדיא בתורה · אמנם בשמות המקומות אינם משתוים ליישב המשנה והרמב"ם לפירושי) את"ז התבוננתי דפירושי במלת ותולה אינו דבר חדש כי כן פירשו בגמ' (עירובין נ"ו א') אליבא דר"מ אמרה תורה תן תולה לה וא"כ מדוד רק שהם ז"ל פירשו על שבעים אמה ושיריים ולדידי הכתוב עצמו מפרש שהיא אלף אמה:

חדושי הרד"ל

ז"ש נקי אנכי כו' יחלו על כו' ר"ל שמזה יוודע שנקי אנכי אבל במקרא כתיב וכל העם הבירו כו' וידעו כל העם כו' אחר שספד ובכה ולא אכל לחם כל היום ההוא: (מז) זהו נפולין של כותים כנ"ל ר"ל שהם הר גריזים שיושבים הכותים שם וכן עוד היום קורין הערביים לשכם ניפלוס: (מח) ונתן לשבט הלוי מ"ח עיר שהן ג"כ קולטות לדעת (כדאיתא במכות י') ונראה ר"ל שלפ"ז הן ג' הפרשות של ערי מקלט משה ג' בעבר הירדן · ויהושע ג' ועוד מ"ח עיר · ורוצה לרמוז שהן נגד ג' גליות יהודה וישראל ולכן מביא ענין זה להלן לכאן: (מט) סנחריב הגלה כו' נ"ב כו' · עיין סדר עולם רבא פכ"ו: (נ) שנאמר כי הנני משלח' כגבירה · אין זה מקרא · ואפשר צ"ל שנאמר (ירמיה כט) אחרי צאת יכניה המלך והגבירה מה הגבירה כו' · ומפני שבמלכים כתיב אם המלך וכאן כתיב והגבירה (שאין לשון ברור דאיכא למטעי שהיא המלכה אשת יכניה) · דרש ליה לאקיש מה גבירה כו': (נא) והרי ג' גליות אמר הקב"ה כו' בשערי הארץ ומניין שנאמר (ירמיה טו) ואזרם במזרה בשערי הארץ שהיה סנחריב קוזמוקרטו כו' שבבבל לכאן אבל לע"ל כו' כנ"ל:

פירוש מהרז"ו

יד והקריתם · תנחומא סימן י"ג כל הענין וכתוב שם ערי מקלט את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען שבעבר הירדן במזרח בארץ בני ראובן וכו' כן הוא בתנחומא וכאן אינו מפורש מקום הערים ומפורש בדברים ד' מ"ג והג' שבמערב מפורש ביהושע כ' פסוק ז' חברון וגו' שכם וגו' וקדש וגו' וזהו עלמות מדה י"ז כשלומדים איזה פרשה ויש בה דברים סתומים ומפורשים בתנ"ך ללמדם משם ולפרשם כאלו היו כתובים במקומם: משה חלק לראובן וגד · שהנחילם נחלתם ממזרח הירדן וכוונת המדרש להקשות כמו שהקשה במכות דף ט' יו"ד שבעבר הירדן שלא היו רק ב' שבטים ומחצה הפריש ג' ערים ומט' שבטים ומחצה הפריש ג"כ ג' ערים ותירץ שבאמת היו מ"ח ערי מקלט שכל ערי הלוים היו כלם ערי מקלט והיו בעבר הירדן יו"ד ערים קרוב לחלק הרביעית לב' שבטים ומחצה ולט' שבטים ומחצה היו ל"ח עיר והחשבון של הערים מפורש ביהושע כ"א שמגיע לכל שבט ד' ערים ולמנשה ב' כאן וב' כאן רק ליהודה ושמעון הגיע ט' ערים משניהם יחד ומשבט נפתלי ג' ערים לקיים מ"ש כאן בתורה מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו וכמפורש ביהושע י"ט ט' כי הי' חלק בני יהודה רב מהם ע"כ נתנו בני יהודה יותר מארבע ולנפתלי רק ג' וזהו מאת המעט תמעיטו אף שאינו מפורש שהי' נחלתו המעוטה מכולם אך מאחר שמפורש כאן ומאת המעט תמעיטו וגם ביהושע מפורש בנפתלי ג' ערים מן הסתם שהי' נחלתו מעוטה מכולם על שהיתה ארצו כנרת טובה מכלם רק בשבט שמעון יש להסתפק אם נתן ד' ככל השבטים ויהודה ה' או שהי' מן המעטים ולא נתן רק ג' ויהודה נתן ו' אך לפי מ"ש בד"ה א' ד' שכל נחלת שמעון היתה שאולה להם שכתוב שם אלה עריהם עד מלוך דוד ואז בקשו נחלה אחרת כמפורש שם א"כ היו כל הט' ערים מיהודה והנה ביהושע שם חשב כל השבטים שנתנו כל אחד ד' ערים כנ"ל אך לא הזכיר את שבט ראובן לפי ספרים שלנו שם אך הוא מפורש בד"ה א' ו' ס"ג ומעבר לירדן וגו' ממטה ראובן וגו' ארבע ערים בצר יהצה קדמות מיפעת: שלשה ערי מקלט נטלו בגורלם · בהכרח הכוונה שהשלשה שהבדיל משה נכללו ג"כ בתוך המ"ח עיר כמפורש כאן בתורה וביהושע שם שנתנו כל שם ערי מקלט להלוים · אישי ה' ונחלתו יאכלון · דברים י"ח א': את מוצא סנחריב · הנה במלכים ב' י"ז מפורש שהי' הגלות של הושע על ידי שלמנסר וכן ע"י פול ותגלת פלסר וסנחריב לא נזכר עד ארבע עשרה לחזקי' אך דעת חז"ל בסנהדרין דף צ"ד שמונה שמות הי' לו לסנחריב ובכללם השמות הנ"ל שלמנסר פול תגלת ומי שירצה לידע ולהבין דברים אלו על מכונם ואמיתם יראה ויעיין בחידושי שנדפס כבר בסוף חלק שמות ושם מבואר כל השייך לענין זה בגמרא ומדרשים וסדר עולם ביאור אמתי ע"פ המדות: הגלה לראובני · כמ"ש דברי הימים א' ה' כ"ו ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח תגלת פלנסר מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה: והשני' שבט זבולון ושבט נפתלי · כמ"ש מלכים ב' ט"ו כ"ט בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלסר מלך אשור וגו' וכל ארץ נפתלי ועמו את זבולון כמ"ש ישעי' ח' כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי · וסובר שמ"ש כעת הראשון פי' שכמו שהגלה בעת הראשון לראובן וגד כך הגלה בשני ארצה זבולון וארצה נפתלי וא"כ כל שאר השבטים שהכביד כולם במפלתא ולא הניח מהם כלום וע' פתיחה ה' דאיכה רבתי פלוגתא דאמוראי בזה בסדר גליות אלו: בראשונה הגלה ליהויקים · בשני' ליהויכין בשלישית לצדקי' כמפורש בסוף מ"ב: והביא אלו שבבבל לכאן · כאן חסר וצ"ל שנאמר ויבא מלך אשור מבבל ומכותא ויושב בערי שומרון מ"ב כ"ד וכן כתוב ישעי' יו"ד ואסיר גבולות עמים ועתודותיהם שסתי: ונפוצות יהודה · ישעי' י"א י"ב:

מתנות כהונה

תחת שם יואב כמו מן אבנר לדוד ועיין בפרשת אמור: נפולין · משמע שכך שמה: [ונתן לשבט לוי גרסינן]: במכבד · כמכבדת שמכבדין בו הבית: בקורכין · מרכבה: נבוזראדן · שר של טבחים של נבוכדנצר היה: הגלה לצדקיהו גרסינן: קוזמקרטור · מושל בכל העולם כולו: [ה"ג גלו ונתפזרו בשערי הארץ]: אם יהיה נדחך וגו' · כלומר לעתיד לבא יתקיים פסוק זה אם יהיה וגו':

סליק להו במדבר רבא · שבח לאל ויקירא · פרשיותיו כ"ג · וסדריו עשרה ·

סליק בסיום במדבר · בה' אהלל דבר · לפתוח שערים · לפרש אמרים · בספר דברים:

הוספות על הגהות הרד"ל מסדר במדבר

פ"א בהגהותי אות א' · בכלי חרס מינה ובה כצ"ל: שם סוף אות ב' דקלקול חשבונות יש כאן כצ"ל: שם אות ג' עמיה מן ותען לשם מרים כצ"ל · שם אות י"א בסופו · נ"ל עוד · וכ"מ את"כ בילקוט המכירי כ"י:

פ"ב בהגהותי אות ג' · הוא מדגיל עלי כצ"ל · שם סוף אות י"א נ"ל עוד · ועיקר הענין רומז שהתורה כו' של שם ותשובה בס' ראשונה של שם · א"כ תחלה צריך לתורה ואח"כ תשובה שנייה לה · שם אות כ"ז שעם תול הוא טרכסיד כצ"ל:

פ"ד בהגהותי אות י"ג אבל בתנחומא ויקהל ס"ז כצ"ל · שם אות כ"ג בסופו · ועיין בויק"ר פ"ל כצ"ל · אות כ"ז · באותה שעה ח"ו והיו שותקים כצ"ל · אות ס' · בני אבינדב כהנים היו נ"ל עוד וכ"כ הארי"י ז"ל שעוזיהו המלך הי' נשמת עזא שהי' כהן ולכן נכנס להקטיר:

פ"ז בהגהותי סוף י"ז · נ"ל עוד ועיין בפי' הרמב"ן ס"פ חוקת:

פ"ח בהגהותי אות ל"ט בסופו · נ"ל עוד · והרמב"ם בס' המצות עשין ע"ג הביאו ע"ש:

פ"ט בהגהותי אות ה' שצ"ל נקוט כגבר כצ"ל · שם אות ו' בגסות רוח · נ"ל עוד ועיין סוטה (ד:) כל שיש בו גסות רוח נכשל בא"א:

פ"י בהגהותי אות כ' בסופו · נ"ל עוד · והן הן ג' אמות אמ"ש שבס"י שהביא המ"כ · שם אות ע"ז נ"ל עוד · ולקמן ס"פ י"ז · שם אות י"ז · פלעי אוהב הוא לשון המקרא מ"מ לענין כצ"ל: שם אות נ"ח בסופו · נ"ל (מ"ד ·): שם אות קט"ז · לענין שלות תחת הדוד כצ"ל:

פי"א אחר אות י"ט · נ"ל (כ') היו בוססות זב"ז כצ"ל בכי"ת ודלא כמ"כ · ופירושו דורכים מלשון בוסים בטיט:

פי"ב בהגהותי אות י"ג · אחרי מן מיניה נ"ל עוד · ואפשר נ"ל מן מיני פרי דדרש אפריון לשון פירות · שם אות ט"ו · ובפסיקתא דותשלם כל המלאכה בסופה הגי' בלוטין · ופי' נראה מהירושלמי דשבת פ"ח ה"ו תרי פותחות וכמ"ש בהגהותי על הערוך ע' פרגיד בס"ד ע"ש · שם במדרש · ללמדך שאפילו דבר קל לא היה המקדש חסר · בפסיקתא שם דרש לה מותשלם כל המלאכה שאלו היו הפותחות חסרין בלוט אחד לא היתה המלאכה שלמה · שם סוף אות י"ט נ"ל עוד דמפרש ליה שם מקום ומלת יובא נמשך על זהב מאופז ג"כ · שם במדרשי והיו מביבים זה לזה · בשה"ר הגי' דבוכים וכ"ה בערוך ערך דב השני · שם בהגהותי סוף אות כ"ה · נ"ל עוד · ואפשר דרש מתלקחת · מת לוקחת · כלומר אע"פ שמתה לוקחת עצמה להיות תוך הכרך · שם אות ל"ח · שכלים כאפס בארץ כצ"ל · שם במדרש ובמנסקי פסקאות היו עמ"כ ולדעתי ברור שצ"ל ובמין סקפטאות והן עגלות לב פי' ערוך בהגהותי שם בס"ד:

פי"ג בהגהותי אות י"א · סנהדרין (לג:) כצ"ל · שם אות ל"ז · בחלק זבולון כצ"ל · שם אות מ"ג בסופו · ועיין תוס' ריש ערובין כצ"ל:

פי"ד במדרש מלך כ"ו אין רוכבין על סוסו כו' · שוח"ט מז' כ"א ועיין אג"ב פ' מ"ט: שם אות כ"ו בהגהותי הוא פ"א עם אות כ"ז · שם אות פ"ד · סנהדרין (ק"ה ·) כצ"ל · שם אות ק"ג · נ"ל ונמנו במעשה תורה חפת אליהו רבה שבש"ם ראשית חכמה שער י"ב ועיין אותיות דר"ע כצ"ל:

פט"ו סוף אות א' בהגהותי להעלות בו נר ה' נשמת אדם כצ"ל · שם אות י"ג שנגנז לצדיקים כצ"ל:

פט"ז בהגהותי אות מ"ט · שאין כתיב כאן בפרשה התשובה של העדה על דברי יהושע כצ"ל:

פי"ז אות א' בהגהותי נ"ל עוד ועי' זוהר תרומה (קע"ד:) · שם אות י"ד בסופו נ"ל עוד ומפני שהיה תחלה לגרים וכמ"ש מפני מה גרים מעונין ביסורין כו' · שם אות י"ח וסי' בתוס' על התורה כצ"ל · שם אות י"ט וצ"ל על נחת רוחו ורצונו כצ"ל · שם סוף הפרשה במדרש שתהא נראית עמ"כ · ועיקר פירושו נראה על השיעור וכדמפ"ו וכמה כו' · ובענין מ"ש בספרי ובגמ' אין ציצית אלא יוצא כן דרש כאן לשון הצצה וראייה שלכן צריך שיעור חשוב שיהיה נראה:

פי"ט בהגהותי אות ל"ו משה עינם של ישראל כצ"ל:

פ"כ בהגהותי אות ל"ח · והייתי סבור שיכלם כצ"ל · שם אות ע"ז יכחשו לו נדרש כן שבלעם כחש דבריו ורצונו כצ"ל · שם אות פ' · לשון משקה כמ"ש שם כי כלה כצ"ל:

פכ"א במדרש א"ל המלך עד שאתה מלוני על אשתי כ"ה בשה"ר פ"א פט"ו וכצ"ל · בהגה' שם סוף אות ט' · נ"ל עוד ומפני שמואב ועמון נולדו ע"י זנות ויין לכן הכשילו לישראל ע"י שניהם · ומואב שהיתה פרוצה ביותר שהתחילה בעבירה ונראה בלשון מגונה לכן היו מעשיהם בעיקר העבירה בזנות · ועמון רק ביין · שם במדרש וטובתם אלא אילנות טובות · משום דבאלישע כתיב כל עץ טוב · לכן דרש כאן על אילנות · ולשון לא תדרוש מתפרש כדכתיב רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא שצריך לידע ולדרוש שאינו עץ מאכל אבל כאן א"ל לדרוש אם טוב העץ למאכל רק כל עץ פסילו · בהגהו' אות נ"ד · לא היה יכול לעמוד כצ"ל:

פרשה א א מהו מאפליה שמא אמרתי לכם שאני מביא לכם טובה והלקטתי אותה וכו' · עי' בפירוש הר"ב ידי משה דלייתי תוספות דערכין דהקשו קושיא עצומה מה נלכדו ישראל להתאוות התאוה ואמרו מי יאכילנו בשר והא הביא להם הקב"ה בפרשה מן בתוך ס' לכם בשר וגו' · ותירץ הר"מ שאותו השלו היה רק עד מתן תורה ומכאן ואילך נפסק · ונכון טעם למאי דנפסק ממתן תורה משום דעד מתן תורה לא היו מצווים לכסות דם העוף אבל אחר מתן תורה שנצטוו על הכיסוי בעפר ואסור לכסות בעפר מדבר דאינה מגדלת צמחים ולכן לא היו יכולים לשחוט לפיכך פסק · והקשה הרב י"מ על זה דהא היה להם תקנה כדכתיב הכ"ן שממלא דמו על הכבד וגו' שם עפר יכסם כסותו במים ויהיה כמים מרבה דם ויכסה המים · וא"כ הדרא קושיא לדוכתיה למה נפסק להם ממתן תורה ואילך · אלא הואיל שהיו עניים מגדלין כסותן בכל יום ח"ו לא היה אפשר בתקנת הכ"ן וכו' ע"ש · ותמיהא לי טובא על הרב ז"ל · חדא במה שכתב לא היה תקנה להבליע הדם בבגד משום דבעינן היו מגדלין את כסותן קשה מה שהיו מבהבין כסותן מעליהם אבל הבגדים שהיו מניחין בקופסא בתוך האהל · לא היו מגדלין אותן ואח"כ היה להם תקנה להבליע הדם בבגד וליתנו תוך הקופסא · ועוד דהא דאמרינן דמותר למצוץ הדם בבגד עד שיגיע למקום עפר ויכסם הבגד ויכסה · וזהו כשיגיע בתוך איזה ימים מועטין שם שעדיין ישאר בו לחלוחית הדם אבל אם יודע שישהה הבגד ימים ושנים שלא ישאר בו שום לחלוחית בענין כזה לא יועיל תיקון זה וישראל היו במדבר ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת · ועוד קשה שהיה להם תקנה אחרת לצרוף הבגד עד שנעשה עפר ולכסות בו כדאיתא בגמרא דחולין פרק כיסוי הדם וביותר קשה שבמדבר היו להם עפר שהיו מבשלים בהם בשליהם ובשלו בפרור · דאם תאמר דלא היה להם אש כלל מאי אהניא להו דנתן הקב"ה להם השלו דאם לא היה להם עפר איך יאכלו אותם · אלא ודאי שהיו להם עפרים ומקרה אלא הוא וערכו עליה על האש וכמה פסוקים אחרים באופן שלא הבנתי כוונתו כלל באלו הדברים : אמנם לתת טעם לדברי ר"ם ז"ל שכתב שאחר מתן תורה פסק השלו נראה לעניות דעתי שהענין הוא כך שהקב"ה לא היה רוצה שיזונו ישראל מבשר שהיא אכילה גסה ומטמטם את הלב אלא שע"י שאלתם בשבתנו על סיר הבשר שלח להם השליו אבל אחר מתן תורה כדי שיהיה לבם פתוח להבין ולהשכיל את דברי התורה ורצה שיזונו מן המן בלבד שהוא מזון רוחני פסק מהם השלו ולאחר זה כשהמתאוננים שהתאוו תאוה חזר ונתן להם השליו על צד העונש שנענשו כדכתיב עד חודש ימים עד אשר יצא מאפכם ולא כן קודם מתן תורה שלא היה צורך להיות לבם מוכן להבין לא נתן להם שאלתם ועיין בזה : ודע שבדקתי במס' ערכין פרק ג' דף ט"ו בתוס' בד"ה התאוו תאוה · ולא מצאתי דברי ר"ם שהביא הר"ב י"מ אלא מייתו פירש"י דבפעם שני התאוו יותר משמע שלא פסק להם השליו · והר"ב יוסף קרא פירש שפסק להם השלו ראשון והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה לפי שלא היה להם שלו וירד להם שלו שני ולא חילק בין קודם מתן תורה לאחר מתן תורה: באופן שעדיין ארוכה לא עלתה במה שפירש הר"ב י"מ ולפי דהקשה על המדרש דמהיכא תיתי שיפול מדבריו ח"ו לא איש אל ויכזב · ועוד מה זה שמסיים שכן אמר יהושע לא נפל דבר כיסודה ועוד לקרא יע"ש : ונראה לענ"ד במ"ש הרא"ם על פירש"י סדר ויצא דכשהקב"ה מבטיח בעצמו לטובה אותו הדבור הוא על תנאי אם הם ראוים לכך מתקים ואם הם בלתי ראויים אינו מתקיים · וישראל בהיותם במדבר בלתי ראוים היו דכתיב כמה ימרוהו במדבר וברוב חסדיו לא חיסר מהם כלום וקיים הבטחתו · ולא זו בלבד אלא שלא איחר מלהביא הטובה אשר דבר · וזהו שאמר המדרש אם ארץ מאפליה מהו מאפליה שמא אמרתי לכם שאני מביא לכם טובה והלקטתי אותה וכו' · ולפי שעדיין צריך ראיה שלא הלקים אותה הוצרך לאתויי מיהושע דכתיב לא נפל דבר · הכל בא והוא מלות יתר דכיון דכתיב לא נפל דהיינו לא חיסר בודאי שבא · אלא ודאי הכי פירושו אע"פ שהיה מקום שלא לקיים להם דברו הטוב מפני שהיו בלתי ראוים · ברוב רחמיו לא נפל דבר לא חיסר להם הבטחתו · ומלבד שלא חיסר לא איחר הדבר הטוב מלהביא תיכף וזה נלמד מכפל הלשון שאמר הכל בא · ודו"ק :

סדר נשא

פרשה ו ב תחש שהיה בימי משה וכו' ולפי שעה נזדמן לו למשה וכו' · עיין מה שפירש הר"ב ידי משה דכוונת המדרש באומרו ולפי שעה נזדמן משום דקשיא ליה דאין כל חדש תחת השמש ותירץ המדרש שהיה לפי שעה וכו' · ולא הבנתי כוונתו דגם אם היה לפי שעה אכתי הקושיא במקומה עומדת דאין כל חדש : ולענ"ד נראה

הוספות לחדושי הרש"ש

סדר במדבר פרשה א איזה יום איזה מקום · נ"ל איזה מקום קודם לאיזה יום : למה שעליתנו ממצרים · נ"ל למות במדבר כ"ה בתנחומא והוא בחוקת פרשה כ"א : סלע כמין כוורת וכו' · ר"ל עגולה ככוורת כי כוורת עגולה היא כדמוכח (בשבת דף ה' עמוד א') : יכולה היא לקבע בתנור · שהיו מדבקין את הפת בדופני התנור סביב (עי' שבת כ' א' ובפירש"י שם) וכשנאפה שוב אינה נדבקת : עכשיו היכן כל אותן הנסים שעשיתי לכם · נ"ל עכשיו שעשיתי לכם אותן הנסים · וכ"ה בתנחומא סי' ב' : הוי סוא מדבר עמך באה"מ · עמו כנ"ל ועי' בתנחומא סי' ג' : אם היה ראוי לו היה נותן לו ואם לאו לא היה נותן לו · נ"ל אם היה ראוי לו מן ואם לאו אל מתן וכ"ה בתנחומא : שם בחידושי אות י"ב ד"ה כך כו' · בשבעה ועשרים נ"ל בשבעה ועשר : שם בחידושי אות יו"ד ד"ה מהו אל יחסר המזג וכו' · אחד מאליסיתן כצ"ל : נתונה באמצעו של ביהמ"ק וכו' · וכן אגן הסהר נדרש יפה בפרק אד"מ ל"ז א' על סנהדרין ע"ש : באש מנין והר סיני עשן כולו · מפני אשר ירד עליו ה' באש : הוי כל צמא לכו למים · וסופיה בלא כסף ובלא מחיר וכו' : שם בחידושי אות י"ב ד"ה כל מי וכו' שיפקיר ע"א עליה · נ"ל א"ע עליה : שם בסופו ופירש"י תעשה עצמך שוגה ופתי להגית עסקך כו' · וכן בסוטה כ"א ב' אין ד"ת מתקיימין אלא במי שמעמיד עצמו ערום עליהן וכלשון ראשון שברש"י שם : הר מוריה · נראה ודאי דצ"ל חמד כהמ"כ ועי' שבנית פ"ז א' בפירוש רש"י ותוס' ת"א : שם בחידושי סוף אות י"ד ד"ה הר חורב כו' · בסנהדרין נ"ב ב' וכ"ג א' · ועי' מה שכהגתי בס"ד בש"ר פ"ב : וחמש מאות וחמשים שקלים · נ"ל וחמשים אנשים : שם בחידושי אות ט"ו · אלא מה יש לך לומר מתשרי מנו להם עשרים שהוא ר"ה לברייתו של אדם וכו' · ק"ל איך יתרץ קושיא זאת ר' יהושע דס"ל דבניסן נברא העולם ולדידיה מנין שני הדורות מניסן כדמוכח בר"ה (י"א ב') וכפירש"י שם · [שוב מצאתי שעמד בזה הט"א בר"ה י"א א' ד"ה היום מלאו ימי ע"ש] וע"כ נ"ל דר"י יסבור כשיטת הרמב"ן בר"פ תשא דלאחר יצ"מ [היו מתחילין] למנות שנות הדורות מעל"ע ע"ש באורך · לפ"ז נתה שקשה מה שתמה עליו המזרחי שם דלא ידע מי גרס ליה לומר זה דהתלמוד יהיה חולק על המדרש הזה ע"ש דהנך רואה דע"כ לר' יהושע נ"ל דפליג ע"ז · אך י"ל דאף לר' יהושע אחר מ"ת כיון דתשרי ר"ה לשמיטין וליובלות אף שני הדורות מנו מתשרי עי' ר"ה י"ב א' ברש"י ד"ה חכמי ותוס' ד"ה למבול והמדרש דנקט טעמא שהוא ר"ה לברייתו של אדם לרווחא דמלתא נקטו אליבא דר"א · ואפילו לר"י עלה מחשבה לבראות בתשרי ע"ש כ"ז א' תוס' ד"ה כמאן הא' בסופו [וכן כתיב וחג האסיף תקופת השנה וכתיב בצאת השנה ועמש"כ בשמ"ר פרשה ט"ו] : ולכך כלל החשבון כך וכו' · לכאורה כבר הוכיח זה ממנין השקלים ואולי מפני שיש לדחות דגם ביציאתן ממצרים היו כמנין הזה דהא לא אמר שם שש מאות אלף כו' אלא כשש כו' ועיין ברמב"ן בר"פ תשא : שם במדרש אחר אות ט"ז בשעה שמנה נשיא השבטים · נ"ל נשיאי השבטים :

פרשה ב בחידושי אות ב' ד"ה ויושע כתיב כביכול וכו' · וכאלו הוא נגאל כנ"ל · [וכמו שיסד הפייטן לגואה מצוינת ויושע] : שם בחידושי אות ד' ד"ה בשעה שנגלה הקב"ה על הר סיני ירדו עמו כ"ב אלף [של מלאכים] כנ"ל ועי' ילקוט תהלים רמז תשנ"ו · ובתנחומא הגי' כ"ב אלף מרכבות · [וטעות כזה נפלה ג"כ בפיוט יום א' דשבועות בחרוז קדוש הופיע מפארן ולקמן שם בסוף חרוז אז בכתב אשורית הוא על נכון ועי' לשון רש"י מגילה ל' א' בד"ה במרכבה ובהגהת הב"ח ע"ש] : ולא אחד מן המצרים · נראה דנ"ל לא בלא ויו : לבך נאמר לבית אבותם · אולי דריש לבית כמו נוית בחילוף בומ"ף וכדאמר לעיל נוו אותי : בה להלן מיל אף כאן מיל · ועי' לעיל בב"ר ס"פ כ"ג עוד לימוד אחר מגופה : צפון משם ההושך יוצא לעולם · דרוח זה לעולם סובבת החמה למטה מהאופק (איוב כ' כ"ו) כל חושך טמון לצפוניו עי' עירובין כ"ו א' ולזה נראה דמה שכוון גופר הנעימי במליצתו : אוריאל משמאלו כנגד דן שהוא מצפון · וזהו דלא כמו שיסד הפייטן במנחת יוה"כ מיכאל מימין וכו' וגבריאל משמאל כו' וכן בק"ש שעל המטה ועי' מ"כ פ' שופטים : ולא עמד מהם צדיק אחד · עשרים דור נפה הקב"ה וכו' · נ"ל אחר בדי"ש ולמתוק הנקודה : ויצחק נתברך בחיל שנאמר כי ברך אברכך · וכדלקמן בסמוך ברכה נאב ברכה לבן וכו' : א"ר ברכיה הכהן ברבי והיה מספר הסופר וכו' · אולי יכוין לתרץ הקושיא לקמן משהוא נותן קצבה והיה מספר כו' לכן מפרש שאינו לשון מספר ומנין אלא שהוא לשון ספר וכתיבה כמו ספר התורה (וכצ"ל) ור"ל כאשר יכתוב הספר בספר תולדות בני ישראל יכתוב עליהם שהם כחול הים אשר לא ימד וכו' וכנ"ל לפרש פסוק ויתן יואב את מספר מפקד העם דר"ל שמסר לדוד פרשום בספר מפקד העם : שם בחידושי אות י"ב ד"ה ולא יכול לסבול כו' · עמ"כ (וכהנ"ל) נ"ל וכה"ג : ולהלן את אמר על פני אהרן אביהם וכו' · משמע שמפרש דע"פ אהרן אביהם על וימותו כראש הפסוק וכפי' הרמב"ן ועי' לקמן בסוף הפרשה וכ"כ המ"כ לעיל בויק"ר פ"כ ע"ש וכמ"ש בחידושי עליו שם : ונתזה ציבוריה של רוק מפיו על בגדיו וטמאוהו · ובויק"ר ס"פ ד' איתא וטמאתו :

פרשה ג מה תמרה אם נעקרה אין לה חילופים · כ"ה בתענית דף כ"ה דאמר אין גזעו מחליף והיד"מ לא דק ובפרט לפי הגירסא דהכא אם נעקרה משמע שם ובבב"ב שכל אילן אין מחליף ובתנחומא הגירסא שגם ארז אם נקצץ אין מחליף ע"ש גירסא זו ויש לה גם כן מקום בעשרה מיני ארז הן ויש מהן שאין גזעו מחליף כדאיתא בגמ' שם ושם : א"ר יודן עירא היאירי רבו וכו' · כדכתיב היה כהן לדוד רב לדוד (עי' רש"י בעירובין ס"ג א') : שם בחידושי אות ו' ד"ה שהיו אוכלים וכו' · לתת המעשר לכהנים (ועי' מכות דף כ"ג ב') : לכך נאמר מוליא אסירים · דריש לשון אסירה וקשירה שקשרו פתיקן מלהזדווג לאחר וכמו שפירש"י על קטורה ע"ש : אמר רבי שמעון בן נחמן · נ"ל שמואל וכ"א בב"ר פרשה נ"ט ועמש"כ שם : והיתה כמעי אמה ונמנה עליה · אולי נ"ל ונמנתה ר"ל חשב עליה על ידים ועבורה כ"ל בשביל יוכבד : שם ואף מבני בניה · ודברי רש"י ז"ל בפיה"ת בזה אינם מדוקדקים שכתב בדברי ר"י בר שלום למוד הוא כו' מן הבטן וסיים עם כניסתם בפתח מצרים ילדה והם דברים סותרין זה את זה : שם במדרש הליון דאות כ"ג נדפס בטעות ול"ל קודם ודכוותה ישפוט ה' ביני וביניך וכו' : שם אחר אות כ"ג או בדרך רחוקה לכם נקוד על הי"ת של רחוקה · נ"ל ה"א וכ"ה במשנה פסחים פ"ט :

פרשה ד במדרש אחר אות א' · כמה כורים יש בו כמה שקים כמה מודיאות וכו' · לכאורה ר"ל מדות קטנות אותם אשר לא יעלו לכור אבל אינו דומה יפה לנמשל ויתכן לומר שהגירסא מוריאות כרי"ש והכוונה פה כפי שדרך קצת בעלי השדות שתובעים ראשונה העמרים קצת להוציא מהם הגרעינים המלאים והטובים ומצניעים אותם להם ומוריאות הוא בלשון אימורים דסלקי לגבוה דפירש שצרוך שנקראים כן והן מורים אדונים על כל העמרים וכן צריך להגיה שנתבכרו ראשונה כי כן לקמן בנמשל ועתה יהיה מקבילות המשל לנמשל · ומזה נראה לפרש ג"כ ארץ המוריה בשר המוריה : בחידושי אות ב' ד"ה בן שבעה וספק שהוא בן ח' כו' · נ"ע בשו"ע או"ח סי' ש"ל ס"ז ובמ"א שם [וכ"ה בגמ' (שבת קל"ה) וכ"ל דדוקא קאמרי ספק בן ז' כו' כיון דמ"מ הוא מן המיעוט דרוב נשים יולדות לט' כדאיתא (יבמות ל"ז) אבל ספק בן ט' ספק בן ח' הולכין אחר הרוב ואמרינן דבן ט' חי אכן בתנחומא איתא ג"כ ספק בן תשעה וכו'] : ואיזהו בן שמונה וכו' · אבל נפל הוא למה סמכה וכו' · ר"ל דאינו אלא סמך דהכא אפילו קים לן בגווייה שכלו לו חדשיו גזה"כ הוא שאינו נפדה בפחות מל' יום

כמו שכתבו התוס' ב"ק י"א ב' ד"ה בכור ובמנחות סוף פרק הקומץ רבה ודלא כפירש"י כאן שטעם מציאתו מכלל ספק נפל וכבר השיג עליו התוס' שם ובבכורות מ"ט א' : בגדי שבת · אולי נ"ל בגדי שבה : בחידושי אות ד' ד"ה ובי אברהם וכו' · סובר לעיל ס"פ נ"ח נ"ל ס"פ נח : התחיל מקריב שנאמר ויאמר אלהים אל יעקב וכו' · לכאורה היה יותר הו"ל להביא פסוק ויזבח זבחים כו' הכתוב בפרשת ויגש דמשמע הוא בעצמו הקריב : וצוה המקום שיפדו הלוים בבכורות · נ"ל הבכורות : אמר הקב"ה וכו' שהם ה' שקלים · עמש"כ לעיל בב"ר פפ"ד בס"ד : ויתן משה את כסף הפדויים · נ"ל הפדוים : נתן מתנה לאהרן וכו' · כרבי (ביומא י"ז ב') וכן איפסקא הלכתא בב"ב קמ"ו ב' : בחידושי הרד"ל אות י"ג ד"ה י"ב כהנים וכו' · אבל בתנחומא תרומה · נ"ל ויקהל : רבותינו הכהנים שומרים וכו' · מדות פ"א מ"ע בשינוי לשון קצת : שהם עומדים ממעל לו · נראה דמפרש דכינוי לא שב על ככשא וכזה אין אנו צריכין למה שנדחקו המפרשים שם : כרוב אחד מקצה מזה · אולי יכוון שהם כנגד קנה השמים וקצה הארץ : בחידושי אות י"ב ד"ה נכנס בע"ש ושומטן וכו' · עמ"ש שכתב פי' בליל שבת · (ולשון רש"י במנחות נ"ז א' מע"ש ערבית ומש"כ רש"י שם עוד בכי הא שיעורא דהוי חצי יום לזו וחצי יום לזו לא מיעפשם לכאורה אינו מדוייק דהישנה תהיה בלי הקנים לילה שלימה וחצי יום ואולי לילה שהאויר צונן לא חשיב ועי' כ"ד ד"א תרס"ט] וכו' עוד כל הענין : שם בחידושי אות י"ד ד"ה אשר יוסף בהם וכו' · שוב ראיתי שהמזרחי הרגיש בזה · אמנם גדולה מזו ראיתי להרמב"ם פ"ב מהל' יבום הלכה ו' דאשר תלד דכתיב גבי והיה הבכור (דדרשינן ליה על היבום) פי' אשר תלד האם שלו שלא נזכרה ג"כ בכתוב מקודם · וכן בפרשת פינחס כ"ו נ"ט אשר ילדה אותה דקאי על אשת לוי שלא נזכרה כלל · עי' מש"כ (בקדושין דף י"ח) : שם בחידושי אות ט"ז ד"ה היה מנית וכו' · בשולי המחתה [ועי' תוספות ישנים ריש פרק הוציאו לו] : ואת כל כלי הקודש אלו שולחן ומנורה וב' מזבחות וכל כליהן · ורש"י בפירושו כתב את הקודש הארון והמזבחות וכלי הקודש המנורה וכ"ש ואולי מפני דאמר ר"א במשנה סוף חגיגה דמזבחות הן כקרקע ויליף התם בגמרא מקרא לכן לא רצה לפרש שיהיו נכללים בכלי הקודש : שם אחר אות י"ז וארון וכל כליו · נ"ל כליה : שם אחר אות כ"א · כיצד יתקיימו שני כתובים הללו כו' שלכו לבעלתה שהיא כו' · שמה הוא בעלה עי' יהושע ט"ו י"א וה"א התרונה דבבעלתה בד"ה הוא במקום למ"ד בתחלתה ולכן צריך למתוק שתי"ו דפה וכן להלן : שם אחר אות כ"ג נשתייר שם עפח שבו העמודין עומדין · עי' מ"כ שכתב מונחים וכן רש"י בב"ב י"ד א' כתב שוכבים ול"י מה דחקן להוציא הדבר ממשמעו : ולוחות השבורות על גדיהן · ורש"י בב"ב שם לא פי' כן ועי"ש במהרש"א בח"ה ומדברי התוס' במנחות נ"ט א' משמע דגם לר"מ כך היו מונחים ובין ארבעתן הכילו לארכו של ארון י"ב טפחים · וכ"ל ראיה לדבריהם מדפריך הגמרא בב"ב שם ור"מ שברי לוחות דמונחים בארון מנ"ל ומאין פסיקא להגמרא הכי דמודה ר"מ בזה · ולפי התוס' א"ש מדקאמר דאוכלת י"ב ספחים והיינו ע"כ עם השברי לוחות כנ"ל : שם מהלכין לפניו והכהנים טוענין בו וכו' · לא מצינו זה בכתוב מפורש רק דדייק ממה דכתיב בד"ה אז אמר דוד לא לשאת כו' כי אם הלוים וכן כתיב ויאמר להם כו' ללוים כו' והעליתם כו' כי למבראשונה לא אתם פרץ כו' כי לא דרשנוהו במשפט וכן משמע לקמן במדרש · והטעינה היה מבית אבינדב על העגלה ומהעגלה אל בית עובד אדום : שם בהגהותי אות כ"ז ד"ה מהו ויבא כו' לשון רבות קדרים · וכ"מ בה"א סוף ברכות : שם אות כ"ח ד"ה א"ל אביך כו' · הלא גם שאול מלך על כל ישראל היה · ועי' בסנהדרין כ' ב' בתוס' שם בסס"ד : שם במדרש אחר אות כ"ח עביד מגידם · נ"ל מגירם ברי"ש וסמ"ך כמו לעיל פרשת אמור מגרסו אנא כו' ועי' ערוך ערך מגרם : שם בחידושי אות למ"ד ד"ה תלוי בזרוע בסופו וכן העתיק הכתיי · ושוב מצאתי כן להדיא ברש"י בשבת נ"ב א' בשם הירושלמי וכן הביא הילקוט כאן והיו לפניהם גירסא אחרת בירושלמי · ובזה מיושב מה שגמגמו פה הרמב"ן והמזרחי עשו"ש · ומ"ש במדרש ומנחת התמיד של יום תלוים בזרועו בין הערבים נ"ל ומנחת התמיד של בין הערבים תלויים בזרועו כי נ"ל המכוון בפי' מנחת התמיד שבקרא היינו מנחת חביתין דכתיב בה בפרשת צו מנחה תמיד · ולפי שדינה להביאה כולה בבוקר ולחלקה להקריב מחציתה בבוקר ומחציתה בה"ע כמבואר במשנה ספ"ד דמנחות וכפ' בהעלותך משמע דמעולם לא היתה תחלת נסיעתם בלילה אלא בבוקר וא"כ נשארה מחציתה המקודשת שלא קרבה עדיין לכן היה נושאה אלעזר · אמנם במנחות נ"ה א' מבואר דהוי סילוק מסעות בלילה אמנם מ"מ י"ל דקרא דהכא מיירי היכא דאירע שנסעו ביום ועי' תוס' שבת בסד"ה שמע מיניה · אבל קשה לפי סוגיא דהתם היה להם לחביתין ליפסל ביוצא (ומקטורת לא קשה דאפשר דכמו שאינה נפסלת בלינה כך אינה נפסלת ביוצא עי' שבועות י"א א') אמנם אף דנפסלו מ"מ מצות שריפתן בקודש בעזרה כדאיתא (בפסחים כ"ד א') ועי' בתוס' לקמן שם מ"ט א' ובחידושי בד"ה ושורפו ואם כן היה נצרך לנשאם עד מקום שיקיימו את המשכן וישרפו לפנים מן הקלעים :

פרשה ה בחידושי אות ב' ד"ה עשר במקדש בסופו ובחולין קל"ג ב' ובתנחומא בפרשה זו : שם באות ד' ד"ה מתוך שהיתה האש וכו' · היה עכ"פ פרס נסיעתו · נ"ל נסיעתן ולמה נתמעטו בני קהת מבן ל' נ"ל או מבן ל' : שם במדרש אחר אות ה' ואומר כל אלמנה וגו' · ובמכילתא שם משמע דמפרש ליה על עינוי הדין : שם חוץ מאותן שהיו מבן חודש עד עשרים וחוץ מן אותן שהיו מן ס' שנה ולמעלה · זה אינו מפורש בכתוב ויתכן שיכוונו להא דאמרינן בב"ב קכ"א ב' גבי מעלה ומעלה מערכין כו' ע"ש ואפשר עוד לומר דזה ילפינן מדכתיב כל יוצא לבא וכן שהיה לזקנה : שם בחדושי אות ו' ד"ה אבל כל שבט לוי כו' · ולרבי שם קט"ו ב' ובמדרש נשא פרשה י"ב נבחרו הכהנים וכו' : שם בסופו מעשה העגל נבחר שבט לוי · ועי' מה שכתבתי בש"ר פ"ב וברא"ם ר"פ תשא : שם במדרש אחר אות ו' ואהרן ובניו למה שהיו כו' · בבכורות ד' א' משמע שאהרן לא היה באותו המנין אבל בניו היו מן החשבון ואולי המדרש אזיל לשיטתיה לעיל ס"פ ג' דגרסי' שם שלא היו אחד מן המנין ור"ל אפי' אחד מבניו : שם כדי שלא יזוקו · נ"ל תזוקו : שם ושם וזו ששנינו כל חייבי כריתות סוף מכות במשנה : שם במדרש אחר אות י"א אמר הקב"ה וכו' על שהיו יראים אותו נ"ל אותי :

סדר נשא פרשה ו במדרש אחר אות א' ונתן אליך אות או מופת וכו' · עיין בתוס' ריש פרק כהן גדול במסכת נזיר : שם ושם משוח בשמן המשחה · ועי' מ"ש בזה בהגהות הרד"ל ומ"ש ואין מכוון כ"כ שהרי נביא קודם למרובה בגדים וכ"ש למשוח מלחמה · מנ"ל האי וכלפי לאי כיון דיליף מן יהושע כה"ג והוא ודאי לא היה נמשח : שם בהגהותי אות ב' ד"ה סגן כו' כ"ה בירושלמי ותוספתא אבל בגמרא דילן וכו' : שם וכולו סדרן הרמב"ם ז"ל וכן סדרן הרמב"ם : שם במדרש אחר אות ב' אבל אם היה ממזר ת"ח קודם כו' · הן ככר אמר ברישא במאמר הכם קודם כו' (א"כ דאתא לאשמועינן אפי' ממזר) אלא נראה דשיגרא ממתניתין דסוף הוריות נקט ע"ש · ומאי דנקט ממזר וכ"כ הפוסקים לא ידענא אם דוקא הוא ולאפוקי נתין גר ועבד משוחרר או לאו דוקא · והרב הג' מוהר"ל נגדא נ"י כתב לי משום דאיתא באבות דר"נ פי"ב שאין ממזר נכנס לירושלים אפי' ללמוד ולכן נקטיה שהוא היפך מכה"ג מן הקצה אל הקצה שהכהן גדול נכנס לפני ולפנים והוא אפי' לירושלים אינו נכנס · וש"י · ותמה ג"כ על הרמב"ם שהשמיט דין זה אשר לכאורה לא מצינו מי שחולק ע"ז · אמנם דלא אשוב בפ"ק דכלים משנה ח' בקדושת ירושלים משאר ערי חומה נכה

לגרגש המדרש שלא ראינו בכתובים שנזכר פעם אחרת זה הנחש ואבותינו לא ספרו לנו שראום · על כן אמר שנזדמן להם לפי שעה · רצונו לומר שהנחש ישנה בעולם שנבראת משעת ימי בראשית והיא ישבת במערות ובמדברות ומעולם לא באה ולא נראתה במקום שיש אנשים אלא שבימי משה נזדמן להם שבאו הנחשים שם לפי שעה ומה"כ לא נראו עוד ודוק · דנקט נזדמן להם לפי שעה ולפ"ז אין זה חדש ולא קשה מדכתיב אין כל חדש תחת השמש ודו"ק :

פרשה ח איש או אשה כי יעשו מכל חטאת וגו' רבי אבהו אומר ישובו יושבי בצלו אלו הגרים שהם באים וחוסים וכו' · המדרש הזה צריך ביאור והדקדוקים מבוארים מעצמם · ונראה דקשה לבעל המאמר היכא האדם מיוחרת ולכן מייתי קרא דישובו יושבי בצלו דהוה ליה למימר יבואו ישבו בצלו עתיד ולמה אמר לשון עבר וגם ישובו מהיכן ישובו · ולכן הביא שהם הגרים · והענין הוא כי כבר נודע שמחטא אדה"ר נדחו רבה"ח ניצוצות הקדושה והם הם הגרים הבאים להתגייר ולבא בתוך הקדושה כמאז ומקדם · וכבר נודע שבגלות בא כדי לקבץ ניצוצות הללו להכניסם תחת הקדושה עד שלא ישאר עד אחד ואז יגאלו וזהו שאמר הכתוב ארפא משובתם וגו' כי שב אפי ממנו שכבר חזרו בתשובה אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה וגו' · וכי תימא איך אפשר שהדבר תלוי בתשובה דוקא והלא הדבר תלוי גם כן בגמר ליקוט ניצוצות הקדושה ומה יועילו בתשובה והשיב שבזכות התשובה ישובו אותם הגרים שהם ניצוצות הקדושה שהיו יושבים כבר בצילו ית' ונדחו וגו' וזהו יחיו דגן ויפרחו כגפן וגו' ישראל יחיו כגלגלים · זהו שאמרו רז"ל ישובו יושבי בצלו אלו הגרים שהם באים וחוסים בצלו של הקב"ה יחיו דגן בתלמוד וכו' ואתא להקדים · לן דלא תימא דזה גורם היזק לישראל שאמרו קשים גרים לישראל כספחת ולהכי אמרו בנ' טעמים יעו"ש · דזה לא נאמר על גירי צדק שהם לשם שמים כי בם בחר ה' דהיינו אותם שנדחו וחזרו ונדחו כנזכר אלא נאמר על סוג גרים אחרים דשלש מיני גרים הם וכמ"ש בילקוט סדר משפטים · אחד בא לאכילה עליו נאמר לגר אשר בשעריך וגו' · ואחד בא להסתפח וגו' · בזה נראה לעג"ד כוונת הכתוב כבודך עקב ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה · וכבר נודע קושית עקילס הגר וכי זהו שבחו של גר שנותן לו לחם וכו' יעו"ש · אבל לפי פשוטו נראה דהכי קאמר ואוהב גר אף שלא בא אלא לתת לו לחם ושמלה כדי שיתנו לו בא : ומה שכתב חביבין עלי שמותן של גרים כיין נסך כו' · קשה למה המשיל אותם ליין נסך שנתנסך על גבי המזבח ולא לקרבנות עצמן · ונראה שהכוונה היא כמו שכתבו המפרשים ז"ל בפסוק יותם דמה שאמר ה' לנסך על גבי המזבח יין ולא משקה אחר הוא שיולא מגוף שפל ואיננו שקוע בקרקע וכל דבר שהוא נמוך הוא חשוב בעיני המקום ע"ש · והנה בגוים שבעולם שהגר אחת שהוא בא מאנשי רשע הוא שפל ונבזה ונמאס בעיניו והרי הוא דומה בדומה ליין ולכך נבחר וחביב כיין המתנסך על גבי המזבח : ולמה הוא קורא אותו לבנון שמלבין עונותיהם וכו' · פירוש שמלבין עונותיהם של ישראל הוא על דרך שאמרו רבותינו ז"ל לעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עון · תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים היו מכפרים עליהם · ולפ"ז לא נקרא לבנון אלא על שם ישראל · ורבי שמעון בן יוחאי פליג עליה בהאי וסובר שלא בשביל ישראל בלבד נקרא לבנון אלא גם על שם אומות העולם שהרי כמו שהתפלל שלמה אל ה' שאם ישראל שמתפלל אליו בעת צרתו יענהו משמי קדשו ויתן לו שאלתו כן התפלל על אומות העולם וגם אל הנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וגו' · וביתר שאת שלא אמר אשר תדע לבבו כמו שאמר לגבי ישראל לפיכך אמר שכל הלבבות בוטחים בו · רולה לומר בין ישראל בין אומות העולם · ורבנן אמרי וכו' מפני דלא ניחא להו בהכי דרשות משום ששם זה של לבנון נראה שלא קראו אותו ישראל ואומות העולם אלא הקב"ה קורא אותו כן כמו שאמר הנביא הושע זכרו כיין לבנון · ואין טעם לומר שקראו בשביל הך דרשות אלא שקראו לבנון על שם והיו עיני ולבי שם כל הימים שהם דברי הקב"ה : כתיב לא יומתו אבות על בנים ובנים מתו בעון אביהם אמר רבי חייא בר אבא בשם רבי יוחנן מוטב שתיעקר אות אחת מן התורה וכו' · קשה טובא אמרו שתיעקר אות אחת והלא בזה נעקרו חמשה תיבות שלימות ובנים לא יומתו על אבות · ושמעתי פירוש בזה עם מה דאיתא בפרק ג' דסנהדרין דף כ"ז לא יומתו אבות על בנים מה ת"ל אם ללמד שלא יומתו אבות בעון בנים ובנים בעון אבות הרי כבר נאמר איש בחטאו יומתו · אלא לא יומתו אבות על בנים בעדות בנים · ובנים לא יומתו על אבות בעדות אבות ע"ש · נמצא לפי זה דמה שלא יומתו בנים בעון אבות הוא משום דכתיב איש בחטאו ולא בשביל חטא אחרים אבל אם היה כתיב איש בחטא יומת בלא ו' לא הוה ילפינן מיניה שלא יומתו בנים בעון אבות · וזהו מה שאמר רבי יוחנן מוטב שתיעקר אות אחת ונקרא איש בחטא יומת ואל יתחלל שם שמים ואע"ג דהמדרש נקט קרא דלא יומתו אבות וגו' אסיפא דקרא סמך דכתיב איש בחטאו יומתו עד כאן שמעתי · ולא נהירא משום דאי הוה כתיב איש בחטא יומת הוה מוקמינן לקרא דלא יומתו אבות כפשטיה שלא יומתו בעון בנים ובנים בעון אבות ולא הוה ילפינן מינה

הוספות לחדושי הרש"ש

שהסתפקתי אם בשעת היתר הבמות בזמן גלגל ונוב וגבעון אם הותר בחוצה לארץ כנען דאולי לזה קדשו ג"כ לארץ כנען לאסור הבמות חוצה לה · ומהא דא"ר (מגילה יו"ד א') שמקריבין בבית חוניו בזה"ז כו' והיא היתה במצרים · א"כ דזה לשיטתו דלא קדשה לעתיד לבא ובטלה ג"כ קדושת הארץ · ועי' זבחים ס' ב' תוד"ה מאי קסבר ושם קי"ב ב' שאמר בהו לגו"ג כו' קדשים קלים בכל ערי ישראל משמע דוקא בארץ ישראל · ובתוספתא ספ"ב דחולין שהביאו התוס' שם אר"ש ומה אם אמר הרי עלי עולה שאקריבנה בעבר הירדן שמא עולה היא · הרי שיש חלוק בין א"כ מעה"י בקרבנות · וכ"מ לי מהא דתניא במנחות הרי עלי עולה כו' והקריבה בעה"י יצא · דנראה דהרבותא הוא אע"פ שלא היה מעולם היתר במה שם · ורש"י פי' שם בא"י שלא בירושלים ודוחק · ובקדושין ל"ז א' אר"ע הרי שבת שנאמר בו מושבות ונוהגת בין בארץ ובין בחוצה לארץ ופירש"י שם אף מושבותיכם דנסכים בכ"מ קאמר משמע דאף בחו"ל דומיא דשבת · וברש"י בסנהדרין ס"ג א' ד"ה תרומה א"ל משמע להדיא דהותר אף בחו"ל ע"ש וצ"ע : בחדושי אות י"ח ד"ה ארץ כנען כו' · וכ"מ בפ"א דבכורים מ"י [וכ"כ רש"י שם להדיא בסנהדרין י"א ב' ובמנחות ר"פ כל קרבנות הצבור · ולע"ק לשון רש"י בפ' מסעי (ל"ד ב') שכתב שהרבה מצות וכו' והתם כתיב ג"כ מצרים אשר בין ארץ כנען לבין עבר הירדן ועי' מהרש"א בחדושי אגדות פסחים ס"ח א' על דרשתם ז"ל בפסוק ירעו בשן וגלעד ובספרי פ' שופטים פי' ר"ה אנטריך רבויא על עבר הירדן שמביאים בה עגלה ערופה ושם פ' ואתחנן פי' כ"ט אמר משה כ"ע אינו משוך מא"י אלא מלא הירדן הזה ועי' בר"ה כ"ג ב' בתוד"ה כמה · ועי' בכ"מ רפ"ח מהל' רוצח שכתב א"נ חו"ל קרי לעבר הירדן ובפ"א דכלים כו' : שם בא"ד י"ל דל"ג [ובזה מיושב ג"כ מה שהעלה הגאון בעל מל"מ בספר פרשת דרכים התלת דרוש שמיני בנ"ע איך כבש משה ארץ סיחון ועוג שלא ה' אמר לא תביאו כו' אל הארץ אשר נתתי להם ומשה באמת סבר בזה דהותר הנדר ע"ש] : שם ושם · וכן לקמן פכ"ב וישובו להם מחו"ל גבי בני גד וב"ר [ועי' לקמן פי"ט בדרשת דפסוק ואשד הנחלים שקוראו ארץ ישראל] ועי' עוד בכורות נ"ה א' : שם אות כ"א סד"ה ובע"מ כהנים ופרוע ראש כו' דמותרין לדעת ת"ק · [ואולי היה גירסת הרמב"ם במשנה ג"כ שתויי יין כהלכה · ויתיישב קושית התוי"ט עליו שם בד"ה ופרועי ראש] : אלא שבין אולם ולמזבח · במשנה ליתא ועי' ביומא מ"ד ולפי גירסת דכאן נדחה פי' הר"ש שם שלר' יוסי נמי איכא י"א קדושות דקדושה כזו חשיב שם בעזרת כהנים : ר' אליעזר בר שמעון אומר אין במשמע אלא המשולחים · נ"ל המשולחים : לא הוצרכו שיעשיאום את משה ואת אהרן · נ"ל משה ואהרן : בחידושי אות כ"ה · בד"ה גלו לעולם שכינה עמהם נ"ל וכו' · גלו ליון שכינה עמהם שנאמר כו' :

פרשה ח כי הדם הוא יחניף על הארץ · דכתיב וחרה אף וכו' ועצר את השמים וכו' · כיון שראה דוד שצרתו צרה כו' אמר דוד הריני מעבירן לפני המזבח וכל מי שהמזבח קולטו הרי הוא שלו · וביבמות ע"ט א' איתא שהעבירם לפני הארון וכל שהארון קלטו למיתה · ועי' ביהושע ז' וברד"ק שם גבי עכן : ויפלו שבעתם יחד שבעתם כתיב חסר יו"ד · עי' ע"ז במנחת שי : מתחלת קציר השעורים עד נתך עליהם מים · תיבת שעורים ליתא במקרא : כתיב לא יומתו אבות על בנים ובנים מתו כו' · נ"ל ובנים וגו' והמה מתו כו' : בפסוק ויספור שלמה ע' אלף איש נושא סבל · תיבת נושא ליתא במקרא : ואשמה הנפש ההיא · מנין א"ת בגוזל את הגר וכו' ת"ל ונתן לאשר אשם לו · ופ"ה דמייבים בחומש כיון שכבר הודה אביו כן מבואר בהדיא בגמרא ב"ק ק"ד ב' ותמיהני על פי' זרע אברהם לספרי שכתב כן מסברא ומדיוק הלשון : בחדושי אות ח' בסד"ה לפי שהוא אומר כו' והוא בויקרא ה' · אבל קרבן עולה ויורד שהוא חטאת ודלא כמ"כ שדייק מלשון חטא ועוד דהא כתיב שם ג"כ והיה כי יאשם כו' והתודה והביא את אשמו וכו' : והוא אומר לא נתת פקדון משביעני ואמר אמן · משביעני כ"כ שהיה גירסת המ"כ ובספרי הגי' משביעך : בחידושי אות י' בד"ה אישם מנין · נ"ל אשם מנין : שם באות י"ב סד"ה היה רע"א וכו' · והכא אם כבר נתן הכסף בחייו · וכסף מכפר מחצה (שם ק"י ב') ה"א דלכפר מקצת בא אשם לאחר מיתה : ואיש את קדשיו לו יהיה כו' · קדשי כהן לכהן חטאתו ואשמו מעשרו · פי' מעשר מן המעשר : אין לי אלא מתנות איש ומנין את מרבה מתנות אשה ויורשי קטן אמר ואיש אשר כו' · נ"ל דר"ל דלא תימא כמו שאין הקטן נותן מתנה כן אינו מורים · אמר ואיש אשר וכו' · הזית רענן פי' דוי"ו רבוי הוא · ושגה במחכ"ת דבכה"ס כתיב איש בלא וי"ו · ועי' במס"ק · אלא כ"ל דדרים לו יהיו מ"מ ובה"ג :

פרשה ט צור ילדך תשי · י' של תשי זעירא תש ידי הצייר · ר"ל לשפרידו מן התיבה ולדרשו בפ"ע נוטריקון ידי : מהו מעל עולליה תקחו הדרי לעולם לא היה לו בעולם כו' · נ"ל לא היה לי בעולם : ללמדך שעל זה נתחייב גונב נפש מישראל לאחר שהוא מכה · נראה דנ"ל ומוכרו לאחר שהוא כו' : לפי שכל מי שבא על אחת מכמה עריות · נ"ל מכל עריות : רשב"ג בשם ריה"ת מנין שאותם היוצאים למלחמה צריכין שלא יהיו בניהם ממזרים · נ"ל ביניהם בב' יודי"ן : בחידושי אות י' ד"ה עד כדון מן הקבלה · עמ"כ וכו' והוא מפסוק עזרא · [וגדולה מזו מצינו בגמרא שבת (כ"ד ע"א) שקורא לכתובים בשם נביא לפי ר"ת בתוס' שם ד"ה שאלמלא · וע"ש במאור שהביא בשם רבינו האי תירוץ אחר וכ"כ הר"ן במגילה · ועי' בהלכות פי"ז מ"א בתוי"ט ד"ה מענה] : שם אות י"א סד"ה שכן כתוב כו' קודם ממזר כסדר · נ"ל כסדר הכתוב : שם אות י"ב בד"ה ואת דברו לא הפיר · נ"ל ולא דבריו לא הפיר ולא דברו וכו' וכ"ה בויק"ר : שם ושם בסד"ה · יוכל לפרש בטה דברו · נ"ל דבריו : שם אות י"ג בד"ה אותה זו שהפרו כו' · דריש הכי · [ותמיהני על פירוש רש"י בחומש שהביא דרשה זו ומסיים עלה כמעשה בשתי אחיות כו' הנזכרת למעלה במדרש · דלזה לא צריך שום מיעוט ולא מצאתי מקום במדרשי חז"ל למעט זה מקרא · רק בתנחומא מייתי להיא מעשה אחר דרשה זו וסבר רש"י דלמסמכה אקרא מייתי לה וצ"ע] וכו' : על פסוק אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח · אולי יכוון גם כן על הרות שיצא מאחותה להמיתה : שם בחידושי הרד"ל אות כ"ו ד"ה התורה קראה אותם טמאה כו' · ומ"ש שם ואפשר רומז לדברי חכמים דר"י בן כיפר ביבמות י"א ב' דדרשו אחרי אשר הוטמאה על סוטה שנסתרה · תמוה שהרי מסקינן שם דמאי נסתרה נבעלה : תני בשם ר"מ כשם שיש דעות כו' כך יש דעות באנשים · נ"ל בנשים וכ"ה בגמרא סוף גיטין : על פסוק או כי ימות האיש האחרון אשר וגו' · פעמים בא מלת אשר לטעם הדבר כמו ויסירה מגבירה אשר עשתה מפלצת לאשרה (מלכים א' ט"ו) : אמר ר' אבין וכו' אחת לבועל ואחת ליבם · בגמרא שלנו ה' ב' אמרו למודים אחרים ע"ז : תני אר"ש בדין הוא כו' שלא יהא קרבנה מהודר · לכאורה ה"נ דנ"ל קרבנו וכ"ה בסוטה ט"ו א' אבל במנחות ו' א' הגי' ג"כ קרבנה ופירש"י שלא תהא המנחה נאה : ד"א לא יצוק עליה שמן למד שהשמן · נ"ל למה וכו' : בחידושי אות י"ט בד"ה מכאן אמרו ראש המעמד היה מעמיד את הטמאים בשער נקנור וכ"ה בספרי · ובמשנה דתמיד ספ"ה ובגמרא פסחים פ"ב א' הגי' שער המזרח וע"כ הכוונה ג"כ שער עזרת ישראל · והתוס' שם כתבו דהיינו שער עזרת נשים [ובציור הרמב"ם בסוף מדות בטבלא שניה בתחתיתה ראיתי שהוצג שער נקנור בעזרת נשים למזרחה וזה ודאי טעות המחוקק כי מבואר בכמה מקומות במשנה ובש"ס שהיה שער עזרת ישראל] ·
וכש"י

לפי דאין ממזר נכנס לשם · משמע דדברי אגדה הם ואין למדין ממנה להלכה · דמש"כ הר"ש שם והביא הרב תוי"ט ועוד מקודם לכמה דברים דלא תנן כו' שמה דברים תמוהים כמ"ש שם בחידושי · אבל שם בא"דר"נ משמע דאשדוד ולפנים ג"כ אינו נכנס א"כ אין ראיה ממשנה זו אבל מ"מ היה לו להתנא למתשביה בקדושה באנפי נפשה : מאלה לנצח על מלאכת בית ה' וגו' (עזרא ג') · לפני שמציין היה הגירסא וכתיב לנצח על מלאכת בית ה' : בחידושי אות ה' ד"ה נתנה הכהונה לאהרן שהיה בכור · [וכ"ל ג"כ דעת בעל הטעמים שעשה לעיל במדבר פ' ג' פסוק ב' פסיק בין תיבת הבכור לתיבת נדב לומר דהבכור קאי למעלה על אהרן] : שם ויאמר מלך מצרים למילדות [וכן שם ר"ס כ"ז וכחזית בפסוק כי הנה הסתיו עבר] : שם וב"ב התוס' וכו' ד"ה ואתנן · נ"ל ואהרן : כשם שאמור וכו' : נשא את בני קהת · נ"ל את ראש בני קהת : עשירית האיפה מקלו ועבודה בידו ולקמן ועבודתו · נ"ל ועבדה : בחידושי אות ז' ד"ה ומעלין בסה"ד וע"ש בתוי"ט · [ועי' בלח"מ ריש פרק ג' מהלכות סנהדרין] : בחידושי אות ח' ד"ה תני מזבח העולה אדכו כו' שנאמר ועשית את המזבח וגו' כנ"ל · (הערה) הן רבות מצינו במדרש וכן בגמרא שמביאים קרא בשנוי ממה שכתוב במקרא נ"ל [וכן דרך הכתוב בעצמו בשנותו הענין שומר הכוונה ולא המלות עי' בביאור לבראשית כ"ד ל"ט · וכן דרך הגמרא בכ"ד כשמביא משנה אינו מביאה כלשונה אלא המכוון ממנה בלשון אחר עי' עירובין ע"ח ב' תוד"ה והתנן · זבחים כ"ד ב' תוד"ה והכי · מנחות יו"ד ב' ד"ה והכי · ובמעילה י"ח ע"א ד"ה תני וכה"ג מצינו קדושין נ"ג א' והנן המקדש בפירות שביעית מקודשת ע"ש בפי' רש"י וע"ע בר"ש ס"פ ה' דתרומות שכתב דהא דמייתי בגילה ותנן אין מבטלין איסור לכתחלה אין לשון זה שנוי בשום מקום ועי' ברכות מ"ה ב' מאי קמ"ל תנינא שמע ולא ענה יצא וכוונתם על הא דתנן בסוכה ל"ח אם היה גדול מקרא אותו עונה אחריו הללויה · וע"ע ביצה ל"ת ב' ברש"י ד"ה ריב"ג וכן בב"מ ק"י ב' עובר משום בל תשהה · אה"י מאי קרא אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך · וכבר כתבו התוס' בשבת קכ"ח א' ד"ה ותנן שדרך הש"ס לקצר ולומר בלשון אחר קצר וכ"כ בעירובין ס"ה א' ד"ה בצר שבכמה מקומות רגיל הש"ס לקצר המקרא (ועי' בהגהות הב"ח למסכת עבודת כוכבים דף כ"ג ב') ואנכי מצאתי בעז"ה שהתלמוד בעצמו אמר כן (והתימה על רבותינו בעלי התוס' שלא הביאו זה לעזרתם) והוא במרובה ס"ח ב' עליו שכתוב אומר מסיות טוב אל תקרי רע ופריך מי כתיב מסיות טוב כו' אין כתיב כה"ג אל תמנע טוב מבעליו כו' · [וכה"ג בברכות נ"ה ב' אטו כל החלומות הולכין אחר הפה קרא הוא אין כו' ומעתה אמשוך ידי וכו'] : והלא כבר נאמר וקלעי החצר סביב וגו' · נ"ל ואת קלעי החצר וגו' סביב : שם בחידושי אות י"א ד"ה ובריחיו בסוף הדבור וכגמרא דילן שבת צ"ח ב' [וזה לכאורה מוכרח לפי' הרשב"ם אשר המדרש בכאן הולך בשיטתו כמש"כ דכיון דגם המשכן בריחים היו מבריחין מקצה הכותל אל קצהו מה זה שפרט הכתוב בהתיכון מבריח וכו' אלא ע"כ פירושו מן קצה המשכן עד קצהו דהיינו כל הג' רוחות אך הרשב"ם גופה כתב דלפי פשוטו משמע דג' תיכונים היה לשלשת הכתלים ונ"ל לפ"ז דהחילוק היה בזה דהתיכון היה מבריח גם קרשי המקצועות וע"י נתלכדו יחד כל הג' כתלים ולא יתפרדו והשאר לא הברו רק קרשי צלע צלע לבד כדכתיב לקרשי צלע וגו' וכתיב ולצלע וגו' עשרים קרשים וכ"נ מתוך פירוש הרשב"ם למתבונן בו והביאור לא דייק בדבריו ולכן הקשה על פירושו מהא דכתיב גבי התיכון מבריח כו' ע"ש · ועמש"כ בס"ד בב"ר פנ"ד] : ומיתריהם לכל כליהם ולכל עבודתם שבשם היו מעמידים הקלעים וכו' · הוא פי' לכל כליהם ואמר הקלעים לאפוקי שמיתרים של היריעות שהיו במשא בני גרשון כדלקמן ס"פ י"ב אבל יתידות אף דשל יריעות היה במשא בני מררי דהא לא נזכרו כלל במשא בני גרשון : ובהם אוסרים העמודים · הוא פי' ולכל עבודתם דהיינו שמושם בשעת עבודת משאם וכדאמר למעלה אלו יתידות המשכן כו' דהיינו של היריעות ודלא כפי' רש"י בחומש : וכן לבני גרשון · והיה מעמידים · לכאורה נראה דנ"ל היה בלא וא"ו ור"ל שהיה איתמר רק מעמידים כפי אשר נסדרו ע"י אהרן ובניו ומשה עמהם וכדלעיל אבל בבני מררי היה איתמר לבד המסדר והמעמיד אבל לקמן בסס"פ מבואר שאינו כן : אלה משפחות הקהתי וגו' · נ"ל אלה פקודי משפחות : על פי ה' ביד משה ואהרן · תיבת אהרן מיותר : לפי שמשכן חודש ומעלה היו ו' א"ף וה' מאות וכו' · נ"ל היו ז' אלף : מנין לעיקר שירה מה"ת שנאמר ושרת בשם ה' · עי' תוי"ט בפ"ב דערכין מ"ד : רב נחמן בר יצחק אמר מהכא המה ישאו קולם ירונו בגאון ה' · יתכן שפי' גאון ה' הוא בהמ"ק שנקרא גאון כמו שפירש"י בפרשת בחקותי על פסוק ושברתי את גאון עוזכם וע"ע פירש"י ביחזקאל ז' בפסוק ולבי עדיו לגאון שמהו :

פרשה ז נמצאת אומר שהרי נתרפאו כולן · בויק"ר ס"פ י"ח מסיים ועל אותה שעה ה"א כולך יפה רעיתי ומום אין בך : ואם אין אתה למד וכו' שנאמר כל המחלה אשר שמתי · עמ"ש וסיפיה דקרא כי אני ה' רופאך : וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב טמא לנפש · נ"ל וכל זב וכל טמא לנפש : בחדושי אות ג' ד"ה ועד אנה בסוס"ד כנ"ל · אבל ק"ק שזה הפסוק נאמר במעשה מרגלים בפרשה שלה · וכן בסמוך מביא קרא דמי יתן כו' אשר נאמר טרם רדת המן · ועמש"כ בפרשת שופטים לקמן : לזרא ולבוטנא · עמ"כ והוא היפך ממה שהיו לפני זה שהמן היה נימוח באיבריהם ולא היו צריכין להתרחק מהמחנה להפנות עי' יומא ע"ה ב' וכן לא היה לנס כתב כגון : בחידושי אות ט' ד"ה לא קיימתם מלכותי וכו' · ודברי רש"י הללו נעלמו כו' שהנו"ן מתחלפת ברי"ש [וכן אונקלוס תרגם ויבחנו דבריכם (בראשית מ"ב ט"ז) ויבחרון] ועי' בכה"ז וכו' : שם באות יו"ד ובב"ר פ"ב נ"ל במ"ר פכ"ב : שם אות י"ב צרוע זה מוסגר כל צרוע זה מוחלט כ"ל דנ"ל איפכא [ואפשר ליישב הגי' שלפנינו לפי דמצינו במקום אחר מפורש להדיא שלוח מחנה במוסגר תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה (ס"פ בהעלותך) אך גם במוחלט מצינו בר"ס מצורע דהוא מחוץ למחנה וכן בדד ישב מחוץ למחנה מושבו דפשטיה במוחלט] ובפסחים ע"ז · נ"ל ס"ז לא מצא הש"כ · נ"ל הש"ס · מה לרבוי כל · נ"ל מכל ומוסגר יליף ליה במגילה מן כל ימי · נ"ל (במגילה ח' ב') : שם אות י"ג בחדושי הרד"ל ד"ה כל צרוע וכו' · ומ"ש הרד"ל שם לכן סד"א שא"ל שילוח שישב עם אשתו · עי' במו"ק ז' א' תוד"ה אמר רבי דמבואר בדבריהם דאם מוחלט מותר בתש"מ כש"כ מוסגר וא"כ אין כאן מקום לדבריו · ומ"ש שם באות שאח"ז · ור"ל הנוגעים במת · נ"ל שדבריו תמוהים דזה כבר אתרבי מכל והנכון כמו שהגהתי : ועל האומר דבר לחבירו · נ"ל על חבירו : א"ר יוסי הגלילי בוא וראה כו' שג' דברים אלו אירעו בו ביום · היינו צרעת וזיבה וטומאת נפש ושוב מצאתי כן בפירוש זרע אברהם לספרי · והמ"כ במח"כ יצא מדרך הפשוט וגם קודם שהמשכן לא היה חלוק מחנות : בחדושי אות י"ג ד"ה כל טמא לרבות כלים וכל טמא לרבות הנוגעים [נ"ל בין אדם ובין כלים] בארץ וכו' : שם על כל גבי · נ"ל דגבי : שם באות י"ד ד"ה או אינו מדבר אלא בלוים נושאי ארון [משום דסליק למעלה מפרשתם] ת"ל מזכר כו' : זה אדם וכלים הנוגעים בנדה כ"ח ב' מרבינן כלי שטף מן זכר ועד נקבה עד כל דבר שיש לו טהרה במקוה : ארץ כנען כשרה לבית שכינה · יל"פ דהכוונה על הנבואה כמו דאיתא בילקוט ריש יחזקאל עד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרים לדברות משנבחרה ארץ ישראל יצאו כל שאר הארצות היינו כמו בגלגל ושילה ונוב וגבעון ובית עולמים שהיו כולם בארץ כנען ומה

לענין עדות שהרי אמרו בגמרא מה ת"ל אם ללמד שלא יומתו אבות וגו' הרי כבר נאמר איש בחטאו ודו"ק · וראיתי בפירוש הרי"ף על עין יעקב שנתקשה בזה ותירץ דלאו אחת לאו דוקא · דעל כל הפסוק אמר מוטב שתעקר ע"ש :

פרשה י כב אין בשלה אלא שלמה · עי' מה שכתבו רש"י ותוס' בפרק גיד הנשה · ול"נ שרמוז שפיר שלמה במלת בשלה · בהקדים מה ששמעתי מאחד קדוש מדבר במה שאמרו רבותינו ז"ל שמיתת רבקה מרומז בפסוק ותמת דבורה מינקת רבקה וקשה היאך כמיזה · והשיג הוא שהדלי"ת של דבורה מתחלפת עם ק' של רבקה בא"ת ב"ש וא"כ אותיות דדין כאותיות דדין · ובזה הדרך נוכל לומר ג"כ כאן שהבי"ת של בשלה מתחלפת עם מ"ם של שלמה באלב"ם וא"כ אותיות דדין כאותיות דדין וק"ל :

פרשה יא ב דומה דודי לצבי וגו' אמר רב יצחק אמרו ישראל לפני הקב"ה אין את אתא לגבן תחלה וכו' · קשה להבין תיבת תחלה ועי' במ"כ וידי משה שפירושם דחוק מאד ולא יתיישב המדרש דבר דבור על אפניו · אמנם נראה לענ"ד דהכי פירושו דאיתא במדרש בסוף מגילת איכה על פסוק השיבנו ה' אליך וגו' אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע שלך הוא · השיבנו · אמר להם שלכם הוא שנאמר שובו אלי ואשובה אליכם וגו' אמרו לפניו רבש"ע שלך הוא שנאמר שובנו אלהי ישענו לכך נאמר השיבנו וגו' ע"ש · נמצא שישראל שואלים שהקב"ה יבא אצלם תחלה · והקב"ה אומר להם שהם ישובו אליו תחלה · והנה במצרים לא עבר הקב"ה אלא אחר שקיימו ישראל שתי מצות מילה וקרבן פסח שעשו אליו יתברך תחלה · וכן על הים לא נראה אליהם אלא אחר שקדשו שם שמים וירדו לתוך הים כמו שאמרו רבותינו ז"ל היתה יהודה לקדשו וגו' גם על פסוק שם בנימין צעיר רודם שרי יהודה וגו' כדאיתא בסוטה ואח"כ נראה אליהם ואמרו זה אלי ואנוהו ובסיני לא נראה אליהם לתת להם התורה עד שהם שבו אליו · שבכל המסעות כתיב ויסעו ויחנו ובסיני ויחן שם ישראל ואח"כ נגלה אליהם לתת להם התורה · ומעתה הרי ביאור פשט המדרש לפניך שישראל אומרים שהקב"ה יבוא אצלם כמו שכתוב לפני פסוק הכלה וגו' ואעפ"כ לא שאינו שב אליהם עד שהם שבים אליו ועל זה ישראל מתרעמים וזהו שאמר רבי יצחק אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים אין את אתא לגבן תחלה אלא אנו באים תחלה שהרי דומה דודי לצבי בדם פסח ודם מילה · והיינו לאמדים ויחן שם ישראל הרי שלא שמע בקולנו · ועל זה הדרך יתבאר מה שדרש רבי יצחק בדבר אחר דומה דודי לצבי אמרו ישראל וגו' את אמרת לנו את אתי לגבן תחלה רצונו לומר היפך ממה שאנו רוצים שאתה תבוא אצלנו תחלה והכל עולה אל מקום אחד כי יתן המעיין את רוחו עליו ודו"ק : אבל אכתי פש גבן להבין ויכוח הלזה שישראל אומרים השיבנו שהוא יבוא תחלה והקב"ה אומר שובו אלי שהם ישובו תחלה · על מה אדניו הטבעו מאי נפקא להו בזה · והנראה אצלי שישראל אשר הטבעו בין העונות שם

הוספות לחדושי הרש"ש

ורש"י ז"ל כתב בשער המזרחי כניסת כ"א לפי הבית וצ"ע · [ונראה שדחקם לפרש כן הא דאמרינן בכל דוכתי דטבול יום אינו נכנס במחנה לויה שהביאו התוס' שם אבל לפי שהביאו התוס' ברפ"ג דזבחים בשם ר"ת דבנטמא שם בפנים לא גזרו לק"מ והנה לפי גירסת המשנה בסוטה ז' א' מעלין אותה לשער המזרח שעל פני שער הנקנור ועי' פירש"י שם יש ליישב קצת דבריהם · והנה למ"ד שם כדי לביישן האי דהכא כו' כפשוטו דטעמא דהעמדת סוטה שם נמי כדי להראות קלונה לכל כדאיתא סוטה ס"פ מעמידה על שער נקנור ומראה קלונה לכל וכ"ה לקמן בפרשה זו · ולמ"ד שם מפני החשד שרואים מכאן שהמקום הזה הוא מקום גלוי לכל] : א"ר יצחק וכי יש יד גדולה וכו' אלא גדולה ממש · צ"ל תמה : הקפה שניטו של ים · וזהו שיסד הפייטן באחרון של פסח בחרוז שמתחיל מפה ומפה ערמות פני כאן וכאן שלים רום מימות (ר"ל לכל צד שלים) לצו הנותרים (דהיינו עוד שלים) למדרש שעמות : באיזו זכות הוא עושה להם כו' ולא מצינו אלא ע' נ' בני חם וי"ד בני יפת כ"ו בני שם · עמ"כ שנמצא עוד אחד יותר לבד שם חם ויפת והוא כי בבני חם נמצא נ"א · ונ"ל כי פלשתים אינם מן המנין כי הכתוב מספר אשר מפתרוסים וכסלוחים (משניהם יחד כפירש"י שם והוא מהמדרש) יצאו לאחר זמן פלשתים והוא כמו מאמר מוסגר ואינו מן הענין אשר מדבר בו ולפי' הרמב"ן שם דאשר יצאו משם היינו דכסלוחים (שנקראו כן ע"ש מקומם) יצאו משם ר"ל ממקומם דהיינו כסלוחים פלשתים (פי' אל ארץ פלשתים א"ש טפי) : אמר להם בניו של אלהים הן אמר להם · צ"ל אמרו להם : למה היה בודקה במים ובעפר לפי שהאדם נברא מן העפר והיא נוצרה מן המים · יתכן שר"ל דהעפר נוצר במים כדכתיב יקוו המים כו' ותראה היבשה : והעמיד הכהן את האשה מקום שמעמידה בתחלה שם מעמידה בסוף וכו' והלא כתיב למעלה והעמידה לפני ה' וכו' · ר"ל שכבר כתיב בפרשה והקריב אותה הכהן והעמידה לפני ה' ושב על האשה (לא על המנחה דסליק מינה) וכדדרשו לעיל שלא יעמיד עמה לא עבדיה כו' מפני שלבה סמוך עליהם ועי' פירש"י בחומש שהיו מסיעין אותה ממקום למקום כו' ועי' סוטה ריש דף ח' וכ"ז נעלם מעין הרב בעמל"מ בריש פ"ג מהלכות סוטה במתכ"א במה שגמגם שם על המהרש"א ועמש"כ לקמן : בחדושי אות כ"א בד"ה ד"א נקראו מרים כו' בספרי שמרירין · צ"ל שממררין : שם אות כ"ב סד"ה והשביע אותה הכהן כו' וע"ש בגליון הש"ס להגאון מוהר"ע איגר ז"ל · צ"ל [ובספרי איתא הך דרשה על והקריב אותה הכהן וכ"ה בתוספתא פ"א הביאה המהרש"א שם בתוס' ד"ה איכא וכ"ה לקמן במדרש והוא כמו שהגיה בשם הכה"ג בהרמב"ם אשר הביאו הגאון ר"ע איגר ז"ל שם] : ממקום שהתחילה בעבירה כו' לפיכך תתקלקל כו' · צ"ל תתקלל : חד לבדיקה דידיה וחד לבדיקה דידה · בגמרא ר"פ כשם הגי' לידיעה וע"ש בפירש"י : המים המאררים למרים · מת"ל למרים כו' · נראה דדרים מרים מלשון ואם המר ימיר (ויקרא כ"ז) : וקמץ והקטיר המזבחה מן הקטורת כו' · אולי צ"ל מן הקטרות וכ"ל שצריך מקודם לקדש הקומץ בכלי שרת כגון קטרות קודם שיקטירנו כדאיתא במנחות כ"ו : והשקה את האשה למה נאמר וכו' · צ"ל והשקה את המים : כמה הוא מיגוי החשבון עד אחת · יתכן לפרש ע"ד שהביאו התוס' במנחות י"ח א' בשם מ"ם דר"ל דפי' עד מאד וכ"ל דהקב"ה מדקדק בחשבון עד מאד : ויאמרו לאל סור ממנו וכו' אמרו סדום הואיל · צ"ל דור המבול וכן הגיה הידי"מ : מהו בנחל שורק שעשה כאילן שאין עושה פירות · עמ"כ כי שורק הוא בשי"ן שמאלית כמ"ש המנחת שי וגם י"ל שפירשו בו שהוא ע"ד ודשנו את המזבח ובכל תבואתי תשרש עמש"כ בס"ד לעיל בב"ר ר"פ ל"ד : ולפי שגנב אבשלום שלשה גניבות כו' נקבעו בו שלשה שבטים בלבו שנאמר ויקח משלשה שבטים בכפו כו' כצ"ל : שנאמר פדה בשלום נפשי וגו' הרי שגנב לב אביו ולב ב"ד וצ"ל לב אנשי ישראל מנין ויגנוב את לב אנשי ישראל שכתוב להלן ומשם למחוק : הקנאות שמקנא יקנא בשילו ובבית עולמים · ולקמן גרסינן גם נוב וגבעון ועי' סוטה ריש דף ט"ז בתוס' : בחדושי אות מ"א ד"ה ואין מקנאין לא ע"י כו' · ועי' זרע אברהם שפירש דלגנבים כו' · צ"ל דלגוי כותים וכו' אין מקנין : כי תשטה אשתו · בראויה לאיש הכתוב מדבר · עמ"כ וכפירש"י ר"פ ארוסה במשנה דל"צ הפרשה אלא בראוי לקיימה והביא דרשה זו מהספרי ולהמחבר זרע אברהם (הפי' לספרי) איסתמיט פירש"י ופי' שאין קדושין תופס בה ושנס כזה : וכדברי עקביא בן מהללאל אף המשוחררת והגיורת · ועי' בהרא"ד כפי' לעדיות פ"ה מ"ו איך מוציא זה מן תשטה אשתו : בחדושי אות מ"ב כד"ה מה אנן קיימין אם בישראל כו' והרא"ד כפי' לעדיות כו' ובמל"מ פ"ב מהל' סוטה ה"ו ותבין · צ"ל [אך קי"ל הא דאיתא לעיל איש איש לרבות את הגרים במאי מוקי להאי כנסת ישראלית הא אמרת דלכ"ע אינו משקה מקרא דבנ"י ואם כנסת גיורת וכרבנן זה ידעינן מואמרת אליהם] ודע כו' : בחדושי אות מ"ו כד"ה קרבן שמכשירה לו כו' · צ"ע דהרי לבעלה מותרת קודם כפרה · צ"ל [וכה"ג תמה הט"א במגילה ח' א' על פירש"י בנדה ל"ז א' ד"ה ולא מנגעה במש"כ ותביא קרבן ואז תטהר מלטמא בועלה] וכן וכו' : רשב"י אומר אין זכות תולה לה וכו' שהזכות תולה במים המרים מדאה אתה המים כו' · אבל לא יקבה האיך מותרת לבעלה אם לא בדקוה שמא טמאה היא והזכות תלה לה דאין לנו לחוש לזה ובירושלמי פ"ג סוף ה"ה דריש ונקה האיש מעון אינו חושש שמא תלתה לה זכות וכ"ה לקמן בסוף הענין : תני ופורע את ראש האשה כהן נפנה לאחוריה ופורעה · דכתיב האשה לפני ה' ואין הכהן לפני ה' (ז"ר) : בחדושי אות מ"ט בסד"ה לרבות בן ע' שנים וכו' ודלא כהרע"ב בפ"ד דסוטה מ"ד ותוס' שם כ"ו ב' ד"ה אבל · צ"ל [והגרע"א בתוס' למשניות שם הביא ממרחק לחמו דעת התוס' יבמות נ"א ב' ד"ה ע"י גלגול ושכח במתכ"א הגדולה דברי התוס' במקומו] : לאלה ולשבועה למה נאמר כו' מנין לעשות שבועה כאלה וכו' · לכאורה נראה דצ"ל באלה בבי"ת ור"ל דתהי' כענין וכדלעיל ועי' בשבועות ל"ו ובתוס' שם ד"ה וכך · אך בילקוט בשם ס"ז איתא דאף בסוטה בדיעבד באחת מהן יצאה ועי' בירושלמי סוטה פ"ב ה"ה : והלא דברים ק"ו כו' המביא תקלה לחבירו וכו' · לכאורה לא תקלה לבד הביא אלא גם הוא בעצמו חטא באותו החטא ואולי יכוונו כאן למה שדרשו לעיל לרבות אף בן ע' שנים ויום אחד ועי' תוס' ר"פ כשם · וע"ע בסנהדרין נ"ה ב' : בחדושי אות נ"ב בסד"ה אמן לקבלה כו' בלמודי המקראות · צ"ל [ועי' בק"ע בירושלמי סוטה פ"ב ה"ה שמגיה שם] : מיד האשה ולא מיד שליחה באם פירסה נדה כו' · עי' מ"כ וק"ל בלא"ה תיפוק ליה דאינה יכולה ליכנס למחנה לויה כדאיתא בפ"א דכלים מ"ח ומה"ת הוא עי' פסחים ס"ז וסוטה כ' ע"ב : והשקה את המים כו' · אבל אם אמרה מחמת בריותא אין משקין אותה · מה שהביא המ"כ בשם רש"י דפי' שאמרה ברי לי טמאה אני לא דק במתכ"א וברש"י מבואר להדיא דפי' שלא היתה רותחת ואמרה איני שותה אמרי' אין דודאי טמאה היא ע"ש : כמה דתימא והסערם על כל הגוים כצ"ל : לא יצוק עליה שמן כו' לומר שלא יזכור לו לא זכות אבות ולא זכות אמהות · כמו שדרשו לעיל בפרשה ואל גבעת הלבונה אלו האמהות : ולקח הכהן זה משה וכו' ירד אל הנחל היורד מן ההר כדכתיב ואשליך את עפרו אל הנחל היורד מן ההר (דברים ט') : בחדושי אות נ"ח בסד"ה באותה שעה כו' · הכי מבואר שבאמת לקו בצרעת · צ"ל [וגם בלא זה הרי דרשו לעיל פ"ז צרוע זה עבודת כוכבים מה מצורע מטמא בביאה אף עבודת כוכבים מטמאה בביאה · ועי' בפתיחתא דאיכה רבתי פתיחה דוהצרוע ומש"כ שם] : ואין ברית בלא שבועה · נראה דצ"ל אלא ועי' לקמן בסמוך : אם לא שכב כו' שלא השתחויתם לה · כי השתחואה זו פישוט ידים ורגלים (מגילה כ"ב ב') כמו השוכב : בחדושי אות נ"ט בד"ה וכל אלה עדים כו' ובתורה סעד העד כנו · צ"ל [וכמו שדרשו לעיל ועד אין בה שלא פי' שיעיד בהם] וכש"כ כו' : אשר ירשיעון אלהים זה משה ירשיעון כתיב · וכ"ה בסנהדרין ריש דף ד' : בחדושי אות ס"ב כד"ה ולמה קרא שלוש ספר כו' כי סנפירין היו · צ"ל [ועי' סוכה נ"ב ב' תוד"ה אם] והוא כו' : והקריב אותה אל המזבח אלו השלוחות כצ"ל : מטרונה שאלה את ר"א וכו' איבדה כור מעשר בכל שנה · מש"כ הידי"מ שר"א היה כהן עי' בסד"ה שהשיג עליו בזה : רב ולוי בר סיסי תרויהון אמרין זיבח וקיטר וניסך כו' וכן השתחוה ומקבלו עליו לאלוה כדאיתא סנהדרין ס' ב' במשנה ובגמרא נשמע ג"כ ניסוך : שיפה ריקד שחק כו' שמח בלבו היה כו' · בגמרא שם לפיסך : את כל התורה הזאת שנכתבו להם · צ"ל שנכתבה :

פרשה י שוקיו זה העולם שנשתוקק הקב"ה לבראותו · צ"ל לבראו : ומנין שכן הוא אומר שנאמר ויכולו · תיבת אומר מיותר : בחדושי אות א' בד"ה הרי שלשה אמהות שמהם נבראו הכל כו' · אלמא דרוצה להביא ראיה על השלשה אמהות שהם שמים וארץ שוים · צ"ל [ועי' בב"ר פי"ב שדרשו ג"כ על פסוק זה דכי ששת ימים וגו' ג' דברים הללו (ר"ל שמים וארץ ומים כדמוכח שם) הן הן עיקר ברייתו של עולם] : שם בא"ד בסופו לכן י"ל דהמכוון במלת שבים הוא שלשים ע"ש ·

צ"ל [וצ"ל עוד ראיה מהא דדריש ר"ש כפ"ט דכלאים מ"א גלוז ומליז כו' דבמלת שעטנז ע"ש דהנו"ן ממולא הלשון אך י"ל דדרש שם הנו"ן במקום למ"ד והנו"ן במלת גלוז הוא לסימן בנין נפעל] וה"נ כו' : כי תשא את ראש וגו' · הוא כמו דבר אחר על המנינים : ד"א ובוגדים באדם אלו קללות של תורת כהנים שהם פורעניות כו' · אולי דריש ובוגדים מלשון בגד שהחוטים תכופים בו זה אחר זה : כי תעשה כלה וגו' אשר הדחתיך שם לכך נאמר כו' · צ"ל תחת הדחתיך הפיצותיך והוא בירמיה ל' י"א או דצ"ל תחת שם שמה והוא שם מ"ו : משיח עם אשה בשוק מנבל פיו בדברים רעים כצ"ל : שנאמר ארורה האדמה בעבורך כך נח על ידי יין כצ"ל : ארור כנען כו' והוא נקרא אבי כנען וכן היו מארים · יתכן שיכוון למה שהכהן מארר את הסוטה : בחדושי אות י"ב כד"ה מה הנחש כו' נתקלקלה · צ"ל נתקללה · וכן לקמן נתקלקל בנו · צ"ל נתקלל : האוכלים כרים מצאן · צ"ל ואוכלים : רבנן אמרין בשם ר' חנינא מפלוגתא · הוא שם מקום שנזכר לעיל פ"ט כגון הדא בית מעון שיורדים לה מפלוגתה : ויהי בהיות יהושע ביריחו וחרבו שלופה בידו · כ"ה במגלה וע"ש בפירש"י : ויאמר מנוח אל אשתו מות נמות כו' · יתכן דע"ש הוא וצ"ל ואשתו עקרה ולא ילדה וכדאיתא במגלה ויהי איש אחד מן הרמתים כי את חנה אהב וה' סגר רחמה : ועל זה אמר יעקב דן ידין עמו וגו' כמיוחד שבשבטים כצ"ל : בחידושי אות כ"א בד"ה ושריה שר מנוחה מלמד שזכה ברוך ב"נ לרוה"ק וכו' ע"ש במפרשים · צ"ל [ובמדרש איכה ט"ס בן מחסיה וכן כפירש"י באיכה שם כתיב ושריה כהן גדול] וכ"כ התוס' וכו' : ויין ושכר אל תשת כמשמעו וכל טומאה אל תאכל כצ"ל : אמרו למזוג יין ביין היו עושים כן עד שנכנס בהם יין כצ"ל : בחדושי אות נ' בד"ה כל שעה שכימה נראית ברקיע אין עקרב נראה כו' א"כ כשראה עקרב · צ"ל כשראה עקרב : שם בא"ד ובדוחק יש לפרש כוונת המדרש דמ"מ עין האדם · צ"ל אין עין האדם כו' : שם וע"ב לדברי המדרש כימה הוא בשור · צ"ל [ובזה יתורץ קושית התוס' בהמקבל שם מפ' כה"ג דכיון דכימה הוא במזל שור ע"כ אינה קיימא לנגד הראש בתחלת הלילה עד איזה ימים בשבט] וכפי' הקונטרס כו' : שם באות ל"א סד"ה עקרב מכה בעוקצו מאן דעקץ ליעקציה עקרבא (בכורות ל"א ב') · צ"ל [ועי' בתוס' יו"ט פ"ז דפיאה מ"ג מה שהביא בשם הרמב"ם] : מכאן אמרו אל יתיחד אדם עם כל הנשים כו' ואפילו עם בתו ועם חמותו · נראה דצ"ל אמו · ועי' קדושין פ"א ב' : שנאמר ויקץ נח מיינו ויאמר ארור כצ"ל : עיניך יראו זרות כצ"ל : ת"ל מיין ושכר יזיר אפילו מאחד משלשתן הרי נזיר מכאן אמרו הריני כו' כצ"ל : ומה אני מקיים מיין ושכר יזיר באחד כל המינים · צ"ל הייננו וכ"ה בספרי : בחדושי אות ל"ו בד"ה או אינו אלא יין זה אי כו' כ"ל למחוק תיבת השני · צ"ל יין השני : שם בא"ד ועי' בז"ר · צ"ל [ויתכן עוד לומר דדרים מליסנא דהכא שאינו אלא יין ביין כמ"ש לעיל על דלחקור ממסך] · ודברי המ"כ תמוהין : מכל אשר יעשה מגפן היין שומע אני כו' מה פרט מפורש פרי ופסולת פרי אף אין לי אלא פרי ופסולת פרי וכו' · בגמרא (נזיר ל"ד ב') מפרש מאי גוהרקי ופי' התוס' שם דהיינו בוסר וקשה דהא לעיל במדרש (וכ"ה בספרי) מפרש לחים להביא את הבוסר וא"כ למאי אצטריך תו להביאה מפרט וכלל ועי' עוד שם בתוס' ד"ה מה פרט · ולכן נראה לפרש גוהרקי כפירש"י שם ועי' ערוך ערך גרק : וגידול שער הוא לשון צער ואבל · צ"ל לשון צער ואבל : גדל פרע לומר לך שהוא גדל פרע אין לי אלא מי שיש לו פרע מי שאין לו פרע מנין ת"ל וכו' · י"ל שהכבר יש לו פרע (שהוא גידול שער של ל' יום) בעת קבלת נזירותו דהכי משמע לישנא דגדל פרע דהיינו שהפרע שיש לו יגדלו עוד : בחדושי אות מ"ד כד"ה אם נאמר אביו כו' · עי' יבמות ט"ו ב' ובפרש"י שם · צ"ל [עי' ברש"ס שנא על יבמתו (נ"ג ב') ברש"י במשנה ד"ה ממזרות ונתינים] אבל כו' : ומנחתם ונסכיהם לעולה ולשלמים · או אף לחטאת (ולאשם) כו' · וכ"ה בספרי אבל בגמרא מנחות נ"א ב' ליתא והוא יותר נכון : ועשה הכהן את מנחתו ואת נסכו · והלא איל היה בכלל ומנחתם ונסכיהם כו' · מזה מוכח להדיא דלא כפירוש זרע אברהם לספרי שפי' איל היה בכלל שאר האילים כו' ע"ש · וכן נעלם ממנו פי' רש"י במנחות שם ע"ש : מה בין מגלח שחט אבל מועד כו' כצ"ל : בחדושי אות נ' סד"ה אין תנופת של תרומה מצטרפת עם התרומה כו' · וכן העתיק הרא"ש · צ"ל [הר"ש בספ"ה דתרומות] והרא"ש כו' :

פרשה יא ואל יבחר בכל דרכיו למה כי הנותף נקרא תועבה כו' כצ"ל : בחדושי אות ה' בד"ה שהיה עני ואוכל חולין בטהרה כו' וכן שמואל א"ל אם קטן אתה בעיניך · צ"ל [ובתוספתא פ"ד דברכות אף שאול לא זכה למלכות אלא מפני הענוה שנאמר ודאג לנו שקל עבדו כו' הנה נחבא אל הכלים ע"ש] ועי' כו' : ששים גבורים סביב לה ששים רבוא שיצאו ממצרים כו' · כי מצינו לשון גבורה נאמרה על רבוי ורבוה הוא ג"כ לשון רבוי עי' בביאור לברכות ז' י"ט או דדרך הכתוב לחסר תיבה אחת בכמו זה כמו ויעמד שם שעורים · עי' בק"א : בחדושי אות ח' בסד"ה אלו עשרים וארבעה משמרות כו' · והמ"כ במתכ"א ל"ד בזה · צ"ל [גם מש"כ דאנשי מעמד שמישראל לא היו עולין עי' רמב"ם בפ"ו מהלכות כלי המקדש ה"ב שכתב בכל שבת ושבת מתקבצין אנשי מעמד כו' מי שהיו מהן בירושלים או קרוב לה נכנסין למקדש כו'] : שם אות י"ג בד"ה שכבר נאמר לשרתו ולברך בשמו כו' · ולענ"ד נראה דבגמרא ובמדרש ט"ס וצ"ל כמו דאיתא בספרי קרא קמא לשרתו ולברך בשם ה' · צ"ל [ועי' נודע ביהודה חלק או"ח סי' ה' מה שהביא בשם הסמ"ג והתוס' מנחות ק"ט א' ד"ה לא יהא] והז"א כו' : שם בא"ד ול"נ משום דשם כתיב את שבט הלוי לשאת את ארון כו' א"כ מיירי בלוים ועוד · צ"ל [ורש"י נדחק שם ופסקוה לקרא] ועוד דהכא כו' : שם בסופו ובמו ששנינו כרים תמיד ומדות · צ"ל [וצ"ל דברש"י ביומא כ"ה א' ד"ה אין ישיבה בעזרה שמביא ע"ז פסוק דלעמוד לשרת ט"ס דהא מיניה ילפינן דיושב פסול לעבודה אלא צ"ל קרא דלעמוד לפני ה' וכעין מה שפרשתי · ועי' לשונו שם לקמן ס"ט ב' דמסיים ולא מצינו בה ישיבה] : שם אות י"ד בסד"ה אי מה כו' ועי' סוטה ל"ח א' תודי"ה וכתוב · צ"ל [שכתבו דאף לריו"כ אימעוט נ"כ בעבודת יחיד ולא הוה נ"כ אלא בעבודת תמיד כדתנן כו' בסופו כו' וברכת כהנים · וצ"ע דבברכות י"א ב' מוכיחו דהאי ב"כ איננה נ"כ ע"ש שהוא מוכרת ודע שסיימו שם בסוטה וה"ה במוספין ובתמיד של בין הערבים וכ"נ מדבריהם שם בברכות · והרמב"ם בספי"ד מהלכות תפלה כתב שבמקדש לא היה נ"כ אלא פעם אחת ביום אחר תמיד של שחר אבל במדינה כו' אחר כל תפלה · וכלפי לייא · דלכאורה נראה דבמדינה דאין בה עבודת צבור (וכש"כ בזה"ז) איננה חובה מדאורייתא אפילו פעם אחת · (ולא משמע כן מדברי הפוסקים) ואולי סמכו ע"ז שאמרו לקמן מה להלן בעבודה אף כאן בעבודה וכ"ה בגמרא · הרי שקורא לברכת עבודה עבודה והוא ע"ש ונשלמה פרים שפתינו ועי' שלטי מגילה ל"א ב' ואינו מוכרח אבל לפי מה שפירש"י ד"ה וכתיב כל הימים ולא תקשי לך תו ר"ת ועבודת צבור · נראה דמפרש דכל הימים משמע אף דליכא מקדש וכה"ג בכריתות ע' א' ועי' בסוס"פ או במקדש מברכין וא"מ בגבולין אמר בכל המקום אשר אזכיר כו' אף בגבולין : ועי' ר"פ כ"ח ב' הכא אי בעי מברך אי בעי לא מברך ובתוס' שם דכיון דעלה לדוכן פ"א ביום שוב אינו עובר בעשה כו'] : שם באות ט"ו כד"ה נאמר להלן לשום את שמי כו' והכוונה על פסוק (מלכים א' ט' ג') · צ"ל [והיא גירסת הר"ן בפרק הקורא עומד] ועי' כו' : שם באות ט"ז בד"ה אין לי וכו' וכן לקמן במדרש בסוף הפרשה (אך שם יליף מקרא אחר) · צ"ל [מואני אברכם וכן איתא שם בספרי וזה איסתמיט מהמפרש ז"א לספרי דשם מביא כאן ג"כ פסוק דואני אברכם ומשבש לה ובמדרש וכן בספרי לקמן מוכח דזו גירסא אמיתית] ולגרים כו' : אמור להם מכאן שהחזן צריך לומר להם שיאמרו אם שני כהנים הם שיעלו לדוכן צריך שיאמר להם החזן כהנים ברכו כו' · ובספרי הגי' שיאמרו להם וכלשון המדרש לעיל בסמוך צריך כו' שיאמרו · והפוסקים לא כתבו רק שיאמר כהנים ואולי סמכו אלישנא דגמרא לב' קורא כהנים וכן כהן קורא כהנים ואינו מוכרח : א"ר שמלאי בהכנ"ס שכולם כהנים כולם עולין לדוכן והוא דאישתיירו (עשרה) ישראל שעונין אמן כו' · בשו"ע ר"ס קכ"ח אין נ"כ בפחות מעשרה והכהנים מהמנין וע"ש במ"א ס"ק ל"א שכתב להדיא דבעינן ישראל אפילו בבציר מעשרה הני לכן נ"ל למחוק מכאן תיבת עשרה ולהעמידה להלן אחר ומקצתן עונים אמן והוא דאשתיירו עשרה וכמש"כ שם בשו"ע סעיף כ"ה והוא מהגמרא דסוטה ל"ח ב' : ואין הקורא רשאי לקרות ב"כ עד שיכלה אמן מפי הצבור · כאן נשמט עוד שני ואין כו' עי' בגמרא סוטה ל"ט ב' : בחדושי אות י"ז בסד"ה ואין הקורא כו' ע"ש ברש"א · צ"ל ברש"י · [ולפי הגירסא שלפנינו י"ל דקאי על הא דמקרא להם מלה במלה והאמן היינו מה שעונין אחר ברכת אשר קדשנו כו' ויהיה ראיה מכאן שאף מלת יברכך צריך להקרותן עי' שו"ע קכ"ח סעיף י"ג והא דאמר תו ואין הכהנים כו' עד שיכלה אמן כו' שלא צריכין להמתין עוד עד שיקריאם עי' בהרב ב"י שם] : שם באות כ"ד בסד"ה ותהי אסתי כו'

רואים שישרה הקב"ה שכינתו ביניהם ועי"ז יכנס יראתו על פניהם ויתעוררו בתשובה כענין הכתוב כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך ולתת אויביך לפניך דהיינו היצה"ר כפירוש המפרשים כי בודאי העבד לא יתמרד בהיות אדוניו עמו כי יחרידהו ממנו * זאת היתה טענת ישראל שפואלים סייעתא דשמיא * השיבנו ה' אליך ונשובה * והקב"ה אינו רוצה לבוא תחלה מפני שיש בישראל עון גילוי עריות כענין סוף הכתוב הנזכר ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך ואי אפשר לו לבוא אצלם עד שהם יתקדשו ויטהרו מעון זה כענין הכתוב והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני וגו' : מהו בכל אשר יפנה ירשיע נלח באיזו זכות וכו' * אע"ג דבמס' עירובין ובסנהדרין פרק חלק דרשו רבותינו ז"ל בכל אשר יפנה ירשיע לגנאי מ"מ המדרש סבר כפשטיה דקרא דבשבחיה דשאול קא מיירי דוק ותשכח : שהיה עני ואוכל חולין בטהרה ומבזבז את ממונו וחס על ממונן של ישראל * עי' מה שפי' הר"ב ידי משה לקיום הגירסא שהיה עני * ואף שראיותיו אמת מ"מ המשך המדרש אינו מורה על זה דהוה ליה למימר שהיה עני ואוכל חולין בטהרה וכשנתעשר בזבז ממונו וכו' שהם זמנים מחולקים * אבל השתא דקאמר עני וכו' ומבזבז ממונו משמע בזמן אחד * ואם היה עני שאין לו ממון איך יבזבז * לכן יותר נ"ל לגרוס עניו * ומאי דקאמר ומבזבז את ממונו וחס על ממונן של ישראל עי' מש"כ הר"ב ידי משה שהם דברים נכונים * ועוד יש לומר דמצינו שבזבז ממונו כדי לפרנס וליפות בנות ישראל העניות כמו שכתוב בשמואל ב' סי' א' בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכן שני עם עדנים המעלה עדי זהב על לבושכן ואע"פ שהיה מוטל על הציבור לפרנסן ולהלבישן הוא היה חס על ממונן של ישראל והלבישן משלו * וזהו שאמר ומבזבז את ממונו וחס על ממונן של ישראל ודו"ק :

פרשה יד י ולא בחרו בהקב"ה וכו' וקבלו עשרת הדברות בסיני * כן הוא בדפוסים הראשונים * אך מפני שאי אפשר להולמו שהרי האומות הקדמונים לא קבלו עשרת הדברות * על כן נ"ל שצריך להיות והם בחרו וכו' כאשר הגהתי בפנים ורוצה לומר והם היינו ישראל בחרו בהקב"ה וכו' * וקבלו עשרת הדברות בסיני וק"ל : וכנגד סוד שחשבונו ס' * החשבון הזה קשה להולמו וזה לשון הר"ב מת"כ * יש ליישבו בדוחק שנחשוב הסמ"ך רק חמשים במספר קדמיו וכו' עכ"ל * וגם זה קשה להבין מה זה מספר קדמיו * ושמעתי בשם התורני המופלא המנוח כמהור"ר יעקב בערגל זלה"ה פירוש על זה * והוא שיש אלפא ביתא בזה האופן * א"ב ג' * הבי"ת הוא שנים * והאל"ף והגימ"ל הם ביחד ארבעה * נמצא שכל אחד מהם הוא ג"כ שנים * וכן דה"ו * זח"ט * יכ"ל * מנ"ס * הנו"ן היא חמשים * והמ"ם והסמ"ך הם ביחד מאה * נמצא שכל אחד מהם הוא חמשים * וזהו מש"כ הר"ב מת"כ שנחשוב הסמ"ך רק חמשים במספר קדמיו דהיינו הנו"ן שקודם לסמ"ך * ובזה יבוא חשבון המדרש על נכון ודברי פי חכם חן :

סדר בהעלותך

פרשה טו א ולמה צוה אתכם לזכותכם לכך נאמר בהעלותך את הנרות הוי ה' חפץ למען צדקו וכו' * עי' בהר"ב ידי משה * ונ"ל שיתיישב לפרש באופן אחר ויתבאר יפה מאי דמייתי קרא דה' חפץ למען צדקו ע"פ מאי דאיתא בפרק במה מדליקין א"ר הונא הרגיל בנר חנוכה הויין ליה בני תלמידי חכמים * רב הונא הוה רגיל דהוה חליף ותני אפיתחא דרבי אבין נגרא חזי דהוה רגיל בשרגא טובא אמר תרי גברי רברבי נפקי מהכא נפקי מינייהו רב אידי בר אבין ורב חייא בר אבין וכן בעובדא דרב חסדא כדאיתא התם * הרי דהרגיל בנר מצוה זוכה לתורה כדכתיב כי נר מצוה ותורה אור * וע"פ זה שמעתי מפה קדוש גדול הדור ז"ל פירוש המקרא ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור וגו' * דלכאורה תיבת אליך אין לה מובן דלא שייך הכא

הוספות לחדושי הרש"ש

כו' ודומיהן רבים * נ"ל [ועי' לקמן פי"ב למלך שהיה לו בת וכו' ותסודה ובמ"כ שם] : כשהקב"ה קורא אותם כו' והם עונין מה שא"א לו לבו"ד לקרא שני שמות כאחת * פי' וע"כ שומעים וזה ג"כ אי אפשר כדאיתא בר"ה (כ"ז) ואין האוזן יכולה לשמוע * ודוקא קולות נפרדים דומיא דזכור ושמור עי' סוטה (ל"ט ב') תוד"ה עד * לכן אמר הכתוב הכ' לכולם בשם יקרא דר"ל דעושה הקב"ה שישמעו כאלו כולם בשם אחד יקראם דזה אפשר לשמוע כו' וזהו ג"כ פירוש הכתוב אחת דבר אלהים (ר"ל כאלו היה דבור אחד * לכן שתים שתים זו שמעתי) :

פרשה יב ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה וגו' כצ"ל : ואין הצל אלא לשון חוזק * וכן דבור הוא לשון קושי כדכתיב דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות : ולא שמש אחד מצלי כו' * פי' ברמב"ם בפ"ג מהל' יסה"ת ה"ח שהשמש גדולה מן הארץ כמו ק"ע פעמים : א"ר ברכיה יש מזיק שהוא פורח באויר כעוף וקושה כתן * בשוח"ט הגי' וקושת והוא מלשון קשת * ארשב"ל ועין אחת קבועה לו בלבו כו' אין לו חיים בעולם כו' וכל מי שהוא רואה אותם נופל ומת כצ"ל וכ"ה בד"י : אמר רבי פנחס כו' ונכפה על פניו * נ"ל ונפל על פניו ונכפה כ"ה הגי' בשוח"ט : אמרו יהודה בן ר' היה * שמואל תמתיה ולא נפל כצ"ל * ועי' במדרש איכה פ"א פסוק גלתה יהודה : בנוהג שבעולם אדם נמסר לאלף איש כו' למה שהן מסורין לו לשומרו כצ"ל : מעצי הלבנון שנגנה ממקום ביהמ"ק * ר"ל דלבנון הוא ביהמ"ק כדכתיב ההר הטוב הזה והלבנון (גיטין נ"ו ב') : ומכח ששם הגשמים יורדים ומכח השמש הארץ מעלה פירות * כדכתיב וממגד תבואות שמש : רפידתו זהב זו התורה כו' ולא נתנה הקב"ה ללומדה כו' כצ"ל : מרכבו ארגמן זה הקב"ה כו' והוא אורג את העולם כו' * והראב"ד בפ"ח מהל' בה"מ הי"ג פירשוהו ג"כ לפי פשוטו שהיא מלה מורכבת אורג מין ע"ש : עמודיו עשה כסף אלו שני עמודים של כסף שהיו עומדין לפניהם * כ"ה הגי' בחזית ועי' ב"ב י"ד א' : בחידושי אות י' בד"ה ולא היה אלא קדושים כו' שנאמר וקדשתם כו' * נ"ל [וכן לקמן פרשת עקב בפסוק בעת ההיא בשעה שקידש לישראל בסיני כו' ע"ש] : שם בא"ד ביומא דעלת כלתא לגננא והוא דומה כו' * נ"ל [תמהני ביומא נ"ד א' מוכח דכל משך זמן הילוכן במדבר היה בבחינת אירוסין ע"ש ברש"י ד"ה כבית אביה] : למה"ד למלך שהיה לו מטרונה כו' ואמר לה המלך עשי לי כצ"ל : מהו זה הדבר על המילה אמר להם כמה דתימא (יהושע ה') וזה הדבר אשר מל יהושע * את צוה ה' לעשות לאברהם כו' * וכן כתיב וימל אברהם כו' כאשר צוה אותו אלהים : משל לחנוני אחד שהיה לו כו' והיה לו טומאה בתוך ביתו (של אוהבו) * שתי תיבות אלו מיותרים : לכך אמר שלמה צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה שהוא חפץ בשלמים כו' כצ"ל : בר קפרא אמר אדם וחוה כבני כ' שנה נבראו * כי מאז והלאה פוסק כח המגדל באדם הגוהם ככתוב על ספרי הטבעיים : מלמד שהראה הקב"ה למשה למעלן אש אדומה אש ירוקה אש שחורה אש לבנה כו' * המה נגד ארגמן תכלת תולעת שני ושש וכדמסיק (דשחור אדום הוא אלא שלקה (נדה י"ט א') : למה נמשלה התורה כתאנה שרוב האילנות הזית כו' * וכ"ה בתנחומא פרשת פנחס סי' י"א וזה דלא כלשון התוס' בשבת ס"ח א' דהא רוב אילנות אין לקיטתן כאחת ואינן רק ח' אילנות דחשיב בפ"ק דפאה כו' ע"ש ובעצמן תכרו לגזזייהו בר"ה ט"ו ב' שכתבו ושמא תני ושייר ועי' ל' הר"ש בפאה ע"ש ואולי כאן יכוון רק לרוב אילנות מז' המינין או דהוא לשון רבוי ור"ל שכמה אילנות כמו הזית וכו' : מזמור שיר חנוכת הבית לדוד * לשלמה אכ"כ אלא לדוד הוי נוצר תאנה יאכל פריה * ורש"י מביא ע"ז פסוק ראה ביתך דוד ול"י אנה מצא זה כי גם בתנחומא סדר זה סי' י"ג איתא לסך קרא דמזמור כו' : מי הקים כל אפסי ארץ * ה' ממית ומחיה כו' * דריש אפסי בהיפוך אותיותיו (כמו כבש כשב) אספי ואסיפה היא מיתה בכ"מ : מי אסף רוח בחפניו כו' אם יהיה השנים שאלה של ומטר וכו' * פי' והרוח הוא המביא את הגשם כדכתיב נשיאים ורוח וגשם אין : בשלישי היזה ממנו על הלוים כמ"ד (במדבר ח') הזה עליהם מי חטאת ותתת הזיה שניה כו' * מוכח להדיא דלא הוזה עליהם ביום הז' וכן רש"י בפי' התורה לא הזכיר הזאה שניה (רק שכתב שהתגלחות היה ביום הז' ועי' בס' לוית חן) ותמיהני על המזרחי שהוסיף על דברי רש"י הזאה שניה בז' איך נעלם ממנו דרש שלפנינו * והנה כבוס בגדים שנאמר שם בלוים ה"נ פשוט דהכוונה הוא על טבילתם במי מקוה לטהרם מטומאתם וכמו וכבס בגדיו שנאמר בפ' חוקת אצל טמא מת ולכן תמיהני על אונקלוס שתרגם כבוס דלוים בל' לבון ובפ' חוקת תרגם כמשפט לשון טבילה : צוה המקום לגלחם במקום הזיה כצ"ל : בחדושי אות ע"ו סד"ה והוא משכן מטטרון כו' פי' סוף מנחות ובתוד"ה ומיכאל * נ"ל [ומה שקראו נער פי' יבמות ט"ז ב' וחולין ס' א' תוד"ה פסוק] : א"ר איבו מכיון דכתיב וימשח אותו ויקדש אותו מאיזה דבר * בילקוט הגי' לאיזה : כיון שנגמר המשכן והקדימו * נ"ל הקדימו : לכך כתיב ויקריבו נשיאי ישראל שנתנחמו על מה שעשו בתחלה * הוגה ע"פ יד"מ וגי' היפה שנתנחמו כה"א ונ"ל דאין לשבש הספרים והוא ע"פ הכתוב ונחמת באחריתך (משלי ה') : שש כנגד שש מעלות לכסא ושש מעלות לכסא * הוא לשון הכתוב (בדה"ב ט') : בא ליטב על כסאו וידות מזה ומזה עד מקום השבת * נ"ל על והוא לשון הכתוב שם : בחידושי אות ל' סד"ה עד כמשפטם ביד אהרן וכו' * והיכן כו' (ק"א) * נ"ל (ז"א) [ונעלם ממנו דברי הרמב"ם ז"ל בספר המצות מצוה ל"ד ממ"ע והנני להעתיקו בקצרה וז"ל שם שלונו שישאו הכהנים הארון וכו' וכן כשזכר בד"ה מחלקות הכהנים לכ"ד משמרות אמר אלה * ואף שהרמב"ן ז"ל השיג עליו בזה בשורש הג' ודחה ראייתו זאת מ"מ לא משבש ליה ע"ש היטב] :

פרשה יג לפי סדרך ולפי הפונדק' ר"ל שהמקום צר וכן במשכן באהל מועד לא היה רק עשר על שלשים ובבהמ"ק היו עשרים על ששים : ד"א אכלו רעים אלו בעלי מצות הם בעלי צדקה בכ"מ במדרש ולכן נקראו רעים מפני שנעשים כרעים לעניים לעזרם ולפייסם בדברים ותלמידי תורה נקראו דודים כמו שדרשו בעבודת כוכבים ל"ה כי טובים דודיך מיין ערבים עלי כו' וכן לקמן פי"ד : א"ר ברכיה למלך שעשה סעודה והזמין אורחים כיון שאכלו ושתו אמר להם תנו כו' * נראה דצ"ל אמרו וקאי על האורחים : האדם הגדול בענקים שם זה גדול מן אדם הראשון * ר"ל דאדה"ר נקרא אדם סתמי והוא נקרא האדם הגדול : בחדושי אות י"ב ד"ה ד"א גאות אדם תשפילנו כו' ופי' אדם אדמה כו' ויש בהאדם אין * נ"ל [ועי' לקמן סוף הספר ובמה שרמזתי שם] : שם בא"ד בסופו מלשון אדמה * נ"ל [וכן פירשתי היכא באדם שבפסוק עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם (תהלים ס"ח) שהוא לשון אדמה ויהיה מכוון נגד למרום דבריפא דקרא] : כל מקום שנאמר והיה אינה אלא שמחה (יואל ד') והיה ביום ההוא כו' * צריך ליתן טעם על סדר הכתובים מענין זה ונשתנו סדרן בכל המקומות שהוא מדרש זה ובתוספתא וגירסתן : תני רשב"י בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני כו' לא סומים ולא חרשים ולא שוטים ולא אלמים ולא פסחים ולא חגרים כו' * משני שלשון שמיעה משמשת במקרא על שמיעת חושית ועל שמיעת הלב לכן שמכן אהדדי : ורבנן אמרין כל השבטים לא הנהיגו שררה במצרים וראובן ושמעון ולוי כו' כצ"ל : קערה מנין ת"ל שניהם מלאים סולת כו' * שמלת שניהם דרים דמיותרת לסקינן זה לזה : מה ת"ל שניהם מלאים שהיו שוים במדה וכו' * וכה"ג דרשינן בר"פ שני שעירי ע"ש והכא דרש שניהם מלאים שניהם שוים במילואתם : סלת בלולה בשמן זו מן הנדבה * פירוש ולא למנחת נסכים פי' רא"ם : בחדושי אות כ"ה בסד"ה אלא כלשון הראשון כו' ומשקלה של כסף * חסר תיבת כצ"ל : ולכך נאמר בזה החטאת שהביאוהו * נ"ל לחטאת שהביאוהו : גזית בו משה וא"ל מפי הקב"ה נאמר לי הקרב למסעות * מהמ"כ נראה שמפרש דדריש הכא הקרב הכ' שנכתב ה"י אבל מדאמר לקמן הקרב את קרבנו א"ר פב"י למה הוסיף כו' משמע דפתח דורש הקרב הא' : אדומה תמימה בלא מום * ופי' תמימה באדמימות שאפילו היו בה ב' שערות שחורות פסולה תמימה דפי' שלמה בלבע א' והכ' שהלבע א' כדאמרן הוא אדום ואם כן היינו כ"ד א' שלא תהא בשני לבעים : ובשביל שני מעשים טובים שלא יוסף וכו' * מהמ"כ נראה שגורס שביקר וכלשון דלעיל בקרבן נשיא יששכר שכל פי שמבקר וזוכה יזכרו כו' : ד"א השאר היה ארכו כו' והסירים לפי שלא היה אמה לא חשיב ליה * עי' שחשבון בעירובין כ"ג ב' ברש"י וסמ"כ במחכ"ם ל"ד כלל שעכת למנאים פגימת הקרנות ומבואר

ברש"י שם : בחדושי אות ל"ז בסד"ה והיה לבונה על השולחן כו' לתת הפנים * צריך להוסיף [ואולי דמנחת נשיאים היו טעונים לבונה ג"כ וכמו דמרבינן מנחת שמיני ללבונה (מנחות נ"ט א' ותו"כ פרשת ויקרא פרק ט"ו מ"ה) ופי' שם הק"א דכתיב כה ומנחה בלולה בשמן וא"כ ה"נ כתיב בהו בלולה בשמן למנחה אבל י"ל דמנחת שמיני דוקא מרבינן דהיא דמיא למנחת העומר דתרווייהו נקמצות ושיריהן נאכלים אבל מנחת הנשיאים משמע דהוי כולה כליל וכעת לא מצאתי דין זה מפורש וצריך אני להתלמד בו] : ד"א עשרה זהב כנגד עשרה פרשיות שכתב בהן עשייה כו' * טובא עשיות כתיבי שם ובפרשיות מיוחדות אינן אלא שמונה * וי"ל דעשיות אשר בטפילות לא חשב דוק ותמצא :

פרשה יד מואב סיר רחצי זה גיחזי שלקה על ידי רחיצה וכו' * עי' לקמן טעם מה שנקרא מעשה דנעמן גם בשם מואב סיר ובזה תו לא נצטרך למה שפירש"י בחלק ריש ק"ה ד"ה מואב וכפי שפי' בח"א את דבריו שם ע"ש : אמרו מה"ש לפני הקב"ה אם יבא מי שהרג את הפלשתי והוריש את בניך גת מה אתה עושה לו כו' * הוא לשון הבבלי בחלק ריש דף ק"ה והוא שיגרש ליגאא דשם לעיל (ק"ב א') על פסוק לכן תתני שלוחים על מורשת גת מי שהרג את הפלשתי והוריש אתכם גת כו' ע"ש : אפרים מעוז ראשי זה משוח מלחמה שבא מאפרים * משוח מלחמה צריך להיות מהכהנים כדמוכח בכ"מ במקרא ובמשנה וברמב"ם רפ"ז מהל' מלכים ונ"ל דאמו מאפרים : משל למה"ד למלך בו"ד כו' א"ל מפני מה כשנכנסת לראשונה אכלת כו' * נראה דצ"ל לראשונים או לראשונות : עתיד הקב"ה להמליכני על כולם הס"ד לי גלעד ולי מנשה אפרים מעוז ראשי כו' * ויתכן אשר האמורי הוא ג"כ חבל אחד אשר היה למנשה בנחלת אשר כי כן כתיב ויהי למנשה ביששכר ובאשר כו' (יהושע י"ז) : אמר רבי אבא ב"כ ז' עבירות עבר גדעון באותה שעה שקירב והיה זר וכן כומרים והקריב בלילה כו' * לכאורה יכוונו לסה דאיתא בסוף מנחות במשנה הכהנים ששמשו בבית חוניו לא ישמשו במקדש שבירושלים ואצ"ל לד"א כו' * אך התוס' כתבו שם דדוקא בירושלים אבל בנוב וגבעון שרי וא"כ כ"ש דבבמה שרי אמנם הרי חשיב ב"כ זר ואין כיהון בבמה (במשנה סוף זבחים) וכן בגמרא תמורה ריש כ"ט ב' חשיב ביה כלי שרת אשר ג"כ אינו בבמה שם * וכן לילה בבמה פלוגתא דאמוראי שם בסוף זבחים ע"ש : ולעתיד לבא עתיד הקב"ה להשיר שלשתן לישראל שנאמר ועפו בכתף פלשתים כו' * זה לא קאי על פלשתים שכן הותרו מיד אחר מיתת הנכד : נשיא אחד ליום יקריב את קרבנו . נ"ל יקריבו את קרבנם : כ"ד פסוקים ולא נענה * זהו דלא כפירש"י (בברכות כ"ט * ובשבת ל') דכ"ד רננות היינו לשונות רנה תפלה תחנה : בחדושי אות י"ג ד"ה נתן את שרביטו וכו' וכן בתנחומא נ"ל [שם ובסדר זה] פסוק ביום כו' : בחדושי אות ע"ו ד"ה ר"י מבכך וכו' * שוב מצאתי להרב ק"ע בירושלמי שם שקדמני בזה * נ"ל [וכ"ל דפליגי בפלוגתת הרמב"ן (לדעת בה"ג) והמג"א (לדעת הרמב"ם) בשורש הראשון מספר המצות ליון ה' כפי' הגמרא בשבועות (ל"ט א') שכ"ת כמשה רבינו כשהשביע את ישראל כו' ואין לי כו' כגון מקרא מגילה כו' שדעת הרמב"ן שהשביען בפרט על כל מצוה ומצוה דרבנן ולכן שייך שפיר ולוגו ע"מ לולב וכן על מקרא מגילה ודומיהן * ולדעת המג"א שלא השביען רק דרך כלל לעשות ככל אשר יתקנו לא שייך לברך רק על מצות זקנים ונכון] : דרש רב אחא וכו' ושלש עשר על זה מנין משמרות. נ"ל משמרות : בחדושי בסופו אות ע"ז צריך להוסיף [עיין סס"ד] : שהיו נקראים על שם יוסף והיו בתי אבות וכו' * נ"ע כי רק על שם בני השבטים וזרעם שהיו מיולדי מצרים היו נקראים הבתי אבות דהיינו המשפחות אבל על שם השבטים עצמם לא מצינו שנקראת שום משפחה דוק בפ' פנחס ובפירש"י ואפרים ומנשה כשבטים היו נחשבים גם לענין זה וכן באמת לא מצינו באפרים שתהא איזה משפחה נקראת על שמו וכ"ה במדרש לקמן גבי מנשה : בחדושי אות כ"ג בד"ה אפרים ובותלא וכו' ועי' בא"ע ס"פ ויחי ובגמרא יבמות ע"ח א' * נ"ל [אמנם ק"ל קרא דפוקד עון אבות על בנים על שלשים וכו' משמע דשלשים היינו בנים שנים והוא השלישי ודו"ק] ועי' בנו"ב כו' : ועל דברת שבועת אלהים כו' יהיה עליון * דריש על לשון עליון כמו ואל על יקראוהו (הושע י"א) : ת"ל את שבתותי תשמרו כולכם חייבים בכבודי * מאי ה' דריש ליה (רש"י ביבמות ה' ב' וכ"כ התוס' שם) ואיש עפי לסיגנון המדרש דלעיל דריש גם כן אני ה"ג : אל תעמוד בדבר רע שלא תעמוד בדרכו ללכת בה * וכמ"ד ובדרך חטאים לא עמד : הוי כי כאשר יהיה מי יגיד לו כו' * יתכן שדורש יגיד מלשון גוד אסיק שהוא ענין המשכה עי' ערוך ערך גד השני ור"ל מי ימשיך ויאריך לו הפורענות : בחידושי אות כ"ט סד"ה על דבר אשר לא נעקה כו' ותיבת הנערה מיותרת * נ"ל [או להעמידה קודם על דבר כדכתב בקרא] : שם אות ל' בסד"ה כי כל אשר יחפוץ יעשה כצ"ל . ותיבות ועמש"כ לעיל פ"ו צריך למחוק : דבר כאן בנגעת יוסף כו' * נראה דר"ל מה שנוגע בדבר גדולת יוסף למנעה ממנו וכמו שסיים המדרש כלומר שלא נגע בו הדבר שמלך : שלשים ומאה משקלה שנולד בנימין כשהיה יעקב בן מאה שנה * לפי החשבון המבואר בספ"ק דמגלה לא היה יעקב אלא בן צ"ט שנה כשנולד בנימין ועי' לקמן בנשיא נפתלי שאמר המדרש בעצמו שלשים ומאה משקלה שחיתה (סי' שרה) ק"ל שנה חסר קמעא כו' : ולכך נקרא שמו בנימין בן ימין * נראה דצ"ל בנימין בן ימן ור"ל דבכה"ת כתוב בנימן חסר י' אבל ואביו קרא לו בנימין הוא מלא כדאיתא בסוטה ל"ו ב' ועי' במ"ש פרשת ברכה בפסוק לבנימין אמר : כבש לעולה וכבשה לחטאת ואיל לשלמים וסולת חלות * עמ"כ ויותר היה נראה שהחלות מהרקיקין נחשבים למין אחד (ואף שבמשנה במנחות פ"ג מ"ו קורא אותן שני מינין אין מכאן סתירה כמובן) שאתיהם מלות ובכל אחד היו מביאים והזבחים נחשבים לשנים : שכל העובדי כוכבים פסלו את התורה ולא רצו לקבלם שהם בתרו כצ"ל . וכ"ה מוגה בד"א : זה השולחן שכתוב בו ויעש לו זר זהב סביב * נראה דצ"ל ועשית שכתוב בצואה כשני דלעיל : לפי שהמעשה הוא מכפר על האדם * ר"ל לפיכך שעיר חטאת שהוא לכפר כנגדם : נתן להם תורה שכתב שיש בה תרי"ג מצות כדי למלאם מצות לזכותם * ר"ל ולכן הביא שלמים כנגדן שמלה הוא שלם : ובשם שמחשבת ישראל עלתה תחלה כו' * עמ"כ שהביא ראיה לזה מפסוק קודש ישראל לה' ראשית תבואתה אמת שהוייק"ר פליו מייתי לסך קרא אבל לענין שהעולם נברא בזכותם * אך למחשבתם קודמת לתורה אשר היא נבראת קודם העולם ל"ת מזה מידי אולם בב"ר פ"א סי' ד' מוכיח המדרש שפיר מדכתיב כה דבר אל בני ישראל ע"ש : ולכך איתר לפריה ורביה כו' עד שגילה לו הקב"ה ענין התיבה ובאותה שעה כו' * ושאמר לו ובאת אתה אל התבה אתה ובניך כו' לכך שוב לא נתיירא שיסופו עם דורו ובאת אתה כו' : מלאה קטורת כנגד המילה שכתוב מדבר * כי שורש מלה ישמש ג"כ לענין אתום וכריתה כמו התמלא בשכות עורו (איוב מ') לדעת קצת : המור שהוא ראש לסימני הקטורת ולבונה שהיא כו' * נראה שמכוון לפי' הרמב"ן אשר קח לך סמים הנזכרים למעלה בפ' שמן המשחה והם מר דרור בראש כולם : ללמדך שכל העולם לא נברא אלא בזכות התורה * שמים וארץ וים המה ג' אמהות שמהם נבראו הכל (לעיל רפ"י) : בחדושי אות מ"ג בד"ה כנגד ב' מזבחות כו' רק ויזבח זבחים * נ"ל [שוב מצאתי בס' לוית חן פ' ויגש שכתב ג"כ שבבאר שבע לא בנה יעקב מזבח חדש רק שהקריב על המזבח שבנה יצחק אביו] וכו' : שם אות נ"ז בד"ה ראי"א הס"א ונועלפי ט' הוא בת"כ ס"פ ויקרא * נ"ל ר"פ ויקרא :

סדר בהעלותך פרשה טו משל למלך שעשה סעודה והיה קורא בכל יום אותניות כצ"ע * וכ"ה בתנחומא : כיון שנתקשה א"ל הקב"ה למשה טול ככר זהב כו' * ר"ל דאע"פ שהראה לו מ"מ נתקשה כדלקמן בסוף ענינא : אמר לו כילד נעשה אותה א"ל מקשה תיעשה המנורה (ואעפ"כ נתקשה משה וירד ושכח מעשיה עלה ואמר רבוני כילד נעשה אותה א"ל מקשה תיעשה המנורה) * נראה דמתיבת ואעפ"כ עד המנורה מיותרים המה וכן בתנחומא ליתא : עלה ואמר רבוני שכחתי אותה הראה לו למשה ועוד נתקשה בה * ר"ל הראה לו מנורה עשויה ואח"כ הראה לו איך לעשות שנטל מטבע של אש ועשאה בפניו : בחדושי אות מ' בסד"ה וכן יעקב אבינו ביקש כו' גם לא ידעתי מדוע לא חשיב נגרם לבן * נ"ל [וכר"פ וישב דרשו לא שלותי מעשו ולא שקטתי מלבן ולא נחתי מדינה ויבא רוגז רוגזו של יוסף] : תדע שכל כלי המקדש גלו כו' ומקצת כלי בית האלהים * והמותר נלקחו כאורכן הבית כמבואר בסוף מלכים וירמיה : ולמלך שמשיח שלכים לבושו * נ"ל מלבים לבושו

לפרש אליך שתקרא על שמו כמו שאמרו חכמינו ז"ל גבי פרה אדומה · ועי' בפירש"י על החומש בפסוק ויקחו אליך פרה אדומה · אליך · לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר · דהנרות לא נקראו על שם משה · אלא רצונו לומר דאם על ידי האור של מנורה ושבת זוכין לבנים תלמידי חכמים · ק"ו למספיק שמן למשכן וביהמ"ק שזוכה לבנים תלמידי חכמים וידוע דתלמידי חכמים נקרא משה · כדאיתא בגמ' משה שפיר קאמרת ופירש"י משה · ת"ח · וזהו שאמר הכתוב ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך רוצה לומר שיהיו להם בנים שיקראו על שמך · משה · ע"י שיביאו שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד עד כאן שמעתי · וכל זה כוון המדרש לאתויי הך קרא ה' חפץ למען צדקו · לצוות להם על הנרות כדי שיהיו להם בנים שיגדילו תורה ויאדירו · וזהו שאמר ולמה צוה אתכם לזכותכם לכך נאמר בהעלותך וגו' כלומר שיזכו לתורה אור ודו"ק : **רבי לוי בר רבי** אמר מנורה טהורה ירדה מן השמים וכו' · הכ"ב ידי משה פירש דמאי דמסיים המדרש ולפיכך כשחרב ביהמ"ק נגנזה המנורה · הטעם שנגנזה היינו הואיל והיה מעשה הקב"ה הוא וכו' ע"ש · וקשה טובא דהמדרש הזה בהדיא אומר שבצלאל עשאה והיכי קאמר שהקב"ה עשאה · ומאי דקאמר רבי לוי בר רבי מנורה טהורה ירדה מן השמים · ומעשה המנורה שהראה למשה לפי שהיה מתקשה בה · והכי נמי איתא לעיל במדרש בסדר שמות פרשה ט"ו · ונראה לענ"ד דהכי פירושו לפי שעשייתה היה דבר קשה מאד שאפילו משה שראה עשייתה כמה פעמים שכח ובצלאל עשאה בחכמתו כמו שאמר לו משה בצל אל היית וידעת · משו"ה נגנזה כדי שתהיה מוכנת לעתיד לבא ושלא יהיו עוד מתקשים בעשייתה · ודו"ק :

הוספות לחדושי הרש"ש

לבושו וכ"ה בתנחומא: א"ל הקב"ה למשה מלך עשיתיך כו' כשהוא יוצא כו' תוקעין לפניו כו' · ר"ל למלחמה ונצרך לאסוף את העם : בחדושי אות ל"ז בסד"ה והן נשרפו כשנתאוו אותה תאוה כו' · וכבר קדמו הרמב"ן בפי' התורה והמצות · נ"ל [וכ"כ מגמרא תענית כ"ט א' דכולל מתאוננים יחד עם המתאוים בזמן ג' ימים של האחרונים ועי' בפ' דברים ותמצא עוד ראיה כמו שהעירותי שמה ע"ש · אך קשה הא דכתיב בפרשת עקב ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה · וכיון דתבערה וקברות התאוה שניהם בזמן ומקום אחד מדוע הפסיק ביניהם במסה שהיה ברפידים קודם להם הרבה · אמנם עי' בא"ע שם בפסוק זה ויתיישב לך] : באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה למה הרעות לעבדך לשעבר היה כצ"ל : א"ל המלך נתתי לך את הפרדס כולו לשמרו וכל פירות שמירתן · נ"ל שכירות שמירתן וכ"ה בתנחומא כאן :

סדר שלח פרשה טז בחדושי אות א' בסד"ה אין מפליגין בספינה כו' עי' שבת י"ט א' · נ"ל [ועי' לשון השו"ע סי' רמ"ח ס"ד ובמ"א שם סק"ג] : מפני שהדבר ידוע שהוא יכול לילך מבעוד יום בשבית הכשות · עמ"כ ובתנחומא הגי' בד"א וכ"ה בגמרא : מהו חרס כו' קרי ביה חרס נ"ל חרס בסמ"ך · וכ"ה בתנחומא : מהו זולתי לזה אתי יותר משפים רבות מהם כו' · פי' לזה יש שכר הרבה אתי שאני חייב לשלם לו : עכשיו הוא אומר כעורה היתה לפיכך כו' · עמ"כ שהגים היא וכ"ה בתנחומא : לפיכך אם לא הארץ אשר דרכה רגליך בה לך תהיה · כי נחל אשכול היה סביבות חברון ונכלל בכלל שדה העיר וחצריה אשר נתנו לו ככתוב (יהושע כ"א) : מכאן אתה מחשב לאותו אשכול אדם· נושא משוי לעצמו מגביה סאה וכו' · נ"ל מ"ה סאה וכ"ה בתנחומא : ואם מגביה סאתים נושא עם חבירו נושא שלש · ר"ל דאם חבירו אינו רק מגביה עליו אבל אינו נושא עמו : וישב לו בדרך ויגד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא כצ"ל · וכ"ה בתנחומא ויתכן שיכוונו כאן ע"ד שדרשו לעיל בב"ר פ"ל וג"ת ישב כתיב אותו היום מינוהו כו' ועפ"י מה שפירשתי שם בס"ד וכן כאן כתוב שישב חסר ו' למידרש דאותו שעת ישב שם : ועשיתם קלון בעולם · יתכן שדורש קציר מלשון ותקצר נפש העם בדרך (חקת כ"א) ע"ש בפירש"י ור"ל שקצרה נפשם לסבול קלונם : בחדושי אות י"ג בד"ה ואין אתה מכניסם כו' בפרשה זו שלפניו · נ"ל שלפנינו : ואמרו אל יושב הארץ הזאת יאמרו שלא היה בו כח לזון אותם כו' · הוא כמו שדרשו לקמן ואין לשון יכולת אלא מזוגות ור"ל כאן במדבר אין בו כח לזונם ולהביאם לארץ אין יכול לעמוד כנגד ל"א מלכים : אם יראו האנשים העולים מבן עשרים שנה כו' · הוא לשון הכתוב לקמן בפרשת מטות (ל"ב י"א) : בחדושי אות כ' בד"ה בן עשרים שנה כו' דבן כ' שלא הביא ב' שערות ולא סימני סריס · נ"ל [וזה ג"כ י"ל דהוא בכלל בדין פחות מבן כ' ולא הביא ב"ש כיון שגיהם קטנים הם] : שם בא"ד בן דעת רש"י · נ"ל [ועי' בשער המלך בפ"ב מהל' אישות שהאריך בפרט זה] : שם ושם דמה שמסיים המדרש · נ"ל (ד) מה שמסיים כו' : ואם הביא ב' שערות והוא פחות מעשרים כו' · נראה משום דבפרשה זו לא נזכר מבן כ' ולמעלה רק סתם כי כל האנשים כו' ופי' במ"כ לא מחוור : בחדושי אות כ"א בסד"ה כל השנים שישראל כו' נראה דדריש לעלות לשון סילוק כמו כעלות גדיש (איוב ה') · נ"ל [ותמיהני על פירש"י בחומש פרשה בהעלותך (ט' י"ז) שכתב ולא יתכן לכתוב ולפי עלות כו' שאין זה לשון סילוק כו' · ובעצמו פי' באיוב ושם כאשר נסתלק וכו' · או י"ל שכאן לשון עליה ממש ע"ד שאמר ריב"ת בר"ה י"ז א' נושא שנאמר נושא עון · ובידו"מ לא דק אם לא שט"ס נפל בדבריו] : מדור המדבר את למד שהיה הקב"ה נושאם במדבר כאשר ישא איש את בנו והיתה עבודת כוכבים בידם שנאמר (שמות ל"ב) כי עשו עגל מסכה · נראה דהכוונה להכתוב בנחמיה ט' י"ח דשם מספר אף כי עשו כו' ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם וכולה ענינא ודלא כהמציין כאן כי שם לא כתיב תיבת כי :

פרשה יז ללמדו מצות הקב"ה לימדם את ישראל כו' · בגמרא (קדושין כ"ט א') זה ליתא ותחתיו תניא אומנות · ואולי משום דאומנות יליף שם (למ"ד ב') מן ראה חיים כו' ובמצות כתיב וחי בהם : וארחצך במים ואשטף דמיך ואסוך בשמן כצ"ל : אמר אברהם רבש"ע לחנם אמרת לי קח נא א"ל לאו אלא להודיעך בעולם שנאמר (שם י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצוה כו' · וכן דרשו לעיל בב"ר פ' נ"ו כי עתה ידעתי ידעתי לכל שאת אוהבני : זרע הקב"ה את התורה ואת המצות להנחילם לישראל חיי העוה"ב כצ"ל וכ"ה בתנחומא : מגלח שער לא תקיפו כו' · משמע דר"ל הקפת כל הראש שמה הקפה או דבא לאסור להקיף ולבסוף לגלח עי' (נזיר נ"ח א') : אלא מצוה לסבית לבן והכלת ויעשה אימתי כשיהיה תכלת כצ"ל · וכ"ה בתנחומא : וכמה שיעורה ב"ש אומרים ד' אצבעות כו' · היינו שיעור הגדיל כפי' התוס' (במנחות מ"א ב') :

סדר קרח פרשה יח הוא שמשה אומר להם (שנאמר) המעט כי הבדיל אלהי ישראל וכו' · בתנחומא ליתא תיבת שנאמר : וכשהבדלתי בין אור לחושך כך הבדלתי אהרן להקדישו בקודש הקדשים · לשון הכתוב בדה"א כ"ג ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים וכדלקמן : בחדושי אות ו' בד"ה תינוקות בני יומן כו' · נ"ל [ועי' רש"י חלק ק"י א' ד"ה וקרח בהדייהו] : בן תחת בן אסיר בן אביסף כצ"ל · ופ"ס (בדה"א ו') : מי שיבחר מכם יצא חי וכו' · נראה דדריש מן והיה האיש כו' דר"ל האיש אשר יבחר ה' ישאר בהוויתו לבד פי' בחיותו : **כ"ד** משמרות עומדות מבני בניו שכולם מתנבאים ברוה"ק שנאמר (דה"א כ"ה) כל אלה בנים להימן כו' · צ"ע כי מהימן שהוא מבני בניו של קרח (דה"א ו' י"ח) לא נמנו שמה רק י"ד משמרות מד' משמרות ואסף שהוא מבני בניו של גרשום (שם פסוק כ"ד) ושמה מידותון וצ"ל שהוא איתן הנזכר שם (פסוק כ"ט) שהוא מבני בניו של מררי וצ"ל שיכוון כאן גם לעשרה משמרות השוערים אשר היה ג"כ מבני בניו כי שם כ"ו א' כתיב למחלקות לשוערים לקרחים משלמיהו כו' ושם (פסוק י"ד) מזרחה לשלמיהו מזכריה בנו כו' צפונה ושם (פסוק י"ז) למזרח הלוים ששה לצפונה ליום ארבעה הרי כאן עשרה לקרחים · ועבד אדום הנזכר שם אינגו מבני קרח כאשר שיער הביאור שם (י"ג י"ג) כצ"ל ונכון : באותה שעה נפתחו לארץ פיפיות הרבה כו' והרי כתיב ותפתח הארץ את פיה ולא פיותיה כ"ה לשון רש"י בפרשה עקב (י"א ו') : אמר איוב (איוב ט"ו) וישכן ערים כו' · הוא מאמר אליפז : וישכן ערים נכחדות כו' זה היה קרח · אולי דריש ערים נכחדות ע"פ מה שדרשו על פסוק ויבן ערי מסכנות כו' את פיתום ואת רעמסס שראשון ראשון מתרוסס כו' : יחמס כגפן בסרו זו אשתו · כדכתיב אשתך כגפן פוריה (תהלים קכ"ח) או אשר דדריש בסרו כמו בשרו ועי' מ"כ בויק"ר פרשה כ"א אות ג' : אמר רבב"ח זימנא חדא כו' ועיילה לכתם ואיתריך ונפל · נ"ל ואפיק (עי' ב"ב ע"ד א') : בחדושי אות כ"ג בד"ה ששים המה מלכות כו' · וד"א כו' ע"ש · נ"ל [גם יש ליישב מספר הספים עפ"י בנוסחאות שהביא הרמב"ם בהקדמתו לפיה"מ שמס' מכות אינה מס' בפ"ע רק היא נקשרת עם מס' סנהדרין ובכללה היא מנויה]: שם באות כ"ה בד"ה ק' כנגד אותיות כו' נשתיירו מאה · נ"ל [ויתכן שאינה מוציא רק השם אלהים עצמו אבל הה' הנטפל לו שלפניו (דלכ"ע נמחק בשבועות ל"ה ב') הוא מן החשבון והשתא לא נצטרך לדברי המ"כ למנות וישמחו בה' כקריאתו ונכון לפע"ד] : שם באות כ"ו בד"ה הלוחות היה בהן כו' וכולן כו' כצ"ל · נ"ל [ועי' סדר נשא פי"ג שציין המ"כ שלפד"א דשם נוכל לכוון הגירסא כאן כמו שהיא] : שנאמר (עמוס ד') ודרך על במתי ים וגו' ואשים בריח ודלתים כצ"ל : שנאמר (איוב ל"ח) ויסך בדלתים ים כצ"ל · וכ"ה בבראשית רבה פ"ה : מפני מה אזנים שמנים כו' תופשה באזניו ומתקשרת בלבו ומת כצ"ל וכ"ה בתנחומא :

סדר חוקת פרשה יט אמר ר"י כשבא ליפתח בסימני בהמה טמאה לא פתח אלא בסימני בהמה טהורה את הגמל כו' ואת הארנבת כו' · כאן נשמט השפן ובב"ר פל"ב נשמט הארנבת ובויק"ר סדר אמור בשלמות : ורבנן אמרי ע"י שלא הניח לשאול להתפיים כו' כצ"ל וכ"ה לקמן בסוף הספר : א"ל לאבנר מה את בעי מן גלימוי דידך בסירה סועדו כו' כצ"ל וכן נ"ל לקמן · וכן הוא שם : ארבעה דברים יצה"ר משיב עליהן דכתיב כו' · בתנחומא הגי' וכתוב : הביאו פני שביעית ושלו עליה ואמרה · נ"ל ואמרו וכ"ה בד"י : עכשיו מה יאמרו הבריות שאת השבית הצאן · ר"ל אם אתה תכנס לבדך ואין הצאן עמך יאמרו מסתמא נשבו הצאן (מאח"כ אם לא יכנס יאמרו שהוא עוד ריעס) והוא דומה לנמשל : וישובו ויבואו אל עין משפט כו' עין משפטו של משה · נראה דפירושו לשון מעיין כמו על עין המים (שם י"ג) וכמוהו הרבה (וצ"ל עוד דנקרא קדש ע"ש ויקדש בם) וכן ראיתי שוב בתנחומא אמנם מהמשל דבסמוך משמע דמפרש עין ממש ועי' בב"ר פמ"ב : המה מי מריבה משל למלך כו' · יתכן שנמשך למעלה ויכוון שמשפט ומריבה קרובים לתוכן אחד : ידוע תדע כי גר יהיה זרעך כו' אנו נשתעבדנו ואת בן חורין · עמ"כ ואף דאמרינן (בנדרים ל"א) ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק מ"מ אינו מבורר מי הוא הנברר להקרא זרעו · ולכאורה ה"נ לפרש שבזה גופיה הביאו לראיה שהם לבדם יקראו זרעו ושלכן אין לך לעורר על ירושתינו א"י לבדנו וכ"מ בפירש"י ע"ש · אך מהמשל שהביא לא משמע כן : וירדו אבותינו מצרימה כו' וירעו לנו מצרים ולאבותינו שכ"ז שישראל בצרה אף הם בצרה · שכ"ז שאחד מאותן שירדו למצרים קיים לא שעבדו המצריים בישראל כדאיתא בשמ"ר פ"א · וא"ל שיכוונו כאן להא דאמרינן בברכות (ט"ז א') אין קורין אבות אלא לשלשה דהא מצינו אשר כרת עם אבותינו בהוציאו אותם מארץ מצרים (מ"א ח' כ"א) אלא ודאי כמו שחלק בס' ב"א בר"ס ברוהו ע"ש : בחדושי אות ל"ג בד"ה שבלשון שקרבו כו' הוא בויקרא ה' · נ"ל [ור"ל דשם כתוב ג"כ ואת הבגדים ושלבישם בם] : אר"ע כשהיו מגלים לשם התגריש השל הבא כו' כצ"ל וכן הוא בד"י : על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב שעשה להם הקב"ה אותות כו' · משמע דדריש את מלשון אות ולא כן משמע מפירש"י בפי' התורה : כשירדו ישראל לתוך הנחל אלו עומדים לשניהם שבתוך הנחל ואלו למעלה כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא : כיון שהגיעו ישראל לאותו מקום כו' ונכנסו שדים של הר זה לתוך מערות של הר זה כצ"ל וכ"ה שם ור"ל שרק ראשיהם נתקרבו אבל מתחת נשאר הנחל כמו שהיה ולא נהרגו עדיין אותם שהיו בתוכם רק שאח"כ הבאר ירד לשם ואבדן כדלקמן בסמוך : **אלו** סנהדרין שבעזרה בצד המזבח · עי' לעיל פ"ו ובחדושי שם אות ז' וצ"ע : בחדושי אות מ"ו בסד"ה דרך המלך נלך כו' · נ"ל דדרך המלך [נלך וגו' ובמ"א כתיב עד אשר נעבור וגו' כצ"ל] : שם אות מ"ז בסוף ד"ה אמרו ישראל כו' את הממלכים · נ"ל [או את הממלכות כצ"ל] : ועשית לו כאשר עשית לסיחון וגו' ונתרם אותם כצ"ל והוא (בדברים ג') : משל הדיוט אומר כו' מה עשו כו' · נראה להגיה עשה : בחדושי אות כ"ד ד"ה ומתחת ידי נתנו כו' · [נראה להגיה נחלי אל ומשם נחלתם כצ"ל · ויתכן שיכוונו לסא דנדרים ל"ח לא נתנה תורה אלא למשה ולזרעו כו' ומשה נהג בה ע"ע ונתנה לישראל] :

סדר בלק פרשה כ מה עשה הקב"ה כשם שהעמיד מלכים וחכמים ונביאים לישראל כך כו' · על חכמים אינו מפרש המדרש לקמן שמותם ומפרש עשירים שלא הזכירם בתחלה ויתכן שסמך על מה דאיתא לעיל בויק"ר פ"ה ובכנסת פ"י בדרשת פרשת הוי השאננים בציון דבלעם היה חכם באומות וכן לקמן וזה (ר"ל בלעם) חכם שבחכמים ולקמן פ' מטות שני חכמים עמדו בעולם כו' ובלעם מעובדי כוכבים : א"ר אבא בר כהנא זה אחד מג' ב"א שבדקן כו' · עי' ב"ר ספי"ט דחשיב ג"כ לאדם הראשון : שנאמר וירא בלק אלא שלא היה מכוין הדברים לאמיתן וכה"א (ישעיה מ"ז) נלאית ברוב עצתיך כו' · מביא לראיה שמצינו לשון ראיה על ידיעה בעתיד ע"י הכוכבים וכן ע"י קסמים או סמוך על סיפיה דקרא מודיעים כו' מאשר יבואו עליך ודרשו בב"ר ר"פ פ"ה מאשר ולא כל אשר ע"ש : משגיא לגוים ויאבדם · נראה דדורשו מלשון שגגה כאלו היה כתוב בשי"ן ימנית והא' תמורת הה"א כמו שגיאות מי יבין : יותר ממה שהיית נוטל לשעבר אני נותן · נראה דהכוונה מה שנטל במלחמת סיחון עם מואב : ויבא אלהים אל בלעם לילה כו' · להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה העלים הקב"ה ממנו שהליכתו כו' · נראה דצ"ל מעלים ודריש וגוה דאדם שיש לו גאוה כבלעם שאמרו עליו לעיל שהיה רוח גבוה מגבר יכסה מעלים הקדוש ב"ה ממנו כו' אף שדרכו לגלות אוזן אנשים דעלמא וסוי"ו דוגוה הוא לשמוש אבל (עי' תל"ע שימוש החמישי שלו) וגרסינן לקמן שיאבד נפשו בהליכתו (וכ"ה בתנחומא) ור"ל שזה מעלים ממנו שיאבד כו' וגרסי' לקמן כך העלים הקב"ה מן בלעם וכו' וכ"ה שם ובילקוט : בחדושי אות ע"ו בד"ה לחשך נפשו · נ"ל להשיב נפשו כו' : שם באות י"ז בד"ה ד"א למה כו' · לא היה רוה"ק · נ"ל לא היה ראוי לרוה"ק : במ"כ ד"ה לשונו סרות גרסי' ופירש התעללת · עי' מש"כ בחדושי (לסנהדרין ק"ה) : בחדושי אות כ"ו בד"ה וכה"א ואשה אשר תקרב כו' · נ"ל [וכה"ג בב"ר ס"פ ע"ו ובויק"ר פכ"ז] : **ויצא** לקראתו אל עיר מואב למטרפולין · כי שם עיר סתם מצאנו רבות שמורה על העיר הגדולה והנכבדה פי' בס' א"ק שהאריך בזה וכן בש"ס מצינו שקראו לרומא בשם עיר סתם (יומא סוף דף כ') ובש"מ : **ינהגי** כמד"א (יחזקאל ל"ב) נהה על המון כו' · ודריש ינהני כמו יהנני בה"א בחילוף אהח"ע : **משל** למי שמהלך עם המלך ראה לסטין כו' וטייל עם הלסטין · נראה דצ"ל ליסטן וחד ליסטס קאמר וכמ"ש רש"י בב"מ נ"ג ב' במשנה ובתנחומא גרים לקמן עם אותן שטיילת עמהם : לכה ארה לי · מי שהוא מאדר לעצמו כו' · נ"ל מאררם · ועי' גירסת תנחומא : ד"א כי מראש אלו האבות · נ"ל מראש צורים כי עיקר הדרשה הוא מזה וכד"א הביטו אל צור חצבתם (ישעיה נ"א) מהררי קדם דריש שאין הרים אלא אבות כמו שנאמר שמעו הרים את ריב ה' עי' לעיל בש"ר פט"ו : וחושפין ק"ש וממליכין להקב"ה ונעשין כאריות ומפליגין לד"א ולמשא ומתן כו' · זה דריש מן וכארי יתנשא ויתנשא לשון משא ומתן : **הוי** ודם חללים ישתה · אלו מלכי מדין שנאמר ואת מלכי כו' כצ"ל כ"ה בתנחומא : א"ל משה לישראל **בלעם** הרשע עושה להם כו' כצ"ל כ"ה שם : וכל מי שנוטל ידיו ומברך יודע שהוא ישראלי ומאכילו בשר טהור כו' · עי' מ"כ · ויותר היה מסתבר לפרש ברכת ענט"י כי מנטילה עצמה אין ראיה אם אינו מברך עליה דע"כ משום נקיות בעלמא היא אך מהא דלקמן דא"ל שאכלתי בלא נט"י ובלא ברכה משמע קצת כפי' המ"כ · ונראה נגרוס אבל ולא בירך קודם והיה סבור כו' וקאי על ברכת המוציא : והרג כ"ד אלף מישראל יש קללה כזו · ר"ל דע"ז נאמר סיפיה דקרא בבוקר השכים קללם תחשב לו : בחדושי אות מ"ט בד"ה בלי פשתן כו' (יהושע י"ז י"א) · נ"ל [וק"ו בגמרא דחולין ז' א' שלא הביאו ממקרא זה המוקדם] : ה"ג כוון את הרומח כו' בתוך הקיבה מפני הנוקרנין · ובספרי הגי' התיקרנים ונראה פירושו כמו התיגרנים ברי"ש (בחילוף גיכ"ק) מלשון בעלי תיגרה ומריבה : כדי שלא יהיו אומרים כו' · וכ"ה בספרי ורש"י פי' בגמרא (סנהדרין פ"ב ב') בענין אחר : וכתיב ויהיו המתים במגפה עשרים וארבע אלף ואחר כך שאו את ראש ללמדך כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא : להודיעך כמה הזנות מרחקת כו' · נ"ל מרותקת וכ"ה שם :

סדר פינחס פרשה כא כך א"ל הקב"ה על שאתה כו' · נ"ל עד וכ"ה בד"י : **נשיא בית** אב לשמעוני כו' וזה פרץ גדר שגדר אביו · ר"ל לכן אמר הכתוב לשמעוני : ובא לידי מלחמה עם ארם נהרים כו' ועם בני עמון ד' אומות · הקרא חשיב עוד אומה אחת והוא איש טוב ואולי המדרש כוללה ביחד עם ארם בימי רחוב בשם ארם נהרים וכן כוללם בד"ה א' י"ט בשם זה · התחיל מתחנן לפניו ויאמר מלך ישראל אהה כו' · נ"ל ות"י שם בבעו וע"ז כוון המדרש במה שאמר שהתחיל מתחנן כו' ולפי הפשט נ"ל לפרש אל מלשון אללי והוא כמו שאמר בתחלה אהה כו' וכן גלי"פ אל פשטתם היום (ש"א כ"ז י') שהוא כמו אהה ור"ל אהה שודאי פשטתם היום וכן מפרש המדרש ברות א' י"ג אל בנותי אללי בנותי : בחדושי אות ז' בסד"ה ובשבא אתה למנותן כו' · וישנו בס' ויגש · נ"ל [ורש"י שלא חשב את ישוה במנין] החסרים צ"ע · גם מה שחשב את אצבון במנין נ"ל דס"ל דע"כ משפחת אצבון בטלה ולא נשאר ממנה רק אזני לבד וממנו הושתלה משפחה ולכן נקראת על שמו מבי שחשב רש"י בחסרון בני לוי משפחת היצהרי אף שנשארה ממנה משפחת הקרחי · עוד ראיתי תמיה בפירש"י בפסוק ל"ג שכתב שחשב בפרשה זו כ"ז משפחות ומבני לוי ח' הרי מבני לוי לא חשב בפרשה זו רק ה' משפחות ואין לומר שכוונתו לחשוב ג"כ גרשון וקהת ומררי עצמן למשפחות מפני שהכתוב קראן פה משפחות וע"ד שפירש בפסוק כ"ד דהרי משמע בפרשת וארא דלא היו בנים למררי זולתי מחלי ומושי · וי"ל דס"ל דבני יצהר כולם לבד משפחות הקרחי וכן בני עוזיאל נקראו כאן משפחת הקהתי וכן בני שמעי נקראו כאן משפחת הגרשוני ומשפחת עמרמי וה' דחשיב הרי ח'] : ועד שלא יעלה הגורל כו' ויהושע פושט ידו ועולה · ובב"ב קכ"ב א' פירשב"ס דממונה לכך היה פושט ידו לקלפי לא יהושע ורש"י בפה"ת פי' שנשיא מכל שבט היה מכניס ידו לקלפי ועלה בידו פתק של שם שבטו וע"כ היה זה ע"פ נס · ומשמע ג"כ בפירושו שמות השבטים והגבולים היה הכל בקלפי א' וא"כ היה כתוב שלא עלה בידו ב' לשבטים או בגבולים ובגמרא שם איתא להדיא ששתי קלפות היה וגם איתא שם דאלעזר היה מכוון ברוה"ק ואומר זבולן עולה כו' וכרש"י איתא ואם שבט פלוני עולה בלשון ספק · אך זה כתב לשיטתו שהנשיא הוא המכניס ידו לכן אמר בלשון אם ור"ל אם אותו הנשיא יושיט ידו כי זה תלוי בבחירתם איזה נשיא יקדים : וכתיב ויקרב משה את משפטן יש אומרים שהפליא מן משה כו' · מה שהביא המ"כ מן כי יפליא אדרבה כ"ט דריש מזה שלא נתנה גזירות אלא להפלאה ונראה דפ"ס הוא וצ"ל כי יפליא ויכוון על הכתוב כי יפלא ממך דבר (בפ' שופטים) : במ"כ ד"ה חוליא אחת של זכוכיות · שהתינוקות משחקין כו' נ"ל תינוקת וכ"ה בתנחומא : א"ר יצחק כתיב את קרבני לחמי וכי יש לפניו אכילה ושתיה · בתנחומא הגי' לפני וכצ"ל כאן ונתן ע"ז מופת באמרו לאשי ר"ל למוד ממלאכים שלי והוא ע"ד שדורש רשב"ל לקמן בסמוך עולת תמיד העשויה בהר סיני · ומביא המדרש לראיה שהמלאכים מתוארים באש ממה שנאמר משרתיו אש לוהט ושם הגי' שנאמר משרתיו כו' כצ"ל נכון : בחדושי אות י"ד סד"ה ואני על לונך כו' לאו דוקא · נ"ל [ויתכן מאד שר' ינאי בכאן אזיל בשיטת ר' נתן בתענית ריש דף ג' דיליף ניסוך המים מן הסך נסך שמביא בכאן וסבירא ליה כר"י דאמר בלוג היה מנסך ויכוון על ניסוך המים וכדמשמע מראשית דבריו דמיירי במים והוא כפתור ופרח] :

סדר ראשי המטות פרשה כב את ה' אלהיך תירא כו' (דברים ו') · צריך לרשום דברים ו' כי שמה כתיב ג"כ ובו תדבק אשר דורש המדרש לקמן והמציין הטעה לרד"ל מש"כ שם באות ד': יוסף דכתיב (בראשית מ"ב) את האלהים אני ירא כו' · ואשכחן שלא שמע לאשת אדוניו מפני יראת אלהים כדכתיב וחטאתי לאלהים : מעשה בינאי המלך כו' וכולם נהרגו על שבועת אמת · וזהו שאמר במשפט ר"ל אפילו על אמת אין אתה רשאי לישבע אלא במשפט פי' כשנתחייבת בדין לישבע כמו שנאמר בתורה שבועת ה' תהיה בין שניהם ובצדקה היינו לקיים את המצוה כמש"כ נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך עי' תמורה ג' ב' : בחדושי אות ד' בסד"ה י"ב אלפים משמרים כו' · שיהיו תמימים ושלמים · נ"ל [וכן אפשר לפרש לפי הדרש שניך (ר"ל כת ששים שלך תי"ב אלף המה) כעדר הקצובות (הוא תואר לי"ב אלף הראשונים אשר יצאו לצבא כי דרך אנשי הצבא שיהיו קצובים במדה אחת] : מהו וימסרו מאלפי ישראל כו' שהיו נמסרין זוגות זג"ז · נ"ל דזה קאי למ"ד דהיה שני אלפים מכ"ש והכא לא כתיב אלא פ"א אלף לכן קאמר שהיו נמסרים זוגות ופי' אף זוגות למטה · ופי' זה לזה דלכל אחד מאנשי הצבא נמסר עוד אחד לשמור כליו : וכלי הקודש זה הארון שנאמר כי עבודת הקודש וגו' · ולעיל פרשת בלק דריש זה הציץ שכתוב בו קודש לה' ובפירש"י

סדר מסעי

פרשה כג יג נתקבצו כל ראשי החיילים על יואב להרגו שהיה ראש הגבורים שכך כתיב בו אוריה החתי כל ל"ז · המדרש הזה קשה להולמו במה שאמר שהיה ראש הגבורים דמשמע דקאי אאוריה החתי וזה אי אפשר שהרי הוא נמנה באחרונה · ומפשט הכתובים משמע שהמוקדם בכתוב היה גבור יותר · ותו מה שאמר שכך כתיב בו אוריה החתי כל ל"ז צריך פירוש · ובמושכל ראשון נראה שאע"פ שאוריה החתי הוא האחרון שמנה כאן ובדברי הימים מנה הכתוב עוד אחרים והוה ליה למנותם כאן ולבסוף לומר כל ל"ז · ותו דתיבת כל אין לה מובן דאי קאי על כל הגבורים היה לו לומר כלם ל"ז או היה לו לומר כל אלה ומכח כל הדקדוקים האלה הוצרכו רבותינו ז"ל לדרוש שבא הכתוב לרמוז שאוריה החתי היה שקול כנגד ל"ז · ועל כן כשהזכיר אוריה החתי הפסיק ולא מנה אחרים כדי לסמוך על ל"ז · ועל כן אמר תיבת כל ולא כלם דתיבת כל קאי אאוריה החתי שהיה בו גבורה הכוללת לל"ז הגבורים · והשתא אתי שפיר דקאמר שהיה ראש הגבורים רצונו לומר אוריה החתי שכך כתוב בו כל ל"ז ולא באחרים וכדאמרן : אי נמי יש לפרש באופן אחר שכל אחד מהגבורים הנזכרים היו נקראים ראש כמו שכתוב בענין וירדו שלשה מהשלשים ראש · הרי שכל אחד מהגבורים נקרא ראש שהיו ראשי החיילים וזהו מה שאמרו שהיה ראש הגבורים · רצונם לומר שהיה ראש כמו הגבורים האמורים שהיו ראשים אלא שפירוש זה אינו מתיישב על הלשון : והיותר נראה לפי פשוטו דמה שאמרו שהיה ראש הגבורים קאי איואב שהוא באמת היה שר הצבא וראש לכל הגבורים וכשנהרג אוריה החתי תלו הסרחון בו שבודאי הוא היה מסדר סדר המלחמה והיה מצוה לכל אחד מראשי החיילים באיזה מקום יעמוד להלחם עם האויב ועל פיו יחנו ועל פיו יסעו · ואילו לא היה מצוה לאוריה אל מול פני המלחמה הוא לא היה משים עצמו בסכנה · נמצא שהוא גרם מיתתו · וע"ז נתקבצו כל ראשי החיילים על יואב להרגו שהיה ראש הגבורים נגיד ומצוה ולא היה לו לשומו אל מול פני המלחמה החזקה · ומייתי ראיה שבהזכיר שם אוריה נכתב תיכף בו כל ל"ז ולא מנה אחרים קודם ולא סמך כל ל"ז לאחד מהגבורים הנזכרים למעלה אלא ודאי לרמוז לנו שעל הריגת אוריה קמו על יואב ל"ז הגבורים · ודו"ק :

הוספות לחדושי הרש"ש

זה הארון והציץ : ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח כצ"ל : ויצאו משה ואלעזר הכהן וכל נשיאי העדה לקראתם כצ"ל : בחדושי אות י"ג בסד"ה לא ממה כו' עמש"כ בש"ר פ"כ בהשמטות · צ"ל [ודריש נ"כ כפשוטו על מזרח ומערב] : מעות מה לעת כו' · בתנחומא הגי' מעת לעת : שאלה מטרונה אחת את רבי שמעון בן חלפתא · בב"ר ר"פ ויצא ובויק"ר רפ"ח ובבמ"ר פ"ג הגירסא רבי יוסי וכן במדרש שמואל וכאן סתם כר' ברכיה דשם ע"ש :

סדר מסעי פרשה כג וכה"א לך עמי בוא בחדריך וכו' יראו וברחו מן שונאיהם · נראה דהניקוד הוא יָרְאוּ ור"ל לכך הני דחשב כן עשו כל גדולי עולם יראו לנפשם וברחו אבל אתם כל אותן מ' שנה כו' : ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד לה' אלהי א"ל עכן בשביל דבר זה כו' · זה א"ל אחר שנתפש בית זבדי ואמר יהושע להפיל עוד על גברי ביתו : אני אפיל הגורל בינך ובין פינחס הם כו' · בגמרא סנהדרין ס"ג ב' איתא ואלעזר : שאין בשבט יהודה עשיר ממנו כצ"ל וכ"ה בתנחומא : כל מלך שהיה מבקש למלחמה היה משלם ושוכר פועלים · צ"ל מלכים וכ"ה בתנחומא : ולא היו רוצים אותם עורבים ליכנס בביתו של אותו רשע אחאב וכו' · ובגמרא סוף סנהדרין איתא דהיו מביאין מבי טבחי דאחאב : ונתן לשבט הלוי מ"ח עיר ונטלו הכהנים י"ג והשאר ללוים שלשה · לכאורה צ"ל ששה ור"ל דששה ערי מקלט היו בכל המ"ח עיר : אתה מוצא סנחריב הגלה אותן שלש גליות · נראה דר"ל דישראל הגלו שם גליות שלש ושלש כנגד ערי המקלט שהיו ג"כ שם שלש ושלש אשר היו ג"כ מועדות לגלות הרוצחים בשגגה : בחדושי אות נ' בד"ה ונתפזרו בשערי הארץ כו' · וכמו שהביא רש"י ז"ל משמא דגמרא · צ"ל [או יאמר שהמגרשים אינן אלא אלף אמה מהעיר והלאה רק נוה שמתחלה יעשו מרחב לעיר בכל צד עד שתעמוד על אלפים טרם נתינת המגרשים וזהו שנאמר ומדותם כו' את פאת קדמה ר"ל קו המגבילם בעבר הקדים שיהיו אלפים וכן לכל הרוחות וכפי' הרמב"ן בזה ושניהם כאחד טובים] : שם בא"ד פיר"ת ודו"ק · צ"ל [ועי' מ"א בסי' תקפ"א סק"ב · וכן נל"פ הא דאיתא בעירובין פרק ב' איתא משמונה עשרה ואילך היינו מתשעה עשר די"ח עצמם אינם נקראים עדיין מרובים אף כגרוגרות לכ"א לא יגיעו ליותר מב' סעודות] : שם כמו מחוצה לקיר העיר · צ"ל [וכזה מובן מה שפירש הר"ש במשנה א' פ"ו דשביעית והגירסא דמן סנהר ומאמנה ולפנים עיין שם] : שם באלו נתפרשו בהדיא בתורה · צ"ל [ונראה לי עוד דלפי הגירסא שלפנינו בעירובין רוצה לומר לאפוקי גירסת התוספתא דסוף עירובין רבי אלעזר כרבי יוסי אם כן הוא בנו של רבי יוסי בן חלפתא וסבירא ליה כהרמב"ם דפליג עם רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי דמתניתין דסוטה ופסק כוותיה דרבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי] :

נחמד סדר שופטים למראה

פרשה ה ג אם לא היה לחייב ליתן וכו' אמר לו רבי נחמן אם כן נמצאת מביא את ישראל לידי רמאות · ע' מה שכתב בזה הר"ב מתנות כהונה וגם הר"ב ידי משה בשם כלי פז שעל זה התפלל דוד עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי · ושמעתי דבר נכון בזה שכך התפלל דוד · עשיתי משפט וצדק פירושו' שאם לא היה לחייב ליתן היה דוד נותן משלו · אך שלפי זה יש לחוש לקנוניא) כמו ששאל רבי נחמן נמצאת מביא את ישראל לידי רמאות · על זה התפלל בל תניחני לעשקי · רצונו לרמז בזה לעשקי נוטריקון להיות עושים שניהם קנוניא יחד · וק"ל :

א אלה

דברים הלכה אדם מישראל מהו שיהא מותר לו לכתוב ספר תורה בכל לשון וכו' (א) כך שנו חכמים אין בין ספרים לתפילין ומזוזות אלא שהספרים נכתבים בכל לשון · (א) רבן גמליאל אומר אף הספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית · ומה טעמו של ר"ג שאומר מותר לכתוב ספר תורה יונית · כך לימדו רבותינו א אמר בר קפרא דכתיב (בראשית ט) יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם שיהיו דבריו של שם נאמרין בלשונותיו של יפת לכך התירו שיכתבו בלשון יונית אמר הקב"ה ראה לשונה של תורה מה חביבה (ב) שמרפא את הלשון מנין שכן כתיב (משלי טו) ב מרפא לשון עץ חיים ואין עץ חיים אלא תורה שנא' (שם ג) עץ חיים היא למחזיקים בה · ולשונה של תורה מתיר את הלשון (ג) תדע לך לע"ל הקב"ה מעלה מג"ע אילנות משובחים · ומה הוא שבחן שהן מרפאין את הלשון שנא' (יחזקאל מז) ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה וגו' · מנין שהיא רפואה של לשון שנא' (שם) והיה פריו למאכל ועליהו לתרופה · ג רבי יוחנן ורבי יהושע ב"ל חד אמר (ד) לתרפיון וח"א כל שהוא אלם ולועט הימנו לשונו מתרפא ומצחצחה מיד בדברי תורה (ה) שכך כתיב מזה ומזה ואין מזה ומזה אלא תורה שנאמר (שמות לב) מזה ומזה הם כתובים · ר"ל אמר מה לנו ללמוד ממקום אחר נלמוד ממקומו הרי משה עד שלא זכה לתורה כתיב בו (שם ד) לא איש דברים אנכי · כיון שזכה לתורה נתרפא לשונו והתחיל לדבר דברים מנין ממה שקרינו בענין אלה הדברים אשר דבר משה: ב ד"א אלה הדברים ד זש"ה (משלי כח) מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון · ר' פנחס בשם רבי חמא בר חנינא אמר מוכיח זה משה אדם אלו ישראל שנא' (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם · מהו אחרי אמר הקב"ה בשביל להביאן אחרי חן ימצא זה משה דכתיב (שמות לג) וגם מצאת חן בעיני ממחליק לשון זה בלעם (ו) שהחליק בנבואותיו (ז) וגבה לבם ונפלו בשיטים · ד"א מוכיח אדם אחרי · א"ר יהודה ב"ר סימון מהו אחרי אמר הקב"ה (ח) כביכול משה הוכיחני אחר ישראל והוכיח לישראל אחרי · לישראל אמר אתם חטאתם · להקב"ה אמר (שם לב) למה ה' יחרה אפך בעמך · מהו למה · א"ר יצחק ה בשעה שעשו ישראל את העגל ביקש הקב"ה לכלות שונאיהן של ישראל א"ל משה רבש"ע העגל הזה טוב הוא לסייע לך א"ל הקב"ה מה מסייע לי א"ל משה אם אתה מוריד גשמים הוא מפריח טללים אתה מוציא את הרוחות והוא את הברקים · א"ל הקב"ה אף אתה טועה בעגל אמר לפניו רבש"ע אלא למה ה' יחרה אפך בעמך ולישראל הוא אומר אתם חטאתם

מסורת המדרש א מגילה דף ט' · שבת דף קט"ו · ירושלמי מגילה פרק א' הלכה ט' · בראשית רבה פרשה ל"ו · ילקוט תורה רמז ס"ב · ב ערכין דף ט"ו · ילקוט כאן רמז תשל"ד · ילקוט משלי רמז תתקל"ה · ותתקנ"ג · ג ילקוט כ"ך רמז שס"ג · ד ילקוט כאן רמז תשנ"ה · ה ילקוט תורה רמז שנ"ב · פסיקתא רבתי פיסקא דיהודה וישראל ·

חדושי הרד"ל

(א) כך שנו חכמים אין בין כו' · (מגלה ח) : (ב) שמרפא את הלשון כו' מתיר את הלשון כו' · כפשוטו פירושו שהוא מרפא לשון אלמים וכדמסיים נלמד ממשה כו' נתרפא לשונו · (ותפס לשון מתיר משום דרשא דלהלן להתיר פה כו') · וענין המאמר לכאן למתני' דספרים נכתבים בכל לשון · הוא לומר שלשונה של תורה חביב שבכדי שיהיה נקל להבינה בכל לשון · נתרפא · כלומר התירום לכתוב בכל לשון (ובדרך רחוקה קצת י"ל לשון מתיר את הלשון כענין מתיר איסור הלשון שהיה כלשון יוני גריכי"ש הקדום כדמשמע בירושלמי פ"ק דפאה ושלהי סוטה שהוא בכלל גזירת חכמת עובדי כוכבים · ועמ"ש בבאורי לפר"א ר"פ ל"ח בס"ד · ומ"מ לכתיבת התורה לרשב"ג התירוהו דווקא מפני יפיותו) : (ג) תדע לך לע"ל כו' · כדמסיים לשונו מתרפא כו' כד"ת · א"כ הרפואה היא בשביל עץ חיים של ד"ת : (ד) לתרפיון · מסיים בירושלמי פ"ו דשקלים וסה"ר פ"ד ופר"א פנ"א מנין עלה וטרף (וצ"ל בטי"ת מלשון טרף ומזון) · מזוני' (ומ"ש המ"כ בשם הערוך ע' פה ליתיה שם · והערוך פירשו לשון רפואה ולא הביא כלל דברי המדרש והירושלמי בזה רק דברי הש"ס בסנהדרין (קי ומנחות לח) ומשמע שהיה גירסתו כן בש"ס) : (ה) שכך כתיב יעלה על שפתו מזה ומזה כצ"ל ור"ל בשביל שיעלה על שפתיו ד"ת שכתובים מזה ומזה : (ו) שהחליק בנבואותיו וגבה לבם כו' · החליק לבם בברכות שהרבה להם כן מסיים רבי' בחיי בלשון המדרש (וע"ש שהביא בסדר זה כמה מאמרים בשם הדברים רבה שלא נמצאו במדרש לפנינו) · ובילקוט בשם ילמדנו מסיים שא"ל עשו מה שאתם רוצים שהוא אמ: לא יעשה : (ז) וגבה לבם ולכן נכשלו בילה"ר וכמ"ש בזוהר ילה"ר כעו גסותא דרוחא וכמ"ש (בסוטה ד) כמי שיש בו גסות הרוח שנכשל בא"א · ולכן כשגבה לבם נכשלו בזנות בשטים : (ח) כביכול משה הוכיחני אחר ישראל · דרש מוכיח אדם אחרי אדם אלו ישראל שהוכיחם משה אחר שכבר הוכיח אותו כביכול בשבילם · ובילקוט הלשון כביכול מי שהוכיח אותו כו' והוא תיבה אחד משהוכית אותי · ע"ל

חדושי הרש"ש

(א) רבן גמליאל אומר אף הספרים כו' · במשנה וגמרא מגילה הגי' רשב"ג [וכן בשבת ר"פ כ"ב ברש"י ד"ה לא ניתנו העתיק ר"ג · והגיה שם המהרש"א רשב"ג] · ומ"ט כו' שאומר מותר לכתוב ס"ת יוונית כו' דכתיב יפת כו' · ס"ת לאו דוקא דלרשב"ג עצמו ולטעמא דמפרש בכל הספרים נמי שרי ור' יהודה דקאמר שם במגילה דלא התירו אלא בס"ת פליג ע"ז כדמוכח שם ול"ל נמי טעמא מקרא דיפת וגו' אלא כדמפרש משום מעשה דתלמי כו' ולכן מה שהקשה ביפ"ת וכן בקיצור יפ"ת על ר' יהודה דל"ל טעמא משו' מעשה דתלמי כו' אינה כלום [וע' מהרש"א שבת שם על השו' ד"ה עולמות]:(ב) מתיר את הל' · כי אלם הוא מל' מאלמים אלומים בראשית

מתנות כהונה

פרשה א בכל לשון וכו' גרסינן · ור"ל מה שכתוב שוב במשנה פ"ק דמגילה ותפילין ומזוזות אינם נכתבים אלא אשורית : ה"ג לא התירו שיכתבו אלא יונית · ומשנה שלמה היא בפ"ק דמגילה : [לשונה של תורה גרסינן] : מתיר את הלשון · פותח פיו ולשונו ומתירו מאלמותו : לתרפיון · לשון טרף ומזון ועי' במדרש חזית בפסוק גן נעול וכן פירש הערוך ערך פה וכן הוא בירושלמי דשקלים : ולועט · ואוכל לשון הלעיטני נא : מתרפא · פירוש לתרופה לשון נוטריקון להתיר פה ועי' לקמן במדרש חזית פירושים נוספי' : [ה"ג ואתן צאני צאן גו'] : להביאן אחרי · להוליכן בדרך אחרי ה' : שהחליק · לישראל : מהו למה · כלומר וכי לא היה לו על מה לכעוס שאמר לו למה וכו' : אלא למה כו' · מאחר שאין בי ממש אין לך לקנא עליו :
טרפה

פירוש מהרז"ו

ספר דברים פרשה א סימן **א אלה** הדברים · על שהדברים כפולים בפסוק ג' ובפסוק ה' על כן דורש פסוק בע' סימנים הראשונים : יפת אלהים ליפת · מגילה דף ט' ירושלמי מגילה פרק א' הלכה ט' · ב"ר סוף פ' ל"ו · ומ"ש בלשונותיו של יפת יון הוא מיפת כמ"ש בראשית י"ד ובני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ולשון יוני הוא הטוב והמובחר מכלם וכלשון הגמ' שם יפיפותו של יפת יהיה באהלי שם ואין יתרון לבני יפת זה על זה אלא ליון בלשונו ועליו כוון בברכה זו יפת אלהים ליפת ומ"ש וישכון באהלי שם לפי פשוטו פירושו לאלהים ישכון באהלי שם אלא שא"כ היה לו לומר כן בברכת שם ולא בברכת יפת · וא"כ היל"ל יהי' באהלי שם אלא לרמוז שישכון השכינה באהלי שם ואהלו פירושו בתי כנסיות וב"מ כמ"ש יושב אהלים וכמ"ש מה טובו אהליך יעקב ועל שדורש עוד שהתורה מרפא הלשון הקדים מאמר זה שדומה לו : אמר הקב"ה · על שלומד מן הפסוק הרי שהקב"ה אומר כן ומ"ש מרפא לשון פירושו חולי לשון בין שהוא לקוי בכבדות פה בין שהוא לקוי בשון לה"ר התורה רפואה לכל מדוה ופירוש הפסוק מרפא לשון לשון עץ החיים על שלומד לשון התורה בלשונו היא מרפא לשונו ע"פ מדת ממעל ומגגד וד"ק ע' עירוכין דף ט"ו ילקוט משלי ט"ו : עץ חיים אלא תורה · כמ"ש ויק"ר ריש פ' כ"ה ופ' ל"ה סי' ו' : תדע לך לעתיד לבא · כמ"ש ויק"ר פ' כ"ז סי' ד' קהלת רבה פסוק מה שהיה שכל מה שעתיד הקב"ה לעשות לעתיד לבוא עושה במקצת בעוה"ז וכן כאן שעל שלעתיד ירפא על ידי התורה כל הלשונות בהכרח שבעוה"ז עשה מקצת על ידי צדיקים : מגן עדן אילנות משובחים · פי' שהם דומים לאילנות שבגן עדן וע' שמ"ר פ' כ"ו סי' כ"א השלישית וכו' ושם לא אמר מגן עדן : ועל הנחל יעלה · כל עץ מאכל וגו' והי' פריו למאכל ועלהו לתרופה : ר"י וריב"ל · ע' סנהדרין דף ק' מנחות דף ל"ח : לתרפיון · ע' פר"א סוף פרק נ"א ושם איתא א"ר יוחנן לתרופה מגלין עלי' וטרף מזונה ודורש לתרופה מלשון טרף נתן ליראיו הוא המזון שמוגנים מהעלים הטרף והוא מזון טוב ובירושלמי שקלים פרק ו' הלכה ב' לתרופה מגלין עלי' וטרף מזונה אולי צ"ל וטרף מזונה כמ"ש בפר"א הנ"ל וגם כאן מ"ש לתרפיון נכון להגיה ולפרש כמו שם בפר"א לדעת ר' יוחנן וא"כ מ"ש כל שהוא אלם וכו' הוא דעת ריב"ל ובסנהדרין שם הגירסא ר' יוחנן אמר לתרופה ממש לתואר פנים של בעלי פה : שכן כתוב מזה ומזה · היינו מ"ש ועל הנחל יעלה על שפתו מזה · והוקשה לו שתיבת שפתו משמע שפתו אחת ואיך אמר מזה ומזה ולפי פשוטו יפורש ע"פ מדה ט' כאלו כתוב על שפתו מזה ועל שפתו מזה ודורש גם כפי מה שכתוב ע"פ גז"ש על התורה ודורש לתרופה נוטריקון תורה לרפואה ובילקוט הגי' להתיר פה ושניהם אמת : ממקום אחר · ממשלי ומיחזקאל נלמוד ממקומו מן התורה אצל אלה הדברים ע"פ מדה ט"ו ב' כ"מ כאן כתוב לא איש דברים אנכי וכאן כתוב אלה הדברים אשר דיבר משה והכריע כאן קודם שזכה לתורה כאן לאחר שזכה לתורה נעשה איש דברים ובתנחומא כאן סי' ב' באריכות וע' שמ"ר פ' ג' סי' ט"ו : **ב** מוכיח אדם אחרי · מפרשי הפשט אחרו למצוא פי' הפסוק ועלתה בידם בדוחק תיבת אחרי ולפי דברי המדרש מבואר יפה ורש"י במשלי הביא דברי מדרש זה בשם תנחומא ולא מצאתי בתנחומא וע"ש ברש"י תוספת דברים ופי' שרוה"ק אומרת מוכיח אדם להביאו אחרי ימצא חן בעיני יותר ממחליק לשון ואינו מוכיח זהו פשוטו ע"פ מדה ט' אך ע"פ מדה י"ז יפורש על משה מוכיח זה משה כמ"ש אלה הדברים וכמ"ש בספרי כאן על שהם דברי תוכחות אמר אלה הדברים שהוכיח לישראל שנקראו אדם חן ימצא שמצא חן בתוכחתו יותר ממחליק לשון והוא בלעם שהחליק לשונו שדיבר שלא כרצונו להחניפם שיגבה לבם ויחטאו ויפלו ועל שהי' לב בלעם לרע נהפכו כל ברכותיו לקללות ונפלו על ידו וברש"י במשלי הביא שם שהחליק בנבואותיו על שאמר ודיבר ולא יקימנה כשאומר להביא רעה אינו מקיים שאינו מקפיד על עוונות ישראל ע' ב"ר פ' כ"ג סי' ד' וכן לא הבים און ביעקב וגו' וכן הוא בילקוט וזהו מ"ש עוד במשלי כ"ט ה' גבר מחליק על רעהו רשת פורש על פעמיו : משה הוכיחני אחר ישראל · דורש אדם על ישראל שנקראו אדם כמ"ש ב"ר ריש פר' כ"ז ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה א"כ מ"ש אחרי א"ת אחרי אלא אחרי וע"פ מדה ט' אחרי ישראל או שדורש אחרי לדבקים אחרי כמ"ש אחרי ה' אלהיכם תלכו וכמ"ש דבקה נפשי אחריך וע"פ מדה י"ז כמפורש למה ה' יחרה אפך בעמך ומ"ש ומוכיח לישראל אחרי היינו הפירוש הראשון כנ"ל : אתם חטאתם · חטאה גדולה ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם משמע שעל חטא גדול החרון אף גדול ואיך אמר למה ה' יחרה אפך הרי ב' כ"מ והכריע פסוק הג' מוכיח אחרי שעשה כדרך מוכיח מגביה החטא אצל החוטא ומשפיל החטא למי שחטא נגדו : טוב הוא לסייע · שמ"ר פר' מ"ג סימן ו' במ"ר פר' ב' סי' י"ב ופי' מאחר שאתה נותן עליהם עונש גדול כזה לכלותם מזה יטעו שונאיך שיש ממש בעגל ע"כ אתה מתקנא בו וכמ"ש במכילתא יתרו פסוק לא יהיה לך וגו' אל קנא וכן במסכתא ע"ג דף כ"ד כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור

יפה תואר

לכך התירו שיכתבו לשון יונית · ושא כרשב"ג דאמר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא לשון יונית כדתנן בפ"ק דמגילה ואמר ר"י התם מ"ט דרשב"ג אמר קרא יפת אלהים ליפת וגו' ומקשה ואימא גומר ומגוג ותי' ר"מ דכתיב יפת אלהים ליפת יפיותו של יפת יהא באהלי שם ופירש"י יפיותו של יפת הוא לשון יון שלשונו יפה מכל בני יפת וא"ת אם טעם דרשב"ג מקרא למה קאמר סתם לא התירו אלא בס"ת ומשום מעשה דתלמי וכו' וי"ל דמדרבנן נאסר לשון יונית ומשום תומרא דלה"ק עדיף וכפר

ידי משה

תדע לך וכו' · פי' הרי ק"ו ומה אילנות יהיו מרפים הלשון מכש"כ תורה שהיא עץ חיים ועץ חיים הוא עיקר אילן שבתוך הגן כדכתיב ועץ החיים בתוך הגן וא"כ מכש"כ שירפא את הלשון וק"ל :
פרין

חטאה גדולה · א"ר יהודה ב"ר סימון משל למה"ד למלך שכעס על אשתו · טרפה והוציאה מביתו שמעו בו השושבינין הלכו אצל המלך ואמרו לו הא מרי כך אדם עושה לאשתו מה עשתה לך והלכו אצלה ואמרו לה עד אימת את מכעסת אותו · קדמותיך הוא תניינותיך הוא · אף משה כשהלך אצל הקב"ה א"ל למה ה' יחרה אפך בעמך לא בניך הם וכשהלך אצל ישראל אמר להן עד אימת אתם מכעיסים אותו קדמותכון הוא תניינותכון הוא וכן הוא אומר במדבר בערבה מול סוף: ג ד"א אלה הדברים אשר דבר משה זש"ה (תהלים נ) אלה [א] עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך וגו' · מהו אלה עשית והחרשתי · א"ר שמואל בר נחמן (שמות לב) אלה אלהיך ישראל עשיתם במדבר והחרשתי לכם למה שהיה משה מפייס עלי ואומר לי סלח נא ושמעתי לו · דמית היות אהיה כמוך דמיתם את הצורה ליוצרה ואת הנטיעה למי שנטעה · אוכיחך ואערכה לעיניך תרין אמוראין (ט) חד אמר אעורר כל לעיניך · וחד אמר אסדיר כל לעיניך · אמר להם משה איני מוכיח אתכם על מה שאתם עתידים לעשות אלא על מה שעשיתם לשעבר במדבר בערבה מול סוף: ד ד"א אלה הדברים · [ב] א"ר אחא ב"ר חנינא ראויות היו התוכחות לומר מפי בלעם והברכות מפי משה אלא אילו הוכיחם בלעם היו ישראל אומרים שונא מוכיחנו ואילו ברכם משה היו אומות העולם אומרים אוהבן ברכן אמר הקב"ה יוכיחן משה שאוהבן ויברכן בלעם ששונאן כדי שיתבררו הברכות והתוכחות ביד ישראל: ה ד"א אילו אחר הוכיחן (י) היו אומרים זה מוכיחני משה שכתוב בו (במדבר טז) לא חמור אחד מהם נשאתי לזה נאה להוכיח את ישראל · ד"א אילו אחר אומר עתה ידעתי כי גדול ה' וגו' (יא) היו אומרים זה אומר עתה ידעתי אלא יתרו שהיה יודע שחזר על כל בתי עבודת כוכבים שבעולם ולא מצא בהם ממש ואח"כ בא ונתגייר לזה נאה לומר עתה ידעתי · [ג] ד"א אילו אחר אומר (קהלת א) הבל הבלים היו אומרים זה אין לו פרוטה לאכול והוא אומר הבל הבלים אלא שלמה שכתוב בו (מלכים א י) ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים לזה נאה לומר הבל הבלים · ד"א אילו אחר אומר (קהלת ג) את הכל עשה יפה בעתו היו אומרים זה לא אכל מאומה מימיו והוא אומר את הכל עשה יפה בעתו אלא שלמה שכתוב בו (מלכים א י) וכלכלו הנציבים האלה וגו' ולא יעדרו דבר מאי ולא יעדרו דבר א"ר חמא בר חנינא שהיו מביאין לו (יב) תרדין בימות החמה וקשואין בימות הגשמים לזה נאה לומר את הכל עשה יפה בעתו · ד"א אילו אחר אומר (דניאל ד) וכל דיירי ארעא כלא חשיבין היו אומרים זה לא שלט על שני זבובין מימיו והוא אומר וכל דיירי ארעא כלא חשיבין אלא (ג) נבוכדנצר שכתוב בו וכל די דיירין בני אנשא וחיות ברא ועופא דשמיא יהב בידך והשלטך בכולא לזה נאה לומר וכל דיירי ארעא כלא חשיבין · ד"א אילו אחר אומר (דברים לב) הצור תמים פעלו היו אומרים זה אינו יודע טיבה של מדת הדין והוא אומר הצור תמים פעלו אלא משה שכתוב בו (תהלים קג) יודיע דרכיו למשה לזה נאה לומר הצור תמים פעלו: ו ד"א אלה הדברים [ד] א"ר שמואל בר נחמן אמר הקב"ה (יג) כדבורים היו בני מתנהגים בעולם על ידי צדיקים ועל ידי נביאים · ד"א אלה הדברים · מה הדבורה הזו דבשה מתוק (יד) ועוקצה מר כך הן דברי תורה כל מי שעובר עליהן נוטל איפופסין (טו) שנאמר (ויקרא כ) מות יומת הנואף והנואפת *מחלליה מות יומת וכל מי שמקיים אותה זוכה לחיים שנא' (שמות כ) למען יאריכון ימיך · ד"א אלה הדברים מה הדבורה הזו דובשה לבעלה (טז) ועוקצה לאחרים כך הן דברי תורה סם חיים לישראל וסם המות לעובדי כוכבים · אמר רבי יהודה ב"ר סימון בשם רבי לוי מה הדבורה הזאת כל מה שהיא מסגלת מסגלת לבעליה כך כל מה שישראל מסגלין מצות ומעשים טובים הם מסגלים לאביהם שבשמים: ז ד"א אלה הדברים אמר ר' תנחומא למה"ד לאדם שהיה מוכר ארגמן והיה מכריז הרי ארגמן הציץ המלך ושמע את קולו קרא אותו וא"ל מה אתה מוכר א"ל לא כלום א"ל אני שמעתי את קולך שהיית אומר הרי ארגמן ואתה אומר לא כלום א"ל מרי אמת ארגמן הוא אלא אצלך אינו כלום · כך משה לפני הקב"ה שברא את הפה ואת הדיבור אמר (שם ד) לא איש דברים אנכי אבל אצל ישראל כתיב בו אלה הדברים: ח ד"א אמר רבי סימון כיון שאמר לו הקב"ה למשה שישנה התורה לא היה מבקש להוכיחן על מה שעשו · א"ר סימון למה"ד לתלמיד שהיה מהלך עם רבו וראה גחלת מושלכת סבור שהיא אבן טובה נטל אותה ונכווה לאחר ימים היה מהלך עם רבו וראה אבן טובה היה סבור בה שהיא גחלת והיה מתירא ליגע בה א"ל רבו טול אותה אבן טובה היא · כך אמר משה בשביל שאמרתי להן שמעו נא המורים נטלתי שלי מתחת ידיהן ועכשיו אני בא להוכיחן א"ל

מסורת המדרש א ילקוט תהלים רמז תשס"ב · ב ילקוט תורה רמז תתל"ס · ג תנחומא סדר יתרו · ילקוט תורה רמז רס"ט · ד ילקוט תורה רמז תתל"ס :

חדושי הרש"ש

(בראשית ל"ז) שהוא ענין קשירה לכן שפיר נופל על רפואתו לשון התרה: (ג) נבוכדנצר שכתוב בו וכל די כו' כו'

חדושי הרד"ל

ג"כ דדרש אחרי שלא בפני כביכול הוכיח לישראל וכשמדבר עמי נוכח פא"פ הי' מקפיד אמאס ומוכיח ללמד זכות עליהם : (ט) ח"א אעורר כל כו' וח"א אסדר כל כו' · ונראה שהניהם מתכוונים לדרוש על מעשה העגל דאלה עשית והחרשתי לך אז מפני תפלת משה אבל אח"כ ערכתיו לעיניך והזכרתיו לך · אלא דפליגי בזה ח"א אעורר כלומר שלא נתכפר לגמרי וכמ"ש וביום פקדי וכמ"ש בשמ"ר שם · וח"א אסדר לומר שנתכפר לגמרי וכמ"ש גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל רק שבסדר התוכחה שסדר משה סדרו משה ג"כ והוכיחם כמ"ש ודי זהב : (י) היו אומרים זה מוכיחנו · עמ"כ · ובקה"ר פ"ג פי"א מסיים זה שאוכל ושותה ונהנה ממנו : (יא) היו אומרים זה שאין יודע טיבה של עבודת כוכבים אומר עתה ידעתי כ"ה שם : (יב) תרדין בימות החמה וקשואים בימות הגשמים · בעבודת כוכבים (נ"א) · ד"ה ותלופה פירש"י שהתרדין מחממין · והקשואים טבען קר מפני רוב לחותם · וא"כ הדבר תמוה למה זה תרדין בימות החמה וקשואים ביה"ג · ועוד למה תפס קשואים שדרכן להתאחר בשדה הרבה יותר מאחר פירות כדמשמע (בפסחים ו') · יותר היה לו להפוס שאר פירות שכלין מן השדה קודם לקשואים · וכמדומה שעיקר הגי' ראוי להיות לסיפוך תרדין בימות הגשמים שטבען חם לחמם הגוף ביה"ג וקשואין שטבען קר ביה"ח לקרר וכ"כ הרמב"ם בהל' דעות פ"ד הס"ט בדלועין ע"ש · ובש"ס (בברכות נז) אמרו לנון ומזרת וקשואין לא ביה"ח ולא ביה"ג נ"ל לנון וקשואין ביה"ח ומזרת ביה"ג : (יג) כדבורים היו בני מתנהגים · עמ"כ · ואולי לפי דרכיו למדנו להנחת שם דבורה על המין מזה שהם מתנהגים ע"פ דבר ומנהיג נקבה : (יד) ועוקצה מר · לארס שבעוקצה קורא מר כמו שנקרא ארס הנחשים מרורת פתנים בלשון מקרא וכן בלשון משנה פ"ח דתרומות משתאבד המרה ועמ"ש בביאורי לפר"א פי"ד · בס"ד : (טו) שנאמר מות יומת הנואף כו' · עיין ידי"מ · אבל בבמ"ר פ"א נקט שמשם נשמטה החרב מות יומת הנואף והנואפת (ומ"ש הידי"מ שם שמיתה סתם הוא בחנק ליתא דקי"ל בחנק) · אלא נראה שתפס דברים הרגילים יותר : (טז) ועוקצה לאחרים שכשפורחת ממקום למקום לאסוף מין הפרחים להדבש עוקצת לאחרים ·

פירוש מהרז"ו

בגנות הרי שהשוגגים אומרים כך ולפי האמת שאין בעגל ממש אין עליהם עונש כלי' אך מאחר שגזרת עליהם עונש כלי' בהכרח להצדיק דינך לומר שיש בעגל ממש וא"כ זה הודאה לעבודת גלולים ואם אומר שאין בו ממש הרי שאין הדין אמת ויש חילול ה' בדבר ועון חילול הש"י גדול מעון ע"ג כמ"ש סנהדרין ק"ו והובא ילקוט ש"ב פסוק ויהי דוד בא עד הראש שרצה דוד לעבוד ע"ג שלא יתחלל שמו ומפסוק איש גלוליו לכו עבודו ואת שם קדשי לא תחללו וכל זה ע"פ מדה ע' שמאחר שאמר למה ה' יחרה אפך בהכרח שהיו שם טענות אלו וכאלו · ועוד דקדקו חז"ל שהיל"ל ה' למה יחרה אפך אלא אמר למה ה' למה אתה עושה הכל לבדך הרי לך מסייע : תנייונותכם הוא · עי' מ"כ וכמ"ש בספרי כאן והובא בילקוט שמרומז כאן היו"ד נסיונות · במדבר בערבה וגו' : ג אלה עשית והחרשתי · וס"ד אוכיחך ואערכה לעיניך ובחמשה פסוקים הקודמים פירש מה שעשה וא"כ מ"ש אלה עשית מיותר ע"כ דורש שמ"ש אלה עשית אין פי' על המבואר בה' פסוקים הנ"ל אלא ע"פ גז"ש על עון העגל ומ"ש והחרשתי פי' שלא עשיתי לך כחטאתך אלא נחמתי על הרעה : ואומר סלח נא · הנה אצל העגל לא כתוב סלח נא כי אם וסלחת לעונינו ועי' מ"ש במ"ר פר' ל"א סוף סי' ד' ותבין כאן : דמית היות אהיה כמוך · כמ"ש ב"ר ריש פר' כ"ד ומדרש תהלים ריש מזמור י"ד שהרשעים מדמים היוצר לצורה לרעתם ומ"ש במדרש שמדמין הצורה ליוצרה אמר דרך כינוי והכוונה להיפך וכמ"ש אהי' כמוך הוא היוצר כמוך הוא הצורה : אעורר כל · הוקשה לו מ"ש אערכה לעיניך ולא פירש מה יערוך ע"כ דורש התיבה נוטריקון אעורר כל וכמו שדרשו על המדה של מעביר ראשון ראשון כשיש רובו עונות מצרף גם הראשונות : ראויות היו התוכחות · היינו הקללות שבתורה היו ראוים שיאמרם בלעם והברכות של בלעם שיאמרם משה : שונא מוכיחנו · כך הוא רוצה ואינו כפי האמת : אוהבן ברכן · על שרוצה בברכתם ואינו כפי האמת על כן הוכיחם משה אלה הדברים וגו' : ה זה שאין לו פרוטה [כ"ה הגי' בקצת ספרים] · על שאין לו כלום אין לו הרגש בטובת העולם ואם הי' לו מעט מקניני העולם היו מחזיקים לדבר טוב וקיום · אך שלמה שהי' לו כל טוב שבעולם יותר מכל אדם והוא אומר שהוא הבל הבלים יש לסמוך עליו : תרדין בימות החמה · ע' עוד קה"ר פסוק קניתי עבדים וגו' : וכל די דיירין · כל אלו שהביא הוא דרך אגב הדרשה הראשונה ממשה : ו כדבורים · על שפסוק זה מיותר כמ"ש בריש הפרשה ע"כ דורש א"ת הדברים אלא הדבורים וכמ"ש בילקוט כאן ובמ"כ ומלשון זה דבר אחד לדור מלשון הנהגה וזהו אלה הדברים אשר דיבר משה אלה הנהגות שנהג משה : סם חיים לישראל · שמ"ר פ' ה' סי' ע' וש"נ : לבעלי' מסגלת · שמכרת כוורתה ואינה הולכת למקום אחר : לאביהם שבשמים · ע' ויק"ר סוף פ' ל"ד כבוד ה' יאספך ומש"ש : הרי ארגמן · פ' ויק"ר פ' ל"א ריש סי' ד' ותבין כאן ודורש מדה ע"ו בכ"מ כמ"ש בסימן ב' והכריע מ"ש אל כל ישראל שאצל ישראל היו לו דברים ושם כתוב לא איש דברים אנכי וגו' דבכן] אל עבדך שאצל הש"י לא הי' איש דברים : ח שישנה את התורה והי' צריך לחזור גם החטאים והתוכחות עליהם ולא רצה לשנות התוכחות : תלמיד שהי' מהלך עם רבו · שלמד אצלו ידיעות ואומנות של אבנים טובות : שאמרתי שמעו נא · ואין הדברים דומים כי אז היו ישראל בצרה של צמאון והיו בתלונה על משה ולא הי' עת תוכחה לא כן עתה שישראל ברווחה עומדים לכנוס לארץ ומשה היה קודם מותו וזהו

מתנות כהונה

טרפה · לשון הכאה וטירוד : הא מרי · לשון יללה פתאומית כמו אהה ה' אלהים : קדמותיך הוא כו' · לשון תימה וכי זו היא לך בלבד פעם ראשונה ושנייה הרי זה כמה פעמים שהכעסת אותו : ובה"א במדבר כו' · כפי פירש"י ז"ל בסדר הזה : אעורר כל · ואערכה לעיניך דריש נוטריקון ואעורר כל לעיניך ולמד מלעיניך מוסב למעלה ולמטה כעין שפירש ראב"ע בפסוק והנשארים הרה נסו שהוא כמו מהרה נסו : אעורר כל · ויהיה לשון נקמה ואולי כוון למדת הדין הנקראת כל והיא הנוקמת נקמ' השם בכל מקום וכמו שפי' בו בעל שערי אורה בספירת כלה ואחר דורשו לשון שתי מערכות וערכתו את ערכו : הצורה ליוצרה וכו' · יש בו סוד ורמזוה חז"ל באמרם שמטו רגל א' מטטראמולין שלו והוא סוד קיצוץ הנטיעות שזכרו חז"ל גבי אלישע אחר והמקובלים כולם פירשו כך בפ' עגל וזולתו : איני מוכיח כו' · שהרי יש להם לאמר מה אתה יודע שנעשה הרע בעיני ה' הרי יש בידינו לעשות הטוב בעיניו : שיתבררו · יהיו מבוררין בלי ערעור : זה מוכיחנו · בתמיה מה לו עלינו ומה הטיב לנו : זה אומר עתה ידעתי · בתמיה מה הוא יודע ענייני האלהות · וכל זה בקהלת בפסוק הכל עשה יפה : מביאין לו כו' · שהיה מכיר גידי הארץ ובאיזה מקום יצמח אפי' שלא בזמנו או היו מביאין לו ממרחק מארץ ששם ימות הגשמים כשיש כאן ימות החמה וכן בהיפוך : כדבורים היו כו' · מנהג הדבורים שאחת הולכת בראשם וכולם הולכות אחריה בכ"מ שהיא מולכת אותם וכ"ה בילקוט בהדיא : אפופסין · גזר דין של עונש : ועוקצה לאחרים · שבעלה מכיר ובקי במנהגה להשמר ממנה או פירושו שפורחת חוצה הנה והנה לאגור דבשה ואח"כ אוצרת אותה בבית בעלה : מסגלים לאביהם שבשמים · שאמר ונעשה רצונו :

ה"ג

ידי משה

תרין אמוראין חד אמר אעורר כל לעיניך וחד אמר אסדר כל לעיניך · ושמעתי שקמפלגי בסברת הרי"ף והר"ן בפירוש הגמ' דר"ה ועון עצמו אינו נמחק דאי איכא רובה מחשב בהדייהו פי' שאיכא רובה בלא זה עבירה אז מחשיב בהדייהו משא"כ שאם הוא מחצה זכיות ומחצה עונות לא מצטרף בהדייהו עון זה לעשות ממנו רוב והר"ן סובר שפירושו שאף שאם עון זה הוא עושה רוב מצטרף ועושה רוב ומ"ד אעורר כל פי' אף עבירה שהעבירה תעורר ויצטרף לרוב ומ"ד אסדר כל פי' שדוקא אם היה רוב בלאו זו אז הוא נחשב משא"כ אם לא ישים רובה בלא זו אינה נחשבת וק"ל : שנאמר מות יומת הנואף וגו' מחללים מות יומת · ויש להקשות למה מביא ב' פסוקים אלו והלא בפרשת קדושים כתיב ביותר מן י' פסוקים דכתיב גבייהו מות יומת קודם ב' פסוקים הללו וכן מחלליה מות יומת אינו כתיב בפרשה זו ונראה לפי שהוא רוצה לדמות הענין לדבש מה דבש יש בה צורך אכילה רק כאופן שתקח הדבש מן הכד [illegible]

(יז) א"ל הקב"ה משה אל תתירא : ט ד"א אלה הדברים רבנין אמרין אמר לו הקב"ה למשה הואיל וקיבלו עליהן תוכחותיך צריך אתה לברכן · מיד חזר וברכן מנין שנאמר ה' אלהיכם הרבה וגו' · ומנין א שכל המקבל תוכחה זוכה לברכה שכן שלמה מפרש (משלי כד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב ב אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה הייתם מתברכין ע"י אחרים (יח) לע"ל אני אברך אתכם שנאמר (תהלים סז) אלהים יחננו ויברכנו וגו' : י ה' אלהי אבותיכם הלכה אדם מישראל שנתמנה חכם או דיין על הציבור מהו שיהא מותר לו לדון לעצמו כך (יט) ג שנו רבותינו אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד שנא' (איוב כג) והוא באחד ומי ישיבנו · ומהו והוא באחד · (כ) אמר ריש לקיש שהקב"ה דן וחותם לעצמו · ד א"ר ראובן ומהו חותמו של הקב"ה אמת ולמה אמת אמת יש בו שלש אותיות אל"ף ראשון של אותיות · (ד) מ"ם אמצעית · תי"ו סופן · לומר (ישעיה מד) אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים · רבנין אמרי בוא וראה בשעה שנתמנה משה על ישראל אמר להן איני יכול לישא את משאכם לעצמי אלא מנו לכם דיינים שיהיו דנין אתכם שנא' הבו לכם אנשים · אמר רבי ברכיה בשם רבי חנינא צריכין הדיינין (כא) שיהא בהן שבע מדות ואלו הן חכמים ונבונים וידועים · וארבע כמה שכתב להלן (שמות יח) ואתה תחזה מכל העם וגו' הרי שבע · ולמה לא נכתבו שבע כאחת שאם לא נמצאו משבע מביא מארבע ואם לא נמצאו מארבע מביא מג' ואם לא נמצאו מג' מביא (כב) מאחד · שכך כתיב (משלי לא) אשת חיל מי ימצא · ה ואשימם בראשיכם (ה) ואשמם כ' · אר"י בן לוי אמר להן משה אם אי אתם נשמעים להם אשמה תלוי בראשיכם · למה הדבר דומה לנחש הזה שאמר הזנב לראש עד מתי אתה מתהלך תחלה אני אלך תחלה אמר לו לך הלך ומצא גומא של מים והשליכו לתוכה מצא אש והשליכו לתוכו מצא קוצים והשליכו לתוכן · מי גרם לו על שהלך הראש אחר הזנב · כך כשקטנים נשמעים לגדולים (כג) הם גוזרים לפני המקום והוא עושה ובשעה שהגדולים מהלכין אחר הקטנים נופלים לאחר פניהם · דבר אחר א"ר הושעיא למה הדבר דומה לכלה שהיתה עומדת בתוך חופתה ונתפחמו ידיה אם מקנחת היא אותם בכותל הכותל מתפחם וידיה אין מתנקות · ואם בפסיפס הפסיפס מתפחם וידיה אין מתנקות · ואם מקנחת היא בשערה שערה היא מתנאה וידיה מתנקות · כך (כד) בשעה שישראל שומעין לגדוליהם ואין גדולים עושים צרכיהם אשמה תלוי בראשם של גדולים ואם לאו תלוי בראשיהן של עצמם · אמר ר' יצחק בשעה שישראל נשמעים לגדוליהם ואין גדוליהן עושים צרכיהן באותה שעה (ישעיה ג) ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו וכל כך למה שמשאוי של צבור קשה ואין אדם יחיד יכול לישא משאן של ציבור בעצמו תדע לך שהרי משה רבן של כל הנביאים לא היה יכול לשאת משאוי של ציבור לעצמו מנין ואומר אליכם בעת ההיא וגו' באיזו עת ר' יוחנן אמר בעת יתרו מניין שכך כתיב (שמות יח) כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדך · ר' חייא אמר (ו) בעת מתאוננים שנא' (במדבר יא) לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה וגו' (שם) האנכי הריתי וגו' א"ר ברכיה בשם ר' לוי אמר לפניו רבש"ע אתה אמרת (ישעיה מו)

מסורת המדרש א תנא דבי אליהו רבה פרק ג' · ב ילקוט תהלים רמז תשצ"כ · ג ירושלמי סנהדרין פרק א' · ד ירושלמי ברכות פרק א' · ירושלמי סנהדרין פרק א' · ה ילקוט כאן רמז תת"ב ·

חדושי הרד"ל

אבל השועלים כשבאים ליקח הדבש עושים תחבולות להנצל מעקיצתם ע"י עישון וכי"ב : (יז) א"ל הקב"ה למשה אל תתירא כו' דרש אלה פסל את הראשונים שלא דברת כראוי אבל דברים אלו הסכים הקב"ה עליהן כדמסיים בסיפא דעניגא ככל אשר צוה ה' אותו אליהם : (יח) לע"ל אני אברך כו' יח:כו ויברכנו · ולע"ל קאי כדכתיב וייראו אותו כל אפסי ארץ · וע"ל סוף הפרשה : (יט) שנו רבותינו אל תהי דן כו' · אבות פ"ד : (כ) אר"ל שהקב"ה דן וחותם לעצמו · בשה"ר פ"א פי"ד מסיק לר"ע שדן עם לבא השמים וחותם לבדו וכ"ה בירושלמי ריש סנהדרין ע"ש : (כא) שיהא בהם ז' מדות · פסקו הרמב"ם להלכה פ"ב מהל' סנהדרין ה"ז (ע"ש בלח"מ) ואחריו הטוש"ע ח"מ ס"ז : (כב) מאחד שכך כתיב אשת חיל מי ימצא · נרמז שאפילו מדה א' של אנשי חיל לבדו טורח למצוא : (כג) הם גוזרים לפני המקום ועושה · אפשר נלמד ממ"ש מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים (שמואל ב' כג) שדרשוהו במ"ק · מי מושל בי צדיק שאני גוזר גזרה והוא מבטלה והדרש לפי ענין דכאן רישיה דקרא מושל באדם צדיק כשאדם אלהים (ויש להדרש ג"כ מ"ש כאן לענין הדיינים והיית אתה לעם מול האלהים · שתוכל לעמוד מול מדה"ד לעכב הגזרות) · ועיין שבת (קנט) : (כד) בשעה שישראל נשמעים כו' רות רבה פ"א ס"ד : כשאדם אלו ישראל מקבלים עליהם ממשלת מושל צדיק ונשמעים לגדולים אז הן מושלים ביראת

חדושי הרש"ש

כו' והשלטך בכלהון כצ"ל והוא (בדניאל ב) : (ד) מ"ם אמצעית · היינו עם אותיות הכפולות . (ה) ואשמם כתיב כו' · [עי' במ"ש באורך דעפ"י המסורה הוא מלא וכן מסיק להלכה ול"נ דגם המדרש (וכן הספרי) אינו דורש מדכתיב חסר רק מדלא כתיב ואתנם כמו דכתיב לקמן ואתן אותם ראשים עליכם (ובפסוק י"ב) וכה"ג דורש בב"ר פל"ט אתנך ואשימך אין כתב כאן אלא ועשך כו' ובפסוק י"ג דהכוונה כאן דכתיב בשי"ן ונוכל לקרותה בשי"ן ימנית שהוא לשון אשמה וכה"ג בויק"ר פ"ט וגם דרך א"ר ינאי וגם כתיב דשיים אורחיה ע"ש במ"כ · וברש"י תלמיד טועה הוסיף השי"ן יו"ד כצ"ל נכון · וכן עמ"ש פס"ג מי אמר מי דבר אין כתיב כאן אלא מי מלל כו' וכן בבמ"ר פ"י אם כתוב וכה"ג רבות] : (ו) בעת מתאוננים · [זה כתיב בואספסוף וה"מ דס"ל דהכל חדא עמש"ש בפרשת בהעלותך אות

מתנות כהונה

ה"ג בילקוט אל תירא אלה הדברים רבנן כו' וגירסת הספר יש לייסבה שיתור אלה הדברים דרש להכי שאמר ליה לברכן : לדון לעצמו · כלומר ביחידי ובעצמו וכן הוא לקמן בסמוך : אשת חיל וגו' · כלומר אנשי חיל שיש בהם כל המדות שנאמר ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וגו': [ה"ג מי ימצא ואשימם כו']: ונתפחמו · ל' שחרות כפחמין הללו: בפסיפס · פי' הערוך כותל חלול שיש בו חלונות · [כך פירושו של הערוך על מסיפס ולא על פסיפס]: שערה מתנאה · שהשחרות נוי הוא בשערות כד"א תלתלים שחורות כעורב : זקני עמו ושריו · על הזקנים יבא במשפט על שלא מיחו ביד השרים כדאיתא בפ"ק דשבת : וכל כך למה · מזהירם

פירוש מהרז"ו

עם לתוכחה : ט מיד חזר וברכן · שהתוכחות דרך רוגז וקפידא ועצב והברכות בשמחה ועין טובה ורצון וזהו חזר שחזר מקפידא לרצון : ועליהם תבא ברכות · אם הכוונה על המוכיחים הוא מיותר שהיל"ל ותבוא ברכת טוב על כן דורש עליהם על מקבלי התוכחות ע"פ מדה כ' אא"ע למוכיחים ת"ע למקבלי התוכחה · ובכן ע"פ מדה י"ז אחר מדה כ' דורש כאן מדה סמוכין : אמר הקב"ה · שמשה אחר שברכם אמר ויברך אתכם כאשר דיבר לכם שהקב"ה בעצמו יברך וע"ז השיב הקב"ה שכן יעשה לעתיד שהמזמור ס"ג אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה מדבר כולו לעתיד שרוה"ק מודיע לנו שיברכנו בעצמו כ"י : י שנתמנה חכם או דיין · ושואל מאחר שנתמנה לדיין ע"פ דעת כל הציבור ונתרצו שידון אפילו בעצמו והשיב שאעפ"כ אסור : מהו והוא באחד · הול"ל אחד ועוד מהו ומי ישיבנו הרי אין כאן שאלה ותשובה למה ע"כ דורש ע"פ מדה פ' והוא באחד שמוציא משפט באחדותו ובעצמו כ"י ואם אדם יעשה כן יבא אחר וישיב על משפטו אך הקב"ה מי ישיב על דינו · וכמ"ש בשי"ר פסוק לסוסתי והוא באחד שדן יחידי לכל באי עולם ואין להשיב על מי שאמר והיה העולם : א"ר ראובן מהו חותמו · שי"ר שם ב"ר פר' פ"א סימן ב' ועל שהוא וחותמו אמת הוא דן דין אמת בעצמו : בשעה שנתמנה משה · כמ"ש בסדר יתרו וישב משה לשפוט את העם פי' שנתמנה לכך כמ"ש ולוט יושב ועפרון יושב וכן ועלי יושב בכלם דרשו שנתמנו שופט וכן כאן ואז אמר לו יתרו כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך ודורש שמ"ש כאן ואומר אליכם בעת ההיא לאמר היינו בעת הנ"ל שאמר לו יתרו העצה וזהו לא אוכל אנכי לבדי לשאת אתכם כמפורש שם בפרשה ואתה תחזה של יתרו וכמ"ש בסמוך ובסוף הסי' בדברי ר' יוחנן וזה ע"פ מדה י"ז : וידועים · בעלי מדע ודעת : ואתה תחזה וכו' · ומונה ארבע דברים אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע וכאן כתיב הבו לכם אנשים חכמים וידועים לשבטיכם ואשימם בראשיכם · ונדרש ע"פ מדה י"ז דכאן כתוב ג' ושם כתוב ד' כאלו כתובים כל הז' ביחד שלכתחלה יביא של שבע המעלות כולם ואם לא מצא יביא של ד' כפסוקים של יתרו ואם לא מצא יביא של ג' כפסוקים של כאן ואם לא מצא יביא של אחד כמ"ש ביתרו שם ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ויתן אותם ראשים על העם ובלי ספק שכוון המדרש לפסוק זה שכתוב במקומו גם נ"ע שלא הביא פסוק של כאן ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים ואתן אותם ראשים עליכם הרי של שני מדות וזה סותר למ"ש ביתרו ויקח משה אנשי חיל ב' כ"מ מדה ע"ו ובהכרח לומר שכוונת המדרש לכל פסוקים אלו המפורשים שכולם מכחישים זא"ז ומכריעים זה על זה שאם מצא משבע יביא ואם לא יביא מד' ואם לא יביא מג' ואם לא יביא מב' כמ"ש כאן ואקח וגו' חכמים וידועים ואם לא יביא מא' כמ"ש ביתרו ויקח משה אנשי חיל וגו' ומ"ש אם לא מצא משבע יביא מד' אין הכוונה שלא יהדר כלל על ששה וחמשה שבוודאי מחויב להדר אלא המדרש תופס לשון הפסוקים וגם בהכרח שמ"ש שאם לא מצא משבע יביא מד' פי' יביא איזה ד' שיהי' ולא בדווקא של יתרו וכן איזה ג' שיהי' ולא דווקא של כאן וכן איזה אחד שיהיה ולא דווקא אנשי חיל ולשון הספרי כאן מז' מדות שאמר לו יתרו למשה לא מצא אלא ג' ומ"ש ז' מדות שאמר לו יתרו היינו ע"פ מדה י"ז כנ"ל ומ"ש לא מצא אלא ג' נ"ל שכוונתו שביתרו כתיב ויקח משה אנשי חיל וגו' וכאן כתוב ואקח וגו' חכמים וידועים ומכריע שניהם אמת שמצא ג' אלו ולקחם ומה שחלקם בכתובים ללמדנו לדורות משנים ואחד כנ"ל ודו"ק מאד : אשת חיל מי ימצא · והפרשה מדבר בחכמי ישראל והדיינים כמ"ש נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ היינו בשער המשפט כמ"ש והציגו בשער משפט ולשון מי ימצא משמע שהוא לשון הכרזה שמי שיודע מאנשי חיל יביא ויודיע וכו' מכל הז' וזהו בעת יתרו שנתבקשו והכריזו וע' ויק"ר פ' ע"ז סי' ב' מי האיש החפץ חיים : והשליכו לתוכו · על שאין בזנב עינים כמו בראש ובנמשל שהקטנים אין בהם חכמה ועיני השכל ואינם יודעים להזהר ונכשלים כפי ההנהגה של טבעם הרעה אך הגדולים מתקנים הכל בתפלתם : כשהקטנים נשמעים לגדולים · שהמון העם אף שחוטאים והש"י גוזר עליהם גזירות לענשם מאחר שהגדולים מוכיחים אותם והם מקבלים תוכחתם אז הגדולים מתפללים בעדם ומבטלים הגזירות כמשה ויהושע וכן כל מנהיגי הדורות : בפסיפת · פי' בערוך אבני גזית תרגומו אבן פסיפס · ומ"ש בתוך חופתה · שאז בהכרח לדקדק שתהא נאה והנמשל על ישראל בחטא העגל אחר מעשה סיני שהי' הכל תלוי במשה ותיקן הכל במה שטחן העגל לעפר והשקה לבני ישראל ובמה שהרג ע"י בני לוי ואחר כך בתפלתו שני פעמים מ' יום לבד מ' יום הראשונים לקבל התורה וכל זה ע"י שקבל משה את ישראל והטאם בעצמו ומסר נפשו עליהם כמ"ש אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת וריב"ל מדבר אם המניעה מצד הראשים ור' הושעיא מדבר אם המניעה מצד העם : עם זקני עמו ושריו · וס"ד ואתם בערתם הכרם גזילת העני בבתיכם · ועל שלא שמרו הזקנים את הכרם ה' צבאות בית ישראל ולא עשו צרכיהם כאלו בערו הם וגזלתם בבתיהם : וכל כך למה · חוזר למ"ש ברים הסימן שאין לדון יחידי וק"ו ממשה שהרבה בדיינים · וכל המאמרים הובאו דרך אגב : ר"י אמר בעת יתרו · שאמר לו כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדך וזהו שאמר גם כאן לא אוכל אנכי לבדי שאת אתכם וגו' לענין מינוי שופטים וכמפורש כאן בענין שרי אלפים ומאות וחמשים ועשרות ואלוה את שופטיכם וגו' כל הענין בעסק המשפט וכמ"ש ביתרו ג"כ וכנ"ל ברים סי' זה וזה ע"פ מדה י"ז · וא"כ מ"ש בעת ההיא הדבר למוד מעניינו שהוא בעת יתרו וגם לא פירש שדיבר משה כן לבני ישראל וכאן פירש : בעת מתאוננים · דגם שם בסדר בהעלותך כתוב שאמר משה להש"י לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה כי כבד ממני וכאן פירש שגם לישראל אמר כן ול"ע שהרי מפורש בפרשה שמדבר במינוי שופטים לדון ולשפוט שעל כן מינה עליהם שרי אלפים וכו' עד שרי עשרות ובענין מתאוננים לא מינה רק שבעים זקנים לענין נתינת השלו והאמת שר' חייא לא בא לחלוק על ר"י שהוא באמת כפשט הפרשה אלא שבא לדרוש שמרומז כאן גם ענין מתאוננים על שכתוב כאן ב' פעמים א' לא אוכל לבדי לשאת אתכם והב' איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם ודורש ע"פ מדה י' שאחד על מינוי דיינים שביתרו וא' על מינוי שבעים זקנים שבמתאוננים ומרומז במ"ש טרחכם ומשאכם על ענין מתאוננים ומ"ש וריבכם על ענין יתרו וגם ר' יוחנן לא יחליק בזה רק חולקים במ"ש בעת ההיא שאין פירושו רק על עת אחת ועפ"ז פלוגתתם נ"ל דפליגא בפלוגתא דר' ינאי ור' חייא רבה בב"ר פ' כ"ב סי' ה' וש"נ ומקומות הרבה דר' ינאי סובר קודם מתן תורה בא יתרו ור"ח רבה סובר לאחר מתן תורה בא וכאן כתוב בפסוק ו' ה' אלהינו דיבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה שזה היה בשנה שני' בעשרים בחודש כמ"ש במדבר י' פסוק י"א וא"כ מ"ש כאן בפסוק ט' ואומר אליכם בעת ההיא היינו ג"כ בזמן הנ"ל וזה סי' ככר אחר מ"ת וסובר כר"ח רבה שענין יתרו לאחר מ"ת ויתכן שזהו מ"ש בעת ההיא ור"ח כאן יחושבו אחר ר' יוחנן בהכרח שהוא ר"ח בר אבא תלמיד לר"י וסובר כר' ינאי שקודם מתן תורה בא יתרו ומ"ש כאן בעת ההיא הי' בוודאי אחר מתן תורה אינו עת יתרו אלא עת מתאוננים · ומ"ש כאן שבענין מתאוננים אמר לא אוכל אנכי לבדי ושם מפורש שהי' בענין האספסוף כתבתי בישוב זה במ"ר פ' ז' ריש סי' ד' : האנכי הריתי · אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי שאהו בחיקך · אגב שהביא פסוק לא אוכל אנכי לבדי

ידי משה

סריה ורביה אמנם במקום איסור עוקצא מר וכן שבת עונג היא אבל דוקא במקום היותר משא"כ לגבל בשבת אף שהוא לעונג שבת מכל מקום הוא כמו שרוצה ליקח דבש במקום שהדבורים בו ונמצא שמבל דומה

העמוסים מני בטן וגו' אתה נאה לך לטעון אותן אמר משה לישראל (כד) חייכם שאני יכול לטעון עשרה כיוצא בכם ולמה איני יכול לשאת אתכם שה' אלהיכם הרבה אתכם על גבי דייניכם מניין ממה שקרינן בענין ה' אלהיכם הרבה אתכם: **יא** ד"א ה' אלהיכם הרבה אתכם זה שאמר הכתוב (תהלים ה) (ז) אשתחוה (כה) אל היכל קדשך ביראתך א א"ר אלעאי ב"ר יוסי בן זמרה כך אמר הקב"ה לאברהם שיגאול את בניו (כו) בב' אותיות מניין שכך כתיב (בראשית טו) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי · כשבא לגאלם גאלם בשבעים ושתים אותיות · ב א"ר יודן מלבוא לקחת לו גוי (ח) עד סוף הפסוק ע"ב אותיות · ר' אבין אמר (ט) בשמו גאלם ושמו ע"ב אותיות · ד"א א"ר אלעאי בשם רבי יוסי בן זמרה מפני מה לא גילה הקב"ה לאברהם אבינו שיתן לבניו את המן · א"ר אבא בר כהנא כך היא דרכן של צדיקים אומרים מעט (כז) ועושין הרבה: (י) ד"א מפני מה לא גילה אותו להן שאילו גלה אותו להן היו ישראל אומרים כבר אכלנו אותו על שולחנו של פרעה תדע לך תבן לא היו נותנין להן והיו ישראל אומרים (במדבר יא) זכרנו את הדגה וגו' לפיכך לא גילה להן · ד"א א"ר אלעאי בשם רבי יוסי בן זמרה כך אמר הקב"ה לאברהם שמגדל בניו ככוכבים מנין שנא' (בראשית טו) כה יהיה זרעך וכשבא לברכן ברכן · (יא) יותר ממה שאמר להם (כח) מהו לרוב (כט) הרבה ארבה מהו אומר (תהלים יח) תפלטני מריבי עם תשימני וגו' ג אלא אמר דוד (יב) תפלטני מריבי עמי שלא יהא לי דין אצלן תפלטני מריבי עם שלא יהא להם דין אצלי א"ל הקב"ה דוד מה אתה יושב לך אצלן חייך כבר מניתי אותך מלך עליהם

אמר לפניו הואיל ומנית אותי על בניך תן להם לב שישמעו לי בניך שכן כתיב (שם) לשמע אזן ישמעו לי ועוד אמר דוד (שם) תשימני לראש גוים א"ר ברכיה (ל) אם דנת את הגוי בא הוא (לא) ומוסרך לאלוה · ומי הוא אלהי האלהים הרואה ואינו נראה · אמר להן משה לישראל חייכם שאני יכול לטעון עשרה כיוצא בכם ומאה כיוצא בכם ולמה לא אוכל לבדי שאת אתכם שה' אלהיכם הרבה אתכם על גבי דייניכם : **יב** ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי וגו' אמר להן היום אתם ככוכבים (לב) (יג) אבל לעתיד לבא לרב אתם עתידים להיות דומין לרבכן כיצד כתיב כאן כי ה' אלהיך אש אכלה וכתיב בישראל לעתיד לבא (ישעיה י) והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה · א"ר לוי בר חמא ומה מי שעובד עבודת כוכבים הרי הוא כמותו שנאמר (תהלים קטו) כמוהם יהיו עושיהם וגו' מי שעובד להקב"ה (לג) לא כל שכן שיהיה כמותו · ומנין שכך כתיב (ירמיה יז) ברוך הגבר אשר יבטח בה' וגו' · ד"א א"ר אבא (לד) לעתיד לבא ד עתיד מחיצתן של צדיקים להיות לפנים ממלאכי השרת והם שואלים להם מה הלכות חידש הקב"ה היום · א"ר לוי בר חנינא ואל תתמה אף בעולם הזה היתה מחיצתן לפנים ממלאכי השרת שנאמר (דניאל ג) ורוה די רביעאה דמי לבר אלהין שהיו לפנים מהמלאך (לה) והוא מכבה לפניהם האש : **יג** ה' אלהי אבותיכם וגו' : אמר רבי אליעזר בן יעקב להביט בברכותיו של משה יש בה מסוף העולם עד סופו מה כתיב (לו) אלף פעמים אלף פעם אין כתיב כאן אלא פעמים · ד"א יוסף עליכם ככם א"ר אחא יכולין היו ישראל לומר לו רבינו משה אנו יש בנו אחד מכל הדברים

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה מ"ד · תנחומא סדר לך לך · אבות דרבי נתן פרק י"ג · ילקוט סדר לך לך רמז ע"ז · ב ויקרא רבה פרשה כ"ג · שיר השירים רבה פסוק · רבתי פרשה ס"ו · ג מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט שמואל ב' רמז קס"ב · ד במדבר רבה פרשה כ' וש"נ ·

חדושי הרש"ש

אות ל"ז] : (ז) אשתחוה וכו' · [בא לפרש מפסוק דאשתחוה כו' דבתחלת הדרוש (אשר המכוון לפא שבתהלים קל"ח כמ"ש היד"מ) כי הגדלת על כל שמך אמרתך שהוא כמו ואמרתך כמו סוס עגור (ישעיה לח) וגדול שמו כבר פי' שאמר לגאל בב' אותיות כו' וחזר לפרש גדול אמרותיו עתה] : (ח) עד סוף הפסוק ע"ב אותיות · בב"ר פמ"ד ובויק"ר פכ"ג ובמזית פסוק כשושנה הגי' עד מוראים גדולים והוא הנכון : (ט) בשמו גאלם כו' עיד"מ · [ועי' מה שהגהתי עליו בב"ר שם בהשמטות] : (י) ד"א מ"מ לא גילה אותו להן כו' [נ"ל פירושו כמו ועוד אומר ר"א בריב"ז וכינוי להם שם על ישראל וא"צ לדחיקת המ"כ] : (יא) יותר ממה שאמר להם · [נראה דצ"ל לו ור"ל לאברהם]: (יב) תפלטני מריבי עמי שלא יהא להם דין אצלי תפלטני מריבי עם שלא יהא לי דין אצלם כצ"ל : (יג) אבל לע"ל לרב אתם

חדושי הרד"ל

(כ) חייכם שאני יכול · לשון ספרי : (כה) אל היכל קדשך ביראתך · נראה שמלת כיון לקרא דתהלים קל"ח דכתיב בסיפא כי הגדלת על כל שמך אמרתך ומינה נד שמותיו אף שאמר תחלה לאברהם רק בשם אחד דן : (כו) בב' אותיות כו' · פי' פמ"ד ונדפס בהשמטות ע"ש ובאדר"ן פי"ג : (כז) ועושין הרבה וכא ג"כ לדרוש ז שהרבה עמהם טובה יותר מההבטיח לאברהם : (כח) מהו לרוב הרבה ארבה · נראה דרש לרוב יותר מהכוכבים שהבטיח לו עתה דרש לרוב רומז בברכה שברכו בעקידה ארבה וגו' ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים אף כאן במלת לרוב רומז המקרא לכתוב בו לשון רוב כמו ביהושע י"א ובכ"מ : (כט) הרבה ארבה א"ל משה כו' ע"ג דייניכם וכן דוד מהו אומר תפלטני מריבי כו' ואינו נראה ה' אלהיכם הר
סיום כו' כצ"ל ועיין בספרי : (ל) אם דנתה את הגוי הזה הוא בא כו' וכצ"ל ועל ישראל קאי ולומר דלכן אמר תשימני לראש אחרים ולא על ישראל וכמ"ש בפירש"י שם בשם מדרש : (לא) ומי הוא כו' · אפשר דרש מ"ש אח"כ חי ה' כו' וירים כו' ומדרים נמי מ"ש אח"כ ה' הנותן נקמות לי · שנוקם אם חייב לאחד מישראל שלא כדין וכמ"ש בספרי כדכתיב וקבע את (לב) אבל לע"ל אתכם לרוב עתידין אתם להיות דומין כו' כצ"ל : (לג) לא כ"ש שיהיה כמותו שמדה טובה מרובה : (לד) עתיד מחיצתן של צדיקים כו' · (נדרים לב) · ועיין בירושלמי (לה) והוא מכבה לפניהם האש · בירושלמי הלשון מכבש : (לו) אלף פעמים · ר"ל אלף פעם אלף וע"ש במדרש שמואל פ"ל עתש"ם בהגהותיי בס"ד :

פירוש מהרז"ו

שאת הביא גם הפסוק שקודם לזה האנכי הריתי ודורש בו איזה טענה הוא שלא יוכל לבדו ומי זה שילד אותם שיוכל לישא אותם ע"כ דורש כאן מדה ט' ע"פ מדה י"ז האנכי הריתי אלא אתה שמפורש במקום אחר שהקב"ה הכתיב על עצמו העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם אתה תשא אותם : הרבה אתכם ע"ג דייניכם · שהגדול שלכם שפל לכם ואתם העיקר כמ"ש שמ"ר פ' מ"ב סוף סי' ב' לך רד כי שחת עמך · ובספרי כאן שאם נתחייבתי ממון נפשות אתה תובע : **יא** מלבא לקחת לו גוי · דברים ד' ל"ד וזה כי הגדלת על כל שמך עד ע"ב : לא גילה הקב"ה · כמ"ש ויאכילך את המן וגו' ולא ידעו אבותיך הרי גילה לו הגלות והגאולה ונתינת הארץ ולמה לא גילה לו גם טובת המן וע' שמ"ר פ' כ"ה ריש סי' ה' שבשעה שאמר אברהם הנני אמר לו הקב"ה כו בלשון אני נותן לבניך את המן וזה ע"פ מדת ממעל ומנגד וכאלו מפורש והענין בזה שאם לא הי' כתוב אשר לא ידעון אבותיך הי' פירוש המדרש שם כפשוטו אך מאחר שכתוב אשר לא ידעון אבותיך בהכרח לפרש שאמר עליו כן בשמים ולא ידע אברהם : כך הוא דרכן · אבות סוף פ' א' שמאי אומר וכו' וזהו כי הגדלת על כל שמך אמרתך יותר מאשר הבטחת : על שולחנו של פרעה · לאו דווקא אלא פירושו ממה שהי' מצוה להספיק להם מזונות כי עבדיו היו וכמ"ש יחזקאל ל"ט כ' ושבעתם על שולחני סוס ורכב גו' : תבן לא הי' נתן · מה שהיו צריכים לעבודתם בכדי לענותם ואיך הי' נותן להם מעדנים הרי בעת מרים לא זכרו צרותם ועינויים רק זכרו בשקר טובתם במצרים ואלו ידעו מהמן היו אומרים שגם המן אכלו שם : שמגדל בניו ככוכבים · שמ"ש כה יהיה זרעך כולל שני ענינים א' לריבוי המספר וכמ"ש וספור את הכוכבים אם תוכל לספור אותם ואח"כ הול"ל כה ירבו זרעך אלא שכלל גם הוייתם גדלם ורוממ ושהם נצא העליונים שהם קימים תמיד באים ולא במין · וכאן אגל מעשה הברכה שבא לספר איך ברכם אמר ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב היינו לענין הריבוי מהו שאמר עוד לרוב שפירושו יותר מריבוי כוכבי שמים וזהו שאמר מהו לרוב הרבה ארבה אחד לענין הריבוי ואחד לענין הגידול והרוב ויקר ערכם : תפלטני מריבי נוסח זה הורכב משני נוסחאות בש"ב כ"ב הנוסח ותפלטני מריבי עמי תשמרני לראש ובתהלים י"ח הנוסח תפלטיני מריבי עם תשימני לראש וזהו שדורש שמריבים זה עם זה ובאים לדין אצלי ומ"ש מריבי עמי פי' מה שעמי מריבים עמי ואני צריך לבא בדין אצלם ויתכן שדורש עמי א"ת עמי אלא עמי : מה אתה מאחר שאין אתה רוצה לשפוט אותם מה תעשה אצלן הרי מניתיך למלך עליהם : לשמע אוזן ישמעו לי · סמוך לפסוק תפלטיני כתוב לשמע אוזן ישמעו לי ותח לראש גוים עם לא ידעתי יעבדוני לשמע אוזן ישמעו לי בני נכר יכחשו לי שלפי הסידור והפשט מדבר הכל באומות אחרות לבד ישראל ותחלה אמר לשמע אוזן אמר יכחשו לי ומאחר שישמעו איך יכחשו ע"כ דורש ע"פ מדה ל"א כאלו כתוב כך תפלטיני מריבי עמי לשמע אוזן ישמעו לי שדוד אמר שאינו רוצה שיבוא מדה ט' בהכרח שהשיב לו הש"י מה אתה יושב לך אצלם והשיב לשמע אוזן ישמעו שמאמר שאתה מכריחני לדונם תן בלבם שישמעו לי ואח"כ עוד אמר דוד תשימ לא ידעתי יעבדוני בני נכר יכחשו לו בני נכר יבולו שאם יכחשו ויבולו אכלם ואבלם לעובדי כוכבים שיקיימו דברי ולא כן לישראל ודו"ק מאד : אם דנת את הג מ"ש שלא רצה דוד לשפוט אותם ולמה ופירוש המדרש שאם לא מדקדק בדינם ימסור דין לשמים : חייכם שאני יכול · וכמ"ש בספרי כאן איך אחר שהוציאם ובמופתים וקרע להם הים והוריד להם המן איך אמר שאינו יכול לשאת אותם לבדו אלא שמתירא שלא יכשל על ידם וכמ"ש לעיל בסוף סי' י' בשם ספרי : **יב** דורש מ"ש והנכם היום שתיבת היום מיותר וכן תיבת לרוב מיותר ודורש היום על העוה"ז כמו שדורשים על מ"ש היום לעשותם ומחר בעוה"ב לקבל שכרם וכן ככוכבים ולעתיד לרב כתיב חסר וע' ב"ר פ' ל"ז סי' ג' וידגו לרב : הרי הוא כמותו · ע' לקמן פ' ה' סי' ט' : ברוך הגבר אשר יבטח · והי' ה' מבטחו לו שיבטח בו והוא יושיע אותו להיות עליון על הכל : עתיד מחיצתן של צדיקים · ירושלמי שבת סוף פרק ו' במ"ר פ' כ' סי' כ' באריכות פסיקתא פ' ל"ה אף בעוה"ז וכמ"ש · ויק"ר פ' כ"ז סי' ד' שכל מה שעתיד הקב"ה לעשות לעוה"ב עשה מקצתו בעוה"ז ומאחר שכבר עשה בעולם הזה בהכרח שיהיה בעוה"ב והוא מכבה · נ"ל מכבה : **יג** מסוף העולם · פי' ריבוי עלים למלאות העולם · וע' יד"מ : יוסף עליכם ככם · לפי פשוטו ככם לפי המספר שלכם יוסיף

מתנות כהונה

מזהירם כל כך : ה' אלהיכם הרבה וגו' · הרבה פירושו הגדיל כמו ש פרו ורבו לגדלם בקומה זקופה וכן ויפרצו וירבו : [בשתי אותיות גרסינן] : דן וי"ל דן רמז לד"ן שמות מרובעים היוצאים מחילוף צירוף שם של ד' וגוי השני איננו מן המנין ובב"ר פרשת מ"ד איתא שאם יעשו תשובה יגאל ושמו ע"ב אותיות · שם של ע"ב היוצא מויסע ויבא ויט ושם של ארבע ע"ב עיין בטור אורח חיים בהלכות ראש השנה : דרכן של צדיקים צדיקו של עולם ברוך הוא : היו ישראל אומרים כו' · שאם יגלה ה גם בני ישראל מקבל' אבותם מה אמרו ועניינו של המן ומיד שירד להם יכי אכלנו כו' מה שאין כן עתה כשיבא להם פתאום ולא ידעו טיבו ומראיתו וכן ידעו מה הוא : ככוכבים ולא יותר שנאמר כה יהיה וגו' : יותר ממ"ש הבתרים שנאמר לרוב ואח"כ שאל מהו לרוב שהיה לו לומר רוב ומשני כדי לקי בפרשת העקידה הרבה ארבה וגו' ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת ה הבטחת כה יהיה זרעך : ה"ג אמר דוד ותפלטני וגו' · פי' בספר שמו מריבי עמי · ובספר תהלים כתיב תפלטני מריבי עם : יושב לך אצלן · כ עצמך עליהן : אם דנתה את הגוי · יש לפרש אם טעית בדינם בא ה כו' · הגדיל וכדלעיל : לעתיד לבא לרב כו' · לרב כתי' חסר וא"ו ל שיהיה כמותו גרסינן : לע"ל עתיד מחיצתן גרסינן] : די רביעאה · ול בירושלמי דסוף במה אשה ובילקוט דניאל ומדקאמר רביעאה משמע שה לנד החוץ שמונין הראשון אותו שעומד בראש הכבשן ואעפ"כ היה מכ ובירושלמי דסוף פ' במה אשה גרס והן היו מכבין לפניו האש ע"כ ומי יש בנו אחד כו' · בתמיה הרי אני מבני בניהם ואף על פי כן

ידי משה

דומה לגמגל משא"כ עבירות כגון מכשפה לא תחיה או הורג את הנפש דכתיב גבייהו מות יומת שם אין לדמות לדבש כי אין שם רק לא תעשה וק"ל : זש"ה אשתחוה אל היכל · נרשם כאן הפסוק בטעות וצ"ל פסוק אחר בתלים קל"ח אשתחוה אל היכל וגו' וכתיב בתריה כי הגדלת על כל שמך אמרתך קאי על דברי ר"א פי' שהגדיל הקב"ה על שמך אמרתך לפי שהבטיח לגאול אותם בב' אותיות ופדאם אח"כ בשם של ע"ב וק"ל : רבי אבין אמר בשמו גאלם · ר"א מפרש דברי רבי יודן לפי שהוקשה לו והלא ע"ו אותיות הן לכן מפרש בשמו גאלם דהיינו שם של ע"ב שיוצא מויסע ויבא ויט ושם לא יש אות גימ"ל לפי שהיא גאוה לפיכך צריך אתה להסיר מלת גוי השני וכן איתא בזוהר וגם ג' מן מלת גוי ראשון ונשאר ע"ב ודו"ק : יש בה מסוף עולם עד סופו · פירוש כי מחנה ישראל היה ג' פרסאות ובפרק מי שהיה טמא אמר רבא שיתא אלפי פרסא הוא העולם נמצא שני אלפים מחנות הוא שיתא אלפי

יפה תואר

ובתר הכי התירו משום מעשה דתלמי : שיגאל את בניו בב' אותיות שאלו דל"ת אנכי שאע"פ שענייננו שיפרע מהמצרים מדלא קאמר לשון טובה ופדיון וקאמר דן כי לא מצינו שעמד ה' בדין עמהם נ"ל דקאמר הכי לרמז שיגאלם בב' אותיות אלו שם בן נו"ן דל"ת ונראה שהוא שם בן דל"ת במלואה שעולה נ"ד ולפי שמצינו הולכך לומר שהבטיחו שלפחות בשם נ"ד יגאלם ואם זכו ייטיב עוד בשם ע"ב ולפי זכו לזה : כתוב על גליון · תפלטני נראה כוונתו בזה עוד לפרש עתה תשימני דעד הנה פירשו על ישראל כמו תפלטני דלכאורה בשדי תפלטני בסמיך מהו אומר פירושו מוסב על אמרו תפלטני וכו' שאינן לא יהיה לו דין אצלם וזה תשימני וגו' באיזה אופן שיהיה להיות להם דין אצלו דהיינו שתשימני לראש ומלך ע"ז בא להשת

שאתה מוכיחנו וקבלנו תוכחותיך אלא שתקו לפיכך הוא אומר ככם צדיקים כיוצא בכם מקבלים תוכחות ושותקים · ד"א למה ברכן בלשון תוספת שתוספתו של הקב"ה יתירה מן העיקר בנוהג שבעולם אדם לוקח מחבירו ליטרא של בשר ואמר לו הוסיף לי כמה הוסיף לו אונקיא [א] אבל הקב"ה תוספתו יתירה מן העיקר כיצד יצחק היה עיקר לאברהם ומה שהוסיף לו יותר מן העיקר שנאמר (בראשית כה) ויוסף אברהם ויקח אשה וגו' · יוסף היה עיקר לאמו בנימין שהיה תוספת מנין שנא' (שם ל) יוסף ה' לי בן אחר מה כתיב (שם מו) ובני בנימין בלע ובכר ואשבל וגו' הרי יותר מיוסף · חזקיה עיקר מלכותו י"ד שנה ומה שהוסיף לו הקב"ה יותר מן העיקר מנין שנאמר (ישעיה לח) הנני מוסיף על ימיך חמש עשרה שנה שתוספתו של הקב"ה יתירה על העיקר לפיכך ברכן בלשון תוספת · ויברך אתכם · א"ר לוי למה הדבר דומה למלך שאמר לשר הצבא שילך לחלק ללגיונותיו מליטרא ליטרא של זהב הלך ונתן להן מחמשה חמשה זהובים ומי' זהובים · אמרו לו המלך אמר לך שתתן לנו מליטרא ליטרא של זהב ונתת לנו מחמשה חמשה זהובים אמר להן משלי הן כשיבא המלך הוא יתן לכם משלו [ב] כך אמרו לו ישראל רבינו משה הקב"ה לא נתן קצבה לברכותינו ואתה אמרת אלף פעמים אמר להם מה שברכתי אתכם משלי ברכתי כשיבוא הקב"ה יברך אתכם כאשר דבר לכם : **יד** ד"א ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו' · למה ברך אותם ככוכבים מה הכוכבים הללו מעלות על גבי מעלות כך הן ישראל מעלות ע"ג מעלות · מה הכוכבים הללו אין להם לא חקר ולא מנין כך ישראל אין להם לא חקר ולא מנין · מה הכוכבים שליטין מסוף העולם ועד סופו כך ישראל [ג] אמר לפניו רבש"ע למה לא משלת את בניך בחמה ובלבנה שהם גדולים מכוכבים אמר לו הקב"ה חייך (לו) חמה ולבנה יש להם בושה לע"ל מנין דכתיב (שם כד) וחפרה הלבנה ובושה החמה וגו' אבל הכוכבים אין להם בושה לעולם מנין שכן כתיב (יואל ג) וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני ה' אלהיכם ואין עוד וגו' : **טו** רב לכם סב את ההר הזה · הלכה אדם מישראל שהוא זהיר בכיבוד אב ואם מהו שכרו כך שנו רבותינו [ד] אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב כיבוד אב ואם וכו' · א"ר אבהו שאלו תלמידיו את רבי אליעזר הגדול אי זהו כיבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה דמה בן נתינה באשקלון והיתה אמו חסרת דעת והיתה מסטרתו בין חביריו ולא היה אומר לה אלא דייך אמי · [ה] אמרו רבותינו פ"א באו חכמים אצלו ליקח הימנו אבן אחת טובה שנאבדה (לז) מכלי כהן שהיה דר באשקלון ופסקו עמו באלף זהובים נכנס ומצא רגלו של אביו פשוטה על התיבה שהיתה אבן טובה בתוכה והיה ישן ולא בקש לצערו ויצא לחוץ ריקם · כיון שלא הוציאה כסבורין שמבקש מהן יותר והעלו דמיה י' אלפים זהובים כשניעור אביו משנתו נכנס והוציאה להן בקשו ליתן לו י' אלפים זהובים אמר להם חס לי איני נהנה משכר אבותי אלא בדמים הראשונים שפסקתי עמכם אלף זהובים כך אני נוטל מכם ומה שכר נתן לו הקב"ה אמרו רבותינו באותה שנה ילדה פרתו פרה אדומה ומכרה יותר מי' אלפים זהובים ראה כמה גדול כבוד אב ואם · [ו] אמר רשב"ג לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי ומצאתי שכיבד עשו לאביו יותר ממני · כיצד אמר רשב"ג הייתי משמש את אבי בכלים צואים וכשהייתי הולך לשוק הייתי משליך אותן הכלים ולובש כלים נאים ויוצא בהן אבל עשו לא היה עושה כן אלא אותן כלים שהיה לובש ומשמש בהן את אביו הן מעולים תדע לך בשעה שיצא לצוד ולהביא לאביו שיברך אותו מה עשתה רבקה שהיתה אוהבת את יעקב בנה נתנה לו מטעמים ואמרה לו לך אצל אביך וטול הברכות עד שלא יטול אותן אחיך באותה שעה אמר לה יעקב אמי אין את יודעת שעשו אחי (בראשית כז) איש שעיר ואנכי איש חלק שלא ירגיש אבי שאיני עשו ואני מתבייש בפניו מנין שנאמר (שם) אולי ימושני אבי וגו' · אמרה לו בני אביך עיניו כהות ואני מלבשת אותך אותן כלים נאים שאחיך לובש ומשמש בהן את אביך ואתה נכנס אצלו והוא אוחז בידך וסבור בך שאתה עשו ומברך אותך ומנין שנאמר (שם) ותקח רבקה את בגדי עשו וגו' שבהן היה למוד לשמש את אביו שנא' ותלבש את יעקב · לפיכך כשנכנס יעקב אצלו מה יצחק אומר לו הקול קול יעקב והידים ידי עשו ברך אותו ויצא לו ובא עשו ונכנס אצל אביו אמר לו מי אתה מסיח עמי בלב (נ"א בקול) גדול אמר לו אני בנך בכורך עשו כיון ששמע את קולו ידע שעשו הוא אמר לו בני בא אחיך במרמה ויקח את ברכתך · באותה שעה התחיל עשו צווח ואומר בא וראה מה עשה לי התם הזה שכתוב בו (שם כה) ויעקב איש תם יושב אהלים לא די שצחק לי על שמכרתי לו את בכורתי והנה עתה לקח ברכתי הא למדת שעשו היה זהיר בכבוד אבותיו · א"ר יודן כיון שבאו ישראל לעשות עמו מלחמה הראהו הקב"ה למשה (לח) אותו הר שהאבות קבורים בו א"ל משה אמור להם לישראל אין אתם יכולין להזדווג לו עד עכשיו מתבקש

מסורת המדרש א ילקוט בראשית רמז ק"ט · ב ספרי בהעלותך פיסקא פ"ד · וספרי דברים פיסקא י"א · ילקוט כאן רמז תת"א · ג ילקוט ישעיה רמז תנ"ב · ד שבת דף דף קכ"ז · חגיגה דף ו' · קידושין דף ל"ט ודף מ' · אבות דרבי נתן פרק מ' · ה קידושין דף ל"א · עבודת כוכבים דף כ"ד · ירושלמי פאה פרק א' הלכה א' · ילקוט תורה רמז תנ"ז · פסיקתא רבתי פ' כ"ג · ו ילקוט בראשית רמז קט"ו ·

חדושי הרד"ל

(לו) חמה ולבנה יש להם בושה לע"ל · כמ"ש (ישעיה כד) וחפרה הלבנה ובושה החמה : (לז) מכלי כהן והיה דר באשקלון כצ"ל : (לח) אותו הר שהאבות קבורים וכו' את ההר הזה · שהכרוז שהאבות

מתנות כהונה

תוספת של הקב"ה · בב"ר פרשה ס"א חושב עוד יותר מאלו : ללגיונותיו · לחיילותיו: [ה"ג מליטרא ליטרא של זהב]: אין להם חקר וכו' · כמו שהוכיח הרמב"ן בפרשה זו : מניין שכן וכו' · מניין שישראל לא יהיה להם בושה לעוה"ב שנאמר וידעתם וסיפיה דקרא ולא יבושו עמי לעולם: איזהו כיבוד כו' · כלומר עד היכן וה"ג בירושלמי פ"ק דפאה: מסטרתו · היתה סוטרו על לחייו : שהיה דר באשקלון · דמה בן נתינה היה דר באשקלון ולפיכך הוא באין אצלו ועיין כ"ז בפ"ק דקידושין ובירושלמי דמסכת פאה: לא כיבד בריה כו' · בימיו לא ראה או לא שמע שקודם לכן לא היה מי שכיבד יותר הימנו : בלבב גדול · בגסות

פירוש מהרז"ו

ככם מיותר ע"כ דורש אא"ע על הכמות ח"ע על האיכות שיהיו הנוספים צדיקים ככם שהתוכחות שהוכיחם על עון העגל והמרגלים והמן וכו' הי' הכל בדור שיצאו ממצרים ועתה מדבר עם דור שני שקמו תחתם וכוונת משה שהחטא תלוי על האומה מאבות לבנים וכמ"ש פוקד עון אבות על בנים וכמ"ש אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וכדומה: והצדיקים מתביישים בחטא אבותם כאלו חטאו בעצמם: ד"א למה ברכם · פי' ד"א ודרשה אחרת בפסוק זה יוסף ה' עליכם אף שהדרשה הראשונה לא הי' על תיבת יוסף: אונקיא · פי' משקל קטן ודבר מועט וע' ב"ר ריש פ' כ"ע: תוספתו יתירה · ע' ב"ר פ' ס"א סי' ד' · וכאן הגי' יצחק הי' עיקר לאברהם וכו' ויוסף אברהם ויקח אשה ותלד לו וגו' שהם בנים ועשרה בני בנים · ובב"ר שם הגי' ישמעאל עיקר וכו' דשם דורש לפי הדרשה שקטורה היא הגר כמ"ש שם ברים הסימן ואלה ישמעאל העיקר שנולד לה בבשורת מלאכים וציוו עלי' לקרא שמו ישמעאל והוא הבכור שלה וכאן דורש לפי פשוטו שקטורה אינה הגר ואצל אברהם הי' יצחק העיקר ודו"ק: יוסף הי' עיקר · שהי' הבכור שלה לא היו לו רק ב' בנים ולבנימין עשרה בנים: חזקי' עיקר מלכותו · שאם נחשוב לימי חייו הרי היו תחלה יותר מהתוספת שבן כ"ה מלך וי"ד מלך הרי ל"ט ולא נתוספו לו רק ט"ו ע"כ דורש לענין שנות מלכותו שתחלה מלך י"ד שנה וחמו ימי חייו ונתוספו לו ט"ו כי לא יתערבו שנות המלכות עם השנים שקודם המלכות: כשיבא הקב"ה יברך · שתחלה אמר יוסף ה' עליכם אלף פעמים מהו עוד ויברך אתכם כאשר דיבר לכם ע"כ דורש ע"פ מדה ט' שאחר שאמר אלף פעמים שאלוהו למה נותן קצבה והשיב על שאני ב"ו ובעל שיעור וקצבה גם ברכתי בקצבה בעוה"ז וכשיבא הקב"ה לעתיד לבא יברך כאשר דיבר אשר לא יספר · והדרשה בספרי כאן: **יד** מעלות ע"ג מעלות · שבעה כוכבי לכת זה למעלה מזה גלגל למעלה מגלגל שהירח הוא הקרוב יותר לארץ מכל הכוכבים וכן הכוכבים הקיימים אינם בשטח אחד עד אין שיעור ואין חקר וכן הענין במעלות הצדיקים: שליטים מסוף העולם · כמ"ש בתורה את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה וכן כל הכוכבים אין לך עשב בארץ שאין לו מזל ברקיע שמכה בו ומכה בו ואומר גדל ע' ב"ר פ' י' סי' ו': בחמה ולבנה · במ"ר פ' ב' סי' י"ב: וחפרה הלבנה ובושה החמה · מפני שהם יותר גדולים מכל הכוכבים ופעולתם נודע לכל על כן היו כמה אומות עובדים אותם יותר מכל הכוכבים על שהם קטנים ואין מכירים פעולתם על כן לא היו עובדים אותם וכוונת המדרש למ"ש וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות וגו': **טו** רב לכם סוב · וס"ד אתם עוברים את גבול אחיכם בני עשו: שנו רבותינו · משנה ריש פאה: שאלו תלמידיו · ירושלמי ריש פאה קדושין ל"א פסיקתא סוף פ' כ"ג ושם בשם ר' יוחנן: אלא דייך אמי · ושם לא גרס תיבת אלא · וגורס עוד בפסיקתא ולא עוד אלא שנשר קורקודיקון מידה והושיט ידו ונתנו לה שלא תצטער: באותה שנה · בירושלמי ובפסיקתא הגי' באותו לילה ואחרי שינויים רבים בכל המקומות הנ"ל: כמה גדול · למד שני דברים כמה חיוב המצוה וכמה גדול השכר: א"ר רשב"ג · ב"ר פ' ס"ה סי' ע"ז · פסיקתא שם: בכלים צואים · כוונתו היתה לטובה להראות עבדות ושפלות ופני אבותיו שעובדם כעבד וסברת עשו שיותר טוב לשמשם בבגדים חשובים כנכנס לפני שרים גדולים ורשב"ג חקר ומצא סברת עשו יותר טובה מסברתו: אותם כלים נאים · משמע שע"י הכלים הנאים שילבש לא יכיר בו אביו שהוא איש חלק ובתורה מפורש שהלבישה אותו עורות גדיי העזים ועל זה אמר יצחק והידים ידי עשו ולא על ידי הבגדים והכרח לומר שדעת המדרש שבזה שאמר יעקב אולי ימושני אבי על שאני איש חלק ועל ידי מישושו יודע לו ג"כ שאיני מלובש כמו עשו ולא הוצרך המדרש לפרש בענין עורות גדיי עזים שהלבישה לו כי זה מפורש במקומו אך פירש שגם ענין הבגדים נכלל בטענתו שעל כן עשתה רבקה בחכמתה שני דברים אחד לענין השער ע"י עורות הגדיים והשני שהלבישתו הבגדים שנכלל בטענת יעקב: מה עשה לי התם הזה · היינו מ"ש הכי קרא שמו יעקב ויעקבני וגו' היפך התמימות לא די שאינו תם אלא גם בעל ערמה ומרמה כי את בכורתי לקח וגו': היה זהיר בכיבוד · חוזר לדרשתו לעיל שכיבד אביו לשמשו בבגדי חמודות לפרש מ"ש אשר אתה בבית שהיו מיוחדים ללבשם בצרכי הבית: כיון וכו' לעשות מלחמה · כמ"ש ויראו מכם וגו' אל תתגרו בם מאחר שהוצרך להזהירם אל תתגרו בם הרי שהם רצו להתגרות עמה מלחמה: שקבורין בהר הזה · לפרש מ"ש רב לכם סוב את ההר הזה שכל זה מיותר שהי' די כמ"ש פנו לכם צפונה וגו' ע"כ דורש ע"פ מדה כ' אא"ע על הר שעיר ח"ע על פי גז"ש על הר חברון וכמ"ש יהושע י"ד י"ב ועתה תנה לי את ההר הזה וגו' ויתן לו את חברון ומרומז בתורה בסדר שלח לך עלו זה בנגב וגו' ויבוא עד חברון והראה לו בנם: אמור להם לישראל · היינו מ"ש ואת העם צו לאמר וסייך למעלה ומ"ש שקבורין

יפה תאר

ומעתה אמר ועוד אמר וכו' דהשתא מפרש גוים על שאר אומות והוא כשיקיים הש"י במקומו דקאמר השלטני מריבי עם כלומר מלמלוך על ישראל רק תשימני לראש על גוים אחרים שהם לייתנים שזהו עתה לשמע אוזן וגו' ור"ב מפרש למה כ"כ קשה לדין את ישראל ומסיק לפי שמוסרים דין לשמים ומסיים המדרש מי הוא פי' למי ראוי לדון לו יתברך שהוא רואה ואינו נראה ולא יוכל הנדון לריב עמו ולהכי נקט אלהי אלהים שהוא דיין על כל השופטים וק"ל : ומשמש בהן את אביך · בא"כ מה עניינם בית רבקה אחר שהיו לו נשים אלא להיות שם מוכנים לעת שמושו את אביו הא פליגא אמ"ד בב"ר שלא היה מאמינם ביד נשיו · ואותן הבגדים היו בגדי מלכות מדכתיב החמודות שהם משמע הנחמדים מכל בגדים שבעולם

ידי משה

פרשאות א"כ ברכם מסוף עולם ועד סופו ודוק כי נכון הוא וזה כוונת המדרש לפע"ד : ואתה אמרת אלף פעמים · מקשים העולם הלא אמר משה ויברך אתכם כאשר דבר לכם ונ"ל דה"פ כי הסי"ת אמר אשר לא יספר והוא אמר דבר שיש בו מספר הגם שכוונתו היה יותר מ"מ הואיל והזכיר מספר ואין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין ולא בדבר המנוי וק"ל: מה שברכתי אתכם משלי וכו' · פי' ע"ד דאית' בזוהר פ' ויגש בפסוק כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב ברכתו של הקב"ה הוא לא פחות מאלף וא"כ קשה כאן הואיל ונאמר ויברך אתכם כאשר דבר לכם וברכה של הקב"ה לא פחות מן אלף ולמה ליה לפרושי עליכם ככם אלף פעמים לז"א זהו משלי הברכה שלי ויברך אתכם קאי של הקב"ה

לו שכר הכיבוד שכבד את אלו שקבורין בהר הזה מנין ממה שקרינו בענין רב לכם סב את ההר הזה: **מן** ד"א רב לכם סב את ההר הזה זה שאמר הכתוב (תהלים ס) (לט) מי יובילני עיר מצור · זו רומי ולמה דוד קורא אותה מצור · (יד)[א] עיר שמצירה ומבצרה לישראל · ד"א עיר מצור שמבוצרת מכל מקום שאין אדם יכול לכבוש אותה · ד"א עיר מצור · עיר שהכל מבצרין אותה א"ר יוחנן היה דוד מתאוה ואומר מי יובילני עיר מצור מי יתן שאפרע ממנה אמר לו הקב"ה דוד ויכול אתה לה אמר לפניו רבש"ע מי נחני עד אדום אמר לפניו מי שכבר השליטני על אדום הוא משליט אותי אף על זו (טו) (ס) סגיאין ומנין ששלט דוד על אדום שנאמר (שמואל ב ח) וישם באדום נציבים · מהו נציבים ר' סימון אמר קסטרים · רבנן אמרי (מא) אדריאנטין · א"ר יהודה בר סימון א"ל הקב"ה דוד יודע אני שידיך חדות וחרוצות ואני מבקש לרדות את עולמי בהם · ד"א דוד אני צריך לה לדורות וכבר משה רבך בקש להזדווג בהן ואמרתי לו רב לכם רב יצוה לתלמידיו סב את ההר הזה: **ין** ד"א רב לכם סב זה ש"ה (תהלים לז) דום לה' והתחולל לו וגו' מהו והתחולל לו צפה להקב"ה כענין שנאמר (שם מג) מה תשתוחחי נפשי וגו' · ד"א והתחולל לו א"ר תחליפא דקסרין מהו והתחולל לו אם באו עליך יסורין קבל אותן בחילה · (שם לז) אל תתחר במצליח דרכו זה עשו שכתב בו (ירמיה יב) מדוע דרך רשעים צלחה · [ב] באיש עושה מזמות זה עשו שדן את בני אדם בערמה כיצד הדיין הזה של מלכות דן את הרוצח והוא אומר למה הרגת והוא אומר לא הרגתיו והוא שואל אותו ואומר ובמה הרגתו בסייף או ברומח או בסכין · ד"א דום לה' והתחולל לו אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שבאו השונאים להחריב את ירושלים (מב) היו שם ששים רבוא של מזיקין והיו עומדים על פתחו של היכל לפגוע בהם כיון שראו את השכינה רואה ושותקת מנין שכתיב (איכה ב) השיב אחור ימינו מפני אויב אף הם נתנו מקום אמר רבי יהודה בר סימון ראה אותו (מג) מחריב את ביתו ושותק לו ואתם מבקשין להזדווג לו עד עכשיו מתבקש לו שכר כיבוד אבותיו · רב לכם סב מהו סב את ההר · אמר רבי חנינא הרבה סיבב עשו את הורו זה · זה אביו שהיה זקוק לו להאכילו · מנין (בראשית כה) ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו · אמר רבי שמואל בר רבי גדליה אמר הקב"ה גמולות אני פורע בשעה שנתן יעקב דורון לעשו מה עשו א"ל יש לי רב לא תצטער [ג] אמר הקב"ה בלשון הזה כבדו בלשון הזה אני אומר לו פנו מלפניו רב לכם סב: **יח** ד"א מהו רב לכם · א"ר אחא נוגעין אתם בו בשלכם אתם נוגעים כיצד ברכה אחת ברכו אביו ועל חרבך תחיה [ד] וליעקב בירך עשר ברכות מנין שכן כתיב (בראשית כז) ויתן לך האלהים מטל השמים אם בטילה היא ברכתו אף עשר שלכם בטלות רב לכם סב: **יט** אמר רבי ברכיה כשנכנס עשו אצל אביו וראה שנטל יעקב את הברכות אמר לנו לא הנחת לי אפי' ברכה אחת שנאמר (שם) הלא אצלת לי ברכה אמר לו יצחק אפי' אני מברכך לו אני מברך לא כך אמרתי לו הוה גביר לאחיך העבד וכל מה שיש לו לא של אדוניו הם · מהו פנו לכם צפונה א"ר חייא אמר להם אם ראיתם אותו שמבקש להתגרות בכם אל תעמדו כנגדו אלא הצפינו עצמכם ממנו עד שיעבור עולמו הוי פנו לכם צפונה · א"ר יהודה בר שלום אמרו לו ישראל רבש"ע אביו מברכו על חרבך תחיה ואתה מסכים עמו ואומר לנו הצפינו עצמכם מפניו ולהיכן נברח אמר להן אם ראיתם שמזדווג לכם (מד) ברחו לתורה ואין צפונה אלא תורה שנאמר (משלי ב) יצפון לישרים תושיה · ד"א מהו צפונה · אמר רבי יצחק אמר הקב"ה המתינו עד עכשיו מלך המשיח לבא ויקיים (מה) מה רב טובך וגו': **כ** (טז) ואת העם צו לאמר · אמר לו הקב"ה ולא לכם בלבד אני מצוה אלא אף אתם צוו לבניכם אמר הקב"ה למשה אף אתה צוה לראשי הדורות שיהיו נוהגין בו בכבוד הוי ואת העם צו לאמר · אמר רבי שמואל בר נחמן [ה] כשעמד עשו עם יעקב אמר לו עשו יעקב אחי נהלך שנינו בעולם הזה כאחת אמר לו יעקב (בראשית לג) יעבר נא אדני לפני עבדו מהו יעבר נא (יז) טול עולמך תחלה מהו אתנהלה לאטי לרגל המלאכה וגו' אמר לו עד עכשיו יש לי להעמיד חנניה מישאל ועזריה שכתוב בהן (דניאל א) ילדים אשר אין בהם כל מאום · ד"א אמר לו עד עכשיו יש לי להעמיד מלך המשיח שכתוב בו (ישעיה ט) כי ילד יולד לנו עד אשר אבוא אל

מסורת המדרש א ילקוט תהלים רמז תשע"ט · ב בראשית רבה פרשה ל"ז ופרשה ס"ג · פתיחתא דרות רבה · ילקוט סדר תולדות רמז ק"י · ילקוט משלי רמז תתקל"ט · ג פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ז · ד במדבר רבה פרשה י"ד · פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ב · ה תנא דבי אליהו זוטא פרק י"ט ·

חדושי הרש"ש

אתם עתידין כו' כצ"ל : (יד) עיר שמצירה ומבצרה לישראל · עמ"כ ויד"מ שנדחקו · ואולי הכוונה שמפני אימתם על ישראל מוכרחים היו לעשות מבצרים להסתר בהם כמה שנאמר (שופטים ו') מפני מדין עשו להם בנ"י כו' ואת המצדות עי' רד"ק שם : (טו) סגיאין ומנין ששלט דוד כו' בילקוט תהלים סגי' ומנין סגיאין ששלט כו' לכן נראה להגי' כאן זמנין תחלוף ומנין : (טז) ואת העם צו לאמור כו' אלא אף אתם צוו לבניכם זה דרים ממלת לאמר דפירושו שיאמרו את העם שהם יאמרו ג"כ לבניהם : (יז) טול עולמך תחלה · כדאיתא בגמרא (מגילה כ"ח ב') וש"מ מאי משמע דהאי עובר ליסנא דאקדומי הוא

חדושי הרד"ל

קבורים שם הוא בהר וכמ"ש (יהושע כד) תנה לי את ההר הזה וכמ"ש בב"ר פכ"ד אין חברון נתונה אלא בהר) ועליו רמז ההר הזה דכאן : (לט) מי יובילני עיר מבצר כו' · עיר שמבצרת לישראל כו' כצ"ל וכ"ה בלשון הרמב"ן בתוספת מצות ל"ת שהוסיף על הרמב"ם בס' המצות בסופן ע"ש והוא קרא דתהלים ק' דכתיב ביה עיר מבצר ולגירסת הספר מצירה ומבצרה אפשר דרש שניהם יחד מצור דכתיב שם ס' · ומבצר דשם ק' · או אפשר מצירה הוא פירוש על מבצרה שבנו מבצר ודיק שביב על ישראל להצירם וכמה שכתוב באיכה רבה ע"פ צוה ה' ליעקב סביביו צריו : (מ) סגיאין זמנין שבלט דוד · כמה שכתוב (מלכים א' י"א) כי ששת חדשים ישב שם יואב וגו' ויך כל זכר (וגם דרשו מ"ש בתהלים י"ב אלף ובשמואל י"ח אלף שבשתי מלחמות היו) : (מא) אדריאנטון פי' במ"ע מלשון אנדרטיא נורה · ולשון ויסם דרש דבר שנישם בארץ (וגם קסטרים · פירושו מגדלי מבצר שבונים לשמור · והממונה עליו נקרא על שמה קסטרון) : (מב) היו שם ס"ר מזיקין כו' · באיכה רבה דרש לה על טיטוס בשעה שנכנס לבית קה"ק להציע זונה · ודרש לפ"ז יפה באיש עושה מזמות לשון זמה וזנות : (מג) מחריב את ביתו ושותק לו ואתם מבקשים כו' : וזהו רב לכם וכי לא די לעבד שיהיה כרבו (ואפשר סב את ההר הזה דרש על בהמ"ק ההר הטוב והלבנון כלומר סב והסתכל בהר הזה שהחריב ותבין שרב לכם להזדווג לו) : (מד) ברחו לתורה · כמ"ש בתדא"ר פ"ו אם ראית שיסורין באים עליך רוץ לחדרי תורה ומיד היסורין בורחין ממך (ופי' בלקוטין שם בס"ד הכוונה כמ"ש שם פכ"ז בזמן שיש בו ד"ת ויסורין באין עליו לבו מתיישב עליו כו' כיצד יעשה יצדיק עליו הדין כו' וז"ש היסורין בורחין מלהרגיש בצרתם · וגם ממילא ע"י כן שמקבלם באהבה אין בהם בטול תורה וייסורין בדלים ממנו): (מה) מה רב

פירוש מהרז"ו

שקבורין בהר הזה כוונתו על יצחק ורבקה שקבורים במערת המכפלה : **מן** עיר מצור · מי נחני עד אדום : זו סגיאין · אולי צ"ל סגיאה ופי' רבה וגדולה · [קסטרי] ע' שמ"ר פ' ט"ו סי' י"ז והוא מלשון נציב מלח וע' שמ"ר פ' כ"ז סי' ג' ופר' נ"א סי' ה' : שידיך חדות וחרוצות · כמ"ש תהלים קמ"ד המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה ועכ"ז אני מבקש לרדות עולמי בהם ועל ידיהם ולא על ידיך וצ"ע איך דורש כן ומ"ש ד"א דוד אומר אותו ענין בלשון אחר כי הוא העתקה ממדרש אחר : רב יצוה לתלמידיו · על שהוא מיותר דורש כן וכמ"ש בסוף סי' הקודם ההר הזה על הקבורים שבחברון ותלמידיו פי' לראשי הדורות · ודורש מ"ש ויאמר ה' אלי לאמר רב לכם וגו' ואת העם צו לאמר משמע שדיבור ראשון לא היו לעם וא"כ למי אמר לאמר ע"כ דורש ע"פ מדה י"א ול"א ומדה ע' כאלו כתוב ויאמר ה' אלי רב לאמר לתלמידיו סוב וגו' וע' לקמן סי' כ' ולזה סמך ברוה"ק במזמור ס' הנ"ל באלהים נעשה חיל וכמ"ש ועלו מושיעים והיתה לה' המלוכה: **ין** דום לה' והתחולל · היינו בעת שאתה רוצה לצעוק ולהתרעם אתה דום לה' ולא תתרעם · ודורש והתחולל בכמה אופנים ע"פ מדת ממעל מלשון הוחילי לאלהים היא התקוה ולשון חיל כיולדה · חולי וגוחי · ויחל מאד מהמורים : שדן את ב"א בערמה · ע' ב"ר פ' ל"ז סי' ב' וע"י שאלות כאלו יכשל בדבריו עד שיודה האמת : ד"א דום לה' · דורש לענין הפרשה דום לה' כמו שדם ושתק הש"י בעת השיב אחור ימינו כך דום אתה וזה הי' בחורבן בית שני שנחרב ע"י טיטוס ומ"ש ס' רבוא מזיקין וכן הוא בקינות קינה זכור אשר עשה צר בפנים והוא לשון גוזמא · ואל תתמה שידרוש המדרש דבר שיהיה בסוף כמה דורות לפרש בו פסוק שאמרו דוד כי דוד אמר ברוה"ק שצופה עד סוף כל הדורות · וע' ויק"ר פ' כ' סי' ה' שדורש מענה אליהוא בן ברכאל ממעשה של טיטוס על בני אהרן : שעל כן אל תתחר וגו' : את הורו · וכמ"ש סוף סי' ע"ו שהוא מיותר וכאן דורש את ההר א"ת את ההר אלא את הורו ויתכן שדורש רב לכם הוא האח הגדול שלכם טוב את ההר וגם דורש רב הרבה : בלשון הזה כבדו · ע"פ מדת ממעל ומנגד כמו שאמר יש לי רב בראשית ל"ג וכוון בזה שלא יצטער יעקב במתנה שנתן לו לזה שילם לו בתיבת רב שלא לצערם לבניו וכמ"ש פר"א סוף פרק ל"ז : **יח** ברכה אחת ברכו : פי' ברכה מיוחדת לו לבדו כי טל ודגן ומשמנים ברכך גם ליעקב רק על חרבך תחי' לא בירך ליעקב וברכת יעקב כולל עשר ברכות כמ"ש ויק"ר סוף פ' ל"ד ועשו יצא כנגדו בחרב כמ"ש בסדר חוקת ואם היו נלחמים עמו אז היו מבטלים גם ברכותיהם : **יט** א"ר ברכי' · ב"ר פ' ס"ז סי' ה' וזהו רב לכם ברכת הוי גביר שלכם היא : מהו פנו לכם צפונה · והיל"ל פנו לכם דרך מדבר מואב כמ"ש פסוק ח' ונפן דרך מדבר מואב : ולהיכן נברח · כי המצפין ומטמין עצמו דומה לבורח שכוונת שני הדברים שלא ימצאם הרודף : אלא תורה · זהו כחה של מדת ממעל לגלות כל תעלומה כוונת התורה צפונה הצפינו עצמכם ולהיכן מרומז ג"כ באותה תיבה עצמה צפונה היא התורה ע"פ גז"ש ועד היכן מרומז ג"כ באותה תיבה עד מלך המשיח לעתיד כמ"ש מה רב טובך אשר צפנת ליראיך כמ"ש פסיקתא ר"ם פ' ל"ו ור"ם פ' ל"ז שהאור הראשון גנזו הקב"ה תחת כסא כבודו עד לעתיד שיגלה משיח צדקנו ב"ב ואז יקוים בנו מה רב טובך אשר צפנת וגו' ע"ש וש' ויאירו לך הדברים : **כ** אף אתה צוה · כמ"ש לעיל סוף סי' ע"ז מפסוק ויאמר ה' אלי לאמר כמו שאני מצוה לך כך אף אתה צוה וכו' וכן מ"ש אף אתם : נהלך שנינו · ב"ר פ' ע"ח סי' י"ד על פסוק נסעה ונלכה ואלכה לנגדך היינו שילכו יחד בשוה ויעקב השיב יעבור נא אדוני לפני עבדו שעשו יהלוך לפניו והוא אחריו וכן עד אשר אבוא אל אדוני שעירה ולא עשה כן שלא הלך אחרי עשו ע"כ דרשו כל הענין ע"פ מדה כ' אה"ע ליעקב ועשו ת"ע לדורות לבניהם אחריהם שעשו רצה שיהיו שוים ושותפים בעוה"ז ויעקב אמר יעבור נא אדוני לפני עבדו שתשי' אתה האדון בעוה"ז עד אשר אבא שעירה לעתיד : לרגל המלאכה · ולרגל הילדים מאמר שהכוונה לדורות על איזה ילדים כיון ודורש ע"פ גז"ש על חמו"ע : ילדים אשר אין בהם · וכתוב שם ויהיו בהם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזרי' ע' פי"ר פסוק זאת קומתך ופסוק אעלה בתמר : כי ילד יולד לנו · וגו' ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום היינו על משיח :

מתנות כהונה

בגסות רוח ובעזות : שקבורין כו' · מערת המכפלה היתה נראית משם : מצאתי דה"ג עיר שמצירה ומבצרה לישראל · וי"ל שממעטת ומחלשת את ישראל מעט מ"א בציר או י"ל מחזקת אותו לשני ימות משיח וחיי עוה"ב ויהיה מלשון ערים בצורות : וישם באדום נציבים · פסוק הוא ד"ה א' י"ח : קסטרים אדריאנטין · מיני מושלים הם : [שידיך חדות גרסינן] : חרות וכו' · ויכולת בידיך לנצחם : ה"ג ד"א דוד אני כו' ועיין בילקוט : לדורות · להניח עיר אדום לדורות לעתיד עד שיבא היום שנאמר בו דרך כוכב מיעקב : ה"ג רב יצוה לתלמידיו · פי' שינהגו בו כבוד ועיין בילקוט ולקמן : תשתוחחי נפשי וגו' גרסינן · ושיפיה דקרא הוחילי לאלהים : בחילה · לשון זמר והלילין כלומר קבל אותם בשמחה וכן הוא במדרש תהלים : ובמה הרגתו כו' · אינו מקבל דבריו שאמר לא הרגתיו וכאלו נתאמת אצלו שהרגו בודאי וכן תמצא בפרשת נח ותולדות וריש מגלת רות : ראה אותו וכו' · כך אמר משה לישראל הקב"ה ראה אותו מחריב ביתו כו' : את הורו זה · דרש הר הזה נוטריקון הורו זה : [ה"ג הורו זה זה אביו] : אני אומר לו · ליעקב כלומר לבניו : נוגעים אתם · אם נוגעים אתם : ה"ג רב לכם סב א"ר ברכיה וכו' · ודרש רב לכם מלשון רבנות ואדנות וכדמפרש ואזיל : [ה"ג לא של אדוניו הם מהו פנו לכם כו'] : עולמו · זמן הצלחתו : עד עכשיו · כלומר עדיין ועוד צריך מלך המשיח לבא ויתקיים מה רב וגו' : [ה"ג מלך המשיח לבא ויקיים מה רב טובך וגו'] : ואת העם וכו' · ועיין בילקוט כי כן הוא : לרגל המלאכה וגו' גרסינן · ודרש שיפיה דקרא ולרגל הילדים ועיין

ידי משה

הקב"ה ודו"ק : ולמה דוד קורא אותו מצור עיר שמצירה ומבצרה לישראל · ונ"ל שצ"ל הגירסא כך אדום עקורה ובאתה בצרה וסיפקה להם מלכים אמר הקב"ה לפיכך אין לי עסק אלא בבצרה שנאמר כי שמצירה מבצרה לישראל ע"ד שאמר בסוף פ' וישלח וימת בלע מבצרה אמר הקב"ה כבר היתה מלכית זכת לה' בבצרה וה"פ למה קורא אותה מצור עיר שמצירה מבצרה לישראל פי' שמצירה את ישראל ממלכי בצרה

אדוני שעירה [א] אמר ר' שמואל בר נחמן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שעמד יעקב עם עשו בשעיר ומהו שעירה אמר לו עד עכשיו יש לי להעמיד שופטים ומושיעים להפרע מאותו האיש מנין שנאמר (עובדיה א) ועלו מושיעים וגו' אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע עד מתי משועבדים אנו בידו אמר להם עד שיבא אותו היום שכתוב בו (במדבר כד) דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל · כשיצא כוכב מיעקב וישרף קשו של עשו מנין שנא' (עובדיה א) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וגו' · אמר הקב"ה אותה שעה אני מופיע מלכותי ואמלוך עליכם שנאמר (שם) ועלו מושיעים בהר ציון וגו' : **כא** ויאמר ה' אל משה ראה החלותי וגו' הלכה אדם מישראל שהיה מהלך בדרך ערב שבת והחשכה לו והיו בידיו מעות או דבר אחר היאך צריך לעשות כך שנו חכמים [ב] מי שהחשיך לו [בדרך] נותן כיסו לנכרי ולמה מותר לו שיתן אותו לנכרי א"ר לוי כשנצטוו בני נח לא נצטוו אלא על ז' דברים ואין השבת מהן לפיכך התירו שיתן אותו לנכרי ואמר ר"י בר חנינא [ג] עובד כוכבים ששמר את השבת עד שלא קבל עליו את המילה חייב מיתה למה שלא נצטוו עליה ומה ראית לומר עובד כוכבים ששמר את השבת חייב מיתה א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן בנוהג שבעולם מלך ומטרונה יושבין ומסיחין זה עם זה מי שבא ומכניס עצמו ביניהם אינו חייב מיתה כך השבת הזו בין ישראל ובין הקב"ה שנאמר (שמות לא) ביני ובין בני ישראל לפיכך כל עובד כוכבים שבא ומכניס עצמו ביניהם עד שלא קבל עליו לימול חייב מיתה רבנן אמרי אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע לפי שלא נצטוו עובד כוכבים על השבת תאמר אם הם עושים אותה אתה נושא להם פנים א"ל הקב"ה מן הדבר הזה אתה מתיירא חייך אפי' הם עושים כל מצות שבתורה אני מפילן בפניכם מנין ממה שקרינן בענין ראה החלותי תת לפניך: **כב** ד"א ראה החלותי זש"ה (תהלים קמט) לאסור מלכיהם בזיקים ומהו מלכיהם א"ר תנחומא אלו הם מלכי עובדי כוכבים· ונכבדיהם בכבלי ברזל אלו שריהם של מעלה [ד] שאין הקב"ה פורע מאומה עד שפורע משרו תחלה כיצד פרעה וכל המצריים לא שקעם הקב"ה בים עד ששקע לשרן תחלה · מנא לן אמרי רבנן סוסים ורוכביהם אין כתיב כאן אלא (שמות טו) סוס ורוכבו זה השר שלהן · וכשיצאו המצריים לרדוף אחרי ישראל תלו ישראל את עיניהם והיו רואין שרן של מצריים פורח באויר מנין א"ר יצחק דכתיב (שם יד) והנה מצרים נוסע אחריהם זה השר שלהן הרי לאסור מלכיהם בזיקים וגו' · ואף סיחון ועוג כשבקשו להזדווג עם ישראל אמר הקב"ה למשה (מו) ראה שהפלתי שר שלהן שנא' ראה החלותי תת לפניך : **כג** ד"א ראה החלותי זש"ה (משלי יג) תוחלת ממושכה מחלה לב א"ר עזריה מדבר בישועה העומדת לבא כיצד כשהנביא אומר לישראל (חגי ב) עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ הן אומרים (יח) תוחלת ממושכה מחלת לב כיון שאמר להם (ישעיה סב) הנה ישעך בא אמרו (משלי יג) עץ חיים תאוה באה · ד"א תוחלת ממושכה (מז) זה פרעה שהיה משה הולך ובא ומביא עליו מכות ועל כל מכה ומכה היו ישראל סבורין שמשלחן ועץ חיים תאוה באה זה מלחמות סיחון ועוג שאמר לו הקב"ה מיד ראה החלותי תת לפניך · ד"א מהו ראה החלותי אמר לו הקב"ה למשה משה ראה שהפלתי שר שלהן א"ר אבא בר כהנא כמלך שאוסר שונאו של בנו לפניו ואומר לו עשה בו כל מה שאתה מבקש : **כד** ד"א ראה החלותי א"ר שמואל בר נחמן כיון שיצאו ישראל ממצרים ועשה להם הקב"ה כל הנסים הללו נפל אימתן על כל אומות העולם שנאמר (שמות טו) תפול עליהם אימתה ופחד · וכיון שבאו לעשות מלחמה עם סיחון ועוג היו האמוריים שואלים אלו לאלו בחייך אומה זו שהיא מבקשת לעשות עמנו מלחמה גבורים הם או לא כמה אומות הן והן אומרים בני שלש אומות הן אמר סיחון ועוג וכל האומה הזו של בני אדם בני שלש אומות הן · אמרו נזיין עצמינו ונצא עליהם ואנו הורגין אותם מנין (דברים ב) ויצא סיחון לקראתנו · (מח) [ה] באו משה וישראל לתחומה של אדרעי אמר להן משה נחנה כאן ואנו נכנסין בשחרית בא ליכנס לאדרעי ועדיין לא היתה העין רואה תלה משה את עיניו וראה את עוג יושב על החומה ורגליו מגיעות לארץ אמר משה איני יודע מה אני רואה חומה אחרת בנו אלו בלילה · א"ל הקב"ה משה זה שאתה רואה הוא עוג (יט) א"ר יוחנן אורך רגליו י"ח אמות אותה שעה נתיירא משה אמר הקב"ה אל תתיירא שאני מפילו לפניך מנין ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו · עוג היה תולש הר וזורק על ישראל ומשה היה נוטל צרור ומזכיר עליו שם המפורש וסמכו · ישראל אומרים ארורות הידים שכך זורקות· ואמוריים אומרים ברוכות הידים שכך סומכות : **כה** ד"א ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו כי בידך אתננו אין כתיב כאן אלא כי בידך נתתי אותו · אמר הקב"ה כבר פסקתי דינו מימות אברהם כיצד בשעה שנשבה לוט בן אחיו ובא עוג ובישר את אברהם שנאמר (בראשית יד) ויבא הפליט [ו] אמר ר"ל משום בר קפרא פליט היה שמו ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא את אברהם עסוק במצות בעוגות הפסח ולא בא לשם שמים אלא לשם נויה של שרה · אמר בלבו הריני מבשר אותו והגדוד הורגו ונוטל אני את שרה אשתו אמר לו הקב"ה אי רשע כך אמרת חייך שאני נותן לך שכר הגליך ומאריך לך שנים ומה שחשבת בלבך הריני הורג אברהם ונוטל את שרה ביד בני בניה עתיד אותו האיש ליפול · ד"א כי בידך נתתי אותו · כי בידך אתננו אין כתיב כאן אלא כי בידך נתתי אותו · כבר פסקתי את דינו מימות יצחק כיצד (כ) [ז] בשעה שמל אברהם את יצחק בנו עשה משתה וקרא לכל מלכי כנען שנאמר (בראשית כא) ויעש אברהם משתה גדול וגו' מהו גדול שכל גדולים היו שם אף עוג היה שם · באותה שעה אמרו לו לעוג לא כך היית אומר אברהם פרדה עקרה הוא ואינו מוליד כיון שראה את יצחק אמר מהו זה אין זה כלום באצבעי אני הורגו אמר לו הקב"ה כך אמרת ע"מ שתראה אלפים ורבבות יוצאים ממנו ובידם אותו האיש עתיד ליפול · ד"א כי בידך אתננו אין כתיב כאן אלא נתתי כבר פסקתי את דינו מימות יעקב · כיצד בשעה שנכנס יעקב אצל פרעה לברך אותו שנאמר (בראשית מז) ויברך יעקב את פרעה היה עוג יושב שם באותה שעה אמר לו פרעה לעוג לא כך היית אומר

מסורת המדרש א עבודת כוכבים דף כ"ה · ירושלמי שם פרק ב' · תוספתא שם פרק שלישי · בראשית רבה פרשה ע"ח · תנחומא סדר תרומה סימן ט' · ילקוט תורה רמז קל"ג · ילקוט נ"ך רמז תקמ"ט · תנא דבי אליהו זוטא פרק י"ט · ב שבת דף י"ז ודף קנ"ג · ג סנהדרין דף נ"ח · ילקוט תורה רמז פ"א ורמז תנ"א · ד מדרש שמואל פרשה י"ח · מכילתא פרשה בשלח · ילקוט תורה רמז רמ"ג . ה ילקוט כאן רמז תת"י · ו ילקוט תהלים רמז תתפ"ד · ז ילקוט בראשית רמז נ"ד :

חדושי הרד"ל

טונך אשר נפנת לירחיך : (מו) ראה שהפלתי שר כו' · במ"ר פכ"ג : (מז) זה פרעה שהיה משה הולך כו' · פסיקתא דפ' החדש : (מח) באו משה וישראל לתחומה כו' · שוח"ט מז' קל"ו : כשם

חדושי הרש"ש

סוא כו'] : (יח) תוחלת ממושכה מחלה לב כנ"ל וכן בסמוך : (יט) [אר"י אורך רגליו י"ח אמות וכו' · ובגמ' (ברכות נ"ד ב') משמע דעד קרסוליו היה לט"ד אמות ובילקוט הגירסא פה ל"ח אמות ועדיין אינו מכוון להגמ' כנ"ל · ולקמן ס"פ ברכה איתא שלא הגיעו מי המבול לקרסוליו] : (כ) בשעה שמל אברהם את יצחק כו' · שנא' ויעש אברהם כו' · לכאורה יפלא דבקרא כתיב ביום הגמל ופלוגתא שם בב"ר אם פי' כשנגמל מינקה"ר או מחלבו אבל כאן אתיא כמו שהביאו התוס' בפר"א דמילה בשם פר"א והגמל נוטריקון ביום ה"ג של מ"ש :

מתנות כהונה

ועיין זה בב"ר פ' ע"ח : [שבט מישראל גרסי' : ואמלוך עליכם גרסי'] : ראה שהפלתי ט' · שנאמר החלותי והרי לא התחיל עדיין אלא מלמד שכבר הפיל השר שלו : [מחלה לב גרסינן] : שלש אומות · ראשי אבות והם אברהם יצחק ויעקב ואולי צריך להיות שלשה אבות : על מנת כו' · מפני דבריך אלה שבזית מתנתי שנתתי לאברהם יגיע לך כן ומאחר שמכח דבריו אלה נענש ליפול בידם הרי הוא כאלו הדבור ההוא נדבר בשביל כן ונופל עליו לשון על מנת כמו למען ספות הרוה והדומים לו וכן הם כל כי על כן שבתורה ומפני שמהדבר ומהענין ההוא נסבב המסובב תלה המסובב בסבתו וכאלו הסיבה נסבבת

פירוש מהרז"ו

שופטים ומושיעים · דורש מ"ש ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט וגו' וכי מושיעים הם שופטים ועל פי מדת ממעל ולדרך קצרה כאלו כתוב ועלו מושיעים להושיע בהר ציון ושופטים לשפוט את הר שעיר והם שנים משיח בן יוסף ומשיח בן דוד וכל זמן שלא נולדו אלו הילדים לא יתכן שיבוא לשעיר : דרך כבב מיעקב · וס"ד והיה ירושה שעיר אויביו וישראל עושה חיל ומהתשובה אנו יודעים השאלה וזהו אמרו ישראל · והככב הוא של אש וכמ"ש ויק"ר סוף פ' ז' : בית יעקב אש · וס"ד ובית שעיר לקש : ועלו מושיעים · וס"ד והיתה לה' המלוכה · ועי' כל זה ב"ר פ' ע"ח סי' י"ד ומה שחסר כאן מילא שם ומה שחסר שם מילא כאן : **כא** ראה החלותי · למה אמר בלשון התחלה הרי נס גמר שנתן הכל בידו ע"כ דורש שהוא מלשון חול שעובדי כוכבים לא יזכו לקדושת שבת וכמ"ש בתפלת שחרית של שבת ולא נתתו וכו' : **כב** לאסור בזיקים · ונכבדיהם בכבלי ברזל : מהו מלכיהם · הכוונה מאחר שאמר מלכיהם הרי הכל בכלל וכמ"ש לסיחון מלך האמורי כנ"ח · ולעוג מלך הבשן כנ"ח · ע"כ דורש שמ"ש ונכבדיהם על השרים של מעלה שהם יותר נכבדים ממלכי אדמה · ע' מכילתא בשלח כפסוק כי גאה גאה : זה השר שלהם · שמ"ר פ' כ"א סי' ה' פ' כ"ב סי' ב' הרי שרדף אחריהם וסופו הי' סום ורוכבו רמה בים וכן כאן בסיחון ע"פ מדה י"ג כמו במצרים וזהו ראה החלותי מה הראהו שאמר ראה אלא שהראהו מפלת השר שזהו התחלת מפלת האמורי וכמ"ש בסוף סי' הסמוך : **כג** תוחלת ממושכה מחלת לב . וע' פסיקתא רבתי פ' ט"ו סי' ג' ילקוט משלי י"ג : עוד אחת מעט היא · משמע בזמן מועט וקמן יושיע אותם וכל זמן הגלות הם בתוחלת ממושכה הרי מחלת לב וכשיגיע זמן הגאולה אז ועץ חיים תאוה באה וכן אצל פרעה הי' כל השנה תוחלת ממושכה ואותם שם בפסיקתא כיון שאמר להם בחודש הזה אתם נגאלים נתקיים בהם ועץ חיים תאוה באה וזה חסר במדרש כאן רק כאן אצל סיחון ועוג לא הי' תוחלת ממושכה : **כד** של שלש אומות · נ"ע מנין לו כל זה ומה דורש בזה ומהו שלש אומות אולי הכוונה כהנים לוים וישראלים או שצ"ל של שלש אבות : ואנו נכנסין בשחרית · ע' במ"ר פ' י"ט סי' ל"ב ויפנו ויעלו כמ"ש ופנית בבוקר וגם כאן כתוב ונפן ונעל דרך הבשן דורש שהי' בבוקר ובילקוט הגי' אנו נכנסין בשחרית וכובשין אותה עמדו בשחרית באו ליכנס לאדרעי : נתירא משה · ממ"ש אל תירא הרי שהי' מתירא : עוג הי' תולש הר · ברכות דף נ"ד : **כה** בא עוג ובישר · ב"ר פ' מ"ב סי' ח' ע' מש"ש וע' במ"ר פ' י"ט סי' ל"ב : שכל הגדולים · ב"ר פ' נ"ג סי' יו"ד : על מנת · על תנאי זה תהיה כל אותן השנים שתפול ביד בני בניהם ותראה בעיניך שאין אברהם פרדה : הי' עוג יושב שם · נ"ע מנין לו ומה דורש :

יפה תואר

שבעולם ולמ"ש בב"ר שהיו בגדי שהיו בגדי נמרוד ניחא טפי שהיו בגדי מלכות : חזרנו על כל המקרא ולא מצינו וכו' · ומסיים בב"ל אפשר יעקב אמיתי היה ומרמה בו אלא וכו' · ואע"ג דמותר לשנות מפני הסכנה ואמרו בפ"ק דעבודת כוכבים נתלוה לו כותי בדרך ירחיק לו את הדרך ויליף לה מיעקב מ"מ מפני זה לא היה יעקב משקר שהרי נמלט מפחד עשו שהכיר בו שנכמרו רחמיו עליו ומ"מ למדו מכאן להרחיק הדרך שאף שכוון לעלייה מושיעים בהר ציון מה צורך לו לזה אלא ללמד בפשט דברו להרחיק הדרך :

ידי משה

בצלה ודו"ק עיין לעיל בפ' וישלח בד"ה אלוף עירם ותראה שכוונתי למכוון המדרש : חזרנו על כל המקרא וכו' · והקשה היפ"ת דילמא שעשה יעקב ואמר כן לעשו כמאחז"ל המתלוה עם עובד כוכבים בדרך ירחיק לו הדרך ונלמד מיעקב וא"כ מאי מקשה המדרש וי"ל לפי שמדת יעקב הוא אמת כמו שנאמר תתן אמת ליעקב ולא היה לו לשנות במה שהוא נגד מדתו אלא ע"כ בקאי על עתיד אבל מ"מ נלמד ממנו שמותר לשנות כשמתלוה עם עובד כוכבים הואיל ומ"מ לא בא אלא עכשיו ודו"ק : תאמר אם ישמרו את השבת וכו'. וקשה מגליה למדרש שאמר משה זה על שבת דוקא וי"ל דנפקא ליה מדקאמר ראה החלותי תת לפניך ע"כ קאי אשבת שעובד כוכבים ששבת חייב מיתה וז"ש שאמר הקב"ה אתה מתיירא שאם ישמרו שבע העמים שבת אני נושא להם פנים אדרבה זה ביגרם שאתן אותם בידך א"כ י"ל ע"ד דאי' בי"מ טעם עובד כוכבים ששבת חייב מיתה כי שבת מורה על ביטול והפשיות מזלות מן ישראל שאין מזל לישראל משא"כ א"ה שהם תלוים במזל ומסריים לשרים והקב"ה אמר כאן ראה שהפלתי שר שלהם ע"כ חייבים הם מיתה כששומרים את השבת ומזה נלמד שפיר שאמר משה יכול אם ישמרו ישראל את השבת וק"ל : ולא בא לש"ש אלא לשם נויה של שרה וכו' · וברש"י מביא לבון המדרש שנתיירא משה שלא יעמוד לו זכות שביסר לאברהם בשבבה לוט וקשה והלא מחשבתו היה לרעה כדאי' כאן וי"ל שאכתי לא ידעינן שהיה מחשבתו לרעה רק מחמת שאנו רואים שלא עמדה לו הזכות שביסר לאברהם ע"כ אנו למדים שמחשבתו היה לרעה שאל"כ היה ניצול במדה כנגד מדה אלא ע"כ שהיה כוונתו לרעה וק"ל

אברהם פרדה עקרה הוא ואינו מוליד הרי בן בנו ושבעים נפש מירכו אותה שעה התחיל עוג מכנים עין רעה עליהן · אמר לו הקב"ה אי רשע מה אתה מכנים עין רעה בבני · תימס עינו של אותו האיש עתיד אותו האיש ליפול בידן הרי כי בידך נתתי אותו אמר הקב"ה לישראל (מט) כשם שבעולם הזה היו אומות העולם שומעים שמעכם ומתיראין ומתפחדין מכם כך לעתיד לבא שנאמר (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך:

סדר ואתחנן

פרשה ב א ואתחנן אל ה' · הלכה אדם מישראל שהיה עומד ומתפלל מהו שיהא מותר לו להתפלל בקול גדול · כך שנו חכמים [א] (ברכות לא) היה עומד ומתפלל יכול ישמיע קולו כבר פרשה חנה (ש"א א) (א) וחנה היא מדברת על לבה יכול יהא מתפלל שלשתן כאחת [ב] כבר פירש בדניאל (דניאל ו) וזימנין תלתא ביומא הוה ברך על ברכוהי ומצלא ומודא קדם אלהיה יכול יהא מתפלל בכל שעה שירצה כבר פירש דוד (תהלים נה) ערב ובוקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי יכול יהא תובע צרכיו ויוצא לו כבר פירש שלמה (מלכים א' ח) לשמוע אל הרנה ואל התפלה · רנה זו קילוסו של הקב"ה ותפלה לצרכיו של אדם · אבא שאול אומר זה סימן לתפלה אם כוון אדם לבו לתפלה יהא מובטח שתפלתו נשמעת שנאמר (תהלים י) תכין לבם תקשיב אזנך · א"ר יוחנן עשרה לשונות נקראת תפלה ואלו הן · שועה · צעקה · נאקה · רנה · פגיעה · (א) ביצור · קריאה · ניפול · ופילול · תחנונים · שועה צעקה · שנאמר (שמות ב) ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו וגו' · נאקה דכתיב (שם) וישמע אלקים את נאקתם · רנה ופגיעה דכתיב (ירמיה ז) אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי · ביצור וקריאה דכתיב (תהלים יח) בצר לי אקרא ה' · ניפול · דכתיב ואתנפל לפני ה' · פילול · דכתיב (שם קו) ויעמוד פנחס ויפלל · ותחנונים דכתיב ואתחנן אל ה' ומכולן לא נתפלל משה אלא בלשון תחנונים · אמר רבי יוחנן מכאן אתה למד שאין לבריה כלום אצל בוראו שהרי משה רבן של כל הנביאים לא בא אלא בלשון תחנונים · אמר רבי לוי למה לא בא משה אלא בלשון תחנונים · המשל אומר הוי זהיר שלא תתפס מקום דבורך · כיצד כך אמר הקב"ה למשה (שמות לג) וחנותי את אשר אחון אמר לו מי שיש לו בידי ורחמתי במדת רחמים אני עושה עמו · ומי שאין לו בידי וחנותי במתנת חנם אני עושה עמו · ובשעה שהיה משה מבקש ליכנס לארץ ישראל אמר לו הקדוש ברוך הוא רב לך אמר לפניו רבונו של עולם לא כך אמרת לי כל מי שאין לו בידי וחנותי במתנת חנם אני עושה עמו · עכשיו איני אומר שמתבקש לי אצלך מאומה אלא חנם עשה עמי מנין ממה שקרינן בענין ואתחנן אל ה': **ב** ד"א ואתחנן אל ה' זה שאמר הכתוב (תהלים לט) בתוכחות על עון יסרת איש ותמס כעש חמודו אך הבל כל אדם. מהו בתוכחות על עון על ידי עון אחד שהיה ביד משה שהוכיח את בניך ואמר להם (במדבר כ) שמעו נא המורים יסרת אותו והוכחת אותו ואין איש אלא משה שנאמר (שם יב) והאיש משה עניו מאד · מהו ותמס כעש חמודו כל חמדה שהיה מתאוה משה ליכנס לארץ המסת אותו כעש הזה שנכנס בכלים ומרקיבן ואין חמודו אלא ארץ ישראל כענין שנא' (ירמיה ג) ואתן לך ארץ חמדה וגו' · ואם כך הגיע למשה הצדיק על אחת כמה וכמה שאר כל הבריות (ב) שהם מתוקנין להבל ומתוקנין ליום הדין אך הבל כל אדם (ג) א"ר אחא (ג) שנעשה אלוה שנא' (שמות ז) ראה נתתיך אלהים לפרעה עכשיו הוא מתחנן ומתחבט ואתחנן אל ה': **ג** ד"א ואתחנן [ג] זה שאמר הכתוב (דניאל ב) והוא מהשנא עדניא וזמניא וגו' אמר רבי אבין למה הדבר דומה למלך שהיה לו אהוב והוא ממנה דוכסי' ואיפרכין ואיסטרטליטין לאחר ימים ראו אותו שהיה מבקש מן השוער ליכנס לפלטין (ד) ואינו מניח לו היו הכל תמהין ואומרין אתמול היה ממנה דוכסין ואיפרכין ואסטרטליטין ועכשיו הוא מבקש מן השוער ליכנס לפלטין ואינו מניח לו אמרו לו שעתא עברת · כך משה (ג) גוזר על הקב"ה והוא מקיים קומה ה' שובה ה' ואם בריאה יברא ה' אם נברא לה פה מששת ימי בראשית הרי מוטב ואם לאו יברא ה' [ד] ועכשיו מתחנן ומתחבט ליכנס לארץ ישראל ואינו מתקבל שעתא עברת בעת ההיא לאמר: **ד** ואתחנן אל ה' · זש"ה (משלי יח) [ה] תחנונים (ה) ידבר רש ועשיר יענה עזות א"ר תנחומא תחנונים ידבר רש זה משה שבא אצל בוראו בתחנונים · ועשיר יענה עזות עשירו של עולם זה הקב"ה ענה אותו עזות שנא' (דברים ג) אל תוסף דבר אלי · ד"א אמר רבי יוחנן תחנונים ידבר רש אלו נביאי ישראל ועשיר יענה עזות אלו נביאי עבודת כוכבים א"ר יוחנן אין לך צדיק באו"ה יותר מאיוב ולא בא אלא בתוכחות שנאמר (איוב כג) אערכה לפניו משפט ופי אמלא תוכחות (ד) אין לך גדול בנביאים (ו) ממשה וישעיה ושניהם לא באו אלא בתחנונים ישעיה אמר (ישעיה לג) ה' חננו לך קוינו ומשה אמר ואתחנן אל ה' · [ו] ד"א ואתחנן אל ה' למה"ד למטרונה שילדה בן כל ימים שבנה קיים היתה נכנסת בפלטין בזרוע מת בנה התחילה מבקשת ליכנס בתחינות כך כל זמן שהיו ישראל קיימים במדבר היה משה נכנס לפני הקב"ה בזרוע (שמות לב) למה ה' יחרה אפך בעמך סלח נא לעון העם הזה וגו' כיון שמתו ישראל במדבר התחיל מבקש ליכנס בארץ ישראל בתחנונים · ואתחנן: **ה** בעת ההיא · באי זה

מסורת המדרש א ברכות דף ל"א · ירושלמי שם פרק ד' · תוספתא דברכות פרק ג' · מדרש שמואל פרשה ב' · ילקוט נ"ך רמז ע"ח · ב תנחומא סדר תשא · ילקוט נ"ך רמז ק"ל · ג ילקוט נ"ך רמז [illegible] תהי"ב · ד נדרים דף ל"ט · ירושלמי סנהדרין פרק חלק · מדרש משלי פרשה י"א · במדבר רבה פרשה י"ח וט"ו · ה ילקוט נ"ך רמז תתקנ"ט · ו ילקוט תורה רמז תתי"ב

חדושי הרש"ש

(א) וחנה היא מדברת על לבה · הכוונה על מה שכתוב שם וקולה לא ישמע: (ג) [שנעשה אלוה וכו' · ר"ל עאכו"כ שאר כל הבריות שהמה אדם אך כל הבל כל אדם כדלעיל: (ג) גוזר על הקב"ה כו' · כאן נאות יותר להביא קרא ויאמר משה כו' ראשים על העם שרי אלפים גו' (שמות י"ח) להיותו דומה למשל · והא דגוזר על הקב"ה כו' דהכא מקומו הראוי לו לקמן במשל ב' דאיפרכוס כו' והי' גוזר על המלך כו']: (ד) אין לך גדול בנביאים ממשה וישעיה · עמ"ש בויק"ר פ"י אות ג' · ועתה ראיתי

חדושי הרד"ל

(מט) כשם שבעוה"ז היו שומעים כו' · כמ"ש בענין אחל תת פחדך וגו' אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו וגו' · (א) בצור קריאה · עיין בברייתא בספרי ר"א בזה: (ב) שהן מתוקנים להבל ומתוקנים ליום הדין משמע דדרש הבל כל אדם נצב סלה · דנצב הייט לדין כד"א (ישעיה ג) נצב לריב ועומד לדין (ג) א"ר אחא שנעשה אלוה כצ"ל: (ד) ואינו מניח לו (בוי"ו) היו הכל כצ"ל: (ה) ידבר רש זה משה (עיין שנה דרין מ"ד): (ו) ממשה וישעיה · שישעיה קבל ג"כ נבואתו מפה אל פה כמ"ש בויק"ר

פירוש מהרז"ו

שומעים שמעכם ומתיראים · כמ"ש כאן דברים ב' כ"ה אשר ישמעו שמעך ורגזו וחלו מפניך:

סדר ואתחנן פרשה ב סימן **א וחנה** היא מדברת על לבה · כאן יליף מפסוק זה שלא ישמיע קולו אך בברכות ל"א יליף ממ"ש שם וקולה לא ישמע ובירושלמי ריש פרק תפלת השחר ב' דעות א' כמו כאן וא' כמ"ש בגמרא דילן · ושם באריכות וכאן קצרו : תובע צרכיו ויוצא לו · כפי מה שתקנו לנו חכמים בנוסח התפלה י"ג ברכות אמצעיות על צרכי הצבור וכולל בהם צרכי עצמו ובזה יהי' יוצא ידי חובת תפלה אך אל הרנה שצריך להקדים שבחיו של הקב"ה שנאמרים ברנה ואח"כ תפילה לצרכיו ועי' ע"ג דף ז' : יו"ד לשונות · בספרי מתחיל ג"כ י' לשונות וחושב י"ב ובילקוט חושב י"ג וחושב תפילה עתירה ועמידה וחילוי ובתנחומא כאן סי' ג' הגי' הרבה שמות וחושב ט' · ומ"ש כאן ביצור צ"ע ובספרי תחת ביצור חושב צרה ובילקוט בצר ושמות אלו על שמתפללים בצרה : שהרי משה רבן · בספרי כאן באריכות והובא בילקוט כאן : שלא תתפוש מקום דבורך · שעל שאמר הש"י וחנותי את אשר אחון תפס משה לשון ואתחנן להעריח על הקב"ה כ"י ואם לא אמר כן לא היה למשה פ"פ להתפלל שיתן לו חנם ועי' שמ"ר סוף פ' מ"ה : אמר לו הקב"ה רב לך · משמע שקודם שהתפלל אמר לו רב לך ובפסוק בהיפך אחר תפילת ואתחנן כתוב רב לך אך לפי מ"ש לקמן פ' י"א סי' י"א שמשה התפלל תקע"ו תפלות כמנין ואתחנן ואחר איזה תפילות השיב לו רב לך ואחר תפילות אחרות השיב לו אל תוסף דבר אלי ועי"ש סי' י"ד שענה לו כמה פעמים רב לך : שמתבקש לי אצלך · שיש לי חוב אצלך שאוכל לבקש חן לי מה שמגיע לי : **ב** בתוכחות על עון יסרת · כפול לשון ודורש כאלו כתוב על עון בתוכחות ע"פ מדה ל"א עון אחד של משה שהוכיח לישראל וזה ע"פ מדה י"ז שאמר להם שמעו נא המורים שגרם לו חטא זה שלא יכנס לארץ וזהו ותמס כעש חמודו ולא פירש מה חמד ומפרש בתיבה זו עצמה חמודו ארץ חמדה : שנעשה אלוה · דורש יסרת איש שיסרת אותו שנעשה איש אחר שהי' אלוה וכמ"ש סי' ד' איש האלהים אם איש למה אלהים ע"ש וכן כאן תחילה אלהים ועתה איש וכמ"ש בסי' הסמוך : **ג** ואתחנן אל ה' · בעת ההיא לאמר שנשתנה עליו העת הסימן : דוכסין וארפכין ואשטרטליטין · כך הוא סדר המעלות של השררות כמ"ש ב"ר פ' מ"ט סי' ט' בהדיא : קומה ה' שובה ה' · במדבר י' ל"ה ל"ו · שם ט"ז ל' ועי' במ"ר פ' י"ח סוף סי' י"ב ומש"ש : **ד** תחנונים ידבר רש · ספרי ריש ואתחנן ע' ילקוט משלי י"ח : אר"י אין לך צדיק · ע' ב"ר סוף ס' דתנאי ואמוראי בזה וצ"ע דשם סובר ר"י שהי' ישראל ומעולי גולה ובהכרח שס"ם במקום אחד : נכנסת לפלטין בזרוע · בתוקף הלב לתבוע צרכי בנה : שהיו ישראל הדור הראשון שהוציא משה ממצרים ונהמנה לרועה עליהם : סלח נא לעון · במדבר י"ד :

מתנות כהונה

נסבבת בעבור תולדות המסובב וכן כתב הרמב"ן בפרשת נצבים וכן תמצא בפסיקתא בפתיחת הוי עיר הדמים בשם הרד"ק וירושלמי : [ורבבות יוצאים ממנו ובידם גרסי'] תימס · לשון ימסו כמו מים : השלמת פרשת דברים : נתחיל פרשת ואתחנן :

פרשה ב ואתחנן : ה"ג בירושלמי ריש פרק תפלת השחר יכול יהא מתפלל שלשתן כאחת כבר פי' בדניאל כו' · יכול יהא מתפלל שלשתם בכל שעה שירצה כבר פירש דוד כו' · והכי סליק שפיר טפי דמעיקרא יליף מדניאל שלא יתפללן תכופים זו אחר זו ובתר הכי דייק שלא יתפלל שלשתן באיזה שעה שלוקות שירצה אלא דוקא לעת ערב ובוקר וצהרים וגירסת הספר היא גירסת מדרש שמואל אות באות וכן הוא בתוספתא דברכות : שלשתן כאחת · שיתפללן תכף זו אחר זו : תובע צרכיו ויוצא · ולא יאמר קודם זמירות ותשבחות : ויזעקו · זעקה היינו צעקה וסיפיה דקרא ותעל שועתם [ס"א ויזעקו וגו']: בצר לי דרש ביצור של תפלה יש לי : [ה"ג ויעמוד פנחס ויפלל ותחנונים כו']: שאין לבריה כו' · בדרך חוב אין לו עליו כלום אלא דרך חסד ורחמים הוא עושה: בלשון תחנונים · ולא בדרך דין ומשפט : [א"ר לוי גרסי'] : שלא תתפס מקום דבורך גרסי' כלו' ראה שלא יתפסוך בדבור ביתך כלומר בדברי עצמך או צריך להיות זהיר וכן מצאתי טוב וכן כביכול הקב"ה נתפס בדבריו וכדמפרש ואזיל : ואתחנן · הוא לשון וחנותי לשון חנם : ואין איש · במקום הזה : המסות · לשון ותמס שחמדתו נמס ונשאר מעל שהרי הקב"ה לא הניח בו : [שהם מתוקנים גרסי'] : אלוה · וזה [illegible] אלוה ואדון על הכל : דוכסין כו' · מיני מושלים הם : שעתא כו' · [illegible] עברה ולא יהיה כבראשונה : ולא בא כו' · בא נגד הקב"ה בתוכחה ולכך [illegible] של מלך : בזרוע · בחזקה ובזרוע נטויה : [ה"ג מבקשת ליכנס בתחינות כך כו']

ארכי

ידי משה

יכול יהא מתפלל בכל שעה שירצה וכו' · ואין להקשות היאך א"ר יוחנן והלואי שיתפלל אדם כל היום כולו וי"ל דהתם ביחיד מיירי א"נ אדעתיה דרשות מיירי א"כ ע"י חידוש אבל קשה וכי מאחר שתפלות אבות תקנום ונפקא לה מקרא ע"כ בזמנם מתחלפים הם וי"ל דבתר דקים לן מקראי דג' תפלות הן ערבית ושחרית ומנחה רמיזן אנפשיה ואמרינן דאבות תקנום ומפרשינן קראי דוישכם ויצא יצחק וכו' למנין תפלה מיירי משא"כ אי לא הוי ידעינן מדניאל ודוד שהן ג' תפלות לא הוה מוקמינן לקראי דוישכם ויצא על תפלה וקי"ל כן אי' ביפ"ת : כבר פירש דוד וכו' · ולע"ג שתפלה האיך כתבה התורה ומזכיר אותה בתיבת ערב וי"ל כגון שכבר התפלל כמה לילות קודם לזה ושויה לנפשיה חובה : ועשיר יענה עזות עשירו של עולם וכו' · פי' וה"ק קרא ועשיר הקב"ה

יפה תואר

ומי שאין לו במתנת חנם אני עושה עמו · י"א דאין לו דקאמר היינו שאין לו יכולת ובמצות ולבו נכון עמו כי ה' נותן לו מפני טוב לבבו וזה אינו דמ"מ אין ראוי מי שעוסק בתורה ובמצות בפועל ועוד היכא קרי ליה מתנת חנם והלא ראוי לשכר

עת א באותו עת שנתמנה יהושע שנא' (דברים ג) (ז) ואת יהושע צויתי א"ר הונא כיון שאמר לו הקב"ה למשה הגיע ארכי ליהושע אותה שעה התחיל לבקש רחמים ליכנס לארץ למה הדבר דומה לאיפרכוס שהיה בארכי שלו והיה גוזר על המלך והוא עושה היה פודה למי שרוצה וחובש למי שרוצה וכיון שנתחלף ונתמנה אחר תחתיו התחיל לבקש מן השוער ליכנס ולא היה מניח לו כך משה כל ימים שהיה בארכי שלו (ס) היה חובש למי שרוצה (ו) שנא' (במדבר טז) וירדו הם וכל אשר להם חיים וגו' ופודה למי שרוצה שנאמר (דברים לג) (ז) יחי ראובן ואל ימות וכיון שנתחלף ונתמנה יהושע תחתיו שנא' (במדבר כז) קח לך את יהושע בן נון התחיל להתחנן ליכנס לארץ אמר לו הקב"ה רב לך: ך ד"א בעת ההיא לאמר מהו לאמר א"ר עזריה לאמר לדורות שיהיו מתפללין בשעת הצרה שהרי משה אע"פ שנא' לו (דברים ג) (ח) לא תעבור את הירדן הזה התחיל מתחנן · ד"א מהו לאמר (ח) א"ר עקיבא אמר משה רבש"ע השיבני על דברי אם אני נכנס לא"י אם איני נכנס · ד"א מהו לאמר אמר לפניו רבש"ע (ט) ב תכתב חטייה שלי לדורות א"ר שמואל למה הדבר דומה למלך שגזר ואמר כל מי שילקט ויאכל מפירות שביעית מחזירין אותו בקומפין הלכה אשה אחת ולקטה ואכלה התחילו לחזר אותה בקומפין אמרה לו אדוני המלך בבקשה ממך יתלו הפגין הללו בצוארי שלא יהו בני המדינה אומרים נמצא בה דבר כשפים או דבר ניאוף ומתוך שהן רואים את הפגים בצוארי יודעים שבשבילן אני מחזרת בקומפין כך אמר משה רבש"ע תכתב חטיה שלי לדורות שלא יהיו ישראל אומרים זייף משה בתורה (ט) או אמר דבר שלא נצטווה וידעו שלא היה אלא על המים הרי בעת ההיא לאמר: ז ה' אלהים אתה החילות מהו ה' אלהים אמר רבי יהושע בן קרחה ג בשני מקומות דמה משה את עצמו לאברהם ולא הועיל לו כלום כיצד אברהם קרא לו הקב"ה ואמר הנני שנא' (בראשית כב) ויאמר אברהם ויאמר הנני מהו הנני הנני לכהונה הנני למלכות וזכה לכהונה זכה למלכות· זכה לכהונה מנין שנא' (תהלים קי) נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק וזכה למלכות שנאמר (בראשית יד) אל עמק שוה הוא עמק המלך· ואף משה בקש לעשות כן שנאמר (שמות ג) ויאמר משה ויאמר הנני הנני לכהונה הנני למלכות אמר לו הקב"ה (משלי כה) אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד (שמות ג) ויאמר אל תקרב הלום (י) אין לך עסק בכהונה שנא' (במדבר א) והזר הקרב יומת· אין לך עסק במלכות כענין שנאמר (שמואל ב ז) כי הביאתני עד הלום· אברהם אמר (בראשית טו) ה' אלהים מה תתן לי א"ר לוי אמר לפניו רבש"ע אם מתבקש לי בדין שיהיו לי בנים תן לי ואם לאו ברחמים תתן לי אמר לו הקב"ה חייך בדין מתבקש לך (שם) והנה דבר ה' אליו· ואף משה כך אמר (דברים ג) ה' אלהים אתה החילות· אם מתבקש בדין שאכנס לא"י אכנס (י) ואם לאו אכנס ברחמים· אמר לו הקב"ה אל תתהדר לפני מלך וגו' כי לא תעבור את הירדן הזה כיון שראה משה היאך הדברים חזקים התחיל מדבר (יא) דברים קשים: ח ה' אלהים אתה החילות ד אמר לפניו רבש"ע למה איני נכנס לארץ מפני שאמרתי (במדבר כ) שמעו נא המורים אתה הוא שאמרת תחלה למשמרת לאות לבני מרי· ד"א אתה החילות אמר רבי ראובן אמר משה לפני הקב"ה למה את עושה לי כך אתה התחלת לבא אצלי מנין שנא' (שמות ג) וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה א"ל משגדלת אותי אתה מורידני מגדולתי אמר לו הקב"ה והרי נשבעתי אמר לפניו רבש"ע אתה החילות כשבקשת לא חללת השבועה לא נשבעת שאתה מכלה את בניך בעגל וחזרת בך שנא' (שם לב) וינחם ה'· ד"א א"ר לוי (יב) אמר לפניו רבש"ע עצמותיו של יוסף נכנסו לארץ ואני איני נכנס לארץ אמר לו הקב"ה מי שהודה בארצו נקבר בארצו ומי שלא הודה בארצו אינו נקבר בארצו· יוסף הודה בארצו מנין גבירתו אומרת (בראשית לט) ראו הביא לנו איש עברי וגו' ולא כפר אלא (שם מ) גנב גנבתי מארץ העברים נקבר בארצו מנין שנא' (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו מארץ מצרים קברו בשכם את שלא הודית בארצך אין אתה נקבר בארצך כיצד בנות יתרו אומרות (שמות ב) איש מצרי הצילנו מיד הרועים והוא שומע (יג) ושותק לפיכך לא נקבר בארצו: ט כי לא תעבור את הירדן הזה· ה אמר לו הקב"ה למשה אם אתה נקבר כאן אצלן בזכותך הן באין עמך א"ר לוי למה"ד לאחד שנתפזרו מעותיו במקום אפילה אמר אם אומר אני האירו לי שאקבץ מעותי אין בריה משגחת עלי מה

מסורת המדרש א ילקוט דברים רמז תתי"ג · ב ספרי במדבר פיסקא קל"ו · וספרי דברים פיסקא כ"ו · ג ילקוט כאן רמז תתי"ד · ילקוט וירא רמז נ"ו · ד עיין ספרי במדבר פיסקא קל"ד · ה תנחומא כאן סוף הסדר · ילקוט כאן רמז תתי"ד ·

חדושי הרד"ל

פ"ס : (ז) ואת יהושע צויתי בעת ההיא א"ר הונא כצ"ל : (ח) אר"ע אמר משה כו' ספרי פינחס פסקא קל"ח : (ט) תכתב חטייה כו' כל מי שילקט מפירות שביעית כו' · יומא (פו) : (י) וא"ל אכנס ברחמים כו' לפני מלך רב לך אל תוסף וגו' כי לא תעבור כו' כצ"ל : (יא) דברים קשים אתה החלות כו' מתוך הסנה ד"א אתה החלות א"ל משגדלת כו' מגדולתו ד"א אתה החלות א"ל הקב"ה והרי נשבעתי כו' כצ"ל : (יב) א"ל כו' עצמותיו של יוסף כו' אפשר דרש להראות את עבדך על עצמותיו של יוסף שלקח משה עמו (ולהראות אפשר דדרש שהקב"ה הראהו למשה היכן יוסף קבור דרך נס העלה ארונו ע' סדר הברכה פ"א) : (יג) ושותק לפיכך לא נקבר בארצו · אפשר וראה בעיניך כי לא תעבור וגו' כלומר ראה בעיניך שהדין נותן כך על שלא הודית בארצך (וי"ל ג"כ דדרש אל תוסף דבר אלי בדבר הזה ע"י דבור

חדושי הרש"ש

לסרב סגאון מוסר"ם לנדא בס' א"ל דרוש ט' שתפס מאמר וגדול שבכולן הושע כפשטו שהיה גדול מכלן במעלה ובנה ע"ז חומת הדרוש] : (ס) היה חובש · עי' מש"ם לעיל : (ו) [שנאמר וירדו הם וכל אשר להם חיים וכו' · נראה דצ"ל וירדו חיים שאולה כאמור בדברי משה : (ז) יחי ראובן ואל ימות · זה אמר קודם מותו אשר כבר נתמנה יהושע] : (ח) לא תעבור את הירדן הזה · זה הלשון נאמר לו אחר התחננו] : (ט) או אמר דבר שלא נצטווה היינו בתורה שבע"פ : (י) אין לך עסק בכהונה שנאמר והזר הקרב

מתנות כהונה

ארכי · ממשלה : שהיה בארכי שלו · בעת ממשלתו : [השיבני על דברי גרסי'] : חטייה · חטא שלי שחטאתי לפניך : בקומפין · בשדה ופלטיא שמוקין בו ומחזירין אותם בו כדי שתתבזה ברבים : הפגין · תאנים שלא נתבשלו נקראו פגין כמד"א התאנה חנטה פגיה : [ה"ג דימה משה את עצמו לאברהם] : עמק המלך · ודרשו חז"ל שהשוו כולם בעצה אחת להמליך אברהם עליהם : והזר הקרב · והיינו לא תקרב ועיין בבראשית רבה פר' נ"ה מאמר זה יותר ברור : בדין ברחמים · יהו"ה כתיב שהוא שם של רחמים והניקוד אלהים מדת הדין ועי' בהרמב"ן בפרשה זו : דבר ה' · דיבור הוא לשון חוזק ודין כמד"א דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות : [ה"ג עושה לי כך אתה התלות לבוא] : אמר ליה משגדלת · התחלת דיבור הוא זה כמו דבר אחר ודו"ק : רבונו של עולם אתה החלות דרש החלות לשון לא יחל דברו : שומע ושותק · ומסתמא גם בפניו היו מחזיקים אותו באיש מצרי והיה לו לומר עברי אנכי ולא מצרי : [נקבר כאן אצלו גרסינן] : מעותיו · מעות של נחושת

פירוש מהרז"ו

ה ואת יהושע צויתי · בעת ההיא לאמר בסוף סדר דברים וכן כאן ואתחנן בעת ההיא : קח לך את יהושע · במדבר כ"ז י"ח ויתבונן הקורא שהמדרש התחיל בפסוק של סוף דברים ואח"כ הביא פסוק קח לך וגו' כי שם כתוב קח לך את יהושע וגו' וצוית אותו ועוד שם ויסמוך ידיו עליו ויצוהו ולא פי' מה צוהו ודורש ע"פ מדה י"ז שכאן מפורש מה שצוה אותו בעת שלקח אותו שלא יראה ממלחמות מלכי כנען וכאלו פסוק קח לך וגו' כל הענין הי' כתוב כאן : שנאמר יחי ראובן · נ"ע שזה כתוב בסדר ברכה קודם מותו ממש אחר שנאמר לו רב לך אך הענין שמשה לא הי' מניח לעצמות יהודה וראובן שיהיו מגולגלין בארון והי' מתפלל תמיד עליהם רק שנכתבה הברכה והתפלה בין הברכות : ך מתפללין בשעת צרה · שלא ימנע עצמו מן הרחמים אעפ"י שנגזרה גזירה כי לא תעבור את הירדן הזה אעפ"כ התפלל ודברי המדרש מפליאים שאמר אע"פ שנאמר כי לא תעבור את הירדן הזה התחיל מתחנן ובכתובים כאן מפורש שתחלה התחנן ואח"כ השיב לו כי לא תעבור את הירדן הזה · וגם מכאן ראי' למ"ש בסימן הקודם שמ"ש ואתחנן בעת ההיא היה בעת שצוה ליהושע וכאן כתוב כי לא תעבור את הירדן הזה וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו שהכל ענין אחד שמ"ש בסדר פינחס קח לך את יהושע וגו' וצוית אותו וגו' היינו מ"ש כאן וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו וכאן יותר מפורש שהציווי היה בענין החיזוק וכמ"ש בסוף דברים ואת יהושע צויתי בענין החיזוק עיניך הרואות וגו' כן יעשה ה' וגו' לא תיראום וגו' ואם כן גם פסוק כי לא תעבור שהוא קודם פסוק וצו את יהושע הי' ג"כ כשאמר לו קח את יהושע ולפי זה גם מ"ש רב לך הי' אז קודם ואתחנן וכמ"ש לעיל סוף סי' א' בהדיא : תכתב חטיא שלי · ויק"ר פ' ל"א סי' ד' במ"ר פ' י"ט סי' י"ב : קמפון · מבואר שם בויק"ר : ך מהו ה' אלהים · הנה כתוב אדני ה' וכן כתוב אצל אברהם אלא שכך נמסר לנו שבכל מקום שכתוב כן קורין ה' הב' אלהים : הנני לכהונה · ב"ר פ' נ"ה סי' ו' שמ"ר סוף פ' ב' ובב"ר שם מבואר פירושו וע' עוד זבחים ק"ב : נשבע ה' ולא ינחם · ע' ויק"ר פ' כ"ה סי' ו' ושם מבואר מדרש תהלים ק"י דורש כל המזמור על אברהם וכן בסנהדרין דף ק"ח : הוא עמק המלך · ב"ר פ' מ"ב סי' ה' שהושוו כולם וכו' ואמרו מלך אתה עלינו : אם מתבקש בדין : שאף מדת הדין יסכים ולא יקטרג עלי בזה הרי טוב וא"ל שמדת הדין יקטרג עשה עמי ברחמים ואכנס לפנים משורת הדין · ע' במ"ר רים פ' כ"א מש"ש : והנה דבר ה' אליו · וכמ"ש ב"ר פ' מ"ד סי' י"א ה' אליו דבר ה' אליו והנה דבר ה' אליו מלאך אחר מלאך אחר דיבור אחר דיבור וכו' לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך ומלאך אחר מלאך מורה על הסכם צבא השמים בלא קטרוג שצבא השמים הוא בית דינו וכמ"ש ויק"ר פ' כ"ד סי' ב' מש"ש וכל צבא השמים וגו' דיליף מכאן שכל מקום שכתוב וה' הוא ובית דינו : ואל תתהדר · וס"ד ובמקום גדולים אל תעמוד · ומ"ש אל תתהדר לפני מלך תשובה על שאלה הראשונה של כהונה ומלכות ומ"ש ובמקום גדולים אל תעמוד תשובה על השאלה הב' : ח כיון שראה משה וכו' · הנה בסוף סי' הקודם אמר שמ"ש כי לא תעבור הוא תשובה על מ"ש ה' אלהים כפשט הכתוב וכאן אומר שכאשר שמע כי לא תעבור התחיל לומר ה' אלהים אתה החילות וכמו שכתבתי בסי' ו' והאמת כמ"ש לעיל סוף סי' א' שהתפלל כמה תפלות זו אחר זו והשיב לו כמה תשובות : שמעו נא המורים · ע' לעיל סי' ב' ומ"ש שאמרת תחלה דורש מ"ש אתה החילות איך עתה בסוף מ' שנה שהראה לו כל הגבורות והגדולות הוא התחלה ואימתי יהי' הסוף ולמה דווקא כאן קרא אותם בשם התחלה על כן דורש אח"ע לגדלך וידו החזקה ה"ע לבקשתו ותחנתו שמשה למד לקרא את ישראל מורים מהש"י שאמר בסדר קרח לבני מרי בשנה שני' ופ"ש שמעו נא המורים הי' אח"כ בסדר חוקת בשנת מ' : החילות לבוא אצלי · ע' לעיל פ' א' סי' כ"א ותבין כאן וזהו החלות להראות כמ"ש וירא מלאך ה' אליו : משגדלת אותי · עוד טענה אחרת : חללת השבועה · דורש החילות מלשון חילול וכמ"ש לא יחל דברו וע' לעיל פ' א' סי' כ"א וע' שמ"ר פ' מ"ג סי' ד' ויחל משה : עצמות יוסף · כמ"ש ברים בשלח ויקח משה את עצמות יוסף עמו וע' מכילתא ברים בשלח ושמ"ר סוף פ' כ' שהכל היו בוזזין כסף וזהב ומשה היה עוסק בעצמות יוסף ויוסף כלכל את ישראל בארץ מצרים במקום שובע אף כי משה שכלכלם מ' שנה במקום רעב במדבר ואני ועצמות יוסף עומדים אצל הירדן הוא נכנס יעמוד לי זכות שאני הבאתיו לכאן ואכנס עמו : גונבתי מארץ העברים · ולא אמר מארץ כנען : איש מצרי הצילנו · ואע"פ שמשה לא הי' מעולם בארץ העברים כיוסף שהרי משה נולד במצרים וי"ל שגם במצרים נקראו ישראל עברים כמ"ש והנה שני אנשים עברים נצים איש מצרי מכה איש עברי ומשה אמר אלהי העברים : ט בזכותך הן באים · הדור שהוצאת ממצרים וקברתם במדבר ע'

יפה תואר

ועוד בס"ל משמע דאין לו שום זכות כמשמעו : אין לך עסק במלכות שנאמר כי הביאותני עד הלום · בב"ר למד מכאן דאין הלום אלא מלכות א"ק מה שאמר בנער הלוי שבבית מיכה מי הביאך הלום ככר פי' רש"י בפ' י"ב א"ל לאו ממשה קאתית דכתיב ביה אל תקרב הלום ומ"ש כרות גשי הלום ככר פי' במדרש שמדבר בשלמה ומ"ש בשמואל הבא עוד הלום איש הוינו למלכות שאול כמ"ש בפ' י"ב דזבחים

ידי משה

שאמר עזות שנאמר אל תוסף דבר אלי פי' שאתה מדבר עזות ויותר מדאי וק"ל ומדקדק קרא לשון דבר שהוא קשות דייק שהוא לשון עזות וכדמסיק המדרש לאמר מהו לאמר אמר ר"ע אמר משה השיבני על דברי אם אתה מכניס אותו לארץ וא"כ זה הוא כדברי עזות : שלא יהיו ישראל אומרים זייף משה בתורה וכו' · וקשה האיך יהיה מיושב עוד התלונה וי"ל דה"פ דכתיב יען לא האמנתם בי המה מי מריבה וקשה למה לי המה מריבה וכן בסוף האזינו אמר על אשר מעלתם בי במי מריבה וקשה ג"כ למה לי במי מריבה לז"א שלא יבינו ישראל בדברי הקב"ה שמה שאמר הקב"ה אשר מעלתם קאי על שזייף מ"ו איזו דבר בתורה לכן נתן לו הקב"ה פירוש לדבריו וכתב המה מי מריבה אבל ישראל לא יחשדוהו למשה שזייף מ"ו רק שמא לא יבינו דברי הקב"ה לכך הוצרך הקב"ה לכתוב בפירוש ועוד י"ל שיאמרו העולם כמו שעשה בסלע שהיה שא"ל הקב"ה ודברת והוא היכה וכמו כן עשה כמה פעמים ושינה מאמר הקב"ה

עשה נטל זהוב אחד והשליך בתוכם והתחיל צווח ואומר האירו לי זהוב אחד היה לי ונפל ממני כאן והאירו לו מה עשה משנטל את הזהוב אמר להן בחייכם המתינו לי שאלקט את המעות וליקטן בזכות הזהוב נתלקטו המעות כך אמר לו הקב"ה למשה אם נקבר אתה אצלם במדבר הן באים בזכותך ואת בא בראשם שנאמר (דברים לג) וירא ראשית לו וגו' ויתא ראשי עם: י כי מי גוי גדול וגו' הלכה אדם מישראל שהיה קורא את שמע מהו שיהא לו מותר להמתין אחר ק"ש ואח"כ יתפלל כך (יד) שנו חכמים א שלשה תכיפות הן תכף לסמיכה שחיטה תכף לנטילת ידים ברכה תכף לגאולה תפלה • ומי שהוא עושה כן מהו (טו) מתן שכרו אמר רבה בר אבהו אם סמך ושחט יהא מובטח שקרבנו נתקבל ואם נטל ידיו ובירך מיד יהא מובטח שלא יהא שטן מקטרג בסעודתו ואם קרא ק"ש ונתפלל מיד יהא מובטח שתפלתו נשמעת • א"ר יהודה ב"ר סימון את מוצא (טז) עבודת כוכבים קרובה ורחוקה והקב"ה רחוק וקרוב כיצד עבודת כוכבים קרובה עובד כוכבים עושה עבודת כוכבים ומעמידה בתוך ביתו אצלו הרי קרוב ומנין שהיא רחוקה שנא' (ישעיה מו) אף יצעק אליו ולא יענה וגו' הרי רחוקה • והקב"ה רחוק וקרוב כיצד א"ר יהודה בר סימון מכאן ועד לרקיע מהלך ת"ק שנה הרי רחוק • וקרוב מנין שאדם עומד ומתפלל ומהרהר בתוך לבו וקרוב הקב"ה לשמוע את תפלתו שנא' (תהלים סה) שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו ב אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע כשיהיו אומות העולם באים להתפלל לפניך אל תענה אותן שאין באין אצלך בלב שלם אלא הולכין אצל עבודת כוכבים שלהן ואינה עונה אותן והן רואין צרתן צרה ובאין להן אצלך אף אתה לא תענה אותן שנ' (שם יח) ישועו ואין מושיע על ה' ולא ענם מהו ישועו ישועו לעבודת כוכבים שלהן ולכשיבואו אצלך על ה' ולא ענם אבל כשישראל קוראין אצלך מיד שמע תפלתנו שנא' (שם ד) בקראי ענני אלהי צדקי אמר לו הקב"ה מה אמרת בקראי ענני חייך עד שלא תקראני אני אענה אתכם שנא' (ישעיה סה) טרם יקראו ואני אענה שאין לי אומה אחרת אלא אתם מנין ממה שקרינן בענין כי מי גוי גדול: יא (תהלים ד) יענך ה' ביום צרה רבנן אמרי למה הדבר דומה לבן מלך שיצא לתרבות רעה והיו לו שלשה פדגוגין הראשון אמר יעשה לו כבלים של מאה ליטרין והשני אמר אינו יכול לעמוד בכבלים של ק' ליטרין אלא יעשה לו כבלים של שנים עשר ליטרין בא השלישי ואמר היאך הוא יכול לעמוד בכבלים של שנים עשר ליטרין יעשה לו כבלים של ליטרא אחת כך אמר משה יעשו לו כבלים של (יא) (יז) מאה ליטרות שנא' (דברים לא) ומצאוהו רעות רבות וצרות דוד אמר יעשה לו כבלים של י"ב ליטרין שנא' יענך ה' ביום צרה כשם שהיום י"ב שעות • כיון שעמד ירמיה אמר לפניו רבש"ע אין בהם כח לסבול כשם שאמר דוד ביום צרה אלא יעשה להם כבלים (יב) של ליטרא אחת שנא' (ירמיה ל) ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע • ג ד"א יענך ה' ביום צרה מהו ביום צרה אמר ר"ל למה הדבר דומה לאשה שישבה על המשבר לילד והיתה מצטערת לילד אמרו מי שענה את אמך הוא יענה אותך כך אמר דוד לישראל מי שענה ליעקב הוא יענה אתכם מה התפלל יעקב ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי ביום צרתי אף אתה יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כשתהא רואה בניך בצער ואין מי שיבקש רחמים עליהם מיד ענה אותן אמר לו הקב"ה משה חייך בכל שעה שיקראו אותי אני אענה אותם דכתיב (דברים ד) כה' אלהינו בכל קראנו אליו: יב ד"א כה' אלהינו זה שאמר הכתוב (תהלים סט) ואני תפלתי לך ה' עת רצון רבי חנינא בר פפא שאל לרבי שמואל בר נחמן מהו דכתיב ואני תפלתי לך ה' עת רצון (יח) ד אמר לו שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים אבל שערי תשובה לעולם פתוחים אמר לו מנין דכתיב (שם סה) נוראות בצדק תעננו אלהי ישענו מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים מה המקוה הזה פעמים פתוח פעמים נעול אף שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים (יג) אבל הים הזה לעולם פתוח כך ידו של הקב"ה לעולם פתוח' לקבל שבים אמר רב ענן אף שערי תפלה אינן ננעלים לעולם דכתיב כה' אלהינו בכל קראנו אליו ואין קריאה אלא תפלה כענין שנאמר (ישעיה סה) והיה טרם יקראו ואני אענה א"ר חייא רבה כתיב (תהלים כז) קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' (יט) הוי מתפלל וחוזר ומתפלל ויש שעה שיתנו לך • ד"א ואני תפלתי וגו' דוד בשביל שהיה יחידי אמר עת רצון אבל תפלתן של ציבור אינה חוזרת לעולם ריקם הוי כה' אלהינו בכל קראנו אליו: יג כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו ה שאלו המינים את רבי שמלאי כמה רשויות בראו את העולם אמר להם אני ואתם נשאל לששת ימי בראשית אמרו לו מי כתיב בראשית ברא אלוה בראשית ברא אלהים

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פרק ה' • תנא דבי אליהו רבה פרק כ' • מדרש תהלים מזמור ד' • ומזמור קל"ד • ילקוט תהלים רמז תרע"ח • ורמז תתפ"ג מזמור קל"ד • ב ילקוט שמואל ב' רמז קס"ג • ג מדרש תהלים מזמור כ' • ד עיין אגדת בראשית פ' ע"ו • מדרש תהלים מזמור ד' • ה סנהדרין דף ל"ח • ילקוט סדר בראשית רמז י"ד:

חדושי הרש"ש

שקרב יומא • המרשים לבמדבר א' שהתכם כי שם נאמר על זר שיקרב בעבודת הלוים • אבל פה הכוונה על הכתוב שם גימל יו"ד או להכתוב בקרא י"ח ז' : (יא) מאה ליטרין שנאמר ומצאוהו רעות רבות וצרות • עמ"כ שנדחק מאד • ול"נ דקללות שבמשנה תורה המה במספר מאה חסר שתים עיין מדרש איכה פסוק טומאתה בשוליה וריש פסוק אני הגבר ובפסוק דרך קשתו ורעות רבות וצרות דדרשוהו בחגיגה (ה' א') על זיבורא ועקרבא משלים למספר מאה • ועיין מגילה ל"א ב' תד"ה משה שדבריהם מתנגדים למש"כ : (יב) של ליטרא אחת שנאמר ועת צרה היא ליעקב כו' • עיין מדרש איכה בפסוק צעק לבם ולע"ק : (יג) [אבל הים הזה וכו' • כי עיקר דלמעלה משתעי בבעת"ש דכתיב פשעינו אתה

חדושי הרד"ל

שדברת בענין הזה של הארץ והיינו שספר בארצו) : (יד) שנו חכמים שלש תכיפות כו' • ברכות (מב) : מתן שכרו אמר רבה כו' • ירושלמי פ"ק דברכות ושוח"ט מזמור קל"ד • וענין הא דתכף לגאולה תפלה לכאן הוא דסמיכת גאולה לתפלה נלמד מיענך ה' ביום צרה דמייתי להלן כמ"ש רש"י בברכות ועיין בדברי הירושלמי שהביא שם (ד) • ומדרים כאן ג"כ בכל קראנו אליו מיד הן נענין לכן אין להפסיק בין גאולה לתפלה : (טז) עבודת כוכבים קרובה כו' • ירושלמי פ"ט דברכות ושוח"ט מז' ד' : (יז) מאה ליטרין • רומז לצ"ח קללות ופורענות לא דק : (יח) א"ל שערי תפלה פעמים כו' • שוח"ט מז' ס"ס : (יט) הוי מתפלל וחוזר ומתפלל • עיין ברכות (לב) :

פירוש מהרז"ו

במ"ר פ' י"ט סי' י"ג באריכות : זהוב אחד • פי' דינר זהב : הם באים בזכותך • כמ"ש שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו ובישעי' ס"ג ויזכור ימי עולם משה עמו אי' המעלם מים את רועה צאנו אי' השם בקרבו את רוח קדשו שמשה הוא עמו ועמו הוא משה והש"י שם בקרב ישראל רוח קדשו של משה וכשיבא את משה יבא את ישראל עמו וכמ"ש יחזקאל א' כ' ינשאו האופנים לעומתם כי רוח החיה באופנים : וירא ראשית לו • וס"ד כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם שיבא בראש העם לעתיד : י כי מי גוי גדול • אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו וזה דורש מענין תפלה ומ"ש קרובים אליו פי' שמתקרב אליו משמים לבא לשכון עמו ולשמע תפלתו וזהו ענין סמיכות גאולה לתפלה שבגאולה מתקרב לנו כמ"ש בירושלמי שם ואז אנו מתפללים לפניו וישמע תפלתנו : להמתין אחר ק"ש • משמע בשיהוי אפי' בלא הפסקה כמ"ד שאם שהה לגמור את כולה חוזר לראש וכן בין גאולה לתפלה אפילו שיהוי אסור ע' ברכות ירושלמי פרק א' הלכה א' : לסמיכה שחיטה • שנאמר וסמך ושחט : לנטילת ידים ברכה • שנאמר שאו ידיכם קודש וברכו : לגאולה תפלה • כמ"ש ה' צורי וגואלי יענך ה' ביום צרה • ומ"ש לנטילה ברכה היינו נטילת מים אחרונים סמוך לברכת המזון שענין נטילת מים אחרונים כדמיון שעיר המשתלח ביום הכפורים שע"כ לא יקטרג השטן על הסעודה ודו"ק : ובאין להן אצלך • לנסות כנגד עבודת כוכבים שלהם : יא יענך ה' ביום צרה • הוא ד"א על פסוק כה' אלהינו בכל קראנו אליו : כך אמר משה וכו' דוד אמר וכו' ירמי' אמר • הענין שדעת המדרש שכוונת כולם הי' על הישועה העתידה שקודם הישועה יהי' עת צרה גדולה וכל מקום שכתוב שהם ביום ההוא הכוונה על יום הגדול העתיד משה אמר וחרה אפי ביום ההוא וגו' ומצאוהו רעות רבות וצרות ודוד אמר על יום זה יענך ה' ביום צרה וכמ"ש בהדיא במדרש תהלים כ' באיזה יום שהכל מודים בו שהוא צרה לעליונים ולתחתונים ע"ש באריכות על יום העתיד וירמי' אמר על זה הוי כי גדול היום ההוא מאין כמוהו ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע וזהו דעת המדרש שמשה נתכוין על יום זה ג"כ ע' לקמן פ' ז' סוף סי' י"ז עת רצון עונה אתת וע' ויק"ר פ' כ"א סי' ג' עת לשעה מי שענה את אמך כמ"ש מדרש תהלים כ' שם מי שענה את אמך בעדן קשיותה הוא יענה אותך בעדן קשיותך וכו' אמר דוד מי שענה את יעקב אביכם בעת צרתו יענה אתכם בעת צרתכם וזהו ישגבך שם אלהי יעקב מדה ע"ז ע"פ מדה י"ז שמפורש אל יעקב לאל העונה אותי ביום צרתי : ואין מי שיבקש עליהם רחמים • כי כל ימי משה עמדו ישראל בתפילת משה וכאן אמר בכל קראנו אליו משמע הכל ביחד על זה דורש שמשה התנבא והתפלל על דורות שלא יהי' להם מי שיתפלל בעדם : יב ואני תפלתי לך • תהלים ס"ט ובמדרש תהלים שם א"ר יוחנן בן חלפתא עתים לתפילה וכל המאמר הוא במדרש תהלים פסוק סכות באף : מבטחו כו' וים רחוקים • תהלים ס"ה ו' שידו של הקב"ה פתוחה ובטוחה לכל באי עולם בקצוי ארץ וים רחוקים והוא כים לרחוקים הם הרשעים שנקראו רחוקים ולשון המדרש תהלים ס"ה מה הים הזה אינו ננעל לעולם אלא כל מי שמבקש לרחוץ בו רוחץ בכל שעה שהוא רוצה כך התשובה בכל שעה שאדם רוצה לעשות תשובה עושה והקב"ה מקבלו אבל לתפלה עתים לה : מה המקוה הזה • כאן חסר וה"ג באיכה רבתי שם נמשלה התפלה למקוה והתשובה כים מה המקוה הזה וכו' ובכל מקומות אלו לא פירש מ"ש נמשלה התפלה למקוה מאיזה פסוק דורש כן ונ"ל ברור שהכוונה על פסוק ירמי' י"ז מקוה ישראל ה' שהיל"ל תקות ישראל לה' ודורש מקוה ישראל שהוא שם בלשון חכמים על מקוה של מים שאה וכמ"ש בהדיא יומא פ' בתרא במשנה אר"ע אשריכם ישראל וכו' ואומר מקוה ישראל ה' מושיעו בעת צרה היינו תפלה מה מקוה מטהר טמאים אף הקב"ה מטהר לישראל וזה מ"ש כאן מה המקוה • ומה שהזכיר כאן ענין התפלה כוונתו למ"ש בפסוקים הקודמים שומע תפלה וגו' דברי עונות וגו' ועל מ"ש שומע תפלה אמר אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך וגו' כמ"ש ברכות שאין תפלתו ש"א נשמעת אלא בביה"כ ועל מ"ש דברי עונות וגו' אמר נוראות בצדק וגו' דוק והבן • והכוונה מקוה ישראל ה' ע"י תקוה ותפלה וע"כ מושיעו בעת צרה : קוה אל ה' • ואם לא הי' כתוב רק קוה אל ה' קוה הי' נדרש ע"פ מדה יו"ד על שני פעמים ומאחר שכתוב וקוה בוי"ו המוסיף גם כתי' חזק ויאמץ לבך דורש שתמיד יקוה ותמיד יתפלל וכמ"ש ואני תמיד איחל וכמ"ש עוד בהושע י"ב וקוה אל אלהיך תמיד וכל תקוה בתפלה כנ"ל : ד"א ואני תפלתי • ב[א] לדרוש מדה ט"ו שמ"ש ואני תפלתי לך ה' עת רצון משמע ולא תמיד וכאן כתוב בכל קראנו אליו משמע תמיד ומכריע עת רצון ביחיד ובכל קראנו בציבור שאז תמיד ע[ת] רצון וכרים ברכות דורש ואני תפלתי לך ה' עת רצון אימתי הוא עת רצון בשעה שהציבור מתפללין : יג שאלו המינים • ב"ר פ' ח' סי' ט' שמ"ר ריש פ' כ"ט ירושלמי פר[ק] כרואה : נשאל לששת ימי בראשית • בב"ר שם הגי' נשאל לימים ראשונים הה"ד כי שאל נא לימים ראשונים למן היום אשר ברא איכ"כ אלא אשר ברא חזרו ושאלו אות[ו]

מתנות כהונה

נחושת הס : בתוכם • בתוך המעות : הן באים בזכותך • ומכלל הן אתה שומע לאו : [שלא יהא שטן מקטרג בסעודתו גרסינן] : שתפלתו נשמעת כו' • בירושלמי בפ"ק דברכות גרס אין השטן מקטרג באותו יום ובבבלי בפרק אין עומדין גורס אינו ניזוק כל אותו יום וכן הביאו כל הפוסקים : מכאן עד לרקיע • בירושלמי מסיים וכן כל רקיע ורקיע וכן בין כל רקיע ורקיע וכן טלפי חיות כמנין ישרה תקט"ו : עדיך • עד אצלך יבא המתפלל : [טרם יקראו גרסינן] : פדגוג • אומן המגדל בני האדון ועי' ריש פרשת בראשית : כבלים • כבלי ברזל לייסרו ולאסרו בהם : רעות רבות וצרות • ג' מיני פורעניות נגד שלשה מעלות שיש בערך מנין מאה אחדים עשיריות מאה : ה"ג מה המקוה הזה • ועי' באיכה רבה בפסוק סכות בענן ובמדרש תהלים : נשאל לששת ימי בראשית • עיין בב"ר פרשה א' :

יקוו

ידי משה

הקב"ה לכן הכתוב שרמוני שידעו שלא היה רק כעם אחת ולא יותר ודו"ק : ג' תכיפות הן • והקשה בפל ש"י מ"ט לג' תכיפות בשלמא תיכף לנטילת ידים ברכה לפי שלא ישיח דעתו ויטנפו ידיו וכמים ראשונים קמיירי מכא"כ תיכף לסמיכה שחיטה אין לה טעם ומשני הוא"ל וסמיכת הקרבן הוא שמתוודה עליו עונותיו ונותן הקרבן תמורתו לכן ראוי לסמוך הסמיכה לשחיטה שיתן על לבו שיבה זו ואף כי נמצא סמיכה בקרבנות שאינם באים על החטא י"ל כדי שלא לפרסם החטאים כדמצינו גבי במקום א[שר] תשחט העולה וגו' : שלא יהיה שטן מקטרג בסעודתו • ונ"ל דזה פי' מה שאחז"ל בברכות דף נ[ג] ע"א לית דין צריך בשם פי' רש"י שהוא פת נקי ולי נראה דלפי דאיתא שם בתוספות שהטעם שצריך לברכה מלח כדי שלא יקטרג השטן ואם נטל ידיו ובירך ולא הפסיק בנות שאין השטן מקטרג וכו' וא[ם]

יוצא

כתיב אמר להן מי כתיב בראו ברא כתיב ומי כתיב ויאמרו אלהים יהי רקיע יקוו המים יהי מאורות ויאמר כתיב · כיון שהגיעו למעשה יום הששי היו שמחים אמרו לו הרי כתיב (בראשית ג) נעשה אדם בצלמנו · א"ל מי כתיב ויבראו את האדם בצלמיהם אין כתיב כאן אלא ויברא את האדם בצלמו · אמרו לו והא כתיב כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו · אמר להם מי כתיב כה' אלהינו בכל קראנו אליהם בכל קראנו אליו כתיב: **יד** ד"א אשר לו אלהים קרובים אליו א"ר יוחנן (יט) א כשמתכנסין מלאכי השרת לפני הקב"ה לומר אימתי ר"ה ואימתי יום הכפורים הקב"ה אומר להם לי מה אתם שואלים אני ואתם נלך אצל בית דין של מטה מנין דכתיב אשר לו אלהים קרובים אליו אשר לו אומה קרובה אין כתיב כאן אלא אשר לו אלהים קרובים אליו הוא וכל פמליא שלו אמר רבי יוחנן (כ) אמר הקב"ה עד שלא נעשית אומה שלי מועדי ה' מכאן ואילך אשר תקראו אתם: **טו** ד"א אשר לו אלהים קרובים אליו אדם (כא) ב אם יהא לו קרוב עשיר הוא מודה בו ואם עני הוא כופר בו ואומר שאינו קרובו אבל הקב"ה כביכול ישראל היו נתונים במצרים בשעבוד הקב"ה אומר קרוביהן אני מנין שנא' (תהלים קמח) לבני ישראל עם קרובו ואם קרובו עני הוא עושה עצמו עיקר ואותו טפילה מהו אומר פלוני מתקרב לי אבל הקב"ה כביכול עושה לישראל עיקר אשר לו גוי קרוב אין כתיב כאן אלא אשר לו אלהים קרובים אליו · ד"א כי מי גוי גדול א"ר חמא בר ר' חנינא איזה אומה שגידלה אלהיה כאומה זו בנוהג שבעולם אומה מבקשת לעשות מלחמה ואינן יודעין אם נוצחין ואם אין נוצחין וישראל (כב) ודאי נוצחין שנאמר כי מי גוי גדול וגו': **טז** ד"א ג אמר רבי תנחומא מעשה בספינה אחת שהיתה כולה של עובדי כוכבים והיה בתוכה יהודי אחד הגיעו לנס אחד · אמרו לאותו יהודי פלוני טול מעות ועלה לנס הזה וקח לנו משם מאומה · אמר להם לא אכסנאי אני מכיר אני להיכן אלך אמרו ויש אכסנאי יהודי בכל מקום שאתה הולך אלהיך עמך הרי אשר לו אלהים קרובים אליו: **יז** מהו בכל קראנו אליו אמרו רבנן יש תפלה שנענית לארבעים יום ממי את למד ממשה דכתיב ואתנפל לפני ה' מ' יום וגו' ויש תפלה שנענית לכ' יום ממי את למד מדניאל דכתיב (דניאל י) לחם חמודות לא אכלתי עד מלאת שלשה שבועים ימים ואח"כ אמר ה' שמעה ה' סלחה וגו' ד ויש תפלה שנענית לשלשה ימים ממי את למד מיונה דכתיב (יונה ב) ויהי יונה במעי הדגה וגו' (יד) ואח"כ ויתפלל יונה אל ה' אלהיו ממעי הדגה ויש תפלה שנענית ליום אחד ממי את למד מאליהו דכתיב (מ"א יח) ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו' (טו) ויש תפלה שנענית לעונה ממי את למד מדוד דכתיב (תהלים סט) ואני תפלתי לך ה' עת רצון ויש תפלה שעד שלא יתפלל אותה מפיו הקב"ה יענה שנאמר (ישעיה סה) והיה טרם יקראו ואני אענה: **יח** כי תוליד בנים הלכה אדם מישראל מהו שיהא מותר לו להקיף פאת ראשו (כג) כך שנו חכמים ה אלו דברים אסורים מפני דרכי האמורי המספר קומי והעושה בלורית (כד) מהו (טז) המספר קומי זה המספר פאת ראשו ועושה תפיסות קורצין · מהו חייב (כה) סופג את הארבעים אבל העושה (כו) בלורית אינו מגדלה אלא לשמה של עבודת כוכבים ואין עונש קשה משל עבודת כוכבים שהרי הקב"ה אינו מקנא אלא בה · מנין שנא' (שמות כ) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וגו' וכתיב (דברים ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא · רבנן אמרי הואיל ואין בעבודת כוכבים ממש למה קורא אותן אלהות אמר ר' פנחס בר חמא כדי ליתן שכר לכל מי שפורש ממנה אמר הקב"ה אע"פ שאין בה ממש כיון שפורש אדם ממנה מעלה אני עליו כאלו הוא עובד למי שיש בו ממש ובא לו אצלי · אמר ריב"ל אמר הקב"ה הואיל וכך הוא עונשה של עבודת כוכבים קשה צריך אני להזהיר אותם עליה שלא יאמרו אילו הזהירנו עליה פירשנו ממנה אמר לו הקדוש ב"ה לישעיה לא תהא סבור שמא לא הזהרתי אותם על עבודת כוכבים תחלה (כז) עד שלא באו לסיני לקבל את התורה הזהרתי אותן על עבודת כוכבים מנין שכך כתיב (ישעיה מח) ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך (יז) בטרם תבא לסיני השמעתיך ברכות וקללות למה (שם) פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום לפיכך הזהרתי אותם

מסורת המדרש א ילקוט תהלים רמז תתל"ה · ב שמות רבה פרשה ל"א · מדרש תנחומא סדר משפטים · ילקוט כאן רמז תתכ"ה · ג ירושלמי ברכות פרק הרואה · ילקוט כאן רמז תתכ"ה · ילקוט ישעיה רמז שס"ט · ד מדרש שמואל פרשה ד' · תוספתא שבת פרק ז' · ילקוט תורה רמז תקס"ז ·

חדושי הרד"ל

(יט) כשמתכנסין מלה"ש כו'· ירושלמי פ"ק דר"ה ה"ג ופסיקתא דפ' החדש ועיין שמ"ר ר"פ ט"ו : (כ) אמר הקב"ה כו'· מכאן ואילך אשר תקראו אותם· דרש בכל קראנו לשון קריאת מועדים כ"ה בשוח"ט מז' ד' ע"ש ובפסיקתא שהובא בילקוט סדר בא: (כא) אם יהיה לו קרוב עשיר כו' ירושלמי ברכות ושוח"ט שם: (כב) ודאי נוצחין כו' גדול כה' אלהינו בכל קראנו אליו כצ"ל וכמ"ש (יואל ג) כל אשר יקרא בשם ה' ימלט וכמ"ש בירושלמי ושוח"ט שם יצווח לי ואני עונה לו מיד: (כג) כך שנו חכמים אלו דברים אסורים כו'· ת"כ ס"פ אחרי ועיין ב"ק (פ"ג): (כד) מהו המספר פאת ראשו כו'· מבואר שלא כפי' שהביא הק"א בת"כ שם שהוא המספר בל' נאות : (כה) סופג את הארבעים משמע מלקות דאורייתא כדעת הרמב"ם לפי"א מה' עבודת כוכבים ובס"מ המצות שלו ל"ת סי' ל' והטוי"ד ר"ס קע"ח ע"ש בב"י ודלא כמשמעות לשון התוס' בב"ק שם שהיא גזרה דרבנן : (כו) בלורית לשמה של עבודת כוכבים עי' כו' עבודת כוכבים (כט) : (כז) עד שלא באו לסיני כו' על עבודת כוכבים · אפשר היינו במרה שנצטוו שם על ז' מצות ב"נ (שבכללם עבודת כוכבים (כדאיתא בסנהדרין (נ"ו) · ובמכילתא בשלח וכן מ"ש להלן בטרם תבא לסיני השמעתיך ברכות

חדושי הרש"ש

תכפרם או דבר מרחוקים ע"ד שאמר ר' אבהו (ברכות ל"ד ב') מקום שבע"ת עומדין כו' שנאמר שלום שלום לרחוק כו' ע"ש] : (יד) [ואחר כך ויתפלל יונה וכו' · משמע שיכוין למה דאיתא בילקוט יונה (ורש"י מביאו שם בקצרה) שהיה מתחלה שלשה ימים ושלשה לילות במעי דג זכר מקום מרווח ולא התפלל עד שפלטה ובלעתו דגה נקבה והיה שם בצער גדול מתוך הדוחק ומתוך הטינוף ואז התפלל ע"ש · ולפ"ז קשה איך מוכח מכאן שנענה לג' ימים וכן בילקוט שם איתא דמיד אחר תפלתו הקיאתו · ועי' במדרש שמואל פ"ד] : (טו) ויש תפלה שנענית לעונה כו' עת רצון · עיין במדרש איכה בפסוק צעק לבם ונע"ק : (טז) המספר קומי זה המספר פאת ראשו · נראה פירושו שמספר מפאת פניו ומניח הפרע מאחוריו ולוקה משום ולא תלכו בחוקות כו' עי' טור וב"י יו"ד סי' קע"ח: (יז) בטרם תבא לסיני כו'· אולי יכוון למה שמבואר ביחזקאל

מתנות כהונה

יקוו המים וכו' · בכולם כתיב ויאמר ולא כתיב ויאמרו : וכל פמליא וכו' · הם קרובים ונסמכים עליהם : ה"ג תקראו אתם · ודרים הכתוב חסר וי"ו קרי ביה אתם : [ה"ג קרוביהן אני] : שגדלה כו' · כלומר כביכול גדלה אותו על פי דרכה וכפי רצונה כאב שגידל את בנו והגדילו כפי רצונו : ה"ג ואם אין נוצחין וישראל ודאי נוצחין שנאמר ומי גוי וגו' ופירושו בר"ה ויום הכפורים כשעושין תשובה ותוקעין בשופר ודאי נוצחין וכדאי' בירוש' דפ"ק דמסכת ר"ה וכמו שהביאו גם בספר אורח חיים והילקוט בפרשה זו : [ה"ג הגיעו לנס א' אמרו] : לנס · אי' הים תרגום שלו נסי ימא ובפ"ק דגיטין והגמין שבים : מכיר אני · בתמיה · ומעשה זה בירושלמי דמסכת ברכות בפ' הרואה ועיין עוד שם : לעשרים · כלומר לאחר עשרים ביום כ"א שמה שאמר ה' שמעה וגו' לא היה אלא ביום אחרון לתעניתו כמו שכתוב עד מלאת וגו' ואח"כ נענה : יונה אל ה' גרסינן : לעונה · יום או לילה נקראת עונה כדאיתא בסוף מס' עבודת כוכבים : עת רצון · עת זהו עונה וכהאי דאיתא בב"ר פ' ל"ד מן ענתה דיהבת ידך עלה כו' שפירושו מן ההוא עת וזמן : קורצין · שמגלח אותם עד שאינו יכול לתפסם כי אם בראש הזוג או בצפרנים כך פירש הערוך : בלורית · מגדל שערו לשם עבודת כוכבים : ברכות וקללות · אם לא יעבדום או יעבדו וי"ל שר"ל למה שאמר בעודן

פירוש מהרז"ו

מהו דין דכתיב בראשית ברא אלהים וכן הוא בירושלמי וכאן חסר וכוונת השאלה שאלהים הוא לשון רבים והתירוץ שכל אדנות בלשון רבים נאמר וסוף הפסוק מוכיח שהוא לשון יחיד : **יד** אר"י כשמתכנסין · מדרש תהלים ד' שמ"ר פ' ט"ו סי' ב' פסיקתא רבתי פ' ט"ו סי' י"ט : מנין דכתיב אשר לו · לפי מ"ש כאן אינו מבואר ענין המועדות שהקב"ה כ"י שואל עם פמליא שלו אך האמת שהמאמר כאן נלקה בחסר ויתיר שמאמר אשר לו אומה קרובו מקומו בסימן ט"ו הסמוך כמפורש שם ובמדרש תהלים הנ"ל והעיקר חסר וה"ג בפסיקתא ובמד"ת הנ"ל · ומה טעם כה' אלהינו בכל קראנו אליו ואין קראנו אלא מועדות כמד"א מקראי קודש וכו' ועל זה דורש כאן אשר לו אלהים קרובים אליו וגו' קראנו אליו הוא וכל פמליא שלו שומעים בכל קראנו המועדות ראי' שהוא ופמליא שואלים כנ"ל : עד שלא נעשית אומה · דורש מדה ט"ו תחלה כתוב מועדי ה' שהוא קובע אותם ואח"כ כתוב אשר תקראו אותם שתלוי בהם ומכריע כאן עד שלא נעשית וכו' : **טו** קרוב עשיר מודה בו · מד"ת שם ובשמ"ר פ' ל"א סי' י"ג : נתונים במצרים · וכמ"ש כמה פעמים שלא את עמי · ובמד"ת שם הגי' א"ר אבא בשם ר' אחא ב"ו אם יש לו קרוב שבוי הוא מתביים לומר שהוא קרובו והקב"ה הוציא את ישראל ממצרים שבויים ומטורפים וקורא אותם קרובים שנאמר לבני ישראל עם קרובו : וישראל

ודאי נוצחים · כמפורש בתורה ובנביאים שהנביאים ציוו לישראל שילחמו וינתנו בידם : **טז** ויש אכסניא יהודי · לפי מ"ש כאן אינו מבואר איך הודו כל מי שהיה בספינה אך בירושלמי פרק הרואה קודם שהביא מעשה זו איתא שם שהספינה היתה בצרה גדולה שעמד עליהם סערה וקראו כלם לאלהיהם ולא הועילו ואח"כ בקשו מהיהודי שיתפלל ונצולו ע"י תפלתו ואח"כ כשהגיעו לנמל אמרו לו שאין יהודי אכסנאי שאלהיו עמו : **יז** מהו בכל קראנו · משמע שיש הרבה מיני תפלות ועונה את כולם ולזה דורש ע"פ מדה י"ז על שים תפלה שנענית למ' יום ולכ' ולג' : ואתנפל לפני ה' · וס"ד את הארבעים היום ואת ארבעים הלילה ואח"כ כתוב וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא הרי שנענית למ' יום : לכ' יום · היינו כ"א ג' שבועות : ואח"כ אמר ה' שמעה · ואח"כ כתוב ועוד אני מדבר בתפלה וכו' עתה יצאתי להשכילך בינה הרי שנענה אח"כ ונע"ג שתפלה זו של ה' שמעה ה' סלחה כתוב בדניאל ט' בשנת אחת לדריוש המלך ושם לא נזכר ג' שבועות כלל ובפרשה בשנת שלש לכורש וגו' בימים ההם אני דניאל הייתי מתאבל שלשה שבועים ימים ואיך אמר שאחר ג' שבועות אמר ה' שמעה וגו' אך לפי דרכנו ע"פ המדות יאיר לנו אמיתת הענין שחז"ל דרשו כן על שבאותה פרשה בדניאל יו"ד בפסוק י"ב כתיב ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך וכאן לא נזכר שום תפלה ועל כרחנו שפי' על התפלה של פרשה ט' שהיתה בשנת אחת לדריוש ובמרום נשמעה תפלתו מיד ביום ראשון שנתן אל לבו להתענות ג' שבועות שמחשבה טובה כמעשה אלא שלא הודיעו לו עד שהשלים ג' שבועות כנ"ל ועל שביקש ה' שמעה וכן בב' פסוקים הקודמים ועתה שמע אלהינו הט אזנך ושמע השיב לו נשמעו דבריך ועל כוונה זו לא הביא המדרש פסוק אחר מכל התפלה הארוכה אלא פסוק זה של שמיעה להעמידנו על אמיתת הענין ע"פ מדת ממעל · ואחר כתבי זאת מצאתי כן בהדיא בסדר עולם פרק כ"ח וז"ל על פסוק ואני בשנת אחת לדריוש המדי ופסוק זה הוא בדניאל ריש י"א שהוא ענין אחד עם מ"ש בדניאל י' בו בפרק נאמר לו בתחלת תחנוניך יצא דבר וגו' שבועים שבעים וגו' והיינו על שבתחלת התפלה של פרשה ט' כתוב בשנת אחת לדריוש כמו כאן ברים י"א וכן מ"ש שם יו"ד י"ב כי מן היום הראשון וגו' להבין ולהתענות הוא מ"ש שם ט' כ"ג בתחלת תחנוניך וגו' ובין בדבר והבן וכמ"ש שם ט' ב' בינותי בספרים הרי בהדיא כמו שכתבתי בתוספות ראיות וממילא דבר תבין והשכיל שפסוק בשנת שלש לכורש של ריש פ' י' אינו שייך לכל זה ונכתב שלא במקומו כי כל מ"ש בפרשה ט' עד סוף הספר הכל ענין אחד · ואולי שנת שלש לכורש היא שנת אחת לדריוש וע' סדר עולם ריש פרק כ"ט שהדברים קרובים וכל זה כוון המדרש במ"ש ואח"כ ה' שמעה לא כפי מה שמסודר בכתוב אלא ע"פ המדות : ואח"כ ויתפלל יונה · הכוונה על מ"ש בסוף התפלה ותבא אליך תפלתי שבסוף יום ג' נתקבלה תפלתו אבל הוא התפלל כל הג' ימים שהצדיקים תמיד בתפלה ובפרט בעת צרה וסכנה גדולה כזו שכפי הטבע הי' לו להתבשל במעי הדג : ויגש אליהו הנביא · וס"ד היום יודע וגו' ענני ה' ענני וגו' הרי שהתפלל כל היום והכוונה כמפורש בפסוק ויהי בעלות המנחה זמן תפלת המנחה : עת רצון · ועת הוא שעה וכמ"ש בסי' י"א : והיה טרם יקראו · וזהו בכל קראנו אליו כל תפלה כפי זמנה כנ"ל : **יח** כי תוליד בנים · וס"ד והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל וגו' ותיבת והשחתם מיותר ודורש על מצות לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית פאת זקנך בסדר קדושים ולזה הביא כאן ענין של מספר קומי שיש בזה ג"כ לשמה של עבודת כוכבים : תפיסת קורצין · פי' בלשון יוני תלתלי שער ובפרט אצל המצח : לא יהיה לך · וס"ד כי ה' אלהיך אל קנא וכתיב כי ה' אלהיך אש אוכלה אל קנא ובפסוק הקודם ועשיתם לכם פסל סמוך לפסוק כי תוליד בנים וגו' והשחתם ועשיתם פסל וגו' : ואגיד לך מאז · ולא פירש באיזה זמן ודורש על זמן שקודם סיני כמ"ש בחודש השלישי וגו' באו מדבר סיני וזהו בטרם תבא לסיני השמעתיך קללות ענשה של עבודת כוכבים פן תאמר

ידי משה

יוצא זה בזה וק"ל : כשמתכנסין מ"ה ושואלין אימת ר"ה ואימתי יוה"כ וכו'. נ"ל דזה הוא שאלתם שלישראל הקב"ה דן ביום בשעה שעוסקים במצות ואו"ה דן בלילה בשעה שישנים מעבירות ואי' כי חוק שלום רהיטא הוא הטעם שלא אדין ראש לפי דאיתא בירושלמי הוא ישפוט תבל בצדק ולאומים במישרים לישראל הוא ומשפט לאלהי יעקב שישראל נכנסים תחלה לדין ובנה בכל יום ב' וס' ב"ד של מעלה דנין את.

עליה ועל ידי מי הזהרתי אותן ע"י משה עבדי מנין ממה שקרינו בענין כי תוליד בנים ובני בנים: **יח** ד"א זה שאמר הכתוב (הושע ד) כרובם כן חטאו לי כבודם בקלון אמיר מהו כרובם [א] אמר ר' שמואל בר נחמני שכל מה שהגדולים עושין הדור עושה כיצד הנשיא מתיר (כח) ואב ב"ד אוסר (יח) הנשיא מתיר ואני אוסר והדיינים אומרים אב ב"ד מתיר ואנו אוסרים ושאר הדור אומרים הדיינין מתירין ואנו אוסרים מי גרם לכל הדור לחטוא הנשיא שחטא תחלה · [ב] א"ר שמלאי כתיב (שם ב) כי זנתה אמם הובישה הורתם שהן מביישין דבריהם בפני עמי הארץ כיצד החכם יושב ודורש בצבור לא תלוה בריבית והוא מלוה בריבית · אומר לא תגזול והוא גוזל · אומר לא תגנוב והוא גונב · א"ר ברכיה מעשה באדם אחד שנגנבה טליתו והלך לקבול לדיין עליה ומצאה פרושה על מטתו · וא"ר ברכיה מעשה באדם א' שנגנבה קומקמוס שלו ועלה לקבול עליו לדיין ומצאו על הכירה שלו הוי כרובם כן חטאו לי · [ג] ד"א כרובם כן חטאו לי אמר רבי תנחומא כל שהרביתי להם ארצות כן חטאו לי מנין שנאמר (שם יב) גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי · ד"א כל שהרביתי להן עושר כן חטאו לי מנין שנאמר (שם ח) כספם וזהבם עשו להם עצבים · ד"א כל שהרביתי להן מלכים כן חטאו לי מנין שנאמר (שם ז) כל מלכיהם נפלו אין קורא בהם אלי · ד"א כל שהרביתי להן בנים כן חטאו לי שנאמר כי תוליד בנים וגו': **כ** ד"א כי תוליד בנים זש"ה (משלי י) פעולת צדיק לחיים תבואת רשע לחטאת · פעולת צדיק לחיים [ד] א"ר תנחום זה אליפז שגדל בחיקו של יצחק · ותבואת רשע לחטאת זה עמלק שגדל בחיקו של עשו · ד"א פעולת צדיק לחיים כל מה שפעל דוד ושלמה בנו לחיים של ישראל מהו ותבואת רשע לחטאת [ה] בביאה אחת שנכנס מנשה לבית קדשי הקדשים היתה חטייה לישראל [ו] שעשה צלם של ארבע פנים והכניסו להיכל מנין שנאמר (יחזקאל ח) והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בביאה · אמר רבי אחא הא בייא רבה לעלמא התושב מפנה לבעל הבית ולמה עשה צלם של ד' פנים כנגד ד' חיות שהן סובלות כסאו של הקב"ה · ד"א למה ארבע פנים כנגד ד' רוחות העולם אמר כל מי שיבא מד' רוחות העולם יהא משתחוה לצלם זה · ומה עשה לו הקב"ה מסרו ביד שונאיו מנין שנא' (ד"ה ב לג) ויבא עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור ויאסרוהו בנחשתים (כט) [ז] ועשו לו מולן של נחשת והכניסו אותו לתוכו והיו מדליקין תחתיו והוא היה נשרף מבפנים · אותה שעה קרא מנשה לכל אלוהות שבעולם שהיה מזבח להם ולא ענו אותו אחד מהם שנאמר (ישעיה מו) אף (כי) יצעק אליו ולא יענה מצרתו לא יושיענו כיון שראה מנשה צרתו צרה שלא ענה אותו אחד מהם התחיל קורא להקב"ה אמר לפניו רבש"ע הרי קראתי לכל אלהות שבעולם וידעתי שאין בהן ממש רבש"ע את הוא אלוה על כל אלהים ואם אי אתה עונה אותי אני אומר שמא ח"ו כל הפנים שוות אמר לו הקב"ה הא רשע בדין הוא שלא אענה אותך שהכעסת אותי אלא שלא לנעול דלת לפני השבים שלא יהו אומרים הרי מנשה ביקש לעשות תשובה ולא נתקבל לפיכך הריני עונה אותך מנין שנאמר (ד"ה ב לג) ויתפלל אליו ויעתר לו ויחתר לו מלמד שהיו מלאכי השרת מסתמין את חלונות של רקיע שלא תעלה תפלתו לשמים מה עשה הקב"ה חתר את הרקיע מתחת כסא הכבוד וקיבל את תפלתו וישיבהו ירושלים למלכותו א"ר שמואל בר אוניא בשם רבי אחא ברוח השיבו כמה דתימא משיב הרוח באותה שעה ידע מנשה כי ה' הוא האלהים · ד"א (משלי י) פעולת צדיק לחיים אלו באי הארץ הצדיקים שהיו בימי משה ותבואת רשע לחטאת כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ וגו': **כא** מהו להכעיסו [ח] אמר רבי אלעזר היו יושבין ומחשבין איזו ערוה חמורה שנאמר (יחזקאל כב) ואיש את אשת רעהו וגו' טמא בזימה מאי בזימה במחשבה היו אומרים מי שבא על א"א בחנק ומי שבא על כלתו בסקילה הרי הכלה חמורה מא"א · תני ר"י (ל) איש ואביו ילכו אל הנערה יכול לתאוה ת"ל למען חלל את שם קדשי הוי אומר להכעיסו אמר רבי לוי (לא) לא גלו ישראל עד שנעשו שבעה בתי אבות רשעים בנים תרי בני בנים תרי ונושנתם והשחתם ועשיתם הרי שבעה: **כב** רבנן אמרי יתברך שמו של הקב"ה שיודע מה היה ומה עתיד

מסורת המדרש א ילקוט נ"ך רמז תקי"ט · ב ילקוט ישעיה רמז רנ"ח בשם פסיקתא · ילקוט נ"ך רמז תקי"ז · רות רבה פ' א' · קהלת רבה פרשה ט' · ג ילקוט הושע רמז תקי"ט · ד ילקוט משלי רמז תתקס"ו · ה ילקוט יחזקאל רמז שמ"ו · ו סנהדרין דף ק"ג · ז אבות דר' נתן פרק ל"ט · עיין אגדת בראשית ספ"ע · ילקוט מלכים ב' רמז רמ"ו מביא בשם פסיקתא · ח ילקוט יחזקאל רמ"ז שס"ב ·

חדושי הרש"ש

ביחזקאל כו' ס' ואודע להם בארץ מצרים וגו' אני ה' אלהיכם ועוד שם: (יח) [הנשיא מתיר ואב"ד אומר כו'] נגלוס (ומפני שכתבו בשיני הוסיפו בהעתק לקבל את התורה): (כח) ואב"ד אומר הנשיא מתיר כו' כנ"ל וכ"ה בילקוט הושע: (כט) ועשו לו מולן של נחשת כו' · רות רבה פ"ה ועיין פב"א פמ"ג ופס"ע בס"ד: (ל) איש ואביו ילכו אל הנערה (עמוס ב) יכול כו' כנ"ל: (לא) לא גלו ישראל עד שנעשו ז' בתי אבות כו' · גטין (פ"ח):

חדושי הרד"ל

וקללות · אפשר שזהו מ"ש במ. · אם שמע כו' כל המחלה וכו' ומכלל הן אתה שומע לאו · אך ממה שמסיים וסיכן ממה שקרו בענין כו' לא משמע כן וקרוב בעיני שבשיני האמור כאן ט"ס הוא וצ"ל

פירוש מהרז"ו

ענבי עשה ופסלי ונסכי וגו' וכמ"ש מכילתא יתרו פסוק לך אל העם וקדשתם שמ"ש בסוף משפטים ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם הכוונה על פרשות התוכחות של בחוקותי ושל כי תבא שנקראו ברית ובכלל זה גם שאר קללות שבתורה כמו פרשה זו כי תוליד בנים שנאמר ג"כ קודם מתן תורה: **יח** ואב"ד אומר הנשיא מתיר · בתמי' איך אחלוק על הנשיא שגדול ממני וזהו כרובם כן חטאו לי וכתיב כרבם חסר בלא וי"ו לדרוש כרבם כמו גדול שלהם הוא הנשיא והרי זה בא ללמד ונמצא למד ע"פ מדה י"ב שרבם בא ללמד עליהם ונמצא למד מהם שחטא וזהו הדמיון כמו שרבם חטא כך הם חטאו שהכל לומדים ממנו: הובישה הורתם · וכמו שהקשו חז"ל וכי שרה אמם זונה היתה אלא הכוונה אמם והורתם על ראשי העם שהם העיקר שלהם המורים לעם וכשטועים היפך מה שהם מורים הם מביישים דברי הוראותם: שהרביתי להם ארצות · הביא לראי' פסוק הושע י"ב מזבחות כגלים על תלמי שדי כמספר התלמים כך מספר המזבחות ועכ"ז עיקר דרשתו ממ"ש מפורש בהושע ריש י' כרוב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות וזהו כרובם כן חטאו לי ע"פ מדה י"ז: כספם וזהבם · וכמ"ש ריש דברים ודי זהב וכמ"ש ישעיה ב' ותמלא ארצו כסף וזהב ותמלא ארצו אלילים: כל מלכיהם נפלו · על שכל מלכי ישראל חטאו שהלכו כולם בדרכי ירבעם בן נבט וכל דרשות אלו ע"פ מדה י"ז: שהרביתי להם בנים · ובעבור דרשה זו הביא כל הענין לכאן אגב פסוק כי תוליד בנים ובני בנים: **כ** זה אליפז · עי' ילקוט משלי י' אע"פ שאביו רשע הוא היה צדיק וכמ"ש באיוב אליפז התימני שהיה נביא על שנתגדל בבית יצחק וכלשון רש"י בסדר ויצא על מ"ש ויבך ולפי שגדל בחיקו של יצחק משך ידו וכו' ע"ש והמעשה שהביא רש"י הוא מספר הישר ורש"י צירף לו דברי מדרש זה · ועמלק בנו של אליפז היה רשע כי נתגדל בבית רשע ואולי דורש ותבואת רשע כמ"ש ויבא עמלק וכמ"ש שמ"ר ריש פ' כ"ו ויבא רוגז ויבא עמלק: שפעלו דוד ושלמה · לצורך ביהמ"ק שדוד הכין הכל ושלמה בנה ומנשה גרם להחריבו בביאתו · עיין ב"ר פרשה כ"ג סי' ג' במ"ר פרשה ט' ריש סימן מ"ט פתיחתא כ"ב דאיכה רבתי הוי מגיע בית בבית ועי' סנהדרין ק"ג ב' ומ"ש בביאה משמע ביאה אחת במקום שכתב ואל יבא מבית לפרוכת והיינו לקדשי קדשים לראות פני הכרובים שעל כן עשה צלם של ד' פנים וכמ"ש במלכים ב' כ"א דה"ב ל"ג וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית אלהים ועל זה אמר ביחזקאל ח' והנה מצפון לשער המזבח סמל המקנה הזה בביאה ודורש עוד בביאה שרומז שבכל מקום שיבואו שיראו אותו כנגדו: בייא רבה · דורש בביאה לשון בייא עי' ויק"ר סוף פרשה י"ז ביתר ביאור · ובילקוט יחזקאל ח' הגירסא בייא בא: מולן של נחושת · עיין רות רבה פסוק ויאמר לה בועז ועי' סנהדרין ק"ח וירושלמי סנהדרין פ' חלק: ויעתר לו ויחתר לו · שמ"ש ויעתר לו מיותר שהרי כתוב שם וישמע תחנתו ע"כ דורש שבאיזה אופן שמע תחנתו ויחתר לו ועי' ויק"ר פ' ל' סי' ג' וש"נ למקומות הרבה ובכל המקומות איתא שכן בערביא קורין לחתירתא עתירתא ובכל המקומות המאמר בשם רבי לוי: משיב הרוח · וכמ"ש ישב רוחו יזלו מים ועי' ויק"ר שם מש"ש: באותה שעה ידע מנשה · כוונתו לפסוק המפורש שם בסוף הפסוק הנ"ל וידע מנשה כי ה' הוא האלהים: שהיו בימי משה · בסוף ארבעים שנה שחי' ע"י תוכחתו וכמ"ש ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם זהו פעולת צדיק · ותבואת רשע אלו מלכי ישראל ויהודה הרשעים שהחריבו בחטאם את ישראל ויהודה שעליהם נאמר כי תוליד וגו' והשחתם וגו' כי אבד תאבדון וגו' ובשביל דרשה זו הביא כל הענין לכאן: **כא** ואיש את אשת רעהו · עשה תועבה ואיש את כלתו טמא בזמה וחיבת בזמה מיותר שדי במ"ש טימא ע"כ דורש בזמה מלשון עצה ומחשבה עי' במ"כ וע"כ כתיב בזימה אצל כלתו שהיא חמורה מאשת רעהו שעונש כלתו הוא בסקילה ועונש אשת רעהו הוא בחנק ומאחר שהעונש חמור העבירה נמי חמורה: שבעה בתי אבות · כמ"ש גיטין פ"ח הובא ילקוט כאן מפסוק אומללה יולדת השבעה ז' בתי אבות ירבעם בן נבט וביתו בעשה וביתו אחאב וביתו יהוא וביתו מנחם וביתו פקח וביתו הושע וברש"י ירמי' על פסוק אומללה ועוד בילקוט שם בשם תנחומא מונה גם שבעה ממלכי יהודה וכן מצאתי באגדת בראשית פ' מ"ח יהורם א' יואש ב' מנשה ג' אמון ד' אחזיה ה' יהויקים ו' צדקיה ז' · ובגליון של תוס' גיטין הנ"ל דורש כך כי תוליד א' בנים עוד ב' הרי ג' בני ב' בנים ב' הרי ז' וגירסא זו נכונה מאד אך הגירסא שבכאן לע"ג שהרי כתוב שני פעמים ועשיתם ולמה לא ידרוש ונושנתם שנים והשחתם שנים ועשיתם שנים · וכפי גירסת הגליון שבתוס' הרי ביחד ארבעה עשר ואולי נאמר אין הכי נמי ורמז כאן שבעה של ישראל ושבעה של יהודה ולא

מתנות כהונה

בעודן במצרים כמה פעמים וידעתם כי אני ה' וכמ"ש בספר הזוהר בפרשת וארא ומצאתי באות אמת בשם ילקוט כתיבת יד גורס בתמיה בסיון אמר להם ברכות וקללות כו': [ואב בית דין אומר גרסי'] : ואני אוסר · בתמיה וכן כולם זה אחר זה ודרש כרובם כתיב חסר וי"ו לשון רב ונשיא · כלומר כשחוטא הרב והוא הנשיא כן חוטאים כולם: שהן מביישים · הנשיאים והדיינים וכן גרס בילקוט תרי עשר הדיינין מביישין כו': אמם והורתם · ר"ל הנשיאים והגדולים כמד"א תורת אמך הורתם לשון מורי התורה: קומקמום · יורה של נחושת שמחממין בו חמין: על תלמי שדי · בפתיחתא דאיכה רבה מפרש שהיו מעמידין צלמי עבודת כוכבים על כל תלם ותלם: זה אליפז · שצוה עליו עשו אביו לרדוף אחר יעקב ולהרגו והוא לא עשה כן אלא לקח ממנו מה שמצא בידו כדי לקיים בזה מצות אביו שהעני חשוב כמת כמו שפירש רש"י זכרונו לברכה בפרשת ויצא ועיין עוד בילקוט בפרשת וישב: בביאה אחת · דרש תבואה לשון ביאה כמו תבואתה לראש יוסף: חטייה · חטא ועון: הא בייא כו' · הרי צרה גדולה באה לעולם שהגר תושב מפנה ודוחה בעל הבית מביתו והנמשל מבואר מעצמו: מולין · בפרק חלק איתא דוד של נחושת חלול מבפנים ונתנוהו בתוכו וכן הוא בירושלמי דפרק חלק ובערוך: [שלא ענה אותו גרסי'] : שמא חס ושלום · דברי הספר הם ולא דברי מנשה: ה"ג בירושלמי דפ' חלק ויחתר לו מלמד כו' · וכוון הוא שהרי כד"ה לא כתיב ויחתר אלא ויעתר ודרש ויחתר בחילוף אותיות ח"ע בעי"ן כמשפט אותיות אהח"ע: משיב הרוח · וישיבהו דריש לשון משיב הרוח וכ"ז במדרש רות פ"ה ובפ' אמור פ' ל' וע"ש: חמורה · והיו עושין אותה כדי להכעיסו: [במחשבה גרסינן]: בזמה · פירושו במחשבה כד"א זמה היא ותרגום עצת חטאין וכן כאשר זמם תשב וכן

ידי משה

את האדם וא"כ אם יהיה ר"ה ביום הסמוך ליום דין של מעלה לפניו או לאחריו או יהיו סותרים סברות אלו ואם כן מקשים ואימת יוה"כ שלא ביוה"כ יהיה ג"כ סמוך ליום דין ב' וה' לז"א הקב"ה אני ואתם וכו' פי' כי חוק לישראל הוא קאי כפירוש אחר שבגמרא שאין ב"ד שלמעלה נכנסים לדון עד שיקדשו ב"ד שלמטה את החודש ודו"ק · ולפי דאית' בשם אדוני אבי זקני הגאון מהרש"ל שאין לאכול בשר בליל ב' וה' לפי שדיני נפשות גומרים בלילה נמצא ע"כ כשדן הקב"ה בב' וה' ע"כ גמר הדין הוא בלילה שלאחריו וא"כ אם יהיה ר"ה סמוך ליום ה' או יהיו ע"כ או"ה קודמין לישראל וסברו מה"ש שזה הוא הטעם לא אדי"ז ראש וא"כ שאלו א"כ ביוה"כ יהיה ג"כ חששה זו והטעם שאלו מ"ה לפי שהם שרים של או"ה ומשיב להם הקב"ה וכו' ומה שהקשו כל הגאונים על א"א זקני הנ"ל כי איך כתב שדיני נפשות גומרים בלילה והלא בדיני ממונות נאמר זה אבל בדיני נפשות אין גומרין בלילה ולי הקטן נראה ליישב דס"ק דיני נפשות פי' או"ה הוא דן בלילה ע"כ כדאיתא והוא ישפוט תבל בצדק ומ"מ הואיל והקב"ה פוסק בדין של או"ה צריכין ישראל מ"מ ליראה מחמת שהקב"ה פוסק בדין מ"מ · כן נ"ל כן המחבר: אלא שלא לנעול דלת וכו' · פי' אף דכ"ע ידעי דאין ראוי לקבלו בתשובה על עונות אלו שעשה וי"ל דמ"מ איכא דידעי בתשובה שעשה ולא ידעי בעונות החמורות שעשה ואם כן יהיה נעילת דלת בפני השבים שעושים עבירות שאינם חמורות כ"כ וק"ל: באותה שעה ידע מנשה כי ה' הוא האלהים · ובירושלמי מפיק

יפה תואר

דוכתים: מלמד שהיו מסתמין את חלונות וכו' · ולפי שאמר לו הקב"ה לקבל תפלתו שלא מדעת המלאכים מייתי בויקרא רבה פסוק פנה אל תפלת הערער על מנשה וקראו ערער שאף בעת תפלתו לבו לא נכון עם ה' לכן היו מ"ה רוצים לדחותו ולהכי נמי מייתי מה שבאותו שעה ידע מנשה כי ה' הוא

להיות דכתיב (ישעיה מו) מגיד מראשית אחרית וגו' כיצד בפרשה זו הראה משה לישראל אם חטאו (יט) היאך הם עתידים לגלות והיאך הן עושין תשובה והיאך הם נגאלים היאך הם עתידין לחטוא דכתיב (דברים לא) ועשיתם הרע בעיני ה' ואח"כ והפיץ ה' אתכם בעמים ואח"כ בצר לך ומצאוך · מהו בצר לך אמר רבי יוחנן בשם ר' עקיבא כל צרה שהוא של יחיד צרה וכל צרה שאינה של יחיד אינה צרה · ד"א בצר לך ר' יוחנן דידיה אמר כל צרה שישראל ועובדי כוכבים שותפין בה צרה וכל צרה (לב) של ישראל עצמן אינה צרה דרש ר' יוחנן כגון צרתן בשושן הבירה שלא היתה אלא לישראל שנא' (אסתר ד) אבל גדול ליהודים מיד הצמיח להן הקב"ה ישועה מנין (שם ו) ליהודים היתה אורה ושמחה : **כג** ד"א [א] אמר ר"א (לג) כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא מתוך חמשה דברים אלו · מתוך צרה · ומתוך תשובה · ומתוך זכות אבות · ומתוך רחמים · ומתוך הקץ · מתוך צרה דכתיב (שמות ב) ויאנחו בני ישראל · מתוך תשובה דכתיב (שם) ותעל שועתם · מתוך זכות אבות דכתיב ויזכור אלהים את בריתו · ומתוך רחמים דכתיב וירא אלהים את בני ישראל · מתוך הקץ וידע אלהים · ואף לע"ל אין נגאלים אלא מתוך חמשה דברים הללו · מתוך צרה דכתיב בצר לך הרי מתוך צרה · ושבת עד ה' אלהיך הרי מתוך תשובה · כי אל רחום ה' אלהיך הרי מתוך רחמים · ולא ישכח את ברית אבותיך הרי מתוך זכות אבות · ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים הרי מתוך הקץ ודוד פירש אותן (תהלים קו) וירא בצר להם הרי מתוך צרה · בשמעו את רנתם הרי מתוך תשובה ויזכור להם בריתו הרי מתוך זכות אבות · ויתן אותם לרחמים הרי מתוך רחמים (שם) (כ) הושיענו אלהי ישענו (לד) וקבצנו והצילנו מן הגוים הרי מתוך הקץ : **כד** ד"א ושבת עד ה' אלהיך אין לך דבר גדול מן התשובה · [ב] מעשה שהיו רבותינו ברומי ר"א ורבי יהושע ורבן גמליאל וגזרו סנקליטין של מלך לומר מכאן ועד ל' יום לא יהיה בכל העולם יהודי והיה סנקליטו של מלך ירא שמים בא אצל רבן גמליאל וגילה לו את הדבר והיו רבותינו מצטערים הרבה אמר להם אותו ירא שמים אל תצטערו מכאן ועד שלשים יום אלהיהן של יהודים עומד להם · בסוף כ"ה ימים גילה לאשתו את הדבר אמרה לו והרי שלמו עשרים וחמשה ימים אמר לה עוד חמשה ימים והיתה אשתו צדקת ממנו אמרה לו אין לך טבעת (כא) מוץ אותה ומות (לה) וסנקליטין נטל עליך ל' ימים אחרים והגזירה עוברת שמע לה ומץ את טבעתו ומת שמעו רבותינו ועלו אצל אשתו להראות לה פנים אמרו רבותינו (לו) חבל לספינה שהלכה לה ולא נתנה המכס כלומר הצדיק הזה לא מל אמרה להן אשתו יודעת אני מה אתם אומרים חייכם לא עברה הספינה עד שנתנה מכס שלה מיד נכנסה לתוך הקיטון והוציאה להן קופסא שהיתה המילה בתוכה וסמרטוטים מלאים דם נתונים עליה וקראו עליו רבותינו המקרא הזה (תהלים מז) נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם כי לאלהים מגני ארץ מאד נעלה מהו מגני ארץ אמר הקב"ה לאברהם נעשיתי מגן עוז מנין שנאמר (בראשית טו) אנכי מגן לך לזה אני נעשה מגינים הרבה כיצד אמר הקב"ה לאברהם (שם יב) ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך ואח"כ מל וזה לא הבטחתי אותו · מהו מאד נעלה זה נתעלה מאד מאברהם · ד"א ושבת עד ה' אלהיך אמר ר' שמואל פרגריטא בשם ר' מאיר למה הדבר דומה לבן מלך שיצא לתרבות רעה והיה המלך משלח פדגוגו אחריו ואמר לו חזור בך בני והיה הבן משלחו ואמר לאביו באלו הפנים אני חוזר בי ואני מתבייש לפניך והיה אביו משלחו ואומר לו בני יש בן מתבייש לחזור אצל אביו ואם אתה חוזר לא אצל אביך אתה חוזר כך הקב"ה משלח ירמיה לישראל בשעה שחטאו ואמר לו לך אמור לבני חזרו בכם מנין שנא' (ירמיה ג) הלוך וקראת את הדברים האלה וגו' והיו ישראל אומרים לירמיה באלו הפנים אנו חוזרים להקב"ה מנין שנא' (שם) נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו וגו' והיה הקב"ה משלח ואומר להם בני אם חוזרים אתם לא אצל אביכם אתם חוזרים מנין (שם לא) כי הייתי לישראל לאב וגו' א"ר עזריה א"ל הקב"ה לירמיהו לך אמור להם לישראל (לז) (כב) חייכם אני כופר בכם (לח) (כג) אתם אמרתם לי בסיני ומעי המו עליו אף אני כך אומר לכם מנין שנ' (שם) הבן (לט) יקיר לי אפרים וגו' : **כה** אז יבדיל משה הלכה על כמה דברים נצטווה אדם הראשון כך שנו חכמים [ג] (מ) על ששה

מסורת המדרש א ילקוט תורה רמז תתכ"ז · ילקוט תהלים רמז תתס"ה · ב ילקוט נ"ך רמז תשנ"ד · ג שמות רבה פרשה ל' · במדבר רבה פרשה י"ד · שיר רבה פסוק ישקני · תנחומא סדר יתרו · סדר עולם פרק ס' · מדרש תהלים מזמור א' · מדרש משלי פרשה ל' · סנהדרין דף נ"ו · ילקוט בראשית רמז כ"ב ·

חדושי הרד"ל

(לב) של ישראל עצמן כו' · לכן נאמר כאן בצר לך באחרית הימים ושבת וכו' כי אל רחום כו' : (לג) כשנגאלו כו' מתוך ה' דברים כו' · ירושלמי תענית פ"א סוף ה"א ושוח"ט מז' ק"ו : (לד) וקבצנו כו' הרי מתוך הקץ שאז זמן הקבוץ כד"א (צפניה ג') בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם (ואולי דרש וקבצנו כמו בקבצו) · ובילקוט השמיטו בתהלים שם הגי' מתוך הקץ שנאמר ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם · ר"ל שזה שיהיו חשובים בכל העולם והוא רק בעת קץ אבל בקיבוץ בית שני לא עלו רק מבבל ולא שבשאר ארצות : (לה) וסנקליטין נטל עליך כנ"ל וכמ"ש אלהי תענית (כט ·) דאי מית חד מבטלי גזירתא : (לו) חבל לספינה כו' · עיין עבודת כוכבים (י') : (לז) חייכם איני (כיו"ד) כופר כנ"ל : (לח) אתם אמרתם לי בסיני ומעי המו כו' · עיין בשה"ר שם פ"ה : (לט) יקיר לי אפרים וגו' על כן המו מעי לו כנ"ל : (מ) על ששה דברים נצטווה כו' · עיין ב"ר פ"ט ט"ז :

חדושי הרש"ש

(יט) [האיך כו' עתידים לגלות כו' · לכאורה צ"ל האיך הם עתידים לחטוא ואם חטאו כו' וכמו דמסיק] : (כ) הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן וגו' הרי מתוך הקץ כצ"ל : (כא) מוץ אותה ומת וסנקליטין נטל עליך שלשים יום והגזירה עוברת · עמש"כ בויק"ר פכ"ב אות ד' : (כב) חייכם איני כופר בכם כצ"ל : (כג) אתם אמרתם לי בסיני ומעי המו עליו כצ"ל נ"ל · והכוונה על הפסוק דשיר ה' ד' ועי"ש במדרש :

מתנות כהונה

וכן הרבה : שאינה של יחיד · אלא של רבים אינה צרה שהקב"ה אינו מניחם בצרה ודרים דכתיב בצר לך והיה לו לומר בצר לכם לומר שעל רבים אינו אל לשון צרה : [ר' אליעזר ורבי יהושע גרסי'] : סנקליטין · יועצי המלך היושבים על הדין : סנקליטו' · אחד מבית דין : [ה"ג בסוף כ"ה ימים גילה] : עוד חמשה ימים · כלומר הלא יש עוד חמשה ימים ויכול הקב"ה לעשות בהן נס להצילם : ה"ג אמרה לו אין לך · וכן הוא בילקוט תהלים : מוץ אותו · נראה שהטבעת היה חלול ושם המות היה נתון בתוכו וכשהיו הסנקליטין רוצין להמית אדם בסתר שלא ידע בו שום אדם היו נותנין הטבעת בפיו והיה מוצץ בו ומת : חבל · אוי לשון קובלנא : כלומר הצדיק הזה לא מל · אינו מדברי הספר אלא פירוש נכתב בתוכו : הקיטון · חדר : קופסא · תיבה קטנה : [ה"ג לזה אני נעשה מגינים] : וזה לא הבטחתי אותו · ולפיכך ראוי שאני נעשה לו מגינים הרבה ובילקוט מסיים ביה הכי בהדיא : פרגריטא · בערוך משמע שהוא שם מקום : באילו פנים · באיזה פנים : [אני כופר בכם גרסינן] : על ו' דברים · כן הוא לעיל בפרשת

פירוש מהרז"ו

יתפוב דרשה על תיבת תוליד כמ"ש כאן במדרש כי איך יאמר כי בנים ודו"ק : **כב** אם חטאו · שהתורה לא אמר בדרך נבואה שעתידים לחטוא אלא בדרך תנאי שאם יחטאו שיגלו והכתוב נתונה בהתלגע שאם היו רוצים שלא לחטוא לא היו גולים לעולם ומ"ש האיך הם עתידים לחטוא אמר כן אגב שאמר על השאר כי באמת אגל החטא כאשר אמר תחלה אם חטאו וכן מ"ש ועשיתם הרע פי' אם עשיתם הרע : והפיץ ה' אתכם · זה הגלות בצר לך ומצאוך וס"ד ושבת עד ה' אלהיך הרי התשובה לא ירפך ולא ישחיתך הרי גאולה : שאינה · כמ"ש בברכות דף ה' כביר לא ימאס כי הרבים היו עמדי : ישראל ועובדי כוכבים · היא צרה והשגחה טבעית · ושל ישראל בעצמה ע"פ השגחה נסיית פרטית והישועה קרובה : **כג** ד"א · פי' ד"א כי תוליד וגו' בצר לך · ומ"ש מתוך ה' דברים פסיקתא רבתי פרשה מ"ד סי' פ' · ירושלמי תענית פ"ק סוף הלכה א' : ויאנחו בני ישראל · מן העבודה הרי צרה ותעל שועתם אל האלהים היא תפלה והתשובה שעל כן עלתה אל האלהים · ויזכור האלהים את בריתו וס"ד את אברהם את יצחק ואת יעקב · הרי זכות אבות · וירא אלהים את בני ישראל זהו הרחמים המעוררים שאלה בענים :

מתוך הקץ וידע אלהים · שמ"ר סוף פרשה א' שידע שהגיע זמן גאולתם וסמוך מיד אחריו ומשה היה רועה הוא הגואל · וכל דברים אלו כתובים יחד בשמות ב' פסוק כ"ד וכ"ה סמוך למ"ש ומשה היה רועה : באחרית הימים · בפסוק כתיב בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים אך המדרש הביאו באחרונה כי כן הסדר הנכון וכמו שהיה במצרים שה' דברים גורמים הקץ וכן תהלים כתוב הקץ באחרונה וא"כ גם בתורה בפסוק בצר לך ע"פ מדה ל"ח כאלו כתוב באחרונה ובפסיקתא שם מונה כסדר הכתוב כאן ומ"ש באחרית הימים הוא הקץ כמ"ש ב"ר פרשה צ"ח סי' ב' אשר יקרא אתכם באחרית הימים בקש לגלות להם את הקץ : ודוד פירש אותם · במזמור ק"ו ד' פסוקים סמוכים יחד בסופו שכן היה בכל צרתם שנאמר ישועתם בקיבוץ ה' דברים אלו ושכן יהיה לעתיד : **כד** מעשה שהיו רבותינו · הובא בילקוט תהלים מ"ו והביאה לכאן שהיה צרה גדולה כמו בימי המן אלא שהיה בסתר ועשו תשובה והתפללו שעי"כ זכו לישועה : סנקליטין של מלך · יושבים בדין ובעצה עמו והם רבים אך היה אחד שהי' קרוב יותר למלך מכולם ונקרא סנקליטו של מלך : מוץ אותה ומת · עי' מ"כ גם אפשר שהכוונה שיבלע אותה ויחנק ובתענית דף כ"ט איתא גמירא דכי גזרי גזירה ומית חד מנייהו בטלה הגזירה ובסנהדרין צ"ה איתא בת דינא בטל דינא וכאן שני הטעמים יחד שימות אחד מהם ויהיו עוד שלשים יום להספידו ובטל דינא : שמע לה ומץ · בילקוט הגירסא ומצן : להראות לה פנים · לנחמה על מות בעלה ועיקר ניחום אבלים הוא מראה פנים לאבל כמ"ש ב"ר סוף פרשה ח' אף מראה פנים לאבל שנאמר וירא אלהים עוד אל יעקב בבואו מפדן ארם : אמרו רבותינו · בילקוט הגירסא אמרו זה לזה ואמרו ברמז ביניהם והיא הבינה ומ"ש כלומר הצדיק הזה וכו' דברי המדרש המה לבאר דברי אידותם : נדיבי עמים · הותם שהתנדבו בעמים למסור נפשם על קדושת שמו יתברך ונקראים עם אלהי אברהם שהוא הראשון שמסר נפשו על קדושת שמו כמ"ש סוכה דף מ"ט : מגיני ארץ מאד נעלה · התחיל בנדיבים וסיים במגינים ודורש ע"פ מדת גורעין ומוסיפין וע"פ מדה ל"ח ועי"ש מדה פ' כאלו כתוב כי אלהים מגינים למאוד נעלה באמת והו שאמרו לזה אני נעשה פגימים הרבה זה נתעלה מאד והכוונה לזה וכיוצא בו ולכל מי שיעשה כמעשיו ומ"ש מאד מאברהם פי' בפרש אחד היה ובשעה זו באמת אינו חלק אחד מאלפי אלפים מאברהם : הלוך וקראת את הדברים האלה צפונה ואמרת שובה משובה ישראל ובפסוק י"ד שובו בנים שובבים ובפסוק כ"א בכי תחנוני ישראל כי העוו את דרכם ובפסוק כ"ב עוד הפעם שובה משובה ישראל ועל זה השיבו בפסוק כ"ה נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי לה' אלהינו חטאנו פי' ואיך באלו פנים נשוב ועל זה השיב בפסוק הסמוך אם תשוב וגו' אלי תשוב אלא דכאן אינו מבואר למה לא ישבייש ומבואר בירמי' ל"א מילתא בטעמא ושני הפרשיות מלמדים זה על זה ומה שחסר כאן מילא כאן כי שם בפסוק ח' כתוב בבכי יבאו ובתחנונים אובילם ולא פירש טעם הבכי ומפורש כאן פסוק כ"א בכי תחנוני בני ישראל כי העוו את דרכם וגו' וא"כ אמר כי הייתי לישראל לאב איזה טעם הוא על מ"ש בבכי יבאו ומפורש כאן בירמי' ג' שבכו על שחטאו ומתביישים לשוב כנ"ל על זה אמר כי הייתי לישראל לאב · ועוד כוונו לפרש שזהו מה שכתוב עוד בירמי' ל"א פסוק י"ח י"ט כ' שמוע שמעתי אפרים מתנודד וגו' השיבני ואשובה וגו' בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי ואיך אשוב כנ"ל והשיב הבן יקיר לי אפרים לא אצל אביך נאמר שוב כנ"ל ומה שחסר כאן נלמד משם וכל זה ע"פ מדה י"ז : איני כופר בכם · אע"פ שכפרתם בי אחר מעשה סיני ועשיתם העגל אני איני כופר בכם וכמ"ש חז"ל ואנכי

ידי משה

אותם שהם אמר משם · אים דין ואים דיין פי' כי אפי"ם שהיה משם עובד עבודת כוכבים מ"מ לא נבהל משם כבוד ה' אלא שהיה חושש בהשגחתו וסבר שעזב ה' את הארץ כיד לגאה שמים חס הוא גופא על עבודת כוכבים כמו שכתב הרמב"ם בפ"א מהלכות ע"ז ועתה נתברר לו שעיני ה' משוטטות בכל הארץ לפי שמה"ם היו משמשין את המלוכות וכו' והקב"ה לבד קיבל אותו א"כ מה ידע שעיניו משוטטות ומשגיח בכל העולם : מתוך צרה · הקשה היפ"ת הלא עליה הגאולה כאן לא שהיא שנה אלים ויי"ל דכ"פ שאלי צרה פי' שאומ"ע מקרים סגול לפי שבשבית הקב"ה לעובדי כוכבים שלא יקבו את הגזל על ישראל אלא מקום סגול הם גורפים לכן לגאה אלא כומנו וק"ל : ואף לעתיד לבוא אין נגאלים אלא מתוך ה' דברים וכו' · והא דהקדמי לזכות אבות מתוך ה' דברים של מצרים וכאן בגאולה שלעתיד קחשיב לא לבסוף וי"ל לפי שבמצרים עדיין היה עיקר משה"כ לעתיד יהיה רק תפלה לפי שתמה זכות אבות וק"ל כן פי' בע"י וזה שמסיק ויזכור להם בריתו הרי מתוך זכות אבות כדפי' התוספות בשבת מאף שזכות אבות תמה ברית אבות לא תמה וטזרכא כד הוינא עליה שמעתי משמי א"ה ז"ל פי' הפסוק ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגו' פי' זאת הוא ר"ת זכו"ם אבו"ת תמ"ה בהיותם בארץ אויביהם מ"מ לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם פי' עדיין הברית קיימת ודו"ק דפה"מ : אין לך טבעת מגל · פי' מגל שנקך וקורא לטבעת לשון שנעם כמו כי שבעת כן פי' ביפ"ת : וכהם בשני בבינוסי

דברים נצטווה אדם הראשון (כד) על עבודת כוכבים · ועל חלול השם · ועל הדינים · ועל שפיכת דמים · ועל גילוי עריות · ועל הגזל · אמר רבי כלן בפסוק אחד שנא' (בראשית ב) ויצו ה' אלהים על האדם וגו' · ויצו זה עבודת כוכבים שנא' (הושע ה) הואיל הלך אחרי צו · ה' זה חלול השם שנא' (ויקרא כד) ונוקב שם ה' · אלהים אלו הדיינים שנא' (שמות כב) עד האלהים יבא דבר שניהם · על האדם זה שפיכות דמים שנאמר (בראשית ט) שופך דם האדם · לאמר זה גילוי עריות שנא' (ירמיה ג) לאמר הן ישלח איש את אשתו · מכל עץ הגן אכל תאכל ולא מן הגזל מצוה אותו על הגזל · ועל כלן יש סליחה חוץ משפיכות דמים שנא' (בראשית ט) שופך דם האדם באדם דמו ישפך · [א] א"ר לוי והרי כמה בני אדם שהרגו ומתו על מטותיהן השיבו אותו מהו באדם דמו ישפך · (מא) כשיבאו כל בני אדם לע"ל אותה שעה דמו ישפך · [ב] אמרו מעשה בשני אחים שהרג א' מהן את חבירו מה עשתה אמן נטלה כוס א' ומלאתו מדמו והניחה אותו במגדל והיתה נכנסת כל יום ויום ומצאה אותה הדם תוסס פעם אחת נכנסה והביטה אותו ומצאו ששתק אותה שעה ידעה שנהרג בנה האחר לקיים מה שנא' שופך דם האדם באדם דמו ישפך: **כז** אז יבדיל משה [ג] זש"ה (קהלת ה) אוהב כסף לא ישבע כסף אין אנו יודעים שאין אדם ממלא את נפשו מהו בכסף רבנן אמרי אלו תלמידי חכמים שאוהבין ד"ת שנמשלו בכסף שנא' (משלי טז) וקנות בינה נבחר מכסף א"ר נחמן מי שאוהב תורה אינו שבע תורה ומהו (קהלת ה) מי אוהב בהמון לא תבואה מי שהומה ומהמה אחר תורה לא תבואה ואינו מעמיד תלמידים גם זה הבל · א"ר אחא [ד] מי שהוא לומד תורה ואין מלמד אין לו הבל גדול מזה · ד"א אוהב כסף א"ר יצחק מי שהוא אוהב מצות אינו שבע מן המצות כיצד את מוצא שני גדולי עולם דוד ומשה ולא שבעו · דוד אע"פ שא"ל הקב"ה (ד"ה ב ו) רק אתה לא תבנה לי את הבית הזה היה דוד אומר לעצמו וכי מפני שאמר לי הקב"ה אתה לא תבנה לי הבית אני יושב · מה עשה זירז את עצמו והתקין כל צרכיו עד שלא מת מנין שנאמר (שם א כב) והנה בעניי הכינותי לבית אלהי · וכן משה [ה] אע"פ שאמר לו הקב"ה כי לא תעבור את הירדן הזה (מב) אמר משה אני עובר מן העולם ואיני מפריש להם ערי מקלט

כח מיד אז יבדיל משה · מה כתיב למעלה מן הענין וידעת היום והשבות אל לבבך מהו והשבות אל לבבך אמר ר' מאיר אמר הקב"ה את ולבבך יודעים מעשים שעשית ויסורין שהבאתי עליך שלא כנגד מעשיך הבאתי עליך · ד"א כי ה' הוא האלהים רבנן אמרי [ו] יתרו נתן ממש בעבודת כוכבים שנא' (שמות יח) עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים · נעמן הודה במקצת ממנה שנא' (מלכים ב ה) הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל · רחב שמתהו בשמים ובארץ שנא' (יהושע ב) כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת · משה שמו אף בחללו של עולם שנא' כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד מהו אין עוד אפילו בחללו של עולם · א"ר אושעיא [ז] אמר הקב"ה (מג) תנו לה מפרי ידיה אתה העדות עלי ואין עוד ואף אני מעיד עליך (דברים לד) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה (כה) מה כתיב למען ייטב לך והארכת ימים [ח] אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע זו היא אריכות ימים אדם הורג נפש בשגגה וגואל הדם רודף אחריו להורגו והכל מתים שלא בעונתם אמר הקב"ה למשה חייך יפה הן מדברין לך ותפרוש להן ערי מקלט שנא' אז יבדיל משה · [ט] מה ראה משה ליתן נפשו על ערי מקלט א"ר לוי מי שאכל את התבשיל הוא יודע טעמו כיצד כשהרג משה את המצרי יצא ביום השני ומצא לדתן ולאבירם מריבין זה עם זה שנא' (שמות ב) ויצא ביום השני וגו' · רבי איבו אמר [י] זה דתן התחיל מבזה אותו אמר לו הלהרגני אתה אומר כיון ששמע פרעה כך אמר כמה דברים שמעתי ושתקתי כיון שהגיע על שפיכת דמים תפסו אותו [כ] והיאך ברח מלפני פרעה דכתיב (שם) ויברח משה מפני פרעה אמר רבי ינאי בא הקוסטנר ליתן את החרב על צוארו וקהתה החרב מעל צוארו שנעשה של שיש ושלמה מקלס אותו (שיר ז) צוארך כמגדל השן אמר רבי אביתר ולא עוד אלא שקהת החרב מצוארו והיא נהפכת על הקוסטנר מנין שנאמר (שמות יח) ויצילני מחרב פרעה אמר משה לי הציל הקב"ה אבל לא לקוסטנר · אמר בר קפרא מלאך ירד בדמות משה והבריחו והיו סבורין במלאך שמשה הוא א"ר יהושע ראה נסים שעשה הקב"ה למשה כל אסכילי פרעה · מהן נעשו אלמים מהן נעשו חרשים ומהן נעשו סומין וברח משה ולא ראו אותו · תדע לך בשעה שבקש הקב"ה לשלוח אותו בשליחותו התחיל מעכב א"ל הקב"ה אי אתה זכור מה שעשיתי לאסכילי פרעה שנא' (שם ד)

מסורת המדרש א בראשית רבה סוף פרשה ל"ד · ב פסיקתא רבתי פרשה כ"ג · ג עי' קהלת רבה פרשה ס' · ד ילקוט כ"ך רמז תתקע"א · ה מכות דף ט' · ו מכילתא סדר יתרו · ילקוט תורה רמז רס"ט · ילקוט יהושע רמז י' · ילקוט מלכים ב' רמז רכ"ט · ז מדרש שמואל פרשה ט' · לקמן פרשה י"א · ח ילקוט כאן רמז תתכ"ט · ט ילקוט סדר שמות רמז קס"ז · י פרקי דרבי אליעזר פרק ע"ח · כ ילקוט שמות רמז קס"ז ·

חדושי הרש"ש

(כד) על עבודת כוכבים ועל ברכת השם כצ"ל וכן בסמוך: (כה) מה כתיב למען ייטב כו' · ר"ל למעלה מן הענין כתיב אשר ייטב לך כו' ולמען תאריך ימים כו':

חדושי הרד"ל

(מא) כשיבואו כל בני אדם לע"ל · עמ"ש בהגהותי לב"ר ס"פ ל"ד בס"ד: (מב) אמר משה איני (ביו"ד) עובר מן העולם ואיני מפריש כו' כצ"ל כלומר לא אמות עד שאפריש להם תחלה ערי מקלט: (מג) תנו לה

פירוש מהרז"ו

לא אשכחך זה מעשה סיני וזהו מ"ש אמרת לי בסיני ומעי המו עליו בשיר השירים ה' פסוק ד' ה' דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו שדרשו במדרש שי"ר פסוק פשטתי את כתנתי וגו' על מעשה סיני ובזה דורש מ"ש כאן הבן יקיר לי אפרים וגו' כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו ומ"ש על כן מיותר ודורש כי מדי דברי בו בסיני זכור אזכרנו עוד שאנכי לא אשכחך זה מעשה סיני על כן על שאמרו בסיני ומעי המו עליו על כן המו מעי לו וע"פ מדה י"ז דורש כאן מדת ממעל ומנגד וכל זה נכלל במ"ש כאן ושבת עד ה' אלהיך על שהוא אלהיך וככל המבואר וכל מי שיפקח עיניו בפסוקים איך דרשו ע"פ המדות כנ"ל יבין שהדברים מאירים ושמחים: **כה** מכל עץ הגן · מהם נתתי לך רשות לאכול והם שלך אך אם תאכל מזה שלא נתתי לך רשות הרי זה גזל בידיך וכאלו מפורש שהוא מצוה אותו על הגזל מפשט הכתוב ושאר הדברים על פי גז"ש: יש סליחה · אפילו על הגזל שאם ישוב בתשובה וישוב הגזילה יחיה ויסלח לו אך הורג נפש אין לו תקנה בתשובה וכמ"ש בסוף מסעי ולארץ לא יכופר בדם כי אם בדם שופכו שכתוב אצל ערי מקלט וזהו כוונת המדרש בסימן זה · שמצות ערי מקלט הוא דווקא להורג בשוגג ולא להורג במזיד: **כז** אוהב כסף וגו' · וס"ד ומי אוהב בהמון לא תבואה גם זה הבל ויק"ר פ' כ"ב בסי' א' וש"נ ומבואר: מהו בכסף · הכוונה מאחר שבאמת כן הוא בכל עניני עולם שאם לא יהי' שמח בחלקו לא ישבע בכל מיני התאוות ולמה דווקא בכסף על כן דורש על התורה ועל המצות וכמ"ש במ"ר פ' י"ג ופ' י"ד אצל כל קרבנות נשיאים כסף על שם כסף נבחר לשון נדיק שאם יאמר אדם שהוא אוהב תורה זהו הסימן שלו שאינו שבע מן התורה אף שלומד יום ולילה תמיד דומה בעיניו שעדיין לא למד וכמו בכל המיני תאוות אך מי שמסתפק במעט שלומד ממנה אינו אוהב אותה ומ"ש בהמון פירושו שהומה הרבה הומה בעצמו ועושה לאחרים שיהמו וזהו ומהמה ומ"ש לא תבואה פירושו שאין לו ממנה פירות ותבואה ותבואת התורה הם התלמידים

מתנות כהונה

בפרשת בראשית · ובפ' ד' מיתות איתא ז' מצות וכן לעיל בפ' בראשית אליבא דר' יעקב וי"א עוד יותר וע"ש: יש סליחה · בלא מיתה: תוסס · רותח ומנענע כדאמרי' בדמו של זכריה באיכה רבה: ששתק · שעמד מרתיחתו: [ה"ג את נפשו בכסף מהו: מפני שאמר לי כו' אתה לא תבנה גרסינן]: יושב · ובטל מלהכין מה שבידו להכינו: [והנה בעניי גרסינן: ויסורין שהבאתי גרסינן]: שלא כנגד מעשיך · הפוך מעשיך שמעשיך היו טובים ונכוחים ואינו משפט אמת ה"ו כי הוא האלהים דיין אמת או י"ל שעדיין לא נפרעתי ממך כנגד שיעור מעשיך ויהיה כי ה' הוא האלהים רחום בדין ונכנס עמך לפנים משורת הדין: מכל האלהים · משמע הם גדולים אבל הוא גדול מהם: בכל הארץ · הרי שהעיד על הארץ אבל לא על השמים: ה"ג שנאמר כי ה' אלהיכם כו' עד מתחת: משה שמו כו' · פי' אבל רחב לא אמרה ואין עוד: שמו · שם אותו כלומד העיד על ממשלתו ואחדותו: [ה"ג אף בחללו כו' שנאמר כי ה' הוא האלהים בשמים כו' עד אין עוד מהו אין עוד כו']: תנו לה וגו' · ליתא דקרא נקט סוף ספר משלי: בעונתם · בלי עתם הקבועה להם מיום הולדם: לך ותפרש כו' · לשון הליכה: [ותפרוש גרסינן]: שמעתי · שהגידו לי על משה: והיאך ברח כו' · וכי אפשר לאדם לברוח מן המלכות כן הוא בפרשת שמות ובמדרש חזית ובמדרש תהלים מזמור ד' ובירושלמי פרק הרואה ועיין שם כל הדרשות דלקמן: וקהתה · נעשית קהה בלי חידוד עד שנשמטה ונחלקה מעל צוארו ובמדרש תהלים איתא שנשברה החרב: [ה"ג ולא עוד אלא שקהה]: הקוסטנר · ההורג נפשות המחויבים מיתה למלך: והבריחו · המלאך הבריח את משה והם לא נתנו לב עליו כסבורין היו במלאך שהוא משה ועיין לעיל בפרשת בשלח ובמדרש חזית: [שעשה הקב"ה גרסינן]: אסבילי · מלומדים יודעי דת ודין וממונים על המשפטים וכן נקרא בית תלמוד אסכולי בלשון יון ובמדרש תהלים גרסינן אוכלוסין מי

שהרב עם התלמידים הם בדמיון זריעת התבואה שמגרעין אחד יוצא הרבה שבלים וכן פעולת הרב עם תלמידים הרבה · שאם אינו מעמיד תלמידים גם זה הבל שכן הוא קיום העולם לזרוע תמיד בכל שנה ולהרבות תבואה וכן בתורה כמ"ש אנשי כנסת הגדולה ברים אבות והעמידו תלמידים הרבה וזהו גם זה הבל כמו בענין התבואה אם אינו מרבה שסופו להתמעט כך בתורה ור' אחא מוסיף אין לך הבל גדול מזה שדורש תיבת גם שבא לרבות שהבל הפסד רבות התורה גדול מאד מהפסד רבות התבואה: כי לא תעבור את הירדן · וא"כ לא יגמור מצות שש ערי מקלט וגם השלש שהפרים לא יקלוטו עד שיפרוש יהושע עוד שלש עכ"ז לא נתעצל להפרים מה שביכלתו והקדים את דוד למשה כי כן דרך המדרש תמיד לדרוש תחלה בעניינים שאינם מענין הפרשה ותופס מה שהוא שייך להפרשה וכן כאן תופס במשה שהוא לענין הפרשה ע' מכות דף י"ד וביוק"ר שם ובקה"ר שם באופן אחר: **כח** מה כתיב למעלה · ע' ויק"ר פ' כ"ט סי' ה' והכוונה שקודם פרשת אז יבדיל כתוב ולמען תאריך ימים על האדמה וא"כ אז יבדיל וכמ"ש בסוף הסימן טעם סמיכתם ואגב הביא גם פסוקים שקודם לזה לחברם לענין הפרשה בטוב טעם שהתחיל בצר לך וגו' ושבת ולא שב לענינו כלל ודורש והשבות אל לבבך היסורים של בצ לך שאינם כפי מעשיך על כן ושבת ותכיר כי לעולם אל רחום אני ודו"ק מאד כי זהו באמת כוונת המדרש בפשט הכתוב: מעשים שעשית והיסורים שהבאתי · מעשים היינו מ"ש כי תוליד והשחתם ועשיתם וגו' ומ"ש ויסורים שהבאתי היינו מפסוק בצר לך עד פסוק וידעת היום והשבות אל לבבך: ד"א כי ה' הוא האלהים · פי' ד' ודרשה על תיבות אחירות בפסוק זה שלא דרש תחלה: יתרו נתן ממש · ע' מכילתא יתרו סוף פ' א' פסוק זה הדרשה בלשון אחר והובא בילקוט מלכים ב' ה': ולא קם נביא עוד · ע"פ מדה ממעל על הלשון ומדה מנגד על המעשה וע' לקמן פ' י"א סי' ח': והכל מתים שלא בעונתם · הנהרג מת שלא בעונתו והרוצח יהרגהו גואל הדם גם הרוצח וימות שלא בעונתו וא"כ ידונו ב"ד את גואל הדם או גואל הדם של הרוצח על שהרג את הרוצח שלא כדין ואין לדבר סוף וזהו שאמר והכל מתין שלא בעונתם פי' כמו נפש אחת ימותו כמה נפשות וע"י ערי מקלט לא ימות אלא זה שהכה נרצח בשוגג: **כט** מי שאכל את התבשיל · שמשה ברח על שהרג והי' מבקש מקום לברוח לשם ולהנצל הוא יודע צער הבורח על שהרג על כן היה זריז במצוה זו: ומצא לדתן ולאבירם · שמ"ר פר' א' סימן כ"ט ל': התחיל מבזה אותו · היינו מ"ש מי שמך לאיש שר ושופט עלינו: כמה דברים שמעתי · מבואר פירושו שם בשמ"ר סי' ל"א: והיאך ברח · שם בשמ"ר הגי' וכי אפשר לאדם לברוח מן המלכות: ויצילני · שהי' די שיאמר ואלהי אבי בעזרי מחרב פרעה ותיבת ויצילני מיותר לדרוש אותי הציל ולא למי שאחז החרב שירצה להרוג אותי: אי אתה זכור · ע"ע איך יזכור שהרי זה נעשה אחר שברח וכו'

ידי משה

הכינותי לבית ה' וכו' · פי' שקשה למדרש שאמר בעניי פי' בעניות וכי עני היה שהרי הכין הרבה לנ"א וסנה בעניי פי' בצערי אף שהיה לי צער שא"ל הקב"ה שלא אבנה ב"ה מ"מ הכינותי לבית ה' ובירושלמי דרש

יפה תואר

הוא אלהים ולא מקמי הכי: והיאך ברח מלפני פרעה · משמע מפני שמלודתו פרושה בכ"מ שיכו אבל אין הדעת מתקררת בזה כי אפשר לברוח בהתנכרות והולך למלכות אחר ואולי פי' שאמר שם נתפש משה והיה מכיר בתואר וזה היה משמעות בשער המלך שהוא מושב המלכות איך ברח מפניהם

שלאך ירד וכו' · ואין להקשות כיון דסוף סוף הוצרך להמלט ע"י מלאך למה לא בא מיד ולא יצטרך לעשות נוארו כשיש כי רצה ה' להראות לו הנס הגדול הזה אבל בריחתו מידם לא הוה כ"כ נס:

ויאמר ה' אליו וגו' מי שם פה לאדם וגו' ואותה שעה עמדתי לך ועכשיו איני עומד לך · א"ר יצחק בוא וראה שאין מעשיו של הקב"ה כמעשה בשר ודם בנוהג שבעולם ב"ו עושה לו פטרון שהוא מתקיים עליו והוא נתפס באנקליטון הלכו ומצאו לפטרונו ואמרו לו נתפס בן ביתך אמר להם אני מתקיים עליו יצא ליהרג היכן הוא והיכן פטרונו אבל הקב"ה אינו כן אמרו לפניו מלאכי השרת נתפס משה בן ביתך אמר להם אני מתקיים עליו אמרו לו הרי הוא עומד לפני פרעה הרי (מד) איפומניטא שלו נקרין הרי הוא יוצא ליהרג אמר להם אני מתקיים עליו יצא ליהרג והצילו הקב"ה · מנין שנאמר ויצילני מחרב פרעה · ד"א אדם יש לו פטרון והוא נתפס בחטייה שלו והושלך למקום חיות היכן הוא והיכן פטרונו · דניאל הושלך לגוב אריות והצילו הקב"ה מנין שנא' (דניאל ו) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא · ד"א אדם עושה לו פטרון והוא עושה חטייה והדיין גוזר עליו שישרף היכן הוא והיכן פטרונו אבל הקב"ה אינו כן אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה נתפס אברהם בן ביתך אמר להם אני מתקיים עליו אמרו לו הרי הוא עומד לפני אמרפל הרי איפומניטא שלו נקרין הרי הוא עומד לישרף אמר להם אני מתקיים עליו · הושלך לכבשן האש ירד הקב"ה והצילו · מנין שנא' (בראשית טו) ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים · ד"א אדם עושה לו פטרון והוא נתפס בחטייה שלו והדיין גוזר עליו שיושלך בים היכן הוא והיכן פטרונו אבל הקב"ה אינו כן יונה הושלך לים והצילו הקב"ה מנין שנאמר (יונה ב) ויאמר ה' לדג ויקיא את יונה · ד"א אז יבדיל משה אמר רבי איבו כיון שברח משה התחיל אומר שירה שנא' (שמות ב) וישב בארץ מדין וישב על הבאר מה ישראל (מה) אמרו שירה על הבאר אף משה אמר שירה על הבאר אמר ר' לוי לפי שארעה פרשת רוצח על ידו בערי מקלט: **ל** אז יבדיל משה שלש ערים מזרחה שמש מהו מזרחה שמש אמר ר' יוסי ברבי חנינא א"ל הקב"ה למשה הזרח שמש לרוצח ונתת לו מקלט שיגלה לשם שלא יאבד בעון הרציחה כשם שהשמש הזה מאיר לעולם · ד"א לנוס שמה רוצח רבנן אמרין למה הדבר דומה לחרש שהיה עושה איקונין של מלך מתוך שהוא עושה בה נשברה לתוך ידיו אמר המלך אלו בטובתו שיברה היה נהרג עכשיו ששיברה שלא בטובתו יטרד למטלין · כך גזר הקב"ה שופך דם האדם באדם דמו ישפך אבל מי שהורג נפש בשגגה שלא בטובתו גולה ממקומו שנא' ונס אל אחת הערים האל וחי · אמר הקב"ה בעולם הזה על ידי שהיה יצר הרע מצוי היו הורגים אלו את אלו ומתים (כו) אבל לעתיד לבא אני עוקר יצר הרע מכם ב ואין מיתה בעולם (ישעיה כה) בלע המות לנצח: **לא** שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד הלכה אדם מישראל שקרא קריאת שמע ולא דקדק באותיותיה מהו שיצא ידי חובתו (מו) כך שנו חכמים קרא ולא דקדק באותיותיה ר' יוסי אומר יצא ר' יהודה אומר לא יצא ואיזהו דקדוק אותיות למדונו רבותינו בכל לבבכם צריך להפריש בין למ"ד ללמ"ד · ואבדתם מהרה צריך להפריש בין מ"ם למ"ם · (מז) ואמר רב יהודה בשם רב ואם היה קורא את שמע ומהלך צריך הוא לקבל מלכות שמים מעומד ואיזהו מלכות שמים ה' אלהינו ה' אחד · ומהיכן זכו ישראל לקרות שמע אמר רבי פנחס בר חמא ממתן תורה זכו ישראל לקרות שמע כיצד את מוצא לא פתח הקב"ה בסיני תחלה אלא בדבר זה אמר להם שמע ישראל אנכי ה' אלהיך נענו כולן ואמרו ה' אלהינו ה' אחד (כז) ומשה אמר בשכמל"ו · רבנן אמרי אמר הקב"ה לישראל בני כל מה שבראתי בראתי זוגות · שמים וארץ זוגות · חמה ולבנה זוגות · אדם וחוה זוגות · העולם הזה והעולם הבא זוגות אבל כבודי אחד ומיוחד בעולם מנין ממה שקרינו בענין שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד: **לב** ד"א שמע ישראל זה שאמר הכתוב (תהלים עג) מי לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ · רב אמר (מח) ב' רקיעים הן שמים ושמי שמים ר"א אמר ג ז' רקיעים הן שמים · ושמי שמים · רקיע · שחקים · מעון · זבול · (מט) ערפל · וכולהו פתח הקב"ה לישראל להודיען שאין אלוה אחר אלא הוא אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע מי לי בשמים חוץ מכבודך כשם שאין לי בשמים אלא אתה (נ) כך לא חפצתי אחר בארץ כשם שלא שתפתי עמך אלוה אחר בשמים כך לא שתפתי עמך אלוה אחר בארץ אלא נכנסת אני בכל יום לבתי כנסיות ומעידה עליך שאין אלוה אחר אלא אתה ואומר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד: **לג** ד"א שמע ישראל זש"ה (משלי כד) ירא את ה' בני ומלך וגו' מהו ומלך (כח) אברהם שירא אותי לא המלכתיו בעולם שנאמר (בראשית יד) אל עמק שוה הוא עמק המלך יוסף שירא אותי דכתיב (שם מב) את האלהים אני ירא לא המלכתיו בעולם ויוסף הוא השליט

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה מ"ד · ב עיין בראשית רבה פרשה י"ב ופרשה כ"ו · שמות רבה פרשה ט"ו · ג ילקוט עקב תתנ"ה · ועיין מדרש תהלים מזמור קי"ד · ויק"ר פרשה כ"ט וש"נ ·

חדושי הרד"ל

מפרי ידיה אתה העדות כו' · מדרש שמואל פ"ט : (מד) איפומניטא שלו · פי' מ"ע ספר זכרון : (מה) אמר שירה על הבאר א"ר לוי לפי שארעה כו' עמ"כ · ואמת שכ"ה בילקוט בשם ילמדנו · אבל אינו מסכים לדרשה דהכא שפה אמרו שאמר שירה עתה כשהפרישו ערי מקלט (ובתוספת על התורה הביאו מדרש זה שישראל אמרו השירה כשאמר להם משה פרשת ערי מקלט) · וכאן אמרו שמשה אמר שירה כשישב על הבאר על שהזמין לו הקב"ה מקום הצלה מפרעה · ובהא דר' לוי דהכא נראה צ"ל א"ר לוי לפיכך ארעה פ' רוצחים כו' וכדלעיל דא"ר לוי שנתן משה נפשו ע"מ מי שאכל שתבשיל כו' : (מו) כך שנו חכמים קרא כו' (ברכות טו) : (מז) ואר"י אמר רב אם היה קורא ק"ש ומהלך כו' · עיין (שם י"ג) · ובתוספות סד"ה על לבבך הביאו כעין זה בשם תנחומא והוא בתנחומא ר"פ לך לך : (מח) ב' רקיעים כו' · ז' רקיעים כו' (חגיגה יב) ועיין שוח"ט ריש מז' קי"ד והובא בילקוט עקב רמז תתנ"ה : (מט) ערפל · עמ"כ שהגיה ערבות וכ"ה שם ושם : (נ) כך לא

חדושי הרש"ש

(כו) אבל לעתיד לבא כו' ואין מיתה בעולם · עיד"מ שהקשה א"כ למה לוה להבדיל ערי מקלט לעתיד כדכתיב אז יבדיל מזה לא מוכח מידי אבל היה לו להביא מהא דפרשת שופטים ואם ירחיב וגומר (דברים יט ח') גם מאי דהביא מב"ר לא היה לו להביא ממרחק לחמו כי כן הוא ג"כ לעיל בפרשה זו : (כז) ומשה אמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד · (עיין פסחים נ"ו) לא אמרו משה רבינו ועיין מ"א סי' תרי"ט סק"ה : (כח) [אברהם שירא אותי · שנאמר עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה כ"ה

מתנות כהונה

מי שם פה · ע"ל בפ' שמות : [ועכשיו איני עומד לך גרסינן] : והיה בתמיה : [ה"ג בנוהג שבעולם בשר ודם עושה לו פטרון שהוא מתקיים עליו] : פטרון · מושל ואדון כן הוא בב"ר פרשה נ"ד : שהוא מתקיים עליו · שנותן השגחתו עליו להיות לו למגן ולמחסה ומסתר ביום זעם : באנקליטון גרסינן · ועיין בערוך ופי' נתפס בדין בב"ד : היכן הוא כו' · לא הוא עצמו מועיל לו וגם לא פטרונו מועילו באשר דבר המלך שלטון וגבוה עליהם : איפומניטא · לפי הענין הוא גזר דין ובילקוט גרסינן איפאנטא : מחרב כו' · משמע מתחת החרב ממש הצילו ודייק מדלא כתיב מיד פרעה : בחטייה · בחטא שלו : [והיכן פטרונו גרסי'] : שארעה פרשת רוצח · לפיכך אמר עכשיו שירה על שנתקיים ע"י פרשת ערי מקלט שהרי הוא ברח ונקלט ועכשיו צוה הקב"ה על ערי המקלט ודייק מדכתיב אז יבדיל והתם כתיב אז ישיר כן הוא בילקוט : בערי מקלט · בדין ערי מקלט : ה"ג אמר ר' יוסי בר חנינא א"ל הקב"ה למשה הזרח שמש כו' · וכן הוא במס' מכות : [בעון הרציחה גרסינן] : לחרש · אומן חרש עצים או אבנים : בטובתו · כלומר בכוונתו : למטלון · לגלות ולטלטול : [ה"ג שבראתי בראתי זוגות] : ערפל · נראה דצ"ל ערבות : [ה"ג כשם שלא שתפתי עמך אלוה אחר בשמים כך] : ומלך · פירוש ותהיה מלך : עמק המלך · עיין לעיל שדרשו רז"ל שהשוו כולם בעצה א' והמליכו אברהם עליהם ולכך אמר עמק השוה

ואיזה מלכות שמים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד כצ"ל :

פירוש מהרז"ו

המקומות שציינתי ליתא כל זה ואם איתא לגירסא זו דורש כן מפסוק זה עצמו מי שם פה לאדם בכל מה שדורש על אסכולי פרעה ואם לא ידע משה מזה איך הביא לו הש"י ראי' מזה אלא בהכרח שהמלאך שהבריחו הודיעו גם זה : בנוהג שבעולם ב"ו · ירושלמי ריש פרק הרואה מדרש תהלים מזמור ד' : באנקליטון · במוסף ערוך גורס באנקלימון ופירושו בלשון יוני חטא ועון וכמ"ש בסמוך ג"פ והוא נתפס בחטייה : וכל מאמרים אלו שהביא מדניאל מאברהם מיונה הובא לדרך אגב מענין משה · ול"ע למה לא חשב המעשים כסדר תחלה מאברהם ואח"כ מיונה ואח"כ מדניאל וכאן הביא תחלה מדניאל ואח"כ מאברהם ואח"כ מיונה : **ל** מהו מזרחה שמש כי בכמה מקומות כתוב מזרח ולא כתוב שמש גם היל"ל קדמה ע"כ דורש כשם שהשמש מאיר לעולם כך תאיר להרוצח מתוך חושך צרתו · עי' מכות דף י' : יטרד למטלון במ"ר פר' ז' סי' ג' לקמן פרשה ו' סי' י"ב ופי' במ"ע מקום מחצב המתכת. בלשון יוני ורומי ששם מגלים את הפושעים שיחפרו בעומק הארץ וכן המנהג בזמנינו והמתכת נקרא גם בלע"ז בלנו מטאלון : היו הורגים אלו את אלו וכמ"ש מכות י' והאלהים אנה לידו שע"י שהרג זה במזיד אנה לידו שיהרג על ידי אחר בשוגג : ואין מיתה בעולם שלא די שלא יהיה הריגה לא במזיד ולא בשוגג אלא שגם סתם מיתה לא יהיה עי' ב"ר פר' י"ב סימן ו' פרשה כ"ו סי' ב' באריכות שמ"ר פר' ע"ו סימן כ"א : **לא** קורא את שמע ומהלך פי' כשמהלך וצריך לקרא שמע : א"ל שמע ישראל אנכי · הדברים מפליאים שהמדרש הוסיף שקודם שאמר אנכי אמר שמע ישראל ואח"כ נענו כולם ה' אלהינו ה' אחד ולא פירש מאין דרש כן ויש להביא סמוכות לדברי המדרש ממ"ש במכילתא ריש פסוק אנכי שכשעמדו כולם על הר סיני לקבל התורה השוו כולם לב אחד לקבל מלכות שמים בשמחה · ומלכות שמים היא ה' אלהינו ה' אחד וכמ"ש שם קודם פסוק אנכי · לאמר שיהיו אומרים על הן הן ועל לאו לאו דברי ר' ישמעאל ר"ע אומר על הן הן ועל לאו הן · ובשי"ר פסוק ישקני ד"א אר"י מלאך היה מוצא הדיבור וכו' וחוזר ואומר לו מקבל אתה אלהותו של הקב"ה והוא אומר לו הן וכאן מוסיף שהשיבו ה' אלהינו ה' אחד שכל זה נכלל במ"ש וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר שיענו וישיבו ויאמרו מה שמקבלים עליהם ומ"ש שתחלה אמר שמע ישראל דורש כן על פי מדה י"ז שמפורש בתהלים שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי היינו בשעה שאמר אנכי ה' אלהיך אז אמר שמע עמי ועי' ברים מדרש רות על פסוק זה שדורשו על מתן תורה וכן במזמור פ"א שמע עמי ואעידה בך ישראל אם תשמע לי לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים הרי קודם פסוק אנכי וקודם פסוק לא יהיה לך אמר שמעה עמי היינו שמע ישראל וזה פלאי וע' שמ"ר פ' ע"ו ריש סי' כ"ב הרבה מעשים כתב משה בתורה סתומים עמד דוד ופרשם : ומשה אמר ברוך שם · ע' לקמן פר' זו סי' ל"ו צ"ע מנין לו ומ"ש פסחים דף נ"ו נימר לא אמרו משה פי' שלא אמר כן בתורה מפורש ועי' ב"ר פרשה נ"ח סי' ג' ולקמן פר' זו סימן ל"ה שדרשו כן על יעקב : שמים וארץ זוגות · פי' הם מן הזוגות כמו כל אלו שחושב וכמ"ש אענה את השמים והם יענו את הארץ ולהיפך ועצר את השמים וגו' והאדמה לא תתן את יבולה · השמים משפיעים והארץ מקבלת וכן חמה ולבנה שהלבנה מקבלת אורה מן החמה · אדם וחוה יצירי כפיו של היוצר נבראו זוג יחד באופן שיהי' כן כל ימי עולם וכן העוה"ז והעוה"ב שהעוה"ז נביא לתכלית עוה"ב ומי שמכין בעוה"ז יש לו בעוה"ב ואם אין עוה"ב אין העולם הזה כדאי : **לב** ז' רקיעים וכו' · וע' ויק"ר פ' כ"ט סי' י"א : כשם שלא שתפתי · לכאורה הדברים נראים כפולים במדרש ויתרים אך עומק כוונת המדרש ע"פ המדות שברישא כתוב מי לי בשמים שמשמע שאין כלל וע"כ המדות כצ"ל פירושו שאין אחר אלא אתה ובס"ד כתיב ועמך לא חפצתי בארץ פירש המדרש ג"כ לא חפצתי אחר אלא אתה ופי' לעזוב אותך ולעבוד אחר כך הוא הפירוש הא' לפי דיוק הר"ד אך בס"ד כתיב ועמך לא חפצתי בארץ משמע שלא חפצתי לשתף לכבודך עוד אחר בארץ וכן ברישא מי לי בשמים שלא חפצתי לשתף עמך בשמים זהו הפירוש השני והי' ע"פ מדה י"ט מדבר שנאמר בזה וה"ה לחבירו כאלו מפורש ברישא עמך שמשמעו שותפות וכאלו כתוב בסיפא מי לי שמשמעו לא אחר וכפי דרכינו שכל כוונת המדרש רק ע"פ המדות וכל זה כפי פשט הכתוב : אך בויק"ר סוף פ' ז' וסוף פ' י"ג אמר בהדיא על מי שמחרפת ומגדפת ואומרת מי לי בשמים כפי משמעות התיבות ממש ועי' מ"ש דברים אמיתים כפי הדרש ועל זה אמרו הפוך בה והפוך בה : ומעידה עליך שאין · ע"פ מדה ע' מכלל לאו הן שאיני כופרת אלא מודה שאיני משתפת אלא מיחדת והיינו בבתי כנסיות וב"מ : **לג** זש"ה ירא את ה' · במ"ר פ' ע"ו סי' י"ד תנחומא בהעלותך בסי' ע' : מהו ומלך · שהיל"ל ואת המלך ע"כ דורש שהוא דומה לאברהם ויוסף שהמלכתים : אל עמק שוה · לעיל פרשה

ידי משה

דרש ואני בעניי הבינותי שהיה מתענה ומקדש סעודתו לשמים ופי' בעניי ג"כ לשון צער : אבל לעתיד לבא אני עוקר יצר הרע מכם ואין מיתה בעולם · וקשה הוא"ל ולעתיד אין מיתה בעולם א"כ למה צוה להבדיל ערי מקלט לעתיד כדאי' אז יבדיל וי"ל ע"ד דאי' בבראשית רבה וז"ל שופך דם האדם הרי כשהרג ולא נהרג אימתי נהרג פי' כשיהרוג אחד במזיד בלי עדים יהרג לעתיד וכמו כן כשיהרוג בשוגג

על הארץ · ד"א ירא את ה'. בני ומלך ומלוך על יצרך · מעשה ברשב"א שהלך לעיר אחת בדרום ונכנס לבית הכנסת ושאל לסופר אמר לו בחייך יש כאן יין למכור א"ל רבי העיר הזאת של כותים ואין עושין את היין בטהרה כשם שהיו אבותי עושין אותו אמר אית אנת לנפשך מותר תן לי ואני לוקח לך אמר ואנת אם מרא דנפשך את אל תטעום יתיה (נא) אמר לו רשב"א אנא מרי דנפשי אנא הוי ומלך ומלוך על יצרך · ד"א ירא את ה' בני ומלך מהו ומלך ואל למולך כענין שנאמר (ויקרא יח) ומזרעך לא תתן להעביר למולך · ד"א (נב) מהו ומלך המליכהו עליך · (משלי כד) עם שונים אל תתערב עם אלו שאומרים יש אלוה שני אל תתערב א"ר יהודה בר סימון (זכריה יג) והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים בה יכרתו ויגועו הפיות שאומרים שתי רשויות הן יכרתו ויגועו ומי עתיד להיות קיים והשלישית יוותר בה (כט) אלו ישראל שנקראו שלישין שהם משולשין כהנים לוים וישראלים שהן מג' אבות אברהם יצחק ויעקב · דבר אחר שהן מקלסין להקב"ה בג' קדושות קדוש קדוש קדוש · אמר רבי אחא כעס הקב"ה על שלמה כשאמר הפסוק הזה א"ל דבר (נג) של קידש שמא היית אומרו בלשון נוטריקון ועם שונים אל תתערב מיד חזר ופירש את הדבר (קהלת ד) יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו לא אח ולא בן אלא שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד: לד רבי יצחק פתח (איכה ג) חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו [א] אמר ר' יצחק למה"ד למלך שנכנס למדינה ונכנס עמו דוכסין ואיפרכין ואיסטרטליטין יש מבני המדינה שבררו דוכוס שיהיה מתקיים עליהם ויש מהן שבררו להן איפרכוס ויש מהן שבררו להן אסטרטליטין אמר אחד שהיה פיקח איני בורר אלא המלך למה שכולן מתחלפין והמלך אין מתחלף כך כשירד הקב"ה לסיני ירדו עמו חבורות חבורות של מלאכים · מיכאל וחבורתו · גבריאל וחבורתו · יש מאו"ה שבררו להן מיכאל ויש מהן שבררו להן גבריאל אבל ישראל בררו להן הקב"ה אמרו חלקי ה' אמרה נפשי הרי שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד: לה ד"א שמע ישראל מהיכן זכו ישראל לק"ש [ב] משעה שנטה יעקב למיתה קרא לכל השבטים ואמר להן שמא משאני נפטר מן העולם אתם משתחוים לאלוה אחר מנין שכך כתיב (בראשית מט) הקבצו ושמעו בני יעקב וגו' מהו ושמעו אל ישראל אביכם אמר להן אל ישראל אביכם הוא אמרו לו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד והוא אומר בלחישה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אמר רבי לוי ומה ישראל אומרים עכשיו שמע אבינו ישראל אותו הדבר שצויתנו נוהג בנו ה' אלהינו ה' אחד: לו דבר אחר שמע ישראל רבנן אמרין (נד) בשעה שעלה משה למרום שמע למלאכי השרת שהיו אומרים להקב"ה בשכמל"ו והוריד אותה לישראל ולמה אין ישראל אומרים אותו בפרהסיא א"ר אסי למה הדבר דומה לאחד שגנב קוזמין מתוך פלטין של מלך נתנה לה לאשתו ואמר לה אל תתקשטי בה בפרהסיא אלא בתוך ביתך אבל (נה) ביום הכפורים שהן נקיים כמלאכי השרת הן אומרים אותו בפרהסיא בשכמל"ו: לז ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך מהו בכל לבבך ובכל נפשך בכל נפש ונפש שברא בך [ג] אמר ר' מאיר על כל נשימה ונשימה שאדם מעלה חייב לקלס את יוצרו מנין שנאמר (תהלים קנ) כל הנשמה תהלל יה א"ר סימון חמשה שמות נקראו לנפש ואלו הן · רוח · נפש · נשמה · חיה · יחידה · רבנן אמרי [ד] בוא וראה הקב"ה ממלא את עולמו והנפש הזו ממלאה את הגוף הקב"ה סובל את עולמו והנפש הזו סובלת את הגוף הקב"ה יחיד בעולמו והנפש יחידה בגוף הקב"ה אין לפניו שינה והנפש אינה ישינה הקב"ה טהור בעולמו והנפש הזו טהורה בגוף הקב"ה רואה ואינו נראה והנפש הזו רואה ואינה נראית תבא הנפש שהיא רואה ואינה נראית ותקלס להקדוש ב"ה שהוא רואה ואינו נראה אמרו ישראל רבש"ע הנפש הזו שמקלסת אותך עד מתי היא נתונה בעפר (שם מד) כי שחה לעפר נפשנו אמר להן הקב"ה חייכם יגיע הקץ ונפשותיכם שמחות לפיכך ישעיה מנחם אותן אומר (ישעיה סא) שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי · אמר ר' ברכיה בעשרה מקומות קרא הקב"ה לישראל כלה ואלו הן (שיר ד) אתי מלבנון כלה (שם ה) באתי לגני אחותי כלה (שם ד) לבבתני אחותי כלה מה יפו דודיך אחותי כלה נופת תטופנה שפתותיך כלה כמשוש חתן על כלה קול חתן וקול כלה כי כולם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה וככלה תעדה כליה וכנגדן ישראל מעטרים את הקדוש ב"ה בעשרה לבושין ואלו הן

מסורת המדרש א איכה רבה פסוק זה · ב בראשית רבה פרשה צ"ח · פסחים דף נ"ו · תנחומא סדר ויחי ספרי ואתחנן פיסקא ל"א · ילקוט סדר ויחי · ג ילקוט סדר בראשית · ד ברכות דף י' · מדרש תהלים מזמור ק"ג · ויקרא רבה פרשה ד' · פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ד · תנחומא סדר חיי שרה ·

חדושי הרש"ש

כ"פ לעיל בפרשת בהעלותך]: (כט) אלו שנקראו שלישיה כדכתיב (ישעיה י"ט) ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה:

חדושי הרד"ל

תפלתי אחר בארץ כנ"ל והוא לשון המקרא (תהלים עג) מי לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ · ואנוז ומפרש מהו עמך לא חפצתי כשם כו' שפירוש עמך היינו שלא שתפתי להאמין בהנהגת השפלים בארץ שום כוכב ומזל ח"ו : (נא) אמר (רשב"א א"ל להסופר) אין אית לנפשך מותר הב לי כו' ואני כנ"ל פי' אם יש לך מעות תן לי ואקח לך שהוא אין איסור : (נב) מהו ומלך המליכהו כו' במ"ר פט"ו : (נג) של קידש שמי היית אומרו כנ"ל : (נד) בשעה שעלה כו' אבל ביוהכ"פ שהן נקיים וכו' הביאו הטוא"ח סי' תרי"ד בשם דברים רבה והרוקח (סי' רך) ועיין רבינו בחיי שהביא מאמר זה מדברים רבה בלשון אחר וכן בכל הסדר הביא מאמרים מדברים רבה משונים מנוסחא שלנו : (נה) ביוה"כ שהן נקיים כמלה"ש כו' · עיין פר"ח סמ"ו ומש"ם כס"ד :

פירוש מהרז"ו

זו ריש סי' ז' ע"ש וש"נ : מעשה בר' שמעון · ירושלמי ע"ג פרק ה' בשינוי ע"ש וע' חולין דף ו' מעשה כזה על פסוק אם בעל נפש אתה הובא בילקוט משלי כ"ג : אית אנת לנפשך · ע' מ"כ ויש לפרש החזק דצריך לעצמך שהיין מותר תן לי מעות ואני לוקח לי ולך ואמר כן לנסותו אם עומד בדבריו להחמיר ומאחר שראה שעומד בדבריו שמע לו והחמיר : מארי דנפשאי אנא · אני מושל על תאות נפשי וכוונתם לפסוק ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה כמ"ש בגמרא הנ"ל וזהו ומלך שימליך יצר טוב על יצר הרע שימשול בתאותו ובתנחומא שם הגי' על יצר הרע שנקרא ובא אלי' מלך גדול וסבב אותו : ואל למולך · ודורש נוטריקון ע"פ מדה י"ז ומלך ואל למולך : שאומרים שני רשויות · וזה פי שנים שתיבת פי מיותר לדרוש פה שאומרים שנים · ע' אגדת בראשית פרק כ"ז כל הענין : שנקראו שלישיה · כמ"ש ישעי' י"ט כ"ד וכן מצאתי בילקוט משלי כ"ג ובאגדת בראשית שם ובתנחומא בהעלותך שם ולמה נקראו שלישיה שהם משולשים וכו' : בלשון נוטריקון · ועם שונים שאומרים שנים · הם אל תתערב ומכלל לאו אתה שומע הן שתחזיק באמונת היחוד דומה למדת נוטריקון שאות אחת מורה על תיבה וכן כאן חצי ענין מורה על ענין שלם · וכן הוא בהדיא במכילתא יתרו פסוק כבד את אביך שם בסוף הפסוק כבד את אביך אם כבדתו למען יאריכון ימיך וא"ל למען יקצרון שדברי תורה נוטריקון שכן ד"ת נדרשין מכלל הן לאו ומכלל לאו הן ומאחר שהוא ענין של יחוד הי' לך לומר בפירוש שהש"י אחד ואין שני : חזר ופירש את הדבר · כמ"ש שי"ר פסוק א' שמתחלה אמר משלי ואח"כ קהלת : יש אחד · שהקב"ה הוא אחד ואין שני ומ"ש יש שהוא לבדו הקיים לנצח ויש העולמי ובלתו אפס וע' מדרש קהלת ריש פסוק זה : לד חלקי ה' אמרה נפשי · ע' איכה רבתי פסוק זה : מיכאל וחבורתו · ע' במ"ר פ' ב' סוף סי' ג' ושם באיכה רבתי בא"ח : לה מהו ושמעו אל ישראל אביכם · למה הוצרך לומר שהוא אביהם והי' די שיאמר ושמעו אלי ע"כ דורש א"ח אל ישראל אלא אל ישראל אביהם והם השיבו שמע ישראל אבינו ישראל סבא : והוא אומר בלחישה · יעקב אמר בלחישה ברוך שם ועי' פסחים דף נ"ו ולא ידעתי מנין וע' ב"ר פ' צ"ח סי' ג' ושם הגי' שמע ישראל אבינו ממערת המכפלה : לו משל לאחר שגנב קוזמין · וענין המשל בהכרח שכך פי' לאיש אחד שהי' לו רשיון מהמלך לבוא תמיד בפלטין של מלך וגם ליקח לביתו כל מה שרוצה ולקח תכשיט שמתקשטת בו המלכה ובנותיו ואף שהי' לו רשיון ליקח עכ"ז לא אמר לו המלך שאמר בפרש שיקח הקוזמין ע"כ לא נתן לאשתו שתתקשט בו בפרהסיא שלא יקנאו בו המלכה ובנותיו וכן בנמשל שמשה עלה למרום בין מלאכי מעלה לקבל התורה וכולם נתנו לו מתנות סודות אף שבח וסוד של ברוך שם לקח מעצמו ששמע ממלאכים שאומרים, כן על כן צוה שיאמרו בלחישה שלא יקנאו המלאכים אך ביוהכ"פ שדומים למלאכים אז לא יקנאו כשיאמרו כמו שהם אומרים ואיני יודע מנין לו כל זה ע' לעיל סי' ל"א : לז בכל נפש ונפש שברא בך · פי' בכל כחות הנפש שמתגלים במוח חכמה שכל בינה מחשבה מדמה זוכר וכדומה והמתגלים בלב אהבה רצון תאוה קנאה חסד נדיבות וכילות ואכזריות וכעס שמתגלה בכבד ועצה שבכליות וכח המעכל והמבשל והמושך והבורר והדוחה וכדומה הכוחות שחושבים בספרי הנפש בכולם הוא מחויב לעבוד ה' ולאהוב אותו זהו בכל נפשך : כל הנשמה · וכי הנשמה שהיא רוחנית ושכלית מהללת והלא בפה של הגוף מהללים ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ודו"ק על כל נשימה תהלל הפה וכמ"ש כל אשר נשמת רוח חיים באפיו וכמ"ש חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו : חמשה שמות · ע' ב"ר פ' י"ד סי' ע' באריכות : רבנן אמר בוא וראה · ברכות דף י' מדרש תהלים ק"ג וילקוט שם ויק"ר סוף פ' ד' ע' מש"ש ובמקומות הנ"ל חושב מעלה הנפש ואח"כ הקב"ה וכאן מתחיל בהקב"ה : תגל נפשי באלהי · והביא כל הענין לכאן אגב מ"ש בכל נפשך וס"ד כי הלבישני בגדי ישע וגו' וככלה תעדה כליה ואגב זה הביא מאמר של ר' ברכי' וה"ג בשי"ר פסוק מה יפו דודיך אחותי כלה איתא ביו"ד מקומות נקראו ישראל כלה שיר השירים כו' ומביא את הכתובים כסדרם ופה הסדר מעורב גם חסר פה הכתוב גן נעול אחותי כלה וחסר אחד ושם מובא בשלימות וד' מביא מנביאים והד' של נביאים ג' בישעי' ותקשרם ככלה · שם מ"ט י"ח וככלה תעדה כליה שם ס"א י' ומשוש חתן על כלה שם ס"ב ה' ואחד בירמי' קול חתן וקול כלה ופסוק זה הוא בירמי' בד' מקומות א' בסוף ז' ב' שם ט"ז יו"ד ג' שם כ"ה יו"ד וג' אלו לרעה ואחד לטובה שם ל"ג פסוק י' וצ"ע שאין אחד בכל ד' אלו שמדבר בכנסת ישראל אלא שמקללים שיש בית קול כלה ומברכם שיהי' להם קול כלה ואם לאלו כוון הי' לו לחשוב כל הד' פסוקים והם י"ג ואמר לי לבי שכוונת חז"ל לפסוק ירמי' ב' ל"ב התשכח בתולה עדיה כלה קשוריה ועמי שכחוני וגו' שמדמה כ"י לכלה ואחר שיגעתי מצאתי כן בילקוט ישעי' ס"א שהביא ואחת בירמי' התשכח בתולה עדי' כלה קישורי' ונשאתי ידי וברכתי ברוך שהנחני בדרך אמת : וכנגד זה וכו' בעשרה לבושין · ע"פ מדת מנגד יו"ד לבושים בדמיון שמלבישים

מתנות כהונה

השוה הוא עמק המלך : אית אנת לנפשך כו' · אם יש לך יין מיותר למוכרו מכור אותו לי כי לא היה חש לדבריו : [תן לי גרסינן] : ה"ג אם מרא דנפשך את לא כו' · פירוש אם בעל נפש ומושל ביצרך את אל תטעום כו' כי ודאי אינם עושין בטהרה : ה"ג א"ל אנא מרא כו' · כך נראה לפרש הגירסא שלפנינו אבל בירושלמי סוף מסכת עבודת כוכבים מביא המעשה ולא גרס הכי וכן מעשה זו ישנו בפ"ק דחולין אך אינו בזה הסיגנון : ואל למולך · הכי קאמר ירא את ה' שתשמר מן המולך שלא לעבדו : המליכהו כו' · שצריך לקבלו עליו למלך ולומר שמע ישראל : דבר של קידוש · דבר גדול וקדוש כזה וכי היה לך לאומרו רק בלשון נוטריקון ועם שונים שצריכים לפרש עם אותן האומרים שני רשויות כו' כדלעיל ואינו מובן בפי' לכל : [ה"ג ואח אין לו אין לו אח כו'] : דוכסין ואיפרכוסין · מיני מושלים הם וכל זה הוא באיכה רבה בפסוק חלקי ה' : שיהא מתקיים · נתבאר לעיל : מתחלפים · משתנים ויורדין מגדולתן כשירצה המלך : ה"ג אל ישראל אביכם הוא · פירש ה' שהוא לאל לי שמי ישראל הוא אביכם ואלהיכם לבד ועי' לעיל פרשת ויחי וכוונה רצויה תמצא בחלק התכלית פר' שביעי : עכשיו כו' · כלומר הניחא שבטים היו צריכים להשיב אל דברי יעקב אביהם לאמר שמע כו' · ולקבל עליהם אלהותו ואחדותו אבל אנו למה אנו אומרים כו' : נוהג כו' · הוא נוהג : קוזמין · פי' הערוך תכשיט : [נתנה לה לאשתו גרסינן : שברא בך גרסינן : על כל נשימה ונשימה גרסי'] : נפש רוח נשמה כו' · טעם לכל שם ושם עיין בב"ר פרשה פ"ו : חמשה שמות יש לה כו' · מאמר זה הוא במדרש תהלים · וקצת בסיגנון אחר הוא בפ"ק דמס' ברכות : [ה"ג קרא הקב"ה לישראל כלה ואלו הן] : ה"ג שפתותיך כלה גן נעול אחותי כלה וכן הוא במדרש חזית בפסוק מה יפו וכן הביאו הילקוט בספר ישעיה : עשרה לבושין כו' · במדרש חזית בפסוק מה יפו מונה

ידי משה

בשוגג ולא גלה בעה"ז יהיה גולה לעתיד וק"ל : אמר רבי אחא כעס הקב"ה וכו' · יש כאן אריכות לשון וגם מה שמספך לשון הפסוק לפי שהיה הקב"ה כועס שאמר בלשון נוטריקון בשביל זה אמר לשון ארוך מאד ואמר בן ואח כדי שיהא יותר מפורש מתוך שכעס הקב"ה על שקיצר ביקש לתקן הדבר להאריך קצת אך אל יקשה למה מאריך המדרש שמפרש הכתוב ללא צורך וגם מספך לשון הכתוב לפי שהכעס של הקב"ה היה מה שאמר ועם שונים שלא יאמרו ח"ו שהקב"ה הוא שכן ויש לו אב גדול ממנו זה אינו אבל יאמרו כדומה לו כמו אח או פחות כמו בן יש לו לכך אמר יש אחד ואין שני זה אב וגם אח זה הדומה לבן זה הפחות ולפיכך מספך המדרש לפי הגדול גדול ודומה ופחות כל אלו אינן אלא שמע ישראל וק"ל :

צדק לבשתי וילבשני הרי שנים (ישעיה נט) וילבש צדקה כשריון (שם) וילבש בגדי נקם תלבושת הרי חמשה (דניאל ז) לבושיה כתלג חיור (ישעיה סג) מדוע אדום ללבושך (תהלים צג) ה' מלך גאות לבש לבש ה' עוז התאזר (שם קד) הוד והדר לבשת הרי י' · ד"א שוש אשיש בה' למה"ד לאשה שהלך בעלה ובנה וחתנה למה"י כו' (נו) כדכתיב בפסיקתא עד שוש אשיש :

סדר והיה עקב

פרשה ג א הלכה אדם מישראל שיש לו מנורה שעשויה פרקים פרקים מהו לטלטלה בשבת · (א) כך שנו חכמים [א] המרכיב קני מנורה בשבת חייב חטאת ומשום מה מחייב א"ר אבהו בשם רבי יוחנן המרכיב את המנורה בשבת כאדם שבונה בשבת ומי שהוא בונה בשבת חייב א"ר יוסי ברבי חנינא אימתי שמרו ישראל את השבת כשם שראוי לה · תחלה (ב) (ב) כשניתנה להן באלוש מנין שנאמר (שמות יז) וישבתו העם ביום השביעי ואת סבור שמא לרעתך נתתי לך את השבת לא נתתי לך אלא לטובתך כיצד א"ר חייא ברבי אבא את מקדש את השבת במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ומהנה את נפשך ואני נותן לך שכר מנין (ישעיה נח) וקראת לשבת עונג וגו' מה כתיב אחריו (שם) אז תתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך [א] אמרו לו ישראל ואימתי את נותן לנו שכר המצות שאנו עושים אמר להם הקב"ה מצות שאתם עושים מפירותיהן אתם אוכלים עכשיו (ג) [ב] אבל שכרו בעקב אני נותן לכם מנין ממה שקרינו בענינינו והיה עקב תשמעון :

ב ד"א והיה עקב זש"ה (תהלים ס) לי גלעד ולי מנשה מהו גלעד אמר ריש לקיש כו' עד שהן מבני יהודה · ד"א מואב סיר רחצי אמר ר"ש בן חלפתא אמר הקב"ה שופת אני למואב יורה של פורענות · מהו על אדום אשליך נעלי אמר הקב"ה (ד) הכל מוכן לעשות תשובה ואני דורך גיתה של אדום בעקב רגלי אימתי והיה עקב תשמעון · אמר הקב"ה לישראל בני לא תהיו סבורים שאני עושה אתכם (ה) כעבד שאדונו מבקש למכור אותו (ו) קוריסין בכל מה שמוצא אלא כך אני מביא עליכם יסורין עד שתכינו את לבבכם אצלי · אמר רבי אחא בשבועה נשבע הקב"ה שלא יניח את ישראל לעולם מנין שנאמר (עמוס ד) לכן כה אעשה לך ישראל ואין לכן אלא שבועה כענין שנא' (שמואל א ג) ולכן נשבעתי לבית עלי ועד היכן אני מייסר אתכם עד העקב · (ז) עקב כי זאת אעשה לך עד שתשמרו את מצותי עד העקב :

ג ד"א מה כתיב למעלה (דברים ז) וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן אמר רבי חייא בר אבא למה הדבר דומה לאוהבו של מלך שהפקיד אצלו פקדון ומת אוהבו של מלך בא בנו ומבקש את הפקדון מידו אמר לו תן לי הפקדון שהפקיד אבא אצלך אמר לו המלך מצאת אחר טוב ממני הפקדון שאצלי לא שמרתי אותו ולא קיפלתי אותו · כך כשחטאו ישראל בימי ירמיה אמר לו הקב"ה לירמיה (ירמיה ג) לך אמור להם

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תתמ"ז · ב עבודת כוכבים דף ג' · תנחומא סדר בראשית ·

הדושי הרד"ל

(נו) כדכתיב בפסיקתא דשוש אשיש כצ"ל :

(א) כך שנו חכמים המרכיב כו' אר"א בש"ר כו' ירושלמי ר"פ הבונה ועיין בבלי שבת (מז) · ופשיט מינה הכא לענין טלטול · דכיון דחייב כשמרכיבו אסור לטלטלה שמא תתפרק ויחזירנה וכדאמרינן בפשיטות (בשבת מ"ו) · אי בשל חוליות מ"ט דר"ש דשרי ע"ש בפירש"י ותוספות ומה שתפסו כאן לענין שמירת שבת דין טלטול מנורה · אפשר מפני שהוא דבר הרגיל ביותר והיו בו שינוי מנהגים כדאיתא בשבת שם ובבבלי וירושלמי ע"כ דרשו ברבים להודיע שבשל פרקים אסור בכל מקום : (ב) כשנתנה להן באלוש כו' · חולק על מ"ש (בשבת קיח) · שאף שבת ראשונה לא שמרו כהלכתה : (ג) אבל שכרו בעקב כו' · ואפשר מידרש בשמירת שבת דפרט ביה באלוש מצות אל יצא איש ממקומו שהיא מצוה שבעקב בהליכה : (ד) הכל מוכן עשו תשובה ואני כו' כצ"ל וכלומר שאינו חסר כ"א דריכה בעקב במנעל : (ה) כעבד שאדונו מבקש למכור כו' · מחמת רעתו שאינו שומע בקולו אבל אני מביא כו' : (ו) קוריסין בכל מה שמוצא · האי בכל מה שמוצא הוא פירש איזו מפרש בגליון לבאר מלת קוריסין (ופירוש המ"כ על מלה זו אינו נכון) · אבל העיקר נראה שמלת קוריסין נשתבשה וצ"ל קגריסין וכההוא דשמ"ר ס"פ מ"ג ע"ש במ"כ פירושו עבד רע שדרכו למכרו בכל מה שמוצא בכדי להפטר ממנו : (ז) עקב כי זאת אעשה לך והוא סוף המקרא בעמוס שם :

חדושי הרש"ש

(א) המרכיב קני מנורה בשבת חייב וכו' (עיין שבת מ"ז א' ופירש"י שם ד"ה חייב) ר"ל וא"כ אסור ג"כ לטלטלה דגזרינן שמא יתפרקו הקנים ויחזירם ע"ש מ"ו א' בשל חוליות ובפירש"י שם : (ב) [כשנתנה להן באלוש מנין כו' · עי' בהגהות הרד"ל · והנה עוד חלוקים שבשבת פ"ז ב' אמרו שבמרה נצטוו על השבת והכא אמרו שבאלוש נצטוו והיינו מה שנאמר שם אל יצא איש ממקומו כו' (ובתר הכי כתיב וישבתו העם ביום השביעי ועי' שם בתו' ד"ה כאשר) · דזה הוא אזהרה מבוררת אליה משא"כ קראי דלעיל הוא אשר דבר ה' שבתון כו' · ובזה י"ל קושית התוס' שם על הא דקאמר ר"י אמר רב בפ' כל כתבי אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה כו' לפי' סגי' בסנהדרין דהא כאשר צוך במרה רבי יהודה

מתנות כהונה

מונה אותם במנין אחר : עד שוש אשיש · עיין במדרש חזית סוף פסוק הביאני המלך חדריו : השלמת סדר ואתחנן בעה"י :

פרשה ג באלוש · שבת באלוש אפקוד אליבא דחד מאן דאמר כדאיתא בירושלמי ריש פ' יום טוב ובסדר עולם : שמא לרעתך · שיושב בטל ואינו יכול להשתכר במלאכתו : [ה"ג שאנו עושים אמר להם הקב"ה מצות שאתם עושים מפירותיהם] : בעקב · בסוף לעתיד לבא : אמר ר"ל כו' עד · במדרש תהלים והביאו הילקוט ולעיל פרשת דברים וסדר נשא ריש פרשה י"ד ושם עיקר המאמר הנערך פה : שופת · מושב אני היורה על האש כלומר מכין לו פורענות שלימה : הכל מוכן · הלשון מגומגם והענין כשיעשו ישראל תשובה ממהר הקב"ה את הקץ כמ"ש הכתוב אני ה' בעתה אחישנה ודרשו חז"ל זכו אחישנה : ואני דורך כו' · כלומר אשליך נעלי מעל רגלי וארמסם בעקבי ועי' לעיל בסדר נשא פרשה י"ד : קוריסין · דרך אדנות וביוקר ולפיכך מאכילו ומשקהו כדי שיהיה גדול ושמן ויפה תואר : קוריסין · לשון אדנות ועיין בערוך אחר ערך קרינא : מצאת אחר כו' · בתמיה : ולא קיפלתי גר' · שצריך לקפלו ולנערו שלא יאכלם עש ורקב

פירוש מהרז"ו

לחתן כנגד יו"ד פעמים כלה לפרש פסוק שהקדים שוש אשיש וס"ד כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה ומאחר שמדמה כנ"י לכלה איך אמר כחתן יכהן פאר אלא ע"פ מדה כ' אא"ע לכ"י א"ע להקב"ה שכ"י מלבישין להקב"ה שנמשל לחתן ואחר כתבי זאת מצאתי בפסיקתא פ' ל"ז סי' ב' אחר שמנה הלבושים מביא שנאמר כחתן יכהן פאר כמו שכתבתי ושם איתא ז' לבושים ע"ש ועל היו"ד לבושים הביא עשרה פעמים שכתוב בתנ"ך לשון לבישה אצל הקב"ה וזה ע"פ מדה י' : יוד לבושים · וצ"ע שלא חשב פסוק זה הדור בלבושו ישעיה ס"ג א' גם צ"ע איך חושב פסוק שאמר איוב על עצמו צדק לבשתי וילבישני על הקב"ה (ובזה י"ל שמאחר שאין שייך שיאמר אדם צדק לבשתי אא"ע לאדם א"ע על הקב"ה שכתוב בו וילבש צדקה עליו נאמר צדק לבשתי וילבישני) · אך בילקוט ישעי' ס"א אינו חושב פסוק של איוב וחושב בענין זה א' כשברא את העולם הוד והדר לבשת (שפסוק כתוב בתהלים ק"ד אצל ספור הבריאה) ב' שלבש כשהביא המבול ה' מלך גיאות לבש כמ"ש בסוף המזמור מקולות מים רבים אדירים היינו המבול · ג' שלבש במתן תורה שנאמר לבש ה' עוז התאזר (ואין עוז אלא תורה כמ"ש ה' עוז לעמו יתן) · ד' שלבש במפלת בבל לבושיה כתלג חיור שכתוב בדניאל שעל ידו היתה מפלת בבל כמ"ש ב"ר פ' נ"ט ריש סי' ב' · ה' ו' שלבש במדי שנאמר וילבש בגדי נקם תלבושת ז' ממוקדון וילבש צדקה כשריון · ח' חסר · ט' מדוע אדום ללבושיך · יו"ד זה הדור בלבושו · וצ"ע להשלים הח' שחסר אולי חושב וילבש בגדי נקם תלבושת ויעט כמעיל קנאה ויעט הוא ג"כ לבישה וכן מצאתי במדרש תהלים נ"ג שחושב ז' לבושים ואחד מהם ויעט כמעיל קנאה : בעלה ובנה וחתנה · כאן לא פירש המשל והנמשל ומ"ש כדכתיב בפסיקתא עד שוש אשיש בפסיקתא שלפנינו ליתא אבל הוא בשי"ר פסוק נגילה ונשמחה בך וז"ל למטרונה שהלך המלך בעלה ובניה וחתניה למדינת הים ובאו ואמרו לה באו בניך אמרה מה אכפת לי תשמחנה כלותי באו חתניך וכו' תשמחנה בנותי אמרו לה בא המלך בעליך אמרה הא חדוותא שלמה חדו על חדו כך לעתיד לבא באין הנביאים ואומרים לירושלים בני מרחוק יבואו והיא אומרת להם מה אכפת לי ובנותיך על צד תאמנה והיא אומרת מה אכפת לי כיון שאמרו לה הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע אמרה הא חדוותא שלמה וכו' באותה שעה אומרת שוש אשיש בה' עכ"ל וכן הוא בילקוט ישעי' ס"א :

סדר והיה עקב פרשה ג סימן **א המרכיב** קני מנורה בשבת · אגב שמביא בסמוך פסוק אז תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ לרא' שסכר המצות לעתיד הביא אגב זה לדרוש הלכה מענין שבת ועל שזהיר מאיסורי הרכבה על כן והרכבתיך וכמ"ש שבת דף מ"ז במנורה של חוליות כ"ע לא פליגא דאסור וכמ"ש ביצה דף כ"ב במנורה של חוליות עסקינן דב"ש סברי יש בנין בכלים וכו' · וע' בתוספות שם וכן דרך האגדה לתלות בהלכה באגב כל דהו וע' בירושלמי ביצה שם : תחילה כשנתנה להם באלוש · סדר עולם פרק ה' ובאלוש נתנה להם השבת ושם עשו שבת ראשונה שנאמר וישבות העם ביום השביעי ב"ר פ' מ"ח סי' י"ב וש"נ ומבואר ע"פ המדות איך דורש כן וע' ירושלמי ריש פרק ב' דביצה דחד אית לי' במרה וחד אית לי' באלוש : שמא לרעתך · לצערך שאסרתי לך כל מלאכה וכל משא ומתן וכל הדלקה וכל כיבוי שאפילו בית כולו שרוף באש אסור לכבות על זה אומר שהשכר גדול מאד מההפסד שההפסד במקרה ומעט והשכר תמידי והרבה (ויש לדרוש שמא לרעתך כמ"ש ויק"ר פ' י"ג סי' ג' לא נתנו המצות אלא לצרף בהם הבריות לצרף מהם כח הרע רק מצות שבת ביחוד שלא ניתן לצרף הרע שהרי נצטווה לאכול ולשתות ולהתענג ואין כאן צער וסיגוף וצירוף ועוד שעל התענוג נוטל שכר וזהו לטובתך ועכ"ז יש בו צירוף שאסור לאכול דברים האסורים כמו בחול וכמ"ש במ"ר פ' י' בסי' א' כולו מחמדים וע' לקמן ריש פרק ד' : אז תתענג על ה' ויתן לך משאלות · הנה פסוק אז תתענג הוא בישעי' נ"ח ופסוק ויתן לך משאלות לבך הוא בתהלים ל"ז וכאן חסר וכצ"ל אז תתענג על ה' ומהו תענוג זה · כמה דתימא והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך וכמ"ש בהדיא במ"ר סוף פ' כ"ה וכמ"ש בשבת דף קי"ח כל המענג את השבת נותנים לו משאלות לבו שנאמר אז תתענג על ה' עונג זה איני יודע מהו כשהוא אומר והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך הוי אומר עונג זה שנותנים לו משאלות לבו · וכמ"ש איוב כ"ז פ' י' הצעקתו ישמע אל כי תבא עליו צרה אם על שדי יתענג יקרא אלוה בכל עת הרי שזהו התענוג שישמע צעקתו בכל עת שיקרא והדרשה ע"פ מדה י"ז :

ב לי גלעד ולי מנשה · וס"ד מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי : אר"ל עד שהם מבני יהודה · רומז למ"ש במ"ר פ' י"ד בסי' א' אמר סימא בשם ר"ל ומ"ש עד שהן מבני יהודה מאמר אחר הוא שם בריש הפרשה יהודה מחוקקי אחיתופל דקאתי מיהודה וכאן צ"ל עד שהוא מיהודה : שופת אני למואב · הוקשה לו מ"ש מואב סיר רחצי וכי בסיר רוחצים · והלא בסיר מבשלים · ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה וי"ז שהם שני עניינים סיר על שהיתה של קדרה אצל האש כמ"ש יחזקאל י"ד ג' שפות הסיר שפות עד שיתבשל פי' עד שיבוא העת שלו ומ"ש רחצי דורש על זה במ"ר שם דרשה אחרת : מהו על אדום · ע' שמ"ר פ' ל' סי' א' שהוא שייך כאן : הכל מוכן לעשות תשובה · כמ"ש בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך כדלעיל פרק ב' סי' כ"ג וכ"ד וזהו והיה עקב תשמעון שבסוף הכל תשמעו לי יחשבו אלי ובכן תזכו שאשלוף נעלי וכמ"ש במ"ר שם אני שולף נעלי ודורכן בעקב רגלי : למכור אותו קוריסין · מלשון יין שהקרים פי' חמוץ ומקולקל וכאן פי' עבד רע ומקולקל שנמכר בזול ע' לקמן פ' ז' סי' פ' כלשון זה והיו סבורים שבאופן זה מכרתי אתכם בגלות בזול ואינכם עוד שלי חלילה לא כן הוא אלא כל מה שיסרתי אתכם הוא מחמת שאתם יקרים אצלי וחפצי בכם רק בעונותיכם נמכרתם עד שתשובו ואז אשוב עליכם : אין לכן אלא שבועה · ע' שמ"ר פ' ו' סי' ד' וש"נ ודורש עקב כמו עקב הרגל סוף הגוף וכאן אינו מפורש איזה סוף ע"כ דורש מפסוקי עמוס דשם מפורש עקב אצל היסורים והתשובה וא"כ היל"ל בסוף ע"כ דורש עוד על מ"ש אשליך נעלי ומרמז עוד במ"ש עד שתשמרו מצותי עד העקב שיעשה כולה בשלימות שלא יניח ממנה כלום כמ"ש רש"י בחומש מצות קלות שאדם דש בעקביו והוא מהתנחומא וכמ"ש תהלים קי"ט הורני ה' דרך חוקיך ואצרנה עקב · ובזוהר מאריך בזה מאד :

ג מה כתיב למעלה · ע' מה שכתבתי לעיל פ' ב' ריש סי' כ"ח וכן כאן היינו הפסוק של סוף ואתחנן לחברם עם ריש פ' עקב שעל שהוא אל נאמן ע"כ תשמעו וכמ"ש בסוף הסי' ודורש נאמן על שאינו כופר במה שבידו ושומר באמונה ע"כ הביא המשל משמירת פקדון : בימי ירמיה · רמז למ"ש ב"ר פ' מ"ד סי' י"ב בימי ירמיה בכאו

ידי משה

הלכה אדם מישראל וכו' · וקשה למה מביא הלכה זו כאן וי"ל לפי שאומר אח"כ שמא לרעתך פי' מתוך חומר דיני שבת שאין אתה רשאי לטלטל אף מנורה של פרקים · ושמא תאמר שהוא דבר שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בה והראיה שלא שמרו ישראל את השבת אלא פעם אחת באלוש ע"ד דאי' אלמלי שמרו ישראל ב' שבתות מיד היו נגאלים וא"כ שמא תאמר לרעתך וכו' שע"י אזהרת שבת יתעכב הגאולה זה אינו אלא לטובתך נתתי לך את השבת וכו' דכתיב אז תתענג וגו' פי' לעתיד יהיה לך השכר והדרבה לטובתך פי' שאם אתה משמר תהיה נגאל כדכתיב אז תתענג ע"י שבת תהיה לך עונג לעוה"ב ותהיה נגאל ולנ"א בלשון יחיד כשאתה משמר שבת כראוי פי' אף שאחרים אינם משמרים ונתעכב הגאולה מ"מ לעתיד תטול אתה חלקו ע"ד שאחז"ל שלכל אחד יש שני חלקים זכה נוטל חלקו וחלק חבירו

לישראל מה מצאו אבותיכם בי עול על כל מה שנשבעתי לאבותיכם לא קיימתי נשבעתי להם שאני מברך את בניהם שנאמר כי ברך אברכך וגו' (ג) לא ברכתי אתכם ע"י משה שנאמר (דברים א) ה' אלהיכם הרבה אתכם · אמרתי לו שאני מוציא אתכם ברכוש גדול שנאמר (בראשית טו) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא עשיתי כך (תהלים קה) ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל לפיכך אמר משה ומשמרו את השבועה מן ויפדך מבית עבדים את יודע שהוא האל הנאמן · ד"א כי ה' אלהיך הוא האלהים א"ר לוי למה הדבר דומה לאוהבו של מלך כו' בא בנו מבקש את הפקדון אמר לו המלך לך והבא שני איסטרטין ושנים עשר בלביטון ועל ידיהן אני נותן לך את הפקדון כך אמר הקב"ה כשיצאו ישראל ממצרים אבותיכם הפקידו אצלי פקדון מנין שנא' (שמות ג) (ד) פקוד פקדתי אתכם אמר להן יבואו שני איסטרטין ושנים עשר בלביטון זה משה ואהרן ושנים עשר ראשי שבטים מנין שנאמר (במדבר א) תפקדו אותם לצבאותם אתה ואהרן ואתכם יהיו איש איש למטה · ד"א האל הנאמן רבנין אמרי מאמונתו של ב"ו את יודע אמונתו של הקב"ה · מעשה ברבי פנחס בן יאיר שהיה דר בעיר אחת בדרום והלכו אנשים להתפרנס שם והיו בידן שתי סאין של שעורים והפקידו אצלו ושכחו אותן והלכו להן והיה רבי פנחס בן יאיר זורע אותן בכל שנה ועשה אותן גורן וכונסן אחר שבע שנים הלכו אותן החברים לשם לתבוע אותן ליתן להן מיד הכיר אותן ר' פנחס בן יאיר אמר להם בואו וטלו אוצרותיכם הרי מאמונתו של בשר ודם אתה יודע אמונתו של הקב"ה · ושוב מעשה בר' פנחס בן יאיר שהלך לעיר אחת והיו העכברים אוכלים בתחומה של אותה העיר באו ובקשו הימנו מה עשה רבי פנחס בן יאיר אמר להן למה אין אתם מפרישין מעשרותיכם כראוי מבקשין אתם שנערוב אתכם שאם אתם מפרישין מעשרותיכם כראוי אין עכברים אוכלין עוד אמרו לו אין ערב אותן והלכו העכברים ולא נראו עוד · ד"א מעשה באדם אחד שהיה חופר שיחין לרבים בתו היתה הולכת בדרך ובאת לעבור בנהר ושטפה באו ואמרו לו לרבי פנחס כך הגיע לבתו של פלוני (ה) א"ל אי אפשר כיון שהיה עושה רצונו של הקב"ה במים אין הקב"ה מאבד את בתו במים מיד נפלה צוחה בעיר באתה בתו של פלוני אמרו רבותינו כיון שאמר ר' פנחס בן יאיר כך ירד מלאך והעלה אותה (ח) א מעשה ברבי שמעון בן שטח שלקח חמור אחד מישמעאלי אחד הלכו תלמידיו ומצאו בו אבן אחת טובה תלויה לו בצוארו אמרו לו רבי (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר א"ל ר"ש בן שטח חמור לקחתי אבן טובה לא לקחתי הלך והחזירה לאותו ישמעאלי וקרא עליו אותו ישמעאל ברוך ה' אלהי שמעון בן שטח הוי מאמונתו של בשר ודם אתה יודע אמונתו של הקב"ה שנאמן לשלם לישראל שכר המצות שהן עושין (ו) מנין (שמות יג) ושמרתם את המצות ב אבל מתן שכרן והיה עקב תשמעון בעקב אני פורע לכם : ד ד"א ושמר ה' אלהיך לך מהו ושמר אמר רבי שמואל בר נחמן ג כל מה שישראל אוכלים בעולם הזה מכח הברכות שברכם בלעם הרשע אבל ברכות שברכו אותן האבות משומרין הן לעתיד לבא שנאמר ושמר ה' אלהיך וגו' · ד"א אמר ר' חלבו למה"ד ליתום שהיה מתגדל אצל בע"ה היה אוכל משלו ושותה משלו ומתכסה משלו ולמדו אומנות · אותו היתום אומר כל מה שאני אוכל ושותה ומתכסה מתוך שכרי הוא מחשבו · א"ל אותו בעל הבית חייך כל מה שאתה אוכל ומתכסה בכח חבית של מים שאת ממלא לי בכח עץ אחד שאתה מבקע לי אבל שכרך צרור ומונח לך · כך כל מה שישראל אוכלים בעולם הזה בכח היסורים שהן באין עליהם אבל שכרן צרור ומשומר לעתיד לבא שנא' ושמר ה' אלהיך לך וגו' · ומהו את הברית ואת החסד · אמר רבי חייא (ט) ד שלשה מדות טובות יש ביד ישראל ואלו הן ביישנים ורחמנים וגומלי חסדים ביישנים מנין שנא' (שם ד) (ז) ובעבור תהיה יראתו על פניכם רחמנים מנין שנאמר (דברים יג) ונתן לך רחמים ורחמך (ח) גומלי חסדים מנין שנא' (שם ז) ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד : ה ואהבך וברכך והרבך וגו' למה הוא מקיש פרי הבטן לפרי האדמה אמר הקב"ה (י) מה פרי אדמתך סיגים אף פרי בטנך סיגים · (ט) ד"א מה פרי אדמתך אין בהם לא

מסורת המדרש א ילקוט כ"ך רמז תתקמ"ז · ירושלמי בבא מציעא פרק שני · ב מסכת עבודת כוכבים דף ג' · תנחומא סדר בראשית · ג ילקוט כאן רמז תתמ"ח · ד יבמות דף ע"ח · ירושלמי קידושין פרק ד' · ילקוט כ"ך רמז קנ"ד ·

חדושי הרש"ש

יהודה אמר משמים דנפשיה וא"ל דרב רבים ס"ל כהמדרש בכאן דנצטוו באלום רק דס"ל דהוא אשר דבר ה' כו' זהו צווי ודו"ק] : (ג) [לא ברכתי אתכם על ידי משה שנאמר וכו' · נראה דחסר כאן קרא צראיה על קיום הברכה וצ"ל שנא' כי ה' אלהיך ברכך (דברים ב') או קרא אחר כה"ג ואח"כ צ"ל נשבעתי להם שאני מרבה את זרעו שנאמר והרבה ארבה כו' לא עשיתי כך שנאמר כו'] : (ד) פקוד פקדתי וגו' · כה"ג דרים בב"ר פרשה כ"ג ע"ש] : (ה) אמר להם אי אפשר כצ"ל : (ו) מנין ושמרתם את המצות · נראה דצ"ל ושמרת את המצוה והוא בסוף ואתחנן סמוך לוהיה עקב כו' : (ז) [ובעבור תהי' יראתו וכו' · היינו יראת הרוממות שענינה היא בושה] : (ח) גמ"ת מנין שנאמר ושמר ה' אלהיך כו' עיין יבמות ע"ט א' ולעיל בבמדבר רבה פ"ח :

חדושי הרד"ל

(ח) מעשה בר"ש בן שטח כו' · ירושלמי פ"ב דב"מ ה"ה : (ט) ג' מדות טובות כו' · במ"ר פ"ה וש"נ : (י) מה פרי אדמתך סיגים · אשה דפירושו כמו סגין בלשון ארמי ור"ל רבים וכד"א (יחזקאל טז) רבבה כצמח השדה נתתיך · ולגירסת הספרים סיגים אפשר צ"ל דרשה זו לסלן אחר דרשה מה פה"א צריך עישור כו' זו המילה

פירוש מהרז"ו

בקשו לבוא לידי מדה זו לצאת מתחת ידו ורשותו של הקב"ה אל תחת יד כוכבים ומזלות ולא הניחם הקב"ה ולזה אמר כאן שבימי ירמי' רצו ליקח הפיקדון שהפקידו אצל הקדוש ברוך הוא מה שהאבות הכניסו עצמם גופם ונפשם וכל זרעם לדורות עולם אל תחת כנפי השכינה : מה מצאו אבותיכם · בירמי' ב' מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וסוף הענין ההמיר גוי אלהים וגו' ועמי המיר כבודו בלא יועיל ושתם אבותיכם הם אברהם יצחק ויעקב ואיך אמר כי רחקו מעלי ע"כ דורש שהוכיח את ישראל שבדורו על ענין פקדון ושבועות אבות ובריתם שרצו ישראל לבטל ורומז למ"ש כאן בסוף ואתחנן ומשמרו את השבועה אשר נשבע לאבותיכם וזהו שאמר המדרש על כל מה שנשבעתי לאבותיכם וע"פ מדה י"ז דורש כאן מדה ע' כאלו כתוב מה מצאו בי עול על מה שנשבעתי לאבותיכם : נשבעתי שאני מברך · אמר כאן שני ענינים שקיים להם · א' שהרבה אותם ע"י משה שברך אותם שאמר ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו' כאשר דבר לכם שדבר לאבות בשבילכם שירבה אתכם · ב' שהוציאם ברכוש גדול כי שני ענינים אלו מרומזים בפסוקים של סוף פ' ואתחנן לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם וגו' ויפדך מבית עבדים וגו' וסי' לא בעבור שאתם רבים מכל על כן חשק בכם אלא כי אתם המעט שאתם ממעטים עצמיכם כמ"ש חולין פ"ג תנחומא ואתחנן סי' ג' הובא ילקוט סוף ואתחנן ורש"י בחומש הרי מרומז כאן שהרבה אותם כי קיים להם השבועה וכן קיום ההבטחה של רכוש גדול מרומז במ"ש ויפדך מבית עבדים וכמ"ש קדושין דף י"ד והפדה שבעלה מסייע בפדיונה שנותן כסף מכירתה ויוצאה וכן במצרים נתן להם כסף מכירתם ויצאו שמ"ש ויפדך מיותר שהי' די במ"ש הוציא ה' אתכם ביד חזקה מבית עבדים ומאי ויפדך ע"כ דורש על הרכוש וזהו עומק דברי המדרש שאתם לפיכך אמר משה ומשמרו את השבועה אשר נשבע לאבותיכם היינו להרבותם כנ"ל מן ויפדך מבית עבדים היינו ברכוש גדול כנ"ל וכאלו כתוב ומויפדך שהוי"ו והמ"ם של ומשמרו נמשך גם אל תיבת ויפדך כאלו כתוב ומויפדך ע"פ מדה כ"ב ואמר שאתם יודע כל זה וידעת כי ה' אלהיך הוא האל הנאמן וכן בירמי' מה עול מצאתם אתם בי בענין פקדון ושבועה של אבותיכם שאתם רוצים לצאת מרשותי דוק ובחון בפסוקים ובמדרש : לאוהבו של מלך · כוונתו למ"ש במשל הראשון שהפקיד אצלו פקדון ומת ובא בנו ומבקש את הפקדון אלא דכאן הוסיף בענין המשל שבעת שהפקיד הפקדון היו שם שני אסטרטיגין וי"ב בלביטין ואסטרטיגין פירושו שרים נגידים כמ"ש נגידי פלשתים ות"י אסטרטיגי פלישתאי ובלביטין פירושו בליוטין והכוונה גדולי ועשירי העם : פקוד פקדתי אתכם · למה בלשון פקדו ולא אמר זכר זכרתי ע"כ דורש מלשון פקדון שבצאתם ממצרים יצאו מרשות עבודת כוכבים אל תחת כנפי השכינה לדורות עולם וכן מ"ש תפקדו אותם לצבאותם שהיל"ל תמנו אותם או תספרו ע"כ דורש מלשון פקדון ע"פ מדת ממעל וכמ"ש בידך אפקיד רוחי שזה היה תכלית כוונת המנין לעשותם חיל מלכו של עולם וצבאו ופקודיו : מעשה ברבי פנחס · ירושלמי דמאי פרק א' ע"ש עוד מעשים נפלאים ממנו : אמונתו של הקב"ה · שהצדיקים מפקידים בידו מעשיהם הטובים ועושה מהם פירות ופירי פירות אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו ומקיים אמונתו לישני עפר מהרב טובך אשר צפנת ליראיך : כיון שאמר רבי פנחס בן יאיר כך · כי צדיק ה' צדקות אהב עם כל זה ישר יחזו פנימו שנושא פני צדיק וישר שבדור שיתפלל שיגמור כצדקו וכמ"ש השמים כסאו והארץ וגו' ואל זה אביט אל עני שעל ידו הארץ הדום וא"ל רומה על השמים שאם לא היה רבי פנחס בן יאיר מתפלל עליה היתה נטבעת אעפ"י שידע הקב"ה שעשה רצונו במים וכמו שאנו מחויבים להתפלל ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת שכך הוא רצונו שיעשה הכל ע"י תפלות צדיקים שמסר הנהגת העולם ע"פ מעשיהם ודבריהם ותפלתם כמפורש על אברהם שהתפלל אפילו על סדום אף כי על הצדיקים וקבל שכר על תפילתם ונח נענש ונתגנה על מה שלא התפלל על דור המבול וכן רבי פנחס בן יאיר היה ח"ו נענש אם לא היה מתפלל עליה כי בו היה תלוי לגמור מעשה צדקתו של הקב"ה התבונן בדתי צדיקו של עולם ועי' יבמות קכ"א מעשה כזו ברבי חנינא בן דוסא : ד ד"א ושמר · פי' ד"א ודרשה אחרת בפסוק זה אף שאינו על אותן התיבות עצמן והדרשה דומה לדרשה שקודמת שהעיקר לעתיד : שברכם בלעם · שכתוב מיד אחריו ברוך תהיה מכל העמים שתהיה מברכות של העמים ומ"ש ושמר מלשון ואביו שמר את הדבר מצפה שיתקיימו באיזה זמן : אוכל משלו · משל בעה"ב : מתוך שכרי · של מלאכתי שיש לי אצל בעה"ב שלכך נותן לי לאכול מחשבון השכירות ולכך לא ישאר אצל בעה"ב מאומה ולא ממנו ריקם : חבית של מים · מלאכה שאתה עושה ומורח וסובל בצרכי ביתי בשבילי לבד אך מלאכת האומנות שאתה עושה ישאר לך בשלמות ובנמשל שמה שישראל אוכלים בגלות הוא רק בעבור היסורים שסובלים מהעובדי כוכבים וזה ברוך תהיה מכל העמים אך שכר מצוה בהאי עלמא ליכא : יראתי על פניכם · שבעבור היראה שבלב כובש פניו מפני הבושה ממנו שאם אין יראה בלב למה ייבוש וע"כ נקרא בושת פנים שניכר בפניו : ונתן לך רחמים · והטיבך והרבך מאבותיך שהכל מאבותיך שגם הרחמים ירושה מאבותיך : את הברית ואת החסד · אשר נשבע לאבותיך · ומאברהם התחילו החסדים והצדקות להתנהג בעולם ושם במ"ר מביא עוד פסוק אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו את דרך ה' לעשות צדקה ומשפט הרי שירש מדת הצדקה מאברהם ומדת הרחמים הוא בלב שיהיה הלב רך ומדת הצדקה הוא במעשה ועיין לקמן סי' י"ז : ה מקיש פרי בטן · שהיה לו לחשוב פרי בטנך שגר אלפיך ועשתרות צאנך ופרי אדמתך דגנך

מתנות כהונה

ורקב כדאיתא בפ' אלו מציאות : איסטרטין · נגידים ושרים : בלביטון · חכמי העצה : [ה"ג וי"ב ראשי שבטים] : אמונתו גרס בכל מקום במקום אומנותו : ובקשו ממנו · עצה טובה ותקנה : שנערוב · שאהיה ערב בעדכם ומעשה זה בירושלמי בפ"ק דמס' דמאי ואיתא התם שאסף כל העכברים והיו מצפצפים ואמר להם דעו מה שהם אומרים שבשביל שלא הפרשתם מעשרותיכם לפיכך הם אוכלים את התבואה : היתה הולכת כו' · בירוש' בפ"ק דמסכת דמאי איתא שהלכה להנשא ועיין עוד במס' בבא קמא בפ' שור שנגח את הפרה : [ה"ג אמר להם אי אפשר] : מנין · שצריך הכתוב להאמין על תשלומין שכר מצות שנאמר ושמרתם וגו' ולא נאמר שישלם להם אלא לבסוף שנאמר והיה עקב : בבת וכו' · כלומר בשבילו ובשכרו : ה"ג מה פרי אדמתך סיגים אף פרי בטנך סיגים · וסיגים פירושו מסויג ומשומר כדאת אומר סוגה בשושנים ועי' ערוך ערך סג הראשון : אף פרי בטנך · יהא משומר ומסויג מכל פגע רעה · ואות אמת הגיה מה אין פרי כו' : וכפר

ידי משה

חנינו : אמר רשב"נ כל מה שישראל אוכלים בעוה"ז בכח ברכות שברכם בלעם · נ"ל שטעם לפי דאיתא שעם למה נהפכו כל הברכות של בלעם פעם אחת לקללה כדי שלא יאמרו או"ה שברכת בלעם עשה פירות ובאמת היה כוונתו לקלל רק שהקב"ה הפכם ויאמרו או"ה שכוונתו היה ג"כ לברך ולהורות שזה שקר הוצרך הקב"ה להראות שבפעם אחת הם קללה וע"ב לאו מכח ברכות שלו הוא וא"כ ע"כ מה שישראל אוכלים בעוה"ז הוא בשביל ברכות של בלעם לפי שאם היה מתומרים לישראל לעוה"ב זה א"א בואיל והוא עולם שכולו טוב ודו"ק וזה הטעם נ"ל מדוע בכל הברכות נהפכו פעם אחת לקללה וגבי ברכת מה טובו קיים לעולם לפי שבכל הברכות היה ע"פ שכרת שיהיה בפעם א' קללה כדי להורות שמחשבתו היה לקלל אמנם בברכת מה טובו אינו צריך להורות זה לפי דאיתא ויצא בלעם את שימו ביקש לקללם ולסכנים בהם עין הרע וירא והנה ישראל שוכן לשבטיו ראה שאין פתחי אהליהם מכוונים עלה בלבו שלא לקללם עוד וא"כ מה שאמר אח"כ מה טובו היה פיו ולבו שוים וא"כ א"צ שיהיה פעם אחת לקללה להורות שמחשבתו היה לרעה והלא כאן היה מחשבתו נ"כ לטובה ודו"ק : מה פרי אדמתך סיגים אף פרי בטנך סיגים · פי' שיצא מאברהם ישמעאל ומן יצחק יצא עשו ע"ד שאחז"ל שאי אפשר לבר

חטא ולא עון אף פרי בטנך לא יהא בהן לא חטא ולא עון · ד"א מה פרי אדמתך צריכים עישור אף פרי בטנך צריכים עישור וזו המילה · ד"א א"ר יהודה בר סימון למה הקיש פרי הבטן לפרי האדמה שיהיו פרי אדמתך מכפרים על פרי בטנך מנין שכך כתיב (דברים לב) וכפר אדמתו עמו : ו ברוך תהיה מכל העמים א"ר חייא בר אבא אין שבחה של מטרונא בשעה שמתקלסת מקרובותיה אלא בשעה שמתקלסת מצרותיה · לא יהיה בך עקר ועקרה סריסין ואילונית · אין לי אלא באדם מנין אף בבהמה דכתיב ובבהמתך הרי באדם ובבהמה · מנין אף בארץ דכתיב (שמות כג) לא תהיה משכלה ועקרה בארצך הרי באדם ובבהמה ובארץ · מנין אף באילן דכתיב (מלאכי ג) ולא תשכל לכם הגפן בשדה · ד"א לא יהיה בך עקר ועקרה א"ר חנין בן לוי אמר הקב"ה [א] לא תהא תפלתך עקרה (י) אלא תהא עולה ועושה פירות · (ט) ד"א א"ר יונתן לא יהיה בך עקר ועקרה מן התשובה [ב] מעשה ברבי יונתן שהיה מהלך אצל ניפולין של כותים והיה רוכב על החמור והבהם עמו נתלוה להם כותי אחד הגיעו אצל הר גריזים אמר אותו כותי לרבי יונתן ר' מהו דין דהדין טורא קדיש א"ל רבי יונתן למה הוא קדיש אמר לו אותו הכותי [ג] שלא לקה במי המבול אמר ליה מנין לך א"ל לא כך כתיב (יחזקאל כב) בן אדם אמר לה את ארץ לא מטוהרה היא לא גושמה ביום זעם · אמר לו רבי יונתן אם כן היה לו להקב"ה לומר לנח לעלות (לשם) [להר] ולא לעשות תיבה אמר לו לא עשה אלא לנסותו שתק ר' יונתן אמר לו הבהם תן לי רשות לומר לו דבר אחד אמר לו אמור אמר לו אותו הבהם אין ההר הזה תחת השמים אמר לו אותו הכותי אלא חוץ לשמים א"ל אין כתיב (בראשית ז) חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים מיד ירד רבי יונתן מן החמור והרכיבו ארבעה מילין וקרא עליו הפסוק הזה (ישעיה נד) וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי הוי לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך מהו ובבהמתך ובבהמין שלך : ז ד"א ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אר"ש בן חלפתא למה"ד למלך שנשא למטרונה והכניסה לו שנים אריסין אף המלך זקף לה כנגדן שני אריסין איבדה מטרונה את שלה אף המלך נטל את שלו · לאחר ימים עמדה וכשרה את עצמה והביאה אותן שני אריסין אף המלך הביא את שלו · אמר המלך אלו ואלו יעשו עטרה ויתנו בראשה של מטרונה · כך אתה מוצא אברהם נתן לבניו שני אריסין שנא' (בראשית יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו אף הקב"ה זקף להן כנגדם שני אריסין חסד ורחמים שנאמר ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד ואו' ונתן לך רחמים ורחמך והרבך וגו' אבדו ישראל את שלהם שנא' (עמוס ו) הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה אף הקב"ה נטל את שלו שנא' (ירמיה טז) כי אספתי את שלומי וגו' את החסד ואת הרחמים · עמדו ישראל וכישרו את עצמן והביאו אותן שני אריסין מנין שכך כתיב (ישעיה א) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה · אף הקב"ה הביא את שלו מנין שכך כתיב (שם נד) כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וגו' וכיון שיביאו ישראל את שלהן והקב"ה נותן את שלו אומר הקב"ה אלו ואלו יעשו עטרה וינתנו בראשם של ישראל שנא' (הושע ב) וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים וארשתיך לי באמונה וידעת את ה' : ח שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן הלכה אדם מישראל [ד] ששותה מים לצמאו אומר ברוך שהכל נהיה בדברו רבי טרפון אמר בורא נפשות רבות וחסרונם רבנן אמרי בא וראה כל הנסים שעשה הקב"ה לישראל (יא) לא עשאן אלא על המים כיצד עד שהן במצרים עשה להם נסים ביאור · אמר רבי יצחק היו המצריים וישראל הולכין לשתות מים מן הנהר המצרי שותה דם וישראל שותה מים וכשיצאו ישראל ממצרים לא עשה להם נסים אלא על המים מנין שנאמר (תהלים קיד) הים ראה וינוס מה ראה [ה] רבי נהוראי אמר שם המפורש ראה חקוק על המטה ונקרע רבי נחמיה אמר כביכול ידו של הקב"ה ראה ונקרע (י) שנאמר (שם עז) ראוך מים יחילו באו למרה כשעלו מן הים והיו המים מרים עשה שם להם נסים מנין שנאמר (שמות טו) ויורהו ה' עץ וגו' בסלע עשה להם נסים במים מנין שנאמר (במדבר כ) ודברתם אל הסלע וגו' בבאר עשה להם ניסים ואמרו שירה שנאמר (שם כא) אז ישיר ישראל אמר להם משה הוו יודעין כל נסים שעשה לכם הקב"ה לא עשה אלא על המים ואף בשעה שתעברו את הירדן לירש את הארץ עתיד הוא לעשות לכם נסים במי הירדן : ט ד"א שמע

מסורת המדרש א בכורות פרק אלו מומין דף מ"ד · ילקוט כאן רמז תתמ"ח · ב עיין ירושלמי עבודת כוכבים פרק ה' הלכה ד' · בראשית רבה פרשה פ"א · ילקוט סדר נח רמז ל"ז · ג תענית פרק א' זבחים דף קי"ג · ב"ר פ' ל"ג · ילקוט יחזקאל רמז שס"ב · ד עירובין דף י"ד · ה ילקוט תהלים רמז תתע"ג ·

חדושי הרד"ל

שמילה וע"ז אומר ג"כ מה פס"א סיגי' שיש כאן פסולת תבן וקש וכיוצא בו שצריך להעבירם מן ספרי כנמפרי הבטן וכמ"ש בב"ר ר"פ מ"ג ע"ש: (י) אלא תהא עולה ועושה פירות · נראה רומז בלשונו לפרש לשון המקרא (מלכים ב' י"ט) שורש למטה ועשה פרי למעלה· דהיינו שתהא תפלתם עולה לרצון ועושה פרי למעלה· תלמית קיים בקשתם לטובה:(יא) לא עשאן אלא על המים אפשר ר"ל שלכן ר"ט קובע ברכה מיוחדת על המים לפניהם:

חדושי הרש"ש

[(ט) מנין אף באילן · ובתו"כ ועץ השדה יתן פריו · אף אילני סרק עתידים לעשות עושין פירות ס"ה דגם אילנות לא יהיה עקורים ועי' סוף מסכת כתובות :] (י) שנאמר ראוך מים יחילו · נ"ל למחוק תיבת מים כי הכוונה על קרא דחבקוק ג' יו"ד דשפיה רום ידהו נשא :

דכתיב

מתנות כהונה

וכפר אדמתו וגו' שהאדמה מכפר על העם : אילונית · לשון איל זכר דוכרניתא כך פירש"י בפרק אלו נערות : לא תהא תפלתך · דייק מדכתיב לא יהיה בך דמשמע מאשר בך ומקרב לבך וזו היא התפלה ועיין בפרק אלו מומין : מן התשובה · שידעו כולם להשיב תשובה שלימה לשואליהם וכמעשה שמביא : ניפולין כו' · עיין בפרשת נח ובמדרש חזית בפסוק כמגדל דוד דלא גרסינן הכי וכן בערוך גרס כמו התם : והבהם · מוליך בהמתו : מהו דין כו' · כלומר מה זה אידוש בא לידינו שפגענו בהר הקודש הזה: [ה"ג א"ל מנין לך אמר לו לא כך כו'] : אין ההר הזה · דרך שאלה הוא : אלא חוץ כו' · בתמיה : א"ל אין כתיב כו' · וכי לא כתיב כו' וכן לקמן עד ואין אתה אומר לי : ויכסו וגו' · הרי שגם ההר הזה בכלל והאי דכתיב לא גושמה ביום זעם היינו שלא ירד עליו הגשם מן השמים אבל מכל מקום המים הלכו שמה וכמ"ש הרמב"ן בפרשת נח : ובבהמין · אפילו מוליכי הבהמות אינם עקרי' מן התשובה : [והכניסה לו גרסינן] : אריסין · פי' בעל העקידה שני חפצים הכשיטין וי"ל שפירושו שלשלת ועיין בערוך ערך ארסה : אשר יצוה · סיפיה

דקרא

פירוש מהרז"ו

וגו' להקדים פרי בטן בהמות שהוא דומה לפרי בטן אדם ואח"כ פרי אדמתך ע"כ דורש שבא להקים לפרי אדמה : פרי אדמתך מכפרים · על ידי מצות שעושים בפרי אדמה תרומות ומעשרות ביכורים מנחות וחלה ובאופן זה וכפר אדמתו עמו היינו פרי אדמתו : עישור זה המילה · כמו שצריך ליקח מהתבואה עצמה כן צריך ליקח מהאדם עצמו : ו בשעה שמתקלסת · וזהו ברוך תהיה מכל שאין פירושו יותר מכולם אלא פירושו מפיו כולם : סרוחין · (וכ"ה בקצת ספרים ולפנינו סריסין וזה נכון יותר) · מקולקלים מבריאותם שאינם מוצלחים להקים זרע : דכתיב ובבהמתך · בעבור שרצה לדרוש גם על הארץ והאילן הזכיר גם הבהמה אעפ"י שהוא מפורש כאן והדרשה ע"פ מדה י"ז והו' והב' של ובבהמתך מושכים לעצמם תיבות לא יהיה עקר : לא תהיה משכלה ועקרה בארצך · פי' שהארץ עצמה תתן יבולה אם יזרעו בה : ולא תשכל לכם הגפן · ודורש גז"ש מפסוק הנ"ל לא תהיה משכלה ועקרה בארצך מה התם עקרה עם משכלה אף כאן עקרה עם משכלה : לא תהא תפלתך עקרה · וזהו ברוך תהיה מכל ע"י שתתפלל ותענה מן השמים עי"ז יכירו וידעו הכל גדולתכם וחיבתכם אצל הקב"ה ויתכן רמז התפלה בכאן בתיבת ב"ך רמז על כ"ב אותיות ולמוד מעניני שאם תדבר בהם להקב"ה בתורה ובתפלה שיעשו פירות : מעשה ברבי יונתן · ב"ר פרשה ל"ב סי' י' שי"ר פסוק כמגדל דוד : מהו דין דההדין טורא קדיש · הכותי לפי אמונתו בהר גריזים שאל את רבי יונתן שיאמר לו אם יודע הטעם על קדושתו ור"י השיב לו למה יהיה קודש שאינו קדוש כלל ובמקומות הנ"ל הגי' בשינוי : לא גושמה ביום זעם · והלא יום הגשמים הוא יום רצון בעולם אלא פי' בעת שהיו הגשמים לזעם בעת המבול : אלא לנסותו · אם יאמין בדברו לבנות התיבה בפני דורו הרשעים שהיו מותים בידו : תחת כל השמים · וארץ ישראל בכלל שגם היא לקתה במי המבול ומ"ש לא גושמה ביום זעם בפדר"א פרק כ"ג דורש שהגשם לא ירד לשם אלא כשנתרבו וגברו המים גברו גם שם בשוה לכל הארץ עי' מ"ש בב"ר שם וצ"ע למה לא השיבו ר"י אם כדבריך למה דוקא הר גריזים הלא כל הארץ לא גושמה : ז למה הדבר דומה · אגב פסוק את הברית ואת החסד דורש גם פסוק וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים · ולמה הפסיק במשפט בין צדק לחסד שהי' לו לסמוך צדק לחסד ולמה דוקא ד' אלו ודורש ע"פ המשל שצדקה ומשפט הם של ישראל שהם תלוים במעשה בבחירה טובה והחסד והרחמים מתנות שמים : למען אשר יצוה · את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו את דרך ה' לעשות צדקה ומשפט : את הברית ואת החסד · אשר נשבע לאבותיך שכתוב כאן וכתיב עוד דברים י"ג ונתן לך רחמים ורחמך וגו' כאשר נשבע לאבותיך ועי' לעיל סי' ד' : הפכתם לראש משפט · בעמוס ו' וכן בעמוס ה' ז' ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו ובפסוקים הקודמים כי כה אמר ה' לבית ישראל והיה לו להביא הפסוק הקודמת אלא על שדרשו בב"ר פרשה ה' סי' ו' פסוק הקורא למי הים וגו' על דור המבול וכן פסוק הסמוך לו שנאו בשער מוכיח דרשו בב"ר פרשה ל"א סי' י"ב על דור המבול וא"כ פסוק זה ההופכים ללענה שקודם פסוק הקורא למי הים מדבר ג"כ בדור המבול אך פסוק הפכתם של עמוס ו' מפורש שם בענין על ישראל : כי אספתי את שלומי · מלשון שילום שכר שהחסד והרחמים הוא שילום שכר של צדקה ומשפט : ציון במשפט תפדה · במשפט שיעשו ישראל וכן בצדקה שיעשו : והגבעות תמוטינה · וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ה' · ומ"ש וברית שלומי כנ"ל אספתי את שלומי שילום שכר של הצדקה והחסד והם החסד והרחמים · והנה הצדקה והמשפט הם במעשה ובהם שייך צווי כי נעשה בבחירת האדם והחסד והרחמים הם מדות נפשיות שהם מתנות שמים בנפשות לשילום שכר הצדקה והמשפט וישראל נשתבחו בהם כנ"ל בסי' ד' ירושה מאבותם : אלו ואלו יעשו עטרה · במשל האריסים ובנמשל הם המלאכים בעלי כחות ומדות אלו יעשו עטרה וכמ"ש חז"ל שהעולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם שכל כוונת הש"י בתורה ובמצות שנתן לנו הוא רק לטובתינו וכמ"ש וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות וגו' וכמ"ש ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך וגו' עד לטוב לך וכדומה הרבה : ח עובר היום את הירדן · הוקשה לחז"ל שהרי הענין מדבר מכיבוש הארץ למה הוצרך להזכיר העברת הירדן ע"כ דורש שעל הירדן יעשה להם נסים שזה יהיה להם סימן טוב על נסים של כבישת הארץ כמו במצרים תחילתה עשרה נסים על המים ביאור · וכן במדבר תחילת הנסים בקריעת ים סוף ובמרה על המים לסימן טוב על הנסים של מ' שנה וכן בשנת הארבעים קודם כניסתם לארץ עשה להם נסים במים בבאר בירכן · וכן משיחת המלך על המעין והזיווגים הטובים של האבות של יצחק ויעקב ומשה הכל על הבאר וכן לימוד התורה כמ"ש במסכתא מכות : ששותה מים לצמאו · ברכות דף מ"ד · מכילתא בשלח פסוק ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה : היו המצריים לישראל · שמ"ר פרשה ט' סימן י' באריכות : שם המפורש חקוק על המטה · וכמ"ש במכילתא בשלח פסוק ויט משה את ידו הראהו את המטה · ועיין שמ"ר פרשה כ"א סי' ס' וצ"ע : ידו של הקב"ה · עיין שמ"ר פרשה כ"א באריכות ובביאור והביא ראי' מפסוק

יפה תואר

שהיה מהלך אצל ניפולין וכו' · בפרשה נח הגירסא בהדין פלטאנוס והיא היא שהוא הר גריזים שהכותים והשמרונים מחזיקים אותו לקדוש ודמות יונה יש להם שם ועובדים אותה : ויכסו כל ההרים וכו' · ולרבי יונתן דאמר לא ירד מבול לא"י אף ע"ג דא"י גבוה מכל הארצות י"ל דכל ההרים הגבוהים לאו דוקא דאין למדין מן הכללות אשר תחת כל השמים וא"ת אי בכל העולם ירד המבול מאי מכל אשר בחרבה מתו הא לא הוה חרבה ככר הי' ר"ל לר"י מאי חרבה חרבה דמעיקרא ואתא לאשמועינן דוקא מכל אשר בחרבה ולא דגים שבים כדאיתא בפ' פרת חטאת : ובבהמין שלך · כגון זה שלא היה חסר תשובה ועקר ועקרה מפרש מן התשובה ורמז לפי' זה בכתוב כ"ל דאי עקר ועקרה כפשוטא ככר נאמר לא תהיה משכלה ועקרה בארצך כי מ"ש דבארצך היינו בארץ אין זה עיקר הכתוב אלא באנשים הנמצאים בארץ קמיירי ועל ידי כן לא הל"ל אלא עקרה כמ"ש לפי שאין העקרות מצוי אלא בנקבות

ידי משה

לבר בלא תבן : ר"ט אומר בורא נפשות וכו' · פי' הר"ן לפי שמים קדמו לעולם ולא שייך אמירה לגבייהו בשלמא כל הנבראים שייך לום ואמירה עליהם משא"כ גבי מים לפי שקדמו לעולם לא שייך אמירה

ישראל אתה עובר היום את הירדן זש"ה (תהלים מד) אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פועל פעלת בימיהם מהו באזנינו אלא אר"ת שמענו מה שאמרת למשה בסנה · אמרת למשה בסנה גלוי וצפוי לפני שהן עתידין להכעיס אותי אלא גואל אני אותם ומנין שאמר לו הקב"ה כך (יא) דכתיב (שמות ג) ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים וגו' מהו כי ידעתי את מכאוביו אמר הקב"ה למשה יודע אני מה כאב הן עתידין לעשות (שם לב) אלה אלהיך ישראל ואעפ"כ וארד להצילו מיד מצרים הוי תנאין שהתנית עם משה וכשם שהתנית עמו כך באזנינו שמענו · מהו אבותינו ספרו לנו זה משה שנקרא (יב) אב לכל הנביאים (תהלים מד) אתה ידך גוים הורשת ותטעם אמר להם (יב) ממה שעשה לשני מלכי האמורי לסיחון ולעוג שהיו גדולים אתם יודעין שכשתעברו את הירדן מהו עושה לשלשים ואחד מלכים הוי שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן : י ד"א שמע ישראל מה ראה לומר להן כאן שמע ישראל רבנין אמרי א למה"ד למלך (יג) שקידש מטרונה בשני מרגליות אבדה אחת מהן אמר לה המלך איבדת אחת שמרי את השנייה כך קידש הקב"ה את ישראל בנעשה ונשמע אבדו את נעשה שעשו את העגל אמר להן משה אבדתן נעשה (יד) שמרו נשמע הוי שמע ישראל :

יא ד"א אתה עובר היום את הירדן אמר להם כשתעברו את הירדן (טו) דברים אחרים יתחדשו לא תהיו סבורין כשם שהייתם במדבר והייתם חוטאים והייתי מבקש עליכם רחמים אמר להן כשעשיתם אותו המעשה וביקש הקב"ה לכלות אתכם לא נתפללתי עליכם סניגוריא מנין שנאמר (דברים ט) ואתפלל אל ה' ואומר ה' אלהים אל תשחת עמך וגו' א"ר חייא בר אבא כיון שאמר לו הקב"ה למשה ברקיע קום רד מהר מזה ב שמעו חמשה מלאכי חבלה וביקשו להזיקו ואלו הן אף וחימה קצף משחית ומכלה וכיון שהזכיר משה זכותן של שלשה אבות כדכתיב (שמות לב) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך ברחו קצף ומשחית ומכלה ונשתיירו שנים הקשים אף וחימה · אמר לפניו רבש"ע הרי הזכרתי שלשה וברחו שלשה עמוד אף אתה באף מנין שנאמר (תהלים ז) קומה ה' באפך הרי שעמד הקב"ה באף ומנין שעמד משה בחימה שנאמר (שם קו) לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית ג ירד משה מן הרקיע והיו הלוחות בידו ולא שברן עד שראה בעיניו מנין שנאמר (שמות לב) ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל אותה שעה ויחר אף משה וישלך מידו את הלוחות אמר לו הקב"ה משה לא היית מאמין לי שעשו להן עגל שנא' (שם) סרו מהר מן הדרך אשר צויתים רבנין אמרי מן הדבר הזה שקד משה היאך לזכות את ישראל שאמר לו הקב"ה אשר צויתים אמר לפניו רבש"ע אני נצטויתי שמא עברתי על הציווי הם לא נצטוו ולא היו יודעים אמר לו הקב"ה משה לא נצטוו אמר לו לאו אמר לו ד מה אמרת בסיני אני ה' אלהיכם לא אמרת אלא (שם כ) אנכי ה' אלהיך מה אמרת לא יהיה לכם אלהים אחרים לא אמרת אלא לא יהיה לך אלהים אחרים הוי ה' אלהים אל תשחת עמך ונחלתך · א"ר חייא בר אבא לא הניח משה זוית ברקיע שלא נתחבט בה ומה היה אומר מה פום סבור ממלל · ד"א ה' אלהים אל תשחת עמך ונחלתך א"ר חייא בר אבא ה משפסק סניגור היה רוח הקדש מלמד זכות עליהן וכך היה אומר לישראל (משלי כד) אל תהי עד חנם ברעך והפתית בשפתיך אל תהי עד חנם ברעך אלו ישראל שנקראו רעים להקב"ה שנאמר (תהלים קכב) למען אחי ורעי וגו' והפתית דכתיב (שם עח) ויפתוהו בפיהם וגם שאמרת בסיני נעשה ונשמע ולא קיימתם ואומר להקב"ה אל תאמר אשלמה כאשר עשה לי כן אעשה לו אלא ה' אלהים אל תשחת עמך ונחלתך לפיכך כשבאו לעבור את הירדן הזכיר להן כל מה שביקש עליהן סניגוריא שהיה סבור שהם מבקשים עליו רחמים שיכנס עמהם · מהו אתה עובר א"ר תנחומא שהיה משה מחבט עצמו לפניהן ואומר להם אתם עוברים אני איני עובר ופתח להם פתח שמא יבקשו עליו רחמים ולא היו מבינים למה"ד למלך שהיו לו בנים הרבה ממטרונה סרחה עליו מטרונה ביקש להוציאה אמר לה תהא יודעת שאני נוטל אחרת אמרה לו אין ואין את אומר לי מי היא זו שאתה עתיד ליטול אמר לה פלונית מה עשתה מטרונה כינסה את בניה אמרה להן הוו יודעין

מסורת המדרש א ילקוט תורה רמז תתכ"ד · אגדת בראשית פרק ע"ו · ב שמות רבה פרשה מ"א · מדרש תהלים מזמור ז' · ילקוט תורה רמז תתנ"ג · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ה · ג ילקוט סדר תשא רמז שצ"ב · ד שמות רבה פרשה מ"ג · פסיקתא רבתי פרשה כ"א · ה ויקרא רבה פרשה ו' · ילקוט משלי רמז תתקס"א :

חדושי הרש"ש

(יא) דכתיב ראה ראיתי את עני עמי כו' · עיד"מ · ועיין בב"ר פ"ג דדריש ראיתי זו ראיית מעשה עגל דכתיב ראיתי את העם הזה וע"ע שם פמ"ב ומ"ג : (יב) [אב לכל הנביאים · עי' ריש ויק"ר] :
סך

חדושי הרד"ל

(יב) ממה שעשיתי לשני מלכי האמורי כו' הוי שמע ישראל אתה עובר היום כו' · ז"ש אח"כ לרשת גוים וגו' בני ענקים אשר אתה ידעת וגו' מי יתיצב לפני בני ענק (דרש ליה על סיחון ועוג שהיו בני ענק [illegible] ונפלו בכר בידם) וידעת היום כי ה' אלהיך וגו' הוא ישמידם וגו' כלומר ממה שנעשה לפניך [illegible] לנאמן שישמיד לפניך הענקים שבעבר הירדן ג"כ : (יג) שקידש מטרונא בשתי מרגליות כו' שמ"ר ס"פ כ"ז : (יד) שמרו נשמע · כמ"ש הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו שהמאור שבה כו' : (טו) דברים אחרים יתחדשו כו' והייתי מבקש רחמים כו' · הואיל ואני מת ולא נכנס עמכם לא"י לא יהיה מי שיבקש רחמים רבים עליכם כמוני וכדמסיים בסוף המאמר לפיכך כשבאו לעבור את הירדן הזכיר [illegible] ר"ל דברים אחרים יתחדשו שיענשו על הנסתרות וכדאמרינן (בסנהדרין מג) · וז"ש ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל כו' ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך כו' והיה אם שמוע כו' השמרו לכם פן יפתה לבבכם כו'

פירוש מהרז"ו

ראוך מים יחילו הקודש גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה ובסוף הענין בים דרכך ושבילך במים רבים ועיין מכילתא פרשה בשלח פסוק ויולך ה' את הים ראוך מים אלו מים שעברו ישראל שנחרבו בדבר הקב"ה שנאמר הים ראה וינוס ראוך מים יחילו אלו העליונים אף ירגזו תהומות אלו התחתונים וכו' כל הענין : ט זש"ה אלהים באזנינו שמענו · על שכאן אמר שמע ישראל על זה הביא מפסוק באזנינו שמענו וכאן אמר לבא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך וגו' לא בצדקתך וגו' ולמען הקים את השבועה אשר נשבע ה' וכן במזמור זה כתיב אתה ידך גוים הורשת וגו' כי לא בחרבם ירשו ארץ וגו' כי ימינך וזרועך ואור פניך · וימין וזרוע הוא שבועה כמ"ש נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו זהו עיקר כוונת הדרשה השייכת כאן בפסוקי המזמור ואגב התחיל לדרוש פסוק א' של מזמור זה כדרך המדרש : באזנינו שמענו · ור"ד למנצח לבני קרח משכיל : שמענו מה שאמרת למשה · הרבה נתקשתי בהבנת מאמר זה עד אשר האיר ה' עיני במאמרים אלו אשר מחוכם יתכונן באורו כמ"ש במדרש תהלים מ"ד הובא ילקוט תהלים שם וכי באזניהם שמעו מאבותיהם והלא הם עצמם יצאו ממצרים שנאמר ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף ועליהם אמר כאן לבני קרח משכיל וזהו שאמר כאן מהו באזנינו שמענו ולמה הוצרכו שיספרו להם אבותיהם מה שמבואר במזמור אתה ידך גוים הורשת ותטעם הלא הכל ראו בעיניהם · ועוד שהיל"ל תחלה אבותינו ספרו ואח"כ באזנינו שמענו · ושם במדרש תהלים מתרץ באופן אחר וכאן דורש מ"ש אבותינו על משה וכמ"ש ויק"ר פרשה א' סי' ג' אבי זנוח אבי חבר אבי סוכו אב לנביאים ואב לחכמים ועל שהיו בני קרח ג"כ נביאים שאמרו כמה מזמורי תהלים ברוה"ק על העתיד וכמ"ש בס"ע פרק כ' ובמדרש תהלים כמה פעמים קראו למשה אבותינו וכמ"ש סנהדרין פ"ע ב' שכשהנביא שומע נבואתו חביריו הנביאים ג"כ שומעים ומרמז במ"ש אלהים באזנינו שמענו הדבור ששמענו באזנינו הוא דבור של אנכי ולא יהיה לך שמענו תחלה בסנה מה שאמרת למשה אודות דבור זה ואח"כ ואבותינו ספרו לנו מה ששמענו בסיני : שהתנית עם משה · שאתה מרוצה לנו אף שיחטאו ולמה עתה שחטאנו אתה זנחת אותנו ואיך מושיענו וזהו כל ענין הפרשה אף זנחת ותכלימנו וגו' עד קומה עזרתה לנו בסוף המזמור והתפלל על הדורות הללו שבגלות שיעשה עמנו כמו בימי משה : ממה שעשה לשני מלכי אמורי · דייק מ"ש תחלה בלשון עבר אתה ידך גוים הורשת ותטעם ואח"כ אמר בך צרינו ננגח בשמך נבוס קמינו בלשון עתיד ע"כ דורש שמזה שראינו בעינינו שאתה ידך גוים הורשת לסיחון ולעוג אנו יודעים אשר בך צרינו ננגח בשמך נבוס קמינו ל"א מלכי כנען של עבר הירדן : הוי שמע ישראל · ומרומז כאן במ"ש אתה עובר היום את הירדן וגו' וידעת היום כי ה' הוא האלהים הוא העובר לפניך אש אוכלה ואיך ומה ידעו אלא הכוונה שמה שהודעתם כבר סיחון ועוג ומזה תדעו מה שיעשה לכם בל"א מלכים כנ"ל : י מה ראה לומר כאן שמע ישראל · שהיה לו לומר אתה עובר היום ומ"ש שמע ישראל מיותר : יא דברים אחרים יתחדשו · שייך למ"ש ובחורב הקצפתם וכל הענין עד סוף הפרשה שמבואר איך שהתפלל ואיך נעתר להם בלוחות שניים והודיע להם משה שמע והכן ישראל שלא יהיה עוד כן וצריכים לשמור מאד שלא יחטאו : ואתפלל אל ה' · מתחיל הפסוק י"ח עד פסוק כ"ו : כיון שאמר לו הקב"ה · עי' שמ"ר סוף פרשה מ"א ומ"ש למשה ברקיע עי' מכילתא יתרו פסוק ויהי קול השופר הגיע הרקיע על ההר וכן הוא ברים ת"כ במדה י"ג ועי' פר"א פרק מ"א רגליו בהר וכולו בשמים : חמשה מלאכי חבלה · כמ"ש פסוק י"ט כאן כי יגורתי מפני האף והחמה אשר קצף ה' להשמיד אתכם הרי ד' לשונות של השחתה והם ד' מיני מלאכי חבלה והנה מכלה אין כתיב כאן והוא בסדר כי תשא פסוק מעל פני האדמה ועי' שמ"ר שם בא"א ועי' קהלת רבה פסוק וטוב משניהם : שנים הקשים · כמו באדם תחלה נראה הכעס באף ע"כ נקרא אף ומתחמם הגוף ואח"כ מדבר בכעס עד שניצוצות נתזים מפיו וזהו קצף וכמ"ש כקצף על פני המים ואח"כ כשעושה מעשה בכעס אז נקרא משחית והשמד ומכלה כפי המעשה שעושה וכמ"ש ולהשקיט כעסו תחלה נח מהמעשה של השמד ומשחית ומכלה ואח"כ משקיט הדבור הוא הקצף ועדיין נשארים האף והחמה הנסתרים ולהשקיט גם האף והחמה צריך החושב לבקשות וסליחות ומחילות על שיפוך בראשונה ולזה קורא אותם שנים הקשים והבן זה : קומה ה' באפך · עי' שמ"ר מ"ש בפירושו : עד שראה בעיניו · עי' שמ"ר ריש פרשה מ"א כל הענין : רבנן אמרין · שמ"ר פרשה מ"ג סי' ה' ועי' במ"ר פרשה י"ט סי' ל"ג : ה' אלהים אל תשחת · משעה שהודעתם אלהותך וכמ"ש אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים מאותה שעה יש להם זכות שלא תשחת שלא להם נוית : זוית ברקיע · פי' שדפק על כל שערי רחמים באמר מאחר שנותן רשות לבקש ורוצה שאתפלל ונותן ניב שפתים בפי לדבר בתפלה כרצוני אין לי למנוע מלהאריך כי עת להאריך וזהו מה פום דבר מה שיש בפי דברי סברא וטעם ממלל פי' אותו אדבר וכמ"ש מפני אימת קדוש והכנס אונקלוס מן קדם דסביר באורייתא ולשון המדרש כאן הוא מהתנחומא סדר תשא : משפסק הסניגור · שפסק משה מלהמליץ על ישראל היה רוה"ק מלמד זכות לקמה וכמ"ש בפסוקי משלי שנאמרו ברוה"ק ועי' ויק"ר ריש פרשה ו' כל הענין וילקוט משלי כ"ד : שנקראו רעים · שמ"ר ריש פ' כ"ז עי' מ"ש : דכתיב ויפתוהו · שם ושם הגירסא מאחר שפיתוהו אותו בסיני ואמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ועיין עוד שם כל הענין וכאן קיצר : אל תאמר אשלמה · תיבת אשלמה אינה בפסוק והוא מ"ש כאן והפסוק אל תאמר אשלמה רע קוה לה'

מתנות כהונה

דקרא לעשות משפט וצדקה : מה כאב · מכאוביו דרש נוטריקון מה כאב : ה"ג הוי תנאין שהתנית · פי' הרי התנאין כו' : [ה"ג כך באזנינו שמענו] : הוי שמע ישראל אתה עובר היום · הרי הדבר ברור לכם כאלו שעברו היום : עמוד אף אתה · כמו גם אתה : חמשה מלאכי חבלה · ועי' בשמות רבה פ' מ"א ופ' מ"ד : מן הדבר הזה · מן הדיבור הזה שאמר הקב"ה צויתים וכדמפרש ואזיל : שקד משה גרסי' · פי' היה שוקד וממהר להשיב סניגוריא : מה פום סבור כו' · מה יוכל לדבר פה סגור שנסתתמו טענותיו כלומר מה אומר ומה אדבר כו' : ה"ג משפסק סניגור היה רוח הקודש מלמד זכיות כו' · ועיין בויקרא רבה פ"ו ובילקוט משלי סימן כ"ד ופי' משפסק סניגוריותו של מרע"ה היה רוה"ק מלמד זכות עליהן : [וכך היה אומר גרסינן] : וספתית גרסינן : ה"ג שנקראו ריעים להקב"ה שנאמר למען אחי וכו' · וממילא ג"כ הקב"ה ריע לישראל ולכן אמר לישראל אל תהי עד חנם בהקב"ה שהוא ריעך · אבל בויקרא רבה פ"ו וכן בילקוט משלי הגירסא יותר נכונה וה"ג עד חנם אלו ישראל שנאמר אתם עדי נאם ה' ברעך זה הקב"ה שנאמר רעך וריע אביך אל תעזוב והפתית כו' ומי שערבו לבו לגשת ולהגיה יהי אלהיו עמו : מחבט עצמו גרסינן : אמרה לו אין · כלומר הן שמעתי ואין בידי לעכב : ואין אתה כו' · לשון שאלה ולא תאמר לי מי היא :

ידי משה

אמירה גבייהו והיה צריכים בריאה ולא כמאמר ודו"ק : דכתיב ראה ראיתי את עני עמי וגו' · פי' וגבי עגל כתיב קול ענות אנכי שומע : דברים אחרים יתחדשו · פי' כדכתיב פן תקיא הארץ אתכם כדפירש

יפה תואר

בנקבות כמ"ש הרמב"ן ז"ל : היה רוח הקודש מלמד זכות וכו' · לא הכיונותי כי רוח [illegible] מקומות יראה שהוא השופע על הנביא מאת ה' לנבואה ואיך יצויר בזה שהוא מלמד זכות [illegible] נמצא בעלמו המדבר עם ה' מלאתי במדרש קהלת אמרה קהלת ולהלן אמר קהלת זו רוח הקודש [illegible]

[illegible] בלשון זכר ופעמים מסיימה בלשון נקבה ולפ"ש שהדבור היוצא מפי ה' הוא מלאך כמ"ש בפ' אין דורשין כל דבור שיצא מפי הקב"ה נברא ממנו מלאך ובחזית אמרו שהדבור עצמו היה [illegible] אחד

שאביכם מבקש לגרשני וליטול את פלונית (טז) יכולין אתם שלא להשתעבד בה אמרו לה הן אמרה להן תדעו מה היא עתידה לעשות בכם והיתה אומרת שמא יבינו ויבקשו עליה מאביהן ולא היו מבינין כיון שלא הבינו אמרה ואיני מצוה אתכם אלא בשביל עצמכם שתהיו זהירים בכבוד אביכם כך משה כיון שאמר לו הקב"ה (במדבר כז) קח לך את יהושע בן נון וגו' כי לא תעבור את הירדן הזה היה אומר לפני ישראל *והיה כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה אתה עובר היום אני איני עובר שמא יבינו ויבקשו עליו רחמים ולא היו מבינין כיון שלא הבינו אמר איני מצוה אלא בשביל עצמכם שתהיו זהירין בכבוד אביכם שבשמים מנין שנאמר (שם) את ה' אלהיך תירא וגו'. אמר הקב"ה בעולם הזה היו הכל מתאוין לארץ ישראל ועל ידי עונות גליתם ממנה אבל לע"ל שאין לכם לא חטא ולא עון אני אטע אתכם בתוכה נטיעת שלוה מנין שנאמר (עמוס ט) ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם: **יב** בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך הלכה אדם מישראל שקידש אשה מי צריך ליתן שכר כתב קדושין (יז) [א] כך שנו חכמים אין כותבין שטרי אירוסין ונשואין אלא מדעת שניהן והחתן נותן שכר וממי למדנו מהקב"ה בשעה שקידש לישראל בסיני דכתיב (שמות יט) ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר ומי כתב השטר הזה משה מנין שנא' (דברים לא) ויכתוב משה את התורה (השירה) הזאת ומה שכר נתן לו הקב"ה זיו הפנים דכתיב (שמות לד) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו אימתי בדברו אתו אמר ר"ל בשעה שכתב את התורה נטל משה זיו הפנים כיצד אמר ר"ל (יח) [ב] התורה שנתנה למשה עורה של אש לבנה וכתובה באש שחורה וחתומה באש ומלופפת באש ועם שכותב קינח את הקולמוס בשערו [ג] ומשם נטל זיו הפנים רבי שמואל בר נחמן אמר מן הלוחות נטל משה זיו הפנים עם שנתנו לו הלוחות מכפים לכפים משם נטל זיו הפנים כיון שעשו ישראל אותו מעשה נטלן ושיברן (יט) אמר לו הקב"ה כששדרת לישראל נתתי לך שכרך זיו הפנים ועכשיו שברת את הלוחות. אמר רבי יצחק (כ) שנו רבותינו נשברה החבית נשברה לסרסור אמר לו הקב"ה אתה היית סרסור ביני לבין בני אתה שברת אתה מחליף מנין שכך כתיב (שם) ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת והיה נכון לבקר ועלית בבקר אל הר סיני ונצבת לי שם על ראש ההר ואיש לא יעלה עמך וגם איש אל ירא בכל ההר גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא: **יג** ד"א פסל לך זש"ה (קהלת ג) עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים עת לחבוק ועת לרחוק מחבק אמר רבי תנחומא מהו עת להשליך אבנים עת היא (כא) שיעלה אדרינוס שחיק עצמות וינפץ אבני ב"ה ועת כנוס אבנים עת שיבנה אותו הקב"ה מנין שנא' (ישעיה כח) לכן כה אמר ה' אלהים הנני יסד בציון אבן אבן בוחן פנת יקרת מוסד מוסד המאמין לא יחיש ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת ויעה ברד מחסה כזב וסתר מים ישטופו. ד"א עת להשליך אבנים [ד] רבנין אמרי מדבר במשה עת היה שישליך משה את הלוחות דכתיב *ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה וישלך מידו את הלוחות וישבר אותם תחת ההר. ועת כנוס אבנים עת היה שיחזירן לישראל שנאמר פסל לך שני לוחות אבנים: **יד** ד"א פסל לך זש"ה (קהלת ז) אל תבהל ברוחך לכעוס כי כעס בחיק כסילים ינוח ומי היה זה שכעס זה משה שנאמר (שמות לב) ויחר אף משה וישלך מידו את הלוחות אמר לו הקב"ה הא משה אתה מפיג חמתך בלוחות הברית מבקש את שאפיג את חמתי ואת רואה שאין העולם יכול לעמוד אפילו שעה אחת אמר לו ומה יש לי לעשות אמר לו לתת עליך קטריקי את שברת אותן ואת מחליף אותן הה"ד פסל לך שני לוחות אבנים: **טו** ד"א פסל לך א"ר יצחק כתיב (ויקרא ה) והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה אשר גזל או את העושק אשר עשק או את הפקדון אשר הפקד אתו או את האבדה אשר מצא א"ל הקב"ה הלוחות לא היו מופקדים אצלך את שברת אותן ואת מחליף אותן. א"ר יצחק מן הלוחות שניים ריצה משה את הקב"ה לישראל מה עשה עלה לו אצל הקב"ה כעוס אמר לו בניך חוטאין ואת נותן עלי קטריקי עשה עצמו כאילו כעוס על ישראל מניין שנאמר (שמות לב) וישב משה אל ה'

מסורת המדרש א כתובות פ"ז · קדושין דף י"ב · ב ירושלמי סוטה פרק ח' · ג שמות רבה פרשה מ"ז · תנחומא סדר כי תשא · ד שמות רבה פרשה מ"ה · תנחומא כאן ·

חדושי הרד"ל

כי אם שמור תשמרון כו' ולדבקה כו': (טז) יכולים אתם להשתעבד בה כצ"ל וכ"ה בילקוט: (יז) כך שנו חכמים אין כותבין שטרי ארוסין כו' · (ב"ב קסז): (יח) התורה שנתנה למשה עורה כו' · שה"ר פ"ה פ"מ ירושלמי פ"ו דשקלים תנחומא ס"פ יתרו: (יט) א"ל כששדרת לישראל נתתי לך כו' כצ"ל וכדלקמן ועיין שמ"ר ר"פ ל"ג: (כ) שנו רבותינו נשברה כו' · (ב"ב פ"ז): (כא) שיעלה

מתנות כהונה

[הכי גרסינן להשתעבד בה אמרו לה הן אמרה] כו': וקדשתם · הרי שקדשם: בדברו אתו · כשכתב התורה מפי ה' ית' וכדמפרש ר"ל ואזיל: מכפים כו': מכף ידו של הקב"ה לכף ידו של משה: לסרסור · זה שקונה מזה וקודם שלוקח אותו מכרו כבר לאחר וכל זמן שלא מסרוהו ליד הקונה ממנו אם נשברה נשברה לו לסרסור כן הוא בב"ב פ"ז מ"ח: שחיק עצמות · כלומר ימחנו וישחקו עצמותיו וימח שמו: הא משה · לשון הגערה כמבין: מפיג · מחליף ומקרר חמתך כד"א ואין מפיגין בלונן כפ' המביא כדי יין: קטריקי · מצאתי בספר מתורגמן שהוא לשון יון והוא קטיגור בהיפוך אותיות ור"ל תוכחה אבל בערוך גרס קטדיקי והוא עונש בלשון יון: לא היו מופקדין · בתמיה הרי בידך פקדתים להביאם לישראל: כעוס · כאלו היה כועס על ישראל:

הרי

פירוש מהרז"ו

ויושע אין לו ענין לכאן והפסוק אל תהי עד חנם אמרה רוח הקודש לישראל והפסוק הסמוך לו אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו אמר רוח הקודש להקדוש ברוך הוא: שלא להשתעבד בה · לסבול שלא תשרת אתכם כמו שהייתי משרתת אתכם שאני אמכם אבל אחרת לא תעשה כך ואתם מוכרחים להתגלות על זה ובנמשל שמשה שרת את ישראל במדבר בנסים עלומים בעמוד ענן ואש במן ובאר ושליו הכל מן השמים שלא יתכן לאחר לעשות כך: כי לא תעבור · וגו' ולא את יהושע וגו' כי הוא יעבור ולא אני וכן דברים ו' כי יביאך ולא אני וכן דברים י"א האכן אשר אתה בא שמה לרשתה ולא אני וכן מ"ש כאן אתה עובר ולא אני ואם היה אהבתם אותו באמת ובשלמות היו מתעוררים מעצמם לבקש רחמים עליו וגם בעבור טובת עצמם ומאחר שלא עשו כן מעצמם א"כ לא יועיל גם אם יאמר להם בפירוש וזה הכוונה במשל ובנמשל: שנאמר את ה' אלהיך תירא · כתיב כאן בפרשת יראה ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה עד את ה' אלהיך תירא וגו' ולפי מה שהתחיל בפרשת שמע ישראל פרשה ט' לא בצדקתך וגו' וידעת כי לא בצדקתך היה די במ"ש זכור אל תשכח את אשר הקצפת וכל ענין החטאים ולמה הזכיר התפלה ואח"כ פרשת היראה בתיבת ועתה משמע שנמשך מדבריו הקודמים עי' רש"י בחומש ולפי דברי המשל הכל על נכון שהזכיר התפלה לשתי כוונות · א' שידעו שמעתה תתחדש להם הנהגה אחרת כמ"ש ברים סימן זה · ב' אולי יבינו ויתפללו עליו כמ"ש שהתפלל הוא עליהם וא"כ יהיה חי עמהם שינהיגם כמו עד הנה ואין מן ההכרח להזהירם כל כך על עבודת הש"י אך מאחר שלא הבינו ולא התפללו א"כ בוודאי יהיה אחר ולא הוא ויתחדש להם הנהגה אחרת שלא יסבול ויסרת אותם כמשה בהכרח להזהירם על עבודתו ית"ש בזהירות גדולה יותר מאשר מהיו עי' לקמן פרשה ז' סי' יו"ד · ויתבונן הקורא איך תלו עיניהם למרחוק יבינו לחבר כמה פרשיות שיהיו שייכים זה לזה ע"פ המשל בקרסי הבינה: **יב** שקידש את ישראל · עי' שמ"ר פרשה ל"ג סי' ז' וש"נ ומבואר: מה שכר נתן לו · עי' שמ"ר פרשה ל"ג בסימן א': אורה של אש לבנה · שי"ר פסוק ראשו כתם פז ע"ש הגירסא · וכמ"ש מימינו אש דת למו שהדת שנתן לנו בימינו היא התורה היתה של אש ובדמיון ס"ת שלנו שעורה לבן ודיו שחור ומ"ש וחתומה באש אולי הכוונה על חתום הפרשיות שהי' בה סימן ניכר באש וגם יתכן שפי' שחתם את התורה והסתירה שלא יבינו סודותיה כל מי שאינו ראוי לזה כדמיון התינוק שהבין בחשמל ויצא אש מחשמל ושרפתו וכמ"ש אש לפניו תאכל ותלהט סביב · ומ"ש ומלופפת באש היינו שמכורכת סביבה בסודר של אש וכמ"ש שבת ס"ו לפופי ינוקי · גם יתכן על חיבור היריעות זה לזה שהיו מחוברים באש וכמ"ש וחברת את היריעות תרגם אונקלוס ותלפף · ופירוש זה הוא מבני המופלג ומופלא בתורה ויראה וכו' מהור"ר אברהם ישראל נ"י · ודברי המדרש זה אף שהם נשגבים מדעתינו והם דברים העומדים ברומו של עולם עכ"ז אין להרחיק פשוטם חלילה שנתן למשה תורה מן השמים כדמיון ס"ת שלנו בכל פרטי' ועיין שמ"ר פרשה ל' סימן ב' מה שכתבתי שם בפירושי · וכמו המלאכים שנראו לנביאים בדמיון איש לבוש בגדים (שופטים ו) בגדעון · ושם י"ג אצל אשת מנוח כמ"ש בזוהר על המלאכים ואליהו שיש להם לבוש שמתלבשים בבואם לעולם ועיין פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ב על המלאכים שנפלו מן השמים · ומלאכים הם של אש כמ"ש משרתיו אש לוהט · וכדמיון זה היתה התורה שנתן הקב"ה למשה מעור לבן ודיו שחור תפורה בגידין ומכורכת יפה במטפחות יפים עד שהיו יכולים לטלטלה וכמ"ש ביוסיפון שלנו שבחורבן בית ראשון הטמינו האש של מעלה שהיה על גבי המזבח במערה ובבנין בית שני שמצאוה בדמיון שמן על מים ולקחו משם מלא חפנים ושפכוהו על הקרבנות שעל המזבח ונתלהב ונתלהט על המזבח כולו ועל כל הבית וטהרו וקדשו ואח"כ נתמעט מן הבית ונשאר על המזבח וכמין ציור של ביאור למאמר זה שפעם נקראת התורה תורת חסד כמ"ש ותורת חסד על לשונה ופעם נקראת תורת אמת כמ"ש תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא וגו' · וכן בדברי חז"ל פעם קראוהו רחמנא ופעם נתנה מפי הגבורה ואמת פי' דין וגבורה עי' ב"ר פרשה א' סי' ז' בפירושי ועור לבן רומז על התפשטות החסד בלא גבול ובמאוס ודיו שחור רומז על הדין והצמצום של פרשיות פסוקים תיבות ואותיות ומקום של תגבורת הדין בתורה אצל העגל שאמר הניחה לי ואכלם ואז נתלכלך הקולמוס בדיו יותר מדאי והולך לקנחו לבטל הדין וקנחו בשערו וכמ"ש לעיל פרשה א' סי' י' שכלה שהיתה עומדת בחופתה מקנחת בשערה ואמ"ש ברשיכם לישראל בדמיון כלה בחופתה וכמ"ש עלובה כלה מזנה בחופתה וקינח משה בשערו ברמזו שעמד בפרץ לפניו ואמר אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך משם נטל זיו הפנים כמ"ש במ"ר פרשה י"ט חכמת אדם תאיר פניו ע"ש בפירושי ועי' שמ"ר פרשה מ"ז סוף סימן ו' בקיצור והדברים מיוסדים ומפליאים אם תעיין בכל המקומות המצויינים: **יג** עת להשליך אבנים · עי' שמ"ר פרשה מ"ו סי' ג' קהלת רבה פסוק זה: לכן כה וגו' ושמתי משפט · עיקר השייך כאן הוא פסוק לכן כה אמר ה' הנני יסד בציון אבן בוחן וגו' ואגב גררא הובא גם פסוק הסמוך לו ושמתי משפט וגו' והפירוש הראשון מאנדריאנוס הובא דרך אגב של הפירוש השני ממשה שבסבר הלוחות שייך כאן: ויהי כאשר קרב · שמות ל"ב: **יד** זה שכעס זה משה · והשני פסוקים שלפני פסוק זה אל תבהל היינו פסוק כי העושק יהולל חכם וגו' טוב אחרית דבר וגו' נדרשים על משה בשמ"ר פרשה ו' סי' י"ב וע"כ דורש גם פסוק זה על משה שהפיג כעסו ואפו בשברון הלוחות: שאפיג את חמתי · על ידי שאשבר איזה דבר מהעולם הנה יש לי לכעוס הרבה יותר ממך ויש בידי במה להפיג חמתי: ומה יש לי לעשות · כי שברתי ואיך אוכל לתקן זה וזהו פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים עד אשר שברתי אתה שברת ואתה מחליף: לא היו מופקדים · וכי לא היו מופקדים אצלך דרך פקדון עד שתמסור לישראל ואתה מחויב לשלם: עשה עצמו כאלו היה כו' על ישראל · חלילה לומר שהדברים כמשמעם שעשה משה ברמאות לגנוב דעת עליונה והקב"ה השיב לו ע"י שיעשה עצמו כעוס שני פנים בכעס אין זה דרך חז"ל והמדרשים אבל תוכן הענין שבעת שחטאו ישראל היה משה בצרה וצער גדול מכמה פנים · אחד על שקינא לכבוד ית"ש איך ימלא מי שימרה אותו אף כי ישראל שהטיב להם יותר וגדלם · והב' היה צר לו על שישראל יענשו בחטאם והיה גם הוא בכעס גדול על ישראל אך יתן מקום לכעסו לא יוכל להתפלל עליהם ועל שהיה עניו גדול מכל האדם וסבלן בהחלט היה סובל וכובש כעסו כדי שיוכל לחונן דעתו לבקש עליהם

ידי משה

כדפירש רש"י משל לגבירתיא וכו' לפי שאני איני סובלת את החוטאים: שמא יבינו ויבקשו עליו רחמים · ואע"ג דאי' לעיל בפ' פינחס וימסרו בפ"כ לפי ששמעו שמיתתו של משה תלוי בנקמת מדין לא רצו נ"ל וי"ל מ"מ היה כוונתם שיהיה אתם וימות פה במדבר ולא שיעלה לא"י לפי שידעו שאם ימות במדבר יהיה להם מתים לעתיד כמו דאיתא לעיל וכן אית' לקמן בפסוק ויתא ראשי עם וכו': רשב"נ אומר מן הלוחות נטל משה זיו הפנים · ונ"ל שזה מרומז בקרא וקרנים מידו לו פי' קרני הוד של משה היה לו מידו פי' מן ידו של הקב"ה כדמסיק כאן עם שנתנו לו הלוחות מכפים אל כפים של משה נטל

ויאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת כיון שראה הקב"ה כך אמר לו משה שתי הפנים בכעס אני ואת כועסין עליהן מיד (שמות לג) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו ושב אל המחנה ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל א"ל הקב"ה א לא יהיו שתי הפנים בכעס אלא כשתראה אותי נותן רותחין הוי נותן צונן וכשתראה אותי נותן צונן הוי נותן רותחין אמר משה רבש"ע היאך יהא א"ל הוי חל אתה רחמים מה עשה מיד ויחל משה את פני ה' אלהיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים ולכלותם מעל פני האדמה שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך א"ל והרי בניך ב מרים חלה אותן · ד"א אמר לפניו רבש"ע יודע אני שאתה אוהב את בניך ואין אתה מבקש אלא מי שילמד עליהן סניגוריא ג א"ר סימון למה"ד למלך ובנו שהיו נתונים בקיטון והפדגוג של בנו נתון בטרקלין היה המלך צווח הניחו לי שאהרג את בני אינו מבקש אלא מי שילמד עליו סנגוריא (יג) כך הקב"ה אומר למשה (שם לב) ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול אמר משה וכי תופס אני בידו של הקב"ה כביכול אינו מבקש אלא מי שילמד עליהן סניגוריא מיד ויחל משה · ד"א ועתה הניחה לי אמר משה רבון העולמים ולכלותם אתה מבקש עקור העליונים והתחתונים ואח"כ עקור אותם מנין שנאמר (ישעיה נא) שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה ויושביה כמו כן ימותון וישועתי לעולם תהיה וצדקתי לא תחת · תחלה שמים כעשן וגו' ואח"כ ויושביה כמו כן ימותון אמר ליה משה ואפילו אתה עוקר את השמים ואת הארץ לישראל אי אתה יכול לעקור שנשבעת לאבותיהם ולא נשבעת להם לא בשמים ולא בארץ אלא בשמך הגדול מנין שנאמר אשר נשבעת להם בך שמא אתה יכול לבטל את שמך אמר לפניו משה חשוב אותם כסדום מה אמרת לאברהם (בראשית יח) ויאמר ה' אם אמצא בסדום חמשים צדיקים בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם וויתרת לו עד עשרה מנין שנאמר (שם) ויאמר אל נא יחר לאדוני ואדברה אך הפעם אולי ימצאון שם עשרה ויאמר לא אשחית בעבור העשרה · ואני מעמיד לך מאלו שמונים צדיקים אמר לו העמד אמר לפניו (יד) רבש"ע הרי שבעים הזקנים דכתיב (במדבר יא) ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו ולקחת אותם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם ונשאו אתך במשא העם ולא תשא אתה לבדך · (טו) אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר פנחס וכלב (כב) הרי שבעים ושבעה א"ל הקב"ה הא משה היכן עוד ג' צדיקים ולא היה מוצא אמר לפניו רבש"ע אם הללו בחיים ואינם יכולין לעמוד להם בפירצה הזו יעמדו המתים אמר לפניו עשה בזכות ג' אבות והרי שמונים זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך כיון שהזכיר משה זכות אבות מיד (טז) ד א"ל סלחתי כדברך · ה כיון שעמד שלמה וראה שהזכיר משה שבעים ושבעה צדיקים חיים ולא הועיל כלום אילולי שהזכיר זכות שלשת האבות שהיו מתים התחיל אומר (קהלת ד) ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה וטוב משניהן את אשר עדן לא היה אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש · ד"א זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אליהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו א"ר לוי אמר לו משה רבש"ע חיין הן המתים א"ל משה אף אתה טועה לא כך אמרתי לך אני אמית ואחיה א"ל משה ואם חיין הן המתים חשוב כמו שהאבות עומדין ומבקשין על בניהן מה היית משיבן כיון שאמר לו משה הדבר הזה מיד וינחם ה' על הרעה: יז ד"א פסל לך שני לוחות למה שנים רבנין אמרי א"ל הקב"ה אלו מעידין

מסורת המדרש א שמות רבה פרשה מ"ב · ב שם פרשה מ"ג · ג ברכות דף ל"ב · עיין שמות רבה פרשה מ"ב · ד עיין פרקי דרבי אליעזר סוף פרק מ"ז · ועיין תנחומא סדר וירא · ה שבת דף ל' ·

חדושי הרש"ש

(יג) כך הקב"ה אומר למשה ועתה הניחה לי כו' · עמש"כ בש"ר ס"פ מ"ב : (יד) [רבש"ע הרי שבעים הזקנים · ר"ל אותן שנתמנו אח"כ להיות זקנים והיו ידועים למשה כדכתיב אשר ידעתי כי הם זקני העם ושוטריו ור"ל אותם שהוכו במצרים כדאיתא לעיל בבמ"ר פרשה ט"ו אבל קשה למה לא חשב גם אלדד ומידד שהיו עוד גדולים משם כדאיתא שם] : (טו) אהרן נדב ואביהוא כו' · עמש"כ שם פמ"ד אות ה' : (טז) [א"ל סלחתי · עי' בחדושי אגדות ו' כ'] :

חדושי הרד"ל

אנדריגוס כו' ויגפן אבני בכמ"ק · נראה ל"ל טורנסרופוס במקום אנדריגוס שמצינו בו שתרש ססיכל אבל באדרייגוס לא נמצא זה : (כב) הרי שבעים זקנים · חולק על מ"ש בבמ"ר פט"ו שנשרפו בעת שחרגו לחור

פירוש מהרז"ו

רחמים אך אצל העגל שראה שהכעס עליהם מהש"י גדול מאד לכל ולהשמידם התיאש משה לשעה מהתפלה ונתן מקום היפך מדת ענותו לכעוס על ישראל ולהצדיק דין הקב"ה וכמפורש בעזרא ט' י"ד הנשוב להפר מצותיו וגו' הלא תאנף בנו עד כלה וגו' צדיק אתה וגו' הננו לפניך באשמתנו עד שקם שכני' בן יחיאל ועורר אותו כמפורש שם כל הענין וכן כאן שאם לא היה הקב"ה כביכול נותן מקום למשה שיתפלל היה משה מיואש מלהתפלל והיה בכעס על ישראל כמו הקב"ה וזה כוונת המדרש במ"ש עשה עצמו כעוס כנ"ל וכאשר לא מצאו לבו לבקש רחמים על ישראל ביקש על עצמו שיעשה לו כמו שיעשה לישראל שמאחר שמניח אותי על ישראל עם שחטא לך ואתה בכעס עליהם עד שנתת עונש לכלותם ולמחות את שמם ואין מידך מציל בכן מחני נא גם אני עמהם ואז היה כל הענין מ"ש ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה ושם כתוב ודבר ה' אל משה פנים אל פנים וזה היה כששבר את הלוחות וצוה לו שיחליף אותם ואז שב משה אל ה' קודם פרשת ויחל משה ואעפ"י שפרשת ויחל משה קודם הרבה למ"ש וישב משה וגו' ודבר ה' אל משה פנים אל פנים דעת המדרש שלא יתכן לפי פשוטו שהרי כתיב ויהי ממחרת וגו' ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם למה הוצרך לזה הרי כבר כתיב ויחל משה עד וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו אלא שכל ענין של ויחל משה וגו' וינחם וגו' היה אחר שאמר ועתה אעלה אל ה' ואחר שאמר מחני נא ואחר שכתוב פנים אל פנים אז ויחל משה עד וינחם ה' · דוק בכל זה מאד ועי' בדרך דרשה זו בשמ"ר פרשה מ"ה סי' ב' : נותן צונן הוי נותן רותחין · פי' כשיראה את הקב"ה בכעס קטן אז יהיה משה בכעס גדול וגירסא זו צ"ע כי למה יצוה את משה שיכעוס בעת שלא יכעוס הקב"ה אך בשמ"ר פרשה מ"ה סימן ב' הגירסא כשיהיו פניך כעוסות יהיו פני מרצין את פניך וכשיהיו פני כעוסות יהיו פניך מרצין פני : והרי בניך מרים וכו' · עי' שמ"ר פרשה מ"ג סוף סי' ג' טעם לדברים אלו מענין מי מרה וכאן קיצר שסמך עצמו על מה שמבואר שם ומ"ש ד"א נראה מיותר : א"ר סימון למה הדבר דומה · עי' שמ"ר פרשה מ"ב ברכות דף ל"ב א' וחולק על דרשה ראשונה וסובר שהפרשיות כסדרם שמ"ש ויחל משה היה מיד אחר שאמר הניחה לי קודם שירד : עקור העליונים · עי' ב"ר פרשה ל"ד סי' י"א ומש"ש ופרשה ע"ו בסי' ה' וכאן פי' שאפי' בלא שבועות אבות עכ"פ הם בכלל שבועות נח שנשבע בשמים ובארץ : ואם כן · צ"ל ואחר כן : חשוב אותם כסדום · עי' ב"ר סוף פרשה מ"ט עי' מש"ש : שמונים צדיקים · שמ"ר פרשה מ"ד סי' ז' איתא שאמר שיעמיד לו יו"ד צדיקים ושם חושב את משה ואת יהושע וא"כ לפי מ"ש כאן שחושב גם נדב ואביהוא הרי כאן ע' ולא יחסר אלא אחד ויותר צ"ע שהרי מפורש בפסוקים שהביא מע' זקנים שנתמנו באוה"מ · והיינו בעת קברות התאוה כמפורש בסדר בהעלותך וכשחושב אלו הע' זקנים איך חושב נדב ואביהוא שמתו קודם שנתמנו הע' זקנים ביום שהוקם המשכן ביום ראשון לחודש ניסן ומינו זקנים אחר עשרים בעיר ויש ליישב כונת המדרש שמאחר שנתמנו לזקנים ונביאים הרי שהיו מעולם צדיקים מקודם לכן בעת העגל שהיה ביניהם רק עשרה חדשים וכמ"ש אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו וכמ"ש בהדיא במ"ר פרשה ט"ו סי' כ' שהיו שוטרים במצרים ועדיין צ"ע למה לא חשב משה ויהושע גם צ"ע דכאן חושב שמונים צדיקים ובשמ"ר פרשה מ"ד סי' ז' לא ביקש אלא י' צדיקים וכאן ביקש שמונים · ואשר נראה לי בזה דבר אמת וברור דכאן אינו מדבר בעגל רק במרגלים שגם בחטא מרגלים הזכיר זכות אבות והתפלה שכתיב כאן בסדר עקב היה בין העגל ובין מרגלים וענין המרגלים היה אחר קברות התאוה ואז היו הזקנים שנתמנו באוה"מ ועפ"כ דקדק כאן המדרש להביא הפסוקים של הדינים שנתמנו באוה"מ בקברות התאוה כי מקברות התאוה נסעו לחצרות ומחצרות לפארן ומפארן שלחו המרגלים וכמ"ש בסדר עולם פרק ח' וראיה לדבר שבמרגלים ביקש משה בזכות אבות היינו מ"ש בעקב דברים ט' פסוק כ"ג ובשלוח ה' אתכם מקדש ברנע ובפסוק כ"ה הנ"ל כל הענין ובפסוק כ"ז זכור לעבדיך ובפסוק כ"ח פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלתי יכולת ה' וזה היה בתפלת מרגלים ולא אצל העגל כמפורש בסדר שלח לך ואעפ"י שבסדר שלח לך אינו מפורש שהזכיר זכות אבות הרי הזכיר כאן בסדר עקב ע"פ מדה י"ז ועי' במ"ר פרשה ט"ז סי' כ"ב בהדיא שבמרגלים ביקש משה בזכות אבות ועי' מש"ש דברים המיתיים בס"ד אך אצל העגל לא היו זקנים כלל כמ"ש בהדיא במ"ר פרשה ט"ו סי' כ"א שהרגו לע' זקנים ולאור ע"כ לא זכר משה בעגל לע' זקנים רק יו"ד זקנים והתבוננתי בכוון דברי המדרש כיון שהזכיר משה זכות אבות אמר לו סלחתי כדברך ובמאמר הסמוך לו אחם וינחם ה' על הרעה והיינו שמתחלה דבר המדרש מענין מרגלים שאחם שם ויאמר ה' סלחתי כדברך ואח"כ דיבר מענין העגל שאחם שם וינחם ה' וגו' וא"כ מ"ש כאן במדרש נדב ואביהוא הוא בוודאי ע"פ שבמרגלים לא היו כבר נדב ואביהוא בעולם ובמקומם צריך לחשוב את משה ואת יהושע · ואף לפי מ"ש בשמ"ר פרשה כ"א סי' ד' עכ"פ כאן דקדק המדרש לכתוב סלחתי שאצל מרגלים ופסוק וינחם שאצל העגל דוק והתבונן בדברים : כיון שראה שלמה · מסכת שבת דף ל' : זכור לאברהם וגו' אשר נשבעת וגו' · הביא פסוק של כי תשא שהתפלל אצל העגל ואעפ"י שכאן אינו מפורש כן דורש ע"פ מדה י"ז כאלו גם כאן כתיב כן : חיים הם המתים · שמ"ר פרשה מ"ד סי' ה' ועמש"ש איך דורש כן : יז אלו מעידים · שנקראו לוחות העדות

מתנות כהונה

רותחין · כלומר כועס ורותח : צונין · כמו צוננין : הוי נותן רותחין · כלומר אי אתה יכול לכעוס שאני עומד נגד כעסך : ה"ג והרי בניך מרים חלה אותן · וכן הוא בילקוט פ' ויחל וכן משמע בהדיא לעיל פ' כי תשא ופי' חלה המתק אותם כד"א חריפותיה מחליא ליה מה מתוק מדבש ת"י מה חלי מדובשא ודרשו ויחל מלשון מחליא : בקיטון · בחדר הפנימי : והפדגוג · אומן המגדל בני המלך : בטרקלין · בהיכל לפני הקיטון : אינו מבקש כו' · שהרי הוא בקיטון מבפנים ואין שם מי ימחה בידו : [ה"ג לא תחת תחלה שמים כעשן וגו'] ואח"כ · חשוב כו' · אפי' אם תחשוב אותם רעים וחטאים כסדום : הא משה · לשון הנערה ובניחותא : אם הללו בחיים · אלו שבעים ושבעה : חיין הם המתים · דרך שאלה שאל אם יחיו המתים לעתיד : טועה · מסופק בתחיית המתים : [לא כך אמרתי גרסינן] :
פני

ידי משה

נטל זיו פניו : אמר לפניו משה חשוב אותן כסדום. הנה הדרשה יש לדקדק בשיטה זו. א' למה אמר חשוב אותן כסדום הואיל והיו שמונים ועוד לבסוף כשמצא רק ע"ז הוכרח למצוא עוד ג' ומתחלה ביקש כמו סדום שיוותר לו עד עשרה ועוד שילך אחר מתחלה כמו גוזמא שיעמיד שמונים ואח"כ לא העמיד רק ע"ז ואין לומר שחשב עם אבות היה לו לומר מיד כדי שלא יקשה לו הקב"ה ועוד למה דקדק עמו הקב"ה שיהיה דוקא פ' ובסדום לא ביקש רק עשרה וביותר יש לתמוה שלעיל בפרשת כי תשא איתא אמר ר"א ביקש משה שיוותר לו הקדוש ברוך הוא עד עשרה כסדום וביקש ולא מצא אלא ז' ועוד קשה מאי ושבח אני את המתים ולמה יהיו משובחים יותר מן ע"ז אלו ועוד קשה למה מביא הפסוק וטוב משניהם ולא עוד ועוד צריך לדקדק לשון ואני מעמיד לך מאלו פ' צדיקים וי"ל להסיר כל הספקות בעזרה אתה וכ"פ שמשה ביקש שיוותר לו עד עשרה דהיינו שיהיו עשרה צדיקים גמורים דוקא כמו שביקש אברהם בסדום ושיבור הקב"ה מן השמונים י' לזה אמר אני מעמיד לך מאלו שמונים עשרה כאברהם ותשב ז' צדיקים גמורים ומן המוהרים היה משה סבר שיבור הקב"ה מהם עוד ג' צדיקים גמורים כדי למלאות עשרה אבל הקב"ה לא היה חפץ בהם כדאיתא שאותן ע' זקנים היו ראויים לישרף כמו נדב ואביהוא ומתו בקברות התאוה פי' בפ' בהעלותך והקב"ה נותן לגבות ויהא שאין בין פ' זקנים לברר מהם ג' צדיקים והאדם יראה לעינים שמשה היה סובר שיטול הקב"ה לברר עכ"פ ג' מהם ולכן אמר הקב"ה לשון הא משה לשון רוגז שלא היה ביניהם אפילו אחד ע"כ הוכרח משה לומר עשה בשביל זכות שלשה אבות ומה שאמר והרי שמונים אי לא משתפינא הייתי אומר שהוא פשוט והנה שאמר למעלה היכא שמונים טעה המדפיס אמנם אפילו יהיה הגירסא כך מ"מ א"ש פי' לברור מהם עשרה והיה היה ושלה בסוג אחד נו"א ושבח אני את המתים מן החיים פי' לפי שבין ע' זקנים לא מצא ג' צדיקים להשלים עשרה ומן המתים מצא ומה שאמר וטוב משניהם אשר עדן לא היה נ"ל דה"פ לפי שבסדום ויתר לו הקב"ה עד חמשה והקב"ה יהיה עשירי ולא מצא ולפיכך נספו מהם אבל אם היו שם חמשה צדיקים לא היה נספה וכאן דקדק הקב"ה בלשונו מה שאמר הא משה היכן עוד ג' צדיקים משמע שיהיה שם דוקא עשרה צדיקים וגם ויותר עד חמשה ח"ש עוד וטוב משניהם פי' מן החיים ומן המתים אותן שלא היה פי' מה שביקש עליהם בסדום ולא מצא אותם עליהם היה מרגש שלמה פי' אילו היה שם כין טובים כי שם פ' היו טובים כמו כאן י' והנ"ק היטב : למה שנים . מה שלא בקשו על אותה
בהלוחות

ביני ובין בני · כנגד שני עדים כנגד שני שושבינין כנגד חתן וכלה כנגד שמים וארץ כנגד העולם הזה והעולם הבא : יז ד"א פסל לך שאלו את רבי יוחנן בן זכאי מפני מה לוחות הראשונות מעשה שמים והשניים מעשה אדם אמר להן למה"ד [א] למלך שנשא אשה והביא הנייר והלבלר משלו עיטרה משלו והכניסה לביתו · ראה אותה המלך שוחקת לעבד אחד משלו כעס עליה והוציאה · בא שושבינה אצלו ואמר לו מרי אי את יודע מהיכן נטלת אותה לא בין העבדים גדלה וכיון שגדלה בין העבדים לבה גס בהן · אמר לו המלך ומה אתה מבקש שאתרצה לה הבא הנייר והלבלר משלך והרי כתב ידי · כך אמר משה להקב"ה בשעה שבאו לידי אותו מעשה [ב] א"ל אי אתה יודע מאיזה מקום הוצאת אותם ממצרים ממקום עבודת כוכבים א"ל הקב"ה ומה אתה מבקש שאתרצה להן הבא את הלוחות משלך והרי כתב ידי וכתבתי על הלוחות (יח) אמר ליה הקב"ה משה חייך (כג) כשם שנתת את נפשך עליהן בעולם הזה כך לע"ל כשאביא להם את אליהו הנביא שניכם באין כאחת · מנין שכך כתיב (נחום א) ה' ארך אפים וגדל כח ונקה לא ינקה ה' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב אמלל בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל בסופה זה משה דכתיב (שמות ב) ולא יכלה עוד הצפינו ותקח לו תיבת גומא ותחמרה בחמר ובזפת ותשם בה את הילד ותשם בסוף על שפת היאור ובסערה זה אליהו דכתיב (מלכים ב ב) ויהי המה הולכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ולא ראהו עוד ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים · אותה שעה הוא בא ומנחם אתכם מנין שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים :

סדר ראה

פרשה ד א הלכה אדם מישראל מהו שיהא מותר

לו לקרות התוכחות בקריות הרבה (א) כך [ג] שנו חכמים אין מפסיקין בקללות אלא אחד קורא את כולם · למדונו רבותינו למה אין מפסיקין בקללות אמר רבי חייא בר גמדא לפי שכתוב (משלי ג) מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו אל תעש את התוכחות קוצין קוצין אלא אחד קורא את כולן · ד"א למה אין מפסיקין בקללות א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר הקב"ה אני כתבתי על כבודי (תהלים צא) עמו אנכי בצרה (א) אין שורת הדין שיהיו בני מתקללין ואני מתברך (ב) כיצד אם יקראו את התוכחות קריות הרבה אין קרוי וקרוי (ג) שאין מברך ב"פ לפניה ולאחריה אלא אחד קורא את כולן (ג) רבנן אמרי אמר הקב"ה לא לרעתם נתתי להם ברכות וקללות אלא להודיען איזו דרך טובה שיבחרו אותה כדי שיטלו שכר מנין ממה שקרינן בענין ראה אנכי נותן לפניכם וגו' : ב זש"ה (ירמיה יג) שמעו והאזינו אל תגבהו וגו' מהו שמעו והאזינו וגו' א"ר תנחומא אמר הקב"ה שמעו לד"ת ואל תדברו גבוהות כי ה' דבר (ד) והיכן דבר (משלי טז) תועבת ה' כל גבה לב · ד"א שמעו לד"ת (ה) ואל תגביה את אזניך משמוע דברי תורה כי ה' דבר והיכן דבר (שם כח) מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה · ד"א שמעו לד"ת והאזינו לד"ת מהו ואל תגבהו אל תגבהו את הטובה מלבוא בעולם כי ה' דבר והיכן דבר (ישעיה א) אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי פי ה' דבר · מהו אם תאבו ושמעתם וגו' (ו) [ד] א"ר אלעזר הסייף והספר ירדו כרוכים מן השמים · אמר להן אם תעשו מה שכתוב בספר הזה אתם ניצולים מן הסייף הזה ואם לא תעשו אתם נהרגים בסייף הזה · ד"א אם תאבו ושמעתם א"ר לוי למה"ד לעבד שאמר לו רבו הרי מונייק של זהב ואם לאו הרי כבלים של ברזל · כך אמר הקב"ה לישראל אם עשיתם את רצוני הרי הטוב והברכה ואם לאו הרי הקללה הרי שתי דרכים לפניכם ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה : ג ד"א ראה אנכי [ה] א"ר אלעזר משאמר הקב"ה הדבר הזה בסיני באותה שעה (איכה ג) מפי עליון

מסורת המדרש א ילקוט תורה רמז שנ"ו · ב עיין ברכות דף ל"ב · ג מסכת סופרים פרק י"ב · ילקוט נ"ך רמז תתקל"ב · ד ספרי פרשה עקב פיסקא מ' · ילקוט תורה רמז תת"ס · ילקוט נ"ך רמז רכ"ו ·
ה תנחומא כאן · תנא דבי אליהו זוטא פרק ג' · איכה רבתי פסוק אם ·

חדושי הרד"ל

לתור ע"ש : (כג) כשם שנתת את נפשך עליהם בעוה"ז · שאמר ואם אין מחני כו' :
(א) כך שנו חכמים אין מפסיקין כו' · (מגלה ל"א) : (ב) כיצד כו' אין קרוי וקרוי כו' · וזהו לפי מה שאמרו בבבלי שתיקנו לברך באו"א מהקורין לפניה ולאחריה (וכמ"ש בהערה שאלו המדרשות נסדרו לאחר התלמוד בבלי) · ובירושלמי מגלה שם ובמ' סופרים פי"ב שמשם הועתק מאמר זה ליתא נסיוס זה דכיצד כו' : (ג) רבנן כו' ולא לרעתם כו' · ואתיא כדדרש בר גמדא שלא יקוצו בתוכחה ואפשר אשר מ"ש עוד שם בירושלמי ומ"ש אר"י בר בון לא מטעם הזה אלא זה שעומד לקרות בתורה צריך לפתוח ולחתום בדבר טוב כלומר והתוכחה אינו סימן טוב וע"ז מפרשי רבנן לא לרעתכם כו' : (ד) והיכן דבר תועבת ה' במכילתא בא פ"ס י"ב מפרש כל מקראות שנאמר בהן לשון זה והיכן דבר והאי דהכא לא חשיב : (ה) ואל תגביה את אזנך · אלא הטה והשפל אזנך לשמוע ד"ת : (ו) אר"א הסייף והספר כו' · ויק"ר פל"ה ע"ש :

חדושי הרש"ש

(א) אין שורת הדין כו' ואני מתברך · עיד"מ שכתוב בתירוץ הא' דדוקא רעה דרבים כו' וכן מבואר בגמ' סוף מגילה דבקללות של מ"ת פוסק מ"ט הללו בלשון רבים כו' והללו בלשון יחיד כו' :
(ב) [שאין מברך ב' פעמים כו' · עי' בט"ת שם שהקשה שלא מעיקר התקנה הפותח מברך לפניה והחותם מברך לאחריה כו' ע"ש וכבר קדמו בזה הט"ז באו"ח סי' קל"ט וסי' תכ"ח והתוי"ט שם · [ודברי התוי"ט שם מגומגם קצת כמש"כ שנמצא שהקללות אינם נקראים בראשון ולא באחרון דהא אפילו אם היו נקראים עמהם מה בכך דהא תנא שם דמתחיל לפניהם ומסיים לאחריהם וגם תירוצו הראשון אשר תפסו לעיקר ליתא דא"כ למה ליה לסתחיל לפניהם וכמש"כ הט"א] אבל נעלם מכ"ת הירוש' שם וז"ל לוי ב"ר פסטי כו' א"ל אין לך טעון ברכה לפניה ולאחריה אלא קללות שבת"כ וקללות שבמ"ת ע"ש ר"ם בשם ריב"ל אין לך טעון ברכה לפניה ולאחריה אלא שירת הים ועשרת הדברות וקללות שבת"כ וקללות שבמ"ת וכ"ה במסכת סופרים פי"ב · [אח"ז נדפסו משניות באלטונא עם תוס' רע"ק ומצאתי שקדמני כזה בשם הלח"מ] ודברי

מתנות כהונה

שני שושבינין · שמעמידין לחתן וכלה כדאי' פ"ק דכתובות : והלבלר · סופר : משלך · שלם עתה לו שכרו : והרי כתב ידי · אני חותם ומקיים הכתובה אכן גבי הקב"ה הוא הכותב והחותם ברוך הוא ובאות אמת מחק והלבלר :
פרשה ד קוצין קוצין · חתיכות מקוצצין וכל זה בירושלמי פרק בני העיר ובמדרש קהלת בפסוק אל תבהל מפיו : [ה"ג מהו שמעו והאזינו וגו'] : ואל תדברו גבוהות · אל תנהיגו גבוהות בעצמכם : תגבהו את הטובה · אל תגרמו שתאמר למעלה ולא תרד למטה : מהו אם תאבו וגו' גרסינן : מונייק · ענק ותכשיט לגרגרת : בסיני · שגלה

פירוש מהרז"ו

שמות ל"ב ואין עדות פחות משנים : כנגד שני שושבינים · השושבינים הם אוהבי החתן והכלה המחברים אותם ומזווגים אותם כך הלוחות מחברים את ישראל שהם בדמיון כלה להקב"ה בדמיון החתן וכמ"ש לעיל ריש סי' י"ב וס"ג ועי' עוד לעיל סוף פרשה ג' וכנגד שמים וארץ וכמ"ש והלוחות מעשה אלהים המה וכמ"ש כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך והמאמר בתנחומא כאן ריש סי' יו"ד : יז מעשה שמים · כמ"ש בראשונים והלוחות מעשי אלהים המה ובשניים כתוב פסל לך : הנייר והלבלר משלי · מגודל החיבה לא הקפיד אף השניים על ידי רצוי אחרים לא היה החיבה גדולה כל כך : ממצרים ממקום עבודת כוכבים · שמ"ר פרשה מ"ג סוף סי' ח' : יח כך לעתיד לבא · עי' לעיל פרשה ב' סי' ע' ויתא ראשי עם : בסופה ובסערה דרכו · והרי כתיב לא ברוח ה' והם בכ"מ ודורש להכריע ע"פ נז"ש בסופה זה משה שכתוב אצלו ותשם בסוף ועליו סמך בפסוק זה גוער בים ויבשהו לעתיד כמו בעוה"ז ויגער בים סוף ויחרב ע"י משה ובסערה זה אליהו שכתוב בו ויעל אליהו בסערה ועליו סמך בפסוק הנ"ל וכל הנהרות החריב וכמ"ש אל אליהו ויבש הנחל כי לא היה גשם בארץ שאליהו עצר הגשמים:הנה אנכי שולח לכם את אליה·ובפסוק הקודם זכרו תורת משה עבדי ועל זה אמר את אליה לרבות משה כנ"ל או פירושו אתא ליה עם אליה:
סדר ראה פרשה ד סימן א כך שנו חכמים · ירושלמי מגילה פרק ג' הלכה ז' ובקהלת רבה פסוק אל תבהל מפיו : לפניה ולאחריה · אחת לפניה ואחת לאחריה : לא לרעתם נתתי להם ברכות וקללות · עי' לעיל ריש פרשה ג' לא לרעתם נתתי להם השבת ולקמן פ' ה' סי' ב' לא לרעתם נתתי להם את התורה וכאן יקשה איך שייך לומר שלרעה נתן להם ברכות ויתכן שכך פירושו שאם היינו אומרים שהמעשים הטובים סיבה לברכה והמעשים הרעים סיבה לקללה והם הברכה והקללה המפורשים בתורה שהם רק בעניני הצלחת עוה"ז הלא לא הועילה לנו התורה כלל כי מי שבטבעו בעל תאוה גדולה ובעל חמדה אשר כל הצלחתו במלאת תאותו וזהו עקרו ורוב טובו לא יעזוב הצלחה זאת בעבור הצלחה אחרת של עוה"ז אך האמת הוא בהיפך שהברכה והקללה הם סיבת המעשה הטוב והרחקת מעשה הרע כדי שעל ידי זה יזכה לשכר עוה"ב מאת הש"י ולנועם עליון שכל הצלחת העוה"ז כאין נגדו וכן מפורש כאן את הברכה אשר תשמעו שהברכה הוא הסיבה למעשה הטוב שהוא התכלית לא להיפך וכן הקללה סיבה להרחקת מעשה הרע לטהר את הנפש ותהיה זכה וטהורה לקבל אור עליון וזהו עומק דברי המדרש אלא להודיען איזה דרך טובה שיבחרו אותה כדי שיטלו שכר ופי' שהברכה והקללה הוא ההתחלה והסיבה אל הבחירה הטובה והבחירה סיבה למעשה הטוב והמעשה הטוב סיבה אל השכר העליון וכוונת המדרש למ"ש בסוף נצבים החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו כי הוא חייך דוק והתבונן במוסר ההשכל הזה ובפירוש הפסוק והמדרש : ב מהו שמעו והאזינו · שלא פירש מה שישמעו ויאזינו ועוד שאמר ואל תגבהו שאין זה ההיפך של שמעו והיל"ל ואל תמרו ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז הרבה פעמים בתנ"ך והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי או תשמעו בקול ה' אלהיכם והאזנת למצותיו שמעו דבר ה' וכדומה הרבה וכן כאן שמעו והאזינו לדברי תורה ואל תדברו גבוה כי התורה נמשלה למים שמניחים מקום הגבוה ויורדים למקום נמוך וכשתשמעו לדברי תורה תהיו ענוים ולא תדברו גבוה תפס לשון הפסוק שמואל א' ב' ג' ע"פ מדה ממעל מתיבת דבר דברי תורה דברי גבוה כי ה' דבר: תועבת ה' כל גבה לב · כוונת לכל הפסוקים שמדברים באיסור גבהות הלב ועל רישא דקרא שמעו לדברי תורה לא הוצרך להביא פסוק מפורש כי זה כל התורה ולפי פירוש זה כוונת הכתוב לשני דברים שישמעו לתורה ולא יהיו גבהי לב ולפי הפירוש הב' כוונת הכתוב רק על התורה לבד שההיפך של שמעו הוא הגבהת וסילוק האוזן משמוע וזה ע"פ מדה ע' : אל תגבהו את הטובה · ע"פ מדה י"ז דורש כאן מדה ט' שעל שמפורש בישעיה א' אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו וגו' והכוונה שתחלה כתב למדו היטב דרשו משפט וגו' ועל זה אמר אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו וכן מ"ש כאן שמעו והאזינו פי' ג"כ למדו היטב ודרשו משפט ואז טוב הארץ תאכלו ותקרבו הטובה לבא ולא תסלקו ותגביהו הטובה מלבא : מהו אם תאבו ושמעתם · שמאחר שכבר השמיעה שיאכלו טוב הארץ היל"ל ואם תמאנו ומריתם לא תאכלו טוב הארץ ותהיה רעבים ואיך אמר חרב תאוכלו ע"כ דורש שהספר והסייף נתנו כרוכים על כן ההפך של הספר הוא הסייף ועי' ילקוט ישעיה א' בשם ספרי ושם איתא ר' אלעזר המודעי שהוא תנא כי בספרי אין שם דברי אמוראים והוא בספרי סדר עקב פיסקא מ' : הרי מונייק של זהב · בפסיקתא פרשה כ"ט סי' ה' משל למלך שהיה אוהב את בנו עשה לו מונייק של זהב ותולה בצוארו לא עשה אלא הכעיסו ונטל אביו ממנו את המונייק ועשה לו כבלים ונתנם ברגליו פי' שמהמונייק עשה כבלים כך עשה הקב"ה אותיותיו של תורה כמונייקות ונתן בצואריהם של ישראל שנאמר כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך וכו' לא עשו אלא עזבו את התורה כתב אותיותיהם פורענות והביאם עליהם איכה ישבה בדד עכ"ל וכן פי' כאן ודעת רבי לוי שמ"ש טוב הארץ והחרב תאוכלו אינם בדווקא אלא הכוונה במ"ש טוב הארץ על הברכה ומ"ש חרב תאוכלו פי' קללה וע"פ מדה כ"ה לא על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא טוב הארץ וכל הברכות חרב תאוכלו וכל הקללות וזהו וכמ"ש ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה אם זכיתם יהפך הכבלים למונייק ואם לא זכיתם יהפך המונייק לכבלים הברכה לקללה וכנ"ל בפסיקתא ע"פ אותיות התורה : ג הדבר הזה בסיני · כמ"ש בריש בהר וידבר ה' אל משה בהר סיני והוא שייך גם לסדר בהר עד סוף התוכחה ובסוף התוכחה כתוב אלה החוקים וגו' בהר סיני ביד משה וכמ"ש מכילתא יתרו פסוק ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר שמ"ש

יפה תואר

לחד מישראל לא יצדק זה כאן כי שם אמר שמכל דיבור נברא מלאך אבל הכא משמע דכל רוח הקודש לא הי' נמצא אחד :

ידי משה

ראשונים למה היה ב' וי"ל לפי שהיו נגד נעשה ונשמע משא"כ בלוחות שניות שבטלו נעשה כדאיתא לעיל בפסוק שמע ישראל וגו' וא"כ מקשה שפיר למה היו שנים :
אין שורת הדין שיהיו בני מתקללין ואני מתברך · וא"ת הלא כשם שמברכין על הטובה כך מברכין על הרעה וי"ל שאני רעה דרבים דעמו אנכי בצרה ועוד י"ל שיש חילוק בין רעה שנתחדש לו ביום זה לבין רעה שהיה משמשת לפ"יים ידועים ק"ל : רבנן אמרי · הם פליגי על דברי ר"י דסכנין שאמר אין שורת הדין שיהיו בני מתקללין לזה אמרו לא לרעתם וכו' אלא כדי שיקבלו שכר על הבחירה נמצא אין כאן טעם אלא כרבותינו דלעיל וכן הראייה שמביא עד סוף העמוד הכל הוא בשביל זה לקבל שכר על קיום דברי הקב"ה וק"ל :

לא תצא הרעות והטוב אלא מאליה · הרעה באה על עושי הרעה והטובה באה על עושי הטובה · ד"א א"ר חגי ולא עוד שנתתי לכם שני דרכים אלא שנכנסתי לפנים משורת הדין ואמרתי לכם ובחרת בחיים: ד ד"א מה כתיב למעלה מן הענין כי אם שמור תשמרון וגו' מהו את כל המצוה הזאת (ז) א"ר לוי זו קריאת שמע רבנן אמרי (ח) זו השבת שהיא שקולה כנגד כל המצות שבתורה · ד"א כי אם שמור תשמרון אמר בר קפרא (ט) א הנפש והתורה נמשלה בנר הנפש דכתיב (משלי כ) נר ה' נשמת אדם והתורה דכתיב (שם ו) כי נר מצוה ותורה אור ב אמר הקב"ה לאדם הזה נרי בידך ונרך בידי נרי בידך זו התורה ונרך בידי זו הנפש אם שמרת את נרי אני משמר את נרך ואם כבית את נרי אני מכבה את נרך מנין דכתיב רק השמר לך ושמור נפשך מאד הוי כי אם שמור תשמרון · ד"א אמר ר"ש למה הדבר דומה (י) ג לשני בני אדם אחד היה לו כרם בגליל ואחד וכו' כך אמר הקב"ה לאדם תורתי בידך ונפשך בידי אם שמרת את שלי אני משמר את שלך אם אבדת את שלי אני מאבד את שלך הוי כי אם שמור תשמרון · ד"א א"ר יהודה בר סימא (יא) אם שמרת מאתים וארבעים ושמנה וכו' עד גשברה · ד"א מהו כי אם שמור תשמרון אמר הקב"ה אם שמרתם דברי תורה אני משמר אתכם מן המזיקין א"ר אבא בר קירא (יב) ד אין בית רובע בחללו של עולם שאין בו כמה אלפים מזיקן וכל אחד פורמא נתונה בפניו שלא יבים באדם ויזיק ובשעה שעונותיו של אדם גורמין מעביר פורמא מפניו והוא מסתכל בו ומזיק מנין שנאמר (תהלים נה) פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו' אימתי כי ברבים היו עמדי ומי הם אלו המלאכים (יג) שהם משמרין את האדם אמר רבי יהושע בן לוי (יד) אוקניא מהלכת לפני האדם והכרוזות כורזין לפניו ומה הן אומרים תנו מקום לאיקונין של הקב"ה ראה כמה שומרין משמרין אותך אימתי בשעה שאת משמר דברי תורה הרי נתתי לפניך שני דרכים ברכה וקללה · ברכה אם תשמעו לדברי · קללה אם לא תשמעו לדברי: ה אמר הקב"ה שמעו לי (טו) שאין אדם שומע לי ומפסיד רבנן אמרין את מוצא יש שומע [לאשתו] ומפסיד ויש שומע [לאשתו] ומשתכר כיצד אדה"ר שמע לאשתו והפסיד מנין שנאמר (בראשית ג) ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך א"ר יצחק למה"ד למלך שאמר לעבדו אל תטעום דבר עד שאבא מן המרחץ אמרה לו אשתו טעום את התבשיל הזה שלא יהא מבקש ליתן לתוכו או מלח או מוריים בא המלך ומצאו מטעם בשפתותיו אמר לו המלך לא אמרתי לך אל תאכל ואכלת · אמר ליה · מרי · שפחתך נתנה לי אמר ליה המלך ולשפחתי שמעת יותר ממני · כך אמר לו הקב"ה לאדם ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו מה עשתה חוה האכילה אותו א"ר אבין לא בקשה אלא לבכות ולייללי עליו בקולה ואכל ממנו שכך כתיב לקול אשתך לדברי אשתך אין כתיב כאן אלא לקול אשתך אמר לו הקב"ה המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת אמר ליה מרי הרי שפחתך נתנה לי · מנין שנאמר ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל אל ולחוה שמעת יותר ממני מיד נטרד שנאמר (שם) ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים הרי ששמע לאשתו והפסיד · ויש ששמע לאשתו ונשתכר זה אברהם מנין שנא' (שם טז) (ג) ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני ה' מלדת בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה וישמע אברם לקול שרי א"ר שמואל בר נחמן למה"ד למי שנולד לו בן ראה אותו איסטרולוגוס אחד אמר זה הנער עתיד להיות ארכי ליסטים צריך הוא לאביו להשליכו שמע אביו אמר לבני אני משליך שמע אביו של אותו איסטרולוגוס אמר כל מה שאמר לכם בני שמעו לו כך ראתה שרה לישמעאל יוצא לתרבות רעה והיתה אומרת לו לאברהם גרש את האמה הזאת ואת בנה הרע לו נגלה עליו הקב"ה א"ל אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה וגו' שמע בקולה ונשתכר שנקרא זרעו לשמו של יצחק שנאמר (שם כא) כי ביצחק יקרא לך זרע · אמר הקב"ה ומה אם מי ששמע לאשתו כך עשה שכר · מי ששומע לי עאכו"כ · ושלמה המלך (טז) בא ומפרש (משלי א) ושומע לי ישכן בטח ושאנן מפחד רעה: ו כי ירחיב ה' אלהיך וגו' הלכה אדם מישראל מהו שיהא מותר לו לכסות דם שחיטה ביו"ט כך שנו חכמים ה השוחט חיה ועוף ביו"ט בש"א יחפור בדקר ויכסה ובה"א

מסורת המדרש [illegible]

חדושי הרש"ש

[illegible]

חדושי הרד"ל

[illegible]

פירוש מהרז"ו

[illegible]

מתנות כהונה

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

לא ישחוט אא"כ היה לו עפר מוכן א"ר חגי בשם רבי אחא מי שאין לו עפר מוכן אינו צריך לשחוט לכמה (ה) *שאין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד לפיכך אם שחט ביו"ט צריך שיהא לו עפר מוכן לכסות בו · אמר רב כיסא בשם ר' אחא בא וראה ב אמר הקב"ה מה שאסרתי לך בבהמה התרתי לך בחיה ונו' עד כולם בחנים רבנן אמרין הרבה דברים אסר אותן הקב"ה והוא התירן במקום אחר היאך לך אמר הקב"ה לישראל לשחוט ולאכול עד שיביאנו פתח אהל מועד מנין (ו) שנא' (ויקרא יז) ואל פתח אהל מועד לא יביאנו לעשות אותו לה' ונכרת האיש ההוא מעמיו מה כתיב שם ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן לה' לפני משכן ה' דם יחשב לאיש ההוא דם שפך ונכרת האיש ההוא מקרב עמו וכאן חזר והתירו להם שנאמר רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך בכל שעריך הטמא ונו' מנין ממה שקרינו בענין כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך: ז ד"א כי ירחיב (ז) זש"ה (תהלים לא) אגילה ואשמחה בחסדך אשר ראית את עניי ידעת בצרות נפשי ולא הסגרתני ביד אויב העמדת במרחב רגלי · רבנן אמרין הפסוק הזה מדבר ביוסף אמר יוסף רבש"ע אגילה ואשמחה בחסדך שעשית עמי אילו נפרעת לי מאשתו של פוטיפרע (ח) ולא נתת לי את המלכות הייתי בגילה ובשמחה ועכשיו יש לי את המלכות הוי אגילה ואשמחה בחסדך ונו' · אשר ראית את עניי זה יוסף שכתוב בו (שם קה) ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו · ולא הסגרתני ביד אויב זה פוטיפרע · העמדת במרחב רגלי שהשליט אותי על כל ארץ מצרים מנין שנאמר (בראשית מב) ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ ויבואו אחי יוסף וישתחוו לו אפים ארצה וירא יוסף את אחיו ויכירם ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות ויאמר אליהם מאין באתם ויאמרו מארץ כנען לשבר אוכל · ד"א אגילה ואשמחה בחסדך מדבר בישראל אמרו ישראל רבש"ע אגילה ואשמחה בחסדך שעשית עמנו שאילו נפרעת מן המצריים ולא נתת לנו את ממונם היינו שמחים שמחה וגילה יש לנו שנתת לנו את ממונם · אשר ראית את עניי אלו ישראל שכתוב בהם (דברים כו) וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קולנו וירא את ענינו ואת ונו' · ידעת בצרות נפשי אלו ישראל שכתוב בהם וימררו את חייהם · ולא הסגרתני ביד אויב זה פרעה הרשע שכתוב (שמות טו) *אמר אויב ארדוף · העמדת במרחב רגלי שהרחבת את גבולי שנא' כי ירחיב ונו': ח כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך זה שאמר הכתוב (משלי יח) מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו מהו מתן אדם ירחיב לו ג מעשה בר"א ור' יהושע שיצאו לגבות לעסק מצות רבותינו והלכו לחולתה של אנטוכיא והיה שם אדם אחד והיה נקרא אבא יודן והיה למוד ליתן לרבותינו ביד רחבה נעשה אותו אבא יודן עני ראה ר' אליעזר ור' יהושע שהלכו לגבות שם והטמין עצמו מפניהם ועלה לביתו ועשה יום ושנים ולא ירד לשוק אמרה לו אשתו מפני מה לא ירדת לשוק הרי שני ימים אמר לה רבותינו באו לגבות לעסק מצות עמלי תורה ואין סיפק בידי ליתן להם ואני מתבייש לירד לשוק · אשתו שהיתה אוהבת את המצות אמרה לו לא נשתייר לנו שדה אחת מכור חציה ותן אותה להן הלך ועשה כן מכר אותה חצי שדה בחמשה זהובים ונתן אותן לרבותינו ואמר להן התפללו עלי התפללו עליו ואמרו לו המקום ימלא חסרונך והלכו להן רבותינו לגבות במקום אחר · אותו אבא יודן חרש בחצי שדה ומצא שם סימא גדולה ונעשה עשיר יותר ממה שהיה קודם עד שרבותינו חוזרין עברו באותו מקום אמרו לאחד חייך העמידנו עם אבא יודן אמר להם אותו האיש ומי יכול לעמוד עם המלך ולא עמד אמרו לו אין אנו מבקשין אלא שלא ידע שעברנו כאן ולא שאלנו את שלומו · ידע אבא יודן ובא אצלם ונתן להם אלף זהובים אמר להם עשתה תפלתכם פירות אמרו לו אף אנו היינו יודעים במעשיך הטובים ועשינו אותך ראש פרק · קראו עליו רבותינו מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו · ד"א מעשה בר' חייא שעשה גבוה בבית המדרש הגדול שבטבריא ופסק אדם אחד ליטרא של זהב נטלו ר' חייא והושיבו אצלו וקרא עליו מתן אדם ירחיב לו · ד"א מעשה בר"ש לקיש שהלך לבצרה והיה שם אדם אחד נקרא אבין רמאה ולא שהיה רמאי ח"ו אלא שהיה מרמה במצות שהיה הקהל פוסק ואח"כ פוסק כנגד כל הקהל עשה שם ריש לקיש פסקה ונתן כנגד כל הקהל נטלו ריש לקיש והושיבו אצלו וקרא עליו מתן אדם ירחיב לו (ט) ולפני גדולים ינחנו · א"ר אבהו מה לי למקום אחר למוד ממקומו מה כתיב למעלה (דברים יב) השמר לך פן תעזוב את הלוי ואח"כ כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר לך: ט ואמרת אכלה בשר כי תאוה נפשך לאכול בשר בכל אות נפשך תאכל בשר זש"ה (תהלים קמו) עושה משפט לעשוקים נותן לחם לרעבים ה' מתיר אסורים מדבר בישראל א"ר פנחס בר חמא מלמד שהיו במצרים יותר מכל אומות ומכולן לא היו משתעבדין אלא בישראל ומי עשה להם דין עושה משפט לעשוקים · נותן לחם לרעבים אלו ישראל מנין שנאמר (דברים ח) ויענך וירעבך ויאכילך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך · ה' מתיר אסורים אלו ישראל כיצד רבנן אמרי שמנה דברים אסר להן הקב"ה והתיר להן שמנה כנגדן אמר הקב"ה אסרתי לך את החלב ונו' עד טרף בציצית הוי ה' מתיר אסורים אף להלן אסר בשר תאוה וכאן התירו להן מנין רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר: י ד"א מה כתיב למעלה מן הענין השמר לך פן תעזוב את הלוי ואח"כ כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך א"ר לוי למה הדבר דומה למי שאמר לחבירו השאילני זהוב אחד אמר לו איני מכיר חשבונך אמר לו בדוק אותי נתן לו ופרע לו מיד אמר לו אפי' צריך אתה עד עשרים עד שלשים זהובים טול לך אמר מי גרם לך ליטול כל מה שאת מבקש שעשית לי חשבון טוב · כך האדם הזה כשמברך ומפריש מעשרותיו כראוי מרחיבין לו את גבולו הוי לפי מתנתך מרחיבין לך: יא ד"א כי ירחיב ה' אלהיך אפשר שהקב"ה מרחיב

מסורת המדרש. [illegible]

חדושי הרד"ל

[illegible]

חדושי הרש"ש

[illegible]

מתנות כהונה

[illegible]

פירוש מהרז"ו

[illegible]

יפה תאר

[illegible]

את א"י א"ר יצחק המגילה הזאת אין אדם יודע כמה ארכה וכמה רחבה כשהיא נפתחת היא מודעת כמה היא כך (יט) א"י כל רובה הרים וגבעות מנין שנא' (שם יא) והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מים ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד (כ) אחרית שנה כשישרה אותה הקב"ה מנין שנא' (ישעיה מ) כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה אותה שעה היא מודעת מה היא • ד"א כי ירחיב רבנן אמרי מדבר בירושלם מי יכול לראות שלותה של ירושלם כשירחיבנה הקב"ה א"ר שמעון בר נחמן למה הדבר דומה למדינה וכו' (מלאכי ג) וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם פן אבוא והכיתי את הארץ חרם (שם) הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה' צבאות (זכריה א) לכן כה אמר ה' שבתי לירושלים ברחמים ביתי יבנה בה נאם ה' צבאות וקו ינטה על ירושלים עוד קרא לאמר כה אמר ה' צבאות עוד תפוצנה ערי מטוב ונחם ה' עוד את ציון ובחר עוד בירושלים (שם ט) גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות:

סדר שופטים

פרשה ה

א שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך לשבטיך ושפטו את העם משפט צדק הלכה קרובו של אדם מהו שיהא מותר לו לישב בדינו (א) (א) כך שנו חכמים אלו הן הקרובים (ב) אביו ואחיו ואחי אביו ואחי אמו וכו' למה כן אלא (ג) כשם שהקרוב פסול להעיד כן הוא פסול לדון (ב) א ומה ראית לומר כן א"ר שמעון בן יוחאי כתיב (דברים כא) ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר ה' אלהיך לשרתו ולברך בשם ה' ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע בא וראה הקיש נגעים לריבים וריבים לנגעים ב מה נגעים ביום אף דינים ביום ומה ריבים פרט לקרוב אף נגעים פרט לקרוב • אמר רשב"ג אל תהי מלגלג בדין שהוא אחד משלשה רגלי העולם למה ששנו חכמים על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום תן דעתך שאם הטיתה את הדין שאת מזעזע את העולם שהוא אחד מרגליו רבנן אמרי קשה הוא כחו של דין שהוא אחד מרגלי כסא הכבוד מנין (תהלים פט) צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך • אמר הקב"ה הואיל וכך עונשו של דין קשה הוו זהירין מנין ממה שקרינו בענין שופטים ושוטרים: **ב** זש"ה (משלי ו) לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין שוטר ומושל תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה מה ראה שלמה ללמד לעצל מן הנמלה • ג רבנן אמרי הנמלה הזו שלשה בתים יש לה ואינה כונסת בעליון מפני הדלף ולא בתחתון (ג) מפני הטינה אלא באמצעי ואינה חיה (ד) אלא ששה חדשים למה שמי שאין לו גידים ועצמות אינה חיה אלא ששה חדשים וכל מאכלה אינה אלא חטה ומחצה והיא הולכת ומכנסת בקיץ כל מה שמוצא חטין ושעורין ועדשים (ה) א"ר תנחומא וכל חיה אינה אלא חטה ומחצה והיא כונסת את אלו ולמה היא עושה כן שאמרה שמא יגזור עלי הקב"ה חיים ויהיה לי מוכן לאכול אמר ר"ש בן יוחאי מעשה היה ומצאו בבור שלה שלש מאות כור מה שמכנסת מן הקיץ לחורף לפיכך אמר שלמה לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אף אתם התקינו לכם מצות מן העולם הזה לעולם הבא (ו) ומהו ראה דרכיה וחכם רבנן אמרי ראה דרך ארץ שיש בה שבורחת מן הגזל • אמר ר"ש בן חלפתא מעשה בנמלה אחת שהפילה חטה אחת והיו כולם באות ומריחות בה ולא היתה אחת מהן נוטלת אותה באה אותה שהיתה שלה ונטלה אותה ראה חכמה שיש בה וכל השבח הזה שיש בה שלא למדה מבריה ולא שופט ולא שוטר יש לה שנא' (שם) אשר אין לה קצין שוטר ומושל אתם שמניתי לכם שופטים ושוטרים עאכ"ו שתשמעו להן הוי שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך: **ג** זש"ה (שם כא) עושה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח כזבח אין כתיב כאן אלא מזבח כיצד הקרבנות לא היו קריבין נוהגות אלא בפני הבית אבל הצדקה והדינים נוהגות בפני הבית ושלא בפני הבית • ד"א הקרבנות אין מכפרין אלא לשוגג והצדקה והדינין מכפרים בין לשוגג בין למזיד • ד"א הקרבנות אין נוהגים אלא בתחתונים (ז) והצדקה והדינין נוהגין בין בעליונים ובין בתחתונים • ד"א הקרבנות אין נוהגין אלא בעולם הזה והצדקה והדינין נוהגין בין בעוה"ז בין בעוה"ב • א"ר שמואל בר נחמני בשעה שאמר לו הקב"ה לנתן (ד"ה א יז) לך ואמרת אל דוד עבדי כה אמר ה' לא אתה תבנה לי הבית לשבת כי לא ישבתי בבית מן היום אשר העליתי את ישראל עד היום הזה ואהיה (מתהלך) מאהל אל אהל וממשכן ד כל מי שהיה מבקש לקלל את דוד מה היה עושה (ח) היה אומר לו טוב שיבנה הבית תדע לך מה דוד אומר

מסורת המדרש א סנהדרין דף כ"ד • מס דף ס' • ב יבמות דף ק"ד • ספרי פרשה שופטים פיסקא ק"ח • ג ילקוט כ"ך רמז תתקל"ח • ד ירושלמי שקלים פרק ב' •

חדושי הרש"ש

(א) [כך שנו חכמים וכו' • עי' רד"ל ומה שכתב שם • הנה באמת לא ידעתי מנ"ל למדרש בעדות בנים דילמא בדייני בנים דוקא וכמו שדרשו רבנן שם (כ"ט א') והוא לא אויב לו לדיין ואולי דאב וכן לא עדיפי מאוהב דידעינן בכר מוכוח לא אויב לו אלא ע"כ לעדות אתיא שוב ראיתי להתוי"ט שם שעמד בזה • אבל לעדות כשר אבל לפי שדרשו על עדות ודאי דכ"ש דפסולין לדין וכדמוכח מאוהב ושונא לרבנן ואין אנו צריכין למש"כ הרד"ל מנדה] : (ב) [אביו ואחיו וכו' אביו לא חשיב במשנה שם ואף שבמשניות איתא כ"ל מוכח מהגמרא דל"ג ליה מדתנא ר"ת וכו' וכן ברמב"ם י"ג ל"ג ונתן טעם לדבר] : (ג) [כמו שהקרוב פסול להעיד כו' (ומה ראית לומר כן) כ"ל למחוק תיבות אלו שמסובבות כי השה נמשכו לפי גירסא הישנה שהיה לפני התוי"ט (ברפ"ג דסנהדרין) בסמוך מה נגעים פרט לקרוב אף ריבים פרט לקרוב אבל לפי

חדושי הרד"ל

(יט) א"י רובה הרים וגבעות • עי' ספרי ר"פ עקב : (כ) אחרית השנה כשישרה אותה הקב"ה כצ"ל : (א) כך שנו חכמים אלו הן הקרובים כו' (סנהדרין כז) • למה כן אלא כשם כו' והלשון מגומגם • והכוונה נראה שר"ל משום דקראי דילפינן מיניה למפסל קרובים שם כולהו בעדים כתיבי וקאמר דבדיינין ה"ה ה"נ כדקי"ל (נדה נ:) כל הכשר להעיד כשר לדון כו' : (ב) ומה ראית לומר כן כו' ומה ריבים פרט לקרוב כו' • משמע שבא להוכיח מזה שהדיינים פסולים בקרובים • ובאמת אין זה הכרע • דדלמא הנ' פסוקים לא אתי כ"א להקיש נגעים לריבים לענין יום • ובירושלמי דרש לה מושפטו העדה ע"ש : (ג) מפני הטינה • עיקר הפירוש מפני שלחלוחית מלשון שדה מטוננת : (ד) אלא ששה חדשים • כ"ה גם בירושלמי פ"ק דשבת ה"ג • ועי' בפר"ת י"ד סי' פ"ד ס"ק ס"ג בשם ב"ש שהוכיח מדאמרו כאן ששה חדשים ובחולין (נח •) אמרו י"ב חדש • דכאן אמרו שאינו חי רק עד ו' חדשים וי"ב חדש אפשר מת אינו מתקיים • ולי נראה דכאן ובירושלמי אמר בריה שאין בה לא גידין ולא עצמות הסית אינה חיה אלא ו' חדשים • ואלו בחולין שם אמרו רק שאין בה עצם אבל גידין יש לה והסית מתקיימת עד י"ב חדש : (ה) א"ר תנחומא וכל חיה אינה אוכלת אלא חטה ומחצה כצ"ל ועי' בילקוט כ"א בזה : (ו) ומהו ראה דרכיה וחכם • דמשמעו עוד דרכים אחרים טובים יש בה לבד המפורש במקרא אגרה בקיץ לחמה ומפרש שיש ללמוד ממנה להזהר מן הגזל וכמ"ש בערובין (ק' :) גזל מנמלה ע"ש בפירש"י (ואולי רמז שלמה כמ"ש (משלי ל') הנמלים עם לא עז • שאין עזים לגזול אחד מכשהו דבר כמצוה) : (ז) והצדקה כו' בין בעליונים כו' • כמ"ש בויק"ר ר"פ ל"א ע"ש : (ח) פי' א"ל טוב שיבנה הבית כמדומה שרומז למקרא (תהלים ד) רבים אומרים מי יראנו טוב נסה עלינו אור פניך ה' • שאין טוב אלא בהמ"ק

פירוש מהרז"ו

בסדר תשעי וביהושע ואיך יתרחב הגבול ואם בעבור שיוסיף להם ארצות היה לו לומר כי יוסיף על גבולך אך ירחיב משמע שהגבול שיש לך יתרחב ויתפשט ודורש שכן הוא באמת שמלבד שלעתיד יוסיף על גבולם כמ"ש דברים י"ט פ' בסדר שופטים ולבד מ"ש ארץ צבי שמתפשטת ליושביה עוד בה שליטיה שכלול בתיבת ירחיב כנ"ל שיעשה מההרים והבקעות מישור : כשירחיבנה הקב"ה • כמ"ש ישעיה נ"ד ב' הרחיבי מקום אהלך כמ"ש ב"ר פרשה ה' סוף סי' ז' הקב"ה אומר לה האריכי הרחיבי קבלי אוכלוסיך : ארשב"נ למה"ד • כאן לא פירש ובמקום אחר לא מצאתי וצ"ע • וחותם בפסוקי נחמה :

סדר שופטים פרשה ה סימן **א אף** נגעים פרט לקרוב • ספרי שופטים פיסקא ר"ח פסוק ונגשו השופטים לקמן פרשה ו' ריש סי' א' : ארשב"ג • אבות פ' א' ועי' ברע"ב שם ומכאן יש ללמוד פי' המשנה ע"ש ועי' שמ"ר פרשה למ"ד סי' ע"ו ועיקר הלמוד חסר כאן כמ"ש במ"כ ועל שאין הענין כאן במדרש לחקור בעמקי הלכות ע"כ אין להאריך כאן והרוצה לעמוד על עקרי הדברים יעיין במקומות שמצויינים במ"כ ובמקומות שציינתי : מכון כסאך • מכון הוא רגל כמ"ש מלכים א' ז' ל"ח כיור אחד על המכונה האחת וכמ"ש בתורה כיור וכנו : **ב** שלשה בתים יש לה • שמאחר שצוה שלמה ברוה"ק לך אל נמלה עצל ראה דרכיה חקרו חז"ל על כל דרכי הנמלה והודיעו לנו באמונתם : אלא ששה חדשים • ועכ"ז טורחת כל הטורח הזה : שלשה מאות כור • לפי מה דאיתא בחולין דף נ' ע"ב דמה ששנו חכמים בתפוח של מזבח שיש בו שלש מאות כור אפר שהוא אחד מג' מקומות שדברו חז"ל דרך גוזמא תפוח גפן ופרוכת ואם כך אמרו אצל תפוח אפר שנקבץ מקרבנות כל ישראל ברגלים על אחת כמה וכמה ק"ו בן בנו של ק"ו שגם כאן הוא גוזמא גדולה מאד ובוודאי שהכוונה בכורים דידהו וכמ"ש שאמרו בשני דידהו ועכ"ז הוא גוזמא כנ"ל : מן העוה"ז לעוה"ב • כמו שהנמלה מכנסת על לאחר מיתתה כך תעשו אתם שישאר לכם אחר מיתתכם לעוה"ב : שלא למדה מבריה • וחותם במדרש משלי בפסוק זה אלא חכמתה מנה ובה : הוי שופטים ושוטרים • בילקוט משלי ו' מסיים בה רשב"א אומר עצוב הוא האדם הזה שהוא צריך ללמוד מן הנמלה אלו למד מן הנמלה עלוב היה אלא שצריך ללמוד מדרכיה ולא למד : **ג** בין לשוגג בין למזיד • אם גזל במזיד והשיב את הגזלה על פי הדיינים ובקש מחילה מהנגזל ואח"כ עשה צדקה הרי הוא בעל תשובה גמור : בין בעליונים • על הצדקה מפורש בויק"ר ריש פרשה ל"א בארוכות והדינים כמ"ש ויק"ר פרשה כ"ו סי' ב' שלוים זה מזה ופורעין זה לזה • וגם יתכן שכיונו למ"ש בויק"ר פרשה כ"ד סי' ב' על ב"ד של מעלה שדנים תמיד לבני אדם כמעשיהם : בשעה שאמר הקב"ה לנתן • מדרש תהלים קכ"ב וילקוט שם מכות דף י' ירושלמי ברכות ריש פרק ב' עי' כל המקומות הנ"ל שינוי לשונות : לקלל את דוד • להקל בכבודו ולהקניטו בכבודו כמ"ש בשמעי והוא קללני קללה נמרצת ולא היו שם קללות אלא חרפות ולפי מ"ש במדרש תהלים שם מתי ימות זקן זה וכו' א"כ היא קללה ממש וגם לפי מ"ש כאן טוב שיבנה הבית הכוונה שימות דוד שימלוך שלמה

מתנות כהונה

כשישרה אותה • ישרה ההרים וגבעות ובקעות ואז תהיה רחבה ונשה למעלה : **פרשה ה** ה"ג אלו הם הקרובים אביו ואחיו ואחי אביו כו' • ועיין זה בפרק זה בורר בבבלי ובירוש' : מה נגעים ביום • דכתיב ביום הראות בו כו' : ה"ג בפ' כמ סימן אף דינים ביום ומה ריבים פרט לקרוב אף נגעים פרט לקרוב • ומה שקרוב פסול לדין יליף ליה בבבלי ובירושלמי פ' זה בורר מלא יומתו אבות על בנים : אל תהי מלגלג גרסינן • פירוש מיקל ומזלזל : שאת מזעזע גרסינן : שהוא • מפני שהוא כו' : הטינא • טיט וירקב את התבואה : ולמה היא עושה גרסינן : כזבח אין כתיב גרסינן : אלא מזבח • יותר מן הזבח : קריבין • שהקרבה שלהן : בין בעוה"ז בין בעוה"ב • שבעולם הזה הגמול והעונש לפי הדין ורב חסד מטה כלפי חסד : ה"ג הקב"ה לנתן לך וכו' : ה"ג ואהיה מתהלך מאהל : לקלל • לזלזל בכבודו ולביישו כד"א והוא קללני קללה נמרצת או יש לפרש קללה ממש • שאמרו מי יתן מותך כדלקמן : תדע לך מה וכו' • ממה שאמר

ידי משה

אל תהי מלגלג בדין וכו' • פי' שלא תאמר אעשה תמיד פשרה לפי שמצוה לבצוע ואי' בגמ' דסנהדרין מצוה לבצוע דכתיב אמת ומשפט ושלום שפטו בשעריכם איזו משפט שיש בו שלום הוי אומר זה בצוע א"כ אליבא דמ"ד זה דין ושלום חדא היא לז"א רשב"ג אל תהיה מלגלג בדין פי' שאסור לבצוע וע"כ הלכה כמ"ד זה למה לפי ששנו חכמים על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום והפסיקו חז"ל בין דין לשלום כתיבה אמת כדי להורות שלאו חדא היא והלכה כחכמים שאסור לבצוע : ואינה חיה אלא ו' חדשים • ואין להקשות והרי אמרו בגמ' שהיא חיה י"ב וי"ל ו' חדשים חיה ואחר מותה קודם שנתעכלה היא קיימת ג"כ ו' חדשים וכן אית' להדיא ביו"ד : טוב שיבנה הבית • ע"ד שאחז"ל שהיו פריצי הדור אומרים לדוד מתי יבנה ב"ה כשגם דהקב"ה אמר לא אתה תבנה לי את הבית וא"כ סברו שחיי דוד מעכבים בנין ב"ה והוא היה שמח במיתתו כדי שיבנה ב"מ וז"ש שמחתי באומרים לי לבית ה' נלך וא"ל הקב"ה חייך שעה אחת מחייך אין אני מחסר ושלם לו הקב"ה מדה כנגד מדה וק"ל :

תהלים

(תהלים קכב) [א] שמחתי באומרים לי בית ה' נלך מבקשים לי דברים לומר שאין אתה בונה אמר לו הקב"ה חייך שעה אחת מחייך אין אני מחסר· מנין שנא' (שמואל ב ז) [ב] כי ימלאו ימיך ושכבת (ד) עם אבותיך והקימותי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינותי את ממלכתו אמר לו הקב"ה הצדקה והדינין שאתה עושה חביבין עלי מבהמ"ק מנין שנא' (ש"ב ח) ויהי דוד עושה משפט וצדקה · מהו משפט וצדקה לכל עמו (ט) [ג] ר' יהודה ורב נחמן חד אמר היה דן את הדין מזכה את הזכאי ומחייב את החייב אם לא היה לחייב ליתן היה דוד נותן משלו הוי משפט וצדקה אמר לו ר"נ אם כן נמצאת מביא את ישראל לידי רמיות ומהו משפט וצדקה הי' דן את הדין מזכה את הזכאי ומחייב את החייב הוי משפט וצדקה שהיה מוציא את הגזל מידו אמר הקב"ה לישראל בני הואיל וכך הדינין חביבים לפני הוו זהירין בהם: ד ד"א שופטים ושוטרים תתן לך זש"ה (דברים לב) אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב מהו המקרא הזה ר' יהודה ור"נ ר' יהודה אומר [ד] אמר הקב"ה אם שונן אני את חרבי כברק אני מחריב את עולמי ומה אעשה ותאחז במשפט ידי אמר רבי נחמן אמר הקב"ה (י) אם משנה אני את מדת הדין ברק אחד אני מוציא ומחריב את עולמי מה אעשה ותאחז במשפט ידי · [ה] א"ר יצחק שני דברים בימינו של הקב"ה צדקה ותורה צדקה דכתיב (תהלים מח) צדק מלאה ימינך תורה דכתיב (דברים לג) מימינו אש דת למו שני דברים בידו ואלו הן הנפש והדין הנפש דכתיב (איוב יב) אשר בידו נפש כל חי והדין דכתיב (דברים לב) ותאחז במשפט ידי אמר הקדוש ב"ה הנפש והדין נתונים בידי שמרו את הדין ואני אשמור נפשותיכם הוי שופטים ושוטרים: ה מהו שופטים ושוטרים רבנן אמרי שיהא השוטר כשופט (יא) (ה) כשיהו המעשים כנגד המקל והרצועה ושלא יהא המכה צריך ללקות · ד"א (יב) [ו] ר' אליעזר אומר במקום שיש דין אין דין ובמקום שאין דין יש דין ומהו כן אלא אמר ר"א אם נעשה הדין למטה אין הדין נעשה למעלה ואם לא נעשה הדין למטה הדין נעשה למעלה: ו ד"א שופטים ושוטרים א"ר אחא בוא וראה [ז] שש מעלות היה לכסא של שלמה מנין שנא' (מלכים א י) שש מעלות לכסא ובפרשה זו כתובים ששה דברים בלא תעשה ואלו הן לא תטה משפט ולא תכיר פנים ולא תקח שוחד (יג) לא תטע לך אשרה ולא תקים לך מצבה ולא תזבח לה' אלהיך שור ושה הרי ששה והיה הכרוז עומד לפני כסאו של שלמה כיון שהיה עולה מעלה הראשונה היה כורז לא תטה משפט מעלה השנייה היה כורז לא תכיר פנים שלישית היה כורז לא תקח שוחד רביעית לא תטע לך אשרה חמישית לא תקים לך מצבה ששית לא תזבח לה' אלהיך · א"ר חייא בר אבא [ח] סדר הדין כך הוא התובע תובע והנתבע משיב והדיין מכריע א"ר סימא וצריך הדיין לשנות טענותיהם מפיו ממי אתה למד משלמה שנא' (שם ג) ויאמר המלך זאת אומרת זה בני החי ובנך המת וזאת אומרת לא כי בנך המת ובני החי (יד) [ט] א"ר יהודה בר' אלעאי שמעתי שאם רוצה הדיין להושיב האנטדיקון יושיב ואי זה אסור שלא יהא אחד יושב ואחד עומד דאמר ר' ישמעאל היה דיין והיו שני בני אדם באים אצלו לדין אחד עשיר ואחד עני יהא אומר לבוש כשם שהוא לבוש או הלבישו כשם שאתה לבוש · לא תכירו פנים ר' אלעזר ורשב"נ ר' אלעזר אמר אם היית יודע שהדין עמו אל תסבר לו פנים שלא יהא אומר מתחלה היה רוצה לזכותו ורשב"נ אמר (ו) אם תדע שאין הדין עמו הסבר לו פנים שלא יהא אומר מתחלה היה רוצה לחייבני אמר רבי חנינא כתוב אחד אומר ושפטת צדק וכתוב אחד אומר ודרשת וחקרת ושאלת היטב והיאך הוא אם ראית את הדין

מסורת המדרש א ילקוט נ"ך רמז תתע"ט · ב ילקוט נ"ך רמז קמ"ו · ג אבות דרבי נתן פרק ל"ג · ילקוט שמואל ב' רמז קמ"ז · ד עיין מכילתא דשירתא פ' ד' · ועיין ספרי האזינו פיסקא של"א · ה ויקרא רבה פרשה ד' · תנחומא סדר ויקרא · ילקוט האזינו רמז תתקמ"ו · ו מדרש תהלים מזמור ע"ב · ילקוט תהלים רמז תש"ס · תנחומא סדר משפטים · ז שיר רבה פסוק יפה את רעיתי כתרצה · ילקוט סדר נשא רמז תשי"ג · ח ירושלמי סנהדרין פרק ג' · ט תוספתא סנהדרין פרק ו' ·

חדושי הרד"ל

כד"א הספר הטוב הזה · והיו אומרים לדוד מי יראנו טוב בנין הבית היינו שימות דוד ויבנה בהמ"ק (וז"ש שם למעלה זבחו זבחי צדק ובטחו אל ה' כדמפו' כאן עשה צדקה נבחר מזבח) ועי' בירושלמי ספ"ב דברכות : (ט) ר"י ור"נ ח"א היה דן כו' · ירושלמי פ"ב בסנהדרין ה"ג וע' בבלי סנהדרין פ"ק (ו :) : (י) אם משנה אני את מדה"ד · שמ"ר רפ"ל · אם משנה אני את מדה"ד · פי' משנה ממדתי לנהוג במדה"ד גמור בלא שתוף מדת הרחמים בה כסדור בריית עולם : (יא) כשיהיו המעשים נגד המקל והרצועה · בפסיקתא דאיכי הלשון צריך הדיין שיהיה לפי המקל לפי הרצועה לפי מה שהוא שלא יהא חסוד והמקל והרצועה גדולים (והקשרים כן נדפס שם וט"ס וצ"ל) והמעשים : (יב) רא"א במקום שיש דין כו' · ב"ר פכ"ו וש"נ : (יג) לא תטע כו' לא תקים כו' לא תזבח כו' · שכל אלו נדרשים בדיינים שאינן הגונים וכמ"ש מהרי"ק בתשובה שרש ק"ז ע"ש : (יד) אריב"א שמעתי שאם רצה כו' · (שבועות ל')

חדושי הרש"ש

לפי הגירסא שלפנינו וכפי שהגיה המ"כ אין נ"ל מקום כאן] : (ד) [עם אבותיך · צ"ל את אבותיך ולציין כד"ה] : (ה) [כשיהיו המעשים וכו' · ר"ל שיהיו מעשיו ראוים ושקולים נגד ממשלת המקל והרצועה שבידו] : (ו) אם תדע שאין הדין עמו הסבר לו פנים · דריש לא תכירו לא תנכרהו כרבי אליעזר

מתנות כהונה

שאמר דוד תדע שכך היו אומרים : מבקשים כו' · משבשים פני הדברים כאלו אומרים מי יתן מותך שהרי אתה לא תבנה והוא אמר שמחתי וגו' כלומר גם אני רצוני בכך שאמות מהרה כדי שיבנה בית המקדש והקב"ה אמר אין אני מחסר כו' : רמיות · שהעניים יסמכו על זה ויגזלו ויחמסו ואם יתחייבו בב"ד המלך יפרע בשבילם : בידו · ביד שמאל וכן הוא בויקרא פרשה ד' ובמדרש קהלת סוף פסוק מקום המשפט : השוטר כשופט · שהשופט יוכיח את עצמו ויתן לבו לכלכל מעשיו ולגדור פרצותיו וזה יעמוד לו במקום מקל ורצועה וכדמפרש ואזיל שלא יהא המכה השופט צריך ללקות להיות לוקה על מעשיו : שש מעלות כו' · עיין בבמדבר רבה פי"ב ובמדרש אסתר בפסוק כשבת המלך ובמדרש חזית בפסוק יפה את כתרצה : סדר הדין · עי' בירושלמי פ' זה בורר ובמדרש קהלת בפסוק אי לך ארץ : האנטדיקון גרסי' · פי' הערוך בעלי דינין : יהא אומר · יהא דיין אומר לעשיר לבוש כו' : שאין הדין עמו כו' · ולא תכירו פנים פירושו אל תראה

פירוש מהרז"ו

ויבנה הבית : באומרים לי בית ה' נלך · והלא בימי דוד עדיין לא היה בית ה' אלא שאמרו בכוונה שימות דוד ויבנהו שלמה ונלך אז בבית ה' ועל זה אמר דוד עם כל זה שמחתי בזכרון בנין בית המקדש · ויתכן שהכוונה על מ"ש בתהלים מ"א ו' אויבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו ואמרו כן בשעת חליו ועל זה השיבו כי ימלאו ימיך אע"פ שאתה חולה לא תמו' קודם עתך שלא כדברי שונאים אעפ"י שימיך מעכבים בנין בית המקדש שימיך יקרים מבנין בית המקדש ולמה ודורש עפ"י מדה י"ז על שכתוב ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו וכתיב עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח היינו ביהמ"ק שכתוב עליו היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים אז תחפוץ זבחי צדק אז יעלו על מזבחך פרים והצדקה והמשפט שאתה עושה יקרים מהם · ואע"פ שאין הפסוקים כתובים יחד כ"א זה בתהלים וזה במשלי זהו כח מדה י"ז שהענין המבואר בהם ממשיכים ומקרבם יחד : נותן משלו · שהיה עושה צדקה עם החייב ומשפט עם זכאי שהחזיר לו ממונו וכן לר' נחמיה הצדקה להחייב שהוציא הגזל מידו · ומ"ש חד אמר משמע שאינו ידוע מי מהם אמר כך ובסמוך אמר א"ל ר' נחמן (נ"ל ר' נחמיה) הרי שהראשון הוא ר' יהודה א"כ מ"ש חד אמר נ"ל ר' יהודה אומר : ד זש"ה אם שנותי · עיקר השייך כאן הוא הדרשה הב' של רבי יצחק והראשונה דרך אגב : מהו המקרא הזה · אם שנותי ברק חרבי דמשמע אם הברק ישתנה ואנחנו הלא לא שמענו מה הוא הברק כי נדע את השינויים אשר בו ועוד מה זה שייך אחיזת המשפט לשינוי הברק ע"כ דורש אם שנותי מלשון שינון ע"פ מדת ממעל כי החרב מורה על תוקף הדין ושינון החרב שיהיה עושה ברק מורה על כליון ר"ל וכמ"ש יחזקאל כ"א חרב הוחדה למען טבוח טבח הוחדה למען היה לה ברק מורטה ולא"כ אמר ותאחז במשפט ידי והמשפט אינו כליון והם שני כתובים מכחישים וכמ"ש אברהם בסדום השופט כל הארץ לא יעשה משפט בתמיה שכליון סדום אינו במשפט וכמ"ש שמ"ר פרשה למ"ד סי' ע"ז · ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז ומכריע ע"פ מדה פ' שכך פירש הכתוב אם משנן אני את חרבי כברק כמ"ש ביחזקאל הנ"ל אז חרבי תביא חורבן ושממה וכמ"ש אני מחריב את עולמי ויען שלא נכון להשחית את כל העולם בשביל הרשעים שהרי נשבעתי לנח ולאבות ולשבטים והרי יש צדיקים בכל דור ומה אעשה ותאחז במשפט ידי ודעת ר"נ שפירושו ושנותי הוא מלשון שינוי כמ"ש ואומר חלותי היא שנות ימין עליון שאם ישנה מדת הדין שלא תאחז במשפט ידי אלא לשנות המשפט היינו כלי' כנ"ל וכמ"ש בסדום א"כ ברק חרבי ע"י ברק אחד של אש תמחי אחריב את העולם ועי' שמ"ר פרשה למ"ד סימן א' ומש"ש ואין מדרש בלא חידוש ודעת ר"נ הובא בתנחומא משפטים סימן ה' : אמר ר"י · ויק"ר פרשה ד' סימן א' רבי לוי ור"י ובקה"ר פסוק ועוד ראיתי הדרשה עצמה בשם רבי לוי ורבי יצחק אותם הדרשה שם כפי הענין של ויק"ר שם אך כאן לא הובא אלא עיקר הדרשה לפי הענין שמדבר במשפט : ה מהו שופטים ושוטרים · דבשלמא השופט צריך מינוי שהוא צריך להיות חכם וצדיק כמ"ש לעיל פרשה א' סי' י' חכמים ונבונים וידועים אך השוטר שהוא המכה כל אנשים ראוים לזה ואיך מדמה אותם לשופטים ע"כ דורש שגם השוטר צריך להיות אדם גדול וצדיק כמו השופט שיהיה ראוי להכות החוטא בעבור קנאתו לה' על שחטא נגד ה' והוא עצמו אינו חוטא ומהשוטר יקח המוכה מוסר שלא לחטוא עוד וזהו שאמר שיהיה השוטר כשופט שיהיו המוכים כנגד המקל והרצועה וכו' וכמ"ש קשוט עצמו וכו' ועי' פסיקתא רבתי פרשה ל"ג סי' ב' : במקום שיש דין · ב"ר פרשה כ"ו סי' ו' שמ"ר פרשה למ"ד בריש סימן כ"ד ותנחומא שופטים ומ"ש ומהו כן פי' איך אפשר שיהיה יחד יש דין ואין דין אלא שאם יש דין למטה אין דין מלמעלה ועל שופטים ושוטרים תתן לך למטה ולא יהיה דין ועונש מלמעלה : ו שש מעלות לכסא · עי' במ"ר פרשה י"ב סי' י"ז ובאסתר פסוק כשבת המלך ובמקומות אלו מונה השש מצות א' לא ירבה לו נשים ב' לא ירבה לו סוסים · ג' וכסף וזהב לא ירבה לו שכתובים בסדר זה בפרשת המלך · ד' לא תטה משפט · ה' לא תכיר פנים · ו' לא תקח שוחד ברים סדר זה הרי כל הו' מצות שייכים למלך ג' למלך מיוחד וג' לענין המשפט שהשופט וכאן אינו חושב נשים וסוסים וכסף וזהב וחושב במקומם לא תטע לך אשרה ולא תקים לך מצבה ולא תזבח וגו' והיה בו מום : סדר הדין · עי' מדרש קהלת פסוק אי לך ארץ : שמעתי שאם רוצה · ירושלמי יומא פרק ו' הלכה א' שבועות דף ל"א : האונטדיקון · עי' ערוך ערך אנטדיקום ופי' בלשון יון בעל דין ומטה לכף חובה וכאן בבעלי דין מדבר שגם הם נקראים אנטדיקום · ומצאתי באגדת בראשית פרק ס"ג שונאים זה לזה אנטדיקום זה לזה ופירוש שם המפרש מנגדים : כתוב א"א ושפטתם צדק · דברים א' ע"ז כפי מה ששומע הטענות וכמ"ש בצדק תשפוט עמיתך וכן כאן ושפטו את העם משפט צדק וכא"א ודרשת וגו' דברים י"ג ע"ו שלא יסמוך על הטענות אלא יחקור להודיע סתרי הדברים ומכריע כאן כשהבעלי דינים טוענים כל אחד לפי דעתו באמת שסובר שהדין עמו ולא עשה בעול לזה יועיל הפסק דין של הדיין ואינו מחוייב לחקור אך אם מבין שהבעלי דינים טוענים שקרים שיודע בעצמו שלא היה כן באמת שאם יטעון כפי שהיה באמת יתחייב בדין אז אין הדיין רשאי לפסוק כפי הטענות אלא לחקור אחר הבעלי דינים עד שיודע איך היה הדבר באמת כי פעמים יתכן כשרואה בעל דין

יפה תואר

דכי מאי איכפת ליה להקב"ה בין ששחט בהמה ואוכל או אם נוחר ואוכל וכו' הא לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות וכו' :

והנפש דכתיב אשר בידו וכו' והדין דכתיב ותאחז במשפט ידי האחד משמע לשון ימין והב' לשון שמאל וקשה מאי שנא דזה בימין וזה בשמאל ועוד שאר מילי זולת ב' אלה היכן הם ואי משום קראי הא אשכחן כמה מילי בקרא הנזכר ביד או ימין כגון נעימות בימינך נצח ימין ה' עושה חיל וכאלה רבים ולמה לא הזכירו פה ועוד מהו הרמז שהיותם ביד או בימין דהא פשיטא דאין לו דמות הגוף : אם נעשה דין למטה אין דין למעלה · פי' כשאין דין למטה הקב"ה עושה הדין ברשעים מלמעלה כדאיתא בסנהדרין ואע"פ שד' מיתות בטלו דין ד' מיתות לא בטלו מי שנתחייב סקילה נופל מן הגג או חיה דורסתו וכו' פי' אחר אם הם מעלימין עין מלהעניש בחוטאים יש דין למעלה בכל העולם משא"כ כשיש דין למטה כדאשכחן בעון פעור שמתחלה יצא הקצף על כולם וכשנעשה דין בחוטאים שב חרון אף ה' מישראל

ידי משה

חביבים עלי מבה"מ · וא"ת והלא שלמה עסק ג"כ במשפט וצדקה כדכתיב לשלמה אלהים משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך וי"ל דמ"מ שאני משפט של דוד שהיה בו צדקה שהיה עושה משפט שיש בו צדקה והא דקאמר הכא מהאי טעמי' ובגמ' דשבת משמע בשביל תורתו וי"ל דס"ל למדרש שבשביל תורתו אין לעכב בנין ב"ה שמשם תצא תורה לעולם כדכתיב כי יפלא ממך וגו' אבל משום צדקה ודינין ניחא כי על הדין העולם עומד וצדקה ודינין כשל דוד לא שכיחי אבל לגבי שלמה לחוד סגי בטעמים דתורה ולא הוצרך לטעמיה דצדקה ודינין וק"ל : ואם לא היה לחייב ליתן וכו' · לפי שמקשה בירושלמי והא תנינן מלך לא דן ולא דנין אותו ולא ס"ל לירושלמי חילוק הגמ' בין מלכי ישראל ומלכי דוד לז"א שהיה נותן משלו כשלא היה לחייב ליתן וא"כ לא סגי בלאו הכי שיהיה דן בעצמו כדי שלא יביאו אותם לידי רמאות א"כ ר"ל שלפי שמאיזו טעם אסור למלך לדון משום שהקושטו וקושו קשוט עצמך וזהו ע"י כפי' משא"כ כשהם מרוצים ומקבלים עליהם ומשמחא קיבלו עליהם הואיל והיה נותן משלו : שהוציא גזלה מתחת ידו · וא"ת מאי רבותיה דדוד שכל דיין יש לו מעלה זו וי"ל שהיה דוד בעצמו מתעסק בדבר עד שהוציא הגזילה מתחת ידו ולא מסרו לשוטרים א"נ ר"ל שהיה משפטיו ישרים והיו מטעים דבריו לבעלי דינים עד שהיו החייבים שמחים במשפטיו כאלו עשה עמהם צדקה וחסד שהשיבן מעון יה"ל · ולדברי ר"י שאומר שנתן משלו על זה השתבח דוד עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי פי' מפני הרמאים כן אי' בבלי פז ע"ש : ר"א אומר במקום שיש דין וכו' · פי' לפי דאי' בגמ' דמכות

מרומה חקרהו ואם ראית את הדין יוצא לאמיתו צדקהו : ז ד"א שופטים ושוטרים א"ר לוי למה"ד למלך שהיו לו בנים הרבה והיה אוהב את הקטן יותר מכולן והיה לו פרדס אחד והיה אוהבו יותר מכל מה שהיה לו אמר המלך נותן אני את הפרדס הזה שאני אוהבו מכל מה שיש לי לבני הקטן שאני אוהבו מכל בני כך אמר הקב"ה מכל האומות שבראתי איני אוהב אלא לישראל שנאמר (הושע יא) כי נער ישראל ואוהבהו מכל מה שבראתי אינו אוהב אלא את הדין שנא' (ישעיה סא) כי אני ה' אוהב משפט אמר הקב"ה נותן אני מה שאהבתי לעם (טו) שאני אוהב הוי שופטים ושוטרים אמר הקב"ה לישראל בני חייכם בזכות שאתם משמרים את הדין אני מתגבה מנין שנאמר (שם ה) ויגבה ה' צבאות במשפט ועל ידי שאתם מגביהין אותי בדין אף אני עושה צדקה ומשרה קדושתי ביניכם מנין שנאמר (שם) והאל הקדוש נקדש בצדקה (ז) ואם שמרתם את שניהם הצדקה והדין מיד אני גואל אתכם גאולה שלימה מנין שנא' (שם נו) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות : ח כי תבא אל הארץ וגו' הלכה מלך ישראל שהיה לו עסק מהו שיהא מותר לו לדון לפני ב"ד כך שנו חכמים א מלך לא דן ולא דנין אותו לא מעיד ולא מעידין אותו לימדונו רבותינו למה אין דנין אותו א"ר ירמיה (טז) שכתוב בדוד המלך (תהלים יז) מלפניך משפטי יצא הוי אין בריה דן את המלך אלא הקב"ה רבנן אמרי ב אמר הקב"ה לישראל בני כך חשבתי שתהיו חורין מן המלכות [פי' מלך ישראל] מנין שנאמר (ירמיה ב) פרא למוד מדבר כשם שהפרא גדל במדבר ואין אימת אדם עליו כך חשבתי שלא תהא אימת מלכות עליכם [כלומר שלא תשימו עליכם מלך ישראל] אבל אתם לא בקשתם כן אלא (שם) באות נפשה שאפה רוח ואין רוח אלא מלכיות מנין שנא' (דניאל ז) וארו ארבע רוחי שמיא מגיחין לימא רבא · אמר הקב"ה ואם תאמרו שאיני יודע שסופכם לעזבני כבר הזהרתי ע"י משה ואמרתי לו הואיל וסופן לבקש להן מלך ב"ו מהן ימליכו עליהן לא מלך נכרי מנין ממה שקרינו בענין ואמרת אשימה עלי מלך זש"ה (איוב לד) ממלוך אדם חנף ממוקשי עם (ח) רבי יוחנן ור"ל רבי יוחנן אמר אם ראית חנף ורשע מנהיג את הדור נוח לו לדור לפרוח באויר ולא להשתמש בו (יז) ואין הלשון הזה ממוקשי עם אלא לפרוח כענין שנאמר (עמוס ג) התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה · ממלוך אדם חנף וגו' · רבנן אמרי כיון שעמדו מלכים על ישראל והתחילו משעבדין בהן אמר הקב"ה לא אתם עזבתם אותי ובקשתם לכם מלכים הוי אשימה עלי מלך זש"ה (תהלים קמו) אל תבטחו בנדיבים וגו' א"ר סימון בשם רבי יהושע בן לוי כל מי שבוטח בהקב"ה זוכה להיות כיוצא בו מנין שנא' (ירמיה יז) ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו אבל כל מי שיבטח בעבודת כוכבים נתחייב להיות כיוצא בה מנין שנאמר (תהלים קטו) כמוהם יהיו עושיהם · רבנן אמרי כל מי שנשען בבשר ודם עובר אף פרוסטיא שלו עוברת שנאמר (שם קמו) בבן אדם שאין לו תשועה מה כתיב אחריו תצא רוחו ישוב לאדמתו אמר הקב"ה ויודעין שאין ב"ד כלום ומניחין כבודי ואומרין שימה לנו מלך מה אתם מבקשין מלך חייכם שסופכם להרגיש מה עתיד להגיע לכם מתחת מלככם מנין שנאמר (הושע ז) כל מלכיהם נפלו אין קורא בהם אלי : י ד"א ואמרת אשימה עלי מלך (יח) א"ר יהודה ברבי אלעאי ג על ג' דברים נצטוו ישראל בכניסתן לארץ ואלו הן למחות זכרו של עמלק ולמנות להם מלך ולבנות להם בהמ"ק ומינו להם מלך ומיחו זכרו של עמלק ולמה לא בנו להן בהמ"ק שהיו ביניהם דילטורין תדע לך ד דא"ר שמואל בר נחמן דורו של אחאב עובדי עבודת כוכבים היו והיו יוצאין למלחמה ונוצחין ולמה כן שלא היה ביניהן דילטורין לפיכך היו יוצאין למלחמה ונוצחין תדע לך כשבקשה איזבל להרוג כל נביאי ה' מה עשה עובדיה הטמין אותן במערות שנאמר (מלכים א יח) (יט) ואחביא מנביאי ה' חמשים איש במערה ולא היה אדם שאמר לאחאב כך וכך עשה עובדיה אבל דורו של שאול כולן היו דילטורין תדע לך כשהיה שאול רודף אחר דוד היו הכל אומרים עליו לשון הרע לשאול שנא' (תהלים נב) בבוא דואג האדומי וגו' (שם נד) בבוא הזיפים ויאמרו לשאול לפיכך היו נופלים במלחמה · דבר אחר אמר רב מונא כל שאומר לשון הרע מסלק השכינה מלמטה למעלה תדע לך מה דוד אומר (שם נז) נפשי בתוך לבאים אשכבה לוהטים בני אדם שיניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה מה כתיב אחריו (שם) רומה על השמים אלהים וגו' · אמר דוד רבש"ע מה השכינה עושה למטה סלק את השכינה לרקיע · ד"א ה א"ר שמואל בר נחמן למה נקרא שמו של לשון הרע לשון שלישי שהוא הורג שלשה שאמרו והמקבלו ושנאמר עליו מנין דואג שאמרו ושאול שקיבלו ונוב עיר הכהנים שנאמר עליהן · ד"א א"ר שמואל בר נחמן שאלו לנחש ואמרו ליה למה אתה מצוי בין הגדרות אמר להן שפרצתי גדרו של עולם אמרו לו ולמה אתה מהלך בארץ ולשונך שותת בארץ אמר להן שהוא גרם לי שאמרתי לשון הרע על בוראי ומה היה הלשון הרע א"ר יהושע דסיכנין בשם רבי לוי הנחש הראשון (יט) היה מסיח כבני אדם כיון שלא היו אדם וחוה מבקשין לאכול מאותו אילן ו התחיל לומר לשון הרע על בוראו אמר להן מן האילן הזה אכל הבורא וברא את עולמו וצוה אתכם שלא תאכלו ממנו ותבראו עולם אחר ומה עשה לו הקב"ה קצץ את רגליו וכרת את לשונו שלא יהא מסיח · ד"א שאלו לנחש אמרו לו מה אתה נהנה שאתה נושך אמר להם עד שאתם שואלין אותי למה אין אתם שואלין לבעלי לשון הרע שנאמר (קהלת י) אם ישך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון מה נהנה שאומר לשון הרע · ד"א אמרו לנחש למה אתה נושך באבר אחד וארסך מהלך בכל האיברים אמר להן עד שאתם שואלין אותי למה אין אתם שואלין לבעלי הלשון שעומד ברומי והורג בסוריא עומד בסוריא והורג ברומי · ראה כמה קשה כחו של לשון הרע שנצטוו לבנות בהמ"ק ובשביל שהיה הדור בעלי לשון הרע לא נבנה בימיהם :

מסורת המדרש א סנהדרין דף י"ח · ירושלמי סנהדרין פרק ב' · הוריות דף ח' · ב ילקוט ירמיה רמז רס"ו · ג ספרי פרשה ראה פיסקא ס"ז · תנחומא סדר תבא · ילקוט תורה רמז רס"ח · מדרש תהלים מזמור ז' · ד ירושלמי פאה פרק א' · במדבר רבה פרשה י"ט · תנחומא סדר חקת · מדרש תהלים מזמור ז' · ילקוט מלכים רמז רי"ג · ה ערכין דף ט"ו · מדרש תהלים מזמור י"ב · ו בראשית רבה פרשה כ' · ופרשה ל"ב · שמות רבה פרשה ג' · מדרש תהלים מזמור ח' ·

חדושי הרש"ש

אליעזר בסנהדרין סוף דף ז' : (ז) [ואם שמרתם את שניהם · פי' דכמו דרישא דקרא ויגבה כו' במשפט פי' כמשפט שישראל עושין כן סיפיה והאל הקדוש נקדש בצדקה פי' ג"כ בצדקה שישראל עושין אף דמשמע לעיל דדרשו בצדקה על הקב"ה אף אני עושה צדקה כו' משמע הכי והכי] : (ח) [רבי יוחנן וכו' · כאן חסר דרשה דר"ל עי' ברים אסתר ותראה דדרשה דרבי יוחנן שבכאן הוא לר"ל ור"י דרש באופן אחר ע"ש] : (ט) ואחביא מנביאי ה' מאה איש חמשים כו' כצ"ל :

חדושי הרד"ל

ירושלמי פ"ג דסנהדרין ה"ט : (טו) שאני אוהב הוי שופטים ושוטרים תתן לך כצ"ל ופי' תנחומא (טז) שכתוב בדוד המלך מלפניך משפטי יצא כו' · וזהו דברי הירושלמי פ"ב דסנהדרין ה"ב דס"ל שאף מלכי ב"ד אין דנין · אבל בבבלי שם (יט·) אמרינן מלכי ב"ד דנין אותן : (יז) ואין הלשון הזה ממוקשי כו' לפרוח כמו שאלת העוף מן המוקש הוא ע"י שתפרח באויר ולא תקרב בעצבי פי פח · כן מפני חנף נוח לדור כי ישכנו ארץ ועי' ר"ס מספי : (יח) אריב"א על ג"ד נצטוו כו' · (סנהדרין כ) : (יט) היה מסית

פירוש מהרז"ו

אחד שחברו טוען שקר או גם הוא טוען שקר אחר ומה יעשה הדיין כאן : ז והיה אוהב את הקטן · שכן טבע העולם לאהוב בן הקטן שאע"פ שיש לו בנים גדולים ואוהב לכולם כל שעשועיו בבן הקטן וכן הפרדס אעפ"י שיש לו נכסים יקרים הרבה עם כל זה שעשועיו בפרדס : נער ישראל ואוהבהו · וכמ"ש בסוף ואתחנן כי אתם המעט מכל העמים כי מאהבת ה' אתכם ודרשו על שאתם ממעיטים עצמכם ע"כ אני אוהב אתכם ועי"כ נוה אותם על המשפט : אני מתגבה · כמ"ש בסי' ה' במקום שיש דין למטה אין דין מלמעלה רק צדקה והכל משבחין אותו וזהו ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה וביותר אם תשמרו גם הצדקה אז יקרבו גם הגאולה האמיתית : ח כי תבא אל הארץ · ואמרת אשימה עלי מלך שום תשים עליך מלך : כך שנו חכמים · משנה בסנהדרין פרק ב' : למדונו רבותינו · הוריות פרק ב' : פרא למוד מדבר · וס"ד באות נפשה שאפה רוח אמר המשל ולא פירש הנמשל של לימוד מדבר ושל שאפה רוח ע"כ דורש לימוד מדבר שהנמשל על ישראל שלמד אותם הש"ת בתורתו להיות בדמיון מדבר אך היא לא קבלה למודו כי באות נפשה שאפה רוח וכו' : ארבע רוחי שמיא · ובסוף הענין פי' ארבע מלכין יקומון מן ארעא ועי' לקמן פרשה ט' סי' ג' : ט רבי יוחנן וריש לקיש · כאן חסר דעת רבי יוחנן והמאמר בשלימות במדרש אסתר וז"ל רבי יוחנן אומר אם ראית חנף ורשע מנהיג את הדור כמו המן בדורו וכמוהו ממוקשי עם מן חובהון דבריית' ורשב"ל כמו כאן לדברי רבי יוחנן ושם חסר ומשונה וצריך להגיהה שם מכאן ומ"ש מקשייסותהון דורש ממוקשי מלשון קשי עורף אל תפן אל קשי העם : לפרוח באויר · שאם המושל כמו המן עם אחשורוש שצוו להשמיד ולהרוג ולאבד מושב היה לישראל אלו היו בלא מושל כלל אעפ"י שאמרו שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו עם כל זה לא היה מגיע לחצי רעת המן · עי' במ"ר פרשה י"ב סי' ג' ולקמן פרשה ו' סי' ו' וזהו ממוקשי עם כעוף היוצא מן המוקש ופורח בן חורין באויר : ממלוך אדם · הכוונה היה ממלוך אדם חנף : רבנן אמרי · כמ"ש שמואל א' ח' וזעקתם ביום ההוא וגו' : שהוא בוטח בה' · לעיל פרשה א' סי' ב' : בבן אדם שאין לו תשועה · ור"ד אל תבטחו בנדיבים : י על ג' דברים · סנהדרין דף כ' הובא בילקוט בסוף בשלח : ומינו להם מלך · זה שאול ועל ידו מיחו זרעו של עמלק ולמה לא בנה שאול ביהמ"ק : דורו של אחאב · ויק"ר פרשה כ"ו בסי' ח' ומ"ש ונוצחין שהרי אחאב היה מושל בכל הממלכות כמ"ש מדרש אסתר פסוק ויהי בימי עי' פר"א פרק י"ח : ולא היה אדם שאמר · ובויק"ר שם הגירסא ואליהו מכריז בהר הכרמל אני נותרתי נביא לה' לבדי וכל עמא ידעי ולא מפרסמא למלכא : מה השכינה עושה בארץ · מפורש בויק"ר שם ולקמן סוף פרשה ו' : מסיח כבני אדם · ב"ר פרשה י"ט סי' ד' וש"נ : מה אתה נהנה · פי' מ"ש במ"ר פרשה י"ט סי' א' ובויק"ר שם ובשביל שהיה הדור בעלי לה"ר בא לחתום מה שאל ברים הסימן למה לא נבנה בית המקדש בימי שאול :

מתנות כהונה

תראה לו שאתה מכיר ויודע שהוא חייב בדינו : לאמיתו צדקהו גרסינן · פי' שיפסוק הדין בלי דרישה וחקירה : ה"ג אדם חנף וגו' רבנן אמרי כו' · ופי' זה שהמליכו עליהם מלכים שאינם הגונים שמשעבדים בהם היה מפני המוקש והחטא שעזבו את ה' : פרוסטי' · הבטחתו ושררתו שמקוה לקבל ממנו · תכמות שרותיה תעגנה תרגום יונתן תכמות פריסטיותה : [למה לא בנו גרסינן] : דילטורין · הולכי רכיל : [שלא היה ביניהם גרסינן : בבוא דואג גרסינן] : דואג שאמרו · עי' זה לעיל ריש פ' חקת : מסיח · מדבר כבני אדם :

ה"ג

ידי משה

הרגו אותם נהרגים וא"כ ה"פ במקום שיש דין פי' שנעשה דין ע"י עדותם אזי אין דין פי' אין עונשים את העדים במיתה ובמקום שאין דין פי' שלא נהרג ע"י עדותם יש דין הורגים את העדים ומקשה ומשו כן שהוא נגד הסברא ומשני אלא אמר ר"א וכו' לפי דאי' בספר גאלאנטי טעם נכון למה באמת כך וז"ל לפי שאלהים נצב בעדת אל ואם הסנהדרין טעו וחייבו מיתה ע"י עדים הללו קשה היאך יצא זה מלפני הקב"ה הואיל והוא עמהם אלא ע"כ שזה שנהרג ע"י עדים הללו ע"כ מצד שהיה חייב אדם זה מיתה בלאו הכי והוא הדין איפכא שלא נהרג ע"י עדותם היה זה סיבה מאת ה' שלא יהרג לפי שהם עדים שקרים וא"כ אז הם חייבים שבקשו להרוג אדם כשר ווכאי א"כ זה שאמר אלא אמר ר"א אם נעשה הדין למטה אין הדין נעשה למעלה פי' אם נהרג זה ע"י עדותם ע"כ שהוא חייב מיתה כבר אין הדין נעשה למעלה על עדות הללו בגברא קטילא קטלו ואז לא נעשה הדין למטה נעשה דין למעלה פי' שהקב"ה שיודע שזה כשר לכך לא נהרג ע"י עדותם ודו"ק היטב : מלפניך משפטי יצא · כדאי' במדרש ש"ט וז"ל אמר דוד אתה מלך ואני מלך נאה למלך לדון את המלך וק"ל : ולמה לא בנו להן ב"ה שהיו ביניהם דלטורין · פי' כדמסיק הואיל והיו בהן דלטורין היה נופלין במלחמה וכתיב גבי בנין ב"ה והיה כהניח ה' מכל אויביך מסביב וק"ל : מסלק השכינה מלמטה למעלה · פי' ע"ד לא יגורך רע [illegible] : בן האילן היה אכל [illegible] לשון הרע שלו :

יפה תואר

מישראל : מן האילן הזה אכל הבורא וברא את עולמו · והיינו דכתיב והייתם כאלהים יודעי עולמות כמוהו. ויש לפקפוק מנ"ל הא דקרא לא משמע אלא כאלהים לדעת טוב ורע וברא את העולם שהוא סגולי

יא ד"א אשימה עלי מלך רבנן אמרי אמר הקב"ה בעוה"ז בקשתם מלכים ועמדו המלכים מישראל והפילו אתכם בחרב · שאול הפילם בהר הגלבוע מנין (ש"א ד) נס ישראל מפני פלשתים וגו' · דוד נתן מגפה שנא' (ש"ב כד) ויתן ה' דבר בישראל · אחאב עצר עליהן את הגשמים שנא' (מלכים א יז) אם יהיה השנים האלה טל ומטר וגו' · צדקיהו החריב את בהמ"ק כיון שראו ישראל מה הגיע מתחת ידי מלכיהם התחילו צווחין הכל אין אנו מבקשין מלך ישראל למלכנו הראשון אנו מבקשין (ישעיה לג) כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו ה' מלכנו הוא יושיענו אמר להם הקב"ה חייכם כך אני עושה · מנין שנאמר (זכריה יד) והיה ה' למלך על כל הארץ וגו': **יב** כי תקרב אל עיר הלכה אלו הן דברים שאמרו מפני דרכי שלום כך שנו חכמים אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל ראה כמה הוא כחו של שלום [א] א"ר יוחנן מימיה לא ראתה חמה פגימתה של לבנה למה כן מפני דרכי שלום שנא' (איוב כה) המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו א"ר לוי אין אחד מן המזלות הללו שהן מהלכין ברקיע רואה מה שלפניו אלא של אחוריו כאדם היורד מעל הסולם ופניו לאחוריו כדי שיהא כל מזל ומזל אומר אני הוא הראשון הוי עושה שלום במרומיו · ד"א עושה שלום במרומיו [ב] אמר ר"ל מיכאל כולו שלג וגבריאל כולו אש ועומדין זה אצל זה ואינם מזיקים זא"ז · אמר בר קפרא [ג] ומה אם העליונים שאין בהם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות הן צריכין שלום התחתונים שכולן שנאה ותחרות וקנאה עאכ"ו שהן צריכין שלום · רבנן אמרי תדע לך [ד] כמה גדול כחו של שלום אפי' המלחמה שאין אדם יורד לתוכה אלא בחרבות וברמחים אמר הקב"ה כשתהיו הולכים לעשות מלחמה לא תהיו פותחין תחלה אלא בשלום מנין ממה שקרינו בענין (דברים כ) כי תקרב אל עיר וגו': **יג** ד"א כי תקרב אל עיר זש"ה (איוב כב) ותגזר אומר ויקם לך וגו' רבנן אמרי המקרא הזה מדבר בשעה שכעס הקב"ה על ישראל בעגל אמר הקב"ה למשה (י) אכנו בדבר ואורישנו מהו אכנו בדבר ואורישנו אמר לו הקב"ה מה הן סבורין שאני צריך חרבות ורמחים להרוג אותן בהן כשם שבראתי עולמי בדבר שנאמר (תהלים לג) בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם כך אני עושה להן מוציא אני דבר מפי והורגן הוי (במדבר יד) אכנו בדבר ואורישנו · ד"א מהו ואורישנו אמר לו אני מוריש אותן לך ומעמיד אחרים ממך מנין שנא' ואעשה אותך לגוי גדול כיון ששמע משה כך התחיל מבקש עליהן רחמים ומה אמר משה באותה שעה אשר עין בעין נראה אתה ה' מהו אשר עין בעין א"ר אחא בשם ר"ש בן לקיש אמר משה רבש"ע הרי מדת הדין בכף מאזנים מעויין אתה אומר אכנו בדבר ואני אומר סלח נא אמר לו הדבר מוכרע נראה מי נוצח אתה ה' או אני א"ר ברכיה (יא) א"ל הקב"ה חייך שלי בטלת ושלך קיימת מנין שנאמר (שם) ויאמר ה' סלחתי כדברך הוי ותגזר אומר ויקם לך · ד"א ותגזר אומר א"ר יהושע דסיכנין בשם רבי לוי כל מה שגזר משה הסכים הקב"ה עמו כיצד לא א"ל הקב"ה לשבור את הלוחות הלך משה ושיברן מעצמו ומניין שהסכים הקב"ה עמו דכתיב (שמות לד) אשר שברת יישר כחך ששברת · הקב"ה א"ל שילחם עם סיחון שנא' (דברים ב) והתגר בו מלחמה והוא לא עשה כן אלא ואשלח מלאכים וגו' א"ל הקב"ה כך אמרתי לך להלחם עמו ואתה פתחת בשלום חייך שאני מקיים גזרתך כל מלחמה שיהו הולכים לא יהו

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה י"ב · שיר השירים רבה פסוק נאינה ורעינה · ירושלמי ראש השנה פרק ב' · ילקוט נ"ך בשם פסיקתא רמז תתקי"ב · ב אבות דרבי נתן פרק ב' · ג במדבר רבה פרשה ה' · ד שם פרשה י"א · ספרי כאן פיסקא קנ"ט · ספרי פרשה נשא פיסקא י"ב · ילקוט תורה רמז תתקכ"ג ·

חדושי הרש"ש

(י) [אכנו בדבר וכו' · זה הלשון וכן כל המקראות שדורש אחריו כולן כתובין בפרשת מרגלים ועי' בחידושי חגיגה דף ו' ע"ב] : (יא) א"ל הקב"ה חייך שלי בטלה ושלך קיימת כו' שוי ותגזר אומר ויקם לך וכו' יכוון]

מתנות כהונה

ה"ג כאדם היורד מעל הסולם ופניו לאחוריו · ועיין לעיל סדר נשא פי"ב ובמדרש חזית בפסוק נאינה ורעינה ובירושלמי במסכת ראש השנה גרס כהדין דסליק בסולמא הפוך : מיכאל כולו שלג וגבריאל כולו אש · כן צ"ל להגיה לפי מה שנמצא מזה בפי המקובלים והכי גרסינן גם כן לעיל בפרשת נשא בשם ר' יצחק וכן תרגם המתרגם בפסוק המשל ופחד עמו אמנם נוכל לומר גם כן שסברת הספר פה שמיכאל משמאל דין אש וגבריאל מימין חסד שלג וכן הוא בב"ר פי"ב ונקרא גבריאל ע"ש כובש מדת הדין בחזקה ולפיכך נקראת מדת חסד אל בפי המקובלים כד"א ולבקש מאל אכלם והקב"ה מכלכל חיים בחסד וזהו ע"ש שכובשת מדת דין בחזקה ובכח כי אל לשון חוזק כד"א ואת אילי הארץ לקח וכן פירש"י ז"ל ריש פ' ואתחנן על ידך החזקה וכן מצינו בספר הזוהר פ' בהעלותך ופ' במדבר שמיכאל ממזרח ואוריאל מדרום וכן כתב הציוני וזהו הפוך הסדר המורגל בפי' המקובלים ז"ל ורבינו בחיי כתב בפ' במדבר והכי איתא ג"כ לעיל בפ' במדבר רבה שגבריאל מלפנים למזרח ואוריאל משמאל לצפון ומעתה נוכל לומר ג"כ שסברת הספר פה לומר שגבריאל לפנים ולפיכך לבושו חסד שלג כי לעולם הפנים מראה פנים מאירות ונוטה כלפי חסד שלזה קראו המקובלים ז"ל כתר עליון שהוא רחמים גמורים בלי תערובת דין כלל אל עליון כי החסד נקרא אל וכתר עליון שהוא רחמים גמורים קראוהו אל עליון וה' ית' יורנו תמים דרכו : מזיקים זה את זה גרסינן · ולעיל בפ' נשא דייק מדכתיב עמו וכן במדרש חזית : אכנו בדבר · קרי ביה בדבר פירוש בדבור : אני מוריש · לשון ירושה דרשו : [בכף מאזנים גרסינן] : ה"ג א"ל הדבר מוכרע נראה כו' · ומשה אמר כן להקב"ה : יישר כו' · ודרים אשר כמו יישר וכן בכל מקום אשרי פי' מאושר ומוחזק כד"א אשרו חמוץ

פירוש מהרז"ו

יא נם ישראל מפני פלשתים · וכל מפלת ישראל היה אז בעבור שאול כמ"ש בשמואל א' כ"ח י"ט ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים : ויתן ה' דבר בישראל · על שספר את העם הרי שנפלו בחטאו וכמ"ש הלא אני חטאתי וגו' תהי נא ידך בי וגו' : אחאב עצר את הגשמים · כמ"ש מ"א י"ח י"ח שאמר אליהו לאחאב לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך בעזבכם את מצות ה' ותלך אחרי הבעלים : צדקיה החריב ביהמ"ק · כמפורש בירמיה : התחילו צווחים · כמ"ש שמואל א' י"ח י"ז וזעקתם ביום ההוא : הראשון אנו מבקשים · כמפורש אצל שמואל ושאול לא אותך מאסו ממלוך עליהם כי אותי מאסו הרי שמלך עליהם קודם שאול : **יב** אלו דברים · גיטין דף נ"ט : לא ראתה חמה · במ"ר פרשה י"ב סי' ח' שי"ר פסוק נאינה ורעינה : מיכאל כולו שלג וגבריאל כולו אש · וכן הוא במ"ר פרשה י"ב סי' ח' המשל זה מיכאל של שלג ופחד זה גבריאל של אש אך בב"ר פרשה י"ב סוף סי' ח' בהיפך המשל זה גבריאל ופחד זה מיכאל ובשי"ר פסוק הנ"ל הגירסא כמו כאן כמ"ש מיכאל שרכם וכמ"ש מיכאל העומד על בני עמך דניאל יו"ד י"ג ופסוק כ"א ודניאל י"ב פסוק א' והוא לעולם חסד וגבריאל הוא דין כמ"ש יחזקאל ט' ופ' י' וכמ"ש יומא ע"ז ילקוט יחזקאל ח' שבת נ"ו ובאיכה רבתי פסוק ולא זכר הדום רגליו וכן הוא בפר"א פרק ד'. ד' כתות של מלאכי השרת וכו' מחנה ראשונה מיכאל מימינו מחנה שניה גבריאל משמאלו וכו' וכן יסד הפייטן מיכאל מימין מהלל וגבריאל משמאל ממלל וכך אנו אומרים בק"ש של המטה מימיני מיכאל ומשמאלי גבריאל וכו' וכמ"ש במ"ר פרשה ב' ס"ס י' ובפסיקתא פרשה מ"ו ועי' ב"ר פרשה א' סי' ג' מיכאל מותח בדרומו וגבריאל מצפונו סוף כמי חדא של ב"ר פרשה י"ב סי' ח' מקמי כל הכי : אמר ב"ק · ויק"ר פרשה ט' סי' ו' : כי תקרב אל עיר · וקראת אליה לשלום : **יג** על ישראל בעגל · זה ע"ם שהרי כל הפסוקים שהביא בדרשה זו מדבר בענין מרגלים השתא לא בעגל ונ"ל במרגלים אך לפי מ"ש לקמן פרשה ז' סי' י' יתכן שצ"ל בעגל ובמרגלים : מהו אכנו בדבר · למה לא אמר בלשון שאמר בעגל ויחר אפי בהם ואכלם ואיך הוא מדה כנגד מדה ע"כ דורש ע"פ מדת מנגד וממעל א"ת בְּדָבֶר אלא בְּדָבָר שחטאת מרגלים היה בדבר ובקול בלא מעשה כך העונש ועי' ב"ר פרשה כ"ח ריש סי' ג' כלשון זה : מהו ואורישנו · שפי' שיגרש אותם כמ"ש בת"א במקום שכתוב ויורש תרגם ותרך וכמ"ש רש"י בחומש כאן ואורישנו כתרגומו לשון תרוכין (פי' כתרגומו במקומות אחרים אך כאן תרגם כפי הכוונה ואשיצינון וזהו מ"ש רש"י לשון תרוכין) ויקשה אחר שאמר אכנו בדבר ואיך אמר ואורישנו שיגרש אותם ע"כ דורש ואורישנו מלשון ירושה שיורש אותם למשה שעל שחטאו בירושה כמ"ש דברים א' כ"א עלה רש וגם פסוק כ"ב שליחות מרגלים וע"כ אמר ע"פ מדת ממעל ומנגד ואורישנו : מהו אשר עין בעין · נראה אתה ה' ותרגם אונקלוס דבעיניהו חזן שכינת יקרך ה' וא"כ היל"ל אשר בעיניהם ראו כבודך ולמה אמר עין בעין משמע עין אחת בעין אחת ולא שתי עינים ועוד שאמר נראה אתה ה' ולא פירש למי (וכמ"ש ברש"י שהוסיף תיבת להם וזהו ע"פ מדה ט' ולמוד מענינו) ועוד שהיל"ל נראה ומ"ש אתה ה' כפול לשון ועוד שבין תיבת נראה ובין תיבת אתה יש פסיק שמורה שלא לחבר תיבת נראה לתיבת אתה : אמר רבי אחא בשם ר"ל · במ"ר פרשה ט"ז סי' כ"ה ושם ליתא ג' תיבות אלו א"ר אחא ועל כל הדקדוקים והערות הנ"ל שבתיבות אשר עין בעין נראה אתה ה' ע"כ דרשו פסוק זה לכוונה אחרת לבד פשוטו שהוא כתרגומו ודרשו ע"ם עין בעין פי' דבר שקול ועומד במאזנים בשוה זה כנגד זה והוא לשון משנה ב"ב דף פ"ח היה שוקל עין בעין נותן לו גרומיו וכאן פי' ושאמר משה הרי יש בכאן שתי דעות ורצונות זה כנגד זה וזה בהיפך זה וכי סידור הכתוב עדיין לא כתב כאן רק דעת ורצון הש"י שאמר אכנו בדבר ועדיין לא ביאר דעת משה ובהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"א מוקדם שמאוחר בענין שתיבות אלו מקומם אחר שאמר משה סלח נא לעון העם הזה ועומק טענת משה הנה אתה אמרת אכנו בדבר ואם באמת היה הדין כך והיה רצונך מסכים בהחלט לאבדם הרי שהיה בידך לקיים כן מיד ולמה הודעת לי תחלה הרי בהכרח שהיתה כוונתך שאתפלל עליהם וכמו שהיה בעגל וכן בענין קורח שאמר תחלה הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע התפללו משה ואהרן ובטלו הגזירה וכאשר התלוננו כל העדה והקהלו עוד הפעם כתוב ג"כ הרמו וגו' ואכלה אותם כרגע ומיד החל הנגף בעם ולא המתין עד שיתפלל משה עכ"ז אמר משה לאהרן קח את המחתה וגו' וכפר עליהם וכן היה ואם לא היה מודיע תחלה למשה היה מכלם וכשהודיע למשה היתה כוונתו כאומר בפירוש מדת הדין יעשה שלו ואתה תעשה את שלך להתפלל ולהציל שעל תנאי זה מסרם למשה שיהיה תמיד עומד בפרץ לפניהם ואמר משה הרי לפני שתי דעות ורצונות מלפניך אתה אמרת אכנו בדבר ובזה שהודעת לי כאלו אמרת בפירוש שרצונך שאתפלל לבטל הגזירה של אכנו בדבר וזהו אשר עין בעין שתי רצונות מלפניך שוות זו כנגד זו כמ"ש מדה ט"ו שני כתובים מכחישים ועלי להכריע וזה מרומז בתיבת נראה בפסיק שלא לחברו לתיבות אתה ה' ובהכרח לדרוש אותו כפי הענין נראה א"ת נראה אלא נראה כמו ונחזה אנן המורגל בפי חז"ל כך אמר משה נראה לאיזה צד להכריע ותיבת נראה הוא לשון רבים אתה ואני וזהו אתה ה' ולא אני ובהכרח לסיים ע"פ מדה ט' או אני ולא אתה וכמ"ש בב"ר פרשה פ"ד סי' י"ד ובמ"ר פרשה ל"ב סוף סי' ח' ע' מש"ש ובויק"ר פרשה פ"ז סי' א' וחלילה לומר שמ"ש נלא שנהפך משה מתפלה לנצחון אלא כך טעון הנה אם תכריע לצד אשר שאמרת אכנו בדבר תפסיד עמך ותאבדי והעבור על שבועת אבות וכבן לא תשמח כאשר לא שמחת במבול ובאבוד מצרים בים אף כי באבוד עמך שקבלו בסיני תורתך והם בני האבות והשבטים שנשבעת להם ואם תכריע לצד רצונך בתפלתי סלח נא תרויח עמך ותשמח בקיומם ותקיים שבועות אבות והשבטים וזהו רצונך שיגלו את הדין ולהכנס לפנים משורת הדין ומה נפלאו דברים אלו במ"ש ברכות ריש דף ז' מכאן שהקב"ה מתפלל מאי מצלי יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי וכו' עד ואכנס להם לפנים משורת הדין וכמ"ש פסיקתא רבתי פרשה ט' סי' ג' למנצח למי שמבקש להנצח כשאני מנצח אני מפסיד וכשאני מנוצח אני שמח ומשתכר נצחתי דור המבול לא אני הפסדתי וכו' אבל בימי משה שנוצחתי (פי' שנצחני משה) עשיתי שכר שלא כליתי את ישראל הוי למנצח למי שמבקש להנצח וזהו שאמר משה ועתה יגדל נא כח ה' להכריע כאשר דברת לאמר ה' ארך אפים ורב חסד נושא ופשע וגו' עד כגודל חסדך כמ"ש סוף מיכה כי חפץ חסד הוא וזהו סלחתי כדברך שהכרעתי לצד כף של סלח נא וכמ"ש במדרש תהלים מזמור נ' מה כתיב ויאמר ה' סלחתי כדברך אמר הקב"ה אלו הרגתי את ישראל הייתי מכשיל לעצמי מחזיק אני טובה למשה שבקש עליהם רחמים וכמ"ש פסחים דף קי"ט : ויאמר ה' סלחתי כדברך · עי' במ"ר פרשה נ"א סי' ד' שתפלה זו מסופקת לעגל ולמרגלים וכמו שכתבתי לקמן פרשה ז' סי' י' וכל דרשה זו והסמוכה הובא דרך אגב דחשיב ענינים שגזר משה וקיים הקב"ה : יישר כחך ששברת · שבת דף פ"ז שמ"ר ריש פרשה כ"ח ופרשה י"ט וסי' ג' וטעם הייסר כמ"ש שמ"ר פרשה מ"ג בסי' א' תידין כפני' ושבירתן לטובה ישראל וגם לכבוד ה' כמ"ש שמ"ר פרשה י"ט שם ואף דשם מפורש שדרש ק"ו זה נקרא מדעתו וכמ"ש כאן מעצמו : אשר שברת · שהיל"ל ששברת מהו אשר ודורש מלשון אשרי האיש : אלא ואשלח מלאכים · אל סיחון דברי שלום וכמ"ש שמ"ר פרשה י"ט סי' ג' · לא יהו פותחין אלא בשלום · ובשביל מאמר זה הובא כל

ידי משה

מיכאל כולו שלג · לפי שהוא מלאך רחמים וגבריאל כולו אש לפי שהוא מלאך דין :

פותחים אלא בשלום שנאמר כי תקרב אל עיר וגו' : יד מי קיים הפרשה הזאת יהושע בן נון (כ) א"ר שמואל בר נחמן מה עשה יהושע היה פורש דאטגמא בכל מקום שהיה הולך לכבוש והיה כתוב בה מי שמבקש לילך ילך לו ומי שמבקש לעשות שלום יעשה ומי שיבקש לעשות מלחמה יעשה · מה עשה הגרגשי פנה והלך לו מלפניהן ונתן לו הקב"ה ארץ יפה כארצו זו אפריקי · הגבעונים שהשלימו עשה להם יהושע שלום (יב) אבל ל' ואחד מלכים שבאו להלחם עמו הפילם הקב"ה בידו מניין שנא' (יהושע י) ונכהו עד בלתי השאיר לו שריד : טו ד"א וקראת אליה לשלום ראה כמה הוא כחו של שלום בוא וראה ב"ו אם יש לו שונא הוא מבקש ומחזר מה לעשות לו מהו עושה לו הולך ומכבד לאדם גדול ממנו שיעשה לאותו שונא רעה אבל הקב"ה אינו כן אלא כל עובדי כוכבים מכעיסין אותו והן ישנים וכל הנפשות עולות אצלו מנין שנאמר (איוב יב) אשר בידו נפש כל חי ובבקר הוא מחזיר לכל אחד ואחד נשמתו מנין (כא) שנאמר (ישעיה מב) נותן נשמה לעם עליה · ד"א ב"ו אם יעשה לחברו רעה אינה זזה מלבו לעולם אבל הקב"ה אינו כן אלא היו ישראל במצרים והיו המצרים משעבדין אותם במים ובלבנים לאחר כל הרעות שעשו לישראל חס הכתוב עליהן ואמר (דברים כג) •לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו אלא רדפו אחר השלום שנא' (תהלים לד) בקש שלום ורדפהו · א דבר אחר מהו בקש שלום ורדפהו מעשה ברבי מאיר שהיה יושב ודורש וכו' הלכה אותה אשה לביתה שהיה ליל שבת ומצאה הנר שלה שכבה אמר לה בעלה היכן היית עד עכשיו אמרה לו שומעת הייתי לרבי מאיר דורש והיה אותו האיש ליצן אמר לה בכך ובכך אין את נכנסת לביתי עד שתלכי ותרוקי בפניו של רבי מאיר · יצאה לה מביתו נגלה אליהו זכור לטוב על רבי מאיר אמר לו הרי בשבילך יצאה האשה מביתה · הודיעו אליהו זכור לטוב היאך היה המעשה מה עשה רבי מאיר הלך וישב לו בבהמ"ד הגדול באתה אותה אשה להתפלל וראה אותה ועשה עצמו מתפסק · אמר מי יודע ללחוש לעין אמרה לו אותה אשה אני באתי ללחוש רקקה בפניו א"ל אמרי לבעליך הרי רקקתי בפניו של רבי מאיר א"ל לכי התרצי לבעליך ראה כמה גדול הוא כחו של שלום · ד"א א"ר עקיבא תדע לך כמה גדול הוא כחו של שלום שאמר הקב"ה בשעה שאדם מקנא לאשתו השם הקדוש הנכתב בקדושה ימחה על המים כדי להטיל שלום בין סוטה לבעלה (במדבר ה) אמר ר"ל ב גדול הוא השלום שאמר הכתוב דברים של בדאי ליתן שלום בין יוסף לאחיו · בשעה שמת אביהן היו מתיראין שלא ינקום להן ומה אמרו לו (בראשית נ) אביך צוה לפני מותו לאמר כה תאמרו ליוסף ואין אנו מוצאים שצוה יעקב אבינו אלא אמרו הכתובים דברי בדאי מפני דרכי שלום · ד"א חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לציון שנאמר (תהלים קכב) שאלו שלום ירושלים · ד"א חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה בשמים שנאמר (איוב כה) עושה שלום במרומיו · ד"א חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לקרובים ולרחוקים שנאמר (ישעיה נז) שלום שלום לרחוק ולקרוב · ד"א חביב הוא השלום שלא נתנו הקדוש ב"ה לרשעים שנאמר (שם מח) אין שלום אמר ה' לרשעים · ד"א ג חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לפנחס בשכרו שנאמר (במדבר כה) הנני נותן לו את בריתי שלום · ד"א גדול השלום שאין הקב"ה מבשר את ירושלים שיהיו נגאלים (כב) אלא בשלום שנאמר *משמיע שלום וגו' · ד"א א"ר לוי ד חביב הוא השלום שכל חותמיהם של ברכות אינן אלא בשלום קריאת שמע חותמת בשלום פורס סוכת שלום · התפלה חותמת בשלום · ב"כ חותמת וישם לך שלום · ד"א חביב הוא השלום שאין הקב"ה מנחם את ירושלים אלא בשלום מנין שנאמר (ישעיה סו) הנני נוטה אליה כנהר שלום אמר דוד מבקש הייתי לשמוע מהו שיחתו של הקב"ה על ישראל ושמעתי שהיה עסוק בשלומן שנאמר (תהלים פה) אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו וגו' · ה א"ר שמעון בן חלפתא ראה מה חביב השלום כשבקש הקב"ה לברך את ישראל לא מצא כלי שהוא מחזיק כל הברכות לברכן בו אלא השלום מנין שנאמר (שם כט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום :

סדר תצא

פרשה ו א כי תצא · כי יקרא קן צפור לפניך · הלכה תינוק שנולד כשהוא מהול (א) מהו שיהא מותר למול אותו כך שנו חכמים תינוק שנולד מהול צריך להטיף ממנו דם ברית (ב) מפני בריתו של אברהם ומנין אתה למד מן התורה (ה) שנאמר (בראשית יז) המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך · ד"א המול ימול אל תהי קורא בו אלא שתי מילות מילה ופריעה · רבי לוי אמר המול ימול מכאן למוהל צריך שיהא מהול דכתיב המול ימול אמר ר' יוחנן בן פזי מה כתיב בצפורה אשת משה *אז אמרה חתן דמים וגו' (שמות ד) למילה אין כתיב כאן אלא למולות שתי מילות

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה ט' · ירושלמי פאה פרק א' · ירושלמי סוטה סוף פרק א' · ילקוט תורה רמז תתקי"א · ב יבמות פרק הבא על יבמתו דף ס"ה · בראשית רבה פרשה ק' · ירושלמי פאה פרק א' · מסכת דרך ארץ פרק י"א · תנחומא סדר שופטים וסדר ויחי וסדר צו(?) · ילקוט בראשית רמז קנ"ב · ילקוט לך רמז תק"ב · עיין ספרי פרשה נשא פיסקא מ"ב במשנה דשלום · ועיין ילקוט תורה רמז תתקי"א · ג תנחומא פרשה פינחס · ד ספרי כאן פיסקא מ"ב · ה שוחר טוב סוף פרק נ' · ילקוט לך רמז תקי"א ·

חדושי הרש"ש

• נמה דהיינה בירושלמי פ"ג דתענית הל' י' מה פ"ע נך אלא אפילו הוא אומר הכן ואם אומר הכן דיין קיימא ווידוי לא קיימא : (יב) אבל ל"א מלכים כו' שנאמר (ויכוהו) עד בלתי השאיר להם שריד · בילקוט הגי' ויכם כו' ובוה ביהושע י"א :
(ה) [שנאמר המול ימול וכו' · [illegible]]

חדושי הרד"ל

[illegible]

מתנות כהונה

ממון : [כי תקרב וגו' גרסינן] : דאטגמא · פירש הערוך פתקון כתב : [ס"נ ילך לו ומי שמבקש לעשות שלום יעשה ומי כו' : [מכעיסין אותו גרסי'] : ודורש כו' · עיין בויקרא רבה פרשה ט' : ליצן · רשע לץ יסיר : מתפסק · עשה עצמו חולה כמו שמצינו בדברי חז"ל שקראו לחולה קצירה כדאמרינן כד קציר ותפי בפרשה · מלן קצירי ומריעי · והפסק ונקצר הדא מילתא היא : שיחתו · דיבורו של הקב"ה ועי' עוד דברי שלום בבמדבר רבה סוף פרשה י"א :

פרשה ו המול ימול · דרש ביה המול כבר שנולד כך יהא נימול : ס"ג כספך ד"א המול ימול אל תהי · ועיין לעיל סדר לך לך ס' מ"ו : דכתיב המול וכו' · דרים

פירוש מהרז"ו

דברי הסימן לכאן וה"ה שהרי בשמנה תורה שנה הם שנאמר בסיני ובאהל מועד וה"כ כבר ידע מכבר פרשה זו שצריך לפתוח בשלום ואיך אמר שמכאן למד וכן היא בספרי דמכאן למד והנה סימן היה בשם הפרשים ולפי מ"ש בסימן הסמוך יש ליישב שפרשה זו מדבר במלחמת הרשות במ"ש בספרי הובא ברש"י בחומש ומשה הוסיף אף במלחמת הובה כמו במלחמת סיחון שאותו הפי"ם לשלום אתו וכן יהושע גלחם מלחמת חובה :
יד מי קיים הפרשה · של קריאת שלום אף במלחמת חובה · כמו משה בס' הקודם :
פורש דאטגמא · ובירושלמי שביעית פרק ו' ויק"ר פרשה י"ז סי' ו' הגירסא שלש פרוזדוגמאות ופירוש אחד לשם הודעות דת ונזירה : מי שמבקש לילך · מי שמבקש לפנות מארצו לארץ אחרת הרשות בידו : ומי שמבקש לעשות שלום · פרושו במ"ש [illegible]

[illegible]

סדר תצא פרשה ו סימן א

תינוק שנולד כשהוא מהול · [illegible]

ידי משה

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

מכאן למילה ומכאן לפריעה · (ב) א ולמה התינוק נימול לשמונה ימים שנתן הקב"ה רחמים עליו להמתין לו (ג) עד שיהא בו כח · וכשם שרחמיו של הקב"ה על האדם (ד) כך רחמיו על הבהמה מנין שנאמר (ויקרא כב) ומיום השמיני והלאה וגו' ב ולא עוד אלא שאמר הקב"ה (שם) אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד וכשם שנתן הקב"ה רחמים על הבהמה כך נתמלא רחמים על העופות מנין שנאמר כי יקרא קן צפור לפניך: **ב** ד"א (משלי ה) ג ארח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע מהו ארח חיים פן תפלס אמר רבי אבא בר כהנא אמר הקב"ה לא תהא יושב ומשקל במצותיה של תורה כענין שנאמר (ישעיה מ) ושקל בפלס הרים לא תהא אומר הואיל והמצוה הזו גדולה אני עושה אותה ששכרה מרובה והואיל וזו מצוה קלה איני עושה אותה מה עשה הקב"ה לא גילה לבריות מהו מתן שכרה של כל מצוה ומצוה (ה) כדי שיעשו כל המצות בתום מנין שנאמר (משלי ה) נעו מעגלותיה לא תדע · למה"ד למלך ששכר לו פועלים והכניס אותן לתוך פרדסו סתם ולא גילה להן מהו שכרו של פרדס שלא יניחו דבר ששכרו מועט וילכו ויעשו דבר ששכרו מרובה בערב קרא לכל אחד ואחד א"ל תחת איזה אילן עשית א"ל תחת זה א"ל פלפל הוא שכרו זהוב אחד קרא לאחר אמר לו תחת איזה אילן עשית א"ל תחת זה אמר לו שכרו חצי זהוב פרח לבן הוא קרא לאחר א"ל תחת איזה אילן עשית א"ל תחת זה א"ל זית הוא שכרו מאתים זוז אמרו לו לא היית צריך להודיע אותנו איזה אילן שכרו מרובה כדי שנעשה תחתיו אמר להם המלך אילו הודעתי היאך היה כל פרדסי נעשה · כך לא גילה הקב"ה מתן שכרן של מצות חוץ משתי מצות החמורה שבחמורות (ו) והקלה שבקלות (ז) כבוד אב ואם חמורה שבחמורות ומתן שכרה אריכות ימים שנא' (שמות כ) כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך והקלה שילוח הקן ומהו שכרה אריכות ימים שנא' שלח תשלח את האם וגו' והרי כי יקרא קן צפור: **ג** ד"א (משלי א) כי לוית חן הם לראשך רבנן אמרי נעשה דברי תורה חן (ח) לראשך כיצד אדם בן תורה בשוק שהוא מוקף חסד באין ומסבבין אותו ושואלין אותו דברי תורה · דבר אחר מהו כי לוית חן אמר רבי פנחס בר חמא לכל מקום שתלך המצות מלוות אותך · כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך · (ט) אם עשית לך דלת המצות מלוות אותך שנאמר (דברים ו) וכתבתם על מזוזות ביתך אם לבשת כלים חדשים המצות מלוות אותך שנאמר (י) לא תלבש שעטנז · אם הלכת לגלח המצות מלוות אותך שנאמר לא תקיפו פאת ראשכם · ואם היה לך שדה והלכת לחרוש בתוכה המצות מלוות אותך שנאמר (שם כב) לא תחרוש בשור ובחמור יחדו · ואם זרעת אותה המצות מלוות אותך שנא' (שם) (י) לא תזרע כרמך כלאים · (יא) ואם קצרת אותה המצות מלוות אותך שנא' (שם כד) כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה · אמר הקב"ה (יב) אפילו לא היית עוסק בדבר אלא מהלך בדרך המצות מלוות אותך מנין שנא' כי יקרא קן צפור לפניך: **ד** ר"א בן עזאי אומר מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה כיצד כתיב למעלה כי תצא למלחמה וגו' וראית בשביה וגו' אמר הקדוש ב"ה אף על פי שהתרתי אותה לך אמרתי לך תגלח את ראשה ועשתה את צפרניה כדי שלא תמצא חן בעיניך ותשלח אותה (יג) ה ואם לא עשית כן (יד) מה כתיב אחריו כי יהיה לאיש בן סורר ומורה מתוך כך כי יהיה באיש חטא משפט מות הרי עבירה גוררת עבירה · ומצוה גוררת מצוה מנין תלמד כי יקרא קן צפור (טו) מתוך כך כי תבנה בית חדש (טז) מתוך כך לא תזרע כרמך כלאים מתוך כך לא תחרוש בשור ובחמור יחדו מתוך כך גדילים תעשה לך הרי מצוה גוררת מצוה: **ה** ר"א שלח תשלח אר"א (יז) (יח) לא היה צריך לומר בן אלא אמר הקב"ה הואיל ונתעסק (יט) בכבודו של עולם ובתיקונו של עולם (כ) כדי שתתגדל · ר"א א"ר חייא ומה אם צפור שאין לה

מסורת המדרש [illegible]

חדושי הרד"ל

[illegible]

חדושי הרש"ש

[illegible]

מתנות כהונה

[illegible]

פירוש מהרז"ו

[illegible]

יד משה

[illegible]

לא זכות אבות (יז) ולא בריתות (יח) ולא שבועות בניה מכפרים
עליה בני אברהם יצחק ויעקב שיש להם זכות אבות עאכ"ו שאם
סרח אחד מהם (יט) שהוא מכפר עליהם לע"ל : ו ד"א שלח תשלח
א"ר ברכיה [א] יש מזיק (כ) (ח) שקושט כחץ וטס כעוף מנין שנאמר
(תהלים צא) לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם אמר הקב"ה אם
קיימת מצות שילוח הקן אני מצילך מאותן · ד"א יש מצות שמתן
שכרה עושר ויש מצות שמתן שכרה כבוד ומה מתן שכרה של
מצוה זו שאם אין לך בנים אני נותן לך בנים מנין שנאמר שלח
תשלח את האם ומה (כא) שכר אתה נוטל ואת הבנים תקח לך :
ז ד"א שלח תשלח רבנן אמרי למה שני פעמים (כב) שאם אירעה
לך (ט) המצוה הזאת פעם שניה לא תאמר כבר יצאתי ידי חובתי
אלא כל זמן שתארע לידך אתה צריך לקיים אותה · ד"א שלח
תשלח רבנן אמרי אם שלחת מצות הקן את (כג) זוכה לשלח
עבד עברי מנין שנאמר (דברים טו) וכי תשלחנו חפשי מעמך · ד"א
מהו שלח תשלח את האם אם קיימת מצוה זו את ממהר לבוא
מלך המשיח שכתוב בו שילוח מנין (כד) שנא' (ישעיה לב) משלחי
רגל השור והחמור · ד"א אמר ר' תנחומא אם קיימת המצוה הזאת
אתה ממהר את אליהו הנביא ז"ל שיבוא שכתוב בו שילוח שנא'
(מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא (כה) והוא יבא
וינחם אתכם מנין שנא' (שם) והשיב לב אבות על בנים : ח זכור
את אשר עשה ה' אלהיך למרים הלכה אדם שיש בו נגע והיה
הכהן קרובו מהו שיהא מותר לו לראותו כך שנו חכמים (כו) [ב] כל
הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו ר' מאיר אומר אף לא נגעי
קרוביו ועל ידי מה הנגעים באים על ידי (כז) [ג] עין הרע אמר רבי
יצחק בנוהג שבעולם אדם אומר לחבירו השאילני קרדומך שאבקע
בו העץ הזה והוא אומר לו אין לי מעין רעה · כך הוא אומר בחייך
השאילני הכברה שלך ויש לו והוא אומר אין לי מעין רעה · מיד
בא הנגע על ביתו תחלה מנין שנאמר (ויקרא יד) וראה את הנגע
והנה הנגע בקירות ומה היו עושין לו מפנין כל מה שהיה לו
בתוך ביתו מנין שנא' (שם) וצוה הכהן ופינו את הבית כיון שהיה
מוציא כל מה שהיה לו בתוך ביתו קרדומותיו וכברותיו היו אומרים
ראיתם עין רעה שהיה בידו מה שהיה לו לא היה רוצה להשאיל
מי גרם לו להפנות על ידי שהיתה בו עין רעה · ד"א א"ר חנינא
אין הנגעים באין אלא על לשון הרע ורבנן אמרי תדע לך שהנגעים
באין על לה"ר הרי מרים הצדקת ע"י שדברה לשון הרע במשה
אחיה (כח) קרבו בה הנגעים מנין שנאמר (דברים כד) זכור את אשר
עשה ה' אלהיך למרים : ט זש"ה (תהלים נ) תשב באחיך תדבר בבן
אמך תתן דופי אמר ר' יוחנן אם הרגלת לשונך לדבר (כט) [ד] באחיך
שאינו בן אומתך סוף בבן אומתך תתן דופי ר' יהודה ב"ל אמר
(י) אם הרגלת לשונך לדבר (ל) באחיך שמאביך ולא מאמך סופך בבן
אמך תתן דופי שכל מי שמגים את לבו לדבר בגדול ממנו גורם
לעצמו שיקרבו בו את הנגעים ואם אין אתה מאמין הרי מרים
הצדקת סימן לכל בעלי לשון הרע הוי זכור את אשר עשה ה'
אלהיך למרים : י זש"ה (קהלת ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך
רבנן אמרי [ה] המקרא הזה מדבר בבעלי לשון הרע כיצד אל תתן את
פיך מהו כן כיון שהפה אומר לשון הרע הוא חוטא על הגוף שגורם
לו ללקות הרי לחטיא את בשרך שהפה חוטא על הבשר · מהו אל
תאמר לפני המלאך כי שגגה היא שלא תאמר הריני הולך ואומר
לשון הרע ואין בריה יודעת אמר לו הקב"ה הוי יודע שאני שולח
מלאך והוא עומד אצלך וכותב כל מה שאתה מדבר על חבירך
מנין שנאמר (שם י) גם במדעך מלך אל תקלל למה (שם) כי עוף
השמים יוליך את הקול ומהו בעל הכנפים יגיד דבר (לא) אלו המלאכים
שכתוב בהם (ישעיה ו) שש כנפים שש כנפים לאחד · למה יקצוף
האלהים על קולך · על אותו הקול שיצא מפיך · (יא) (לב) וחבל את
מעשה ידיך שאותו האיש לוקה בנגעים ואם אין אתה מאמין הרי
מרים על ידי שאמרה לשון הרע על משה אחיה לקתה הוי זכור
את אשר עשה וגו' ומתוך כך לקתה : יא א"ר יצחק למה"ד לעכינא
שהיה יושב על פרשת דרכים ונושכת לעוברים ולשבים (יג) (לג) בא

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה י"ב · תנחומא נשא סימן כ"ג · ילקוט תורה רמז תתקי"ל · מדרש תהלים מזמור נ"א · ילקוט נ"ך רמז תתמ"ב · ב נגעים פרק ב' מ"ה · כלים פרק א' · ספרי במדבר פיסקא ק"ה · זבחים דף ק"ב · ג יומא דף י"א · ערכין דף ט' · ויקרא רבה פרשה י"ז · במדבר רבה פרשה ז' · ד תנחומא סדר פקודי · ה עיין ילקוט נ"ך רמז תתקע"א ·

חדושי הרש"ש

הלא שפיר הוא לשון נסתרת] : (ח) [שקושט כחץ · בשו"ט מז' נ"א הגירסא קושת והוא מלשון קשת : (ט) המצוה הזאת פעם ב' · עי' הגהות הרד"ל · שהם דריש מצלה לחוד אפילו ק' פעמים והכא דריש מכפל לשון] : (י) אם הרגלת כו' באחיך שמאביך כו' סופך בבן אמך תתן דופי · ע' יד"מ שכ' מאי חילוק יש בין אח מאב לאח מאם ואני אומר יש ויש ע' קדושין פ' ב' לא מיבעי בן אב דסני ליה כו' אלא אפילו בן אם דלא סנו ליה כו' : (יא) [וחבל את מעשה ידיך · עי' הגהות הרד"ל · ואולי יכוון שאסור בעשיית מלאכה ובגמרא מו"ק נאמר בתיקו] : (יב) בא (הדרכון) ויסב לו כנגדם · נראה דצ"ל דרכין בכ"ף והוא דרקון (מין נחש) המוזכר בכ"מ בש"ס ומדרשים וקרוב לומר שמטבע דרכון הנזכר במשנה (שקלים רפ"ב ב"ב קס"ה ב') ובעזרא ח' ובד"ה א' כ"ט אדרכון הוא שהיה מצוייר עליו צורת דרקון

חדושי הרד"ל

(יז) ולא בריתות · היינו ג"כ בריתות שנכרתו עם האבות שהוא קיים לעולם אפילו למ"ד תמה זכות אבות עיין תוס' שבת (נה ·) ד"ה ושמואל: (יח) ולא שבועות · היינו שנשבע לשבטים כמ"ש (חבקוק ג) שבועות מטות אומר סלה: (יט) שהוא מכפר עליהם · בשביל כל אלו שהשב זכות וברית ושבועות · או אפשר הכוונה ללשון המאמר שבנים מכפרין עליה דק"ו לישראל הוא ג"כ שבניהם מכפרין עליהן כלומר הקב"ה שבל שאין בו חטא · או ר"ל בניהם קטנים שמתו בחייהם עיין ברכות (ה:) סוטה (מט ·) וקה"ר רפ"ד : (כ) שקושט כחץ וטס כעוף · לשון חץ יעוף דרש חץ כחץ ממש ויעוף דרש טס כעוף · ובפ' נשא שהביא המ"כ דרש עוף מן פח יקוש אין פח אלא עוף שנאמר התפול צפור על פח : (כא) שכר אתה נוטל ואת הבנים תקח לך · מדלא כתיב ואת בניה תקח דריש ליה (ואם נאמר דרובץ על ביצי עוף טהור אחר חייב בשילוח י"ל דלכן כתיב הבנים אפילו אינן שלה ועיין בחולין (קמ :) דקאי בתיקו ובקורא נקנה חייב לכ"ע) :

(כב) שאם אירעה לך המצוה פעם ב' · בס"ב דב"מ (ל׳) אמרו לענין שלחה וחזרה אפילו ג' פעמים · ואפשר כאן נמי לזה נתכוונו : (כג) זוכה לשלח ע"ע שנאמר כי תשלחנו חפשי כו' · שיזכה להעביר לקנות עבד וגם י"ל שרומז לסיפיה דהעניק תעניק כו' אשר ברכך ה' אלהיך ור"ל שיזכה לברכת הבית : (כד) שנאמר משלחי רגל השור והחמור · ודרש כיה שור זה משיח בן יוסף חמור זה משיח בן דוד כמו שדרשו בתנחומא ר"פ וישלח על ויהי לי שור וחמור : (כה) והוא יבא וינחם אתכם כו' לב אבות על בנים · בזכות שלוח הקן משלח האם ותתנחם על בנים שיהיו לה עוד וכד"א כאיש אשר אמו תנחמנו : (כו) כל הנגעים אדם רואה כו' · ויק"ר פט"ו וש"נ : (כז) עין הרע · פירוש צרות עין כמו עינו רעה : (כח) קרבו בה הנגעים כו' שקרבו בו את הנגעים כו' · אע"פ שכתיב בצדיקים ונגע לא יקרב באהלך מ"מ בשביל לשון הרע קרבו (ואפשר עיקר הגי' דבקו במקום קרבו ·) : (כט) באחיך שאינו בן אומתך סופך כו' · עמ"כ שפי' כמ"ש כי אחיך הוא וכ"ה בתנחומא פקודי ס"ו אם דברת באחיך שעיר שהוא אחיך סופך לדבר בבן אומתך משה רבן של כל הנביאים שדברו בו שנאמר וידבר העם באלהים ובמשה ור"ל שלפי שכתוב שם למעלה שסבבו את ארץ אדום כשלא נתן מלך אדום עבור ישראל בגבולו ותקצר נפש העם בדרך ושיו מדברים בו לה"ר על זה לכן סופם וידברו באלהים ובמשה (ובמ"ר שם אמרו לפי שקרבו לגבולו חסרו את אהרן ע"ש) · ומבואר מכאן שאסור לספר לה"ר על עובד כוכבים (והוא דשבת (לג:) שנינה ר"ש · שהם היה לסתור דברי שמסכת עיין רמב"ם לפ"י מה' עבודת כוכבים ה"ד · ועיין ריש עבודת כוכבים (ב:) ובמגלה (כה:) [ובמגלה (כה:)] כל ליצנותא כו' דעבודת כוכבים · משמע אבל על עובדי כוכבים אסור להתלוצץ בהן] : (ל) באחיך שמאביך ולא מאמך סופך בבן אמך כו' · אם פירושו בן אמך ולא בן אביך י"ל שאחיך מאביך יכול להיות שיש להם מריבה עבור חלוקת ירושה אבל אחיו בן אמו שאין יורשו אין לו עמו מריבה אין כ"כ קרוב שידבר עליו לה"ר · אבל עיקר נראה שפירושו בן אמך וגם בן אביך והרבותא אע"פ שראוי לו ביותר לאהבו : (לא) אלו המלאכים שכתוב בהם שש כו' · לכן נקרא בעל כנפים כלומר שיש להם כנפים רבים : (לב) וחבל את מעשי ידיך וכו' בנגעים · ומעשי ידיך הן איברי הגוף כדאיתא בקוה"ל · ובדרך רחוקה קצת י"ל מעשי ידיך אלו בנים שע"י שמצורע אסור בתשמיש שמטה חבלו מלהוליד בנים : (לג) בא הדרכון · עמ"כ ואין נכון · ונראה עיקר דגרסינן הדרכון וכוה הלב שאינו מזיק (אבל לגרוס הדרקון אין נכון כי הוא נחש מזיק עיין שלהי ברכות (סב:) ובכ"מ) :

פירוש מהרז"ו

של ישראל אלא לזה שזוכה מן ההפקר ונלמוד מזה שרצונו של הקב"ה שיעסוק האדם בדבר שיש בו תיקון העולם וכבודו אף כי בצרכי תורה ומצות : בניה מכפרים עליה · על שעסקה להעמיד בנים ועל שלוקחים ממנה בניה ע"כ נוה לשלח אותה לנפשה : שהוא מכפר עליהם לעתיד לבא · בעבור זכות אבות ובעבור בריתו ושבועתו אותנו שישלח נפשותינו חפשי מהגיהנם · ובתנחומא איתא מה מי שמקיים מצות שילוח הקן נאמר וייטב לך אדם שמת בנו על אחת כמה וכמה שיכפר לו : ו יש מזיק שקושט כחץ · במ"ר פרשה י"ב סי' ג' ושם מבואר ודייק מ"ש לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם שהענין מדבר במזיקין והוקשה לו מ"ש מחץ יעוף יומם שאצל כחץ שייך יריה ומורה ולא עפיפה שעפיפה שייך בעוף ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל וד"ק כאלו כתוב מחץ מורה ומעוף יעוף וזהו שאמר שקושט כחץ ומורה כעוף ויריית החץ בפעם אחד הוא יותר מעפיפת העוף בפעם אחת אלא שהחץ כחו כלה בפעם אחת וטיסת העוף אינו כלה רק שטס פעם אחר פעם וכל טיסה קטנה הרבה מיריית חץ בפעם אחת וניתן למזיק זה כח היפה שבחץ שטס בטיסה אחת כנגד יריית חץ והרבה טיסות כמו עוף ע"פ מדה כ"א · ושם במ"ר הגירסא א"ר ברכיה וכו' ומי יצילך ממנו שילוח הקן שכן כתיב למעלה כי הוא יצילך מפח יקוש אין פח אלא צפור כענין שנאמר התפול צפור על פח הארץ וכתיב כי יקרא קן צפור וכן הוא במדרש תהלים מזמור נ"א (מה פח האמור שם יש בו צפור אף פח האמור כאן יש בו צפור) (ומ"ש מפח פי' שמחמת פח וציפור יצילך) ועי' לעיל פרשה ה' סי' י"ט : מה שכר אתה נוטל ואת הבנים · תנחומא כאן בסי' ב' והוקשה לו למה אמר הפסוק ואת הבנים והיל"ל ואת האפרוחים או הביצים תקח לך כמ"ש ברישא דקרא והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים ע"כ דורש ואת הבנים על בנים של אדם המשלח : ז כל זמן שתארע לידך · וכל' הגמרא חולין קמ"א שלח אפי' מאה פעמים תשלח אפי' לדבר מצוה וכאן משמע שדורש מהכופל וא"כ אין ללמוד מכאן רק על ב' פעמים ע"פ מדה י' ואפשר שאם היה כתוב שתי פעמים שלח היה דורש ע"פ מדה י' אך מאחר שכתוב שלח תשלח דורש הרבה פעמים וכדומה לזה ראיתי בפסחים שכחתי המקום : ח כל הנגעים · נדה דף נ' לעיל ריש פרשה ה' : על ידי עין רעה · אעפ"י שיש לו אומר שאין לו מחמת שעינו רעה על חבירו עי' במ"ר פרשה ז' ריש סימן ה' כל הענין וכן על לה"ר שם ושם ומ"ש על ביתו תחלה עי' ויק"ר פרשה י"ז סוף סי' ג' תחלה הם באים על ביתו וכל הענין שם ותבין כאן : ט סוף בבן אומתך · עי' פר"א פ' נ"ד ומלמדנו שלא לדבר כלל ודורש שמאחר שכתוב באחיך א"כ מ"ש בבן אמך מיותר ואם הכוונה לדרוש באחיך היינו מאב ולא מאם וכן אמך מאם ולא מאב עדיין יקשה מה הפרש בין זה לזה ומה קמ"ל ע"כ דורש אל תקרי אמך אלא אומתך והתחלה מדבר באחיך באח ורע שלא מאומתו וא"כ בבן אמך באח וריע שהוא בן אומתו שמא משהרגיל לשונו לדבר רע סוף שידבר על הכל וריב"ל דורש שמ"ש מאחיך פי' בן אביך ולא בן אמך ומ"ש בן אמך פי' שהוא בן אביך ואמך יחד שהאיבה יותר גדולה ועכ"ז תדבר ג"כ עליו מחמת הרגל לשון : י המקרא הזה מדבר · ויק"ר פרשה ט"ז סי' ה' מדרש תהלים מזמור כ"ב ומ"ש וחבל את מעשה ידיך דורש שם על המצות שעשה ע"ש עוד : ביצד אל תתן · איך ע"י פיו יחטיא הבשר : מהו אל תאמר לפני המלאך · לאיזה מלאך יאמר ודורש ע"פ מדה י"ז על המלאך ששומע וכותב כל מה שהוא מדבר · עי' ויק"ר פרשה ל"ב סי' ב' וש"נ ומבואר : מהו ובעל כנפים · מתמה על כל הפסוק איך יוליכו עוף השמים הקול ובעל הכנפים איך יגיד ע"כ דורש ע"פ גז"ש על מיכאל כמ"ש ויעף אלי אחד מן השרפים שהוא מיכאל כמ"ש מיכאל אחד השרים הראשונים וכן על גבריאל כמ"ש והאיש גבריאל וגו' מועף ביעף הרי שהמלאכים מגידים מה שהאדם עושה : וחבל את מעשה ידיך · כי תחלה באים הנגעים על ביתו ורכושו שהם מעשה ידיו של אדם כמ"ש אל איוב מעשה ידיו ברכת : יא א"ר יצחק · בא לדרוש פסוקים של מרים שבסוף בהעלותך שדברה מרים ואהרן במשה והיה לו להקדים אהרן תחלה כמ"ש שם אל משה ואל אהרן ואל מרים עוד שם ויקרא אהרן

מתנות כהונה

שבשבילה היא נצלת : שהוא מכפר עליו גרסינן · ופי' על עצמו : שקושט · לשון יריית חץ וכ"ה לעיל בסדר נשא פ' י"ב ובמדרש תהלים : מצילך מאותן · מאותן מזיקים ועי' לעיל בפ' נשא היאך יליף ליה : השאילני קרדומך כו' · עי' כ"ז באורך בפ' מצורע ובסדר נשא פ' ז' : שאינו בן אומתך · מישראל ואעפ"כ נקרא אחיך שנאמר לא תתעב אדומי כי אחיך הוא : סימן · אות ורמיה : ללקות · בצרעת כדדרשינן זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע ועיין לעיל בפרשת מצורע : והוא עומד אצלך וכותב כל גרסינן : לעכינא · לנחש הדרכון

ידי משה

ימים ומתוך אריכות ימים מוכרח אתה לבנות בית חדש ולעשות מעקה וקיל : שהוא מכפר · פי' הקב"ה מכפר על ישראל בשביל זכות אבות רק שקשה והלא אין אברהם מציל את ישמעאל לז"א לעתיד לבוא פי' לעוה"ב כדאי' ברשב"א שלעוה"ב הוא מציל : סופך בבן אמך וכו' · פי' על עצמך שיבאו נגעים עליך וכדמפרש ואזיל כלומר פ"י שדברת באחיך מן האב תבוא עליך נגעים שאתה מן האם דאלת"ס שאי חילוק יש בין אם מדבר לה"ר על אחיו מן האב או מן האם אלא דקאי על עצמו וזה שמסיים המדרש גורם רעה לעצמו ודו"ק : מהו אל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא · פי' לפי שפשטא דקרא הוא קאי על שבועה ונדר וא"כ שפיר אמר הכתוב אל תאמר לפני המלאך כי שגגה הוא לפי דאי' אין מקיפין בחילול השם א' שוגג וא' מזיד כדפי' הריטב"א לפי שהעולם לא ידעו שחטא בשוגג ויהיה חילול השם

יפה תואר

אמר רבי חנינא אין הנגעים באים אלא על לשון הרע · וא"ת והיכי ילפינן מהכא שאין הנגעים באים אלא על לשון הרע דלמא אין ה"נ אמר מילי ועוד תימה דמצינו בכמה דוכתי שהנגעים באים על כמה עבירות ושמא ה"ק שאין הנגעים באים כתגם על ישראל במקרה כאמר תלאים אלא הם בתוכחת על

הדרבון וישב לו כנגדה בא החבר וראה אותן אמר זו עכנא כך היא דרכה לשוך · על זה אני תמיה שבא ונדבק לה · כך היה משה אומר מרים שדברה כך היא דרכן של נשים דברניות הן אהרן הצדיק אף הוא היה צריך לדבר בי אמר משה (במדבר יב) ותדבר מרים שמא ואהרן כיון שידע משה שאף אהרן דבר התחיל צווח (תהלים מא) גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי הגדיל עלי עקב מהו גם איש שלומי זה אהרן שמשים שלום עלי שנאמר (במדבר ו) וישם לך שלום· אשר (לד) בטחתי בו בשעה שעצר את מלאך המות מנין שנאמר (שם יז) וישב אהרן אל משה אל פתח אהל מועד והמגפה נעצרה· אוכל לחמי אלו כ"ד מתנות כהונה שאוכל מישראל ואחר כל השבח הזה הגדיל עלי עקב · (שם יב) ותדבר מרים ואהרן במשה ר' לוי אמר ארבע מדות בנשים (יג) ואלו הן גרגרניות וצוותניות וקנאניות ועצלניות · גרגרניות מנין מן חוה דכתיב (בראשית ג) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וגו' · צוותניות מנין דכתיב (שם יח) ושרה שומעת פתח האהל שהיתה מציתה על המלאך · קנאניות מנין שנאמר (שם ל) ותקנא רחל באחותה · עצלניות מנין דכתיב (שם יח) מהרי שלש סאים קמח סולת · (יד) רבנן אמרי עוד שתים איסטסוניות ופטטות · איסטסוניות מנין (שם טז) ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך ופטטות מנין דכתיב ותדבר מרים · ד"א ותדבר מרים אמר רבי יהושע דסיכנין א כשבא הקב"ה לבראות את חוה מן אדם היה מתבונן מהיכן לבראות אותה שנאמר (שם ג) ויבן ה' אלהים את הצלע וגו' אמר הקב"ה לא אברא אותה מן העין שלא תהא עינה רמה ולא מן האוזן שלא תהא צוותנית ולא מן הפה שלא תהא דברנית ולא מן היד שלא תהא גונבת ולא מן הרגל שלא תהא פרדניתא מהיכן אברא אותה מן אבר הצנוע שיש בו מן הירך ואעפ"כ לא הועיל כלום (לה) וכל מה שנתכוין הקב"ה שלא יהא בה כולהון הן בכשרות (שבהן) אמר הקב"ה לא אברא אותה מן העין שלא תהא עינה רמה חוה כתיב בה (שם ג) ותרא האשה וגו' לא אברא אותה מן האוזן שלא תהא צוותנית (שם יח) ושרה שומעת וגו' לא אברא אותה מן היד שלא תהא גונבת (שם לא) ותגנוב רחל את התרפים לא אברא אותה מן הרגל שלא תהא פרדנית ולאה כתיב בה (שם ל) ותצא לאה לקראתו וגו' לא אברא אותה מן הפה שלא תהא דברנית ומרים הצדקת כתיב בה ותדבר מרים וראה מה הגיע לה זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים : **יב** ד"א זכור · רבנן אמרי למה"ד למלך שעלה מן המלחמה קילסה אותו מטרונה אמר המלך תיקרי אומן של סנקליטור לאחר ימים התחילה לערב אוננא של מלך אמר המלך כך עשית תיטרד (לו) למטלון כך בשעה שעשה הקב"ה מלחמת הים אמרה מרים שירה ונקראת נביאה שנאמר (שמות טו) ותקח מרים הנביאה כיון שאמרה לה"ר על אחיה אמר הקב"ה תיטרד למטלון שנאמר (במדבר יב) ותסגר מרים : **יג** ד"א זכור כיון שראה משה מה הגיע לאחותו התחיל צווח ומתפלל עליה (לז) בכל לבו ונפשו (שם) אל נא רפא נא לה רבנן אמרי אמר משה רבש"ע כבר עשית אותי רופא אם אתה מרפא אותה הרי מוטב (טו) ואם לאו מרפא אני אותה · ד"א מהו אל נא א"ר אבא בר כהנא למה"ד לתלמידו של רופא (טז) (לח) שעלת מלכיא לראותו והביא אותה אצל רבו אמר אותו תלמיד לרבו מרי כבר למדת אותי כל סדרן של רפואות אם אתה מרפא אותה הרי יפה ואם לאו הריני מרפא אותה כך אמר משה רבש"ע כבר למדת אותי כל סדרן של נגעים אם אתה מרפא אותה הרי יפה ואם לאו (לט) הרי אני מרפא אותה · ד"א (שם) ויצעק משה אל ה' וגו' משל למה הדבר דומה לגבור שהיה הקולר בצוארו נפנה מאותו הקולר לאחר ימים ראה הקולר נתון בצוארו של אחר התחיל צווח אמרו לו מה לך צווח אמר להן אי אתם יודעים אני יודע באיזה צער הוא נתון כך היה הקולר בצוארי ואני יודע באיזה צער הוא נתון כך היה משה צווח אמר לו הקב"ה מה לך צווח אמר לפניו רבש"ע אני יודע באיזה צער היא נתונה שאני זכור השלשלת שהיתה ידי לתוכה מנין שנאמר (שמות ד) והנה ידו מצורעת כשלג כיון שנתפלל משה עליה ריפא אותה הקב"ה מנין שנאמר (במדבר יב) והעם לא נסע עד האסף מרים לפיכך היו זכורין מה הגיע למרים מתחת ידי לשון הרע : **יד** ד"א ב א"ר אסי אין אדם אומר לה"ר עד שכופר בהקב"ה שנא' (תהלים יב) אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו (מ) א"ר שמעון ג ומה אם מרים הצדקת שלא נתכונה לומר לשון הרע אלא דברה בשביל פריה ורביה כך הגיע אותה · הרשעים שמתכונים לומר לשון הרע על חבריהן לחתוך את חייהם עאכ"ו (יז) שיחתוך הקב"ה את לשונם שנא' (שם) יכרת ה' כל שפתי חלקות וגו' אמר הקב"ה בעולם הזה (יח) ע"י שהיו ביניכם בעלי לשון הרע סלקתי את שכינתי מביניכם שנא' (שם נז) רומה על השמים אלהים אבל לע"ל שאני עוקר יצר הרע מביניכם שנא' (ירמיה לא) והסירותי את לב האבן מבשרכם אני מחזיר שכינתי ביניכם מנין שנאמר (יואל ד) והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וגו' ומתוך שאני משרה שכינתי עליכם (מא) כולכם זוכין לתורה (מב) ויושבין בשלום בעולם שנאמר (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך :

סדר והיה כי תבא

פרשה ז א הלכה אדם מישראל שהיה עובר לפני התיבה מהו שיהא מותר לו לענות אמן אחר הכהנים (א) כך שנו חכמים העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה י"ח · ופרשה מ"ה ופרשה פ' · תנחומא סדר וישב · ילקוט בראשית רמז כ"ד · וילקוט ישעיה רמז רס"ט · ב ערכין דף ט"ו · ירושלמי פאה פרק א' · מדרש תהלים מזמור י"ב · ילקוט כ"ך רמז תרנ"ו · ג ספרי בהעלותך פיסקא נ"ט · וספרי כאן פיסקא רע"ה · ילקוט תורה רמז תתל"ח ·

חדושי הרד"ל

(לד) בטחתי בו בשעה שעצר כו' · שבטח משה בגבורתו ובכח צדקתו שיוכל לעמוד ולעצור את מה"מ : (לה) וכל מה שנתכון הקב"ה שלא יהא בה · שלא ברא מן אברים אלו כדי להקל על הנחירה לנסום לטוב אעפ"כ נשו מעט נגד מדות רעות אלו אף הכשרות שבנשים : (לו) למטלון · הוא מקום גלום לחייבים ופי' מ"ע שהוא מקום הליכת המתכיות (הנקראות מעטאלל) בהרים שהיו שולחים שם הפושעין : (לז) בכל לבו ונפשו · שנאמר ויצעק משה לצעקה מכאב הלב גם מלשון נא ב"פ שהרבה להתחנן : (לח) שעלתה מלכיא לראותו · כמדומני שצ"ל לרפאותה ופי' מלכיא פי' מ"ע אשה חולה · ויותר קרוב לגרוס מלמיא בנו"ן ופירושו בעלת כאב : (לט) הריני מרפא אותה · אפשר דרש אנא כמו אני בלשון תרגום : (מ) אר"ש ומה אם מרים כו' · ספרי בהעלותך שם : (מא) כולכם זוכין לתורה · שהיא רפואה לנפש שדברו מכבר וע"ל רפ"א · גם ע"י שיעסוק בתורה לא יהיה להם פנאי לספר לשון הרע : (מב) ויושבין בשלום · שמתוך שאין מספרים לה"ר זה על זה יהיה שלום ביניהם : (א) כך שנו חכמים העובר כו' · ברכות (לד·) :

חדושי הרש"ש

דרקון שהיו עובדין אותו כדאיתא בעבודת כוכבים פ"ג ועיין שבת קמ"ט א' סד"ה ודיוקני וביאור הס"כ אין לו שחר : (יג) [ואלו הן גרגרניות · הובא לענין הלכה בספ"ז דטהרות] : (יד) רבנן אמרי עוד שתים איסטניסיות כו' · כצ"ל והוא מלשון איסטנים : (טו) ואם לאו מרפא אני אותה · אולי דריש נא השני שבפסוק (שהוא מיותר) כמו אנא בלשון תרגום שפירושו אני : (טז) שעלת מלכיא (לראותו) צ"ל לאחותו ומלכיא הוא מין שחין או חולי : (יז) [שיחתוך הקב"ה את לשונם · אולי יכוון שגם במצורע אמרו במו"ק ט"ו א' ועל שפם יעטה שיהו שפתותיו מדובקות זו בזו כו' אך הרמב"ם בפי' מה' ט"ג ה"ח פסק דאשה אינה עוטה על שפם] : (יח) ע"י שהיה ביניכם בעלי לה"ר סלקתי את שכינתי כו' שנא' רומה על השמים כו' · עיין לעיל פ' שופטים כל שאומר לשון הרע מסלק השכינה כו' עד מה כתיב אחריו רומה כו' :

מתנות כהונה

הדרבון · פירוש הערוך שומר ישב לו שם לשומרה : החבר · מחבר נחשים : אף הוא היה כו' · לשון תימה : אמר משה ותדבר כו' · כלומר זה אינו רחוק בעיני שמרים מדברת שהנשים דברניות הן שמא תעלה על דעתי שאהרן ידבר : צוותניות · דוחקות עצמן לשמוע כל דבר סתר : מהרי · מכלל שהיתה מתעצלת : ופטטות · דברניות : איסטסיניות · רוחם ודעתם קצרה ואינם יכולים לסבול דבר גדול או קטן שכנגד רצונם או מכעים אותם והוא לשון הסרה ושפיא ובפ' קמא דמכות שנינו ר' יודא אומר איסטסית היא זו ופירש"י ורב אלפס ז"ל סרה ושפיא וכן הביאו הערוך ועיין שם ומקצת ספרים גורסים איסטפית היא זו והיא היא וה"ג לעיל בסדר לך לך פ' מ"ה איסטטניות : ויבן · דרש בו לשון הבנה מדלא כתיב ויבנה כלומר היה מתבונן מהיכן כו' : פרדניתא · יוצאנית הנפרדת תמיד מתוך לביתה : [ה"ג כולהון הן בכשרות] : סנקליטור · בעלי עצה וע"ד כן פי' הערוך : לערב אוננא · מערבת ומבלבלת מתנות ומלות המלך : למטלון · לבית הסוהר : [ה"ג אמר הקב"ה תיטרד למטלון] : כבר עשית וכו' · דרש רפא כמו רופא כלומר יש לה רופא וכדמפרש לקמן : מלכיא · פי' הערוך שם ופי' שבא לפניו חולה והיה צריך לראות ולבדוק איזה סם לרפואתו : מה לך צווח · מה אירע לך שאתה צווח : [ה"ג שנאמר רומה על השמים] : חסלת פרשת כי תצא

פירוש מהרז"ו

ומרים רק בפסוק אחד כתוב ותדבר מרים ואהרן ע"כ דורש ע"פ המשל ותדבר מרים זה ניחא · שמא גם אהרן : איש שלומי אשר בטחתי · ואם כפשוטו על דוד ואחיתופל איך אומר אשר בטחתי בו והלא דוד אמר אל תבטחו בנדיבים וכדומה ע"כ דורש על משה ואהרן ומשה הוא ישראל וישראל הוא משה וזהו איש שלומי שמשים שלום על ישראל בברכת כהנים ומ"ש אשר בטחתי בו פי' שבו בטחתי שיקיים שליחותי כנגד מלאך המות שאין אחר שיוכל לעשות כן : רבי לוי אמר ד' מדות · בב"ר פרשה מ"ה סי' ה' בשינוי הגירסא דרבנן אמרי ד' ור"י בר"נ מוסיף שתים ור"ל מוסיף עוד שתים ע"ש : לבראת את חוה · ב"ר פרשה י"ח סי' י"ב וש"נ ומבואר : ותצא לאה · בב"ר פרשה י"ח איתא ותצא דינה ושניהם אמת כמ"ש בב"ר ריש פרשה פ' : פרדניתא · בערוך ערך פרד ב' גורס פרדנית שתרגום אשת כסילות אתתא סכלתא ופרידתא ובב"ר י"ח שם הגירסא ופרסנית : **יב** ד"א זכור · עי' פירושו לעיל פר' ב' סי' ל' בשם מוסף ערוך ובמ"ר פר' ז' סי' ג' וכוונת המדרש כאן לפרש מ"ש כאן זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים ומ"ש בסוף בהעלותך שדברה על משה היה בחצרות בשנה השנית ולמה הזכיר בצאתכם ממצרים ע"כ דורש שהכוונה לזכור גם מה שעשתה בעת יציאת מצרים שהתחסדה עם ה' לומר שירה בים ועתה באת לכלל לשה"ר לדבר במשה : **יג** התחיל צווח · כמ"ש בסוף בהעלותך ויצעק משה אל ה' שע"כ נוה לנו שנזכור זאת שגם אמרנו

נתפלל על החולים ואף כי על הקרובים ועל שכתוב כאן שתי פעמים נא · נא רפא נא אמר המדרש בכל לבו ובכל נפשו : אם מרפא אתה · וכמ"ש בספרי ריש פ' ואתחנן ואז"ר אל נא רפא נא הודיענו אם אתה מרפא אותה אם לאו והמדרש הוסיף טוב טעם אם אתה מרפא אותה הרי מוטב שיותר טוב שירפא אותה הקב"ה וזהו אל נא רפא וע"פ מדה פ' ואם לאו אני מרפא אותה : מלכיא · פי' במוסף ערוך חולי בל"י : סדרן של נגעים · בפרשיות תזריע מצורע : סילקתי שכינתי · לעיל פרשה ה' סי' י' בביאור : יכרת ה' כל שפתי חלקות · לשון מדברת גדולות שיכרת השפתים עם הלשון : כולכם זכין לתורה · והתורה מרפאת הלשון כמ"ש מרפא לשון עץ חיים עירובין ט"ו לעיל רפ"ח :

סדר תבא פרשה ז סימן א הלכה אדם מישראל · ההלכה ופירושה שייך למ"ם בסדר זה ענין הברכה והקללה בהר גריזים ושינה בפ' י"ב פעמים אמן ולהגב זה הביא ענין של אמן: מפ:י

יפה תואר

על פון כדכתיבנסו בכמה דוכתיה ומשום דהכא איירי בל"ה נקט ל"ס וה"ה שאר עבירות ולא אפי למעוטי אלא בחנם :

ידי משה

משא"כ אם קאי על לשון הרע קשה מהו אל תאמר וגו' למה לא יהיה חילוק ב"ן שוגג למזיד ודו"ק לז"א פי' אתר על שגגה וכו' וק"ל : עד שכופר בהקב"ה · וצריך ליתן טעם מדוע זה גבי עבירה זו יותר משאר כל עונות אשר יעשה האדם מבלי שכופר בהקב"ה וי"ל דהכא מיירי במדבר במומי בני אדם

פ"ד שאחז"ל אומר לאומן שעשאני א"כ י"ל דבשלמא בשאר עבירות יצרו תקפו עליו משא"כ בלשון הרע וע"כ כופר בהקב"ה כי מה יתרון לבעל הלשון · ועוד י"ל לפי שמספרי לשון הרע אומרים שאין ה' רואה אותם ולכן הן נמשכים אחרי עבירה זו למצוא חן בעיני הבעלים ובשמעם קול בעליו ישתקו ולא יחשבו ממי שמלא כל הארץ כבודו ובכל מקום עיניו צופות ועי"ז השכינה מסתלקת מהם כנגד מדם שהוא חושב שעיני ה' אינם משוטטים בכל הארץ ודו"ק :

הכהנים מפני הטירוף (ב) ולימדונו רבותינו ואם היה יכול לענות שלא תטרף דעתו יענה · למה מפני שאין גדול לפני הקב"ה יותר מאמן שישראל עונין אמר ר' יהודה בר סימון אמן הזה יש בו (ג) א שלשה אספליאות · שבועה וקבלה ואמנה · שבועה מנין שנאמר (במדבר ה) והשביע הכהן וגו' ואמרה האשה אמן אמן · קבלה מנין שנאמר (דברים כז) ואמר כל העם אמן · אמנה מנין שנאמר (מלכים א א) ויען בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר אמן כן יאמר ה' · ד"א אמר רבי יודן (ד) כל מי שעונה אמן בעוה"ז זוכה לענות אמן לעתיד לבא · ד"א ב אמר ריב"ל כל מי שנכנס לבתי כנסיות ולבתי מדרשות בעוה"ז זוכה ליכנס לבתי כנסיות ולבתי מדרשות לעתיד לבא מנין שנאמר (תהלים פד) אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה · ד"א א"ר יודן (ה) ג כל מי ששומע בקול של תורה בעוה"ז זוכה לשמוע באותו קול שכתוב בו (ירמיה לג) קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה וגו' א"ל משה לישראל הואיל וכל מי ששומע לד"ת כך הוא מתרומם בב' עולמות הוו זהירים לשמוע ד"ת · מנין ממה שכתוב בענין והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך: ב זש"ה (משלי ח) אשרי אדם שומע לי מהו אשרי אדם שומע לי ד אמר הקב"ה אשריו לאדם בשעה ששמועותיו לי · מהו לשקוד על דלתותי אמר הקב"ה אם הלכת להתפלל בתוך בית הכנסת אל תעמוד על הפתח החיצון להתפלל שם אלא הוי מתכוין (ו) להכנס דלת לפנים מדלת לשקוד על דלתי אין כתיב אלא על דלתותי ב' דלתות ולמה כן שהקב"ה מונה פסיעתך ונותן לך שכר ומהו לשמור מזוזות פתחי א"ר יהודה בר סימא וכי יש מזוזה בבתי כנסיות אלא מה המזוזה הזו אינה זזה מהפתח כך לא תהא זז מבתי כנסיות ומבתי מדרשות אמר הקב"ה אם תעשה כן דע שאתה מקבל פני השכינה מה כתיב אחריו (שם) כי מוצאי מצא חיים אמר הקב"ה מי הוא זה שבא לבית הכנסת ולא מצא את כבודי שם א"ר איבו ולא עוד (ז) אלא שאתה עומד בבית הכנסת והקב"ה עומד עליך מנין שנא' (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל אמר הקב"ה ולא דייך שאת מקבל פני השכינה בבית הכנסת אלא שאתה יצא משם (ח) טעון ברכות מנין שנאמר (משלי ח) כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מה' הוי והיה אם שמוע תשמע וגו': ג זהו שאמר הכתוב (שיר א) לריח שמניך טובים · רבנן אמרי (ט) ה בחמשה דברים נמשלה התורה במים וביין ובדבש ובחלב ובשמן · במים מנין (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים · ביין מנין (א) שנאמר (משלי ט) ושתו ביין מסכתי · בדבש ובחלב מנין (שיר ד) דבש וחלב תחת לשונך · שמן מנין שנאמר (שם א) שמן תורק שמך (י) מה השמן הזה (ב) תחלתו מר וסופו מתוק כך הן דברי תורה אדם מצטער בהן בתחלה ועושה בהן אחרית טובה שנא' (איוב ח) והיה ראשיתך מצער וגו' · ד"א מה השמן הזה חיים לעולם אף דברי תורה חיים לעולם מה השמן הזה אורה לעולם אף דברי תורה אורה לעולם · ד"א ו מה השמן הזה אין יכול להתערב במשקין אחרים אף ישראל אין יכולין להתערב בעובדי כוכבים מנין שנא' (ויקרא כ) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי · דבר אחר מה השמן הזה אפי' אתה נותן אותו בכמה משקין הוא נעשה עליון על כולם כך הן ישראל עליונים על כל עובדי כוכבים כמו שכתוב (דברים כח) ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ · דבר אחר והיה אם שמוע אמר ר' יהושע דסיכנין בשם רבי לוי אמר הקב"ה אם שמעת למצותי אף אני שומע תפלתך · דבר אחר אמר ר' יהושע א"ר נחמן ז כל מי שבא לבית הכנסת ושומע דברי תורה זוכה לישב בין החכמים לע"ל שנא' (משלי טו) אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין: ד (ג) לשמור ולעשות את כל מצותי אמר רבי שמעון בן חלפתא (יא) כל מי שלמד דברי תורה ואינו מקיים עונשו חמור ממי שלא למד כל עיקר למה"ד למלך שהיה לו פרדס הכניס לתוכו שני אריסים אחד היה נוטע אילנות ומקצצן ואחד לא היה נוטע כל עיקר ולא מקצצן על מי המלך כועס לא על אותו שהיה נוטע ומקצצן כך כל מי שלמד דברי תורה ואינו מקיים אותה עונשו חמור ממי שלא למד כל עיקר מנין שנאמר (ישעיה כו) יוחן רשע בל למד צדק אבל אם למד ולא קיים אינו נחנן הוי לשמור ולעשות את כל מצותי: ה ברוך אתה בעיר ח אמר רבי יצחק בעיר בשכר המצות (יב) שאתה עושה בעיר חלה וציצית וסוכה ונר שבת · וברוך אתה בשדה בשכר מצות שאתה עושה בשדה · לקט · שכחה · ופאה · רבנן אמרי שתהא ברוך בעיר על ידי שנתברכת מן השדה שנתנה הארץ את פירותיה · ברוך אתה בבואך אמר ר' יהודה בר סימון המקרא הזה מדבר במשה בבואך זה משה בביאתו לעולם (יג) קירב

מסורת המדרש א ילקוט תורה רמז תתק"ח · ילקוט נ"ך רמז תת"מ · ב ילקוט שם רמז תתל"ג ותת"מ · ג תנחומא כאן · ד ירושלמי ברכות פרק ה' · ילקוט נ"ך רמז תתקמ"ג · ה עיין מדרש משלי פרשה ח' · ה עיין ילקוט נ"ך רמז שמ"ה · ו תנחומא כאן · ז ילקוט משלי רמז תתקנ"ג · ח ילקוט תורה רמז תתקל"ח ·

חדושי הרש"ש

(א) [שנאמר ושתו ביין מסכתי · גם בסוף פסוק דלעיל כתיב ולכו שברו וכו' · יין וחלב] : (ב) [תחלתו מר וסופו מתוק · עמ"כ שהזיתים מרים אבל התוס' בפסחים ל"ו א' ד"ה מה מרור כתבו שפרי הזיתים אינם מרים ועי' עוד ש"ך יו"ד סי' ל"ו סק"ג ומ"א סי' תמ"ז ס"ק ל"ח שכתוב ג"כ דזיתים הם חריפים וצ"ע] : (ג) לשמור לעשות את כל מצותיו א"ר שמעון בן חלפתא כו' כצ"ל וכן לקמן בסמוך :

חדושי הרד"ל

(ב) ולמדונו רבותינו אם היה יכול לענות שלא תטרף דעתו יענה· מבואר מכאן דהא דתני סיפא אם הבטחתי שהוא נושא כפיו וחוזר לתפלתו רשאי קאי גם על אמן וע' תוי"ט שם ובהגהותיי לב"ר ספ"ח בהשמטות (ואפשר ז"ש שאין גדול כו' מאמן· ר"ל שלא שאמר דווקא בנ"כ שתירו במשנה שהוא מצוה גדולה מאמן דרבנן · לכן מפרש שאין גדול מאמן): (ג) ג' אספליאות כו' שבועות (ל"ו) שוח"ט מזמור פ"ט: (ד) כל מי שעונה אמן כו' אמן לע"ל · בתנחומא לו פ"ז מייתי לה מדכתיב ברוך ה' גו' אמן ואמן : (ה) כל מי ששומע בקול כו' זוכה לשמוע כו' · דרש אם שמוע תשמע : (ו) להכנס דלת לפנים מדלת · משמע דדרש שני פתחים ממש וכס"ד דהש"ס בברכות (ח·) והוא שיטת הירושלמי רפ"ה דברכות · וכ"מ בדברי שוחר טוב ויקרא (ת·) שהכל ענין א' ע"ש : (ז) אלא שאת יושב בבהכנ"ס והקב"ה עומד כו' כצ"ל וכ"ה בב"ר פמ"ח : (ח) טעון ברכות כו' הוי כו' תשמע וגו' ובאו עליך כל הברכות האלה וגו' כצ"ל : (ט) בה' דברים נמשלה כו' · עי' שה"ר פ"א ספ"ג : (י) מה השמן הזה תחלתו כו' · שה"ר שם פ"ד ע"ש : (יא) כל מי שלמד תורה ואינו מקיים כו' · עי' שמ"ר פ"מ ובתנחומא כאן : (יב) שאתה עושה בעיר חלה וציצית וסוכה ונר שבת · בתנחומא הגי' מצות שאתה עושה בתוך ביתך בעיר סוכה ומזוזה ומעקה · וכן נכון שהם בבנין בית שמהם נבנית העיר · וגי' דהכא תמוה מ"ט נקט הני טפי מכל המצות · ועל חלה י"ל משום דכתיב (יחזקאל מד) להניח ברכה אל ביתך · ונר שבת שהוא משום שלום בית י"ל שהוא ענין בנין וקיום העיר · אבל ציצית לא ידעתי טעם · לכן גי' התנחומא הנכונה (ועל חלה דרש שם להגן משארתך זו חלה) : (יג) קירב רחוקים · יתפרש על נכון כראובן שקרבו מכלל נדויו (וכן כנתים י"ל שהיתה מזרע חם וקירבם תחת כנפי השכינה) :

פירוש מהרז"ו

מפני הטירוף· ולא יוכל לחזור לברכת שים שלום אחר ברכת כהנים : למה לפי שאין גדול· פי' למה יענה אמן באמצע תפלה מאחר שיש לחוש איך יכוין עצמו בחששא : ג' איספליאות · כתב במ"ע לא ידעתי פירושו אולי צ"ל איסכליות ופי' בל"י דקדוקים ופירושים ועי' במ"כ פרשה פ' סי' ל"ה ובירושלמי סוטה פרק ב' הלכה ו' מדרש תהלים סוף פרשה פ' : והשביע אותה הכהן · והסוטה אינה נשבעת אלא אומרת אמן הרי שהאמן היא השבועה : ואמר כל העם אמן · שעונים על מה שאמרו הלוים ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה ועונים אמן שמקבלים עליהם המצוה שלא יעשו וכן כל הי"ב ארורים פי' שמקבלים עליהם המצוה : אמן כן יאמר ה' · ואין כאן לא שבועה ולא קבלת מצוה אלא שיאמינו הדברים שאומר : לענות אמן לעתיד · כמ"ש ברוך ה' לעולם אמן ואמן תהלים סוף פ"ט אמן בעוה"ז ואמן בעוה"ב וכמ"ש פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים ב"פ אמן : זוכה לכנוס בב"כ לעוה"ב · עי' סנהדרין דף צ"א הובא ילקוט תהלים פ"ד : קול ששון וקול שמחה · ע' לעיל בדברים סוף פרשה ב' ועי' ברכות דף ו' ב' הדרשה הב' המשמח חתן זוכה לתורה ועי' תנחומא כאן סי' ד' : אם שמוע תשמע · שמוע בעוה"ז תשמע לעוה"ב ופסוק זה כתיב אחר י"ב אמנים ע"כ סמך הדרשות יחד : ב מהו אשרי אדם שומע לי · שאם על השומע כפשוטו הרי כתוב בפסוק הקודם ועתה בנים שמעו לי ואשרי דרכי ישמורו שמע מוסר וחכמו ועוד איך אומר לשקוד על דלתותי איזה מצוה יש בשקידת הדלתות ע"כ דורש ע"פ מדת מעל בלשון חכמים שנקראו הלכות שמועות ושמעתתא ודורש אשרי אדם שומע לי לענין התוכחה ששמועותיו לי לשמי ומ"ש לשקוד על דלתותי לענין התפלה שיכנס לפנים מב' פתחים עי' ברכות דף ח' עמוד א' · ומהו לשמור מזוזות הם פירושו מזוזות של בית איזה מצוה יש בזה שישמור תמיד המזוזות ואם הכוונה על מזוזות של בהכ"נ ובהמ"ד הלא אין חייבים במזוזה כלל ע"כ דורש אם אינו ענין על שמירת מזוזות תנהו ענין שישמור שמועותיו של בהמ"ד ודלתותיו של בהכ"נ כמו המזוזות הם העץ שסביב חלל הפתח שהם עושין תואר הפתח שהם תמיד סביב הפתח כך האדם בהתמדתו בתורה עושה לו פתח בתורה וכמ"ש פתחו לי שערי צדק וגו' זה השער לה' וגו' : ולא מצא כבודי שם · עי' ברכות דף ו' עשרה קדמה שכינתא ואתיא ואז אלהים נצב בעדת אל ע"פ מדה י"ז : כי מוצאי וגו' ויפק רצון · ואינו מפורש איזה רצון ומפורש כאן ובאו עליך כל הברכות האלה · ובזה דורש מ"ש כאן והיה אם שמוע תשמע בקול ה' שיהיה שמועותיו לשם ה' ומ"ש לשמור כמ"ש לשמור מזוזות פתחי כצ"ל ונלמדים הפסוקים זה מזה ודוק שפסוקי משלי באים לפרש פסוקי תורה : ג לריח שמניך · בא לדרוש מ"ש כאן בפסוק והיה אם שמוע וגו' ונתנך ה' עליון וגו' וכמ"ש בסוף הדרשה כאן וכאן התחיל שהתורה דומה לחמשה דברים ולא פירש אלא דמיון השמן אגב הדרשה האחרונה שייכת כאן ובתנחומא כאן הושב מעלת ג' דברים מים שמן דבש ועי' ויק"ר פרשה ל"ו סימן ב' דשם חושב מעלת היין אך בשי"ר פסוק כי טובים דודיך מיין חושב מעלות כל הה' דברים לענין התורה ועי' במ"ר פרשה ב' סימן ג' ועי' בשי"ר פסוק לריח שמניך ובשמ"ר ריש פרשה ל"ו ודרשה זו ע"פ מדה כ"א שהוקש לשתי מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשתיהם וה"ה לג' מדות ולד' ולה' כמ"ש כאן שהתורה נמשלה בכל כח היפה שיש בה' מדות אלו : והיה ראשיתך מצער · וס"ד ואחריתך ישגא מאד שמתגדל בעוה"ז ובעוה"ב : חיים לעולם · לכל מיני מאכל ולרפואות ומלאכות ולסיכת כל הגוף לבד האורה שחושב בפני עצמו : אינו יכול להתערב · אף אם היה עומד מן הצד או למטה היה סגולתו לעמוד בפני עצמו וסגולתו עוד שעומד תמיד למעלה מהכל : אני שומע תפלתך · דורש כופל הלשון שמוע תשמע שמוע למצותי תשמע אל תקרא תשמע אלא תִשָּׁמַע ועפ"ם מדה ט' תשמע תפלתך ועי' תנחומא כאן סימן ד' באריכות : בקרב חכמים תלין · פי' אוזן שומעת תוכחת חיים מחכמים חיים בקרב חכמים תלין אף לאחר שישכבו החכמים וילינו בקבר תהיה תמיד עמהם וכשיקיצו לעוה"ב תהיה ג"כ עמהם וכמ"ש בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך ודרשו באבות סוף פרק ו' בהתהלכך תנחה אותך בעוה"ז בשכבך תשמור עליך בקבר והקיצות היא תשיחך בעוה"ב עי' במדרש רות רבה פסוק ליני הלילה והיה בבוקר ליני היינו בקבר והיה בבוקר היינו כשיקומו בתה"מ : ד בל למד צדק · זהו לזכות על הרשע שלא למד ואינו יודע מה לעשות ואף שהוא רשע ולבו רע ויתכן שאף אם היה יודע לא היה עושה עכ"ז זכות היא לו שלא למד : ה בשכר המצות · שמאחר שכל חיות ב"א הוא מברכת השדה היה לו להקדים ברכת השדה ולומר תחלה ברוך אתה בשדה ואח"כ בעיר · ע"כ דורש שהברכה באה ע"י המצוה שאדם עושה ומצות שבעיר רבים וקרובים ותדירים ע"כ מקדימם ואחר כתבי זאת מצאתי כן בתנחומא בהדיא כאן בסי' ד' וז"ל היה צריך לומר ברוך אתה בשדה ברוך אתה בעיר ע"ש התירוצים והתירוץ הב' שם כמו כאן ורבנן דורשים ע"פ מדה ט' כתיב ברוך אתה בעיר ע"י שנתברכת בשדה : מדבר במשה · הוקשה לו שהרי בתחלה

מתנות כהונה

פרשה ז איספליאות · לפי הענין פירושו משמעות וביאור וכן בלשון לע"ז קורין כן ביאור דברים : זוכה ליכנס כו' סלה · פי' לעדי עד כדאמרינן תנא דבי ר"א ב"י כל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק לעולם ולעולמי עולמים : ששמועותיו · שהוא מבקש לשמוע הם לשם שמים : [מונה פסיעתך גרסינן] : וכי יש מזוזה וכו' · כלומר מזוזה של קלף שכתוב עליו פרשת שמע והלא כתיב ביתך ופי' חז"ל בית שאתה משתמש בו : כי מוצאי · פי' שמוצא אותי הרי שמוצא ומקבל פני הקב"ה : הוי והי' אם שמוע תשמע וגו' גרסינן · וסיפי' דקרא ובאו עליך כל הברכות וגו' : תחלתו מר · הזיתים הם מרים : אף אני שומע תפלתך · דרש ביה שמוע תשמע פי' תהא נשמעת : יוחן רשע וגו' · פירושו תגיל' יהיה לרשע מפני שלא למד צדק ר"ל התורה ואינו יודע עד כמה הגיע עונשו : ע"י שנתברכת כו' · הברכה תהא נכרת בבית :

מן

ידי משה

דלת לפנים מדלת · פי' שיש שני פתחים אחד בעזרה ואחד בבהכ"נ נוסף ע"כ תכנס לבהכ"נ דוקא להתפלל ולא תתפלל בעזרה ומאחז"ל לעולם יכנס ב' פתחים פי' שיעור ב' פתחים פי' אף שהוא בבהכ"נ ממש שלא יעמוד אצל הפתח אלא יכנס שיעור ב' פתחים כדאיתא התם שלא יסתכל בעוברים ושבים ויתבלבל תפלתו והכא טעם בשביל שכר פסיעות וק"ל וכן הוא משמעות לשון ירושלמי פרק ה' דברכות ע"ש : א"ר איבו ולא עוד וכו' · לפי שקשה לר"א על לשון מי הוא זה שבא לבהכ"נ ואינו מוצא אותו הלא כל כמה דליתא עשרה לא בא השכינה לז"א ולא עוד וכו' פירוש דקאי על עשרה ומביא

רחוקים זו בתיה בת פרעה · וברוך אתה בצאתך זה משה ביציאתו מן העולם קירב רחוקים זה ראובן מנין שנא' (דברים לג) יחי ראובן ואל ימות · ד"א ברוך אתה בבואך בפרקמטיא שלך וברוך אתה בצאתך בפרקמטיא שלך (יד) ודוד מפרשה (תהלים קכא) ה' ישמר צאתך ובואך · ד"א ברוך אתה בבואך (טו) בביאתך לעולם וברוך אתה בצאתך ביציאתך מן העולם א"ר ברכיה (טז) כתיב (קהלת ג) עת ללדת ועת למות וכי אין אנו יודעין שעת הוא שאדם נולד ועת הוא שאדם מת אלא [א] אשרי אדם שעת מיתתו כעת לידתו מה בשעת לידתו נקי אף בשעת מיתתו נקי הוי ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך: ו יפתח ה' לך את אוצרו הטוב מהו יפתח [ב] א"ר יונתן ג' מפתחות בידו של הקב"ה ואין בריה שולטת עליהן לא מלאך ולא שרף ואלו הן מפתח של תחיית המתים ומפתח של עקרות ומפתח של גשמים · מפתח של תחיית המתים מנין שנא' (יחזקאל לז) וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם · מפתח של עקרות שנא' (בראשית כט) ויפתח את רחמה · ומפתח של גשמים שנא' יפתח ה' לך את אוצרו הטוב · ד"א יפתח ה' לך רבנן אמרי [ג] גדולה ירידת גשמים שהיא שקולה כתחיית המתים מנין שנאמר (הושע ו) ויבא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ מה כתיב (אחריו) (שם) יחיינו מיומים לפיכך קבעוה בתחיית המתים שהיא שקולה כנגדה · ד"א יפתח ה' לך א"ר אליעזר בן יעקב בשעה שהגשמים יורדין אף משא ומתן מתברך שנא' לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך רבנין אמרי אף הדגים מתברכים אמרו רבותינו מעשה שתפשו דג א' בעכו עד שלא ירדה הרביעה והיו שמין אותו ג' מאות ליטרין ולא מצאו בו אלא ר' אמר להן זקן אחד אלו ירדה הרביעה היו מוצאין בו יותר משירדה הרביעה תפשו דג אחד והיו שמין אותו ר' ליטרין ומצאו בו ש' הרי אף הדגים מתברכים · ד"א יפתח ה' לך ראה כמה גדול ירידת גשמים [ד] רב יהודה בר יחזקאל בשעה שהיה רואה את הגשמים יורדים היה מברך יתפאר ויתגדל ויתברך שמו של מי שאמר והיה העולם שהוא ממנה אלף אלפים ורבי רבבות של מלאכים על כל טפה וטפה שיורדת למה מכאן ועד הרקיע מהלך ת"ק שנה והגשמי' יורדין ואין טפה מתערבת בחברתה · דבר אחר [ה] גדולה היא ירידת גשמי' ששקולה כתחיית המתים כיצד בזו כתיב פתיחה ובזו כתיב פתיחה בזו כתיב יד ובזו כתיב יד בזו כתיב שירה ובזו כתיב שירה בתחיית המתים כתיב (יחזקאל לז) בפתחי את קברותיכם ובירידת גשמים כתיב יפתח ה' לך בתחיית המתים כתיב (שם) היתה עלי יד ה' ובירידת גשמים כתיב (תהלים קמה) (ד) פותח את ידך בתחיית המתים כתיב (ישעיה מב) ירונו יושבי סלע ובירידת גשמים כתיב (תהלים סה) יתרועעו אף ישירו: ז ד"א יפתח ה' לך רבנן אמרי אמר הקב"ה לישראל בני כל הטובות שבאות בעולם בזכותכם הן באות · כיצד הטל אינו יורד אלא בזכותכם מניין שנאמר (בראשית כז) ויתן לך האלהים מטל השמים המטר אינו יורד אלא בזכותכם מנין שנא' יפתח ה' לך את אוצרו הטוב אף השלום אינו בא לעולם אלא בזכותכם מנין שנא' (במדבר ו) וישם לך שלום בזכותך · [ו] מעשה בעובד כוכבים א' ששאל את ריב"ז א"ל אנו יש לנו מועדות ואתם יש לכם מועדות אנו יש לנו קלנדה סטרגלים וקרטיסים ואתם יש לכם פסח עצרת וסוכות אי זה יום שאנו ואתם שמחים א"ל ר' יוחנן בן זכאי זה יום ירידת גשמים מנין שנאמר (תהלים סה) לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו (ה) מה כתיב אחריו (שם ק) מזמור הריעו לה' כל הארץ: ח ויקרא משה אל כל ישראל הלכה אדם מישראל שעמד לקרות בתורה מהו שיהא מותר לו לקרות פחות מג' פסוקים (יז) [ח] כך שנו חכמים הקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים לימדונו רבותינו למה התקינו שלא יפחות משלשה פסוקים כנגד אברהם יצחק ויעקב · ד"א כנגד משה אהרן ומרים שניתנה תורה על ידיהן א"ר הושעיא ראה הפחות בימי משה (ו) מה שלא ראה יחזקאל גדול בנביאים בני אדם שדברה עמהם שכינה פנים בפנים שנא' (דברים ה) פנים בפנים דבר ה' עמכם וגו' א"ר שמעון בן יוחאי [ט] מנין אתה אומר אילו היו ישראל חסרים אפילו אדם א' לא היתה השכינה נגלית עליהן דכתיב (שמות יט) כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני מעשה בר' שהיה דורש בבית המדרש הגדול וכשהיה מבקש ליכנס לדרוש היה אומר ראו אם נתכנסו כל הקהל ומהיכן אתה למד ממתן תורה מנין שנא' (דברים ד) באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי · ד"א [י] רבנן אמרי את מוצא כשנתן הקב"ה למשה את התורה בקריאה נתנה לו מנין (ז) שנא' (שמות יט) ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה · אף משה רבינו כשבא לשנות
את

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פרק ב' · ירושלמי מגילה פרק א' · ב תענית דף ב' · מדרש תהלים מזמור ע"ח · ג תענית דף ז' · ירושלמי ברכות פרק ה' · ד ברכות דף נ"ט · ירושלמי ברכות סוף פרק ט' וירושלמי תענית פרק א' הלכה ג' · ה ילקוט נ"ך רמז תש"ל · ו שיר השירים רבה פרשה ז' · ז בראשית רבה פרשה י"ג · מדרש תהלים מזמור קי"ז · ילקוט נ"ך רמז תש"ל · ח תנחומא סדר כי תשא סימן כ"ח · ט מכילתא יתרו פסוק לעיני כל העם · ילקוט תורה רמז ר"פ · י ילקוט כאן רמז תתק"ס ·

חדושי הרד"ל

(יד) ודוד מפרשה ה' ישמר צאתך ובאך · אפשר מדכתיב לקמיה ישמר את נפשך · דרש בהאי ישמר צאתך ובאך אינו בנפש אלא בממון אבל יותר נראה דהאי ודוד מפרשה צ"ל להכן כאידך דרשא בבואך לעולם ביציאתך מן העולם · וע"ז מביא וכן דוד מפרשה ר"ל מדמסיים ביה מעתה ועד עולם דמפרש ליה מעתה תחלת ביאתך לעולם ועד סוף ימי עולמך: (טו) בביאתך לעולם כו' ביציאתך כו' · עיין ב"מ (קז:) (ואפשר לפרש ברוך ממש שביציאתו ולידתו מברכין הטוב ומטיב או שהחיינו וביציאתו לקבר מברכין דיין האמת): (טז) כתיב עת ללדת כו' · ירושלמי פ"ב דברכות: (יז) כך שנו חכמים הקורא

חדושי הרש"ש

(ד) [פותח את ידך · עי' תענית ב' ריש ע"ב]: (ה) מה כתיב אחריו מזמור הריעו לאלהים כל הארץ כצ"ל והוא בקאפי' ס"ו א' והמדפיס טעה: (ו) מה שלא ראה יחזקאל גדול בנביאים · לעיל ריש ואתחנן איתא אין לך גדול בנביאים ממשה וישעיה · וצ"ל שכאן אין הכוונה שהוא גדול יותר מהנביאים אלא שגם הוא היה נחשב בגדולי הנביאים [וכה"ג פירש רש"י והתוס' בסנהדרין ריש דף פ"ז במופלא שבב"ד ע"ש]: (ז) שנאמר ויקרא ה' למשה (מתוך הענן) כו' · נראה דצ"ל אל ראש ההר ואם הכוונה לקרא

מתנות כהונה

בתי' בת פרעה · שהצילתו מן היאור וזכת' לעוה"ב: [ה"ג רחוקים זה ראובן כו']: יחי ראובן וגו' · עי' בפירש"י בפ' וזאת הברכה: לפיכך קבעו וכו' · משיב הרוח ומוריד הגשם: [ר' ליטרין גרסינן]: ואין טיפה וכו' · וזהו מפני המלאכים הממונים ע"ז ועיין זה בב"ר פרשה י"ד: לך · פירושו בשבילך כד"א לך לך: קלנדא כו' · מיני שמות של ימי אידם שלהם כדאיתא בריש מסכת עבודת כוכבים: שניתנה תורה על ידיהן · שהם היו פרנסי אותו

פירוש מהרז"ו

יוצאים ואח"כ באים והיל"ל תחלה ברוך אתה בצאתך ואח"כ בבואך וע"כ דורש על משה שהביאה קודם היציאה שהיה ברוך מיד בבואו לעולם שקירב לבתי' בת פרעה כמ"ש ויק"ר פרשה א' סי' ג': יחי ראובן · וכמ"ש בת"א שם יחי ראובן בחיי עלמא עי' ב"ר פרשה צ"ח סימן ד' יבא משוי ממים ויקרבך ועי' ב"ר פרשה פ"ב בסי' ב' שדורש פסוק זה על יעקב: בפרגמטיא · כפשוטו בבואך לעיר בסחורה ובצאתך לסחורה והיל"ל תחלה היציאה ואח"כ הביאה וזהו שאמר ולדוד מפרשה שדוד הקדים היציאה לביאה רק בתורה בא להורות על הדרשות הנ"ל: בביאתך לעולם · כבר הוא ברוך שהנשמה טהורה מבריאתה מן החטא וברכה וזכה שכן יהיה גם בצאתך מן העולם · ועיין קה"ר פסוק עת ללדת ועי' ב"מ דף ק"ז: ו מהו יפתח · משמע שסגור וצריך פתיחה: שלש מפתחות · ב"ר פ' ע"ג סי' ד' וש"נ: בתחיית המתים · ב"ר פרשה י"ג סי' ו' ע"ש וש"נ: ומה כתיב אחריו יחיינו · הנה תחלת כתיב בפסוק ב' יחיינו מיומים ובפסוק ג' ונדעה נרדפה וגו' ויבא כגשם והיל"ל מה כתוב קודם · ואחר זמן רב מצאתי שגם בילקוט כן הגירסא מה כתיב אחריו וקשה לשבש בשני מקומות ונתתי לבי לעיין ומצאתי ת"ל שכוונתו לדרוש מ"ש ונחיה לפניו הרי שכבר בא וכמ"ש אצל מיתת בני אהרן וימותו לפני ה' כי כבר בא וכמ"ש לפני ה' כי בא ואיך אמר אח"כ ויבא כגשם לנו הרי שעדיין לא בא מדה ט"ו ב' כ"מ ומכריע ע"פ מדה ל"א שפסוק ויבא כגשם קודם פסוק יחיינו שאחר שיבא כגשם אז יחיינו ונחיה לפניו ואגב שהזכיר הפסוק דורש בו ועכ"פ הרי שהפסוק משוה ומשקל ביאתו להחיות מתים לעתיד כגשם והמדרש מדבר בגשמים אומר ששקול כתחיית המתים פי' שענין הגשמים שאנו מורגלים בו שע"כ אין אנו מרגישים בגודל הפלא ע"כ אומר ששקול בפליאתו כמו תחה"מ · והפסוק מבטיח על תחה"מ אומר שיהיה טובתו כטובה הידוע לנו מהגשמים: אף משא ומתן · ב"ר פרשה י"ג סי' ט"ז ומוכיח מפסוק לתת מטר ארצך והוא סופו של הפסוק יפתח ה' שדורש עתה ומעשי ידיך הוא משא ומתן: היה מברך · שם פרשה י"ג סי' ט"ו: בזו כתיב יד · גם זה בפ' הנ"ל: ירונו יושבי סלע · ותרגם יונתן ישבחון מתיא כד יפקון מבתי עולמיהון: ז בזכותכם הם באות · ב"ר פרשה ס"ו בסוף סי' ב' ושם רבי לוי אמרה: את רבי יוחנן ב"ז · ושם איתא ריב"ק: ח שנתנה תורה על ידיהם · באהרן מפורש סוף משפטים ועלית אתה ואהרן וזה היה קודם מ"ת כמ"ש רש"י שם והוא מהמכילתא וכמה פרשיות כתוב בהם וידבר ה' אל משה ואהרן אך על מרים אינו מפורש אך לפי מה שדרשו במכילתא יתרו ותגד לבית יעקב אלו הנשים מן הסתם היה על ידי מרים הנביאה וכמ"ש אצל השירה ותצאנה כל הנשים אחריה וגו' וכמ"ש פסיקתא רבתי פ' כ"ו ג' נביאים היו באותו הדור ירמיה לפניה חולדה ירמיה בשווקים לפניה בב"כ חולדה אצל הנשים: הפחות בימי משה · מכילתא יתרו פסוק לעיני כל העם מלמד שראו באותה שעה מה שלא ראו יחזקאל וישעיה שנאמר וביד הנביאים אדמה פי' שהם לא ראו אלא דמות אבל ישראל ראו בעיניהם פנים בפנים ומ"ש יחזקאל גדול בנביאים אין פירושו שהיה גדול מכל הנביאים שהרי אמרו שישעיה דומה לבן כרך ויחזקאל לבן כפר שראה ובויק"ר ריש פ"י מפורש שישעיה גדול מכל הנביאים אלא פי' שהיה נביא גדול בתוך הנביאים על שפירש כבוד מראה המרכבה לפנינו יותר מכל הנביאים והביא כל זה לכאן אגב מ"ש בפסוקים המסות הגדולות אשר ראו עיניך וגם מאמר רשב"י הוא במכילתא שם על הפסוק הנ"ל וע"כ הובא לכאן ועי' ג"כ ב"ר פרשה ע' סי' ע': הקהל לי את העם · וכן כאן ויקרא משה אל כל ישראל: בקרי' נתנה לו · והקריאה מורה על החיבה כמ"ש ויק"ר פרשה א' סי' י"ב לשון שמלאכי השרת משתמשים בו ובאופן זה מסר ושנה התורה לישראל וע"כ כתוב כאן ויקרא משה אל כל ישראל · והנה נראה שכוונתו על פסוק ויקרא משה אל כל ישראל שכתוב כאן בסוף סדר תבא וכנ"ל וא"כ יקשה איך אמר כשבא לשנות התורה וכאן כבר שנה התורה והנה מצויין כאן במדרש ע"פ ויקרא משה דברים ה' הגם שיתכן שהציון הוא בטעות שהרי פסוק ויקרא משה כתוב כאן וכמפורש במדרש שדורש פרשה זו עם כל זה אורו עיני בציון זה שבהכרח שכוונת המדרש גם לפרשה הנ"ל של דברים ה' שכתוב שם ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אליהם שמע ישראל את החוקים וגו' ושם כתוב פסוק פנים בפנים דבר ה' עמכם והעשרת הדברות ומתחלת דברים עד פרשה ה' הנ"ל עדיין לא שנה המצות וכמ"ש שם ד' וזאת התורה אשר שם משה וגו' אלה העדות וגו' כל הענין ועל זה אמר שם ויקרא משה אל כל ישראל ואגב פסוק פנים בפנים שכתוב שם בפסוק ד' הביא כל הדרשה שראו יותר מהנביאים וזה שאמר כשבא משה לשנות התורה ובסוף הדרשה חברה לפסוק שכתוב כאן ג"כ ויקרא משה אל כל ישראל שדעת המדרש ששני הפרשיות ענינם אחד ולפירוש אחד יתישב וזהו שאמר המדרש כשבא לשנות התורה היינו שם דברים ה' ואח"כ אמר מנין ממה שקראנו בענין והיינו כאן בכי תבא הנ"ל ע"פ גז"ש דכאן וכאן כתוב ויקרא משה אל כל ישראל שזה היה

יפה תואר

לפיכך קבעוה בתחיית המתים · נראה דלא יהיב טעמא למה קבעוה בת"ה טפי מאחר ברכות דא"כ ל"ל מפני ששקולה דאפילו תימא שאינו שקולה ממש כת"ה פשיטא דיותר ראוי לקבעה בת"ה מבאחר דזכתי כיון דהוי היות לעולם אלא לעיקר הזכרתה יהיב טעמא דכיון דע"כ בעינן לומר שאלה בברכת השנים לא היה צורך לתקן הזכרתה כלל אלא משום דשקולה כת"ה ראוי להזכירה עמה והכי משמע מלשון הגמ' בפ' אין עומדין: אף הדגים מתברכין · עם היותם תמיד במים מרגישין בטובת הגשמים שאז מתעדנים במים יותר: והיו שמין אותו ש' ליטרים וכו' · לפי גדלו שיערו באומד הדעת שישקול ג' מאות ליטרין: אילו ירדה הרביעה היה מוצאין בה יותר · משום דלא נחת רביעתם לכן אינו מתענגים והם כחושים ובשרם רעה ולא ישקלו כראוי לפי גדלן: כותי אחד שאל את ר"י ב"ז אנו יש לנו

ידי משה

הפסוק אלהים נצב בעדת אל ואין עדה פחות מעשרה: אמר ר"ב עת ללדת ועת למות · שמעתי בשם הגאון אב"ד דק"ק לובלין מהור"ר הירש זצ"ל חתן הגאון מהור"ר העשיל ז"ל דה"פ לפי שאנטונינוס ורבי היו חלוקין בביאת יצר הרע ואמר רבי לאנטונינוס ע"כ שבא בשעת יציאתו לאויר העולם דאל"כ היה בועט במעי אמו ויוצא והקב"ה קבע זמן מתי יצא לאויר העולם ולעיל אמר כשם שביאתך בלא חטא א"כ ע"כ שיצר הרע לא בא במעי אמו דאל"כ קשה הא יכול להיות שיצא בחטא כמו שמצינו גבי עשו שהיה מפרכס לצאת ולעבוד ע"א וקשה מגלים זה · לזה מביא ר"ב פסוק עת ללדת ועת למות ודו"ק ע"כ דפת"ח · ועי' בפ' כי תשא פי' על מדרש זה ותמצא נחת: אלו היה ישראל חסרים אפילו אחד לא היתה השכינה נגלית · פי' גילוי השכינה לא היה אבל מ"מ היה השכינה שורה עליהם כמו שפירשו התוספות

את התורה לישראל אמר להם כשם שקיבלתי את התורה בקריאה כך אני מוסר לבניו בקרייה (יח) מנין (ח) ממה שכתוב בענין (דברים כט) ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אליהם : בני זש"ה (משלי ג) בני אם תקח אמרי ומצותי תצפון אתך (יט) מהו אם תקח אמרי א"ר הונא בשם ר' אחא א אמר הקב"ה לישראל בני לא תהא תורתי עליכם כאדם שיש לו בת בוגרת והוא מבקש לכנוס אותה אצל מי שמוצא · מהו אם תקח אמרי אם יהא לכם זכות אתם מקבלים את תורתי שמלאכי השרת נתאוו לה ולא נתתי אותה להם מניין שנא' (תהלים סח) מלכי צבאות ידודון ידודון ומה הוא אומר ונות בית תחלק שלל (ט) אמר לפניו רבש"ע (כ) הניה שיש לך בעליונים אתה מחלק אותה לתחתונים הוי אם תקח אמרי אם יהא לך זכות · ומהו מצותי תצפון אתך א"ר אבא בר כהנא ב אמר הקב"ה אתם צופנים לי תורה ומצות בעוה"ז (י) (כא) ואני צופן לכם שכר טוב לעוה"ב שנא' (שם לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · ד"א אם תקח אמרי א"ר יהודה בר שלום אמר הקב"ה לישראל אימתי אתם נקראים בני כשתקחו אמרי למה"ד למלך שאמר לו בנו סיימני בתוך המדינה שאני בנך א"ל אביו מבקש אתה שידעו הכל שאתה בני לבוש פורפירא שלי ותן עטרה שלי בראשך וידעו הכל שאתה בני כך אמר הקב"ה לישראל מבקשים אתם שתהיו מסוימין שאתם בני עסקו בתורה ובמצות והכל רואים שאתם בני הדא אימתי אתם בני משתקחו אמרי · א"ר ג כשהיו ישראל במדבר (כב) היה מהלך עמוד הענן לפניהם והיה עשן המערכה ועשן הקטורת עולה והיו שני זיקוקין של אש יוצאין מבין שני בדי הארון והיו שורפים לפניהם את הנחשים ואת העקרבים והיו אוה"ע רואים אותם והיו אומרים אלוהות הן אלו (יא) כל תשמישן אינו אלא באש אמר להם משה וכל השבח הזה שעשה לכם הקב"ה ע"י שקבלתם תורתי בסיני (יב) הוי (דברים כט) ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אליהם וגו' אמר להם היו יודעים כל נסים שעשה לכם הקב"ה ראיתם בעיניכם · במצרים עשה לכם ועיניכם רואות מנין שנאמר (שם ד) המסות הגדולות אשר ראו עיניך מהו המסות המכות ממסות גופיהן של מצרים · (יג) מהו ואותות רבנן אמרי שהיו (כג) נרשמות על גופיהן דם צפרדעים וכנים מהו והמופתים שהיו המכות מפתות אותן כיצד (כד) לשלשים יום היתה באה המכה והיתה עושה ז' ימים והלכה לה והיו נרווחין עשרים ושלשה ימים בין מכה למכה ולא היו חוזרין בהן הוי שהיו מפתות אותן : ד ולא נתן ה' לכם לב לדעת מהו ולא נתן ה' לכם לב לדעת א"ר יצחק ד בשעה שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אמר הקב"ה (דברים ה) מי יתן והיה לבבם זה להם שמעו ישראל ושתקו א"ר יהודה בן לוי למה"ד לחבר אחד קשה שראה עכנא אחת קשה אמר מי יוכל לחבר את זו אמרו לו ולא את החבר הכל ממך כך כיון שאמר הקב"ה מי יתן והיה לבבם זה להם (כה) היה להן לומר רבש"ע אתה תן לפיכך אמר משה ולא נתן ה' לכם לב לדעת · ד"א מי יתן א"ר מאיר (כו) ה מי גדול הגנב או הגונב הוי אומר הגונב גדול שהוא יודע שהוא נגנב ושותק כך כתיב (תהלים עח) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו כביכול והוא אומר מי יתן והיה לבבם זה להם · ד"א ולא נתן ה' לכם לב לדעת א"ר שמואל בר נחמני בשביל עצמו א"ל משה את הדבר הזה כיצד ו שני דברים גזר הקב"ה אחד על ישראל ואחד על משה אחד על ישראל בשעה שעשו אותו מעשה מנין שנאמר (דברים ט) הרף ממני ואשמידם ואחד על משה בשעה שביקש משה ליכנס לארץ ישראל אמר לו הקב"ה לא תעבור את הירדן הזה ומשה ביקש מן הקב"ה לבטל את שתיהן אמר לפניו רבש"ע (יד) סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך ובטלה של הקב"ה ונתקיימה של משה מניין שנא' (במדבר יד) סלחתי כדברך כיון שבא ליכנס לא"י התחיל אומר (דברים ג) אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אמר לו הקב"ה משה כבר בטלת את שלי וקיימתי את שלך אני אמרתי

מסורת המדרש א תנחומא סדר עקב סימן ה' · ב מדרש משלי פסוק זה · עיין ילקוט משלי רמז תתקל"ב · ג תנחומא סדר ויקהל סימן ז' · ד עבודת כוכבים דף ה' · פסיקתא רבתי פ' מ"א · ילקוט תורה רמז תתקס"ט · ה מכילתא סדר משפטים פ' י"ג · ו תנחומא סדר ואתחנן ·

חדושי הרש"ש

לקרא דסוף משפטים נלרך ג"כ להגה"ה : (ח) ממה שכתוב בענין ויקרא משה אל כל ישראל כו' · כמרשים טעה כי פשוט אשר כוון המדרש לפרשתנו : (ט) אמרו לפניו רבש"ע הנוה שיש לך כו' כנ"ל : (י) ואני צופן לכם שכר טוב כו' כנ"ל : (יא) [כל תשמישן אינו אלא באש · כי הענן היה ג"כ אש כמבואר לקמן בסוף הפרשה] : (יב) הוי ויקרא משה אל כל ישראל כו' המסות הגדולות כו' · גם בכאן טעה המרשים והכוונה על הכתובים שבסוף הסדר הזה : (יג) מהו האותות רבנן כו' כנ"ל : (יד) [סלח נא לעון

חדושי הרד"ל

(יח) מניין ממ"ש בענין ויקרא משה (דברים כח) כנ"ל והוא קרא דפרשתין והמציין טעה : (יט) מהו אם תקח כו' · חסר כאן קשור שדרשא לפרשת דהכא · ואפשר על ולא נתן ה' לכם לב לדעת ואזנים לשמוע בא לדרוש וכדכתיב במשלי שם אח"ז להקשיב לחכמה אזניך תטה לבך כו' ודעת אלהים תמצא · ומה שנאמר פה א"ר הונא כו' · עי' ויק"ר פכ"ה : (כ) הנאה שיש לך בעליונים · כנ"ל ודרש נות בית הדבר הנאה והיפה שבבית : (כא) ואני צופן לכם שכר כנ"ל : (כב) היה מהלך עמוד ענן לפניהם כו' · שה"ר פ"ג פ"ה : (כג) נרשמות על גופן · בשוח"ט כתורה לא יפחות כו' כנגד כו' מגלה (כג) ע"ש בגמ' :

מז' ע"ח ומז' ק"ד מייתי לה מקראי ע"ש: (כד) לשלשים יום היתה כו' · עיין שמ"ר ספ"ט: (כה) היה להם לומר כו' תן· עבע"כ פ"ק (ה') : (כו) מי גדול הגונב כו' · כלומר שלא תאמר שח"ו באמת גנבו דעת המקום

מתנות כהונה

אותו הדור : בת בוגרת וכו' · לפיכך אמר אם תקח כלומר שהוא יחזור ויהדר אחריה וכדמפרש והולך שמלאכי השרת בקשוה ולא נתנה להם : צופנים · אוצרים כד"א אשר צפנת וגו' כאוצר זה הצפון וסמוי מן העין : [ה"ג ד"א בני אדם] : סיימני · עשה רושם וסי' שידעו הכל שאני בנך : פורפירא · לבוש מלכות : ה"ג הדא אימתי אתם כו' · ופירושו הוי אימתי אתם נכרים לכל שאתם בני וכדמפרש ואזיל : מפתות כו' · דריש המופתים כמו המפתים לשון פיתוי : עושה · שוהה ועושה מלאכה : ולא היו חוזרין · לפי' לא היו המצריים חוזרים מקושי ערפם לשלוח ישראל : לחבר · יודע לחבר נחשים : עכנה · נחש : [יוכל לחבר גרסינן] : הכל ממך · כלומר ברשותך הוא וכך תלוי הדבר כן להגרס כן

פירוש מהרז"ו

היה קודם שנה התורה וקראם למסור להם התורה ולפי זה בהכרח שדעת המדרש שכל תוכחות של כי תבא שזהו הברית וכמ"ש בסוף התוכחה אלה דברי הברית שעל זה אמר כאן ושמרתם את דברי הברית הזאת וברית נצבים לעברך בברית ה' הכל היה תחלה קודם שנה התורה ועי' מ"ש בענין ברית זה בויק"ר פרשה ו' בסי' ו' באריכות וניונים רבים ודברים אמתים ע"פ המדות שהם שייכים לשלימות הענין של כאן ולפי ההיקש שהבאתי שם ממ"ש במ"ר פ"ע סי' מ"ז וכמו שתוכחת בחוקותי היה קודם מ"ת כמו שרמזתי לעיל פרשה ד' סי' ג' מהמכילתא כך תוכחות תבא קודם שנה התורה ועי' עוד מ"ש בזה בסי' הסמוך · אח"כ מצאתי במדרש קהלת פסוק אני קהלת ודכוותא אתם נצבים היום הזה היה ראוי להיות תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה ראיה לכל מה שכתבתי ברוך ה' שהנחני בדרך אמת לאמיתה של תורה ובהכרח הכוונה שתחלה הי' ויקרא לכל ישראל וכשנתקבצו כולם אמר אתם נצבים כולכם דוק ובחון והתבונן : בני אם תקח אמרי · בא לדרוש מ"ש כאן ויקרא משה אל כל ישראל המסות הגדולות וגו' : מהו אם תקח אמרי · משמע שאומר תנאי אם תקח אמרי יהיה כך וכך וכמ"ש אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם וכל הברכות אך כאן אין ברכות והבטחות ומהו אם ומאחר שלא פי' בהכרח שמפורש בתיבות אלו כי לא בא לסתום אלא לפרש ודורש תיבת אם בדרך ספק וע"פ מדה פ' אם יש לך זכות תוכל ליקח אמרי ונאמר זה ברוה"ק על ישראל קודם מ"ת · והזכות הוא זכות מעשים טובים וזכות אבות ותפלה ועל הכל היגיעה התמידית : אצל מי שמוצא · אף למי שאינו ראוי רק שירצה ליקח אותה כמ"ש חז"ל בתך בגרה שחרר עבדך והן לה · עי' לעיל פרשה ג' סי' ב' בכל מה שמוצא : מלכי צבאות ידודון · עי' לקמן פרשה ח' סי' ב' שמלאכי השרת וכו' ועי' במ"ר פרשה י"א סי' י"ג ופירושו שהיו מדדים וקופצים מירצת משה שעלה למרום לקבל התורה והפסוק מדבר בעת מ"ת וכמ"ש שם אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון וגו' זה סיני ואז מלכי צבאות ידודון ואז ונות בית החלק שלל התורה שדירתה במרום ונאה מכל עליונים תחלק שלל לתחתונים וכמ"ש שמ"ר ריש פרשה כ"ט ע"פ עלית למרום שבית שבי וזהו השלל : ומצותי תצפון אתך · והדקדוק כנ"ל שלא אמר מה יהיה ודורש שבתיבת תצפון מרומז מה יהיה היינו השכר הצפון לעולם הבא ע"פ מדה י"ז ומדת ממעל · ומ"ש תורה ומצות היינו ע"פ מדה י"ט אם תקח אמרי וה"ה ומצותי וכס"ד ומצותי הצפון אתך וה"ה אמרי וזהו שאמר אתם צפונים לי תורה ומצות והמאמר במדרש משלי : אתם נקראים בני · דורש כנ"ל ע"פ מדה ט' שתיבת אם הוא תנאי ומפורש אם תקח אמרי ובתיבת בני הוא ההבטחה שתקרא בני בלקיחת אמרי ומצותי שהם עטרה ופורפירא שלי שאני מתפאר ומתגאה בהם ואני בעצמי מקיים אותם כמ"ש ויק"ר פרשה ל"ה סי' ד' : והיו שני זקוקין · ומרומז כאן במ"ש המסות הגדולות אשר ראו עיניך וכמ"ש כקדות את המכים וכמ"ש ב"ר פרשה ד' סי' ב' וש"נ ומבואר ועי' במ"ר ריש פרשה ה' ענין בני גלוין אלו : ע"י שקבלתי תורתי · שנתגה בהם וכמ"ש דברים ה' בפרשת ויקרא משה שמבואר לעיל סי' ח' פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש וכדומה : הוי ויקרא משה · גם בכימן זה המדרש מחבר ענין התורה והמצות אל מ"ש ויקרא משה כמ"ש בסי' הקודם : מהו המסות · לפי פשוטו שמדבר במכות מצרים למה קורא למכות מסות ודורש ע"פ מדת ממעל שממסות גופיהם וזהו מ"ש בפסוק א' את כל אשר עשה ה' וגו' לפרעה ולכל עבדיו ודורש מ"ש אח"כ המסות והאותות והמופתים באופן שהם שייכים לפרעה ולעבדיו בגופם לבד פירושם שהם אותות ומופתים על עקרי אמונה הסי"ת והורתו : לשלשים יום · עי' שמ"ר פרשה ט' סי' י"ב ושם מבואר ושם בפלוגתא : ד מהו ולא נתן ה' · הלא הדבר תלוי באדם כמ"ש תנה בני לבך לי ועוד שהרי היו כולם בעלי דיעה יותר מכל הדורות שנקראו דור דעה : אמר הקב"ה מי יתן · והנה לפי פשוטו שמפורש בדברים ה' פסוק כ"ו מי יתן הוא תשובה על מ"ש שם מפסוק כ'. עד פסוק כ"ד שבקשו ממשה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות ועל זה השיב הסי"ת הטיבו כל אשר דברו מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וכן מפורש במכילתא פסוק וכל העם רואים · אך דעת המדרש שלא יתכן כן שבזה שאמרו דבר אתה עמנו ונשמעה לא הטיבו כלל כמ"ש בפסוק ישקני באריכות שכאשר אמרו דבר אתה עמנו חזר יצה"ר למקומו ולמדו ושכחו והתחרטו על שאלו כן ובקשו שיגלה הסי"ת להם שני' וילמדם בעצמו ולא נעתר להם עד לעתיד ואיך יאמר על זה הטיבו את אשר דברו ובהכרח לדרוש ע"פ מדה כ' אם אינו ענין למ"ש נעשה ונשמע וכמ"ש ג"כ מפורש במכילתא יתרו פסוק וידבר אלהים קודם פסוק אנכי וז"ל ויגד משה את דברי העם אל ה' ומה היו דברי העם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ומנין [illegible]

ידי משה

המסופקות בכוסות בכל מקום אשר אומר שהי' ע"ש שקלי על גילוי שכינה : מי גדול הגנב וכו' · פי' [illegible]

יפה תואר

[illegible]

ואשמידם ואת אמרת סלח נא ונתקיים שלך ואף עכשיו מבקש אני לקיים את שלי ולבטל את שלך א"ל הקב"ה משה אין אתה יודע מה לעשות אתה רוצה לאחוז את החבל בשני ראשין א"ל אם אעברה נא אתה מבקש לקיים בטל סלח נא ואם סלח נא אתה מבקש לקיים בטל אעברה נא · אריב"ל כיון ששמע משה רבינו כך אמר לפניו רבש"ע ימות משה ומאה כיוצא בו ולא תנזק צפורנו של אחד מהם · א"ר שמואל בר יצחק כיון שנטה משה למות ולא בקשו עליו רחמים שיכנס לארץ כנס אותן והתחיל מוכיחן · א"ל אחד פדה ס' רבוא בעגל וס' רבוא לא היו יכולין לפדות אדם אחד הרי ולא נתן ה' לכם לב לדעת אמר להם אי אתם זכורים כל מה שהנהגתי אתכם במדבר שנא' (שם כט) ואולך אתכם מ' שנה במדבר וגו': **יא** מהו לא בלו שלמותיכם מעליכם א"ר יוסי בר חנינא מה שהיה עליהן לא בלו אבל מה שהיה להן בתוך התיבות נתבלו · ד"א לא בלו שלמותיכם (כז) [א] ר"א בנו של רשב"י שאל את ר"ש בן יוסי חמיו (כח) כלי קוריים יצאו עם ישראל במדבר א"ל אותן הבגדים שהיו עליהן מה שהלבישו אותן מלאכי השרת בסיני לפיכך לא נתבלו א"ל ולא היו גדילין והיו הבגדים קטנים להם א"ל אל תתמה על זו החילזון הזה כשגדל מלבושו גדל עמו · א"ל ולא היו צריכין תכבוסת א"ל הענן היה שף בהן ומלבנן א"ל ולא היו נשרפים מן הענן שהוא אש א"ל אל תתמה על זו (טו) (כט) אסיטון הזה אין מגהצין אותו אלא באש אף בגדיהם שהיו מעשה שמים היה הענן שף בהן ואינו מזיקן א"ל ולא היו עושין מאכולת א"ל במיתתן לא נגעה בהן רמה בחייהן על אחת כמה וכמה א"ל ולא היה ריחן רע מכח הזיעה א"ל (ל) היו מתענגים בנאות דשאים של באר והיה ריחן מפעפע בכל העולם מנין שנאמר (שיר ד) וריח שלמותיך כריח לבנון וכל השבח הזה מהיכן ממעין גנים באר מים חיים: **יב** ד"א ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר א"ר יהודה בוא וראה ענותנותו של הקב"ה בנוהג שבעולם אדם יש לו בן והוא טוענו אם מצער אותו מיד הוא משליכו כביכול הקב"ה אינו כן אלא היו ישראל במדבר מ' שנה והיו מכעיסין אותו והוא טוענן מנין שנא' (דברים א) במדבר (לא) אשר ראית וגו' · ד"א אמר ר"ל מהו אשר נשאך נשאן וגידלן (לב) שעשה אותן כאלוהות שנאמר (תהלים פב) אני אמרתי אלהים אתם · ד"א אמר רשב"י בנוהג שבעולם (לג) אדם אם יש לו בן נותנו לשפחה שתניקהו ואם אין לו שפחה נותנו למניקה וכמה היא מניקה אותו ב' וג' שנים כביכול הקב"ה אינו כן אלא (ישעיה מו) ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול וגו' א"ל הקב"ה בני חייכם כשם שגידלתי אתכם בעוה"ז כך אני מגדיל ומייקר אתכם לעתיד לבוא מנין שנא' (ירמיה לא) הבן יקיר לי אפרים וגו':

סדר אתם נצבים

פרשה ח · א הלכה אדם מישראל שלא התפלל תפלת השחר או תפלת מוסף או תפלת המנחה · הרבה פעמים שלא פנה להתפלל (א) או (א) מקוצר (ב) שהיה עושה צרכיו או שהיה מהלך בדרך ושכח להתפלל (ג) אי זו שעה מותר לו להתפלל ויצא בה ידי חובתו כיצד הוא צריך לעשות [ב] כך שנו חכמים

מסורת המדרש א עיין שיר השירים רבה פרשה ד' סימן כ"ג · מדרש תהלים מזמור כ"ג · ילקוט תורה רמז תת"ג בשם פסיקתא · ילקוט תהלים רמז תרצ"א · ב ברכות פרק תפלת השחר דף כ"ו · ירושלמי ברכות פרק ד' הלכה א' · תוספתא ברכות פרק ג' · תנחומא סדר כי תבא סימן כ"ג ·

חדושי הרד"ל

וא"כ הגונב גדול אלא כח רחמיו של הגנב גדולים שיודע ושותק : (כז) ר"א בנו של רשב"י שאל כו' · בשה"ר כמאמר זה הלשון ר"א ב"ר שמעון וכאן תפסו בנו של רשב"י ומזה הרגשתי ב"ה דקדוק לשון הזה בכ"מ שתפסו ל' זה כמו ר"א בנו של ר"י הגלילי · ר' חנינא בנו של ר"י הגלילי · רבי ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקא · ר' ישמעאל בנו של ר"א בן עזריה · הורקנוס בנו של ר"א בן הורקנוס · וכן שנינו הלכות ר"ג בנו של ר"י הנשיא · שהטעם הוא בכ"מ שנזכר אצל האב איזו כנוי כמו הגלילי או הנשיא · וכן בכ"מ שמזכיר גם אבי האב · בכדי שלא יטעו שהוא שם הכינוי או שם אבי האב (הוא כינוי ושב) אל הבן המדובר בו (מזה סמך גדול לדינו של מהרי"ל הכתוב באהע"ז סי' קכ"ט ס"ט שאם יש כינוי לבן והכתובו לבסוף אחר שם האב שדיעבד אינו פסול (כדברי הסמ"ך במ"מ עיין בח"מ וב"ש שם) שיש לפרשו שחוזר על הבן) · ולכן כאן ששנו ר"ש בן יוחאי דקדקו להוסיף בנו של בכדי להורות שבן יוחאי חוזר על ר"ש ואינו חוזר (דרך כינוי) על ר"א ושם בשה"ר ששנו ר"ש סתם לכן נקטו ר"א בר"ש ולא הוצרכו למלת של : (כח) כלי קוריים יצאו כו' · אפשר פירושו כאן כלי מלאכת האריגה שהיו יכולין לארוג להם במדבר תמיד בגדים חדשים לכל הקהל : (כט) אסיטון · עמ"כ גי' הילקוט אמיינטון · וכ"ה בשה"ר פ"ד פ"י ובשוח"ט מז' כ"ג ופירושו פשתן הגדל בסלעי ההרים כמ"ש במוסף ערוך · ועיין רבינו בחיי פ' עקב פי' על גי' אסיטון : (ל) היו מתענגים בנאות כו' · בשה"ר שם הגי' מתעגגעים וכצ"ל והוא כדכתיב בהאי קרא בנאות דשא ירביצני שהיו רובצים על הדשאים ומגעגעין עצמן בהן ונוטה כן מתפעפעין ריח טוב עליהם : (לא) אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו ד"א אמר ר"ל כצ"ל : (לב) שעשה אותן כאלוהות · דרש אשר נשאך ה' אלהיך · שהשוה ס' וגדלן למעלת אלהות ובני אלהים הקרוים למעלה בשמים : (לג) אדם שיש לו בן נותנו כו' · זהו לדרוש כאשר ישא איש את בנו :

(א) או מקוצר כו' או שהיה מהלך כו' · הוא פי' על לא פנה להתפלל מחמת זה או זה : (ב) שהיה עושה צרכיו · אפשר פירושו כפשוטו שיפנה לנקביו · ואם פירושו שהיה עוסק בצרכי ממונו יש קצת משמעות דהשיב גם כן כשוכח ואנוס כמהלך בדרך ועיין באו"ח סימן ק"ח ס"ח : (ג) איזו שעה מותר כו' וי"א כו' כך שנו חכמים כו' · אבל לאחר זה אף שיש לו תשלומין אין יו"ח בה כמ"ש שכר תפלה

חדושי הרש"ש

לעון העם הזה · זה אמר משה על מעשה מרגלים וכן תשובת הקב"ה סלחתי כדברך נאמרה שם] : (טו) אסיטון הזה כו' · נ"ל אמיאנטן והוא לפי סופרי הטבע מין אבן אשר יטוו ממנו חוטים ואורגים מהם בגדים וכאשר יוכתמו יעבירום באש וטהר (מצאתי) :

(א) או מקוצר · אולי הוא מלשון קצירי ומריעי והיה עושה כו' הוא ענין אחר :

מתנות כהונה

כן להניחה: אין אתה יודע · בניחותא : הרי ולא נתן וכו' · שנתן להם רמז שיתפללו בעדו ולא הרגישו : [במדבר וגו' גרסינן] : נתבלו · וזה להגדיל הנס שמה שדרכו להתבלות לא בלה ומה שדרכו להתקיים היה נתבלה : כלי קוריים · הערוך לא פירשו ועי' בב"ר ריש פ"ע ובמדרש חזי' בפסוק נופת תטופנה ובמדרש קהלת בפסוק ושנאתי את החיים : מה שהלבישו · הם היו מה שהלבישו וכו' : ההילזון · תולעת שצובעין מדמי התכלת : אסיטון · בגד עשוי מאמר סלמנדריא שהוא מין חיה שנבראה במקום שבוערים בו אש שבע שנים ורש"י פי' בפרק העור והרוטב שבוערין שם עלי הדס ונעשה ע"י כישוף ועי"ל בפ' וישב ובילקוט ריש פ' עקב גרסינן אמיטון : מאכולת · כנים ופרעושים הבאים מחמת זוהמא : [וגידלן גרסינן] :

פרשה ח הרבה פעמים · פעמים הרבה בא לו לאדם שאינו פנוי להתפלל : [ה"ג מקוצר או שהיה] : צרכיו · פירוש צרכי נקביו : כך שנו כו' · ריש פרק תפלת

פירוש מהרז"ו

ואף עכשיו וכו' ולבטל את שלך · נ"ע דמשמע במ"ש ואף עכשיו שדומה לדבר הקודם ובאמת הוא ממש הפכו כמ"ש בטלתי את שלי וקיימתי את שלך וכן מ"ש עוד לאחוז החבל בשני הראשין שהם שני דברים סותרים אך הענין בזה שהיה אמר למשה הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך לגוי גדול ועצום והכוונה האמיתית בזה שיעשנו לגוי גדול ועצום שיכנס לארץ ולירש אותה לעולם וכאשר ביקש סלח נא היתה כוונתו שאינו מתרצה שיהיה הוא הגוי גדול שיכנס לארץ רק ישראל יהיה הגוי גדול והם יכנסו לארץ וירשוה ואם היה משה נכנס לארץ היה פה מקטרג פתוח תמיד לקיים גזירה ראשונה של הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך לגוי גדול והיינו בכל עת שהיו ישראל חוטאים (וכאשר באמת קיים לו הגזירה כמ"ש חז"ל על פסוק ובני רחביה רבו למעלה מששים רבוא) ע"כ נורא עלילה סבב סיבות שלא יכנס משה לארץ לקיים מ"ש סלח נא סלחתי כדבריך · וזהו מ"ש דברים א' ל"ז בסיפור גזירת מרגלים גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שמה שאם היה משה נכנס לארץ היה צריך ליתן מקום למ"ש הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך לגוי גדול וכאשר חטא משה במי מריבה וגזר עליו שלא יכנס לארץ היה לכוונה הנ"ל נמצא שהוא ענין אחד וגזירה אחת שאם יקיים סלח נא בהכרח בטל אעברה נא ואם יקיים אעברה נא בטל סלח נא ואם לקיים שתיהן דומה לאוחז חבל בשני ראשין שאם אחד רוצה למשוך אליו איזה דבר ואוחז חבל בידו צריך לעזוב ראש אחד מידו לקשור בדבר הנמשך אך אם יחזיק שני ראשים בידו לא יתכן למשוך וכן בנמשל בהכרח שיעזוב אחד ויתפוס אחד ולא לתפסו בסלח נא ובאעברה נא וכיון ששמע משה כך שביטל גזירתו גזירת ישראל בטל את שלו: אחד פדה ס' רבוא בעגל · ולא הזכיר במרגלים כי במרגלים לא פדה אותם אלא לשעה שעכ"פ מתו כולם במדבר רק בעגל פדה אותם לגמרי והיה לישראל להתפלל לבטל גזירת משה כי לא העבוט ולבטל גם מ"ש הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך וגו' והן אל כביר לא ימאס ומרומז כל זה במ"ש ולא נתן ה' לכם לב לדעת ואולך אתכם ארבעים שנה כאומר אני סבלתי אתכם ארבעים שנה בתפלתי ואתם לא סבלתם אותי אפילו פעם אחת בתפלתכם עי' לעיל פרשה ג' סי' י"א : **יא** עליהם לא בלו · וזהו מעליכם מה שהיו עליכם וכמ"ש בסמוך שהענן היה שף בהם ונותן בהם קיום עד שהיו גדלים עמהם אף כי שלא יבלו ולא יתלכלכו : כלי קוריים · עי' שי"ר פסוק נופת תטופנה ופירש במ"ע בשם ירושלמי על המשנה בנירין בקירום נירא בקירום קירומי והביא בשם תרגום על פסוק הטובות אטון מצרים בקרמא מצראי ובלשון חז"ל ביאה דף נ' ע"ב ועטרה בקרמים ובסדינים ופירש רש"י בקרמים בגדי צבעונין והם כלי קוריים וכמ"ש ב"ר ריש פרשה מ"ע כלי קוריים כל מה שמשתמשים בהם הם מתחזקים והמשניתים אותם מהרפים והולכים שזהו טבעם וזהו ששאל וכי יתכן שיהיו להם ישראל בגדים באותם ממצרים כל צרכם לארבעים שנה הן לזה לא הכינו להם אף כי בגדים ואף שכתוב ששאל ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות הרי מפורש שם ושמתם על בניכם ועל בנותיכם וזהו מה שיספיק לשנה ושנתים ולא למ' שנה גם משמע שאלו הבגדים לבניהם ולבנותיהם ולא לעצמם : שהלבישו אותם מלאכי השרת · כמ"ש יחזקאל ט"ז ואלבישך רקמה ואנעלך תחש ואחבשך בשש ואכסך משי וכמ"ש שמ"ר פרשה מ"ה ריש סי' ב' פורפירות הלבישן וכן מצאתי בהדיא בשי"ר שם סוף פסוק הנ"ל שהביא דרשה זו מפסוק זה וכן במדרש תהלים מזמור כ"ג ר' סימאי אומר פורפירא מפסוק ואלבישך רקמה : ולא היו גדלים · שעד כ' שנה גדלים באורך וגובה ואחר כ' שנה גדלים ברוחב ועובי : אסטון הזה · וכן הגירסא במדרש תהלים שם הסיטון ובשי"ר שם הגירסא אמיינטון וכן הביא במ"ע מכאן הגירסא אמיינטון ופי' בלשון יוני ורומי מין אבן הנטווה והנארג לבגד וכשמתלכלך מנהלין אותו באש וכן בזמנינו נשמע הדבר ע"י המראים דברים נפלאים : במיתתן לא נגע בהן · כמ"ש פר"א סוף פרק מ"א וז"ל רבי פינחס אומר כל אותו הדור ששמעו קולו של הקב"ה בסיני זכו להיות כמלאכי השרת ולא ראו טפת קרי מימיהם ולא שלטו בהם כל מיני כנים ובמותם לא שלט בהם רמה ותולעה וכו' ועליהם הוא אומר אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו עמו שככה בגימטריא משה ופי' העם שהיה משה לו וכן מ"ש שה' אלהיו היינו דור המדבר שקבל אלהותו בסיני : בנאות דשאים של באר · דורש פסוק של תהלים כ"ג בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני ובפסוק הקודם ה' רועי וכמ"ש הגידה לי שאהבה נפשי בשי"ר איכה תרעה וגו' וכן הוא במדרש תהלים שם בהדיא · ומ"ש מי מנוחות על הבאר שלא היה נותן מים בשעת המסעות אלא בחניתם עמהם ובמקום שנחו שם היה נותן מים וכמ"ש במ"ר פ' י"ט בסי' כ"ו ועי' בשי"ר שם : מהיכן ממעין גנים · תחלה כתוב וריח שלמותיך ואחר ג' פסוקים כתוב מעין גנים אך במדרש תהלים שם הגירסא בא שלמה ואמר וריח שלמותיך כריח לבנון ואומר נרד וכרכום קנה וקנמון · וכל אלו מהיכן היה מעין גנים באר מים חיים וכו' ע"ש וכל זה שם אלו התענגו ישראל וריחן מפיע ואין מאכלות בולטות ואין מזיעין והשלום המאמר במדרש תהלים מזמור כ"ג שם : **יב** והוא טוענו · פי' על כתפו ועי' במ"ר פ' ט"ז סי' כ"ז : ובמדבר אשר ראית · וס"ד אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו ועי' שמ"ר פרשה כ"ה ריש סי' ח' : שעשה אותן כאלהות · עי' שמ"ר ריש פרשה ל"ב ומ"ש ועי' ויק"ר ריש פרשה י"א · והנה בסימן זה דורש מ"ש ואולך אתכם על הקב"ה ולעיל סי' י' דורש על משה כי עד פסוק ואולך משמע שמשה מדבר כמ"ש אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' וכמ"ש ולא נתן ה' לכם הרי שמשה מספר מעשה ה' עמכם ובפסוק ה' מפורש שהשי"ת אמרו כמ"ש למען תדעון כי אני ה' אלהיכם רק פסוק ד' ואולך אתכם כתוב בסי' י' דרשו למעלה על משה וכאן דורשו למטה על השי"ת : אדם אם יש לו בן · שמתה אמו או שגרשה הוא מוסר את בנו שצריך לינק לשפחה או למינקת והנמשל כמ"ש ובפשעכם שולחה אמכם ושפחה כי תירש גבירתה עכ"ז הקב"ה סובל את ישראל ומקיימם כמ"ש ישעיה ועד זקנה אני הוא ור"ד העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם ואגב שזכר פסוק אשר נשאך ודרשו דורש גם פסוק הנשואים ואח"כ ואל מי תדמיוני ותשוו ותמשילוני ונדמה וכמ"ש במשל של יניקת בן : הבן יקיר לי אפרים · וזה יהיה לעתיד וכמ"ש ויק"ר פרשה ב' בסי' א' על פסוק זה כל מקום שנאמר לי אינו זז לא בעולם הזה ולא בעולם הבא :

סדר נצבים פרשה ח סימן א שלא פנה להתפלל · שלא פנה מעסקיו ולא היה לו פנאי להתפלל או מקוצר שעשה צרכיו פי' שקצר לו הזמן כי היה טרוד בעשיית צרכיו היינו נקבים גדולים לאכסו איזה שעה מותר לו להתפלל פי' עד איזה שעה מותר לו להתפלל ויצא בו ידי חובתו :

תפלת

תפלת השחר עד חצות תפלת המנחה עד הערב תפלת הערב אין לה קבע · אבל של מוספין כל היום · אר"א שכח ולא התפלל תפלת המוסף ובא להתפלל תפלת המנחה מתפלל תפלת המנחה ואח"כ תפלת המוסף למה (ג) (ד) הכל בעתה מתבראת ותפלת הערב אין לה קבע עד שיעלה עמוד השחר (ה) למה שכן כתיב (משלי ח) אני אוהבי אהב (ג) ומשחרי ימצאנני וכל מי שמתפלל ומכוון את לבו לתפלה סימן טוב לו שתפלתו נתקבלה שנא' (תהלים י) תאות ענוים שמעת ה' וגו' · גדולה היא התפלה לפני הקב"ה אמר ר"א [א] רצונך לידע (ו) כחה של תפלה אם אינה עושה כולה חציה היא עושה · קין עמד על הבל אחיו והרגו יצאה גזירה (בראשית ד) נע ונד תהיה בארץ מיד עמד ונתודה לפני הקב"ה שנא' (שם) גדול עוני מנשוא [ב] אמר לפניו רבש"ע כל העולם אתה סובל ולעוני אי אתה סובל כתבת (מיכה ז) נושא עון ועובר על פשע סלח לעוני שהוא גדול · מיד מצא חסד לפני הקב"ה ונמנע ממנו נע [ג] חצי הגזירה שכן כתיב (בראשית ד) וישב בארץ נוד מכאן אתה למד שגדולה התפלה לפני הקב"ה · (ז) (ד) [ד] וכן חזקיהו הנביא בשעה שא"ל (ישעיה לח) צו לביתך כי מת אתה מיד ויסב חזקיהו פניו אל הקיר א"ל הקב"ה שמעתי את תפלתך וגו' והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה שכן כתיב (תהלים קמה) רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם : ב כי המצוה הזאת הלכה אדם מישראל שעומד לקרות בתורה כיצד מברך כך שנו חכמים [ה] הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה ומנין שטעונה ברכה לפניה ולאחריה שכתוב (שם קיט) בא"י ואח"כ למדני חקיך הרי ברכה לפניה · [ו] ומנין שטעונה ברכה לאחריה · א"ר שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן שכתוב אחר השירה וזאת הברכה משנה להן את התורה ואח"כ בירך הרי ברכה לאחריה · ד"א אמר הקב"ה אם נזקקת לברכתה של תורה אף אני מברך אותך שנא' (שמות כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו' · ד"א רבנן אמרי אמר הקב"ה אם ברכת את התורה (ח) לעצמך את מברך מנין שנא' (משלי ט) כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים ואם תאמרו שמא לרעתכם נתתי לכם את התורה לא נתתי אותה לכם אלא לטובתכם שמלאכי השרת נתאוו לה ונעלמה מהן שנאמר (איוב כח) ונעלמה מעיני כל חי אלו החיות ומעוף השמים נסתרה אלו המלאכים מנין שנאמר (ישעיה ו) ויעף אלי אחד מן השרפים א"ל בני ממלאכי השרת היא נפלאת אבל מכם אינה נפלאת מנין ממה שקרינו בענין כי המצוה אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך : ג זש"ה (משלי כד) ראמות לאויל חכמות בשער לא יפתח פיהו · מהו ראמות לאויל חכמות א"ר תנחומא הטיפש הזה נכנס לבית הכנסת והוא רואה אותן שנושאים ונותנים בתלמוד והוא אינו יודע מה הן אומרין הוא מתבייש שנא' בשער לא יפתח פיהו ואין שער אלא סנהדרין דכתיב (דברים כה) ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים · ד"א רבנן אמרי הטיפש הזה נכנס לבית הכנסת ורואה אותן עוסקים בתורה והוא אומר להן היאך אדם למד תורה תחלה אומרים לו תחלה קורא (ה) במגילה ואח"כ בספר ואח"כ בנביאים ואח"כ בכתובים משהוא גומר את המקרא שונה את התלמוד ואח"כ בהלכות ואח"כ באגדות כיון ששומע כך אומר בלבו אימתי אני למד כל זאת וחוזר מן השער הוי בשער לא יפתח פיהו · א"ר ינאי (ט) [ז] למה"ד לככר שהיה תלוי באויר טיפש אומר מי יוכל להביאו ופקח או' לא אחד תלה אותו מביא סולם או קנה ומוריד אותו כך כל מי שהוא טיפש אומר אימתי אקרא כל התורה ומי שהוא פיקח מהו עושה שונה פרק אחד בכל יום ויום עד שמסיים כל התורה כולה אמר הקדוש ב"ה לא נפלאת היא (י) ואם נפלאת היא ממך שאין אתה עסוק בה הוי כי המצוה הזאת : ד זש"ה (משלי ד) כי חיים הם למוצאיהם וגו' א"ר חייא [ח] (יא) קילורית לעין מלוגמא למכה כוס עיקרין לבני מעיים · קילורית לעינים דכתיב (תהלים יט) מצות ה' ברה מאירת עינים מלוגמא למכה דכתיב (משלי ג) רפאות תהי לשרך וכוס עיקרין לבני מעיים דכתיב (שם) ושקוי לעצמותיך · ד"א כי חיים הם למוצאיהם (יב) [ט] למי שמוציאן מפיו מעשה בתלמיד אחד של ר"א בן יעקב שהיה ממהר בכל תלמודו בשעה אחת פעם אחת חלה ושכח את כל תלמודו מי גרם לו ע"י שלא היו אומרו מפיו ונתפלל עליו ר"א בן יעקב וחזר כל תלמודו · ד"א כי חיים הם למוצאיהם למי שמוציאן לאחרים · ד"א כי חיים הם למוצאיהם (יג) למי שממציא אותן מנין שנאמר כל המצוה מהו כל המצוה עד שתכלה כל המצות ולכל בשרו מרפא (יד) לרמ"ח

מסורת המדרש א עיין תנחומא סדר מקץ בסימן ט' ועיין פסיקתא רבתי פ' מ"ז · ב בראשית רבה פ' כ"ב · תנחומא סדר בראשית סימן ט' · ילקוט סדר בראשית רמז ל"ח · ג ויקרא רבה פ' י' · סנהדרין דף ל"ז · פסיקתא רבתי פ' מ"ז · ד ברכות דף י' · ה מגילה דף כ"א · ו עיין לקמן פ' י"א · ז מדרש שמואל פרשה ס' · ח מדרש תהלים מזמור י"ט · ילקוט תהלים רמז תרע"ס ט ילקוט כ"ך רמז תתקל"ז ·

חדושי הרש"ש

(ב) [הכל בעתה מתבראת· עי' בחידושי ברכות דף כ"ח]: (ג) [ומשחרי ימצאונני· ר"ל בכל עת והיינו תפלת השחר עד חצות ומשם עד הערב תפלת המנחה (עי' ביומא ר"פ אמר לו הממונה לצותים דאברהם מכי משחרי כותלי) ומשם עד עלות השחר תפלת הערב] : (ד) וכן חזקיה בשעה שאמר לו הנביא כנ"ל : (ה) [במגילה ואח"כ בספר · עיין גיטין ס' א' מגילה לתינוק להתלמד בה ופירש"י שם ודלא כפי' מ"כ

חדושי הרד"ל

בזמנה לא יסבי ליה : (ד) הכל בעתה מתבראת · כלומר דבר בעתו מה טוב כי את הכל עשה יפה בעתו · לכן מנחה שזמנה קבועה עתה יקדמנה : (ה) למה שכן כתיב כו' ומשחרי ימצאונני · כלומר בכל שעה שתשחרני תמצאני וזה כל הלילה : (ו) כחה של תפלה כו' אליה עושה קין כו' · עיין בויק"ר פ"י פליגי בה עי"ש ובסנהדרין (לז :) (ז) וכן בחזקיה בשעה שא"ל הנביא לו כו' כצ"ל ועיין בויק"ר שם : (ח) לעצמך את מברך כו' שנות חיים אם חכמת חכמת לך אם תאמרו כו' כצ"ל : (ט) למה"ד לככר

כו' · ויק"ר פי"ט : (י) ואם נפלאת היא ממך שאין כו' · דרש לא נפלאת היא ממך שממך הוא הגרמא לזה : (יא) קלורין לעין כו' · ויק"ר פי"ב : (יב) למי שמוציא בפיו · ערובין (נד ·) תנחומא פרשה עקב : (יג) למי שממציא אותה מניין כו' כצ"ל : (יד) לרמ"ח איברים שיש בו אר"ח בר אבא כל מי שמתחיל (ועל כל המצוה דדרש בסמוך קאי וכ"ה בתנחומא עקב שם) כו' כארץ כנען א"ר לוי בשר"ה בר חנינא כו' נקראת על שמן הוי כל המצוה ד"א כי המצוה הזאת מהו המצוה אמר הקב"ה כו' לפסו ובהו ד"א כי המצוה וגו' לא בשמים היא א"ל משה שלא תאמרו כו' ומתן שכר רבנן אמרי דבר קשה ט'

פירוש מהרז"ו

תפלת השחר · ברכות כ"ו במשנה : אמר ר"א · שם כ"ח : ומשחרי ימצאונני · יתכן שסובר כמ"ד שיכול לקרות קריאת שמע של ערבית אחר עמוד השחר וכן יכול להתפלל אז של ערבית ואז יוצא גם בשל שחרית : תאות ענוים שמעת ה' · תכין לבם תקשיב אזניך : כל העולם אתה סובל · עי' ב"ר פרשה כ"ב סי' י"א ושם מבואר : נושא עון · כי למה יתמה קין על עון שפיכת דמים שבוודאי עון גדול הוא אלא שכך טען מאחר שמדקך להיות נושא ככתוב בתורה וקין נביא היה שהרי דבר עמו השי"ת וידע מדותיו גם קבל מאדם שהיה נביא וע"פ מדה י"ג דורש מדת ממעל : סלח לעוני שהוא גדול · דרשה אחרת היא ויק"ר סוף פרשה ה' על פסוק וסלחת לעוני כי רב הוא את אלוה רב סלח לעוני כי רב וכן כאן גדול עוני את אלוה גדול סלח לעוני שהוא גדול ושייכות דרשה זו לכאן שדורש מ"ש כי המצוה וגו' בפיך ובלבבך לעשותו על ענין התפלה שקרוב ה' לשמוע תפלה פיו וכמ"ש לעיל פ' ב' סי' י' אשר לו אלהים קרובים אליו כי ה' אלהינו בכל קראנו אליו ולזה חותם בפסוק כי המצוה הזאת : ב הלכה אדם מישראל · עתה בא לפרש שמ"ש כי המצוה וגו' כי קרוב וגו' על התורה על כן הביא הלכה ששייך לענין התורה : שכתוב אחר השירה · והשירה פירושו התורה כולה שהרי מפסוק זה למדו מצות כתיבת כל התורה וכמ"ש נדרים דף ל"ח וכמ"ש לקמן פרשה ט' סי' ט' באריכות ע"ש ומ"ש אשר אזכיר את שמי פירושו שגרמתי וצויתי להזכיר את שמי היינו לברך ברכת התורה וס"ד אבוא אליך וברכתיך ע"פ מדת מגגד שע"י עסק התורה אבוא אליך כשם שאתה בא אלי · וע"י הברכה וברכתיך והפסוק נאמר על לימוד התורה ביחיד כמ"ש ברכות דף ו' בהדיא : כי בי ירבו ימיך · שהתורה מתפארת ומתהללת שבה תלוים כל הטובות כמבואר שם בפרשה והמברך עליה מורה שהוא מחברה ומשתעשע בה ע"כ יגיעו עליו ברכותיה : שמא לרעתכם · כמ"ש לעיל פרשה ז' סי' ד' שמי שאינו מקיים התורה אחר שקבלה עונשו חמור וכמ"ש דניאל פ' י"ב ויקם את דברו וגו' להביא עלינו רעה גדולה אשר לא נעשתה תחת כל השמים כאשר נעשתה בירושלים וגו' וכמ"ש באיכה א' אם יש מכאוב כמכאובי ומעמדינו בגלות ביד האומות הקדומות יוכיחו שאין רעה למעלה מזה גם אפשר לכלול בזה שמא לרעתכם על שלא נתנה התורה אלא לצרף הבריות בביטול כל התאוות וכל הרצונות ולא יקנא אותה אלא מי שיכניע את היצר הרע בתכלית וזהו לרעתכם בעבור רעתכם (וכמ"ש ביצה דף כ"ה מפני מה נתנה תורה לישראל מפני שהם עזים שילרם קשה שלא תאמר שזהו לבד כל תכלית התורה וזהו כל כוונתו בה עמנו חלילה לומר כן שאם כן למה נתאוו לה מלאכי השרת שאין בהם יצר הרע אלא שלבד טעם הנ"ל לצרף הבריות סגולתה מתעלה מאד שיתאוו לה המלאכים שהיא כלי אומנתו של הקב"ה שברא בה כל העולמות וע"י מתעלה נפש האדם להיות לו מהלכים בין המלאכים לחיים נצחיים וכדומה המבואר מסגולתה בתנ"ך ובדברי חז"ל : ונעלמה מעיני כל חי · ובפסוק הקודם והחכמה מאין תמצא : אלו החיות · כמ"ש יחזקאל א' ומתוכה דמות ארבע חיות ועוף השמים הם המלאכים כמ"ש ויעף אלי אחד מן השרפים ובשתים יעופף כמ"ש לעיל פרשה ו' סי' י' עי' ב"ר פרשה נ"א סי' ט' ומש"ש : לא נפלאת היא ממך · אבל מאחרים היא נפלאת וע"פ מדה י"ז אנו יודעים שהכוונה על המלאכים שכתוב עליהם ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה ושם ע"פ גז"ש וכאן ע"פ מדה י"ז אנו דורשים מדה ט' אבל ממלאכים נסתרה : ג תחלה קורא במגלה · שאחר שיודע לחבר האותיות והתיבות בנקודות מתחיל לקרות תחלה בספר קטן היינו במגילה כי בימיהם לא היה שום ספר נכתב כי אם תנ"ך עם חמש מגילות ומחנכים את התינוק תחלה בספר קטן היינו במגילה אחת מה' מגילות ואח"כ בספר אחד מן התורה וכו' : ואם נפלאת היא ממך · עי' ב"ר פרשה א' סי' י"ד אם רק הוא מכם ובויק"ר פרשה פ"ז סי' ו' ממך כל תולי : ד כי חיים הם למוצאיהם · וס"ד לכל בשרו מרפא ודורש מ"ש כאן כי המצוה הזאת ולא פירש איזה מצוה ע"כ דורש על כל המצות שיעשה אותם כולם עד גמירא כמ"ש סוף הסימן ועי' ויק"ר פרשה י"ב סי' ג' דכאן חסר וז"ל שם נעשים ד"ת עטרה לראש מונייק לצואר מוליגה ללב קילורית לעין וכל המאמר שם בתיקון וכאן שלא בתיקון ועי' במדרש תהלים י"ט וילקוט שם וסיום המאמר ומנין לכל רמ"ח אברים שנאמר לכל בשרו מרפא ודרשה זו דרך אגב של הדרשה השניה : למי שמוציאן בפה · שמ"ר פרשה מ"ז סי' ד' עירובין נ"ד שהתורה שיודע בלבו מוציאין מלבו בפיו ועל ידי החיתוך הדבור הם נכתבים על לוח לבו וזכרונם ואינו שוכח אותם ואז הם חיים ומכש"כ אם מוציאן לאחרים שהם חיים וזהו למוצאיהם שמוציא אותם לאחרים ודורש עוד מלשון מיצוי ותמצית ובלשון חז"ל כשתמצא לומר כשמדקדק עד תכליתו וכן (דברים ח' א') כל המצוה וכן כאן כי המצוה הזאת כולה כמ"ש שנתתי לך ומ"ש ולכל בשרו מרפא לרמ"ח אברים שבך אין מקומו כאן אלא ברישא הסימן כאשר כתבתי

מתנות כהונה

תפלת השחר : הכל בעתה · פירוש כך כיון שהגיע זמן המנחה יתפלל מנחה קודם ואח"כ מוסף · בפרק אין עומדין מוכח בתלמוד בבלי וירושלמי ה"ג שתפלתו נתקבלה שנאמ' תאות כו' : סימן טוב כו' · כלומר יש בידו סימן טוב שתפלתו נתקבלה וסיפיה דקרא קדייק תכין לבם תקשיב אזניך : לרעתכם · שקשה לשומרה ומשלא שמרה נענש עליה : החיות · חיות הקדש : במגלה · אל"ף בי"ת כתובה על המגלה פשוטה כמגילה : קילורית · מתבושת או תרופה לחולי העין וכן מלוגמא וכוס עיקרין מיני רפואות הן ועי' בערוך : ממהר · לשמוע ולהבין כל דבר על בוריו : למי שממציא · שגומר אותן עד תכלית

ידי משה

שכן כתיב אני אוהבי וגו' · ויעקב נקרא אהוב דכתיב בהושע אהבתי את יעקב ואת עשו שנאתי : שמא לרעתכם · פי' שלא תבין את הפסוק ויוסיפו לך שנות חיים על עה"ז וא"כ תאמר למה כי ימי הרעים כמ"ש עד אשר לא יבאו ימי הרעה אלו ימי הזקנה וא"כ שמא לרעתכם לז"א זה אינו בקאי על עוה"ב שהרי מלאכים נתאוו לה וע"כ לא שייך בהם עוה"ז רק עוה"ב ודו"ק · א"נ י"ל ע"ד

[illegible]

יפה תואר

ואם תאמר שמא לרעתכם נתתי לכם את התורה לא נתתי אותה לכם אלא לטובתכם שמ"ש נתאוו לה ונעלמה מהם ע"כ · ונראה לי ע"ד דאיתא בח"מ סי' קע"א הא"ר שאין בו דין חלוקה אין אחד כופה לחבירו לחלוק ופי' שאין בו כדי ד' אמות לזה וד' אמות לזה ואם אמר אחד לחבירו אמי נותן לך ד' אמות ונחלוק אעפ"כ אין יכול לכוף אותו לחלוק משום דפוגא מהמת יתיה ויש חולקין וכתב הסמ"ע

[illegible]

איברים שיש בו (ו) הרי כי המצוה הזאת · דבר אחר כי המצוה הזאת אמר ר' חייא בר אבא (טו) א כל מי שמתחיל במצוה ואינו גומרה גורם שיקבור אשתו ובניו וממי את למד מיהודה שהתחיל במצוה ולא גמרה כיצד בשעה שבא יוסף אצל אחיו ובקשו להרוג אותו שנאמר (בראשית לז) לכו ונהרגהו עמד יהודה ולא הניחן מניין שנאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו ושמעו לו מפני שהיה מלך עליהן ואילו אמר להן נחזירנו אצל אבינו היו שומעין לו וע"י שהתחיל במצוה ולא גמרה קבר אשתו ושני בניו שנאמר (שם לח) ותמת בת שוע אשת יהודה וכתיב וימת ער ואונן בארץ כנען · ד"א כי המצוה הזאת ב א"ר לוי בשם רבי חמא בר חנינא כל מי שמתחיל במצוה ואינו גומרה ובא אחר וגומרה נקראת על שמו שגמרה כיצד משה התחיל במצוה שנטל עצמותיו של יוסף עמו מנין שנאמר (שמות יג) ויקח משה את עצמות יוסף עמו וגו' וע"י שלא הכניסן לא"י נקראת על שמן של ישראל שקברו אותן שנאמר (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם אשר העלה משה ממצרים אין כתיב כאן אלא אשר העלו בני ישראל · ולמה קברו אותן בשכם (טז) ג משל למה"ד לגנבים שגנבו חבית של יין הרגיש בהם בעל חבית אמר להם יערב עליכם אלא בחייכם משאתם שותים את היין החזירו את הקנקן למקומו כך בשעה שמכרו השבטים את יוסף משכם מכרו אותו שנא' (בראשית לז) (ז) ויאמר ישראל אל יוסף הנה אחיך רועים בשכם א"ל הקב"ה משכם מכרתם אותו החזירו עצמותיו לשכם כיון שגמרו את המצוה נקראת על שמן הוי כי המצוה הזאת: ה ד"א אמר הקב"ה אם קריתם את התורה מצוה אתם עושים על עולמי ד שאלמלא התורה כבר היה העולם חוזר לתוהו ובוהו · ד"א כי המצוה מהו המצוה רבנן אמרי דבר קשה למה"ד למלך שהיה לו אבן טובה והפקידה אצל אוהבו א"ל בבקשה ממך תן דעתך עליה ושמור אותה כראוי שאם תאבד לא יש לך מהיכן לפרוע לי ואף אני לא יש לי אחרת כיוצא בה ונמצאת הוטא עלי ועליך אלא עשה מצוה על שנינו ושמור אותה כראוי · כך אמר משה לישראל אם שמרתם את התורה לא על עצמכם אתם עושין צדקה בלבד אלא עלי ועל עצמכם מנין שנאמר (דברים ו) וצדקה תהיה לנו לי ולכם אימתי כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת: ו ד"א כי המצוה הזאת וגו' לא בשמים היא ה אמר להן משה שלא תאמרו משה אחר עומד ומביא לנו תורה אחרת מן השמים כבר אני מודיע אתכם לא בשמים היא שלא נשתייר הימנה בשמים · ד"א אמר רבי חנינא היא וכל כלי אומנותה ניתנה ענותנותה צדקה וישרותה ומתן שכרה · ד"א מהו לא בשמים היא שמואל אמר (יז) אין התורה מצויה באיסטרולוגין שאומנותן בשמים אמרו לשמואל הרי אתה איסטרולוגין וגדול בתורה אמר להן לא הייתי מביט באיסטרולוגים אלא בשעה שהייתי פנוי מן התורה אימתי כשהייתי נכנס לבית המים · ד"א לא בשמים היא אמרו לו רבינו משה הרי אתה אומר לנו לא בשמים היא ולא מעבר לים היא והיכן היא אמר להן במקום קרוב היא בפיך ובלבבך לעשותו אינה רחוקה מכם קרובה היא לכם · ד"א בפיך ובלבבך לעשותו רבנן אמרי (יח) ז' דברים אמר שלמה על העצל ומה שאמר משה היה גדול מכולם כיצד (ח) ו אמרו לעצל רבך בעיר לך ולמוד תורה ממנו והוא משיב אותן ואומר להן מתיירא אני מן הארי שבדרך מנין שנאמר (משלי כו) אמר עצל שחל בדרך · אמרו לו הרי רבך בתוך המדינה עמוד ולך אצלו אמר להן מתיירא אני שלא יהא ארי בתוך הרחובות שנאמר ארי ברחובות · אמרו לו הרי הוא דר אצל ביתך אמר להן והארי בחוץ שנאמר (ט) אמר עצל ארי בחוץ · א"ל בתוך הבית השיב להן ואם הולך אני ומוצא את הדלת נעול אני מחזר ובא · אמרו לו פתוח הוא מנין שנאמר (שם) הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו · לסוף שלא היה יודע מה להשיב אומר להן או הדלת פתוח או נעול מבקש אני לישן עוד מעט מנין שנאמר (שם) עד מתי עצל תשכב וגו' · עמד משנתו בבוקר נתנו לפניו לאכול הוא מתעצל לתת לתוך פיו מנין שנאמר (שם יט) טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו ואיזה שביעי (שם כו) מחורף עצל

מסורת המדרש א תנחומא סדר עקב סי' ו' · ילקוט תורה רמז קמ"ד · וילקוט נ"ך רמז ל"ה · ב שם ושם · סוטה דף י"ג · בראשית רבה פרשה פ"ה · ג מכילתא ריש פרשה בשלח · ילקוט תורה רמז רכ"ז · ד שבת דף פ"ח · עבודת כוכבים דף ג' · בראשית רבה פרשה ס"ו · תנחומא סדר בראשית סימן א' · שיר השירים רבה פרשה א' סי' ג' · ופרשה ז' סימן א' פסיקתא רבתי פ' כ"א · פתיחתא דרות רבה · ילקוט תהלים רמז תתי"א · ה ילקוט תורה סוף רמז תתק"מ · ו ילקוט נ"ך רמז תתק"ס :

חדושי הרד"ל

את כל המצוה הזאת ד"א מהו לא בשמים כו' כצ"ל : (טו) כל מי שמתחיל במצוה כו' סוטה (יג:) : (טז) למה"ד לגנבים כו' שמ"ר ספ"כ : (יז) אין התורה כו' באסטרולוגין כו' לשמואל הרי אתה כו' עתו"ס תענית (ז·) ד"ה אף כו' ועיין רבינו בחיי כאן : (יח) ז' דברים אמר שלמה על העצל כו' · נראה דדריש הכי קרא דהכא עצל בעיניו משבעה משיבי טעם דכתיב בס' זו · דהיינו ז' פעמים שמשיבים לפניו דברי טעם לזרזו :

חדושי הרש"ש

מ"כ כאן] : (ו) [הרי כי המצוה הזאת · יתכן שדורש המצוה לשון מילוי] : (ז) ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך כצ"ל : (ח) אמרו לעצל רבך בתוך המדינה לך כו' מן הארי שבדרך כו' הרי רבך בעיר עמוד כו' ארי בתוך הרחובות שנאמר ארי בין הרחובות : (ט) שנאמר אמר עצל ארי בחוץ והוא במשלי כ"ב · כיון

מתנות כהונה

תכלית כד"א דם התמצית : שמתחיל כו' · דרש ג"כ המצוה לשון מילוי כמו שדרשו חז"ל כל המצוה כלה המצוה ועי' ברבינו בחיי בפ' עקב : [ה"ג שבא יוסף אצל אחיו ובקשו להרוג] : על שמו שגמרה · על מי שגומרה : יערב כו' · יהא מתוק וערב בפיכם כלומר אין בלבי על איבודי ועיין בב"ר פרשה פ"ה : על עולמי · דרש כי המצוה הזאת היא הגורמת הכל : דבר קשה · דבר קשה הוא לומר שאין לו להקב"ה תורה אחרת : [ה"ג ואף אני לא יש לי אחרת : וכל כלי אומנותה · עיין עוד בויקרא רבה פכ"ג : [ה"ג לנו לי ולכם] : באיסטרולוגין · החוזים בכוכבים מפני שצריכים ליטרד הרבה בחכמה ההיא : [ה"ג כשהייתי נכנס לבית המים] : בעיר · בעיר אחת חוץ לעירו שהוא דר בו : בנערותו · דרש

פירוש מהרז"ו

שמתחיל במצוה ואינו גומרה · סוטה דף י"ג ב' ב"ר פרשה פ"ה סי' ג' ע"ש כל הענין : למה קברו אותם בשכם · עי' שמ"ר פרשה כ' כל הענין ובב"ר פרשה פ"ד סי' י"ג ושם מבואר : ה אם קריתם התורה · דורש כי המצוה הזאת על התורה ולמוד מסופו כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו היינו התורה שהיא דבר בפיך · ומ"ש מצוה פירוש צדקה שנקרא בלשון הירושלמי והמדרש מצוה עי' לעיל פרשה ד' ריש סי' א' לעסק מצות רבותינו ויק"ר פרשה ה' סי' ב' דהוה מרמא במצותה ויק"ר ריש פרשה ג' בר מצותי וכדומה הרבה וזהו מ"ש מצוה אתם עושים על עולמי היינו צדקה וכמ"ש בסוף הסימן וכן מפורש בנחמיה יו"ד פסוק ל"ג והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל לשנה · וכמ"ש נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה ע"י קבול אנכי היינו התורה וזהו לא בשמים שאין מצוה וצדקה זו תלוי בשמים ולא מעבר לים כי אם בפיך וגו' : דבר קשה · שהקב"ה כביכול מבקש שלא יפסיד התורה ויעשה עליו צדקה וכמ"ש בריש רות רבה : עלי ועל עצמכם · עי' ויק"ר פרשה ל"ה סי' ב' אשרי ואשריכם : וצדקה תהיה לנו · שלפי הפשט שהאב אומר כן לבן השואל הוא מיותר שהרי כתוב שם ויצונו ה' אלהינו וגו' לטוב לנו כל הימים לחיותנו וגו' ולמה אמר עוד וצדקה תהיה לנו ע"כ דורש אם אינו ענין שהאב אומר כן לבן השואל תניהו ענין שהשי"ת אומר כן לישראל גם אפשר שמפרש מצוה כפשוטו אלא שדורש גז"ש שכאן כתיב כי המצוה ושם כתיב וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת מה שם צדקה עם המצוה אף כאן צדקה עם המצוה כי לא בשמים היא אין לי אחרת בשמים ולא בכל העולם : ו ומביא לנו תורה אחרת · וכשתעלה על דעתך שהדבר באפשרי להשיג תורה אחרת כי יפלא מה' דבר ויפילך יצרך להקל חלילה בקיום תורה זו אני מודיע לך שכל מה שיקרא בשם תורה ומצוה הכל נכלל בתורה זו שנתנה על ידי משה וכל מה שחדשו ונתנבאו הנביאים וכל מה שיתנבאו לעתיד הכל פירוש של תורה זו שגבוהה משמים וארוכה מארץ ועמוקה משאול שהיא חכמתו של יוצר בראשית בה ברא הכל ובה מקיים הכל ואין דרך אחר בעולם כי אם להדבק בזאת התורה היא חיינו בעוה"ז ובעוה"ב לעולמי עד ומ"ש משה אחר עומד לאו דוקא משה אלא פי' נביא אחר כמשה וכשם שאין תורה אחר כך לא קם ולא יקום נביא אחר כמשה כי גם המשיח לא יתן תורה אחרת כי אם יקיים ויפרש זאת התורה ומ"ש שימלא הארץ דעה את ה' הכל בפירוש זאת התורה · שבידינו : וכל כלי אומנותה · שעל ידיה קונים התורה והתורה מכשרת את האדם להשיג מעלות אלו וכמ"ש אבות פרק ו' ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן ומלבשתו ענוה ויראה וכו' ומי שמוכתר במדות אלו הוא בארץ ומתהלך בשמים וכמ"ש מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב וזהו מי יעלה לנו השמימה הגם לעלות השמים כנ"ל הכל נכלל בזאת התורה · ומ"ש ומתן שכרה פי' שגם מתן שכרה לא יקח השי"ת מאוצר אחר לשלם שכר התורה שגם זה נכלל בזאת היא בעולם הזה היא בעולם הבא : לבית המים · להשתין מי רגלים או למרחץ במקום שאין להרהר בתורה · ובמדרש תהלים י"ט דורש פסוק מי יספר שחקים בחכמה איוב ל"ח ל"ז זה שמואל ירחינאה שהיה אומר נהירין לי שבילין דרקיע כשבילי דנהרדעא שסיפר מה שבשמים בחכמה ע"פ שעסק תמיד בתורה אך אחר שהשיג חכמה זו לא קבע לעסוק בה אלא כמ"ש כאן בבית המים : ז' דברים אמר שלמה · ילקוט משלי כ"ב ושם חסר ארי בחוץ · הנה המדרש הזה אומר דרשני בקרוני איך דרשו כן ומאין למדו שאמר לעצל כן והוא משיב בסדר זה ולא הביאו פסוקים אחרים שבמשלי שמדברים אודות העצל ולמה דוקא שבעה דברים · אך האמיתית הענין בזה שהמדרש דורש פסוקים של משלי כ"ו פסוק י"ג וי"ד ט"ו ט"ז אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחובות הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם ואין אנו מוצאין בכל התנ"ך שבעה חכמים שיקרא שבעה משיבי טעם ע"כ דורשים שפי' שבפסוקים אלו כתובים שבעה דברים שאומרים ומשיבין לעצל ועצלותו מתגברת על כולם והוא חכם בעיניו מהם והנה כאן בפסוקים אינו מונה אלא ד' דברים · א' אמר עצל שחל בדרך · ב' ארי בין הרחובות · ג' הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו · ד' טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו · ואיך יאמר על זה שבעה משיבי טעם ועדיין חסר ג' · וגם ד' אלו שאמר אין להם שייכות זה לזה ולמה יאמר העצל כן · אך חז"ל אשר ידעו לדרוש התורה על אמיתתה ע"פ המדות למדונו איך לדרוש למלאות מחסור הפסוקים ואיך הם שבעה ומ"ש אמר עצל פי' שמשיב דבר לשואליו ושייך לפסוק י"ב הקודם ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו וכמ"ש בסוף חכם עצל בעיניו על שהוא עצל ללמוד אומר שכבר הוא חכם ואינו צריך ללמוד וכשאומרים לו לך ללמוד אצל הרב שהכל לומדים אצלו בעיר פלוני מקום הישיבה (עי' קה"ר פסוק עמל הכסילים תיגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר ודרשו אל עיר שהרב שם וזהו רבך בעיר) הוא משיב אני מתיירא לילך מעיר לעיר שהרב שם כי שם דרכים בחזקת סכנה מן החיות וכדומה ותשובת העצל אנו מבינים מה ששאלו ממנו שילך לעיר אחרת שהדרך רחוק וזה ע"פ מדה ט' ולמוד מענינו שקראו הכתוב חכם בעיניו שאינו צריך ללמוד ואומרים לו שצריך לילך למקום שהכל הולכים ללמוד ומשיב ארי בדרך בעיר רחוקה שצריך דרך לילך לשם ומתיירא שלא יזיקנו והנה הכתובים מכחישים עצמם תחלה אמר שחל בדרך פי' לעיר אחרת ואח"כ אמר ארי בין הרחובות היינו בעיר עצמה ואח"כ אמר הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו הרי שאין כאן לא דרך ולא רחובות שמתעצל לקום ממטתו ע"כ דרשו ע"פ מדה ט' וי"ז שיש סדר לדברים שאחר שהשיב משחל שבדרך אבל אם היה הרב בעירו היה הולך אלא השיבו לו הרי הוא בא במדינה פי' בעיר זה שאתה דר בו וכמ"ש במדרש אסתר פסוק ויהי בימי שמ"ש מדינה פירושו עיר ומאחר

יפה תואר

נתתי דייקי ומתרץ המדרש שהרי מ"ש נתאוו קשה למה באמת לא נתנה להם אלא ע"כ משום דיש הרבה מצות וכו' נמצא דיש להקב"ה דהוא הנותן ג"כ הנאה ועליה לא קאי הקרא ודוק · מפי האלוף התורני מו"ה ישראל סג"ל הצעיר בעל המלקט ומגיה : כל מי שמתחיל במצוה ואינו גומרה גורם שיקבור אשתו ובניו · אפשר שהטעם בזה משום דבעון נדרים אשתו של אדם ובניו מתים כדאיתא בפ"ב דשבת דהטעם לפי שהם עיקר קנינו וכמ"ש אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך והמתחיל במצוה נמי הרי הוא כנודר שהם באו לגמרה וכשאין מקיימה יפרע מאשה והבנים שהם כגופו על נדרו שלא קיים בגופו : שם את למד מיהודה · תימה מה ענין יהודה למתחיל במצוה ואינו גומרה כי זה היה צורך אלו שהתחיל יהודה להצילו להוליכו אל אביו ושוב היה מתעצל ואחיו מכרוהו אבל הא ליתא כי מתחלה אמרו מה בצע כוונתו למכרו וכן אמר לכו ונמכרנו וידו מלא אשר זמם :

ידי משה

בפיו דוקא כדכתיב כי חיים הם למוצאיהם ונרמז זה כאן לפי דאי' גבי מן זה ארבעים שנה לא חסרתם דבר היה מוצא בפיו ונעשה פיו לרמז כמו שהיו צריכין דבור במן שנקרא לחם כן בתורה צריך להוציא בפיו דוקא א"נ כדאיתא בפסיקתא שהיה המן נהפך לכל הטעמים מלבד ה' דברים שלא היה לו טעמם כמו שחשב התם בקרא זכרנו את וגו' הקשואים וגו' לפי שהם קשים למניקה ועפ"ז נ"ל טעם שאחז"ל לא נתנה התורה אלא לאוכלי המן וז"ש ויענך וירעבך וגו' פי' שלא היה טועמים ה' טעמים הללו ולמה כך להודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם וכו' ע"כ שמעתי מפי אדוני אבי ז"ל :

לא יחרוש ושאל בקציר ואין · מהו מחורף עצל לא יחרוש אר"ש בן יוחאי זה שאינו למד תורה בנערותו ומבקש ללמוד בזקנותו ואינו יכול וזהו ושאל בקציר ואין · ומה שאמר משה היה גדול מכולן מניין כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו הוצא דבר מתוך פיך: ז ד"א כי קרוב אליך א"ר שמואל בר רב נחמן א להה"ד לבת מלך שלא היה אדם מכירה והיה למלך אהוב אחד והיה נכנס למלך בכל שעה והיתה בתו של מלך עומדת לפניו אמר לו המלך ראה היאך אני מחבב אותך שאין בריה מכיר את בתי ועומדת לפניך כך אמר הקב"ה לישראל ראו מה אתם חביבים עלי שאין בריה בפלטין שלי מכיר את התורה ולכם נתתיה שנאמר (איוב כח) ונעלמה מעיני כל חי אבל אתם לא נפלאת היא ממך אלא קרוב אליך הדבר מאד ב אמר להן הקב"ה בני אם יהיו דברי תורה קרובים לכם אף אני קורא אתכם קרובים שכן כתיב (תהלים קמח) לבני ישראל עם קרובו הללויה:

סדר וילך

פרשה ט א ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך הלכה אדם מישראל שמתו מוטל לפניו מהו שיהא מותר לו להתפלל · כך שנו חכמים ג מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש ומן התפלה (א) ולמה למדונו רבותינו כן (א) כיון שרואה צרתו לפניו דעתו מובלגת אבל משנקבר כל שבעת ימי האבל הוא זקוק לכל דבר של מצוה ד ומנין אתה למד לאבל שבעת ימים א"ר אבא בר אבינא שכן מצינו ביוסף (בראשית נ) ויעש לאביו אבל שבעת ימים והשבת עולה מן המנין · א"ר יוסי בר זבידא בשם ריש לקיש (ב) ה יש לך ללמוד ממקום אחר מנין שנא' (עמוס ח) והפכתי חגיכם לאבל מה ימי החג ז' אף ימי האבל ז' · ו אמרו רבותינו מעשה היה בימי ר"ש בן חלפתא שהלך לברית מילה וסעד שם אביו של תינוק והשקה אותן יין ישן בן ז' שנים אמר להן מן היין הזה אני מיישן לשמחתו של בני היו סועדין עד חצי הלילה · ר"ש בן חלפתא שהיה בטוח על כחו יצא לו בחצי הלילה לילך לעירו · מצא שם מלאך המות בדרך וראה אותו משונה א"ל מי אתה א"ל שלוחו של מקום א"ל ומפני מה אתה משונה א"ל אני משיחתן של בריות שהן אומרים כך וכך אנו עתידין לעשות ואינו יודע אימתי הוא נקרא למות אותו האיש שהיית סועד אצלו ואמר לכם מן היין הזה אני מיישן לשמחת בני והרי הגיע פרקו ליטול אחר ל' יום · אמר לו הראה לי את פרקי אמר לו לא עליך ולא על כיוצא בך אני שולט פעמים שהקב"ה חפץ במעשים הטובים ומוסיף בכם חיים שנאמר (משלי י) יראת ה' תוסיף ימים · ז רבנן אמרי קשה לפני הקב"ה לגזור מיתה על הצדיקים מנין שנאמר (תהלים קטז) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו תדע לך כך היה צ"ל למשה הנה אתה מת ולא אמר כך אלא הניח אותו ותלה המיתה בימים מניין ממה שקרינו בענין (דברים לא) הן קרבו ימיך למות: ב זש"ה (קהלת ט) שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ וגו' · ומהו כי לא לקלים המרוץ א"ר תנחומא ח המקרא הזה מדבר במשה כיצד אתמול היה עולה לרקיע כנשר עכשיו היה מבקש לעבור את הירדן ואינו יכול שנא' *כי לא תעבור את הירדן הזה · ולא לגבורים המלחמה אתמול (ב) היו מלאכים מרתתין לפניו ועכשיו הוא אומר (שם ט) כי יגורתי מפני האף והחמה (ג) וגם לא לחכמים (ג) לחם אתמול (משלי כא) עיר גבורים עלה חכם ויורד עוז מבטחה מן השמים ועכשיו ניטלה ממנו ונתנה ליהושע בן נון · וגם לא לנבונים עושר אתמול היה מסיח כעשיר שוב מחרון אפך סלח נא לעון העם הזה ועכשיו הוא מסיח כרש ואתחנן עשה עמי חנם · וגם (ד) לא ליודעים חן אתמול היה יודע היאך לרצות את בוראו קומה ה' שובה ה' ועכשיו משנתחנן כל שבעת הימים לסוף אמר לו הקב"ה

מסורת המדרש א ילקוט כאן סוף הסדר · ב ילקוט תהלים רמז תתפ"ח · ג ירושלמי ברכות פרק ג' הלכה א' · מו"ק דף כ"ג · מסכת שמחות פרק י' · ד פרקי רבי אליעזר פרק י"ז · ירושלמי מו"ק פרק אלו מגלחין · תנחומא סדר ויחי סימן י"ז · ילקוט שם רמז קס"א · ה מו"ק דף כ' · ו קהלת רבה פרשה ג' · ילקוט כ"ך רמז תתקמ"ז · ז תנחומא סדר ויחי סימן ד' · מדרש תהלים מזמור ד' · ח קהלת רבה פרשה ט':

חדושי הרש"ש

(א) כיון שרואה צרתו לפניו דעתו מובלגת · והפוסקים הביאו טעמים אחרים בשם הירושלמי ר"פ מי שמתו: (ב) יש לך ללמוד ממ"א כו' והפכתי חגיכם כו' · עיין בב"ר פ"ק דשם מבואר מדוע נדו מקרא דויעש לאביו כו' ודלא כי"מ: (ג) וגם לא לחכמים לחם כו' והוריד עוז מבטחה כו' ועכשיו נטלה

חדושי הרד"ל

(א) ולמה כו' כיון שרואה כו' דעתו מובלגת · עיין בפרש"י והרמב"ם בפי' המשניות רפ"ג דברכות שפירשו הטעם משום דטריד טרדא דמצוה וכן אמרינן לענין קדשים באונן דמטריד · אבל לשון דעתו מובלגת (כמו מופלגת בפ"א רפה) דכאן משמעו ענין היסח דעת כלומר ואין יכול לכוין יפה אלא שאין זה מספיק כ"א לתפלה וק"ש דבעי כוונה (ותפלין דגרסינן במנחות שם שאסור בהיסח הדעת) אבל שאר מצות דפטור בע"כ צ"ל משום עוסק במצוה: (ב) היו מלאכים מרתתין לפניו · מפורש בקה"ר שם שנאמר מלכי צבאות ידודון ועיין שלהי סה"ר: (ג) לחם אתמול כו' והוריד עוז כו' נטלה ממנו ונתנה ליב"ן · פי' דרש לחם זו תורה כד"א לכו לחמו בלחמי ועכשיו נתנה ליהושע כמ"ש ספ"ק דסוטה שנסתמו ממנו שערי חכמה וע' בקה"ר כ"א כזה ובתנחומא ואתחנן הנוסחא משובשת ע"ש: (ד) לא ליודעים

פירוש מהרז"ו

שאין דרך מפסיק לך למוד כאשר דברת על זה משיב פעם ב' ארי בין הרחובות הרי אני צריך לילך ב' וג' רחובות לבית הרב ואני מתיירא והיה להם להשיב הרי הוא בא בתוך רחוב שלך רחוב ב' וג' בתים ואין כאן רחובות וזה חסר בפסוק שכאן כתוב הדלת תסוב על צירה באותו בית עצמו ובהכרח שכוון שלמה על מה שמפורש במקום אחר ע"פ מדה ז' וי"ז להשלים שבעה דברים והיינו במשלי כ"ב פסוק י"ג אמר עצל ארי בחוץ בתוך רחובות ארצח היינו מ"ש במשלי כ"ו הנ"ל ארי בין הרחובות ובאלו כתוב כאן ג"כ ארי בחוץ שאחר שאמר ארי בין הרחובות אבל אם היה אצל ביתו בחוץ בלא רחובות היה הולך אז השיבו לו הרי הוא אצל ביתך בלא רחובות וזה ע"פ מדה ל"א שכן הוא הסדר האמתי דרך רחובות חוץ שהשיב הרי הארי בחוץ בב' וג' בתים ואני מתיירא מן הארי שבחוץ וכאן כתיב עוד הדלת תסוב על צירה וכל מה שכתוב בד' פסוקים אלו הם דברי העצל ואיך יאמר שהדלת פתוחה וא"כ צריך לילך וע"כ בהכרח לומר שהם דברי המשיבים שאומרים לו הרי אמרת שאתה מתיירא מהארי שבחוץ ב' או ג' בתים הרי הוא בבית שאצלך בלא חוץ רק ב' או ג' פסיעות לפתוח הדלת על זה השיב שהדלת סתום ומורח לו לפתוח על זה השיבו לו הדלת פתוחה שסובבת על צירה ועל זה השיב מבקש אני ליתן מעט ומורח לי לקום ממטתי ועל זה השיבו פסוק משלי ו' עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך היינו מ"ש כאן ועצל על מטתו וכשעומד משנתו בהכרח בעבור שרוצה לאכול אך רוצה שיתנו אל פיו ואינו רוצה ליתן בידיו אל פיו וזה משל כי גם כשהטה את לבבו לקום משנתו וילך אצל הרב שאצל ביתו או שהרב בא אצלו ללמוד הוא מתעצל ליתן התורה אל פיו לחזור מה שלמד וזה שאמר טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו ועל כן משיבים לו מאחר שאין אנו מועילים עמך כלום לא לילך אצל הרב ולא ללמוד אף שבא אצלך א"כ אתה מיואש ולא יועיל לך עוד תורה וחכמה כי אתה בנערותך כבר חכם בעיניך ותהיה רע מן הכל לעולם וזהו מ"ש מחורף עצל לא יחרוש וזה משל על ימי הנערות עת המסוגל ללמוד שיועיל כמו החרישה והזריעה בימות החורף וא"כ בעת הקציר מה יקצור היינו לעת הזקנה שאז לא יועיל הלימוד וכמה שכתוב אבות פרק ד' הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש והלומד זקן וכו' וכשמגיע לימי הזקנה אז מתחרט וזהו ושאל בקציר ואין ע"כ לא הביא מפסוקים עצל רק אותם שכתוב בהם אמר עצל או ושאל וכן פסוק עד מתי עצל תשכב הוא דרך שאלה ומענה לקיים מ"ש משיבי טעם ויש כאן שבעה דברים שהשיבו לו על ז' מענות · א' ארי בדרך · ב' ארי בין הרחובות · ג' ארי בחוץ · ד' הדלת נעול · ה' עצל על מטתו שרוצה עוד ליתן מעט · ו' נלאה להשיבה אל פיו · ז' מחורף עצל לא יחרוש וזהו מ"ש חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם התבונן בעמקות הדברים ויושר סדרם ע"פ מדה ע"ו וי"ז ול"א ולמוד מעניינו: ומה שאמר משה גדול מכולם · כי שלמה דבר עם מי שלא למד עדיין שעכ"פ צריך טורח גדול ללמוד וניתן אל פיו אך משה מדבר עם דורו שכבר למדו שגם אל פיהם אינם צריכין ליתן ואינם צריכים אלא לחזור על למודם וזה קל הטורח מאד בפיך ובלבבך לעשותו וזהו גדול מתוכחת שלמה: ז עומדת לפניו · פירוש משרתת אותו תמיד בבואו: ונעלמה מעיני כל חי · וס"ד ומעוף השמים נסתרה וכמ"ש לעיל פרשה זו סי' ב' וס"ד ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה פירוש שמסרה לאדם וכן כאן לא בשמים היא כי קרוב אליך הדבר: אם יהיו ד"ת קרובים · וכמ"ש בדמיון המשל ועי' שמ"ר ריש פרשה ל"ג שמדמה לנושא בתו של מלך וכמ"ש אמור לחכמה אחותי את ומודע לבינה תקרא וכנגד זה קורא הקב"ה לישראל אחי ורעי

סדר וילך פרשה ט סימן **א כך** שנו חכמים · ברכות דף י"ז ב': לאבל ז' ימים · ב"ר פרשה ק' סי' ז' באריכות: אמרו רבותינו · קהלת רבה פסוק עת למות: לשמחתו של בני · פירוש לשמחת חופתו וחתונתו: שלוחו של מקום · לכל באי עולם ומשלח תמיד להמיתם: וראה אותו משונה · הנה חז"ל היו רגילים לראות אותו תמיד בחייהם והיו מכירים פניו איך הוא בתמונתו שלא בשינוי ואיך הוא בשינוי ואנו אין ביכלתנו לידע מהו השינוי הזה: אני משיחתן · פי' אני משונה ומצטער משיחתן של בריות ובקה"ר שם מבואר שנתיירא מתפלתן שהתפללו על הברית מילה כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים: שהגיע פרקו · ואני מתיירא מדברי תפלתכם: ומוסיף בכם חיים · ובכן אין זמן ואין גזירה שולטת עליכם ובקה"ר שם מבואר דפליגא ר"ע ורבנן שר"ע סובר זכה משלימין לו ימי חייו ורבנן סברי זכה מוסיפין לו וכאן קיצר וחסר: ותלה המיתה בימיו · מדרש תהלים קט"ז וז"ל קשה לי לאמר למשה שימות שהשליט נפשו בכפו וירד לפרעה שנאמר ויבקש להרוג את משה (ועכ"ז בא אצל פרעה לקיים דבר ה' במסירת נפשו): **ב** שבתי וראה וגו' · ולא לגבורים המלחמה וגם לא לנבונים עושר וגם לא ליודעים חן · ובקה"ר פסוק זה באריכות ובא"א · ובתנחומא ואתחנן סימן ב' בא"א: עולה לרקיע כנשר · שהקלות הוא בנשר כמ"ש ש"ב א' מנשרים קלו ובאבות פרק ה' קל כנשר · וכתיב כנשר יעוף השמים א"כ מ"ש כאן לקלים היינו עולה לרקיע ומ"ש המרוץ פי' על פי מדת ממעל מלשון רצון או נוטריקון מבקש לרוץ שביקש לעבור ומתמה הנה לרקיע שלא עלה אדם מעולם יכול לעלות ואת הירדן שהכל עוברים לא יכול לעבור: מלאכים מרתתים לפניו · כמ"ש במ"ר פרשה י"א ריש סי' ג' ע"ש ותבין כאן ועי' שמ"ר ריש פרשה כ"ט נתגוששת עם המלאכים היה גבור גדול מזה · וכמ"ש ויקרא רבה פרשה א' שנקרא משה גבור: עיר גבורים · הם המלאכים כמ"ש מדרש משלי כ"א עיר גבורים אלו השמים עירו של המלאכים חכם זה משה ויורד עוז מבטחה זו התורה וכו' ע"ש: מסיח כעשיר · כמ"ש תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות שאצל העגל ומרגלים טען טענות גדולות בחיזוק הלב ועתה מתחנן כרש וכמ"ש לעיל פרשה ב' סוף סימן ג' וסימן ד': לרצות את בוראו · שהוצק חן בשפתותיו: קומה ה' שובה ה' · במדבר י' והיה שמוע לו ועושה כן: כל שבעת הימים · ז' ימי אדר כמ"ש ויקרא רבה כנגד שבעה ימים של סנה ועיין בסדר עולם פרק י':

מתנות כהונה

דרש מחורף לשון נערות כד"א בימי חרפי: בזקנותו · שכבר חלש ותש כחו ודרים וקציר לשון תולי ותולשה כד"א קצירי ומריעי כדקציר ולמי נערסיה: הוצא דבר וכו' · איך חסר אלא שתוציא מפיך: מעיני כל חי · חיות הקדש כמו שפירש למעלה:

פרשה ט [ה"ג למדונו רבותינו כן כיון שרואה צרתו]: מובלגת · מרוחקת ומופלגת ומרודה: ומניין אתה למד כו' · עי' בירושלמי בפ' מי שמתו: [כל שבעת גרסינן]: על כחו · כח זכותו ולא היה מתיירא מן המזיקים: משונה · נשתנה כמי שדואג ומצטער ועיין במדרש קהלת פסוק עת ללדת אמנם בילקוט משלי גרס משחק במקום משונה: משיחתן גרסינן · ופירושו מדבוריהם הקשים וע"ש בקהלת: מרתתין · מפחדין לשון רתת ומורא ועי' במדרש קהלת כתבתי היטב: מסיח בעשיר · מדבר בחזקה כעשיר יענה עזות: כל שבעת הימים · ובסדר עולם יש שלא התפלל אלא יום ז' באדר בלבד

ידי משה

יש לך ללמוד ממקום אחר · פי' שמיוסף אין ללמוד דדלמא מלתא יתירתא עביד כמו דאיתא בגמרא [illegible]

יפה תואר

מניין את למד לאבל ז' ימים וכו' · מניין אסמכתא לאבילות ז' בעי דודאי אבילות ז' דרבנן [illegible]

הן קרבו ימיך: ג זש"ה (קהלת ח) א אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר אין אדם שליט במלאך המות לכלות אותו ממנו · ואין רוח אלא מלאך שנא' (תהלים קד) עושה מלאכיו רוחות · רבי נחמיה אומר אין אדם שליט ברוח בגליות לכלותם מן העולם ואין רוח אלא גליות שנא' (דניאל ז) וארו ארבע רוחי שמיא · ד"א (ה) ר"א בן יעקב אומר אין אדם שליט בנפשו לכלות אותה למה שבללה הקב"ה בכל הגוף שאילו בללה הקב"ה באבר אחד כשהיה מגיע לאדם צרה היה חותך אותו אבר ומת (ד) לפיכך היא בכל הגוף כדי שלא יהא יכול לכלותה (ו) הוי אין אדם שליט ברוחו · מהו ואין משלחת במלחמה אין אדם יכול לומר בשעה שנוטה למות הריני משלח לעבדי תחתי · רבי שמעון בן חלפתא אומר אין אדם יכול (ז) לעשות כלי זיין ולהנצל ממלאך המות כענין שנאמר (ד"ה ב לב) ויעש שלח לרוב ומגינים · מהו ואין שלטון ביום המות (ח) אין אדם שליט לומר המתינו לי עד שאעשה חשבונותי ועד שאצוה לביתי ואח"כ אני בא · ד"א מהו ואין שלטון אין מלאך המות אומר הואיל וזה מלך נוותר לו עוד יום אחד או שני ימים אין לפניו באותו היום משוא פנים · ב תדע לך שכל ימיו של דוד נקרא מלך שנאמר (מלכים א א) והמלך דוד זקן כיון שהגיע למיתתו אין כתיב בו מלכות מנין שנא' (שם א ב) ויקרבו ימי דוד למות · ולא ימלט רשע את בעליו אין אדם יכול (ט) ליתן לפניו אנקליטין אין אדם יכול לומר לפניו אנקלומא הרי משה אחר כל אותו השבח שראה כיון שהגיע יום מיתתו לא היה יכול לעכב מיד אמר לו הן קרבו ימיך למות: ד ד"א א"ל משה רבש"ע אחר כל אותו הכבוד ואותה הגבורה שראו עיני אני מת א"ל הקב"ה משה (תהלים פט) מי גבר יחיה ולא יראה מות · מהו מי גבר יחיה · ג א"ר תנחומא (י) מי גבר כאברהם שירד לכבשן האש וניצל ואח"כ (בראשית כה) ויגוע וימת אברהם · מי גבר כיצחק שפשט צוארו על המזבח ואח"כ אמר (שם כז) הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי · מי גבר כיעקב שנתפגש עם המלאך ואח"כ (שם מז) ויקרבו ימי ישראל למות · מי גבר כמשה שדבר עם בוראו פנים בפנים ואח"כ הן קרבו ימיך למות: ה (יא) ד"א כל הבריות יורדין לקבר ועיניהם כהות אתה לא כהתה עיניך · כל הבריות מטפלים בכלים מעשה ב"ו ארון מטה ותכריכין אבל אתה בתכריכי מעשה שמים · ארון מעשה שמים · מטה מעשה שמים · ד"א כל הבריות כשהן מתין מטפלין בהן קרוביהם ושכניהם אבל אתה אני ופמליא שלי מטפלין בך מנין שנא' (דברים לד) ויקבר אותו בגיא: ו ד"א הן קרבו ימיך ד למה נגזר עליו מיתה בזה לשון הן רבנן אמרי למה"ד לאחד שכיבד את המלך והביא לו דורון חרב חדה · אמר המלך התיזו את ראשו בה · א"ל אותו האיש אדוני המלך במה שכיבדתיך בה אתה מתיז את ראשי · כך אמר משה ה רבש"ע בהן קילסתיך שכן כתיב (דברים י) הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים וגו' ובהן אתה גוזר עלי מיתה · א"ל הקב"ה (יב) שכן רע רואה את הנכנסות ואינו רואה את היוצאות א"ל אי אתה זכור בשעה ששלחתיך לגאול אותן ממצרים ואמרת לי (שמות ד) הן לא יאמינו לי הוי הן קרבו ימיך: ז דבר אחר א"ר אבין מהו הן למה"ד למטרונה אחת שעשתה למלך פורפירה משובחת נטלה המלך והניחה הגיעו ימיה של המטרונה למות אמר המלך (יג) תיטול אותה פורפירה שכיבדה אותי כך אמר הקב"ה למשה קילסת אותי בהן ובהן אני גוזר עליך מיתה: ח ד"א א"ר לוי ו למה הדבר דומה לאשה עוברה שנחבשה בבית האסורין ילדה שם בן גדל אותו הילד עבר המלך לפני בית האסורים התחיל אותו הילד לצווח אדוני המלך למה אני חבוש בבית האסורים א"ל המלך בחטייא של אמך את נתון כאן כך אמר משה רבש"ע ל"ו כריתות הן שאם יעבור אדם על אחד מהן חייב מיתה שמא עברתי על אחת מהן למה אתה גוזר עלי מיתה א"ל בחטייא של אדם הראשון אתה מת שהביא מיתה לעולם הן מהו הן בעון אותו שכתוב בו הן (בראשית ג) הן האדם היה כאחד ממנו וגו': ט ד"א מהו הן א"ר סימא היום קובל לפני הקדוש ב"ה אמר רבש"ע איני זז ואיני שוקע ומשה קיים · ד"א רבנן אמרי כיון שידע משה שהיה לו למות באותו היום מה עשה · א"ר ינאי (יד) כתב

מסורת המדרש א ילקוט כ"ך רמז תתקע"ח · ב בראשית רבה פרשה נ"ו · קהלת רבה פרשה ח' · אגדת בראשית פ' ל"ד תנחומא סדר ויחי סימן ב' · וסדר בהעלותך · ילקוט תורה רמז קנ"ו · עי' ילקוט תורה רמז תשכ"ד · ילקוט כ"ך רמז קס"ט · ג ילקוט תהלים רמז תת"מ · ד תנחומא סדר ואתחנן סימן ו' · ילקוט תורה רמז תתקמ"א · ה תנחומא סדר ברכה · ו קהלת רבה פרשה ז' סימן כ"ת

חדושי הרד"ל

חן כו' היה יודע כו' · כמ"ש ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני וכמ"ש בפי' לפר"א פ"מ בס"ד דהיינו שהודיעו הקב"ה שמו המיוחד שיקרא ויתפלל בשמו ויענהו כמ"ש כי הוא ידע שמי יקראני ואענהו וכמ"ש בשוח"ט שם אבל עכשיו התחנן ולא נענה : (ה) לאבי"א אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח אין אדם כו' כצ"ל : (ו) הוי אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח מהו ואין שלטון כו' ימי דוד למות מהו ואין משלחת במלחמה כו' ומגינים ולא ימלט כו' כצ"ל : (ז) לעשות כלי זיין ולהנצל כו' · ובמלחמה היינו ביום מלחמת כחות הגוף עם המות וכמ"ש בזוהר : (ח) אין אדם שליט כו' המתינו לי כו' · וזהו אין שלטון ביום · אף להמתין יום אחד אין שלטון (וכתב כאן שלטון בנו"ן להקטין אף שליטה קטנה להמתין מעט · ותחלה כתיב אין שליט לכלות כו' למכעו לגמרי) : (ט) ליתן לפניו אנקליטון · לגי' הספר צ"ל לטעון לפניו כו' אבל בקה"ר ובתנחומא ואתחנן ובב"ר ס"פ מ"ט הגי' לתלות לפניו : (י) מי גבר כאברהם כו' · משום דתחלה כתיב על מה שוא בראת כל בני אדם לכן דרש מי גבר מי הוא המעולה שעלה ונתגבר במין האדם אף הוא וכי יחיה כו' : (יא) ד"א כל הבריות כו' · ונראה שמאמר זה ראוי להיות סוף הפרשה אחר התחיל הקב"ה מפייסן כמש"ל אי"ה · אבל כאן אין לו שייכות כלל : (יב) שכן רע רואה את הנכנסות ואין רואה את היוצאות · משל הוא על שכן המברך רעהו בקול על רוב הכנסתו ופרנסתו ואין מספר רוב הוצאותיו : (יג) תטול אותה פורפירא שכיבדה · אפשר ר"ל שתעלנה לעצמה להתכבד בה בחבורתה · ויהיה לפי"ז הנמשל במשה שהן הוא לשבחו (וכמ"ש בצרור המור ע"ש) : (יד) כתב י"ג ס"ת · שוח"ט מז' ל' :

חדושי הרש"ש

נטלה ממנו כו' · כי התורה נקראת לחם לכו לחמו בלחמי (משלי ט) : (ד) לפיכך היא בכל הגוף כצ"ל לי

מתנות כהונה

בלבד : לכלות כו' · דרים לכלוא מלשון כליון : ה"ג לפיכך היא בכל הגוף · ועי' בב"ר סוף פרשה י"ד : ויעש שלח · וכן משלחת פי' חרב : אנקליטין · פירש הערוך כשהוא רואה שיוצא חייב בדינו אומר אלך אל מושל גדול מכם והוא ישפוט את משפטי : אנקלומא · פירושו סופר ר"ל אכתוב תחלה חשבונותי וכל צרכי וכל זה לקמן בקהלת : שנתפגש · לשון פגיעה ופגישה : ויקבור אותו · לא הוזכר מי הוא וסתמא מדבר בהקב"ה : חרב חדה · עיין עוד בפר' הברכה : פורפירא · לבוש מלכות : [לצווח אדוני גרסי'] : בחטייה כו' · בשביל חטאת אמך ועיין זה במדרש קהלת בפסוק ראה את מעשה האלהים : קבל · לשון קובלנא : איני זז כו' · מפני שאין מלכות נוגעת בחברתה והגיע העת שיאיר בממשלת יהושע וכן משמע מכאן בעוד היום זורח ודרש קרבו ימיך לשון קריבה לדין לקבול עליו או דרש הן כמו הרי כלומר הרי ימיך קובלים עליך ומה עלי לעשות כי אם מספד כתוב וכן

פירוש מהרז"ו

ג אין אדם שליט · ע' קהלת רבה פסוק זה כל הענין : אלא גליות · לעיל פרשה ה' בסי' ח' שאפה רוח : שבללה בבל הגוף · בראשית רבה פרשה י"ד סימן ד' · שאם היה חיות הנפש ביד אחד והכח בכל הגוף היה אדם יכול לשלוט על נפשו בעת צר לו לא כן עתה שהחיות בכל הגוף אין טבעו מניחו לשלוט חלק על חלק והדבר עמוק עיין במקומות הנ"ל כי כ הוא : ולהנצל ממלאך המות · פי' שיעשה כלי זיין להלחם עם מלאך המות ולעמוד מסופו ואין שלטון ביום המות ועל זה אמר תחלה ואין משלחת במלחמה : הואיל וזה מלך · בראשית רבה פרשה נ"ו סימן ג' ובקה"ר שם איתא קרוב לחמשים ושתים שנה כתיב והמלך דוד : סנקליטין · בראשית רבה פרשה מ"ט סימן ט' ושם מפורש ובערוך ערך אנקליטין פי' קריאה מב"ד התחתון אל עליון ממנו להפוך הגזירה ואנקלומא פירש במוסף הערוך בלשון יון ורומי קריעת גזר דין והכוונה שבזה ירשיע את הדיין ויאמר שצריך דין אחר בזה לא ימלט עצמו מהמות ועי' במ"כ פרשה ט' סוף סי' ט' : כל אותו השבח שראה · כמ"ש בסימן הסמוך : הן קרבו ימיך · הן לשון אמת ולשון אחד ופי' באמת בלא שום שינוי אלא גזירה מוחלטת שקרבו ימיך למות : ד אחר כל אותו הכבוד · כמ"ש אתה החלות להראות את עבדך את גדלך וגו' א"כ אעברה נא לאיזה תכלית המיתני שכל תכלית המות הוא לחזות הנפש בנועם ה' כי הגוף והחושים וצרכי הגוף מבדילים אצל כל אדם שלא יתכן שיזכה בחייו לנועם ה' אך אני שזכיתי שאין הגוף וצרכיו מבדילים אצלי כלל שזכיתי בחיי לקרבתך שלא יזכו כן כל הצדיקים במותם א"כ טוב שאחיה ואכנס לארץ עם כל ישראל : מי גבר יחיה · תהלים פ"ט במזמור של איתן האזרחי שמיוסד לתלונה ותפלה על הפסק מלוכת זרע דוד וכאן אמר הקב"ה מי גבר יחיה וגו' ויתכן שדורש כן על שכתוב בפסוק הקודם זכר אני מה חלד על מה שוא בראת כל בני אדם מי גבר יחיה ולא יראה מות וגו' וכל המזמור מדבר איתן עבור דוד מגדולתו והשפלתו רק שני פסוקים אלו מפסיקים כל הענין ומי הוא שאומר זכר אני מה חלד הלא איתן אינו מדבר על עצמו כלום בכל המזמור כצ"ל ואיך נהפך לטענת המות באמרו מי גבר יחיה ולא יראה מות ימלט נפשו משאול סלה שאין זה שייך לכל הענין של המזמור ע"כ דורש ע"פ מדה כ' אם אינו ענין לכסא דוד תניהו ענין למשה והקב"ה והרי המזמור הסמוך הוא תפלה למשה וכן במזמור זה ב' פסוקים אלו שייכים למשה שאמר זכר אני מה חלד כמה גדלתני בחלד יותר מהכל כמ"ש אתה החלות להראות את עבדך את גדלך וגו' והייתי סבור שכן יהיה סופי גדול מהכל ועתה אתה משפילני עד מות א"כ על מה שוא בראת כל בני אדם והשיב לו הקב"ה כך מזתי וחוקי עם כל אבותיך וכן עמך ואין לשנות שלא יתכן לומר שמשה יאמר כן שהרי יבקש שיחיה ואיך יאמר שכולם מתים וא"כ בהכרח שימות גם הוא אלא שהקב"ה אמר כן לטענה שגם הוא ימות : מי גבר כאברהם · דורש גבר מלשון גבורה שנתגבר אברהם למעלה מן הטבע והיה קרוב למות וחיה ועכ"ז מת וכן יעקב שנתגבר והיה קרוב למות שנתרפא עם המלאך כמ"ש כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי וחיה ואח"כ מת וכן משה שנתגבר כמ"ש ויק"ר פרשה א' סוף סי' א' וכמ"ש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחיה וכן משה היה קרוב למות ע"י הדבור וחיה וסופו למות: ה כל הבריות · דורש לשון הן קרבו ימיך שהיל"ל הגיע יום מותך או בא קצך ותיבת הן מיותר ע"כ דורש הן בלשון יוני אחד שקרבתך למות הוא מיוחד מכל באי עולם באופנים אלו שמוסב עי' ב"ר פ' פ"ז סי' ה' הן אדוני : ועיניהם כהות · הכוונה שבעת זקנתם עיניהם כהות כמ"ש אצל יצחק כי זקן יצחק ותכהינה עיניו מראות וביעקב כתיב ועיני ישראל כבדו מזוקן ובמשה לא כהתה עינו בזקנתו אך במותו גם משה לא ראה וכמ"ש לקמן סוף פרשה י"א שנטל קרני הודו ונתעורו עיניו : ו בהן קילסתיך · עי' לקמן פרשה י"א סי' ט' תנחומא סוף פרשה זו רות רבה סוף פסוק הלכן תשברנה : שכן רע רואה את הנכנסות · מי שרואה בשכנו רב הכנסתו ומסחרו וסבור שהוא של חבירו בעצמו ומקנא בו ואינו רואה שהם של אחרים ויוצאים מיד חבירו או שהוא בעל הוצאה גדול ממנו ומה שמרויח צריך להוציא ואין לו מה לקנא בו כך אתה נתת עיניך בדבר טוב שאמרת לפני והכנסת לי ושכחת לתת עיניך בדבר רע שאמרת לפני ויצא הן בהן : והן לא יאמינו לי · בתנחומא גורס פסוק הן בני ישראל לא שמעו אלי ודרשה זו ע"פ מדת ממעל בלשון טוב יש זכות ובלשון רע יש עונש ונמסרה המדה לדרוש זה כנגד זה בכל התורה וכאלו מפורש שהקב"ה השיב לו כן : ז נטלה הימנה והניחה · פי' שקבלו ממנה והניחה בבית גנזיו : הגיעו ימיה למות · פירוש שחטאה משפט מות אמר המלך הואיל ובטחה במתנתה לחטוא עלי תיטול לה מתנתה ועי' בדומה לזה באיכה רבתי פסוק איכה יעיב ובפסוק זנח ה' מזבחו וכאן פירושו מאחר שנתחייבת מיתה לפני ואתה חושב לך זכות בתיבת הן · ע"כ אני משמיע לך מיתה בהן להודיע לך שאין בהן שלך זכות וזה גם כן על פי מדת ממעל כצ"ל : ח הן האדם · דורש גזירה שוה מה הן האמור שם אדם וכתוב אצל חטא שגרם לו מיתה אף כאן שכתוב אצל מיתה פי' אדם עי' בראשית רבה פ"ן סי' ה' ומש"ש : ט היום קובל לפני הקדוש ברוך הוא · לשון קובלנא וקטרוג שימיך קרבו לפני לקטרג עליך שהמות כי בריח ברותה לשמש לממשלת היום להאיר ולהנהיג ישראל למנהיג הטבעי וכל ימי משה לא הצרכו ישראל למנהיג הטבעים ממגד ותבואות שמש וגו' וכל זמן שהיה משה בממשלתו היה המנהג הטבעי נכנע למשה אך כאשר נגזר עליו מיתה ואיתרע מזליה אז נתגבר כח ממשלת השמש וקטרג על משה שימות בכדי שישוב השמש לממשלתו וזהו הן קרבו ימיך אותם

ידי משה

יקר בעיני ה' המותה לחסידיו קשה לפני הקב"ה מיתתם של צדיקים עד שגוזרין על עצמם מיתה ושמעתי פירושו מפי א"א ז"ל לפי דאיתא והאיש אשר אתה נותן בו הוא יוציא אליך הטבעות ומיתת צדיקים הם ממושכן בעון הדור ומיתתם ע"פ הקב"ה בעצמו וא"כ איך אפשר שיהיה ע"י הקדוש ב"ה הואיל וכתיב והאיש וגו' אלא ע"כ שהם גוזרים על עצמם עכ"ל : כיון שהגיע למיתתו אין כתיב בו מלכות · פי' לפי דאית' בירושלמי וסדר שמע כי שכב דוד לפי שנכנסת בשמן המשחה אין לומר עליו מיתה וזה הטעם שהובא במ' דשב"פ ויקרבו ימי דוד למות הגה סימנים מתים פי' שמיתה קאי על ימים וא"כ אפשר נופל בהם מיתה משא"כ על דוד לא קאי לשון מיתה לפי שהיה נמשח בשמן המשחה : היום קובל עליך · כ"ל דייתב ע"ד המדרש בפ' וזאת הברכה ז"ל אמר משה להקב"ה שיתן לו שכרו של עולם עטרת בהם מ' שנה

י"ג תורות י"ב לי"ב שבטים ואחת הניח בארון שאם יבקש לזייף דבר שיהיו מוצאים אותה שבארון · אמר משה מתוך שאני עסוק בתורה שכלה חיים היום שוקע והגזירה בטלה מה עשה הקב"ה (טו) רמז לשמש והיה עומד ומתקשה כנגדו אמר איני שוקע ומשה קיים בעולם לפיכך איוב מפרשה (איוב ל) אם לא בכיתי לקשה יום שנתקשה היום כנגדו · הן מהו הן קרבו ימיך כאדם שאומר לחבירו פלוני קבל עליך לפני המלך · קרא את יהושע אמר לפניו רבש"ע יטול יהושע ארכי שלי ואהא חי אמר הקדוש ב"ה עשה לו כדרך שהוא עושה לך מיד [א] השכים משה והלך לביתו של יהושע נתיירא יהושע ואמר משה ר' בוא אצלי יצאו להלוך הלך משה לשמאלו של יהושע נכנסו לאהל מועד ירד עמוד הענן והפסיק ביניהם משנסתלק עמוד הענן הלך משה אצל יהושע ואמר מה אמר לך הדיבור (טז) א"ל יהושע כשהיה הדיבור נגלה עליך יודע הייתי מה מדבר עמך · אותה שעה צעק משה ואמר מאה מיתות ולא קנאה אחת ושלמה מפרשה (שיר ח) כי עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה · אהבה שאהב משה ליהושע ומה שקינא משה ביהושע כיון שקיבל עליו למות (יז) התחיל הקדוש ברוך הוא מפייסו אמר ליה חייך בעולם הזה הנהגת את בני אף לעתיד לבא על ידיך אני מנהיג אותן מנין שנאמר (ישעיה סג) ויזכור ימי עולם משה עמו :

סדר האזינו

פרשה י א הלכה אדם מישראל שהיה חושש באזנו מהו שיהא מותר לרפאותו בשבת כך שנו חכמים [ב] כל שספק נפשות דוחה את השבת (א) וזו מכת האוזן אם סכנה היא מרפאים אותה בשבת רבנן אמרי מבקש אתה שלא לחוש באזניך ולא אחד מאיבריך הטה אזנך לתורה ואת נוחל חיים מנין שנא' (ישעי' נה) הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם · א"ר חנינא בר פפא [ג] כל (ב) מי שמסיר אזנו משמוע תורה תפלתו נמאסת שנא' (משלי כח) מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה · [ד] רבי לוי אמר האוזן לגוף כקינקל לכלים שכן הקינקל כמה כלים ניתנין עליו ואת נותן מוגמר תחתיו וכולם מתעשנים כך מאתים וארבעים ושמונה איברים שבאדם הזה (ג) על ידי האוזן כולן חיין מניין (ד) שנא' שמעו ותחי נפשכם אמר הקב"ה אם הטית אזנך לתורה כשתבא לפתוח בד"ת הכל משתתקים לפניך ושומעים דבריך כשם שהטית אזנך לשמוע ד"ת ומהיכן את למד ממשה רבינו שע"י שהטה אזנו לתורה בשעה שבא לפתוח בד"ת [ה] נשתתקו העליונים ותחתונים והאזינו דבריו מנין ממה שקרינו בענין האזינו השמים ואדברה וגו' :

ב זש"ה (קהלת ג) ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו (ה) אין להוסיף וגו' א"ר יוסי בן זמרא מהו עליו אין להוסיף

מסורת המדרש א תנחומא סדר ואתחנן · ילקוט תורה רמז תתכ"א · ב יומא דף פ"ד · תנחומא סדר לך לך סימן ט"ז · ג ילקוט נ"ך רמז תתקנ"ט · ד ילקוט נ"ך כאן פסיקתא רמז תמ"א · ה ספרי כאן פיסקא ש"ו :

חדושי הרד"ל

(טו) רמז לשמש והיה מתקשה כו' · כמ"ש בשמ"ר פט"ו שהשמש מודיע קצו של אדם כמה רלה השמש ע"ש : (טז) א"ל יהושע כשהיה הדבור כו' יודע הייתי כו' · ה"ו שלהתלים דעתו של משה יאמר יהושע כן · אלא צ"ל שנלטווה יהושע ע"פ הדיבור להשיב לו כן בכדי שישאל משה נפשו למות : (יז) התחיל הקב"ה מפייסו וא"ל כל הבריות יורדין לקבר ועיניהם כהות וכו' המאמר דלעיל עד ויקבר אותו כגי שייך כאן ואח"כ צ"ל הא דאמר א"ל חייך בעולם הזה הנהגת כו' :

(א) וזו מכת האוזן אם סכנה היא מרפאין אותה בשבת · משמע שלפעמים יש באוזן סכנת נפש וכגון מעלין גידי אזנים בעבודת כוכבים (כח :) שפירשו רש"י משום סכנה ע"ש (משמע דווקא משום סכנה שהיא סכנת נפש · אבל על מכה אחר אין מחללין) : (ב) מי שמסיר כו' תפלתו כו' · עיין שבת (י ·) : (ג) ע"י האוזן כלם חיים · עיין כתובות (ו·) : (ד) שנאמר שמעו ותחי נפשכם כו' הכל משתתקים לפניך כו' · אפשר דרש קרא דלבתריה הן עד לאמים גו' נגיד ומצוה גו' : (ה) אין להוסיף וממנו

פירוש מהרז"ו

הוסם לקטרג עליך שהיו נכנעים לך עד עתה ועי' ב"ר פרשה נ"ו סי' ד' ומש"ש · וכמ"ש יחזקאל כ"ב ד' ותקריבו ימיך ותבא עד שנותיך שהקרבת ימיך שיקטרגו עליך : י"ג תורות · וזה צ"ע וחקירה מנין לחז"ל כל זה שכתב י"ג תורות ביום זה באיזה שעות דבר שצריך כמה שנים ושי"ב תורות מסר לי"ב השבטים ואחד הניח בארון ובזה יתכן לומר שמ"ש שכתב ביום זה י"ב ס"ת אולי אין הכוונה שכתבם כולם בשלמות אלא הכוונה שכבר היו כתובים הי"ג תורות שכל מה ששמע ביום אחד כתב וכן בכל יום ולא היה חסר בכל התורה רק הסיום מפרשיות אחרונות וזה כתב ביום מותו אך מנין להם כנ"ל · והנה האיר ה' את עיני למצוא כמה פעמים כתוב תורה בענין זה ומצאתי ראיתי שכתוב י"ג פעמים תורה בענין זה מפסוק ויקרא משה ליהושע שבסדר וילך עד סוף התורה וזהו מ"ש במדרש כיון שידע משה שעל כן צוה ליהושע כי אתה תביא ושם פסוק ט' כתוב ויכתוב משה את התורה הזאת ומכאן עד סוף התורה כתוב י"ג פעמים תורה היינו ח' פעמים התורה הזאת ושתי פעמים השירה הזאת א' בפסוק ט' ויכתוב משה את התורה הזאת ב' בפסוק י"א תקרא התורה הזאת ג' בפסוק י"ב לעשות את כל דברי התורה הזאת ד' בפסוק כ"ד לכתוב את דברי התורה ה' בפסוק כ"ו לקוח את ספר התורה הזה ו' בסדר האזינו מ"ו את כל דברי התורה הזאת ז' בסדר ברכה פסוק ד' תורה צוה לנו משה ח' פסוק י' ותורתו לישראל הרי ח' פעמים תורה ושתי פעמים השירה הזאת א' בסדר וילך פסוק י"ט כתבו לכם את השירה הזאת ב' בפסוק הנ"ל למען תהיה לי השירה הזאת לעד ג' בפסוק כ"א וענתה השירה הזאת ד' בפסוק כ"ב ויכתוב משה את השירה הזאת ה' בפסוק ל' את דברי השירה הזאת ו' בפסוק מ"ד השירה הזאת וכל שירות אלו פירושם האמיתי על התורה כמפורש בנדרים דף ל"ח על פסוק ועתה כתבו לכם את השירה הזאת שלמדו מפסוק זה שמצוה לכל איש שיכתוב לו ס"ת שהשירה הזאת פי' כל התורה ודרשו כן כי כתוב למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל ובפסוק כ"ו כתיב לקח את ספר התורה הזה וגו' והיה שם בך לעד והם ב' כתובים מכחישים והכרעה שהשירה היא התורה וכן בפסוק כ"א וענתה השירה לפניו לעד כנ"ל על התורה ועוד כתב בפסוק כ"א כי לא תשכח מפי זרעו היינו השירה שברים הפסוק והרי מפורש על התורה כולה שלא תשכח כמ"ש ואני זאת בריתי וגו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם והם ב' כתובים מכריעים וכמ"ש ויק"ר פרשה י"א סי' ג' שמ"ש כאן כי לא תשכח קאי על כל התורה אלא שהשירה והתורה ענין אחד ועוד כאן בפסוק כ"א כתוב על השירה כי אנכי ידעתי את יצרו וגו' ובפסוק כ"ז כי אנכי ידעתי את מריך וגו' וזה שייך לפסוק הקודם לקח את ספר התורה הזה הרי שהשירה היא התורה והתורה היא השירה וכמ"ש לעיל פרשה ח' ריש סי' ב' בהדיא ועי' עוד מ"ש בזה במ"ר פרשה י"ד סי' ד' ומזה תבין שמ"ש בפסוק ט' ויכתוב משה שכתוב בענין זה ג' פעמים התורה הזאת בהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"ב שמקומה אחר פסוק ועתה כתבו לכם השירה הזאת כי תחלה נצטווה לכתוב ואח"כ כתב ועל שכפל הרבה פעמים התורה והשירה על כן דורש ע"פ מדה י' רק על שפעם אחת אינו מיותר שמורה לגופו על מצוה הקהל היינו בסדר וילך פסוק י"א בבוא כל ישראל וגו' תקרא את התורה הזאת אינו מיותר ואינו שייך לענין זה כלל והשאר כולם שייכים לענין זה שכולם כתובים אחר פסוק ועתה כתבו לכם את השירה הזאת וכנ"ל הרי י"ג פעמים שבעה פעמים תורה ששה פעמים שירה הרי שלש עשרה פעמים תורה והנה בפסוק הנ"ל ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה' ואל כל זקני ישראל ובפסוק כ"ה כתוב ויצו משה את הלויים נושאי ארון ברית ה' לאמר לקח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' וגו' וזה לפרש מ"ש בפסוק ט' הנ"ל ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה' לכוונה שישימו אותו בצד ארון ברית ה' ומ"ש במדרש אחד הניח בארון פי' כמפורש מצד ארון ועי' במ"ר פרשה ד' סי' כ' דבזה איכא פלוגתא דר"מ ור"י דלר"מ היה מונח בארון ממש ולר"י היה מונח מצד הארון ע"ש איך דורשים וכל זה היה ביום מותו ממש כמ"ש בריש סדר זה בן מאה ועשרים שנה אנכי היום ודרשו היום מלאו ימי ושנותי היום נולדתי והיום אמות וכן בפסוק כ"ב ויכתוב משה את השירה הזאת ביום ההוא וכן בפסוק כ"ז הן בעודני חי עמכם היום (פי' עד היום) ואף כי אחרי מותי משמע שביום מותו אמר ועשה והנה על ספר אחד שהניח בארון מפורש וכאשר בארנו אך מ"ש שי"ב מסר לי"ב שבטים זה מרומז בפסוק ט' הנ"ל ויכתוב וגו' ויתנה וגו' ואל כל זקני ישראל ובפסוק כ"ה כ"ו לא כתיב רק אל הלוים נושאי ארון וגו' ופי' כמו שמסר ספר אחד אל הלוים כך מסר לכל זקני ישראל לכל זקני שבט ספר אחד וזה היקש גמור הרי שהיו י"ג תורות אחד ללוים לשום בארון וי"ב לי"ב שבטים ואע"פ שהי"ג תורות כתובים בכמה פרשיות פתוחות מאחר שהם בענין אחד של מיתת משה וראיה לדבר מספרי סדר עקב שחושב שם י"ב פעמים ארץ שכתובים בג' פרשיות שהם כנגד י"ב שבטים וכן כאן והיא ראיה אמיתית והתבונן בדרשה זו הנפלאה מיוסדת על אדני אמת מסולאות בפז המדות מוסכמת בדברי חז"ל מכמה מקומות: רמז לשמש · היינו מ"ש בריש הסימן היום קובל שהשמש הוא לממשלת היום והרמז הוא שנתן רשות לשמש לטעון טענתו לשוב לממשלתו מטענת השמש כי נשבעת לי ושמת לי חוק ממשלת היום ונשבעת לנח עוד כל ימי הארץ קין וחורף זרע וקציר והיינו שבאופן זה יחיו כל עמי הארץ זרע נח וכל ימי משה לא הוצרכו ישראל לזרע וקציר ולמגד תבואות שמש ועתה נשבעת שימות משה כמ"ש לעיל פרשה ב' סימן ח' ובספרי ריש ואתחנן אם תבטל שבועה שנשבעת למשה גם אני אבטל שבועתך ואיני שוקע ואיני הולך וזז ממקומי : בכיתי לקשה יום · איוב ל' כ"ה שלפה ברוה"ק שנתקשה היום כנגד משה ובכה עליו עי' ויק"ר פרשה כ' סוף סי' ה' ומש"ש שהוא שייך כאן : קרא את יהושע · והתיצבו באוה"מ ואצונו משמע שיצוה ליהושע לבד ולא למשה והלא בפרשת פינחס וכן בסוף דברים ובריש ואתחנן כתיב ענין צווי זה ושם כתוב שמשה יצוה ליהושע וכאן אמר ואצונו אלא דכאן סמוך למיתתו ביקש שיהיה תלמידו של יהושע א"כ מ"ש וילך משה ויהושע בהכרח שהלך עמו כתלמיד משמאל רבו ולא לימינו ומ"ש ויעמוד הענן על פתח האהל הכוונה להפסיק בין יהושע למשה וכל זה דרשו ממ"ש קרא את יהושע ואצונו : יודע הייתי מה מדבר עמך · אתה למדתני וממך למדתי שלא אבקש כלל לידע מה אמר לך הקב"ה ועתה אקיים מה שאמר לי הקב"ה · ואף שאמרו בסנהדרין צ"ח כשנגלה נבואה לנביא גם שאר הנביאים יודעים היינו בענין נבואה של שליחות כדי שיוכלו חביריו להתרות בנביא הנשלח אך לא במדרגת נבואת משה ובדומה לו כאן ביהושע ודו"ק: אהבה שאהב משה · שנתרצה משה להיות תלמידו מגודל אהבתו · והקנאה מרומז במ"ש מיד אחריו הנך שוכב עם אבותיך וקם אחר שכבר אמר הן קרבו ימיך אלא אחר שנתרצה להיות תלמידו חזר בו מהקנאה וביקש למות ואז אמר לו הש"ת עוד הפעם הנך שוכב עם אבותיך : בעוה"ז הנהגת אותך · מרומז במ"ש הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה שעל שמשות כאן יקום העם הזה בתחיית המתים עמך והבא עמהם כמ"ש לעיל פרשה ב' סי' ע' וש"נ : ויזכור ימי עולם משה עמו · שלעתיד יזכור מה שמשה היה מנהיג עמו והעלם מים ונותן בו רוח קדשו ושואל עליו איו כדי שגם עתה יעשה כן על ידו ועמו :

סדר האזינו פרשה י סימן א שהיה חושש באזנו · על שדורש בענין האוזן והשמיעה ע"כ אמר באזנו ולאו דוקא אלא ה"ה לכל חולי וכמ"ש אם סכנה היא וכמו שיש בחולי האוזן חולי של כל הגוף וכמ"ש חז"ל חרשו נותן לו דמי כולו כך בחולי הנפש תלוי באוזן להמית ולהחיות כמ"ש שמעו ותחי נפשכם : שמסיר אזנו · שמ"ר סוף פרשה כ"ז לעיל פרשה ד' סי' ב' : כקנקל לכלים · בערוך ערך קנקל מכבר מעשי רשת תרגם ירושלמי קנקל עובד מצדתא וכמ"ע פירש בל' יוני ורומי שבכה ופי' שהמצודה והשבכה המה מנוקבים כולם וכן הקנקל מנוקב הרבה ודרך הנקבים נכנס הריח הכלים וכן האוזן לנפש פתוח לכל כחות הנפש והנהגותיה : כשם שהטית אזנך · שלא כל הטית אוזן דומים שאם נוטה אזנו רק לתורה ולא לשום דבר אחר בעולם ועל שבתורה נברא העולם יהיו כל הברואים נכנעים ונשמעים לו ע"פ מדת מנגד : נשתתקו העליונים · עי' לקמן פרשה י"א סי' ה' ועי' ב"ר פרשה ה' סי' ה' ילקוט בשלח פסוק וישב הים ועי' עוד ב"ר סוף פרשה ו' אצל יהושע נ"כ : **ב** ידעתי כי כל · ב"ר פרשה ה' סי' ו' קה"ר פסוק זה : מהו עליו אין להוסיף · שיעלה על הדעת שיבא אחר ויוסיף ארץ אחרת ויש אחר או כוכב אחר או לגרוע מהם ולמה אמר והאלהים עשה עוד הפעם ע"כ דורש שמ"ש הוא יהיה לעולם על ההנהגה הטבעית שאינה משתנה והוא בלא הוספה וגירעון על הנהגתו ומ"ש והאלהים עשה פי'

מתנות כהונה

וכן משמע בילקוט לקמן ועיין בב"ר ריש פרשה נ"ו : ארכי · ממשלה : ואמר משה כו' · משה אמר כן ליהושע רבי בוא כו' : יודע הייתי כו' · כלומר מה איכפת לך וכי הייתי יודע מה שהיה מדבר עמך אם לא שהיה למוד תורה או מצוה לשעה :

פרשה י לרפאותו גרסינן : לחוש · שלא יהא לך השם וחולי : קינקל · פי' הערוך כלי מלא נקבים נותנין אותו על פיו ונותנים מוגמר תחתיו ובגדים עליו וכן מתגמרין דרך הנקבים : אמר הקב"ה · עיין במדרש קהלת ובבראשית רבה פרשה ה'

ידי משה

שנה ולא ימשך השעה שלמר דכתיב בה ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש ובאמת לא היה הקב"ה צריך ליתן לו שכרו בעוה"ז כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא והנה ידוע שהקב"ה מחבר שמשיכון של צדיקים מיום אל יום ועכשיו הגיע הזמן לפטור ולקבל מיד שכרו לעוה"ב לזה אמר הקדוש ב"ה היום קובל עליך פי' היום הגיע הזמן שימות משה ויקבל שכרו לעוה"ב ולכן כשיפסק השמש ומשה קיים ולא יקבל שכרו יעשה תורה שלשר דכתיב ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש ודו"ק :

אין

וגו' כך אמר הקב"ה א מתחלת ברייתו של עולם (בראשית א) יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד וגו' (ו) ומפני מה כתיב (עמוס ה) הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו שייראו מלפניו שיהיו הבריות יראים מלפניו למה"ד למדינה שמרדה במלך מה עשה המלך הביא לגיון אחד קשה והקיפה כדי שיהיו בני המדינה רואין אותו ומתיראין מלפניו · ד"א כך ברא הקב"ה את עולמו יום שיהא יום ולילה שיהא לילה · בא יעקב ועשה את היום לילה ששקע לו הקב"ה את השמש שלא בעונתה שנאמר (בראשית כח) ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש בא יהושע ועשה הלילה יום שנא' (יהושע י) שמש בגבעון דום הרי שהצדיקים גורעים ומוסיפים על דבריו של הקב"ה כדי שיהיו הבריות יראין מלפניו · ד"א כך ברא הקדוש ב"ה שיהא הים ים · ושתהא היבשה יבשה · בא משה ועשה את הים יבשה שנאמר (שמות יד) ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים בא אלישע ועשה את היבשה ים שנא' (מלכים ב ג) כה אמר ה' עשה הנחל הזה גבים וגו' והנחל ההוא ימלא מים · כך ברא הקב"ה את החורף שיהא חורף ואת הקיץ שיהא קיץ בא אליהו ועשה את החורף קיץ שכן כתיב (שם א יז) חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי בא שמואל ועשה את הקיץ חורף שכך כתיב (שמואל א יב) הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר · ד"א כך ברא הקב"ה את העליונים לעליונים ואת התחתונים לתחתונים שכך כתיב (תהלים קטו) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם בא משה ועשה את התחתונים לעליונים ואת העליונים לתחתונים שכך כתיב (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים וגו' וירד ה' על הר סיני · (ז) ד"א כך ברא הקב"ה שמים וארץ שיהיו מקלסים אותו מנין שנאמר (תהלים יט) השמים מספרים כבוד אל כיון שבא משה שיתק אותן מנין שנאמר האזינו השמים : ג זש"ה (שמואל ב כג) אמר אלהי ישראל (א) לי דבר צור ישראל מושל באדם · ב ומהו (ח) צדיק מושל יראת אלהים הצדיקים מושלים כביכול שהקדוש ב"ה מושל כיצד כל מה שהקב"ה עושה הצדיקים עושין כיצד הקב"ה פוקד עקרות ואלישע פקד את השונמית מנין שנאמר (מלכים ב ד) למועד הזה כעת חיה את חובקת בן · הקב"ה מחיה מתים ואלישע החיה את בנה של שונמית · הקב"ה קורע ימים (ט) ואליהו ואלישע קרעו ימים מנין שנאמר (שם ב) ואף הוא ויכה את המים ויחצו הנה והנה · הקב"ה מרפא בלא רטיה ואלישע ריפא את נעמן שלא ברטיה · הקב"ה ממתיק את המרים ואלישע המתיק את המרים שכך כתיב (שם) ויאמר קחו לי צלוחית חדשה וגו' וכתיב (שם) וירפאו המים · הקב"ה עוצר גשמים ואליהו עצר את הגשמים שנאמר (שם א יז) חי ה' צבאות אם יהיה השנים האלה טל ומטר וגו' · הקב"ה מוריד את הגשמים (ב) ושמואל הוריד את הגשמים שנאמר (שמואל א יב) הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' וגו' · הקב"ה מוריד האש (י) (ג) ואליהו הוריד את האש שנאמר (מלכים א יח) ותפל אש ה' ותאכל את העולה : ד ד"א האזינו השמים א"ר יהושע דסיכנין מכאן אתה למד (יא) שיש לשמים · פה · ולב · ואוזן · פה מנין דכתיב (תהלים יט) השמים מספרים כבוד אל · (יב) ולב מנין דכתיב (דברים ה) וההר בוער באש עד לב השמים · (יג) ואוזן מנלן דכתיב האזינו · דבר אחר למה לשמים וארץ ג א"ר שמואל בר נחמן לה"ד לאיסטרטיגין ששימש בב' מדינות פרס וקלאונה עשה יו"ט אמר אם קורא אני לאלו אלו כועסים ואם קורא אני לאלו אלו כועסין מה עשה קרא לאלו ולאלו כך משה היה מן הארץ וגדל בשמים מנין שנא' (שמות לד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וגו' אמר אם קורא אני לשמים הארץ רוגזת ואם אני קורא לארץ השמים רוגזין אמר הריני קורא לשניהם לשמים ולארץ שנאמר האזינו השמים · ד ד"א למה לשמים ולארץ א"ר תנחומא שאין הקב"ה גואל את ישראל אלא על ידיהן שכך כתיב (ישעיה מד) רנו שמים כי עשה ה' וגו' · ד"א למה לשמים ולארץ שלא נתנה תורה אלא על ידיהן שנאמר (דברים ד) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה · ד"א שלא ניתנו מן ושליו אלא על ידיהן מנין שנאמר (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ושליו מן הארץ דכתיב (שם) ותעל השליו וגו' · דבר אחר שמשל הקב"ה את ישראל ככוכבי השמים וכעפר הארץ · ככוכבי השמים מנין דכתיב (בראשית טו) הבט נא השמימה וספור הכוכבים וגו' · וכעפר הארץ מנין דכתיב (שם כח) והיה זרעך כעפר הארץ · ד"א למה לשמים ולארץ שהן עדותיהן של ישראל דכתיב (דברים ד) העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ לה"ד לבן מלכים שמסר לו אביו ב' אפטרופון וכל עטרה שהיה אביו מעטרו לא היה מעטרו אלא על ידיהן וכשנכנס לחופתו נטלן לעדים שיהיו בינו לבין אביו כך כל נסים שעשה הקדוש ב"ה לישראל ע"י שמים וארץ עשה להן וכיון שבאו ליכנס לא"י אמרו שירה על ידיהן שהן מעידין בינו ובינן מנין שנא' (ישעיה א) שמעו שמים והאזיני ארץ כי ה' דבר מה כתיב אחריו בנים גדלתי ורוממתי הוי האזינו השמים · ד"א למה לשמים ולארץ א"ר חנינא לה"ד לאחד שהפקיד פקדון (ד) אצל אוהבו מת אוהבו שהפקיד את הפקדון אצלו עמד בנו של אותו שהפקיד הפקדון והיה מכבד לאותו שהפקיד הפקדון אצלו ומכבד לאשתו אמרו לו למה אתה מכבד את שניהם אמר להן פקדון יש לי אצלם ואינה ברורה לי אצל מי הוא הפקדון אם אצלו אם אצל אשתו כל היכן שפקדוני מונח שיהא שמור יפה · כך אמרו לו למשה למה אתה מצוה לשמים ולארץ אמר להן אני עתיד למות ואיני יודע להיכן נפשי הולכת אם לשמים אם לארץ מנין שנאמר (קהלת ג) מי יודע רוח בני האדם העולה

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה ה' · קהלת רבה פרשה ג' · ילקוט יהושע רמז כ"ח · וילקוט קהלת רמז תתקס"ט · ב בראשית רבה פרשה ע"ז · ילקוט תורה רמז קל"ב · ילקוט נ"ך רמז קס"ה · עיין תענית דף כ"ג · מו"ק דף ט"ז · ג ילקוט כאן רמז תתקמ"ב · ד ילקוט נ"ך רמז רנ"ד :

חדושי הרד"ל

וממנו אין לגרוע והאלהים עשה שייראו מלפניו א"ר יוסי כו' כצ"ל ובפי' לפר"א פ"ה פי' בס"ד דדרים ליה על חקו של ים כד"א (איוב לח) עד פה תבוא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך (ולא תגרע) : (ו) ומפני מה כתיב הקורא כו' ודרש והאלהים עשה וזה שעשה ה' שינוי מחוק שקבוע אינו כ"א שייראו כו' וכן להלן בצדיקים הרי שגורעים ומוסיפים (ודרש האלהים עשה ע"י שלוחיו הנביאים) כדי שיהיו כו' : (ז) ד"א כו' שיהיו מקלסין כו' שבא משה שיתק אותו כו' · לדרשה זו אולי ידרש והאלהים עשה שייראו מלפניו · מה שעשה ה' שיהיה היכולת ביד עבדיו הנביאים יראי שמו שיוסיפו ויגרעו בדברו מחקי הטבע הוא כדי שייראו מלפניו שידעו שע"י יראת אלהים צדיק מושל בחקי הטבע וכדמס' זש"ה אמר אלהי כו' : (ח) מושל באדם צדיק מושל ביראת אלהים כו' כביכול מה שהקב"ה מושל כו' כצ"ל : (ט) ואליהו ואלישע קרעו ימים · אינו חושב משה · שמשה קרע הים במצות ה' שא"ל הרם כו' ובקעהו ועיין פר"א פמ"ב · וכן בשמעתת המר לא חשיב משה שכתוב שם ויורהו עץ · (ובילקוט ומדרש שמואל גרס בזה משה וט"ס הוא) אבל אליהו ואלישע בגזירת עצמם קרעו המים והמתיקו המר · ובמה דרפואה לא חשיב רפואת מרים ע"י משה · שג"כ משה לא עשה כלום בעצמו רק צעק אל ה' שירפאנה משא"כ באלישע שעשה לו רפואה לרחוץ ועיין מגילה (כ·) ואלישע דעבד ברחמי כו' : (י) ואליהו הוריד את האש ותפל אש ה' כו' ונכון לגרוס ותרד אש מן השמים ותאכל אותו ואת חמשיו (מלכים ב' א) שזה היה בגזירת אליהו בלא תפלה וגם כתוב שם לשון ירידה : (יא) שיש לשמים פה · שהשכל היוצא מהשמים וגלגלים פועל באויר ובארץ כמו דבור וספור לכבוד ה' ויכלתו : (יב) ולב · נקודת מרכז גבהו אשר ממנו נמתחו שמים וממנו חיותו וקיומו בדבר ה' הנלב בשמים כמו האדם שנבראת מלבו וממנו חיותו : (יג) ואוזן

חדושי הרש"ש

(א) לי דבר צור ישראל מושל באדם · נראה דמפרש דמושל באדם הוא ג"כ תואר להשם יתעלה עיין מו"ק ט"ז ב' ומה (פי' מה אמר ודבר) השיב דכן אמר צדיק מושל כו' : (ב) [ושמואל הוריד את הגשמים · כן שמואל הוריד ע"י תפלה אבל מפני שאמר בלשון ודאי אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר חשיב ליה כאלו הוא היה העושה] : (ג) [ואליהו הוריד את האש · עי' בב"ר פר' ע"ז שחשב שם ג"כ הקב"ה מברך את המועט ואליהו ואלישע ברכו את המועט ושם לא חשיב פ"ד שחשיב כאן] : (ד) [אצל אוהבו מת אוהבו וכו' אצלו · נראה דצ"ל מת אותו כו' ותיבת אצלו נראה למחוק] :

מתנות כהונה

ה' ופרשה כ"ג ופרשה ל"ח ויתבאר לך : לגיון · חיל : שלא בעונתה · מדכתיב כי בא דייק ועיין לעיל בפרשת ויצא ובפי' רש"י בחומש : [ה"ג העליונים לעליונים ואת התחתונים לתחתונים כו' : צדיק מושל יראת גרסינן] : שהקב"ה מושל · כלומר מה שהקב"ה מושל : לאיסטרטיגין · פי' הערוך שר ומושל : ה"ג בשתי מדינות פרס וקלאונא : שמשל · שהמשיל [נ"ל שהימשל] : שהן עדותיהן כו' · כלומר ראוין הן להיות עדותיהן של ישראל וכדמפרש ואזיל : שהן מעידין · שיעידו עליהן כשיעברו הברית : [ה"ג שיהא שמור יפה] :

פירוש מהרז"ו

פי' שלפעמים ע"פ נס מוסיף וגורע כדי שייראו מלפניו שע"י הנסים יבינו שהעולם כולו שלו והוא בידו לעשות בו כרצונו : יקוו המים · הרי שגזר שיהיה הים ים והיבשה יבשה וכתוב במקום אחר היפך זה שקרא למי הים ושפכם על פני היבשה שהוסיף על הים וגרע מן היבשה והכריע פסוק שייראו מלפניו : לגיון אחד קשה · עי' ב"ר פרשה ה' סי' ו' בהדיא ענין קשיותו · וכן הקיף את העולם בים אוקינוס שייראו מלפניו : יום שיהיה יום · כמ"ש ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא לילה · ואצל כל שבת ימים כתוב ויהי ערב ויהי בוקר ובא יעקב והוסיף על הלילה וגרע מן היום עי' ב"ר פרשה ס"ח סי' י' ויהושע הוסיף על היום וגרע מן הלילה : מוסיפים על דבריו · ופי' על מעשיו שנבראו בדבריו : שיהא הים ים · וכצ"ל יקוו המים וכתיב ולמקוה המים קרא ימים : ועשה הים יבשה · הרי שהוסיף על היבשה וגרע מן הים ואלישע בהיפך גרע מן היבשה והוסיף על המים : את החורף שיהיה חורף · צ"ע למה הקדים את אליהו לשמואל ואת החורף לקיץ היפך סדר הכתוב דכתיב קיץ וחורף ובקה"ר שם כסדר שמואל ואח"כ אליהו קיץ ואח"כ וחורף : את העליונים לעליונים · עי' שמ"ר פרשה י"ב סי' ג' באריכות ומשה גרע מן התחתונים והוסיף לעליונים וגרע מן העליונים והוסיף לתחתונים : השמים מספרים · והארץ כמ"ש מכנף הארץ זמרות שמענו ומשה גרע חוק עליונים ותחתונים והוסיף על חוק האדם : ג אמר אלהי ישראל · מדרש שמואל פרשה כ"ט ופי' הפסוק אלהי ישראל מושל באדם צדיק מושל באדם שהקב"ה מושל הממשלה שהקב"ה מושל באדם גם הצדיק מושל כ"י : בלא רטיה · שעושה הכל בדברו : ממתיק את המרים · כמפורש במי מרה בסדר בשלח : אקרא אל ה' · וס"ד ויתן קולות ומטר · ובכל הדרשה אינו מבואר איך שייך לענין הפרשה ולמלאות החסרון בהכרח שהכוונה שהקב"ה מצוה על העליונים והתחתונים וכן משה מצווה על העליונים והתחתונים שאמר האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי : ד עד לב השמים · עי' מגילה בשלח סוף פסוק וברוב גאונך : אסטרטיגין · נגידים כמ"ש נגידי פלשתים ותרגם יונתן אסטרטיגי פלשתאי : פרס וקלוניא · הובא במ"ע ערך קלניא וגורס פורוס וקולוניא ופורוס הם עיר של ירידים שפטורים ממס וקולוניא הם כללי לערים שפטורים ממס : עשה יו"ט · וכוונת המשל רומז על הגולה רבה למעלה שביום מיתת הצדיק המבואר בזוהר וכמ"ש חז"ל רוכב ערבות שם ושמח בבואו אליו נפש נקי לדיק וכן משה קרא לשמים ולארץ שישמחו עמי ביום מיתתו והמונתו : רנו שמים כי עשה ה' · וס"ד הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה כי גאל ה' את יעקב וצריכים לידע כל ישראל והשמים והארץ שגאולת ישראל יהיו על ידיהם ובשירה מדבר על הגאולה העתידה כמ"ש ה' בדד ינחנו ותרגם אונקלוס בעלמא דעתיד לאתחדתא ובסוף השירה כתיב הרנינו גוים עמו וגו' וכפר אדמתו עמו הכל לעתיד : שנתנה תורה על ידיהם · ועל כן כשהעיד בהם על שמירת התורה העיד בפניהם ועל ידיהם : מן ושליו · על ידיהם שהיו טובות ונפלאות ע"פ נס ורמז בזה לישראל כשישמרו התורה יתן להם מתנות עליונות ע"פ נס על ידיהם : שמשל הקב"ה את ישראל · שכשישמרו ישראל התורה ירבו ככוכבי שמים וכעפר ארץ : עדותיהם של ישראל · שמעידים בהם שאם ישמעו התורה יקבלו שכר ואם יבטלו יענשו וכתיב יד העדים תהיה בו בראשונה ספרי ריש האזינו ובתנחומא : וכשנכנס לחופתו · ולא צריך להוצאה מרובה ולהתגדל בשררות יותר כבן מלך העמיד אלו לעדות שישמור מצות אביו ויהיו יכולים להוציא מאביו כל מה שיצטרך תמיד וכן בנמשל כשיכנסו ישראל לארץ שהוא בדמיון חופתם וישמרו המצות התלוים בה ויהיו צריכים למטר השמים ויבול הארץ ויתן

יפה תואר

כך אמר הקב"ה מתחלת ברייתו של עולם · וכיון שכך אמר רצונו בהגבלות היבשה וא"כ למה קרא למי הים ב' פעמים שאע"פ שזה היה להפרע מהרשעים הכי היה אפשר להפרע מהם בע"ה מבלי שיהפך שיורתו אלא ה' שבמה פתחים למקום ומפני שזה היה כדי שייראו העולם מלפניו שבראותם המים לשם תומה והשפכים על הרשעים יראו מאד שיראו שהרע מעותד ומקיף עליהם משא"כ בשאר מכות שיתהוו מקום קרם לשם :

היא למעלה וגו׳ לפיכך אני מצוה את שניהם כל מקום שתהא נפשי מונחת שתהא יפה א״ל הקב״ה חייך (יד) אין בריה שליט על נפשך (טו) א והיכן היא מונחת תחת כסא הכבוד בשמים שכן אביגיל אומרת (שמואל א כה) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה׳ אלהיך · ד״א למה לשמים ולארץ שבהן העיד הקב״ה על ישראל (טז) ובהן חטאו ובהן לקו ובהן הן מתנחמין בהן העיד מנין דכתיב (דברים ד) העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ ובהן חטאו דכתיב (ירמיה ז) לעשות כונים למלכת השמים ובהן לקו מניין דכתיב (שם ד) ואל השמים ואין אורם בארץ מנין דכתיב (שם) ואת הארץ וחטאו בארץ דכתיב (הושע יב) וגם מזבחותם כגלים על תלמי שדי ולקו בארץ דכתיב (ירמיה ד) ראיתי את הארץ והנה תוהו ובוהו · ובשמים ובארץ הן מתנחמים דכתיב (ישעיה סו) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וגו׳:

סדר ברכה

פרשה יא א הלכה

אדם מישראל שעבר לפני התיבה וטעה כיצד הוא צריך לעשות (א) כך שנו חכמים העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו לימדונו רבותינו אמר ר׳ יוסי בר חנינא טעה בג׳ ברכות הראשונות חוזר בתחלת מגן (ב) (א) רב הונא אמר אם טעה בג׳ ברכות אמצעיות חוזר להאל הקדוש רב אמר אם טעה בשלש אחרונות (ג) חוזר לתחלת מודים · ד״א העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו ומנין הוא מתחיל מתחלת הברכה שטעה (ג) ומהיכן למדו מאבות העולם למה שלא היה אחד מתחיל אלא ממקום שפסק חבירו כיצד אברהם בירך את יצחק מנין דכתיב (בראשית כה) ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק (ד) ומה נתן לו ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר״י אומר בכורה נתן לו כענין שנאמר (שם) וימכור את בכורתו ליעקב ר׳ נחמיה אמר ברכה נתן לו כענין שנאמר (שם כז) ויתן לך האלהים (ה) ב עמד יצחק לברך את יעקב אמר ממקום שפסק אבא משם אני מתחיל אבא הפסיק בויתן אף אני מתחיל בויתן מנין שנאמר ויתן לך אלהים ובמה חתם יצחק בקרייה שנאמר (שם כח) ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ג עמד יעקב לברך את השבטים אמר איני פותח אלא בקרייה שנאמר (שם מט) ויקרא יעקב אל בניו ובמה חתם בזאת שנא׳ (שם) וזאת אשר דבר להם אביהן עמד משה לברך את ישראל אמר איני פותח אלא בזאת מנין ממה שקרינו בענין וזאת הברכה:

ב ד״א וזאת הברכה זש״ה (תהלים כד) מי יעלה בהר ה׳ ד רבנן אמרי (ו) מדבר במשה מי יעלה בהר ה׳ זה משה שנא׳ (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים וגו׳ ומי יקום במקום קדשו זה משה מנין שנא׳ (שם ג) כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא נקי כפים זה משה מנין שנאמר (במדבר טז) לא חמור אחד מהם נשאתי וגו׳ ובר לבב זה משה אמר ר׳ יצחק אפילו הדיוט אם אומר לחבירו כזה גנאי הוא לו ומשה אמר *למה ה׳ יחרה אפך בעמך אלא לבו ברור עליו שאינו תובע צורך עצמו אלא לצורכן של ישראל אשר לא נשא לשוא נפשו זו נפשו של מצרי שלא נטלה על חנם אלא כדין עשה ולא נשבע למרמה (ז) זה משה שנאמר (שמות ב) ויואל משה לשבת את האיש ישא ברכה מאת ה׳ זה משה אמר ר׳ תנחומא אל תהי קורא בו אלא ישיא ברכה לאחרים: ג וזאת הברכה זש״ה (משלי לא) רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה מהו ואת עלית על כולנה מדבר במשה על שנתעלה יותר מן הכל כיצד אדה״ר אומר למשה אני גדול ממך שנבראתי בצלמו של הקב״ה מנין שנא׳ (בראשית ב) ויברא אלהים את האדם בצלמו א״ל משה אני נתעליתי יותר ממך אתה כבוד שניתן לך ניטל ממך שנאמר (תהלים מט) ואדם ביקר בל ילין אבל אני (ג) זיו הפנים שנתן לי הקב״ה עמי הוא מנין שנאמר (דברים לד) לא כהתה עינו ולא נס לחה · ד״א נח אמר למשה אני גדול ממך שניצלתי מדור המבול א״ל משה אני נתעליתי יותר ממך אתה הצלת את עצמך ולא היה בך כח להציל את דורך (ח) אבל אני הצלתי א״ע והצלתי את דורי כשנתחייבו כלייה בעגל מנין שנאמר (שמות לב) וינחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו · למה״ד לשתי ספינות שהיו בים והיו בתוכן שני קברניטין א׳ הציל את עצמו ולא הציל את ספינתו ואחד הציל א״ע ואת ספינתו למי היו מקלסין לא לאותו שהציל א״ע ואת ספינתו כך נח לא הציל אלא א״ע אבל משה הציל א״ע ואת דורו הוי ואת עלית על כולנה · ד״א אברהם אומר למשה אני גדול ממך שהייתי זן לעוברים ולשבים א״ל משה אני נתעליתי יותר ממך אתה היית זן בני אדם ערלים ואני הייתי זן בני אדם מהולים ולא עוד אלא את היית זן בישוב ואני הייתי זן במדבר · יצחק אמר למשה אני גדול ממך שפשטתי צוארי על גבי המזבח וראיתי את פני השכינה א״ל משה אני נתעליתי יותר ממך שאתה ראית פני השכינה וכהו עיניך מנין דכתיב (בראשית כז) ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עיניו מראות מהו מראות (ט) מראות בשכינה אבל אני ה הייתי מדבר עם השכינה (י) פנים בפנים (ד) ולא כהו עיני מנין שנאמר (שמות לד) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו ·

מסורת המדרש א אבות דרבי נתן פרק י״ב · עיין ילקוט כ״ך רמז קל״ד · ב תנחומא סדר ויחי סימן ט״ז · ג ילקוט תורה רמז קס״א · ילקוט תהלים רמז תרי״ב · ספרי כאן פיסקא שמ״ב · ילקוט כאן רמז תתקמ״ט · ד מדרש תהלים מזמור כ״ד · ש״ר פרשה ד׳ · פנא דבי אליהו רבא ריש פרק י״ח · ילקוט כ״ך תרנ״ז · ה תדא״ר פרק ד׳:

חדושי הרש״ש

(א) רס״א אם טעה בי״ג ברכות אמצעיות כצ״ל כי כן סוא מספרם עם ברכת האפיקורסים: (ב) [חוזר לתחלת מודים · ר״ל לתחלת עבודה דעבודה והודאה חדא מילתא היא עי׳ מגילה י״ח א׳ ועמ״כ]: (ג) זיו הפנים כו׳ עמי הוא כו׳ לא כהתה עינו כו׳ מראיתו כמו ועינו כעין הבדולח: (ד) ולא כהו עיני מנין שנאמר ומשה כו׳ · לכאורה היה שייך יותר להביא פה פסוק דלא כהתה עינו · ואולי משום דבקרא

חדושי הרד״ל

להתפעל בהרגש מעשה התחתונים להוריד או למנוע טל ומטר כי כן יסד המלך הקדוש ברוך הוא שיתפעלו כמו הרגשת אזן מקול האויר שהילון הבא לתוכו: (יד) אין בריה שולט על נפשך · ע״ל פרשה הברכה: (טו) והיכן כו׳ תחת כסה״כ כו׳ ע׳ שבת (קנב:): (טז) ובהן חטאו ובהן כו׳ · ע׳ איכה רבה פפ״א: (א) כך שנו חכמים העובר כו׳ · ברכות (לד:) אריב״ח כו׳ · ירושלמי שם: (ב) רב הונא אמר אם טעה כו׳ · זהו שיטת לשון הבבלי שם משמיה דרב הונא ג״א ובירושלמי כ״א ע״ש: (ג) ומהיכן למדו · שאינו מתחיל אלא ממקום שטעה ופסק הראשון: (ד) ומה נתן לו ר״י ור״נ כו׳ · ב״ר פס״א ע״ש: (ה) עמד יצחק לברך כו׳ · ב״ר ס״פ ויחי ותנחומא מז׳ א׳: (ו) מדבר במשה מי יעלה בהר כו׳ · שמ״ר רפ״ד ע״ש: (ז) זה משה שנאמר ויואל משה · עי׳ ידי״מ · וכ״ה בשמ״ר שם: (ח) אבל אני הצלתי א״ע ואת דורי כו׳ · (עיין ברכות לב ·) יאמרו ראו פרנס כו׳ ולא נקם כו׳: (ט) מראות בשכינה · בשעת עקידה כמ״ש בב״ר פס״ה: (י) פב״פ ולא כהו עיני ולא עוד אלא שקרן עור פני שנאמר ומשה כצ״ל וכה דדבר פה אל פה כתיב (שמות לג) ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים:

פירוש מהרז״ו

ויתן להם על ידיהם ואם לא ישמרו לא יתנו כמבואר בשירה: בארץ מנין דכתיב ואת הארץ · פי׳ מנין שהעיד בהם הארץ ועל שצריך לפרש כמה דברים שהם העדות ובהן חטאו וכו׳ ע״כ פרשם אחד אחד תחלה פירש כל דברים אלו על שמים ואח״כ על הארץ מנין שהם עדות שנאמר העידותי בכם את השמים ואת הארץ ומנין שבהן חטאו וכו׳: כי כאשר השמים החדשים: אשר אני עושה עומדים לפני כן יעמדו זרעכם ושמכם:

סדר וזאת הברכה פרשה יא סימן א בתחלת מגן · קורא לברכה ראשונה מגן על שחותמת מגן אברהם: לתחלת מודים · על שג׳ ברכות אחרונות דומה למי שהכר קיבל פרס מרבו ומודה והולך לו קורא אותם על שם מודים ותחלת מודים היינו תחלת ג׳ ברכות אחרונות היינו רצה ועמ״כ ועי׳ פלוגתא זו ברכות דף ל״ד א׳ ושם איתא רב הונא ורב אסי: מתחלת ברכה · שאם טעה בג׳ ברכות אמצעיות כמו בברכת השנים חוזר לתחלת ברכת השנים ולא לאתה חונן וכן כולם: ממקום שפסק חבירו · מדרש תהלים ריש מזמור א׳: בבכורה נתן לו · במ״ר פר׳ ד׳ ריש סי׳ ח׳ ואעפ״י שהיה ישמעאל בכור לאברהם עכ״ז נתן הבכורה לבן שרה הגבירה ואעפ״י שהבכורה תלוי בלידה ואיך יכולים ליתן הבכורה לזה הביא ראיה ממ״ש וימכור את בכורתו ליעקב וכמו שיכולים למכור כך יכולים ליתן: ויתן לך אלהים · דורש גז״ש מהו ויתן האמור כאן ברכה ולדברי ר״נ דורש שמתחיל ממקום שפסק: ובמה חתם יצחק · הברכה שניה שברכו קודם לאתו לבית לבן כתוב שם ויקרא יצחק והנה בתיבת ויקרא אין בו רמז ברכה ויתכן שכוון המדרש למ״ש ב״ר ריש פרשה נ״ח ויקרא יעקב אל בניו שפירושו ויקרא יעקב לאל להיות עם בניו וכן כאן ויקרא יצחק אל יעקב שקרא לאל להיות עם יעקב ועי׳ כל זה ב״ר פר׳ ק׳ סי׳ י״ב: אלא בזאת · ותיבת זאת כולל כל טובה של ישראל כמ״ש ויק״ר פר׳ כ״א סי׳ ב׳ ספרי כאן: ב גנאי הוא לו · אם יבא ראובן לבית שמעון לשרפו ולשבור כל כליו ולהרוג כל בניו ושמעון כועס עליו מי יאמר לשמעון למה אתה כועס כך ישראל חטאו חטא שראוים לכלות ומשה אומר למה ה׳ יחרה אפך בעמך אלא על שהסי״ת רמז למשה במ״ש הניחה לי שיתפלל על ישראל וידע שבשיקטין החטא זהו רצונו של הקב״ה: נפשו של מצרי · כמ״ש שמ״ר פרשה א׳ סימן כ״ט שהרגו בשם המפורש וא״כ עבר על לאו של לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא לזה אמר שלא נשא לשוא שבדין הרגו: ויואל משה · כמ״ש שמ״ר פרשה א׳ ריש סימן ל״ג שנשבע לו אין ויואל אלא לשון שבועה ע״ש ועי׳ עוד ספרי ריש דברים פסוק הואיל משה: ג אדם הראשון אומר למשה · על שהמדרש דורש כן מן הפסוקים אומר כאלו הי׳ מפורש בכתוב: שנבראתי בצלמו · יציר כידי של הקב״ה ולא ע״י אב ואם אך אשה נולד על ידי אב ואם · ואדם ביקר בל ילין · עי׳ ב״ר ריש פרשה י״א שלא לן כבודו עמו: שניצלתי מדור המבול · שנשארתי לבדי מכל בני דורי [illegible] על נח: ועי׳ עוד ב״ר פרשה ל״ו סי׳ ג׳ ויק״ר פרשה א׳ סי׳ י׳: זן לעוברים ושבים · עי׳ ב״ר סוף פרשה מ״ג וע״ש [illegible] זן במדבר [illegible] מן השמים: מראות בשכינה · ב״ר פרשה ס״ה [illegible]

ידי משה

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

יעקב אמר למשה אני גדול ממך שנפגשתי עם המלאך ונצחתי אותו אמר לו משה אתה נפגשת עם המלאך (יא) (ה) בפירבורין שלך ואני עולה אצלן בפירבורין שלהן א והן מתייראין ממני מנין שנאמר (תהלים סח) מלכי צבאות ידודון ידודון וגו' לפיכך אמר שלמה רבות בנות עשו חיל וגו' אמר הקדוש ברוך הוא (יב) הואיל ונתעלה מן הכל הוא יברך את ישראל וזאת הברכה: ד דבר אחר וזאת הברכה אמר רבי שמואל בר נחמן כיון שבא משה לברך את ישראל באה התורה והקב"ה לברך את ישראל וזאת הברכה זו התורה שנאמר בה (דברים ד) וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל · אשר ברך משה זה משה · איש האלהים זה הקב"ה שנאמר (שמות טו) ה' איש מלחמה וכל כך למה לקיים מה שנאמר (קהלת ד) והחוט המשולש לא במהרה ינתק · ד"א וזאת הברכה א"ר תנחומא ב אם אלהים למה איש ואם איש למה אלהים אלא בשעה שהיה הושלך ליאור של מצרים איש (יג) ובשעה שנהפך לדם האלהים · ד"א בשעה שברח מלפני פרעה איש ובשעה ששיקעו אלהים · ד"א בשעה שעלה לרקיע איש ומהו איש לפני המלאכים שכולן אש ובשעה שירד מן הרקיע אלהים מנין שכתוב (שמות לד) וייראו מגשת אליו · ד"א בשעה שעלה לרקיע אלהים כשם שאין המלאכים אוכלין ושותין אף הוא לא אוכל ולא שותה מנין שנאמר (שם לד) ויהי שם עם ה' וגו' · ד"א מהו איש האלהים (ו) א"ר אבין מחציו ולמטה איש מחציו ולמעלה האלהים: ה מהו לפני מותו רבנן אמרי מה עשה משה נטל את מלאך המות והשליכו לפניו והיה מברך השבטים כל אחד ואחד לפי ברכתו · א"ר מאיר ג הלך מלאך המות אצל משה וא"ל הקב"ה שלחני אצלך שאתה מסתלק ביום הזה (יד) א"ל משה לך מכאן שאני מבקש לקלס להקב"ה מנין שכתוב (תהלים קיח) לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה · א"ל משה מה אתה (טו) מתגאה יש לו מי שיקלסהו השמים והארץ מקלסין אותו בכל שעה שנאמר (שם יט) השמים מספרים כבוד אל אמר ליה משה ואני משתק אותן ומקלס אותו שנאמר האזינו השמים ואדברה וגו' · בא אצלו פעם שניה מה עשה משה הזכיר עליו שם המפורש וברח מנין שנאמר כי שם ה' אקרא כיון שבא אצלו פעם ג' אמר הואיל ומן השם הוא צריך אני לצדק עלי את הדין מנין שנאמר הצור תמים פעלו · א"ר יצחק היתה נפשו של משה מתקשה לצאת והיה משה מסיח עם נפשו ואמר נפשי תאמר שביקש מלה"מ לשלוט עליך אמרה לו לא יעשה הקב"ה כן (שם קטז) כי חלצת נפשי ממות ותאמר (טז) שראית אותן בוכין ובכית עמהן אמרה לו את עיני מן דמעה אמר לה ותאמר שבקשו לדחות אותך לגיהנם א"ל ואת רגלי מדחי א"ל ולהיכן את עתידה להלך א"ל אתהלך לפני ה' בארצות החיים (יז) כיון ששמע משה כך נתן לה רשות אמר לה שובי נפשי למנוחיכי וגו' · א"ר אבין כיון שנסתלק (יח) התחתונים היו מקלסין אותו ואומרים תורה צוה לנו משה והעליונים מקלסין אותו ואומרים צדקת ה' עשה וגו' והקדוש ברוך הוא מקלס אותו (דברים לד) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה :

ו וזאת הברכה הלכה ד אדם מישראל שעלה לקרות בתורה אין מותר לו לקרות עד שלא יברך · תחלה מברך ואח"כ קורא ומשה בשעה שזכה לקבל התורה תחלה בירך ואח"כ קרא · אמר ר"א איזו היא הברכה שבירך משה בתורה תחלה בא"י אמ"ה אשר בחר בתורה הזאת וקדשה ורצה בעושיה (יט) ולא אמר בעמליה ולא אמר בהוגיה אלא בעושיה בשביל שהן עושין את ד"ת · בעושיה (כ) אדם אומר למדתי חכמה ולא למדתי תורה מה אעשה אני שם אמר הקב"ה לישראל חייכם כל החכמה וכל התורה דבר אחד קל הוא כל מי (כא) שמתיירא אותי ועושה ד"ת כל החכמה וכל התורה בלבו · מנין שנאמר (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם (שם יט) יראת ה' טהורה עומדת לעד (איוב כח) יראת ה' היא חכמה וגו' : ז ולמה זכה משה שהקב"ה נתעסק עמו אלא ה בשעה שירד למצרים והגיע גאולתן של ישראל כל ישראל היו עסוקים בכסף וזהב ומשה היה מסבב את העיר ויגע שלשה ימים ושלשה לילות למצוא ארונו של יוסף שלא היו יכולים לצאת ממצרים חוץ מיוסף (ז) למה שכך נשבע להן בשבועה לפני מותו שנאמר (בראשית נ) וישבע יוסף את בני ישראל לאמר וגו' משנתיגע הרבה פגעה בו (כב) סגולה וראתה משה שהוא עיף מן היגיעה אמרה לו אדוני משה למה אתה עיף אמר לה ג' ימים וג' לילות סבבתי את העיר למצוא ארונו של יוסף ואין אני מוצא אותו

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה י"א · שיר רבה פרשה ג' · קהלת רבה פרשה ט' · ילקוט תהלים רמז תשנ"ט · ב תנחומא כאן סימן א' · מדרש תהלים מזמור ל' · ילקוט כאן רמז תתקנ"א · וילקוט תהלים רמז תתמ"א · ג תנחומא כאן סימן ג' · ד עיין לעיל פרשה א' מ"ש · ה סוטה דף י"ג · שמות רבה פרשה כ' · תוספתא סוטה פרק ד' · מכילתא סדר בשלח · תנחומא סדר בשלח · ילקוט שם רמז רכ"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י' ·

חדושי הרד"ל

(יא) בפירבורין · בילקוט הגירסא באיפרכיא · לגי' דהכא צ"ל בבי"ת בפרבורין עיין הגהותי לב"ר ס"פ ס"ח בס"ד : (יב) הואיל ונתעלה כו' הוא יברך את ישראל · אבל ברכת יעקב לא כתיב ביה בתחלה לשון ברכה רק והגידה לכם את אשר יקרה אתכם רק לבסוף כתיב ויברך אותם וגו' (וגם שם דרשו בב"ר ס"פ ויחי דלשון איש אשר כברכתו רומז לברכת משה עתיד אחר כ"י לברך כו' : (יג) ובשעה שהפכו לדם כצ"ל וכ"ה בתנחומא כאן ושוח"ט מז' ג' : (יד) א"ל משה לך מכאן : אדר"נ פי"ב : (טו) מתגאה יש לו מי שיקלסהו כצ"ל וכ"ה בתנחומא : (טז) שראית אותן בוכין ותבכה עמהם כצ"ל ור"ל לאחר מיתה כמ"ש ונפשו עליו תאבל [או כ"ל בשעת הפטירה וכמ"ש (בכתובות ק"ג) מתוך הבכי כו'] : (יז) כיון ששמע כו' · א"ל שובי כו' · מקרא זה כתוב קודם · ודרש כי חלצת הוא נתינת טעם על שובי נפשי מפני שחלצת כו' : (יח) התחתונים כו' והעליונים כו' · ע"ל סוף הפרשה ובסוטה (יג :) : (יט) ולא אמר בעמליה כו' אלא בעושיה · עיין ברכות (יז ·) : (כ) אדם אומר לא למדתי חכמה כצ"ל : (כא) שמתיירא אותי ועושה כצ"ל : (כב) סגולה · עמ"כ · וכן בלשון הילקוט כאן במאמר זה ·

חדושי הרש"ש

דבקרא שהביא כתוב בדברי אתו · ור"ל דלא די שלא הזיק לו מאומה דבורו אתו אלא אף השיג ג"כ קירון עור פניו אז : (ה) בפירבורין שלך כו' בפירבורין שלהן נראה דצ"ל בפירבורין בבי"ת והוא מלשון לפרבר (ד"ה א' כ"ו) ועיין בפי' הרמב"ן בפ' ויצא פסוק ובדני אלהים כו' : (ו) [א"ר אבין מחציו ולמטה וכו' · עי' סנהדרין ל"ט א' מפלגך לעילאי כו' ובתוס' וכה"א שם] : (ז) למה שכך השביע להן

מתנות כהונה

בסכנה : בפירבורין · לפי הענין פירושו בהלך ובדשוקך כלומר למטה בארץ שאין שם רשות המלאך ובגילתו : ידודון · היו נרתעים וזעים מפני האימה ועיין זה משלם במדרש קהלת בפסוק כי לא לקלים המרוץ : אם איש כו' · דמשמע ליה מלא איש מוכרת מדלא כתיב איש אלהים : ה"ג שנהפך לדם האלהים כו' · ופי' שזה היה ענין אלהי לשנות המים לדם : ששיקעו · משה לפרעה לתוך הים : שכולן אש · ובערכם היה הוא איש : ד"א בשעה שעלה כו' · וקודם עלייתו היה איש בעלמא : עם ה' וגו' גרסינן : מחציו ולמטה כו' · מתחת לבו ולמטה אבל מלבו ולמעלה היה כולו קדש וכל מחשבות לבו והשכלתו היה אלהים : נטל מלאך המות כו' · דרש לפני מותו לפני מי שרוצה להמיתו ובפניו : א"ל · מלאך המות למשה מה אתה כו' : ובבית עמהן · עם המתאבלין כי יצר גם לך : ה"ג אדם אומר למדתי חכמה · ופירש כל החכמות אוכל לקבל וללמוד וחכמת התורה לא יכולני ללמוד וא"כ מה אעשה אני שם אצל חכמת התורה כי איגע לריק : אעשה אני שם גרסינן : ה"ג וישבע יוסף את בני ישראל לאמר וגו' · וסיפיה דקרא פקוד יפקוד אלהים אתכם והעליתם את עצמותי מזה : סגולה · בפ"ק דסוטה איתא דסרח בת אשר הגידה לו וכן הוא בשמות רבה פרשה כ' ואולי נקראת סגולה וחמדת ישראל על שחייתה שנים רבות כידוע וגם היא הצילה עיר ואם בישראל כדאיתא בב"ר בפ'

פירוש מהרז"ו

נתפגשתי עם המלאך כמ"ש ויאבק איש עמו וכמ"ש כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל : והן מתייראין ממני · לעיל פרשה ט' סי' ב' וש"נ : ונתעלה מן הכל · יותר קרוב אצל הקב"ה מכל הקודמים לו ע"כ ברכתו יותר מעולה מן הכל : ד באה התורה · שהיל"ל ויברך משה את ישראל ומ"ש וזאת ומ"ש איש האלהים מיותרת ועי' תנחומא כאן סי' ב' שהכוונה כשברך אותם משה בזאת ברך אותם הקב"ה בזאת התורה : ובשעה ששקען אלהים · ששקע משה לפרעה ולמצרים בים ע"פ נס היה דומה לאלהים : איש לפני המלאכים · שהרי עלה לרקיע בעודו בגופו ובגדיו כאיש : וייראו מגשת אליו · שמות ל"ד והיינו אהרן וזקני ישראל הרי נתעלה מכל איש למדרגת אלהים והד"א דורש בהיפך ושניהם אמת צדקו יחד שמשה כשעלה ולא אכל היה בפני עצמו כאלהים אך לפני המלאכים היה עומד בגוף בשר כאיש וכשירד למטה בפני עצמו היה כאיש אוכל ושותה אבל לנגד ישראל יראו ממנו כאלהים · וכל זה בתנחומא כאן סי' א' : מחציו ולמטה איש · יתכן כמ"ש בפר"א פרק מ"א העתקתיו לעיל פרשה ג' סי' י"א משה היה רגליו עומדות בהר וכולו בשמים וקורא לחלק שעמד בארץ איש ולחלק שבשמים אלהים : ויהי שם עם ה' · וס"ד לחם לא אכל ומים לא שתה : ה מהו לפני מותו · כמ"ש בספרי כאן וכי תעלה על דעתך שאחר מותו היה מברך את ישראל וע"כ דורש כאן לפני מותו על מלאך המות שהשליכו לפניו ועכב את מותו וברכם בדעת צלולה ברוה"ק : אמר ר"מ · שהרי בסדר וילך כתוב הן קרבו ימיך למות היינו באותו היום לדלעיל פרשה ט' סי' ט' ואז נצטווה לומר השירה וללמדה לישראל וקודם שיאמר השירה אין רשות למלאכי המות לקרב אליו וזהו מ"ש לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה היינו השירה עי' לקמן סי' ח' : השמים והארץ מקלסין · לא הביא פסוק רק שהשמים מקלסין ולא על הארץ ועי' מ"ש לעיל פרשה י' סי' ב' בשם הילקוט מפסוק מכנף הארץ זמירות שמענו : השמים והארץ מקלסין אותו · קילוס טבעי ותמידי מעידים על יכלתו גדלו וטובו והמלאך המות שבא לקיים מ"ש הן קרבו ימיך למות שניתן לו ולשמש רשות לקטרג עליו כמ"ש לעיל פרשה ט' ריש סי' ט' קטרג עליו גם כאן שלא להניחו לומר השירה ומשה השיב לו שאני משתק אותם כמ"ש לעיל פרשה י' סוף סי' א' · שהנהגת משה שהיה רק ע"י נס ופלא הנהגה שהוא למעלה מן הטבע שקילוסו גדול מקילוס הטבעי ואמר האזינו השמים ודעת המדרש שעיקר השירה מתחלת מפסוק שחת לו וד' פסוקים הקודמים על טענת משה עם מלאכי המות בפעם א' השיב לו האזינו השמים יערוף כמטר וגו' תזל וגו' היינו הברכות שאמר בריש סי' זה ופעם הב' אמר כי שם ה' וגו' ובפעם האחרון אמר פסוק של צדוק הדין : מתקשה לצאת · עד שלא נתן לה רשות : כי הצלת נפשי ממות · הנה חז"ל דרשו פסוקים אלו על מיתת משה ע"פ מדה ז' וי"ז כי כאן כתיב כי שם ה' אקרא ולא פירש מה קרא ושם כתיב ובשם ה' אקרא אנה ה' מלטה נפשי א"כ מ"ש כאן כי שם ה' אקרא כאלו מפורש ג"כ אנה ה' מלטה נפשי ולמדו שכל מזמור זה מדבר במשה במ"ש את קולי תחנוני כמ"ש ואתחנן וגו' היינו כשבקשר אותו למות וזהו אפפוני חבלי מות וגו' וכמ"ש לפני מותו עד שובי נפשי למנוחיכי פי' שתשוב למקום מנוחתה בצרור החיים בג"ע וכל המזמור מענין טענת משה עם הש"ת ועם נפשו ומ"ש כי הצלת נפשי ממות והרי מפורש בתורה שמת ע"כ דורש תאמר שבקש מה"מ לשלוט עליך ע"ז השיבה לא יעשה כן שהש"י לא ימסרני בידו וע"ז נתן שבח להקב"ה כי חלצת נפשי ממות פי' ממלאך המות ותחלה אמר שובי נפשי למנוחיכי ואיך יאמר לה כי חלצת נפשי אלא ע"פ מדה ט' ומדה ל"א אחר שאמר אנה ה' מלטה נפשי השיח עם נפשו ושאל אותה והשיבה לו ג' פעמים וע"ז נתן ג' שבחים להקב"ה וזהו פסוק כי חלצת נפשי בנוכח להש"ת וכן מ"ש את עיני מן דמעה הוא שבח להקב"ה אחר ששאל אותה והשיבה וכן מ"ש את רגלי מדחי ומ"ש אתהלך לפני שמדבר על עצמו היינו דברי הנפש על ששאל אותה להיכן את עתידה לילך השיבה אתהלך לפני ה' וכל אלו מקומם קודם פסוק שובי נפשי למנוחיכי שזה היה בסוף הכל שנתן לה רשות לנפשו לצאת מאחר שאין את מתירא מכל אלו למה את מתקשה לצאת והמדרש קיצר מאד דוק והתבונן מאד בדברי המדרש ובפסוקים בצירוף דברינו ע"פ המדות מדה ז' וי"ז ומדה ט' ול"א ועל שהקדים פסוק שובי נפשי אנו לומדים שהסיח עם נפשו : תורה צוה לנו משה · ויקשה איך אמר משה עצמו תורה צוה לנו משה ע"כ דורש ע"פ מדה כ' אם אינו ענין למשה תנהו ענין שישראל אמרו כן על משה : צדקת ה' עשה · ומי הוא שאמר כן אם משה היל"ל עשיתי ואם הקב"ה היל"ל צדקתי עשה אלא שהמלאכים אמרו כן וכמ"ש בסוף הפרשה ועי' סוטה דף י"ג ופסוק זה מדבר במשה כמ"ש וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל · ומ"ש וירא ראשית לו נדרש בב"ר פרשה א' סי' ד' על משה ובמ"ר פרשה י"ב סי' ט' שפסוק צדקת ה' עשה על משה ולעיל פרשה ב' סי' ט' פסוק ויתא ראשי עם על משה : ו ולא אמר בעמליה · עי' בויק"ר ריש פרשה כ"ה באריכות : שכל טוב לכל עושיהם · ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם כ"ה בילקוט תהלים קי"א : עומדת לעד · היינו בעוה"ב וכן היא יראת ה' היא חכמה הלא היראה היא מצוה פרטית מתרי"ג מצות ואיך אמר שהיא החכמה אלא הכוונה שמי שהוא ירא אלהים בעוה"ז יזכה בעוה"ב לחכמה : ז למה זכה משה · בא לדרוש פסוק ויקבור אותו בגי שכ"י הקב"ה בעצמו

ידי משה

פגעה בו סגולה · פירוש סרח בת אשר ונ"ל שהיתה נקראת סגולה ע"ד דאיתא בירושלמי שהיו ב' ארונות מהלכות במדבר ארונו של חי עולמים וארון של יוסף והיו שואלין מה טיבו של ב' ארונות והשיבו קיים

אמרה לו בא עמי ואראך היכן הוא · הוליכה אותו לנחל אמרה לו
במקום הזה עשו ארון של ת"ק ככרים והשליכוהו בתוך הנחל
החרטומים והאשפים וכן אמרו לפרעה רצונך שלא תצא אומה זו
מכאן לעולם העצמות של יוסף אם לא ימצאו אותן עד עולם אינן
יכולים לצאת · מיד עמד משה על שפת הנחל ואמר יוסף יוסף אתה
ידעת היאך נשבעת לישראל (בראשית נ) פקוד יפקוד אלהים אתכם תן
כבוד לאלהי ישראל ואל תעכב גאולתן של ישראל (כג) מעשים טובים
יש לך בקש רחמים לפני בוראך ועלה (כד) מן התהומות · מיד התחיל
ארונו של יוסף מפעפע ועולה מן התהומות כקנה אחד לקח אותו (שמות י"ג)
ושם אותו על כתפו והיה סובל אותו וכל ישראל אחריו וישראל היו
סובלים את הכסף ואת הזהב שנטלו ממצרים ומשה סובל ארונו
של יוסף אמר לו הקדוש ברוך הוא משה אתה אומר שדבר קטן עשית
הייך החסד הזה שעשית גדול הוא ולא השגחת לכסף ולזהב אף
אני אעשה עמך החסד הזה ואתעסק עמך: ח בשעה שהגיעו ימי
משה ליפטר מן העולם א"ל הקדוש ב"ה הן קרבו ימיך אמר לפניו
רבש"ע אחר כל היגיעה הזו אתה אומר לי הן קרבו ימיך (תהלים קיח) לא
אמות כי אחיה ואספר מעשי יה א"ל אי אתה יכול כי זה כל האדם
אמר משה רבש"ע דבר אחד אני מבקש ממך לפני מותי (כה) שאכנס
ויבקעו כל השערים שבשמים ותהומות ויראו שאין זולתך מנין
שנא' (דברים ד) וידעת היום והשבות אל לבבך וגו' [א] אמר לו הקב"ה
אתה אמרת ואין עוד אף אני אומר ולא קם נביא עוד בישראל
כמשה וגו' לכל האותות והמופתים וגו' ולכל המורא הגדול אשר עשה
משה לעיני כל ישראל: ט הן קרבו ימיך למות · א"ר איבו אמר
משה רבש"ע [ב] בדבר שקילסתיך בתוך ס' רבוא מקדשי שמך בו
קנסת עלי מיתה שנא' הן קרבו ימיך למות כל מדותיך מדה כנגד
מדה מדה רעה כנגד מדה טובה מדה חסרה כנגד מדה שלימה
מדה צרה כנגד מדה רחבה אמר לו הקב"ה למשה אף זו מדה
טובה היא שאמרתי לך הן שנא' (שמות כג) הנה אנכי שולח מלאך
(משלי יא) (ח) הן צדיק בארץ ישולם (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את
אליה הנביא וכשם שעילית אותי על ס' רבוא כך אני מעלה אותך
לע"ל בתוך חמשים וה' רבוא צדיקים גמורים שנאמר הן·הן בגימטריא
הכי הוי ה' חמשה נ' חמשים: י א"ר יוחנן [ג] עשר מיתות כתובות

עליו על משה ואלו הן · הן קרבו ימיך למות · ומות בהר · כי
אנכי מת · כי ידעתי אחרי מותי · ואף כי אחרי מותי · לפני
מותו · בן מאה ועשרים שנה במותו · וימת שם משה עבד ה' ·
ויהי אחרי מות משה · משה עבדי מת · מלמד שעד עשרה פעמים
נגזר עליו שלא יכנס לא"י ועדיין לא נתחתם גזר דין הקשה עד שנגלה
עליו בית דין הגדול · אמר לו גזירה היא מלפני שלא תעבור שנא'
כי לא תעבור את הירדן · ודבר זה היה קל בעיניו של משה שאמר
ישראל חטאו חטאות גדולות כמה פעמים וכיון שבקשתי עליהם
רחמים מיד קבל ממני שנאמר (דברים ט') הרף ממני ואשמידם מה
כתיב תמן *וינחם ה' על הרעה (במדבר יד) אכנו בדבר ואורישנו מה
כתיב תמן (שם) ויאמר ה' סלחתי וגו' · אני שלא חטאתי מנעורי לא
כל שכן כשאתפלל על עצמי שיקבל ממני · וכיון שראה הקב"ה
שקל הדבר בעיניו של משה ואינו עומד בתפלה מיד קפץ עליו
ונשבע בשמו הגדול שלא יכנס לא"י שנאמר (שם כ) (ט) לכן לא
תביאו את [הקהל] (העם) הזה אין לכן אלא שבועה שנאמר
(שמואל א ג) ולכן נשבעתי לבית עלי וכיון שראה משה שנחתם עליו
גזר דין גזר עליו תענית ועג עוגה קטנה ועמד בתוכה · ואמר איני
זז מכאן עד שתבטל אותה גזירה · באותה שעה מה עשה משה
לבש שק ונתעטף שק ונתפלש באפר ועמד בתפלה ובתחנונים
לפני הקב"ה עד שנזדעזעו שמים וארץ וסדרי בראשית ואמרו שמא
הגיע צביונו של הקב"ה לחדש את עולמו יצתה בת קול ואמרה
עדיין לא הגיע צביונו של הקב"ה לחדש את עולמו אלא (איוב יב)
אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש ואין איש אלא משה
שנא' (במדבר יב) והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני
האדמה · מה עשה הקב"ה באותה שעה הכריז בכל שער ושער של
רקיע ורקיע בכל ב"ד וב"ד שלא יקבלו תפלתו של משה ולא יעלו
אותה לפניו מפני שנחתם עליו גזר דין · אותו מלאך שממונה (כו) על
הכרוזה אכזריאל שמו באותה שעה קרא הקב"ה בבהלה ואמר להם
למה"ש רדו בבהלה (כז) ונעלו כל שערי רקיע ורקיע שגבר קול התפלה
כלפי מעלה ובקשו לעלות הרקיע מפני קול תפלתו של משה שהיתה
תפלתו דומה לחרב שהוא קורע וחותך ואינו מעכב שהיתה תפלתו
מעין שם המפורש שלמד מן זגזגאל רב סופר של בני מרום על

מסורת המדרש א דברים רבה פרשה ב' · מדרש שמואל פרשה ס' · ב עיין לעיל פרשה ט' · רות רבה פרשה ב' · תנחומא כאן סימן ו' · ותנחומא סדר ואתחנן סימן ו' · וסדר וילך סימן ג' · ילקוט וילך רמז תתקמ"א · ג פסיקתא דרב כהנא סוף פסקא דואת הברכה · ילקוט סדר וילך בשם מדרש פטירת משה רבינו ע"ש כל הענין ·

חדושי הרש"ש

נסן בשבועה כצ"ל : (ח) [הן צדיק בארץ ישולם · וזו מדה טובה שגובה משה מיעוט עונות שעשו בעוה"ז כדי שיהא שכרם משלם בעולם הבא] : (ט) לכן לא תביאו את הקהל הזה כצ"ל :

חדושי הרד"ל

ולא פשר קריאת שם סגולה לשרת סוא כענין אשכול שקרא לצדיקים (כד"א מיכה ז) אין אשכול לאכול ובשלהי סוטה בטלו האשכולות) כי תרגום אשכול בלשון ירושלמי סגולה כמ"ש בערוך (וכ"ה בירושלמי פ"ז דפאה ההוא סגולה דבכרמך) : (כג) מעשים טובים יש לך · במדרש פטירת משה הגי' מכשפות יש אכן לך · וכמש"ל שהחרטומים והאשפים אמרו זה לפרעה ועשו כשפים שלא יהיה אפשר להעלותו וכמ"ש ירושלמי ס"פ ז דסנהדרין שהכשפים המושלכים בים קשה להתירם : (כד) מן התהומות כקנה אחד כצ"ל וכ"ה בילקוט : (כה) שאכנס ויבקעו כו' · פי' שאכנס לא"י ובזכות א"י תעשה זאת שיבקעו כו' ויראו כל ישראל שאין זולתך · ורמיזא במ"ש קודם מקרא זה ודודעת היום כו' להביאך לתת לך את ארצם נחלה · שהביאך לא"י שם וידעת כו' : (כו) על הכרוז אכזריאל שמו כצ"ל : (כז) ונעלו שערי רקיע כו' נראה דרמיזא במקרא (איוב שם) יסגור על איש ולא יפתח ואין איש אלא משה :

פירוש מהרז"ו

קבר אותו כמ"ש לעיל פרשה ט' סי' ה' ועיין שמ"ר פרשה כ' ריש סימן ס' : ח לא אמות כי אחיה · עי' מש"ש לעיל סי' ה' : וידעת היום · ועלינו להבין שמ"ש שאכנס ויבקעו כל השערים שבשמים ותהומות יראו שאין הכוונה על ראות עיני בשר שהשגת מציאותו נעלם גם מעיני השכלים והמלאכים וחיות הקודש אלא עיקר הכוונה על השגת עיני שכלם שיפתח להם שערי ההשגה שיבינו אמיתת הדבר ודרך חז"ל כדרך הפסוקים לדבר בלשון המושג אל החושים דוק והבן ועי' לעיל פרשה ב' סי' כ"ח : ט בדבר שקלסתיך · ע' לעיל פ"ט סי' ו' ז' ומכאן עד סוף הסדר הובא בילקוט וילך בשם מדרש פטירת משה שהיה כתוב בפני עצמו שגם כאן העתיק משם : כל מדותיך מדה כנגד מדה · לשלם טובה לעושה טוב ורע לעושה רע ומי שעושה מצוה שלמה יש לו שכר שלם ומי שעושה מצוה חסרה השכר כנגדו חסר ואיך אתה משלם לי מדה רעה וחסרה כנגד מעשים טובים ומלאים · והשיב לו שגם עתה ישלם לו מדה טובה מלאה שכלול בהיבת הן ומ"ש הן צדיק בארץ ישולם הוא גם כן לטובה שמשלם לצדיק מעט רע פעמה כדי שיהיה שכרו משלם לעולם הבא : כך אני מעלה אותך · כמה שכתוב בב"ר פ' י"ם סי' י"ג ולעיל סוף פרשה ט' שמשה ינהיג את ישראל לעתיד ומ"ש כאן כ"ה רבוא צדיקים מספר הן צ"ע איך מרומז על רבואות ולמה לא שמים רבוא וכמ"ש ועמך כולם צדיקים לעולם וגו' : י עשר מיתות · הן קרבו ל"א י"ד ומות בהר שם ל"ב נ' כי אנכי מת שם ד' כ"ב כי ידעתי אחרי מותי שם ל"א כ"ט ואף כי אחרי מותי שם ל"א כ"ז לפני מותו שם ל"ג א' בן ק"כ שנה במותו שם ל"ד ז' וימת שם משה שם ל"ד ה' ויהי אחרי מות משה יהושע א' א' משה עבדי מת שם א' ב' ועל שלא יתכן לדרוש ע"פ מדה י' שמת י' פעמים כי לא יתכן למות אלא פעם אחת ע"כ דורש על י' פעמים שנגזר עליו למות על שהיה מתפלל הרבה וכמ"ש אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה משמע שהיה מדבר הרבה מדקאמר אל תוסף הרי שהיה בפעם האחרון אע"פ שכתוב תחלה וזה ע"פ מדה ל"ב ומ"ש הוא ובית דינו עי' יד"מ שמביא מפסוק של ריש וילך וה' אמר אלי לא תעבור וכל מקום שכתוב וה' פירושו הוא ובית דינו ועי' ויק"ר פרשה כ"ד סי' ב' · וצ"ע שלא הובאו הפסוקים במדרש כסדר שכתובים בתורה ונכון לסדרם כסדר התורה : יא קל בעיניו של משה · הדבר קשה מאד איך יהיה קל בעיני משה גזירתו של הקב"ה לבטלה ויתכן שכך פי' שעל פי מדת ק"ו שניתן לדרוש מצד החמור לצד הקל או בהיפך וכן כאן יש לדרוש ק"ו אם הועיל תפלת משה על עבירות עונש של גזירת עונש של עבירות חמורות בעגל ובמרגלים אף כי על גזירת עונש של עבירות קלות של משה ולצד החמור וק"ו זה הוא עונות וגזירת עונש של ישראל שהועילה תפלתו ולצד הקל הוא עונות וגזירת עונש של משה שיועיל תפלתו וזהו מ"ש דבר קל בעיניו של משה פי' צד הקל של הק"ו ולא הוזרז להתפלל מיד ונכשל כי יש פירכא לק"ו זה שתפלתו שהיה בעבור כל ישראל הועילה שזהו רצונו של הקב"ה בקיום ישראל אף בעת שחוטאים כמבואר במקומו אך כאן הגזירה על משה לבד בעבור טובת ישראל כמ"ש במ"ר פ' י"ט סי' י"ג לא יתכן שהועיל תפלתו וכמ"ש לעיל פרשה ז' סי' י' ימות משה ומאה וכיוצא בו ולא תנזק לפרנין של אחד מהם עמש"ם ותבין כאן : שנאמר לכן לא תביאו · משמע שתחלה גזר עליו מיתה ואחר שהיה קל בעיניו נשבע והלא מפורש בסדר חוקת שמיד אחר חטא מי מריבה אמר לו לכן לא תביאו ואיזה הכרח הביא להמדרש להפוך מ"ש מפורש בתורה אך אמיתת דעת חז"ל בזה שמאחר שלא מוצאים מפורש בתורה גזירת מות משה עשר פעמים כנ"ל ובאחרונה נגלה עליו ב"ד הגדול ולא היה השבועה שלא תועיל שום תפלה וא"כ בהכרח שמ"ש לכן לא תביאו היה באחרונה שאחר השבועה לא הועלך עוד לגזירה : אשר בידו נפש כל חי · דורש שבפסוקים אלו מרומז שנזדעזעו סדרי בראשית כמ"ש ואולם שאל נא בהמות ותורך ועוף השמים ויגד לך או שיח לארץ ותורך ויספרו לך דגי הים הרי שהיה זעזוע בכל מעשה בראשית עד ששאלו זה לזה מה יום מיומים עד שהשיבו מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת ועם מי פירוש הפסוק על פי גז"ש אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש זה משה ומ"ש בשר יבואר כמ"ש בשגם הוא בשר ודרשו ב"ר פרשה כ"ו סוף סי' ו' בשגם חשבון משה ורבנן מייתי לה מהכא והיו ימיו מאה ועשרים שנה ומשה חי מאה ועשרים שנה הרי שגם היבת בשר מרמז על משה ע"פ גז"ש שע"י נפשו ורוחו שבא קלה היה כל הרעש הזה בסדרי בראשית ומ"ש שמא הגיע לביונו וכו' מרומז במ"ש מי לא ידע בכל אלה היינו אלה תולדות השמים והארץ כי יד ה' עשתה זאת ועתה רוצה לחדשם ולעשותם מחדש ולזה היה כל החרדה הזאת לזה השיב אשר בידו נפש כל חי פי' שיחזיקם בידו ולא יכלה אותם וכמ"ש מכילתא בשלח פסוק נטית ימינך וז"ל ד"א נטית ימינך כשהקב"ה נוטה ידו הרשעים כלים מן העולם שנאמר ויט ידו וגו' ויאבד את אשור וכה"א וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור וכשמחזיקים בידו הם חיים ומתקיימים שהיו מתייראים שלא יטה ידו אלא כל הרעש הזה על ידו ורוח כל בשר איש זה משה : הכריז בכל שער · שהרי אנו רואים שלא נתקבלה תפילתו הרי שהכריז שלא תתקבל ומ"ש בכל שער ובכל ב"ד כמ"ש שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע : לעלות הרקיע · בילקוט כאן הגירסא

מתנות כהונה

בס' נ"ד ובקהלת בפסוק טובה חכמה מכלי קרב : מעשים יש לך · מעשים טובים יש לך והקב"ה אל ישיב פניך אם התפלל אליו : כי זה כל האדם · אין לך אדם שלא יראה המות : ויראו שאין זולתך · ישראל יראו שאין זולתך : ה"ג כמשה וגו' לכל האותות : בדבר שקלסתיך · שנאמר הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים ואע"פ שמקרא זה כתוב בפרשת וילך דרשו כאן לענין פטירת מ"ר הכתובה בפ' זו ועיין עוד בפ' וילך : כל מדותיך כו' · פי' אתה משלם נגד המדה והיפוכה ועיין בס' של הקדוש ר' שלמה מילכ"ו במאמר מדה כנגד מדה : ה"ג בפ' וילך ובמדרש קהלת בפסוק ראה את מעשה האלהים מדה חסרה נגד מדה שלימה : ה"ג מדה צרה נגד מדה רחבה : ה"ג אף זו מדה טובה היא : שעדיין גרסינן : ודבר זה היה קל בעיניו גרסינן ומכ"מ גירסת הספר יש ליישבו : חטאו חטאות גדולות גרסינן : קפץ עליו גרסינן · ובילקוט גרס קפא עליו : ועג עוגה קטנה · עשה עיגול גומא שסביבו כעין בית אסורים ועי' בפירש"י בפרק סדר תענית אלו גבי חוני המעגל : אכזריאל גרסינן : ובקשו לעלות · משמע שמלאכי השרת בקשו לעלות ובספר פטירת משה

ידי משה

קיים זה מה שכתוב בס"ת זו המונחת בארון זה ואי' בעירובין המוציא מציאה יקנה סגולה מאי סגולה ס"ת וא"כ הואיל והמציא הרה ארונו של יוסף היתה נקראת סגולה וק"ל ועיין מ"כ אם ייטב לך פירושו : עד שנגלה עליו ב"ד הגדול וא"ל גזירה היא מלפני שלא תעבור · וצ"ל שמרומז דרש זה בפסוק וה' אמר אלי לא תעבור כי כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו ע"ד דאיתא ה' נתן וה' לקח גבי טובה הוא גוזר בעצמו וגבי רעה הוא בואל בית דינו כך כאן שאל ב"ד ומה שהוא גוזר שם ב"ה אין לו שינוי דכן

יפה תואר

דסומא חשוב כמת ועוד מיד בשעת העקידה למה לא כהו עיניו : וכיון שבקשתי עליהם רחמים וכו' שנאמר הרף ממני ואשמידם · אע"ג דהמכוון בזה הערה למשה שיפייסו מ"מ פי' שמאמר שבא לפייסם וסעיר

אותה שעה הוא אומר (יחזקאל ג) ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו ואין רעש אלא זיע ואין גדול אלא משה שנאמר (שמות יא) גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם · מהו ברוך כבוד ה' ממקומו בשעה שראו גלגלי מרכבה ושרפי להבה שאמר הקב"ה לא תקבלו תפלתו של משה ולא נשא לו פנים ולא נתן לו חיים ולא הכניסו לא"י אמרו ברוך כבוד ה' ממקומו שאין לפניו משוא פנים לא לקטן ולא לגדול · ומנין שהתפלל משה באותו הפרק (כח) חמש מאות וחמשה עשר פעמים שנאמר (דברים ג) ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר ואתחנן בגימטריא הכי הוי · באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע גלוי וידוע לפניך יגיעי וצערי שנצטערתי על ישראל (כט) עד שיהיו מאמינים לשמך כמה צער נצטערתי עליהם במצות (ל) עד שקבעתי להן תורה ומצות אמרתי כשראיתי בצרתן כך אראה בטובתן ועכשיו שהגיע טובתן של ישראל אתה אומר לי לא תעבור את הירדן הזה הרי א אתה עושה תורתך פלסתר דכתיב (שם כד) ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא · זו היא שילום עבודה של מ' שנה שעמלתי (לא) עד שיהיו עם קדוש ונאמן שנא' (הושע יב) ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן · מלאך סמאל הרשע ראש כל השטנים הוא בכל שעה (לב) היה מספר מיתתו של משה ואומר מתי יגיע הקץ או הרגע שבו ימות משה שארד ואטול נשמתו הימנו · ועליו אמר דוד (תהלים לז) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו אין לך רשע בכל השטנים כולן כסמאל ואין לך צדיק בכל הנביאים כמשה שנאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים · משל למה הדבר דומה לאדם שנזדמן לסעודת חתן וכלה והיה אותו האיש מצפה ואומר מתי יגיע שמחתם ואשמחה בה כך היה סמאל הרשע מצפה נשמתו של משה ואומר מתי יהיה מיכאל בוכה ואני ממלא פי שחוק עד שאמר לו מיכאל מה רשע אני בוכה ואתה משחק (מיכה ז) אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחשך ה' אור לי · כי נפלתי מפטירתו של משה קמתי מפרנסתו של יהושע בשעה שהפיל ל"א מלכים · כי אשב בחושך בחורבן בית ראשון ואחרון ה' אור לי לימות המשיח עד כאן עלתה למשה שעה אחת · באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אם אין אתה מכניס אותי לא"י הניח אותי בעולם הזה ואחיה ולא אמות אמר לו הקב"ה (לג) למשה אם לא אמיתך בעולם הזה היאך אחייך לעולם הבא ולא עוד אלא שאתה עושה תורתי פלסתר שכתוב בתורתי על ידך ואין מידי מציל · אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אם אין אתה מכנים אותי לא"י הניח אותי כחיות השדה שהן אוכלין עשבים ושותין מים וחיין ורואין את העולם כך תהא נפשי כאחת מהן א"ל רב לך אמר לפניו רבש"ע ואם לאו הניח אותי בעולם הזה כעוף זה שהוא פורח בכל ארבע רוחות העולם ומלקט מזונו בכל יום ולעת הערב חוזר לקנו כך תהא נפשי כאחת מהן אמר לו רב לך · מהו רב לך אמר לו רב לך אשר דברת כיון שראה משה שאין בריה יכולה להצילו מדרך המות באותה שעה אמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא · מה עשה משה נטל את המגלה וכתב עליה שם המפורש וספר השיר עדיין לא מלא לכתוב עד שהגיע הרגע שבו ימות משה · באותה שעה אמר הקב"ה לגבריאל גבריאל צא והבא נשמתו של משה אמר לפניו רבש"ע מי שהוא שקול כנגד ששים רבוא איך אני יכול לראות במותו ומי שיש בו דברים אלו (לד) איך אני יכול לעשות לו קצף · ואחר כך א"ל למיכאל צא והבא נשמתו של משה אמר לפניו רבש"ע אני הייתי לו רב והוא היה לי לתלמיד ולא יכול אני לראות במותו · ואחר כך אמר לסמאל הרשע צא והבא נשמה של משה ב מיד לבש כעס וחגר חרבו ונתעטף אכזריות והלך לקראתו של משה כיון שראה אותו שהוא יושב וכותב שם המפורש וזוהר מראהו דומה לשמש והוא דומה למלאך ה' צבאות היה מתיירא סמאל מן משה אמר ודאי שאין המלאכים יכולין ליטול נשמתו של משה וטרם שהראה סמאל את עצמו למשה היה משה יודע שבא סמאל וכיון שראה סמאל את משה אחזתו רעדה וחיל כיולדה ולא מצא פתחון פה לדבר עם משה עד שאמר משה לסמאל (ישעיה מח) אין שלום אמר ה' לרשעים מה תעשה בכאן אמר לו ליטול נשמתך באתי אמר לו מי שיגרך אמר לו מי שברא את כל הבריות אמר לו אין אתה נוטל נשמתי אמר לו כל באי העולם נשמתן מסורין לידי אמר לו יש בי כח מכל באי העולם אמר לו מה כחך אמר לו אני בן עמרם ג שיצאתי ממעי אמי מהול ולא נצרכתי למוהלני (לה) ובו ביום שנולדתי מצאתי פתחון פה והלכתי ברגלי ודברתי עם אבי ואמי ואפי' חלב לא ינקתי וכשהייתי בן שלשה חדשים התנבאתי ואמרתי שעתיד אני לקבל תורה מתוך להבי אש · וכשהייתי מהלך בחוץ נכנסתי לפלטרין של מלך ונטלתי כתר מעל ראשו וכשהייתי בן שמונים שנה עשיתי אותות ומופתים במצרים והוצאתי ששים רבוא לעיני כל מצרים וקרעתי את הים לשנים עשר קרעים והפכתי מי מרה למתוק ועליתי ודרכתי דרך בשמים והייתי תופס במלחמתן של מלאכים וקבלתי תורה של אש ודרתי תחת כסא אש (לו) וסוכתי תחת עמוד אש ודברתי עמו פנים בפנים (לז) ונצחתי בפמליא של מעלה וגליתי רזיהם לבני אדם וקבלתי תורה מימינו של הקב"ה ולמדתי אותה לישראל ועשיתי מלחמה עם סיחון ועם עוג שני גבורי עובדי כוכבים שבשעת המבול (לח) לא הגיעו מים לקרסוליהן מפני גובהן (לט) והעמדתי חמה ולבנה ברום עולם והכיתים במטה שבידי (מ) והרגתים (מא) מי יש בבאי עולם שיכול לעשות כן לך רשע (מב) מכאן אין לך לומר כן לך ברח מלפני איני נותן נשמתי לך מיד חזר סמאל והשיב דבר לפני הגבורה א"ל הקב"ה לסמאל בא והבא נשמתו של משה מיד שלף חרבו מתערו ועמד על משה מיד קצף עליו משה ונטל את המטה בידו שחקוק בו שם המפורש

מסורת המדרש א תנא דבי אליהו רבא פרק כ"ד · ב ספרי פרשה וילך פיסקא ש"ה · אבות דרבי נתן פרק י"ב · ג סוטה דף י"ב ועיין סנהדרין ס"ט · ברא"שית רבה פרשה כ"ו · ובשמות רבה פרשה א' · וקה"ת רבה פרשה ד' : אבות דרבי נתן פרק כ' · תנחומא סדר נח סימן ס' · מדרש תהלים מזמור ט' · ילקוט סדר בראשית רמז ט"ז · ילקוט ד"ה א' רמז אלף ט"ו ·

חדושי הרד"ל

(כח) תקט"ו פעמים · כמנין שירה ועתו"ס רפ"ב דחגיגה (יב ·) : (כט) עד שיהיו מאמינים כו' · כמ"ש (דברים א) ובדבר הזה אינכם מאמינים · וכן ביה שנעשו ה' כתות וא"ל משה התילכו כו' ופעל שאח"כ כתיב ויאמינו בה' כו' · וכ"ז ע"י השתדלות משה (תיקן בזה מ"ש תחלה והן לא יאמינו לי) כמ"ש בליקוטי בס"ד על מקרא דלכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל · שמשה עשה זה שזכו כלם לראות מורא הגדול זו גילה השכינה בים ובסיני כמ"ש ראתה שפחה על הים כו' : (ל) עד שקבעתי להם תורה כצ"ל : (לא) עד שיהיו עם קדוש ונאמן כו' ועם קדושים נאמן · אפשר דרש עם קדושים כמו עם בקמץ הער"ן וערד"ק שם שתוכך לומר שיונתן בן עוזיאל היה קורא כן ע"ש : (לב) היה מספר · עמ"ש גי' הילקוט ומצפה · וכ"ה נכון והיה אותו הא"ש מצפה וכלשון המקרא שהביא צופה רשע כו' : (לג) למשה כתיב אני אמית ואחיה אם לא אמיתך כצ"ל ור"ל שהמיתה היא לצורך התחיה שלאחריה שהוא תכלית התיקון (ועיקר' סמיך אסיפיה ואין מידי מציל) : (לד) איך אני יכול לעשות לו קצף · שגבריאל ממונה על הדין (כמ"ש בשבת נה·) וביומא (עז ·) (ובב"מ אחרים) ואמרו במעשה תורה (שבס' כל בו וס"ם ראשית חכמה) בששה מלאכי השרת שמנו שם שגבריאל ממונה למלאך המות על השרים (ומשה שר היה) מ"מ אמר שלמשה אין יכול לעשות לו קצף (מפני שבגדלת מעשיו היה הופך מה"ד למדת הרחמים) : (לה) ובו ביום שנולדתי ואפילו חלב לא ינקתי מצאתי פ"פ כו' עם או"א וכשהייתי כו' כצ"ל · והיה זה להורות על העתיד שכח הדבור נבואיי שהיה במשה אח"כ לא היה דבור טבעי ככח מכתותיו שגדל עמו ע"י יניקה כדרך הארץ · אלא רוח ה' דבר בו · פוה ממלל רברבן : (לו) וסכתי תחת עמוד אש כצ"ל ופי' לשון סוכה ולופה ועמוד אש זה אולי היינו עמודי הפסח (ואולי פי' וסוכת היינו שהיה עומד ומסוכך תחת העמודים ועיין ז"ח שה"ש (כד ·) : (לז) ונצחתי בפמליא כצ"ל : (לח) לא הגיעו המים לקרסוליהם · חולק על מ"ש בברכות (כד ·) שעד קרסולי עוג היה ל' אמה שא"כ מי המבול שהיו ט"ו אמה על ראשי ההרים הגבוהים היו עמוקים יותר מקרסוליו (אם לא שעמד על הר גבוה · ועיין בזבחים (קי"ג : ובפר"א פכ"ג) ובנדה (כד :) אמר אבא שאול שהלך שלשה פרסאות בקולית עוג וא"כ עד קרסוליו יותר מן ל' אמה · ובתדא"ז פכ"ד אמרו שפרסות רגליו מ' מיל : (לט) והעמדתי חמה ולבנה · בתענית (כ ·) ועבודת כוכבים (כה ·) אמרו ג"כ שנקדם חמה למשה · וכאן משמע שהיה זה במלחמת סיחון ועוג · ובתדא"ר פ"ב משמע שבמלחמת עמלק היה : (מ) והרגתים · משמע שגם לסיחון הרג משה בעצמו וכ"ה בספרי בהעלותך פסקא ק"א : (מא) מי יש בבאי עולם כצ"ל : (מב) מכאן אין לך לעמוד כאן לך ברח כצ"ל :

מתנות כהונה

משה רבינו הגירסא נשתנה לשבח : ה"ג בילקוט ואין רעש אלא זיע : ה"ג גלגלי מרכבה ושרפי להבה שאמר הקב"ה לא תקבלו תפלתו של משה : ה"ג בילקוט לארץ ישראל אמרו ברוך כו' : עד שקבעתי להן גרסינן : מספר מיתתו · היה סופר ומונה השעות והרגעים מתי ימות כו' ובילקוט גרס מצפה מיתתו : ה"ג לסעודת חתן וכלה : יגיעם שמחתם גרסינן : פלסתר · ענין זיוף וכזב כן פירש"י בפ"ק דסוטה : חוזר לקנו וכו' · עי' בספר פטירת משה רבינו ע"ה ובילקוט שמוסיף עוד בקשה שבקש משה רבינו ע"ה ולא ראיתי לכתבו : וספר השיר · פרשת האזינו ועיין בתנחומא : ונטל את המטה גרסינן : והייתי תופס במלחמתן

פירוש מהרז"ו

לעלות לרקיע : ואשמע אחרי קול רעש גדול · שתיבת אחרי מיותר וגם רעש של פסוק זה מיותר שהרי מבואר בפסוק הסמוך וקול כנפי החיות וקול האופנים וקול רעש גדול אך בפסוק הקודם אינו מבואר למה הרעש · ע"כ דורש ע"פ מדה כ' אם אינו ענין ליחזקאל תנהו ענין למשה ע"פ גז"ש שמ"ש אחרי זה משה כמ"ש לעיל פרשה א' סימן ב' מוכיח אדם אחרי זה משה שהכריח את ישראל להביאם אחרי וכמ"ש וראית את אחורי וזהו אחרי קול רעש גדול ותיבת גדול ג"כ ע"פ גז"ש על משה שהוא גרם הרעש הזה : ברוך כבוד ה' ממקומו · ויקשה איזה מקום יש לו להקב"ה וכמ"ש ואיזה מקום מנוחתי וע"כ דורש ממקומו פי' ממדתו שכתוב בו אשר לא ישא פנים והיינו שהמלאכים אמרו כן על שלא נשא פנים למשה ומ"ש אין רעש אלא זיע פי' שאין כוונת הכתוב על רעש של קול גדול אלא על רעש וזיעה של העולם : סמאל הרשע · עי' מענין סמאל בפר"א פרק י"ג באריכות ומענין סמאל ומיכאל שמ"ר פרשה י"ח בסוף סי' ה' : איך אחייך לעוה"ב · וכתוב אני אמית ואחיה בהכרח שתקדם המיתה בעוה"ז וכמ"ש התנא באבות הילודים למות והמתים להחיות : כחיות השדה וכו' כעוף וכו' · שמאחר שהתפלל תקט"ו תפלות מה שהפה יכול לדבר בלי ספק שנם תפלות אלו וכאלו היה בכלל וכו' וע' ילקוט כאן הוספות דברים היינו בילקוט וילך : שאין בריה יכולה להצילו · רומז במ"ש בתנחומא סדר ואתחנן שבקש משה משמים וארץ ומהרים וגבעות שישאלו לו רחמים והם השיבו שיש להם לבקש על עצמם וזהו שאין בריה יכולה כו' : עד שאמר משה · שמאחר שלא היה לו פ"פ לדבר עם משה והיה לו למשה לשאול אותו מה בכאן וכל פתיחת דברים ראשיתם הוא השלום אלא שאין שלום לרשעים : פ"פ והלכתי ברגלי · כמ"ש במשה והנה נער בוכה מנהגו כנער ולא כילד ועי' שמ"ר פרשה א' סי' כ"ד ומ"ש אפי' חלב לא ינקתי עי' שמ"ר פרשה א' סי' כ"ה שסוחר לכאן ומ"ש ונטלתי כתר שם סימן כ"ו ומ"ש והתנבאתי שם סי' כ' הגנון לנביאות ומ"ש לקבל תורה שם סוף סי' כ"ד : בן פ' שנה · מפורש בסדר וארא : לי"ב גזרים · מכילתא פסוק ואתה הרם את מטך : במלחמתם וכו' ונצחתי בפמליא · עי' שמ"ר רים פרשה כ"ח : וגליתי רזיהם · פר"א פרק מ"ו שבת דף פ"ט : לא הגיע מים לקרסוליהם · פר"א פרק כ"ג שעוג ישב על דף אחד מסולמות של תיבה ואמרו חז"ל סיחון ועוג אחים הוו : העמדתי חמה ולבנה ·

ידי משה

כן הוא משמעות לשון ירושלמי וק"ל : היאך אחייך לעוה"ב · וקשה להבין מדרש זה ונ"ל ע"ד שמלאתי בספר ש"ע גבי זכירות מביא לידי פרישות וכו' עד לבסוף רוח הקדש מביא לידי תחיית המתים פי' לפי שבעוה"ב עולם התחיה מוכרח האדם להיות רוחני ע"ד דאי' שהקב"ה עושה להם כנפים פי' שיהיו כמו מ"ה בלתי גשמיות ולהסיר הגשמיות ג"ר הקב"ה מיתה שע"י זה ילך הגשמיות מן האדם ויזדכך ויהיו אח"כ כמלאכי השרת וא"כ זה שאמר הקב"ה כאן למשה אם לא אמיתך בעוה"ז היאך אחייך לעוה"ב ודו"ק כנ"ל : שחקוק בו שם המפורש וכו' ונטל קרן הודו מבין עיניו · פי' ע"ד דאי' כמה פעמים שבשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע ניתנו להן זוגאות והיה שם המפורש חקוק עליהם והטעם ג"כ כדי שיהיה להם חירות ממ"ה והנה אית' בגמ' בפ' ר"ע בשעה שחטאו ישראל ירדו ת"ר מלאכי חבלה ופרקו אותן

ופגע בו בסמאל בכל כחו עד שנס מלפניו ורץ אחריו בשם המפורש ונטל קרן הודו מבין עיניו ועיור את עיניו עד כאן עלתה למשה · סוף רגע יצתה בת קול ואמרה הגיע סוף מיתתך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע זכור אותו היום שנגלית עלי בסנה ואמרת לי (שמות ג) לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים זכור אותו היום שהייתי עומד על הר סיני ארבעים יום וארבעים לילה בבקשה ממך אל תמסרני ביד מלאך המות יצתה בת קול ואמרה לו אל תתירא אני בעצמי מטפל בך ובקבורתך · באותה שעה עמד משה וקידש עצמו כשרפים וירד הקדוש ברוך הוא משמי שמים העליונים ליטול נשמתו של משה ושלשה מלאכי השרת עמו מיכאל וגבריאל (מג) וזגזגאל · מיכאל הציע מטתו של משה וגבריאל פירס בגד של בוץ מראשותיו וזגזגאל מרגלותיו מיכאל מצד אחד וגבריאל מצד אחד אמר הקב"ה למשה משה (מד) השקף עיניך זה על גב זה והשקיף עיניו זעג"ז אמר לו (מה) הנח ידך על החזה והניח ידו על החזה אמר לו הקף רגליך זעג"ז (מו) הקיף רגליו זעג"ז באותה שעה קרא הקב"ה לנשמה מתוך גופו אמר לה בתי מאה ועשרים שנה קצבתיך היותך בגופו של משה עכשיו הגיע קצך לצאת צאי אל תאחרי אמרה לפניו רבונו של עולם יודעת אני שאתה (מז) אלוה כל הרוחות (מח) וכל הנפשות נפש החיים והמתים מסורין בידך (מט) ואתה בראתני ואתה יצרתני ואתה נתתני בגופו של משה מאה ועשרים שנה ועכשיו יש גוף טהור בעולם יותר מגופו של משה (נ) שלא נראה בו רוח סרוחה מעולם (נא) ולא רמה ותולעה לכן אני אוהבת אותו ואיני רוצה לצאת ממנו אמר לה הקב"ה נשמה צאי אל תאחרי ואני מעלה אותך לשמי השמים העליונים ואני מושיבך תחת כסא כבודי אצל כרובים ושרפים וגדודים (נב) אמרה לפניו רבש"ע מאצל שכינתך ממרום [א] ירדו שני מלאכים עזה ועזאל וחמדו בנות ארצות והשחיתו דרכם על הארץ עד שתלית אותם בין הארץ לרקיע אבל בן עמרם [ב] מיום שנגלית אליו בסנה לא בא לאשתו שנאמר (במדבר יב) ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכשית אשר לקח כי אשה כשית לקח · בבקשה ממך תניחני בגופו של משה באותה שעה [ג] נשקו הקב"ה ונטל (נג) נשמתו בנשיקת פה [ד] והיה הקדוש ברוך הוא בוכה (תהלים צד) (נד) מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און ורוה"ק אומר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה · (נה) שמים בוכין ואומרים (מיכה ז) אבד חסיד מן הארץ (י) ארץ בוכה ואומרת (שם) וישר באדם אין · וכשבקש (נו) יהושע רבו ולא מצאו היה בוכה ואומר (תהלים יב) הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם ומלאכי השרת אומרים צדקת ה' עשה וישראל היו אומרים ומשפטיו עם ישראל אלו ואלו היו אומרים (ישעיה נז) (נז) יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו (משלי י) זכר צדיק לברכה ונשמתו לחיי עולם הבא :

אמן כן יהי רצון · ברוך ה' לעולם אמן ואמן :

מסורת המדרש א ילקוט סדר בראשית רמז מ"ד בשם מדרש אבכיר · ב עיין שבת פ"ז · יבמות ס"ב · ספרי פרשה בהעלותך פסקא ק"ז · אבות דרבי נתן פרק ב' · ילקוט בהעלותך רמז תשל"ח · ג שיר השירים רבה פרשה א' · וש"נ · ד סוטה דף י"ג · ירושלמי סוטה סוף פרק א' · ספרי כאן פסקא שנ"ז ·

חדושי הרש"ש

(י) ארץ בוכה ואומרת וישר באדם אין · עמש"כ בפ' נשא פי"ג אות י"ב :

חדושי הרד"ל

(מג) וזגזגאל · עיין בת"י פ' זו : (מד) השקף עיניך · עמ"כ והוא מלשון משקוף שפירשו רש"י והערוך שהדלת שוקף וחובט עליו כן כאן פירשו השקפת גביני העינים זע"ז : (מה) הנח ידיך על החזה והניח ידיו על החזה כנ"ל · וכן אמרו בירו' נזיר פ"ט ה"ג איזהו מושכב כדרכו רגליו מופשטות וידיו על לבו והביאו הרמב"ן בתה"א (לז ע"ג) · ומ"ש בספרי האזינו (הובא בילקוט חקת רמז תשמ"ד ובפרש"י בהאזינו) במיתת אהרן פשוט ידך ופשט · היינו שלא יהיו אצבעות ידיו קפוצים וכמ"ש בקה"ר פ"ה פכ"א ועיין ברוקח ס"ס שי"ז · אבל אין פשוטות ממש כרגליו אלא כפופות על לבו על החזה כדהכא · ובפסיקתא זוטרתי דר' טוביה בפ' האזינו שם שני' כמאמר הספרי פשוט רגליך במקום פשוט ידיך : (מו) הקף רגליו זע"ז · כמ"ש ביעקב ויאסף רגליו · אבל הלשון דהכא זה על גב זה משמעו שיניחם ע"ג חברתה שיראו כאחד (ואפשר שני' הנכונה זה אל זה וזהו לשון הקף לסמכם יחד שלא יהיה ריוח הרבה ביניהם) אבל לשון רגליו מפושטות בירושלמי משמעו כפשוטו כדרכן · וכ"ה לשון הרמב"ם שהביא הטוי"ד סי' שמ"ב כאדם שהוא ישן · שאין דרך הישן להניח רגליו זה ע"ג זה : (מז) אלוהי כל הרוחות · כד"א (במדבר ט"ז) אלהי הרוחות לכל בשר : (מח) וכל הנפשות כו' החיים והמתים · כד"א (יחזקאל יח) הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב וכנפש הבן (והיינו האב שכבר מת כמ"ש שם למעלה אבות אכלו בוסר כו' ונפש הבן שהוא החי) · ולשון מסורים בידך ר"ל אפילו כשאדם חי נפשו מסורה בידו של הקב"ה כמ"ש בספרי פינחס פסקא קל"ט אקרא דאשר בידו נפש כל חי : (מט) ואתה בראתני כו' יצרתני כו' נתתני כו' · כלשון מטבע ברכת אלהי נשמה וכו' וכמז"ל שהן נגד ג' עולמות בי"ע : (נ) שלא נראה בו רוח סרוחה מעולם · כמ"ש בסנהדרין (לג :) אשר כח בהם לעמוד בהיכל מלך ע"ש · וכ"ש משה שהיה עומד לפני ה' תמיד : (נא) ולא רמה ותולעה · באדר"ן פי"ט וד"א רבה פ"א וקה"ר פ"ה פ"ז דרשו כי אנוש רמה בחייו (וכ"א בתמורה (לא ·) אדם נקרא רמה מחיים) אלו הכנים ובן אדם תולעה במותו · והנה דהתם נראה ,שהן תולעים שבבני מעים שנקראים כנים עיין ב"ק (סב ·) כנים שבבני מעים · אבל כאן נראה דרמה היינו כנים שבראש (ועיין בתוספתא שבת (יב · ד"ה שמא כו') שנראה היו מפרשין כלשון המדרש הנ"ל כן) · ולפ"ז תולעה י"ל גם כן בחייו תולעים שבמעיים · ובפר"א ס"פ מ"א אמרו בכל אותו הדור שקבלו התורה לא שלטו בהן כל מיני כנים ובמותם לא שלט בהן רמה ותולעה · ועמ"ש בס"ד : (נב) א"ל רבש"ע כו' ירדו ב' מלאכים כו' אבל בן עמרם כו' · בא לומר כלפי מה שא"ל ואני מושיבך כו' אצל כרובים כו' דעבודת משה כעוה"ז בעוד נשמתו בו גדולה יותר לעלות לרצון לפניו משל מלאכים ושרפי מעלה : (נג) נשמתו בנשיקה ב"ב (יז ·) ועיין אדר"ן פי"ב : (נד) מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און · סוטה שם · ובתנחומא ואתחנן הלשון מי יעמוד לישראל בשעת כעסי (וזהו מי יקום לי עם מרעים) ומי יעמוד במלחמתן של בני מי יבקש עליהן רחמים בשעה שהן חוטאין לפני (וזהו מי יתיצב לי עם פועלי און · כי לשון יציבה הוא לעמוד לנגד בכח מלחמה כמ"ש לא יתיצב איש לפניך וכן בגלית וכה"ג · לכן דרש שזהו לעמוד במלחמתן של ישראל נגד המקטרגים עליהם למעלה שהוא כענין מלחמה) : (נה) שמים בוכין כו' חסיד מן הארץ · חסיד זהו המתחסד עם קונו והארץ אמרה ישר באדם אין · אין מי שיעשה את האדם ישר ע"י משפטים ישרים שלמדם מישרים בין אדם לחבירו · וכן בדברי יהושע אבד חסיד מן הארץ הוא על צער השמים · ופסו אמונים מבני אדם הוא לצער הארץ · וכן לשון מלה"ש אמרו צדקת ה' עשה וישראל אמר משפטיו עם ישראל : (נו) יהושע כו' ואמר הושיעה ה' כו' · אולי מפני שהשם יהושע נרמז במלת הושיעה דרשוהו עליו : (נז) יבא שלום כו' · עיין כתובות (קד) שמלה"ש וצדיקים יוצאים לקראתו אומרים כן ועמ"ש בס"ד בזה בפי' לפר"א פל"ד :

פירוש מהרז"ו

תענית דף כ"ה ל"ב מדות מדה ז' : השקף עיניך בילקוט הגירסא השכב עיניך והכוונה להוריד העפעפים על העינים : הקף רגליך · כמו מקיפין בגופי מסמיכים זה אצל זה וכמו אין מקיפין שתי חביות : עזא ועזאל · עי' ילקוט סוף בראשית פסוק ויראו בני אלהים בשם מדרש אבכיר כל הענין ובזוה"ק בראשית פסוק הנפלים ובזוה"ק בלק ובפר"א פרק כ"ב : לא בא לאשתו · עי' שמ"ר פרשה י"ט סי' ג' ומש"ש : מי יקום לי עם מרעים · שהיל"ל ממרעים מפועלי און אלא שהשי"ת אמר כן ורצונו שיתקיים מרעים ופועלי און · אם יחטאו ישראל מי יעמוד בפרץ וכמ"ש ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית וזהו מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי שהקב"ה אומר בעצמו כן ופסוק לא קם הכי קאמר שהוא שלא בעבור עצמו : מן הארץ · ומי אומר כן הארץ היל"ל אבד חסיד ממני אלא שהשמים אומר כן שהארץ אבד ממנה החסיד : וישר באדם אין · כמ"ש ב"ר סוף פרשה ו' הלא היא כתובה על ספר הישר הוא ספר התורה וכמ"ש לעיל בפרשה ח' סי' ו' שמא תאמר משה אחר עומד ומביא תורה אחרת וכמ"ש ב"ר ריש פרשה א' בפירושי ויאמר לאדם על נתינת התורה מן השמים וזהו וישראל באדם אין אחר מות משה : הושיעה ה' · שמשה זכה להוציא את ישראל ממצרים והושיעם מיד עמלק וממדין וסיחון ועוג ונתן להם את ארצם עתה שמת משה מי יושיע אותם מל"א מלכי כנען הושיעה ה' ומ"ש פסו אמונים כמ"ש על משה בכל ביתי נאמן הוא : צדקת ה' עשה · לעיל סי' ה' ומלאכים הקרובים אל ה' יכולים לומר צדקת ה' עשה וישראל אומרים וכו' ואחר העיון נראה לי שנכון לגרוס בהיפך מלאכי השרת אומרים ומשפטיו עם ישראל שאם ישראל אומרים כן הי' כן היל"ל ומשפטיו עמנו אלא שהמלאכים אומרים כן על ישראל וישראל אומרים צדקת ה' עשה שכל הצדקה שעשה עם ישראל מתחלה ועד סוף היה הכל בנסים ונפלאות שלא כדרך הטבע גאלם ממצרים והעבירם בים · מן משמים · שליו משמים · מים מצור · והמתיק מי מרה · וכל המבואר בכל התורה כולה :

מתנות כהונה

במלחמתן של מלאכים גרסינן · ופירושו שרצו לעכב על ידו וכדאיתא בספר פטירת משה רבינו ע"ה : השקף והשקיף · בילקוט גרס השכב והשכיב : הנח ידך גרסי' : קצבתיך גרסינן · פירוש נתתי לך קצבה : יש גוף כו' · בתמיה : עוזה ועזאל כו' · עיין זה בילקוט בראשית בפסוק ויראו בני האלהים את בנות האדם : ה"ג פועלי און ורוח הקודש אומר : ה"ג ואומרת וישר באדם אין וסיפיה דקרא (מיכה סי' ז) דאבד חסיד הוא : ה"ג בירושלמי סוף פ"ק דסוטה מלאכי השרת היו אומרים צדקת ה' עשה וישראל היו אומרים ומשפטיו עם ישראל אלו ואלו היו אומרים יבוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו : ונשמתו לחיי עוה"ב · סיים הספר בדבר טוב כמה שאמר הכתוב זכר צדיק לברכה אמן :

חסלת פרשת וזאת הברכה · וחסלת פירוש הרבה מהתורה · יתברך שמו בתפארה · כשלמה עוטה אורה · ברוך אתה ה' נותן התורה :

ידי משה

אותן קרני הוד שניתן להם ואית' בתוספתא שקרן הוד של משה היה מן קרני הוד שניתן לישראל כדעת מ"ד שכולם זכה משה ונטלם · וא"כ אותו קרן הוד שהיה למלאך המות היה ג"כ שם מפורש חקוק עליו ונטלו משה ממנו ואז היה משה יכול לשלוט עליו עד שעיור את עינו ודו"ק · ובירושלמי ובמדרש חזית בפסוק גן נעול אחותי כלה אי' אמר ר' איבו מלאך ירד וקלפו אותו הזיין שהיה שם מפורש חקוק עליו וא"כ לזה כוון המדרש נטל קרן הודו פי' שם המפורש כנ"ל :

יפה תואר

והעיר למשה שימתה בידו : ירדו ב' מלאכים וכו' ותמדו בנות ארצות · זהו לדעת מד' אבכיר הובא בילקוט סי' מ"ד שאלו תלמידיו את ר' יוסף כו' [illegible] דברים יש להם סוד בחכמה אף לפי הפשט אין הדברים נמנעים מהשכל שאע"פ שאין המלאך אפשר להתגשם איננו נמנע שיכניסהו ה' בגוף כענין הנשמה שעם היותה מתחלה עצם שכלי נבדל חברה ה' במעבה האדמה ומ"מ לא פי' רש"י בב"ר כן שהדבר רחוק ור' יוסף אפשר דגמרא גמיר לה :

סליקא ליה ספר דברים רבה · וסליקא ליה מדרש הרבות על התורה · לכבוד האל הגדול הגבור והנורא סדריו אחד עשר :

ויהי

בימי אחשורוש · **א** רב פתח (דברים כ"ח) והיו חייך תלואים לך מנגד (א) (א) רבנן ורבי ברכיה אמרי [א] והיו חייך תלואים לך זה שהוא לוקח חטים לשנה · (שם) ופחדת לילה ויומם זה שהוא לוקח חטין מן הסידקי · ולא תאמין בחייך זה שהוא לוקח לו מן הפלטר · ור' ברכיה אמר והיו חייך תלואים לך זה (ב) שהוא לוקח לו חטים לשלש שנים · ופחדת לילה ויומם · זה שהוא לוקח לו חטים לשנה · ולא תאמין בחייך זה שהוא לוקח לו חטים (ג) מן הסידקי · מתיבין רבנן לר' ברכיה והלוקח מן הפלטר מהו · אמר להם לא דברה תורה במתים · ד"א והיו חייך תלואים לך מנגד זה שהוא נתון (ד) בדיוטי של קיסרין · ופחדת לילה ויומם · זה (ה) שהוא יוצא לידון · ולא תאמין בחייך זה שהוא (ו) יוצא להצלב · רב פתר קרייה בהמן · והיו חייך תלואים לך מנגד · (ז) מעת לעת מהסרת טבעת · ופחדת לילה ויומם · בשעה (ח) שהכתבים פורחין · (ט) ולא תאמין בחייך · להיות עתידים ליום הזה : **ב** (שם) בבקר תאמר מי יתן ערב · בבקרה של בבל תאמר מי יתן ערבה · בבקרה של מדי תאמר מי יתן ערבה · בבקרה של יון תאמר מי יתן ערבה · בבקרה של אדום תאמר מי יתן ערבה · (י) ד"א בבקר תאמר מי יתן ערב · בבקרה של בבל תאמר מי יתן ערבה של מדי · ובבקרה של מדי תאמר מי יתן ערבה של יון · ובבקרה של יון תאמר מי יתן ערבה של אדום · למה · מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה : **ג** (שם) והשיבך ה' מצרים באניות · א"ר יצחק באניות בעניות ממעשים טובים · ולמה למצרים (יא) שביעור ורע יש לעבד כשהוא חוזר לרבו הראשון · [ב] אמר רשב"י בג' מקומות הקב"ה מזהיר לישראל שלא יחזרו למצרים · הראשון שנא' (שמות יד) כי אשר ראיתם את מצרים וגו' · והשני כתיב (דברים יז) וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה · והדין שלישי (יב) (ג) דכתיב והשיבך ה' מצרים באניות · בשלשתן כפרו ובשלשתן לקו · הראשונה בימי סנחריב שנאמר (ישעיה ל"א) הוי היורדים מצרים לעזרה מה כתיב בתריה ומצרים אדם ולא אל · שנית בימי יוחנן בן קרח שנאמר (ירמיה מ"ב) והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה וגו' · והשלישית (ג) [ג] בימי טרכינוס שחיק עצמות ילדה אשתו בליל תשעה באב והיו כל ישראל אבלים · נשתק הולד בחנוכה אמרו ישראל נדליק או לא נדליק · אמרו נדליק וכל מה דבעי לימטי עלן ימטי · אדליקו · אזלון ואמרון לישנא ביש לאשתו של טרכינוס · אילין יהודאין כד ילידת הוו מתאבלין · וכד מיית ולדא אדליקו בוצינין · שלחה וכתבה לבעלה עד דאת מכבש ברבריין · בא וכבוש אילין יהודאין דמרדו בך · סליק לאילפא וחשב למיתי בעשרה יומין · ואייתיה רוחא בחמשה יומין · אתא ואשכחינון דהוו עסיקין בהדין פסוקא (דברים כ"ח) ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה

מסורת המדרש א מנחות דף ק"ג · ירושלמי שבת פרק ח' · וירושלמי שקלים פרק ג' הלכה ג' · ילקוט סדר תבוא רמז תתקמ"ג : ב ירושלמי סוכה פרק ה' הלכה א' · כל הענין · מכילתא בשלח מסכתא ב' פרשה ב' · ילקוט סדר בשלח רמז רל"ג : ג איכה רבתי פרשה א' סימן מ"ח · ופרשה ד' סימן כ"ב וכ"ג

חדושי הרד"ל

(א) רבנן ור' ברכיה · רבנן אמרי והיו חייך כו' כצ"ל · וכ"ה בא"א (וגם המ"כ נראה שכוון לזה) : (ב) שהוא לוקח לו חטים לשלש שנים אסמכתא לדבר (ויקרא כ"ה) ועשת את התבואה לשלש השנים · גם י"ל דרמיזא בתיבת מנגד דדרש ליה מן ג' ד' שלוקח לו ג' שנים ותלו לו הרביעית · ועי' בקה"ר פ"ב סי"ג דדרש חכם על לקח תבואה לג' שנים וכסיל ללוקח לשנה ע"ש : (ג) מן הסדקי · במ"ע פי' אוצר תבואה בלשון גריקו"ש · ולפי מ"ש בירושלמי דמאי רפ"ב ורפ"ג ובפ"ה דב"מ ה"ו סרקי ברי"ש י"ל פירושו ישמעאלים וערביים בלשון ירושלמי (עיין ערוך ערך סרק האחרון ובמוסף שם) שהן היו רגילין להיות תגרים מביאי תבואה לשוק : (ד) בדיוטי של קסרי · שם היה יושב נציב מלכי רומי בימיהם שמשל על א"י · ולשון דיוטי פי' במ"ע שהוא מקום המשפט · והיינו שהוא עצור שם אבל עדיין לא יצא לידון במקום המשפט דדרש ליה מופחדת וכו' : (ה) שהוא יוצא לידון · שהביאוהו למקום המשפט וכמ"ש בשבת דף ל"ב שכל העולה לגרדום לדון אם אין לו פרקליטין גדולים אינו נצול : (ו) יוצא להצלב שלא יחזירוהו עוד לזכות כמ"ש ספ"ג דגיטין כ"ח : (ז) מעת לעת מהסרת טבעת בב"ר פ"ק אמרו ע' יום שבין אגרות ראשונות לשניות וכן שמן הסרת טבעת עד שנלקחה מהמן ונתנה למרדכי (וז"ש הפייטן תכלית שבעים נתלה על חמשים כמ"ש בס"ד בהגהותי לבמ"ר ס"פ י"ד אות נ' ע"ש) ונראה שכאן היה כתוב בר"ת מעל"ע · והיינו מתחלת ע' לסוף ע' · והסופרים חשבו שהוא מעת לעת וכתבו כן בפירוש : (ח) שהכתבים פורחים · ביד הרצים · ומפני שיצאו דחופים בכל מדינות המלך קוראו בלשון פריחה : (ט) ולא תאמין בחייך להיות עתידים ליום הזה · לא האמינו עוד שיחיו יותר מן יום ההוא לולי הקב"ה עשה להם נס : (י) ד"א בבקר תאמר וכו' · בבקרה של מדי תאמר מי יתן ערבה של בבל ובבקרה של מוקדון תאמר מי יתן ערבה של מדי · ובבקרה של שעיר תאמר מי יתן ערבה של מוקדון כצ"ל · ופי' שאף מתחלה שמחו כשערבה בבל וכגיעה מדי אבל אח"כ כשראו בבקרה של מדי גזרותיה כגון גזירת המן וכיו"ב · אמר ולואי עמדנו בראשונה שכבר ערבה וזהו מי יתן ערבה של בבל כלומר בבל שכבר ערבה וכן בכלם מתפרש כן : (יא) שביעור ורע יש כו' · לרבו הראשון · ולכן והתמכרתם ואפשר דרש היכא והתמכרתם לשון ביעור ורע מרומז בו שם כו' · ואין קונה שמפני שכרתו מהם בראשונה לכן אין קונה שאין מאמינים בהם עוד שלא יכרתו שנית : (יב) דכתיב והשיבך ה' באניות

חדושי הרש"ש

(א) רבנן ורבי ברכיה רבנן אמרי כו' · כצ"ל : (ב) דכתיב והשיבך ה' מצרים באניות · נ"ל וגו' והכוונה על מה דכתיב אחריו בדרך וכו' לא תוסיף עוד לראותה והמ"כ במה"כ לא דק בזה ועי' בק"ע בפ' התליל · והעירני בני הרב וכו' מהור"ר מתתי' שגם בקול יעקב שגם בזה : (ג) בימי טרכינס שחיק עצמות ילדה כו' · פי' וזה היה באלכסנדריא של מצרים כמבואר בסוכה נ"א ב' · ומזה נקט הגר"א

מתנות כהונה

רבנן אמרי והיו כו' : הסדקי · נתבאר במדרש רות פ"א : במתים · כלומר הרי זה חשוב כמת : בדיוטא · עלייה מקום מושב המשפט או הוא בית הסוהר : קסרין · מלך גדול ועיקר באדום : רב פתר גרסי' : ה"ג והיו חייך וגו' מהסרת הטבעת ופחדת כו' : שהכתבים גרסי' · ור"ל הכתבים שלח המן : ה"ג שלא יחזרו למצרים הראשון : היום וגו' גרסי' : והדין שליפי גרסי' : דכתיב והשיבך וכו' · הרי שקללם בכך שישובו שם על כרחם מכלל שבלאו הכי אסורים הם לשוב שם : והיתה החרב וגו' · וכתיב בסוף הפרשה ויבואו ארץ מצרים : או לא נדליק גרסי' · ועי' כל זה במגילת איכה בפסוק
על

פירוש מהרז"ו

א רב פתח · והמ"כ גורס ורבנן אמרי וכמ"ש בסמוך מתיבין רבנן לר' ברכיה רב פתר קרייה הרי שהדרשה הא' אינו מרב רק מדרבנן : והיו חייך וכו' · עיקר הפייך כאן היא הדרשה השניה והדרשה הא' דרך אגב · ומ"ש חייך פירוש מחייתך ופרנסתך וכמ"ש (שופטים י"ז י') ערך בגדים ומחייתך וכמ"ש ד"ה ב' י"ד י"ב לאין להם מחיה · ועי' בקה"ר פסוק ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל · ודורש ארבעה פסוקים של סוף תוכחות כי תבא כסדר שהם כתובים שרומזים על ענין של מגלה זו ובפסוק זה ג' ענינים כפולים ענין אחד של מחיה ודורש על שלשה מדרגות מן הקל אל החמור מענין המחיה · שבגלות לא יהיה להם תבואה משדותיהם וצריכים לקנות ואולי לא יהיה לו מעות ואולי לא ישיג לקנות ומה שקנה הוא מדוד ושולט בו עינים ואין בו ברכה · והלוקח לשנה קונה מן הגרנות שיש שם תבואה הרבה אך הלוקח מהסדקי הוא השוק שבאים שם מוכרי תבואה מעט מעט אינו קונה הרבה אלא לשבועיים או לשבוע והפלטר הוא המוכר פת אפוי בשוק : לא דברה תורה במתים · כי הלוקח יש לו ברכה בטחינה ויש לו סובין וקמח וסולת : מעת לעת מהסרת טבעת · כי בפסוק י"ב כתיב ויקראו סופרי המלך בחודש הראשון בשלשה עשר יום בו · ובפסוק הקודם כתיב ויסר המלך את טבעתו הרי שהסרת טבעת לא היה ביום קריאת הסופרים והדעת נותן שלא היה ביניהם רק הפסק יום אחד כל מה דאפשר לקרב · ועל כל זה צ"ע מנין לו שלא היה כי אם מעת לעת : ופחדת לילה ויומם · שמפחד ואינו יודע מפני מה מפחד שרואה לפניו דבר נוטה לרעה ועל שמלומד ברעות חושש שהרע הבא הוא למענו כך כשיצאו הכתבים אעפ"י שלא נודע מה היה כתוב בהם היו חושבים שהם לרעה : והם למענם יפחדו · אך אחר שיצא פתשגן הכתב אז נוסף פחדם מהרעה שעליהם שהרי לא כתבו ליהודים שום כתב כי אצל כתבי מרדכי מפורש ואל היהודים ככתבם אך המן לא שלח ליהודים והבינו שנצטוו כל הגוים שיהיו עתידים להרע לישראל : **ב** בבוקרה של בבל · פי' בהתחלת ממשלת בבל תאמרו מי יתן סופה או פי' בבוקרה בהצלחתה ואורה תאמרו מי יתן השפלתה וחשכה : בבוקרה של בבל וכו' של מדי · כי מיד שנגאלו מבבל נתנו ביד מדי וכשנגאלו מיד מדי באו מיד ליד מוקדון ולכך בכל גאולה היו מתפללים על ערבה של האחרת · ועי' ילקוט פסוק זה · סוטה דף מ"ט : **ג** באניות בעניות · הוקשה לו שמארץ ישראל למצרים אין הכרח לבא באניות כי דרך פלשתים קרובה הדרך למצרים ביבשה ע"כ דורש אל תקרי באניות אלא בעניות מחמת עניות של תורה ומע"ע עי' סוף פתיחתא ה' דאיכה רבתי עניה ענתות : בימי סנחריב הוי היורדים מצרימה · וכל הפרשה שם מדבר באשור : ומצרים אדם ולא אל · וס"ד וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור הם המצרים העוזרים וישראל הנעזרים : והיתה החרב · וס"ד שם תשיג אתכם והיינו במצרים כמפורש בענין : טרכינוס וכו' · מדרש איכה פסוק על אלה : והדין שלישי והשיבך · פי' פסוק זה של סוף תוכחות
כי

יפה ענף

לוקח חטים לשנה · רש"י ז"ל בפ' שמנחות והנסכים פי' דמקרי חייך תלואים לך מנגד כיון שאין לו קרקע לזרע ופן לא יהיה לו כסף לשנה הבאה לכן יפחד לילה ויומם · אבל קרוב יותר לפרש כי הפחד איננו פן לא ימצא לו כסף לקנות · אבל יפחד פן יהיה שדפון ובצורת בארץ · וגם אם יהיה לו כסף לא תמצא לו תבואה לקנות · אך קשה דהא זה מורה על חסרון אמונה כיון דידאג מה שיהיה אחר שנה · ורז"ל אמרו מי שיש לו לאכול ואמר מה אוכל למחר הרי זה מקטני אמנה · וי"ל כי שמה מדבר מפרנסת וצרכי האדם במעשה ידיו · ובזה בוודאי יש לנו לבטוח בה' המכין מחיה ומזון לכל בריה · כי לא יעשהו בלי אוכל ופה הוא דואג פן תהיה שנת בצורת ושדפון בעולם הבאה בעון הדור · והעולם נידון אחר רובו · לכן יפחד ולא יחטא בזה לה' : סדקי זה המוכר קמח סאה סאה · וקונים ממנו כדי שבת אחת · ופן בעבור הזמן לא ימצא לקנות תבואה לכן אמר ע"ז ופחדת לילה ויומם · ופלטר הוא הנחתום המוכר לחם מעט מעט · והקונה ממנו לא ידע מה שיהיה עמדו אחר שעה לכן נאמר ע"ז ולא תאמין בחייך כי הוא יפחד בכל שעה · והכתוב מונה שני מיני פחדים או כי הפחד לילה ויומם אם ימעט עונך · או דיגבר עליך הפחד אם תרבה לחטוא כי לא תאמין גם בחייך : בדיוטי של קסרין זהו בית הסוהר אשר האסירים יושבים שם ימים רבים וע"ז נאמר ולא תאמין בחייך כי לא ידע אם יתירוהו לאחר ימים מבית האסורין או יתבעוהו ויעלוהו לדין · וכאשר יצא לידון יפחד לילה ויומם מפני פסק הדין המסור לבוא וכאשר נגזר עליו להצלב ואין לו גם חיי שעה אז לא יאמין בחייו · ומ"ש בלשון ולא תאמין בחייך ולא אמר ויכרתו חייך וכדומה · משום דבאמת אפי' חרב חדה מונחת על צוארו אל יתיאש עצמו מן הרחמים · ועוד חייו לא נכרתו · אך הספק רחוק וכמוס להאמין בחייו · כי מי יודע אשר זכותו ירבה כ"כ לפדותו מחרב רעה : מהסרת הטבעת · עד י"ג אדר שנגזר מיתתו אך לא הוקבע המועד וע"ז נאמר והיו חייך תלואים לך מנגד · ובשעה שהכתבים פורחים ופחד היה לנגד עיניהם בכל יום פן ישלטו האויבים בהם ע"ז נאמר ופחדת לילה ויומם וכאשר נודע כתוצאת הגזרה להיות עתידים ליום הזה · אז נחשבו כהפקר · ובכל רגע לא האמינו בחייהם פן יפלו האויבים עליהם גם לפני הזמן : בבקר של בבל · פי' בהצלחתה תאמר מי יתן ערבה כי תאסף מן הארץ וכן הוא במדי ואדום · וסיפא דקרא ובערב תאמר מי יתן בקר פ"כ יתפרש כי בבוא שערב של בבל עוד לא ינוח לך ותתאוה יותר הבוקר של מדי מהערב של בבל · ולפי פירוש הד"א יתפרש בבקר שלשון תוקף ועוז ובתוקפה של בבל תאמר מי יתן ערבה ורפיונה כדי שיתחיל ממשלת מדי · כי אז טוב יהיה לנו · וכן בשאר ובערב תאמר וכאשר תכלה המלכות הזה תתאוה להתחלת ממלכת אחרת : באניות בעניות · כי בלא"ה מאי נ"מ אם יהיה באניות או ביבשה ברגל · ויען כי כל השבוים עניים הם לכן מפרש כי זה יהיה עניות ממעשים טובים : שביעור ורע · כי עבד שברח מרבו בחזירתו אליו יבוש מעלתו · וזה מה שאמר שביעור · וגם ישים רגלו בכבלים ויצערהו · וזה שאמר ורע : בשלשה מקומות כו' · כי בשביל שלש סבות חפצו ישראל לשוב למצרים · הא' מפני פחד המצרים · ולסבה זו אמרה התורה אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם וגו' · הב' להרבות סוסים ופרשים · ולסבה זו אמרה ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וגו' · הג' לסחורה ולמזונות כי הארץ רחבת ידים · ולסבה זו אמרה והשיבך ה' מצרים באניות בעוני ותוסר כל · ובשלשתן כפרו כי בימי סנחריב ירדו מצרים לעזרה להרבות סוסים וכמו שמפורש שם בכתוב ועל סוסים ינוסו וגו' ועל פרשים כי
רבו

הארץ כאשר ידאה הנשר · אמר להון אנא הוא נשרא דחשיבית למיתי
בעשרה יומין ואייתיתני רוחא בחמשה יומין · הקיפון לגיונותיו והרגן ·
ואין קונה · למה אין קונה · רב אמר ע"י שלא הקניתם דברי הברית שאין
בכם מי קונה (יג) דברי חמשה ספרי תורה מנין של קונה · (ד) א"ר שמואל
בר נחמן ע"י שחזרתי על כל האומות שבעולם ואין מי קונה דברי תורה
כיוצא בכם · אמר רשב"י [א] אתם יש לכם קנין באומות העולם · שנאמר
(ויקרא כ"ה) וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו (יד) אבל לאומות
אין להם קנין בכם · ולמה יש לכם קנין באו"ה (טו) ע"י שהקניתם אלה דברי
הברית · ולמה או"ה אין להן קנין בכם ע"י שלא קנו אלה דברי הברית ·
א"ר יונתן אתם יש לכם פטרונות · ומה הן אלה דברי הברית · א"ר (נחמיה ה')
יודא אתם (טז) טמיקא אתם · הלוקח לו עבד מן הטמיקא שוב אינו
מתחייב בנפשו · שכן אחשורוש אומר לאשתו הנה בית המן נתתי
לאסתר · וא"ר יודא בר' סימון (ה) על דפשט ידיה בטמיקא כן הוה
ליה · א"ר יצחק מעשה בפרוצפיה באשה אחת שהיתה פודה את
השבוים · באתה שבויה אחת ופדאתה שניה ופדאתה וכיון שמטה
ידה ולא היתה יכולה לפדות מיד (יז) הקיפוה לגיונות והרגוה וכל כך
למה (ו) כדי לזרז השבאים הבאים · רבי לוי ורבי יצחק · ר' לוי אומר
(יח) מי לקח לו חבר ולמחר הוא להריגה · מי לקח לו אשה ולמחר היא
להריגה · ר' יצחק אמר לעבדים ולשפחות אי אתם נקנין · (יט) אבל
אתם נקנין להשמיד להרוג ולאבד שכן אסתר אומרת לאחשורוש ואלו
לעבדים ולשפחות נמכרנו וגו' · שכן כתב לנו משה רבינו בתורה
והתמכרתם שם לאויביכם לעבדים ולשפחות ואין קונה שמא להשמיד
להרוג ולאבד · כיון שראו הכל התחילו צווחין ווי ויהי ווי שהיה בימי
אחשורוש : ד שמואל פתח (ויקרא כ"ו) ואף גם זאת בהיותם בארץ
אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה'
אלהיהם · (כ) [ב] לא מאסתים בבבל · ולא געלתים במדי · לכלותם ביון ·
להפר בריתי אתם במלכות הרשעה · כי אני ה' אלהיהם לעתיד לבא ·
תני ר' חייא לא מאסתים בימי אספסיאנוס · ולא געלתים בימי
טרקווינוס · לכלותם בימי המן · להפר בריתי אתם בימי רומיים · כי אני
ה' אלהיהם בימי גוג ומגוג : ה רבי יודא בר"ס פתח (עמוס ה') כאשר
ינוס איש מפני הארי · רבי הונא ור' אחא בשם ר' חמא בר' חנינא
[ג] כאשר ינוס איש מפני הארי וגו' זו בבל · על שם קדמיתא כאריה ·
ופגעו הדוב זו מדי על שם (דניאל ז') וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדוב ·
(כא) [ד] ר' יוחנן אמר לדב כתיב · דא היא דעתיה דר' יוחנן דאמר ר' יוחנן
(ירמיה ה') על כן הכם אריה מיער זו בבל (שם) זאב ערבות ישדדם זו
מדי · נמר שקד על עריהם זו יון (שם) כל היוצא מהנה יטרף זו אדום ·
ובא הבית זה יון שהיה הבית קיים · ונשכו הנחש זו אדום · שנאמר
קולה כנחש ילך וכה"א פתחי לי אחותי זו בבל · רעיתי זו מדי · יונתי
ביון · תמתי באדום · שכל ימי יון היה בית המקדש קיים · והיו ישראל
מקריבין בו תורים ובני יונה על גבי המזבח · ר' פנחס ור' לוי בשם ר'
חמא בר חנינא פתרין כתיב (תהלים י"ח) בצר לי אקרא ה' בבבל · ואל
אלהי אשוע במדי · ישמע מהיכלו קולי ביון · (כב) דאמר רבי הונא
לגרמיה יונתי במלכות יון · שכל ימי יון היה ההיכל קיים והיו ישראל
מקריבין תורים ובני יונה על גבי המזבח · הוי ישמע מהיכלו קולי
ושועתי לפניו תבא באזניו במלכות אדום · ד"א כאשר ינוס איש מפני
הארי זה נבוכדנצר · ופגעו הדוב זה (כג) בלשצר · ובא הבית וסמך ידו
על הקיר ונשכו הנחש · (כד) זה המן · שהיה נושף עמא כנחש · (כה) הדא
הוא דכתיב (עזרא ד') רחום בעל טעם ושמשי ספרא זה בנו של המן
(שם) כתבו אגרא חדא לארתחששתא מלכא כנמא (ז) ומה כתיב בה
(שם) כען שימו טעם לבטלא וגו' · (כו) מנדה זו מדת הארץ · בלו זו
פרוגינון · והלך זו אנגריא ואפתם מלכין תהנזיק · ר' הונא ורבי פנחס
אמרין אפי' דברים שהמלכות מתפתה בהם (כז) כגון בי טיאטראות ובי

מסורת המדרש א גיטין דף נ"ז · ילקוט סדר בהר רמז תרס"ז : ב מגילה דף י"א · ילקוט סדר בחוקותי רמז תרע"ס : ג מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט עמוס רמז תקמ"ס · ילקוט כאן רמז אל"ף
מ"ס : ג בראשית רבה ריש פרשה נ"ט · ויקרא רבה פרשה י"ג :

חדושי הרש"ש

הגר"א ז"ל מווילנא לשניה שם בגמרא טרכינוס תחת אנכסנדרוס : (ד) ארשב"נ ע"י שהזרתי על כל האומות כו' · וכוון למשל הנזכר בש"ר פכ"ז למלך שהיה לו שדה וכו' על מי המלך מקפיד כו' : (ה) על דפשיט ידיה בטמוקיה · הוא פי' על אשר שלח ידו ביהודים בסיפיה דקרא : (ו) כדי לזרז השבאים הבאים · ר"ל וכן הכא הוא לטובה כאי ואין קונה דמפני זה לא ישבו מבני ישראל : (ז) ומה כתיב בה

חדושי הרד"ל

כדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף לראותה עוד כצ"ל · והרי הלאו השלישי (ועי' בשרשי הרמב"ם לס' המצות שרש ח') ובחנם דחק המ"כ : (יג) דברי חמשה ס"ת מנין של הברית ואין קונה ארשב"ן כצ"ל · ופי' מנין של הברית דדרש ה' של הברית הוא ה' ס"ת (ועי' לעיל דהברית הוא מנין תרי"ג מצות ברית הוא תרי"ב ומצות ברית עצמה הכוללת כולן היא תרי"ג וכמ"ש בפי' הגר"א ז"ל לס' יצירה פ"א) ומה שמסיים כאן ואין קונה נמשך למטה לדרשה דרשב"ן : (יד) אבל עכו"ם אין להם קנין בכם (יבמות מ"ו) : (טו) ע"י שהקניתם אלה דברי הברית · דרש אלה דברי הברית (דכתיב אחר ואין קונה) נמשך לואין קונה · שזה גרם שאין קונה בכם · וכן לאידך דרשא : (טז) טמיקא אתם · פי' משפחת המכובדים שהן בני חורין ואין רשות ליקח מהם עבדים (כמו שיש בכל מדינות משפחות נכבדות כאלה) ויותר נראה דפי' טמיקא הוא מלשון טמיון שהוא אוצר המלך · וז"ש על דפשט ידוי בטמיקא כן הוה ליה שנתנו כל ממונו לאוצר שהלך ממנו ונתנו לבנין ביהמ"ק (כמ"ש בשוח"ט מזמור כ"ב ומזמור ע"ה) : (יז) הקיפוה לגיונות והרגוה כו' · עמ"כ וי"ל לגיונות השבאים · שהרגוה כדי שישמע הקול וידע הכל שנהרגה ולא יוסיפו עוד לשבות שבויים ע"ד להביאם אליה לפדיון : (יח) מי לקח לו עבד · כ"א חבר ולפ"ז לפי הענין י"ל שהוא לפרש ואין קונה · שהיה זה באותה שעה (וז"ש אסתר ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו וגו' · כי לא היה קונה להם לעבדים ושפחות אחרי שלמחר יהיו להריגה) אבל אתה נקנין להשמיד כו' לזה ימצא מי שיקנה אתכם דהיינו המן : (יט) אסתר אמרה כו' שמא להשמיד כו' · שזה קללה שאינה כתובה בתורה : (כ) לא מאסתים בבבל כו' · תני ר"ח וכו' · ת"כ בחקותי שם ועי' מגילה י"א : (כא) רי"א לדב כתיב דא היא דעתיה כו' · מפני שמביא מקרא דדמיא לדוב · מביא דברי ר"י אגב לדרוש המקרא ודרשא דפגעו בדוב פליגא עליה דר"י (או י"ל שם ג"כ דרש לדוב כמו זאב) וכן בויקרא רבה פי"ג מביאו דרך אגב כי"ב ע"ש : (כב) דאמר ר"ה לגרמי' יונתי כו' · פי' ר"ה בעצמו שלא בשם ר' חמא ב"ר חנינא דאמר ר"ה בשמיה דרשא דכאשר ינוס · ובשוח"ט מז' י"ח הגי' למה מזכיר בה היכל במוקדון שכל כו' · וכצ"ל גם כאן : (כג) בלשצר ובא הבית וסמך ידו על הקיר זה אחשורוש ונשכו כו' · כצ"ל ועיין בילקוט כאן ובעמוס ה' : (כד) זה המן ובניו שהיו נושף עמה כנחש כצ"ל · וכ"ה בב"ר פמ"א ועיין בויקרא רבה פי"ג · ופי' עמה עם מלכות מדי ואחשורוש : (כה) הה"ד רחום בעל טעם כו' · דורש ובא הבית שבאו לבנות בהמ"ק במלכות מדי ונשכו הנחש המן ובניו · כ"ה בילקוט ושוח"ט : (כו) מנדה זה מדת הארץ · דרש מנדה כמו מדה (והנו"ן בא מדגש שבדלת) ועי' בב"ר פס"ד · ובש"ס בב"ב ח' דרשו בע"א : (כז) כגון בי תיאטראות וכו' · היא מזקת שהן שאוסרין לילך שם משום מושב לצים · כדאיתא בעבודת כוכבים י"ח · וברכות רבה פ"ב וגם י"ל כמ"ש במגילה ו' שעתידין ללמד בהם תורה

פירוש מהרז"ו

כי תבא שדורש עתה ובסיפיה דקרא בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה : ואין קונה · וסמיך ליה אלה דברי הברית כי הוקשה לו מ"ש והתמכרתם ואין מכירה בלא קונה · (ואסתר אמרה ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי) ומפורש כתוב בנחמיה ה' ואומרה להם אנחנו קנינו את אחינו הנמכרים לגוים וגו' ואיך אמר ואין קונה · והם ב' כתובים מכחישים · ומכריע ע"פ מדת שמוכין ומדה י"א שעל שאין קונה דברי הברית ע"כ כמ"ש קנה חכמה קנה אמת והתמכרתם שם : שאין בכם מי קונה חמשה ס"ת · דרשה אחרת שהוקשה לו כי מ"ש אלה דברי הברית פי' על התוכחה ולא על התורה על כן דורש ע"פ גימטריא מגוף הפסוק של תיבת קונה קונה ה' · ורשב"נ מפרש כפשוטו ולנחמם שלא יעזבם שיקנו מהם וכמ"ש בסדר בהר כי עבדי הם ולא ימכרו ממכרת עבד ועל שמפורש שנמכרו וקנו ע"כ הביא דברי רשב"י שפי' שהקנין אינו קנין · ודורש ככב ע"פ מדת שמוכין ומדה י"א ואין קונה אלה דברי הברית בצירוף מדה כ"ה מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד שלא לבד אלה דברי הברית לא קנו אלא כל דברי התורה לא קנו · והוקשה לי איך אמר ואין קונה אלה דברי הברית על ישראל הרי כבר קנו התורה בסיני ובערבות מואב ובכל דור יש הרבה חכמים ובעלי תורה · ודורש ע"פ מדה ט' ומנגד וממעל ואין קונה מהקונים קונה אתכם על שלא קנו אלה דברי הברית ואתם קניתם שעל כן מהם הקנו ודו"ק : יש לכם פטרינות · דורש כנ"ל ע"פ תיבת אלה המיותרת למה אין קונה כי אלה עושה לכם דברי הברית שמגינים עליכם : טמיקא אתם · במ"ר פרשה י"ב בסי' י"ז הן דמלכא שרי טמיקין : הנה בית המן וגו' · וס"ד על אשר שלח ידו ביהודים : שהיתה פודה · שקנתה שבויים של ישראל מן השובים ובעון זה נהרגה ולא מחמת שהיתה צריכה אותם פדתה אותם אלא לכוונה רעה לזרז השובים שיתחזקו לשבות אותם ונפלה במצודה של ואין קונה ונהרגה על אשר שלחה ידה בהם וכנ"ל באחשורוש : ד שמואל פתח · באגדה דמגלה פרק א' : ה כאשר ינוס · ברכות י"ג א' : מנדא זו מדת הארץ · פסוק הוא בעזרא ד' בשטנה שכתב שמשי ספרא לאחשורוש מנדא בלו והלך

מתנות כהונה

על אלה ובפסוק קלים ובירושלמי דפרק החליל : לגיונותיו גרסי' : שלא הקניתם כו' · דייק מדכתיב ואין קונה וסמיך ליה אלה דברי הברית : מנין של קונה · כלומר קונה נוטריקון קונה ה' וה' היא מנין של ה' חומשי תורה או ר"ל קונה במספר קטן תורה : ואין מי כו' · לפיכך אע"פ שתירצו להמכר להם ואין קונה והיא טובה להם כמו שפירש"י בחומש או פירושו כדמפרש רבי שמואל בר יצחק שלא יהא להם קנין בכם : פטרונות · אדונים ולפיכך אין לאומות קנין בכם : טמיקא · בערוך ערך טמיקן משמע מכובדים : שוב אינו מתחייב כו' · בנפשו : הנה בית המן וכו' · על שפשט ידו ולקח עבד טמיקא : ה"ג על דפשט כו' : פודה את השבויים גרסי' : שמטה ידה גרסי' : הקיפוה כו' · אנשי פרוצפיה הקיפוה כו' כדי שיראו השבאים שהרגוה ולא יוסיפו לשבות עוד שבויים : ה"ג לזרז השבאים הבאים · והם הלסטים השובים את השבויים : לקח לו חבר · הקב"ה לקח לו לישראל לחבר ולאשה ולפיכך ואין קונה אתכם להריגה כהמן וחביריו : ה"ג לקח לו אשה ולמחר היא כו' : ה"ג או אתם נקנים אבל אתם נקנין להשמיד כו' : נמכרנו וגו' גרסי' : בפ"ק דמגילה משמע דהכי גרסי' טרקווינוס לכלותם בימי המן להפר בריתי אתם בימי רומיים כי אני ה' כו' : הארי וגו' גרסי' : לדב כתיב · חסר וי"ו היינו דב כמו זאב ועי' עוד בב"ר פ' צ"ט : ה"ג יטרף זו אדום · ובא הבית זה יון שהיה הבית קיים ונשכו הנחש זה אדום שנאמר קולה כנחש ילך וכה"א פתחי לי אחותי זו בבל רעיתי זו מדי יונתי ביון תמתי באדום שכל ימי יון כו' וסיומא דקרא דכאשר ינוס הוא ובשוחר טוב מסיים תמתי באדום שהיו משלימין ומתאימין נפשותיהם על קדושת השם : הוי ישמע וגו' · כלומר שהיכל הקודש היה קיים : נושף · לשון הכאה כמה דאת אמר ואכות אותו שמון תרגום אונקלוס ונשית יתיה : זו מדת הארץ · מס מן הקרקעות ועיין בפרק השותפין ובערוך ערך ארנון ובערוך פרגגרון : ה"ג בערוך בערך א פרגגרון : אנגריא · שעבוד שמשעבדין בבני אדם לעבוד עבודת המלך : מתפתה כו' · כלומר נתפיים ונתקרר רוחו מדאבון לבו : בי טיאטריאות כו' · פי' שערוך בתים

משנת דרבי אליעזר

לקח לו עבד ולמחר כו' · פי' שלקח אחשורוש לו המן לעבד ואחר כך הרגו · ולקח לו ושתי לאשה · ודרש והתמכרתם לעבדים היינו להמן להיות כורעים ומשתחוים לו ולשפחות לושתי שהיו בנות ישראל עושים מלאכה כשהן ערומות · אבל באמת אין קונה · שלא נשאר קנין זה שהלכו להריגה ועיין מ"כ :

יפה ענף

רכו וגו' ושוסיהם בשר ולא אל · ובימי יוחנן בן קרחה שבו מצרים מפני פחד נבוכדנאצר כמבואר שם בכתובים · ובימי אלכסנדריא עברו שם לבוא לסחור בארץ ולאיות בריוח והצלחה : אנא הוא נשרא כו' · אע"ג דשלוחי מצוה אינן ניזוקין ואיך היתה להם מצות נר חנוכה למכשול · אמנם במקום דשכיח היזקא שאני כדאמרינן בסוף פ"ק דקדושין והכי היה שהיזק שכיח ולא היה להם לסמוך על נס · וגם כיון דרכן עליהם החטא בנס שהיו במצרים הלכך לא עמדה להם זכות מצות חנוכה : ע"י שהחזרתי כו' · ולדבריו יהיו ואין קונה לטובה כי לא יקנו אותם וישלחום לנפשם · ולדעת רב יתפרש לעבדים ולשפחות לא יקנום אבל יקנום להשמידם וכדלקמן : טמיקא · פי' גנזי המלך ולכן אמר על דפשט ידי' בטמיקא ונחשב כהרוגי מלכות לכן נתנו נכסיו לאסתר כדין הרוגי מלכות שנכסיהן למלך ולא ליורשיהם : מעשה בפרוצפיה כו' · המעשה הזה הובא פה לפרש את הכתוב ואין קונה כי השבאים לא יקנו את השבויים משום שלא יניחום : מי לקח לו חבר כו' · ולכן לא היה קונה לקנות את ישראל לעבדים כי גם חבר ואשה לא בטח איש או בימי המן לקנותם : כיון שראו כן כו' · דבא עליהם דבר שלא נמצא בתוכחה צווחו כולם ווי ונא לתרץ למה פתח בוייהי : לא מאסתים בבבל כו' · אף כי לפי פשוטו נראה דדריש על ארבעה מלכים בשביל ד' לשונות דכתיב בקרא · מאסתים · געלתים · לכלותם ולהפר בריתי · מ"מ יש למצוא גם טעם והשתוות לזה · כי לשון מאיסה נאמר על דבר שהשלך מעל פניו כי מאום הוא בעיניו · ובבבל היו מושלכים מארצם ללכת בגולה · לכן אמר שהכתוב כי בכל זאת לא מאסתים בשביל שהתורה והמצות שהיו בידם · ובמדי דנגעלו בעבודת כוכבים אמר ולא געלתים כי לא געלה נפשי בהם יען דעבודתם היתה רק לפנים ולא באמת · וכיון אשר עמדו לכלות את ישראל ונתקיימו ע"י החשמונאים אמר לכלותם · ובאדום כי ארכו ימי גלותינו אל יאמרו נגזרנו ואפסה תקותנו כי לא יפר ה' בריתו אתנו : לכלותם ביון · אע"ג דמלכות יון ישבו ישראל על אדמתם וקרא שלא כתיב בארץ אויביהם · אבל פי' הכתוב הוא כי גם אם היו בארץ אויביהם לא מאס ה' בישראל לכלותם · ומכ"ש כי לא ימאס גם בשבתם על אדמתם : בימי אספסיאנוס כו' · משום דבימים האלה עמדו על ישראל לכלותם לכן דריש את הכתוב על הזמנים האלה : קדמיתא כאריה · וזה נאמר על בבל דכתיב שם אנת הוא רישא דדהבא · וכל ד' מלכיות נרמזו שם : רי"א לדב כתיב · ועל זאב ערבות מתרגמינן דיבי · ולכן לא יקשה מה שמדמה פה מדי לדוב ור"י אמר כי זאב ערבות הוא מדי · יען דדוב הוא זאב : על עריהם זו יון · כי בימי יון ישבו ישראל בעריהם וקרא נמר כדכתיב וארו אחרי כנמר · ועי"ז אדום יצאו בגולה לכן מפרש עליהם כל היוצא מהנה יטרף : ה"ג ובא הבית זו יון שבכל ימי יון היה בית המקדש קיים וכן הוא בשוחר טוב מזמור י"ח : דאמר ר"ה לגרמיה · משום שאמר דרש אחר בשם אחר על הכתוב יונתי תמתי · לכן אמר דזה אמר ר"ה לעצמו : תבוא באזניו זו מלכות אדום כו' · וכמו שנאמר שם ומלין לצד עלאה ימלל כי יתרף ויגדף · ולכן מדרים עליו ושועתי תבוא באזניו מה שמאוננים רע באזני ה' : הארי זו נבוכדנאצר · דכתיב גביה עלה אריה מסבכו : זה בלשאצר שהיה אוכל כדוב דכתיב לקבל אלפי חמרי שתי : ובא הבית זו אחשורוש שבאו לבנות הבית בימיו ונשכו הנחש זה המן כנ"ל : שהיה שף עמא כנחש · שף מלשון תשופנו עקב כי יכה את בני ישראל בלשונו הרע : כתבו אגרא · הדא לארתחשסתא והוא אחשורוש כדאיתא בפ"ק דמגילה : ומה כתיב בה כו' · כלומר על ידי שקבל ארתחשסתא דבריהם כתב כען שימו טעם לבטלא : מנדה זו מדת הארץ · משום דבהסות איגרתא כתיב ודי כן קרתא דנא תתבנא מנדה בלו והלך לא יתנון לכן מפרש פה כורחם כי מנדה הוא השם מה שנותנים ממדת הארץ והקרקעות אשר לכל איש ואיש · בלו זו פריגינון צי' כסף גלגולת · והלך זו אנגריא באנשים ובהמות להוליך נכסי המלך ממקום למקום : שהמלכות מתפתה בהם · יש דורשין אפסוס אפי' פת ומזונות תהנזיק וזה חלק מהכנסות ותבואות למאכל שולחנו

קרקסאות היא מזקת · כיון ששלח שמע וביטל מלאכת בית המקדש וכיון שראו כך התחילו הכל צווחין ווי ויהי בימי אחשורוש · **ז** ר' יצחק פתח (משלי כ"ט) [א] ברבות צדיקים ישמח העם ובמשול רשעים יאנח עם · בשעה שהצדיקים נוטלין גדולה חדוה ושמחה בעולם וה וה בעולם · והמלך דוד וה שמלך דוד · והמלך שלמה וה שמלך שלמה · והמלך אסא וה שמלך אסא · אלו במלכי ישראל · במלכי אומות העולם מניין · שנאמר והמלך כורש וה שמלך כורש · ובשעה שהרשעים נוטלין גדולה ווי ואנחה וחרון אף בעולם · (מלכים א' ט"ז) וימלוך אחאב בן עמרי · ווי שמלך אחאב בן עמרי · (ח) וימלוך הושע בן אלה ווי שמלך הושע בן אלה · וימלוך מלך צדקיהו בן יאשיהו · ווי שמלך צדקיהו בן יאשיהו · במלכי אומות העולם שנאמר ויהי בימי אחשורוש ווי שמלך אחשורוש : **ז** ר' לוי פתח (במדבר ל"ג) [ב] ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם · מדבר בשאול · בשעה שאמר לו שמואל (שמואל א' ט"ו) עתה לך והכית את עמלק · (כח) אמר ליה אזלת זכאה ואיתית חייבא וחסת עילוי · שנאמר (שם) ויחמול שאול והעם על אגג והא צמחא קיימא מיניה שהוא עושה לכם דברים קשים לשכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם · ואיזה זה · זה המן שאמר להשמיד להרוג ולאבד · וכיון שראו הכל כן התחילו צווחין ווי ויהי בימי אחשורוש : **ח** ר' חנינא בר אדא פתח (קהלת י') [ג] דברי פי חכם חן · זה כורש · שנא' (עזרא א') כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלם אשר ביהודה (קהלת י') ושפתות כסיל תבלענו · שאמר הוא האלהים אשר בירושלם (שם) תחלת דברי פיהו סכלות · (כט) מה הסכלות (עזרא א') מי בכם בכל עמו יהי אלהיו עמו (קהלת י') ואחרית פיהו הוללות רעה · (ל) די גזר ואמר די עבר פרת עבר ודי לא עבר לא יעבור · דבר אחר תחלת דברי וגו' זה אחשורוש · שנאמר ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה וגו' ואחרית פיהו וגו' (לא) שעלה וביטל מלאכת ב"ה · כיון שראו הכל כן התחילו צווחין ווי ויהי בימי אחשורוש : **ט** ר' יודא בר' סימון פתח (איוב ל"ד) (ט) ממלך אדם חנף וגו' · ר' יוחנן וריש לקיש · ר' יוחנן אמר בשעה שהמלך חנף ומושל על הבריות · ממוקשי עם · מן קשיותיהן וחוביהן דבריתא (לב) די לא עבדין רעותיה דברייא עלמא · רשב"ל אומר נוח להן לבריות להגדיל להן כנפים (לג) ולפרוח באויר · ואל ימסרו וישתעבדו תחת יד מלך חנף · ד"א ממלך אדם חנף · זה אחשורוש · שהיה חנף · שהרג את אשתו מפני אוהבו · ופעם אחרת הרג את אוהבו מפני אשתו · [ד] אבא אוריין איש צידן אמר חמשה דברים משם רבן גמליאל · מן דסגו (לד) דייני שיקרא סגון סהדי שיקרא · מן דסגון דלטוריא סגין ממונהון דברייתא מתבזזה · מדסגו (לה) אפייא חציפתא איתנסיב הודא והדרא ויקרא (לו) מן ברייתא · מן דאבעסון בניא חביביא עובדיהון קדם אבוהון דבשמיא אקים עליהון מלכא חנפא · ויתפרע מינהון · ואי זה זה · אחשורוש · וכיון שראו הכל כן התחילו צווחין ווי ויהי בימי אחשורוש : **י** ר' ברכיה פתח (ישעיה מ"א) מי פעל ועשה קורא הדורות מראש וגו' · מתחלת ברייתו של עולם התקין הקב"ה לכל אחד ואחד מה שראוי לו · (לז) אדם ראש ליצורים · קין ראש להורגים · הבל ראש לנהרגים · נח ראש לנמלטים · אברהם ראש למולים · יצחק ראש לנעקדים · יעקב ראש לתמימים · (לח) יהודה ראש לשבטים · (לט) יוסף ראש לחסידים · אהרן ראש לכהנים · משה ראש לנביאים · יהושע ראש לכובשים (מ) (י) עתניאל ראש למחלקים · שמואל למושחים · שאול לנמשחים · דוד ראש למנגנים · שלמה ראש לבונים · נבוכדנצר ראש למחריבים · אחשורוש ראש למוכרים · המן ראש לקונים · וכיון שראו הכל כן התחילו צווחין ווי ויהי בימי אחשורוש : **יא** ר' תנחומא ור' ברכיה ור' חייא רבה בשם ר"א פתרין [ה] המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה · כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא צרה · ור' שמואל בר נחמן (מא) בשם ר' יונתן פתר מדרש זה עלה בידינו · כל מקום שנאמר ויהי בימי · אינו אלא צרה · א"ר שמואל בר נחמן וחמשה הן ויהי בימי אמרפל · ומה צרה היתה שם עשו מלחמה וגו' · לאוהבו של מלך שהיה שרוי במדינה · ובשבילו המלך נזקק למדינה · וכיון שבאו ברברין ונזדווגו לו · אמרו ווי שאין המלך נזקק למדינה כמות שהיה עושה · כך אברהם אבינו אוהבו של הקב"ה · (בראשית י"ב) ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך · ובשבילו היה הקדוש ב"ה נזקק לכל עולמו · הה"ד (שם י"ד) וישובו ויבאו אל עין משפט היא קדש · לא בקשו להזדווג אלא לגלגל עינו של עולם · עין שעשתה מדת הדין בעולם בקשו לסמותה · היא קדש · אמר ר' אחא הוא כתיב הוא שקידש שמו של הקב"ה וירד לכבשן האש · כיון שראו הכל שבאו כל המלכים ונזדווגו לו התחילו צווחין ווי ויהי בימי אמרפל · ויהי בימי שפט השופטים · ומה צרה היתה שם ויהי רעב בארץ · למדינה שהיתה חייבת ליפס של מלך · ושלח המלך גבאי טמיון לגבו'ה מה עשו בני המדינה תלו אותו והכו אותו וגבו אותה אמרו ווי לכשירגיש המלך בדברים הללו מה ששלוחו של מלך מבקש לעשות לנו עשינו לו · כך כשהיה אחד מישראל היה עושה דברים שלא כראוי מוליכין אותו אל הדיין ומה שהדיין מבקש לעשות לנשפט היה הנשפט עושה לדיין · א"ל הקב"ה אתם מבזים את שופטיכם חייכם שאני מביא עליכם דבר שאין אתם יכולין לעמוד בו ואיזה זה · זה הרעב שנאמר ויהי בימי שפט השופטים ויהי רעב בארץ · ויהי בימי אחז · ומה צרה היתה שם דכתיב (ישעיה ט') ארם מקדם ופלשתים מאחור · למלך שמסר בנו לפדגוג והיה פדגוגו שונא אותו אמר אם אני הורגו אני מתחייב מיתה למלך אלא הריני מושך מינקתו ממנו והוא מת מאליו · כך אמר אחז אם אין גדיים אין תיישים

מסורת המדרש א מגילה דף י"א · אגדת בראשית סוף פרק ל"ס · עיין ילקוט משלי רמז [תתקס"ב : ב מגילה דף י"א : ג קהלת רבה פרשה יו"ד פסוק י"א · שיר השירים רבה פרשה ה' פסוק ה' :
ד ילקוט כאן רמז אלף מ"ד · ילקוט איוב רמז תתק"כ : ה מגילה דף יו"ד · בראשית רבה פרשה מ"ב · ויקרא רבה פרשה י"א · במדבר רבה פרשה יו"ד · פתיחתא דרות רבה · תנחומא
סדר שמיני סימן ט' · פסיקתא רבתי פסקא ה' · ילקוט כאן רמז אלף מ"ד · ילקוט רות רמז תקנ"ו · ילקוט ירמיה רמז רכ"ז : ו ירושלמי סנהדרין פרק י"א :

חדושי הרד"ל

לרבים : (כח) א"ל אזלת זכאה ואייתית חייבא · עמ"כ · ולפי' א' י"ל שעיקר הדרשה על מ"ש שם לפנן וישלחך ה' בדרך וגו' עד כלתם אותם ולמה לא שמעת וגו' · ותעש הרע בעיני ה' שזהו שבאת חייב ועשית הרע · לא כמו שהיית בעת ששלחך : (כט) מהו הסכלות מי בכם כו' · אלהיו עמו ויעל ויבן את בית ה' · עמ"כ · ובמגילה י"ב מפורש קובל אני על כורש שאני אמרתי הוא יבנה ביתי וגו' · והוא אמר ויעל ויבן את בית ה' · עיין בפירש"י : (ל) דגזר ואמר דעבר פרת וכו' · בשה"ר פ"ה פ"ד מבוארת שגזרה בטעמה ע"ש : (לא) שעלה ובטל מלאכת בהמ"ק · עי"ל פסוק בשנת שלוש למלכו שגמר לביטול מלאכת בהמ"ק ג' שנים · וזהו לשון עלה וביטל שהיה מבטל ועולה (ולמ"ד לקמן ארתחשסתא הוא אחשורוש י"ל ז"ש בעזרא (שם) אחר קרא דבתחלת מלכות אחשורוש כתבו שטנה וחזר וכתב ובימי ארתחשסתא כתב וגו' · דמסיים בסוף שלוש לבטלה גובריא אלך וגו' · שזהו שהיה מבטל ועולה עד שגמר לבטלו) : (לב) די לא עבדין רעותא דמרי עלמא · ז"ש במקרא שלפניו · והוא ישקיט ומי ירשיע וגו' ועל גוי ועל אדם יחד : (לג) ולפרות באויר · בדברים רבה פ"ה מפרש אין מוקשי עם אלא לפרות שנאמר התפול צפור על פח ומוקש אין לה : (לד) דייני שקרא סגון סהדי שקרי · שדייני אמת היו מרבין לחקור העדים עד שיתברר שקרותן : (לה) אפייא חציפתא אתנסב הודא והדרא וכו' · נגד עזות פנים שמביישין תמיד פני ישרים ניטל הוד פנים מהבריות : (לו) מן ברייתא מדאמר זעירא לרבא אנא רב ממך אתקטיעו שנוהון דבני נשא · כ"ה בילקוט וכמ"כ וכמ"ש שנות רשעים תקצורנה וכמ"ש בקדושין ל"ג מקרא דלא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא וגו' על שאינו נוהג מורא רבו : (לז) אדם ראש כו' · וזהו קורא הדורות מראש שקרא והתקין באיזו דור יתחיל להיות ראש לדבר חדש ולא מקודם : (לח) יהודה ראש לשבטים · כמ"ש כי יהודה גבר באחיו · וראש לדגלים ולהקרבה וכמ"ש בבמ"ר שם : (לט) יוסף ראש לחסידים · ונראה ז"ש ליוסף קטנתא בשלהי סוטה (שמשמת פסקו חסידים) בשם קטנתא · נגד יוסף הצדיק שהוא ראש לחסידים · וזה סופן וקטנן : (מ) עתניאל ראש למחלקים : כמ"ש יהודה יעלה בתחלה ואמרו זה עתניאל שהוא יהודה אחי שמעון : (מא) בש"ר יונתן פתח המדרש

חדושי הרש"ש

בס כען ידוע לסוא למלכא וגו' מנדה וכו' ואפתם מלכים כו' · כנ"ל : (ח) וימלוך הושע בן אלה · קרא הכי כתיב ויקשר קשר הושע בן אלה כו' וימלוך תחתיו (מלכים ב' ט"ו) ועמש"כ בבמ"ר פ"ו אות ה"ת בהערה : (ט) ממלך אדם כו' · בשעה שהמלך חנף כו' ממוקשי עם מן קשיותיהן כו' · ויהי מ' הראשון מן ממלך לשמן המשקל כמו מזמור · משעול והוא שם המקרה כמו ממשלת : (י) עתניאל ראש למחלקים

מתנות כהונה

שמשחקין בו במיני שחוק בחיות ועופות ובני אדם כיוצא בהם : ה"ג ושמחה בעולם וה וה בעולם והוא לשון שמחה כדאיתא באיכה רבה בפסוק היו צריה בין ווי לוה נמלט ר' יוחנן : אזלת זכאה כו' · הלכת צדיק ומזרת רשע או ר"ל והבאת רשע : והא צמחה וכו' · והרי מגידול שצמח ממנו עומד לפניכם ראו הגידול שגידלתם : הוא האלהים אשר בירושלם · וזהו סכלות כי מלא כל הארץ כבודו : יהי אלהיו וגו' · אלהינו היה לו לומר ובמדרש קהלת הגירסא נשתנה קצת : ה"ג לא יעבור · ד"א תחלת דברי וגו' זה אחשורוש שנאמר ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה וגו' שעלה וביטל מלאכת בהמ"ק כיון שראו הכל כן כו' ועיין במדרש חזית בפסוק קמתי הטעם למה אמר די עבר כו' : מן קשיותיהן כו' · מפני קושי ערפם ורשעת הבריות שאינם עושים רצון בורא העולם ב"ה : מדסגו דייני כו' · משרבו עדי שקר נתרבו עדי שקר משרבו המלשינים נתרבו שממונם של הבריות מתבוזז ונמסר ביד המלכות משרבו עזי פנים וחצופים לוקח הוד והדר והיקר מן הבריות · ושוב מן דאמר זעירא לרבא אנא רב מינך איתקצאו שניהון דבני אנשא : מן דאבעסון כו' · פי' משאמר הקטן לגדול אנכי גדול ממך נתקצרו שנות חיי בני האדם משהכעיסו הבנים החביבים את מעשיהם לפני אביהם שבשמים הקים עליהם מלך חנף ונפרע מהם מעונותיהם : זה אחשורוש · שהרג אשתו בשביל אוהבו והרגו בשביל אשתו אין לך חנף גדול מזה וכן מסיים בילקוט : לנעקדים · ואחריו רבו כמו רבו שמסרו נפשם על קדושת הש"י וכמו שאמרה מרים בת נחתום לבנה הקטן כדאיתא במגלת איכה : המדרש הזה וכו' · עי' כל זה בב"ר פרשה מ"א וריש פרשת שמיני וריש מגלת

פירוש מהרז"ו

לא יתנו : שלח וביטל מלאכת ביהמ"ק · סובר שאחשורוש הוא ארתחשסתא הוא כורש : **ח** דברי פי חכם · קה"ר פסוקים אלו וש"נ ועי' ש"ר פסוק פתחתי אני לדודי וש"נ ומבואר איך דורש : **ט** ממלך אדם חנף · ד"ר פ"ה סי' ט' : **י** עתניאל ראש למחלקים · זה צ"ע שהרי מפורש ביהושע שיהושע היה הכובש והמחלק עם אלעזר הכהן והיה צריך להיות יהושע ראש לכובשים ולמחלקים עתניאל ראש לשופטים : **יא** זה המדרש עלה · ב"ר

יפה ענף

שולתנו · והוא דריש אפתום מלשון מתפתה פי' שעשועים ועונג : הכל צווחין · שזו צרה אשר כמוה לא נהייתה : נוטלין גדולה · ודרש ברבות מלשון ורב יעבוד צעיר פי' כאשר יגדלו וירבו הצדיקים : א"ה מנין · כשימלוך צדיק מהן ומביא ראיה מכורש דמלך כשר היה : וימלוך הושע בן אלה · לא נמצא מקרא כזה וגם וימלוך מלך צדקיהו וכו' לא נמצא במקרא · אבל הכוונה וימלוך דכתיב גבי הושע בן אלה (מ"ב ט"ו ל') וימיתהו וימלוך תחתיו · וכן בצדקיהו (שם כ"ד י"ז) : ווי שמלך · כי אחשורוש רע היה כמ"ש בפ"ק דמגילה : מדבר בשאול · כלומר נוכל לדרשו גם על עמלק ושאול אבל עיקר הכתוב נאמר על ז' עממים : וכיון שראו הכל שהם גרמו לעצמן את הרעה כי השאירו את אגג צוחו ווי : דברי פי חכם חן · כי לא נוכל לפרש ושפתות כסיל תבלע דברי פי החכם · כי רחוק הוא החכם מהכסיל ולא יפגשו יחד · לכן מפרש הכל באדם אחד כי אם ידבר דברי חכם ימצא חן · ואם יסור מזה אח"ז וידבר בשפתות כסיל זו תבלענו ומצא דמיון לזה בכורש דדבר הכמה ואח"ז דבר ככסיל במה שאמר האלהים אשר בירושלים · והוא הלא אלהי כל הצבאות : תחלת דברי פיהו · פי' אף כי חכם היא מ"מ נכשל בלשונו וידבר סכלות באמרו יהי אלהיו עמו ולא אמר אלהים אך אחרית פיהו עוד הרע יותר וזו הוללות רעה כי מנע לרבים מעבור לירושלים · וקהלת בא ללמד גם לחכמים כי ישמרו פיהם מראשית ועד אחרית משמץ רע · ואחריו באו רז"ל במדרש למצוא איש אשר נלכד בזה וטוב לאדם להזהר בזה : כיון שראו הכל כן שאחר שהוסד בית ה' ע"י זרובבל וחשבו להשלימו בקש לבטלו לכן נצטערו מאד : ומושל על הבריות · פי' או מושל על הבריות כי לאו דוקא מלך אשר בידו להרע אך כל מנהיג ושוטר אשר ינהג בחנף · יזיק לבני אדם : מן קשיותיהון · פי' כי אם תפרש אשר המושל החנף הוא מוקש לעם היה לו לכתוב מוקש עם ומדכתיב ממוקשי דריש כי המ"ם הוא מ"ם הסבה כי המנהיג הוא לפי הדור · ואם בני הדור נוקשו אז ימשול במו אדם חנף : להגדיל כנפים · כי מוצלים הצדיקים ירגיעו וישקיטו את הארץ ואדם חנף יניע ויניד כצפרים את בני איש ולא ימצאו מנוחה · ומפרש את הכתוב ממלוך אדם חנף כי להמלט מן אדם חנף טוב יותר לבחר ממוקשי עם זה הפח והמוקש הסרוש למעופפים : זה אחשורוש · וכמשך אלמעלה והוא ישקיט וגו' כי ה' ישקיט את הדלים, ויצילם ממלוך בהם אדם חנף כאחשורוש : שהרג את אשתו מפני אוהבו · אע"ג שנהרגה בשביל שמרדה בפקודתו · מ"מ חפץ כי השופטים יהפכו בזכותה ורק מאהבתו להמן נתרצה למשפט קשה כזה : ה' דברים · בסוף סוטה במשנה נמנו עוד דברים כזה ור"ג לא מנה רק מה שחזה בבני דורו · והמדרש מסיים על דבריו ואיזה זה אחשורוש : וכיון שראו הכל כן · שהוא חנף והוקם כדי להפרע מהם צוחו ווי : מתחלת ברייתו של עולם · פי' מאשר ידע ה' מראש מקרה כל איש ואיש · כי אין אידוש ידיעה לו ית' · לכן פעל ועשה לקרוא כל איש יפה ונכון לעתו ומועדו הראוי לאיש הזה · כי אדם לפי דרכיו ראוי להיות ראש ליצורים וקין ראש להורגים והבל ראש לנהרגים · כי ידע מראש אשר קין יהרוג והבל יהרג · לכן קבע את קין לראש הרוצחים ולא בדור אחר אשר כבר יקדמוהו רוצחים אחרים · כי אז לא שת לבו לתשובה ולא בוש מרוע מעלליו · ועתה כאשר אין רוצח לפניו יבוש ממעלליו וישיב בתשובה · וכן אם נהרג הבל בדור אחר אז רבים ראו ברעתו והטיתו דברים לשאול איה אלהי המשפט · ונח אשר בצדקתו ראוי להמלט הביא אותו בדור המבול אשר כל בשר יגוע והוא ימלט · ואם לא היה נח בדור המבול לא נמצא איש אשר ימלט · וכן הוא כל מעלות הצדיקים הביא הקב"ה אותם בדור אשר מעלתם תודע · וגם את הפושעים מאשר ידע מראש את רוע לב נ"כ להשמיד ולהאביד הביאו בדור אשר ב"ה יחרב למען יהיה הוא ראש לנחרבים וכן אחשורוש לפי רוע לבו למכור עם רב לטבח והמן לקנות אותם קבע אותם בדור הנכון למעלליהם הרעים · וכן הוא בכל איש ואיש נחר ה' מראש לנטוע אותו בדור הראוי לפי תכונתו : לנעקדים · כגון ר"ע וחבריו שמסרו נפשם על קדושת ה' : וכיון שראו הכל כן · כי אחשורוש לא יביט על התועליות אשר לו מבני ישראל והמן מפזר כסף רב · הלא אין פדיון ותקוה למו לכן צוחו ווי : רבי תנחומא · כל דברי המדרש הזה נמצאים במדרש רות ושם יתפרשו וסוף המדרש שבו

אין צאן אם אין צאן אין רועה אם אין רועה אין עולם מתקיים · כך היה אחז סבור ואומר אם אין קטנים אין גדולים אם אין גדולים אין תלמידים אם אין תלמידים אין חכמים אם אין חכמים אין זקנים אם אין זקנים אין תורה אם אין תורה אין בתי כנסיות ובתי מדרשות · אם אין בתי כנסיות ומדרשות אין הקב״ה משרה שכינתו בעולם מה עשה עמד ונעל כל בתי כנסיות ומדרשות שלא להתעסק בתורה · הה״ד (שם ח׳) צור תעודה חתום תורה בלמודי · ^א^ ר׳ הונא בשם ר׳ אלעזר אמר למה נקרא שמו אחז שאחז בתי כנסיות ומדרשות · ר׳ יעקב בר אבא בשם ר׳ אחא שמע לה מן הדין קרא דכתיב (שם) וחכיתי לה׳ המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו אין לך שעה שהיתה קשה לישראל כאותה שעה שנאמר (דברים ל״א) ואנכי הסתר אסתיר את פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה וגו׳ · ומאותה שעה קויתי לו דכתיב כי לא תשכח מפי זרעו ומה את מועיל (ישעיה ח׳) הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה׳ לאותות ולמופתים בישראל וכי ילדיו היו והלא לא היו אלא תלמידיו אלא מכאן שתלמידו של אדם נקרא בנו וכיון שראו הכל שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות התחילו אומרים ווי ויהי בימי אחז · *ויהי בימי יהויקים בן יאשיהו · מה צרה היתה שם (ירמיה ד׳) ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו וגו׳ · למלך ששלח כתבים ממדינה למדינה ובכל מדינה ומדינה שהיו מגיעים כתביו של מלך היו מחבקים ומנשקים אותם עומדים על רגליהם ופורעים ראשיהם וקורין אותם ביראה באימה ברתת ובזיעה וכיון שהגיעו למדינתו של מלך קראום וקרעום ושרפום · הה״ד (שם ל״ו) ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה וגו׳ כתלתא או כארבעה פסוקים וכיון שהגיעו לפסוק החמישי היו צריה לראש מיד יקרעה בתער הסופר והשלך אל האש אשר אל האח וגו׳ · וכיון שראו הכל כך התחילו צווחין ווי ויהי בימי יהוקים · ויהי בימי אחשורוש מה צרה היתה שם להשמיד להרוג ולאבד · למלך שנכנס בכרם ונזדווגו לו שלשה שונאים · הראשון התחיל מקטף בעוללות · השני התחיל מזנב באשכלות · והשלישי התחיל עוקר בגפנים · כך פרעה הרשע התחיל מקטף בעוללות · הדא ה״ד (שמות א׳) ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד וגו׳ · נבוכדנצר שחיק עצמות התחיל מזנב באשכלות הה״ד (מלכים ב׳ כ״ד) ^ב^ החרש והמסגר אלף · ר׳ ברכיה בש״ר יהודה החרש אלף והמסגר אלף · ורבנן אמרי החרש והמסגר אלף · ר׳ יודא בר׳ סימון אמר אלו תלמידי הכמים · ור׳ שמואל בר ר׳ יצחק אמר אלו הבליוטין · המן הרשע שחיק מחיק התחיל עוקר בגפנים הה״ד להשמיד להרוג ולאבד בקש לקעקע ביצתן של ישראל בעא דיזבון בכל ביתא וכיון שראו הכל כן התחילו צווחין ווי ויהי בימי אחשורוש · שמעון בר אבא בשם ר׳ יונתן אמר כ״מ שנא׳ ויהי משמש צרה ושמחה אם צרה אין צרה כיוצא בה אם שמחה אין שמחה כיוצא בה · אתא רשב״נ ועבדה פלגו כ״מ שנא׳ ויהי משמש צרה וכל מקום שנא׳ והיה שמחה · אתיבון והא כתיב ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור · אמר לון אף היא אינה שמחה שלא זכה העולם להשתמש לאותה אורה · א״ר יודא בר׳ סימון ^ג^ אורה שנבראת ביום הראשון היה אדם צופה ומביט בה מסוף העולם ועד סופו וכיון שצפה הקב״ה בדור אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה שהן עתידין לחטוא לפניו עמד וגנזה מהם הה״ד (איוב ל״ח) וימנע מרשעים אורם · והיכן גנזה בג״ע הה״ד (תהלים צ״ז) אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה אתיבון ויהי ערב ויהי בקר יום אחד · אמר לון אף הדא אינה שמחה שכל מה שנברא ביום הראשון הן עתידין להבלות הה״ד (ישעיה נ״א) כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה · אתיבון והכתיב יום שני יום שלישי עד יום הששי · אמר לון אף הדא אינה שמחה · שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה · שאינן נעשין עשייה שלימה · כגון החטים צריכים להטחן · והחרדל והתרמוסין צריכין להמתקי· איתיבון (בראשית ל״ט) ויהי ה׳ את יוסף · אמר לון אף הדא אינה שמחה שמתוך כך נתגרתה אותה הדוב · איתיבון (ויקרא ט׳) ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו · אמר לון אף הדא אינו טוב שבאותו היום מתו נדב ואביהוא ובכו להם כל ישראל שנאמר (שם י׳) ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה · איתיבון (במדבר ז׳) ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן · אמר לון אף הדא אינה שמחה (יא) שנגנז בו בנינו של עולם · איתיבון (יהושע ו׳) ויהי ה׳ את יהושע · אמר לון אינה שמחה שבו ביום נהרג יאיר שהיה שקול כרובה של סנהדרין · הה״ד (שם ז׳) ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש · ^ד^ שלשים וששה אנשים אין כתיב כאן אלא כשלשים וששה איש זה יאיר ששקול כרובה של סנהדרין · מה כתיב שם ויקרע יהושע שמלותיו · איתיבון (שמואל א׳ י״ח) ויהי דוד בכל דרכיו משכיל · אמר לון אינה שמחה שמתוך כך כתיב (ש״א י״ח) ויהי שאול עוין את דוד · איתיבון (ד״ה א׳ י״ז) ויהי כאשר ישב דוד בביתו · אמר לון אינה שמחה שבאותו היום בא נתן הנביא · ואמר לו (שם) לא אתה תבנה לי הבית · אמרין ליה אמרינן דילן · אמור את דילך · אמר להם כתיב (יואל ד׳) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים (זכריה י״ד) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם (ישעיה ז׳) והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן (מיכה ה׳) והיה שארית יעקב בגוים (ישעיה כ״ז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול (תהלים א׳) והיה כעץ שתול על פלגי מים · איתיבון ליה (ירמיה ל״ח) והיה כאשר נלכדה ירושלם · אמר לון אף ההיא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נולד מנחם ונטלו ישראל אפוכי על עונותיהן דאמר רבי שמואל אפוכי גדולה נטלו ישראל על עונותיהן בשעה שחרב בית המקדש הדא הוא דכתיב (איכה ד׳) תם עונך בת ציון : **יב** רב ושמואל · רב אמר כל מה שאמר הקב״ה בו אמר · הה״ד (ישעיה י״ד) ^ה^ והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד · שם זה נבוכדנצר · ושאר זה אויל מרודך · ונין זה בלשצר · ונכד זה ושתי · ד״א (מא) שם זה הכתב שלהן · ושאר זה לשון · ונין ונכד בר ובר בר · ושמואל אמר כל מה שאמר הקב״ה בו אמר · הדא ה״ד (ירמיה מ״ט) ושמתי כסאי בעילם והכרתי משם מלך ושרים · מלך זו ושתי · (מב) ושרים אלו שבעת שרי פרס ומדי · ר׳ שמואל בר נחמני אמר (דברים כ״ח) יולך ה׳ אותך ואת מלכך · אם תאמר לבבל והלא מבבל היו · א״כ למה נאמר אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך אלא (מג) זו מדי הוי ויהי בימי :

פרשה א

א ויהי בימי · א״ר יהושע בן קרחה (א) ^ו^ שהשחיר פניהם של ישראל כשולי קדירה · ור׳ ברכיה אמר (ב) שהכחיש ראשן של ישראל בצום ותעניות · ר׳ לוי אמר שהשקה אותן רוש ולענה · ורבי יודא בר׳ סימון אמר (ג) שבקש לקעקע ביצתן של ישראל · ור׳ תחליפא בר בר חנה אמר שהיה (ד) אחיו של ראש אחיו של נבוכדנצר וכי אחיו היה והלא זה כשדי וזה מדיי אלא זה ביטל מלאכת ב״ה וזה החריבו · לפיכך השוה אותם הכתוב כאחד · הה״ד (משלי י״ח) גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית · גם מתרפה במלאכתו זה אחשורוש שביטל מלאכת בהמ״ק · אח הוא לבעל משחית זה נבוכדנצר שהשחית בהמ״ק · ד״א אחשורוש · (ה) ר׳ יהודה ור׳ נחמיה · חד אמר אחשורוש שהרג אשתו מפני אוהבו · הוא אחשורוש שהרג אוהבו מפני אשתו · ור׳ נחמיה אמר אחשורוש שבטל מלאכת בהמ״ק · (ו) הוא אחשורוש שגזר עליו שיבנה · (ז) וכי הוא גזר והלא כורש גזר ·

מסורת המדרש **א** מדרש תהלים מזמור כ׳ · תנא דבי אליהו זוטא פרק ט׳ : **ב** גיטין דף פ״ח · סנהדרין דף ל״ח · ירושלמי נדרים פרק ז׳ · ספרי סדר האזינו פסקא שכ״א · סדר עולם פרק כ״ה : ילקוט מלכים רמז ר״נ · עיין בראשית רבה פרשה מ״ב · וש״נ · ועיין תנחומא סדר נח סימן ג׳ : **ג** חגיגה דף י״ב · בראשית רבה פרשה י״א ופרשה י״ב ומ״ב · שמות רבה פרשה נ״ה · ויקרא רבה פרשה י״א · במדבר רבה פרשה י״ג · פתיחתא דרות רבה · תנחומא סדר נח סימן ג׳ וסדר שמיני סימן ט׳ · תנא דבי אליהו זוטא פ׳ כ״א · ילקוט איוב רמז תתקנ״ד : **ד** בבא בתרא דף קכ״א · ילקוט יהושע רמז י״ז : **ה** מגילה דף יו״ד · ילקוט ישעיה רמז רפ״ו : **ו** מגילה דף י״א · כל הענין :

חדושי הרש״ש

למתלקים · עי׳ כתוית בפסוק כולך יפה רעיתי בסופו וכמ״ש שם : (יא) שנגנז בו בנין של עולם · עי׳ מ״ש בס״ד בנמא פי״ג אות י״ז :

חדושי הרד״ל

כזה עלה כנ״ל: (מא) שם זה הכתב׳ מגילה ט׳: (מב) ושרים אלו ז׳ שרי פרס ומדי במגלה שם אמרו זה ממן וכיון · ולנוסחא דהכא הייני כמ״ש בתרגום ראשון (ע״פ ויאמרו נערי המלך) שבעת שרים שראשונים נהרגו ע״ש : (מג) זו מדי · שהיתה רחוקה מארץ ישראל ביותר וכמ״ש יוליכנו אחריו למדי :

(א) שהשחיר פניהם כו׳ · מגלה י״א : (ב)שהכחיש ראש של ישראל בצום כו׳ כצ״ל · והוא מלשון מיתום ראש ונדרש אחשורוש אח בראש · ולגירסת הספרים אינו מכוון כ״כ : (ג) שבקש לקעקע · פי׳ לשרש · ונדרש שתא לשרש (ואפשר גם שמ״כ כוון לכך) : (ד) אחיו של ראש של נ״נ כו׳ · מגלה י״א : (ה) הוא אחשורוש ר״י ור״נ כצ״ל : (ו) הוא אחשורוש שגזר עליו שיבנה · פליג אדאמרינן לעיל שעלה וביטל מלאכת ביהמ״ק (וכן על מ״ש במגילה ט״ו) ולא דבר החולן · ומאי ניהו בנין ביהמ״ק · ומאי דאמר ר׳ נחמיה להלן בשנת שלש ובטיל מלאכת בהמ״ק · צ״ל דס״ל שאח״כ חזר בו וגזר שיבנה כדאמר כאן : (ז) וכי הוא גזר

פירוש מהרז״ו

ב״ר פ׳ מ״ב סי׳ ג׳ כה״ע עד תם עונך בת ציון : **יב** רב שמואל · צ״ל רב ושמואל וכו׳ ומ״ש כל מה שאמר הקב״ה ולא פירש רב רק פסוק והכרתי שכתוב בישעיה ושמואל לא פירש רק פסוק ושמתי שכתוב בירמיה ובמאי פליגא ואין כאן פלוגתא כלל וצ״ע : יולך ה׳ אותך · וס״ד אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך · ובכלל אבותיך הוא אברהם שהיה מאור כשדים כמ״ש אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים הרי ידע ארץ בבל וזהו מ״ש הלא מבבל היו וכמ״ש פתיחתא כ״ג דאיכה רבתי ובקה״ר פסוק וזכור וכו׳ וישוב העפר מבבל היו כמ״ש ויאמר ה׳ אל אברם לך לך מארצך ולשם חזרו :

פרשה א סימן **א** שהשחיר פניהם · שהזכיר שמו שתי פעמים בפסוק הראשון והיה די שיאמר הוא המולך ודורשי נוטריקון שהשחיר כשולי ותיבת פניהם וקדירה הוא ע״פ מדה ט׳ · ועי׳ עוד במ״כ : לקעקע ביצתן · דורש אחשורוש נוטריקון אחי שורש מקום שהם אחויים ונשרשים שם ביקש לעקור : אחיו של ראש · נבוכדנאצר שנקרא ראש אנת הוא רישא דדהבא : זה אחשורוש שביטל · כמפורש בעזרא ד׳ ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יהודה וירושלים · ובימי ארתחששתא וכו׳ כה״ע שגוה לבטל ודעת חז״ל בסמוך שהוא אחשורוש הוא ארתחששתא שמ״ש מפסוק ז׳ עד פסוק כ״ז הוא הפרש של פסוק ו׳ שזהו השטנה שכתוב ובמלכות אחשורוש

מתנות כהונה

רות : ה״ג ואנכי הסתיר אסתיר את פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה וגו׳ ופסוק הוא בפרשת נצבים : קויתי לו דכתיב גרסי׳ : לאותה אורה דאמר גרסי׳ : שנגנז בו · בו ביום ועי׳ בפ׳ שמיני וריש רות : לכל דרכיו גרסי׳ : נולד מנחם · הוא משיח ועי׳ באיכה רבה קודם פסוק פ׳ ציון : בו אמר · במלך בבל : זה הכתב · עי׳ בפ״ק דמגילה : בו אמר · במלך מדי : ה״ג הוי ויהי בימי וגו׳ :

פרשה א שהשחיר · אחשורוש דרש מלשון שחרות : שהכחיש׳ לשון כחש ידוע ודריש אחשורוש נוטריקון כחש ראש : שהשקה וכו׳ ג״ז בלשון נוטריקון אחשורוש השקה רוש וכן כולם וק״ל : ביצתן · שרשן : זה ביטל וכו׳ אחשורוש : וזה · נבוכדנצר :

ק״ג

משנת דרבי אליעזר

ויהי בימי אחשורוש הוא אחשורוש שהרג אוהבו מפני אשתו וכו׳ · יש לומר למאי נ״מ שסיפרה התורה זה הענין כדי שיכירו הנס גדול שלא יאמר שהיה ע״י הטבע קצת כמ״ש קצת אמות יש לנו בבית המלך לזה אומר הוא אחשורוש שהרג אשתו מפני אוהבו המן אעולי חסד אל ונס הגדול :

יפה ענף

שבו ביום נולד מנחם פירושו כי ביום החורבן נולד מנחם הגואל כדאיתא באיכה רבתי על פסוק על אלה אני בוכיה : רב ושמואל · כשהיו רוצים לדרוש במגלת אסתר דרש רב את הפסוק והכרתי לבבל על אחשורוש שבימיו נתקיים פורענות של בבל ושמואל דרש את הכתוב ושמתי כסאי בעילם על אחשורוש : ונכד זה ושתי · כי היא היתה בת בלשאצר כדמשמע בפ״ק דמגילה : שם זה הכתב · פרש״י כי אין להם כתב אלא מאומה אחרת : בר הוא אויל ובר בר זה בלשצר · ולא חשיב ושתי שהיא נקבה : ושמתי כסאי בעילם · זה שושן הבירה כדכתיב בדניאל ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה : אלו שבעת שרי פרס ומדי · שמואל אזיל לטעמיה דאמר שיושבים ראשונה במלכות בלשצר הכתוב מדבר · ולכן אבדם אחשורוש על שיעצו להרוג את ושתי כמ״ש בילקוט על פסוק כשוך שאז נתקיים איבוד שרים אלו : הוי ויהי בימי · פי׳ כיון דויהי הוא לשון צרה ולכאורה נראה כי גלות מדי לא היה קשה לישראל כ״כ כי בימי אחשורוש נתגדלו ע״י מרדכי ואסתר ובימי דריוש ע״י דניאל ובימי מדי נבנה ב״ה ולא מגיע צער רק שבעים יום מגזרת המן ולמה קאמר ויהי מלשון ווי להכי דרש רשב״ן את הכתוב בתוכחה יולך ה׳ אותך על גלות מדי שהיה קשה לישראל אע״פ שלא נתפרשו צרותיה · וזה שמסיים הוי עמם א״ש מה דכתיב ויהי בימי :

שהשחיר פניהם · כל אחד דורש את שם אחשורוש ומוציא בו הוראה הטובה בעיניו או מלשון שחרות כי בשם אחשורוש יש אותיות שחור או שהכחיש ראשן כי חש הוא על כחש ורוש הוא ראש או שהשקה אותן ראש ולענה : זה ביטל מלאכת בית המקדש · דכתיב בעזרא ובימי ארתחששתא וגו׳ וארתחששתא הוא אחשורוש · וכיון שהיה דומה לנבוכדנצר דהחריב את ב״ה לכן נקרא אחיו :

ופי

אלא כתיב בשנת חדא לכורש מלכא · (ח) באותה שעה נכנסו כל סנקליטין שלו אצלו · אמרו לו (ט) אביך גזר עליו שלא יבנה ואת גוזר עליו שיבנה וכי יש מלך מבטל גזירות מלך · א"ל הביאו לי (י) קינסין הנעתקין · מיד הביאו לו הה"ד (עזרא ו') (יא) והשתכח באחמתא בבירתא · מה כתיב ביה (שם ד') כען שימו טעם לבטלה · א"ל ומי כתיב לעולם לא כתיב אלא עד מני טעמא יתשם · מאן אמר לי שאילו היה אבא קיים לא היה בונה אותו · (יב) לפיכך הוא כוללו עם הנביאים הה"ד ושבי יהודיא בנין ומצלחין וגו' : **ב** (יג) [א] הוא חמשה לרעה וחמשה לטובה · חמשה לרעה (בראשית י') הוא היה גבור ציד · (שם ל"ו) הוא עשו אבי אדום (במדבר כ"ו) הוא דתן ואבירם · (דה"ב כ"ח) הוא המלך אחז · הוא אחשורוש · חמשה לטובה · (ד"ה א' א') אברם הוא אברהם · (שמות ו') הוא משה ואהרן · הוא אהרן ומשה · (ש"א י"ז) ודוד הוא הקטן · (דה"ב ל"ב) הוא יחזקיהו · (עזרא ז') הוא עזרא עלה מבבל · ר' ברכיה בשם רבנן דתמן אית לן חד דטב מכולהון · (תהלים ק"ה) הוא ה' אלהינו בכל הארץ משפטיו (יד) שמדת רחמיו לעולם : **ג** אחשורוש (טו) ר' לוי ורבנן · ר' לוי אמר אחשורוש הוא ארתחששתא · ורבנן אמרי [ב] אחשורוש שכל מי שזוכרו חושש את ראשו · למה קראו הכתוב ארתחששתא שהיה מרתיח ותש · (טז) אחשורוש · ר' יצחק ורבנין · ר' יצחק אמר אחשורוש שבאו כל הצרות בימיו · שנא' אבל גדול ליהודים · הוא אחשורוש שבאו כל הטובות בימיו שנא' שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב · רבנן אמרי אחשורוש עד שלא נכנסה אסתר אצלו · הוא אחשורוש · משנכנסה אסתר אצלו (יז) לא היה בועל נדות : **ד** המולך · ועדיין לא מלך מהודו ועד כוש · [ג] והלא מהודו ועד כוש דבר קל הוא · אלא כשם שמלך מהודו ועד כוש כך מלך על שבע ועשרים ומאה מדינה · ודכוותיה (מלכים א' ד') [ד] כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה והלא מתפסח ועד עזה דבר קל הוא אלא כשם ששלט מתפסח ועד עזה כך שלט מסוף העולם ועד סופו · ודכוותיה (תהלים ס"ח) מהיכליך על ירושלם לך יובילו מלכים שי · והלא מהיכל לירושלם דבר קל הוא אלא כשם שהקרבנות מצויים מהיכל לירושלם כך (יח) דורכיאות עם דורניאות עתידות להיות מצויות למלך המשיח הה"ד (שם ע"ב) וישתחוו לו כל מלכים · ר' כהן אחוה דר' חייא בר אבא אמר כשם שהשכינה מצויה מהיכל לירושלם · כך תהיה השכינה ממלאה מסוף העולם ועד סופו · הה"ד (שם) וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן : **ה** [ה] שבע ועשרים ומאה · ר' אלעזר בשם ר' חנינא והלא (יט) מאתים וחמשים ושתים אפרכיות הן בעולם · ודוד שלט בכולן הה"ד (ד"ה א' י"ד) ויצא שם דוד בכל הארצות · שלמה שלט בכולן הה"ד (מלכים א' ד') ושלמה היה מושל בכל הממלכות וגו' · אחאב שלט בכולן הה"ד (שם י"ח) חי ה' אלהיך אם יש גוי וממלכה וגו' · וכי אדם משביע במקום שאינו שולט ועוד מן הדא (שם כ') ויפקד את נערי שרי המדינות ויהיו מאתים שנים ושלשים וגו' · והשאר היכן הם · ר' לוי ורבנן · ר' לוי אמר כלו ברעב בימי אליהו · ורבנן אמרי בן הדד בא ולקחן הה"ד (שם) ובן הדד מלך ארם קבץ את כל חילו · ושלשים ושנים מלכים אתו וסוס ורכב ויעל ויצר על שומרון וילחם בה אנן בעיין עשרים ותימר ל"ב אלא יש אפרכייא שהיתה קשה והיה נוטל ממנה שנים ועושה אותן עירבון תחת ידו · ר' ברכיה ורבנן · (כ) ר' ברכיה אמר בני אכפייה ובני אמוריי · ורבנן אמרי [ו] בני אוכייפי שהיו מרוצצין בארכוף ובני אמוריי שהיו תמורות של אבותיהן וכה"א (שם ב' י"ד) ואת בני התערובות שהיו מעורבותיהן של אבותיהן · נבוכדנצר שלט בכולן הדא הוא דכתיב (דניאל ב') ובכל די דארין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא וגו' · כורש שלט בכולן הה"ד (עזרא א') כל הממלכות נתן לי ה' · דריוש שלט בכולן הדא הוא דכתיב (שם ו') באדין דריוש מלכא כתב לכל עממיא וגו' · אחשורוש שלט בחציין · למה בחציין · ר' הונא בשם ר' אחא ורבנן · ר' הונא בשם ר' אחא אמר לו הקב"ה אתה חלקת את מלכותי שאמרת

מסורת המדרש א מגילה דף י"א · ב"ר פרשה ל"ז · מדרש תהלים מזמור ק"ה · ילקוט סדר נח רמז ס"ב · ילקוט כאן רמז אלף מ"ה · ילקוט תהלים רמז תתס"ג : ב מגילה דף י"א : ג מגילה דף י"א · ילקוט כאן רמז אלף מ"ה : ד סנהדרין דף כ' · ילקוט מלכים רמז קע"ז : ה שהש"ר פ' א' · מגילה דף י"א · פדר"א פרק י"א · ילקוט מלכים א' רמז רי"א כל הענין : ו איכה רבתי פ' ג':

חדושי הרד"ל

והלא דריוש גזר (והוא דריוש השני שהיה בנו של אחשורוש ואסתר כדלקמן פ"ו) : (ח) באותה שעה נכנסו כצ"ל : ופי' אל דריוש השני נכנסו : (ט) אביך גזר עליו שלא יבנה · היינו אחשורוש ארתחששתא כמש"ל : (י) קינסין הנעתקין · לשון זה מתפרש למה שהמעתי לפרש בכתובים האלו בעזרא · כי צרי יהודה אלו ע"י סופריהם שהיו ממונים בערכאות גנבו והסתירו כל כתבי הציווים של כורש שהיה לטובת הבנין · ולכן היו בטוחין לכתוב לדריוש לבקר בבית גנזיא הן איתי דמן כורש מלכא שום טעם וגו' · כי הסתירום שלא ימצאום · ולכן באמת כשחפשו בבית ספריא די גנזיא מהחתין תמן בבבל לא נמצא שם רק כתיב והשתכח באחמתא בבירתא די במדי מדינתא מגלה חדא · וכן כתיב בגווה דכרונה · כי בהשגחת ה' נשאר במקום ההוא מגלה חדא שהיתה כעין ספר זכרון דברים שנמצא כתוב בה דברי כורש אלו · וזהו שקראו כאן בשם קנסין הנעתקין שהשאלה מצאו גוף הכתבים א"ל דריוש הביאו קנסין ר"ל קונטרסין הנעתקין שם זכרון דברים בקוצר והוא שהיתה באחמתא בבירתא די במדי ובה נמצאו הדברים : (יא) והשתכח באחמתא בבירתא וגו' · בשנת חדא לכורש מלכא וגו' · ומה כתיב ביה כצ"ל · ופי' אף בגזרת ארתחששתא אחשורוש אבי מה כתיב ביה כען שימו טעם וכו' · וכדמפ"ו לא לעולם כו' · אילו היה אבא קיים היה חוזר בו ובונה אותו · וא"כ אינו מבטל גזירתו · ואדרבה אני מקיים גזירת המלך כורש שאף אבא ארתחששתא לא רצה לבטל גזירתו ולא אמר כ"א עד מני יתשם טעם (ומקום היה לפ"ז למימר דה"ג · וכי יש מלך מבטל גזירת מלך אחר והשתכח באחמתא בבירתא בשנת חדא לכורש מלכא · והוא דברי דריוש השני לסנקליטון שלו שא"א לבטל גזירת כורש) : (יב) לפיכך הוא כוללו עם הנביאים כו' · ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכרי' בר עדוא וגו' · ומטעם כורש ודריוש וארתחששתא מלך פרס כצ"ל · ופי' אע"פ שארתחששתא כתב לבטל · בכ"ז מפני שלא ביטל לגמרי רק כתב עד מני יתשם טעם · (וכזה נתן מקום אח"כ לבנו לדריוש לומר אלו היה אבא קיים היה בונה אותו) לכן העלה עליו הכתוב כאלו גם הוא צוה לבנותו וכוללו עם הנביאים · (ונכון יותר לגרוס עם הספרים ור"ל עם כורש ודריוש) וז"ש עליו כאן הוא אחשורוש שגזר עליו שיבנה כדמפ"ו שבעת כתיבת הגזרה נמלך וכתב עד מני יתשם טעם (ומפני שהוא לא שם הטעם הזה בעצמו · רק ניתן מקום לבנו דריוש כצ"ל · לכן נכתב באחרונה אחר בנו דריוש) : (יג) הוא חמשה כו' · ב"ר פל"ז ועי' מגלה י"א ב"ח : (יד) שמדת רחמיו לעולם · אף באשר משפטיו בכל הארץ ברוגז רחם יזכור : (טו) ר' לוי ורבנן ר' לוי אמר אחשורוש הוא ארתחששתא ולמה נקרא שמו אחשורוש שכל מי שזוכרו חושש את ראשו (ועי' מגלה שם) · ורבנן אמרי ארתחששתא הוא אחשורוש ולמה נקרא שמו ארתחששתא שהיה מרתיח ותש כצ"ל · ופי' מרתיח וכועס ומיד תש מתוקף כעסו וכדכתיב ביה וחמת המלך שככה · כשך חמת המלך · לומר שהוא רגיל לחזור להתרצות ולא להחזיק לעד אפו : (טז) הוא אחשורוש · ר' יצחק כו' כצ"ל : (יז) לא היה בועל נדות · עמ"כ · ולפי' הפשט נ"ל שלמען אסתר נתן ה' בלבבו מדת איסטניסות הלא שלא הכשל להבעל לו בנדותה שהוא חמור מאיסור הבעילה לעובד כוכבים · (ולפי מ"ש בסנהדרין קרקע עולם היתה אין לחלק ביניהם) : (יח) דורכיאות · עי' פירשו ברש"י יומא ס"ח : (יט) רנ"ב אפרכיות הן · כדמפ"ו לכן שקב"ה דאחשורוש הן חציין : (כ) ר' ברכיה אמר בני אוכפיי' ורבנן אמרי בני אימוריה (ומפ"ו)

מתנות כהונה

הכי גרסינן נכנסו כל סנקליטין שלו כו' · ופירושו שרים בעלי עצתו : קנסין · לא מצאתי פירושו ולפי הענין הוא ספר זכרונות שנעתקו בתוכו כל הכתבים שנכתב למלך : ושבי יהודאי וגו' · מסיפיה דקרא קדייק ומטעם כורש ודריוש וארתחששתא ואמרו לקמן ארתחששתא זה אחשורוש : כוללו עם הנביאים גרסי' : הכי גרסינן הוא חמשה וכו' : רבנן דתמן · רבנן של ארץ ישראל : הכי גרסינן שמדת רחמיו לעולם : מרתיח · לבן של ישראל ומתים כחן : לא היה בועל נדות · בתמיה ולכן כתיב הוא שהיה בהווייתו מתחלה ועד סופו או יש לומר שעכשיו דרשו לשבח שהוא נעשה בריה חדשה שלא היה בועל נדות לפי שאסתר שמרה דיני נדות כדאיתא בתרגום דמגילת אסתר ואחרות לא היה בועל דכתיב ויאהב המלך את אסתר וגו' : ועדיין לא מלך · לשעבר עד עכשיו לא ירש מלכותו כדלקמן : דורכיאות · פי' שלוחים הולכי דרך כמו ולא אדרכי דפ' אע"פ [דף ס':] כמו שנקראו אורחים ע"ש הולכי אורח : מאתים שנים ול' · וא"כ חסרים כ' שהרי רנ"ב מדינות יש והשאר כו' : אנן בעיין עשרים · שאין חסרים רק כ' : והיה נוטל ממנה שנים · אנשים ועשה אותן מלכים עליהם והם היו ערבים תחת ידו שלא ימרדו עליו : רבי ברכיה ורבנן · אין פירושו לשון פלוגתא אלא הביא דבריהם שמתוכן נמצאים למדים שרגילות הוא ליקח בני אדם לערבון בעד אחרים ואיגהו קאי על פסוק הביא בכליותי וגו' כדפליגי ביה נמי רב ושמואל ועיין באיכה רבה : רבי ברכיה אמר בני אכפייה ובו' · ורבנן מפרש טעם שמותיהם אכפייה שהיו כפופים תחת יד נבוכדנצר והיו משוברים ומרוצצים בארכוף בקשורים ונחשתים ובני האמוריים שהיו ערבין בידו תמורות אבותיהם כד"א ואת בני התערובות שפי' רש"י ורבינו אברהם בן עזרא ורד"ק בני השרים שהיו בידו לערבון שלא ימרדו אבותם במלך וכן כאן היה נוטל מאפרכיא הקשה שנים לערבון ועיין בערוך ערך אמר האחרון : ה"ג כורש שלט בכולן הדא

פירוש מהרז"ו

אחשורוש כצ"ל : אלא כתוב בשנת חדא לכורש · עזרא ה' י"ג ודריוש אמר כן שכורש צוה לבנות הבית בשנה הראשונה אלא שע"י השטנה חזר בו וצוה שלא יבנו וצריך לגרוס בהיפך הוא אחשורוש שבנה הוא אחשורוש שגזר שלא לבנות ומקשה וכי אחשורוש גזר עליו תחלה שיבנה והלא כורש גזר כמ"ש ברים עזרא ובקפי' ה' ובסוף דה"ב וכאן חסר התירוץ העקרי וכצ"ל אלא הוא כורש הוא אחשורוש כמ"ש לקמן פסוק זה בהדיא והלא כורש גזר וכו' אלא הוא כורש הוא אחשורוש : נכנסו כל סנקליטין שלו · של דריוש בנו של אחשורוש בן אסתר שגזר שיבנה כמפורש בעזרא ה' · ואלו שרים שלו והלא אביך גזר שלא יבנו הוא אחשורוש הנ"ל שחזר בו וצוה לבטל : מה כתיב בה כען שימו טעם לבטלה · הוקשה לו שמאחר שהוא כורש שתחלה גזר שיבנו ואח"כ חזר בו שלא יבנו ולמה לא זכר אלא מה שצוה תחלה ולא מה שצוה באחרונה שלא יבנו ע"כ דורש שהמדרש שכמ"ש כורש מלכה שם טעם כלל כל מה שגזר תחלה שלא יבנו וגם מה שעתה יחזרו ויבנו כמ"ש עזרא ד' כ"א כען שימו טעם לבטלה וגו' לא תתבנה עד מיני טעמא יתשם הרי שמ"ש בעזרא ו' ג' כורש מלכה שם טעם כולל מ"ש בעזרא ד' כ"א שהבטיח שעוד יצוה לבנות אלא שיעכבו עד שיצוה ובנו דריוש גמר דבריו במה שצוה לבנות לקיים גזרת אביו ולא לבטל · דוק מאד בדברי המדרש והפסוקים כי קצרתי : ושבי יהודה בנין · וס"ד בנבואת חגי נביא וזכריה וכו' מטעם כורש ודריוש וארתחששתא · בעזרא ו' י"ד : **ב** חמשה לרעה וחמשה לטובה · ב"ר פרשה ל"ז סי' ג' וש"נ ומבואר : **ד** כשם שמלך מהודו · במ"ר פרשה י"ג ריש סי' י"ד וש"נ : **ה** מאתים ונ"ב שנה · דורש כן ע"פ מדת מנגד שבאחשורוש כתוב עד חצי המלכות שעל כן מלך בחציין של מלכות ל"ג ששלט בכולן הרי שחציין קכ"ז וא"כ כולן רנ"ב וכדלקמן בסמוך שהחצי הוא קכ"ו והיתה לו אחת יתירה : שלמה היה מושל בכל הממלכות · ומ"ש בסיפיה דקרא מן הנהר ארץ פלשתים ועד ארץ מצרים בהכרח פירושו כשם שמלך מן הנהר ועד ארץ מצרים כך מלך על כל הממלכות כמו שדרשו מ"ש אצל שלמה מתפסח ועד עזה : בני איכייפי ובני אמוריי · איכה רבתי פסוק הביא בכליותי ע"ש פירושי : אתה חלקת את מלכותי · כמ"ש לעיל פסוק זה שכורש הוא אחשורוש

יפה ענף

וכי יש מלך מבטל כו' · חוק היה להם כי דת פרס ומדי לא תעדה ולא תופר : מה כתיב ביה כען שימו טעם · פי' דהביאו לפניו כל ספרי הזכרונות ובאחמתא בבירתא מצאו את מכתב כורש אשר צוה לבנות את הבית · ובספר אחר מצא גזרת אחשורוש ובה היה כתוב כען וכו' : לפיכך הוא כוללו עם הבונים כצ"ל · ועי' בתוספות ר"ה על הא דנאמר שם הוא כורש הוא דריוש כו' : הוא חמשה לרעה כו' · כבר דברנו בזה בבראשית רבה פל"ז · ולפי הפשט י"ל משום דבכל הנך מלת הוא מיותרת היא ולכן דרשו דבא לרמז אם על רעתו או על טובתו · כי בנמרוד כתיב לפני זה הוא החל להיות גבור בארץ והיל"ל ויהי גבור ציד לפני ה' ומה צ"ל עוד הוא אם לא לרמז על רעתו וכן בסוף פ' ל"ו הוא עשו אבי אדום מיותר לגמרי דהא כתיב לעיל עשו הוא אדום · וכן בדתן ואבירם הוא דתן ואבירם מיותר הוא דהא שמם נזכר לפ"ז ואנחנו ידעינן כי הם לבד היו קריאי העדה מהנזכרים בכתוב · כי נמואל לא נזכר בעדת קרח · וכן הוא המלך אחז הוא אחשורוש מיותרים הם אחרי אשר בהם ידברו הכתובים · וכן תמצא כי בחמשה הוא הנאמרים לטובה מיותרים הם אם לא לתאר את הרעים בתכלית רעתם · ואת הטובים בתכלית טובתם : שמדת רחמיו כו' · כי מה דכתיב בקרא בכל הארץ משפטיו כולל גם רחמיו מדכתיב ה' אלהינו וזה מדת הרחמים והדין כדאיתא בב"ר פי"ב : אחשורוש הוא ארתחששתא · ר' לוי ורבנן · ר"ל אמר למה קראו הכתוב ארתחששתא שהיה מרתיח ותש ורבנן אמרי אחשורוש שכל שזוכרו חושש את ראשו כצ"ל · וה"פ ר"ל נותן טעם למה נקרא ארתחששתא משום שלפעמים היה כועס כדכתיב ויקצוף המלך מאד וחמתו בערה בו · ולפעמים תש כעסו כדכתיב כשוך חמת המלך וחמת המלך שככה · ורבנן נותנים טעם למה נקרא אחשורוש : שבאו כל הטובות בימיו · בא לדרוש כפל השם בימי אחשורוש הוא אחשורוש דמשמע שנשתנה ענינו כאלו שני אחשורוש היו : דבר קל הוא · שהרי שניהם בקצה המזרח הוא · לכן אמר כשם שמלך כו' · ובמגילה יש עוד דעת האומר כי הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם · ובאמת אין כאן מחלוקת במציאות · כיון שהעולם הוא כדורית הלא גם במקומות הסמוכין נוכל למשוך קו ארוך אשר יקיף את כל העולם עד בואנו אל המקום הזה הקרוב אליו : להיות למלך המשיח · ומה דכתיב לך על מלך המשיח קאי וכמו כוש תריץ ידיו לאלהים מדרים בפ"ו דפסחים על מלך המשיח : כך תהיה השכינה ממלאה · כלומר שתהיה ניכרת בכל העולם כמו שהיא ניכרת בירושלים ועי"ז כל העולם יעבדו עבודתו ויובילו לו שי : והלא מאתים וחמשים ושתים כו' · הכי גמירא ליה · ומ"ש בפ"ק דמגילה שאחשורוש מלך בכיפה דכתיב שבע ועשרים ומאה מדינה ע"כ פליגי דהא יחסר לו עדיין שתים וחמשים ומאה מדינה : ודוד שלט בכולן כו' · לכאורה קשה איך קאמר הכא דדוד ושלמה ואחאב שלטו בכולן הלא שמה לא משלו רק בא"י כי פרעה מלך מצרים וחירם מלך צור ועוד מלכים אחרים היו בימיהם · ואף הלא לא מנה את סנחריב משום דלא כבש את ירושלים ואיך אמר על אחאב ששלט בכולן הלא היה מלך על יהודה ובנימין וגם מלך על ארם שנלחם עמו כמה פעמים · וי"ל דמולך בכיפה מקרי כל מי שאין כמוהו בעולם בגבורה אשר יכול לנצחו במלחמה · ולכן אף כי אחאב לא היה שליט בכל הארץ · אבל משום שלא עמד איש כנגדו · כי מלך ארם נכנע תחתיו ונפל בידו כמה פעמים במלחמה · וגם מלך יהודה היה סר אל משמעתו כמו שאמר כמוני כמוך וגו' · וכן בדוד ושלמה היו הכל סרים למשמעתם לכן נקראו שליט בכולן משא"כ סנחריב לא יכול לכבוש את ירושלים · וחזקיה עמד כנגדו : והיה נוטל ממנה שנים · ואע"ג דלפ"ז אין ראיה ממה דכתיב ויפקד את נערי שרי המדינות ויהיו מאתים שנים ושלשים · כי מלך על רל"ב מדינות שמא היו שנים ממדינה אחת · י"ל דהם ממשמעות דקרא דמזכיר שרי המדינות ויהיו מאתים שנים ושלשים כי כן היה גם מספר המדינות · משא"כ כאן דכתיב ושלשים ושנים מלכים אתו דלא נזכר כאן מדינות י"ל שפיר כי שנים היו ממדינה אחת : בני אשפתו ר' ברכיה ורבנן

הוא האלהים אשר בירושלם חייך שאני חולק מלכותך · ורבנן אמרי אמר לו הקדוש ב"ה (א) אתה חלקת בנין ביתי שאמרת רומיה אמין שתין (כא) פתיה אמין שתין חייך שאני חולק מלכותך · ויימר מאה ועשרים ושש מה ת"ל שבע ועשרים ומאה מדינה אלא כך אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה נתת עליה אחת לביתי משלך שאמרת (עזרא א') מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל · אף אני נותן עליה תוספת אחת משלי שהוסיף לו מדינה אחת בחשבון הה"ד שבע ועשרים ומאה מדינה : ו ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן אמר (כב) כתיב (דניאל ז') ושער ראשה כעמר נקא שאין לכל בריה אצלו כלום · ר' יודן בשם ר' איבו כתיב (ישעיה ס"ג) פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי וגו' · וכי לסיוען של אומות הקב"ה צריך שאמר ומעמים אין איש אתי · אלא כך אמר הקב"ה לכשאבקר פנקסותיהן של או"ה ולא תמצא להן זכות לפני באותה שעה (שם) ואדרכם באפי וארמסם בחמתי · ר' פנחס ור' חלקיה בש"ר סימון אמרי כתיב (זכריה י"ב) והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים וגו' אבקש · וכי מי מעכב אלא כך אמר הקב"ה לכשאבקר פנקסותיהן של או"ה ולא תמצא להן זכות לפני אותה שעה אבקש להשמיד את כל הגוים · ר' סימון בש"ר יוחנן כתי' (דברי' ל"ב) לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם · וכי גבורה היא שאדם אומר לכשיתמוטטו שונאיהם של ישראל אני פורע מהם אלא כך אמר הקב"ה לכשיפסקו (כג) מצות הרגילות שבינותם ולא תמצא להם זכות לפני באותה שעה לי נקם ושלם · ר' ברכיה בשם ר' לוי ור' הונא בשם ר' לוי ור' יודן בשם רבי לוי שלשתן אמרו פסוק אחד (תהלים כ"א) א תמצא ידך לכל אויביך ימינך תמצא שונאיך תהא ידך מצויה ליפרע מאויביך · תמצא להם מדת הדין · (כד) תמצא להם מיעוט זכיותיהן שעשו · לכך נאמר ימינך תמצא שונאיך : ז ד"א שבע ועשרים ומאה מדינה · ר' יודא ור' נחמיה · ר' יודא אמר כבש שבע שהן קשות כעשרים כבש עשרים שהן קשות כמאה · ר' נחמיה אומר נטל אוכלוסין משבע וכבש עשרים נטל אוכלוסין מעשרים וכבש מאה · כיצד כבשן · ר' יודא ור' נחמיה · ר' יודא אמר כחצי עטרה שאת מכבש את החיצונות והפנימיות נכבשות מאליהן · אמר ר' פנחס העולם הוא (כה) עשוי כעטרה · ור' אבון אמר כאפי קבאי · ור' נחמיה אמר כאמת המים אתה מכבש את החיצונות והפנימיות נכבשות מאליהן : ח ב ר' עקיבא היה יושב ודורש ונתנמנמו התלמידים בעא לערערה יתהון אמר מה זכתה אסתר למלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה · אלא כך אמר הקב"ה תבא אסתר בתה של שרה שחיתה שבע ועשרים ומאה שנה ותמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה (כו) ג א"ר לוי כל מקום שנא' שדה הוא עיר · עיר מדינה · מדינה אפרכיה · שדה הוא עיר מניין · שנאמר (מלכים א' ב') ענתות לך על שדך · עיר מדינה מניין · שנאמר (יחזקאל ט') עבור בתוך העיר בתוך ירושלם · מדינה אפרכיה מניין · שנאמר שבע ועשרים ומאה מדינה :

י בימים ההם · זה הוא אחד מן המקומות שהיו מלאכי השרת מדרין פיתקין לפני הקב"ה שהיו אומרים לפניו רבש"ע בית המקדש חרב ורשע זה יושב ועושה מרזיחין · אמר להם תנו ימים כנגד ימים · הה"ד (נחמיה י"ג) בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גתות בשבת וגו' · רב חלבו אמר אללא ווי היו אותן הימים · א"ר ביבי ההם הה לאותן הימים · המד"א (יחזקאל ל') הלילו הה ליום (כז) אמר ר' יצחק נהיה לאותן הימים · המד"א (מיכה ב') ונהה נהי נהיה : יא כשבת המלך · א"ר יצחק או"ה (כח) אין להם ישיבה · איתיבון והכתיב (כט) כשבת המלך · אמר להם בשבת המלך אין כתיב כאן אלא כשבת המלך ישיבה שאינה ישיבה · אבל ישיבתן של ישראל ישיבה · שנאמר (שופטים י"א) בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה : יב על כסא מלכותו · ר' כהן בשם ר' עזריה על כסא מלכותו מלכתו כתיב בא לישב על כסא שלמה ולא הניחוהו · אמרו לו כל מלך שאינו קוזמיקרטור בעולם אינו יושב עליו · עמד ועשה לו כסא משלו כדמותו · הה"ד על כסא מלכותו על כסא מלכתו כתיב · (ל) וכי איזה כסא היה · (ד"ה ב' ט') ויעש המלך כסא שן גדול · א"ר אחא והכתיב

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור כ"א · ילקוט תהלים רמז תרפ"ד : ב בכ"ר פרשה נ"ח · ילקוט כאן רמז תל"ף מ"ס · ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"ב : ג רות רבה פ' א' · ילקוט רות רמז תקנ"ט :

חדושי הרש"ש

(א) אתה חלקת בנין ביתי שאמרת רומיה אמין שתין · פי' כי בית ראשון היה גובה ק"כ עי' ד"ה (ב'

חדושי הרד"ל

בני אוכפייא שהיו כו' · כצ"ל : (כא) פתיי' אמין שתין · עיקר הראיה מסיפא נדבכין די אבן גלל תלתא ונדבך די עא חדת · ומיניה נפקא לן בה"ם ריש ראש השנה דאתחמין עיין שם : (כב) כתיב ושער רישיה כו' · תנחומא משפטים ס"ה : (כג) מצות הרגילות שבינותם שהן מקיימים אותם מצד רגילותן בכן שנעשו להם כטבע שני · ולא להם פועלם המצוה עליהן : (כד) תמצא להן מיעוט זכיותיהן · דרש הלי תמצא כמו תמלא בה"א לשון מילוי ודקדוק החשבון עד גמירא · וז"ש לכך נאמר ימינך תמצא שונאיך שבימינך בהיא מדת הרחמים תמלא לכן שכר מצותיהם לשונאיך · כד"א ומשלם לשונאיו אל פניו : (כה) עשוי כעטרה · וכן סבירא ליה לר' יודא דאמר כחצי עטרה שאחשורוש מלך על חציים חצי עטרה · ולכן מביא זה אחר דברי ר' יודא קודם שמסיים דברי ר' נחמיה כאמת המים כו' : (כו) אמר ר' לוי כל מקום שנאמר שדה וכו' · רות רבה ספ"א : (כז) אמר ר' יצחק נהיה וכו' · לדרוש ההם לשון נהי דחוק קצת : ולפשר צ"ל נהים ודרש ההם לשון הומה וצועק · (ומ"ש בספרים הד"א ונהה הוא תוספת מעתיקים לפרש) : (כח) אין להם ישיבה · נראה ישיבה על כסא קאמר (אבל ישיבה בעלמא נמצא בהן כתנ"ך הרבה) והיינו דמקשה מקרא דהכא ומשני דכשבת כתיב (ומ"ש מבכור פרעה היושב על כסאו · אולי י"ל כיון דכתיב בענין מכת בכורות לגנאי לא קשיא ליה או מפני שהיה זה לפני מ"ת · ולפני שנבחרו ישראל לממלכת כהנים וגו') · ומה שמסיים אבל ישיבתן כו' · ישיבה שנאמר בשבת ישראל בחשבון אין מביאו רק לראיה שלשון ישיבה הוא של קיימא לזמן גדול ובהשקט ובטח כמ"ש שם שלש מאות שנה ולא הצילום בעת ההיא · וכמדומה שיותר נכון לגרוס מקרא בשבת עמי לבטח (יחזקאל ל"ח) שממנו הראיה פשוטה יותר על קיום לשון הישיבה : (כט) כשבת כתיב · ומ"ש (דברים י"ז) והיה כשבתו על כסאו במלך ישראל י"ל שזה בא לומר שמיד כשבתו חייב במצות כתיבת ס"ת דשם (ולכן בס"מ כתיב ישיבה ממש במלכי ישראל) : (ל) וכי איזו כסא היה אם היה כסא פשוט מה תשובתו כ"כ · ואם

פירוש מהרז"ו

אחשורוש וכמ"ש לקמן פסוק בימים ההם ושם מבואר ופסוק זה האלהים אשר בירושלים כורש אמרו ומביא ממנו על אחשורוש שהכל אחד וכשתמצי לומר כשהיה כשר נקרא כורש ומלך בכולן ואח"כ כשחזר בו נקרא אחשורוש ומלך בחציין ודו"ק : ו מצות הרגליות · ומרומז בתיבת רגלם : ז ד"א שבע ועשרים · כי לעיל דרש מת"ל שבע ועשרים וכו' ואף דכאן אינו דורש על טעם מספר זה אלא דרשה אחרת על פסוק זה : ח תבא אסתר בתה של שרה · עי' ב"ר פ' נ"ח סי' י"ג שמדמה את אסתר לאברהם וכאן מדמה אותה לשרה על שבאה גאולה לישראל על ידה : כ"מ שנאמר שדה הוא עיר · רות רבה סוף פרשה א' ושם מבואר : בית המקדש חרב וכו' · וכמ"ש פ"ק דמגלה שהמשתה היה לשמחה על חשבונו שכבר תמו השבעים שנה ולא נגאלו ישראל אפיק מאני דבי מקדשא ואשתמש בהו : י בימים ההם ראיתי · נחמיה אמר כן ונחמיה היה בימי ארתחשסתא שהוא אחשורוש כנ"ל בפסוק הקודם : ווי היו באותן הימים · עי' מ"כ וכמ"ש ב"ר פרשה י"ב סי' י"ד ומש"ש מתיבת ב"י' ועל שב' תיבות אלו מיותרים שהרי מפורש אחריו בשנת שלש

מתנות כהונה

הדא הוא דכתיב כל הממלכות נתן לי ה' דריוש שלט בכולן הה"ד באדין גו' : פתייה אמין שיתין גרסינן ופסוק הוא בעזרא : אמין שתין · ובית ראשון היה גבוה ק' אמה כדאיתא במס' מדות : פתייה אמין שתין גרסי' : ויימר · ויאמר ק' ולו שהוא מניין של כל"ב מדינות שהם בכל העולם : ה"ג משלי שהוסיף כו' : שאין לכל בריה כו' · אין לשום אדם חוב ופתחון פה עליו לאמר לא שילם לי את זאת : שכשאבקר כו' · כשאחפש מעשיהם הרעים הכתובים בפנקס והוא לשון מורגל נתבקר פנקס של פלוני : ולא תמצא וכו' · הא אם תמצא לא אדרכם שאינו מקפח שכר כל בריה : ה"ג וכי מי מעכב : תהא ידך מצויה כו' · תמצא נוטריקון תהא ידך מצויה : מדת הדין · ידך לעולם היא השמאל והיא מדת הדין וסימן שמאל דוחה : מיעוט זכיותיהן · ימינך תמצא קדריש שהימין מהפך בזכות וסימן הימין מקרב : ה"ג החיצונות הפנימיות נכבשות מאליהן : באפי קבאי · כפני הקב : לערערה יתהון · להעיר ולהקיץ אותם שלא ישנו : אפרכיה · ממשלה שיש בתוכה עיירות הרבה כדלקמן סוף פסוק בימים ההם וכן פי' רש"י סוף פ"ק דמכות : בימים ההם : מדרין פתקין · זורקין גזרות כד"א שקל קלא פתק ביה או פי' כותבי גזירות כמו פתקה של חוה פתקה של ירושלים ור"ל הטיחו דברים כלפי מעלה : מרזיחין · מרזאות ומשתה וכן פירש"י בעמוס ו' מרזח סרוחים ועיין בויק"ר פרשה ה' : ה"ג רבי חלבו אמר אללא ווי היו וכו' · ודריש בימים נוטריקון ביי ימים בייא הוא אוי : הה · ההם דריש הה הם : נהיה · ההם דריש כמו נהיה וכולה לשון יליל וקינה : אלא כשבת גרסי' : מלכתו כתיב · פי' קרי ביה מלאכתו וכדלקמן : קוזמיקרטור · מושל בכל העולם : ה"ג וכי איזה כסא היה · פירוש שאמרו שבקש ליפשב על

משנת דרבי אליעזר

שהיו מה"ש מדרין פיתקין · פי' שלא העיזו פניהם לדבר בפה רק כותבים על פיתקין והשליכו לפני הקב"ה ונלמד מיתורא דבימים ההם דכבר כתיב ויהי בימי וכתיב בשנת שלש למלכו · אלא להורות שזה

יפה ענף

ורבנן ר' ברכיה אומר וכו' כצ"ל : כתיב ושער רישיה כעמר נקא · משום דמקודם זה אמר בדריוש אע"ג דחטא במה שחלק מלכות ה' או בנין הבית מ"מ לא קפח ה' שכרו במה שאמר מי בכם מכל עמו וגו' והוסיף לו מדינה אחת לכן מביא הדרשות אלה המלמדים אותנו כי גם זכות העובדי כוכבים לא תאבד ואין הקב"ה מקפח שכרם · וטעם דרשת כעמר נקא משום דאשכחן במשל על מראה ה' דכתיב קווצותיו תלתלים שחורות כעורב · ואיך אמר כאן כעמר נקא · וע' בפ"ב דחגיגה מה שתירצו הגמ' בזה והמדרש דריש כעמר נקא כבואו לשפוט את העובדי כוכבים אז ינקה זכותם ולא יגרע גם את שכרם · והמשל בשיר השירים מיירי בישראל ומדרים בחזית שחורות כעורב בכמה אנפי ע"ש · ויתכן דהשב"ן מיירי במצות שבין אדם למקום · וז"ש שאין לכל בריה אצלו כלום ומשלם גם לעובדי כוכבים בעד שמעשים הטובים למקום אשר בידיהם · ור"י בש"ר איבו מוסיף כי ישלם להם גם החסדים אשר האחד עושה עם רעהו ומביא את הכתוב ומעמים אין איש אתי כי לא יקופח שכרם אשר כל אחד עושה בעמיו · ור"פ ור"ח בש"ר סימון מוסיפין דישלם להם שכרם גם במצות אשר לא עשו בשלימות כמו לשום פניה וצריך לבקש ולחפש זכות ומליץ אחד מני אלף באותה מצוה ג"כ שכרם לא יקופח · ור' סימון בשם ר"י מוסיף כי במצות שעושים רק מחמת ההרגל כמצות אנשים מלומדה וכמ"ש מצות הרגילות שבינותם גם על זה ישולם להם שכרם · ור"ב בשם ר' לוי כו' מוסיפין כי גם על מצות קלות שאין בהם רק טורח מעט וזה רק מיעוט זכיותיהם תמצא להם לשלמם וכמ"ש לקמן פ"ג על מרודך בן בלאדן שעל ג' פסיעות שפסע לכבוד ה' עמדו ממנו ג' מלכים · והנכון שזכות התורה והמצות גדול מה' בחינות · וכל אחד דבר מצד בחינה אחת · הא' בבחינת המצוה · כי גדול המצווה ועושה · וע"כ הנה שכרו אתו · וכנגד זה אמר שאין לכל בריה אצלו כלום כי פורע לכל איש שכר מה שעשה לעבודתו · והב' בבחינת התועלת הנמשכת מן המעשה כענין גמ"ח וצדקה וכנגד זה אומר ומעמים אין איש אתי דהיינו זכות האיש עם העמים והתועלת אשר בין ההמון · והג' בבחינת טוב המחשבה שהקב"ה מצרפה למעשה · ועז"א אבקש לכשאבקר כי זכות המחשבה נעלם וצריך בקשה וחפוש · ואף ע"ג דבעובדי כוכבים אין מחשבה מצטרפת למעשה מ"מ זכות המחשבה גם להם במקומה עומדת · והד' בבחינת הזריזות והסרגל שיעשה בה וכמ"ש הוה זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות · ופירושו המפרשים שאין אתה יודע אם השכר הוא מצד הזריזות או מצד מעשה המצוה וכנגד זה אמר מצות הרגליות שבינותם שהוא הזריזות והסרגל בהן · והה' מצד קדושת המצוה בעצמה שהיא גבוהה גבוהה · וכנגד זה אמר תמצא להן מיעוט זכיותיהן שעשו · כי אפי' זכיות מעטין הוא גדול להציל ולעזור מצד קדושתן שהן רבי האיכות : לכשיפסקו מצות הרגילות · ודריש לעת תמוט רגלם מלשון הרגל ורגילות : כבש שבע שהן קשות כו' · לא דריש ממה דהתחיל למנות מספר הקטן לפני מספר הגדול ממנו · כי כן הוא מדרך הכתובים וכמו ויהיו ימי יעקב וגו' שבע שנים וארבעים ומאת שנה · וכן ושני חיי עמרם שבע ושלשים ומאת שנה ובמקום אשר מספר הגדול יבוא מקודם יש דרש ע"ז וכמו בשרה דכתיב מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים · אבל הדרש הזה הוא מיתורא דקרא וכמו דאמרינן במסכת מגילה מכדי כתיב מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה ל"ל : כחצי עטרה · פי' כחצי עגולה · ואם המנצח יקיפם מסביב אז יכבשו אלה אשר בתוך מעצמם כי יפחדו למרוד בו אחרי שהוא הקיפם · והוא סובר כי מושב בני אדם בארץ הוא כחצי עגולה · ורפ"א כי מושב בני האדם הוא כעגולה שלימה · וכן כל אחד נותן משל לפי דעתו שכן הוא מושב בני האדם · ולכן אומר ר' אבין כקב אשר בקרבו הוא חלל כ"ה באמצע העולם מדברות וימים · ור"נ סובר שהישוב כאמת המים שהוא ארוך וקצר וכשכבש את יושבי הארץ משני הצדדים בב' קצות האורך נמצאו הפנימיים נכבשים : בעי לערערה יתהון כו' · אף כי אמת הדבר כי נהגו לאמר מלתא דבדיחותא דרך הלצה וכמ"ש הרשב"א בברכות מ"מ גם בדברים האלה צפון רעיון רם · כי שנותיהן של צדיקים מנויות ויקרות להקב"ה · והזכות אשר להם מכל שנה ושנה בשנות חייהם שמור הוא לבניהם אחריהם · ומשלם לאוהביו עד אלף דור : שדה הוא עיר כו' · עמ"ש בזה ברות רבה פ"א : בימים ההם כו' · זה ע"פ מאמרם ז"ל שכתבו לו שטנה בתחלת מלכותו וע"י זה ביטל מלאכת ביהמ"ק ולכן התרעמו למה ישב בשלוה · ולכן דרשו בימים ההם דמיותר הוא · כי כבר כתיב ויהי בימי אחשורוש ודרשו דזה כנגד בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכי גתות בשבת · ובעון חלול שבת בישראל נתנה שלוה לאחשורוש הצר לצער בזה את ישראל : רת"א הלואי לא היו אותם הימים כצ"ל · ודריש הה"א מן ההם כמו הלואי : עובדי כוכבים אין להם ישיבה · [אולי בשביל כי המה רק בחרב ובגבורה קנו להם ארץ מושב · ולפ"ז לא יבטחו במושבותם פן יקומו עליהם גבורים יותר מהם ויגרשום מעל הארץ · משא"כ ישראל כי הקב"ה נתן להם את הארץ לנחלה · ואף כי בחטאם גורשו מעל הארץ מ"מ לא נכרת שמם מן הארץ ונקראת ארץ ישראל ואם ישובו לה' ישיב גם הוא את הנדחים לארצם · ולכן כתיב באחשורוש כשבת בכ"ף הדמיון כי כבר נתנה הארצות אשר משל עליהן לאחרים לנחלה ולא תשובנה אליו עוד · משא"כ בישראל כתיב בשבת כי הארץ הזאת עוד תשוב להם לעת קץ] והנה באמת מצינו גם בכנענים הפעל ישב בכמה מקומות כמו והכנעני והפרזי אז יושב בארץ · ואמר אל יושב הארץ · ישב החורים לפנים ועוד רבים ולא מקשה מהם · כי כתיב בפעל והפעל הוא הנופל תחת הזמן ולפ"ז אין דמיה מזה לדבריו · ורק מן כשבת ובשבת אשר המה במקור ודינם כדין השמות שפיר מקשי ומתרץ : מלאכתו כתיב · דדרשינן ביה מלאכתו שכסא זו היתה עשויה לו בדמים כדלקמן : א"ר אחא וכי איזה היה הכסא ויעש המלך · כסא שן גדול והכתיב ולאחאב וגו' כצ"ל וה"ס דמקשה מאי רבותיה של כסא המלך שלמה שהיה עשוי משן מצופה בזהב שלא שן הרבה יש בתבל · כי לשבעים בני אחאב היה לכל אחד שני פלטירין משן · ומשני כי מעלת כסא שלמה איננה מחומר הכסא

והכתיב (מלכים ב' י') ולאחאב שבעים בנים בשומרון • א א"ר הושעיא רבה (לא) כשם שהיו לו שבעים בנים בשומרון כך היו לו שבעים בנים ביזרעאל וכל אחד ואחד (לב) היו לו שני פלטירין • אחד לימות החורף • ואחד לימות הקיץ הה"ד (עמוס ג') והכיתי בית החורף על בית הקיץ • ר' יודא ברבי סימון אמר ארבעה שנא' ואבדו בתי השן • ורבנן אמרי ששה שנא' וספו בתים רבים נאם ה' וכאן הוא אומר כסא שן גדול • ר' הושעיא רבה אומר שהיה עשוי (ג) (לג) כטירכי ב מרכבתו של מי שאמר והיה העולם הקב"ה וכה"א שש מעלות לכסא שש ג כנגד ששה רקיעים • ולא שבעה הן • אמר ר' אבון הן דמלכא שארי טיטיון • שש כנגד (לד) ד שש ארצות • ארץ • אדמה • ארקא • גיא • ציה • נשיה • תבל • (לה) וכתיב *והוא ישפוט תבל בצדק • ה שש כנגד ששה סדרי משנה • (ג) זרעים • מועד • נשים • נזיקין • קדשים • וטהרות • שש כנגד ששת ימי בראשית • שש כנגד שש אמהות • שרה רבקה רחל ולאה בלהה זלפה • א"ר הונא שש כנגד ו שש מצות שהמלך הוא מוזהר עליהם ומצווה : (ד) דכתיב *לא ירבה לו נשים לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו מאד • (דברים ט"ז) לא תטה משפט • לא תכיר פנים ולא תקח שחד • ז עלה במעלה ראשונה הכרוז מכריז • ואומר לו (שם י"ז) לא ירבה לו נשים • בשנייה מכריז (שם) לא ירבה לו סוסים • בשלישית מכריז (שם) וכסף וזהב לא ירבה לו • ברביעית לא תטה משפט • בחמישית לא תכיר פנים • בששית לא תקח שחד • וכה"א וידות מזה ומזה אל מקום השבת בישיבתו בא לישב אומר לו דע לפני מי אתה יושב • לפני מי שאמר והיה העולם • אמרו כיון שמת שלמה (לו) עלה שישק מלך מצרים ונטלו מהם • א"ר שמואל בר נחמן הוא שישק הוא פרעה • ולמה נקרא שמו שישק מפני שבא בשקיקות על ישראל ואמר הריני נוטל אותו בכתובת בתי • עשה מלחמה עם זרח הכושי ונטלו ממנו • עשה אסא מלחמה עם זרח הכושי ונפל בידו ונטלו ממנו • תאנא אסא וכל מלכי יהודה ישבו עליו וכיון שעלה נבוכדנצר והחריב את ירושלים הגלה אותו לבבל • ומבבל למדי • וממדי ליון • ומיון לאדום • א"ר אלעזר בר' יוסי אני ראיתי שבריו ברומי • נבוכדנצר ישב עליו • כורש ישב עליו • אחשורוש בא לישב עליו לא הניחוהו • אמרו ליה מי שאינו עשוי קוזמוקרטור בעולם אינו יושב עליו • עמד עשה משלו כדמים הה"ד על כסא מלכותו מלכתו כתיב • (מ"א י') וראש עגול לכסא מאחריו • א"ר אחא כהדא קדירתא דדרגיש • וידות מזה ומזה • עלה במעלה הראשונה והארי פושט לו יד • ובשנייה נשר פושט לו יד • אל מקום השבת • כך מקבלין אותו • ובמקום השבת שרביט הזהב מאחוריו • ויונה נתונה בראשו ועטרה של זהב בפיה • כדי שיהא המלך יושב בשבת ועטרה של זהב נוגע ואינו נוגע : יג א"ר איבו כתיב (תהלים כ"ב) כי לה' המלוכה ומושל בגוים ותימר על כסא מלכותו • אלא לשעבר היתה מלוכה בישראל כיון שחטאו ניטלה מלכות מהם וניתנה לאו"ה הה"ד (יחזקאל ל') ומכרתי את הארץ ביד רעים • אמר רבי יצחק ביד אפוטרופסין רעים למחר כשישראל עושין תשובה הקדוש ברוך הוא נוטלה מעובדי כוכבים ומחזירה להם בישראל • אימתי ועלו מושיעים בהר ציון : יד אשר בשושן הבירה • רבי פנחס בשם ר' חננאל אמר אמר לו הקדוש ברוך הוא כורש ייחס שם מדינתו ושם אפרכיא שלו שאמר בירושלם אשר ביהודה • אף אני אייחס

מסורת המדרש א קהלת רבה פרשה ו' • מדרש שמואל ריש פרשה ב' • ילקוט מלכים רמז רל"ב • ילקוט חבקוק רמז תקס"ב • ילקוט קהלת רמז תתקע"ב : ב שמות רבה פרשה ט"ו סימן כ"ו : ג במד"ר פ' י"ב סימן י"ז • שיר השירים פרשה ו' פסוק ד' : ד ויקרא רבה פרשה כ"ט • אבות דרבי נתן פרק ל"ז • מדרש משלי פרשה ח' ופרשה ט' • עיין בבר"ר פרשה י"ג : ה פסיקתא דרב כהנא פסקא א' • כל הענין • ועמ"ש בהערות ותקונים : ו דברים רבה פרשה ה' • וש"נ • ילקוט סדר כבא רמז תפ"ג : ז עיין בכל בו סימן קי"ט • ובתרגום שני • ילקוט כאן רמז אל"ף מ"ו :

חדושי הרד"ל

בשביל שהיה מן שן הלא מצאנו באחאב בתי שן רבים • אלא גדולתו ועשירותו הוא כדמפ"ו ר' הושעיא : (לא) כשם שהיה לו ע' בנים בשומרון כו' • פי' בס"ד בהגהותי לקה"ר פ"ו פ"ג ע"ש : (לב) היה לו שני פלטרין כו' וכולן של שן היו • כדכתיב שם בתי השן • ודרש ליה על אחאב שנמצא כתוב בו (מלכים ב' כ"ב) ובית השן אשר בנה • לכן דריש בתי השן דכתיב על בני אחאב : (לג) כטרכי מרכבה כו' • עמ"כ ונכון לגרוס כטטרכי מרכבה ופירושו כמרכבה של ארבעה וכמו טטרא מולון בשמ"ר פמ"ב • ואפשר צ"ל כערכי מרכבה כו' פי' כערך וסדר המרכבה שלמעלה : (לד) שש ארצות • עיין מדרש (משלי פ"ח) : (לה) וכתיב והוא ישפוט תבל כו' • לומר ה' לבדו הוא השופט תבל בצדק ולא נאות לב"ו להדמות לו בזה • לכן לא עשה שלמה מעלה שביעית נגד תבל • ועמ"כ : (לו) עלה שישק כו'

חדושי הרש"ש

ג' ד') ובפירש"י ועי' תוי"ט רפ"ה ביומא ופי' המ"כ תמוה : (ג) כטירכי כו' • נ"ל פירושו כסא כמו תרכוסא של ג' רגלים בב"ר פ' ס"ה ונחסר כאן בדפוס קו בסוף התיבה להורות על חסרון אות המ"ך ואם פה הוא בטי"ת ושם בתי"ו אין לחוש כדמצינו בכ"מ • ומה שפי' שם המ"כ בשם הערוך ארגז לא דק במחכ"ת שבערוך תרכוס פי' כן אבל שם בב"ר היה גירסתו תרגוס והביאו בערוך תרגס ופירש בו כסא : (ג) זרעים מועד כו' • עי' מ"ש בנשא פרשה י"ג אות ל"ב בענין סדרן של ש"ס : (ד) דכתיב לא ירבה

מתנות כהונה

של כסא שלמה : והכתיב ולאחאב כו' • עיקר מקומו הוא במדרש קהלת בפסוק אם יוליד איש מאה שאמר שם זה אחאב שהוליד מאה בנים א"ר אחא והכתיב ולאחאב גו' והכא נקט ליה בתי השן אגב כסא שן : ה"ג א"ר הושעיא רבה כשם שהיו לו ע' בנים כו' ודייק מדאמר בשומרון משמע מלבד אותן שהיו לו ביזרעאל דאל"כ בשומרון למה לי : ה"ג והכיתי בית החורף : ארבעה • בית החורף ובית הקיץ הרי תרתי ובתי השן תרתי הרי ארבע : ה"ג במדרש קהלת ורבנן אמרו ששה שנא' כו' : בתים • הרי שנים מלבד אותן ד' שחשב רבי יהודה הרי ששה : וכן הוא אומר וכו' • כלומר כמו שדרשו גבי בתי השן כן דרש רבי יאשיהו כסא שן : כטירכי • מצאתי פירושו כדמותו ודייק מדכתיב גדול : ולא ז' הם • בתמיה : ה"ג הן דמלכא שארי ופירושו היכן שהמלך שורה ויושב ר"ל הקב"ה : טיטיון • פירושו הבנתי בערוך מעלה העליונה נסתרת בישיבת המלך טיטיון פי' מסותרת אבל בסדר נשא פרשה י"ב ובמדרש חזית בפרשת יפה את כתרצה גרס טימיקון ופי' בערוך מכובד או כסא המלך ואינו מן המנין : תבל • כלומר אע"ג דכתיב תבל והרי הם ז' תבל אינו מן המנין כמו שהרקיע העליון אינו מן המנין מפני שהוא משכן המלך ב"ה כן תבל שהיא הארץ העליונה שבכל הארצות ועליה שוכן האדם שהוא המלך והחשוב על כל הבריות כדאיתא בספר הזוהר פרשת ויקרא לפיכך כתיב והוא ישפוט תבל : מצווה גרסי' בשו"ק תחת הנד"י : הכרוז מכריז • פשוטה כמשמעו כי הכסא מלאכת השמים היה ובכל בו מצאתי כי הכתובים הללו היו נרשמים בידי האריות שסביב הכסא וזהו ענין הכרוז : מזה ומזה גרסי' : בשקיקות • לשון משק כד"א פקדת הארץ ותשוקקה כלומר בדברים של כעס וחזקה שיש עמה טענה או פירוש כמו ארי נוהם ודוב שוקק : בכתובת בתו • שלמה נשא בת פרעה : ה"ג עשה משלו בדמים • כלומר בדמותו וצלמו : קדירתא דדרגיש • על ראש המטה תרגום יהונתן דרגשא ואותן מטות היו להם בראשם עגול כמין קדירה וכן עשה שלמה בכסאו : ומושל בגוים • משמע שלא יהיה להם מלכות אלא ממשלה בעלמא ולא מלכות : ותימר כו' • והרי נאמר כשבת על כסא מלכותו הרי שים

פירוש מהרז"ו

שלא למלכו ועוד שאמר בימים ההם היינו הידועים המסויימים ועדיין לא הודיע ע"כ דורש אותם שאינם מורים הזמן אלא מרמזין על צרות : ולאחאב שבעים בנים • קה"ר פסוק אם יוליד איש מאה ושם בארתי בס"ד איך דורש ע"פ המדות שהיו ע' בנים גם ביזרעאל וכאן הובא מאמר זה להקשות על מ"ש כסא שן גדול איזה רבותא היא לגדולת שלמה שהרי אחאב עשה לו ע' בתים בשומרון ושבעים ביזרעאל כולם של שן כי לא מצינו בתנ"ך מי שבנה בית שן רק באחאב כמ"ש מלכים א' כ"ב ל"ט ויתר דברי אחאב וכל אשר עשה ובית השן אשר בנה א"כ מ"ש בעמוס ג' והכיתי בית החורף על בית הקיץ ואבדו בתי השן היינו בית השן של אחאב ע"פ מדה י"ז ושם כתיב בית השן היינו בית אחאב הנ"ל וכאן כתוב בתי השן הרבה ע"כ דורש שאחאב בנה בתי השן לעצמו וגם לבניו ומאחר שמפורש שהיו לו שבעים בנים בשומרון ושבעים ביזרעאל א"כ מן הסתם שעשה כן לכולם וכמו מ"ש ואבדו בתי השן מדבר בבני אחאב גם מ"ש באותו פסוק והכיתי בית החורף על בית הקיץ ג"כ של בני אחאב • ודעת ר"י בר"ס לדרוש ע"פ מדה יו"ד בית החורף בית הקיץ בתי השן שנים הרי ד' פעמים בית שלכל אחד ד' בתים ומ"ש וספו בתים רבים על אשר בתים של הגדולים שבשומרון ורבנן דרשו שגם בתים רבים הכוונה על של בני אחאב : וכן הוא אומר • נ"ל וכאן הוא אומר וכצ"ל שמקשה איזה רבותא היא שעשה לו שלמה כסא שן שבלי ספק שכל בית גדול הוא מכסא ותירץ ר' הושעיא שפי' גדול באיכותו כדמות מרכבה העליונה : כנגד ששה רקיעים • במ"ר פי"ב סי' ג' וש"נ : ששה מצות • ד"ר פ"ה סי' ו' : הכרוז מכריז • יתכן שפי' שנעשה הכסא במלאכת אלהות שהיה הכרוז יוצא מעצמו : ברביעית לא תטה • עי' ד"ר שם בא"א ומש"ש : וב"ה אומר וידות וכו' • צ"ע איזה ראיה יש מכאן לענינו ויתכן שמביא ראיה שהיה במלאכה אלקות כמו בלוחות שכתוב בהם מזה ומזה הם כתובים ועי' לקמן פסוק מה זה ועל מה זה • ובמ"ר שם גירסא אחרת ע"ש : עלה שישק • ויק"ר ריש פרשה כ' וכתב שם בשישק ואת הכל לקח : עשה מלחמה • פי' פרעה וצ"ע מנין לו ומ"ש ונטלוהו ממנו פ' זרח הכושי נטלה מפרעה : עשה אסא מלחמה עם זרח • ד"ה ב' י"ד ע"ו : וידות מזה ומזה אל מקום השבת • ולא פי' איזה ידות היו אם של אדם או של איזה בריה ע"כ דורש שהידות היו של האריות והנשרים שהיו שם שהם הושיטו לו ידיהם וקבלוהו וזהו אל מקום השבת ופי' נפלא בפשט הכתוב ובמקרא אינו מפורש רק שהיו שם אריות ולא נשרים אך מאמר של ר' אלעזר בר' יוסי ראה אותו הודיע לחכמים מה שראה : יג ומכרתי את הארץ ביד רעים • לרעים היל"ל • ביד רעים משמע שיהיו בידיהם וכשותם ולא בהחלט וזה בדמיון אפוטרופוס ולא בדמיון קונה לצמיתות • ומ"ש ומכרתי את הארץ רומז לדברי המקובלים על מדה שנקראת ארץ : יד כורש ייחס שם מדינתו • כמ"ש לעיל פסוק ויהי בימי ב' אחשורוש שלא כאלין שסובר שכורש הוא אחשורוש והאיה מפורשת ממ"ש עזרא ד' י"ב בשטנה שכתבו לאחשורוש שהוא ארתחשסתא וכמ"ש לעיל פסוק ויהי ב' ואם כן הוא כורש והוא ארתחשסתא והוא אחשורוש שכתוב שם יהודאי די סליקו מן לוותך עלינא וזה בהכרח בתחלת ימי כורש כמ"ש בריש עזרא ובסוף דה"ב וכמ"ש במדרש ש"ר פסוק פתחתי אני וכן בקה"ר פסוק תחלת דברי פיהו עי' מ"ש : בירושלים אשר ביהודה • בריש עזרא :

יפה ענף

שכסא רק מסורה כי הוא היה כמראה מרכבתו של הקב"ה וכדמפרש ואזיל : הה"ד והכיתי בית החורף וגו' • ומשמע ליה דבאחאב מיירי דכתיב ואבדו בתי השן ובאחאב אשכחן בנין בית השן ומדכתיב ואבדו בתים רבים משמע דלכל אחד מבניו היה כן : כנגד ששה רקיעים • הטעם שבא לרמז בשש המעלות לשש רקיעים משום שהשלמה מלך בתחתונים ובעליונים כדאיתא בפ"ק דמגילה • וכן לרמז כי הוא יושב על כסא ה' המושל בשמים ובארץ וזה הוא הטעם מה שאמר כנגד שש ארצות • וכן מה שבא לרמז כנגד שש סדרי משנה להורות לנו כי הוא מושל ושופט על פי התורה • וגם לששת ימי בראשית כי חכמת שלמה היתה כוללת על כל הנבראים בששת ימי המעשה כאומר וידבר על העצים ועל האבנים וגו' • ומ"ש כנגד ו' אמהות משום שלא יאמרו כי יש בו פגם שבא מרות המואביה • לכן אמר כנגד ו' אמהות שגם רות היתה צדיקת כמו אחת משש אמהות האלה : כנגד שש מצות שהמלך הוא מוזהר עליהם ומצווה בכל יום • כ"ה במ"ר פי"ב • ובא למעט מצות כתיבת ספר משנה תורה ומצות קריאת התורה בהקהל שאינן נוהגות בכל יום • רק פעם אחת או לעתים רחוקים • אבל הנך מצות דמונה פה נוהגות בכל יום • ובשתי הל"ת של לא תטה משפט ולא תכיר פנים נכללו גם האחר ל"ת אשר הם מענין זה • ויש לתת טעם למה יצאו הששה כרוזים כל אחד במעלה אחת ולא יצאו כלם בפעם אחת אם בעלותו במעלה הראשונה או במעלה העליונה • וגם למה בסדר זה ולא בסדר אחר • אבל באמת הכרוזים לפי מדרגות תכונות האדם • הכרוז הראשון היה לא ירבה לו נשים וזה חוש המישוש אשר חרפה היא לאדם משכיל ולא יכשל בה רק העומד במדרגה התחתונה • וכאשר יעלה האדם מעט במעלת החכמה יזהר בזה מנפשו ובא הכרוז לא ירבה לו סוסים אשר הוא מענין ממשלה • ואהבת הממשלה תמצא גם באנשים אשר התרוממו מעט ממדרגה התחתונה ולכן במדרגה השניה בא הכרוז מן לא ירבה לו סוסים • ואח"ז כאשר יעלה האדם עוד מעלה במעלת החכמה ויתחבא אל הכלים ולא יאבה בשררה • בכל זאת תמצא בו התשוקה לכסף אשר בזה יוכל לעשות צדקה וחסד • ולהיות בטוח ממחסור ומצוק בימי חייו ולכן במדרגה השלישית בא הכרוז וכסף וזהב לא ירבה לו • ובעלותו למדרגה הד' אז יתשוב האדם לעשות משפט וצדקה בארץ ובא הכרוז לא תטה משפט • ובעלותו למדרגה החמישית אז לא תהיה בו עוד נטיה תפשית להטות משפט • אך פן מפחד ומגור מהנשפט יכיר פניו לכן בא הכרוז לא תכיר פנים ולא יגור מפני איש • ובעלותו למדרגה הששית וסר גם הפחד הזה • אך יש פחד פן אהבת המועיל תעור עיניו • אשר אין איש נקי מזה להלכד באהבת עצמו ולראות המשפט בעינים לא טהורות וע"ז בא הכרוז לא תקח שחד • וכאשר בא לישב נאמר לו דע לפני מי אתה יושב כי בקרב אלהים ישפוט : ולמה נקרא שמו שישק כו' • לפי הפשט נראה כדעת המפרשים האומרים כי פרעה הוא שם של כל מלכי מצרים (כי פרעה בשפת מצרית הוראתו מלך) וכמו אבימלך במלכי פלשתים וארתחשסתא במדי ופרס • ולכל אחד היה גם שם עצם פרטי • כדאשכחן פרעה נכה פרעה חפרע • ולפ"ז גם שישק היה שמו העצמי • אבל דעת חז"ל אינו כן ודרשו פרעה חפרע בש"ר שנפרע הקב"ה ממנו ופרעה נכו שנכישו ארי • ולדבריהם ז"ל האריך ימים הרבה שפרעה שהי' בימי משה עשה עצמו אלוה ועליו נאמר פרעה חפרע משום שאמר יאור לי ואני עשיתני ואח"כ היה בימי יחזקאל וירמיה שנבאו עליו וזה דבר תימה • ובפרד"א איתא שהוא מלך נינוה שעשה תשובה בימי יונה • וגם זה תימא שהאריך ימים עד יונה • ומשום דבעי למימר שנטלו בכתובת בתו הולך להודיענו דשישק הוא פרעה כי שלמה שלא לקח בת פרעה • [א"ה המחבר הזה בשיטתו אזיל כי אין לדרש שם עצם פרטי בלי הוכחה לזו; וכמ"ש ביפ"ת [illegible]

שם מדינתך · ושם אפרכיא שלך · שנאמר אשר בשושן הבירה :
טו בשנת שלוש למלכו עשה משתה · ר' יהודה ור' נחמיה · ר' יהודה אמר בשנת שלש למלאכת הכסא · כיון שגמר מלאכת הכסא · עשה משתה לכל שריו ועבדיו · ור' נחמיה אמר בשנת שלש לביטול מלאכת בית המקדש · כיון שגמר (לז) לביטול מלאכת בית המקדש שלש שנים · עשה משתה לכל שריו ועבדיו · א"ר שמואל בר אימי ארבעה דברים טובים היו באותו האיש · עשה שלש שנים בלא כתר ובלא כסא (ה) והמתין ארבע שנים עד שמצא אשה ההוגנת לו ולא היה עושה דבר עד שנמלך · א"ר פנחס וכל מי שהיה עושה בו טובה היה כותבה הה"ד וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי וגו' : **טז** עשה משתה לכל שריו ועבדיו · אנטונינוס עשה סעודה לרבי · אמר לו שמא לא יצאת ידי (לח) קנדלה פטים (פירוש שמן עכור) · אמר ליה מה הינון חשיבין עלוי · אמר ליה שמא יתנו שמן פקטים בקנדילים ויקלקלו את הסעודה · אמר ליה והדא מנא לך · אמר ליה מאחשורוש דכתיב ביה עשה משתה לכל שריו ועבדיו : **יז** חיל פרס ומדי · תני [א] בשם ר' נתן מעשרה מדות אלו · עשרה חלקים של זנות בעולם תשעה באלכסנדריא ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של עשירות בעולם תשעה ברומי ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של עניות בעולם (לט) תשעה בלוד ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של כשפים בעולם תשעה במצרים ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של (מ) טפשות בעולם תשעה בישמעאלים ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של בריות בעולם תשעה בישמעאלים ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של (מא) כנים בעולם תשעה בפרסיים ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של נוי בעולם תשעה במדי ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של כעירות בעולם תשעה במזרח ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של כח בעולם תשעה בכשדים ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של גבורה בעולם תשעה ביהודה ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של יופי בעולם תשעה בירושלים ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של הכמה בעולם תשעה בארץ ישראל ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של תורה בעולם תשעה בא"י ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של חנופה בעולם תשעה בירושלים ואחד בכל העולם · הה"ד (ירמיה כ"ג) כי מאת נביאי ירושלם יצאה חנופה לכל הארץ : **יח** ד"א חיל פרס ומדי (מב) (ו) [ב] פעמים שהוא מקדים מדי לפרס ופעמים שהוא מקדים פרס למדי · כשהמלכות במדי פרס טפילה לה כשהמלכות בפרס מדי טפילה לה · פרס למה קורין אותה פרס שקיבלה את המלכות פרוסות · אחד בימי תרדה · (מג) ואחד בימי אדרכיאן · ואחד לעתיד לבא הה"ד (מד) והיה זה שלום העיר וגו' · מדי למה קורין אותה מדי דמודייא להקב"ה · א"ר חייא בר אבא מלכי מדי (מה) תמימים היו ואין להקדוש ב"ה עליהם אלא עבודת כוכבים שמסרו להם אבותיהם : **יט** הפרתמים · ר' אלעזר אמר פרתמים אלו שני לגיונותיו של מלך · שאין המלך נקרא אגוסטוס (פירוש קיסר) עד שקורין אותו הם תחלה · ואלו הן · אמר ר' יצחק (מו) דיקומיוני ואגוסטיאני · הן הן שנתנו עצה לנבוכדנצר ועלה והחריב בהמ"ק וקעקע הקב"ה את ביצתן והעמיד אחרים תחתיהם · ואלו הם · ר' יהודה בר' סימון בשם ר' אלעזר אמר יכולני (מז) ובר קוריאני · ור' הונא אמר בני טעמיא ובני סגניא דיליה · ור' יצחק אמר בני טעמיא בני עצתיא דיליה · המד"א (דניאל ב') באדין דניאל התיב עטה וטעם וגו' : **כ** ושרי המדינות לפניו · ר' אלעזר ור' שמואל בר נחמן · רבי אלעזר אמר להדא (מח) ארכיון דגדר שהמלך יושב לדין מלמעלה וכל העם יושבין לפניו על הארץ · ור' שמואל בר נחמן אמר לבסילקי גדולה שמליאה בני אדם שהמלך יושב במסיבו וכל העם שטוחין על פניהם לפניו לכך נאמר ושרי המדינות לפניו :

פרשה ב כל רוחו יוציא כסיל (משלי כ"ט) זה אחשורוש · וחכם באחור ישבחנה זה הקב"ה שהוא משדיך אחשורוש היך מה דאת אמר (תהלים ס"ה) משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לאומים : **א בהראותו** את עושר כבוד מלכותו · [ג] דבית ר' ינאי וחזקיה תרויהון אמרין ששה ניסין היה פותח ומראה להן בכל יום · ר' חייא בר אבא אמר (א) מיני יציאות הראה להן · ר' יודה בר' סימון אמר (ב) סעודת ארץ ישראל הראה להן · ר' לוי אמר [ד] בגדי כהונה גדולה

מסורת המדרש א קדושין דף מ"ט · עיין אבות דרבי נתן ריש פרק כ"ח : ב מגילה דף י"ב : ג שמות רבה פרשה ט' : ד מגילה דף י"ב · ילקוט כאן רמז אלף מ"ו :

הדושי הרש"ש

ירבה לו נשים לא ירבה לו סוסים · עי' מה שהעירותי בס פרשה י"ב אות כ"ב : (ה) והמתין ארבעה שנים עד שמצא אשה כו' · כי בשנת שלש למלכו נהרגה ושתי ובשנת שבע למלכותו נלקחה אסתר : (ו) פעמים שהוא מקדים מדי לפרס כו' · כאן מבואר כפי' המהרש"א בח"א והט"א במגילה (י"ב א') כהא דקאמר שם חיל פרס ומדי וכתיב למלכי מדי ופרס כו' א"ל כו' ודלא כפירש"י אך מה שהקשה הט"א על פירש"י דה"ל לגמרא לאתויי תיבת הפרתמים תמוה דבגמרות שלפנינו וכן בע"י איתא מלת הפרתמים :

חדושי הרד"ל

עם זרת מלך הכושי · עיין (פסחים קט"ז) : (לז) לביטול מלאכת ביהמ"ק · אפשר למלכו דרש לשון עלה · (וכדנקט לכאן לא היה עושה דבר עד שנמלך) וכמ"ש כאן בימו טעם לבטלה וגו' (עזרא ד') וטעם הוא לשון עצה : (לח) קנדלא פטום · פי' הממונה לפטם השמן בקנדולין · פי' בפתילות שבנרות וכדמפ"ו שלא יתן שמן פקטים · פי' עכור בקנדילין · ומ"ש מה אינון חשיבין עלי · פי' הממונים אלו אין חשיבותן אלי כלום : (לט) תשעה בלוד · בקדושין איתא בבבל · ומפרש שם עניות דתורה בעילם · ואם עניות דלוד דהכא הוא בתורה · י"ל כמ"ש בפסחים ירושלמי פ"ה ה"ג וריש סנהדרין שהן מעוטי תודם

תורס · אך נראה דלוד דהכא הוא שם מדינה ולוד דירושלמי הוא שם עיר בא"י · ואם לודים דהכא היינו אותן שאמרו עליהן שמאכלן שעה ראשונה שהן רעבתנים ביותר י"ל שלכן הן עניים שאוכלין הרבה : (מ) טפשות כו' בישמעאלים · שלכן נקרא פרא אדם · חמור הבר : (מא) כנים כו' בפרסיים · י"ל כמ"ש בקידושין ע' שמגדלין שער כלוב · ומרוב השער זוהמא רבה ומולידין כנים · ובס"פ גרסי' כנים במדי · ובפרס גרסי' גבורה · ואי גרסי' גם כאן כן · י"ל אסמכתא דלכן נסמך פרס כאן אצל חיל · לשון חיל וכח · ויתיישב שייכות מאמר זה לכאן : (מב) פעמים שהוא מקדים כו' · עיין מגילה י"ב : (מג) ואחד בימי אדרכון · שם מלך פרס שהיה בימי רב ואי' לע"ל כמ"ש ביומא יו"ד ע"ש : (מד) והיה זה שלום אשור כי יבא בארצנו מיכה ה' כנ"ל · ודרש ליה על פרס כדאיתא בשס"ר פ"ח פ"ו ע"ש : (מה) תמימים היו · שלא בדעת עבדו עבודת כוכבים כדמסיים (והלשון תמימים אפשר לכוין אי גרסינן לעיל תמתי בפרס) : (מו) דיוקימיוני · בלשון ארמי עשירות אולי אנשים היו נבחרים אחד מעשרה משל אנשי החיל : (מז) ובר קוריאני · כמ"ע גרס פרמורייניא · ופי' שומרי היכל הקיסרים ברומי בימים ההם : (מח) ארכיון דגדר · פי' ערכאות ומקום משפט שבעיר גדר שהיה בנוי בסדר הזה שהמלך יושב כו' : (א) מיני יציאות · אפשר צ"ל מינין יציאות : (ב) סעודת א"י · אפשר משום דכתיב בתבואת א"י לשון עושר כד"א (תהלים ס"ה) פקדת הארץ וגו' רבת תעשרנה · אך העיקר שכל הכוונה היה להגב

פירוש מהרז"ו

טו כיון שגמר שלש שנים · כמ"ש מגלה י"א שחשב שמלאו השבעים שנה בשנה הג' ולא נגאלו וסבור שלא יגאלו עוד לעולם ועד שנה זו לא האמין בעצמו שיצליח במה שצוה לבטל : בלא כתר ובלא כסא · הנה הכסא מפורש כאן כשבתו על כסא מלכותו עשה משתה · אך על הכתר צ"ע מנין לו · ואולי סובר שהכסא והכתר ענין אחד הוא שמי שאין לו כסא אין לו כתר : והמתין ארבע שנים · כי המשתה וגזירת ושתי בשנת שלש למלכו ולקיחת אסתר בשנה שביעית למלכותו : עד שנמלך · כמ"ש כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין : **טז** שמן פקטים · כאן נ"ל פי' שמן עכור כמ"ש במ"כ כמ"ש בהדיא בבא מציעא דף מ"ב פקטים שמן עכור : דכתיב ביה עשה משתה · יתכן שדורש גז"ש כמ"ש ישעיה כ"ה ו' ועשה ה' צבאות בהר הזה משתה שמנים משתה שמרים שמנים ממוחיים הרי שתיבת משתה כולל שמנים טובים ושמנים רעים : **יז** מעשרה מידות אלוי קדושין דף מ"ט : **יח** והיה זה שלום העיר · נ"ל שלום אשור וגו' ועי' איכה רבתי פסוק פרס רשת לרגלי וש"כ ומבואר ע"ש ותבין כאן : **יט** דיקומיוני ואגוסטיאני · כל זה עד וטעם וגו' צ"ע מנין לו :

פרשה ב סימן א כל רוחו יוציא · שמ"ר פ"ט סי' ז' ושם מבואר כה"ע · ומ"ש סעודת א"י יתכן שהיה מתכוין לפתות את ישראל המקוים מעולם לסעודת לויתן ועשה להם דוגמתו וכמ"ש לקמן פסוק ובמלאת הימים יכול אהיכון דעביד

מתנות כהונה

היה להם מלכות : בשנת שלש : למלאכת הכסא · למלכו קרי ביה למלאכה : מלאכת ביהמ"ק · דריש למלכו למלאכה כלומר לביטול מלאכה ע"ד לדשנו : קנדלה פטים · שמא לא נתת בקנדלא פי' בתוך הנר שמן מבושם ומפוטם : מה אילו וכו' · מה הם האורחים מחשבין ומקפידין עליו ומה להם בכך אם יש בתוכה שמן מבושם או לא : פקטים · עכור מאמרין כן פי' בערוך ממה שכתוב בפנים פי' שמן עכור נ"ל על פקטים והסופר טעה וכתבו על פטים : ויקלקלו וכו' · שמעלה עשן וריח רע ואין אורו מבהיק : לכל שריו וכו' · שוה לכולם לשרים ולעבדים שלא היה שם דבר הגמאם וקן על האדם : מעשרה מדות וכו' · כלומר פרס ומדי הם מאותן שנטלו ט' חלקים שבעולם וכדלקמן וי"ל שדרש פרס מלשון חלוקה ומדי נוטריקון מדה וכדאמר לקמן ט' חלקים עי במדי וט' חלקים כנים בפרס : בריות · חוזק ונפש יפה וברה : בעירות · ביזוי וזוהמא כד"א הרחק מן הכיעור : כח · פי' ממשלה ורבנות ובפרק האיש מקדש מונה אותם בדרך אחרת וע"ש : ה"ג נביאי ירושלם יצאה : דמודייא · מודה לו להקב"ה ומכירו לעשות רצונו : אגוסטום · מצאתי פירושו קיסר : דיקומיוני וכו' · נקראו כך על שם שהם קוראים תחלה המלך בשם אגוסטום ודק בשמיה : יכולני ובר קורייאני · מיני ראש אומות הן : טעמיא ועצתיא · לשון טעם ועצה ועל שם שנותנים עצה למלך נקראו כן : ארכיון · מושב : דגדר · שמתגדל כד"א הניח לו מקום להתגדל פי' להתגדר או הוא שם מקום : בסילקי · פלטין גדולה ששם דנין דין כן פי' הערוך :

פרשה ב כל : משדיך · משקיע ומניח : בהראותו וגו' : ה"ג רבי ינאי וחזקיה : ניסין · פי' אוצרות וילקוט גרס תסבוריות וזהו אוצרות ובתרגום אחד אכוך מצאתי דגרס בהדיא שיתא בי גנזי אחוי להון ובפ' וארא [פ"ט] גרס גיסין ודייק ששה מדכתיב עושר כבוד מלכותו יקר תפארת גדולתו הכי שם ול"ג בתרגום האכוך : יציאות · מיני

יפה ענף

כאלו א"ל הקב"ה זה הוא שברך על אשר אמרת בירושלים אשר ביהודה : רבי יהודה ור' נחמיה כו' · משום דק"ל למה לא עשה המשתה בתחלת מלכותו לכן אמר ר"י דשלש שנים נמשכה מלאכת הכסא וכאשר נגמרה הכסא עשה משתה · כי בשנת שלש למלכו יכול לשבת על כסא מלכותו · והשני אמר כי בתחלת מלכותו גזר לבטל בנין ביהמ"ק · ולא היתה שמחתו שלמה עד אשר עברו ג' שנים מהזמן הזה ולא נבנה אמר בלבו כי לא יבנה עוד · כי בשלש שנים הוי חזקה : עשה ג' שנים בלא כתר כו' · וס"ל לכן עשה המשתה בשנת שלש · משום שאז לבש את הכתר בפעם ראשונה · ומדרך ענוה לא ישב על כסאו ולא לבש הכתר עד היום הזה : ולא היה עושה דבר עד שנמלך · כדכתיב ויאמר המלך לחכמים וגו' כי כן דבר המלך וגו' וגם במה שגזר לאבד את כל היהודים לא היתה בעצת המן לבד · אך נתיעץ עם החכמים והחרטומים כדלקמן : שמא לא יצאת ידי קנדלא פטים · פי' שמא לא נתת בעצמך שמן זך · וא"ל מה זה דבר תשות עלי כי לא אוכל לסמוך בזה על עבדי · וא"ל רבי פן יתנו העבדים שמן עכור ויקלקלו את הסעודה ולכן צריך אתה להביט על זה בעצמך · וכאשר שאלהו הדא מנ"ל א"ל מאחשורוש דכתיב עשה משתה משמע שהוא בעצמו עשה והשגיח על כל דבר · ולא סמך על עבדיו : עשרה חלקים כו' · בקדושין מ"ט ע"ב מונה בשנויים קצת · ומה שהבדיל פה בין נוי ליופי כי הנוי הוא במיתוך האברים ותקון התמונה בערך נאוה · ויופי הוא במראה הלובן והאודם · וכן כח הוא חוזק הגוף לשאת משא וגבורה היא אומץ הלב וזרוע עוז לעשות מלחמה · וכן חכמה בדרך ארץ ובטבעיות · ובעניני אלהות ומדות הנפש היא תורה (ומביא כאן לתרץ למה מכל המדינות קרא רק לשרים ומפרס ומדי קרא לחיליהם · והנה על פרס לא קשה כי אחשורוש היה פרסי · אבל על חיל מדי קשה · ולכן אמר משום שהם היו מצוינים בנוי · ומה שלא בחר ג"כ מיהודה ומירושלים המצוינים בגבורה וביופי כי בכבר שלה ה' אז כל אביריהם ותקן משחור תארי בני ציון היקרים · ובימיו גם כח כשדים אזל) : פעמים שהוא מקדים מדי לפרס · כדכתיב למלכי מדי ופרס וכאן מקדים פרס למדי · ומשני כשהמלכות במדי כו' · ביאור הדברים עפ"י דאיתא בפ"ק דמגילה דאתנויי אתני בהדי הדדי אי מינייכו מלכי מינן אפרכי · אי מינן מלכי מינייכו אפרכי · ולכן אחשורוש שהיה פרסי והוא מלך אז לכן הקדים פרס למדי · ומה דכתיב למלכי מדי ופרס משום שכאשר החלו לכתוב הדברי הימים אז היה המלך ממדי ולכן נקרא בשם מלכי מדי ופרס · ונשאר שמו כן לעולם : שקבלה את המלכות פרוסות · פי' שלא מלכה זמן ארוך בדורות רצופים אך אחרי ימי תרדה נפסקה מלכותם והלם מחדש אחר זמן בימי אדרכיאן ונפסקה עד לעתיד שאז תמלוך שנית זמן מה · ומביא ראיה מהכתוב אשור כי יבא בארצנו כי לעתיד תמלוך זמן מה כי אשור הוא פרס וכדמשמע בחזית על פסוק אם חומה : אלו שני לגיונותיו כו' · משום דהפרתמים הוא לשון שררה וחשיבות · וזה אי אפשר שכל חיל פרס ומדי היו פרתמים · לכן מפרש דקאי על שני הלגיונות של מלך דנקראו פרתמים משום שהם חשובים מאתר החיל · או משום דהם נותנים שררה למלך לכן נקראו פרתמים : בני טעמיא · המה העוסקים בעסקי מלכות בהנהגת המון במאמרם · ע"ד די ליהוון אחשדרפניא אלין יהבין להון טעמא · ובני סגניא המה השרים והסגנים שלמעלה מהם ע"ד ועילא מנהון סרכין תלתא : המד"א באדין דניאל התיב עיטא וטעם · עיטה הוא עצה · וטעם הוא נתינת טעם והוראת פנים לעצתם ולשני דברים אלו היו בני טעמיא ובני עצתיא : להדא ארכיון דגדר · גדר הוא שם מקום והמלך יושב שם במקום גבוה · וכל העם יושבים לפניו על הקרקע להשפט לפניו וכן היה ענין אחשורוש דומה לבית שררה זו דגדר · ורשב"ן מדמה לפלטין שהמלך איננו יושב גבוה מכל העם אבל העם שטוחים לפניו על פניהם ולכן כתיב לפניו : כל רוחו יוציא כסיל זה אחשורוש · בא לתת טעם מה שהאריך הכתוב בספור זה · להגיד לנו כי כל מזמות אחשורוש בהראותו את כבוד עשרו הופרו בעצת חכם הרזים · וכמו שדרשו בשמ"ר כל רוחו יוציא כסיל שהוציא כל עצתו אח"כ חכמו של עולם באחור ישבחנה שכן אתה מוצא באחשורוש בעמד ובטל מלאכת ביהמ"ק לפיכך לא מלך אלא על חציו של עולם מה כתיב בו בהראותו וגו' וחכם באחור ישבחנה שהפיל הקב"ה עצתו והרג את ושתי · ופי' הדברים כי המשתה אשר עשה הוא בשביל שבטל מלאכת ביהמ"ק כדלעיל לר"נ · וכדאמרינן בפ"ק דמגילה בשבת שמלך אחשורוש לאחר שנתיישבה דעתו במלכותו אמר בלשאצר מנה וטעה וכו' אנא מנאי ולא טעינא וכו' ובמה שנהרגה ושתי ונתערבבה שמחתו היה סימן להפלת עצתו · ועוד דושתי יועצתו לבטל בנין ביהמ"ק כמ"ש המתרגם נהרגה ובאה המורשה אסתר שדריוש העומד ממנה יבנהו : ששה נסין צ"ל גיסין · ולקמן בפסוק גם ושתי גרסינן גיאוסין · וילקוט גרים מסבריות והיינו אוצרות · ומ"ש ששה דרים את עושר כבוד מלכותו שלש · ואת יקר תפארת גדולתו שלש הרי ששה : מיני יציאותיו · פי' חשבון יציאות ביתו ושכר עבדיו הראה להם · כי בזה יודע עשרו · ולא מפרשי עושר ממש · כי עושר המלך הוא במקומות רבים וא"א להראות לעין עושר כבוד מלכותו · והאומר סעודת א"י פי' כי הראה לו ההכנסה שהיתה לו מא"י כי רבה היא · ובש"ר לא גרים לזה : בגדי כ"ג הראה להם · שלבשם ונתעטף בהם כדאיתא בפ"ק דמגילה ופירש"י שהיו בידו בגדי כ"ג

הראה להם נאמר כאן תפארת גדולתו ונאמר להלן (שמות כ"ח) ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת · מה תפארת האמור להלן בגדי כהונה גדולה אף תפארת האמור כאן בגדי כהונה גדולה · ר' ברכיה בשם ר' חלבו אמר בין מן דידיה ובין לא מדידיה מתגלגלת בת קברייא · א מהיכן העשיר אותו רשע · אמר ר' תנחומא נבוכדנצר שחיק מחיק סיגל כל ממונו של עולם · והיתה עינו צרה בממונו · כיון שנטה למות אמר מה אני אניח כל ממון זה לאויל עמד וגזר ועשה ספינות גדולות של נחשת · מילא אותן ממון וחפר והטמינם בפרת והפך פרת עליהן ויום שעמד כורש וגזר שיבנה בית המקדש גילה אותן הקב"ה הה"ד (ישעיה מ"ה) כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים וגו' ושערים לא יסגרו וכתיב בתריה ונתתי לך אוצרות חשך ומטמוני מסתרים וגו': ב ימים רבים · ב ימים של צער ודכותיה (שמות ב') ויהי בימים הרבים ההם וכי ימים רבים היו אלא על ידי שהיו של צער העלה אותן הכתוב ימים רבים · ודכותיה (מ"א י"ח) ויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו וגו' וכי ימים רבים היו אלא ע"י שהיו ימים של צער לפיכך קרא אותם ימים רבים · וכמה היו · ר' ברכיה בשם ר' הלבו בשם ר' יוחנן (א) חדש אחד בשנה ראשונה וחדש אחד בשנה אחרונה וי"ב חדש באמצע הרי ארבעה עשר חדשים · ודכותיה (ויקרא ט"ו) *ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים · תני ר' חייא ימים שנים רבים שלשה וכי רבים הם אלא לפי שהן של צער לפיכך קורא אותן ימים רבים : ג שמונים ומאת יום · יום אחרון כיום ראשון · (ג) ג עובדא הוה בגברא חד (ב) דהוה שמיה ברבוהין הלכו רבותינו אצלו על עסק מגבת חכמים (ג) שמעין לבריה דאמר ליה במה אנן אכלין יומא דין · אמר ליה בטרוקסימון · מן חד במנא או מן תרין במנא · אמר ליה מן תרין במנא דאינון כמישין וזלילין · אמרי היכן אנן אזלין גבי הדין ניזיל ונעביד עבידתן בקרתא ובתר כן ניתי לגביה · אזלון ועבדון עבידתהון בקרתא ואתו לגביה · אמרין ליה הב לן מצוותא · אמר לון אזלון לגבי דא דבייתא והיא יהבה לכון חד מודיא דדינרין · אזלון לגבי אינתתא ואמרון לה אמר ליך בעלך הב לן מצוותא חד מודיא דדינרין אמרה לון היכי אמר לכון גדיש או מחיק · אמרו לה סתם אמר לן · אמרה אנא יהבה לכון גדיש אין אמר לי בעלי למה · (ד) אמינא ליה חביתין מן פרני · אתון לגביה אמרון ליה ברייך ימלא חסרונך · אמר לון היכן יהבתיה לכון גדיש או מחיק · אמרו ליה סתם אמרן לה ואמרה אנא יהבה לכון יתיה גדיש ואין אמר בעלי למה אנא יהבה גדראניה מן פורני · אמר להון איכן דכן הוית בדעתי למתנא לכון ולמה לא אתיתון לגבי מריש · אמרון ליה שמעינן לעבדך דאמר לך במה אנן אכלין יומא דין ואמרת ליה בטרוקסימון ואמר לך מן חד במנא או מן תרין במנא · ואמרת ליה מן תרין במנא דאינון כמישין וזלילין · ואמרין בר נש דאית ליה כל הדין ממונא הוא אכיל בטרוקסימון מן תרין במנא · אמר לון בנפשי אנא רשיי ברם במצוותה דברייי לית אנא יכיל ולא רשיי · בר לופייני הוה משיא את בתו מן צפורי לעכו והעמיד חנויות מוזגות יין מציפורי לעכו ומנורות של זהב מכאן ומכאן · אמרו לא זזו משם עד שהאכילן עדשים מן הגרן והשקה אותן יין מן הגת · אמר ר' אבון (ד) ובלבד בקדרות מפוחמות ברם הכא יום אחרון כיום ראשון : ד רבי חייא הוה ליה חד רחים באשנא ועשה לו סעודה והאכילו כל מה שנברא בששת ימי בראשית · אמר ליה מה אלהכון עתיד דעביד לכון יותר מכאן · אמר ליה סעודתך יש לה קצבה אבל סעודת אלהינו שעתיד לעשות לצדיקים לעתיד לבא אין לה קצבה דכתיב (ישעיה ס"ד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו · ר' שמעון בן יוחאי הוה ליה חד רחים גבי דארי' בצור חד זמן אתא לגביה שמעיה לעבדיה דאמר ליה במה אנן אכלין יומא דין בטלופחין דטמאשא או דגראפא · א"ל דטמאשא · התחיל ממיל בו והרגיש בו · שלח ואמר לבני בייתיה אתקינו לי כל ההין ארגוטדייא · אמר ליה משנח רבי שתי גבן יומא דין · אמר ליה אין · מאן דסליק בבייתא חמא כל הדין ארגנאטאדייא ותמה · א"ל בר נש דאית כל הדין ממונא יהא הוא אכיל בטפלוהין דטמאשא · א"ל אי ר' אתון אורייתכון מוקרא לכון ברם אנן אי לית לן ממונא לית בר נש דמוקר לן · בר יוחני' בקש לעשות סעודתא לגדולי רומי הוה תמן ר' אליעזר בר' יוסי אמר נמלך בבן עירנו · אתא לגביה א"ל אי בעית למקרא עשרין עבוד עשרין וחמשה · ואין בעית למקרי עשרין וחמשה עבוד לתלתין אזל הוא ועביד לעשרין וארבע וקרא עשרין וחמשה אשתכחנון דהכירין חד מקמא מאן דאמר קנדס ומאן דאמר

מסורת המדרש א ילקוט כאן בשם מד"ת אבא גוריון רמז אלף מ"ז : ב שמות רבה סוף פרשה א' · ויקרא רבה פרשה י"ט · תנחומא סדר מצורע סימן ו' · ילקוט מצורע רמז תקע"א · ילקוט מלכים רמז ר"י : ג ירושלמי פסחים פרק ד' :

חדושי הרד"ל

הסעודה של ישראל וכמ"ש בילקוט שכל הסעודה הי' בעצת המן להכשיל ישראל · לכן השתדל להכין כל צרכי סעודה ממאכלי א"י כמו שאלו היו בארצם במקומם · בכדי לשמח לבבם שתזוח דעתם · (וכעין מ"ש בספרי דבני אמונה בבכורים ש' כשהריחו ריח עפר ארצם) ועי"ל דלשון ולא יקר דרש כמ"ש באיכה רבה פ"ד ס"ב בני ציון היקרים על יקרת כבודם בסדרי סעודה : (ג) עובדא הוי כו' · ברבוהין כו' · נכון היה לגרוס עובדא זו לבסוף אחר עובדא דלחמים דרשב"י שהיה מגמגם בסעודותיו בכדי שיהיו עשרו שמור לגבוהו · ועי"ז שכיחא דברבוהין היה מגמגם בסעודותיו בכדי שיהיה עשרו שמור לעשות בו צדקה : (ד) ובלבד בקדירות מפוחמות · שלא היו לו כלים להתאפס על הדסים נקיים · ברם הכא וכלים מכלים

חדושי הרש"ש

(א) חודש אחד בשנה ראשונה כו' · עי' מ"כ וכתגם נדחק הרבה. מפורש בהדיא בקרא בשנה השלישית ועי' בויק"ר פ' י"ט דשם הגירסא ג' חדשים וע"ש בהגהותי אות ד' ובהשמטות : (ב) דהוה שמיה ברבוהין כצ"ל עי' ס"פ מקום שנהגו נ"ז א' : (ג) שמעין (לבריה) · בירושלמי שם הגירסא לטליא ופי' נער משרת וא"ש לקמן דא"ל שמעינן לעבדך : (ד) אמינא ליה חביתין מן פרני · כצ"ל :

כיון

מתנות כהונה

אינו כינויים שצריך להוצאה גדולה : בין מן דידיה וכו' · בין משלו ובין משאינו שלו : מתגלגלת · שוף הנקרא בת קברייא ועיין לקמן סוף פסוק גם ושתי והנמשל על שהיה מתפאר ומתגדל בכלי בהמ"ק שאינם שלו וכ"מ בספר יוחסין בפסוק ויבז בעיניו משל לקרן שקרן על שפת הים : מהיכן העשיר כו' · מילתא באפי נפשיה : שחיק ומחיק · ישחק וימח : סיגל · אצר ואסף : עינו צרה · מלהוציאו מתחת ידו ולהניחו לאחרים ועיין בילקוט : לאויל · לאויל מרודך בנו : והפך פרת עליהן · שמשך דרך שם מי פרת כדי שלא ימלאנו שום אדם : ה"ג ימים רבים ימים של צער ודכותיה כו' · והצער הוא שישראל היו מליזין על שם שראו שם כלי בית המקדש וכדאיתא בתרגום וכן מצאתי בהדיא בספר יוחסין : וכמה היו · בילקוט מלכים משמע דקאי על ימים רבים דאליהו ושם הגירסא ושהיה במקלט : חדש אחד וכו' · ימים פירושו שנה כדאמרי' ימים או עשור ימים שהיה גלותו וכתיב ימים הרי שנים רבים שלשה חדש אחד בשנה ראשונה החדש האחרון ובשלישית החדש הראשון ואמצע שלם כמו שדרשו חז"ל פ"ק דמכות שלשים יום בשנה נקראו שנה : יום אחרון כו' · יום קדרים דאל"כ ימים מבעיא ליה : מגבת חכמים · שגבו מעות לפרנס התלמידים : שמעו כו' · שומעים לבנו שהיה אומר להביו במה יהא סעודתנו היום כלומר מה נאכל : טרוקסמון · הוא פרי או עשב דמשקי וירושלמי בסוף פרק מקום שנהגו גרס טרוכסמין : מן חד במנה · מן אותם שקונין מדה אחת במנה או שנים במנה : דאינון כמישין וכו' · כמושין ויבשין וזול קונין אותם וירושלמי איתא בהדיא של אתמול אמרו רבותינו הילך נלך אצל האיש הזה נלך ונעשה מלאכתנו כלומר לגבות צדקה בעיר ואח"כ נבא אצלו : אזלו כו' · הלכו ועשו מלאכתן בעיר ובאו אצלו ואמרו תן לנו מצוה רוצה לומר צדקה אמר להם לכו אצל זו שבבית רוצה לומר אשתו והיא תתן לכם מדה אחת מלא דינרין הלכו אצל אשתו ואמרו לה אמר לך בעלך תן לנו צדקה כו' אמרה להם הילך אמר גדים מלא במדה גדושה או נמחק שוה לשפתי המדה במדה מחוקה : אין כו' · פי' אם ימר לי בעלי למה נתת מדה גדושה אני אומר לו נתתי המותר מן פרני פירוש מן כתובתי וכ"ג בירושלמי בהדיא : אתון וכו' · באו אצלו אמר להו הילך נתנה לכם המדה : אמרן · אמרנו : יהבא לכון יתיה גדיש גרסי' · ומיהו נדיר פי' ג"כ לשון תוספת והגדלה כמו גדראניה דלקמן : ואין כו' · ואם יאמר בעלי למה נתת גדיש אני אתן תוספתו מכתובתי : גדראניה · לשון הגדלה והוספה כמו שמגדרין מתגדלין בפרק בתרא דנדרים ובפרק היה קורא אינו מתגדר במלאכתי : איכן · הרי כן כלומר באמת שכן היה בדעתי ליתן לכם וירושלמי מסיים לה כד שמע בעלה כן כפל לה כתובתה : למה כו' · מילתא באפיה נפשיה היא שאלם למה לא באתם אצלי מתחלה : ה"ג ואמרין בר נש כו' : בנפשי אנא רשיי כו' · בעצמי אני רשאי לעשות ולקמן אבל במצות בוראי אין אני יכול ואין אני רשאי לקמן · (אמר המגיה · בנפשי אנא רשיי · ר"ל בצרכי גופי ונפשי אני מתנהג כעני ורש ברם במצותה דברייי לית אנא יכיל ר"ל בצרכי שמים כו' אני מתנהג כיכול ואיש עשיר ולא כעני ורש וכמו שנאמר טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט) : בר לופייני · שם אדם : מן צפורי · לשם הוא היה דר בצפורי ונתן בתו לאיש אחד מעכו : מן הגרן כו' · משום שלא היה בילתו לסיימו : מפוחמות · שחורות כמו פחם : הכא · סעודת אחשורוש : חד רחים כו' · אוהב אחד ממקום אשנאי וגוי היה ועשה סעודה לר' חייא : מה אלהיכון וכו' · אלהיכם מה יעשה לכם לעוה"ב יותר מזה ממה שהאכלתיך : בטלופחין · בעדשים : דטמאשא כו' · שני מינים הם ואותן דטמאשא הם הגרועים וטבלת פתך תרגום אונקלוס ועמישי סעדך וכאן ר"ל אותן עדשים שטובלים בו את הפת ואוכלין אותו או אותן שמבשלים הרבה יחד ואוכלין אותו בכף תוך הקערה וזה נקרא גרפא כדאמרי' ריש כריתות כאדם שגורף הקערה : ממיל כו' · התחיל לדבר עמו : והרגיש בו · מבעל הבית : שלח · בעל הבית לבני ביתו : ארגוטדייא · פי' בערוך מיני כלים והטובים מאד : משנח כו' · ואח"כ אמר לר"ש השגיח עלינו לשתות עמנו יום זה : ה"ג גבן יומא דין : דסליק לבייתי' · כשעלה ונכנס לביתו : חמא כו' · ראה כל אותן כלים וכו' : אי רבי · אי בלשונם התחלת דיבור של תימה : אתון וכו' · אתם תורתכם מכבדת אתכם אבל אנחנו אם אין לנו ממון אין אדם מכבד אותנו לפיכך צריכין אנו לקמן במאכל ומשתה : בעית למקרא וכו' · אם תרצה לקרוא ולזמן עשרים : ה"ג עביד לעשרים וחמשה · פי' עשה והכן לכ"ה : ואין · ואם : אשתכחנון וכו' · נמצא שהיה חסר מנה אחת מלפני איש אחד שלא היה לו בושה והיה אומר קודם והיה אומר כפנאי רעב אני מי יתן לי קודם והוא מין ירק מאכל

פירוש מהרז"ו

דעביד לכון יתר מן דין וכו' : והפך פרת עליהון · בילקוט בשם אבא גוריון הגירסא והפך עליהם עופרת ושפכה כורש לבנות ביהמ"ק מאלו : ימים של צער · ויק"ר פרשה י"ט סי' ז' שמאחר שמפורש שמונים ומאת יום א"כ מ"ש ימים רבים מיותר לדרשה : גדראניה מן פורני · מלשון גודר בתמרים פי' גורע מכתובתי :

יפה ענף

[illegible]

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

כפנאי • אייתי דהב יהב קדמיה נסביה וטלקיה באנפיה • אמר ליה דדהב אנא אכיל ודהבך אנא צריך • אתא לגביה ר' אליעזר בר' יוסי ותני ליה עובדא • אמר ליה חייך ר' לא הוה לי דאימא לך דאלו אמרת לי לא עבדית מן בגין כך אמרין לך אם חדרי תורה גלה לכם הקב"ה או שמא חדרי סעודה • אמר ליה הן אף חדרי סעודה גילה לנוי"ל ודא מנא לך • א"ל מדוד דכתיב (ש"ב ג') ויבא אבנר אל דוד ועמו עשרים אנשים ויעש דוד לאבנר ולאנשים אשר אתו משתה • ויעש משתה אין כתיב כאן אלא ולאנשים אשר אתו משתה • ברם הכא יום אחרון כיום ראשון :

ה **ובמלאת** הימים האלה • ובמלואת כתיב • עשה המלך לכל העם הנמצאים וגו' • משתה שבעת ימים • רב ושמואל • חד אמר שבעה חוץ ממאה ושמונים • ושמואל אמר שבעה עם מאה ושמונים • א"ר סימון הדא שושן הבירה (ה) כבית קומטיטון היה מאכל ומשתה מצוי בה • [א] א"ר חנינא בר פפא (ו) גדולי הדור היו שם וברחו • אמר רב חנינא בר עטל יהודים היו שם באותה סעודה • אמר לון אותו רשע יכול אלוהיכון עתיד דעביד לכון יותר מכן אמרו לו (ישעיה ס"ד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה אם כסעודה זו הוא עושה לנו אנו אומרין לו כבר אכלנוה על שלחנו של אחשורוש : ו [ב] בחצר גנת ביתן המלך • ר' יהודה ור' נחמיה • ר' יהודה אמר גנה מבחוץ וחצר מבפנים ור' נחמיה אמר גנה מבפנים וחצר מבחוץ • אמר ר' פנחס מקיים אני דברי שניכם כשהוא היה רוצה עושה אותה חצר וכשהוא היה רוצה עושה אותה גינה הא כיצד פורש את הוילון ועושה חצר קופל את הוילון ועושה אותה גנה • דבר אחר בחצר גנת ביתן המלך (ז) שעמדה לו בדמים הרבה :

ז **חור** כרפס ותכלת תרגם עקילס איירינון קרפסינון • ור' ביבי אמר (ח) טיינון • א"ר יצחק בגדים שבני חורין לובשין • אחוז בחבלי בוץ וארגמן • אמר ר' שמואל בר נחמן (ט) בוא וראה טליתו של אותו רשע מה הוא שהכל מפקיעין בחבלי צמר ובחבלי פשתן ורשע זה בחבלי בוץ וארגמן • על גלילי כסף • ר' חייא רבה ור' שמעון בן חלפתא • חד אמר נגללין היו כוילון זה של ארון • והרינא אמר נקפלין היו כקלע זו של ספינה • ועמודי שש • א"ר לוי המחצב הזה לא נגלה לבריה (י) אלא למלכות הרשעה הזאת אתיבון והכתיב (ד"ה א' כ"ט) וכל אבן יקרה ואבני שיש לרוב • שלמה היה נותן מרגלית מכאן ומרגלית מכאן ואבני שיש באמצע ונוח היה לאחשורוש לעשות לו עמודים של כסף ושל זהב מלהביא עמודים של שיש מיפרק אונסין למדי • וא"ת דהוו זמרין • אמר רבי מתנה אני ישנתי על פרחו של אחד מהן והיה מלא קומה ופשוט ידים ורגלים :

ח **מטות** זהב וכסף • [ג] רבי יהודה ורבי נחמיה • רבי יהודה אמר הראוי לכסף לכסף הראוי לזהב לזהב • אמר לו ר' נחמיה א"כ נמצאת מכניס שנאה בסעודת אותו רשע אלא של כסף היו והיו מצופים בזהב • ור' תחליפא בר בר חנה אמר של זהב היו • והיו מכופתין בכפאתין של כסף • ושמואל אמר הגשיש החיצון של זהב והפנימי של כסף :

ט **על** רצפת בהט ושש • אמר רב נחמן בא וראה שלותו של אותו רשע מה הוא (יא) שהיה ביתו רצוף באבנים טובות ומרגליות • בהט ושש ודר וסוחרת • ר' ניסא דקיסרי אמר (יב) למרגלית שהיא אהובה (יג) על בעלה • ר' יוחנן אמר למרגלית שמוציאה את בעלה לחירות המד"א *וקראתם דרורי ודרי • א"ר הונא אית אתר דצווחין למרגליתא דורה • וסחרת • ר' ביבא בר אבונא אמר פרקמטיא נפקת • המד"א *עובר לסוחר :

י **והשקות** בכלי זהב • [ד] השקיותיו של אותו רשע לא היו אלא בשל זהב • (יד) איתיבון והכתיב (מלכים א' י') וכל כלי משקה המלך שלמה זהב וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור • ר' פנחס בשם ר' יצחק אמר והלא נפשו של אדם חותה לשתות בשל זהב אלא אלו כוסות דיוטיריטא של כלי זכוכית שרואין צל פניהם בהם יפין ויקירין ככלי זהב :

יא **וכלים** מכלים שונים • [ה] הביא כליו וכלי עילם ונמצאו שלו יפין משל עילם • הביא כליו וכלי בהמ"ק ונמצאו נאים ויפין מכליו • למטרונה שהיתה לה שפחה יפה כל זמן שמבטת בשפחתה היו פניה משתנות • כך כל זמן שהיו כלי בית המקדש מביטין בכליו היו משתנין כליו ונעשין כעופרת • ר' תחליפא בר בר חנה אמר (טו) כלים שצורתן נשתנים לימים קלים • א"ר שמואל בר רב נחמן כלים מכלים למשתמשין בהם והם שונין בקלקלה • מי גרם לבלשצר שתתקעקע ביצתו מן העולם

מסורת המדרש א ילקוט כאן בשם מדרש אבא גוריון רמז אלף מ"ט : ב עיין מגילה דף י"ב • ובילקוט כאן רמז אלף מ"ח : ג מגילה דף י"ב : ד פרקי דרבי אליעזר פ' מ"ט : ה ילקוט כאן רמז אלף מ"ט

חדושי הרד"ל

פונים : (ה) כבית קומטיטון • פי' במ"ע בית גדול שבו המלך ועבדיו יושבים • ועיקר פי' קומטיטון הוא בית וועד ועלה אבל יותר קרוב שצ"ל קוזמיטין פי' של כל העולם מקום אספת שווקים לכל המדינות שבמקום כזה מאכל ומשתה מצוי בו : (ו) גדולי הדור היו שם וברחו : דרש לכל העם הנמצאים בשושן • שהיו שם עוד יותר וברחו רק אלו נמצאו שם ; ועי' בתרגום ראשון : (ז) שעמדו לו בדמים הרבה כצ"ל לשון רבים • ובא לומר שחיבת המלך חוזר על כאו"א על החצר והגינה והביתן • (ולכן היא מופסקת בטעם מן ביתן) • לומר שכאו"א מהן היו ביד המלך שעמדו בדמים יקרים : (ח) טיינון • במ"ע ערך איירינון גרס יקנטינון ושכ"ה עוד היום בתרגום יוני של עקילס ופירשו איירינון מראה אויר • קרבסינון בגד דק עשוי מפשתן נקי יקנטינון דבר אשר לו גוון תכלת • ולפ"ז נראה דרבי ביבי על ותכלת קאי) : (ט) בא וראה עליתו כו' • עמ"כ ובילקוט איתא מן החבלים אתה יודע המלבוש מה היו וי"ל גם כאן כן דקאמר מן החבלים בא וראה ללמוד מה היו טליתו ולבושו : (י) אלא למלכות הזאת • שבאיטליא (שהם רומי) הוא נמצא השיש הטוב : (יא) שהיה ביתו רצוף כו' • פדר"א פמ"ט : (יב) למרגלית שהיא אהובה על בעליה על בהט קאי וכדאמרי' (במגילה י"ב) אבנים שמתחוטטות על בעליהן שהוא לשון אהבה וגעגועין : (יג) על בעלה ודר כי"א למרגליות כו' לחירות כו' דרור הא"ר סוגא כצ"ל ואתיא דר"ה כדאמרי' במגילה שם אבן טוב יש בכרכי הים ודירה שמו : (יד) איתיבון והכתיב כו' ר' פנחס כו' • לגי' הספרים נ"ל דר' פנחס על מקרא ההוא נאמר ולכן מביאו כאן בלשון איתיבון ובכ"ז אין מיושב כ"כ התיובתא ועמ"ב וקרוב שט"ס יש וכצ"ל ותמן כתיב וכל כלי כו' ור' פנחס אתרווייהו מקשה ומתרץ נמי אתרווייהו : (טו) כלים שצורתן נשתנים לימים קלים • כמש"ל דווטרא של זכוכית שקלים להשתבר ולהשתנות • והיה משקין בהם בסעודה לכל • ועי"ל דאכלי ביהמ"ק קאי שבעוד ימים קלים היכלה זמן שבעים שנה לגלותם יותזרו

פירוש מהרז"ו

כבית קומטיטון • הובא במוסף ערוך פי' בלשון רומי בית גדול אשר בו המלך ועבדיו יושבים • בכל ביתו נאמן הוא ת"י בכל קומטיטון דידי : שעמדה לו בדמים הרבה • שרצו שיקרא שם המלך עליה שאין ביד אחר לעשות כן : איירינון • כתב במ"ע עוד היום נמצא בהעתקת יוונית איירין קרבסיטן • ופירוש המלות איירון בגד שיש לו גוון • קרבסינן בגד עשוי מפשתן נקי • יקנטינון דבר שיש לו גוון תכלת : כוילון זה של ארון • שתלוי מלמעלה ונגלל לצד אחד : כקלע זו של ספינה • שנגלל על כלונס מלמטה למעלה : למרגלית שהיא אהובה על בעלה • שהאבנים טובים אלו היו דומים למרגליות וכמ"ש מגלה י"ב אבנים המתחוטטות על בעליהן ודורש בהט בחילוף ה"א בחי"ת : ככוסות

מתנות כהונה

מאכל גרוע כך פי' הערוך וכן הוא בב"ר כך קוץ זה קודם והוא נאכל על ידי תיקון כמו שפירש"י שם בפירוש התומש : אייתי דהב וכו' • ב"ה הביא זהב ונתן לפניו : נסביה : לקח אותו איש את הזהב והשליכו והכהו בפני בעל הבית ואמר ליה וכי לזהב אני צריך וזהבך אני אוכל : וטלקיה גרסי' : ותני וכו' • וספר לו המעשה : לא הוה לי וכו' • פי' לא היה לי לומר לך חרטתי : דאלו כו' • שזה שאמרת לי לעשות לא עשיתי : ה"ג דאמרת לי לא עבדית וכ"מ שיב בא"ת : מן בגין וכו' • בשביל זה אמרתיו לך שאדע אם שערי תורה כו' : אי שמא • לשון תימה וכי גם זו גלה להם : ודא • זה שצריך אדם להכין כדי הצורך והותר מנא לך : לאנשים אשר אתו • משמע שהיה מדקדק שיהא כדי הצורך לכל האנשים אשר אתו : ברם הכא • אלעיל קאי כלומר בכל מעשים אלו היה חסרון

ברם הכא וכו' : ובמלואת כתיב • שיום אחרון היה כיום ראשון לפיכך כתיב ובמלואת מלא שהיו מלאים ושוים אחרון כראשון או שמא לא בא להשמיענו רק הכתוב וכן מנהגו בספר הזה בכמה מקומות ודוק ותשכח : בבית קומטיטון • פי' כבית שקמוטו ואוצרו לתוכו כל הצורך מלא כל טוב : יכול אלוהיכון גרסי' : גנה מבחוץ • דייק מדכתיב חצר גינת דבוק בחטף חצר של גינה הרי שהגינה גדול והחצר קטן לפנים ממנו • ורבי נחמיה דרש כסדר הכתוב חצר ואח"כ גינה : קופל כו' • היה מקפל ונוטל הוילונות והיו נראים הצמחים והירקות : בדמים הרבה • כאלו היו ג' בניינים : חור • איירינון קרפסינון וטיינון • מיני בגדים חשובים הן : שבני חורין • לשון חור קדרים מלשון חירות ולא לאפלוגי קאתי אלא לפרש : ה"ג בא וראה שלותו של כו' : מפקיעין • מותחים החבלים נקראים פקיעים ועי' בע"ך : כוילון של ארון • וילון התולה לפני ארון הקדש שמגלגלין אותה מלמטה למעלה : כקלע של ספינה • הוא נכרך אבל לא נגלל כוילון : והרינא • האחר : המחצב הזה • של שיש : שלמה היה נותן • תירוצא הוא : ונוח היה לו כו' • תירוצא הוא ופבת לאותו רשע : מיפרק אונסין • שם מקום שמשם מביאים השיש : זמרין • נראה דגרס גמדים פירוש קצרים גמד הוא אמה קצרה או גרס זעירין ולפי הגירסא צריך להיות זמרין מתוחכים וקצרים לשון זמיר עריצים : מכופתין כו' • מקושרים ומחוזקים בעקלים של כסף : ה"ג בכפאתין של כסף והכי מוכח גירסת הילקוט : הגשיש • כרעי המטה קרוי גשוש ועי' ערוך ערך גשש : החיצון לצד הבית : אהובה על בעלה • דרש שש מלשון שש בשיבולת ובקמץ לשון ששון : לחרות • לשון דר קדרים כדמפרש ואזיל : פרגמטיא • סוחרת קדרים לשון סחורה : והשקות • השקיותיו כו' • י"ל לשון תימה בא וראה כמה רוב עשרו מה שלא מצינו בשום אדם : רבי פנחס וכו' • תירוצא הוא : חותה • מאוס ומעכב מלשון חותה את הגחלים ואם כן איך היה אחשורוש משתמש בו באותה סעודה והכתיב לעשות כרצון איש ואיש וגבי שלמה אין להקשות זה לפי שלא בא לעשות כרצון כל איש ולא בא אלא להודיע רוב עשרו : אלא אלו כו' • פירוש אלו של אחשורוש כו' : דיוטיריטא • פירש הערוך משובחים : ה"ג שרואים צל פניהם : פניה • של השפחה משתנות : מכלים • לשון כליון שמכלים למי שהוא משתמש בהן : שצורתו נשתנים כו' • כי המלאכה היתה דקה עד מאד ומראיהן היה זכה ובהירה ומשתנת במהרה : ביצתו • שרשו

משנת דרבי אליעזר

צריך נהוסיף אשכחן דחסר חד דהכי קרא כ' והכין רק לכ"ד : ובמלואת כתיב עיין מ"כ • ול"נ דנספוך הוא שהורה שחסר כתיב ו' שניה להורות שהיה כיום אחד שוה : הדא שושן כו' • עד א"ל עין לא ראתה עי' יפ"ע • ול"נ דדריש מלא כל שהוא מיותר דלת"ק בא לרבות וללמד על העיר שושן שתמיד היה מצויה ברכה להכין לכל ורחב"פ סבר שבא ללמוד שהכין לכל העם ובאמת לא באו כולם שברחו • ורחב"ע בא להורות שישראל היו ג"כ וזהו ריבוי דכל אף שהיה ראוי שלא יטמאו בפת בג ומאכלי איסור • ומה שסיים שא"ל אותו רשע כו' • והם א"ל עין לא"ר גו' זה דרש מדכתיב הנמצאים דג"כ מיותר אלא לומר דכן השיבו לו דסעודתיך כבר נמצא וכתיב עין לא ראתה : למרגלית שהיא אהובה לבעלה • דקשה למה מכנים שם שהוא אבן שיש אבנים טובות לכן תירץ שהיה כמשל מרגלית שהיא אהובה לבעלה • שאף שאיננה שוה כ"כ נאים אחר מ"מ לו היה רבתה ערך • כן השש היה לאחשורוש בערך אבנים טובים וכדאיתא לעיל עד שנוח היה לו לעשות עמודים של זהב מלהביא של שיש מפרק אונסי' • ועי' דוחקם של מ"כ

יפה ענף

זהב אלף החסרון הזה לאמר לפם כי לא מבינות או מקוצר יד חסרה הקערה זו • רק משום שלא שם על לבו להכינס מראש : לא הוה לי דאימא לך כו' • פי' טוב היה לי לבלי לספר לך המקרה הזה • אחרי שאנכי לא שמרתי את הדברים אשר יעצת לי להרבות את המאכלים על מספר הקרואים • אבל מטעם זה אנכי מספר לך לדעת האם העצה אשר יעצתני גלויה היא לך עם חדרי תורה הגלויים לך : ויעש משתה אכ"כ כו' • כיון דעיקר המשתה נעשה לאבנר היל"ל ויעש דוד משתה לאבנר ולאנשים אשר אתו ומדכתיב משתה לבסוף מוכיח כי צריך לצאת בעשיית המשתה ידי חובת כל האנשים אשר יהיו שם : ובמלואת כתיב • פי' דבא מלא בוי"ו להורות שהמשתה היה מלא ושלם בכל עניניו : שבעת עם ק"פ • ולדבריו יתפרש ובמלואת הימים כאשר קרבו הק"פ להכלות ולהמלא או בימים האחרונים שבהם עשה משתה שבעה ימים לכל העם הנמצאים בשושן : בבית קומטיטון שם מקום • ודריש הנמצאים על המאכל והמשתה הנמצאים בשושן ולכן יכול לעשות משתה שם לרב עם • ורחב"פ מפרש הנמצאים על האנשים ובא לאפוקי אותן האנשים שברחו משם • ור"ח בן עטל דריש הנמצאים על היהודים ע"ד הכתוב בדניאל י"ב ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר או דדריש הנמצאים' על הדברים הנמצאים בסעודה זו לאפוקי סעודה דלעתיד אשר ממנה שחק היה לא תמצא לעינינו כי עין לא ראתה אלהים זולתך : גנה מבחוץ וחצר מבפנים • כי ביתן הוא בפנים וכמו מבית ומבחוץ • ומפרש כי ביתן קאי על חצר משום דחצר הוא לשון זכר וביתן הוא ג"כ ל"ז מדלא כתיב ביתנה • ולפ"ז היה החצר מוקפת גינה מסביב • ואידך סובר כיון דחצר סמוך לגנה וביתן בא אחר זה לאחר על הנסמך וזה על גנת אשר היא היתה מבפנים והחצר הקיף את הגנה מבחוץ : פורש את הוילון בין חצר לגנה או היה החצר מובדל מן הגנה ולא מני קאי ביתן רק על אחד מהם העומד בפנים • אבל כשקופל את הוילון והגנה נראית בחצר סביבה • או שהחצר היה בפנים • אבל שניהם נראים כאחד • והחצר נקרא גנה • והגנה נקראת חצר • ומני קאי ביתן על שניהם יחד ויתפרש ביתן על חצר הפנימי לאפוקי חצרות אחרים העומדים רחוק ממנו בצד חוץ • וכבן נתקיימו דברי שניהם כי ביתן מני קאי או הגנה כר"נ או על חצר כר"י : בדמים הרבה • דריש ביתן מלשון מתן מעות מרובים : איירינון • הם בגדים לבנים כמו כלים האולייריון דש"ס אלו קשרים • וכן האומר טיינון הוא מין צבע כדאיתא בירושלמי דפרק במה מדליקין ועורות תחשים ר"י אמר טיינון והוא שם צבע הנקרא כך : שבני חורין כו' • פי' בני שרים ומפרש חור כמו חור בתוג"ם והוא מענין חורי יהודה שפירושו שרי יהודה : מפקיעין מפשילין והוא הושטתם להשתמש בהם : נגללין היו כוילון • דגלילי כסף היינו כמין פרוכות המסך הפרושים על הפתח מרוקמים בחוטי כסף ומקרי גלילי מפני שנגללין על הפתח מלמטה למעלה מצד חוץ לצד פנים או מצד פנים לצד חוץ ככריכת מגילת ספר • ולחרינא היו כמין קלעים הפרושים מקלה לקלה • וכשרוצין מקפלין ומחברין מקלותיהן עד קצותיהן כקלע של ספינה שפרוש שבשורדתו מקפלין ומקמטין אותו : אם תאמר • דהוו זעירין כצ"ל : פרחו של אחד מהם • זה כמין קפלורוסים שבראש העמוד הנזכר : למרגלית שהיא אהובה • אבהט קאי דדרשינן ליה אבנים שמתחוטטות על בעליהן • והיינו לשון עינוג כענין שאתה מתחטא לפני המקום דפ' סדר תעניות וכמ"ש הערוך • וזה שמפרש בהט שהיא אהובה • והאומר שמוציאה את בעלה דריש לשון דר • ופי' בשביל שיוכל לשלם בזה את חובותיו יצא לחפשי מנוגשיו וממעיקיו : הביא כליו וכלי עילם • מדסל"ל וכלים שונים וכתיב וכלים מכלים שונים משמע שהכלים משתנים מפני כלים אחרים • דהיינו כלי עילם היו מגונים נגד כלי אחשורוש

לא ע"י [א] שנשתמש בכלי בית המקדש הה"ד (דניאל ה') בלשאצר אמר בטעם חמרא להיתיה למאני דהבא וכספא די הנפק נבוכדנצר וגו' · מה כתיב ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדאה: **יב** ויין מלכות רב להלן כתיב (שם) ולקבל אלפא חמרא שתה · ברם הכא כתיב ויין מלכות רב (טז) כיד המלך ככוסות ביד המלך:

יג והשתיה כדת אין אונס · כדת כל מקום ומקום · אית אתר דבעי מיגם ובתר כן שתי · ואית אתר דשתי ובתר כן מיגם · כדת כל אומה ואומה · כאילין כותאי דלא שאתן חמרא דזיקין אייתי להון חמרא דקולי' · (יז) אין אונס · באנפקא · רב אמר אין אונס ביין נסך · א"ר בנימין בר לוי אין אונס בפקתא · לפום דתמן שאתן בגכא לפיכך אין אונס בפקתא · כי כן יסד המלך · אמר רבי שמואל בר נחמן בא וראה שלותו של אותו רשע מה היא שהיה ביתו מיוסד באבנים טובות ומרגליות · על כל רב ביתו · (יח) לעשות לגדולי מלכות שיהא כל אחד ואחד רשאי לצחוק עם בניו ועם בני ביתו: **יד** לעשות כרצון איש ואיש · אמר לו הקב"ה אני איני יוצא מידי בריותי ואתה מבקש לעשות כרצון איש ואיש · בנוהג שבעולם שני בני אדם מבקשים לישא אשה אחת יכולה היא להנשא לשניהם אלא או לזה או לזה · וכן שתי ספינות שהיו עולות בלימן · אחת מבקשת רוח צפונית ואחת מבקשת רוח דרומית יכולה היא הרוח אחת להנהיג את שתיהן כאחת אלא או לזו או לזו · למחר שני בני אדם באים לפניך בדין איש יהודי ואיש צר ואויב יכול אתה לצאת ידי שניהם אלא שאתה מרומם לזה וצולב לזה · ר' הונא בשם ר' בנימין בר לוי אמר (יט) [ב] לפי שבעוה"ז בזמן שרוח צפונית מנשבת אין רוח דרומית מנשבת · ובזמן שרוח דרומית מנשבת אין רוח צפונית מנשבת אבל לעתיד לבא בקיבוץ גליות אמר הקב"ה אני מביא רוח ארגסטים לעולם ששתי רוחות משמשות בו הה"ד (ישעיה מ"ג) אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ · מי הוא זה שעושה רצון יראיו זה הקב"ה שכתוב בו (תהלים קמה) רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם:

פרשה ג א רב פתח (חבקוק ב') הוי משקה רעהו מספח חמתך ואף שכר למען הביט על מעוריהם · הוי משקה זה נבוכדנצר · רעהו זה צדקיהו · אמר לו הקב"ה אי רשע אינו מלך כמותך אינו רועה כמותך · מספח חמתך · מה אתה (א) מספח בו דברים בחמתך · אמר לו אלו מרדת בי ולא מרדת באלהיך היה לאלהיך להתקיים עליך אלו מרדת באלהיך ולא מרדת בי היה לי להתקיים בך · אלא שמרדת באלהיך ומרדת בי · הה"ד (דה"ב ל"ו) וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים· במה השביעו· (ב) א"ר יוסי בר' חנינא [ג] בקרנות המזבח הפנימי השביעו · מה היה עושה לו אותו רשע היה מאכילו פת חמה (ג) של שעורים · ומשקה אותו יין מן הגת חדש · וכ"כ למה כדי (ד) שיתהללו מעיו הה"ד (חבקוק ב') למען הביט על מעוריהם · אמר ר' חנינא בר יצחק (ה) יקר עצמך ויקר אבותיך לא נכנסתם למלכות אלא ע"י שכיבד זקנך לזקנו הה"ד (ישעיה ל"ט) בעת ההיא שלח מרודך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה אל חזקיהו וישמע כי חלה ויחזק · אמרו [ד] מרודך בלאדן עובד לחמה היה והיה רגיל לאכול בשש שעות ולישן עד תשעה שעות ואותו היום שחזר גלגל חמה לאחוריו בימי חזקיהו ישן עד תשעה שעות ועמד בד' שעות וכיון שנעור משנתו בקש להרוג את כל עבדיו אמר להם הנחתם אותי ישן כל היום וכל הלילה אמרו לו לא אלא שגלגל חמה חזר לאחוריו · אמר להם וכי יש אלוה גדול מאלהי שיכול להחזירו · א"ל אלוהו של חזקיהו גדול מאלהיך · מיד עמד וכתב שלום לחזקיהו ושלום לאלהי חזקיהו ושלום לירושלם· וכיון שיצאו הכתבים והבולדרין נתישבה דעתו עליו ואמר הכבוד הזה שחלקתי לחזקיהו לא הלקתי לו אלא בשביל אלהיו ואני מקדים שלום של חזקיהו שהוא ב"ו לשלום אלהיו · מיד עמד מכסאו ופסע ג' פסיעות ושלח בולדארין והחזיר את הכתבים וכתב ספרים אחרים שלם לאלהא רבא של חזקיהו ושלם לחזקיהו ושלם לירושלם · אמר לו הקב"ה אתה עמדת מכסאך ופסעת שלשה פסיעות בשביל כבוד שמי חייך שאני מעמיד ממך שלשה מלכים שיהיו קוזמקרטורין מסוף העולם ועד סופו · ואלו הם נבוכדנצר ואויל מרודך ובלשצר · לפיכך אמר הקב"ה כבודך וכבוד זקנך ואביך לא נכנסו למלכות אלא בשביל שכיבד לזקנו של זה ואתה מבזה אותו (חבקוק ב') שבעת קלון מכבוד · צדקיה בני מתבזה כדרך כל אדם המתבזה (ו) אבל את · וקיקלון על כבודך · מקיא מלמעלן וקלון מלמטה · ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק אמר (ה) [ה] כיון שראו שני גדולי לגיונותיו שמקיא מלמעלן וקלון מלמטן עמדו והעמידוהו מכסאו והסירו את כתרו מעל

מסורת המדרש א מגילה י"ב: ויק"ר פ' ט'· במד"ר ריש פ' י"ג· שהש"ר סוף פ' ד'· ילקוט ישעיה רמז שמ"ו· ועיין ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ח: ג איכה רבתי פ' ב' פסוק יו"ד· קה"ר ריש פ' ט'· פסיקתא דרב כהנא פסקא כ"ז: ד סנהדרין צ"ו· שיר השירים פ' ג' פסוק ד'· פסיקתא דרב כהנא פסקא ב'· ועמש"ש ע"ז בהערות ותקונים· תנחומא סדר תשא סימן ה'· ילקוט מלכים רמז רמ"ד: ה שהש"ר פ' ג' פסוק ד':

חדושי הרד"ל

יוהזרו לקדושתן ויפתנו פניהם ומעפיהם לטוב לקדושה וטהרה: (טז) כיד המלך כמיסת יד המלך כנ"ל וכ"ה בתרגום ראשון ובא לפרש פי' כיד שהיא כמיסת שהוא כהשגת יד: (יז) אין אונס בפקתא · בתרגום שני הגי' בפוקתא: (יח) לעשות לגדולי מלכות שיהא כו' דרש על כל רב ביתו לעשות לכל רב (מגדולי ושרי מלכות) כביתו (את מקום הסעודה) והיינו לענין זה שיהא רשאי לצחק כו': (יט) לפי שבעוה"ז בזמן שרוח צפונית כו' ויק"ר פ"ט ע"ש בהגהותי בס"ד:

(א) מספח בו דברים בחמתך · כמ"ש (ירמיה נב) וידבר אתו משפטים ודרש ב' משפטים שמרד בה' ובמלך: (ב) אריב"ח בקרנות כו' · איכה רבה פ"ב אות י' ע"ש בהגהותי בס"ד: (ג) של שעורים כו' כדי שיתהללו מעיו עי' שבת (ק"ח): (ד) שיתהללו מעיו לפמ"ש בשבת (קמ"ט) שחשב להרביעו במשכב זכור י"ל שלכן היה עושה לו זה: (ה) יקר עצמך כו' · לפיכך אמר כו' ואתה מבזה אותו שבעת קלון מכבוד דרש מכבוד שהגיע לך על ידו והיה ראוי שתכבדו ג"כ שבעת קלון לצדקיה דרש שבעת (כמו השבעת פועל יוצא): (ו) אבל את מקיא מלמעלן וקלון מלמטה · כדמפ"ו כיון שראו

חדושי הרש"ש

(ה) כיון שראו שני גדולי לגיונותיו · עי' לעיל מה שפירשתי במלת ספרתמים: וסיס

מתנות כהונה

פרשו: ככוסות ביד המלך · משמע ששתה כנגד כל המסובין וזהו כל הכוסות שלכל אחד ואחד הגיע לשתות כוס אחד: והשתיה כדת: כדת כל מקום · כמנהג כל מקום ומקום וכדמפרש ואזיל: אית אתרא כו' · יש מקום שרוצה לאכול ואחר כך לשתות ויש כו': דלא שאתן כו' · אינם שותים יין המונח ומשתמר בזיקים במדות והביא להם יין המונח ומשתמר בקוליה מין כלי מלשון קולתה בדברי רז"ל והם כדים של חרס: באנפקא · פי' הערוך יין חי שאינו מזוג: ביין נסך · ליהודים: הכי גרסינן א"ר בנימין בר לוי אין אונס בפקתא לפום דתמן שאתן בגסא לפיכך אין אונס בפקתא · ופירושו שהיה להם כלי גדול ושמו פקתא והיו משקין אותו לכל אחד מן המסובין בעל כרחו אבל בסעודה זאת לא היו אונסין בכלי זה כ"מ בספר יפה ענף בהדיא: בא וראה שלותו כו' · לשון יסד קדרים: מידי בריותי · לצאת ידי רצון כל אחד ואחד: עולות בלימן · חוף הים: וצולב · ותולה: ארגסטים · פי' הערוך רוח חזקה הבאה מכמה רוחות כאחת:

פרשה ג שיתהללו · לשון חילול כלומר היה מחלחל תמיד ואולי כמו שיתחלחלו כמו ותתחלחל המלכה ודרשו חז"ל מלמד שנגררה לנקביה: ועמד בארבע שעות · בארבע שעות של היום ועיין במדרש חזית בפסוק כמעט שעברתי: הבולדרין · שלוחי המלך ועיין דוגמתו בב"ר בפרשת ויכלו השמים ובויק"ר בפרשת אחרי מות בפרשת ויתכון אכן: קוזמקרטורין גרסי' · ופירש הערוך תופס העולם קוזמו עולם קרטור תופס בלשון יון: וקיקלון · רעי והספה והוא סוף פסוק של שבעת קלון: מקיא כו' · וקיקלון

פירוש מהרז"ו

ככוסות ביד המלך · כמשמעו שאחז הכוסות בידו וחלק לכל שריו מהיין ששתה בעצמו וזהו ויין מלכות: **יג** באנפקא · עי' מ"כ וע"ע פירוש הערוך כלי המחזיק רביעית: בפקתא · בערוך לא מצאתי · אך בילקוט בשם מדרש אבא גוריון · א"ר לוי כך היה עכסים של אנשי פרס היה להם כוס גדול מחזיק ארבעים סאיות והוא נקרא פוסקא והיו משקים בו לכל אחד ואחד אפילו מת ואפילו משתגע היה שותה וכו' אבל אחשורוש לא הכניס אותו כוס בסעודתו: אין אונס ביין·עי' במ"ר פרשה כ' סי' כ"ג שבלעם צוה שלא להשקותם: בית מיוסד·כי כן יסד אם פירושו על שצוה לעבדיו לעשות כרצון איש ואיש הול"ל צוה המלך שהגם שמצינו בתנ"ך לשון יסוד במצות כמ"ש המה יסד דוד המלך ושמואל זהו במצוה קבוע לדורות אך כאן שלא היה כ"א על משתה זו שהרי לא כתב לחוק בדתי פרס ומדי ע"כ בהכרח שמ"ש יסד הכוונה על יסוד בנין שנקרא יסוד בכל מקום ע"פ מדה י"ז והרי זה נדרש ע"פ מדה ל"א מוקדם שמאוחר בענין כי כן יסד המלך על רצפת בהט ושש וכו': **יד** לפי שבעוה"ז · פי"ר פסוק עורי צפון וש"נ: אגרסטום · ופי' המ"ע בלשון יווני רוח מערבית צפונית: מי הוא זה שעושה רצון · מי יכול למלאת רצון איש ואיש:

פרשה ג סי' **א במה** השביעו · עי' ויק"ר פ' ו' ס' ו' קה"ר פסוק ולאיתי את כל מעשה: על מעוריהם · מל' ותער כדה: אמרו מרודך בלאדן · עיין

יפה ענף

אחשורוש שהיו חשובים מהם · וכן כלי אחשורוש היו משתנים ומגונים מפני כלי בהמ"ק · ולפ"ז מפרש שונים שהכביעם עליהם ועל כלים אחרים נכר השינוי וכמו במשל של שפחה ומטרונה · ור' תחליפא מפרש שונים שנשברים מיד וישתנו בצורתן וכמו כלי זכוכית ורשב"ן מפרש שונים שהמשתמש בהם הוא שונה לקלקלה · כי גם בלשצר כבר קבל ענשו במה שהשתמש בהן · ואע"ג דכתיב בקרא כי אז שלמה מלכותו · מ"מ די היה לו לרדת ממלכותו · ולא לקבל עוד עונש בגופו כי נהרג ונאבד מן העולם · אבל העונש קבל בשביל כלי ביהמ"ק שהשתמש בהן: ככוסות ביד המלך · שהיו בידו כוסות כנגד כל הקרואים והוא שתה כנגד כולם · וזה דרך גוזמא · וגם לקבל אלפא הוא גוזמא · אבל בלשצר לא היה גבור בשתיתו כאחשורוש · ולכן מגזם על בלשאצר לקבל אלפא · ואחשורוש ששתה יותר מגזם ששתה כנגד כולם: כדת כל מקום ומקום · כיון דלא פירש כדת איזה מקום ואיזה אומה · לכן מפרש כדת כל מקום ומקום וכדת כל אומה ואומה · כי יש מנהגים שונים במקומות · יש שותים ואח"כ אוכלים ויש מקומות להפך · וכן יש שנויים באומות כמו הכותים שאינם שותים יין מן נאדות · אלא מכלי חרס: אין אונס באנפקאי · פי' נאים אשר חמרא חייא הזיקו לא אנסוהו לשתות המרא חייא אלא מזוג: שהיה ביתו מיוסד · דריש יסד המלך מלשון יסוד וקאי אבהט ושש ודר וסוחרת · שמהן בנה יסודות הבית לכל גדולי המלכות · אבל לשאר העם רצפת הבית היתה של אבנים טובות · אבל לא היסוד: אין אונס בפקתא · זה כוס של רביעית כדמשמע בפ' חזקת הבתים ופי' שהיו שותין בכוס קטן כזה ואין אונס לשתות בכוס גדול כמנהגם וז"ש לפום דתמן שאתן במדה גסה וכדמייתא בילקוט כך היה עכסים של אנשי פרס הי"ל כוס גדול מחזיק מ' שמניות והוא נקרא פוסקא והם משקים בו לכל אחד ואחד אפי' הוא מת ואפי' הוא משתגע הוא שותה ומי שהוא שר המשקים היו גדולי פרס מעשרין אותו שהגדולים של מסובין רומזין לו ונותנים לו כמה דינרין של זהב שלא להשקותו בו אבל אחשורוש לא הכניס הכוס הזה בסעודתו אמר מי שהוא רוצה לשתות ישתה לכך נאמר והשתיה כדת אין אונס: לעשות לגדולי מלכות כו' · דריש רב ביתו גדולת ביתו ופירושו שנתן לכל גדול בית גדול לפי כבודו שישב שם עם בניו ובני ביתו לצחק שם · או דדריש לעשות כרצון איש ואיש על גדולי המלכות שיוכל כל אחד לצחוק עם בניו ובני ביתו כרצונו · ובסמוך דריש לעשות כרצון איש ואיש כפ"א דלא כרשב"ן: א"ל הקב"ה אני איני יוצא מידי בריותי כו' · דריש מדכתיב לעשות כרצון איש ואיש ולא כתיב לעשות כרצון כולם שהתפאר בזה לעשות כרצון איש ואיש אף שרצונם הפוכים וכמו שאמר לעיל אית דבעי מיגם ובתר כן שתי וכו' ולכן קנתרו הכתוב כי לא יוכל לצאת ידי המן ומרדכי המתנגדים זה לזה ורמז לזה ג"כ באמרו איש ואיש וזה איש יהודי ואיש צר ואויב: לפי שבעוה"ז בזמן שרוח צפונית מנשבת כו' · עמ"ש בזה בחזית על פסוק עורי צפון: מי הוא זה שעושה רצון יראיו זה הקב"ה · פי' שעושה רצון יראיו אף שרצונם הפוכים זה מזה · ושאלת שניהם מתנגדת זה לזה · ומה שאמר לעיל אני איני יוצא מידי בריותי כו' זה בשהם בני אדם · אבל ביראיו עושה הקב"ה שיפיק רצון שניהם בהשגחה שלא יביא שני יראי ה' לבקש דבר אחד אשר האחד ידחה מפני רעהו אבל יתן בלבם לבקש דבר אשר שאלות שניהם תמלא:

רב פתח הוי משקה רעהו וגו' · משום דק"ל למה ספר הכתוב מסעודת ושתי כדלקמן · ומתרץ רב דבא בזה להשמיענו מה שנגזר עליה לכנוס ערומה שזה משפט בית נ"נ לידון ערומים וכמו שמסיים גם זו ושתי: זה נ"נ · כי כל הפרשה שלפ"ז מיירי מנ"נ דכתיב כי הנני מקים את הכשדים וגו' וכן פי' במכילתא מ"ש איום ונורא הוא בנ"נ · ובתנחומא דרשו את הכתוב הנה עופלה לא ישרה נפשו בו בנ"נ · וכן בשבת פ' שואל דרש את הכתוב שבעת קלון מכבוד בנ"נ · אף דדרשי בא"ת מאשר מדרים פה במדרש · ודרשו משקה רעהו עליו שהשקה את צדקיהו יין מגתו כדלקמן: מה אתה מספח בו דברים בחמתך · פשט הכתוב מספח חמתך הוא על חמת היין וכמו שמסיים ואף שכר · רק למה הזכיר החמה אשר בה השקהו דריש ג"כ לכוונה שהיה על מספח דברים בחימה: להתקיים עליך · להגין עליך ולעזרך: במה השביעו · כי אם השביעו בה' אלהים בוודאי לא עבר צדקיה על השבועה ולא בקש היתר עליה בסנהדרין לכן אמר שהשביעו בקרנות המזבח לכן לא חלה השבועה וכדאמרינן בגמ' דנשבע בשלחן המקדש או באחד מכלי המקדש לא חלה השבועה · ומה דכתיב אשר השביעו באלהים זה לפי מחשבת נ"נ שהוא חשב כי לכל כלי המקדש קדושת אלהים עליהם · ובאמת אינה שבועה רק אם הזכיר את שם ה' או מי שמוכן שם כדאיתא כל זה בגמ': כדי שיתהללו מעיו שיורחנו מעין ע"י שלשול מלשון דהללים כי טבחא בפרק כל הבשר או הוא מלשון ריעוע וכמו לרורות מתהלהלין להוכו דפ"ד דמקומות: יקר עצמך כו' · נראה דדריש למען הביט על מעוריהם במקום שהי"ל להביט על מעוריהם דהיינו מלכות אבותיו שנתפשט ונראה בכל העולם ע"ד מי העיר ממזרח שהיה בשכר מה שכיבד זקנו לזקנו הוא בא לבזותו: אמרו מרודך עובד לחמה היה · ע' בזה בחזית בפסוק כמעט שעברתי קמא · ומ"ש שם:

משנת דרבי אליעזר

מ"כ ויפ"ע: ככוסות ביד המלך · עי' מ"כ ויפ"ע ואין הלשון סובל פירושם רק איפכא ג"ק לדבריהם דמה שלהם לו ושתי אבא לקבל אלפא שתי כו' והרי היא שתה יותר לפי פירושם · וי"ל דה"פ ויין מלכות רב שהיה כ"כ יין הרבה שיכול כ"א לשתות ככוסות שביד המלך שמסתמא כ"א שותה למלך · א"נ ככוסות שיש ברשות המלך שהם הרבה כך צוה ליתן יין הרבה שיוכל כ"א לשתות כסך הכוסות כנ"ל · וזהו תמיהת המדרש להלן שתה הוא לקבל אלפא וכאן הוא להיפך ברם הכא צוה שישתו הם ככוסות ביד המלך: שלהם

וסעגל

ראשו והסירו פורפירא שלו מעליו הה"ד (דניאל ה') ויקרה העדיו מנה · (ז) והעמידו בעריתו ערית ביזוי · ומי היו ב' גדולי לגיונותיו · כורש ודריוש · ר' מנחם התניה דר' אליעזר בר אבינא בשם ר' יעקב בר אבינא כל ביתו של אותו רשע לא נידונים אלא ערומים (חבקוק ב') שתה גם אתה והערל זה נבוכדנצר · (ח) גם אתה זה בלשצר · והערל זה ושתי :

ב גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים · ר' יהודה בר' סימון פתח (ישעיה ג') עמי נוגשיו מעולל ונשים משלו בו · עמי נוגשיו מעולל מדקדקין בהון המד"א *ועולל למו · ד"א מעולל מקטפין עוללותיהן המד"א (ויקרא י"ט) וכרמך לא תעולל · באין עליהון בעלילות המד"א (דברים כ"ב) ושם לה עלילות דברים · ורבי יהודה ברבי סימון אמר קדשים בהון המד"א (שם כ"ג) לא תהיה קדשה המד"א (שופטים י"ט) ויתעללו בה כל הלילה · ונשים משלו בו · אמר רבי הוניא קופצין עליהן כבעל חוב · ד"א ונשים משלו בו · ארבע נשים נטלו ממשלה בעולם ואלו הן · איזבל · ועתליה מישראל · ושמירמית · וושתי מאומות העולם :

ג ד"א גם ושתי המלכה · שמואל פתח (ירמיה כ"א) בחומם אשית את משתיהם · אמר הקב"ה כשהן באין להתחמם במלכות. אשית את משתיהם אנא מגדיר ית משתותיהן · והשכרתים · בצרותיהם · למען יעלוזו · ע"י שהיו שמחים הם בחורבן הבית · אמר הקב"ה בית המקדש חרב ורשע זה עושה מרזיחין וגם ושתי הרשעה עושה מרזיחין דכתיב גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים :

ד ר' יצחק פתח [א] (ישעיה מ"ג) ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל · ר' יוחנן שמע לה מן הדא דכתיב (שם י"ז) משא דמשק הנה דמשק מוסר מעיר והיתה מעי מפלה עזובות ערי ערוער מה זה עומד בדמשק ומזכיר ערוער והלא אין ערוער נתונה אלא בתחום מואב · אלא שלש מאות וששים וחמשה בתי עבודת כוכבים היו בדמשק והיו עובדין כל אחד ואחד מהם את יומו · (ב) והיה להם יום אחד שהם מחזירין על כולן באותו היום ועובדין אותן וכולן עשו ישראל אומוניאה ועבדו אותן · הה"ד (שופטים י') ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם ואת אלהי צידון ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים [ב] ויעזבו את ה' ולא עבדוהו · ואפילו בשותפות · אמר רבי אבא בר כהנא לא תהא כהנת כפונדקית · אמר רבי יוסי בר' חנינא אמר הקב"ה לא עשאוני בני ככרזימין הזה שבא באחרונה · אמר רבי לוי לעבדו של מלך שעשה סעודה להיילותיו וזימן כל לגיונותיו של מלך ולרבו לא קרא · אמר לו המלך הלואי השוית אותי ככל חיילותי · כך אמר הקדוש ב"ה הלואי עשאוני בני ככרזימין הזה שבא באחרונה אלא ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל · אצל הבעל מה כתיב (מלכים א' י"ח) ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין עונה · יתיב ומשתעי כל יומא ולא לעי וקאים לצלאה והוא לעי יתיב ומשתעי כל יומא ולא לעי יתיב למיתנא ולעי · הוי ולא אותי קראת יעקב הלואי לא הכרתיך יעקב מפני כי יגעת בי ישראל · לא הבאת לי שה עולותיך אלו שני תמידין שנאמר (במדבר כ"ח) את הכבש אחד תעשה בבקר · וזבחיך לא כבדתני אלו אימורי קדשי קדשים · [ג] לא העבדתיך במנחה זה קומץ מנחה · ולא הוגעתיך בלבונה זה קומץ לבונה · (ג) לא קנית לי בכסף קנה · ר' הונא בשם ר' יוסי אמר [ד] קינמון היה גדל בא"י והיו עזים וצבאים אוכלין ממנו · וחלב זבחיך לא הרויתני · אלו אימורי קדשים קלים · אך העבדתני בחטאתיך הוגעתני בעונותיך · ראה מה גרמו לי חובותיך יעקב · (ט) לא די לך שהיית מונה לסעודת אנשים אף לסעודת נשים · הה"ד גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים :

ה כתיב (תהלים י') ראיתה כי אתה עמל וכעס תביט לתת בידך עליך יעזוב חלכה יתום אתה היית עוזר · [ה] אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע ראית שעשו הרשע בא ועתיד להחריב את בית המקדש ומגלה את ישראל מארצם ומשלשלן בקולרין · תביט לתת בידך · ואתה היית משרה שכינתך על יצחק ואומר לו (בראשית כ"ז) הנה משמני הארץ יהיה מושבך ועל חרבך תחיה · עליך יעזוב חלכה · למחר הוא בא ונוטל יתומים ואלמנות וחובשן בבית האסורין ואומר להם אותו שכתוב בו אבי יתומים ודיין אלמנות יבא ויציל אתכם מידי אלא יתום אתה היית עוזר שני יתומים שנשתיירו לו זה רומוס ורומילוס נתתה רשות לה לזאבה להניקן ובסוף עמדו ובנו [ו] שני צריפין גדולים ברומי · ד"א ראיתה כי אתה עמל וכעס וגו' אמרה

מסורת המדרש א שהש"ר פרשה א' פסוק ו' · פתיחתא יו"ד דאיכה רבתי : ב בילקוט דף כ"ס · ילקוט ישעיה רמז שי"ח : ג פסיקתא רבתי פסקא כ"ט : ד בר"ר פ' ס"ס · שהש"ר פ' ד' פסוק י"ד : ה מדרש תהלים מזמור יו"ד · וע' מזמור י"ז · וילקוט תהלים רמז תרנ"ב : ו עיין שבת דף נ"ו · סנהדרין דף כ"א · ירושלמי עבודת כוכבים פרק א' · ספרי סוף סדר עקב פסקא נ"ב · שהש"ר פ' א' פסוק ו' ·

חדושי הרש"ש

(ב) והיה להם יום אחד · עמ"ש בפתיחתא דאיכה : (ג) לא קנית לי בכסף קנה ר"ה בשם ר"א קנמון כו'

חדושי הרד"ל

כו' ויקרה העדיו מיניה ומשמע דקאי על נ"נ עצמו והיה זה כשנטרד מבני אדם כמ"ש אחר מקרא זה בדניאל שכיון שנשתנה לבבו מבר נש · היה מקיא מלמעלן וקלון מלמטה ואין מרגיש כבהמה · וכורש ודריוש גדולי לגיונותיו היו אז אצל נ"נ ג"כ ועמש"ל א"ס : (ז) והעמידוהו בעריתו ערית ביזוי · נראה דדרש כן שתה גם אתה והערל זה ערל לשון ערום דרש ליה : (ח) גם אתה זה בלשצר לא נמצא כן במקרא לשון ערום · גם לא מפרש הכא שנדון ערום · ומזה היה נראה דהא דאמר כיון שראו שני גדולי לגיונותיו שמקיא מלמעלן וקלון מלמטה על בלשצר קאי · שמרוב שכרותו בלילה ההיא דלקבל אלפא חמרא שתי היה מקיא כשיכור בקיא · וגם הוא מעולל בקלון מלמטה שמרוב פחדו דסגי אתבהל מכתבא שעל כתלא · נתחלחלו בני מעיו ואז הוא שעמדו גדולי לגיונותיו כורש ודריוש ועשו לו כן · וכן איתא בשה"ר פ"ג פ"ד שבאותה הלילה נתותרו בני מעיו של בלשצר ושכורש ודריוש היו שערים בהיכל בלשצר ע"ש · ובמכילתא בשלח בשירה פ"ו דרש לשני קראי על בלשצר וע"ש בהגהותי בס"ד · ולפ"ז האי קרא דויקרה העדיו מיניה צריך לגרסו למעלה קודם מימרי' דר' ירמיה בשם רשב"י אבל לשון המאמר והסירו כו' כתרו כו' פורפירא כו' · משמע שבמימרא זו דר"י הוא מתכוין לדרוש מקרא זה דויקרה העדיו מיני' כגי' הספרים : (ט) לא די לך שהייתי מונה אלא כצ"ל · ופי' לא די שהוצרך הקב"ה לכתוב ע"י נביאיו ברוה"ק ספורי סעודות אחשורוש אלא גם סיפור משתה נשים · וכ"ז גרמו עונותיך :

פירוש מהרז"ו

עיין כל זה שיר רבה פסוק כמעט שעברתי : הה"ד ויקרה העדיו מנה · פסוק זה אמרו דניאל לבלשאצר על נבוכדנאצר כמפורש בדניאל ה' כל הענין אלא שחז"ל דקדקו שמאחר שבמקומו בדניאל ה' לא כתב כן על נ"נ רק בדניאל ה' כשאמר כל זה לבלשאצר ע"כ דורשים ע"פ מדה ע"ז מדבר שמיוחד במקומו שנבואה זו על בלשאצר ולא על נבוכדנאצר והכוונה שכל הפסוק על בלשאצר שכתוב כאן ולא שם וזהו מ"ש שם הנחת מן כורסיה וכו' ויקרא וכו' : זה נבוכדנאצר · כמ"ש חז"ל שנמשכה על כל המסיבה ג' מאות אמה · וכוונת הדרשה שתה אתה זה נבוכדנאצר ותיבת גם מרבה בלשאצר וכולם ע"י משתה · עי' לקמן פסוק ותמאן : ב מדקדקין בהון · שאפילו העוללות שאין דרך בעלי הכרמים לבצרן ומניחים לעניים ונוגשי עמי לוקחים אפילו העוללות וכמ"ש אם בוצרים באו לא ישאירו עוללות : קדשים בהון · נוהגים בהם מנהג קדשה ובקדשה מתעוללין : כבעל חוב · כי בימי ישעיה לא משלו נשים בישראל דורש א"ת נשים אלא נושים : ג אנא מגדיר ית משתיהון · עי' לקמן סוף הפסוק ותיבת אשית מלשון נשתה גבורתם מלשון כריתה · ומ"ש להתחמם פי' להתחזק ולהתגדל : ביהמ"ק חרב · עי' מ"ש לעיל ריש פסוק בימים ההם בביאור : ד שהיית מונה לסעודת אנשים · כוונתו למ"ש במכילתא יתרו פסוק בחודש השלישי שעד בנין הבית מנו ליציאת מצרים ואח"כ לבנין הבית לא זכו למנות לבנינו מונים לחורבנו לא זכו למנות לעצמם מונים לאחרים בשנת שתים לדריוש · וכאן בשנת שלש למלכו עשה משתה ולא די שמנו לסעודת אנשים אלא גם לסעודת נשים שהיה לנו מזה צרות ועונשים ובעונותינו הרבים גרמנו להטריח על רוה"ק לספר כל זאת : ה ראיתה כי אתה · כך פי' ראית אתה כי עמל וכעס שעתיד לעשות עמל וכעס · ועכ"ז תביט לעשות בידך תביט ברוה"ק לתת לו עפ"י יצחק ברכה זו : עליך יעזוב חלכה · וס"ד יתום אתה היית עוזר · חלכה הם העניים והיתומים שבוטחים עליך ואמר יציל אתכם שאתם אומרים עליו שהיה עוזר ליתום ועני : אלא יתום · ד"א הוא והובא כאן בשביל דרשה ב' על נבוכדנצר ושם :

מתנות כהונה

וקילקלון דרש נוטריקון וקי קלון: פורפירא · לבוש מלכות : ויקרה העדיו מיניה · פסוק הוא בדניאל סימן ה' : והעמידו בעריתו גרסי' · פירוש העמידו אותו בערום ועריה : ערית ביזוי · בבזיון עמדת ערום : גם ושתי : כבעל חוב · דרש ונשים לשון לא תהיה לו כנושה : שמירמית · אשת נבוכדנצר הכי איתא בהדיא בויק"ר סוף פרשת מצורע ועיין שם ועי' בילקוט ירמיה סימן ש"ע ובתנחומא פרשת ויקרא : ה"ג אנא מגדיר כו' · ופירושו לשון כריתה כד"א גודו אילנא וכן אשית פירושו לשון שממה וחורבן ועיין בפרשה קמאי : משתותיהן · שרשיהם כד"א כי השתות יהרסון לפי פירוש הרד"ק ומדרש חז"ל : מרזיחין · עיין לעיל בפסוק בימים ההם : שמע לה · פי' של פסוק זה : זה עומד כו' · בפתיחתא ולא אותי קראת פירשתיו : ה"ג בדמשק והיו עובדין וכו' : וכולן עשו ישראל גרסי' : ה"ג פלשתים ויעזבו את ה' : ה"ג בר כהנא לא תהא כהנת כפונדקית · ומשל לא תהא אשה כשרה נאמנת לעבודה אשה כפונדקית גויה ועי' סוף מס' יבמות : בכרזמין · עי' בערוך ערך גרזם : ומשתעי כו' · מדבר דברים בטלים ואינו יגיע : ה"ג הוי ולא אותי קראת יעקב הלואי לא הכרתיך יעקב מפני כו' ועיין בפתיחה דאיכה : גרמו לי חובותיך גרסי' ועיין בפתיחה דאיכה : לא די כו' · שישראל היו נהנין מסעודתן ואמרינן במס' מגילה שעל עבירה זו נגזרה עליהם גזירת המן : ה"ג חלכה יתום אתה כו' : ומגלה את ישראל גרסינן : ה"ג בקולרין לתת בידך וכן הוא בשוחר טוב וכן נ"ל לקמן : ואת היית כו' · דייק לתת בידך כאלו מסרת אותם ונתתם בידך ממש וזהו במה שברך לעשו במשמני הארץ וכדמפרש ואזיל : רומילוס וכו' · אמן מתה והקב"ה זימן זאבה והניקה אותם והגדילו ונעשו מלכים גדולים ועיין עוד בב"ר פרשה מ"ט : צריפין · בית דירה

יפה ענף

והערל זה נבוכדנצר · שנידון ערום כדאמרינן שהעביר פורפירא שלו והיינו והערל דמתרגמינן והתערטל וערום בארמית הוא ערטילאה וע' בזה ברד"ק ודריש גם מרבי בלשצר · והוי"ו של והערל מרבי את ושתי · כי שניהם נהרגו ערומים · על ושתי איתא בפ"ק דמגילה ועל בלשצר איתא בחזית בפסוק כמעט שעברתי : פתח עמי נוגשיו מעולל · משום דק"ל למה אמר בלשון גם ולא אמר בוי"ו החבור לבד וושתי המלכה · ולכן דריש כי ד' נשים רעות שלטו על ישראל ואחת מהן ושתי · וז"ש לא די לנו צרות אחשורוש אבל גם ושתי אשתו אויבת נפשנו עשתה משתה לשמוח על חרבן ביהמ"ק ולכן מביא הכתוב נשים משלו בנו לרעה לישראל ואגב זה דריש גם את כל הכתוב : מדקדקין בהון · להפרע מהם על כל דבר בלי שום ויתור · ומביא ע"ז את הכתוב ועולל למו כאשר עוללת לי דפירושו שתדקדק להפרע מחטאתם כמו שהבאת הפורענות עלי בדקדוק על כל עון · וע' באיכה רבתי דדריש ועולל למו מלשון קטיף עוללתהון מ"מ פשטא דקרא הוא מהוראה זו שפירשנו : קדשים בהון · כדכתיב נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה בחורים טחון נשאו ודרשו באיכה רבתי כי טחון נשאו הוא לשון נקיה : קופצין עליהם כבע"ח · דעבד לוה לאיש מלוה ודרש נושים משלו בנו וכן ת"י ובמרי חובא שליטא ביה : שמואל פתח בחומם אשית וגו' · גם הוא בא לתרץ מאי גם ושתי המלכה שזה דרך תלונה · כי לא די שאחשורוש עשה משתה לשמוח על חרבן ביהמ"ק אלא גם ושתי שמחה ע"ז · לפי שאביה החריבה · ולהכי מייתי האי קרא שהנביא מקנתר לשון על שמחתם בחרבן ביהמ"ק · ועל זה איבדם מן העולם · ועיקר קרא מיירי בבלשצר וסיעתו · כי כאשר מנה וטעה וחשב שבוב לא יבנה עשה משתה והוציא כלי ביהמ"ק · כי חשב שאז תכון מלכותו כדאיתא בפ"ק דמגילה ואז נהרג ואבדה מלכותו כדכתיב ביה בליליא · והכא דריש ליה באחשורוש כי גם הוא מנה וטעה וחשב שתכון מלכותו כדאיתא התם · או לפי שאלמו ג' שנים לביטול בנין ביהמ"ק וחשב שהממלכה נכונה בידו כדלעיל · וזה הכוונה כשהם באים להתחמם במלכות · וכמו כן ושתי השמיד אותה ה' אז על שמחתה בחרבן ביהמ"ק : מגדיר ית משתותיהון · כורת יסודותיהם מלשון גודר בתמרים ומשתותיהן מלשון כי השתות יהרסון · וכן דריש משתיהם · ומפרש אשית מלשון שמיר ושית כלומר יחרמו ושמיר ושית יהיו · ומפרש והשכרתים בצרותיהם ע"ד שכורת ולא מיין · ולמען יעלוזו מה שעלזו בחרבן ביהמ"ק · ובא יעלוזו בעתיד במקום עבר : ר' יצחק פתח ולא אותי קראת יעקב · גם פתיחה זו היא לתרץ מאי גם ושתי וכדמסיים בסוף ואגב זה דריש כל הפסוק כזה · ועמ"ש בזה ביפה קול בחזית על פסוק אל תראוני : ואפי' בשותפות · כיון דכתיב ויעזבו את ה' מה צ"ל עוד ולא עבדוהו · לכן דרש לא די שעזבו את ה' ללכת אחרי אלהים אחרים · אלא גם בשותפות לא עבדוהו · וגרועים הם ממה שנאמר את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים : לא תהא כהנת כפונדקית · זה הוא מליצה לקוחה ממשנה סוף יבמות · ופה הכוונה כי אלהי ישראל נדחה מפני העבודת כוכבים מכל וכל · ושמו כל מבטחם באלהי העמים אשר הובאו הנה מארץ מרחק ולאלהי אבותיהם מעולם פנו עורף : כברזימון זה הוא תורמסין שבולקין אותו ואוכלין אותו בקנות סעודה וכדאיתא בפ' אין נדין · והכוונה בזה · כי גם אחרי שהרבו לעשות הרע לעבוד את הבעלים ואת העשתרות · וראו כי המה לא יועילו · בכל זאת לא פנו באחרונה אל אלהי ישראל אשר הוא הושיעם ביום צרה וכמו שמביא המשל מן העבד שלא קרא את המלך אשר הטיבו אל המשתה אשר עשה : יתיב ומשתעי כו' · פי' כי הוא יושב ומספר דברים בטלים כל היום ולא ייעף ולא יגע · וכאשר יקום להתפלל או להגות בתורה מיד ילאה וייעף : אלו ב' תמידין דהוו עולות דכתיב עולת תמיד ולא הובאו בימי אחז שבטל עבודת ביהמ"ק · וזבחיך לא כבדתני אלו קדשי קדשים גרסינן · ומשום דקדשי שפי כתיב בהו לשון כבוד : זה קומץ מנחה · שלא עלה לגבוה רק קומץ לבד ואין כאן עבודה רבה · ולכן אמר ע"ז לא העבדתיך · וכן לא הוגעתיך בלבונה דליתא אלא קומץ : והיו עזים וצבאים אוכלין ממנו · ולא היה צריך לקנותו בכסף כי היו לרוב בא"י וע' בחזית בפסוק נרד וכרכום ומ"ש שם : אלו אימורי קדשים קלים שאינם מקריבים מהם רק האימורים בלבד · ולכן אמר עליהם לא הרויתני שאין בהם כדי לשבעם · ועל קדשי קדשים שמקריבים הכל אמר לפני זה וזבחיך וכמו שפירשנו : לא די לי שהייתי מונה כצ"ל · והכוונה שהשכינה כביכול מצטערת ממנין הסעודות שנעשו בשביל חורבן ביהמ"ק אשר נחרב בשביל עונות בני ישראל : כתיב ראית וגו' · גם הוא בא לדרוש גם ושתי המלכה לתלונה כדלעיל וכמו שמסיים · ודריש את הכתוב כמו כסירוס וכן פי' ראית אתה כי עמל וכעס מוכנים לישראל בזמן חורבן ביהמ"ק ובגלותם · ואתה תביט לתת לו כח ואון בידך פי' ע"י ידך · כי אתה השרית שכינתך על יצחק לברכו במשמני הארץ ועל חרבך תחיה · ואין זה כתלונה על דרכי ה' כי ידע אשר משפטי ה' צדקו מאד · ורק להוכיח שמהו ולהיטיב לנו באחריתנו · ורק דרך צער ויגון על עתותי הצרות ידבר · וכמ"ש בעל העקרים במאמר ד' על תלונת צדיק ורע לו בירמיה ואסף אף שידע היטב כי ישרים ונאמנים משפטי ה' · ומוסיף עוד לספר רשעתו כי דרך לפגע ואמר עליך יעזוב חלכה · שהם היתומים והאלמנות אשר יחבשם בבית האסורים ומגדפים על הקב"ה כי הוא ינתק את מוסרותימו · כי עליך יעזוב תקות החלכאים כי תפדם מידם · ובשו"ט מרבה עוד לספר בלעג אשר ילעגו אויבי ישראל על תקותם לה' : אלא יתום כו' · פי' ולא עוד וכדלקמן גבי ושתי :

במלכות

כנסת ישראל לפני הקדוש ב"ה רבש"ע [א] ראית נבוכדנצר הרשע שבא ומחריב בית המקדש ומגלה את ישראל ומשלשלן בקולרין · לתת בידך · והיית משרה שכינתך על ירמיה ואומר לנו (ירמיה כ"ז) ועבדו אותו כל הגוים את בנו ואת בן בנו וגו' · עליך יעזוב חלכה · למחר הוא בא ונוטל את חנניה מישאל ועזריה ונותנם לתוך כבשן האש ואומר להם (דניאל ג') ומן הוא אלה די ישיזבנכון מן ידי אלא ולא עוד יתום אתה היית עוזר יתומה אחת שנשתיירה לו ועשית אותה אגוסטא במלכות שאינו שלה ואיזו זו · זו ושתי: ו כתיב (תהלים י"ז) ממתים ידך ה' ממתים מחלד וגו' · [ב] ר' חנינא בריה דר' אחא אזל לחד אתר ואשכח הדין פסוקא ראש הסדר (ויקרא ב') והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו וגו' · ופתח ממתים ידך ה' · מה גבורים הם אלו שנטלו חלקם מתחת ידך ה' ואיזה זה · זה שבט לוי · ממתים מחלד · אלו שלא נטלו חלק בארץ · חלקם בחיים · אלו קדשי המקדש · וצפונך תמלא בטנם · אלו קדשי הגבול · ישבעו בנים · כל זכר בכהנים יאכל אותה · והניחו יתרם לעולליהם · והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו וגו': ז [ג] ד"א ממתים ידך ה' · מה גבורים הם שנטלו את שלהם מתחת ידך ה' · ואיזה זה · זה דורו של שמד · ממתים ידך מומתים מידך · מחלד · אלו שהעלה בשרן חלודאות על קדוש שמך מי הן · [ד] רשב"י ור' אלעזר בריה עבדון הן טמירין במערתה תלת עשר שנין בשמדא עד דסליק בשרהון חלודה והוון אכלין חרובין ותמרין ולסוף תלת עשר שנין נפק רשב"י ויתיב ליה על פילי דמערתא · חמא חד צייד פרים מצודתיה למצד צפרין שמע ברת קלא אמרה דימוס ואתפשת · זמן תנינות שמע ברת קלא אמרה ספיקלא ואשתזבת · אמר (י) אפילו ציפור מבלעדי שמיא לא יברה כל שכן נפשתנא ניחות וניתסאי בהדין מוי דמוקד דטבריה · נחתון ואיתסון במוי דמוקד דטבריא אמרין צריכין אנו לעשות טובה וניהני להלון בני אתרא כדרך שעשה יעקב אבינו שנאמר (בראשית ל"ג) ויחן את פני העיר שהיה עושה איטלים ומוכר להם בזול עשו איטלים (יא) ומכרו בזול · [ה] אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע תאמר שיש לי חלק עמהם לעוה"ב · אמר לו הקדוש ב"ה דוד לא צפונך תמלא בטנם · צפונם תמלא בטנך אין כתיב כאן אלא וצפונך (יב) תמלא בטנם כל עמא מיתרא עותרא אכלין איתבשר דוד שיש לו חלק לעוה"ב · ועוד אמר לפניו רבש"ע אלו באין מכח תורה ומצות ומעשים טובים שיש בידם אבל אני בצדק אחזה פניך לעולם: ח ד"א ממתים ידך ה' · מה גבורים הם · שנטלו ממשלה מתחת ידך ה' ואיזה זה · זה נבוכדנצר · ממתים מחלד · אלו שנטלו חלקם בארץ · חלקם בחיים · אלו שנטלו חלקם כשהן חיים · וצפונך תמלא בטנם · שהיו עשירים מן הטמון בלשכה · ישבעו בנים · זה אויל ובלשצר · והניחו יתרם לעולליהם · עוללה אחת שנשתיירה לו עשית אותה אגוסטא במלכות שאינה שלה ואיזו זו · זו ושתי: ט דבר אחר גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים [ו] מה ראה הכתוב לפרסם סעודתה של ושתי · ר' יהושע בן קרחה אמר כל כך למה להודיעך לאיזו שלוה אסתר נכנסת · אמר רבי מאיר אם כך למכעיסיו קל וחומר לעושי רצונו · דבר אחר גם ושתי המלכה · אין גם אלא ריבוי מה זה בששה ניסן אף זו בששה ניסן · מה זה במיני יציאות אף זו במיני יציאות · מה זה בסעודת ארץ ישראל אף זו בסעודת ארץ ישראל · מה זה בבגדי כהונה גדולה אף זו בבגדי כהונה גדולה · ר' ברכיה אמר כהדא צרצרא דמתגלגלא בדילה ודלא דילה · ד"א גם ושתי המלכה · (יג) גם וגם הגיע משתותא של ושתי הגיע זמנה של ושתי ליגמם הגיע זמנה של ושתי (יד) ליבצר הגיע זמנה של ושתי לידרך · ר' הונא אמר הגיע מעת זמנה ליממת המד"א ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה וגו': י עשתה (טו) משתה נשים · מיני גמאין האכילה אותן · ר' יצחק אומר מיני מתוקים האכילה

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור יו"ד · ילקוט תהלים רמז תרנ"ב : ב ויקרא רבה פ' ג' : ג מדרש תהלים מזמור י"ז · כל הענין : ד שבת דף ל"ג · ירושלמי שביעית פרק ט' הלכה א' · בראשית רבה פרשה ע"ט · קהלת רבה פרשה יו"ד פסוק ח' · מדרש תהלים מזמור י"ז · פסיקתא דרב כהנא פסקא יו"ד · ועיין מ"ש בהערות ותקונים · ילקוט סדר וישלח רמז קל"ג : ה ילקוט תהלים רמז תרע"א : ו ילקוט כאן רמז אל"ף מ"ט :

חדושי הרד"ל

(י) לפור מבלעדי שמיא לא יבדה כ"ה בירושלמי ובערוך ערך יבדה בשם הפסיקתא במאמר זה · וכנ"ל : (יא) ומכרו בזול אלקם בחיים אמר דוד לפני כו' · וכנ"ל : (יב) תמלא בטנם והניחו יתרם לעולליהם כל עמא כו' · כנ"ל : (יג) וגם הגיע משתותה של ושתי מדלא כתיב וגם ושתי עשתה משתה שהיה אז מוסף על ענין ראשון שהיתה המשתה לשמחת שבת הכסא כמו אחשורוש · ומדכתיב גם בלא וי"ו רמז לדורשו · שושפי עצמה עשתה משתה שלה שהגיע זמנה לאבד · ויהיו שמחים באבוד רשעים רנה (ויש לדורשו סמך על כרצון איש ואיש שלפניה שדרשוהו מרדכי והמן שהגיסה היו שמחים במיתת ושתי מרדכי על שהיתה עושה מלכה בבנות ישראל בשבת כמ"ש במגילה · והמן כמ"ש לקמן ע"פ ויאמר ממוכן) : (יד) לבצור כו' · לדרוך משום שכתיב משתה בלשון משתה היין · (גם שמה בעצמה מורה על שתיית ששתמו יין) לכן תפסו בלשון בצירה ודריכה שנופל ביין: (טו) משתה נשים מיני גמאים כו' · משום שהיין גנאי לאשה לכן דרש שמיני מאכלות רכים שגומעין אותם בשתייה היו (ועי' בחולין (ק"כ)

מתנות כהונה

דירה עראי וכיס הם בתלמוד : אגוסטא · לשון מלכות ועיין בב"ר פרשה כ"א ובמ"ר פרשה ל"ג : ראש הסדר · ראש הדרשה : שלא נטלו חלק בארץ · הלוים לא נטלו חלק בארץ ועי' זה בויק"ר פרשה ג' : ה"ג בויק"ר פרשה ג' ובמדרש תהלים חלקם בחיים אלו קדשי המקדש וצפונך תמלא בטנם אלו קדשי הגבול : מה גבורים · מתים דרש לשון גבורה כמה דאת אמר כל עיר מתים והכי גרסי' במדרש תהלים : ה"ג שנטלו את שלהם מתחת כו' · כלומר עונש שלהם שנגזרה עליהם וגבורה היא זו שסבלו שהשיאו נפשם מהם בכמה יסורים : ה"ג בשוחר טוב של שמד ממתים מידך מומתים מידך מחלד כו' שהעלה בשרן גרסינן ודרש מחלד לשון חלודה : עבדון · עשו כלומר עכבו והיו ממונים ועיין כל זה בב"ר פרשה ע"ט ובמדרש קהלת : ה"ג זמן תניינות : ספיקלא · כגירסת הספר כן הוא במדרש קהלת אבל בב"ר הגירסא נהפכת וכן הוא גירסת הערוך ועי' ערך דמס ז' וכן הוא ברקנט פרשת כי תצא : דמוקד דטבריא גרסינן · פי' חמי דטבריא : לא צפונך · כלומר לא יהא לך עמהם שוה חלק כחלק אלא בחלקך יהיה ביתרון עד שצפונך תמלא בטנם : כל עמא כו' · משמע כל העם יאכלו לעולם הבא מותר עושרך : אני בצדק · כעני המבקש צדקה : שנטלו ממשלה מתחת גרסי' : הכי גרסינן ואיזה זה זה נבוכדנצר : ממתים כו' · ועי' בילקוט תהלים מזמור י"ז ושמה הגירסא יותר מתוקנת : בששה ניסן · פי' לעיל בפסוק בהראותו : ה"ג כהונה גדולה אף זו בבגדי כהונה גדולה : צרצר · מין עוף ועיין בערוך ולעיל ריש פסוק בהראותו : משתותא · פרשה כד"א כי השתות יהרסון כפי מדרש חכמים ז"ל ולפירוש הרד"ק : ליגמם · לכרות ומלת גם קדים ועיין בערוך ערך גם : לידרך · דרש גם לשון גומא וחפירה שבו דורכין הענבים ועיין בערוך ערך גם השני והשלישי : ותתן גם לאישה · ובאותה נתינה נתנה לו מיתה : גמאין · שגומאין אותו כמה דאת אמרת הגמיאיני נא : מתוקים · שהנשים נהנין מהם ודייק מדכתיב משתה נשים :

לקלקל

פירוש מהרז"ו

אגוסטה במלכות שאינה שלה · שהיא כשדית והיתה אגוסטא למלך מדי ופרס : ו הדין פסוקא ראש הסדר · ויק"ר פרשה ג' סימן ה' ושם נרשם והסדרים שלהם אינם כסדרים שלנו שאלפס הסדרים כבני מערבא שהיו מסיימים התורה אחת לשלש שנים · ולפ"ז בא פסוק והנותרת ריש הסדר · ומנהג הדרשנים לדרוש על פסוק ראשון של הפרשה באריכות ופותח מפסוקים אחרים שבתנ"ך וחוזר לענין הפרשה : ז רשב"י ור"א · ב"ר פ' ע"ט סי' ו' : ספיקלא ואשתזבת · בב"ר שם בהיפך ע"ש : תאמר שיש לי חלק עמהם · דורש פסוק שהתחיל ממתים וגו' חלקם בחיים ולא חלקי לפי זה בודאי שחלקם של המוסרים נפשם על שמו הוא בחיי עולם אך מי יודע אם יש גם לי חלק עמהם וכמש"ל חלקם בחיים וכו' · והוקשה לו שמ"ש חלקם בחיים היינו לעולם הבא ומ"ש תמלא בטנם ע"כ בעוה"ז ואיך אמר וצפונך תמלא בטנם שמה שצפון להם בעוה"ב תמלא בטנם בעוה"ז ולא יתכן לפרש כן ע"כ דורש שמ"ש וצפונך אינו דברי דוד להקב"ה אלא תשובת הקב"ה לדוד על שאלתו ופי' וצפונך מה שאתה משאיר וצופן מעשרך יהיה די למלא בטנם שכולם חיים וניזונים בזכותיך ונתבשר דוד שזכותו גדול לפני הקב"ה : אבל אני בצדק · ע"פ מדה ט' · מדקאמר אני בצדק משמע אבל הם לא בצדק ופי' שאלו שזכר ממתים ידך יקבלו חלקם בחיים בזכותך בגבורה וזרוע אך אני איני כדאי לזה אבל אני בצדקה שתעשה עמדי לעוה"ב וה"ג במדרש תהלים מזמור י"ז אבל אני איני בא לפניך אלא כעני המבקש צדקה שנאמר אני בצדק וגו' : ח זה נבוכדנאצר · ובשביל דרשה זאת הובא כל הענין לכאן : חלקם בארץ חלקם בחיים · הם הרשעים שמקבלים שכרם בעוה"ז ואין להם חלק בעוה"ב וכמ"ש תמלא בטנם וא"כ מ"ש בחיים פי' בעוה"ז : ט למכעיסיו ק"ו · אם כך לושתי ק"ו לאסתר גם יתכן שדורש ק"ו מכל המפורש בענין של אחשורוש שהוא בהפלגה גדולה עד מאד : וגם משתותא · כצ"ל הגיע משתותא כמ"ש לעיל ריש פסוק זה מגדד משתותן : הגיעה מעת זמנה · נ"ל הגיע עתה וזמנה למות ודורש גז"ש מן גם לאישה מה גם האמור

יפה ענף

במלכות שאינה שלה · ולדכתיב בית המלכות אשר למלך אחשורוש · ואינו שלה ובכל זאת ניתן לה הוד מלכות: כתיב ממתים ידך ה' וגו' · עיקר הדרש הובא בשביל מה שדרש בסופו על גם ושתי וכדלעיל: ראש הסדר שהתחילו ליקרא וליתן בפסוק זה · וקשה להם למה כתיב לאהרן ולבניו ולא כתיב והנותרת מן המנחה אל הכהנים · ובת"כ מדייק זה למילתא אחריתא · וכן בפ"ק דיומא מדייק את הכתוב והיתה לאהרן ולבניו דכתיב גבי לחם הפנים · ור"א בריה דר"א דריש כי הנותרת היא לאהרן והוא מזכה אותה גם לבניו הקטנים וכדמדייק הכתוב והניחו יתרם לעולליהם על הנותרת מן המנחה · אע"פ שהקטנים בעצמם אינם חוזקים אפי' בקדשים קלים כדאיתא בפ' אלו מנחות · אבל אביהם מזכה להם: מה גבורים · ודריש ממתים כמו בשתי תיבות מי מתים · וכמו מלכם תדכאו עמי יתפרש מה לכם · ומלינו בקרא מי במקום מה כדאשכחן במנות מי שמך במקום מה שמך · והכוונה של גבורים אינה אמיצי כח ובעלי זרוע · אך הצדיקים נקראים ג"כ גבורים ע"ד שאמרו רז"ל איזהו גבור הכובש את יצרו · ויען שאמר שם לפני זה אני בצדק אחזה פניך לכן אמר כי אלה הצדיקים המתגברים על יצרם זוכים לשבוע מטוב ה' · ובטנם תרוה משולחן ה' ויניחו יתרם גם לעולליהם · ובסימן שאח"ז מדרש אני בצדק אחזה פניך כי אלה הצדיקים אשר בזכות עצמם ירשו את נחלתם וזכותם עומדת גם להניח יתרם לעולליהם אבל אני אך בצדקה וחסד אחזה פניך · ואין לי זכות במעשי · וכ"ה שם בשוח"ט מפורש ע"ש: חלקם בחיים · אלו קדשי המקדש וזה קרבנות ולחם הפנים והמה נקראו חלקם לפי שיתחלקו בין הכהנים כפי משמרותיהם כדכתיב חלק כחלק יאכלו · וקדשי הגבול המה תרומות ומעשרות אשר כל ישראל יתן לכהן אשר ירצה ופעמים ישיג האחד למרבה והשני לא ישיג מאומה ועז"א וצפונך תמלא בטנם · כי האחד ימלא בטנו ויאכל לשובע · ומה שקרא לקדשי המקדש בחיים מפני שהמקדש היא עיקר א"י הנקראת ארץ החיים · א"נ משום שרוב קרבנות המקדש המה מבעלי חיים לכן אמר ע"ז חלקם בחיים · וקדשי הגבול המה שמורים וצפונים בידי המפרישים עד אשר יבוא אחד ממכיריו ויתנם לו לכן דריש ע"ז וצפונך תמלא בטנם: ישבעו בנים כל זכר וגו' · פי' אפי' בעלי מומין כדמדרים בת"כ מקרא כל זכר לרבות בעלי מומים: שנטלו שלהן מתחת ידך כנ"ל · ופי' שמתו על ידך ובשוח"ט דריש ממתים מומתים: והוו אכלין חרובין כנ"ל · והתמרים הוא ט"ס ועי' בזה בפ' במה מדליקין: שמעת ברת קלא אמר ספיקלא ואתפשת זמן תנינות שמע ב"ק אמרת דימוס ואשתזבת כנ"ל · ופי' ספיקלא הוא לשון תפיסה · ודימוס הוא לשון הצלה · ומאת ה' היתה כזאת כדי שיבין רשב"י שאין עוד סכנה לפניו ויוכל לצאת מהמערה: אפילו צפור מבלעדי שמיא לא יבידא כנ"ל וכ"ה בירושלמי · ופי' כי בלעדו גם הצפור לא תאבד ולא תפול בפח: ניחות וניתסאי · לפני זה גרסינן נפק ואשכח מילתא משדכן ונתבטלה הגזירה · ופי' ששמע בצאתו מהמערה כי נשתנה הדבר והגזירה בטלה ואמרו לרחץ בשרם במי חמי טבריא כדי שיתרפאו מהחבורות שנעשו בבשרם וכ"ה במסכת שבת · וע"ש בגמרא שנויים רבים מאשר פה במדרש: עשו איטלים ומכרו בזול ל"ג · ונ"ל צריכין אנו לדכויי טבריא כדאיתא בב"ר: תאמר שיש לי חלק עמהם לעוה"ב · שהם במעלה גדולה כבגמ' בפ' אלו עוברין הרוגי לוד אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן · ובקש לזכות בחלקם משום שגם הוא מסר נפשו על קידוש השם בענין גלית וכראשי הכלאים כמ"ש רז"ל ולכן אמר לו הקב"ה שחלקו יפה מחלקם · ומה דאמר המדרש אתבשר דוד שיש לו חלק לעוה"ב אף דיותר מזה הבטיחה שחלקו יפה מחלקם · הטעם בזה דדוד היה מפחד פן יגרום לו עון בת שבע כי לא יהיה לו גם חלק לעוה"ב · וכחפצו לדעת אם מחל לו ה' על אותו העון (והמדרש חולק על מה דאיתא בפ' במה מדליקין שכבר א"ל הקב"ה מחול לך) שהתכם לשאול דבר דאית ביה תרתי · להיות לו חלק עם מקדשי השם ברבים · וממענה ה' ידע את חלקו · וז"ש המדרש כיון דאתבשר עתה שחלקו יפה מחלקם ממילא אתבשר גם בזה שיש לו חלק לעוה"ב אשר הסתפק בזה: שנטלו ממשלה מתחת ידך כו' · פי' למה יתהללו בגבורתם הלא מתחת יד ה' לקחו את הממשלה · או שפי' כי הוא מתלונן למה דרכם צלחה כ"כ · הלא אתה ה' נתת להם הממשלה ולמה יגברו ויעשו חיל · ובשוח"ט הגי' עוד והשלטת אותן בעולמך לשעבד בבניך וע"ע שם הרבה הוספות ושינויים בנוסחאות: שנטלו חלקם כשהן חיים ונטרדו ע"י זה מעוה"ב: מה ראה כו' · דבשלמא סעודת אחשורוש פרסמה למ"ד שבימי המן נתחייבו ישראל כליה על שנהנו מסעודתו · או למ"ד שבעון הצלם בימי נבוכדנאצר נתחייבו מודיע הכתוב פרסומם לפי שעשאה על חורבן ביהמ"ק כדלעיל ואתי שטן ורקד ביניהו והרגה ושתי כדאיתא בפ"ק דמגילה · אבל על סעודת ושתי מקשה שפיר · ומשני להודיעך לאיזה שלוה כו' דמדכתיב גם ושתי משמע דמשתה ושתי היה גדול כיד המלך אחשורוש וגם מדכתיב בית המלכות כל זה בא להודיענו כי גם אסתר נכנסה לשלוה גדולה כזו: אם כך למכעיסיו כו' · כלומר אם ושתי זכתה לגדולה כזו בשביל שכר ג' פסיעות שפסע בלאדן לכבוד המקום כדלעיל אף שהיא היתה ממכעיסי ה' בכל זאת לא קפח ה' שכרה מכ"ש לעושי רצונו · וכדילפינן בפ' חלק מן הכתוב כי את רגלים רצתה וילאוך: מה זה בבגדי כהונה גדולה כו' · נראה דבגדי כהונה היו אליין בידו והציין בידה: כהדא צרצרא · לעיל גרסינן בת קבריא ושם פירשנו · ולפי גירסא דהכא נראה שהוא כמו נאד וצלוחיין · ור"ל אם הנאד הוא ריק הוא מתגלגל בנקל · ובעל א"א פי' שהוא מין ארבה שעמו צלצל · ומתגלגלת וחוזרת מכאן ומכאן במה שהוא בשלה ובמה שאינו בשלה: הגיע משתותא של ושתי · משום דק"ל מאי גם כדלעיל לכן דריש גם מלשון גומא ופי' שנתערער יסודה ושתותיה ונעשה גומא · והדורשים מלשון ליגמם וליבצר מפרשים גם מלשון כריתה · והמפרש לידרך צ"ע איך דורש · [ונראה דמפרש גם מלשון הסרה וכמו כד עבד בר פיולי בגיד הנשה דהוה גייס ליה בחולין צ"ב · ופירוש לדרך ולסור ממקומה ולפנות מקום לאסתר ע"ע בערוך ערך גם השלישי כי גם הוא הסוק עם הרגל וז"ש לדרך ברגלה] והדורש הגיע עת זמנה ליממת יליף מגז"ש מן ותתן גם לאישה · וטעם מחלוקתם הוא כי לראשון דדורש על עקירת יסודה קאי משום שבמותה נתקיים והכרתי לבבל שם ושאר כדלעיל בסוף הפתיחא ונתערער כל היסוד · והדורש ליגמם אמר בבחינת קריעת מלכותה · והאומר ליבצר הוא הכנה לאסתר למלוך תחתיה כבצירת ענבים לאוכל · והאומר לידרך בשביל שניתנה למדרך כף רגל ולתרפה בשביל הרעת שפרחה בה · ועל מיתתה אמר ליממת: מיני גמאין · ודריש גם מלשון הגמיאיני נא כי דברים הצריכים לגיסה לא נחמדים הם לנשים · וכן הוא הטעם מי שאומר מיני מתיקה כי הנשים בוחרות בהן · ודרשי מדכתיב משתה נשים ולא כתיב משתה לנשים שהיו משתה אשר הנשים אוהבות בו:

מפני

אותן · בית המלכות · נתנה אותן בבתים מרווחין מפני שדרכה של אשה מצויה לקלקל · דבר אחר בית המלכות נתנה אותן בבתים מצויירין דאמר ר' אבון (טז) רוצה אשה שתהא בבתים מצויירין ובגדים מצויירין מלאכול עגלים מפוטמין · ד"א בית המלכות נתנה אותן בבית איספלידא שלה לומר שאם ימרוד בעלה של אחת מהם תהא אשתו מבפנים נתונה ולא ימרוד · אשר למלך אחשורוש · ר' יודן ור' לוי בשם ר' יוחנן [א] כל מקום שנאמר במגלה זו למלך אחשורוש במלך אחשורוש הכתוב מדבר וכל מקום שנאמר למלך סתם משמש קדש וחול :

יא ביום השביעי · [ב] ריב"ל אמר (יז) זה יום השבת · כטוב לב המלך ביין · א"ר יצחק עובדי כוכבים אין להם טובה דכתיב (קהלת ח') וטוב לא יהיה לרשע וגו' · איתיבון והכתיב כטוב לב המלך ביין · אמר לו בטוב לב המלך אין כתיב כאן אלא כטוב לב המלך טובה ואינה טובה · אבל טובתן של ישראל טובה שלמה שנאמר (מלכים א' ח') וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה וגו' : **יב** (ד) אמר למהומן בזתא · אמר ר' יוחנן באותה שעה קרא הקב"ה (יח) למלאך שממונה על החמה ואמר לו · בזתא בוז ביתיה · חרבונא אחריב ביתיה · (יט) בגתא ואבגתא בוז ובזבוז · אמר ר' שמעון בר' ינאי (כ) אמר הקב"ה משחק אני עליהן אביא גתיות מאחורי הקוריים · זתר תרגם ר' יעקב בר אבינא קדם ר' יצחק (כא) זנות ראה של אותו רשע · (כב) וכרכס כרכסא כתיב · ר' שמואל בר נחמן אמר לשון יוני הוא המד"א כרכסון · שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש · שאין המלכות מעמדת פחות משבעה סריסים לפני המלך :

יג להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות · (ה) א"ר איבו כפרתן של ישראל [ג] כשישראל אוכלין ושותין ושמחין הן מברכין ומשבחין ומקלסין להקב"ה וכשאומות העולם אוכלין ושותין מתעסקין הן בדברי תפלות · זה אומר מדיות נאות וזה אומר פרסיות נאות · אמר להם אותו טיפש כלי שאותו האיש משתמש בו אינו לא מדית ולא פרסית אלא כשדית מבקשים אתם לראותו · אמרו לו הן ובלבד שתהא ערומה · אמר להון הן וערומה · ר' פנחס ור' חמא בר גוריא בשם רב אמר בקשה ליכנס אפילו בצלצול כזונה ולא הניחו אותה · אמר לון וערומה אמר אכנס בלא כתר הן אומרים שפחה היא (כג) זו תלבש בגדי מלכות ותכנס א"ר הונא אין הדיוט משתמש בבגדי מלכות :

יד ותמאן המלכה ושתי · שלחה ואמרה לו דברים שהן נוגעין בלבו · אמרה לו [ד] אם רואין אותי נאה הן נותנין עיניהם להשתמש בי והורגים אותך · ואם רואין אותי כעורה את מתגנת בי · רמזתו ולא נרמז עקצתו ולא נעקץ · שלחה ואמרה לו קומים איסטבלאטי של בית אבא היית והיית למוד להיות מכנים לפניך נשים זונות ערומות ועכשיו שנכנסת למלכות לא חזרת מקלקולך · רמזתו ולא נרמז עקצתו ולא נעקץ · שלחה ואמרה אפי' אנדתיקום של בית אבא לא נידונו ערומים הדא ה"ד (דניאל ג') [ה] באדין גובריא אלך כפיתו בסרבליהון פטשיהון · רבי יודן אמר בגוליהון · ורב הונא אמר במוקסיהון · ר' שמעון בר אבא אמר בשם רבי יוחנן אין הקדוש ברוך הוא דן (כד) את הרשעים בגיהנם אלא ערומים ומה טעם דכתיב (תהלים ע"ג) [ו] בעיר צלמם תבזה · אמר ר' שמואל בר נחמן (כה) הן דליסטאות מקפח תמן מצטלב · א"ר נתן אף מצריים ברידתן בים לא נידונו אלא ערומים מה טעם (שמות ט"ו) וברוח אפך נערמו מים · ורבי שמואל ב"נ בשם ר' יונתן אמר אין הרשע יוצא מן העולם עד שהקב"ה מראה קניגין דידיה היאך הוה מיתציד : **טו** ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו · אמר ר' יוחנן באותה שעה אמר הקב"ה למלאך הממונה על החמה חות (כו) פח זיקא בכרסיה (כז) ונפח בקיטמיה וזרוק גופריתא באתוניה · אמר ר' יוחנן כל אותן השנים משעה שנהרגה ושתי עד שנכנסה אסתר לא שככה חמתו של אחשורוש · איתיבון והכתיב כשוך חמת המלך אחשורוש · אמר להם בשוך חמת המלך אין כתיב כאן אלא כשוך חמת המלך ·

מסורת המדרש א עיין מגילה דף ט"ו סוף ע"ב : ב מגילה דף י"ב · ילקוט כאן רמז אל"ף מ"ט : ג מגילה דף י"ב · ילקוט כאן רמז אל"ף מ"ט : ד פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ט : ה בראשית רבה פרשה ל"ו · שיר השירים רבה פרשה ז' פסוק ט' · ילקוט דניאל רמז אל"ף ס"א : ו תנחומא סדר תצוה סימן י"א · ילקוט משלי רמז תתקנ"ה :

חדושי הרש"ש

כו' · עיין מ"ש בפתיחתא דאיכה : (ד) אמר למהומן כו' · למלאך שממונה על החמה · מהומן הוא ממונה בהיפוך אותיות ודריש הה"א במקום החי"ת בחילוף אחה"ע : (ה) א"ר אייבו כפרתן של ישראל · כהאי לישנא ברפ"ב דנגעים וע"ש בפירוש הרמב"ם ז"ל :

חדושי הרד"ל

נפש לרבות השותה דמרבינן מיני' שמחה הלב (וגמעון) : (טז) רוצה אשה שתהא בבתים מצויירים כו' · וז"ש הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך · ר"ל אף אנו הביאני המלך חדריו שהיא שמחה גדולה לנשים · כדהכא בית המלכות אשר למלך כו' בכל זה אנחנו נגילה ונשמחה בך שערבה עלינו שמחתך מכל שמחה : (יז) זה יום השבת כו' · וכמ"ש במגילה (י"ב) : (יח) למלאך שהוא ממונה על החימה · דרש כן אמר המלך סתם שהוא הקב"ה כדלעיל למהומן בחלוף ה"א בחי"ת לממונה על החימה (וכוון לגרום על המהומה ונשתבשו לכתוב על החמה כהסיא דלקמן פ"ה) : (יט) בגתא ואבגתא בוז ובזבוז אפשר משום דמלינו כתוב (יחזקאל כ"ה) ונתתיך לבג וקרינן לבז · לכן דורש כאן בגתא כמו בזתא : (כ) אמר הקב"ה אביא גתיות מאחורי הקוריים לשחק אליהן זתר כו' כצ"ל : (כא) זנות ראה של אותו רשע · דרש ליה הרי זימני ז"ת זנות · ר' ראה והדר דרש ת' אותו ר' רשע : (כב) וכרכס כרכסא רשב"נ כו' הדא בתי קרקסיאות כצ"ל · ותחלה דרש כמו כרכש בשי"ן שהוא לשון הנעת ראש ע"ע ומוסף כרכש השני ורשב"ן דרש כמו קרקס בקו"ף לשון בתי קרקסיאות · (ונמשך אם לראה בשלותו כו' · שמשחקין בבתי קרקסיאות) : (כג) זו תלבש בגדי מלכות ותכנס · פי' אף אשה אחרת שהיו השרים משבחים ביותר · תלבש גם כן בגדי מלכות ותכנס כדי להראות העמים והשרים את יפיה של ושתי נגד אחרת שאף בבגדי מלכות המוסיפים יופי ככ"ז ושתי טובה מהן ומשני ר"ה שאין הדיוט כו' : (כד) את הרשעים בגיהנם אלא ערומים · מלת בגיהנם נראה ט"ס דהא בעיר כתיב בקרא · גם פשיטא שאין ענין למלבושין להיות בגיהנם אלא בדינן בעוה"ז קאמר · וכדלעיל בפרשה זו ספ"א כל ביתו של אותו רשע נדונין ערומים · וכתיב (ישעיה כ') כן ינהג וגו' שבי מצרים ואת גלות כוש וגו' ערום ויחף : (כה) הן דלסטים מקפח · תנחומא סדר תצוה סי' י"א : (כו) פח זיקא בכריסי' שהכועס מתמלא רוח עברתו (וכמ"ש בגיטין ע' שאם תכעוס תעמוד על מלואך) · וז"ש ויקצוף שהקצף בא מן הרוח הניפח בו (וכמו קצף מים שע"פ המים) : (כז) ונפח בקטמי' וזרוק גפריתא באתוני' לפרש לשון וחמתו בערה בו שמדם חימה שבאדם הוא כגחלים קטומים באפר מעט וא"צ רק לנפחה ללבותה ברוח או לזרוק עליו גפרית ומיד היא מתבערת באש (ומפני שכתוב בלשון בערה בו · לכן תפס במשל כענין שמתבערות אש הכבשן

פירוש מהרז"ו

האמור שם שגרמה מיתה לאישה אף גם הנאמר כאן גם ושתי שגרמה מיתה לושתי : **ו** מצויה לקלקל · אם השב בדוחק מקום התקלקל יותר : **יא** אין להם טובה · עי' לעיל פסוק כשבת : **יב** קרא הקב"ה · דורש מ"ש כטוב לב המלך שהוא ממש קודש כמ"ש בסוף פסוק הקודם ותיבת למהומן דורש נוטריקון למלאך חימה בחילוף ה' בחי"ת מאותיות אחה"ע : בזתא ואבגתא · בוז ובזבוז כמ"ש יחזקאל כ"ה ז' ונתתיך לבג קרינן לבז : משחק אני · שזהו ענין הבוז שישחק עליהם ע"י אנשים בזויים ושפלים העובדים בגתיות ואחורי הקוריים · ודורש זתר מלשון זית שעובד בגיתיות של זית וכרכס מלשון קוריים והם העובדים באריגת כלי קוריים · וכמ"ש ב"ר ריש פרשה מ"ט ד"ר פרשה ז' סי' י"א כלי קוריים · ועי' ב"ר פ' ע"א סי' ב' הגיתיות מאחורי הקוריים והם ב' דברים א' העוסקים בגיתיות והב' העוסקים באריגת הקוריים : **יג** כפרתן של ישראל · פסוק זה מלמדנו זכותן וכפרתן של ישראל עי' שה"ר פסוק ברח דודי : וערומה · כמ"ש לעיל ריש פ' ג' קודם פסוק גם ושתי וזהו מ"ש כאן להראות העמים והשרים את יפיה כי טובת מראה היא משמע כל גופה במראה לפניהם : אין הדיוט משתמש בבגדי מלכות · וכמ"ש לעיל סוף פסוק גם ושתי שהגיע זמנה להגמם ולמות ואין שלטון ביום המות · וכמ"ש ד"ר פ"ט סי' ג' ומעתה היא ההדיוטות בלא כבוד כי מאחר הם מכבדותא והעירום לאדם תכלית הבושת והבוז ואף כי במלכה כזו וביותר בכתר : **יד** שהם נוגעים בלבו · דורש מ"ש בדבר המלך אשר ביד הסריסים קאי על ושתי שאלחה לו דברים נוגעים בלב המלך וכמ"ש באגדה דפרק א' דמגלה : אנדריתיקום · עי' ד"ר פ"ה סי' ו' מ"ש : בגוליהון במוקסיהון · עי' ב"ר פ' ל"ו סי' ו' וש"נ : נערמו מים · ערום מלבוש ואיך שייך זה במים ואם אינו ענין במים תנהו ענין במצרים שנעשו ערומים ע"י המים : **טו** אר"י וכו' קרא הקב"ה כמ"ש

מתנות כהונה

לקלקל · על ידי דם נדות ולכן נתנה אותן בבתים מרווחין שלא תתביישנה בפני חברותיה : אוספלידא גרסי' · ופי' חדר ועיין בערוך : זה יום השבת · שה"א פתוחה מורה על שביעי הידוע : כטוב · משמע דמיון לטובה : בזתא · נוטריקון בוז ביתא וכן חרבונא אחריב ביתא : בוז ובזבוז · י"ל לשון דריסה ומרמוס · ומשום כד"א והיה לבז ולמשסה מלכים סי' כ"א או בוז כמו בוס כד"א והוא יבוס צרינו ויהיה כפירוש התרגום : ה"ג אביא גתיות מאחורי כו' · ועיין בב"ר פ' ע"א : אביא גיתיות כו' · שישחקו עליהם כלומר שיפים אותם שחוק בפי כל : זנות ראה · זתר נוטריקון זנות ראה כך אמר הקב"ה למלאך המשחית ראה זנות של אותו רשע וכרכס תבוס ותדרוס אותם וכן אמרו חז"ל שניהם לעבירה נתכוונו : משתמש בו גרסי' : לראותו גרסינן : ה"ג ערומה אמר להון הן וערומה ר' פנחס כו' עד ולא הניחו אותה אמרו כו' : וערומה · דייק מדכתיב להביא את ושתי המלכה וגו' שלא יהיה עליה כלום אלא הכתר המורה על הוד מלכות כן הוא בילקוט : בצלצול · חגור קטן לכסות בשר ערוה : הן אומרים כו' · השרים השיבו יאמרו הכל אין זאת אלא שפחה : תלבש כו' · כלומר אף אם תלבש בגדי מלכות ותכנס גם כן יאמרו שפחה היא זו ומשני אין הדיוט כו' ובכתר ידעו בודאי שהיא ושתי : שהן נוגעין כו' · כלומר דרך רמז דברה אתו אולי ירגיש ולא הרגיש ואח"כ שלחה אליו הדברים קצת מבוארים ולא הרגיש כו' : קומים איסטבלאות · פי' ממונה על ארוות סוסים : קומים · פירושו ממונה והרבה תמצאם בספר זה וכן לקמן בפסוק מהר קח : איסטבלאות · ארוות סוסים כדאיתא במסכת סנהדרין פרק כ"ג : אנדיתיקום · פי' הערוך בעלי דינין : פטשיהון גרסינן : ה"ג בגוליהון · ורב הונא אמר במוקסיהון ועי' בב"ר פרשה ל"ו ופי' הערוך מיני מלבושים הן : ה"ג במדרש תלים הן דליסטאות מקפח כו' · פי' במקום שהלסטים גוזל ומקפח הבריות שם הוא נתלה ורבי שמואל קאי על פסוקו של מקרא בעיר צלמם תבזה : נערמו · לשון ערום ועריה כלומר נתערטלו בתוך המים : מראה קניגין כו' · מראה אותו מגודתו שיהא נידון בו וזה בעיר צלמם תבזה : חות כו' · לפי מה שמצאתי בספר אות אמת נראה להגיה חות פח זיקא באפיה (או בכרסיה) פירוש בבטנו ונפח כו' ופירוש כד ונפח רוח באפיו ונפח באפרו וזרק גפרית בתנורו וכל זה הוא משל להגדיל החמה : בשוך · כף הדמיון מורה דמיון של שבירה :

משנת דרבי אליעזר

שלחה לו כו' · וכ"ה בגמ' ודיוקה מדכתיב כאן ותמאן המלכה ושתי · וקודם לזה כתיב כמה פעמים ושתי המלכה שמה קדים שהמלכות טפלה לו מחמת בעלה שהוא מלך · אלא דנ"כ כאן המלכה ושתי לפי שביזתה אותו שהמלכות ראוי לה לגד עצמה יותר ושהוא הי' אהורייר' של אביה : לאזירסא

יפה ענף

מפני שדרכה של אשה לקלקל בזנות · וע"י שהבתים מרווחים ותסייגם רבות בבית אחד שבום שאחת לקלקל מפני חברותיה שתראינה את קלקולה : בבתים מצויירים · והוא מקום שהמלך יפן בו לכן נקרא בית המלכות : אספלריא שלו כנ"ל · והיינו היכל המלך הפנימי · ואספמדיא הוא כמו אספלידא דפ"ק בב"ב דהיינו פלטין או אכסדרה : משמש קדש · פי' לפעמים קדש כמו והמלך אין שום להניחם מדרים לקמן בהקב"ה · אבל יבקשו למלך · ותאמר אסתר למלך ובבקר אמור למלך · ועושי המלאכה אשר למלך נראה דכלם הם חול · ואולי גם ועושי המלאכה אשר למלך קאי על שלוחי השגחה מאת הקב"ה : זה יום השבת · בפ"ק דמגילה דף י"ב ע"ב מפרש הדבר באריכות ע"ש : עובדי כוכבים אין להם טובה · כי מעליהם הרעים לא יתנו מרגוע ללבבם גם ביום שמחה · ועי' בויק"ר ריש פ"ב : וזה ע"ד הכתוב והרשעים כים נגרש השקט לא יוכל · וע"ע בויקרא רבה פי"ז על הכתוב אין שלום לרשעים : למלאך הממונה על החימה שיזרוק בו חימה כדלקמן כדי לערבב שמחתו · לפי שהיה שמח על חורבן ביהמ"ק כדלעיל : בגתא ואבגתא בוז ובזבוז · בחלוף הג' בז' וכמו ביחזקאל לבג במקום לבז · ופי' בוז ובזבוז כפל הבזה והאבוד וכדרך שאמרו בפ' חלק גבי בגד בוגדים בגדו בזוזי ובזוזי דבזוזי : אף הגתיות מאחרי הקורים היו שוגות בו כנ"ל ודוגמתו בב"ר ס"א ופי' כי גם הנשים האורגות אחרי קוריהן והן כלי האריגה · כי גם המה היו לועזות ומשחקות בו : זנות ראה של אותו רשע כנ"ל · ופירש הא דאמר בוז ואהריב ביתי' היינו זו לבדה וזה ושתי נותרה מזרע נבוכדנאצר וזו היתה עתה ביתו של אחשורוש שאמר עתה ד' לכתיב דאין בית אלא אשה ודריש זתר זה הגותי : כרכסון · הוא לשון אכוד ומחיקה בלשון יוני · וכן נראה מהמתרגם · וזה שיסד הפייטן בקרובץ של פורים · קרבו נרכם · זכרו לכרכם : כשישראל אוכלים ושותים · כלומר מהיכן עלתה על דעתו להראות יפיה · ומשני מתוך שהיו מתעסקים בדברי תפלות מתוך משתיהם · ואגב אורחיה אמר ר' איבו שבחן של ישראל : ובלבד שתהא ערומה · א"ל הן וערומה כצ"ל וכסמוך בתר ולא הניחו אותה ל"ג א"ל הן וערומה : אמרו תכנס בלא כתר כצ"ל · כדי שלא תתפס ע"י הכתר · והשיבו להם שיאמרו שפחה היא זו · ויש מהם שאמרו תלבש בגדי מלכות ותכנס · והשיבו להם כי מי שאין כתר מלכות בראשו דין הדיוט לו ואין הדיוט משתמש בבגדי מלכות : אם רואין אותו נאה כו' · משום דהיה לו לכתוב בקרא ותמאן ושתי לבוא · ולמה אמר הכתוב המלכה וכן מה שכתב בדבר המלך שלא למותר הוא · ודרים מן בדבר המלך שדברים אשר הם לטובת המלך · וכן מה שאמרה המלכה רמזה לו שהיא מלכה בודאי בת מלך אשר לא נהג קלון גם בנשפטיו · ואתה רק קומים אסטבלא · וגם מנהגיך מלפנים לא נכונים המה למלך : בעיר צלמם תבזה · ולפ"ז כתיב כחלום מהקיץ ודריש כאשר יקיצו שוכני עפר לעתיד אז בעיר פי' בעירום יתן צלמם לבוז ולחרפה : וברוח אפך נערמו מים · דריש נערמו מלשון ערום ועמטילאין · ופי' כי מתום רוח אף ה' פשטו את בגדיהם להתקרר בים ונטבעו שם : קינגין דידי' מגודתו · כלומר הפורענות שבו נידון לעתיד · ולפי שהרשעים נידונין ערומים בגיהנם כדלעיל להכי נערמו המצריים בעוה"ז · להראות דוגמת פורענותם שעתיד לפני מותם : חוות פחם בכירתו כנ"ל · ופי' כד וזרוק פחם בכירתו ונפח באפר הכירה וזרוק גפרים בתנורא שלו והכל משל להבערת החמה · ודריש מדכתיב וחמתו בערה בו ולא כתיב וימלא חמה · לכן דריש שזה היה ע"י המלאך שהבעיר אשו בו עפ"י ה' כדי לערבב שמחתו : **לא שככה** חמתו כו' · פי' חמתו על ושתי כי כה הבעיר המלאך חמתו בו שלא שככה גם אחרי שנהרג

ורק

שכיבה שאינה שכיבה · אימתי שככה חמתו כשנצלב המן הה"ד ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי · וחמת המלך שככה המתו של ממ"ה הקב"ה :

פרשה ד א ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים וגו' [א] מי היו אמר ר' סימון זה שבטו של יששכר הה"ד (ד"ה א' י"ב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל וגו' · [ב] ר' תנחומא אמר לקורסין · ור' יוסי בר קצרת אמר לעיבורין · לדעת מה יעשה ישראל שהיו יודעין לרפאות את הקירוס (פירוש קליפה העולה מחמת מכה) · ראשיהם מאתים אלו מאתים ראשי סנהדראות שהיו שבטו של יששכר מעמידים · וכל אחיהם על פיהם וכולם היו מסכימים הלכה על דעתן כהלכה למשה מסיני · אמר להם אותו רשע בשביל שגזרתי על ושתי שתכנס לפני ערומה ולא נכנסה מה הוא דינה · אמרין ליה אדונינו המלך כשהיינו בארצנו היינו שואלים באורים ותומים ועכשיו מטולטלין אנו וקראו לפניו המקרא הזה (ירמיה מ"ח) שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר · אמר לון אית הכא מינהון · (א) אמרין ליה קריביהון · הדא הוא דאמר והקרוב אליו כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעת שרי פרס ומדי וגו' (משלי י"א) צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו · צדיק מצרה נחלץ אלו שבטו של יששכר · ויבא רשע תחתיו אלו שבעת שרי פרס ומדי · ד"א והקרוב אליו כתיב (שם) בפה חנף ישחית רעהו ובדעת צדיקים יחלצו · בפה חנף ישחית רעהו · אלו שבעת שרי פרס ומדי · ובדעת צדיקים יחלצו · זה חלקו של יששכר · ד"א והקרוב אליו כתיב (שם י"ד) חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח חכם ירא וסר מרע זה שבטו של יששכר · וכסיל מתעבר ובוטח · אלו שבעת שרי פרס ומדי · ד"א והקרוב אליו · כתיב (שם כ"ב) ערום ראה רעה ונסתר ופתאים עברו ונענשו · ערום ראה רעה ונסתר · זה שבטו של יששכר · ופתאים עברו ונענשו · אלו שבעת שרי פרס ומדי:

ב והקרוב אליו · הן הקריבו הפורענות לעצמן · כרשנא שהיה ממונה על הכרשינין · שתר שהיה ממונה על היין · אדמתא שהיה (ב) ממונה על אטנם שבארץ · (ג) תרשיש שהיה ממונה על הבית · מרס שהיה ממרס את העופות · מרסנא זה היה ממרס את הסלתות · ממוכן זה היה האיספקסיטון שבכולם שהיתה אשתו מתקנת להן כל מה שהיו צריכין · (ד) [ג] אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה אם מתקיימת עצתו של רשע זה מי מקריב לפניך · (א) כרשנא מי מקריב לפניך פר בן שנה · שתר מי מקריב לפניך שתי תורים · אדמתא מי בונה לפניך מזבח אדמה · כד"א (שמות כ') מזבח אדמה תעשה לי · תרשיש מי לובש בגדי כהונה ומשמש לפניך · כמד"א (שם כ"ח) תרשיש שהם וישפה · מרס מי ממרס לפניך את העופות · מרסנא מי ממרס לפניך את הסלתות · ממוכן מי מכין לפניך את המזבח · כמה דאת אמר (ב) ויכינו את המזבח על מכונתו · אותה שעה אמר להן הקב"ה לישראל · (ה) בני הם רעי הם קרובי הם (ו) אוהבי הם בני אוהבי הם שהוא אברהם דכתיב זרע אברהם אוהבי (ז) מרומם אני קרנם כמד"א (תהלים קמ"ח) וירם קרן לעמו · ד"א כרשנא אמר הקב"ה (ח) בוזק אני לפניהם כרשינין ומשירן מן העולם · שתר משקה אני להם כוס של תרעלה · אדמתא תרשיש מתיר אני דמן כמים · מרס מרסנא ממוכן ממרס אני מסרס וממעך את נפשם בתוך מעיהם · וכי היכן היתה איסקוזות של כולן מתוקנת · א"ר הושעיא מישעיה הנביא המד"א (ישעיה י"ד) הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו וירשו ארץ וגו' : **ג** שבעת (ט) שרי פרס ומדי · רב ושמואל · רב אמר במלכות אחשורוש הכתוב מדבר · ושמואל אמר במלכות בלשצר הכתוב מדבר · על דעתיה דרב דאמר במלכות אחשורוש ניחא · על דעתיה דשמואל דאמר במלכות בלשצר · (י) כיצד היו כל אותן השנים · אמר ר' הונא על ידי (יא) שלא נשתמשו בכלי בית המקדש הדא הוא דכתיב (דניאל ה') בלשצר אמר בטעם חמרא וגו' שמתוך כן בה בלילא קטיל בלשצר מלכא כשדיא : **ד** רואי פני המלך · שתי משפחות היו

מסורת המדרש א עיין מגילה דף י"ב : ב בראשית רבה פרשה ע"ב · במדבר רבה פרשה י"ג · שיר השירים רבה פרשה ו' פסוק ד' · פסיקתא דרב כהנא פסקא א' · עמש"ש בהערות והקונים · ועיין בתרגום דרב יוסף (דה"א י"ב ל"ב) : ג מגילה דף י"ב · ילקוט כאן רמז תתרנ"ג? כ"א :

חדושי הרד"ל

או אולי תפסו לשון המקרא (תהלים י"א) פחים (גחלים) אש וגפרית ורוח זלעפות וגו' · ואפשר צ"ל ונפח בחוטמו ומפני שהחרון עולה באפו וחוטמו לכן אמר נפח בחוטמו :

(א) א"ל קריבין הן כצ"ל והרמב"ן בחידושיו ליבמות (ע"ו) הביא הגי' קרבהון וביאר מן הקרובים לארץ מואב שעיקר מואב עצמם כבר הרבה ע"ש : (ב) ממונה על אטנים שבארץ · על מדידת הארץ בחבלים ולשון המקרא הוא (משלי ז') אטון מצרים שאין מודדים אלא בחבלים : (ג) תרשיש שהיה ממונה על הבית · צ"ל על האניות (או צ"ל על הכורניות) · דהיינו אניות גדולים כמ"ש בב"ר (כ"ג) ואי אדיר זו כורני גדולה וכד"א אניות תרשיש : (ד) ד"א אמרו מלאכי השרת לפני כו' · כ"ה גי' א"א : (ה) בני כו' · קרובי · הוא נוטריקון של קרב : (ו) אהבי כו' · בני אוהבי כו' · אפשר אותיות והב שבתיבת והקרוב דרש לשון אהבה וכמ"ש על וחב בסופה שנעשין כאוהבין זל"ז : (ז) מרומם אני קרנם · כפשטי' והקרוב אליו דרש שמרומם למעלה עד לשמים ומקרבם אליו · אך לפי הלשון נראה דדריש נוטריקון קר מן קרוב קרנם רומם : (ח) בוזק אני לפניהם כרשינין ומשירין מן העולם · להבדיל הגאות עוה"ז המשילן כבזיקת כרשינים לבהמה · כדי לפטמה (ועי' אכילת כרשינין מבעטת בבעליו) · ולשוחטה אח"כ כן אח"כ משירין · ואפשר צ"ל משמידן כד"א לפרות רשעים וגו' · להשמדם עדי עד מן העוה"ב : (ט) שרי פרס ומדי היושבים ראשונה במלכות רב ושמואל כו' כצ"ל ולפרש במלכות פליגי · דרב סבר היושבים כבר ראשונה במלכות אחרת קאמר והיינו לפני בלשצר שהיתה של בבל : (י) כיצד הי' כל אותן השנים · דכתיב ושנות רשעים תקצרנה : (יא) שלא נשתמשו בכלי ביהמ"ק · ואע"ג דכתיב (דניאל ה')

חדושי הרש"ש

(א) כרשנא מי מקריב לפניך פר בן שנה · עי' פ"ה פרק א' משנה ב' דלכ"ע פר אינו נקרא פחות מבן שתים אשר ע"כ גירסת הגמרא כרים בני שנה נראה עיקרית והכוונה על כבשים ע"ש בת"א : (ב) כמד"א ויכינו המזבח על מכונתו · כצ"ל והוא בעזרא ג' ג' :

מתנות כהונה

המתו של מלך · כמו שאמר למעלה כל מקום שנאמר מלך סתם במגילה זו משמע קודש וחול וכאן כתיב שככה רמז לשתי שככות של מלך עליון יתברך שמו ושל מלך אביון התחתון :

פרשה ד לקורסין · פי' הערוך לעתים ולמועדים וכן כתב רבינו בחיי סוף פרשה שמות ועיין במדרש חזית בפסוק דומה דודי לצבי ובפסוק יפה את כתרצה :

קרוביהון · הקרובים של מלכות : ויבא רשע וכו' · שאחר כך הרג אותם המלך על שנתנו לו עצה להרוג את ושתי כדלקמן : הן הקריבו כו' · קרי ביה והקריב אליו מדלא כתיב וקרוב : כרשינין · מין עשב והוא ידוע ועיין בערוך : שתר · דרשו מלשון שתייה : אטנם · לא מצאתי פירושו וי"ל מלשון טנא כלומר היה ממונה על פירות הארץ כד"א ברוך טנאך שפירושו פירות הנותנים בטנא ודרש אדמתא פרי האדמה : על הבית · והוא היה מרוצף בתרשים ואבני יקר : ממרס · מערב ומתקן : האיספקסיטון · לפי הענין פירושו העיקר שבכולם שהיה מקבל את הכל מידיהם והיה מתקן מאכלי המלך והוא לשון סיפוק : פר בן שנה · כרשנה נוטריקון פר בן שנה כר הוא פר כד"א עם חלב כרים על שם שהם שמנים ורכים כמו כר : שתר · נוטריקון שתי תורים : ממרס כו' · י"ל על מליקת העופות ובילקוט גרס את הדם וכן משמע בתרגום שהיו ממרסין בדם כדי שלא יקרוש ולא יהא ראוי לזריקה : הסלתות · מנחות בלולות בשמן : בוזק · פי' הערוך מערב : ומשירן · מורקן ומפילן כד"א משיר את השער מאן דתני משירין לא משתבש כלומר אניח להם רצונם כמעט רגע ואחר כך מתיר אני דמן כמים : תרשיש · פי' מים ויש כדאמר תרשישה ועיין במדרש חזית בפסוק ידיו גלילי זהב : וממעך · ממוכן דרש כמו ממועכן :

איסקוזות · קלה ונגמר דינם ועי' בערוך ערך סקס : הבינו · וכתיב הכא ממוכן : הכי גרסינן כיצד היו כל אותן השנים א"ר הונא על ידי שלא נשתמשו ט' : ה"ג

פירוש מהרז"ו

כמ"ש כ"י לעיל אמר למהומן נוטריקון למלאך הימה : שאינה שכיבה · לקמן פסוק אחר הדברים :

פרשה ד סי' א זה שבטו של יששכר · ע"פ מדה י"ז דשם מפורש מי הם יודעי העתים עי' מגילה י"ב ב' ב"ר פ' נ"ח סי' י"ב : אית מנהון הכא · לכאורה פי' על מואב ועמון וצ"ע שהרי מפורש בישעיה וירמיה ויחזקאל מפלת מואב ביד נ"נ וכמפורש בירמיה כ"ה ומלך ששך ישתה אחריהם והושב שם גם מואב ועמון וכמ"ש בברכות בענין גר העמוני וכי עמון ומואב במקומם יושבים ועדיין לא שבו · ונראה שלא הביאו פסוק זה אלא לדוגמא וראיה על איזה אומות שלא גלו ביד נ"נ ושבעת שרי פרס ומדי היו מאומות שלא גלו ומרומז כאן במ"ש רואי פני המלך היושבים ראשונה במלכות פי' שיושבים מראשיתם במלכותם ולא היו מעמון ומואב ודורש כן שמתחלה אמר ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים ואח"כ אמר והקרוב אליו וגו' שבעת שרי וגו' שהם אחרים ולא החכמים הנ"ל שתחלה אמר להחכמים יודעי העתים ואמרו לו דברי טעם שיותר טוב לשאל באלו שהם יושבי ראשונה במלכות : **ב** האיספקסיטין · בלשון יווני ורומי נכבד וחשוב · וממוכן מלשון הכנה ותיקון וצ"ע איך דורש על אשתו : אמרו מלאכי השרת · מגילה י"ב ב' ודורש מ"ש רואי פני המלך סתם על הקב"ה · ולמה הוצרך לפרש שמותם על כן דורש תחלה כפשוטו על התמנותם אצל אחשורוש וכפי הדרש על מלאכי השרת אצל הקב"ה : וירם קרן לעמו · צ"ע מנין לו שהוא שייך כאן : **ג** במלכות בלשאצר · דורש מ"ש רואי פני המלך על אחשורוש יושבים ראשונה פי' במלכות ראשונה

יפה ענף

ורק כשנתלה המן כתיב שככה ומדרים כפ"ק דמגילה שתי שכיכות אחת של המן ואחת של ושתי · ואגב זה פירשו נמי המתו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא כי שתי שכיכות אלו מדרים ג"כ אחת חמת מלכו של עולם ואחת של אחשורוש :

זה שבטו של יששכר · לפי ששבט של יששכר היה מוחזק טפי בחכמה מחכמי מדי ופרס · מפני בקיאותם בתקופות ומולדות אשר ע"ז נאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וכמ"ש רז"ל בשבת פ' כלל גדול לכן הגיש משפטו לפניהם · ובעל דרך אמונה כתב שהיה להם לחוק לבלי לשענים להוציא אם כוכבי שמים הגידו כי בשביל מזלו שנולד בו היה הוא מוכרח לחטוא · ולפ"ז א"ש טפי למה הקריב משפטו לפני שבט זה אשר היו בקיאים בתקופות ומזלות · וי"ל עוד שהקריב משפטו לבני ישראל מפני שהם רחוקים מפני הצדדים · כי חכמיו קרוב הדבר שקרובים שמה או למלך או למלכה · אך בני ישראל לא חפצו להתערב במשפט הזה מפני שושתי היתה בת של בלשאצר וכ"נ אשר החריבו את ביהמ"ק · וגם מפני שהיא עכבה את בנין ביהמ"ק כדאיתא לקמן בפסוק זכר את ושתי לכן פחדו פן יאמרו כי באיבה הדפו אותה : ר"ת אמר לקורסין עד כהלמ"מ · עמ"ש בזה בחזית על פסוק יפה את רעיתי כתרצה : היינו שואלין באורים ותומים · זה רק דחיה כי אין שואלין באו"ת רק בצרכי צבור ובעניני מלחמה ולא בדבר המשפט: אמרין ליה קריביהון · פי' קרובי עמון ומואב אבל הם בעצמם גלה דכבר בא סנחריב ובלבל את כל העולם · והמקרא שהביא והקרוב אליו הוא רק דרך אסמכתא כי אין רמז כלל לעמון ומואב בפסוק זה : צדיק מצרה נחלץ וגו' · הביא פה ארבעה כתובים לדרש אחד · ואין הכרח לדרש זה גם באחד מן הכתובים · אבל הכוונה בזה כי בשביל ארבע סבות היה להם לישראל להזדקק לדין זה · והמה התרחקו מהמשפט בשביל הטעמים המרומזים בכתובים אלה · והנה הסבה הראשונה היא כי שמחה לצדיק עשות משפט וכתיב ישמח צדיק כי חזה נקם ולפ"ז היה להם לשמוח ולהטפל בדין זה · וע"ז מביא הכתוב צדיק מצרה נחלץ כי במקום צרה גם הצדיק השמח לעשות משפט ישמים נפשו ממנו ויחלץ · ופה היתה צרה אם להצדיקה מפני חמת המלך ושריו · או להרשיעה כאשר תעבור ממנו חמתו · והסבה השנית כי אבותיה החריבו את ביהמ"ק והיא גם היא עכבה את בנינו כדאיתא לקמן בפ' זכר את ושתי · וטוב היה להם לנקום את נקמת בית ה' ולהגדיל רשעתה לפני המלך כדי שתהיה ידו בה · אבל זה מחזי כערמה · כי יפולו בפה חנף על המטה להרג · וז"ש בפה חנף ישחית רעהו וגו' · כי הצדיקים יזכרו בדעתם להשתמט בפה חנף גם במקום אשר לבם יטה אותם לזה · הסבה השלישית היא כי זכות הוא לאיש לדון דין אמת ושכרו גדול מאד · וכמ"ש רז"ל כל הדן דין אמת לאמיתו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית · אבל במקום אשר השגגה קרובה טוב להשמט מזה וכמ"ש ז"ל באבות החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא וכ"ש בדיני נפשות דתמירא סכנתא · וז"ש חכם ירא וסר מרע · ולכן טוב למנוע מהדין הזה כי פן ילכד ברע · והסבה הרביעית כדי שיקנו לב המלך ויאהבם כראותו כי המה יתעסקו בעסקו וידאגו לעניניו ויכלו לקוות רב טוב מזה · ולזה מביא את הכתוב ערום ראה רעה ונסתר כי הערום והחכם רואים את הנולד · ואולי יתהרש מזה ותוכן רעה עליהם לכן בחרו יותר להסתר מדין הזה : שתר שהיה ממונה על היין · [דברי היפ"ע בזה הוא כדברי המ"כ · אך טוב יותר דדריש שתר כמו תירוש בהסך אתוון] : אטנם שבארץ · פי' דברי ריבות שבארץ כי התרגום של כי קנאה חמת גבר הוא דטנאה חמתיה דגברא · ופי' שהוא היה השופט בכל ריב וקטטה · ובארמית אטון הוא חבל ומזה במשלי אטון מצרים חבלים הנארגים · וכמו שהוראת חבל בעברית הוא ג"כ על פלך הארץ כן הוא בארמית ודריש אדמתא על חבל ידוע שבארץ : ממונה על הבית · ודריש תרשיש שר החוזק דשיש הוא מלשון נתאוששו כידו כדאיתא בב"ר פע"א · ופי' בית הוא המלכות : איספקסטין · לשון סיפוק שהיה מספיק להם כל צרכם · ודריש ממוכן מלשון הכנה : מי מקריב לפניך פר בן שנה כצ"ל · ודריש והקרוב אליו מלשון קרבנות ועי' בפ"ק דמגילה וברש"י שם · ומדריש כל זה בושתי שיעצה לבלי לבנות את ביהמ"ק וכמ"ש לקמן · ולכן דרשו השמות אלו כי אם תתקיים ושתי אז אין תקוה עוד לביהמ"ק להבנות · ולקרבנות כי יקריבו : מרס מי ממרס לפניך את הדם כצ"ל · ופי' כדי שיהיה ראוי לזריקה · ומירוס הסלתות הוא לבללן עם השמן למנחות : ממוכן מי מכין לפניך את המזבח · [אע"ג דכבר הזכיר אדמתא מי בונה לפניך המזבח י"ל דיתפרש מי מכין לפניך צרכי המזבח ועבודתו · וקאי על קבלת הדם וזריקתו ושאר עבודות שבמזבח אשר המה מלבד בנין המזבח בעצמו] : בוזק אני בכירה שלהם ומשירם מן העולם כצ"ל · ודרך הכירה לשעירה בגפת כדאיתא בב"ר פ"ג כזה שהוא בוזק גפת בכירה · ופי' שיבעיר את בכירתם לבערם מן העולם · ודריש כרשנא כר מלשון כירה · ושנא לשון אבוד כמו זרעים שנמחו ושנו : שתר משקה אני להם כו' · ודריש שתר נוטריקון שתיית תרעלה : וכי היכן היתה איסקוזות כו' · דריש ממוכן שהוא מוכן ומתוקן מכבר · ולהכי בעי היכן הוא מוכן · ומשני מהמקרא הכינו לבניו מטבח וגו' וסובר שבעת השרים היו מבבל וכשמואל דאמר לקמן במלכות בלשצר הכתוב מדבר · ושם בכתוב כתיב והכרתי לבבל שם ושאר שכולל כל שרי בבל · וגם י"ל דשם קאמר הכתוב על נ"נ אשר היה אבי זקן של ושתי והסריגתה כלה זרעו של נ"נ : במלכות בלשצר · משמע ליה מלישנא היושבים ראשונה במלכות מבבל לפני אחשורוש : כיצד היה כל אותן השנים · ופי' דקס"ד דבלשצר מלך שנים רבות ולכן מקשה איך היו כל שבעה השרים עד אחשורוש ולא מת אחד מהם · ומשני דבלשצר מלך רק ג' שנים כיון שנקטל ביה בלילא

נכנסות אצל רבי א אחת של רבי הושעיא ואחת של בית רבי יהודה בן פזי · כשנתחתן ר' יהודה בן פזי לר' בקשו ליכנס תחלה ולא הניחן רבי אמי · אמר להם כתיב (שמות כ"ו) והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית· וכי יש משפט לעצים אלא קרש שזכה לינתן בצפון ינתן בצפון ושזכה לינתן בדרום ינתן בדרום · בעון דימנון מאיכן אמר לון ר' סימון מן דרומא שנא' (שופטים א') ויאמר ה' יהודה יעלה· אמר לו ר' מני הדא במלחמה ברם במינוי רואה פני המלך היושבים ראשונה אף הכא כן רואי פני המלך :

ה כדת מה לעשות · אמר רבי יצחק להזירתה כדת ולאומה קדושה שלא כדת אלא באכזריות · במלכה ושתי על אחת כמה וכמה במלכה שאינה ושתי :

ו ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים · ב מה ראה ממוכן לקפוץ בעצה תחלה מכאן שהדיוט קופץ בראש · ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון ור' אלעזר ור' יוחנן חד אמר דינינו כדיניהם · וחרינא אמר אין דינינו כדיניהם · מאן דאמר דינינו כדיניהם · כדתנן ג דיני ממונות הטהורות והטמאות מתחילין מן הגדול ודיני נפשות מתחילין מן הצד · ומאן דאמר אין דינינו כדיניהם מה מקיים ויאמר ממוכן נראין דברי ר' יהודה נראין דברי ממוכן · ר' יוחנן אמר תלתא אמוראין חד אמר ע"י שהיתה מסטרתו בקורדקין שלה על פניו לכאן ולכאן · וחרינא אמר ע"י שלא הזמינה את אשתו לסעודת נשים · וחרינא אמר ע"י שהיתה לו בת והיה מבקש להשיאה למלכות · מאן דאמר ע"י שהיתה מסטרתו בקורדקין שלה על פניו לכאן ולכאן שאמר לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה · ומאן דאמר ע"י שלא הזמינה את אשתו לסעודת נשים שאמר כי יצא דבר המלכה (יב) על כל הנשים להבזות בעליהן בעיניהן הדא היא דלא הות תמן · מאן דאמר ע"י שהיתה לו בת והיה מבקש להשיאה למלכות שאמר ומלכותה יתן המלך (יג) לרעותה הטובה ממנה :

ז כי יצא דבר המלכה · א"ר שמואל (יד) בלא דדין הות צריכה :

ח והיום הזה תאמרנה שרות פרס · רב ושמואל · רב אמר כדי הבזיון הזה לקציפה הזאת · ושמואל אמר כדי הקצפון לבזיון זה · אמר רבי חנינא כדאי הוא הבזיון שביזה אביה את כלי ב"ה לקצפון שקצף עליה והרגה :

ט אם על המלך טוב יצא דבר מלכות אמר לו אדוני המלך דבר אתה מוציא מפיך ואני מכנים את ראשה בדיסקוס · ויכתב בדתי פרס ומדי ולא יעבור וגו' · אמר ר' חנינא בריה דר' אבהו כתיב (איוב ה') כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפינה · בלשון שנטלה מלכות מוקנה שאמר לו שמואל (ש"א ט"ו) ונתנה לרעך הטוב ממך · בו בלשון חזרה לו המלכות הה"ד ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה :

י ונשמע פתגם המלך וגו' · ר' לוי ור' יצחק · ר' לוי אמר פתגם גדול אנו עתידין לשמוע (טו) מזו שנכנסה למלכות מהו אבל גדול ליהודים · ור' יצחק אמר פתגם גדול אנו עתידים לשמוע מזו שנכנסה למלכות מהו שמחה וששון ליהודים · אמר ר' יהודה בר' סימון ונשמע פתגם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שאמר בחכמתו ובתבונתו (שמות י"ז) מחה אמחה (טז) את זכר עמלק · כי רבה היא · רב ושמואל · חד אמר הדא מלכותה רבתא להדא חטיתא · וחד אמר הדא חטיתא רבתא להדא מלכותא וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן וגו' :

מסורת המדרש א ירושלמי שבת פרק י"ב · וירושלמי הוריות פרק ג': ב מגילה דף י"ב · ילקוט כאן רמז אלף נ"ב : ג גיטין דף נ"ט · סנהדרין דף ל"ב · ירושלמי סנהדרין פרק ד' :

חדושי הרד"ל

ואשתיו בהון מלכא ורברבניא · אלו השבעה לאשתו או (ואולי לזה ירמוז מ"ש שם בדברי דניאל ברברבניך ביו"ד דכתיב ולא קרי לומר שיש מהן לא שתו) : (יב) על כל הנשים כו' · הדא היא דלא הות תמן · דאת"ז כתיב והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו וגו' · א"כ רישא דכי יצא דבר המלכה על כל הנשים שלא היו שם ולא שמעו בעצמם · יצא הקול וישמעו ג"כ את הדבר הגדול הזה · ואלינן בממוכן · שבכל דבריו ועצתו לגרמיה היו שנתכוין בשביל אשתו שלא הזמינוה לשם ולא שמעה : (יג) לרעותה הטובה ממנה · ומדכתיב הטובה בה"א הידיעה · דרש שכבר ידועה בטובתה ממנה והיינו כמו שידעה ומכירה (וכן מ"ש בדוד (שמואל א' ט"ו) ונתנה לרעך הטוב ממך · שרוה"ק היה יודע דבר בו) : (יד) בלא דדין הות צריכה · לגי' זו פירושו בלא מעשה זו שלא באת בדבר המלך היה צריך וראוי לעשות דת וחוק הזה · ובגליון הילקוט עם כ"א (ד' ליוורנו) נדפס ג"א בלאדרון היא צריכה · ופי' שלוחי המלך להוביל פקודות למדינות · ובלשון בתמיה קאמרי וכי בלאדרין צריכה להשמיע זה בכל המדינות · כי בלא זה ישמע הדבר כי אשר שמעו לדבר המלכה ישמיעוה לרבים : (טו) מזו שנכנסה למלכות אבל גדול ליהודים · וז"ש כאן ונשמע דבר המלך בכל מלכותו כמ"ש ובכל מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע (ואפשר לשון כי רבה היא דרש גדולה מזו כו') והסבה לזה היה שנכנסה אסתר למלכות וכו' מרדכי בשער המלך כמ"ש לקמן פ"ו וכן בתרגום ראשון שנתקנא בו המן (וי"ל דר' לוי ור' יצחק פליגי בפלוגתא דרבנן ורבא במגילה (י"ב) אי משתכחי' במה דאתיליד מרדכי או אדרבה קובלא דמקני ביה המן ע"ש ועי' עוד שם (י"ט) מה ראו על ככה כו') : (טז) את זכר עמלק

פירוש מהרז"ו

ראשונה היינו מלכות בבל שלפני מדי דאל"כ הוא מיותר : אף הכא כן · גם במינוי זקנים שישבו לפני הנשיא ממנים משפחה שהיתה בגדולה מקודם : ה שלא כדת · כמ"ש ובכן אבות וכו' אשר לא כדת וכמ"ש איכה רבתי : ו לא על המלך לבדו עותה · כי על כל השרים ועיקר כוונתו הפנימית מה שעותה אלא שהיה בוש להזכיר עוות עצמו והלבישו בעיוות כל השרים וכן באמר הדעות העיקר היה פניה שלעצמו שעורר אותו לדבר על הכלל : להבזות בעליהן בעיניהן · ולא אמר להבזות הבעלים סתם והיה גם הוא בכלל אלא שאשתו לא היתה שם ולא ראתה ולא תבזה אותו : ז בלא דדין הוית צריכה · שלפי הפשט היה עונשה על חטא זה כי יצא דבר המלכה וכו' אך האמת שמן השמים שילא כבר הגיע סוף עונשה של מפלת בבל כמ"ש לעיל סוף פסוק גם ושתי והמציא הסי"ת לה סבה זו · ואולי דורש א"ת יֵצֵא אלא יָצָא : ח כדאי הבזיון · דורשים סוף הפסוק וכדי בזיון וקצף ורב דורש לפי פשוטו שהבזיון שבזתה אותו כדי שיעשה לה הקצף הזה · ושמואל דורש שקצף עליה הסי"ת גרם להם הבזיון הזה שרצה לבזותה שתבא ערומה והיא בזתה אותו שלא שמעה לו ובזה נגמר הקצף הנ"ל של הסי"ת · ודעת רבי חנינא שבזיון של אביה גרם לה הקצף הזה ויתכן שדורש גז"ש מתיבת כדי וכמ"ש דניאל ה' פסוק כ' וכדאי כוס לבבי וכו' שדורש לעיל סוף פסוק הוי משקה רעהו על בלשאצר וזהו וכדי בזיון וקצף : י הדרא מלכותא רבתא · שמ"ש כי רבה קאי על מ"ש אשר יעשה בכל מלכותו והמלכות של אחשורוש רבה וגדולה ע"כ הקלקול גדול וראוי לעונש גדול · וחד אמר שמ"ש כי רבה היא

מתנות כהונה

ה"ג בירושלמי דפ' הבונה וסוף פרק בתרא דהוריות ולא הניחן ר' אמי : ה"ג בעון דימנון מאיכן · פי' כשרוצים למנות זקנים מהיכן היו ממנין אותם וה"ג בירושלמי סוף הוריות בקשו למנות זקנים מהיכן היו ממנין מטבוריא או מן דרומא אמר רבי סימון כו' : אף הכא · במינוי זקנים : לחזירתה · לאומה שלא היתה נוהגת כדת ולישראל היתה נוהגת שלא כדת שהיתה מעבדת בהם בשבת כשהם ערומים ולפיכך נגזר עליה כדת מה לעשות כדת אלא באכזריות : שאינה ושתי · כלומר שאינה ממשפחת המלוכה כמותה : ה"ג לקפוץ בעצה · פי' והרי הוא היה הקטן שבשבעת השרים : מה מקיים כו' · הרי שנים אחרונים התחיל מן הצד : נראין כו' · בירושלמי בפ"ד דסנהדרין גרס ראו דבריו של יהודה ולא דבריו של ממוכן והיא היא כלומר כמו שאומרים נראין דברי רבי יהודה וקובעין הלכה אע"פ שחולקין עליו חביריו כך היו נראין בעיניו דברי ממוכן ולכן נכתבו דבריו הספרים הנותרים ובספר ידי משה מביא גירסת ירושלמי ומפרש דאיירי ביהודה כשי"ה ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף גם כי יעקב היה שם כשאחז"ל : תלתא אמוראים כו' · ג' אמוראים חולקין למה קפץ ממוכן על אותה עצה שתהרג ושתי : מסטרתו כו' · הכתה אותו במנעלה על פניו ודוגמתו תמצא בב"ר פרשה מ"ה : לא על המלך כו' · משמע שגם עליו עותה : הדרא היא כו' · כלומר שאשתו לא היתה שם ולכן מבזה אותו לאמר אלמלי אים חשוב אתה היו מזמנים גם אותי לסעודת המלכה : כו' · ולפיכך היה יועץ לפי דרכו : בלא דדין כו' · משמע אפילו בלא זה המלך והשרים היא ראויה לעונש זה משום מגדר מלתא : כדי הבזיון כו' · הבזיון הוא גדול יותר בערך עונש הקצף ולקצף גדול מזה היתה ראויה : כדי הקצפון כו' · קצף ההריגה הוא גדול בערך הבזיון ואין להוסיף עליו : דבר אתה מוציא · דבר הגזירה : בדיסקוס · מצאתי פירושו לפי הענין שהוא בנין עשוי כשמכניסין בו ראשו של אדם הוא נחתך מעצמו וכך ממיתין השרים שבוררין מיתה יפה וזהו דבו מוקנה · מאול זקנה של אסתר : ה"ג ממך בו בלשון : פתגם גדול כו' · דרש ונשמע פתגם למעלה על רעותה הטובה ממנה היא אסתר : ה"ג הדא מלכותא רבתא לה וחד אמר הדא חטיתא רבתא להדא מלכותא וכל כו' · ופירושו כמו שחלקו רב ושמואל למעלה בפסוק וכדי בזיון וקצף : מלכותא · פי' עלה הזאת : וכל הנשים כו' · לפי

משנת דרבי אליעזר

לחזירתא כדת כו' · פירושו פשוט שואל כדת מה לעשות כאלו נהג בכשרות לעשות ע"פ דת ודין לחזירת הזאת ולאומה שלימה גזר שלא כדת להשמיד להרוג באכזרי' ולא ידעתי למה נדחק המ"כ לפרש שלא כדת : במלכה ושתי על אחת כמה וכמה במלכה שאינה ושתי · דייקו נמי כמ"ש לעיל מדל"כ בושתי המלכה שמה קודם אלא לדייק שאף היא מזרע המלוכה מצד עצמה ק"ו באחרת שאינה ראויה מצדה : בלא דדין הוות צריכה · עיין מ"כ ונספוך הוא שפירושו שדברי ממוכן הם נגד כבוד המלך דבלא דברי טעמו היא חייבת מיתה כדין מורד במלכות · א"כ דייק דבר מלכות היינו הדברים רעים שאלה לו לכ"א דבל"ז היא חייב על הסירוב והכל דברי ממוכן · ונלמד מדכתיב דבר המלכה סתם א"כ כתיב להביא את ושתי המלכה אלא פי' שיצא דבר המלכה היינו שנתגאה מצד שהיתה מלכה מצד עצמה ושלחה לו כו' וכנ"ל וע"ז יבזו כל הנשים בעליהן ובאמת אף בל"ז חייבת על שאוס ואמר להביא את ושתי המלכה אף שלא ביזתה אותו רק על ולא באה מכ"ש היום הזה גו' אשר שמעו את דבר המלכה וגו' וכדי בזיון יוסף על הקצף הראוי שלא באה : כדי בזיון כו' · עיין פי' מ"כ דלרב קאי אבזיון שלפני הקצף היינו מה שביזתה אותו ששלחה לו כו' כנ"ל ובזה גדול עונה · ולשמואל קאי אבזיון שיבא אחר הקצף שיבאו להבזות בעליהן · ואין העון גדול כ"כ ודי הקצף · ודיוקם מדכתיב וקצף הקמ"ן תחת פוי"ו ולא שוא כידוע לבעלי הדקדוק : הדרא מלכותא רבתי כו' · פי' זה המלכות גדול ותשוב למוטלת הזאת היא ושתי ות"א גדול החטא מלכיות' נאסרת במלכות הזאת · דלת"ק כי רבה היא קאי

יפה ענף

בגולה : וכי יש משפט לעצים · פי' כיון שלא הוקם המשכן עדנה איך שייך לומר כמשפטו שכבר הם מסודרים להקים כן מכבר · ומשני דהכוונה של כמשפטו הוא כשם אשר כבר להיות או בצפון או בדרום · ויען כי צד הדרום קדוש יותר כי שם המנורה מקום שהשכינה הנקרא בשמו להיות בדרום לא ידחה לעולם ממקומו · וה"נ אין לשנות משפט האנשים אשר מקודם יכנסו תמיד מקודם : בעון דימנון מאיכן · פי' ששאלו איך ס"ד שבשביל שהתחתן ר' הוטעית מכבודו וריב"פ ילך עתה מתחלה · ומשני כי ר"ס מן דרומא פסק כן משקרא בתחלה ולכן כיון שהתחתן במשפחת רבי שהיה משבט יהודה כדאיתא בב"ר פל"ג · לו ה בתחלה · ומקשה הלא שם מיירי הקרא במלחמה · ומה זו הוכחה ליכנס בתחלה בבית אשר ומשני בשביל זה זכו ליכנס תחלה משום שהם רואים פניו תמיד : לחזירתא בדת · פי' בקש מהם לעשות כדת בושתי אחרי שהוא לא נהג כדת גבי ישראל ורצה להשמיד ולהרוג היהודים · ולא התכונן שזה הוא שלא כדת · ומשני כי זה נאמר להחמיר עליה ולנהג כאלו לא היתה מלכה ושתי · וז"ש אלא באכזריות ידונו דינה · ודורש את הכתוב כדת מה לעשות במלכה ושתי אם לא היתה המלכה ושתי · כי דת הוא כולל על כל איש ואיש : מה ראה מאמר שהוא הקטן שבכולם כיון דנמנה לבסוף ומשני מפני שהדיוט קופץ בראש : ו מתחילין מן הצד · פי' מן הקטן · ולפ"ז למ"ד דינינו כדיניהם אין אנו מוכרחים לומר דקטן דהיה הדיוט אך מן הדין היה לו להגיד דעתו בראשונה · ולמ"ד אין דינינו כדיניהם וביניהם גם מדיני נפשות מן הגדול מוכרחים אנו לומר דקטן בראש משום דהיה הדיוט : מה מקיים ויאמר יהודה ויאמר ממוכן נראין דברי יהודה נראין דברי ממוכן כנ"ל · ופי' הדברים דמקשה למ"ד אין דיניהם כדינינו ומתחילין מן הגדול · למה מסר יהודה לאמר הוציאה ותשרף ולא המתין עד שיגזור אביו המשפט בראשונה · וכן למה אמר ממוכן בראשונה · ומשני דפי' ויאמר יהודה נראים דברי יהודה שקיימו את דבריו · אף שאמר דבריו באחרונה · וכן ויאמר ממוכן שנראים דבריו וקבלו משפטו ולעולם דבר באחרונה · וה"ה דהוה מצי לתרץ גבי ממוכן בשביל שהדיוט ורק משום יהודה דלא שייך שם התירוץ הזה · אמר כי ויאמר פירושו נראים דבריו : מ"ד ע"י שהיתה מסטרתו כו' · ע"כ לא נוכל לפרש את הכתוב לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה כי השרים וגו' במה שהיתה מסטרתו על פניו · דא"כ היה פוסל את עצמו לדין וראו הכל כי באיבה ידבר · אבל פי' הכתוב כן הוא · כי ממוכן בא להרשיעה אשר בזדון ובמרד עותה על המלך · להתנהג עם כל השרים להבזותם ולהכותם · ומ"ש עוד כי יצא דבר המלכה על כל הנשים הוא טעם אחר להגדיל התימה ולהרשיע אותה במשפט : ומ"ד ע"י שלא הזמינה כו' שאמר כי יצא וגו' [אולי דרש זה מהכתוב והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה וגו' · ולא הוגד מה תאמרנה · וכבר כתב הא"ע כי י"מ אשר השרות תאמרנה מה שנקרה ביום הזה · ול תאמרנה נשי פרס ומדי לכל שרי המלך כי הנה שולטות כהנה בכל מעשיהן ואין להם להביט על בעליהן · אחרי כי גם ושתי לא הוקירה את אשת השר היושב ראשונה במלכות אף כי המלך יוקירהו וז את דבר המלכה כי שלטה בנפשה ולא הביטה על בעלה להוקיר את אשר יוקיר הוא · ואם היא תוסר ממלכותה אז כל הנשים יתנו יקר לבעליהן · וידעו כי עליה להביט על רצון בעלה · ולא ת חטאה במה שלא באה לפניו ערומה להראות את יפיה · כי בזה יש להצדיקה · וז"ש ר' שמואל בלא דדין הות צריכה · כי פחד פן יתבונן ויפיס על לבו כי העון הוא בו אשר הרבה לבקש ממנה דבר ויקציף עליו שיעצו להעביר את מלכותה ממנה · לכן אמר כי יצא דבר המלכה שיש בה חטאים רבים גם בלעדי זאת] : כדי הבזיון הזה של מלך שנתבזה במה שלא נעשה מאמרו אל הקציפה הזאת ש המלך מאד כלומר שהבזיון גדול הוא כ"כ שראוי לקצוף עליו עד מאד · ושמואל אמר כדי הקצפון הזה שהקציפה ושתי אל המלך בעברה על מאמרו לבזיון הזה שיתבזה בעולם בהשמע הדבר ולהבזות בעל ולשניהם הכוונה אחת היא להגדיל התמה אך זה יעריכנה כנגד החטא שחטאה למלך · והשני מעריכה אל הבזיון הנמשך מהמשפט : דבר אתה מוציא מפיך כו' · פי' שבא להסיר הפחד ממנו נגדו אוהביה ויפרו את מעשיו לכן אמר לו כי אתה הוציא מפיך רק דבר הגזירה ואני אכנים ראשה להרגה : כתיב כי הוא יכאיב וגו' · משום דקי"ל למה אמר ומלכותה יתן המלך לרעותה הט הוא המלך לא שאל רק מה לעשות בושתי המלכה · ועלה זו אין כאן מקומה · לכן מביא את הפסוק כי הוא יכאיב ויחבש כי רוח ה' נוססה בדבריו אשר בלשון הזה שבא שכאב לשאול בלשון את פתן מכתו ובאה המלוכה לאסתר אשר היתה בת בנו : פתגם גדול אנו עתידים לשמוע כו' · גם פה יתפרש כי רוח ה' נוססה בדבריו להודיע את העתיד להיות וכמ"ש גבי ומלכותה לרעותה · וטעם הדרש הוא מדכתיב ונשמע בנפעל ולא כתיב וישמעו פתגם המלך בקל · משמע ליה שפתגם המלך יהיה עוד סבה לפתגם אחר אשר ממנו יצא · והוא יהיה הפועל לפתגם הנ הדא מלכותא רבתא להדא חטיתא · פי' כיון שהמלכות רבה היא ויגיע הנזק לאנשים רבים לכן לא נוכל לשאת את העון הזה · והשני אומר כי רבה קאי על החטאת כי גדולה כבדה ורבה גו'

יא וייטב הדבר בעיני המלך והשרים · גזר והכניס ראשה בדיסקוס :
יב וישלח ספרים אל כל מדינות המלך · אמר רב הונא אחשורוש דעת כרוחה היתה לו · מנהג שבעולם [א] אדם מבקש לאכול עדשים ואשתו מבקשת לאכול אפונים יכול הוא לכופה לא מה דהיא בעיא היא עבדה · אמר ר' פנחס ולא עוד אלא שנעשה (יז) שחוק בעולם · בנוהג שבעולם מדיי נושא פרסית והיא מדברת בלשון מדיי · פרסי נושא מדיית והיא מדברת בלשון פרסי · [ב] אבל הקדוש ברוך הוא דבר עם ישראל בלשון שלמדו הדא הוא דכתיב אנכי ה' אלהיך לשון יהנך · אמר רבי נתן דבית גוברין [ג] ארבע לשונות נאין הן שישתמש בהן עולם · לעז לזמר · פרסי לאלייה · עברי לדיבור · (יח) רומים לקרב · ויש אומרים אף אשורית לכתב · עברית יש לה דיבור ואין לה כתב · אשורית יש לה כתב ואין לה דיבור · בהרו להם כתב אשורית ולשון עברית · (יט) בורגני אחד אמר ברור להון לשון רומי מלשון יוני · ר' יהודה בר' סימון אמר גנאי הוא לה שחותמת שאינה שלה · ורב חנין בר אדא אמר אף על פי כן וטפרה די נחש אינה הותמת אלא בלשונה · א"ר שמואל בר נחמן מכאן אדם צריך לשנות את פרשיותיו · אילו לא שנה לנו משה את התורה מהיכן אנו יודעין השסועה · ואילו לא שנה לנו דניאל את החלום מהיכן אנו יודעין וטפרה די נחש :

פרשה ה א רבי עזריה פתח (משלי כ"ג) [ד] אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים · א"ר עזריה אל תרא יין כי יתאדם כי יתאו לדם נדה ולדם זיבה · כי יתן בכוס עינו בכיס כתיב לשון נקי המד"א (שם א') כיס אחד יהיה לכלנו · יתהלך במישרים סוף שאשתו אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי והוא אינו פורש ממנה · א"ר אסי אם תלמיד חכם הוא סוף שהוא מטמא את הטהור ומטהר את הטמא · ד"א [ה] אל תרא יין כי יתאדם ודאי מסמיק ליה · כי יתן בכוס עינו הוא נותן עיניו בכוס והחנוני נותן עיניו בכיס · יתהלך במישרים · סוף עביד ביתיה מישרא אמר מה דהדין קיתונא דנחשא עביד קיתונא דחספא עביד ומזבין ליה ושתי חמרא בטמיתיה · ומה דא קידרא דנחשא עביד קידרא דחספא עביד ומזבין ליה ושתי חמרא בטימיתיה · ר' יצחק בר רדיפה אמר בשם ר' אמי סוף שמוכר כל כלי ביתו ושותה בהם יין · א"ר אחא מעשה באדם אחד שהיה מוכר כל כלי ביתו ושותה בהם יין אמרי בנוי לית הדין אבונן שביק לן כלום מה עשו אשקוניה ושקלוניה וטענוניה ויהבוניה בחד בית עלם · עברין שפאין שנאון בתרע בית עלמא ושמעון אנגריא במדינתא פרקון טועניהון בגו בית עלמא ההוא אמרין ניזל וניחמי מה קלא במדינתא איתער ההוא סבא משינתיה חמא זיקא יהיבא לעיל מן ראשיה שרא יתיה ויהביה בפומיה ושתי שתי עד דניים שינתיה לבתר תלתא יומין אמרין בניה לית אנן אזלינן וחזינן מה ההוא אבונן עביד · אזלון ואשכחוניה והא זיקא יהיב בפומיה אמרי אף הכא לא שביק לך ברייך הואיל והוא לך מן שמיא לית אנן ידעין מה נעבד לך · עבדי ביניהון תקנה כל חד וחד הוה משקה לי' יומא · כתיב (שם כ"ג) והיית כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל כהדא אילפא דדמכא בפילגוס דימא · וכשוכב בראש חבל כהדין תרנגולא דיתיב בריש חבלא אזיל ואתי אזיל ואתי · כהדין קברניטא דיתיב בריש תורנא אזיל ואתי אזיל ואתי · (שם) הכוני בל חליתי מחו ליה ולא מרגיש · הלמוני בל ידעתי טלמון ליה ולא ידע · שתי שכרא חמשא קוסטין אמרין ליה עשרה קוסטין אישתית · עד דמיתער הוא משינתיה ואנשי ליה ת"ל (שם) מתי אקיץ אוסיף אבקשנו עוד · למי אוי למי אבוי · רב הונא אמר למי שאינו עמל בתורה · למי מדינים למי דינין · למי שיח למי פיטטין · למי פצעים חנם למי פדעין דמגן · למאחרים על היין · עובדא הוה בחד בר נש דהוה אליף למשתי תרי עשר קיסטין דחמר בכל יום · יומא חד אישתי חד עשר קיסטין דמך ולא אתא שינתא · קם בחשוכא אזל לבי קפילא אמר ליה זבון לי חד קיסטא · א"ל לא פתחנא לך דהיא חשיכא וצרי לי מן נטוריא · תלא עייניה וחזא נוקבא בתרעא · א"ל הב ליה מיניה בהדין נוקבא · את מפני מלגיו ואנא שתי מלבר · עבד ליה כן · אשתי ודמך קדם תרעא עברון עליה נטוריא סבורניה דהוא גנב · מחיוניה ופדעוניה וקרו עליה למי פצעים חנם למאן פדעין דמגן · למי חכלילות עינים למאן שמשין דעיינין · כל אלה למי · למאחרים על היין זה שנכנס לבי קפילא קדמאי ונפק בתראי · לבאים לחקור ממסך · מן דשמע הן אית ליה חמרא טבא רדיף בתריה · מה כתיב בו בסוף (שם) אחריתו כנחש ישך וכצפעוני יפריש · מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים · כך הפריש היין בין אדם לחוה · דא"ר יהודה בר' אלעאי [ו] אותו העץ שאכל ממנו אדם הראשון ענבים היו הה"ד (דברים ל"ב) ענבימו ענבי ראש אשכלות מרורות למו · הללו הביאו מרורות לעולם · ד"א וכצפעוני יפריש מה

מסורת המדרש א עיין יבמות דף ס"ג ע"א : ב עיין פסיקתא רבתי פסקא כ"א · פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ב · ועיין מ"ש בהערות ותקונים · ילקוט יתרו רמז רפ"ו : ג ירושלמי מגילה פרק א' · עיין סנהדרין דף כ"א : ד יומא דף ע"ד · ויקרא רבה פרשה י"ב · כל הענין · במדבר רבה פרשה יו"ד · תנחומא סדר שמיני סימן ה' וסימן י"א : ה מדרש משלי פרשה כ"ג · ילקוט משלי רמז תתקס"ה · כל הענין : ו בראשית רבה פרשה י"ט · וש"נ :

חדושי הרד"ל

כל מלכותו מלכות שמים : (יז) שחוק בעולם כנוהג שבעולם מדי וכו' · וז"ש במגילה ... לן וכו' פשיטא אפילו קרמי' בביתו כו' : (יח) רומיי לקרב · שוה"ע סוף מזמור ... ספר פירושו לפיוטים והרוזים כמו קרובה ופייטנא עי' ערך קרב האחרון : ... ביכר לכן לשון כו' · כ"ה בירושלמי מגילה פ"א ופירוש הדיוט אחד מבני רומי הוא שביכר להם לשונם מתוך לשון יווני שלא היה להם לשון עצמי · וכמ"ש (בעבודת כוכבים דף י') שאין להם כתב ולשון · וז"ש גנאי כו' וכמדומה שהגי' הנכונה צ"ל מתוך כתב יווני (וכן באמת על שכתב יש קצת התדמות זה לזה אבל לא הלשונות) וז"ש לכן שאינה חותמת אלא בלשונה :

ק

מתנות כהונה

... סוף הפרשה וכן לקמן : גזר והכניס כו' · וזהו כדבר ממוכן שיעץ לו ... הג שבעולם גרסי' : לא מה דהיא בעיא כו' · בניחותא הלא לא מה ... עושה ואם כן הספרים למה : בנוהג שבעולם · מלתא באפי נפשיה ... מדברת בלשון מדי פרסי נושא מדיית והיא מדברת בלשון פרסי אבל ... ישראל בלשון שלמדו הה"ד כו' ועי' בילקוט בפ' אנכי : לשון יהנך · ... מצרי ולמדהו ישראל בהיותם במצרים ובילקוט [רמז רפ"ו] גרס אנוך וכן ... ס ב'] דשבועות : שישתמש בהן העולם גרסי' וכן הוא בירושלמי בפ"ק · בירושלמי גרס סורסית : לאלייה · ליילל ולקונן כדאמרינן פרק ב' ... עלמא הוא דנפלה בפיהם : לקרב · במלחמה לצעוק להפחיד שכנגדם : ... כתב · שהיא הנאה שבכל הכתובים : ה"ג בירושלמי ואין לה דבור בהרו להם כתב אשורית ולשון עברית ושוב גרסי' בורגני אחד אמר בררו להן לשון רומי מלשון ... ך לשון יוני וה"ג בירושלמי : גנאי הוא לה · לאדוס מלכות רומי : שאינה שלה · בלשון שאינה שלה : אף על פי כן · אע"פ שגנאי הוא לה אינה חותמת אלא ... נים ועומדת על מדתה וזהו וטפרה די נחש : וטפרה גרסי' וכן בסוף הפרשה ופסוק הוא בדניאל סי' ז' : השסועה · כמו שאמרו חז"ל למה נשנו הבהמות מפני השסועה :

... יתן בכוס עינו כו' · כל הפרשה נתבאר בויקרא רבה פרשה י"ב : לשון נקי · ורמז לזונה ועי' בבמדבר רבה פרשה י' : אינו פורש ממנה · וזהו יתהלך ... ישרים שהכל נעשה לו כמישור בלא עיכוב דבר : מטמא את הטהור וכו' · דכתיב יין ושכר אל תשת וסמיך ליה בין הטהור וגו' ועי"ל בפרשת שמיני : ... גרסי' : אדומה · וזהו יתאדם : הכי גרסינן אשקוניה ושקלוניה : שנאון · בפרשת שמיני לא גרסינן ליה וכן בילקוט משלי : ההוא · באותה מערה שהוא ... : ה"ג אמרו אף הכא : דדמכא · נראה דצ"ל דדמיא ובפרשת שמיני גרס דמטרפא : הכי גרסינן בל ידעתי טלמון ליה ולא ידע שתי שכרא חמשא קוסטין : ... שינתיה ואנשי ליה גרסי' : הכי גרסינן נוקבא בתרעא א"ל הב לי מיניה : וקרי עליה גרסי' : למאן שמשין גרסי' · מררות לעולם גרסי' :

הכי

פירוש מהרז"ו

היא קאי על החטא שהחטא מעלמו גדול : **יב** לא מה דהיא בעי' · בתמיה שדרכי הבית תלויין בה · ולא יתכן לעשות הכל בקטטות ומריבות ועל האיש לעבור על מדותיו וכמ"ש אבל אסת רב : דבר עם ישראל · דורש מ"ש ומדבר בלשון עמו כמשמעו שמדבר כלשון העם שלו שמושל עליהם ואין זה שייך אלא כל איש ע"כ דורש על הקב"ה שדבר עם עמו בלשונם שהורגלו במצרים : טופרה די נחש · דניאל ז' י"ט אלא היה רביעית :

פרשה ה סי' **א אל** תרא יין · כל דרשה זו פתיחה לענין סעודת אחשורוש שהיין גרם להם קלקול גדול וכמ"ש בסוף הדרשה ונתבאר בויק"ר רבה פרשה י"ב ובמד"ר פרשה י' סי' ב' : בין אדם לחוה · ב"ר פ' ע"ו סי' ז' וש"נ :

בין

יפה ענף

... ס · ולדברי שניהם כוונה אחת היא כי לא יבקש עוד להצילה מעונש : וייטב הדבר ... משום דק"ל מה דכתיב ויעש המלך כדבר ממוכן ולא אמר בקצרה ויעש כן · אבל ... וכה שיהיה עלת ממוכן בעיניו · אחם לא שת לבו אל הספחד אשר ממוכן אמר לו ... ביה · וממוכן הפך לבדו להכניס ראשה בדיסקוס · אבל הוא עשה כדבר ממוכן כי בדיסקוס · אבל לא הרשה לו כי הוא יכניס את ראשה · כי ספחד היה חרפה לפניו : ... שה שחוק כו' · אבל על הראשון לא נעשה שחוק שכבר אפשר שהאשה תדחוק עצמה ... בעלה ולא מה שהיא רוצה · אבל לדבר בלשון בעלה אם היא לא תבין את הלשון ... ק כי הוא דבר נמנע : אבל הקב"ה דבר עם ישראל בלשון חיים שלו בלשון שלמדו ... אף כי הקב"ה דבר עמהם בלשון חיים וזה כלה"ק · מ"מ דבר עמהם ג"כ בלשון ... מצרים · ולכן כתב בלשון אנכי שהוא ג"כ בשפת מצרים · ולא אמר בלשון אני שאין ... : לשון יחנך לשון אנוך גרסינן ועיקר הדבר הוא במכילתא פ' יתרו [צ"ל בפסיקתא ...] על פסוק אנכי ה' אלהיך ע"ש : פרסי לאילייא · בירושלמי גרסינן סורסי וכתב רש"י ... רסי קרוב הוא ללשון ארמי ואו' שזה ל' תלמוד ירושלמי · ובערוך כתב שהוא ל' סוריא ... ד · וע"ע מ"ש התוס' בזה בשלהי מרובה : רומים לקרב · פי' לקרב את הלב לאהבה ... נוי : יש להם כתב ואין לה דבור · פי' הריטב"א יש לה כתב משלהם אבל לא ... יים · א"כ ה"ק כתב שלנו יש להם · אבל לא לשון שלנו וזה כדרך שפירש"י בע"ז על ... אד שאין להם לא כתב ולא לשון וע"ש בתוס' שפי' באופן אחר ויש לפרש גם המאמר ... ום' וע' היטב : וטפרה די נחש · שפי' שהקולמס היה משל נחשת · וכמו שנקרא ... פורן וכמו בעט ברזל בצפורן שמיר כן נקרא בלשון ארמי בשם טופרא שזה הצפורן : ... פעמים ע"כ יבין ויתחדש לו מה שלא הבין מתחלה · ואע"ג דמשה ודניאל ... דאי מתחלה ידעו מה שכתבו בשניה כתבו כן ללמד לעולם שישנו למודם · כי בשניה יתחדש להם מה שלא נודע מתחלה :

... ן וגו' · הוצא סדרש הזה פה בשביל סדרש וכצפעוני יפריש דמדרים לקמן על ... שתי : כי יתאו לדם נדה וכו' · כי לא נוכל לפרש דמדבר בשבח היין · שיפה הוא ... לא אמר בשבח היין כי הוא משמח את הלב ומרפא ומחכים שעי"ז יתפתה האדם ... מראהו · לכן פי' כי יתאו לדם וגם כי יתאדם הוא טעם להמנע נפשו משתיית ... כי ע"י היין תתעורר בו התאוה לזנות · עד שלא יפרוש גם מאשתו אשר סימה"ר ... מאחר שיש לו פת בסלו : המד"א כיס אחד יהיה וגו' · דהתם א"א לפרש כים ... מ"ש גורלך תפיל בתוכנו דאי כיס אחד לכולם אין גורלו של אחד מהם מיוחד ... שתו כו' · ויתפרש יתהלך במישרים שיתהלך כדרכו · ודבר עון לא ימנעו · וכן

למאי דדריש סוף שהוא מטמא כו' פי' יתהלך במישרים בהוראותיו ולא ירגיש שטעה בדבריו : וודאי מסמיק ליה · פי' שמיחדים פני שותהו וניכר בפניו שהוא שכור וכוז יבוזו לו : והחנוני נותן עיניו בכים · ולהכי כתיב בכיס וקרינן בכוס · וטעם הדבר שע"י שהוא נותן עיניו בכוס ואינו חושש לכספו · והחנוני המביט על כיסו יוציא ממנו כל ממונו והוא לא ירגיש עד שיכלה ממונו : מה דהדין קיתונא דנחשא · פי' נ"ל הקיתון של נחושת הלא גם בקיתון של חרס אוכל לשתות · ולכן מוכרו ולוקח בדמיו במחיר אשר ישיג מן הקיתון לוקח יין · וריב"ר מוסיף כי כן ימכור גם כל כלי ביתו · עד שלבסוף ימכור את כולם ונעשה ביתו מישור : אשקוניה ושכרוניה גרסי' · ופי' הדברים כי בניו השקוהו יין עד כי היה שכור · ואח"ז נתנוהו בחורבה אחת · ועברו בתוך כך מריקי יין בגלדיסם ושמעו קול שאון במדינה · ופרקו משאם בתוך החורבה הזאת והלכו לעיר וכאשר הקיץ זה הזקן משנתו וראה הנאד נתון למעלה מראשו ויקח את הנאד בפיו ושתה עד שנרדם שנית · ואחר שלשה ימים הלכו בניו לראות מה עמדו ומצאוהו כי הוא ישן והנאד בפיו אמרו אף כאן לא עזבך בוראך והכין לך משקה לשתות · ואחר שמן השמים הוא בעזרך אין אנו יודעים מה נעשה לך עוד : כהדא אילפא כו' · פי' כספינה הזו המוכבת בלב ים שיורדת ועולה בסערה · וכן ינוע השכור כיינו מפה ופה וכדכתיב נוע תנוע ארץ כשכור · וכן כתרנגולת הסוכבת בראש חבל שהחבל מתנועע עמה לכאן ולכאן · וכראש החובל העומד בראש התורן לתקן את עניני הספינה ומתנועע לכאן ולכאן בהתנועע הספינה ע"י הסערה · ולפ"ז דריש בראש חבל לשתי הוראות להוראת חבל ויתר · ולהוראת ספינה ומונה פה שלשה דמיונות כנגד שלשה הנזקים אשר היין מביא אל שותיו · הא' סכנת נפש · כי כמה מתו מרוב שכרותם · או יפלו באחת הפחתים וישברו אחד מאבריהם · וכנגד זה מביא התנועעות האניים בלב ים אשר היושבים בה הם בסכנת נפשות לטבוע במים · והב' הוא נער הגוף וכנגד זה מביא הנער המתנועעת התרנגול שלא יישן על החבל כמו שיישן בעמדו על העצים · והג' הוא אבוד הדעת כאומר יחגו וינועו כשכור וכל חכמתם תתבלע וכנגד זה מביא התנועעות רב החובל שע"י נערו בתנועתו תתבלבל דעתו בהנהגת הספינה : שתי שכרא כו' · ומפרש הלמוני בל ידעתי שאינו כממונו : למי שאינו עמל כד"ת · נראה דדריש אבוי מלשון אביון · ואין עניות אלא בד"ת · וכמ"ש בפ"ב דקדושין : למי דינין להיינו עונשים ולא ריבים ומחלוקת לבד שהרי ע"י היין הוא נכשל בעבירות וכדלעיל ונענש : פטטין · ענין דבור מיותר ושיחה בטלה כמו בב"ר פ"ע אין פטטין את בפי · ופי' שהכל ידברו בו וילעגו עליו · או שבשכרותו ידבר דברי הוללות : מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים · כלומר כי האדם חי מצד הנפש ומת מצד הגוף · ולכן כשיוצאה הנפש מהגוף הויא ספרשה בין מות לחיים : בין אדם לחוה · שבא אותם ע"י שהסיתו א"כ משום שהספרים ממנים ק"ל שנה כדאיתא בפ"ב דעירובין : אשכלות הללו הביאו מרורות לעולם כצ"ל · ולא נוכל לפרש מרורות לאחר על אשכלות · דא"כ היה לו לכתוב אשכלות מרים או מרות · כי מרורות הוא שם שמספט וכמו כי תכתוב

עלי

צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין נח לבניו לעבדות הה"ד (בראשית ט') וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה שמתוך כך אמר ארור כנען · ד"א וכצפעוני יפריש מה צפעוני זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין לוט לבנותיו לממזרות · הה"ד (שם י"ט) ותשקן את אביהן יין בלילה הוא שמתוך כך · ותהרין שתי בנות לוט מאביהן · ד"א וכצפעוני יפריש · מה צפעוני זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין אהרן לבניו למיתה · דתני ר"ש אומר [א] לא מתו בני אהרן אלא שנכנסו שתויי יין לאהל מועד · רבי פנחס בשם רבי לוי אמר משל למלך שהיה לו בן בית נאמן (א) מצאו עומד על פתח הבית והתיז את ראשו בשתיקה · ומינה בן בית אחר תחתיו ואין אנו יודעין מפני מה הרג את הראשון אלא ממה שצוה את השני ואמר לו אל תכנס בפתח הבית אנו יודעים שמתוך כך הרג לראשון · כך (ויקרא י') ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם · אין אנו יודעין מפני מה מתו אלא ממה שמצוה את אהרן וא"ל (שם) יין ושכר אל תשת אנו יודעין מתוך כך שלא מתו אלא מפני היין · ד"א וכצפעוני יפריש מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין עשרת השבטים לשבט יהודה ובנימין לגלות · הה"ד (ישעיה ה') הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם שמתוך כך (שם) לכן גלה עמי מבלי דעת · ד"א וכצפעוני יפריש מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין לשבט יהודה ושבט בנימן לגלות הה"ד (שם כ"ח) וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו אלה וגם אלה · ד"א וכצפעוני יפריש מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין מלכות למלכות להריגה · הה"ד (דניאל ה') בלשאצר אמר בטעם חמרא שמתוך כך אמר (שם) בה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדיא · ד"א וכצפעוני יפריש מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים (א) כך הפריש היין בין אחשורוש לושתי להריגה · הה"ד ביום השביעי כטוב לב המלך ביין שמתוך כך קצף עליה והרגה :

ב **אחר** הדברים האלה כשך חמת המלך אחשורוש · א"ר איבו בשם רבי יוסי בן זמרא [ב] כל מקום שנאמר אחר סמוך · אחרי מופלג · ורבנן משום ר' יוסי בן זמרא כל מקום שנאמר אחרי סמוך אחר מופלג · כשוך חמת המלך אחשורוש (ב) בשך אין כתיב כאן אלא כשך (ב) שכיכה שאינה שכיכה · זכר את ושתי · [ג] גזירה זאת שגזר עליה שתכנס לפניו ערומה ולא נכנסה וקצף עליה והרגה · מן דקטלה שרי תהי ביה · (חוזר בו) למה שעשתה כהוגן · ואת אשר נגזר עליה · שלא כהוגן · ולמה עלתה לה כך לפי שלא היתה מנחת לאחשורוש ליתן רשות לבנות בית המקדש · ואומרת לו מה שהחריבו אבותי אתה מבקש לבנות ויאמרו נערי המלך משרתיו וגו' :

ג **ויפקד** המלך פקידים בכל מדינות מלכותו · מה ראה · א"ר הונא ע"י שהיו מבזות בבנות ישראל כעורות ואין כל בריה משגיח עליהם לפיכך באו לידי המספק הזה · ר' חנינא בר שילקא ור' יהושע דסכנין ור' לוי בשם ר' יוחנן אמרין ישראל וגוי דרים בחצר אחד ושפה ישראל קדרתו ונגע בה הגוי אינה טמאה שפה הגוי קדרתו ונגע בה ישראל הוא אומר טמאה · ואפי' נפלו לתוכה כמה שקצים ורמשים הוא אוכלה ואם ישראל עושה את שלו לתוכה הוא שוברה · כך כתיב (ירמי' נ') השמיעו אל בבל רבים כל דורכי קשת וגו' · וכי כסף נטלה שתתן כסף · זהב נטלה שתתן זהב · (איכה ה') נשים בציון ענו מה ת"ל אלא כך אמר הקב"ה אתם להוטים אחר הערוה חייכם שאני מביא עליכם אומה (ג) שאינה מבקשת מכם לא כסף ולא זהב הה"ד (ישעיה י"ג) הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וזהב לא יחפצו בו · ומה מבקשת מכם (שם) וקשתות נערים תרטשנה ופרי בטן לא ירחמו וגו' · אל יד הגא סרים המלך שומר הנשים · מחוי היה והיה ממונה על הבתולות ודכוותיה אל יד שעשגז סרים המלך שומר הפלגשים שחוף היה והיה ממונה על הנשים :

ד **והנערה** אשר תיטב בעיני המלך וגו' · [ד] מי הגון לדבר זה מרדכי · איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי · דכוותיה (שמות ב') וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים · מי הגון לדבר זה משה ומשה היה רועה · ודכוותיה (שמואל א' ח') ויאמר שמואל אל העם לכו איש לעירו וגו' · מי הגון לדבר זה שאול שנאמר (שם ט') ויהי איש

מסורת המדרש א ויקרא רבה פרשה י"ב ופרשה כ' · תנחומא סדר אחרי סימן ו' · פסיקתא דרב כהנא פסקא כ"ז · ילקוט שמיני רמז תקכ"ד : ב בראשית רבה פ' מ"ד · ילקוט סדר לך לך רמז ע"ו : ג ילקוט כאן רמז א'ל"ף נ"א : ד מדרש שמואל פרשה י"ג · ילקוט שמואל רמז ק"ז :

חדושי הרש"ש

(א) מצאו עומד על פתח (הבית) · בסדר שמיני הגירסא חנויות וכן בסא דבסמוך : (ב) בשך אין כתיב כאן אלא כשך · כצ"ל וכדלעיל ס"פ ג' :

חדושי הרד"ל

(א) כך הפריש היין בין אחשורוש לאשתו · אף שהיתה חברתו ואשת בריתו · הפריש היין ביניהם והוציאה למיתה כמו ע"י נשיכת צפעוני : (ב) שכיכה שאינה שכיכה · משום שאהלן בהריגת המן כתיב וחמת המלך שככה שאז הוא שהיתה שכיכה גמורה : (ג) שאינה מבקשת מכם כו' · ומה מבקשת מכם וקשתות וכו' · שם בישעיה כתיב ונשיהם תשכבנה ואפשר ר"ל שזה נגד נשים בציון ענו רק שמוסיף בעונש שבכל זה לא רחמו על הנשים להחיותן אלא לא ירחמו על פרי בטנה ויהרגום אחר הענוי · וסמכו ענין

פירוש מהרז"ו

בין נח לבניו · ב"ר פרשה ל"ו סי' ה' וש"נ : בין לוט ובנותיו · ב"ר פרשה נ"א : וגם אלה ביין שגו · שכל הפרשה מדבר בעשרת השבטים ,כמ"ש עטרת גאות שכורי אפרים ודורש מתיבת וגם לרבות שבט יהודה ובנימין : ב אחר סמוך וכו' · ב"ר פרשה מ"ד רים סי' ה' : בשך אין כתיב כאן · לעיל סוף פסוק ותמאן : ג השמיעו אל בבל · וס"ד אל יהיה לה פליט שלמו לה כפעלה כאשר עשתה עשו לה · וכפול לשון הוא · ע"כ דורש מ"ש שלמו לה כפעלה על כסף וזהב שנטלן ועל מ"ש כאשר עשתה עשו לה על שהיו להוטים · ומ"ש וכי כסף וזהב נטלה צ"ע שהרי בזזו הכל וכל כלי כסף שבביהמ"ק ויתפרש בדוחק שאין זה בכלל מ"ש כאשר עשתה וכו' אלא בכלל שלמו לה · ומ"ש אתם להוטים וכו' צ"ע שהרי אמר במדרש איכה פסוק נשים בציון ענו שה"כ צוה שלא יגעו בא"א ע"ש ומדרשים חלוקים הם : ד והנערה וכו' מי הגון וכו' · שמיד אחר פסוק והנערה סמוך

מתנות כהונה

הכי גרסינן בילקוט בין לוט לבנותיו לממזרות : פתח הבית · בפרשת שמיני גרס חביות ונראה דצ"ל חנויות : ה"ג לשבט יהודה ובנימין לגלות : ה"ג מבלי דעת : ד"א וכצפעוני יפריש מה הצפעון הזה מפריש בין מיתה לחיים כו' כך הפריש כו' : שמתוך כך אמר · הכתוב אמר בה כו' : ה"ג ורבנן משום ר' יוסי בן זמרא כל מקום שנאמר אחרי סמוך אחר מופלג : ה"ג ושתי גזירה זאת : מאן דקטלא · מההרגה : שרי · התחיל : חוזר בו · פירושו של תהי בה כד"א כדו תהית : שעשתה כהוגן · שלא נכנסה לפניו ערומה : ואת אשר נגזר גרסי' : ולמה כו' · הם דברי הספר : הכי גרסינן מה ראה · ופירוש מה ראה הקב"ה להגיע כן לידי הבתולות שנלקחו ליבדק איזו יפה ואיזו כעורה ונבעלו כולן למלך גם מה שנלקחו על ידי הפקידים וכמו שכתוב בילקוט : כעורות · כלומר לאמר כעורות הם : ואין כל בריה כו' · הודיע הקב"ה שהן כולן כעורות שמאס בהן המלך ובחר בבת ישראל : המספק · כלומר לספק זה שיבדקו למלך או ר"ל לאחשורוש קרא מספק כלומר הפכפך וכמו שאמרו חז"ל מלך הפכפך היה : ה"ג ונגע בו הגוי אינה טמאה כי כן היא האמת : הוא אמר כו' · הגוי אמר טמאה ואפילו נפלו לתוכן כמה שקצים ורמשים אינו מקפיד ובנגיעת הישראל הוא שוברה כ"כ היו נוהגין בזיון בישראל לפיכך פרע להם הקב"ה מדה כנגד מדה והראה להם שהם מאוסים שאחר כל התלאה הזאת מאס בהם המלך ובחר בבת ישראל : כך כתיב כו' · גם את זאת הביא לכאן להודיע שהקב"ה פרע להם מדה במדה וכמו שנאמר שלמו לה כפעלה ירמיה נ' : השמיעו וגו' · פסוק הוא ירמיה סי' נ' : דורכי קשת וגו' גרסי' · וסיפיה דקרא שלמו לה כפעלה : וכי כסף נטלה · מישראל : נשים בציון כו' · כלומר והלא כתיב נשים בציון ענו ועל זה היה מקונן הנביא ולא על כסף וזהב א"כ מה ת"ל שלמו לה כפעלה : לפי מה שכתוב במגילה נראה להגיה מחוי היה והיה ממונה על הבתולות ולבסוף אצל שעשגז והיה ממונה על נשי אנשים : שחוף · פי' רש"י בסוטה כ"ו · שבשרו [נשחף] וכלה ויבש ואין בו כח והטור אבן עזר כתב גם כן ואינו מתקשה ולכן היה שומר הנשים והערוך פי' בשם ר"ח הבועל כדרכו ואינו מזריע וכאן אי אפשר לפרש כן ומחוי נ"ל שאינה תלה כל כך רק שאין בו כח לבעול הבתולות ולכן היה שומר הבתולות : מי הגון כו' · סמיכות קדרים שמיד אחר והנערה וגו' כתיב איש יהודי : לעירו וגו' גרסי' :

סופרים

יפה ענף

עלי מרורות · ולא נוכל לפרש אשכלות של מרורות ויהיה שם הנסמך לשם · כי אין האשכול מקבל מרורות מאחר · וגם לא נוכל לפרש אשכלות העשויות ממרורות כי אשכול הוא] פרי · ולכן דריש כי האשכלות הם הענבים אשר הביאו מרורות לעולם וזה המיתה שנקראת מרה מר ממות מר המות · ובספרי איתא ענבימו ענבי ראש בניו של אדם הראשון אתם שקנס עליכם מיתה · ונראה דדריש מן ראש על אדם הראשון שהוא ראשון לכל הדורות : בין נח לבניו · זרע חם : בין לוט לבנותיו · ומסתמא שנא אותן והבדילן לרעה · א"נ שהשם הפריש בין לוט שנתכוין לעבירה ובנותיו שנתכוונו לשם שמים כמו דאיתא בנזיר על פסוק כי ישרים דרכי ה' זה לוט ובנותיו וע"ע בב"ר פ"נ ובילקוט משלי : לא מתו בני אהרן כו' · עמ"ש בזה בויק"ר : אחר סמוך לענין של מעלה ואחרי הוא מופלג מענין של מעלה · אבל מחלוקתם הוא רק במקומות שנאמרו אחרי הדברים או אחר הדברים · אבל לא במקומות שנאמרו אחר או אחרי לבד וכאשר כתבנו בזה בב"ר פמ"ד : שכיכה שאינה שכיכה עד שנשא את אסתר כדלעיל ספ"א : למה שעשתה כהוגן · ודרש ואת אשר עשתה הוי"ו של ואת כמו לפי וכאשר כתב רש"י על פסוק וה' אמר אלי לא תעבור את הירדן · וכמו כן מצינו בכ"מ שהוי"ו משמש במקום לפי · וז"ש הכתוב זכר את ושתי לפי שהיא עשתה כהוגן ואת אשר נגזר עליה לפי שנגזר עליה דבר שלא כהוגן : לפי שלא היתה מנחת כו' · אע"ג דמקרא משמע דצרי יהודה כתבו שטנה לאחשורוש על בנין ביהמ"ק וכמ"ש בס' עזרא ובמלכות אחשורוש כתבו שטנה וגו' ועוד · מ"מ אפשר שהיא יעצה אותו לשמוע דברי שטנה שכתבו הצרים האלה · ואע"ג דגם אח"כ כאשר מתה ושתי לא הניח לבנות ביהמ"ק וכמ"ש עד חצי המלכות ולא דבר שחוצץ במלכות · י"ל שאחר שיעצתו להדיא נטה לבו לדבריהם ולא שב עוד מדעתו : מה ראה ליעץ עצה נבערה כזו לקבץ בתולות רבות אחרי שאין לו צורך רק באחת · והיה לו לבקש רק בתולה אחת יפה וכמו שעשו לדוד · וכן הוא בפ"ק דמגילה על פסוק כל ערום יעשה בדעת זה דוד המלך דכתיב ויאמרו לו עבדיו יבקשו למלך נערה בתולה וכל מאן דהוה ליה ברתא אייתי ניהליה וכסיל יפרוש אולת זה אחשורוש כו' ופירש"י דדוד לא בקש אלא אחת לפיכך כל אחד הראה לשלוחיו את בתו אולי תיטב בעיניהם · ואחשורוש צוה לקבץ את כולן והכל יודעין שלא ישא אלא אחת ואת כולן יבעול ומאן דהוה ליה ברתא איטמרא · ובילקוט מביא בשם המדרש כמה טרחות נתן זה בעולם כמה אנגריות של נשים באו לשושן כמה בני אדם נתנו את ממונם להטמין את בנותיהן וכו' · ומשני שמאת ה' היתה זאת להכשילם בעצה נבערה זו · משום שבנות הארץ היו מבזות את בנות ישראל שכעורות הן מצד הגלות כמ"ש בב"ר פ"ח כשעלו ישראל מן הגולה נתפחמו פני הנשים מן השמש והניחו אותן וכו' ולפיכך באו לחרפה זו · שסובלו כמה דרכים ונבעלו ושוב חזרו בחרפתן : המספק · לשון קיבוץ וקיבוץ כמו ספקה בחבל או בגמי דפ"ו בכלאים והוא קבוץ הנערות · או הוא ענין צרה ויגון שעליהן מספיקין כפים כמו ויספוק את כפיו : ישראל ועובד כוכבים · איידי דמדבר מהבזיון שביזו את בנות ישראל מספר כי בזו גם את ישראל יותר משקצים ורמשים : כך כתיב השמיעו אל בבל · כלומר כמו דשלם הקב"ה כאן כמדתם על בזותם בבני ישראל · כך מצינו שנפרע מבבל מדה כנגד מדה בחטאתם בבנות ישראל · ולהכי מייתי השמיעו אל בבל וגו' שלמו לה כפעלה ככל אשר עשתה עשו לה וגו' ומפרש היכי הוו דורכי קשת מדה כנגד מדה דהיינו מפני שלא נטלו כסף וזהב אלא נשים לענוי · ולפי שדבר ערוה א"א בתשלומין כמו שאפשר בתשלומי כסף וזהב לכן תהיה נקמתם באומה שאינה מתפייסת בכסף וזהב אלא בהריגת מחמדי בטנם · וזה כנגד מה שחטאו בענין הנשים שמהם יהיה פרי הבטן והיינו דורכי קשת כדאמר שם וקשתות נערים תרטשנה : וכי כסף לבד נטלה שתתן כסף וכזה תפטר : מה ת"ל מה תתן לתשלומין כצ"ל : מחוי היה שסרסוהו בידים גידו ואשכיו שא"א לו לבעול · ולזה ממונה על נשי אנשים שכבר נבעלו (גירסתו היתה אצל הגא והיה ממונה על הנשים) אבל שומר הפילגשים שחוף היה ופירש"י בסוטה שבשרו כלה ויבש ואין בו כח ולכן היה ממונה על הבתולות לבד (וגירסתו היתה אצל שומר הפילגשים והיה ממונה על הבתולות) · וז"ש ודכותיה פי' כמו שהגא שמר את הנשים ויכלו לבטוח בו כי לא יגע בהן · כן השומר פילגשים שמר את הבתולות בשביל שיכלו לבטוח בו כי לא יגע בבתולות · ומה דכתיב כאן שמסרו כל נערה בתולה אל יד שומר הנשים · דנטירותא יתרתא עביד להו השתא · ומה דכתיב בערב היא באה ובבקר היא שבה אל בית הנשים אל יד שעשגז שומר הפילגשים הרי שהבעולות היו נתונות אל יד שומר הפילגשים · זה היה רק לשעה קלה שנמסרו לו להוליכן מיד אל בית הנשים אשר הגא ממונה שם : מי הגון לדבר זה מרדכי · משום דק"ל לישנא דקרא · כי איש יהודי היה וגו' משמע שהוא תחלת הספור · ולפי קשור הענינים היה צ"ל ויעש כן ויהי בהשמע דבר המלך וגו' ותלקח אסתר אשר היתה לבת למרדכי בן יאיר וגו' אשר היה בשושן הבירה · לכן אמר שענין הכתוב הוא לספר לנו שמרדכי היה הגון שיצא מביתו מלכה למלוכה לפי שאיש יהודי היה וגו' · ונמצא שאסתר מצד יחוסה וגם מצד טוב תרבותה שנתגדלה בבית השלם הזה ראויה היתה לבוא תחת ושתי ולהעשות הנס על ידה · אשר זה הוא תכלית הספור והסבות במגילת אסתר · ודומה לזה גבי משה לפי קשור הענין היה צ"ל וידע אלהים וירא אל משה בלכת את בהיותו רועה את צאן יתרו חותנו אחר המדבר אלא שענין הכתוב לומר מי הגון לזה משה שהיה רועה · ובשביל שנבדק בצאן לכן היה ראוי לרעות את ישראל וכמ"ש בשמ"ר · ודומה לזה ויהי איש מבן ימין וגו' אין לו קשר עם מה שלפניו · אבל אחר הכתוב ויאמר שמואל אל אנשי ישראל לכו איש לעירו היל"ל וה' גלה את אזן שמואל וגו' כעת מחר אשלח לפניך איש מבנימין ושמו שאול בן קיש · ואח"ז יספר שאופן הליכתו היתה ע"י שאבדו האתונות לאביו · אך הכתוב ספר באופן זה להגיד לנו שהוא היה ההגון למלכות מצד יחוסו ומצד עצמו · ושוב יספר האיך נתגלגלו הדברים באבידת האתונות · ודומה לזה ודוד בן איש אפרתי דמשמע שזה הוא תחלת ספור חדש · ולפי המשך הענינים היל"ל ויהי שם דוד בן איש אפרתי ויהי כשמעו את הדברים ויאמר אל האנשים העומדים עמו לאמר מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי וגו' · ואח"ז יספר את אופן הליכתו שמה · אלא שכוונת הכתוב להקדים היות דוד הגון לדבר והרי הוא כאלו כתב וההגון לזה הוא דוד לפי שדוד בן ישי אפרתי מבית לחם יהודה ונמצא שדוד הוא הגון לזה מצד יחוסו שהיה משבט יהודה ובן ישי הצדיק · ושוב יספר האיך נתגלגלו הדברים לבוא שמה · ור' יהושע בר אביריס מוסיף כי גם בדבורה ויפתח היה לו להתחיל ותהי אשה נביאה ושמה דבורה · וכן ביפתח ויהי איש גבור חיל ושמו יפתח · ומתחיל בלשון ודבורה אשה נביאה

ויפתח

מבנימין ושמו קיש · ודכוותיה (ש"א י"ז) וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי ויחתו ויראו מאד · מי הגון לדבר זה דוד (שם) ודוד בן איש אפרתי היה · ר' יהושע בר אבירם אמר תרתי · כתיב (שופטים ד') והוא לחץ את ישראל בחזקה · [א] מהו בחזקה א"ר יצחק בחירופין ובגידופין המד"א (מלאכי ג') חזקו עלי דבריכם · מי הגון לדבר זה דבורה הה"ד (שופטים ד') ודבורה אשה נביאה אשת לפידות · ר' יהושע בר אבירם אמר חורי (שם י') ויאמרו העם שרי גלעד איש אל רעהו מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש לכל יושבי גלעד · מי הגון לדבר זה יפתח (שם י"א) ויפתח הגלעדי היה גבור חיל :

פרשה ו

א (תהלים ק"ו) **אשרי** שומרי משפט עושה צדקה בכל עת · [ב] נמנו בעליית ר"ט ואמרו איזה הוא שעושה צדקה בכל עת אם תאמר (א) אלו סופרים ומשנים · אינן לא אוכלים ולא שותין ולא ישנים · אלא אלו כותבי תפילין ומזוזות אינן לא אוכלים ולא שותין ולא ישנים · אלא איזהו עושה צדקה בכל עת הוי אומר זה המגדל יתום בתוך ביתו · תימר שאין מתגלגל ערום בלילה אמרו עדיין צריכין אנו למודעי בא ר' אלעזר המודעי ולמד (ב) לא דברה תורה אלא מתוך פרוסה שאוכלה בתוך ביתו · ד"א אשרי שומרי משפט זה מרדכי · עושה צדקה בכל עת שגדל יתומה בתוך ביתו · אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע זכרני ה' (ג) ברצון עמך בשעה שתעשה תשועה לישראל ע"י מרדכי ואסתר בשעה שבקש המן להשמיד את ישראל ושקל עשרת אלפים ככר כסף ע"י עושה מלאכת אחשורוש דכתיב ועשרת אלפים ככר כסף וגו' · מה כתיב שם איש יהודי וגו' :

ב איש יהודי היה בשושן הבירה · איש מלמד שהיה מרדכי שקול בדורו כמשה בדורו דכתיב ביה (במדבר י"ב) והאיש משה ענו מאד · מה משה עמד בפרץ דכתיב (תהלים ק"ו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ וגו' · אף מרדכי כן דכתיב דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו · מה משה לימד תורה לישראל · דכתיב (דברים ד') ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים (ד) אף מרדכי כן דכתיב דברי שלום ואמת וכתיב (משלי כ"ג) אמת קנה ואל תמכור · ושמו מרדכי · [ג] הרשעים קודמין לשמן · נבל שמו · שבע בן בכרי שמו · אבל הצדיקים שמן קודם להם · ושמו מנוח ושמו קיש ושמו שאול ושמו אלקנה ושמו בועז ושמו מרדכי לפי שדומין לבוראן דכתיב (שמות ו') ושמי ה' לא נודעתי להם · יהודי למה נקרא שמו יהודי והלא ימיני הוא לפי שייחד שמו של הקב"ה כנגד כל באי עולם · הה"ד לא יכרע ולא ישתחוה וכי קנתרן היה ועובר על גזירת המלך אלא כשצוה אחשורוש להשתחוות להמן חקק עבודת כוכבים על לבו ונתכוון כדי שישתחוו לעבודת כוכבים · וכשהיה רואה המן שאין מרדכי משתחוה לו נתמלא חימה ומרדכי אומר לו יש אדון המתגאה על כל גאים היאך אני מניחו ואשתחוה לעבודת כוכבים ולפי שייחד שמו של הקב"ה נקרא יהודי לומר יהודי יחידי · (ה) וי"א שהיה שקול כאברהם בדורו · מה אברהם אבינו מסר את עצמו לתוך כבשן האש והחזיר והכיר לבריות גדולתו של הקב"ה הה"ד (בראשית י"ב) ואת הנפש אשר עשו בחרן אף מרדכי בימיו הכירו הבריות גדולתו של הקב"ה · הה"ד ורבים מעמי הארץ מתיהדים וייחד שמו של הקב"ה וקדשו ולפיכך נקרא יהודי דכתיב איש יהודי אל תקרי יהודי אלא יחידי : **ג** היה · א"ר יוחנן [ד] כל מי שנאמר בו היה · הוא תחלתו והוא סופו · איתיבון ליה והכתיב (יחזקאל ל"ג) אחד היה אברהם מעתה הוא תחלתו והוא סופו · אמר לון אף היא לא תברה · דא"ר חנינא ור' יוחנן תרוויהון [ה] בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו הה"ד (בראשית כ"ו) עקב אשר שמע אברהם בקולי · מנין עקב שמע אברהם בקול בוראו · (ו) והוו שנותיו קע"ה · מה מקיים בו היה שהית מתוקן להדריך כל העולם כולו בתשובה · (שם ג') הן האדם היה שהיה מתוקן למיתה · (שם) והנחש היה ערום מתוקן לפורענות · (שם ד') וקין היה עובד אדמה מתוקן לגלות כד"א (שם) ויצא קין מלפני ה' וגו' לומר נע ונד · (איוב א') איש היה בארץ עוץ מתוקן ליסורין · (בראשית ו') נח איש צדיק תמים היה · היה מתוקן להכיר בוראו · (שמות ג') ומשה היה רועה היה מתוקן לגאולה · מרדכי היה מתוקן לגאולה · ר' לוי ורבנן · [ו] ר' לוי אמר כל מי שנאמר בו היה ראה עולם חדש · א"ר שמואל בר נחמן וחמשה הן · נח · אתמול (איוב י"ד) אבנים שחקו מים · דא"ר לוי בשם ר' יוחנן אפילו אצטרובולין של רחים נימוחו בימי המבול · והכא אמר *ויהיו בני נח היוצאין מן התיבה לומר ראה עולם חדש · יוסף · אתמול (תהלים ק"ה) ענו בכבל ועכשיו (בראשית מ"ב) ויוסף הוא השליט על הארץ · אלא ראה עולם חדש · משה · אתמול בורח מפני פרעה ועכשיו משקעו בים · אלא שראה עולם חדש · איוב · אתמול (איוב ט"ז) ישפך לארץ מררתי עכשו (שם מ"ב) ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה · אלא ראה עולם חדש · מרדכי · אתמול וילבש שק ואפר ועכשיו יצא מלפני המלך בלבוש מלכות · ושמו מרדכי מה (ז) מר ראש לכל הבשמים אף מרדכי ראש לצדיקים בדורו :

(*בפסוק)

מסורת המדרש א ויקרא רבה פרשה ז' · מדרש תהלים ריש מזמור ב' · תנחומא סדר נו סימן כ' · ילקוט שופטים רמז מ"ב : ב כתובות דף נ' · מדרש תהלים מזמור ק"ו · ילקוט תהלים רמז תתס"ד : ג במדבר רבה פרשה יו"ד · רות רבה ריש פ' ד' · מדרש שמואל פרשה א' · ילקוט שמואל רמז ע"ו : ד בר"ר פ' ל' · שמ"ר פ' ב' · תנחומא סדר שמות סימן י"ג · ילקוט נח רמז מ"ח : ה נדרים דף ל"ב · בראשית רבה פ' ל' פ' מ"ו פ' ס"ד ופרשה נ"ה · במדבר רבה פ' י"ח · שהש"ר פ' ה' פסוק ט"ז · תנחומא סדר לך סימן ג' · וסדר בהר סימן א' · פסיקתא רבתי פסקא כ"א · ילקוט יח רמז מ"ח · ילקוט תולדות רמז קי"א · ילקוט כאן רמז תל"ף כ"ג · בכל המקומות הנ"ל הגירסא בן מ"ח שנה הכיר וכו' · ור"ל בשם רש"ל אמר בן ג' וכו' וכאן חסר מכאן הא' עד בן הב' : ו ב"ר פ' ל' וש"נ · הש"ע :

חדושי הרד"ל

לכאן על ושתי שהיתה מזרע נבוכדנאצר ולא ריחם עליה אחשורוש מלך מדי ופרס (ואף שהיתה לו לאשה) והרגה :

(א) סופרים ומשנים · שמלמדים תורה לתינוקות של בית רבן · עושים צדקה ביום ובלילה וכן כותבי תו"מ (ובשוח"ט בתהלים שם הגי' כותבי ספרים ומשאילן · ולפ"ז מיושב יותר עליהם עושה צדקה כמ"ש בכתובות נ' שצדקתם עומדת לעד) : (ב) לא דברה תורה אלא מתוך פרוסה כו' · בשוח"ט שם הגי' לא עמד ערטילאי (ערום) אלא בכח הפרוסה שאוכל : (ג) ברצון עמך פקדני בישועתך בשעה שעשה כו' כצ"ל · והוא כמ"ש במגילה (י"ב) מה עשה לי יהודי דלא קטליה דוד לשמעי דנפק מיניה מרדכי · וכ"ה בילקוט אמר ה' לדוד אתה הגלת לשמעי בשביל שיוליד כו' על שכתוך אני כותבו שנא' איש יהודי : (ד) אף מרדכי כן שנאמר דברי שלום כו' · וכמ"ש במגלה ט"ז ליהודים היתה אורה זו תורה (וי"ל דורש טוב לעמו · אין טוב אלא תורה שהיה דורש ד"ת לעמו) : (ה) וי"א שהיה שקול כאברהם בדורו כו' אלא יחידי וכמ"ש (יחזקאל ל"ג) אחד היה אברהם · ובילקוט הגי' כאברהם שנא' בו היה יהיה : (ו) והיו שנותיו קע"ה ומ"ד בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו מה מקיים כו' · כ"ה בבראשית רבה פ' ל' ובילקוט כאן : (ז) מר ראש לכל הבשמים · שלכן בשמים ראש מר דרור : ומרה

מתנות כהונה

פרשה ו סופרים · מלמדי התינוקות מקרא : ומשנים · מלמדי התינוקות משנה : אינן לא אוכלין כו' · בתמיה וא"כ אינה בכל עת : תימר כו' · וא"כ גם הוא אינו בכל עת : למודעי · לר"א המודעי ועי' בפ' נערה שנתפתתה [ד' כ"י] : ממדרש תהלים נראה דה"ג ככר כסף כו' : מה כתיב שם איש יהודי וגו' · ופירוש הכי שהוזכר שם שבחו של דוד הוא יהודה : ה"ג לכל זרעו מה משה כו' : לא נודעתי כו' · במגילת רות בפסוק ולנעמי מודע מאריך יותר : יהודי יחידי · דרש יהודי כמו יחידי בחילוף ח"ת בה"א וכדלקמן : ה"ג בב"ר ריש פ' נח מה מקיים בו היה שהיה מתוקן להדריך כל העולם כולו בתשובה הן האדם היה שהיה מתוקן כו' : להכיר בוראו · בריש פ' נח גרס תמים היה היה מתוקן לגם : מרדכי · דכתיב איש יהודי היה : איצטרובולין · פי' הערוך בנין התחתון של הרחיים : ענו בכבל גרסי' : הוא השליט כו' · עד הדש ושוב גרסי' משה אתמול בורח מפני פרעה ועתה משקעו בים אלא שראה עולם חדש איוב כו' : מה מר כו' · מרדכי נוטריקון מור דכייא כדאיתא בפ"ק

פירוש מהרז"ו

סמוך לו איש יהודי וכו' וכן כל המקומות שחושב והולך סמוך להצרה כתיב הגואל להודיע שהצרה נמצא מאד כי הוא יכאיב ויחבש ומביא גואל וכו' :

פרשה ו סימן א נמנו בעליית · מדרש תהלים מזמור ק"ו : תאמר שאינו מתגלגל ערום · פי' שבלילה פעמים שהכסוי שהיה עליו נפלה והבע"ב ישן · ובעת זו אינו עושה צדקה כי מן הסתם המגדל יתום בתוך ביתו נותן לו ג"כ כיסוי בלילה אלא כנ"ל : פרוסה שאוכלה · ומה שאוכל בסעודה זו די לו עד סעודה שניה ונחשב לו שעושה צדקה בכל עת ויותר נראה כמ"ש שצריך בעת יאכלו וכתיב לעת האוכל הרי שתיבת עת שייך לאכילה וכמ"ש מפורש יותר לתת אכלם בעתו ועי' ב"ר מ' ל' סוף סי' חי"ת שייך כאן : זכרני ה' · שני הפסוקים אשרי שומרי וכו' זכרני ה' וכו' סמוכים יחד : ושקל עשרת אלפים ומה כתיב שם איש יהודי · המדרש הזה אומר דרשני בקרני ויתכן מאד שכוון למ"ש בדה"א כ"ט ז' שעשה את ישראל שיתנו נדבה לביהמ"ק וכתיב שם עשרת אלפים ככר כסף וביקש דוד שיעמוד זכות עשרת אלפים ככר כסף שלו כנגד עשרת אלפים ככר כסף של המן וכתוב שם איש יהודי ודורש באגדת מגילה איש יהודי זה דוד שבא מיהודי ודוק ואחר כתבי זאת ראיתי בפירוש יפ"ע שיתכן שכוון לזה אלא שדבריו סתומים : **ב** הרשעים קודמין · רות רבה פסוק ולנעמי מודע וש"נ ומבואר : **ג** היה אמר ר' יוחנן · ב"ר פ' ל' סי' ח' וש"נ ומבואר : והיו שנותיו קע"ה · וכ"ל אמר בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו ומה מקיים היה שהיה מתוקן וכו' כצ"ל ע"ש בב"ר

יפה ענף

ויפתח הגלעדי להודיע לנו שהשם היו הגונים לזה · ותכלית הדברים האלה הוא להודיע לנו כי הקב"ה אם יעשה נס ע"י אמצעי · יבחר גם את האמצעי הנאה לנס זה · אף כי הנס היה יכול להעשות על ידי איש אחר · לא רק שמעלה כמו זה :

אשרי שומרי משפט וגו' · נראה דהמדרש בא לתרץ ג"כ למה מתחיל בלשון איש יהודי וכמ"ש בדבור שבסוף הפרשה שלפני זה · ומתרץ שהכתוב בא לספר בשבח מרדכי כמה שגידל היתום בביתו · ולכן זכה בזכות זה שהנס מהצלת היהודים יתגלגל על ידו · וכמו שמפרש בד"א · ואגב מפרש את הכתוב הזה על פי פשוטו · וכן הוא דרך המדרש בכמה מקומות : איזה הוא שעושה צדקה בכל עת · בפרק נערה שנתפתתה מפרש זה הזן בניו ובנותיו כשהם קטנים והמדרש לא חשיב זה לצדקה · כיון דהוא מפרנסם בשביל רחמי האב על הבן קעביד · וכדאמר התם עורבא בעי בני והדין גברא לא בעי בני : אלו כותבי תפילין ומזוזות ומשאילן לאחרים וס"ד דזה מקרי עושה צדקה בכל עת משום דגם בעת שהכותב אוכל ושותה או ישן זוכים האחרים במצוה מה שעשה הוא · ולכן צדקתו עומדת לעד · ודחי כיון דבשעה שהוא אוכל ושותה איננו עושה מעשה בידים לא יקרא זה עושה צדקה בכל עת דמשמע שעושה מעשה בידים · ותפס לפרש דקאי על המגדל יתום בתוך ביתו · וכיון שמכלכלהו תמיד בממונו מקרי שפיר עושה צדקה בכל עת · ודחי כיון דהוא ישן ערום בלילה הלא איננו עושה אז כלום בממונו · ומשני לא דברה תורה אלא מתוך פרוסה כו' · וכיון שזה מתקיים מן הפרוסה שאכל אפילו כשהוא ערום · והפרוסה כל זמן שהיא מתקיימת שמא דמרא עלה · והרי הוא עושה בה צדקה לכן נוכל לקרוא זה שפיר עושה צדקה בכל עת : זה מרדכי · והנה לפי הפירוש הראשון אשרי שומרי משפט מדבר באדם אחד ועושה צדקה בכל עת הוא באדם אחר המגדל יתום · ועז"א דוד זכרני ה' ברצון עמך · כאשר תזכיר זכות האנשים השומרים משפט והעושים צדקה תזכור גם אותי · ולשון זה מדבר כל הכתוב באיש אחד וזה במרדכי שהיה משומרי משפט כי למד לישראל חקים ומשפטים כדלקמן בסימן שאח"ז · וג"כ היה עושה צדקה שגדל יתומה · ועז"א זכרני ה' ברצון עמך בשעה שתעשה תשועה לישראל ע"י מרדכי ואסתר וכדמפרש · ולפ"ז קאי הכל על אדם אחד : בשעה שתעשה תשועה כו' · פי' לפי שבצדקת מרדכי דחתה כספו של המן כדלקמן על פסוק ויסר את הלבוש ועל זה התפלל דוד כי יזכר גם כספו של דוד ששקל והכין לביהמ"ק כי אגל פעולה טובה יזכרו גם אחר פעולות הטובות · או שדוד התפלל שכספו ידחה כספו של המן ובזכותו ינצלו בני ישראל : איש מלמד שהיה מרדכי שקול כו' · משום דזה מיותר הוא והיה לו לכתוב ומרדכי בן יאיר וגו' אשר הגלה וגו' היה בשושן הבירה · ולכן דריש שבא ללמד לנו חשיבותו שיש בו מעלות כמשה : ואף כי בענין הנבואה לא קם עוד נביא כמשה אבל לענין שלש מעלות אלו היה שוה אליו שהיה עניו כמשה · ודרש טובת עמו כמשה ולמד תורה לרבים כמשה · ויען כי נוכל לחשוד למרדכי בגאוה במה שלא כרע להמן לכן אמר שבאמת היה עניו ומה שלא כרע להמן הוא מפני שתמונת עבודת כוכבים היתה על לבו כדלקמן בסימן ד' · וכן נוכל לחשדו שלא דאג לטובת אחרים כיון שלא שת לבו להציל את אסתר שלא תלקח לאחשורוש · וכן הסב רעה גדולה לישראל בקצף המן שהסית · לכן אמר שבאמת היה עומד בפרץ כמשה ובלקיחת אסתר אנוס היה · וגם אין אשם בו במה שהסית חמת המן כיון שלא היה יכול לכרוע לפניו מטעם האמור שעון עבודת כוכבים הוא בכלל יהרג ואל יעבור · וגם נוכל לחשדו שמיעט בתלמוד תורה וכמו דאיתא בפ"ק דמגילה לרב אחיו מלמד שפירשו ממנו קצת סנהדרין ופירש"י שבטל מן התורה ונכנס לשררה ע"ש עוד ולכן אמר כי באמת למד תורה לישראל כפי יכלתו וכחו : ושמו מרדכי · עמ"ש בזה ברות רבתי על פסוק ושמו בועז : למה נקרא שמו יהודי דמשמע שהוא משבט יהודה והלא היה ימיני משבט בנימין · ובפ"ק דמגילה משני ריב"ל שאביו היה מבנימין ואמו מיהודה והמדרש לא תפס בתירוץ זה משום דאין דרך ליחס אחרי האם כדכתיב למשפחותם לבית אבותם ואע"ג דכל השבטים נקראים יהודים כדכתיב גם במגילה שמחה וששון ליהודים ועוד · אבל הכא כיון דמזכיר בכאן שם אבין יאיר שמעי וקיש מה נ"ל עוד איש יהודי אם לא שבא ליחסו לשבט יהודה : דכתיב ורבים מעמי הארץ מתיהדים וסיפא דקרא כי נפל פחד מרדכי עליהם ולכן פחדו גם מאת ה' אשר מרדכי היה מכיר גדולתו ומתוך שלא לשמה באו לשמה : וקדשו · במה שנסתכן שלא להשתחוות להמן כנ"ל · ואין בין לשון זה ללשון ראשון רק דעתם דרים לכן נקרא יהודי לפי שנדמה לאברהם שהיה יחידי בעולם להביא כולם לכלל דעת ה' : א"ר יוחנן · ל"ג ר' יוחנן אלא אמורא אחר הוא · משום דר"י בר זוגיה דר"ח סובר בן מ"ח שנים הכיר אברהם את בוראו כמו שנכתב בסמוך ואיך יתרץ דברי ר"י ואמר אף היא לא תברא כו' דהא ר"י גופיה חולק על הא דאמור בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו ועמ"ש בב"ר פס"ד : אף היא לא תברא ר' לוי בשר"ל אמר בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו וכו' כצ"ל · ואח"ז גרסינן ר"ח ור"י תרויהון אמרין בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו ומה אני מקיים בו היה שהיה מתוקן להדריך כל העולם בתשובה · הן האדם היה מתוקן למיתה והכי איתא בב"ר · ועמ"ש שם בביאור כל דברי אגדה זו : מתוקן לנס גרסינן ולא גרסינן מתוקן להכיר בוראו · ופי' שהצלתו לא היתה בשביל בחירת הרע במיעוטו כדי שישאר שארית לעולם · אלא שהיה הגון לכך מתחלת בריאתו שיעשה לו נס · וכן משה היה מתוקן לגאולה לא בשביל שבשעה צריכה לכך כי לא נמצא טוב ממנו אבל הוא לבדו היה מתוקן לכך · וכמ"ש בשמ"ר פ"ב אם אתה גואלם אין אחר גואלם · כי הוא לבדו הגון לכך · וכן יתפרש גם במרדכי : ראה עולם חדש · כי השעל היה מורה על הויה מחודשת ועיין מה שכתוב בזה שענין בבראשית רבה פ"ל

ושמעה

ד אשר הגלה מירושלם · ר' ברכיה ור' ירמיה ור' חייא בשם ר' יוסי (ח) [א] כד הוו מטו רבי יונתן ורבנן להאי פסוקא אשר הגלה נבוכדנצר הוו אמרין נבוכדנצר שחיק עצמות ולמה לא הוה אמרין כן בירמיה אלא שכל נבוכדנצר שבירמיה חי הוה ברם הכא מת הוה :

ה ויהי אומן את הדסה · [ב] מה הדסה ריחה מתוק וטעמה מר כך היתה אסתר מתוקה למרדכי (ט) ומרה להמן · כי אין לה אב ואם ר' פנחס ור' חמא בר גוריון בשם רב וכי שתוקית היתה דאת אמר כי אין לה אב ואם · [ג] אלא עיברתה אמה מת אביה וכיון שנולדה מתה אמה : ו כתיב (שמות י"ז) ושים באזני יהושע (י) [ד] זה אחד מארבעה צדיקים שניתן להם רמז · שנים חשו ושנים לא חשו · משה ניתן לו רמז ולא חש · יעקב ניתן לו רמז ולא חש דוד ומרדכי ניתן להם רמז וחשו · יעקב אמר ליה הקב"ה (בראשית כ"ח) ושמרתיך בכל אשר תלך ויירא · אדם שהבטיחו הקב"ה היה מתפחד דכתיב (שם) ויירא יעקב וגו' אלא אמר [ה] שמא כשהייתי בבית לבן הטמא נתלכלכתי בטומאה · משה ושים באזני יהושע לומר שאתה מת ויהושע מכנים ישראל לארץ וכתיב ואתחנן אל ה' אבל דוד ומרדכי ניתן להם רמז והשו · דוד אמר (שמואל א' י"ז) גם את הארי גם הדוב הכה עבדך אמר דוד וכי מה אני ספון שהכיתי חיות רעות אלו אלא אמר שמא דבר עתיד ליארע את ישראל והן עתידין לינצל על ידי · מרדכי ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים אמר אפשר לצדקת זאת שתנשא לערל (יא) אלא שעתיד דבר גדול שיארע על ישראל ועתידים להנצל על ידיה : ז רבי ברכיה בשם רבי לוי אמר להם הקב"ה לישראל אתם בכיתם ואמרתם (איכה ה) יתומים היינו ואין אב חייכם אף הגואל שאני עתיד להעמיד לכם במדי לא יהיה לו אב ואם · הדא הוא דכתיב כי אין לה אב ואם :

ח ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים (יב) לשאול על כתמה ועל נדותה · לדעת את שלום אסתר (יג) שלא יעשו לה כשפים · אמר ר' יעקב בר אחא אמר לו הקב"ה אתה דרשת שלום נפש אחת לדעת את שלום אסתר חייך סופך לדרוש שלום אומה שלימה הה"ד דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו :

ט ובהגיע תור אסתר וגו' ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל רואיה ר' יודא אומר (יד) כאיקונין הזה שאלף בני אדם מביטים בה והיא עריבה על כולם · ר' נחמיה אומר העמידו מדיות מכאן ופרסיות מכאן והיתה אסתר יפה מכולן ורבנין אמרין ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה בעיני העליונים ובעיני התחתונים כד"א (משלי ג') ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם :

י ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש · (טו) מתעלה בלקוחין · דין אמר אנא יהיב מאה דינרין ועליל עמה ודין אמר אנא יהיב תרתין מאוון ועליל עמה :

יא ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד וגו' · ר' חלבו אמר [ו] מלמד שאף הנשואות הביאו לפניו לכך נאמר מכל הנשים ומכל הבתולות · וישם כתר מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי עד שהמליכו את אסתר היתה איקונין של ושתי קיימת · כיון שנשא את אסתר בת טובים בת גנוסים אמר תיחות ושתי תיסק אסתר הדא הוא דכתיב וימליכה תחת ושתי :

יב אין אסתר מגדת מולדתה · [ז] מלמד שתפשה שתיקה בעצמה כרחל זקנתה שתפשה פלך שתיקה · עמדו כל גדולי זרעה בשתיקה · רחל תפשה פלך שתיקה ראתה סבלונותיה ביד אחותה ושתקה · בנימין בנה תפש בשתיקה תדע שאבנו שהיתה בחשן היתה ישפה לומר יודע היה במכירת יוסף ושותק · ישפה יש פה ושותק · שאול בן בנה (ש"א י') ואת דבר המלוכה לא הגיד לו · אסתר · אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה :

יג בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש שני סריסי המלך וגו' · מה קצפון היה שם מעביר שנים ומשיב

מסורת המדרש א ירושלמי מגילה פרק י"ד · מסכת סופרים פרק ג' · בר"ר פ' מ"ט · מדרש שמואל פ' א' : ב מדרש תהלים מזמור כ"ב : ג מגילה דף י"ג : ד מכילתא סוף פרשה בשלח פ' ב' · תנחומא סדר בשלח סימן כ"ח · וסדר חוקת סימן כ"ה · ילקוט סדר ויחי רמז קל"א · וסדר בשלח רמז רס"ד · ועיין הגירסא בב"ר ריש פרשה ע"ו · ובבמדבר רבה פרשה י"ט סימן ל"ב : ה עיין ברכות דף ד' · וסנהדרין דף נ"ח : ו מגילה דף י"ג · ילקוט כאן רמז אל"ף כ"ג : ז מגילה דף י"ג · בר"ר פ' ע"א · תנחומא ויצא סימן ו' · ילקוט ויצא רמז קכ"ו · ילקוט שמואל רמז ק"י · ילקוט איוב רמז תתק"כ :

חדושי הרד"ל

(ח) כד הוי מטי ר' יונתן כו' · ב"ר פמ"ט ופ"נ : (ט) ומרה להמן · היינו טעמה מר כשחשב המן לטעום לאכול עמה בסעודה ונתגאה בזה טעם טעם מר המות : (י) זה אחד מארבעה צדיקים שניתן להם רמז כו' · מכילתא ס"פ בשלח ע"ש : (יא) אלא שעתיד דבר גדול כו' · וז"ש מה יעשה בה הדבר הגדול הזה : (יב) לשאול על כתמה כו' · וז"ש בית הנשים שהוא בית צניעות של נשים ששם מניחין כתמיהם (וי"ל ז"ש שלום אסתר שלום בית · וכמ"ש שהיתה עומדת מחיקו כו' ויושבת כו') : (יג) שלא יעשו לה כשפים · עי' בשוח"ט מזמור כ"ב על פסוק כארי ידי ורגלי רי"א שעשו לה כשפים ומסיים שם בילקוט והוכשרו (כצ"ל ושם כתוב והוכרו · ט"ס הוא) ידו ורגלו לפני אחשורוש : (יד) כאיקונין כו' עריבה על כולם · שהאדם החי נשתנה תמיד בפניו משינויין בגוף הפנימים ולכן לא לכל רואיו בעתים שונות ישתוה עריבות יפיו · אבל האיקונין שהיא תמיד בצורה א' יפיה עריבה תמיד לכל רואים בשוה · גם להאיקונין המצויירות אפשר לצייר בה כל מיני עריבות היופי תמיד יחדו · מה שלא ימצא בשלמות ביופי האדם לזאת שבחוה בעריבות האיקונין שהיא לכל רואיה : (טו) מתעלה בלקוחין כו' · ב"ר פ"מ : ומושיב

פירוש מהרז"ו

בנ"ל : כד הוה מטו · ב"ר ריש פרשה מ"ט עי' מש"ש : ו זה אחד מארבעה · מכילתא בשלח פסוק ויבא עמלק ועי' ב"ר ריש פרשה ע"ו : ז אין לה אב ואם · רק הקב"ה אבי יתומים כמ"ש כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני : ח לשאול על כתמה ועל נדותה · כמ"ש לפני חצר בית הנשים לדעת אולי היא צריכה לשאול שאלת נשים בית מקורה ופרוזדור שלה : שלא יעשו לה כשפים · מקנאת הנשים והבתולות על שראו שנושאת חן מכולם ושינו אותה לטוב מכולם : י מתעלה בלקוחים · עי' מ"ש ב"ר פ' מ' סוף סי' ה' וש"נ : יב מלמד שתפשה · ב"ר פ' ע"א סימן ה' : יג ומרדכי וכו' קצף וכו' · שזה היה הקצף שלהם

מתנות כהונה

בפ"ק דמגילה : שחיק כו' · ימחו וישחקו עצמותיו ונקט דרך קללה תחשב לו : ה"ג לא הוה אמרין כן : חי הוה · וכתיב מלך אל הקלל : ה"ג בילקוט בשלח ובילקוט שמואל ארבעה צדיקים נתן להם רמז שנים חשו ושנים לא חשו משה ניתן לו רמז ולא חש יעקב ניתן לו רמז ולא חש דוד ומרדכי ניתן להם רמז וחשו יעקב אמר לו כו' : ה"ג אלא אמר שמא כשהייתי כו' : ה"ג לארץ וכתיב ואתחנן כו' : ה"ג הכה עבדך אמר דוד וכי מה אני ספון שהכיתי חיות רעות אלו אלא אמר שמא דבר עתיד ליארע את ישראל והן עתידין לינצל ע"י מרדכי כו' : ספון · פירושו חשוב : ה"ג חייכם אף הגואל · וכן הוא במדרש איכה : ה"ג לדרוש שלום אומה : כאיקונין · צורה דמות אדם העומד במזרח ומביט בו נראה לו כאלו הצורה מבטת עליו וכן העומד באחד משאר הרוחות או כנגדה : ה"ג בני אדם מביטים כו' : ה"ג מתעלה בליקוחין : דין אמר כו' · זה היה אומר הריני נותן מאה דינרין ואכנס עמה לעשות צרכי : תרתין מאוון · שתי מאות : וחסד וגו' גרסי' : קיימת · למעלה ממטתו : גנוסים · יחוס : תיחות כו' · תרד ושתי תעלה אסתר : פלך · כלומר אומנות ועי' בבראשית רבה פ' ע"ג : סבלונותיה · הסבלונות ששלח לה יעקב : קצף בגתן ותרש · עי' בב"ר פ' פ"ט

יפה ענף

וחמשה חן כו' · בתנחומא איתא נח דניאל ואיוב ראו ג' עולמות · נח ראה עולם בישובו וראהו בחורבנו וחזר וראה בישובו · דניאל ראה בית אחד וראהו חרב וחזר וראהו בנוי בבנין בית שני · איוב ראה בנין ביתו וחרבנו וחזר וראהו בישובו · ובמדרש אבכיר מוסיף עוד ע"ז לפיכך הכתוב מזווגן נח דניאל ואיוב · ומה שלא מנה בהם משה יוסף ומרדכי משום שהעולם אשר ראו לפני צרם לא חשיב עולם בפני עצמו · משום שלא היו מוצלחים כל כך או כמו שהיו באחריתם · אבל איוב הצלחתו הראשונה היתה קרובה להצלחתו אשר באחריתו · ומדרש דידן דלא חשיב דניאל י"ל דסובר כי דניאל הרגו המן וכמו דאמרינן לקמן התך זה דניאל · ועיקר המאמר ותכליתו הוא להוציא מדעת הטועים שאומרים כי יש פועל טוב ופועל רע · לכן מביא כי גם באדם אחד מצינו התהפכות מטוב לרע ומרע לטוב · שלא מזה נוכל להוכיח כי הפועל אחד הוא והשינוי בין רע לטוב הוא רק מצד המקבלים · ויד ה' הוא המשנה את העתים מרע לטוב : מה מור כו' · זה הוא מדרך רז"ל לדרוש את השמות תמיד מעין ענין בעליו לטוב ולמוטב משום אשר שם שמות בארץ דדרשינן בפ"ק דברכות אל תקרא שמות אלא שמות : היו אמרין נ"ב שחיק עצמות · עמ"ש בזה בב"ר פמ"ט : מה הדסה כו' · משום דק"ל דקרי לה אסתר וקרי לה הדסה וכדמקשה בפ"ק דמגילה · וזה שמתרץ דעיקר שמה היה אסתר ונקראת הדסה על שדמתה להדס בריחה וטעמה · והא בגמ' קאמר טעמא אחריני ע"ש : וכי שתוקית היתה · משום דק"ל כיון דכתיב ובמות אביה ואמה למה אמר עוד כי אין לה אב ואם · וכי שתוקית היתה כמה שאמר כי אין לה אב ואם · ומשני אלא עיברתה כו' ועי"ש במגילה דף י"ב ברש"י שם שביאר היטב את המאמר הזה : כתיב ושים באזני יהושע · מימרא זו שייכא אחר דברי ר' ברכיה דבסמוך דקאי על הכתוב כי אין לה אב ואם ומימרא זו קאי על הכתוב ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים : זה אחד מארבעה צדיקים שניתן להם רמז · שנים מהם חשו ושנים לא חשו · כ"ה הגירסא במכילתא : אמר דוד וכי מה אני ספון כו' · פי' כי אם היה הדבר רק להציל עצמו היה די אם הבריחם מעליו · אבל להעשות לו נס שיכה אותם מה שאינו בחק כחו · מה צורך אם לא להיות סימן לו : אמר אפשר לצדקת הזאת כו' · דריש את הכתוב לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה · איזה נס יעשה לישראל על ידה · וע"ע מ"ש רש"י על זה הכתוב : אתם בכיתם ואמרתם יתומים היינו ואין אב · פי' ולא בטחתם על ה' כי הוא אבינו הוא גואלנו והוא מושיענו · לכן העמיד להם הקב"ה הגואל במדי מי שאין לו אב ואם להראות לנו כי אין חסרון האב מונע הטוב והגאולה מאתנו כי בנים אנחנו לה' אלהינו ואין יתומים אנחנו מאבינו שבשמים וטעם ר"ב לתרץ מה שכפל הכתוב לומר כי אין לה אב ואם שלא כבר נאמר ובמות אביה ואמה כדלעיל · ולכן דרש כי הכתוב בא לתת טעם למה בחר הקב"ה בה כי תפדה את ישראל מגזירת המן · בשביל שאין לה אב ואם : לשאול על כתמה כו' · ודרש חצר בית הנשים לשון נקיה על עסקי הכתם ונדות : שלא יעשה לה כשפים · זה דריש מן ומה יעשה בה פי' שלא יעשו בה כשפים : אתה דרשת שלום נפש אחת כו' · משום דק"ל למה כתיב בקרא לדעת את שלום אסתר · למה לו להזכיר את השם אסתר ולא כתיב לדעת את שלומה דהא שם אסתר כבר נזכר מקודם לא הגידה אסתר וגו' · לכן דריש שבא לרמז כי הוא דרש את שלום נפש אחת · וזה נחשב לו לזכות שזכה ע"י זה לדרוש שלום הרבים · כי כל מעשים הטובים מתחילים מן הקל אל הכבד ומן המעט אל הרב : באיקונין הזה וכו' · ע' בחזית על פסוק יפה את רעיתי כתרצה : העמידו מדיות וכו' · ופי' בעיני כל רואיה לגבי כל אותן הנראות לפניה : בעיני העליונים · ולפי זה לא מיירי כאן ביופי הפנים אלא ביופי המדות והדעות : מתעלה בליקוחין · פי' מרוב חשיבותה חפץ כל אחד לתת כסף רב להביאה אל בית המלך ולכנוס עמה · וזה שאמר דין אמר אנא יהיב מאה דינרין ועליל עמה פי' אכנס עמה אל בית המלך ולמסרה ביד שומר הנשים ודין אמר כו' · ובב"ר גרסינן מתעלה והולכת וזה בקרא ותוקח האשה בית פרעה · וטוב לגרוס כן גם כאן · אבל בין כה וכה נראה דדריש הפעל לקח על לשון עילוי וגדולה כדדרשינן בב"ר ויקח ה' את האדם עילהו אותו המד"א ולקחום עמים רבים וכן בויק"ר פ"י דרשו קח את הכהן לשון עילוי ועמ"ש במקומות אלה · וגם כאן דריש למה כתיב ותלקח אסתר ולא כתיב ותובא אסתר או ותובל ע"ד לרקמות תובל · ומה גם כי לא יפול הפעל לקח על האנשים אשר לא יקחו ביד · ומטעם זה תרגם המתרגם בכל אלה בלשון ודבר מלשון הנהגה והשכה בדברים · ולכן דריש מלשון עילוי ודרשוהו ג"כ מלשון מקח וקנין וכמ"ש דין אמר אנא יהיב שהוא מלשון מקח וקנין : שאף הנשואות הביאו לפניו · שאע"פ שלא היתה הטענה רק ויקבצו את כל נערה בתולה מ"מ שוב הביאו לפניו גם הבעולות אם יחפוץ בהם · ומוכיח זה מדכפל הכתוב לאמר מכל הנשים ומכל הבתולות מוכח דנשים לא היינו בתולות · אבל בלי הכפל יכולנו לומר כי נשים קאי גם על בתולות : היתה איקונין של ושתי קיימת · שדרכן היתה להניח בחדר המלך את איקונין של המלכה · ועד עכשיו היתה איקונין של ושתי בחדרו וכשמלכה אסתר עשו איקונין שלה והונח שם וסלקו איקונין של ושתי · וכ"כ המתרגם ונחת מן בית קיטון בית דמכיה ית איקונין דושתי ואוקים תמן ית איקונין דאסתר : בת טובים בת גנוסים · ואע"ג דהיא לא הגידה את עמה ואת מולדתה ומאין ידעו שהיא בת טובים · ואולי הגידה שהיא ממשפחה רמה אלא שלא הגידה מאיזה עם היא · ומיפי פניה וטוב מדותיה נודע למו כי היא מזרע מלוכה · ומוכיח זה מן הכתוב וימליכה תחת ושתי · ושלא תחת לא תכון פה · כי זה ארבע שנים אשר פסקה מלכות ושתי מעת שנגזר עליה אשר לא תבוא ושתי לפני המלך · אבל פירושו כי עתה הסירו איקונין של ושתי והניחו איקונין של אסתר : שתפשה שתיקה בעצמה כרחל · ואע"ג שטעם שתיקתה היה יען כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד · אבל מרדכי צוה עליה רק בטרם שלקח אחשורוש אותה לאשה כדי שלא ישתדלו אם ידע שהיא בת מלכים אבל אחר אשר נשא אותה מה בצע בהעלם יחוסה · ועכ"ז היא שמרה מצות מרדכי משום שחשבה שזה יהיה לה לגסות רוח אם תתפאר ביחוסה · וז"ש שתפשה שתיקה בעצמה כרחל אשר שתקה משום צניעות · אבל לא משמרת מצות מרדכי שתקה · כי כבר עבר זמן צוויו · ומ"ש הכתוב כאשר צוה עליה מרדכי קושטא דמילתא קאמר שאף עתה עשתה כמצותו אף שלא צוה על הזמן ההוא · וכבר בטל טעם המצוה מ"מ לא הגידה גם היום בשביל ענוות רוחה וכמו ברחל : פלך שתיקה · לפי שמנהג האשה לתמוך בפלך · לכן אומר פלך שתיקה פי' שהחזיקה תמיד במנהג אשר בידה לשתוק ואף שהכירה ימים רבים באביה שכוונתו להחליפה באחותה היתה שותקת : ראתה סבלונותיה ביד אחותה · כשראה לתת את לאה במקומה הלבים סבלונותיה כדי שיטעה בה יעקב · ואפשר שבעודם ארוסה נתן סבלונותיה ללאה כפי כוונתו לתת לו את לאה : יודע היה במכירתו של יוסף · דיצחק ידע בדבר כדאיתא בב"ר פפ"ד והוא גלה לבנימין · ולא מצאתי מהיכן דקדקו רז"ל זה אלא מדרשא דישפה · ובפ"ק דמגילה דף י"ג נראה דלא סבירא ליה זה [ואולי הוכיחו זה ממה שלא מצינו גם דבר אחד שדבר בנימין להציל את נפשו כאשר נפל בידי יוסף להיות לעבד ולא הצטדק נפשו כי זך וישר הוא ורק יהודה היה המדבר · וגם כאשר התודע יוסף לאחיו לא מצינו שנפל מיד על צוארי בנימין אחיו ויבך ורק באחרונה כאשר אמר והורדתם את אבי הנה ושמה שמו לדרך רגליהם או לפני הפרידה כתיב ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך וגו' · ובשלמא שאר אחיו שנבהלו מפניו נסוגו אחור מבושה ועד אשר שב רוחם אליהם לא היה מקום לנשק אותם · אבל עם בנימין קשה מאד · וגם יקשה אם יוסף חפץ להרגיז את אחיו ולהחרידם יען כי חטאו כנגדו · אבל בנימין נפש נקיה ולמה לו לסבול החרדה והבהלה הזאת להיות לעבד בארץ אחרת · ועוד קושיות כאלה · אבל אם נאמר כי בנימין ידע אשר יוסף הוא אחיו הנמכר פה · ויוסף ירגיז רק את אחיו אשר פשעו בו · אז תבורנה כל השאלות · והכל ילדקו ובספר הישר מספר דיוסף הודיע לבנימין מקודם וגלה לו עלילת הגביע] · ואע"ג שהשביעם שהחרימו שלא יגיד איש ליעקב ושתפו גם את הקב"ה עמהם · אבל מוכרחים אנחנו לאמר כי יצחק ובנימין לא ידעו מהחרם · וכן צ"ל על מ"ש בב"ר אמר יצחק הקב"ה לא גלה לו ואני אגלה ולא קאמר שנמנע מפני החרם · וגם י"ל שאין כח בהם להחרים אלא עליהם · וע' בזה במהרז"ו : אסתר אין אסתר מגדת · והיא היתה מבנימין כי מרדכי היה איש ימיני והיא היתה בת דודו : מה קצפון היה שם · משום שלא פירש הכתוב סבת הקצף לכן שואל המדרש מה היתה סבת הקצף · ומשני משום שמעביר שנים ומושיב אחד כו' · פי' כי הכתוב מבאר סבת הקצף בשביל ומרדכי יושב בשער המלך · ובשבילו העביר את בגתן ותרש ממקומם · ובילקוט איתא א"ר לוי למה קצף בגתן ותרש אלא כשנכנסה אסתר למלכות אמרה לאחשורוש למה אין אתה עושה כמו שהיו המלכים הראשונים עושים שהיו מושיבין אדם צדיק בשער המלך · נבוכדנאצר הושיב דניאל על פתחו שאם יגיע לו דבר היה אמר ליה א"ל מכרת את יהודי כשר · א"ל יש כאן אדם כשר וצדיק ושמו מרדכי · בגתן ותרש היו עומדים בשער · כיון שהעבירם המלך והעמיד מרדכי תחתיהם קצפו ואמרו · הואיל והעבירנו המלך נלך ונסרגנו [illegible] ביסו

אחד א מעביר שני קלסריקין שהן שומרי הסף (טז) ומושיב הברברי הזה · יושב בשער המלך · ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר כתיב (תהלים מ"ו) ב לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ (יז) הקציף עבדים על יד אדוניהם לתת גדולה לצדיקים הה"ד קצף בגתן ותרש וגו' · לתת גדולה למרדכי · הקציף אדונים על עבדיהם לתת גדולה ליוסף הה"ד (בראשית מ"א) פרעה קצף על עבדיו :

יד ויבקש הדבר (יח) וימצא · ר' לוי בשם ר' אחא בר שילא איש כפר תמרתא אמר ומה אם ספרו של ב"ו כך לכשיבא ספרו של הקב"ה דכתיב בו (מלאכי ג') ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו וגו' על אחת כמה וכמה :

פרשה ז א אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא וגו' · זה שאמר הכתוב (תהלים ל"ז) כי רשעים יאבדו ואויבי ה' כיקר כרים שאין מפטמין אותן לטובתן אלא לטבחה · כך המן הרשע לא נתגדל אלא למפלתו · ג משל לאדם שהיתה לו סייחה וחמורה וחזירה והיה נותן לחזירה בלא מדה לחמורה ולסייחה במדה · אמרה סייחה לחמורה מה שוטה זה עושה אנו שאנו עושין מלאכתו של בעל הבית נותן לנו במדה ולחזירה שהיא בטלה שלא במדה · אמרה לה תבא השעה ואת רואה במפלתה שאין מאכילין אותה יותר לכבודה אלא לרעתה · כיון שבא קלנדס מיד נטלו לחזירה ונחרוה · התחילו נותנין שעורים לפני בתה של חמורה והיתה מנשבת בהן ולא אכלה · אמרה לה אמה בתי לא המאכל גורם אלא הבטלה גורמת · כך לפי שכתוב וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו לפיכך ויתלו את המן : ב ד"א אחר הדברים האלה · אמר רבי לוי זש"ה (שם נ"ב) בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און מה כתיב בסוף קרייה להשמדם עדי עד לא נתגדל המן אלא לרעתו · ולמה גדלו · משל לגולייר שקלל לבנו של מלך אמר המלך אם אני הורגו הכל אומרים גולייר הרג · עשה אותו טריכונוס ואח"כ עשה אותו הגמון ואחר כך התיז את ראשו · כך אמר הקב"ה אילו נהרג המן כשירד ויעץ לאחשורוש לבטל בנין בהמ"ק לא היה מי יודעו אלא יתגדל ואחר כך יתלה לפיכך וישם את כסאו מעל כל השרים ואחר כך ויתלו את המן הרי אויבי הקדוש ב"ה למפלתן הן מתגדלין וכתיב (איוב י"ב) משגיא לגוים ויאבדם :

ג ד"א אחר הדברים האלה · כתיב (שם כ') אם יעלה לשמים (א) שיאו · לרומא · וראשו לעב יגיע · לעננה · כגללו לנצח יאבד · מה גללים הללו מזוהמין כך הוא מזוהם · (שם) רואיו יאמרו איו · חמיין ליה ולא חכמין ליה אן הוא המן ואן הוא שלותו · ר' פנחס הוה משתעי אילין עובדיא ארי עשה סעודה לבהמה ולחיה וסיכך על גבן עורות של אריות וזאבים וחיות רעות · מן דאכלון ושתון אמרין הלואי מאן יימר קומינן זמירא · תליין עינהון בהדיה תעלא · אמר לון עניין לי אתון מה דאנא אמר לכון · אמרין הן אמר לון מאן דאחמי לן בעילאי הוא יחמי לן בארעאי · כך מי שהראנו במפלתן של בגתן ותרש וצליבתן הוא יראה לנו במפלתו של המן · ומי שפרע מן הראשונים הוא יפרע לנו מן האחרונים (ב) מה כתיב למעלה מן הענין ויתלו שניהם על עץ אף סופו של אותו האיש ליצלב :

ד ד"א אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש · הרהורי דברים היו שם · ומי הרהר · ר' יהודה אמר המן הרהר אמר אם אסתר יהודית היא קרובתי היא מן אבי עשו הה"ד (מלאכי א') הלא אח עשו ליעקב · ואם גויה היא כל הגוים (ג) קרובים אלו לאלו : ה (ד) ר' פנחס אמר ד שני עשירים עמדו בעולם אחד לישראל ואחד לעובדי כוכבים ולא עמד להם ממונם אלא לרעתם · ה קרח בישראל שמצא אוצרות של כסף וזהב שהטמין יוסף · ו והמן בעובדי כוכבים לקח אוצרות מלכי יהודה וכיון שראה המלך את עשרו ועשרת בניו לפניו שרים עמד וגדלו ורוממו הה"ד אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאהו וצוה המלך שיהו כורעים ומשתחוים לו · מה עשה המן עשה לו צלם מרוקם על בגדיו ועל לבו וכל מי שהיה משתחוה להמן היה משתחוה לעבודת כוכבים :

ו וכל עבדי המלך אשר בשער המלך וגו' · רבי יוסי בר חנינא פתח (תהלים ק"מ) טמנו גאים פח לי אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם מצודה פרשו לי עובדי כוכבים להפילני · אומרים לי עבוד עבודת כוכבים אם אני שומעת להם נענשתי ואם אין אני שומע

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז אל"ף נ"ג : ב מגילה דף י"ג · בראשית רבה פרשה פ"ח · ילקוט סדר וישב רמז קמ"ו : ג ילקוט כאן רמז אל"ף נ"ג · כל הענין : ד שמות רבה פרשה נ"א · קהלת רבה פרשה ה' פסוק י"ב · תנחומא משפטים סימן ח' : ה פסחים דף קי"ט · סנהדרין דף ק"י : ו עיין מדרש תהלים מזמור כ"ב ומזמור ע"ת :

חדושי הרד"ל

(טז) ומושיב הברברי הזה · הברבריים הן עם נבל כמ"ש ביבמות (ס"ג) וכן הוו קורין אז העובדי כוכבים לישראל אשר הברבריים נחשבו בעיניהם · והיה להם לקצף ישיבת מרדכי בשער המלך : (יז) הקציף עבדים כו' · במגילה (י"ג) : (יח) וימצא וגו' ויכתב בספר ד"ה ר' לוי כו' כצ"ל · ודרש מה שנכתב בספר זכרונות מלך ב"ו לטוב מהגלגל הגלה לאומה שלמה · ק"ו הכתוב בספר זכרון לפני ה' :

(א) שיאו לרומא · ויק"ר פט"ו : (ב) מה כתיב למעלה כו' אף סופו כו' ליצלב · דרש על העץ סמוך לאחר הדברים האלה שאחר סוף גדולתו של המן יהיה ג"כ נתלה כדברים האלה על העץ כבגתן ותרש : (ג) קרובים אלו לאלו · בילקוט מסיים ולאוי ליטול פרוקפי (פי' כבוד וגדולה) מתחת ידם ור"ל ולכן ביקש המן גדולה אחרי מלכות אסתר · ועי' בילקוט תהלים הגיר כאן : (ד) רפ"א שני

מתנות כהונה

פ"ח מה היתה בדעתם לעשות : קלסריקין · לפי הענין פירושו שרים ובילקוט ובתרגום גרס קלוסנטרין : הברברי · הלועז אים רק ושפל ובתרגום גרס בכין ואולי צ"ל ברברין : ה"ג ספרו של הקב"ה דכתיב כו' :

פרשה ז אחר : סייחה · חמורה קטנה ועי' בערוך : קלנדס · יום איד שלהם כדאיתא בפ"ק דעבודת כוכבים : התחילו כו' · זהו עוד משל אחר לומר כמה שהבטלה גרם לה שלא אכלה המאכל ולא לרוע המאכל כי טוב הוא כך בטלתו ומעלתו של המן גרם לו לבקש גדולות ובכלי דתות לרעתו ובילקוט לא גרס לה כלל : לרעתו גרסי' : גולייר · אדם הלא ושפל ועיין בב"ר פ' ס"ג ובערוך : טריכונוס · לפי הענין הוא שר השוב והוא מלשון ארכונטוס ועיין בערוך ערך ארך : ה"ג לבטל בנין ב"ה ועי' לעיל בפסוק ויהי בימי : משגיא · פירושו מגדיל ומנשא : חמיין כו' · רואין אותו ואין מכירין אותו וא"כ איה המן ואיה שלותו : משתעי · מספר דברי משל משתעי בכל מקום סיפור דברים בעלמא ודוק והשכח : אלין עובדיא · אלו המעשים : מן דאכלון כו' · מאכלו ושתו אמרו הלואי ומי יתן לנו מי שיאמר לפנינו זמירות נאות אלו ונשאו עיניהם בשועל הזה שהוא יזמר לפניהם אמר להם השועל אם תענו אחרי מה שאני אומר לפניכם אמרו לו הן אמר להם מי שהראנו בהעליונים גם הוא יראנו בתחתונים ואמר כן כנגד עורות האריות ושאר חיות רעות השטוחות למעלה : כך מי גרסינן : וצליבתן · תלייתן : ומי הרהר גרסי' :

פירוש מהרז"ו

שלהם על שמרדכי יושב בשער המלך דאל"כ הוא מיותר כאן אלא שקצפו שהעביר שנים בגתן ותרש והושיב את מרדכי ועי' ב"ר פ' פ"ח סי' ה' : לכו חזו וכו' אשר שם שמות · שים לראות ולהתבונן בשמות וקצף אשר שם בארץ שעושה בהשכל והשגחה כפי צורך העת :

פרשה ז סי' א מה כתיב למעלה מן הענין ויתלו · דורש סייכות וסמיכות פסוק אחר הדברים האלה למ"ש למעלה היינו ויתלו שניהם · שלענין זה גידל אותו כדי שיתלה כמוהם ועי' ויק"ר פ' כ"ט סי' ה' : ד הרהורי דברים · סובר שאין שייכות דבר המן למה שלמעלה שענין בפני עצמו הוא · ומ"ש אחר הדברים דורש תיבת הדברים הרהורי דברים נוטריקון ועי' ב"ר פ' מ"ד סי' ה' מש"ש : ה מה עשה המן · דאם לא כן היה גם מרדכי משתחוה לו :

בניה

הכי

יפה ענף

ויהיו הכל אומרים · בגתן ותרש כששמרו את המלך היו משמרים יפה ועכשיו שהעמיד שם יהודי נהרג · וע"כ אומר כאן שקצפו איך העביר שנים מפני אחד : כתיב לכו חזו מפעלות וגו' · ולא ה"ל לר"ל שהקצף היה בשביל שהושיב את מרדכי במקומם · אבל הקב"ה המסבב הסבות ראה כן בחכמתו להביא חמה בלב עבדי המלך כדי לתת גדולה לצדיק למרדכי · וכן קצף פרעה על עבדיו כדי לתת גדולה ליוסף · ונראה דט"ס יש כאן וצ"ל לכו וראו מפעלות אלהים וסוף הכתוב במזמור ס"ו וסיפיה דקרא נורא עלילה על בני אדם ופירשו רז"ל עלילה מלשון תואנה ועלילה שהקב"ה עושה רצונו ותולה העלילה בבני אדם כדאיתא בתנחומא פרשת וישב גבי מכירת יוסף וחטא אדה"ר · וה"נ מפרש שלעשות רצונו מביא עלילה על עבדים נגד אדוניהם וכן בהפך ודריש ע"ז כי הוא נורא עלילה כי זה הוא מהדברים הנוראים והנפלאים אשר יבוא אל התכלית בהמצעות דרכים בלתי מביאים אליו אלא אדרבה מנגדים אליו · משא"כ במעשי בו"ד שכל הדברים הקודמים אל התכלית מתיחסים אליו · ולמשל הגדולה הבאה לאיש ממלך בו"ד הוא ע"י פיוס ותחנונים · או ע"י מעשיו הטובים יפיק ממנו רצון ולא בהפך וכמ"ש במכילתא גבי ה' איש מלחמה מלך בו"ד כשהולך למלחמה ומדינות קרובות באות ושואלות צרכיהן מלפניו אומר להן זעוף הוא · למלחמה הוא יוצא · לכשינצח וישוב באין אתם ושואלים צרכיהון מלפניו אבל הקב"ה אינו כן ה' איש מלחמה שהוא נלחם במצרים ה' שמו שהוא שומע צעקת כל באי העולם כו' · לזה אומר שהקב"ה הביא גדולה והסבר פנים לצדיקים מהמלך בהמצעות חימה וכעס שהיה להם · ולא עוד אלא שיהיה בדרכים הפכיים כי בזה העבד באדוניו ובזה האדון בעבדיו וז"ש בהקב"ה כי הוא נורא עלילה על בני אדם : הה"ד פרעה קצף על עבדיו · ומה שלא הביא את הכתוב הנאמר לפני זה ויקצוף פרעה על שני סריסיו · משום דהכא כתיב איך עלה יוסף לגדולה ע"י הקצף הזה שהגיד ושם אתנו נער וגו' ומיד שלח פרעה ויקרא אל יוסף : ומה אם ספרו של בשר ודם כך · משום דק"ל למה כתיב בקרא ויכתב בספר דברי הימים לפני המלך · לאיזה צורך נכתב כאן · כי סגי לן במה שכתוב לקמן וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש · ולכן אמר דקרא אתא להעיר לנו למילף ק"ו אם ספרו של בו"ד היה תשועה לישראל כ"ש כשיבוא ספרו של הקב"ה לשלם שכר טוב לצדיקים שיגדל שכר כל הנמצא זכותו כתוב שם ואין הקב"ה מקפח שכר כל צדיק · ולא יתיאש הצדיק מרחמים ומתקוה על שכר טוב אף כי צרות רבות ורעות יסובבוהו מסביב :

זה שאמר הכתוב · משום דק"ל למה אמר אחר הדברים האלה ולא אמר אחר כן · ומהאי טעמא דריש לקמן אחר הרהורי דברים ומדריש גם כאן אחר הדברים שדבר רע לבטל בנין ביהמ"ק וכא הכתוב לומר דמשו"ה גדלו ה' כדי להשמידו לא"כ · ולכן דריש ע"ז את הכתוב ואויבי ה' כיקר כרים וגו' וכן בפרוח רשעים וגו' וכדמפרש ואזיל : משל לאדם שהיתה לו סייחה כו' · מה שהזכיר במשלו החזירה מובן הוא כי קאי על המן · אמנם מה שהזכיר את הסייחה והחמורה ולא הספיק באחת מהן · וגם מה ענין אל המשל בתה של חמורה מה שהיתה מנשבת בשעורים נראים הדברים כי בא במשל הזה לתרץ הקושיא מדוע הרשעים ישליו עתקו וגם גברו חיל · והצדיקים יחיו חיי צער ומצוק · וכמו שמצינו שהרשעים מרובים בבנים והצדיקים אינם נפקדים אלא באחד ועי"י הדחק וכמו שמצינו שהאמהות היו עקרות והרשעים זרעם נכון · וכמ"ש בב"ר גבי ואת הקיני ואת הקניזי חזירתא רעיא בעשרה ואמרתא ולא כחד · ובאגדת שמואל פ"ב · ה' שמעתי שמעך יראתי אברהם עשה רצונך ונתת לו בן למאה שנה · אותה עבד עבודת כוכבים והוליד שבעים בנים וכן ביתר הגלחות בתבל ולפי שזה לטובת הצדיקים שלא יאכלו שכרם בעוה"ז ולא ירום לבבם ויחטאו · ולרעת הרשעים עד ומשלם לשונאיו וגו' · והנה יש מהצדיקים המכירים את זה · ויש שאינן מכירים ומהרהרים קצת עד שילמדום · ויש שמדקדקים שלא ליהנות בעוה"ז אפי' במושג בידם ומסגפים את עצמם פן יכשלו בתענוגי העולם · או פן יאכלו שכרם בעוה"ז כו' שלא נהנה באחד מעשרם אלעבותיו לכ"א משל לאדם שהיה לו סייחה וחמורה וחזירה · והנה החזירה היא כנגד הרשעים שממנו עשתו לרעתם וכמו בשמן · והסייחה והחמורה משל לצדיקים הנושאים עול התורה ועושי מלאכת ה' שהשלחתם מצומצמות כדי שלא ישמנו ויבעטו ממלאכת ה' וגם יזיקם רוב המאכל · והסייחה משל לאותן שאינן כ"כ צדיקים ומהרהרים אחר מדותיו של הקב"ה כסייחה שאינה סובלת משא כולי האי · והחמורה משל לצדיקים גמורים המטים שכמם לסבול משא כבד · ולפי שאלו מהרהרין ואלו משיבין להם ומלמדים אותם · אמר שהסייחה חשבה טעות מה שנותן לעושי המלאכה במדה ולבטלנים שלא במדה והחמורה השיבה כי זה לרעתם וכנ"ל וכנגד המסגפים והמתענים הביא מה שבתה של חמורה מנשבת בשעורין · כי יראה לאכול מהשעורים פן יהיה לרעתה וכרוב מאכל החזירה והחכמים יודעים כי אין המאכל גורם · ואין רע בעיני ה' שיהנה האדם בצרכיו בעוה"ז · ואין המאכל מזיק רק כשהוא בטל ממלאכת שמים עי"ז · אבל הנהנה ועושה מלאכת שמים אין חטא בלא מצינו כמה צדיקים שזכו לשני שולחנות : הכל אומרים גולייר הרג · ולא ידעו את עוז קנאתו ולכן נטר וסרימו וגבהו ואח"כ נקם את נקמתו ממנו · למען ידעו הכל את עוז קנאתו על קללת בנו : אם יעלה לשמים שיאו לרומא · משום דק"ל כי השמים גבוהים הרבה מהענן והעב ואיך יאמר אח"ז וראשו לעב יגיע בלא פותח הרבה מהגובה שאמר תחלה · ומשום שאפשר לפרש לעב על המלאכים כדמפרש בשוח"ט ובמכילתא על עביו עברו לה"ק בפירוש לשמים לא לשמים ממש אלא לשון רום וגובה כמו שמי קורה ומסתמא יתפרש עב ענגה כפשוטו : חמיין ליה ולא חכמין ליה · פי' רואין אותו ולא יכירוהו · ור"ל שאין לפרש כפשוטו שיגוע ויאמרו עליו איו · דא"כ יודעיו מבע"ל דרואיו משמע בעודם רואים אותו · ועוד דבתריה כתיב עין שזפתו ולא תוסיף · אלא הכא אפי' בחיין מיירי שבעודם רואים אותו יאמרו איו כי לא יכירוהו וזה מפני השתנותו לגריעותא : ר' פנחס הוי משתעי כו' · משום דק"ל למה כתיב אחר הדברים האלה וכדכתיבנא לעיל לכן מתרץ דזה נמשך על ויתלו שניהם על עץ כי כן יקרה להמן וכמשל מהארי והשועל · אשר השועל בשירו אמר כי כאשר ישמחנו העורות מחיות הטורפות הסוככות עלינו למעלה כן ישמחנו העור מהאריה אשר למטה כי גם הוא טורף טרף הוא · וכן הוא בנמשל כמו שנתלו בגתן ותרש אשר היו צוררי יהודה וישראל שהרי קצפו על שררת מרדכי כדלעיל וישראל שמחו על זה כן אמרו שנזכה לשמוח על מפלת המן צוררנו · ומי שפרע מן הראשונים נראה דהיינו שבעת שרי פרס ומדי שנהרגו לפי שיעצוהו על ביטול בנין ביהמ"ק כדכתיב לעיל : הרהורי דברים היו שם כו' · ומפרש אחר הדברים אחר הרהורי דברים וכמו שדרשו בחזית על פסוק אשכול הכופר מה דכתיב אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם אחר הרהורי דברים שהרהר אברהם · וכן בב"ר סנ"ה אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם אחר הרהורי דברים שהרהר אברהם · וכ"ה שם פפ"ז גבי יוסף וכן דורש כאן אחר הרהורי דברים שהיה להמן שהרהר להעזר מאסתר אשר מלכה תחת ושתי כי ושתי היתה מנגדתו כדאמרינן לעיל על פסוק ויאמר ממוכן שהיתה מסטרתו בקונדיקון · והאמין כי באסתר יושע מצד הקורבה · ואח"ז כשנתגדל בקש להשמיד את כל היהודים ולא זכר את ברית אחים : כל הגברים קרובים אלו לאלו מצד מנהגם שאוכלים יחד ויתחתנו יחד · ועובדים עבודת כוכבים אחת · משא"כ ישראלים רחוקים מהם בכל הענינים האלה · ולכן קותה נפשו עליה או מצד קורבת משפחה או מצד קורבת המנהגים : שני עשירים עמדו בעולם · משום דלא פירש הכתוב הטעם למה נשאהו ורוממהו אחשורוש על כל השרים · אף כי הוא היה הקטן בין שבעת שרי פרס ומדי שהוא ממוכן כדאיתא בפ"ק דמגילה · ונותן המדרש הטעם שנשאהו בשביל עשרו ורב בניו · ועיקר מאמר זה של ב' עשירים הוא במ"ר סכ"ז לענין הנאמר שם ג' מתנות בעולם חכמה גבורה ועושר ע"ש : טמנו גאים פח לי · משום דק"ל למה הסתכן מרדכי ועבר את מצות פי אחשורוש ולא השתחוה לו · לכן אמר כי

המן

להם הן הורגין אותי · משל לזאב שצמא למים ופרשו לו מצודה על פי המעין אמר אם ארד לשתות הריני ניצוד ואם לא ארד הריני מת בצמא :

ז **ויהי** באמרם אליו יום ויום · ר' יוחנן בש"ר בנימין בר ר' לוי [א] בניה של רחל נסן שוה וגדולתן שוה · נסן שוה הה"ד (בראשית ל"ט) ויהי כדברה אל יוסף יום יום וכאן כתיב ויהי כאמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם · ולהלן כתיב ולא שמע אליה לשכב אצלה · וגדולתן שוה הה"ד (שם מ"א) ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף וילבש אותו בגדי שש וכאן כתיב ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי · להלן כתיב (שם) וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו ויקראו לפניו אברך וכאן כתיב ונתון הלבוש והסוס וקראו לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו : ח מה אמר להם מרדכי למי שאומר לו מדוע אתה עובר את מצות המלך · ר' לוי אמר אמר להם מרדכי משה רבינו (א) הזהיר לנו בתורה (דברים כ"ז) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה · ורשע זה עושה עצמו עבודת כוכבים · וישעיהו הנביא הזהירנו (ישעיה ב') חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא · ולא עוד אלא (ד) שאני איסנגטירין של הקדוש ברוך הוא שכל השבטים נולדו בחוצה לארץ וזקני נולד בארץ ישראל · אמרון ליה ונימר ליה · מיד ויגידו להמן וגו' אמר לון המן · אמרון ליה זקנו הלא השתחוה לזקני · הדא ה"ד (בראשית ל"ז) ותגשן השפחות וגו' ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו · היתיב ועדיין לא נולד בנימין · אמרין ליה הה"ד ויגידו להמן :

ט **וירא** המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו · א"ר איבו (תהלים ס"ט) תחשכנה עיניהם של רשעים מראות · [ב] לפי שמראית עיניהם של רשעים מורידות אותם לגיהנם · הה"ד (בראשית ו') ויראו בני האלהים את בנות האדם · (שם ט') וירא חם אבי כנען · (שם כ"ח) וירא עשו כי רעות בנות כנען · (במדבר כ"ב) וירא בלק בן צפור (שם כ"ד) וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל · וירא המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו · (ג) אבל מראית עיניהם של צדיקים תאר לפי שמראית עיניהם של צדיקים מעלה אותם למעלה העליונה הה"ד (בראשית י"ח) וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים · (שם כ"ב) וירא והנה איל (שם כ"ט) וירא והנה באר בשדה · (שמות ג') וירא והנה הסנה · (במדבר כ"ה) וירא פנחס · לפיכך הם שמחים במראית עיניהם שנאמר (תהלים ק"ז) יראו ישרים וישמחו :

י **ויבז** בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו · [ג] בזוי בן בזוי · להלן כתיב (בראשית כ"ה) ויבז עשו את הבכורה וכאן כתיב ויבז בעיניו · ויבקש המן להשמיד את כל היהודים · ר' שמעון בן יוסי בן לקוניא אמר בעלמא הדין נמשלו ישראל לצורים · שנאמר (במדבר כ"ג) כי מראש צורים אראנו · (ישעיה נ"א) הביטו אל צור חוצבתם · נמשלו כאבנים · שנא' (בראשית מ"ט) משם רועה אבן ישראל · (תהלים קי"ח) אבן מאסו הבונים · ואומות העולם נמשלו בחרשים הה"ד (ישעיה ל') ושברה כשבר נבל יוצרים · נפלת כיפה על קידרא ווי לקידרא · נפלה קידרא על כיפה ווי לקידרא · בין כך ובין כך ווי לקידרא · כך כל מי שהוא בא ומזדווג להם הוא נוטל את שלו מתחת ידיהם · וכה"א בחלום נבוכדנצר (דניאל ב') די מטורא אתגזרת אבן די לא בידין והדקת פרזלא נחשא חספא · א"ר חייא בר ינאי פורפירא דמלכא מזדבנא בשוקא ווי ליה למיזבניה ווי ליה לזבוניה כך ישראל הן פורפירא שהקב"ה מתפאר בהן הה"ד (ישעיה מ"ט) ישראל אשר בך אתפאר והן נמכרין אוי לו למוכר ואוי לו ללוקח · משל דהמן רשיעא למה הוא דומה לעוף שעשה קן על שפת הים ושטף הים את קנו ואמר איני זז משם עד שנעשה ים יבשה ויבשה ים · מה עשה נוטל מים מן הים בפיו ושופך ליבשה ונוטל עפר מן היבשה ומשליך לים · בא חבירו ועמד לו על גביו ואמר לו ביש גדא וטמיע מזלא סוף סוף במה את יכיל · כך אמר לו הקב"ה להמן הרשע אי שוטה שבעולם אני אמרתי להשמידם כביכול ולא יכלתי · שנאמר (תהלים ק"ו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית · ואתה אמרת להשמיד להרוג ולאבד חייך רישך מתורם חלף רישיהון דאינון לשיזבא ואת לצליבא :

יא **בחדש** הראשון הוא חדש ניסן וגו' · תני כשאמר המן הרשע לאבד את ישראל אמר היאך אני שולט בהן הריני מפיל גורלות · ורוה"ק צווחת (יואל ד) ועל עמי ידו גורל · אמר לו הקב"ה רשע בן רשע גורלך עולה להצלב · הפיל פור הוא הגורל · עליו נפל הגורל · למה · (תהלים קכ"ה) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים · בתחלה הפיל פור בימים שנאמר מיום ליום · הפיל פור ביום אחד בשבת עמד שרו לפני הקב"ה ואמר רבש"ע בי נבראו שמים וארץ ואמרת (ירמיה ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי יש ברית בבשרם דכתיב (בראשית י"ז) ואתה את בריתי תשמר וכתיב (שם) והיתה בריתי בבשרכם ויש ברית בפיהם זו תורה דכתיב (יהושע א') לא ימוש ספר התורה הזה מפיך ואמרת (ירמיה ל"א) אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה וגו' וכתיב (שם) גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים ורשע זה מבקש לאבדן · עקור שמים וארץ תחלה ואח"כ אתה מכלה אותן · הפיל פור ביום שני ועמד שרו לפני הקב"ה ואמר רבש"ע ביום שני הבדלת בין מים העליונים למים התחתונים וכן ישראל מובדלים הם מן האומות הה"ד (ויקרא כ') ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי ורשע זה רוצה לאבדן הפוך עליונים ותחתונים ואחר כלה אותם · יום

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה פ"ז · ילקוט כאן רמז אל"ף נ"ד · ילקוט וישב רמז קמ"ה : ב ילקוט תהלים רמז תפ"ב : ג ילקוט כאן רמז אל"ף נ"ו · כל הענין :

חדושי הרש"ש

(א) הזהיר לנו בתורה כו' · ולשון רש"י בפי' כי הוא יהודי והוזהר על עבודת כוכבים · ולכאורה קשה מאי איריא שהוא יהודי הא גם בני נח מוזהרים על עבודת כוכבים כדאיתא בסנהדרין בפ' ארבע מיתות לכ"ע · וי"ל דמסקינן שם בס"פ ב"ס (לגירסת התוס' שם וכ"ה הרמב"ם) דבני נח אינו מצווה על קידוש השם · והכא היו אנוסין משום מצות המלך משא"כ בישראל שמצווים על קידוש השם וכמו בעז"ה : (ג) אבל מראית עיניהם של צדיקים תואר · תואר במלאפו"ם והוא מבנין הפעל מגזרת אור מנע"ו הפך מה שנאמר למעלה ברשעים תחשכנה וגו' :

חדושי הרד"ל

עבירות כו' · פר"א פ"ב ע"ש : (ד) שאני איסנגטרין של מלך · בילקוט שהוא סגיון של מלך · פי' דגל המלך

פירוש מהרז"ו

בניה של רחל · בראשית רבה פרשה פ"ז סי' ו' : הדא הוא דכתיב ויגידו להמן · ולא הכוונה מה שאמרו לו שלא השתחוה היל"ל ויאמרו להמן אך ויגידו משמע באריכות והמסכה : וירא בלעם · ולא הלך וכו' וישת אל המדבר פניו ותרגם אונקלוס ושוי לקבל עגלא דשוו בני ישראל במדברא : הפיל פור הוא הגורל · לפני המן : בתמות

מתנות כהונה

הכי גרסינן חפץ ביקרו מה אמר : אלא שאני איסנגטירין גרסי' ולפי הענין פירושו יליד בית ומיוחס ובילקוט מסיים עוד וכי איסנגטירין משתחוה להדיוט : וזקני בנימין · הכי גרסינן היתיב ועדיין · פי' השיב להם בלותה שעה עדיין לא נולד בנימין : אמרין ליה · הלכו ואמרו זאת להמן שהשיב להם תשובה נצחת : וירא עשו כו' · והוסיף רשע על רשע ועיין בפירש"י : וירא בלעם כו' · גם הוא היתה מחשבתו לרעה לו כמו שפירש"י : ה"ג על קידרא ווי לקידרא נפלה קידרא על כיפה ווי לקידרא בין כך ובין כך ווי לקידרא כך כל מי כו' ובילקוט הגירסא נשתנית : כיפה · תרגום של סלע הוא כיפה : פורפירא · לבוש מלכות וכשהיא נמכרת בשוק ווי למי שמוכרה ואוי למי שקונה שבודאי גניבה היא מבית המלך : והן נמכרים · וכשהן נמכרין : ביש גדא כו' · רוע מזל והוסף ושקיע המזל ועיין בערוך ערך טמע וכן הוא במדרש קהלת בפסוק שמח בחור : סוף סוף כו' · מה אתה יכול לסתור כל יגיעך הלא לריק הוא : בפרץ לפניו גרסי' : רישך מתורם · ראשך יורם ויוסר תחת ראשם שהם יהיו להצלה ואתה לתליה : יורם · ע"ד ישא פרעה וגו' : עליו נפל כו' · דייק הוא הגורל ר"ל הוא המן הגורל הרע יפול עליו : שרו · השר הממונה על יום ראשון : לא ימוש וגו' · והתורה נקראת ברית דכתיב אלה דברי הברית וכו

יפה ענף

המן חשב פה לגלוד את ישראל שישתחוו לעבודת כוכבים אשר מדינא הוא כי עליה יהרג ואל יעבור : נסן שוה · לפי הענין נראה שהוראת נסן הוא מלשון נסיון או מלשון נס ודגל ופי' שעומדים על משמרתם תחת דגלם ולא יסוגו אחור · וכמו שיוסף לא הטה את לבו להפצרת פוטיפרע יום יום כן לא נטה לב מרדכי להשתחוות להמן אף כי שמע כזה יום יום · ושניהם היו בני רחל יוסף ומרדכי מבנימין · ותלה חסידותם ברחל · אולי משום שצניעות אמם רחל עמדה להם · וכמו דאמרינן כעין זה בפ"ק דמגילה בשכר צניעות שהיתה ברחל זכתה שיצתה ממנה שאול : ויקראו לפניו אברך וכאן כתיב ונתון הלבוש והסוס וקראו לפניו וגו' · ושתי הקריאות דומות זו לזו · כי לפי' התרגום באברך אבא למלכא הכוונה בזה שהוא חשוב בעיני המלך מאד · וכן היה במרדכי שקראו לפניו אשר המלך חפץ ביקרו · ולפי פירוש המפרשים אברך שלפניו יכרעו ויפולו כן הוא בקריאת ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו שכל העולם ישתחוו לו · וגם לפי מה שמפרש בב"ר אברך אב בחכמה ישוה ג"כ לאיש אשר המלך חפץ ביקרו דמשמע שהוא איש חכם וזכה ליקר וכבוד · וע' בב"ר פפ"ז ששם יש שינויים בנוסחאות ושם פירשנו לפי הנוסחאות אשר הוא שם : מה אמר להם מרדכי · כי בוודאי לא עבר על מצות המלך אחשורוש בלי טעם ומביא את הכתוב ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה ודריש אשר יעשה עצמו לפסל ומסכה · וכן מה שמביא את הכתוב חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו ומדריש בפ"ק דסוטה על מי שיש בו גסות הרוח וגם המן התגאה ברב עשרו אשר חשב כי זה כחו לאלוהו : אמרין ליה ונימרין ליה · זה מדייק מדכתיב ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי משמע כי מרדכי הרשה להם להגיד לו את טעמו מדוע לא ישתחוה והמה יראו הימצא המן תשובה לדברי מרדכי · או דבריו יעמודו נכונים וקיימים : היתיב ועדיין לא נולד בנימין · פי' כי מה שהשתחוה זקני יעקב אין ראיה כי הוא היה צריך לפייס את עשו אחיו בשביל הברכות והשתחוה לו מדרך מוסר אחרים שנפרדו זה מזה ימים רבים ולשכך את חמתו אבל אמהו ובניו שהשתחוו לא לצורך היה רק להראות לו הכנעתם וכיון שרחל ויוסף השתחוו בקש המן כן גם מיוצאי יריך בנימין וע"ז השיב לו מרדכי כי בנימין עדיין לא נולד · ומביא ע"ז את הכתוב כי הגיד להם אשר הוא יהודי ודרשינן לעיל יהודי יחידי · ופי' שהוא עושה מעשה יחידי ואינו עושה כאחיו : תחשכנה עיניהם מראות · ודריש המ"ם של מראות למי"ם הסבה ופירשו כי תחשכנה עיניהם בגיהנם בשביל שראו רק לעשות רע בעוה"ז · משא"כ בצדיקים שרואים רק לעשות טוב לכן יראו ישרים וישמחו : הה"ד ויראו בני האלהים את בנות האדם · דמיותר הוא והיה לו לומר רק ויקחו להם בני האלהים מכל אשר בחרו · ופשיטא שראו אותן מקודם אלא שבא לתלות את הקלקלה בראיית עיניהם כי היא הסבה לפעולת הרעה · וכן הוא גם וירא חם די היה לו לכתוב ויגד חם · וגם וירא עשו כי רעות בנות כנען לפי משפט הלשון היל"ל וידע עשו כי לא יצדק בזה ראיה חושית · וכן וירא בלק בן צפור וירא בלעם כי טוב בעיני ה' שיפרש ע"כ וירא כמו וישמע · כי בלק לא ראה בעיניו מה שעשה ישראל לאמורי רק שמע מפי אחרים · ולכן דריש כי הכתוב תולה את רעתם בראיית עיניהם · וכן וירא המן אשר דרשו כי לא שייך ראיה על ההעדר וכמו שדרשו במ"ר כמה דרשות גבי וירא כי אין איש · ורק לתלות את הקלקלה בעיניהם · וכן גבי צדיקים דרשו בהפך שמראה עיניהם הוסיף אורה לפי שמראיהם מעלה אותם למעלה ודרשו זה מן וירא והנה באר בשדה וירא והנה הסנה

[illegible]

שלישי הפיל פור ועמד שרו לפני הקב"ה ואמר רבש"ע יום שלישי בו נבראו זרעים וישראל מפרישין מהם תרומות ומעשרות ובו נבראו אילנות וישראל מקלסין לפניך בהן הה"ד (ויקרא כ"ד) ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וגו' · ובו נקוו המים לים ולישראל נגזר שנים עשר גזרים בים · ועכשיו אם ישראל בטלים אנו היאך קיימין · יום רביעי הפיל פור ועמד שרו לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע יום רביעי בו נבראו המאורות להשתמש לאורן של ישראל · הה"ד (ישעיה ס') והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך ובו נבראו הכוכבים ובניך נמשלו לכוכבים אם תאבדם היאך אנו קיימין · הפיל פור יום חמישי עמד שרו לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע (ג) יום חמישי בו נבראו עופות (ובהמות) ומהם צוית להקריב קרבנות ובהם אתה מכפר ומתרצה לבריות ואם הם בטלים מי מקריב קרבן · הפיל פור ביום ששי עמד שרו לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע יום ששי בו נברא אדם הראשון וקראת לבניך בשמו הה"ד (יחזקאל ל"ד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם ואם אתה מבקש לעקרן עקור כל האדם ואחר כך ישלוט בהם · ביום שבת הפיל פור עמד שרו לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע יום שבת בו נגמרו כל מעשיך ונשתכללו הה"ד (בראשית ב') ויכל אלהים ביום השביעי וכתיב (שמות ל"א) ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם ואם אתה מבקש לעקור אותם עקור את השבת ובטל אותה ואח"כ אתה מכלה אותם · כיון שראה אותו רשע שאין הגורל נופל בו בימים חזר לחדשים · התחיל בחדש ניסן ועלה בו זכות פסח · באייר זכות פסח קטן וזכות המן שניתן להם לישראל בחמשה עשר בו · בסיון זכות התורה · (ו) בתמוז זכות הארץ ועוד למה לא עלה הגורל בתמוז ואב שאמרו לפני הקב"ה רבש"ע דיינו פורענות שאירעו בנו לבניך בתמוז חמשה ובאב חמשה · עלה (ד) אלול זכות השלמת החומה של ירושלים שבו נשלמה הה"ד (נחמיה ו') ותשלם החומה בעשרים וחמשה לאלול וגם זכות מעשר בהמה · כההיא דתנינן תמן באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה · עלה בתשרי זכות שופר וכפור ורגלים · עלה (ז) (ה) במרחשון זכות שרה אמנו שבו מתה · (ח) (ו) כסלו זכות חנוכה · עלה טבת (ט) זכות עזרא (ז) הה"ד (עזרא י') ויעשו כן בני הגולה ויבדלו עזרא הכהן וגו' ויכלו בכל אנשים ההושיבו נשים נכריות וגו' · עלה שבט זכות אנשי כנסת הגדולה · בעשרים ושלשה בו נתקבצו בו כל ישראל על פילגש בגבעה (י) ועל צלם מיכה · עלה ראש חדש אדר ולא מצא בו שום זכות התחיל הרשע לשמוח · (ח) חזר ובדק במזלות טלה זכות פסח הה"ד (שמות י"ב) איש שה לבית אבות שה לבית · שור נמצא זכות יוסף שנקרא שור הה"ד (דברים ל"ג) בכור שורו הדר לו · וזכות קרבן שנאמר (ויקרא כ"ב) שור או כשב או עז כי יולד · תאומים נמצא בו זכות פרץ וזרח שנקראו תאומים הה"ד (בראשית ל"ח) והנה תאומים בבטנה · אריה זכות דניאל שהיה משבט יהודה הנקרא אריה · שנאמר (שם מ"ט) גור אריה יהודה · בתולה זכות חנניה מישאל ועזריה שהן דומין כבתולה שלא ידעה איש זולתי בעלה כך הם לא שינו אלהיהם ודתותיהם והחזיקו ביהודתן · מאזנים זה איוב · שנאמר (איוב ו') לו שקול ישקל כעסי · עקרב זה יחזקאל · שנאמר (יחזקאל ב') ואל עקרבים אתה יושב · קשת זה יוסף שנאמר בו (בראשית מ"ט) ותשב באיתן קשתו · גדי זה יעקב שנא' (שם כ"ז) ואת עורות גדיי העזים · דלי זה משה · שנאמר בו (שמות ב') וגם דלה דלה לנו · בא לו מזל דגים שהוא משמש בחדש אדר ולא נמצא לו זכות ושמח מיד ואמר אדר אין לו זכות ומזלו אין לו זכות ולא עוד אלא שבאדר מת משה רבן · והוא לא ידע שבאחד באדר מת משה ובאחד באדר נולד משה · ואמר כשם שהדגים בולעין כך אני בולע אותן · אמר לו הקב"ה רשע דגים פעמים נבלעין ופעמים בולעין ועכשיו אותו האיש נבלע מן הבולעין א"ר חנן הדא הוא דכתיב ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם · א"ר תנחומא (מ"ב י"ד) ולא דבר ה' למחות את ישראל אלא כך דבר (שמות י"ז) כי מחה אמחה את זכר עמלק :

יב ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד · אותו שנא' בו (דברים ו') ה' אחד ישן לו מעמו · אמר לו הקב"ה אני אין לפני שינה הה"ד (תהלים קכ"א) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל · ואתה אמרת יש לפני שינה חייך (יא) שמתוך שינה אני מתעורר על אותו האיש ומאבדו מן העולם הה"ד (שם ע"ח) ויקץ כישן ה' ויך צריו אחור · ד"א ישנו עם אחד אמר ליה שניהון רברבן שאוכלין ושותין ואומרים עונג שבת עונג יום טוב שהן מכניסין פחת בממונו של עולם · חדא לשבעה יומין שבתא · חד לתלתין יומין ריש ירחא · בניסן פיסחא · בסיון עצרת · בתשרי ריש שתא וצומא רבא וחגא דמטללתא · אמר לו אחשורוש כך הם מצווין בתורתן · אמר לו המן אלו היו משמרין את מועדיהם ומועדינו יפה היו עושין · אלא שמבזים מועדיך · ואת דתי המלך אינם עושים שאין משמרים לא קלנדס ולא סטרנליא · אמר לו הקב"ה רשע אתה מפיל עין רעה במועדיהם שלהם הרי אני מפילך לפניהם ומוסיפים להם מועד אחד על מפלתך זה ימי הפורים הה"ד (משלי י"ח) פי כסיל מחתה לו · ולמלך אין שוה להניחם · כל מה שהיה המן מקטרג את ישראל מלמטה היה מיכאל מלמד עליהם סניגוריא מלמעלה · אמר לפניו רבש"ע אין

חדושי הרד"ל

סמך · וכמ"ש לבנימין אמר וגו' ישכון לבטח עליו : (ו) בתמוז זכות הארץ · בפי' אבן יחייא על המגלה (ע"ש עוד כמה שינויים בנוסחא כזה) הביא בתמוז זכות מלחמת יהושע בגבעון שהיה בתקופת תמוז (כדאיתא בס"ע פי"א) ול"נ לפי נוסחת ספרים שלנו דהיינו זכות עליית עזרא וגלותו לארץ בתמוז וכדמוכחי קראי דכתיב (עזרא ז') באחד לחודש החמישי בא אל ירושלים וכיון ששנינו בתענית (י') ט"ו יום כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת · א"כ בט"ו יום קודם אחד באב הוא שעבר עזרא וגלותו את נהר פרת ונכנס לא"י בעלייתו מבבל דהיינו בחודש תמוז : (ז) במרחשון זכות שרה שבו מתה · והוסבו לזכות שמתה מצער בשורת העקידה כמ"ש בויק"ר פ"כ · ומה שאינו חושב העקידה עצמה במרחשון · (וכאבן יחייא הגי' במרחשון תולדות יצחק עולה תמימה · וזה ודאי תמוה דבפסח נולד יצחק ונראה ע"ס ונ"ל עקידת (או העלאת) יצחק עולה כו') נ"ל דס"ל שהעקדה לא היתה אז · וכמ"ש בפדר"א פל"ב שהיתה ביום [illegible] לא היה אז נס חנוכה · (או י"ל חנוכת המזבח) קאמר · עי' בהגהת רמ"א בא"ח סי' תר"ע ובהגר"א (שם [illegible]) ושלשה בו כו' כצ"ל והא דבכ"ג בו הוא לשון ברייתא במגילת תענית בסופה ובה"ג : (י) ועל צלם מיכה · עי' [illegible]

חדושי הרש"ש

[illegible]

מתנות כהונה

ובו נקוו המים לים · ליס אוקיינוס ועי' בב"ר בפ"ה: ועכשיו אם ישראל גרסינן: ונשתכללו · ויכלו השמים תרגום אונקלוס ואשתכללו: פסח קטן · פסח שני: בתמוז חמשה · כמו ששנו חכמים בפרק בתרא דתענית: איוב · אתיא כמאן דאמר איוב ישראל הוה ומעולי גולה היה כדאמרינן בפ"ק דבבא בתרא: נבלעין · הקטנים ע"י הגדולים: ישנו · [illegible]

פירוש מהרז"ו

[illegible]

יפה ענף

[illegible]

בניך מתקטרגין לא על שעבדו עבודת כוכבים ולא על שגלו עריות ולא על שפיכות דמים · אלא אין מתקטרגין אלא על שהן משמרין את דתותיך · אמר לו חייך לא שבקית ולא אשבק · הה"ד (שמואל א' י"ב) כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול בין חייבין בין זכאין כך אי אפשר להניחם לפי שאי אפשר לעולם בלא ישראל (ש"ה ח') אם יתן איש את כל הון ביתו (יב) זה המן הרשע שנתן עשרת אלפים ככר כסף להכחיד את ישראל בוז יבוזו לו :

יג **אם** על המלך טוב יכתב לאבדם · אמר ר"ל בשעה שאמר המן הרשע לאחשורוש בא ונאבד את ישראל מן העולם · אמר לו אחשורוש לא יכלת להון · בדיל דאלההון לא שביק לון כל עיקר · תא חזי מה עביד לון למלכין קמאי דהוון קומינן דהוון פשטון ידיהון עליהון דהוון מלכיא רברביא וגובריא טפי מינן וכל מאן דאתי עליהון למבדינהו מן עלמא ודיעץ עליהון מיבטל מן עלמא והוי למתל לכל דרי עלמא ואנן דלא מעלינן כותיהו עאכ"ו שביק לך מלמללא תוב בפתגמא דנא ואעפ"כ היה המן הרשע מטרד על אחשורוש על פתגמא דנא כל שעתא ושעתא ומיעצו עצות רעות על ישראל · אמר לו אחשורוש הואיל וכך נמלך בחכמים ובחרטומים מיד שלח וקבץ את כל חכמי או"ה באו כולן לפניו אמר להם אחשורוש רצונכם שנאבד אומה זו מן העולם · אמרו לו כולן בבת אחת מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן · (יג) ורוצה להשליך בדבר זה שאם אתה מאבד ישראל מן העולם · אין העולם מתקיים אלא בשביל התורה שניתנה להם לישראל · הה"ד (ירמיה ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי · ולא עוד אלא שכל העו"ג נקראו נכרים לפני הקב"ה · (וישראל נקראים קרובים) הה"ד (מלכים א' ח') וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא · וישראל נקראו קרובים הה"ד (תהלים קמ"ח) לבני ישראל עם קרובו · ולא עוד אלא שנקראו בנים · הה"ד (שמות ד') בני בכורי ישראל · (דברים י"ד) בנים אתם לה' אלהיכם · והקב"ה נקרא קרוב לישראל הה"ד (תהלים קמ"ה) קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת · ואין אומה קרובה להקב"ה אלא ישראל · שנאמר (דברים ד') כה' אלהינו בכל קראנו אליו · ואדם שרוצה לשלוח יד בקרוביו ובבניו של הקב"ה איך ימלט · לפי שהוא שליט בעליונים ותחתונים ונפש כל חי בידו להגביה ולהשפיל · להמית ולהחיות · לך התבונן במלכים הראשונים שעברו על שפשטו ידיהם בישראל מה עלתה בהם כמו פרעה וסנחריב · מיד אמר לון המן · אלוה שטבע פרעה בים ועשה לישראל נסים וגבורות ששמעתם כבר הוא זקן ואינו יכול לעשות כלום · שכבר עלה נבוכדנצר והחריב ביתו · ושרף את היכלו · והגלה את ישראל ופזרן בין האומות · והיכן כחו וגבורתו שכבר הזקין · שנא' (תהלים צ"ד) ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב · כיון שאמר להם כן בענין הזה · מיד קבלו דבריו והסכימה דעתם לכלות את ישראל וכתבו אגרות וחתמו וכן כתבו באותן אגרות · שלום לכם עד אין חקר · יודע לכם שאדם אחד יש בינינו · ולא ממקומנו הוא · אלא מזרע המלוכה הוא ומזרעו של עמלק ומגדולי הדור הוא והמן שמו · ושאל ממנו שאלה קטנה וקלה על עם אחד אשר יש בינינו · נבזה מכל העמים ודעתם גסה עליהם · חפצים ברעתנו וקללת המלך שגורה בפיהם ומהו קללה שמקללין אותנו (שם י') ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו · ועוד אומרים (שם קמ"ט) לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים וכופרים במי שעשה להם טובה · באו וראו מאותו עני פרעה מה עשו כשירדו למצרים קבלם בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ וזן אותן בשני רעבון והאכילם כל טוב שבארצו · פלטרים היו לו לבנות והיו בונין שם · בכל זאת לא היה יכול להם ולא עוד אלא שבאו בעלילה ואמרו לו (שמות ה') לזבוח לאלהינו נלך דרך שלשת ימים אח"כ נשוב · אם רצונך השאילנו כלי כסף וכלי זהב ושמלות והשאילום כספם וזהבם וכל הבגדים הטובים שלהם · וטענו כל אחד במה חמורים שלהם לאין מספר · עד שנצלו את מצרים הה"ד (שם י"ב) וינצלו את מצרים וברחו להם · כיון ששמע פרעה שהיו בורחים הלך אחריהם להשיב את ממונו מה עשו לו היה עמהם אדם אחד ושמו משה בן עמרם ובכשפיו נטל מקל אחד ולחש עליו והכה בו את הים עד שנחרב ונכנסו כולם ביבשה בתוך הים ועברו כולם · ואינו יודע במה עברו · ובמה יבשו המים כיון שראה פרעה נכנס אחריהם להחזיר את ממונו · ואיני יודע במה דחפוהו בתוך הים · ונטבע הוא וכל חילו בים · ולא זכרו הטובה שעשה להם הלא תשמעו שהם כפויי טובה · ועוד מה עשו לעמלק אבי אבא · בשעה שבא עליהם למלחמה · שנאמר (שם י"ז) ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים ומהיכן בא עמלק · א"ר כרוספדאי בשם ר' יוחנן שבא מאצל בלעם הרשע · שבא ליטול עצה ממנו · ואמר לו יודע אני שבעל עצה אתה · וגם בעל מחשבות רעות וכל הנוטל עצה ממך אינו נכשל · אמר לו ראה מה עשו אומה זו למצרים · שעשו להם כמה טובות · ומה למצרים שעשו להם כמה טובות עשו להם כך לשאר אומות עאכ"ו · היאך אתה יועצני · אמר לו בלעם לך ועשה עמהם מלחמה ואם אין אתה עושה עמהם מלחמה אין אתה יכול להם מפני שהן תלויין בזכותו של אברהם אביהם ואף אתה שהוא בן בנו של אברהם תלוי בזכותו של אברהם · מיד בא עליהם למלחמה מה עשה אותו משה פרנס שלהם · היה לו תלמיד אחד יהושע בן נון שמו והיה אכזרי עד מאד ולא היה לו רחמים אמר לו אותו משה (שם) בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק איני יודע אותן אנשים שבחר אם בעלי כשפים הם או אם גבורי מלחמה מה עשה אותו משה נטל מקל בידו ואיני יודע מה עשה בו וכיון שבא עליהם איני יודע מה לחש עליהם ורפו ידיהם ונפלו לפניהם הה"ד (שם) ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב · באו על (יד) סיחון ועוג גבורי ארצנו · שאין כל בריה היתה יכולה לעמוד בפניהם ואיני יודע במה הרגום · (טו) באו עליהם מלכי מדין ואיני יודע במה הרגן · ועוד מה עשה תלמיד של אותו האיש משה הכניס את ישראל לארץ כנען ולא די שנטל את ארצם אלא שהרג מהם שלשים ואחד מלכים וחלק את ארצם לישראל ולא חמל עליהן ואותן שלא בקש להרוג היו לו לעבדים · באו עליהם סיסרא והמונו ואיני יודע מה עשו לו לנחל קישון שגרפם ושטפם והשליכם לים הגדול · שנאמר (שופטים ה') נחל קישון גרפם · והיה להם מלך ראשון שאול שמו והלך ונלחם בארץ אבי אבא עמלק והרג מהם מאה אלפים פרשים ביום אחד וגם לא חמל על איש ועל אשה ולא על עולל ויונק ואיני יודע במה הרגם · ועוד מה עשה לאגג זקני שחמלו עליו תחלה · לסוף בא אדם מהם ושמו שמואל חתכו ונתן בשרו מאכל לעוף השמים כדכתיב (ש"א ט"ו) וישסף שמואל (טז) את אגג ואיני יודע במה הרגו מיתה משונה כזאת ששמעתם · ואחר זאת היה להם מלך אחד דוד בן ישי שמו · והיה משחית ומכלה את כל הממלכות ולא היה חומל עליהם שנאמר (שם כ"ז) ואיש ואשה לא יחיה דוד · ועמד אחריו שלמה בנו ובנה להן לישראל בית אחד וקרא לו ביהמ"ק ואיני יודע מה היה להם בתוכו · כשבאין למלחמה נכנסין בתוכו ומכשפים בתוכו וכשהן יוצאים ממנו הורגים ומחריבים את העולם · ומרוב טובה שהיה להם מרדו באלהיהם ועוד שהזקין אותו אלוה שלהם · ובא נבוכדנצר ושרף אותו בית שלהם · והגלם מעל אדמתם והביאם בינינו · ועדיין לא שנו מעשיהם המבוערין · ואע"פ שהם בגלות בינינו מלעיגין אותנו · ואת אמונת אלהינו · ועכשיו הסכמנו כולנו לדעה אחת · והפלנו גורלות לאבדן מן העולם · ובאיזה זמן יתכן לנו לכלותם · ונפל עליהם הגורל בחדש אדר בשלשה עשר בו · ועכשיו כשיגיעו אליכם האגרות הללו תהיו מזומנים לאותו היום · להשמיד להרוג את כל היהודים שביניכם מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד · ולא תשארו מהם שריד ופליט · ובשעה שנחתמו אותן האגרות

חדושי הרד"ל

במגילה (ט"ו) שנת מלכו של עולם ועי"ל על פסוק זה : (יב) זה המן כו' · בוז יבוזו לו · וכד"א [illegible] לבוז וכתיב הנה בית המן נתתי לאסתר : (יג) דרוש להשליך בדבר זה כצ"ל : (יד) סיחון ועוג · גבורי ארץ שאין בריה כו' כצ"ל ועי' בנוסחת הילקוט : (טו) באו על מלכי מדין ואי"י במה הרגום כצ"ל : (טז) את אגג · ואיני יודע למה הרגו מיתה משונה :

מתנות כהונה

לא שבקית כו' · לא עזבתים עד היום ועוד לא אעזוב אותם: א"ל אחשורוש גרסי' : לא יכלת כו' · אין אתה יכול להרע להם בשביל שאלהיהם אינו עוזב אותם לגמרי בא וראה מה עשה למלכים הראשונים שהיו לפנינו שהיו פושטים ומושיטין ידיהם עליהם שהיו מלכים גדולים וחזקים יותר ממנו : ה"ג טפי מינן : וכל מאן כו' · וכל מי שבא עליהם לאבדם מן העולם ושיעץ עליהם נתבטל מן העולם והיה למשל לכל דורות העולם ואנחנו שאין אנו טובים כמו הם על אחת כמה וכמה שיגיע לנו רק לכך עזוב לך מלדבר טוב בדבר הזה : בפתגמא גרסי' : ורוצה להשליך · הלשון דחוק קצת ואולי צריך לומר להמליך לשון המלכה ועצה או להשלים או אין זה צריך תיקון והוא לשון המקרא אשליך לכם גורל ויפלך לכם יהושע גורל : ה"ג מתקיים שאין העולם מתקיים אלא כו' : וישראל נקראו קרובים · הראשון הוא מיותר ודוק : נקראו קרוביו גרסינן : שנקראו בניו גרסי' : מחשבות רעות · הספר אמר כי כן היה ואולי רעות ע"ש : לעוף השמים · עי' בילקוט שמואל : במה הרגו ישראל · לעמלק : שנחתמו אותן האגרות ונתנו ביד המן גרסי' :

וגזר

יפה ענף

ובפ"ק דמגילה אמרו רז"ל טעמים שונים ע"ז כי יבזו את המלך במה שאינם שותים מהיין אשר נגע בו אף כי לא יתעבו את הכוס אם נפל בו זבוב וכדומה · אבל המדרש מפרש ולמלך זה מלכו של עולם וזה הוא תשובה על קטרוג של המן ומיכאל סנגורם אמר אבל ולמלך זה הקב"ה אין שוה להניחם פי' להניח וליטוש את עמו ישראל · כי בין אם יהיו זכאים ובין אם יהיו חייבים מ"מ הקב"ה למען שמו הגדול לא יטשם ולא יעזבם לנצח : אם יתן את כל הון ביתו זה המן הרשע · זה הוא כעין פתיחה אקרא דאם על המלך טוב וגו' ועשרת אלפים ככר כסף דה"ים כאי קרא על אהבת ה' את ישראל דכתיב כי עזה כמות אהבה דהיינו אהבתי אתכם כדאיתא בחזית וקאמר שמאהבת ה' אותנו מי שירצה ליתן הון ביתו בעד ישראל להזיקם כהמן שנתן עשרת אלפים ככר כסף שוחד למלך להכחידם לא יועילנו · ת"ש באהבה בוז יבוזו לו מפני אהבת ה' אותנו יבוזו לו שיבטל ה' כוונתו ויהיה לבוז כמו שקרה להמן · וטעם הפתיחה אשר מפני שיש מפרשים כי אותן עשרת אלפים ככר כסף שאמר המן לשקול לאו מביתו הוא ויהיב ליה שוחד דזה היה פגם בדבריו דנראה אשר באיבה ידבר ולהנקם מהם יחפוץ ולא מצד האמת · ולכן מפרשי כי עשרת אלפים ככר כסף הבטיח לתת למלך מהביזה אשר יבזו מנכסיהם · לכן מייתי זו לפתיחה אל הכתוב אם יתן איש את כל הון ביתו דהמן נתן הממון מביתו לשוחד · א"נ לרמוז מ"ש בילקוט שאמר אחשורוש מיירא אני שמא יעשה לי כשם שעשה לסיחון ועוג ול"א מלכים וכו' · א"ל המן כל אותן הדברים היו כשהיה ביהמ"ק קיים והיה הקב"ה רצוי להם והיו מביאים שקליהם אבל עכשיו הוא כעוס עליהם ואני סוכם לך אשכון ס' רבוא בקע לגולגולת שהיא עשרת אלפים ככר כסף וכו' · שלפ"ז משקל כסף זה היה קטיגוריא על ישראל שאין עומדת להם זכות שקליהם · ולהכי דריש הכא אם יתן איש את כל הון ביתו שאף שחשב לקטר ולדחות זכות ישראל בשקליהם · שמר ה' את אהבתו להם וזכות שקליהם בזמן שביהמ"ק קיים עמדה להם גם עתה · וכמ"ש בפ"ק דמגילה גלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהם לשקליו היינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים : בשעה שאמר המן כו' · כל הדברים אלו גמרא גמירי להו · כי מקרא משמע שמיד נשמע אחשורוש להמן · וגם הוא חפץ להרע להם עוד יותר מהמן וכמ"ש לקמן בסימן כ' שיותר היה אחשורוש שונא לישראל מהמן : למלכין קמאי · פרעה סיחון ועוג ול"א מלכים ופגנון וסיסרא ויבין וסנחריב ונ"כ ובלשאצר : ורוצה להשליך גורל בדבר זה כצ"ל : הה"ד אם לא בריתי וגו' · כדלעיל בפסוק בחודש הראשון · והוא היה מאמין בסגולת תורתנו וקורבנם לפני ה' אלא שלא חפץ להכיר לאורו בעול המצות אשר לא נלטווה בהם · ולכן לא שב מדרכיו ומנהגיו : והקב"ה נקרא קרוב לישראל · וזה מעלה יקרה שעושה לישראל עיקר והוא קרוב להם וכמ"ש בב"ר על הכתוב אשר לו אלהים קרובים אליו : והיכן כחו · ואע"פ שנפרע מנ"כ שנטרד ממלכותו ועם ערודיא מדוריה אפשר שהמן לא הכיר זה בכח ה' וחשב כי איזה מקרה אולי בא לו · ועל נס חמו"ע ודניאל וכדומה חשב כי רק לצדיקים ישא ה' פניו · אבל מכל ישראל כבר הסתיר פניו ולא יחשוף זרוע עוזו למענם : מיד קבלו דבריו · ומה שאמר בעוד ג' ימים מי הוא זה אשר מלאו לבו לעשות כן · שמא מצא מקום לערער על זה בשביל שכללו גם המלכה בגזרתם · ואדעתא דהכא לא הסכים : פלטרין היה לו לבנות · כוונתו בזה כי פרעה חפץ רק להכניעם לפי שהיו מתקוממים עליהם וכדי שלא ישעו בדברי שקר לכן פקד עליהם לבנות ערי מסכנות · ולכן אין מתפס לישראל לנצל את מצרים ולבקש שכר העבודה וז"ש עד שנצלו את מצרים : ובכשפיו נטל מקל · אע"ג שאמר לעיל שהאלהים אשר עשה את הנפלאות האלה כבר הזקין אמר כן גם להמפחדים מפני אלהי ישראל · אבל לעצמו חשב שמעשה כשפים הם · והחכמים לא דקדקו במה שכתבו בכתבים כי מה איכפת להו אם הוא הזקין או שמתחלה מעשה כשפים היה : ומהיכן בא עמלק כו' · עד מה עשה משה פרנס כו' כל זה אינו מכתבי המן אלא כי היכי דלא תקשי להו תרעומות שלו על מה שעשו בעמלק מכיון דהוא נתן אלבע בין עיניהם שבא עליהם למלחמה והבא להורגך השכם להרגו לכן אמר ומהיכן בא כו' כי תלונת המן היתה יען שלא בא עמלק להלחם עם ישראל להרע להם אלא להכניעם כי פחד פן ימשו לכל העולם כמו שעשו במצרים ובענין בלעם הוא · הלכך לא היה להם להתאכזר כ"כ כנגדו להפיל כולם לחרב אלא הי"ל לבוא בברית שלום או להרוג קצת ולהכניעם ולהשאיר מהם פליטה : באו על סיחון ועוג · ואע"ג שהם פתחו במלחמה ויצאו לקראתם למלחמה · ס"ל כי לא היו ראויים ליהרג מפני זה · כי יפה עשו למנעם מעבור בגבולן · כי שומרי המעברות היו :

פ"ע

ונתנו ביד המן · ויבא שמח הוא וכל בני חבורתו · ופגעו במרדכי שהוא הולך לפניהם · וראה מרדכי שלשה תינוקות שהיו באים מבית הספר ורץ מרדכי אחריהם · וכשראה המן וכל חבורתו שהיה רץ מרדכי אחרי התינוקות הלכו אחרי מרדכי לדעת מה ישאל מרדכי מהם · כיון שהגיע מרדכי אצל התינוקות שאל לאחד מהם פסוק לי פסוקיך א"ל (משלי ג') אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבוא · פתח השני ואמר אני קריתי היום ובזה הפסוק עמדתי מבית הספר (ישעיה ח') עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל · פתח השלישי ואמר (שם מ"ו) ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט · כיון ששמע מרדכי כך שחק והיה שמח שמחה גדולה · אמר לו המן מה היא זאת השמחה ששמחת לדברי התינוקות הללו · אמר על בשורות טובות שבשרוני שלא אפחד מן העצה הרעה שיעצת עלינו · מיד כעס המן הרשע ואמר אין אני שולח ידי תחלה אלא באלו התינוקות · (יח) אמר רבי יצחק נפחא המן הרשע בעלילה גדולה בא על ישראל הה"ד ובמלאת הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה וגו' ואין העם האמור כאן אלא ישראל הה"ד (דברים ל"ג) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' וגו' · אמר המן לאחשורוש אלהיהם של אלו שונא זמה העמד להם זונות (יז) ועשה להם משתה וגזר עליהם שיבואו כולם ויאכלו וישתו (יח) ויעשו כרצונם שנאמר לעשות כרצון איש ואיש · כיון שראה מרדכי כך עמד והכריז עליהם ואמר להם לא תלכו לאכול בסעודתו של אחשורוש שלא הזמין אתכם כי אם ללמד עליכם קטיגוריא כדי שיהא פתחון פה עם מדת הדין לקטרג עליכם לפני הקב"ה ולא שמעו לדברי מרדכי והלכו כולם לבית המשתה · א"ר ישמעאל שמונה עשר אלף וחמש מאות הלכו לבית המשתה ואכלו ושתו ונשתכרו ונתקלקלו · מיד עמד שטן והלשין עליהם לפני הקב"ה ואמר לפניו רבונו של עולם עד מתי תדבק באומה זו שהם מפרישין לבבם ואמונתם ממך · אם רצונך אבד אומה זו מן העולם · כי אינם באים בתשובה לפניך · אמר הקב"ה (יט) תורה מה תהא עליה · אמר לפניו רבש"ע תסתפק בעליונים וגם השוה דעתו למחות את ישראל · באותה שעה אמר הקב"ה למה לי אומה שבשבילה הרביתי אותותי ומופתי לכל הקמים עליהם לרעה (שם ל"ב) אשביתה מאנוש זכרם מיד אמר הקב"ה לשטן הבא לי מגילה ואכתוב עליה כלייה · באותה שעה הלך השטן והביא לו מגילה וכתב עליה מיד יצתה התורה בבגדי אלמנות ונתנה קולה בבכי לפני הקב"ה וגם מלאכי השרת צעקו לקול בכייתה · ואמרו לפניו רבש"ע אם ישראל בטלים מן העולם אנו למה אנו צריכין בעולם שנא' (ישעיה ל"ג) הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון · כיון ששמעו חמה ולבנה כך אספו נגהם שנאמר (שם נ') אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם · באותה שעה רץ אליהו זכור לטוב בבהלה אצל אבות העולם · ואצל משה בן עמרם · ואמר להם עד מתי אבות העולם רדומים בשינה ואי אתם משגיחים על הצרה שבניכם שרויין בה כי מלאכי השרת והחמה ולבנה וכוכבים ומזלות ושמים וארץ וכל צבא המרום בוכים במרד ואתם עומדים מנגד ואינכם משגיחים · אמרו לו מפני מה · אמר להם מפני שנהנו ישראל מסעודתו של אחשורוש ובעבור זאת נגזרה עליהם גזירה לכלותם מן העולם ולאבד את זכרם · אמרו לו אברהם יצחק ויעקב אם הם עברו על דת הקב"ה ונחתמה גזירתם מה אנו יכולים לעשות · חזר אליהו ואמר לו למשה אי רועה נאמן כמה פעמים עמדת על הפרץ לישראל ובטלת גזירתם לבלתי השחית שנאמר (תהלים ק"ו) לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית · מה תענה על הצרה הזאת (ישעיה ל"ז) כי באו בנים עד משבר וגו' · אמר לו משה כלום יש אדם כשר באותו הדור אמר לו יש ושמו מרדכי · אמר לו לך והודיעו כדי שיעמוד הוא משם בתפלה ואני מכאן ונבקש רחמים עליהם לפני הקב"ה · אמר לו רועה נאמן כבר נכתבה אגרת כלייה על ישראל · אמר לו משה אם בטיט היא חתומה · תפלתנו נשמעת · ואם בדם נחתמה מה שהיה הוא · אמר לו בטיט היא חתומה · אמר לו משה רבינו לך והודיע למרדכי · מיד הלך והודיע למרדכי · הה"ד ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו · כיון שהגידו לאסתר מיד ותתחלחל המלכה מאד · מהו ותתחלחל [א] מלמד (כ) שפרסה נדה : יט ד"א אם על המלך טוב יכתב לאבדם · (כא) אמר לו קולמוס את כותב · אמר לו ועשרת אלפים ככר כסף אשקול ע"י עושי המלאכה · אמר ליה השתא לית אנא ידע מניינהון · כי נפקו ממצרים הוו להו שית מאה אלפין גברא ועל כל חד וחד יהיבנא לך מאה זוזי אחד דהיינו חמשים שקלים :

כ ויסר המלך את טבעתו ויתנה להמן · [ב] רבנן אמרין אחשורוש שונא את ישראל יותר מהמן הרשע · מנהגו של עולם דרכו של לוקח ליתן ערבון למוכר ברם הכא המוכר נותן ערבון · הה"ד ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן :

כא ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך הכסף בגימטריא מאה וששים וחמשה כמו העץ חושבניה דדין כחושבניה דדין :

כב ויקראו סופרי המלך וגו' ככל אשר צוה המן · כתיב (שמות א') ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וגו' · [ג] פרעה צוה והקב"ה (הוא) לא צוה · את מה בידך (איכה ג') מי זה אמר ותהי ה' לא צוה · ומה צוה (שמות ו') כי ביד חזקה ישלחם וכן הות ליה ועוד (תהלים קל"ו) ונער פרעה וחילו בים סוף · ודכוותיה ככל אשר צוה המן [ד] הוא צוה והקב"ה לא צוה · המן צוה להשמיד להרוג ולאבד · וה' לא צוה · ומה צוה ישוב מהשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו וכן הות ליה ותלו אותו ואת בניו על העץ · כתיב (משלי י"ז) מגביה פתחו מבקש שבר · המגביה פתחי פיו ומוציא דברים שלא כהוגן מפיו הקב"ה משברו ובקדרה שבשל בה נתבשל וכן ביתרו הוא אומר (שמות י"ח) כי בדבר אשר זדו עליהם: **כג** א"ר לוי [ה] ארורים הם הרשעים שהם מתעסקים בעצה רעה על ישראל וכל אחד ואחד מהם יועץ לפי דרכו ואומר עצתי טובה מעצתך · עשו אמר שוטה היה קין שהרג את אחיו בחיי אביו ·

מסורת המדרש א מגילה דף ט"ו · סוטה דף כ' · נדה דף ע"א : ב ילקוט כאן רמז אנ"ף כ"ס · כל הענין : ג שמ"ר פ' א' · תנחומא סדר תולדות סימן ה' : ד איכה רבתי פ' ג' : ה ויק"ר פ' כ"ז · תנחומא סדר אמור סימן י"ג · מדרש תהלים מזמור ב' · אגדת בראשית פרק ב' · ילקוט סדר תולדות רמז קט"ז · ילקוט זכריה רמז תקס"ג · ילקוט כאן רמז אנ"ף כ"ס :

חדושי הרד"ל

(יז) ועשה להם משתה והעמיד להם זונות כצ"ל שכן דרך פרסיים היה כמ"ש רש"י שלהי עכו"ם ועי' פר"א פמ"ט : (יח) ויעשו כרצונם פי' בזנות · ובילקוט מבואר ברצונם אין אונס שלא יהיה פ"פ למה"ד וצ"ל (למדת הרחמים) לומר בע"כ הביאום : (יט) תורה מה תהא עליה א"ל כצ"ל · וגם הקב"ה השוה דעתו כ"ה בילקוט וכצ"ל : (כ) פרסה נדה-מגילה (ט"ו):(כא) א"ל קולמוס אחד אתה כותב עשרת אלפים כו' כצ"ל·

מתנות כהונה

וגזר גרסי' : ונתקלקלו · בזנות : ה"ג בוכים במרד ואתם עומדים מנגד: משם בתפלה · מעולם התחתון : מה שהיה הוא · כלומר מה שהיה ונגזרה כבר הוא ואין להשיב : ה"ג מיד הלך והודיע למרדכי : פרסה נדה · דרשו ותתחלחל לשון חולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה : ה"ג ואתה כותב ועשרת כו' : יהיבנא לך מאה זוזי כו' · פירש רבינו בחיי בפרשת פקודי שכוונתו הסרוחה היתה לתת בעד כל אחד ואחד מישראל הערך הגדול ככתוב בפרשת ערכין שהוא נ' שקלים והוא עשרת אלפים ככר כסף וז"ל שם ומעתה כיון שחצי שקל לכל אחד מששים רבוא עולה מאה ככר שקל שלם לכל אחד עולה מאתים ככר מכאן ואילך צא וחשוב בשקלי המן שהיו עשרת אלפים ככר כסף שנתכוין לתת בשביל כל אחד ואחד מששים רבוא מישראל הערך הגדול שבתורה שהוא נ' שקל כענין שכתוב בפרשת ערכין וכשתחשוב חמשים שקל לכל אחד מששים רבוא נ' פעמים מאתים ככר הם מאה פעמים ק' ומאה פעמים מאה הם י' אלפים ככר עכ"ל ומצאתי שזוזים הכתובים פה הם דינרין כי השקל שני דינרין ועיין עוד מזה בחזקוני בפ' כי תשא : בגימטריא כו' העץ · דייק מדלא כתיב הכסף יהי לך או יהי לך אשר לך מהו נתון לך משמע שזכר הדם יהא נתון לו וזהו העץ ואת אשר שם ה' בפיו אותו אדבר בע"כ כי הוא היה שונא אותם יותר מהמן : את מה בידך · כלומר מה אתה מוצא כתיב דאיכון : המגביה פתחי פיו גרסי' : לפי דרכו · לפי הנאתו ובילקוט ל"ג ליה :

יפה ענף

א"ל אל תירא מפחד פתאום וגו' · הנה השלשה תינוקות לכאורה נראה שהשלשתם אמרו דבר אחד ולא הוסיף השני וכן השלישי על שלפניו · אבל הטעם בזה כי מג' נדדין פחד מרדכי פן תקום עצת המן ומחשבתו · הא' כאשר ראה כי אחשורוש נתפז להסכים לעצת המן · ולא חקר ולא דרש איזה עם הוא · ואם ראוי הוא להעשות להם כן · ולכן פחד פן הסתיר ה' פניו מישראל ונתנם ביד עריצים להשמידם · וע"ז התנחם בשמעו מפי התינוק הראשון אל תירא מפחד פתאום · והב' ממה שהלך המן לקראת נחשים והפיל פור ונפל הגורל לרעת ישראל · אבל גם נגד זה התנחם בשמעו מפי התינוק השני עוצו עצה ותופר: אף שהיא עצה עמוקה בהוראת המערכות מ"מ הקב"ה הוא מפר אותות בדים וקוסמים יהולל · והג' כי אם אמר המן את דבריו באמר היטב כי על עם ישראל ידבר ולכלותם בלי תקומה אז לא יכל עוד אחשורוש להמיר את דבריו · וזה אשר פחד מרדכי והתנחם בשמעו מפי התינוק ואני אשא ואני אסבול ואמלט כי הקב"ה עוד ימצא מקום מפלט למלט את ישראל · כי יסלף את דברי המן ויתן מקום לאחשורוש להפוך את דבריו : הה"ד ובמלאת הימים וגו' · וה"ד לעשות כרצון איש ואיש ואמרינן בגמ' ואיש זה המן : ואין העם האמור כאן כו' · פי' מיתורא דקרא דריש כי גם ישראל היו בכלל כל העמים · אבל אין מקרא יוצא מידי פשוטו כי גם שאר העמים היו שם : ונתקלקלו בזנות · וגם באכילה חטאו כדאיתא בחזית על פסוק זאת קומתך · וגם היה אסור לבני ישראל לשבת שם בסעודה כיון שנעשתה על ביטול ביהמ"ק כדאיתא לעיל : וגם השוה דעתו · זהו לפנים כדי שיעשו תשובה כי מקרא מלא הוא ולא דבר ה' למחות את ישראל כדמייתי ליה לעיל על הפסוק בחדש הראשון : אנו למה אנו צריכין בעולם · אגדה זו היא לפי הדעה כי צדיק יסוד העולם וכל העליונים והתחתונים לא נבראו אלא בשביל האדם השלם ולכן אמר בדרך משל כי גם החמה והלבנה אספו נגהם : שנאמר הן אראלם צעקו חוצה · זה המקרא נאמר על חורבן ביהמ"ק וכן הקרא אלביש שמים קדרות קאי על זה וה"ה על כל צרה שלא תבא על כלל ישראל : ונחתמה גזירתם מה אנו יכולים לעשות · ומה שמצינו כפתיחתא דר' יוחנן באיכה רבתי שהמה עמדו להליץ טוב על ישראל ומ"ש הכא דעמדו מנגד · י"ל דשאני הכא כיון שכבר נחתמה גזירתם אמרו נואש עוד לתקנתם · או כיון שראו אז שלא הועילו לכן התרחקו היום מהתפלל לה' : יש ושמו מרדכי · ומה שלא הזכיר את דניאל דהא התך הוא דניאל כדאיתא בגמ' דפ"ק דמגילה ולקמן · י"ל דהמדרש סובר שהמן הרגו וכמ"ש הילקוט בשם המדרש וכ"ה בתרגום · וכיון שעתיד ליהרג לכן לא הזכירו לתפלה זו : כבר נכתבה אגרת כליה על ישראל · ומ"מ בא אל משה כי יתפלל אף שסובר כי אחר חתימת הגזר דין אין התפלה מועלת עוד וכדתניא בספרי ובכמה דוכתי עד שלא נחתם גזר דין הוא שומע תפלה ומשנחתם גזר דין הכותה כענין לך · י"ל שבקש ממשה שיבוא בטענה לבטל הגזירה כמו בעגל שבא בטענת אשר נשבעת להם ועתה אם תשא חטאתם ואם אין וגו' למה יאמרו מצרים וגו' וכיוצא · ומרע"ה הודיעו שאם הגזירה נחתמה בטיט מהני גם תפלה לחוד ואם נחתמה בדם אין לה תקנה עוד בשום צד : אם בטיט היא חתומה כו' · נראה שאין דרך לחתום הגזירה רעה בדיו כדרך החתימות אלא בטיט או בדם שהוא מטונף · וי"א שרמז הטיט לחומר ע"ד וזכור כי עפר אנחנו והדם רמז לנפש כי הדם הוא הנפש · והכוונה שאם נדונים בבחינת חומר והוא יצה"ר המטעה לאדם ע"ד אנחנו החומר יש להם מחילה · ואם בבחינת הנפש שהיא יודעת וחוטאת אין מחילה · ואני אומר שלפי שענשם היה אפשר מצד מה שאכלו ושתו ונתקלקלו בסעודה וכדאיתא לעיל ואפשר מפני שהשתחוו לצלם נבוכדנאצר כדאיתא בפ"ק דמגילה ובחזית על פסוק זאת קומתך · ולז"א שאם מצד האכילה שהיא תאוה חמרית יש להם תקנה וזו היא חתימת הטיט · אבל אם חטאו בצלם נבוכדנאצר ושחתו נפשם בעבודת כוכבים אין להם תקנה · וזו היא הדם : הה"ד ומרדכי ידע · דהיינו כל הנזכר לעיל שאליהו הודיעו · דאי דידע בגזירה מאי ומרדכי ידע והלא כל העולם ידע דהדת נתנה בפרסום · וגם היה נ"ל ומרדכי שמע ולא ידע לכן דריש כל זה : כיון שהגידו לאסתר כו' · ומפרש ויגידו לה כי מרדכי הגיד כל זה לנערות אסתר וסריסיה · וכמה שהגידו לאסתר ולכן הצטערה מאד ותתחלחל : א"ל קולמוס אתה כותב ועשרת אלפים ככר כסף אתה נוטל כצ"ל · וכ"ה בילקוט · והכוונה כי מיד שיכתוב ידו לאבדם הוא ישקול את הכסף ולא ימתין עד שיאבדם : שית מאה אלפין כדכתיב כשש מאות אלף רגלי : אחשורוש שונא את ישראל כו' · ומה שכתיב צורר היהודים יתכן שדרשו על המלך אחשורוש שהיה צורר היהודים ולכן נתן להמן את אשר בקש : דרכו של לוקח ליתן ערבון כו' · לפי שבכ"מ המוכר עצב והלוקח שמח לכן יתן הלוקח הערבון מיד לקיים המקח · ופירוש עירבון משכון לקנות את החוזר בו · ומשמע ליה שבדרך זה נתן אחשורוש טבעתו להמן · ול"ד לנתינתה למרדכי דהתם היה סימן השלטתו על המלכות שחותמו של מלך בידו · אבל בהמן שכבר היה מושל בכל אשר לו אין טעם לזה : הכסף בגימטריא קס"ה · משום דק"ל הלשון הכסף נתון לך הלא הכסף ככר הוא בידו ואיך שייך נתון לך לה"ק שרמז בזה לעץ · ואע"פ שהוא לא הבין במוצא שפתיו רוח ה' נוססה בו בזה : כתיב ויצו פרעה לכל עמו וגו' · משום דק"ל למה כתיב ככל אשר צוה המן ולא כתיב ככל אשר צוה המלך · דהא אחשורוש הסכים על ידו והוא היה שונא לישראל יותר מהמן · ולזה מביא את הכתוב ויצו פרעה לכל עמו ולא כתיב מלך מצרים כמו דכתיב לפ"ז ויאמר מלך מצרים למילדות וגו' כאשר דבר אליהן מלך מצרים וגו' ויקרא מלך מצרים למילדות וגו' · ולזה דריש משום דלא היה במצוה זו סוד מלכות אשר בכ"מ מצות המלך יוצאת מלמעלה וכדכתיב פלגי מים לב מלך אל כל אשר יחפוץ יטנו · ובגזרה זו היתה עצת ה' להפך כי ה' צוה אשר ביד חזקה ישלחם וכן ונער פרעה וחילו בים סוף ולכן לא נזכר התואר מלך על מצוה זו · וכן הוא הטעם למה כתיב כאשר צוה המן ולא כתיב כאשר צוה המלך כי עצת ה' היתה להפך כי ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו : כתיב מגביה פתחו מבקש שבר · גם בזה בא לתרץ למה כתיב כאשר צוה המן · ומתרץ כי בא לתת לנו טעם למה נמדד לו כמדתו ומחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים שבה על ראשו · משום שפתח פיו בגאוה וגאון וצוה דבר אשר לא צוה ה' לכן שברהו ה' : כי בדבר אשר זדו עליהם · ואמרינן ע"ז בפ"ק דסוטה בקדרה שבשלו בה נתבשלו : ארורים הם הרשעים כו' · נראה דבא לתרץ למה כתיב להשמיד להרוג ולאבד · ודרש כי המן התחכם להרע יותר מעשו שאמר להשמיד אשר נאמר על כלוי בנים וכדאיתא בויק"ר פ"ז אין השמדה אלא כלוי בנים כמד"א ואשמיד פריו ממעל · וזה מה שאמר עשו שוטה היה קין כו' ולא היה יודע שאביו פרה ורבה אני איני עושה כך ופי' שלא אשאיר

ולא היה יודע שאביו פרה ורבה אני איני עושה כך אלא (בראשית כ"ז) יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי · פרעה אמר שוטה היה עשו וכי לא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו אני איני עושה כך אלא עד דאינון דקיקין תחת כריסי אמותיהן אנא מחנק להון · הה"ד (שמות א') כל הבן הילוד היארה תשליכוהו · המן אמר פרעה שוטה היה שאמר כל הבן הילוד היארה תשליכוהו וכי לא היה יודע שהבנות נשאות פרות ורבות · אני איני עושה כך אלא להשמיד להרוג ולאבד וגו' · ואף גוג ומגוג לעתיד לבא עתיד לומר שוטים היו ראשונים שהיו מתעסקין בעצות עם מלכיהם על ישראל ולא היו יודעין שיש להם פטרון בשמים · אני איני עושה כן אלא הריני מזדווג עם פטרונן תחלה ואח"כ אני מזדווג להם הה"ד (תהלים ב') יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו · אמר לו הקב"ה רשע לי אתה בא להזדווג כמה גדודים יש לפני כמה ברקים כמה רעמים כההיא דכתיב (ש"א ז') וירעם ה' בקול גדול · וכמה שרפים וכמה מלאכים · (כב) אלא גבורתי תצא ונלחמת עמך · הדא ה"ד (זכריה י"ד) ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב וכתיב (ישעיה מ"ב) ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה וגו' · מה כתיב תמן (זכריה י"ד) והיה ה' למלך על כל הארץ :

כד פתשגן הכתב · (כג) [א] אנטגריפון דאיגרתא · להנתן דת בכל מדינה ומדינה להיות עתידים ליום הזה · א"ר לוי אומות העולם נבואתן סתומה ואינן יודעין אם ליהרג ואם להרוג · משל לאדם שהיה מהלך בדרך מן דוחקא דאורחא אסתבע קרסוליה אמר הלואי הוה לי חד חמר · עבר עלוי חד רומי דילדית חמרתיה חד עולאי · א"ל סב ארכב הדין עולאי · אמר הא צלותי אישתמע ברם אנא לא שאלית כהוגן אם למרכב אם למרכיבה · כך נבואתן של או"ה להיות עתידים ליום הזה ואינן יודעים אם להרוג אם ליהרג · אבל ישראל נבואתן מפורשת להיות היהודים עתידים ליום הזה להנקם מאויביהם :

כה הרצים יצאו דחופים בדבר המלך וגו' והמלך והמן ישבו לשתות אמר ר' חנין [ב] מאן דאמר רחמנא ותרן הוא יתותרון מעוהי אבל מאריך רוחיה וגבי דידיה · אמר להם לשבטים (כד) אתם מכרתם את אחיכם מתוך מאכל ומשתה כך אני אעשה לכם · הדא הוא דכתיב והמלך והמן ישבו לשתות · היה אחד מישראל יוצא לשוק ומבקש ליקח ליטרא בשר או אגודה של ירק (כה) היה הפרסי חונקו ואומר לו למחר אני הורגך ומבזבז את ממונך · הדא הוא דכתיב והעיר שושן נבוכה · אמר רבי יששכר דכפר מנדי ומה אם מי שמחל ואמר (בראשית מ"ה) לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים וגו' ראה עד היכן היא מתוקנת שהרי עד ימי מרדכי אותו עונש של מכירת יוסף קיים מי שאינו מוחל על אחת כמה וכמה :

פרשה ח

א ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו · [ג] בנימין גרם לשבטים ליקרע הה"ד (שם מ"ד) ויקרעו שמלותם · והיכן גרמה לו קריעה בשושן הבירה הה"ד ויקרע מרדכי את בגדיו והוא איש ימיני וילבש שק ואפר · א"ר איבו [ד] משתפס יעקב אבינו את השק דכתיב (בראשית ל"ז) וישם שק במתניו שוב לא זז מבניו · אחאב כתיב ביה (מ"א כ"א) וישם שק על בשרו · יורם בנו (מ"ב ו) וירא העם והנה השק על בשרו · מרדכי וילבש שק ואפר ויזעק זעקה גדולה ומרה · והיכן נפרע לו בשושן שנאמר ויזעק זעקה גדולה ומרה · אמר רבי חנין מ"ד קודשא בריך הוא ותרן הוא יתותרון בני מעוהי אלא מאריך רוחיה וגבי דיליה · תדע שהרי זעקה אחת הזעיק יעקב לעשו דכתיב (בראשית כ"ז) ויצעק צעקה גדולה ומרה :

ב ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים · וכי יש אבל גדול ויש אבל קטן אלא בנוהג שבעולם כל האבלים אבלן מתמעט והולך עד לשבעת הימים · תקפו יום ראשון וכל שהוא הולך הוא תשש עד שהוא י"ב חדש אבל זה דהמן כל מת שהוא הולך מתגבר שכל יום שהוא הולך ויוצא היו אומרים כבר יצא יום אחד מחיינו · דבר אחר אבל דעלמא כשמת לו בן אומרין לו המנחמין יחיה בנך האחר הנשאר לך · ואם לא היה לו אחר אומרים לי האריך ימים אבל כאן הכל לקוחין למיתה להשמיד להרוג ולאבד :

ג ותבאנה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד · רבנן דתמן [ה] אמרין שפרסה נדה · ורבנן דהכא אמרין הפילה עוברה ומשעה שהפילה שוב לא ילדה · ר' יודן בר' סימון אמר (א) במוך היתה משמשת · (ב) א"ר יודן ברבי סימון דריוש האחרון בנה של אסתר היה טהור מאמו וטמא מאביו :

ד ותקרא אסתר להתך · רבנן דתמן [ו] אמרין התך זה דניאל ולפי שחתכוהו מגדולתו נקרא התך חתך · ורבנן דהכא אמרין שחתך את הדברים · לדעת מה זה ועל מה זה · אמרה לו לך אמור לו מימיהם של ישראל לא באו לצרה כזאת שמא כפרו ישראל (שמות ט"ו) בזה אלי ואנוהו ושמא כפרו בלוחות דכתיב בהן (שם ל"ב) מזה ומזה הם כתובים:

ה ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו · אמר להתך לך אמור לה בן בנו של קרהו בא עליכם הה"ד (דברים כ"ה) אשר קרך בדרך ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז אל"ף נ"ו · כה"ע : ב בבא קמא דף נ' · ירושלמי שקלים פרק ה' · ירושלמי תענית פרק ב' · בר"ר פ' ס"ז · לקמן ריש פ' ח' · מדרש תהלים מזמור יו"ד · תנחומא סדר כי תשא סימן כ"ו · ילקוט סדר תולדות רמז קט"ו · ילקוט תהלים רמז תרמ"ח · ילקוט כאן רמז אל"ף נ"ו : ג בר"ר פ' פ"ד ופ' ל"ב · מדרש תהלים מזמור יו"ד · ילקוט סדר וישב רמז קמ"ג · ילקוט יהושע רמז י"ז · ילקוט כאן רמז אל"ף נ"ו : ד בראשית רבה פ"ד · ילקוט סדר וישב רמז קמ"ג : ה מגילה דף ט"ו · סוטה דף כ' · נדה דף ע"א · לעיל פרשה ז' סימן י"ח : ו מגילה דף ט"ו :

חדושי הרד"ל

וכ"ה בילקוט : (כב) אלא גבורתי אודיעך תצא ונלחמה כצ"ל : (כג) אנטריגיפון נגד הכתב בלשון רומי · כלומר העתק מכוון מהכתב : (כד) אתם מכרתם את אחיכם כו' · ושבטי יוסף ובנימין שלא היו בחטא זה מ"מ העולם נידון אחר רובו ובתרגום ראשון שמפני זה שבנימין לא היה בחטא זה לכן יצאו ממנו הגואלים מרדכי ואסתר : (כה) היה הפרסי חונקו · קרוב שצ"ל מונהו · מלשון אונאת דברים : (א) במוך היתה כו' · עי' תוס' מגילה (י"ג) ד"ה וטובלת כו' : (ב) אר"י בר' סימון דריוש כו' ויק"ר פי"ג : שני

מתנות כהונה

דאינון דקיקין גרסי' · ופי' בעוד שהם קטנים תחת בטן אמותיהם אני מוחק אותם ובילקוט גרס מחנק: שהבנות נשאות גרסי': אלא גבורתי אע"פ שיש לי כל אלה להלחם עמך אני יוצא בעצמי ללחום בך : אנטגריפון · פי' הערוך כתב הנכתב בקולמוס הנקרא בלע"ז גרפיאו : מן דוחקא כו' · מדוחק הדרך נתייגע ונתקלקל קרסולי רגליו אמר הלואי שהיה לי חמור עבר עליו איש אחד מרומיים שעתה ילדה לו חמרתו עיר אחד וא"ל קח והרכב עליך עיר זה אמר הרי תפלתי נשמעת אבל אנכי לא שאלתי כהוגן כלומר לא פרשתי דברי אם ארכוב אני על החמור או להרכיבה עלי והרי תפלתי נהפכה עלי למשאות : אסתבע · לא מצאתי פירושו ולפי הענין פי' נתייגע [בילקוט ליתא] : עולאי · עיר קטן ועירים עברה תרגום ועילו עברה : אם למרכיבה גרסינן · פי' להרכיבה עלי : ה"ג בב"ר פ' ס"ז ולקמן יתותרון בני מעוהי ופי' יופקרו פרי בטנו ויצאו ירכו: האלהים וגו' גרסינן :

פרשה ח ומרדכי : ה"ג בב"ר פרשה פ"ד השק על בשרו מרדכי כו' ועוד מאריך שם במאמר זה וע"ש : ה"ג גדולה ומרה והיכן נפרע לו בשושן שנאמר ויזעק זעקה גדולה ומרה : ה"ג אחד מחיינו ד"א אבל כו' : האריך כו' · אתה בעצמך האריך ימים : שפרסה נדה · עיין לעיל סוף פסוק ויאמר המן למלך : במוך כו' · כדי שלא תתעבר מערל : ושוב גרסי' וא"ר יודן כו' וצ"ל שכיון שהבטיח אותה שבנה אשר יהיה לה ממנה הוא יבנה בית המקדש וכמו שפי' התרגום שוב היתה משמשת כדרכה : שחתך את הדברים · שכל ענייני מלכות נחתכין ונגמרין על פיו כדאיתא במסכת מגילה : של קרהו · הוא עמלק ובמסכת מגילה הגירסא יותר מתוקנת

משנת דרבי אליעזר

קאי אמלכות · ולאידך קאי אחטא ואזדי לטעמיה דלעיל ע"פ כדי בזיון וקצף וכמ"ש ע"ש : ורבנן כו' שחתך את הדברים · עיין מ"כ ולא נראה פירושו דהדברים בה"א פירושו הידועים ורחוק לבדות מלב לפרש אדברי מלכות · ולי נראה דהכי פירושו שחתך את הדברים שצוה מרדכי ולא אמרם לאסתר לפי שאין משיבים על הקלקלה כדאיתא בגמרא מדכתיב ויגידו ואילו איהו לא אמר · וי"ל לרבנן דהכא דבאמת חזר אליה התך דוודאי אין זה מדרך ארץ שלא להשיב שולחו דבר בפרט למלכה והוא עבדה אלא שהשיבה דבר רק שחתך הדברים ולא אמר ממש כדברי מרדכי עד שאחרים הגידו לה וקראו הכתוב התך

יפה ענף

אשאיר זרע לאביו ואשמיד את פריו · וכנגד מה שאמר פרעה להרוג כל הזכרים אמר המן להרוג ואמר כי אני אחכם מהם ואצוה לאבד ואת אבוד נחלש מזכר ועד נקבה : ולא היה יודע שאביו פרה ורבה · פי' ואם יהרגנו בחיי אביו והבנים אשר יולדו לאביו אח"ז יהיו נזהרים ממנו בעלת אביהם · אבל אם אחכה עד אחר מות אביו אז מלבד כי אביו לא חשש להוליד עוד בנים כיון דיש לו בנים שנים · אבל גם אם יוליד לא יזהרו ממנו ויוכל לקום על כולם אחרי מות אביהם : שהבנות נשאות לאנשים כצ"ל ופי' שתהיינה לנשים לאנשים מעם אחר ויהיה שארית לבני ישראל ע"י זה · וכ"ה בויק"ר : אלא הריני מזדווג עם פטרונן · זה לא יתפרש כפשוטו כי מי הוא האויל אשר יצא למלחמה נגד ה' · אבל פירושו הוא כי יבטל התורה והמצות מישראל ובזה ינתק את המוסרות המקשרות את ישראל לאביהם שבשמים ולפטרונן · וזה שדרשו בשוח"ט ננתקה את מוסרותימו זה התפילין · וכאושן זה פירשו בספרי גבי קומה ה' ויפוצו אויביך ע"ש וכן פירשו בפתיחה מה שאמר אחז אם אין גדיים אין תישים : אלא גבורתו הנא כו' · פי' שלא ילחם בו בברקים ורעמים שיאמרו שהיה טבעית או שמיימית היא אבל כדבר ילחם עמהם שנראה שהוא השגחה פרטית משמים וכדכתיב ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש וגו' ומסיים בקרא והיה ה' למלך על כל הארץ לומר שתכלית המלחמה היתה לעשות ספק כוונתם שרצו לסלק מלכות ה' מן הארץ והוא להפריד הדבוק האלקי ולבטל מצותיו וכמ"ש לפני זה : אנטיגריפון · לפי הפשט נראה כי הוראתו היא כוונת הכתב וכללות ענינו [ולפי הוראת המלה אנטיגרפון הוא כמו כתב הנשתון (עזרא ד') נשתונה (שם) אשר שרשו הוא שנה והוא אנטי בלע"ז · ומפרש פתשגן שהכתב הוא הכתב הנגדי והשני אל כתב הראשון אשר לפני זה ועי'] : נבואתן סתומה · ס"ל כי מה שנאמר להיות עתידים ליום הזה רוח נבואה היתה שנזרקה בהם ע"ד נבא ולא ידע מה נבא · וזה לבשרם מה שעתיד להיות אבל סתומה היתה הנבואה זו · אבל נבואת ישראל היא מפורשת ונאמר שם בברור להיות עתידים ליום הזה להנקם מאויביהם · וקרא את הדבר הנאמר לישראל להיות עתידים ליום הזה להנקם מאויביהם בלשון נבואה משום שלא יכלו לדעת פן ימלטו ויתחבאו מפניהם ולא הול"ל רק להיות עתידים ליום הזה ולרדוף אחרי אויביהם · אפס בנבואה נאמרה כי תמצא ידם להנקם מאויביהם : מאן דאמר רחמנא ותרן · פי' אף דכתיב ה' רחום וחנון ארך אפים ודרשינן ארך אפים אף לרשעים אבל לא יוותר רק מאריך אפים וגבי דיליה · אבל איננו מעביר על כל פשעים : יתותרון מעוהי · ובפרק הפרה הגירסא יותרו חיין ופירש"י יופקרו חיין וגופו · שמורה אל הבריות למטות · ולפי הגירסא דידן יתפרש שיותרו קשרי בני מעיו ויצאו בתחלואים : אבל מאריך רוחיה וגבי דידיה · פי' אם לא ישוב · אבל אם עושה תשובה כתיב נושא עון ופשע וחטאה ונקה · וכן כתיב נושא עון ועובר על פשע : אתם מכרתם את אחיכם מתוך מאכל ומשתה · כדכתיב וישבו לאכל לחם וגו' שלא מכרו אותו בישוב הדעת במתינות וברות בקט וזה חמיר טפי מהאיש החוטא בקלפו וכדאיתא בב"ר וישבו לאכל לחם עבירתן זכורה להם · וכנגד זה היה ענשם שאף שנתישב אחשורוש וישב לאכול ולשתות לא שב ממחשבתו הרעה : כך אני אעשה לכם · ואף ששבט ראובן ויוסף ובנימין לא היו אשמים בזה מ"מ נוסרו גם המה בשביל שכל ישראל ערבין זה בזה · ועוד דהעולם נידון אחר רובו · ובפרט שבעיקר העון שנענשו משום שהשתחוו לצלם או משום שנהנו מסעודתו היו כולם שוים ולכן אין לחוש מה שהיה מקרה המכירה מתוך מאכל ומשתה אשר העון הזה איננו כולל לכל השבטים : היה אחד מישראל כו' עד והעיר שושן נבוכה ל"ל אחר המאמר של ר' יששכר דכפר מנדי · ומאמר ר' יששכר הוא דבק לדברי ר' חנין · וזה שייך על והעיר שושן נבוכה : הה"ד והעיר שושן נבוכה · דאל"כ מאי מבוכה היתה השתא הא ליום י"ג נאמר להיות עתידים אלא שנראה שלא היו מניחין לבני ישראל לבוז ממונם בתקותם לירשו ולכן היתה שערוריה וקטטה בעיר מעתה כשראוים שישראל רוצה לקנות שום דבר : עד היכן מתוקנת · דאע"ג דאיהו מחיל מ"מ מה שחטאו לה' שעברו על כי יגנוב איש נפש מאחיו אין בידו למחול : בנימין גרם כו' · ואע"ג דהוא לא חטא בזה מ"מ נענש כדרך מכה נפש בשגגה · כיון דנתגלגל הדבר על ידו : לא זז מבניו · עד סוף כל הדורות ואינו נוהג אלא בבני אדם גדולים דוד שנאמר ויפול דוד והזקנים מכוסים בשקים · אחאב וכו' כצ"ל וכ"ה בב"ר פפ"ד · ופי' שלפי שתפס יעקב אבינו את השק בזמן צערו ממנו למדו לעשות כן כל בניו שמצטערים כדי שירחם ה' עליהם · ובלעדי יעקב לא ידעו מזה · ומ"ש בבני אדם גדולים · כי לאו כולי עלמא חשובים להתנהג במנהג אבינו יעקב ורק הגדולים יכולים לעשות כן ועמ"ש בב"ר בזה · ויתכן עוד שבאמת אין ראוי לאדם לענות נפשו יותר מדאי וכמ"ש הרמב"ם בהלכות עבודת כוכבים ורק מעט שבכר נהגו כן אבינו הזקן לכן הרשו לנפשם הגדולים לנהוג כן : מרדכי וילבש שק ואפר · ואע"ג דכתיב ג"כ שק ואפר יוצע לרבים נוכל לומר כי שאני הלא מתחתיו מלבישם על בשרו · ובפרט לפי מ"ש בחזית על פסוק זאת קומתך מכאן דרוב אותו הדור צדיקים היו ניחא טפי : דכתיב ויצעק צעקה גדולה ומרה · נ"ל אח"ז והיכן נפרע לו בשושן · וכ"ה בב"ר ואולי יליף ג"ש זעקה דמרדכי מצעקה דעשו : וכי יש אבל גדול · כיון די"ש זמן קצוב לכל האבל שבעת ימים איך שייך גדול וקטן ולא שייך רק בכי גדול או מספד גדול אבל לא אבל גדול · ומה דכתיב גבי יעקב אבל כבד זה למצרים התם באיכות קאמר שהצער היה מרובה · אבל גדול לא שייך כאן · ומשני שפירושו כי האבל מתגדל ומתחזק מיום ליום כי שיקרב בכל יום יום מיתתם · או מטעם שכל האבלות יתרפו מצד המנחמים שינחמוהו וירפה האבל · אבל אבל זה לא היה לו מנחמים · ולכן היה גדול כל הימים כיום הראשון : הפילה עוברה · ודריש ותתחלחל מלשון חלל : דריוש האחרון · וזה שגזר לבנות ביהמ"ק ונקרא ג"כ כורש וארתחשסתא כדאיתא בר"ה אבל דריוש הראשון הוא ש' של המלכות מבלשצר דכתיב ודריוש מדאה קבל מלכותא · ומ"ש טהור מאמו כו' עיקר מימרא זו הוא בויק"ר גבי את השפן שיש בו סימני טומאה וסימני טהרה כך היתה מלכות מדי כו' וסובר ריב"ס דנמשל לשפן מלך שיש בו סימני טומאה מאביו וסימני טהרה מאמו : א"ל לך אמור לו מימיהם של ישראל כו' · משום דק"ל למה כפל לאמר מה זה ועל מה זה ולא די לכתוב מה זה לבד · לכן דרים מה זה הצרה הזאת אשר מעולם לא היתה כמוהו · ועל מה זה פי' ועל איזה זה בא הצער הזה · האם על זה אלי ואנוהו שכפרו בו · או על מזה ומזה הם כתובים בלוחות וכפרו בהם : וזה ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו דמדרים לקמן בסימן שאח"ז בן בנו של קרהו · כי מעשה עמלק מעורב בזה אשר הוא מעולם רגועה של מרדות לישראל ובתאות כל דמו יספיק לו להשטין על ישראל ולהביא עליהם רעה אשר לא נהייתה ולא נשמעה : בן בנו של קרהו כו' · משום דק"ל למה כתיב אשר קרהו דמשמע לו לבדו ולא כתיב אשר קרה דהא הצרה היתה לכל ישראל לכן דרים על עמלק דכתיב גביה אשר קרך בדרך והוא ושבטו אשמים בזה במה שאול משבט בנימין השאיר פליטה לאגג בידוע · לכן כתיב אשר קרהו תלה הדבר בו ובמשפחתו ובא לעורר בזה גם את אסתר כי תחיה לישועת עמה אשר משפחתה אשמה בדבר הצרה הזאת כי קם עליהם בן בנו של עמלק המן האגגי : אשר

ד"א (ג) אשר קרהו בחלום מלמד שהזכיר לה את החלום אשר חלם כענין זה · בשנה השנית למלך אחשורוש וירא והנה רעש גדול וחזק ובהלה על הארץ ופחד ורעד לכל יושביה · והנה (ד) שני תנינים גדולים ויריעו זה לקראת זה ויערכו מלחמה וינוסו לקולם כל גויי הארץ · והנה ביניהם גוי אחד קטן ויקומו כל הגוים על הגוי הקטן לאבד זכרו מעל הארץ · ויהי היום ההוא חושך לכל העולם ויצר לגוי הקטן מאד ויזעקו אל ה׳. והתנינים נלחמים באכזריות חמה ואין מפריד ביניהם · וירא מרדכי והנה מעין מים אחד קטן עבר בין שני התנינים האלה ויפריד ביניהם מן המלחמה אשר היו נלחמים והמעין גבר (נגר) ויהי לנחל שוטף כשטף ים הגדול והולך ושוטף בכל הארץ · וירא והנה זרחה השמש לכל הארץ ויאור העולם · ויתרומם הגוי הקטן והגבוהים הושפלו ויהי שלום ואמת בכל הארץ · ויהי מהיום ההוא ומעלה וינצור מרדכי את החלום אשר חלם ובעת אשר הצר לו המן אמר לאסתר ע"י שלוחה הנה החלום אשר ספרתי לך בימי נעוריך · ועתה קומי ובקשי רחמים מאת הקב"ה ובאי לפני המלך והתחנני על עמך ועל מולדתך :

ו כי אם החרש תחרישי · אם תשתקי עכשיו שלא ללמד סניגוריא על אומתך סופך לשתוק לעתיד לבא ואין לך פתחון פה למה שאת יכולה לעשות טובה בימיך ולא עשית · ומה את סבורה שהקב"ה מניח את ישראל מכל מקום מעמיד להם גואל הה"ד רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר :

ז ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי · אמרה לו לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן (א) וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים אלו הן י"ג וי"ד וט"ו בניסן · שלח לה והרי בהם יום ראשון של פסח · אמרה לו (ה) זקן שבישראל למה הוא פסח · מיד שמע מרדכי והודה לדבריה הה"ד ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר · (ו) תמן אמרין שהעביר יום טוב של פסח בתענית ועל אותה צרה ויתפלל מרדכי אל ה׳ ויאמר גלוי וידוע לפני כסא כבודך אדון העולמים כי לא מגבהות לב ומרום עין עשיתי אשר לא השתחויתי להמן כי אם מיראתך פעלתי · זאת לבלתי השתחוות לו כי יראתי מפניך לבלתי תת כבודך לבשר ודם ולא רציתי להשתחוות לזולתך כי מי אני אשר לא אשתחוה להמן על תשועת עמך ישראל כי לוחך הייתי מנעל רגליו ועתה אלהינו הצילנו נא מידו ויפל בשחת אשר כרה וילכד ברשת אשר טמן לרגלי חסידיך וידע המרגיז הזה כי לא שכחת ההבטחה שהבטחתנו (ויקרא כ"ו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה׳ אלהיהם · מה עשה מרדכי קבץ את התינוקות וענה אותם מלחם ומים והלבישן שק והושיבם באפר והיו צועקים ובוכין ועוסקין בתורה ובעת ההיא היתה אסתר נפחדת מאד מפני הרעה אשר צמחה בישראל ותפשוט בגדי מלכותה ואת תפארתה ותלבש שק ותפרע שער ראשה ותמלא אותו עפר ואפר ותענה נפשה בצום ותפול על פניה לפני ה׳ · ותתפלל ותאמר ה׳ אלהי ישראל אשר משלת מימי קדם ובראת את העולם עזור נא אמתך אשר נשארתי יתומה בלי אב ואם · ומשולה לענייה שואלת מבית לבית · כן אנכי שואלת רחמיך מחלון לחלון בבית אחשורוש · ועתה ה׳ הצליחה נא לאמתך הענייה הזאת והצילה את צאן מרעיתך מן האויבים האלו אשר קמו עלינו כי אין לך מעצור להושיע ברב או במעט · ואתה אבי יתומים עמוד נא לימין היתומה הזאת אשר (ז) בחסדך בטחה · ותנה אותי לרחמים לפני האיש הזה כי יראתיו והשפילהו לפני כי אתה משפיל גאים :

פרשה ט א ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר בגדי יפיה ואת עדי תפארתה ותקח עמה את שתי נערותיה ותשם יד ימינה על הנערה האחת ותסמך עליה כחוק המלכות והנערה השנית הולכת אחרי גבירתה וסומכת עדיה לבלתי נגוע הזהב ארצה אשר עליה ותצהיל פניה ותכס הדאגה אשר בלבה · ותבא בחצר הפנימית נכח המלך ותעמד לפניו והמלך יושב על כסא מלכותו בלבוש זהב ואבן יקרה וישא עיניו וירא אסתר עומדת למול פניו ותבער בו חמתו מאד על אשר הפרה תורתו ותבא לפניו בלא קריאה · ותשא אסתר את עיניה ותרא את פני המלך והנה עיניו כאש בוערות מרוב החמה אשר בלבו ותכר המלכה את קצף המלך ותתבהל מאד ותפג רוחה ותשם ראשה על הנערה הסומכת ימינה וירא אלהינו ויחמול על עמו · ויפן לצער היתומה אשר בטחה בו ויתן לה חן לפני המלך ויוסף יופי על יפיה והדר על הדרה · ויקם המלך בבהלה מכסאו וירץ אל אסתר ויחבקה וינשקה וישלך זרועו על צוארה ויאמר לה המלך אסתר המלכה למה תפחדי כי הדת זאת אשר סדרנו איננה מוטלת עליך באשר את רעיתי וחברתי · ויאמר לה מדוע כאשר ראיתיך לא תדברי אלי ותאמר אסתר אדני המלך כאשר ראיתיך נבהלה נפשי מפני כבודך :

ב ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך וגו׳ ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבא המלך והמן אל המשתה וגו׳ · ויאמר המלך מהרו את המן וגו׳ · ויבא המלך והמן אל המשתה אשר עשתה אסתר וגו׳ ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב וכראות המן את מרדכי יושב בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן חמת ויתאפק המן וגו׳ ויבא את אוהביו ואת זרש אשתו וגו׳ · ובכולם לא היו יודעים לתת עצה כזרש אשתו שהיו לו שלש מאות וששים וחמשה בעלי עצה כמנין ימות החמה · אמרה לו אשתו אדם זה שאתה שואל עליו אם מזרע היהודים הוא לא תוכל לו אם לא תבא עליו בחכמה במה שלא ניסה אחד מבני אומתו · שאם תפילו לכבשן האש כבר הוצלו חנניה וחביריו · ואם לגוב אריות כבר עלה דניאל מתוכו · ואם תאסרהו בבית האסורים כבר יצא יוסף מתוכו · ואם במולי תסיק תחתיו כבר התחנן מנשה ונעתר לו הקב"ה ונפק מיניה · ואם במדברא תגלוניה כבר פרו ורבו אבותיו במדבר וכמה נסיונות נתנסו ובכולן עמדו וניצלו · ואם עיניו תעוור הרי שמשון דקטל כמה וכמה נפשתא מפלשתאי כד עויר · אלא צלוב יתיה על צליבא דלא אשכחינן חד מן עמוי דאשתזיב מניה · מיד וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ · מאיזה עצים היה אותו העץ · אמרו הכמים בשעה שבא להכינו קרא הקב"ה לכל עצי בראשית מי יתן עצמו ויתלה רשע זה עליו · תאנה אמרה אני אתן את עצמי שממני מביאין ישראל בכורים ולא עוד אלא שנמשלו ישראל כבכורה הלא הוא דכתיב (הושע ט׳) כבכורה בתאנה בראשיתה · גפן אמרה אני אתן את עצמי שבי נמשלו ישראל הה"ד (תהלים פ׳) גפן ממצרים תסיע. רמון אמר אני אתן את עצמי שבי נמשלו ישראל שנא׳ (שה"ש ד) כפלח הרמון רקתך · אגוז אמר אני אתן את עצמי שבי נדמו ישראל הה"ד (שם ו׳) אל גנת אגוז ירדתי · אתרוג אמר אני אתן את עצמי שממני נוטלין ישראל למצוה הדא ה"ד (ויקרא כ"ג) ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וגו׳ · הדס אומר אני אתן את עצמי שנמשלו בי ישראל שנאמר (זכריה י"א) והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה · זית אמר אני אתן את עצמי שבי נמשלו ישראל שנאמר (ירמיה י"א) זית רענן יפה פרי תאר קרא ה׳ שמך · (ב) תפוח אמר אני אתן את עצמי (ג) שבי נמשלו ישראל שנאמר (שיר השירים ב׳) כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים וכתיב (שם ז׳) וריח אפך כתפוחים · (ד) דקל אמר אני אתן את עצמי שבי נמשלו ישראל הה"ד (שם ז׳) זאת קומתך דמתה לתמר · עצי שטים ועצי ברושים אמרו אנו ניתן עצמנו שממנו נעשה המשכן ונבנה ביהמ"ק · ארז ותמר אמרו אנו ניתן עצמנו שאנו נמשלים לצדיק שנאמר (תהלים צ"ב) צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה · ערבה אמרה אני אתן את עצמי שבי נמשלו ישראל שנאמר (ישעיה מ"ד) כערבים על יבלי מים וממני נוטלין למצוה לארבעת המינין שבלולב · באותה שעה אמר הקוץ לפני הקב"ה רבש"ע אני שאין לי (במה) [על מה] לתלות אתן את עצמי ויתלה טמא זה שאני נקרא שמי קוץ (ה) והוא קוץ מכאיב ונאה שיתלה קוץ על קוץ וממנו מצאו ועשאו · וכיון שהביאוהו לפניו הכינו על פתח ביתו ומדד עצמו עליו להראות עבדיו היאך יתלה מרדכי עליו · השיבתו בת קול נאה לך העץ · מתוקן לך העץ מששת ימי בראשית · (ט) רבנן דתמן אמרין מנין להמן מן התורה שנא׳ (בראשית ג׳) המן העץ דריש ליה

חדושי הרד"ל

(ג) אשר קרהו בחלום · דרש קרהו כמו קראהו לשון אקריין בחלמא : (ד) שני תנינים · עי׳ בפירש"י סנהדרין (צ"ז) מלחמת תנינים : (ה) זקן שבישראל אם אין ישראל למה הוא הפסח כצ"ל ועי׳ פר"א פ"ן : (ו) תמן אמרין שהעביר כו׳ · מגילה (ט"ו) : (ז) בחסדך בטחה ותנה אותה לרחמים כצ"ל ועי׳ בתרגום : (ח) והוא קוץ מכאיב · ל׳ המקרא הוא (יחזקאל כ"ח) : (ט) רבנן דתמן אמרין מנין להמן כו׳ · חולין (קל"ט) : כדדו

חדושי הרש"ש

(א) וצומו עלי כו׳ י"ג וי"ד וט"ו בניסן · זה דלא כפירש"י ט"ו א׳ שהג׳ ימים היו י"ד ט"ו ט"ז אשר לפי פירושו הוצרך גם כן להדחק ע"ז א׳ בקרא דזה ביום השלישי והא דדרשו בגמרא שם ששב לתעניתו יש לומר דמרדכי הוסיף יום אחד לעצמו והיינו דאשמועינן קרא תדע דהא גם המדרש הביא לקמן הא דשב לשקו ולתעניתו ומסיים בה כל מי כו׳ ומתענה כו׳ עד שתעשה בקשתו *) : (ב) תפוח · וכ"ה בפדר"א פ"ג : (ג) שבי נמשלו ישראל שנאמר כתפוח בעצי היער כן דודי · עי׳ שבת פ"ח א׳ תוד"ה כתפוח : (ד) דקל אמר כו׳ ארז ותמר אמרו כו׳ · לכאורה היינו דקל היינו תמר וגם צ"ע מדוע לא אמר גבי דקל והדס שמהם נוטלין למצות כמו שאמר גבי אתרוג וערבה :

מתנות כהונה

מתוקנת וכן הביאו הילקוט : שני תנינים · רמז למרדכי והמן : מעין מים · רמז לאסתר על דרך גל נעול מעין חתום : למה הוא פסח · כלומר למי נצטווה דק לישראל ואם הם ושלום יתבטלו פסח מה תהא עליו מוטב שיהללו פסח אחד כדי לקיים פסחים הרבה והכי גרסינן בילקוט : במולי תסיק · נתבאר לעיל במדרש רות בפסוק לעת האוכל : כד עויר · כשכבר היה עור : אלא צלוב · תתלה אותו על תלייה שלא מצינו אחד מבניו שניצול ממנו : שאין לי על מה לתלות · כלומר אין בידי לומר למה הוא נתלה עלי : וממנו מצאו כו׳ · שלא יכלו למצוא עץ גבוה חמשים אמה חוץ מעץ קוץ מצאו

יפה ענף

אשר קרהו בחלום · ולכן אמר בלשון מקרה · כי לשון מקרה נופל בחלום ע"ד בנפול תרדמה על אנשים פחד קראני ורעדה : וירא והנה רעש גדול · ופתרונו כי ישראל הם בצרה גדולה ופחד ורעד על יושבי הארץ בשביל זה · ושני התנינים זה מרדכי והמן ערכו מלחמה זה לקראת זה · אם להציל או לאבד וגוי הקטן הוא ישראל אשר כמעט אבד זכרו מן הארץ בחמת אויביו הרבים ומלחמת התנינים ארכה ואין מפריד ביניהם עד כי ראה מרדכי מעין מים אחד וזה התשובה והתפלה והוא הפריד בין הלוחמים וממנו יצאה הישועה לישראל והשקוט הארץ מאימה ומשטמה : אם תשתקי עכשיו · ולכן בא הכפל החרש תחרישי לאמר כי אם החרש עתה תחרישי עוד לעתיד לבוא : ולמען שלא תאמר שלא בתוחלת ישראל באה הגזרה זו · ואם הקב"ה יחפוץ ליסרם ולהוכיחם על עונותם איך תבוא היא לבטל גזרת המקום לכן אמר לה כי לא תסבור אשר הקב"ה מניח ועוזב את ישראל אף כי חטאו · אבל הוא עוד יבקש מפלט להם ע"י אחר · ורק להרגיזם על חטאם עשה כן אבל לא יעשם לעשות בהם כלה · ולכן עליך ועל בית אביך יחול העונש למה לא מהרת לחלצם מצרה : אלו הן י"ג י"ד וט"ו · דמיום י"ג שהדת נתנה התחילו להתענות · ח"ש ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות וזה ביום השלישי לתעניתם · ואסתר לא אכלה ביום ההוא אע"פ שהאכילה את אחשורוש במשתה · ולכן אמרה לעשות משתה עוד ליום המחרת כי אז תאכל עמו · ולכן במשתה הראשון כתיב רק אל המשתה אשר עשתה · ובמשתה השני כתיב ויבא המלך והמן לשתות עם אסתר המלכה · כי בשני גם היא אכלה עמהם · ואף על פי שלפ"ז יום הרכבת מרדכי על הסוס היה בט"ז לניסן ואיך רתן והתגלח ביו"ט שני של גליות · י"ל דהא מרדכי וכ"ד היו בקיאים בקביעא דירחא · ואז לא נתקנה התקנה עדנה לעשות בו ימים טובים במקום אשר שלוחי אי׳ אינם מגיעים · אבל רש"י בפ"ק דמגילה גבי ויעבור מרדכי שעבר יו"ט א׳ של פסח בתענית מפרש באופן אחר ע"ש : ויתפלל מרדכי וכו׳ · כל המעשה הזה גמרא גמירי להו ואין להם הוכחה מן הכתובים : לתת עצה כזרש אשתו . מדכתיב ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו · הקדים את זרש על כל אוהביו מזה מוכיח כי היא ידעה יותר לתת עצה מכל האוהבים · דאל"כ למה נתקדמה שלא בקרא ויבא את אוהביו ואת זרש אשתו הקדים את האוהבים לפני זרש : וכמה נסיונות נתנסו · דמשה ניצל מחרב פרעה ונהפך אל מכהו · ודוד הרג את גלית באבן · ויצחק נמלט מהסכין בעקידה · והמתרגם זכר כל אלה : אלא צליב יתיה · ותשכה כמו דאיתא בירושלמי סנהדרין בעובדא דשמעון בן שטח שטה להרים את המכשפות מן הארץ לבטל כחן · לכן חשבו כי אם יהיה מרדכי על העץ למעלה מן הארץ לא ימלא לאל ידו להנצל מהם · א"נ דחשבו כיון שאין כח ישראל רק בפיהם בצעקה ובתפלה · לכן אם יתלוהו בגרונו או יסכר פיו ולא יוכל לקרוא לה׳ ולא ינצל : קרא הקב"ה לכל עצי בראשית כו׳ · כל הענין הזה הוא רק דרך משל ומליצה · כלומר שאם היה בפיהם הכח לדבר או נכונים היו הדברים שאלה לדבר אל כל אחד ואחד · ואם נקח הדברים כפשוטן יתפרש כי עם שרי האילנות מדבר וכדרך שכתבו התוס׳ בחולין בענין גינאי נהרא וכמו שהזכרנו למעלה : שממני מביאין ישראל בכורים · וכיון דאיתעביד בי חדא מצוה ראוי דתתעביד בי מצוה אחריתי · וכן מה שאמר שנמשלו ישראל כבכורה פירושו ולכן ראויה שתהיה נקמת ישראל על ידי : הה"ד אל גנת אגוז ירדתי · והיינו ישראל כדאמרינן בחזית בכמה דמויים וכן מה שמביא המקרא והוא עומד בין ההדסים איתא בפ"ק דמגילה שהצדיקים נמשלו להדסים : באותה שעה אמר הקוץ כו׳ · פי׳ כי הקוץ אמר אחרי אשר אין בי שום מעלה הלא תהיה בריאתי לבטלה ולכן לי המשפט להיות קוץ מכאיב לרשעים והמה ידונו בי לעולם

*) [הגליון אשר היה כתובים עליו דברי הגאון ז"ל נגוי היה מוקצה וידעו כי צריכים תיקון · ולא ערב לנו להגיה מכשנו] :

המן העץ · ד"א ויהי ביום השלישי · א לעולם אין ישראל נתונין בצרה יותר מג' ימים שהרי באברהם כתיב (בראשית כב) ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק · השבטים (שם מ"ב) ויאסף אותם אל משמר שלשת ימים · יונה שנאמר (יונה ב') ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות · והמתים אינן חיים אלא לשלשת ימים שנאמר (הושע ו') ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו · וגם הנס הזה נעשה בסוף שלשה ימים לתעניתם הדא הוא דכתיב ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות ושלחה וקראה להמן בסעודה עם המלך בחמשה עשר בניסן · וכיון שאכלו ושתו אמר המן · המלך מגדל אותי ואשתו מכבדת אותי ואין בכל המלכות גדול ממני ושמח בלבו מאד הדא הוא דכתיב ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב :

ג ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה וגו' · ב ארבעה הם שפתחו באף ואבדו באף ואלו הן נחש ושר האופים ועדת קרח והמן. נחש דכתיב (בראשית ג') אף כי אמר אלהים · שר האופים דכתיב (שם מ') אף אני בחלומי · עדת קרח דכתיב (במדבר ט"ז) אף לא אל ארץ · המן דכתיב אף לא הביאה אסתר המלכה: ד לאחר שעשה העץ הלך אצל מרדכי ומצאו שהיה יושב בבית המדרש והתינוקות יושבים לפניו ושקים במתניהם ועוסקים בתורה והיו צועקים ובוכים ומנה אותם ומצא שם (י"ב) [כ"ב] אלף תינוקות השליך עליהם שלשלאות של ברזל והפקיד עליהם שומרים ואמר למחר אהרוג אלו התינוקות תחלה ואח"כ אתלה את מרדכי · והיו אמותיהם מביאות להם לחם ומים ואומרות להם בנינו אכלו ושתו קודם שתמותו למחר ואל תמותו ברעב · מיד היו מניחין ידיהם על ספריהם ונשבעים בחיי מרדכי רבינו לא נאכל ולא נשתה אלא מתוך תעניתנו נמות. געו כולם בבכיה עד שעלתה שועתם למרום ושמע הקב"ה קול בכייתם כבשתי שעות בלילה · באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ועמד מכסא דין וישב בכסא רחמים ואמר מה קול גדול הזה שאני שומע כגדיים וטלאים · עמד משה רבינו לפני הקב"ה ואמר רבש"ע לא גדיים ולא טלאים הם אלא קטני עמך שהם שרוים בתענית היום שלשה ימים ושלשה לילות ולמחר רוצה האויב לשוחטם כגדיים וטלאים · באותה שעה נטל הקב"ה אותן אגרות שגזר עליהם שהיו חתומות בחותם של טיט וקרעם והפיל על אחשורוש בהלה באותו לילה הה"ד בלילה ההוא וגו':

פרשה י א בלילה ההוא נדדה שנת המלך · (א) ג נדדו שמים כסאו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שראה את ישראל בצרה וכי יש שינה לפני המקום והלא כבר נאמר (תהלים קכ"א) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל אלא בזמן שישראל שרויין בצער ואו"ה בשלוה לכך נאמר (שם מ"ד) עורה למה תישן ה'. ונדדה שנת המלך אחשורוש שראה בחלומו את המן שנטל סייף להרגו ונבהל והקיץ משנתו ואמר לסופריו הביאו ספר הזכרונות לקרות ולראות מה שעבר עליו ופתחו הספרים ומצאו את הדבר שהגיד מרדכי על בגתנא ותרש וכיון שאמרו למלך הנה המן עומד בחצר אמר המלך אמת הדבר שראיתי בחלומי לא בא זה (ב) בשעה זו אלא להרגני :

ב לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו · (ג) תנא לו הכין · ועליו נאמר (שם ז') ולו הכין כלי מות חציו לדולקים יפעל בור כרה ויחפרהו ויפול בשחת יפעל:

ג ויבא המן ויאמר לו המלך וגו' ויאמר המן בלבו · ד הרשעים ברשות לבם (בראשית כ"ז) ויאמר עשו בלבו · (תהלים י"ד) אמר נבל בלבו · (מ"א י"ב) ויאמר ירבעם בלבו · ויאמר המן בלבו · אבל הצדיקים לבם ברשותם הה"ד (שמואל א' א') וחנה היא מדברת על לבה. (דניאל א') וישם דניאל על לבו · (ש"א כ"ז) ויאמר דוד אל לבו ודומין לבוראן (בראשית ח') ויאמר ה' אל לבו :

ד מהר קח את הלבוש ואת הסוס [וגו'] ויקח המן את הלבוש ואת הסוס · ה הלך לו אצל מרדכי כיון שהגידו למרדכי שהוא בא נתיירא עד מאד והיה יושב ותלמידיו לפניו · אמר להם לתלמידיו בני רוצו והבדלו מכאן שלא תכוו בגחלתי שהרי המן הרשע בא להרגני אמרו אם תמות נמות עמך · אמר להם א"כ נעמוד בתפלה ונפטר מתוך התפלה וחסלון צלותהון יתבון ועסקין בהלכות מצות העומר שהרי אותו היום ט"ז בניסן היה ובאותו היום היו מקריבין עומר בזמן שבית המקדש קיים · אתא המן לגביהון אמר לון במה אתון עסקין אמרו לו במצות העומר · הה"ד (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים לה' וגו' · (ד) תמן אמרי הלכות קמיצה אחוו ליה ודבר אחד שהיו קומצין מן העומר · אמר לון והדין עומרא מהו דדהב או דכסף · אמרי ליה לא דדהב ולא דכסף ולא דחיטין אלא דשעורין. אמר לון בכמה הוא טימיה דידיה הוה בעשרה קנטרין · אמרין ליה סגיין בעשרה מנין · אמר לון קומו דנצחון עשרה מנכון לעשרה אלפי קנטרין דכסף דילי · כיון דחסל ממצלי · אמר ליה המן למרדכי לבוש הדין לבושא דמלכא · אמר לו מה את מבזה מלכות אית בר נש לביש לבושא דמלכותא ולא סח · אזל בעא בלנא ולא אשכח מה עבד אסר חרציה ועאל ואסחי · כיון דנפק אמר לו סב לביש הדין כלילא · אמר לי' מה את מבזה מלכותא אית בר נש לביש כלילא דמלכותא ולא מספר · אזל בעי ספר ולא אשכח מה עביד אזיל לביתיה ואייתי ספרא ויתיב וקא מספר ליה שרי ומתנח · אמר ליה מה לך מתנח · א"ל ווי לאבוה דההוא גברא מעביר דומין פנטון קומין קלטו עביד בלן ספר · א"ל ובההיא שאילית לך לית אנא חכים לאבוי דההוא גברא בלן וספר בכפר קריינוס ואת משכחת מאני ספרא דידיה · אמר ליה קום רכוב על הדין סוסיא · אמר ליה לית בי כח דאנא סב · אמר ליה ולית אנא גבר סב · אמר לו ולא את הוא דגרמת לנפשך · אמר ליה קום דאנא סמיך קדלי ואת דריס עלוי וסליק ורכב לטקיימה לכון מה דאמר כתבא (דברים לג) ואתה על במותימו תדרך : ה ד"א ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וגו' אתא לגבי מרדכי ואמר עמוד ולבוש כמה ביש גדא דההוא גברא אמש אני הייתי עסיק להתקין ליה צליבא והקב"ה מתקין ליה כלילא · אני הייתי מתקן לך חבלים ומסמרים והקב"ה מתקן לך לבוש מלכות · אנא בעינא מן מלכא למיצליב יתך על צליבא והוא אמר לי למירכב לך על סוסיא עמוד ולבוש ועביד ליה כל מה דאמרן לעיל. וכיון דרכיב התחיל מקלס להקב"ה (תהלים ל') ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי ה' אלהי שועתי אליך ותרפאני ה' העלית משאול נפשי חייתני מירדי בור · תלמידיו מה היו אומרים (שם) זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבוקר רנה · אותו רשע מה היה אומר (שם) ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם ה' ברצונך העמדתה להררי עוז הסתרת פניך הייתי נבהל · אסתר מה היתה אומרת (שם) אליך ה' אקרא

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה נ"ו ופרשה נ"א · מדרש תהלים מזמור כ"ב · ילקוט סדר וירא רמז נ"ט · ילקוט סדר מקץ רמז קמ"ח · ילקוט יהושע רמז י"ב · ילקוט כאן רמז אל"ף נ"ו : ב בראשית רבה פרשה י"ט ופרשה פ"ח · ילקוט סדר בראשית רמז כ"ו · ילקוט קרח רמז תש"כ · ילקוט כאן רמז אל"ף נ"ו : ג פרקי דרבי אליעזר פרק נ : ד בראשית רבה פרשה נ"ד ופרשה ס"ז · קהלת רבה פרשה ה' · מדרש תהלים מזמור י"ד · ילקוט סדר נח רמז ס"א · ילקוט שמואל א' רמז ע"ח : ה עיין מגילה דף ט"ז · ויקרא רבה פרשה כ"ח · פסיקתא רבתי פסקא י"ח · פסיקתא דרב כהנא פסקא ח' · ועמש"ש בהערות ותקונים · ילקוט סדר אמור רמז תרמ"ג · ילקוט כאן רמז אל"ף נ"ח · כל הענין :

חידושי הרד"ל

(א) נדדו שמים כסאו של ממ"ה כו' · כמש"ל שעמד מכסא דין וישב על כסא רחמים : (ב) בשעה זו שהיו בבקר השכם כמ"ש ובבקר אמור למלך ויתלו וגו' · וכן עשה המן מסתמא ובא בבקר לומר למלך לתלות : (ג) תני לו הכין · מגילה (ט"ז) : (ד) תמן אמרין הלכות קמיצה הראה לו ודבר אחר שהן קומצין מן העומר כנ"ל · ופי' שתמן בבבל (וכ"ה במגילה שם) אמרו הלכות קמיצה ממנחות

מתנות כהונה

מצאו בו : יותר מג' ימים · עי' בבראשית רבה פ' נ"א : פתחו באף · לשון חימה ורוגז ופי' כסיל מתחה לו באף פתחו ובאף סיימו ועי' בב"ר פ' י' :

פרשה י בלילה : לכך נאמר עורה כו' · עי' מזה בירושלמי סוף מסכת מעשרות ובתרגום שם נתיישב יותר טוב על הלשון : שנטל סייף · עיין מזה במדרש קהלת בפסוק כי בא החלום ברוב ענין : ואמר לסופריו גרסינן : לו הכין · שמן הכינו לעצמו : נפטר · לשון מיתה : חסלון · סיימו תפלותם ובויקרא רבה סוף פרשה כ"ח הגירסא קצת בסיגנון אחר : אחוו ליה גרסינן · פירוש הראו לו להמן : ודבר אחד · כלומר חלק אחד : אמר לון כו' · אמר להם המן וזה העומר ממה היה בא מזהב או מכסף : טימיה · אוצרו ודמי שוויה ועיין שוב פירושו בויק"ר פרשה כ"ח : ה"ג אמרון ליה סגיון בעשרה : כיון דחסל כו' · כיון שסיים מרדכי את תפלתו : ולא סח גרסינן · ועיין כל זה בויק"ר : ולא אשכח · עי' בויק"ר מ"ש לא מצא : כלילא כו' · אע"פ שבמגילה לא כתוב שיקח הכתר המדרש הזה סובר שהוא בכלל הלבוש שאמר ליה קח את הלבוש כאשר דברת : מעביר כו' · משהיה נעשה כלומר מאחר שהיה נעשה : דומין כו' · מיני ערבות הן : ובההיא · וכי כזאת היא לך שאלה ותימה וכי אין אני מכיר את אביך שהיה בלן וספר בכפר קורייטס ואתה מצאת כלי אומנותו : סמיך · בויק"ר גרס ממיך ופירושו משפיל : ביש גדא · רע מזלו של אותו איש ועל עצמו אמר כן : דליתני · הגבהתני ורוממתני :

היגיד

משנת דרבי אליעזר

בתך ע"ש סופו : את הוא דגרמת לך · פי' במה שיעצת למלך כן · א"נ שגרמת לך שקפלה עליך זקנה ע"י שהיית שטוף בזמה :

יפה ענף

לעולם אין ישראל נתונין בצרה יותר מג' ימים · כי ג' ימים הוא זמן מרובה וכדאמרינן לעיל פ"ב ימים שנים רבים שלשה או שאם יהיו ג' ימים שלמים בצרה הוי חזקה כי חוט המשולש לא במהרה ינתק ויהיה קשה להנצל ממנה אח"כ · וגם אפשר כי ביום הג' יתגדל הצער מאד ע"ד ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים לכן היה מחסד ה' ונפלאותיו שביום הג' כאשר תבוא הצרה עד מרום קצה או יצילנו ה' וכמ"ש הראב"ע גבי ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו : יותר מג' ימים . לאו דוקא כי גם שלשה ימים שלימים לא יתנם בצרה וכדאיתא בב"ר פ' נ"א אין הקדוש ברוך הוא מניח את הצדיקים בצרה ג' ימים · וכן יראה מביום השלישי גבי אברהם ושבטים דכתיב בהו ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי וגם באסתר אמרינן בסמוך הנס הזה נעשה בסוף ג' ימים לתעניתם : אינם חיים אלא לשלשה ימים · שכשיקומו בתחיה ליום הדין יהיו הקמים בצער כי אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולא ימשך צער זה שלשה ימים · כי ביום השלישי יכתבו לחיי עולם והיינו יחיו מיומים כי ביומים יחיו חיים מסופקים וביום השלישי נחיה לפניו כמלאכים רואי פני המלך : בסוף ג' ימים לתעניתם . כי התענו י"ג י"ד וט"ו בניסן · וביום השלישי לתעניתם כבר נראו סימני הגאולה במה שנתקבלה אסתר ברצון המלך והושיט לה שרביטו : ביום ההוא שמח וטוב לב · דמשמע דוקא ביום ההוא הא עד עכשיו לא שמח לגמרי בכל מה שהשיגה ידו בעשרו ובהבטחת המלך · כי לבו פחד ודאג פן המלכה היא מזרע היהודים ותעמוד בעזרת העם · ועכשיו שהזמינהו לסעודה סר הפחד ממנו · וחשב כי אין לבה ונפשה אל העם הזה : שפתחו באף · עמ"ש בזה בב"ר פ' י"ט : הלך אצל מרדכי עד בלילה ההוא הכל גמרא גמירי ליה וכמ"ש לעיל :

נדדו שמים כסאו של ממ"ה הקב"ה · נדדה שנת מלכו של עולם כנ"ל וכדאיתא בפ"ק דמגילה בשם ר' תנחום · ומ"ש נדדו שמים כו' היא דעת רבנן וע"ש ברש"י : בזמן שישראל שרוים בצער עושה הקב"ה עצמו כישן וכמ"ש המתרגם ועמ"ש לעיל בפסוק ויאמר המן על המאמר שמתוך שינה אני מתעורר : שראה בחלומו הכי גמירי לה · ועי' במגילה ט"ו ע"ב נפלה לה מילתא בדעתא אמר מה דקמן כו' · אולי גם זה מהחלום בא לו לחשוב מזמות כאלה : ופתח הספרים ומצאו כו' · וז"ש וימצא כתוב משמע כי מיד נזדמן לפניו · דאל"כ הי"ל ויראו כתוב או ויקראו : תנא לו הכין · משום דלו יתירא לכן דריש דקאי על המן שלעצמו הכינו · והכוונה כי על הרעה אשר חשב על ישראל עשה כרשיון המלך · והיה לו התנצלות כי באמת ובתמים דבר מרעת בני ישראל · אך על העץ אשר הכין מנפשו ולא שאל את פי המלך על זה בזה נמצא עונו שיתפוש להמית איש אשר דבר טוב על המלך · והראיה שלא נגזרה מיתה על המן עד שאמר חרבונא גם הנה העץ והיינו ולו הכין כלי מות כו' כרה דמייתי שזו היא סבת מותו ולולא זה לא מת : הרשעים ברשות לבם · עמ"ש בזה בב"ר פ' ל"ד : כיון שהגידו למרדכי · כל זה גמרא גמירי להו : אותו היום ט"ז בניסן היה · כי י"ג י"ד וט"ו התענו כדלעיל בפ' ונומו עלי · וביום השלישי וזה בט"ו לבשה אסתר מלכות · ולמחרתו היה ענין זה : בכמה הוא טימיה דידיה אי הוה בעשרה קנסרים או עשרים קנטרין כנ"ל · ופירוש בכמה היה שיעורו שמא היה בי' קנטרין וא"ל סגי בעשרה מנין · פי' למרבה אינו אלא י' מנין · א"כ די בי' מנין : קומו דנצחון עשרה מנכון כו' · אע"ג דבימי מרדכי נחרב הבית ולא הקריבו העומר · מ"מ מה שלמדו בדיני העומר נחשב לישראל כאילו הביאו וכדאמרינן בסוף מנחות וזאת התורה לעולה כו' כל העוסק בתורת עולה כו' : ולא סח . ולא רחץ את בשרו ועיין כל זה בפרק קמא דמגילה : דומין פלטין כו' · ופי' מי שהיה שלטון בכל ערות אלו או שהוא היה ממני השלטונים האלה והיה מפקד עליהם ועתה הוא נעשה בלן וספר : אמר ולית אנא גבר סב · פי' המן אמר לי' גם אנכי זקן כמוך ואיך אתה לפניך כי תעלה עלי · וענהו מרדכי כי אתה גרמת לנפשך בזה · והמן היה מוכרח לשמוע בקולו ויטה ערפו והוא דרס עליו ויעל על הסוס לקיים מה שנאמר ואתה על במותימו תדרוך : כמה ביש גדא כו' · דריש ויקח וילבש וירכיבהו ויקרא מלשון ווי ווי כדרך שדרשו בפרק בן סורר ומורה גבי וישת מן היין ויגל · ולז"א שהיה מתאונן על רוע גורלו איך נהפך עליו הגלגל לרעה : התחיל מקלס להקב"ה ארוממך ה' כי דליתני וגו' · כי מרדכי תלה הגלתו בחסדי ה' ולכן אמר שועתי אליך ותרפאני כי נשאת עוני ע"ד רפאה נפשי · ותלמידיו אשר ידעו חסידותו תלו הגלתו בחסידותו ואמרו זמרו לה' חסידיו שהיו בטוחים כי לא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו ואם יקרה לכם צרה לא יתיאשו כי ה' יצילם וזה כי רגע באפו חיים ברצונו · והמן אשר לא זכר את יד ה' והאמין כי יקום בשלותו לעולם אמר ואני אמרתי בשלוי בל אמוט עולם ה' ברצונך העמדתה להררי עוז (ויהיה העמדת כמו העמדת ,להררי עוז כי הררי עוז מעמד) הסתרת פניך הייתי נבהל · ואסתר אשר לא בטחה בנפשה כי

יעור

יאל אדני אתחנן מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך. כנסת ישראל מה היתה אומרת (תהלים ל) שמע ה' וחנני וגו' הפכת מספדי למחול לי וגו'. ורוח הקדש מה היתה אומרת (שם) למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך. בתו של המן נשקפה מן החלון לראות בצליבא. וכיון שראתה מרדכי רוכב ואביה מכריז לפניו ככה יעשה לאיש השליכה עצמה לארץ ומתה:

ו וישב מרדכי אל שער המלך. [א] מלמד ששב לשקו ולתעניתו אמר רבי חלבו כל מי (ה) שלובש שק ומתענה אינו מעבירו ממנו עד שתעשה בקשתו:

ז והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש. אבל על בתו וחפוי ראש על מה שקרהו ובידו ארבע מלאכות בלן וספר וגליור וכורז:

ח ויספר המן לזרש אשתו וגו'. באותה שעה באו סריסי המלך והביאוהו לסעודה ביום ששה עשר בניסן. כיון שאכלו ושתו אמר המלך לאסתר מה שאלתך אמרה לו אדוני המלך איני שואלת ממך אלא נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי:

ט והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל גנת הביתן. [ב] מה עשה מיכאל המלאך התחיל מקצץ את הנטיעות לפניו והוסיף חמה על חמתו. ושב אל משתה היין והמן עמד לבקש על נפשו. מה עשה מיכאל דחפו על אסתר והיתה מצעקת אדוני המלך הרי הוא כבשני לפניך. ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית. ושמע המן הדבר הזה ונפלו פניו. מה עשה אליהו זכור לטוב נדמה לחרבונה ואמר לו אדוני המלך גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי וגו'. (ו) [ג] דא"ר פנחס (ז) צריך לומר חרבונה זכור לטוב. ואמר רב צריך לומר ארור המן ארורים בניו ארורה זרש אשתו כדכתיב (משלי י') ושם רשעים ירקב. מיד צוה המלך לתלותו על העץ אשר הכין למרדכי. ועליו אמר שלמה בחכמתו (שם י"א) צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו. שהשכים המן לתלות את מרדכי ונתלה הוא על העץ אשר הכין למרדכי ונתן את כל אשר להמן לאסתר המלכה ואסתר נתנה למרדכי. הה"ד ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן צורר היהודים וגו'. וכתיב (איוב ה') אשר קצירו רעב יאכל ואל מצנים יקחהו ושאף צמים חילם. [ד] אשר קצירו. זה המן. רעב יאכל. זה מרדכי ואסתר. ואל מצנים יקחהו. לא בזיין ולא בצנה אלא בתפלה ובתחנונים כד"א (תהלים צא) צנה וסוחרה אמתו זו היא התפלה המגינה על הצרה כצנה שמגינה על האדם במלחמה. ובזכות התפלה שנתכנה לצנה יקחהו להמן. ומנין שעשו תפלה הה"ד שק ואפר יוצע לרבים ומה תקנה לשק ואפר בלא תפלה. ושאף צמים חילם. ומי דחק לממונו של המן מרדכי ואסתר והמצומתים להם:

י ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך ושלחו לכל המדינות להשמיד להרוג ולאבד את כל שונאי היהודים ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם (ח) ונהפוך הוא להם. (ישעיה נה) והיה לה' לשם זה הנס שעשה הקב"ה שלא נעשה כמוהו. יש לך בעולם שנעשה כנס הזה שעשו נקמה ישראל באו"ה ועשו בשונאיהם כרצונם:

יא נקהלו היהודים בעריהם וגו'. ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פחדם על כל העמים וישראל מתגברים כאריה שנפל בעדרי צאן ומכה והולך ואין מציל מידו הה"ד (מיכה ה') והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער וככפיר (ט) בעדרי צאן וגו'. והרגו בניו של המן ותלאום. [ה] אנדריאנוס קיסר אמר לו לר' יהושע גדולה היא הכבשה שעומדת בין שבעים זאבים. אמר לו גדול הוא הרועה שמצילה ושוברן לפניהם (י) הה"ד (ישעיה נד) כל כלי יוצר עליך לא יצלח וגו':

יב ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות וגו'. (א) [ו] רבי פנחס אומר מלך מרדכי על היהודים. מה המלך לובש פורפרין כך מרדכי לבש פורפרין. מה המלך עושה עטרה כלולה בראשו כך מרדכי לובש ועטרת זהב גדולה. מה המלך אימתו על כל הארץ כך מרדכי אימתו עליהם שנאמר כי נפל פחד מרדכי עליהם. מה המלך מוניטה שלו הולכת בכל הארץ [ז] כך מרדכי מוניטה שלו הולכת. (ב) ומה מוניטה שלו מרדכי מכאן ואסתר מכאן. (ג) למה שהיה איש טוב ואיש שלום ומבקש שלום שנאמר כי מרדכי היהודי וגו' (ד) ועליו אמר הכתוב (תהלים ל"ז) שמר תם וראה ישר כי אחרית לאיש שלום: **יג** אמר רבי ברכיה [ח] הקדוש ברוך הוא כתב גאולת ישראל בתורה דכתיב (ויקרא כ"ה) וכי תשיג יד גר ותושב עמך וגו'. יד גר ותושב זה המן שנתגדל ונתעשר והשיגה ידו לשקול עשרת אלפים ככר כסף ונקרא גר תושב שהוא מזרעו של עמלק (ה) והיה גר במדי ופרס. (שם) ומך אחיך עמך אלו ישראל שהיו דלים ומכים. (שם) ונמכר לגר תושב שמכרם אחשורוש להמן להשמיד להרוג ולאבד. (שם) או לעקר משפחת גר שעשה עצמו עבודת כוכבים הדא הוא דכתיב כורעים ומשתחוים להמן. (שם) אחרי נמכר גאולה תהיה לו שגאלם הקב"ה מידו והצילם מגזרתו ופדאם. (שם) אחד מאחיו יגאלנו (ו) זה מרדכי דכתיב ביה ורצוי לרוב אחיו. (שם) או דודו או בן דודו יגאלנו (ז) זו אסתר שהיתה

מסורת המדרש א מגילה דף ט"ז. כל הענין: ב פדר"א פרק נ': ג ירושלמי מגילה פרק ג'. מסכת סופרים פרק י"ד. ב"ר פ' מ"ט. ילקוט משלי רמז תתקמ"ו: ד ויק"ר פ' כ"ח. פסיקתא רבתי פסקא י"ח. פסיקתא דרב כהנא פסקא ח'. ילקוט איוב רמז תתנ"ח: ה תנחומא סדר תולדות סימן ה': ו ילקוט כאן רמז אלף נ"ט: ז ילקוט יהושע רמז י"ז: ח עיין תנחומא סדר בהר סימן ד':

חדושי הרד"ל

הנס הרבה להם ודבר אחר. (הוא שיטת המדרשים בכ"מ שיטת הירושלמי) שהרבה להם דיני העומר כלם ובכללם גם קמיצתו שהיה עוסק בדבר בעתו כדלעיל. וכחנם אחק המ"כ: (ה) שלובש שק כו'. שתעשה בקשתו. ראיתי כתוב בקצה אותיות בהש"ק: (ו) דאמר ר"פ צ"ל חרבונה. פי' לכאורה הוא ענין בפ"ע וצ"ל אמר ר"פ. ולפמ"ש בליקוטי בס"ד פי' חרבונה זכור לטוב. דר"ל שאליהו הנקרא בלשון ירושלמי זכור לטוב שהם הוא הרבונה דכאן. לפ"ז ניחא הגי' דאר"פ שהיא נמשך על מ"ש שאליהו נדמה לחרבונה. ועי' בפר"א פ"ן: (ז) צ"ל חרבונה. ב"ר פמ"ט וש"נ: (ח) ונהפוך הוא והיה לה' לשם זה הנס כנ"ל והוא מקרא (ישעיה נ"ה) והיה לה' לשם ובמגילה (י') דרשוהו זה מקרא מגילה. וכאן דרש ני' על הנס. (ואפשר נתכוונו לדרוש מ"ש בשם המלך סתם בשם מלכו של עולם. שיהיה זה לשם למלך ממ"ה): (ט) בעדרי צאן וטרף ואין מציל. וז"ש כאן ואיש לא עמד בפניהם וכתיב שם אחר מקרא זה תרם ידך על צריך וכל אויביך יכרתו. ונדרש על המן ובניו כמ"ש איש צר ואויב המן וגו' וכדמפ"ו הרגו בניו של המן ותלאום: (י) הה"ד כל כלי [יוצר] עליך לא יצלחו. אפשר נתכוונו גם ד וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי. ור"ל על שם התשובה נצחת שהשיב ר"י לאדריינוס וכמו שהביאו כן ממקרא זה בב"ר פנ"ב וכנ"מ: (א) רפ"א מלך מרדכי כו'. פר"א פ"ן: (ב) ומה מוניטא כו'. ב"ר פל"ט וש"נ: (ג) ולמה שהיה איש טוב ומבקש טוב ואיש שלום כנ"ל. ואיש טוב הוא מ"ש רצוי לרוב אחיו שהיה לבבו טוב לכל. ומבקש טוב הוא מ"ש דורש (כמו מבקש) טוב לעמו. ואיש שלום ז"ש ודובר שלום לכל זרעו: (ד) ועאה"כ כי אחרית לאיש שלום. כל הפסוקים שלפניו שם צופה רשע לצדיק וגו'. ראיתי רשע עריץ וגו' ויעבור והנה איננו וגו'. וכן שלאחריו ופושעים נשמדו יחדו וגו'. נדרשים יפה על המן ובניו. ולכן נדרש ואחרית לאיש שלום על מרדכי כמ"ש דובר שלום לכל זרעו אחרית ותקוה טובה: (ה) והי' גר במדי ופרס. ז"ש גר ותושב עמך שגם ישראל היו גרים ותושבים עמו שם: (ו) זה מרדכי דכתיב ביה ורצוי לרוב אחיו. והוא שראוי לקרותו אחד המיוחד שבאחיו. שהיה אח לצרה יולד לכאו"א מישראל: (ז) זו אסתר שהיתה בת דודו. ולשון או דודו. אולי יש לדרשו על הקב"ה שנקרא דודי לכנסת ישראל וכמ"ש אם החרש תחרישי כו'. ריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ודרשוהו על המקום ב"ה. וז"ש

מתנות כהונה

היגיד אמתך גרסינן: רוח הקודש כו' עיין בויקרא רבה ובילקוט ופרק קמא דמגילה ותמצא גירסות שונות והטוב בעיניך בחר לך: גליור · הדיוט ושפל עבד הרץ לפני אדוניו ורבים הם בספר הזה ועיין בערוך: וכורז גרסי': ובזכות התפלה שנתכנה גרסינן לשון כינוי: דחק · היה עני ושואף לממונו: המצומתים גרסינן ועי' בילקוט איוב ופי' המחוברים והנלוים אליהם ועי' זה באורך בויקרא רבה פרשה כ"ח: לשם כו' · פירוש הנס היה להם לשם ולתפארת: מוניטא · מטבע: הכי גרסינן כך מרדכי מוניטא לו הולכת ומהו מוניטא שלו מרדכי כו' ועיין בבראשית רבה פרשה ל"ט: שהוא מזרעו כו' · והיה גר במדי ופרס: אחיך עמך גרסינן: שעשה עצמו כו' · ועקר זה כומר לעבודת כוכבים כמו שפירש רש"י בפ' בהר או כמו שאמרו חז"ל שהעבודת כוכבים עצמה נקראת עקר על שם שעתיד הקב"ה לעקרה מן העולם: כורעים כו' · עיין לעיל:

קרי

יפה ענף

יסור לה המלך מה שנכנסה שלא ברשות וגם נחשדה בעיני אחשורוש מהמן כדאיתא בגמ' ופחדה פן יהרגנה היא אמרה אליך ה' אקרא וגו' מה בצע בדמי וגו'. וכנסת ישראל אשר לא היו בטוחים עדנה כל זמן שלא אחזרו האף והחימה אמרה שמע ה' וחנני וגו' הפכת מספדי למחול לי. ורוה"ק אמר למען יזמרך כבוד דאיתא בויק"ר א"ר פנחס ובק"ש היה עוסק ולא הפסיק וזה שמעיד בו רוה"ק למען יזמרך כבוד ולא ידום כי הוא לא פנה לאיש בעת שרכב ברחוב העיר ולא השיב שלום לאנשים שהשתחוו לו כי לא חפץ לידום מק"ש שקרא והיה חושב בלבו ה' אלהי לעולם אודך: השליכה עצמה לארץ ומתה. ובגמ' מסופר בזה באופן אחר: ששב לשקו ולתעניתו. ולס"ז פירושו של אל שער המלך לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק וכן תרגם המתרגם: כל מי שלובש שק ומתענה אינו מעבירו כו'. ולכן אע"פ שנעשה לו נס שנתגדל על אויבו מ"מ לא הסיר מעליו שקו עד שנקרעת גזירת המן ונעשה בקשתו: אבל על בתו. שנפלה ומתה כדלעיל. כי אבל הוא המתאבל על מתו ולכן לא כתיב בקרא סר וזעף וכדומה: מה עשה מיכאל כו'. משום דקש"ל למה הלך המלך אל גנת הביתן בטרם עשה את שאלת אסתר ונקם נקמתו מהמן. ואמר הטעם כי הלך לראות שם מי הוא המקצץ את הנטיעות. וראה כי בני המן המה המקצצים וכדאיתא כן גם בתרגום וזה הוסיף חמה על חמתו. ובגמ' איתא דמה"ש קצצו ואמרו כי המן פקד עליהם לעשות כן: מיכאל דחפו. ודרשו מדכתיב והמן נופל בבינוני דמשמע שנפל פעם אחר פעם משום שחפץ לקום והמלאך דחפו שנית. ולכן לא כתיב והמן נפל בפעל עבר: צריך לומר חרבונה זכור לטוב. דכל שמזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה דזכר צדיק לברכה. ומהאי טעמא צריך לומר דכל שמזכיר הרשע ואינו מקללו עובר בעשה דשם רשעים ירקב כדאיתא בב"ר פמ"ט. ועל מרדכי ואסתר לא איצטריך הכא לאשמעינן דפשיטא שיברכום כדאיתא בירושלמי מגילה פ"ג אלא בחרבונא איצטריך לאשמעינן לאפוקי ממ"ד דאינו אליהו: אשר קצירו זה המן כו'. בויק"ר דרש את הכתוב הזה בכמה אנפי ע"ש בפכ"ח. ובכולם טעם אחד כי הקב"ה מסיע שעושר מיד איש ליד איש כטוב בעיניו. ולא תועיל תרצות גבר לקיים כספו בידו. אם זה איננו ברצון ה'. וברצון ה' יזכה בו אחר גם אשר לא עמל בו: זו היא התפלה. כי בתפלה מסדרים מקודם שבחו של הקב"ה וזה אמתתו ואח"כ מתפללין אליו: ובזכות התפלה שנמשלה לצנה יקחהו מהמן כנ"ל. ודריש ואל מצנים ע"י מה שהוא מכלל מצינים דהיינו תפלה דנקראת צנה יקחהו: ומה תקנה לשק ואפר בלא תפלה כו'. אע"ג דתפלתם היתה רק להציל את נפשם מחרב ומאבדן. ולא על הממון מ"מ בכלל תפלתם שיפיל ה' את המן לפניהם ממילא ניתן להם גם רכושו: ואתם כתבו כו'. הכוונה בזה לומר בקרה שעל מ"ש ואתם כתבו וגו' ושלחו לכל המדינות וגו' ונתקיים הדבר ביום אשר שברו וגו' ראוי לפרש בנס זה את הכתוב והיה לה' לשם כי לא נעשה גם כמוהו. והכתוב הזה מדבר בהמן כי לפני זה כתיב שם בקרא תחת הנעצוץ יעלה ברוש ומדריש בפ"ק דמגילה תחת הנעצוץ זה המן הרשע וכו' יעלה ברוש זה מרדכי הצדיק וכו'. ותחת הסרפד זו ושתי הרשעה וכו' יעלה הדס זו אסתר הצדיקת שנקראת הדסה והיה לה' לשם אלו ימי פורים לאות עולם לא יכרת זה מקרא מגילה: שלא נעשה כמוהו. ולכן דריש בנס זה טפי מאחריני משום שלא נעשה כמוהו מעולם כי ע"י זה נודע שם ה' שישמור את עמו גם כאשר נדחו מארצם. ואולי נאמר בלשון שלא נעשה כמוהו כי יש מפקפקים בו ואומרים כי אין בכל מקרא מגילה דבר היוצא מהטבע ואין פלא במה שאסתר הטתה את לבבו כתפלה נגד כמן אחרי כי אהבת נפש אהבה על חנה ועל יפיה לכן אמר שלא נעשה כמוהו כי אדרבה הוא פלא פלאות: שעשו נקמה ישראל כו'. משא"כ נקמת פרעה בים וסיסרא וסנחריב וזולתם שהיו ע"י מלאך ה' אבל כאן הכו ישראל בידיהם את אויביהם ועשו בשונאיהם כרצונם והמה לא התקבצו יחד לקום נגדיהם. זה הוא בלאמת הפלא ופלא: וישראל מתגברין כאריה. משום דקש"ל למה כתיב פחדם ולא כתיב כי נפל פחד עליהם. וגם למה לא כתיב כי נפל פחד מרדכי כמו דכתיב אח"ז לכן דריש כי פחדם קאי על הפחד אשר כבר הבטיח הקב"ה כי ישראל יפיל על מתקוממיהם וכדכתיב והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער וגו' וזה הוא הכינוי הקנין של פחדם. ופר"א איתא שהמן אצטרולוגוס גדול היה וכתב אגרות והפיל גורלות לידע בין יום ליום ובין מזל למזל ושלח בכל המדינות להשמיד להרוג ולאבד בי"ג לחדש י"ב הוא חדש אדר ביום הג' במזל אריה וכן גבי כתבי מרדכי אמר שם וכתבו ושלחו להרוג ולאבד בשונאיהם בי"ג לחדש י"ב במזל האריה והאריה מושל בכל החיות וכ"מ שהוא רוצה הוא הופך את פניו כו'. ואולי זו היא הכוונה במ"ש כאן וישראל מתגברין כאריה שמה שנתכוון המן לשלוט בהם להיות היום במזל אריה נהפך לטוב לישראל שיהיו הם המתגברין כאריה: גדולה היא הכבשה. כמתמיה על קיום ישראל בין ע' אומות עם חולשתה וכח מתקוממיהם והפלא תמיד להרע להם. לכן אמר כמה גדול כח כבשה שתעמוד בין ע' זאבים והוא דבר תמוה והשיבו ר"י שזה בהשגחה אלהית השומרת אותם כרועה המציל את הכבשה מהזאבים והיינו כל כלי יוצר עליך לא יצלח. וס"ד מאתי נאם ה' כי אין זה אלא מפאת השגחתו יתברך: מלך מרדכי על היהודים. פירושו שהיה חזק ביהדותו וראש לחסידי היהודים וכמ"ש בפ"ק דמגילה מה מור ראש לכל הבשמים כך מרדכי ראש לכל הצדיקים שבדורו. כי לא נוכל לפרש מלך ממש כי היהודים לא יצאו אז מתחת שלטון אחשורוש. אבל פירושו כי נעטר בעטרת ובכתר תורה ויראת ה'. ויען כי ד' סוגי מעלות נתונים להנושא עליו כתר תורה. הא' כי יהיה נקי במדותיו לצאת מכל חשד כדי שלא יתחלל שם שמים ע"י וכדאיתא בפ' יוה"כ. ולז"א על מרדכי כי היה לובש פורפורין נקיים כמו המלך פי' שהיה מתכבד במדות נאות אשר תקראינה מעיל ולבוש. וכמו שדרשו על הכתוב בכל עת יהיו בגדיך לבנים וכמעיל וצניף משפטי. הב' שיהיה מלא מצות כרמון כי לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה וכנגד זה אמר שהיה לובש עטרה כמלך פי' שמעשיו היו מרובים ונאים וכמ"ש וכתרך גדול מכתריהם וכן צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם כי המעשים המה עטרת פז לראשי פעליהם. הג' שיהיה נזהר בכבודו ולא יתבזה בעיני העם. אבל יראה שתהיה אימתו על הבריות וכמו שמצינו אזהרות רבות על זה וכנגד זה אמר כך מרדכי אימתו עליהם. והד' שיהיה שלם ותמים ויעשה טוב וחסד עם רבים כדי שיצא שמו בארץ. וגם יראה כי תורתו תתפשט בכל הארץ וכנגד זה אמר כך מרדכי מוניטה שלו הולכת שבכל שמעו תורתו. והכל ראו את חסדו: כך מרדכי מוניטה שלו הולכת בכל המדינות שנאמר ושמעו הולך ומה היתה מוניטה שלו מרדכי מכאן ואסתר מכאן כ"ה בפר"א. ופי' ששם מרדכי ושם אסתר היו כתובין משני הצדדין אבל לא צורתן ממש: או לעקר משפחת גר זה המן שעשה עצמו עבודת כוכבים כנ"ל ודריש לעקר כמו דדרשו בת"כ לעקר להביא נמכר לעבודת כוכבים עצמה שאדם מחויב לעקרה וכמ"ש הרמב"ן: שגאלם הקב"ה מידו והצילם כו'. כפל הלשון נראה שעשה להם שלשה דברים. הא' שהסיר מעליהם שבטו כשנתלה וזה שגאלם. השני שהשיב המלך הספרים מחשבת המן וזה שהצילם. והג' שנכנסו אויביהם תחתם בגזרה והיינו פדאם כי כל פדיון הוא ע"י דבר אחר ע"ד אם כפר יושת עליו ונתן פדיון נפשו:

בת דודו ונגאלו ישראל על ידיה · (שמות י"ז) כי מחה אמחה את זכר עמלק מחה בעולם הזה אמחה לעולם הבא · את זכר עמלק זה המן קרי ביה זכר עמלק ואף יעקב אבינו רמזה בברכת השבטים הה"ד (בראשית מ"ט) בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד [א] זה שאול שהיה בקרן של ישראל שהיה תחלה למלכים והיה משבט בנימין והכה את עמלק ובזז את כל אשר להם · (שם) ולערב יחלק שלל זה מרדכי ואסתר שעמדו להם לישראל בגלותם שהוא דומה לערב וחלקו שלל של המן שנמשל לזאב שהעמידו הקב"ה כנגד הזאב אלו מלכי מדי ופרס שנמשלו לזאב הה"ד (דניאל ז') וארו חיוה אחרי תנינה דמיה (ח) לדוב · תמן אמרין אלו מלכי מדי ופרס שאוכלין כדוב ואין להם מנוחה כדוב ומגדלין שער כדוב · העמיד הקב"ה כנגדן מרדכי ואסתר שהיו משבט בנימין דכתיב ביה זאב יטרף: יד (ט) [ב] ר' חייא רבה ורבי שמעון בן חלפתא הוון מהלכין בהדא בקעתא דארבל · וחזון את אילת השחר שבקעה את האורה אמר ליה רבי חייא רבה לרבי שמעון בן חלפתא כך הוא גדולתן של ישראל בתחלה קימעא כל מה שהולך הוא גדל ורבה והולך · מה טעם (מיכה ז') כי אשב בחשך ה' אור לי. כך בתחלה ומרדכי יושב בשער המלך ואחר כך וישב מרדכי אל שער המלך וגו' ואחר כך ומרדכי יצא מלפני המלך וגו' · ואחר כך ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר: טו הה"ד (תהלים סו) [ג] אמרו לאלהים מה נורא מעשיך מה דחילין אינון מגנות שלך (פירוש אותות שלך) הנהרגים הורגין את הורגיהם והנצלבין צולבין את צולביהן (י) המשוקעין בים משקעין את משקיעיהן הוי (שם) ברוב עזך יכחשו לך אויביך · את מוצא שמדות טובות של הקב"ה בהשפע בפירוי וריבוי · הטוב בריבוי · החסד בריבוי · הרחמים בריבוי · הצדקה בריבוי · האמונה בריבוי · הפדות בריבוי · הברכה ברבוי · השבח ברבוי · השלום ברבוי · הטוב ברבוי שנאמר (שם ל"א) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · החסד ברבוי שנאמר (שמות ל"ד) ורב חסד ואמת. הרחמים ברבוי שנאמר (תהלים קי"ט) רחמיך רבים ה' · הצדקה בריבוי שנאמר (איוב ל"ז) ומשפט ורב צדקה · האמונה ברבוי שנאמר (איכה ג') חדשים לבקרים רבה אמונתך · הפדות ברבוי שנאמר (תהלים ק"ל) יחל ישראל אל ה' כי עם ה' החסד והרבה עמו פדות · הברכה ברבוי שנאמר (מלאכי ג') והריקותי לכם ברכה עד בלי די · מאי עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם לומר די · השבח בריבוי שנא' (תהלים פ"ט) אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו (יא) וכתיב (שם ק"ד) מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית מלאה הארץ קניניך · השלום בריבוי שנאמר (ישעיה נ"ד) וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך: [ד] אל תיקרי בניך אלא בוניך (תהלים קכ"ב) יהי שלום [בחילך שלוה בארמנותיך למען אחי ורעי אדברה נא שלום] בך למען בית ה' אלהינו אבקשה טוב לך וראה בנים לבניך שלום על ישראל (שם קי"ט) שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול (שם כ"ט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום:

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה צ"ח: ב ירושלמי ברכות פרק א'. וירושלמי יומא פרק ג'. שיר השירים רבה פרשה ו' פסוק יו"ד. מדרש תהלים מזמור כ"ב. ילקוט תהלים רמז תרפ"ה. ועיין ילקוט שיר השירים רמז תתקצ"ח: ג שמות רבה פרשה כ'. מדרש תהלים מזמור כ"ב. פסיקתא רבתי פסקא י"ט. פסיקתא דרב כהנא פסקא יו"ד. ועמ"ש בהערות ותקונים. ילקוט סדר בא רמז קפ"ו. וסדר בשלח רמז רכ"ט. ילקוט תהלים רמז תש"ל: ד ברכות דף ס"ד:

חדושי הרד"ל

או דודו או בן דודו אם לא היתה אסתר בת דודו של מרדכי (הגואל כלל ישראל) משתדלת בגאולתם. היה דודו המקום ב"ה גואלו: (ח) לדוב לדב כתיב תמן אמרין אלו כו'. כצ"ל וכמ"ש המ"כ. ודרש תחלה המדרש בשיטת הירושלמי לדאב לזאב ומביא אח"כ תמן אמרין ר"ל בבבל (קדושין ע') אוכלים ע"ז ודרשו לדב ממש: (ט) ר"ח רבה ור"ש בן חלפתא כו'. שה"ר ספ"ו וש"נ: (י) המשוקעין במים משקעין הים את שוקעיהן כצ"ל: (יא) וכתיב מה רבו מעשיך ה'. מזה המקרא אין כ"כ ראיה שהשבח בריבוי. וכמדומה שחסר לפניו וצ"ל ג"כ המעשה בריבוי (ולפ"ז חושב י' דברים כנגד יו"ד מאמרות). וע"ז מפרש כאן המעשה בריבוי שנאמר מה רבו מעשיך ה'. ומביא מאמר זה לכאן משום הא דהשלום בריבוי. שהוא ענין לקרא דובר שלום לכל זרעו. ואפשר מפני לשון המאמר בברכות י"ז ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו וכו'. (שהוא נסמך על מקרא זה דובר שלום לכל זרעו) מביא כאן שהשלום נשתבח בריבוי כלשון מרבה שלום כד"א ורב שלום בניך:

פירוש מהרז"ו

פרשה י סי' יג ואף יעקב רמזה · ב"ר פרשה צ"ח סי' ב': תמן אמרין · המדרש הוא אגדת ארץ ישראל וכשאמר תמן אמרין היינו בבבל אומרים והיינו בגמרא דילן ברכות י"ג א' · ועיין לעיל בפסוק א': רבי חייא רבה · עין שה"ר פסוק מי זאת הנשקפה: ואח"כ וישב מרדכי · והיינו אחר מעשה לבישת המן את מרדכי הבגדים והרכבתו על הסוס שהיה התחלת הנס · ועי' בשה"ר פסוק הנ"ל הגירסא יותר מתוקנת:

מתנות כהונה

קרי ביה זכר · כטעות רבי' דיואב כדאיתא בב"ב פ' לא יחפור: שהעמידו הקב"ה למרדכי כו' · והוא כעין ד"א: דמיא לדוב · פי' וכתיב לדב חסר כלומר זאב ועיין לעיל בפסוק א': ה"ג שאוכלין ושותין כדוב כו': וה"ג בפ"ק דמגילה ובפרק עשרה יוחסין ובפ"ק דעבודת כוכבים: ה"ג בירושלמי פרק אמר להם הממונה מהלכין בהדא כו' · פירוש בזאת הבקעה של מקום ארבל: ה"ג בירושלמי בשער המלך ואח"כ וילבש את מרדכי וירכיבהו וגו' ואח"כ ומרדכי יצא וגו' ובירושלמי ריש ברכות גרסי' בשער המלך ואחר כך ויקח את הלבוש וגו' ואח"כ וישב מרדכי גו' ובמדרש תלים מזמור כ"ב מוסיף עוד ועיין שם ובמדרש חזית בפסוק מי זאת הנשקפה: ה"ג מה דחילון אינון מגנות שלך וה"ג בערוך ערך מגנין ובילקוט תלים מזמור ס"ו ופירש בו הערוך מה נורא הם הערמות שלך: הנהרגין · העומדים ומוכנים להריגה כו' · ועי' באר היטב בשמות רבה פרשה ב': אל תקרי בניך כו' · במתניתא גרס ליה הכי ללמד שתלמידי חכמים הנקראים בונים מרבים שלום בעולם ואגב זה נקטיה נמי הכא: ה' יברך וגו' · ועיקר הבאת השלום לכאן על שנאמר פה סוף המגילה ודובר שלום לכל זרעו:

יפה ענף

כי מחה אמחה כו'. זה הוא דרש חדש למצוא את זכר המן מרומז בתורה. ודריש מחה בעולם הזה דהיינו במלחמת שאול באגג ובענין המן שהרגו מהם רבים ואמחה לעולם הבא זה כאשר יבא הגואל ויגאל ה' ונלחם כדאיתא במכילתא או פירושו בעוה"ב כי לעתיד לא יקבלו מהם גרים כדאיתא במכילתא: מדי ופרס שנמשל לזאב. פי' בנימין נמשל לזאב לפי שהעמידו ה' כנגד הזאב וזה מלכי מדי ופרס. והעמיד מרדכי ואסתר שהם משבט בנימין כנגדם וכדמסיים. וע"ע בזה מה שכתבנו בפתיחתא למגילה זו: כך היא גדולתן של ישראל בתחלה קימעא כו'. ע' בב"ר ריש פס"ג שמה כתבנו הטעם למה יהיה אור הגאולה מעט מעט כדי שיוכל לסבול האור. כי לבוא לאור גדול פתאום מאפילה גדולה א"א לסבול וכן איתא בהדיא בשוח"ט מזמור י"ח וזה שמביא את הכתוב כי אשב בחשך ה' אור לי פי' גם בעת אשר החושך יכסני גם אז ה' אור לי ואינני מכוסה בחושך ואפילה מגודת כדי שאוכל לסבול את האור אשר תביא לי הגאולה: כך בתחלה ומרדכי יושב וגו'. ומה שהיה לו צער של המן לא נחשב לו לירידה ולהפסק מגדולתו כי משולם לא קם מרדכי ולא זע מהמן רק צער בעלמא היה לו: הה"ד אמרו לאלהים וגו'. זה קאי על הכתוב ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר ומביא את הכתוב הזה דמדריש ביה שכל המדות הטובות הבאות מאת ה' תבאנה בשפע רב: מה דחילין כו'. ומפרש מה נורא מעשיך המה מופתיך ונסיך וזה מגנות שלך. כי ממה שיראו שמעשיהם נהפכים עליהם שהנהרגים הורגים את הורגיהן עי"ז יכירו הכל כי לא יד המקרה עשתה זאת רק יד ה' הוא בכל אלה ולכן תפול עליהם אימתה ופחד. כי יכירו רב עוזך ויכחשו לך פי' ישתברו או יעשו כזבים בדבריהם כדאיתא בש"ר פ"ב ועמ"ש שם: בהשפע בפירוי וריבוי. שפע הוא ריבוי בכמות. ופירוי היינו שיעשה פירות וריבוי הוא באיכות. ואינו מביא ראיה רק על רבוי. כי רב כולל כל השלש הוראות אלו כידוע לבעלי השרשים: הטוב בריבוי החסד ברבוי כו'. מה שמזכיר אלה התשעה ולא קאמר נמי עוזו וכחו ברבוי דכתיב ברב עוזך ורב כח. וכן הגדולה שנא' עמה ירבה והשררה ברבוי דכתיב למרבה המשרה. והחיים וירבו לך שנות חיים. והגדולה דכתיב תרב גדולתי וזולתם. ואם תאמר שכמה נכללים במה שמנה פה למה פרט כל אלה הלא הטוב כולל גם חסד. רחמים. צדקה פדות וברכה. אבל הטעם בזה דמנה פה ט' חלוקות כנגד זכות האדם שיש בהם מה שבין האדם למקום ובין אדם לחבירו. או בהנהגת הרבים. וכן אם הוא במחשבה במעשה או בדבור ולז"א הטוב אשר קאי על שלימות האדם בינו למקום אשר שכרו הוא צפון בעוה"ב וכמו שמביא את הכתוב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך ואח"ז מזכיר מה שבין אדם לחבירו. ומזכיר בראשונה חסד שהוא כולל לעניים ולעשירים בגוף ובממון ולחיים ולמתים כדאיתא בפ"ק דסוכה. וז"ש החסד ברבוי. ואח"ז מזכיר מה שהוא לעני בפרט וזה רחמים מה שיפייסו בדברים ויניח את דעתו בזה וצדקה הוא המתנה מה שיתנהו. ואומר עוד האמונה ברבוי. וזה הנושא ונותן באמונה. וכן אם יפדה את האדם ממצרותיו אומר הפדות ברבוי. וזה הוא במעשה. ואח"ז אומר על הזכות אשר בדבור וזה ברכה אשר היא בפה. וכנגד המחשבה אמר השבח ברבוי ופי' במה שישלים האדם תוכו במחשבתו יזכהו ה' ברב דעת וחכמה להכיר את ה' ולשבחו. ועל הזכות לאדם בהנהגת הרבים אמר השלום ברבוי שעיקר ענינו הוא אם שלום יהיה בעם ויחיו יחד בשלום. ובילקוט איתא האמונה היא קיום הבטחתו ופרעון הגמור באמונה. ומ"ש אמונה על הקדוש ברוך הוא ברבוי פירושו כי כשפוסק הקב"ה שכר לאדם על מעשיו הטובים פוסק לו ולזרעו ורבוי הזה לשלם עד סוף כל הדורות ישלם ה' בפרעון גמור באמונה: מאי עד בלי די. לפי שהברכה כנגד הדבור הטעים הדבר לומר שגם היא עד שיבלו שפתותיהן לומר די דהוי דבור כנגד דבור. ולשון די הוא דרך גוזמא. או פי' שכל זמן שיבלו ימיהם בטוב יהיו אומרים כן. ונמצא שיבלו שפתותיהם עמהם בהיות אומרים כן תמיד: אל תקרא בניך אלא בוניך. היינו ת"ח כדרך שאמרינן בפ"ק דתענית ארץ אשר אבניה ברזל א"ת אבניה אלא בוניה. והכוונה של מרבים שלום הוא שבזכותם יתן ה' שלום בעולם. ומה שמביא כל הכתובים האלה על השלום נראה כי השם שלום ישתמש על ג' פנים. הא' הסכמת הדעות בין המריבים וכנגד זה מביא את הכתוב ורב שלום בניך שפירושו הסרת המחלוקת מהאויב. וכדכתיב שם רחקי מעושק כי לא תיראי וממחתה וגו'. והב' לנוח בשלוה ובשלום ולא ידע אסון ופגע וע"ז מביא הכתוב יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך. והג' שלום כי יהיה שלום בגופו ובתורתו. וע"ז מביא את הכתובים שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול בתורה. וזה שלם בתורה. והכתוב השני ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום כי יהיו שלמים בגופם ולכן יתנן עוז להם:

חסלת מדרש אסתר בעזרת השם יתברך

שיר רבה

א [א] **שיר השירים** · זה שאמר הכתוב על ידי שלמה (משלי כב) חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשוכים · חזית איש מהיר במלאכתו זה יוסף דכתיב ביה (בראשית לט) (א) ויבא הביתה לעשות מלאכתו · רבי יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר יום [א] ניבול וזבול היה יום טיאטרון היה ור' נחמיה אומר יום טיאטרון של נילוס היה והלכו כולם לראות והוא נכנס למלאכתו לחשוב חשבונותיו של רבו · ר' פנחס אומר בשם ר' שמואל בר אבא כל שהוא משמש את רבו כראוי הוא יוצא לחירות מנין אנו למדין מיוסף על ידי ששמש את רבו כהוגן יצא לחירות לפיכך לפני מלכים יתיצב זה פרעה שנאמר (שם מא) וישלח פרעה ויקרא את יוסף וירצהו מן הבור · בל יתיצב לפני חשוכים זה פוטיפר שהחשיך הקב"ה את עיניו וסירסו : ב ד"א חזית איש מהיר וגו' [ב] זה משה רבינו במלאכת המשכן לפיכך לפני מלכים יתיצב זה פרעה שנאמר (שמות ח) השכם בבקר והתיצב לפני פרעה · בל יתיצב לפני חשוכים זה יתרו · אמר ר' נחמיה עשית קודש חול אלא לפני מלכים יתיצב זה ממה"מ הקב"ה שנאמר (שם לד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום בל יתיצב לפני חשוכים זה פרעה שנאמר (שם י) ויהי חשך אפלה וגו' : ג ד"א חזית איש מהיר במלאכתו וגו' (ב) אלו הצדיקים שהם עוסקין במלאכתו של הקב"ה לפיכך לפני מלכים יתיצב שמתיצבים בתורה שנאמר (משלי ח) בי מלכים ימלוכו בל יתיצב לפני חשוכים אלו הרשעים שנאמר (ישעיה כט) והיה במחשך מעשיהם וכתיב (תהלים לה) יהי דרכם חשך וחלקלקות : ד [ג] ד"א חזית איש מהיר במלאכתו זה רבי חנינא · אמרו פעם אחת ראה אנשי עירו מעלים עולות ושלמים אמר כולם מעלים שלמים לירושלים ואני איני מעלה כלום מה אעשה · מיד יצא למדברה של עירו בחורבה של עירו ומצא שם אבן אחת יצא וסירקה וסתתה וכרכמה אמר הרי עלי להעלותה לירושלים בקש לשכור לו פועלים אמר להם מעלים לי אתם את האבן הזאת לירושלים א"ל תן לנו שכרנו מאה זהובים ואנו מעלים לך את אבנך לירושלים אמר להם וכי מנין לי מאה זהובים או חמשים לתת לכם ולא מצא לשעה · מיד הלכו להם מיד זימן לו הקב"ה חמשה מלאכים בדמות בני אדם אמרו לו רבי תן לנו חמשה סלעים ואנו מעלים אבנך לירושלים ובלבד שתתן ידך עמנו ונתן ידו עמהם ונמצאו עומדין בירושלים בקש ליתן להם שכרם ולא מצאן · בא המעשה ללשכת הגזית אמרו לו דומה רבינו שמה"ש העלו לך את האבן לירושלים מיד נתן לחכמים אותו השכר שהשכיר עם המלאכים : ה ד"א חזית איש מהיר במלאכתו זה שלמה

מסורת המדרש א סוטה דף ל"ו · בראשית רבה פרשה פ"ז · תנחומא סדר וישב · ילקוט תורה רמז קמ"ו : ב שמות רבה פרשה י"א · ילקוט משלי רמז תתק"ס וע"ש הגירסא · פסיקתא רבתי פ' ו' · ג קהלת רבה פרשה א' · ילקוט מלכים א' רמז קפ"ב · ילקוט משלי רמז תתק"ס :

חדושי הרש"ש

(א) ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש מאנשי הבית וגו' כ"י ור"כ כצ"ל : (ב) אלו הצדיקים כו' שמתיצבים בתורה כו' · יתכן שיכוון למה דאיתא בויק"ר ר"פ כ"ה ובקהלת פתיד הקב"ה לעשות

מתנות כהונה

שיר השירים · יום ניבול כו' · כל זה בבראשית רבה פר' פ"ז פירשתיו אכן קצת באופן אחר : וזיבול · זיבול לשון בזיון וזבל ובמסכת עבודת כוכבים פרק קמא משמע כן בפירש"י ושם פירשו התוס' שהוא כמו זיבוח ומייתי ראיה מירושלמי דברכות דאיתא התם הרואה מקום שמזבלין שם לעבודת כוכבים יאמר זובח לאלהים יחרם : של נילוס · בבראשית רבה פרשה פ"ז פירשתיו : וסירסו · והלך חסכים בלא בנים ועיין עוד מזה בראשית רבה פרשה פ"ז : ה"ג קדש חול וחול קדש אלא כו' · וכן הוא בילקוט משלי ופי' אין נכון לפרש ההסך על יתרו והמלוכה על פרעה : ויהי חשך אפלה · בילקוט משלי גרס שנאמר ובתתפנחס הסך היום : במלאכתו של הקב"ה · בתורה הכתובה באצבע אלהים : ואני איני מעלה כלום · כי איש עני היה כדאמרינן בעלמא וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת : בחורבה של עירו · במדרש קהלת לא גרס ליה והוא פירוש על מדברה של עירו : וכרכמה · לשון כרכום כלומר צבעה ובילקוט משלי הגי' נשתנת וכן ברים מדרש קהלת : הרי עלי · כמו תהא עלי ואולי צ"ל כך : מאה זהובים · ברים מדרש קהלת גרס נ' סלעים : ולא מצא · לא מצא פועלים באותה שעה וברים מדרש קהלת הגירסא נשתנה : ה' סלעים · והיו לו חמשה סלעים לתת להם : בא המעשה כו' · לקמן בקהלת יש שהלך שם לשאול בשבילם : ה"ג עם המלאכים וקראו עליו המקרא הזה

פירוש מהרז"ו

חזית איש · פסיקתא רבתי פרשה ו' ועיקר הדרשה השייך כאן מה שהובא כאן בסוף הדרשה על שלמה ותחלה הביא דרך אגב דרשות אחרות ע"פ מדה י"ז : לעשות מלאכתו · ב"ר פרשה פ"ז סי' ז' דורש גם גז"ש מתיבת מלאכתו שמדבר ביוסף וס"ד ואין איש מאנשי הבית שם בבית ובב"ר שם הגירסא אפשר ביתו של אותו האיש משתייר בלא איש : ניבול וזיבול · בב"ר שם הגירסא ניבול של נילוס ובפסיקתא הגירסא יום זיבול של נילוס וכאן הביא בו גירסאות ולא גרסינן בדברי ר"י יום טיאטרון היה רק בדברי ר"נ וכ"ה בפסיקתא ובב"ר שם ובדברי ר"נ לא גרסינן של נילוס : לחשוב · כמ"ש בת"א למבדק בכתבי חושבני : משמש את רבו · כמפורש אצל יוסף ויפקידהו על ביתו וכל יש לו נתן בידו והכוונה כל המשמש את רבו באמונה וכמ"ש ויהי מאז הפקיד אותו בביתו וכמ"ש שמ"ר פכ"ג ס"ס ב' וכתיב וכל יש לו נתן בידו והפסיק בדרשת ר"פ באמצע הדרשה שהתחיל על פסוק חזית ובמקומות הנ"ל לא הובא מאמר ר"פ וכאן דרך אגב וגם דברי ר"פ מרומזים בפסוק חזית כי העומד לפני מלכים זהו החירות האפשרי ומ"ש לפיכך לפני מלכים וכו' חוזר לדרשה שהתחיל ואינו דברי ר"פ כמ"ש במקומות הנ"ל : מן הבור · וס"ד ויבא אל פרעה : שהחשיך · ב"ר פרשה פ"ו סי' ג' שעל שלקחו לתאותו סרסו הקב"ה בגופו ומחולי זה חשכו עיניו : זה פוטיפר · שהיה שר בית הסוהר כמ"ש אצל שר המשקים והאופים אל בית הסוהר בית שר הטבחים וביוסף כתיב ויקנהו פוטיפר סרים פרעה שר הטבחים : ג ויהי חשך אפלה · שבמכת חושך גזר שלא יראה משה פניו ומשה השיב לו כן דברת לא אוסיף עוד ראות פניך : במלאכתו של הקב"ה · שהיל"ל מהיר במלאכה ע"כ דורש במלאכתו של הקב"ה וכמ"ש ד"ה א' ד' עם המלך במלאכתו ישבו שם וכמ"ש בב"ר פ"ח סי' ז' : ד זה רבי חנינא · הוא ר"ח בן דוסא כמ"ש בהדיא ריש קהלת והיה תלמידו של ריב"ז בזמן ביהמ"ק : למדברה של עירו · כ"ה בקהלת רבה שם ומ"ש עוד בחורבה של עירו ל"ג שם וכאן הוא ל"א : ה' סלעים · היינו סלע מדינה שנקראים איסתרא של חצי זהב שהם פי' סלעי צורי היה יכול להביא הרבה קרבנות : נתן לחכמים · שהוציאו על צרכי רבים שלא לשנות מדעתו שהיה סבור שהם ב"א והבטיח להם שכר ומה שבקשו שיתן ידו עמהם שיחשוב ר"ח שהם ב"א וצריכים שגם הוא יעזור להם אך כוונתם היה שיאחוהו בידו עם האבן וכמ"ש אצל מלאכי לוט ויחזיקו בידו וגו' ויוציאוהו

יפה קול

וש"ה ע"י שלמה כו' · מה שדקדק לומר ע"י שלמה כי פשטיה דקרא הוא ללמד לאדם כי יהיה מהיר במלאכתו וכמו שלמדה לנו תורה דרך החיים בכמה מקומות · ופה בא המדרש לדרשו על יוסף ומשה לכן אמר מהלאם כי הכתוב נאמר ע"י שלמה אשר כל דבריו היו במשל ומליצה ומוכרחים אנחנו למצוא בו רמז זולת הפשט · וגם נוכל לומר יען דדרים לקמן את הכתוב על שלמה · ויפלא בעינינו איך יהלל שלמה את נפשו לכן הקדים לומר זש"ה ע"י שלמה כי הכתוב הנאמר ברוה"ק ידבר ע"י שלמה ולכן לא יפלא בעינינו לראות כי שלמה ידבר בשבחו : חזית איש מהיר במלאכתו וגו' · נראה דדורש שיר השירים מלשון השראת השכינה שהרתה עליו רוה"ק ומייתי האי קרא לפני מלכים יתיצב לסמך כי שרתה עליו רוח ה' וברות ה' דבר שלשה ספריו וכדמפרש לקמן · והגב דורש מהלאם שאר הדרשות וכדרך המדרש : דכתיב ביה וכו' · לעשות מלאכתו וכיון דהיה יום איד ושמחה וכדמפרש והזיל הלא כל איש שבת ממלאכתו ובכל זאת בא יוסף לעשות מלאכתו מזה מוכח כי היה מהיר במלאכתו : ר"י ור"נ · עיין בב"ר פ' פ"ז : יום נבול וזבול היה · [כבר אמרו רז"ל בירושלמי ר"ה פ"א על חדש כסליו כי נקרא ירח בול יען כי אז העולם נובל מהגשם והארץ תמס · וגם בפרוץ יאור הנילוס תמס ארץ מצרים והוא יביא זבל ואשפה לדשן את השדות לזריעה · ולכן נקרא יום שטף הנילוס נבול וזבול] ורש"י ז"ל כתב כי הוא ללשון גנאי לפי שאז זכמו זכה ליאור ועיין בפ"ק דע"ז : טיאטרין · הוא שמחה וגיל לחוק ורקוד · וכל זה היה במצרים בפרוץ הנילוס בארץ וכולם הלכו לשמות אלי גיל · ויוסף אף כי הותר לו לשמוח אז בשמחתם · כי לא היתה שמחת חג לאלילים של מצרים בכ"ז בחר יותר לעשות מלאכתו ולחשוב חשבונות בית אדוניו כי הוא היה מהיר במלאכתו : כל שהוא משמש כו' · פי' אע"פ שע"פ דין היה לו לעבוד עד היובל · וכמו ביוסף דגופו היה נמכר ע"פ דין לעבד בשביל שקרא לאחיו בני השפחות וכדאיתא בב"ר · בכ"ז לדקתו ואמונתו בעבודת רבו תקדים לו זמן החירות ויצא לחירות אחרי ימים במספר : שהחשיך הקב"ה עיניו וסירסו · כי הסירוס מבלבל ומחשיך את הדעת כמו"ש בעל העקדה וזה הכוונה שהחשיך עיניו פי' עין כחיתו · [ובאמת גם מראה פני הסריס נשתנה ויחשך · ועיין בבכורות מ"ד ע"ב רתב"ח כל שמראיו חשוכין · ויש לפרש בזה דלא כרש"י ע"ש] : זה משה · פה חסר ולפי הסמ"ר פ' י"א צ"ל כן · חזית איש מהיר זה משה שהיה מהיר במלאכת המשכן לפיכך לפני מלכים יתיצב · רי"א חזית איש מהיר זה משה שהיה זריז להביא המכות על פרעה לפני מלכים יתיצב והתיצב לפני פרעה · בל יתיצב לפני חשוכים זה יתרו כו' · והת"ק מפרש לפני מלכים זה השכינה כי מיד כשהוקם המשכן כתיב ויקרא ה' אל משה · ובל יתיצב לפני חשוכים זה שנפרד מעדת ישראל אשר היו חשוכים לגבי השכינה או לפי שהיו מוקפים בענן · ור"י דמפרש שהיה זריז להביא המכות על פרעה כי השכים בבקר בזריזות לבוא אל פרעה · ומפרש במלאכתו כמו במלאכותו ובשליחותו וקרא ליתרו חשוכים לפי שהיה שפל והדיוט כדאיתא בב"ר פ"ח : זה ממ"ה הקב"ה · וקמ"ל אף כי כל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה כדאיתא בשבת פ' שואל משום לא יגורך רע כי העושה רע לא יגור עם הקב"ה בכ"ז זכות זריזותו להביא המכות על מצרים · ולהציל את ישראל הקריבו לפני הקב"ה · וזה שאמר הכתוב לפני מלכים יתיצב ומפרש למה זכה להתיצב לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה משום בל יתיצב לפני חשוכים שלא נשא פני פרעה אף כי נתגדל בביתו : במלאכתו של הקב"ה · ויען כי האדם יולד לעמל התורה כדאיתא בפרק חלק לכן אמר חזית איש שיודע את יעודו ותכליתו בארץ וזה מלאכת השמים כי הוא מהיר במלאכתו ועושה מלאכת השמים באמונה הוא יתיצב לפני יועצי עלה בתורה כי סוד ה' ליראיו ועיניו תביטנה נפלאות בתורת ה' בל יתיצב לפני חשוכים ולא ילכד מעולם לבוא בין מתי שוא ולהתלמד ממעשיהם · וקורא את הרשעים חשוכים · הא' כי מעשיהם הוא במחשך · וכדבר הכתוב והיה במחשך מעשיהם · והב' כי אחריתם הוא חשך ואפילה וכדבר הכתוב יהי דרכם חשך : זה ר' חנינא · כי היה מהיר במלאכתו לפתת את האבן ולהסיעה לירושלים וזכה בשביל זה לעמוד לפני מלאכים כאשר יסופר · ולא התיצב לפני הפועלים החשוכים אשר כחשוכים נחשבו לפני המלאכים · ולתכלית זו מספר פה כי חפץ לשכור פועלים אשר אין לו ענין אל הנס רק ללמד לנו מי המה החשוכים : ראה אנשי עירו כו' · ואע"ג דאין שיעור לעולת ראיה וסגי בכל דהו ולמה לא קנה גם הוא ב' תורים או ב' בני יונה בעד החמשה סלעים אשר היו בידו לשלם להפועלים · אבל כיון שראה שבני עירו מביאים עולות ושלמים בקר וצאן · דברים חשובים · והוא יביא עולת עוף יתפעלו הרואים בצרות עין · לכן פתת והחליק את האבן להעלותה לירושלים וזה דבר חשוב ונכבד : וסירקה · פי' כי בקע והיקן אותה · וי"ג וסירקה וזה מלשון צבע וסרק וכמו כרכמה : הרי עלי להעלותה כו' · זה אין קושיא איך נדר בדבר אשר אין בידו ושמא לא ימצא פועלים להעלותה כי הוא נדר בשבע שהיה בטוח במנהג העולם כי ימצא פועלים ובטח בה' כי יהיה לו לישועה להקים הנדר אשר נדר בדבר מצוה ליפות את ירושלים באבנים מסותתות או לבנות בית הכנסת או ביהמ"ד חדש בעיר ה' : בא המעשה ללשכת הגזית · כי לא ידע אם מלאכים עשו את מעשיו או פן קפצה לו הדרך כי הוא היה מלומד בנסים כדאיתא בתענית · ויושבי הלשכה פתרו לו שהיו מלאכים כיון שלא באו על שכרם או כי הוא לא חפץ להלין שכר השכירים

ידי משה

חזית איש מהיר במלאכתו זה יוסף וכו' · פי' דאתיא כמ"ד ויבא יוסף לעשות מלאכתו ממש ולא כמ"ד לעשות צרכיו נכנס וא"כ הואיל שלא היה במחשבתו לחטוא דלא היה מהרהר בעבירה כלל לכך לפני מלכים יתיצב כדאיתא בזוהר ויקרא פרעה אל יוסף זמ"ה עד עת בא דברו אמרת ה' צרפתהו פי' שצורפהו ובדקהו שלא עבר עבירה אפילו במחשבה ולמלא היה מהרהר בעבירה לא היה עולה לגדולה וק"ל : נתן לחכמים אותו השכר · פי' ע"ד דאיתא בגמרא דתענית שאין אדם רשאי ליהנות ממעשי נסים והואיל ונעשה לו נס ונזדמנו לו מלאכים לכך לא היה רוצה ליהנות מן השכר שמשם שאין אדם רשאי ליהנות אין

בן דוד לפני מלכים יתיצב [א] שהיה זריז בבנין בהמ"ק הה"ד (מלכים א ו) ויבנהו שבע שנים וכתוב אחד אומר (שם) ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה נמצא מיופה ומרובה בנין בית שלמה מבנין בהמ"ק· אלא כך אמרו בבנין ביתו נתעצל בבנין בהמ"ק היה זריז ולא נתעצל· הונא בשם רב יוסף [ב] הכל מסייעין את המלך כ"ש הכל מסייעים בשביל כבוד ממ"ה הקב"ה ואפי' רוחות ואפילו שדים ואפי' מלה"ש [ג] יצחק בריה דרב יהודה בר יחזקאל אמר כתיב (שם ח) בנה בניתי בית זבול לך בנין בנה בניתי· ר' ברכיה אמר הבית אשר היו בונים· אין כתיב כאן אלא והבית בהבנותו מאליו היה נבנה (ג) שנאמר (שם ו) אבן שלימה (ד) מסע נבנה בנוי אין כתיב כאן אלא נבנה מלמד שהיתה האבן נושאת את עצמה וניתנה ע"ג הדימוס· אמר רב אל תתמה על זה מה כתיב להלן (דניאל ו) והיתית אבן חדא ושומת על פום גובא [ד] וכי אבנים יש בבבל אלא מא"י פרחה לה לשעה ובאת וישבה לה על פי הבור רב הונא בשם רב יוסף אמר מלאך ירד בדמות ארי של אבן וישב על פי הבור הה"ד (שם) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא· ואל תתמה אם בכבוד אותו צדיק כתיב והיתית אבן חדא בכבודו של הקב"ה עאכ"ו· לפני מלכים יתיצב לפני מלכי תורה יתיצב בל יתיצב לפני חשוכים אלו חבורה של רשעים· [ה] אמר ריב"ל בשעה שנמנו וגמרו [ו] ג' מלכים וד' הדיוטות אין להם חלק לעוה"ב בקשו לצרף שלמה עמהם יצתה בת קול ואמרה (תהלים קה) אל תגעו במשיחי אמר ר' יהודה בר סימון ולא עוד אלא שנתייחס ראש לשלשת יוחסין שנאמר (מ"א יד) ורחבעם בן שלמה· אמר ר' יודן בר סימון ולא עוד אלא ששרתה עליו רוה"ק ואמר ג' ספרים הללו משלי שה"ש וקהלת: ו הה"ד (תהלים מה) תחת אבותיך יהיו בניך [ז] את מוצא צדיק מוליד צדיק· רשע מוליד רשע צדיק מוליד רשע· רשע מוליד צדיק וכולהון יש להם מקרא ויש להם משל ויש להם מליצה· צדיק מוליד צדיק יש לו מקרא ויש לו משל מקרא דכתיב תחת אבותיך יהיו בניך· משל סרכא דאקים תאניתא· רשע מוליד רשע יש לו מקרא ויש לו משל ויש לו מליצה מקרא דכתיב (במדבר לב) הנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים משל (ש"א כד) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע· מליצה מנין מה ילדת חיפושיתא קרוצי בישי מינה· צדיק מוליד רשע יש לו מקרא (איוב לא) תחת חטה יצא חוח· משל מולידין דלית כוותהון מרביין דלא דמיין להון· רשע מוליד צדיק יש לו מקרא (ישעיה נה) תחת הנעצוץ יעלה ברוש· משל מן סניא נפק ורדא· אבל שלמה מלך בן מלך חכם בן חכם צדיק בן צדיק אווגיטוס בן אווגיטוס· את מוצא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה· דוד מלך מ' שנה וזה מלך מ' שנה· דוד מלך על ישראל ויהודה ובנו מלך על ישראל ויהודה· אביו בנה את היסודות והוא בנה את העליונות (ה) [ח] אביו מלך מסוף העולם ועד סופו וזה מלך מסוף העולם ועד סופו· דוד כתב ספרים ושלמה כתב ספרים· דוד אמר שירים ושלמה אמר שירים· דוד אמר הבלים· ושלמה אמר הבלים· דוד אמר דברים ושלמה אמר דברים· דוד אמר משלים ושלמה אמר משלים· דוד קלס באז ושלמה קלס באז· דוד בנה מזבח ושלמה בנה מזבח· דוד הקריב קרבן ושלמה הקריב קרבן· דוד העלה את הארון ושלמה העלה את הארון· דוד מלך מ' שנה שנאמר (מלכים א ב) והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה ושלמה מלך מ' שנה שנאמר (ד"ה ב ט) וימלך שלמה בירושלים על כל ישראל ארבעים שנה· דוד מלך על ישראל ויהודה שנאמר (שם א כח) ויבחר ה' אלהי ישראל בי מכל בית אבי וגו' ושלמה מלך על ישראל ויהודה שנאמר *ויהודה וישראל רבים וגו'· דוד בנה את היסודות שנא' (דה"א כח) ויקם דוד המלך על רגליו וגו' ושלמה בנה את העליונות שנאמר (מלכים א ח) בנה בניתי בית זבול לך· דוד אמר דברים שנאמר (שמואל ב כג) ואלה דברי דוד האחרונים וגו' ושלמה אמר דברים שנאמר (קהלת א) דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים· דוד אמר הבלים שנאמר (תהלים לט) אך כל הבל כל אדם נצב סלה ושלמה אמר הבלים שנאמר (קהלת א) הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל· דוד אמר משלים שנא' (שמואל א כד) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע וגו' ושלמה אמר משלים שנא' (משלי א) משלי שלמה בן דוד מלך ישראל· דוד כתב ספרים דתהלים נכתב על שמו ושלמה כתב ספרים משלי קהלת שיר השירים· דוד קלס באז שנא' (תהלים קכו) אז

מסורת המדרש א במדבר רבה ריש פ' י"ד· פסיקתא רבתי פ' ו'· מדרש משלי פ' כ"ב : ב שמות רבה פ' כ"ב : ג במדבר רבה פ' י"ד· מדרש תהלים מזמור כ"ד כל הענין· ילקוט מלכים א' רמז קס"ב : ד מדרש תהלים מזמור ס"ד· ילקוט תהלים רמז תשפ"ז· עי' פדר"א פרק כ"ד : ה במדבר רבה ריש פ' י"ד· ועי' מדרש משלי פ' כ"ב : ו סנהדרין דף ק"ד· ירושלמי סנהדרין פרק י'· אבות דר' נתן פרק ל"ו ופ' מ"א· מדרש תהלים מזמור ס'· ילקוט משלי רמז תתק"ס : ז ילקוט ש"א רמז קל"ד : ח אסתר רבה פ' א'· ועי' תדא"ר פ' ט' :

חדושי הרש"ש

כו' לבעלי המצות אלא בני תורה· ואולי צ"ל כאן שמתיצבים לפני מלכי תורה וכדלקמן אצל שלמה : (ג) שנאמר אבן שלמה· מלת שנאמר מיותרת וצריך למחקה : (ד) מסע נבנה בנוי אין כתיב כאן כו'· אולי צ"ל בנה אכ"כ : (ה) דוד מלך מסוף העולם ועד סוף ו· לקמן לא הביא קרא לזה וגם לא מצינו זאת מפורש בדוד ועיין (מגלה י"א) ואולי משום דכתיב (בד"ה א' י"ד) ויצא שם דוד בכל הארצות וכו'

פירוש מהרז"ו

ויוליאוהו ומסיים במדרש קהלת שם כמ"ש במ"כ: ה זריז ולא נתעצל· וסיום הדרשה לקמן אלא שהפסיק בדברי הונא בשם ר"י דרך אגב ובפסיקתא לא הובא דברי הונא : הונא בשם ר"י· נ"ל רב הונא וכמ"ש לקמן בסמוך : ואפילו מלאכי השרת· במ"ר פרשה י"ד ריש סי' ג' : בנה בניתי· ולא יתכן לדרוש מדה יו"ד על שני בניינים שלא בנה אלא בית אחד ע"כ בהכרח לדרוש בנין בניתי : בבנוי איכ"ב· נ"ל בנה איכ"כ : וכי אבנים יש בבבל· וכמ"ש בבנין המגדל ותהי להם הלבנה לאבן : פרחה לה· וזהו והיתית מעצמה ע"י מלאך ולא כתיב והיתיאו: מלאך ירד בדמות ארי וכמ"ש במכילתא ע"פ סגר עליהם המדבר אין סגר אלא חיות רעות שנאמר וסגר פום אריוותא וכמ"ש ב"ר פרשה ל"ב סוף סי' א' על פסוק ויסגור ה' בעדו שהקיפה אריות היינו מתיבת ויסגור כנ"ל הרי מ"ש כאן וסגר פירושו ג"כ שהסוגר היה אריה וכתיב שלח מלאכו וסגר שהיה מלאך בדמות ארי ומדכתיב והיתית אבן שלא אבן הרי שהאבן בעצמו הוא הגשה הוא המלאך והארי· גם דורש מ"ש ושומת על פום גובא ומ"ש וסגר פום אריוותא לגז"ש הרי מאבן של דניאל ק"ו לאבני ביהמ"ק : לפני מלכים· כאן סיום הדרשה חזית איש מהיר על שלמה שנמנה עם הצדיקים ולא עם הרשעים עי' במ"ר ריש פ' י"ד בביאור ובפסיקתא שם הגי' אלא זכה להתייחס עם המלכים הצדיקים : אל תגעו במשיחי· ושלמה נמשח בשמן המשחה ע"י צדיק כמפורש ברים מלכים א' וס"ד ובנביאי אל תרעו ושלמה היה נביא שנראה לו השי"ת ב' פעמים ודבר עמו : ורחבעם בן שלמה· והרי כבר נזכר כמה פעמים וכתיב וימלוך רחבעם בנו אלא כאן בא לעשותו ראש היחס כך פי' לפי הגי' דכאן ועדיין יקשה איזה שלשת יוחסין יש כאן אך בפסיקתא הגירסא מבוררת וז"ל ולא עוד אר"ל שנעשה ראש ליחסים אלה תולדות פרץ וגו' עד וישי הוליד את דוד בסוף רות והיה צריך לומר ודוד הוליד את שלמה ואינו אומר אלא (ד"ה א' ג' י') ובן שלמה רחבעם ומונה והולך שם כל היחס עד זרובבל והרבה דורות אחריו עד ענני וכן צריך לגרוס כאן ובן שלמה רחבעם : ו ויש להם משל וכו' ומליצה· לפרש מ"ש ברים משלי להבין משל ומליצה וזהו ענין שחז"ל ידעו לדרוש משלות שועלים וכמ"ש אצל ריב"ז ובר קפרא· ואצל צדיק בן צדיק חסר המשל ולא מצאתי מאמר זה במקום אחר ע"כ אין בידינו לפרשו ולהגיהו ועי' מ"כ : אבל שלמה· פי' שלפי מנהג העולם הכ"ל הוא דבר יקר המציאות שיהיה צדיק בן צדיק וכמ"ש עוד ב"ר פ' ס"ג אלא שהיה עוד מלך ב"מ ואבגינוס וכו' וגם בהרבה דברים עוד : מכל בית אבי· וס"ד על כל ישראל ויהודה בכלל : דוד בנה· פסיקתא רבתי פרשה ב' סי' ד' ומ"ש ויקם דוד על רגליו וס"ד אני עם לבבי לבנות וכו' והכינותי לבנות היינו שהכין כל צרכי הבית וכרה שיתין ויסודות גם יתכן שכוונת המדרש לדרוש שמ"ש על רגליו מיותר ואם אינו ענין לדוד תנהו ענין שהעמיד ביהמ"ק על יסודותיו ורגליו : נכתב על שמו· כמ"ש

מתנות כהונה

הזה חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב קרי ביה לפני מלאכים : זריז כו'· לקמן מסיים לפני מלכים כו' : נמצא מיופה כו'· שהרי בנין ב"ה נגמר רק בז' שנים ובנין ביתו לא נגמר עד אחר י"ג שנים : ואפי' רוחות כו'· עיין מזה סוף ספר שמות : ואפי' מלאכי שרת· וזהו לפני מלכים יתיצב קרי ביה מלאכים ואולי הכוונה כמו שדרשו חז"ל בפ' חלק בגמ' ג' מלכים ועיין שם ובבמדבר רבה פרשה י"ד וכן משמע לקמן : בנה בניתי· משמע בנין בנוי וה"ג בהדיא בשוחר טוב וזהו ע"י שהמלאכים היו מסייעין אותו הרי הוא בנוי כבר : ה"ג בבמדבר רבה פ' י"ד ובילקוט מלכים מאליו היה נבנה אבן שלמה כו'· בפ' נשא גרסינן האבן מסעת את עצמה : הדימוס· שורת בנין של אבנים : וכי אבנים יש· שבבל הוא בירודו של עולם ועיין מזה באיכה רבה בפסוק בחורים טחון נשאו : בכבודו של ממ"ה· בבנין ב"ה : מלכי תורה· עם הצדיקים וכדמפרש ואזיל ונקראו הצדיקים מלכים כד"א בי מלכים ימלוכו ולא היה נמנה עם חבורה שאין להם חלק לעולם הבא : בשעה שנמנו כו'· כל זה הוא בפ' חלק ובבמדבר רבה פ' י"ד : לצרף גרסי' : ה"ג בילקוט שמואל כולהון יש להם מקרא ויש להם משל ויש להם מליצה צדיק מוליד צדיק יש לו מקרא ויש לו משל מקרא דכתיב תחת אבותיך יהיו בניך משל סרכא כו' : סרכא דאקים כו'· לפי הענין סרכא הוא מין אילן תאנה והמשל בפי הבריות הסרכא מקים ומעמיד תאנה כלומר מטוב יצא טוב : היפושיתא· מין שרץ שקורין שקרפיון ועיין בערוך ערך קרץ : קרצי· הוא שרץ רעה ממנה : ה"ג מרביון ולא דמין להן· ופי' מולידין שאינם כמותם ומגדלין בנים שאינם דומין להם : הנעצוץ· מין אילן רע וברוש הוא אילן חשוב ובנין ב"ה יוכיח : מן סניא כו'· מן הסנה יוצא ורד : אווגיטוס· אדון מיוחס כמו אבגינוס ועיין במדרש רות בפסוק ושם האיש אלימלך : היסודות· של ב"ה ועיין במס' מכות בפ' אילו הן הגולין : בית אבי וגו' גרסי'· ה"ג ויקם דוד המלך על רגליו ופסוק הוא בדברי הימים א' כ"ח ודייק מדכתיב והכינותי לבנות מלשון בסים וכן והוא היסוד : ה"ג אך כל הבל
כל

ידי משה

להקריב למזבח ע"ד שאחז"ל ממשקה ישראל ממה שמותר לישראל וק"ל : הונא בשם ר"י שכל מסייעין וכו'· וקשה מה חיבור וסמיכות להונא בשם ר"י הכא ונ"ל דס"ק לפי שקשה להונא מנליה לר"א לדרוש חזית איש מהיר וגו' על שלמה המלך בבנין ב"ה דילמא קאי על יוסף או משה שמפורשים שהיו זריזים משא"כ בשלמה אינו מפורש דדילמא יאמרו העולם כפשוטה שבנין ביתו היה מסודר יותר לז"א הונא בשם ר"י שכל מסייעין וכו' וא"כ קשה למה היה צריך להשהות בבנינו ז' שנים מאחר שהיו לו כ"כ מסייעין הרבה ודבר שהוא ע"י סיוע מסתמא א"צ זמן רק השאי וא"כ היה מן הראוי להיות זמן בנין ב"ה רק ו' שנה ומחצה אלא ע"כ אלולי שסייעו אותו היה צריך לבנותו שני' הרבה יותר מבנין ביתו לפי שהיה מהודר ויפה יותר מביתו וע"כ היה זריז בבנין ב"ה וק"ל : ואפילו רוחות ואפילו שדים וכו' יש ליתן טעם למה סייעו במלאכת ב"ה ולא במעשה משכן ונ"ל לפי דאית' ותשלם כל המלאכה שנגמרה מלאכת ז' ימי בראשית שלא נשלמה מלאכת ז' ימי בראשית עד שנגמר בנין ב"ה ואיתא בב"ר שלא נבראו גופות לרוחין ושדין לפי שנבראו בע"ש בין השמשות וכשנכנס שבת נבראו ומחמת זה לא נבראו להם גופות וא"כ הכרו השדים ורוחות שעכשיו בשעת בנין

יפה קול

שהכירים בידו לכן נתן לחכמים יושבי הלשכה לשמור את הכסף בידיהם עד כי יבואו הפועלים לבקש את שכרם : והכתוב אומר ואת ביתו בנה שלמה וגו'· אע"ג דהוא כתוב הסמוך אל הכתוב ויבנהו שבע שנים ולמה אמר והכתוב אומר· משום דר"מ כי שלש עשרה שנה קאי למלכותו ונמצא שבנה רק בשתי שנים כי בשנה הרביעית למלכותו התחיל לבנות את בית ה' ונמשך הבנין שבע שנים ויהי י"א למלכותו· ואז התחיל לבנות את ביתו עד שלש עשרה שנה למלכותו וזה ב' שנים וכן הביא הרד"ק ספי' הזה בשם י"מ· לכן אמר והכתוב אומר ללמד לנו כמו ויבנהו שבע שנים הכוונה שבע שנות הבנין כן בכתוב הסמוך שלש עשרה שנה הן שנות הבנין : נמצא מיופה כו'· וזה אי אפשר שיהדר את ביתו ויתעסק בו יותר מבנין הבית לה' לכן דרשו כי ארכו שנות בנין ביתו לא בשביל רב המלאכה והסידור· רק בשביל שהיה מתרפה ומתעצל במלאכתו· ובבנין בית המקדש אף כי גדול היה כבוד בנינו ומלאכתו רבה מאד בכל זאת בנה רק שבע שנים כי היה זריז במלאכתו : הכל מסייעין את המלך וכו'· עד בכבודו של הקב"ה תמצאנו במ"ר פי"ד : לפני מלכי תורה יתיצב· כלומר עם המלכים שומרי תורה יהיה חלקו ולא עם חבורת רשעים שאין להם חלק לעוה"ב : ראש לשלשה יוחסין נ"ל לשלשת יוחסין· כי לכן הזכיר ורחבעם בן שלמה אף שכבר נזכר בן מי הוא רק ללמד לנו שנמנה בין יחוסי מלכי יסודם· וזה שאמר לפני מלכים יתיצב· וכן מה שאמר ששרתה עליו רוה"ק מדרים מן לפני מלכים כי רוה"ק איקרי מלכות כדדרשינן במגילה על ותלבש אסתר מלכות : תחת אבותיך יהיו בניך· משום דבעי למדרש כי שרתה עליו רוה"ק וכתב ג' ספרים ונדמה לאביו בכל מעלותיו ונוסף עליו ששרתה עליו רוה"ק ולכן לא הזכיר פה אשר לשלמה בן דוד וכדמסיים לכן דריש את הכתוב תחת אבותיך וגו' : את מוצא צדיק מוליד צדיק כו' פי' אף כי ע"פ הטבע ישוה הבן לאביו לגור אשר ממנו חוצב בכל זאת מצינו לפעמים גם הספך כי צדיק מוליד רשע ורשע מוליד צדיק : צדיק מוליד צדיק· יש לו מקרא דכתיב תחת אבותיך וגו' שלא מוכח מזה כי הדורות שיקומו ממנו אחריו ישוו לאבותיהם· ויש לו משל סרכא דאקים תאניתא· פי' סרכא אדם גדול מקים בן דחני ומתני כמותו· וי"ג סדנא דאקים תאניתא ופירושו כי גם אם נקצץ העץ ונשאר רק השרש בארץ מ"מ התאנה תקים תאנה ותוליד בדומה לה : משל כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע· אף כי כתוב הדר הוא· קרי ליה משל משום דפשט המקרא הוא אשר מרשעים תצא רעה· ולא מוכח כי יוליד גם בנים רשעים· אבל שגור הוא בפי האנשים לאמר הכוונה כפי שכתוב כי מרשעים יולדו רשעים : חיפושיתא· פי' תולעת השחורה : קרוצי בישי מינה· ממנה יצאו זבובים רעים : מקרא תחת חטה יצא חוח· ודרים את הכתובים אם· על אדמתי תזעק וגו' כי אם היה כופה את אדמתו לתאמים וכן אם כחה אכלתי בלי כסף אם לא נזכרת בהוגאתה אז יהיה ענשי כי תחת חטה תחת בני מעלי יצא חוח יולדו לי בנים פושעים ומורדים· וכן המקרא תחת הנעצוץ יעלה ברוש מדרים אלמעלה דכתיב יעזוב רשע דרכו ואל יתואם לאמר אם אבי היה רשע איך אצדק כי גם מהנעצוץ וחוח יעלה לפעמים ברוש : אבל שלמה מלך בן מלך· וז"ש הכתוב תחת אבותיך יהיו בניך· ואע"ג דלא אמר הכתוב לשלמה בן דוד מ"מ היה דומה לאביו בצדקתו ומת בכבודו כמו אביו ולאפוקי ממ"ד דהיה מלך והדיוט : דוד בנה את היסודות שאמר ליסדם עד התהום כדאיתא בפ' החליל וזה שקול כבנין העליונות שבנה שלמה בנו : אביו מלך מסוף העולם ועד סופו· פי' שמלך בחכמתו ונתפשטה בכל העולם וכמ"ש בב"ר פ' מ"ה ויצא שם דוד בכל הארצות ששמו הטוב יצא מסוף העולם ועד סופו : דוד אמר הבלים· להשביל עניני עוה"ז : דוד אמר דברים פי' דברים רמים ומתוכמים בתורה וכן משלים הוא משלי מוסר וחכמה : דוד בנה מזבח בגורן ארונה ושלמה כשבנה ביהמ"ק : נכתב על שמו· פי' אע"פ שיש בתהלים דברי אחרים

ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אז יאמרו בגוים וגו' ושלמה קלס באז שנא' (מ"א ח) אז אמר שלמה ה' אמר וגו' · דוד העלה את הארון שנא' (ד"ה א טז) ויהי דוד וזקני ישראל וגו' ושלמה העלה את הארון שנא' (מ"א ח) אז יקהל שלמה את כל זקני ישראל וגו' · דוד אמר שירים שנא' (שמואל ב כב) וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת וגו' ושלמה אמר שירים שנאמר שיר השירים אשר לשלמה · רבי סימון בשם רבי יונתן דבית גוברין בשם ריב"ל אמר הואיל ואת מקישו מכל צד · מה אביו נמחל לו על כל עונותיו שנא' (שם יב) גם ה' העביר חטאתך לא תמות אף זה כיוצא בו · ולא עוד אלא ששרתה עליו רוח הקודש ואמר ג' ספרים משלי וקהלת ושיר השירים : ז ד"א שיר השירים זה שאמר הכתוב (משלי טז) [א] לב חכם ישכיל פיהו לבו של חכם מלא חכמה מי ישכיל עליו ומי מחכים עליו פיהו · פומיה מחכים עלוי · פומיה מורה עלוי (שם) ועל שפתיו יוסיף לקח מתוך שהוא מוציא דברי תורה מלבו מוסיף על לקחה של תורה · משלו משל לה"ד לחבית שהיא מלאה אבנים טובות ומרגליות ומוקפת צמיד פתיל והיא נתונה בזוית אחת ואין אדם יודע מה בתוכה בא אחד ופנה אותה וידעו הכל מה בתוכה · כך לבו של שלמה היה מלא חכמה ולא היה יודע אדם מה בתוכה כיון ששרתה עליו רוח הקודש ואמר ג' ספרים ידעו הכל חכמתו · ועל שפתיו יוסיף לקח (ו) לקח שהוסיף על דברי תורה עילהו שנא' (קהלת א) ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה [ב] מהו ולתור להעשות תייר בחכמה · הה"ד (במדבר יג) ויתורו את ארץ כנען · מאן דקרא טבוואות ניזיל לגביה מאן דתני טבוואות ניזיל לגביה שנאמר לתור בחכמה · ד"א לדרוש ולתור לתור ולהותיר · הדין פייטנא כד עביד אלפא ביתא זמנין מחסל לה וזמנין דלית מיהסל לה · ברם שלמה עבד אלפי ביתא וחמשא אתין יתרין עליו דכתיב (מ"א ד) ויהי שירו חמשה ואלף ויהי שירו של אלף חמשה · ולא על דברי תורה בלבד היה תייר שלמה אלא על כל אשר נעשה תחת השמש כגון האיך ממתיקין את החרדל היאך ממתיקין את התורמסין · א"ל הקב"ה אחר דברי תורה איללת חייך שאין אני מקפח שכרך הריני משרה עליך רוח הקודש · מיד שרתה עליו רוח הקודש ואמר ג' ספרים הללו משלי · קהלת · ושיר השירים : ח ד"א שיר השירים זהו שאמר הכתוב (קהלת יב) ויותר שהיה קהלת חכם אלו אדם אחר אמרן היית צריך לכוף אזניך ולשמוע הדברים האלה ויותר שאמרן שלמה ואילו מדעתו אמרן היית צריך לכוף אזניך ולשמעם ויותר שאמרן ברוח הקודש · ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה ואזן דברי תורה וחקר דברי תורה עשה אזנים לתורה · ואת מוצא שעד שלא עמד שלמה לא היתה דוגמא · [ג] רב נחמן*תרתין רב נחמן אמר לפלטין גדולה שהיו בה פתחים הרבה וכל שהיה נכנס בתוכה היה טועה מדרך הפתח · בא פקח א' ונטל הפקעת ותלאה דרך הפתח היו הכל נכנסים ויוצאין דרך הפקעת · כך עד שלא עמד שלמה לא היה אדם יכול להשכיל דברי תורה וכיון שעמד שלמה התחילו הכל סוברין תורה · רב נחמן*לישנא חורי לחורשא של קנים ולא היה אדם יכול להכנס בה ובא פקח א' ונטל את המגל וכסח התחילו הכל נכנסין דרך הכסוח ויוצאין · כך שלמה · א"ר יוסי [ד] לקופה גדולה מלאה פירות ולא היה לה אזן ולא היתה יכולה להטלטל ובא פקח א' ועשה לה אזנים והתחילה להטלטל ע"י אזנים · כך עד שלא עמד שלמה לא היה אדם יכול להשכיל דברי תורה וכיון שעמד שלמה התחילו הכל סוברין תורה · א"ר שילא לקיתון גדול שהוא מלא רותחין ולא היה לו אזן להטלטל ובא א' ועשה לו אזן והתחיל להטלטל ע"י אזנו · א"ר חנינא לבאר עמוקה מלאה מים והיו מימיה צוננין ומתוקים וטובים ולא היתה בריה יכולה לשתות ממנה · בא אדם א' וספק לה חבל בחבל משיחא במשיחא ודלה ממנה ושתה התחילו הכל דולין ושותין · כך מדבר לדבר ממשל למשל עמד שלמה על סודה של תורה דכתיב (משלי א) משלי שלמה בן דוד מלך ישראל ע"י משלותיו של שלמה עמד על ד"ת · ורבנן אמרין אל יהי המשל הזה קל בעיניך שע"י המשל הזה אדם יכול לעמוד בד"ת · משל למלך שאבד זהב מביתו או מרגליות טובה לא ע"י פתילה כאיסר הוא מוצא אותה כך המשל הזה לא יהיה קל בעיניך שע"י המשל אדם עומד על

מסורת המדרש א ילקוט משלי רמז תתקנ"ח · ב קהלת רבה סוף פרשה א' · ג בראשית רבה פרשה י"ב וס"ג · קהלת רבה פרשה ב' פסוק י"א · ד עירובין דף כ"א · ילקוט קהלת סוף רמז תתקע"ט ·
*נ"א אמר

חדושי הרש"ש

לקמן את פקדו על כל הגוים ועיין בויק"ר פרשה ל"ו וברים אסתר פסוק שבע ועשרים ומאה : (ו) לקח שהוסיף על ד"ת עילאי · יתכן שיכוון שלבד חכמת התורה שהיה בו הוסיף עוד לקח במאורי חכמות וכדמסיק לקמן וזהו שאמרו בסוף סוטה משמת ריב"ז בטל זיו החכמה וכו' ורש"י כתב זה לא ידענא מאי היא ולענ"ד משום שאמרו עליו בסוכה (כ"ח א') שלא הניח כו' · ועי' עוד מחכמתו במדרש באיכה רבתי בפסוק היו צריה

מתנות כהונה

כל. אדם שלב שלה : ה"ג הואיל ואת מקישו מכל צד : אף זה כיוצא בו · והא ראיה ששרתה עליו רוח הקדש כדמפרש ואזיל : מחכים עליו · מודיע את חכמתו אל הבריות וכדמפרש ואזיל פומיה מורה עליו או פירושו מתוך שהוא מוציא החכמה מפיו הוא מוסיף חכמה ועומד על שרשה וכדמפרש ואזיל : לקח שהוסיף כו' · בילקוט משלי הגי' נשתנה וע"ש : עילהו · העלה והגביה אותו למעלה ראש : מאן דקרא כו' · מי שקורא מקרא ומבקש ללמוד וכן מי ששונה משניות ומבקש ללמוד הוא בא אליו כלומר שהוא היה התייר של החכמות כולן ובמדרש קהלת בפסוק ונתתי את לבי לדרוש מוכיח שהוא כן ולשון טבוואות משמע שהוא היה דורש וחוקר אחר כל יודע ספר למען ילמד הוא ממנו וכמו שאמר אביו מכל מלמדי השכלתי והכי מוכח גי' הילקוט : לתור ולהותיר · דרש לתור כמו להותיר ועיין במדרש קהלת : פייטנא · הבקי לעשות חרוזות ופיוטים : כד עביד כו' · כשעושה חרוזות בסדר אלף בי"ת לפעמים שהוא מסיים בתי"ו ולפעמים שאינו מסיים אותו אבל שלמה עשה חרוזות ומשל שלו ועשה חמשה אותיות יותר עליהן והכי גרס ג"כ במדרש קהלת : ה"ג ויהי שירו של אלף ובילקוט מלכים דייק ליה מדלא כתיב שירה : שירו של אלף · ה"ג ג"כ בילקוט משלי וצ"ל פי' אלף אלף בית כלומר על האלפא ביתו"ת הותיר ה' ובמדרש קהלת ובילקוט מלכים ובתנחומא פרשת חקת הגי' נשתנה : תורמסין · מין עשב מר מאד ונאכל ע"י תקון וע"ע ערך תורמוס : אילת · דרשה וחקרה מלשון מרגלים תרגום של מרגלים מאללייא : דוגמא · דמיון ומשל להבין על ידו תוכן הענינים כדאמרינן בעירובין אגמריה בסימנין טעמא ואסברוהי בדדמי ליה : מפקעת · עץ קטן ועגול שהאורגים גוללין עליו הערב : להורשא · יער תרגום חורשא : ולא היה אדם כו' · מפני עובי הסבכים והאילנות : וכסח · וקצץ ולשון כסח נופל עליו כמו תזמור על הכרם ותבצור על הענבים וכן כל א' וא' לשונו עליו : ה"ג כך שלמה כו' : וספק לה · וקשר חבל בחבל עד שהספיק להגיע עד המים : זהוב בביתו גרסינן : פתילה

פירוש מהרז"ו

כמ"ש לקמן פסוק כמגדל דויד : ויהי דוד וגו' · וס"ד ההולכים להעלות את הארון וגו' : אז יקהל שלמה · וס"ד להעלות את ארון ברית ה' : מקישו מכל צד · כי אין היקש למחצה וכאן חשב ג' דברים שלא פירשן · דוד מלך מסוף העולם וכו' דוד בנה מזבח וכו' דוד הקריב קרבן וכו' כל אלו מפורש היטב בשמואל וד"ה · ומ"ש שדוד מלך מסוף העולם ועד סופו כמ"ש באסתר רבה פסוק ויהי בימי דוד שלט בכולן הה"ד ויצא שם דוד בכל הארצות שלמה שלט בכולן הה"ד ושלמה היה מושל בכל הממלכות עכ"ל : ז לב חכם · וס"ד ועל שפתיו יוסיף לקח משמעות התיבות שלב החכם גורם ועושה שישכיל הפה והוקשה לו שהרי אין שייך השכלה אלא בלב וכן בס"ד ועל שפתיו יוסיף לקח שאין הפה והשפתים כלי השכלה לא להוסיף ולא לגרוע וע"כ דורש הפסוק ע"פ מדה ט' ומדת ממעל לב החכם מלא חכמה אבל החכמה סתומה בו ואינה מסודרת אך הפה עושה שהחכם יסדר חכמתו שע"י שמוציא חכמתו בפיו תמיד הוא מתבונן ומשכיל בחכמתו על כל דבר שמוציא והפה גורם שישכיל הלב · ועוד שפיהו מורה עליו שידעו הכל מה שיש בלבו וגם ע"י שמוציאה תמיד בפיו ובשפתיו מוסיף חכמה וכמ"ש ד"ר פ"ח סי' ד' ע"ש : עילהו · שהיה די שיאמר ובשפתיו ע"כ דורש על מלשון עילוי ועליה שעולה למדרגה עליונה ע"י שפתיו להיות ראשון ועליון לכל התורה כמו התייר שהולך ראשון לפני העם · ובכלל זה שהתייר מחפש מקום טוב לשרות בו העם כן היה מחפש מי שמטיב ומגלית בחכמה ועי' מדרש קהלת פסוק ונתתי וע"ש יתר ביאור הדרשה : תחת השמש · תחת השמים צ"ל כי כן הוא בקרא : ח ויותר שהיה קהלת חכם · וס"ד עוד לימד דעת את העם משמע שלימד דעת את העם יותר מהחכמה שהיה בו וזה לא יתכן ע"כ דורש כשבא לחתום הספר קהלת אמר הנה דברי הספר כולם דברי חכמה של אמת וראוים להשמע אלו אמרם אחר ויותר ראוי שישמעו · שהרי קהלת היה חכם מפורסם וע"פ מדה ט' גם דורש כפי משמעות הלשון שלימד דעת יותר מחכמתו והיינו ע"פ רוה"ק ששרה עליו ומרומז במ"ש לימד את העם דעת וכמ"ש לקמן פסוק זה ע"פ ודעת אלהים תמצא זה רוה"ק : עשה אזנים · פמ"ש לקמן בדברי רבי יוסי ורבי שילא והכוונה על אוזני כלים שמטלטלים את הכלי בהם : לא היתה דוגמא · רק בדברי חוק ואמונה שלא היו מיושבים על הדעת לתת בהם משל ודוגמא אך שלמה פתח בכל ענין משל ודוגמא המקובל על הדעת : ר"נ תרתין · דרש בזה שני משלים ועי' כל זה בב"ר ריש פ' י"ב ומש"ש : לפלטין · והתורה נקראת בית כמ"ש חכמה בנתה ביתה וגו' וכמ"ש בכל ביתי נאמן הוא : לחורשא של קנים · והתורה נמשלה לקנים כמ"ש חז"ל הרואה קנים יצפה לחכמה וכמ"ש קנה חכמה קנה בינה : לקופה וכו' לקיתון · והתורה נמשלה לכלי וכמ"ש וכלי יקר שפתי דעת ומשל הקופה שמחסרון האזנים אינן יכולים להביאה למקום שיוכל להנות ממנה ולר' שילא מוסיף עוד שגם נכווים ניזוקים בחסרון האוזן והקופה שהיא גדולה צריכה שתי אזנים ומ"ש אוזן שספק לה צרכי אוזן והקיתון קטן ודי באוזן אחד ואוזן דקרא משמע אוזן אחד : לבאר עמוקה · והתורה

יפה קול

יקנים כדאיתא בפ"ק דב"ב מ"מ נקרא הספר על שמו יען שרוב הדברים כתובים ומתודשים ממנו ועי' לקמן פרשה ד' פסוק כמגדל דויד : ולא עוד אלא ששרתה כו' פי' כי בזה גדול כח הבן מן האב כי כתב שלשה ספרים שלמים ברוה"ק ודוד כתב רק ספר תהלים· וגם הוא לא כלו מדוד הוא וכמ"ש וכן במשלים לא כתב ספר כלל· ומה שאמר לא נאמרו ברוה"ק : זש"ה לב חכם ישכיל פיהו כו' · מביא את הפסוק הזה · למדרש שיר השירים ששרתה עליו רוה"ק לאמר שלשה הספרים : פומיה מחכים עלוי· ומפרש לב חכם לא לבו של חכם רק לב אשר בו חכמה ודעת ושכונו·מי יורה לנו את האצור בו·ומי יגיד לנו כי הוא מלא חכמה·ומשיב ישכיל פיהו כי מפיה אשר יפיק דברי חכמה יסתכלו ויחזו מה שבלב : מוסיף על לקחה של תורה · שבשכר ערתו לגולית הדברים בפיו יזכה להוסיף בתורתו : לקח שהוסיף על דברי תורה כו' · ודריש את הכתוב ועל שפתיו יוסיף לקח · ועל כמו הוקש על ונתעלה כי בשפתיו יוסיף לקח שלמד תורה מרבים ועי"ז מוסיף תורה על תורתו : להעשות תייר בחכמה · נבקשה בכל המקומות כתייר המחפש מקום מנוחה · וכל איש שהיה קורא ושונה כהוגן היה מביאו אצלו ללמוד ממנו : כד עביד אלפא ביתא · שירים ופיוטים על דקך הא"ב : ויהי שירו על אלף חמשה גרסינן : אלא על כל אשר נעשה כו' · וחסר וי"ו במקרא וכאלו כתיב לדרוש ולתור בחכמה ועל כל אשר נעשה תחת השמים · וזה הוא נאמת ענין רע לפתיגע במעשה הבל החולף · אבל להתעסק בחכמה לא שייך לומר כי הוא ענין רע : זש"ה ויותר שהיה קהלת חכם · משום דבעי לפרש שיר השירים על מה ששרתה עליו רוה"ק לומר ג' ספרים כדכתיבא לעיל מייתי האי קרא לנמדך שכל מי שאומר ד"ת ברבים זוכה שתשרה עליו רוה"ק ומייתי ראיה משלמה : היית צריך לכוף אזנך · ולפ"ז הוא דקך למה שאמר מקודם וזכור את בוראיך עד אשר לא יבואו ימי הרעה וגו' והדברים האלה נאמנים ונכונים לשמוע אם אמר איזה איש מן השוק וע"ז אמר ויותר ראוי לשמוע בשביל שאמר זאת קהלת · ויותר שאמרן ברוה"ק כי קהלת מרומז רוה"ק וכדדריש במדרש קהלת על שהכתוב אמרם קהלת : ואזן ד"ת כו' · כי שכל קאי ונמשך על דעת העם אשר זה הוא ד"ת ומדריש עוד למד דעת את העם ואזן דעת העם וחקר דעת העם : עשה אזנים לתורה · כי לא נוכל לפרש ואזן שהטה אזנו לד"ם היה לו לומר והאזין או אזן בקל ומדכתיב אזן בפיעל דהוא יוצא לפעמים לשלישי כידוע לכן דרש שעשה אזנים לתורה : רב נחמן אמר תרתין כו' ר"נ בא לפרש ולמד דעת כי הוא השכיל והכין הדברים אשר על ידיהם יוכל האדם להבין ולדעת · ור"י ור' שילא מפרשי את אזן כי עשה אזנים כמו אזן הקופה והקיתון · ור"ח מפרש את תקן משלים הרבה כי ע"י המשלים תקן לדלות עלה ודעם מבאר החכמה אשר היא עמוקה מאד · והנה להבין מה הוסיף אחד על רעהו י"ל ע"ד שכתב המורה בח"א פל"ד כי יש חמשה דברים המונעים את בני אדם להבין ולדעת · הא' הוא קוצר המשיג כי דעת אנוש קצרה להבין ולרדת במעמקי החכמה · הב' הוא עומק המושג כי החכמה עמוקה הוא מאד ומי ימצאנה · הג' הוא צרכי הגופות כי צרכי בני אדם רבים הם · והדאגה על צרכיו המונעהו לרדוף אחרי החכמה · הד' הוא רוב הסכנות · כי יצר לב האדם רע מנעוריו ויהפוך ללכת חפשי ולא להשתעבד נפשו אל החכמה · והה' הוא ארך ההצעות · כי הקדמות הרבות הנדרשות לחכמה והמדעים שיגיעם את האדם ולא יבקש להשתעל בהם למרבה · וכנגד אלה החמשה באו פה אלה המשלים המשלים האלה · לענין קוצר המשיג ולא ידעו הפתח לבוא בקרבה ראה שלמה להקל על התפסים בחכמה ומביא את המשל מהפקעת הנתלה על הדרך כי ידעו הכל מהפקעת נכנס ונבוא בפתח · כן עמד שלמה וע"י התחילו הכל סוברין תורה · ועל עומק המושג הביא המשל מהחורשא הסגורה ומסוגרה מבוא אליה ושלמה עשה דרך לבוא אל החכמה · וכנגד צרכי הגופות מביא ר"י המשל מקופה גדולה המלאה פירות אשר בשביל כובדה וחסרון אזניה לא יטלטלה האדם ממקומה והוא עשה לה אזנים וכזה תהיה מיטלטלת · וכנגד רוע הסכנות מביא רבי שילא המשל מקיתון גדול שהוא מלא רותחין וזה כרתיחת הכחות ותמימות הדם ושלמה מלא תקנה גם לזה · וכנגד ארך ההצעות מביא את המשל מבאר עמוק וע"י המשלים אשר תקן שלמה הקל את ארך ההצעות והיה בהסברי להבין את החכמה : לא היה אדם יכול להשכיל וכו' פי' כי לפני שלמה ידעו כל דבר רק מה שקבלו איש מפי איש ולא יכלו להוציא דבר מתוך דבר מדעתם · ושלמה ברוח חכמתו אשר נתן בתוכו להבין קלא מד"ה מדעתם ע"י המשלים והדמיון דבר לדבר : דכתיב משלי שלמה · וכתיב בתריה לדעת חכמה ומוסר וגו' : משל למלך שאבד זהוב כו' · וגם ד"ת נמסרו בסיני כל מה שהחכמים עתידים לחדש

ידי משה

ב"ה יברא להם הקב"ה גופות ע"כ היו מסייעים וק"ל : מה אביו נמחל לו כל עוונותיו וכו' · וקשה מאי סמיכות וחיבור דבר זה לשיר השירים ונראה לי לפי דלקמן במדרש הזית איתא ז"ל ויסע משה את ישראל כשנעשו להם נסים ואמרו שירה נמחלו להן עוונותן שנאמר ויסע משה את ישראל שהסיען מעוונותיהן וזה שאמר כאן רבי סימון בשם רבי יהודה וכו' הואיל ואתה מקישו מקישו מכל צד ופירש הואיל ואתה מקישו שאמר שירה כמו אביו ע"כ נמחלו לו גם כן עוונותיו וק"ל : וחמשה אתין וכו' · פירוש חמשה אתין יתירין עליו שהם אותיות מנצפ"ך מה שחדשו הנביאים כדאיתא בגמרא דמגלה מנצפ"ך צופים אמרום

ד"ת · תדע לך שהוא כן שהרי שלמה ע"י המשל הזה עמד על דקדוקיה של תורה · א"ר יודן ללמדך שכל מי שהוא אומר ד"ת ברבים זוכה שתשרה רוח הקדש עליו וממי אתה למד משלמה שע"י שאמר דברי תורה ברבים זכה ששרתה עליו רוה"ק ואמר שלשה ספרים· משלי · קהלת ושיר השירים :

ר' פנחס בן יאיר פתח (משלי ב) אם תבקשנה ככסף וגו' אם אתה מחפש אחר ד"ת כמטמונים הללו אין הקב"ה מקפח שכרך· משל לאדם אם מאבד סלע או כילרין בתוך ביתו הוא מדליק כמה נרות כמה פתילות עד שיעמוד עליהם · והרי דברים ק"ו ומה אלו שהם חיי שעה של עוה"ז אדם מדליק כמה נרות וכמה פתילות עד שיעמוד עליהם וימצאם· ד"ת שהם חיי העוה"ז וחיי העוה"ב אין אתה צריך לחפש אחריהם כמטמונים הללו הוי אם תבקשנה ככסף וגו' (ז) [א] א"ר אלעזר מימי לא קדמני אדם לבהמ"ד ולא הנחתי שם אדם ויצאתי · פעם אחת השכמתי ומצאתי הזבלים ותבנים ואמרתי אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' · אנחנו לא נזבלים ולא נתבנים אפילו כזבלים· מכאן תנינא [ב] היה ר' פנחס בן יאיר אומר זריזות מביאה לידי נקיות· נקיות מביאה לידי טהרה· טהרה מביאה לידי קדושה· קדושה מביאה לידי ענוה· ענוה מביאה לידי יראת חטא · יראת חטא מביאה לידי חסידות· חסידות מביאה לידי רוה"ק · רוה"ק מביאה לידי תחה"מ · תחיית המתים מביאה לידי אליהו הנביא ז"ל· זריזות מביאה לידי נקיות שנאמר (ויקרא טז) וכלה מכפר את הקדש· (ח) נקיות לידי טהרה שנאמר (שם יב) וכפר עליה הכהן וטהרה · טהרה לידי קדושה שנאמר (שם טז) וטהרו וקדשו· קדושה לידי ענוה שנאמר (ישעיה נז) כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח · ענוה לידי יראת חטא שנאמר (משלי כב) עקב ענוה יראת ה'· יראת חטא (ט) לידי חסידות שנאמר (תהלים פט) אז דברת בחזון לחסידיך· חסידות לידי רוה"ק שנאמר אז דברת בחזון לחסידך · רוה"ק לידי תחיית המתים שנאמר (יחזקאל לז) ונתתי רוחי בכם וחייתם · תחיית המתים לידי אליהו הנביא ז"ל שנאמר (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא · א"ר מתנא מה שעשת חכמה עטרה לראשה [ג] עשת ענוה סנדל לעקבה· מה שעשת חכמה עטרה לראשה שנאמר (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה' עשת ענוה סנדל לעקבה שנאמר (משלי כב) עקב ענוה יראת ה' · תחיית המתים ע"י אליהו הנביא ז"ל הה"ד אז תבין יראת ה' ודעת (קדושים) [אלהים] תמצא זו רוה"ק · [ד] ר' סימון בשם ר' שמעון בן חלפתא לבליוטוס שהיה גדל בביתו של מלך· א"ל המלך שאל מה אתן לך· אמר הבליוטוס אם שואל אני כסף וזהב הוא נותן לי אבנים טובות ומרגליות הוא נותן לי · אמר הריני שואל בתו של מלך והכל בכלל · כך בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן לך אמר שלמה אם אשאל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות הוא נותן לי אלא הרי אני שואל את החכמה והכל בכלל · הה"ד ונתת לעבדך לב שומע · אמר לו הקב"ה שלמה חכמה שאלת לך ולא שאלת עושר ונכסים ונפש אויבך חייך החכמה והמדע נתון לך ועי"כ עושר ונכסים אתן לך· מיד ויקץ שלמה והנה חלום· [ה] א"ר יצחק חלום היה עומד על כנו חמור נוהק והוא יודע מה נוהק·צפור מצוצי והוא היה יודע מה מצוצי·מיד ויבא ירושלים ויעמוד לפני ארון ברית ה' ויעל עולות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו·[ו] א"ר אלעזר מכאן שעושין סעוד' לגמרה של תורה·א"ר יודן ללמדך שכל מי שמלמד תורה ברבים זוכה ששורה עליו רוה"ק · שכך עשה שלמה שלמד ושרתה עליו רוה"ק ואמר ג' ספרים משלי וקהלת ושה"ש : י [ז] ד"א שיר השירים ר' איבו ור' יהודה ר"א אמר שיר חד השירים תרין הא תלתא · ור"י בר סימון אמר שה"ש כולה חד ואילין תרתין אחרניאתא · מה את עבד לון שיר המעלות לשלמה וחד מזמור שיר חנוכת הבית לדוד · סברין מימר

מסורת המדרש א עיין סוכה דף כ"ז · ועיין מגילה דף כ"ז ע"ב · ב סוטה דף מ"ט · עבודת כוכבים דף כ' · ירושלמי שבת פרק א' הלכה ג' ירושלמי שקלים סוף פרק ג' · ועיין בתנא דבי אליהו זוטא פרק א' · ג תנחומא ריש סדר בראשית · ד פסיקתא רבתי פרשת פרה · ילקוט מלכים א' רמז קע"ג · ה ילקוט שם רמז קע"ה · ו ע' בית"ש בב"ק פ"ז פי' ל"ז · ז ילקוט כאן רמז תתק"פ :

חדושי הרש"ש

נוסח : (ז) א"ר (אלעזר) מימי לא קדמני כו' · צ"ל אליעזר ביו"ד עיין סוכה (כ"ח א') ומה שהביא המ"כ על ולא הנחתי וכו' גמרא דברכות אינו ענין לכאן לדהכא דפה הכוונה שהיה שוקד על דלתי בהמ"ד להכנס ראשון וליצא אחרון וכדרך שאמרו בעירובין (כ"א כ"ב) כמי אתה מוצאן במי שמשכים ומעריב עליהן לביהמ"ד וכן לקמן בפסוק ראשו כתם פז : (ח) נקיות לידי טהרה · נ"ל דנקיות פירושו על נקבה שלא נתלכלך בחטא · וטהרה הוא שיטהר ממש שנתלכלך בזמן העבר (ופי' שיהיה בעל תשובה גמור) כמו טהרת הטמא שהוא מטומאה דעבר : (ט) לידי חסידות שנאמר אז כו' · נראה דיליף אז אז מאז תבין יראת ה'

פירוש מהרז"ו

והתורה נקראת באר מים חיים וכמ"ש מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה : למד משלמה · כמ"ש מלכת שבא לשלמה מלכים א' י' אשרי אנשיך וגו' העומדים לפניך תמיד השומעים את חכמתך שעל זה נקרא קהלת שהיה מקהיל קהלות ודורש וכמפורש בריש מדרש קהלת ומאמר זה שנוי לקמן : ט כלירין · אפשר צ"ל כלידין וכמ"ש ב"ר פ' פ"ע סוף סי' ז' כלידים פי' אצעדה כלי ידים כי הכוליאור הוא מסבב הראש · והוא גדול אך אצעדה תכשיט קטן ונאבד : לא קדמני · שהיה משכים קודם כל אדם לביאתו ומאחר מכולם בצאתו : ומצאתי הזבלים · מוציאי הזבל והתבן לשדות שהשכימו יותר ממני : לא נזבלים ולא נתבנים · צ"ל לא כזבלים ולא כתבנים : זריזות מביאה · עי' מ"כ · ונעלם ממני גירסת כל המאמר ופירושו על נכונה ועל מאמר זה נתחבר ספר היקר המחוכם מסלת ישרים : וכלה מכפר · וכלה הוא זריזות שעושה כל הדבר על כלה · מכפר היא נקיות : דברת בחזון · צ"ע איך דורש : מה שעשתה החכמה · עי' תנחומא ריש בראשית בא"א : הה"ד אז תבין · רפב"י בא לסיים הדרשה שהתחיל לעיל אם תחפשנה ומ"ש ודעת קדושים צ"ל ודעת אלהים : לבוליוטום · בולי פי' עשיר מלשון פרוזבולי וכמ"ש באיכה פסוק היו צריה לראש והיה בירושלים ד' בולייטין פי' עשירים : הוא נותן לו · פי' יתן לי דבר זה לבד : אני שואל את החכמה · שנקראת בתו כמ"ש שמ"ר ריש פרשה ל"ג וש"נ · ומ"ש והכל בכלל כמ"ש משלי ח"ת כל הפרשה עושר וכבוד אתי וגו' : חמור נוהק וכו' צפור מצוצי · כמ"ש מלכים א' ה' י"ג וידבר על העצים וכו' וידבר על הבהמה ועל העוף : לגמרה של תורה · שכל החכמה שידע שלמה ברוה"ק נכלל הכל בתורה : הא תלתא · שמגילה זו כולל ג' שירים יתכן כמ"ש סוף פסוק זה שאמר על עצמו ועל הקב"ה ועל כנסת ישראל במ"ש השולמית ושם שלמה כולל הכל : כולה חד · גם ר"י בר"ס סובר שמ"ש שיר השירים הא תלתא אלא שמגילה זו לא נחשב אלא לשיר אחד : ואת תולה בדוד · פי' שאינו אלא תולה בדוד אך לא אמר בעצמו והביא מפסוק כמגדל דויד צוארך וס"ד תלוי עליו כל שלטי הגבורים וכמ"ש במדרש לקמן פסוק כמגדל דויד שספר תהלים אמרו אותו עשרה זקנים ותולה הכל בדוד וכן פסוק כמגדל דויד שהכוונה על ביהמ"ק שבנאו שלמה ותולה בדוד על שרצה לבנותו ובנה היסודות כמ"ש לעיל פסוק זה וזהו מ"ש מה שיר השירים פי' פסוק זה כמגדל דוד שכתוב בשיר השירים שאמרו שלמה והיה צריך לומר כמגדל שלמה אלא שתלה הבית בדוד כך מזמור שיר חנוכת הבית לדוד אמר שלמה שהוא בנה הבית ועשה החנוכה ותלה בדוד כנ"ל וכמ"ש

מתנות כהונה

כאיסר גרסינן · פי' שאינה שוה רק כאיסר : ככסף וגו' גרסינן : כילרין · אין תכשיט כדאמר בפ' במה אשה ולא בכוליאור : אין אתה צריך כו' · בתמיה : לא הנחתי כו' · כדאמרינן בפ"ק דברכות מי שנכנס עם חבירו לבה"כ וקדם א' מהן ויצא ולא המתין על חבירו טורפין לו תפלתו בפניו שנא' טורף נפשו באפו : הזבלים כו' · מוציאין שדות זבל ותבן : אנחנו לא נזבלים כו' · בתמיה וכי אין אנו צריכין לעמול בתורה בכל כחנו : תנינא מכאן גרסי' · והוא ברייתא במסכת עבודת כוכבים סוף פ"ק והתם קאי על הפסוק ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר ביום ויבא לידי טומאה בלילה מכאן אמר ר' פנחס כו' · והנה הרואה יראה כי טעות נפל בספר ויגעתי ומצאתי בירושלמי בפ"ק דשבת ובספר רב אלפס סוף פ"ק דעבודת כוכבים בשם הירושלמי וכן הביאו שם הר"ן וכן הר"י בן חביב בספר עין יעקב בשם נימוקי יוסף והכי גרס יראת חטא מביאה לידי רוח הקודש רוח הקודש מביאה לידי חסידות חסידות מביאה לידי תחיית המתים כו' עד לידי נקיות שנאמר וכלה וכפר נקיות לידי טהרה כו' עד יראת חטא לידי רוח הקודש שנאמר אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא רוח הקדש לידי חסידות שנא' אז דברת בחזון לחסידך וחסידות לידי תחיית המתים שנ' עד אליהו הנביא וגו' א"ר מתנא מה שעשת כו' עד שנא' עקב ענוה יראת ה' ר' סימון וכו' · ופי' הר"ן וכלה וכפר כלומר דכתיב וכלה מכפר את הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח לשון וכלה משמע זריזות דלשון כילוי משמע מהירות דהיינו זריזות · וכתיב קרא אחרינא וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח כלומר כשהיה עושה בזריזות חשיבה כפרה דהיינו נקיות נקיות לידי טהרה פרש"י טהרה את מלובן ועדיף מנקי שנא' וכפר עליו וגו' ונתתי רוחי בכם וגו' פי' הר"ן רוחי דהיינו חסידות ובתר הכי וחייתם הנה אנכי שולח וגו' לפני בא יום ה' הגדול והנורא דהיינו תחיית המתים וכיון שבשביל אותו יום הוא בא אליהו נמצא שתחיית המתים גורמת לאליהו הנביא שיבא עכ"ל הר"ן ז"ל ובנימוקי יוסף פי' קצת בלשון אחרת אבל הגירסא והכוונה עולה הכל בקנה אחד וכגירסת הספר מן א"ר פנחס עד לידי אליהו זכור לטוב כן היא אות באות בירושלמי ובבלי סוף מסכת סוטה והוסיף עוד טהרה מביאה לידי פרישות פרישות לידי קדושה וצריך עיון היאך יתפרשו הכתובים על כל חלוקה וחלוקה : ה"ג לקמן ריש קהלת לבליוטוס שהיה גדל כו' · ופי' חכם מחכמי העצה וע"ע ערך בליוט : הוא נותן לי · ועדיין אין הכל בידי ואף כי בתו אלא הריני שואל את בתו ועל ידה הכל יתנו לי : החכמה והמדע גו' · פסוק הוא בדברי הימים ב' א' : על כנו · על בסיסו ומתחו : חמור נוהק גרסי' : מצוצי · מצפצף : לגמרה של תורה · שהוא גמר כל תורה במתנת החכמה : ה"ג שלמד תורה ברבים ושרתה כו' : כולה חד · ספר שיר השירים אינו נחשב רק ספר א' ולא לג' ספרים ואלא מה אני מקיים אלו שני שירות האחרות דכתיב השירים חד כו' : ה"ג מה את עבד לון חד שיר המעלות כו' : מה את עבד כו' · מה אתה עושה מהן והיאך אתה מקיימן : סברין מימר דוד אמרה כו' גרסי' ופי' הרואים סוברים

ידי משה

וזהו שירו של אלף פירוש מה שנשתייר מן אלף בי"ת וזה הוא הפי' שאמר לעיל ועל שפתיו יוסף לקח שהוסיף על דברי תורה פירוש אותן חמשה אותיות דאם קאי על שאר דברים הלא אמרו חז"ל ליכא מידי דכתיבי בכתובי ולא רמיזה בתורה אלא שקאי על אותיות מנצפ"ך שמסוי הוי אלא שלא ידעו היא באמצע תיבה וכו' ועוד אמרו בגמרא והא כתיב אלה המצות שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה וכו': זריזות מביא וכו' · ובגמרא הגירסא תורה מביא לידי זהירות וזהירות מביא ליד זריזות פי' רש"י זריזות זריז ונזהר קודם לכן שלא תבא עבירה לידו כמו דוגמת שאמרו ונשמרת מכל רע שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאת קרי בלילה ולפי דמייתי הכא קרא דוכלה מכפר משמע דזריזות פירושו התמנית המעשה כמו זריזין מקדימין למצות : נקיות מביא לידי טהרה · ובגמרא גרס נקיות מביא לידי פרישות פי' הר"ן נקיות היא במחשבה שיש לו מחשבה נקיה ומתוך כך בא לידי פרישות שגודר עצמו אף במה שמותר לו והחילוק שבין טהרה לפרישות פי' הר"ן טהרה הוא שאוכל חולין בטהרה ופרישות הוא כגון נזירות ומקשה הר"ן מה רבותי' דיראת חטא דקחשיב לבסוף וי"ל דיראת חטא לאו מיראת פורעניות רק מן החטא בעצמו מתיירא וזה נקרא אהבה · חסידות מביא לידי ת"ה פי' שיכולים להחיות מתים · וי"מ דמיירי בתח"ה של עתיד ותלוי גירסאות בגמרא ובמדרש ובירושלמי : עשת ענוה סנדל לעקבה · וזהו רמזו חז"ל

יפה קול

לחדש וע"י משלי שלמה מצאו את אשר נמסרו אז בסיני : ללמדך שכל מי שהוא אומר כו' · ומפרש למד דעת את העם ע"י שלמד תורה ברבים זכה שאזן וחקר ותקן משלים הרבה הנאמרים ברוה"ק : אם אתה מחפש אחר ד"ת כמטמונים · הא דלא אמר אם אתה מבקש ד"ת ככסף כרישא דקרא שבו פתח · וגם מאי אתי ר"פ לאשמעינן שאין הקב"ה מקפח שכרו מהיכי תיתי שיקפח ה' שכרו וגם שכרו שלא מפורש בקרא דכתיב אז תבין יראת ה' · אבל ר"פ קרא קשה ליה דמדבר מחכמה ותבונה ואמר אם תבקשנה החכמה והתבונה ככסף וכמטמונים תחפשנה והיה לו לסיים אז תבין חכמה ותבונה שהן המבוקשות וכדמסיים ג"כ כי ה' יתן חכמה וגו' · וזה אשר מתרץ כי יתפרש הכתוב אם תבקשנה ככסף ומפרש לא ככסף אשר האדם רגיל לרוץ אחריו לדרכו · אך כמטמונים ככסף הנאבד ונעלם מן העין תחפשנה · וע"ז מתעמל האדם רב יותר אז יהיה שכרו · מלבד אשר ישיג החכמה והתבונה אשר אותם הוא מבקש · לא יקפח ה' גם שכר עמלו אשר טרח לבקשם כי אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא שכוונה שיזכה לרוח הקדש ג"כ : אנחנו לא נזבלים כו' · פי' הדברים כי הכתוב אומר לבקשה כדבר יקר וחשוב כמו כסף ומטמון הדורש זריזות גדולה · ואנחנו גם כתבן וזבל אשר יבוקש למשא ומתן ונמצאים בקל לא נזדרז בבקשתה כי הם השכימו למלאכתם טרם השכמתי לבית המדרש : מכאן תנינא · כל זה הוא בירושלמי פ"ק דשבת ומובא לדרוש אז תבין יראת ה' שיזכה לרוה"ק וכדמסיים : הרי אני שואל את החכמה והכל בכלל · שלמה לא בא בהערמה לבקש דבר מועט המחזיק את המרובה דא"כ מה אמר לו הקב"ה ולא שאלת עושר ונכסים הלא המה נכללים בחכמה אבל פירושו והכל בכלל דהחכמה חשובה מהכל · ועושר ונכסים נגד החכמה לא נחשבו בעיני למאומה · ולפ"ז החכמה כוללת הכל · וכן איתא בילקוט הריני שואל דבר שכל הדברים טפלים לו הכסף והזהב ויש לפרש עוד כי הוא לא שאל כסף וזהב למרבה יען שלא היו חשובים רק שאל חכמה והחכמה הלא בלי כסף כדי ספוקו לא תתקיים · ולכן אמר כי אנכי אשאל חכמה וה' הלא יתן די צרכי לקיים החכמה בקרבי ונמצא הכל בכלל : חלום היה עומד על כנו כו' · פי' כשהיה בהקיץ ועמד על רגלו נראים לו דברים אשר רק בחלום יתראו · וכמו חמור נוהק והוא ידע מה נוהק כי היה מבין בחכמה נהקתו · וכן צפור מצפצף · ודרש כל זה מדכתיב וייקץ והנה חלום · והחלום הלא הוא רק בשינה אם לא למדרים כי גם בהקיץ ראה מראה חלום ואע"ג דגם גבי פרעה כתיב וייקץ פרעה והנה חלום · אבל שם פירש"י ז"ל והנה נשלם החלום וע"ע שם ברמב"ן פירוש אחר ע"ש אשר שכתוב גבי שלמה לא יתפרש כזה וע' : לגמרה של תורה · כשגומרים קריאת התורה כמו שאנו עושים בשמחת תורה וכן בסיום איזה מסכתא וכמו שעשה שלמה משתה לכל עבדיו כאשר זכה לחכמה : שיר חד כו' · ומפרש שיר והשירים אשר לשלמה · ולדידיה השיר האחד הוא מתחלתו עד אני ישנה דמדבר מגלות מצרים וגאולתם · והשירים תרי · הא' הוא מאני ישנה עד לכה דודי גלה הס"ד דמדבר מגלות בבל וגאולתו · והב' הוא מן לכה דודי עד סופו דמדבר מגלות אדום עד הגאולה ע"י משיח צדקנו וכמ"ש התרגום · וזה הוא ג' שירים על ג' זמנים מתחלפים · והאומר כוליה חד סובר דכל שיר השירים מדבר בענין אחד : ואלין תרתין אחרינייתא כו' · כי האומר כולה חד מפרש שיר המשובח מהשירים וזה לכל הפחות משני שירים אחרים ופריך מה הנה · ואע"ג דכתיב ויהי שירו חמשה ואלף אבל הנפו לא ברוה"ק נאמרו כיון דלא נכתבו כמו ג' ספריו · ולכן ליכא למימר דמשבח זה השיר הנאמר ברוה"ק על שירי חול אשר אמר : סברין מימר דוד אמרו · ואינו כן אלא שלמה אמר ותולה בדוד שנאמר כמגדל דויד

דוד אמרן ואת תולה בדוד שנאמר כמגדל דויד צוארך אלא מה שה"ש שלמה אמרה ותלה אותה בדוד • כשתמצא אומר כל מעשיו של אותו האיש משולשין היו • שלש מעלות עלה שלמה במעלה הראשונה כתיב (מלכים א ה) כי הוא רודה בכל עבר הנהר • במעלה שניה שנאמר (שם) ושלמה היה מושל • במעלה שלישית (ד"ה א כט) שנאמר וישב שלמה על כסא ה' למלך א"ר יצחק וכי אפשר לו לאדם לישב על כסא ה' אותו שכתוב בו א כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא וכתיב *נהר דינור נגיד ונפיק וגו' וכתיב כורסי' שביבין דינור ואת אמרת וישב שלמה על כסא ה' • אלא מה כסאו של הקב"ה שולט מסוף העולם ועד סופו אף כסאו של שלמה שולט מסוף העולם ועד סופו • מה כסא ה' דן בלא עדים והתראה אף כסא שלמה דן בלא עדים והתראה • ואי זה הוא זה דינין של זונות הה"ד (מ"א ג) אז תבאנה שתים נשים • ב מי היו רב אמר רוחות היו (י) ורבנן אמרין יבמות היו • ר' סימון בשם ריב"ל אמר זונות ממש היו והוציא דינן בלא עדים והתראה • ג ג' ירידות ירד שלמה • ירידה ראשונה מאחר שהיה מלך גדול מסוף העולם ועד סופו נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ישראל הה"ד משלי שלמה בן דוד מלך ישראל • ירידה שניה מאחר שהיה מלך על ישראל נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ירושלים הה"ד אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים • ירידה השלישית מאחר שהיה מלך על ירושלים נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ביתו שנאמר הנה מטתו שלשלמה כלם אחוזי חרב ואפי' על מטתו לא היה מלך שהיה מפחד מן הרוחות ד ג' עולמות ראה ר' יודן ור' הוניא ר' יודן אמר • ה מלך הדיוט ומלך חכם טפש וחכם • עשיר עני ועשיר • מה טעם את הכל ראיתי בימי הבלי לית בר נש מתני אונקי דידיה אלא בשעת רווחיה • ר' הוניא אמר הדיוט מלך והדיוט • טפש חכם וטפש • עני עשיר ועני • מה טעם אני קהלת הייתי מלך על ישראל הייתי הוינא כד הוינא כרם כען לית אנא • ג' עבירות עבר • הרבה לו סוסים • הרבה לו נשים • הרבה לו כסף וזהב שנא' (ד"ה ב ט) ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים • ו ולא היו נגנבות א"ר יוסי בר חנינא אבני י' אמות ואבני שמנה אמות • תני ר' שמעון בן יוחאי אפי' משקלות שהיו בימי שלמה של זהב היו הה"ד אין כסף נחשב בימי שלמה • הרבה לו נשים שנאמר *והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה וגו' מן הגוים אשר אמר ה' אל בני ישראל לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם וגו' • ריב"ל אמר על שם לא תתחתן בם (יא) ז רשב"י אומר לאהבה אהבה ממש לזנות ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר כתיב גם אותו החטיאו הנשים הנכריות מלמד (יב) שהיה בועלן כשהן נדות ולא היו מודיעות אותו • ר' יוסי בן חלפתא אומר לאהבה להאהיבן לאהבן ולקרבן ולגיירן ולהכניסן תחת כנפי השכינה • נמצאת אומר ריב"ל ור' שמעון בן יוחאי ור"א בנו של ר"י הגלילי אמרו ד"א • ר' יוסי בן חלפתא פליג אתלתיהון • ג' שטנים נזדווגו לו הה"ד (מ"א יא) ויקם ה' שטן לשלמה את הדד האדומי וכתיב ויקם אלהים לו שטן את רזון בן אלידע (יג) וכתיב ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה • (יד) הרבה לו סוסים שנאמר (שם י) ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה • ג' משלות אמר • משלי שלמה בן דוד מלך ישראל (משלי י) משלי שלמה בן חכם ישמח אב (שם כה) גם אלה משלי שלמה

מסורת המדרש א ילקוט דברי הימים רמז אלף פ"ב בשם פסיקתא רבתי • מדרש תהלים מזמור ע"ב • ילקוט תהלים רמז תת"ה : ב ילקוט מלכים א' רמז קע"ה • מדרש תהלים מזמור ע"ב • קהלת רבה פרשה י' סימן י"ח : ג עיין סנהדרין דף כ' : ד קהלת רבה פרשה א' סימן ל"ב : ה עיין מגילה י"א • גיטין דף ס"ח • סנהדרין דף כ' • מדרש תהלים מזמור ע"ח • ילקוט מלכים א' רמז קע"ז : ו קהלת רבה פרשה ב' סימן ג' • ירושלמי סנהדרין פרק ב' • ילקוט מלכים א' רמז קנ"ה • ילקוט קהלת רמז תתקס"ה : ז במדבר רבה פרשה י' :

(דניאל ז) (מ"א יא)

חדושי הרש"ש

דפליגו לשון אז בירכת ה' והחילוק בין קדושה לחסידות נראה דקדושה הוא לפרוש את עצמו מדבר שמותר משום סייג בעוה"ת וחסידות הוא במ"ע לדקדק בה אף במה שאינו מעיקר הדין אלא להדור וכוונה : (י) ורבנן אמרי יבמות היו • נ"ל דנקראו זונות עפ"י שאמרו (יבמות ס"א ב') כל ביאה שאין בה פירצה אינה אלא בעילת זונות וסמכוהו אקרא דהזנו ולא יפרוצו : (יא) רשב"י אמר לאהבה אהבה ממש לזנות • וזה נמי בפרהסיא איסורא מהל"מ ועיין (עבודת כוכבים ל"ו ב') : (יב) שהיה בועלן כשהן נידות • ע"כ ס"ל שגיירן דעובדות כוכבים אינן מיטמאות בנדה : (יג) וכתיב ויהי שטן לישראל כו' • אף שפשטי' דקרא משמע דסב על רזון הנזכר לעיל מ"מ הביאו המדרש למספר לומר שג"פ שטן נזכרים אלו : (יד) הרבה לו סוסים • זה צ"ל לעיל קודם ג' שטנים :

מתנות כהונה

סוברים לומר שדוד אמר שיר חנכת הבית ואינו כן אלא אתה תולה בדוד ששלמה אמרה ותלאה בדוד והראיה שנא' על בנין הבית כמגדל דויד צוארך והרי שלמה אמרה אלא מה שיר השירים שלמה אמרה וא"כ אף כמגדל דוד הכתוב בו כן רק שתלה אותו בדוד אף שיר זה הכתוב בתהלים שלמה אמרה ותלה אותה בדוד וצ"ל דהכי גרסי' ותלה אותה בדוד

פירוש מהרז"ו

פסיקתא פרשה ו' סי' ב' באריכות וכאן חסר ונשלם בדברינו ועי' מ"כ : ד במעלה הראשונה • המעיין בפסוקים יראה שפסוק וישב שלמה על כסא ה' כתוב בסוף ד"ה א' על תחלת מלכותו בימיו של דוד ופסוק כי הוא רודה במלכים א' ה' ד' ופסוק ושלמה היה מושל שם פסוק א' • אך המדרש מסדר כפי שהיה באמת ומעלין בקודש ולא בהיפך

יפה קול

ידי משה

אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה · ג' הבלים אמר · הבל הבלים אמר קהלת וגו' הבל חד והבלים תרין הא תלתא · ג' שירים אמר שיר חד השירים תרין הא תלתא · [א] ג' שמות נקראו לו ידידיה שלמה קהלת · יריב"ל אמר הנהו תלתא אגור יקא למואל איתיאל הא שבעה · ארשב"נ ועיקר אוותנטיי' שלהן ידידיה קהלת שלמה · מודה רשב"נ באלו ארבעה שנתוספו לו ונתכנה בהן הן צריכין להדרש · אגור שאגור דברי תורה · בן יקא בן שהקיאה לשעה כספל הזה שנתמלא בשעתו ונשפך בשעתו כך למד שלמה תורה בשעתה ושכחה בשעתה · למואל שנם לאל בכל לבו אמר יכול אני להרבות ולא לחטוא · לאיתיאל לאיתיאל ואוכל · איתיאל אתי אל ואוכל · ג' ספרים כתב משלי וקהלת שיר השירים [ב] אי זה מהן כתב תחלה ר' חייא רבה ורבי יונתן רבי חייא רבה אמר משלי כתב תחלה ואח"כ שיר השירים ואח"כ קהלת ומייתי לה מהאי קרא וידבר ג' אלפים משל · משל זה ספר משלי · ויהי שירו חמשה ואלף זה שיר השירים · וקהלת בסוף אמר · מתנייתא דרבי חייא רבה פליגא על הדין שמעתא · מתניתא אמרה שלשתן כתב כאחת ושמעתא אמרה כל חד וחד בפני עצמו · תני רבי חייא רבה רק לעת זקנת שלמה שרתה עליו רוה"ק ואמר ג' ספרים משלי וקהלת ושיר השירים · ר' יונתן אמר שה"ש כתב תחלה ואח"כ משלי ואח"כ קהלת ומייתי לה ר' יונתן מדרך ארץ כשאדם נער אומר דברי זמר · הגדיל אומר דברי משלות · הזקין אומר דברי הבלים · ר' ינאי חמוי דר' אמי אמר (טו) הכל מודים שקהלת בסוף אמרה : **יא** ר' אלעזר בר אבינה משום ר' אחא ורבנין ר' אלעזר אמר וידבר ג' אלפים משל על כל דבר ודבר · ויהי שירו ה' ואלף אלף והמשה טעמים על כל דבר ודבר · ורבנין אמרין וידבר ג' אלפים משל על כל פסוק ופסוק ויהי שירו חמשה ואלף אלף והמשה טעמים על כל משל ומשל (טז) ויהי משלו אין כתיב כאן אלא ויהי שירו חמשה ואלף שירו של משל טעמיה דמילתא טעמיה דמילתא [ג] א"ר שמואל בר נחמן חזרנו על כל ספר משלי ולא מצינו שכתב בו אלא תשע מאות וט"ו פסוקים ואת אומר ג' אלפים משל אלא שאין לך כל פסוק ופסוק שאין בו ב' וג' טעמים (יז) כגון נזם זהב וחלי כתם נזם זהב באף חזיר אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד אין צריך לומר תשב · תשב אין צריך לומר שלא תדבר · תנינן [ד] אמר ר' עקיבא חס ושלום לא נחלק אדם אחד מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידים שאין כל העולם כולו כדאי כיום שנתנה בו שיר השירים למה שכל הכתובים קדש וזה קדש קדשים ועל מה נחלקו על קהלת · אמר ר"י בר ר' יהושע בן חמיו של רבי עקיבא כדברי בן עזאי כך נחלקו וכך גמרו [ה] ר' אלעזר בן עזריה עבד לה מתלא לא' שהוליך סאה של חטים אצל הנחתום א"ל הוצא לי ממנה קמח סלת הוצא לי ממנה קלוסקיא קמח וסלת א' · כך כל חכמתה דשלמה לא סולת אלא שיר השירים לישראל שיר השירים המשובח שבשירים המעולה שבשירים המסולסל שבשירים · נאמר שירים ונשבח למי שעשאנו שירים בעולם המד"א (עמוס ח) והילילו שירות היכל שבחות דהיכלא · ד"א שיר השירים המשובח המעולה שבשירים המסולסל שבשירים נאמר שירים למי שעשאנו שיורים לעולם המד"א ה' בדד ינחנו · ר' יוחנן בשם ר' אחא בשם ר"ש בר אבא נאמר שירים ושבח למי שעתיד להשרות עלינו רוח הקדש נאמר לפניו שירים הרבה · בכל השירים או הוא מקלסן או הן מקלסין אותו בשירת משה הן מקלסין אותו ואומר זה אלי ואנוהו ובשירת משה הוא מקלסן ירכיבהו על במותי ארץ ברם הכא הן מקלסין אותו והוא מקלסן · הוא מקלסן הנך יפה רעיתי והן מקלסין אותו הנך יפה דודי אף נעים · רבי שמעון בשם רבי חנין דציפרין אמר שיר כפול · ר' סימון אמר כפל ומכופל · ר' לוי אמר כנגד שנות אבות ועשרת הדברות נאמרה מנין שיר · שיר תק"י · ואי תימר דאית בהון יתיר

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה י' · קהלת רבה פרשה א' · ילקוט כאן רמז תתק"ס כל הענין · אבות דרבי נתן פרק ל"ט : ב עיין בריש ילקוט קהלת בשם פסיקתא רבתי · ועיין ילקוט מלכים א' רמז קע"ט ג"כ בשם פסיקתא רבתי : ג במדבר רבה פרשה י"ט · תנחומא סדר חקת סימן ו' · קהלת רבה פרשה ז' סימן מ"ב · פסיקתא רבתי פרשה י"ד סימן ט' · ילקוט מלכים א' רמז קע"ח · ד ידים פרק ג' משנה ה' · תוספתא ידים פרק ב' · ע' מגילה ז' : ה תנחומא סדר תצוה סימן ה' :

חידושי הרש"ש

(טו) הכל מודים שקהלת בסוף אמרה · עיין רש"י ב"ב י"ד ב' שכתב שנראה בעיניו שהש"ש אמרו לעת זקנתו ולכאורה הוא דלא כתב ואפשר לכוון דבריו להא דאמר לעיל ג' ירידות ירד וכו' ראשונה כו' בה"ד משלי כו' שניה כו' בה"ד אני קהלת כו' והשלישית כו' בה"ד הנה מטתו כו' : (טז) ויהיו משלו אין כתיב כאן כו' · נ"ל פי' דאלו טעם כינוי דשירו מוסב על שלמה ה"ל למכתב אלא משל ג"כ כינוי אלא ע"כ כינוי דשירו מוסב על משל הקודם לו : (יז) כגון נזם זהב וחלי כתם נזם זהב באף חזיר כו' · ר"ל בכח המאמר דנזם זהב הב' יש ג"כ משל דחלי כתם כאשר השמה תכופים בפסוק הא' ולכן מתשב

פירוש מהרז"ו

פי' ג' ספרים של משלים : הבל הבלים · ובפסוק זה עוד ד' הבלים הבל הבלים הכל הבל אלא שהיל"ל אמר קהלת בסוף פסוק ע"כ דורש שלא אמר אלא ג' הבלים והשאר הם פירוש על הג' הנ"ל : ג' שירים · מבואר לעיל פסוק זה : ידידי' · כמ"ש שמואל ב' י"ב כ"ה ויקרא שמו ידידיה בעבור ה' · שלמה ידוע וג"כ ע"פ ה' כמ"ש ד"ה א' כ"ב ט' כי שלמה יהיה שמו · ובקהלת דברי קהלת בן דוד מלך וגו' : אגור בן יקא · פי' ועוד אלו ועי' במ"ר פרשה ו' סי' א' ובריש קהלת רבה : למד שלמה תורה בשעתו · שהיה שלם עם ה' הצליח בה ואחר שחטא שכחה וזה לטובתו שלא להשתמש בסתרי תורה דבכתרה בעת החטא · התבוננתי שסדר תחלה המדרש הד' שמות אגור יקא למואל איתיאל ככן פירשם בסדר הזה ובפסוק כתובים אגור יקא איתיאל בפרשה ל' ולמואל בפרשה ל"א וכתבתי בזה דבר אמת בס"ד במ"ר פרשה י' סוף סי' ד' בביאור דרשהו משם ותמצא נחת : וקהלת בסוף · שאלו המפרשים משל ושיר מן הסתם שאמרם תחלה וכמ"ש ועי' ד"ר פרשה ב' סי' ל"ג חזר ופירש ומש"ש : יא מתנייתא פליגא · כצ"ל אמרי מתנייתא דר' חייא רבה פליגא על שמעתא : מתניתא אמרה · בברייתא שנינו בשם רבי חייא רבה שאמרן בזמן אחד ושמעתא דאמוראי אמרה בשם רבי חייא שכתבן בשלשה זמנים כמ"ש לעיל רבי חייא ורבי יונתן היינו שהאמוראים אמרו כן בשמם : רק לעת זקנת שלמה · סדר עולם פרק ט"ו ועל מאמר זה כתבתי ביאור ארוך המקום יהיה בעזרי להדפיסו עם כל אחיו : שלשת אלפים משל · שלא פירש על מה היו המשלים ע"כ דורש שמפורש במ"ש וידבר שעל כל דבור של חכמה שדבר אמר על זה שלשת אלפים משל וכן מ"ש ויהי שירו פירושו ג"כ שירו של דבר הנ"ל · וצ"ע איך מיושב בתיבת שירו על טעמים ואם הכוונה שאמר הטעמים בלשון שיר מנ"ל הא ויתכן שמ"ש טעמים פי' פסקי טעמים שמורים על הניגון ולעומק חכמתו אמר דבר אחד באלף והמשה מיני פסקי טעמים שמשנים פשט הדבר וניגונו : על כל משל ומשל · מאחר שלא פי' על מה היה המשל הרי פירש בתיבת משל על פי מדה ט' וממעל וכאלו כתוב וידבר ג' אלפים משל · על משל של משלי ושיר השירים ומ"ש שירו קאי על המשל וכנ"ל ובמ"ר פ' י"ט בסי' ג' ובקהלת רבה פסוק כל זה נסיתי בשינוי סדר המאמרים ושינוי הגירסא ואני פירשתי לפי הגירסא דכאן : ויהי משלו אב"ב · גירסא זו צ"ע ובמקומות הנ"ל ויהי שיריו איל"כ אלא ויהי שירו : שנים ושלשה טעמים · עי' מ"ש בזה במ"ר פרשה יו"ד שם כי אין לכפול : אל תעמוד · ואם היה אומר אל תשב היינו אומרים אבל יכול לעמוד ואם היה אומר אל תדבר היינו אומרים שיכול לישב ולשתוק ע"כ אמר אל תעמוד ואנו לומדים על פי מדת ק"ו על הישיבה ועל הדבור הרי הקצור אל תעמוד נושא ג' טעמים שלא לעמוד שלא לישב שלא לדבר : הוצא לי ממנה גלוסקיא · כצ"ל הוצא לי ממנה גלוסקיא אחת של קמח גלוסקיא אחת של סולת או שלא לגרוס של קמח כלל רק של סולת כפי הנמשל שיר השירים הסולת והמשובח של כל השירים : המסולסל · מלשון סלסלה ותרוממך וגם סולת מענין זה הוא : נאמר שיר · וזהו שיר השירים נאמר שירים על שעשאנו שירים או על שעשאנו שיריים וזה ע"פ מדת ממעל מלשון שארית ישראל ושיריים או מלשון שריה בארמית וכמ"ש ונחה עליו רוח ה' וזהו שאמר להשרות עליו רוה"ק : בשירת משה · על הים אז ישיר משה אנו מקלסין להש"ת ובשירת משה של האזינו הש"ת מקלסנו : כפול ומכופל · שכתוב הנך יפה רעיתי הנך יפה הרי כפול ופסוק זה שנוי עוד הפעם בשה"ש הרי כפול ומכופל וכדומה עוד פסוקים בשיר השירים : שנות אבות · עי' מ"כ וצ"ע הלא היה מובלע ע"ה משנות אברהם בשנות יצחק

מתנות כהונה

לו סוסים שנא' ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה שלשה משלות כו' : ידידיה · ככתוב בספר שמואל ב' סימן י"ב · ואגור יקא למואל איתיאל כולן בספר משלי : הנהו תלתא · אלו שלשה שאמרת כבר ועוד אלו ארבעה הרי שבעה ואת אמרת שלשה : אוותנטיאה · העיקר והטובים שבהם הם אלו שלשה : שלהן ידידיה גרסי' : ה"ג שניתוספו לו אלא שנתכנה בהן והן כו' : שאגר · שאסף : ושכחה · כמ"ש למעלה הכס עפש כו' : שנם · שדבר : ה"ג במדרש קהלת שנם לאל בלבו ואמר יכול כו' : להרבות · נשים וסוסים וכסף : איתיאל · דרש אל לשון כח כמו ואת אילי הארץ כלומר יש לאל ידי להרבות ואוכל עמוד שלא אחטא : אמר ר' חייא · ר"ל על שם ר' חייא : שלשתן כתב כאחת · ולעיל בשם ר' חייא רבה אמר שאמרן כל א' וא' בפני עצמה וכן אמרה שמעתא : כאחת · כלומר בזמן אחת : תני ר' חייא רבה · וזו היא מתניתא דפליגא על ר' חייא דלעיל ועל שמעתא דבמתניתין זאת תני שלא אמרן רק בזמן א' וזהו לעת זקנתו : הזקין כו' · שקורא תגר ואומר הבל על כל אשר נעשה תחת השמש : על כל דבור · ר"ל על כל פסוק וה"ג בפ' חקת ובמדרש קהלת בפסוק כל זה נסיתי בחכמה (ז' י"ט) : ה"ג ג' אלפים משל על כל דבור ודבור ויהי גו' · ועיין לעיל בפ' חקת ובמדרש קהלת פסוק כל זה נסיתי : ה"ג שיורו של משל והכי גרסי' בילקוט מלכים ובמדרש קהלת בפסוק ונתתי את לבי : טעמיה דמילתא · טעם הדבר מן המשל : אין צ"ל תשב · שאם העמידה אסורה ק"ו הישיבה וכן כנו של ק"ו שהדיבור אסור · ה"ג אין צ"ל תשב אין צ"ל כו' : א"ר עקיבא כו' · משנה היא במסכת ידים פ"ג : ביום שנתנה גרסי' · עבד לה מתלא לאחד גרסי' · פי' עשה משל למה היא דומה שיר השירים : קמח סולת · ר"ל הוצא לי ממנה קמח ואחרי כך הסולת ואחר כך הוציא לי ממנה קלוסקיא א' והכא גרסינן בילקוט ובפירש"י בהדיא ועיין מזה בתנחומא בפ' ואתה תצוה : הכי גרסינן קלוסקיא אחת כך כל כו' : סולת · בורר בסולת הנברר : ה"ג בילקוט למי שעשאנו שירים בעולם ופירושו עשה אותנו שיר ושבח בעולם או י"ל עשה אותנו משוררים ומשבחים וקרי ביה שירים השי"ן פתוחה : שבחות דהיכלא · הרי שלשון שיר פירושו שבח : המד"א ה' בדד ינחנו · עיין בילקוט האזינו : להשרות · השירים דרש מלשון שריית רוה"ק : או הוא · הקב"ה מקלס את ישראל או ישראל מקלסין אותו : כפול · מדכתיב שיר השירים : כפול ומכופל · מדלא כתיב שיר השיר אלא שיר השירים : שנות האבות · אברהם חי ע"ה שנה ויצחק ק"פ שנה ויעקב קמ"ז שנה הרי (תקי"ב) [תק"ב] שנה : ואין תימר כו' · וא"ת הרי יש

ידי משה

כמה שנשא נשים נכריות כדי לשכניע האומות ע"י זה והראה לו הקב"ה שלא טוב עשה ואדרבה העמיד לו ג' שטנים היפך סברתו : כגון נזם זהב וגו' · פי' טעמים מעולים נשבח כזהב וכתם ועיין לעיל בפרשת חקת ולקמן בקהלת רבה עוד יש לומר דקאי ארישא דקרא דכתיב לעיל מניה תפוחי זהב במשכיות כסף ודרשו ברבה פ' ויגש חוזרין דדהב בגו דסקרין וכו' מראה פנים לכל צד וכו' ואולי פי' גם למקרא דנזם זהב מעין פי' זהב הכתוב קודם וקרא דמייתי אח"כ נזם זהב באף חזיר הוא ט"ס ועוד נראה כיון שמצינו בנזם זהב ב' משלים וטעמים והוא נזם זהב וחלי וגו' ונזם זהב באף וגו' א"כ בשאר פסוקים ג"כ יקרא ככה שיהיו ב' משלים וטעמים כן מצאתי בכ"י הגאון מהורר"ן כ"ץ ז"ל מלובלין : צא מהן שני רעבון · ובירושלמי דקידושין איתא גבי למען יאריכון ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע וגו' כימי אבות פי' סופ"מ אף שימי אבות הם תק"ב הואיל ובן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו פי' לאחר ב' שנים משבא נשנת ג' א"כ לא קחשיב הני תרתי שנים וא"כ צריך ליישב למה לא קאמר הכא ג"כ כתירוץ יפ"מ שאתיא כמ"ד בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו וי"ל שטוב לאוקמי אליבא דכ"ע וק"ל : והואיל ואתא לידי דבר זה לא אחריש בדי"ן מה שחדשתי בע"ה בירושלמי זו שהסכימו עמי כל גאוני ארץ דאתי' ירושלמי

יפה קול

ולא קחשיב : הבל חד כו' · ואע"ג דבסיפא דקרא איתא עוד הבל הבלים אבל סוף הכתוב הוא רק פורש ומפרש לרישא ונראה דג' הבלים אלו הוא על שלשה זמני האדם · ימי העליה וימי העמידה וימי הירידה ע"ד כי השחרות והילדות הבל : ג' שמות נקראו לו · עי' במדבר רבה פ"י : איזה מהם כתב תחלה · והנ"מ לסדרן וכמו דאיתא בפרק קמא דבתרא דסדרן משלי קהלת שיר השירים · ולאידך סדרן משלי שיר השירים קהלת : משל זה ספר משלי · ואע"ג דלית ביה רק תתי"ו פסוקים · היה מתרץ רשב"ן לקמן שאין פסוק שאין בו ב' וג' טעמים : וקהלת בסוף אמרו · ולכן לא מזכיר בפסוק זה אשר נכתב באמצע ימיו בעת אשר הגיד רק משלי ושיר השירים : דברי זמר · אע"ג דסודות רבים וגדולים צפונים בשיר השירים מ"מ מדקרי ליה שיר וזמר מוכיח כי אמרו בבחרותו : דברי הבלים · כלומר להשכיל ולבזות את כל עניני העולם : הכל מודים כו' · פי' אלה שאומרים דכל חד וחד כתב בפ"ע · ואע"ג דיש סוברים דקהלת אינה מטמאה את הידים · וכבר שרתה עליו רוה"ק במשלי ושיר השירים · מ"מ סובר שקהלת אמר בלא רוה"ק : אלא התתקי"ה פסוקים · ולא רצה לומר דנאבדו השאר בגלות דספרי שלמה נתפשטו בכל העולם ולא יתכן שיאבדו · וגם כיון שנאמרו ברוה"ק לא ישלוט עליהם הכליון : שנים או ג' טעמים כו' · והטעמים הם המשלים ומביא לראיה מהמקרא נזם זהב וגו' דמסיים בשני נמשלים אשה יפה וסרת טעם וזה נאמר על ת"ח המתעב את תורתו וגם טעמו ניטל ממנו כמ"ש במדרש נמצא דגם המשל כולל שני דברים וכוו כאלו הם שני משלים · ואע"ג דבשיר השירים ליכא רק מאה ושבעה עשר פסוקים ומה יועילו לנו ב' וג' טעמים · מלי לתרוצי דבכל חד יש כמה טעמים : שכל הכתובים · פי' תהלים ומשלי ודומיהם מהלך הכתובים שמה קודש ושה"ש ק"ק לפי שיש בו קילוס ושבח של הקב"ה וישראל ונקרא ק"ק בשביל צירוף הקדושות · כי הקב"ה מקדש את ישראל וישראל מקדשים את הקב"ה : כדברי בן עזאי · שגם קהלת מטמאה את הידים : המשובח שבשירים המעולה כו' · המסולסל כו' · בשלשה דברים יודע השיר כי נשגב הוא · אם כי תוכנו ופנימיותו הוא צדק משפט ומישרים · הב' כי גם חומר השיר כי הוא משובח בתוכנו יותר מכל השירים · וכנגד חומר השיר אמר כי גם בזה הוא מעולה מאשר השירים · וכנגד צחות לשונו וטעמו הנחמד אמר כי הוא מסולסל המורה על יופי וקישוט : שעשאנו שיורים בעולם · שלא מאס ולא געל אותנו לכלותנו כמו שעשה בשאר אומות הקדמונים אבל אנחנו קיימים ונשארים גם ביום הזה : בכל השירים או הוא מקלסן כו' · ודריש שיר המשובח משני השירים וזה שירת הים ושירת פסה : שיר כפול · ולכן כתיב שיר שהוא כפול ונארג משני שירים · מתהלת ישראל להקב"ה והלת הקב"ה לישראל : כפול ומכופל · כי מלבד הכופל שאמר ר"ש הוא מכופל ביופי אשר לו ובתוכנו המצא קדושה זכעו"ש

(יח) צא מהן שני רעבון שאין עולין מן המנין · דבר אחר ר' יודן ור' לוי בשם ר' יוחנן כ"מ שנאמר במגלה זו במלך שלמה במלך שלמה הכתוב מדבר · במלך סתם בהקב"ה הכתוב מדבר · ורבנין אמרין כ"מ שנא' במלך שלמה במלך שהשלום שלו הכתוב מדבר במלך סתם בכנסת ישראל הכתוב מדבר :

א [ג] **ישקני** מנשיקות פיהו א היכן נאמרה ר' חיננא בר פפא אמר בים נאמרה המד"א לסוסתי ברכבי פרעה · ר' יודא ברבי סימון אמר בסיני נאמרה שנא' שיר השירים שיר שאמרו אותו השירי' השוררים שנאמר *קדמו שרים אחר נוגנים (תהלים סח) · תני משום ר' נתן הקב"ה בכבוד גדולתו אמרה שנא' שיר השירים אשר לשלמה למלך שהשלום שלו · רבן גמליאל אומר מלאכי השרת אמרוהו שיר השירים שיר שאמרוהו שרים של מעלה' · ר' יוחנן אמר בסיני נאמרה שנאמר ישקני מנשיקות פיהו · רבי מאיר אומר באהל מועד נאמרה ומייתי לה מן הדא קרייא עורי צפון ובואי תימן עורי צפון זו העולה הנשחטת בצפון ובואי תימן אלו שלמים שנשחטין בדרום · הפיחי גני זה אהל מועד · יזלו בשמיו זה קטרת הסמים · יבא דודי לגנו זו השכינה · ויאכל פרי מגדיו אלו הקרבנות · ורבנין אמרין בבית עולמים ומייתין לה רבנין אף אינון מהאי קרא · עורי צפון ב זו העולה הנשחטת בצפון · ובואי תימן השלמים שנשחטים בדרום · הפיחי גני זה בית העולמים · יזלו בשמיו זו קטרת הסמים · יבא דודי זו השכינה · ויאכל פרי מגדיו אלו הקרבנות · ורבנין אמרי כולהון חורי · כולה בבית העולמים נאמרה · א"ר אחא אפריון ודבתריה · ורבנין עבדין יתהון פתיחה לויהי ביום כלות משה · על דעתיה דרבי חיננא בר פפא דאמר בים נאמרה ישרי עלינו רוח הקדש ונאמר לפניו שירות הרבה · ועל דעתיה דרבן גמליאל דאמר מלאכי השרת אמרוהו יתן לנו מנשיקות שנשק לבניו · על דעתיה דרבי מאיר דאמר באהל מועד נאמרה יוריד לנו האש ויקבל קרבנותיו · על דעתיה דרבי יוחנן דאמר בסיני נאמרה יוציא לנו נשיקות מתוך פיהו הה"ד ישקני מנשיקות פיהו :

ב ד"א ישקני מנשיקות פיהו ג אמר רבי יוחנן מלאך היה מוציא הדיבור מלפני הקדוש ברוך הוא · על כל דיבור ודיבור · ומחזירו על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבל אתה עליך את הדיבור הזה · כך וכך דינין יש בו · כך וכך עונשין יש בו (א) כך וכך גזרות יש בו וכך מצות וכך קלים וחמורים יש בו · כך וכך מתן שכר יש בו · והיה אומר לו ישראל הן והוזר ואומר לו מקבל את אלהותו של הקב"ה והוא אומר לו הן והן · מיד היה נושקו על פיו · הה"ד *אתה הראת לדעת (דברים ד) על ידי שליח · ורבנין אמרין הדיבור עצמו היה מחזר על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך · כך וכך מצות יש בי · כך וכך דינין יש בי · כך וכך עונשין יש בי · כך וכך גזרות יש בי · כך וכך מצות יש בי · כך וכך קלין וחמורין יש בי · כך וכך מתן שכר יש בי · והוא אומר הן והן · מיד הדיבור נושקו על פיו לאדקולאין בן הדימה ולמדו התורה הה"ד *פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך (דברים ד) דברים שראו עיניך איך היה הדבור מדבר עמך · ד"א פן תשכח את הדברים שני דבורים שמעו ישראל מפי הקדוש ברוך הוא · רבי יהושע

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תתק"פ : ב בראשית רבה פרשה נ"ד · ויקרא רבה פרשה ט' · במדבר רבה ריש פרשה י"ג · ירושלמי מגילה ריש פרק א' · ירושלמי נדרים פרק ד' · זבחים דף קט"ז · לקמן פרשה ד' : פסיקתא רבתי פרשה ה' · ילקוט סדר בראשית רמז נ"ד · וילקוט כאן רמז תתקפ"ח · ג ילקוט כאן רמז תתקפ"א :

חדושי הרש"ש

לשני משלים וכן בכת אל תעמוד יש ג"כ אזהרת ישיבה ואזהרת דבור ע"כ נחשב לשלשה : (יח) צא שהם שני רעבון שאין עולין מן המנין · לכאורה הכוונה על שנתיים הרעב שהיה טרם ירידת יעקב למצרים ואח"כ נפסק כדאיתא בב"ר ס"פ פ"ט ודלא כמ"כ (כ"ז הערני בני הרב וכו' מהור"ר מתתיהו ש"י): (א) כך וכך גזירות כו' · בילקוט הגירסא גזירות שוות :

מתנות כהונה

יש שני שנים יותר : שנות רעבון · אחד בימי אברהם ואחד בימי יצחק והוצרכו לעקור דירתם ולטלטל מארץ לארץ מפני עקת רעב וחייהם אינם חיים : ה"ג מנין שיר תק"י : ה"ג במלך סתם בהקב"ה הכתוב מדבר : בכנסת ישראל כו' · סודו ידוע בדרך הקבלה : **ישקני** איכן נאמרה · השירה הזאת דכתיב בה ישקני כו' · וכך אמרו ישראל על הקב"ה והיכן אמרו לו כן : השירים · קרי ביה השרים ובילקוט הגירסא באופן אחר : הכי גרסי' תני משום רבי נתן : שרים · משוררים : בסיני כו' · ועל שמיעת הדברות נאמר כדלקמן : ומייתי לה כו' · ומביא לו ראיה מפסוק זה : ה"ג קרבנותיו רבנן אמרי כו' : כולהון כו' · כל הפסוקים הכתובים באותה פרשה של עורי צפון כולם מדברים בבית עולמים ומפרש ר' אחא מן פסוק אפריון וכל הכתוב אחריו עד סוף הפרשה מדבר בבית עולמים : ה"ג ור' אחא עבד יתהון כו' · פירוש פסוקים אלו מן אפריון ואילך עשה פתיחה לפרש' ויהי ביום כלות כו' ככתוב בספר במדבר רבה פ' י"ב : ישרי עלינו כו' · זהו פירושו של ישקני מנשיקות כו' · וכן פירושו של ש"ה שיר הוא לשון שריית רוח הקדש : שנשק לבניו · כלומר מי יתן ויראה לנו פנים שוחקות כמו שהראה להם בנתינת התורה · נושקו על פיו גרסי' : לאדקולאין כו' · לקמן בפסוק תורי זהב גרס אלקולאין והוא לשון ערבי ופי' הכל ביחד ועוד הוגד לי שהוא בלשון ערבי ענין אהבה ושמחה ובספר ילקוט ל"ג ליה וכן כל הלשונות הזכרים דלקמן : בן הדימא · לא נתפרש לי ואולי טעות סופר הוא וכן לקמן לא גרס ליה : ה"ג ד"א פן תשכח וגו' ריב"ל אומר שני דברים שמעו ישראל מפי הקב"ה ורבנן אמרי כל הדברות שמעו ישראל מפי

פירוש מהרז"ו

יצחק וק"כ של יצחק בשנות יעקב הם קל"ה שנים ולא יאמר לחשוב שנותם כי אם ש"ה ובהכרח לומר שהכוונה שהיה חביב שנות אבות על הקב"ה כל אחד בפני עצמו ולא נבלעים זה בזה · ועי' במ"ר פרשה י"ח סי' כ"א ומש"ש כי כל אחד עשה פעולתו בפני עצמו שלא הצטרכו זה לזה וכמ"ש ויק"ר פרשה ל"ו ריש סי' ה' כדאי הם מעשי האבות כל אחד שיתלה העולם בגינו · ויפלא בעיני כל קורא מה שייכות לחשוב שנות אבות ועשרת הדברות במספר אחד עד שדרשו שכלולים בתיבת שיר · אך חז"ל כוונו לענין עמוק ואמיתי ונפלא שהאבות היה עסקם כל ימיהם להודיע ולפרסם אלהותו יתברך שמו בעולם וכמ"ש ב"ר סוף פ' ל"ט אצל אברהם ושם פ"ד סי' ד' על יצחק יעקב ע"ש בהדיא והיה עסקם כל ימיהם להוריד השכינה לארץ כמ"ש ב"ר פ' י"ט סי' ז' והיה כל ימיהם ברוה"ק בשיר וזמרה אלהית כמו דוד שנאמר בו שמואל ב' כ"ג ונעים זמירות ישראל רוח ה' דבר בי וכמ"ש על יעקב שאמר כל ספר תהלים ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ב"ר פ' ע"ד סי' י"א וכן אברהם וכמ"ש ב"ר פ' מ"ג סי' פ' הרימותי עשאן שירה חסדי ה' עולם אשירה חסד לאברהם ויצחק דין כולו שיר כמו הלוים כמ"ש בזוה"ק · נמצא שהיה כל ימיהם בדמיון נתינת עשרת הדברות ומרומז בתיבת שי"ר דוק והתבונן מאד · ומ"ש ששני רעבון אינם עולים מן המנין עי' מ"כ אך שני רעבון של יעקב לא נתטלטל יעקב ממקומו וכשנסע למצרים נסע בשובע ושמחה אך שבירושלמי ריש ברכות איתא דאתי כמ"ד דבן שלש שנה הכיר אברהם את בוראו ואין שני הראשונים מן המנין שהיה ברשות תרח אך יצחק מקטנותו ברשות אברהם ויעקב ברשות יצחק וע"כ נחשבו כל שנותם : כל מקום שנאמר · הדבר נראה לעין שספתי דעת חז"ל ברור מללו לפרש לפי כלל זה כל מגילה זו על שלמה והקב"ה או על הקב"ה וכ"י כל אחד לפי שיטתו ונפלאת הוא בעינינו עד יערה עלינו רוח ה' ממרום ע"פ המורה צדק וע"פ אליהו ז"ל :

איכן נאמרה · כי יש פסוקים שמורים שנאמרו בים כמ"ש לסוסתי ברכבי פרעה ויש פסוקים שמורים על סיני וכמ"ש לקמן בסמוך ע"כ דורשים כל אחד על חלק אחד משיר השירים ואינם חולקים זה על זה כי אלו ואלו דברי אלהים חיים וכל אחד דרש הפסוקים המורים לפי שיטתו וכמ"ש בסמוך כולהון חורי בבית עולמים אמר רבי אחא אפריון ודבתריה הרי מבואר שדעת כל אחד על חלק ממנה ולא על כולה וכשחלה רוה"ק עליהם בים אמרו כולה גם על העתיד בסיני באוה"מ ובבית עולמים וכן אם נאמרה בסיני כשחלה רוה"ק עליהם בסיני אמרו כולה כנ"ל גם יש פסוקים שנדרשים כפי כל השיטות כדלקמן י' ע"פ ישקני : ר"י בר"ס אמר בסיני נאמרה שנאמר שיר השירים · נ"ע שהרי מ"ש שיר השירים שאמרו אותו השרים המשוררים היא ראיה ולדעת רחב"פ דבים נאמרה גם מ"ש בסיני נאמרה איתא לקמן בסמוך דעת ר' יוחנן ולא ר"י בר"ס ע"כ בהכרח שמ"ש כאן בסיני נאמרה הוא ט"ס וכצ"ל ר"י בר"ס אמר שיר השירים שיר שאמרו אותו השרים וכו' לפרש כשיטת רחב"פ ומ"ש השרים הוא בשי"ן ימנית וכמ"ש קדמו שרים ג"כ בשי"ן ימנית ופסוק זה נאמר בתהלים ס"ח על שירת הים וכמ"ש בהדיא שמ"ר פרשה כ"ג סי' ז' וכאן סמך על המבואר שם : ישקני מנשיקות פיהו · שה שזכינו לשמוע מפיו ממש הדברות וכדלקמן בסמוך : עורי צפון · עי' ב"ר פרשה כ"ב סי' ה' וש"נ לכמה מקומות ועי' פסיקתא פ' ה' סי' ד' כל הענין : ורבנן עבדין יתהון פתיחא · פסוקי אפריון ודבתריה וכמ"ש במ"ר פ' י"ב סי' ד' בכמה אופנים ובסוף דורש על המקדש ואח"כ על המשכן ע"ש באריכות : דאמר בים נאמרה · א"כ מהו ישקני וכו' שכשאמרו שירה היה בקשו שישרה עליהם רוה"ק ולא יפסיק אחר השירה עד שיאמרו שאר שירות : הה"ד ישקני · כל אחד לפי שיטתו כנ"ל : נושקו על פיו · כמ"ש שפתים ישק משיב דברים נכוחים : הראת לדעת · הי"ל לאית אך הראת פי' ע"י מלאך שהראה וסיפא דקרא כי ה' הוא האלהים ותיבת לדעת הם הדינים והעונשים ומ"ש כי ה' הוא האלהים היינו אלהותו ית"ש ויתכן דפליגא בפסוק ה' יתן אומר המבשרות צבא רב הם המלאכים שהוציאו האמירה של ה' לדעת ר"י ולדעת רבנן האומר עצמו בישר לצבא רב הם ישראל : אדקולאין בן הדימה · מצאתי בס' מעריך וז"ל ברים הספר · אלקולאין בן הדיסה במדרש ש"ר פסוק ישקני דע כי מעשה היה בסופר אחד שהיה לו אחות ושמה הדסה והיה לה בן ושמו אלקולאין והסופר הזה היה כותב מדרשים ובכל מקום שהיה מוצא תורה היה מתפלל על בן אחותו שיזכה לתורה וכותב דבריו בספר וכל הרואה חשב שהם דברי הספר ולא היא ולכן צריך למחוק וכן בפסוק תורי זהב וצריך למחוק שלמד אלקולאין בדעתו של הקב"ה על"ל ולא פירש מאין ידע זאת : הדברים שני דבורים ·

כי

יפה קול

וכמ"ש למעלה : במלך סתם בהקב"ה כו' · וכמו הביאני המלך חדריו הכוונה שהקב"ה הביאני בחדרי הכמתו · וכן מדרים לקמן מלך אסור ברהטים על הקב"ה : במלך שהשלום שלו דאפריון עשה לו המלך שלמה קאי על המשכן שנעשה לשכינה · וכן מדרים לקמן במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו על הקב"ה : איכן נאמרה כו' · כי השירה הזאת שנאמרה על טוב ישראל והצלחתם לא נאמרה על מקרי פרטי בקורות העם הזה · אך על עיקר ויסוד אשר מהם ישתפעו כל הצלחתם וטוב העם · והמה שואלים איזה והיא הוא העיקר · ר"ח סובר כי העיקר הוא ביום אשר שם שקע ה' צרינו בתוכו ואנחנו קמנו נעם · וסובר כי הצלחת הגוף הוא העיקר · ור"י בר' סימון אמר בסיני נאמרה וזה מתן תורה אשר תתן לנו הצלחת הנפש ודרים זה משיר השירים וכמו שנבאר בסמוך · ור' נתן ור' גמליאל גם הם סוברים כי בסיני נאמרה · והוכחתם לא בשביל מ"ת רק מטעם דאז ירד הקב"ה ברבבותים אלפי שנאן כפעם ראשון ונגלה כבודו לעם · וזו תפארת והצלחת ישראל לכן אמר כי הקב"ה או מלאכיו אמרו · ור"י מוכיח כי

ידי משה

זה אליבא דכ"ע ואזיל הירושלמי לטעמיה דאית' בברכות בירושלמי שעובי כל רקיע הוא מהלך חמשים שנה לפי שהשמש הולכת ומנסר בעובי רקיע חלק עשירי מן היום וזהו שעה ובכל יום שהוא עשרה שעות החמה הולכת ומקפת את כל העולם שהוא מהלך ת"ק שנים א"כ בשעה מהלכת חמשים שנה פי' היפ"מ ע"כ מוכח מה שאחז"ל שמן שמים לארץ מהלך ת"ק שנה פירושו עם העוביו של הרקיע א"כ שהלל שמן הארץ לשמים מלבד עובי רקיע הוא מהלך ת"ן שנה וא"כ אליבא דמ"ד בן מ"ח שנים הכיר אברהם את בוראו וא"כ לא משנות אבות ת"ח שנים מן אברהם ועוד ב' שנים ימי הגמלה של יצחק ושני שנים ימי הגמלה של יעקב א"כ הם נ"ב שנים ונאמרו משנות אבות מה שעסקו במצות הוא ת"ן שנים ורצוי ליתן לבניהם שכר כמו שנים אלו וא"כ הוא שפיר בכוון ת"ן שנים כמו שנים שמן ארץ לשמים דהיינו כחלל עולם שהוא ת"ן שנים ודוק היטב : לאדרקולאין · נראה לי שהוא טעות סופר

בסיני נאמרה מדכתיב ישקני וגו' וסיפא דקרא כי טובים דודיך מיין שנאמרים על ד"ת ולא מן הכתוב שיר השירים כר"י בר סימון · ור"מ ורבנן סברי כי הצלחת העם מוסדת על שני עמודים על טובת הנפש וטובת הגוף או קשר העם ושני עמודים שהם היו באוה"מ ובבית עולמים · כי הקב"ה השפיע להם רוב טוב על ידיהם וגם האיר את נפשם בזיו אלוה : המד"א לסוסתי וגו' · וזה היה על הים כדכתיב סוס ורוכבו וגו' ובילקוט גרים הכי קדמו שרים אחר נוגנים ודרים שיר השירים כמו השרים שישראל שרו על הים תחלה ואחריהם מלאכי השרת כדאיתא בשמ"ר פכ"ג : קדמו שרים וזה היה בסיני כדכתיב לעיל מיניה רכב אלהים · ולעיל מיני' כתיב עלית למרום שבית שבי ופי' קדמו שרים זה ישראל שסודו לס' · אמנם לא מצינו שאמרו שירה בסיני ובילקוט גרים בסיני נאמר שיר השירים שנא' יצפון לישרים תושיה ודרים שיר השירים שיר הישרים · ולפ"ז הא דכתיב בנוסח דידן שיר שאמרו אותו השירים השוררים צריך לגרוס בדברי ר' חנינא בר פפא דאמר בים נאמרה · ובעל אות אמת גרים הכא הכי ר' יצחק אמר בים נאמרה שיר השירים השיר שאמרו אותם השירים השוררים על הים · ודרש שר ים : זו העולה · ע' לקמן על פסוק עורי צפון · ובבמ"ר פי"ג ור"מ מוקי ליה באוה"מ משום שקדים לבית עולמים · ורבנן מוקי בבית עולמים שהוא מכון לשבתו עולמים : ורבנן אמרי כלהון חורי כו' · פי' רבנן אחריני אמרי דכל קראי אחריני מיירי בבית עולמים בר מעורי צפון משמע ליה דמיירי במשכן כדר"מ · ור' אחא אמר דאפריון וקרא דבתריה מיירי בב"ה כיון דכתיב שעשה שלמה והוה מעלי לבנון ואוה"מ היה מעלי שיטים ומשה כנסו · ורבנן דעבדי את הכתוב אפריון לפתיחה לויהי ביום כלות משה סוברים ג"כ כי אפריון קאי על אוה"מ וכמו דאיתא במ"ר פ' י"ב והכי רבנן אחריני נינהו : יוריד לנו האש כו' · ודרים ישקני מלשון ולא נשקה ביעקב ומנשיקות פיהו הוא מאש שמים שיורד כמאמרו : יוציא לנו נשיקות מתוך פיהו כלומר שילונו מלותיו כי אנחנו מוכנים לעשות ולשמוע בקולו : מלאך הי' מוציא הדבור כו' · וסובר ר"י כרבנן לקמן דדבר אתה עמנו ונשמעה נאמרה אחר כל הדברות ושמעו כל הדברות מפי הקב"ה וז"ש על כל דבור ודבור אפס לא התכונו כמעלה מחוקם לשמוע מפי הקב"ה בלי ממוצע אבל המלאך היה הממוצע בינם לבין קונם : מקבל אתה עליך · אע"ג שאמרו כבר נעשה ונשמע · מ"מ הודיעם העונשים פן יתחרטו במעט את העונשים · ואע"ג דכפה עליהם הר כגיגית לקבל את התורה ואם לאו שם תהא קבורתכם וכתב התנחומא פ' נח כי הכפיה היה רק על תורה שבע"פ ולא על תורה שבכתב ואם כן הכי דמיירי מפרטי המצות אשר זה נקרא תורה שבע"פ למה שאל המלאך את כל אחד ואחד מקבל אתה עליך וכו' · אבל הקב"ה חפץ כי יעשו את המצות למען המצות ולא לתקוה על שכר המצות וזה ששאל את כל אחד ואחד האם תקבל את הדבור לא מיראה ולא ע"מ לקבל פרס · רק מאהבת ה' ותורתו וכן באינך וע"ד הפשט י"ל כי הכפי' היתה רק על שאר המצות · אבל עשרת הדברים ופרטיהם קבלו מדעתם : כך וכך עונשים · יש עונש על המזיד בעדים והתראה ויש עונש אחר בלי עדים והתראה ויש עונש בשוגג ויש עונש בעוה"ז ויש עונש בעוה"ב : וכך גזירות דרבנן שעשו משמרת למשמרתה של תורה : וכך מצות שבכל דבור כלולות כמה מצות : היה נושקו על פיו · ומפרש ישקני מנשיקות פיהו המלאך אשר הוא פי ה' נשקני : אתה הראית ולא כתיב אתה ראית או ה' הראך וכתיב הראת משמע שהראך ע"י שליח וע"י המלאך נראה אליך : והוא אומר הן הן · גם פה צריך לגרוס כמו לפני זה והוא אומר הן הן וחוזר ואומר לו מקבל את אלהותו של הקב"ה והוא אומר הן הן : לאדקולאין בן הדימה לא גרים ליה : ה"ג ד"א פן תשכח את הדברים

ריב"ל

בן לוי אמר טעמין דרבנין אחר כל הדברות כתיב דבר אתה עמנו ונשמעה מה עבד לה רבי יהושע בן לוי פליג שאין מוקדם ומאוחר בתורה או אינו מדבר דבר אתה עמנו ונשמעה אלא לאחר שנים ושלשה דברות·ר' עזריה ורבי יהודה ברבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי תפיסו שטתיה אמרי כתוב תורה צוה לנו משה כל התורה כולה שש מאות ושלש עשרה מצות הוי בגימטריא [א] תורה עולה שש מאות ואחת עשרה מצות דבר עמנו משה ברם אנכי ולא יהיה לך לא שמענו מפי משה אלא מפי הקב"ה · הוי ישקני מנשיקות פיהו· וכיצד היה הדיבור יוצא מפי הקב"ה ר"ש בן יוחאי ורבנן·ר"ש בן יוחאי אומר [ב] מלמד שהיה הדיבור יוצא מימינו של הקב"ה לשמאלן של ישראל וחוזר ועוקף את מחנה ישראל (ג) שמונה עשר מיל על שמונה עשר מיל וחוזר ומקיף מימינן של ישראל לשמאלו של הקב"ה והקב"ה מקבלו מימינו וחוקקו על הלוח וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו לקיים מה שנאמר קול ה' חוצב להבות אש · ורבנן אמרין וכי יש שמאל למעלה והלא כתיב ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' אלא הדיבור היה יוצא מפי הקב"ה מימינו לימינן של ישראל וחוזר ועוקף את מחנה ישראל י"ח מיל על י"ח מיל וחוזר ומקיף מימינן של ישראל לימינו של הקב"ה והקב"ה מקבלו מימינו וחוקקו על הלוח וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו שנאמר קול ה' חוצב להבות אש·אמר ר' ברכיה שנה לי ר' חלבו הדיבור עצמו היה נחקק מאליו וכשהוא נחקק הולך קולו מסוף העולם ועד סופו שנאמר קול ה' חוצב להבות אש·אמרתי לרבי חלבו והא כתיב *כתובים באצבע אלהים·אמר לי חנוקה סברת לחנקני אמרית ליה ומהו דין דכתיב לוחות אבן כתובים באצבע אלהים · אמר לי כתלמיד שהוא כותב ורבו מיישב על ידו·רבי יהושע בן לוי ורבנין רבי יהושע אומר ב' דברות שמעו ישראל מפי הקב"ה אנכי ולא יהיה לך הה"ד ישקני מנשיקות פיהו ולא כל הנשיקות·ורבנין אמרין כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה·רבי יהושע דסיכנין בשם ר' לוי טעמין דרבנין דכתיב ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה · מה עביד ליה רבי יהושע בן לוי פליג שאין מוקדם ומאוחר בתורה או אינו מדבר דבר אתה עמנו ונשמעה אלא אחר שנים ושלשה דברות · רבי עזריה ורבי יהודה בר סימון בשם רבי יהושע בן לוי תפשי שיטתיה אמרי כתיב (דברים לג) תורה צוה לנו משה כל התורה כולה שש מאות ושלש עשרה מצות הוי תורה בגימטריא עולה כמנין תרי"א מצות דבר עמנו משה · ברם אנכי ולא יהיה לך לא דבר עמנו משה אלא מפי הקב"ה שמענום : [ג] רבי יוחנן פתר קרייה בישראל בשעה שעלו להר סיני· למלך שמבקש ליקח לו אשה בת טובים ובת גנוסים · שלח אצלה שליח דבר לה אמרה איני כדאית לשפחתו אלא רצוני לשמוע מפיו · כיון שחזר אותו השליח אל המלך היו פניו שוחקות ושיחותיו אינן נשמעות למלך · המלך שהיה פקח אמר זה פניו שוחקות דומה שקבלה עליה ושיחותיו אינן נשמעות לי דומה שאמרה רצוני לשמוע מפיו · כך ישראל היא בת טובים השליח זה משה המלך זה הקב"ה · בשעה ההיא *וישב משה את דברי העם אל ה' ומה ת"ל ויגד משה את דברי העם אל ה' אלא על ידי שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם ויגד משה את דברי העם אל ה' אמר ליה כך תבעו אמר ליה [ג] ושמעון למיינוקא מה דהוא בעי ר' פנחס בשם ר' לוי אמר מתלא אמר דנכית ליה חיויא חבלא מדחיל ליה · כך אמר משה אתמול על ידי שאמרתי לו והן לא יאמינו לי נטלתי את שלי מתחת ידיהם · עכשיו מה אני עושה להם תני רבי שמעון בן יוחאי · כך תבעו אמרו רצוננו לראות כבוד מלכנו [ד] ר' פנחס בשם רבי לוי גלוי היה לפני הקב"ה שעתידים ישראל להמיר כבודו באחר שנאמר *וימירו את כבודם שלא יהו אומרים אלו הראנו את כבודו ואת גדלו היינו מאמינים לו ועכשיו שלא הראנו כבודו ואת גדלו אין אנו מאמינים לו לקיים מה שנאמר *ואל תבא במשפט את עבדך : [ד] רבי יודן בשם רבי יודא ב"ר סימון ורבי יהודה ורבי נחמיה· ר' יהודה אומר בשעה ששמעו ישראל אנכי ה' אלהיך נתקע תלמוד תורה

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה י"ח · מדרש כונן · תנחומא סדר קרח סימן י"ב · ותנחומא סדר וילך סימן ב' : ב ספרי פרשה ברכה פיסקא שמ"ג · ילקוט תורה רמז תתקנ"א : ג שמות רבה פרשה מ"א : ד שם פרשה כ"ט · ופרשה מ"ח · לקמן פ' ס' ;

חדושי הרש"ש

(ג) שמונה עשר מיל שמונה עשר מיל · בספרי פרשה ברכה הגירסא שנים עשר מיל על שנים עשר מיל וכן הוא בילקוט שם וכצ"ל פה וכן לקמן ברבנן כי כן היה מחנה ישראל כמבואר בכמה דוכתי :

פירוש מהרז"ו

כי מיעוט דברים שנים ועי' הגירסא במ"כ ובסמוך הוכפל כל המאמר זה בגירסא הנכונה ונ"ע : ריב"ל אמר · כצ"ל ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי כמ"ש לקמן בסמוך : דבר אתה עמנו · שמות כ' וכתוב אחר כל עשרת הדברות הרי שכל הדברות שמעו מפי הקב"ה וריב"ל סובר שפסוק זה מקומו אחר שני דברות הראשונות שמאחר שדורש מפסוק תורה צוה לנו משה על תרי"א אך הסידור מכריח היפך הדרשה כ"א נדרש ע"פ מדה ל"א מוקדם שמאוחר בענין ונ"ע איזה הכרח יש לו על דרשה זו של הגימטריא שיהפוך סידור הכתובים ע"פ מדה ל"א ונ"ל שעיקר ראיתו של ריב"ל הוא מתהלים בשני מקומות במזמור נ' כתיב שמעה עמי ואדברה וגו' אלהים אלהיך אנכי הרי שקודם דבור אנכי אמר להם לשון זה שמעה עמי וגו' ובתהלים פ"א כתיב שמע עמי ואעידה בך וגו' לא יהיה בך אל זר הייטו דבור לא יהיה לך אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים הרי מפורש דשני דברות אלו העיד הקב"ה בעצמו לנוכח ולא בדברות אחרים וע"פ פסוקים אלו דרש הגימטריא של תורה צוה כמ"ש ד"ר פ' ב' סי' ל"א אמר להן שמע ישראל אנכי ה' אלהיך ע"ל מה שכתבתי שם ול"ה בשמ"ר פ' כ"ט סי' ד' בהדיא : שהיה הדבור יוצא · עי' שמ"ר פ' ה' סי' ט' וכמ"ש מימינו אש דת למו וישראל עמדו כנגדו בא הדבור לשמאלו ופי' לתקן כח שמאל שלהם היצה"ר להפכו לימין וחוזר ומקיף מחנה ישראל כמ"ש וימינו תחבקני לשמאלו של הקב"ה כשישראל זוכין שמהפכין יצה"ר ליצ"ט עושין מדת הדין לרחמים וחסד ובכן מקבלו הקב"ה מימינו וסובר שיש שמאל למעלה כמ"ש וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו לחסד ולדין · ובכן נחקק על הלוחות בתיקון הכל לימין וכמ"ש קול ה' חוצב להבות אש והחציבה שייך באבן כמ"ש מלכים א' ה' שמונים אלף חוצב בהר שחצב הדבור של להב אש על הלוחות אבן : וכי יש שמאל למעלה · פי' בשעת מתן תורה אחר שאמרו נעשה ונשמע ופסקה זוהמתן נתק השמאל לימין וכמו שהיה בשעת השירה שבשעת השירה אין שמאל וכמ"ש ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב שהנקמה שנעשה בשמאל נעשה אז בשביל ישראל בימין וכמ"ש שמ"ר פ' כ"ד סי' ג' שאחר כל שירה שישראל אומרים נשלה להם כל עונות ראשונים ונמחים ומתחיל חשבון חדש שקודם שירת דבורה כתוב ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע ואחר השירה כתיב ויעשו בני ישראל הרע ולא יוסיפו שכבר נמחל הכל ואז אין שמאל · ומ"ש י"ח מיל אולי צ"ל י"ב מיל כמבואר בהרבה מקומות בדברי חז"ל : תנוקא סברת לחנוקיני · ב"ר ריש פ' ע"ח איכה רבתי פסוק חסדי ה' חדשים לבקרים ושם ג"כ ר' ברכיה ור' חלבו ע"ש ופירושו דחוקא אתה רוצה לדחקני שאתה מקשה עלי להשיבני מפסוק זה שאם היה כתוב באצבע אלהים כתובים היה משמעות כדבריך שבאצבע כתובים אך מאחר שכתוב כתובים משמעות שתחלה היו כתובים ואח"כ ניתן עליהם אצבע אלהים ליושב : ריב"ל ורבנן · כבר כתבתי פירושו לעיל והמאמר כפול וצ"ע : ר' יוחנן פתר קריה · פסוק ישקני לפי שיטתו לעיל שנאמר בסיני : ושיחותיו אינם נשמעות · שמשיב ואינו משיב רצונה לדבר ואינו מדבר והבין המלך ששאלה דבר קשה : וישב משה · ולא פירש מה השיב וכתוב אחריו הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך ומדברי הש"ת אנו לומדים שמ"ש וישב משה שהשיב שרצונם לשמוע מפיו ולמוד מעניינו · וזהו ישקני מנשיקות פיהו שרצו לשמוע מפיו כמ"ש שמ"ר פ' מ"א סי' ג' · ובזה נגמר דרשת ר"י : ומה ת"ל ויגד משה · דרשה אחרת היא שמאחר שכבר כתוב וישב משה את דברי העם אל ה' ומה ת"ל עוד ויגד משה : בעבור ישמע · זה תשובה על מ"ש וישב משה כצ"ל בדברי רבי יוחנן ואח"כ אמרו עוד רצוננו לראות מלכנו וזהו מ"ש כך תבעו וכאן חסר וכמ"ש בדברי רשב"י ובדברי ר"פ בשם ר"ל כאן במשל ואחר דברי רשב"י וכמ"ש בהדיא במכילתא פסוק הנה אנכי בא אליך בעב הענן רבי אומר וכו' רצוננו לשמוע וכו' אמר לו המקום תן להם מה שבקשו בעבור ישמע העם (היינו על מ"ש וישב משה וכו' וכצ"ל) דבר אחר אמרו רצונינו לראות לא דומה שומע לרואה כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני והיינו תשובה על מ"ש ויגד משה ע"ש ובפסוקים ודו"ק ועי' כל זה שמ"ר פ' כ"ט סי' ד' ופ' מ"א סי' ג' : נטלתי את שלי · כמ"ש שמ"ר פ' ג' סי' י"ב ושם מבואר : מה אני עושה · איך אשיב שאינם רוצים להאמין ולקבל עד שיראו אף שאינו דומה לשם דשם אמר לו הקב"ה ושמעו לקולך ואמר מעצמו שלא יאמינו אך כאן ישראל אמרו שרוצים לראות ולשמוע וזהו שאמר חבלא מדחיל ליה : ואל תבא במשפט את עבדך · וס"פ כי לא יצדק לפניך כל חי והיל"ל כל איש ודורש כל חי אלו שכתוב בהם כי ידבר אלהים את האדם וחי וכתוב כאשר שמעת אתה ויחי גם הם לא יצדקו שאפילו כן חטאו : רצוננו לראות · ואם לא לא יאמינו וכמ"ש ר"פ בסמוך : ר' יודן · ה"ג ר'

מתנות כהונה

הקב"ה ר' יהושע בשם ר' לוי אמר טעמון כו' · ועיין לקמן : אין מוקדם כו' · מיד אחר שני דבורים אמרו כן : או אינו כו' · ומנ"ל לריב"ל שלא שמעו מפיו רק שני דיבורים דילמא ג' או ג' או ד' יותר : תפיסו שטתיה כו' · שגם המה תפסו שיטתו וסוברים שלא שמעו מפיו רק שני דבורים : אמרי כתיב תורה כו' · הרי שלא שמעו מפי הקב"ה רק שני דברות : הוי ישקני מנשיקות פיהו · נשיקות לשון רבים ומיעוט רבים שנים : רשב"י גרסי' : ועוקף · והיקף : תנוקא כו' · כלו' איש תמוה ותנוק שאיך יודע לדבר דברי טעם וסברא וכי סובר אתה לחנקני ולקפח אותי בתשובות הבל ודוגמתו בבראשית רבה פרשה ע"ח : מיישב על ידו · מראה לו באצבע ומסביר לו איך יכתוב : ולא כל הנשיקות · ומיעוט רבים שנים : ה"ג טעמא דרבנן דכתיב אחר כל הדברות ויאמר כו' · וכדלעיל וכן הביאו בעקידה שער פ"ט ואע"ג דכל זה כתב כבר למעלה כאן הוא הגוף דמייתי ליה ממלת מנשיקות ולמעלה הביאו על פן תשכח הדברים דמשמע ליה לריב"ל שני דברים : גנוסים · מיוחסת : כדאית · ראויה : ושיחותיו כו' · שלא היה מדבר בפי' שרצונה לשמוע מפי המלך עצמו שנגלוי הוא לו שלא האמינה לו ולפיכך גמגם בלשון תשובתו : דומה · כמדומה לו : בא אליך וגו' · בדברי עמך וגם בך דמשמע שלא ידבר עמהם רק אך במשה והוא יהיה מליץ בינותם : כך תבעו · לשמוע מפי עצמך וא"ל כן משמיעין לתינוק מה שהוא רוצה לשמוע ולפיכך מיד כתיב לך אל העם וקדשתם וגו' : דנכית · שנשך והוא לשון הכאה ממש : חבלא כו' · פי' אפילו חבל עקום שדומה לנחש מפחידו ומתיירא הוא ממנו : נטלתי את שלי כו' · שלקה על ידיהם בצרעת : מה אני עושה להם · כלומר איני אומר שלא ישמעו ממני עד שאשאל את פיהם : רצוננו לראות כו' · ולא משום שאין אנו מאמינים לך : את עבדך וגו' · גרסינן ופי' שלעולם הקב"ה עושה את שלו עד שלא נשאר

ידי משה

וצריך להיות לאסקולאין ופירושו חכם אחד וכן הוא לקמן בפסוק צוארך כמגדל וה"פ כי ראיתי בפי' האלשיך על זה המדרש שהקשה איך שייך לומר שהדיבור היה מחזר על כל אחד ואחד שהוא קושי הסכנה ומתרץ כמה פירושים ע"ש לכן נ"ל שפירושו לאסקולאין פירוש שהדיבור היה מדמה עצמו לחכם אחד ולמדו תורה וכן הוא לקמן בפסוק תורי זהב וה"ק כאן לאסקולאין כן הדימה פי' שהדיבור היה מתלבש ומדמה את עצמו לחכם אחד ולמדו לכל אחד את התורה ולכן לא גרס בפסוק תורי זהב כן הדימה כי אין לו שם שום שייכות ודוק : שלא יהו אומרים וכו' · פי' לפי דאי' מכח שראו מלאכים בסיני

יפה קול

ריב"ל ורבנן · ר"י אומר שני דבורים שמעו ישראל מפי הקב"ה ורבנן אמרין כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה ר"י דסכנין אמר טעמון דרבנן כו' : אלא לאחר ב' עי' בביאורי לש"ר פל"ג שם תירצתי הכל : מימינו של הקב"ה וכו' · כיון דישראל עמדו כנגד הקב"ה היה ימין של הקב"ה כנגד שמאל ישראל ושמאלו כנגד ימינם · ולהבין את הדברים קצת ע"ד האפשרי · כי באמת כמו שאין שמאל להקב"ה כן אין לפניו ימין כי אין לו משיגי הגוף · אבל מתלקותם הוא בזה כי באמת בני ישראל אשר ישבו במצרים וראו את תועבותיהם לא יכלו להתנשאות ולשמוע את דבר ה' אשר רק הנביא בקדושתו ובטהרתו יוכל לזכות לזה · ורק ה' בקולו הטהור צירף וזיכך אותם ויכלו להקשיב אמריו · והנה ימין מקרי על דרך הענין הרוחני הפשוט · והשמאל הוא הגופני אשר הוא רק מכסה אל הרוח · וזה שאמר רשב"י כי הדבור יצא מימינו של הקב"ה וזה משל אלהי הרוחות ופגש בשמאל של ישראל העטופים ומכוסים בגוף וחוזר ועוקף את המחנה לזככם ולטהרם והפך את גופם לרוחני עד כי בא לימין של ישראל כי המה נהפכו לרוחני ואז יכלו להשיג את הדבור מאת ה' כי נתגשם גם הוא קצת וז"ש לשמאלו של הקב"ה · אבל דבקותם בה' לא היתה מצד חלקם החמרי רק מצד שכלם הרוחני וזה הוא הכוונה והקב"ה מקבלו בימינו והדבור הרוחני בעצמו היה נחקק על הלוח בדרך נס כמו חבור הנשמה אל הגוף · ורבנן סברי כי אין שמאל והתגשמות כלל למעלה · ורק הכל היה רוחני טהורה כי גם מישראל הרס הגשמיות ויהפכו לרוחני וגם הדבור היה רוחני · וז"ש מימינן לימין של הקב"ה : הדבור עצמו היה מחקק כו' · כיון דכתיב קול ה' חוצב וגו' ולא כתיב ה' חוצב בקולו משמע כי הקול לבדו הי' חוצב · וטעם הדברים כי הדבור שיצא מפי הקב"ה היה לו מציאות קיים בעצמו · רוחני כמו מלאך וזהו ודבריו חיים וקיימים ולנ"א שהדבור בעצמו היה פועל פעולת החקיקה : פתר קרייה דישקני מנשיקות פיהו בישראל ומפרש ישקני מלשון משיקות אשה אל אחותה מלשון דבוק וחבור וכדלקמן · ומביא למשל מאשה אשר לא האמינה בדברי השליח כי המלך יחפוץ להדבק בה : אף שהיא מיוחסת אבל מצד עצמה איננה ראויה · לכן בקשה לשמוע מפי המלך וכן גם ישראל בני אברהם יצחק ויעקב כבר להם מצד עצמם להאמין כי ה' חפץ [illegible]

בלבם · והיו למדים ולא היו משכחין · באו אצל משה ואמרו משה רבינו תעשה את פרוזביון שליח בינותינו שנאמר דבר אתה עמנו ונשמעה ועתה למה נמות·ומה הנייה יש באבדה שלנו·חזרו להיות למדים ושוכחים [א] אמרו מה משה בשר ודם עובר אף תלמודו עובר · מיד חזרו באו להם אל משה אמרו לו משה רבינו לוואי יגלה לנו פעם שניה · לוואי ישקני מנשיקות פיהו· לוואי יתקע תלמוד תורה בלבנו כמות שהיה· אמר להם אין זו עכשיו אבל לעתיד לבא הוא שנאמר (ירמיה לא) ונתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה · רבי נחמיה אמר בשעה ששמעו ישראל לא יהיה לך נעקר מלבם יצר הרע באו אצל משה אמרו לו משה רבינו תעשה את פרוזביון שליח בינותינו שנאמר דבר אתה עמנו ונשמעה ועתה למה נמות · ומה הנייה יש באבדה שלנו· מיד חזר יצר הרע למקומו חזרו על משה ואמרו לו משה רבינו לוואי יגלה לנו פעם שני הלואי ישקני מנשיקות פיהו· אמר להם אין זו עכשיו אבל לעתיד לבא הוא דכתיב (יחזקאל לו) והסירותי את לב האבן מבשרכם : ה ר' עזריה ואמרי לה ר' אליעזר ורבי יוסי ברבי חנינא ורבנן ר' אליעזר אומר [ב] משל למלך שהיה לו מרתף של יין בא אחד אורח ראשון מזג לו את הכוס ונתן לו· ובא השני ומזג לו את הכוס ונתן לו · כיון שבא בנו של מלך נתן לו המרתף כולו· כך [ג] אדם הראשון נצטווה על שבע מצות הה"ד (בראשית ב) ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל ויצו זו עבודת כוכבים המד"א (הושע ה) כי הואיל הלך אחרי צו · ה' זו קללת השם שנאמר (ויקרא כד) ונוקב שם ה' מות יומת·אלהים אלו הדיינים שנא' (שמות כב) עד האלהים יבא דבר שניהם·על האדם זו שפיכות דמים דכתיב (בראשית ט) שופך דם האדם·לאמר זו גלוי עריות דכתיב (ירמיה ג) לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו· מכל עץ הגן זה הגזל דכתיב המן העץ אשר צויתיך·נח ניתוסף לו אבר מן החי דכתיב אך בשר בנפשו דמו·אברהם נצטוה על המילה · יצחק חנכה לשמונה ימים · יעקב על גיד הנשה שנאמר (בראשית לב) על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה · יהודה על היבמה שנא'(שם לח) ויאמר יהודה לאונן בא אל אשת אחיך ויבם אותה·ישראל אכל מ"ע ומצות ל"ת · רבי יוסי בר' חנינא ורבנין אמרין למלך שהיה מחלק אפסניות ללגיונותיו על ידי דוכסין ואיפרכין ואיסטרטלין כיון שבא בנו נתן לו מיד ליד · רבי יצחק אומר למלך שהיה אוכל איפסטלין כיון שבא בנו נתן לו מיד לידי רבנן אמרי למלך שהיה אוכל חתיכות כיון שבא בנו נתן לו מיד ליד [ד] וי"א שמנעה מפיו ונתן לו שנאמר (משלי ב) כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה · ר' אבהו ואמרי לה ר' יהודה ורבי נחמיה · רבי נחמיה אמר שנים חברים שהיו עסוקים בדבר הלכה זה אומר בית אב של הלכה וזה אומר בית אב של הלכה אמר הקב"ה שוקיותהון על ידי · ר"י אמר אפי' הבל היוצא מפיו כמ"ד (איוב לה) ואיוב הבל יפצה פיהו אמר הקב"ה משוקיותהון עלי · ורבנין אמרין עתידין נפשיהון של אלו לינטל בנשיקה א"ר עזריה [ה] מצאנו שנפשו של אהרן לא נטלה אלא בנשיק' הה"ד (במדבר לג) ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' וימת שם·ונפשו של משה מנין שנא' (דברים לד) וימת שם משה עבד ה' על פי ה' [ו] מרים מנין דכתיב (במדבר כ) ותמת שם מרים מה שם שנא' להלן על פי ה' אף כאן כן אלא שגנאי לפרשו ושאר כל הצדיקים מנין שנאמר ישקני מנשיקות פיהו אם עסקת בדברי תורה ששפתיך מנושקות סוף שהכל מנשקין לך על פיך · ד"א ישקני מנשיקות יזיינני· יטהרני· ידבקני· ישקני·יזיינני מדכתיב (ד"ה א' יב) נושקי קשת מימינים ומשמאילים · א"ר שמעון ברב נחמן משלו דברי תורה כזיין מה הזיין הזה מתקיים לבעליו בשעת מלחמה כך דברי תורה מתקיימת עם מי שעמל בהן כל צרכן · ר' חנא בר אחא מייתי לה מהכא (תהלים קמט) רוממות אל וגו' מה החרב שהיא אוכלת משני צדדים כך תורה נותנת חיים בעולם הזה וחיים לעוה"ב · ר"י ור' נחמיה ורבנן רבי יהודה אומר התורה שנאמרה בפה אחת נאמרה בפיות הרבה · רבי נחמיה אמר שתי תורות נאמרו אחד בפה ואחד בכתב · ורבנין אמרין שהן גוזרין על העליונים ועושין · על התחתונים ועושין · רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר טעמון דרבנן דכתיב (דה"א כד) כי היו שרי קדש ושרי האלהים שרי קדש אלו מלה"ש (ישעיה מג) ואחלל שרי קדש· שרי האלהים אלו ישראל דכתיב בהון (תהלים פב) אני אמרתי אלהים אתם שהן גוזרין על העליונים ועושין · על התחתונים ועושין· כשהן עושין בטהרה· ד"א ישקני מנשיקות

מסורת המדרש א ילקוט ירמיה רמז ש"ז : ב עיין שמ"ר פ' ל' : ג סנהדרין דף נ"ו ונ"ט · ב"ר סוף פ' ט"ז · שמ"ר פ' ל' · במ"ר פ' י"ד · ד"ר פ' ב' · מדרש תהלים מזמור א' · מדרש משלי פרשה ל"א · ילקוט בראשית רמז כ"ב · ילקוט יתרו רמז רע"ב · ילקוט תהלים רמז תרי"ג · ילקוט משלי רמז תתקס"ב ילקוט כאן רמז תתקפ"א · ועיין תנחומא יתרו סימן ג' ובב"ר פ' כ"ד ע"ש : ד פ' נדה דף ע' ע"ב : ה ד"ר סוף פ' י"א · תנחומא סוף ואתחנן · אדר"ן פ' י"ב : ו מ"ק כ"ח · ב"ב ע"ז · ילקוט חוקת רמז תשס"ג · ועיין ילקוט פנחס רמז תשע"ו :

מתנות כהונה

פתחון פה לבעל הדין לחלוק : פרוזביון · מליץ : מיד חזרו גרסי' : נעקר יצר הרע כו' · שדרשו ז"ל לא יהיה בך אל זר איזהו אל זר שהוא בתוך גופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע : ה"ג בב"ר פרשה ט"ז אדם הראשון נצטוה על שש מצות וכאן ג"כ אינו מונה רק שש ושם פרשתיו בשם הירושלמי למה לא חשב ז' כמו שחשב בפרק ד' מיתות בסנהדרין : חנכה · היה מחנך המילה לשמונה ימים שהוא היה הראשון הנימול לשמונה ימים : אבל מצות · פי' על כל מצות כו' : ה"ג מחלק אפסניות וכ"מ בספר ישן והוא לשון יציאות מזונות ופרנסה כך פי' הערוך : דוכסין כו' · מילי שלטונות הן : איפסטלין · מיני מאכלים טובים ועיין מזה בש"ר פ' מ"א : ה"ג ר"י ור' נחמיה ורבנן ר' נחמיה כו' : בית אב כו' · כמו בנין אב כלומר עיקרו ושרשו כן הוא וחבירו אמר כן הוא ואמר הקב"ה חשוקיהן ותשוקותיהן על ידי הם וכמו שאמרו רז"ל אע"ג שהללו מטהרין והללו מטמאין אלו ואלו דברי אלהים חיים : שוקיותהון · לשון תשוקה וכן אמרו בב"ר פ' כ' ד' תשוקות הן תשוקת אשה על בעלה כו' : הבל יפצה פיהו · והכא כתיב מנשיקות פיהו ויליף פיהו מפיהו וכתיב הבל ודרשו לשון הבל פה : ותמת שם מרים · ויליף שם שם מוימת שם משה כדאיתא בפרק ואלו מגלחין : אלא שגנאי כו' · לומר פי ה' אצל אשה וכדאיתא התם : מנושקות · לשון נשק כלומר ששפתותיו מזויינות לדבר בדברי תורה סוף שהכל כו' : ה"ג מתקיים לבעליו : מה החרב שהיא כו' · ר"ל מה החרב הכתוב פה שכתוב בו פיפיות פי' שני פיות ועיין בילקוט : בפה אחת כו' · פיפיות קא דריש פי חד פיות תרי : גוזרין כו' · ויהיה פיפיות לגזור על העליונים ועל התחתונים : ואחלל שרי קדש · כלומר כמו שנאמר ואחלל וגו' פסוק הוא בישעיה מ"ג :

מסיק

פירוש מהרז"ו

ר' יודן בשם ר' יהודה בר סימון ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה וכו' : ומה הנייה יש באבידה · וזהו מה שכתוב ועתה למה נמות אם היינו יודעים שעם הגייס במותינו היינו מתרצים למות כרצונו אך מאחר שהוא חפץ חיים למה נמות : נתתי את תורתי בקרבם וגו' · שכל מה שיעשה הקב"ה לעתיד כבר עשה מקצתו בעוה"ז על ידי צדיקים וכמ"ש ויק"ר פ' כ"ז סי' ד' וש"נ בשם רבי יהודה ור"נ שכל מה שהקב"ה עתיד לעשות לעתיד כבר עשה מקצתו בעוה"ז וכן כאן נתקע תלמוד תורה בלבם לשעה ולעתיד יהיה כן לעולם וכן לדברי ר"נ וכל הנסים שנעשו בעוה"ז להראות שידעו ויבינו מה יהיה לעתיד והדרשות ע"פ מדה י"ז : מרתף גדול של יין · לקמן פסוק הביאני אל בית היין ובמ"ר פ' ב' סי' ג' זה סיני ע"ש : ז' מצות · עי' ב"ר פ' ט"ז שש מצות עי' מש"ש ולנח השביעית אבר מן החי עי' שמ"ר פרשה ל' סי' ט' : המן העץ אשר צויתיך · לבלתי אכול ממנו אכלת הרי אכלת בגזל : מיד ליד · בדרך שיבה וכמ"ש מימינו אש דת למו. ובמשל זה אין ההפרש רק באיכות נתינת המנה ור"י מוסיף שגם במנה עצמה יש הפרש : אפסטלין · שמ"ר פרשה מ"א סי' ג' ושם הגירסא אפלטין כי אפסטלין פירוש כתב ואגרת כמ"ש ב"ר פ' ע"ד [illegible] ע"ו וכמ"ש בערוך ובמ"ע ערך אפסטל ע"ש ערך פסטילי שאינו שייך לכאן כלל שפי' קורות [illegible] עמודים אך בערך פלטלין הביא המ"ע לשון המדרש של שמ"ר פ' מ"א הנ"ל בגי' פלטלין ופי' מין [illegible] ושם הגי' מן הפילטלין שבתוך פיך ועי' שמ"ר פ' ל' סי' ט' בלשון אחר : מפיו דעת ותבונה · וזהו ישקני מנשיקות פיהו : בית אב של הלכה · כמ"ש שבת פרק ב' אבוהון דכולהון [illegible] : שקיותהון · דורש ישקני מלשון שוקת המשקה לרבים שהבית אב דומה לשוקת : הבל היוצא מפיהו · שע"י שמשיק שפתותיו בדברי תורה מוציא הבל מפיו גם זה נכלל במ"ש ישקני מנשיקות פיהו ועי' מ"כ : לינטל בנשיקה · וע"פ מדה י"ז שמפורש בהם ע"פ ה' כן נשיקות פיהו על כל הצדיקים : רוממות אל · וס"ד וחרב פיפיות בידם מגלת במלחמתם ממיתה ע"י השטן בעוה"ז ובעוה"ב : בפיות הרבה · תחלה פה אחת פי משה רבינו נאמרה אח"כ בפיות כל ישראל וכן בכל דור התורה שנאמרה בפה אחד של הרב נאמרה אח"כ בפיות הרבה של התלמידים : שתי תורות · שבכתב נאמרת בפה ולשון אחד כנתינתה אך שבע"פ בפיות הרבה כל אחד כפי מה שקבל מרבו וזהו פיפיות כנ"ל : אלו מלאכי השרת · פי' שהיו גוזרים על מלאכי השרת · כוונת המדרש למ"ש באיכה רבתי פסוק הרס בעברתו שבעת חורבן הבית הוצרך לחלל המלאכים כל אחד מפקודתו שלא ידעו מה שגוזרים עליהם ישראל מלמטה הרי שמתחלה היו גוזרים עליהם ע"ש בהדיא וזהו מ"ש ואחלל את אלו שהיו שרים על הקודש על מלאכי קודש כן כאן שרי קודש שהיו שרים על מע"ע כשהיו עושים בטהרה כפי התורה אך בעת החורבן שהיו עושים היפך רצון השי"ת ע"כ ואחלל ודו"ק : ד"א ישקני וכו' עד ישקני · כל זה

יפה קול

לשם : ומה הנייה יש באבדה שלנו כו'. לא יתפרש ועתה למה נמות כי בוודאי נמות דא"כ איך בקשו שנית למשה רבינו לוואי יגלה לנו פעם שניה . הלא הוצרכו לשמוע מפי משה כדי שיחיו ולא ימותו . אבל פירושו ועתה למה נמות למה לנו לבוא בסכנת מיתה כי פן נמות . לכן דבר אתה עמנו ונהיה בטוח בחיים . ולכן בהרגישם את השכחה בתורת משה בקשו שנית לבוא במקום סכנה . כי פן יחיו ולא תשלוט עליהם השכחה המאבדת בוודאי כל תורתיהם : אין זו עכשיו כו'. פי' עכשיו אין הדור עדנה ראוי לכך לשמוע כל הדברים מפי הגבורה ורק מפי משה וכמ"ש היטיבו את אשר דברו אבל לעתיד אחרי המירוק והזיכוך מרוב לחץ ודחק בימי הגליות אז כאשר יכרות ה' ברית חדשה לישראל וכדכתיב וכרתי ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותם וגו' כי זאת הברית אשר אכרות וגו' נתתי את תורתי בקרבם וגו' עד כי אסלח לעונם אז יהיה הלמוד מפי ה' באופן שלא תהיה שכחה אבל עכשיו לא . וכן מ"ש בסמוך אין זו עכשיו אבל לע"ל יכלה היצר הרע כדכתיב והסירותי את לב האבן מבשרכם וזה היצה"ר כדאיתא בפרק החליל : מיד חזר היצה"ר למקומו כו' לוואי יגלה לנו כו'. ואע"ג דבלי היצה"ר לא יכול העולם לקיים כי מי יבנה בית וישא אשה ויתן בעולם וכדאיתא בב"ר פ"ט והנה טוב מאד זה יצה"ר . י"ל דבקשו על יצה"ר של עבודת כוכבים שיסור מהם עד כלה . וגם י"ל דבקשו שיהיו בעלי בחירה ויפעלו הטוב בנטיית יצר הטוב ולא יתאוו עוד אל החטא וכמו שהיה אדה"ר לפני החטא מעץ הדעת : משל למלך שהי' לו מרתף כו'. דרש ישקני מנשיקות פיהו מלשון משקה . ואע"ג דהשרש ישקני הוא נשק (מגזרת חסרי פ"נ) ומשקה הוא משרש שקה (מנל"ה) אבל גזרות החסרים והנחים מתחלפים זה בזה : יצחק חנכה לח'. פי' ע"י יצחק נתחנכה המצוה אשר צוה הקב"ה לאברהם . ובא בזה להשוות אל המשל אשר כבד לכל אחד מאוהביו מהמרתף . ומה שנאמר לאברהם ימול לכם כל זכר לדורותיכם יליד בית ומקנת כסף הלא נתחנכה המצוה בכל ילידי ביתו . אפשר שאז לא היו לפניו ילדים בני שמונה ימים . ויצחק היה הראשון אשר בו נתחנכה המצוה : אפסניות . זהו מזון חיל המלך ודריש ישקני מלשון ,על פיך ישק כל עמי (בראשית מ"א) מנשיקות פיו כי על פי הקב"ה ועל ידו יהיה מזוני נתון לי ולא ע"י אמצעי וכבן המלך הלוקח חלקו מיד המלך . ור' יצחק במשלו מוסיף לפרש מנשיקות פיהו ממאכלו אשר הוא לבדו יאכל . ולפ"ז ע"כ לא ידבר ממזון גשמי רק ממזון רוחני . ולרבנן אין הפרש במין המאכל רק בידי הנותן כי לאחרים יתנו משרתיו עושי רצונו ולבנו יתן הוא לבדו . אבל התתיכה אחת היא . ולהי"א שנמעה מפיו גם המאכל שונה הוא שהוא מן האוכל הבא בפי המלך ויבדל ביניהם גם בנמשל באופן דקות וזכות הלמוד וסודות התורה אשר יתקבל מאת ה' המורה לצדקה : משוקיותהון עלי כמו ועלי תשוקתו . ודריש ישקני מלשון תשוקה אע"פ שהשרשים שונים כי תשוקה הוא מנע"ו וכמו דכתיבין למעלה . ופירוש הכתוב כי יבקשו אשר הקב"ה יתן לי תשוקה מהעוסקים בהלכה ע"י נשיקות פיהו כלומר מאמרי פיו אע"פ שכל אחד אוסר את דברי חבירו . ואחד עומד כנגד רעהו במחלוקת [ואולי דריש מנשיקות פיהו מלשון נשק ומלחמה ופי' ממחלוקת היוצאת על אמרי פיהו] : אפילו הבל היוצא מפיו . ואין שום טעם במאמרו מ"מ כיון שטרח כפי כחו חביב הוא להקב"ה וישלם לו שכרו [ודריש מנשיקות פיהו כמו מנקישות פיהו כלומר אפי' במה שנקש ונכשל בלשונו ודבר דברים חסרי טעם מ"מ חביב הוא להקב"ה שע"י זה הוא עומד על אמתה של תורה וכדאמרינן בגיטין בפ' [השולח דף מג.] והמכשלה הזאת תחת ידך אין אדם עומד על דברי תורה אא"כ נכשל בהם תחלה] : נפשיהון של אלו . לאו דוקא על העוסקים בהלכה קאי רק על כל הצדיקים כדלקמן . והטעם כי בשביל שנפשם דבקה תמיד בה' . לכן בבוא להם יום האחרון תפרד כלה מהחומר ותעלה מעלה לבדה מבלי פעולת מלאך המות המנתק את הנפש מהחומר · וז"ש כי טובים דודיך מיין · טוב להדבק בה' מהמשך אחר תענוגי הגוף והחומר הנדמים ליין : ויעל אהרן הכהן וגו'. ונמשך לפי דרשתה על פי ה' אל ויעל כי בפי ה' עלה ומת : אם עסקת וכו'. זהו דרשא אחריתי ודריש ישקני שכל ישקני על פי מנשיקות פיהו ע"י אשר שפתי היו מנושקות באמרי פי של התורה כי שפתים ישק משיב דברים נכוחים בתורה : יזיינני יטהרני ידבקני כו'. כל אלה דרים בהוראת ישקני . ומ"ש לקמן ד"א ישקני יטהרני ידביקני כו' · ד"א ישקני יוצא לי קול בכולן הלשון ד"א הוא ט"ס וצריך למחוק . ודריש ישקני על ישראל מנשיקות פיהו בשביל התורה שקבלתי מפי הקב"ה . ונקראת התורה נשיקות כדלעיל סי' ב' : מתקיים לבעליו כו'. פי' הזיין יתן עוז לאדם לקום נגד לוחמיו . וגם התורה תגן על האדם נגד מתקוממיו : מה החרב שהיא אוכלת מב' צדדים . ותגרש את אויביו מימינו ומשמאלו כן התורה תגן על האדם בעוה"ז ובעוה"ב מכל צר ומשטין : בפה אחת. זה פה של הקב"ה נאמרה בפיות הרבה זה פיות העוסקים בתורה . והכוונה בשביל הקדושה שבקרבה שיצאה מפי הקב"ה . לכן תגן לכל פה ההוגה בקרבה . או פירושו פיות הרבה הוא פי הנביאים שהמה לא הוסיפו ולא חדשו דבר . רק דבר ה' בפי הורתו היה גם בפיהם . ואפשר לפרש פה אחת הוא הרב הלומד לתלמידיו ונאמרו שמועותיו והלכותיו אח"ז בפיות תלמידיו הרבים וע"י זה שפתותיו דובבות בקבר : שהן גוזרין כו'. ופירושו פי שבקרבו היות פיות לצוות על העליונים כמו ביהושע שצוה על השמש לעמוד . וכן אליהו בהורידו אש משמים ורבים מהצדיקים אשר הורידו מטר ועל התחתונים זה בני אדם או על כל דבר הטבעיים : שרי קודש כו'. התארים האלה קאי על בני אלעזר ואיתמר . אך נקראו שרי קודש בשביל ממשלתם על העליונים שרפי קודש . ושרי האלהים נקראו בשביל שלטונם על ישראל

ידי משה

שרגליהם של מלה"ש ככף עגל מכח זה טעו שעשאו את העגל וא"כ ה"ס אלולי שנתגלה הקב"ה בעצמו לא היו טועים משא"כ כשנתגלה הקב"ה בעצמו וק"ל : אין זה עכשיו אלא לעתיד . פי' ע"ד דאי' בירושלמי והיו עיניך רואות את מוריך וכל בניך למודי ה' פי' שלעתיד יסתכלו בפני השכינה ומכח זה לא יהיה שכחה משא"כ בעוה"ז וראית את אחורי ופני לא יראו וק"ל. א"נ י"ל ע"ד דאי' בגמ' דסוטה שבא גבריאל ולמד עם יוסף ע' לשון ולא נגמר עד שהוסיף לו ה' פי' שע"י שהוסיף לו ה' ואז היו כל האותיות של השם אצלו יהוסף וג' אותיות הללו הם עיקר השם כדאי' שם במהרש"א שהשם הוא רק ג' אותיות על דרך דאיתא מקום שיפול הען שם יהו זה שם של הויה וא"כ מכח שהיו ליוסף אותיות השם לכן לא היה אצלו שכחה וכן כל הצדיקים שיהיו נקראים על שם הקב"ה וא"כ מכח זה לא יהיה שכחה לעתיד ודו"ק :

פיהו יטהרני כאדם שהוא משיק שני גבין זה אל זה והוא מדביקן כמה דתימא (ישעיה לג) כמשק גבים שוקק בו · ד"א ישקני מנשיקות פיהו ישקני ידביקני המד"א (יחזקאל ג) וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה · ד"א ישקני יוציא לי קול נשיקות מתוך פיהו :

א כי טובים דודיך מיין תמן תנינן [א] שאל רבי ישמעאל את ר' יהושע שהיו מהלכין בדרך מפני מה אסרו את גבינת הגוים אמר לו מפני שמעמידין אותה בקיבת נבלה · אמר לו והלא קיבת העולה חמורה מקיבת נבלה ואמרו כהן שדעתו יפה שורפה חיה ומה שורפה חיה גמיע לה (א) ואמר ר"ש בן לקיש עשו אותה כשותה בכוס מזוהם לא נהנה ולא מועיל · א"ל א"כ למה לא אסרוה בהנייה [ב] והשיאו לדבר אחר אמר לו ישמעאל אחי היאך אתה קורא כי טובים דודיך מיין (ב) או דודייך מיין אמר לו אין הדבר כך שהרי חבירו בא לימד עליו כן לריח שמניך טובים · ולמה לא גלה לו א"ר יונתן מפני שבקרוב אסרוה ורבי ישמעאל היה קטן ר"ש בן חלפתא ורבי חגי בשם רבי שמואל בר נחמן כתיב (משלי כז) כבשים ללבושך כבשים כתיב בשעה שתלמידך קטנים תהיה מכבש לפניהם דברי תורה הגדילו ונעשו ת"ח תהי מגלה להם סתרי תורה · תני רשב"י ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם מה שימה זו אינה נגלית לכל אדם כך הן דברי תורה [ג] ר' הונא בעי ור' חמא בר עוקבא מקשי אם להפליגו היה מבקש היה לו להפליגו מחמשה הכרעות שבתורה ואלו הן [ד] שאת ארור מחר משוקדים וקם · הלא אם תטיב שאת או שאת אם לא תטיב · א"ר תנחומא אית לי חורי ובני יעקב באו מן השדה כשמעם או כשמעם באו מן השדה א"ר יצחק כתיב ואותי צוה ה' יש דברים שאמר לי ביני לבין עצמי ויש דברים שאמר לי לומר לבני · א"ר אילא יש דברים שמשיקין אותן על פה כיצד [ה] כתוב א' אומר (תהלים קיט) בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך וכתוב אחד אומר בשפתי ספרתי כל משפטי פיך באי זה צד יתקיימו ב' כתובים הללו אלא כ"ז שהיה עירא היאירי רבו של דוד קיים בלבי צפנתי אמרתך כיון שנסתלק בשפתי ספרתי : **ב** ד"א כי טובים דודיך מיין [ו] דברי תורה דומין זה לזה · דודין זה לזה · קרובין זה לזה · המד"א או דודו או בן דודו (ג) אך מעין ובור מקוה מים שמכשירין שנאמר וכי יתן מים על זרע שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן חביבין דברי סופרים כדברי תורה מה טעם וחכך כיין הטוב · הברייא בשם רבי יוחנן [ז] חביבין דברי סופרין מדברי תורה שנאמר כי טובים דודיך מיין האומר אין תפילין לעבור על דברי תורה פטור · ה' טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב · ר' אבא בר כהנא בשם ר' יהודה בן פזי שמע ליה מן הדא [ח] א"ר טרפון אני הייתי בא כדרך והטיתי לקרות כדברי בית שמאי וסכנתי בעצמי מפני הלסטין · את חמי אם לא קרא היה עובר על מצות עשה בלבד עכשיו שקרא נתחייב בנפשו · הוי חביבין דברי סופרים מדברי תורה · רבי חנינא בריה דרבי אדא בשם רבי תנחום בר אחא אמר וחמורים מדברי תורה ונבואה כתיב (מיכה ב) אל תטיפו יטיפון · משל למלך ששלח פלמנטרין שלו למדינה על אחד מהן כתב אם מראה לכם חותמי וסימנטרין שלי האמינו לו ואם לאו אל תאמינו לו · ועל אחד מהם

מסורת המדרש א עבודת כוכבים דף כ"ט · ירושלמי שם פרק ב' הלכה ז' · ילקוט כאן רמז תתקפ"א : ב תוספתא פרה פרק ט' : ג ירושלמי עבודת כוכבים פרק ב' הלכה ז' : ד יומא דף נ"ב · ב"ר פ' פ' · מכילתא בשלח מסכתא דעמלק פרשה א' · תנחומא סדר בשלח סימן כ"ו · ילקוט בראשית רמז ל"ז : ה עירובין דף ס"ג · ילקוט תהלים רמז תתע"ח : ו ילקוט כאן רמז תתקפ"א : ז סנהדרין דף פ"ח : ח ברכות דף י' :

חידושי הרש"ש

(א) ואמר ר"ש בן לקיש עשו אותה וכו' · לא נהנה ולא מועיל · קאי לפרש על הא דמסיים שם במשנה ולא הודו לו אבל אמרו ליה נהנין ולא מועלין : (ב) או דודיך מיין א"ל כי טובים דודיך א"ל אין הדבר כן כו' כצ"ל : (ג) אך מעין ובור מקוה מים מכשירין כו' · נראה דר"ל דילפינן מים דגבי הכשר ממים דהכא דדוקא במחובר מכשרי ומעתה לא נצטרך למ"ש התוס' בחולין (ט"ז ב') ד"ה

פירוש מהרז"ו

מיותר כי עד כאן פירש מ"ש ישקני יזייגני ועתה בא לפרש מ"ש לעיל יטהרני וכן מ"ש עוד ישקני מנשיקות פיהו וישקני ג"כ מיותר · כי בא לפרש מ"ש לעיל ישקני ידביקני שמ"ש כנפי החיות משיקות פי' שנוגעות ודבוקות אחת אל אחת : קול נשיקות · על שאין שייך למעלה ענין הנשיקה ע"כ פי' קול נשיקות קול של אהבה ודביקות :

תמן תנינן · ע"א פרק ב' משנה ה' : שורפה חיה · ולא הודו לו אבל אמרו לו לא נהנין ולא מועלין · אמר להם מפני שמעמידין אותה בקיבת עגל עובד כוכבים א"ל א"כ למה לא אסרו בהנייה כ"ה לשון המשנה ומ"ש ומהו שורפה וכו' עד ולא מועיל לשון המדרש מהגמרא וכאן בשיבוש וחסר ועי' במשנה רק מה ששייך כאן ה"ג גרסינן במשנה או דודיך מיין א"ל כי טובים דודייך א"ל אין הדבר כן שהרי חבירו מלמד עליו לריח שמניך טובים : שבקרוב אסרוה · בתוך י"ב חודש : ר' ישמעאל בר נחמן · צ"ל ר' שמואל בר' נחמן : כבשים ללבושיך · משלי כ"ז ובפסוקים הקודמים ידוע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים כי לא לעולם חוסן וגו' פשט המשל מבואר והנמשל על הרב עם התלמידים שישגיח עליהם איך יגליהו בתורה שמלמדם ולא להתגאות מהם וזהו שאמר כי לא לעולם חוסן וגו' (וכזה ניחא מ"ש בגמרא רב כי רמה אמבוה דאזיל אבתריה אמר כי לא לעולם חוסן וד"ל) וע"ז אמר כבשים ללבושיך · ולפי הפשט היל"ל עור כבשים ע"כ דורש א"ת כבשים אלא כבשים ודורש הקרי והכתיב יחד אם תלמידיך קטנים ככבשים תהיה מכבשם ומכסה מהם בלבושיך ומ"ש תחלה גלה חציר וגו' פי' בנמשל מגלה ומסדר להם ההלכות המגולות כחציר ודשא ועשב אך דברים מכוסים תכסה מהם ועי' מ"כ : אם להפליגו · מה ששאל ר"י לר' ישמעאל איך קורא פסוק כי טובים היתה כוונתו רק שיסית דעתו משאלתו של גבינות וישים עיניו בפסוק זה למה דלג לשיר השירים ולא שאלו פסוק בתורה ויותר היה מפליגו אם היה שואלו מחמש הכרעות שבתורה שהוא מקום עיון בחמש פסוקים יחד אלא שהכוונה שהשיבו מפסוק זה שיש בו ראיה לענין שאלו והשיבו שדברי סופרים חביבים מדברי תורה וצריכים לדקדק בגילויים לגלות : שאת אם לא תטיב · כצ"ל וכו' ועי' ב"ר פ' כ"ב סי' ו' ומש"ם וכאן חסר עי' מ"כ ועי' ב"ר פ' פ' סי' ו' ומש"ם : או כשמעם באו מן השדה · שם הגירסא או כשמעם · ויתעצבו וכצ"ל כאן : ואותי צוה ה' · דברים ד' י"ד וס"ד ללמד אתכם ותיבת ואותי מיותר הרי הוא המדבר והמלמד כל התורה אלא ללמד שאותי צוה לעצמי ולא ללמד אתכם : וזהו כוונת הירושלמי כמ"ש אותי אותי צוה שלא ללמד ואותי צוה ללמד · שמ"ש ואותי צוה ה' שייך גם למ"ש בס"ד ללמד אתכם : שמשיקים אותם על פה · עי' מ"כ ויתכן שמרומזים כאן בפסוקים ישקני מנשיקות פיהו בדברים שמשיקים על הפה ואינם מגלים בגזירות חכמים כי טובים דודיך מיין ויש דברים לריח שמניך טוב שמן תורק שמך לכל שידעו הכל : בלבי צפנתי · תהלים קי"ט משמע שלא לגלות לאחרים ושם בפסוק אחר בשפתי ספרתי לאחרים בכ"מ והכריע כצ"ל יש דברים שמגלים ויש דברים שאינם מגלים הרי נתקיימו שני הכתובים ומ"ש אלא כל זמן שהיה עירא היאירי דרשה אחרת היא להכריע כתובים אלו : עירא היאירי · שמואל ב' סוף כ' וגם עירא היאירי היה כהן לדוד וסוברים חז"ל שכוונת הפסוק כמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא כך עירא לדוד : דומין זה לזה · פי' על סדר הפרשיות והפסוקים שבתורה שבאמת לא באו על הסדר שעל זה נמסרו שתי מדות מדה ל"א ומדה ל"ב שבין בפסוק אחד ושני פסוקים ויותר ובין בפרשיות אין סידור לדברים מן הסדר על קדימה ואיחור הדברים אך על"ז נתן לנו גם מדת סמוכין כמ"ש במדרש ובגמרא סמוכין מן התורה מנין שנאמר סמוכים לעד לעולם שלא נאמר שמאחר שבאמת אין מוקדם ומאוחר בתורה אין להקפיד על סידורם חלילה לומר כן כי גם בסידורם יש טעמים מטעמים טובים שעל כן כאשר נתנו הפרשיות בסידורם לפנינו כך יהיו לעד לעולם ואם שינה פסול ויש צד דמיון לדברים הסמוכין וזהו שאמר דומין זה לזה וקרובים זה לזה כמו הקרובים שאחרי בשר שיש בהם צד אחדות כך פרשיות הסמוכים מתאחדים וע"כ נקראים דודיך מלשון דודו ובן דודו : אך מעין · ויקרא י"א ל"ו וסמוך ליה וכי יותן מים על זרע וכו' וכן אם נפל למעין ובור נכשרים הפירות עי' ויק"ר פרשה כ"ה סי' ז' במ"ר ריש פ' יו"ד וש"כ : את חמי · כמו הא חזי בזוהר והא שמע בגמרא כך בירושלמי את חמי כמו איתא המי ודרך הירושלמי לבלוע אותיות ולומר לישנא קלילה והוא בירושלמי פרק א' דברכות : כתיב אל תטיפו · והטפה אחד מעשר לשונות של נבואה כמ"ש ב"ר פ' מ"ד סי' ו' עי' מה שכתבתי שם ועי'

מתנות כהונה

משיק שני גבין · מדבק שני בורות יחד כדי שיהיה בשניהם שיעור מקוה : **כי** טובים · תמן תנינן · בפרק שני דמסכת עבודת כוכבים : ה"ג בדרך מפני מה כו' : ומהו שורפה גרסי' : חיה גמיעה לה · כלומר היה גומעה אותה והכי גרסי' בגמרא: הכי גרסינן א"ל אימא מפני שמעמידין אותה בעגלי עבודת כוכבים א"ל אם כן כו' : הכי גרסינן דודיך מיין או דודייך מיין אמר ליה אין כו' · פי' דודיך הוא לשון זכר דודייך הוא לשון נקבה : לימד עליו · כלומר להוכיח עליו והכי גרסינן בגמרא : שמניך · הוא ג"כ לשון זכר והכל סיפור אחד הוא ואם תאמר גם הוא קורא בו שמנייך לשון נקבה סיפיה דקרא על כן עלמות אהבוך לא שייך למימר לנקבה כן פירש"י בפרק אין מעמידין : כבשים ללבושיך וגו' גרסי' וסיפיה דקרא ומחיר שדה עתודים : כבשים כתיב · בשי"ן קרי ביה כבשים בלא שיבולת : מכבש · כובש וסותם : ונעשה ת"ח כו' · דייק מסיפיה דקרא ומחיר שדה עתודים שאם נעשו עתודים בעלי קרניים תהא מגלה להם התורה כענין שדה זו שהיא גלויה ומפורסמת לכל עין והכי גרס בירושלמי הגדילו ונעשו כעתודים גלי להם רזי תורה : שימה · זו אוצר טמון וסמוי מן העין ודרש תשים בקריאתו בשיבולת לשון סימה : כך הן דברי תורה · שאין אתה רשאי לגלותם אלא לבני אדם הגונים והכי גרסי' בירושלמי כך אין לך רשות לשקע את עצמך בדברי תורה אלא לבני אדם כשרים : ה"ג בירושלמי ר' הונא א"ר חמא בר עוקבא מקשי כו' : להפליגו היה מבקש · ר' יהושע לר' ישמעאל היה לו להפליגו כו' · וישאלנו היאך הוא קורא תיבת ההכרעה למעלה או למטה : ה"ג אם לא תטיב כו' ועי"ל בב"ר פרשה פ' כתבתי כל ההכרעות בשם הירושלמי : ה"ג בירושלמי או כשמעם ויתעצבו א"ר אילא יש דברים שמשיקין אותם על הפה כד"א ישקני מנשיקות פיהו א"ר יצחק כתיב ואותי צוה אותי ואותי יש דברים שאמר לי ביני ובין עצמי ויש דברים שאמר לי לומר לכם : שמשיקין אותם · שסוגרים עליהם את הפה שלא לגלותם כד"א ישקני מנשיקות פיהו ולפיכך הפליג אותו בפסוק זה והכי איתא בתלמודא דידן בהדיא : כתיב ואותי · שהיה לו לכתוב אותי צוה וכתב ואותי לומר כו' : ביני לבין עצמי · שיסתרו רק בלבו של משה ולא יגלה אותם לישראל : ה"ג כתוב אחד אומר כו' · ולא גרסי' כיצד וכן מוכח בפרק ז' דמסכת עירובין ובילקוט תהלים : מקוה מים · שלא היה צריך לומר מים אלא לומר שכל אילו מעין ומקוה נקראו מים לענין הכשר זרעים דכתיב גבייהו וכי יותן מים וכדיליף להו כולהו בת"כ : וחכך · דברי חכמים תורה שבעל פה הם כיין הטוב זו תורה שבכתב כד"א הביאני אל בית היין וכמו שפירש"י שם : דודיך · אלו החכמים שנקראו דודים ורעים להקב"ה : האומר אין תפלין כו' · אם זקן ממרא הורה כן פטור לפי שהכל יודעין שחייבין מדאורייתא כן פרש"י בפרק הנחנקים במשנה זו : והטיתי לקרות · קריאת שמע שבית שמאי סברי שצריך ליסב בשעת קריאת שמע ובית הלל סברי שקורא דרך הילוכו והלכה כב"ה כדאיתא בפ"ק דברכות : את חמי כו' · הרי אתה רואה שאם כו' : ונבואה דכתיב גרסי' : יטיפון וגו' גרסי' · ור"ל דכתיב בסוף אטיף לך ליין ולשכר הרי שהנבואה נקראת יין וכאן כתיב כי טובים דודיך מיין וה"ג בירושלמי פ"ק דברכות ובפרק אין מעמידין ובפרק אלו הן הנחנקין דכתיב אל יטיפו יטיפון וכתיב אטיף לך ליין ולשכר בירושלמי ל"ג כאן וחמורים מד"ת רק וחמורים מדברי נביאים שהרי במקרא זה לא כתיב רק דברי נביאים : תטיפו · כל לשון הטפה פירושו על הנבואה כן פי' שם הרד"ק : ה"ג ששלח שני פלמנטרין · ופי' הערוך שלוחים : כתב להם · לבני המדינה : וסימנטרין · פי' הערוך מצנפת :

ידי משה

ואותי צוה ה' · יש דברים שאמר לי ביני לבין עצמי · וקשה מנא ליה דילמא כפשוטא דקאי אדלעיל דכתיב ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם והדר קאמר ואותי בוי"ו שמדבקת וי"ל דלעיל פשט בדברים

יפה קול

ישראל: כאדם שהוא משיק ב' גבין זא"ז והוא מטהרן גרסינן · וכדתנן במסכת נדה פ' שני שמשיקין את המים ומביא את הפסוק כמשק גבים לענין ממון עטרת השבטים שנמסר לחזקיה ע"י שנתערב בממונו של סנחריב כדאיתא בפ' חלק · ולדרש זה מפרש את הכתוב ישקני יטהרני ע"י התורה שהיא נתונה מנשיקות פי' של הקב"ה וכדאמר לקמן שם המים מטהרין את האדם כו': ידביקני ע"י ד"ת כי גם הנדבק בת"ת כתיב וכו תדבק ואתם הדבקים בה' מכ"ש הת"ת עצמם הם מדובקים בה': יוציא לי קול נשיקות · פי' שנשיקותיו יהיו מפורסמות ונשמעות לכל · והנה ארבע הוראות אלו בכתוב ישקני · שלש הן כנגד נפש רוח ונשמה אשר באדם וכנגד הנפש אשר בה הבחירה והסתכלות במעשיו לבד אמר יזייגני כי התורה תעזרהו בבחירתו ובהליכות דרכיו כמו הזיין בידי הגבור · וכנגד הרוח אשר בה מקור השכל גם בעניינים הנשגבים מן הארץ יאמר יטהרני כי התורה תנקהו מכל החמריות · וכנגד המדרגה הנבואה על שתי מדרגות אלו הנקרא נשמה אמר ידביקני כי אז תדבק בקונה · ואחרי אשר תדבק בקונה אז תבוא הנפש למדרגת הנבואה אשר היא חלק יחידי סגולה אמר יוציא לי קול מתוך נשיקות פיהו : תמן תנינן כו' · הוא בפרק שני דע"ז והמותר הוא בירושלמי שם : בלבי צפנתי · משמע דהלפין ולא גלה בחוץ והכתיב בשפתי ספרתי שלא גלה תורתו בחוץ · ומשני כי לפני מיתת עירא היאירי אשר היה רבו של דוד צפן בלבו משום דאסור להורות בפני רבו ולאחר מיתתו ספר בשפתו וגלה בחוץ : דומין זה לזה · ולרים דודיך כמו דדיך וכמו שהשדים שוים זה לזה כן מדמין ד"ת זל"ז וילפינן מצד הדמיון וההיקש ומוסיף עוד דודין זה לזה דילפינן משום מן המפורש וזה כדודים אשר האחד מסייע לחבירו במה שיחסר לו · וכן אמר קרובים זל"ז כי לפעמים ילפינן מצד סמיכותם וקרבותם במקום זה לזה · ומביא לראיה דילפינן דמעיין בור ומקוה מכשירים מסמיכות אך מעין ובור לוכי יותן מים על זרע : מה טעם וחכך כיין הטוב · והכך הוא תורה שבע"פ וד"ס שהוא בע"פ ויין הטוב הוא תורה שבכתב וכדכתיב ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב ונאמר על ד"ת · ועל שניהם הוא אומר טוב לדודי למישרים · כי המה דודים זה לזה ושוים זה לזה כי שכר אחד הוא לעוסק בד"ס כמו שעוסק בד"ת וכן עונש אחד למבטלן : שנאמר כי טובים דודיך מיין: ודודיך הם ד"ס שהם דוד לד"ת ויין הוא ד"ת כמבואר · ואת הכתוב והכך כיין הטוב דריש על תמו"ע כדלקמן וכן הדורש והכך על ד"ס מפרש כי טובים דודיך על ישראל כדלקמן : האומר אין תפילין מה"ת · מתניתן היא בפרק הנחנקין ומזה מוכח כי ד"ס חמורין מד"ת : וחמורים מד"ת ונבואה · והא דלא אמר בלשון חביבין כמו שאמר לפני זה · כי בא להשמיע לנו אשר הסופרים יכולין להכריע את הענין אפי' כנגד פשט ד"ת אשר הנביא לא יכול לעשות זה כי [illegible]

[illegible]

כתב אפי' אינו מראה לכם חותמי וסימנטרין שלי האמינו לוי כך (ד) בדברי נבואה כתיב (דברים יג) כי יקום בקרבך נביא·בדברי סופרים כתיב (שם יז) על פי התורה אשר יורוך אשר תורך התורה אין כתיב כאן אלא אשר יורוך · ועל המשפט אשר תאמר אין כתיב כאן אלא אשר יאמרו לך·[א]לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל על הימין שהוא ימין ועל השמאל שהוא שמאל שמע להם ואפילו שיאמרו לך על הימין שהוא שמאל ועל השמאל שהוא ימין: ג ד"א כי טובים דודיך מיין [ב]נמשלו ד"ת במים ביין בשמן בדבש וחלב · במים (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים מה מים מסוף העולם ועד סופו דכתיב לרוקע הארץ על המים כך תורה מסוף העולם ועד סופו שנא' (איוב יא) ארוכה מארץ מדהי מה מים חיים לעולם שנאמר (שיר ד) מעין גנים באר מים חיים כך תורה חיים לעולם שנא' (משלי ד) כי חיים הם למוצאיהם וכתיב (ישעיה נה) לכו שברו ואכלו · מה מים מן השמים שנא' (ירמיה י) לקול תתו המון מים בשמים כך תורה מן השמים שנאמר (שמות כ) כי מן השמים דברתי עמכם · מה המים בקולי קולות שנא' (תהלים כט) קול ה' על המים כך תורה בקולי קולות שנאמר (שמות יט) ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים·מה המים משיבין הנפש שנא' (שופטים טו) ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי וגו' כך תורה שנא' (תהלים יט) תורת ה' תמימה משיבת נפש· מה המים מטהרים את האדם מטומאה שנא' (יחזקאל לו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם כך תורה מטהרת הטמא מטומאתו שנאמר (תהלים יב) אמרות ה' אמרות טהורות · (ה) ומה המים מטהרים הגוף שנאמר (ויקרא יז) ורחץ את בשרו במים כך תורה מטהרת הגוף שנאמר (תהלים קיט) צרופה אמרתך מאד·ומה מים מכסים ערותו של ים שנא' (ישעיה יא) כמים לים מכסה כך תורה מכסים ערותן של ישראל שנאמר (משלי י) ועל כל פשעים תכסה אהבה·ומה מים יורדין טיפין טיפין ונעשית נחלים נחלים כך תורה אדם למד ב' הלכות היום וב' למחר עד שנעשה כנחל נובע·מה מים אם אין אדם צמא אינה ערבה בגופו כך תורה אם אין אדם עיף בה אינה ערבה בגופו·[ג]ומה המים מניחין מקום גבוה והולכים במקום נמוך כך תורה מנחת מי שדעתו גבוהה עליו ומדבקת במי שדעתו נמוכה עליו · ומה מים אין מתקיימין בכלי כסף וזהב אלא בירוד שבכלים כך תורה אין מתקיימת אלא במי שעושה עצמו ככלי חרס ומה מים אין אדם גדול מתבייש לומר לקטן השקיני מים כך ד"ת אין הגדול מתבייש לומר לקטן למדני פרק אחד דבר אחד או פסוק אחד ואפי' אות אחת · ומה מים כשאין אדם יודע לשוט בהן סוף שהוא מתבלע כך ד"ת אם אין אדם יודע לשוט בהן ולהורות בהן סוף שהוא מתבלע·א"ר חנינא דקיסרין מה המים נמשכין לגנות ופרדסים ולבתי כסאות ומרחצאות יכול אף ד"ת כן ת"ל (הושע יד) כי ישרים דרכי ה' · א"ר חמא בר עוקבא מה המים מגדלין את הצמחים כך ד"ת מגדלין את כל מי שהוא עמל בהן כל צרכן·אי מה המים מבאישים ומחמיצים בקנקן אף ד"ת כן ת"ל יין מה יין כל זמן שהוא מתיישן בקנקן משתבח כך ד"ת כל זמן שהם מתישנין בגופו של אדם הן משתבחין בגדולה · אי מה המים אינן ניכרין בגוף אף ד"ת כן ת"ל יין מה היין ניכר בגוף כך דברי תורה נכרין בגוף ומרמזין ומראין באצבע ואומר זה הוא תלמיד חכם · אי מה המים אין משמחין את הלב יכול אף דברי תורה כן ת"ל יין מה יין משמח את הלב דכתיב (תהלים קד) ויין ישמח לבב אנוש כך דברי תורה משמחין הלב שנאמר (שם יט) פקודי ה' ישרים משמחי לב · אי מה היין פעמים שהוא רע לראש ולגוף יכול אף דברי תורה כן ת"ל שמן מה שמן מעדן הראש והגוף כך ד"ת מעדנים הראש והגוף שנאמר (שם קיט) נר לרגלי דבריך·אי מה השמן מר מתחלתו ומתוק בסופו יכול אף דברי תורה כן ת"ל דבש וחלב מה הם מתוקין אף ד"ת מתוקין שנאמר (שם יט) ומתוקים מדבש · אי מה דבש יש בו קצרים יכול אף דברי תורה כן ת"ל חלב מה חלב נקי אף דברי תורה נקיים דכתי' (איוב כח) לא יערכנה זהב וזכוכית·אי מה חלב תפל יכול אף ד"ת כן ת"ל דבש וחלב · מה דבש וחלב כשמעורבים זה בזה אין מזיקין הגוף · כך דברי תורה· שנאמר (משלי ג) רפאות תהי לשרך (שם ד) כי חיים הם למוצאיהם · (ו) דבר אחר כי טובים דודיך · אלו האבות · מיין אלו הנשיאים · דבר אחר כי טובים דודיך · אלו הקרבנות · מיין אלו הנסכים · א"ר חנינא אלו היה יודע משה מה הקרבנות חביבין בשעה שבאו ישראל לאותו מעשה היה מקריב כל קרבנות שבתורה · אלא רץ לו לזכות אבות · שנאמר (שמות לב) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך · ד"א כי טובים דודיך · אלו ישראל · מיין אלו אומות העולם · י' עשרה נ' חמשים · שבעים אומות · ללמדך שחביבין ישראל לפני הקב"ה יותר מכל האומות :

א (ג) לריח שמניך טובים·ר' ינאי בריה דר"ש כל השירים שאמרו לפניך האבות ריחות היו·[ד]אבל אנו שמן תורק שמך· כאדם שמריק

מסורת המדרש א ספרי שופטים פיסקא קנ"ד · ילקוט שופטים רמז תתקי"א · ועיין ירושלמי הוריות פ' א' ס' א' : ב תענית דף ז' · מכילתא בשלח מסכתא דויסע פ' א' · ספרי עקב פיסקא מ"ח · מדרש תהלים מזמור א' · תנחומא סדר תבא סימן ג' · ילקוט עקב · רמז תתע"ג · ילקוט ישעיה רמז שמ"א : ג מסכת דרך ארץ פרק ה' : ד תנחומא סדר יתרו סימן ג' :

חדושי הרש"ש

אלא דמסברא קאמר ע"ש: (ד) בדברי נבואה כתיב כי יקום כו' ונתן אליך אות או מופת כנ"ל·וכ"ה בירושלמי: (ה) ומה המים מטהרין את הגוף כו' · ר"ל מטומאה ולזה מביא קרא דורחץ כו' דמיירי מטבילות כהן גדול ביום הכפורים דלא היה שם חשש טומאה דחמש טבילות טובל בו ביום : (ו) ד"א כי טובים דודיך אלו האבות מיין אלו (הנשיאים) · אולי צריך להיות מעשיהם ועי' לקמן בפסוק נזכירה דודיך מיין :

מתנות כהונה

בקרבך נביא וגו' גרסי': יורוך·שהכל תלוי בהם ובדעתם : אשר תאמר·לשון נסתר לנקבה ושב אל התורה : שמע להם · כלומר זה אין צריך לומר אלא אפילו אם יאמרו לך על הימין שהוא שמאל וכו' : בלחי וגו' גרסי' · וסיפיה דקרא וישת ותשב רוחו : ה"ג אמרות ה' אמרות טהורות : צרופה · פי' טהורה ומזוקקת כד"א מצרף ומטהר : ערותו · הגומא שבלעדי המים נראית חסרה וריקה : לים מכסים · הקרקע התחתונה נקראת ים כן פי' הרד"ק ובעל שערי אורה בספירת הים : עיף בה · יגע בתורה תמיד כדאמרינן ואתה עיף ויגע : בירוד · בפחות ותפל והוא כלי חרס וכמו שהשיב ר' יהושע לבת קיסר : כך דברי תורה כו' · צריך שהגדול לא יתבייש לומר לקטן למדני כו' : ה"ג לומר לקטן למדני כו' : מתבלע · נבלע ומת בהם : ולהורות · כמו שדרשו חז"ל רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה : ומחמיצין בקנקן גרסינן : ומתיישן · נעשה ישן : היין ניכר בגוף · שפניו וכל גופו יתאדם שנאמר אל תרא יין כי יתאדם : ומרמזין לאחרים לאמר זהו ת"ח : רע לראש · כששותה יותר מדאי כמו שאמרו חז"ל רובו קשה ומיעוטו יפה: שנא' נר לרגלי וגו' · מכלל שכל גופו בבריאתו שאם לא כן אין רגלים עומדות במישור וכמשל המושלים לא יכשלו הרגלים כ"א לאשמת העינים והשם נר היא מן השמן ובילקוט ישעיה בשם ספרי גרס שנאמר לריח שמניך טובים : קצרים · פסולת ודבר מאוס שנפשו של אדם קצה בו כד"א ותקצר נפשו בעמל ישראל : תפל · בלי מלח ואין בו רק המתיקות הגמור וטבעו קר מאד : כשמעורבים כו' · שהדבש טבעו חם והחלב טבעו קר ושניהם כאחד טובים ושוים לגוף : ה"ג בספר ישן אלו האבות מיין אלו הנשיאים ד"א וכו' · עד הנסכים אמר ר' חנינא וכו' : מה הקרבנות חביבין · כלו' אלו היה יודע שהקרבנות חביבין : לאותו מעשה · של עגל : שנא' זכור לאברהם · וקראו האבות דודים כמו שנא' מה לידידי בביתי שדרשוהו חז"ל על אברהם וכן כרם היה לידידי : **לריח** שמניך · ריחות היו · כלומר כעין ריח בעלמא : שמריק כו' · שנותן לו השמן בעצמו : ה"ג בס"י שמטביל כמכחול בים ור"ל המכחול כולו כא' ואח"כ גרס בדברי

פירוש מהרז"ו

ומ"כ ופי' שאצל הנבואה כתוב אל תטיפו שהנבואה יש לה הפסק אך ד"ת וגזירותם אין להם הפסק ומצות כל הנביאים חוץ ממצות משה הם לשעה : ג נמשלו ד"ת · ד"ר פ' ז' סי' ג' . לכו שברו · וס"ד הוי כל צמא לכו למים: וזרקתי עליכם· וזה לטהרת הנפש טהרה פנימית : צרופה אמרתך · שמצרפת ומטהרת ומודיעה איך להטהר : כמים לים מכסים · כי מלאה הארץ דעה את ה' ראיה ג"כ שנמשלה התורה למים : בירוד שבכלים · וכמו שהשיב ר' יהושע לבת אנדריאנוס קיסר דאיתא בתענית ז' ע"א : יכול אף ד"ת·מתקיימת אצל הרשעים ומגנת עליהם ת"ל כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם: אי מה המים· ע"כ דורש אידנמשלה למים ועכשיו בא לפרש איך נמשלה לשאר משקין וכל דרשה זו ע"פ מדה כ"א דבר שהוקש לשתי מדות אתה נותן לכל אחד כח היפה וכאן שהוקשה לחמשה דברים יש לה כח היפה של החמשה כולם : זהו תלמיד חכם · כמ"ש חכמת אדם תאיר פניו : ת"ל שמן · עי' שמ"ר פ' ל"ו סי' א' ד"ר פ' ז' סי' ג' מעלות השמן וכן בפסוק הסמוך : מעדנת הראש · כי לוית חן הם לראשך : מר מתחלתו · בשמ"ר ריש פ' ל"ו שם היינו הזיתים קודם כתישה מרים הן ע"ש לענין ישראל ולא לענין התורה ובד"ר פ' ז' סי' ג' גם דמיון זה בתורה : הלב נקי · כי היין והשמן יש בהם שמרים ועד שמסתננים השמרים המשקים עכורים · המים יש בו עפר ובדבש שעוה ודבורים מתים רק החלב נקי מכל אלו ולענין זה דומה לזהב ולזכוכית טוב שאין בהם פסולת : ת"ל דבש והלב . כצ"ל ת"ל דבש לענין שאינו תפל שבדבש אינו ניכר חסרון המלח ומ"ש מה דבש וחלב דרשה אחרת היא על שנכתבו יחד : כי חיים · וס"ד ולכל בשרו מרפא : דודיך אלו האבות · כמ"ש רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם : מיין אלו הנשיאים · צ"ע איך דורש ויתכן על שהנשיאים הקריבו כל מיני קרבנות ומנחה וקטורת רק לא נסכים וזה מרומז בתיבת מיין שהיו חסרים יין שהיו דודים בלא יין ויתכן שזהו מ"ש דודיך אלו הקרבנות מיין אלו הנסכים הכל על הנשיאים שהקריבו קרבנות בלא יין : סימן א כל השירות שאמרו · עמ"ש בזה לעיל בפסוק שיר בסופו שכל חיי האבות בכוס"ק ובשיר וכמ"ש עוד ב"ר פ' מ"ג סי' ט' עאמן שירה ודבר עמוק הוא עדיין לא הגיעו להוריד השכינה לארץ כמ"ש ב"ר פ' י"ט סי' י"ז שאברהם הורד מהא' לב' ויצחק מב' לג' ויעקב מג' לד' ע"כ לא הגיע שיחתם לארץ כי אם כמו ריחות אך משההוריד השכינה

יפה קול

במשלו ד"ת במים ביין כו' · בפ"ק דתענית איתא למה נמשלו ד"ת במים ביין ובחלב לומר לך מה ג' משקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים כך ד"ת אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה עליו ד"א מה ג' משקין הללו נפסלין בהיסח הדעת אף ד"ת משתכחין בהיסח הדעת · והטעמים האלו לא שייכי רק על ג' משקין אלו אבל שמן ודבש מתקיימים גם בכלי מתכות ואינן נפסלין בהיסח הדעת דאפילו נופל לתוכן דברי מאוס מתוך שהן עבין הפסולת צפה למעלה ואפשר ליטלו ולזרקו לחוץ והתחתון בר ונקי · ולכן מובא בגמ' רק הטעמים האלה · והנה המשלים והדמיונות אשר מנה המדרש פה הכל הולכים אל מקום אחד לרומם מעלות התורה ולהגיד יתרונה על נמוסי בני אדם · והנה ידענו כי יש נמוסים ומנהגים בין בני אדם הנאים למקום אחד ומגונים ונתעבים במקום אחר כמו שנמצא עד היום בארץ כוש אנשים שהולכים ערום ויחף ויאכלו בשר אנשים ולא יתבוששו · ולא כן תורת אלהים היא נאמנה ויפה בכל קצוי תבל · וזה שאמר על יתרון התורה כי היא הולכת כמים מסוף העולם ועד סופו · והנה כל טוב הארץ ודברים יקרים יושג רק במחיר רב · ולא כן המים אשר בלעדיהם לא יחיה האדם ימצאו בלא מחיר וכסף · וגם היתרון הזה הוא בד"ת כי הם מוכנים ומזומנים בכל מקום ע"ד כי קרוב אליך הדבר מאד · ונאמר עליהם לכו שברו ואכלו וגו' בלא כסף ובלא מחיר · וגם יתרונה בעצמותה כי מן השמים היא · ומה הוא הטוב אשר ידמה לה · ולחזק את אמתתה ולהסיר כל ספק ממנה אומר כי נתנה בקולי קולות · ולא מראש בסתר דבר ה' את דברו אך נגד ששים רבוא במדבר גלוי לכל העמים כי הכל יכלו לבוא ולשמוע את דבר ה' וזה הוא ראיה ברורה כי התורה היא מהשמים · ואמת ונאמנה היא גם עוד יש יתרון לה על כל נמוסי בני אדם כי תתן אחרית לנפש ואחרית ותקוה טובה בעוה"ב וע"ז אמר כי התורה משיבת נפש מאחר שהנמוסים מבני אדם יביאו רק שלוה ומנוחה פה בארץ בעוה"ז · והיתרון אשר להתורה כי תטהר את השכל משגיאות ומחשבות הבל מביא לדמיון מה המים מטהרים את האדם כו' כך תורה מטהרת כו' · וגם שהתורה מטהרת את הגוף ממדות רעות וממעשים רעים ולענין זה אמר מה המים מטהרים את הגוף כו' כך תורה מטהרת את הגוף · ונוסף ע"ז תתן התורה עוז ותושיה לבני אדם כי לא יראה בהם ערות דבר וכמו שמביא מה מים מכסין ערותו של ים וכו' : והנה שמונה אלה שמה היתרונות במעלות התורה · ועתה מונה הדמיונות והמשלים אשר בקניות התורה · הן ידענו כי הקובץ את התורה על יד לאט לאט ירבה·ושאוסף יחד למרבה ימעט וישכח את אשר למד וזה שאמר מה מים יורדים טיפים טיפים ונעשות נחלים כן הוא בתורה לא יהיה למעין נובע רק אם ילמוד היום ב' הלכות וישנה וישלש וכן למחר·וגם לא יקנה התורה רק אים שנאת ומשתוקק לדבריה · וכן רק באנשים שפלי ברך ונכאי רוח · ולא יבושו להקשיב לקח גם מפי אנשים הצעירים ממנו לימים ולחכמה · וגם שימוש חכמים מוכרח הוא לקנית התורה· כי בזה יודע לו כל דין ודין לפסק הלכה ואם לאו גם אם ירבה ללמוד ישגה לפעמים בהוראה וזה הוא שמדמה קנין התורה למים כי כשאין אדם יודע לשוט בהם הוא מתבלע בכל אלה המשלים ימצא דמיון בין מים לתורה לענין קנייתה: מה המים נמשכין כו' · יכול אף ד"ת כן ת"ל כו' וזו היא שאלה נגד מה שאמר מה מים מסוף העולם ועד סופו כו' כי אין מקום המגביל לד"ת יכול כי יוכל הלומד להתפשט בתורתו גם במקומות המאוסים · ומביא לנגד זה את הפסוק כי ישרים דרכי ה': כך ד"ת מעדנים הראש והגוף · שנא' נר לרגלי דבריך נ"ל ת"ל ושקוי לעצמותיך מזה מוכח שמעדן את הגוף אבל אין טעם להביא ראיה משמן הדולק בנר על עידון הראש והגוף : אי מה השמן מר כו' · יש גורסים מה שמן זה מר מתחלתה וסופו מתוק כך ד"ת אדם מצטער בתחלתו אי מה שמן אינו מתוק בפה ת"ל דבש : קצרים נ"ל קשים : אלו ישראל· ודרים ישקני כי מלאכי השרת אמרו יתן לנו מנשיקות שנשק לבניו וכדלעיל וקאמר טעמא משום דחשיבי ודודים לפניו : כל השירים שאמרו לפניך האבות כו' · שירים נאו דוקא דהא אמרינן בשמ"ר פכ"ג מיום שנברא העולם

ידי משה

שהוא צוה את ישראל כדכתיב ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' וכתיב בתריה השמר לך ושמור נפשך פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך יום אשר עמדת וגו' א"כ אתם בדברים ששמעו רק מפי הקב"ה אלא ע"כ דה"פ שחייבים לשמור כל מה שצוה משה שא"א לספק בנבואתו שהרי עיניהם ראו ושמעו כבוד ה' מדבר עמהם ושם ראו שהיה מדבר עם משה כמ"ש ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם וזה הטעם אומרו ואותי צוה וק"ל וכ"כ הרמב"ן ול"נ ע"ד דאי' בגמ' דנדרים פילפולא של תורה נתנה למשה לבדו ונהג הוא עין טובה ונתנה לישראל וא"כ ה"ק לפי שקשה היאך קאמר ואותי צוה ללמד אתכם והרי הקב"ה נתן פילפולא של תורה רק למשה אלא ה"פ ואותי צוה פי' מה שצוה לי לבדי הן הן הדברים אני מוסר לכם מטוב עין וק"ל וזה כיון רש"י ואותי צוה תורה שבע"פ : אי מה וכו' · וקשה מהיכי תיתי להמשיל התורה לדברים שהם לגריעותא וי"ל ע"ד דאי' שמתוך שלא לשמה בא לשמה וגבי שלא לשמה יש ג' דרכים·אחד ע"מ שיקרא רבי ב' ע"מ לקנתר ג' ע"מ לעשות קרדום לאכול ממנה ונגד שלשה אלה אמר אי מה כו' להורות שצריך דוקא לעסוק בתורה לשמה ולא שלא לשמה ודוק ותשכח כל שני שלא לשמה רמוזים במדרש כאן : אי מה השמן מר מתחלתו ת"ל דבש וחלב · וקשה והא לקמן

מכלי לכלי חבירו • כל המצות שעשו לפניך האבות ריחות היו • אבל אנו שמן תורק שמך • מאתים וארבעים וח' מצות עשה • ושלש מאות וששים וחמש מצות לא תעשה • רבי אליעזר ור' יהושע ור' עקיבא• (א) [א]ר' אליעזר אומר אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסין ושמים וארץ מגלות וכל בני האדם לבלרים אין מספיקין לכתוב תורה שלמדתי • ואני לא חסרתיה אלא כאדם שמטביל זכרותו כמכחול בים • רבי יהושע אומר אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ושמים וארץ יריעות וכל בני אדם לבלרין אין מספיקין לכתוב דברי תורה שלמדתי ולא חסרתיה רק כאדם שמטביל זכרותו כמכחול בים • ר' עקיבא אומר אני אין בי כח לומר כמו שאמרו רבותי אלא רבותי חסרוה ואני לא חסרתיה אלא כמריח באתרוג המריח נהנה והאתרוג לא חסר • וכממלא מאמת המים וכמדליק מנר לנר • פעם אחת שהה רבי עקיבא לבא לבית המדרש בא וישב לו מבחוץ נשאלה שאלה זו הלכה·אמרו הלכה מבחוץ • חזרה ונשאלה שאלה אמרו תורה מבחוץ • חזרה ונשאלה שאלה אמרו עקיבא מבחוץ פנו לו מקום • בא וישב לו לפני רגליו של ר' אליעזר ובית מדרשו של ר"א היה עשוי כמין ריס ואבן אחת היתה שם והיתה מיוחדת לו לישיבה • פעם אחת נכנס ר' יהושע התחיל ונושק אותה האבן ואמר האבן הזאת דומה להר סיני • וזה שישב עליה דומה לארון הברית : ב דבר אחר לריח שמניך טובים • ר' אחא בשם רבי תנחום ברבי חייא • שני שמנים הם • שמן כהונה ושמן מלכות • ורבנן אמרין שתי תורות הן • תורה שבכתב ושבעל פה • (ב) א"ר יודן שמן תורק שמך • שמן מתגדל על כל מי שהוא עוסק בשמנה של תורה • היא דעתיה דרבי יודן דאמר (ישעיה י) וחובל עול מפני שמן • [ב] חובל עולו של סנחריב מפני חזקיהו וסייעתו שהיו עוסקין בשמנה של תורה • דבר אחר שמן תורק שמך • מה השמן הזה מר מתחלתו וסופו מתוק • כך והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד • מה השמן הזה אין משתבח אלא ע"י כתישה • כך ישראל אין עושין תשובה אלא ע"י יסורין • מה השמן הזה אין מתערב בשאר משקין • כך ישראל אין מתערבים באומות העולם דכתיב (דברים ז) ולא תתחתן בם • מה השמן הזה כום מלא אינו מזרזיף כשאר כל המשקים • כך דברי תורה אין מזרזפים בדברי ליצנות • מה השמן הזה כום מלא שמן בידך ונפל לתוכו טיפה של מים ויצאת כנגדה טיפה של שמן • כך אם נכנס דבר של תורה ללב יצא כנגדו דבר של ליצנות • נכנס ללב דבר של ליצנות יצא כנגדו דבר של תורה • מה השמן הזה מביא אורה לעולם • כך ישראל אורה לעולם • שנא' (ישעיה ס) והלכו גוים לאורך • [ג] מה השמן הזה עליון על כל המשקין • כך הם ישראל עליונים על כל האומות • שנאמר (דברים כח) ונתנך ה' אלהיך עליון • מה השמן הזה אין לו בת קול • כך ישראל אין להם בת קול בעוה"ז • (ג) אבל לעולם הבא כתיב ושפלת מארץ תדברי : ג ר' יוחנן פתר קרייא באברהם אבינו [ד]בשעה שאמר לו הקב"ה לך לך מארצך וממולדתך למה היה דומה לצלוחית של פוליטון שהיתה מונחת בזוית אחת ולא היה ריחה נודף • בא אחד וטלטלה ממקומה והיה ריחה נודף • אף כן אמר הקב"ה לאברהם • אברהם הרבה מעשים טובים יש לך • הרבה מצות יש לך • טלטל עצמך בעולם ושמך מתגדל בעולמי (בראשית יב) לך לך מה כתיב בתריה (שם) ואעשך לגוי גדול • על כן עלמות אהבוך • אמר לו הקב"ה הא לך עלמות הרבה דכתיב (שם) ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן והלא [ה] אם מתכנשים כל העולם לבראת יתוש אחד אינן יכולים לבראתו • אלא אלו הגרים שגיירו אברהם ושרה • לכך נאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן • אמר רבי חוניא אברהם היה מגייר אנשים ושרה הנשים • ומה ת"ל אשר עשו בחרן • מלמד שהיה אברהם אבינו מכניסן לביתו ומאכילן ומשקן ומאהיבן ומקרבן ומגיירן ומכניסן תחת כנפי השכינה • הא למדת שכל המכניס בריה אחת לתוך כנפי השכינה מעלין עליו כאלו הוא בראו ויצרו וריקמו • [ו] א"ר ברכיה אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע ממה שאתה מביא אורה לעולם • שמך מתגדל בעולם • ומה היא האורה גאולה • שבשעה שאת מביא לנו אורה הרבה גרים באים ומתגיירים ונוספים עלינו • כגון יתרו ורחב • יתרו שמע ואתא • רחב שמעה ואתייא • א"ר חנינא בשעה שעשה הקב"ה נס לחנניה מישאל ועזריה הרבה גרים נתגיירו • דכתיב (ישעיה כט) כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי • מה כתיב בתריה וידעו תועי רוח בינה • ד"א על כן עלמות אהבוך על שנתת לנו ביזת מצרים וביזת הים וביזת סיחון ועוג וביזת ל"א

מסורת המדרש א סנהדרין דף ל"ח · אדר"נ פ' כ"ה : ב סנהדרין דף נ"ד ע"ב : ג דב"ר פ' ז' · תנחומא תבא סימן ג' : ד ב"ר פ' ל"ט · תנחומא סדר לך לך סימן ג' · ילקוט שם רמז ס"ב · ילקוט כאן רמז תתקפ"א : ה ב"ר פ' ל"ט ופ' פ"ד · במד"ר פ' י"ג · אדר"נ פ' י"ב · תנחומא סדר לך לך סי' ב' · ועי' סנהדרין פ"ו · וירושלמי שם · פסיקתא רבתי פ' מ"ג · ספרי ואתחנן פ' ל"ב · ילקוט תורה רמז ס"ו ורמז ק"מ : ו ילקוט כאן בשם פסיקתא רבתי :

חידושי הרש"ש

(א) ר"א אומר ט' שמטביל כמכחול בים כצ"ל · ר' יהושע כו' שמטביל זכרותו של מכחול כצ"ל · וכן נראה ממ"ש : (ב) א"ר יודן שמן תורק שמך · שמן מתגדל ט' כצ"ל : (ג) אבל לעולם הבא כתיב :

פירוש מהרז"ו

השכינה לארץ בסיני ובאה"מ וכמ"ש באה"מ וירא כל העם וירונו שאמרו שירה שראו כבוד ה' בא משמים לארץ וכן בביהמ"ק אבל שלמה ואז נאמרה כל שיר השירים כמ"ש לעיל ריש פסוק ישקני ובכן שמן תורק שמך : כל המצות · כמ"ש לעיל פסוק ישקני קרוב לסופו למי שהיה לו מרתף של יין ולא הגיע לעולם ממנו אלא כריח ולא הגוף מטעם הנ"ל המבואר בשירות שלהם אבל לישראל שירדה השכינה לארץ נתנו כל המצות בגופן וזהו שמן תורק כאדם שמריק לכלי חבירו כל מה שהיה בכלי שלו וכמ"ש ד"ר פ' ח' סי' ו' לא בשמים היא שלא נשתייר הימנה בשמים שלא יותן עוד תורה אחרת ולא מצוה אחרת מן השמים על כן התורה שנתנה לנו ארוכה מארץ וכמ"ש איוב י"א גבהי שמים עמוקה משאול ארוכה מארץ מדה וכמ"ש בדברי ר"א ור"י ור"ע ומ"ש רמ"ח מצות עשה וכו' ולא אמר סתם כל המצות יתכן שכוונתו לרמוז בתיבת תורק וכמ"ש במ"ר פ' י"ג סי' ט"ז קרוב לסופו שדורש קטורת בגימטריא תרי"ג באילוף ק' בג' בא"ת ב"ש וכן כאן הק' יתחלף בג' והוי"ו כיו"ד באותיות אהו"י שמתחלפין גם הק' באותיות גיכ"ק בג' הרי תרי"ג ברמז : זכרותו כמכחול בים • נ"ל זכרותו של מכחול ופי' שהמכחול שכוחלים בו העינים יש לו שפופרת של כחול שמטביל בו הקנה שנקרא מכחול שנוטל דבר מועט מהשפופרת אך עכ"פ מחסר ממנו מעט ע"כ אמר כמכחול בים שטובל קנה קטן מאד בים שאינו מחסר כלום מן הים והדמיון שהתלמיד החכם מדקדק בדברי רבו ומוציא איזה דבר שטעה רבו וצ"ע לפי זה בדברי ר"ע שהרי מפורש בכל סדרי משנה וברייתא שחלק עליהם בהרבה דברים ואולי אמר ר"ע כן בדרך ענוה גם יתכן שפירושו שר"א ור"י אמרו על הפלגת חכמת רבם שלא קבלו מחכמתם אלא מעט כמכחול בים וכל החכמה נשארה אצל רבם ור"ע אמר שגם מעט אקבל מהם כי כל דור שקדם היה לבו פתוח כפתחו של אולם נגד דורש אחריו והראשונים כמלאכים ואנן מה נענה אבתרן : כמין ריס • עי' מ"כ והריס הוא שבעה ומחצה במיל בפיוש שבת שקלים : דומה להר סיני • עי' פי' בהקדמתי לספר פרקי דר"א במאמר האחד אליעזר : ב שמן כהונה·שניהם נמשחים בשמן המשח' והתורה גדול' מהם וכמ"ש באבות גדולה תורה מן הכהונה וכו' וזהו שמן תורק שמך גדול משמניך טובים : שתי תורות • ועל זה בא הרמז במ"ש שמניך ועל העוסק בהם שמן תורק שמך וז"ל שמך מתגדל על כל וכו' : מר מתחלתו·לעיל סוף פסוק כי טובים וש"כ ומבואר : כום מלא אינו·ב' תיבות כום מלא מיותרים ומקומם בשורה הסמוכה כום מלא שמן וכו' : מזרזיף·מענין ערוב : ושפלת מארץ·ואז תדברי וכשיפותו לעפר אז אמרתך תצפצף לא קודם לכן והדבור והקול הוא בגלות כמ"ש בזוה"ק סדר שמות ע"ש כי לזה כוון המדרש ומדבר לעתיד וכמ"ש בפסוק הסמוך והיה כאבק ופירוש ב"ק שבעוה"ז בגלות הם שפלים וירודים ואין פרסומם נולל בעולם : ג לצלוחית של פלייטין · ב"ר פ' ל"ט סי' ב' : אם מתכנשין· ב"ר פ' פ"ד סי' ד' : מביא אורה · וזהו שמן תורק שמך שהאורה ע"י שמן וע"כ עלמות אהבוך מעמים רבים : כגון יתרו · לקמן פסוק הנך יפה : כי בראותו ילדיו· וחמו"ע נקראים ילדים כמ"ש בריש דניאל ילדים אשר אין בהם כל מאום ושם פסוק י"ז והילדים האלו וגו' : יקדישו שמי · שקדשו שם ה' בכבשן האש : ביזת מצרים · כמ"ש ויגלו

מתנות כהונה

ר' יהושע זכרותו של מכחול ור"ל קנה המכחול : לא חסרתיה גרסינן ובסוף פ"ד מיותר הגירסא יותר ברורה : אין בי כח לומר כו' • שאני לא חסרתיה אפי' כמטביל זכרותו כו' : אלא רבותי חסרוה • רבותי הם כמכחול ואני לא חסרתים רק כמריח כו' : וכממלא כו' • שאמת המים אינה חסר כי לא יכזבו מימיו היוצאים מן המעין : ה"ג כאמת המים וכמדליק כו' : מבחוץ • שלא רצה לפסוע על ראשי התלמידים לילך ולישב על מקומו : זה הלכה • כלומר איזה הלכה כלו' שאלה של איזה הלכה נשאלה : הלכה מבחוץ • כלו' ר' עקיבא : ה"ג חזרה ונשאלה שאלה • ושאלה שניה היתה : חזרה ונשאלה שאלה • וזו היתה שאלה שלישית • ודוק וכן מצאתי שוב בספר אות אמת שהגיה ראשונה שניה שלישית : שמך מתגדל גרסי' : ריס • גדולה כשיעור ריס או עגולה כריס זה של עין ועיין בערוך ערך ריס הראשון : וחובל עול וגו' • פסוק הוא בישעיה סי' י' : כך והיה ראשיתך גו' • כלומר שבראשונה נצטער על דברי תורה ובסוף היא מתוקה לו וה"ג בפ' כי תבא : מזרזיף כשאר גרסי' • ופירושו מבצבץ ומנתז למעלה כדרך כששופכין לתוכה הרבה בפעם אחת כדרך שאר המשקין אלא עולה למעלה בנחת ועיין בערוך ערך זרף השני : ויצאת כנגדה כו' • מפני שהשמן לעולם צף למעלה : אין לו בת קול • ר"ל קול הברה כששופכין אותו לתוך כלי אינו משמיע קול כשאר המשקין : ושפלת מארץ תדברי • פסוק הוא בישעיה סי' כ"ט וסבירא ליה שמדבר על העתיד אע"פ שלפי פשוטו לא משמע כן : מארצך וממולדתך גרסינן : מתגדל בעולמי לך לך·כלומר וזהו שכתוב לך לך להנאתך שאגדלה שמך ועל זה נאמר כאן לריח שמניך טובים ועי' בבראשית רבה ריש פרשה ל"ט : מה כתיב בתריה כו'·וזהו שכתוב כאן על כן עלמות אהבוך וכדמפרש ואזיל : ומה ת"ל כו' • בב"ר לא גרס ליה • וי"ל שקשה לו מדכתיב הנפש דמשמע ליה אותו נפש עצמו שעשה אברהם אותו עצמו עשתה אותו שרה וזה אינו שהרי הוא מגייר האנשים והיא הנשים וא"ת אלא ע"י האכסנאות שנעשה ע"י שניהם וע"י זה נתגיירו כדאיתא בב"ר פ' ל"ט : וריקמו • רקם עליו עור למעלה : האורה גאולה • כד"א ליהודים היתה אורה : ביזת מצרים כו' •

ידי משה

אמר סד"ה נמשלו לשמן על שם והיה ראשיתך מצער וגו' ונראה דה"פ וה"ק שהמרירות יהיה לתועלת המתיקות שיהיה לבסוף ושניהם לדבר אחד נתכוונו ומדרש זה נלקח ממדרש דלקמן וק"ל : מה השמן הזה עליון על כל המשקים · ומזה הטעם שמעתי מפי גיסי האלוף המרומם מוהר"ר אריה ליב בן הגאון

יפה קול

לא היה אדם שאמר שירה עד ישראל בים אבל הכוונה תהלות ותשבחות ומוכר שיר השירים נאמר על הים ופירושו כי לפני זה הודו והללו לה' רק על נפלאותיו בבריאת השמים והארץ והנהגתו והשגחתו שנאמנים וזה רק כריח שמן טוב והשיר הזה נאמר על הנסים הפרטיים אשר ראו ישראל במצרים ועל הים וזה כמריק כל השמן מכלי אל כלי שהעבירו אז כל תהלות ה' הנודעות לעליונים לעולם השפל שהכל יכירום וידעום ·

וכן הכוונה מה שאמר כל המצות שעשו לפניך ריחות היו כי העולם לא היה כדאי עדנה לקבל התורה בשלימותה אבל עתה שנתנו לנו התורה בשלימותה נשגב שמך כשמן תורק המורק הכל מכלי אל כלי : אלא כמרית באתרוג· ומפרש לריח שמניך טובים · כי המושגים לאנשים בד"ת אינם רק כריח שמן הטוב אשר השמן לא יתחסר · אבל יש אנשי מעלה אשר תתדבק בהם התורה בגופם ולהם יהיה כשמן תורק אשר ע"י הרקה מכלי אל כלי מתדבקות טפות קטנות בגוף הכלי : פעם אחת שהה ר"ע כו'·בא לספר בשבח ר' אליעזר דאע"ג כשבא שאלה לפניהם לא פסקו בלי ר"ע בכ"ז כאשר בא ר"ע ישב לפני רגלי של ר"א ושום את מקום מושבו להר סיני · ואת גופו של ר"א לארון הברית אשר כל התורה כולה כלולה בו : שני שמנים הם·דמשמן המשחה שעשה משה נמשחו המלכים והכהנים·ולכן כתיב שמניך בל"ר · וכן האומרים כי קאי על ב' תורות באו להורות כי שתיהם כאחת טובות : שמך מתגדל כו' · פי' כי העוסק בתורה יתגדל שמו או דשם של הקב"ה מתגדל בעולם ע"י לומדי תורה ומביא ראי' מחזקיה דנתגדל שמו וגם שם של הקב"ה נתגדל אז ע"י הנס שנעשה לו בזכות תורתו : מה השמן הזה מר מתחלתו כו' · אם נפרש הדברים על התורה אז יתפרש כי בתחלה לפני השקידה והעיון בה אין ד"ת חשובין ללומדיה כמו אחרי העיון והשקידה · אבל פשט הדברים מורה כי על ישראל קאי אשר לפעמים המה מדוכאין ביסורין ועוני אבל מזה תצמח להם הטובה לעתיד לבוא וכמו שמביא את הפסוק והיה ראשיתך מצער מלשון צער או מלשון שפלות ואחריתך ישגא מאד : מה השמן הזה אין משתבח כו'·ע' במ"ר פל"ג : כום מלא אינו מזרזיף כו' · פי' כיון דהשמן אינו מתערב ואם יוצק שמן בכום מלא משקה אז השמן העומד מלמעלה הוא הנוטף מהכלי והמשקה ישאר בכלי·משא"כ שיוצק שאר משקים בכלי מלא משקה אז יתערבו המשקין אהדדי ויצא מן הכלי המשקה הרוב אשר היה לפני זה בכלי · כך ד"ת הנמשלים לשמן אם יבואו בלב מלא ליצנות והוללות רע אז יצאו ד"ת והליצנות ישארו בלב · ומ"ש לקמן כי דבר תורה הנכנס בלב יצא כנגדו דבר של ליצנות התם מיירי שאינו מלא ליצנות ואז התורה תחזירנו למוטב · אבל אם הוא מלא כמו הכופרים אז כל באיה לא ישובון : כום מלא שמן כו' · ומדמה כמו שיש הורקה לשמן· אם השמן הוא המריק אז יצאו המים ואם השמן הוא המורק אז ישארו המים כך בדברי תורה אם המה המוריקים אז יצאו הליצנות ואם המה המורקים אז יצאו ד"ת וישארו הליצנות : אין להם בת קול בעוה"ז דכתיב ושפלת מארץ תדברי אבל לעוה"ב כתיב שמה ישאו קולם ירונו כנ"ל : פתר קרייא באברהם · ומפרש הכתוב לריח שמניך טובים · יען כי לשמניך יש ריח טוב לכן צריך אתה להתנשא כמו שמן תורק כדי שיתגדל שמך · וזה כמו השמן המורק מכלי אל כלי אז ריחו נודף כן שמך יתגדל רק אם תנוד ממקום למקום · ומה דאמרו בב"ר פל"ט דהדרך גורמת למעט השם · זה מיירי מגדולת השם של עושר וכבוד · אבל גדולת השם בחכמה ומעשים טובים אם ישמיע חכמתו בכל מקום שהוא הולך וגם הרחוקים יראו את צדקתו · ובענין זה יתגדל יותר שמו אם ילך ממקום למקום מאשר ישב במקום אחד : הא לך עלמות הרבה · פי' עוד שכר טוב יהי' לך כי רבים ידבקו בך וילכו אחריך : לכך נאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן · כתיב עשו בל"ר דקאי על אברהם ושרה ור"ת מפרש הדברים יותר ומפיים לתרץ מה דכתיב אשר עשו הכוונה כי כל המכניס בריה כו' : בראו ויצרו וריקמו · בראו קאי על הגוף כי המכניסו תחת האמונה מזכהו לארך ימים · יצרו קאי על צורתו שהשלמת השכל תאיר פני איש משכיל · וריקמו קאי על האיברים שיושלמו ע"י המצות הנעשות בהם : ממה שאתה מביא אורה כו'· ודריש לריח שמניך טובים לשמע ישועתיך נסיך הנפלאים · ומקיש הישועה לשמן כי היא תאיר את הפנים כשמש · ויען כי ישראל נושע בשם ה' · לכן מוסיף עוד כי שמך אשר זה הוא ישועתנו אם יהיה כשמן תורק · אז על כן במשפט ובצדק עלמות אהבוך נשמע מקרוב ומרחוק כי רבים יאהבוך וידבקו בך : בזת מצרים

מלכים אנו אוהבים אותך · דבר אחר על כן עלמות אהבוך · על שהעלמת מהם יום המיתה ויום הנחמה אהבוך · ד"א על כן עלמות אהבוך · בעלמות ובזריזות · ד"א על כן עלמות אהבוך · אלו בעלי תשובה · ד"א על כן עלמות אהבוך · זו כת השלישית שנאמר (זכריה יג) והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף וגו' · ד"א על כן עלמות אהבוך · אלו הגרים · הה"ד (חבקוק ג) ה' שמעתי שמעך יראתי ה' פעלך בקרב שנים וגו' · ד"א על כן עלמות אהבוך · זה דורו של שמד שנא' (תהלים מד) כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה · ד"א על כן עלמות אהבוך · אלו ישראל שנאמר (דברים ז) כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה וגו' · ד"א על כן עלמות אהבוך · על שהעלמת מהם מתן שכרן של צדיקים דאמר ר' ברכיה ור' חלבו [א] עתיד הקב"ה לעשות ראש חולה לצדיקים לעתיד לבא · מה טעם (תהלים מח) שיתו לבכם לחילה · לחולה כתיב צדיקים מכאן וצדיקים מכאן והקב"ה באמצעם · והם חלים לפניו בעלמות : ומרמזין אלו לאלו באצבע ואומרים (שם) כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו עלמות · בשני עולמות ינהגנו בעולם הזה ובעולם הבא · ד"א הוא ינהגנו עלמות · בעלימות ובזריזות · דבר אחר עלמות · כאילין עולימתא כמד"א (שם סח) בתוך עלמות תופפות · ד"א עלמות תרגם עקילס אתנסייא · עולם שאין בו מות ומרמזין אלו לאלו באצבע · ואומרים כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו עלמות · בשני עולמות ינהגנו בעולם הזה ובעולם הבא · בעולם הזה דכתיב (דברים טו) כי ה' אלהיך ברכך · ובעולם הבא דכתיב (ישעיה נח) ונחך ה' תמיד :

א [ד] משכני אחריך נרוצה · א"ר מאיר [ב] בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני לקבל התורה אמר להם הקב"ה אלעיקי אני נותן לכם את התורה · אלא הביאו לי ערבים טובים שתשמרוה ואני נותנה לכם · אמרו לפניו רבש"ע אבותינו ערבים לנו · אמר להם אבותיכם צריכין ערבים למה הדבר דומה לאחד שהלך ללוות מן המלך אמר לו הבא לי ערב ואני מלוה אותך הלך והביא לו ערב אחד אמר לו ערבך צריך ערב · הלך והביא לו ערב שני · ואמר לו ערבך צריך ערב · כיון שהביא לו ערב שלישי אמר תדע כי מפני זה אני מלוה לך · כך בשעה שעמדו ישראל לקבל התורה אמר להם אני נותן לכם תורתי הביאו לי ערבים טובים שתשמרוה ואתננה לכם · אמרו אבותינו עורבים אותנו · אמר להם הקב"ה אבותיכם יש לי עליהם · [ג] אברהם יש לי עליו שאמר (בראשית טו) במה אדע · יצחק יש לי עליו שהיה אוהב לעשו ואני שנאתיו שנאמר (מלאכי א) ואת עשו שנאתי · [ד] יעקב שאמר (ישעיה מ) נסתרה דרכי מה' · אלא הביאו לי ערבים טובים ואני נותנה לכם · אמרו לפניו רבש"ע נביאינו ערבין לנו · אמר להם יש לי עליהם שנאמר (ירמיה ב) והרועים פשעו בי וגו' וכתיב (יחזקאל יג) כשועלים בחרבות נביאיך ישראל היו · אלא הביאו לי ערבים טובים ואתננה לכם · אמרו הרי בנינו עורבים אותנו · אמר הקב"ה הא ודאי ערבים טובים על ידיהם אתננה לכם · הה"ד (תהלים ח) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז · ואין עוז אלא תורה · שנאמר (שם כט) ה' עוז לעמו יתן · בשעה שהלוה נתבע ואין לו לשלם מי נתפש לא הערב · הוי מה שנאמר (הושע ד) ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני · א"ר אחא גם אני כביכול אף אני בשכחה מי יאמר בתורה לפני ברכו את ה' המבורך לא היונקים · הוי מרפיון התורה שבכם נתפשו בניכם שנאמר (ירמיה ב) לשוא הכיתי את בניכם · כביכול גם אני בשכחה · מי יאמר ברכו את ה' המבורך לפני · לפיכך צריך אדם להכניס בנו לתורה ולהנכו בלימוד שיאריך ימים בעולם · שנאמר (משלי ט) כי בי ירבו ימיך :

ב ר' יוחנן ור' יהושע בן לוי ורבנן · ר' יוחנן אמר (א) ממה שהכנסתנו לארץ טובה ורחבה אחריך נרוצה לארעא טבתא דאתקריאת משכנותא · וריב"ל אמר ממה שנתת לנו ארעא טבתא רבתא דאיתקריאת משכנותא אחריך נרוצה · ורבנן אמרין ממה שהשרית שכינתך בתוכנו כדכתיב (שמות כה) ועשו לי מקדש אחריך נרוצה · ורבנן אמרין תורי · על שסלקת שכינתך מתוכנו אחריך נרוצה · תדע לך שהוא כן · שכל צרות שבאו עליהן במעשה העגל לא נתאבלו · כיון שאמר להם משה (שמות לג) כי לא אעלה בקרבך · מיד וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו · [ה] תני ר"ש בן יוחאי זין שנתן להם לישראל בחורב · ושם המפורש

מסורת המדרש א תענית דף ל"א · ירושלמי מגילה פרק ב' הלכה ד' · ויק"ר רבה סוף פרשה י"א · לקמן ריש פרשה ז' · מדרש תהלים סוף מזמור מ"ח · קהלת רבה פרשה א' · ילקוט ישעיה רמז כנ"ד · ילקוט תהלים רמז תשכ"ז : ב מדרש תהלים מזמור ח' · תנחומא סדר ויגש סימן ב' · ועיין בילקוט משלי רמז תתקל"ח · ועיין שמ"ר סוף פ' כ"ז · ילקוט כאן רמז תתקפ"ב : ג קהלת רבה פרשה ד' פסוק ב' : ד עיין אגדת בראשית פרשה ס"א וס"ד : ה שמ"ר פ' כ"א · לקמן פרשה ד' פסוק י"ג וריש פ' ח' · במדבר רבה פרשה ע"ז : ו פדר"א ריש פ' מ"ז · תנחומא סדר תצוה סימן י"ב · מדרש תהלים מזמור ק"ג · איכה רבתי פ' ב' פסוק י"ג · פסיקתא רבתי פ' י' ופ' כ"א ול"ג · ילקוט תשא רמז שנ"ג :

חידושי הרש"ש

ושפלת מארץ תדברי · יתכן שיכוין להכתוב אחריו מעט כי נבאות תפקד כו' ובקול גדול : (א) ממה שהכנסתנו לארץ טובה ורחבה · נראה דהכוונה על ארץ סיחון ועוג :

מתנות כהונה

א"ה קרויים עלמות ומלת אהבוך שב על ישראל : יום המיתה כו' · שמפני זה מכוונים לבם לשמים בתפלה ובתחנונים : בעלי תשובה · קרי ביה עלמות שהגיעו עד שערי מות בעונותיהם וחזרו בתשובה והקב"ה מקבלם · ה"ג אלו הגרים הה"ד כי שמענו שמעו ואת כל אשר עשה במצרים וגו' יהושע סי' ט' : על שהעלמת מהם כו' · ולפיכך אוהבים אותך כי יודעים כי כך הוא וכמו שנא' עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו : ה"ג ד"א א"ר ברכיה כו' · ודרש על כן עלמות מלשון עלמות וזריזות וכדלקמן : ראש חולה · נתבאר בויקרא רבה סוף פרשה י"א ועיין שם :

משכני · אלעיקי · עיקי הוא שבועה בלשון ערבי ומלת אל הוא תיקון הלשון כידוע : שנאמר לשוא וגו' · הרי זה עוד ראיה אחרת : ה"ג לשוא הכיתי וגו' וסיפיה דקרא מוסר לא לקחו ירמיה סי' ב' על שלא עסקו בתורה הנקראת מוסר כמ"ש שמע בני וגו' קחו מוסר ודרש משכני לשון משכון : מי יאמר גרסי' : ה"ג בילקוט דאיתקריאי' משכנות' וכן בסמוך ונקרא א"י כן על שהוא עיקר משכן המלך הקב"ה ודרשו מסיפיה לרישיה אחריך נרוצה למקום משכנותיך : מקדש וגו' גרסי' וסיפיה דקרא ושכנתי בתוכם : שסלקה כו' · דרש משכני מלשון המשכה וסילוק שכינה : ה"ג בילקוט בפ' כי

פירוש מהרז"ו

ויגלו את מצרים ותרגומו ורוקינו ית מצראי וזהו שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך אלו ישראל או כמ"ש קדמו שרים וגו' בתוך עלמות תופפות וס"ה על שאר הביזות : יום המות · וזהו עלמות עלם מות שהעלים מהם המות כמ"ש ונעלם דבר וכדומה ומ"ש ויום הנחמה כמ"ש לקמן בסמוך עולם שאין בו מות וזהו עלמות ועי' קה"ר פסוק גם את העולם ועל"כ אהבוך דאם לא כן לא היו נושאים נשים ולא בונים בית כמבואר שם : בעלמות וזריזות · שזהו תנאי אהבת ה' שיעשה כל מעשיו בחיזוק הלב בזריזות וכמ"ש באברהם וישכם אברהם וזהו עלמות אהבוך מלשון עלם ונער והנערים עושים מעשיהם במרוצה ועי' שמ"ר פ' א' סי' כ"ה ותלך העלמה : בעלי תשובה · שתחלה העלימו עיניהם מעבודת הש"ת וזהו עלמות וכשעשו תשובה אהבוך וכן כת שלישית שכתוב בהם זכריה י"ג והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו אמרתי עמי הוא והוא יאמר אלהי וזהו על מות אהבוך שתחלה נתעלמו אך אח"כ נצרפו ואהבוך ועי' ר"ה דף י"ז ע"א : ה' שמעתי שמעך · כמ"ש לעיל בסמוך יתרו שמע ואתא כמ"ש וישמע יתרו רחב שמעה ואתיא כמ"ש כי שמענו וכו' : זה דורו של שמד · שמתו ונהרגו על קדושת הש"ת ואהבתו : מתן שכרם · כמ"ש מפורש ד"ר פ"ו סי' ב' ע"ש ותבין כאן : דאמר ר"ב ור"ח · צ"ל ד"א אמר כ"ב ור"ח וכן הוא במתנות כהונה ועיין ויקרא רבה סוף פ' י"א ושם נרשם להרבה מקומות ומבואר : כי ה' אלהיך ברכך · דברים ב' ז' וס"ד ידע ידע לכתך וזהו ינהגנו : ונחך ה' · ישעיה נ"ח י"א וזהו ינהגנו :

סימן א לא היונקים · שמחנכים אותם בבית תלמודם ואם אין גדיים אין תישים : דאתקריאת משכנותא · הוקשה לחז"ל שאמר משכני משמע שצריך למשוך ואם לא ימשוך לא אלך ואח"כ אמר אחריך נרוצה הוקשה בכ"מ מדה ט"ו והכריע ע"פ מדה ל"א מוקדם שמאוחר בענין וע"פ מדה ממעל כאלו כתוב הביאני המלך חדריו בארץ ישראל אחריך נרוצה למקום משכן כבודי במקדש גלגל ושילה ובית עולמים וריב"ל דורש ע"פ המדות הנ"ל כאלו כתיב הביאני המלך חדריו משכני אחריך נרוצה שהביאני לחדריו למקום משכן כבודי ע"כ אחריך נרוצה לעשות רצונו תמיד ורבנן אינם דורשים מדה ל"א רק רישא דקרא משכני אחריך נרוצה ע"פ מדת ממעל : ועשו לי מקדש · שמות כ"ה ח' וס"ד ושכנתי בתוכם וכל דרשות שדורש להלן בפסוק זה הכל בעבור קושיא זו : על שסלקת · וכאלו כתיב משכני שכינתך וכמ"ש במשוך היובל בפסוק היובל וכן כאן שמשכתי והפסקתי ממני ולא פי' מה הפסיק ודורשים ע"פ מדת ממעל ודלך קורה שהמשיך את השכינה והפסיקה ע"כ אחריך נרוצה לבקש שתשיב שכינתך בתוכנו : ויתאבלו · שבכו שישיב שכינתו ויעלה בתוכם וס"ד ולא שתו איש עדיו עליו ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב ועל זה הביא דרשת רשב"י : זין שנתן · שמ"ר פ' מ"ה סי' ב' וסי' ג' וש"כ להרבה מקומות ומ"ש שנתן קאי

יפה קול

וקרי לנכסים עלמות מענין העלם שמעלימים אותם ומצפינים אותם במסתרים : על שהעלמת מהם יום המיתה · וקרי ליום המיתה וליום הנחמה והגאולה שמנן כי אז יאירו הצדיקים כאור נוגה · ואם ידעו בני אדם את עתותם מתי ימותו ומתי ינוחמו אז אם רחוקות היו לא היו דואגים לתשובתם כי אמרו עוד עת רב · ואם קרובות היו אז יתיאשו מן הרחמים ובנחמה אמרו כי אינם צריכים לרחמים · ועתה שלא ידעו צריכים לשוב בכל יום שמא ימותו פתאום ע"ד ושוב יום אחד לפני מיתתך : אלו בעלי תשובה ·

ידי משה

מסור"ר יצחק אב"ד בק"ק קראקא שאין לקדש קדושא רבא על משקה שקורין יין שרף לפי שאינו נקרא משקה לפי שבדוק ומנוסה שהנותן שמן לתוך יין שרף הוא יורד למטה ואינו צף למעלה. ואח"כ אינו משקה דאל"כ האיך אמר מה שמן עליון על כל המשקים והלא אם תתן אותו ליין שרף אינו צף למעלה אלא משום שלא חשוב יין שרף משקה : ושם המפורש היה חקוק עליו · נראה שרשב"י ס"ל כמ"ד בגמ'

ומקרי עלמות מלשון עלומים ונעורים כי הם כקטן שנולד דמי כדאיתא בויק"ר פ"ט על פסוק ועם נברא · ומדמי אותם לשמן כי כמו שהשמן אינו משתבח אלא ע"י כתישה וכדאיתא לעיל · כן תכלת התשובה רק אחרי יסורין וכן אידך דרשות של כת השלישית ודורו של שמד ג"כ משוה אותם לשמן בשביל היסורין · ויבדלו רק בדרשותם של עלמות כי המה דורשים כמו על מות שמסרו נפשם למות בעד קדושת השם · או שסבלו יסורים קשים כמות : אלו ישראל · ונקראו עלמות בשביל זריזותם במצות ורישא דקרא מתפרש ג"כ על יסורין והכתוב אומר כי על ידי היסורים דבקים ישראל בהקב"ה ולא יבעטו בו וז"ש על כן על היסורים עלמות אהבוך יאהבוך ישראל ומביא את הכתוב כי מאהבת ה' אתכם ויתפרש כמו עמכם משום שאתם אוהבים אותו לכן יאהב גם אתכם : על שהעלמת מהן מתן שכרן כו' · לכן הם עושים המצוה מאהבה ולא ע"מ לקבל פרס ומפרש את הכתוב על קבלת תרי"ג מצות כדאיתא לעיל · או דמפרש ג"כ כאידך על יסורין ופי' אף כי ישראל מדוכאים הם ביסורים מ"מ יאהבוך כי תקותם היא על השכר הנעלם בעוה"ב : ראש חולה כו' · כבר ביארנו הדברים בויקרא רבה סוף פ' י"א ע"ש ופה נוסיף איך דריש את המקרא שיתו לבכם לחילה וגו' הנאמר על ירושלים וידרשהו על ג"ע כי לירושלים קרי ג"ע ע"ד הארץ הלזו שנשמה היתה כגן עדן · וגם י"ל אף דפשט הכתוב קאי על ירושלים מרומז ג"כ בתיבת תולה על ג"ע והפשט והרמז שניהם נכללים במאמר אחד : עולם שאין בו מות · יתכן שבא פה לרמז על חמש הרעות המתרגשות לבוא על העוסקים בתורה · הא' כי ירבו עליו אויבים כדאיתא בסוף פ' אלו עוברין וגם ישנאוהו אם יוכיחום במילי דשמיא · והב' כי התורה מתשת כחו של אדם וישיגהו רפיון וחולשה · ולהסיר את שתי הרעות האלה אמר בעלמות וכזריזות ונראה מירושלמי דסוף מו"ק כי שני מילי ניינהו ועלמות הוא מלשון הסתר כי משוט לשון יתהלא וה' יסתירהו כי לא ישלטו עליו אויביו וזה נגד רעה הא' · ונגד רעה הב' אמר בזריזות כי ה' יוסיף לו אומץ ויחדש כחו · והרעה הג' היא כי השכחה מצויה מעט שהטאתו בעגל כדלעיל · ונגד זה אמר עלמות כאלין עולימתא פי' כי נעוריו ועלומיו יתחדשו והנעורים לא ימסרו לשכחה כידוע וכמו דאיתא באבות הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש דלא ימחה מהר · הרעה הד' כי עומק העיון ממהר את המות על האדם וכמאמר הכתוב ואל תתחכם יותר למה תשומם · והרעה החמישית הוא העדר התענוג כי כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ונגד הרעה הזאת אמר עולם שאין בו מות · ונגד הרעה הזאת אמר בשני עולמות ומלינו בחגיגה בן עזאי הציץ ומת · ונגד הרעה הזאת אמר בשני עולמות ינהגנו כי יזכה לשתי שולחנות בעולם הזה ובעולם הבא :

אלעיקי · ענינו בלי בטחון · ודריש לפ"ז משכני מלשון משכון וערבות כיון שהכניס שמה המשכונות והערבות מטעם זה אחריך נרוצה לקבל התורה ולקיימה : אבותינו ערבים לנו · פי' אחרי כי הטור אשר ממנו חוצבנו קדוש וטהור הוא זה יהיה לנו לבטחון וערבות כי אנחנו לא נעזוב את ארחות אבותינו ונשמע בקול ה' · וכאשר השיב למו כי גם באבות נמצא שמץ עון אמרו כי הנביאים אשר יקומו בכל דור ויוכיחו אותנו על שמירת התורה יהיו לנו לבטחון וערבות כי נשמור את התורה · וענה להם כי גם בין הנביאים נמצאו אנשים אשר פשעו בה' · ואמרו הרי בנינו עורבים אותנו כי נחנכם מנעוריהם בדרך התורה וגם כי יזקינו לא יסורו ממנה · וברא מזכי אבא ויתחשב כאשר האבות ישמרו ג"כ את דרכי ה' · ועוד י"ל כיון דהקב"ה יתפוש את הבנים בעון אבותם הלא יפחדו האבות לסור מדרך התורה : מי יאמר בשירה לפני ברכו כצ"ל וקאי על מה שדרשו במקהלות ברכו אלהים ממקור ישראל דאפי' עוברין שבמעי אמן אמרו שירה · ולגי' מי יאמר בתורה לפני יתפרש דה"ס במתן תורה אחר שהכירו את ה' משתמא אמרו ג"כ ברכו כמו שאמרו על הים אבל לא יתפרש מי יאמר בתורה ברכו על הקריאה בתורה דא"כ טוב היה לו לומר מי יקרא בתורה : כביכול אף אני בשכחה · מי יאמר ברכו את ה' המבורך כצ"ל ולפני ל"ג הכא : לפיכך צריך אדם להכניס בנו לתורה כו' · כדי שזכות למודו תגן עליו שלא ישא עון האב · כיון שזכות התורה מגינה על החוטא פשיטא שתגן על הערב ומביא מן המקרא כי כי ירבו ימיך שהתורה אומרת ולדכתיב לעיל מיניה הלא חכמה תקרא וגו' : ממה שהכנסתניו כו' · ויפרש המקרא משכני ממשכתני והכנסתני לא"י ויש לנו ספוק ערכנו בארץ לכן אחריך נרוצה לעבדך ולעשות רצונך אל"ב בדברי ר"י לארעא טבתא דאיתקריאת משכנותא (כן היה לפניו הגירסא בסמ"ך) דזה הוא דברי ריב"ל · ובילקוט גרים הכא דמתיקרי משכנתא ואפשר שמפרש שדירתה יקרה וטובה : וריב"ל בו' דאיתקריאת משכנותא · קרוב יותר לגרוס דאתעריאת משכנותא ופירושו כי שובר ומבטל את המשכנות וכמאמר הכתוב ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם : תדע לך כו' · שלא תאמר כי בשכון השכינה ביניהם תשלוט בהם מדת הדין יותר כשיחטאו וכמאמר הכתוב כי לא אעלה בקרבך פן אכלך לכן מביא כי על זה התאבלו וכן אמר ריב"ל לסופים היו ישראל אחר השכינה : זין שניתן להם · פי' בשמ"ר

היה חקוק עליו [א] וכשחטאו במעשה העגל נוטל מהם · כיצד נוטל מהם · ר' איבו ורבנן · ר' איבו אמר מאליו היה נקלף · ורבנן אמרי מלאך היה יורד ומקלפו · אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע כלום האשה מתקשטת אלא לבעלה · אמר רבי יהושע בן לוי להוטים היו ישראל אחרי שכינה · כמד"א יבא דודי לגנו לגינונו : ג ר' יודן ור' עזריה · [ב] ר' יודן אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע על שנהגת עם שכינותי במדת הדין ועמי במדת רחמים אחריך נרוצה · דא"ר ברכיה בשם ר' אלעזר נעשה בעשרת השבטים מה שלא נעשה בדור המבול · בדור המבול כתיב (בראשית ו) רק רע כל היום · ובעשרת השבטים כתיב (מיכה ב) הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם הרי זה בלילה · בבקר מניין · באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם · אותם לא נותר מהם פלטה · ומאלו נותר פלטה · באי זה זכות · ר' יצחק פתר להו לשבח · רבי אמר בזכות (יחזקאל יד) והנה נותרה בה פלטה · המוציאים אין כתיב כאן אלא המוצאים · בזכות הצדיקים והצדיקות הנביאים והנביאות שיעמדו ממנו · [ג] א"ר חנינא נאמר בכרכי הים מה שלא נאמר בדור המבול (צפניה ב) הוי יושבי חבל הים גוי כרתים · גוי שחייב כרת · ובזכות מי ניצל בזכות ירא שמים אחד שמעמידין בכל שנה ושנה · רבי לוי פתר ליה לשבח הוי יושבי חבל הים גוי כרתים גוי שכרת ברית כמד"א (נחמיה ט) וכרות עמו הברית · [ד] רבי יהושע בר נחמיה משום ר' אחא אמר נאמר בשבט יהודה ובנימין מה שלא נאמר בסדומיים · דבסדומיים כתיב (בראשית יח) וחטאתם כי כבדה מאד · אבל בשבט יהודה ובנימין כתיב (יחזקאל ט) ויאמר אלי עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד · ר' תנחומא אמר כתוב חורי אית לן (איכה ד) ויגדל עון בת עמי וגו' · אמר רבי תנחומא [ה] לא חלתה יד ליד אותן לא פשטו ידיהן למצות · אבל אלו פשטו ידיהם למצות · (שם) ידי נשים רחמניות כל כך למה שיהיו לברות למו על שבר בת עמי : ד אמר רבי עזריה אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע ממה שנתת לי ביזת ושכנותי אחריך נרוצה שנאמר (שמות ג) ושאלה אשה משכנתה ביזת מצרים וביזת סיחון ועוג וביזת שלשים ואחד מלכים אחריך נרוצה · דבר אחר משכני אחריך נרוצה ממה שגרית בי שכני הרעים · אמר רבי אבון למלך שכעס על מטרונה וגירה בה שכנים רעים והתחילה צווחת אדוני המלך הושיעני · כך ישראל (שופטים י) (ב) צידונים ועמלק [ומעון] לחצו אתכם ותצעקו אלי ואושיע אתכם מידם · ד"א (ג) משכני אחריך נרוצה מסכינני אחריך נרוצה ד"א ממסכני אחריך נרוצה כההיא דאמר ר' אחא צריך יהודאה לחרובא עביד תתובא · כההיא דאמר ר"ע [ו] יאיא היא מסכנותא לברתיה דיעקב כערקא סומקא בקדלא דסוסיא חיורא · ד"א משכני אחריך נרוצה · משכינני אחריך נרוצה · ממשכוני שנטלת ממני אחריך נרוצה · ממשכון גדול שנטלת ממני אחריך נרוצה דאמר רבי מנחמא בשם רבי יוחנן כתיב (נחמיה א) חבל חבלנו לך · זה חורבן ראשון וחורבן שני שלא נתמשכנו אלא על ידינו · רבי ברכיה בשם רבי יהודה ברבי אלעאי כתיב (שמות טו) ויסע משה את ישראל הסיען מחטאו של ים אמרו לו משה רבינו להיכן אתה מוליכנו (ד) אמר להם לאלים ומאלים לאלוש ומאלוש למרה וממרה לרפידים ומרפידים לסיני אמרין לכל הן דאת אזיל ומוביל לן אנן עמך · משל לאחד שהלך ונשא אשה מן הכפר אמר לה קומי ואתית עמי אמרה ליה מן הכא להן אמר לה מן הכא לטבריא ומתמן לבורסקי ומבורסקי לשוקא עילאה ומתמן לשוקא ארעייתא · אמרה ליה לכל הן דאת אזיל ונסיב לי אנא אתיא עמך · כך אמרו ישראל דבקה נפשי אחריך · א"ר יוסי בר איקא והרי מקרא מכריז ואומר משכני אחריך נרוצה · אם למקרא למקרא · אם למשנה למשנה · אם לתלמוד לתלמוד · אם לתוספתא לתוספתא · אם לאגדתא לאגדתא :

א הביאני המלך חדריו · תמן תנינן ארבעה נכנסו לפרדס בן עזאי ובן זומא אלישע בן אבויה ורבי עקיבא · בן עזאי הציץ ונפגע · ועליו נאמר (משלי כה) דבש מצאת אכול דייך · בן זומא הציץ ומת · ועליו נאמר (תהלים קטז) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו · אלישע בן אבויה קצץ בנטיעות · כיצד קצץ בנטיעות · בשעה שהיה נכנס לבתי כנסיות ומדרשות ורואה תינוקות שמצליחין בתורה היה אומר עליהון מיליא ומסתתמין ועליו נאמר (קהלת ה) אל תתן את פיך

מסורת המדרש א שבת דף פ"ח : ב בראשית רבה פרשה כ"ח · ילקוט יחזקאל רמז שנ"ב · ילקוט מיכה רמז תקנ"א : ג ילקוט צפניה רמז תקס"ז : ד בראשית רבה פרשה כ"ח · איכה רבתי פרשה ד' · ועיין ילקוט איכה רמז א"ף מ"ג : ה עיין סנהדרין דף ק"ד : ו חגיגה דף ט' · ויקרא רבה פרשה י"ג ופרשה ל"ה :

חידושי הרש"ש

(ב) צידונים ועמלק לחצו וכו' · הוא פסוק בשופטים יו"ד : (ג) משכני אחריך נרוצה · נראה דהוא לשון סכנה ורוצה לומר ממה שהעמדתני בסכנה : (ד) אמר להם לאלים ומאלים לאלוש

פירוש מהרז"ו

על פסוק את עדיים כצ"ל : אלא לבעלה · ומאחר שאתה מסתלק ממנו למה העדי לנו : ר' איבו ורבנן · עיין מ"כ : לגינוני · לקמן פסוק באתי לגני וש"נ וכמ"ש במ"ע ערך גנונא ובגלל דגים תרגום ובגנונא דגוניא ופי' מקום צלו וסוכתו והכוונה על מקום שכינתו בארץ שהיה שם עיקר בתחלה : ג עם שכינותי · דורש משכני א"ת מִשְׁכֵּנִי אלא מְשַׁכְּנַי ועפ"פ מדה ט' פי' ממנהג שנהגת עם שכיני ועפ"פ מדה י"ז כמפורש ביחזקאל ט"ז מ"ו ואחותך הקטנה ממך היושבת מימינך סדום ובנותיה וכמ"ש בסוף מאמר זה וכמ"ש באיכה רבתי פסוק ויגדל עון בת עמי · ועי' כל זה ב"ר פ' כ"ח סי' ה' וש"נ ומבואר כל המאמר : ביזת ושכינותי · דורש משכיני כצ"ל מְשַׁכְּנַי ועפ"י גז"ש כמ"ש משכנת הרי שמ"ש משכיני על הביזה : ד וצידונים ועמלק · שופטים י' י"ב והם שוכנים בגבולי ישראל עמלק בנגב ארץ ישראל וצידון בגבול נחלת אשר יהושע י"ט כ"ח : משכינוני · שמשכנת אותי שנטלתי ממני משכון ואמר שלא לשונות כפולות הם העתקות ממקומות שונות ועי' שמ"ר פ' ל"א סי' ג' ועיקר פירוש של המשכון בחורבן בית המקדש שהקב"ה כ"י מסר את כ"י שירדה שכינה בגלות בין המחריבים למשכון שיבא ויפדה ישראל עמה כמבואר בזוהר הרבה פעמים מפורש : הסיען מחטאו של ים · עיין שמ"ר פ' כ"ד סוף סי' ג' וש"נ ומבואר וזהו משכיני שתחלה המשיכן מחטא ים סוף ואח"כ אחריך נרוצה למדבר וכמ"ש ירמיה ב' זכרתי וגו' לכתך אחרי במדבר : אמר להם לאלים · כאן חסר מהמסעות גם חשבם בערבוביא בקדימה ואיחור והם סדורים בסדר בשלח אחר השירה ובסדר מסעי ועיקר הנסיעה וסופה לסיני כי שם יהיה מקום הדיבוק והחתונה וכמ"ש בהוציאך את העם ממצרים תעבדו את האלהים בהר הזה · ועי' מדרש רות סוף פסוק ותאמר רות אל תפגעי בי שהוא שייך כאן : דבקה נפשי · תהלים ס"ג ט' והדביקות שייך לתיבת בו כמ"ש ובו תדבק ולדבקה בו וכדומה וההליכה שייך לתיבת אחריו כמ"ש אחרי ה' אלהיכם תלכו וכמ"ש וכה תדבקון עם נערותי והלכת אחריהן ואמיתת פשט הפסוק ע"פ מדה ט' וי"ז דבקה נפשי בך ואחריך אלך וארוץ וכמ"ש כאן אחריך נרוצה : והרי המקרא מכריז · הדבר נראה שחסר תחלת המאמר שיאמר עליו וכרי : סי' **א הציץ** ונפגע · הציץ חוץ לגבול השגתו ונפגע במוחו : בן זומא · ב"ר פ' ב' סי' ד' וש"נ : קצץ בנטיעות · על שדימה הכנסתם למחקר האלקי להכניסה לפרדס ע"כ

מתנות כהונה

תשא תני רשב"י זין נתן להם כו' ושם המפורש : מאליו כו' · ושניהם דרשו מדכתיב ויתנצלו משמע ע"י סבה מוכרחת ע"י אחרים או על ידי עצמו ולא בדעת עצמם : לגינונו · לחופתו : עם שבינותי · ר"ל סדום ועמורה וכדמפרש ואזיל ודרש משכני כמו שכיני והמ"ם הוא משרת : ה"ג לאל ידם אותם לא נותר כו' ועיין מאמר זה בב"ר פ' כ"ח : והנה נותרה בה כו' · פסוק הוא ביחזקאל סי' י"ד : המוצאים · הנמצאים ולשון מציאה נופל על הצדיקים כד"א מצאתי דוד עבדי אדם א' מאלף מצאתי שומר תבונה למצוא טוב וכן רבו מספר : שיעמדו ממנו גרסי' : ירא שמים בב"ר הגירסא נשתנת קצת : פתר ליה לשבח · מלת כרתים וכדמפרש ואזיל שכרת ברית להקב"ה : ויאמר אלי · יחזקאל סי' ט' : כתוב חורי גרסי' · פי' מקרא אחר יש לנו שמפרש בו שגדלה חטאתם מחטאת סדום : בת עמי וגו' גרסי' : לא חלתה יד כו' · לא חלו בה ידים דרש ליה על סדום שזכר כבר ועיין כל זה משלם לעיל בב"ר פ' כ"ח : ה"ג אותן לא פשטו · שיהיו לברות גרסי' : ממה שנתת כו' · דרש ג"כ משכני כמו מן שכני והמ"ם משרת : ה"ג ביזת שכנותי שנא' ושאלה : שגרית · לשון מגרה מדון : מסכינני · לשון רש ומסכן ודרש משכיני כמו מסכנני ואח"כ מפרש ואזיל ממסכני מתוך עניותי אחריך נרוצה וכן לקמן בסמוך ממסכינני אחריך נרוצה ממסכני כו' : צריך יהודאי לחרובא כו' · צריך היהודי לחיי צער ודוחק עד שאין לו לאכול רק חרובין אז מקבל מרות ועושה תשובה ומצאתי ביאור בילקוט ישעיה כשבא מכה וחורבן על היהודי אז נעשה תושב ומה שפירשתי נראה בעיני שכך דרשו בפסוק חרב תאכלו חרובין תאכלו גם תתובא הוא כמו תשובה ותמצאו במדרש קהלת ריש פסוק עיר קטנה ובתרגום ירושלמי במקומות אין מספר וכן מצאתי בירושלמי במסכת שביעית : יאיא היא כו' · יפה עניותא לישראל הנקראת בת יעקב כרסן אדום על צוארו של סוס לבן : ערקא · רצועה כמו ערקתא דמסאנא : משכינני · דרש משכני לשון משכון : ממשכון גדול · כפל ענין במלות שונות ובילקוט לא גרס ליה : מחטאו של ים · שחטאו על הים שנאמר וימרו על ים בים סוף וכשאמרו שירה העביר והסיע אותו חטא וכדאיתא בשמות רבה פרשה כ"ד : לכל הן כו' · לכל היכן שאתה הולך ומוליך אותנו אנחנו עמך ונלך אחריך : ואתית · ובואי : מן הכא להן · מכאן ממקום זה להיכן אתה מוליכני : לשוקא עילאהי · לשוק העליון : ארעייתא · התחתון : ונסיב ליה · ולוקח אותי אני אלך עמך :

הביאני · תמן תנינן · בפ' אין דורשין : בן עזאי הציץ ונפגע · כן הוא גירסת הירושלמי ובתלמודא דידן גרס בן זומא הציץ ונפגע ובן עזאי הציץ ומת : היה אומר עליהון כו'

ידי משה

חרות א"ת חרות אלא חירות ממלאך המות על כן היו צריכים לזין ושם המפורש חקוק עליו כדי להראות למלאך המות שאין לו שליטה על ישראל כמו שמצינו במ"ר בפ' וזאת הברכה שהראה משה למ"ה מטה שלו ושם המפורש חקוק עליו וזה נ"ל הפלוגתא דפליגי בגמרא אין בין ימות המשיח לבין עוה"ז אלא שעבוד

יפה קול

בשמ"ר פ' מ"ה : לגנונו לחופתו · כי משנגמר המשכן בכ"ה בכסליו עד ר"ח ניסן היו ישראל מבקשים מתי תבוא השכינה כדאיתא במדבר רבה פי"ג : על שנהגת עם שכנותי כו' · ובמה שנהגת עמדי במדת הרחמים ולא בצדקתי וביושר לבבי עשית עמדי החסד הזה הראית לי את טובתך הגדולה לכן אחריך נרוצה : רק רע כל היום · ורק הוא מיעוטא דמשמע ביום לבד ולא בלילה ופליג על מה דאמר בב"ר פכ"ו גם בלילה לא שכב לבו קאי על דור המבול : והנה נותרה בה פליטה · אע"ג דהאי קרא בירושלים כתיב מ"מ מייתי דמצינו שהקב"ה יציל האבות בזכות הצדיקים שיצאו מהם · וכן הציל בזכות זה גם את עשרת השבטים · ודריש המוצאים בנים ובנות כי הבנים ובנות הצדיקים אשר יצאו מהם בזכותם תנוחמו גם על הרעה אשר שלחתי אל ירושלים : גוי שחייב כרת · הכתוב מיירי בפלשתים דנקראו כרתים כמ"ש ואל נגב הכרתי · אך דורש משום דכתיב שם בקרא כנען ארץ פלשתים וע"פ מ"ש והכרתי את כרתים בשביל לשון נופל על לשון · ולכן דורש בכ"מ שנקראו הפלשתים כרתים הוא בשביל לשון כרת : ובזכות מי ניצל כו' · אע"ג דכתיב שם והאבדתיך מאין יושב · ע"כ הנבואה הזאת נאמרה על עתים רחוקים · ואמר בשביל צדיק אחד כו' זה דורש מהמקרא שם דכתיב והיה חבל לשארית בית יהודה עליהם ירעון ומפרש כי חבל ואלק מהם יהיה לשארית ופליטה · ועל השארית ופליטה הזאת ירעון בית יהודה : פתר ליה לשבח כו' ומפרש והאבדתיך · אף כי בתחלתם ראויים היו להאבידם מאין יושב ורק בשביל הברית שכרת אבימלך מלך פלשתים עם אברהם תשאר להם פליטה : עון בית ישראל ויהודה וכו' · בב"ר גרסינן גם הכא ואותן לא נשתייר מהן פליטה ואלו נשתייר מהן פליטה : לא חלתה יד ליד · פי' משום דסדום לא נגעו לעשות מצות לכן לא נשארה להם פליטה · אבל ציון דידיהון נגעו במצות לכן עמדו להם זכות המצות להשאר פליטה · ואע"ג דאמרינן אין עבירה מכבה מצוה וכן אמרו בשו"ט מז' ס"ב ובשאר מקומות כי הקב"ה לא יקח שוחד מצות לפטור מעונש העבירות ולא יחליף זכות בחובה וחוב בזכות · והיה להם לכלותם ולפרוע להם המצות לעוה"ב או בחייהם י"ל משום שכר המצוה הוא נצחי ועונש העבירה הוא זמניי ולכן לטובת האדם לא יחליף מצוה בעבירה וכן להיפך אבל כשהעבירה מחייבת כליה טוב לו לאדם כי ינכה ה' על עבירה זו אחת ממצותיו · ולא תבוא כליה עליו ואפשר לומר עוד כי עיקר עונש סדום היה משום שכפרו בעיקר ובזו מצות ה' · אבל ציון לא כפרה בעיקר ולכן פשטה ידיה לעשות מצות · ותעתועה היתה רק משום תאות היצר לכן לא נעשה כליה : שיהיה לברות לו על שבר בת עמי · פי' שבשלו ילדיהן כדי לגמול חסד ולהברות את האבלים · וזה נחשב להם לרחמים ולחסד ועי' באיכה רבתי על פסוק ידי נשים רחמניות כו' הכא לא הניחו אותי לפשט ידי בעולמי כיצד היה לאחת ככר אחד וכו' וכמה שכתבנו שם : מסכינני · לשון סכנה ופי' מתוך שהביאני במקום סכנה ובסעתי בצרה אחריך נרוצה לבקש ישועה · ולעיל דריש מלשון ריש ועוני וכמו"ש שם : צריך יהודאה לחרובה כו' · עיקר מאמר זה הוא בויק"ר פי"ג ופל"ג על פסוק חרב תאכלו דדריש חרובין תאכלו כדי שתשובו לה' כי בצר לו יקרא את ה' ופה מובא להשוות למאמר ר"ע יאה היא מסכנותא : כערקא סומקא כו' · כרצועה אדומה בצואר סוס הלבן · אשר שתי תועליות יוצאות ממנה · הא' כי תשמור את הסוס שלא יברח ולא ימרוד באדוניו · והב' כי תתן לו הוד והדר · כן הצרות לישראל תשמרם שלא יבעטו בה' · וגם כאשר יפדם ה' מכל צרותם תוסיף להם תפארת וגדולה כי על ידם תודע השגחת ה' בארץ · וגם תפארת היא להם כי בהם ישאו ויסבלו את צרותם ובכל זאת דבקים הם בד' אלהים חיים : ממשכון גדול כו' · זה ע"ד דאמרינן לקמן על פסוק כפלח הרמון בתרבונה שעמידם לי צדיקים ובשובה העמידה רשעים · וז"ש הכתוב משכני כאשר תמשכנני ותחריב את ביתך אז אחריך נרוצה · ומפרש חבל חבלנו לך מהוראת לא יחבול ריחים וגו' : הסיע מחטאו של ים · ומפרש משכני על משה כי כאשר הסיעם משה מהים לבוא אל הר סיני לקבל את התורה · ומנה להם את המסעות אשר להם ללכת עד בואם אל המקום הזה · אמרו לו אין אנחנו שמים לב על המסעות האלה כי אחריך נרוצה ונכונים אנחנו ללכת אחריך באיזה מקום שתוליכנו : אם למקרא למקרא · ומפרש משכני בעניני התורה כי ימשכני אם למקרא אם למשנה כו' נכון אנכי לרוץ אחריך ולא אשים לבי אל הטורח והעמל : ארבעה נכנסו לפרדס · הכוונה שבאו לעיין בסיבלות דשלהם ולהבין במעשה מרכבה · וע"ז צריכין זהירות יתירה · כי לא יטה מני אורח האמונה · ולא יקל חלילה בכבוד ה' ובן עזאי הציץ וחשב כמו שמטייל בפרדס וזה גרם לו המיתה ועליו נאמר בקרא יקר בעיני ה' המותה לחסידיו · פי' אף כי קשה בעיני ה' המותה לחסידיו אבל לא יכול לחיות עוד כי הציץ בכבוד ה' ולא יראני האדם וחי אמר הכתוב : ובן זומא הציץ ונפגע פי' שנטרפה דעתו מהמחשבות המבהילות · אשר ראו עיניו ומביא עליו את הכתוב דבש מצאת וגו' כי גם הדבש מתוק לחיך ובכ"ז המרבה לאכול ממנו ישבית האיסטומכה שלו ויקיאו כן בחכמה השגותה והמבגבה : אם יפרוץ את גבוליה יאבד גם את אשר בקרבו ויקיאנו : אמר עליהון מיליא · שהיה מסיתם לעזוב את התורה ולעסוק בדרך ארץ שטוב להם לקנות עושר [illegible] נכסים

לחטיא את בשרך · ר' עקיבא נכנס בשלום ויצא בשלום · ואמר לא מפני שגדול אני מחבריי אלא כך (א) שנו חכמים במשנה מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך · ועליו נאמר הביאני המלך חדריו [א] : ב ר' ינאי אמר לא היתה התורה צריכה להדרש אלא מהחדש הזה לכם ומפני מה גלה הקדוש ב"ה לישראל מה ביום ראשון ומה ביום שני עד יום ששי בזכות שאמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע מיד גלה להם · ר' ברכיה אמר כתיב (דברים ד) ויגד לכם את בריתו ויגד לכם את ספר בראשית שהוא תחלת ברייתו של עולם · אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים · אלו עשרת הדברות עשרה למקרא ועשרה לתלמוד · וכי מניין יבא אליהוא בן ברכאל הבוזי ויגלה לישראל הדרי בהמות ולויתן ומניין יבא יחזקאל ויגלה להם חדרי מרכבה אלא הה"ד הביאני המלך חדריו :

א נגילה ונשמחה בך · [ב] בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל · גילה · שישה · שמחה · רנה · פצחה · צהלה · עלצה · עלזה · חדוה · תרועה · גילה · (זכריה ט) גילי מאד בת ציון · שישה · (ישעיה סא) שוש אשיש בה' · שמחה (שם סו) שמחו את ירושלם · רנה (זכריה ב) רני ושמחי בת ציון · פצחה (ישעיה נד) פצחי רנה וצהלי · צהלה (שם יב) צהלי ורני · עלצה (שמואל א ב) עלץ לבי בה' · עלזה (תהלים כח) ויעלוז לבי ומשירי אהודנו · חדוה · שנאמר (עזרא ו) (א) ועבדו בני ישראל [וגו'] · תרועה (תהלים צח) הריעו לה' כל הארץ · וכתיב (שם מז) הריעו לאלהים בקול רנה · ואיתה דמפקין תרועה ומעיילין דיצה · המד"א (איוב מא) ולפניו תדוץ דאבה · מקרטעא כהדא חפיתא : ב ד"א נגילה ונשמחה בך · תמן תנינן [ג] נשא אדם אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל · אמר רבי אידי [ד] מעשה באשה אחת בצידן ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה · אתון גבי ר' שמעון בן יוחאי בעיין למשתבקא דין מדין אמר להון חייכון כשם שנזדווגתם זה לזה במאכל ובמשתה כך אין אתם מתפרשים אלא מתוך מאכל ומשתה · הלכו בדרכיו ועשו לעצמן י"ט ועשו סעודה גדולה ושכרתו יותר מדאי · כיון שנתיישבה דעתו עליו אמר לה בתי ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית וטלי אותו ולכי לבית אביך · מה עשתה היא לאחר שישן רמזה לעבדיה ולשפחותיה ואמרה להם שאוהו במטה וקחו אותו והוליכוהו לבית אבא · בחצי הלילה ננער משנתיה כיון דפג חמריה אמר לה בתי היכן אני נתון אמרה ליה בבית אבא אמר לה מה לי לבית אביך · אמרה ליה ולא כך אמרת לי בערב כל חפץ טוב שיש בביתי טלי אותו ולכי לבית אביך אין חפץ טוב לי בעולם יותר ממך · הלכו להם אצל רבי שמעון בן יוחאי ועמד והתפלל עליהם ונפקדו ללמדך מה הקדוש ברוך הוא פוקד עקרות אף צדיקים פוקדים עקרות · והרי דברים קל וחומר ומה אם בשר ודם על שאמר לבשר ודם שכמותו אין לי חפץ בעולם טוב ממך נפקדו · ישראל המחכים לישועת הקב"ה בכל יום ואומרים אין לנו חפץ טוב בעולם אלא אתה עאכ"ו · הוי נגילה ונשמחה בך · [ה] למטרונה שהלך המלך בעלה ובניה וחתניה למדינת הים · ובאו ואמרו לה באו בניך אמרה מה איכפת לי תשמחנה כלותי · כיון שבאו חתניה אמרו לה באו חתניך אמרה מה איכפת לי תשמחנה בנותי · אמרו לה בא המלך בעליך אמרה האי חדותא שלימה הדו על חדו · כך לעתיד לבא באין הנביאים ואומרים לירושלים (ישעיה ס) בניך מרחוק יבואו והיא אומרת להם מה איכפת לי · (שם) ובנותיך על צד תאמנה אמרה מה איכפת לי · כיון שאמרו לה (זכריה ט) הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע אמרה הא חדותא שלימה (ג) דכתיב (שם) גילי מאד בת ציון וכתיב (שם ב) רני ושמחי בת ציון באותה שעה היא אומרת (ישעיה סא) שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי : ג דבר אחר נגילה ונשמחה בך · רבי אבין פתח זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו [ו] אמר רבי אבין אין אנו יודעין במה לשמוח אם ביום אם בהקב"ה · בא שלמה ופירש נגילה ונשמחה בך בהקב"ה · בך בישועתך · בך בתורתך · בך ביראתך · אמר רבי יצחק בך בכ"ב אותיות שכתבת לנו בתורה בי"ת שנים כ"ף עשרים הרי בך : (ד)

א נזכירה דודיך מיין · מיינה של תורה · כגון הלכות פסח בפסח · הלכות עצרת בעצרת · הלכך חג בחג · דבר אחר נזכירה

מסורת המדרש א ילקוט תהלים סוף רמז תקע"ד וע"ש הגירסא : ב ילקוט ישעיה רמז תל"ח · פסיקתא דרב כהנא פסקא כ' · אבות דרבי נתן סוף פרק ל"ד : ג יבמות דף ס"ד · יבמות פרק ו' הלכה ו' · תוספתא יבמות פרק ח' · בראשית רבה פרשה מ"ה · ילקוט סדר לך לך רמז ע"ט : ד ילקוט סדר בראשית רמז ע"ו : ה דברים רבה סוף פרשה ב' · ילקוט ישעיה רמז תס"ה · פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ"א : ו ילקוט שם וילקוט תהלים רמז תתקע"ו :

חדושי הרש"ש

כו' · נתחלפו השמעות וכצ"ל אמרו להם למרה וממרה לאלים כו' ומאלים לרפידים כו' : וסיפיה דקרא בחדוש (ואמר לי בני הרב וכו' מו"ה מתתיה שכבר קדמני בזה המעריך) : (ב) דכתיב גילי מאד בת ציון · הוא בזכריה ט' ור"ד הנה מלכך יבא לך :
(א) שנו חכמים במשנה מעשיך יקרבוך כו' · עדיות פ"ה : (א) ועבדו בני ישראל · עזרא ו' ט"ז

מתנות כהונה

כו' · היה אומר עליהם דבר מה ומסתמין ובירושלמי פרק אין דורשין מפרש שהיה מבטלן מדברי תורה בדברי טעם של הסתה ועיין שם : תחלת ברייתו · דרש בריתו לשון בריה : עשרה למקרא כו' · נ"ל דדייק עשרה שהיה לומר עשר כמה דלא אמר כי עשרה שנים או עשרה דברים ובילקוט לא גרס ליה אבל בספר עבודת הקודש בפרשה כ"ג מחלק הייחוד גרס ליה : חדרי מרכבה כו' · ופי' חדריו חדרי החכמה והמדע : ועבדו בני ישראל · פסוק זה בקשתיו ולא מצאתיו ומצאתי באות אמת בשם נוסחאות אחריני דגרס שנאמר כי חדות ה' היא מעוזכם : תדוץ · איוב סימן מ"א : ואית דמפקין כו' · יש שמוציאין תרועה ומכניסין במקומו דיצה : מקרטעא · מרקד ומקפץ : חפיתא · אולי הוא לשון חופה כלומר כזה שהוא מרקד בחופה וכתב באות אמת שנ"ל פירושו דג : תנינן · בפ' הבא על יבמתו ועיין בב"ב פ' ח"ס : אתון · באו : בעיין כו' · היו רוצים שיתפרשו זה מזו ונ"ל שיהא בעל כרחה הלכה עמו מצד הדין וכן מוכח סוף המעשה : כך אין אתם גרסינן : ושכרתו · היא היתה משכרת אותו : וטלי אותו גרסי' : דפג חמריה · שהסיר ונשתנה יינו מעליו כד"א יין מפינו : אף צדיקים כו' · כלומר יש בידם מפתח העקרות שע"י תפלתם פוקד אותם הש"י : ואומרים אין לנו כו' · בספר ישן מסיים שנאמר כי אתה אבינו : האי חדותא

פירוש מהרז"ו

ע"כ אמר על מי שנתקלקל שם בדמיון קילון בנטיעות ועי' ב"ר פ' מ"ב סי' ג' מקטף בעוללות ג"כ על התינוקות : לא שאני גדול מחבירי · זה ידוע שבן עזאי היה תלמידו של ר"ע כמ"ש בברכות דף ס"ב עד כאן העזת פניך ברבך וכן בן זומא היה תלמידו ובודאי היה גדול מהם ולא יקרא אותם חבירי אלא הכוונה על אלישע בן אבויה שהיה חבירו והיה גם כן גדול ממנו הרבה בתורה וכמ"ש במדרש רות פסוק ליני הלילה שדברי תורה שאמר לר' מאיר שם אמר בשם ר"ע לא של עצמו אלא שכך פי' שלא גרמה לו זאת בעבור גדולתו בתורה אלא בעבור דקדוק מעשים טובים : ועליו נאמר · וכיונא בו : ב אלא מהחודש · עי' ב"ר פ' א' סי' ב' ורש"י בחומש ריש בראשית : ויגד לכם את בריתו · כוונתו מפסוק כזה בסוף משפטים ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וכמ"ש במכילתא יתרו ויקח את ספר הברית זה ספר בראשית ול"ע שהרי בפסוקים אלו מפורש שקרא תחלה ספר הברית ואח"כ אמרו נעשה ונשמע וכן אחר שהגיד בריתו אמר להם עשרת הדברים כסדר הכתוב ולמה אמר בסיפך בלא שום הכרח ונראה לומר שעיקר הכוונה במ"ש ר' ינאי מיד גלה להם על סודות מעשי בראשית וכמ"ש וכי מנין יבא אליהוא בן ברכאל ויגלה להם חדרי בהמות ולויתן וזה אינו מפורש כלל בתורה וכן מעשה מרכבה של יחזקאל אך הענין שספר הברית הוא ספר בראשית וכן ויגד לכם את בריתו והם הדברים המפורשים לפנינו כפשוטם קודם שאמרו נעשה ונשמע כפשט הכתוב אך אחר שאמרו נעשה ונשמע וקבלו עשרת הדברות שהיו כולם נביאים גדולים זכו יותר מהשגת כל הנביאים וגם אליהוא בן ברכאל ויחזקאל וכל הנביאים מכח התורה זכו : עשרה למקרא ועשרה לתלמוד · עי' מ"כ ויתכן שדורש שהיל"ל עשרת הדברים ולמה כתיב לעשות ע"כ דורש שמ"ש לעשות פירושו לתלמוד שכולל התלמוד שבע"פ עם המעשה ומ"ש עשרת הדברים הם הכתובים למקרא וילמוד סתום מן המפורש מה מפורש למקרא עשרת הדברים כך למעשה עם התלמוד גם כן עשרת הדברים :

א נקראו ישראל · פי' שנאמרו אצל ישראל על ציון וירושלים : ועבדו בני ישראל · כבר הדפסתי בספרי מדרש תנאים בשם ספר המעריך שכוונתו לפסוק בעזרא ו' ט"ז ועבדו בני ישראל כהניא ולואי ושאר בני גלותא חנוכת בני אלה דנא בחדוה : אית דמפקין תרועה · כי התרועה הוא לזכרון ביום דין ולעורר רחמים ואינו מיוחד לשמחה ומעיילין דיצה וכמ"ש בשבע ברכות גילה רינה דיצה וכו' ופסוק ולפניו תדוץ דאבה מדבר שם בלויתן שהוא עם הבהמות המבואר שם בפרשה הם לסעודת צדיקים לעתיד א"כ השמחה ג"כ על ישראל לעתיד וע"ז נאמר שם הוא ראשית דרכו אל סוף מעשה של שכר הצדיקים בראשית הבריאה : למטרונה · ב"ר סוף פ' ב' רמז על זה : מה איכפת ליה · פי' שאין זה שמחה שלמה כ"ז שלא בא המלך בעצמו גם הבנים והבנות ילדגו אך בבוא המלך חדוה שלמה להמלכה ולבניה ולבנותיה ולחתניה : גילי מאד · וס"ד הנה מלכך יבא לך : רני ושמחי · וס"ד כי הנני בא ושכנתי בתוכך : ג זה היום עשה · ועי' ב"ר פ' ו' סי' ב' ושם מבואר וכמ"ש למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך וכמ"ש והימים האלה נזכרים ונעשים וזה שאמר אם לשמוח ביום · ופי' שזכר בפסוק זה את היום ואת השי"ת ותיבת בו אינו מבואר על מי חוזר : בך בכ"ב אותיות · שאין לנו דרך לעבודת השי"ת ליראה ולאהבה בלא התורה ואיך אנו שמחים עם השי"ת שאין אנו משיגים אותו רק ע"י התורה שנאמרה ע"פ כ"ב אותיות התורה ואורייתא וקוב"ה חד הוא ומפורש היטב בתיבת בך :

א מיינה של תורה · אבל כי טובים דודיך מיין אמר לעיל שמ"ש מיין פי' מ"ש היתרון יותר מיין אך כאן פירושו מיין מקלת היין ולא כולו וזהו נזכירה דודיך שאנו זוכרים בפינו

יפה קול

נכנס בשלום · פי' שהלך כהוגן ונפה כראוי ושב הכל בדעת נכונה ובלי בהלה ויצא בשלום : מעשיך יקרבוך · ומפני מעשיו הישרים זכושו מן השמים כי כל יקר ראתה עינו ולא נבהל ולא ניזק : אלא מהחדש הזה לכם · עיין בזה בדברנו ביפה תאר בראשית רבה פ"א שם ביארנו הכל : ויגד לכם את ספר בראשית · מדלא כתיב ויגד לכם את ספר הברית · וכתיב ויגד לכם את הברית ועל הברית לא יפול שרש הגדה · לכן מפרש כמו ויגד לכם את בריאתו · וקאי על מעשה בראשית : וכי מנין יבוא אליהוא וכו' · שאלו לא נאמרו מסיני מנין היה יכול אליהוא ויחזקאל להגיד תעלומות חכמה אלו אפי' בנבואה · שכל הנביאים קבלו מסיני מה שעתידים להנבא כדאיתא בש"ר פכ"ח אלא שהביאני המלך חדריו בסיני שהגיד תעלומות החכמה מפני חבתן של ישראל ומשם זכו להגלות הדברים לדורות ע"י הנביאים בזמניהם : ביו"ד לשונות של שמחה נקרא ישראל · נקרא מלשון קריאי מועד ופי' שהוכנו והוזמנו ביו"ד לשונות אלו של שמחה : כהדא חפיתא · מין דג שמדלגת ושמחה : כשם שנזדווגתם כו' · אף כי מוכרח היה לגרשה כדי להוליד בנים מ"מ אם הוא היה חפץ לקחת אשה אחרת עליה להוליד בנים והיא נתרצתה לחיות עם צרתה בבית הגירושין לא היה מוכרח לגרשה · ולכן חפץ שתקח חפץ יקר מביתו ולשוב לבית אביה כי לא ידע שתתרצה לחיות בביתו עם אשה אחרת ותסכים אל הגירושין ברצונה · ובמה שלקחה את אישה לבית אביה גלתה דעתה כי הגירושין הוא שלא ברצונה לכן התפלל עליה רשב"י והוא בטח ברחמי ה' שישמע את תפלתו לפקדם כדי שלא יפרדו רעים אהובים כאלו : והרי דברים ק"ו כו' · אם היא נפקדה מפני חבתה לבעלה כ"ש שישראל יפקדו בשביל שדבקו באהבת ה' : אין לנו חפץ טוב בעולם אלא אתה · פי' כי הישועה אשר עליה אנחנו מחכים · אינה בשביל אהבת הממשלה · רק בשביל אהבת המנוחה להתבונן בנפלאות ה' ולאהבתו · וז"ש הכתוב נגילה ונשמחה בך · כי תפלתנו הוא רק שנגיל ונשמח בך ולא לתכלית אחרת : למטרונה שהלך המלך בעלה כו' · במשל הזה בא להגיד לנו כי הישועה אשר עליה אנחנו מצפים לא תבוא בשביל הצלחות מדומיות כי אם להכיר את שמו הגדול וכמ"ש לפני זה : מאי איכפת לי · אין הכוונה כי לא תשמח כלל בבנים וחתנים · רק כי השמחה לא תהיה שלמה כי אם בבוא בעלה · וכן ציון אף כי תשמח בבניה וכמו שדרשו באגדת שמואל על הפסוק אם הבנים שמחה · וכן תקנו שברכה משמחת ציון בבניה · אבל זו לא תהיה חדוה שלמה · ובילקוט גרס בניך מרחוק יבואו והיא אומרת ישמח הר ציון · ובנותיך על צד תאמנה והיא אומרת תגלנה בנות יהודה · ופי' הדברים כי בשמחה זו לא ישמח המקום ועדי הפרזי שיתישבו ברבוי הבנים והבנות אבל ירושלים עצמה שהיא כנסת ישראל לא תשמח כ"כ בזה ולא תשמח רק באמור לה הנה מלכך יבוא לך וזה קאי על מלך הקב"ה · וסוף הפסוק צדיק ונושע נ"ג כי זה נאמר על משיח צדקנו · ומביא את ראש הכתוב הנה מלכך יבוא לך רק לאות הלשון כי משמעות הכתוב אינגו על מלך ה' צבאות : אם ביום אם בהקב"ה כו' · פי' הדברים אם תבוא השמחה מצד המעשים הנעשים ביום הזה כי המה טובים וישרים · ויען כי כל דברי ה' טוב וישר הוא לכן ישמחו במעשים האלה · ויתפרש לפ"ז הכתוב זה היום עשה ה' לגלות לנו את יושר המצות אשר עשינו לכן נגילה ונשמחה ביום הזה · או כי שמחתם תהיה מצד העבודה שיעבדו את ה' וישמרו את פקודותיו מבלי השקפה על המעשים הטובים · ולפ"ז יתפרש הכתוב זה היום בשביל שעשה ה' לכן נגילה ונשמחה בו כלומר בה' כי אנחנו עבדיו · ובאמת שתי הבחינות האלה טובות הנה · ובכתוב הזה אינגו מפורש איזה בחינה טובה מהשניה · ושלמה באמרו נגילה ונשמחה בך פי' לנו כי טובה הבחינה השניה לשמוח באשר אנחנו עבדי ה' ושמרנו מצותיו · מהבחינה הראשונה לשמוח במעשים הטובים באשר הם טובים · אף כי היא גם היא בעצמה טובה ויקרה היא עד מאד · ויען כי בין בני אדם יש דעות שונות · יש העובדים את ה' באשר הוא אלהי הארץ · ועליהם אמר כי יאמרו נגילה ונשמחה בך בהקב"ה · ויש העובדים את ה' לתקות שכר · והמה יאמרו בך בישועתך ובגמולך הטוב אשר תגמול לנו · ויש השומרים מצות ה' באשר הם ישרים ונכונים והמה יאמרו בך בתורתך התמימה והישרה · ויש אשר ישמרו את מצות ה' מפני יראתם · פן יחרה אף ה' בהם · והמה יאמרו בך ביראתך כי באמת כל הארבע דרכים האלה טובים וישרים המה אף כי מדרגות מדרגות יש ביניהם : מיינה של תורה כגון הלכות פסח כו' · כי התורה

ידי משה

מלכיות עובדי כוכבים בלבד אבל מיתה יהיה בימות המשיח לפי דאי' בגמ' בפרק ר"ע וסדווי ה' עוד ישובון פי' אותן עטרות שנטלו מן ישראל עתיד להחזירן וא"כ ע"כ לא יהיה מיתה לימות המשיח הוא"ל ויחזיר להם אותן זיין עם שם המפורש ולמ"ד שפירפורן הלביש פי' בגדי מלכיות והירות הוא מן מלכיות עובדי כוכבים ולימות המשיח תחזור להם אותם פירפורן וא"כ לא יהיה שעבוד מלכיות עובדי כוכבי' לימות המשיח מסא"כ מיתה יהיה לימות המשיח ודו"ק : בזכות שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · וצריך ליתן טעם למאמר זה ונראה דהכי פירושו מ"ט בכל הבריאות נאמר כי טוב ובבריאת אדם לא נאמר כי טוב ומשני ב' תירוצים אחד לפי שעתיד לחטוא ותירוץ ב' לפי שלא נגמרה מלאכתו שלא היה נימול ומגלן סברא זו שמה שלא נגמרה מלאכתו אין לומר עליו כי טוב שהרי ביום ב' לא נגמרה מלאכת השמים ובשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע אמר הקב"ה מי גילה לבני לשון שמ"ה משתמשין בו פי' שבטוחים בעצמן שלא יחטאו בוודאי וא"כ קשה מ"ט לא נאמר כי טוב בבריאת אדם ועל כן הוצרך לגלות להם מה שנבראו ביום ב' וכו' שהטעם משום שלא נגמרה מלאכתו : בך בהקב"ה וכו' · נראה דקמפלגי

דודיך מיין מיין של אבות מה פעל לפניך אדם הראשון · מי פעל לפניך כאברהם · מי פעל לפניך כיצחק · מי פעל לפניך כיעקב :

א מישרים אהבוך · מה ישריין רחמיך · מה תקיפין אינון רחמיך · אמר רבי איבו מישרות גדולות פעלו אבותינו לפניך כל שפעלו · אמר רבי חנין (בראשית כב) כי יען אשר עשית את הדבר הזה · נסיון עשירי היה ואת קורא אותן דבר · הא אילו לא קבל עליו הדבר הזה היה מפסיד ומאבד כל הראשונים · הוי מישרים אהבוך :

א [א] **שחורה** אני ונאוה · שחורה אני במעשי · ונאוה במעשה אבותי · שחורה אני ונאוה · אמרה כנסת ישראל שחורה אני בפני עצמי · ונאוה בפני קוני · דכתיב (עמוס ט) הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל · כבני כושיים אתם בפניכם · אבל אתם לי כבני ישראל נאם ה' · דבר אחר שחורה אני במצרים ונאוה אני במצרים · שחורה אני במצרים (יחזקאל כ) וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי · ונאוה אני במצרים בדם הפסח ובדם המילה דכתיב (שם טז) ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואמר לך בדמיך חיי · זה דם הפסח · ואמר לך בדמיך חיי זה דם המילה · דבר אחר שחורה אני בים שנא' (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף · ונאוה אני בים שנא' (שמות טו) זה אלי ואנוהו · שחורה אני במרה שנאמר (שם) וילונו העם על משה לאמר מה נשתה · ונאוה אני במרה (א) שנא' (שם) ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים · שחורה אני ברפידים שנא' (שם יז) ויקרא שם המקום מסה ומריבה · ונאוה אני ברפידים שנא' (שם) ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי · שחורה אני בחורב שנא' (תהלים קו) יעשו עגל בחורב · ונאוה אני בחורב שנא' (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · שחורה אני במדבר שנא' (תהלים עח) כמה ימרוהו במדבר · ונאוה אני במדבר בהקמת המשכן שנא' (במדבר ט) וביום הקים המשכן · שחורה אני במרגלים שנא' (במדבר יג) ויוציאו דבת הארץ · ונאוה אני ביהושע וכלב שנא' (שם לב) בלתי כלב בן יפונה הקנזי · שחורה אני בשטים שנאמר (שם כה) וישב ישראל בשטים · ונאוה אני בשטים שנא' (תהלים קו) ויעמוד פינחס ויפלל · שחורה אני בעכן שנאמר (יהושע ז) וימעלו בני ישראל מעל בחרם · ונאוה אני ביהושע שנאמר (שם) ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד · שחורה אני במלכי ישראל · ונאוה אני במלכי יהודה · אם בשחורים שהיו שלי כך אני נאוה · בנביאים שלי על אחת כמה וכמה : **ב** שחורה אני מדבר באחאב שנא' (מ"א כא) ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו ויצום ויהלך אט · [א] כמה נתענה ריב"ל אמר ג' שעות · אם היה למוד לאכול סעודתו בשלש שעות אוכל בשש · ואם היה אוכל בשש אוכל בתשע · (שם) וישכב בשק ויהלך אט · ריב"ל אמר שהלך יחף · ביהורם מה כתיב (מ"ב ו) וירא העם והנה השק על בשרו מבית · רבי לוי בר חיתא אמר בה ג' שיטין · שחורה אני כל ימות השבוע ונאוה אני בשבת · שחורה אני כל ימות השנה ונאוה אני ביוה"כ · (ב) שחורה אני בעשרת השבטים ונאוה אני בשבט יהודה ובנימין · שחורה אני בעולם הזה ונאוה אני לעולם הבא : **ג** בנות ירושלים · רבנן אמרי אל תקרי בנות ירושלים אלא בונות ירושלים · זו סנהדרי גדולה של ישראל שיושבין ומבינין אותן בכל שאלה ומשפט · ד"א בנות ירושלים [ב] אמר רבי יוחנן עתידה ירושלים להעשות מטרפולין לכל המדינות · ולהמשיך כנהר אליה לכבודה · כד"א (יהושע טו) אשדוד בנותיה וחצריה עזה בנותיה וחצריה עד לשע · היא דעתיה דרבי יוחנן דאר"י כתיב (יחזקאל טז) ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך · מהו לבנות לכופרנין · ולא מבריתך לא מן פרניך אלא מן פרנין דידי · רבי ביבי משום רבי ראובן אמר (ישעיה נד) רני עקרה · [ג] הא רנה עקרותא היא · אלא רני עקרה שלא ילדה בנים לגיהנם · ר' ברכיה בשם רבי שמואל בר נחמן אמר נמשלו ישראל כנקבה · מה נקבה זו נוטלת עישור נכסים מאביה ויוצאה · כך ירשו ישראל ארץ שבעה עממים שהוא עישור שבעים אומות · וע"י שירשו ישראל כנקבה אמרו שירה בלשון נקבה שנא' (שמות טו) אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' · אבל לע"ל הן עתידין לירש כזכר היורש לכל נכסי אביו הה"ד (יחזקאל מח) מפאת קדמה עד פאת ימה יהודה אחד דן אחד אשר אחד וכלהון כך [ד] והן אומרין בלשון זכר שנא' (תהלים צו) שירו לה' שיר חדש · שירה חדשה אין כתיב אלא שיר חדש · רבי ברכיה וריב"ל למה נמשלו ישראל כנקבה · מה נקבה זו טוענת ופורקת טוענת ופורקת וחוזרת ופורקת ושוב אינה טוענת · כך ישראל משתעבדין ונגאלין משתעבדין ונגאלין וחוזרין ונגאלין ושוב אין משתעבדין לעולם · בעוה"ז על ידי שצרתן צרת נקבה יולדת הן אומרים שירה לפניו בלשון נקבה · אבל לעוה"ב על ידי שצרתן אין צרת יולדת הן אומרים שירה בלשון זכר הה"ד (ישעיה כו) ביום ההוא יושר השיר הזה :

א כאהלי קדר [ה] מה אהלי קדר אע"פ שנראין מבחוץ כעורים ושחורים וסמרטוטין והם מבפנים אבנים טובות ומרגליות · כך תלמידי חכמים אף על פי שנראין כעורים ושחורים בעולם הזה · אבל בפנים יש בהם תורה מקרא משנה מדרשות הלכות תלמוד תוספתות

מסורת המדרש א עיין תענית דף כ"ה ע"ב · ירושלמי סנהדרין פרק י' הלכה ב' · ילקוט מלכים רמז רכ"ב · פסיקתא דרב כהנא פיסקא דשובה · ועיין פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ג : ב שמות רבה פרשה כ"ג · פסיקתא רבתי פרשה ל"ז · ילקוט יחזקאל רמז שס"ג : ג ברכות דף י' : ד שמות רבה פרשה כ"ג · מכילתא בשלח פרשת השירה פ' א' · ועיין תוספתא פסחים דף קט"ז · ד"ה ונאמר לפניו : ה שמות רבה פרשה כ"ג :

חדושי הרש"ש

(א) שנאמר ויצעקו אל ה' ויורהו וכו' · הכוונה על סוף הפסוק שם שם לו חוק ומשפט ובילקוט לא הביא רק שם וגו' : (ב) שחורה אני בעשרת השבטים כו' · בילקוט ליתא והוא הנכון דלא יהיה פלתא :

פירוש מהרז"ו

בפינו ד"ה כל דבר בעתו מה טוב : מיין של אבות · וכמ"ש בס"ד מישרים אהבוך וכמ"ש תמות נפשי מות ישרים הלא היא כתובה על ספר הישר וכמ"ש ב"ר סוף פ"ו ומ"ש מה פעל לפניך אדם הראשון קודם החטא שהיה ישר וכמ"ש והאלהים עשה את האדם ישר קאי על האדם קודם החטא עי' קה"ר שם וע"פ זכרון מעשיהם נוכל ללמוד דודיך : רחמיך · פי' אהוביך בלשון ארמית ועי' מ"כ והקיפין פי' של שיריין :

א שחורה אני ונאוה · בכ"מ והכריע שחורה בפ"ע ונאוה לקוני ועי' שמ"ר פרשה ל"ג סי' יו"ד מ"פ סי' ב' · וכשאנו מחזיקים עצמנו לשחורה חוטאים ובלא זכות גם אני נאוה בפני קוני : אתם לי · משמע שהם לו לעם ולעבדים מיוחדים לרצון לו וסותר למ"ש כבני כושיים שהוא לרעה ואינם לו ע"כ דורש ומכריע כנ"ל : וימרו בי · יחזקאל כ' עי' שמ"ר פ' א' : בדם פסח · שמ"ר פ' י"ט סי' ה' : ואנוהו · ונתקנו ונמתקו וכן כל אלו שהוטב נתקנו ונמתקו : וימתקו המים · וס"ד שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו : מסה ומריבה · וס"ד על ריב בני ישראל וגו' : ויקרא שמו · באותו המקום עצמו נתקנו : יעשו עגל · תהלים ק"ו ועל שכאן כתוב תיבת בחורב הביא מקרא זה ובזכות נעשה ונשמע התפלל משה והצילם כמבואר בפסוקים שם : בלתי כלב · ואולי צ"ל כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון בסדר שלח לך : בנביאים שלי כו' · יותר נראה שצ"ל בנאים שלי עאכ"ו : **ב** ג' שעות · צ"ע מנין לו ועי' פר"א ריש פרק מ"ג : כל ימות השבוע · טרודים בעבודה ובפרנסה ובשבת פנוים לעבודת הש"ת : בשבט יהודה ובנימין · שברוב הדורות ורוב המלכים היו צדיקים : **ג** בנות ירושלים · ואם הכוונה כפשוטו על הכפרים של ירושלים יקשה איזה ענין יש לו עם בנות ירושלים ולא עם ירושלים עצמה ע"כ דורש בונות ירושלים ודורש גם כפשוטו על העתיד לבשר שיתן לה בנות וערים הרבה ומדינות : ולא מבריתך · אלא מבריתי כי אם לא שמרת ברית : טוענות ופורקות · פסיקתא רבתי סוף פרשה ל"ז : מטולטלין

מתנות כהונה

כו' · זהו מדוה שלימה מדוה על מדוה : בא ציון וגו' גרסינן : מה פעל לפניך אדם הראשון · בילקוט לא גרס ליה : מי פעל כו' · בילקוט הגירסא יותר מבוארת ועיין שם : ישיריין · לשון חוזק כד"א שריר וקיים לא שריר שדריס בפ' חביות : רחמיך · אהבתך : כל שפעלו · כל מה שפעלו : ואת קורא אותן דבר · והיה לו לומר יען כי עשית הדברים האלה וירמז לכל עשרה נסיונות : הדבר הזה · עקדת יצחק :

שחורה עיין בשמות רבה פרשה מ"ט : והנה השק על בשרו מבית · מלכים ב' סי' ו' : שיטין · שיטות וסוגיות : ה"ג כל ימות השבוע ונאוה : מטרפולין · פי' הערוך בלשון יון מטרא אם פולין עיר כלומר אם ועיקר כל העירות : ולהמשיך וכו' · כל מאמר זה בשמות רבה פ' כ"ג ולא גרסינן זה : כד"א אשדוד גרסי' : ובנותיה · וכאן כתיב בנות ירושלים : לכופרנין · לשון כפרי' : מפורנך · מכתובתך והם נכסי צאן ברזל שהכניסה לו בנדונייתא וע"י התוספה וכתובה היא כורתת ברית לבעלה ובילקוט סוף ספר יחזקאל הגי' באופן אחר ועיין שם : הא רנה · בתמיה וכי זה רנה והכי אינו אלא עקרות וכמ"ש בפ"ק דמסכת ברכות : מפאת קדמה כו' · בסוף ספר יחזקאל : טוענת ופורקת · כלומר הרה ויולדת : וחוזרה ופורקת · לעת זקנתה : ואין צרת יולדת · שלא יהא צרה אחריו :

באהלי קדר בעוה"ז · אבל בעוה"ב פניהם מאירים מאור ה' אשר יזרח עליהם וה"ג

ידי משה

בפלוגתא דר"מ ור"י בפ' ב' דביצה דר"א סבר או כולו לכם או כולו לה' ור"י סבר חלקהו וזה שאמר רבי אבין כאן וסדר מפרש ביראתך זה רמז על חג בחג כגון הלכות סוכה ולולב ואחר מצות וזהו ביראתך ע"ד שאחז"ל ראשון לחשבון עונות והלכות פסח וכו' זה מרומז בישועתך ישועת מצרים בתורתך זה חג השבועות מתן תורה וק"ל : מה ישריין וכו' · נראה שדרש נוטריקון של תיבת משרים מה ישריין רחמיך מה כו' : ע"י שצרתן נקבה · וצריך טעם למה נמשלה שעבוד אחר הגאולה ללידת נקבה כאלו הגאולה

יפה קול

התורה נמשלה ליין וכדאמר לעיל על פסוק כי טובים דודיך · וז"ש בשביל שאנו דורשים הלכות פסח בפסח אז נזכירה דודיך לזכור את הנפלאות אשר עשית בפסח · וכן בעצרת נחזה את חיבתך ואהבתך אליך וכן הוא בחג · ומה דאמר כאן הלכות פסח בפסח באמת דיני הפסח והמועדים ללמד לבני ישראל את הדינים הנוהגים בהם צריכים שלשים יום קודם לפסח · וכדאיתא בפסחים פרק ראשון · אבל פה הפירוש במילי דאגדתא בענין הנס וטעם המצוה זה הוא בפסח ובחג דוקא · ויתכן דהכי קאי בקריאת סדר הפרשיות ועמ"ש לקמן על פסוק נאוו לחייך סי' ג' : מיין של אבות · ופי' מן האבות ומקריהם ונסיונותיהם נחזה כמה הם חביבים לפניך · ואת זכותם נזכיר כי יעמוד גם לבניהם אחריהם : מישרות גדולות · פי' כל מה שעשו היו ביושר לבב ולא הרהרו מעולם אחר מדותיו של הקב"ה וכדאיתא במדרשים : היה מפסיד כל הראשונים · לכן תלה הדבר בנסיון זה · משא"כ אם לא עמד בנסיונות שלפני זה לא היה מפסיד את האחר · ואין פירושו כי היה מפסיד כל הראשונים ולא נחשבו לו כלל · כי זה לא ניתן לאמר כי המעשים הטובים נחשבים לכל אחד ואחד אף כי באחרונה ירשע אבל פירושו כי היה מפסיד ומאביד בעיני בני אדם את מעלת הנסיונות הראשונות · ורק בנסיון הזה נתפרסמה תכלית אהבתו לה' וכדאיתא בב"ר על פסוק כי עתה ידעתי :

שחורה אני במעשי כו' · בש"ר פ' מ"ט גרסינן אם שחורה למה נאוה וכי יש שחורה נאוה אלא אמרה כנ"י שחורה אני במעשי ונאוה במעשה אבותי · ופי' הדברים כי לא נמצא שחרות אשר תהיה נאוה בזמן אחד ובענין אחד · ולכן מפרש כי השחרות הוא מצדי והיופי הוא מצד אבותי · שחורה אני בפני עצמי כי בענותנותה ממעטת את עצמה וכמ"ש בפ' כסוי הדם על הפסוק כי אתם המעט מכל העמים ומעטם זה אנכי נאוה והטוב בעיני הקב"ה : ד"א שחורה אני במצרים כו' · ולפ"ז בא להגיד כי במקום אשר עותו וחטאו שמה תקנו את המעוות · וכן הוא בא"דך : בדמייך חיי · נראה דדריש מדכתיב שתי פעמים בדמייך חיי דחד קאי לדם פסח וחד קאי לדם מילה שעל ידן נגאלו · אבל בפר"א איתא מה ראה הקב"ה לומר שני פעמים בדמיך חיי אמר הקב"ה בזכות דם פסח ודם מילה נגאלו ממצרים ובזכותם אתם עתידים להגאל בסוף מלכות רביעית משמע דדריש כפל הלשון חד למצרים וחד לעתיד · ואולי דריש דם פסח ודם מילה מדכתיב בדמייך בלשון רבים : ונאוה אני במדבר בהקמת המשכן · הנה באמת הקמת המשכן היתה לפני שמרדותם במדבר · ואיך יהיה זה לתקון על זה · ונראה דכן צ"ל ונאוה אני במדבר דכתיב מי זאת עולה מן המדבר שחורה אני במשכן שנאמר בטמאם את משכני ונאוה אני בהקמת המשכן · ופירוש הדברים כי כנגד כמה ימרוהו במדבר שכולל חטאים רבים שהיו במדבר · הביא מי זאת עולה מן המדבר כדאמר לקמן עלויה מן המדבר · תורה מן המדבר משכן מן המדבר סנהדרין מן המדבר כהונה מן המדבר כו' וכל מתנות טובות שנתן הקב"ה לישראל זכו בשביל לכתם אחרי במדבר בארץ לא זרועה · וכנגד טומאת המשכן הביא הקמת המשכן ועי' בש"ר פמ"ט שאמרו שחורה אני במשכן שנאמר בטמאם את משכני : שחורה אני במרגלים כו' · ולפ"ז השחרות והיופי הוא גם בזמן אחד · ופירושו כי השחרות איננה מתפשטת בישראל בכל מקום ובכל צד אבל עוד יש מקום וצד אשר היופי שם : אם בשחורים שלי כך כו' · זה צ"ל אחר מה דמייתי מאחאב ויהורם כי עליהם קאי : בנביאים שלי עאכו"כ · זה דריש מן בנות ירושלים דנביאים נמשלו לנשים כדלקמן גבי היפה בנשים : מדבר באחאב · שאע"פ שהרבה לחטוא מ"מ בסוף עשה תשובה ונכנע ונקרא נאוה : כמה נתענה כו' · בא להודיע לנו כי אע"ג דתשובה קלה היתה מ"מ גדול הוא כח התשובה ומקרי נאוה · ומ"ש אוכל בשש אולי דורש ממה דכתיב ויצום מלא וי"ו שלם עד סוף שעה הששית ביום : שחורה אני · כי' השבטים שגלו למרחוק ואינם נמצאים פה עמנו היום · ונאוה אני ביהודה ובנימין הנמצאין עמנו : אלא בנות ירושלים כו' · ודריש בנות מלשון בינה : ולהמשיך כנהר אליה כו' · זה דריש ממה דכתיב הנני נוטה אליה כנהר שלום ככבוד גוים · שלכבודה ימשכו כולם אליה כנהר לשאול בשלומה : לא מן פרניך · פי' כי הנתינה זה שיהיה ירושלים מטרפולין לא היה בין הקב"ה לישראל ורק הוא מתנה ותוספת שלו · ובתנחומא איתא ולא מבריתך לא מפטרמוניא שלך לא נתתים לאברהם בברית בין הבתרים : שלא ילדה בנים לגיהנם · ולפ"ז נמשך רני עקרה על הכתוב שלפניו ולפושעים יפגיע · ורני עקרה עומד במקום שנים · א' רני עקרה שלא ילדה פושעים אשר בהם יפגיע עונש הגיהנם · ועוד תשמח ותרנן שנראה שלא חלה וילדה ועתה רבים הם בני שוממה ויודע כי חלה ציון וילדה בניה רבים : נמשלו ישראל כנקבה · בא לתרץ למה כתיב שחורה בל"נ : מפאת קדים עד פאת ימה דהיינו ממזרח העולם עד מערבו של עולם ועי' בספרי על פסוק ה' בדד ינחנו : טוענת ופורקת כו' · השעבוד נמשל לעבור שהוא טורח ומשא · והגאולה דומה ללידה : שצרתן צרת נקבה · כי גם אחרי הפדות תמצא צרה כמו שהנקבה תתעבר אחרי הלידה · ולכן אמר שירה בל"נ ואע"ג דהשירה נאמרת על התשועה ולא על הצרה · אך לרמז שתבוא עוד צרה נאמרה שירה בל"נ · ובמכילתא איתא כל השירות כלן קרואות בלשון נקבה כשם שהנקבה יולדת כך התשועות שעברו היו אחריהן שעבוד · אבל התשועה העתידה אין אחריה שעבוד לכך קרואה בל"ז · ולפ"ז התשועה עצמה נמשלת לנקבה · וכ"מ בירושלמי דשביעית פרק בתרא : כך ת"ח · ובנות ירושלים המה כמ"ש כדדרשינן על פסוק בנות ישראל אל

אגדות · אי מה אהלי קדר אין צריכין תכבוסת יכול אף ישראל כך · ת"ל כיריעות שלמה · מה יריעות שלמה זו מתלכלכת ומתכבסת וחוזרת ומתלכלכת ומתכבסת · כך ישראל אע"פ שמתלכלכין בעונות כל ימות השנה יום הכפורים בא ומכפר עליהם שנאמר (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר עליכם וכתיב (ישעיה א) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו · אי מה אהלי קדר מטלטלין ממקום למקום יכול אף ישראל כן · ת"ל כיריעות שלמה כיריעותיו של מי שהשלום שלו מי שאמר והיה העולם שמשעה שמתחן עוד לא זזו ממקומן · תני רבי אליעזר בן יעקב (שם לג) אהל בל יצען · בל יצא ובל ינוע · מה אהלי קדר אין עליה עול כל בריה · כך ישראל לעתיד לבא אין עליהם עול כל בריה · תני רבי חייא (ויקרא כו) ואולך אתכם קוממיות · בקומה זקופה שאינן יראין מכל בריה · ר' יודן אומר כיוסף · מה יוסף נמכר לאהלי קדר שנאמר (בראשית לז) וימכרו את יוסף לישמעאלים וחזר וקנה את קוניו שנאמר (שם מד) ויקן יוסף את כל אדמת מצרים · כך ישראל יהיו שובים לשוביהם :

א [ו] אל תראני שאני שחרחורת · רבי סימון פתח (משלי ל) אל תלשן עבד אל אדוניו נקראו ישראל עבדים שנאמר (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים · ונקראו הנביאים עבדים שנאמר (עמוס ג) כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים · כך אמרה כנסת ישראל לנביאים אל תראוני בשחרחורתי · אין לך שמח בבני יותר ממשה ועל ידי [א] שאמר (במדבר כ) שמעו נא המורים נגזר עליו שלא יכנס לא"י · ד"א אין לך שמח בבני יותר מישעיהו ועל ידי שאמר (ישעיה ו) ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב אמר לו הקב"ה ישעיה בנפשך את רשאי לומר · (שם) כי איש טמא שפתים אנכי ניחא · שמא ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב אתמהא · תא חמי מה כתיב תמן ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה · אמר רב שמואל רצפה רוץ פה רצוץ פה למי שאמר דלטוריא על בני · ודכוותיה כתיב באליהו שנאמר (מלכים א יט) ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי ישראל כי עזבו בריתך בני ישראל · אמר לו הקדוש ברוך הוא בריתי שמא בריתך · ואת מזבחותיך הרסו · אמר לו מזבחותי שמא מזבחותיך · ואת נביאיך הרגו בחרב · אמר לו נביאי ואת מה איכפת לך · אמר לו ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה · תא חמי מה כתיב תמן ויבט והנה מראשותיו עוגות רצפים מה הוא רצפים · אמר רבי שמואל בר נחמן רוץ פה רצוץ פיות בכל מי שאמר דילטורייא על בני · רבי יוחנן מייתי לה מן הדא (ישעיה יז) משא דמשק הנה דמשק וגו' עזובות ערי ערוער · [ב]מה זה עומד בדמשק ומזכיר ערוער · והלא ערוער בתחום ארץ מואב · אלא שס"ה בתי עבודות כוכבים היו בדמשק כמנין ימות החמה והיו עובדים כל אחד ואחד יומו · (א) והיה להם יום אחד שהיו על כולן באותו היום ועובדין אותם · וכולם עשו ישראל הגמוניא ועבדו אותם שנאמר (שופטים י) ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים וגו' ובאותה שעה שאמר אליהו על ישראל לשון הרע אמר לו הקב"ה אליהו עד שאתה מקטרג את אלו בא וקטרג את אלו הה"ד (מלכים א יט) לך שוב לדרכך מדברה דמשק · רבי אבהו וריש לקיש הוו עללין לחדא מדינתא דקיסרין אמר ליה רבי אבהו לר' שמעון בן לקיש מהו כן עלינן למדינתא דחירופיא וגידופיא · נחת ליה ריש לקיש מן חמריה וספא חלא ויהב בפומיה · אמר ליה מהו כן אמר לו אין הקב"ה רוצה במי שאומר דילטורייא על ישראל :

ב ששזפתני השמש · אמר רבי אבא בר כהנא בשם ר' חייא רבה כתיב (ירמיה ב) כי שתים רעות עשה עמי · (ב) [ג] הא וותרו למאד אלא מלמד שעשו אחת שקשה כשתים שהן משתחוין לעבודת כוכבים ופורעין עצמן כנגד בית המקדש הה"ד (יחזקאל ח) ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימית · המד"א [*]כי משחתם בהם מום בם · ד"א ששזפתני השמש · על שעשיתי מרימות של סוסים לשמש · דכתיב (מלכים ב כג) וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש מבא בית ה' : ג ר' יצחק פתר קרייה במלחמת מדין · את מוצא בשעה שהלכו ישראל למלחמת מדין היו נכנסין זוגות זוגות אצל האשה והיה אחד מהן (ג) מפחם פניה ואחד מפרק נזמיה והיא אומרת להם אין אנו מבריותיו של הקב"ה שאתם עושים לנו כן · והיו ישראל אומרים להם לא דייכם שנטלנו שלנו מתחת ידיכם הה"ד (במדבר כה) ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש · ר' איבו אמר באיזה חטא ויצמדו לבעל פעור · ואמר רבי יצחק [ד]מעשה בקרתנית אחת שהיה לו שפחה כושית שירדה למלאת מן העין היא וחברתה אמרה לחברתה חברתי למחר אדוני מגרש את אשתו ונוטלני לאשה · אמרה לה למה בשביל שראה ידיה מפוחמות · אמרה לה אי שוטה שבעולם ישמעו אזניך מה שפיך מדבר ומה אם אשתו שהיא חביבה עליו ביותר את אומרת מפני שראה ידיה מפוחמות שעה אחת רוצה לגרשה · את שכלך מפוחמת ושחורה ממעי אמך כל ימיך עאכ"ו · כך לפי שאומות העולם מונין לישראל ואומרים אומה זו המירו כבודם שנאמר (תהלים קו) וימירו את כבודם · אומרים להם ישראל ומה אם אנו לשעה כך נתחייבנו אתם עאכ"ו · ועוד ישראל אומרים לאומות העולם נאמר לכם למה אנו דומין לבן מלכים שיצא למדברה של עיר וקפחתו החמה על ראשו ונתכרכמו פניו נכנס למדינה במעט מים ומעט מרחץ

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פיסקא ל"ג · תנחומא סדר וישלח סימן ב' · ילקוט מלכים א' רמז רי"ח · ילקוט ישעיה רמז רע"ג : ב אסתר רבה פרשה ג' · פתיחתא דאיכה רבה פתיחתא י' : ג תענית דף ה' · יומא דף ע"ז · סוכה דף כ"א · קדושין דף ע"ב ע"ב · ירושלמי סוכה פרק ה' · ילקוט ירמיה רמז רס"ו · ילקוט יחזקאל רמז שמ"ז : ד ילקוט כאן רמז תתקפ"ב כל הענין :

חדושי הרש"ש

(א) והיה להם יום אחד שהיה על כולן באותו היום כו' · עמש"כ בפתיחתא דאיכה בס"ד : (ב) הא וותרו למאד · עי' שמ"כ ס"פ מ"ב גירסא אחרת ובמשכ"ש אות ה' : (ג) מפחם פניה · נראה פי' כמו ידיה מפוחמות דלקמן והוא מלשון פחם · ור"ל שהיה משחיר פניה כדי שלא יפותה ביופיה ועי' ערוך ערך פחם · ומפי' שמ"כ נראה שהיה לפניו הגירסא מפחם בסמ"ך ופי' מלשון שהסה אעפ"י שלא

מתנות כהונה

ליה בשמות רבה פרשה ל"ג : אין צריכין · כלומר אין בהם צורך ותועלת בכביסה וגם אין דרכם לכבס ובשמות רבה גרסי' אין להם תכבוסת : כיריעותיו של מי כו' · הם הרקיעים כד"א נוטה השמים כיריעה ונאמר וימתחם כאהל לשבת : מי שאמר כו' · הוא תוספת ביאור למי שהשלום שלו : בל יצען · נוטריקון בל יצא ובל יניע ומדבר בהשמים : ה"ג ובל ינוע מה אהלי קדר כו' :

אל תראוני בשחרחורתי · לשון הרהור ומדון ועיין בערוך ערך הרהור ג' או רצה לומר אל תביישוני בשביל שאני שחורה בעונות : תראוני · תביישוני כד"א המה יביטו יראו בי : בבני · ישראל הם בני הכנסיה בכלל ואולי הוא ע"ד הסוד : שמא · כלומר וכי מותר לך לומר ובתוך עם כו' : תא חמי · בא וראה : רוץ פה · נוטריקון של רצפה וא"כ פי' מהו רוץ פה ובילקוט ישעיה לא גרס רוץ פה : דלטוריא · לשון הרע : בריתך בני ישראל גרסי' : בריתי · כלומר הלא לא עזבו רק בריתי ולא היא בריתך ומה לך עליהם : רץ פה רצות פיות בכל גרסי' : מה זה עומד כו' · כל זה נתבאר בפתיחה דאיכה רבה בפתיחה ולא אותי קראת יעקב ועיין שם : שהיו על כולן · היה חובות של כל עבודת כוכבים מוטלת על העובדים ובפתיחה דאיכה הגירסא יותר מיושבת וכן במגילה פסוק גם ושתי ובפרשת חקת ובילקוט מלכים : מהו כן עלינן כו' · מהו זה שנכנס לעיר של חרופים וגידופים ירד ר"ל מעל חמורו ואסף חול ונתן לתוך פיו של רבי אבהו אמר לו מפני זה כלומר למה זה ועל מה זה : הא וותרו כו' · הרי הניחו וויתרו על כמה מצות ואת אמרת על שתים רעות כו' : הפנימית וגו' גרסי' וסיפיה דקרא משתחויתם וגו' ודרש ליה כמו ומשחתם שהיה לו לומר ומשתחוים הרי שהיה השתחויה לעבודת כוכבים והשחתה וכעס במה שהיו פורעים וסיפיה דקרא משתחויתם קדמה לשמש וזהו ששזפתני השמש : מרימות · נראה דצ"ל ארוות והוא אבוס שאוכלים ממנו הסוסים : וישבת וגו' · מלכים ב' סי' כ"ג : מפחם · מכה ומשפיל : אין אנו כו' · בתמיה : שנטלנו · שכבר נענשנו על ידיכם ועדיין נרחם עליכם עוד פן חס ושלום נבא לידי עבירה : רבי איבו · בשם רבי שמואל בר נחמן : בקרתנית · עירנית : ה"ג אחת שהיה לה שפחה : לשעה · שלא עבדנו עבודת כוכבים רק לשעה אחת :

פירוש מהרז"ו

מטולטלין · שמלאכתם לרעות צאן ונוסעים תמיד במדברות לתור להם מרעה וכמ"ש כל צאן קדר יקבצו לך ישעיה ס' : שמתחן · כמ"ש וימתחם כאהל לשבת ישעיה מ' : אהל בל יצען · ותיבת יצען יחידית שאין כמוה ודורשה נוטריקון יצא ינוע ור"ל חזה ציון קרית מועדינו עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן אהל בל יצען שלא יצא ממקומו ולא ינוע עוד : אין עליהם עול · עתה דורש מדה כ"א שהוקש לשתי מדות ואתה נותן כח היפה לשתיהן שמוצא גם באהלי קדר צד יפה כאהלי קדר לענין שאין עליהם עול כי אין להם ארץ קבוע והיום כאן ולמחר במקום אחר וכן תמיד ע"כ אין עליהם מושל קבוע וליריעות שלמה כנ"ל : תני רבי חייא · עי' ת"כ ריש בחוקותי : כיוסף · מוצא ג"כ צד כח היפה באהלי קדר :

א אל תלשן · ועל פי מדה ז' וי"ז מפורש למי מזהיר ועל מי מזהיר ודורש אל תלשן עבד על פי מדת ממעל ודרך קורא אל תלשן עבד עבד · אתם נביאים שנקראו עבדים אל תלשינו את ישראל שנקראו עבדים ומ"ש בשחרחורתי בעת שאני שחור וחוטא : שמח בבני · גדול ומצליח ומפורסם : ובידו רצפה · היה לו למימר גחלת על כן דורש נוטריקון רץ פה ופירוש רצוף פה וזהו מה שכתוב ויגע על פי ויאמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך וחטאתך תכופר הלא היה צדיק גמור בלא עון וחטא ולמה דוקא על פי אלא על חטא זה שאמר בפיו והוא סבור לומר כן דרך וידוי : בריתי שמא בריתך · עד ואת מה איכפת דורש כן שתחלה אמר החמורה שמרדו בה' והרגו כל הנביאים ואח"כ אמר הקלה שבקשו לקחת נפשו ולא לקחו ע"כ דורש שעל שלא נתקבלו דבריו הראשונים הוצרך להוסיף : רצוץ פיות · כצ"ל אצל ישעיה ושם נאמר רצפה לשון יחיד ואצל אליהו רצפים יתכן שאליהו היה קודם לישעיה כמה דורות ורמז גם על ישעיה ועל שהיל"ל גחלים כנ"ל דורש כן : ר"י מייתי לה מן הדא · כאן חסר רישא המאמר ע"כ אין לשונו מובן אך בפתיחתא י"ד דאיכה ובמדרש אסתר פסוק גם ושתי הגי' ר' יצחק פתח ולא אותי קראת יעקב וגו' ר' יוחנן שלמעלה מן הדא : ערוער בתחום מואב · נתבאר בפתיחתא דאיכה שם : שס"ה בתי · צ"ע מנין לו כל זה : אומניא · כלל שורה אחת ועבדו את כולם יחד : ויוסיפו בני ישראל · שופטים י"ד עי' במ"ר פרשה כ' סי' ה' : לך שוב למדברה · וכי משם בא שאמר לו לשוב שם והלא היה בהר הכרמל ובשומרון ע"כ דורש לדרכך על לשה"ר שדרכך שתפסת לומר לה"ר שוב לדרכך כמ"ש ב"ר פ' ע' סי' ד' ואין דרך אלא לשה"ר ע"ש : ב כי משחתם · עי' מ"כ : וישבת הסוסים · מלכים ב' כ"ג ועי' במ"ר פ' י"ב סי' ד' והוא רוכב במרכבה ועי' מ"ש : ג פתר קריה · פסוק ששזפתני השמש על עון פעור שכתוב בו לנגד השמש וגם ר' איבו קאי על פסוק ששזפתני השמש : המירו כבודם · ועברו על נעשה וזהו מ"ש במשל ידיה מפוחמות : שמשה

יפה קול

בעל בכינה : אין להם תכבוסת · כצ"ל וכ"ה בש"ר ומ"ש יכול אף ישראל כך אין הכוונ' דלישראל ג"כ לא תועיל התשובה והתכבוסת · כי מפורש הוא בתורה ובנביאים אשר התשובה מועלת ותטהרם מעון אבל הכוונה יכול אף ישראל כן שיטהרו תמיד בשחרותם ולא ישובו עוד לכן אמר כיריעות שלמה דמלתא דפסיקתא היא שישראל יטהרו ובני תשובה נינהו וכן הוא בש"ר כך ישראל אע"פ שהם חוטאין הם שבים ומייתי שכתוב כי ביום הזה יכפר כי ביוה"כ הכל מתוודין על עונם ושבים לה' : ת"ל כיריעות שלמה · זה הוא אחד מל"ב נתיבות שהאגדה נדרשת בהן · מדבר שהוקש לב' מדות אתה נותן לו כח היפה שבשתיהן · ודריש כיריעות שלמה כמו שמלה ושלמה : מה יוסף נמכר לאהלי קדר · ודריש כאהלי קדר כנמכר לאהלי קדר · וקנה את קוניו כי קנה את אדמת מצרים ואת בעליהם והמצריים הלא קנו אותו לבסוף מאת המדינים :

אמרה כנ"י לנביאים כו' · ודריש בנות ישראל על הנביאים וכנ"י אומרת אף כי שחורה אני בכל זאת אל תראוני (כפתח הסי"ו) שאני שחרחורת ולא תקטרגו עלי · אבל [illegible]

לך שמח בבני כו' · כי משה היה עניו מכל האדם · וכן ישעיהו בדורו נתן גוו למכים ולא התעצב ועי' בויק"ר פ"ו : וע"י שאמר שמעו נא המורים כו' · כי [illegible]

עליהם שלא יביאו את הקהל אל הארץ · אבל לכנס בו כהדיוט שבקש משה כדאיתא בד"ר פ"ט זה גרם לו בשביל שאמר שמעו נא המורים : רצוץ פה · כלומר [illegible]

לך · פי' אף כי טוב הוא לקנא ולהוכיח את החוטאים · אבל לא לדבר דלטוריא בפני ה' ואם הוא רואה עון ולא יתבונן למה איכפת לך · ועוד כי ואותר אני [illegible]

עליהם · ולגב זה מזכיר גם קנאתו שעזבו את בריתו : ששזפתני השמש · כיון שפירש אל תראוני וגו' שאל תדברו דלטוריא עלי תאמר עתה [illegible]

לה : את מוצא בשעה כו' · ומפרש את הכתובים שחורה אני בנשים ונאוה אני בנשים כדלעיל · ומכלל שנאותן היה ששזפתו את פניהן · שלא יכשלו בהן · והאשה המפוחמת תאמר אל תראוני שאני שחרחורת למה תבזוני ותשימוני לשחרחורת · וישראל השיבו לה ששזפתני השמש כי בעון אשר נלכדנו בשטים הכהנו עלינו ששזפתנו השמש [illegible]

כי

ידי משה

נמשך ממנה השעבוד ונראה דה"פ שע"י השפע ההצלחה ירום לבבם לשכוח והוא כנקבה היולדת משפע הזכר והגאולה שלעתיד יהיה כזכר שהוא משפיע ואינו יולד כן תהיה גאולה שלימה ולא תגרום הולדה וכ"ל שזה הוא פי' הגמ' רני עקרה לא ילדה משום דלא ילדה רני וקשה למה לא מקשה כפשוטה משום דעקרה וכו' וכ"ל דה"ק לפי שפשטא דקרא הוא משום שיהיו ישראל לעתיד עקרה שאינה מולדת גלות קשה כו' רק שהגמ' הכי מקשה משום דלא ילדה פי' דהוה ליה לקרא לומר הכי רני עקרה לא תלד למשמע דלהבא שלא יהיה יולדת ולמה אמר קרא לא ילדה על שעבר אלא על כרחך דהקרא [illegible] ואם כן מקשה שפיר : באיזה חטא · פי' שנתחייבו ישראל למלכיות שנאמר [illegible]

מן המרחציות נתלבן גופו וחזר ליופיו כמו שהיה · כך אנו אם שמשה של עבודת כוכבים שזפתנו · אבל אתם שזופים ממעי אמכם עד שאתם במעי אמכם עבדתם עבודת כוכבים · כיצד בזמן שהאשה מתעברת נכנסת לבית עבודת כוכבים שלה וכורעת ומשתחוה לעבודת כוכבים היא ובנה: ד בני אמי נחרו בי · [א] רבי מאיר ור' יוסי · ר' מאיר אומר בני אמי בני אומתי אלו הן דתן ואבירם · נחרו בי נתגרו בי מלאו הדיין חרון אף עלי · שמוני נוטרה את הכרמים על שהיה עושה דין בין בנותיו של יתרו לא היה לו לעשות דין ביני ובין אחי אשר במצרים · הוי כרמי שלי לא נטרתי · ר' יוסי אומר בני אמי נחרו בי · בני אומתי אלו המרגלים · נחרו בי נתגרו בי מלאו הדיין חרון אף עלי · שמוני נוטרה את הכרמים · על שנתעכבתי במדבר ארבעים ושתים מסעות לא היה לי ליכנס לארץ ישראל הוי כרמי שלי לא נטרתי · דבר אחר בני אמי נחרו בי בני אומתי זה ירבעם בן נבט · נחרו בי נתגרו בי מלאו הדיין חרון אף עלי · שמוני נוטרה את הכרמים משמירת שני עגליו של ירבעם · כרמי שלי לא נטרתי · לא הייתי משמר משמרת כהונה ולויה · הוי כרמי שלי לא נטרתי · אמר רבי לוי [ב] יום שנתחתן שלמה לבת פרעה נכה ירד מיכאל השר הגדול מן השמים ונעץ קנה גדול בים ועלה לחלוחית מיכן ומיכן ועשו אותו מקום כחורש והוא היה מקומה של רומי · יום שהעמיד ירבעם בן נבט שני עגלי זהב נבנו ב' צריפין ברומי · והוו בניין להן ואינון נפלין · בניין להון ונפלין · הוה תמן גברא סב ושמיה אבא קולון אמר לון אי לית אתון מטיין מייא מנהר פרת וגבלין בהדא טינא ובניין להון לית אינון קיימין · אמרו ליה מאן עביד כן אמר לון אנא · עבד גרמיה שפיי דחמר הוה עליל לקרייא ונפיק לקרייא · עלל למדינה ונפיק למדינה · עד זמן דאתא לתמן · כיון דמטא לתמן אזל ואמטי מייא מן פרת וגבלון בטינא ובנון יתהון וקמון · מן ההיא ענתה הוון אמרין כל מדינה ומדינה דלית אבא קולון לא תיתקרי מדינה (ד) והוו קריין ליה רומי בבלון · יום שנסתלק אליהו זכור לטוב נצב באדום מלך הדא הוא דכתיב (מלכים א כב) ומלך אין באדום נצב מלך · ד"א בני אמי נחרו בי · בני אומתי זה אחאב · נחרו בי נתגרו בי מלאו הדיין חרון אף עלי · שמוני נוטרה את הכרמים · מפטם ומאכיל לצדקיהו בן כנענה וחביריו ונביא אחד של אמת היה לי זה מיכיהו ופקיד הכי ואמר (שם) והאכילוהו לחם לחץ ומים לחץ עד בואי בשלום · הוי כרמי שלי לא נטרתי · דבר אחר בני אמי אומתי זו איזבל · נחרו בי נתגרו בי מלאו הדיין חרון אף עלי · שמוני נוטרה את הכרמים · מאכלת ומפטמת לנביאי הבעל והאשרה · ואליהו זכור לטוב שהיה נביא האמת שלחה ואמרה לו (שם יט) כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם · הוי כרמי שלי לא נטרתי · דבר אחר בני אמי זה צדקיהו המלך · נחרו בי נתגרו בי מלאו הדיין חרון אף עלי · שמוני נוטרה את הכרמים שהיה מפטם לפשחור בן מלכיה וחביריו ונביא אחד של אמת היה לי זה ירמיהו וכתב בו (ירמיה לז) ונתון לו ככר לחם ליום מחוץ לאופים · מהו מחוץ לאופים · אמר רבי יצחק זו פת קיבר שנמכרת חוץ לפלטיא שהיא שחורה מסובים של שעורים הוי כרמי שלי לא נטרתי על שכרמי שלי לא נטרתי: ה ר' חייא בשם ר' יוחנן [ג] אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבונו שלעולם על שלא שמרתי חלה אחת כתקנה בארץ ישראל הריני משמרת שתי חלות בסוריא סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שתים ואיני מקבלת שכר אלא על אחת · רבי בא בשם ר' יוחנן אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא על שלא שמרתי יום טוב אחד כתקונו בארץ ישראל הריני משמרת שני ימים טובים של גליות בחוצה לארץ · סבורה הייתי שאקבל שכר על שניהם ואיני מקבלת שכר אלא על אחד · ר' יוחנן הוה קרי עליהון (יחזקאל כ) וגם אני נתתי להם חקים לא טובים:

א [ז] **הגידה** לי שאהבה נפשי · רבי יהודה ב"ר סימון פתר קריית במשה · בשעה שאמר לו הקב"ה ועתה לכה ואשלחך אל פרעה אמר לו רבונו של עולם בי ה' כל הדברים האלו יכולין להעשות · מה אני יכול לעמוד בכל האוכלוסין הללו · כמה חיות יש בהן כמה מעוברות יש בהן כמה תינוקות יש בהן כמה מיני אנונס התקנת להם לחיות שבהן כמה מיני רכוכין התקנת למעוברות שבהן כמה מיני

מסורת המדרש א אבות דרבי נתן פרק כ' · ועיין תנא דבי אליהו רבה פרק כ"ט : ב שבת דף נ"ו · סנהדרין דף כ"א ע"ב · ירושלמי עבודת כוכבים פרק א' · ספרי סוף פרשה עקב · ילקוט מלכים א' רמז קנ"ו : ג עירובין פרק ג' הלכה ט' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"ד · ילקוט יחזקאל רמז שנ"ח · ילקוט כאן רמז תתקפ"ב · עיין אדר"ן פרק כ' תדא"ר פרק ל' :

חדושי הרש"ש

הסרים (עבודת כוכבים י"ב א') : (מב) והוון קריין ליה רומי בבלין · פשוט דהכוונה לפי שהיתה הוא אז"ל בבל (עי' שבת ס"ס ב') ועמש"כ בבמ"ר פכ"א אות ע"ו :

פירוש מהרז"ו

שמשה של עבודת כוכבים שזפתני · ובמעט שעה של תשובה ומע"ט אנו מתלבנים: ממעי אמכם · ואולי דורש בני אמי שהיו"ד נוסף כני אם נחרו בי שזופים ממעי אמם: ד נתגרו בי · בתיבת נחרו ב' פירושים מלשון נחר גרוני נחר מפוח וזהו גירוי וגם מלשון חרון אף ודורש בכל דלשו אלו ב' הפירושים יחד · נתגרו בי · נתמלא הדין חרון · והדיין הוא פרעה כמ"ש וישמע פרעה ויבקש להרוג את משה: על שהייתי עושה דין בין בנותיו של יתרו · נראה דקך צ"ל עד שהייתי עושה דין בין בנותיו של יתרו ובין הרועים לא היה לי לעשות דין וכו' · וכל הפסוק נאמר במשה ע"פ מדה י"ז: אלו המרגלים · וישראל אמרו כל פסוק זה · והדיין הוא הקב"ה שגזר עלי שיהיו רועים במדבר ארבעים שנה: ארבעים ושתים מסעות · המפורשים בואלה מסעי מב' פעמים ויסעו לבד ויסעו הא' שאינו מן החשבון וזהו שמוני נוטרה את הכרמים מ"ב מסעותו לא יכולתי לכנוס לא"י לכרמי שלי: משמירת שני עגליו · שעשה ירבעם משמרות כומרים שלו כמו שעשה דוד משמרות כהונה ולויה: יום שנתחתן · עי' ויק"ר פ' י"ג סי' ה' שכתבתי פי' מאמר זה בארוכות ביאור נפלא והמאמר בשבת נ"ו ושם איתא גבריאל ומ"ש והוו בניין לו ואינון נפלין יתכן שהוא הוספה על המאמר בדורות האחרונים שהיו המעשה כן בימיהם: נצב באדום מלך · עי' ב"ר פ' פ"ג סי' ב' ודורש סמוכים במלכים ב' ב' הסתלקות אליהו ושם ב' כתוב מלך אדום הרי שהוקם לאדום מלך והסתלקות אליהו היה במות אחזיהו בימי יהורם בן אחאב ועי' ב"ר פ' פ"ג סי' ב' מש"ש וכמ"ש בס"ע פרק י"ז · ובב"ר שם איתא שנצב מלך באדום במות יהושפט ובהכרח שפי' שבעת שנגזר עליו שימות עם אחאב ע"ש ושם וצ"ע ואין בידי לברר הדברים ועכ"ז יש מכאן ראיה לפירושי שם בפסוק זה ומלך אין באדום נצב מלך שתיבת באדום שייך למטה שבאדום נצב מלך ודוק מאד בפסוקים ובמקומות הנ"ל הובאו המאמרים לפרש מ"ש שמוני נוטרה את הכרמים לרומי ולמלך אדום: מלא הדיין זה אחאב · שהרג את נביאי ה' ושם את ישראל לנטור את הכרמים אחרים לשמוע לנביאי שקר וכרמי שלי הוא נביאי האמת: לצדקיה בן כנענה וחביריו · כמפורש במלכים א' כ"ב י"א שהיו חביריו של נביאי אחאב וגם מעשה מכיהו שם הוא: זו איזבל · אף שהיתה בת מלך נידון עכ"ז אשת אחאב מלך ישראל היתה והיתה מאכלת לנביאי הבעל כמ"ש מ"א י"ח י"ט נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי אשרה ארבע מאות אוכלי שולחן איזבל · ומדברי מדרש זה למדנו שמ"ש מ"א כ"ב שם ויקבוץ מלך ישראל את הנביאים כארבע מאות איש הם נביאים אחרים שהיו מתנבאים בשם ה' בדרך שקר ואינם נביאי הבעל שהם היו נביאי איזבל ואותם שחט אליהו וכמ"ש יהושפט שם דרש נא כיום את דבר ה' ואמר עוד שם האין פה נביא לה' עוד אלא שנתן בם ה' רוח שקר: פשחור בן מלכיה וחביריו · ירמיה ריש ל"ח וצ"ע למה תפס דוקא את פשחור שהוא האחרון ולא שפטיה שהוא הראשון ומן הפסם שהיה החשוב ע"כ הושבו לאחרון ויותר יקשה שהרי שרים אלו הורידו אותו אל הבור להמיתו ואכילת הלחם הוא מעשה אחרת בסוף ל"ז · ואולי צ"ל פשחור בן אימר כמ"ש ירמיה ריש כ' שהכה את ירמיה ונתנו אל המהפכת ואח"כ הוציאו · או שצ"ל חנניה בן עזור הנביא בירמיה ריש כ"ח וזה נראה יותר ופי' הפסוק כצ"ל שמוני נוטרה את הכרמים לנביאי שקר כרמי שלי זה נביאי האמת כגון ירמיה לא נטרתי: מחוץ לאופים · צ"ל מחוץ האופים ירמיה סוף ל"ז ויתכן שכצ"ל מהו מחוץ האופים מחוץ לאופים אר"י זו פת קיבר שנמכרת חוץ לפלטר שהיא שחורה וכו' ופלטר הוא האופה המוכר ככרות לחם בשוק לחם טוב ולכן את הקיבר מוסר לאחרים למכור: על שכרמי שלי · ה"ג בילקוט שיר רב הונא בשם ר"י מי גרם לי שאני נוטרה את הכרמים ע"י שכרמי שלי לא נטרתי · ובירושלמי עירובין פרק בכל מערבין הגי' ר' בא ר' חייא בשם ר"י: ה חלה אחת כתקנה · עי' מדרש איכה פסוק קראתי למאהבי: וגם אני נתתי · וס"ד ומשפטים בל יחיו בהם ופי' שלא יקבלו עליהם שכר לעוה"ב: א **הגידה** לי שמ"ר פרשה ב' סי' ד' ופ' ג' סי' ד': בי ה' · שמות ד' ודורש כמ"ש ב"ר פרשה ל"ג סי' ו' בי ולא ביה וכן כאן וכי בי ועל ידי יכולים כל דברים אלו

מתנות כהונה

ה"ג בילקוט כך אני שמשה של עבודת כוכבים שזפתני: נתגרו בי · והפסוק מדבר בעד משה שדתן ואבירם הלשינוהו אל פרעה ויבקש להרגו: ה"ג עד שהיה עושה דין בין בנותיו של יתרו לא היה כו' · פי' יותר ראוי היה שישב ויעשה דין בין אחיו משיעשה דין בין בנות של יתרו המדיני והם גרמו לו שלא יעשהו ובספר ימן גרס עד שהייתי כו' ומשה אמר כן: עד שנתעכבתי גרסינן: ה"ג משמר משמרת כהונה: כחורש · כיער: מקומה · שעליה נבנה רומי המגירה לישראל: צריפין · בתים קטנים: והוו כו' · היו בונין אותם והם נופלים וחזרו ובונין אותם והיו נופלים היה שם זקן שמו אבא קולון אמר אם אין אתם מגיעין ומביאין לכאן מי פרת וגובלים בתוך הטיט ובונין אותם בו לא יהיו קיימים אמרו לו מי עושה כן שיביא לכאן מי פרת כשירגישו בו בני א"י אל יניחו להביאם ואמר להם אני אביאם עשה את עצמו כאלו הוא אחד מהמוליכים יין ממדינה למדינה: שפיי דחמר · סוחר יין ועיין ערוך ערך שף וביקרא רבה פרק י"ב ובמגילת אסתר פרשה ה': הוה עליל כו' · היה נכנס לעיר אחת ויצא לעיר אחרת נכנס למדינה ויצא למדינה אחרת עד זמן שבא לשם לא"י כיון שבא לשם היה מביא מים מנהר פרת באותן חביות גדולות שמוליכין בהם היין וסברו הכל שהוא מוליך יין והיו גובלין אותן מים בתוך הטיט והיו בונין אותם ועמדו מן אותו עת היו אומרים למשל בפיהם לאמר בכל מדינה שאין שם אותו איש אינה מדינה והיו קורין לאותן שני צריפין רומי בבלין על שם שרום שלהם קיים ע"י בלילת מי פרת בשאר המים: הה"ד ומלך וגו' · הרי שקודם לא היה שם מלך: בני אומתי זה אחאב גרסי': לפלטיא · שוק ורחוב גדול שמוכרים שם לחם ולחם זה אינם רשאין למוכרו שם מפני שחרוריתו: שתי חלות · אחת לאש ואחת לכהן: ה"ג בירושלמי פ' בכל מערבין שתי חלות בסוריא · ונראה כי כן עיקר לפי שלא גזרו ב' חלות רק על הארצות הסמוכות לא"י כמו סוריא:

הגידה לי: רבונו ש"ע גרסי': כל הדברים האלו · כלומר ענין הגאולה ובש"ר פ' ב' ופ"ג לא גרס ליה: יכולים להעשות ע"י גרסי': ה"ג אנונס התקנת להם ועיין בשמות רבה: אנונס · מזונות ומנו' כך פירוש בערוך ערך אנונא: רכוביי · לחמניות רכוכין בשמן:

ידי משה

בגוים ולזרותם בארצות מאיזה חטא וילמדו ישראל לבעל פעור וק"ל: ירד מיכאל · ובגמ' דשבת איתא ירד גבריאל לפי שמדת הדין מייכה לדבר זה ולפי גירס' זו ענינו שמדת הרחמים נספך למדת הדין שגבריאל הוא שר של אש שהוא דין ומיכאל שר של שלג שהוא רחמים: והוא היה מקומה של רומי · פי' ע"ד שכתבתי לעיל שכוונת שלמה היה במה שנשא נשים נכריות היה כדי להכניע האומות אבל באמת לא יפה עשה וסורה לו הקב"ה שנבנה באותו יום רומי שאדרבה נתוסף כח לאדום ע"ד שאתו"ל אגלאה סהרכה וגו': כרמי שלי לא נטרתי וכו' · פי' כי המלות מתוארים בשם כרם כי כרם ה' צבאות הם

יפה קול

כי לא בשביל זנות נענשו רק בשביל כי נצמדו לבעל פעור כי בתחלים לא הזכר רק עון הזה: אלו הן דתן ואבירם · לפי שיטתו יתפרש הכתוב אל תראוני שאני שחרחורת מלשון פרע שזה גרם לי שעבוד מצרים · כי החטא הזה לא דבק בכלל האומה בלתי בקצת מהם וזה בני אמי נחרו בי והם דתן ואבירם שהמה בלשונם הרע סבבו את בריחת משה וגרמו רעה לכל האומה · אבל באומה בכללם לא היה בה חטא הזה · וכן הוא הכוונה בשאר המימרות רק להראות כי החטא אשר גרם להם לא היה בכלל האומה רק באנשים מעט: מלאו הדיין זה ה' השופט כל הארץ: א"ר לוי יום שנתחתן כו' · לפי שאמר לקמן יום שהעמיד ירבעם בן נבט ב' עגלי זהב נבנו ב' צריפין ברומי כו' ודריש לפ"ז שמוני נוטרה את הכרמים שבסבתו הלכתי בגולה ועזבתי את ארצי · לכן מביא כל המעשה מעט רומי אשר היא הדיחתנו מארצנו בחורבן בית השני: בנין להון ואינון נפלין · אין נס מבואר בסיפה השכלי כי למה יתחזק הבנין במי פרת · ואולי בא לרמז למו כי פרת הוא המקיף את א"י והבנין הזה לא ישאר אמיץ וחזק רק בעת שיכניעו להם את ארץ ישראל: עביד גרמיה שפיי דחמר · עשה עצמו מריק יין וטוען בנאדות ממקום למקום: ומלך אין בארום נצב מלך · פי' כי המלך אשר נצב באדום קם ביום אשר נסתלק אליהו ולפניו לא היה שם מלך והיה נכנע תחת יהודה עד ימי יהורם אז פשע · ויען כי הקמת המלך היה ביום אשר נסתלק אליהו וזה היה פתח למרידתם לכן נמנה המרד מן הסתלקות אליהו ובלי ספק באה להם כל זה בקבלה: שהיה מפטם לפשחור בן מלכיה כו' · מן המדרש נראה כי פשחור וחבריו היו מנביאי השקר אבל מן הכתובים לא מוכח רק כי מאנו לשמוע בנבואות ירמיה אשר רפה את ידי אנשי המלחמה · וישמעוסו בשביל זה וימררוהו: על שכרמי שלי לא נטרתי · קילור לשון יש כאן וה"ג בירושלמי מי גרם לי להיות נוטרה את הכרמים על שכרמי שלי לא נטרתי מי גרם לי להיות משמרת ב' ימים בסוריא כו' ויתפרש בני אמי שמה הרשעים אשר בבני אומתי שגרמו חורבן ביהמ"ק שמה גרמו לי שמירת ב' חלות או ב' ימים טובים: קרי עליהון גם אני נתתי וגו' · כי הנלוה לקרוא את חקי ה' כי לא טובים שמה ומשפטים אשר נאמר בהם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם איך יאמר עליהם לא יחיו בהם · לכן מפרש את הכתוב על הסייגים והגדרים אשר הוסיפו חכמי הדור לעשותם · ומהם שמה הסייגים אשר נעשו לקיום המצות בא"י · בכל זאת לענין קיום המצות בארץ שמה לא טובים ולא ישיגו בהם ארחות חיים כי טובים וחיים הם את ישמרם בארץ ישראל:

כל הדברים יכולין להעשות · פי' לעשות המופתים והאותות בפרעה ונגד כל ישראל אשר הם נסים לפרקים זה יוכל להעשות · אבל לפרנס עם רב כזה במדבר במשך זמן רב זה דורש נס תמידי בלי הפסק

קליות ואגוזים התקנת לתינוקות שבהן · איכן פירושו של דבר כאן הגידה לי שאהבה נפשי · אומה שאהבה נפשי אומה שנתתי נפשי עליה · איכה תרעה בימות החמה איכה תרביץ בצהרים בימות הגשמים · שלמה אהיה כעוטיה · רבי חלבו בשם רבי הונא אמר שלא אהיה כאבל הזה שהוא עוטה על שפמו ובוכה המד"א (ויקרא יג) ועל שפם יעטה · דבר אחר שלמה אהיה כעוטיה · שלא אהיה כרועה זה שנכנסו זאבים בתוך עדרו ובקעוהו ועטה את בגדו ויצא המד"א (ירמיה מג) ועטה את ארץ מצרים · על עדרי חבריך · כשאני הולך אצל חבריך וישאלוני על עדריהן מה אני משיבן : ב רבי ברכיה פתר לה בקרייה הדין (במדבר כז) יפקד ה' אלהי הרוחות · [א] יפקד ה' אמר לפניו רבש"ע הואיל ואתה מסלקני מן העולם הודיעני מי ומי הרועים שאתה מעמיד על בניך · איכן פירושו של דבר כן הגידה לי שאהבה נפשי · אומה שאהבם נפשי אומה שנתתי נפשי עליה · איכה תרעה · בימי מלכיות · איכה תרביץ בצהרים · בשעבוד מלכיות · שלמה אהיה כעוטיה · ר' עזריה אמר שלמה שלא אעשה למה בעיני חבריך על עדריהן חילול שמים בדבר בניך בצרה ועדרי חבריך ברווחה · אמר רבי יודן בר סימון שלא יהו אומות העולם אומרים טעת מדת הדין היה יודע שמבקש לשחטן במדבר ושחטן במדבר · המד"א (במדבר יד) וישחטם במדבר · ורבנן אמרין שלא יראו בניך שצרתן צרה ויטו מאחריך וידבקו בעדרי חבריך המד"א (תהלים צד) היחברך כסא הוות · באותה שעה אמר הקב"ה למשה אתה אומר לי איכה תרעה איכה תרביץ חייך אם לא ידעת סופך שיש לך לידע שנאמר אם לא תדעי לך היפה בנשים · ד"א אם לא תדעי לך היפה בנשים · היפה שבנביאים המעולה שבנביאים · [ב] אמר רבי יוסי בר ירמיה למה נמשלו הנביאים בנשים לומר לך מה אשה זו אינה מתביישת לתבוע צרכי ביתה מבעלה · כך הנביאים אין מתביישים לתבוע צרכיהן של ישראל מן אביהם שבשמים : ג צאי לך בעקבי הצאן · רבי אליעזר ורבי עקיבא ורבנן · רבי אליעזר אומר · [ג] מחררה שנטלו ישראל בידם ממצרים אכלו ממנה ל"א ימים · דא"ר שילה ששים ושתים סעודות את יודע שהיו לישראל מהררה זו · [ד] מה אני עושה להם בסוף בעקב הה"ד (תהלים עב) יהי פסת בר בארץ · ר' עקיבא אומר ממה שהקפתי אותם בענני כבוד המד"א (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם לא ימיש עמוד הענן יומם את יודע מה אני עושה להם בסוף בעקב הה"ד (ישעיה ד) וסוכה תהיה לצל יומם · ורבנן אמרי ממה שהאכלתים במדבר שמתוק מדבש וחלב את יודע מה אני עושה להם בסוף בעקב שנאמר (יואל ד) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים · ד"א צאי לך בעקבי הצאן · אמר לו סוף כל הצאן לצאת ואתה יוצא באחרונה · ולא שנתעצל משה אלא שהיו [ה] ישראל עסוקין בבזה ומשה עסוק במצות יוסף המד"א (שמות יג) ויקח משה את עצמות יוסף עמו · דבר אחר צאי לך בעקבי הצאן · אמר לו סוף כל הדור למות ואת תהוי כותייהון · מהיכן היה לו הדבר הזה · רבי שמואל בר נחמן אמר מהסנה דאמר רבי שמואל בר נחמן [ו] כל שבעת ימי הסנה היה הקב"ה מפתה את משה שילך בשליחותו למצרים שנא' (שם ד) ויאמר משה אל ה' בי ה' לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך · הרי ששה ימים ויומא דהוה קאים בגויה הרי שבעה ימים · ובסוף אמר להקב"ה שלח נא ביד תשלח · אמר לו הקב"ה חייך שאני צוררה לך בכנפיך · ומתי פרע לו הקב"ה (מג) רבי ברכיה ורבי חלבו ורבי לוי · חד אמר כל שבעת ימי המלואים היה משמש בכהונה גדולה סבור שהיא שלו ובסוף נאמר לו אינה שלך של אהרן אחיך הוא שנאמר (ויקרא ט) ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן · רבי חלבו אמר כל שבעת ימי אדר היה משה מפיים ומתחנן לפני הקב"ה שיכנס לארץ ובסוף אמר לו (דברים ג) כי לא תעבור את הירדן הזה ·

מסורת המדרש א ספרי פרשה פינחס פיסקא קל"ט · ילקוט פינחס רמז תשע"ו · ילקוט כאן רמז תתקפ"ב : ב מדרש משלי סוף פרשה ל"א · ילקוט יתרו רמז רע"ב · ילקוט משלי רמז תתקס"ד · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"ב : ג קידושין דף ל"ח · סדר עולם פרק ס' · תוספתא סוטה ריש פרק י"א · שמות רבה פרשה ג' · מכילתא בשלח מסכת דויסע פרשה ס' · ילקוט בשלח רמז רס"ה · ילקוט יהושע רמז ט"ו : ד עיין בראשית רבה פרשה ט"ו ופ"כ : ה עיין סוטה דף י"ג · תוספתא סוטה פרק ד' · דברים רבה פרשה ברכה · ילקוט בשלח רמז רכ"ז : ו שמות רבה פרשה ג' · ויקרא רבה פרשה י"א · במד"ר פ' כ"א · סדר עולם רבה פרק ס' · מדרש תהלים נגמור י"ח · תנחומא סדר חיי שרה סימן ו' · וסדר ויקרא סימן ג' · וסדר ואתחנן סימן ס' · ילקוט שמואל ב' רמז קס"א :

חדושי הרש"ש

(מג) רבי ברכיה ורבי חלבו ורבי לוי · עי' בויק"ר פרשה י"א :

מתנות כהונה

הכי גרסינן בס"י איכה תרעה בימות הגשמים איכה תרבין בצהרים בימות החמה : ובקעוהו · בקעו והרסו העדר : הכי גרסינן ארץ מצרים וגו' וסיפיה דקרא הוא כאשר יעטה הרועה את בגדו : כשאני הולך אצל חבריך · אברהם יצחק ויעקב וה"ג בילקוט בהדיא : איכן פירושו כו' · היאך מפורשת שכך אמר משה כאן היה מפורש כן כמו כאן : ה"ג שלא אעשה למה · פירושו הבל ותוהו ועיין בב"ר פ' ב' : ה"ג על עדריהן של א"ה וכדלקמן שהאומות נקראין חברים : טעות מדת הדין כו' · ר"י בר סימון דרשו על מבלתי יכולת ה' וגו' ומאמר זה דרשתיו וחקרתיו ולא מצאתיו ול"ל הקב"ה היה יודע טעות ותולשת מדת הדין שלא יוכל עמוד נגד ל"א מלכים לפיכך נקם עילה שישחטם במדבר וכן עשה ודרש כעוטיה לשון טעות ותולשה ועיין בילקוט פרשת שלח: כד"א היתברך גו' · מביא ראיה על חביריך שפירושו א"ה : שצרתן צרה · כלומר צרה נאמנת : ויטו מאחריך · דרש כעוטיה לשון נטייה : היפה בנשים וגו' גר' ועיין בתשובה על כל אחד ואחד בשמות רבה ובילקוט פ' פנחס ולקמן מייתי להו גם כן רק שלא כסדרן : ה"ג אכלו ממנה אחד ושלשים יום דאמר ר' שילה ששים ואחת סעודות היה לישראל מחררה זו ממנה אתה יודע מה אני כו' וכן מצאתי בספר ישן ועיין בילקוט ובפירש"י בפ' בשלח ושם בביאורי מהרא"ם ושם בספר רבינו בחיי ובש"ר פרשה כ"ה גרסי' ג"כ ל"א יום ועיין שם ואותם ל"א יום הם ט"ו מניסן וט"ו מאייר ולילי ט"ז בניסן אכלו מצה במצרים ומיד בשחרית של ט"ו אכלו מן החררה שהוציאו עד שחרית של חמשה עשר באייר ועד גם כן בכלל ומפני שראו שכלתה החררה נתרעמו הרי שאכלו ממנה ס"א סעודות ואע"ג דבסדר עולם כתוב שאכלו מן החררה כל ל' יום וכן הוא בשמות רבה פרשה ג' ובילקוט שיר השירים לא קפד לממני חד יומא היותר על ל' ורבינו בחיי כתב בסדר בשלח שאכלו מן החררה אף ליל ט"ז באייר וא"כ אכלו ממנו ס"ב סעודות וכן היא גירסת הספר שלפנינו אבן במכילתא בהדיא ס"א סעודות והכי גרס רש"י בפ' בשלח ובשיר השירים וגם לפי זה קשה שלא היה להם להתרעם ביום ט"ו מאחר שהיה להם לאכול עוד שיעור סעודה אחת לערב ואין מעצור לה' להושיע שיספיק להם עוד זמן ועידן כמו שנתברכה החררה עד כה שלא הכינו אותה לכל היותר רק לשבעה ימים וכמו שהקשה ג"כ מהרא"ם ז"ל : ה"ג ממן שהאכלתי : עסים וגו' גרסי' וסיפיה דקרא והגבעות תלכנה חלב · ובילקוט גרס שמתוק כדבש שנאמר וטעמו כצפיחת בדבש ול"ג בחלב : ה"ג ואת תהוי כותייהון · פי' כמוהם וכיוצא בהם שימות גם הוא ולא יכנס לא"י או י"ל סופיהון פי' שימותו כולם ואחר כך ימות גם הוא אחריהם : הרי ששה ימים · עיין בשמות רבה פרשה ג' ובויקרא רבה פרשה י"א : צוררה לך · כלומר אזכרנו לך כדבר הצרור בכנף בגדו ולא יפול ממנה נצור אצלה : שהיא שלו · כהונה הגדולה : כל שבעת ימי אדר · עיין מזה לעיל בפרשת וילך :

גדיים

פירוש מהרז"ו

אלו להעשות : תרעה בימות החמה · שאז הוא זמן להרעות שיש דשאים בשדה ובצהרים מגודל החום רובצים ואינם הולכים וכן בימות הגשמים וצ"ל ובימות הגשמים ואיך תעשה כל זה לישראל במדבר שאין לחם ואין מים : שאהבה נפשי · אומה וכו' ופי' הפסוק הגידה לי איכה תרעה ואיכה תרבין בצהרים שאהבה נפשי ע"פ מדה ל"א : כעוטיה כאבל · על צרת ישראל במחסור כל במדבר : ועטה את ארץ מצרים · וס"ד כאשר יעטה הרועה את בגדו ויצא משם בשלום מהו ויצא אלא שיצא נקי מצאנו שבקעום זאבים והחזיק טובה שיצא בעצמו בשלום ובהכרח שהכוונה על מלך מצרים ולא על נבוכדנאצר ע"ש בפסוק ודו"ק : אצל חבריך · האבות שדבקו ונתחברו בך : אמר לפניו · ספרי סדר וילך : ב מי ומי הרועים · שיהיו בכל דור ודור : בצהרים · משל לתוקף השעבוד : שלא אעשה · לפי שלא היה נעשה למה ובב"ר פ' ב' סי' ג' הגי' ללמה ולא כלום ודורש שלמה נוטריקון שלא מה וכצ"ל : אר"י ב"ס · בא לדרוש פסוק זה שלמה אהיה כעוטיה על עונש ישראל במרגלים שאמר משה ואמרו כל הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכולת ה' להביא וגו' וישחטם במדבר שתחלה היה סבור בטעות שיוכל להביא וכשראה שאינו יכול וישחטם ודורש כעוטיה היפך אותיות כטועה ורוה"ק אמרה כן להקב"ה בעד ישראל : הוא יודע שמבקש לשחטן במדבר · הל' דחוק ופי' שעתה כשרואה שידו קצרה מלהביאם בארץ וא"כ עומדים ומוכנים לכלות במדבר וע"כ עשה עילה לומר שחטאו וע"כ שחטם במדבר · והנה התבוננתי שדברי המדרש סותרים זה את זה תחלה אמר שיאמרו טעות מדה"ד פי' שתחלה היה סבור שהוא יכול להביאם לארץ ואח"כ ראה שאינו יכול כ"י וע"כ שחטו כצ"ל ואח"כ אמר יודע שמבקש לשחטן במדבר שידע מתחלה וא"כ לא טעה ובאמת שהם שני מיני טענות שיושבי כנען יאמרו שטעה וע"כ שחטם במדבר ולא משנאה הוציאם בתחלה ומצרים יאמרו שהוציאם בשנאה שלא יתלו בגבורות אנשי כנען יותר מהם והנה בעגל בכי תשא אמר ברעה הוציאם היינו בשנאה ומצרים אמרו כן ובשלח לך במרגלים אמר מבלתי יכולת ה' היינו שטעה כצ"ל ויושבי כנען אמרו כן ובסדר עקב הם בכ"מ וההכרעה ע"פ מדה ל"א הארץ אשר הוצאתנו משם היא מצרים בשנאה הוציאם ויושבי כנען יאמרו מבלתי יכולת מדה ט' ע"פ מדה י"ז כמפורש בעגל ובמרגלים לך בעקב שחשב ב' הטענות של עגל ושל מרגלים יחד אמר תחלה מבלתי יכולת וגו' ואח"כ ומשנאתו וגו' ושם מפורש שני החטאים ושני התפלות ודברי המדרש כפי מ"ש בעקב ודוק מאד ועי' במ"ר פ' ס"ז סי' כ"ב ד"ר פ"ג סי' ט"ו : אם לא ידעת · עי' בשמ"ר שם הפירוש : ג בסוף בעקב · וזהו בעקבי הצאן דמשיחא כמ"ש חז"ל עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת : ס"ב סעודות · ובשמ"ר פרשה כ"ה סי' ד' איתא ס"א סעודות עי' מ"כ שם · ובס"ע פרק ה' איתא שלשים יום הייט ס' סעודות וכל דעות אלו כולם אמת וכמ"ש כיום צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות כהנה וכהנה ועי' מ"ש לעיל פסוק ישקני על מ"ש נתתי את תורתי וכו' והסירותי את לב וכו' : ומשה עסוק · שמ"ר סוף פרשה כ' ומכילתא ריש בשלח שחשם את ארונו הרבה ונשהה : הרי ששה ימים · עי' שמ"ר פרשה ג' סי' י"ד ומש"ם וש"נ ומבואר : של אהרן · ויק"ר פרשה י"א סוף סי' ב' · וה"ג שם ר' ברכיה בשם

יפה קול

דפסק לא האמין משה בנפשו אם יוכל למשול עליהם ולנהלם כאוסן כזה : אומה שאהבה נפשי כי ראם בסבלותם ובכה כדאיתא בש"ר פ"א · ונתתי נפשי עליה בהריגת המצרי כדי להציל העשוק מידו : המד"א ועל שפם יעטה · צ"ל ולא תעטה על שפם מקרא הוא ביחזקאל וממנו ילפינן עטיפת הראש באבל : ובקעוהו ועטה את בגדו · ויצא ואין מעכב בידו ואינו מפחד מהם להמנע מעטיפת בגדו כן נ"כ יעטה כל אשר מצרים ויצא בשלום ואין מכלים ומעכב בידו : מה אני משיבן · דאע"ג דהוא לא גרם רעתם בושה ליה מלאה שנאבדו בהיותם במשמרתו : איכה תרעה בימי מלכיות כו' · פירוש הדברים כי אם משה הכניסם לא"י לא היו גולין כדאיתא בתנחומא פ' ואתחנן ועתה כיון שהגיע ימי למות ואחר יביאם אל הארץ שלא יבוא יום כי יגלו · לכן הגידה לי מי ירעם ומי יוציאם אז בגלות : שלא אהיה כלמה · למה הוא דבר תוהו והבל · וכעוטיה יתפרש מלשון גערה והכלמה וז"ש שלא נתהו והבל אהיה מגערת והכלמת האבות על שלא בקשתי על צרכיהם : טעות מדת הדין · ודרים כעוטיה כמו כטועה בחלוף אתוון · ופירושו שיאמרו כי לא בחטאם נענשו אלא בקוצר כח ה' : אם לא ידעת סופך שיש לך לידע · ודרים השיבת ידעת כאלו היא כפולה · וזה אם לא ידעת מי המה הרועים אשר יקומו אחריך ידעת שלא פדע · וכדאיתא בספרי על פסוק ויראהו ה' את כל הארץ שהראהו פרנסי כל הדורות : ד"א אם לא תדעי לך היפה בנשים כו' · יש מוחקים סך ד"א כי לפני זה לא דרים כלל על פסוק היפה בנשים · ויש לקיים הגירסא כי לפי הדרשות הראשונות קאי על משה ונקרא בלשון נקבה בשביל תשישות כחו · ולד"א יכנהו בשם נקבה לשבח כי הוא היפה והיקר בין הנביאים : מחררה שנטלו בידם · כי משה שאל איכה תרעה ותפרנס לישראל לעמוד · וענהו ה' צאי לך בעקבי הצאן ראי פרנסתם במדבר מחררה זו שנטלו ממצרים ומזה תדע שתגדל עוד עליהם השגחת האלהית ופרנסתם לעתיד · ורבנן אמרי כי הקב"ה אמר למשה לנבוכית זאת מהמן כי זה התמיד להם יותר מהחררה ור"ע אומר דעל ענני כבוד מיירי שנראו להם מיד בצאתם ממצרים דכתיב וה' הולך לפניהם יומם וזה שאמר לו צאי לך מיד בצאתך תראה ותוכח השגחתי עליהם גם לעתיד : יהי פסת בר בארץ · וזה קאי על לעתיד כדאיתא בפ"ב דשבת עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת כו' : סוף כל הצאן לצאת · כי כאשר שאל משה במה יפרנסם אמר לו ה' צאי לך ואז תראה נפלאותי במדבר ואל תאמר כי ישראל לא יאמינו בך ולא יאבו לצאת · לכן אמר לו סוף כל הצאן לצאת ויבטחו בי · וע"ד הכתוב לכתך אחרי במדבר וגו' : סוף כל הדור למות כו' · ובא לגערו למה ישאל איך יפרנס ולא בטח בה' · וכ"מ בש"ר פ"א · ומה שמקשה מהיכן היה לו הדבר · פירושו כיון דכוונתו היתה לטובה לדאוג על עמו לא היה ראוי לזה : הרי ו' ימים · תמול שלשום מאז הם שלשה ושלשה גמין מרבים עוד שלשה ימים : כל ז' ימי אדר כו' · ובסוף א"ל כי לא תעבור את הירדן הזה · זה אינו מדוקדק כי תפלתו היתה אחר אשר כבש סיחון ועוג ואז אמר לו ה'

בי

ידי משה

ופירושו מי גרם לו זה שכרמי שלי לא נטרתי שלא שמרתי י"ט אחד כתיקונו וכו' · ואע"פ שלא בגלות תליא מלתא שהרי אף בא"י כל שהיו רחוקים מירושלים שלא היו השלוחים מגיעים היו עושים ב' ימים מ"מ הואיל ורוב המקומות בא"י היו עושים י"ט א' ורוב מקומות בח"ל עושים ב' ימים מוקי בגלות וקשה מתחלה מאי סברו לקבל שכר על שניהם ולבסוף מאי סברו · ונראה דקאי אדלעיל מיניה שחורה אני ונאוה פי' שאמרתי שהשחורכן זה השחרות זה נאוה לי שאקבל שכר על שניהם ושוב ראיתי שאינו אלא שחרות ומעיקרא סברו הואיל ויש להם טרחא יתירה יקבלו שכר יותר ושוב ראו הואיל והוא בסיבתם לא יקבלו שכר יותר וק"ל : טעות מדת הדין וכו' · מדרש זה תמוה מאד ואין לו שחר כלל ונראה דה"ק לפי שבשעה שהוציא הקב"ה את ישראל קיטרג מדת הדין ואמר הללו עע"ז וכו' מה נשתנו אלו מאלו וא"כ עכשיו יאמרו כטעותם מתחלה ולע שאינם ראוים לגאול רק שהוציא לשחטם במדבר וק"ל : היפה שבנביאים · פי' ע"ד דאיתא כל הנביאים נתנבאו בכה ומשה נתנבא בזה הדבר לפי שהיה הדיבור בעצמו נכנס לתוך פיו רק דאיתא בגמרא דב"ב אלא מעתה זה הדבר דלאשי המעות נימא נמי שלא יהיה נוהג אלא באותו

ורעי את גדיותיך • אמר לו [א] גדיים נכנסים תישים אין נכנסין • על משכנות הרועים • אמר לו הקב"ה אומר לך עד מתי אתה קיים על עמי ותרעה בם על משכנות הרועים על הקוצין זה על ארעהון של רעים וקשים שהיו בה סיחון ועוג :

א [ט] **לסוסתי** ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי • [ב] דרש ר' פפים (איוב כג) והוא באחד ומי ישיבנו • דן יחידי לכל באי עולם ואין להשיב על דברי מי שאמר והיה העולם • א"ל ר"ע דייך פפים שלא להשיב על דברי מי שאמר והיה העולם לפי שהכל באמת והכל בדין שכן כתיב (ישעיה ו) ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא • אמר רבי סימון כסא שמפריש בין מיתה לחיים (שם) (א) וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו • [ג] וכי יש שמאל למעלה והלא הכל ימין שנאמר (שמות טו) ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב ומה ת"ל מימינו ומשמאלו אלא אלו מימינים ואלו משמאילים אלו מכריעין לכף זכות ואלו מכריעין לכף חובה • רבי יוחנן בשם רבי אחא מייתי לה מן הדא (דניאל י) ואמת הדבר וצבא גדול • אמת הדבר כשנעשה צבא גדול דכתיב (ירמיה י) וה' אלהים אמת • מהו אמת • אמר רבי איבון שהוא אלהים חיים ומלך עולם • [ד] אמר רבי אלעזר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו • (ב) ובנין אב שבכלן (מ"א כב) וה' דבר עליך רעה זה בנין אב שבכולן • ומה מקיים רבי אלעזר הדין קרייה דר' פפים והוא באחד ומי ישיבנו • אלא הוא חותם יחידי לכל באי עולם ואין בריה חותמת עמו • [ה] ומהו חותמו של הקב"ה • רבי ביבי בשם רבי ראובן אמר אמת שנא' (דניאל י) אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת • אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת אלא עד שלא נחתם הדין רשום• משנחתם גזר דין אמת • אמר ריש לקיש ולמה הוא אמת אל"ף בראש האותיות מ"ם באמצע תי"ו בסופן לומר (ישעיה מד) אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים • אני ראשון שלא קבלתי מלכותי מאחר • ואני אחרון שאיני מוסרה לאחר שאינו בעולם • ומבלעדי אין אלהים שאין לי שני : **ב** [ו] דרש רבי פפים (בראשית ג) הן האדם היה כאחד ממנו וגו' כיחידו של עולם • אמר לו רבי עקיבא דייך פפים • אמר לו מה את מקיים היה כאחד ממנו • אמר לו כאחד ממלאכי השרת • וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא מלמד שנתן לפניו הקב"ה שני דרכים דרך החיים ודרך המות וברר לו דרך המות והניח לו דרך החיים : **ג** דרש רבי פפים (תהלים קו) [ז] וימירו את כבודם בתבנית שור שומע אני בשור של מעלן ת"ל אוכל עשב • אמר לו רבי עקיבא דייך פפים • אמר לו ומה אתה מקיים וימירו את כבודם בתבנית שור בשור של שאר ימות השנה ת"ל אוכל עשב • אין לך מנוול ומשוקץ כשור בשעה שאוכל עשב • רבי יודן בשם ר' אחא אומר חרטומי מצרים עשו להם כשפים והיה נראה כמרטט לפניהם המד"א (ירמיה מט) רפתה דמשק הפנתה לנוס ורטט החזיקה : **ד** דרש רבי פפים לסוסתי ברכבי פרעה • לססתי כתיב אמר הקב"ה כשם ששׂשׂתי על המצריים לאבדן בים כך ששתי לאבד שונאיהם של ישראל • ומי גרם להם להנצל מימינם ומשמאלם בזכות התורה שעתידין לקבל מימינו של הקב"ה שנא' (דברים לג) מימינו אש דת למו • ומשמאלם זו מזוזה • ד"א מימינם זו ק"ש • ומשמאלם זו תפלה • אמר לו רבי עקיבא דייך פפים כל מקום שנא' שישה כתיב בשי"ן וכאן בסמ"ך • אמר ליה ומה את מקיים לסוסתי ברכבי פרעה • [ח] אלא רכב פרעה על סוס זכר וכביכול נגלה הקב"ה על סוס זכר הה"ד (תהלים יח) וירכב על כרוב ויעוף • אמר פרעה מה הסוס זכר הזה הורג בעליו במלחמה אלא הריני רוכב על סוסה נקבה • הה"ד לסוסתי ברכבי פרעה • חזר ורכב פרעה על סוס אדום על סוס לבן או בשחור כביכול נגלה הקב"ה על סוס אדום לבן שחור הה"ד (חבקוק ג) דרכת בים סוסיך סוסון פגיין • יצא פרעה הרשע בשריון וכובע כביכול הקב"ה כן שנא' (ישעיה נט) וילבש צדקה כשרין הביא נפט כביכול הקב"ה כן שנאמר

מסורת המדרש א שמות רבה פ' ב' : ב מכילתא פ' בשלח פ' ו' • ילקוט איוב רמז תתק"ח : ג ירושלמי סוף סנהדרין : ד שמות רבה פ' י"ב • במדבר רבה פ' ג' • תנחומא סדר וארא סי' ט"ו • ילקוט מלכים א' רמז רכ"ב • ילקוט איוב רמז תתנ"ג • ירושלמי ברכות פ' ט' • וירושלמי סנהדרין פ' א' • בראשית רבה פ' כ"א : ה שבת דף נ"ה • סנהדרין דף ס"ד : ו בראשית רבה פ' כ"א • מכילתא בשלח פ' ו' כל הענין : ז מדרש תהלים מזמור ק"ו • ילקוט תהלים רמז תתמ"ד : ח אדר"ן פרק כ"ז • מדרש תהלים מזמור י"ח • ילקוט שמואל ב' רמז קס"ו • ילקוט חבקוק רמז תקס"ה :

חידושי הרש"ש

(א) וכל צבא השמים עומדין עליו • כ"ה (במלכים א' כ"ב) : (ב) ובנין אב שבכולם וה' דבר עליך כו' • עי' בויק"ר פכ"ד אות ד' בע"ש :

פירוש מהרז"ו

בשם רבי לוי וכ' אלבו וכן צ"ל כאן ואין כאן אלא שתי דעות : של קשים ורעים • שמ"ר פ' ב' בסי' ד' ועי' מש"ש בשם הזוהר כמו כאן :

א והוא באחד • וס"ד ונפשו אותה ויעש תנחומא סדר שמות סי' י"ט כל הענין ע"ש באריכות שמ"ר פרשה ד' סי' ג' בקיצור ובשמ"ר פ' כ"ג סי' י"ד ובד"ר פרשה א' סי' יו"ד ברמז ועי' הפירוש שם : ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא • עי' ביפה קול וכ"ה בתנחומא שם ובילקוט ואראה את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ופסוק זה דורש ולא פסוק של ישעיה ומ"ש כסאו פירוש שמיוחד לו כ"י היינו כסאו המופרש מעולם התחתון של בני תמותה ועומד בין מלאכי מעלה החיים והקיימים תמיד : וכי יש שמאל למעלה • לעיל פסוק ישקני לדברי רבנן : ובית דינו • וזהו וצבא גדול ועי' ויק"ר פרשה כ"ד סוף סי' ב' וש"נ ומבואר : ומה מקיים ר' אלעזר • צ"ל רבי עקיבא וכ"ה בתנחומא ע"ש : אמת • יומא ס"ט ב' נפל פתקא מן רקיע דהוה כתיב ביה אמת : אם אמת למה רשום • ב"ר פ' פ"א סי' א' ועי' מש"ש פי' : כיחידו של עולם • ב"ר פ' כ"א סי' ה' ושם מבואר : **ג** חרטומי מצרים• עי' זוהר סדר תשא באריכות מה שעשו : המד"א רפתה דמשק ורטט החזיקה • כ"ז נראה שאינו מן המדרש אלא היה פירוש על הגליון לפרש תיבת רטט שבמדרש : **ד** שונאיהם של ישראל • ועי' ילקוט בשלח בפסוק והמים להם חומה ובפסוק וישובו המים • אמר בכנוי על האויבים והכוונה על ישראל ועי' מ"כ ועל שהוקשה לו איך ידמה רעיתו לסוס ע"כ דורש מלשון שישה ושמחה לשמחה של רכבי פרעה בים דמיתיך רעיתי ובשביל דרשה זו של ר' פפים הובאו כל דרשות של ר' פפים לכאן : וכאן בסמ"ך • ואף שדורשים חז"ל באופנים אלו אך צריך ליתן אופן גם כפי מה שכתוב שדימה רעיתו לסוס ברכבי פרעה ע"כ דורש שהקב"ה כ"י עשה דמיון סוסיו ורכבו של פרעה בשביל ישראל בים • ועי' כל זה מכילתא בשלח פסוק ה' איש מלחמה : דרכת בים סוסיך • הדריכה שדרכת והלכת בים כמ"ש בים דרכך היה על סוסיך ע"פ מדה ע' שאם הכוונה מה שדרך על סוסי פרעה והרגם לא היה קורא לסוסי פרעה סוסיך וכל הדמיונות שמביא מאחר שכתוב ה' איש מלחמה עשה מלחמתו עם פרעה כדרך בני אדם : וילבש צדקה כשרין • וס"ד וכובע ישועה בראשו כעל גמולות ישלם שגמל ושלם לפרעה כמו שעשה ומאחר שהם

מתנות כהונה

גדיים • בניהם של יוצאי מצרים : תיישים • יוצאי מצרים עצמם והוא היה רועה על התישים ועיין בשמות רבה שהגירסא נשתנה : אומר לך עד מתי גרסינן : הקוצין כו' • סיחון ועוג היו קשים ורעים כמו קוצים הללו ועיין בשמות רבה שנשתנה הגירסא לשבח :

לסוסתי • דן יחידי כו' • לפי שהוא דן יחידי שהוא יחיד בעולם ואין מי שימחה בידו כל מה שהוא חפץ הוא עושה כן הוא בהדיא בילקוט איוב : ה"ג דייך פפים שלא להשיב כו' • פי' שעל משפטי ה' אין להשיב שהכל בדין אמת ועיין בילקוט איוב ולקמן : בין מיתה לחיים • דרש רם ונשא רם כד"א רמה בים רמז למיתה ונשא רמז לחיים והתנשאות לכל ראש : דכתיב ה' אלהים אמת • חוזר למעלה שאין להשיב על משפטי ה' דכתיב וה' אלהים אמת וכדמפרש ואזיל : כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו • וזהו בצבא גדול וכאן כתיב ה' אלהים אמת : מהו אמת • כלומר למה הוא אמת : אלהים חיים כו' • כי מי שאינו חי לעד אינו אחד אמת אלא עובר ובוזב ופוסק וכן הם דיניו ומשפטיו כל ידעום אמתן וכמו שהאריך בזה בעל חובות הלבבות בשער היחוד : ה"ג בכל מקום שכתוב מאמר זה וה' הוא ובית דינו ולא גרס כביכול והוא קל להבין : זה בנין אב • שהרי שם של ארבע רחמים ואין רע כ"א בהסכמת בית דין הקשה : רשום • משמע רשימה בעלמא שעדיין אינו על גומרו ועל אמתתו ועיין בפ' מצות חליצה ובב"ר פ' כ"א : ולמה הוא אמת • למה חותמו במלת אמת : כיחידו של עולם כו' • עיין בב"ר פרשה כ"א : של מעלן • שהוא בארבע חיות הקדש : ה"ג ומה אתה מקיים בתבנית שור אמר לו בשור כו' • פי' אלו לא אמר רק בשור היה משמע בשור של שאר כו' : כמרטט • כמרקד ומנענע ונרתת : כך ששתי כו' • כמו שדרשו חז"ל והמים להם חומה חמה כתיב : מימינם ומשמאלם • שכן כתיב והמים להם חומה מימינם ומשמאלם : זו מזוזה • י"ל על שהיא בשמאל ביציאתו מן הבית ובילקוט פ' בשלח גרסינן זו תפילין : תפלה • ונקראת התפלה שמאל על שהיא צרכי העולם הזה וכן קראוה חז"ל חיי שעה כמו שאמרו חז"ל מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה אבל ק"ש היא קבלת עול מלכות שמים כולו קדש קדשים הוא לה' ובילקוט פרשת בשלח הגירסא בסיגנון אחר : וירכב על כרוב • בשוחר טוב ובילקוט שמואל גרס הה"ד כי תרכב על סוסיך • סוסיך משמע סוסים הרבה וא"א לרכוב על הרבה סוסים אלא בזה אחר זה : הורג את בעליו כו' • הכי אמרי' בפ' ערבי פסחים ובשוחר טוב איתא סוס זכר עומד ומשתין והנקבה מהלכת ומשתנת ולפיכך היא טובה במלחמה : סוסיין פגיין • סוסים מתולפים ומפונים

ידי משה

דור וכו' ואיתא נמי בעקבי הצאן אלו בנים קטנים שמתים בעון נדרים פי' ע"י שאינם הולכים לת"ת להתיר להם הנדר וא"כ מכה זה ידע משה יפה שבנביאים הוא ודו"ק היטב : וכי יש שמאל למעלה וכו' • סוגיא זו אתיא כסוגיא דירושלמי דסנהדרין פ"ק וז"ל שם תנינן אל תהיה דן יחידי וכו' תנא אחד אמר ר"י ב"פ אף הקב"ה אין דן יחידי שנאמר וכל צבא שמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו וכו' פי' ריב"פ פליג אדלעיל וס"ל שאף הקב"ה אין דן יחידי והראייה שנאמר כל צבא השמים וגו' אלא שחותם יחידי ומייתי ראייה מקרא אבל אגיד לך רשום בכתב אמת ומוקי דקרא והוא באחד בתמיהה לתודיה ואתיא ריב"פ כר"ע ור"מ ס"ל כת"ק וטעם פלוגתתן מבואר דלת"ק הקב"ה גוזר דין ואינו מודיע הטעם לשום נברא ואע"פ שאינו מודיע הטעם אין משיבים עליו כי יודעים שהכל בדין ולריב"פ ולר"ע מתווכח עמהם בדין כל אחד מראה פנים לפי הנראה לו ומ"מ בגמר דין אינו חושש להם ואע"פ שהם רוב לנגדו בסברא אחד מ"מ גומר הדין כפי חכמתו נמצא פליגי ר"ע ור"מ בפלוגתא דת"ק וריב"פ ודו"ק ועי' מ"כ אם יטיב לך : זה בנין אב וכו' • והא דאיתא בב"ר פרשת וירא וה' פקד א"ר"י כתיב ונקתה ונזרעה זרע וגו' וכ"ל ב"ה שר"י מיישב קושיא זו דאיתא בירושלמי ה' נתן וה' לקח בטובה אינו נמלך בב"ד וברעה הוא נמלך בב"ד וא"כ הכא קשה שהיא טובה נמלך בב"ד לזה א"ר"י כתיב ונקתה ונזרעה וכו' פי' לפי' שפליגי ר"ע ור"י אם עקרה נפקדת או לא רק אם ילדה נקבות יולדת זכרים וא"כ הואיל ואיכא דעות מחולקות נשא ונתן הקב"ה עם ב"ד הלכה עם מי כמ"ש לעיל שכ"מ שפליגי ב' מ"ד הקב"ה נושא ונותן עם ב"ד הלכה עם מי ודו"ק : חותם יחידי • פי' בשעת שנושא ונותן בהלכה הוא מצרף המלאכים כדי לפסוק הלכה ברורה ע"ד שאחז"ל אליעזר בני כך אומר וכשהוא חותם פי' גזר דין שאינו תלוי בשום פלוגתא וביד הקב"ה לענוש ולגזור כרצונו אז אינו מצרף ב"ד והוא לבדו גוזר כמו שמצינו בגמרא

יפה קול

כי לא תעבור וגו' וכן הוא בספרי • וכן הוא מוכח דה"א אשר באדר התפלל וביום השביעי וזה היה יום מותו אמר לו ה' כי לא תעבור • דא"כ כל התוכחות והמצות שמספר אחר ואתחנן עד סוף הספר והבדלת ערי מקלט וכתיבת ס"ת ושימת שירת האזינו באזני העם הכל היה ביום אחד וזה לא נתן להאמר • ומוכרח הוא לאמר כדעת הספר כי גזירת לא תעבור היה ימים רבים לפני זה • אבל כאשר בא יום מותו הוסיף משה לבקש רחמים עוד הפעם וכדאיתא בד"ר שבעת מותו הרבה לשפוך שיחו לפני ה' ובתפלה זו מיירי הכא רשב"ן ומה שמביא פה את הפסוק כי לא תעבור את הירדן הוא רק לישנא דקרא קרא נקט וכוונתו על מה שאמר לו ביום מותו עלה אל הר העברים : על ארעהון של רעים וקשים בה זה סיחון ועוג כצ"ל ודריש הרועים כמו הרעים • אבל אין פירושם רוע לב • כי גם מלכי כנען היו רעים וחטאים אבל פירושו קשים וחזקים אמיצי לב וגבורים וכמ"ש במ"כ ורעים מגזרת תרועם בשבט ברזל: דריש ר' פפים מאי דכתיב והוא באחד • איידי דבעי לאתויי פלוגתא דר"פ ור"ע בלסוסתי לקמן מייתי נמי פלוגתייהו הכא ובהן האדם ובוימירו את כבודם : א"ל ר"ע דייך פפוס כו' • כי פפוס מפרש יען כי הוא דן יחידי ואין מתיעץ עם אחר לכן מי ישיבנו • וזה כעין הטחת דברים כלפי מעלה ע"ד מי יוכל לדון עם שהתקיף ממנו • ולכן מביא ר"ע את הכתוב מוכל צבא השמים עומדים עליו שהוא ובית דינו דנין הכל • והכתוב והוא באחד הוא רק כעין צדוק הדין לפי שהוא יחידי בעולמו ויודע משפטן של כל בריות לכן כל מעשיו הכל באמת והכל במשפט : שכן כתיב ראיתי את ה' יושב על כסאו גרסי' ומקרא הוא במלכים א' כ"ב וסיפיה דקרא הוא וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו וזה כסא הדין שמפריש בין מיתה לחיים וכדמפרש אבל הכתוב בישעיה ו' יושב על כסא רם ונשא מיירי בכסא הוד מלכותו : והלא הכל ימין • עיין לעיל בפסוק ישקני : דכתיב וה' אלהים אמת מהו אמת א"ל אבון שהוא אלהים חיים ומלך עולם • כל המאמר הזה אין כאן מקומו והוא שייך בתר מימרא דר' ביבי בשם ר' ראובן • וכ"ה בירושלמי ריש סנהדרין • ופי' דמהו אלהים אמת מייתי דר' ביבי דחותמו אמת • והדר בעי מ"ט דמילתא ומשני ר' אבון דקרא מפרש טעמא שהוא אלהים חיים ומלך עולם ופי' של אמת הוא ענין קיום ולכן נקרא אמת שהוא קיים לעולם • ולכן הוא ג"כ חותם יחידי ולבדו משום שכל ההוים נפסדים ולא יוכלו לקיים דברים לעד אבל הקב"ה שהוא קיים לעד בידו לבד לקיים כל דבר • ומ"ש אחר דברי ר' ביבי שנאמר אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת זה הוא ראיה אחרת מקרא דחותמו הוא אמת וה"ג ועוד שנאמר אבל אגיד וכו': כל מקום שנאמר וה' • עי' בב"ר פ' נ"א וביפה תאר שם : אני ראשון שלא קבלתי מלכותי כו' • כי זה הוא משלשה עקרי האמונה • הא' קדמותו • הב' נצחיותו • והג' אחדותו • וע' בעקרים מאמר ב' פרק כ"ה : כיחידו של עולם • ומפרש כאחד ממנו כמיוחד אשר בינותינו • או דמפרש • כזה שממנו הנקרא אחד וכמו דכתיב שמע ישראל ה' אחד וכן משמע בב"ר כ"א • ור"ע ימאן בפי' זה • כי מי ידמה ומי ישוה להקב"ה וגם היה לו לומר הן האדם היה כמוני • לכן מפרש דעל המלאכים אשר עמהם דבר ה' ורבנן מפרשי כאחד ממנו על הדרכים • ופירוש הכתוב כן הוא • הן היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע • כי לפניו היו שני דרכים הדרך הטוב והחיים והדרך הרע והמות ועתה כאשר בחר בדרך הרע והמות פן יאכל מעץ החיים וחי לעולם ותהיה גם רעתו נצחית : עשו להם כשפים • ונדחה בזה הוכחת ר"פ מדכתיב אוכל עשב ע"כ טעו בשור של מטה • כי גם אם טעו כשור של מעלה היה נראה להם כאוכל עשב בכשפיהם : כשם ששתי כו' • והא דאמרי' במגילה פ"ק שאין הקב"ה חדי במפלתן של רשעים • היינו דלא חדי כמתנקם מאויבו השמח ברעתו • אבל הוא שמח ברעתו שמסולקת מהארץ : מה הסוס זכר הזה הורג כו' • פי' למה לי בסוס הזה שהורג את בעליו ע"י שמדלג ומקפץ : הה"ד לסוסתי ברכבי פרעה • כלומר שנדמיתי בעיני פרעה כרוכב על סוסה כמותו • וזה שאמר דמיתיך רעיתי פי' כי למענך רעיתי דמיתי ונשתוויתי כסוסה של פרעה : סוסון פגיין גרסינן • ופי' סוסים רכים : הביא נפט • לשרפן כאש ומביא שנס הקב"ה כן מדכתיב וגלוי אש

(תהלים יח) עביו עברו ברד וגחלי אש · [א] הביא אבני בליסטרוס כביכול הקב"ה כן שנאמר (שמות ט) וה' נתן קולות וברד · חרבות ורמחים כביכול הקב"ה כן שנאמר (תהלים יח) וברקים רב · הביא חצים כביכול הקב"ה כן שנאמר (שם) וישלח חצים · א"ר לוי וישלח חצים ויפיצם · שהיו החצים מפזרים אותם · וברקים רב ויהמם · מלמד שהיו מערבבין אותם עירבבן הממן נטל סגניות שלהם ולא היו יודעים מה הם עושים · יצא פרעה קטפרקטוס כביכול הקב"ה כן שנא' (ישעיה מב) ה' כגבור יצא · הרעים קולו כביכול הקב"ה כן שנאמר (שמואל ב כב) ירעם מן שמים ה' · לבלב בקולו כביכול (שם) ועליון יתן קולו . יצא פרעה בזעם כביכול (חבקוק ג) בזעם תצעד ארץ · בקשת כביכול (שם) עריה תעור קשתך · בצנה ומגן כביכול החזק מגן וצנה · בברק חנית כביכול לנוגה ברק חניתך · רבי ברכיה בשם ר' שמואל בר נחמן כיון שכלה פרעה כל כלי זיין שלו התחיל הקב"ה מתגאה עליו · אמר לו רשע יש לך רוח יש לך כרוב יש לך כנפים · מהיכן הטיסן הקב"ה · אמר רבי יודן מבין גלגלי המרכבה שמטן הקב"ה והטיסן על הים · אמר רבי חנינא בר פפא בשר ודם [ב] שהוא רוכב על טוענו על דבר שיש בו ממש אבל הקב"ה אינו כן טוען את רכובו ורוכב על דבר שאין בו ממש הה"ד (תהלים יח) וירכב על כרוב ויעוף וידא על כנפי רוח · כתוב אחד אומר וידא וכתוב אחר אומר (שמואל ב כב) וירא על כנפי רוח · באיזה צד יתקיימו ב' כתובים · א"ר אחא מכאן שהיה לו להקב"ה עולמות ויצא להראות בהן:

ה דמיתיך רעיתי · אמר ר' אליעזר לבת מלכים שנשבת והיה אביה עומד לפדותה והיתה מרמזת לשבאים ואומרת להם לכם אני ושלכם אני ואחריכם אני · אמר לה אביה מה את סבורה שאין בי כח לפדותך דומה דמיתיך דומי בשתיקה · כך בשעה שהיו ישראל חונים על הים (שמות יד) וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חונים על הים · והיו ישראל רומזים למצריים מפחדם ואומרים להם אנו שלכם ולכם אנו ואחריכם אנו הולכים · אמר להם הקב"ה מה אתם סבורים שאין בי כח לפדותכם דומו דמיתיך שתקתיך · הדא הוא דכתיב (שם) ה' ילחם לכם ואתם תחרישון: **ו** ד"א דמיתיך רעיתי · רבנן אמרי לפי שנדמו ישראל לסוסים נקבות ומצריים הרשעי' זכרים מזוהמים והיו רצים אחריהם עד ששוקעים בים · אמר ר' סימון חס ושלום לא נדמו ישראל לסוסים נקבות אלא גלי הים נדמו לסוסים נקבות ומצריים לסוסים זכרים מזוהמים ורצו אחריהם עד ששקעום בים · והיה המצרי אומר לסוסו אתמול הייתי מושכך לנילוס ולא היית בא אחרי ועכשיו אתה משקעני בים והיה הסוס אומר לרוכבו רמה בים ראה מה בים · איפתיסים נעשית לכם בים · תני ר' ישמעאל (שם) וינער ה' את מצרים בתוך הים · מלמד שהסוס היה זורק רוכבו למעלה והוא יורד למטה והסוס למעלה ממנו · אמר רבי לוי כזה שמנער בקדירה תחתון עולה למעלה ועליון יורד למטה · רעיתי · מהו רעיתי · אמר רבי יונתן מפרנסתי הן שירעו אותי בשני תמידין בכל יום הה"ד (במדבר כח) את הכבש אחד תעשה בבקר · דאמר ר' יהודה בר סימון [ג] שני תמידין היו ישראל מקריבין בכל יום אחד בשחרית ואחד בין הערבים של שחר היה קרב על עבירות שנעשו בלילה ושל בין הערבים היה קרב על עבירות שנעשו ביום ולא היה אדם לן בירושלם ובידו עון שנאמר (ישעיה א) צדק ילין בה · ד"א דמיתיך רעיתי · רבנן אמרי רעייתא דעולמי שקבלו תורתי שאילו לא קבלוה הייתי מחזיר עולמי לתהו ובהו · דאמר ר' חנינא בשם רבי אחא כתיב (תהלים עה) נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה · [ד] אילולי שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע היה העולם מתמגמג וחוזר לתהו ובהו ומי ביסם העולם אנכי תכנתי עמודיה סלה בזכות (שם כ) אנכי ה' אלהיך תכנתי עמודיה סלה:

א [י] נאוו לחייך · מה לחיים הללו לא נבראו אלא לדיבור · כך משה ואהרן לא נבראו אלא לדיבור · בתורים · בשתי תורות שבכתב ושבעל פה · ד"א בתורים · בתורות הרבה הלא הוא דכתיב (ויקרא ו) זאת תורת העולה זאת תורת המנחה זאת תורת החטאת זאת תורת האשם זאת תורת זבח השלמים זאת התורה אדם כי ימות באהל · ד"א בתורים · בשני תארים בשני אחים זה משה ואהרן שתוארן טובה זה על זה · זה שמח בגדולתו של זה וזה שמח בגדולתו של זה · אמר ר' פנחס כתיב (שמות ד) ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים · לתורגמן · ואתה תהיה לו לאלהים וכי עבודת כוכבים נעשה משה לאהרן דאת אמרת ואתה תהיה לו לאלהים · אלא כך אמר הקב"ה למשה משה [ה] כשם שמוראי עליך כך יהיה מוראך על אחיך · והוא לא עשה כן אלא (שם) וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל וידבר אהרן את כל הדברים · [ו] הקיש כתפו לכתפו שעדיין היה שמח זה בגדולתו של זה וזה בגדולתו של זה · ומניין שהיה אהרן שמח בגדולת משה שנאמר (שם) וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו · תני רבי שמעון בן יוחאי [ז] לב ששמח בגדולת משה אחיו · ילבש אורים ותומים · הה"ד (שמות כח) ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים והיו על לב אהרן · ומניין שהיה משה שמח בגדולת אהרן שנאמר (תהלים קלג) כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן · אמר רבי אחא וכי שני זקנים היו לאהרן דכתיב על הזקן זקן אהרן · אלא כיון שהיה רואה משה שמן המשחה יורד על זקנו של אהרן היה דומה עליו כאילו יורד על זקנו של משה והיה שמח לכך נאמר על הזקן זקן אהרן: **ב** צוארך בחרוזים · אלו שבעים סנהדרין שהיו חורזים אחריהם בלוניא של מרגליות · ד"א נאוו לחייך בתורים · אלו סופרים ומשנים ומלמדי

מסורת המדרש א עיין ילקוט סדר בשלח רמז רל"ב · ובמכילתא בשלח מסכת דויהי פרשה ב': ב עיין שמות רבה פרשה ע"ו · מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט שמואל ב' רמז קס"א: ג סנהדרין דף ל"ה · פסיקתא רבתי פיסקא דהחודש · ילקוט פרשה בא רמז קנ"א · וילקוט פרשה פינחס רמז תשע"ז · ילקוט ישעיה רמז רנ"ז: ד שבת דף פ"ח · עבודת כוכבים דף ג' · בראשית רבה פרשה ס"ו · דברים רבה פרשה ח' · פתיחתא דרות רבה פתיחתא א' · פסיקתא רבתי פרשה כ"א · לקמן פרשה ז' · תנחומא סדר בראשית סימן א' · ילקוט תהלים רמז תתי"א: ה שמות רבה סוף פרשה ג': ו עיין מכילתא סדר בא פרשה ג': ז שבת דף קל"ט · שמות רבה פ' ג':

מתנות כהונה

זה אחר זה וכיוצא לא נמר תרגום לא פג: וברקים · דרשו לשון ברק חרב ובילקוט שמואל הגירסא שם בסיגנון אחר עיין שם: סגיונות · סגנון וסדר ערך מלחמתם: קטפרקטום · משמע בערוך גבור המכה בכח גדול: על טוענו · מרכבתו הטוען אותו: ה"ג שהוא רוכב על טוענו ורוכב על דבר כו': טוען את רכובו גרסי' · ודרש וירכב על כרוב ואז ויעף הכרוב מפני שהש"י רוכב עליו: וידא · בתהלים · וירא בשמואל: ה"ג במדרש שמואל עולמות הרבה ויוצא כו': להראות בהן · לכן כתיב וידא: מרמזת · מפחד השבאי' שאם תראה פניו שחפצה להפדות שמא לא יוכל אביה לפדותה והשבאים יעשו לה רעה: דומה · לשון שתיקה: ה"ג ומצרים הרשעים לסוסים זכרים: ה"ג אתה משקעני: ה"ג ראה מה בים: איפתיסים · בקשתי ומצאתי מאמר זה בכמה מקומות ובכל אלה לא מצאתי כתוב זאת והוגד לי שהוא בלשון ערבי נס ופלא גדול: למעלה · מעל גבו: עמודיה גרסי': ביסם · יש לפרשו מלשון לבסומי קלא כלו' נתבסם ונתחזק על עומדו ודוגמתו תמצא במדרש משלי בפסוק אגור בן יקא ויותר נראה שצ"ל ביסס העולם והוא לשון כן ובסיס וכן יסד הפייטן במתן תורה הקדושה העולם נתבסם אשר מתנאו נמסם כמוצא שלל רב על אמרתיך שם · וכן צריך להגיה. במדרש משלי ועיין בב"ר פרשה ס"ו ובתנחומא פרשת נשא:

נאוו · בשני תארים בשני אחים גרסי': לך אל העם גרסינן: ה"ג לפה לתורגמן כו': עבדא · באות אמת כתב בשם ל"א שצ"ל עבודת כוכבים וי"ל עושה ובורא ובשמות רבה פ"ג ישנו למאמר זה ולא גרסי' ליה: אלא וילך משה ואהרן · שאף משה הלך עמו לאספם ולא שלח לאהרן לבדו: הקיש כו' · שלא הגביה את עצמו יותר מאהרן: שעדיין כו' · כלומר שמשה היה שמח בגדולת אהרן ולא רצה לנהוג בו קלות ראש ואח"כ מצאתי באות אמת שבנוסחאות אחרות גרס בהדיא שעדיין משה היה שמח בגדולתו של אהרן: ואת התומים גרסינן: שהיו חורזים גרסינן ובילקוט גרסי' יורדין: בלוניא · כחוט בלע"ז ובילקוט גר' כלוניא והוא לעז ממש: סופרים · שלומדים מקרא ומשניות עם התינוקות:

פירוש מהרז"ו

צרכי מלחמה הם בכלל מ"ש ה' איש מלחמה שעשה הכל · והביא פסוקים של שירת דוד תהלים י"ח ושמואל ב' כ"ב שמדבר במלחמת הים כמ"ש שם ויראו אפיקי ים וגו' ימשני ממים רבים יצילני מאויבי עז וגו' וכן כל הפסוקים של חבקוק ג' שמדברים ג"כ בים כמ"ש שם אם בים עברתך וגו' דרכת בים סוסיך ומאחר שמצאנו שבמלחמת הים עשה הש"ת כל דברים אלו ע"פ מדה י"ז מזה אנו יודעים שפרעה עשה כן תחלה כמ"ש כאן לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי וכ"ז להתעולל בפרעה שידמה תחלה שנלחם בדומה לו וכמ"ש את אשר התעללתי במצרים: [נטל סגניות · פי' הדגלים' בשם הגאון מהרש"ם זצ"ל]: וירכב על כרובי הוא הכרוב שראה יחזקאל במרכבה שהוא רק במראות אלהים וכן כנפי רוח: ויצא להראות בהם · ר"ל ידאה שיראה בעולמות שעדיין לא השתמש בהם כי עד עתה השתמש בעולמות הטבעים לצורך ההנהגה הטבעית ובקריעת ים סוף השתמש בעולמות שהם כלים לקריעת ים סוף ולנסים העתידים: **ה** שתקתיך וכו' ואתם תחרישון · ואם הכוונה מהתפלה למה לא יתפללו בעת צרה כזו וע"כ דורש שיחרישו מזעוק אל פרעה ומצרים שלכם אנו ובמכילתא בשלח דורש ואתם תחרישון בתמיה או בק"ו ק"ו אם תאמרו שירה ע"ש: **ו** לסוסים נקבות · וזהו לסוסתי לסוסיא נקבה דמיתיך רעיתי: חס ושלום · כמ"ש לקמן פסוק עד שהמלך במסיבו שאין דורשים שיר השירים לגנאי ע"ש וזהו גנאי לישראל ע"כ דורש על גלי הים ומ"ש דמיתיך רעיתי פי' למעך עשיתי דמויים כאלו: אי פאטיסים · פי' המעריך עניינו מערות וקברות בלשון יוני והמ"ע כתב פירוש בלשון יוני נפילת אויבים פתאום מכל מקום מסביב ואין מקום לנוס: שהסוס היה זורק · כמ"ש במכילתא פסוק רמה בים כתוב אחד אומר רמה בים וכתוב אחד אומר ירה בים רמה שהיו עולים במרום ירה שהיו יורדים לתהום וכאן הכריע מפסוק וינער כזה שמנער: שאלו לא קבלו · עי' ד"ר פרשה ח"ת סי' ה' ביתר ביאור: נמוגים ארץ · ב"ר פ' ס"ו סי' ב' וש"ג לקמן פסוק שובי שובי:

א בשתי תורות ד"א וכו' · וכן הוא בת"כ בחוקותי פסוק אלה המשפטים והחוקים והתורות ב' דעות אלו: לב ששמח · שמ"ר פ"ג סי' י"ז: וכי שני זקנים · וכי מאמר שכתוב שתי פעמים זקן בהכרח לדרוש ע"פ מדה יו"ד על שני זקנים וא"כ הדרשה על אהרן ולא יתכן ע"כ דורש לרבות זקנו של משה: **ב** בלוניא של מרגליות · שענין החרוזים שתוחבין דברים מנוקבים על עץ או על חוט זה אחר זה בשורה כמו חרוזות דגים או

יפה קול

אש: שנאמר וה' נתן קולות וברד ל"ג · אלא ברד וגחלי אש: נטל סגניות · בש"ט גרסי' מנגינות והכל בורא אחת חכמה ותבונה: לבלב בקולו · כלומר הריש קולו: יש לך רוח יש לך כרוב וכו' · כמו שיש להקב"ה דכתיב וירכב על כרוב ויעוף וידא על כנפי רוח: מבין גלגלי המרכבה שמטן · דבה נמלא רוח כדכתיב וארא והנה רוח סערה וכן אשכחן בה כרוב דכתיב פני האחד פני הכרוב וכן כתיב וד' כנפים לאחת להם · והנה כל המאמר הזה ע"כ דרך משל ומליצה וביאורו כי פרעה אשר כחש בה' האמין רק בכח וגבורה · ובחר בסוסים ובכלי זיין שונים והאמין כי בהם יעשה חיל · וכאשר גבורתו לא עמדה לו · וראה כי ימין ה' לבד נאדרי בכח אז הבין בהשתלשלות הנמצאים כי הכל בא מלמעלה ומבין גלגלי המרכבה תלא הסבה הראשונה הפועלת על הארץ: טוען את רכובו · פי' כי הוא מעונו של עולם ואין העולם מעונו וכדאיתא בב"ר פס"ח · ופירושו שכל הנמצאים נתלים בו · ומ"ש ורוכב על דבר שאין בו ממש בא להוציא מדעת הקדוש באנשי הנאבה שהבית המורה ח"א פ"ע שהוא רוח הגלגל וכח בו לכן אמר שאין מציאותו נתלה אלא בעצמותו והוא השליט באפס המוחלט להוציא הכל מהאין ואין מציאותו נתלה בדבר נברא ח"ו: דמיתיך רעיתי אר"א משל כו' · ומפרש לסוסתי בעת שעשיתי לך נסים בים בסוסתי וכדלעיל אז השתקתיך ודמיתיך רעיתי אשר חפצת להכנע שנית תחת יד מצרים מפחדך פן לא ימצא און לי להצילך: לסוסים זכרים מזוהמים · בילקוט גרס והתמוס במקום מזוהמים · ופירושו מבואר בשביל שראו כדמות סוסים נקבות נתחממו ורצו אחריהם: אלא גלי הים נדמו כו' · ויתפרש דמיתי את גלי הים לסוסים לסוסים נקבות בשבילך להצילך · ובעיקר המאמר עיין בש"ר: ראה מה בים · ודריש רמה נוטריקון ראה מה · ואיפתיסים עניינו דין ומשפט קרוב לאפופסין: והסוס למעלה ממנו · ולא יכול להנצל ולצאת לכן נטבע בים: מפרנסתי הן שירעו אותי כו' · כי הקרבנות המה הברית בין האדם לה' ועל ידיהם יתדבקו בהקב"ה ולפ"ז הקרבנות המה מזון לנפש להתדבק בשכינה כמו המזון המדביק את הגוף בנפש · כי ע"י הקרבנות יזדככו מתאבותיהן ויסורו מחלק הבהמיות · וז"ש כי ע"י שירעו אותי בב' תמידין בכל יום ובשביל זה נקו נפשם מעון לכן המה מפרנסתי כי יכינו מזון לרוח: רעייתי דעולמי · פי' כמו בן משק הבית · כי העולם הוא של הקב"ה וע"י התורה היתה סוכנת הבית: בתורות הרבה כו' · סובר כמאן דאמר בשמות רבה פרשה ל"ז כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה שנאמר משה ואהרן בכהניו ולכן אמר כי בתורת הקרבנות הנאמר הרבה פעמים שם זאת תורת · נאוו היו שני האחים: בתורים בב' תארים · ולפי זה נאוו לחייך על ישראל ובתורים קאי על משה ואהרן: הוא יהיה לך לפה לתורגמן · ואתה תהיה לו לאלהים וכי עבדא נעשה אהרן למשה כנ"ל ומפרש אלהים מלשון מושל ושליט: וראך ושמח בלבו · פי' וראך בגדולתך וישמח לבו ולא יתקנא בך אף ע"פ שהוא גדול ממך · וזה שמביא על זה את דברי רבי שמעון בן יוחאי: אלו שבעים סנהדרין · ומכנה אותם בשם צואר על שם מעלתם ורוממותם וכן דרשו על פסוק כמגדל דויד צוארך מה מגדל זה נתון בגבהו של עולם: סופרים ומשנים דמלמדי תינוקות

ידי משה

גבי רבה בר נחמני אם בהרת קודם לשער לבן וכו': ילבש אורים ותומים · לפי שאורים היו ראוים להיות על לב נביא שהוא עדיף ממעלת רוח הקדש ומעלות הכהן בשאלת אורים ותומים היה רק על ידי רוח הקדש ומכח ששמח בגדולת אחיו זכה שיהיו האורים ותומים על לבו ועל ידי

תינוקות באמונה · צוארך בחרוזים · אלו התינוקות · ד"א נאוו לחייך בתורים · אלו הרבנין · צוארך בחרוזים · אלו התלמידים שחוזרין צואריהם לשמוע דברי תורה מפיהם כאדם שלא שמע דברי תורה מימיו · ד"א נאוו לחייך בתורים · בשעה שמייללין ההלכה אלו עם אלו כגון ר' אבא בר מימי וחבריו · צוארך בחרוזים · בשעה שהיו חורזים בדברי תורה ומדברי תורה לנביאים ומנביאים לכתובים והאש מתלהטת סביבותיהם והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני וכי עיקר נתינתן מהר סיני לא באש היו נתנין שנאמר (דברים ד) וההר בוער באש עד לב השמים [א] בן עזאי היה יושב ודורש והאש סביבותיו · אזלון ואמרון לרבי עקיבא ר' בן עזאי יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו · הלך אצלו ואמר לו שמעתי שהיית דורש והאש מלהטת סביבך · אמר לו הן אמר לו שמא בחדרי מרכבה היית עסוק · אמר לו לאו · אלא הייתי יושב וחורז בדברי תורה ומתורה לנביאים ומנביאים לכתובים והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני והיו ערבים כעיקר נתינתן · וכן עיקר נתינתן מסיני לא באש היו נתנין הה"ד (דברים ד) וההר בוער באש · ר' אבהו היה יושב ודורש ואש מלהטת סביבותיו אמר שמא איני חורז בדברי תורה כתיקנן דאמר ר' לוי אית דידע למחרוז ולא ידע למקדח ואית דידע למקדח ולא ידע למחרוז ברם אנא הוינא חרוזא ואנא הוינא קדוחא: ג ד"א נאוו לחייך בתורים · בשעה שקורין בדברי תורה בתוריהן הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג הדא דאת אמר (אסתר ב) ובהגיע תור נערה ונערה · צוארך בחרוזים · ר' לוי בשם ר' חמא בר' חנינא אמר אלו פרשותיה של תורה שהן חרוזות זו בזו ומושכות זו בזו ומדלגות זו מזו ודומות זו לזו וקרובות זו לזו · אמר ר' מנחמא כגון הדין דכתיב (במדבר כו) לאלה תחלק הארץ בנחלה · מה כתיב תמן (שם כז) ותקרבנה בנות צלפחד · (שם) כן בנות צלפחד דוברות וכתיב בתריה (שם) עלה אל הר העברים הזה הר נבו · וכי מה ענין זה לזה כיון דאתפלגת ארעא באו בנות צלפחד ליטול חלקן אצל משה ונסתלק משה מדינן הה"ד (שם) ויקרב משה את משפטן · אמר לו הקב"ה משה מדינן את מסתלק ומלפני אין את מסתלק · עלה על הר העברים הזה · אמר לפניו רבש"ע הואיל ואתה מסלקני מן העולם הודיעני מה פרנסים אתה מעמיד לישראל · אמר לו הקב"ה [ב] משה על בני אתה צריך צווי · ועל פועל ידי אתה מצוני עד שאתה מצווני על בני צוה את בני עלי · הה"ד (במדבר כ"ח) צו את בני ישראל ואמרת אליהם · משל למה"ד לאשתו של מלך שהיתה מסתלקת מן העולם · אמרה לו חי אדוני המלך אני מפקדת אותך על בני · אמר לה עד שאת מצוה אותי על בני צוה בני עלי · כך בשעה שאמר משה לפני הקב"ה רבש"ע הואיל ואתה מסלקני מן העולם הודיעני מה פרנסים אתה מעמיד עליהם:

א [יא] תורי זהב נעשה לך · [ג] תורי זהב נעשה לך זו בזת הים · עם נקודות הכסף זו בזת מצרים · כשם שהפריש בין כסף לזהב כך יש שבח ממון הים מבזת מצרים · [*] ותבואי בעדי עדיים · בעדי זו בזת מצרים · עדיים זו בזת הים · ד"א תורי זהב נעשה לך · זו התורה שלמד אלקולאין בדעתו של הקב"ה · עם נקודות הכסף · רבי אבא בר כהנא אמר אלו האותיות · רבי אחא אמר אלו התיבות · ד"א תורי זהב נעשה לך · זה הכתב · עם נקודות הכסף · זה הסרגל · ד"א תורי זהב · זה המשכן · הה"ד (שמות כ"ו) ואת הקרשים תצפה זהב · עם נקודות הכסף · המד"א (שמות כ"ז) ווי העמודים וחשוקיהם כסף · ר' ברכיה פתר קרייה בארון · תורי זהב זה הארון · דכתיב (שם כ"ה) וצפית אותו זהב טהור · עם נקודות הכסף · אלו שני העמודים העומדים לפנים שהיו של כסף כמן אצטווין · וכיצד נעשה הארון · [ד] ר' חנינא ור' שמעון בן לקיש · ר' חנינא אמר שלש תיבות עשאו · שתים של זהב ואחת של עץ · נתן של עץ על של זהב · ושל זהב על של עץ · וחיפה שפתיו העליונות בזהב · ריש לקיש אמר תיבה אחת עשאו וחפהו מבפנים ומבחוץ · דכתיב (שם) מבית ומחוץ תצפנו · ומה מקיים ר' חנינא קרייה דריש לקיש · א"ר פנחס שחיפה בין נסר לנסר · יהודה בר' אומר נאוו לחייך בתורים זו התורה · צוארך בחרוזים · אלו הנביאים · תורי זהב · אלו הכתובים · עם נקודות הכסף · זה שיר השירים · מלה התומה ומלה מסיימה:

א [יב] עד שהמלך במסבו · ר' מאיר ור' יהודה · רבי מאיר אומר עד שהמלך מלכי המלכים הקב"ה במסבו ברקיע נתנו ישראל ריח רע · ואמרו לעגל (שמות ל"ב) אלה אלהיך ישראל · אמר ליה ר' יהודה דייך מאיר אין דורשין שיר השירים לגנאי אלא לשבח · שלא נתן שיר השירים אלא לשבחן של ישראל · ומהו עד שהמלך במסבו · עד שהמלך מלכי המלכים הקב"ה במסבו ברקיע · נתנו ישראל ריח טוב לפני הר סיני ואמרו (שמות כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · היא דעתיה דר' מאיר למימר סירייי נתן ריחו · אלא מסכתא עלתה בידם מן הגולה ושנו בה · שקפץ להם מעשה העגל והקדים להם מעשה המשכן · ר' אליעזר ור' עקיבא ור' ברכיה · ר' אליעזר אומר עד שהמלך במסבו · עד שמלך

מסורת המדרש א ויקרא רבה פ' ט"ז סי' ד' : ב תנחומא סדר פינחס סי' י"א · ילקוט פ' פינחס רמז תשע"ז · ילקוט ישעיה רמז שכ"ד : ג מכילתא סדר בא סוף פ' י"ג · ספרי פרשה ראה פיסקא ק"כ · במדבר רבה סוף פרשה י"ג · וע"ע סוטה דף י"א : ד יומא דף ע"ב ע"ב · תנחומא סדר ויקהל סימן ז' · ילקוט סדר תרומה רמז שס"ז :

פירוש מהרז"ו

או מרגליות זה על זה בסידור הראוי להם וכן הזקנים אחר משה זה אחר זה כפי מעלתם החשוב חשוב קודם : שחוזרים · א"ת בחרוזים אלא בחוזרים שמחמת דוחק ישיבת התלמידים חוזרים צוארם כלפי הרב : חורזים מד"ת לנביאים · מלקטים ומסדרים כל ענין מד"ת מה שייך לו מנביאים וכתובים וזהו עלמות מדה י"ג שע"ז כתוב אם תבקשנה ככסף וגו' : בן עזאי · ויק"ר פט"ז סי' ז' : בחדרי מרכבה · אשר במקום שעוסקים בחדרי מרכבה שם האש לוהט וכמ"ש חגיגה פרק אין דורשין : שמא איני חורז · והאש בא חלילה לעונש אך לא כן הוא כ"א מחביבות התורה כנתינתה : למחרז למקדח · ענין למחרז לסדר ענין אל מה ששייך לו ובדומה לו וענין הקידוח לידע תחלה הקושיות והדקדוקים אם הם בכ"מ אי כפול או מיותר או בשינוי וכדומה ומי שאינו יודע למקדח לא ידע גם למחרז שלפי הקושיא והדקדוק יתבונן ליישב ולתרץ ולסדר וצריך להקדים הקידוח להחירוז : ג ומדלגות מזו לזו · הדרשות שע"פ מדה ל"א ול"ב ועל"ז הם דומות וקרובות : א זו ביזת מצרים · שהיו להם מכבר וזהו עם נקודות הכסף וביזת מצרים לא היה אלא של יחידים כמ"ש מסכתה ומגרת ביתה אך ביזת הים היה מאוצרות פרעה כמבואר במכילתא ובפיוט פסח יום ז' וח' : ותבואי בעדי · יחזקאל פ"ז ז' ודורש מדה יו"ד : אלקולאין · עי' לעיל פסוק ישקני בשם המעריך : זה הכתב · שנכתב בשורות שורות כתורי זהב והתורה נקראת זהב ובתיבת תורי נרמזה התורה: שני העמודים · לקמן פסוק אפריון וגו' עמודיו עשה כסף בשיטת ר"י ב"ר אלעאי בארון ע"ש בהדיא ומ"ש כאן כמין אצטוון שם בפסוק אפריון ליתא וכפי מ"ש בערוך ערך אסטווא שהוא מחברו לתיבת אצטווה והביא שם המ"ע תרגום והנה המלך עומד על העמוד על האסטווה יתכן גם כאן שצורת העמוד שנקרא איסטונה או אסטווה היה ידוע להם במלאכת ארון : זה התורה שלומדים בלחיים · בחרוזים אלו הנביאים א"ת בחרוזים אלא בחוזרים כדלעיל ריש פסוק צוארך בחרוזים ובלשון חכמים שנוי בנביאים ומשולש בכתובים כי ליכא מידי דלא רמוז באורייתא ושנוי בנביאים ומ"ש אלו הכתובים צ"ע איך דורש : מלה חתומה · שכל שיר השירים הוא רק במשל וחידה והנמשל סתום וחתום ודומה לכתב פשוט ומנוקד שהניקוד מורה שיש בו עמוקות וחתומה פי' סתום וחתום ומסיימה פי' מסויים וגלוי : א שקפץ להם מעשה עגל · שבאמת היה תחלה מעשה העגל אחר מ' יום של סיני ואח"כ צווי מעשה המשכן בסדר תשא שהיה אחר יום הכפורים אך

מתנות כהונה

שמייללין · לשון דבור הד"א מי ימלל ודוגמתו בויקרא רבה פ' כ' או הוא לשון יללה ומהומה על שהומין בדבור ומפלפלין יחד כשחוזרין תלמודן : חורזים בדברי תורה גר' ועיין במדרש רות פסוק ליני הלילה : ה"ג וכי עיקר נתינתן מהר סיני לא באש היו נתנין : יושב ודורש ואש מלהטת סביבותיו גר' : חורז · מחבר ומסדר מדרש למדרש חבירו וכן פי' הערוך : קדוחה · מעמיק ונוקב לטומקן של הדברים כזה שהוא נוקב במקדח : בתוריהן · בזמניהם כדמפרש ואזיל : למקדח גר' · וכן הביאו בעל עקידה בהקדמתו לעקידה : ומדלגות · י"ל שמה שחסר זה גלה זה או ע"י גזירה שוה או בנין אב וכמדומה מן המדות כאלו הם קופצים ומדלגין מזו לזו ובא"א הגיה ומגודלות זו מזו : פרנסים אתה מעמיד גרסי' : עד שאתה גר' : אתה צריך ציווי · כלומר וכי אתה צריך לצוני : אתה מעמיד עליהם כו' גרסי' ור"ל כדלעיל :

תורי זהב זו התורה שלמד גרסי' : אלקולאין · עיין לעיל בפסוק ישקני : הסרגל · השרטוט בלשון ערבי : אצטוון · עיין בערוך ערך אסטווה במלת אצטוון וענין אלו העמודים עיין בתוספות פ"ק דבבא בתרא : ג' ארונות כו' · דייק מדכתיב אותו ולא כתיב ותצפנו : וחיפה שפתו העליונה · בירושלמי דשקלים פרק י"ג סופרות יליף מדכתיב תצפנו להביא שפתו העליונה : ה"ג בירושלמי ר"ל אמר כו' עד דכתיב וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ ומשמע שיעשה ארון אחד ויצפהו ולא שיעשה שני ארונות בלעדו : ה"ג ומה מקיים ריש לקיש קרייה דר' חנינא והכי מוכח בירושלמי ופי' תצפנו יתירה דלר' חנינא צריך ללמד על שפתו העליונה ולר"ל למה הוא בא ומשני שאפילו בין הנסרים במקום דבוקן זה לזה היה ג"כ מצופה בזהב וסמך לזה מצאתי בספר יפה : ה"ג יהודה ברבי אומר נאוו כו' : מלה חתומה כו' · דבר מסויים ומקויים טוב ויפה :

עד שהמלך כו' סירייי · סרחון ויבאש ת"א וסרי ופירושו לפי דעתו של ר"מ שדורשו על מעשה עגל האי דכתיב נרדי נתן ריחו פירושו סריי נתן ריחו ובתרגום יונתן סריכו כנירדא ריחא בים לחדא ומפרש והולך מסכתא עלתה בידם מן הגולה ושנו בה שקפץ להם מעשה עגל במעשה המשכן זהו הסרחון וה"ג נתן ריחו מסכתא עלתה כו' · ובספר יפה גרס נתן ריחו מסורת עלתה בידם מן הגולה שקפץ להם מעשה עגל במעשה המשכן : מן הגולה · כהאי דאמרינן מדרש זה עלה בידם מן הגולה כל מקום שנאמר ויהי בימי כו' :

ידי משה

זה היה עדיף מנכיא על דרך שאמר הפסוק ולפני אלעזר יעמוד וגו' : ומלפני אין אתה מסתלק · פי' לפי שניתן למשה רמז והיה כאומר יהושע ולא תם ונראה לי שמטעם זה לא תם לפי דאיתא שניתן ליהושע יו"ד מן נקבה שהיה מתחלה בשם של שרה ולכך לא היו לו בנים רק בנות ואין מושיבין בסנהדרין מי שאין לו בנים והנה בנות צלפחד טענו ממ"ל אם נחשבים אנחנו כבנים נירש ואם לאו תתייבם אמנו ואם כן היה משה מסופק אם נחשבים לזרע או לא ואם כן הבנות הם חשובים זרע ואם כן מלפני אי אתה מסתלק שכבר אמרתי שיהושע יהיה תחתיך : אלקולאין · עיין בידי משה בפסוק ישקני מה שחדשתי שם :

יפה קול

תינוקות באמונה גרסינן : אלו התינוקות · ונקראים צואר שהם סדרת האומה : בשעה שמייללין הלכה · יש מפרשים מלשון סתרים דמתרגמינן מאללייא ופירושו כשעה שהם מבקשים ומחפשים אחר ההלכה · וי"ג שממללין מלשון מלל ודבור ואפשר לגרוס דמהללין ופירושו שמנעימים זה לזה בהלכה : שהם חורזים מד"ת לד"ת גרסינן · ופי' מקשרים ומדבקים זה בזה כחורז מרגליות זו עם זו אשר יתאחזו בפתיל שמחרוזה : והאש מתלהטת · אף הדברים יכונו גם ע"פ פשוטם מ"מ יש לתת עוד כוונה בזה המאמר · כי דבריהם היו ברורים ומאירים כאש לוהט מהמון הראיות אשר הביאו מד"ת לנביאים ומנביאים לכתובים כו' · והיו מוסכמות מכל צד שמחים ומאירים כנתינתן מסיני שיצאו ברורות צרופות ונכוחות · ולקמן גבי בן עזאי שאל לו ר"ע שמא בחדרי מרכבה היית עסוק · ולכן לא יכלו לשאול על דבריו כי המה לא נתפסים בשכל · ומי יוכל להקשות עליהם וא"ל כי היה יושב ועוסק בד"ת · ויכלו להקשות ולשאול עליהם · אבל המה יגלו מוקקות שבעתים מצורפות מכל סיג ספק והיו מאירות ונקיות כאלו נתנו באש : שמא איני חורז בד"ת כתקנן · ולכן לא ערב שיחו על שעם ונתגמגמו · ומה שמסיים ברם אנא הוינא חרוזא ואנא הוינא קדוחא אינינו מדברי ר' אבהו אך הוא מדברי ר' לוי : בתורים בשעה שקורין בד"ת בתוריהן · ודריש בתורים לשתי הוראות · הא' לד"ת · והב' לזמן · והמה נאוים בזמניהם ע"ד דבר בעתו מה טוב וכמו שדרשו לעיל על הפסוק נזכירה דודיך מיין · ושנראה דדרשו על מה שקורין בתורה מעניינא דפסח ועצרת וחג · ומזה הענין דריש צוארך בחרוזים אלו פרשיותיהם של תורה · כלומר אע"ג דבתורה המה חרוזים לפי עניניהם אל הסמוכים לפניהם ולאחריהם ולא כתובים על סדר המועדים מ"מ יפים ונאוים הם אם כל פרשה יקרא במועדו : מדינן את מסתלק · כי משה הקריב משפטן לפני ה' שלא חפץ ליטול גדולה לעצמו וכדאיתא במ"ר וזה שאמר לו אף כי מדינך נסתלקת מגדולתך אבל מלפני הקב"ה גדולתך לא תסתלק כי כבודך יתגדל בעוה"ב ורמז לו במה שאמר עלה אל הר העברים וגו' כאשר נאסף אהרן אחיך וראית את כבודו : הה"ד צו את בני ישראל · בא לתת טעם איך נמשך הפרשה של צו את בני ישראל אל מיתת משה :

שלמד אלקולאין כו' · זה שם אחד שנתגלה לו סתרי התורה · ובמתן תורה נגלו לכל אחד ואחד מישראל הטעמים והסודות הא"ה · ור"א בר כהנא דדרש אלו האותיות כוונתו כי מלבד עלם סתורה יש סתרים ורמוזים בתמונת כל אות ואות וכמו שדרשו רז"ל בכמה מקומות את תמונת האותיות · ור' אחא סובר כי הרמזים הנמצאים בתמונת האותיות אין להם יחס וערך כלל עם חכמת שאר התורה אפי' כערך הכסף לגבי זהב · אבל סודות התיבות אשר הם שמותיו של הקב"ה שפיר ישוו לעצם התורה אשר היא תערך בזהב ולנגדה התיבות בכסף : הסורגל · ואתי לאשמעינן שהשרטוט הלכה ודיעבד שאינה מסורגלת פסולה : ר' ברכיה פתר קריא בארון · ולא ניחא ליה לפרש על החשוקי כסף במשכן כי המה לא נתקיימו · משא"כ העמודים אשר בתוך הארון והעמודים שהיו לארונו של ארון והלוחות היו ביניהם וכדאיתא בפ"ק דב"ב וזה שאמר כמין איצטוון פי' אצטבא כי הוי"ו והכ"ף מתחלפים כי כמין איצטבא נעשה שם אשר הלוחות שכבו שם : מלה חתומה · פי' רשומה וכמו באיוב בתים חתמו למו · ומלה מסיימה הוא דבר מסויים וטוב ודריש נקודות הכסף על דבר הרשום ומסויים בקדושתו בין הכתובים וזה שיר השירים שכל הכתובים הם קדש ושיר השירים הוא קדש קדשים :

עד שממ"ה הקב"ה במסבו ברקיע נתנו ישראל ריח רע כו' · פי' בטרם שהשרה ה' שכינתו בישראל בזה במשכן אז טעו בעגל · אבל צרור המור דודי לי באמונתי בדודי נתתי ריח טוב בין שדי ילין בהשלין שכינתו במשכן וכבר לא הוטב הדרש בעיני ר"י כי בשיר השירים אין לדרוש הכתובים בגנות ישראל · ולכן אמר נתנו ריח טוב · שאע"פ שלא ירד ה' עדנה לסיני ולא ראו את כבודו ואת גדלו כבר דבקו בה' לומר נעשה ונשמע : היא דעתיה דר"מ למימר סירייי כו' · בתמיה כאלה יפרש ר"מ נרדי על סרחון וריח רע שלא נרד הוא מבשמים הטובים · ומשני אלא מסכת או מסורת עלתה בידם מן הגו ה ושנו בה שקפץ להם מעשה העגל והקדים להם מעשה המשכן · ופי' שקרא תחת סרחון העגל נתן נרד המשכן את ריחו ולפ"ז מרומז בקרא חטא העגל לדברי ר"מ · ונרדי מתפרש על בשמים טובים :

ככר

מלכי המלכים הקב"ה במסבו ברקיע כבר הר סיני (א) מתמר באור · שנאמר (דברים ד') וההר בוער באש · ר' עקיבא אומר עד שמלך מלכי המלכים הקב"ה במסבו ברקיע כבר (שמות כ"ד) וישכן כבוד ה' על הר סיני · ר' ברכיה אומר עד שמשה במסבו ברקיע שנקרא מלך שנאמר (דברים ל"ג) ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם · כבר (שמות כ') וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר · ר' אליעזר בן יעקב ורבנן · רבי אליעזר אומר עד שמלך מלכי המלכים הקב"ה במסבו ברקיע כבר ירד מיכאל השר הגדול מן השמים והציל את אברהם אבינו מכבשן האש · ורבנן אמרי [א] הקב"ה ירד והצילו שנאמר (בראשית ט"ו) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים · ואימתי ירד מיכאל בימי חנניה מישאל ועזריה אמר רבי טביומי (ב) עד שיעקב אבינו מסב במטתו נצנצה בו רוח הקדש ואמר לבניו והיה אלהים עמכם · אמר להם עתיד הוא להשרות שכינתו ביניכם · אמר רב נהמן כתיב (שם מ"ו) ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע · [ב] להיכן הלך · הלך לקוץ ארזים שנטע אברהם אבינו בבאר שבע שנא' (שם כ"א) ויטע אשל בבאר שבע · אמר רבי לוי כתיב (שמות כ"ו) והבריח התיכון בתוך הקרשים · [ג] הבריח שלשים ושתים אמה היה ומהיכן היתה נמצאת בידם לשעה · מלמד שהיו מוצנעים עמהם מימות יעקב אבינו הה"ד (שמות ל"ה) וכל איש אשר נמצא אתו עצי שטים · אשר נמצא עצי שטים אין כתיב כאן אלא אשר נמצא אתו מתחלה · אמר ר' לוי בר חייא במגדלא דצבעייא קצצום והורידום עמם למצרים ולא נמצא בהם קשר ופקע אעין דשטים הוו במגדלא והוו נוהגים בהם באיסור מפני קדושת הארון · אתון ושאלון לרב חנניה חברין דרבנן ואמר לון אל תשנו ממנהג אבותיכם : **ב** ר' פנחס בשם רבי הושעיא אמר עד שהמלך במסבו עד שהמלך מלכי המלכים הקדוש ב"ה במסבו ברקיע כבר הקדים שנא' (שמות י"ט) ויהי ביום השלישי בהיות הבקר למלך שגזר ליום פלוני אני נכנס למדינה וישנו להם בני המדינה כל הלילה וכשבא המלך ומצאם ישנים העמיד עליהם בקלאנין בוקינס ושופר והיה השר של אותה מדינה מעוררן ומוציאן לאפנתי של מלך והיה המלך מהלך לפניהם עד שהגיע לפלטין שלו · כך הקב"ה הקדים דכתיב (שם) ויהי ביום השלישי בהיות הבקר · וכתיב (שם) כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם · (ג) [ד] ישנו להם ישראל כל אותו הלילה לפי ששינה של עצרת עריבה והלילה קצרה · אמר ר' יודן אפילו פורטענא לא עקץ בם · בא הקב"ה ומצאן ישנים התחיל מעמיד עליהם בקלאנין הה"ד ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים והיה משה מעורר לישראל ומוציאן לאפנתי של מלך מלכי המלכים הקב"ה הה"ד (שם) ויוצא משה את העם לקראת האלהים · והיה הקב"ה מהלך לפניהם עד שהגיע להר סיני דכתיב (שם) והר סיני עשן כלו · א"ר יצחק זה הוא שמקנתרן על ידי ישעיהו שנאמר (ישעיה נ') מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה הקצר קצרה ידי מפדות : **ג** אמר ר' יודן עד שחזקיהו וסיעתו אוכלין פסחיהם בירושלים כבר הקדים הקב"ה בלילה ההוא שנאמר (מ"ב יט) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור · א"ר אבהו עד שמשה וישראל מסובין ואוכלין פסחיהם במצרים כבר הקדים הקב"ה שנאמר (שמות י"ב) ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים · היא דעתיה דרבי אבהו למימר סיריי נתן ריחו מלמד שהיה ריחו של אותו הדם קשה והופיע להם הקב"ה ריח טוב מבשומי גן עדן והיתה נפשם קוהא לאכול · אמרו לו משה רבינו תן לנו מה נאכל · אמר להם משה כך אמר לי הקב"ה (שם) כל בן נכר לא יאכל בו עמדו והפרישו הנכרים שביניהם והיתה נפשם קוהא לאכול · אמרו לו משה רבינו תן לנו מה נאכל · אמר להם כך אמר לי הקב"ה (שם) וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו אז יאכל בו · עמדו ומלו את עבדיהם והיתה נפשם קוהא לאכול · אמרו לו תן לנו מה נאכל · אמר להם כך [ה] אמר לי הקב"ה סינטומוס (שם) כל ערל לא יאכל בו · (ד) מיד כל אחד ואחד נתן חרבו על ירכו ומהל עצמו · מי מלן · ר' ברכיה אמר משה היה מוהל ואהרן פורע ויהושע משקה · וי"א יהושע היה מוהל ואהרן פורע ומשה היה משקה הה"ד (יהושע ה') בעת ההיא אמר ה' אל יהושע עשה לך חרבות צורים ושוב מול את בני ישראל שנית · ולמה שנית מכאן שמלן בראשונה · מיד ויעש לו יהושע חרבות צורים וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות · מהו אל גבעת הערלות · אמר רבי מכאן שעשו אותה גבעה בערלה :

א [יג] **צרור** המור דודי לי · מהו צרור המור · ר' עזריה בשם ר' יהודה פתר קרייה באברהם אבינו · מה המור הזה ראש לכל מיני בשמים · כך אברהם ראש לכל הצדיקים · מה המור הזה אין ריחו מפיח אלא באור · כך אברהם לא נודעו מעשיו עד שהושלך לכבשן האש · ומה המור הזה כל מי שליקטו ידיו מתמרמרות · כך אברהם ממרר עצמו ומסגף עצמו ביסורים · בין שדי ילין · שהוא מותאם בין שכינה למלאך שנא' (בראשית יח) וירא וירץ לקראתם וירא בשכינה וירץ במלאך :

מסורת המדרש א עיין פסחים דף קי"ח · תנחומא סדר תלוה סימן י"ב · בראשית רבה פרשה מ"ד · מדרש תהלים מזמור קי"ז : ב בראשית רבה פרשה ד' : ג תנחומא סדר תרומה סימן ט' · ילקוט י"ס תרומה רמז ש"ע : ד פרקי דרבי אליעזר פרק י"א · תוספתא דערכין פרק א' . לקמן פרשה ס' : ה לקמן פרשה ג' · במדבר רבה פרשה י"א :

חדושי הרש"ש

(א) מתמר באור · לפי שמלינו לשון ריח נופל באש וריח נור (דניאל ג') : (ב) עד שיעקב כו' · והוא נקרא מלך כדאיתא בר"פ ויגש אבא מלך בארץ כנען : (ג) ישנו להם לישראל · אל המדרש הזה כיון המ"א בסי' תל"ד : (ד) מיד כו' כל אחד ואחד נתן חרבו וכו' · אף דקיי"ל מילה שלא בזמנה אינה דוחה את שיו"ט ועי' בסדר תגא מה שדרשו בפסוק ברוך אתה בעיר כו' · (ובשבת קל"ב ב')

מתנות כהונה

כבר וידבר אלהים · וכמו שדרשו ובעוד שמשה ירד מן ההר לקדש את העם לבל יהרסו כבר וידבר אלהים גו' · ועי' בפ' וישמע יתרו : לשעה · כלומר באותה שעה פתאום מיד שצוה הקב"ה על מלאכת המשכן : ה"ג אשר מצא עצי כו' · ובב"ר פרשה נ"ד הגירסא נשתנה ועיין שם : ה"ג במגדלא דצבעייא : ה"ג בירושלמי פ' מקום שנהגו ובפ"ק דתענית אבותיכם נוחי נפש ועיין לעיל בבראשית רבה פ' נ"ד : בקלאנין כו' · קולות מיני משמיעים קול הס : לאפנתי · פי' הערוך לקראתו ולפניו : פורטענא · פרעוש בלע"ז פורטענא קך מנאתי : כך היא דעתיה כו' · כדלעיל גבי ר' מאיר ופירושו שאותו דם של הרוגי מצרים היה ריח רע וזהו הסרחון כדמפרש ואזיל : ה"ג ריחן מלמד כו' · ובספר ישן גרס ריחו לפי שריח הדם קשה : קוהה לאכול · כלו' קוהא ושבעים וה"ג בספרים ישנים שבעים מלאכול : תן לנו כו' · כלומר אין אנו יכולין לאכול ובספר ישן גרס משה רבינו נפשנו קוהא מלאכול וכן לקמן וגירסת הספר יש לקיימו בדוחק לפי הא דאיתא בשמות רבה סוף פרשה בא שאותו ריח הטוב לא הופיע אלא בפסחו של מרע"ה ועיין שם : והיתה נפשם כו' · כלומר ועדיין היתה נפשם כו' · וה"ג בהדיא בספרים ישנים : סינטומוס · לפי הענין פירושו סוף וכלל הדבר : משקה אותן · כוס הברכה : **צרור** המור · עד שהושלך גרסי' : לקמן בפסוק מי זאת עולה גרסי' ידיו מתמרמרות · לשון מירור וכן הרד"ק ז"ל בספר השרשים שרש מור הבי' הגירסא ידיו מתמורמרות וכן הביאו רבינו בחיי בפ' כי תשא והרמב"ן הביא הגירסא ככתוב פה : מותאם · לשון תאומים כלומר מתווך ואמצעי ביניהם : ה"ג בב"ר פר' מ"ח וירא בשכינה

פירוש מהרז"ו

הקב"ה כ"י דלג על מעשה עגל והקדים לכתוב תחלה מעש' המשכן בסדרי תרומה הגוה להראות חיבתו ואח"כ כתב מעשה עגל לומר שכבר נתכפר במעשה המשכן כאלו קדם וכוונתו לפרש סוף הפסוק צרור המור דודי לי אע"פ שמיצר ומימר לי במעשה העגל בין שדי ילין במשכן כמ"ש חז"ל שהיו הבדים בולטים בפרוכת כמו דדים באשה וכמ"ש לקמן פסוק צרור המור דודי לי ואשכול הכופר בדף הסמוך : כבר הר סיני · דורש לשון עד שמשמעו עד שנעשה קך כבר נעשה כך · עד שהקב"ה במסבו ולא ירדה שכינה למטה ממש וכג"ל על"ז כבר הר סיני בוער באש ומעלה עשן וכמ"ש מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן מקוטרת וגו' וזהו שאמר מתמר באור ומרומז במ"ש נרדי נתן ריחו ירידה שירד למעני נתן ריח באור : שנקרא מלך · עי' במ"ר ספט"ו ומש"ש · ול"ע שבעת נתינת הדברות ירד משה מן ההר אל העם כמ"ש שמ"ר פכ"ח סוף סי' ג' בהדיא ואולי הכוונה שעלה משה אל ההר תחלה והשתדלותיו גרמה נתינות עשרת הדברות : והציל את אברהם · וזהו נתן ריחו צרור המור וכדלקמן בסמוך בדרשת צרור המור שאינו מפיח ריחו אלא באור ועי' שמ"ר פרשה י"ח סי' ה' ומ"ש עד שהקב"ה במסיבו שעשה כ"י מסיבה עם המלאכים לראות איך אברהם נותן נפשו על קדושת שמו גם אברהם הוריד השכינה מרקיע ז' לו' כמ"ש ב"ר פ' י"ט סי' ז' שעשה לי מסיבה חדשה : בימי חנניה מישאל ועזריה · עי' לקמן פסוק אמרתי אעלה בתמר : עד שיעקב אבינו · ויעקב נקרא מלך כמ"ש ב"ר פרשה נ"ג סי' ו' כך אבא מלך בארץ כנען ע"ש : רוה"ק וזהו נרדי נתן ריחו · וכמ"ש לעיל ריש פסוק לריח שמניך כל השירות של אבות ריחות היו : א"ר נחמן · ב"ר פ' נ"ד סי' ד' ועי' פירוש כל המאמר שם : מפני קדושת ארון · לכאורה תמוה דחוקה היא לחוש על כל עץ שטים לקדושת ארון אך לפי מ"ש בתנחומא תרומה סי' פ' וז"ל ולא תאמר בארון שעשה משה אלא אפילו כל ארון שישראל עושין צריכין ליתן ארז של שיטה בו · ולפי זה ניחא שיש לחוש : **ב** ר' פנחס דורש · כשיטת ר' אליעזר לעיל : ששינת עצרת · עי' לקמן פסוק פשטתי : **ג** אוכלין פסחיהם · בהסיבה כדין פסח וזהו במסיבו : עד שמשה · שמ"ר פ' י"ט סי' ה' עי' מש"ש בפירוש מאמר זה : סריי נתן ריחו · כדלעיל פסוק זה בדברי רבי מאיר אלא שגם סריי הוא לשבח כאן : שעשו אותה גבעה · עי' ויק"ר פ' כ"ה סי' ו' וש"נ ומבואר : **א מה** המור · לקמן פסוק מי זאת עולה מקוטרת מור ובפסוק אל הר המור : וירא וירץ · עי' מ"כ וכן הוא בבראשית רבה פ' מ"ח סימן ט' וכצ"ל כאן עי' מש"ש : שנכפפת

יפה קול

כבר הר סיני מתמר באור · דבריו מבוארים ע"פ דאיתא במכילתא כתוב אחד אומר כי מן השמים דברתי עמכם וכתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע מן השמים השמיעך את קולו ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ · וז"ש עד שהמלך מ"ה הקב"ה במסבו ברקיע · והיה כבודו בשמים·הר סיני מתמר באור והיה מדבר מתוך האש וכדכתיב בקרא וההר בוער באש וידבר ה' אליכם מתוך האש מבלי זכר ירידת ה' · משמע שכבודו היה בשמים ודבר מתוך האש · ור"ע אזיל לטעמיה דסובר שהם שהרכין ה' השמים התחתונים ושמי השמים העליונים על ראש ההר כדכתיב ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו והציע ע"ג הר סיני כאדם שמציע את הכר ע"ג המטה כו' והכי קאמר הכא עד שמת"ה במסיבו ברקיע כבר וישכון כבוד ה' על הר סיני שעם היות כבודו בשמים נמצא שוכן בהר סיני שהשמים כמצע עליו · ויתכן עוד כי ר"ע סובר בפ"ק דיומא וישכון כבוד ה' על הר סיני מר"ח וז"ש כבר מר"ח וישכון כבוד ה' וגו' : עד שמשה במסבו ברקיע כו' · אף כי משה היה למטה בעת הדברות וכנראה מהכתובים מ"מ היה יותר קרוב למעלה אצל השכינה שהיה בערפל אשר שם האלהים : ירד מיכאל כו' · ודריש נרדי על מיכאל שעומד על ישראל להגן עליהם ולכן קרא ליה נרדי · ויתפרש הכתוב עד שהמלך במסבו · כי החוטאים בהטאם העלוהו עד הרקיע הז' ולא התחיל לירד אלא ע"י אברהם כדאיתא בב"ר פי"ט לכן לא הוריד בעצמו להציל את אברהם אך שלח את מלאכו : שנאמר אני ה' וגו' מאור כשדים · ודריש כמו מאש כשדים וכדלקמן על פסוק אחות לנו קטנה : עד שיעקב אבינו וכו' · ודורש עד שהמלך זה יעקב שנאמר עליו יעבדוך עמים היה במסבו ומסב במטתו אז נגלה לו שהקב"ה ישרה שכינתו בישראל : הבריח ל"ב אמה · וסובר כי לכל צד היה בריח תיכון ולא כדתני בפ' הזורק כי בריח התיכון כנס היה עומד · ולא היה רק בריח אחד ע"ש · ואע"ג דרוח הדרומי והצפוני לא היה רק ל' אמה · ולמה בעינן הבריח מן לב' אמה · ויתכן כי הבריח היה נתחב גם בעובי הקרשים שבקלה כותל דרומי ולפוני · ועובי הקרשים היה אמה אחת · לכן צריכין עוד אמה לעובי הקרשים האלה ועוד אמה אחת שיתה בולטת כדי שנוכל לתפוש את הבריח כשיפרקו המשכן : אשר נמצא בידו עצי שטים אין כתיב כאן כצ"ל : והיו נוהגין בהם איסור כו' · כי מעצי השיטים האלה לקחו למשכן ושאלו לרב חנניה אם יש לאסור מדינא כל הארזים שגדלים שם משום שנטעו · אותם לצורך הקודש או מנהג קדושה בעלמא נהגו בהם · והשיב להם אע"ג דמדינא מותר מ"מ כיון שנהגו לאסור אל תשנו ממנהג אבותיכם כי אל תטוש תורת אמך כתיב וכדאיתא בפרק מקום שנהגו : במסבו ברקיע · מלת ברקיע הוא ט"ס וכן בילקוט ליתא · כי מסבו קאי על הר סיני שסוף הסר אשר חמד אלהים לשבתו · ופי' עד שבא למסבו להר הזה כבר הקדים להקיץ את ישראל · והלך לפניהם עד שבא להר סיני : עד שחזקיה וסייעתו כו' · ופי' שהכתוב עד שהמלך במסבו כאשר אכל חזקיה את הפסח בהסיבה אז עשה לו הקב"ה ויצא שמו בגוים וזה נרדי נתן ריחו · ועי' בש"ר פי"ח דמפלת סנחריב היתה בליל פסח : היא דעתיה דר"א · בתמיה האם דעת ר"א לפרש נרדי הוא ריח רע אשר יצא מן הפגרים · ומשני מלמד שהיה ריחו של אותו הדם קשה והופיע להסריח טוב מבשומי ג"ע כו' פי' כי והיה בהאי סלילה קאי על דם המתים · אבל נרדי נתן ריחו קאי על ריח ג"ע : והיתה נבשם קוהא · פי' אותם שלא מלו נגערו והתאוו לאכול כי המה לא עשו את הפסח בשביל שלא מלו · והפרישו מקודם את בני נכר ולא הועיל להם ואח"ז מלו את עבדיהם מקנת כספם ולא הועיל להם עד שמלו את עצמם :

אברהם ראש לכל הצדיקים · ובדברים רבה פ' א' אמר דמשה היה גדול מאברהם · אבל אברהם היה ראשון לכולם בזמן · ואע"ג דנח ומתושלח וחנוך קדמוהו · אבל פסקה צדקות מזרעם · משא"כ אברהם לא פסקו עוד צדיקים מזרעו אחריו : מותאם בין שכינה כו' : ודריש שדיכמו שדי השי"ן בפתח והד' בדגש וזה השכינה · ומדכתיב שני השי"ן בקמץ מדרים על המלאכים אשר המה המשפיעים מידי הקב"ה לעולם· שמגבי

א [יד] **אשכול** הכפר· אשכול זה יצחק· שנכפת על המזבח כאשכול· הכפר· שמכפר עונותיהם של ישראל· בכרמי עין גדי· זה אבינו יעקב שנכנס בכרום פניו מתפחד בהכלמו אצל אביו ולבש בגדי גדי עזים ונטל הברכות שהן עין עולם· רבי חוניא בשם רבי אחא אין לה חביב לאשה הזאת יותר מצרור הבשם· איכן היא מלינה אותו בין שדיה· ואמר רבי חוניא בשם ריש לקיש אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הצרתה למצרים בבכוריהם המרתה להם בנפשותיהם ולי בין שדי ילין· הא כיצד· [א] היה מצרי אומר לישראל הטמן לי הבכור הזה בין בניך· והיה נוטלו ומטמינו והמלאך נכנס ונוגפו ולי בין שדי ילין:

ב רבי ברכיה אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה בשעה [ב] שאתה מיצר לי מימר לי דודי לי· את נעשה דודי ורואה אי זה הוא אדם גדול שיש בו שיכול לומר למדת הדין די· ואת נוטלו וממשכנו בעדי הה"ד אשכל הכפר· מהו אשכל איש שהכל בו מקרא משנה תלמוד תוספתות ואגדות· הכפר שמכפר עונותיהם של ישראל· בכרמי עין גדי· אלו אבות העולם שנמשכו אחריך כגדיים ונטלו הברכות שהן עין עולם:

ג רבי יוחנן פתר קרייה בקטרת בית אבטינס· צרור המור זה אחד מאחד עשר סממנין שנותנין בה· רבי הונא אמר לה (שמות ל') ויאמר ה' אל משה קח לך סמים הרי ב'· נטף ושחלת והלבנה הרי ה'· סמים אי תימר דאינון תרין והלא כבר נאמר סמים· בד בבד יהיה [ג] תן חמשה כנגד חמשה הרי עשרה· ולבונה זכה הרי אחד עשר· מיכן בדקו חכמים ומצאו שאין יפה לקטרת אלא אחד עשר סממנים הללו בלבד· בין שדי ילין· שהיתה מצומצמת בין שני בדי הארון· אשכול הכפר שמכפרת עוונות של ישראל· אמר רבי יצחק אשכול [ד] שהיתה מתמרת ועולה עד הקורות ואחר כך פוסה ויורדת כאשכול הכפר המכפרת עונותיהם של ישראל· ואמר ר' יצחק כתיב (ויקרא ט"ז) וכסה ענן הקטורת· הכסוי הזה אין אנו יודעין מהו עד שבא דוד ופרשו (תהלים פ"ה) נשאת עון עמך כסית· (א) בכרמי עין גדי בזכות התנאים שהתניתי לאברהם אביכם בין הבתרים שנאמר (בראשית ט"ו) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר מדבר הכתוב באברהם שנאמר (שם) אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה· רבי לוי בשם ר' חמא אמר [ה] הרהורי דברים היו שם מי הרהר אברהם הרהר ואמר לפני הקב"ה רבש"ע כרת ברית עם נח שאין את מכלה זרעו מן העולם ועמדתי אני וסגלתי מעשים טובים לפניך ודחת בריתי לבריתו שמא יעמוד אדם אחר ויסגול מצות ומעשים טובים יותר ממני וידחה בריתו לבריתי· אמר לו הקב"ה (שם) אל תירא אנכי מגן לך· מנח לא העמדתי מגינים וצדיקים וממך אני מעמיד מגינים וצדיקים· ולא עוד אלא שבניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה [ו] איזה הוא אדם גדול שבהן שיכול לומר למדת הדין די ואני נוטלו וממשכנו בעדם· שנא' אשכול איש שהכל בו מקרא ומשנה תלמוד תוספתות ואגדות· הכפר· שמכפר עונותיהם של ישראל· בכרמי עין גדי· אני נוטלו וממשכנו בעדם· ד"א אשכל· בן נזירה אמר· זה הקב"ה· איש שהכל בו· הכפר· שכפר באומות העולם והודה בהן בישראל· ואימתי כפר באומות העולם הוי אומר במלחמת יהושפט· הה"ד (ד"ה ב' כ') ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני עמון ועמהם מהעמונים על יהושפט למלחמה· את מוצא ישראל באים מכחו של אברהם· ועמון ומואב באים מכחו של לוט· אלו עושין מלחמה עם אלו ונפלו אלו ביד אלו· ויהושפט עזרו אלהיו ונצח· הוי שכפר באומות העולם· ואם יאמר לך אדם שאין הכתוב מדבר ביהושפט· אמור לו נאמר כאן עין גדי· ונאמר להלן (שם) בחצצון תמר היא עין גדי· מה עין גדי שנאמר להלן במלחמת יהושפט הכתוב מדבר· אף כאן במלחמת יהושפט הכתוב מדבר· אמר רבי לוי בר זכריה מה אם בעולם הזה שכתוב בהקב"ה (דברים ד') כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא הוא· כפר באומות העולם והודה בישראל· לעתיד לבא שנמשל כטל שנאמר (הושע י"ד) אהיה כטל לישראל עאכ"ו:

א [טו] **הנך** יפה רעיתי הנך יפה· [ז] הנך יפה במצות· הנך יפה בגמילות חסדים· הנך יפה במצות עשה· הנך יפה במצות לא תעשה· (א) הנך יפה במצות הבית בחלוק תרומה ומעשרות· הנך יפה במצות השדה בלקט שכחה ופאה ומעשר עני והפקר· הנך יפה בכלאים· הנך יפה בסדין בציצית· הנך יפה בנטיעה· הנך יפה בערלה· הנך יפה בנטע רבעי· הנך יפה במילה· הנך יפה בפריעה· הנך יפה בתפלה· הנך יפה בקריאת שמע· הנך יפה במזוזה· הנך יפה בתפילין· הנך יפה בסוכה· הנך יפה בלולב ואתרוג· הנך יפה בתשובה· הנך יפה במעשים טובים· הנך יפה בעולם הזה· הנך יפה

מסורת המדרש א שמות רבה פרשה י"ח: ב שבת דף פ"ח: ג עיין כריתות דף ו': ד יומא דף ל"ח· תוספתא שם פרק ב'· ירושלמי שקלים פרק ה' הלכה י"א· תנחומא סדר תצוה סימן ט"ו: ה בראשית רבה פרשה מ"ד: ו שמות רבה פרשה ל"ה: ז לקמן ריש פרשה ד':

חידושי הרש"ש

עדיין לא נטוו על המלאכה ביו"ט כמש"כ התוי"ט בפ' ע"פ מ"ה וגם הא דקיי"ל כרבנן ביבמות ע"ב דמילה שלא בזמנה ג"כ אינה אלא ביום הא ילפינן לה מן וביום הכתוב בפרשת תזריע שעדיין לא נטוו: (א) בכרמי עין גדי בזכות כו' לאברהם כו' ואברהם נקרא עינו של עולם בב"ר פרשה מ"ב על פסוק וישובו אל עין משפט. (א) במצות הבית בחלוק תרומה כו'· לקמן בהנך יפה דקאפיטל ד' הגירסא בחלה תרומה כו' וסוא הנכון:

פירוש מהרז"ו

א שנכפת· שהאשכול מכובדו מניחים אותו על עלים ונקשר סביב העלי' בסיב היוצא ממנו כך יצחק נקשר על המזבח ממעל לעצי': **עין עולם·** במשל עין גדי הוא שם עיר כמ"ש בחצצון תמר היא עין גדי· אך בנמשל כאלו כתוב בכרמי גדי עין ומ"ש שהם עין עולם פי' יקרים כעין ומשגיחי' כעין העולם אם ישראל זכאים יפתח ה' ואם לאו ועצר השמים: **רבש"ע·** וזהו דודי וכאלו כתוב דודי צרור המור בין שדי ילין וא"כ מ"ש צרור המור אינו לי כ"א למצרים ע"פ מדה פ': **הטמן לי·** עי' שמ"ר פרשה י"ח סי' ב'· ועיקר הדרשה על תיבת ילין בעת שהוצרכו לון אחי בלילה היינו במצרים בעת מכת בכורו': **ב מיצר לי·** דורש כל הפסוק על ישראל ותיבת לי ע"פ מדה כ"ב שייך גם לצרור המור וזהו מ"ש מיצר לי מימר לי דודי לי ואיך הוא נעשה דודי ע"י שמיצר לי בא ופירש אשכול הכופר דודי לי ודורש דודי לי שהוא כפול על פי נוטריקון דודי דין די ומ"ש לי פי' בעדי יזכו ישראל למדה זו שיהיה צדיק אחד מכפר על עון הדור בזכות כרמי גדי עין כדלעיל כאלו כתוב תיבת עין בסוף לפי הנמשל: **ג בד בבד·** לשון הכתוב קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבונה זכה בד בבד יהיה ודורש שמ"ש בד בבד יהיה שיהיה מספר הסמים כשני בדים של עלים שוים זה כנגד זה שבא לפרש סמים השני שלא נאמר מיעוט סמים שנים כמו הראשון ע"כ דורש ע"פ מדה ל"א סמים בד בבד וכ"ל שדורש ג"כ בד בבד מלשון יחידי פי' שבבד אחד יהיה בד אחד יחידי לי היינו שיהיה הלבונה הי"א ודוק ובזה מיושב כל הדרשה ועי' לקמן פסוק מי זאת עולה· וזהו צרור המור סמים שהם בצרור אחד עם המור שהוא ראש הבשמים: **בין שני בדי הארון·** שראשי הבדים בולטים בפרוכת כמו דדים והיינו ביום הכפורים שאז מכפרים: **מתמרת ועולה·** בשוה כמקל עד למעלה ואח"כ פוסה ויורד למטה כאשכול שנכפת למטה כדלעיל: **וכסה ענן הקטורת·** את הכפורת ואם הכוונה שיכסה רק את הכפורת הלא כל הבית מתמלא מעשן עד התקרה וכל הבית בכסוי ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז שהכסוי הוא על החטאים כמ"ש כסית כל חטאתם סלה: **שהתניתי לאברהם·** מרומז בתיבת עין כמ"ש ב"ר פ' מ"ב סי' ג' עין משפט היא קדש ע"ש ומ"ש בין הבתרים מרומז בתיבת גדי כמ"ש איל משולש: **מדבר הכתוב באברהם·** וכמ"ש לעיל ריש פסוק צרור המור שהפסוק מדבר באברהם וכאן תוחם הדרשה: **אחר הדברים·** ב"ר פרשה מ"ד סי' ה' כל הענין ועי' בפירושי שם: **בכרמי עין גדי·** מבואר לעיל בדברי רבי ברכיה וכאן חסר: **שכפר בעבודת כוכבים·** הם עמון ומואב כמ"ש בסמוך ומ"ש שכפר שהיה להם אלו זכות לוט שהלך עם אברהם ובעונם אבדו זכות זה: **ויהי אחרי כן·** ד"ה ב' כ' וס"ד והנם בחצצון תמר היא עין גדי וזהו שרמז כאן במ"ש בכרמי עין גדי כמ"ש בסמוך: **שאין הכתוב·** פסוק זה אשכול הכופר שע"פ גז"ש אנו דורשים שמדבר בישראל:

א במצות· לקמן פסוק הנך יפה ב' כל הענין ולקמן פסוק מה יפית ודורש כופל לשון הנך יפה במצות שיש להם שייכות זו לזו שעל ידיהם ישראל נעשים יפה: **הנך יפה בנטיעה הנך יפה בערלה·** כצ"ל הנך יפה בנטיעה בערלה:

מה

מתנות כהונה

וירא במלאכים ודייק מדכתיב וירא וירא שתי פעמים: הכי גרסינן בילקוט ובספר ישן שנכפת על המזבח: **בכרום פניו·** כלומר נתכרכמו פניו מפני הפחד או הוא לשון כרום זלות שדרשו חז"ל בפרק קמא דברכות עוף אחד יש בים ויש לו גוונים הרבה ובכרמי קדרים לשון כרום וגדי לשון גדי העזים ועין כמשמעו עין עולם: **איכן·** היכן: **הצרתה·** לשון צרה ומלת צרור קדרים: **המרתה·** לשון מרור וכדלעיל: **הא כיצד כו'·** בילקוט הגירסא נשתנה: ה"ג לפני הקב"ה אפי' בשיחה כו' וס"ג בילקוט: **מימר·** לשון מרירות: **וממשכנו בעדי·** ובזה אתה מכפר לי וס"ג בילקוט: **אילו אבות העולם·** ודרש בכרמי בזכות האבות שנקראו כרם דכתיב כרם היה לידידי שדרשו חז"ל על אברהם ובילקוט תמצא גירסא משונה: **אי תימר כו'·** אם תאמר סמים זה אינו רק שני סמים והלא כבר נאמר סמים קח לך סמים· לכתוב סמים האחרון אצל הראשון ולכתוב קח לך סמים סמים ולסוף נכתוב נטף ושחלת וחלבנה אלא לפיכך כתבו אחרונה לומר שהוא ה' נגד ה' הראשונים כן הוא בפ"ק דמסכת יומא אבל מה שמסיים הספר בד בבד משמע דדייק מיתורא דבד בבד לומר שיהיו ה' כנגד ה' וס"ג מה ת"ל בד בבד וס"ג בהדיא בספר ישן ופירושו אי סמים פי' תרי הרי כבר נאמר פי' ידוע שמיעוט רבים שנים מה ת"ל שוב בד בבד אלא לומר תן ה' כו'· וכל זה הוא לקמן בפסוק מי זאת עולה: **שהיתה מצומצמת·** ענן הקטרת היה מצומצם בין שני בדי ארון ביום הכפורים: **פוסה·** יורד ומשפיל: **באשכול·** לקמן גרס כמקל וכ"ה בפרק אמר להם הממונה: **כסית וגו'** גרסי' ושמע מינה וכסה פירושו נשיאות עון: **וסגלתי·** ואצרתי ואספתי כד"א סגלת מלכים: ה"ג ודחת בריתי לבריתו: והוא במה שהרג ארבע מלכים שהיו מבני נח: **בכרמי·** בזכות ישראל שנקראו כרם ה' צבאות בית ישראל ועין גדי פירשתי כדלעיל: **בן נזירה·** שם חכם: הכי גרסינן והודה בישראל לעתיד כו':

ידי משה

יפה קול

וכן משמעות רש"י בחומש שלא תעבור אמר אברהם להקדוש ברוך הוא קודש וילא וירץ ודו"ק: **שמכפר עונותיהן של ישראל·** כדאיתא בב"ר בשעה שהיו בניו של יצחק באים לידי עברות תהא נזכר להם אותה העקדה ומתמלא עליהם רחמים: **אדם גדול שיש בו כו"ל:** **ונטלו הברכות** מאברהם כתיב והיה ברכה· ביצחק כתיב ויברך אלהים את יצחק בנו· ויעקב נתברך מאת יצחק ומאת ה': **בזכות התנאים שהתנית כו'·** ודריש עין גדי על אברהם כמו שדרשו בב"ר גבי עין משפט משום שהוא עינו של עולם· ובכרמי קאי על התנאים דדרש אותו מלשון נוטריקון בכת רמי· ורמי הוא התנאים שנתקיימו בברית ובשבועה מענין וירם ידו וישבע: **הרהורי דברים היו שם·** ומפרש אחר הדברים אחר הרהורי דברים: **מנח לא העמדתי מגינים וצדיקים** שיגינו על הדור· לכן נדחה בריתו מפני בריתך· וממך כיון שיעמדו מגינים וצדיקים על הדור· לכן לא יוכלו עוד הצדיקים הבאים אחריך לדחות את בריתך מפני בריתם· ואע"ג דגם מנח קם שם ועבר· אבל לפני אברהם לא הגינו על הדור· כי אברהם היה הראשון אשר הקב"ה הבטיח לו בחסד אנכי מגן לך: **איש שהכל בו·** פי' כי לו הטוב והגבורה ע"ד ה' איש מלחמה· וכמו ביהושפט אשר אלהים עזרו ונצח: **ישראל באים מכחו של אברהם כו'·** נ"ל שעיר באים מכחו של אברהם שהוא בן בנו ובכל זאת כאשר נלחם עם עמון ומואב נפל בידו ולא עמד לו זכות אברהם משום שכפר בעו"ס· ויהושפט עזרו אלהיו ונצח:

הנך יפה במצות כו'· בא לדרוש כפל הלשון של הנך יפה על השנות המצות המתחלפות בכמה בחינות· אם בבחינת התכלית וזה הנך יפה במצות והיינו מצות שבין אדם למקום אשר תכליתן היא לעשות רצון המקום לבד· והנך יפה בג"ח אשר מלבד זה התכלית לעשות רצון הקב"ה יש בהן עוד תכלית נוסף להטיב לבריות· ואם בבחינת סקוצי להקימן וע"ז אמר הנך יפה במ"ע אשר אין בהן רק עורת המעשה· והנך יפה במל"ת אשר יכבד מאד על האדם להכניע את יצרו המתאוה להן· ואם בבחינת סוגלת הממון אשר אין קשה לאדם כמו חסרון כיס וע"ז אמר הנך יפה במצות הבית בחלוק תרומה ומעשרות אשר יש קצבה להן כמה יתן· והנך יפה עוד במצות השדה כמו לקט שכחה ופאה שאין להם קצבה ובכל זאת הנך יפה גם בהם לתת בלבב נדבה· ואם בבחינת התחלפותם· כי דבר אחד לפעמים הוא אסור כמו כלאים ולפעמים הוא מצוה כמו כלאים בציצית וע"ז אמר הנך יפה להתרחק מהדבר במקום עבירה והנך יפה לשמור זה הדבר בעצמו במקום מצוה· ואם בבחינת למשול ברוחו ולהנזר מהדבר אשר הוא עמל בו· וזה הנך יפה בנטיעה לעמול ולנטוע עצים לקיום העולם אשר בזה יתפוץ ה'· והנך יפה להנזר מהם בשלש שני הערלה· והנך יפה בנטע רבעי לחללו מקודש ולאכול את"ז את הפירות· ואם בבחינת ריבוי הצער וזה הנך יפה במילה· אשר הוא כאב לילד והנך עוד יפה בפריעה אשר צער הפריעה גדול עוד מהמילה· ואם בבחינת התחלפות שבתן כי תפלה וק"ש שתיהן הן מצות ה'· אך תפלה הוא בקשת צרכי החיים והנך יפה בהם לבקש צרכיך מאת ה'· והנך יפה עוד בק"ש אשר היא קבלת עול מלכות שמים ועול מצות שהם חיי הנפש· ואם בבחינת הסודעם והפרסום להודיע לכל כי הוא עבד ה' במאודו ובנפשו ובלבבו וע"ז אמר הנך יפה במזוזה אשר בביתו המוסף את כל רכושו והנך יפה עוד בתפילין אשר הם מורים כי משעבד לה' גם את לבבו ואת נפשו· ואם בבחינת הרבות המצות בזמן אחד כמו סוכה ולולב· ויען כי הסוכה מתחלת בלילה אמר הנך יפה בסוכה· והנך יפה נוסף ע"ז כי לאמר הנך יפה גם בלולב ואם בבחינת התחלפות הסבות המעוררות הדברים לזה· וזה הנך יפה בתשובה הבאה לתקן את הנפש החוטאת· והנך יפה עוד נוסף ע"ז במעשים טובים הבאים עם התשובה להשקיע בזה את החטאים במצולות ים· וכדאיתא בויקרא רבה פ' כ"א אם עשית חבילות עבירות עשה כנגדן חבילות של מצות· ואם בבחינת המעשה והשכר· וע"ז אמר הנך יפה בעוה"ז אשר הוא עולם המעשה· והנך עוד יפה נוסף ע"ז בעוה"ב אשר הוא עולם התגמול: **בחלוק תרומה ומעשרות·** לקמן גרסינן בחלה תרומה ומעשרות

בעולם הבא : ב עיניך יונים · [א] עיניך הן סנהדרין שהם עינים לעדה הה"ד (במדבר ט"ו) והיה אם מעיני העדה · רמ"ח איברים יש באדם · וכלם אינן הולכים וחוזרים אלא אחר העינים · כך אין ישראל יכולין לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהם · יונים · מה היונה הזאת תמה · כך ישראל נאים בהילוכן כשהן עולין לפעמי רגלים · מה יונה זאת מצויינת · כך ישראל מצויינין בתגלחת במילה בציצית · מה יונה זו צנועה · כך ישראל צנועים · מה יונה זו פושטת צוארה לשחיטה · כך ישראל · שנאמר (תהלים מ"ד) כי עליך הורגנו כל היום · מה יונה זו מכפרת על העונות · כך ישראל מכפרים על האומות · [ב] שכל אותן שבעים פרים שמקריבים בחג כנגד שבעים אומות שלא יצדה העולם מהם · הה"ד (שם קי"ט) תחת אהבתי ישטנוני ואני תפלה · מה יונה זו משעה שמכרת בן זוגה עוד אינה ממירה אותו באחר · כך ישראל משעה שהכירו להקב"ה לא המירוהו באחר · מה יונה זו נכנסת לקנה ומכרת את קנה ושובכה וגוזליה ואפרוחיה והלונותיה · כך הן [ג] ג' שורות של תלמידי הכמים כשהן יושבין לפניהם · כל אחד ואחד [ד] מכיר את מקומו · מה יונה זו אע"פ שאת נוטל גוזליה מתחתיה אין מנחת שובכה לעולם · כך ישראל אע"פ שחרב בית המקדש לא בטלו שלש רגלים בשנה · [ה] מה יונה זו מחדשת בכל חדש וחדש גרן · כך ישראל מחדשין בכל חדש תורה ומעשים טובים · מה יונה זו שוגרת רוגליות הרבה וחוזרת לשובכה · כך ישראל · הה"ד (הושע י"א) יחרדו כצפור ממצרים · זה דור המדבר · וכיונה מארץ אשור · אלו עשרת השבטים · אלו ואלו והושבתים על בתיהם נאם ה' · רבי אומר יש מין יונה שמאכילים אותה וחברותיה מריחות אותה ובאות אצלה לשובכה · כך בשעה שהזקן יושב ודורש [ו] הרבה גרים מתגיירים באותה שעה כגון יתרו הוא שמע ואתא · רחב שמעה ואתיא · אף בחנניה מישאל ועזריה הרבה גרים נתגיירו באותה שעה · מה טעם (ישעיה כ"ט) כי בראותו ילדיו · מה כתיב בתריה (שם) וידעו תועי רוח : ג [ז] רבי היה יושב ודורש ונתנמנם הציבור · בקש לעוררן אמר ילדה אשה אחת במצרים ששים רבוא בכרס אחת · והיה שם תלמיד אחד ורבי ישמעאל ברבי יוסי שמו אמר ליה מאן הות כן · אמר ליה זו יוכבד שילדה את משה ששקול כנגד ששים רבוא של ישראל · הה"ד (שמות ט"ו) אז ישיר משה ובני ישראל (במדבר א') ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה · (דברים ל"א) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה : ד עיניך יונים · כיונים דוגמה דידך דמיא להדא יונה מה יונה זו הביאה אורה לעולם · אף את מביאה אורה לעולם שנאמר (ישעיה ס') והלכו גוים לאורך · ואימתי הביאה יונה אורה לעולם בימי נח · הה"ד (בראשית ח') ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה · [ח] מהו טרף בפיה קטיל · כמה דתימר (שם ל"ז) טרוף טורף יוסף · אמר רבי ברכיה אילולי קטל יתיה · אילן רב הוה מתעביד · ומהיכן הביאה אותו · רבי לוי אמר משמטוטי ארץ ישראל הביאתו · הדא היא הא דאמרין בריתא · ארץ ישראל לא לקת במוי דמבולא · הוא שנא' על ידי יחזקאל (יחזקאל כ"ב) בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה היא לא גשמה ביום זעם · אמר ר' יוחנן אפילו אצטרבולין של רחים נמחו במים · רבי טריי אמר שערי גן עדן נפתחו לה ומשם הביאתו · אמר ליה רבי איבו אילו מגן עדן הביאה אותו לא היה לה להביא דבר מעולה כגון קנמון ובלסמון · [ט] אלא רמז רמזה לנח ואמרה לו · מרי נח מר מזה מתחת ידו של הקב"ה ולא מתוק מתחת ידיך :

א [טז] הנך יפה דודי אף נעים · [י] ר' אבהו ורבי חנינא · ר' אבהו אמר הוא קלסה בלשון כפול · והיא קלסתו בלשון פשוט · הוא קלסה בלשון כפול · הנך יפה רעיתי הנך יפה · שאם בקש לו לעשות אומה אחרת שהוא יכול · היא קלסתו בלשון פשוט · הנך יפה דודי אף נעים · אמר ליה ר' חנינא אף היא קלסתו בלשון כפול · שנאמר הנך יפה דודי אף נעים · אמרה לו רבש"ע אף שאת מביא עלי · נעים הוא · למה שאת מחזירני ומביאני לידי מוטב : ב אף ערשנו רעננה · זה בית המקדש · המד"א (מלכים ב' י"א) זאת מניקתו בחדר המטות · [כ] מהו בחדר המטות ר' אלעזר ור' שמואל בר נחמן · ר' אלעזר אמר בתאים · ורבי שמואל בר נחמן אמר בעליות · ולא פליגי · מאן דאמר בתאים בימות הגשמים · מאן דאמר בעליות בימות החמה · ד"א אף ערשנו רעננה · ר' עזריה בשם רבי יהודה ברבי סימון · למלך שיצא לו למדבר והביאו לו מטה קצרה · התחיל מצטער בעצמו ומדחק באיבריו · כיון שנכנס למדינה הביאו לו מטה ארוכה התחיל פושט עצמו ומותח איבריו · כך עד שלא נבנה בית המקדש היתה השכינה מתמצעת בין שני בדי הארון · משנבנה בית המקדש ויאריכו הבדים : ג דבר אחר אף ערשנו רעננה · מה מטה זו אינה עשויה אלא לנחת רוח כך עד שלא נבנה בית המקדש היתה השכינה מטלטלת ממקום למקום · הדא הוא דכתיב (שמואל ב' ז') ואהיה מתהלך באהל ובמשכן · משנבנה בית המקדש (תהלים קל"ב) זאת מנוחתי עדי עד · ד"א אף ערשנו רעננה · מה מטה זו אינה עשויה אלא לנחת רוח · כך ישראל עד שלא נבנה בית המקדש היו מטלטלין ממקום למקום · ויסעו ויחנו · משנבנה בית המקדש (מלכים א' ה') וישב יהודה וישראל לבטח · דבר אחר אף ערשנו רעננה מה מטה זו אינה אלא לפריה ורביה · כך עד שלא נבנה בית המקדש (ד"ה א' כ"א) לכו ספרו את ישראל · משנבנה (מלכים א' ד') יהודה וישראל רבים · ד"א אף ערשנו רעננה · מה מטה זו אינה אלא לפריה ורביה · כך עד שלא נבנה בית המקדש (עזרא ב') כל הקהל כאחד ארבע רבוא · משנבנה בית המקדש פרו ורבו · דאמר רבי יוחנן [ל] מגבת ועד אנטיפרס ששים רבוא עיירות היו · והיו מוציאות כפלים כיוצאי מצרים · וכדין אפילו את מצנעה יתהון ששים רבוא דקני לא מטחנא להון

מסורת המדרש א לקמן פ' ד' ופ' ז' · ספרי סדר עקב פיסקא מ"א · תנחומא סדר תצוה סי' ה' · אגדת בראשית פרק מ"א : ב סוכה דף כ"ה · במדבר רבה פרשה כ"א · לקמן פרשה ד' · תנחומא סדר פינחס סימן ט"ז · מדרש תהלים מזמור ק"ט · מדרש תדשא פרק י"א · ילקוט פרשה פינחס סוף רמז תשפ"ב · ילקוט תהלים רמז תתס"ח : ג סנהדרין דף ל"ז : ד פסחים דף קי"ט · אבות פרק ו' : ה עיין בבא בתרא דף פ' : ו עיין לעיל פסוק על כן עלמות אהבוך וש"נ · לקמן פרשה ז' : ז ילקוט כאן רמז תתקפ"ב : ח ילקוט סדר נח רמז נ"ט וילקוט יחזקאל רמז שמ"ב · פדר"א פרק כ"ג : ט עירובין דף י"ח · סנהדרין דף ק"ח · מדרש משלי פ' ל"א : י תנחומא תצוה סימן ה' : כ מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט מלכים רמז קל"ב : ל רות רבה פ' א' :

מתנות כהונה

מצויינת' מסומנת ונכרת : יצדה' שלא יהא עולם תוהו וריק מהם תוהו ובוהו תרגם אונקלוס צדיא וריקניא : ת"ח · תלמידיהם של החכמים שהיו יושבים לפני הסנהדרין כדתנן בפ"א דיני ממונות וה"ג גם לקמן בפסוק הנך יפה הכתוב אחר נאנה ולאנה : שלש רגלים · ה"ג בספרים ישנים ובילקוט גרס אף ע"פ שחרב הבית עולות לשם ועיין לקמן בפסוק אני חומה : גרן · כלומר שעושה גוזלות בכל חדש והדש וגוזלות קראו גורן כמו שעת אידוש התבואה כמה דאת אומר בכמה דוכתין בתלמוד · ובפרק איזהו נשך הלויני כור חטים ואני אתן לך לגורן וכן פי' הערוך ערך גרן וכן מוכח גירסת הילקוט : שוגרת רוגליות · משלחת רגליה כלומר דרכיה למרחוק משובכה : אז ישיר משה כו' · כל זה גם כן לקמן בפסוק הנך יפה וכן הביאו הילקוט בפרשת בשלח : עלה זית · וזית היא אורה או י"ל שע"י כך ויפתח נח את חלון התיבה : ומהיכן כו' · כ"ז בויקרא רבה פר' ל"א ובב"ר פ' ל"ג ושם נתבאר : דאמרין בריתא גרסי' · ופירוש זהו שאומרין הבריות וכן הוא לקמן בפסוק כמגדל ולצולתו במקומות רבות : אילולי כו' · אם לא המיתה אותו וקצצתו זו היא מיתתו :

הנך יפה דודי: שאם בקש לעשות לו כו' · ולפיכך אינו מקלסה בלשון פשוט ואחדות אבל היא מקלסו בלשון פשוט ואחדות שאינה יכולה להמירו וכך מצאתי במדרש בהדיא וזה לשונו אבל היא אינה יכולה להמירו ובספר ישן מצאתי טעם אחר שלא יאמר אדם לשנים היא משבחת : אמרה לו כו' · אף נעים קדריש לשון רוגז וחרון אף : בתאים · עיין במסכת מדות ובמסכת יומא פ' הוציאו לו : מטלטלת · כביכול בלא נחת רוח : וכדון כו' · ועתה אחר החורבן אפי' אם באת להגיעו לעמוד שם ששים רבוא קנים אינה מחזקת אותם : מטחנא · לשון משיחה ומדה כלו' אינה נמדדת בהן להחזיק ולקבל אותם ופירוש' סוף מסכת תענית הגירסא בלשון אחר וכן באיכה רבה סוף פסוק בלע ה' :

פירוש מהרז"ו

ב מה היונה הזאת תמה כך ישראל נאים · כצ"ל מה יונה הזאת תמה כך ישראל תמימים מה יונה זאת נאה בהלוכה כך ישראל נאים · כי יש בעופות בעלי ערמומיות כמו העורב אך היונה בדעת פשוטה בתמימות וכענין העורב והיונה אצל נח וכן ישראל תמימים להקב"ה כי עליך הורגנו כל היום · והיונה נאה בהילוכה שאינה קופצת : מצויינת · במיני צבעונים : צנועה · שאינה מזדווגת רק לבן זוגה כמ"ש לקמן וצ"ע למה חלקם בשני דרשות אולי יש לה סגולה בצניעותה לבד הנ"ל : מכפרת על עונות · כמ"ש וכן יונה או תור לחטאת : שבעים פרים · כמ"ש ב"ר פ' כ"א סי' כ"ד : מכרת קנה ושובכה · כי בכל שובך יש קנים הרבה ואינה צריכה לחפש : בבל חודש תורה · שקורין פרשת ראש חודש ומתפללים מוסף ומקריבים קרבן מוסף : כך ישראל · גלו מרחוק וחוזרים לארצם : לא בטלו ג' רגלים · עי' לקמן פסוק אם חומה : אף בחנניה · לעיל פסוק לריח שמניך ע"ש ואגב שאמר שהזקן יושב ודורש וכו' כגון יתרו ע"י משה הביא דרך אגב המעשה של רבי : ג דדוגמא דידך · דורש עיניך כמ"ש כעין הבדולח כעין החשמל : הביאה אורה · בשורה טובה ושמחה : טריף קטל · ב"ר פרשה ל"ג סי' ו' ושם מבואר :

א לעשות אומה · ואעפ"כ איני עושה כי את יפה לי וע"כ כפל : בלשון כפול שנא' · נ"ל דכאן חסר פסוקי הכופל כמו כי גאה גאה מי כמכה באלים ה' מי כמכה נאדר בכח וכדומה ומ"ש הנך יפה דודי שייך לדרשה של מטה כי בפסוק זה אין כופל וגם לא היה צריך לומר שנאמר שהרי בפסוק זה עומד אלא בהכרח להגיה כנ"ל : ב בחדר המטות · וכתוב שם ויהי אתה מתחבא בבית ה' : בתאים בעליות · ומ"ש בחדר המטות פירש בחדר שראוי להעמיד מטות לא בבית ה' ממש · וזה לפי פשוטו שבבית ה' אינו חדר המטות ואח"כ דורש שחדר המטות הוא ביהמ"ק : ויאריכו הבדים · שנתארכו בגם שניתן חיות בכל כלי ביהמ"ק בבוא הארון והשכינה על הארון והבדים בדמיון מטה ואריכות הבדים מורה על מנוחה כמ"ש לקמן פסוק עמודיו מנוחה שאתננה עם ישראל להפרותם ולהרבותם: ג משנבנה ביהמ"ק · כמ"ש ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ש"ב ו' · ומ"ש ויסעו ויחנו צ"ע ואולי הכוונה שעד שלא באו לארץ ויסעו ויחנו ואחר שבאו לארץ היו במקום משכן קבוע ואח"כ בביהמ"ק : כל הקהל כאחד · עזרא ב' וזה היה במקדש שני : לא מטחנה להון · אולי צ"ל לא מטענה להון פי' אינה טוענת ומחזקת אותם :

יפה קול

ומעשרות : הן סנהדרין · ואתא למימר שהם נאים ותמימים כעיני היונים : מה היונה הזו תמה כך ישראל תמימים להקב"ה בסיני [שלא אמרו די לנו עשרים מצות או שלשים אבל קבלו כולם] : מה היונה הזו נאה בהלוכה כך ישראל נאים בהילוכן כשהן עולין לפעמי רגלים · כצ"ל וכן הוא בילקוט : דוגמא דידך · דריש עיניך מלשון כעין נחשת קלל · כעין הקרח הנורא · דהוראתם מעין ודוגמא וכן דרשו בב"ר פע"א את הכתוב לא יגרע מצדיק עיניו דוגמא דידיה [ואולי דרשו פה הכ"ף מן עיניך שעומד במקום שנים וכאלו כתיב עיניך כיונים] : ומהיכן הביאה אותו · כיון דהכל נימוחו אפי' אצטרבולין של רחים מכ"ש שלא נשאר גם אילן · ומשני משטוטי א"י כצ"ל · ושטוטי הוא חלק כלומר בחלק א"י ובב"ר גרסינן משבשוטין ושבישין הוא לשון זמורות : א"י לא לקה במוי דמבולא · ואת דהיה צריך נח לתיבה ולא נמלט לא"י · שטעם כי שם מתו מכל אשר בחרבה מהמבול · כדאיתא בזבחים בפ' פרת חטאת ולא יכול למצוא מפלט לו שם : אלו מג"ע הביאה אותו כו' · בא לדחות לדברי ר"ט שאמר שערי ג"ע כו' · ובעל המדרש מסדר לתרץ דברי ר"ט · כי לעולם מג"ע הביאה אותו ואף דבחרה בזית לרמז לו מר מזה כי טוב להתכלכל גם מדבר המר מזה אך מתחת ידו של הקב"ה · מהתכלכל במתוק הבא מידך :

הוא קילסה בלשון כפול כו' · בתמיה אם הוא כפל אליה את קילוסו למה היא לא כפלה את קילוסם אליו · ואע"ג דאסר לומר שתי פעמים דבר אחד לפני הקב"ה כדאיתא האומר שמע שמע מודים מודים משתקין אותו ואיך תאמר פעמים הנך יפה · מ"מ היה לה לומר הנך יפה ונאה לכפול במלות שונות אשר זה מותר כדאיתא בירושלמי פרק הרואה ובב"ר פ"ח · ואע"ג דכתיב בקרא אף נעים הוכר ר"ל כי זה לא בא לכופל הקילוס אך לדרש שמסיים רבש"ע אף שאת מביא כו' · ונמשך לדבריו שפסוק הנך יפה אף נעים אל כאמור לפני זה הנך יפה בעוה"ז הנך יפה בעוה"ב וזה עולם הגמול וכאשר פירשנו · וע"ז תאמר היא גם כשתביא עלי עונש עלי פשעי · נעים ונחמד הוא לי · כי זה מטיב דרכי : מהו בחדר המטות כו' · מפרשי כי בבית המקדש היו חדרים דאקרי מטות ובאחד מהחדרים ששם הסתירה אותו : זאת מנוחתי עדי עד · כי גם משחרב בהמ"ק אין שכינה זזה משם כדלקמן על הכתוב הנה זה

ידי משה

ילדה אשה אחת וכו' · פי' שהכוונה שעל ידי זה ימהר ה' הקץ עד"ש במסכת עדיות במשנה מספר הדורות לפניו והוא הקץ לפי שנגזר מאת ה' כמה יהיה נפשות בדור אחד וכשישראל עושין רצונו של הקדוש ברוך הוא ממהר את הקץ באופן שנשמה אחת בלולה מהרבה ע"י זה דור אחד חשוב לפעמים כדורות הרבה ועל ידי זה נשלם השעבוד של הדורות והכי איתא בכתבי האר"י ז"ל על פסוק אני ה' בעתה אחישנה זכו וכו' ורישא דקרא הצעיר יהיה לאלף וגו' מרמז לכוונה זו שע"י הנשמות הכלולות ממהר ה' את הקץ אף קודם זמנו והכי הוי במצרים : משמטוטי א"י הביאו · שמעתי מפי הגאון אב"ד דק"ק פראג כבוד מהור"ר דוד נר"ו לפי שידוע שאין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים בדבר מאכל לכך הביאה עלה זית ולא זית גופה שלא יאכל דבר איסור כי בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה ע"י ואיתא בא"י שאילן חייב במעשר והעלין פטורים ובח"ל אף הפרי גופא פטור וא"כ ע"כ שהיה מא"י דאם היה מח"ל היה מביאה הפרי גופא ודו"ק ע"כ דפח"ח : ויאריכו הבדים · פי' שהמשל הוא ע"ד שפי' ר"ש אלקבץ ויאריכו הבדים לא שנעשו גם שהאריכו יותר ממדתם אלא ה"פ לפי שכל זמן שהיה הארון במשכן היו צריכים הבדים להיות משני הצדדים כדי שישאו בה שהיה יוצא ונכנס עמהם משא"כ בבית העולמים דכתיב זאת מנוחתי עדי עד לא היו צריכים לשאת את הארון היו מושכין הבדים לצד אחד ושנם היה שנשארו כך ולא היו עוברים לצד שני וכאלו היו קבועים במסמורת וכן משמעות לשון המדרש הכי וק"ל · וזה נ"ל טעם שקיצן דלתות ההיכל

ולא נסב יתהון · אמר רבי חנינא [א] קפצה להם ארץ ישראל :

א [יז] קורות בתינו ארזים · רבי מנחמא בשם רבי ברכיה · [ב] אבנים שישן עליהם יעקב אבינו נעשו תחתיו כמטה וכפלומה · ומה הרטבה הרטיב מהן קורות בתינו ארזים · דבר אחר קורות בתינו ארזים · אלו הצדיקים והצדיקות הנביאים והנביאות שעמדו ממנו :

ב רהיטנו ברותים · אמר ר' יוחנן אין אדם נהנה מן הברותים הזה · למה שהיא נכפפת · והיא דעתיה דר' יוחנן · דא"ר יוחנן (הושע י"ד) אני כברוש רענן · אני הוא שכפפתי לעקור יצרה של עבודת כוכבים (שם) אפרים מה לי עוד מה לי וליצרך של עבודת כוכבים · אני עניתי · אני עוניתי לו · ואשורנו · לא אשורנו לא אמרנו לך שירה אלא הוי אומר אני הוא שכפפתי לעקור יצרה של עבודת כוכבים · ד"א רהיטנו ברותים מקום שהכהנים רהוטים בברותים · המד"א (מלכים א' ו') ויצף את קרקע הבית בצלעות ברושים · אמר רבי יוחנן למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם מקרה בארזים ומרהיט בברותים · שנאמר קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים :

פרשה ב א [א] אני חבצלת השרון · אמרה כנסת ישראל אני היא וחביבה אני · אני שחבבני הקב"ה משבעים אומות · חבצלת השרון · שעשיתי לו צל על ידי בצלאל · דכתיב ויעש בצלאל את הארון · השרון שאמרתי לפניו שירה על ידי משה · דכתיב אז ישיר משה ובני ישראל · ד"א אני חבצלת השרון · אני היא וחביבה אני · [ג] אני היא שהייתי חבויה בצלן של מצרים · ולשעה קלה כנסני הקב"ה לרעמסס · והרטבתי מעשים טובים כשושנה · ואמרתי לפניו את השירה · שנאמר (ישעיה ל') השיר יהיה לכם כליל התקדש חג · ד"א אני חבצלת השרון · אני היא וחביבה אני · אני היא שהייתי חבויה בצלו של ים · ולשעה קלה הרטבתי מעשים טובים כשושנה · והראיתיו באצבע מנגד עבורי · שנא' (שמות ט"ו) זה אלי ואנוהו · ד"א אני חבצלת השרון · אני היא וחביבה אני · אני היא שהייתי חבויה בצלו של סיני · ולשעה קלה הרטבתי מעשים טובים כשושנה בידי ולבי · ואמרתי לפניו (שם כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · ד"א אני חבצלת השרון · אני היא וחביבה אני · אני היא שהייתי חבויה ודמוסה בצלן של מלכיות · למחר כשיגאלני הקב"ה מצלן של מלכיות אני מרטבת כשושנה · ואומרת לו שיר חדש · שנא' (תהלים צ"ח) שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו : ב ר' ברכיה אמר הפסוק הזה המדבר אמרו · אמר המדבר אני מדבר וחביב אני · שכל טובות שבעולם חבויין בי · שנאמר (ישעיה מ"א) אתן במדבר ארז שטה · נתנם לי הקב"ה שיהו שמורים בי · וכשהקב"ה מבקשם ממני אני מחזיר לו פקדונו בלא חסרון · ואני מרטיב מעשים טובים ואומר לפניו שירה · שנא' (שם ל"ה) ישושום מדבר וציה · משום רבנן אמרו הארץ אמרה אותו · אמרה אני היא וחביבה אני · שכל מתי העולם חבויין בי · שנא' (ישעיה כ"ו) יחיו מתיך נבלתי יקומון · לכשיבקשם הקב"ה ממני אחזירם לו וארטיב מעשים טובים כשושנה ואומרת שירה לפניו · שנא' (שם כ"ד) מכנף הארץ זמירות שמענו :

ג רבי יודן ורבי אליעזר · רבי יודן אמר אני חבצלת לא היא חבצלת ולא היא שושנה · אלא כל זמן שהיא קטנה הוא קורא אותה חבצלת · הגדילה קורא אותה שושנה · חבצלת ולמה נקראת חבצלת שחבויה בצלה · אמר רבי אליעזר משל את הצדיקים במשובח שבמינים ובמשובח שבאותו המין · המשובח שבמינים כשושנה · ובמשובח שבאותו המין שושנת העמקים · ולא כשושנת ההר שנוחה להכמש · אלא כשושנת העמקים שמרטבת והולכת · משל את הרשעים במגונה שבמינים ובמגונה שבאותו המין · (א) מגונה שבמינים כקש לפני רוח · אם תאמר כמוץ שבבקעה כבר יש בו להלוח · אלא ורדף כמוץ הרים לפני רוח : רבי אבא בר כהנא אמר · אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה · אני היא וחביבה אני · שנתונה בעמקי הצרות · וכשידלני הקב"ה מהצרות אני מרטבת מעשים טובים כשושנה ואומרת שירה לפניו · הדא הוא דכתיב (שם כ"ו) ה' בצר פקדוך · אמר ר' אחא אמרה כנסת ישראל · בשעה שאת מעמיק עיניך בי אני מרטבת מעשים טובים כשושנה ואומרת שירה · הה"ד (תהלים ק"ל) שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה' · רבנן אמרין כנסת ישראל אמרתהו · אמרה כנסת ישראל אני היא וחביבה אני · שאני נתונה בעמקי גיהנם · וכשיגאלני הקב"ה ממעמקיה · הה"ד (שם מ') ויעלני מבור שאון אני מרטבת מעשים טובים ואומרת לפניו שירה · הה"ד (שם) ויתן בפי שיר חדש · אתיא דרבנן כההיא דאמר ר' אלעזר המודעי · [ד] עתידים שרי אומות העולם לעתיד לבא · שיבואו לקטרג את ישראל לפני הקב"ה · ואומרים רבש"ע אלו עבדו עבודת כוכבים ואלו עבדו עבודת כוכבים אלו גלו עריות ואלו גלו עריות · אלו שפכו דמים ואלו שפכו דמים · מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אין יורדין · והקב"ה משיב להם ואומר · אם כן הוא ירדו כל העמים עם אלהיהם לגיהנם · הה"ד (מיכה ד') כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו · אמר ר' ראובן [ה] אלו לא היה הדבר כתוב אי אפשר לאומרו כביכול (ישעיה ס"ו) כי באש ה' נשפט · ה'

מסורת המדרש א עיין גיטין דף נ"ו · כתובות דף קי"ב : ב בראשית רבה פרשה ס"ח : ג מדרש תהלים מזמור א' כל הענין ד רות רבה פרשה א' · לקמן פרשה א' · ילקוט ישעיה רמז שס"א · ילקוט מיכה רמז תקנ"א · וילקוט תהלים רמז תרנ"ב : ה ילקוט מיכה רמז תקנ"ב :

חדושי הרש"ש

(א) מגונה שבמינים (כקש) כו' · נ"ל כמוץ וכ"ה בילקוט והוא בתהלים ל"ה ורדף כמוץ כו' (בישעיה י"ז) :

פירוש מהרז"ו

א אבנים שישן · ב"ר פרשה ס"ח סי' י"א וקאי על ריש דקרא אף ערשנו רעננה : וכפלומה · מלשון אבנים מפולמות רטובות ורכות : ומה הרטבה · איזה תועלת היה בזה שהיו רטובות ורכות כמטה קורות בתינו ארזים וכמ"ש צדיק וגו' כארז בלבנון והגי' כמ"ש מ"כ : ב אין אדם נהנה · אם יעשה מהברותים · מטה לסמוך עליו הוא נכפף כן כפוף · נשבר מטה רשע של יצה"ר מעבודת כוכבים וכמ"ש אפרים מה לי עוד לעצבים אני כברוש רענן אני עשיתי שיהיה היצה"ר כברוש וזהו רהיטנו ברותים מה שהיינו רצים אחר יצרה של עבודת כוכבים נעשה ברושים עד ששבנו לרוה"ק ואמרנו שירה להקב"ה וכ"ז ממנו פריך נמצא ועי' לעיל סוף פסוק שיר בדברי רבי לוי ועי' שמ"ר פכ"ד סי' ג' ותבין כאן ההיפוך מעבודת כוכבים לשירה כי השירה מוחלת לעונות שקדמו ועי' מש"ש בפי' בסוף סי' א': רהיטנו מברותים · קורות בתינו של ביהמ"ק של ארזים והקרקע שרצים עליו הוא מברושים :

א חבצלת השרון · עי' כל זה מדרש תהלים מזמור א' ע"ש פסוק לא כן הרשעים ועי' מ"כ ומ"ש אני הוא וחביבה אני על שהקדים תיבת אני לתיבת חבצלת דורש בפני עצמה וגם בצירוף לתיבת חבצלת ופי' אני איני כדאי אעפ"כ וחביבה אני כמ"ש שחורה אני וכו' : ולשעה קלה כנסני · כמו שכתוב במכילתא יתרו פסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים ר"א אומר זה יום רעמסס שנתקבצו כולם ובאו לרעמסס לשעה קלה והמעשים טובים המה דם פסח ודם מילה מצה ומרור · והשרון מלשון שירה : והראתיו השרון מלשון אשורנו : בצלה של סיני · כמ"ש תחת ההר שכפה עליהם את ההר : ב המדבר אמרו · במ"ר פ' א' סי' ב' ע"ש היטב : ישושום מדבר · וס"ד ותפרח כחבצלת וע"פ גז"ש ותיבת חבצלת דורש וכותב עוד שם הדר הכרמל והשרון וכנ"ל ולכשיבקשם הקב"ה אחזירם לו שנאמר יחיו מתוך נבלתי יקומון וכ"ה בילקוט וכאן בטעות : ג שחבויה בצלה · בצל עצמה שעדיין לא נתפשטה : במשובח שבמינים · במיני עשבים ודשאים : בעמקי הצרות · וזהו שושנת העמקים : הה"ד ה' בצר פקדוך · וריש דעניא ביום ההוא יושר השיר הזה ופסוק זה נראה שהשיר על הצרה : מעמיק עיניך · וזה העמקים ודורש אשורנו מלשון שור שחקים ומלשון שירה : בעמקי גיהנם · כמ"ש משלי סוף ט' בעמקי שאול קרואיה : כי באש · הוא אש של גיהנם ד"א

מתנות כהונה

קורות בתינו : כמטה וכפלומה · כל זה עיין לקמן בפסוק מי זאת העולה ובב"ר פרשה ס"ח ושם נתבאר : ה"ג בב"ר הרטיב מהן קורות בתינו ארזים אלו הצדיקים : אין אדם נהנה כו' · לבנין ולתלות עליו דבר כבד : אני הוא שכפפתי גרסי' : אפרים כו' · כך היה אומר אפרים מה לי עוד לעצבי עובדי כוכבים ועיין בפרש"י ורד"ק בסוף הושע ולקמן בפסוק זאת קומתך יש שכך אמר להם הקב"ה וישראל אמרו אני עניתי להקב"ה וכי לא אמרתי לפניך שירה וה"ג לא אמרנו לך שירה : אני עוניתי · לשון עניית קול שירה : ואשורנו · דרש מלשון שירה : ה"ג אלא הוי אומר אני שכפפתי : מקום שהכהנים כו' · מקום מהלך הכהנים היו ברושים הרצפה היתה מרוצף ומצופה בברושים ודרש רהיטנו לשון מהלך וריצה וגרס רוהטנו ברותים ואולי חסר הספר וצ"ל רוהטים מצופה בברותים : מרהיט · המרשים יעשה מעצי ברושים וה"ג בהדיא בספר ישן יקרה בארזים שאינן מתוקנין ויעשה מרשים של ברושים שהם מתוקנין ולפי זה צריך לומר דדריש קורות לשון מקרה של רצפה ועיין ערוך ערך מלשם :

אני חבצלת : חביבה כו' · דרש חבצלת נוטריקון חביב בצל או חביון בצל צל אל ובילקוט הגירסא נסתנית לשבח : ה"ג משבעים אומות : חבצלת · נוטריקון שעשיתי לו צל על ידי כו' : מנגד עבורי · האדון הוא לנגדי מגון פירש"י ולרב"נ בספר משלי אדון כד"א לפני שמש ינון שמו ובאות אמת הגיס מבין עבורי : וחביבה אני גרסינן : כשושנה גרסי' : בידי ולבי · כלומר בכל מאמצי כחי בגוף ובנפש ובילקוט לא גרס ליה : ודמוסה · לשון נסתר ומעוך בתוך הדימום ונראה דצ"ל ורמוסה כד"א ברגלים תרמסנה : המדבר אמרו · שלמה אמרו בשם המדבר וכך אמר המדבר אני מדבר כו' : מבקשם ממנו גרסי' : לא היא הבצלת · בתמיה וכי חבצלת ושושנה לאו אחת היא וה"ג בהדיא בספר ישן וה"ג ולא היא שושנה : ה"ג חבצלת ולמה נקראת : שחבויה בצלה · בצל עצמה מתוך שכפולה בדפין הרבה נעשה זה צל לזה נמצא שהיא מצילה עצמה : ובמשובח גרסי' : ה"ג כשושנה ובמשובח שבאותו המין : כמוץ · בילקוט הגירסא יותר נכונה : וכשידלני · וכשיגביה אותי כד"א ארוממך אלהי כי דליתני : פקדוך · בדוחק י"ל ופקדו אותך בשירה כשיזכרו מה שאירע להם בצר ויאמרו שירה על הגאולה : מעמיק עיניך · משגיח בי ולשון עמקים קדרים : בעמקי גיהנם · כדמפרש ואזיל : הכי גרסיק ואלו אין יורדין והקדוש

יפה קול

עומד אחר כתלנו : קפצה להם א"י · כמו כונה כלומר שנתכווצה ונמדה הארץ משלוט שמנה : וכפלומה זה נולה בלעז · ובב"ר גרסינן וכפירנם ופירש"י ז"ל ענין כסת · ודריש אף ערשנו רעננה כי האבנים אשר שם יעקב תחתיו נעות עליהם היו עליו כערש רעננה · ומהאבנים האלה נמחו הארזים אשר היה לבנין ב"ה וז"ש קורות בתינו ארזים · ותוכים כי הארזים למקדש יצאו מאלה האבנים מן המקרא והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים וגו' : אין אדם נהנה מן הברות · להשתמש בו לבנין כיון שהוא עקום וכפוף ובבית המקדש נעשה גם שהיו רהיטיו ברותים בדרך פלא :

שהייתי חבויה בצלן של מצרים כו' · נראה מזה כי שישראל היו מפוזרים בכל ארץ מצרים · ורק כשעם שיצאו קהלם הקדוש בגוף הוא כדרך גם לרעמסס והוציאם · ומוכיח זה מהכתוב דכתיב ועברתי בארץ מצרים והכיתי כל בכור בארץ מצרים וגו' והיה הדם לכם לאות על הבתים וגו' נראה כי בכל ארץ מצרים גרו ישראל ושמו את הדם לאות כי לא יבוא המשחית לנגוף את בכוריהם ומה דכתיב וישב ישראל וגו' בארץ גשן (בראשית מ"ז) וכן והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עומד עליה וגו' (שמות ח) הייט דשם היה עיקר המעון לישראל אבל מפוזרים היו בכל ארץ מצרים · ולזה הוא גם שנת ישראל שהיו מגודלין בין המצריים והורגלו בגלוליהם עכ"ז עכשיו הרטיבו מעשים טובים והכירו את ה' והקדישו את שמו : בידי ולבי · בידי הם המעשים טובים הנעשים ביד · ולבי זו האמונה שהיא בלב ועל מצות הנעשים בידים אמרו נעשה · ועל מצות הנשמרות בלב אמרו ונשמע וזה היה בצלו של סיני אשר שם הרטבתי מעשי באמרי נעשה ונשמע : ואומרת לו שיר חדש · וזה לעתיד שאומר שירה בלשון זכר כדאיתא לעיל בפסוק שתורה : שנאמר אתן במדבר ארז וגו' נתנם לי הקב"ה כו' · ולפי' זה בא אמן העתיד במקום עבר : ואני מרטיב ואומר לפניו שירה כנ"ל ומעשים טובים ל"ג · וכן ליתא בשוח"ט · ופירוש של ואני מרטיב הוא שתפרית ותצמיח האילנות הטובים כחבצלת כנומתם · וכן גבי דרשת משום רבנן דקאי על הארץ ל"ג מעשים טובים · אך שתצמיח ותוציא את הקבורים בה ע"ד ויציצו מעיר כעשב הארץ : שנאמר יחיו מתיך וגו' · הכתוב הזה נ"ל אחר אחזירם לו שנאמר יחיו מתיך וכן הוא בילקוט · כי על מה שכל מתי עולם חבויין כי לא צריך קרא לראיה דהכל רואים זאת ויודעים : מכנף הארץ זמירות שמענו · וזה מדבר בתח"מ וכמ"ש שם כי ארובות ממרום נפתחו וזה להשיב את הנשמות הגנוזות במרומים לגופיהן · וכן רוע התרועעה הארץ פור התפוררה הארץ וגו' ואספו אספה אסיר על בור וגו' ומרב ימים יפקדו · יתפרש ג"כ כי אסירי הקבר והבור וזה המתים אשר סגרו שם יפקדו ויצאו ממסגרם · ואז תול תחול הארץ כיולדה היולדת את בנה : ולמה נקראת חבצלת · פי' בקטנותה ומשני שחבויה בצלה מפום שהעלים שלה עדיין לא יצאו החוץ אלא הן בתוך העלים החיצונים ירוקי המראה : שנתונה בעמקי הצרות · דרש העמקים מלשון עמקי הצרות : דכתיב ה' בצר פקדוך · והיינו פקדוך · וסיפא דקרא צקון לחש מוסרך למו ומפרש כי יצקו לחשם בתודה וקול זמרה אשר הצלת אותם ממצוקתם בעת אשר מוסרך היה למו : בעמקי גיהנם וזה העמקים וכן דורש חבצלת שחבוי בצל הגיהנם ואומר שירה ואומר שירה וזה השרון : הה"ד ויעלני מבור שאון · וקאי על הגיהנם כדמדרים שם בשוח"ט · ודוד אמר על עצמו ועל כלל ישראל (ובשוח"ט דרים שם על דוד בעצמו) וזה שאמר אתיא דרבנן כההיא דר"א המודעי · פי' כי דר"א דרים את הכתוב גם כי אלך בגיא צלמות על כלל ישראל על הצלתם מגיהנם ולא בדוד לבדו והפסוקים דקרא ס"ל מוקי רבנן ויעלני מבור שאון על כלל ישראל ולא בדוד ביחוד · ולא נוכל לפרש דמייתי האי דר"א ללמד לנו שאחרי ירידתם לגיהנם יעלו · דזה לא צריך ראיה דהתם תשנה היא בעדיות

ידי משה

לפי דאיתא בכלי יקר טעם שכל השערים לא היה להם פרוכת ושער ההיכל היה לו פרוכת לפי שמתוך שהאריכו הבדים והיו דוחקים ובולטים לא היה הדלת יוכל לסגור ואז היו רואים בהיכל ומסתכלין בה' לפיכך היה פרוכת ותזקיה היה מסופק אם ראוי לסמוך על נס היכא דאיכא זכותא דרבים או לא ואח"כ קיצץ דלתות ההיכל מש"כ אם ראוי לסמוך אזכות דרבים א"כ לא יהיה שינוי ואין אנו צריכים לדלתות ואם לאו אזי ראוי לדבק עצמם בכל דבר היקרה שבעולם ודו"ק היטב : ומה הרטבה וכו' · פי' לפי שאחז"ל שיעקב נטע ארזים למשכן והיכן נטען נ"ל כשלקח אבני מקום ושם מראשותיו על מקום שנוי זה

שופט אין כתיב כאן אלא נשפט · הוא שאמר דוד ברוח הקדש (תהלים כ"ג) גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי · ד"א שבטך [א] אלו היסורין · ומשענתך זו תורה · המה ינחמוני וגו' יכול בלא יסורין תלמוד לומר אך · יכול בעולם הזה · ת"ל (שם) אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית ה' לאורך ימים :

א [ג] **כשושנה** בין החוחים ר' יצחק פתר קרייה ברבקה · שנאמר (בראשית כ"ה) ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות ללבן הארמי וגו' · [ב] אם ללמד שהיא מפדן ארם מה ת"ל אחות ללבן הארמי אלא אביה היה רמאי · אחיה היה רמאי · ואנשי מקומה רמאין · והצדקת הזאת יוצאה מבינותם · למה היא דומה כשושנה בין החוחים · ר' פנחס בשם ר' סימון אמר · כתיב (שם כ"ח) וישלח יצחק את יעקב פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי וכלל כולם לרמיות : ב [ג] ר' אליעזר פתר קרייה בגאולת מצרים · מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים קשה לבעלה להלקט · כך גאולתן של ישראל היתה קשה לפני הקדוש ב"ה · הה"ד (דברים ד') או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי · [ד] ר' יהושע בשם ר' חנן אמר גוי מקרב עם ועם מקרב גוי אין כתיב כאן · אלא גוי מקרב גוי · שהיו אלו ערלים ואלו ערלים · אלו מגדלין בלורית ואלו מגדלין בלורית · אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים · אם כן לא היתה מדת הדין נותנת שיגאלו ישראל לעולם · אמר ר' שמואל בר נחמן אלולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלין לעולם · הדא הוא דכתיב (שמות ו') לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים · [ה] ואין לכן אלא שבועה · המד"א (שמואל א' ג') ולכן נשבעתי לבית עלי · אמר ר' ברכיה (תהלים ע"ז) גאלת בזרוע עמך · בטרוניא · אמר ר' יודן [ו] מלבא לקחת לו גוי ועד מוראים גדולים ע"ב אותיות הן · (א) ואם יאמר לך אדם ע"ה אמור לו צא מהן גוי השני שאינו מן המנין · אמר ר' אבין בשמו גאלן · ששמו של הקב"ה שבעים ושנים שמות הן :

ג רבי עזריה בשם רבי יהודה אמר ר' סימון משל למלך שהיה לו פרדס וירדו ונטעו שורה של תאנים ושורה של גפנים ושורה של רמונים ושורה של תפוחים ומסרו לאריס והלך לו · לאחר ימים בא המלך והציץ בפרדס לידע מה עשה · ומצא מלא חוחין ודרדרים · הביא קצצים לקצצו · וראה בו שושנה אחת של ורד ונטלה והריח בה ושבת נפשו עליו · אמר המלך בשביל שושנה זו ינצל הפרדס · (ב) כך העולם לא נברא אלא בשביל ישראל · לאחר עשרים וששה דורות הציץ הקב"ה בעולמו לראות מה שעשה · ומצאו מים במים · דור אנוש נמחה מן המים · דור המבול נמחה מן המים · דור הפלגה במים · הביא קצצים לקצצו · שנאמר (תהלים כ"ט) ה' למבול ישב · וראה שושנה של ורד אלו ישראל · ונטלה והריח בה · בשעה שסדרו ישראל עשרת הדברות · ושבת נפשו עליו · בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע · אמר הקב"ה בשביל שושנה זו ינצל הפרדס · בזכות התורה ולומדיה ינצל העולם :

ד ר' חנן דצפורי פתר קרייה בגמילות חסדים · [ז] בנוהג שבעולם עשרה אנשים נכנסין לבית האבל ואין אחד מהם יכול לפתוח פיו לברך ברכת אבלים · ובא אחד ופתח פיו וברך ברכת אבלים · למה הוא דומה לשושנה בין החוחים · ועוד בנוהג שבעולם עשרה בני אדם נכנסין לבית המשתה ואין אחד מהן יכול לפתוח פיו לברך ברכת חתנים · ובא אחד ופתח פיו וברך ברכת חתנים למה הוא דומה ביניהם כשושנה בין החוחים · בנוהג שבעולם עשרה בני אדם נכנסין לבית הכנסת ואין אחד מהן יכול לפרוס על שמע ולעבור לפני התיבה ואחד מהן פורס על שמע ועובר לפני התיבה · למה הוא דומה כשושנה בין החוחים · רבי אלעזר אזל לחד אתר · אמרי ליה פרוס את שמע · אמר לון לינא חכם עבר לפני התיבה · אמרין דין הוא ר' אלעזר · דין הוא דמתגלגלין ביה · על מגן צווחין ליה רבן · נתכרכמו פניו והלך לו אצל רבי עקיבא רבו · אמר לו למה פניך חולניות · תני ליה עובדא · אמר ליה צבי רבי דיילף · אמר ליה אין ואלפיה · לבתר יומין אזל לההוא אתר אמרי ליה פרוס לן את שמע פרוס לון · עבור לפני התיבה ועבר · אמרין אתחסם רבי אלעזר · וקרון ליה ר' אלעזר חסמא · רבי יונה הוה מליף לתלמידוי ברכת חתנים וברכת אבלים כי היכי דיהוון גוברין בכל מלה :

ה רבי הונא פתר קרייה במלכיות מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים רוח צפון יוצא ומטה אותה כלפי צפון והחוח עוקצה אעפ"כ לבה מכוון למעלה · כך ישראל אע"פ שהן נגבין ארנוניות בורסגניות לבם מכוון כלפי אביהם שבשמים · שנא' (תהלים כ"ה) עיני תמיד אל ה' · רבי איבו פתר קרייה בגאולת מחר · מה השושנה הזו כשהיא נתונה בין החוחים קשה לבעלה להלקט · מהו עושה מביא אור ושורף חוצה לה ואחר כך לוקטה · [ח] כך (מיכה א') צוה ה' ליעקב סביביו צריו · כגון חלמיש לנוה · יריחו לנועדן · סוסיתן לטיבריה · קסטרא לחיפא · לוד לאונו · הה"ד (יחזקאל ה') זאת ירושלם בתוך הגוים שמתיה · למחר כשיגיע הקץ מה הקב"ה עושה מביא האור ושורף חוצה לה · הה"ד (ישעיה ל"ג) והיו עמים משרפות סיד · מה כתיב תמן (דברים ל"ב) ה' בדד ינחנו :

ו אמר ר' אבון מה שושנה זו שרב יוצא עליה והיא כמושה · יצא טל היא מפרחת · כך כל זמן שצלו של עשו קיים כביכול נראין כמושין בעולם הזה · עבר צלו של עשו ישראל מרטיבין והולכין הה"ד (הושע י"ד) אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה · מה השושנה הזו אינה בטלה לעולם אלא גב ריחה · כך ישראל אינן בטלין אלא גב מצות ומעשים טובים · מה שושנה זו אינה אלא לריח · כך לא נבראו הצדיקים אלא לגאולתן של ישראל · מה שושנה זו עולה לשולחן מלכים תחלה וסוף · כך ישראל הן הן לעוה"ז הן הן לעולם הבא · מה שושנה זו נכרת בין העשבים · כך ישראל נכרין בין אומות העולם · שנא' (ישעיה ס"א) כל רואיהם יכירום · מה שושנה זו מתוקנת לשבתות וימים טובים · כך ישראל מתוקנים לגאולה של מחר · אמר רבי ברכיה אמר הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור להם לישראל בני כשהייתם במצרים הייתם דומין לשושנה בין החוחים עכשיו שאתם נכנסין לארץ כנען היו דומין לשושנה בין החוחים תנו דעתכם שלא תעשו כמעשה אלו וכמעשה אלו הה"ד (ויקרא י"ח) כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור כ"ג · ילקוט מיכה רמז תקנ"ב · ילקוט תהלים רמז תרצ"ד : ב בראשית רבה פרשה ס"ג · ילקוט סדר תולדות רמז ק"י : ג ויקרא רבה פרשה כ"ג : ד פסיקתא רבתי פרשה ע"ו · ילקוט ואתחנן רמז תתכ"ח · ילקוט תהלים סוף רמז תתי"ו : ה עיין ראש השנה דף י"ח · שמות רבה פרשה ו' : ו בראשית רבה פרשה מ"ד · דברים רבה פרשה א' · תנחומא סדר וירא סימן ד' · אבות דרבי נתן פרק י"ג · ילקוט תורה רמז ע"ז : ז שמות רבה פ' כ"ג : ח קדושין דף ע"ב · איכה רבתי פ' א' :

חדושי הרש"ש

(א) ואם יאמר לך אדם ע"ה · עי' ידי"מ שהקשה בשם היפ"ת הלא ע"ו הם · הן לפי הספרים שלפנינו הוא מכוון ע"ה אותיות גם מה שהביא בדרך רחוקה שהמצריים המה גאים יש דרך קרוב שנקראים רהב (ישעיה ל' ז') ועיין בפירש"י ועוד שם (כ"ח ט'): (ב) כך העולם לא נברא אלא בשביל (ישראל) · בויק"ר פכ"ג הגירסא תורה והוא יותר נאות לפי הענין כאן :

מתנות כהונה

והקדוש ברוך הוא משיב להם ואומר אם כן ילכו כל העמים עם אלהיהם הדא הוא דכתיב כי כו' וישראל ילכו גם כן והקב"ה עמהם ועיין בילקוט תלים : בגיא צלמות · זה הגיהנם : ה"ג כי אתה עמדי ד"א שבטך כו' ועיין בילקוט תהלים : ינחמוני וגו' גרסי' : בילקוט במזמור כ"ג גרסי' כל ימי חיי ושבתי וגו' : לאורך ימים · בעולם שכולו ארוך :

א כשושנה · שאסר · שקשר כד"א לאסור איסר : בטרוניא · בעלילה בחוזק יד : שבת · נחה דעתו מכעסה כד"א שבת וינפש : לאחר כ"ו דורות · משנברא העולם : דור הפלגה במים · עיין בב"ר פל"ח : את שמע · בויקרא רבה פכ"ג גרס על שמע ועיין שוב שם ביאור המאמר כולו : ה"ג עבור לפני התיבה לינא חכם אמרין כו' : בורסגניו' · לפי הענין הוא ענין עול או מס ולא מצאתי לו חבר : בגאולת מחר · הגאולה העתידה במהרה קורא כן כדאיתא בפ' חלק אימתי קאתי מר אמר ליה מחר : כגון חלמיש כו' · כל אילו שמות מקומות ובהם היו דרים רשעי אומות העולם מעמון ומואב כדאיתא בפרק עשרה יוחסין · ובאיכה רבה בפסוק פרשה ציון בידיה ובויקרא רבה פרשה כ"ג : מה כתיב תמן · כלומר על אותו עת כתוב מקרא זה ה' בדד ינחנו : כמושין בעוה"ז · קודם ביאת המשיח וימות משיח נקרא עוה"ב כמו שנתבאר בב"ר פרשה מ"ד וכן הוא סוף מסכת כתובות : ה"ג בויקרא רבה פרשה כ"ג אינה בטילה אלא על גבי ריחה · ופירושו הריח אינו בטל ממנה עד שבטלה היא וכלתה לגמרי ושוב נתבאר שם המאמר כולו : ה"ג תחלה וסוף כך ישראל הן הן לעולם הזה והן הן לעוה"ב מה שושנה זו נכרת בין העשבים כך ישראל נכרין : ה"ג בין החוחים עכשיו שאתם נכנסין לארץ כנען היו דומין לשושנה בין החוחים תנו כו' : נתפית

פירוש מהרז"ו

ד"א שבטך · תיבת ד"א מיותר : ומשענתך · כמ"ש כל משען לחם וכל משען מים זקן ואיש מלחמה ושופט וגו' ונבון דבר והכל בתורה : ת"ל אך · דורש פסוק הסמוך להכ"ל אך טוב וחסד שהטוב והחסד באים לבסוף ע"י יסורים שעי"כ ושבתי בבית ה' לאורך ימים בעוה"ב וכמ"ש חז"ל ג' מתנות וכו' וכולם ע"י יסורים :

א כשושנה · ברבקה · כל פסוק זה בויקרא רבה פכ"ג סי' א' ושם מבואר הכל : ב שאסר הקב"ה · שמות רבה פרשה ו' סי' ד' : ואין לכן אלא לשון שבועה · בראשית רבה פ' מ"ד סי' י"ט וש"נ : ג שסדרו ישראל · שקרבו להר לקבל עשרת הדברות ושם הגירסא באופן אחר ע"ש : ה רוח צפון יוצא · ומטה אותה כלפי דרום וכו' ורוח דרום יוצא ומטה אותה כלפי צפון וכו' :

יפה קול

בעדיות משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש : שופט אין כתיב כאן אלא נשפט · כי הנפעל יבוא אם שני הצדדים יתוכחו יחד ולכן כאשר יזעם ה' את אויביו ויוכיחם במשפט · ישיבו לו דבר הלא גם אלה המרוחמים ממך לא טובים מאתנו · וע"ז גם הוא נשפט כי בדין יוכיחם וצדק היה משפטו : שבטך אלו היסורין דכתיב ופקדתי בשבט פשעם · ומשענתך זו תורה דכתיב במחוקק במשענותם כ"ה בשו"ט : יכול בלא יסורין · פי' כי התורה בלא יסורין סגי (וה"ה ויסורין בלא תורה) ת"ל אך ואכין ורקין למעוטי ופי' כי הטוב וחסד לא יהיו מוחלטין · רק יבואו ביסורין :

ידי משה

נטע והרטבה לשון רטיב שדיה פי' על אותו רטובה שהרטיב פי' על מקום שפינה ממנו האבנים הרטיב מהם קורות בתינו ארזים ושם נטע ארזים ודו"ק :

ואם יאמר לך אדם ע"ה · הקשה היפ"ת והלא ע"ו הם וכ"ל דה"פ שר"א הוא מפרש דברי ר"י וה"ק לפי דאיתא בזוהר שם של ע"ב היוצא מן ויסע ויבא ויט שבו כל אל"ף בי"ת חוץ מן אות גימ"ל שאין בו לפי שהיא גאוה והקב"ה שונא גאוה לפיכך גוי שני אינו מן המנין שמדבר במצרים שהם

פתר קריה ברבקה כו' · פי' שהכתוב מגיד לנו כמו שרבקה לא למדה ממעשים הרעים אשר היו בארם כן בניה שוים לה דלא למדו מתועבות מצרים · ולפ"ז מדבר הכתוב רק בשבח ישראל : שהיו אלו ערלים כו' · ומה שקרא לישראל כשושנה בין החוחים ולא כחוח בין החוחים כיון שהיו שוין עם המצרים ברעתם · וגם איך ידרש את הכתוב בגנות ישראל ולעיל אמרו אין דורשין שיר השירים לגנאי אלא לשבח · י"ל דרוב ישראל נשתוו למצרים בתיעבותם אבל מעטים ביניהם היו צדיקים וזכות המעטים הנמשלים לשושנה עמדה להם ללקט אותם מן המצריים אשר היו כולם חוחים ולהוציאם והמדרש דאמר א"כ לא היתה מדת הדין נותנת שיגאלו פי' כיון דהעולם נידון אחר רובו לא היו ראוים להגאל בזכות המעטים ורק בשביל השבועה נגאלו : אלולי שאסר הקב"ה כו' · ואע"ג שאמר לאברהם וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי וגו' וכל דבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפי' על תנאי אין חוזר כבר תירצתי זה בביאורי לב"ר פנ"ג ועמ"ש בשמ"ר בפ"ז : שאינו מן המנין · פי' כי גוי השני קאי על מצרים · לכן לא נמנו אותיות אלו בקדושת שמו ית' : בשמו גאלן · מפרש מילתיה דר' יודן דע"ב אותיות אלו הן כנגד שם הקב"ה שהוא בן ע"ב אותיות · ובשם זה גאלם : שורה של תאנים כו' · מונה פה ד' מינים · תאנים גפנים רמונים ותפוחים · משום דבשלימות האנשים יש ג"כ ד' אופני שלמות · יש אשר הוא שלם בנגלה ובנסתר ותוכו כברו · וכנגד זה המין מזכיר את נטעי התאנים אשר כל הפרי טוב למאכל תוכו וקליפתו · ויש אשר הוא שלם רק לעין רואהו אבל בקרבו צפון חטא ועון · או כי מחשבתו לא טהורה · וכנגד זה המין מביא את הגפנים אשר רק תיכונו נאכל ובקרבו יש גרעינים אשר לא יצלחו לאוכל · ויש אשר תמימים ושלמים הם בלבבם לאלהי השמים · אבל לפי הגלוי לעין יש במעשיהם פשע ועון · וכנגד זה המין מביא את הרמונים אשר רק תוכו נאכל · וקליפתו החיצונה ישליכו לחוץ כדבר אין חפץ בו · ויש אשר מלבד כי הוא שלם בעצמותו מבית ומבחוץ · במעשיו ובמחשבתו עוד יוסיף להפיץ אור תורה וחכמה על כל סביביו וילמד רבים דעת ותבונה וכנגד זה המין מביא את התפוח אשר מלבד כי הוא טוב למאכל בכל חלקיו ונחמד למראה · עוד יתן ריח טוב מסביב לשמח לבות הקרובים אליו : בשעה שסדרו ישראל י' הדברות · נ"ל בשעה שסברו ופי' שסברו וקבלו : עבור לפני התיבה אמר לון לינא חכם גרסינן : דמתגלגלין ביה · פי' דטורחין עבורו · וקרוב יותר לפרש דמשתבחין בו כי גלוגי גליג הוראתם שבח ותהלה : אתחסם · מלשון חיזוק וכמו בפ' המביא מפני שצריך לחסמן : רוח צפון יוצא ומטה אותה כלפי דרום והחוח עוקצה ורוח דרום יוצא ומטה אותה כלפי צפון והחוח עוקצה כו' כצ"ל וכ"ה בויק"ר : ומה כתיב בהו ה' בדד ינחנו גרסינן ופירושו כמו"ש בספרי כשם שישבתם יחידים בעוה"ז ולא נהניתם מאדם כן תזכו לעתיד לבוא שלא תצטרכו לשום אדם : מה שושנה זו שרב יוצא כו' · ומספר הכתוב בשבח ישראל כי גם בעת אשר נתנו לבז ולמשסה בכל זאת הוא דבק בה' ומצפה כי יהיה לו כטל ויפרח שנית : אינה בטלה לעולם כו' · קרוב לומר כי הגירסא מה השושנה הזו אינה ניטלת אלא על גב ריחה כך ישראל אינן ניטלין אלא על גב מצות ומע"ט · ופי' כמו שתכלית השושנה הוא הריח כן תכלית ישראל הוא מצות ומעשים טובים : כך ישראל הן הן לעוה"ז כו' · פי' שיהיו קיימין לעולם וכדבר הכתוב כן יעמוד זרעכם ושמכם וגו' ועוד כתובים רבים · וע"ע באיכה רבתי על פסוק על אלה אני בוכיה : לגאולה של מחר · שהיא עונג ומנוחה כשבתות וימים טובים : הה"ד כמעשה ארץ מצרים וגו' · משום דק"ל למה מזכיר בקרא כמעשה ארץ מצרים וגו' וכמעשה ארץ כנען וגו' · ולא הזהירם על עריות בהדיא ומה בצע להודיענו שזו היה מעשה מצרים ומעשה

תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו וגו׳ :
א [ג] כתפוח בעצי היער · ר׳ הונא ורבי אחא בשם רבי יוסי בן זמרא
א מה התפוח הזה הכל בורחין ממנו בשעת השרב ולמה
כן לפי שאין לו צל לישב בצלו · כך ברחו אומות העולם משבת בצל
הקב״ה ביום מתן תורה יכול אף ישראל כן ת״ל בצלו חמדתי וישבתי ·
חמדתי אותו וישבתי אני הוא שחמדתי אותו ולא האומות · רבי אחא
ברבי זעירא אמר תרתי·אמר חדא (א) התפוח הזה מוציא ניצו קודם לעליו·
כך ישראל שבמצרים הקדימו אמנה לשמועה הה״ד (שמות ד׳) ויאמן העם
וישמעו כי פקד ה׳ : ב רבי אחא ברבי זעירא אמר חורי מה תפוח זה
ניצו קודם לעליו · כך ישראל בסיני הקדימו עשייה לשמיעה שנא׳ נעשה
ונשמע · רבי עזריה אמר תרתי מה התפוח זה אינו גומר פירותיו אלא
בסיון · כך לא נתנו ישראל ריח טוב אלא בסיון · רבי עזריה אמר חורי
מה התפוח זה ב משעה שמוציא ניצו ועד שגומר פירותיו חמשים יום ·
כך משעה שיצאו ישראל ממצרים ועד שקבלו את התורה נ׳ יום · ואימתי
קבלו אותה (שם י״ט) בחדש השלישי לצאת בני ישראל · ר׳ יהודה ברבי
סימון אמר תרתי מה תפוח זה את נותן בו איסר ואת מריח בו כמה
ריחות · כך אמר להם משה לישראל אם מבקשין אתם להגאל בדבר קל
אתם נגאלין · לאחד שלקה ברגליו וחזר על כל הרופאים להתרפאות ולא
נתרפא ובא אחד ואמר לו אם אתה מבקש להתרפאות בדבר קל אתה
מתרפא טפול לך גללי בהמה · כך אמר משה לישראל אם אתם מבקשים
להגאל בדבר קל אתם נגאלין (שם י״ב) ולקחתם אגודת אזוב וטבלתם ·
אמרו לו משה רבינו הדא מיסרתא דאזובא בכמה היא טבא בארבעא
מיני או בחמשא מיני · אמר לון אפילו בחד והיא גרמה לכון לירש בזת
מצרים ובזת הים ובזת סיחון ועוג ובזת שלשים ואחד מלכים · לולב שהוא
עומד על אדם בכמה דמים ויש בו כמה מצות עאכ״ו · לפיכך משה
מזהיר לישראל ולקחתם לכם ביום הראשון : ג ר׳ יהודה בר סימון אמר
חורי משל למלך שהיתה לו אבן טובה ומרגליות בא בנו ואמר לו תנה
לי · אמר לו לך היא ושלך היא ולך אני נותנה · כך ישראל אמרו לפני
הקב״ה (שם ט״ו) עזי וזמרת יה · אמר להם הקב״ה לכם היא ושלכם היא
ולכם אני נותנה· ואין עוז אלא תורה שנא׳ (תהלים כ״ט) ה׳ עוז לעמו יתן ·

אמר רבי לוי שלש קוויות טובות קוו ישראל על הים · קוו לתורה · קוו
לדגלים · קוו למשכן · קוו לתורה דכתיב בצלו חמדתי וישבתי · קוו
לדגלים דכתיב חמדתי · קוו למשכן דכתיב וישבתי · המד״א (ש״ב ז׳) כי
לא ישבתי בבית למיום העלותי את בני ישראל ממצרים · כההיא דאמר
רבי מנחמן (שמות ט״ו) ויצאו אל מדבר שור מלמד שנתנבאו על עצמן
שעתידין להעשות מחנות מחנות דגלים דגלים שורות שורות כמטעת של
כרם · ופריו מתוק לחכי · אמר ר׳ יצחק ג אלו שנים עשר חדש שעשו
ישראל לפני הר סיני מתמתקים בדברי תורה מה טעם ופריו מתוק לחכי ·
לחכי היה מתוק אבל לחיך אומות העולם היה מר כלענה : ד מאהל
מועד · אמר ר׳ אלעזר ד אע״פ שנתנה התורה מסיני (ג) לא נענשו ישראל
עליה עד שנתפרשה להם באהל מועד · לדיוטגמה שהיא כתובה ומחותמת
ונכנסה למדינה ולא נתחייבו עליה בני המדינה עד שנתפרשה להם
במדינה · כך אע״פ שהתורה נתנה בהר סיני לא נענשו עליה עד שנתפרש
להם באהל מועד · הה״ד עד שהבאתיו אל בית אמי · זה הר סיני · ואל
חדר הורתי · זה אהל מועד שמשם נתחייבו ישראל על ההוראה : ה אמר
ריב״ל ה אלו היו האומות יודעים מה היה אהל מועד יפה להם באהליות
וקסטריות היו מקיפין אותו · שעד שלא עמד אהל מועד היו שומעים
קול הדיבור ונתרזין מתוך פניקטיהון הה״ד (דברים ה׳) כי מי כל בשר
אשר שמע קול אלהים חיים · א״ר סימון דיפרוספין היה הדיבור יוצא ·
סם חיים לישראל · וסם המות לאומות העולם · סם חיים לישראל
(שם ד׳) כאשר שמעת אתה ויחי · שמעת וחיית · וסם המות לאומות
העולם שמעו ומתו · לפיכך הוא אומר תחת התפוח עוררתיך · מאהל
מועד · ו תני רבי חייא שמשם היה קול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל ·
אמר רבי יצחק עד שלא עמד אהל מועד היתה נבואה מצויה באומות
העולם משעמד אהל מועד פסקה נבואה מהם · משם אחזתיו ולא ארפנו ·
ואם תאמר והלא בלעם בן בעור נתנבא · אמור לטובתן של ישראל נתנבא
שנא׳ (במדבר כ״ד) מה טבו אהליך יעקב (שם כ״ג) לא הביט און ביעקב כי לא
נחש ביעקב מי מנה עפר יעקב דרך כוכב מיעקב (שם כ״ד) וירד מיעקב :
א [ד] הביאני אל בית היין · רבי מאיר ורבי יהודה · ר׳ מאיר אומר
אמרה כנסת ישראל הושלט בי יצר הרע כיין ואמרתי

מסורת המדרש א שבת דף פ״ח ע״א : ב עיין בכורות דף ח׳ ע״א : ג מכילתא יתרו פרשה א׳ : ד ויקרא רבה פרשה א׳ : ה במדבר רבה פרשה א׳ · תנחומא סדר במדבר סימן ג׳ : ילקוט ותחנן רמז תתל״א :
ו ויקרא רבה פרשה א׳ :

חידושי הרש״ש

(א) התפוח הזה מוציא ניצו כו׳ · עיין שבת פ״ח א׳ תוד״ה פריו : (ג) לא נענשו ישראל כו׳ עד באהל מועד · עי׳ מש״כ בויק״ר פ״א אות ג׳ ובהמדרש הזה יתיישב כל מה שגמגמו כל המפרשים ביומא שם ע״ש

פירוש מהרז״ו

א כתפוח · בשעת השרב · כי מימוד ישיבת הצל אינו כ״א בעת שרב ומאמר שכתוב בצלו חמדתי בהכרח שמדבר בשעת שרב וא״כ הכל חומדים ולמה כתוב חמדתי
פ״כ דרש על שהתפוח צלו קטן : חמדתי אותו · שאם היה כתוב צלו חמדתי היה משמע שחמד הצל עצמו אך מאחר שכתוב בצלו חמדתי משמע שבצלו חמד את אחר ולזה אמר חמדתי אותו ומרומז למי חמד בישיבת בצלו למי שהצל שלו וע״כ ישבתי בצלו עיין שמ״ר פרשה י״ז סי׳ ב׳ : ניצו קודם לעליו · כן הוא תחלת הוצאת הפרי ועי׳ שבת דף פ״ח פריו קודם לעליו ועי׳ תוספות שם דהיינו בשנה שניה וכאן משמע מיד בתחלת גידולו ע״ש וצ״ע : ב איסר · פי׳ דבר מועט · ומ״ש כמה ריחות פי׳ שכל זמן שהוא קיים יש לו ריחו הטוב וזה לראיה שהכוונה על אתרוג כי סתם תפוחים אין להם ריח כמ״ש תוספות שם : הדא מסרתא · עיין ויק״ר פ׳ למ״ד סי׳ א׳ : ג לך היא שלך היא · כופל הלשונות מורים שנותן בכל לב וכאלו מעולם היה של הבן : עזי וזמרת יה · הקדמה למאמר ר׳ לוי שקיוו לתורה שנקראת עזי · בצלו חמדתי כמ״ש ר״ה ור״א ריש פסוק זה : דכתיב חמדתי · כמ״ש במ״ר פרשה ב׳ סי׳ ג׳ ובשם אלהינו נדגול ימלא ה׳ כל משאלותיך וכמ״ש בסוף פסוק הסמוך הביאני : כי לא ישבתי בבית · גז״ש מה ישבתי זה פירושו שלא ישבתי בבית אלא באהל ומשכן כך מ״ש כאן חמדתי וישבתי פי׳ במשכן ואהל וזהו בצלו : כההוא דאמר · שייך למ״ש קיוו לדגלים : למדבר שור · דורש מלשון שורה וכמ״ש שמ״ר פרק כ״ד ריש סי׳ ד׳ אין אנו מוצאין מדבר ששמו שור וכו׳ שנתאוו ישראל לעשות בו שורות דגלים ע״ש וכמ״ש במ״ר פרשה ב׳ סי׳ ג׳ ובשם אלהינו נדגול ימלא ה׳ כל משאלותיך וכמ״ש בסמוך בסוף פסוק הביאני אל בית היין ודגלו וכו׳ וזהו כוונת המדרש במ״ש כמטעות של כרם כמ״ש בדברי ריב״ל ובדברי ר״ס בסמוך והמאמר הוא בויק״ר פ״א סי׳ י״א כל הענין ואגב זה העתיק משם מאמר מאהל מועד אף שאין לו שייכות כאן וע״ש פירושו וש״נ : ה דו פרוספין · שם הגי׳ דו פרצופין וכמ״ש שמ״ר פ׳ ה׳ סי׳ ט׳ : תחת התפוח · תחת הר סיני וכמ״ש לקמן פסוק זה וש״ד שמה חבלה ילדתך שחבלה לאותם שלא קבלו התורה : הקול נפסק · עי׳ במ״ר פרשה י״ד סי׳ כ״א : פסקה נבואה מהם · כמ״ש ברכות דף ז׳ מפסוק ונפלינו אני ועמך : אחזתיו · אחזתיו לעצמי ולא ארפנו לאחרים :
א ואמרתי לעגל · זה מרומז במ״ש ודגלו עלי אהבה כמ״ש סוף פסוק זה על דגל של מעלה וכמ״ש שמות רבה פרשה ג׳ סימן ב׳ עיין שם ותבין כאן ודו״ק :
דייק

מתנות כהונה

כתפוח · מה התפוח הזה · עיין עוד מזה בשמות רבה פי״ו : שאין לו צל · ס״א גורם ענף : כך ברחו אומות העולם כו׳ · כמו שדרשו חז״ל בפסוק ה׳ מסיני בא וגו׳ כדאיתא בספרי ובתנחומא ובספר הזוהר פרשת בלק : את נותן בו · בעדו ותמורתו : ה״ג אמר להם משה לישראל אם מבקשין : ה״ג ולא נתרפא ובא אחד ואמר לו : טפול · הדבק סביבו : מיסרתא · אגודה : בכמה היא טבא · כמה היא צריכה להיות שוה בד׳ מיני כו׳ : מיני · בילקוט בפ׳ אמור גרסי׳ מנה ועיין בויק״ר פ״ל הגירסא נשתנה : עזי · דורשו כמו העוז שלי · כלומר ישאר שלי : קוו לתורה כו׳ · כמו שדרש בראש המקרא אני חמדתי לקבל תורה ולישב בצלו ולא האומות · או י״ל דדרש בצלו על התורה כד״א כי בצל החכמה : דכתיב חמדתי · שחמדו להיות לדגלים כדלקמן בסוף הפסוק : שנים עשר חדש · ששהו בהר סיני י״ב חדש פחות י׳ ימים כמו שפרש״י בפרשת בהעלותך : מאהל מועד · כלומר כתיב ויקרא אל משה וידבר אליו מאהל מועד לאמר וכן דרשוהו בריש פרשת ויקרא רבה פ״א ועיין שוב שם : ההורא׳ · הורתי דרש לשון הוראה : דיפרוספין · כמו דו פרצופין · ולשון קצרה דבר וה״ג בהדיא ריש ויקרא רבה : וחיית · ומלת אתה מוסף את עצמה אחר ויחי : וסם המות כו׳ · ממלת אתה קדייק אתה חיית ולא אומות העולם ובויקרא רבה הגירסא נשתנת דייק מדכתיב עוררתיך כזה שהוא מעורר הישן כך הקב״ה היה מעורר אותם להתיוסם כמו שנאמר נפשי יצאה בדברו ופמו שדרשו חז״ל ובויקרא רבה לא גרס ליה : היה נפסק כו׳ · עיין בפירש״י ריש ויקרא ובתורת כהנים ובבמדבר רבה סוף פרשה י״ד : לטובתן כו׳ · ולולא זאת לא היתה הנבואה שורה עליו :

ידי משה

נמשלים לסוס וסוס הוא גאוה וא״כ כשתסור תיבת גוי וגם תסור אות ג׳ מן גוי ראשון אז נשארו ע״ב אותיות והוא שם ע״ב ודו״ק כנ״ל : חמשים יום · הכוונה שהיו ישראל כדוגמת זבה גדולה שהיו סופרים ז׳ יום שיטהרו מטומאת מצרים להיות טהורים בקבלת התורה שהיא כדוגמת נשואי אשה לבעלה ועיין מזה בזוהר וזהו כוון המדרש שמדמה ישראל לתפוח ומה שמסיים ואימתי קבלו בחדש השלישי הכוונה ג״כ ע״ד דאיתא בספרי טעם חדש הג׳ משום הבחנה להבחין בין זרע קודש ע״ד דתנינן אין מקדשין ואין מארסין את הגיורת פחות מג׳ חדשים משום הבחנה : שנאמר מה טובו וגו׳ · הא

יפה קול

ומעשה ארץ כנען לכן מפרש דמזכירם כמו שהייתם מופרשים מהתועבות האלה במצרים אף שיושבים דבקו בהן · כי שמרתי את יחוסיכם כן בבואכם בארץ כנען תזהרו מתועבותיהם · והא דאמרינן לעיל שישראל נשתוו לבני מצרים זה לענינים אחרים · אבל בענין יחוסיהם נזהרו מאד וכדלקמן על פסוק גן נעול :
כך ברחו אומות העולם וכו׳ · ומפרש את הכתוב כתפוח בעצי היער אשר הכל בורחים ממנו להסתפח בעצי היער אשר ענפיהם מרובים ושל באים לחסות בצלם : כן דודי זה הקב״ה בבואו לתת התורה לארץ בין הבנים בין יושבי כל הארץ אשר המה לא ראו תועלת בתורתו וברחו ממנו ומאנו לקבלה ואנכי בצלו חמדתי וישבתי · אע״פ שצלו קטן ולא נראה לעין · וכן שכר התורה סתור הוא מעין מ״מ קוה קויתי

לו וכו בעתתי והלכתי אחריו : ויאמן העם וישמעו וגו׳ · ויתפרש הכתוב ויאמן העם כי כבר האמינו שעתידים להגאל · ולכן כאשר שמעו כי פקד ה׳ את בני ישראל וגו׳ לא הסתפקו עוד בזה אך ויקדו וישתחוו :
הקדימה עשיה לשמיעה · כי עשיה היא התכלית ע״ד לא המדרש עיקר אלא המעשה · ולכן מדמה זאת לתפוח שניצו קודם לעליו אשר הוא עיקר הפרי קודם לעליו אשר הם רק כעין שמירה לפרי : אלא בסיון · עיין
בתנחומא פ׳ יתרו על פסוק בחודש השלישי חשיבות החדש הזה לקבלת התורה : בדבר קל אתם נגאלים · ואע״ג דהיו בידם מצות פסח ומילה וכדאיתא במכילתא בדרש הכתוב ואת ערום ועריה שהיו ערומים

[illegible]

לעגל (שמות ל"ב) אלה אלהיך ישראל · הדין חמרא כד עלל בבר נש הוה מערבב ליה · אמר לו ר' יהודה דייך מאיר אין דורשין שיר השירים לגנאי אלא לשבח · שלא נתן שיר השירים אלא לשבחן של ישראל · ומהו הביאני אל בית היין · [א] אמרה כנסת ישראל הביאני הקב"ה למרתף גדול של יין זה סיני ונתן לי שם דגלי תורה ומצות ומעשים טובים ובאהבה גדולה קבלתי אותם · רבי אבא בשם ר' יצחק אמר אמרה כנסת ישראל הביאני הקב"ה למרתף גדול של יין זה סיני ונתן לי משם התורה שנדרשת מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא · מנין ודגלו · ומאהבה גדולה קבלתיה שנא' ודגלו עלי אהבה · רבי יונה אמר [ב] שני חברים שעוסקין בדבר הלכה זה אומר בית אב של הלכה וזה אינו אומר בית אב של הלכה · אמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה · אמר ר' אחא עם הארץ שקורא לאהבה איבה כגון ואהבת ואייבת אמר הקב"ה ודילוגו עלי אהבה · אמר ר' יששכר תינוק שקורא למשה משה לאהרן אהרן לעפרן עפרן אמר הקב"ה וליגלוגו עלי אהבה · אמר רבי הונייא לשעבר אדם מראה איקונין באצבעו והיה נזוק · ועכשיו אדם מניח ידו על האזכרה כמה פעמים ואינו נזוק · ולא עוד אלא שאמר הקב"ה וגודלו עלי אהבה · ורבנן אמרי אפילו התינוק מדלג על האזכרה כמה פעמים ואינו נזוק · ולא עוד אלא אמר הקב"ה ודילוגו עלי אהבה · אמר ר' ברכיה אפילו אותן הדגולין שדגל יעקב באביו המד"א (בראשית כ"ז) ואת עורות גדיי העזים הלבישה על ידיו · אמר הקב"ה בהן אני משרה שכינתי הה"ד [ו]עשית יריעות עזים · ולא עוד אלא שאמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה ודיגולו עלי אהבה · רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמרה כנסת ישראל הביאני הקב"ה למרתף גדול של יין זה סיני · ושם ראיתי מיכאל ודגלו · גבריאל ודגלו · וראו עיני טקסים של מעלה ואהבתי אותם · באותה שעה אמר הקב"ה למשה הואיל ורצונם של בני לחנות בדגלים יחנו בדגלים · הה"ד (במדבר ב') איש על דגלו באותות :

א [ה] סמכוני באשישות · [ג] בשתי אשות · באש של מעלה ובאש של מטה · דבר אחר סמכוני באשישות · בשתי אשות · תי"ה בכתב ותורה בפה · דבר אחר סמכוני באשישות · באשות הרבה · באשו של אברהם ושל מוריה ושל סנה · ובאשו של אליהו ושל חנניה מישאל ועזריה · ד"א סמכוני באשישות · אלו ההלכות המאוששות · רפדוני בתפוחים · אלו ההגדות שריחן וטעמן כתפוחים · כי חולת אהבה אני · אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע כל חלאים שאתה מביא עלי בשביל לאהבני לך · ד"א כי חולת אהבה אני · אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע כל חלאים שאומות העולם מביאין עלי בשביל שאני אוהבת אותך · ד"א כי חולת אהבה אני · אע"פ שאני חולה אהובה אני לו · תני עד שלא יחלה אדם אוכל מה שמוצא · כיון שחלה מבקש לאכול כל מיני תענוגים · אמר רבי יצחק [ד] לשעבר היתה התורה כלל והיו מבקשין לשמוע דבר משנה ודבר תלמוד · ועכשיו שאין התורה כלל היו מבקשין לשמוע דבר מקרא ודבר אגדה · אמר רבי לוי לשעבר היתה פרוטה מצויה והיה אדם מתאוה לשמוע דבר משנה והלכה ותלמוד · ועכשיו שאין הפרוטה מצויה וביותר שהן חולים מן השעבוד אין מבקשין לשמוע אלא דברי ברכות ונחמות :

ב [ה] תני רשב"י בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין · לבן מלך שעמד מחליו אמר לו פדגוגו ילך בנך לאיסכולי · אמר לו המלך עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחליו · אלא יתעדן ויתענג בני כשלשה חדשים במאכל ובמשתה ואח"כ ילך לאיסכולי · כך בשעה שיצאו ישראל ממצרים היו בהן בעלי מומין משעבוד טיט ולבנים · אמרו לו מלאכי השרת הרי השעה תן להם את התורה · אמר להם הקב"ה עדיין לא בא זיותן של בני משעבוד טיט ולבנים · אלא יתעדנו בני עד ג' חדשים בבאר ומן ושלו ואח"כ אתן להם התורה ואימתי בחדש השלישי :

ג בשלפי השמד נתכנסו רבותינו לאושא · ואלו הן · ר' יהודה ורבי נחמיה ר"מ ור' יוסי ורשב"י ור' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ור' אליעזר בן יעקב · שלחו אצל זקני הגליל ואמרו כל מי שהוא למד יבא וילמד · וכל מי שאינו למד

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה ב' כל הענין · תנחומא סדר במדבר סי' י' כל הענין : ב לעיל פרשה א' פסוק ישקני : ג מסכת סופרים פרק ט"ו הלכה ד' : ד שם : ה קהלת רבה פ' ג' :

מתנות כהונה

הביאני · זה סיני ונתן לי גרסי' · הכי גרסינן וארבעים ותשעה פנים טמא מנין ודגלו ומאהבה כו' : **בית אב** · עיקרה ושרשה על אמתתה : **אמר הקב"ה ודגלו כו'** · קיבלא ורבוי דבריו ערבין וחביבין עלי אע"פ שלא כוון את ההלכה : **כגון** ואהבת ואייבת גרסי' וכו' עד אהבה ודילוגו עלי אהבה אמר כו' וה"ג בילקוט : **למשה** · בחולם הוא קורא משה בפת"ח ככתיבתו וכן אהרן עפרן הרי"ש פתוחה כי ספריהם לא היו מנוקדים וזכר לדבר רבו של יואב בזכר עמלק ובספרים ישנים גרס למשה מושה לאהרן אהרון ולא גרס לעפרן עפרון : **ולגלוגו** · דבורו המגומגם : **איקונין** · צורה של מלך ובבמדבר רבה פ"ב הגירסא נשתנת לשבח : **וגודלו** · אצבעו שמראה בו את האזכרה או י"ל גדולתו שהוא מתגדל ושלבו גס בו : **אפי' אותן הדיגולין שדגל** · בילקוט ובספר ישן גרסינן הדילוגין שדלג ובערוך ערך דגל הראשון פי' בו לשון ערמה כמו לא ימעל פיו תרגום לא נדגול פומיה וכן לקמן ודיגולו גרס בילקוט ודילוגו : **טקסים** · תרגום דגלים טקסים : **ואהבתי אותם** · בבמדבר רבה הגירסא יותר נכונה :

סמכוני באש של מעלה כו' · שאע"פ שהאש יורד מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט : **בכתב** · והתורה נקראת אש כמ"ש הכתוב הלא כה דברי כאש נאם ה' : **של אברהם** · שקדם שמו של מלך מלכי המלכים בכבשן האש : ה"ג אברהם ושל מוריה ושל סנה ועיין בילקוט כי כן הוא ושל מוריה בשעה שהלך לעקוד את יצחק בנו ראה ענן קשור על ההר כדאיתא התם גם ירד האש מן השמים ושרף האיל תחת יצחק בנו : **של אליהו** · בהר הכרמל נאמר ותרד אש מן השמים וגו' : **המאוששות** · החזקות והמאירות והבהירות מלשון אששיות שקורין לטרנ"א : **לאהבני** · להחזירני למוטב : ה"ג בספר ישן אהובה אני לו תני עד שלא כו' : **כלל** · שהיתה סדורה וכלולה בידם מתוך שהיה לבם פתוח ואח"כ נתמעטו הלבבות ונתרבו המחלוקת וה"ג בספר ישן נהדיא : ה"ג משנה והלכה ותלמוד : ה"ג אמר לו פדגוגו ילך בנך · פדגוגו פירוש אומן המגדל בני המלך ועיין בב"ר פ' א' : **לאיסכולי** · בית הספר שבו לומדין התינוקות נקרא בלשון יון סיכולי וכן פי' הערוך : **בשלפי** · כשנתחלף ועבר הגזירה והיו רשאין לעסוק בדברי תורה ועיין ערוך ערך שלף וכן פי' בספר תניא : **כל מי שהוא למד** · שכבר

פירוש מהרז"ו

דייך מאיר · לעיל ריש פסוק עד שהמלך במסבו : **למרתף גדול של יין** · לעיל פסוק ישקני במשל של מרתף שהר סיני היה מסוגל לתורה מראשית הבריאה ושם היתה חבויה עד נתינתה וזהו מ"ש חבקוק ג' אלוה מתימן יבא וגו' עד ושם חביון עוזו היינו בסיני וזהו מ"ש משה קבל תורה מסיני ממש · וכאן הר המוריה לביהמ"ק ולשכינה כך סיני לתורה וזהו מרתף גדול של יין זה סיני : **ר"א בשם ר"י** · במ"ר פ"ב סי' ג' : **בית אב** · דורש כן כמ"ש שבת פ"ב אבוהון דכולהון דם · ובכן הוא יודע טעם ההלכה וזהו שאינו אומר בית אב לא יתכן לו לעמוד על טעם ההלכה ומדלג בה וגם ר' יונה דורש כמו ר' אחא ודילוגו אלא שר' אחא מוסיף : **ולגלוגו** · שהדלי"ת והלמ"ד מתחלפים באותיות הלשון דטלנ"ת א"ת ודגלו אלא ולגלו : **לשעבר** · לפי מ"ש במ"ר פ"ב שם פי' שבראשונה היה חוק זה אנלם ולא עתה ובעת נתינת התורה ושה"ש עדיין היה חוק זה אנלם : **ודיגולו** · עי' מ"כ ופירושו שדלג והעלים ממנו : **ואת עורות גדיי העזים** · וכמו שנתברך יעקב על ידם ושרה רוה"ק על יצחק כך במשכן :

א בשתי אשות · כמ"ש והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד ה' עליו באש וזהו אש של מעלה והיא הבעירה אש של מטה והעשן הוא על ידי אש של מטה : **שבכתב ושבעל"פ** · כמ"ש מימינו אש דת למו : **באשות הרבה** · שאם היה כתוב באשות לא היה במשמע רק שתי אשות אך מאחר שכתוב באששות דורש הרבה אשות : **של אברהם** · אור כשדים שנשרף בו וניצול ממנו : **ושל מוריה** · כמ"ש ויקח את האש ושל סנה כמ"ש וירא אליו מלאך ה' בלבת אש מתוך הסנה : **ושל אליהו** · בהר הכרמל כמ"ש ותפול אש ה' ותאכל את העולה וגו' : **המאוששות** · המיוסדים והמחזקים מלשון נפלו אשיותיו נהרסו חומותיה ירמיה נ' ט"ו : **כל חלאים** · יסורים ושעבוד וגלות · בשביל להביאני ע"ם וצ"ל לאהביני : **אע"פ שאני חולה** · תוספת שזהו חולי הנפש כמ"ש רפאה נפשי כי חטאתי לך אעפ"כ בין כך ובין כך קרוים בנים : **היתה התורה כלל** · כמ"ש שמ"ר פ' מ"א סי'

יפה קול

והנה מ"ש הושלט כי יצה"ר וכ"י אומרת להקב"ה כי הוא הביאני אל בית היין ונטרפה דעתי ועשיתי את העגל · לכאורה יקשה לומר כן על הקב"ה כי הוא השית היצה"ר בישראל · אם לא שנאמר כמו דאמרינן בפ"ק דעבודת כוכבים דף ד' ע"ב לא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה ופירש"י כלומר גבורים וחסידים ביצרם היו ולא היה ראוי שיתגבר יצרם עליהם אלא גזירת מלך היה לשלוט בם יצה"ר כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שאם יאמר החוטא לא אשוב שלא יקבלני אומרים לו צא ולמד ממעשה העגל שכפרו ונתקבלו בתשובה עכ"ל · וכן דורש ר"מ את הכתוב הביאני אל בית היין להגביר עלי היצה"ר ונכשלתי בעגל כדי ליתן פ"פ לבעלי תשובה אבל מיד שבתי ודגלו עלי אהבה : **אין** דורשין שיר השירים לגנאי · ואע"ג דגם לר"מ איכא גנאי גדול לישראל במעשה העגל כיון שלא עשו ברצון גמור ונתעו רק לתת פ"פ לב"ת · מ"מ סובר ר"י כי אין מזכירין כלל דבר של גנאי בשי"ה · אף כי קטן הוא : **דגלי תורה ומצות כו'** · כלומר קבועים כדגלים : **ומאהבה גדולה קבלתיה** · פי' אע"ג דמצות התורה רבו מאד ויש בהן מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא לא היו עלי לטורח לקבלן אבל מאהבה גדולה קבלתי אותן : **זה אומר בית אב כו'** · אמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה · כל הדרשות אלו סובבים על הוראת ודגלו כי הוא מלשון הכחשה ומעילה וכ"כ התוס' בעבודת כוכבים דף כ"ב ע"ב ד"ה רגלא · וגם עם הארץ שקורא במקום לאהבה איבה אין לך הכחשה ומעילה יותר מזה · ומ"מ אם כוונתו היא על אהבת ה' אהוב הוא גם להקב"ה : [תינוק שקורא למשה משה כו' · מדברי המ"כ נראה דהתינוק משבש הקריאה בשביל חסרון הניקוד · כי ספריהם לא היו מנוקדין · וה' ישלח לו כי בזה יתן יד להאומרים כי הניקוד נתחדש אחר חתימת התלמוד ומה שהוכיח מיואב כבר דחו רבים ראיה זו ומדברי רש"י שבת י"ב ע"ב ד"ה ראשי פרשיות דכתב ומסייע את שבעה שקורין בנקודה וטעמיה בלחש מוכח דגם בזמן המשנה היו הספרים מנוקדין בידי התינוקות · ויש לנו ע"ז עוד ראיות רבות ונכוחות וגם פה א"א לפרש כלל דמשבשין את הקריאה בשביל שלא היה להם נקודות · הלא גשבושים כאלה גם עמי הארץ מוכשרים · ולמה בחר ר' יששכר בתינוקות ועזב את עמי הארץ אשר בהם דבר ר' אחא · אבל הלשון וליגלוגו דדריש גבי תינוקות נראה דהמה לא בשגיאה ישבשו וכמו עמי הארץ · רק כתינוקות המשתקין ומלגלגין · או בשביל כי כבד להם לבטא אותם · כי ע"פ רוב התינוקות עלגי לשון הם · ובכל זאת חביבים הם להקב"ה אף כי בשבשותם ידברו · אבל אם הגיונם ומחשבתם בנעוריהם הם כד"ת · בוודאי כאשר יגדלו יחכבו את התורה ולא יסורו ממנה · ואין זה ענין כלל להספרים שלהם אם היו מנוקדים או לא · ויש לתת טעם למה בחר בשלש שמות אלה · משה אהרן עפרן · האם א"א נשבש בקריאה גם שאר השמות כמו נח יעקב ועוד רבים · ולדעת המ"כ א"א לתרץ כלל · אבל לדעתי הוא כי בשבושם מחליפים שמות הצדיקים בשמות של גנאי · כי משה הם קוראים כמו משא (בראשית י' פסוק ל') כמ"ש בג"ר ה' והסי"ן בקמץ · ומדרש בב"ר סוף פנ"ז כמו מיתה ע"ש וכמו שדרשו רז"ל גם בקדושין בפרק עשרה יוחסין מישון מיתה ואהרן נראה מהתוספות ע"ז הנ"ל כי היה להם הגירסא במדרש אהרן הרן ויש[ו]ב שם אהרן לשם הרן אחי אברהם שהיה עובד כוכבים עד שנשרף וכמ"ש רש"י ז"ל בפ' נח · או דמשבשים כמו דמשבשים עמי הארץ לקרות את אהרן בישב"כ בשם ארנא ושוים כזה שהיא וכדאיתא בשבת דף נ"ב ע"א · ובעפרון משבשים להיפך דקורין לרשע בשם צדיק וכמ"ש התוספות במגילה דף י' ע"ב רבה בר עופרן גרסינן ולא גרסינן עפרון דשם רשעים ירקב ולא מסקי בשמייהו ע"כ · והשם עופרן היה מפורסם בימי רז"ל בשם צדיקים וישרים והמה משבשים בשם עפרון בתורה וקורין עופרן] : הה"ד ועשית יריעות עזים · וכא פה לרמז כי חפץ הקב"ה הוא במה שמימש יעקב אבינו להשיג את הברכה · ואהבתו לא תסור ממנו לעולמים · ומה שמסיים ולא עוד אלא שאמר הקב"ה כו' · פי' מלבד כי בא לרמז במעשה המשכן אשר חפצו היה במעשה יעקב · אבל גם אמר בפיו ודגלו עלי אהבה ודלוגו עלי אהבה : ושם ראיתי מיכאל ודגלו כו' · הטעם אשר חפצו ישראל בדגלים הוא כדי שכל אחד ידע את שבטו ויכיר את משפחתו · ומעת שראו בפמליא של מעלה כי אין ערבוב ביניהם וכל אחד עושה את שליחותו לפי מקומו ומדרגתו · התאוו גם המה לזה : הה"ד איש על דגלו באותות · דורש באותות כמו באות נפשה מלשון תאוה וחמדה · וכאלו היה מנוקד הא' בפתח והו' בקמץ : בשתי אשות כו' · כי בעת קבלת התורה ירדו שני מיני אש · אחת למעלה כדכתיב אשר ירד עליו ה' באש וכתיב ועל הארץ הראך את אשו הגדולה משמע כי מן השמים ירדה האש · ומדכתיב והסר בוער באש עד לב השמים משמע שהיה אש מלמטה עולה לשמים · ומפני שתי האשות האלו פחדו ישראל כששמעו את הקול מדבר עליהם ואמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה · וסמכם ה' וכן תרגם המתרגם דקאי על האש מקבלת התורה · ולפי פירוש הב' קאי על גופי האש אשר בתורה שבכתב ובתורה שבעל"פ : רפדוני בתפוחים אלו ההגדות כו' · כי כמו שהתפוח יריח לכל בקל · כן הם דברי אגדה משא"כ ההלכות קשים הם להבינם לאחרים · ואלו כל מוחא סביל דא : אע"פ שאני חולה כו' · פי' אע"פ שאני רפה ואינו בהאהבת ה' · וזה הוא הנקרא מחלה · מ"מ אני אהובה לפניו וע"ד השוכן אתם בתוך טומאותם : היתה התורה כלל · פי' בכללים היתה התורה נתונה וכמו דאמרינן בסוכה זה הכלל כל שהוא תלוש וגדולו מן הארץ וכו' וכדומה ולכן היתה התורה קל ללמוד · משא"כ עתה שאין הכללים מסורים בידינו וצריכים אנחנו ללמוד התורה בכל פרט ופרט לכן כבד עליהם ללמוד ההלכות וירוצו לשמוע את דברי האגדות דקילי ומשכי את הלב : שאין הפרוטה מצויה · וצרידי לבקש פרנסתם לכן לא ישמעו גם דברי אגדה · ויבקשו לשמוע רק דברי ברכות ונחמות : בעלי מומין · פי' עייפים ויגעים · כי מן המומין נתרפאו במתן תורה כדאיתא במכילתא על הכתוב וכל העם רואים את הקולות : ואח"כ אתן להם התורה · וזה שדרש עתה בחודש השלישי באה השעה לסמכני באשישות ולרפדני בתפוחים וזה בנתינת התורה · כי עד היום חולת אהבה אני · אנכי חולה לשתעשע באהבת התורה : נא

יבא וילמוד · נתכנסו ולמדו ועשו כל צרכיהון · כיון שהגיע זמנם להפטר אמרו מקום שנתקבלנו בתוכו אנו מניחים אותו ריקם · חלקו (ו) כבוד לר' יהודה שהיה בן עיר ולא שהיה גדול מהם בתורה אלא מקומו של אדם הוא מכבדו · [א] נכנס ר' יהודה ודרש (שמות ל"ג) ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה · נאמר כאן הרחק ונאמר להלן (יהושע ג') אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה · מה רחוק שנאמר כאן אלפים אמה · אף הרחק האמור להלן אלפים אמה (שמות ל"ג) והיה כל מבקש משה אין כתיב כאן אלא מבקש ה' · מכאן למדנו [ב] שכל מי שמקבל פני חברים כאלו מקבל פני שכינה · ואתם אחינו רבותינו גדולי התורה מי שנצטער בכם עשרה מיל או עשרים או שלשים או ארבעים כדי לשמוע דברי תורה על אחת כמה וכמה שאין הקב"ה מקפח שכרכם בזה ובבא · נכנס ר' נחמיה ודרש (דברים כ"ג) לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' · תני שתי אומות גדולות פרשו מלבא בקהל ה' · למה (שם) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים · [ג] וכי צריכין היו ישראל באותה שעה · והלא כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היה הבאר עולה להם והמן יורד להם והשלו מצוי להם וענני כבוד מקיפין אותם ועמוד ענן נוסע לפניהם ואת אמר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים · ואמר ר' אלעזר דרך ארץ הוא שהבא מן הדרך מקדמין לו במאכל ומשתה · בא וראה מה פרע להם הקב"ה לאלו שתי אומות כתיב בתורה לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' · ואתם בני אושא שקדמתם רבותינו במאכלכם ומשקיכם ומטותיכם הקב"ה יפרע לכם שכר טוב · נכנס רבי מאיר ודרש (מלכים א' י"ג) ונביא אחד זקן יושב בבית אל · ואיזה זה · זה אמציה כהן בית אל · אמר לו ר' יוסי מאיר פתפותי בצים יש כאן · [ד] איזה זה · זה יונתן בן גרשם בן משה הה"ד (שופטים י"ח) ויהונתן בן גרשם בן מנשה · נון תלויה במנשה · זכה בן משה · ואם לאו בן מנשה · חבריא בעון קומי ר' שמואל בר נחמן אמרין ליה כומר לעבודת כוכבים והאריך כל אותן השנים · [ה] אמר לון הן על ידי שהיתה עינו צרה בעבודת כוכבים · כיצד הוה בר נש אתי למסגד ליה והוה אמר ליה בר כמה שנין את · הוה אמר ליה בר ארבעין שנין או חמשין או שתין או שבעין או בר כמה הוה · והוה אמר ליה בר כמה שנין את בר ארבעין שנין או חמשין או שתין או שבעין או תמנין שנין והדה ע"ז לית היא עבידא אלא מחמשה או תרתי עשרה שנין · ואת בעי משבוק אלהך ומסגיד ליה · דא פחיתא · והוא מתבהית ואזיל ליה · אתא חד בר פחין ואמר ליה כן אמר ליה ומה את יתיב הכא ועבד בה · אמר ליה אנא נסיב אגרי ומסמי עיניה · כיון ששמע בו דוד שלח ואייתיתיה ואמר לו את הוא בן בנו של אותו צדיק ואת עובד עבודת כוכבים · אמר לו כך אני מקובל מבית אבי אבא מכור עצמך לע"ז ולא תצטרך לבריות אמר לו חס ושלום לא הוא כן · אלא מכור עצמך לעבודה שהיא זרה ממך ולא תצטרך לבריות · כיון שראה דוד שהממון חביב עליו עמד ומינה אותו קומסין תסברין · אמרו כיון שמת דוד חזר לסורו הה"ד (מלכים א' י"ג) ויאמר גם אני נביא כמוך וגו' כחש לו · מהו כחש לו · [ה] שיקר לו ומה שיקר לו האכילהו לחם כזבים וכתיב (שם) ויהי הם יושבים על השלחן ויהי דבר ה' אל הנביא אשר השיבו · והלא דברים קל וחומר ומה אם זה שכיחש בו והאכילהו לחם כזבים זכה ששרתה עליו רוח הקדש · אתם אחינו בני אושא שקבלתם רבותינו במאכל אמת ומשתה ומטה עאכ"ו שישלם לכם הקב"ה שכר טוב · נכנס רבי יוסי ודרש (שמואל ב' ו') וישב ארון ה' בית עובד אדום הגתי וגו' (שם) ויגד למלך דוד לאמר ברך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו · [ו] באיזו זכות בעבור ארון האלהים · ובמה ברכו בבנים הה"ד (ד"ה א' כ"ו) עמיאל הששי יששכר השביעי · וכן הוא אומר (שם) כל אלה מבני עובד אדום המה ובניהם · אמרו שמנה בנים היו לו ושמנה כלות היו לו וכל חדא מנהון הות ילדת תרין בכל ירחא · הא כיצד טמאה שבעה וטהורה שבעה והיא יולדת · טמאה שבעה

מסורת המדרש א ברכות דף ס"ג · תנחומא סדר תשא סי' כ"ז · ירושלמי עירובין פרק ה' : ב מכילתא יתרו פרשה ב' · ילקוט יתרו רמז ר"ע : ג ויקרא רבה פרשה ל"ד : ד אבות דרבי נתן פרק נ"ד · ירושלמי ברכות פרק ט' · עי' ב"ב דף ק"י : ילקוט שופטים רמז ע"ג : ה עי' תלד"ר פ' י"ב : ו ירושלמי יבמות פרק החולץ : ברכות דף ס"ג · ילקוט שמואל ב' רמז קמ"ג :

חדושי הרש"ש

בס' המדש באר אברהם : (ו) לר' יהודה שהיה בן עיר · ולכן היתה דרשתו נגד הבאים וכתנם נדחק המהרש"א בח"א בסוף הרואה לקיים גם דרשתו נגד האכסניא :

פירוש מהרז"ו

ו' ויתן אל משה ככלותו וכי במ"ש יום למד משה התורה אלא כללים למדה הקב"ה למשה וכל כלל נושא פרטים לאין מספר וכל עוד שהיו הכללים מסודרים בלבות הראשונים היה קל להם ללמוד ההלכות וכאשר נשתכחו מקור הכללים נתקשה למוד ההלכות : ג אלא מקומו של אדם · ובשבת פרק ב' מבואר הטעם על שהיה ראש המדברים בכל מקום ועי' כ"ז ברכות ס"ג ב' : כאן הרחק · שמ"ר פ' מ"ה סי' ב' וסי' ג' והקדים שלא היו רחוקים רק ב' מיל וקרא אותם מבקשי ה' וברכות ל"י לאשר באו ללמוד וללמד : שתי אומות · ויק"ר פ' ל"ד סי' ח"ית : שהבא מן הדרך · לסימן טוב ולקרב הלבבות לאהבה : לא יבא עמוני ומואבי וגו' · על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים : במאכלכם · שהיו צריכים להם על אחת כמה וכמה : זה אמציה כהן בית אל · ירושלמי ברכות פרק הרואה וירושלמי סנהדרין פרק הנחנקין · כמ"ש עמוס ז' וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל היינו ירבעם בן יואש כמפורש בריש עמוס וכתוב שם ויאמר אמציה הוזה לך ברח לך אל ארץ יהודה ואכל שם לחם ואל הנביא הזקן יושב בבית אל כתוב במלכים א' י"ג ט"ו לכה אתי הביתה ואכל לחם ועל שמע לו אכלו האריה וע"כ אמר כאן ואכל שם לחם ולא כאן זה ראיה שאמציה הוא הנביא הזקן שהיה בימי ירבעם בן נבט ובשני המקומות כתוב בית אל וגם מעגין הלחם לגז"ש שהכל אחד ועי' ירושלמי סנהדרין גירסא אחרת ואני פירשתי לפי הגירסא דכאן גם נראה שגירסת המדרש עיקר ודוק היטב : זה יהונתן בן גרשום : הוא הנער הלוי שמבואר בשופטים י"ז וי"ח שהיה כהן למיכה ומפורש שם בסוף י"ח שהיה שמו יהונתן בן גרשום בן מנשה וכתוב שם הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני ותיבת הוא מורה שהוא בעצמו היה כהן עד יום גלות הארץ ועליו כתוב ונביא אחד זקן שהיה נביא שקר בפסל מיכה שהשכיר עצמו לפסל מיכה וכן השכיר עצמו לירבעם : נו"ן תלויה · ובלא הנו"ן הוא משה הוא גרשון בן משה שכתוב בתורה וכמ"ש בד"ה א' כ"ג ט"ו ט"ז בני משה גרשום ואליעזר בני גרשום שבואל הראש ושם בד"ה א' כ"ו כ"ד כתוב ושבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות הרי שהיה בן גרשום בן משה זקן גדול וכאן שכתוב יהונתן בן גרשום בן משה שלא נזכר בד"ה בהכרח לומר שהיו לו בני שמות יהונתן ושבואל והיה כהן בימי מיכה עד דוד ודוד מינהו נגיד על האוצרות ועי' ב"ב ק"ט מתיבת הלום ומתיבת בנה ומתיבת פה שהנער הלוי היה בן משה ועי' כל הענין בירושלמי ברכות פרק הרואה ובירושלמי סנהדרין פרק הנחנקין : עינו צרה · כמ"ש שם שופטים י"ח שאמרו לו בני דן שאל נא באלהים היינו בפסל הנ"ל והשיב להם לכו לשלום נוכח ה' דרכיכם ולא בפסלו וכמ"ש ב"ר ל"ח סי' י"ג · אצל אברהם בפסילי תרח : ומסמי עיניה · פי' שאני מבזה אותה ומגלה מומה שירחקו מעבודתה וזהו שהיתה עינה צרה בעבודת כוכבים ומאחר שבאמת לא היה רשע ולמה השכיר עצמו לכהן אלא בעבור הממון שהיה עני : שהממון היה חביב עליו · שלך השכיר עצמו לכהן אלא שכל הבא לשאול נותן שכר לכהן מלבד השכירות שנתן לו מיכה שהיה דבר מועט : קמסיטון תסבריות · בירושלמי הגירסא שם קומוסטסתריות פי' שר ונגיד על האוצרות והאוצרות הוא מקום מוסתר והיה לו מקום שירות כמפורש בפסוק שהבאתי בד"ה א' כ"ו כ"ד ובפסוקים הקודמים והמאוחרים מפורש אוצרות בית ה' ואוצרות הקדשים ובפסוק זה כתיב אוצרות סתם משמע של חולין המבוארים שם סוף כ"ז : אמרו כיון שמת דוד · עתה חוזר לדרשתן שנביא הזקן הוא יהונתן בו גרשום כהן של פסל מיכה ובימי דוד עשה תשובה וזהו שבואל כמ"ש במ"כ ואיתא בירושלמי שם אשר שלמה החליף כל הממונים של דוד וא"כ נשאר גם יהונתן בלא התמנות וחזר להיות כהן אצל ירבעם בבית אל : מהו כחש לו · כי כיחש שייך בדבר שהופקד בידו כמ"ש וכחש בפקדון ע"כ דורש דכאן פי' שיקרא לו והאכיל לחם בשקרו וכזבו בנבואת ה' ולשון חכמים תטיב דעת והעירו אותי שכל הענין מפורש במשלי כ"ג אל תתאו למטעמותיו והוא לחם כזבים אל תיגע להעשיר מבינתך חדל אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמותיו וכל הענין ע"ש · שהיה רע עין בעבודת כוכבים כנ"ל ואעפ"כ אל תלחם אתו כי הוא לחם כזבים אל תיגע להעשיר שהיה הממון חביב עליו מבינתך חדל שטעה במ"ש מכור עצמך לעובד כוכבים ודו"ק : אל הנביא אשר השיבו · היינו הנביא הזקן של בית אל הנ"ל וכמ"ש בירושלמי שם אשר הושב אכ"כ אלא אשר השיבו זכה ששרה עליו רוה"ק על שהאכילו על שולחנו אף שהיה בעבירה : במאכל אמת · כפי מנות הש"ת להגדיל התורה ועיקר הדרשה מפשט הקרא ויהי דבר ה' לנביא אשר השיבו ששרה עליו רוה"ק על שהאכיל לנביא על שולחנו ואגב דרש מי היה זה : עמיאל הששי יששכר השביעי ·

מתנות כהונה

שכר למד כל צרכו יבא וילמד לאחרים : ריקם · בלא ברכה וחלקו כבוד לר"י שהוא בן עיר : ה"ג כל מבקש משה אין כתיב כאן ועיין מזה בויקרא רבה פ' ל"ד : פתפותי בצים · ה"ג ג"כ בירושלמי דברכות פרק הרואה ובפרק הנחנקין וי"ל דברים המעורבים כמו בצים המטורפים ומעורבים והכי מוכח בספר יפה : מנשה · שהרשיע הרבה : חבריא בעו כו' · החברים תלמידי חכמים שאלו לפני רבי שמואל כו' כיון שהיה כומר לעבודת כוכבים איך האריך ימים מימות השופטים עד גלות הארץ וכן מוכח בירושלמי בהדיא : הוה בר נש כו' · כשהיה בן אדם בא להשתחוות לו לעבודת כוכבים והיה אומר לו בן כמה שנים אתה בן מ' שנה כו' : או בר כמה כו' · או בן כמה שנים שהוא היה מגיד לו ושוב ה"ג והוה אמר ליה בר כמה כו' · ובירושלמי בפרק הרואה במסכת ברכות הגירסא בסגנון אחר : והדא עבודת כוכבים כו' · ועבודת כוכבים זו אינה עשויה אלא מקרוב : ואת בעי כו' · ואתה רוצה לעזוב אלהיך ותשתחוה לעבודת כוכבים זהו פחיתות ורעה רבה והוא היה מתביים והלך לו : אתא חד בר פחין · בא א' בן מבים פחות וגרוע : ומה את יתיב כו' · ומה אתה יושב פה ועובד עבודתה ואמר לו אני נוטל שכר והוא סבור שמותר לקבל שכר ולעבוד עבודת כוכבים כדלקמן : ומסמי עיניה · אין לפרש ועוד שאני מסמא עיניה של עבודת כוכבים והיא נפסלת בכך שהרי עבודת כוכבים של ישראל אין לה ביטול עולמית ועוד שהוא היה ישראל ואין ביטולו ביטול אלא כך היה אומר דרך הפלגה הריני נוטל שכר אפילו לסמות עיניו ובירושלמי לא גרס ליה וכן בתלמוד בבלי בפרק יש נוחלין לא גרס ליה ובספרים ישנים גרס ומחמא עיינין ופירוש אני מראה עינים ופנים כאילו אני מאמין בו : ואייתיתיה · והביאו : לא הוא כן · לא הוא כן היתה כוונת בית אבי אביך : ה"ג לעבודה שהיא זרה : ופירושו בזויה עליך ואינה לפי כבודך : קומסין תסברין · פירוש אדון ונגיד על האוצרות שנאמר ושבואל בן גרשם נגיד על האוצרות ודרשו חז"ל שנקרא שבואל ששב לאל בכל לבבו : ה"ג בירושלמי מיתיבי והכתיב עד גלות הארץ אמר לון כיון שמת כו' : לסורו · פי' הערוך לשון שאור · ועי"ל שהוא כמו לסיאורו פי' לסכלותו ועיין בערוך ערך סאור ובמדרש קהלת בפסוק טוב אחרית דבר : גם אני נביא כו' · הרי שעשה עצמו נביא ולא כן היה שכתוב שוב כיחש לו וזהו לחם כזבים : ה"ג כזבים וכתיב ויהי הם : זכה ששרתה בו' · דכתיב שם ויהי דבר ה' אל הנביא אשר השיבו וכן מצאתי שוב בירושלמי בפרק הנחנקין דגרס אשר השיב אין כתיב כאן אלא אשר השיבו : שקבלתם רבותינו במאכל אמת וה"ג בירושלמי : טמאה שבעה כו' · נתבאר בבמדבר רבה סוף פ"ד :

ידי משה

על המי משא"כ למ"ד שהנושא את המי פטור שהי נושא את עצמו א"כ אף בלא טעם נושא אדם מותר ואיתא ביומא ונשא השעיר אפי' בשבת מאי קמ"ל והא חי נושא את עצמו ומשני אפי' בשבת כשעת חולה ושחתא א"ש אע"פ שהולה אפי וא"כ אז אין חי נושא את עצמו וא"כ היאך נשא אותם על כנפי נשרים אלא ע"כ שהם אהובים לפני המקום ודו"ק זה שמעתי בשם הגאון מהור"ר ליב גונך אב"ד דק"ק פינטשב ז"ל : באמר כאן הרחק וכו' שהיה רחוק אלפים אמה · ובגמרא דרש ר"י ומה ארון שלא היה מרוחק אלא י"ב מיל משמע שהיה ראוי להיות רחוק יותר וקשה מאי קמ"ל בזה ומאי שייכות זה לדרש של ר"י ולק"ו וג"ל ע"ד שאמרו בספרי שאמר יהושע לישראל עתידין אתם לעשות שבת לפני ארון ע"כ אל תרחיקו יותר מן אלפים אמה כדי שתהיו יכולים לבוא בשבת לפני הארון להתפלל שם וא"כ ש"מ שהיו מתפללין לפני ארון וא"כ בלאו דרשה זו שהיה מקדים שהיה הארון מרוחק רק אלפים אמה הייתי אומר שכל מבקש קאי על המתפלל רק הואיל ואיתא שטעם שהרחיק משה את האהל לפי שהיו מנודין ומנודה אסור להתפלל בד' אמות שלו וא"כ ע"כ כל מבקש קאי על מי שרוצה ללמוד תורה דאם על המתפלל קאי קשה אדרבה היה למשה להרחיק את האהל יותר מאלפים אמה כדי שלא יהיו יכולים לבוא להתפלל לפני ארון וא"כ לא היה ר"י יכול ללמוד ק"ו זה עד שדרש מתחלה ג"ש זו ודו"ק : ובמה ברכו וכו' · ונתתי טעם לשבת למה נתן ה' שכר זה שילדה ס"ב בנים ובגמרא שילדה כל אחת ששה בכרס אחד לפי דאיתא במ"ר פ' נשא

יפה קול

ולא שהיה גדול מהם בתורה·פי' אף שהוא נמנה ראשון מפני שהוא היה גדול בשנים אבל פה בקשו שיהיה הגדול בתורה ותמהני הנה שבעה התנאים האלו·שהם מהם דרשו בשבח בני העיר וחסדיהם שעשו עמהם מלבד ר"י דדרש בשבח האורחים שבאים באושא להגדיל התורה ולהאדירה · והטעם בזה כי ר"י דר באושא · ושם היה מושבו ולא היה צריך לפרנסת בני העיר וחסדיהם · לכן דרש בשבח האורחים : פתפותי בצים · פתפותי הוא כמו פטומי מילי דברים בלי טעם · ובצים הוא מן היגאה גומא בלא בצה [ופי' קול שאון במים] : ואם לאו בן מנשה · ואע"ג דמנשה עדיין לא בא לעולם מ"מ הנביא הביט מה שעתיד להיות : מסגוד להדא פתיתא גרסינן · ופי' להשתחוות לבבל והוא מתביים והולך לו · וכאשר בא בן בליעל אחד והוא אמר לו כזה ולא הלך ממנו · אך עמד על מקומו · ושאלהו למה לא ישיב מדרכו · וענהו הבליעל כי אין חפצי בזה העבודה רק לקבל השכר ולעור עיני מיכה במרמה : ומהו כחש לו שקר לו · כי כחש נופל אם מכחיש את דברי השני וכמו וכחש בעמיתו · ולהוראה זו יתפרש הכתוב כי כחש במה שאמר בדבר ה' לא תאכל לחם ולא תשתה שם מים והוא הכחיש את דבריו ואמר כי מלאך דבר אלי בדבר ה' וגו' ויאכל לחם וישת מים · אבל לפ"ז יהיה דברי הכתוב כחש לו למותר · לכן מפרש כחש לו בהוראה זו כי שקר לו ורמהו בדבר שקר להאכילו לחם כזבים כדי להכשילו ולהרע לו · והוא אמר לו כי חפצו הוא להאכילהו לכבדו ולהתפאר בו : עמיאל הששי · וסיפא דקרא כי ברכו אלהים · ופי' בשביל שברכו אלהים

ומהורה שבעה והיא יולדת · שיתא עשר בכל ירח · תלתא ירחין הא ארבעין ותמניא · ושיתא דידיה הא חמשין וארבעה ותמניתהון הא שתין ותרתין הלא הוא דכתיב (שם) ששים ושנים לעובד אדום · חבריא בעון קומי ר' יוחנן אמרו ליה מהו דין דכתיב פעולתי השמיני אמר להם על ידי שפעל פעולה גדולה בתורה · ומה פעל בתורה שהיה מדליק לפני הארון נר אחד שחרית ונר אחד בין הערבים · והרי דברים ק"ו ומה ארון האלהים שאינו אוכל ושותה ומדבר אלא שהיו בו שני לוחות אבנים והדליק בו נר אחד זכה להתברך בכבודו · ואתם אחינו בני אושא עאכ"ו · נכנס ר' שמעון בן יוחאי ודרש (מלכים ב' ד') [א] ויהי היום ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם · אמר לו ר' יהודה ברבי סימון על ידי שכתב ותחזק בו לאכל לחם זכתה להחיות את בנה · רבי יודן בשם רבי זעירא ור' יוחנן בשם רשב"י אמרו גדולה היא הפרנסה שגורמת לתחיית המתים לבא שלא בעונתה · צרפית ע"י שהאכילה את אליהו זכתה להחיות את בנה · שונמית על ידי שהאכילה את אלישע זכתה להחיות את בנה · א"ר יהודה בר' אלעאי אפילו נרות אפילו פתילות היה אליהו מעביר ממקום למקום כדי שלא יטריח לכל בריה · ר' יהודה בר' סימון אמר וכי משלה אכל והלא היא והוא משלו אכלו דכתיב (מלכים א' י"ז) ותאכל היא והוא · [ב] הוא והיא כתיב אלא ע"י שקבלה אותו בסבר פנים יפות ושמשתו זכתה להחיות את בנה · ואתם בני אושא גומלי החסד עאכ"ו · נכנס ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ודרש (שמואל א' ט"ו) [ג] ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך העמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים · וכתיב (שם) עם כל ישראל עשה יתרו חסד והלא לא עשה אלא עם משה בלבד · אמר רבי אלעזר יתרו ודאי עשה חסד עם משה הה"ד (שמות ב') (ז) קראן לו ויאכל לחם · [ד] אמר ר' סימון אין הוא כן אלא בשכרו האכילו דכתיב (שם) וגם דלה דלה לנו · ר' יהודה ורבי נחמיה ורבנן · רבי יהודה אמר דלה לנו ולאבותינו · ר' נחמיה אמר דלה לנו ולרועים · ורבנן אמרי דלה לנו בזכות אבותינו · דלה לרועים בשביל להטיל שלום ביניהם · ואת אמרת עם כל ישראל עשהחסד · [ה] אלא ללמדך שכל מי שעושה חסד עם אחד מגדולי ישראל מעלין לו כאלו עשה עם כל ישראל · ואתם אחינו בני אושא על אחת כמה וכמה · נכנס רבי אליעזר בן יעקב ודרש (דברים כ"ז) וידבר משה והכהנים והלוים אל כל ישראל לאמר הסכת ושמע ישראל היום הזה נהייתהלעם · וכי היום קבלו התורה והלא ככר ארבעים שנה שקבלו את התורה ואת אמרת היום הזה · אלא מלמד כיון ששנה להם משה את התורה וקבלוה בסבר פנים יפות העלה להם הכתוב כאלו קבלוה היום מהר סיני לכך נאמר היום הזה נהייתה לעם לה' אלהיך · ואתם אחינו בני אושא שקבלתם רבותינו בסבר פנים יפות עאכ"ו :

א [ו] **שמאלו** תחת לראשי · אלו לוחות הראשונים · וימינו תחבקני · אלו לוחות השניים · דבר אחר שמאלו תחת לראשי · זו ציצית · וימינו תחבקני · אלו תפילין · ד"א שמאלו תחת לראשי · זו קריאת שמע · וימינו תחבקני · זו תפלה · ד"א שמאלו תחת לראשי · זו סוכה · וימינו תחבקני · זה ענן שכינה לעתיד לבא הה"ד (ישעיה ס') לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך · מי מאיר לך (שם) והיה לך ה' לאור עולם · ד"א שמאלו תחת לראשי · זו מזוזה · תני ר"ש בן יוחאי וכתבתם על מזוזות ביתך · ביאתך מן השוק לביתך · א"ר יוחנן כתיב (שמות כ"ו) ושמת את השולחן מחוץ לפרוכת וגו' · ואינו כן אין אדם מניח את המנורה משמאל כדי שלא תהא מעכבת הימין · אין אדם מניח את השמאל תחת הראש ומחבק בימין · א"ר אחא רבי יוחנן מייתי לה מן הדא קרייה (דברים י"א) לאהבה את ה' אלהיך ולדבקה בו · אי זהו דיבוק שמאלו תחת לראשי :

א [ז] **השבעתי** אתכם בנות ירושלים · [ו] במה השביען · ר' אליעזר אומר השביען בשמים ובארץ · בצבאות · בצבא של מעלה ובצבא של מטה בשתי צבאות · הוי אומר בצבאות · או באילות השדה זו חית השדה המד"א (איוב ה') כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך · ר' חנינא בר פפא ור' יהודה ברבי סימון ר' חנינא אמר השביען באבות ובאמהות · בצבאות אלו אבות שעשו צביוני ועשיתי צביוני בם · או באילות השדה אלו השבטים המד"א (בראשית מ"ט) נפתלי אילה שלוחה · רבי יהודה ברבי סימון אמר השביען במילה · בצבאות בצבא שיש בה אות · או באילות השדה ששופכין דמם כדם צבי ואיל · ורבנן אמרי השביען בדורו של שמד · בצבאות שעשו צביוני בעולם ושעשיתי צביוני בהן · או באילות השדה ששופכין דמן על קדושת שמי כדם הצבי ודם האיל · הה"ד (תהלים מ"ד) כי עליך הורגנו כל היום · אמר ר' חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת שמו של הקב"ה אני נותן ובלבד שיהרגוני מיד · אבל בדורו של שמד איני יכול לסבול · [ז] ומה היו עושים בדורו של שמד · היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באש ינותנין אותן תחת שיחיהן ומשיאין נפשותם מהן

מסורת המדרש א עיין ילקוט מלכים רמז ר"ט · ורמז רכ"ח : ב פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ג : ג ברכות דף ס"ג · ויקרא רבה פרשה ל"ד · אגדת שמואל פרשה י"ח · ילקוט שמואל א' רמז קכ"א : ה אגדת שמואל פרק י"ח : ו ילקוט כאן רמז תתקפ"ו : ז מדרש תהלים מזמור ע"ז · ילקוט תהלים רמז תרפ"ו :

חדושי הרש"ש

(ז) קראן לו ויאכל לחם · כאן מבואר כמו שפי' המהרז"ו שם בד"ה עשיתה חסד ודלא כפירש"י שם :

מתנות כהונה

בין הערבים גרסי' : גדולה היא הפרנסה גרסי' : ה"ג להחיות את בנה · וכי אליהו צריך לשום בריה והאמר ר' יהודה בר אלעאי כו' ורבי יהודה : הוא והיא · והוא אכל משלו שלא היה נהנה משום אדם והיא אוכלת ג"כ משלו ודייק מדכתיב הוא בריש : ושמשתו · בענין מאכלו ואכסניותו : ה"ג וכי עם כל ישראל כו' : אין הוא כן · אינו כמו שאמרת אלא בשכרו כו' : ה"ג ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן : ולאבותינו · שע"י כך נתגייר יתרו וי"ל דדרים דלה מלשון גדולה והתנשאות וכן מוכח בויקרא רבה פ' ל"ד : עאכ"ו · שהרי בני אושא עשו חסד עם רבים מגדולי ישראל :

שמאלו זו ציצית · הסברא הפוכה וכן מצאתי באות אמת בשם נוסחאות אחרות : מצאתי באות אמת דה"ג זו סוכה וימינו תחבקני זו לולב שמאלו תחת לראשי ו ענני כבוד וימינו תחבקני זו ענן שכינה כו' וכן מוכח גירסת הילקוט ודו"ק : מי מאיר לך · הוא דברי הספר דרך משא ומתן : הדעת נותן להגיה שוב שמאלו תחת לראשי זו תפילין וימינו תחבקני זו מזוזה ויבא ממש כדברי הזוהר בפר' בשלח עמוד ש"ב ובספר יפה גרס זה ק"ש : ביאתך · ביתך קרי ביה ביאתך נמצא המזוזה לצד ימינו : לפרכת וגו' גרסי' : ואינו כן כו' · בניחותא דרך תימה וכי אינו כן דרך העולם להניח המנורה לצד שמאלו כדי שיהא פנוי לצד ימינו לכל הושטות ידו וכן היה במשכן השלחן עם לחם הפנים דרך ביאת הפתח שהיתה במזרח והמנורה בדרום וגלוי שכינה באה מצד מערב ששם הארון והכפרת וכרובים ואמרו חז"ל שכינה במערב וכדאיתא בפ' נשא פי"א ובמדרש איכה בסוף פסוק היו צריה ובתלמוד בהרבה מקומות נמצא שהמנורה היתה בצד שמאל השכינה והשלחן בימין שהוא היה עיקר חיבוק ודיבוק השכינה ובספר אות אמת מצאתי גירסא אחרת משם נוסח' אחרת אבל הכל עולה בקנה אחד בריאות וטובות ואף כי אין מאמר זה מסכים עם התנחומא בפ' תצוה הלא כה דברי תורה כאש וגו' : איזהו דבוק · כלומר חיבוק כי כן דרך המחבק מניח שמאלו תחת ראש המחובק ומחבקו בימינו :

השבעתי · דמן · דם המילה : אבל בדורו גרסי' : ומשיאין · לשון לקיחה כד"א
יפה

פירוש מהרז"ו

וס"ד פעולתי השמיני כי ברכו אלהים הרי אחר שזכר הבנים אמר כי ברכו שהברכה היה בבנים וכתוב שם בד"ה א' י"ג וישב ארון אלהים עם בית עובד אדום בביתו שלשה חדשים ויברך ה' את בית עובד אדום הרי שכל הברכה בג' חדשים ושם כ"ו כתוב ששים ושנים לעובד אדום שזה היה הברכה · עי' שאר פירוש המאמר במ"ר פ' ד' סי' ח' באריכות : פעולתי השמיני · וס"ד כי ברכו אלהים משמע שברכו לפעולתי ע"כ דורש שהברכה לעובד אדום על שפעל טוב עם הארון ומה היה יכול לפעול הלא לא היה אצלו המשכן עם המזבח והמנורה רק הארון לבדו אלא שהיה מדליק לפניו נרות : אמר לו ר' יהודה בר סימון · בהכרח שיש כאן ט"ס או שתיבת לו ט"ס או תיבת בר סימון ט"ס שר"י בר"ס אמורא לא ראה את רשב"י : אפילו נרות אפילו פתילות · דורש כן שאצל השונמית שקבלה לאלישע כתוב ונשים לו שם מטה וכסא ושולחן ומנורה וכתוב שם ותחזק בו לאכל לחם אך אצל אליהו לא כתיב רק שישב בעליה שלה הרי שלא נתנה לו שום דבר הרי בהכרח שהיה מוכן לו הכל ומ"ש צותי אשה אלמנה לכלכלך היינו על ידי נס של קמח ושמן שלה גם על שקבלתו ושמשה אותו : ויאמר שאול אל הקני · ויק"ר פ' ל"ד סי' ח' וש"נ ומבואר : וכתב עם כל ישראל · צ"ל וכי עם כל ישראל ועי' מ"כ : יתרו ודאי עשה חסד · שמה שעשה עם משה היה רק בחסד שלא היה חייב למשה כלום שהרי משה לא בקש כלום והלך לו שלא עשה בעבור שכר : לנו ולאבותינו · ע"ש ויק"ר פ' ל"ד פירושו : היום הזה נהיית וכו' על אבו"ב · והק"ו שאצל משה היה ביום אחד כמ"ש היום הזה וכאן באושא נתייגעו כמה שנים בני אושא שקבלו את החכמים והתלמידים במאכל ובמשתה וכל צרכיהם דומה כאלו קבלו התורה מסיני כי החכמים והתלמידים שנתייגעו הרבה שנים עד שלמדו כל התורה :

א **לוחות** הראשונים · שנתנו מן השמים בראש ההר ומשל בה שהדין והקטרוג שנמשל לשמאל ונשברו תחת ההר וזהו תחת לראשי והלוחות השניים נתנו אחרי שנתרצה לישראל ונתנו בחסד וזהו וימינו תחבקני : זו ציצית · מרומז בתיבת שמאלו מלשון שמלה על פי מדת ממעל והתפילים קושר בימינו על שמאלו והימין מחבק את השמאל : זו קריאת שמע · שמקבל עול מלכות שמים במחשבה שבראשו וימינו תחבקני זו תפלה על שבתפילה צריך יד ימינו על שמאלו כעבד לפני רבו : זו סוכה · שהסכך למעלה מראשו והוא תחתיו : מי מאיר לך · עי' ב"ר סוף פרשה ל"ט ותבין כאן :

בשמים ובארץ · כמ"ש ועשר את השמים וגו' והאדמה וגו' וכמ"ש ואעידה בם את השמים ואת הארץ וכדומה : עם אבני השדה בריתך · שהברית הוא השבועה כמ"ש פר"א פרק ל"ט ובויק"ר פרשה ו' סי' ו' ועי"פ מדה י"ט הברית והשלמה בשניהם שאם יזכו ישלימו עמהם ואם לא יזכו והשלחתי בכם את חית השדה : נפתלי אילה · כמ"ש ב"ר פ' צ"ט סי' ד' אע"פ שקרא ליהודה ארי ולדן נחש ולנפתלי אילה חזר וכלל אותם וקראם כולם אריות כולם נחשים כולם אילות וכ"ה לקמן פסוק כולך יפה רעיתי : השביען במילה · כמו אברהם לאליעזר ויעקב ליוסף ועי"פ מדה י"ז דורש כאן נוטריקון : כדם צבי ואיל · יתכן שכוונתו כדם צבי ואיל שצריכים כסוי כך המילה צריך לכסות הדם

יפה קול

אלהים בבנים לכן הוליד את אלה הבנים : ע"י שפעלו פעולה גדולה כו' · פי' אם נקרא פעולותי היה במשמע פעולות הרבה · ואם נקרא פעולתי היה במשמע פעולה אחת · עתה דנקרא פעולתי וזה שם המרכב מיחיד ורבים לכן דריש שנקרא כן משום דעשה פעולה אחת גדולה להדליק נר בפני התורה אשר ממנה יצאו פעולות רבות וגדולות :

אלו לוחות הראשונים · כי כמו שהשמאל הוא טפל לימין כן הלוחות הראשונים שנשברו מיד נחשבים רק כשמאל לגבי לוחות האחרונים אשר נתקיימו · וכן מה שדרשו אלו ציצית ותפילין כי ציצית הוא רק מצוה משא"כ תפילין כי יש בהם קדושה ג"כ · לכן נחשבו ציצית רק כשמאל לגבי תפילין · ומ"ש שמאלו זו ק"ש וימינו זו תפלה צ"ל להיפך כי ק"ש היא קדושה יותר מתפלה וכן בפסוק לסוסתי דריש מימינם זו ק"ש ומשמאלם זו תפלה וכן הוא בסוכה שטפלה היא לגבי ענן השכינה : זו מזוזה · כי המזוזה היא לימין הבא בבית כדאיתא בהקומץ רבה · ומאחר שהשכינה יושבת בבית ע"י המצוה להקביל פני הנכנס · נמצא כי שמאל השכינה כביכול לנגד המזוזה כשני רעים הפוגשים זה את זה · ועי"ז וימינו תחבקני יתכן בימינו : אין אדם מניח את המנורה בשמאל אלא בימין כנ"ל :

השביען בשמים ובארץ כו' · פי' כי אם יעברו את הברית אז העידותי בכם שמים וארץ כי ינקמו מכם · ותית השדה אשלח בכם לישראל ותהיה שבועה זו כמו שבועת האלה גבי סוטה · ואם תשמרו את הברית אז השמים והארץ יביאו לכם ברכה כדכתיב בהושע אענה את השמים והם יענו את הארץ · וגם חית הארץ ישלמו לך : שעשו צביוני רצוני וחפצי : נפתלי אילת שלוחה · וכן כשאר השבטים כדאיתא לקמן בפ' כלך יפה רעיתי : בצבא שיש בה אות · ולפי גירסא זו קאי על ישראל אשר בהם בא האות וזה לא נכון · אבל גירסת הילקוט היא באלות שיש בצבאו · ושפיר קאי בצבאות על המילה : ומשיאין נפשותן · מעתיקין

ידי משה

נשא אתה מונה שמונה את בני קהת כ"פ ונמצא במנין ב' חסרים ב' שלישית לפי שהיה הארון מכלה בם ב' חלקים ועובד אדום הגתי היה לוי ולמה נקרא שמו אדום שהאדים פני דוד שלא אבה דוד להטות אליו ארון אלהים לפי שהארון מכלה ועובד זה שהעמיד עצמו בסכנה ושמונה בניו הלוים הכניס עצמו בסכנה ששה נפשות שהוא וח' בניו הוא ט' ורחויה לכלות ע"י הארון ב' חלקים שהוא ששה ע"כ יהיה מדה כנגד מדה שילדו כ"א ששה ודו"ק : ורבנן אמרי דלה לנו בזכות אבותינו ולרועים כדי להטיל שלום · המדרש זה א"א להולמו דקשה הדא מה זכות אבות שייך אצל בנות יתרו ועוד איזו זכות אבות שייך לשאיבת מים והרבה יגעתי ושאלתי דבר זה לגאוני ארץ ולא השיבו לי דבר ואענה אני חלקי לפי שבפ' שמות איתא וזה לשונו ורבנן אמרי שהרועים השליכן למים ובא משה ודלה אותן מן המים לפ"ז רבנן דהכא אזלי לשיטתן דהתם לא"א דלה לנו כי רוצים לתרץ מלת לנו ממעט את האבות ע"כ סברי רבנן הכפלות של דלה דלה כדברי ר"ן דלה לנו ולרועים אך שרוצים לתרץ מלת לנו שהוא מיותר לא"א דלה לנו שלא בזכות אבותינו כנ"ל וצריך לשנים מלת שלא פי' מה שהציל אותנו ודלה לנו מן המים הוא בודאי אינו בזכות אבותינו הרשעים כי היו מגרשים את יתרו מן העיר בשביל שהיה רוצה לגייר וציוו שלא ירעה שום אדם את צאנו אך קשה למה דלה מים להרועים שהיו רשעים לא"א בדי להטיל שלום וכו' ודו"ק : זה ענן שכינה וכו' הה"ד לא יהיה לך עוד השמש וגו' · פי' כי לעתיד יהיה גלוי שכינה ע"ד דאיתא בתוס' במסכת סוטה גבי משמת שמעון הצדיק נמנעו אחיו הכהנים מלברך בשם המפורש פירשו התוס' שלא היה גלוי שכינה ובכל אשר

ומביאין קרטיות של קנים ונותנין אותן תחת צפרנן ומשיאין נפשותיהם מהם · הוא שאמר דוד (שם כ"ה) אליך ה' נפשי אשא · אשיא כתיב · שהיו משיאין נפשם על קדושת שמו של הקב"ה · אמר רבי אושעיא אמר הקב"ה לישראל המתינו לי ואני עושה אתכם כצבא של מעלה · ר' יודן בשם ר' מאיר אמר הקב"ה לישראל אם תשמרו שבועתי אעשה אתכם כצבא של מעלה · ואם לאו אעשה אתכם כצבא של מטה · רבי יוסי בר חנינא אמר שתי שבועות יש כאן אחת לישראל ואחת לאומות העולם · [א] נשבע לישראל שלא ימרדו עול המלכיות · ונשבע למלכיות שלא יקשו עול על ישראל שאם מקשים עול על ישראל הן גורמין לקץ לבא שלא בעונתו · א"ר לוי כתיב (ישעיה ל"ב) הן לצדק ימלוך מלך · [ב] אין הקב"ה מעמיד מלך חנף על אומתו עד שגובה דייקי שלה וגומרה תחילה · רבי אבהו בשם ר' תנחום אמר מה שוטרי ישראל אומרין לפרעה הה"ד (שמות ה') תבן אין נתן לעבדיך וגו' וחטאת עמך את חטי על עמך ואת חטי על אומתך ואת גורם לעצמך שתסתלק המלכות ממך ותנתן לאומה אחרת · ר' חלבו אומר ארבע שבועות יש כאן · השביע לישראל שלא ימרדו על המלכיות · ושלא ידחקו על הקץ · ושלא יגלו מסטירין שלהם לאומות העולם · ושלא יעלו חומה מן הגולה · אם כן למה מלך המשיח בא לקבץ גליותיהן של ישראל · רבי אוניא אמר ד' שבועות השביען כנגד ד' דורות שדחקו על הקץ ונכשלו · ואלו הן · אחד בימי עמרם · ואחד בימי דיניי · ואחד בימי בן כוזבא · ואחד בימי שותלח בן אפרים · הה"ד (תהלים ע"ח) בני אפרים נושקי רומי קשת · ויש אומרים אחד בימי עמרם · ואחד בדורו של שמד · ואחד בימי בן כוזבא · ואחד [ג] בימי שותלח בן אפרים שנא' בני אפרים נושקי רומי קשת · והן היו מחשבין בשעה שנתגזרה גזרה כשדבר הקב"ה עם אברהם אבינו בין הבתרים ומשנולד יצחק התחיל · מה עשו נתקבצו ויצאו למלחמה ונפלו מהן חללים הרבה · מפני מה שלא האמינו בה' ולא בטחו בישועתו על שעברו על הקץ ועברו על השבועה · אם תעירו ואם תעוררו · רבי יודן ור' ברכיה · ר' יודן אמר אהבה שאהב יצחק את עשו שנאמר (בראשית כ"ה) ויאהב יצחק את עשו · מהו עד שתחפץ · עד שנעשה חפצו של זקן · ר' ברכיה אמר אהבה שאהב הקב"ה לישראל שנאמר (מלאכי א') אהבתי אתכם אמר ה' · מהו עד שתחפץ · מלכות של מעלן לכשתחפוץ מדת הדין מאליה אני הוא מביאה בקולי קולות ולא אתעכב · לכך נאמר עד שתחפץ :

סדרא תנינא **א** [ח] **קול** דודי הנה זה בא · רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן · [ד] ר' יהודה אומר קול דודי הנה זה בא זה משה · בשעה שבא ואמר לישראל בחדש זה אתם נגאלין אמרו לו משה רבינו היאך אנו נגאלין והלא אמר הקב"ה לאברהם (בראשית ט"ו) ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה · ועדיין אין בידינו אלא מאתים ועשר שנה · אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים · אין הרים וגבעות האמורין כאן אלא קצים ועיבורין מדלג על החשבונות ועל הקצים ועיבורין ובחדש הזה אתם נגאלין · שנא' (שמות י"ב) החדש הזה לכם ראש חדשים · ר' נחמיה אמר קול דודי הנה זה בא זה משה · [ה] בשעה שאמר לישראל בחדש הזה אתם נגאלין אמרו לו משה רבינו היאך אנו נגאלין והלא אין בידינו מעשים טובים · אמר להם הואיל וחפץ בגאולתכם אינו מביט במעשיכם הרעים · ובמי הוא מביט בצדיקים שבכם ובמעשיהם כגון עמרם ובית דינו : **ב** מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות אין הרים אלא בתי דינים המד"א (שופטים י"א) ואלכה וירדתי על ההרים ובחדש הזה אתם נגאלין שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים · רבנן אמרי קול דודי הנה זה בא זה משה · בשעה שבא ואמר לישראל בחדש הזה אתם נגאלין אמרו לו משה רבינו היאך אנו נגאלין וכל מצרים מטונפת מעבודת כוכבים שלנו · אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בעבודת כוכבים שלכם אלא מדלג על ההרים ואין הרים אלא עבודת כוכבים המד"א (הושע ד') על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו ובחדש הזה אתם נגאלים שנא' החדש הזה לכם · ר' יודן ור' חוניא ר' יודן בשם ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ור' חוניא בשם ר' אליעזר בן יעקב אומר קול דודי הנה זה בא זה מלך המשיח · בשעה שהוא אומר לישראל בחדש הזה אתם נגאלין אומרים לו היאך אנו נגאלין ולא כבר נשבע הקב"ה שהוא משעבדנו בע' אומות · והוא משיבן שתי תשובות ואומר להם אחד מכם גולה לברבריה ואחד מכם גולה לסמטריה דומה כמו שגליתם כולכם · ולא עוד אלא שהמלכות הזאת מכתבת טירוניא מכל העולם מכל אומה ואומה כותי אחד או ברברי אחד בא ומשעבד בכם כגון ששעבדתם בהם כל אומתם וכאילו נשתעבדתם בשבעים אומות ובחדש הזה אתם נגאלין הה"ד החדש הזה לכם ראש חדשים :

א [ט] **דומה** דודי לצבי · [ו] אמר רבי יצחק אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אתה אומר לנו דיו דיו (פי' דיאו דיאו) דיאו את לגבן תחלה · דומה דודי לצבי מה צבי זה מדלג מהר להר ומבקעה לבקעה מאילן לאילן ומסוכה לסוכה ומגדר לגדר · כך הקדוש ב"ה קפץ ממצרים לים ומים לסיני ומסיני לעתיד (ח) במצרים ראו אותו שנאמר (שמות י"ב) ועברתי בארץ מצרים · בים ראו אותו שנאמר (שם ט"ו) וירא ישראל את היד הגדולה וגו' זה אלי ואנוהו · בסיני ראו אותו דכתיב (דברים ה') פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר · וכתיב (שם ל"ג) ה' מסיני בא · או לעופר האילים · רבי יוסי בר חנינא אמר לאורזליהון דאיילתא · הנה זה עומד אחר כתלנו · אחר כתלנו של סיני הה"ד (שמות י"ט) כי

מסורת המדרש א כתובות דף ק"י : ב עי' אסתר רבה פרשה א' : ג סנהדרין דף צ"ב · שמות רבה פרשה כ' · מכילתא פרשה בשלח פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ח · פסיקתא רבתי פרשה י"ט · ילקוט בשלח רמז רכ"ז · ילקוט יחזקאל רמז שע"ו : ד פסיקתא רבתי פרשה דהחודש כל הענין · ילקוט כאן רמז תתקפ"ו : ה שמ"ר פרשה ט"ו : ו פסיקתא רבתי פרשה ט"ו · במדבר רבה פ' י"א :

חדושי הרש"ש

(ח) במצרים ראו אותו כו' הגדולה וגו' · כיון זה אלי כו' כצ"ל · לפי הגירסא דפה :

פירוש מהרז"ו

הדם אך מ"ש גם בדברי רבנן על קדושת שמי כדם צבי ואיל צ"ע מה הפרש יש בדם צבי ואיל מדם בהמות ועי' מדרש איכה פתיחה ה' ולא נהגו בדמו כדם צבי ואיל שכתוב בהם ושפך את דמו וכסהו בעפר וכו' · ע"ש וכן הנהרגים אין מכסין דמם והיל"ל לא כדם צבי ואיל ועי' שמ"ר פ' כ"ז סי' ט' : אשיא כתיב · צ"ע שבספרים שלנו כתוב אשא ואולי צ"ל א"ת אשא מעצמי אלא אשיא שלא היה מוסר נפשו מעצמו אלא בשעת העברת הדת בע"כ מהאויבים : כצבא של מעלה · כמ"ש שמ"ר פ' ל"ב אני אמרתי אלהים אתם וא"ל כנבלת של מטה אכן כאדם תמותון : שתי שבועות · פי' שני פעמים כתוב בשיר השירים פסוק השבעתי אתכם אחד כאן ואחד בשיר ג' פסוק ה' כלשון זה ממש : שלא בעונתה · וזהו אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ : הן לצדק · לעשות צדק שלא לעשות חנף כמ"ש אדם חנף ממוקשי עם איוב ל"ד ל' ועי' ד"ר פרשה ה' סי' ט' בביאור : על עמך · על ישראל אף שאינם אומתו ועל מצרים שהם אומתו : ארבע שבועות · שתים הנ"ל ואחד בשיר ה' פסוק ח"ת ואחד בשיר ח' פסוק ד' וב' הראשונים בלשון אחד והאחרונים בלשון אחר : א"כ למה · פי' שזהו ענין של מלך המשיח לעלות כל ישראל יחד מהגלות ואם חלילה יעשו בעצמם כך יפסידו גאולת המשיח : בני אפרים · וגו' הפכו ביום קרב כי לא שמרו ברית אלהים הוא השבועה הנ"ל וכמ"ש ריש פסוק זה שהברית הוא השבועה · ועי' מכילתא ריש בשלח ועי' שמ"ר פרשה כ' סי' י"א ושם מבואר ומ"ש אחד בימי עמרם איני יודע מנין לו ואולי דורש מ"ש שמ"א ב' כ"ז הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה פי' שהיה במצרים לבית פרעה ולא ימרדו ובית אביך במצרים הוא בימי עמרם וכמ"ש יחזקאל כ' פסוק ה' ו' שנשבע להם להוציאם מארץ מצרים ולא מעצמם ומ"ש בימי בן דיניי ובן כוזיבא זה היה בבית שני : מלכות של מעלן · עי' קה"ר פסוק בקש קהלת ומ"ש בקולי קולות דורש סמוכים כמ"ש בפסוק הסמוך קול דודי וגו' :

מתנות כהונה

יצא פרעה את רהטך : של מעלה כו' עד שלמטה · בנבלות משמע שני נבלות נבלת מעלה ומטה : שלא ימרדו על המלכיות גרסינן וכדמפרש לקמן : דיקי · עלבון וחרפה כ"פ הערוך : על עמך · אלו ישראל : אומתך · אלו המצריים : על עצמך · וחטאת מדבר לנוכח עצמו קרי ביה וחטאת בקמ"ץ : ושלא ידחקו · פירש"י בכתובות פ' י"ג שלא ירבו ברחמים על הקץ יותר מדאי ולישנא אחרינא פירש"י וגרס שלא ירחיקו את הקץ בעונם : מסטירין · סודות סוד העיבור : חומה · פירש"י ביד חזקה כולם יחד ועי' בפ"ק דיומא : א"כ כו' · כלומר לעת הקץ יהיו א"כ מותרים לעלות בחומה : למה מלך כו' · ומשני לקבץ גליותיהן וכולם יחד יעלו בשם ה' ובאות אמת פירשו א"כ ולא אדע אם הוא להרע או להטיב : ומשנולד כו' · כלומר והאמת הוא שלא התחיל מנין ארבע מאות שנה אלא משנולד יצחק שנאמר כי גר יהיה זרעך : עד שנעשה כו' · שבשכר המאכל שהאכיל עשו את יצחק ברכו לבסוף והאריך מזה בספר הזוהר ובעוד שאותו זכות קיים צריכין אנו להשתעבד תחת ידו וזהו עד שתחפץ : מדת הדין · ות"ו מן שתחפץ היא נסתרת לנקבה :

קול דודי : וירדתי על ההרים · עיין כל זה בשמות רבה פרשה ט"ו : לברבריא לסמטריא · מיני ממשלות של אומות הן : טירוניא · גזר דין של עלילה : ה"ג עובד כוכבים א' או ברברי א' כו' :

דומה דודי : את אומר לנו כו' · אחר רוב החקירה והחיפוש לא מצאתי רמז ראיה למאמר זה רק בקונטרס של הקדוש ר' שלמה מלכ"ו ע"ה קנהו תראה ובבמדבר רבה פי"א תמצא מאמר זה משלם ולא גרסי' ליה וי"ל דיא"ו הוא בלע"ז שם ה' יתברך ודרש דודי נוטריקו' דיו דיו דהיינו דיא"ו דיא"ו ואמר באת אצלנו בתחלה בברית שבועה

א בשעה שבא משה · עי' שמ"ר ריש פרשה ט"ו וש"נ ומבואר : עמרם ובית דינו · עי' מה שהערותי בזה בשמ"ר ריש פ' ב' שעמרם כבר מת ולפי מ"ש בסוף פסוק הקודם אחד שטעה בשלשים שנה הרי סובר שלשים שנה קודם יציאת מצרים היה חי וכאן בהכרח פי' על בית דינו של עמרם שהיה קיים אך הוא כבר מת ועי' פסיקתא רבתי פרשת החודש פרשה ט"ו :

א דומה דודי · במ"ר פרשה י"א סי' ב' כל הענין וש"נ ומבואר :

יפה קול

מעתיקין נפשותן וכמו בס' אלו נאמרין קלפו פסיד ושיאוה : המתינו לי · פי' אע"פ שיתארכו ימי הגלות לא תדחקו את הקץ והמתינו לי ואני עושה אתכם כו' : שתי שבועות כו' · ובשלהי כתובות אמר ריב"ח ג' שבועות · א' שלא יעלו ישראל בחומה · ב' שלא ימרדו באו"ה · וג' השביע הקב"ה את או"ה שלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי · ופה מנה רק שתים · כי שתי השבועות הראשונות שם הנוגעות לישראל אל או"ה מונה פה כאחת : שלא ימרדו על המלכיות · וז"ש אם תעירו ואם תעוררו את האהבה זו התשועה הבאה מאת ה' עד שתחפץ השכינה להביאה · וכן מ"ש שאם מקשים עול הם גורמין לבוא שלא בעונתו יתפרש אתם או"ה השבעתי אתכם בנות ירושלים דנקראים בנות ירושלים וכמו דדריש בפסוק שחורה אני עתידה ירושלים כו' ע"ש בפירושנו אם תעירו ואם תעוררו את השעבוד למהר את הקץ עד שתחפץ בטרם שיבוא המועד : עד שגובה דיקי שלה · פי' החוב וכן יתפרש במ"ר פכ"ב דיקו שלהם · ופי' כי ע"י קושי השעבוד ימהר הקב"ה בזה לגבות החוב מישראל ולכן ימהר ג"כ לפדותם : ד' שבועות כאן · הנה ארבע פעמים נמצא כזה בשיר השירים (ב' ו' · ג' ה' · ה' ח' · ח' ד') אבל השבעתי אתכם אם תמצאו את דודי בק' ה' ח' איננו מן המנין ואיננו נוגע לד' דברים אלו · אבל שבועה הרביעית הוא מרבוי אם תעירו ואם תעוררו : שלא יעלו חומה · פי' לא לבד שלא ימרדו בחוקות המלכות להמלט ממסים וארנוניות אבל גם להתקבץ ולנוס מהארץ אשר המה יושבים בקרבה · השביע להם הקב"ה שלא יעשו כזאת : בימי עמרם אין רמז לזה במקרא אבל מסורה היתה בידיהם : מפני מה שלא האמינו בה' · שהוא יוציאם ביד חזקה · ותפשו לעלות בחזקה · ולא בטחו בישועתו כי הקב"ה יושיעם בחסדו אבל בטחו בזרועם ותרבם כי תושיעם : אהבה שאהב יצחק את עשו · משום דמפרש השבעתי אתכם שלא ימרדו במלכות עשו המושל עלינו בשביל הברכה שברכו יצחק והיה כאשר תריד וגו' וזו הברכה באה לו בשביל האהבה שאהבהו · לא תמרדו באהבה זו עד זמן שתחפץ האהבה לתת כח אל הברכה · ור' ברכיה מפרש עד שתחפץ על מדת הדין כי על האהבה לא שייך חפץ ורצון וזה שמסיים בדבריו לכך נאמר עד שתחפץ: הנה זה בא זה משה כו' · ר"י סובר כי ועבדום וענו אותם לא התחיל מימי יצחק וכמו"ש בפ' הקודם · אבל התחיל מירידתם למצרים · ורק הקב"ה נחם על הרעה וחשב כר"י שנה כאלו הם ת' שנה וכ"ה דעת ר"נ ורבנן אבל ישראל תמהו על הבשורה בשביל שלא היה בידיהם זכות וגם חטאו בגילולי מצרים · ואיך ימהר ה' לפניהם את הקץ : אין הרים אלא בתי דינים · ומפרש את הכתוב מדלג על הרשעים ולא יביט בהם כדי שיביט על ההרים · ומביא הכתוב וירדתי על ההרים נראה' כי ההרים נקראו ב"ד · כי אם היה הרים ממש איך אמר הכתוב וירדתי על ההרים ולא ואעל על ההרים · ולכן מדרים בתנחומא [בחקותי סי' ה'] כי אמרה אלכה אל הסנהדרין מזינן דהמה מפני מעלתם נקראו הרים · והקרב אליהם בהכנעה ושפלות יאמר וירדתי : ואין הרים אלא עבודת כוכבים · פי' כי שמה יעבדום העבודת כוכבים אבל לא ההרים עצמן יעבדו בעבודת כוכבים כמו דאיתא בספר"י אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם : מכתבת טירוניא · זה מל' שררה וכמו דתרגם סרני פלשתים טורני פלשתאי ופי' כי המלכות הזו כותבת ומושיב וממנה שרים על כל הארצות והשרים האלה משעבדים בישראל ונחשב כאלו כל האומה משעבדים עמהם · ופי' הכתוב לפ"ז כי הרים וגבעות קאי על אומות העולם וכמו ויתפוצצו הררי עד שחו גבעות עולם דמדרים על העמים · והקב"ה מדלג על שעבודם למהר את הגאולה : דיאו דיאו · זה הוא לשון חבה ואהבה לאב ואם או לשארו בלשון העמים וזה שאמרה כ"י לפני הקב"ה אתה קראת אלינו בלשון חבה · ואנחנו כבר הקדמנו לקרוא לך בלשון חבה : מדלג מהר להר · ובדלוגו הוא נגלה ונכסה ונגלה שנית ונתכסה שנית · וכן היה במצרים ובים ובסיני כי נגלה כבודו לישראל והסתתר

ביום השלישי ירד ה' · משגיח מן החלונות · וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר · (ט) מציץ מן החרכים · וידבר אלהים את כל הדברים · ענה דודי ואמר לי · מה אמר לי · אנכי ה' אלהיך : ב ד"א דומה דודי לצבי · אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע את אמרת לי דיו דיו דיאו דיאו את לגבן תחלה · דומה דודי לצבי · א מה צבי זה מדלג מהר להר מבקעה לבקעה מאילן לאילן ומסוכה לסוכה מגדר לגדר כך הקב"ה מקפץ מבית הכנסת זה לבית הכנסת זה מבית מדרש זה לבית מדרש זה · כל כך למה כדי לברך ישראל · ובאיזו זכות בזכותו של אברהם · הדא ה"ד (בראשית יח) וירא אליו ה' באלוני ממרא · רבי ברכיה בשם ר' לוי ב יושב ישב כתיב בא אברהם לעמוד אמר לו הקב"ה שב אברהם את סימן לבניך מה את יושב ואני עומד · כך יהיו בניך בשעה שיכנסו לבית הכנסת ובית המדרש וקורין קריאת שמע הם יושבין וכבודי עומד ביניהם מה טעמא (תהלים פ"ב) אלהים נצב בעדת אל · רבי חגי בשם רבי יצחק אמר אלהים עומד אין כתיב אלא נצב מהו נצב (י) איטימוס המד"א (שמות ל"ד) ונצבת לי שם על ראש ההר וכתיב (ישעיה ס"ה) והיה טרם יקראו וגו' · ר' שמואל משום ר' חנינא כל קילוס וקילוס שישראל מקלסין להקב"ה הקב"ה יושב ביניהם הה"ד (תהלים כ"ב) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל · או לעופר האילים · ר' יוסי בר' חנינא לעורזליהון דאיילתא · הנה זה עומד אחר כתלנו · אחר כתלי בתי כנסיות ובתי מדרשות · משגיח מן החלונות · מבין כתפיהם של כהנים · מציץ מן החרכים · מבין אצבעותיהם של כהנים · ענה דודי ואמר לי מה אמר לי יברכך ה' וישמרך : ג ד"א דומה דודי לצבי אמרה כנסת ישראל להקב"ה את אמר לן דיו דיו את דיאו דיאו לגבן תחלה · דומה דודי לצבי · ג מה צבי זה נראה וחוזר ונכסה נראה וחוזר ונכסה · כך גואל הראשון נראה ונכסה וחוזר ונראה · וכמה נכסה מהם · ר' תנחומא אמר שלשה חדשים הה"ד (שמות ה') ויפגעו את משה ואת אהרן · יהודה ברבי אמר לקירסין כך גואל האחרון נגלה להם וחוזר ונכסה מהן · וכמה נכסה מהן ארבעים וחמשה ימים הה"ד (דניאל י"ב) ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף מאתים ותשעים · וכתיב (שם) אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה · אילין יתיריא מאן אינון · רבי יוחנן בן קצרתה בשם רבי יונה אמר ד אלו מ"ה יום שהוא נכסה מהם ואותן הימים ישראל קוטפים מלוחים ושרשי רותם ואוכלין הה"ד (איוב ל') הקוטפים מלוח עלי שיח ושרשי רתמים לחמם · ולאיכן הוא מוליכן · מאן דאמר למדבר יהודה · ומאן דאמר למדבר סיחון ועוג · מאן דאמר למדבר יהודה הה"ד (הושע י"ב) עוד אושיבך באהלים כימי מועד · ומאן דאמר למדבר סיחון ועוג מדכתיב (שם ב') הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר · (שם) ודברתי על לבה ונתתי לה את כרמיה · וכל שהוא מאמין לו והולך אחריו וממתין הוא חיה · וכל שאין מאמין לו והולך לאומות העולם בסוף הן הורגין אותו · א"ר יצחק בר מריון לסוף מ"ה ימים נגלה להם ומוריד להם את המן ואין כל חדש תחת השמש : ד ד"א או לעופר האילים · לאורזליהון דאיילתא · הנה זה עומד אחר כתלנו · אחר כותל מערבי של בית המקדש למה שנשבע לו הקב"ה שאינו חרב לעולם ושער הכהן ושער חולדה לא חרבו לעולם עד שיחדשם הקב"ה · משגיח מן החלונות · זו זכות אבות · מציץ מן החרכים · זו זכות אמהות · ענה דודי ואמר לי · מה אמר לי החדש הזה לכם ראש חדשים : ה ד"א ענה דודי ואמר לי · רבי עזריה אמר לא היא עניה ולא היא אמירה אלא ה ענה לי על ידי משה ואמר לי על ידי אהרן ומה אמר לי קומי לך רעיתי יפתי קומי לך זרוזי גרמיך · ד"א קומי לך · בתו של אברהם דכתיב ביה (בראשית י"ב) לך לך מארצך וממולדתך · רעיתי יפתי · בתו של יצחק שריעה אותי וייפה אותי על גבי המזבח · ולכי לך בתו של יעקב ששמע לאביו ולאמו שנאמר (שם כ"ח) וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם :

א [יא] **כי הנה הסתו עבר** · ו אלו ת' שנה שנגזרו על אבותינו במצרים · הגשם חלף הלך לו · אלו מאתים ועשר שנים · ולא הוא הגשם ולא הוא הסתו · אמר ר' תנחומא עיקר טרחותא מיטרא הוא · כך עיקר שעבודן של ישראל במצרים שמונים ושש שנים היו משעה שנולדה מרים · (פירושה · שלכך נקרא שמה מרים על שום שנאמר (שמות א') וימררו את חייהם כי מרים לשון מירור הוא) :

א [יב] **הנצנים** נראו בארץ · הנצוחות נראו בארץ · איזה זה · זה משה ואהרן שנא' (שם י"ב) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר · עת הזמיר הגיע · הגיע זמנן של ישראל להגאל · הגיע זמנה של ערלה שתזמר · הגיע זמן של מצרים שיזמרו · הגיע זמן עבודת כוכבים שלהן שתעקר שנא' (שם) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים · הגיע זמן של ים שיבקעו מימיו שנא' (שם י"ד) ויבקעו המים · הגיע זמן של שירה שתאמר שנא' (שם ט"ו) אז ישיר משה · ר' תנחומא אמר הגיע זמן שתעשו זמירות להקב"ה שנא' (שם) עזי וזמרת יה · זמירות יה · אמר ר' ביבי (תהלים קי"ט) זמירות היו לי חוקיך · וקול התור נשמע בארצנו · אמר ר' יוחנן קול תייר טב נשמע בארצנו זה משה · בשעה שאמר (שמות י"א) ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה :

א [יג] **התאנה** חנטה פגיה · אלו פושעי ישראל שמתו בשלשה ימי אפילה שנא' (שמות י') ויהי חושך וגו' לא ראו איש את אחיו · והגפנים סמדר נתנו ריח · אלו הנשארים שעשו תשובה ונגאלו · אתא משה לגבן אמר לון כל הדין ריחא טבא אית גביכון ואתון יתיבין

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תתקפ"ו : ב בראשית רבה פרשה מ"ח · במדבר רבה פ' י"א · תנחומא סדר וירא סי' ב' · מדרש תהלים מזמור כ"ב · פסיקתא רבתי פרשה ט"ו · מדרש שמואל פרשה י"ט · ילקוט ריש סדר וירא · ילקוט תהלים רמז תרפ"ה · ועיין ברכות דף ו' : ג במדבר רבה פרשה י"א · פסיקתא רבתי פ' ט"ו · ילקוט הושע רמז תקי"ח : ד רות רבה פרשה ה' · ילקוט רות רמז תר"ג : ה ילקוט כאן רמז תתקפ"ו : ו פסיקתא רבתי פ' ט"ו · ילקוט כאן כל הענין :

חדושי הרש"ש

(ט) מציץ מן החרכים וידבר כו' · עי' מה שכתבתי בבמ"ר פר' י"א אות ד' : (י) איטימוס היך מה דאת אמרת ונצבת לי כו' · בב"ר פ' מ"ח הגירסא ונצבת על הצור :

מתנות כהונה

וקשר אהבה ומפרש ואזיל היאך : לאורזליהון גרסי' ושוב עיין בבמדבר רבה פי"א ובמדרש רות בפסוק גושי הלום : בזכותו של אברהם · דכתיב על ההרים ואין הרים אלא אבות ואברהם אב לאבות : איטימוס · מוכן ומזומן שם טרם בואם : יקראו וגו' גרסי' : לעורזלהון גרסי' : לקרסין · לעתים ועיין לקמן בפסוק יפה את כתרצה וכן פי' רבינו בחיי סוף פרשה שמות : שלשה חדשים · במדבר רבה סוף פרשה י"א נתבאר כל זה ועיין שם : מאן · מהיכן הם ובילקוט הושע גרס אלין מיתריי מה אלין כו' : כימי מועד · משמע אותו מדבר שהיו הולכין דרך שם לעלות לרגל : ה"ג בילקוט ומוריד להם את המן למה שאין כל חדש ומאי טעמא אנכי ה' אלהיך המעלך וגו' ושוב גרס או לעופר ולא גרס ד"א : בסוף הן הורגין אותו · במדרש רות בפסוק ויצבט לה ובילקוט הושע הגירסא יותר נכונה קצת : ושער הכהן ושער חולדה בילקוט לא גרס ליה וכן בבמדבר רבה פי"ג לא גרס ליה ובאיכה רבתי סוף פסוק היו צריה לא הזכירם ג"כ : זו זכות אמהות · בילקוט מסיים כשם שיש הפרש בין חלון לחלון כך יש הפרש בין זכות אבות לזכות אמהות וכן מצאתי בספר ישן : החדש הזה · ה"ג ג"כ בספר ישן ובאות אמת הגיה שנאמר חי אני נאם ה' כי כלם כעדי תלבשי : שריעה אותי · י"ל מלשון רעייה ממש או מלשון רצון ונחת רוח תרגום רצון רעוא או י"ל מלשון ריע וחבר :

ולא הוא גשם כו' · בתמיה : ה"ג מטרא הוא כך עיקר כו' · ובאות אמת הגיה מטרא הוא פ"ו יום כך עיקר כו' · ונראה שאין צורך ועי' לקמן : פירושה כו' · בילקוט ובספר ישן הגירסא באופן אחר והוא פירוש נכתב בפנים :

הנצנים · ה"ג הנצנים נראו בארץ הנצוחות נראו כו' ועיין לקמן : להגאל · ודרש האמיר לשון זמר ושמחה : שתזמר · שיכרתו כד"א לא תזמור : שיבקעו · וזהו כריתה שלהן : זמירות היו לי וגו' · בילקוט גרס הגיע זמנה של תורה להנתן שכתוב בה זמירות היו לי וגו' :

התאנה · פושעי ישראל · הפגים הם התאנים שלא נתבשלו כל צרכן וכך הם פושעי ישראל שמקדימים תבשיליהם שנתבשל וה"ג פושעי ישראל שמתו בשלשה כו' · ועיין בשמות רבה פרשה י"ג : כל הדין כו' · כל כך ריח טוב יש בכם ואתם יושבים פה ושוב ג"כ ענה על ידי יהושע ואמר לי על ידי אלעזר : ולא

פירוש מהרז"ו

ב מה אמר לי יברכך ה' וישמרך · עי' שם במ"ר פרשה י"א סי' ב' באופן אחר ובאריכות ומכאן ואילך אינו במ"ר שם ועי' שמ"ר ריש פ' ט"ו וש"נ ומבואר וכל הענין בפסיקת' פרשה ט"ו : ג נראה וחוזר ונכסה מדרש רות סוף פסוק ויאמר לה בועז : שלשה חדשים · בשמ"ר פרשה ה' סי' י"ט איתא ששה חדשים : יהודה ב"א אמר לקורסין · בפסיקתא שם ליתא וכאן צ"ע : כך גואל אחרון · וכמ"ש כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ותרגום כי יפלא אכי יתכסא : ימים אלף מאתיים · אין אתנו יודע עד מה ימים אלו מה שיבן : הקוטפים מלוח · ובפסוק הקודם הערקים ציה אמש שואה ומשואה ובעת שיתכסה המשיח יברחו ישראל למדבר ושם יקטפו מלוח עלי שיח : ד זו זכות אמהות · וכמ"ש בילקוט כשם שיש הפרש בין חלון לחרך כך וכו' עי' מ"כ :

א אלו ת' שנה · פסיקתא פרשה ט"ו סי' י"א ושם הגי' כי הנה הסתיו אלו ר"י שנה הגשם חלף הלך לו זה השעבוד וכן צריך להגיה כאן ועי' סדר עולם רבא פרק ג' שלכך נקרא שמה מרים וכו' וכן הוא בפסיקתא שם בשם ר' יצחק :

א הנצוחות נראו · כי לפי מ"ש הסתיו והגשם על הגלות והשעבוד שהלכו א"כ מ"ש הנצנים משל על הגואלים ועל שלא אמר הפרחים או הדשאים ע"כ דורש הנצנים נצוחות נצחים ע"פ מדת ממעל על שנצחו את פרעה ומצרים וזהו נראו שנצחו וכמ"ש ד"ר פרשה ה' סי' י"ג שבכמה מקומות שכתוב נראה דורשים על נצחון : עת הזמיר · דורש הזמיר מלשון כריתה וכמ"ש תזמור כרמך ומלשון שירה וזמרה : זמנה של ערלה · שבליל פסח ביציאתם ממצרים מלו כמ"ש שמ"ר פרשה י"ט סי' ה' :

יפה קול

והסתתר · ונגלה והסתתר והתגלות התמידות תהיה רק לעתיד : מציץ מן החרכים וידבר וגו' · אבוא אליך פירושו גלוי שכינה דוקא : שמונים ושש שנים · וכתבתי לעיל שזה הוא הטעם ותמוהים

ודריש מציץ מלשון דבור וכמו לעיל בפסוק ראשון לפור מצולי והוא יודע מה מצולי : כך הקב"ה מקפץ

מביהכ"נ כו' · הוא בא במשלו ללמד לנו כמו שהצבי מחליף את המקומות תמיד · אשר גם ראיה זו כראיה זה וכללם טובים הם לו · כן הקב"ה אף כי אין מעלת ביהכ"נ אחד שוה לשני · כי יש בהכ"נ אשר

בו רב עם ומתפללים בכוונה גדולה · ויש בהכ"נ אשר לא כן הוא · גם צרכי העם מרובים ושונים ולכן גם תפלתם שונות · יש המתפללים על פרנסה · ויש על השובע ויש על הבריאות ועוד הרבה השונים

זה מזה אבל בכללם כולם אהובים וכולם חביבים לפני הקב"ה והוא יענם בברכה · וכמו שמביא ע"ז במ"ר את הכתוב בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך : יושב ישב כתיב · כי אם כתב

בוי"ו היה במשמע והוא יושב כאשר נראה אליו ה' · ואח"ז כשראה את ה' קם וכמו ופרעה תוגם פי' שהיה תוגם אז · ועתה חדל מלתגום · אבל מדכתיב חסר וי"ו ויתפרש כמו פעל עבר · יאמר הכתוב כי כאשר

נראה אליו ה' ישב אברהם אף שהיה לו לעמוד ולפיכך דרשו שאמ"ל הקב"ה שב ולפיכך ישב · בשם הרא"ש : וכבודי עומד ביניהם · זה הוא הכל במראה הנבואה כמו שראה הנביא את השכינה בלבו · כי למעלה

אין עמידה ואין ישיבה ולא כל מקרה ממקרי הגוף : כל קילוס וקילוס כו' · הכוונה בזה כי בקיבוצם הם מתדבקים להקב"ה · ולכן הוא משרה שכינתו ביניהם ומשפיע עליהם שפעת ברכה : מבין כתפיהם של

כהנים · כי במה שמרימים ידיהם נמצא מראשם הם נראים כחלונות בין הידים והכתפים וכן ממה שמחלקים אצבעותיהם נראים כחרכים בין האצבעות . ומעת הוסר התמיד וגו' · מפרש כי מעת אשר תתפשט

שמלכות שלא תתנם לעשות לה' שום עבודה עד שיגיע משיחנו יהיה אלף ור"צ יום : ולהיכן הוא מוליכן · פי' כשיגלה עליהם הגואל יוליכם המדברה ויתכסה מהם לנסותם מי שישאר באמונתו והמאמינים ישארו שם

ויאכלו שרשי רתמים כי אין שם מאכל אחר · והבועטים בו ידבקו בעובדי כוכבים ויסורו ממנו · ואח"ז יגלה שנית להם ויוריד את המן למאמיניו : ואין כל חדש תחת השמש · פי' דכמו שהיה בגאולת

[illegible]

ידי משה

[illegible]

הכא · קומי לך רעיתי יפתי : ב ד"א ענה דודי ואמר לי · אמר ר' עזריה לא היא עניה ולא היא אמירה אלא ענה על ידי משה ואמר לי על ידי אהרן · מה אמר לי קומי לך רעיתי יפתי · כי הנה הסתו עבר · אלו מ' שנה שעשו ישראל במדבר · הגשם חלף הלך לו · [א] אלו ל"ח שנה שהיו ישראל כמנודין במדבר · ולא היה הדבור מדבר עם משה עד שתמו כל אותו הדור · הה"ד (דברים ב') והימים אשר הלכנו מקדש ברנע וגו' · (שם) וגם יד ה' היתה בם ויהי כאשר תמו מיד ויאמר ה' אלי לאמר · הנצנים נראו בארץ · הנצוחות נראו בארץ אלו הנשיאים · שנאמר (במדבר ז') ונשיא אחד נשיא אחד · עת הזמיר הגיע · הגיע זמנה של ערלה שתזמר · הגיע זמנן של כנענים שיזמרו · הגיע זמנה של ארץ ישראל להחלק לישראל · שנאמר (במדבר כ"ו) לאלה תחלק הארץ · וקול התור נשמע בארצנו · אמר רבי יוחנן קול תייר טב נשמע בארצנו · זה קולו של יהושע בשעה שאמר עברו בקרב המחנה · התאנה חנטה פגיה · אלו סלי הבכורים · והגפנים סמדר נתנו ריח · אלו הנסכים : ג דבר אחר ענה דודי ואמר לי · ענה לי על ידי דניאל ואמר לי על ידי עזרא · מה אמר לי קומי לך רעיתי יפתי · כי הנה הסתו עבר · אלו שבעים שנה שעשו ישראל בגולה · הגשם חלף הלך לו · אלו חמשים ושתים שנה משחרב הבית עד שנעקרה מלכות כשדים · ולא שבעים שנה הן · אמר רבי לוי צא מהן שמונה עשרה שנה שהיתה בת קול מפוצצת ואומרת לנבוכדנצר עבדא בישא סוק חרוב ביתא דמרך דבנוי דמרך לא שמעון ליה · הנצנים נראו בארץ · כגון מרדכי וחבורתו עזרא וחבורתו · עת הזמיר הגיע · הגיע זמן של ערלה שתזמר · הגיע זמן של רשעים שישברו · שנא' (ישעיה י"ד) שבר ה' מטה רשעים · הגיע זמן של בבליים להשמד · הגיע זמן בית המקדש שיבנה · שנאמר (עובדיה א') ועלו מושיעים בהר ציון וכתיב (חגי ב') גדול יהיה כבוד הבית הזה · וקול התור נשמע בארצנו · אמר ר' יוחנן קול תייר טב נשמע בארצנו · אי זה זה · זה קולו של כורש הה"ד (עזרא א') כה אמר כורש מלך פרס וגו' כל ממלכות הארץ וגו' מי בכם מכל עמו · התאנה חנטה פגיה · אלו הסלים של בכורים · והגפנים סמדר נתנו ריח · אלו הנסכים : ד ד"א ענה דודי ואמר לי · ענה על ידי אליהו · ואמר לי על ידי מלך המשיח · מה אמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך · אמר ר' עזריה כי הנה הסתו עבר זו מלכות כותים שמסיתה את העולם ומטעת אותו בכזביה המד"א (דברים י"ג) כי יסיתך אחיך בן אמך · הגשם חלף הלך לו · זה השעבוד · הנצנים נראו בארץ · הנצוחות נראו בארץ · מי הם · רבי ברכיה בשם ר' יצחק כתיב (זכריה ב') ויראני ה' ארבעה חרשים · [ב] ואלו הן · אליהו ומלך המשיח ומלכי צדק ומשוח מלחמה · עת הזמיר הגיע · הגיע זמנן של ישראל להגאל · הגיע זמנה של ערלה להזמר · הגיע זמנה של מלכות כותים שתכלה · הגיע זמנה של מלכות שמים שתגלה · שנאמר (שם י"ד) והיה ה' למלך על כל הארץ · וקול התור נשמע בארצנו · איזה זה · זה קולו של מלך המשיח המכריז ואומר (ישעיה נ"ב) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר · התאנה חנטה פגיה · א"ר חייא בר אבא סמוך לימות המשיח דבר גדול בא לעולם והרשעים כלים · והגפנים סמדר נתנו ריח · אלו הנשארים ועליהם נאמר (שם ד') והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם · [ג] אמר ר' יוחנן שבוע שבן דוד בא שנה ראשונה מתקיים מה שנאמר (עמוס ד') והמטרתי על עיר אחת · בשניה חצי רעב משתלחין בה · בשלישית רעב גדול ומתים בו אנשים ונשים וטף · וחסידים ואנשי מעשה מתמעטים והתורה משתכחת מישראל · ברביעית רעב ולא רעב שובע ולא שובע · בחמישית שובע גדול ואוכלין ושותין ושמחים והתורה חוזרת לחדושה ומתחדשת לישראל · [ד] בששית קולות · בשביעית מלחמות · במוצאי שביעית בן דוד בא · אמר אביי כמה שבועין אתת כהדא ולא אתא · ולא אתי אלא כההיא דאמר ריש לקיש דור שבן דוד בא בית [ה] הוועד יהיה לזנות והגליל יחרב והגבלן ישום ואנשי הגליל יסבבו מעיר לעיר ולא יחננו וחכמת הסופרים תסרח ויראי חטא ואנשי חסד נאספים והאמת נעדרת ופני הדור כפני הכלב · ומנין שאמת נעדרת שנא' (ישעיה נ"ט) ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל · להיכן הולכת דבי ר' ינאי אומר הולכת ויושבת לה עדרים עדרים במדבר · ורבנן אמרי דור שבן דוד בא חכמי הדור מתים והנותרים עיניהם כלות ביגון ואנחה וצרות רבות ורעות רבות באות על הצבור וגזרות קשות מתחדשות ומשתלחות עד שהראשונה קיימת אחרת באה ונסמכה לה · אמר ר' נהוראי דור שבן דוד בא הנערים ילבינו לזקנים ויעמדו הזקנים בפני הנערים (מיכה ז') בת קמה באמה כלה בחמותה אויבי איש אנשי ביתו ובן אינו מתבייש מאביו · ר' נחמיה אומר קודם ימות המשיח · עניות ירבה ויוקר הווה והגפן תתן פריה והיין יסריח והמלכות כלה תהפך למינות ואין תוכחות · אמר ר' אבא בר כהנא אין בן דוד בא אלא בדור שפניו דומין לכלב · אמר רבי לוי [ו] אין בן דוד בא אלא בדור שפניו תצופות וחייב כלייה · אמר ר' ינאי אם תראה דור אחר דור מחרף ומגדף צפה לרגלי מלך המשיח · הה"ד (תהלים פ"ט) אשר חרפו אויביך ה' אשר חרפו עקבות משיחך · מה כתיב בתריה ברוך ה' לעולם אמן ואמן :

א [יד] יונתי בחגוי הסלע · מהו יונתי בחגוי הסלע · אמר ר' יוחנן אמר הקב"ה קורא אני לישראל יונה דכתיב (הושע ז') ויהי אפרים כיונה פותה אין לב · אצלי הם כיונה אבל אצל אומות העולם כמין חיות דכתיב (בראשית מ"ט) גור אריה יהודה · נפתלי אילה שלוחה · יהי דן נחש עלי דרך · בנימין זאב יטרף · וכל י"ב שבטים משולים כחיות · לפי שהאומות נלחמים לישראל ואומרים לישראל מה אתם רוצים מן השבת ומן המילה · והקב"ה מגבירן לישראל ונעשין בפני האומות כחיות להכניען לפני הקב"ה ולפני ישראל · אבל אצל הקב"ה נעשים כיונה תמה ושומעין לו · הה"ד (שמות ד') ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' · אמר הקב"ה למשה · משה את עומד וצועק כבר שמעתי ישראל וצעקתם · הה"ד (שם י"ד) מה תצעק אלי · אין בני ישראל צריכין לך · לפיכך אמר הקב"ה יונתי בחגוי הסלע · אמר רבי יהודה ברבי סימון אמר הקב"ה לישראל אצלי הם תמימים כיונים · אבל באומות העולם הם ערומים כנחשים · הה"ד (דניאל ג') ענו שדרך משך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנצר · [ז] אין למלכא למה נבוכדנצר · ואין נבוכדנצר למה מלכא · אלא כך אמרו לו אם לפסים וגולגליות ודימוסיות וארנוניות מלך את עלינו · הה"ד למלכא נבוכדנצר · ואם לדבר זה שאת אומר לנו להשתחוות לצלמך · נבוכדנצר את · ונבוכדנצר שמך הוא גברא וחד נבו עלינו כחדא

מסורת המדרש א תענית דף ל' · בבא בתרא דף קכ"א · ירושלמי תענית פרק ג' : ב סוכה דף נ"ב · ילקוט זכריה רמז תקס"ח : ג סנהדרין דף צ"ז · תנא דבי אליהו זוטא פרק ט"ז : ד מגילה דף י"ז : ה סוטה דף מ"ט : ו פסיקתא רבתי פ' א' : ז במדבר רבה פרשה ט"ו · אגדת בראשית פרק ז' · תנחומא סדר נח סימן י' · וסדר בהעלותך סימן ט' :

פירוש מהרז"ו

ב והימים אשר הלכנו · מקדש ברנע · עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה עד תום כל הדור וגם יד ה' היתה בם וגו' שהיה רצונו שיתמו אלו ויהי כאשר תמו ויאמר ה' אלי ולא קודם לכן שהיה בכעס ורוגז עליהם : נשיא אחד · במדבר ל"ד י"ח וס"ד לנחול את הארץ והם נאמו לכנענים : זמנה של ערלה · בכניסתם לארץ מלו יהושע בגלגל : עברו בקרב המחנה · לעבור את הירדן לנחול את הארץ :
ג ע"י דניאל · בבית שני : ולא שבעים שנה · כמ"ש לפי מלאת לבבל שבעים שנה וכתיב ירמיה כ"ה י"א ועבדו הגוים האלה את מלך בבל שבעים שנה ותירץ שי"ח שנה של מלכות בבל היה קודם החורבן ונ"ב שנה אחר החורבן : זמנה של ערלה · לעיל בדרשה של מצרים וכניסת הארץ היה שם מילה כאשר נתבאר ואגב שאמר שם אמר גם כאן : שבר ה' מטה רשעים · ובפסוק הקודם נשא המשל הזה על מלך בבל וכו' שבר ה' וגו' :
ד ע"י אליהו · דורש על לעתיד בעת המשיח : ארבעה חרשים · עי' סוכה נ"ב וס"ד ויבואו אלה להחריד אותם לידות את קרנות הגוים הנושאים קרן אל ארץ יהודה לזרותה ומ"ש משוח מלחמה הוא משיח בן יוסף וכמ"ש במ"ר רים פרשה י"ד וע"ע ב"ר פרשה ע"ה סי' ו' ע"ש : שבוע שבן דוד · פסיקתא פרשה ט"ו · סוטה מ"ט כל הענין : ותהי האמת נעדרת · ותהי האמת משמע הויה וקיום ונעדרת משמע כליון ע"כ דורש נעדרת עדרים עדרים כך שמעתי בשם הגאון החסיד רשכבה"ג אליהו מווילנא זצ"ל וזה ע"פ מדה ט"ו והכרע ע"פ מדת ממעל :
א יונתי · שמ"ר פרשה כ"א סי' ה' עי' מש"ש ועי' לעיל רים פסוק השבעתי ותבין כאן : למלכא לנבוכדנאצר · עיין ויקרא רבה סוף פרשה ל"ג :

ידי משה

עלו בני ישראל משה פעמים ס"ר וס' פעמים פ"ו עולה ת"ל שנה וזה השלים המנין שהיו ישראל ראוים להיות כשהם ס"ר ת' שנים ועכשיו שנתרבו עד שהיו ס' פעמים ס' רבות עולה ת"ל שנים ודו"ק : אלו ל"ח שנה שהיו ישראל כמנודים במדבר ולא נתייחד עמהם הדבור · פי' הר"ן שהנידוי היה בשביל חטא מרגלים מאח"כ החטא של עגל כבר נתכפר להם והקשה הרשב"ם והרי כמה דיבים נאמרו באותן ל"ח שנים ומשני ע"י אורים ותומים ובאמר שבע משני שלא דבר עמו דרך חיבה כדרך שאדם מדבר עם חבירו אוהבו שנכנס עמו בדברים אף שלא מן הנוכח לרוב החיבה וגם לא דבר עמו פנים אל פנים וכ"ל דזה הוא כוונת הגמרא בפרק הרואה ודבר ה' אל משה פנים אל פנים וגו' מאי דבר עמו דרש ר"י שדבר עמו שיחזיר את האהל למקומו ובאם לאו יהושע יהיה תחתיך וקשה מאי קשה לר"י בפסוק זה שדרש דרש זה אלא נ"ל שקשה לר"י והא כל זמן שלא נתרצה הקב"ה לישראל על מעשה עגל לא היה הדיבור עם משה פנים אל פנים לז"א שהדבור היה שיחזיר את האהל למקומו וא"כ בדבור זה נתרצה להם לישראל ולפיכך דיבר פנים אל פנים וק"ל : הגיע זמנן של כנענים · פי' ע"ד דאי' ברא"ר ע ודור רביעי ישובו הנה קאי על דור ד' של כנענים ולאו אישראל א"נ י"ל דאיתא שכששמעו שישראל רוצים ליכנס לא"י קצצו כל האילנות

הגיע זמנה של ערלה כו' · פי' ערלת לב כי כולם ישובו בתשובה לה' : בית הועד מקום שתלמידי חכמים מתועדים ללמוד תורה · ואנשי הגבול כנ"ל והם אנשי גבול א"י · ל"א ואנשי גזית וקאי על סנהדרין · ומ"ש כפני הכלב פי' שלא יתביישו זה מזה : להיכן הולכת נראה דגרסי' כאן כמו בפרק חלק מאי ותהי האמת נעדרת אמרי בי רב מלמד שנעשית עדרים והולכת לה · וע"ז שואל להיכן הולכת · ומה שדרשו נעדרת לשון עדרים דאי לשון העדר היה לו לאמור והאמת נעדרת כי ותהי המורה על הויה לא יתאחד עם ההעדר אשר הוא הפוכו ולא ילדק לשון הויה בהעדר · ופי' כי אנשי אמת לא יוכלו לדור בעיר מפני רעת יושביה · אבל יתאספו חבורות חבורות ויבחרו לשבת במדבר במקום שאין ישוב : מה כתיב בתריה ברוך ה' וגו' · כדי שלא לעמוד בדבר רע בחרפת משיח ה' לכן מביא הכתוב הזה וכיוצא בזה כתב הרמב"ם בסוף מסכת ידים :
מהו יונתי · ולא אמר יונה · לכן אמר כי רק לגבי הקב"ה נמשל לישראל ליונה כי אליו הם תמימים : אמר הקב"ה למשה כו' · אין ענין לזה כאן כלל · אלא אגב שטפיה דבשמ"ר דריש הכתוב הזה יונתי וגם הוא מענינא של הפרשה לכן הובא גם פה : ערומים כנחשים להשיב תשובות בערמה כמו שהיה הנחש ערום : וחד נבו עלינו כחדא · י"מ נבו כלב משום דבויק"ר גרס את וחד כלב שוין עלינו כחדא

מתנות כהונה

ולא היה הדבור כו' · פירוש לא היה נתגלה אליו בלשון דבור ובפנים מאירים רק בלשון אמירה בפנים זועפים : ה"ג מיד וידבר ה' אלי ס' ופירש"י שם אלי היה בדיבור ולא קודם לכן : הנצוחות · לשון נצחון ונשיאות : להחלק · להזמר לחלקים : עבדא בישא כו' · עבד רע עלה והחרב בית אדונך הקב"ה שבני אדונך אלו ישראל אין שומעין לו : זמנן של ישראל שישברו גרסי' · להשמר · להזמר : של בהמ"ק גרסי' · כלומר ולומר שירה בבהמ"ק : של ב"ה שיבנה · שנאמר גדול יהיה כבוד הבית הזה וגו' ופסוק זה נאמר על בית שני ועיין בילקוט : מכל עמו וגו' גר' : ומשוח מלחמה · במסכת סוכה בפרק החליל לא גרסי' משוח מלחמה ומונה במקומו משיח בן יוסף : ה"ג של מלכות שמים שתגלה : והרשעים כלים · והרשעים דומים לפגי תאנה כדלעיל : ומתחדשת כו' · בפ' חלק גרס חוזרת לישראל : כמה שבועין כו' · והא כמה שמיטות עברו שהיו השנים כסדר הזה ועדיין משיח לא בא ולא יבא אלא אחר שיהיה כמו שאמר ר"ל כו' ובפ' חלק הסוגיא באופן אחר : והגבלן · פירש"י מקום יש ששמו כן ובערוך ערך גבל האחרון פירש בשם תרגום ירושלמי שהוא ארץ שעיר : כפני הכלב · שלא יתביישו זה מזה ולישנא אחרינא פירש"י בשם מ"ר כפני הכלב ממש : עדרים · נעדרת דרש לשון עדרים ובפ' חלק לא גרס במדבר ובילקוט ישעיה גרס ליה : לזקנים · כלומר לפני הזקנים : יסריח · בפ' חלק גרס ביוקר : ברוך ה' לעולם · שיהיה מלך עולם ה' אחד ושמו אחד :
יונתי · אצלי הם כיונה גרסי' · ופי' נוח להתפתות ועיין בשמות רבה פרשה כ"א : כל שנים עשר שבטים כו' · מה אמך לביאה כמו שפירש רש"י בפ' שמות : ה"ג כי פקד ה' וכו' עד אמר הקב"ה והמאמר בשלמותו עי' בשמות רבה פ' כ"א : לפסים גרסי' ·

יפה קול

ענה דודי ע"י משה · נ"ל ענה לי ע"י אלעזר ואמר לי ע"י יהושע · וכ"ה בילקוט דהא השתא בכניסתן לא"י מיירי · ואלעזר ויהושע הוכנו מראש להביאם אל הארץ כדכתיב ויקח את יהושע ויעמדהו לפני אלעזר הכהן (במדבר כ"ז) : ולא היה הדבור מיוחד · עי' ברש"י סוף תענית וברשב"ם פרק יש נוחלין : הנצוחות · ודרים הנצנים מלשון נצחון כמו שדרשו בפ' גיד הנשה עלתה נצה מעין ויז נצחם : הגיע זמנה של ערלה שתזמר ע"י יהושע דכתיב מול את בני ישראל שנית · כי במדבר לא יכלו להמול משום דלא נשבה להם רוח צפונית כדאיתא בפ' הערל : אלו הסלים של בכורים · אשר נתחייבו בכניסתם לארץ ונקט התאנה משום דהתאנים נכרים יותר כשהן מובאין בכלי אחד כדאיתא בתוספתא בכורים : ענה לי ע"י דניאל · דהוא התנ' לבנות בית אלהים דכתיב אדין ששבצר דך אתא יהב אשיא (עזרא ה') ודרשינן במדרש כי ששבצר הוא דניאל ואמר לי ע"י עזרא שבימיו בנבואתו שיבנה הבית : שבעים שנה שעשו ישראל בגולה · כי בימי יכניה מגלו ראשונה אמר ירמיה לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וזה מ"ה שנה דמלכות נבוכדנאצר · ומונה לתחלת מלכותו וכ"ג דאויל מרודך ושתים דבלשאצר · ועי' בזה במגילה בפ"ק : הנצנים נראו בארץ כגון מרדכי וחבורתו כו' · פי' שנראה זכותם ונתפרסמה חכמתם : וזה עמדה להם לעלות מן הגלות מעתה אף שלא הגיע זמן בנין ב"ה על מכונו :

נבוכדנצר נבח ככלבאי נפיח כקולתהי נצר כצרצרה · מיד נבח ככלבא ואתעבד ככדא ונצר כצרצרה · כתיב (קהלת ח') אני פי מלך שמור · אמר רבי לוי אני פי מלך מלכי המלכים אשמור · אותו הפה שאמר לנו בסיני (שמות כ') אנכי ה' אלהיך · (קהלת ח') ועל דברת שבועת אלהים על שם לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא : ב תני דבי ר' ישמעאל בשעה שיצאו ישראל ממצרים [א] למה היו דומין · ליונה שברחה מפני הנץ · ונכנסה לנקיק הסלע ומצאה שם הנחש מקנן · ונכנסה לפנים ולא היתה יכולה להכנס שעדיין הנחש מקנן · תחזור לאחורה לא תהי יכולה שהנץ עומד בחוץ · מה עשתה היונה התחילה צווחת ומטפחת באגפיה כדי שישמע לה בעל השובך ויבא ויצילה · כך היו ישראל דומים על הים · לירד לים לא היו יכולין שעדיין לא נקרע להם הים · לחזור לאחוריהם לא היו יכולין שכבר פרעה הקריב · מה עשו ויראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה' · מיד (שמות י"ד) ויושע ה' ביום ההוא · ר' יהודה בשם ר' חמא דכפר תחומין · משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מתאוה לשמוע שיחתה מה עשה הוציא כרוז ואמר כל עמא יפקון לקמפון · כשיצאו מה עשה רמז לעבדיו ונפלו לה פתאום בליסטין והתחילה צווחת אבא אבא הצילני · אמר לה אילו לא עשיתי לך כך לא היית צווחת ואומרת אבא הצילני · כך כשהיו ישראל במצרים היו המצריים משעבדין אותם והתחילו צועקין ותולין עיניהם להקב"ה · הה"ד (שם ב') ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו וגו' · מיד וישמע אלהים את נאקתם שמע הקב"ה לתפלתן והוציאן ביד חזקה ובזרוע נטויה · והיה הקב"ה מתאוה לשמוע קולן ולא היו רוצין · מה עשה הקב"ה חיזק לבו של פרעה ורדף אחריהם · הה"ד (שם י"ד) ויחזק ה' את לב פרעה מלך מצרים וירדוף וגו' · וכתיב ופרעה הקריב · מהו הקריב · [ב] שהקריב את ישראל לתשובה · כיון שראו אותם תלו עיניהם להקב"ה ויצעקו לפניו · שנא' וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה' כאותה צעקה שצעקו במצרים · כיון ששמע הקב"ה אמר להם אילולי שעשיתי לכם כן לא שמעתי את קולכם · על אותה שעה אמר יונתי בחגוי הסלע · השמיעני את הקול אין כתיב כאן אלא קולך · שכבר שמעתי במצרים · וכשצעקו בני ישראל לפני הקב"ה מיד ויושע ה' ביום ההוא : ג ר' אלעזר פתר קרייה בישראל בשעה שעמדו על הים · יונתי בחגוי הסלע · שהיו חבויים בסתרו של ים · הראיני את מראיך · הה"ד (שם) התיצבו וראו את ישועת ה' · השמיעני את קולך זו השירה · שנא' אז ישיר משה · כי קולך ערב זה השיר · ומראך נאוה · שהיו ישראל מראין באצבע ואומרים זה אלי ואנוהו : ד ר"ע פתר קרייה בישראל בשעה שעמדו לפני הר סיני · יונתי בחגוי הסלע שהיו חבויין בסתרו של סיני · הראיני וגומר · שנא' וכל העם רואים את הקולות · השמיעני את קולך · זה קול שלפני הדברות · שנא' (שמות כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · כי קולך ערב · זה קול שלאחר הדברות · שנאמר (דברים ה') וישמע ה' את קול דבריכם וגו' הטיבו כל אשר דברו · [ג] מהו הטיבו כל אשר דברו · חייא בר אדא ובר קפרא · חד אמר הטבה כהטבת הנרות · וחד אמר הטבה כהטבת הקטורת · ומראך נאוה שנא' (שמות כ') וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק : ה רבי יוסי הגלילי פתר קרייה במלכיות · יונתי בחגוי הסלע · שחבויין בסתרן של מלכיות · הראיני את מראיך · זה התלמוד · השמיעני את קולך · זה מעשה הטוב · [ד] וכבר נמנו פעם אחת בבית עליית ערים בלוד ואמרו מי גדול התלמוד או המעשה · ר' טרפון אומר גדול הוא המעשה · ר' עקיבא אומר גדול הוא התלמוד · נמנו וגמרו גדול הוא התלמוד שמביא לידי מעשה · כי קולך ערב · זה התלמוד · ומראך נאוה זה מעשה הטוב : ו רבי הונא ור' אחא בשם רבי אחא בר חנינא פתרי קרייה על דעתיה דרבי מאיר באהל מועד · יונתי בחגוי הסלע שחבויין בסתר אהל מועד · הראיני את מראיך · שנא' (ויקרא ח') ותקהל העדה אל פתח אהל מועד · השמיעני את קולך (שם ט') וירא כל העם וירונו · שירה נאה אמרו על ידי שראו דבר חדש לפיכך אמרו שירה חדשה · כי קולך ערב · זה השיר · ומראך נאוה · המד"א (שם) ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה' · אמר ר' תנחומא אינון פתרון לה (א) על דעתיה דר' מאיר באהל מועד · אף אנא נפתרינה על דעתיה דרבנן בבית העולמים · יונתי בחגוי הסלע · שהיו חבויין בסתר בית עולמים · הראיני את מראיך · המד"א (מלכים א' ח') אז יקהל שלמה · השמיעני את קולך · המד"א (ד"ה ב' ה') ויהי כאחד למחצצרים ולמשוררים קול אחד · ר' אבין בשם ר' אבא כהן בן דליה אמר · כתיב (שמות י"ט) ויענו כל העם יחדיו וכתיב (שם כ"ד) ויען כל העם קול אחד ויאמרו· עד איכן עמד להם אותו הקול עד ויהי כאחד למחצצרים ולמשוררים להשמיע קול אחד· כי קולך ערב· זה השיר· ומראך נאוה · אלו הקרבנות · המד"א (מלכים א' ח') (ב) ויזבח שלמה את זבח השלמים וגו' בקר · אי זה בקר את ארבע העגלות ואת שמונת הבקר : ז ר' אליהו פתר קרייה בעולי רגלים · הראיני את מראיך אלו עולי רגלים שנא' (דברים ט"ז) שלש פעמים בשנה יראה וגו' · השמיעני את קולך · זה קריאת ההלל בנועם בשעה שישראל קורין את ההלל קולן עולה למרום · [ה] מתלא אמר פסחא בבייתא והלילא מתברא אברייאה · כי קולך ערב · זה השיר · ומראך נאוה · זה הדוכן : ח ר' יהודה בן סימון בשם ר' שמעון בן אלעזר אמר מפני מה [ו] נתעקרה רבקה כדי שלא יהיו אומות העולם אומרים תפלתנו עשתה פירות שאמרו לה (בראשית כ"ד) אחותנו את היי לאלפי רבבה · עד שהתפלל עליה יצחק ונפקדה · הה"ד (שם כ"ה) ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו · רבי עזריה בשם ר' חנינא בר פפא אמר [ז] מפני מה נתעקרו אמהות כדי שלא יהו מתרפקות על בעליהן בנויין · ר' הונא ורבי ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמר מפני מה נתעקרו אמהות כדי שיצאו רוב שנים בלא שעבוד · רבי חוניי בשם ר' מאיר מפני מה נתעקרו אמהות כדי שיהנו בעליהן בנויין · שבזמן שהאשה מקבלת הריון היא מתכערת ומתעובת · תדע לך שהוא כן שכל השנים שהיתה שרה אמנו עקרה היתה יושבת בתוך ביתה ככלה בתוך חופתה · כיון שעיברה

מסורת המדרש א מכילתא בשלח פרשה ב' פסוק התיצבו · שמות רבה פרשה כ"א : ב תנחומא פרשה בשלח סימן ט' · ועיין תנחומא סדר שופטים סימן י"ד : ג לקמן פרשה ד' · ויקרא רבה פרשה ל"ב · קהלת רבה פרשה י' : ד מגילה דף כ"ו · קדושין דף מ' ע"ב · בבא קמא דף י"ז · ירושלמי חגיגה פרק א' הלכה ז' · ירושלמי קדושין סוף פרק א' · ספרי עקב פיסקא מ"א · ילקוט תורה רמז תתס"א : ה פסחים דף פ"ה : ו ילקוט סדר חיי שרה : ז בראשית רבה פרשה מ"ה · תנחומא סדר תולדות וסדר ויצא :

חדושי הרש"ש

(א) על דעתיה דר"מ באהל מועד כו' · על דעתיה דרבנן בבית העולמים כו' · עיין לעיל פסוק ישקני מחלוקות ר"מ ורבנן ודלא כמ"כ : (ב) ויזבח שלמה כו' · בקר איזה בקר כו' · עיין לקמן בפסוק יפה את רעיתי

מתנות כהונה

לפה הוא שם וכל אלו שמנה הם מיני מסים ופירוש מאמר זה עי' בויקרא רבה פ' ל"ג : ה"ג כחדא נבוכדנצר נבח ככלבא · ועי' בויקרא רבה : קמפון · פלטין רחב שעומק שם המלך : ונפלה עליה גרסי' : שראו אותם · שראו ישראל את מצרים : בסתרו של סיני · כלומר תחת ההר : ה"ג של סיני הראיני וגו' שנא' וכל העם וגו' : כהטבת הנרות · כך היה מקובל לפניו דבריהם אלו : ה"ג בספר ישן מראיך זה מעשה הטוב · השמיעני זה התלמוד וכן מוכח לקמן : על דעתיה דר"מ · כלומר בשם ר' מאיר : עד ויהי גרסי' : ארבע העגלות וגו' · פסוק הוא בפרשת נשא ומפרש במדבר רבה פי"ב שאותן בקר הקריב שלמה : הלל בנועם גרסי' : פסחא גרסי' · כשאוכלין את הפסח ואומרין עליו הלל עולה למרום ומשבר העליות והתקרות : מתרפקת · ענין רפוי וחולשת ביופיין ובערוך ערך פרקד גרס מתפרקדות ולא פירשו : שכל השנים שהיתה גרסי' · ועיין בבראשית רבה פ' מ"ה : שעבוד · של צער הריון וגידול בנים :

פירוש מהרז"ו

אני פי · קה"ר פסוק זה : ב תנא דבי רבי ישמעאל · מכילתא בשלח פסוק ויראו מאד : שהיתה לו בת · עי' שמ"ר שם המשל ביתר ביאור וכאן בקיצור : ג חבויים בסתרו של ים · עי' לעיל פסוק אני חבצלת חבויה בצל וכן כאן בחגוי הסלע בסתר המדריגה ופי' שהיו בצער וצרה קודם שנבקע : ד בסתרו של סיני · מכילתא פ' יתרו פסוק ויתיצבו בתחתית ההר שהיו בצער וצרה שכפה עליהם ההר : זה קול שלפני הדברות · ויק"ר פרשה ל"ב סי' ב' ושם באורתי הפלוגתא של חייא וב"ק ועי' ד"ר פ"ז סי' יו"ד ומש"ש : כהטבת נרות · שמטיבים אחר הדלקה שסובר על קול שאחר הדברות · וכהטבת קטורת שאומרים הדק היטב · שמעתי · וזה לפני הקטורת : ה את מראיך זה התלמוד · יותר נכון לדרוש מראיך על המעשה וקולך על התלמוד וכמו שדורש כאן על סיפא דקרא אך מאחר שנמנו וגמרו שגדול התלמוד שמביא לידי מעשה והתלמוד תמיד קודם ע"כ דורש בין ברישא ובין בסיפא תחלה על התלמוד ואחר כך על המעשה · שאף בגלות ובשעבוד שמרו התלמוד והמעשה : ו על דעתיה דרבי מאיר · לעיל ריש פסוק ישקני ר' מאיר אומר באהל מועד נאמרה · והיו בצער קודם שירדה האש וקודם גלוי השכינה : שראו דבר חדש · אש מן השמים וכבוד ה' · עי' ת"כ פסוק זה · וכן מ"ש על דעתיה דרבנן בבית עולמים לעיל ריש פסוק ישקני רבנן אמרי בבית עולמים נאמרה והיו בצער שדבקו שערים ולא ירדה האש וכבוד ה' : כתיב ויענו · שמות כ' וס"ד כל אשר דבר ה' נעשה וכתיב שמות כ"ד ויען כל העם וגו' כל אשר דבר ה' נעשה : קול אחד · ע"פ מדה ז' וי"ז שבזכות שענו אצל הר סיני בקול אחד כל אשר דבר ה' נעשה זכו לבית המקדש שיבנה במהרה ויאמרו שם שירה בקול אחד : זה השיר · של הלוים בביהמ"ק : בקר איזה בקר · לפי מ"ש כאן צ"ע איך דורש אך הגירסא הנכונה כמ"ש לקמן יפה את רעיתי שמביא הפסוק מד"ה ב' ז' · ויזבח המלך שלמה את זבח הבקר בקר אין כתיב כאן אלא הבקר איזה בקר הוי אומר את ארבעת העגלות ואת שמונת הבקר ועי' במ"ר פרשה י"ב סי' י"ח ובמ"כ שם · ועל שבחינוך בית המקדש נגנז המשכן ע"כ שחטו הבקר עי' ב"ר פ' מ"ב סוף סי' ג' ובויק"ר פרשה י"א סי' ג' : ח נתעקרה רבקה · ב"ר פרשה ס' סי' י"ג : שלא יהיה

יפה קול

כחדא · וי"ל עוד שפי' נבו נביחה · ולכן דריש נבוכדנאצר נבח ככלבא ואתעבד ככדא ונצר כצרצרא · כי זה הוא הנוטריקון מן נבוכדנאצר · נבו נבח · כד כדא · נצר צרצרא · וצרצורא הוא עוף הצועק ופירושו שבכעסו נבח ככלב ונתמלא ככד נפוח וצעק כצרצורא : משל למלך כו' · במשל הזה נחזה כי ה' חפץ בתפלת ישרים למען תקבע בלבם האמונה כי מידו הכל · והבוטחים בו לא ימוטו לעולם ועד · וזה הטעם אשר הביא המלך את בתו במקום סכנה למען תדע כי הוא יגן עליה תמיד · ובו ישועתה · וזה הוא גם הטעם מה שהביא ה' את ישראל במצוקה למען יצעקו אליו ויושעו : שהיו חבויים בסתרו של ים כו' · כי באמת לא היו ישראל ראויים שיהפוך ה' סדרי הטבע להבקיע את הים ולהעבירם בחרבה · ולא קרה יד ה' להצילם בכח קל מזה · ורק לנטוע האמונה בלבבם כדכתיב ויאמינו בה' ובמשה עבדו וזה היא השירה המדברת באמונת ה' · וגם להשרות עליהם השכינה ובאמרם ז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל ובזה השיגו מראות אלהים והראו באצבע ואמרו זה אלי ואנוהו ועל השירה אמר כי קולך ערב · ועל מראות אלהים אשר ראו והראו באצבע אמר ומראך נאוה : שהיו חבויין בסתרו של סיני · שכפה עליהם הר כגיגית · ובילקוט גרים הכי שנתלש ההר ממקומו וקרבו ועמדו תחתיו שנאמר ותקרבון ותעמדון תחת ההר : כל אשר דבר ה' נעשה · ולא גרסינן ונשמע : חד אמר הטבה כהטבת הנרות כו' · כי כאשר אמרו למשה ואת תדבר אלינו היה הדבר רע בעיני משה וחשב שיקונו כדפי' ה' וכמ"ש רש"י ואת תדבר אלינו התשתם כחי כנקבה כו' כי חשד אותם אשר בערמה ידברו אבל הקב"ה ידע כי רק מפחד המות פן יאכלם האש דברו כאלה ונקיים הם מכל עון לכן אמר ה' הטיבו כל אשר דברו ומפרש האחד כהטבת הנרות שעינינו נקוי בזיכי המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה וגם פה כוונתם רק להסיר הפחד מלבם ולשמוע בלב טהור ונקי · והשני אמר כהטבת הקטורת וזה מלשון הרצאה ופיוס כמו שהקטורת רצויה לפני ה' כן עלו דבריהם לרצון לפניו : הראיני את מראיך · זה מעשה הטוב השמיעני את קולך זה התלמוד כנ"ל וכ"ה בילמדנו · ויען כי מדרך המבקש לבקש בראשונה את הקל ואח"ז הכבד לכן מביא לראיה כי בחכמת תלמוד גדול כאשר נמנו פ"א בבית עליית ערים בלוד : על דעתיה דר"מ כו' · דאמר לעיל בפסוק ישקני באוהל מועד נאמרה פתריה נמי האי קרא באוה"מ ולה"ק ר"ת אף אנא נפתריניה על דעתה דרבנן דאמרו שם בבית העולמים מדבר : שחבויין בסתר אוה"מ שהיה רק חמשים בחמשים ונתקבצו כלם בתוכו דרך נס כדאיתא בויק"ר פ"י : דבר חדש שעד עכשיו הקרבנות מתקבלים מלמעלה ועכשיו מלמטה כדלקמן על פסוק עורי צפון : בסתר בית עולמים שהיה בנס כדתנן עומדים צפופים ומשתחוים רוחים : כי קולך ערב זה השיר · שהלוים היו אומרים על הדוכן · ודורש את הכתוב הראיני את מראיך בראיית פנים ברגל · השמיעני את קולך בנעימות ההלל · אע"פ שקולך ערב לי ככר בשיר שעל הדוכן ומראך נאוה בדוכן מ"מ גם ראיית פנים בעזרה וקול ההלל חביבים לי : מפני מה נתעקרו אמהות · כי גם לאה היתה עקרה כדאיתא בב"ר פ' ע"א : כדי שיצאו רוב שנים בלא שעבוד · כי הארבע מאות שנה מתחלת מלידת יצחק · והשעבוד התחיל אחרי מות יוסף וכל אחיו · ומשנולד יצחק עד שבאו היה ק"ן שנה וי"ז שנה עד מות יעקב הוא ר"ז שנה מלבד שנות השבטים שחיו שם אחרי מות יעקב בלי שעבוד · ולפ"ז עברו הרוב מד' מאות שנה בלי שעבוד אבל אם נולדו השבטים וגם יעקב מקודם · הלא ירדו גם במצרים ומתו גם מקודם והתחילו ג"כ ימי השעבוד מקודם ולא עברו עליהם רוב הת' שנה בשעבוד : כדי שיהנו בעליהם בנויין · חלילה לנו לאמר כדי להשביע בשרם

ידי משה

והמתין הקב"ה מ' שנה מה שהיו במדבר כדי שיהיו אילנות כמקדם וח"פ ששאל אם יש בה עץ פי' אם האילנות הם כמו מקדם וק"ל : אותו הפה שאמר לו בסיני אנכי ה' אלהיך · פי' ששני דברות ראשונות שמענו מפי הקב"ה בעצמו : על שם לא תשא · יש להבין מאי בעי הכא בקרא זה וי"ל לפי דאיתא לעיל שהשביע את ישראל בדורו של שמד ועיין לעיל בפסוק השבעתי וזה שמסיים לעיל אם למסים ולגלגולת וכו' פי' לפי דאיתא ד' שבועות השביעם א' שלא ימרדו במלכות וכו' לפיכך אמרו חמ"ו מה שהשבענו שלא למרוד הוא רק למסים וכו' משא"כ להשתחוות ככר נשבענו ע"ז על שם לא תשא וגו' : הטיבו כל אשר דברו ח"א כהטבת הקטורת וח"א כהטבת הנרות · נ"ל דקמפלגי בפלוגתא אם תלמוד

נשתנה זיוה · המד"א (בראשית ג') בעצב תלדי בנים · רבי לוי בשם רבי שילא מכפר תמרתא ורבי חלבו בשם ר' יוחנן · מפני מה נתעקרו אמהות בשביל שהיה הקב"ה מתאוה לשמוע שיחתן · אמר להם יונתי אומר לכן מפני מה העקרתי אתכן שהייתי תאוה לשמוע שיחתכן · הה"ד כי קולך ערב ומראך נאוה :

א [טו] **אחזו** לנו שועלים · כשהוא מושל את המלכיות אינו מושלן אלא באש · הה"ד (יחזקאל ט"ו) ונתתי אני את פני בהם מהאש יצאו והאש תאכלם · וכשהוא מושל את המצריים אינו מושלן אלא בדבר שכבה באש · הה"ד (ישעיה מ"ג) דעכו כפשתה כבו · כשהוא מושל המלכיות אינו מושלן אלא בכסף וזהב · הלא הוא דכתיב (דניאל ב') הוא צלמא רישיה די דהב טב · כשהוא מושל המצריים אינו מושלן אלא בעופרת · שנא' (שמות ט"ו) צללו כעופרת · כשהוא מושל את המלכיות אינו מושלן אלא בארזים · הלא ה"ד (יחזקאל ל"א) הנה אשור ארז בלבנון · וכתיב אילנא די חזית די רבה וגו' · וכתיב (עמוס ב') ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם וגו' · כשהוא מושל המצריים אינו מושלן אלא בקש · שנאמר (שמות ט"ו) יאכלמו כקש · כשהוא מושל המלכיות מושלן בחיות · שנא' (דניאל ז') וארבע חיון רברבן סלקן מן ימא שניין דא מן דא · וכתיב קדמיתא כאריה · כשהוא מושל המצריים מושלן בשועלים · שנא' אחזו לנו שועלים · שמרו אותם ליאור · א"ר אלעזר ברבי שמעון ערומין היו המצריים לפיכך הוא מושלן בשועלים · מה שועל זה מביט לאחוריו [א] כך היו המצריים מביטין לאחוריהם · והיו אומרים במה נדונם · נדונם באש · והלא כבר נאמר (ישעיה ס"ו) כי באש ה' נשפט · נדונם בחרב · והלא כתיב ובחרבו את כל בשר · אלא נדונם במים שכבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם עוד · כדכתיב (שם נ"ד) כי מי נח זאת לי · אמר להם הקב"ה חייכם שכל אחד ואחד מכם אני גוררו למבולו · שנא' (תהלים ס"ג) יגירוהו על ידי חרב מנת שועלים יהיו · יגירוהו על ידי חרב · אלו הרשעים (א) שגררן לחרבו של ים · מנת שועלים יהיו · אמר הקב"ה המנה הזאת תהיה מתוקנת לשועלים · אמר ר' ברכיה שועלים קדמאה מלא · תניינא חסר · שעלים כתיב אותם הם השועלים שירדו לשעלו של ים : **ב** אמר ר' תנחומא בשם ר' יהודה ברבי סימון כתיב (ישעיה מ"ג) הנותן בים דרך · אין זו מדה קשה · ובמים עזים נתיבה · אין זו מדה קשה · אלא איזו היא מדה קשה המוציא רכב וסוס חיל ועזוז · אמר רבי יודן קיניגין מכללה ודיארטיה עתידים מן בלטורא דא דיתהו וייטורד זה שטיפה אחריהם בים · אמר ר' חנן מה היו בנות ישראל הכשרות והצנועות עושות · היו נוטלות בניהם וטומנות אותם במחילות · והיו מצריים הרשעים נוטלין בניהם הקטנים ומכניסין אותם לבתיהם של ישראל ועוקצין אותם והם בוכים והיה התינוק של ישראל שומע קול חבירו שבוכה ובוכה עמו והיו נוטלין אותם ומשליכין אותם ליאור · הה"ד אחזו לנו שועלים שועלים קטנים · ושמרו אותם להשליכם ליאור · וכמה תינוקות היו שהשליכו ליאור עשרת אלפים שנא' (יחזקאל ט"ז) רבבה כצמח השדה · (יד) ורבי לוי אמר ששים רבוא · שכן אמר משה (במדבר י"א) שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו · ומה היו המצריים עושים מביאים בניהם מן האיסכוליות שלהן ומשלחים אותם לבתי מרחצאות שלהן ורואין איזו אשה מישראל מעוברת והן מרשמים לפניהם וחוזרים ואומרים לאבותם פלניתא יש לה ג' חדשים · פלניתא יש לה ארבעה חדשים · וה' חדשים · למניינם היו נוטלים מרדיהן ומשליכים אותן ליאור · הה"ד אחזו לנו שועלים שועלים קטנים · תפשו לנו הרגו לנו אין כתיב כאן אלא אחזו לנו ששמרו אותנו ליאור : **ג** ר' יודן ור' ברכיה · ר' יודן אמר שועלים קטנים אלו עשו ודוכסיה · המד"א (עובדיה א') הנה קטן נתתיך בגוים · א"ר שמעון בן אלעזר משל למדינה שמגדלת איספתרין למלך · והיתה שם אשה אחת וילדה בן ננס א' והיתה קוראת את בנה מיקרו ליפארוס אמרה להם בני מיקרו ליפארוס ואין אתם עושים אותו איספסתורין · אמרו לה אם בעיניך מיקרו ליפארוס אינו בעינינו אלא ננס שבננסים · כך אמר הקב"ה עשו זה הרשע אביו קראו גדול שנא' (בראשית כ"ז) ויקרא את עשו בנו הגדול · אמו קראה אותו גדול · שנא' (שם) את בגדי עשו בנה הגדול · אמר להם הקב"ה אם בעיניכם הוא גדול בעיני הוא קטן שנא' הנה קטן נתתיך בגוים · ואין רב הוא לפום תורא טבחיא · הה"ד (ישעיה ל"ד) כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום · מחבלים כרמים · אלו ישראל דכתיב (שם ה') כי כרם ה' צבאות בית ישראל · וכרמנו סמדר · המד"א (מיכה ז') אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי · ר' ברכיה אמר שועלים קטנים אלו ארבע מלכיות · שנא' (משלי ל') ארבעה הם קטני ארץ · מחבלים כרמים · אלו ישראל שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל וכרמנו סמדר · מי גרם לכרמינו להיות סמדר (יחזקאל כ"ב) ואבקש מהם איש גודר וגו' ולא מצאתי אילולי נח דניאל ואיוב :

א [טז] **דודי** לי ואני לו · הוא לי לאלהים ואני לו לאומה · הוא לי לאלהים (שמות כ') אני ה' אלהיך · ואני לו לעם ואומה · שנא' (ישעיה נ"א) הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו · הוא לי לאב ואני לו לבן · הוא לי לאב (שם ס"ג) כי אתה אבינו (ירמיה ל"א) (א) כי הייתי לישראל לאב · ואני לו לבן (שמות ד') בני בכורי ישראל (דברים י"ד) בנים אתם לה' · הוא לי לרועה (תהלים פ') רועה ישראל האזינה · ואני לו לצאן (יחזקאל ל"ד) ואתנה צאני צאן מרעיתי · הוא לי לשומר · (תהלים קכ"א) הנה לא ינום ולא יישן וגו' · ואני לו לכרם · שנא' (ישעיה ה') כי כרם ה' צבאות

מסורת המדרש א סוטה דף י"ב · שמות רבה פרשה א' ופרשה כ"ב · ילקוט תהלים רמז תשס"ו · ילקוט כאן :

חדושי הרש"ש

כתרגם וכמ"ש ובמה שהגהתי שם בס"ד : (א) שגררן לחרבו של ים · אולי פירושו מלשון ויטס את הים לחרבה : (יד) ורבי לוי אמר ששים רבוא כו' · שש מאות אלף רגלי כו' · עמ"כ ולפירושו היה לו להדורש להביא קרא מוקדם ויסעו בני ישראל מרעמסס כו' כשש מאות אלף רגלי כו' דפ' בא · ועוד דאיתא במכילתא וחמושים עלו בני ישראל כו' אחד מחמש וי"א אחד מחמשים וי"א אחד מחמש מאות כו' ואימתי מתו בג' ימי אפילה · אך עיין בב"ר פנ"ז מה שדרשו בפסוק וידגו לרוב כו' ובשמ"ר פ"א בפסוק ותאמר מילדי העברים זה ותבין דברי רבי לוי בכאן : (א) כי הייתי לישראל לאב כצ"ע · והוא בירמיה ל"א פ' :

פירוש מהרז"ו

מתרפקות · בראשית רבה פרשה מ"ה סי' ד' ועיין שם הגירסא ופירושה :
א ונתתי אני את פני · על יושבי ירושלים כתוב שמתחלה היו בגלות מצרים ובימי השופטים בכמה גליות בכמה מושלים וזהו מהאש יצאו מכמה גליות : דעכו כפשתה כבו · וריש' דקרא המוציא רכב חיל ועזוז וגו' דעכו כפשתה כבו היינו מצרים הל"ל : רישא דדהבא · וס"ד חדוה דכסף ודרעוהי דכסף : אילנא די חזית · דניאל ד' ופי' בפסוק הסמוך אנת הוא מלכא הרי שדימה את מלך בבל לאילן רם וגדול מאד : ואנכי השמדתי · וס"ד אשר כגובה ארזים גבהו : מושלן בחיות · עי' שמ"ר ריש פרשה כ"ב : שמרו אותם ליאור · וזהו אחזו לנו שאחזו בהם להשליכם ביאור ויתכן שדורש אחזו מלשון חזיון שהשגיחו ושמרו עת הריונם ולידתם בכדי להשליכם ליאור · וכמ"ש בסמוך : ערומים היו · ב"ר פרשה פ"ו סי' ג' איש מצרי גבר ערום וכל הענין בשמ"ר פרשה א' סי' ט' וש"נ ומבואר : לשעלו של ים · ליס שנמדד בשעלו כמ"ש מי מדד בשעלו מים ויותר נראה לפי הענין שהוא מלשון דרך ומשעול כמ"ש משעול הכרמים :
ב הנותן בים דרך · כך הטביע הקב"ה בטבע הבריאה שיהיה לבני אדם דרך בים על ידי ספינה ובמים עזים נתיבה כמ"ש ב"ר פ' ו' סי' ה' ע"ש ואין זה ע"פ נס וזהו אין זה מדה קשה אך מ"ש המוציא רכב חיל ועזוז דועכו כפשתה כבו זה היה ע"פ נס : רבבה כצמח השדה נתתיך · וס"ד ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים · ודרשו שבאו בעדרי עדרים ועי' בשמ"ר פ"א סוף סי' י"ב וכאן פי' שבאו מן היאור : שש מאות אלף רגלי · כמ"ש ב"ר פ' ל"ז סי' ג' וש"נ ומבואר דרשהו משם : אלא אחזו לנו ששמרו · דורש אחזו מלשון חזיון וכמ"ש ורואין איזה אשה מישראל מעוברת : **ג** משל למדינה · ב"ר פרשה ס"ה סי' י"א וש"נ ומבואר : ואבקש מהם איש · וס"ד גודר גדר ועומד בפרץ בעד הארץ לבלתי שחתה ולא מצאתי · וביחזקאל י"ד מפורש שאף אם היה שם נח ודניאל ואיוב לא היו מצילים רק עצמם · ולא את הדור · ומ"ש ואבקש מהם איש פירושו איש גודר גדר ועומד בפרץ כמשה שכתוב בו לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית ולא מצאתי :
א דודי לי · ולא פי' מה הוא לי ומפורש ע"פ מדה י"ז בכמה מקומות ובכמה אופנים : **לעם ואומה** · עי' לעיל פסוק השבעתי ההפרש בין עם לאומה :
שרכך

מתנות כהונה

לכן · לשון נוכחות לנקבות רבות כמו לכם לזכרים : **מפני מה גרסינן** :
אחזו · שמרו אותם ליאור · להשליכם ליאור וכן הוא לקמן : אני גוררו כו' · ואנכי נשבעתי שלא להביא מבול על העולם אבל לא נשבעתי שלא תבואו אתם בתוך המים : המנה הזאת · השקיעה בתוך הים תהיה מתוקנת לשועלים אלו המצרים : קניגין מכללה כו' · יגעתי ולא מצאתי פירושו ובאות אמת כתב שבנוסחאות אחרות לא גרסינן ליה עד אחריהם בים ושאלתי פי איש א' בקי בלשון ערבי ואמר שנתבאר לו אפס קצהו ור"ל המלחמה תכסיסה הוא לקבץ ההמון המפוזר סביב הראש נושא הדגל ומתוך אותו הקיבוץ הניצוח יותר קרוב וכלל הענין הוא לפרש הגדול שבכל הנסים מה שגררה מבית מושבותם לתוך הים וכן הוא בהדיא בשמות רבה פרשה כ"ב ובספר יפה נרסי' קינגין ועתיירין כמד"א מוציא אסירים כו' : קול חבירו · כלומר קול של קטן כמוהו : רבבה וגו' · משמע לא חסרת ממה שהשליכו מכם ליאור שהרי אותם רבבה נתמלאו לכם במספר : שש מאות כו' · ולכל אחד ואחד מהם הושלך בן א' ליאור לפחות הרי ששים רבוא : האיסכולאות · בתי מדרשות ששם לומדין התינוקות נקרא סכולי בלשון יון וכן פירש הערוך : למניינם · לפי חשבונם היו אחר כך המצריים הולכין כו' : אחזו · משמע דבר הנאחז ביד לשימור : אלו עשו כו' · בספר יפה גרס מלמד שאף זרעו של עשו היה משתתף עמהם במצרים כדי לשעבד בהם שנאמר הנה קטן וגו' : איספתרין · ולקמן גרסי' איספספתורין ולפי הענין הוא שר צבא וכדומה ובב"ר פ' ס"ה גרס ענקמון לשון ענקים : ה"ג אמרו לה אם בעיניך מיקרו ליפארום אינו בעינינו כו' : ואין רב כו' · ואם גדול כדבריהם הרי לפי גודל השור צריכים טבח גדול והוא הקב"ה : ואבקש מהם גרסי' ופסוק הוא ביחזקאל סימן כ"ב : נח דניאל ואיוב · שהם לבדן נחשבו צדיקים בדורם ועיין ביחזקאל סימן י"ד בפירש"י ורד"ק ז"ל :
דודי לי · הכי גרסינן האזינו הוא לי לאב כו' · וכן הוא בילקוט :

ידי משה

גדול או מעשה גדול ע"ד שאחז"ל בב"ק הא למגמר והא לאגמורי פירוש ללמוד עם אחרים תלמוד גדול וזה נרמז בהטבת הנרות שהוא כמשל המדליק נר מנר ומ"ד כהטבת הקטורת לפי שהקטורת היה מעשיר כך הטיבו שהחזיקו ידי לומדים ע"כ שמעתי : שכל אחד ואחד אני גוררו לים · פי' ע"ד שאחז"ל על

יפה קול

בשרם בתענוגי החומר מנע ה' מהם פרי בטן אבל הכוונה מתוך שהיו כל לבם ומאודם בעבודת ה' ולפרסם את יחודו בעולם נתן להם הקב"ה נשים יפות אשר ביופין ימשכו בעליהן אליהם אשר בלעדי זאת לא היה דבר המעיר את לבם להשתוקק אליהן : שכל תשעים שנה שהיתה שרה אמנו עקרה כו' גרסינן :
הה"ד ונתתי את פני בהם וגו' · הלא קרא על יושבי ירושלים נאמר ונלמד שאר הארץ במכש"כ · אבל יש להם שארית אבל המצרים באבדם נמשלו לדבר אשר כלה כלא שאין להם שום קיום לפני האש · ואין דבר אשר תאחז בהם האש · כי מיד בבריאתם את האש ימהו כעשן והיו לאפס · ומביא את הכתוב דועכו כפשתה כבו דקאי על המצריים דכתיב לפני זה הנותן בים דרך וגו' המוציא רכב וסוס חיל ועזוז למלחמה אשר זה היה קריעת ים סוף לישראל וסוס ורכב של מצרים אשר ירה בים : אלא בעופרת · דהוה מצי למימר צללו כברזל במים אדירים · אך לרב פחיתות המצריים השוה אותם לעופרת : מושלן בשועלים · שהיא הקטנה שבד' חיות כך מצרים שפלים מכל הממלכות וכדאיתא בש"ר : נדונם בחרב כו' · ואע"ג שאמרו למילדות אם בן הוא והמיתן אותו · חשבו שה' לא יחשוב זה לעון על המצריים לענשם במדה כנגד מדה כיון דהמילדות המיתו אותן · והמה רק צוו ודברו בפיהם : לחרבו של ים · ודריש חרב מן חרבה ויבשה : הנותן בים דרך אין זו מדה קשה כו' · פי' כי זה היה להצלת ישראל · ולא קשה הוא להקב"ה לעשות נס ולהציל את בני אדם אבל המוציא רכב וסוס וגו' דקאי על טביעת מצרים זו קשה לפני הקב"ה · כי לא יחפוץ בהשחתת העולם ובילקוט גרס כשם על המצריים ועשה דרך בים והורידן ושקען בתוכו שנאמר הנותן בים דרך וכו' ומה גדול מכולם המוציא רכב וסוס · ולפ"ז יתפרש דטביעת מצרים אשר זה הוא הנותן בים דרך אינו כ"כ נס כמו פליטתן והוצאתן אל היבשה אחרי אשר כסמו הים : קניגין מכללה כו' · לבאר המאמר הקשה שזה נבאר אותו מקודם לתיבותיו ואח"ז הענין כולו · קניגין מכללה · הוא מקום צידת החיות שעושין לשחוק כמו בהמות ולויתן הן קניגין של צדיקים לעתיד לבא בויק"ר פי"ג : דיארטים המה תיאטריות וקרקסיאות דפ"ק דעבודת כוכבים : עתירים מן בלטורא זה עשירים החשובים ונכבדים וכמו בוליטוס בב"ר פ' ע"ו · ודיתות ויטרוד כמה שמי שמות שרי גדולים · ובמקום שמיטר גרסינן שדיבר מלשון סוס דוהר · והכוונה לפרש את הכתוב המוציא רכב וסוס שעשה במצרים כמין שחוק סליד שהרכב והסוס היו רודפין את המצרים להמשיכם לים כדאיתא לעיל על פסוק לסוסתי · ומפרש חיל ועזוז על שרי המצריים עשיריהם ותשוביהם שאפי' הם היו נרדפים מהסוסים : תפשו לנו · ומפרשי אחזו לא בלשון צווי רק כמו פעל עבר וכמו מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שופטים ה') וכ"כ הרד"ק : מיקרו ליפארוס · מיקרו גדול בל"י וליפארוס פי' בערוך ערך מקרולפרוס ארוך וקל · ומביא את המשל כי האב והאם באהבתם לבנם לא יבישו בו מום עד כי הבנים יחשב בעיניהם לגדול · ולכן גם יצחק ורבקה קראוהו לעשו בנם הגדול · אבל הקב"ה מביט בעין אמת על הכל : איספטרין כצ"ל וזה נאמר על גבורים אחוזי חרב : דודי לי ואני לו כו' · כי לי ולו בא ליחד דוקא לזה ולא לזולתו · וז"ש הוא לי לאלהים ואלהים מבלעדו לא אדע ואני לו לעם ואומה ולא יחליפני באומה אחרת · וכן אמר הוא לי לאב ואין לי אב זולתו כי אברהם לא ידענו · וכן יצחק ויעקב אבותינו לא נכיר רק ה' לנו לאב ואני מיוחד לו לבן וכדכתיב בנים אתם לה' · ומה שמוסיף עוד ברועה ושומר · משום שעושי תורה יתחלקו לג' חלקים · יש שעוסקים במצות

בית ישראל · הוא לי במקניאין ואני לו במכעיסין · הוא לי במקניאין שהכה בכורי מצרים · שנא' (שמות י"ב) ועברתי בארץ מצרים (שם) ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור · ואני לו במכעיסין שזבחתי לאלהי מצרים · וכן (שם) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים · ואני זבחתים לו · שנא' (שם ח') הן נזבח את תועבת מצרים · וכן (שם י"ב) ויקחו להם איש שה לבית אבות · הוא אמר לי אל יחסר המזג · שנא' (שיר ז') שררך אגן הסהר אל יחסר המזג · ואני אמרתי לו את הוא רחמי טבא לא לחסר טבותך לעולם · המד"א (תהלים כ"ג) ה' רועי לא אחסר · אמר רבי יהודה ב"ר אלעאי הוא זמרני ואני זמרתיו · הוא קלסני ואני קלסתיו · הוא קראני אחותי רעיתי יונתי תמתי · ואני אמרת ליה זה דודי וזה רעי · הוא אמר לי הנך יפה רעיתי · ואני אמרתי לו הנך יפה דודי אף נעים · הוא אמר לי (דברים ל"ג) אשריך ישראל מי כמוך · ואני אמרתי לו (שמות ט"ו) מי כמוך באלים ה' · הוא אמר לי (שמואל ב' ז') ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ · ואני מיחדת שמו בכל יום פעמים (דברים ו') שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד · לכשיהיה לי דבר ולא תבעתי אלא מידו · שנאמר (שמות ב') ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים וגו' · וישמע אלהים את נאקתם · וירא אלהים את בני ישראל · וכשיהיה לו דבר לא תבע אותו אלא ממני ומידי · שנא' (שם י"ב) דברו אל כל עדת ישראל לאמר · כשהיה לי דבר לא תבעתי אלא מידו · שנא' (שם י"ד) ופרעה הקריב וישאו בני ישראל וגו' · וכשהיה לו דבר לא תבע אלא ממני · שנאמר (שם כ"ה) דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה · וכשהיתה לי צרה לא תבעתי אלא ממנו (שופטים ד') ויצעקו בני ישראל אל ה' כי תשע מאות רכב ברזל לו והוא לחץ את בני ישראל בחזקה וגו' · [א]מהו בחזקה בחירופין וגידופין · כשהיה לו דבר לא תבע אלא ממני · שנאמר (שמות כ"ה) ועשו לי מקדש : **ב** הרועה בשושנים · רבי יוחנן אתייסר ועבד חשש בצמר מורייה ג' שנים ופלג · סלק רבי חנינא למבקרה יתיה · אמר ליה מה אית עלך · אמר ליה אית עלאי יותר ממשאוי אמר ליה לא תהוי אומר כן · אלא הוי אומר האל הנאמן · כד הוה צערא קשי עלוי הוה אמר האל הנאמן · וכד הוה מקשה עלוי צערא יותר מצרכו הוה סלק רבי חנינא אמר עלוי מלה והוה נסב נפש · לבתר יומין [ב]אתשש רבי חנינא סלק ר' יוחנן למבקריה אמר ליה מה אית עלך · אמר ליה מה קשין הן היסורין א"ל ומה שכרן מרובה · אמר ליה לא אנא בעי להון ולא לאגרהון · אמר ליה למה לית את אמר ההיא מילתא דהויית אמר עלי ואיתנסיב נפש · א"ל כד הוינא מלבר הוינא ערב לאחרנין וכדון דאנא מלגיו לית אנא בעי אחורנין דיערבוני · אמר לו כתיב הרועה בשושנים · אין שרביטו של הקב"ה ממשמש ובא אלא בבני אדם שלבם רך כשושנים · אמר ר' אלעזר [ג]לבעל הבית שהיו לו שתי פרות אחת כחה יפה ואחת כחה רע · על אי זו מהן הוא מטריח לא על אותה שכחה יפה · כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים למה שאינן יכולין לעמוד דכתיב (ישעיה נ"ז) והרשעים כים נגרש · ומי הוא מנסה הצדיקים · שנאמר (תהלים י"א) ה' צדיק יבחן · (בראשית כ"ב) ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם · וכתיב (שם ל"ט) ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף · אמר ר' יוסי ברבי חנינא פשתני זה כשפשתנו קשה אינו מקיש עליו ביותר למה שהיא פוקעת וכשפשתנו יפה כל שהוא מקיש עליה היא משבחת והולכת · כך אין הקב"ה מנסה לרשעים שאין יכולין לעמוד · ומנסה הצדיקים שנא' ה' צדיק יבחן · אמר רבי יוחנן היוצר הזה כשהוא בודק כבשנו אינו בודק בקנקנים מרועעים למה שכיון שמקיש עליהם הן נשברין ובמי הוא בודק בקנקנים יפים שאע"פ שמקיש עליהם כמה פעמים אינן נשברין · כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים ומי הוא מנסה הצדיקים שנא' ה' צדיק יבחן :

א [טז] **עד** שיפוח היום · רבי יודן ור' ברכיה · רבי יודן אמר עד שאכנים פיחה בלילן של מלכיות · לא כבר הכנסתי פיחה בלילן של מצרים שהיו ארבע מאות שנה ועשיתים מאתים ועשר שנה · ונסו הצללים · לא כבר העברתי מהן שני צללים קשים צל טיט ולבנים · רבי חלבו אמר הגוי ונם את הגוי מצרים וארבע מלכיות · [ד]רבי יודן אמר גירות ועבדות ועינוי בארץ לא להם אפי' באיספטלייה שלהן · סוב דמה לך דודי לצבי · סוף שאני נהפך לכם ממדת הדין למדת רחמים וממהר בגאולתכם כדם הצבי וכדם האיל · או לעופר האילים · רבי יוסי ברבי חנינא אמר לעורזליהון דאיילתא · על הרי בתר · בזכות התנאים שהתניתי עם אברהם אביכם בין הבתרים · שנא' (בראשית ט"ו) ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר · [ה]ר' ברכיה אמר עד שארתיח היום · כד"א (יחזקאל כ"א) באש עברתי אפיח עליך (שם כ"ב) לפחת עליו אש · ומהו ונסו הצללים · אלו צללי יגון ואנחה · סוב דמה לך דודי · סוף שאני נהפך לכם ממדת הדין למדת רחמים וממהר גאולתכם כדם צבי ואיל · או לעופר האילים · לעורזליהון דאיילתא · על הרי בתר · ר' יודן אמר כדי שיתלו המלכיות בתר אריהון · א"ר לוי בר חיתא כד תסב מלכותא בתר סולא · א"ר ברכיה אמר הקב"ה אפי' אין לי עליהם אלא מה שעשו בבית תר דיני ימתח להם · ומה עשו בבית תר · אמר ר' יוחנן [ו]אדרינוס קיסר הרג בביתר ת' רבוא אלף בני אדם :

פרשה ג **א** [א] **על** משכבי בלילות · א"ר אבא בר כהנא מהו על משכבי בלילות על מרעי המד"א (שמות כ"א) ולא ימות ונפל למשכב · אמר ר' לוי אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע לשעבר היית מאיר לי בין לילות ללילות · בין לילן של מצרים ללילן של בבל · בין לילן של בבל ללילן של מדי · ובין לילן של מדי ללילן של יון · ובין לילן של יון ללילן של אדום · ועכשיו שישנתי לי מן התורה ומן המצות נסמכו לי לילות ללילות · על משכבי בלילות · א"ר אלכסנדרא כשישנתי לי מן התורה ומן המצות נסמכו לי לילות ללילות · על משכבי בלילות · באו לילות : **ב** ד"א על משכבי בלילות · זה לילה של מצרים · בקשתיו את שאהבה נפשי · זה משה (במשה) בקשתיו ולא מצאתיו :

א [ב] **אקומה** נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובות · בכרכים ובמדינות · אבקשה את שאהבה נפשי · זה משה בקשתיו ולא מצאתיו :

א [ג] **מצאוני** השומרים הסובבים · זה שבטו של לוי היך מה דאת אמרת

מסורת המדרש א ויקרא רבה פרשה ז' · תנחומא סדר לו סימן ב' · מדרש תהלים ריש מזמור ב' · מדרש שמואל פרשה י"ג : ב עיין ברכות דף ה' : ג בראשית רבה פרשה כ"ה ופ' ל"ב ל"ד ופ' נ"ה · במדבר רבה פרשה ט"ו · מדרש תהלים מזמור י"א · ילקוט ישעיה רמז ש"כ וילקוט תהלים רמז תרכ"ד : ד בראשית רבה פרשה מ"ד · פסיקתא רבתי פרשה ט"ו · ילקוט סדר לך לך רמז ע"ז : ה אגדת בראשית פרק ל"ו : ו עיין גיטין דף נ"ז · בראשית רבה פרשה ס"ס · ילקוט סדר תולדות רמז קט"ו :

מתנות כהונה

במקניאין · נוקם נקמתי מא"ה : במכעיסין · גם אני נוקם במכעיסיו כדמפרש ואזיל : שזבחתי כו' · זבחתי צאן לפסח שהם אלהי מצרים : רחמי טבא · אוהבי הטוב לא יחסרו טובתך ממני לעולם : זה רעי גרסי' · וכן בסמוך : אלא מידי גרסי' : אלא ממנו גרסי' : אתייסר כו' · נתייסר מן השמים והשם בחולי נקרא צמר מורייה והוא חולי חם מאד כדאמרינן בעלמא אשתא צמרתא עלה רבי חנינא לבקרו ואמר לו מה יש עליך כלומר עד כמה הכביד עליך החולי אמר לו ישנו עלי יותר מכדי כחי . אמר עלוי מלה כו' · היה אומר עליו לחש דבר מה והוא קיבל נופש ונחת לאחר ימים נחלה רבי חנינא : מה אית עלך גרסי' : הכי גרסינן מה קשה הן היסורין אמר ליה ומה כו' · וכן מוכח בפרק קמא דברכות : לא אנא כו' · אין אני חפץ בהם ולא בשכרם א"ל ולמה אין אתה אומר דבר זה שהיית אומר עלי וקבלתי נחת א"ל כשהייתי מבחוץ הייתי ערב בעד אחרים ועתה שאני נתון בפנים וכי אין אני צריך אחר שיערב בעדי והוא כמו שאמרו בפ"ק דברכות אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים : ה"ג בספר ישן א"ל כתיב הרועה כו' : שרביט · שבט מוסר ה' · רדיות וכך לבוראם לקבל באהבה גזירתו עליהם : שתי פרות כו' · עיין בבראשית רבה פ' כ"ה :

עד שיפוח : פיחה · הפחה וכוח המפרים ומחלק בין דבר לדבר : בלילן · הגלות קרוי לילה כד"א שומר מה מלילה : הגוי · לא היה לו לכתוב רק הגוי וכתב וגם את הגוי לרבות ד' מלכיות : בערוך גרסי' באיספטייא שלהן ועיין בב"ר פ' מ"ד : ה"ג בילקוט וממהר בגאולתכם כצבי וכאיל : ה"ג שארתיח היום כד"א באש וגו' · ופסוק הוא ביחזקאל סי' כ"א ובספר ישן גרסי' הה"ד הנה יום בא בוער כתנור : עליו · על עמון נאמרה הנבואה ההיא : נהפך לכם גרסינן : ה"ג בגאולתכם כצבי וכאיל : בתר אריהון כו' · בתר סולא · לא מצאתי פירושו ובאות אמת הגיה בשם נוסח אחר בתריהון בתר כולה והגיד לי איש בקי בלשון ערבי ואמר ששניהם הם אריהון וסילא הוא כפי שכר פעולתם ע"כ · ובתר יהיה פירושו חלק ופרס כלומר צריכין אנו להתמהמה בגלות עד שיטלו המלכיות חלק שכר תגמולם: וה"ג בביתר ת' רבוא כו' או ד' אלפים רבוא ועיין בפ' הנזקין: בבית תר' זהו ביתר בל' ירושלמי נקרא בית תר ועיין בירושלמי בפ' בתרא דתענית ודרש בתר כמו ביתר:

על משכבי : מרעי · חולי והנה אביך חולה תרגם אונקלוס הא אביך מרע : בלילות · נוטריקון

פירוש מהרז"ו

שררך אל יחסר המזג · עי' לקמן פסוק זה שהכוונה על סנהדרין שלא יחסרו ממנינם שאוהב אתם וכאן אנו מבקשים שלא נחסור אותו : וכשיהיה לי דבר · שאני בצרה וצריך לישועה : וימת מלך מצרים · וס"ד ויזעקו בני ישראל אל ה' ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה : דברו אל כל עדת בני ישראל · בעשור לחודש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות שמצותיו נתן לישראל וזה היה במצרים : ופרעה הקריב · וישאו בני ישראל את עיניהם אל ה' וזה היה בים במדבר : בחירופין וגידופין · כמ"ש חזקו עלי דבריכם : ועשו לי מקדש · הכוונה על בית המקדש וזה היה בארץ : **ב** שתי פרות · ב"ר פ' ל"ב סי' ג' וש"נ ומבואר הנ' משלים והנמשל :

א **פיחה** · כרוח המפיח בדבר קל ומחסרו כך עת הישועה באה והחסיר עת הצרה וכשהאיר יום הישועה נסו חושך הצרות והצל חושך כנגד אור היום ובמצרים היה שני מיני שעבוד א' של טיט ולבנים וא' של כל עבודה בשדה : וגם את הגוי · כולל גוי הוא מצרים ואות ה"א רבוי א' · את רבוי ב' · גם רבוי ג' · והוי"ו של וגם רבוי ד' מצרים וד' גליות שיכנים פיחה בגליות כמו במצרים ועי' ב"ר פרשה מ"ד סי' י"ח ומש"ש וכן מאמר ר' יודן ע"ש פירושו : ממהר בגאולתכם כצבי וכאיל · כבי' המ"כ שהצבי והאיל קלים במרוצתם מכל החיות : ר' ברכיה אמר · בא לדרוש שמ"ש עד שיפוח היום שארתיח היום · היום הוא השמש וחומו כאש וכשהרוח מפיח באש הוא מתלהב יותר וכמ"ש לפחת עליו באש הרי שהפחה שייך באש · והכוונה על לעתיד כמ"ש סוף מלאכי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים ועושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא וגו' · ועל הצדיקים כתוב שם וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ואז יבטלו מהם כל הצרות ונסו מהם יגון ואנחה וזהו ונסו הצללים כמ"ש ישעיה ל"ה על לעתיד נסו יגון ואנחה :

א פרשה ג **ועכשיו** שישנתי לי · נראה דכך צ"ל ועכשיו על משכבי בלילות אר' אלכסנדריא וכו' והשאר מיותר וכפול : **ב** לילה של מצרים · בגודל צרתי כשגזר פרעה ואמר תבן לא ינתן לכם אז בקשתי את משה שגרם לי צרה זאת שיושיע ויתקן אשר קלקל וכמ"ש ויפגעו את משה ואת אהרן שבקשו וחפשו ומצאו לפניהם :

א **זה** שבטו של לוי · שהיו פנוים במצרים מעבודת פרך והם היו המורים והשופטי' בישראל · וע"כ

יפה

המצות רק בשביל שהם מלומדים לעשות · והמה נשתוו לכרם אשר בו רק הצמחים שלומחים בהרגלם כאשר שם להם הטבע וגם להם ה' שומרם · ויש שעושים המצות מאהבת השכל ויראת העונש · והמה נדמו אל הצאן המרגישים להתרחק מהנזק ולרעות ולשבוע וגם להם ה' הוא לרועה · ויש השומרים את התורה בדעת ובהשכל · ומבינים תכלית האמיתי במצות ה' · המה נקראו בנים למקום והוא להם לאב : הוא לי במקניאין כו' · עתה דורש דודי לי בעזרי ואני לו להתקוטט במכעיסיו · ומביא לראיה ממצרים: הוא אמר לי אל יחסר המזג · ולפ"ז נמשך דודי לי ואני לו אל הרועה בשושנים · כי הוא לי לרועה ולמכלכל תמיד · ולכן לא יחסר לי טובי לעד · וכן ואני לו כי חפצי בו שיהיה לי לרועה ולמכלכל תמיד: הוא זמרני כו' · מפרש דודי לי כי שר לפני שירת דודים ותהלה · ואני שרתי לפניו שירת דודים ותהלה ועל שירת דודים וזמר אמר · כי קראני אחותי רעיתי יונתי תמתי וכו' · ועל התהלה וקלוס · הוא אמר לי הנך יפה וכו' אשריך ישראל · מי כמוך באלים · אשר כל אלה תהלות וקלוסים הם : אלא ממני ומידי · ממני פירושו שיהא הקרבן משלי ולא משל אחרים · ומידי שלא יעשה ע"י אחר דנכרי פוסל · וכ"ה בתרומה ומקדש : מהו בחוזקה בחירופין וגידופין · אית דגרסי המד"א חזקו עלי דבריכם : בצמר מורייה · צ"ל בצמרייא והוא חולי שאכן שמקום קטנים : לבעל הבית שהיו לו שתי פרות · הנה שלשה משלים נאמרו בענין זה · מפרה ומפשתן ומקנקנים · ויש לתת טעם לזה כי שלש סבות הנה המביאות יסורין על הצדיקים · האח' הוא לכפר על עון הדור שהצדיקים נתפסין בעון הדור · ולסבה זו מביא את

קול

המשל משתי פרות אשר הבריאה והחזקה נושאת משאת החלושה והרפויה · השנה השנית כדי לנקותם מעון כי אדם אין צדיק בארץ וגו' ולכן ישא ויסבול בעוה"ז ויבוא נקי לעוה"ב ולסבה זו מביא את המשל מפשתן יפה ודק אותו יקישו בעליהם כדי לנקותם היטב · אבל פשתן קשה ישברו אם יקים עליו · הסבה השלישית היא להודיע צדקתם בארץ · כדי שילמדו רבים מהם לבטוח בה' בעת רעה · ולא ישהרהרו אחרי מדותיו של הקב"ה · ולענין זה מביא המשל מהקנקנים אשר היוצר מקיש על החזקים כדי להודיע בזה טיבם לכל · וידעו במה לבחור :

עד שאכנים פיחה כו' · בתנחומא גרסינן אמר הקב"ה המתינו מעט עד שאכנים פיח במלכיות לא כבר הכנסתי במצרים כו' : אפי' באספטלייא · צ"ל לארבע מאות שנה לאספטיא שלהן · ואספטיא הוא ארץ בל"י כי בעבור ת' שנה משנולד יצחק נגאלו לשוב לארצם : סוף שאני נהפך כו' · דריש סוב מלשון הפך כמו הירדן תסוב לאחור · הסבות את לבם אחורנית :

בין לילן של בבל ללילן של מדי · כי אע"פ שלא נגאלו בינתים מ"מ היתה להם אורה בגלות בבל ע"י דניאל וחביריו · וגם כאשר משלו עלינו מדי עד ממשלת יון היתה לנו אורה בבנין בית שני · וכן בממשלת יון עד ממשלת אדום היתה לנו אורה ע"י בית חשמונאים וסורלוס וכיוצ' · אך מגלות אדום והלאה נוטל כל הכבוד מישראל : א"ר אלכסנדרי כו' · ר' לוי דריש על משכבי בלילות על הגלות הנמשכת · ור"א דורש על הצרות התכופות זו אחר זו :

(שמות ל"ב) עברו ושובו משער לשער · את שאהבה נפשי · זה משה :

א [ד] **כמעט** שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי · זה משה · אחזתיו ולא ארפנו עד שהבאתיו אל בית אמי · זה סיני · ואל חדר הורתי · זה אהל מועד שמשם נתחייבו ישראל בהורייה :

ב ד"א על משכבי בלילות · זה לילה של בבל · בקשתי את שאהבה נפשי זה דניאל · בקשתיו ולא מצאתיו אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובות · בכרכים ובמדינות · אבקשה את שאהבה נפשי · זה דניאל · בקשתיו ולא מצאתיו · מצאוני השומרים · אלו הכשדים · את שאהבה נפשי · זה דניאל · להיכן הלך מאן דאמר לתענית ומאן דאמר לסעודה · מאן דאמר לתענית שהיה מבקש רחמים על חורבן בית המקדש (דניאל ט') ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך · ומאן דאמר לסעודה לקרוא כתבו של בלשצר הה"ד (שם ה') מנא מנא תקל ופרסין · ר' חייא רבה ור' שמעון בן חלפתא · רבי חייא אמר א מנא (יז) ממתום ננקפי אאלרן · רבי שמעון בן חלפתא אמר יטת יטת אדך פוגחמט · ורבנן אמרין אנם אנם לקת ניסרפו · רבי מאיר אומר כמשמעו מנא מנא תקל ופרסין · מנא · מנא אלהך מלכותך והשלמא · תקל · תקלתא במאזניא וגו' · פרס · פריסת מלכותך ויהיבת וגו' · באותה שעה נתקבצו כל ישראל אצל דניאל ואמרו לו רבינו דניאל כל הנבואות הרעות והקשות שנתנבא ירמיה באו עלינו ונבואה אחת טובה שנתנבא עלינו (ירמיה כ"ט) כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה עדיין לא באה · אמר להם הביאו לי ספר ישעיה · התחיל קורא והולך עד שהגיע לפסוק זה · (ישעיה כ"א) משא מדבר ים כסופות בנגב · ב אם ים למה מדבר · ואם מדבר למה ים · אלא אלו ארבע מלכיות שהן משולות כחיות כדכתיב (דניאל ז') וארבע חיון רברבן · רבי חנינא אמר רבי יוחנן (שם) שניין דא מן דא · מכותיהן שונות זו מזו אם זכיתם מן ימא ואם לאו מן חורשא · מה הדא חיותא סלקא מן ימא ולא מכיה נפקא מן חורשא מכיה · כך אם זכיתם אין אומות מושלות בכם · ודכוותה (תהלים פ') יכרסמנה חזיר מיער · עי"ן תלויה · אם זכיתם מן היאור ואם לאו מן היער · מה הדא חיותא סלקא מן נהרא ולא מכיה נפקא מן חורשא מכיה · כך כסופות בנגב לחלוף · אמר ר' לוי אין לך עלעול קשה יותר מן העילעול הזה שהוא בא מן הצפון ועולה ומכסיף את הבריות שנתונות בדרום · ואיזה זה · זה נבוכדנצר · שעלה מן הצפון והחריב בית המקדש שנתון בדרום · ממדבר בא · מהיכן בא · ר' חנינא אמר דרך שממות מדבר בא · (ישעיה כ"א) ממדבר בא מארץ נוראה · חזות קשה הוגד לי · ג בעשר לשונות נקראת הנבואה · חזון · נבואה · הטפה · דבור · אמירה · צווי · משא · משל · מליצה חידה · אי זה קשה מכולן · רבי אליעזר אומר חזון קשה שנאמר חזות קשה הוגד לי · רבי יוחנן אמר ד דבור קשה שנא' (בראשית מ"ב) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות · רבנן אמרי משא קשה כמשמעו כמשא כבד · (ישעיה כ"א) הבוגד בוגד והשודד שודד עלי עילם צורי מדי · כבר נתעלם צרתה של עילם · צורי מדי · כבר נוצרה צרתה של מדי · כל אנחתי השבתי · כל אנחתה של בבל · על כן מלאו מתני חלחלה · אמר רשב"ג ה על ידי שהריחו מקצת צרתן של מלכיות קצרה רוחן של אבותינו בתחילה (במדבר כ"א) לסבב את ארץ אדום ותקצר נפש העם בדרך · ירמיה אמר (איכה ה') בנפשנו נביא לחמנו · דניאל אמר (דניאל ז') אתכרית רוחי אנא דניאל · ישעיה אמר (ישעיה כ"א) על כן מלאו מתני חלחלה · אנו שאנו מובלעין בתוך מעיהן כמה ימים וכמה שנים וכמה קצים וכמה עיבורן עאכ"ו · על כן מלאו מתני חלחלה צירים אחזוני כצירי יולדה נעויתי משמוע נבהלתי מראות · נעויתי משמוע · קול חירופין וגידופין של רשע · הה"ד (דניאל ה') ועל מרא שמיא התרוממת ולמאניא די ביתא וגו' · נבהלתי מראות · מראות שלותו של אותו רשע הה"ד (דניאל ה') בלשאצר מלכא עבד לחם רב · מהו רב · ר' חמא בר' חנינא אמר רב משל אלוהו · אמר להם עומר שלכם בכמה קרב · אמרו בי"ג נפה · אמר להם ושלי בי"ד נפה · תעה לבבי · זה בית דין שטעה בחשבונו יום אחד · פלצות בעתתני · ר' פנחס בשם רבי יהושע אמר פיילי נהניתה אתה · ד"א פלצות · פה שהוא מפיץ דברי לצות · ד"א פלצות בעתתני · על ידי שנפקו לדבר לצות · את נשף חשקי שם לי לחרדה · הנשף שהיתה נפשי חשוקה בו לגאלה שם לי לחרדה · (ישעיה כ"א) ערוך השולחן · סדרת פתורא · צפה הצפית · אקימת מנרתא אדלקת בוצינא · קומו השרים · זה כורש ודריוש · משחו מגן · קבלו מלכותא · ו הוה אמר כורש לדריוש מלוך את קדמיי · אמר דריוש לכורש לא כן פירש דניאל פרס פריסת מלכותך ויהיבת למדי ופרס · למדי תחילה ואח"כ לפרס · הוי את תמליך קדמוי · כיון ששמע אותו רשע שלח ואמר להיילותיו כל אומה ומלכות שמרדה בי נבוא עליהם · אמר לו הקב"ה רשע אצל הכל שלחת או שמא אצלי שלחת · חייך לית פורענות דההוא גברא מן אתר אחרן אלא מגבי · הה"ד (תהלים ע"ה) כי לא ממוצא וממערב וגו' כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים · ישפיל לבלשאצר וירים לכורש ודריוש · כורש ודריוש שוערין של בלשאצר היו · וכיון ששמע הכתובים הללו אמר לון כל מאן דמתחמי הכא ליליא הדין אפי' דהוא אמר לכון דאנא הוא מלכא ארימון ליה ראשיה · ואין דרכן של מלכים להיות מניחים בית הרעי שלהם לפנים מטרקליניהון אלא חוץ לטרקליניהון · נתותרו מעיו כל אותו הלילה ונפק מנפק ולא ארגשון ביה · מכי עייל ארגשון

מסורת המדרש א סנהדרין דף כ"ב · ילקוט דניאל רמז אל"ף ס"ג : ב ילקוט תהלים רמז תת"ל : ג בראשית רבה פרשה מ"ד · אבות דרבי נתן פרק ל"ד · אגדת בראשית פרק י"ד · ילקוט סדר לך לך רמז ע"ו : ד עיין מכות דף י"א : ה איכה רבתי פרשה ה' : ו בראשית רבה סוף פרשה ס"ג · ילקוט ישעיה רמז רפ"ח כל הענין :

חדושי הרש"ש

(יז) ממתום צריך להיות בסמ"ך בסוף · יטת אדך פוגחמט · אנם לקת ניסרפו כן צריך להיות :

פירוש מהרז"ו

וע"כ בעת העגל הם היו הסובבים במחנה וזהו השומרים הסובבים בעיר וכמ"ש לקמן פסוק מצאוני השומרים הב' · וכמ"ש לקמן פסוק הנה מטתו מגבורי ישראל שהם משמרים את ישראל : בית אמי זה סיני · לעיל סוף פסוק כתפוח : נתחייבו ישראל · ויק"ר פרשה א' סי' י"א : ב משא מדבר ים · דורש כל הפרשה כסדר ועל הקורא מוטל שיהיה פתוח לפניו כל הפרשה: הדא חיותא · ויק"ר פרשה י"ג סי' ה' הגירסא בהיפך עי' מש"ם : בי' לשונות · ב"ר פרשה מ"ד סי' ו' עיין מש"ם : עלי עילם צורי מדי · והוקשה לי הלא בבל עמוקה מכל המדינות ואיך אמר עלי עילם גם יקשה מ"ש צורי שנקרא כן השי"ת צורי ע"כ דורש עלי עילם צורי מדי על שנתעלה ונתחזקה צרתה של מדי על בבל ודרש צורי מלשון צרה ומלשון יצירה שנוצרה צרתה : אנחתה של בבל · שנאנחו הכל תחת בבל השבתי : ארשב"ג · איכה רבתי פסוק בנפשנו נביא לחמנו : לסבב את ארץ · וקצרה נפשם על שראו שעתידים למשול עליהם : נביא לחמנו · בלשון עתיד שבגלות בבל יהיה כן : אתכרית רוחי · דניאל ז' כשראה מראה ד' גליות הקדומות : על כן מלאו מתני · מוזר לדרשת הפרשה בישעיה כ"א הנ"ל : עומר שלכם · שסעודת בלשאצר היה בליל ט"ו בניסן הוא ליל פסח והעומר נעשה בליל ט"ז וקרב ביום ט"ז : תעה לבבי · שב"ד הם לבם של ישראל ועיין מ"כ : חשוקה בו לגאולה · ליל ט"ו ליל שימורים לגאולת העתידות : שם לי לחרדה · שנשתמש בכלי הקודש על שסבור שנשלמו הע' שנה ולא יגאלו עוד ישראל כמ"ש במסכתא מגלה : משחו · משל על מלוכה שנמשחים בשמן : הוה אמר כורש לדריוש · הנה כורש הוא מלך פרס כמ"ש ריש עזרא וסוף ד"ה ב' ודריוש הוא מלך מדי כמ"ש דניאל ו' ודריוש מדאה קבל מלכותא ובהכרח שצריך להפוך הגירסא היה אמר דריוש לכורש מלוך את קדמי על שמפורש בישעיה סוף מ"ד וריש מ"ה שכורש ישלח הגלות ויבנה הבית המקדש וכורש השיב מנבואת דניאל שהקדים למדי תחלה וע"כ מלך דריוש תחלה ודורש כן על שכתוב ודריוש מדאה קבל מלכותא שתחלה לא רצה לקבל אלא בעבור הנ"ל ע"פ מדת סמוכין שסמוך לפסוק ויהיבת למדי ופרס כתיב ודריוש מדאה קבל מלכותא ולא אמר וימלוך דריוש אלא כאומר שדריוש קבל המלוכה ולא כורש : ששמע אותו רשע · בלשאצר שמע הפתרון שפרס ומדי ימרדו בו ותנתן להם מלכותו רצה להתחזק כנגדם במלחמה וכמבואר בסמוך מן הכתוב כי לא ממוצא וממערב ובפסוק הקודם אמרתי להוללים אל תהולו ולרשעים אל תרימו קרן אל תרימו למרום קרנכם וגו' כי לא ממוצא וגו' כי כוס ביד ה' ודורש פסוקים אלו על בבל כמ"ש ירמיה נ"א ז' כוס זהב בבל ביד ה' וכו' ע"כ יתהוללו גוים על כן אמר כאן בתהלים אמרתי להוללים אל תהולו וכו' על בבל שעל ידו יתהולל גוים אל תהולו מעתה אל תרימו קרן שאתם רוצים להתחזק על אלו שרוצים למרוד בכם כמו שהיה עד עתה לא כן הוא אל תרימו למרום קרנכם כנגד מ"ש ועל מרי שמיא התרוממת על כן כי זה ישפיל לבלשאצר וזה ירים לכורש ודריוש : שוערים של בלשאצר · שכורש שהיה מלך פרס ודריוש שהיה מלך מדי היו עבדי בלשאצר שהיו שומרים על שעריו וכמ"ש ירמיה נ"א העיר ה' את רוח מלכי מדי ועליהם אמר שם החזיקו המשמר הקימו השומרים : נתותרו מיעיו · מגודל החרדה של מראה הכתב כמפורש בכתוב

מתנות כהונה

נוטריקון בא לילות : בהורייה · בהוראה ודרש הורתי מלשון הוראה : ה"ג ולא מצאתיו מצאוני · ה"ג להיכן הלך : מאן דאמר לתענית כו' · ופירושו דניאל הלך לו לתעניתו : ה"ג רבי חייא אמר ממתום כו' · ופירושו לשלשה תיבות אלו נחלק מנא מנא תקל ופרסין וכדאיתא בפרק שני דסנהדרין : יטת יטת אדך גרסי' והוא מנא תקל באל"ף בי"ת דא"ת ב"ש : ולא מכיה · אינו עושה את האדם מך כלומר שאינה מזקת שום אדם שמיד היא מתה וה"ג בספר יפה ובויקרא רבה פי"ג ובילקוט תהלים הגי' איפכא מ"מ הכוונה היא אחת : תלויה · קרי ביה מיאור : ה"ג מן חורשא מכיה כך משא מדבר ים אם זכיתם מן הים ואם לא כסופות כו' · ועיין בילקוט תהלים מזמור פ' ומשא מדבר ים הוא פסוק בישעיה סי' כ"א : עילעול · רוח סערה : ומכסיף · מכלה וכורת ומשחית : עלי עילם גרסינן : לסבוב את ארץ אדום גרסינן וכ"ז תמצא באיכה רבה בפסוק בנפשנו נביא לחמנו : ועל מרא שמיא התרוממת גרסי' : רב משל כו' · גדול וחשוב יותר מלחמו של הקב"ה וכדמפרש ואזיל : אמר להם · בלשצר לישראל : בבמה · מכמה נפין היה מנופה : בי"ג נפה · כך שנינו בפ' אלו מנחות : זה ב"ד · עיין בפ"ק דמגילה שבלשצר טעה בחשבון וכן דניאל ובספר יפה יש שאל להם עומר שלכם מתי קרב אמר בט"ו הה"ד תעה לבבי שהטעה לב בית דין : פיילי כו' · י"ל כוס תענוגים נהנית ודרש פלצות נוטריקון וכן כל החלוקות דלקמן : חשוקה כו' · זה ליל פסח וה"ג בהדיא בספר יפה : מפיץ · מריק ומוציא ותער כדה ת"א ונפצת קולתא : ה"ג בילקוט ישעיה הצפית רוח הקדש מכרזת אקימת כו' : את הוא דמליך כו' · את תמלוך לפני : ה"ג בספר יפה אמר כורש לדריוש מלוך את קדמיי א"ל דריוש לכורש לא כן פי' כו' עד למדי ופרס למדי תחלה ואחר כך לפרס הוי את דמליך קדמויי וכ"ה בילקוט ישעיה : ה"ג כיון ששמע אותו רשע מ"ש דניאל שלח כו' · עד שמרדה בי נבוא עליהם ובילקוט ישעיה הגירסא נשתנה קצת : אותו רשע · בלשצר : אלא מגבי גרסי' : וכיון ששמע גרסינן : הכתובים · שאמר דניאל בנבואה שמדי ופרס ירשו ממנו המלכות : כל מאן דמתחמי כו' · כל מי שיראה פה בלילה הזה אפי' אם הוא אומר לכם אני הוא מלך תשאו את ראשו מעליו : נתותרו · לשון נפילה כד"א נתור ככי ושינא דקיסר ובילקוט גרס נתרזו : ה"ג הלילה ונפק מינפק כו' · פי' ויצא חוצה לעשות צרכיו וכשיצא לא הרגישו בו השומרים וכשחזר

ידי משה

אומה אחת איני מכה משא"כ על כל יחיד אני מכה : משא מדבר ים וכו' · פי' ע"ד דאיתא בזוהר כ"מ שנאמר משא הוא רעה לישראל לפי שמשא הוא לפני הקב"ה ואם באו"ה מיירי היא טובה לאו"ה וג"כ משא לפני הקב"ה שיהיה טובה לאו"ה וא"כ מוכח שכתוב הכא משא וקאי על ישראל ולאו"ה ע"כ פי' אם תזכה וכו' וא"כ הוא רעה וטובה וכשהוא רעה לאו"ה היא טובה לישראל וכן איפכא וא"כ שפיר שייך לשון משא ודו"ק :

יפה קול

מ"ד לתענית כו' · זה קאי על עד שהבאתיו אל בית אמי ואל חדר הורתי ודריש דבא לביהכ"נ להתפלל כי תתקיים נבואת ירמיה הטובה · והסובר לסעודה הלך דרש בית אמי בית אומתי וכמו שדרש לעיל בני אמי נחרו בי בני אומתי ופי' אל בית אומת הכשדים אשר היא עתה אומתי : באותה שעה כו' · בא לפרש את הכתוב אחזתיו ולא ארפנו כי התקבצו אליו בני ישראל לאחוז למה לא נתקיימה נבואת ירמיה הטובה כנראה שלא דבר אמת רק ברעות ולא בטובה · ודניאל נחם אותם כי גם בנבואת ישעיה שגם הוא נבא במפלת בבל ע"י כורש ודריוש ולכן יש להם לצפות לישועה אבל המה לא הרפוהו עד שהביאוהו להתפלל בתענית או לבוא לסעודה וכדעיל : ולא מכיה כנ"ל ופי' שאינה נוגפת ואינה אכזריה כשעולה מן הים כמו שהיא ביבשה וז"ש מדבר ים שאם יזכו יהיו כחיות הים ואם לאו כחיות המדבר : ומכסיף את הבריות · ודרים כסופות מלשון הכספה : עלי עילם צורי מדי כו' · עילם היא קרית מלך פרס והכתוב אומר שעד שלא שילנו מכשדים כבר הוכנה לנפש צרת ממשלת פרס ומדי · וז"ש כל אנחתה השבתי כל אנחתה של בבל אע"ג שהיא שבתה מ"מ אפחד מצרת מדי הבאה אחריה : קול חירופין וגידופין כו' · שע"י שמלאו בימיו שבעים שנה שאמר ה' לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד ואתכם חשב שלא יגאלו עוד ולכן חלל כלי בית ה' כדאיתא בפ"ק דמגילה · וחירף וגידף כלפי מעלה וע"כ נתגאה ליפות לחמו משל לחם העומר : שטעה בחשבונו יום אחד · פי' שנה אחת כדאיתא בפ"ק דמגילה וקרא לשנה יום מענין ימים תהיה גאולתו : פיילי צחניתא כו' · כנ"ל ופירושו כוס מלא סרחון · והוא תואר לחירופין וגידופין שהיה בלשאצר מוציא מפיו · וכולם דרשו נוטריקון של פלצות : הנשף שהיתה נפשי חשוקה בה לגאלה · כי חשבו אשר אז נשלמו השבעים שנה · שם לי לחרדה בראותו שמחת בלשאצר בשולחן ומנורה אשר ערך למשתהו · אבל מאת ה' יצא דבר קומו שרים דהיינו כורש ודריוש וקבלו המלכות מידו : היה דריוש אמר לכורש כו' · דריוש היה נשיא עם מדי וכורש נשיא עם פרס ובאו יחד למלחמה על בלשאצר · כדאיתא ביוסיפון [אך המדרש חולק ע"ז כי אמר שהיו שוערין של בלשאצר] וכורש היה חתנו של דריוש ולכן היו נותנים זה לזה המלוכה ולא הקפידו זע"ז : כיון ששמע אותו רשע כו' · פי' משמע הטעות של ב"ד וחשב שכבר הגיע הזמן ולא יגאלו עוד לכן נתגאה

ביה · א"ל מאן את אמר לון אנא הוא מלכא · אמרין ליה ולאו כן פקיד מלכא דכל מאן דמתחמן הכא ליליא דין אפי' אמר לכון דאנא הוא מלכא ארימון רישיה · מה עשו נטלו פרחה של מנורה ופצעו את מוחו · הה"ד (דניאל ה') בה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדאי · באיזו שעה נהרג · רבי אלעזר ור' שמואל בר נחמן · ר' אלעזר אמר בשעת מהליית שינתא · ורבי שמואל אמר כבין דבו לכלב · ולא פליגין דמאן דאמר בשעת מחליית שינתא עבד מפרפר כל ההוא יומא מה שהיה מתבקש לו מן המלכות · ומאן דאמר כבין דבו לכלב דהוה מדמדם כל ההוא ליליא שהיה מתבקש לו מן המלכות · א"ר בנימין בן לוי כבין כוס לכוס נכנסה מלכות במלכות · הה"ד (תהלים ע"ה) כי כוס ביד ה' ויין חמר מלא מסך ויגר מזה וגו' · (ג) הוא שהנביא מקנתר ואמר (ישעיה מ"ז) רדי ושבי על עפר · מדה כנגד מדה · מה להלן (איכה ב') ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון · ברם הכא רדי ושבי על עפר · אמר ר' חוניא כך אמרה ירושלים לבת בבל · פגי פילאי קקום כאמי מחי · את סבורה בעצמך שאת בתולה זקנה את · שבי לארץ אין כסא · בטלה זכותו של אותו כסא · ואי זה זכות היה לו (ישעיה ל"ט) בעת ההיא שלח מרודך בלאדן · [א] אמרו מרודך עובד לחמה היה · והיה למוד לאכול בשש שעות · וישן לו עד ט' שעות · וכיון שחזר גלגל חמה בימי חזקיהו מלך יהודה ישן לו · ועמד ומצאו שחרית · בקש להרוג כל חיילותיו · אמר להם הנחתם אותי ישן כל היום וכל הלילה · אמרין ליה יומא הוא דהזר · אמר להם ואי זה אלוה החזירו · אמרו לו אלוהו של חזקיהו החזירו · אמר להם וכי יש אלוה גדול מאלהי אמרו לו אלוהו של חזקיהו גדול הוא מאלהיך · מיד שלח ספרים ומנחה לחזקיהו הדא הוא דכתיב (שם) בעת ההיא שלח מרודך בלאדן · ומה כתב בהן שלום לחזקיהו · שלום לאלהא רבה · שלום לירושלים · וכיון שיצאו הכתבים נתישב על דעתו · אמר לא עשיתי כהוגן · הקדמתי שלומו של חזקיהו לאלוהו · מיד עמד מכסאו ופסע שלש פסיעות והחזיר הכתובים וכתב כתבים אחרים תחתיהם · וכתב בהן שלום לאלהא רבה של חזקיהו · ושלום לחזקיהו · ושלום לירושלים · אמר הקב"ה אתה עמדת מכסאך ופסעת שלש פסיעות לכבודי חייך שאני מעמיד ממך שלשה מלכים קוזמוקרוטין שולטין מסוף העולם ועד סופו ואלו הן · נבוכדנצר ואויל מרודך ובלשצר · וכיון שעמדו וחרפו קעקע הקב"ה ביצתן מן העולם והעמיד אחרים תחתיהם · כתיב (שם) וישמח עליהם חזקיהו ויראם את בית נכתה · מהו בית נכתה · אמר ר' אימי נכיתה (ג) שנכת מסנחריב ובזה שבזז מסנחריב · רבי יוחנן אמר זיין בולע זיין הראה להם · ר' שמעון בן לקיש אמר בתי השן נמשכין כשעוה הראה להם · ר' יהודה אומר דבש בריא כאבן הראה להם · ר' לוי אמר בזה אנו עושין מלחמה ונוצחין · כתיב (שם מ"ז) קחי רחים וטחני קמח · [ב] אמר ר' יהושע בן לוי כל עמא טוחנין חטים ואת אמרת קחי רחים וטחני קמח אלא כך אמרה ירושלים לבת בבל אילולי ממרום עשו מלחמה עמי את היית יכולה לי · אילולי שלח אש בעצמותי את היית יכולה לי · הוי קמחא טחינא טחנת ואריא קטילא קטילת ודרא יקידא יקדת · ד"א קחי רחים וטחני קמח · לשעבר היו אחרים טוחנין לך עכשיו קחי רחים וטחני קמח · גלי צמתך · פרשי צניעותך זה המלך שנתון לפנים משבעה קנקלין · חשפי שובל · קלופי סובלתא דנהרא · עברי נהרות · לשעבר היית עובר בקרונין של כסף וזהב ועכשיו גלי שוק עברי נהרות · תגל ערותך · מדה כנגד מדה · מה להלן כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה · אף כאן גלי ערותך · אמר ר' יהושע בן לוי אמר הקב"ה עתיד אני להביא פורענות לבת בבל ואפי' דדניאל בעי עלה רחמין דכתיב (דניאל ד') וחטאיך בצדקה פרוק וגו' אין אני שומע לו למה (ישעיה מ"ז) גואלנו ה' צבאות שמו :

א [ו] **מי** זאת עולה מן המדבר · [ג] עילויה מן המדבר · סילוקה [ס"א הילוקה] מן המדבר · מיתתה מן המדבר · המד"א (במדבר י"ד) במדבר הזה יתמו · תורה מן המדבר · משכן מן המדבר · סנהדרין מן המדבר · כהונה מן המדבר · לויה מן המדבר · מלכות מן המדבר · שנא' (שמות י"ט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים · וכל מתנות טובות שנתן הקב"ה לישראל מן המדבר · אמר ר' שמעון בן יוחאי במדבר טענו ובמדבר פרקו · נבואה מן המדבר הוי עילויה מן המדבר : ב כתימרות עשן · אמר רבי אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא [ד] בשעה שהיו ישראל מתנודדין ממסע למסע · היה עמוד הענן יורד · ועמוד אש צומח · ועשן המערכה עולה כמין שני זקוקין של אש יוצאין מבין שני בדי הארון ושורפים לפניהם נחשים שרפים ועקרבים · [ה] והיו אומות העולם רואין ואומרין אלוהות הן אלו · אין תשמישן של אלו אלא באש · ומאימתן של ישראל נופל עליהם פחד ורעדה הה"ד (שמות ט"ו) תפול עליהם אימתה ופחד · נפלה אין כתיב אלא תפול מיכן ולהבא · מקטרת מור · זה אבינו אברהם · מה המור הזה ראש לכל הבשמים · אף אברהם אבינו היה ראש לכל הצדיקים · מה המור הזה כל מי שלוקטו ידיו מתמררות · כך היה אברהם אבינו ממרר ומסגף עצמו ביסורים · מה המור הזה אינו מפיח ריחו אלא באור · כך לא הודיע אברהם את מעשיו הטובים אלא בכבשן האש · ולבונה · זה אבינו יצחק · שנתקרב כקומץ לבונה על גבי המזבח · מכל אבקת רוכל · זה יעקב אבינו · שהיתה מטתו שלמה לפניו ולא נמצא בהן פסולת · א"ר תנחומא מה קופת הרוכל יש בה מכל מיני בשמים · כך כהונה מיעקב ולויה ומלכות מיעקב · יצחק נתן לו אברהם אבינו כל שלו שנאמר (בראשית כ"ה) ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק · ברם רוכלותיו של יעקב לא היתה אלא מאותו האבק שתחת רגליו · ר' יודן אמר תרתי · ר' יודן אמר כל הרוכלות שישראל עושין ומצליחין בעולם הזה בזכות אותו האבק של יעקב אבינו · ר' יודן אמר הורי כל פרגמטיא שישראל עושין ומצליחין בעולם הזה בזכות אותו האבק של יעקב אבינו · ר' עזריה אמר תרתי כל מלחמות שישראל עושין ומצליחין בזכות האבק של יעקב אבינו · ר' עזריה אמר הורי כל תורה שישראל עושין בעולם הזה בזכות יעקב אבינו · רבי ברכיה ור' סימון בשם ר' אבהו אותו האבק נטלו הקב"ה ונתנו תחת כסא הכבוד שלו הה"ד (נחום א') ה' בסופה ובשערה דרכו וענן אבק

מסורת המדרש א סנהדרין דף צ"ו ע"ב · פסיקתא דרב כהנא פיסקא דשקלים · תנחומא סדר תשא סימן ה' · אסתר רבה ריש פרשה ג' · ילקוט מלכים ב' רמז רכ"ד : ב עיין סנהדרין דף צ"ו · וילקוט ישעיה רמז שכ"ו : ג לקמן פרשה ח' : ד דברים רבה פרשה ז' · במדבר רבה פרשה ה' · תנחומא סדר ויקהל סימן ז' : ה ילקוט סדר ראה רמז תת"ג :

חדושי הרש"ש

(ג) הוא שהנביא מקנתר ואומר רדי ושבי על עפר · ישעיה מ"ד והוא בתולת בת בבל ומזה דריש את סבור כו' : (ג) נכיתה שנכת מסנחריב · הוא מלשון דקא, נכית ליה ר"פ אחוה נשך :

מתנות כהונה

ונכנס הרגישו בו השומרים אמרו לו כורש ודריוש שהיו שומרי השער מי אתה ואמר להם אני הוא המלך : ה"ג בילקוט אמרין לא כן כו' · ופי' אמרו כורש ודריוש זה לזה ולא כן צוה המלך כו' : ה"ג הה"ד בה בליליא כו' : מהליית שינתא · בשעה שהשינה מתוקה וערבה על האדם והוא בתחלת הלילה : כבין דבו כו' · קרוב לעליית עמוד השחר שאדם צריך לדקדק בין הכרת זאב להכרת כלב : ולא פליגי · שניהם סוברים שהכו אותו בתחלת הלילה אלא ר"א סבר שפרפר כל אותו היום מעת לעת להשלים לו שיעור מלכותו מה שהיה מתבקש לו מן השמים · ור"ש סבר לא פרפר אלא עד עלות השחר לקיים בה בליליא כו' : מדמדם · כיון שהיה מיתתו קרובה קרי ליה רק דמדם בעלמא : כי כוס וגו' · תהלים סי' ע"ה : פגי פליאי כו' · מצאתי שהוא לשון לעז ופירושו כמו שמפרש והולך אל תהי סבורה שאת עדיין בתולה וראש ממשלתך אלא זקנה את וסוף ממשלתך : בעת ההיא כו' · עיין במדרש אסתר ריש פ' ג' : ופסעת גרסי' : ביצתן · שרשן : נכיתה · לשון מכין לו מן הדמים ור"ל השלל שלקח מיד סנחריב : זיין בולע זיין · כלומר כל אחד טוב וחשוב מחבירו : כשעוה · נכאה וגרי ת"א שעף והוא שעוה כמו שפירש"י שם : ה"ג לוי אמר להם פתח הארון ואמר בזה כו' · כך מצאתי וכתב כן בהוות אמת בשם פרקי ר"א ובהקדמת הרמב"ן בחומש תמצא גירסא אחרת : ודרא כו' · פי' חגר חגר ת"א דרתא ובאיכה רבה בפסוק ממרום גרס קרתא יקידא כו' : קנקלין · חדרים או וילונות ועיין בירושלמי בפ' חלק גבי נקמת מדין : קלופי כו' · פי' הרד"ק גלי וקלף שבולת הנהר : ואפי' דדניאל כו' · אפי' אם יעמוד דניאל ויבקש עליהם רחמים כמו שעשה לנבוכדנצר שריתם עליו ונתן לו עצה להנצל כמו שנאמר וחטאיך וגו' :

מי זאת עולה · מיתתה · עיין לקמן ריש פסוק מי זאת השני : טענו ופרקו · זה נתבאר במס' שבת בפ' ר' עקיבא בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע ירדו ס' רבוא של מלאכי שרת וקשרו לכל אחד ואחד מישראל שני כתרים אחד נגד נעשה ואחד נגד נשמע וכיון שחטאו ישראל בעגל ירדו ק"ך רבוא של מלאכי חבלה ופרקום שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב כו' · עד בחורב טענו ובחורב פרקו : מקטרת מור · עיין לעיל בפסוק צרור המור : כקומץ לבונה גרסי' : מאותו אבק · כלומר מעצמו ולא מתנותיו שזכה על ידי מזיכותו בדרכים כרוכל הזה לא זכה אלא על ידי ויאבק איש עמו ונלחו והודה לו על הברכות ובזה תלוי כל מה שיש לישראל בעוה"ז וכדמפרש והולך : ענן אבק

פירוש מהרז"ו

בכתוב וקטרי חרצי משתריין וכמ"ש והתחלחל המלכה ודרשו שהורכה לנקביה וכמ"ש במגלת אסתר ריש פרשה ג' : בשעת מהליית שינתא · כמ"ש ירמיה נ"א והשכרתים למען יעלוזו וישנו וגו' ובפסוק נ"ז ג"כ ע"ש וס"ד ולא יקיצו היינו בעת הקצה בבוקר שאז מכירים בין זאב לכלב וכורש מלך פרס דומה לדב וכמ"ש ויק"ר פרשה י"ג סי' ה' ומדי כמ"ש תהלים כ"ב הצילה מחרב נפשי מיד וגו' וזהו בין דב לכלב : רדי ושבי על עפר · ישעיה ריש מ"ז וס"ד בתולת בת בבל שבי לארץ אין כסא בת כשדים ופי' את סבורה שאת בתולה וכמ"ש שם בפסוק הסמוך כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענוגה : אין כסא · וזהו מ"ש זכריה ב' י"א י"ב הוי ציון המלטי יושבת בת בבל כי כה אמר ה' צבאות אחר כבוד שלחני אל הגוים השוללים אתכם היינו בבל הנ"ל וכמ"ש תהלים ע"ג ואחר כבוד תקחני : יומא הוא דחזר · השמש הלך לאחריו כמ"ש מלכים ב' כ' י"א וש"נ וכל מעשה זו איני יודע מאין דרשו כן : והעמיד אחרים · כמ"ש ירוע כבירים לא חקר ויעמוד אחרים תחתם איוב ל"ד כ"ה : נביתא שנבת · נשיכה שנשך · בלשון ארמית נשך נכת : זין בולע זין · נ"ע איך דורש על זין : בתי השן נמשכים כשעוה · בהכרח שכוונתו בתי שם מצופים זהב שנמשכים כשעוה כמ"ש לקמן פסוק עמודיו עשה כסף זהב שהוא שנמשך כשעוה וכמ"ש ויעש המלך כסא שן ויצפהו זהב מופז : כתיב קחי רחים · עי' איכה רבתי פסוק ממרום שלח אש : לדרא יקידתא · פי' דור שרוף שרפת ועי' מ"כ : שנתנן לפנים · כמ"ש ב"ר פרשה ע"ח סי' ח"ת · וע"ע איכה רבתי פסוק טומאתה בשוליה ובפסוק על אלה במעשה של מרים וז' בניה : כל מכבדיה · ויתכן שהכוונה על שלוחי מרודך מלך בבל שכבדוה ובסוף הזיכוה וזהו שאמר כי ראו ודוק : ואף דדניאל · בא לפרש מ"ש בפסוק הנ"ל תגל ערותך גם תראה חרפתך נקם אקח ולא אפגע אדם וזהו שאמר עתיד אני להביא פורענות היינו נקם אקח ולא אפגע שאין פגיעה אלא תפלה וזהו מ"ש ואף דדניאל בעי עלה רחמין אינו מקבל תפלתו ולא יועיל לה הצדקה לבבל : גואלנו ה' צבאות שמו · ירמיה נ' ל"ד במפלת בבל :

א עולה מן המדבר · שמ"ר פרשה ב' סי' ד' ומ"ש הילוקה כמ"ש לאלה תחלק הארץ : **ב** שני זקוקים של אש · עי' במ"ר פרשה ה' סי' ז' : אלא תפול · שבשירת הים או מה שיהיה במדבר : כך כהונה · עי' לקמן פסוק לחייו : רוכלותיו של יעקב ·

יפה קול

נתגאה (אך בשו"ע בפסוק כי לא ממולא משמע כדברי המ"כ) : ברם הכא רדי ושבי על עפר · פי' דבישראל רק זקני בת ציון יאכלו · אבל בבבל כתיב בתולת בת בבל כי כל העם יכלו ויאכלו : פגי פליאי קקום כאמי · כל"ו הוא ברתי זקנה עושה רעה · וזה לשחוק כי בבל לא תחשוב לבתולה נחמדה אבל היא כזקנה אשר באה עתה לגוע ברעה אשר עשתה : קוזמוקרוטין · מושל בכל העולם · והא דלא חשיב אותם בפ"ק דמגילה בין המלכים שמלכו בכיפה משום דלא כתיב מלכותם מפורש בכתוב וכמ"ש התוספות על אלכסנדר מוקדון : זיין בולע זיין · פי' ברזל הכותת ושובר את שאר הברזל · ודרש נכתה מלשון כתת : קמחא טחינא כו' · כי שמה הרגו רבים מישראל והרבו את הבית · ולכן רם לבבם והכתוב אומר לשם כי על הגבורים אשר הרגת לא תתגאה כי אריא קטילא קטילת · ועל שהרפת ביהמ"ק אל ירום לבך כי דרא יקידא יקדת אבר הנשרף שרפת :

עילויה מן המדבר כו' · ודרש עולה לעילוי והשיבות וכן לסילוק ולהסרה כמו ויעל מעליו אלהים וזה שאמר מיתתה מן המדבר כי שמה סלקו מן הארץ : וכל מתנות טובות שנתן הקב"ה לישראל דהיינו מן ושליו ובאר והכינה וענני כבוד · היו מן המדבר · כי כולם נתנו להם בשביל התורה שנתנה להם במדבר : נבואה מן המדבר · כי למשה הגיעה הנבואה בהיותו נוהג הצאן אחר המדבר וכן כשנאל הרות על בוקי"ס היה במדבר : מכל אבקת רוכל זה אבינו יעקב · כי כל בשמיו היו יפים כאבקת רוכל : בזכות אותו האבק כו' · פי' שבזכותו שנה נצח את המלאך כדאמר בסמוך · בזה זכה ג"כ לעושר ונכסים את הגוים שעמדה ליעקב להתאבק עם המלאך ונצחו זה הזכות יעמוד גם לבניו אחריו · ודריש מכל אבקת רוכל · מכל זכות האבק של יעקב יצאית הרוכל והסוחר אשר בזרעיו : ה' בסופה ובסערה וגו' · ידרים

ידי משה

בזכות אותו אבק · שמעתי פירושו כי אבות סימן לבנים ובשביל שנלחם לשר של עשו בשביל כך

רגליו : ג ר' ברכיה בשם ר' חלבו אמר כתיב (בראשית ל"ב) [א] ויאבק איש עמו · אין אנו יודעין מי היה ברשותו של מי · אם המלאך היה ברשות יעקב ואם יעקב ברשות המלאך · אלא ממה דכתיב (שם) ויאמר שלחני כי עלה השחר · אמר לו המלאך ליעקב שלחני כי הגיע קילוסי לקלס הוי המלאך ברשות יעקב אבינו · ובאיזה צד נדמה לו · ר' חמאי בר' חנינא אמר לשרו של עשו הרשע נדמה לו · הה"ד (שם ל"ג) כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים · אמר ליה אפך דמיין לשרך · משל למלך שהיה לו ארי אימירון וכלב אגריון · מה עשה המלך זיווג את הארי והיה מלבבו כנגד בנו והיה אומר שאם יבא הכלב להזדווג לבני יאמר בני לארי יכלתי ולכלב איני יכול · כך בשעה שאומות העולם באים להזדווג לישראל הקב"ה אומר להם שר שלכם לא יכול לעמוד באביהם ואתם יכולין להם · ר' הונא אמר [ב] לרועה נדמה לו לזה צאן ולזה גמלים ולזה גמלים אמר לו העבר את שלי ואני מעביר את שלך · כיון שהעביר יעקב אבינו את שלו אמר נחזור ונחמי דילמא אנשינן כלום · מן דחזר ויאבק איש עמו · ר' חייא רבה ורבי שמעון ברבי הוו עסקי בפרגמטיא והוו נסבין ויהבין בהדא מיטכסין · עלון להדא צור ועבדון עיבידתהון · מן דנפקון מן פילי אמרון נחזור ונחמי דילמא אנשינן כלום · חזרו ומצאו חבילה של מיטכסין · אמרין הדא מלה מן יעקב סבאן היא דכתיב (שם) ויאבק איש עמו · ורבנן אמרי לארכיליסטים נדמה לו לזה צאן ולזה צאן לזה גמלים ולזה גמלים אמר לו העבר שלי ואני מעביר שלך · כך העביר המלאך צאנו של יעקב כהרף עין · והיה אבונן יעקב עניא דמלאכא מעבר וחוזר ומשכח עאן אוחרי כל אותו הלילה · מה עשה יעקב אבינו · אמר ר' פנחס באותה שעה נטל פרקדן וכרכו על צוארו · אמר ליה פרמקוס פרמקוס חרש את לית הרשין מצליחין בלילה · אמר ר' הונא באותה שעה אמר המלאך לינא מידע לדין עם מאן נסיב ויהיב מה עשה נתן אצבע על הצור התחילה תוססת אש · אמר ליה מן הדא את מדחיל לי אנא כולי מיניה שנאמר (עובדיה א') והיה בית יעקב אש · אמר רבי חנינא בר יצחק אמר לו הקב"ה למלאך שרו של עשו מה את עומד הוא בא עליך וחמשה קמיעים בידו · זכותו · וזכות אביו · וזכות אמו · וזכות זקנו · וזכות זקנתו · מדוד עצמך עמו שאין אתה יכול לעמוד אפילו בזכותו · מיד וירא כי לא יכול לו · א"ר לוי [ג] וירא בשכינה כי לא יכול לו לארכיליסטים שהיה מתגושש עם בנו של מלך תלה עיניו למעלה וראה את אביו המלך עומד על גביו והרפיש עצמו תחתיו · כך כיון שראה המלאך השכינה עומדת למעלה מיעקב הרפיש עצמו תחתיו הה"ד וירא כי לא יכול לו · אמר ר' לוי וירא בשכינה כי לא יכול לו · ויגע בכף ירכו · בצדיקים ובצדיקות בנביאים ובנביאות שהיו עתידין לעמוד ממנו ומבניו · איזה זה · זה דורו של שמד · ותקע כף ירך יעקב · ר"א ורבי ברכיה · ר"א אומר שייעא · ר' ברכיה בשם רבסא סידקה כדג · ר' נחמן בר יעקב אמר פירקה ממקומה המד"א (יחזקאל כ"ג) ותקע נפשי מעליה ·

ד ר' יוחנן פתר קרייה מקוטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל · [ד] בקטרת בית אבטינס · וזה אחד מאחד עשר סממנין שהיו נותנין בה · רב הונא פתר לה (שמות ל') ויאמר ה' אל משה קח לך סמים · הא תרין · נטף ושחלת והלבנה · הא חמשה · סמים · אי תימר דאינון תרין והלא כבר נאמר סמים· בד בבד יהיה · אילין חמשה כנגד חמשה הא עשרה · ולבונה זכה · הא אחד עשר סממנין · מכאן בדקו חכמים ומצאו שאין יפה לקטורת אלא אחד עשר סממנין הללו שבה· [ה] תני בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטרת בפיטום הקטרת והיה מעלה עשן · ולא רצו ללמד ושלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריה והיו בקיאין במעשה הקטרת ולא היו בקיאין במעלה עשן · של בית אבטינס היתה מתמרת ועולה כאשכול עד הקורות ואחר כך פוסה ויורדת כמקל · של אלכסנדריה היתה פוסה ויורדת למטן מיד וכשידעו חכמים בדבר אמרו כל שברא הקב"ה לא ברא אלא לכבודו · שנא' (ישעיה מ"ג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו · וחזרו בית אבטינס למקומן · שלחו אחריהם ולא רצו לבא עד שכפלו להם שכרן · י"ב מנה היו נוטלין בכל יום חזרו להיות נוטלין כ"ד מנה כדברי ר' מאיר · ר' יודא אומר בכל יום היו נוטלין כ"ד מנה ועכשיו נטלו מ"ח מנה · אמרו להם מה ראיתם שלא ללמד · אמרו מסורת בידינו מאבותינו שעתיד המקדש להחרב · ולא רצינו ללמד שלא יהיו נוהגין ועושים לפני עבודת כוכבים שלהן כדרך שאנו עושין לפני הקב"ה · ובדבר הזה היו מזכירין אותן לשבח · ולא עוד אלא שלא יצאה אשה מהם ותינוק מהם כשהוא מבושם · וכשנושאין אשה ממקום אחר הם פוסקים עמה שלא תתבשם לעולם · שלא יהיו ישראל אומרים מפיטום הקטרת הם מתבשמות · לקיים מה שנא' (במדבר ל"ב) והייתם נקיים מה' ומישראל · ואומר (משלי ג') ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם · אמר ר' עקיבא סח לי שמעון בן לוגה אני ותינוק אחד מבני בניהם של בית אבטינס היינו מלקטים עשבים בשדה וראיתיו שבכה וצחק · ואמרתי לו בני על מה בכית · אמר לי על כבוד בית אבי שנתמעט · ולמה צחקת · אמר לי שמור ומתוקן לצדיקים לעתיד לבא · וסוף שהמקום עתיד לשמח את בניו בקרוב · ומה ראית אמר לי והלא מעלה עשן כנגדי · נומיתי לו הראני אמר לי מסורת בידינו שלא להראות לאדם בעולם · אמרו לא באו ימים קלים בעולם עד שמת אותו התינוק · אמר ר' יוחנן בן נורי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי זקן אחד של בית אבטינס ובידו מגילת סממנין · אמרתי לו מה בידך · אמר לי כשהיו צנועין בית אבא היו מוסרין מגילותם זה לזה ועכשיו הא לך והזהר בה שמגילת סממנין היא · וכשבאתי והרציתי הדברים לפני ר' עקיבא זלגו דמעותיו · אמר לי מעתה אין אנו רשאין לספר בגנויין של אלו :

ה של בית גרמו היו בקיאים במעשה לחם הפנים וברדייתו ולא רצו ללמד · ושלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריה והיו בקיאין במעשה לחם הפנים וברדייתו לא היו בקיאים · של בית גרמו היו מסיקים בתנור מבחוץ והיא נרדת מבפנים · ואלו היו מסיקין מבפנים ואופין מבחוץ · ויש אומרים שהיתה מעפשת · וכשידעו חכמים בדבר אמרו כל שפעל הקב"ה לא פעל אלא למענו · שנא' (משלי ט"ז) כל פעל ה' למענהו · וחזרו בית גרמו למקומן · שלחו אחריהם ולא רצו לבא עד שכפלו להם שכרן · י"ב מנה היו נוטלין בכל יום חזרו והיו נוטלין כ"ד מנה כדברי ר' מאיר · רבי יהודה אומר בכל יום היו נוטלין כ"ד מנה ועכשיו מ"ח מנה · אמרו להם מה ראיתם שלא ללמד · אמרו יודעים היו בית אבא שבית המקדש עתיד להחרב ושמא ילמד אדם שאינו הגון וילך ויעבוד עבודת כוכבים בכך · ובדבר הזה מזכירין אותם לשבח · ולא עוד אלא שמעולם לא נמצאה פת נקיה ביד בניהם ובנותיהם · שלא יהיו ישראל אומרין מלחם הפנים הם נזונים · לקיים מה שנא' והייתם נקיים מה' ומישראל · ואומר ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם · וכולן מצאו תשובה לדבריהם חוץ משל בית קמצר שלא מצאו תשובה · אמרו להם מה ראיתם שלא ללמד ושתקו ולא השיבו תשובה · ועל ידי שבקשו להרבות כבודן ולמעט כבוד המקום כבודן נתמעט ומלכות שמים במקומה · ולא עוד אלא שאין להם לא נין ונכד בישראל · על הראשונים נאמר (משלי י') זכר צדיק לברכה · ועל אלו נאמר ושם רשעים ירקב · מכאן אמר בן עזאי משלך יתנו לך · ובשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך · ואין שכחה לפני המקום · ואין אדם נוגע במוכן לחברו · [ו] ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא :

ו [ז] הוגרם בן לוי היה יודע פרק בשיר יותר מאחיו ולא רצה ללמד · אמרו עליו על הוגרם בן לוי בשעה שפותח פיו בשיר היה נועץ אגודלו בתוך פיו ואגודלו אחר בקרקע ומכנים אצבעות בין הנימים ומגביה קולו בנעימה והיה מוציא כל מיני זמר עד שהיו כל אחיו הלוים נסקרין בבת

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה ע"ז כל הענין · ועיין חולין דף צ"ב : ב ילקוט סדר וישלח רמז קל"ב כל הענין : ג תנחומא סדר וישלח סימן ח' : ד לעיל פרשה א' : ה יומא דף ל"ח ע"א כל הענין · ירושלמי שקלים פרק ה' · וירושלמי יומא פרק ג' : ו ברכות דף מ"ח · שבת דף ל' · תענית דף ה' · מ"ק דף כ"ח : ז יומא דף ל"ח ע"ב :

פירוש מהרז"ו

רגליו · גז"ה : ג לשרו של אדום · ב"ר פרשה ע"ז סי' ב' ג' ועי' ביאורי שם : לרועה נדמה לו · ע"ש בב"ר פ' ע"ח בשינוי וכמ"ש במ"כ שם : ד קח לך סמים · עי' לעיל

מתנות כהונה

מאים אחר ואמר אבק ע"ש שנאמר ויאבק איש עמו ויברכהו שם ושם נתאושש שבכות בידו וכן מוכח לקמן : ה"ג לשרו של עשו נדמה לו הה"ד כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים · א"ל אפיך דמיין לשרך משל למלך כו' ועיין כל זה בב"ר פ' ע"ז : ה"ג ומשכח עאן אוחרי · ופי' ומלא צאן אחרים : לית חרשין גרסי' : ה"ג מן הדא את מדחיל לי אנא כולי מיניה : והרפיש · לשון דריסה והשפלה : ה"ג ר"א ורבי ברכיה · ר"א אומר שייעא רבי ברכיה בשם רבסא · רבסא לשון קצר כמו רב אסי וה"ג בב"ר : ה"ג פירקה ממקומה המד"א : ה"ג זה א' מאחד עשר כו' · פי' מור זה הוא אחד מאחד עשר סמני הקטרת . הא חמשה · עיין לעיל בפסוק אשכול הכופר : ה"ג בירושלמי בפ' אמר להם הממונה ובמסכת שקלים בפ' אלו הם הממונים היו בקיאים במעשה הקטרת ובמעלה העשן : פוסה ויורדת למטן מיד · וה"ג בירושלמי בהדיא ובבבלי גר' מפלע ועיין שם : ה"ג מבית אבטינס היינו מלקטין : נומיתי · אמרתי : לא באו ימים קלים · לא גרס זה לא בבבלי ולא בירושלמי : בית קמצר · מפרש בפרקים הלל שהיו בקיאים בכתב שהיו תופסין ד' קולמוסין בה' אצבעותיהם ואם היתה תיבה של ארבע אותיות היו כותבין אותה בבת אחת : מכאן כו' · על בית אבטינס ובית גרמו : נסקרין · נדחין

ידי משה

ישראל מגליאים גם כן : הגיע קלוסי · אמרתי טעם למה אומרים מלאכי השרת שירה דוקא בשעת עליית השחר לפי דאיתא בגמרא דעבודת כוכבים יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי אלו כיתות של מ"ה שאומרים שירה בלילה והשות ביום מפני כבודן של ישראל פי' במ"א לפי שכל היום זמן תפלה של ישראל שתפלת השחר עד חצות ומשם והלאה מתחלת זמן מנחה לכך הם השים ביום ואף שתפלת ערבית זמנה ג"כ כל הלילה מ"מ הואיל ותפלת ערבית רשות אין לדחות מפניה שירות מ"ה שהיא נהם חובה וא"כ למ"ד שתפלת ערבית ג"כ חובה א"כ ע"כ מוכרחים הם לומר שירה משעת עליית השחר עד הנץ החמה שאז אינו זמן תפלה שתפלת ערבית זמנה עד עלות השחר ותפלת השחר זמנה עם הנץ החמה כוותיקים : מן דחזר . פי' לפי שליעקב היה ב' מ"ה שהיו מלווים אותו מלאכים דא"י בא"י ומלאכים דח"ל בח"ל ונהר יבוק היה

יפה קול

ודריש ה' יבוא לנקום מאויביו בסופה ובסערה וענן וזה בחשך ובאופל : בזכות אבק רגליו · אבק יעקב שתחת רגלי כסא כבודו : אין אנו יודעין מי היה ברשותו של מי כו' · בב"ר גרסינן א"ר ברכיה אין אנו יודעין מי נצח אם המלאך אם יעקב · מן מה דכתיב ויאבק איש עמו מי נתמלא אבק האיש שעמו ובתר הכי קאמר אין אנו יודעים מי היה ברשותו וכו' · וקרוב לומר כי גם פה צריך לגרום כן · ופי' שאע"פ שלמדנו מויאבק איש עמו שיעקב נצח את המלאך בכחו עדיין לא למדנו מי היה ברשות מי · שאפשר מפני כבוד המלאך נכנע יעקב אליו ומביא ראיה דיעקב גדול ממנו שהמלאך ברשותו מדקאמר שלחני וכדקאמר בב"ר מן מה דכתיב ויאמר שלחני הוי המשלח גדול מן המשתלח · וע"ע בחולין פרק גיד הנשה : ובאיזו צד נדמה לו · פי' באיזו עלילה נדמה לו שבא האיש להאבק עמו · וקאמר שנדמה לו לשרו של עשו שבא לנקום נקמת עשו על שעקב אותו בברכת אביו :

משל למלך כו' · במשל הזה בא לתרץ למה שלח ה' את השר להאבק עם יעקב · שלא המלאך לא יעשה דבר בלי צווי מאת ה' · ואמר כי ה' שלחו לחזק את לב יעקב ובניו אחריו כי לא ייראו עוד מפני מתקוממיהם · אחרי כי ישראל עשה חיל גם עם השרי המלך ומכ"ש עם בני אדם : ארי אימירון · הוא ארי בן תרבות ולזה נמשל המלאך · וכלב אגריון הוא כלב הפרי אשר אליו המשיל את מתקוממי ישראל · כמו עמלק וסמן אשר באו להזדווג עם ישראל ולכלותם מעל פני האדמה : לרועה נדמה לו · ונאבק עמו כי העליל עליו שלקח גם משלו · ורבנן אמרי כי בראשונה כאשר פגשהו נוסדו יחד אשר איש את רעהו יעזורו · וכאשר העביר המלאך צאן של יעקב בעוד רגע · ובא להעביר גם את צאן האיש ראה כי לאנו לא תכלה וחשבהו למכשף לכן התקוטטו יחד : הוו עסקי בפרגמטיא · הספור הזה הובא הנה ללמד לנו כי לא דבר רק מספורי התורה · וכל מעשה וספור בתורה מלמד לנו אורחות חיים ותוכחת מוסר : נטל פרקדן · נטל סודר ונתן בצוארו לצערו ולגעור בו כי הוא מכשף וכישופו לא יועיל לו בלילה : לינא מודיע · האם אינני מודיע לזה עם מי הוא נושא ונותן שידע שאני מלאך : תוססת אש להכהינו · ודריש ויאבק מלשון אבוקה · וכל זה הוא רק דרך רמז כי עול ישראל בימי דוד על אדום היה רק כרגע · וזה העברת צאן יעקב בסיוע של שר של עשו · אבל עול אדום על ישראל יארך כל הלילה ולא ישבר · ויחדשו בכל עת את גזרותם · והשר של עשו הכשיל את יעקב כי באש ישפוט אדום את ישראל · ויעקב אמר לו כי אנכי לא אפחד מהאש לוהט ואשאר באמונתי · ובסוף הוא כי יבוא יום אשר בית יעקב יהיה אש : הוא בא עליך וחמשה קמיעים בידו · כי לא בכח יגבר איש על מלאך · ואיך נאבק יעקב ויוכל לו · לכן מפרש כי בטענות בא על יעקב שמנה זכות עשו כגון כבוד אב ואם וישיבת א"י כדאיתא בב"ר פע"ו סי' ב' · ויעקב מנה את זכותיו וראו שגברו זכות יעקב מאד על זכות עשו · ואע"ג דגם עשו היה שום לו בזכות אבות כי אחים היו · אך כיון שלא הלך בדרכי אבותיו לא נתקיימה בו זכות אבותיו כדאיתא בב"ר פע"ז : כי לא יכול לו לארכיליסטים כו' · ולפ"ז מפרש כי לא יכול כמו לא תוכל לאכול בשעריך דפירושו שאי אתה רשאי כן בראותו את השכינה הבין כי איננו רשאי להזיקו · והא דנגע בכף ירכו גם זה מאת ה' היתה לרמז לו כי יגע בזרעו אחריו אבל לא יכלם וכדאיתא לעיל ולקמן את"ז : שייעא · פי' שהחליק והשוה · כי הקולית הוא מקום בולט והוא דחקה מבפנים ועשהו חלק ושוה עם בשר הגוף · ומפרש ותקע מן ותקעתיו יתד · והשני מפרש סידקה ובקעה כדג : בקטורת בית אבטינס שהיתה מתמרת ועולה · כדלקמן ועיין לעיל בפסוק צרור המור : מתמרת ועולה כמקל עד הקורות ואח"כ פוסה ויורדת כאשכול גרסינן כדלעיל בפסוק אשכול הכופר וע"ש ביאורו : שלחו אחריהם כו' · זה לא יפרש איך חזרו למקומם : עד שמת אותו התינוק · מאת ה' היתה זאת שלא יגלה לאחרים : משלך יתנו לך כו' · כל זה נאמר בכבוד התורה · כי אם יראה איש העוסק בתורה

אשר

ראש לאחוריהם · פנחס המלביש אלבש איסטראטיגא ונסב אגריה : ז מי זאת עולה וגו' · מדבר באלישבע בת עמינדב · א אמרו אלישבע בת עמינדב ראתה חמש שמחות ביום אחד · ראתה יבמה מלך · ואחיה נשיא · ובעלה כהן גדול · ושני בניה סגני כהונה · ופנחס בן בנה משוח מלחמה · כיון שנכנסו בניה להקריב יצאו שרופין ונהפכה שמחתה לאבל · מיד נעשית כתימרות עשן · כד דמך ר' אלעזר ברבי שמעון היה דורו קורא עליו מי זאת עולה מן המדבר וגו' · מכל אבקת רוכל · מה הוא מכל אבקת רוכל דהוה ר' אלעזר בר ר' שמעון קראוי ותנויי וקריבוי ופייטויי : א [ו] הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה · ר' ביבי בשם רבי אלעזר בר' יוסי פתר קרייה בברכת כהנים · הנה מטתו · הנה מטותיו ושבטיו המד"א (חבקוק ג') שבועות מטות · שלשלמה · של מלך שהשלום שלו · ששים גבורים סביב לה · אלו ששים אותיות שבברכת כהנים · מגבורי ישראל · שהם מגברין את ישראל · כלם אחוזי חרב · אמר ר' עזריה דברים מבורכין בגבורה · (במדבר ו') יברכך ה' · יאר ה' · ישא ה' · מלומדי מלחמה · שהם נלחמים בכל מיני פורעניות שיש בעולם · איש חרבו על ירכו מפחד בלילות · שאפילו אדם רואה בחלומו חרב מחתכת בירכו מה יעשה ילך לבית הכנסת ויקרא קריאת שמע ויתפלל תפלתו וישמע ברכת כהנים ויענה אחריהם אמן ואין דבר רע מזיקו · לפיכך מזהיר את בני אהרן ואומר להם (שם) כה תברכו את בני ישראל · ב ר' שמלאי פתר קרייה במשמרות · הנה מטתו · הנה מטותיו ושבטיו המד"א שבועות מטות אומר סלה · שלשלמה · למלך שהשלום שלו · ששים גבורים סביב לה · אלו כ"ד משמרות כהונה וכ"ד משמרות לויה : (א) ושתים עשרה מחלוקות · מגבורי ישראל · שמשמרין את ישראל · כלם אחוזי חרב · רבי זעירא ור' יהודה בשם שמואל אלו תלמידי חכמים שמלמדין לכהנים שחיטה והלכות זריקה וקבלה וקמיצה · ר' יצחק בשם ר' אמי אמר אלו ב מבקרי מומי קדשים ונוטלין שכרן מתרומת הלשכה · רבי גידול בר בנימין בשם רבי יסא שני דייני גזלות היו בירושלים והיו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה · שמואל אומר נשים היו אורגות בפרוכת ונוטלות שכר מתרומת הלשכה · רב הונא אמר מלשכת בדק הבית · הדין עבד לה כבנין · והדין עבד לה כקרבנות · מלמדי מלחמה · שהיו מלמדין לכהנים היאך יעשו עבודה · איש חרבו וגו' · שהיו מזהירין אותם בעת ששוחטים שלא יפגל אחד מהזבחים · שלא לפסול אחד מהקרבנות בנותרות : ג רבי יוחנן פתר קרא בסנהדריות הנה מטתו · מטותיו ושבטיו כמה דתימר שבועות מטות · שלשלמה · למלך שהשלום שלו · ששים גבורים · אלו ששים איש מעם הארץ הה"ד (מלכים ב' כ"ה) וששים איש מעם הארץ הנמצאים בעיר · מגבורי ישראל · אלו אחד עשר אנשים הה"ד (שם) ויקח שר טבחים את שריה כהן הראש ואת צפניהו כהן משנה ואת שלשת שומרי הסף · ומן העיר לקח סרים אחד · זה מופלא בית דין · ולמה קורא אותו סרים שמסרס את ההלכה · וחמשה אנשים מרואי פני המלך · הרי אחד עשר · וכשהוא אומר (ירמיה נ"ב) שבעה · להוסיף עליו שני סופרי דיינין שיושבין לפניהם · מגבורי ישראל · מזכין את ישראל בגבורה · כלם אחוזי חרב · ר' מאיר ור' יוסי · רבי מאיר אומר שהיו כלן שונין הלכה כחרב · שאם בא מעשה על ידיהם לא תהא הלכה קוהא להם · ר' יוסי אומר בשעת הדין הכל נושאין ונותנין היאך להוציא את הדין ואת המעשה ומתפחדין מדינה של גיהנם · רבי מנחם חתניה דר' אלעזר בר אבונא בשם ר' יעקב בר אבינא אם באת אשה לפניך לבית המדרש לשאול לך שאלה על כתמה ועל נדתה · תהא רואה אתה כאילו שיצאת מירכיך · ואל תתן עיניך בה · ותתפחד מדינה של גיהנם : ד ורבנן פתרי קרא ביוצאי מצרים · הנה מטתו · מטותיו ושבטיו המד"א שבועות מטות · שלשלמה · למלך שהשלום שלו · ששים גבורים · אלו ששים רבוא שיצאו ממצרים מבן עשרים שנה ולמעלה · מגבורי ישראל · אלו ששים רבוא שיצאו ממצרים מבן עשרים שנה ולמטה · כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה איש חרבו על ירכו · ג שבשעה שאמר להם משה כך אמר אלי הקב"ה סונטימוס (שמות י"ב) וכל ערל לא יאכל בו · מיד כל אחד ואחד (א) נטל חרבו על ירכו ומל עצמו · מי מלן · ר' ברכיה אמר משה היה מוהל ואהרן פורע ויהושע משקה · ויש אומרים יהושע היה מוהל

מסורת המדרש א זבחים דף ק"ב ע"א · ויקרא רבה פרשה כ' · קהלת רבה פרשה ב' פסוק ב' · סדר עולם פרק ד' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ"ז · תנחומא סדר שמיני סימן ב' · וסדר אחרי סימן א' · מדרש משלי סוף פרשה ל"א · ילקוט סדר שמיני רמז תקכ"ד · ילקוט קהלת רמז תתקס"ז : ב ירושלמי שקלים פרק ד' : ג לעיל פרשה א' פסוק עד שהמלך וש"נ :

חדושי הרש"ש

(א) ושתים עשרה מחלוקות · עיין מה שכתבתי במדבר רבה פי"א אות מ"ת :

חדושי הרד"ל

(א) נטל חרבו על ירכו ומל עצמו · ולפ"ז מפחד בלילות היינו מפחד בלילה ההיא שעבר ה' לנגוף את

מתנות כהונה

נדמין לאחוריהם ובירושלמי גרס כ(?)לקין : ה"ג לאחוריהם פנחס כו' · והוא משנה בפ' אלו המנוים במסכת שקלים ופנחס על המלבוש ומפרש בירושלמי שהוא היה מלביש הכהנים הגדולים והיה נוטל שכר וה"ג בירושלמי פנחס המלביש שהיה מלביש בגדי כהונה גדולה מעשה בכהן אחד שהלבישו לאיסטרטא אחד ונתן לו שמונה זהובים ואית דאמרי תרין עשר יהיב ליה עכ"ל הירושלמי ומעתה דברי הספר מבוארין מעצמן : איסטראטיגא · שם ממשלה : יבמה · מרע"ה : ואחיה · נחשון בן עמינדב : קראוי כו' · בעל מקרא ובעל משנה ובעל לשון לייסד קרובץ ופיוטים :

הנה מטתו : בגבורה · שבכל ברכה וברכה יש שמו של הקדוש ברוך הוא : שמשמרין כו' · בבמדבר רבה פי"א הגירסא נשתנת ועיין שם : הכי גרסינן וקבלה וקמיצה : הכי גרסינן בירושלמי דמסכת שקלים בפרק התרומה נשים האורגות כו' עד הלשכה רב הונא אמר מלשכת בדק הבית הדין כו' · פי' רב הונא חשבו פרכת כבנין ולפיכך אמר שבאה מלשכת בדק הבית ושמואל חשבו כקרבן ולפי' אמר שבאה מתרומת הלשכה : ה"ג כקרבנות מלמדי מלחמה שהיו מלמדין לכהנים היאך יעשו עבודה איש חרבו גו' שהיו מזהירין אותם בעת ששוחטים שלא כו' : ה"ג מהקרבנות בנותרות ר' יוחנן כו' · ועיין כל זה בסדר נשא פי"א : שמסרם כו' · שממעטא לדעת שאר החכמים : וכשהוא אומר שבעה · בסוף ירמיה כתיב ושבעה אנשים ובספר מלכים כתיב וחמשה אנשים וגו' : קורא להם · ה"ג ג"כ בפ' נשא ולקמן בפסוק כמגדל גרס קוהה וכן הביאו הרמב"ן בפ' ויחי ועיין בפרשת נשא : להוציא את הדין כו' · עיין בפ' נשא הגירסא נשתנת לשבח : ה"ג בפרשת נשא אחוזי חרב והמוסים עלו בני ישראל מלומדי מלחמה ממי למדו מהקב"ה שנקרא איש מלחמה : סונטימוס · עיין לעיל בפסוק עד שהמלך במסבו : ה"ג כל אחד ואחד נטל

פירוש מהרז"ו

פסוק צרור המור ואשכול הכופר : באלישבע בת עמינדב · ויק"ר פרשה כ' סי' ב' וש"נ ומבואר כל פסוק זה :

א הנה מטתו · במ"ר פרשה י"א סי' ג' ויש בפסוק זה ה' דרשות ושם הסדר א' ב' ג' ד' ה' וכאן ממש בהיפך ה' ד' ג' ב' א' : ר' ביבי בשם ר"א בר' יוסי · שם במ"ר לא גרים בר' יוסי דר' אלעזר ברבי יוסי היה תנא ור' אלעזר סתם הוא ר' אלעזר בן פדת שהיה אמורא : מטתו מטותיו ושבטיו · דורש מטתו מלשון למטה ראובן למטה שמעון שפירושו שבט ראובן שבט שמעון וכאן הכוונה שהכהנים היו מברכים את כל שבטי ישראל אך במ"ר שם בד' דרשות הקודמות הגי' מטותיו ושבטיו אך בדרשה זו שהיא שם דרשה ה' הגי' מטתו זה ביהמ"ק כשם שהמטה אינה אלא לפריה ורביה כך כל מה שהיה בביהמ"ק היה פרה ורבה ע"ש באריכות ועי' בתנחומא ביתר ביאור והובא המאמר לקמן פסוק אפריון סמוך לסופו והכוונה ששם היו הכהנים מברכים את ישראל ברכת כהנים בשם המפורש : ס' אותיות · כן הוא בנמנום אותיות של ג' פסוקים יברכך יאר ישא : כולם אחוזי חרב א"ר עזריא · כאן הגי' בשינוי והגי' שם במ"ר מגבורי ישראל שהם מגברים את ישראל אר' עזריא דברים שהם נזכרים בגבורה ששמו של הקב"ה נזכר בכל אחת ואחת יברכך ה' יאר ה' ישא ה' · כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה שהם נלחמים כנגד כל הפורענות שבתורה וכאן הגירסא שבעולם והכוונה כנ"ל על שהיו מברכים בביהמ"ק בשם המפורש וכמ"ש ד"ר פי"א שהיתה תפלתו דומה לחרב שקורע וחותך שהיה תפלתו מעין שם המפורש וכו' ע"ש וכן יש לקיים הגי' שבכאן : מחתכת ביריכו · צ"ע למה דוקא ביריכו ובילקוט כאן הגי' שחרב שלופה ונתונה בצוארו ובתנחומא שני הגירסאות יחד ואולי הכוונה על יוצאי יריכו : ב פתר קריה במשמרות · שם במ"ר דרשה ד' : שבועות מטות · שנשבע לשבטי' כמ"ש במ"ר ס"פ מ"ד וצ"ע למה לא הביא מפסוקי' של תורה כמ"ש ראשי המטות וכמה פעמים והביא פסוק של חבקוק : ס' גבורים סביב · שמסבבים את ישראל ועובדים ושומרים אותם : ושתים עשרה מחלוקות · כ"ד משמרות כהונה הם המנויים בד"ה א' כ"ד וכ"ד משמרות לויה הם המנויים בד"ה א' כ"ה וי"ב מחלוקות הכוונה על י"ב מחלוקות של ישראל המנויים בד"ה א' כ"ז כל מחלוקות היו של כ"ד אלף ועי' שם במ"ר בפירושי ועי' לקמן פסוק כמגדל דויד : שמשמרים את ישראל · לעיל פסוק מצאוני השומרים : כבנין · שהפרוכת המבדיל בין היכל לק"ק הוא במקום מחיצה של אמה טרקסין ע"כ יש להם דין בנין : כקרבנות · על שזורקים עליו ביוה"כ מדם ושעיר של יוה"כ ע"כ יש לו דין קרבנות שבאים מתרומת הלשכה : מלמדים לכהנים · אולי דורש מלחמה מלשון לחם הקרבנות לחם ה' : ג בסנהדראות · שם דרשה ג' : וששים וגו' הנמצאים בעיר · מאחר שאמר מעם הארץ א"כ מ"ש הנמצאים בעיר מיותר אלא פירושו שהיו מסנהדרין שנמצאים בירושלים לגדולה ולדון ולהורות וחסר עדיין לחשבון סנהדרין י"א איש להשלים שבעים ואחד ותושב אלו המפורשים בפסוקים הנ"ל ובפסוק הנ"ל מפורש עוד אחד ואת הסופר שר הצבא המצביא את עם הארץ שאין לחשבו במספר הסנהדרין שדרשו שם במ"ר הנ"ל זה שליח ב"ד לקרא למי שצריכים וזהו המצביא וגו' וכאן חסר : סרים שמסרס את ההלכה · מלשון חז"ל סרס המקרא ודרשהו היינו להקדים את המאוחר ולאחר את המוקדם בפסוק וכן כאן שבדיני נפשות מתחילין מן הצד והמופלא פוסק דעתו בסוף הכל · כך נ"ל ובמ"ר שם ליתא : שבעה · ושבעה אנשים מרואי פני המלך בסוף ירמיה והם בכ"מ והכריע שהם שני סופרים : מגבורי ישראל מזכין את ישראל בגבורה · כל אלו שחושב הם מזכין ובמ"ר שם ליתא למאמר זה : שונין הלכה בחרב · כמ"ש ושננתם וכמ"ש רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם : בשעת הדין · פירושו בשעת גמר הדין אפילו המזכין יכולין ללמד חובה כמ"ש סנהדרין במשנה סוף פרק ה' וזהו כולם אחוזי חרב : שיצתה מיריכך · וזהו על יריכו : ותתפחד מדש"ג · וזהו מפחד בלילות : ד ורבנן פתרי · שם דרשה ב' : ששים רבוא וכו' ולמעלה · וכמ"ש בסדר בא ויסעו וגו' כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף שהיו ג"כ כשש מאות אלף לא פחות כי כל אחד היו לו בנים וכאן הגירסא מגבורי ישראל אלו ס' רבוא וכו' ולמטה ובמ"ר שם הגי' מגבורי ישראל להביא טף ונשים וכאן חסר דרשה על כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה והוא שם במ"ר ועי' מ"כ כאן : סינטומים כל ערל לא יאכל · שמ"ר פרשה י"ט סי'

יפה קול

אשר ישפילו את כבודו ויבזוהו · אל יפול לבו כי שכרו צפון מאת ה' והוא יהפוך לטוב את גורלו · וז"ש משלך יתנו לך ולא יקפח ה' שכרך · ובשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך · כי ירים ה' קרנך בכבוד · ודע כי אין שכחה לפני המקום ואין נסתר מנגד עיניו והוא יזכור הכל · ואין איש אשר יוכל לגזול משלך ומחלקך · כי אין אדם נוגע במוכן לחברו ואין מלכות נוגעת כו' · ומובא פה לענין בית גרמו ואבטינס שלא יכלו אחרים להשיג גבולם מה שגבלו להם מן השמים בשכרם : מדבר באלישבע בת עמינדב · ודריש מי זאת אשר נתעלה בהיותם במדבר שראתה ה' שמחות ואח"ז היתה כתימרות עשן שנשרפו בניה ונהפכה שמחתה לאבל · וביאור יתר הדברים עיין בויק"ר פרשה כ' : קראויי ותנויי כו' · ודריש מכל אבקת רוכל שהיו בו כל המעלות כרוכל הזה שיש בידו כל מיני בשמים :

תיך מה דאת אמר שבועות מטות וגו' · והכתוב הזה מדריש במ"ר שפי"ג על השבטים שה' נשבע לשבטים ע"ש וכן דריש שנה מטתו כמו מטתו בפת"ח תחת המ"ם : לפיכך מזהיר את בני אהרן כו' · פי' כיון דיש סגולה בששים אותיות אלו לכן מזהיר לבני אהרן כה תברכו כי יברכו דוקא בלשון הקודש כדאיתא בספרי ובפ' ואלו נאמרין · כי בלה"ק יש ס' אותיות דוקא משא"כ בלשון אחרת יהיו פחות או יותר מששים : ושתים עשרה מחלוקות מגבורי ישראל כו' · לכאורה משמע דקאי על שנים עשר גדולי ישראל המנויים בדה"א כ"ז אשר כל אחד היה על עשרים וארבעה אלף · ולכן אמר מגבורי ישראל שמשמרין את ישראל אך במ"ר לא משמע כן (וע"ש במ"כ) : ר' זעירא וריב"ש ת"ח המלמדין את הכהנים הלכות שחיטה וקבלה וזריקה וקמיצה היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה · ר"א אמר מבקרי מומין היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה כנ"ל וכ"ה במ"ר ובירושלמי שקלים פ"ד ומלת אלו אחרי שמות האמוראין הוא שבוש · ומובא פה במדרש למילף מיניה שדרכן היה להעמיד ת"ח מישראל ללמד לכהנים ולא יסמכו הכהנים על מדעם · ומוקי מלומדי מלחמה על אלו ת"ח שהיו מלומדים במלחמה של תורה והיו לצורך המשמרות : הדין עביד לה כקרבנות · מפרש מחלוקת שמואל ור"ה · כי ר"ה סובר דפרוכת דין בנין הבית יש לה ולהכי נוטלין שכרן מממון בדק הבית · ושמואל סובר דדין קרבנות לפרוכת ולכן נטלו מתרומת הלשכה שהיא לצורך קרבנות : מטותיו ושבטיו · מזכיר פה השבטים משום שהם נקראים ראשי המטות : מגבורי ישראל אלו י"א אנשים · ודריש מגבורי ישראל כמו ומגבורי ישראל · וזה ששים גבורים הם הס' סנהדרין · ומגבורי ישראל הם הי"א אנשים · ובמ"ר יש גירסא אחרת בזה : ולמה קורא אותו סרים · כי סרים משמע הפחות וכמו והיו סריסים בהיכל מלך בבל ומשני שנקראו סרים שמסרס את ההלכה · פי' מכריע וחותך ופוסק את ההלכה : מזכין את ישראל בגבורה · פי' נכון פלג וחלק את האחד עשר מכל מנין הסנהדרין ולא אמר שבעים ואחד גבורים סביב לה במספר אחד · ומשני משום שהם יותר חשובים שמזכין את ישראל בגבורתם : שהיו כולם שונים הלכה כו' · פי' שהיו מתעסקים בכל הלכות גם אם לא באו לפניהם למעשה · כדי שתהיינה הלכות ברורות אצלם כאשר תבאנה לפניהם למעשה · ודייק מדכתיב אחוזי חרב ולא כתיב אוחזי חרב משמע שכבר היו אחוזים בפלפול ובחקירות הלכה טרם שבאו אליהם למעשה : כאלו שיצאת מירכיך · ואין היצה"ר מתגרה בקרובותיו

ידי משה

הפסק בין א"י לח"ל וא"כ ע"כ לא היה יכול השר של עשו לפגוע ביעקב לפי שהיו ב' מלאכים משא"כ עכשיו שהיה בלי מלאכים שמלאכי דא"י אזלי להו ומלאכי דח"ל לא היו רשאין להיות אצלו כיון שהיה בגבול א"י לפיכך ניזק ודו"ק : שמסרס את הלכה · פי' המנין שאמר לעיל הוא במספר ע"א סנהדרין ובתוספות משמע שעם המופלא היה ע"ב ולא נמנה עמהם לחשבון רק היה נושא ונותן בהלכה וזה הוא כוונת המדרש כאן שהיה מסרס הלכה פי' שהיה נושא ונותן בהלכה אבל לא נחית לדעה עמהם וק"ל : רבי ברכיה אמר משה היה מוהל ·

ואהרן פורע ומשה משקה הה"ד (יהושע ה') בעת ההיא אמר ה' אל יהושע עשה לך חרבות צורים ושוב מול את בני ישראל שנית · ולמה שנית · מכאן שמלן בראשונה · מיד (שם) ויעש לו יהושע חרבות צורים וגו' וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות · ומהו אל גבעת הערלות · אמר ר' לוי מכאן שעשו אותה גבעה בערלה : ה תני [א] עד שלא יחטא אדם נותנין לו אימה ויראה והבריות מתפחדין ממנו · (ב) כיון שהוא חוטא נותנין עליו אימה ויראה ומתפחד הוא מאחרים · תדע לך שכן אמר ר' [ב] עד שלא חטא אדם הראשון היה שומע קול הדיבור עומד על רגליו ולא היה מתיירא · כיון שחטא כששמע קול הדיבור נתיירא ונתחבא · שנא' (בראשית ג') את קולך שמעתי וגו' ויתחבא האדם · רבי איבו אמר באותה שעה [ג] נגרע גובה קומתו של אדם ונעשית של מאה אמה · רבי לוי אמר עד שלא חטא אדם הראשון היה שומע את הקול אדיבון · וכיון שחטא היה שומע את הקול אגריון · עד שלא חטאו ישראל (ג) רואין טוכסות זו את זו ולא היו מתיראין ומזדעזעין ונפחדין · [ד] וכיון שחטאו אפילו פני הסרסור לא היו יכולין להסתכל הה"ד (שמות ל"ד) כי קרן עור פני משה · וכתיב וייראו מגשת אליו · ר' פנחס ורבי אבון בשם ר' חנין אמרו אף הסרסור הרגיש עמהם באותה העבירה · עד שלא חטאו ישראל מה כתיב (תהלים ס"ח) מלכי צבאות ידודון ידודון · רבי איבו אמר [ה] מלאכי צבאות אין כתיב אלא מלכי צבאות מלכיהון דמלכיא · אי זה זה · זה מיכאל וגבריאל לא היו יכולין להסתכל פניו של משה · וכיון שחטאו אפילו פניהם של גוליירין לא היה יכול משה להסתכל הה"ד (דברים ט') כי יגורתי מפני האף והחמה · עד שלא אירע לדוד אותו המעשה כתיב (תהלים כ"ז) ה' אורי וישעי ממי אירא · משאירע בו כתיב (שמואל ב' י"ז) ואבא אליו והוא יגע (ד) ורפה ידים · עד שלא חטא שלמה היה רודה בשרים ובשרות הה"ד (קהלת ב') עשיתי לי שרים ושרות · זכרים משוררים ונקבות משוררות ; ותענוגות בני האדם · פרובטייה · שדה ושדות · שידה ושידתה (ה) דהוו אזיין בהון · כיון שחטא מינה לו ששים גבורים מגבורי ישראל והעמידן לשמור את מטתו הדא הוא דכתיב הנה מטתו וגו' כלם אחוזי חרב · שהיה מתפחד מן הרוחות :

א [ז] **אפריון** עשה לו · ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון פתר קרייה במשכן · [ו] אפריון זה משכן · אמר ר' יהודה ברבי אלעאי למלך שהיתה לו בת קטנה · עד שלא הגדילה ובאת לידי סימנים היה רואה אותו בשוק ומדבר עמה בפרהסיא במבוי ובחצר · כיון שהגדילה ובאת לידי סימנין אמר המלך אין שבחה של בתי שאהא מדבר עמה בפרהסיא · אלא עשו לה פפליון וכשאהיה צריך לדבר עמה אדבר עמה מתוך הפפליון כך כתיב (הושע י"א) כי נער ישראל ואהבהו · במצרים ראו אותו בפרהסיא שנא' (שמות י"ב) ועבר ה' לנגוף את מצרים · בים ראו אותו בפרהסיא שנאמר (שם י"ד) וירא ישראל את היד הגדולה · והיו העוללים מראים אותו באצבען ואומרים (שם ט"ו) זה אלי ואנוהו · בסיני ראו אותו פנים בפנים שנאמר (דברים ל"ג) ויאמר ה' מסיני בא וגו' · כיון שעמדו ישראל על הר סיני וקבלו את התורה ואמרו (שמות כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · נעשה לו אומה שלימה · אמר הקב"ה אין שבחן של בני שאהיה מדבר עמם בפרהסיא אלא יעשו לי משכן · וכשאני צריך לדבר עמהם אהיה מדבר עמהם מתוך המשכן הה"ד (שם ל"ד) ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו · עשה לו המלך שלמה · המלך שהשלום שלו · מעצי הלבנון · המד"א (שם כ"ו) ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עומדים :

א [ח] **עמודיו** עשה כסף · אלו העמודים · שנא' (שם כ"ז) ווי העמודים וחשוקיהם כסף · רפידתו זהב · שנא' (שם כ"ו) ואת הקרשים תצפה זהב · מרכבו ארגמן · שנא' (שם) ועשית פרכת תכלת וארגמן · תוכו רצוף אהבה · רבי יודן אמר זו זכות תורה וזכות צדיקים שעוסקין בה · רבי עזריה בשם ר' יודה בשם רבי סימון אמר זו השכינה · (א) כתוב אחד אומר (מלכים א' ח') ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת וגו' · וכתוב אחד אומר (יחזקאל י') והחצר מלאה את נוגה כבוד ה' · כיצד יתקיימו שני כתובים · רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי למה היה אהל מועד דומה · (ב) למערה שהיתה סמוכה לים · נעש הים והציף את המערה · המערה נתמלאת והים לא נחסר כלום · כך אהל מועד נתמלא מזיו השכינה · והעולם לא חסר מן השכינה · אימתי שרתה השכינה בעולם · ביום שהוקם את המשכן · שנא' (במדבר ז') ויהי ביום כלות משה וגו' :

ב ר' יודה ברבי אלעאי פתר קרא בארון · אפריון · זה הארון · ומה הוא אפריון פריומא · משל למלך שהיתה לו בת יחידה נאה וחסידה ומשובחת אמר להם המלך לעבדיו בתי נאה וחסידה ומשובחת ואין אתם עושין לה פריום · עשו לה פריום ומוטב שיראה יפיה של בתי מתוך הפריום · כך אמר הקב"ה תורתי נאה וחסידה ומשובחת ואין אתם עושים לה ארון · מוטב שיראה יופיה של תורתי מתוך הארון · עשה לו המלך שלמה · המלך שהשלום שלו · מעצי הלבנון · המד"א (שמות ל"ז) ויעש בצלאל את הארון עצי שטים · עמודיו עשה כסף · אלו שני העמודים העומדים לפנים שהיו של כסף · רפידתו זהב · שנא' (שם) ויצפהו זהב טהור · מרכבו ארגמן · ר' תנחומא אומר זו פרכת הסמוכה לה · רבי ביבי אמר

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פרשה ט"ו : ב מדרש שמואל פרשה י"ז · ילקוט תהלים רמז תשנ"ס כל הענין : ג ב"ר פרשה י"ב וי"ט וש"נ : ד פסיקתא רבתי ריש פ' החדש : ה קהלת רבה פ' ב' : ו במדבר רבה פרשה י"ב · פסיקתא רבתי פ' ה' · ילקוט כאן רמז תתקפ"ו :

חדושי הרד"ל

מצרים ועל בני ישראל פסח כראותו את הדם : (ב) כיון שחוטא כו' ומתפחד כו' · כמ"ש שלכי ברכות הלי מאן דמפחד חטאיה כו' : (ג) היו רואין שבע מחיצות של אש בוססות זו בזו · כ"ה בבמ"ר ובפסיקתא וכצ"ל (יותר היה מכוון לגרוס טוכסות) : (ד) ורפה ידים והחרדתי אותו עד שלא כצ"ל : (ה) דהוו רזיין בהון · צ"ל אזיין וכ"ה כמ"כ וז"ש שהיה רודה בשדים שיסיקו לו המרחצאות (ולשון רודה לא מהמקרא (מלכים א' ה') כי הוא רודה כו' ושלום לו מכל עבריו מסביב ודרש ליה שלום מפחד המזיקין המסככין האדם כמ"ש דקיימי עלן כי כסלא לאוגיא · וכן היו לו לעבדיו כשלום בלי פחד) : (א) כתוב אחד אומר ולא יכלו כו' כיצד יתקיימו כו' · עיקר הגי' נראה כדאיתא בפסיקתא דכלות משה (הובא בילקוט מלכים ח) ובתנחומא ויקהל סי' ז' · כתוב א' אומר השמים ושמי השמים (וע"ש בתנחומא כ"א) לא יכלכלוך וכתוב אחד אומר ולא יכלו כיצד יתקיימו כו' : (ב) למערה כו' והים לא נחסר כלום · אפשר ממשיל להים שאינו נחסר מפני שכל הנחלים שבים ללכת אל הים · כן מזה עצמו שנתמלא משפע

פירוש מהרז"ו

ה' באריכות וש"נ וכתב במוסף ערוך טנטומים בלשון יוני כללו של דבר : מהו אל גבעת הערלות · אגב שהזכיר הפסוק דורש אותו שקבץ ואסף כל הערלות שמלו למקום אחד ועשאו כמין גבעה ומ"ש כאן בערלה שם במ"ר הגי' בערלות : ה תני עד שלא יחטא · דרשה חמישית על הנה מטתו וכאן חסר ריש הדרשה וה"ג במ"ר שם רשב"י פתר לה בשלמה הנה מטתו שלשלמה זה שלמה המלך ששים גבורים סביב לה שהיו ששים גבורים סובבים מטתו בלילה והן היו מגבורי ישראל כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה למה היה עושה כן מפחד בלילות שהיה מתיירא מן הרוחות שלא יזיקוהו · אמר רשב"י עד שלא יחטא אדם כו' כמ"ש כאן : א"ר אייבו · עי' ב"ר פרשה י"ט סוף סי' ח"ת פירושו בדרך נפלא מאד ע"פ המדות : טוכסות זו את זו · עי' ערוך ערך טכס שהביא על זה מאמר בפקסים של מלכים ובמ"ע טכסא בלשון יוני ביר חיל ותומות ובערך טכסטסים הסמוך וכתב שם המ"ע טכסים בלי סדר וגם נצא או אנשים נועדים ללות שר או מלך ובמ"ר שם הגירסא א"ר אבא בר כהנא עד שלא חטאו ישראל ומראה כבוד ה' באש וגו' שבע מחיצות של אש היו בוססו זו בזו והיו ישראל רואים ולא מתייראין וכו' כמ"ש כאן : ר' איבו · שם במ"ר הגי' ר' יודן בשם ר' אייבו וכ"ה בקהלת רבה פסוק שבתי וראה · ד"ר פרשה י"א סי' ג' · וכאן חסר כל הדרשה משאול ואיתא במ"ר שם : ורפה ידים · מפני היראה משונאיו :

א **אפריון** עשה לו · במ"ר פרשה י"ב סי' ד' כל הדרשה דכאן אלא שאינם שווים בסידור הדרשות שהדרש הראשון דכאן הוא שם האחרון : פפליון · במ"ע פי' בלשון רומי אהל ובילקוט כאן גורס עשו לה קיטון ועיין במ"ר פ"א ריש סי' ג' כל הענין : עמודיו עשה כסף · טעות הדפוס שהדפיסו עמודיו עשה באותיות גדולות ובהפסק וכיוח גדול והקורא טועה לומר שהיא דרשה אחרת ואינו כן אלא הוא באמצע הדרשה וכ"ה במ"ר שם · ודורש לו שהעמודים בעצמם היו של כסף אלא על העמודים עשה ווים של כסף : כתוב אחד אומר ולא יכלו הכהנים · כי מלא כבוד ה' את בית ה' הנה פסוק זה כתוב במ"א ח' כשנגמר הבית המקדש וכאן מדבר באהל מועד ובמשכן והיה לו להביא פסוק של סוף פקודי ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וגו' וכבוד ה' מלא את המשכן וכ"ה שם במ"ר פסוק ולא יכול משה ושם חסר · ופסוק ולא יכלו הכהנים היה לו לדרוש באופן זה בסוף דרשת פסוק זה על בית המקדש · גם מה שהביא פסוק הבית פסוק המכחים ממש והחצר מלאה את נוגה כבוד ה' יחזקאל יו"ד פסוק ד' אינו מתיישב לפי המשל וכפי מ"ש לקמן והעולם לא חסר היה יותר נכון לגרוס פסוק של ישעיה ו' מלא כל הארץ כבודו וצ"ע : ב פריומא · ובסמוך פריום ופירש במ"ע בלשון יווני מעיל קל ודק · ושם במ"ע בסמוך הביא מדרש זה וגורס פוריון ופירש שבלשון יווני הוא כסא שבו נושאים איש ואשה חשובה אך כאן משמע שהוא ענין ארון ותיבה שהוא מכוסה וצ"ע ואולי היה מעשה הכסא הנ"ל ג"כ מכוסה : שני העמודים העומדים לפנים · במ"ר שם הגי' ב' עמודים של כסף שהיו עומדים לפניו כמין אסטווה · ובמ"ר פ"ד בסי' כ' בענין הארון מפורש

מתנות כהונה

חרכו : והבריות · רוחות ושדים ועיין בפ' נשא : ה"ג באותה שעה נגרע גובה כו' : אדיבון · בפ' נשא גרסי' אמירון וכן הביאו הערוך ופי' בו בייתי : אגירין · יערי ומבולבל : טוכסות · דגלי מעלה ומטה שנאמר זה אלי ואנוהו שהיה מראין עליו באצבע ונאמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר וכן הוא לעיל בפרשת נשא : ה"ג אפי' פניהם של גוליירין לא היה כו' · גולייר פי' הדיוט וחלש ועיין בב"ר פ' כ"ג ובמדרש קהלת בפסוק שבתי וראה : אותו המעשה · של בת שבע : פרובטייא · פי' הערוך מרחצאות או מאכלים שמנים ובקהלת משמע פירושו מרחצאות : אזיין בהון · נתבאר בפ' נשא פי"א ועי' בילקוט תהלים במזמור ס"ח :

אפריון · ובאת לידי סימנים גרס : פאפיליון · אהל וכילה ועיין מאמר זה משלם בבמדבר רבה פי"ב : ויאמר ה' וגו' · וראו אותו פנים בפנים שנאמר פנים בפנים דבר ה' עמכם וה"ג בהדיא סדר נשא פרשה י"ב :

עמודיו · ועשית פרוכת · עיין בפי' רש"י בשיר השירים : שעוסקים גרסי' : לעמוד לשרת וגו' גרסי' · וסיפיה דקרא כי מלא כבוד ה' את בית ה' : והחצר מלאה את נוגה כו' · פסוק הוא ביחזקאל סימן י' : כיצד נתקיימו וגו' · שבכתוב הראשון אמר שהכבוד לא היתה ממלאה רק הבית ובפסוק שני אמר שמלאה כל החצר : כלות משה וגו' גרסי' : פריומא · בערוך משמע שהוא אהל וכילה : ה"ג עמודיו עשה כסף אלו שני העמודים העומדים לפנים שהיו של כסף · ועיין לקמן בפסוק תורי זהב :

ידי משה

נראה דר"ב חשיב לסו דרך גדולתן וי"א ס"ל כיון דמשה היה עניו שכל אדם מסתמא היה הוא באחרונה והיה רק משקה וק"ל : ונעשית של מאה אמה · נראה מדכתיב ותשת עלי כפכה כ"ף בגימטריא מאה וכן הוא מפורש בב"ר ודרש שנגרע קומתו מדכתיב ויתחבא לפי שהיה קומתו מן השמים לארץ וא"א להתחבא אלא ע"כ שנגרע קומתו וק"ל : ביום שהוקם את המשכן · ע"ד דאיתא בב"ר תחלת בריאת שמים וארץ נתאוה לעשות שותפות עם התחתונים דכתיב ויהי המקריב ביום הראשון ועיין שם מה שכתבתי

יפה קול

בקרובותיו : עד שלא יחטא אדם כו' · כי אין חיה ובהמה שולטת באדם אא"כ נדמה כבהמה כדאיתא בשבת פ' שואלין אם שימות הנורא שלטונית שנאמר בו ומוראכם וחתכם יהיה וגו' · ובספרי הגירסא עד שלא חטא אדם ולפני זה איתא התם תניא ר' ישמעאל עד שלא חטא אדם היה ניתן אימתו על כל בהמה חיה ועוף וכיון שחטא ניתן אימתו עליו · ונראה דיליף מהמקרא אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו וזה קאי על אדם ותוה כדאיתא בסדר"א : נגרע גובה קומתו כו' · צ"ל גרעה קומתו וכן הוא בב"ר פי"ט וע"ש בביאורנו יפ"ת : רואין טוכסות · במ"ר גרסינן ומראה כבוד ה' כאש אוכלת ז' מחיצות של אש היו כוססות א כזו ובילקוט הגירסא נוססות מלשון רות ס' נוססה בו אשר יתפרש כמו נוצצים · ולפי הגירסא שלפנינו טוכסות הוא מלשון כתר ועטרה ופי' שהיו מעוטרות ומיושבות זו עם זו : אף הסרסור הרגיש עמהם · כי גם משה ירד מגדולתו בעון ישראל כמ"ש לך רד כי שחת עמך ע"ש ברש"י : באותה העבירה · צ"ל באותה שעה : זה מיכאל וגבריאל · שהם גדולי המלאכים שכלם מתחלפים והם אינם מתחלפים כדאיתא בב"ר פע"ז : עד שלא אירע לדוד · חסר כאן וכצ"ל עד שלא חטא שאול מה כתיב ביה ושאול לכד את המלוכה על ישראל וגו' מהו בכל אשר יפנה ירשיע נצח · וכיון שחטא מה כתיב וירא שאול את מחנה פלשתים ויירא וגו' וכן הוא בספרי ובמ"ר : אזיין בהון · פי' שהיו מבעירים את המרחצאות ומחממין אותן מלשון למיזיה לאתונא · וע"ע במדרש רבה יותר באריכות :

כיצד יתקיימו שני כתובים כו' · פי' כי הקושיא היא על שני הכתובים · איך קבע הכתוב מקום לשכינה אם בבית ואם בחצר · הלא כבודו מלא כל העולם · וכל הנמצאים בעולם יעידו ויגידו את הודו וכבודו ובמה נשגב שם המשכן ובית המקדש יותר משאר הנבראים · ומשני ר' לוי ועיקר תירוצו הוא כי בכל העולם אנחנו רואים את כבוד ה' רק בטבע · ובמשכן נראה כבוד ה' למעלה מן הטבע · וגם הפך הטבע בנסים ונפלאות אשר יהפוך את הטבע וממתיק את דבריו במשל אם נחזה מערה שנכנס אל הים · ונמלאה ממי הים אף כי הים לא יחסר מאומה ממימיו · כי כן הוא מחוקי הטבע אשר הים ימלא ממי הנחלים עד מקום מדתו · ואם ימצא מקום לשפוך מימיו למקום אחר כמו במערה הז מדה החסרה תמלא מן הנחלים · ואם לא ימצא מקום לשפוך מים מחוצה לו לא יקבל גם מים אחרים מן הנחלים שמסיבים אחרי שלא יחסר לו · וכן הוא בכבוד ה' אשר כל הנמצאים יספרו · הוא רק לפי השפע אשר השפיע ה' מלמעלה מן העודף הנחלק להם · וזה כפי חוקי הטבע · אבל מקור השפע [...] אשר

(ג) זה הכפרת שזהבה דומה לארגמן · תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלם · ר' יודן אמר זו זכות תורה ולומדיה · רבי עזריה אמר בשם ר' יודה בשם ר' סימון זו השכינה · א"ר אבא בר כהנא ונועדתי לך שם וגו' ללמדך (ד) שאפי' מה שאחרי הכפרת לא היה פנוי מן השכינה · [א] עובד כוכבים אחד שאל לר' יהושע בן קרחה אמר לו למה דבר הקב"ה מתוך הסנה ולא מאילן אחר · אמר לו אלו דבר עמו מתוך הרוב או מתוך שקמה הייתי שואלני והייתי משיבך · עכשיו להוציאך חלק אי אפשר · ללמדך שאין מקום פנוי בארץ מהשכינה שאפי' בתוך הסנה היה מדבר עמו · [ב] ד"א אפריון זה בהמ"ק · עשה לו המלך שלמה · שלמה ודאי · מעצי הלבנון · שנא' (מ"א ה') ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון · עמודיו (ה) עשה כסף · שנא' (מ"א ז') ויקם את העמודים לאולם ההיכל · רפידתו זהב · כההיא דתנינן שכל הבית נטוח בזהב חוץ מאחורי הדלתות · אמר ר' יצחק הדא מתניתא דתנינן לבנין השני · אבל לבנין הראשון אפי' אחורי הדלתות היה מחופה בזהב · תנינן [ג] שבעה מיני זהבים הם שהיו בו · זהב טוב · זהב טהור · זהב סגור · זהב שחוט · זהב מופז · זהב מזוקק · זהב פרוים · זהב טוב כמשמעו כמד"א (בראשית ב') וזהב הארץ ההיא טוב · [ד] א"ר יצחק טובוי דהוא בביתא טובוי דהוא בת בלווייתיה · זהב טהור שהיו מכניסין אותו לכור ואינו חסר כלום · ר' יודה בשם רבי אמי [ה] אלף ככרים זהב הכניס שלמה לאור אלף פעמים עד שהעמידו על ככר אחד · והא תני א"ר יוסי ב"ר יהודה מעשה במנורת המקדש שהיתה יתרה על מנורת המדבר משקל גורדינון הכניסוה לאור שמונים פעמים עד שחסרה · אלא מן קדמוי הות חסרה סגין · ברם מן הכא והלך לא הות חסרה אלא צבחר צבחר · זהב שחוט שנמשך כשעוה · אדריינוס היה לו משקל ביצה · דוקליטיאנוס היה לו משקל דינר גורדיינוי · הדא מלכותא לית לה מיניה ולא הוי ליה מיניה · זהב סגור שהיה סוגר בעד כל בעלי זהבים · והא כתיב (ד"ה א' כ"ט) ושבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים · וכי כסף היה והלא זהב היה ולמה קורין אותו כסף שהיה מכסיף בעד כל בעלי זהבים וממנו היו נעשים כל הכלים הסיפים והסירות והמזמרות והמזרקות והמזלגות והכפות והמחתות והפותות · ר' יצחק מגדלאה אמר אלו חפיפות · ר' סימאי אמר [ו] זה פותה שתחת הציר · ללמדך שאפי' דבר קל לא היה המקדש חסר · זהב מופז ר' פטריקי אחוי דרבי דרוסה בשם ר' אבא ברבי בונא אמר דומה (ו) לגפרית הזה שמוצצת באש · רבי אבון אמר על שם מדינתו נקרא מאופז · זהב מזוקק דבי ר' ינאי ודבי רבי יודן ברבי שמעון · דבי ר' ינאי אמרי שמחתכין אותו כזיתים ומאכילין אותו (ז) לנעמיות והוא יוצא מזוקק · דבי ר' יודן כרבי שמעון אמרי שמטמינין אותו (ח) בזבל ז' שנים ויוצא מזוקק · זהב פרוים ריש לקיש אמר דומה לדם הפר · ויש אומרים שעושה פירות [ז] שכשבנה שלמה בית המקדש צר בו (ט) כל מיני אילנות · ובשעה שאילנות שבשדה עושים פירות אלו שבבית עושים פירות · והיו משירים פירותם ומלקטין אותם ומניחים אותם לבדק הבית ובשעה (י) שהעמיד מנשה צלם בהיכל יבשו כל אותם האילנות הה"ד (נחום א') ופרח לבנון אמלל · אבל לעתיד לבא הקב"ה חוזר אותם הה"ד (ישעיה ל"ה) פרח תפרח ותגל אף גילת ורנן · מרכבו ארגמן המד"א (ד"ה ב' ג') ויעש את הפרוכת תכלת וארגמן וכרמיל ובוץ · תוכו רצוף אהבה · ר' יודן אמר זו זכות התורה וזכות צדיקים העוסקין בה · ר' עזריה בשם ר' יודה בשם ר' סימון אמר זו השכינה : [ד] ד"א אפריון · זה העולם · עשה לו המלך שלמה · המלך שהשלום שלו · מעצי הלבנון · שנבנה מבית קדשי הקדשים שלמטה [ח] דתנינן משניטל הארון אבן היתה שם מימות הנביאים הראשונים ושתיה היתה נקראת ולמה נקראת שתיה שממנה הושתת כל העולם הה"ד (תהלים נ') מציון מכלל יופי · עמודיו עשה כסף : (יא) זה שלשלת יוחסין · רפידתו זהב · אלו פירות הארץ ופירות האילן (יב) שנמכרין בזהב · מרכבו ארגמן · המד"א (דברים ל"ג) רוכב שמים בעזרך · תוכו רצוף אהבה · ר' יודן אמר זו זכות התורה וזכות צדיקים העוסקין בה · רבי עזריה בשם רבי יודה בשם ר' סימון אמר זו השכינה · ד"א אפריון · זה כסא הכבוד · עשה לו המלך שלמה · המלך שהשלום שלו · מעצי הלבנון [ט] זה בית קדשי הקדשים של מעלה שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים של מטה הה"ד (שמות ט"ו) מכון לשבתך · מכוון כנגד שבתך · עמודיו עשה כסף · המד"א (איוב כ"ו) עמודי שמים ירופפו · רפידתו זהב · (יג) אלו דברי תורה שנאמר (תהלים י"ט) הנחמדים מזהב ומפז רב · מרכבו ארגמן · המד"א (שם ס"ח) לרוכב בשמי שמי קדם · תוכו רצוף אהבה · ר' ברכיה ורבי בון בשם ר' אבהו [י] ארבע גאים הם · גאה שבעופות נשר · גאה שבבהמות שור · גאה שבחיות אריה · גאה שבכלן אדם · וכלן נטלן הקב"ה וחקקן בכסא הכבוד · שנא' (שם ק"ג) ה' בשמים הכין כסאו · מפני שהכין כסאו על הגאים תדע שמלכותו בכל משלה :

א [יא] **צאינה** וראינה בנות ציון [כ] בנים המצוינים לי (א) בתגלחת במילה ובציצית · במלך שלמה · במלך שברא (ב) בריותיו שלמות · ברא חמה ולבנה על מלאתן · כוכבים ומזלות על מלאתן · (ג) בר קפרא אמר אדם והוה כבן עשרים שנה נבראו · במלך שלמה · במלך שהשלום שלו · ד"א במלך שלמה · במלך שהשלים מעשיו לבריותיו · כיצד · השלים האש לאברהם אבינו · השלים החרב ליצחק · השלים המלאך ליעקב ·

מסורת המדרש א שמ"ר פ' שם כ' · במדבר רבה פרשה י"ב כל הענין : ב יומא דף מ"ד ע"ב · שמ"ר פרשה ל"ה : ג ב"ר פרשה ט"ז · ירושלמי יומא פרק ג' : ד מנחות דף כ"ט ירושלמי שקלים פרק ו' סוף הלכה ה' : ה פסיקתא רבתי פ' ו' : ו במ"ר פ' י"ג : ז יומא דף כ"א · ודף ל"ט · תנחומא סדר תרומה סי' י"א · ילקוט נחום רמז תק"ס : ח יומא דף נ"ד · סנהדרין דף כ"ו · תוספתא יומא פרק ב' · פרקי דר"א פרק ל"ה · ויק"ר פ' כ' · תנחומא סדר פקודי סי' ג' · וסדר קדושים סי' י' : ט תנחומא פקודי סי' א' וב' : י שמ"ר פרשה כ"ג · ועי' חגיגה דף י"ג : כ תורת כהנים פרשה שמיני הלכה ט"ו · ילקוט תרומה רמז ש"ע · ילקוט כאן רמז תתקפ"ו · פסיקתא דרב כהנא פיסקא א' כל הענין עד הסוף :

חדושי הרד"ל

אור הכבוד בעולם כמשכן תוך ונתרבה כבוד מלכותו להגלות בעולמו ביותר למעלה ולמטה :
(ג) זה הכפורת שזהבה דומה לארגמן · לא מצאתי שיהא זהב הכפורת משונה במראיתו לארגמן יותר מאחרי זהב שבכלי המקדש · ובבמ"ר הלשון שהוא דומה לארגמן · אפשר רמזו למגאחרי המרכבה שראשי שמותם ארגמן כידוע וכמ"ש (בד"ה א' כ"ח) הכרובים לתבנית המרכבה : (ד) שאפילו מה שאחורי הכפורת לא היה פנוי כו' · וזהו תוכו רצוף כו' : (ה) עשה כסף כו' · כל המאמר הזה עי' מ"ש בהגהותי בבמ"ר בס"ד : (ו) לגפרית הזה שמוצצת באש · עמ"ש בהגהותי בבמ"ר בס"ד · ובילקוט המכירי כ"י ראיתי הגירסא לגפרית מנפצת במים · אפשר הכוונה שדולקות במים שיש תחבולה לעשות כן מגפרית ותערובות ע"ד שידלוק במים : (ז) לנעמיות · היא בת היענה שדרכה לבלוע זהב ואחרי מתכיות ומזדקך מעיה מחום האיצטומכא (ודרך רמז י"ל זהב מזוקק במשקל (ד"ה א' כ"ח) בגי' מאכילם לנעמיות) : (ח) בזבל ז' שנים ויוצא מזוקק · שחום הזבל מזקקו · ורמיזא במ"ש (תהלים י"ב) בעליל לארץ מזוקק שבעתים ובעליל לארץ פירושו שעושין תחבולה לזקקו בארץ · גם י"ל דדרש בעליל כמו בהליל בהא"ק שהוא דבר שחות ומאוס ויהיה כינוי על הזבל שנותנין בארץ ומזקקין בו : (ט) כל מיני אילנות · ז"ש ותמורים · שהוא לשון תמרים וענפי אילנות : (י) בשעה שהעמיד מנשה כו' פרח לבנון אומלל ואין לבנון אלא בית המקדש ומקרא זה בספר נחום כתיב שנתנבא בימי מנשה כמ"ש בסדר עולם פ"כ ובימיו הוא שאמלל פרח לבנון הזה : (יא) זה שלשלת יוחסין · עי' ידי"מ · והוא מלשון הבמ"ר נשא שם · ועיקר לשון שלשלת יוחסין נראה שיוצא ממ"ש בפתיחתא דאיכה ואלהי קה"ר אבל הכסף זו שלשלת יוחסין · שהם כהבל שייך לשון שלשול בהבלים · ואיידי דהתם נקטיה כמ"א : (יב) שנמכרין בזהב כצ"ל בכי"ת : (יג) אלו דברי תורה · שבה נרפדו מלעות עולמות עליונים · (ודרך רמוז קצת אולי י"ל דדרש רפידתו פרי דתו) : (יד) תוכו רצוף אהבה כדלעיל כצ"ל · והוא כדדרשו ר"י ור"ס לעיל תורה ושכינה · ואפשר היא נמשך לדרשה דארבע גאים שלמטה דדרש מבנות ירושלים על ארבע חיות שבמרכבה : (טו) ארבע גאים כו' · שמ"ר פרשה כ"ג :
(א) בתגלחת במילה ובציצית · שעל ידי אלו הן מובדלים בתגלחת ובמילה בגופן (מכף רגל ועד ראש) ועל ידי ציצית בבגדיהן ואפילו שתבנית הבגדים שוין מכל מקום הציצית מבדילן : (ב) בריותיו שלימות · דרש במלך שלמה שמלך בעת הבריאה על בריותיו שלמים וכמ"ש (בחולין ס') בקומתן נבראו כו' : (ג) בר קפרא אמר אדם כו' · ב"ר פי"ד :

מתנות כהונה

ונועדתי לכם שם וגו' גרסי' : הרוב · אילן של חרובין · ושקמה · אילן סרק : והייתי משיבך · בפ' שמות ובפרשת נשא לא גרס ליה : עכשיו · כלומר מכל מקום עכשיו ששאלתני א"א להוציאך ריקם בלא תשובה : ה"ג שאפי' בתוך הסנה היה מדבר עמו : שלמה ודאי · כלומר שלמה המלך ממש ולא כמו שדרשו למעלה מלך שהשלום שלו : ויקם את העמודים · עיין בפרשת נשא : שהיו בו · בב"ר פי"ו ובשמות רבה פ' ל"ה ובפ' נשא לא גרס ליה : ה"ג דהוא בלווייתה : ה"ג במנורת המקדש שהיתה יתירה על מנורת המדבר : הכניסוה גר' : אלא מן קדמי כו' · עיין בפ' נשא : שהיה סוגר כו' · עיין סוף פ' תרומה פרשתיו : חפיפות · עיין בערוך ערך חף ובפ' נשא פי"ב גרסי' בפותחת : פותה · עיין ערוך ערך פת שהוא כמין כוס קטן מונח תחת הציר כדי שתשוב מהר וכן פי' הרד"ק : שמוצצת גרסי' : נקרא מאופז גרסי' : והיו משירים גרסי' · ועיין מזה בפ' טרף בקלפי : שנבנה כו' · משם התחיל לבנותו : דתנינן · בפ' הוציאו לו : שלשלת כו' · בפ' נשא הגירסא נשתנה במאמרים שונים ומאמר זה בחר לו דרך לעצמו : כנגד בית קדשי הקדשים של מטה גרסי' : תדע שמלכותו גרסינן :
צאינה וראינה : בתגלחת · לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית (את) פאת זקנך : ה"ג שהשלים מעשיו לבריותיו · ועיין בסדר נשא פי"ב :

פירוש מהרז"ו

מפורש שהיו שני עמודים של כסף עומדים בתוך הארון שנאמר אפריון וכו' עמודיו עשה כסף : שאחורי הכפורת · שהדבור היה מבין שני הכרובים אבל הנועדה היה בכל ק"ק מקום הארון ולאו דווקא מקום הארון אלא מלא כל הארץ כבודו כמ"ש לעיל במשל המערה והים והפסוקים המבוארים שם וכמ"ש בסמוך שאין מקום פנוי בארץ מן השכינה : **ג** כההיא דתנינן · מדות ריש פרק ד' : טובוי דהוא בביתא · ב"ר פרשה ט"ז סי' ב' : בת בלווייתא · שטוב ללין עמו בדרך במקום הלינה שלא ירגישו בו שנפחו קטן ולא כן הכסף ובמ"ר ובב"ר הנ"ל לא גרסינן תיבת בת : כל הכלים הסיפות · מ"א ז' נ' הסיפות והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות זהב סגור והפותות שנקרא כסף מזוקק : חפיפות · אולי הכוונה על מ"ש ד"ה ג' ה' ויחפהו זהב ועיין במ"ע סוף ערך חף א' וחיפוייהם הכל מולק מ"א ז' ל"ד מתורגם וחופיהון : צר בו כל מיני אילנות · של כל מיני עצים וגם של זהב עשה פירות וכפ"כ של עצים ועי' תנחומא סוף תרומה סי' י"א ועי' יומא דף ל"ט : אף גילת ורנן · כבוד הלבנון אליך יבא : שהעמיד מנשה צלם · וביומא שם הגי' וכשנכנסו גוים : **ד** אפריון זה העולם · שם במ"ר הוא הדרשה הראשונה אך שם בדרשות אחרות ובאריכות : זה שלשלת היוחסין · שם הדרשה באריכות מכתובים ע"ש : וחקקן בכסא הכבוד · כמ"ש יחזקאל א' י"ד ודמות פניהם פני אדם ופני אריה וגו' ופני שור וגו' ופני נשר : ה' בשמים הכין כסאו · תהלים ק"ג י"ט · וס"ד ומלכותו בכל משלה ועי' שמ"ר פכ"ג סי' ג' ועי' תד"א פרק ל"א והעתקתי בב"ר פ"א סוף סי' ד' :
א צאינה וראינה בנות ציון · במ"ר פי"ב סי' ח"ת כל הדרשה וכאן חסר הדרשה שעל המילה : מעשיו לבריותיו · שם במ"ר הגי' מעשיו לאוהביו : המלאך ליעקב ·

ידי משה

ותכן פירושו ג"כ כאן : טוביו דהוא בת בלוויתא · פי' שנות היה ניטול עמו בדרך מפני מה"ה הדרך וכמ"כ פי' שנות לפורטה ואין נכון : זה שלשלת יוחסין · פירש ע"ד שאמר הכתוב ויצא מגרף וטהר

יפה קול

אשר לא יחסר לעולם גם אם יריק ממנו והלאה למרבה · כי אין חוק ואין גבול לו · זה נראה רק בביהמ"ק : ונועדתי לך שם וגו' ללמדך כו' · כי ק"ל איך יקבע מקום לשכינה שיועד שלא מלא כל הארץ כבודו · ואמר כי ונועדתי לך שם הוא לרבותא דאפי' שם תועד לך כי אין מקום פנוי מהשכינה :
דבר אחר אפריון זה בית המקדש · ונקרא אפריון משום שבביהמ"ק היו צורות כל הפירות ממיני צבעים שונים וכ"כ במ"ר לכן נקרא אפריון · והנה תוכן הדרשה זו כי ביהמ"ק היה נגד ג' העולמות · שהוא נגד העולם השפל ונגד עולם השמיימי · ונגד עולם העליון · ונגד עולם השפל אמר אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון אשר בו הצמחים והפירות · ולזה נקרא אפיריון וגו' מעצי הלבנון אשר שהם הפירות והצמחים · וכנגד עולם השמים אמר עמודיו עשה כסף כי עמודיו הוא נגד עמודי שמים וכמ"ש לקמן ועשה כסף כי מראה הרקיע הוא כמראה הכסף ועל הכוכבים המאירים בשמים כזהב אמר רפידתו זהב · ועל עולם העליון אמר מרכבו ארגמן · וזה שדרים לקמן כד"א ויעש את הפרוכת תכלת וארגמן אשר זה היה מקום מבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים אשר הוא כנגד עולם העליון : גורדינון · שם מטבע · ומקשה מזה כיון דלהחסיר דינר גורדינון צריך פ' פעמים להתיך באש · ואיך מאלף ככר שהתיך אלף פעמים באש לא נשאר רק ככר אחד הלא חסר הרבה בכל פעם · ומשני כי בפעמים הראשונים שהתיך בעת שהיה סיג רב בזהב באמת בכל פעם חסר הרבה · ורק באחרונה כאשר ככר הזהב מזוקק מסיג אז צריכים פ' פעמים להתיך עד שיחסר משקל קטן · ובאלף פעמים שהתיך נשאר רק ככר אחד באמת כן היה כי עיקר הגרעון והחסרון היה בפעמים הראשונות : והלא זהב היה · כדכתיב בד"ה ויצפהו זהב וכן במלכים ואת כל הבית צפה זהב : דומה לגפרית · ודורש מאופז מלשון מפוז כמו שהגפרית ממהרת לפוז באור וכמראה הגפרית הנאחזת באש היה מראה זהב הזה : ובשעה שהעמיד מנשה צלם בהיכל יבשו כו' · כוונת המאמר הוא כי מבית המקדש יצא שפע הברכה על כל פרי השדה · ובשעה שאילנות שבשדה עושים פירות ידעו כי הברכה שולטת בביהמ"ק ומשם תצא הברכה ולכן הקדישו רבים מברכת השדה לבדק הבית · ומשעה שהעמיד מנשה צלם בהיכל תדלה הברכה יבשו כל אותם האילנות המבורכים וסרה הברכה מפרי השדה : ויעש את הפרוכת תכלת וארגמן וגו' · וס"ד ויעל עליו כרובים ודריש מרכבו ארגמן שעל הארגמן איכא מרכב וזה הכרובים שעליו · או דדריש מרכבו מלשון כרובים כי אותיות דדין כמו אותיות דדין : אפריון זה העולם · המדרש שלפנינו א"א להתאימו עם דברי במ"ר בזה · ולפי המדרש דילן נראה כי דריש אפריון על העולם השפל כי הוא כטרקלין ותופה ויוצא בהם · ויען כי העולם השפל הוא קשור ומחובר עם עולם העליון והצדיקים אשר בעולם השפל מורידים את ברכת ה' מלמעלה למטה והמה מכלית הבריאה לכן דריש מעצי הלבנון על ביהמ"ק אשר צדק ילין בו והמה הוא העבודה לאלהים לשלשלת היוחסין אשר זה נאמר על העובדים את ה' והמה מורידין השפע ה' על פרי השדה ועצי הגן · אשר כל אלה יבואו מן רוכב שמים בזכות התורה ובזכות הצדיקים העוסקים בה : מעצי הלבנון זה בית קה"ק · פי' לכן קרי לבית קה"ק של מעלה בשם לבנון משום שהוא מכוון כנגד בית קה"ק שלמטה · ופי' של המכוון כנגד כו' הוא שמשם יורד השפעת ה' לעבוד את ה' בביהמ"ק למטה בטוב לב ובסדר נכון :
השלים האש לאברהם אבינו עליו השלום · כאשר השליך לכבשן האש באור כשדים · והחרב ליצחק שנגעה בצוארו ואיתא בבראשית רבה שנפגם הסכין · והמלאך ליעקב דכתיב וישר אל מלאך ויוכל :

ד״א במלך שלמה · במלך שעשה שלום בין בריותיו · תני ר׳ שמעון בן יוחאי (ד) הרקיע של שלג והחיות של אש · הרקיע של שלג שנאמר (יחזקאל א׳) ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא וגו׳ · והחיות של אש שנא׳ (שם) ודמות החיות מראיהם כגחלי אש · וכתיב (שם) (ה) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק · ולא זה מכבה זה ולא זה מכבה זה · א מיכאל שר של שלג וגבריאל של אש ולא זה מכבה זה ולא זה מזיק זה · א״ר אבין לא סוף דבר בין מלאך למלאך אלא אפי׳ בין מלאך אחד שחציו שלג וחציו אש הקב״ה עושה שלום ביניהן · (ו) ואית ליה חמש אפין · ואלו הן וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ולא זה מזיק זה · כתוב אחד אומר (תהלים ק״ד) המקרה במים עליותיו וכתוב אחד אומר (דברים ד׳) כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא וכתיב (דניאל ז׳) כרסיה שביבין די נור ולא זה מזיק זה ולא זה מזיק זה · א״ר יוחנן כתיב (איוב כ״ה) עושה שלום במרומיו · ב הרקיע של מים והכוכבים של אש ואינן מזיקין זה לזה · מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה · אמר יעקב דכפר חנין כתיב (שם) המשל ופחד עמו · המשל זה מיכאל · ופחד זה גבריאל · עמו מהו עמו מושלמין לו א״ר לוי אין לך כל מזל ומזל שהוא קודם לחברו בעלייתן · אין לך כל כוכב שמביט מה למעלה ממנו אלא מה שלמטה ממנו · כהדין בר נשא דנחית בסולמא ואינו חמי לאחוריו · ג אף במכות פרעה עשה הקב״ה שלום · שנא׳ (שמות ט׳) ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד · רבי יודה ורבי נחמיה ורבנן · ר׳ יודה אמר צלוחיות של ברד מלאות אש ולא זו מכבה זו ולא זו מכבה זו · אמר ר׳ חנין (ז) הדא דר׳ יודה דמייה להדא פיטרתא דרימונא דכל הדא פיטרתא מיתחמיא מלגו · ור׳ נחמיה אמר אש וברד פתוכין זה בזה · אמר ר׳ חנין הדא דרבי נחמיה דמייה להדא עששיתא דקנדילא מיא ומישחא מערבין כחדא והיא דלקה ואזלה · ולא זה מכבה זה ולא זה מכבה זה · ורבנן אמרי מיתא ומתקלהא (ח) מיתא ומתקלהא בשביל לעשות רצון בוראם · א״ר אחא למלך שהיו לו שני לגיונות קשין והיו דבובין זה לזה (ט) כיון שראו שהוקשה מלחמתו של מלך עשו שלום זה עם זה כדי לעשות מלחמתו של מלך · כך אש וברד דבובין זה עם זה · כיון שראו מלחמתו של מלך מלכי המלכים הקב״ה שהיא מלחמת המצריים עשו שלום ביניהם ועשו מלחמת הקב״ה במצרים הדא הוא דכתיב ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד · נס בתוך נס : ב בעטרה שעטרה לו אמו · ד א״ר יוחנן שאל רשב״י את רבי אלעזר ברבי יוסי אמר לו אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו · אמר לו הן · אמר לו היאך · אמר לו למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה יותר מדאי והיה קורא אותה בתי ולא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותי ולא זז מחבבה עד שקרא אותה אמי · כך היה מחבב יותר מדאי הקב״ה לישראל וקראן בתי הה״ד (תהלים מ״ה) שמעי בת וראי · ולא זז מחבבן עד שקראן אחותי שנא׳ (שיר ה׳) פתחי לי אחותי רעיתי · ולא זז מחבבן עד שקראן אמי שנא׳ (ישעיה נ״א) הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו · ולאמי כתיב · עמד רשב״י ונשקו על ראשו ואמר אלו לא באתי אלא לשמוע מפיך הטעם הזה דיי · אמר רבי חנינא בר יצחק חזרנו על כל המקרא כולה ולא מצינו שעשתה בת שבע עטרה לשלמה בנה ואת אמרת בעטרה שעטרה לו אמו · אלא מה עטרה הזו מקובעת באבנים טובות ומרגליות כך היה אהל מועד מצויין בתכלת וארגמן ובתולעת השני ובשש · ה ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי אמר את מוצא בשעה שאמר הקב״ה למשה עשה לי משכן היה לו להעמיד ארבעה קונדסין ולמתוח המשכן עליהם והרי הוא משכן · אבל הקב״ה לא עשה כן · אלא ו העלה אותו למעלה והראהו אש אדומה ירוקה שחורה לבנה ואמר לו עשה לי כזה · אמר לפניו רבש״ע וכי מניין יש לי אש שחורה אדומה ירוקה ולבנה אמר לו (שמות כ״ה) בתבניתם אשר אתה מראה בהר · אמר רבי אבון למלך שהיה לו אותונין נאה · אמר לבן ביתו עשה לי כמותה · אמר אדוני המלך וכי יכול אני לעשות כמותה · אמר לו את בססמניך ואני בכבודי · כך אמר לו הקב״ה למשה וראה ועשה · אמר לפניו רבש״ע אלוה אני שאעשה כמותו · אמר לו בתבניתם וגו׳ · רבי ברכיה בשם ר׳ בצלאל למלך שנגלה לבן ביתו בלבוש נאה של מרגליטון ואמר לו עשה לי כמוהו · אמר לו אדוני המלך וכי יכול אני לעשות כמוהו · כך א״ל הקב״ה למשה עשה לי משכן · אמר לפניו רבש״ע יכול אני לעשות כמוהו · אמר לו וראה ועשה · אמר לו יכול אני לעשות כמוהו · אמר ליה בתבניתם כשם שאתה רואה למעלה עשה למטה · עצי שטים העמיד אין כתיב כאן · אלא עומדים · כנתונים באיסטרטיאה של מעלה · ואם את עושה לזה של מעלה למטה אני מניח סנקליטון שלי של מעלה ויורד ומצמצם שכינתי ביניכם למטה · כיצד מה למעלה שרפים עומדים אף למטה עצי שטים עומדים · מה למעלה כוכבים אף למטה כוכבים · א״ר חייא בר אבא ז מלמד שהיו קרסי זהב נראים במשכן ככוכבים הנראים ברקיע · ביום חתונתו · זה סיני כחתנים היו · וביום שמחת לבו · אלו דברי תורה · המד״א (תהלים י״ט) פקודי ה׳ ישרים משמחי לב · ד״א ביום חתונתו · זה אהל מועד · וביום שמחת לבו · זה בית העולמים :

פרשה ד א [א] **הנך** יפה רעיתי הנך יפה · ח הנך יפה במצות · הנך יפה בגמילות חסדים · הנך יפה במצות עשה · הנך יפה במצות לא תעשה · הנך יפה במצות הבית בחלה תרומה ומעשרות · הנך יפה במצות השדה בלקט שכחה ופאה ומעשר עני וההפקר · הנך יפה בכלאים · הנך יפה בסדין בציצית ·

מסורת המדרש א תנחומא סדר ויגש סי׳ ו׳ · פסחים דף קי״ח · יומא דף ע״ז · ב״ר פ׳ י״ב וש״נ : ב ר״ה דף כ״ג · ירושלמי שם פרק ב׳ הלכה ד׳ · ילקוט איוב רמז תתקי״ב כל הענין : ג שמ״ר פרשה י״ב · תנחומא סדר וארא סי׳ י״ד · ילקוט וארא רמז קפ״ו : ד ילקוט פרשה פקודי רמז תי״ז · וילקוט כאן רמז תתקפ״ו : ה ילקוט תרומה רמז ש״ע : ו פסיקתא רבתי פ׳ כ׳ פיסקא מתן תורה : ז שבת דף נ״ט · ירושלמי מגילה פרק א׳ הלכה י״ב · שמ״ר פרשה נ״ה : ח תנחומא סדר תצוה סי׳ ה׳ :

חדושי הרד״ל

(ד) הרקיע של שלג · ולהלן הוא אומר של מים וי״ל דכאן ברקיע שעל ראשי החיות שנאמר בו כעין הקרח הנורא · ולהלן ברקיע שבו כוכבים ומזלות : (ה) וכתיב והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק · ואמרו בחגיגה י״ג כאור היוצא כו׳ : (ו) ואית ליה ה׳ אפין · עי׳ במ״כ סדר נשא וקצת משמע כפירושו בירושלמי דר״ה פ״ב (שהביאו המ״כ) אבל לפי המאמר כאן נראה פירושו שהמה מקראות יש לו לזה המאמר שהקב״ה עושה שלום בין אש ומים וכדהשיב ואזיל א׳ המלאך תרשיש ימא רבא ופניו כברק אש · ב׳ המקרה במים עליותיו וכתיב נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי (וכ״ה בנשא וכצ״ל כאן) · ג׳ ה׳ אלהיך אש אוכלה וכתיב בתריה כרסיה שביבין דינור · ד׳ קרא דעושה שלום במרומיו דפליגי ביה מר מפרש ליה ברקיע והכוכבים ומר מפרש ליה במלאכים מיכאל וגבריאל · ה׳ אש מתלקחת בתוך הברד : (ז) הדא דר״י כו׳ הא דר׳ נחמיה דמיא כו׳ פליגי בלשון בתוך הברד אם פירושו בתוך פנימיות הברד או מעורב ביניהם בין הברד (וכי״ב נחלקו המפרשים בפעמוני זהב תוך הרמונים ע״ש) : (ח) מיתא ומתקלהא · עי׳ מ״ש בס״ד במ״ר בהגהותי : (ט) וכיון שראו שהוקשה מלחמתו · במ״ר הלשון כיון שהגיעה ואפשר גם כאן עיקר הגירסא הוגשה בגימ״ל פי׳ נגשה

פירוש מהרז״ו

היינו מ״ש ויאבק איש עמו וירא כי לא יכול לו שעל זה מפורש בהושע י״ב וישר אל מלאך כמ״ש בתורה כי שרית עם אלהים : חמש אפין · חמשה אופנים איך שעושה שלום בין בריותיו וחושב והולך · א׳ וגויתו כתרשיש ותרגום יונתן בכל מקום שכתוב תרשיש ימא וכתיב ופניו כמראה ברק שהוא אש ואין המים מכבה אותו · ב׳ המקרה במים שאין אש השכינה שבשמים ולא הכרסי׳ של אש מיבשים עליותיו של מים עליונים ולא עליותיו מכבה הכסא · ג׳ הרקיע של מים והכוכבים של אש ומ״ש מעולם לא ראתה חמה אינו מהחמשה אופנים שאינו חושב אלא מים ואש והובא דרך אגב · ד׳ המשל ופחד וכל״ל מיכאל שר של שלג וכו׳ וכמ״ש בדברים רבה פ״ה סי׳ י״ב מיכאל כולו שלג וגבריאל כולו אש ודברי ר׳ לוי הוא דרך אגב · ה׳ ברד ואש מתלקחת שמ״ר פרשה י״ב סי׳ ד׳ ושם מבואר : מיתה ומתקלהא · אולי פי׳ מלשון תקלה ובמ״ר שם הגי׳ ומתקהלא מלשון אסיפה של אש ומים ונכונה יותר גירסת השמ״ר מתלקחת מאחר שמכהו הברד לוקחו האש ושורפו : ב שאל רשב״י · שמ״ר סוף פרשה נ״ב ושם מבואר : היה לו להעמיד · שאם היה כתוב אלא ועשו לי משכן היה די שיעמיד ד׳ קונטיסין הם עצים גבוהים אלא שצוה עוד הקב״ה על כמה דברים ועי׳ שמ״ר פ׳ נ״ה סי׳ ו׳ : אותונין · עי׳ מ״ע אותונית · ירושלמי סנהדרין פרק כה״ג נפיק לגביה אותוניתיה וא״כ יקשה דהיינו דר׳ ברכיה בלבוש נאה ע״כ נכונה יותר הגי׳ בשמ״ר סוף פרשה נ״ה איקונין : וכי יכולני לעשות כמוהו · חסר וצ״ל אמר לו כתבניתם אמר לו ראה ועשה (אמר לו יכול אני לעשות כמוהו א״ל) כתבניתם כך צ״ל א״ל ראה ועשה כתבניתם והשאר מיותר וכצ״ל בשאר הדרשות ובמקומות הנ״ל : העמיד אין כתיב כאן · הכוונה העמד : באסטרטיא · חיל של מלך עי׳ בערוך ערך זה וכן סנקליטין פי׳ בית דינו ויועציו עיין בערוך ערך זה : נראים במשכן ככוכבים · שהיריעות כרקיע כמ״ש נוטה שמים כיריעה וכמ״ש וימתחם כאהל וביריעות היה תכלת דומה לרקיע והקרסים נוצצים ככוכבים : כחתני׳ היו · במ״ר שם הגירסא חיתונים היו שנא׳ וקדשתם היום ומחר וביום שמחת לבו זה מתן תורה ויתן אל משה ככלותו ככלתו כתיב עיין בפירושי שם :

א פרשה ד **הנך** יפה במצות · לעיל פסוק הנך יפה ולקמן פסוק מה יפית ותשב זוגות זוגות שדומים ונערכים זה לזה על שכתוב ב׳ פעמים הנך יפה : בכלאים · שאש שומרת

מתנות כהונה

לא סוף דבר · בתלמוד ירושלמי הוא כמו לאו דוקא בתלמוד בבלי : ואלו הן כו׳ · עיין בפ׳ נשא : כמראה ברק וגו׳ גרסינן : דקנדילא · בסוף פ׳ ואנא לא גרסינן וכן הסברא נותנת שקנדילא בכל מקום נר של שעוה : ומתקלהא גרסי׳ · ועיין בפ׳ נשא : דבובין · שונאים : אותונין · סוף פ׳ תרומה גרסי׳ איקונין : את בססמניך גרסי׳ : בתבני׳ וגו׳ גרסי׳ : ה״ג כמוהו כו׳ כדלעיל : ה״ג עצי שטים העמיד אין כתיב כו׳ · ועיין כל זה בפ׳ נשא : ה״ג סוף פ׳ תרומה אני מניח סנקליטין שלי וכן הוא בערוך : כחתנים · עיין בפרשה נשא :

יפה קול

מיכאל שר של שלג כו׳ · כי מיכאל הוא מצד החסד ושלג הוא רמז לתולשת הדין וע״ד לבושיה כתלג חיור · וגבריאל הוא מצד הדין הבא בגבורה והאש הוא רמז לתוקף הדין וע״ד כי באש ה׳ נשפט · והכוונה בזה שכל אחד משפיע מכחותיו על עולם השפל המורכב מד׳ יסודות אשר בהם יש אש ומים ואין האחד מכבה ומתליש כח חבירו · וזה ג״כ הכוונה לקמן ואית ליה חמש אפין כו׳ פי׳ כי לפעמים גם מלאך אחד עושה פעולות הפוכות ומשפיע השפעות מתחלפות · מבלי להתליש האחת את רעותה · ומה דאמרינן אין מלאך א׳ עושה שתי שליחות זה רק בזמן אחד אבל בזמנים מתחלפים ישנה ה׳ תפקידם לכל אשר יחפוץ ופעמים אפי׳ בזמן אחד יעשה פעולות הפכיות וכדאיתא בפ׳ ערבי פסחים שגבריאל שרו של אש צנן הכבשן מבחוץ והקדית מבפנים : הרקיע של מים · כדמשמע מקרא המקרה במים עליותיו והכוכבים של אש שהם מאירים כאש · והכוונה גם בזה כי המים הוא רמז לשפע ברכה · והאש הוא רמז לכליון ואבדון · ושניהם משפיעים כחותם על הארץ במדה ובמשקל ולפי תכונת המקבלים ואין ביניהם מדון ומריבה : דמיא לההוא פוטרתא דרמונים כו׳ · פי׳ בערוך כקליפה של רמון שהגרגרין אשר בתוכו נראים לעין · והנה היה כי בטבע הארץ יסוד האש הוא מקיף את יסוד האויר ויסוד המים · ושמה יסוד המים הקיף את יסוד האש · וכן היה גם שני כי מטבע המים להתקבץ יחד עד שיקפאו לפעמים ומטבע האש הוא להתפזר ולהתפשט הלאה · ואם היה האש מבחוץ אז לא פגשו במים בקרוב · ולא נתחברו יחד זה לזה · כי האש התפזר והתפשט הלאה · והמים מבפנים התקבצו יחד · אבל עתה כאשר היה יסוד המים אשר מטבעם להתקבץ יחד היה מבחוץ ונתקרבו זה לזה והאש מבפנים לא יכול להתפשט ודבקו זה לזה · ולכן היה נס בתוך נס וכדמסיים בסוף זה הסי׳ : מיתה ומתקלה גרסינן והוא לשון שבירה וחולשה · ופי׳ אע״פ שהיה לאש מיתה ורפיון ע״י הברד בכל זאת הלכה לעשות רצון קונה ודרים מן מתלקחת כדאיתא במ״ר : למלך שהיו לו שני לגיונות כו׳ · בא לתרץ למה באמת הרבה הקב״ה לעשות נס בתוך נס לחבר את שני היסודות ההפכיים · הלא ה׳ אוסר משפט הטבע וממעט לשנותו בכל מה דאפשר · ולכן מביא המשל כי המצריים ראויים היו לענש באש ובמים בשני הלגיונות אשר שנאה היתה ביניהם מעולם · ורק לנקם מפרעה עשו שלום ביניהם :

ולא זז מחבבן עד שקראן אחותי כו׳ · באמת הבת חביבה לאדם יותר מאחות ואם · אבל מדרגות החבה היא בזה · כי בראשונה קרא הקב״ה לישראל בת אשר היא נכנעת תחת ממשלתו ויאהבנה באהבה עזה · ואח״ז מגדל החבה יקרא לה אחות שהיא שוה אליו · וגם הקב״ה כביכול משוה את הצדיקים אליו ואומר שהם כשותפים עמו במעשה בראשית · וכאח ואחות הדומים זה לזה במעלה · ואח״ז מרוב חבה יקראנה אם להשפיע אותה עליה וכן שהקב״ה קרא להן אם כי הקב״ה גוזר גזירה והצדיק מבטלה וכן איתא בתנחומא שהמיר הקב״ה בכבוד הצדיק יותר מכבודו כביכול : הה״ד שמעי בת וגו׳ · ובב״ר פל״ט דרים שכתוב הזה על אברהם ויליף מזה גם על ישראל : ולאמי כתיב · בכל הספרים כתיב ולאומי מלא וי״ו ואולי חולק המדרש על ספרים שלנו (וע״ש במ״ש וגם י״ל דדרים את הדגש במ״ם שבא אחר שנת כאלו הוא מן הכפולים אמם) : כך היה אהל מועד מצויין כו׳ · פי׳ כי מלאכת המשכן כוללת העולם העליון והתחתון עם פרטי צבאותיהם כדאיתא בש״ר פל״ג ולזה היה מצוייר בכמה גוונים שכל אחד רמז לענין אחד · לכן קרא עניינו על שם הציור ולפי שהעולמות כדוריים כמ״ש הטבעיים לכן קראם על שם העטרה שהיא כדוריית : היה לו להעמיד ד׳ קונדיסין כו׳ · פי׳ שהדברים אם אמר לו הקב״ה רק עשה משכן · אז בקל היה יכול משה לעשותו בהעמדת ד׳ קונדיסין ולמתוח המשכן עליהם אבל הקב״ה העלהו למעלה והראהו את אדומה ירוקה שחורה ולבנה והקב״ה אמר לו עשה לי כזה וזה היה כבד למשה לעשות : והראהו את אדומה כנגד ארגמן ותולעת שני · וירוקה כנגד התכלת ולבנה כנגד היריעות · ושחורה כי התכלת היא ממוצע בין שחור ולבן ומשה בשאלו וכי מנין יש לי אש שחורה כו׳ חשב שכוונת הקב״ה שיעשה ממש כאותן שבעליונים ולכן השתאה ושאל מנין לי כאלה · והקב״ה ענהו אך בתבניתם וכדוגמת מראיהם תעשה לי וכמו שכתבנו · ואע״ג דהאי קרא כתבניתם במנורה כתיב מ״מ כיון דאח״ז כתיב מיד מעשה המשכן קאי נמי על המשכן : אמר לפניו רבש״ע יכול אני לעשות כמוהו · זה בניחותא כי מתחלה חשב משה אשר יכול לעשות כמוהו כאשר אמר לו הקב״ה ראה ועשה והראה לו את אדומה ירוקה כו׳ אז השתאה משה ואמר רבש״ע יכול אני לעשות כמוהו האוכל לעשות כזה וכמו שפירשנו למעלה : מה למעלה שרפים עומדים כו׳ ופי׳

הנך יפה בנטיעה·(א) הנך יפה בערלה· (א) הנך יפה בנטע רבעי · הנך יפה במילה·הנך יפה בפריעה·הנך יפה בתפלה · הנך יפה בקריאת שמע · הנך יפה במזוזה· הנך יפה בתפילין· הנך יפה בסוכה· הנך יפה בלולב ואתרוג · הנך יפה בתשובה · הנך יפה במעשים טובים · הנך יפה בעולם הזה · הנך יפה בעולם הבא : ב עיניך יונים · א עיניך הן סנהדרין שהם עינים לעדה · הה"ד (במדבר ט"ו) והיה אם מעיני העדה · רמ"ח אברים יש באדם וכולם אינם הולכין וחוזרין אלא אחר העינים · כך אין ישראל יכולים לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהם · יונים · מה יונה זו תמה · כך ישראל נאים בהילוכן כשהן עולין לפעמי רגלים · מה יונה זו מצויינת · כך ישראל מצויינין בתגלחת במילה וציצית · מה יונה זו צנועה · כך ישראל צנועים · מה יונה זו פושטת צוארה לשחיטה כך ישראל (תהלים מ"ד) כי עליך הורגנו כל היום · מה יונה זו מכפרת על העולים · כך ישראל מכפרין על האומות · ב שכל אותן שבעים פרים שמקריבים בחג כנגד שבעים אומות שלא יצדה העולם מהן · הה"ד (שם ק"ט) תחת אהבתי ישטנוני ואני תפלה · מה יונה זו משעה שמכרת בן זוגה עוד אינה ממירה אותו באחר · כך ישראל משעה שהכירו להקב"ה לא המירוהו באחר · מה יונה זו נכנסת לקנה ומכרת קנה ושובכה וגוזליה ואפרוחיה וחלונותיה · כך הן שלש שורות של תלמידי חכמים כשהן יושבין לפניהם כל אחד ואחד מכיר את מקומו · מה יונה זו אע"פ שאת נוטל גוזליה מתחתיה אין מנחת שובכה לעולם · כך ישראל אע"פ שחרב בית המקדש לא בטלו שלש רגלים בשנה · מה יונה זו מחדשת לה בכל חדש והדש גרן · כך ישראל מחדשים להם בכל חדש תורה ומצות ומעשים טובים · מה יונה זו משוגרת רוגליות הרבה וחוזרת לשובכה כך ישראל · הה"ד (הושע י"א) יחרדו כצפור ממצרים · זה דור המדבר · וכיונה מארץ אשור · אלו עשרת השבטים · אלו ואלו והושבתים על בתיהם נאם ה' · רבי אומר יש מין יונה שמאכילין אותה וחברותיה מריחות אותה ובאות אצלה לשובכה · כך בשעה שהזקן יושב ודורש הרבה גרים מתגיירין באותה שעה · כגון יתרו הא שמע ואתי · רחב שמעה ואתיא · אף בחנניה מישאל ועזריה הרבה גרים נתגיירו באותה שעה מה טעמא (ישעיה כ"ט) כי בראותו ילדיו · מה כתיב בתריה וידעו תועי רוח בינה · ג רבי היה יושב ודורש ונתנמנם הציבור בקש לעוררן אמר ילדה אשה אחת במצרים ששים רבוא בכרס אחת והיה שם תלמיד אחד ורבי ישמעאל ברבי יוסי שמו אמר ליה מאן הות כך אמר ליה זו יוכבד שילדה את משה ששקול כנגד ששים רבוא שהם כל ישראל הה"ד (שמות ט"ו) אז ישיר משה ובני ישראל · (שם ל"ט) ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה · (דברים ל"ד) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה · עיניך יונים · כיונים דוגמא דידך דמייה להדא יונה · מה יונה זו הביאה אורה לעולם · כך ישראל מביאין אורה לעולם שנא' (ישעיה ס') והלכו גוים לאורך · ואימתי הביאה יונה אורה לעולם · בימי נח הה"ד (בראשית ח') ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה וגו' · ד מהו טרף בפיה קטיל כמה דתימר (שם ל"ז) טרוף טורף יוסף · אמר ר' ברכיה אילולי קטלתיניה אילן רב הוה מתעבד · ה ומהיכן הביאה אותו · רבי לוי אמר משמטוטי ארץ ישראל הביאתו · הדא היא דאמרין בריתא ארץ ישראל לא לקת במוי דמבולא הוא שנאמר על ידי יחזקאל (יחזקאל כ"ב) בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה היא לא גשמה ביום זעם · אמר רבי יוחנן אפי' אצטריבולין של ריחים נמחו במים · ר' טריי אמר שערי גן עדן נפתחו לה ומשם הביאה אותו · אמר ליה ר' איבו אילו מגן עדן הביאה אותו לא היה לה להביא דבר מעולה כגון קנמון ובלסמון אלא ו רמז רמזה לנח ואמרה לו מרי נח מר מזה מתחת ידו של הקב"ה ולא מתוק (ב) מתחת ידיך : ג מבעד לצמתך · אמר ר' לוי כל כלה שעיניה כעורות כל גופה צריך בדיקה ושעיניה יפות אין כל גופה צריך בדיקה · והאשה הזאת כשמצמצמת שערה לאחוריה והוא תכשיט לה כך היתה סנהדרי גדולה יושבת אחורי בית המקדש והיא היתה תכשיט של בית המקדש · אמר רבי אבהו (ג) נראין מצומדין והן מרווחין כהדין רבה דצפורין · ור' לוי אמר לשון ערבי הוא אין בעי ליה מימרא ארוח לי הוא אומר מבעד לי · שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד· (ד) הר שגלשתי מתוכו עשיתי אותו גלעד לאומו' העולם· (ה) איזה זה · זה ים סוף · ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר טורא דאתנהרתון מן גווה · הדא אתתא כד שערה סגין היא עבדה לה גלשין גלשין · הדא מוצינא כההוא לפי טבאות הוא עבד גלשין גלשין ומה גלשה הגלשתי מתוכה · שניך כעדר הקצובות · מילין קצובין בזת מצרים

מסורת המדרש א לעיל פרשה א' פסוק ט"ו כל הענין · ושם נרשם · לקמן פרשה ה' : ב סוכה דף נ"ה ע"ב · במדבר רבה פרשה כ"א · תנחומא סדר פינחס סימן ט"ז · מדרש תהלים מזמור ק"ט · מדרש תהלה פ' י"א · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ל' · ילקוט פינחס סוף רמז תשפ"ב · וילקוט תהלים רמז תתס"ח : ג מכילתא בשלח פרשה השירה · לעיל פ' א' וש"נ : ד בראשית רבה פרשה ל"ג · ויקרא רבה פרשה ל"א · ילקוט סדר נח רמז נ"ט : ה במדבר רבה פרשה ג' · פדר"א פרק כ"ג : ו עירובין דף י"ט · סנהדרין דף ק"ח · מדרש משלי פ' ל"א :

חדושי הרד"ל

נגשה והגיעה : (א) הנך יפה בנטע רבעי הנך יפה במילה · נתערבבה כאן הנוסחא וצ"ל כמש"ל פכ"א וכמ"ש בה"ד : (ב) מתחת ידיך עיניך יונים · אר"ל כל כלה כו' בדיקה מבעד לצמתך האשה הזאת כשמצמצמת שערה כו' כצ"ל ואפשר לפ"ז ידרש מבעד לצמתך כמו עד צמתך כלומר שהנך יפה;מסתמא כיון שעיניך יונים א"צ בדיקה והדר דרש מבעד לצמתך על סנהדרין שהן ג"כ נקראים עיניך כדלעיל : (ג) מלין מצומתין והן מרווחים כהדין סדרא רבא דציפורי כצ"ל פי' לבהמ"ד הגדול שבציפורי : (ד) הר שגלשתיו מתוכו עשיתי אותו גל ועד לעבודת כוכבים : (ה) איזה זה ים סוף כצ"ל ופי' שהקרעתיו מתוכו בעת קריעת ים סוף ונעשה

חדושי הרש"ש

(א) הנך יפה בערלה הנך יפה בנטע רבעי · עי' מה שכתבתי לעיל בהנך יפה דקאמר' א' :

מתנות כהונה

הנך יפה: על העולים · לעיל בפסוק הנך יפה גרסי' העונות ואולי הוא מלשון לא תעשו עול : יצדה · יחרב : ה"ג לפניהם כל אחד ואחד מכיר כו' : בכל חדש גרסי' · כל מאמר זה נתבאר לעיל בפסוק הנך יפה : ה"ג כגון יתרו הא שמע : ה"ג בב"ר פ' ל"ג אמר ר' ברכיה אמר לו אלולי כו' · ועיין בויקרא רבה פ' ל"א ולעיל בפסוק הנך יפה : משמטוטי · בב"ר משבשושי ובערוך גרס שבטוטי : דאמרין בריתא גר' · ופי' הבריות : אצטרובלין · עיין בפי' הרמב"ן בפ' נח : ה"ג אין כל גופה צריך בדיקה והאשה הזאת כו' : מצומדין · כלומר קטנים ושפלים וכשיושבין בדין הם מראים חכמתם וחריפותם : רבה דציפורין · הרב של ציפורי והוא רב הונא כדלקמן בפסוק כמגדל דויד : ה"ג אין בעי ליה מימר ארות לי והוא אומר מבעד לי שערך כו' · פי' בערבי כשרוצה לומר הרווח הוא אומר מבעד לי : ה"ג מהר גלעד ההר שגלשתי כו' : ים סוף · ודרש גלעד נוטריקון הגל הוא המעין כמד"א גל נעול הוא עד לאומות העולם : ה"ג דאתנהרתון מן גוה עשיתי גל ועד לאומות העולם הדא אתתא כד שערה כו' · ועיין לקמן בפסוק כמגדל דויד : הדא אתתא כו' · האשה הזאת כששער שלה גדול היא עושה אותם קרחים קרח ס מצאתי בספר אות אמת בשם נוסח אחר דה"ג הדא בוצינא ונראה טוב להגיה כך הוא עפי טבאות כו' · ופירוש הנר הזה כשהוא מכבה צריך למוחטו ולחתוך ממנו הנחלת לא תכבה תרגם אונקלוס לא תטפי : ומה גלשה כו' · חוזר למעלה על דעת רבה דציפורין שדרשו על ים סוף ואי לא דמסתפינא אמינא שכל זה מן ורבי יהושע

פירוש מהרז"ו

שומרת איסור כלאים של מלבוש ואת שומרת מצות ציצית אף שיש בו כלאים שכן נותה התורה : הנך יפה בנטיעה הנך יפה בערלה וכו' · כך צ"ל הנך יפה בנטיעה בערלה הנך יפה בנטע רבעי שאחר שהנטיעה אתה שומר ג' שנים ערלה ואח"כ שנה רביעית נטע רבעי : הנך יפה בתפלה הנך יפה בקריאת שמע · הנראה שצ"ל תחלה בק"ש ואח"כ בתפלה כסדרן תמיד : במזוזה הנך יפה בתפילין · שבשניהם כתוב פרשת שמע והיה אם שמוע ובשניהם כתוב וקשרתם וכתבתם : ב הן הסנהדרין · לקמן פסוק עיניו כיונים : הולכים וחוזרים · כשרואה בעיניו יודע אנה ילך כי הסומא אינו יכול להלוך כ"א על ידי אחר שמראה לו את הדרך : יונה זו תמה · שאין בה בינה יתירה ולא עזות כמ"ש ויהי אפרים כיונה פותה אין לב וכאן חסר וכצ"ל מה יונה זו תמה כך ישראל תמימים מה יונה זו נאה בהילוכה כך ישראל נאים בהילוכן : מצויינת · אהרה יפה בגופה ובצבעי מראותיה : צנועה · איני יודע מהו צניעותה ואם בזה שדבוקה בבן זוגה הלא זאת חושב לקמן בסמוך : על העולים · לעיל הגירסא על העוונות ואולי הכוונה על היורדים שהיונה היא קרבן עני ואמר עולים בדרך סגי נהור שכן נקראת קרבן עולה ויורד : שלש שורות של ת"ח · סנהדרין במשנה פ"ד מ"ד : בבכל חודש גורן · עיין לעיל כמ"כ · והכוונה פירות שובך כמו פירות של גורן כך היונים עושין פירות ומולידים בשובך : לא בטלו ג' רגלים · שהיו עולים לאחר החורבן לזכרון : שוגרת רגליות הרבה · שפורחת מקנה ומהלכת ברגליה במקום שמוצאת מזונותיה ומלקטת ועכ"ז אינה שוכחת מקום קנה : בשעה שהזקן · והיו רואים אז ביומא דכלה יקרה דאורייתא חרי זימנא בשעתה היינו עמוד ענן כמ"ש בברכות י"ז ע"ב וכגון יתרו שראה בכבודן של ישראל ובא ודבק בישראל : כי בראותו ילדיו וגו' · יקדישו את שמי היינו שקדשו שמו בירידתן לכבשן האש והקדישו את קדוש יעקב וגו' אז וידעו תועי רוח בינה וגו' שבאו ודבקו בישראל : רבי היה יושב ודורש · אגב דרשה דלעיל שדרשה רבי הביא גם זו שהיה יושב ודורש : בישראל כמשה · גדול מהכל ושקול כהכל : דוגמא דידך · וכמ"ש ועינו כעין הבדולח שפירושו תבניתו ודוגמתו וכן עיניך יונים : הביאה אורה לעולם · שהאירה עיני נח ובניו וכל אשר אתה בתיבה שיש תקוה שישוב העולם להיות כמקדם לצמוח ולגדל פירות ולסימן אורה זו הביאה מאילן הזית שדולק ומאיר לעולם : טרף בפיה קטל · על שהתחיל הקב"ה לבנות העולם מחדש היה גדל הכל מהרה כמו בבריאת העולם שכל עלה היה נעשה ענף גדול בזמן מועט והיו מרכיבים אותו ונעשה אילן גדול : ר' לוי אמר משמטוטי · ה"ג בב"ר פל"ג סי' ו' ר' אבא בר כהנא אמר משבשושין של א"י הביאה אותו ר' לוי אמר מהר המשחה הביאה אותו ובערוך ערך שבש ב' הביא הגי' ר' אבא אמר משבשושי שבא"י הביאתו ופי' במ"ע שם שפירושו שבטים ובנוסחאות כתוב משבשושין וענין אחד הוא ובויק"ר פ' ל"א סי' י"א ע"ש הגירסא בהיפך ומ"ש מהר המשחה על שהם גדלים זיתים מעולם : אפילו אצרובלין של רחיים · בא לחזק הקושיא מהיכן הביאה אותו שהרי כל מה שנמצא אפילו אבנים שהם לצרכי אדם הכל נמחה ולא שאר אבנים עיין ב"ר פרשה כ"ח סי' ג' שהארכתי בזה איך דורש : ולא מתוק מתחת ידיך · ע"כ לעיל פסוק הנך יפה : ג מבעד לצמתך · שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד : שעיניה יפות · דורש רישא דקרא עיניך יונים : כשמצמצמת שערה · דורש מבעד לצמתך שערך שמצמת ואוספת שער ראשה וקולעתה מאחורה כך היתה סנהדרי גדולה יושבת בלשכת הגזית במקום שהוא חול ולא קודש וזה נקרא אחורי ביהמ"ק ומרומז בתיבות מהר גלעד ואין גלעד אלא בית המקדש עיין ב"ר סוף פרשה ע"א ושמ"ר פרשה מ' סי' ד' ומש"ש בשם המכילתא : מצומדין והן מרווחים · כמ"ש עומדים צפופים ומשתחוים רוחים וכן כאן מבעד לצמתך מבעד פי' מרווח לצמתך לצמצומך : כהדין · אולי צ"ל כדין פי' כשיושבים כדין ועי' מ"כ : רבה דציפורין ור' לוי · שניהם דרשו תיבה זו בלשון ערבי ועיין מ"כ ולקמן בפסוק מגדל דוד הסמוך ציינתי לכמה מקומות : שגלשו מהר גלעד · שגלשו פי' מלשון קרחה וגלוי כמ"ש בתרגום תזריע פסוק ואם מפאת פניו ימרט ראשו גבח הוא ת"א גלוש הוא וזהו מ"ש הר שגלשתי מתוכו שקרחתי מתוכו היינו ביזת מצרים כמ"ש וינצלו את מצרים וביזת הים : גלעד לאומות העולם · ע"ד שכתוב עד הגל הזה וכמ"ש שמעו עמים ירגזון : דאתנהרתון · שעל ידי הקרחה מתגלה הראש שהיה מכוסה וכמ"ש במ"ר רים פרשה ע"ו מיד גלו צדיקים את ראשיהם ע"ש : הדא מוצינא · עיין מ"כ דגרס בוצינא ויתכן דכצ"ל הדא בוצינא כד הוא לפי טבאות מלשון איהו בקרי ואתחיה בבוציני הם הקרים הקטנים כשעולים ונפים מן הארץ בטוב והצלחה אז צריך למעטם ולקרות מהם הרבה ואז יהיו היתרים טובים וגדולים שעלו : שניך כעדר הקצובות קצובין מילין אולי

יפה קול

ופי' של עומדים הוא שהם עומדים קיימים ונצבים לעד וכדאמרינן בפ' כא לו שמא תאמר אבד סברם וכטל סכוין ת"ל עלי שהים עומדים שעומדים לעולם ולעולמי עולמים · ובבחינה זו דומים הם אל השרפים הנצחים ועומדים לעד :

הנך יפת רעיתי כו' · כבר הוא מפורש למעלה : כך היתה סנהדרי גדולה כו' · פי' כמו שהכלה ניכרת ע"י עיניה כך ישראל ניכרין ע"י הסנהדרין אם הם יפים ישרים והגונים זה הוא לעד כי כל העם הולכים בדרך ישרה : נראין מצומדין כו' · וזה הנס היה בב"ה עומדים צפופין ומשתחוים רווחים : הר שגלשתן מתוכו עשיתי אותו גל ועד לאו"ה גרסינן · ופי' שגלשתן הוא ענין מריטה ותטיפה וכדמפרש בסמוך ומה גלשה הגלשתי מתוכה · וגל הוא ענין חורבן ושממה וכמו גלים נצים על מיתת מצרים ועד הוא אות וסימן לאו"ה וכמ"ש שכתוב שמעו עמים ירגזון · ומפרש את הכתוב שערך כעדר העזים זה ישראל שעברו בים כעדר הקצובות · שגלשו שלקחו מן הים ונמרטו משטף המים וזה מהר ונקרא הים הר משום שהים גבוה מן הארץ כמ"ש הטבעיים וזה היה לגל למצרים כי מצאו שם קבריהם ועד לעמים כי חיל אחז יושבי פלשת : טורא דאתנהרתון כו' · פי' הר שיצאתם ונמשכתם ממנו מלשון ונהרו אליו כל הגוים · ומן סורחה זו דרש שגלשו על יציאתם מן הים : הדא בוצינא כד הוא לפי טבאות הוא עביד גלשין כצ"ל · ופי' אם האבוקה דולקת יפה כי לפי הוא כמו לפה הנפיות היא עושה תלתלים שהלהב עולה וצומח כתלתלים · ודורש שגלשו מלשון תלתלים וכמו שתרגם המתרגם ועבדו גלשושיתא בטורא דגלעד · וכן במשל הראשון הדא אתתא כד שערה סגין כו' אם יגדל שערת ראש האשה אז תעשה משערותיה תלתלים תלתלים · ומ"מ מודה ר"ל בעיקר הוראת שגלשו שנמשכו ויצאו מן הים · וז"ש ומה גלשה הגלשתי מתוכה כו' ורק לכוונה שנים דריש שגלשו מלשון תלתלים כי כים נעשו תלתלים לתהלה ולרוממות : מילין קציבין כו' · ונאמר שניך על נקיות הביזה כמו שאוכלים בשנים (ואולי דריש שניך מלשון משנה וכפל וכמו שתרגם המתרגם אם שנותי ברק חרבי על חד תרין · וז"ש שניך המה מילין קצובים

ובזת הים · שעלו מן הרחצה · ר' אבא בר כהנא אמר בשם רבי יהודה ברבי אלעאי א (ג) לפני השירה כתיב (שופטים ד') ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' · לאחר השירה כתיב (שם ו') ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה' · תחלת עשייה אלא כבר מחלה שירה לשעבר · כיוצא בדבר אתה אומר (שמואל ב' כ"ג) ואלה דברי דוד האחרונים · והראשונים היכן הם · אלא כבר מחלה שירה לשעבר · שכלם מתאימות · שהיו כולן מותאמים בין שכינה למלאך הה"ד (שמות י"ד) ויסע מלאך האלהים ההולך וגו' · ושכלה אין בהם · שלא ניזק אחד מהם :

א [ג] **כחוט** השני שפתותיך · בשעה שאמרו את השירה (שם ט"ו) אז ישיר משה· ומדברך נאוה· שמראין באצבע ואומרים (שם) זה אלי ואנוהו · באותה שעה התחיל משה משבחן כפלח הרמון רקתך · הריקן ב שבכם רצוף מצות כרמון הזה אין צריך לומר מבעד לצמתך על הצנועין והמצומתין שבכם :

א [ד] **כמגדל** דויד צוארך · מה שגידל אתכם דוד בספרו · ומה גידל אתכם דוד בספרו (תהלים קל"ו) (א) לגוזר ים סוף לגזרים · בנוי לתלפיות · מהו לתלפיות · ספר שאמרו לו פיות הרבה · ג עשרה בני אדם אמרו ספר תהלים · אדם הראשון · ואברהם · משה · ודוד · ושלמה · על אילין חמשה לא איתפלגון · אילין חמשה אחרנייתא מאן אינון · רב ורבי יוחנן · (ב) רב אמר אסף והימן וידותון ושלשה בני קרח ועזרא · ר' יוחנן אמר אסף והימן וידותון אחד · ושלשה בני קרח אחד · ועזרא · על דעת רב אין אסף בכלל בני קרח · על דעת ר' יוחנן הוא אסף דהכא הוא אסף דתמן · אלא על ידי שהיה בן תורה זכה לומר שירה עם אחיו · וזכה לומר שירה בפני עצמו · על דעת רב אסף אחר הוא · שנא' (ד"ה א' כ"ה) על יד (ג) אסף הנבא על ידי המלך · הנבא · רב ור' יוחנן · רב אמר לידותון הנבא על הידותון על הדינין שעברו עליו ועל ישראל · רב יוחנן אמר לידותון הנבא על הדתין על הדינין שעברו עליו ועל ישראל · רבי הונא בשם ר' אחא אע"פ שעשרה בני אדם אמרו ספר תהלים מכלהון לא נאמר על שמותם (ד) אלא על ידי דוד מלך ישראל· ד משלו משל למה"ד לחבורה של אנשים שמבקשים לומר הימנון למלך · אמר להם המלך כלכם נעימים כלכם חסידים כלכם משבחין לומר הימנון לפני · אלא איש פלוני יאמר על ידי כלכם · למה שקולו ערב · כך בשעה שבקשו עשרה צדיקים לומר ספר התהלים אמר להם הקדוש ב"ה כלכם נעימים וחסידים ומשובחים לומר הימנון לפני אלא דוד יאמר על ידי כלכם · למה (ה) שקולו ערב הה"ד (ש"ב כ"ג) ונעים זמירות ישראל · רבי הונא בשם רבי אחא אמר מי מנעים זמירותיהם של ישראל דוד בן ישי · (ו) אלף המגן תלוי עליו · כל אותן האלפים והרבבות שעמדו על הים והגנתי עליהם לא הגנתי אלא בזכות אותו שבא לאלף דור · כל שלטי הגבורים · להביא מי שהוא עומד וישלט ביצרו ויתגבר על יצרו · כגון משה בשעתו · דוד בשעתו · עזרא בשעתו · כל דורו נתלה בו · ועל ידי מי נקרע לכם ים סוף על ידי שני שדיך אלו הם משה ואהרן : (ז) רבי יוחנן פתר קרייה בישראל לפני הר סיני עדר שעמדו על הר סיני לא היו עומדים באלירא · מבעד

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור י"ח · אגדת שמואל פרשה כ"ט · ילקוט שופטים רמז ס' : ב עירובין דף י"ט · לקמן פרשה ו' · ילקוט כאן רמז תתקס"ח : ג קהלת רבה פ' ז' · מדרש תהלים מזמור א' : ד ילקוט שמואל ב' · רמז קס"ה :

חדושי הרד"ל

יכשה וקמו כמו נד להיותן עדים לעובדי כוכבים שישמעו וייראו : (ג) לפני השירה כו' שמחלה השירה · ר"ל ואף בשירת הים נמשל תמה שאמרו על ים סוף וכ"ה במדרש שמואל ר"פ כ"ט במאמר זה ע"ש ועי' שוח"ט מזמור י"ח : (א) לגזרים והעביר ישראל בתוכו כנוי כו' כנ"ל : (ב) רב אמר אסף והימן וידותון ושלשה בני קרח אחד ועזרא ורי"א הימן וידותון ושלשה בני קרח ע"ד אין אסף בכלל בני קרח כנ"ל · וכלומר לרב אסף אחר הוא כדמפ"ו ואינו בכלל בני קרח שנחשבים שלשתן כאחד · וקחשיב נמי עזרא לגי' ספרים שלנו (והוא תמוה שיהיה כדברי האומרים שעל נהרות בבל נאמר נאמר הורכן ונקבע בתהלים ואולי הכוונה כמ"ד (בפסחים קי"ז) הלל מרדכי ואסתר אמרוהו · ולזה י"ל שכתבו עזרא שהיו בימיהם) והנא נכון לגרוס מלכי צדק במקום עזרא כדאיתא בב"ב וכריש מדרש תהלים ע"ש ור"י סובר אסף הוא בכלל בני קרח ולדברי ר"י לא תשכחן עזרא ג"כ ותשיב שלשה בני קרח לשלשה : (ג) אסף הנבא ע"י המלך רב ור"י רב אמר לידותון ממש ידותון בכנור הנבא על הודות והלל (ד"ה שם) על הידותון על הדינין שעברו כו' רי"א לידותון הנבא על הדתות ועל הדינין כנ"ל · ופי' דרב מחלק במקום שנא' על הידותון מודה שפירושו על הדתות והדינין אבל במקום שנאמר לידותון סובר שהוא שם אדם המוזכר בד"ה שנבא בכנור · ור"י אין מחלק וסובר שבשניהם נדרש על הדתות והדינין : (ד) אלא על ידי דוד מלך ישראל · כדכתיב במקרא בד"ה דלעיל באסף הנביא ע"י המלך : (ה) שקולו ערב הה"ד נאם דוד בן ישי וגו' ונעים זמירות כנ"ל : (ו) אלף המגן כל אותם האלפים כו' לאלף דור תלוי עליו כל שלטי כו' וכנ"ל : (ז) רבי יוחנן פתר קרייה בישראל לפני הר סיני עיניך יונים כשעמדו אצל הר סיני לא היו כו' כנ"ל :

פירוש מהרז"ו

אולי דורש שנייך על שני דברים שאכלו בשניך הם ביזת מצרים דברים קצוצים ממה שהבטיח לאברהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול : מן הרחצה · שנרחצו ונטהרו בעלותם מן הים אחר שאמרו השירה והביא ראיה משירת דבורה שמחלה השירה על כל חטאותיהם הקודמים ונעשו עם חדש וכן אצל דוד כתוב אלה דברי דוד האחרונים מיד אחר השירה שאמר שם להורות שנעשה כעולם חדש שאין אחרונים מצטרף עם הראשונים : מותאמים · בין שכינה למלאך : ויסע וגו' ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם · ולפניהם הרי כתוב וה' הולך לפניהם יומם : א כחוט השני שפתותיך · כמ"ש אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ביוה"כ וכן ע"י השירה שמחלה היו מלאים עונות וע"י השירה שאמרו בשפתותיהם נלבנו ונרחצו ונתכפרו : ומדברך נאוה · כשאמרת ואנוהו הייתו זה אלי ואנוהו ואגב דורש מ"ש זה אלי שהראו באצבע ואמרו זה עי' שמ"ר פרשה ט"ו סי' ל"א שבכמה מקומות שכתוב תיבת זה פירושו שהראה באצבע : הריקן שבכם · הייתו על ידי שירה הנ"ל שכפרה על הריקן אך ביותר שאת על הצדיקים שנתעלו מאד ומ"ש התחיל משה משבחן וכו' כמ"ש שמ"ר פ' כ"ד סוף סי' א' וסוף סי' ג' דוק שם ותבין כאן : א כמגדל דויד · ולא מצינו בתנ"ך מקום שנקרא מגדל דוד ע"כ דורש כמגדל נוטריקון כמה שגידל וסייך לפסוק הקודם שדרשו על ביזת הים ועל שירת הים וע"ז אמר כאשר גידל אתכם דוד שסיפר הנסים של הים וסיפר השירה שאמרתם וכמ"ש במזמור ע"ד אתה פוררת בעזך ים וגו' ובמזמור ק"ו ויגער בים סוף ויחרב וגו' עד ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו וזה נואכך · השירה שאמרו בנואכם וכדומה במזמורים אחרים ולכולם כוון המדרש אע"פ שלא הביא אלא פסוק לגוזר כי הביא פסוק של תהלים קל"ו שנקרא במשנה הלל הגדול וזהו כמגדל כמו שגידל בהלל הגדול וכן בדרשה שעל מדין וסיחון מלך האמורי וכן בדרשה שעל הירדן למכה מלכים גדולים מטעם הנ"ל רק בדרשה שעל מ"ת לא נזכר בהלל הגדול ע"כ הביא מתהלים ס"ח ודו"ק : אדם הראשון · היינו מזמור קל"ט אחור וקדם צרתני וכל המזמור שם עי' ב"ר ריש פ"ח ואברהם היינו מזמור פ"ט משכיל לאיתן האזרחי וכמ"ש שמ"ר פל"ז סוף סי' ו' איתן מושבך כאברהם וכמ"ש ר"ה פ"א ירח האיתנים איתני עולם שעל כן פתח חסדי ה' עולם אשירה לדור ודור אודיע אמונתך שאברהם מדתו חסד כמ"ש חסד לאברהם וזהו כי אמרתי עולם חסד יבנה והוא הודיע אמונת הש"י בעולם וזהו לדור ודור אודיע אמונתך בפי (שעל זה רמזו חז"ל מרגלית טובה היתה תלויה על צווארו של א"א וכשמת תלאה בגלגל חמה שתחלה אמר אודיע אמונתך בפי ואח"כ אמר שמים תכין אמונתך בהם והפסוק הב' מפרש לפסוק הא' חסדי ה' כשאמרתי עולם חסד יבנה לדור ודור אודיע אמונתך שמים תכין בהם) · משה כמ"ש מזמור צ' תפלה למשה שלמה כמ"ש מזמור ע"ב לשלמה וגו' : רב אמר אסף · וכו' עי' ויק"ר פרשה י"ז סי' א' קה"ר פסוק טובה חכמה מגבורה וכו' עשרה שליטים וכל"ל אסף הימן וידותון ג' ושלשה בני קרח אחד וכ"ה בקה"ר שם : ור' יוחנן וכו' · ושלשה בני קרח א' תיבת אחד שאצל בני קרח מיותר וט"ס : רב אמר אסף והימן וידותון · ג' שנזכרים בד"ה א' כ"ה ו' הנה אסף יש הרבה בספר תהלים מזמור לאסף משכיל לאסף · הימן כמ"ש תהלים פ"ח למנצח לבני קרח למנצח על מחלת לענות משכיל להימן האזרחי · וידותון היינו מ"ש תהלים ע"ז למנצח על ידותון לאסף מזמור וכולם נקראו נביאים בד"ה א' ריש כ"ה פסוק ב' על ידי אסף הניבא על ידי המלך ושם פסוק ג' לידותון הניבא על הודות והלל לה' ושם פסוק ה' להימן חוזה המלך בדברי האלהים · ובני קרח הם המפורשים בתורה ריש פ' וארא ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף ובד"ה א' ו' בן אביסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל ואחיו אסף העומד וגו' עד גרשון בן לוי הרי שאסף שחושב כאן מפורש בו שאינו אביסף שאביסף מבני קרח בן יצהר בן קהת ואסף מפורש בו שהיה מבני גרשון ובד"ה א' ט' י"ט כתוב ושלום בן קורא בן אביסף בן קרח ועליו מפורש בד"ה א' ריש כ"ו למחלקות לשוערים לקרחים משלמיהו בן קורא מן בני אסף הרי לנו מבואר שהיו שני אסף אחד אסף הוא אביסף ואביאסף בן קרח ואחיו אסף בן ברכיהו מבני גרשון ואסף של ד"ה א' כ"ה ב' אסף הניבא על ידי המלך הוא אסף בן ברכיהו הנזכר בד"ה א' ו' אך אסף הנזכר בתהלים הרבה פעמים בזה פליגי רב ור"י דרב סובר שאסף של תהלים הוא אסף בן ברכיה הנביא מבני גרשון כנ"ל לכך חושב אסף הימן וידותון לשלשה ובני קרח שבתהלים כמה פעמים שהם אחד שבכללם ג"כ אסף בן קרח ור' יוחנן סובר שאסף סתם של תהלים הוא בן קרח וע"י שהיה בן תורה יותר מאחיו זכה עם אחיו וזכה בעצמו ביחוד יותר מאחיו וע"כ חושב בני קרח שלשה ואסף הימן וידותון אחד אסף כבר נחשב בבני קרח וידותון לדרשה על הדתות והדינים ואין לחשוב אלא הימן ודורש שבתהלים ל"ט כתוב למנצח לידותון היינו ידותון שנזכר בדה"א כ"ה ובתהלים ס"ב למנצח על ידותון מזמור לדוד ובתהלים ע"ז למנצח על ידותון לאסף מזמור ואם פי' ידותון הנביא איך אמר על ידותון והם ב' כתובים מכחישים ע"כ דורש ר"י ומכריע על ידותון על הדתות והדינים וגם במקום שכתוב לידותון ג"כ פירושו על הדתות והדינים ואח"כ סובר שידותון הנביא לא נזכר בתהלים וזהו שאמר שאסף והימן וידותון שנזכרו בדה"א כ"ה ו' אסף וידותון והימן בד"ה נחשבים לשלשה ובתהלים אינן נחשבים אלא לאחד ומ"ש רב אמר לידותון הנבא על הדתות והדינין שעברו עליו ועל ישראל וכן בדברי ר' יוחנן בדברי רב הוא טעות וצ"ל כמ"ש בקה"ר שם רב אמר לידותון ממש פי' כשמו הנ"ל וכן בתהלים ל"ט למנצח לידותון · לידותון הנבא כנ"ל ור' יוחנן דורש על הדתות והדינים ויתכן שגם רב סובר שבמקום שכתוב על ידותון פי' ג"כ על הדתות והדינים אך במקום שכתוב לידותון בזה פליגי ודוק מאד שבאלו הגהות והביאורים מבואר המאמר הסתום הזה באר היטב ומ"ש שהעשירי הוא עזרא אינו מבואר מנין לו ויתכן על מזמור קל"ז על נהרות בבל שם ישבנו וכמ"ש עזרא ח' ע"ו ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא ונחנה שם וזהו שם ישבנו כי בימי דוד וכל הנזכרים לא ישבו על נהרות בבל ולא חרב ציון בימיהם אלא הנביא עזרא שהיה אח"כ אמר כן ברוה"ק כך נראה לי · ומה שהסכימו על חשבון עשרה מבואר במדרש קהלת שם על פסוק החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים שהם יו"ד הנ"ל · וגם דוד בכלל עשרה אלא שהוא הנבחר מכולם לענין הזמירות : אלף המגן · חוזר לדרשת פסוק כמגדל דויד לענין ביזת הים והשירה · אלף כמ"ש שש מאות אלף רגלי · המגן שהגנתי עליהם בים תלוי עליו על האלף אותו שכתוב בו דבר צוה לאלף דור היינו התורה על ידי משה וכמ"ש מדרש קהלת פסוק אדם אחד מאלף : ר' יוחנן פתר קרייה · הנך יפה וגו' מבעד לצמתך שערך כעדר העזים : לא היו עומדים באלירא · בשמחה ובריות

מתנות כהונה

עד ומה גלשה הכל יתור פה ומקומו הוא לקמן בפסוק כמגדל ודו"ק : תחלת עשייה · כלומר כתב ויעשו בני ישראל כאלו היא תחלת עשייה והלא בשכבר הימים עשו והוסיפו : תחלת עשייה אלא כבר מחלה גרסי' : מותאמים גרסי' : ההולך וגו' גרסי' : ה"ג רצוף מצות כרמון :

כמגדל דויד : שאמרוהו גר' : לא אתפלגון · אין חולק בהם דאליבא דכ"ע אלו החמשה הם מאותן עשרה שאמרוהו : מאן אינון גרסי' : אסף והימן כו' · גירסא זו אינה מסכמת עם הבבלי בפ"ק דב"ב ואין כל חדש וה"ג במדרש קהלת בפסוק החכמה תעוז לחכם : אסף הימן וידותון · הרי ג' : ה"ג ושלשה בני קרח א' · הוא אסף דהכא · דכתיב מזמור לאסף הוא אסף הנמנה בבני קרח : ה"ג על דעת רב אסף אחר הוא : הנבא על ידי המלך · בני אסף היו ממונים על השיר על יד אסף הנבא וגו' משמע דאחר הוא : ה"ג שנאמר על יד אסף הנבא ע"י המלך · ופסוק הוא בדברי הימים א' כ"ה : לידותון הנבא גר' : על הדינין כו' · הטוב והיפה הוא להגיה רב אמר לידותון ממש רבי יוחנן כו' · אכן במדרש קהלת גר' כמו כאן ובספר אות אמת הביא גירסות שונות בענין זה ולא מצא קורת רוח לכולם : ומשובחי' גר' : ה"ג אותו שבא לאלף דור כל שלטי הגבורים להביא כל מי כו' · ועיין לקמן ובילקוט : באלירא ·

יפה קול

קצובים שני דברים כפולים והם ביזת מצרים וביזת הים) : לפני השירה של דבורה כו' · בא במאמר זה לפרש שעלו מן הרחצה כי השירה בים רחצה אותם מעון וחסר פה המאמר באגדת שמואל פכ"ט ויסע משה את ישראל שהסיען מן החטא ע"י השירה שמחלה להם · והטעם למה שירה מכפרת עון דכיון שאמר שירה על הנס בידוע שהוא נקי מעון וראוי הוא לנס ועי' בשוח"ט מזמור ק"ג : מותאמים · פי' ממוצעים ומוכיח מדכתיב ויסע מלאך האלהים וגו' וילך מאחריהם · וה' בעמוד אש הלא הלך לפניהם וא"כ היו ישראל ממוצעים : מבעד לצמתך על הצנועים כו' · דריש לצמתך מלשון קישוט ויופי והם הצנועים והטהרים : ועזרא · זה כוונתי ס"ם כי עזרא היה כמה דורות אחר דוד · ואולי יש לגרוס ופירש שהיה רבו של דוד : אסף והימן וידותון אחד · פי' משלשה אלה אין למנות רק אחד כי אסף הוא מבני קרח והימן היינו משה כדאיתא בויק"ר פ"ט וכמ"ר פי"ט ושם משה כבר נמנה לפני זה וא"ש ע"ד רב אין אסף בכלל בני קרח ולכן מנה אותם בין שלשתם מלבד שלשה בני קרח · וע"ד ר"י שניהם אחד הוא : לא נאמר על שמותם כו' · פי' ספר תהלים בכלל נקרא ספר דוד אע"ג דעשרה משוררים שאמרוהו : אלא בזכות אותו שבא לאלף דור · כי הקב"ה צוה לתת התורה לאלף דור · ותתקע"ד דורות נמחה בדור המבול כדאיתא בב"ר פ' כ"ח ובשוח"ט · ואחר כ"ו דורות להשלים האלף בא משה : כגון משה בשעתו · שכבש את יצרו ופירש מן האשה ודוד כבש את יצרו ולא הרג את שאול אויבו · ועזרא כאשר הכין את לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשות וללמד בישראל חוק ומשפט · שלא הזיר עצמו מכל התענוגי עולם וכבש את יצרו : עדר שעמדו על הר סיני כו' · ופי' שכתוב שערך כעדר העזים זה ישראל שהאספו יחד להר סיני

לצמתך · שהיו מצמצמין עצמן על כל דיבור ודיבור ולא היו עומדין באלירא אלא ביראה (ח) ורתת וזיע · רבי אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן מייתי לה מן הכא כתיב (ישעיה ס') והגוים חרוב יחרבו · מחורב נחרבו א נטלו אפופסים שלהם למיתה · שערך כעדר העזים · ר' יהושע בשם רבי לוי אמר טורא דאתנהרתון מן גוייה · הר שגלשתם מתוכו עשיתי אותו גל ועד לאומות העולם · איזה זה · זה הר סיני · ומה הגלשה הגלשתן מתוכו · שניך כעדר הקצובות · מילין קציבין רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה · שעלו מן הרחצה · שהיו כלן מרוחצין מן העונות · ר' אחא (ט) ור' משרשיא בשם ר' אידי אומר בכל המוספין כתיב (במדבר כ"ח) ושעיר עזים אחד להטאת · ושעיר חטאת · אבל בעצרת אין כתיב חטאת ללמדך (י) שלא היה בידם לא חטא ולא עון · שכולם מתאימות · א"ר יוחנן ב ביום שירד ה' על הר סיני ליתן תורה לישראל ירדו עמו ששים רבוא של מלאכי השרת · וביד כל אחד ואחד מהן עטרה לעטר את ישראל לכל אחד ואחד מישראל · ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן מאה ועשרין רבוא של מלאכי השרת ירדו עם הקב"ה לסיני אחד מלבישו עטרה ואחד אוסרו זוני · מהו זוני · ר' הונא רבה דציפורי אמר זונם המד"א (איוב י"ב) מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם · ושכולה אין בהם · שלא היה ניזוק אחד מהם · כחוט השני שפתותיך · זה הקול שלפני הדיבור המד"א (שמות כ"ד) ויען כל העם קול אחד · ומדברך נאוה · זה הקול של אחר הדיבור · שנא' (דברים ה') וישמע ה' את קול דבריכם וגו' ויאמר ה' אלי שמעתי את קול דברי וגו' · הטיבו כל אשר דברו · ג מהו הטיבו כל אשר דברו · ר' חייא בר אדא ובר קפרא חד אמר הטבה כהטבת נרות · וחד אמר הטבה כהטבת הקטורת · באותה שעה התחיל משה מקלסן כפלח הרמון רקתך · ד הריקן שבך רצוף הוא תורות כרמון הזה · ואין צריך לומר מבעד לצמתך על הצנועין שבכם ועל המצומתין שבכם · כמגדל דויד צוארך · מה שגדל אתכם דוד בספרו · ומה גדל אתכם דוד בספרו (תהלים ס"ח) אלהים בצאתך לפני עמך · מה כתיב בתריה ארץ רעשה וגו' וכן (שופטים ה') הרים נזלו מפני ה' וגו' שאין תלמוד לומר זה סיני מפני ה' אלהי ישראל · בנוי לתלפיות · ספר שאמרוהו פיות הרבה · אלף המגן · כל אותן האלפים והרבבות שעמדו לפני הר סיני והגנתי עליהם · לא הגנתי עליהם אלא בזכות אותו הבא לאלף דור · ולא אתם בעצמכם נתליתם בו אלא כל שלטי הגבורים · שכל מי שיעמוד וישלוט ויתגבר על יצרו · כגון משה בשעתו · דוד בשעתו · עזרא בשעתו כל דורן נתלה בהם · ועל ידי מי נתן התורה על ידי שני שדיך אלו משה ואהרן : ג רבי יצחק פתר קרייה במלחמת מדין · שערך כעדר העזים · עדרים שהלכו למלחמת מדין לא הלכו אלא בזכות משה ופנחס הה"ד (במדבר ל"א) ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאתם · שגלשו מהר גלעד · הר שגלשתן מתוכו עשיתיו גל ועד לאומות העולם · איזו זו · זו מלחמת מדין · ומה הגלשה הגלשתן מתוכו · שניך כעדר הקצובות מילין קצובים שנים עשר אלף בנדבה ושנים עשר אלף במסירה · שנא' (שם) וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה · אמר רבי חנניה בר יצחק בשנים עשר אלף הלכו למלחמת מדין · שעלו מן הרחצה · רבי הונא אמר ה שלא הקדים אחד מהן תפילין של ראש לתפילין של יד · שאלו הקדים אחד מהן תפילין של ראש לתפילין של יד לא היה משה משבחן ולא היו עולין משם בשלום · הוי אומר שהיו צדיקים ביותר · שכולם מתאימות · שבשעה שהיו נכנסין זוגות זוגות אצל האשה · היה אחד מהן מפחם פניה · ואחד מהם מפרק נזמיה · והיו אומרות להם אין אנו מבריותיו של הקב"ה שתעשו לנו כך · והיו ישראל אומרים להם לא דייכם שנטלו שלנו מתחת ידיכם הה"ד (שם כ"ה) ויאמר ה' אל משה קח את ראשי העם והוקע אותם · ושכלה אין בהם · שלא נחשד מהם אחד בעבירה · כחוט השני שפתותיך · בשעה שאמרו למשה (במדבר ל"א) עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידינו ולא נפקד ממנו איש · לעריה ולחטא · ומדברך נאוה · שאמרו לו (שם) ונקרב את קרבן ה' · ו אמר להם משה דבריכם סותרים זה את זה · אמרתם ולא נפקד ממנו איש לעריה ולהטא · ואמרתם ונקרב את קרבן ה' · אלו לא חטאתם קרבן זה למה · אמרו לו משה רבינו זוגות זוגות היינו נכנסין אצל האשה והיה אחד ממנו מפחם פניה ואחד מפרק נזמיה אפשר שלא הזיע יצר הרע קימעה · על אותה הזיעה של יצר הרע אנו אומרים להביא קרבן · באותה שעה התחיל משה משבחן כפלח הרמון רקתך · ז רקנין שבכם רצופין מצות ומעשים טובים כרמון הזה · שכל מי שבא עבירה לידו וניצל ממנה ולא עשה אותה מצוה גדולה עשה · ואין צריך לומר מבעד לצמתך על הצנועין ועל המצומתין שבכם · כמגדל דוד · מה שגדל אתכם בספרו · ומה גדל אתכם דוד בספרו (תהלים קל"ו) לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ונתן ארצם לנחלה · בנוי לתלפיות · ספר שאמרוהו פיות הרבה · אלף המגן תלוי עליו · כל הרבבות והאלפים שהלכו למלחמת מדין והגנתי עליהם · לא הגנתי עליהם אלא בזכות אותו שבא לאלף דור · ולא אתם בעצמכם נתליתם בו · אלא כל שלטי הגבורים · כל שעומד ושולט ומתגבר ביצרו קרוי גבור · כגון משה בשעתו · דוד בשעתו ·

מסורת המדרש א במ"ר פרשה א' · ילקוט ישעיה רמז שס"ג · ילקוט תהלים רמז תשנ"ו : ב שבת דף פ"ח · שמ"ר פרשה מ"ס · ופרשה כ"א · במ"ר פרשה ט"ז · עי' פדר"א פרק מ"ז · לעיל פרשה א' פסוק ד' וש"נ · פסיקתא רבתי פ' י' ופ' כ"א · ופל"ג · ילקוט תהלים רמז תשנ"ו : ג ויק"ר פרשה ל"ב · קה"ר פרשה י' · לעיל פרשה ב' : ד עירובין דף י"ח · לקמן פרשה ו' · ילקוט כהן רמז תתקפ"ח : ה לקמן פרשה ו' : ו שבת דף פ"ד · מסכת כלה פרק א' : ז ילקוט סדר בלק רמז תשס"ו :

חדושי הרד"ל

(ח) רתת וזיע שערך כעדר כו' · ועד לעבודת כוכבים איזה זה הר סיני · ר"א בר כהנא בשר"י מייתי לה מן הכא כו' שלהם למיתה ומה הגלשה כו' כצ"ל : (ט) רב משרשיא בשם ר"א בכל המוספין כו' · ירושלמי ר"ה פ"ד ה"ה : (י) שלא היה בידם חטא כו' · בירושלמי שם הלשון כיון שקבלו עליהם עול תורה · וכתב הרוקח סי' רצ"ה שאף בזה"ז בכל חג עצרת שמקבלין עליהם עול תורה נמחלין כל עונותיהם :

מתנות כהונה

בשמחה וקלות ראש עיין בערוך ערך אלירא : מייתי לה מן הכא כו' · בדוחק יש ליישבו מה בא ללמדנו ועל המעיין לעיין ובריש במדבר רבה ובילקוט תהלים מזמור ס"ח הביאו על השמות שנקראו הר סיני : קצובין · מסודרים שס"ה לאוין כנגד שס"ה ימות החמה וכנגד שס"ה גידין רמ"ח עשין כנגד רמ"ח איברים : רבה דציפורי גרסי' ועיין לעיל סוף פסוק הנך יפה : זוני · חגור לגלול נאה ועיין בש"ר פ' כ"א ולקמן בפסוק מלאוני השומרים ובאיכה בפסוק מה אעידך : כהטבת נרות · כך היו דבריהם מקובלים לפניו : רעשה וגו' גרסי' : הרים וגו' · פסוק הוא בשופטים ה' : מפני ה' וגו' גרס : שאין ת"ל זה סיני כו' · שהרי כבר נאמר הרים נזלו וגם סיני בכלל אלא אלו ישראל שהתיצבו תחת הר סיני לפני ה' וזהו גדולה וכבוד להם : לאלף דור · ר"ל מרע"ה וכל גדול הדור המקיים התורה שנתנה לאלף דור : ולא אתם כו' · כלומר לאו דוקא אתם לבדכם קיימים בזכותו של מרע"ה אלא כל כו' ועיין לעיל : י"ב אלף · עי' בפרשת מטות ושם בתנחומא : ה"ג בזכות משה ופנחס הה"ד וישלח אותם משה אלף למטה אותם ואת פנחס ועיין בילקוט בשם ספרי בפ' מטות : זוגות זוגות · וזהו מתאימות : מפחם · עיין לעיל בפסוק אל תראוני ולקמן בפסוק מינייך : לעריה · לערוה : שבל מי כו' · עיין בסוף מסכת מכות דיליף ליה מקרא : ה"ג לנחלה בנוי לתלפיות ספר שאמרו כו' :

פירוש מהרז"ו

שתיבת מבעד פי' ריוח בלשון ערבי כדלעיל סוף פסוק הנך יפה ופי' במקום שהיה להם לעמוד בריוח עמדו בצמצום שהיו דוחקים עצמם להתקרב להר סיני ואח"כ וינועו ויעמדו מרחוק היו דוחקים עצמם לאחוריהם מגודל היראה האשות והקולות : ר' אבא בר כהנא · המאמרים מחולפים תחלה מאמר ריב"ל הסמוך גל ועד לאהל מועד על זה מביא דברי ר' אבא בר כהנא : דאתנהרתון מן גוויי' · לפרש מ"ש שגלשו מהר גלעד וכבר מבואר לעיל : מילין קציבין · מנוים במנין וקצבה : שעיר עזים אחד לחטאת · במוסף ר"ח · ושעיר חטאת אחד במוסף של יום ראשון של פסח ובכל מוסף בסדר פנחס כתוב בלשון אחר אבל השעיר של חטאת רק בעצרת הוא חג השבועות שבו נתנה התורה כתוב וביום הבכורים וגו' שעיר עזים אחד לכפר עליכם ולא נזכר חטאת בפירוש והוא ע"פ מדה ע"ז מיוחד במקומו שלא היה להם בעת מ"ת חטא ועון וכמ"ש ויחן שם ישראל נגד ההר לשון יחיד שנעשו כולם כאיש אחד שעשו שלום ביניהם ובין אביהם שבשמים וכמ"ש במכילתא פסוק זה הובא ברש"י : לכל אחד ואחד מישראל · וזהו שכולם מתאימות כ"ר מלה"ש עם ס"ר ישראל שנתאמו ונתיחדו יחד עי' שמ"ר פרשה מ"ה סי' ג' וש"נ ומבואר ועי' פתיחתא כ"ד דאיכה רבתי : מוסר פתח · כמפורש בילקוט חבקוק פסוק ראה ויתר : ויען העם קול אחד · סוף משפטים וכמ"ש רש"י שם שפרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות שאמר כל אשר דבר ה' נעשה ושם מפורש שאח"כ אמרו נעשה ונשמע : וישמע ה' את קול דבריכם · שאמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה קרב אתה ושמע וגו' וע"ז כתוב וישמע ה' את קול דבריכם פי' שקבל דבריהם וכתוב שם הטיבו כל אשר דברו : הטבה כהטבת נרות · עי' לעיל פסוק יונתי בחגוי הסלע ושם מבואר : שאין ת"ל זה סיני · נ"ע שאינו דורש על זה כלום ויתכן שבא להעיר על מ"ש בתהלים ס"ח ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים זה סיני וכי סיני אלהים הוא וזהו שאמר שאין ת"ל זה סיני כאן ועל זה הביא הפסוק משופטים ה' הרים נזלו מפני ה' זה סיני וכאן פי' הרים נזלו מפני ה' איזה הרים זה סיני דבך כלל ופרט וכמפורש בתורה ויחרד כל ההר מאד וכן כאן בתהלים ס"ח מדה ל"א ע"פ מדה י"ז כאלו כתוב ארץ רעשה זה סיני ובשופטים נ"כ ע"פ כלל ופרט הרים נזלו זה סיני מפני ה' אלהי ישראל איזה הרים נזלו זה סיני מפני ה' אלהי ישראל על שהוא אלהי ישראל ביחוד ומזה למדתי שגם מ"ש בתהלים שם באתך לפני עמך בצעדך ע"פ מדה י"ז כמ"ש בשופטים שם ה' בצאתך משעיר בצעדך משדי אדום ושני הפסוקים למדים זה מזה מה שחסר כאן מילא כאן ודוק והיה נכון להגיה מ"ש שאין ת"ל זה סיני בשורה הקודמת דפסוק של תהלים : ג בזכות משה ופנחס · כמ"ש וישלח אותם משה אלף למטה וגו' אותם ואת פנחס על שהתחיל בהריגת המדינית יגמור הריגת המדינים : הה"ד ויקח משה ואלעזר את הזהב מאתם · שייך לסוף הדרשה באותה שעה התחיל משה משבחן וכו' ועל זה שייך הדרשה הה"ד ויקח משה ואלעזר את הזהב מאתם אחר שקבל דבריהם וכמו נהגיה כן : י"ב אלף בנדבה וכו' · ע"פ מדה יו"ד עי' במ"ר פרשה כ"ב סי' ג' מלשון שנים וכפולים וימסרו משמע שמסרום בעל כרחם ומה שאלו דורשים עוד י"ב אלף היינו במסורה אלא בנדבה : בי"ב אלף הלכו למלחמה · וי"ב אלף השנים היו על הכלים במ"ר שם : שלא הקדים אחד מהם · ורמוז כאן ראש ויד כמ"ש עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש פי' שאיש ממנו לא חסר במה שבראש וביד היינו תפלין שעשו כדין · עי' לקמן פסוק שניך כעדר הרחלים : נכנסים זוגות · וזהו מתאימות כתאומים : שנטלו שלנו מתחת ידיכם · נ"ל שנטלנו שלנו ופי' שנטלנו עונשים על ידיכם שהלו את המואבים : הזיעה של היצה"ר · שע"כ הקריבו אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכומז בכל תכשיטי נשים שמביאים לידי הרהור : לסיחון מלך האמורי · עיקר כוונתו לפסוק ונתן ארצם לנחלה שפסוק מיותר שכתוב אחריו נחלה לישראל

יפה קול

[illegible]

ידי משה

[illegible]

עזרא בשעתו · כל דורן נתלה בהם · ועל ידי מי נעשית מלחמת מדין על ידי שני שדיך · על ידי סנדרנא משה ופנחס: ד רבי הונא פתר קרייה בירדן · שערך כעדר כעזים · עדר שעברו את הירדן לא עברו אלא בזכות יעקב אבינו הה"ד (יהושע ד') והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל · ר' הונא אמר ישראל סבא · רבי יודן בשם ר' יוחנן [א] בג' מקומות מצאנו בתורה בנביאים בכתובים שלא עברו ישראל הירדן אלא בזכות יעקב אבינו · בתורה (בראשית ל"ב) כי במקלי עברתי את הירדן הזה · בנביאים (יהושע ד') והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה · עבר ישראל · ישראל סבא · בכתובים (תהלים קי"ד) מה לך הים כי תנוס הירדן וגו' מלפני אלוה יעקב וגו' · שגלשו מהר גלעד · הר שגלשתן מתוכו עשיתיו גל ועד לאומות העולם · אי זה זה · זה הירדן ומה הגלשה הגלשתם מתוכו · שניך כעדר הקצובות בזת (י"ב) סיחון ועוג · שעלו מן הרחצה · אמר ר' אלעזר בששים אלף נכבשה ארץ כנען · היא דעתיה דרבי אלעזר דא"ר אלעזר כל מלחמה שהיא יתירה על ששים אלף · מלחמת עירבוביא היא · רבי יהודה בשם חזקיה אמר [ב] כל מקום שנאמר כעשר כעשרים כשלשים כארבעים אמר או חסר או יתר · תמן איתמר (יהושע ד') כארבעים אלף חלוצי צבא · (י"ג) והכא איתמר (ד"ה א' ה') ארבעים וארבעה אלף ושבע מאות וששים · אמר ר' אחא אלף שלם היו והשאר כלו בדרכים · אותן ט"ו אלף איכן הם · אמר להם שומרי כלים היו ולא מנאן הכתוב · שכלם מתאימות · שהיו מותאמים בין החלוץ למאסף · הה"ד (יהושע ו') והחלוץ הולך וגו' · ושכלה אין בהם וגו' · שלא היה ניזק א' מהן · כחוט השני שפתותיך · כשאמרו ליהושע (יהושע א') כל אשר צויתנו נעשה וגו' · ומדברך נאוה · שאמרו (שם) כל איש אשר ימרה את פיך · באותה שעה התחיל יהושע משבחן כפלח הרמון רקתך · הריקן שבך רצוף הוא תורות כרמון הזה · ואין צריך לומר מבעד לצמתך על הצנועין שבכם ועל המצומתים שבכם · כמגדל דויד צוארך · כמה גדל אתכם דוד בספרו (תהלים קל"ו) למכה מלכים גדולים · בנוי לתלפיות · ספר שאמרוהו פיות הרבה · אלף המגן · כל אותן האלפים והרבבות שעברו את הירדן והגנתי עליהם · לא הגנתי עליהם אלא בזכות אותו הבא לאלף דור · ולא אתם בעצמכם נתליתם בו אלא שלטי הגבורים · שכל מי שיעמוד וישלוט ויתגבר על יצרו · כגון משה בשעתו · דוד בשעתו · עזרא בשעתו · כל דורן נתלה בהן · ועל ידי מי עברו ישראל את הירדן · על ידי שני שדיך אלו הן יהושע ואלעזר: ה ד"א מבעד לצמתך שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד · הר שגלשתם מתוכו עשיתיו גל ועד לאומות העולם · ואי זה זה · זה בית המקדש · שנא' (תהלים ס"ח) נורא אלהים ממקדשך · מאיכן מורא יוצאה לא מבית המקדש הדא דאת אמר (ויקרא כ"ו) את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו · [ג] (י"ד) שהוא מקודש בחרבנו כשהיה מקודש בבנינו · והרי דברים ק"ו ומה אם למקדשו לא נשא לו הקב"ה פנים · לכשיבא להפרע ממחריביו עאכ"ו · ומה הגלשה הגלשתן מתוכו · שניך כעדר הקצובות · מילין קצובין אלו בגדי כהונה גדולה · דתנינן [ד] תמן כהן גדול משמש בשמנה בגדים וההדיוט בד' · בכתונת · ומכנסים · מצנפת · ואבנט · מוסיף עליו כהן גדול · חשן · ואפוד · ומעיל · וציץ נזר הקדש · [ה] כתונת היתה מכפרת על שופכי דמים היך מה דאת אמר (בראשית ל"ז) ויטבלו את הכתנת בדם · ויש אומרים על לובשי כלאים היך מה דאת אמר (שם) ועשה לו כתונת פסים · מכנסים מכפרים על גלוי עריות המד"א (שמות כ"ח) ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה · מצנפת מכפרת על גסי הרוח המד"א (שם) ושמת את המצנפת על ראשו · אבנט על מה היה מכפר על העוקמנין · טעמא מאן דאמר על הגנבים לפי שהיה חלול כנגד הגנבים שעושין מעשיהם בסתר · ומאן דאמר על העוקמנין אמר ר' לוי שלשים ושתים אמות היה בו והיה מעקמו לכאן ולכאן · חשן היה מכפר על מטי דין הדא דאת אמר (שם) ונתת אל חשן המשפט · אפוד היה מכפר על עובדי עבודת כוכבים המד"א (הושע ג') ואין אפוד ותרפים · מעיל היה מכפר על לשון הרע · ר' סימון בשם ר' יונתן דבית גוברין שני דברים לא היה להם כפרה וקבעה להם התורה כפרה · ואלו הן · לשון הרע וההורג נפש בשגגה · לשון הרע לא היה לה כפרה וקבעה התורה כפרה · זוג המעיל שנא' (שמות כ"ח) והיה על אהרן לשרת ונשמע קולו וגו' · יבא קול ויכפר על קול לשון הרע · וההורג בשגגה לא היה לו כפרה וקבעה לו התורה כפרה · זו מיתת כהן גדול · שנא' (במדבר ל"ה) וישב בה עד מות הכהן הגדול · ציץ היה מכפר על עזי פנים · ומאן דאמר על הגודפנים · מאן דאמר על עזי פנים המד"א (שמות כ"ח) על מצח אהרן ולהלן הוא אומר (ירמיה ג') ומצח אשה זונה היה לך וגו' · ומאן דאמר על הגודפנין והיה על מצחו תמיד ולהלן הוא אומר (שמואל א' י"ז) ותטבע האבן במצחו · כתיב ויפול על פניו ארצה למה ויפול על פניו · [ו] אלא מתחלה אתה דורש גבהו שש אמות וזרת כדי שלא יצטער אותו צדיק ויהלך מלא קומתו · לפיכך כתיב ויפול על פניו ארצה · אמר רבי הונא לפי שהיה דגון אלהיו חקוק על לבו לקיים מה שנא' (ויקרא כ"ו) ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם · ד"א ויפול על פניו ארצה · אמר ר' כדי שיטמן אותו פה סרוח שחירף וגידף · כענין שנא' (איוב מ') טמנם בעפר יחד · ד"א ויפול על פניו ארצה · כדי שלא יצטער אותו צדיק בתוך ישובו · ד"א ויפול על פניו · כדי שיבא אותו צדיק וידרוך על צוארו לקיים מה שנאמר (דברים ל"ג) ואתה על במותימו תדרוך · שעלו מן הרחצה · שמכפרין על ישראל · שכולם מתאימות · אלו שתי שרשרות גבלות של זהב שיוצאות מבין החשן והיו נראין מתוכו כמין שתים נרתיקות ·

מסורת המדרש א מ"ק דף מ' ע"ב · ילקוט יהושע רמז ע"ז · ילקוט ישעיה רמז ע"ז : ב רות רבה פרשה ב' : ג יבמות דף ו' ע"ב : ד יומא דף ע"א · סנהדרין דף מ"ט : ה זבחים דף פ"ח · ערכין דף ט"ז ע"ב · ירושלמי יומא פרק ז' כל סעגין · ויק"ר פרשה י' · ילקוט סדר צו רמז תקי"ג : ו ילקוט שמואל א' רמז קכ"ו :

חידושי הרד"ל

(יב) סיחון ועוג שעלו מן הרחצה אר"א בששים אלף נכבשה כו' · ר"ל בס' אלף של בני גד ובני ראובן כדמפ"ו · ודרש הא דכתיב (במדבר ל"ב) אם יעברו בני גד ובני ראובן וגו' ונכבשה הארץ לפניכם דהיינו ע"י בני גד ובני ראובן החלוץ לפניכם · וכאן בא לומר שהואיל וע"י נכבשה הארץ · מזה נלמד שהיו כולם צדיקים נקיים מהחטא שעלו מן הרחצה וכמש"ל במלחמת מדין שאלו הקדים אחד מהן הש"ר לתש"י לא היו עולין משם בשלום : (יג) והכא את אמר מ"ד אלף כו' · זה כתוב בבני גד ובני ראובן שעשו מלחמה עם הגריאים ובב"ר פל"ח מפורש שזה היה בימי יהושע לכן רמי להו כאן אהדדי : (יד) שהוא מקודש בחורבנו כו' · הואיל ומביא קראי דמקדשי תיראו מפרש ליה דמורא מקדש זה נוהג בחורבנו

פירוש מהרז"ו

לישראל עבדו אלא שבכלל פסוק ונתן ארצם לנחלה נכלל גם ארץ מדין שירשו ישראל : על ידי סנדרנא · תיבת סנדרגא צ"ע מהו : ד בג' מקומות · ב"ר פרשה ע"ו סי' ה' : שעלו מן הרחצה · הוא נהר הירדן שרוחצין בו : בששים אלף נכבשה א"י · צ"ע מה דורש ויתכן שדורש פסוק הנה מטתו שלשלמה וכרבנן שדרשו שם על יוצאי מצרים ור"א דורש על אלו שעלו מן הרחצה מן הירדן וכמ"ש יהושע ד' י"א ויהי כאשר תם כל העם לעבור וגו' ויעברו בני ראובן וגו' כארבעים אלף חלוצי צבא שדורש בסמוך וזה ששים גבורים סביב לה וגו' על ששים אלף אלו ורא"ה לדבר דלקמן פסוק זה שדורש כ"ד משמרות כהונה וכ"ד משמרות לויה וי"ב מחלקות שהם ס' שכוונתו מפסוק זה ששים גבורים וכמ"ש מפורש בריש פסוק זה הנה מטתו וכן כאן ודוק היטב : אמר או חסר או יתר · עי' מ"כ והדרשה מרומז ברות רבה פסוק וישאו להם נשים עי' ב"ר פרשה ל"ח סי' ט"ו חידוש נפלא בזה ע"ש ותבין כאן מ"ש תמן אתמר כארבעים אלף חלוצי צבא היינו ביהושע ד' י"ג והכא אתמר בדה"א ה' י"ח שהיה בימי שאול כמ"ש שם פסוק יו"ד שדורש שם שיהושע נקרא שאול שהכל אחד שמ"ש אצל יהושע כארבעים אלף ומ"ש כאן ארבעים וארבעה אלף ושבע מאות וששים יוצאי צבא זהו כארבעים שהיו יותר מארבעים אלף ועל שלא נשלמו לחמשים אלף אומר כארבעים : אלף שלם היו · הז' מת וששים היו אלף שלם אלא שכלו בדרכים שהלכו במלחמות וחסרו רק ב' מאות וארבעים הרי שהיו מ"ה אלף וחסר עוד לתשלום ששים ט"ו אלף שהיו שומרי כלים ולא חשבם הכתוב ביהושע ובד"ה שם : שכולם מתאימות · שהכהנים עם הארון והכהנים תוקעי השופרות היו בין החלוץ והמאסף כמ"ש והחלוץ הולך לפני הארון והמאסף הולך אחרי ארון ה' : שלא היה ניזוק · אע"פ שהיו קרובים לארון לא היו ניזוקים עי' במ"ר ריש פ"ד ותבין כאן : שאמרו כו' כל איש וכו' את פיך ולא ישמע את דבריך וזהו ומדברך: למכה מלכים גדולים וגו' עד לכל ממלכות כנען: ה להפרע ממחריביו · וזהו נורא אלהים על אויביו ק"ו ממקדשיך : דתנינן תמן · ויק"ר פ"י סי' ד' וש"נ ומבואר : אבנט על מה היה מכפר · כצ"ל אית דאמר על הגנבים ואית דאמר על העקמנים טעמא וכו' ול"ה שם וכאן חסר : ב"ד לא היה להם כפרה · ה"ג בערכין ט"ז לא היה להם כפרה בקרבנות : כדי שלא יצטער אותו צדיק מתוך ישובו · עי' מ"כ שהנכון דלא גרסינן ליה ואם איתא דגרסינן ליה נראה שמקומו למעלה אצל מ"ש מתחלה אתה דורש גבהו שש אמות וזרת שלא יצטער אותו צדיק מתוך ישובו ויהלך מלא קומתו וכל דרשה של נפילת גליות הוא דרך אגב שזכרו דרש בו : מן הרחצה שמכפרים · שהמילין אלו הן הבגדים הנ"ל רוחצים אותו מן העונות ומכפרים עליהם ע"ד שכתוב אם רחץ ה' את צואת בנות ציון : כמין שתים נרתקות · שמרתקין ומתאימים ומחברים

מתנות כהונה

סנדרנא · סנהדרין מושב זקנים תרגום יונתן סנהדרי סביא : אלוה יעקב · דייק מדלא כתיב אלוה של יעקב משמע מלפני אלוה ומלפני יעקב או הוא ע"ד שאמרו חז"ל הקב"ה קרא ליעקב אל : בששים אלף · ולא יותר כדמפרש ואזיל : ה"ג כארבעים אמר · פירוש לפי האומד נאמר או פחות או יתר : תמן אתמר · בספר יהושע : ה"ג ושבע מאות וששים : אלף שלם היו · אותן ז' מאות וששים מתחלתה גם המה היו אלף אלא שחסרו מהם ב' מאות וארבעים שכלו ומתו בדרכים ושואל ועדיין חסרים ט"ו אלף מששים אלף והיכן הם והשיב שהם היו שומרי הכלים ולכן לא מנאם הכתוב : החלוץ · ראובן וגד וחצי שבט מנשה שעברו חלוצים לפניהם ודן הולך מאחריהם והיה מאסף לכל המחנה ושאר השבטים היו ממוצעים ביניהם : והחלוץ הולך וגו' גרסי' : פיות הרבה · עיין בפסוק כמגדל דויד : ה"ג מוסיף עליו כהן גדול חשן כו' : ה"ג אבנט על מה היה מכפר על העוקמנין טעמא מאן דאמר על הגנבין לפי שהיה חלול כנגד הגנבים שעושים מעשיהם בסתר ומאן דאמר כו' · ועיין בויקרא רבה פ' י' וגירסת הספר היא בירושלמי בפ' בא לו : ה"ג למה ויפול על פניו · פי' שהיה לו ליפול אחוריו מאחר שטבע במצחו : גבהו כו' · ואם היה נופל אחוריו היה דוד צריך לילך כל אותו השיעור לכרות את ראשו וכן הוא לעיל בויקרא רבה פ' י' : בתוך ישובו · ור"ל כשישוב ויחזור יצטרך לילך בתוך ישוב שהכו כל אותו שיעור ובוי"ר לא גרס ליה וכן בילקוט שמואל : נרתיקות·

ידי משה

ממ"ס וק"ל : ועשה לו כתונת פסים · טעות דמוכח וצ"ל כתונת שש מעשה אורג ופסוק הוא בפרשת פקודי ודרשו אורג לשון כלאים : על ג"ע · פי' במזיד ולא אתרי ביה וא"ת והלא בר נגעים הוא ומשני היפ"ת דלאו על החוטא קאמר רק על הציבור בשביל ערבות ואף לר"ג דס"ל שלא נענשו על הנסתרות לעולם מ"מ מפני חומר החטא של ג"ע נענשו על ערבות : על העוקמנין · פי' על הרהור הלב לפי שהיה חוגר אותו כנגד אצילי ידיו והיינו כנגד הלב : המד"א ואין אפוד ותרפים · פי' לפי שהיו עובדים עבודת כוכבים באפוד וע"כ היה אפוד של כה"ג מכפר על אפוד של עבודת כוכבים : לא היה להם כפרה · פי' לפי שורת הדין אינו ראוי להיות להם כפרה דלהר"ר אתמר כעבודת כוכבים וש"ד יחדו והא דאמרינן בפ"ק דשבועות על כל עברות שעיר יוה"כ מכפר י"ל דהכא איירי קודם יוה"כ שלא יענש :

יפה קול

וכל ממלכות סיחון מלך האמורי וגו' ואת נשיאי מדין וגו' · ולכן מפרש כי נחלה לישראל שמו קאי על מדין אשר היא ממלכות סיחון ונתן לישראל לנחלה : סנדרנא · זה הוא שררה וחשיבות : לא עברו אלא בזכות אבינו יעקב · הנס באמת יהושע וכל ישראל היו ראויים לעשות להם נסים גם בזכות עצמם · אבל לעבור את הירדן אשר הוא נס שלא לצורך כי כמה וכמה אנשים עברו את הירדן ברגל וכמו שמצינו בדוד ואנשיו בברחם מפני שאול וכן המרגלים · ורק בשביל להטיל אימה על כל יושבי ארץ כנען ומלכיהם נבקע הירדן וכמו שפירש הרי"א על הפסוק למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא · לכן לא זכו לנס הזה רק בשביל יעקב אבל הנס של קריעת ים סוף דהיה מוכרח וא"א בלעדו לא היו צריכים לזכות יעקב ודרש מדכתיב ביבשה עבר ישראל בל"י ולא כתיב עברו בל"ר או עברנו · יען כי רק זכות ישראל שעבר לפניהם עמד להם כי גם המה יעברו : בזית סיחון ועוג שעלו מן הרחצה זה ל"ג · וס"ג [illegible]

ושכלה אין בהם · שלא נתאכלה אחת מהן · כחוט השני שפתותיך · זה נזר הקדש · ומדברך נאוה · זה הציץ · [א] ר' יונתן הוה סליק לצלויי בירושלם · כיון דמטא גבי חד פלאטנוס פגע ביה חד כותי · אמר ליה לאן את אזיל · אמר ליה למצלי בירושלם · אמר ליה ולא טב לך תיסוק ותצלי בהדין טורא בריכא · ולא תצלי בההיא קיקלתא · אמר ליה ולמה הוא בריך טורא הדין · אמר ליה דלא טף במוי דמבולא · הדא היא דברייתא אמרין [ב] ארעא דישראל לא טפת במוי דמבולא · אתעלמת מלתא מן רבי יונתן בההיא שעתא ולא השיבו · אמר ליה חמריה רבי תרשני ואני משיבו · אמר ליה השיבו · אמר לההוא כותי הדין טורא ממה את עביד ליה · אי מן טורא רמייא הא כתיב (בראשית ז') ויכסו כל ההרים הגבוהים · אי מן מכיכיא הא כתיב (שם) [ג] חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכסו ההרים · ולא אשגח ביה עילוי קרייה בהרים הנמוכים · אם ההרים שהיו גבוהים מלמעלה כתיב ויכסו כל ההרים קל וחומר לנמוכים · בההיא ענתא נשתתק אותו כותי ולא אשכח מה להשיב · בההיא ענתא נחת ליה רבי יונתן וארכביה לחמריה תלתא מילין · וקרא עליה תלתא קריין · (דברים ו') ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך · אפי' בבהמין שבכם · והדין (ישעיה נ"ד) כל כלי יוצר עליך לא יצלח וגו' · והדין כפלח הרמון רקתך ריקן שבישראל מלא תשובות כרמון · מבעד לצמתך · ואין צריך לומר על הצנועין והמצומתין שבכם : ג ד"א שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד · הר שגלשתן מתוכו עשיתיו גל ועד לאומות העולם · אי זה זה · אלו המשמרות · ומה הגלשה הגלשתן מתוכו · שניך כעדר הקצובות · מילין קציבין · כ"ד משמרות כהונה · וכ"ד משמרות לויה · שנים עשר מחלקות · שעלו מן הרחצה שמשמרין לישראל · שכולם מתאימות · דתנינן תמן [ד] בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות · ושכלה אין בהם · דתנינן [ה] הראשון בראש ורגל · כחוט השני שפתותיך · דתנינן [ו] שחה לנסך הניף הסגן בסודר והקיש בן ארזא בצלצל · ומדברך נאוה · זה השיר · דתנינן תמן [ז] השיר שהיו הלוים אומרים במקדש · בראשון היו אומרים (תהלים כ"ד) לה' הארץ ומלואה · בשני (שם מ"ח) גדול ה' ומהלל מאד בעיר אלהינו וגו' · בשלישי (שם פ"ב) אלהים נצב בעדת אל · ברביעי (שם צ"ד) אל נקמות ה' אל נקמות הופיע · בחמישי (שם פ"א) הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב · בששי (שם צ"ג) ה' מלך גאות לבש · בשבת (שם צ"ב) מזמור שיר ליום השבת · לעתיד לבא ליום שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים : ד ד"א שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד · הר שגלשתן מתוכו עשיתיו גל ועד לאומות העולם · ואי זה זה · אלו הקרבנות · מה הגלשה הגלשתן מתוכו · שניך כעדר הקצובות · מילין קציבין · (במדבר כ"ח) את הכבש אחד תעשה בבקר וגו' · שעלו מן הרחצה · שמכפרים והולכין על ישראל · שכולם מתאימות · דתנינן [ח] איל קרב באחד עשר בחמשה עשר · ושכלה אין בהם · דתנינן הקרבים והסלת (טו) והיין בשלשה שלשה : ה ד"א שערך כעדר העזים · הר שגלשתן מתוכו עשיתיו גל ועד לאומות העולם · ואי זה זה · אלו סנהדרין · ומה הגלשה הגלשתן מתוכו · שניך כעדר הקצובות · מילין קציבין · אלו מזכין ואלו מחייבין · שעלו מן הרחצה · שמזכין את ישראל · שכלם מתאימות · דתנינן [ט] מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו מעבירין דינו למחר והן מעבירין לזוגות · ושכלה אין בהם · ר' לוי אמר שמלמדין דבר מתוך דבר · ר' אבא אמר שאין הלכה קוהא להם · כחוט השני שפתותיך · רבי יודן אמר כגזירת המלך גזירת בית דין · הן מצווין בפיהם סקילה שרפה הרג וחנק · רבי חוניא אמר דמים דתנינן [י] וחוט של סקרא חוגרו באמצע כדי להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים · רבי עזריה בשם ר' יודה כשם שחוט הסיקרא מבדיל בין דמים העליונים לתחתונים · כן סנהדרין מבדילין בין טומאה לטהרה · בין איסור להיתר · בין פטור לחיוב : ו ד"א כחוט השני שפתותיך · זה לשון של זהורית · ומדברך נאוה · זה שעיר המשתלח · [כ] אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אין לנו לשון זהורית ושעיר המשתלח · אמר להם כחוט השני שפתותיך · רחישת פיך חביבה עלי כחוט השני של זהורית · ר' אבהו אמר עלה (הושע י"ד) ונשלמה פרים שפתינו · מה נשלם תחת פרים ותחת שעיר המשתלח שפתינו · ומדברך נאוה · מדברך יאי · מדברתיך יאיא · [ל] א"ר אבא בר כהנא אע"פ שהוא מדבר (טז) חייבין על מחיצתו עכשיו כשהוא חרב כשם שמחויבין על מחיצתו כשהוא בנוי · אמר רבי לוי אמר הקב"ה בחורבנה העמידה לי צדיקים · ובבנינה העמידה לי רשעים · בחורבנה העמידה לי צדיקים · דניאל וחבורתו · מרדכי וחבורתו · עזרא וחבורתו · בבנינה העמידה לי רשעים · כגון אחז וחבורתו · מנשה וחבורתו · אמון וסייעתו · ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן על הדא דר' לוי אמר (ישעיה נ"ד) כי רבים בני שוממה מבני בעולה · הוי צדיקים העמידה לי בחורבנה יותר מצדיקים שהעמידה לי בבנינה · כפלח הרמון רקתך · רבי אבא בר כהנא ורבי אחא · חד אמר הריקן שבשלש שורות רצוף תורה כרמון הזה · ואין צריך לומר מבעד לצמתך · על היושבין בסנהדרין עצמה · וחד אמר הריקן שבסנהדרין רצוף תורה כרמון הזה · ואין צריך לומר מבעד לצמתך · על היושבין תחת הזית ותחת הגפן והתאנה ועוסקין בדברי תורה · כמגדל דויד (יז) צוארך זה בית המקדש ולמה מדמהו בצואר · שכל ימים שהיה בית המקדש בנוי וקיים היו צוארן של ישראל פשוט בין אומות העולם · וכיון שחרב בית המקדש כביכול נכפף צוארן של ישראל · הה"ד (ויקרא כ"ו) ושברתי את גאון עזכם · זה בית המקדש · ד"א מה צואר זה נתון בגבהו של אדם כך בית המקדש נתון בגבהו של עולם · ומה צואר זה רוב תכשיטין תלויין בו ·

מסורת המדרש א ב"ר פ' ל"ב · ד"ר פ' ג' · ילקוט סדר בראשית רמז נ"ז · עיין ירושלמי עבודת כוכבים פרק ה' · ועי' ב"ר פ' פ"א : ב עיין ב"ר פ' ל"ג · לעיל פרשה א' פסוק הנך יפה ולעיל ריש פ' ד' מה שנדרש שם : ג יומא דף ע"ו · ב"ר פ' ל"ב · שמ"ר פ' כ"ה · מכילתא בשלח מסכת דויסע פ' ג' · מדרש תהלים מזמור ע"א · ילקוט בראשית רמז נ"ז · ילקוט בשלח רמז ר"ס · וילקוט תהלים רמז תתי"ט : ד סוכה דף נ"ה · מ"ק דף י"ז : ה יומא דף כ"ה · תמיד דף ל"א : ו שם דף ל"ג ע"ב : ז שם · ר"ה דף ל"א · אדר"ן פ' א' : ח יומא דף כ"ו : ט סנהדרין דף מ' : י מדות דף ל"ה ע"ב : כ עיין תנחומא סוף סדר קרח · ובילקוט הושע רמז תקל"ג : ל ילקוט ישעיה רמז שנ"א :

חדושי הרד"ל

בחורבנו כדתנן לא יכנס כו' · כדאיתא (ביבמות דף ו') : (טו) והיין בשלשה שלשה כחוט השני רבי חוניא אמר דמים דתנינן וחוט כו' · התחתונים ד"א כחוט השני שפתותיך זה לשון של זהורית כו' יותר מן הצדיקים שהעמידה לו בבנינו ד"א שערך כעדר העזים הר שגלשתן מתוכו כו' זה סנהדרין כו' הרג ותנך ר' עזריא בשם ר' יודן כשם שחוט הסקרא כו' בין פטור לחיוב כפלח הרמון רקתך ר"א ב"ר כשם ור"א מ"א כו' כצ"ל : (טז) חייבין על מחיצתו כו' · מדרש שמואל פי"ט : (יז) צוארך זה בית המקדש · זוהר

מתנות כהונה

שלשלאות כד"א ורתוקות כסף צורף : נתאכלה · נשחק ונחלש עובי שלהם : זה נזר הקדש · אילו הן הפתילים שבהם מהדקים בראשו שהיו עשויים כמין כתר כמו שפרש"י ז"ל בפרשת תצוה ומכל מקום הנזר והציץ לא נחשב אלא לאחד : ר' יונתן כו' · עיין כל זה בב"ר פ' ל"ב ובפ' עקב ובהרמב"ן בפי' החומש פ' נח : הדא הוא דבריתא כו' · הרואה יראה שאין כאן מקומו ובב"ר לא גרס ליה ולעיל בפסוק הנך יפה ובפרשת עקב גרסי' ליה אך בסיגנון אחר ועיין שם : ה"ג ויכסו ההרים ולא השגח כו' עד ק"ו לנמוכים בההוא ענתא נשתתק אותו כותי ולא אשכח מה להשיב בההוא ענתא ירד כו' · ועיין בב"ר פ' ל"ב כי כן הוא : ה"ג אי זה זה אלו המשמרות : י"ב מחלוקות · כ"ד מתנות כהונה היו י"ב במקדש וי"ב בגבולין כדלעיל בפסוק הנה מטתו וכאן לא מנה אלא י"ב שבמקדש או שבגבולין : שחה לנסך גרסי' · והוא במשנה סוף מסכת תמיד : תמן · במס' תמיד : ה"ג לעתיד לבא ליום שכולו שבת : בבקר וגו' גרסי' : ה"ג על ישראל שכלם מתאימות דתנינן כו' : איל קרב באחד עשר · משנה היא במסכת יומא פרק בראשונה : דתנינן הקרבים · גם זה שם : הגלשתן גרסי' : דתנינן מצאו כו' · בסנהדרין בפרק היו בודקין : ה"ג והן מזדווגים זוגות זוגות · ופירושו כדי לישא וליתן יחד אולי ימצאו לו זכות וכן תמצא לקמן בפסוק עיניו כיונים : קוהה להם · שהיתה ברורה בפיהם בלי ספק : גזירת ב"ד כו' · כשם שגזירת מלך קיימת כך היתה גזירת ב"ד קיימת : דמים · כלומר חוט השני מדבר בזריקת דמים וכדמפרש ואזיל ואולי שחסר הספר : דתנינן · בפ"ג דמסכת מדות : מדברותיך · לשון מדבר והוא פירושו של מדבריך יאי : מהיצתו · כל דבר שאסור לאכול חוץ למחיצת ירושלים גם עתה בחורבנו אסור לאכול חוץ לירושלים ועיין בפ' בתרא דמסכת מכות : שבג' שורות כו' · היושבין לפני הסנהדרין כדשנינן בסנהדרין בפ' אחד דיני ממונות : הריקן שבסנהדרין כו' · י"ל שבסנהדרין יושבי לשכת

פירוש מהרז"ו

ומחברים את החושן אל כתפות האפוד : א"ל חמרי' · מוליך החמור של ר' יונתן : כל כלי יוצר עליך לא יצלח · וס"ד וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי ובב"ר פל"ב סי' יו"ד לא גרסינן תיבת והדין וגם כאן הוא מיותר אלא פסוק זה כל כלי יוצר עליך לא יצלח רק אלא פסוק כפלח הרמון רקתך שכאן הוא מקומו ובשביל פסוק זה הובא כל הדרשה שייך לומר והדין : ג כ"ד משמרות כו' וי"ב מחלקות · פירשתי לעיל ריש פסוק הנה מטתו ובמ"ר פרשה י"א סי' ג' : שמשמרין את ישראל · שומרין ומשמשין אותם ומקריבין קרבנותם ומתפללים עליהם ומכפרים עליהם וזהו מן הרחצה : דתנינן הראשון בראש ורגל · ומונה שם כל האברים של התמיד אחד לא נעדר : ד איל קרב באחד עשר ובחמשה עשר · יומא פ"ב משנה ו' איל קרב בי"א הבשר בחמשה וכן צ"ל כאן וכאן בטעות : ה והם מעבירים זוגות · כצ"ל והם מזדווגים זוגות זוגות כ"ה במשנה בסנהדרין סוף פרק ה' : שלמדין דבר מתוך דבר · שהשכול הוא מי שבניו מתים כולם ר"ל ואין מתקיימין לו מה שמוליד וכן מי שאינו מבין ומוליד דבר מתוך דבר נקרא שכול ועקר וכאן אמר ושכולה אין בהם על שלמדין ומולידים דבר מתוך דבר : ו לשון של זהורית · ביום הכפורים שמתלבן וכמ"ש אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו כמ"ש שבת במשנה פרק ט' משנה ג' : שעיר המשתלח · למדבר וזהו ומדברך נאוה ומ"ש מדברך יאי על מדבר של שעיר המשתלח ומ"ש מדברותייך יאיא על הדבור כמ"ש פרים שפתינו ועי' שמ"ר פ' ל"ח סי' ד' : אע"פ שהוא מדבר · בהמ"ק כמ"ש ציון מדבר היתה אחר החורבן : בחורבנה העמידה לי צדיקים · כשנעשית מדבר העמידה לי צדיקים וזהו ומדברך נאוה : בני שוממה · ציון בחורבן בהמ"ק מבני בעולה ציון שבעת שהיה בהמ"ק קיים היתה דומה לבעולה כמ"ש כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך : הריקן שבסנהדרין · דברים אלו צ"ע שהקטן שבסנהדרין שבכל ערי ישראל היה גדול מכל הגדולים שבעירו

יפה קול

ר' יונתן הוה סליק לצלויי בירושלים כו' · הובא פה בשביל שכתוב כפלח הרמון רקתך שנדרש על שבהמי' ובכלל המאמר הזה מבואר הוא בב"ר פ' ל"ב אמנם מה שהביא שלשה הכתובים ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך · והכתוב כל כלי יוצר עליך לא יצלח · והכתוב כפלח הרמון רקתך · משום דשלש ראשי סבות הן המקצרים דעתו של האדם · הסבה הא' כי טרדות ביתו יטרידוהו ועמלו יסיר את לבבו מדעת · וע' במורה ח"א פל"ד כי זה הוא הסבה הראשית למה אבדה חכמת ישראל · ולענין זה מביא את הכתוב לא יהיה בך עקר וגו' ובבהמתך כי אפי' שבהמין הטרודים מאד בפרנסתם מ"מ יש דעה להם להשיב דבר אמת · הסבה הב' היא כי שכלו קצר מלידה וע"ז מביא את הכתוב כפלח הרמון רקתך כי גם הריקנים שבך מלאים דעת להשיב למתקוממיהם דבר · והסבה השלישית היא כי יקום עליו איש אמיץ לב הנותן חתיתו על כל סביביו ולכן ישתתמו כל טענות מנגדיו ויאבדו דעתם · וע"ז מביא את הכתוב וכל לשון תקום אתך למשפט גם אם נורא הוא על כל סביביו בכל זאת תרשיעי : אלו המשמרות · גם לפי סדרש הזה יתפרש שערך כעדר העזים על טהרת ישראל הבאה מביהמ"ק · אבל טהרתם תבוא מן המשמרות ולא מבגדי כהונה כמו שמפרש למעלה : שעלו מן הרחצה שמשמרין את ישראל · דריש רחצה מלשון ארמי תקוה ובטחון · כי ע"י המשמרות ישכו בטח ושאנן : ומדברך נאוה זה השיר · כי כל שיר של יום היה נאה ליומו וז"ש ומדברך פי' הדבור אשר הערכת לפי סדר כל יום ויום נאוה הוא : והיין בשלשה שלשה · פה חסר הדרש · בשלמא כפלח הרמון מדריש כמו לפני זה כי הדרש אשר שם מאי קאי על כל המאמרים אבל הדרש של הכתוב ומדברך נאוה דמדריש בכל מקום לפי ענינו זה וודאי בעי למדרש גם הכא · והנראה כי מה שמדריש לקמן כחוט השני שפתותיך זה לשון של זהורית כו' מקומו הוא כאן לתשלום דרש הכתובים כי לענין הסנהדרין דמדריש אח"ז לא שייך כלל הדרש מ שעיר המשתלח : שמלמדין דבר מתוך דבר · ולפי שהדבר הנלמד ממה שקדמהו הוא במדרגת הבנים הנולדים מהאבות לכן דריש על זה ושכולה אין בהם : ר' חוניא אמר דמים · נ"ל חוט של דמים כי חוט אדום היה עשוי סביב למזבח באמצעו להבדיל בין דמים העליונים היינו חטאת בהמה ועולת העוף שנזרק דמיהם למעלה מהחוט · ובין דמי שאר הקרבנות הנזרקים למטה מהחוט · והבדלה זו היתה נצרכת גם לסנהדרין מאד להבדיל בין דם לדם ובין דין לדין · ועוד רבים אשר השכל מבדיל ומדמה כפי משפטי ההגיון : ומדברך נאוה זה שעיר המשתלח לעזאזל המדברה · ודריש ומדברך מסורא מדבר ותורגם : רחישת פיך כו' · כי רחישת פיך בתפלתך מכפרת לכם כל עון כמו שכפר לפנים שעיר המשתלח אשר נשא עונם אל ארץ גזרה · וכמו שנודע לכם לפנים מלשון של זהורית הנהפך מאדמימות ללובן כי סרו עונותיכם · כן בתפלה אם שגורה תפלתכם בפי והיא זכה ונקיה סימן טוב לכם כי תפלתכם מקובלת והיא סלת ומנחה לכל חטאתכם : מדברך יאי מדברתיך יאיא כצ"ל · הראשון לשון זכר דקאי על דבור ואומר · והשני כלשון נקבה וקאי על מדבר וזה חורבה ושוממה וכדר' אבא בר כהנא או על הצדיקים ולדקתם וכדר' לוי : כי רבים בני שוממה וגו' · כי בנים לה' נקראו רק הצדיקים וכאשר בת יהודה תשב שוממה נדחה מארצה ועזובת רות אז לבה יכנע ועיניה תרים לאלוהים · אבל כשהיתה בעולה ומשנה בארץ אז רם לבבה ושכחה את אלהי חסדה : הריקן שבשלש שורות היושבות לפני הסנהדרין · ומ"ש ואח"כ על היושבים תחת הזית זה הסנהדרין עצמם : כביכול נכפף צוארן של ישראל · כי כפיפת הצואר הוא למיתה ואבדה תקות ישראל · ובאמת תקות ישראל לא אבדה לכן אמר כביכול ופי' כי זה על צד הגוזמא · ופי' כביכול כמו ב' תיבות כב · וזה התורה הנתנה בכ"ב אותיות · יכונה לומר כן ע"ד הגוזמא · ומביא את הכתוב ושברתי את גאון עוזכם זה כ"ה כדיליף בת"כ מה שני מחלל את מקדש גאון עוזכם : מה צואר זה נתון בגבהו של אדם · ולענ"ד דהראש גבוה מן הצואר · אמנם בפ' איזהו מקומן יליף מן הכתוב ובין כתפיו שכן דיש ג"כ מקום גבוה מביהמ"ק :

כך כהונה מבית המקדש · לויה מבית המקדש · ומה צואר זה אם נוטל אין לאדם חיים · כך משחרב בית המקדש אין חיים לשונאי ישראל · בנוי לתלפיות · טטרגונין · חייא בר' בון אמר יופי היה ונעשה תל · אמר הקב"ה אני הוא שעשיתיו תל בעוה"ז · ואני הוא שעתיד לעשותו יפיפית לעולם הבא · ד"א תלפיות · תל שמתפללים בו כל פיות · [א] מכאן אמרו העומדים בחוצה לארץ ומתפללין הופכין פניהם לארץ ישראל · שנאמר (מלכים א' ח') והתפללו אליך דרך ארצם · העומדין בא"י הופכין פניהם כנגד ירושלם ומתפללין · שנא' (ד"ה ב' ו') והתפללו אליך דרך העיר הזאת · העומדים ומתפללים בירושלם הופכין פניהן כנגד המקדש · שנא' (מ"א ח') והתפלל אל הבית הזה · העומדים בהר הבית הופכים פניהם כנגד קדשי הקדשים ומתפללין · שנא' (שם) והתפללו אל המקום הזה · נמצאו העומדים בצפון פניהם לדרום · והעומדים בדרום פניהם לצפון · והעומדים במזרח פניהם למערב · והעומדים במערב פניהם למזרח · נמצאו כל ישראל מתפללין אל מקום אחד · ומניין שכל ישראל מתפללין אל מקום אחד · ריב"ל אמר (מלכים א' ו') הוא ההיכל לפני · הוא ההיכל שכל הפנים מכוונות אותו · [ב] עד כדון בבניינו · (יח) בחורבנו מניין · אמר רבי אבין בנוי לתלפיות · הוא ההיכל שכל הפיות מתפללות בו · בקריאת שמע הוא אומר בונה ירושלים · בתפלה הוא אומר בונה ירושלם · בברכת המזון הוא אומר בונה ירושלים · הוי שכל הפיות מתפללין עליו לפני הקב"ה · עתיד הוא לבנותו ולהשרות שכינתו בו · כתוב אחד אומר (מלכים א' ט') והיו עיני ולבי שם כל הימים · וכתוב אחד אומר (הושע ה') אלך אשובה אל מקומי · כיצד יתקיימו שני כתובין הללו · אלא פנים למעלה ולבו למטה · דתניא יכוין אדם לבו כנגד בית קדשי הקדשים · רבי חייא רבה ור' שמעון בן חלפתא · ר' חייא רבה אמר כנגד קדש הקדשים של מעלה · ור' שמעון בן חלפתא אמר כנגד קדש הקדשים של מטה · א"ר פנחס מקיים אני דברי שניכם כנגד [ג] קדש הקדשים של מעלה שמכוון כנגד קדש הקדשים של מטה · הה"ד (שמות ט"ו) מכון לשבתך פעלת ה' · מכוון נגד שבתך זה בית המקדש של מעלה · [ד] הר המוריה · ר' חייא רבה ורבי ינאי חד אמר שממנו יוצא מרה לעולם · וחרינא אמר שממנו יוצא מורא לעולם · ארון · רבי חייא רבה ור' ינאי · חד אמר שמשם יוצא אורה לעולם · וחד אמר שמשם יצא ארירה לאומות העולם · דביר · רבי חייא רבה ורבי ינאי · חד אמר שממנו יוצא דבר לאומות העולם · וחד אמר שמשם יוצא דברות לעולם · אלף המגן תלוי עליו · א"ר ברכיה אמר הקב"ה אלף דור קפלתי והבאתי אותו המגן שהיה תאות לבכם · ר' ברכיה בשם ר' יצחק אמר · אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע לי נעשית מגן ולבני אין אתה נעשה מגן · אמר לו הקב"ה לך הייתי מגן אחד שנא' (בראשית ט"ו) אנכי מגן לך · אבל לבניך אני נעשה מגינים הרבה · הה"ד אלף המגן תלוי עליו : כל שלטי הגבורים · זו כהונה ומלכות :

א [ה] **שני שדיך** · אלו משה ואהרן · (א) מה השדים הללו הודה והדרה של אשה · כך משה ואהרן הודן והדרן של ישראל · מה השדים הללו נויה של אשה · כך משה ואהרן נוין של ישראל · מה השדים הללו כבודה ושבחה של אשה · כך משה ואהרן כבודן ושבחן של ישראל · מה השדים הללו מלאים חלב · כך משה ואהרן ממלאים ישראל מן התורה · ומה השדים הללו כל מה שהאשה אוכלת התינוק אוכל ויונק מהן · כך כל תורה שלמד משה רבינו לימדה לאהרן · הה"ד (שמות ד') ויגד משה לאהרן את כל דברי ה' · ורבנן אמרי גילה לו שם המפורש · מה השדים הללו אין אחד מהם גדול מחברו · כך היו משה ואהרן · הה"ד (שם ו') הוא משה ואהרן · וכתיב (שם) הוא אהרן ומשה · לא משה גדול מאהרן · ולא אהרן גדול ממשה בתורה · ר' אבא אמר למלך שהיו לו שתי מרגליות טובות ונתנן בכף מאזנים לא זו גדולה מזו ולא זו גדולה מזו · כך הם משה ואהרן שוים · א"ר חנינא בר פפא ברוך המקום שבחר בשני אחים האלה · שלא נבראו אלא לתורה ולכבודן של ישראל · רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי (ב) שתי משפחות של כהנים היו באלכסנדריאה אחת מקרית ואחת מרתחת · מעשה ששלחו הרופאים והביאו מהן ועשו אותן תריאקה ובהן היו מרפאין · רבא בשם ר' שמעון בשר ודם אין מקדים רטייה עד שרואה המכה · אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן (ג) אלא מקדים הרטייה ואח"כ הוא מכה הה"ד (ירמיה ל"ג) הנני מעלה לה ארוכה ומרפא ורפאתים וגו' · וכתיב (הושע ז') כרפאי לישראל · אמר הקב"ה באתי לרפאת עונותיהן של ישראל ונגלה עון אפרים ורעות שומרון · אבל אומות העולם מכה אותן ואחר כך מרפאן · שנא' (ישעיה י"ט) ונגף ה' את מצרים נגוף ורפוא · נגוף ע"י אהרן · ורפוא ע"י משה :

מסורת המדרש א ברכות דף ל' · ירושלמי שם פרק ד' · ילקוט מלכים א' רמז קפ"ד וילקוט כאן רמז תתקפ"ח : ב ירושלמי שם : ג לעיל פרשה ג' · תנחומא סדר פקודי סימן א' וסימן ב' · מכילתא פ' השירה · ילקוט בשלח רמז רכ"ג : ד תענית דף י"ז · ירושלמי ברכות פ' ד' · בראשית רבה פ' נ"ה · פסיקתא רבתי פ' בחודש השביעי · ילקוט כאן רמז תתקפ"ח · וילקוט סדר וירא רמז נ"ו :

חדושי הרד"ל

ווסר ויגש ר"ס ואגדת בראשית פע"ט ע"ש : (יח) בחורבנן מנין כו' · לתלפיות תל שכל פיות פונות בו · כ"ה בירושלמי וכנ"ל ופי' אפילו כשהוא תל דהיינו בחורבנו :

(א) מה השדים כו' · מדרש שמואל פט"ו כל המאמר : (ב) שתי משפחות של כהנים היו באלכסנדריא כצ"ל · ופי' כהנים נחשים שמבשרן נעשה הטריאק"ה כמ"ש מלשון רב האי גאון שבפסיקתא הרא"ש פסחים פ"ג סימן ד' (ועי' במוסף ערוך ערך הכן א' שכתב הכינא בלשון גריקו"ס מין נחש שמבשרו נעשה הטריאקי) · ולגי' ס"י שהכינא הת"כ נבעים נראה דגרסינן נפעים והוא גם כן נחשים · ועניין המאמר נראה שהוא משל על משה ואהרן שאהרן אוהב שלום כו' · איש חסידך ומשה היה מקנטרן תמיד ומשניהם יחד נתמזגה ההנהגה על ישראל כענין ב' הנחשים א' מקורית וא' מרתחת שנעשה מהם הרפואה ועי' (שבת ע"ו) חדא אוכמא וכו' ולשון משפחות שייך בבע"ח ג"כ כדאיתא בכ"מ וגם במקרא : (ג) מקדים הרטייה ואח"כ הוא מכה כו' (מגילה י"ג) :

פירוש מהרז"ו

הקטן של סנהדרי גדולה היה גדול מכל גדולי סנהדרין של עירות : **כך כהונה** מביהמ"ק · כוונתו על כל הטובות שבעולם וכל הברכות שבעולם הכל מביהמ"ק וכמ"ש בתפלת שלמה : **טטרגונין** · מרובע לארבע רוחות העולם : **ונעשה תל** · וזהו לתלפיות נוטריקון תלפיות בהיפוך אותיות יפות שנעשה תל מי שהיה תחלה יפה : **עד כדון בבנינו** · ברכות למ"ד ושם חסר זה וצריך להגיה שם מכאן ומירושלמי פ"ד דברכות : **הר המוריה** · ב"ר פרשה נ"ה סי' ז' ושם נרשם : **שהיה תאות לבבכם** · דורש תיבת תלוי היה תאות לבבכם : **ולבני אי אתה נעשה מגן** · שאמר לו אנכי מגן לך ולא הזכיר זרעו כמ"ש אצל נתינת הארץ שאמר לו לזרעך נתתי את הארץ : **זו כהונה ומלכות** · שני שליטות וממשלות הגדולות מכל שליטות מלכות במדינה וכהונה גדולה בבהמ"ק :

א **הודן** והדרן וכו' נוין · צ"ע להבדיל מהו הוד והדר ומהו נויה ומהו שבחה שלפי הנראה הכל אחד ובמדרש שמואל פרשה ט"ו שם הגירסא מה השדים הודן של אשה כך משה ואהרן שבחן של ישראל · ויתכן שהמדרש שדרכו להעתיק מאמר המדרשים הביא כמה מיני נוסחאות כפי שמצא וכוונה אחת להם : **מלאים חלב** · להניק את הולד ואינה מחזקת לעצמה : **שהאשה אוכלת התינוק אוכל** · בא לרמוז אעפ"י שכל מה שהאשה אוכלת נעשה מהמאכל חלב וטעם החלב מעין טעם המאכל עכ"ז אינה דומה להמאכל עצמו כך משה אע"פ שמסר לאהרן כל מה ששמע מפי הש"ת עכ"ז לא היה באפשרי למסור לו כל השגתו וכמ"ש לא כן עבדי משה וגו' ומראה ולא בחידות ואהרן לא ידע זה עד שהודיעו השם יתברך בפסוק זה לא כן עבדי משה וגו' וכש"כ בני אהרן וכש"כ הזקנים וכש"כ כל ישראל ותפס אהרן לרבותא : **ויגד משה לאהרן את כל וגו'** · ואף שכאן מדבר מהשליחות ולא מהתורה דורש תיבת כל שכל דבור ששמע משה מסר תמיד לאהרן : **הוא משה ואהרן** · פעם מקדים משה לאהרן ופעם מקדים אהרן למשה להגיד ששניהם שקולין ואע"פ שאינם שווים ועיין ב"ר סוף פרשה א' מ"ש בפירושו שם ובכל מקום שכתוב שני פי' שניהם שווים שני המאורות שני שעירים שני כבשים כמ"ש בת"כ וכן כאן : **ונתנם בכף מאזנים** · ועל"ז יתכן שזו יקרה מזו באיכותה : **ושלחו הרופאים** · כאשר שמעתי שהיה איש אחד חולה שהיה מימי רגליו מחוקים ורבים והיו הרופאים לוקחים אותם לרפואות וכן יתכן כאן : **ארוכה ומרפא** רפאתים · דורש כופל ויתור לשון של רפואה והיה די שיאמר הנני מרפא אותם אלא ה"פ הנני מכין לה ארוכה ומרפא קודם המכה ואח"כ ורפאתי בעת הרפואה : **כרפאי לישראל** · וס"ד ונגלה עון אפרים תחלה אני מכין רפואה ואח"כ ונגלה עון אפרים היא המכה : **נגוף ע"י אהרן** · דרש אחרת שדרשה הא' שאגל מצרים הקדים תחלה המכה ואח"כ

מתנות כהונה

הגזית לא עמד בהם טעם תכמתם כל כך מתוך רוב העסקים והמשפטים כמו שדרשו חז"ל בפסוק העושק יהולל חכם לקמן במדרש קהלת : **כך כהונה** מב"ה · שם היו ניכרים ומצויינין הכהנים בעבודתן ולוים בדוכנם : ה"ג **אין חיים לשונאי ישראל** : **טטרוגונין** · פירש הערוך ערך דגון מרובע וכן הוא בפ' שני דשקלים וכן היה קדושת בית המקדש מרובע הר הבית ועזרה וההיכל ולפני ולפנים : ה"ג **כספר יפן לעולם הבא** ד"א תלפיות תל שמתפללין בו כל פיות : ה"ג בירושלמי דפ' תפלת השחר הופכין פניהם כנגד הר הבית שנאמר והתפללו אל הבית הזה : **הוא ההיכל לפני** · פסוק הוא במלכים א' סימן ו' : ה"ג שכל הפנים מכוונות אותו עד כדון בבנינו בחורבנו מניין א"ר בון בנוי לתלפיות הוא ההיכל כו' · וגירסא הירושלמי קצת באופן אחר : **מתפללות** כו' · כלומר עליו וה"ג בירושלמי בהדיא : **בקריאת שמע** כו' · שמסיימין פורס סוכת שלום עלינו כו' · וה"ג בהדיא בירושלמי : ה"ג הקב"ה עתיד לבנותו · ודרש לפני ההיכל הזה הוא לפני ונגד עיני ועלי לבנותו : **אלך אשובה** כו' · קך היא גירס' הירושלמי אות באות אף ע"פ שאינה מסכמת עם גירסת הבבלי בפ' מצות חליצה · ופי' אם מכוין נגד בית המקדש של מטה כדכתיב והיו עיני ולבי שם הרי שהם מצוי כבודו ית' ככר כתיב אלך אשובה לי למעלה : ה"ג בירושלמי אלא פניו למעלה ועיניו ולבו למטה : ה"ג פעלת ה' מכוון נגד שבתך זה בית המקדש של מעלה : **הר המוריה** ר' חייא כו' · ודרש לשון המוריה ואח"כ לשון דביר וארון וכן הוא בב"ר פרשה נ"ה : **מרה** לאו"ה · ובירושלמי גרסי' הוראה : **מורא** · יראה : וה"ג בירושלמי ארירה לאו"ה : **דביר** גרסי' : ה"ג **יוצא דבר לאומות העולם** : **והבאתי אותו המגן** · התורה שהיא מגן ונגה לישראל ונתנה לאלף דור :

שני שדיך : **מקרית** · לשון קרירות כלומר בשרם היה קר בטבע והאחרת היה בשרם חם בטבע ולכן עשו מהם הטריאקי שצריך להיות ממוזג בשוה ונ"ל שנטלו מהם החלב כההוא דר' אלעזר בר שמעון בפ' הפועלים במסכת ב"מ ובספר יפה גרס של גבעים : **כרפאי לישראל** · פסוק הוא בהושע סי' ז' וגירס' זו הביא ג"כ בילקוט ישעיה : **ע"י משה** ·

ידי משה

אורה לעולם · פי' שהש"ת היה מונחת שם ותורה נקראת אור כמד"א כי נר מצוה ותורה אור :

יפה קול

יופי היה ונעשה תל · ודרים תלפיות כמו תל יפות בסיפוק אתוון וכא לרמז כי הבהמ"ק עתיד להיות תל וכמו דאיתא בב"ר פ"ב נסה הקב"ה בהמ"ק בנוי וחרב ובנוי : **כתוב אחד אומר** והיו עיני ולבי שם כל הימים · ומשמע כי גם בחורבנו השכינה שם · וכתוב השני כתיב אלך ואשובה אל מקומי הראשון · ומשני כי בהמ"ק של מעלה הוא מכוון כנגד ביהמ"ק של מטה · וגם כאשר שבה השכינה למקומה ולמעלה כביכול עיניו ולבה למטה אל המקום הזה · ואגב דמדבר בזה מביא הא דתניא יכוין את לבו ושאר המימרות השייכים לענין זה · אבל המאמר הזה אין זה מענין שהכתוב בפ' מצות חליצה שהמתפלל צריך שיתן עיניו למטה כו' ע"ש כי שם מדבר מעיני ולב המתפלל והכא מדבר מן פני השכינה : **א"ר פינחס מקיים אני דברי שניהם** · הנה האומר כנגד קדש הקדשים של מעלה דייק מן הכתוב אלך ואשובה אל מקומי והאומר כנגד קה"ק של מטה דייק מן הכתוב והיו עיני ולבי שם כל הימים ור"פ המקיים דברי שניהם מפרש את שני הכתובים בלי שום סתירה וכמ"ש לפני זה : **מכון לשבתך** וגו' · מכוון נגד שבתך כו' עי' לעיל בפסוק אפריון : **יוצא אורה לעולם** · כי שם היתה מונחת התורה אשר הפילה אורה לכל העולם · וארורה וקללה להכועטים בה : **חד אמר שממנו יוצא דבר** · פי' אחד דרים דביר מלשון קטב ודבר להממרים את פי ה' ותורתו והשני דרש מלשון דבור ואמירה דכתיב ויזמע את הקול מדבר אליו מבין שני הכרובים ואע"ג דאמרינן לעיל בפסוק כחפות אלו היו או"ה יודעים מה אוה"מ יפה להם קסטריות היו מקיפין ואוך דריש פה דביר על דבר · אבל שמה הוא הטוב בעניינים המפורשים שם לבד ויצא רע למתעבים בו · או י"ל שאחר שנתפרסמה התורה · ואין ערכה נודע לכל · יענשו אלה אשר יבעטו בה : וח"א שמשם יוצא דברות לעולם כצ"ל · ופי' שמשם יצאה הנבואה : **אלף דור קפלתי** כו' · עי' בב"ר פכ"ח ובשוח"ט פסוק זה ועי' לעיל על פסוק אשכול : **לך הייתי מגן אחד** כו' · פי' כמש שנגלה ס' מלכים אבל לבניך אני נעשה מגינים הרבה כי בפעמים אין מספר אהיה מגן להם : **זו כהונה ומלכות** · אשר שמה שלטון וגבורה לישראל :

מה השדים הללו הודה והדרה כו' · הנה אמר פה הוד והדר נוי כבוד ושבח · והנה הוד והדר הוא ברכות שדים ורחם פי' כשדים עצמם · ונוי הוא יופי הגוף כי ע"י השדים האשה נראית בעלת בשר והכבוד והשבח הוא לענין השניים כי אם שדים נכונו נראה שהיא יצאה מכלל הנערות ומכובדת היא בין הנשים · וכל הטובות הדומות לאלה היו לישראל ממשה ואהרן · כי הם עצמם היו הוד והדר לישראל · וגם של ידיהם נתוספה תפארת ישראל · ובגללם גם כל העמים כבדו ושבחו את ישראל · ויצא להם שם בין העמים : **ולא אהרן** גדול ממשה בתורה · אבל בנבואה בוודאי היה משה גדול מאהרן כי לא קם כמשה · ור"ל דמביא המשל משתי מרגליות טובות כי אף בנבואה היה משה גדול אבל מעלה אחרת היתה לאהרן שהיה אוהב שלום ורודף שלום אשר לא היתה במשה · ולכן היו שניהם שוים באמת כיון שלכל אחד היתה סגולה יתירה אשר לא היה לשני וכמו בשתי מרגליות אשר לכל אחת סגולה יקרה אשר איננה בשנית · ובשביל זה ערך שתיהם שוים כן היה במשה ואהרן : **אלא מקדים הרטיה** כו' · ובשכי מדיים אשר עשה את משה ואת אהרן שמתחלה ברלם כדי להעלות את ישראל ממצרים ולהקדים רפואה למכה · דעיקר שעבוד מצרים הי' פ"ו שנה משנולדה מרים כדלעיל בפסוק כי הנה הסתו עבר ומצא שבעיקר השעבוד כבר היו אהרן ומשה בעולם : **הה"ד הנני מעלה ארוכה וגו'** · ודריש כי הרפואה כבר ארוכה היא כימים מלמכה וערוכה מכבר לפני המחלה ובמדרש שמואל מייתי מהכתוב כי אעלה ארוכה לך : **ונגלה עון אפרים וגו'** · מפרש עון אפרים מלשון עונש וכמו בקין גדול עוני מנשוא · ודורש את הכתוב כרפאי לישראל מתחלה אכין מרפא לישראל ואח"ז ונגלה עון שעונש והמכה ורש"י ז"ל בפ"ק דמגילה פי' כאופן

אשריהם שני אחים הללו שלא נבראו אלא לכבוד ישראל · והדא הוא דאמר שמואל הנביא (שמואל א' י"ב) ה' אשר עשה (ד) את משה ואת אהרן · הוי שני שדיך אלו משה ואהרן: ב תאמי צביה · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי מה תאומים הללו (ה) כיון שפורש אחד מהן מדדיהן דדן נסתם · כך כתיב (זכריה י"א) ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד · [א] והלא לא מתו אלא בשנה אחת · אלא בירח אחד נגזרה עליהם גזירה על שלשתן · הה"ד (תהלים מ"ז) נדיבי עמים נאספו · ר' יוסי אומר (ו) שלשה פרנסין טובים עמדו לישראל · ואלו הן · [ב] משה ואהרן ומרים · ובזכותן נתנו להם שלש מתנות טובות · הבאר · המן · וענני כבוד · המן בזכות משה · הבאר בזכות מרים · בזכות אהרן ענני הכבוד · מתה מרים ופסקה הבאר · והיו אומרין לא מקום זרע ותאנה · וחזרה בזכות משה ואהרן · [ג] מת אהרן נסתלקו ענני הכבוד · הה"ד (במדבר כ') ויראו כל העדה כי גוע אהרן · אל תקרי ויראו אלא וייראו · וחזרו שניהם בזכות משה · מת משה נסתלקו שלשתן ושוב לא חזרו · (ז) והצרעה לא עברה עמם את הירדן · ולא ראו ישראל קורת רוח מן אותה שעה · הרועים בשושנים · אמר שמואל בר נחמני מרים ויוכבד הן הן חיותיהן של ישראל · (ח) והיו רועות את ישראל שלבם רך כשושנים · (ט) והיכן היתה מרעיתן של ישראל במצרים עד ים סוף:

א [ו] **עד** שיפוח היום · רבי אבהו ורבי לוי חד אמר [ד] בשעה שמל אברהם אבינו את עצמו ובניו ובני ביתו · עשה ערלותיהן גבעה · וזרחה עליהן החמה והתליעו · ועלה ריחן לפני הקב"ה כריח קטרת הסמים וכריח קומץ הלבונה שעל גבי האשים · ואמר הקב"ה לכשיבואו בניו של זה לידי עבירות ומעשים רעים אני נזכר להם זה הריח ואתמלא רחמים עליהם והופך להם מדת הדין למדת רחמים · מה טעם (א) אלך לי אל הר המור · ר' לוי אמר [ה] בשעה שמל יהושע את בני ישראל העמיד להם ערלותיהם גבעה · וזרחה עליהם חמה והתליעו · ועלה ריחן לפני הקב"ה כריח קטרת סמים וכריח קומץ של לבונה שעל גבי אישים · באותה שעה אמר הקב"ה לכשיבואו בניהם של אלו לידי עבירות ומעשים רעים אני נזכר להם ריח זה ומתמלא עליהם רחמים והופך להם מדת הדין לרחמים · מה טעם אלך לי אל הר המור (ב) ואל גבעת הלבונה · כתיב (בראשית י"ז) בעצם היום הזה נמול אברהם · [ו] א"ר ברכיה אילו טל אברהם את עצמו בלילה היה דורו אומר אילו ראינוהו לא הנחנוהו · אלא בעצם היום הזה נמול אברהם · דרגשה ליה ימלל · ר' אבהו בר כהנא ור' לוי · רבי אבהו אמר הרגיש ונצטער (ג) כדי שיכפול לו הקב"ה שכרו · כתיב (שם) המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך · אמר הקב"ה יבא טמא ויטפל בטהור · אפשר כן · אלא המול ימול אני טהור ואברהם טהור נאה לטהור להטפל בטהור · ר' אבין בשם ר' שמעון אמר שיתף הקב"ה ימינו עם אברהם ומלו שנא' (נחמיה ט') וכרות עמו הברית: ב ד"א [ז] אלך לי אל הר המור · זה אברהם שהוא ראש לכל הצדיקים · ואל גבעת הלבונה · זה יצחק שנתקרב כקומץ לבונה על גבי המזבח:

א [ז] **כלך** יפה רעיתי · זה יעקב אבינו שהיתה מטתו שלמה לפניו ולא נמצא בה פסולת · מהו כלך יפה רעיתי · [ח] תני רשב"י בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני ואמרו (שמות כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · אותה שעה לא היה בהם לא זבים ולא מצורעין ולא חגרין ולא סומין · לא אלמין ולא חרשין · לא שוטין ולא שממין · לא טפשין ולא חלוקי לב · על אותה שעה נאמר כולך יפה רעיתי · כיון שחטאו לא היו ימים קלים · והיו בם זבים ומצורעים חגרין וסומין · אלמים חרשים שוטים וטפשין · באותה שעה נאמר (במדבר ה') וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב · אמר רבי חלבו כתיב (במדבר ז') ויהי המקריב ביום הראשון וגו' ביום השני הקריב נתנאל קרבנו · ולמה עשה יהודה טפלה שלא יתגאה יהודה ויאמר הואיל ואני הקרבתי תחלה אני הוא גדול שבכלם · אלא העלה הקב"ה עליהם כאלו הקריבו כלם ביום ראשון וביום אחרון · אמר ר' אלעזר כתיב (שם) זאת חנכת המזבח ביום המשח · והלא כל אחד ואחד מהן הקריב מזרק אחד כף אחת · ומה ת"ל קערות כסף שתים עשרה · מזרקי כסף שנים עשר · כפות זהב שתים עשרה · אלא שלא יאמר יהודה הואיל ואני הקרבתי תחלה אני גדול שבכלם · לפיכך העלה הקב"ה עליהם כאילו הקריבו כלם ביום הראשון וביום האחרון · א"ר ברכיה כתיב (בראשית מ"ט) כל אלה שבטי ישראל שנים עשר · מאחר שברכן חזר וברכן · אלא מלמד שישב יעקב אבינו ומשלן בחיות · משל ליהודה באריה שנאמר (שם) גור אריה יהודה · דן לנחש שנא' (שם) יהי דן נחש עלי

מסורת המדרש א תענית דף ט' ע"א · סדר עולם פרק י' · תוספתא סוטה פרק י"א · ילקוט חוקת רמז תשס"ג · ילקוט זכריה רמז תקע"ט : ב ויק"ר פ' כ"ז · במד"ר פ' א' ופ' י"ג · תנחומא סדר במדבר סי' ב' · מדרש משלי סימן י"ב · ילקוט יהושע רמז ט"ו · ראש השנה דף ג' · תענית דף ט' : ד ילקוט סדר לך לך רמז פ"ב : ה פדר"א פרק כ"ט · ילקוט יהושע רמז ט"ו : ו ב"ר פ' מ"ז · ילקוט סדר לך לך רמז פ"ב · ילקוט ישעיה רמז שכ"ה : ז אגדת בראשית פרק ל"ו : ח במד"ר פ' ז' ויו"ג כל הענין · פסיקתא רבתי פ' ז' · מכילתא סדר יתרו · תנחומא יתרו סימן ח' :

חדושי הרד"ל

(ד) את משה ואת אהרן ואשר העלה כו' כצ"ל · ודרש שעשה משה ואהרן בשביל השעלאה : (ה) כיון שפירש א' מהן מדדיהן כו' ואכחיד כו' · עיין בילקוט כ"א נכונה : (ו) ג' פרנסים טובים · סדר עולם פ"י תוספתא סוטה פי"א · זוהר אמור (ק"ג) ותענית (ט) : (ז) והצירעה לא עברה כו' · הוא היום שבריייתא בתוספתא סוטה שם · ועי' (סוטה ל"ו) : (ח) והיו רועות את בנות ישראל שלבן רך כו' כצ"ל : (ט) והיכן כו' על ים סוף · שנאמר שם ותקח מרים כו' ותצאן כל הנשים אחריה · ואפשר גרסי' במצרים ועל ים סוף ובמצרים היינו המילדת ועל ים סוף לא מצאנו רק מרים לבדה : (א) אלך לי אל הר המור · אין הרים אלא אבות כדלעיל פ"א סי"ט : (ב) אל גבעת הלבונה · כמ"ש ביהושע אל גבעת הערלות : (ג) שיכפול לו הקב"ה שכרו · חסרין כאן דברי רבי לוי ע"ש בב"ר :

מתנות כהונה

הטוב להגיה נגוף על ידי אהרן ורפואה ע"י משה שכן מצינו שמקצת מכות נעשו ע"י אהרן לבדו והרפואה נעשה ע"י תפלת משה ובילקוט לא גרס ליה : מדדיהן · מדדי אמן : ה"ג והלא לא מתו אלא בשנה אחת · שהרי שלשתן מתו בשנת הארבעים וכן כתב רבינו בחיי בפרשת חקת אבל לא בירח א' שהרי מרים מתה בניסן ככתוב בפ' חקת ואהרן באב ככתוב בפ' מסעי ומשה בחדש אדר · וכן הוא בהדיא בפ"ק דתענית : אלא וייראו · עיין בפרק קמא דתענית ובפרש"י בפרשת חקת : והצרעה וגו' · וכתיב ושלחתי את הצרעה לפניך משמע לפניהם ממש ולא כן היה אלא הצרעה עומדת בעבר הירדן וזורקה בהם מרה להלן ומסמא את עיניהם מלמעלה ומסרסתן מלמטה כדאיתא במסכת סוטה וכמו שפרש"י בפרשת משפטים ובפ' עקב : מרים ויוכבד כו' · עיין בפרק קמא דסוטה : עד שיפוח · ה"ג בב"ר סוף פ' מ"ז דרגשא ליה ימלל ועיין פירושו בב"ר פ' ל"ב : ה"ג שיכפול לו הקב"ה שכרו ורבי אמר כו' · ועיין עוד בב"ר פ' מ"ז : המול ימול · משמע מי שנימול כבר הוא ימול אחרים ועיין בפ"ק דעבודת כוכבים ובירושלמי פרק ר"א דמילה ובפ' הערל : שממין · כמו שעממין משוגעים שדעתן שומם ומבולבל וכל מאמר זה הוא בבמדבר רבה פרשה י"ג ועיין שם פירושו : חלוקי לב · שהיו מסופקים בקבלת התורה : עד שחטאו בעגל · עיין שם היאך יליף ליה : ה"ג ביום הראשון וגו' וסיפיה דקרא וקרבנו כו' : ה"ג נתנאל קרבנו כו' · ועיין כל זה בבמדבר רבה פי"ג באר היטב : ה"ג כלם ביום הראשון וביום אחרון : והלא כל א' כו' · כלומר וביום המשח לא הקריב אלא נשיא א' קערה אחת ומזרק א' וכף אחת וכתיב וביום המשח אותו קערות כסף שתים עשרה כן הוא בפ' נשא בהדיא : שרפים ועקרבים · בפ' נשא גרסי' אילות ואריות : מאחר שברכן כו' · עיין פירושו בפ' נשא פי"ג · ובספר ואלה שמות בפ' וארא · ושוב הגירסא מבולבלת מאד והנני מגיה לפניך הגירסא מפרשת נשא

פירוש מהרז"ו

ואח"כ הרפואה והדרשה הב' נגוף ע"י אהרן כמ"ש אל הפרדע הנני אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים וכתיב שם ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע וגו' ומשה רפא המכה כמ"ש ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים וגו' וימותו הצפרדעים : ה' אשר עשה את משה ואת אהרן · וס"ד ואשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים שלצורך זה ברא אותם שהרי כתיב אחריו וישלח ה' את משה ואהרן ויוציאו וגו' ומהו אמר עשה אלא כנ"ל : ב דדן נסתם · כיון שאחד פוסק מלינק פוסק גם השני וכשפוסקים מלינק אז גם החלב פוסק : שלשת הרועים · שלשתם רעו ופרנסו את ישראל כמ"ש בסמוך וכמ"ש נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן וכן מרים וכמ"ש מיכה ו' ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים ומשה נקרא רועה כמ"ש ישעיה ס"ג י"א משה עמו איה המעלם מים את רועה צאנו : נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם · הם הגדולים של ישראל שנאספו לעמים יחד : ר' יוסי אומר · סדר עולם פרק י"ד וסתם סדר עולם ר' יוסי ע"כ אומר ר' יוסי אומר וכ"ה בתענית ט' וילקוט זכריה י"א והוא פירוש אחר לבד מ"ש בירח אחד נגזר עליהם : לא מקום זרע · שכתוב שם ותמת שם מרים ותקבר שם ולא היה מים לעדה וירב העם וגו' לא מקום זרע וגו' והלא היה זה בסוף ארבעים שהלכו במדבר ציה וערבה ולא זרעו ולא נטעו ולמה אמרו דווקא כאן אלא כ"ז שהיה הבאר של מרים כל מקום שבאו היה הבאר מעלה להם כל אלו זרע תאנה גפן ורמון וכמ"ש ביחזקאל מ"ז י"ב במים שלעתיד וכן כאן כמ"ש ואמר להיות כבר היה ועיין לקמן סוף פסוק גן נעול ושלחיך : נסתלקו שלשתן · וזהו בירח אחד : והיכן היה מרעיתן · של יוכבד ומרים ר"ל שטוב להגיה בשושנים וכלשון הפסוק הרועים בשושנים וכמ"ש תחת התפוח עוררתיך וכמ"ש כצמח השדה נתתיך שהיו יולדות בשדה מקום צמחים ושושנים במצרים ומ"ש עד ים סוף צ"ע ואולי מרומז בדרך גז"ש בתיבת שושנים וכמ"ש בתהלים ריש ס"ט למנצח על שושנים הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש שדרשו על נחשון שאמר כן בשעה שקפץ בים וכמ"ש בילקוט על שושנים נעשו על הים שושנים אימתי הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש :

א בשעה שמל · ב"ר פ' מ"ז סי' ז' ועי' אגדת בראשית פרשה מ"ז סי' ז' דכאן חסר : ערלותיו גבעה · עי' לעיל פסוק הנה מטתו אל גבעת הערלות ודורש ס"ד אל הר המור ואל גבעת הלבונה : המור מי"א סמני הקטורת ועי' קה"ר פסוק תן חלק : וזרחה חמה · וזהו עד שיפוח היום החמה בחמימותה : כתיב בעצם היום · ב"ר פ' מ"ז סי' ט' : שיכפיל לו הקב"ה שכרו · וכאן חסר דברי ר"ל עי' ב"ר שם השלמת המאמר : יבא טמא בתמיה · אלא המל שמי שהוא מהול כבר ימול אחרים · וא"כ יקשה מי מל את אברהם שלא היה עדיין בעולם איש נימול קודם אברהם : ב ד"א אלך לי אל הר המור · לעיל פסוק צרור המור :

א אבינו יעקב · שייך לדרשה הקודמת שדרש על אברהם ויצחק : חלוקי לב · מהשי"ת ומישראל ובין איש לרעהו : על אותה שעה נאמר · עי' במ"ר פרשה ז' שדורש רק על מומים שבגוף ממש וא"כ הם שני דרשות כאן על הזיבות וצרעת שייך לדרוש כולך יפה את רעיתי · ושם על המומין שבגוף שייך לדרוש ומום אין בך ומאחר שהזכיר כאן גם חגרים וסומים ואם כן כל הפסוק נדרש כאן ועי' במ"ר פרשה י"ג סי' ח"א : יהודה טפלה · כמ"ש אצל יהודה וקרבנו בוי"ו המוסיף ומאחר שהיה הראשון הל"ל קרבנו ואצל האחרים וקרבנו אלא ללמד כאלו אחרים הקריבו תחלה והוא נטפל להם אחריהם וזהו וקרבנו ועי' במ"ר פרשה י"ג סי' פ' : ביום המשח אותו · היינו ביום ראשון כמ"ש בריש הענין שם ויהי ביום כלות משה וגו' וימשח אותו ויקדש אותו והלא לא הקריב אז אלא נחשון נשיא אחד כמו בכל י"ב ימים ואיך אמר קערות כסף שתים עשרה כפות זהב שתים עשרה אלא כאלו הקריבו כולם ביום ראשון ומאחר שכתוב זאת חנוכת המזבח בסוף י"ב ימים משמע שדומה כאלו הקריבו כולם בסוף : כל אלה שבטי ישראל · וזאת

יפה

באופן אחר : בירח אחד נגזרה עליהם כו' · כי בניסן מתה מרים ובוודאי הגזירה על מותה היתה לפני מותה · ובניסן היה ג"כ מי מריבה אשר בשבילם נגזרה מיתה על משה ואהרן : מת משה נסתלקו שלשתן · וז"ש ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד שנסתלקו כולן בירח אחד וכ"ה בהפגיה פ"ק : והיכן היתה מרעיתן כו' · פי' כי ממצרים עד ים סוף היו ישראל נכנעים ומפחדים תמיד וע"ז שייך הרועים בשושנים שלבם רך כשושנים · ומרים ויוכבד היו הרועות · משא"כ כשעברו את הים סוף אז כבר היו חפשים ואמיצי לב · ולא נשתתפו עוד מרים ויוכבד במרעיתן · ומשה ואהרן לבד היו מנהיגיהם : בשעה שמל אברהם אבינו את עצמו כו' · עי' בב"ר פמ"ז ומה שכתבנו שם ובתנחומא פ' לך : והופך להם מדת הדין למדת הרחמים · ודריש עד שיפוח היום כאשר מדת הדין תתמלא חימה ונסו הצללים כי צללי יגון ואנחה ינוסו כי מדה"ד תהפך למדת הרחמים · בשביל שאלך לי אל הר המור : לא הנחנוהו · מפני שע"י מילה זו הוא מבדיל את עצמו מכל העמים · להיות לעם מיוחד · ולכן לא הנחנוהו · א"נ לפי שהוא חובל בעצמו וחשבו זאת לסכלות : אבל רש"י בחומש כתב באופן אחר · ולכן כתיב שמל את עצמו בעצם היום הזה בעצומו של יום ובפרהסיא : ר' אבהו אמר הרגיש ונצטער · פי' לכן כתיב נמול אברהם בנפעל כי גם הוא נתפעל מצער המילה · ולכן לא כתיב מל אברהם בקל · וי"ל אמר שבדק את עצמו ומצא עצמו מהול כדאיתא בב"ר · והספר השמיטו ממדרשנו : נאה לטהור

קול

להטפל בטהור · כלומר שאין זה גנות בתקון יש' להטפל בדבר זה · שכפי מעלת אברהם וקדושתו יאות לטהור להטפל בו · ולפ"ז נמול אברהם ע"י נס · ור' אבין אומר שאברהם נמול ע"י עצמו אלא שהקב"ה סייעו בדבר וכדאמר בב"ר פמ"ט · ודייק מדכתיב וכרות עמו ולא כתיב וכרות לו כי שניהם יחד זה עם זה כרתו הברית : אלך לי אל הר המור זה אברהם · הכוונה כי בזכות שלשת האבות הציל הקב"ה את ישראל ממדת הדין וקורא לאברהם מור שהוא ראש לכל הצדיקים כמו המור שהוא ראש לכל הבשמים : לא היה בהם לא זבין כו' · משום שאין כבודה של תורה להנתן לבעלי מומים כדאיתא במ"ר פ"ז · ושם מפרש מנין שלא היו בהם חגרין שנאמר ויתיצבו בתחתית ההר ואין נצב אלא על רגליו וכן ילפינן שם מקראי כי לא היה שם שום בעל מום · וע"ש כל הענין ויפורש לך את הסתום פה : ולמה עשה יהודה טפלה כו' · כי ביהודה כתיב וקרבנו קערת כסף וגו' · משמע כי הוא טפל ומחובר לאחרים ובשאר הנשיאים כתיב קרבנו · ולפי משפט הלשון וסדר הענינים היה לנו לומר להיפך ביהודה הראשון לכתוב קרבנו ובשאר הנשיאים הבאים אחריו יכתוב וקרבנו : כאלו הקריבו כולם ביום הראשון ויהודה ביום האחרון כנ"ל · ופי' לכן כתיב ביהודה וקרבנו כאלו הוא מחובר לאחרים שאם יתגאה יאמרו לו כי אתה בקרבנך טפל ואחרון לכולם : משל ליהודה כאריה כו' · כי בכל חיה יש תכונה שהוכה לעבודת ה' כמו הגבורה בארי וקלות האילה · וגם בזאבים יש תכונה טובה אשר האחד לא ישחית ולא ירע

דרך · נפתלי לאילה שנא' (שם) נפתלי אילה שלוחה · בנימין לזאב שנא' (שם) בנימין זאב יטרף · וחזר וקראן כלן זאבים · כלן נחשים · כלן שרפים · כלן עקרבים · תדע לך שהוא כן שהרי דן שקראו נחש חזר וקראו אריה · שנאמר (דברים ל"ג) דן גור אריה · אמר ר' אידי מצינו בקרבנות של נשיאים מה שהקריב זה הקריב זה · זה הקריב עולה וזה הקריב עולה · זה מנחה וזה מנחה · זה חטאת וזה חטאת · זה שלמים וזה שלמים · למה שכולם שלמים ושוין כאחד · ומה ראה הכתוב ליחסן בספר ואלה שמות ראובן שמעון לוי · (א) רבי חנינא ורבי לוי · חד אמר מפני שקינטרן אביהם · וחד אמר מפני שייחסן אצל משה ואהרן · ולית אנן ידעין מאן דאמר דא ומאן דאמר דא · אלא מן דא"ר יודן בשם רבי יהודה בר' סימון בשם ר' הונא (משלי ט"ו) אזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין · הוי רבי חונא הוא דאמר מפני שקינטרן · ולפי שקבלו תוכחת אביהם זכו להתייחס בצד משה ואהרן · לכך נאמר כולך יפה · ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן · ר' יהודה אמר לפי שכל השבטים לא שמרו יחוסיהן במצרים · וראובן שמעון לוי שמרו יחוסיהן במצרים · ר' נחמיה אמר לפי שכל השבטים עבדו עבודת כוכבים במצרים · ושבט ראובן שמעון לוי לא עבדו עבודת כוכבים · ורבנן אמרין לפי שכל השבטים לא נהגו שררה במצרים על ישראל ושבטים הללו נהגו שררה במצרים · כיצד מת ראובן נתנה שררה לשמעון · מת שמעון נתנה שררה ללוי · (א) מת לוי בא ליתן שררה ליהודה · יצתה בת קול ואמרה הניחו אותה עד שיגיע זמנה · ואימתי הגיע זמנה אחרי מיתת יהושע הה"ד (שופטים א') ויהי אחרי מות יהושע ויאמר ה' יהודה יעלה · א שלשה שמות נקראו לו · יהודה עתניאל יעבץ · ר' ברכיה ור' לוי בשם ר' חמא בר' חנינא (ב) זה בעז · ר' סימון בשם ריב"ל זה עתניאל · כתיב (יחזקאל כ"ב) בן אדם היו לי בית ישראל לסיג כלם וגו' אמר זכריה אנא חמיתה אולוכורסין · (זכריה ד') ראיתי והנה מנורת זהב כולה וגולה על ראשה וגו' ושנים זיתים עליה וגו' · תרין אמוראי חד אמר גולה · וחד אמר גואלה · מאן דאמר גולה שגלו בבבל וגלתה שכינה עמהם · ולמאן דאמר גואלה הוא פרוקה דכתיב (ישעיה מ"ז) גואלנו ה' צבאות שמו וגו' · אמר הקב"ה הואיל וכך כולך

יפה רעיתי ומום אין בך :

א [א] **אתי** מלבנון כלה אתי מלבנון · אמר הקב"ה אתי מלבנון תבאי · תמן תנינן ב נותנין לבתולה שנים עשר חדש משתבעה הבעל לפרנס את עצמה · ואני לא עשיתי כן אלא ג עד שאתם עוסקין בטיט ולבנים קפצתי וגאלתי אתכם · דעה סרוחה של אחשורוש אמר (אסתר ב') ד ששה חדשים בשמן המור · ר' יהודה בר יחזקאל אמר זה שמן אפיקסנון · ר' ינאי אמר זה שמן אופקינון שמשיר השער ומחליק הבשר של גוף ואני לא עשיתי כן · ר' ברכיה ורבי ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמר דרש ר' לוי בן סיסי בנהרדעא (שמות כ"ד) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וגו' · זאת ה עד שלא נגאלו · אבל משנגאלו איכן היתה במקום שדרכה של לבינה ראויה להנתן שם היתה נתונה · אמר ר' ברכיה מעשה אין כתיב אלא כמעשה היא וכל ארגלייה שלה נתנה · היא והסל והמגרפה שלה נתנה · בר קפרא אמר עד שלא יצאו ישראל ממצרים היתה רשומה ברקיע · ומשיצאו ישראל ממצרים עוד לא נראת בענן · מה טעם (שם) וכעצם השמים לטוהר · כד אינון נקיין מן ענגין · אמר להם הקב"ה כשגליתם לבבל עמכם הייתי שנא' (ישעיה מ"ג) למענכם שלחתי בבלה · לכשתחזרו לבית הבחירה בקרוב אני עמכם · הה"ד אתי מלבנון כלה · אמר ר' לוי לא היה צריך קרא לומר אלא אתי ללבנון כלה ואת אמרת מלבנון · אלא בתחלה הוא נוער מבית המקדש ואחר כך הוא פורע מן אומות העולם · אמר ר' ברכיה בג' שעות הקב"ה פורע מן עשו הרשע ומאלופיו · מה טעם (תהלים י"ב) (א) עתה אקום יאמר ה' וגו' · ר' שמעון בר' ינאי עתה אקום כל זמן (א) שמוכפשת באפר כביכול והוא כן · והוא שישעיה אמר (ישעיה נ"ב) התנערי מעפר קומי שבי ירושלם באותה שעה (זכריה ב') הס כל בשר מפני ה' · למה כי נעור ממעון קדשו · אמר ר' אחא כהדא תרנגולתא דמנערה גפא מגווא קטמא :

ב תשורי מראש אמנה · א"ר חוניא בשם ר' יוסטא ו עתידות הגליות מגיעות עד טיורוס מונוס ואומרים שירה · ועתידים אומות העולם (ב) להביא אותה סרדיוטות למלך המשיח · מה טעם תשורי מראש אמנה · אין לשון תשורי אלא לשון קרבן המד"א (שמואל א' ט') ותשורה אין להביא לאיש · (ג) ראויה היא ואנא לא ראויה · לא כבר עשיתי לכם בימי חזאל (מלכים ב' ח') וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא

מסורת המדרש א תמורה דף ט"ז ע"א : ב כתובות דף נ"ז : ג שמות רבה פרשה כ"ג : ד שבת דף פ' · פסחים דף מ"ג · מגילה דף י"ג · מ"ק דף ט' · ילקוט אסתר רמז תתרנ"ג · מנחות דף פ"ו : ה ירושלמי סוכה פרק ד' · ויקרא רבה פרשה כ"ג : ו שמות רבה פרשה כ"ג · ירושלמי שביעית פרק ו' · ילקוט כאן רמז תתקפ"ח :

חדושי הרש"ש

(א) ר' חנינא ור' לוי כו' אלא מן דאמר ר' יודן כו' בשם ר' הונא · עי' הגירסא בנשא פי"ג וכמ"כ הועתק השיבוש: (א) עתה אקום יאמר ה' · המרשים לתהלים טעה כי הכוונה להכתוב בישעיה ל"ג עמ"כ נא עיין שם בהגהותי בס"ד : (ב) להביא אותם דורניות למלך המשיח כנ"ל · וכן הוא בשוחר טוב מז' פ"ז ע"ש :

חדושי הרד"ל

(א) מת לוי בא ליתן שררה ליהודה זה חולק על מה שכתוב בסדר עולם רבה פרק ג' שלוי מת אחרון לכל השבטים ועד מיתתו לא התחיל השעבוד כל זמן שהיה אחד מהשבטים קיים : (ב) זה בועז · חולק על מאן דאמר אבצן זה בועז : (א) שמוכפשת באפר · בראשית רבה ריש פרשה ע"ה : (ג) ראויה היא ואנא לא ראויה לא כבר כו' · כלומר ראוי הוא הדבר להיות כן ואם

פירוש מהרז"ו

וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אותם למה כפל הברכות ב"ר פ' צ"ט סי' ד' : חזור וקראו אריה · משה לברכותיו לשבטים עי' בפירושי שם וזהו מ"ש איש אשר כברכתו לשון יחיד מה שבירך לכל יחיד ויחיד ברך אותם לשון רבים לכולם : ומה ראה הכתוב ליחסן · בשמות ו' י"ד אלה ראשי בית אבותם בני ראובן וגו' ובני שמעון וגו' ואלה שמות בני לוי וגו' עד ותלד לו את אהרן ואת משה במ"ר פרשה י"ג סי' ח"ת ושם עוד דרשות אחרות ע"ז תחלה קודם דרשות ר' חנינא ור' לוי וכאן הביא תחלה דרשות ר"ח ור"ל ואח"כ האחרים : יפה רעיתי · אפילו אותם ג' שבטים שקנטרן : מפני שיחסן אצל משה ואהרן · שהיה צריך ליחס את משה ואהרן לצורך שליחותם ואגב זה יחס את בני לוי ואגב זה יחס גם לראובן ושמעון שקודמים ללוי ומאחר שהגיע למשה ואהרן פסק שלמענם הזכיר הכל : שלשה שמות נקראו לו · תמורה ט"ו עי' ב"ר פ' נ"ח סי' ב' וש"נ ומבואר ע"ש : זה בועז · שהיה שופט ישראל מיהודה וממנו התחיל ממשלת יהודה : זה עתניאל · כמ"ש שופטים ג' ט' ויושיעם עתניאל בן קנז וגו' וישפוט את ישראל וכמ"ש עוד שופטים א' י"ג וילכדה עתניאל א"כ מ"ש יהודה בתחלה היינו עתניאל ע"פ מדת דבר הלמד מסופו : אמר זכריה · ויק"ר סוף פרשה ל"ב ושם מבואר :

א **אלא** עד שאתם עסוקים בטיט · שמ"ר פרשה ל"ג סי' ה' ע"ש הלשון : ותחת רגליו · כמעשה לבנת הספיר לבנה של ספיר לזכר טיט ולבנים שעשו ישראל במצרים' עיין ויק"ר פרשה כ"ג סי' ג' וש"נ ומבואר: במקום שדרכה של לבנה' ע"ד שכתב פתח ה' את אוצרו ויוציא כלי זעמו הרי שיש לו אוצר של כלי זעם : עד שלא יצאו וכו' ומשיצאו · שתחלה אמר כמעשה לבנת הספיר שהיה רשומה ברקיע (שנתן השפע ביד צבאות השמים כוכבים ומזלות שיעבידו מצרים בחומר ובלבנים) ואח"כ כתוב וכעצם השמים לטוהר שהעביר הרושם לאוצרו כנ"ל כאן קודם שנגאלו וכאן לאחר שנגאלו : כד אינון נקיים מן העננים · זהו לפי פשוטו וכמ"ש ויק"ר שם : אתי מלבנון · שאין לבנון אלא בהמ"ק והיל"ל ללבנון תבואי ואמר מלבנון תבואי להיכן יבואו ודורש שיבא לפרע משונאי ציון : כי נעור ממעון קדשו · כשם שהיה כ"י מתנערת מעפרה כך כ"י הוא משתתף בצערה · ועיין ב"ר ריש פע"ה : ב תשורי מראש אמנה · שמ"ר פרשה כ"ג סי' ה' : ראויה היא · שאגב שהביא פסוק ותשורה אין להביא דורש בו שמ"ש אין להביא שאין פירושו שאין להביא כלל שהרי כשנתן לו נערו רבע שקל כסף ונתן לשמואל וקבל אלא שאמר שאול שאין לו תשורה לפי כבודו אלא שבהכרח נתן לו מה שנמצא בידם ואם היה לו יותר בוודאי היה נותן לפי כבודו : **לא כבר עשיתי לכם** וכו' · ששלח מלך ארם תשורה לאיש אלהים משא ארבעים

מתנות כהונה

וה"ג שם ראובן שמעון לוי ר' חנינא ור' לוי חד אמר מפני שקנטרן אביהם וחד אמר מפני שייחסן אצל משה ואהרן ולית אנן ידעין מאן דאמר דא ומאן דאמר דא אלא מן דאמר ר' יודן בשם ר' יודא בר סימון בשם רבי הונא אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין הוי ר' הונא הוא דאמר מפני שקנטרן ולפי שקבלו תוכחת אביהם זכו להתייחס בצד משה ואהרן לכך נאמר כלך יפה ר' יהודה כו' · ופירושו עיין בפרשת נשא : ה"ג שמעון ולוי שמרו כו' : ה"ג שמעון ולוי לא עבדו כו' : ה"ג לא נהגו שררה במצרים על ישראל ושבטים כו' : נקראו לו · לעתניאל כדאיתא בפ"ק דתמורה והוא היה הראשון למלחמה אחרי מות יהושע ככתוב בראש ספר שופטים : זה בועז · עי' בילקוט בפ' ויחי בפסוק יהודה אתה יודוך : אולוכורסין גרסי' · ופי' הערוך אולו פי' כולו כורסין פי' זהב סגור ועיין בויקרא רבה סוף פ' ל"ג ול"ד ובמדרש קהלת בפסוק והנה דמעת : גולה שגלו גרסי' : וגלתה שכינה כו' · כדכתיב למענכם שולחתי בבלה : ה"ג הואיל וכך כלך כו' · ובילקוט הגירסא בסגנון אחר ועיין שם :

אתי מלבנון : תמן תנינן · בפ"ק דכתובות : ה"ג אחשורוש אמר ששה ט' : ותחת רגליו וגו' גרסי' ועיין בויקרא רבה פ' כ"ג נתבאר כל זה : כד אינון נקיין גרסי' : ה"ג ואת אמרת מלבנון אלא בתחלה כו' : הוא נוער כו' · כדלקמן שנאמר כי נעור ממעון קדשו : ה"ג בספר ישן עתה אקום יאמר ה' עתה ארומם עתה אנשא ודרש עתה מלשון עת וכתיב ג' פעמים עתה הרי ג' שעות : ה"ג והוא כן והוא שישעיה כו' : כהדא כו' · כתרנגולת הזאת שמנערת את כנפיה מתוך העפר : טיורוס כו' · שמות הרים הן ועיין בשמות רבה פ' כ"ג ובירושלמי בפ' בתרא דמס' חלה גרס טורים אמנה בפ"ק דגיטין פרש"י בשם תרגום ירושלמי שהוא הר ההר : נראה דה"ג להביא אותם סרדיוטות כו' · ופירושו אומות העולם יביאו את ישראל במרכבות כבודות כעין סרדיוטות שהם שרים חשובים עושי משפט כך פי' הערוך וכדמפרש ואזיל לקמן וכן מוכח פי' המבאר בגליון והוא נוטריקון שר על ההדיוטים : קרבן · תקרובת מנחה : **ראויה היא** כו' · כלומר

ידי משה

נהגו שררה · שמעתי שלא היו משועבדים במצרים ואיתא לפי שאמרו א"ס בגופן שלטו בנשותיהן לכ"ש ומכח זה הוצרך הכתוב לייחסם משא"כ אלו ג' שבטים א"צ לייחסן אשר ע"כ יחסן אצל משה ע"כ שמעתי מפי דודי המופלא מוהר"ר שמעיה סג"ל : כי נעור ממעון קדשו · פי' ביאור מדרש זה ע"פ הזוהר שבגאולה אחרונה יקים הקב"ה בעצמו את ישראל כי משל למטרונא שסרחה על המלך בפעם ראשון שהיתה קרובה מן הפלטין היא באה בעצמה משא"כ בפעם ב' או ג' שהרחיקה המלך בעצמו

יפה קול

ירע לזאב אחר · ועי' בריש חלק שליטי מהמורה · ובהיות כל השבטים היו נכללים בשלמות תכונות הטובות האלה אמר עליהם כלך יפה רעיתי עם היות שהיה לכל אחד יתר שאת באחת מהתכונות הטובות על שאר השבטים : מה שהקריב זה הקריב זה · וכיון שהקריבו כולם קרבנות שוים נראה שגם הם שוים ושלמים ואין בזה חטא יותר מבזה כדהוה משמע ממה שקנטר יעקב לראובן שמעון ולוי שהם יותר חוטאים : לא שמרו יחוסיהן · אין זה חולק על מ"ש לקמן בפסוק גן נעול שלא נמצא אחד מהם פרוץ בערוה דערוה לחוד ושמירת יחס לחוד שלא היו מתחתנים למשפחה שאינה מיוחסת לגבייהו : זה בעז · כי יעבץ לא נזכר בשופטים אף דהיה אחד מהשופטים דכתיב ביה ויהי יעבץ נכבד מאחיו ולכן אמר דיעבץ זה בעז כי אותיות בעז נמצא ביעבץ בחילוף ז' בצד"י · ואף כי גם בעז לא נזכר בשופטים אבל כבר אמרו רז"ל בפ' הספינה אבצן זה בעז · וריב"ל דאמר זה עתניאל טעמו מפני שענה אותו אל כדאיתא בפ"ג דתמורה : אמר זכריה אנא חמיתיה אולוכרוסין · לקיים מ"ש כלך יפה רעיתי ומום אין בך · ואין זה סותר דברי יחזקאל כי יחזקאל בשעתו ראה כי היו לסיג · וזכריה דבר לעתיד כי אז יהיו נקיים מכל עון וטהורים כזהב סגור :

בטיט ולבנים · ודריש מלבנון מלשון לבנים · ופי' שמאמר הזה עד שאתם עוסקים בטיט ולבנים ולא היו מוכנים כלל לקבל את התורה · ולכל הפחות היה צריך ליתן להם י"ב חודש כמו שנותנין לכלה מ"ש מיד כאשר קפצתי וגאלתי אתכם ובהיותכם עוד מלוכלכין בטיט ועברו רק שני חדשים הכנסתי אתכם לחופה לקבל את התורה · וז"ש אתי מלבנון כלה · מלבנים וטיט לקחתיך מיד להיות כלה · וכמ"ש בש"ר טיט ולבנים לקחתיך ועשיתיך כלה : אפוקסנין · זה שם מין ארז כדאמר בב"ר פט"ו תאשור פקסינון : דריש ר' לוי בן סיסי כו' · גם הוא דורש אתי מלבנון כלה · כי הלבנים שעבדו בהם את ישראל והמלבן וכל ארגליא היו תמיד לזכרון לפני ה' וכמו דכתיב ותחת רגליו : זאת עד שלא נגאלו · פי' כי בעת שעבדו ישראל בלבנים היתה לבנת הספיר תחת רגליו זכר לצרתם ע"ש עמו אנכי בצרה · וכאשר נגאלו הוסרה משם · ואף כי הכתוב ותחת רגליו וגו' נאמר אחרי אשר כבר נגאלו · יש לפרש את הכתוב ויראו את אלהי ישראל אשר מתחלה היתה תחת רגליו לבנת הספיר · ועתה ראו שהוא כעצם השמים לטוהר · ויתר הדברים עי' במ"ר שם : עמכם הייתי · פי' שהשגחת הקב"ה מיוחדת היתה על ישראל בכל מקומות מושבותיהם · וזה הוא הכוונה בכ"מ שגלו ישראל שכינה עמהם : הה"ד אתי מלבנון כלה · פי' כי הכתוב יתפרש אתי מלבנון כלה בימי צרתכם · אתי מלבנון תבואי כאשר תגאלו לעתיד אהיה ג"כ עמכם : כל זמן שהיא מוכפשת באפר כביכול והוא כן אלא לכשיגיע אותו היום שישעיה אמר כנ"ל וקרוב לגירסא זו היא בב"ר פע"ה · ופי' כל זמן שכנסת ישראל מתפלשת באפר מרוב יגון ואנחה כמו כן כבוד אלהי ישראל בשפל ישב · וכשיבוא היום שנאמר בו התנערי מעפר ותתרומם קרן ישראל אז גם כבוד אלהי ישראל יגלה ויראה בארץ : ואומרים שירה · משום דטורי אמנה הם בגבול א"י ולכן משיכניסו לארץ תיכף יאמרו שירה · ודריש תשורי מלשון שיר וכן השני דורש מלשון תשורה כי הרש שניהם הוא שור : להביא אותה סרדיוטות · פי' כי השרים עצמם יביאו המנחה בידם · וזה תשורי כי תקבלו התשורה מראש אמנה מראש שניר וחרמון דהיינו ראשי הארצות הסן הנקרא אמנה ושניר וחרמון : ראויה היא ואינה ראויה לו כנ"ל · משום דלאיש האלהים הוא יקירא דשא בדידיה הוו עסקי · וגם ברישא כתיב ומה נביא לאיש והדר כתיב לאיש האלהים ש"מ שבידם היתה תשורה ראויה להביא לאיש אחר ואינה ראויה לאיש האלהים · כי התשורה מעטה היא ומה שאמר לו הנער הנה נמצא בידי רבע שקל כסף הכוונה אף כי מעטה היא בכל זאת יתרצה איש האלהים גם לזו : **לא כבר עשיתי לכם בימי חזאל** ·

וזה

ארבעים גמל · אמר ר' יהודה וכי כל טוב דמשק משא ארבעים גמל היה · אלא ללמדך שהיתה בידו אבן טובה ומרגליות שהיה ראוי ליתן בדמיהם כל טוב דמשק ואת אמרת ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק אלא הן עצמן עתידין להביא דורונות למלך המשיח · מה טעם (ישעיה ס"ו) והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות · א מהו ובכרכרות · רבי ברכיה בשם ר' יהודה אמר כאילין סביא דלית אינון (ד) יכולין מטענין בכל קדיקה ואינון מטעינין להון (ה) בבורותידא הה"ד (תהלים כ"ט) הבו לה' משפחות עמים · (ו) אמר ר' אחא עמים הבו לה' משפחות אין כתיב כאן אלא משפחות עמים הבו לה' כבוד ועוז · כשתהיו מביאין אותם לא תהיו מביאין דרך בזיון אלא בכבוד ועוז · באיזו זכות (ז) בזכות שאמרו שירה על הים · רב נחמן אמר בזכות ב אמנה שהאמין אברהם שנא' (בראשית ט"ו) והאמין בה' · רבי חלבו בשם ר' יוחנן אמר כתיב (שמות י"ד) וירא ישראל את היד הגדולה · דאדין אדדם ואינם מאמינים · אית בר נש דחמי ולא מהימן · הוי בזכות האמנה שהאמינו ישראל במצרים שנא' (שם ד') ויאמן העם : ג ד"א תשורי (ח) מראש אמנה · ג זה אברהם שכתוב בו והאמין בה' · מראש שניר וחרמון · זה יצחק · מה זה השניר שונא את הניר · כך לא נתנסה יצחק אלא פעם אחת בלבד · וחרמון · זה יעקב · מה חרמון זה כל טובו נתון בזוטו כך כהונה מיעקב · לויה מיעקב · מלכות מיעקב · ממעונות אריות · זה סיחון ועוג · מה הארי הזה שחוץ · כך היו סיחון ועוג שחוצים וגבורים · שלא היה בין זה לזה אלא מהלך יום אחד בלבד ולא זה בא לסיועו של זה ולא זה בא לסיועו של זה · מהררי נמרים · אלו הכנעניים · ומה הנמר הזה חצוף · כך הכנעניים הצופים הה"ד (יהושע ח') ולא נשאר איש בעי וגו' · ר' ברכיה בשם ר' אלעזר אמר ראוין היו ישראל לומר שירה על מפלתן של סיחון ועוג · וראוי היה חזקיהו לומר שירה על מפלת סנחריב דכתיב (ד"ה ב' ל"ב) ולא כגמול עליו השיב (לו) יחזקיהו · (למה) · כי גבה לבו · את חמי חזקיה מלך וצדיק ואת אמרת כי גבה לבו · אלא גבה לבו מלומר שירה אתא ישעיה לגביהון דחזקיהו וסיעתו אמר להון (ישעיה י"ב) זמרו ה' · אמרון ליה למה (שם) כי גאות עשה · אמרון ליה כבר מודעת זאת בכל הארץ · א"ר אבא בר כהנא אמר חזקיהו תורה שאני עוסק בה מכפרת על השירה · א"ר לוי אמר חזקיהו מה אנו צריכין לומר נסיו וגבורותיו של הקב"ה כבר מודעת זאת מסוף העולם ועד סופו · לא כבר עמד גלגל החמה באמצע הרקיע וראו נסיו וגבורותיו של הקב"ה עד סוף העולם · ר' ישמעאל בר' יוסי בשם ר' אבא אומר כבר ד פרעה מלך מצרים ותרהקה מלך כוש היו (ט) באותו הנס ובאו לסייע לחזקיהו · הרגיש בהן סנחריב · ומה עשה להם סנחריב הרשע · בערבית כפתן · בחצי הלילה יצא המלאך ונגפן להיילותיו של סנחריב הה"ד (שם ל"ז) ויצא מלאך ה' ויכה במחנה אשור · בשחרית השכים חזקיהו ומצאן כפותין · אמר דומה שלא באו אלו אלא לסייעני · התירן והלכו וספרו נסיו וגבורותיו של הקב"ה · הה"ד (שם מ"ה) כה אמר ה' יגיע מצרים וסחר כוש · (י) יגיע מצרים זה פרעה · וסחר כוש זה תרהקה מלך כוש · (שם) וסבאים אנשי מדה · אלו חיילותיהן · עליך יעבורו · זה חזקיהו וסיעתו · ולך יהיו · כבר מושלמין לך · אחריך ילכו בזיקים יעבורו · (יא) בקרקומניקיאה · ואליך ישתחוו · זו ירושלים · ואליך יתפללו · זו בית המקדש · ומה היו אומרין (שם) אך בך אל ואין עוד אפס אלהים · אמר ישעיה לפני הקב"ה רבש"ע (שם) אכן אתה אל מסתתר · מהו אכן · איכן אתה אל מסתתר · אכן יש בך (יב) דינמוס ואתה מסתתר · אמר לו (שם) אלהי ישראל מושיע · חוזר אני ומתנקם · ריב"ל אמר (יג) אילו אמר חזקיהו

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור פ"ז · ילקוט תהלים רמז תתל"ח : ב שמות רבה פרשה כ"ג : ג ילקוט כאן רמז תתקפ"ח : ד סדר עולם רבה פרק כ"ג :

חדושי הרד"ל

[illegible] מהמקרא ראיה גמורה ולא כבר עשה כו': (ד) יכלין מטעינן בגלוגדקא כצ"ל · וכדלקמן פ"ה פ"ד : (ה) בבורתידא · פי' מו"ע מין כסא מיוחד להוליך בה אדם ממקום למקום : (ו) אמר רבי אחא הבו לה' עמים אין כתיב כאן אלא הבו לה' משפחות עמים הבו לה' כבוד וכו' כצ"ל · ועי' בשוח"ט שם : (ז) בזכות שאמרו שירה על הים · שנאמר שם ויאמינו בה' ובמשה עבדו וכ"ה הגי' בילקוט בזכות האמנה של מצרים : (ח) מראש אמנה זה אברהם · עיין זוהר שמות ג' ושמ"ר פכ"ג : (ט) באותו הנס שבאו לסייע לחזקיה כצ"ל : (י) יגיע מצרים זה פרעה כו' · סדר עולם רבה פ' כ"ג : (יא) בקורקומניקא · כן הוא שם וכצ"ל פי' שלשלאות שעל סדים : (יב) יש בך דינמוס ואתה כצ"ל · וכן הוא במ"כ וילקוט · ובילקוט שמכירי תהלים כ' · ופי' כמ"ע בלשון גריקו"ם כח ויכולת : (יג) אלו אמר

מתנות כהונה

ובכן המנחה והתקרובת למלך המשיח אבל אני ומלדי אינה ראויה מאחר שכבר עשיתי כן לאליהם בימי חזאל וראוי שבפעם הזאת יהיה התשורה בדרך יותר יקר וזה כשיביאו את ישראל עצמן מנחה למלך המשיח : ואת אמרת כו' · כלומר ולכן אתה אומר ויקח מנחה וגו' : אלא הן עצמן עתידין להביאן דורונות גרסי' · פי' את ישראל בעצמן יביאום אל המלך המשיח ויש גירסות שונות במאמר זה ואינם מתיישבות היטב לכן לא הבאתים : כ"ג כאלין סביא כו' · פי' כמו זקנים הללו שאינם יכולים לסבול שיהיו נטענים אפילו בכל קדוקא שהיא עגלה קלה ונוחה ונושאים אותם בבורתידא והיא עגלה קלה ונוחה יותר ממנו והמה הכרכרות ועיין לקמן בפסוק קמתי ובספרי ריש פ' עקב ובמדרש קהלת בפסוק שבתי וראה תחת השמש : משפחות עמים · משמע אתם משפחות הגוים הבו העמים ר"ל שבטי ישראל שכל אחד ואחד נקרא עם בפני עצמו כמו שפרש"י בפרשת ויחי : הבו אותם · דרך כבוד ועוז : שאמר שירה · לשון תשורה קדרים : בזכות אמנה · לשון מראש אמנה קדרים : דאדין אדדם · י"ל עדיין הוא מוליך ומדדה אותם מתוך הים ועיניהם הרואות ולא יאמינו בתמיה ויבא כמעט כגי' הספר בשמות רבה בפ' אז ישיר ועיין שם ובספר יפה לא גרס ליה : אית בר נש כו' · בתמיה וכי יש בן אדם שרואה דבר מה בעיניו ולא יאמין בתמיה ואין זה האמנה : במצרים כו' · ובאותו זמן לא ראו עדיין שום נס ופלא : ה"ג מראש שניר זה יצחק : מה זה השניר כו' · י"ל שאותו הר שניר אינו מקבל חרישה וזריעה אבל בילקוט גרס מה ניר זה אינו מקבל זריעה אלא פעם אחת כך יצחק כו' : ה"ג לא נתנסה יצחק כו' : בזוטו · בתחתיתו : שחוץ · גוותן וגדול דעה : ה"ג ולא נשאר איש בעי וגו' · וסיפיה דקרא ובית אל אשר לא יצאו אחרי ישראל : ה"ג בספר יפה דכתיב ולא כגמול עליו השיב יחזקיהו כי גבה לבו ופסוק הוא בדברי הימים ב' סימן ל"ב : את חמי כו' · אתה רואה שחזקיה היה כו' או את חמי פי' בא וראה וכן עיקר : ה"ג בספר יפה א"ר לוי אמר חזקיה מה אנו צריכין לומר נסיו וגבורותיו של הקב"ה כבר מודעת זאת מסוף העולם ועד סופו לא כבר כו' : באמצע הרקיע · במלחמת עמלק ושמש בגבעון · ולכן לא אמר עכשיו שירה על שחזרה לאחוריה עשר מעלות : כפתן · קשרן : בקרקומניקיאה · ענינו שלשלאות וכבלי ברזל : איכן · כלומר איכן אתה נסתר מלהושיענו הלא בכל עת צרה אתה נמצאת לנו : דינמוס · כח ומשפט

פירוש מהרז"ו

ארבעים גמל וכן לעתיד · וזהו תשורי מראש אמנה שלעתיד תקבל מתנות כמו מלפנים ומראש מהיושבים על נהר אמנה כמ"ש מ"ב ה' י"ב הלא טוב אבנה ופרפר נהרות דמשק שהכתיב אבנה והקרי אמנה הרי שדברי המדרש לא כבר עשיתי רמוזים במקרא היטב : וכי וכו' משא ארבעים גמל · ולא יותר ועוד איך לקח הכל בידו ע"כ דורש על אבן טובה שלקח בידו שהיה שוה כל טוב דמשק ומ"ש מלא ארבעים גמל ענין אחר הוא : ואת אמרת ויקח בניחותא ופי' שלפי זה יכול אתה לומר ויקח מנחה בידו : אלא הן עצמן · פי' לא די שיביאו מתנות אלא שיביאו את ישראל עצמן למנחה : בקלקדיקה · עיין לקמן פסוק קמתי אני בגלקטיקה ועיין קה"ר פסוק שבתי מ"ש בשם מ"ע : הה"ד הבו לה' משפחות · מדרש תהלים מזמור פ"ז הובא בילקוט תהלים פ"ז בביאור : שירה על הים · וזהו תשורי מראש אמנה כמ"ש ויאמינו בה' ובמשה עבדו אז ישיר וכמ"ש בתהלים ע"ח ויאמינו בדבריו וישירו תהלתו ומ"ש מראש אמנה פירושו מראש ומקדם ומלפנים : כתיב וירא ישראל ויאמינו בה' ובמשה עבדו ולפי מ"ש כאן הדברים חסרים ביאור אך כאן בשיבוש אבן בשמ"ר פכ"ג סוף סימן ה' איתא ד"א תשורי מראש אמנה א"ר נחמיה לא זכו ישראל לומר שירה על הים אלא בזכות אמנה שנאמר ויאמן העם וכתוב ויאמינו בה' וגו' א"ר יצחק היו רואים כל אותם הנסים שנעשה להם ולא היה להם להאמין אלא אמר ר' שמעון ב"ר אבא בשביל האמנה שהאמין אברהם בה' שנאמר והאמין בה' ממנו זכו ישראל לומר שירה על הים שנאמר אז ישיר משה הוי תשורי מראש אמנה : ג מה זה השניר · מהו לשון שניר שלא מצאנו איזה מקום שנקרא שניר ע"כ דורש נוטריקון שונא ניר שונא ואינו רוצה שיחרשו בו משל על יצחק שונא ואינו מקבל את ממשלת היצר הרע עליו להביאו לידי נסיון ועי' מ"כ וכמ"ש ב"ר פרשה נ"ו סי' י"א ע"ש ותבין כאן : כך כהונה מיעקב · שהוא זוטא ותחתיתו של האבות ואחרון שבהם : הנמר הזה חצוף · כמ"ש עז כנמר : ולא נשאר איש בעי · והיו מתי מספר מעט כנגד ישראל והחניפו פניהם לרדפם : זמרו ה' · כי גאות עשה מודעת זאת בכל הארץ ומאחר שמודעת זאת בכל הארץ א"כ אינו צריך לזמר ולספר נפלאותיו שהכל יודעים ע"כ בהכרח לדרוש שמי שאמר זה לא אמר זה והענין מדבר שם באשור כמ"ש שם אשר יאמר מאשור וכרים הענין שורש ישי אשר עומד לנס עמים וגו' הייתו חזקיה : תורה שאני עוסק בה · אולי דורש תשורי מראש אמנה תשורי פי' אמור שירה והשיב מראש התורה שכתוב בה מראש מקדמי ארץ וכמ"ש לקמן פסוק ראשו כתם פז זו התורה : עמד גלגל חמה · באמצע הרקיע כמ"ש מ"ב כ' י"א וישב את הצל · ישעיה ל"ח ח' ותשב השמש עשר מעלות וגו' : תרהקה מלך כוש · כמ"ש מ"ב י"ט ט' וישעיה ל"ז ט' וישמע על תרהקה מלך כוש לאמר יצא להלחם אתך היינו מ"ש בפסוק ז' שם הנני נותן בו רוח ושמע שמועה ושב אל ארצו והפלתיו בחרב בארצו ודעת חז"ל והוא עומק פשט המקרא שמע שמועה של תרהקה מלך כוש והלך לו מירושלים להלחם אתו והיה מעט ריוח לחזקיה ועמו וכבש את תרהקה ושב לירושלים עם תרהקה שהביאו עמו ומ"ש וימצא את מלך אשור נלחם על לבנה וגו' בהכרח לומר שזה היה אחר שבא ממלחמת תרהקה · וא"כ מ"ש והפלתיו בחרב בארצו היינו מ"ש בסוף ל"ח בישעיה וישב בנינוה וגו' ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב וגו' ולא היה זה במלחמת תרהקה ודוק מאד ועל כן היה דעת תרהקה לעזור לחזקיה ומ"ש פרעה מלך מצרים בהכרח לומר על שכתוב שם במ"ב ובישעיה הנה בטחת על משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים וגו' וכן פרעה מלך מצרים לכל הבוטחים עליו הרי שהיה עינו עליו לרעה ונלחם בו וכבשו ג"כ והביאו עמו וכמ"ש מפורש בישעיה כ' כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וגו' וחתו ובושו מכוש מבטם ומן מצרים תפארתם וגו' הנה כה מבטינו אשר נסנו שם לעזרה להנצל מפני מלך אשור ואיך נמלט אנחנו היינו שישראל אמרו כן וזהו מ"ש בישעי' מ"ה י"ד יגיע מצרים וסחר כוש וגו' עליך יעבורו ולך יהיו אחריך ילכו בזיקים יעבורו וגו' והיכן מצינו שהיו מצרים וכוש ביחד בגולה כזה היינו מ"ש בישעי' כ' הנ"ל שבי מצרים וגלות כוש ואסרום וכפתם מלך אשור אחר שהביאם עמו על חזקיהו וכוון שהרגים שדעתם נוטה אחר חזקיה כפתם וזהו בזיקים יעבורו · מה נפלאו דברי חז"ל ומה עמקו דרשותיהם והם מפורשים בכתוב ע"פ מדה י"ז ומדה ס' : בחצי הלילה יצא המלאך · שזה היה בליל פסח וכמ"ש השיר יהיה לכם כליל התקדש חג היינו שאמרו הלל על הפסח כמו במצרים וכמו שם עבר ה' לנגוף בחצי הלילה כך כאן המלאך בחצי הלילה : בקרקומניקיא · הערוך לא הביאו רק המוסיף ערוך הביאו ופירושו בלשון יוני טבעות של כבלים : יש בך דמנוס ·
הובא

יפה קול

וזה מראש אמנה כי חזאל היה מלך וראש באמנה אשר היא מדמשק וכמו דכתיב הלא טוב אמנה ופרפר נהרות דמשק · והכוונה כי משם תקחו מופת למה שתקבלו התשורה לעתיד : אלא הן עצמן עתידין כו' · צ"ל וכן הן עצמן כו' והן הן הדברים האמורים למעלה מהסרדיוטות : (כאלין סביא כצ"ל · פי' כאשר ירקדו ויקפצו הצבאים הללו כן יהיו הכרכרות · וז"ש דלית אינון יכולין מטעינין בכלקדיקה וזה שכסא שבו היו נושאין בני אדם הנכבדים ואת הכסאות האלה א"א לשאת בצבאים כי המה ירקדו ויקפצו · אבל ישאו בידים וזה ואינון מטעינין להון בבורתידה כי המנחה יביאו בידיהם) : באיזו זכות בזכות שאמרו שירה כו' · זו גירסא מוטעת היא כי מה ענין התשורה למלך המשיח ולשירת הים · אבל כצ"ל

ידי משה

הולך ומקימה כך הנמשל בישראל וז"פ עתה אקום יאמר ה' וזה שאמר כי נעור ממעון קדשו וק"ל · או י"ל ע"ד שאמרינן לעיל בג' שעות שהקב"ה פורע מן עשו וקשה למה דוקא בג' שעות לזה מפרש כי נעור ממעון קדשו פי' שזמן תפלה בכל יום ג' שעות : ראוין היו ישראל לומר שירה וכו' · ובמדרש סוף חקת איתא וז"ל ראוים היו ישראל לומר שירה על מפלתו של סיחון כדרך שאמרו שירה על מצרים אלא שהמתינו עד שבא דוד ואמר למלכה מלכים וגו' לסיחון וגו' וקשה להבין מאד וכי אם יהיה חייב אדם לומר שירה ישייר לאדם אחר וכ"ל דה"פ ע"ד שאחז"ל עמון ומואב טיהרו בסיחון פירשו התוספות בגיטין

באיזו זכות אמרו שירה ר"נ אמר בזכות אמנה · והכי איתא בש"ר פכ"ג בשביל האמנה שהאמין אברהם להקב"ה דכתיב והאמין בה' ממנה זכו ישראל לומר שירה על הים · ופה חסר מה דאיתא בש"ר לא זכו ישראל לומר שירה אלא בזכות האמנה דכתיב ויאמינו בה' ועל זה מקשה ר"ח בשם ר"י כיון דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה בע"כ היה להם להאמין ומה זו רבותא של אמונתם · ובמקום דאדין אדדם צ"ע רואין אבודים ואינם מאמינים · וזה הוא התמיהה היש איש שרואה בעיניו ולא יאמין : זה אברהם · פי' כי לעתיד יאמרו ישראל שירה בזכות האבות וכדגרסינן בש"ר פכ"ג עתידין ישראל לאמר שירה לע"ל שנאמר שירו לה' שיר חדש וגו' ובאיזו זכות אומרין ישראל שירה בזכות אברהם וכו' : מה זה השניר שונא את הניר לכך לא נכנס יצחק אלא פעם אחת כצ"ל · ופירושו כי השניר הוא הר קשה ורק בקושי הוא מקבל חרישה כן יצחק לא כנס אשה רק פעם אחת · שאע"פ שאשתו היתה עקרה לא לקח לו אשה אחרת כמו שעשו אברהם ויעקב והפעל חרישה ידועה נופל גם על הזווג · וכמו לולי חרשתם בעגלתי · ובילקוט הגירסא לא נתנסה וזה הוא טעות דמוכח כי מצינו ביצחק עוד נסיונות מלבד נסיון העקידה נתנסה גם ברעב · ועי' עוד בב"ר פס"ד ופס"ה וכן במדרש קהלת גבי והאלהים יבקש את נרדף חושב את רדיפת פלשתים ליצחק לנסיון : ממעונות אריות זה סיחון ועוג · פה יש חסרון וכצ"ל ממעונות אריות זו גלות בבל ומדי מהררי נמרים זו אדום וכ"ה בש"ר ובא"ז איתא ד"א ממעונות אריות זה סיחון ועוג : ראוין היו ישראל לומר שירה על מפלתן של סיחון ועוג · ודריש תשורי מראש אמנה כי לעתיד אשר ישורו בסרי אמנה היה ראוי להיות השירה הזאת מראש שניר וחרמון שהם הרים סביבות ירושלים אשר שם נפל סנחריב כאשר צר על ירושלים · וכן ממעונות אריות דהיינו במפלת סיחון ועוג דאיקרו אריות כדלעיל : תורה שאני עוסק בה כו' · דריש מודעת זאת ואין זאת אלא תורה כמ"ש וזאת התורה : מהו אכן איכן אתה אל מסתתר · פי' כי מלת אכן בא בכ"מ לחזק ולאמת דבר הנודע לו מקדם וזה כי אל גוא אל מסתתר אינכו דבר חדש לנביא והכל יודעים זאת מכבר לכן מפרש אכן כמו איכן ופירושו איפה אתה
אל

שירה על מפלת סנחריב היה נעשה הוא מלך המשיח וסנחריב גוג ומגוג והוא לא עשה כן (יג) אלא אמר (תהלים כ') עתה ידעתי כי הושיע ה' משיחו וגו' אלה ברכב וגו' · (יד) מה כתיב בתריה (שם) ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו :

א [ט] **לבבתני** אחותי כלה לבבתני · אמר הקב"ה (א) לב אחד היה לכם במצרים ונתתם לי שני לבבות · לבבתני באחד בעיניך · בדם הפסח ובדם המילה · באחד ענק מצורוניך · זה משה המיוחד והגבור שבשבטיך · ד"א לבבתני אחותי כלה · אמר הקב"ה לב אחד היה לכם בים ונתתם לי שני לבבות · לבבתני באחד מעיניך · שעמדתם לפני על הר סיני ואמרתם (שמות כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · באחד ענק מצורוניך · זה משה המיוחד והגבור שבשבטיך · ד"א לבבתני אחותי כלה אמר הקב"ה לב אחד היה לכם במדבר ונתתם לי שני לבבות · לבבתני באחד מעיניך · בהקמת המשכן שנאמר (במדבר ס') וביום הקים את המשכן · באחד ענק מצורוניך · זה משה המעולה בשבטים · אית דאמרי [א] נשי דור המדבר כשרות היו · כיון שהגיעו לאותו מעשה עמדו ונמלכו עצמן ולא נתנו כלום מנזמיהן למעשה העגל · וכיון ששמעו שהן אסורות להן מיד נעלו דלתותיהן · דבר אחר לבבתני אחותי כלה · אמר הקב"ה לב אחד היה לכם במרגלים ונתתם לי שני לבבות · זה יהושע וכלב שנא' (במדבר ל"ב) בלתי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון וגו' באחד ענק מצורוניך · זה משה המיוחד והגבור שבשבטיך · ד"א לבבתני אחותי כלה אמר הקב"ה לב אחד היה לכם (ב) בשטים ונתתם לי שני לבבות · לבבתני באחד מעיניך · זה פנחס · שנאמר (תהלים ק"ו) ויעמוד פינחס ויפלל ותחשב לו לצדקה · באחד ענק מצורוניך · זה משה :

א [י] **מה** יפו דודיך אחותי כלה · ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן אמר (א) [ב] בעשרה מקומות נקראו ישראל כלה · שיתא הכא · וארבעה בנביאים · שיתא הכא · אתי מלבנון כלה · לבבתני אחותי כלה · מה יפו דודיך אחותי כלה · תטופנה שפתותיך כלה · גן נעול אחותי כלה · באתי לגני אחותי כלה · הא שיתא · וארבעה בנביאים (ירמיה ז') קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה · (ישעיה ס"א) וככלה תעדה כליה · (שם מ"ט) ותקשרים ככלה · (שם ס"ב) ומשוש חתן על כלה · וכנגדן [ג] לבש הקב"ה עשרה לבושין (תהלים צ"ג) ה' מלך גאות לבש הרי א' · לבש ה' עוז הרי ב' · התאזר הרי ג' · (ישעיה נ"ט) וילבש צדקה כשרין הרי ד' · (שם) וילבש בגדי נקם הרי ה' · תלבושת הרי ו' · ויעט כמעיל קנאה הרי ז' · (שם ס"ג) זה הדור בלבושו הרי ח' · מדוע אדום ללבושיך הרי ט' · (תהלים ק"ד) הוד והדר לבשת הרי י' · כדי ליפרע מאומות העולם שבטלו מישראל עשרת הדברות שהיו מצמצמים עליהן ככלה · וריח שמניך מכל בשמים · אמר ר' שמואל בר נחמן מה שמן זה חלק על ידי שאת מפטמו את מריח בו כמה ריחות · (ב) כך הפסוק הזה את דורש ומוצא בו כמה טעמים טובים :

א [יא] **נפת** תטופנה שפתותיך כלה ר' דרוסא ור' ירמיה בשם רבי שמואל בר יצחק (א) ששים רבוא נביאים עמדו להם לישראל בימי אליהו · ר' יעקב בשם ר' יוחנן אמר מאה ועשרים רבוא · דא"ר יוחנן מגיבת ועד אנטיפטרס ששים רבוא עיירות ואין לך עיירות מקולקלות בכלן כבית אל ויריחו שאררה יהושע · בית אל ששם היו שני עגלי זהב של ירבעם עומדים · כתוב אחד אומר (מלכים ב' ב') ויצאו בני הנביאים אשר בבית אל אל אלישע · נביאים אין פחות משנים · ולמה לא נתפרסמה נבואתן שלא היה צורך לדורות אמר מעתה (ב) כל נבואה ששעתה והיתה צורך לדורות נתפרסמה וכל נבואה שהיתה שעתה ולא היתה בה צורך לדורות לא נתפרסמה · אבל לעתיד לבא הקב"ה מביאן ומפרסם נבואתן הדא הוא דכתיב (זכריה י"ד) ובא ה' אלהי כל קדושים עמך · רבי ברכיה בשם רבי חלבו אמר כשם שעמדו לישראל ששים רבוא של נביאים · כך עמדו להם ששים רבוא של נביאות · ובא שלמה ופרסמן שנאמר (ג) נפת תטפנה שפתותיך כלה · ר' הונא ורבי חלפתא קיסרייה בשם ר' שמעון בן לקיש אמרי [ד] מה כלה זו מתקשטת בעשרים וארבעה תכשיטין · ואם חסרה היסור דבר אחד מהן אינה כלום · כך ת"ח צריך שיהא רגיל בכ"ד ספרים · ואם היסר אחד מהם אינו כלום · ר' הונא בשם רשב"ל מה כלה זו צנועה כך ת"ח צריך שיהא צנוע · ר' חלפתא בשם

מסורת המדרש א לקמן פרשה ו' · ועיין תנחומא סדר כי תשא סי' י"ט : ב דב"ר סוף פרשה ב' · ילקוט ישעיה רמז שס"ו · ילקוט כאן רמז תתקפ"ח : ג פסיקתא רבתי פיסקא דשוש אשיש פ' ל"ז · עיין מדרש תהלים מזמור נ"ג · ילקוט תהלים רמז תתמ"ד · פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ"ב : ד שמ"ר פ' מ"א · תנחומא סדר תשא סימן ע"ז · ילקוט תשא רמז שנ"א :

חדושי הרד"ל

חזקיהו שירה כו' היה נעשה כו' (סנהדרין צ"ד) : (יג) אלא אמר עתה ידעתי כו' · פי' ידעתי אני לעצמי ולא פרסמה לרבים ע"י שירה ולגי' המ"כ דל"ג ליה יש לגרוס שאמר עתה ידעתי ומביא ראיה ממקרא זה שקרא על עצמו הושיעה ה' משיחו : (יד) מה כתיב בתריה ה' הושיעה · כלומר שאע"פ שקרא עצמו משיחו חזר וצפה ברוה"ק שעדיין לא באה הגאולה והתפלל ה' הושיעה וכו' (וכענין שאמרו ביעקב כשראה שמשון יוצא ודן וחשב שהוא משיח וראה שאינו התפלל לישועתך קויתי ה') :
(א) לב אחד היה לכם במצרים ונתתם לי ב' לבבות · נראה פי' לב אחד · היינו שהיה לבם חלוק שהיה לב יצה"ר סר מאחרי ה' ואח"כ שבו ונתנו ב' לבבות שייחדו לבבם לה' (ושני לבבות אפשר מלבבתני דרש ליה כדאמרי' (בב"ב י"ב) דלשון ולבב משמע שתי לבבות (ועי' ב"ר פמ"ח על וסעדו לבכם) אלא שפה פי' שתי לבבות חלוקות כהסכמן ע"ש) : (ב) בשטים ונתתם לי שתי לבבות ע"י פנחס כדלעיל פ"א פ"י :
(א) בעשרה מקומות נקראו ישראל כלה · דב"ר סוף פ' ב' · ועיין ילקוט ישעיה ס"א : (ב) כך הפסוק הזה כל מה שאתה דורש אתה מוצא בו כ"ה בילקוט :
(א) ס"ר נביאים עמדו כו' · רו"ר פ"א פ"ב איכ"ר פ"ב פ"ב וספ"ד ועי' סע"ר פ"פ כ"א : (ב) כל נבואה כו' צורך לדורות כו' · עיין (מגילה י"ד) : (ג) נופת תטופנה כו' · דרש תטופנה לשון נבואה :
הטורה

פירוש מהרז"ו

הובא במוסף ערוך פי' בלשון יון כח ויכולת עכ"ל וא"כ למה תסתתר : **אלא אמר** עתה ידעתי וגו' · במזמור יענך ה' ביום שכל המזמור שייך על צרת סנחריב ומפלתו ואמר חזקיה שעתיד ה' להושיע את משיחו כי אני איני המשיח :

א לב אחד · פי' שהלב יש בו שני חללים חלל הימיני ליצר טוב וחלל השמאלי ליצה"ר וכשנכשלים באיזה חטא הרי הלב חלוק חלק ליצה"ט וחלק ליצה"ר וכשעושים תשובה גם היצה"ר משלים עם היצ"ט ושני לבבות להשי"ת ובמצרים היה הרבה שהיו עובדים גם לעבודת כוכבים ובגאלם עשו תשובה ושני הלבבות להשי"ת וע"כ כתוב שתי פעמים לבבתני : באחת מעיניך בדם פסח · פי' במעט מצות ומעט זכות ע"כ נתן להם מצות פסח ומילה שיהיה להם זכות להגאל · וכן אצל הים לב אחד כמ"ש וימרו על ים בים סוף ואח"כ עשו תשובה והאמינו ואמרו שירה : שעמדת על הר סיני · בזכות דבר אחד של נעשה ונשמע : לב אחד במדבר · כמ"ש כמה ימרוהו במדבר ועשו העגל ואח"כ בתפלת משה ובצווי עשיית המשכן נתקנו : נשי דור המדבר כשרות · ועליהן נאמר באחד ענק מצורוניך ויק"ר פ"ב סי' א' לקמן פסוק יפה את רעיתי : לאותו מעשה של עגל שאהרן אמר את הנזמים אשר באזני נשיכם וכתיב ויתפרקו כל העם את הנזמים אשר באזניהם ולא מאזני נשיהם כי לא רצו ליתן : וכיון ששמע שהן אסורות · כשנצטוו על טומאת נדה ויולדות וזיבות ועל העריות מיד קבלו ואצל הזכרים כתיב וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו על עסקי משפחותםשעל העריות :

א בעשרה מקומות · עי' כל זה בדברים רבה סוף פרשה ב' ומה שכתבתי בפירושו :

א ששים רבוא נביאים עמדו · שלשון הטפה שייך בנביאים כמ"ש מיכה ב' ו' אל תטיפו יטיפון לא יטיפון לאלה עוד שם פסוק י"א אטיף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה : ריש רות רבה · ס' רבוא נביאים לס' רבוא עיירות נביא לכל עיר : כבית אל ויריחו · יריחו שאררה יהושע בית אל ששם היה עומד עגל אחד משני עגלים שעשה ירבעם כמ"ש מ"א י"ב כ"ט וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן : כתוב אחד אומר · צ"ל וכתיב ויצאו בני הנביאים וכ"ה ברות רבה שם וק"ו הוא ומה בעיירות מקולקלות ב' נביאים ק"ו בשאר העיירות שהיו לא פחות משני נביאים : ובא ה' אלהי כל קדושים עמך · בעת תחיית המתים יבואו כל הצדיקים וכל הנביאים שמעולם :
יושבת

מתנות כהונה

ומשפש מלשון דימוס : ה"ג היה הוא נעשה מלך כו' · עיין כל זה בפרק חלק דף צ"ד : והוא לא עשה כן · בים ספרים אינו : ברכב וגו' גרסינן :

לבבתני: היה לכם · כלומר היה לי עליכם : לבבתני באחד מעיניך · ואתו הלב השני : ה"ג בים ונתתם לי ב' לבבות לבבתני באחד מעיניך שעמדתם כו' · עד היה לכם במדבר ונתתם כו' : ה"ג אית דאמרי נשי כו' : באחד ענק · מדבר בנשי המדבר : שהן אסורות כו' · מפני שבעליהן היו עובדי עבודת כוכבים : נעלו דלתותיהן · מלהבעל להם : ה"ג לב א' היה לכם בשטים ונתתם לי שני לבבות : לבבתני באחד כו' זה פנחס · באות אמת כתב גירסו' שונות בפסוק זה וגירסת שספר הכתובה פה פירושו כמו שכתבתי :

מה יפו : עשרה לבושין כו' · עיין כל זה באלה הדברים רבה סוף פרשת ואתחנן שמונה אותם בדרך אחרת : מצמצמין · מחוברים ומקושטים : חלק · פשוט בלי טעם וריח :

נפת תטפנה : נביאים אין פחות כו' · ואם שם היו שנים באחרות על"ו : ששעתה · כלומר שהיה בה צורך לשעתה ולעתיד ובילקוט בשם סדר עולם לא גרס לשעתה : מביאן כו' · עיין במדרש קהלת בפסוק אין זכרון : ה"ג וכל נבואה שהיתה שעתה ולא כו' : בבכ"ד תכשיטין · המזכרים בספר ישעיה ועיין בשמות רבה פרשה מ"א :

ידי משה

שאף הגופים נקנו להם פי' מה שמצאו בסיחון נכסות ממון ומותב הותרו לישראל להמיתן רק שמ"מ נתייראו ישראל כי פן שלחו ידם באותן שראוים נגאת מהם שני הפרידות ע"ד שאחז"ל אל תצר את מואב בשביל שני פרידות ע"כ המתינו לומר שירה עד שבא דוד א"כ כבר יצאו אותן שני הפרידות ושפיר אמר דוד שירה ודו"ק : וכיון ששמעו שהן אסורות להן · פי' מ"כ אין לו שחר ול"נ ע"ד דאיתא בפרקי רבי אליעזר שלא היו הנשים נדות כל זמן שהיה השכינה ביניהם ובחרדת ואימת השכינה סילקה דם הנדה ולא היו טמאות וא"כ אחר שחטאו בעגל חזרו הנשים להיות טמאות בטומאת הנדה וזה הוא כוונת המדרש כאן : ששים רבוא נביאים עמדו להם לישראל · שמעתי לפי שמצינו שנשמת משה היה כלול מששים רבוא וכל נביא קבל נבואה ממשה ולפיכך נקרא נביאים דברי קבלה לפי שקבלו נבואתם

יפה קול

אל מסתתר · ולפי שמלת אכן אינה יוצאת ממסורתה העצמית לכן אמר עוד אכן יש בך דינמוס פי' אף כי הסתרת פניך מאתנו אבל כחך רב לך לעולם להושיע ולהציל · ויבוא יום אשר כבודך יגלה שנית לפנינו : **אלא אמר עתה ידעתי וגו'** · פי' כי התפלה אשר ה' יושיע את משיחו נגד אלה אשר באו בסוסים וברכב וזה סנחריב · וע"ז אמר עתה ידעתי כי הושיע ה' משיחו · וז"ש המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד וכל זה היה בימי חזקיהו · והכתוב ה' הושיעה וגו' קאי על תפלה לעתיד על מלך המשיח : **לב אחד היה לכם במצרים כו'** · פי' כמו דאמרינן בפ' הרואה בכל לבבך בב' יצריך · ובמצרים לא היה לבם שלם עם ה' רק מצד אחד · ואח"ז מלאו אחרי ה' ונתן להם ב' לבבות לעבדו בשני יצרים · ומ"ש לבבתיני באחד מעיניך זו דם הפסח ודם המילה פי' כי בכל אחד מהם היה לבבם שלם · ואית דגרים המד"א ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך · ולפ"ז י"ל דעל שם ואראך קאמר באחד מעיניך כלומר

מהראיות שראיתי כן : **לב אחד היה לכם בים ונתתם לי ב' לבבות** · באחד מעיניך שעמדתם על הים וראיתם מראים שאצבע זה אלי ואנוהו · באחד ענק מצורוניך זה משה המיוחד והגבור שבשבטיך ד"א לבבתיני וגו' לב אחד היה לכם בסיני ונתתם לי ב' לבבות · באחד מעיניך שעמדתם לפני הר סיני וכו' כצ"ל · ומ"ש לב אחד היה לכם בסיני היינו סמוך לבואם בהר סיני שאז לא היה לבבם שלם שברפידים רפו ידיהם מן המצות והיו נוסעים וחונים במחלוקת עד שבאו לסיני ושם היה לבבם שלם ואמרו נעשה ונשמע : **זה יהושע וכלב** · ופי' מאחד מעיניך כמו מעיני העדה · ובאחד יספרש בכל אחד מעיניך : **וכנגדן לבש הקב"ה י' לבושין כו'** · הנה עשר פעמים כלה המנויים פה בא לרמז לעשרה ענינים אשר ישראל נדמו לה נגד הקב"ה · הא' היחוד והדבקות אשר בני ישראל דבקו בה' כיחוד אשה לבעלה ועז"א דאיתא בקרא וארשתיך לי · ועוד רבים אשר ישראל נמשלו לאשה והקב"ה לאיש ועז"א אתי מלבנון כ"ה שמדבק בו לבד ולא לזולתו · והב' הוא האהבה והחבה אשר בין איש לאשתו ועז"א לבבתיני אחותי כלה כי הקב"ה יאהבנו כאשר יאהב החתן את הכלה · והג' הוא היופי והסדר כי כל כלה יפה ונאוה היא בקישוטיה ועז"א מה יפו דודיך אחותי כלה · והד' מתק הלשון לדרוש תורת ה' ברבים היטיב ערבים לאזני השומעים ועז"א נופת תטופנה שפתותיך כלה · והה' ענין הצניעות אשר בה ישראל יתפאר נגד כל העמים הקדמונים · ועז"א גן נעול אחותי כלה דנאמר על הצניעות · הו' היופי במעשים הטובים ונקיות ממעשים הרעים אשר בזה תתהדר הכלה ועז"א באתי לגני אחותי כלה אריתי מורי וגו' שכל זה כנוי לקבול הנחת במעשים הטובים וכמו שדרשוהו לקמן על מעשה הקרבנות · הז' כי בני ישראל מושפעים מאת ה' ולא ע"י אמצעי כי חלק ה' עמו · וככלה המקבלת שפע מן החתן בעצמו · ועז"א קול חתן וקול כלה · הח' הדעת והטוב טעם אשר בו תעדה הכלה כליה · וכמו דמשוה לקמן בפסוק נפת תטופנה מה כלה מקשטת בכ"ד תכשיטין כך ת"ח כו' ועז"א וככלה תעדה כליה · הט' כי כמו שהאשה היא עזר לבעלה להוליד בנים כן בני ישראל כשעושים רצונו של מקום מוסיפים כח בגבורה של מעלה ועז"א ותקשרים ככלה שנאמר על רבוי הבנים שיקבצו ויבואו לה · היו"ד ענין השמחה כי כל חתן ישיש וישמח באשתו אשר יקחנה · וגם הקב"ה כ"י ישמח ויעלוז אם ייטיב לישראל ועז"א ומשוש חתן על כלה · והנה אם יעשה האיש מצות ה' כתיקונם ירבה שכרו מאד · אבל כאשר גלו ישראל מארצם אף כי יקיימו את המצות מ"מ לא יוכלו לשמרן בכל פרטיהן ודקדוקיהן ויעשו אותן בגלגלות ולכן ילבש ה' בעשרה לבושים לקחת נקם לעתיד מהעמים שבטלו מישראל לעשות את עשרת הדברות שהיו מצמצמין עליהן לעשות ככלה המשתדלת לעשות רצון בעלה כפי יכלתה אם רב אם מעט : **מה שמן זה חלק כו'** · פי' כי השמן בעצמו הוא חלק ופשוט בלי כל טעם וריח · והריח בשמן יבוא רק מן הפיטום אשר יפטמו אותו בבשמים ואז ינעם השמן יותר מן הבשמים כן הוא הפסוק הזה בלי תורה שבע"פ הוא חלק ופשוט · ורק אם הפטם את תורה שבכתב עם תורה שבע"פ אז ימצאו בתורה כמה טעמים טובים : **ששים רבוא נביאים עמדו להם לישראל בימי אליהו** · כי בימיו פרסם הנבואה כדאיתא בתוספתא דסוטה עד שלא נגנז אליהו היתה רוח הקדש מרובה בישראל כו' · וגם כיון שאז נמשכו רבים אחרי אחאב ואיזבל לכן הוצרכו לנביאים רבים להוכיח את העם · ולפי שנבואתם היתה רק לדורם לכן לא נכתבו בספר : **ובא שלמה ופרסמן** · כי הכתוב לא פרסם נבואתן שאין כבוד ה' לחוקק לנבואת אלה כמ"ש
בב"ר

ריש לקיש מה כלה זו יושבת בפוריא ואומרת ראו שאני (ד) טהורה וזו עדותי מעידה עלי · כך ת"ח צריך שלא יהא בו דבר של דופי · (ה) רבי אלעזר בר"ש ור' יוסי בר חנינא ורבנן · ר' אלעזר אומר כל מי שהוא אומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין לשומעיהן (ו) כסולת זו שצפה על גבי נפה נוח לו שלא אמרן · ר' יוסי אומר כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין על שומעיהן כדבש זה שבא מצוף נוח לו שלא אמרן · רבנן אמרי כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין על שומעיהן (ז) כדבש וחלב המעורבין זה בזה נוח לו שלא אמרן · רבי יוחנן וריש לקיש · ר' יוחנן אמר כל מי שאמר דברי תורה ברבים ואינן ערבין לשומעיהן (ח) ככלה זו שעריבה על בני אדם בחופתה נוח לו שלא אמרן · ריש לקיש אמר כל מי שאמר דברי תורה ואינן ערבין על שומעיהן ככלה זו שערבה על בעלה בשעת חופתה נוח לו שלא אמרן: ב דבש וחלב תחת לשונך · ר' ברכיה אמר (ט) אין משקה סורח יותר ממשקה זה שתחת הלשון ואת אומר דבש וחלב תחת לשונך · אלא (י) אם הלכות קהות תחת לשונך דבש וחלב הלכות המאוששות עאכ"ו · אמר ר' לוי אף הקורא מקרא בענוגו ובניגונו עליו נאמר דבש וחלב תחת לשונך · וריח שלמותיך כריח לבנון · כתיב (בראשית כ"ז) ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו · א א"ר יוחנן אין לך דבר שריחו רע וקשה יותר משטף של עזים והוא אומר וירח את ריח בגדיו · אלא ב כיון שנכנס יעקב אבינו נכנס עמו גן עדן · הדא דאמר ליה ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' · כיון שנכנס עשו הרשע אצל אביו נכנס עמו גיהנם מה טעם (משלי י"א) בא זדון ויבא קלון · הדא דאמר ליה מי אפוא מי נאפה בתנור זה · השיבו רוח הקדש הוא הצד ציד · ג שאל ר' אלעזר בר"ש את ר"ש בר' יוסי בן לקוניא חמוי אמר ליה כלי קוריום יצאו עם ישראל למדבר · אמר ליה לאו · אמר לו מהיכן היו לובשין כל אותן מ' שנה שעשו ישראל במדבר · אמר לו ממה שהלבישום מלאכי השרת הה"ד ואלבישך רקמה · רבי סימיי אמר פורפירא תרגם עקילס איפליקתא · אמר ליה ולא היו כלים · אמר לו ולא קרית מימיך (דברים ח') שמלתך לא בלתה מעליך · אמר ליה ולא היו גדלים · אמר ליה צא ולמד מן החלזון שכל זמן שהוא גדל נרתיקו גדל עמו · אמר ליה ולא היו צריכין תכבוסת · אמר ליה הענן היה שף בהם ומגהיצן · אמר ליה ולא היו נשרפים · אמר ליה (א) צא ולמד מן אמיינטון הזה שאינו מתגהץ אלא באור · אמר ליה ולא היו עושין כנמיות · אמר ליה אם במיתתן לא עשו בחייהן עשו · ולא היו עושין ריח רע מריח הזיעה של גופן · אמר ליה מתגעגין היו בעשב הבאר הה"ד (תהלים כ"ג) בנאות דשא ירביצני · והיה ריחן נודף מסוף העולם ועד סופו · בא שלמה ופירש וריח שלמותיך כריח לבנון:

א [יב] גן נעול אחותי כלה · ד רבי יהודה בר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי למלך שהיו לו שתי בנות אחת גדולה ואחת קטנה · ולא נפנה להשיאן · והניחן המלך שנים הרבה והלך למדינת הים · ועמדו הבנות (א) מיחו על עצמן והשיאו עצמן לאנשים · והיתה כל אחת מהן נוטלת חותם של בעלה וסימנטירין שלו · לאחר ימים בא המלך ממדינת הים ושמע קול הבריות מליזין אחר בנותיו ואומרים כבר זנו בנותיו של מלך · מה עשה הוציא כרוז ואמר כל עמאי יפקון לקמפון · בא (ב) וישב עליה בפרוזדור · אמר להן בנותי כך עשיתן וקלקלתן את עצמכן · מיד הוציאו כל אחת ואחת חותם בעלה וסימנטרין שלו · קרא לחתנו אמר לו למי את עשוי חתן · אמר לו אני התנך הראשון לבתך הגדולה · אמר לו זה מה הוא · אמר לו זה חותם שלי וזה סימנטרין שלי · וכן לשני · באותה שעה אמר המלך בנותי גדורות מהערוה ואתם מליזין ומבזין אותם · חייכם אני עושה בכם דינין · כך הן האומות לפי שהיו מונין לישראל ואומרים (שמות א') ויעבידו מצרים את בני ישראל · אם בעשותן הן מכריחין כל שכן בגופן ובנשותיהם · באותה שעה אמר הקב"ה אחותי כלה גן נעול · מהו גן נעול · אמר הקב"ה גנתי נעולה והיא מתגניא · אמר רבי פנחס באותה שעה קרא הקב"ה למלאך הממונה על ההריון ואמר צא וצור אותן בכל קטורים של אבותן · עיקר אבותיהן למי היו דומין לגדולי

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה ס"ה · ילקוט סדר תולדות רמז קט"ו : ב ב"ר שם · תנחומא סדר תולדות סי' י"א : ג מדרש תהלים מזמור כ"ג · ילקוט סדר עקב רמז תת"ג · וילקוט תהלים רמז תרצ"א : ד ילקוט סדר בשלח רמז רכ"ו · ילקוט סדר אמור רמז תרנ"ז · וילקוט סדר פינחס רמז תשע"ג · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ויהי בשלח סימן מ"ז כל הענין :

חדושי הרד"ל

(ד) טהורה (שלא זינתה בבית אביה) וזו עדותי מעידה על דם בתולים ומ"ש יושבת לפ"ז במטתה · ואם סירוסו באפריון יתפרש מעידה עלי שאני יושבת באפריון בפרהסיא ואין מי שיגיד שמשמע עליה דבר רע · וכילקוט הגי' הראשה פרוע לעיני כל וכדתנן פ"ב דכתובות : (ה) ר"א וריב"ח ורבנן כצ"ל ומלת בר"ש ט"ס : (ו) כסולת זו שצפה כו' כדבש שבא מצוף · נראה דשניהם דרשי לשון נופת וכדאמרת מדבש ונופת צופים · ואולי לטעמיה בירושלמי בסוטה פ"ט ה"ג דפליגי בפי' נופת צופים דר"א דבש הבא מן הצופים וריב"ח אמר סלת נפה ע"ג נפה : (ז) כדבש וחלב המעורבין כו' · דרש מדכתיב בתריה דבש וחלב תחת לשונך אז תטופנה שפתותיך כו': (ח) ככלה שערבה כו' · דרש נופת לשון ניגפי כלה (וכ"ה בילקוט ויש שם ט"ס כדאיתא בר"ש כ"ו ופליגי ר"י ור"ל משום דכאן לא כתיב אחותי כלה כדכתיב בכל הענין לכן דרש גם ר"י דלאו ככלה לבעלה קאמר אלא כמו שערבה כלה לשאר בני אדם שאין זה אלא לכבוד בעלה וכמאן דאמר (בכתובות י"ז) מותר להסתכל בפני כלה כל שבעת הימים כדי לחבבה על בעלה (אבל עריבותא על בעלה אין להמשיל כ"א לת"ח עצמו ולא להשומעים : (ט) אין לך משקה סורח ממשקה שתחת הפה · שכל משקה שכיון שהיא בפיו היא כבר תחת הפה השובה כסרוחה ומקולקלת אם היה פולטה עי' (ברכות כ') : (י) אם הלכות קהות תחת לשונך דבש וחלב · הלכות קהות בטעמן כענבים קהות עכ"ז הוא בחכמתו ממתיקו בלשונו להשומעים כדבש וחלב על אחת כמה וכמה הלכות המאוששות בריאות בטעמם לכל :
(א) מיחו על עצמן · עמ"כ ובילקוט ר"פ בשלח הגי' נתעסקו בעצמן · ולשון מיחו היינו שמיחו על רשות אביהם עליהם בנשואין וכי"ב (בפסחים פ"ג ועירובין פ"ב) : (ב) וישב עליהן בפרוזדור · פי' ישב עליהן

חדושי הרש"ש

צא ולמד מן אמיינטון · עמש"כ בסוף פרשת תבא :

מתנות כהונה

ה"ג כדבש זה שבא מצוף נוח לו כו' ועיין עוד בילקוט : כדבש וחלב כו' · הדבש מחמם והחלב מקרר לפיכך שניהם כא' טובים שמה שחיסר זה מילא זה : המאוששות · הבריאות והחזקות : משטף של עזים · כשהיא לחה עדיין : מי נאפה · כלומר מי הוא שיהיה נאפה כאן בתור הזה ועיין בב"ר פרשה ס"ז : המוי · חמיו : כלי קוריום · פרש"י בב"ר פ' מ"ט כלי האריגה היתד והמסכה כלומר שהיו יכולים לארוג להם בגדים כשהיו רוצים ובמדרש קהלת בפסוק ושנאתי אני את החיים משמע שהם בגדים חשובים : איפליקתא · לפי הענין הוא מין בגד חשוב ובשוחר טוב ובילקוט וברבינו בחיי ובספר תולדות יצחק ובפ' כי תבא לא גרס ליה ולקמן בפסוק גן נעול גרסינן ליה : ולא היו גדלים · הקטנים הגדילו ובספרים הנ"ל הגירסא נשתנת לשבח : החלזון · ברבינו בחיי ותולדות יצחק גרסי' תומט ובפרשת כי תבא גרסי' ג"כ חלזון : נרתיקו · ביתו אשר הוא נתון בתוכו מיום היותו : נשרפים · מאש הענן : אמיינטון · בשוחר טוב גרס סיטון וה"ג בתולדות יצחק ורבינו בחיי ופירש בו רבינו בחיי סיטון פירושו אגד ועיין מזה בשמות רבה סוף פרשה ט"ו : בנמיות · כנים : מתגעגין · מתחככין ומגדלין וחבירו באיכה רבה בפסוק בלע ה' ובספרים הנ"ל גרס מתנענעין לשון ניענוע וגלגול : בעשב הבאר · בעשבים שהיה מגדל להן הבאר וה"ג בהדיא בספרים הנ"ל :

גן נעול : והניחן גרסי' : מיחו כו' · לשון המחאה כזה שעושה מחאה בחבירו לאמר אין לך רשות בשדה זו כך הוציאו את עצמן מרשות אביהם : כל אחת מהן גרסינן : וסימנטירין · מגנפת : יפקון כו' · יצאו לפלטין גדולה על פני השדה ששם שוחקין לפני המלך : בעשותן כו' · על שם עמו אנכי בצרה והעד כמעשה לבנת הספיר כדלעיל ראש פסוק אתי כך יש ליישב הגירסא אבל בכל מקום שמצאתי המאמר הזה גרס אם בנפשותיהן היו שולטין כל שכן בנשותיהם ואולי שצריך להיות כן : אחותי כלה גן נעול גרסי' : וצור אותם כו' · וצייר את צורת פניהם בכל קשרי אבותיהם כלומר בדמותם ובצלמם :

פירוש מהרז"ו

יושבת בפוריא · יושבת בחופתה ומגלה פניה ואומרת וכו' וכ"ה בילקוט כאן בשם התנחומא וז"ל מה כלה ראשה פרוע לעיני כל ומגלה פניה לומר לא נחשדתי לדבר עבירה וכו' : ר"א בר"ש וריב"ח · תיבת בר"ש ט"ס כי ר"א זה חבירו של ריב"ח הוא ר"א בן פדת שהיה אמורא אך ר"א בר"ש היה תנא : כסולת זו שצפה על פני נפה · כמ"ש חז"ל על פסוק ונופת צופים כסולת נפה ע"ג נפה וכאן שכתוב נופת דרשו גז"ש כסולת נפה ע"ג נפה נופת לשון נפה וצופים שצפה וכן מצאתי בילקוט בשם תנחומא פסוק זה : כדבש וחלב · ס"ד דריש דבש וחלב תחת לשונך : ככלה זו שעריבה · וזהו שפתותיך כלה · ומ"ש על בני אדם היינו על כל בני החופה שמשמחים עמו בלא תקות הנאה וקרבות עמה היינו בדורש ושומע לשמה בלא תקות הנאת עצמו ודעת ר"ל שאמר שערבה על בעלה שהוא לתקות הנאה ממנה כך הדורש והשומע אפילו שלא לשמה : ב קיהות תחת לשונך · שאין טעמם ברור לך שאינם מתוקים ודומים למשקה שתחת הלשון אך מחמת אמונת והביבות התורה דומים לדבש וחלב ק"ו להלכות הברורות בטעמם : בעינוגו · יתכן שהוא מלשון עונג שמתענג בקריאת הפסוק : וריח שלמותיך וכו' כתיב ויגש וישק · ב"ר פרשה ס"ה סי' כ"ב שדורש וריח שלמותיך כריח לבנון על יעקב שכתוב בו ריח בני כריח שדה אשר ברכו תחלה אמר וירח את בגדיו ואח"כ אמר ראה ריח בני שריח בגדיו לא היה טוב ונעים אלא על שהיה צדיק נתן ריח ג"ע בו וזהו כריח שדה אשר ברכו ה' זהו ג"ע : בא זדון · שכתוב בו עובדיה א' ג' זדון לבך השיאך : ר"א בר"ש את ר"ש בר"י · ד"ר פרשה ז' סי' ד' י"א וש"נ ומבואר : ואלבישך רקמה · לקמן פסוק הסמוך :

א סינמטירין · פירש המ"ע חותם בלשון יוני והביא ראיה מפורשת מסנ"ר פרשה י"ט סי' ה' אם אין סימנטירי וכו' אם אין חותמו וכו' : בעשותן הם מבריכין · במעשיהם ועבודתם מעבידים אותם בפרך כש"כ בנשותיהם : גנתי נעולה · כמ"ש בפר"א ריש פרק כ"א אין בתוך הגן אלא לשון נקיה וכו' בתוך האשה שנמשלה לגן שנאמר

יפה קול

בב"ר פ"כ מעולם לא נזקק הקב"ה לבסית עם אבה כו' ועוד דלא יאי יהרותא לנשים כדאיתא בפ"ק דמגילה שכ"ז שלמה שבא לשבח את ישראל פרסמן לכבוד ישראל · ומביא את הכתוב נפת תטופנה · ותטופנה סוא ענין נבואה כמו והטף אל דרום · לא תטיפו יטיפון : מה כלה זו צנועה כו' · שלא יהיה בו דבר של דופי כמ"ש ר' חלפתא · ור' חלפתא בא להוסיף כי מלבד הצניעות צריך שיהיה עוד נקי מה' ומישראל · ובכ"ר מוסיף שיהיה עוד מפורסם במעשים טובים ועי' בכ"ר מ"ש שם : ואינן עריבין לשומעיהן כסולת כו' · לפי הפשט נראה כי ר"א האומר עריבין לשומעיהן כסולת נראה דדריש נופת מל' נפה וכברה · ור"י האומר כדבש מפרש נופת כפשטא נופת צופים · ורבנן דייקי מדבש וחלב דכתיב בקרא · ור"י ור"ל דורשים מלת כלה · אמנם מה כ"מ בין דרשותם · ולמה בחר האחד במשל זה הטוב בעיניו ולא בחר במשלים האחרים · נ"ל משום דיש ארבע סבות שמעוררות את תלמידי חכמים לדרוש תורתם ברבים · ואין ביניהם מחלוקת כלל אך כל אחד בחר לדבר נגד אחת מאלה הסבות · הסבה האחת היא להראות חכמתו ושכלו בעם וזה מותר וכמו שאמרו רז"ל דשרי ליה לצורבא מרבנן לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעין ליה · ולסבה זו מדמה הראשון לסולת שיהיו דבריו נקיים כסולת נקייה ולא יהיה מקום לחלוק עליו · דאל"כ ישבע קלון מכבוד · הסבה השניה היא ללמד דעת את העם ולהורותם את דרכי ה' ולסבה זו אחז ר"י במשלו כדבש המתוק לחך וידבר ג"כ בהלכות הערבים לאזני השומעים כמו הלכות פסח בפסח וכל דבר בעתו אבל לא ידבר בעניינים עמוקים אשר השומעים לא יבינום או בנגעים ואהלות אשר לא ימתק להם לשמוע · הסבה השלישית היא אם מסתפק באיזה דבר ולא ידע פתרונו או אם לא יבטח בלבבו כי כדעתו כן הוא · לכן יגיד דבריו ברבים כדי שיתבררו לו הדברים וכמאמר החכם לעולם הוי שקוד לדבר בפני גדולים שאם תשכיל ישבחוך ואם לא תשכיל ילמדוך · ולסבה זו אחזו רבנן במשלם כדבש וחלב כלומר שיגיע היטב שני חלקי הסותר · הטעם אשר בו לצד זה והטעם אשר בו לצד השני ואז קרוב הדבר שיתברר לו האמת · אבל אם לא יברר היטב את שני חלקי הסותר וטעם שני הצדדים לא יתברר לו גם האמת מעולם · והסבה הרביעית היא להוכיח את העם ולהשיבם מדרכם התועה · ולסבה זו אחזו ר"י ור"ל במשל מכלם כי שבא להוכיח צריך שיהיה נקי מכל דופי ולא יאמרו עליו טול קורה מבין עיניך וצריך להיות נאה במעשיו וחסיד בכל מעלליו ככלה נאה וחסודה רק ר"י האומר ככלה זו שעריבה על בני אדם כוונתו שיהיה נקי בעיני ישראל ור"ל האומר שערבה על בעלה כוונתו כי יהיה נקי וטהור בעיני ה' כי א"א שלא ימצאו אנשים בין העם אשר יתנו בו דופי ובפרט המגיד לעם פשעו שלא רבים ישנאוהו : אם הלכות קהות תחת לשונך כו' · פי' כי ההלכות אינן ברורות לפניו ומגמגם בהן מ"מ חביבות הנה לפני הקב"ה כדבש וחלב החביבים לבני אדם · כי מאחר שעוסק בהן כפי יכלתו ומתיגע בתורה יתכם בסופו : אף הקורא מקרא כו' · ואמר ע"ז תחת לשונו כי למוד המקרא הוא מדה ואינה מדה כמשנה ותלמוד וכדאיתא בסוף פ' אלו מציאות · ומדמה זה לדבש וחלב לענין ישום הקול שהקריאה עריבה להקב"ה : נכנס עמו ג"ע · ועז"א וריח שלמותיך כריח לבנון מספר בשבח ישראל מה שנעשה לאביהם יעקב כי שלמותיו היו להם ריח ג"ע ומדמה ריח ג"ע כריח לבנון : מהיכן היו לובשים · כי בטלטולם ובמסעיהם לא יכלו להתעסק בטויה ובאריגה ושארי מלאכות הנצרכות לעשיית בגדים · וגם השמלות שהוציאו ממצרים לא הספיקו להם על כל ארבעים שנה · וגם אין סברא שתגרי הערביים הביאו להם בגדים די ספוקם במשך כל ימי שבתם במדבר : אם במיתתן לא עשו · כדאיתא בפרק הספינה בענין מתי מדבר : בעשב הבאר · עי' במ"ר פי"ט · ומ"ש שהכתוב בנאות דשא משום דהכתוב הזה מדרים על דור המדבר בשו"ט : בא שלמה ופירש וריח שלמותיך וגו' ואח"ז גן נעול וגו' שלחיך וגו' נרד וגו' עד מעין גנים באר מים חיים לומר דריח בגדיהם וכל מיני נאות דשא ומיני בשמים הכל היה מן הבאר שעמהם · והכוונה להזכיר חבת ה' לישראל ממה שעשה לאבותינו : למלך שהיו לו שתי בנות · בילקוט ליתא שתי רק שהיו לו בנות בוגרות כי המספר שתי אין לו ענין כלל אל הנמשל · וכן מה שמסיים חייכם אני עושה בכם דינין גם זה ליתא בילקוט כיון דגם בנמשל לא זכר כלל מעונש המליזים · וכן מה שגרס במדרש אם בעשותן הן מכריחין הגירסא בילקוט אם בנפשותם : גנתי נעולה והיא מתגניא · דרים לשון גן על שתי הוראות האחת על גן והשנית על גנות :
עיקר אבותיהם לפי היו דומים כו' · דרים כי כל בני השבטים היו דומים לעיקר וראש השבטים · וזה לראובן · וכמו שמביא את הכתוב משפחות הראובני · ולא כתיב משפחת ראובן משמע כי כל יחיד מהשבטים היה

ידי משה

ממשה רבינו ע"ד שאחז"ל ויאצל ה' מן הרוח שעשאו כנינור לכל הנביאים וא"כ ע"כ כדר' אלבו שעמדו לישראל לא פחות מס' רבוא נביאים ודוק וזה הטעם שאחז"ל ליכא מלתא דכתיבא בנביאים ולא רמיזי באורייתא לפי שנשמת משה מס' רבוא נשמות והן הן ס' רבוא אותיות שבתורה וא"כ ע"כ יש רמז לכל נביא בתורה שיש לו אחיזה בתורה ודוק וז"ש משה מי יתן והיה כל עם ה' נביאים פי' שיהיו ס' רבוא נביאים הכלולים בנשמתו : כל שכן בגופן כו' · שמעתי בשם הגאון אב"ד ור"מ דק"ק גלוגא רבתי כבוד מהור"ר ליב נר"ו שזה הוא הכונה כאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ פירש"י ז"ל כל מה שנותנין לב לענות כן לב

המשפחות הה"ד לראובן (במדבר כ"ו) משפחת הראובני · אמר ר' הושעיה (ג) ראובן הראובני שמעון השמעוני · אמר ר' מרינוס כרבי הושעיא הא כמה דתימר ברוני סברוני סיבויי · רבי הונא בשם ר' אידי ה"א בראש התיבה ויו"ד בסופה · י"ה מעיד עליהם שהם הם בני אבותיהם · [א] אמר ר' פנחס גן נעול · אלו הבתולות · גל נעול · אלו הבעולות · מעין חתום · אלו הזכרים · תני בשם ר' נתן גן נעול גל נעול שתי פעמים למה · אלא שתי ביאות לאשה כדרכה ושלא כדרכה · רבי הונא בשם בר קפרא אמר (ד) [ב] בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים · שלא שינו את שמם · ולא שינו את לשונם · ולא אמרו לשון הרע · ולא נמצא בהן אחד פרוץ בערוה · לא שנו את שמם · ראובן ושמעון נחתין · ראובן ושמעון סלקין · ולא היו קורין לראובן רופוס · ולשמעון לא היו קורין לוליני · וליוסף לסטים · (ה) ולבנימן אלכסנדרא · ולא שנו לשונם · להלן כתיב (בראשית י"ד) ויבא הפליט ויגד לאברם העברי · וכאן כתיב (שמות ה') אלהי העברים נקרא עלינו · וכתיב (בראשית מ"ה) כי פי המדבר אליכם · בלשון הקדש · ולא אמרו לשון הרע · שנא' (שמות י"א) דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו · את מוצא זה הדבר היה מופקד אצלם שנים עשר חדש · ולא נמצא בהן אחד שהלשין על חברו · ולא נמצא אחד מהן פרוץ בערוה · שנאמר (ויקרא כ"ד) ויצא בן אשה ישראלית ויקוב בן האשה הישראלית · להודיע שבחן של ישראל · שלא נמצא בהם אלא זו ופירסמה הכתוב · אמר ר' אבא בר כהנא שרה ירדה למצרים וגדרה עצמה מן הערוה · וכל הנשים נגדרו בזכותה · יוסף ירד למצרים וגדר עצמו מן הערוה · ונגדרו כל הזכרים בזכותו · רבי פנחס בשם ר' חייא כדאי היתה גדירת ערוה עצמה שבזכותה נגאלו ישראל ממצרים · מה טעם גן נעול אחותי כלה · מה כתיב בתריה שלחיך פרדס רמונים · [ג] תני רשב"י לאחד שנפלה לו ירושה במקום אשפה והיה היורש עצל · והלך ומכרה בדבר מועט קל · והלך הלוקח ונזדרז והפר בה · ומצא בה סימא · ובנה בה פלטין גדולה · התחיל הלוקח מהלך בשוק ועבדים מהלכין אחריו מן הסימא ההיא שקנה בה · התחיל המוכר רואה ונחנק ואומר ווי מה אבדתי · כך כשהיו ישראל במצרים היו משועבדים בטיט ולבנים · והיו מאוסין בעיני המצריים · וכיון שראום דגלים חונים על הים בטקסים המלכים · התחילו המצריים נחנקים ואומרים ווי מה שלחנו מארצנו · שנא' (שמות י"ג) ויהי בשלח פרעה · אמר ר' יונתן לאחד שהיה לו שדה בית כור והלך ומכרה בדבר קל · והלך הלוקח וחפר בה מעיינות ועשה בה גנות ופרדסין · התחיל המוכר רואה ונחנק ואומר ווי מה אבדתי · כך כשהיו ישראל במצרים היו משועבדים בטיט ולבנים והיו מאוסין בעיני המצריים · וכיון שראום דגלים חונים על הים בטקסים מלכים · התחילו המצריים נחנקין ואומרים ווי מה שלחנו מארצנו · שנאמר ויהי בשלח פרעה · ר' יוסי אומר לאחד שהיה לו קצצה של ארזין ומכרה בדבר קל · והלך הלוקח ועשה בה תיבות ומגדלים שדה ושדות התחיל המוכר רואה ונחנק ואומר ווי מה אבדתי · כך כשהיו ישראל במצרים היו משועבדין בטיט ולבנים והיו מאוסין בעיני המצריים · וכיון שראום דגלים חונים על הים בטקסים מלכים · התחילו המצריים נחנקין ואומרים ווי מה שלחנו מארצנו · שנא' ויהי בשלח פרעה : ב ד"א שלחיך פרדס רמונים · דמייה לפרדס רמונים · לישן בני נש הוא מה שלח פלוני לארוסתיה רמונים · ר' חנינא ור' סימון חד [ד] אמר היא הכניסה לו שלש עשרה · והוא הכנים לה שלש עשרה · (ו) היא הכניסה לו שלש עשרה מה שמפורש בואלה שמות (שמות כ"ה) וזאת התרומה [וגו'] זהב וכסף ונחשת ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים ועורות אלים מאדמים ועורות תחשים ועצי שטים אבני שהם ואבני מלואים · והוא הכנים לה שלש עשרה מה שמפורש ביחזקאל (יחזקאל ט"ז) ואלבישך רקמה · ר' סימי אמר פורפירא תרגם עקילס אפליקטא · (שם) ואנעלך תחש · תחת עורות תחשים · ואחבשך בשש · תחת שש ועזים · ואכסך משי · ר' איבו אמר עשאן ממש בעולם · ור' יהודה בר' סימון אמר הקיפן ענני כבוד · המד"א (שמות י"ג) לא ימיש עמוד הענן · ואעדך עדי · זה זיין · [ה] תני רשב"י אומר זיין שנתן להם בחורב שם המפורש חקוק עליו · וכשחטאו נוטל מהן · וכיצד נוטל · ר' איבו אמר מאליו היה נקלף · ורבנן אמרין מלאך ירד וקלפו · (יחזקאל ט"ז) ואתנה צמידים על ידיך · אלו שני לוחות הברית שחקוק עליהם עשרת הדברות · המד"א (שמות ל"ב) והלוחות מעשה אלהים המה וגו' · ורביד על גרונך · אלו דברי תורה כד"א (משלי ו') קשרם על לבך תמיד (ז) ואתן נזם · זה נזר הקדש · ועגילים על אזניך · זה הציץ · דתנינן [ו] הציץ דומה לטס של זהב ורחב שתי אצבעות ומוקף מאוזן לאוזן · ועטרת תפארת בראשך · זו השכינה · המד"א (ישעיה ס"ב) והיית עטרת תפארת

מסורת המדרש א ויק"ר פ' ל"ב · במד"ר פ"ג · מכילתא סדר בא פ' ה' · שוח"ט מזמור קכ"ב · ילקוט בשלח רמז רכ"ו : ב ויק"ר פ' ל"ב · במד"ר פ' י"ג ופ' כ' · מכילתא בא פ' ה' · מדרש תהלים מזמור קי"ד · תנחומא סדר בלק סי' ע"ז · ועי' פר"א פ' מ"ח · ועי' פדא"ר פ' י' כ"ג וכ"ד · ילקוט סדר בשלח רמז רכ"ו · וילקוט סדר אמור רמז תרנ"ז · וסדר פינחס רמז תשע"ג : ג שמ"ר פ' כ' · מכילתא בשלח פ' א' · ילקוט בשלח רמז רכ"ה כל הענין : ד ילקוט יחזקאל רמז שנ"ס : ה לעיל פרשה א' פסוק ב' וש"נ : ו שבת דף ס"ג · סוכה דף ה' · ילקוט עמוס רמז תקמ"ב :

חדושי הרד"ל

כדין במצר המיוחס לעיני (כל ובויק"ר פי"ט יתב עליה בפרדימוס ג"כ ענינו כמו דהכא) : (ג) ראובן הראובני שמעון השמעוני · ר"ל שקראו מן ראובן הראובני לומר שיאמרו יריכם דומין לגדולי המשפחות ראובן ושמעון עצמן וע"ז סותר ר' מרינוס דהא דרך לקרות כן כמו שקורין ברוני סברוני לאיש הבא מעיר באר או סבריוי' אלא עיקר הדרשה כדר' הונא בשם ר' אידי כו' מדכתיב ה' בראשו ויו"ד בסופיה : (ד) בזכות ארבעה דברים · עי' בויק"ר בהגהותי ס"ג בס"ד ע"ש : (ה) לבנימין אלכסנדרי · שמעתי שצ"ל אלוסנדרי פירושו ימיני כי דרוס וימין בלשון רומי אוסטער ואותיות אל נוספות כדרך שימוש לשון הערבי : (ו) היא הכניסה לו י"ג · פסיקתא דאגכי ותנחומא תרומה סי' ה' (ומה שמביא מאמר זה כאן · אולי יש לכוונו למ"ש בכוונות ברכת ישתבח שבפסוק זה יש י"ג דברים ג"כ ע"ש · ועי' זה"ק תרומה קל"ב) : (ז) ואתן נזם על אפך זה נזר הקודש · נראה שזהו מה שהיו כתוב עליו קודש לה' והיה זה כנגד עיניו נגד המצח · לכן קרי ליה על אפך ומה שנשאר ממנו לסבב מאזן לאוזן קורא ציץ

פירוש מהרז"ו

שנאמר גן נעול אחותי כלה מה הגינה כ"ז שמזרעת היא צומחת ומוציאה כך האשה כל מה שנזרעת הרה ויולדת מבעלה : לראובן משפחת הראובני · לא נמצא בלשון זה רק בסדר פנחס אלה משפחות הראובני וגו' אלה משפחות השמעוני וכן אלה משפחות הזבולוני רק אבל שלא אלה כתוב אבל אבי השבט כך רק אבל בני השבטים כתוב אבל כולם כן בה' ויו"ד עד ליצר משפחת היצרי לשילם משפחת השלמי : ברוני סברוני סיבויי · שמות הנוהגים בזמניהם ובמקומם ברון סברון סיבוי היה המשפחה נקראת ברוני סברוני סיבוי וכן בתורה כלשון בני אדם : יה מעיד עליהם · כמ"ש שבטי יה עדות לישראל תהלים קכ"ב וכמ"ש יל"ש תהלים שם בשם מכילתא אמר הקב"ה שמי מעיד על ישראל שלא נטמאו במצרים בזנות : גל נעול · גל הוא פתוח בלשון חז"ל כמ"ש טרוקי גלי פסיקתא זוטרתי : בזכות ד' דברים · ויק"ר פל"ב סי' ה' ד' דברים במ"ר פ"כ סי' כ"ב עי' שמ"ר פ"א סי' כ"ט ובתנד"א סוף פרק כ"ג וריש פ' כ"ד פדר"א פמ"ח ושם איתא ג' דברים ועיין תנחומא סוף בלק : היה מופקד אצלם י"ב חודש · שם בויק"ר פרשתי : לאחד שנפלה לו ירושה · מכילתא ריש בשלח שמ"ר פרשה כ' סי' ב' ומכאן ואילך דורש פסוק שלחיך פרדס רמונים והיה נכון שיודפס באותיות גדולות ובריוח ככל הפסוקים : דגלים חונים על הים · נ"ע שהדגלים לא נתחדשו עד בשנה השנית במדבר סיני אך בשמ"ר פרשה כ' סימן ה' איתא נעשו שורות שורות לראובן שמעון לוי ויהודה : ב לארוסתיה רמונים · לכלתו המאורסה לו עי' שמ"ר ריש פרשה ל"ג מענין הקידושין וש"כ : וזאת התרומה · שמות כ"ה ג' ואינו חושב מ"ש שם שמן למאור בשמים וגו' כי אינו חושב רק דברים של בנין שאינם כלים ואינם משתנים אך שמן למאור דבר הכלה בשמים לקטורת ג"כ כלים ושמן המשחה משתנים אחר השיגון : פורפירא · לע"ל פסוק נופת תטופנה : אפליקטא · בערוך ערך פלקט מביא הגירסא תרגם עקילס פורקטון פולקטון ופירש במ"ע בל' יוני ארוג מעשה חושב ומעשה רקמה : ואכסך משי א"ר איבו עשאן ממש · שלא נזכר משי בתורה ע"כ דורש משי ע"פ מדת ממעל ממש פי' חשוב ומעולה וריבב"ם דורש גז"ש ומדה י"ז משי וכתוב שם לא ימיש : זה דין · כמ"ש חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך ועי' שמ"ר פרשה מ"ה סי' ב' וסי' ג' וש"נ : שני לוחות · צמידים מלשון צמד בקר שמצמד שני בקר יחד שהיו זוג וכן הלוחות זוג של שני אבנים כתובים באצבע אלהים והאצבע מרומז לעשר אצבעות יו"ד דברות ליו"ד אצבעות כמ"ש במכות מצרים כמה לקו באצבע עשר וזהו מ"ש כאן צמידים על ידיך שני ידיך עשר אצבעות : ורביד וכו' דברי תורה · ורביד אותיותיו דבור : קשרם על לבך · בהכרת שכוונתו לפסוק של משלי ג' פסוק ג' קשרם על גרגרותיך וכמ"ש כאן על גרונך : זה נזר הקודש · כמ"ש שמות ל"ט ל' ציץ נזר הקודש זהב טהור שהיה על המצח למעלה מן האף וזהו על אפך והיה חצי עגול מאוזן לאוזן : ועטרת תפארת · היא העטירית ועוד שלש האחרים

מתנות כהונה

ברוני כו' · באותו לשון הוא שם של חשיבות כשמזכירו בסוף ביו"ד : ה"ג בויקרא רבה פל"ב ובילקוט שם גן נעול אלו הבתולות גל נעול אלו הבעולות מעין כו' עד גן נעול גל נעול שתי כו' ועיין כל המאמר בויקרא רבה פל"ב ובבמדבר רבה פ' ג' : אלא זה · לעיל בויקרא רבה ובבמדבר רבה פרשה כ' גרס אלא זו ופרסמה הכתוב : שלחיך · משמע שבשביל זה נשתלחו ממצרים : סימא · אוצר הסמוי מן העין : שקנה בה · בסימא שהיא קנה את העבדים : בטקסים · בדגלי וטכסיסי המלכים : ויהי בשלח · ויהי דרש נוטריקון ווי היא ורבים כן בפרשת בשלח רבה : קצצה · אילן או יער שקוצצים ממנו ארזים : דמייה כו' · הוא מדמה אותה לפרדס רמונים לשון בני אדם הוא מה שלח פלוני לארוסתו רמונים : בואלה שמות · בספר ואלה שמות בפ' תרומה : ה"ג תחש תחת עורות תחשים : ממש בעולם גרסי' · ופירוש עשאן ממשות של אלהות כד"א אני אמרתי אלהים אתם ודרש משי מלשון ממשות כך מצאתי בילקוט ישעיה : זיין שנתן להם כו' · נתבאר לעיל ריש פסוק מי זאת עולה : אלהים המה וגו' גרסינן : ועגילים · לשון עגול : נזר הקדש · עיין לעיל בפסוק כמגדל דויד : ומוקף כו' · ועל שם זה נקרא עגיל :

ידי משה

נב הקב"ה להרבות ולהפרין פי' ע"ד דאיתא ונקתה ונזרעה זרע מכאן אמר שהושדין את האשה והיא טהורה שברה שיהיה לה זרע וא"כ הכא ג"כ כפי מה שהיו משעבדים בהם יותר מדאי אזי גדלה הק"ו והוסיפו נרנן שאלמו בגופם והיה ע"כ שכרם להרבות ולהפרין כדין ונקתה ונזרעה זרע ודו"ק ע"כ דפת"ח וספים יסק : להודיע שבחן של ישראל כו' · והוא ע"ד דאיתא בירושלמי דיבמות ז"ל וגם הוא חכם ויבא רע ללמדך שאפי' רעה שהקב"ה מביא בחכמה הוא מביא כי אתא לע' שנים הקב"ה מביא דבר בעולם ומכלה ממזרים ונוטל כשרים עמהם שלא לפרסם המטאים ע"ד שאחז"ל במקום אשר תשחט את העולה וגו' והקשה היפ"מ היאך פירסם הקב"ה לזמרי וי"ל כדי להגיד שבחו של פנחס שלא היה מתיירא לפני שר וחשוב כזה ונראה לי שקשה כאן ג"כ היאך פירסם התורה למקלל לזה אמר להודיע שבחן של ישראל וק"ל : ר' סימי אמר פורפירא · פי' לפי דאיתא בש"ר בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע הלבישן פורפירין לפי שהיו חירות מן המלכיות ולכיבה זו הלבישן פורפירין שהם בגדי מלכות להורות שהם בני הורין משעבוד מלכיות ודו"ק : תני רשב"י אמר זיין כו' · שם המפורש חקוק עליו שם"ל חירות ממלאך

יפה קול

היה נקרא ראובני וכן הוא בשבט שמעון ומזה ילפינן על כל השבטים אף כי בזה כתיב בני גד ולא הגדי וכן באידך כי לא צריך לזה אחרי דיש לן למילף מראובן ושמעון · ורק בזבולון לרב חשיבותו שהיה מפרנס את יששכר ללמוד תורה כדילפינן ממה דכתיב שמח זבולון בצאתך וגו' לכן כתיב גבי' ג"כ הזבולני מפורש : יה מעיד עליהם כו' · ויען כי בשיטים פרצו בזנות וכדי שלא יתנו דופי במשפחתם ג"כ בא הכתוב להעיד בשם יה על משפחתם כי אין בהן שמץ דופי : גן נעול אלו הבתולות · עי' בויק"ר מ"ש שם : אלו הזכרים · שזרעם מושך כמעיין : בזכות ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים קודם לזמנם · והנה במדרשות יש בזה מחלוקת הרבה יש אומרים ד' וי"א ג' וי"א א' וכתבנו דעתנו בזה בש"ר פ"א : לא שנו את שמם · במכילתא יליף זה מדרשה אחרת : לראובן רופוס כו' · רופוס הוא לשון רמיים במצרית ולוליאני הוא לשון שמיעה ומזה מוכיח כיון שלא החליפו שם ראובן ושמעון בשמות רופוס ולוליאני ש"מ שלא שינו את שמותן : ויגד לאברהם העברי · ופי' שהוא משיח ומדבר בלשון עברי כרבנן בב"ר · ומשום דאפשר לפרש שהוא מבני עבר או מעבר הנהר כדאמר התם · מייתי סמך מפי' המדבר אליכם שמשמע שהיה לשון מיוחד לבית אברהם והוא לשון עברי : מופקד אצלם כו' · דאע"ג דדבר נא באזני העם נאמר לבסוף כשהודיעו מכת בכורות · מ"מ בתחלת שליחות מרע"ה נאמר לו ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה וגו' · וקא דנקט הכא הכתוב דבר נא באזני העם לאשמעינן דאע"ג דזה נאמר לבסוף מ"מ הדבר היה ידוע אצלם מתחלה : שרה ירדה למצרים · דריש גן נעול שבזכות גן נעול דהיינו שרה וכן גן נעול דהיינו יוסף היה מעין חתום וזה קאי בין על הזכרים ובין על הנקבות · כי מעין קאי בין על מעין הזכרים ובין על מעין הנקבות : וכל הנשים נגדרו בזכותה · שלמדו ק"ו משרה שלא נשמעה לפרעה מלך מצרים מכ"ש לשאר העם ההדיוטים : וכן למדו הזכרים ק"ו מיוסף שאם לא נשמע למטרונה זו כ"ש לנשים אחרות : והיו מאוסים בעיני מצרים כו' · באמת פרעה היה מוכרת לשלחם מפני המכות שהכהו ה' · ואין דומה כלל למשל שהיורש מכר מדעתו · אבל פירושו כי אלו ידע פרעה את ערך ישראל אז לא מהרס לעבוד עבודת עבד בחומר ולבנים · ומאשר היו נבזים בעיניו לכן לא חפץ לעשותם בני חורין וכזה העיר עליו חמת ה' ומוכרח היה לשלחם ובאחרונה ראו כי העם הזה יצלח למצב יותר טוב ויפה לכן התחרטו על מעשיהם · והנה שלשה משלים נאמרו בזה רשב"י משוה ומדמה לאוצר הטמון סובר כי התרעה באה לפרעה בשביל העושר אשר היה בידי ישראל וכמ"ש בש"ר אמרו לו גדולי מלכות מה עשית אלו לא היה בידם אלא הבזה לבדה דיים ע"ש · ולר' יונתן התרעה באה לפרעה בראותו את הכשרונות הטובים וההכנות בדעת ותבונה אשר לעם ישראל לעשות מהם אנשים מוצלחים ומוכשרים לדברים גדולים ומועילים ולכן מדמה לשדה אשר המוכר לא הבין כי אם יחפור בה מעיינות ויטע בקרבה עצי פרי תביא השדה תועלת רבה לבני אדם · ור' יוסי אמר כי חרטתו היתה בראותו את גבורתם וחילם כי יועילו ג"כ לבעלי מלחמה ורק העבודות השמידה מקרבם כל רגש כבוד ועוז והשפילה את רוחם עד לעפר וזה שמדמה ומשוה לארזים המוכשרים לעשות מהם כלים נאים ויפים וגם יהיו מהם אודים ויתדות פשוטים אם בעליהם לא יבינו להכינם ולתקנם למלאכה כבודה : דמייה לפרדס רמונים כו' · דריש שלחיך מלשון מתנות כמו שלוחים מה שהחתן שולח מתנות לארוסתו וכלשון בני אדם שאומרים מה שלח פלוני וכו' : זה נזר הקודש · אע"ג דנזר הקדש היינו ציץ חשיב ליה במקום נזם ועגילים משום דהוו ביה ב' מילי התפארת והקדושה : המד"א והיית עטרת תפארת וגו' · מהכתוב הזה לא תוכח כו'

בי

ביד ה' • וכתיב (מיכה ב') ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם • ואילין תלתי אחרנייאתא מה אינון (יחזקאל ט"ז) ותעדי זהב וכסף ויצא לך שם בגוים • כפרים עם נרדים • רבי הונא אמר היא הכניסה לו שלשה עשר • והוא הכנים לה ששה ועשרים • כדרך חתן להיות כופל כתובה של כלה • רבי אחא אמר היא הכניסה לו כלים ובשמים • והוא הכנים לה כלים ובשמים • (ח) כלים על ידי משה ובשמים על ידי שלמה • הה"ד (מלכים א' י') ותתן למלך מאה ועשרים ככר זהב ובשמים הרבה מאד ואבן יקרה לא בא כבשם ההוא עוד לרב אשר נתנה מלכת שבא למלך שלמה • רבי סימון אמר היא הכניסה לו כלים ובשמים במנין והוא הכנים לה כלים ובשמים שלא במנין • (ט) בא שלמה ופירש כפרים עם נרדים : ג ד"א שלחיך פרדס רמונים שלחיך עתיד הקב"ה לעשותך כפרדס רמונים לעתיד לבא • (י) ואיזה זה • זה הבאר מאן היו ישראל מנטרים כל מ' שנה שעשו במדבר • רבי יוחנן אמר מן הבאר • וממנו היו רוב הנייתן [א] דא"ר יוחנן הבאר היתה מעלה להם מיני דשאים • מיני זרעונים • מיני אילנות • תדע לך שהוא כן • שכיון שמתה מרים ופסקה הבאר מהן היו אומרים (במדבר כ') לא מקום זרע ותאנה וגפן • רבי לוי אמר מן האשכול על שם (שם י"ג) ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד • אפשר כן • א"ר אבא בר כהנא פירות היו נסין באותה שעה • ורבנן אמרין ממה שהיו תגרי עובדי כוכבים מוכרין להם לישראל • (יא) תני ר' ישמעאל [ב] עדיין לא נאסר יינם של עובדי כוכבים לישראל : ד ד"א שלחיך פרדס רמונים • שלוחיך עתיד הקב"ה לעשותך כפרדס רמונים לעתיד לבא • איזה זה • זה הנחל • דכתיב (יחזקאל מ"ז) ועל הנחל יעלה על שפתו וגו' ועלהו לתרופה • מהו לתרופה • [ג] א"ר יוחנן לתרפיון • מציץ עליה ותרף מזוניה • רב ושמואל חד אמר להתיר פה של מעלן • וחד אמר להתיר פה של מטן • ר' חנינא וריב"ל חד אמר להתיר פה אלמים • וחד אמר להתיר פה עקרות : ה ד"א שלחיך פרד[ס] רמונים שילוחיך עתיד הקב"ה לעשותך כפרדס רמונים לעתיד לבא • איזה זהי זה אליהו זכור לטוב • דתנינן תמן [ד] משפחת בית צריפה היתה בעבר הירדן וקרבוה בני ציון בזרוע ועוד אחרת היתה ורחקוה בני ציון בזרוע • כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב • ר' יהודה אמר לקרב אבל לא לרחק • ר' שמעון אמר להשוות את המחלוקות • וחכמים אומרים לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום בעולם • שנא' (מלאכי ג') הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים וגו' :

א [יד] נרד וכרכם • נרד נרדינון • (א) כרכם כמשמעו • קנה • זה קנה בשם • שנא' (שמות ל') וקנה בשם • וקנמון • ר' הונא בשם ר' יוסי אומר (ב) [ה] קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו • מור • אינמרנון • ואהלות • ר' יסא אמר פילטא • למה קורא אותה אהלות • ר' אבא בר יודן בשם ר' יהודה אמר מפני שהוא בא דרך אהלים • ורבנן אמרי (ג) שהוא פוסה באהל • ומהיכן היו בנות ישראל (ד) מתקשטות ומשמחות לבעליהן כל מ' שנה שעשו ישראל במדבר • ר' יוחנן אמר מן הבאר • (ה) הה"ד מעין גנים באר מים חיים • ר' אבהו אמר מן המן • הה"ד (תהלים מ"ה) מר ואהלות קציעות כל בגדותיך וגו' • ממה שנתון תחת השן ממנו היו בנות ישראל הצנועות והכשרות מתקשטות ומשמחות לבעליהן כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר • [ו] כתיב (עמוס ו') כי הנה ה' מצוה והכה את הבית הגדול רסיסים • לא דמי הדין ריסה להדין ביזעא • הדא ריסה אית מינה אליסים • והדין ביזעא לית מינה אליסים :

מסורת המדרש א במד"ר פ' י"ט • תנחומא סדר חוקת סי' כ' : ב במד"ר פ' כ' • תנחומא סדר בלק סי' י"ח : ג סנהדרין דף ק' • מנחות דף צ"ה • ירושלמי שקלים פ' ו' הלכה ב' • דב"ר פ' א' • פדר"א פרק נ"א • ילקוט סדר דברים רמז תתל"ד • ילקוט יחזקאל רמז שס"ג : ד עדיות סוף פרק בתרא • ילקוט מלאכי רמז תקצ"ה : ה עי' ירושלמי פאה פרק ז' • אסתר רבה פ' ג' וש"נ : ו קה"ר פ' י' :

חדושי הרד"ל

עגולים על אזניך כדלהלן : (ח) כלים ע"י משה ובשמים ע"י שלמה כה"ד ותתן כו' • אין הדבר מוכן שע"י משה כנסו ישראל הוא שהכניסו להקב"ה למשכן כלים ובשמים • אבל שהכנים הוא לה לא נמצא כדומה שעיקר הגי' צ"ל שהכניסה לו כלים ובשמים ע"י משה והוא הכנים לי כלים ובשמים ע"י שלמה והיינו שע"י משה הכניסה לו במשכן כלים ובשמים לשמן המשחה ולקטורת הסמים ונגד זה בימי שלמה הכנים לה בימי שלמה שהביאו לשלמה מלך ישראל מנחה זהב לכלים ובשמים (ואפשר צ"ל כלים ע"י דוד ובשמים ע"י שלמה והיינו כמ"ש (שמואל ב' ח') ויטלם תועי וגו' כלי כסף וכלי זהב וכלי נחושת : (ט) בא שלמה ופי' כפרים עם נרדים עם כל ראשי בשמים כנ"ל • וזהו שלא במנין : (י) ואיזה זה הבאר שכמו שבמדבר היה מעלה להם כל מיני אילנות כן לע"ל יעשה שיעלה פרדס ומגדים : (יא) תנא דבי ר' ישמעאל עדיין ולא נאסר כו' • כלומר וא"כ שפיר היו יכולים לנסך ממה שהיו תגרי עובדי כוכבים מוכרים להם יין מוכן ככר דחשוב ממשקה ישראל מן המותר לישראל • מיהו באמת ברייתא דר' ישמעאל בעצמה לא לענין נסכים נשנית דהא כ"י ס"ל (בקדושין ל"ז) דלא קרבו נסכים במדבר כלל • והיא שנויה בספרי פרשת בלק בעובדא דבנות מואב ע"ש רק דהמדרש מייתי לה הכא ע"ד רבנן דאמרו ממה שתגרי עובדי כוכבים מוכרים להם :

(א) כרכם כמשמעו • שגם בימיהם הי' ידוע בשמו זה שגם בלשון רומי נקרא כן (וכמ"ש במוסף ערוך ערוב מיני ראשי בשמים נלקח שמם בלשון רומי ושאר לשונות מן שמותיהם בכתובים בלה"ק) : (ב) קנמון היה גדל בא"י כו' • ב"ר פס"ה וש"נ : (ג) שהוא פוסה באהל • י"ל על עשנו בקטורת עי"ל פ"ג פ"ה • וי"ל על גידולו ברוחב עליו וענפיו וראשון עיקר : (ד) מתקשטות ומשמחות כו' • כדכתיב כל בגדותיך מן היכלי שן מני שמחוך : (ה) הה"ד מעין גנים כו' • וסמיך לעיל מיני' כל ראשי בשמים למדרש סמוכין שמן הבאר היו גדלים ראשי בשמים אלו כגנים עלי מעינות :

מתנות כהונה

תלתי כו' • שלשה האחרים שחסרים עדיין מי"ג מה המה : ששה ועשרים • שלעתיד נאמר וברא ה' על מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם כו' • כן מצאתי בילקוט ישעיה : כתובה • נדוניא שהיא מכנסת לו הוא כופלה : ה"ג רבי סימון אמר כו' עד ובשמים במנין והוא כו' : ה"ג מאן היו ישראל כו' • פירוש מאנה ומהיכן היו ישראל מתפרנסין כל מ' שנה : מנטרים • מגומגם ואולי שצריך להיות מתפרנסים מצאתי בספר ישן דגרס מנסכים ושוב גר' וממנו היו רוב הנייתן דא"ר יוחנן : אפשר כו' • שיסתפקו מאשכול א' כל מ' שנה : שלוחיך • בית השלחן שלך או ר"ל שהוא נעזב ומשולח ואינו מוציא פירות וכן משמע בירושלמי דשקלים בפי"ג שופרות : ואיזה זה זה הנחל גרסינן : על שפתו וגו' ועלהו גרסי' : ה"ג בירושלמי דשקלים רב ושמואל חד אמר להתיר פה של מעלן וחד אמר להתיר פה של מטן ר' חנינא וריב"ל חד אמר כו' • ובפ' שתי הלחם גר' חזקיה ובר קפרא חד אמר כו' • ופירש שם רש"י מפרשא מלתייהו שפי והיא היא : פה של מעלן • פי' כדאמרן בפ' חלק אמר ר' יוחנן לתרפיין ממש מאי תרפיין הותר פני' בהלכה וזהו מ"ש לקמן להתיר פה אלמים ומכל מקום מ"ש פה ותרף מזוניה משמע שהיא רפואה לעורר תאות המאכל וכך פי' הערוך ואולי שצריך להיות ותרף מזוניה ופי' וירפא מכתו ולכולם יש פנים בפ' חלק ובפ' שתי הלחם ובפי' הערוך ועיין קצתו ריש דברים רבה : שילוחיך • דרש המשולחים והמרוחקים בזרוע וכדמפרש ואזיל : אליהו כו' • כלומר על ידי אליהו עשה זה וכדמפרש ואזיל : דתנינן תמן • בפ"ח דמסכת עדיות : נרד : הכי גרסינן ואהלות רבי יסא אמר פילטא למה קורא אותה אהלות רבי אבא אמר כו' : דרך אהלים • דרך אהלי קדר ודומיהם : פוסה • מתפשט ויורד ועיין לעיל בפסוק מי זאת עולה : הה"ד מעין גנים • והכי קאמר מן המעין היה לי נרד וכרכום כו' • וכן הוא בילקוט בהדיא : כל בגדותיך וגו' • סיפיה דקרא מן היכלי שן כלומר ממה שאוכלים בשיניהם והוא המן וצריך להגיה כאן ממה שנתון תחת השן ממנו היו בנות ישראל הצנועות והכשרות מתקשטות ומשמחות בעליהן כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר והוא נפל בטעות סוף הפסוק קמתי אני : ריסה • בטעות נפל לכאן ועיקר מקומו בשלום הוא לקמן בפסוק אני ישנה וכן מצאתי באות אמת וכתב שבנוסח אחרת אינו :

פירוש מהרז"ו

האחרים היינו ותעדי זהב וכסף ויצא לך שם עד בהדרי אשר שמתי עליך הרי עוד ג' דברים ואינו חושב מ"ש שם ומלבושך שש ומשי שהרי ככר חשב ואחבשך בשש ואכסך משי ובתנחומא תרומה סי' ה' מאמר זה ושם חושב הג' דברים סולת ושמן ודבש אכלת וכאן אינו חושב דברי מאכל • שכתוב שם ביחזקאל ט"ז : ששה ועשרים • מונה ממ"ש ואפרוש כנפי עליך ואכסה ערותך עד ותבטחי ביפיך כ"ו דברים והדעה הא' סובר שאינו חושב אלא מיני תכשיטין ולא מאכל ולא בגדים כפולים וככל"ל ומ"ש רב הונא אמר צ"ל וחד אמר שהרי התחיל המאמר ר' חיננא ור' סימון חד אמר היא הכניסה לו י"ג וכו' ובהכרח שיאמר וחד אמר וכו' ומ"ש כפרים עם נרדים היינו מ"ש כאן בפסוק שלחיך כפרים עם נרדים ומקומו אצל דברי ר' אחא כלים עם בשמים : היא הכניסה לו כלים ובשמים • כלים במשכן ובשמים קטורת הסמים בשמים ראש : כלים ע"י משה • וכמ"ש וכלי הקדש שיצא עמהם במלחמת מדין ונצא : כלים ובשמים במנין • כמפורש בתורה אצל המשכן והוא נתן לה שלא במנין היינו מ"ש בפסוק שלחייך פרדס רמונים וגו' ובפסוק הסמוך נרד וכרכום וגו' מור ואהלות וגו' : ג עתיד הקב"ה לעשותך כפרדס • דורש שלחייך על לעתיד כשישלח הקב"ה את אליהו הנביא לעתיד כמ"ש הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא אז פרדס רמונים וגו' וגירסת הילקוט שלחייך מקום שהוא משולח עכשיו צריך להיות לפרדס רמונים : מאן וכו' מנסכים כל מ' שנה • עי' מ"כ ולפי גירסא מנסכין פי' מאין לקחו יין לנסכים וגי' זו היא המובחרת והאמתית שלכך הביא דעת ר"ל מן האשכול תני דבי ר"י עדיין לא נאסר יין של עובדי כוכבים הרי שמדבר מיין של נסכים ולא יתכן לומר נסכים של קרבנות שהרי לא נתחייבו בנסכים עד בואם לארץ נושבת • ובהכרח לומר שגם שהם שתיית יין לשמחה נקרא ניסוך כמ"ש בקהלת אנסכה בשמחה ואין שמחה אלא ביין כמ"ש ויין ישמח לבב אנוש • ור"י אומר מן הבאר פסוק הסמוך מעין גנים באר מים חיים עד באתי לגני וגו' שתיתי ייני שמן הגן של באר הנ"ל שתה יין של נסכים שהיה מעלה גם גפנים ועשו יין וכמ"ש בסמוך זרע ותאנה וגפן וממנו רוב הנייתן כדרך שנהניס מהגנים הטובים וככל מה שמפורש בפסוקים אלו נרד וכרכום גו' : מיני דשאים • כמ"ש תהלים מזמור כ"ג בנאות דשא : והיו אומרים לא מקום זרע • מבואר לעיל סוף פסוק הני הדיך : מן האשכול • שהטו ועשו יין : היו נסין באותה שעה • שהוצרך לזה לנסוך יין נסכים עשה הקב"ה נס והיו הענבים נסים ושלא בהם ברכה והיו מספיקים : ד ועל הנחל יעלה • ל"ל ריש פ"א וש"נ ומבואר : ה דתנינן תמן • משפחת עד סוף הדרשה הכל בסוף מסכתא עדיות במשנה :

א אמר פילטא • אמר בשם החכם פילטא : דרך אהלים • שזהו טובת גידולו שיכסו אותו מן השמש כמו החזרים כמ"ש מסכת עבודת כוכבים פרק ג' משנה ח"ת והחזרים לא בימות החמה ולא בימות הגשמים שהצל יפה להם לעולם : פותח באהל • שבתחלת פריחתו פותח עליו לצאת באהל : מעין גנים באר מים חיים • ובפסוק הקודם מור ואהלות קציעות עם כל ראשי בשמים מעין גנים באר וגו' • בבשמים של באר : מן המן מור ואהלות וגו' • כל בגדותיך וס"ד מן היכלי שן מני שמחוך וממה שאכלו בשן משם שמחוך היינו מהמן שאכלו ול"ע איך דורש על המדבר והמן אולי דורש גז"ש ממ"ש כאן מור ואהלות עם כל ראשי בשמים אצל הבאר במדבר קי פסוק מור ואהלות ג"כ במדבר אצל הבאר והמן : כי הנה ה' מצוה • ויק"ר פי"ט סי' ב' וש"כ • ולע"ג שייכות מאמר זה לכאן :

ידי משה

המות ולמה נתן להם כלי זיין עם שם המפורש כדי להראות למ"ה שהם בני תורין ממנו כמו שמצינו גבי משה רבינו ע"ה שהראה למ"ה שמטה • ושם המפורש חקוק עליו ולרשב"י זה פרקו בחורב דכתיב ואתם

יפה קול

כי עטרת תפארת נאמר על ישראל ובילקוט מביא שכתוב והיה לך ה' לאור עולם ואלהיך לתפארתך וזה הוא נכון : ויצא לך שם בגוים • וזה הוא השלישי לזהב וכסף • וע"ז מביא את הכתוב כי על זה השם נאמר פה בכתוב כפרים עם נרדים שהשם הטוב אשר יצא לך בגוים הוא כריח הנודף למרחוק • ושא דלא מזכיר שלמה רק את השם הטוב ולא איך • אפשר דכלהו בכלל שעל כלן יצא שמך בגוים : ששה ועשרים • י"ג דלעיל וי"ג דכתיב הכא רמונים פרי מגדים כפרים נרדים וגו' עד ראשי בשמים : כלים ובשמים • שכן דרך המתן והכלה לשלוח זה לזה מיני חפצים ומיני בשמים • והנה למצוא טעם למחלוקתם י"ל דהאומר י"ג שכוונה כנגד י"ג עקרים שבאמונת ישראל • והקב"ה משגיח עלינו בי"ג מדות דרחמים ה' ה' וגו' ואנו מכבדים אותו בשלש עשרה עיקרי אמונה והאומר כ"ו הוא כנגד י"ג מדות דרחמים וכנגד י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן • והאומר כלים ובשמים רצה היות ישראל עובדים את ה' בגוף ונפש ורמז זה שכיאו לפניו כלים כנגד הגוף שהוא כלי המקבל את הנפש ובשמים כנגד הנפש שהריח הוא דבר שהנפש נהנית בו • והיות ה' נותן שכרם גופני ונפשיי • וכנגד הגופני הביא כלים וכנגד הנפשיי הביא בשמים • ולפי שהשכר הרוחני אין לו קצבה היו הבשמים שלו שלא במנין : שלוחיך עתיד הקב"ה לעשותך פרדס רמונים לע"ל ואיזה זה זה הבאר מהיכן היו ישראל מנסכין כל מ' שנה כנ"ל • וה"פ ע"י שלוחיך וזה הבאר דשלוחיך היינו הבאר משום שהוא לשון מים וכדכתיב ושולח מים וישלחם ויהפכו ארץ • וע"י הבאר עתיד הקב"ה לעשותך פרדס רמונים • ולזה הביא מה שהיו ישראל במדבר מנסכין ממה שהבאר מעלה דשאים וכו' לומר שכמו כן לעתיד מן הבאר הזה יעשה לישראל פרדס רמונים • ולד"א השני מפרש שלוחיך על הנחל דכתיב ועל הנחל יעלה • ולד"א השלישי שלוחיך הוא אליהו שהוא שליח וכמ"ש הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא שעל ידו יעשו כפרדס רמונים בסברת יחס המשפחות ושלומם : היו אומרים לא מקום זרע • אלמא דעד שמתה הוו להו ע"י הבאר : מן האשכול • ואע"ג דהמשכן הוקם באחד בניסן בשנה השנית ואשכול לא הובא אלא בה' באב כשחזרו המרגלים באותה שנה ומהיכן היו מנסכים מניסן עד אב באב • י"ל דהיה להם יין ממצרים • אבל זה לא מסתבר שהיין שהיה מספיק להם כל הארבעים שנה : לתרפין מלשון טרף נתן ליראיו בחילוף סטי"ת בתי"ו • ובקצת נוסחאות איתא לטרפיון • ומפרש מציץ עליה ותרף מזוניה פי' שמשעה שפורת עליהו מיד נותן מזונו • ולא כדרך שאר האילנות שספרי אינו יוצא אלא אחר פריחת העלין : להתיר פה אלמים • פי' שהאלמים האוכלים ממנו יפתחו פיהם לדבר • וכן העקרות שאוכלות ממנו יפתח רחמם וילדו • ואולי ג"כ שכוונה בזה כי העקרות זה נאמר במשל על האנשים הרחוקים מלדקה וממעשים טובים • והאלמים הוא משל על שמרפים את עצמם מלדבר בדברי תורה או כי דעתם קצרה להבין ולהשכיל בתורת ה' • אותם יתן ה' רוח דעת וחכמה ויבקשו את דברי ה' : והיו עזים וצבאים כו' • עי' ברמב"ן פ' תשא : פילטא הוא פלייטון בב"ר פל"ד והוא מין בושם חשוב : למה קורא אותה אהלות • פי' למה קורא אותו בשימן שרבים רצים בשמים הבאר • שהיה הבאר מעלה עשבים שריחן נודף כדאיתא לעיל בפסוק וריח שלמותיך : הה"ד מור ואהלות וגו' ממה שראשי נמלא על גרסינן ול"ג קציעות כל בגדותיך ויליף מסיפיה דקרא עם כל ראשי בשמים ודרים ממה דכתיב שראשי נמלא על קאי על שמן דכתיב וברדת הטל על המחנה • וזה שאמר אני ישנה בעוד שאני ישנה ה' ער ומתקן פרנסתי במן וכאלו הוא דופק על פתחי לפתוח לו שראשי נמלא על מסטל שמוריד לצורך שמן : הדא ריסא אית מינה אליסין הדא בזעא לית מינה אליסין • כ"ה שגירסא בויק"ר ולפ"ז כי רסיסם הוא גדולה ומרסיסים ובקיעות גדולות נופלות גם חתיכות ושברים וזה אליסין ובזעא

א [טו] **מעין** גנים באר מים חיים · א"ר יוחנן (א) ארבעים ושמנה פעמים כתיב בתורה באר באר · כנגד ארבעים ושמנה דברים שנקנה בם התורה · (ב) הה"ד מעין גנים באר מים חיים · ונוזלים מן לבנון · א"ר עזריה זה מזיל מקצת דבר וזה מזיל מקצת דבר עד שתהא הלכה יוצאת כמין לבנון · א"ר תנחומא זה [א] מלחים מקצת דבר וזה מלהים מקצת דבר עד שתהא הלכה יוצאת כמין לחיים :

א [טז] **עורי** צפון ובואי תימן · [ב] ר' אלעזר ורבי יוסי ברבי חנינא · רבי אלעזר אמר שלמים הקריבו בני נח · ר' יוסי אמר עולות הקריבו בני נח · מותיב ר' אלעזר לר' יוסי (בראשית ד') והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן · דא מה עבד לה ר' יוסי · מן שמיניהון · מותיב ר' אלעזר לר' יוסי (שמות כ"ד) וישלח את נערי בני ישראל · דא מה עבד לה ר' יוסי · שלמים בגופן בלא הפשט וניתוח · מותיב רבי אלעזר כתיב (שם י"ח) ויקח יתרו [וגו'] עולה וזבחים · עולה לשם עולה ושלמים לשם שלמים · דא מה עבד לה רבי יוסי · אמר לך פליגי בה תרי אמוראי חד אמר לאחר מתן תורה בא יתרו · ואחרינא אמר קודם מתן תורה בא יתרו · מאן דאמר קודם מתן תורה בא יתרו שלמים הקריבו בני נח · ומאן דאמר אחר מתן תורה בא יתרו עולות הקריבו בני נח · ודא מסייעא לר' יוסי ברבי חנינא · עורי צפון ובואי תימן · עורי צפון · [ג] זו העולה שנשחטת בצפון · ולמה קורין לה עורי · דבר שהוא ישן ונתעורר · ובואי תימן · אלו שלמים שנשחטין בדרום · ולמה קורין אותה ובואי דבר של חידוש · ר' אבא בר כהנא ור' חנינא בר פפא ור' יהושע בשם ר' לוי אמרי אף הדין קרא מסייעא לרבי יוסי (ויקרא ו') וזאת תורת העולה היא העולה שהקריבו בני נח בתחלה וכד הוי מטי גבי שלמים אמר וזאת תורת זבח השלמים · אשר הקריבו אין כתיב כאן · אלא אשר יקריבו · מכאן ולהבא · מה מקיים ר' אלעזר קרא דין עורי צפון ובאי תימן · לכשיתעוררו הגליות הנתונות בצפון ויבאו ויחנו בדרום · המד"א (ירמיה ל"א) הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ לכשיתעורר גוג ומגוג שנתון בצפון ויבא ויפול בדרום המד"א (יחזקאל ל"ט) ושבבתיך וששאתיך והעליתיך · לכשיתעורר מלך המשיח שנתון בצפון ויבא ויבנה בית המקדש שנתון בדרום המד"א (ישעיה מ"א) העירותי מצפון ויאת· הפיחי גני יזלו בשמיו · אמר ר' הונא בשם ר' יהושע בר' בנימין בר לוי לפי [ד] שבעולם הזה כשרוח דרומית מנשבת אין רוח צפונית מנשבת וכשרוח צפונית מנשבת אין רוח דרומית מנשבת אבל לעתיד לבא הקב"ה מביא רוח ארגסטים לעולם ומנהיג שתי רוהות כאחת ושתיהן משמשות · הה"ד (ישעיה מ"ג) אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי · יבא דודי לגנו · [ה] א"ר יוחנן לימדתך התורה דרך ארץ שלא יהיה החתן נכנס לחופה עד שתתן לו הכלה רשות · מה טעם יבא דודי לגנו :

פרשה ה [א] **באתי** לגני · [ו] אמר ר' מנחם חתניה דר' אלעזר בר אבונה בשם ר' שמעון בר' יוסנה · באתי לגן אין כתיב כאן · אלא לגני · לגנוני · למקום שהיה עיקרי מתחלה · [ז] ועיקר שכינה לא בתחתונים היתה · הה"ד (בראשית ג') וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן א"ר אבא מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך · מקפץ וסליק מקפץ וסליק · חטא אדם הראשון ונסתלקה השכינה לרקיע הראשון · חטא קין נסתלקה לרקיע השני · חטא אנוש נסתלקה לרקיע השלישי · חטא דור המבול נסתלקה לרקיע הרביעי · חטא דור המגדל נסתלקה לרקיע החמישי · חטאו אנשי סדום נסתלקה לרקיע הששי · חטאו המצריים בימי אברהם נסתלקה לרקיע השביעי · כנגדן עמדו שבעה צדיקים והורידוה לארץ · זכה אברהם הורידה משביעי לששי · עמד יצחק והורידה מששי לחמישי · עמד יעקב והורידה מחמישי לרביעי · עמד לוי והורידה מרביעי לשלישי · עמד קהת והורידה משלישי לשני · עמד עמרם והורידה משני לאחד שהוא ראשון · עמד משה והורידה לארץ · א"ר יצחק הה"ד (תהלים ל"ז) צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה · הרשעים מה עשו תלויין באויר כי לא השכינו שכונה לארץ · אבל הצדיקים השכינו שכינה לארץ · מה טעם צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה · ישכינו לשכינה עליה (א) שוכן עד וקדוש שמו · ואימת שרת שכינה עליה ביום שהוקם המשכן · שנא' (במדבר ז') ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן · רבי עזריה בשם ר' יהודה ברבי סימון אמר [ח] משל למלך שכעס על מטרונה והוציאה מתוך פלטין שלו לאח"כ בקש להתרצות לה · שלחה לו ואמרה יעשה לי המלך דבר חדש ויבא אצלי · כך לשעבר היה הקב"ה מקבל הקרבנות מלמעלה · דכתיב (בראשית ח') וירח ה' את ריח הניחוח וגו' עכשיו מקבל מלמטה · הה"ד באתי לגני אחותי כלה · אריתי מורי עם בשמי · זה קטרת הסמים וקומץ הלבונה · אכלתי יערי עם דבשי · אלו איברי עולה ואמורי קדשי קדשים · שתיתי ייני עם חלבי · אלו הנסכים ואמורי קדשים קלים · אכלו רעים · זה משה ואהרן · שתו ושכרו דודים · אלו נדב ואביהוא שנשתפחו בצרתן · (ב) א"ר אידי בקש דוד להקריב קרבנו בקרבנן של נשיאים הה"ד (תהלים ס"ו) עולות מחים אעלה לך וגו' .

מסורת המדרש א עיין ויק"ר פ' ג' · ב"ר פכ"ב כס"ע וס"נ · פסיקתא רבתי פ"ס : ב ילקוט בראשית רמז ל"ס ל"ו · ילקוט כאן רמז תתקפ"ח : ג לעיל פ"א : ד ילקוט ישעיה רמז תס"ז : ה ויק"ר פ"ס · במד"ר פי"ג כל הענין · פסיקתא רבתי פ"ס : ז ב"ר פ"ג ופי"ט · פסיקתא רבתי פ"ז : ו תנחומא סדר פקודי סי' ו' · ועיין ויקרא סי' ד' · וסדר נשא סי' ע"ז · ילקוט בראשית מז כ"ו : ח ילקוט סדר נשא רמז תשי"א :

חדושי הרד"ל

(א) מ"ח פעמים באר · ראיתי כתוב שהן נגד מ"ח נביאים שעמדו לישראל והענין כמ"ש בזוה"ק חיי שרה במדרש הנעלם קב"ה שאלו נבואתן מן מ"ח טיפין שמנטפין בעדן (ולכן נקראת נבואה נטפה · שמעתי מהרב המנוח מהור"ר משה מ"מ דשקלאוו דורש לציון תובב"א) : (ב) הה"ד באר מים חיים · אפשר דרש דמעין גן התורה מתקיים במי שיש בו מדות שהתורה נקנית בהן כמנין באר (ור"ת מים חיים הוא מ"ח) שאז ממנו יוצאים מים חיים של תורה : (ג) זה מלחים כו' כמין לחיים · לקמן פ"ו דרש גם על לחייו כערוגת הבושם ולכן נאמר בה לשון חיים :

(א) שוכן עד וקדוש שמו (ישעיה נ"ז) ומבואר לדרוש ישכנו לעד על השכינה בארץ כמד"א שוכן עד :

(ב) א"ר אידי בקש דוד כו' · ויק"ר פפ"ח :

פירוש מהרז"ו

א **מ"ח** פעמים · עיין במ"ר פ' י"ח סי' כ"א באר וכו' ועי' מ"כ : מזיל מקצת דבר · נובע ומוציא מלבו מקצת טעם ההלכה וכן חבירו עד שההלכה מתבררת ומתלבנת כלבנון : אר"ת זה מלחים · עי' לקמן פסוק עיניו כיונים בסופו דשם עיקר מקומו וכאן הובא דרך אגב :

א **ר"א** ורבי"ח · ב"ר פרשה כ"ב סי' ה' וש"נ ומבואר : א"ר הונא בשם ר"י · אסתר רבה סוף פסוק והשתיה כדת :

א **א"ר** מנחם וכו' · פסיקתא רבתי פ"ה סי' ז' ב"ר פי"ט סי' ז' במ"ר פ' י"ג סוף סי' ו' בקיצור ושם פ' י"ג סוף סי' ב' באריכות ושם במ"ר מבואר הדרשה : יעשה לי המלך דבר חדש · שם במ"ר פרשה י"ג סי' ו' :

מתנות כהונה

נראה דה"ג ריסה אית מינה כו' והדין ביזעה לית מינה וה"ג במדרש קהלת בפסוק בעצלתים ימך המקרה ובויקרא רבה פ' י"ט ושם פירשתיו וע"ש :

מעין גנים : באר באר · מ' פעמים כתיב בתורה באר ועוד הבארות בארום גבי יצחק ב' שהן ד' וכן בארות בארות חמר שהיה בהם מים ג"כ הרי שמנה ובארום בני יעקן לא נודע למה נקרא כך : כנגד מ"ח דברים · ומ"ח דברים אלו הם מ"ח מעלות שמונה בפ' בתרא דמסכת אבות : ה"ג ושמונה דברים שניקנה בהם : זה מזיל כו' · תלמיד הכם זה אומר מקצת טעמו של דבר וזה קצתו : מלחים · מדבק ומחבר כמין לחיים כמין דבר המדובק ומחובר והיו לאחדים :

עורי צפון : שלמים הקריבו כו' · נתבאר בב"ר פכ"ב וכפול עוד שם בפל"ד ובויקרא רבה פ"ט ובירושלמי פ' אין בין ובבמדבר רבה פי"ג ובמסכת זבחים פ' דם חטאת : ה"ג מ"ד קודם מתן תורה בא יתרו שלמים הקריבו בני נח ומ"ד אחר מתן תורה בא יתרו עולות הקריבו כו' : בפ' נו בדרשות הר"י בן שועיב מסיים כך יזלו בשמיו אלו קטרת הסמים יבא דודי זה השכינה ויאכל פרי מגדיו אלו הקרבנות : ארגבטים · פירש הערוך רוח המשמש לשתי רוחות כאחת :

באתי לגני כו' · נתבאר בבמדבר רבה פרשה י"ג ובבראשית רבה פרשה י"ט : חטאו המצריים כו' · בפרשת נשא גרסינן הסדומים וה"ג בעקידה בהקדמתו לספר שמות : שבעה צדיקים גרסינן · ה"ג והורידוה לארץ זכה כו' : ה"ג עמד עמרם והורידה משני לראשון עמד משה כו' : תלוין · עיין בפ' נשא הגי' מבוארת יותר היטב : שוכן עד וגו' · בפרשת

ידי משה

הורד עדיך משא"כ פורפירין שמלבושין נשארו אצלם וק"ל : תלוים באויר · פי' כתמיה וכי רשעים באויר תלוי ע"כ קושיא כי לא השכינו שכינה לארץ תירוצא הוא פי' שהצדיקים גרמו שהורידו השכינה למטה : אמר

יפה קול

ובוצא הוא בקיעים קטנים שאין שבכים נופלים מהם · אבל בערוך ערך בז גרס מן הדין ריסה לית מינים אלא רסים · ובערך רס פי' הדין ריעוע של גג לית מיניה אלא רסיסי לילה · ולפ"ז גרסינן בבוצא אית מינם · ופי' אליסין נראה כפיתות ושבירות מלשון הסוה תורת דאלם ידא דיומקא דר"ס המובל · ופנימו שברסיסים בקיעות קטנות שאין היזק מכן רק שידליף הבית אבל בקיעים הם גדולים שנופלים מהם חתיכות עצים ואבנים וצרורות : מ"ח פעמים כתיב בתורה באר · אם תרד למנינם גם אם תאמר כי בארות ימנם לשתים לא תמצא רק מ"ז בתנ"ך [ובעל יפה קול מונה הוא"ו משה באר וגו' לשלוש לא המנין · אבל א"כ יהיה יותר דנמצא עוד שתי פעמים בתנ"ך באר להורא זו] : [illegible]

שלמים הקריבו ב"נ · הנה כל אחד יליף מקראי וצריך טעם לדעת האומר עולות הקריבו ב"נ [כי למ"ד שלמים ולא עולות י"ל משום דשלמים קדשים קלים לכן דוקא שלמים הקריבו ולא עולות דהם קדשי קדשים] וי"ל הטעם כי שלמים קאתם נקרב לה' וקאתם נאכל לבעלים וזה רק מידות שהדסה התורה לישראל אבל קרבנות ב"נ היו צריכים שיהיו כולם כליל : מבכורות צאנו ומחלביהן · בב"ר גרים עוד דבר שמלבו קרב לגבי מזבח והיינו שלמים כדכתיב אבל עולות כלן כליל ומתלפיגן ל"ל דהא בכלל מחלביהם נמי · ומה דאמרינן שלא הותר בשר לאדם הראשון זהו רק שלא ימית הוא ב"ח אבל כיון דהשחיטה היא לצורך גבוה לצורך קרבן · הותר לו הבשר שלא נקרב לאכילה וכמו מתה מאליה מותלת לא נאסרה לאדם : מן שמיניהן · שהקריב היותר שמנות והיינו מחלביהן שהשמנות חלבן מרובה · או פי' מלשון חלב יצהר פי' המיטב והנבחר : וישלח את נערי בני ישראל · וזה היה קודם מ"ת כדפירש"י ז"ל שם וכ"ה במכילתא דבתורה הכתיב : שלמים בגופן בלא הפשט וניתוח · כלומר לעולם עולות הקריבו ומה דקרי להון שלמים משום שהקריבו שלמים בלא הפשט וניתוח · ואע"ג דעולה טעונה הפשט וניתוח אך זה רק בסיני מתחדש ולא לב"נ · וע"ע בזה בביאורנו לבמ"ר פי"ט : עורי צפון זה העולה · רש"י ז"ל כתב שהפסוק הוא נאמר בהקמת המשכן כדאיתא בס"ע וס"כ אמר במ"ר פי"ג באחד לחדש הוקם המשכן על אותו היום הוא אומר עורי צפון ע"ש באריכות : שנשחטת בצפון בעזרה · כדכתיב צפונה לפני ה' · ואע"ג דאין צפון לב"נ כמו דאין לפון בבמה כדאיתא במ"כ מ"מ קרי לעולה צפון שכן דינה בעזרה : היא העולה שהקריבו ב"נ · כי היא משמע כי דומה מכבר · דהל"כ היא ל"ל · ולר"א ל"ק היא למ"ל דממעטינן מזה רובע ונרבע כדאיתא בת"כ : שנשחטין בדרום · פי' אף בדרום כי שחיטת השלמים הוא בכל מקום בעזרה : ויבואו ויחנו בדרום · כנה א"י הוא באמצע העולם וקרא דרום רק לגבי הגליות · ואע"ג דהקב"ה יקבץ נפוצות יהודה מארבע כנפות הארץ מ"מ עיקר הגליות בצפון : ויבא ויבנה בהמ"ק · מזה נראה כי מתחלה יהיה קבוץ גליות ואח"כ יבוא מלך המשיח והכי משמע בפ"ב דמגילה שתקנו תקע בשופר מתחלה על קבוץ גליות ואחר זה שאר הברכות עד בונה ירושלים ע"ש · ושיש שינך היטב פה על סדור סימוש אשר עליה אלהו מלפים : המד"א העירותי מצפון · וכתיב התם ראשון לציון הנה הנם וע"ע בב"ר פ"א : אין רוח צפונית מנשבת · והא דאמר בפרק לא יחפור ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כלם היינו מעט מזער כדי למתקם והכא בעיקר נשיבתם קמיירי : ארגסטים · הוא דבר זר שינך הכלל למדתך תורה ד"א כו' · ואע"ג דהאי קרא בישראל והקב"ה מיירי מ"מ מדקדק במשל חתן וכלה למדתך תורה ד"א :

לגן אין כתיב כאן אלא לגני לגנוני כו' · גנוני הוא החופה אשר שמה עיקר דירת החתן ומיוחדת לו לשמחה · וכמ"ש התוס' בפרק היתן גבי אין שמחה אלא בחופה · ולכן א"ש מ"ש לגני כי זה הוא המקום המיוחד לו לבדו ולבלעדו אין כאן חופה אבל אם תפרש גן ממש הלא הוא גן לכל העולם והיה לו לומר באתי לגן : ועיקר שכינה לא בתחתונים היתה · מלשון זה נראה מבואר כי באמת כבוד השכינה הוא בכל מקום אבל עיקר השגחתו היתה מתחלה בארץ · שהם עיקר הבריאה · ורק בשביל שחטאו היתה עולה ומתרחקת עד שכמעט הסתיר פניו מהם לגמרי · ובזכות הצדיקים חזרה מדרגה אחר מדרגה · וע"ע בדברינו בב"ר פי"ט : מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך כו' · באמת מלינו בהוראה זו בשלשה בנינים קל פיעל והתפעל (ונפעל מורה על ממש ונויעש) ובקל ובפיעל מורה על ההולך לפנים לבד · ובהתפעל מורה על הילוך הנה והנה · לפנים ולאחור · ולפ"ז הולך לפנים ולאחור לאט לאט · וזה שדרש מקפץ וסליק מקפץ וסליק שלא עלה בבת אחת אלא היה מתהלך מעט מעט מהארץ לרקיע ומרקיע לרקיע · וכן היה כאשר החטא סקרב שנית לתחתונים : כנגדן עמדו צדיקים כו' · פי' בבעל העקרים במאמר ל"ד שהביא המאמר הזה בנוסחא אחרת והאריך בביאורו בדברי דעת והשכל : וישכנו לעד עליה הרשעים · מה יעשו כו' · משום דמלות וישכנו עליה מיותרות הנה והיה לו לומר רק לצדיקים יירשו ארץ לעד ומשמי אלא הרשעים לא השכינו שכינה בארץ אבל הצדיקים השכינו שכינה · והכוונה בזה כתב מהרמ"ז האלשיך ז"ל שלאות העולם מלויים בדעתו יתברך שהוא יתעלה נמוס הנמצאות · אמנם מהרשעים יסתיר פניו ולא יהיו מלוויים בלורו הנכבד · לכ"ח שהרשעים לא ישפיעו השכינה בארץ שלא יהיה אור האלהי בארצם : כך לשעבר · פה הלשון קצרה וה"ג לה במ"ר כך לשעבר היה אדם שהוי כג"ע במתגם השכינה כעם עליו הקב"ה וגירשו ממחיצתו כשיצאו ישראל ממצרים בקש הקב"ה להחזיר ישראל למחיצתו שאמר להם שיעשו לו משכן וישכן בתוכם כמו דהימא ועשו לי מקדש וגו' אמרו ישראל יודע לנו הקב"ה דבר אחד שהוא חפץ להחזירנו אלינו מה הוא החידוש לשעבר היה הקב"ה מקבל וכו' : דכתיב וירח וגו' · דכיון דלא ירדה אש מלמעלה ולא קאמר שאכל ה' קרבנם רק וירח נראה שלא נהנה רק מהריח העולה למעלה מלמטה · אבל כשהאש יורדת מלמעלה ומקבלת הקרבן והוכלת אותו נמצא מקבלו מלמעלה כאלו כביכול נהנה ה' מאכילתו ולז"א בו לשון אכילה : אריתי מורי עם בשמי זה קטורת הסמים · משום דמורי משמע הם שאינו חשוב לפריח בו כ"כ עם בשמי התחוב כמ"ש המפרש דמורי הוא הסם שנקרא מירא שאין ריחו נודף עד שיאכל באש ולהכי מפרש ליה בקטורת הסמים ושם בשמי הוא קומץ הלבונה · וע"ע במ"ר בביאור שאר הדברים : שנשתכרו בצרתן · והוא מתו על קבלת הפורעניות ע"ד באמר בהיתם על הר קדשי ישתו כל הגוים : אמר רב אידי · צ"ע כן דבר אחר אכלו רעים אלו הנשיאים אר"א בקש דוד להקריב כו' · ופי' הדברים כי דוד חפץ שהוא יבנה את ביהמ"ק ויתנכנו בקרבנות : שכיון

איזהו קרבן שיש בו פרים ואילים ועתודים הוי אומר זה קרבן של נשיאים · הדא ה"ד ולזבח השלמים בקר שנים · אמר ר' שמעון בן יוסינא למה הוא קורא אל הנשיאים רעים · (ג) אלא שכיון להאהיבן ולקרבן · וא"ר שמעון בן יוסינא בכל מקום אין היחיד מביא קטרת בנדבה וכאן קטרת בנדבה · בכל מקום אין היחיד מביא חטאת נדבה · וכאן חטאת נדבה · בכל מקום אין קרבן יחיד דוחה טומאה ושבת · וכאן קרבן יחיד דוחה את השבת ואת הטומאה · בכל מקום אין היחיד מביא חטאת אלא על חטא · וכאן היחיד מביא חטאת שלא על חטא · ד"א אכלו רעים אלו הנשיאים · שתו ושכרו דודים אלו הנסיכים · ד"א אכלו רעים אמר ר' ברכיה למלך שעשה סעודה וזימן האורחין · ונפל השרץ לתוך התמחוי · שאילו משך המלך את ידו · היו הכל מושכין את ידיהם · פשט המלך את ידו · ופשטו הכל את ידיהם · א"ר ינאי למלך שעשה סעודה וזימן אורחין אצלו · והיה מחזיר עליהם ואומר להם יערב לכם ויבסם לכם · א"ר אבהו למלך שעשה סעודה וזימן אורחין אצלו · לכשאכלו ושתו אמר טלו מנה זו יפה ותנו לבעל הבית · אף הכא כן באתי לגני אחותי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי · אף אתון אכלון · שתיתי ייני עם חלבי · אף אתון שתו ושכרו דודים:

א [ג] **אני** ישנה · [א]אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אני ישנה מן המצות · (א) ולבי ער לגמילות חסדים · אני ישנה מן הצדקות · ולבי ער לעשותן · אני ישנה מן הקרבנות · (ב) ולבי ער לקריאת שמע ותפלה · אני ישנה מבית המקדש (ג) ולבי ער לבתי כנסיות ובתי מדרשות · (ד) אני ישנה מן הקץ · ולבי ער לגאולה · (ה) אני ישנה מן הגאולה · ולבו של הקב"ה ער לגאלני · א"ר חייא בר אבא איכן מצינו שנקרא הקב"ה לבן של ישראל מן הדין קרא דכתיב (תהלים ע"ג) צור לבבי וחלקי אלהים לעולם : **ב** קול דודי דופק · על ידי משה · בשעה שאמר (שמות י"א) ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים · (ו) פתחי לי · רבי יסא אמר · אמר הקב"ה לישראל בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו · ר' תנחומא ור' חוניא ור' אבהו בשם ריש לקיש כתיב (תהלים מ"ו) הרפו ודעו כי אנכי אלהים וגו' · אמר הקב"ה לישראל (ז) הרפו ממעשיכם הרעים ודעו כי אנכי אלהים · (ח) ר' לוי אמר [ב]אילו היו ישראל עושין תשובה אפי' יום אחד מיד הם נגאלין · ומיד בן דוד בא · מה טעם (שם צ"ה) כי הוא אלהינו*ואנחנו עמו וצאן מרעיתו היום אם בקולו תשמעו · ר' יודן ור' לוי אמרי אמר הקב"ה לישראל הרפו ממעשיכם הרעים ועשו תשובה כהרף עין ודעו כי אנכי אלהים · אחותי · (ט) שנתאחו לי במצרים בשתי מצות בדם הפסח ובדם המילה הה"ד (יחזקאל ט"ז) ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך · ואומר לך בדמיך חיי · זה דם הפסח · ואומר לך בדמיך חיי · זה דם המילה · רעיתי · שריעו אותי בים ואמרו (שמות ט"ו) זה אלי ואנוהו · (שם) ה' ימלוך לעולם ועד · יונתי · במרה שמשם נצטוו ונצטיינו בכל המצות וצדקות ומעשים טובים כיונה זו שמצויינת הה"ד (שם) שם שם לו חק ומשפט · תמתי · תמותי שנתממו עמי בסיני ואמרו (שם כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · רבי ינאי אמר תאומתי כביכול לא אני גדולה ממנה ולא היא גדולה ממני · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי תאומתי מה (י) התאומים הללו אם חושש אחד מהן בראשו חבירו מרגיש · כך כביכול אמר הקדוש ב"ה (תהלים צ"א) עמו אנכי בצרה · שראשי נמלא טל · על שם (שם ס"ח) ארץ רעשה אף שמים נטפו · קווצותי רסיסי לילה · על שם שנאמר (שופטים ה') גם עבים נטפו מים :

א [ג] **פשטתי** את כתנתי · א"ר יוחנן אפילו תמה שבתמות יודעת לפשוט וללבוש ואת אמרת פשטתי את כתנתי · רבי חנינא ור' יוחנן אמרי יום שנזדוג להם נבוכדנצר הרשע לישראל פשט מהם שני לבושים גדולים · לבוש כהונה ולבוש מלכות · רחצתי את רגלי · מטינוף עבודת כוכבים · יודעת הייתי שאבק של אותו מקום משיאני לעבודת כוכבים אעפ"כ דודי שלח ידו מן החור · אמר ר' אבא בר כהנא (א) וכי מה טיבו של חור זה להיות מגדל שרצים · אלא כך אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע כל נסים שעשית לי על ידי כורש · לא היה מוטב לעשותן לי על ידי דניאל · ועל ידי אדם צדיק · אעפ"כ מעי המו עלי · (ב) א"ר עזריה אמר הקב"ה גזר טב אנא · אתון אמרין ומעי המו עלי · גם אני אמרתי (ירמיה ד') מעי מעי אוחילה · ד"א פשטתי את כתנתי · א"ר יוחנן בשם ריש לקיש אפילו תמה שבתמות יודעת לפשוט וללבוש ואת אמרת פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה · אלא מהו זה · [ג] לפי ששינת העצרת עריבה והלילה קצרה · א"ר יודן אף פורטענא לא עקצה בהם · רחצתי את רגלי · מטינוף של עבודת כוכבים · (ג) יודעת הייתי שאבק של אותו המקום משיאני לעבודת כוכבים אעפ"כ דודי שלח ידו מן החור · א"ר אמי (ד) כעני שמבקש צדקה אעפ"כ ומעי המו עלי · והוא אמר לי (שם ל"א) המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה' :

מסורת המדרש א שמ"ר פל"ג · פסיקתא רבתי פ' ט"ו כל הענין · ילקוט כאן רמז תתקפ"ח כל הענין : ב ירושלמי תענית פ"א סוף ה"א · ילקוט תהלים רמז תתמ"ב · עיין סנהדרין דף צ"ז · ובשמ"ר פכ"ה ובויק"ר פ"ג · קה"ר פ"ו · ובמדרש תהלים מזמור צ"ו : ג לעיל פ"א פסוק י"ב · וש"נ · פדר"א פרק מ"א :

חדושי הרד"ל

(ג) אלא שכוון לאהיבן כו' · וחסר כאן ועי' הלשון על נכון בבמ"ר :

(א) ולבי ער לגמ"ח · אף בשעה שאינו יכול לעסוק בד"ת ומצות ולבי ער לעסוק בגמ"ח בשעה שאני עוסק במו"מ : (ב) ולבי ער לק"ש ולתפלה · שהן ג"כ עבודה במקום קרבנות ועי' (ברכות ט"ו) ובילקוט ל"א והוא מן הפסיקתא דפרשת החודש ע"ש : (ג) לבתי כנסיות ולבתי מדרשות · שהן מקדש מעט : (ד) ישנה מן הקץ · ולבי ער לגאולה · פי' קץ הוא של בעתה אף כשאני ישנה שרחוק ממני מ"מ לבי ער לגאולה ע"י אחישנה : (ה) אני ישנה מן הגאולה כו' · שמ"ר ר"פ ל"ג : (ו) פתחי לי כו' כחודה של מחט כו' · וזוה"ק אמור צ"ה : (ז) הרפו ממעשיכם הרעים · דרש הרפו מעט על הרף עין כדלקמן · ומיד תדעו כו' · וזהו שמפרש אפילו יום אחד כו' : (ח) ר"ל אמר אלו היו ישראל כו' · ירושלמי תענית פ"א סוף ה"א : (ט) שנתאחו כו' בב' מצות · והוא איחוי וחיבור גמור כמשל התופר שתי ספירות חיבור : (י) התאומים הללו אם חושש כו' · שמ"ר פרשה ג' :

(א) מה טיבו של חור זה לגדל כו' · עי' תדא"ז פכ"ג : (ב) א"ר עזריה אמר הקב"ה גזר כו' · דב"ר פ"ב : (ג) יודעת הייתי שאבק של אותו מקום כו' · פי' בבבל השיאום לעבודת כוכבים בימי נבוכדנאצר ע"ל פ"ז פ"ו ולהלן במצרים נ"ל דדרש רחצתי רגלי מטינוף עבודת כוכבים של מצרים איככה אטנפם במדבר שהשיאום ערב רב בעגל : (ד) כעני שמבקש צדקה · ושולח ידו לפנים דרך חור בדלת :

מתנות כהונה

בפרשת נשא הגירסא בסיגנון אחר : ה"ג בכל מקום אין היחיד מביא קטרת בנדבה וכאן קטרת בנדבה : טומאה כו' · בפ' נשא לא גרס ליה : ה"ג מביא חטאת אלא על חטא וכאן היחיד מביא חטאת שלא על חטא ועיין בסדר נשא פרשה י"ג :

אני ישנה : מן הקץ · שנסתר ממני : בילקוט גרסי' ולבי ער לגאולה ול"ג של הקב"ה : ודעו · כלומר כמו שדרשו חז"ל בפ' חלק : שריעו · לשון ריע וחבור : ה"ג נצטוו ונצטיינו בכל כו' · ופירושו לשון ציון וסימן כד"א ובנה אצלו ציון : תמתי · באות אמת כתב שבנוסחא אחר אינו : ה"ג מטינוף יודעת הייתי שאבק של אותו מקום משיאני לעבודת כוכבים אע"פ כו' · וכן מצאתי באות אמת : שלח ידו כו' · לעשות לי נסים על ידי כורש : הכי גרסי' גזר טב אנא אתון כו' : שינה של עצרת כו' · ופסוק זה מדבר במתן תורה כדלעיל בפסוק עד שהמלך : פורטענא · פרעוש : ה"ג פורטענא לא עקצה בהם רחצתי את רגלי מטינוף של עבודת כוכבים כו' : יודעת כו' · שעשיתי העגל : כעני כו' · כלומר היה מצפה אם אעשה תשובה :

פירוש מהרז"ו

א"ר אידי · ויק"ר פרשה ח"ת סי' ג' : אין היחיד מביא קטורת · במ"ר פי"ד סוף סי' א' : דוחה טומאה · צ"ע איזה טומאה היה שם : ונפל השרץ · אולי הכוונה על שהקריב בשבת ואעפ"כ קבל :

א אמרה כ"י · שמ"ר פ"ב סי' ה' בקיצור ושם פרשה ל"ג סי' ג' · פסיקתא פרשה ט"ו כל הענין כמו כאן באיזה שנויים : אני ישנה מן המצות · וכמ"ש אצל אחאב מ"א כ' ל"א כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם אע"פ שעבד עבודת כוכבים וזהו כי מלכי בית ישראל שידוע מרוע לבם לעבודת הכו"ת אע"פ כן מלכי חסד הם וזהו מ"ש כי לבי ער לגמ"ח : מבית המקדש · שכבר חרב וגלתה שכינה משם ועכ"ז מצויה במקדש מעט בבתי כנסיות ובבתי מדרשות : **ב** כחודה של מחט · שם בפסיקתא הגי' כחרירה של מחט כחור שלה : הרפו ודעו · היל"ל חזקו ודעו : שנתממו עמי בסיני · כמ"ש חז"ל על פסוק אנן דסגינן בשלימותא כתוב בו תומת ישרים תנחם : אף שמים נטפו · רסיסי טל :

א אפילו תמה שבתמות · שכלה פשוט וקטן עכ"ז יודע לפשוט ועל שכתוב תחלה תמתי אמר ג"כ בל' זה ואם כפשוטו איך כתוב איככה אלבשנה אלא לדרשה :

יודעת הייתי · נ"ל יודע היה ומ"ש שאבקה של אותו מקום פי' של א"י כמ"ש ארץ נדה היא בנדת עמי הארצות בתועבותיהם אשר מלאוה מפה אל פה עזרא ט' י"א וע"כ הגלה אותם משם : מן החור כו' · מגד לפרסים שעל ידו לגאלנו ע"י כורש עבודת כוכבים : מעי מעי אוחילה · קירות לבי הומה לי וגו' על צרת ישראל: א"ר יוחנן בשם ריש לקיש · זה לא יתכן שיאמר ר"י הרב בשם תלמידו ר"ל ולא גרסי' ליה וכמ"ש ברים הפסוק ר' יוחנן סתם: ששינת עצרת עריבה · והיה מנהגם לפשוט כותנתה לפני השינה והיה קשה להם לקום וללבוש בגדיהם עי' לעיל פסוק עד שהמלך ומ"ש רחצתי את רגלי מטנופת עבודת כוכבים עד משיאני לעבודת כוכבים כל זה מיותר כאן ואינו לו ענין לדרשה זו שדורש הפסוק על שישנו אצל הר סיני קודם מ"ת וגם מ"ש רחצתי את רגלי ג"כ פי' על שקודם השינה היו רוחצים רגליהם : ידו מן החור · להקיצני מן השינה וכמ"ש ביום השלישי בהיות הבוקר והנה קולות וברקים להקיצם כמ"ש לעיל פסוק עד שהמלך : כעני שמבקש צדקה · שפושט ידו לבקש עי' ד"ר פרשה ח' סוף סי' ה' · ענין צדקה זו ותבין כאן : ומעי המו עליו · ע"פ מדת ממעל ומנגד כאלו הפסוקים כתובים יחד :

ויקומו

יפה קול

שכיון לאהיבן ולקרבן · ע"ש סוף וה"ג במ"ר שמכיון שהיה אחד מהם מקריב קרבן וקרבנו מתקבלת היה עושה יו"ט לאוהביו לרעיו ולקרוביו שתו ושכרו דודים אלו הנשיאים ולמה קורא להו דודים שהיו דודים אלו לאלו ע"כ : שאלו משך המלך את ידו כו' · ומפרש הכתוב אכלתי יערי אחרי כי אכני אכלתי יערי אף שאינו מדרך הכבוד להקב"ה להשתמש באכילה אך למענכם עשיתי כזאת למען יאכלו הרעים וישתו וישכרו הדודים · ומה שאמר ר"י המשל למלך שעשה סעודה וזימן אורחים כו' מפרש אכלתי יערי כמו הכינותי והזמנתי יערי עם דבשי לסעודה לכן אכלו רעים ובא להסיר הוראת אכילה מהקב"ה · ובמשל דר"א דאמר טלו מנה זו יפה ותנו לבעה"ב פי' של בעה"ב אינו בעל הסעודה אך השמש המכין הכל לסעודה ומסדר ומתקן כל דבר · ובנמשל המה הכהנים משרתי ה' וזה שאמר אכלתי יערי קאי על הכהנים הזוכים חלקם מגבוה · ונחשב כאלו הקב"ה אכל ואח"כ יאכלו חלקם הבעלים המקריבים ועל זה קאי אכלו רעים וגו' :

אני ישנה מן המצות · ומתעצל אנכי לעשותם מ"מ לבי ער ומהיר אנכי לעשות גמילות חסדים כי מדת הרחמים מורשה לי מאבותי והיא טבעית בישראל וכדאמרי' בכמה דוכתי מדות ישראל הן ביישנות רחמנות וגמילות חסדים · אני ישנה מן הצדקות כי ידה קצרה ואין ביכלתי לעשות אך לבי ער ומשתוקק לעשותן · אני ישנה מן הקרבנות מפני שהבית חרב ולבי ער לק"ש ותפלה אשר הם עתה לנו במקום הקרבנות אני ישנה מביהמ"ק שאין בידי לבנותו ולבי ער לבתי כנסיות וביהמ"ד אשר הם לי עתה למקדש מעט כדאיתא בפ' בני העיר · אני ישנה מן הקץ כי ארך מאד וכמעט נואש לבי ממנו אבל לבי ער לגאולה כי בחסדו ימהר לגאלני גם בטרם יבוא הקץ ע"ד בעתה אחישנה · אני ישנה מן הגאולה שאין בידי זכות שימהר ויחיש את הקץ לפני זמנו אבל לבו של הקב"ה הוא ער לגאלני ויבקש לי זכות אשר בגללו ימהר את הישועה : דכתיב צור לבבי וגו' · ויתפרש הכתוב אלהים הוא צורי ולבבי וחלקי : פתחי לי פתח אחד · ולפ"ז פתחי אינו מן פתיחות שער ליכנס אך הוא משל על פתיחה והתחלה שהישראל יתחילו והקב"ה יגמור בעדם וע"ד הבא לטהר מסייעין אותו : הרפו ממעשיכם הרעים · כיון דכל המזמור מדבר מישראל וכמו שמתחיל אלהים לנו מחסה ועוז וגו' · לכן מפרש גם הרפו ודעו לא על העמים הנלחמים עם ישראל · אך על ישראל כי ירפו ממעשיהם הרעים וידעו כי ה' הוא האלהים המשלם גמול לכל איש כדרכיו : שריעו אותי שקבלוני לרועה ואדון עליהם : שמשם נצטוו ונצטיינו על המצות כנ"ל · ופי' שאז היו מצויינים וניכרים במצות מזולתם · שנתוספו להם מצות על של ב"נ כדתניא בפ' ד' מיתות עשר מצות נצטוו ישראל במרה · שבע שקבלו עליהם ב"נ והוסיפו עליהם עוד דינים שבת וכבוד אב ואם : שנתממו עמי בסיני · ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · פי' כי מפני תמימותם עם הקב"ה הקדימו נעשה לנשמע · ולא דאגו פן יצווס דברים אשר לא יוכלו שאת : לא אני גדול ממנה · וכדרך שאמרו רז"ל בכמה דוכתי נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית · וע"ע בשוח"ט על פסוק יקר בעיני ה' : עמו אנכי בצרה · דהקב"ה כביכול מצטער בצרתן של ישראל · ועי' בשוח"ט על פסוק יענך ה' ביום צרה : שראשי נמלא טל · על שם ארץ רעשה וגו' שנאמר על ענין סיני ולפי שאמר תמתי דהיינו בסיני כדלעיל פי' ואמר דהיינו בזמן שראשי נמלא טל בד"ת מלד מה שאז שמים נטפו : על שם שנאמר גם עבים · משום דרסיסים טיפי מטר שהוא מרובה מטל אמר שזה על שם עבים נטפו מים דמשמע טיפות גסות מים ממש · אבל מה שאמר תחלה שמים נטפו ולא הזכיר עבים ולא מים הוי טיפי טל בעלמא :

אפילו תמה שבתמות · באות אמת הביא פה נוסחא אחת לפני דברי ר"י וז"ל ד"א אני ישנה בבבל ולבו של הקב"ה ער לגאלני · קול דודי דופק ע"י כורש כה אמר כורש מלך פרס וגו' פתחי לי אחותי בבבל נאלך לא איתנה פלתין · רעיתי במדי ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה · יונתי ביון אלכסנדרוס מוקדון כד הוה חמי לשמעון הצדיק הוה קאים ליה על רגלוי כו' תמתי באדום ע"ש תם עונך בת ציון ויתפרש דברי המדרש כן לפי שה' העירה ע"י כורש שתשוב לא"י באומרו פתחי לי השיבה שהיא כמתיאשת מזה שאיך תוכל להחזיר לה הכהונה והמלכות שכפי שפלותה הדבר כנמנע אצלי · וה' השיב שים לב תקום ע"י כורש שיחריב את בבל והוא אומר דודי שלח ידו מן החור כדלקמיה : רחצתי את רגלי מטנופת של עבודת כוכבים · זו היא תשובה לכשדים שהיו מבקשין להטעות את ישראל בעבודת כוכבים שלהם והיו ישראל אומרים להם כי כבר נטהרנו מטנופת זו : לפי ששינת העצרת כו' · ולפ"ז דרש את הכתוב על מתן תורה ובשביל שינת העצרת עריבה לכן לא השכימו לקראת אלהים בסיני והוצרך לעוררן בקולות וברקים

*ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו כצ"ל

ידי משה

אמר ר"ש בן יוסינא וכו' · פי' דקאי אדלעיל שנקראו רעים וכו' לפי דאיתא לעיל קערות כסף שתים עשרה אמר ר"י העלה עליהם הכתוב כאלו הקריבו כולם ביום אחד ואמר לעיל מינה שאילו היה אחד מהם מקריב יותר מחבירו לא היה קרבן אחד מהם דוחה שבת וכתבתי לעיל טעמו לפי שהיה נקרא קרבן יחיד

א [ה] קמתי אני לפתוח לדודי · [א] קמתי (א) אני ולא אומות העולם · תרגם רבי יעקב בר אבונה קמי ר' יצחק כתיב (עזרא א') ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים וגו' · ליהודה שהוא מלך · ובנימן שבית המקדש בחלקו · לכהנים מפני העבודה · וללוים מפני הדוכן · (ב) לפתוח לדודי · בתשובה · וידי נטפו מור · מרים · (ג) דגזר כורש ואמר דעבר פרת עבר דלא עבר לא יעבר · א"ר יוחנן כתיב (ישעיה י"ג) חשך השמש בצאתו · לווי הוה קבל ההוא יומא ולא דנחה · יצא כורש לטייל במדינה וראה המדינה שוממת אמר מה טיבה של מדינה זו שוממת · איכן הם הזהבים · איכן הם הכספים · אמרי ליה ולאו את הוא דגזרת ואמרת כל יהודאין יפקון ויבנון בית מקדשא מנהון דהבים ומנהון כספים הא דסלקין למבנא מקדשא · בההיא שעתא גזר ואמר דעבר פרת עבר דלא עבר לא יעבור · דניאל וסיעתו וחבורתו עלו באותה שעה אמרו מוטב שנאכל סעודת ארץ ישראל ונברך על א"י · עזרא וסיעתו וחבורתו לא עלו באותה שעה· [ב] ולמה לא עלה באותה שעה עזרא שהיה צריך לברר תלמודו לפני ברוך בן נריה · (א) ויעלה ברוך בן נריה · אלא אמרי ברוך בן נריה אדם גדול וישיש היה ואפילו בגלקטיקא לא היה יכול להטען · (ד) אמר ריש לקיש מקודש הבית שלא עלה עזרא באותה שעה · שאלו עלה עזרא באותה שעה היה לשטן לקטרג ולומר מוטב שישמש עזרא בכהונה גדולה מלשמש יהושע בן יהוצדק כהן גדול (ב) ויהושע בן יהוצדק היה כהן גדול בן כהן גדול · אבל עזרא ע"י שהיה אדם צדיק לא היה ראוי לשמש בכהונה גדולה כמותו · א"ר סימון קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב"ה להעקר ממקומה · על כפות המנעול · שמשם ננעל פרת לפניהם · ד"א קמתי אני · ולא א"ה · לפתוח לדודי · בתשובה · וידי נטפו מור · מרים · שאמרתי לעגל (שמות ל"ב) אלה אלהיך ישראל · ואצבעותי מור עובר · אעפ"כ מר עובר עבר על מררי · שנא' (שם) וינחם ה' על הרעה וגו' · על כפות המנעול · שמשם ננעל בפניהם שלא יכנסו לארץ ישראל :

א [ו] פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר · נתחטא (א) נתמלא עלי עברה · נפשי יצאה בדברו · בדיבורו של כורש דגזר דלא עבר פרת לא יעבר · בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא ענני · ד"א פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר · נתחטא נתמלא עלי עברה כאשת עוברת · נפשי יצאה בדברו · בדיבורו מקול דיבורו הראשון שאמר אנכי ה' אלהיך · בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא ענני :

א [ז] מצאוני השומרים הסובבים בעיר · זה (עזרא ה') תתני פחת עבר נהרא וחבריו · הכוני פצעוני · (שם ד') כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם · נשאו את רדידי מעלי שומרי החומות · חומותיה של ירושלם · א"ר אבא בר כהנא לשעבר היתה נבנה החומה (א) אבן שמנה אמות ואבן עשר אמות (מ"א ז' י') (ב) ברם הכא (עזרא ה') הוא מתבנא [ג] אבן גלל ואבן דגולגל · ד"א מצאוני השומרים שבטו של לוי דכתיב בהו (דברים ל"ג) כי שמרו אמרתך · הסובבים בעיר · המד"א (שמות ל"ב) עברו ושובו משער לשער · הכוני פצעוני · המד"א (שם) והרגו איש את אחיו · נשאו את רדידי מעלי · זה הזין · [ד] תני רשב"י זין שנתן להם לישראל בחורב שם המפורש היה חקוק עליו וכיון שחטאו נטל מהם · כיצד נטל מהם · ר' איבו אמר מלאך ירד וקלפו · ורבנן אמרי מאליו היה נקלף · שומרי החומות · שומרי חומותיה של תורה :

א [ח] השבעתי אתכם בנות ירושלם · מה תגידו לו שחולת אהבה אני · מה חולה זו מצפה לרפואה · כך הדור שבמצרים מצפה לגאולה :

א [ט] מה דודך מדוד היפה בנשים · [ה] אומות העולם אומרים לישראל מה דודך מדוד · מה אלוה הוא מאלוהות · מה פטרון הוא מפטרונין · ישראל אומרים להם דודי צח ואדום · (א) (א) צח לי בארץ מצרים וגומר · ואדום למצרים · צח לי בארץ מצרים שנא' (שמות י"ב) ועברתי בארץ מצרים וגו' · ואדום למצרים שנא' (שם י"ד) וינער ה' את מצרים · צח לי בים שנאמר (שם) ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים · ואדום לי בים שנא' וינער ה' את מצרים בתוך הים · צח לי בעוה"ב · ואדום לי בעולם הזה · רבי לוי בר חייתא אמר בה תלת · צח לי בשבת · ואדום לי כל ימי השבת · צח לי בראש השנה · ואדום לי כל ימות השנה · צח לי בעולם הזה · ואדום לי בעולם הבא · דגול מרבבה · א"ר אבא בר

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמ"ז תתקפ"ח כל הענין : ב מגילה דף ט"ז : ג ראש השנה דף ד' : ד לעיל פ' א' ופ' ד' · שמ"ר פ' מ"ה ופ' כ"א · במד"ר פ' ט"ז · פדר"א ריש פרק מ"ז · מדרש תהלים מזמור ק"ג · איכה פרשה ב' פסוק י"ג · תנחומא סדר תצוה סימן י"א · פסיקתא רבתי פ' י' ופ' כ"א ופ' ל"ג · ילקוט תהלים רמז תנ"ג : ה עיין ספרי סדר ברכה פיסקא שמ"ג :

חדושי הרש"ש

(א) ויעלה ברוך בן נריה כו' · ואפי' בגלגלטיקא לא היה יכול להטען · המדרש הזה נעלם מעין הבדולח המהרש"א בחידושי אגדות מגילה ט"ז ב' ד"ה שברוך שהקשה ברוך גופיה] למה לא עלה וגם דבריו הם בכוונת רש"י מגומגמין ע"ש : (ב) ויהושע בן יהוצדק היה כהן גדול בן כה"ג · עמש"כ בס"ד בויק"ר פ"ו בס"ד : (א) צח לי בארץ מצרים ואדום למצרים כצ"ל · ואדום למצרים שנאמר

חדושי הרד"ל

(א) אני ולא עובדי כוכבים · אף שגזר ע"י כורש לבנות הבית (וכדלעיל בפסקא הקודמת) מ"מ מי קם לא אני כדמפ"ו כתיב ויקומו כו' : (ב) לפתוח לדודי בתשובה · אפשר ר"ל ז"ש שם לכל העיר האלהים את כו' : (ג) דגזר כורש ואמר דעבר פרת כו' · קה"ר פ"י סי"א : (ד) אר"ל מירושת אבות לא עלה עזרא כו' כצ"ל :

(א) נתמלא עלי עברה · זהו דרש מלת עבר לשון עברה וכעס :

(א) אבן שמונה אמות ואבן עשר אמות (מלכים א' ז') ברם הכא והוא מתבני אבן גלל אבנין דמתגלגלין ד"א מצאוני כו' כצ"ל · וכ"ה בא"א ועי' פ"ק (דר"ה דף ד') :

(א) צח לי בארץ מצרים ואדום כו' בארץ מצרים וגו' ואדום למצרים שנאמר ועבר ה' לנגוף את מצרים צח לי בים כו' · כ"ה בילקוט וכצ"ל :

פירוש מהרז"ו

א ויקומו ראשי האבות · לפי דרשה הא' בפסוק הקודם פשטתי שלא ידו מן החור על ידי כורש אז קמתי כמ"ש ויקומו וגו' אחר דברי כורש כמפורש שם ומ"ש קמתי אני ולא עובדי כוכבים כוונתו למ"ש עזרא ריש ד' וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים ההיכל וגו' ויאמרו להם נבנה עמכם וגו' והשיבו לא לכם ולנו לבנות וגו' ומ"ש ליהודה שהוא מלך פי' שבט שממנו היה מלכות בית דוד : דגזר כורש דעבר פרת · וכ"ה לקמן פסוק הסמוך פתחתי אני ולקמן פסוק אם תמצאו אני ובקה"ר פסוק תחלת דברי פיהו סכלות ואין פסוק בזה בתנ"ך ולע"ג מצא ליה רק כתוב בעזרא ה' כען שומו טעם לבטלה גובריא אלך וגו' : חשך השמש בצאתו · וכל הפרשה מדבר שם במפלת בבל על ידי פרס היינו כורש מלך פרס ועל שאמר שם חשך השמש בצאתו ויקשה שהרי אמר בירמיה נ"א מ"ח ורננו על בבל שמים וארץ וכל אשר בהם והשמש בכלל והם שני כתובים מכחישים ועוד מאי בצאתו היל"ל בצהרים ע"כ דורש בצאתו כמשמעו על אויבו של בבל היינו כורש מלך פרס שיותר טוב היה שיחשוך השמש בצאת כורש בשוקי העיר : בגלקטיקא · בקהלת רבה פסוק שבתי לעיל פסוק אתי מלבנון בכלקדיקא : היה לשטן לקטרג · כמ"ש זכריה ג' ויראני את יהושע הכהן הגדול וגו' והשטן עומד על ימינו לשטנו : ד"א קמתי אני · לפי דרשה הב' של ר"י בפסוק פשטתי שדורש על מ"ת : אעפ"כ מר עובר · דורש מר מלשון מרדות וכב בתלמוד מר שלי הוא הסי"ת וגם מלשון מרירות וכמ"ש כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך : שלא יכנסו · שמ"ר פרשה למ"ד סי' ז' עי' מה שכתבתי שם ותבין כאן ודרשה זו לפי הדרשה הב' של ר"י בפסוק פשטתי על ענין מתן תורה :

א דלא עבר פרת · עיין מ"ש לעיל פסוק קמתי אני ועיין עוד אסתר רבה פסוק ויהי בימי ובסוף פסוק בימים ההם וכאן דורש ג"כ בשני אופנים על כורש ועל מ"ת : מקול דבורו וכו' · ולא ענני עי' לעיל פסוק ישקני כל הענין ותבין כאן :

א מעלי שומרי החומות · נחמיה וסייעתו שהיו בונים החומה ושומרים אותה כמ"ש נחמיה ג' ושם ד' : אבן ח' אמות ואבן יו"ד אמות · זה כתוב אצל בית של בת פרעה ואולם המשפט וק"ו וכש"כ אצל ביהמ"ק שהיה אבנים גדולות מאד ועכשיו החיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות כך אמרו צרי יהודה כשבנה נחמיה חומת ירושלים : שבטו של לוי · עי' לעיל פסוק מצאוני השומרים : תני רשב"י · עי' שמ"ר פרשה מ"ה סי' ב' וש"נ :

א צח לי במצרים · מלובן ומאודם יפה רומז לרחמים וחסדים כמ"ש ועברתי בארץ מצרים ועד ופסחתי עליכם ומ"ש ואדום למצרים וינער ה' את מצרים בתוך הים ע"ש וצ"ל וה' הכה כל בכור בארץ מצרים ופסוק וינער ה' מקומו בסמוך אצל הים : צח לי בר"ה · שע"י תקיעת שופר עומד מכסא דין על כסא רחמים :
ואתא

מתנות כהונה

קמתי : לווי כו' · מי יתן והיה חשך אותו היום שבו גזר כן ולא יזרח : המדינה · עיר מלכות : הזהבים · צורפי זהב : הכספים · צורפי כסף : יפקון כו' · יצאו ויבנו בית המקדש : מנהון כו' · מהן היו צורפי זהב ומהם היו צורפי כסף הרי שעלו לבנות ב"ה : הכי גרסינן דניאל וסיעתו עלו באותו כו' : הכי גרסינן עזרא וסיעתו לא עלו : ברוך בן נריה גרסי' : בגלקטיקא · עגלה קטנה ונוחה ועיין לעיל בפסוק אתי מלבנון : מקודש הבית כו' · כלומר אשרי וטובה וקדושה היתה זאת אל בית שלא עלה עזרא : באותה שעה · לא היה ראוי שישמש יהושע כהן גדול באותה שעה כמו עזרא : קשה היא כו' · שאע"פ שהיה עזרא יותר ראוי לכהונה גדולה מיהושע היתה נסבה מה' יתברך שלא יעלה עזרא כדי שלא יעקר יהושע כהן גדול ממקומו : שמשם כו' · מאותה גזירה והלאה ננעל פרת לפניהם שלא היו רשאים לעבור עליו :

פתחתי : נתחבא גר' וכן לקמן : ד"א פתחתי כו' · בתחלה דרשו על עולי בבל שהוא הדרוש הראשון בפסוק קמתי ואח"כ על מעשה עגל שהוא הדרוש השני בפסוק קמתי וכן הולך ודרש פסוק מצאוני בתחלה על עולי בבל ואחר כך על מעשה עגל על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון : ולא מצאתיהו כו' · כל ל"ח שנה ממעשה העגל והלאה היו כמנודין לשמים כמו שפירש רש"י בפסוק זה :

מצאוני : ה"ג שמונה אמות וכן אבן עשר אמות : ד"א מצאוני כו' · נתון תחת הסן כו' · עד במדבר בטעות נפל לכאן ומקומו הנכון הוא לעיל בפסוק נרד וכרכום וע"ש : זה הזיין · של שם המפורש ועיין לעיל בפסוק כמגדל דויד :

מה דודך : ישראל אומרים גרס' : ה"ג בארץ מצרים וגו' וסיפיה דקרא ופסחתי עליכם : ה"ג ואדום למצרים שנאמר וינער : ה"ג בספר ישן צח לי בעולם הבא ואדום

ידי משה

ולא היה דוחה שבת משא"כ הואיל והקריבו כלם קרבנם שוה היה נחשבים כולם כאחד וכאלו הם שותפים בקרבן של כל אחד ואחד ולכך היה נקרא קרבן ציבור ודוחה את השבת וזה ג"כ כוונת המדרש כאן אמר רשב"י למה נקרא רעים אלא שכיון לסהיבן לקרבן פי' שכולם היו נחשבים כאחד והיו שותפים בקרבנותיהן וא"ת מנ"ל זה לזה מביא ראיה רשב"י לדבריו ואמר רשב"י ע"כ תדע שהיו חשובים כריעים ושותפים דאל"כ לא היה קרבנם דוחה את השבת וק"ל : שם המפורש היה חקוק עליו · פי' שם"ל אין חרות אלא חירות מן מ"ה וא"כ לצורך זה נתנה להם זין ושם מפורש חקוק עליו כדי להראות למ"ה שאין לו שליטה

יפה קול

וברקים כדלעיל בפסוק עד שהמלך במסבו ומ"ש כאן רחצתי את רגלי מטנופת כו' המקום משיאני כו' זה אין לו מקום פה כי מה לסיני ולעבודת כוכבים אבל נעתק פה מהסימן שלפני זה · אבל פה לא דריש כלל על רחצתי את רגלי אבל יתפרש כפשוטו רחצתי את רגלי וגו' בשביל העצלות · וכמו שמפרש פשטתי את כתנתי על העצלות :

קמתי אני ולא או"ה · כי נ"ל אני בתר קמתי אך למעט אחרים · ופירושו דישראל לבד קמו ברשיון כורש לבנות את ביהמ"ק ולא צרי יהודה ובנימין שנראה שגם הם היו רוצים לבנות את ביהמ"ק כדכתיב וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים ההיכל וגו' ויגשו אל זרובבל ואל ראשי האבות ויאמרו להם נבנה עמכם וגו' לכן אמר אני ולא האחרים כי כל כוונתם היתה רק שיבטלו בהם וימצאו מקום לבטלה וכמ"ש שם ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה וגו' : ודע דמקמתי אני דהכא עד ד"א קמתי אני וכו' דלקמן אינו ענין למאי דסליק מיניה דדריש קראי בסיני · אלא דלפי דדריש קראי בכורש והדר דריש בסיני כן מסדר הדרשות גם בזה וכן הוא באידך דרשות פה בפרשה : דניאל וסייעתו וחבורתו עלו · דכתיב ויספרם לששבצר הנשיא · והוא דניאל כמ"ש רז"ל : שהיה צריך לברר תלמודו · ותלמוד תורה גדול מבנין ביהמ"ק כדיליף בפ"ק דמגילה מהכא : קשה היא שלשלת היוחסין להעקר · עיקר המאמר הזה הוא בב"ר פפ"ב על ראובן שאע"פ שנטלה ממנו בכורת ממון בחללו יצועי אביו לא נטלה ממנו בכורת יוחסין : ד"א קמתי אני וכו' לפתוח לדודי בתשובה · ולפ"ז מדריש על הר סיני שחזר הקב"ה עם התורה על כל אומה ולשון ולא קבלוה : נתחטא נתמלא כו' · נראה כי נתחטא הוא מלשון כעס וחמה ואולי זה גם ההוראה בפ' סדר תעניות שאתה מתחטא לפני המקום כבן שמתחטא לפני אביו והוא שעושה עצמו כעוס על הדבר המבוקש לו כשאינו ניתן לו ודריש חמק מענין זה וכן עבר מלשון עברה : זה תתני פחת עבר נהרא דכתבו שטנה על ישראל כי לא יבנו את ביהמ"ק כדאיתא בעזרא ה' וזה הוא הכוני פצעוני : אבנין דגלגול · פי' שלא יבנוהו כמו שבנוהו לפנים בזמן בית הראשון מאבנים גדולות אך מאבנים קטנות אשר יוכלו לגלגלם ממקומם · אך קשה דהא פה מדריש על חומות של ירושלים והכתוב והוא מתבנא אבן גלל מדבר מבנין ביהמ"ק ולכן נראה לגרוס פה הכתוב בנחמיה ג' אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם דמדבר בחומת העיר · ואף על גב דשם מספר הכתוב הלעג אשר לעג טוביה העמוני מ"מ מוכיח מזה כי החומר אשר ממנו בנו החומות היה רפוי ולא חזק כמו בראשונה דאל"כ לא מצאתו מקום ללעג ע"ז : זה הזין · ודריש רדידי על העדי זה הזין שהיה עליהם והוסר מהם כדכתיב ולא שתו איש עדיו עליו וכמו שדרש לעיל בפסוק משכני · וע"ש מ"ש ע"ז : שומרי חומותיה של תורה · דכתיב יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל·כך הדור שבמצרים מצפה לגאולה · ולפ"ז השבעתי אתכם יאמר ישראל לגדולי הדור אשר היו אז וכמו שדרשו לעיל בפסוק שחורה אני בנות ירושלים על סנהדרין כן מדריש הכא בנות ירושלים על גדולי הדור אשר היו אז : מה פטרון הוא כו' · כי הקב"ה הוא לנו לאלוה ואב · לכן שואלים שתי שאלות מה אלוה כו' מה פטרון הוא כו' · וע"ז משיבים כי במה שגאלנו ממצרים ועשה לנו נסים בים · וכנגד זה עשה נקמות במצרים · בזה היה לנו לאלהים ולאב · ומביא את הכתוב לא אשר הוא לבן · והלובן הוא מדת הרחמים והאדום הוא מדת הדין ואז היו ימים אשר התנהג עמנו במדת הרחמים ועם המצרים במדת הדין : צח לי בעוה"ז כו' ·

יח

בהנא מלך בשר ודם מעטיפתו ניכר · ברם הכא (ב) הוא אש משרתיו אש · ואתא מרבבות קדש · ואות הוא בתוך רבבות קדש :

א [יא] **ראשו** כתם פז · ראשו זו התורה · שנא' (משלי ח') ה' קנני ראשית דרכו · ר' הוניא בשם ריש לקיש שני אלפים שנה קדמה התורה לברייתו של עולם מה טעם (שם) ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום · א ויומו של הקדוש ב"ה אלף שנים שנא' (תהלים צ') כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור · כתם פז · אלו דברי תורה שנא' (שם י"ט) הנחמדים מזהב ומפז רב · קווצותיו תלתלים · זה הסירגול · שחורות כעורב · אלו האותיות · ד"א קווצותיו תלתלים · תילי תילים · ד"א רבי עזריה אומר אפילו דברים שאתה רואה אותם שהם קוצים בתורה · הן קוצי קוצים · ר' אליעזר ור' יהושע אומרים תילי תילים · ד"א ר' עזריה אומר ב אפילו דברים שאתה רואה אותם שהן קיצין בתורה תילי תילים הן · במי הן מתקיימות שחורות כעורב · במי שהוא משכים ומעריב בהן · ג ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש · ר' יוחנן אמר אין גרנה של תורה אלא בלילה מה טעם (משלי ל"א) ותקם בעוד לילה · וכתיב (איכה ב') קומי רני בלילה · ר' שמעון אמר ביום ובלילה על שם שנאמר (יהושע א') והגית בו יומם ולילה · אמר ריש לקיש יפה למדני ר' יוחנן שאין גרנה של תורה אלא בלילה · ארשב"ל כד הוינא לעי באורייתא בימַמא בלילה הוה מנהרא לי דכתיב והגית בו יומם ולילה : ב ד ר' יוחנן דצפורין פתר קרא בתלוליות של עפר · מי שהוא טפש מהו אומר מי יכול לקצות את זה · מי שהוא פקח מהו אומר הריני קוצה שתי משפלות ביום ושתי משפלות בלילה ולמחר כן עד שאני קוצה את כולה · כך מי שהוא טפש אומר מי הוא יכול ללמד כל התורה נזיקין שלשים פרקים · כלים שלשים פרקים · והחכם אומר הריני לומד שתי הלכות היום ושתים למחר עד שאני לומדה כולה · א"ר ינאי (משלי כ"ד) ראמות לאויל חכמות · ה לככר נקוב שתלוי באוירו של בית · הטפש אומר מי יכול להוריד לזה · והפקח אומר ולא אחר תלאו · אלא הריני מביא שני קנים ומחברן זה עם זה עד שאני מורידו · כך הטפש אומר מי יכול ללמוד התורה שבלב רבי · והפקח אומר והוא לא מאחר למדה · הריני לומד היום שתי הלכות ושתים למחר עד שאני למד התורה של חכם זה · אמר רבי לוי לקרסטל נקוב ששכרו בעליו פועלים למלאותו מים · אומר הטפש מה אני מועיל מכנים בזו ומוציא בזו · והפקח אומר ולא שכרי אני נוטל · ולא שכר כל חבית וחבית אני נוטל מבעל הבית · כך הטפש אומר הריני לומד תורה ומשכחה מה אני מועיל · והפקח אומר ולא שכר יגיעה נותן לי הקב"ה דא"ר לוי אפי' דברים שאת רואה קוצין בתורה תילי תילים הן · ו יכולות הן להחריב את העולם ולעשותו תל · המד"א תל עולם · כתיב (דברים ו') שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד · אם תעשה מן הדל"ת רי"ש תחריב לכל העולם · (שמות ל"ד) לא תשתחוה לאל אחר · אם תחליף רי"ש בדל"ת תחריב העולם · כתיב (ויקרא כ"ב) ולא יחללו את שם קדשי · אם תחליף חי"ת לה"א תחריב העולם · כתיב (ישעיה ח') והכיתי לה' · אם תחליף חי"ת לה"א תחריב העולם · כתיב (תהלים ק"נ) כל הנשמה תהלל יה · אם תחליף ה"א לחי"ת תחריב העולם · כתיב (ירמיה ה') כחשו בה' · אם תחליף בי"ת לכ"ף תחריב העולם · כתיב (הושע ה') בה' בגדו כי בנים זרים ילדו · אם תחליף בי"ת לכ"ף תחריב העולם · כתיב (שמואל א' ב') אין קדוש כה' כי אין בלתך · א"ר אבהו בר כהנא הכל בלה ואת לא בלה · כי אין בלתך · אין לבלותיך : ג שחורות כעורב · ר' אלכסנדרי בר הדרין ורבי אלכסנדרי קרובה אמר אפילו אם מתכנשין כל באי עולם להלבין כנף אחד מן העורב אינן יכולין כך אם מתכנשין כל באי עולם לעקור יו"ד שהוא קטן האותיות שבתורה אינן יכולין · ממי את למד משלמה המלך שעל ידי שבקש לעקור יו"ד מן התורה עלה קטיגורו · ומי קטרג · ר' יהושע בן לוי אמר ז יו"ד שבירבה קטרג · רשב"י אומר ספר משנה תורה עלה ונשתטח לפני הקב"ה ואמר לפניו רבונו של עולם כתבת בתורתך דייתיקי שמקצתה בטלה כולה בטלה · שלמה המלך מבקש לעקור יו"ד שבתורה · אמר לו הקב"ה לך הרי שלמה בטל ומאה כיוצא בו ויו"ד שבך אינו בטל לעולם : ד רבי יהושע בן קרחה אומר ח יו"ד שבשרי עלה ונשתטח לפני הקב"ה ואמר רבש"ע עקרתני משמה של צדקת זו אשת צדיק זה אברהם אבינו וקראת שמה שרה · אמר לו הקב"ה לך מתחלה היית בסופן של אותיות ובשם נקבה עכשיו אני נותנך בשמו של זכר ובראשון של אותיות · בצדיק שבעולמים הה"ד (במדבר י"ג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע · ר' אלעזר בר אבונה בשם רבי אחא לעשרים וששה דורות היה אל"ף קורא תגר לפני הקב"ה רבש"ע נתתני בראש האותיות ולא בראת בי העולם אלא בבי"ת שנא' בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · אמר לו הקב"ה עולמי ומלואו לא נבראו אלא בזכות התורה שנא' (משלי ג') ה' בחכמה יסד ארץ · למחר אני נגלה ונותן התורה לישראל ואני נותנך בראשון של דברות · ובך אפתח תחלה שנא' (שמות כ') אנכי ה' אלהיך · בר חוטא אמר למה נקרא שמו אל"ף שהוא מסכים מאלף דור שנא' (תהלים ק"ה) דבר צוה לאלף דור : ה רבי יהודה פתר קרא בתלמידי חכמים · תלתלים שחורות כעורב · אלו תלמידי חכמים שאע"פ שנראין כעורין ושחורין בעולם הזה לעתיד לבא (נחום ב') מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו · רבי שמואל בר יצחק פתר קרא בפרשיות התורה · תלתלים שחורות כעורב אלו תלמודות של תורה שנראות כעורות ושחורות מלאומרן ברבים אמר הקב"ה ערבות הן עלי המד"א (מלאכי ג') וערבה לה' מנחת יהודה · תדע לך שהוא כן הדבר שהרי פרשת זב וזבה לא נאמרו שתיהן כאחד אלא זו בפני עצמה וזו בפני עצמה · שנא' (ויקרא ט"ו) איש איש כי יהיה זב מבשרו וגו' ואשה כי יזוב זוב דמה : ו (א) א"ר שמעון בן לקיש תורה שנתן הקב"ה היתה עורה של אש לבנה וכתובה באש שחורה · היא אש והצובה מאש והיא מוכללת באש ונתונה באש הה"ד (דברים ל"ג) מימינו אש דת למו :

א [יג] **עיניו** כיונים · עיניו אלו סנהדרין שהם עינים לעדה שנאמר

מסורת המדרש א חגיגה דף י"ג · ירושלמי חגיגה פ"ב · ועי' סנהדרין דף נ"ט · בר"ר פ' ח' ופ' י"ט · במד"ר פ' ס' ופ' י"ד · אג"ש פ' ס' · תנחומא סדר וישב סי' ד' · וסדר וילך סי' ב' · תדא"ר פ"ב : שוח"ט מזמור צ' · ילקוט תהלים רמז תת"ו : ב עירובין כ"א · תנחומא ריש בראשית : ג ילקוט משלי רמז תתקס"ד : ד דב"ר פ' ח' · אג"ש פ"ה · ילקוט כאן רמז תתקצ"ג : ה תנחומא ריש בראשית · ירושלמי סנהדרין פ"ב · שמ"ר פ' ו' · תנחומא סדר וארא סי' ה' · ועי' אג"ב פע"ה : ז ב"ר פ' מ"ז · במד"ר פ' י"ח · תנחומא קרח סי' י"ב : ח ירושלמי שקלים פ"ו וסוטה פ"ח · תנחומא יתרו סימן ע"ז :

חדושי הרד"ל

(ב) הוא אש ומשרתיו אש · הוא לשון ברייתא דפרקי היכלות : (א) ארשב"ל תורה שנתן כו' באש שחורה · דב"ר פ"ג וש"נ ומביאו כאן לדרוש פסוק שחורות כעורב :

מתנות כהונה

בעולם הזה : **הוא אש כו'** · ואע"פ כן הוא ניכר בתוך רבבות קדש ודרש ואתא מלשון אות וסימן :

א **ראשו** כתם : ה"ג בויקרא רבה פי"ט ראשית דרכו ר' הוניא בשם ר"ל כו' עד כי יעבור כתם פז אלו דברי תורה כו' עד מזהב ומפז קווצותיו כו' · ועיין שם מאמר זה ותמצא נחת : גרנה · אסיפתה וקיומה ועיין לעיל בפסוק הנך יפה ובשמות רבה פרשה מ"ז ובויקרא רבה פי"ט ובילקוט סוף משלי גרס' רנה של תורה : ה"ג על שם שנאמר והגית כו' : ה"ג אמר ר"ל יפה למדני כו' עד בימָמא ובליליא הוה מנהרא לי דכתיב והגית בו כו' · ועיין בויקרא רבה פ' י"ט ובש"ר : משפלות · פי' הערוך קופה שמוציאין בו הזבל : הכי גרסי' כולה כו' מי : קרסטל · בויקרא רבה גרס פרסקל והוא סל : ה"ג לוי אפי' כו' · ועיין בויקרא רבה : ה"ג אין קדוש כה' אם אתה עושה כ"ף בי"ת את מחריב את העולם : ה"ג כי אין בלתך א"ר אבהו בר כהנא הכל כו' : ה"ג לבלותך : שחורות כעורב א"ר כו' · עיין בויקרא רבה פי"ט : קרובה · כך שמו ופי' בא"ח על שהיה שליח ציבור האומר פיוטים וקרובות : הכי גרסינן קטיגורו ומי כו' : יו"ד שבירבה גרסי' : דייתקי כו' · עיין כל זה בויקרא רבה : ה"ג שנאמר ה' בחכמה : בר חוטא · שם חכם : תלמודות · נראה דצריך להיות פרשיות ועיין בויקרא רבה : ערבות · כעורב דרש לשון עריבות ומתיקות : בירושלמי פרק ו' דשקלים גרס והיא מוכללת ושם נשתנה הגירסא קצת ועיין שם :

פירוש מהרז"ו

ואתא מרבבות וכו' ואות הוא · שהיל"ל ובא מרבבות כי אתא הוא לשון תרגום וארמית · ע"כ דורש מלשון אות :

א **ראשו** זה התורה · ויק"ר ריש פ' י"ט מדרש שמואל פ"ה שם כה"ע : שני אלפים שנה · ב"ר פ"ח סי' ב' וש"נ ומבואר : הן קוצי קוצים · כאן הגי' נ"ע ובויק"ר שם בשינוי גדול : משכים ומעריב · משכים בשחרית ומעריב בערב : ר' יוחנן · וצ"ל שמ"ר פרשה מ"ז סי' ה' : ב פתר קרייה בתלוליות · פסוק קוצותיו תלתלים ודורש קוצותיו מלשון קוצה לה חלתה ענין קצירה ותליה של הרי הרים ועפר כי כשמכנים ללב דבר של תורה יוצא מן הלב דבר של יצר הרע כמ"ש לעיל פסוק שמניך : מן דלי"ת רי"ש · ואח"כ מביא מן רי"ש דלי"ת מן חי"ת ה' ומן ה' ח' מן ב' כ' ומן כ' ב' אין קדוש כה' אם תעשה הכ' ב' תחריב את העולם כנ"ל וכמ"ש במ"כ ואגב שהביא הפסוק דורש אותו :

ה מראיהם כלפידים · עי' בויק"ר שם פרשתי : ו עורה של אש לבנה · ד"ר פרשה ג' בסי' י"ב ושם מבואר :

א **אלו** סנהדרין · לעיל פסוק הנך יפה ולקמן פסוק צוארך וכו' עיניך ברכות :

יפה קול

יש ספרים גורסים לא לי בעוה"ב ואדום לי בעוה"ז : הוא אש ומשרתיו אש · ועכ"ז הוא ניכר ביניהם [illegible] ינו דודי צח ואדום שהם גווני האש ע"כ ניכר משום שהוא דגול מרבבה כדגל הניכר מרבבה : ואות הוא בתוך רבבות קדש · דריש מדכתיב ואתא מלשון אות מדלא כתיב ויבוא :

ראשו זו התורה · ודריש ראשו מה שהיה ראשית לו · והכנוי מן ראשו שב על הפועל אשר עשה אותה לו לראש ולראשית מפעליו : שני אלפים שנה · עי' בזה בדברינו בב"ר פ"ג : יום יום וזה [illegible] ימים · ואע"ג דהורא' יום יום משמע משך זמן רב מ"מ תפסת מרובה לא תפסת ולכה"פ הוא שני [illegible] ם : ויומו של הקב"ה אלף שנים · ומ"ש ואהיה אצלו אמון וגו' מדבר כיומו דידיה · ורק ע"ד [illegible] ברה אמר כי הוא אלף שנים כי באמת הוא למעלה מן הזמן וגם אלף אלפי שנים כרגע אחד נחשבו [illegible] יו · ועמ"ש עוד ע"ז בב"ר : שחורות כעורב אלו האותיות · גירסת הר"ן בפ"ב דמגילה גבי [illegible] זה צריכה שרטוט הוא אלו השטות וי"ג זה הכתב · והר"ן הוכיח שם מכאן שכל השיטות צריכות שרטוט [illegible] קאמר קווצותיו תלתלים זה הסרגול דהיינו סרגול כל שיטה ושיטה שהן עשויות תלתלים · וע"ע בזה [illegible] רינו בויק"ר פי"ט : ד"א ר' עזריה אומר כו' · דברי ר"ע אינן לא בויק"ר ולא באגדת שמואל · [illegible] ל פי' דבריו כי גם הדברים אשר נראים בתורה כקוצים וברקנים שאין צורך בהם כגון ותמנע היתה [illegible] גש וכדומה תלי תלים הם : במי שהוא משכים ומעריב · ודריש שחורות מלשון שחרית ועורב מלשון [illegible] בים · וכל דברים אלו לא נאמרו רק לרמז וסימן : אין גרנה של תורה · ה"ג סמ"ג בעשין י"ב [illegible] באגדת שמואל · ופי' גרנה עיקר הלמוד ועיונו בלילה שבני אדם פנויים · וקרי ליה גורן שהוא [illegible] ומביא לראיה ע"ז מדכתיב ותקם בעוד לילה דהוא משל על הא"ח העוסק בתורה ולא כתיב ותקם [illegible] לה משמע ליה שקימתה מבעוד לילה לעסוק בלילה וביום בתורה : דכתיב והגית · ולשון הגה משמע [illegible] עיון ודקדוק : מנהרא לי בלילה · כלומר אע"פ שהעיקר הוא בלילות מ"מ כשהייתי מעיין בתורה ביום היה סיוע להאיר עיני בעיון הלילה · ולולא עיוני ביום לא היה עיוני בלילה כל כך הגון : פתר [illegible] א דקווצותיו תלתלים בתלוליות של עפר לומר דד"ת שיוכל לקצץ מעט מעט אע"פ שהן רבות · ויראה דדריש קווצותיו לשון קצצה · ועי' בזה בדברינו בויק"ר : ד"א אמר ר' לוי אפילו דברים כו' כצ"ע [illegible] ן בתורה כוונתו כגון על קוצי של יודין ותגי"ן כי גם בהם יש סודות גדולים ונפלאים · ומביא לראיה כי לפעמים ע"י נקודה אחת תתהפך הכוונה מהיפך אל היפך : ור' אלכסנדרי קרובה · פי' קרובו וי"מ [illegible] ון קרוב ופייטן וזה שליח צבור : עלה וקטרג · זה דרך משל כאלו האות צועקת על העושק והעול אשר נעשה לה · והכוונה כי משפטי ה' אמת לא ימוטו לעולם אבל לדעת חכמי האמת הם דברים ככתבן [illegible] מכו שהאותיות כמלאות חיים עומדות בעצמן והאריכו כו' · וזה משנברא העולם עד מתן תורה · י' מאדם ועד נח · וי' מנח עד אברהם · ושם מאברהם עד משה · יצחק ויעקב [illegible]

ידי משה

על ישראל וכ"ל דהני תנאי פליגי בהכי תנאי דאיתא פלוגתא רבנן ושמואל אם יש בין עוה"ז לימות המשיח רק שעבוד מלכיות ורבנן ס"ל שימות המשיח הוא לכל מילתא לעוה"ב לפי דאיתא בפ' ר"ע ופדויי עוד ישובון שאותן מתנות שנטלו מהם בשעת שחטאו עתידים לחזור להם לימות המשיח וא"כ למ"ד זין הלביתן וכו' א"כ ס"ל שע"כ שלימות המשיח לא יהיה מיתה וא"כ ימות המשיח ועוה"ב שוים משא"כ למ"ד פורפירין הלביתן וא"כ יהיה לימות המשיח רק חירות מן השעבוד ומיתה תהיה וא"כ ע"כ שימות המשיח לא יהיה שוה לעוה"ב ואין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד וא"כ כל חד לטעמיה ודוק ובהכי פליגי נמי רשב"ג ורבנן גבי בן מאה שנה ימות וכתיב בלע המות לנצח וגו' ח"א בלע המות לנצח זה קאי לעוה"ב והנער בן מאה שנים קאי לימות המשיח ואידך ס"ל שתרווייהו קראי קאי לימות המשיח ובן מאה קאי על א"ה וכי דייקא שפיר תרתא שקמיפלגי ג"כ בפלוגתא זה ודו"ק : שני אלפים שנה כו' · והענין ב' אלפים שנה הוא מבואר ע"י שאחז"ל שברא הקב"ה עולמות ומחריבן ואמר יתהון לא הניין לי ויתהון הניין לי פי' הזוהר שעם כ' אותיות ברא הקב"ה העולמות דהיינו בכל אות עולם אחד והיה מתקיים מאה שנה והן הן העולמות שנחרבו וא"כ כ' עולמות כלין באלפים שנה ובאות ב' נברא העולם המתקיים וז"ש המדרש שדרש בר קפרא למה נברא העולם בב' לפי שהיא לשון ברכה ולמה לא באל"ף לפי שהיא לשון ארירה וק' למה לא כייל שני קושיות בבבא אחד אלא דס"פ שמתחלה שאל למה בבי"ת פי' למה נתקיים זה העולם יותר מהנסו ומשני לפי שהיה ברכה והדר מקשי למה יגרע האל"ף שעכ"פ היה ראוי לבוראה בה עולם המתקיים מאה שנים לז"א בר קפרא לפי שהיא לשון ארירה פי' שלא היה יכול לבוא כלל לשום תכלית הבריאה מה שאין אותם שאר אותיות עכ"פ היו יכולין לבוא לשום בריאה להתקיים עכ"פ לפי שעה ודוק : לכ"ו דורות · פירש שהיה קורא תגר כל כ"ו דורות לפי שהיו אלום [illegible]

(במדבר ט"ו) והיה אם מעיני העדה · רמ"ח אברים יש בו באדם וכולן הולכין אחר העינים · כך ישראל אין יכולין לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהן · על אפיקי מים · שהם אפיקים על מימיה של תורה · דאמר ר' חמא בר עוקבא דברי תורה מגבירין הם לכל מי שהוא עוסק בם כל צרכן · רוחצות בחלב · אלו ההלכות (א) שהן רוחצין אותם בשנים עד שעושים אותה נקיים כחלב · יושבות על מלאת · מלאתה של תורה :

ב דבר אחר יושבות על מלאת · על מלאתה של ירושלם המד"א (ישעיה א') מלאתי משפט · א (ב) ר' פנחס בשם ר' הושעיא רבה ארבע מאות ושמנים בתי כנסיות היו בירושלם מנין מלאתי · א"ר תנחומא על מלאת · זה ממלא מקצת דבר וזה ממלא מקצת דבר · עד שתהא הלכה (ג) יוצאה כמין לבנון · דאמר ר' תנחומא זה מלחים מקצת דבר וזה מלחים מקצת דבר עד שתהא הלכה יוצאה כמין לחיים :

א [יג] **לחיו** כערוגת הבשם · א"ר ינאי ביומוי דזמניין תרתין חבורן והוינן נפקין (א) ולעיין באורייתא בהדא אסטרין (ב) ולא כטעם שהיתה זו אומרת · מגדלות מרקחים · אמר ר' תנחומא מה מגדלות הרקח הזה יש בו מכל מיני בשמים · כך ת"ח צריך להיות מלא מקרא משנה ותלמוד והלכות ואגדות כהונה ולויה מיעקב · שפתותיו שושנים · זה תלמיד חכם הרגיל במשנתו · שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר · זה תלמיד שאינו רגיל במשנתו ששפתיו נוטפות מור אעפ"כ עובר הוא וחוזר ומברר תלמודו :

א [יד] **ידיו** גלילי זהב · אלו לוחות הברית · שנא' (שמות ל"ב) והלוחות מעשה אלהים המה · גלילי זהב · אלו דברי תורה שנאמר (תהלים י"ט) הנחמדים מזהב ומפז · אמר ר' יהושע בר נחמיה מעשה נסים היו נגללין היו של סנפרינון היו והיו נגללין · רבי מנחמא בשם ר' אבון אמר (כח) (א) וחצובין מגלגל חמה היו · ב (ב) כיצד היו כתובין · חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה · על שם שנא' ידיו גלילי זהב · כדברי רבי חנינא בן גמליאל הה"ד (דברים ד') ויכתבם על שני לוחות אבנים · ורבנן אמרי עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה · שנאמר (שם) ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם עשרת הדברים ויכתבם על שני לוחות אבנים · רבי שמעון בן יוחאי אמר עשרים על לוח זה ועשרים על לוח זה · שנא' ויכתבם על שני לוחות אבנים עשרים על לוח זה ועשרים על לוח זה · ר' סימאי אומר ארבעים על לוח זה וארבעים על לוח זה שנא' (שמות ל"ב) לוחות כתובים משני עבריהם מזה ומזה · טטרוגא · ב חנניה בן אחי ר' יהושע אמר ג בין כל דבור ודבור פרשיותיה ודקדוקיה של תורה היו כתובין · ר' יוחנן כד הוה פשיט קרייה והוה מטי בדין פסוקא ממולאים בתרשיש · הוה אמר יפה למדני בן אחי ר' יהושע מה גלים הללו בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים · כך בין כל דבור ודבור פרשיותיה ודקדוקית של תורה היו כתובים · ממולאים בתרשיש · זה התלמוד שהוא כים הגדול · הדא דאת אמר תרשישה · הדא מה דאת אמר כל הנחלים הולכים אל הים · מעיו עשת שן · זו תורת כהנים · מה הכרס הזה (ג) הלב מכאן והכרעים מכאן והוא בתוך · כך תורת כהנים שני ספרים מכאן ושנים מכאן והוא באמצע · עשת שן · מה עשת שן זה את עושה ממנה כמה יתדות · כמה רמחים · כך תורת כהנים יש בה כמה מצות · כמה דקדוקין · כמה קלים וחמורים · כמה פיגולים · כמה נותרות · כתובים בתורת כהנים : ג מעולפת ספירים · מעולפת כחן של בני אדם שהיא קשה כספיר הזה · ר' יודן ורבי פנחס · רבי יודן אמר אי תימר שהספיר הזה רך הוא בא וראה ד מעשה שהיה באדם א' שהביא ספיר א' ברומי למכרו אמר הלוקח ע"מ לבדוק אותו נבחין אותו לשבור ממנו חתיכת

מסורת המדרש א ירושלמי כתובות פרק י"ג הלכה א' · ילקוט ישעיה רמז רכ"ח · וילקוט איכה רמז אלף י"ב · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ט"ו : ב ירושלמי שקלים פרק ו' · שמ"ר פ' מ"ז : ג במד"ר פ' י"ג · ירושלמי שקלים פרק ו' : ד איכה רבתי פ' ד' פסוק ז' · פסיקתא רבתי פ' כ"ב · ועי' תוספות קדושין דף ל' ע"ב ד"ה אם ברזל הוא :

חדושי הרש"ש

וסכיתי כל בכור בארץ מצרים ואדוש למצרים ביס כו' כנ"ל : (כח) ותצובין מגלגל חמה · ר"ע לסכי בשם ר' הושעיא רבה ת"פ ביסכ"נ כו' · ירושלמי רים פ"ג דמגילה · איכה רבתי פתיחתא י"ב וסי' י"ב :

חדושי הרד"ל

(א) רוחצין אותם בשניים · עי' מ"כ ועיקר הפירוש שמוציאין אותה בפיהם ומסדרים יפה עד שנעשית נקיה · וכב"ר פנ"ח דרש לה על ולבן שניים מחלב ואידי דהתם נקטי לה הכא נמי בל' בשניים : (ב) ר' פנחס (ג) יונאה כמין לבנון · אידי דלעיל פ"ד סי"ב דרש לה על נוזלים מן לבנון נקט כאן ג"כ לשון זה · והיה צריך להזכיר כאן בלשון יוצאת במילואה :

(א) אלעיין באורייתא באסרטין ולא כטעם כנ"ל · ופי' באסרטון בשוק וברחוב ומפני שהיו חבורות חבורות הרבה (כגי' א"א שהביא המ"כ פ"ב חבורות) הוצרכו לשנות בשוק שלא היה בית מחזיקתם : (ב) לא כטעם כו' · דרש לה מערוגת הבושם · שדרך מיני בשמים לזורען מעט מעט כמה מינים בערוגה אחת :

(א) תלוכים מגלגל חמה · אפשר יליף הא' מעשה אלהים מדכתיב ומעשה ידיו מגיד הרקיע דסיימו רקיע של גלגל חמה כדכתיב בתריה יום ליום וגו' (ועמ"כ מ"ש בשם פר"א והוא שם ריש פרק מ"ו וגרסי' שם אלא מן השמים מעשי ידיו של הקב"ה ור"ל כמ"ש (תהלים ק"ב) ומעשי ידיך שמים) : (ב) כיצד היו כתובים · שמ"ר פרשה מ"ז : (ג) הלב מכאן והכרעים מכאן · בפירש"י בכאן הלשון המעיים באמצע

פירוש מהרז"ו

אפיקים על מימיה · כמ"ש אבות פרק ו' ונעשה כמעין המתגבר ואפיקים הם מעיינות היוצאים ממקומם ונמשכין ולשון ארמית הוא ויוצא אותו החולה מ' ואפיק יהיה לברא · וזה מ"ש מגבירים כמעין המתגבר כנ"ל : רוחצים אותם בשינים · סמוך על פסוק ולבן שנים מחלב שהשניים לבנים כחלב והוא משל על ליבון ההלכות שחוזרים תמיד בפיהם ושיניהם עד שנעשים ההלכות לבנים כחלב ודורש כאן יושבות על מלאת הם השינים כמ"ש שמות כ"ח י"ז ומלאת בו מלואת אבן על שהאבן ממלא הגומא שיושב בו וכן השן ממלא גומא שלו : מלאת של תורה · כמ"ש אצל מפיבושת כלא דָבָר ודרשו מְלֵא דָבָר וכמ"ש ויהושע בן נון מלא רוח חכמה : ב מלאתי משפט · ור"ד קריה נאמנה היא ירושלים וכן כתוב מ"א י"א י"ז שלמה בנה את המלוא : זה ממלא · מן הלב שנעשה כמעין המתגבר כנ"ל על אפיקי מים : כמן לבנון · כמ"ש לעיל פסוק מעין גנים ונוזלים מן לבנון ע"ש ותבין כאן שתיבת לבנון לוקח משם : זה מלחים · כדרך מחלק הלוחות במעצד (הובל) ודורש מלאת בחילוף א' בחי"ת מלחת וכתוב אחריו לחייו וגו' ודורש מלאת לחייו :

א **כטעם** שהיתה זו אומרת · וזהו כערוגת הבושם שיש בה כמה מיני בשמים ולכל בושם טעם וריח מיוחד : בהונה ולויה מיעקב · עי' לעיל פסוק מי זאת עולה וגו' מכל אבקת רוכל דורש ר' תנחומא מה קופת הרוכלין יש בה מכל מיני בשמים כך כהונה ולויה מיעקב ע"ש וכן דורש ר"ת כאן מגדלות הרקח : ששפתיו נוטפות מור · דורש שושנים שסונים שהשונה בהגיון הלב שההלכה חרות על לבו ובקי בהלכותן זה רגיל במשנתו אך מי שאינו בקי בהלכות המה כבדים על שפתיו והרוק שיוצא אז משפתיו מחמת דבורו בהם הרבה המה כמו מרים מחמת צערו ובסוף הצער הזה עובר ממנו שאחר יגיעתו זוכה שמברר תלמודו :

א **אלו** לוחות הברית · שהיו פשוטות כמו ידים וכל אחד יש בו חמשה דברות כמו ה' אצבעות ביד : גלילי זהב שהיו נגללים : של סמפירינון היו · כמ"ש בסוף פסוק מעולפת ספירים שהוא הדבר הקשה מכל אבן כמ"ש בסמוך בפסוק זה איכה רבתי פסוק זכו נזיריה וכו' ספיר גזרתם וע"פ מדה כ"ב נמשך תיבות מעולפת ספירים גם לר"ד ומ"ש וחצובים מגלגל חמה דורש גלילי זהב שמאחר שהם מספיר איך הם זהב ע"כ דורש זהב (כמו הזהב שבא מכח השמש והכסף מכח הירח) כך הלוחות : חמש על לוח זה · וזהו ויכתבם על שני לוחות אבנים שחלק את העשרה דברים שכתובים תחלה דברים ה' י"ט : ויגד לכם את בריתו · דברים ד' י"ג ומ"ש עשרת הדברים מיותר שכבר ידוע אלא שכל עשרת הדברים היו ביחד שלא חלקם וזהו עשרת ולא עשרה אלא כל היות על לוח זה וכו' : עשרים על לוח זה · סובר כרבנן עשרה על לוח זה וכתוב עוד כתובים משני עבריהם הרי עשרים על כל לוח ועיין שמ"ר פרשה מ"ז סי' ו' וש"נ : מ' על כל לוח · לוחות כתובים משני עבריהם פנים ואחור הרי כ' על כל לוח וכתוב עוד מזה ומזה הם כתובים היינו עוד על עבים מעבר זה לימין לדרום וכן לעבר שמאל מצפון : ב כים הגדול · כמו שתרגם יונתן בכמה מקומות בנביאים על תיבת תרשיש ימא : כל הנחלים וכו' · כך המקרא והמשנה והתוספתות מכילתא ספרא וספרי וכל מימרות האמוראים הכל הולכים אל הים התלמוד : והוא בתווך · כענין ותורקך בתוך מעי : מה עשת שן · חתיכת

מתנות כהונה

עיניו כיונים : שהם אפיקים · מתוזקים : דברי תורה מגבירין גרסי' : בשנים · שנים שנים באים וחוזרים תלמודם יחד כמו שדרשו חז"ל ברזל בברזל יחד וכן אמר לעיל בפסוק כמגדל והם מעבירין זוגות זוגות : על מלאתה של ירושלם · ויהיה אם כן מדבר בסנהדרין יושבי לשכת הגזית והיא היתה בגובה של ירושלם אצל בית המקדש : ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות גרסי' · ועיין באיכה רבה בפסוק בלע ה' ושם הוכחתיו בשם ירושלמי ודרש מלאתי מלתי כתיב כדאיתא התם : וזה ממלא כו' · עיין לעיל בפסוק מעין גנים :

להיו : ביומי כו' · ר"ל בימי חורפי היינו מזמנין ומעמידין שני חבורות והיינו יוצאים ועוסקים בתורה וצריך להיות דזמניין ובאות אמת הגיה תמנין ותרתין חבורן : כך כהונה כו' · באות אמת הגיה כך ת"ח צריך להיות מלא מקרא משנה ותלמוד והלכות ואגדות : מור · דרשו מלשון מרירות : חוזר · לשון עובר קדרים שעובר וחוזר על תלמודו :

ידיו גלילי : נגללין גרסינן ובפרש"י גרסינן של סנפרינון והיו נגללין : וחצובין מגלגל חמה · בפירקי רבי אליעזר איתא וזה לשונו הלוחות לא נבראו מן הארץ ולא מן השמים : כדברי רבי חנינא כו' · בירושלמי פרק ו' דמסכת שקלים יליף ליה מדכתיב ויכתבם על שני לוחות אבנים משמע. חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה ועל פי מה שמצאתי בירושלמי קלף ישן נושן הנני מגיה וה"ג הה"ד ויכתבם על שני לוחות אבנים ורבנן אמרי עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה שנא' ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם עשרת הדברים ויכתבם על שני לחות אבנים · רשב"י אמר עשרים על לוח זה ועשרים על לוח זה שנאמר ויכתבם על שני לחות אבנים כ' על לוח זה וכ' על לוח זה · ר' סימאי אומר ארבעים על לוח זה ומ' על לוח זה שנאמר לוחות כתובים משני עבריהם מזה ומזה כו' וכן הביא הגירסא הר"י ן' חביב בעין יעקב אך שנפל בו טעות סופר וע"ש : טטרוגא גרסי' ופי' בו הערוך בלשון יון הוא מרובע וכן פי' הר"י ן' חביב בשם הרשב"א וכן מצאתי במדרש תלי' ר"א אומר אצבע אלהים טטרגון היה כל א' וא' הרי ארבעים מכות על"ל והוא מלשון טט בכתפי שתים וק"ל : דבור ודבור גרסי' : פשיט קרייא · כשהיה חוזר ושונה המקרא ועיין בשמות רבה פ' מ"ז : והוי מטי כו' · כשהיה מגיע לפסוק זה : ה"ג לסדין פסוקא ממולאים בתרשיש הוה כו' · ומפרש בירושלמי ממולאים בתרשיש כימא רבה פי' כים הגדול : הד"א תרשישה · יונה סי' א' : ה"ג בירושלמי מה הים הגדול בין גל כו' · ובסדר נשא פ' י"ג גר' כמו כאן : כל הנחלים כו' · ועיין במדרש קהלת : מעולפת כחן כו' · מתשת כחן כד"א עולפו בראש כל חוצות : אם

ידי משה

כ"ו דורות מתוקנים לתקן אותן עולמות שנבראו בכ"ו אותיות עם אותיות מנצפ"ך ועי' בב"ר מה שהדפסתי שם : חמשה על לוח זה וכו' · מדכתיב ידיו רמז לי' דברות כי בכל יד ה' אצבעות וגלילי זהב הם הלוחות שהיו נגללים משמע ליה שחלק ב' הידים בב' גלילים יד אחד בזו ויד אחד בזו : עשרת הדברים · נראה דמיתורא דעשרת הדברים קדרש א"נ י"ל מדכתיב ויגד לכם ויכתבם משמע כשם שדברם לישראל הדברות כך כתב בלוחות ומכוון דכל י' דברות בדבור אחד נאמרם בכתיבה ג"כ הכי הוא כל י' יחד היינו שלא נתחלקו הדברות בב' לוחות אלא כל י' בכל לוח : ויכתבם על ב' לווחות · פי' ג"כ מייתורא דקרא וכי היכא דויכתבם דכתיב גבי ויגד משמע כל י' דברים על לוח אחד ה"נ ויכתבם דהאידן קרא ולפי דרש ב' שכתבתי שנפקא מדכתיב ויגד שהכתיבה היתה מעין הגדה וכתיב ויכתבם א"כ להורות שבכל לוח היה כ' ודוק : טטרוגא · פי' בלשון יון מרובע פי' בכל קרן דהיינו בכל שטח היה ב' קרנות ועל כל קרן היה כתוב עשרת הדברות ואית דמפרשין שהיו הלוחות ארכן ו' ורחבן ו' ועובין ו' והיה כתוב ג"כ על

יפה קול

שמתשת כחה של אדם · וזה דכתיב חכמת אדם תאיר פניו הכוונה כי בשמחתם אשר ישמחו אחרי אשר יגלו להם תעלומות חכמה יאירו פניהם : שהם רוחצים אותם בשנים · כדרך שאמר בב"ר ולבן שנים מחלב שהם יושבים וסודרים ד"ת בשינים עד שהם מוציאים אותן נקייה כחלב דהיינו סדור ההלכה בפה ונקט שנים תמורת הפה וע"ש בדברינו · ופירוש הדברים שהם מבררין את הלכות היטב לאמתתן : על מלאת של ירושלים · שהיתה מלאה בבתי כנסיות אשר למדו בהם תורה והסנהדרין היו מלמדים תורה לכולם בכל הספיקות שהיה להם כי יקשה להם דבר : זה ממלא כו' · פי' כי זה נותן טעם במקצת וזה נותן טעם במקצת עד שמדברי שניהם תתברר כל הלכה · ועיקר הדרש זה הוא גבי ונוזלים מן לבנון זה מזיל מקצת כו' עד שהלכה יוצאה כמן לבנון והכי מביא לזה דרך אגב : זה מלחים מקצת דבר כו' · מלחים הוא מלשון דבוק וכמו בויק"ר פ"ג כאדם שהוא מלחים שני נסרים ומדביקן · ופי' הדברים כי אם יש חסרון והפרדה בין שני דברים וצריך טעם וסברא למלא את החסרון ולדבקם יחד כי לא יהיה פרש והפרדה ביניהם ועי"ז מתדבקות הלכות זו לזו ועומדות בשוין כשני לחיים הדבקים זה בזה · ולפ"ז דרים לחיו בין מלשון מלחים ודבק ובין מלשון לחי ועמוד : בימוי תמנין ותרתין חבורן גרסינן · כלומר כי בימיו היו שמונים ושתים חבורות לומדי תורה במקום הנקרא אסטרין וכל אחת אמרה טעם אחר בהלכה זו וזה שדרים לחיו כערוגת הבושם · שהדבור היוצא מהלחיים היה כערוגת הבושם שיש בו כמה מיני בשמים כן היו טעמי הלכה היוצא מפיהם כמה מינים : ונגללין היו כספר · ודרים גלילי לשון גלילה ואע"ג דהיו של ספפירינון שהוא קשה מאד כדאמר לקמן מ"מ היו נגללין כנס : וחצובין מגלגל חמה · זה ד"מ כי היו בהירים ומזהירים כאלו היו נחצבין מגלגל חמה : על שם שנאמר ידיו גלילי זהב · והאצבעות בשתי הידים המה עשרה חמשה באחת וחמשה בשניה · וכן היו בלוחות אשר מדרים עליהם שכתוב ידיו גלילי זהב חמשה דברות על לוח זה וחמשה על לוח זה · וע"ע בזה המאמר בעין יעקב ירושלמי שקלים פ"ו : המד"א כל הנחלים הולכים אל הים · דדריש ליה במדרש קהלת כל התורה אינה נכנסת אלא ללב אלמא כתיב ים בתורה והיינו תלמוד שהוא חכמה רבה : כך תורת כהנים יש בה כמה מצות כו' · וכן אמר בבראשית רבה פ"ג על סדר ויקרא שהוא מלא הלכות רבות · אבל שאר חלקי תורה אין אחד מהן שיש בו כ"כ הלכות כזה :

סבניה

קטנה · נתנו על הסדן · התחיל מכה עליו בפטיש · נבקע הסדן ונחלק הפטיש והספיר במקומו ולא חסר · הה"ד מעולפת ספירים · א"ר אבא בר ממל אם נתעלף אדם בדברי תורה והלכה סוף שנעשה בהם קסם · ורבנן אמרין כל מי שנעשה קסם בדברי תורה סוף שהוא נעשה בהם מלך · המד"א (משלי ט"ז) קסם על שפתי מלך · [א] רבי אלעזר ב"ר שמעון אתוי חמרייא גבי אבוי למיזבן עיבור (ד) מן קרייתא המונייא · יתיב גבי תנורא · אמיה נסחא והוא אכיל · אמיה נסחא והוא אכיל · עד דאכיל כל אצוותא · אמרין ווי היווא בישא שריא במיעני דהדין · דומה שזה מביא רעבון לעולם · שמע קולהון מדנפקון למזבן טעניהון · נסב חמריהון ואסיקון לאגרא · אתון תבעון חמריהון ולא אשכחון יתהון · תלון עיינהון וחמון יתהון יהיבין באגרא · אזלון גבי אבוי תנון ליה עובדא · אמר לון דלמא מילה בישא אשמעתוניה · אמרין ליה לא מרי אלא כן וכן הוה עובדא · אמר לון ולמה הכנסתם בו עין רעה וצרה · איפשר דמן דדכון הוה אכיל · או עליכון אינון מזונוי · לא ההוא דברייה ברא ליה מזוני · אע"פ כן אוזלו ואמרון ליה מן שמי והוא מחית לכון · הנס האחרון היה קשה מן הראשון · מן מסקן להון הוה מסיק להון חד חד · מן נחית להון הות מחית להון תרי תרי · וכיון שנתעסק בתורה אפילו טליתו לא היה יכול לסבול · לקיים מה שנאמר מעולפת ספירים · בן בית אחד היה לו לרבן גמליאל והיה למוד להיות נוטל קופה של ארבעים סאה ומוליכה אצל הנחתום · א"ל כל הדין חילא טבא אית בך ולית את עסיק באורייתא · כיון שנתעסק בתורה התחיל להיות נוטל של שלשים של עשרים של שנים עשר של שמונה סאים · כיון דגמר ספרא אפילו קופה של סאה לא היה יכול לסבול · ואית דאמרי אפילו סבניה לא הוה יכול למיסבל · אלא אחרנין מעברין ליה מעילווי · דהוא לא היה יכול · לקיים מה שנאמר מעולפת ספירים :

א [טו] שוקיו עמודי שש · [ב] שוקיו זה העולם · עמודי שש שהוא מיוסד לששה ימים דכתיב (שמות ל"א) כי ששת ימים עשה ה' וגו' · מיוסדים על אדני פז · אלו פרשיותיה של תורה שנדרשות לפניהם ולאחריהם · ולמה הם דומות [ג] לעמוד זה שיש לו בסים מלמטן וקיפלורוסים מלמעלן · כך פרשיות התורה נדרשות לפניהם ולאחריהם · לפניהם מניין שנא' (ויקרא י"ט) ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע · מה כתיב בתריה וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל · וכי מה ענין זה לזה אלא משהוא מנכיש הוא אזל ומתעביד ברבוי · מתוך שהוא נכנס ויוצא לתוך ביתו הוא נחשד על שפחתו · אמר לא חטאת אני חייב ולא אשם אני חייב חטאת אני מביא · אשם אני מביא · רבי יודן אמר בשם ר' לוי אלו שנוהגין היתר בשפחות בעוה"ז · עתידים הן להתלות בקדקדי ראשיהן לעתיד לבא הה"ד (תהלים ס"ח) אך אלהים ימחץ ראש אויביו קדקד שער מתהלך באשמיו · מהו מתהלך באשמיו · עמיה חובוי · אמר יזיל האי גברא בחובוי · ונדרשות לאחריהן כיצד · דכתיב (ויקרא י"ט) שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל · מה כתיב בתריה לא תאכלו על הדם לא תנחשו וגו' · אמר הקב"ה לערלה אתה ממתין שלש שנים · ולאשתך אי אתה ממתין עד שהיא מטהרת מנדתה · לערלה אתה ממתין שלש שנים · ולבהמתך אי אתה ממתין שיתמצה דמה · ומי קיים מצות הדם · שאול התחיל לקיים מצות הדם הה"ד (שמואל א' י"ד) ויגידו לשאול לאמר הנה העם חוטאים לה' לאכל על הדם · (שם) ויאמר שאול פצו בעם ואמרתם להם הגישו אלי איש שורו ואיש שיו ושחטתם בזה ואכלתם · [ד] מהו בזה · רבנן אמרין סכין בר ארבע עשרה הראה להם · הבי"ת תרתי · זיי"ן שבעה · ה"א חמשה · הרי ארבעה עשר · אמר להם כסדר הזה היו שוחטין ואוכלים · [ה] ואימתי פרעו לו הקב"ה במלחמת פלשתים דכתיב (שם י"ג) והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אשר את שאול ואת יונתן ותמצא לשאול וגו' · ולא נמצא ואת אמרת ותמצא · ומי המציאה לו · רבי חגי בשם ר' יצחק מלאך המציאה לו · ורבנן אמרי הקב"ה המציאה לו · כתיב (שם י"ד) ויבן שאול מזבח לה' אותו החל לבנות וגו' · [ו] וכמה מזבחות בנו ראשונים · נח בנה מזבח · אברהם בנה מזבח · יצחק בנה מזבח · יעקב בנה מזבח · משה בנה מזבח · יהושע בנה מזבח · ואת אמר אותו החל לבנות · אלא אותו החל להיות ראש למלכים · א"ר יודן לפי שנתן נפשו על הדבר הזה העלה עליו הכתוב כאילו אותו החל לבנות מזבח לה' : ב ר' שמעון בר' יוסי בר לקוניא לפי שבעולם הזה אדם בונה בנין ואחר מכלה אותו · אדם נוטע נטיעה ואחר יאכל אותה · אבל לעתיד לבא מה כתיב (ישעיה ס"ה) לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל וגו' לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה כי זרע ברוכי ה' המה וגו' · (שם ס"א) ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' :

פרשה ו א [טז] חכו ממתקים · כתיב (עמוס ה') כי כה אמר ה' לבית ישראל דרשוני וחיו · יש לך חיך גדול מתוק מזה · כתיב (יחזקאל ל"ג) חי אני נאם ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע וגו' · יש לך חיך גדול מתוק מזה · (שם י"ח) כי לא אחפוץ במות המת נאם ה' אלהים והשיבו וחיו · יש לך חיך גדול מתוק מזה · (שם) ובשוב רשע מרשעתו ויעש משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה · יש לך חיך גדול מתוק מזה · אמר ריש לקיש ובלבד בתוהה על הראשונות · הא כיצד תני רבי שמעון בן יוחאי הרי שהיה אדם רשע גמור כל ימיו ובסוף נעשה צדיק גמור עליו הכתוב אומר ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו

מסורת המדרש א פסיקתא דר"כ פיסקא י' : ב ויק"ר פ' כ"ס : במד"ר פ' י' כס"ע : ג תנחומא בהר סי' א' · ילקוט כאן רמז תתקל"ג : ד אג"ס פ' י"ז : ה ילקוט שמואל א' רמז קי"ז : ו במד"ר פ' כ' · תנחומא בלק סי' י"א · ע' תדא"ר פ' כ"א וכ"ח :

חדושי הרד"ל

סגוף · ולגי' ספר אפשר ל"ל הלב והריאה מכאן · בכדי שיהיו ב' מכאן וב' מכאן · ואולי שגם לכאן פ"ז פ"ג הגי' כדהכא היה נכון לומר דצ"ל הכבד והטחול מכאן והכליות מכאן והוא כתוך שכן הוא סדר סנהדרין : (ד) מן קרייתא המוני' יתיב כצ"ל · פי' שהמרים לאוסו (לג"א בר"ש) יושב אצל התנור

כן

מתנות כהונה

אם נתעלף כו' · ע"ד שאמרו חז"ל אין אדם עומד על דברי תורה אא"כ נכשל בה : סוף שנעשה בהם קסם · כלומר לכוין אמתת הדבר להלכה ובאות אמת כתב בשם נוסחא אחרת שגרסי' סוף שנעשה בהם ספיר : ורבנן כו' · רבנן סוברים הקוסם יודע ואינו יודע הדבר על בוריו ובין למר ובין למר דרשו מעולפת ספירים שאם נתעלף ומעמעם מדברי תורה סוף שיאירו דבריו כספירים : אתו חמריא כו' · המרים לוקחי תבואה באו ולנו בבית אביו ר' שמעון ליקח דגן ממקום המונייא וישב ר"א אצל התנור והיתה אמו מורדת הפת מתוך התנור והוא היה אוכל היא היתה מורדת והוא היה אוכל עד שאכל כל הככרות אמרו החמרים אוי שנחש רע שורה במעיו של זה שמע רבי אלעזר את קול דבריהם ואחר שיצאו לשבור אוכל כאשר יוכלון שאת לקח ר"א המוריהם והיה מעלה אותם על העליה · באו ובקשו חמוריהם ולא מצאו אותם וישאו את עיניהם ויראו אותם על העלייה הלכו אצל אביו ר"ש וספרו המעשה כי ידעו שר"א בנו העלה אותם שמה אמר להם אולי השמעתם אותו דבר רע בעיניו אמרו לו לא אדוני אלא כך וכך היה המעשה כו' : אפשר דמן כו' · וכי אתם סוברים שהוא אוכל משלכם או עליכם מוטלים מזונותיו וכי לא מי שברא אותו ברא לו ג"כ מזונותיו ולפיכך הדין עמו ואעפ"כ לכו אמרו לו משמי והוא יורידם לכם : הנס כו' · הנס האחרון שהיה מורידם היה גדול מן הראשון שהעלה אותם שכשהעלה אותן היה מעלה אותם לאחדים בכל פעם אחד וא' וכשהיה מורידם היה מורידם שנים שנים להודיע שכחו גדול : למוד · רגיל : כל הדין כו' · וכי כל זה כח יפה יש בך ואין אתה עוסק בתורה וכמו שאמר ר' יוחנן לר"ל חילך לאורייתא : של שלשים · שכבר נחלש ולא היה יכול לשאת של ארבעים ואח"כ נחלש עוד ולא נשא רק של עשרים כו' : ה"ג כיון דגמר ספרא ופי' שלמד ספרא : סבניה · פי' הערוך בגד דק : אלא כו' · אלא אחרים היו מעירין אותו מעליו כי הוא לא היה יכול מפני החולשה :

שוקיו : זה העולם כו' · כל זה עיין בויק"ר סוף פ' כ"ה ושם נתבאר וגם במדבר רבה ריש פ"י : מיוסד לששה גרסי' : ה"ג אלא משהוא מנכיש עמיה הוא כו' : דא"ר יודן בויקרא רבה פ"ט גרסי' ר' יודן אמר : ה"ג היתר בשפחות בעוה"ז : ה"ג אמרי יזיל האי גברא בחובוי ועי' בויקרא רבה : ולאשתך כו' · דרש על הדם בדם נדות ולא האכלו לשון נקייה כד"א אכלה ומחתה פיה · חטאים לה' גרסי' : בר י"ד כו' · אורך י"ד אצבעות שלא יבואו לידי דרסה כן הוא בהדיא בסדר נשא פ"י : ה"ג לשאול וגו' ולא נמצא ואת אמרת ותמצא ומי כו' : ה"ג כתיב ויבן וכו' אלא אותו החל כו' · כלומר במלכים היה הוא הראשון לבוני מזבחות ועיין בסדר נשא פרשה יו"ד :

פרשה ו חכו ממתקים : יש לך חיך כו' · בתמיה ועיין בסדר נשא פרשה י' : הרשע וגו' גרסי' :

פירוש מהרז"ו

מתיכת ברזל כמ"ש ברזל עשת : סוף שנעשה בהם ספיר · קשה כספיר כמ"ש לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה תחלה תושיה מתשת כח ואחר כך לי גבורה כמו דוד וגבוריו שהיה גבורתם מכח התורה : קסם בדברי התורה · שהכל שואלים לו שאלות כמו הקוסם שהכל שואלים בו כמ"ש במ"ר פרשה כ' סי' ז' אצל בלעם הקוסם שהכל מריצים אליו אגלותיהם : המונייא · נראה דצ"ל חמונייא פי' שראו אותו יושב אצל התנור שאמו רודה ומושכת הלחמים : הנס האחרון · פי' הגבורה שעשה באחרונה היתה גדולה מהגבורה שעשה בראשונה אשר בעיני הרואים דומה לנס שאין שאר בני אדם יכולים לעשות כך והנה העולה עם משא יוכל לזהר שנושא מעט ונח מעט אך היורד עם משא אינה מנחת אותו לנוח כדמיון הסוסים היורדים מן ההר שרצים מאד ואינם יכולין לנוח והמכשול קרוב יותר בירידה מבעלייה :

א שוקיו זה העולם · במ"ר ריש פרשה יו"ד שוקיו זה העולם שנשתוקק הקב"ה לבראתו כמד"א ועלי תשוקתו ומנין שכן הוא אומר ויכולו השמים והארץ וכל צבאם ואין ויכולו אלא לשון תאוה שנאמר נכספה וגם כלתה נפשי · ושם הדרשה באריכות גדול והדרשה כולה עד סוף הפסוק לוקחה מויק"ר פרשה כ"ה סי' ז' דגם שם בקיצור : לא חטאת אני חייב · עיין מ"ש בויק"ר שם : עמי חובוי אמר · ע"ש וכצ"ל כל עמא אמרין יזיל ההוא גברא בחובוי כן הוא בויק"ר שם : לערלה אתה ממתין · ביצה דף כ"ה ע"ב ועי' ב"ר פרשה כ"א סי' ז' : שיתמצה דמה · וזהו לא תאכלו על הדם :

פרשה ו א כתיב כה אמר ה' · עי' כל הענין במ"ר ר"פ י' ושם נתבאר : הרי שהיה האדם צדיק · כאן נדפס בטעות וצ"ל בהיפך הרי שהיה האדם רשע

מנין

יפה קול

סבניה · ופרק במה אשה בירושלמי שמטפחות סבנין דרבנן ופי' שדין שמתעטפין בה · ולפי שדרך הגדולים להתעטף בה והוא לא היה כח לסבלה היו אחרים הולכים אחריו ומעבירין אותה דרך עליו והיה נראה כאלו הוא נושאה :

שוקיו זה העולם · נראה דדריש שוקיו מלשון שווקים ורחובות אשר העולם עשוי כך אבל בבמ"ר פ"י מפרש שנשתוקק הקב"ה לבראתו : מיוסד לששה ימים · ופי' עמודי שעמוד ומיוסד בהם והזכיר ענין זה לומר שכל מה שנברא בששת ימי בראשית קיומו תלוי בתורה : אלו פרשיותיה · ולכן נקראו אדנים שהן בסיס ויסוד לבנין כאדני המשכן · למה שהם כעמוד שיש לו בסיס מלמטה כדמפרש ואזיל · והזכיר זה לומר כאן כי סמיכות הפרשיות לא דבר ריק הוא אבל העולם מתקיים על זה : וקיפלורוסים · זה ראשים לעמודים · ובתנחומא גרסינן העמוד הזה אם אין לו כותרת מלמעלה ובסיס מלמטה אינו נראה נאה : משהוא מכיש עמיה הוא אזיל ומתעביד בבייי כצ"ל · ופירושו ע"י שהוא מנכש ומהדר עמו בנטיעותיו נעשה בן בית : לא חטאת אני חייב ולא אשם אני חייב כצ"ל כלומר מה בכך אם אני חייב הטאת או אשם · אנכי אביא ואפטר · ועמ"ש על המאמר הזה בויק"ר פ"ט : עתידין הן להתלות בקדקדי ראשיהן נע"ל · יש לתת טעם על עונש זה כי פגמו שהתו זרעם הנוזל מקדקוד כמ"ש ן' סיני באופן כ' מ"א פ"ב בשם אבוקרט · ועוד י"ל שהחוטא פוגם בזה בשלשלת יחוסו ולא זכר ראשיתו ויתם משפחתו בביאתו על השפחה לכן נתלה בראשו : הה"ד אך אלהים ימחץ וגו' · דריש מדכתיב באשמיו ולא בחטאתיו או עונותיו כאורחא דקרא משמע דמיירי בשפחה שמביא אשם עליה : מה מתהלך וכו' · כי מתהלך משמע על הילוך תמידי וכמו שהלך נח מתהלך בתומו וזה לא שייך כאן דהא אפי' אם אדם פעם או פעמים נענש · לכן אמר כי זה הוא כלשון העולם דאומרים על הדבק בחטא יזיל האי גברא בחובוי יזיל האי גברא בחובוי כ"ה בויק"ר ופי' כי איש כזה עוד לא יסור מהר מאשמיו ויתהלך תמיד באשמיו · והלשון עמיה חוביה לא גרסינן וכן בויק"ר ליתא : ולאשתך אי אתה ממתין · קמפרש לא תאכלו על הדם כולל נמי אשתו נדה כי אכילה מלינו לתשמיש וכמו אכלה ומחתה פיה [ובכל המקומות שהוציאו רז"ל לא תאכלו על הדם על איזה אזהרה לכולם כוונה אחת היא כי האדם יהיה מתון בכל מעשיו וגם באכילתו לא יהיה רעבתן וכן באשתו ימתין עד שתטבול וכן לא יאכל קודם שיתפלל וכדומה והוראת לא תאכלו על הדם הוא בעת אשר הדם ירתיח בקרבו מרוב תאותו אל הדבר · אך ימשול ברוחו ולא יהיה כדוב שכול · וזה הוא גם ההוראה בשמואל ויאכל העם על הדם בעת אשר דמם היה רותח בקרבם מתשוקתם אל הדבר ושאול הוא אשר למד אותם להיות מתונים באכילתם והכין מראש את הבשר כמשפט וכמ"ש המדרש לפנינו ואח"ז האכילם מהבשר וע' היטב בזה] : ואת אמרת ותמצא לשאול אתמהה ומי המציאה לו כצ"ל : החל להיות ראש למלכים · פי' אשר בנו מזבח לה' היה הוא הראשון במלכים ודבר הכתוב בשבחו · כי גם במלכותו לא שכח את ה' ועבד עבודת ה' : לפי שבעוה"ז כו' · כן הוא מדרך המדרש בכמה מקומות לסיים בדברי נחמה :

אמר ר"ל ובלבד בתוהה על הראשונות · הך מימרא צריך להיות בתר מימרא דרשב"י שאמר הרי שהיה אדם צדיק כל ימיו כו' [*] · וקשיא על זה ליהוי כמחצה עונות ומחצה זכיות כדפריך בסוף פ"ק דקדושין · ולפ"ז מקשה גם כאן למה אבד את הראשונות · וע"ז משנה ר"ל כמו שם בקדושין בתוהה על הראשונות אז כל צדקותיו הראשונות לא תזכרנה עוד · אבל אם איננו תוהה על הראשונות בלי ספק לא יאבד זכותו

שהמצות

[*] כן היה הגירסא לפניו במדרש ועי' במהרז"ו :

וגו'· אמר ר' יוחנן [א] ולא עוד אלא שכל עבירות שעשה· הקדוש ברוך הוא מונה אותן לו זכות הדא הוא דכתיב (תהלים מ"ה) מור ואהלות קציעות כל בגדותיך · כל הבגידות שבגדת בי הרי הן כמור ואהלות לפני · תני (א) [ב] בן כמה שנים הכיר אברהם את בוראו · ר' חנינא ור' יוחנן תרויהון אמרין בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו · ר' שמעון בן לקיש אמר בן שלש שנים היה · שנא' (בראשית כ"ו) עקב אשר שמע אברהם בקולי · מנין עקב · אמר ר' לוי כד אתא מיתלי עקבא מן ארעא : ב א"ר שמואל בר נחמן (ב) [ג] בשלשה מקומות נתוכח הקב"ה עם ישראל ושמחו אומות העולם שמחה גדולה · ולבסוף יצאו בבושת פנים · בשעה שאמר להם הנביא (ישעיה א') לכו נא ונוכחה יאמר ה' · שמחו אומות העולם · אמרו היאך הן יכולין להתוכח עם בוראן · ומי יוכל לווכח עם בוראו · עכשיו הוא מכלה אותם מן העולם · כיון שראה הקב"ה שאומות העולם שמחים הפכה להם לטובה · שנא' (שם) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו · תמהו אומות העולם ואמרו זו תשובה וזו תוכחה · אלא לא אתא אלא להתפוגגה עם בנוי · בשעה שאמר הקב"ה (מיכה ו') שמעו הרים את ריב ה' והאיתנים מוסדי ארץ וגו' ועם ישראל יתוכח · שמחו אומות העולם אמרו היאך הן יכולין להתוכח עם בוראן · ומי יוכל לווכח עם בוראו · עכשיו הוא מכלה אותם מן העולם · כיון שראה הקב"ה שמחתן של אומות העולם הפכה להם לטובה · הה"ד (שם) עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך ענה בי עמי זכר נא מה יעץ וגו' תמהו האומות ואמרו היאך הוא זה לא אתא אלא להתפוגגה עם בנוי · ובשעה שאמר הנביא (הושע י"ב) וריב לה' על יהודה ולפקוד על יעקב וגו' · שמחו אומות העולם · אמרו היאך הן יכולין לעמוד בפני בוראן · ומי יכול לריב עם בוראו · עכשיו הוא מכלה אותם מן העולם כיון שראה הקב"ה שמחתן של אומות העולם הפך להם לטובה · שנא' (שם) בבטן עקב את אחיו וגו' · א"ר יודן לאשה אלמנה שהיתה קובלת על בנה לדיין · כיון דחמאה דיינא דהוא דאין בנור ובזפת בדינין ומגלבין · אמרה אין אנא מודע ליה לדיינא סורחנין דברי קטיל ליה כיון דאחסל אמר לה איינוי בריך · אמר לה מה סרח עליך הדין בריך · אמרה ליה מרי כד הוה במעיי הוה בעט בי · אמר לה לאו דינא הוא · הה"ד בבטן עקב את אחיו · ר' אלעזר ב"ר סימון אמר אלוהו של יעקב אבינו חלק לו כבוד : ג חכו ממתקים· ר' עזריה ורבי אחא בשם ר' יוחנן אמרו [ד] בשעה ששמעו ישראל בסיני אנכי פרחה נשמתן הה"ד (דברים ה') אם יוספים אנחנו לשמוע הה"ד נפשי יצאה בדברו · חזר הדיבור לפני הקב"ה ואמר רבונו של עולם אתה חי וקיים ותורתך חיה וקיימת ושלחתני אצל מתים כולם מתים באותה שעה חזר הקב"ה והמתיק להם את הדבור הה"ד (תהלים כ"ט) קול ה' בכח קול ה' בהדר · אמר ר' חמא בר ר' חנינא קול ה' בכח לבחורים · קול ה' בהדר · לתשישין · תני ר' שמעון בן יוחאי תורה שנתן הקב"ה לישראל החזירה להם נפשותיהן הה"ד (שם י"ט) תורת ה' תמימה משיבת נפש · ד"א חכו ממתקים · למלך שדיבר כנגד בנו · ונתירא ונשמטה נפשו ממנו · כיון שראה המלך כך שנשמטה נפשו · התחיל מגפף ומנשק אותו · ומפתהו ואומר לו מה לך לא בני יחידי אתה לא אני אביך · כך כשדיבר הקב"ה אנכי ה' אלהיך מיד פרחה נשמתן · כיון שמתו התחילו המלאכים מגפפין ומנשקין אותם ואומרין להם מה לכם אל תיראו בנים אתם לה' אלהיכם · והקב"ה ממתיק בחכן הדיבור ואומר להם לא בני אתם אנכי ה' אלהיכם · עמי אתם · חביבין אתם לפני · והתחיל מפתה אותן עד שחזרה נשמתן (ג) והתחילו מבקשין מלפניו · הוי חכו ממתקים · התחילה התורה מבקשת רחמים על ישראל מן הקדוש ב"ה אמרה לפניו רבש"ע יש מלך משיא בתו והורג את בן ביתו · כל העולם כולו שמח בשבילי ובניך מתים · מיד חזרה נשמתן הה"ד תורת ה' תמימה משיבת נפש : ד רבי אחא ורבי תנחום ב"ר חייא בשם ר' יוחנן (יחזקאל כ') ואת (ד) שבתותי קדשו · במה את מקדשו · [ה] קדשהו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה דכתיב (שמות ל"א) כי אות היא ביני וביניכם לדעת כי אני ה' וגו' · אני ה' נאמן לשלם שכר טוב לכם · אמר רבי חייא בר אבא בנוהג שבעולם אדם עושה מלאכה עם בעל הבית ועל ידי שהוא מנבל את עצמו בטיט הוא נותן לו שכרו · אבל הקב"ה אינו כן אלא מזהיר להם לישראל ואומר להם אל תנבלו עצמכם בדבר רע ואני נותן לכם שכר טוב הה"ד (ויקרא י"א) אל תשקצו את נפשותיכם ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וגו' אני ה' · אני ה' נאמן לשלם לכם שכר טוב לעולם הבא : ה ר' יודן בשם ר' חמא ברבי חנינא ורבי ברכיה בשם ר' אבהו (ה) כתיב (שם כ') ואבדיל אתכם מן העמים וגו' · [ו] אלו נאמר ואבדיל את העמים מכם לא היתה תקומה לשונאי ישראל · אלא ואבדיל אתכם מן העמים · כזה שהוא מברר הרעה מהיפה שוב אינו חוזר ומברר · אבל המברר היפה מן הרעה שוב חוזר ומברר · כך אלו נאמר ואבדיל את העמים מכם לא היתה תקומה לשונאי ישראל · אלא נאמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי לשמי לעולם · אמר רבי אחא מכאן שאמר הקב"ה לאומות העולם שיעשו תשובה ויקרבם תחת כנפיו · אמר רבי לוי כל מעשיהן של ישראל משונין מאומות העולם בחרישתן בזריעתן בנטיעתן בקצירתן בעימורן בדישן בגרניהן ביקביהן (ו) בגגותיהן בבכורותיהן בבשרן בתגלחתן במניינן · בחרישתן שנא' (דברים כ"ב) לא תחרוש בשור ובחמור · בזריעתן שנא' (שם) לא תזרע כרמך כלאים · בנטיעתן שנא' (ויקרא י"ט) וערלתם ערלתו את פריו · בקצירתן שנאמר (שם) ובקצרכם את קציר ארצכם · בעימורן שנא' (דברים כ"ד) ושכחת עומר בשדה · בדישן שנא' (שם כ"ה) לא תחסום שור בדישו · בגרניהם ביקביהם שנאמר (שמות כ"ב) מלאתך ודמעך לא תאחר · וכתיב כתבואת גורן וכתבואת יקב · בגגותיהן שנא' (דברים כ"ב) ועשית מעקה לגגך · בתגלחתיהן שנא' (ויקרא י"ט) ולא תשחית את פאת זקנך · במנינם שנא' (שמות ל') כי תשא את ראש בני ישראל וגו' · ישראל מונין ללבנה ואומות העולם לחמה : ו ר' ברכיה אמר תרתי · חדא בשם כהנא וחדא בשם רבי לוי · חדא בשם כהנא היא קלסתו והוא קלסה · היא קלסתו מלמעלה למטה והוא קלסה מלמטה

מסורת המדרש א יומא דף פ"ו : ב נדרים דף ל"ב · ב"ר פ' ל' ופ' ס"ד ונ"ס · במד"ר פ' י"ח · אס"ר פ' ו' · לקמן פסוק תיכך · פסיקתא רבתי פ' כ"ח · תנחומא סדר לך לך סי' ג' · וסדר בהר סי' א' · ילקוט סדר נח רמז מ"ח · וסדר תולדות רמז קי"א : ג ויק"ר פ' כ"ז · במד"ר ריש פ' י' כל הענין · תנחומא סדר אמור סי' ו' · ילקוט מיכה רמז תקנ"ד : ד שמ"ר פ' כ"ט : ה תנחומא בראשית סי' ב' · ילקוט ישעיה רמז תנ"ו : ו פסיקתא רבתי פ' ט"ו · ילקוט סוף סדר בא · וסוף סדר קדושים :

חדושי הרד"ל

(א) בן כמה שנים הכיר אברהם כו' · מביאו כאן לענין שאף למ"ד בן מ"ח הכיר · מ"מ כשהכיר ושב בתשובה זכה למעלתו הגדולה והוא לראיה על ובשוב כו' · ונחשבו לו כמור ואהלות והמזמור בתהלים הזה כולו נדרש במדרשות על אברהם : (ב) בג' מקומות נתווכח כו' · ג"ז לראיה על חכו ממתקים שאף בשעת תוכחה ממתיק הדברים בחכו : (ג) והתחילו מבקשין מלפניו · שאמרו אל יוסף דבר עמנו פן וגו' : (ד) שבתותי קדשו אני ה' נאמן לשלם שכר טוב לכם · ג"ז מביא שחכו ממתקים לשלם שכר טוב עבור עונג שמתענג : (ה) כתיב ואבדיל אתכם וגו' · בבמ"ר שם מבואר דדריש לה על זה דודי וזה רעי דכתיב כאן ע"ש : (ו) בגגותיהם בתגלחתם כצ"ל ושבינתיים מיותר :

פירוש מהרז"ו

רשע כל ימיו ובסוף נעשה צדיק עליו הכתוב אומר וברשעתו וגו' וכ"ה במ"ר שם · אולם שני הנוסחאות מפורשים שם ביחזקאל ובשוב צדיק ושם פסוק כ"ז ובשוב רשע ודו"ק : תני בן כמה שנים · עי' ב"ר פרשה ל' סי' ח"ת ומש"ש בפירושי : ב בג' מקומות נתווכח · ויק"ר פרשה כ"ז סי' ה' ובמ"ר שם : בבטן עקב את אחיו · וס"ד ובאונו שרה את אלהים והפסוק מדבר ביעקב שם וזהו הכבוד שחלק לו שכתב עליו שרה את אלהים וסמיך לו וישר אל מלאך ויוכל לו : ג יוספים אנחנו לשמוע · וס"ד את קול ה' אלהים עוד ומתנו : קול ה' בכח · תחלה בכח וגבורה יותר מכח שיסבול האדם ואח"כ בהדר בכח המקבל על האדם ונהנה ומתהדר בו : בכח לבחורים · כמ"ש תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה ועי' שמ"ר פ"ה סי' ט' : תני רשב"י · מקום מאמר רשב"י אחר המשל והנמשל ותחלה צ"ל ד"א חכו ממתקים ואח"כ תני רשב"י ולא לחלק מאמר רשב"י שהתורה בקשה רחמים ע"י לשנים או להיפך להעמיד חצי השני של המאמר אצל תני רשב"י קודם ד"א הנ"ל : ד דכתיב והיה לאות · ובמדרש אחר הגי' כי אות היא ומצויין בצדו שמות ל"א הכל ט"ס וצ"ל וכתוב והיה לאות ביני וביניכם לדעת כי אני ה' אלהיכם והוא סוף פסוק של יחזקאל הנ"ל כ' כ' ואת שבתותי ואף שבתורה ג"כ נמצאים פסוקים של קדושת שבת על שפסוק זה כתוב כי אני ה' אבל קדושת שבת שבכל מקום כתיב אני ה' אבל מעשה טוב נדרש אני ה' נאמן לשלם לו שכר : אל תשקצו · ויקרא י"א מ"ד ושרט לנפש שם י"ט כ' ובשני הפסוקים כתוב אצלם אני ה' : ה מברר את הרע מן היפה · שצריך לדבר הרע והפסולת ונפשו קצה בדבר הרע ופוסק מלברר · אך הבורר דבר הטוב חפץ בו ומבררו עוד : לשמי לעולם · הם שני פירושים · הא' לי להרחקת הגשמיות לשמי כמ"ש ברש"י שם ומ"ש לעולם כמ"ש ויק"ר פ"ב סי' א' כל מקום שכתוב לי אינו זז לא בעוה"ז ולא בעוה"ב : שיעשו תשובה ויקרבם · כמו יתרו ורחב ונעמן ודומיהם בימי דוד ושלמה מאה וחמשים אלף : ובקוצרכם וגו' · וס"ד לא תכלה פאת שדך : ושכחת עומר · לא תשוב לקחתו · וכתבואת גורן כן תרימו אותה : כי תשא את ראש · ונתנו איש כופר נפשו לה' : ישראל מונין ללבנה · עי' ב"ר פרשה ו' סי' ג' דרשה בטעמים : ו היא קלסתו מלמעלה למטה · בפרשה ה' ראשו כתם פז · עיניו כיונים · לחייו

כערוגת

מתנות כהונה

מנין עקב · וכל שנותיו היו קע"ה ועיין בבראשית רבה פרשה נ"ה ופרשה י"ד ופרשה מ"ט : כד אתא כו' · כאשר בא להגביה העקב מעל הארץ לילך על משענתו בלי סעד : בג' מקומות כו' · עיין כל זה בויקרא רבה פכ"ז : להתפוגגה · פי' הערוך לעלוז ולהשתעשע : דחמאה גרסי' : איינוי · היינו כמו הזה הוא ובויקרא רבה לא גרס ליה : לאו דינא הוא · אין בזה דין משפט ובויקרא רבה הגי' נשתנת קלא להטיב : הכי גרסינן בבמדבר רבה פרשה י"א ד"א חכו ממתקים ר' עזריה כו' : אנכי · מאמר אנכי ולא יהיה לך : לתשישים · ישישים תשישי כח : התחילה התורה כו' · חזר למעלה ובפ' נשא אינו : לשונאי ישראל · כמשמעו אומות העולם : הכי גרסינן מהיפה שוב אינו חוזר ומברר כו' עד הרעה שוב חוזר ומברר : כך אילו נאמר כו' · ועיין בסדר נשא פרשה יו"ד :

יפה קול

המשלות אשר כבר עשה : כל הבגידות שבגדת בי כו' · מדלא כתיב בגדיך דריש כי הוא מלשון בגידה · ומה נאה זה לפי מ"ש קאת המזמור בדוד המלך כי בשביל שהוא היה ראש לבעלי תשובה גמורה אומר כן : בן כמה שנים הכיר אברהם כו' · נראה דבעי למדרש מור ואהלות וקציעות כל בגדותיך על אברהם כדדריש בפנ"ע יפיפית מבני אדם על אברהם וכן בפל"ט את הכתוב אהבת צדק מהמזמור זה על אברהם לכן דריש גם זה על אברהם כי כל הטאתיו אשר חטא בטרם הכיר את בוראו נחשבות לו לזכיות · ולפ"ז יכון הדרש הזה רק לר"י דסובר בן מ"ח שנה · אך לר"ל לא שייך הדרש הזה דהא מעולם לא חטא כיון דמקטנותו הכיר את בוראו : בן מ"ח שנה כו' · כי בימי דור הפלגה היה אברהם בן מ"ח שנה ומצינו בפר"א בענין דור הפלגה שעמד אברהם והלעיג בם וקללם בשם אלהיו שנא' בלע ה' פלג לשונם · ושפיר מוכח כי בן מ"ח כבר הכיר את בוראו אע"ג דיכול להיות כי גם קודם הפלגה הכיר את בוראו אבל אין לנו ראיה והוכחה על זה : מנין עקב שנותיו היו קע"ה · וקע"ב שנה כמנין עקב שמע בקול ה' נמצא כי בן ג' שנים הכיר את בוראו : כד אתי מיתלי עקבא כו' · פי' כאשר ירים הילד את רגלו מן הארץ וזה בהיותו בן שנה אז הכיר אברהם את בוראו : בג' מקומות נתוכח כו' · ובא לדרוש חכו מלשון תוכחה כי תספק את"ז לממתקים כי מתחיל בתוכחה ומסיים בפיוסים : כיון שראה כו' · אין להקשות אם באמת הם חייבים למה יהפך לטובה בשביל שמחת אויביהם · וי"ל דכן היא שמדה כדכתיב בנפול אויבך אל תשמח וגו' והשיב מעליו אפו ומזה דרשו רז"ל באבות שמוחלין לו על כל עונותיו : אלוהו של יעקב · דרש שרה את האלהים שהשיג שררה ע"י אלהים שחלק לו כבוד · ולפ"ז מפרש אלהים על אלהי יעקב ולא על מלאך : הה"ד נפשי יצאה בדברו · ומלשון בדברו משמע דבורו הראשון וזה אנכי · ובפרק ר"ע איתא על כל דבור ודבור ואפשר דגם הכי נקט הדבור אנכי וה"ה לאינך · ולפ"ז דריש חכו ממתקים על מה שהמתיק להם הדבור בסיני : חזר הדבור כו' · לא יקשה כעינייך איך הדבור שאין בו ממש ואין לו מציאות חוץ לנפש יחזור לפני ה' כי כבר אמרו בפ' אין דורשין כל דבור ודבור נברא ממנו מלאך · וגם החוקרים אמרו שהמלאך הוא מהמצטרף לדבור ה' : תני רשב"י תורה שנתן הקב"ה כו' · יתכן שחולק על הא דאמר לעיל וקאמר דלא יצאה נפשם אדרבה התורה החזירה להם נפשם שהיתה נלאה ונענה מעבודת פרך וטירחא דאורחא · ויתכן כי כוונתו כמו שכתב את"ז התחילה התורה מבקשת רחמים · ואית דגרסי הכא דהתחילה התורה בתר דברי רשב"י ואם כן גם זה הוא דברי רשב"י : מיד פרחה נשמתן · מפני פחד העונש הגלוי אל הדבור כמ"ש בש"ר שמ"ג שהיה כתוב בלוחות אנכי ה' אלהיך ועונשו אצלו זובח לאלהים יחרם ומסתמא כמו כן היה הדבור : ר' אחא ור' תנחום בר' חייא כו' · שמה באו לדרוש חכו ממתקים וכלו מחמדים אע"פ שכל מצותיו הם מתוקים נאים ומחמדים מ"מ מיעד להם עוד שכר על זה אם ישמרו · ולהכי מייתי מה שצוה ה' לקדש את השבת במאכל ובמשתה וכסות נקיה ובכל זאת קבע לנו שכר על זה · וה"ה בשאר המצות דאע"ג דיש מהן שנראות לנו כי כבדות הן לשמרן ומביאות צער לאדם מ"מ באמת הן מרפא לכל בשר ושקוי לעצמות : כתיב ואבדיל אתכם וגו' · בא בזה לדרוש את הכתוב זה דודי וזה רעי וכ"ה במ"ר ופ"ע בילקוט פ' קדושים : כזה שהוא מברר היפה מהרעה שוב חוזר ומברר אבל המברר הרעה מן היפה שוב אינו חוזר ומברר כצ"ל וכן הוא במ"ר · וטעם הדברים כי המברר היפה מהרעה עוד לא דחה את הרעים בידיו לכן חוזר ומברר שנית את הרעים פן ימצא עוד יפים בהם אבל המברר הרעה מן היפה ודחה את הרעה בידים שוב לא יבקש עוד בין הרעים · וע"ע בזה במ"ר : היא קלסתו מלמעלה למטה כו' · פי' הדברים כי ר' ברכיה מביא שתי שיטות לתרץ את הכתוב חכו ממתקים דק"ל למה מזכיר את שבח חכו באחרונה ולא אמר זאת אצל לחייו

כערוגת

למעלה · היא קלסתו מלמעלה למטה שהיה בעליונים והשרה שכינתו בתחתונים · והוא קלסה מלמטה למעלה שהיא במדרגה התחתונה והוא עתיד להעלותה · שנא' (דברים כ"ח) ונתנך ה' אלהיך עליון · וחדא בשם רבי לוי למלך שקידש את מטרונה ואמר מבקש אני לראותה · כיון שראה אותה התחיל משבחה ומקלסה · הה"ד זאת קומתך דמתה לתמר · גם היא אמרה רוצה אני לראותו · כיון שראתה אותו (ז) התחילה בקילוס שקילסתו חכו ממתקים וכולו מחמדים :

א [א] **אנה** הלך דודך היפה בנשים · אומות העולם אומרים לישראל אנה הלך דודך ממצרים לים לסיני · אנה פנה דודך · מה כנסת ישראל משיבה לאומות העולם · מה טיבכם שואלים עליו ואין לכם חלק בו · מאחר שנדבקתי בו (א) יכולה אני לפרוש ממנו מאחר שנדבק בי יכול הוא לפרוש ממני · כל הן דהוא לגבי הוא אתי ליה :

א [ב] **דודי** ירד לגנו לערוגת הבושם · א"ר יוסי ב"ר חנינא הפסוק הזה לא ראשו סופו ולא סופו ראשו · לא היה צריך קרא למימר אלא דודי ירד לרעות בגנו ואת אמר לרעות בגנים · אלא דודי · זה הקב"ה · לגנו · זה העולם · לערוגת הבושם · אלו ישראל · לרעות בגנים · אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות · וללקוט שושנים · לסלק את הצדיקים שבישראל · מה בין מיתת זקנים למיתת נערים · ר' יהודה ורבי אבהו · ר' יהודה אומר [א] הנר הזה בזמן שהוא כבה מאליו · יפה לו ויפה לפתילה · ובזמן שאינו כבה מאליו · רע לו ורע לפתילה · רבי אבהו אמר התאנה הזו בזמן שנלקטת בעונתה · יפה לה ויפה לתאנה · ובזמן שאינה נלקטת בעונתה · רע לה ורע לתאנה : **ב** דילמא ר' חייא בר אבא ותלמידיו ואית דאמרי ר' עקיבא ותלמידיו ואית דאמרי רבי יהושע ותלמידיו · הוו נהיגין יתבין פשטין תחות הדא תאנה · ובכל יום ויום היה משכים בעל התאנה ומלקט תאנתו · אמרון נשנה את מקומנו שמא חושדנו · מה עשו הלכו וישבו להם במקום אחר · השכים בעל התאנה ולא מצאן · הלך וחזר אחריהם עד שמצאן · אמר להם רבותי מצוה אחת הייתם עושין לי ואתם מבקשין למנעה ממני · אמרו ליה חס ושלום · ומפני מה הנחתם מקומכם וישבתם במקום אחר · אמרינן שמא אתה חושדנו · אמר להם חס ושלום · אלא אומר לכם מפני מה אני משכים ללקוט תאנתי · שכיון שהחמה זורחת על התאנים הן מתליעות · מיד חזרו לתמן · ההוא יומא אשכחון דלא לקט · נטלו מהן ופצעו אותם ומצאום מותלעות · אמרו יפה אמר בעל התאנה · ואם הוא יודע עונתה של תאנתה והוא לוקטה · כך הקב"ה יודע אימתי עונתן של צדיקים לסלקן והוא מסלקן: **ג** א"ר שמואל בר נחמן [ב] למלך שהיה לו פרדס · ונטע בו שורות של אגוזין ושל תפוחין ושל רמונים · ומסרו ביד בנו · בזמן שבנו עושה רצונו · היה המלך מחזיר ורואה איזו נטיעה יפה בעולם · והיה עוקרה ומביאה ושותלה בתוך אותו הפרדס · ובזמן שלא היה בנו עושה רצונו · היה המלך רואה איזה נטיעה יפה בתוך הפרדס ועוקרה · כך כל זמן שישראל עושין רצונו של מקום · רואה איזה צדיק יש באומות העולם · כגון יתרו ורחב מביאו ומדבקו בישראל · ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של הקב"ה · רואה איזה צדיק וישר וכשר וירא שמים יש בהם · ומסלקו מתוכן : **ד** [ג] כד דמך חייא בר אויא בר אחתיה דבר קפרא אמרין לר' יוחנן עול ואפטר עילוי · אמר לון ייעול ריש לקיש דהוא תלמידיה · והוא ידע חייליה · עאל ר' שמעון ואפטר עילוי דודי ירד לגנו · הקב"ה יודע במעשיו של רבי חייא בר אויא וסלקו מן העולם · **ה** [ד] כד דמך ר' סימון בר זבדי עאל רבי אילא ואפטר עלוי (איוב כ"ח) והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה · תהום אמר לא בי היא · וים אמר אין עמדי · ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה · ארבעה דברים שהם תשמישו של עולם · ואם אבדו יש להן חליפין · ואלו הן · (שם) כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזוקו ברזל מעפר יוקח ואבן יצוק נחושה · תלמיד חכם אם מת מי מביא לנו תמורתו · אנו שאבדנו את ר' סימון מאיכן נמצא כמוהו · אמר רבי לוי שבטים מציאה מצאו וכתיב (בראשית

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פ"ב · בר"ר פ' ס"ב · קה"ר פ' ס' · ילקוט סדר תולדות רמז ק"י : ב קה"ר פ' ס' : ג ירושלמי ברכות פ"ב · ירושלמי הוריות פ"ג · קה"ר פ' ס' : ד שם ושם · בר"ר פ' נ"א · ילקוט איוב רמז תתקע"ו :

חדושי הרד"ל

(ז) התחילה בקילוסה כו' · וכולו מחמדים זה דודי וגו' : (א) יכולה אני לפרוש כו' יכול אני לפרוש כו' · בא לדרוש מ"ש אח"כ אני לדודי ודודי לי ועי' בפירש"י שם :

מתנות כהונה

אנה הלך : יכולה אני כו' · בתמיה וכי יכולה אני כו' : כל הן כו' · כל היכן שהוא שמה אצלו הוא בא ולא לאחר :

דודי ירד : אלו ישראל · כל זה במדרש קהלת בפסוק מתוקה שנת העובד ובבראשית רבה פרשה ס"ב ושם פרשתיה : דלא לקט גרס : ה"ג רואה איזה צדיק כו' · עד צדיק יש בהם ומסלקו : חייליה · כחו כמה הוא יפה בתורה ומעשים טובים וכ"ז הוא בירושלמי בפרק היה קורא ובפרק בתרא דהוריות : הכי גרסינן במדרש קהלת לגנו הקדוש ברוך הוא יודע : לא בי היא · עיין במדרש קהלת :

פירוש מהרז"ו

כערוגת הבושם · ידיו וגו' מעיו וגו' · שוקיו וגו' · וזה מראשו ועד רגליו והוא קלסה בפרשה ז' מלמטה למעלה מה יפו פעמיך · חמוקי ירכיך · שררך · בטנך · שני שדיך · צוארך · עיניך · אפך · ראשך · מרגלה ועד ראשה : שראה אותה · היינו מ"ש זאת קומתך זאת משמע שמראה באצבע עליה ואומר זאת וכן היא כשראתה אותו אמרה חכו ממתקים וגו' וס"ד זה דודי וזה רעי כמ"ש זה אלי ואנוהו שדרשו שהראו באצבע ואמרו זהו וכן בכמה מקומות שכתוב תיבת זה דרשו שהראו באצבע :

א הלך · היינו ברצון ושמחה ממצרים לים לסיני זה היה ברצון כשהיתה היפה בנשים אך כשחטאו אפנה מכם ומאז כולנו שוים וזה שהשיבו מה טיבכם וכו' כמ"ש עזרא ד' ב' נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם והשיבו לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו וגו' ובנחמיה ב' כ' ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלים · ומהתשובה אנו מבינים השאלה שרצו להיות שוים שיהיה להם חלק בבית המקדש וכנ"ל בעזרא ד' ב' עי' מכילתא בשלח פסוק עזי וזמרת יה דרשה זו באריכות : כל הן דהוא · וזהו דודי ירד לגנו וגו' אני לדודי ודודי לי וכ"ה במכילתא שם :

א לא ראשו סופו · התחיל בלשון יחיד לגנו וסיים בלשון רבים לרעות בגנים : מה בין מיתת זקנים · עי' ב"ר פרשה ס"ב סי' ב' וש"נ ומבואר קה"ר פסוק מתוקה שנת העובד : **ה** כד דמך ר' סימון · בראשית רבה פ' נ"א סי' ע' ושם נרשם ומבואר כל הענין :

אין

יפה קול

כערוגת הבשם וגו' שפתותיו שושנים · וגם החיך קרוב לאותם האיברים · ועוד מה ענין חכו ממתקים שהוא שבח אבר פרטי וכלו מחמדים הכולל את כולו · ושיטת כהנה היא קלסתו מלמעלה כו' ולרמז זה אמר בסוף השבחים חכו ממתקים במה שהחליף הסדר מלמטה למעלה בשביל ונתנך ה' עליון זה הוא מתוק אך כולו מחמדים שלגדולתו אין חקר · ומוסב הדרו בשמים ממעל זה דודי וזה רעי אשר משמי מרום יביט עלי והוריד עלי שכינתו לכן אנכי אקלסנו מלמעלה למטה · וטעם ר"ל הוא כמו שהוא מסיים בשבח כל גופה כאומרו זאת קומתך דמתה לאמר דקאי על כל הגוף · וכן וחכך כיין הטוב וגו' לכן היא ג"כ סיימה בשבח קילוסו בחיך וכלל הגוף וכלו מחמדים : מלמעלה למטה · ראשו כתם פז · עיניו כיונים עד שוקיו עמודי שש · ומלמעלה למטה שהתחיל במה יפו פעמיך עד ודלת ראשך ועי' בפירש"י ז"ל על שיר השירים : ממצרים לים לסיני · פי' דשואלי ישראל לועגין עלינו ואומרים אנה הלך דודך שהניחך · במה הלך למצרים ולים שנית לעשות נפלאות · או שמא אזל לסיני לתת תורה בקולות וברקים · בואו נא עמנו ונבקשנו עמך · כן יאמרו שואלינו בלעג ובוז · וישראל משיב להם הנה כבר נדבקתי בו האוכל עוד לנטשו ולסור ממנו · וגם הוא כיון שכבר בחר בי ודבק בי היטשני עוד או היעזבני חלילה · וגם אם הלך עוד שוב ישוב אלי : לא היה צריך קרא למימר כו' · פי' לא היה ראוי לומר רק לרעות בגנו כי ירד בגנו ולא בגנים רבים לכן דריש לגנו זה העולם השפל אשר בני אדם הדומים לעשבי השדה נוצצים ונובלים שם · ולערוגת הבשם אשר זה הוא חלק החשוב בגן נאמר על ישראל ולרעות בגנים כתיב בל"ר דקאי על בתי כנסיות ובתי מדרשות והם נחשבים כגנים המוציאים אילנות ופרחים נאים כי מהם תצא חדושי תורה וקול תודה וזמרה לה' · וללקוט שושנים לסלק את הצדיקים שבישראל אשר כבר השלימו נפשם בתורה ומה בצע להם עוד בעולם השפל אחרי אשר אלהים צפון בג"ע · ועמ"ש בזה בב"ר פס"ב : הנר הזה · פי' הכלי אשר בו השמן והפתילה בזמן שהוא כבה מאליו ככלות שמנו יפה לכלי שלא יהיה נשחת ויפה לפתילה שהיא נושאת האורה שאינה נשחתה · אבל כשאינה כבה מאליו אלא ע"י מקרה · רע הוא לכלי שישבר ולפתילה שהיא נפסדת · וכן בדרך משל כשנר אלהים נשמת אדם תכבה מאליה דהיינו בתום לאות השרשי טוב לגוף שהוא במדרגת הכלי והפתילה נושאת האור כי לא יצטער · אבל כשמת בלא עתו יצטער הגוף מאד כי יכרת בלא עתו · ור' אבהו שמשוה לתאנה סובר כי גם הנפש מצטערת וכואבת אם תפרד מן הגוף לפני זמנה · ולא נשלמה עדנה בתורה ובמצות · וכמו התאנה הנלקטת שלא בעונתה רע לפרי שלא יצליח לאוכל ורע לאילן התאנה שיתלש כחו ולפעמים ייבש · והנפש היא במדרגת הפרי הנלקט · ואיננו רחוק כי גם ר"י במשלו אל הנר משוה את הגוף לכלי אשר בו השמן ואת הנפש לפתילה הדולקת וכן דימה העקידה בשער מ"ד את הגוף לנר ואת הנפש לפתילה · או בהיפך שהנר רמז לנפש וכדכתיב נר אלהים נשמת אדם והפתילה רמז לגוף וכמו שאמר המליץ גוו פתילה נפתלתי · ור"א לא חפץ במשל הזה כי אור הנר כלה והולך משא"כ הנפש לעולם קיימת ולכן משוה לתאנה אשר התאנה קיימה גם אחר אשר נלקטה : דלמא ר"ח · פי' מעשה בר"ח כו' שהיו נוהגין לשבת וללמוד תחת הדא תאנה · וכאשר ראו כי בעל התאנה משכים בכל יום ללקוט את התאנים חשבו בלבבם כי הוא יירא פן יגנבו השם את התאנים ולכן גמרו בלבם לשנות את מקומם וילכו למקום אחר · ולמחר בבוקר כאשר בעל התאנה לא מצא אותם לומדים במקום וירע לו בלבבו ויבקשם וימצאם ויאמר להם כי חלילה לא חשד אותם מעולם אך הוא קם בבוקר ללקוט כי לא יבואו תולעים בתאנים מחום השמש · ונסו ובחנו ומצאו כי כדבריו כן הוא והוא יודע את העת הנכונה ללקטם הוא בבוקר · כך הקב"ה ילקט לפעמים את הצדיקים בטרם מלאו ימיהם · יען כי הוא יודע את העת המוכשרת יותר ללקטם ולסלוקם · והמעשה הזה סובב והולך על הדרש מן ללקוט שושנים כי הקב"ה יודע מתי ללקטם ולפעמים טוב להם גם בנעוריהם · ודעת אנוש קצרה מהבין סוד ה' וחכמת מעשיו ועי"ע בב"ר שם ובחגיגה פ"ק גבי ר"י כי מטי להאי קרא בכי הן בקדושיו לא יאמין במתן יאמין כו' : אמר רשב"נ משל למלך שהיה לו פרדס כו' · גם הוא סובב על הדרש של ללקוט שושנים אך סובר שהקב"ה מלקט לפעמים הצדיקים מן העולם בשביל עון הדור : איזה צדיק ישר וכשר וירא שמים כו' · צדיק מקרי השומר מצות ה' בפועל · וישר הוא אשר לבבו ישר עם ה' ואיננו מהרהר אחר מדותיו · וכשר הוא שמטיב לבריות · וירא שמים הוא הנזהר מעבירה · ואלהים אשר אלה לו יקחנו הקב"ה בשביל עון הדור להסיר המגין מהם למען תוכל הרעה לבוא עליהם על חטאתם ואין מפריע · או להדיב נפשם בראותם את האבדה אשר אבדו וישימו אל לבם וישובו אל ה' : ייעול ר"ל דהוא תלמידו · פי' ר"ח הוא תלמיד של ר"ל וידע ר"ל כחו וחילו בתורה · ולדרש של ר"ל יתפרש כי הקב"ה מסלק את הצדיקים שלא בעונתן פן ישנו את מעשיהם וכמו המשל בתאנים שהתליעו : ד' דברים שהם תשמישו של עולם כו' · הנה בא בזה להגדיל האבדון ולהרבות הבכי באבדן החכמה · כי אנחנו רואים אשר כל דבר המוכרח יותר לעולם נמצא יותר בעולם · וכמו האויר אשר בלעדו לא יחיו החיים גם רגע אין מקום ריק מאויר בעולם · ואחר האויר יש צורך יותר לעולם במים ולכן גם המים מצויים מאד בעולם · ולכן אומר כי ד' מיני מתכיות אשר הם נצרכים אל העולם אף כי המה אינם מוכרחים כ"כ כמו החכמה מ"מ יש להם מוצא · והחכמה אשר היא יותר מוכרחת אל העולם והיא מאין תמצא כי אין תמורתה במות החכם והצדיק אף כי מיתה שכיחא מאד · ויתכן כי מתאונן פה על אבדן חכמי תורה המושפעת מפי הקב"ה ולא תמצא רק ביראי אלהים · וזה שמעמיד יקרת הטבע זהב וכסף ברזל ונחשת נגד יקרת הרוח וזה תורה ויראת אלהים · אשר לראשונים יש מוצא ולאחרונים אף כי רמים ונשגבים הם בערכם מ"מ נעלמים הם מעיני כל חי · ורק ה' לבד הוא הנותן החכמה אין מוצא להם עוד אחרי אשר אבדו : ויתכן עוד שזו מליצה נאה למרר בבכי אל הלקח ת"ת והעדר תמורתו · להיות הלמוד והחכם נמשלים בד' אלה · שהתורה נקראת כסף וזהב כאומר כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה וכן תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף · וג"כ נקראת ברזל כמו אם קהה הברזל אשר מדריש בתורה וכן נחשת כדכתיב ונחתה קשת נחושה זרועותי ובמלחמתה של תורה היה נאמונו של דוד · גם החכם נקרא בד' שמות אלה · נקרא כסף כאומר כסף נבחר לשון צדיק ונקרא זהב כדכתיב יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת · נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם ונקרא ברזל כאומר ארץ אשר אבניה ברזל ואמרו בפ"ק דתענית אל תקרא אבניה אלא בוניה · וכן נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחושת · ואפשר עוד למצוא טעם לד' תארים האלה אשר החכם בו יכונה · וזה בשביל ד' התועליות הנמשכות מהחכמים לעולם · הא' הוא שלמות הדעת אשר ילמדו לאדם · ועי"ז נקראו זהב שהוא היותר נקי וטהור שבמתכות ומטעם זה אמר ג"כ בחנני כזהב אצא · והב' שלמות המדות והמעשים הטובים אשר ילמדו להישירם ולנהלם באורח מישור · ועי"ז נקראו כסף שנקיון המדות והעברת החטאים יכונה ויושוה לכסף לצרוף בשביל מראה הלובן ע"ד בכל עת יהיו בגדיך לבנים · כשלג ילבינו ועבודת יוה"כ היתה בבגדי לבן · והג' טוב הנהגה להישיר העם לשלים הקיבוץ להוכיח במישור כל פורצי גדר ועי"ז נקראו ברזל כדכתיב כל קבל די פרזלא מהדק ומחשל והם כנשק ברזל · והד' היותם מגינים על הדור ועי"ז נקראו נחשת כאומר ולחומות נחושת · ולכן אמר ע"ד המליצה שמאחר שנתנה אחרית ותקוה לד' דברים האלו בהפסדם היה ראוי כי כמקרה הזהב יקרה גם לת"ת בהפקדו · כאשר כי עתם יעדרו ד' התועליות האלה אשר בהן ישוו יחד · ובכל זאת אנחנו רואים כי בזה נגרע חלק החכם מחלק המתכיות האלה : מי מביא לנו תמורתו · יש מקשים דהא איכא תמורה לת"ת כדאמרינן במדרש קה"ת וזרח השמש ובא השמש עד שלא ישקע הקב"ה שמשו של צדיק זה מזריח שמש של אחר · אבל באמת אין זה קושיא כי פעמים ימות זה במזרח והשני יולד במערב ולמקום אשר אבד אין תמורה · וגם כי הראשון כבר זכה לשם ודבריו נשמעים והשני אשר יקום תחתיו אף כי יחכם כמוהו אך מי יודע אם ישמעו דבריו ויכובד כראשון ולא יוכל להועיל לבני אדם כמוהו · ובב"ר גרסי' אין אנו מוצאים תמורתו גם בירושלמי חכם שמת אין לנו כיוצא בו נראה שאין מניעת מציאותו אלא לנו לא מצד עצמו לכל הנוסחאות : אר"ל שבטים מציאה מצאו כו' · וכתיב ויצא לבם ויחרדו אנו שאבדנו את ר' סימון בר זבדי על אחת

כמה

ידי משה

על עוביו לדידהו א"ש לפי שקשה הואיל ושוו חקוקים האותיות מעבר לעבר כדאיתא מ"ם וסמ"ך בנס היו עומדין וא"כ איך אפשר שהיה ניכר ואין זה סידור אלא שהיה כתוב על עובין וק"ל : לערוגת הבושם · שכמו שערוגת הבושם הוא החשוב שבהן כך ישראל החשובים שבעולם : אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות · פי' אותם הצדיקים אשר השלימו נפשם בתורה ובמצות ולהכי מייתי ענין הנר והתאנה שהם משולים לסילוק הצדיקים בעונתן : כל זמן שישראל עושין רצונו של מקום · אע"ג דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים מ"מ הואיל והם כבר חסידי או"ה הקב"ה מסייען לשביא אותן אצל ישראל ע"ד הבא לטהר מסייעין לו ואי לאו משום טובתן של ישראל לא היה ה' מסייען לבוא להתגייר כי אין זכותם מספקת לזה שמעלות ישראל גבוה מאד · והא דאמרינן קשים גרים לישראל כספחת י"ל דהתם בסתם גרים והכא בגירי צדק כגון יתרו ורחב וזה התירוץ קאי דוקא אליבא התירוץ הא' בתוס' בנדה לפי שאין בקיאין במצות משא"כ לתירוץ ב' לפי שאין שכינה שורה אלא על משפחה מיוחסת שבישראל וק"ל : ומסלקו · פי' כדי שלא

מ"ג) ויצא לכם ויהרדו · אנו שאבדנו את ר' סימון בר זבדי מאיכן אנו מוצאים תמורתו · הוי והחכמה מאין תמצא : ד [א] כד דמך ר' בון ברבי חייא עאל ר' זירא ואפטר עילוי (קהלת ה') מתוקה שנת העובד · נימר לכון למה רבי בון דומה · למלך שהיה לו כרם ושכר עליו פועלים · והיה שם פועל אחד מתכשר במלאכתו יותר מכולן כיון שראהו המלך כשר במלאכתו יותר מדאי · אחזו בידו והתחיל מטייל עמו ארוכות וקצרות · לעתותי ערב באו הפועלים ליטול שכרן · ובא אותו פועל ליטול שכרו עמהם · ונתן לו המלך שכרו כמותן · התחילו הפועלים מצירים אמרו לו אדוננו המלך אנו שיגענו כל היום · וזה לא יגע אלא שתים או שלש שעות ביום והוא נוטל שכרו כמותינו · אמר להם המלך מה אתם מצירין יגע זה בשתים או בשלש שעות מה שלא יגעתם אתם כל היום כלו · כך יגע רבי בון בר חייא לעשרים ושמנה שנה בתורה מה שלא יגע תלמיד ותיק למאה שנה · [ב] אמר ר' יוחנן כל מי שהוא עוסק בתורה בעולם הזה · אף לעתיד לבא (א) אין מניחין אותו לישן · אלא מוליכין אותו לבית מדרשו של שם ועבר · ושל אברהם יצחק ויעקב · ושל משה ואהרן · ועד היכן (ב) עד (ד"ה א' י"ז) ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ :

א [ז] יפה את רעיתי כתרצה · ר' יהודה בר סימון פתר קרייה בקרבנות · יפה את רעיתי כתרצה · אלו הקרבנות שאתם מתרצים בקרבנות · המד"א (ויקרא א') ונרצה לו לכפר עליו · נאוה כירושלם · אלו (א) הקדשים שבירושלים המד"א (יחזקאל ל"ו) כצאן קדשים כצאן ירושלם · ד"א יפה את רעיתי כתרצה · אלו נשי תירען דאמר רבי [ג] נשי תירען כשרות היו · עמדו ומיחו על עצמן ולא נתנו מנזמיהם למעשה העגל · אמרו מה ליסטטרין הקשה שיברו הקדוש ב"ה ליסטטירין הרך עאכ"ו · נאוה כירושלם · שכל מי שהיה רוצה ומבקש טיפוסים של פעור · היה הולך ומוצאה בירושלים · הה"ד (ישעיה י') ופסיליהם מירושלם ומשמרון :

ב ד"א יפה את רעיתי כתרצה · (ב) כשאת רוצה כד את בעייא לית את צריכה בעייה מכלום מילף מכלום · מי אמר להם להביא עגלות ובקר לטעון המשכן · לא מהן ובהן הביאו אותן · הה"ד (במדבר ז') ויביאו את קרבנם לפני ה' שש עגלות צב · [ד] כנגד ששה רקיעים · ולא שבעה הם · א"ר אבון הן דמלכא שרי טמיקון · שש כנגד [ה] שש ארצות · ארץ · ארקא · אדמה · גיא · ציה · נשיה · תבל · וכתיב (תהלים צ"ח) והוא ישפוט תבל בצדק · ו' כנגד ו' ערכי משנה · שש כנגד ששת ימי בראשית · ו' כנגד ו' אמהות · שרה רבקה רחל לאה זלפה בלהה · [ו] צב דומות לקוליינון · צב מצויינות · צב מטוכסות · צב שצבא הלוים עומדים עליהם · תני בשם נחמיה כמין קמרוטין היו שלא יהיו כלי שרת מתבקעין · ושני עשר בקר כנגד שנים עשר נשיאים · עגלה על שני הנשיאים · ושור לאחד · מלמד שלא לקחום בדמים · אלא זה הביא שור וזה הביא שור זה הביא עגלה וזה הביא עגלה · ויקריבו אותם לפני המשכן · מלמד שמסרום לציבורי (במדבר ז') ויאמר ה' אל משה לאמר · מהו לאמר · אמר לו הקב"ה צא ואמור להם דברי שבח ונחמות · א"ר הושעיא אמר הקב"ה מעלה אני עליכם כאילו כבר הייתי צריך לסבול בו את עולמי והבאתם לי · באותה שעה נתיירא משה אמר בלבו תאמר רוח הקדש נסתלקה ממני ושרת על הנשיאים · או שמא נביא אחר עמד וחידש את ההלכה · אמר לו הקב"ה משה אילו להם הייתי אומר שיביאו · הייתי אומר לך שתאמר להם · אלא (שם) קח מאתם והיו · מהו קח מאתם · מאתם היו הדברים · ומי נתן להם את העצה · א"ר סימון שבטו של יששכר · אמר להם המשכן הזה שאתם עושים פורח הוא באויר · עשו לו עגלות כדי שיהא נטען בהם · הוא שהכתוב משבח שבט יששכר שנא' (ד"ה א' י"ב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים · [ז] מהו לעתים · רבי תנחומא אמר לקירסין · ר' יוסי בר קסריי אמר לעיבורין · (שם) לדעת מה יעשה ישראל שהיו יודעים (ג) לרפאות את הקורם · ראשיהם מאתים · אלו מאתים ראשי סנהדראות שהיה שבטו של יששכר מעמיד · וכל אחיהם על פיהם · מלמד שכל אחיהם היו מסכימין ההלכה על פיהם כהלכה למשה מסיני · באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע שמא תמות אחת מן הפרות וישבר אחד מן הגלגלים · ונמצא קרבנן של נשיאים פסול · ונמצאת עבודת המשכן בטלה · מיד (במדבר ז') ויאמר ה' אל משה לאמר קח מאתם והיו לעבד וגו' · והי' נתן להם הויה שיהו חיות וקיימות בעולם לעולמי עולמים · [ח] עד איכן היו קיימות · רבי יודן ורבי הונא בשם בר קפרא עד הגלגל · הה"ד בהושע (הושע י"ג) בגלגל שורים זבחו גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי · ואיכן הקריבו אותן · רבי אבון אמר בנוב הקריבו אותן · רבי אבא אמר בגבעון הקריבו אותן · לוי אמר בשילה הקריבום · ורבנן אמרין בבית העולמים הקריבום · רבי חמא אמר טעמא דרבנן דכתיב (ד"ה ב' ז') ויזבח המלך שלמה את זבח הבקר · (א) זבח בקר לא נאמר · אלא זבח הבקר · אי זה בקר · הוי אומר (במדבר ז') את שתי

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פ"ב : קה"ר פ"ה · ב ברכות דף ס"ד · מ"ק דף כ"ט · ילקוט תהלים רמז תתל"ג : ג לעיל פ' ד' · ועי' תנחומא סדר כי תשא סי' י"ט : ד במד"ר פ' י"ב : ה ויק"ר פ' כ"ט וש"נ : ו ספרי פ' נשא פיסקא מ"ה · ילקוט ישעיה רמז שע"ב : ז ב"ר פ' ע"ב · אסת"ר פ' ד' · ועי' ילקוט ד"ה ברמז אל"ף ע"ט : ח שוח"ט מזמור ק"א · ילקוט ואתחנן רמז תתכ"ד :

חדושי הרש"ש

היו לפו גליני לפון גלגל : (א) זבח בקר לא נאמר אלא זבח הבקר כו' · עמש"כ בנשא סוף פ' י"ב

חדושי הרד"ל

(א) אין מניחין אותו לישן אלא מוליכים כו' · ז"ש שלהי ברכות תלמידי חכמים אין להם מנוחה כו' שנא' ילכו מחיל אל חיל וכמ"ש בלקוטי הגר"א ז"ל שם ועי' שמ"ר סוף פרשה ב' : (ב) עד ועשיתי לך שם כשם הגדולים כנ"ל · ופי' שיתגדל שמו בתורה שם מחמת שילמוד הרבה ואף שבחייו לא למד כל כך הרבה · אם בתחלה היה ללמוד רק נאנס ולא יכול מחמת שנספר בקולר שנים (וכי"ב) וכעובדא דר' בון דמייתי עלה :

(א) הקדשים שבירושלים · פי' שנאכלין בכל העיר : (ב) כשאת רוצה · ספרי פ' ואתחנן · ונראה דראוי לגרוס כאן אבל כשאינם רוצין כל מי שהיה רוצה ומבקש טפוסין של פעור היה הולך ומוצאה בירושלים הה"ד (ישעיה י') ופסיליהם מירושלים ומשומרון · ולפי גי' הספרים זה על נאוה כירושלים הוא תמוה איך שייך לדרוש גנאי זה על נאוה וכן תמה בא"א (ואולי יש לדחוק שלכן כשירושלים עושה רצונו הוא נאוה מאד שמתקדש ש"ש שמבטלין כל אלילים שנמצאו בה וכענין שאמרו בדב"ר פ"א על יתרו שחזר על כל עבודות כוכבים לו נאה לומר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל כו') : (ג) לרפאות את הקורם ·

פירוש מהרז"ו

ד אין מניחים אותו לישן · וכמ"ש פסוק הנ"ל מתוקה שנת העובד וגו' והשבע לעשיר איננו מניח לו לישן מי שהוא שבע ועשיר בתורה : ועשיתי לך שם גדול · ראיה שזיכה את דוד עד מעלות האבות וכן לצדיקים אחרים והכל בזכות התורה :

א אלו הקרבנות · קדשי המקדש קרבנות שבירושלים קדשים קלים שנאכלים בכל העיר : נשי תרען · נשים הרצויות על שלא רצו להשתתף בעגל רצה בהם הקב"ה עי' ויק"ר פ"ב סי' א' וש"נ ומבואר : ומבקש טיפוסן · צ"ע מה דורש : ב לא מהם ובהם · היינו ע"י שבט יששכר כמ"ש ב"ר פ' י"ב סי' ע"ז : כנגד ששה רקיעים · עי' ויק"ר פרשה כ"ט סי' י"א ובמ"ר פי"ב סי' י"ז : שש ארצות · ארץ ידוע ארקא ירמיה י' א' די שמיא וארקא לא עבדו אדמה ידוע ציה ושיה כארץ ציה הושע ב' ה' נשיה ונדקתך בארץ נשיה תהלים פ"ח י"ב רק גיא צ"ע ועי' ויק"ר פכ"ט סי' י"א מש"ם ליישב בזה ונמצא בפיוט גיא ואפסיה : וכתוב והוא ישפוט תבל · עי' מ"כ ופי' על שהיא חביבה מכולם ע"כ אינה בחשבון שאר הארצות והלשון נמשך לכאן ממ"ש ויק"ר פרשה כ"ט סי' י"א שביעי חביב ותבין כאן : לקוליינין וכו' קמריסטון · ופי' הערוך בשניהם מלשון קובה ואהל מכוסה שלא יהיו כלי שרת מתבקעין פי' שלא יתבקע מחום השמש העלי שמים : וזה הביא עגלה · פי' שני נשיאים הביאו עגלה אחת כמפורש : לסבול בו את עולמי · עי' במ"ר פי"ב סוף סי' י"א ותבין כאן : ומבני יששכר · ב"ר פע"ח וש"נ : חיות וקיימות · כדעת ר"מ בסמוך : שוורים זבחו · וכי לא זבחו רק שוורים אלא לדרוש על השוורים המפורשים בתורה ושור לאחד שהיו י"ב שוורים היינו בימי יהושע ומ"ש בשילה בנוב בגבעון צ"ע מה דורש ומנין לו : ויזבח המלך שלמה · ד"ה ב' ז' ה' עי' לעיל פסוק יונתי :

מתנות כהונה

נימר לכון · נאמר לכם : מתכשר · מהיר וטוב וכשר בלי עצלות : וח' שנה בתורה גרסי' :

יפה את רעיתי כתרצה : בקרבנות · שהם מתרצים להקדוש ב"ה בקרבנות והכי גרסינן בבמדבר רבה פרשה י"ג : הקדשים · עיין בבמדבר רבה : נשי תרען · נשי דור המדבר כדלעיל בפסוק לבבתני אחותי כלה ובויקרא רבה פרשה ב' תרגום של תרעה לשון רעוה תרגומו של רצון על שהיו מרוצות להקב"ה : ליסטטירין הקשה · כל אלהי מצרים עשה בהם הקב"ה שפטים ושברם זה הרך שנעשה מזהב עאכ"ו ועיין בערוך ערך סטטיוגר וגרסי' שברו הקב"ה ואף שיבחו לשון שבירה הוא כד"א בשוא גליו אתה תשבחם · פירושו תשברם ותשקיע אותם מהרעשתן : ה"ג הרך עאכ"ו : טיפוסים · צורים ודפוסים כד"א טופסי גטין טופסי דשטרא ועיין בערוך ערך טפס ופי' יפה ומרוצה אתה לי כשפורש ממעשה הפסילים שנמצאו בירושלים ושומרון : כד את בעיא כו' · כשאת רוצה והשן אין אתה צריך ללמוד משום אדם ומעצמך אתה יודע היאך לעבוד להקב"ה : ה"ג ובקר לטעון המשכן לא מהן כו' · כלומר מדעת עצמן מיניה וביה : שש עגלות צב כו' · עיין כל זה במדרש אסתר בפסוק בימים ההם ובמ' נשא פר' י"ב ושם פירשתיו : והוא ישפוט כו' · הרי שתבל הוא המוב עולה על כלם ועיין בויקרא רבה ספכ"ט : ערכי · סדרים מלשון מערכה : לקוליינון · פירש הערוך כמו אהל יפה : מצויינות · מצויירים ומצויינים בצבעונים : מטוכסים · מסודר ומודגל בדגלים של צבא : ה"ג בילקוט וערוך כמין קמריסטון · ובס' נשא גרסי' קמורום · ופירושו היו עשויות עגולות כדי שלא ישתברו כו' : מתבקעין גרסי' : ושני עשר גרי' : ה"ג לפני המשכן מלמד כו' : ההלכה · להביא העגלות : פורח הוא כו' · בתמיה : לקרסין · לעתים כמשמעו ועיין במדרש אסתר בפסוק ויאמר המלך לחכמים כו' : קח מאתם והיו לעבוד גרסי' : ה"ג בשוחר טוב מזמור פ"א טעמא דרבנן דכתיב ויזבח המלך שלמה את זבח הבקר זבח בקר לא נאמר אלא זבח הבקר איזה הבקר · ופסוק הוא בדברי הימים ב' ז' וכן כתיב כאן הבקר וזהו שמסיים והולך את שתי העגלות ואת ד' הבקר כו' · ללמדנו דיליף הבקר הבקר לגזירה שוה

ידי משה

לעכב הפורעניות כמו שמצינו במבול שמת מתושלח קודם המבול וכה דאמרינן ביומא כשם שאסר פרה מכפר כך מיתת צדיקים וכו' שם פירושו כשנאסר מכל מקום צדיק אחד משא"כ כשמתים הרבה ולא נשאר כלום ע"כ זה מכה חמת ה' ולא יועיל מיתתם לכפר : נתיירא משה כו' אמר שמא נביא אחר כו' · פי' שנצטער לפי דהיתה שנצטער משה שלא הביא כלום למלאכת המשכן אמר לו הקב"ה חייך דבורך חביב עלי ומה שאתה מצוה להביא הוא במקום הבאה וזה הוא בעיני ה' כאלו הבאת נדבה למשכן וא"כ נסיירא משה שמא דבר הקב"ה ע"י אחר וא"כ יחוסר מנדבה שלו וק"ל : פורח הוא באויר · פי' לפי שמשכן

יפה קול

כמה וכמה כנ"ל וכ"ה בב"ר והשאר נמחק · ומה דיליף זה מהשבטים משום דיש קצת דמיון ביניהם באבדן הלא נו טוב הוא כי יבוא למנוחתו בכבוד ויזכה לחלקו בג"ע · אך רע הוא לבני עולם כי מפני הרעה נאסף הצדיק ה"א פורענות תבוא לעולם אח"ז ובמכילתא איתא כשנהרג רבן שמעון ור' ישמעאל אמר ר"ע לתלמידיו התקינו עצמכם לפורענות · וזה שיליף את המצואים לשבטי יה סימה לרעה · הלא קרוב הדבר כי עתידה רעה לבוא במות ר"ם שאין להפיאה מן הפורענות · וזה התעוררה לבקש רחמים לעכב הפורענות ולשוב אל ה' : כך יגע ר' בון בר חייא כו' · רבים מקשים הלא התלונה בזה לא הרה כי אם חי עוד יותר הרבה עוד יותר ללמוד וללמד ולעשות מעשים טובים · והשמת בלא עתו אף כי

הרבה לעשות מ"מ לא השלים לעשות · והרב מהרש"ם ז"ל תירץ שיש לשכל האנושי גבול יעמוד אצלו כמ"ש הרב בח"א פל"א והוא בא עד הגבול · והשיג כל מה שבכחו להשיג · אבל התירוץ הזה איננו מספיק על שכר עסק התורה וקיום מצותיה · ואולי כיון שר' בון הגביר חיילים בקוצר ימים לעשות מעשיו כאיש שיבה ובא בימים הוא צריך להניח מקום לדור הנולד אשר גם המה ימצאו מקום ללמוד וללמד ולהדריך את מתי העם בארח ישר · ולא יהיו כרועים אשר אין להם מרעה : עד ועשיתי לך שם גדול וגו' · הכוונה בזה עד שיבוא שם במדרגה היותר גבוהה · ועי' במדרש קהלת על פסוק אין זכרון : פתר קרייא בקרבנות · משום שיופי האשה ידמה רק לצ"ת כמו לסוסתי ברכבי פרעה · עיניך יונים · כשני עפרים או ליפי הצמחים כמו כשושנה כתפוח או לתמר ולא לעיר לכן מפרש כתרצה וכירושלים על הקרבנות · והכ"ף מן כתרצה וכירושלים איננו כ"ף הדמיון אך כ"ף הזמן וכמו וכבוא משה וכ"כ התנחומא כשאתם מתרצים לי בקרבנות וכן כירושלים כשאתם מביאים לי קרבנות הנאכלות בכל העיר · והכתוב נאמר על הזמן אשר ביהמ"ק חרב וישראל דבקים עוד בהקב"ה כי יפה את רעיתי בדבקותך כי כתרצה בזמן אשר תתרצה לי בקרבנותיך וכן כירושלים : נשי תירען · תירען הוא מלשון פירצה כמו תרועייא דימא בב"ר פס"ט · וקרי לדור המדבר תירען משום שהיו פרוצים מאד · או הוא לשון דלת וכמו תרעא וקרי לנשי המדבר בשם זה משום שנעלו דלתותיהן ומיחו בעצמן שלא יקרבו בעליהן אליהן : שכל מי שהיה רוצה כו' · ומפרש נאוה כירושלים שנעשה בירושלים כאיקונין ומשום את יפי האשה לאיקונין כמו דאיתא באסתר רבתי על הפסוק ותהי אסתר נושאת חן וגו' כאיקונין הזה וכו' · ומביא לראיה מן הכתוב שבירושלים היו אומנין גדולים לעשות איקונין וציורים יפים : שש עגלות צב כנגד ו' רקיעין · מדלא הביאו י"ב אחת לכל נשיא לסקל את המשא ע"כ בא לרמוז בזה דבר מה · ויען כי המשכן היה דמיון נגד העולם וכדאיתא במ"ר פי"ב לכן מבקש לזה רמז בשמים ובארץ : הן דמלכא שרי טמיקין · פי' ערבות אשר שם שוכן כבוד הקב"ה וכדכתיב לרוכב ערבות שמיקין חשובים הם ומכובדים ולא נמנו ועי' בויק"ר פכ"ט : שש ארצות · עמ"ש בזה בב"ר פ' י"ג · ובעיקר שמאמר הזה עי' במ"ר נכבאות וחמישיות ומבוארות יותר : ונחמות · לפי שהיו מצירין על שלא זכו בנדבת המשכן כדאיתא במ"ר פי"ב : באותה שעה נתיירא משה כו' · הע"ג דהוא אמר ומי יתן כל עם ה' נביאים היינו לסייעו במשא העם ולנבא עתידות כמו שעשו אלדד ומידד אבל לחדש הלכה קשה היה בעיניו שיקבל הוא ממנם ועוד שירבו מחלוקת בישראל אם לא ישתו כולם ממקור אחד · ולכן אמר מאתם היו הדברים ולא מאת ה' נלוו רק עלם לקחו מאחר · משום שנוטלו אם לשאת גם כל המשכן בכתף כמו הארון או להובילם בעגלות : לקירסין · באות אמה פי' לפרקים ומ"ש לרפאות את הקורם באסתר רבתי מפרש קליפה הטולם מחמת מכה : ונמצא קרבנן של נשיאים פסול · ולא יכלו להביא אחרות תחתיהן משום שהעגלות והשוורים היו שוין ולא ידעו על כל אחד

העגלות ואת ארבעת הבקר · וכתיב (שם) ואת ארבע העגלות ואת שמונת הבקר · ר' מאיר אומר עכשיו הן קיימות ולא הוממו ולא הזקינו ולא הטריפו · אלא הן חיות וקיימות · והרי דברים קל וחומר · ומה הפרות שנדבקו על ידי אדם במלאכת המשכן · נתן להם הוויה שיהיו הן חיות וקיימות לעולמי עולמים · ישראל שדבקים בחי העולמים עאכ"ו שנאמר (דברים ד') ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום :

א [ה] **הסבי** עיניך · ר' עזריה בשם רבי יהודה בר' סימון למלך שכעס על מטרונה ודחפה והוציאה מפלטין בחוץ · מה עשתה הלכה וצמצמה פניה אחר העמוד חוץ לפלטין · לכשעבר המלך אמר המלך העבירוה מנגד פני שאיני יכול לסבול · כך בשעה שבית דין יושבין וגוזרין תעניות (א) והיחידים מתענים · הקב"ה אומר איני יכול לסבול שהם הרהיבוני · (ב) הן גרמו לי לפשט ידי בעולמי · ובשעה שבית דין גוזרים תעניות ותינוקות מתענים · אומר הקב"ה איני יכול לסבול · שהם הרהיבוני · הם המליכוני עליהם ואמרו (שמות ט"ו) ה' ימלוך לעולם ועד · ובשעה שגוזרין תעניות וזקנים מתענים · אומר הקב"ה איני יכול לסבול · שהם הרהיבוני · הם קבלו מלכותי עליהם בסיני · ואמרו (שם כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · וכתיב (תהלים פ"ז) אזכיר רהב ובבל ליודעי וגו' · רבי פנחס בשם ר' חמא בר חנינא בר פפא כתיב (שם ס"ח) (א) אף סוררים לשכן יה אלהים · ואף סוררים והקב"ה משרה שכינתו ביניהם · באי זו זכות · (ג) בזכות כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע : שערך כעדר העזים · מה עז זו בזויה · כך ישראל בזויין בשטים שנאמר (במדבר כ"ה) וישב ישראל בשטים וגו' :

א [ו] **שניך** כעדר הרחלים · מה רחל זו צנועה · כך היו ישראל צנועים וכשרים במלחמת מדין · ר' הונא בשם ר' אחא אמר [א] שלא הקדים אחד מהן תפילין של ראש לתפילין של יד · שאלו הקדים אחד מהן תפילין של ראש לתפילין של יד · לא היה משה משבחם · ולא היו עולין משם בשלום · הוי אומר שהיו צדיקים ביותר : שכולם מתאימות · בשעת שהיו נכנסים זוגות זוגות אצל האשה · היה אחד מהם מפחם פניה ואחד מהם מפרק נזמיה · והיו אומרות להם אין אנו מבריותיו של הקב"ה שתעשו לנו כך · והיו ישראל אומרים להן לא דייכם שנטלנו שלנו מתחת ידיכם · הדא הוא דכתיב (במדבר כ"ה) ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם · ושכולה אין בהם · שלא נחשד מהם אחד בעבירה :

א [ז] **כפלח** הרמון רקתך · באותה שעה כשחזרו ממלחמת מדין התחיל משה לשבחן · [ב] אפילו ריקנין שבכם רצופים מצות ומעשים טובים כרמון הזה · שכל מי שבא עבירה לידו ונצל ממנה ולא עשה אותה מצוה גדולה עשה · ואצ"ל לצמתך על הצנועין ועל המצומתים שבכם :

א [ח] **ששים** המה מלכות · ר' חייא ציפוראה ורבי לוי פתרי קריית בא"הי"ר' חייא אמר ששים ושמונים הרי (א) מאה וארבעים · (א) ארבעים מהם יש להם לשון ואין להם כתב · וארבעים מהם אין להם לשון ויש להם כתב · ועלמות אין מספר · השאר מהם שאין להם לא כתב ולא לשון · יכול אף ישראל כן · ת"ל (אסתר ח') ואל היהודים ככתבם וכלשונם · ר' לוי אמר ששים ושמונים הרי מאה וארבעים · [ג] שבעים מהם מכירים אבותיהם ואין מכירים אמותיהם · ושבעים מהם מכירין אמותיהם ואין מכירין אבותיהם · ועלמות אין מספר · שאין מכירין אבותיהם ואמותיהם · יכול אף ישראל כן · ת"ל (במדבר א') ויתילדו על משפחותם לבית אבותם :

א [ט] **אחת** היא יונתי תמתי · אחת · זה אברהם · שנא' (יחזקאל ל"ג) אחד היה אברהם · אחת היא לאמה · זה יצחק · שהיה יחיד לאמו · ברה היא ליולדתה · זה יעקב אבינו שהיה ברור ליולדתו שהיה צדיק גמור · ראוה בנות ויאשרוה · אלו השבטים · שנאמר (בראשית מ"ה) והקול נשמע בית פרעה · ד"א ראוה בנות ויאשרוה · זו לאה · שנאמר (שם ל') באשרי כי אשרוני בנות · מלכות ופלגשים ויהללוה · זה יוסף · שנא' (שם מ"א) ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה · אם **אנו** מהלכין מסוף העולם ועד סופו אין אנו מוצאין כזה · שנאמר (שם) אחרי הודיע אלהים אותך כל זאת וגו' : ב ר' יצחק פתר קרייה בפרשיותיה **של** תורה · ששים המה מלכות · (א) אלו ששים מסכתיות של הלכות · ושמונים פילגשים · (א) אלו שמונים פרשיות שבתורת כהנים · ועלמות אין מספר (ב) אין קץ לתוספות · אחת היא · הן חולקים אלו עם אלו וכלהון **דורשין** מטעם אחד · מהלכה אחת · מגזירה שוה · מקל וחומר · ר' יודן בר' אלעאי פתר קרייה בעץ חיים ובגן עדן · ששים המה מלכות · **אלו ששים** חבורות של צדיקים שיושבות בגן עדן תחת עץ החיים ועוסקות בתורה · תני [ד] עץ חיים מהלך חמש מאות שנה · וכל מימי בראשית מתפלגין

מסורת המדרש א לעיל פרשה ד' כל הענין : ב לעיל פ' ד' · ילקוט בלק רמז תשס"ו : ג עיין במד"ר פ' ט' · וספרי האזינו סוף פיסקא ש"א : ד ב"ר פ' ט"ו · ירושלמי ברכות פ"א · מדרש תהלים מזמור א' · תדא"ר פ' ב' · ילקוט בראשית רמז כ' :

חדושי הרד"ל

באסתר רבה פי' (המפרש) בפנים קליפה העולה מחמת מכה שהיא מפרש קירוס כמו קרום ואין לזה שייך לדרוש לדעת מה יעשה ישראל ע"ז · ובבמ"ר נשא (בנשיא יששכר) גרס אלא לדעת מה יעשה ישראל על עיבורים לדעת באיזה יום יעשו המועדים ואולי לפ"ז גם כאן ובאס"ר אלו לדעת מה יעשה ישראל כמשך למעלה אל לעבורים · ואף דשהיו יודעים לרפאות הקירוס הוא דרשה אחרת על יודעי בינה לעתים · ובב"ר פע"ב ליתא להא דלרפאות הקירוס במאמר זה · וכמדומני שכל עקרו הוא גם כן פירוש מאיזו מעתיק לפרש הא דלקורסן שהיו יודעים לרפאות הקירוס (ואולי פירושו חולי הבא לשינוי העתים · כלשון קורסין · וכמדומני שצ"ל הנקרס והוא חולי הפודגר"א שנקרא כן בלשון ערבי וכן פי' הר"י ן' חביב בע"י על הא דבירושלמי דפ"ד דברכות כהדין נקרס היה עומד דשלמה ע"ש · והוא חולי שמתחדש בשינוי העתים ואוירים תמיד · ואולי שרפואתו קשה ונעלמת מהרופאים כאשר קראום בימי קדם בשם חולי כלימת הרפואה) :

(א) והיחידים מתענים · עמ"ש ובאמת פי' יחידים הם ת"ח וכדתנן (בתענית י') ע"ש ולכן אמר שהן גרמו לפשוט יד בבריאת העולם שבשבילם נברא : (ב) הן גרמו לי לפשוט יד בעולמי · אפשר ר"ל לבראו וכמו שמצינו לשון זה בפדר"א פרק י"ח פשט יד ימינו ונטה שמים ופשט יד שמאלו ליסוד ארץ וכן בזוה"ק (שמות כ') : (ג) בזכות כל אשר דבר כו' · ז"ש ברישיה עלית למרום שבית שבי וגו' וכמ"ש (בשבת פ"ח) מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת כו' עושי דברו ושדר לשמוע כו' :

(א) ארבעים מהם יש להם לשון כו' וארבעים מהם אין להם לשון כו' · וגי' זו מפרש כן על השמונים פילגשים ומשמע דהששים שקרויים מלכות יש להם כתב ולשון · וקשה מה שמסיים יכול אף ישראל כו' ת"ל כו' ככתבם וכלשונם דאין רבותא בישראל יותר מן הששים גם אין דומה לדר' לוי שמפרש על כל הק"מ שהן כיחוסן אין דומין לישראל · וצריך לגרוס לפי הגי' דהכא גם כדברי חייא כאן שבעים מהם יש להם לשון כו' ושבעים מהם אין להם לשון כו' וכמ"ר פ"ט (ר"ל ע"ב) הגי' בדר' לוי ששים מהם מכירין אביהם ואין מכירין אבותיהם ונקראו מלכות (ומפני שבאומות שלך אחר הזכר לכן חשיבי מלכות אותן שמכירין אבותיהם אע"פ שאינם מכירים אמותיהם) · ושמונים מכירים אמותיהם ואין מכירים אביהם ונקראים פלגשים שהפלגשים חשובות וגו' זו מוכרחת שם שא"א להגיה שם כדהכא שבעים ושבעים דהא תלי להו במלכות ופלגשים וגו' זו נראית הנכונה דשם בבמ"ר מקשה ששים ושמונים הרי ק"מ ולא מצאנו אלא ע' ואת אומר ק"מ אלא כו' וגם כאן שמתחיל המאמר וששים ושמונים הרי ק"מ נראה שלכך נתכוונו להקשות כמו בבמ"ר שם (ועי' ספרי פ' האזינו סוף פסקא ש"א) · נראה גם בדר' חייא גרסי' כן ששים מהם יש להם לשון וא"ל כו' ושמונים מהם אין להם לשון כו' (ופי' כתב ולשון עצמיי מיוחד להם מימי קדם · אלא יש להם רק כתב או לשון עצמיי ושאלו אח"כ להם כתב או לשון מאחרים · ועי' באסתר רבה ספ"ד ובפ"ק דעבודת כוכבים י' ע"א) :

(א) שמונים פרשיות שבתורת כהנים · אין זה פתוחות וסתומות שבספר ויקרא שיש יותר מן תשעים אלא הן ברייתא דת"כ שהיו נחלקים אצלם לפ' פרשיות (ולפנינו הוא נחלק ליותר מעתה ועשרים) :

(ב) אין קץ לתוספות · לתוספתות וברייתות שנתוספו ונסדרו אחרי סידור המשנה :

חדושי הרש"ש

אות כ"ו : (א) ואף סוררים לשכן כו' · כצ"ל : (א) מאה וארבעים ששים מהם יש להם לשון וכתב ארבעים כו' · כצ"ל : (א) אלו ששים מסכתות של הלכות · עמש"כ בפרשת קרח אות כ"ג בעז"ה :

מתנות כהונה

א טוס : ה"ג ולא הוממו ולא הזקינו ולא הטריפו : ה"ג נתן להם הויה שיהיו הן כו' וכ"ה בס' נשא ובספר עבודת הקדש פ"י מחלק העבודה גרסי' כגי' הספר :

הסבי עיניך : ה"ג אמר המלך העבירוה מנגד כו' : והיחידים · כלומר הבינונים לא הזקנים ולא הנערים : שהם הרהיבוני · כלומר העברוני על דעתי : לפשט ידי כו' · לנקום נקמת ישראל ממצרים וכל המצירים אותם : וכתיב אזכיר רהב · הביאו לראיה על הרהבוני שפירושו לשון גדולה וגאוה : ואף סוררים גרסי' :

שלא הקדים כו' · עיין לעיל בפסוק אל תראוני ובפסוק כמגדל :

שבעים מהן כו' · בבמדבר רבה פרשה ט' הגירסא נשתנית ועיין שם :

זה אברהם כו' · כל זה בב"ר פנ"ד : את כל זאת וגו' גרסי' וסיפיה דקרא אין נבון וחכם כמוך ש"מ הנמצא פירושו אף אם נלך ונבקשנו לא נמצאנו ועיין בב"ר פ"נ : מסכתיות גרסי' : ה"ג בירושלמי בפ"ק דברכות ובב"ר פרשה ט"ו אלא אפי' קורתו ובספרים היה כתוב כורתו שהוא כמו קורתו

פירוש מהרז"ו

א **לפשט** ידי בעולמי · למשול בעולם להודיע ממשלתי וזהו הרהבוני : היחידים מתענים · מאן יחידים ת"ח הרהבוני מלשון ממשלה כמ"ש בסמוך : אף סוררים · שמ"ר פל"ג סי' י"ב ע"ש ותבין כאן ובפסוק הקודם סיני בקודש שאמר שם נעשה ונשמע : מה עז בזויה · בית הבושת שלה גלויה בלא כסוי כך ישראל נתבזו בזנות :

א **מה** רחל זו צנועה · שמכוסה בית הבושת שלה וכמ"ש בגמרא שבת הני מכסיין והני מגליין : שלא הקדים אחד · עי' לעיל פסוק כמגדל דויד רמז לזה וכאן מרומז כתיבת מתאמות מגזת זוג כתאומים והיינו זוג של תפילין : שנטלו שלנו · צ"ל שנטלנו שלנו ופי' עונש שלקחנו על ידיכם שנהרגו הרבה מישראל בהליה והרבה במגפה כ"ד אלף :

א **שבעים** מהם · במ"ר פרשה ט' סי' ד' ושם בשנוי : ויתילדו על משפחותם · שחשבו וידעו מי שילדה אותם היינו אמותם למשפחותם היינו קרוביהם שבמדבר היו כל משפחה מיוחדת לעצמה בתוך בית אב של ראש המשפחה · לבית אבותם מי הוא אביהם :

א **זה** אברהם · שהוא היה אחד בעולם שהודיע ופרסם אחדות אלהותו ית"ש עי' ב"ר ריש פרשה ל' וריש פרשה ל"ד ובילקוט שם ובילקוט כאן : ברור ליולדתו · לרבקה אמו וכמ"ש ורבקה אוהבת את יעקב ויצחק אהב את עשו עד הברכה ואחר הברכה נודע לו מעלת יעקב : והקול נשמע בית פרעה · לאמר באו אחי יוסף שידעו שבחם וגדולתם ושמחו בהם : שנאמר אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת וגו' · כל זה מיותר כאן ובכל המקומות הנ"ל ליתא : ב ששים מסכתיות של הלכות · הכוונה על ששים מסכתות של ששה סדרי משנה זרעים י"ב מועד י"ב נשים ז' נזיקין יו"ד קדשים יו"ד טהרות י"ב הרי ששים ושלשה · ושלשה מסכתות בבא קמא בבא מציעא ובבא בתרא נחשבים למסכת אחת ושמעתי שגם שבת עירובין נחשבים ג"כ למסכת אחת הרי · סמ"ך מסכתות בש"ס ומ"ש שמונים פרשיות של ת"כ איני יודע · מה הוא כי הפרשיות של ויקרא עולים לנ"ח

יפה קול

אחד למי הוא · ואם תשבר עגלה או ספר ימות לא ידעו על מי להביא אחר במקומו : ולא הוממו ולא הזקינו כו' · כי הזקן תנן גבכורות שפסול לקרבן ועי' בתוס' בפ' קדשי הקדשים דף כ"ט דתירצו שהוראת שעה היתה : העבירוה מנגד פני גרסינן · והכוונה שאינו יכול לראות בצערה אף כי הטאה אליו ולא יאבה לסלות לה עד אשר יגלה נגלה. וכ"ה כנמשל כי בהטאם כאה הרעה לעולם : ואף סוררים וגו' · בזכות כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · כי המזמור הזה מדבר ממתן תורה כדדרשינן בפ' ר"ע על לקחת מתנות באדם והכוונה אע"פ שחטאו מ"מ אם כולם נועקים אלי יכמרו רחמי ואזכיר אותם זכות הר סיני : עז זו בזויה כו' · והכתוב משבחם אף שנכזו בשטים אבל במלחמת מדין היו בהיפך ועמ"ש בזה למעלה על פסוק שערך כעדר העזים קמא :

יש להם לשון · פי' לשון המיוחדת לשרים ואין בהם כתב מיוחד וכמו שכתבו התוס' בפ"ק דעבודת כוכבים על הכתוב בזוי אתה מאד שאין להם כתב ולשון אבל ישראל גם בימי מרדכי היו להם כתב ולשון מיוחד לשרים וכדדרים מהמקרא ככתבם וכלשונם : שבעים מהם מכירין כו' · עי' בבמ"ר דמפרש כל דרש ודרש ומה שהוכית כי ישראל מכירין גם אמותיהן מהמקרא ויתילדו על משפחותם לבית אבותם ע"ש גרש"י בחומש דאם היה אביו משבט זה ואמו משבט אחר היה נקרא על שבט אביו תזינן דהכירו גם אמותיהם מאיזה שבט הן : אחת זה אברהם · ונמשך זה על דברי ר"ל שישראל מכירין יחוסיהן ואמר כי עד אברהם יצחק ויעקב ימשך יחוסם : שהיה יחיד לאמו · ואע"ג דגם ישמעאל היה יחיד לאמו כדאמרינן בב"ר פנ"ה גבי עקידה זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו מ"מ הגר הולידה עוד אחר העקידה כי קטורה זו הגר כדאיתא בב"ר פ' ס"א אבל יצחק היה יחיד לאמו עד יום מותו : שהוא ברור ליולדתה · אבל לא לאביו יצחק כי עשו היה מרמהו בפיו וחשבהו לצדיק יותר מיעקב כדאיתא בב"ר : והקול נשמע בית פרעה · וס"ד וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו · משום שמצאו בהם טוב טעם ודעת מראש בוויכוחיהם עם יוסף בעלילותיו וכאשר נודעו להם שהם אחי יוסף שמחו בהם : אם אנו מהלכים מסוף העולם כו' · משום שלא רצה לפרש הה"א של הנמצא על ה"א השאלה ויתפרש כי פרעה לא הסכים למינוי יוסף עד אשר ידע אם לא נמצא עוד איש כמוהו דהא הכתוב לא יספר שבקשו ולא מצאו ואיך הסכים פרעה למנותו · ולכן מפרש על ה"א התימה ופרעה מספר שבחו של יוסף לפני עבדיו אשר לא נמצא איש אשר רוח אלהים בו כזה · משום שכל חכמי הקדם התחכמו רק בחכמת הטבע ולא זכה איש מהם לרוה"ק · וגם מדאמר בהחלט אין חכם ונבון כמוך משמע כי בכל העולם לא נמצא כמהו : אלו ס' מסכתות · וקרא אותן מלכות משום שעל פיהם פוסקין הדין · משא"כ תורת כהנים שאין פוסקין דינים ממנו נקרא פילגשים : אין קץ לתוספתות . כי יש תוספתות דר' חייא ודר' אושעיא ודבי רבי ישמעאל ודבי אליהו ודבי חזקיה ודבי שמואל וזולתם · וקרא אותם עלמות לפי שהיו נעלמות ולא היו מצויות ביד כל אחד · כמו דמצינו בגמ' כי אתא רב דימי אייתי מתניתא בידי' וכאלה רבים : הן חולקין אלו עם אלו כו' · כלומר אע"פ שיש מחלוקת ביניהם מ"מ אין זה פגם בתורה אחרי כי שני הצדדים למדים סברתם מכללי התורה אשר אחת היא · כמו דזה יליף מק"ו או מגז"ש זה והשני יליף מק"ו ומגז"ש אחר בלא שניהם באו בכח כלל אחד · וכיון דשניהם מודים בשרשי ובכללי התורה שהם המדות אשר התורה נדרשת בהם · תקרא התורה אחת : אלו ס' חבורות · לא מצאתי מספר הזה בשום מקום וע"כ גמרא גמירי להו · וע"ע מ"ש על המאמר הזה בב"ר פט"ו :

ואת

ויוצאין מתחתיו : ג רבי יהודה בר' אלעאי אמר לא סוף דבר גופו · אלא אפילו קורתו מהלך ת"ק שנה · [א] תני תמצית כור תרקב שותה · ותמצית כוש מצרים שותה · ומצרים מהלך ארבעים יום · והיא ארבע מאות פרסת על ארבע מאות פרסה · והיא אחד מששים בכוש · וכוש מהלך שבע שנים ועוד · והיא אחד מששים בעולם · וארכו של עולם ת"ק שנה מהלך · ורחבו מהלך ת"ק שנה · והוא אחד מארבע מאות שנה לגיהנם · ומוצא הילוכה של גיהנם שני אלפים מאה שנה · מצינו שכל העולם כלו ככיסוי קדירה לגיהנם · ועולם אחד מששים בעדן · ועדן אין לה שיעור · ושמנים פילגשים אלו שמנים · חבורות בינונית שיושבות ועוסקות בתורה חוץ לעץ החיים · ועלמות אין מספר · אין קץ לתלמידים יכול שהן חלוקין זה עם זה · ת"ל אחת היא יונתי תמתי · כולן דורשין מטעם אחד · מהלכה אחת · מגזירה שוה אחת · מקל וחומר : ד רבנן פתרי קרייה ביוצאי מצרים · ששים המה מלכות · ששים (ג) אלו [ב] ששים רבוא שיצאו מבן עשרים שנה ומעלה · ושמנים פילגשים · אלו שמנים רבוא שיצאו ישראל ממצרים מבן עשרים שנה ולמטה · ועלמות אין מספר · אין קץ ואין סכום לגרים · ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר אומות העולם יש להם מנין ואין להם סכום · יש להם מנין (בראשית י') בני יפת גומר ומגוג · אבל ישראל יש להם מנין ויש להם סכום · הה"ד (במדבר ג') פקודיהם במספר כל זכר · פקודיהם · זה המנין · במספר · זה הסכום · ודכוותיה (שמואל ב' כ"ד) ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך וגו' · מספר זה המנין · מפקד זה הסכום · אין תימר שאנו מעידין על עצמנו · והלא בלעם הרשע העיד בנו · דכתיב (במדבר כ"ג) מי מנה עפר יעקב זה מנין · ומספר את רובע ישראל (ד) זה הסכום : ה ד"א אחת היא יונתי תמתי · זו כנסת ישראל שנאמר (שמואל ב' ז') ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ · אחת היא לאמה · שנא' (ישעיה נ"א) הקשיבו אלי עמי ולאמי אלי האזינו · [ג] לאמי כתיב · ברה היא ליולדתה · תרגם ר' יעקב בר אבונה קומי רבי יצחק בר מינה לית ליולדתה · ראוה בנות ויאשרוה · המד"א (מלאכי ג') ואשרו אתכם כל הגוים · מלכות ופילגשים ויהללוה · המד"א (ישעיה מ"ט) והיו מלכים אומניך :

א [י] מי זאת הנשקפה כמו שחר · (א) [ד] דלמה רבי חייא ור' שמעון בר חלפתא הוון מהלכין בהדא בקעת ארבאל בקריצתה · וראו אילת השחר שבקעה אורה · א"ל ר' חייא רבה לר' שמעון בר חלפתא כך תהיה גאולתן של ישראל מצפצפת דכתיב (מיכה ז') כי אשב בחשך ה' אור לי · בתחלה היא באה קימעה קימעה · ואחר כך היא מנצנצת ובאה · ואח"כ פרה ורבה · (ב) ואח"כ מרטבת והולכת · כך בתחלה (אסתר ב') בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך ואח"כ (שם ח') ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות · ואחר כך ליהודים היתה אורה ושמחה וגו' · כמו שחר · אי מה שחר זה שאין לו צל יכול אף ישראל כן · ת"ל יפה כלבנה · אי מה הלבנה הזו אין אורה ברור כך ישראל · ת"ל ברה כחמה · הה"ד (שופטים ה') ואוהביו כצאת השמש בגבורתו · אי מה החמה קופחת · יכול אף ישראל כן ת"ל יפה כלבנה הה"ד (תהלים ל"ו) (ג) מה יקר חסדך אלהים · אי מה לבנה זו פעמים חסרה פעמים יתירה · יכול אף ישראל כן ת"ל ברה כחמה · אי מה חמה זו משמשת ביום ואינה משמשת בלילה · יכול אף ישראל כן ת"ל יפה כלבנה · מה לבנה זו משמשת ביום ובלילה דכתיב בה (בראשית א') ולמשול ביום ובלילה · כך ישראל הן הן בעולם הזה הן הן לעולם הבא · אי מה חמה ולבנה אין להם אימה · יכול אף ישראל כן · ת"ל איומה כנדגלות · כדגלין של מעלן · כגון מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו · ומניין שיש להם אימה · שנאמר (יחזקאל א') וגביהן וגבה להם ויראה להם · (ד) רבי יהושע אמר אימה שלמטה · כגון דוכסין ואיפרכין ואיסטרטיליטין · ומניין שיש להם אימה שנא' (דניאל ז') דחילה ואמתני ותקיפא · רבי יודן ור' הונא · רבי יודן בשם ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ורבי הונא בשם ר' אלעזר המודעי כדגלים אין כתיב כאן אלא כנדגלות · כדור שנתנדנד לגלותו · איזה זה · זה דורו של (ה) חזקיהו שנאמר (ישעיה ל"ז) יום צרה ותוכחה · ומניין שיש להם אימה שנאמר (ד"ה ב' ל"ב) (ח) וינשא לעיני כל הגוים · ר' הונא בשם ר' אלעזר המודעי כדגלים אין כתיב כאן אלא כנדגלות · כדור שנתנדנד לגלות ולא גילה · (ו) ואיזה זה · זה דורו של מלך המשיח · הה"ד (זכריה י"ד) ואספתי את

מסורת המדרש א פסחים דף נ"ד · תענית דף י' ע"ש : ב מכילתא בשלח פרשתא דשירה פרשה ט' : ג לעיל פרשה ג' וש"נ : ד ירושלמי ברכות פרק א' וירושלמי יומא פ' ג' · מדרש תהלים מזמור כ"ב · כל הענין :

חידושי הרש"ש

(ח) וינשא לעיני כל הגוים רב הונא כצ"ל · והוא בד"ה ב' ל"ב כ"ג :

חדושי הרד"ל

(ג) ששים אלו ששים רבוא שיצאו מבן עשרים וכו' · מכילתא בשלח פרשתא דשירה פ"ט : (ד) זה הסכום שהן כולן ביחד כאחד ואולי מפני שישראל גוי אחד עובדין לאלוה אחד ונמנו להיות אוהבין זה לזה לכן ראוי לסומכן ביחד משא"כ עובדי כוכבים שהם נפרדין זה מזה אין ליחדן כאחד כמ"ש בויק"ר פ"ד על לשון נפש :

(א) דלמה ר' חייא ורבי שמעון בן חלפתא כו' · שלהי אסתר רבה וגה"ק וישלח (ק"ע) : (ב) ואח"כ מרטבת והולכת · עמ"כ · ובגוה"ש הגי' משכחת והולכת ולפי לשון הירושלמי נראה דצ"ל מתרבה והולכת וכן עיקר : (ג) מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון אי מה לבנה כו' כצ"ל · ומדכתיב בצל כנפיך יחסיון מוכיח שאין קופחת ומזקת האור : (ד) רבי יהושע אומר כדגלים שלמטן כגון דוכסין כצ"ל : (ה) של חזקיה כו' · אימה שנאמר (ד"ה ב' ל"ב) וינשא לעיני כל הגוים מאחרי כן כצ"ל : (ו) ואיזה זה זה דורו של מלך המשיח שנ"ד ואספתי וגו' למלחמה ויצא חצי העיר בגולה ויתר

פירוש מהרז"ו

לנ"ח פרשיות פתוחות וסתומות ביחד : ד שמונים רבוא · במ"ר פי"א סי' ג' וש"נ ועיין מ"כ : יש להם מנין · שכתוב בתורה חשבון בנים של בני נח בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס וגו' אך לא כתב הסכום שהוא חשבון הכולל שהם ארבעה עשר וכן בני שם וחם לא כתב סכום הכולל שהם שבעים וכשמנה בני יעקב בסדר ויגש מנה בני לאה שלשים ושלשה בני זלפה הלוי מזה ט"ז בני רחל כל נפש י"ד בני בלהה הלוי מזה שבעה נפש ואחר כך כל סכום הכולל כל הנפש לבית יעקב שבעים נפש וכן כשמנה אותם בריש במדבר תחלה כל בית ואח"כ כל משפחה ואח"כ כל בית אב ואח"כ מנה כל שבט בפרט וכל דגל של ג' שבטים בפרט ובכלל ואח"כ סך הכולל שש מאות אלף : פקודיהם במספר · במדבר ג' כ"ב · כוונת הדרשה פירשתי בלא ספק אע"פ שלא פירש והביא פסוק זה לדרוש בו כופל הלשון שאצל בני לוי גרשון ומררי כתיב פקודיהם במספר ואצל בני קהת כתוב במספר לבד ע"כ דורש על שני מספרים אלו בפרט ובכלל וכן פקודיהם בכלל במספר כל זכר בפרט וכן מספר מפקד מספר בפרט מפקד בכלל : ומספר את רובע · היינו הארבע דגלים ביחד הוא הסכום הכולל וכאשר פרשתי שמפורש כן אצל הדגלים כלל השבט וכלל הדגלים וכלל הכללים של כל ישראל ומאמר זה הובא דרך אגב : ה לאמי כתוב · לעיל פסוק לאינה ולאינה וש"נ : בר מיניה לית · עי' ב"ר פרשה נ"ו סי' ה' לעקו מוצא הוא בריה וכאן הכוונה כלשון בני אדם היום על דבר הפלגה שאין כמוהו דבר חוץ והפירוש בר מיניה לית :

א רבי חייא ור"ש בן חלפתא · עי' שמ"ר פרשה ט"ו סי' ו' ועי' במ"ר פ"ב סי' ד' : מרטבת · עי' לעיל ריש פסוק קורות בתינו מה הרעבה הרטיב ב"ר פ' פ"ח סי' י"א ובמ"כ שם : יפה כלבנה · ע"פ מדה כ"א דבר שהוקש לשתי מדות וכאן הוקש לשחר וללבנה ולחמה : מה יקר חסדך · וס"ד ובני אדם בצל כנפיך יחסיון כמו בצל לבנה ויקר רומז ללבנה ע"פ גז"ש וירח יקר הולך באיוב ל"א כ"ו : דכתיב בה ולמשול ביום ובלילה · וכבר כתיב בראשית א' ע"ז את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ומהו עוד ולמשול ביום ובלילה ע"כ דורש שמלבד שעיקר ממשלת הכוכבים בלילה שעליו נאמר לממשלת הלילה כנ"ל אבל יתרון אחד יש ללבנה ולמשול ביום ובלילה יחד וזה אם אינו ענין לחמה שאינה מושלת בלילה כלל תנהו ענין ללבנה שמושלת ונראית ברקיע ביום ובלילה : אין להם אומה · כי הם תמידים ורגילים ומבעיים ע"כ אין להם אימה : ויראה להם · אצל החיות והאופנים כתיב : דחילא ואמתני · דניאל ז' ז' אצל חיה רביעית כתיב שהשרים של מלכות רביעית יהיה לשרים שלה אימה עי' שמ"ר פרשה ט"ו סי' ו' : בנדגלות נוטריקון · כדור שנתנדנד לגלות : יום צרה ותוכחה · וס"ד כי באו בנים עד משבר וכח אין ללידה : וינשא לעיני כל הגוים · דברי

מתנות כהונה

קורתו כדאיתא בבמדבר רבה והסופר טעה וכתב פורתו: תמצית כורי בפ"ק דתענית כל העולם ששים מג"ע ודי לו ממימי תמצית של ג"ע פי' הקב"ה משקה ג"ע ומתמציתו שותה כל העולם וכן מצרים לכוש כו' ועיין מזה בב"ר פט"ו: ה"ג מ' יום והיא ארבע כו' ועי' בפרש"י בפ' שלח לך וה"ג בפ"ק דתענית : מהלך ז' שנים · וכשתחלק ימי ז' שנים לארבעים יהיה ס' פעמים מ' ועוד ל"ה יתרים ואינו מדקדק אחריהם : ה"ג ז' שנים ועוד והיא אחד כו' : אחד מס' בעולם · גם הוא אינו מכוון : הכי גרסינן ת"ק שנה מהלך ורחבו כו' : הכי גרסינן ב' אלפים מאה שנה · כלומר שני אלפים פעמים מאה ואז הוא מכוון אחד מס' בעדן · מאמר זה הוא בפ"ק דתענית אך באופן אחר : ה"ג חוץ לעץ החיים ועלמות כו' : מהלכה א' גר' : אלו שמונים רבוא כו' · יש בזה אגדות חלוקות וע"ל בפסוק הנה מטתו ובשמות רבה ריש פמ"ב ובבמדבר רבה פי"א : מנין · ראשי בתי אבות : סכום · מנין הפרטים : אין תימר · אם תאמר : בר מיניה כו' · מבלעדיה אין בנים ליולדתה כלו' בלעדי ישראל אין בנים להקב"ה וברה פירושו חוצה לה כלומר מבלעדה :

מי זאת הנשקפה · פסוק זה יפה נדרש בשמות רבה פ' ט"ו ועיין עליו : דלמה גרסי' · ופי' כמו אמר בתלמוד בבלי ומעשה זה הוא בירושלמי פ"ק דברכות ובפ' אמר להם הממונה ובשוחר טוב מזמור כ"ב : בקריצתה · בבקר כשעלה עמוד השחר : כך תהיה גרסי' · ועיין זה בשמות רבה פט"ו : מצפצפת · כלומר מגבגבת ואולי שכך צריך להיות : מנצנצת · לשון הנץ החמה : מרטבת · מרחבת ומגדלת : ה"ג היתה אורה ושמחה וגו' כמו שחר אי מה שחר זה כו' : קופחת · לשון הכאה כלומר אורה מכה בכח על האדם ושורפת ומשחרת אותו ועיין בבמדבר רבה ריש פ"א : בירו' גר' בתחלה ומרדכי יושב בשער המלך ואח"כ ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וילבש את מרדכי ואח"כ וישב מרדכי אל שער המלך ואח"כ ומרדכי יצא מלפני המלך ואח"כ ליהודים היתה אורה וגו' עכ"ל הירושלמי ובשוחר טוב מאריך עוד יותר: דוכסין כו' · מיני ממשלות הן : ומניין שיש · לאותן דוכסין של אדם אימה : ה"ג כדור שנתנדנד ליגלות ולא גילה אי זה זה כו' · ופירש היו מעותדים לגלות מפני רוב חילו של סנחריב ורוב כחו ותעצומו ומתן להם

ידי משה

זה עתיד לגנוז כדתנן משכן וקרשים נגנזו וא"כ הוא רק לפי שעה לכך הביאו עגלות ולעגלות נתנה הויה שהם קיימין לעולם כדאיתא לעיל בפרשת נשא ומ"ש ששבטו של יששכר נתנו עלה זו היא ע"ד שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך פי' שע"י שדבק בתורה היה להם קיום וק"ל : כמו שחר כו' · והא דנמשלה

יפה קול

ואת מוצא הלוכה של גיהנם שני אלפים מאה שנה כנ"ל · פי' שמאחר שבעולם הוא אחד מארבע מאות בגיהנם נמצא הגיהנם מאה פעמים שני אלפים · דת' פעמים ת"ק היא ר' פעמים אלף והיינו ק' פעמים אלפים : יכול שהם חולקין זה עם זה כו' · פי' דשם נגלה להם האמת ואינם חולקים גם באופני למוד המדות אם מגז"ש ומק"ו זה או מאחר : יש להם מנין ואין להם סכום · מנין הוא הפרטיים והסכום הוא סך הכולל · וכשמנה את ישראל מנה אותם לפרטיהם ואח"כ מזכיר גם סך הכולל וכמו בפ' ויצא דמנה שמות השבטים אחד אחד ואח"כ אמר ויהיו בני יעקב שנים עשר סכום הכולל וכ"ה בויגש כתב אחר שמות הפרטים כל הנפש הבאה לבית יעקב מצרימה שבעים נפש · והטעם אף כי נפרדו לאישים מ"מ נחשבו לעם אחד · משא"כ כאשר מנה את בני יפת וכן אינך לא הזכיר אח"ז סך הכולל · והטעם כי המה נפרדו זה מזה ולא נתאחדו יחד : פקודיהם במספר כל זכר פקודיהם זה המנין כו' · אין הוכחה בהוראת המלות כי פקודיהם יהיו המנין ובמספר הסכום · רק משום דדרך למנות מראש את הפרטים ואח"ז את הסכום לכן מפרש פקודיהם דכתיב תחלה על המנין ובמספר דכתיב באחרונה על הסכום [אבל באמת נאמנים דברי רז"ל כי מספר הוא מלשון גבול תכלית וסוף · וכמו ולתבונתו אין מספר ע"כ יתפרש אין גבול וסוף כי התבונה לא תמנה במנין · וכ"כ רבינו הגאון על הכתוב ומספר את רבע ישראל כי זה הוא גבול מתנות ישראל והביא לזה ראיה מצפת ערבית וכן בדברי רז"ל בעומדת על הספר (סנהדרין פ"א) הוא על הגבול · כן פירשתי את הכתוב בשירת האזינו יצב גבולות עמים למספר בני ישראל · כי לא בלל את ישראל עם העמים כאשר חלק את הארץ אך הציב גבולות העמים לגבול בני ישראל יען כי חלק ה' עמו וגו' ועי' והיטב · ולכן פירשו רז"ל היטב מספר על הסכום כי זה הוא גבול ותכלית המנויים לפני זה ומה דמפרש מספר מפקד זה מסכים קצת לדעתו אף כי י"ל גם זה]: אחת היא יונתי תמתי · זו כ"י כו' כי הוא עם לבדד ישכון ומביא את הכתוב גוי אחד ע"ז שדרשו ויהי שם לגוי מלמד שהיו מצוינים שם ולא התערבו בעמים ובזה מצוה אותה ליונה אשר אינה מזדווגת אלא לבת זוגה כדלעיל בפסוק עיניך יונים · אחת היא לאמה כי פרושים הם מתאוות החומרות ומה הוא קדוש אף אתה קדוש [illegible] לנו התורה וכן הוא במדות רחמנות ובשאר המדות אשר הקב"ה בהם [illegible] · ברה היא ליולדתה כי ע"י התורה נקרא ישראל רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה וע"ז אמר ברה היא ליולדתה שתבונתה ברה וזכה היא ואין בהם סכלי עמי קדם [illegible] ראוה בנות ויאשרוה כי היא מושגחת מאת ה' והארץ חפץ היה לו ובסוף הפסוק של ואשרו אתכם הגוים [illegible] נתונה תחת ממשלת מערכות שמים וכמ"ש מאותות השמים אל תחתו וגו' ועוד כתובים רבים ע"ז מלכות ופילגשים ויהללוה כי ישראל נחשב לעם כאשר יש להם כתב ולשון וכמ"ש למעלה · ולפ"ז מונה פה הכתוב ה' מעלות אשר בהן ישראל יתפאר · ומ"ש לאמי כתיב עמ"ש לעיל : כך תהיה גאולתן של ישראל מצפצפת · פי' שתבוא לכן ישועתן מעט מעט ולא בפעם אחת כי יכבד על האדם לסבול רב טובה מיד אחרי צרה ומצוקה רבה וכמ"ש בב"ר ריש פס"ג · וכמו שתכסינה עיני אדם אם יצא פתאום מאפלה לאור גדול · אשר מטעם זה עשה הקב"ה כי השחר יזרח מעט מעט עד אשר יבוא אור היום · ולא יזרח היום מיד אחר חשכת לילה · וגם אם תבוא הטובה מעט מעט אז יכון האדם את נפשו לקבל שאר הטובה אשר לא יכון זה אם תבוא הטובה בשפע רב בפעם אחת : אי מה שחר זה שאין לו צל כו' · פי' שאין להסתר מפני נגה השחר גם תחת צל קורה וכ"ה בדמיונות בכל המאמר הזה כי מבקש [illegible] : אי מה לבנה זו פעמים חסרה · ע' בב"ר על הפסוק החדש הזה לכם דאמר לכן מדמה את ישראל ללבנה כי כבודם יאיר ויחסר ויאיר כלבנה · אך שם מדבר בעוה"ז אבל לעתיד אשר ה' יהיה לנו לאור לא יחסר אורנו לעולם · ופה יליף כי לעתיד תהיה ברה כחמה : הן הן בעוה"ז כו' · זה ימות המשיח ועוה"ב הוא אחר המשיח אשר תבוא אחרי ימות המשיח : כדור שנתנדנד לו ליגלות גרסינן · ודריש כנדגלות מן נד וגלות וכצ"ל

כל הגוים אל ירושלם למלחמה · ומניין שיש לו אימה · שנא' (ישעיה י"א) והכה ארץ בשבט פיו · רבי אלעזר בשם ר' יוסי בר ירמיה בשעה ההיא יהיו ישראל (ז) מתנדנדים ממסע למסע (ח ר' יהושע דסכנין אומר [א] אמרה כנסת ישראל הביאני הקב"ה למרתף של יין זה סיני · שם מיכאל ודגלו · גבריאל ודגלו · אמר הלואי נסע כטכסים הזה של מעלן · באותה שעה אמר הקדוש ב"ה הואיל ונתאוו בני להיות כדגלים · יחנו בדגלים · שנאמר (במדבר ב') איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל :

א [יא] אל גנת אגוז ירדתי · אמר ר' יהושע בן לוי [ב] נמשלו ישראל באגוזה · מה האגוזה (א) נגזזת ונחלפת לטובתה היא נגזזת למה שהיא מחלפת כשער הזה שנגזז ונחלף · וכצרפנים הללו שנגזזין ונחלפין · כך כל מה שישראל נגזזין מעמלן · ונותנין לעמלי תורה בעולם הזה · (ב) לטובתן הן נגזזין ונחלפין להם · ומרבין להם עושר בעולם הזה ושכר טוב לעולם הבא · ר' יהושע דסכנין (ג) בשם ר' לוי אמר מה הנטיעות הללו [ג] אם את מכסה שרשיהם בשעת נטיעתן הן מצליחות · ואם לאו אין מצליחות · אבל האגוז הזה אם את מכסה שרשיו בשעת נטיעתו אינו מצליח · כך ישראל (משלי כ"ח) מכסה פשעיו לא יצליח · א"ר אלעשה לא היה צריך קרא למימר אלא אל גינת ירק · ואמר אל גנת אגוז · אלא מלמד שנתן להם כחן של נטיעות וזיון של ירק · ר' עזריה אמר תרתי · מה אגוז זה עצו משמר פריו · כך עמי הארץ שבישראל מחזיקין בדברי תורה · הה"ד (משלי ג') עץ חיים היא למחזיקים בה · אמר חורי מה אגוז זה אם נופל לתוך הטנופת את נוטלו ומורקו ושוטפו ומדיחו והוא חוזר כתחילתו והוא יפה לאכילה · כך כל מה שישראל מתלכלכין בעונות כל ימות השנה · בא יום הכפורים ומכפר עליהם · הה"ד (ויקרא ט"ז) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם · ר' יהודה בר' סימון אומר מה אגוז זה יש לו שתי קליפות · כך ישראל יש להן שתי מצות מילה ופריעה · ד"א אל גנת אגוז · אמר ר"ל מה אגוז זה הלק (ד) דתנינן ר' שמעון אומר אף בחלקי אגוזים · וכל מי שעולה לראשו ואינו נותן דעתו האיך יעלה הוא נופל ומת ונוטל שלו מן האגוז · כך כל מי שהוא מנהיג שררה על הציבור בישראל ואינו נותן דעתו היאך הוא מנהיג את ישראל · סוף שהוא נופל ונוטל שלו מתחת ידיהם · הה"ד (ירמיה ב') קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אכליו יאשמו וגו' · ד"א אל גנת אגוז ירדתי · מה אגוז זה שחוק לתינוקות ושעשוע למלכים כך הן ישראל בעולם הזה על ידי עונות · דכתיב (איכה ג') הייתי שחוק לכל עמי וגו' · אבל לעתיד לבא (ישעיה מ"ט) והיו מלכים אומניך · ד"א אל גנת אגוז ירדתי · מה האגוז הזה יש בו אגוזי פרך · אגוזים בינונים (ה) ואגוזים קנטרנין · כך ישראל יש מהן עושין צדקה מאליהן · ויש שאם אתה תובען הם נותנים · ויש שאת תובען ואין עושין · א"ר לוי מתלא אמר תרעא דלא פתיח למצוותא יהא פתיח לאסיה · ד"א אל גנת אגוז ירדתי · מה אגוז זה האבן שוברו · כך התורה קרואה אבן ויצר הרע קרוי אבן · התורה קרויה אבן · שנא' (שמות כ"ד) ואתנה לך את לוחות האבן · ויצר הרע קרוי אבן · שנא' (יחזקאל ל"ו) והסירותי את לב האבן מבשרכם · א"ר לוי [ד] למקום ארימון שהוא משובש בגייסות · מה (ו) עשה המלך הושיב בו כוסטריינים בשביל לשמרו כדי שלא יקפחו לעוברים ולשבים · כך אמר הקב"ה תורה קרויה אבן ויצר הרע קרוי אבן · תהא האבן משמר האבן · ד"א אל גנת אגוז ירדתי · מה אגוז זה אינו יכול לגנוב המכס שלו שהוא נשמע וניכר · כך הם ישראל כל מקום שאחד מהם הולך אינו יכול לומר שאינו יהודי · למה שהוא ניכר · הה"ד (ישעיה ס"א) כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' · ד"א אל גנת אגוז ירדתי · מה אגוז זה השק מלא אגוזים בידך את נותן לתוכו כמה שומשמים כמה חרדלים והן מחזיקין · כך כמה גרים באו ונתוספו בישראל · הה"ד (במדבר כ"ג) מי מנה עפר יעקב · ד"א אל גנת אגוז ירדתי · מה אגוז זה את נוטל אחד מהכרי וכולן מדרדרין ומתגלגלים זה אחר זה · כך הן ישראל לקה אחד מהן כולן מרגישין הה"ד (שם ט"ז) האיש אחד יחטא וגו' · אמר ר' ברכיה מה אגוז זה עשוי (ז) ארבע מגורות והסירה באמצע · כך היו ישראל שרויין במדבר ארבע דגלים ארבע מחנות ואהל מועד באמצע · הה"ד (במדבר ב') ונסע אהל מועד · ד"א אל גנת אגוז ירדתי · זה העולם · לראות באבי הנחל · אלו ישראל · לראות הפרחה הגפן · אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות · הנצו הרמונים · אלו התינוקות שיושבין ועוסקין בתורה ויושבין שורות כגרעיני רמונים :

א [יב] לא ידעתי נפשי שמתני · [ה] תני ר' חייא משל לבת מלכים שהיתה מלקטת בשלפים · נמצא המלך עובר והכיר שהיא בתו · שלח אוהבו נטלה והושיבה עמו בקרונין · והיו חברותיה תמהות עליה ואומרות · אתמול הייתה מלקטת בשלפים והיום יושבת בקרונין עם המלך · אמרה להם כשם שאתם תמהות עלי כך אני תמהה על עצמי · וקראת על עצמה לא ידעתי נפשי שמתני · כך כשהיו ישראל במצרים משועבדין בטיט ולבנים והיו מאוסין ובזויין בעיני המצריים · וכשנעשו בני חורין ונגאלו ונעשו סגנים על כל באי עולם · והיו אומות העולם תמהות ואומרות אתמול הייתם עובדים בטיט ולבנים והיום נעשיתם בני חורין וסגנים על כל העולם · והיו ישראל אומרים להם כשם שאתם תמהים עלינו כך אנו תמהים על עצמנו · וקראו על עצמן לא ידעתי נפשי שמתני · ד"א לא ידעתי נפשי שמתני · ביוסף הצדיק הכתוב מדבר · אתמול (תהלים ק"ה) ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו · והיום (בראשית מ"ב) ויוסף הוא השליט על הארץ · וקרא על עצמו לא ידעתי נפשי

מסורת המדרש א לעיל פרשה ב' וש"נ · במדבר רבה ריש פרשה ב' · תנחומא במדבר סימן י' : ב פסיקתא רבתי פסקא י"א כל סצנין · ילקוט כאן רמז תתקצ"ב : ג עיין חגיגה דף ט"ו : ד ויקרא רבה פרשה ל"ה : ה ילקוט כאן רמז תתקצ"ב :

חדושי הרד"ל

השם לא יכרת מן העיר ומנין שיש לו כו' כנ"ל : (ז) מתנדנדים ממסע למסע · אפשר זה נסמך למקרא (עמוס ט') והניעותי בכל הגוים את בית ישראל כאשר ינוע בכברה ולא יפול צרור ארץ : (ח) ר' יהושע דסכנין אמר אמרה כנסת ישראל כו' · עיקר הדרשה נאמרה לעיל פרשה ב' פסקא ג' על פסוק הביאני אל בית היין ודגלו עלי כו' ומביאו כאן לפרש כנגדלות כדלעיל : (א) נגזזת ונחלפת לטובתה כו' · אפשר לכן נקרא שמו אגוז ע"ש שעומד לגזיזה כדי להחליף להטיבו : (ב) לטובתן הן נגזזין כו' ומרבי' להן עושר כו' · עי' (גיטין ז') : (ג) בשם ר' לוי אמר הנטיעות הללו כנ"ל וכ"ה בפסיקתא דיסודה וישראל רבים : (ד) דתנינן ר' שמעון אומר אף בחלקי אגוזים כו' פאה רפ"ד : (ה) ואגוזים קנטרנין · מפורש בפסיקתא שם והובא בילקוט שאתה מתקשה לשברו ומקיש עליו באבן לשוברו אעפ"כ אין בו תועלת : (ו) עשה המלך הושיב בו קוסטריינוס כנ"ל : (ז) ד' מגורות והסירה באמצעי אפשר פירושו קולים והוא הקוץ שבאמצע המחלק האוכל לד' חלקים דאגוז דסכה הוא הגדולים שאנו קורים אגוזי איטלי"א או יון (וואלנעסע או גריכישע ניס) וכמ"ש במג"א סי' תקפ"ג סק"ד : שמסיימין

פירוש מהרז"ו

דברי הימים ב' ל"ב כ"ג וכך כתוב וינשא לעיני כל הגוים מאחרי כן : והכה ארץ בשבט פיו · ישעיה י"א וכרים הענין ויצא חוטר מגזע ישי עד והכה ארץ בשבט פיו עי' בבמ"ר פ"ב סי' ה' : למרתף גדול של יין · לעיל פסוק הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה ושם שייך דרשה זו ע"ש בהדיא וכאן הובא דרך אגב תיבת כנגדלות : א נגזזים ונחלפים · כמ"ש מלא ממון חסר : בשעת נטיעתן כו' · בשעת נטיעתו בפסיקתא שם הגי' בשעה שלוקים כו' · בשעה שלוקה ונאות לפי הנמשל כשמתייסר צריך להתוודות על עונותיו וכ"ה בילקוט : גינת ירק · שהאגוז אילן הוא וגדל בפרדס ולא בגינה ע"כ דורש מדה כ"א שהוקש לשתי מדות ואתה נותן לכל אחד כח שיפה שבשניהם לגינת ירק ולפרדס של אילנות אגוז ירק לענין הזיו ואילן לענין הכח : עצו משמר פריו · איני יודע יתרון האגוז בזה משאר עצים · ועי' ויק"ר פרשה ל"ו סי' ב' אגל הגפן שהעלים מכסים על האשכולות ומן הסתם גם כאן כך אך בילקוט כאן מצאתי מי שלא ראה אגוז ואינו יודעו מה סבור שאין בו כלום אלא עצים שפשפנו הרי הוא מוצא בתוכו מגורת של אוכלים וכו' ע"ש וכאן ג"כ הכוונה שהעץ והעלים רבים ועבים ומכסים הפירות ושומרים אותם יותר משאר אילנות: שתי קליפות · קליפה ירוקה על הקליפה הקשה: מילה ופריעה: שני ערות : הייתי שחוק לכל עמי · ע"ש בויק"ר פרשה ל"ו סי' ב' ממש"ש בזה פסיקתא רבתי פרשה י"א סי' ב' : אגוזי פרך · בילה דף ג' · אגוזי פרך ורימוני בדן · ופי' רש"י פרך ובדן שני מקומות הן : תורה קרויה אבן · ויק"ר פ' ל"ה סי' ה' עי' מש"ש : האיש אחד יחטא · וס"ד ועל כל העדה תקצוף : והסירה באמצע · צ"ע מהו ובפסיקתא שם ליתא וכן בילקוט ליתא :

א תני ר' חייא · שמ"ר פרשה ט"ו סי' יו"ד מדרש תהלים ל"ב : ויוסף הוא השליט ·

מתנות כהונה

הקב"ה אימתה ופחד : באותות · אל תקרי באותות אלא באוותות לשון תאוה שנתאוו ישראל להיות נדגלים כמותם כן הוא לעיל בפ' במדבר :

אל גנת : נגזזת · גוזזים וקוצרים סביבותיה הזמורות וזהו תיקונה שע"י זה היא משלחת פארותיה למרחוק : כשער גרסי' · פי' שערות ראשו וזקנו שכשגוזזים אותו הוא ממהר לצמוח וכן הצפרניים : ונחלף · מחליף וצומח יותר מברא שונה : גינת ירק · אגל גינה נופל לשון ירק : מה אגוז הוא חלק · אילן אגוז הוא חלק מן השריגים והסעיפים : כהא דתנינן כו' · בפ"ד דמסכת פיאה : פרך · פי' הערוך שם מקום ובערוך ערך פרך פי' אגוזים חשובים מאד ונשרכים בידים וכן הוא בילקוט : בינונים · טובים הם אבל לא כאגוזי פרך : קנטרנין · ע"ש שיש להם קליפה עבה וקשה ואוכל מעט קורא אותם קנטרנים לשון קינטור ולעג · ובילקוט גרס קטרנים וי"ל ע"ש שהם מקושרים מאד בקליפה ובדוחק יוכלו לשברם : ה"ג מאליהם ויש שאם אתה תובען הם נותנים ויש שאת כו' : תרעא · פתח ושער שאינו פתוח לצדקה עתיד יהיה פתוח לרופא כלומר הקב"ה ישלח עליו חולאים ויצטרך להוציא ממון לרופא : לב האבן · וכדמפרש ר' לוי ואזיל : ארימון · עיין בויקרא רבה פ' ל"ה : לגנוב · הסוחרים המוליכים אגוזים ממקום למקום אינן יכולים לגנוב ולהעלים אותם מן המוכס מפני שמקשקשים ומשמיעים קול : מדרדרים · לשון מדרון כלומר יורדין : יחטא וגו' גרסי' : והסירה · קו המסגרת בפנים וכן בית הסוהר נקרא סירה בספר הזה בכמה מקומות על שם שהוא סוגר :

לא ידעתי : בשלפים · בלקט השבלים אחר הקוצרים ושלפי לשון אחוריים כמו שלפי קציר חטים במדרש רות ועיין ערוך ערך שלף : הכי גרסינן ואומרות אתמול הייתה

יפה קול

והכ"פ אינו כ"פ הדמיון רק כ"פ הזמני וכמו כעלות השחר · וזה בזמן של חזקיה : למרתף של יין כו' · פירשנוה לעיל בפסוק הביאני המלך : מה האגוזה הזה כו' · פי' עץ האגוז אם נגזז ממנו או בענפיו נחלף במקום הנגזז · ואע"ג דבכל אילנות ג"כ כתיב אם יכרת ועוד יחליף · אבל המה לא יחליפו כמו שהיה אלא באורך ימים אבל האגוזה מחלפת גזעה בזמן קרוב כאשר היתה : לעמל תורה · אע"ג דבכל ענייני דעלמא איכא שכר בעוה"ז ובעוה"ב נקט עמלי תורה דעדיף זכותייהו דעץ חיים היא למחזיקים בה · ועוד שבטות מהכשל בהנשים שאינם מהוגנים : בשעת נטיעתן · בילקוט איתא הכי כל האילנות בשעה שהן לוקין מכסין עקריהן וכם חיים · אבל האגוז הזה כשלוקה מגלה שרשיו והם חיים · וזה יותר מתיחס למ"ש מכסה פשעיו שלקות דוגמא לפשע : כך ישראל מכסה פשעיו · בפרק יוה"כ מחלק בין הפשעים שיש מהם שטוב לכסות ויש מהם שטוב לגלות וכאן ע"כ מיירי בפשעים שטוב לגלותם : וזיון של ירק · כי ע"פ הרוב המהודר אינו חזק לכן אומר שיהיה להם כח ויופי ע"ד הכתוב עוז והדר לבושה : עצו משמר פריו · קליפתו שהוא קשה כעץ · וכמו שהשגיח הטבע לחזק קליפת האגוז להיות שומר לפרי · כן יזכו הע"ה להיות תזקים ומוללים אם יחזקו את ידי לומדי תורה וישמרו אותם · ועי' בויק"ר פכ"ה : ומכפר עליהם · והיינו רחיצתם וכדגרס בילקוט יוה"כ בא ומרחיצם מכל עונותיהם ובא לאשמעינן בזה שהקב"ה עשה חסד עם ישראל כי נתן להם את יוה"כ למחול בו עונותיהם שע"י יתעוררו אל התשובה ויתרחצו מחלאתם : תרעא דלא פתחיה כו' · גם זה הוא מעין המשל לאגוז כי האגוז שאינו נפרך מעצמו שוברין אותו באבן ומוציאין פריו בחזקה · כן הסוגר פתחו למצוה · יפיס פתוח בע"כ לרופאים על ידי חלאים שידבקוהו ויוציא את כספו עליהם : התורה קרויה אבן כו' · פי' לכן קרא את התורה לוחות האבן · ומה גם דספירינון היו · רק לרמז כי יש בתורה כח האבן לשבר ולהכניע את היצה"ר · כי התורה בתוכחותיה הקשות תכניע את קושי יצה"ר כהודיעה שכר ועונש · וגם התורה מתשת כח של אדם וע"י כן יכנע שכח המעורר וכדרך שאמרו ז"ל בקדושין אם אבן הוא נימוח : למה שהוא ניכר · כי מזוהו

ותוי פניו מעידים בו מאיזה עם נולד · ומביא לאסמכתא מהקרא כל רואיהם יכירום וגו' דבאמת הוא הבטחה על לעתיד : מי מנה עפר יעקב · וזה הטפלים ליעקב ולכן קרא אותם עפר : הה"ד האיש אחד יחטא וגו' · עי' בויק"ר פ"ד ומ"ש כולם מרגישים ע"כ בשים להם למחות ולא מחו וכדאיתא בפרק שבועת הדיינין : אל גנת אגוז ירדתי זה העולם · ומדמי את העולם לגנת אגוז מטעם שאמר לעיל כי עץ האגוז אם נגזז ימהר להחליף את הנגזז ממנו · כן הוא העולם דור הולך ודור בא : אלו ישראל שגדילין על התורה המשולה למים : אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות · שבהם תעמוד התורה שמשולה ליין ולגפן : אלו התינוקות · ואע"ג דהתינוקות בכלל ישראל הם אשר הזכיר למעלה · אבל ביאור הדברים כי בבוא הקב"ה לשפוט את העולם אם הוא מלא עון ויחפוץ בזכותו אז יביט בראשונה על ישראל ומעשיהם אולי בזכותם יזכה העולם בהשפטו · ואם לא ימצא זכות בישראל יביט אל ב"כ וב"מ אולי שם יהגו בתורה ויהיה להם למגן ולמחסה ביום המשפט · ואם גם שם לא ימצא אז יביט על התינוקות אולי יש בהן תקוה אם יגדלו בדרכי התורה והמצות : שהיתה מלקטת בשלפים · כוונת המשל הוא כמו שהעלמה העזובה והנדחה היתה מלקטת בשבלים אחרי הקוצרים · ואח"ז כאשר מצאה את גואלה ואביה והיה מוליכה בקרון ע"י אוהבו היו רעותיה תמהות איך היתה כזאת וגם היא היתה תמהה כי לא ידעה מה היא עד שנודעה לו כי זה אביה וגואלה · כן היו ישראל נבזים ושפלים · חסרי המדות והתבונה וקצרי יד בחיל ובממון כי המשועבדים בטיט ולבנים מלבד שהם עניים מרודים עוד הם קצרי יד בכח ואון ורכי הלבב וחסרי המדות והדעות כי מאין ילמדו לקח · וכאשר שלח ה' את משה אוהבו ובחירו לגאלם והביאם לגדולה היו הכל תמהים על ישראל וגם בעיני ישראל נפלאת היה הדבר הזה וקראו על עצמן לא ידעתי נפשי שמתני כלומר לא ידעתי בנפשי המעלה והסבה שמתני במדריגה גדולה כזו להיות מרכבות עמי נדיב לבוא במרכבות אם לא כי ה' אשר נדיבות יען הוא העלני בחסדו למדריגה זו : ביוסף הצדיק הכתוב מדבר · ובשבחו מיירי קרא שאף שעלה לגדולה לא גבה לבו לומר בצדקתי הביאני ה' לזה או בחכמתי כי נכונותי אלא נפלאת היא בעיניו ותלה בחסד ה' כדפי' · וכן הוא בדוד ומרדכי : הכתוב

שמתני • ד"א לא ידעתי נפשי שמתני • הכתוב מדבר בדוד • אתמול היה בורח מפני שאול *והיום ויהי דוד מלך • וקרא על עצמו לא ידעתי נפשי שמתני • ד"א לא ידעתי נפשי שמתני • הכתוב מדבר במרדכי • אתמול (אסתר ד') וילבש שק ואפר • והיום (שם ח') ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור וגו' • וקרא על עצמו לא ידעתי נפשי שמתני • ד"א לא ידעתי נפשי שמתני • הכתוב מדבר בכנסת ישראל • כנסת ישראל אומרת לאומות העולם (מיכה ז') אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי • שבשעה שהייתי יושבת בחשך הקב"ה הוציאני לאור • שנא' (שם) כי אשב בחשך ה' אור לי וקראה על עצמה לא ידעתי נפשי שמתני • יוסטא חייטא דציפורין סלק למלכותא ואיתקבל למלכא • אמר ליה מלכא שאל שאלה ואתן לך • אמר ליה הב דוכסותא דגבן • יהב ליה מלכא • כד נסב דוכסותא נחת מינה • הוו אילין דחכמין ליה אמרין הוא הוא • ומנהון אמרין לית הוא הוא • אמר לון חד כדון הוא עבר בשוקא • אין הוא מסתכל להדוא מסטוביתה דהוה נהיג יתיב ומחייט עלה הוא הוא • ואין לא לית הוא • עבר בשוקא ושרי מסתכל להדוא מסטוביתה דהוה נהיג יתיב ומחייט עלה וחכמוניה דהוא הוא • אמר לון אתון תמהין עלי ואנא תמה עלי יותר מנכון • וקרון עליה לא ידעתי נפשי שמתני וגו' • עמי נדיב • עמי הוה מהלך נדיב חי העולמים :

פרשה ז א [א] **שובי** שובי השולמית • רבי שמואל בר חייא בר יודן בשם ר' חנינא

בשם ר' חנינא [א]ד' פעמים כתיב כאן שובי שובי • כנגד ד' מלכיות ששולטין בישראל וישראל נכנסין תוך ידיהן בשלום ויוצאין לשלום • השולמית • אומה ששלום חי העולמים מתנהג בה • הה"ד (שמואל ב' ז') ואהיה מתהלך באהל ובמשכן • דבר אחר השולמית • אומה (א) שמסיימים לה שלום בכל יום • המד"א (במדבר ו') וישם לך שלום • דבר אחר השולמית • אומה שאני עתיד להושיבה בנוה שלום • הדא הוא דכתיב (ישעיה ל"ב) וישב עמי בנוה שלום וגו' • ד"א השולמית • אומה שאני נוטה עליה שלום הדא הוא דכתיב (שם ס"ו) הנני נוטה אליה כנהר שלום • ר' אלעזר ב"ר מרון אמר אומה שמשלמת איסטטיונרון של עולם • הן בעוה"ז הן בעולם הבא • ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר [ב] אומה שכל טובות שבעולם אינן באות אלא בזכותה • הה"ד (בראשית כ"ז) (ה) ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ • לך בזכותך ובך הדבר תלוי • דכתיב (דברים כ"ח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב • בזכותך ובך הדבר תלוי • ר' שמואל בר תנחום ור' חנן בריה דר' ברכיה בוצריה בשם ר' ירמיה אומה שעשתה שלום ביני ובין עולמי • [ג] שאילו לא קבלה תורתי הייתי מחזיר עולמי לתהו ובהו • דאמר הונא בשם ר' אחא כתיב (תהלים ע"ה) נמוגים ארץ וכל יושביה • אלולי שעמדו ישראל לפני הר סיני ואמרו (שמות כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע • כבר (ג) היה העולם מתגמגם והולך • ומי ביסם העולם אנכי • שנא' (תהלים ע"ה) אנכי תכנתי עמודיה סלה • בזכות (שמות כ') אנכי ה' אלהיך • תכנתי עמודיה :

ב ונחזה בך • אומות העולם אומרות לישראל עד מתי אתם מתים על אלהיכם ומשלמין לו הה"ד (שיר א') על כן עלמות אהבוך • ועד מתי אתם נהרגין עליו כדכתיב (תהלים מ"ד) כי עליך הורגנו כל היום • ועד מתי אתם גומלין טובות עליו ולו לעצמו • והוא גומל לכם רעות • [ד] באו לכם אצלנו ואנו ממנין אתכם דוכסין אפרכין ואיטרטלין • ונחזה בך • ואתון אינון מחזיתיה דעלמא הה"ד (שמות י"ח) ואתה תחזה מכל העם • וישראל משיבין להם מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים • שמעתם מימיכם אברהם יצחק ויעקב עבדו עבודת כוכבים שיעבדו בניהם אחריהם • ולא אבותינו עבדו עבודת כוכבים ולא אנו נעבוד עבודת כוכבים אחריהם • אלא מה אתם יכולין לעשות לנו • כחולה שנעשה ליעקב אבינו כשיצא מבית לבן • ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר [ה] ששים רבוא מלאכים היו חלין ומרקדים לפני יעקב אבינו בצאתו מבית לבן • ורבנן אמרי מאה ועשרים רבוא הה"ד (בראשית ל"ב) ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה • הרי ששים רבוא (שם) ויקרא שם המקום ההוא מחנים • הרי מאה ועשרים רבוא • או שמא אתם יכולין לעשות לנו כחולה שנעשה לאבותינו על הים • שנא' (שמות י"ד) ויסע מלאך האלהים • או שמא יכולין אתם לעשות לנו כחולה שנעשת לאלישע • שנא' (מלכים ב' ו') וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סובב את העיר וסוס ורכב ויאמר נערו אליו אהה אדני איכה נעשה • וכתיב ויאמר אל תירא כי רבים אשר אתנו מאשר אותם • מיד ויתפלל אלישע ויאמר ה' פקח נא את עיניו ויראה ויפקח ה' את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים ורכב אש סביבות אלישע • או שמא יכולין אתם לעשות לנו כחולה שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים לעתיד לבא • ר' ברכיה ור' חלבו ועולא ביראה ור' אלעזר בשם ר' חנינא אמרו [ו]עתיד הקב"ה לעשות ראש חולה לצדיקים לע"ל • שנא' (תהלים מ"ח) שיתו לבכם לחילה • לחולה כתיב • ומראין לו באצבע • שנא' (שם) כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו עלמות • כעלמות כמחולות של צדיקים :

א [ג] **מה** יפו פעמיך בנעלים בת נדיב • א"ר יודן אפי' הדיוט מקלס כלשון זה גנאי הוא לו • ואת אומר מה יפו פעמיך • אלא אינו מדבר (א) אלא פעמי רגלים • והלא פעמים הללו פעמים מגולין פעמים מכוסין • אלא מה (ב) יאיין עקיביך במסאנא ברתיה דרחמי • א"ר ברכיה כך דרשו שני הרי עולם ר' אליעזר ור' יהושע אמרו מה יפו פעמיך בנעלים • מה היה יפיין לפעמיך (ג) שהיו נועלין בעד כל הצרות • [ז] מעשה באחד ששכח לנעול דלתי ביתו ועלה לפעמי רגלים וכשבא מצא הנחש קשור בטבעות דלתותיו • שוב מעשה באחד ששכח ולא הכנים תרנגולתיו לתוך ביתו ועלה לפעמי רגלים • ובא ומצא החתולות מקורעות לפניהם • שוב מעשה באחד ששכח ולא הכנים כרי של חטים לתוך ביתו ועלה לרגל • וכשבא מצא אריות מקיפין לחטים • אמר רבי פנחס מעשה בשני אחים עשירים שהיו באשקלון והיו להם שכנים רעים מאומות העולם • והוון אמרין אימתי אילין יהודאין סלקין למצלייה בירושלם ואנן עלין מקפחין ביתיהון ומחרבין להון • מטא זמנא וסלקין • זימן להם הקב"ה מלאכים כדמותן והוו נכנסין ויוצאין בתוך בתיהם •

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה ס"ו • ילקוט כאן רמז תתקנ"ב : ב יבמות דף ס"ג • ב"ר פ' ס"ו • דברים רבה פ' ז' : ג שבת דף פ"ח • עבודת כוכבים דף ג' • לעיל פרשה א' וש"נ • פסיקתא רבתי פ' כ"א • דברים רבה פרשה ח' • פתיחתא דרות רבה • ילקוט תהלים רמז תתי"א : ד במד"ר פ' ב' : ה בראשית רבה סוף פ' ע"ד • ילקוט סוף סדר ויצא רמז ק"ל : ו לעיל פרשה א' פסוק ג' וש"נ : ז ירושלמי סוטה פרק ג' :

חדושי הרש"ש

(ה) ויתן לך כו' הדבר תלוי וכתיב יפתח כו' כצ"ל : (ג) היה העולם מתמגמג והולך כצ"ל וכ"ה לעיל בס"פ

(א) אלא פעמי רגלים (סוכה מ"ט) : (ב) אלא מה יאיין עקיביך במסאנא • כלומר שעקבות רגליך עכשיו לא נודעו ונראו מרוב נביעותה ש.עולם הם מכוסים במנעלים ולא נתייפסו משלם : (ג) שהיו נועלין בעד כל הצרות • בתשובת הרשב"ץ ח"א ס"ס ג' הגירסא בעד כל המגרות וכדלהלן ששכח לנעול דלתי ביתו כו' קשור בטבעות דלתותיו כו' :

חדושי הרד"ל

(א) שמסיימין להשלים בכל יומי פי' הכהנים בברכתן וכ"ה בב"ר (ואפשר צ"ל שמסיימין בלשון שמקרא וישם לך שלום) וי"ל מסיימין ל' ציון ותיבות כמו אדם ודבר המסויים:(ב) היה העולם מתמוגג והולך כצ"ל:

פירוש מהרז"ו

כוונתו לפסוק וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו וזהו שמתני מרכבות וגם יתכן שכוונתו לדרוש תיבת שמתני מלשון ממשלה כמ"ש שום תשים עליך מלך וכן בסמוך על דוד ועל מרדכי ועל ל"י ועל יוסטא חייטא : עמי הוה מהלך • שייך לדרשה הנ"ל הכתוב מדבר בכנסת ישראל אלא שהפסיק באמצע במעשה של יוסטא :

פרשה ז א ד' פעמים כתוב כאן שובי • עי' ב"ר פרשה ס"ו סי' ב' כה"ע : ר' הונא בר"א • לעיל סוף פסוק לסוסתי : מתגמגם • מתמוטט ונמוג עד שכלה וזהו נמוגים ארץ : **ב** ומשלמין לו • שאתם משלימין נפשותיכם לו ושלמים עמו : מחזיתא דעלמא • מראות שמסתכלין בהם כך השרים הגדולים מסתכלין בהם : ואתה תחזה מכל העם • עד ושמת עליהם שרי אלפים וגו' : ששים רבוא מלאכים • ב"ר סוף פרשה ע"ד וכצ"ל ר' לוי אמר ששים רבוא וכו' מבית לבן שנאמר ויאמר יעקב וגו' מחנה אלהים זה הרי ס' רבוא ורבנן אמרי ק"כ רבוא שנאמר ויקרא למקום ההוא מחנים כ"ה שם בב"ר ועיין עוד שם : ויסע מלאך האלהים • וס"ד ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם : לעשות ראש חולה • ויק"ר סוף פי"א וש"נ : שיתו לבבם לחילה • וסמיך לו כי זה אלהים : עלמות בעלמות • כנערות שחלים ומרקדים כך יהיה מחולות של צדיקים :

א פעמים מגולים • לכך הוצרך לפרש בנעלים כשעולים לרגל בנעלים :

מתנות כהונה

כו' : יוסטא • שם אדם והיה אומן חייט ממקום ציפורי ועלה למלכות והיה מקובל ומצא חן בעיני המלך ואמר לו שאל ממני שאלה אחת ואתן לך ואמר לו תן לי הדוכסותא והוא ממשלה של גליל צפורי : דגבן • שאצלנו • כלומר הדוכסות של צפורי שאני דר בו ונתן לו המלך וכשלקח אותה ירד מן המלכות והיו אלו שהיו מכירים אותו אומרים הוא הוא יוסטא חייטא ומהם היו אומרים אינו הוא ואמר להם א' מעתה הוא יעבור בשוק אם יסתכל על מקום מושבו של יוסטא חייטא שהיה רגיל לישב עליו ומחייט ודאי הוא הוא ואם לא יסתכל עליו אינו הוא : ה"ג נהיג יתיב ומחייט כו' : עבר בשוקא כו' • היה עובר בשוק והתחיל להסתכל על מקום מושבו כו' : וחכמוניה כו' • והכירוהו שהוא הוא אמר להם אתם תמהים עלי גם אני תמה עלי יותר מכם וקראו עליו מקרא זה לא ידעתי כו' : וקרון עליה גר' : עמי נדיב • דרש נוטריקון עמי הקב"ה שהוא נדיב העולמים שהוא הטוב ומטיב לכל בריותיו בנדבה וחסד • ברוך הוא וברוך שמו לעולמי עד :

שובי שובי : ה"ג אומה שלום חי העולמים • ועיין בב"ר פ' ס"ו : מתנהג • מתהלך : ה"ג שמסיימים לה שלום בכל יום : בר מרון גרסי' : אסטטיונרון • פי' הערוך עמידתו וקיומו של עולם שהן קיימין בעולם הזה ובעולם הבא : הכי גרסי' ומשמני הארץ לך בזכותך ובך הדבר תלוי דכתיב כו' : אילולי שעמדו גרסי' : אתם מתים כו' • השולמית דרש נוטריקון משלמת למיתה וכן עלמות נוטריקון על מות : ולו לעצמו • שכל בשביל למלאות רצון הקב"ה ולכם אין בו הנייה של כלום : דוכסין כו' • מיני ממשלות

הן ועיין בבמדבר רבה פ"ב : ואתון אינון כו' • אם מראית עינו של עולם ועיקרו ובבמדבר רבה הגי' נשתנת וע"ש : כחולה • לשון מחול כדאמרינן עתיד הקב"ה ליעשות ראש חולה בויקרא רבה סוף פי"א ולקמן בסוף הפ' ולעיל סוף פסוק לריח שמניך : כמחולה של צדיקים • בפרשיות הנכתבים למעלה הגי' באופן אחר ועיין שם :

מה יפו : והלא פעמים הללו כו' • היאך יוכל לשבח הפעמים שבתוך המנעל אלא מה יפו עקיביך במצות חליצת הנעל ושאר מצות התלוים במנעלים : ברתיה דרחמי • זה אברהם שאמר אם מחוט ועד שרוך נעל : לפעמיך כו' • בשעה שהלכו לקיים שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וגו' : אימתי אלין יהודאין כו' • מתי ילכו היהודים ב"ג

ידי משה

גאולתן לאחר שבאה קמעא יש ב' טעמים חדא משום שיכולו לקבל הטובה שנית שאינם מתגאים בגדולתן לא כא"ה וזה שמביא ראיה ממרדכי ומרדכי יושב גו' כדרך דאיתא וישב מרדכי אל שער המלך שישב אל שקו ותעניתו שאע"פ שנתן לו הקב"ה גדולה לא נתגאה רק היה לובש שק בבראשונה : עתיד הקב"ה להיות מחול לצדיקים • כן הוא הגירסא בירושלמי פי' רש"י מחול הכרם הוא עגולה סביב והקב"ה יהיה באמצע

יפה קול

הכתוב מדבר בכ"י • אשר היא בטוחה בגאולה אף שהיא בגלות • ומביא את הפסוק כי נפלתי קמתי אף שנפלתי מ"מ בטוח אני שאקום שנית • וזה בכתוב העבר במקום עתיד • והביאה ראיה מגלות שעבר שאע"פ שישבתי בחושך ה' היה אור לי • וזה שאמרה לא ידעתי אע"פ שלא אדע יום גאולתי • אבל בטחתי בה' שהוא נפשי ולבי אשר שמתני פעם אחת מרכבות עמי בשביל נדיבותו כי עוד יבוא יום ויגאלני : כנגד ד' מלכיות בבל ומדי ויון ואדום • אבל מצרים לא חשיב משום דשובי נאמר על העתיד ובשעתכ'

פרשה ז כבר יצאו ממצרים : נכנסין תוך ידיהם בשלום • פי' אע"פ כי ימסרו בידי האויב כשבויי מלחמה מ"מ שם ישראל שלום עליהם ונקראו שלמין וע' בב"ר פ' ס"ו : אומה שמסיימת להשלים • כצ"ל ופי' שמסיימת תפלתה בשלום ולפי שהסיום הוא עיקר לכן אמר שמסיימת • והכי אמר במ"ר עכ"א התפלה חותמין בשלום ונקט וישם לך שלום משום דמשו"ם אמרינן בתרי' שים שלום אבל בב"ר גרסינן שכל אומה שהכהנים מסימין לה שלום : הה"ד וישב עמי בנוה שלום • לפי נוסחא זו מיירי לעתיד לבוא אבל בב"ר מייתי ונתתי שלום בארץ ולפי הנוסחא ההיא נראה דמיירי אף בזמן שהיו ישראל על אדמתם : ש"ג המטר בזכותך דכתיב יפתח ה' לך וגו' • וכדאשכחן בב"ר פ"ז דמצריך קרא לטל וקרא למטר ע"ש • ס"ג אילולי שעמדו ישראל כו' וכמו בפסוק לסוסתי ע"ש : טובות עליו ולא לעצמו כצ"ל • ופי' עליו בעבורו כגון במצות חסדים שאנו עושים לעניים לאהבת ה' ומצותו • ולו לעצמו הם מצות הקרבנות שעולם לו לריח ניחוח ומצות ק"ש ותפלין וכיוצא שהן לקדש שמו ולכבודו : ואתון אינון מחזיתי' דעלמא פי' ע"י שיהיו שליטים ושרים עליכם • יהיו כמו מראה שהעולם מתראה בהם וקרוב לזה במ"ר פ"ב ונחזה בך אין נחזה אלא שרים שכן אמר יתרו למשה ואתה תחזה :

אלא אינו מדבר אלא מפעמי רגלים • פי' מלעדים העולים ולועדים לרגל בירושלים ופריך והלא פעמים הללו פעמים מגולין כו' פי' הלא לפעמים הולכים יחפים וזה מגולים ואיך פסיק ואמר בנעלים ומשני דפי' הוא כי רשמי העקב והפסיעות הנכרים במהלכם מהמנעלים וז"ש מה יאיין עקביך במסאנא ולכן אמר בנעלים כי רק מהמנעלים נכרים רשמי הפסיעות בחול • אבל ההולך יחף ישארו הרשומים רק רגע : שהיו נועלין בעד כל הצרות • לקיים מה שנאמר ולא יחמוד איש את ארצך • ועמ"ג דבמעשה דר' פנחס חמדו שכנים הרעים את חפצי שכניהם רק שלא עלתה בידם • י"ל שאין שלילת החמדה שלוק שתסד מסלב

*י"ג וימלוך דוד על כל ישראל (ש"ב ח')

מן דאתיין מן ירושלם פלגין מן מה דאייתון עמהון לכל מגיריהון · אמרון לון אן הויתון · אמרון לון בירושלם · אימת סליקתון · ביום פלן · ואימת אתיתון · ביום פלן · אמרין בריך אלההון דיהודאין דלא שבקון ולא שבק יתהון · אינון גבריא סבירין אימת יסקון אלין יהודאין למצלייה בירושלם דאינון עלין ומקפחין לביתיהון ומחרבין להון · ושלח אלההון מלאכים בדמותהון דהוו נפקין ועללין בגו בתיהון · בגין דאתרחיצו ביה · לקיים מה שנא' מה יפו פעמיך : ב ד"א מה יפו פעמיך בנעלים · בשני נעלים · א"ר חמא בר' חנינא לשני פרגמטיטין שנכנסו למדינה · ענה אחד מהם ואמר לחברו אם פותחין אנו שנינו כאחד במדינה אנו עושין אפרגיים במדינה · אלא פתח אתה שבתך ואני שבתי · ר' חנניה בריה דר' איבי אמר · מה יפו פעמיך בנעל אין כתיב כאן · אלא בנעלים · שתי נעלים · נעילה בפסח ונעילה בחג · אמר להם הקב"ה לישראל אתם (ד) נועלים לפני בחג (ה) ואני נועל לפניכם בפסח · אתם נועלים לפני בחג · ואני פותח ומשיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומזריח חמה ומגדל צמחים ומדשן פירות · ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד צרכיו · ולכל גויה וגויה כדי מחסורה · ואני נועל לפניכם בפסח ואתם יוצאים וקוצרים ודשין וזורים ועושים כל צרכיכם בשדה ומוצאין אותה מלאה ברכות · א א"ר יהושע בן לוי ראויה היתה העצרת של חג שתהא רחוקה חמשים יום כנגד העצרת של פסח · אלא עצרת של חג על ידי שהן יוצאים מן הקיץ לחורף לית ביומיהו דייזלון וייתון · משל למה"ד למלך שהיו לו בנות הרבה · מהן נשואות במקום קרוב · ומהן נשואות למקום רחוק · יום אחד באו כלם לשאול שלום המלך אביהם · אמר המלך אלו שנשואות במקום קרוב אית בעונתה למיזל ולמיתי · ואלין שנשואות במקום רחוק לית בעונתה ליזיל ולמיתי · אלא עד דאינון כלהון אצלי הכא נעבד כלן חד יום טב ונחדי עמן · כך עצרת של פסח עד דאינון נפקין מהחורף לקיץ אמר הקב"ה אית ביומא למיזל ולמיתי · אבל עצרת של חג על ידי שהן יוצאין מהקיץ לחורף · ואבק (ו) דרכים קשה · וידות דרכים קשות · לפיכך אינה רחוקה חמשים יום · אמר הקב"ה לית ביומיא למיזל ולמיתי · אלא עד דאינון הכא נעבד כלן חד יום טב ונחדי · לכך משה מזהיר לישראל ואומר להם (במדבר כ"ט) ביום השמיני עצרת תהיה לכם · הוי אומר מה יפו פעמיך בנעלים : ג בת נדיב · ב בתו של אברהם שנקרא נדיב המד"א (תהלים מ"ז) נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם וגו' · חמוקי ירכיך · א"ר יוחנן כל חיטטין ופרניקין שישראל מחטין ומתפרנקין בעוה"ז בזכות מילה שנתנה בין ירכים · א"ר חייא (ז) ג מה ראו חכמים לקבוע רופא' בברכה שמינית · כנגד המילה שנתנה בשמיני · (ח) הה"ד (מלאכי ב') בריתי היתה אתו החיים והשלום וגו' · כמו חלאים · כמה חליים מתחת ידיה · כמה תינוקות הנמולים ומתים תחת ידיה · (ט) ד א"ר נתן מעשה שבאתי למדינת קפוטקיא והיתה שם אשה אחת והיתה יולדת בנים זכרים ונמולים ומתים · מלה ראשון ומת · שני ומת · שלישי ומת · רביעי הביאתו לפני · וראיתי בשרו ירוק · נסתכלתי בו ולא מצאתי בו דם ברית · אמרו לי מה אנו מולין אותו · אמרתי להם המתינו והניחו אותו עד שיבא לו דם ברית · דתנינן תמן (נ) הקטן החולה אין מולין אותו עד שיבריא · והניחו אותו · מלו אותו ונמצא הבן של חיים · והוציאו שמו נתן כשמי · הוי כמו חלאים · ד"א כמו חלאים · למה חלאים היה דומה רבי חוניא ורבנן · רבי חוניא אמר לחוליא של עמוד · ורבנן אמרין לחוליא של מרגלית · ומי עשאה · רבי מנחמא אמר מעשה ידי אמן · מעשה ידי אומנתו של הקב"ה בעולם · אמר רבי שמואל למלך שהיה לו פרדס ונוטע בו שורות שורות של אגוזין ותפוחים ורמונים · ומסרן לבנו · אמר לו בני איני תובע ממך דבר · אלא בשעה שהנטיעות הללו מבכרות · תהא מביא לפני מהן ומטעמני · כדי שאראה מעשה ידי ואשמח בך · כך אמר הקב"ה לישראל בני איני תובע מכם דבר · אלא כשיולד לאחד מכם בן בכור · יהא מקדישו לשמי · הה"ד (שמות י"ג) קדש לי כל בכור · וכשאתם עולין לפעמי רגלים תהיו מעלין אותו וכל זכרים שלכם להראות לפני · לפיכך הזהיר משה את ישראל (שמות כ"ג) שלש פעמים בשנה :

א [ג] **שררך** אגן הסהר · (א) שררך אלו סנהדרין · ה מה תינוק זה כל זמן שהוא במעי אמו אינו חי אלא מטיבורו · כך אין ישראל יכולין לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהם · אגן הסהר · (ב) אדרה דאזהרה · אבון בר חסדי אמר אית אתרין דקריין וצווחין לזהרא סהרא · אל יחסר המזג · אל תחסר סנהדרין מעשרים ושלשה · דבר אחר אל יחסר המזג · אל תחסר סנהדרין מופלא שלה · דבר אחר אל יחסר המזג · אל תחסר סנהדרין זה שהוא ממזג לה את ההלכה ·

מסורת המדרש א פסיקתא דרב כהנא פסקא ל' : ב חגיגה דף ג' · סוטה דף מ"ט : ג עיין מגילה דף י"ז · חולין דף מ"ז : ד תוספתא שבת פרק ט"ז : ה עיין נדה דף ל' :

חדושי הרד"ל

(ד) נועלים לפני בחג · נועלים בעד מלאכתם שבשדה ומנעים לעצמם ועולים לרגל : (ה) ואני נועל לפניכם בפסח · שלא ירדו גשמים עוד בשעת הקציר ומלאכה שבשדות ומוריד לכם הטל שהוא סימן ברכה בקציר ויוצאין וקוצרין כו' ומוצאין מלאה ברכות ע"י הטל · וכן נראה פירושו מדברי הפסיקתא שהובא בילקוט ס"פ פינחס והנוסחא משובשת שם ובערוך ערך אפרגייא הביא מן פסיקתא כתוב אחד אומר עצרת תהיה לכם וכתוב אחד אומר עצרת לה' אלהיך א"ר חמא כו' פתח שבתך ואני שבתי והיינו שבשמיני עצרת החג כתיב בסדר פינחס לכם · וכו' של פסח כתיב בסדר ראה לה' אלהיך · ולכן דרש אתם נועלין לפני בחג ואני נועל לפניכם בפסח : (ו) דרכים קשה ויתידות דרכים קשות לפיכך כצ"ל וכ"ה באות אמת : (ז) מה ראוי לקבוע רופא כו' · ירושלמי פ"ב דברכות : (ח) הה"ד בריתי היתה אתו החיים והשלום · למצות מילה שהיא ברית נצרך לברכה שתהיה לחיים ושלום שלא יחלה מחמתה : (ט) א"ר נתן מעשה שבאתי כו' (שבת דף קל"ד) :

(א) שררך אלו סנהדרין כו' · במ"ר פ"א ובשו"ט מזמור ב' ופסיקתא דשקלים כל שמאמר : (ב) אדרא דאזהרותא כו' לזהרא סהרא · פי' לזוהר ואור והכוונה למושב סנהדרין שמשם יצא תורה ואור :

חדושי הרש"ש

בסוף פסוק לפוסקי : (נ) הקטן החולה כן צריך להיות · בלא וי"ו :

מתנות כהונה

הללו להתפלל בירושלים ואנחנו נכנסין וגוזלין כל מה שבתוך ביתם ומחריבין אותם הגיעה הזמן ועלו זימן כו' : מן דאתיין כו' · כשבאו האחים מירושלים היו מחלקים מן מה שהביאו מירושלים לכל שכניהם אמרו להם השכנים אנה והיכן הייתם ואמרו להם היינו בירושלם א"ל ואימתי הלכתם א"ל ביום פלוני ואימתי באתם ביום פלוני : אמרון כו' · בירושלמי דמסכת פאה גר' דלא שבקון ולא שבק יתהון פירוש לא עזבום ואינו עוזב אותם : ה"ג בריך אלההון דיהודאין כו' : אינון גובריא כו' · כלפי עצמם אמרו כן אנשים הללו היו סוברים אימתי יעלו : דאיתרחיצו ביה · שבטחו בה' ית' : בשני נעלים · כדמפרש לקמן בסמוך כשזה נועל זה פותח בטל ומטר : פרגמטוטין · סוחרים : אפרגיים · פי' הערוך זול : שבתך · בשבוע הזה : ה"ג ואני שבתי · פי' ואח"כ אני אפתח חנות שלי בשבוע שלי : אתם נועלים כו' · שהחג הוא הרגל השלישי ופוסקין מלעלות לרגל וגם פוסקים מהבאת ביכורים ומעשרות : ואני נועל כו' · בטל ומטר שלא ירד עוד : צרכיכם גרס : לית ביומייהו כו' · אין שיעור באותן ימים כדי שילכו וישובו מפני קלקול דרכים : אית בעונתה כו' · יש זמן לילך ולשוב : ה"ג ולמיתי ואלין שנשואות במקום רחוק לית בעונתה ליזיל ולמיתי אלא כו' : ויתדות דרכים · כד"א יד דרך ומצפה אל יד דרך החלון ובאות אמת כתב בשם הערוך דצריך להיות ויתידות : בתו של אברהם שנקרא נדיב · ואומר אם מחוט ועד שרוך נעל וגו' ונאמר נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם וכדאיתא בפ' לולב וערבה : חמטין ופרנוקין · פי' תענוגים : בברכה שמינית : בתפלת י"ח ברכות : מתחת ידיה ; מתחת ידי מצות המילה כלומר על ידיה : למה חלאים היה דומה · פי' נקבי השיתין שכן דרשוהו בפ' לולב וערבה וקוראם חלאים על שם שמחללים ויורדים עד התהום וכדאיתא התם : לחוליא של עמוד · הכתר העגול שבראש העמוד : אומנתו גרסי' :

שררך : אדרה דאזהרה · חדר שיצא ממנו אזהרה לכל ישראל ודרש אגן על לשכת הגזית שהיתה כחדר עגול סביב כחצי גורן עגולה : אית אתרין כו' · יש מקומות שקורין לזהרא סהרא לזהרא כמו לאזהרא והרבה כיוצא בו בירושלמי : מעשרים ושלשה · שהוא השלים מסנהדרין של ע"א כמו מזיגת היין שהוא שני חלקי מים ואחד יין כדאיתא לקמן ובפ"ק דסנהדרין וברים במדבר רבה ועיין שם : מופלא · הממונה על כלם : זה הממזג · מעמידה על עמדה ויושרה כמו המוזג את היין ושוב מביא ראיה על לשון מיזוג

פירוש מהרז"ו

ג חמטין ופרניקין · דורש חמוקי נוטריקון חמטין ופרניקון עי' מ"כ חמטין מלשון מתחטא ועושה לו רצונו · וכמ"ש בערוך פרנקותא הרכה בך והענוגה תרגום ירושלמי דמתחטיא בכון ודמפרנקיתא ע"ש עוד : קטן והחולה · צ"ל קטן החולה וכן במשנה שבת פרק י"ט : למה חלאים היה דומה · פי' לאיזה חלאים לחלי' של עמוד קך יריכך עם העטרה : שהנטיעות הללו מבכרות · לפי המשל שייך הנמשל על הביכורים ועל המילה כפי הענין שמדבר בו : שלש פעמים בשנה · וס"ד יראה כל זכורך לפני ה' אלהיך וסמיך ליה ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך והמילה מרומז כמ"ש כל זכורך :

א **שררך** אלו סנהדרין · במ"ר פ"א סי' ד' וש"נ : אלא מטיבורו · כמ"ש ויק"ר פ' י"ד סי' ח' טיבורו פתוח : אדרא דאזהרא · אדרא הוא גורן כתבואת גורן ת"א כעללת אדרא כ"ה לפי פי' הערוך אך במ"ע פי' בל"י כסא ובית מושב של הסהר נקרא אגן · והגורן הוא חצי עגול כסהר ולבנה וז' וס' מתחלפין באותיות זסשר"ץ אותיות הלשון זהרא הוא סהרא : ד"א אל יחסר המזג אל תחסר סנהדרין · כל זה מיותר וכפול : זה שהוא ממזג · פירושו על מ"ש המזג שפי' מופלא הוא גדול מכולם שהוא הממזג

יפה קול

מהלב אלא בגמר המעשה וכה"ג אמר במכילתא גבי לא תחמוד או אפילו חומד בלבו ת"ל לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך מה להלן עד שיעשה מעשה אף כאן עד שיעשה מעשה · והיינו דבדברות שניות כתיב לא תתאוה להוסיף חיוב אפילו על חמדת הלב כמ"ש הרמב"ם ז"ל : בשני נעלים · שתי פעמים שנועלין דלתותיהן ועולין לרגל דהיינו בחג ובפסח · דלכאורה לא היה ראוי להיות רק בפעם אחת דהיינו בפסח שהוא זמן יציאת מצרים ואז היה ראוי לחוג על נס יציאת מצרים ועל הושבתם בסוכות ביציאת מצרים ולא לעלות לחוג בחג על הסוכות שהיו בזמן שיצאו ממצרים · ומ"מ מה נאה להיות בב' זמנים וכדמפרש ר' חמא לשני פרגמטוטין כו' שכדי שתתיקר סחורתם אינם פותחים שניהם יחד וכן ה' כדי ליקר גם יציאת מצרים וגם הסוכות קבע לכל אחד זמן מיוחד שאלו היו שניהם יחד לא הוי חשיבי ומנכרי כולי האי · ומאחר שהוצרך ליחד זמן הסוכות לעצמו הוצרך להרחיקו עד תשרי שלא יצטרכו ישראל לטרוח לעלות לרגל בזמן קרוב [ועי' בט"ז ריש הלכות סוכות] : אתם נועלים לפני בחג כו' · עי' בערוך ערך אפרגיא שכתב בלשון הזה כתוב אחד אומר עצרת תהיה לכם וכתוב אחד אומר עצרת לה' אלהיך א"ר חמא בר חנינא לב' פרגמטוטין כו' וכ"ה בילקוט בפסוק עצרת תהיה לכם · ולפ"ז מדרים בנעלים מלשון נעילה ועצירה ובא ר' חמא בר' חנינא לתת טעם למה כתיב בפסח ובחג לשון עצרת משום שאם ימשכו שני ימי החגים בזמן אחד אז יקטן ויזל כבוד ה' בעיניהם ולכן חלקם לשני זמנים ולדעת חנינה פי' בפסח עצרת לה' שהקב"ה עוצר ונועל לפני ישראל בפסח ובחג כתיב עצרת תהיה לכם משום שישראל עוצרים ונועלים לפני ה' בחג וכדמפרש ואזיל וע"ז אמר מה יפו פעמיך בנעלים כי ע"י שתי הנעילות התבואה מתברכת לישראל : ויתדות דרכים · עי' בערוך ערך גן שני פירושים על זה : לפיכך משה מזהיר כו' · כלומר היינו דקאמר עצרת תהיה לכם · או פירושו שרצה הקב"ה שיהיו פעמי רגליהם יפים בדרכם בב' הנעילות דהיינו העצירות ולא קאמר עצרת לה' אלהיך כדכתיב בעצרת דפסח לומר שבעבורכם הוא ביום הח' שלא תצטרכו לילך ולבוא בימות הגשמים : שנקרא נדיב · לפי מדרשנו נראה שנקרא נדיב משום שהיה זן ומפרנס לכל עוברים ושבים כדאיתא בב"ר פמ"ט ופנ"ד ומייתי המקרא נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם ולא אמר עם אלהי יצחק ויעקב משום שאברהם היה ראש לנדיבים אבל בפ"ק דחגיגה דריש נדיב על אברהם לפי שהוא הראשון אשר הכיר את בוראו : המד"א בריתי היתה אתו · והיינו מפני שיש סכנה בברית מילה שבטיח בה הקב"ה החיים והשלום · וה"נ משום דצריכה רפואה קבועה בשמיני כנגד המילה : למה חלאים היא דומה · פי' לאיזה חוליא דומה המילה שנזכרת ודרשית חלאים מלשון חוליות ומשני לחוליה של עמוד כלומר כמו שהעמוד מעמיד הבנין כן ישראל קיימים בזכות המילה ורבנן מדמי לה למרגלית שהיא יפה כן המילה היא יפה : אדרא דזהרא · פי' עיגול הירח ואדרא הוא גורן ולפי שהגורן עגול לכן קורא העיגול גורן · והשמש והירח מתרגמינן בירושלמי שמשא וזיהרא והיינו דקאמר אית דקריין לזיהרא סהרא : אל תחסר סנהדרין מעשרים ושלשה · כדגרסי' בפרק אחד דיני ממונות אל יחסר המזג שאם הוצרך אחד מהם לצאת רואים אם יש כ"ג כנגד סנהדרי קטנה יוצא ואם לאו אינו יוצא ופירש"י המזג ב' חלקי מים ואחד יין אל יחסרו מחלק השלישי שהוא כדי הראוי למזוג · [א"ה ע"ע בתוס' סנהדרין דף י"ג ע"ב ד"ה אל יחסר המזג דכתב פי' אחר וזה מגימטריא של מזג · ומדברי המדרש פה דדריש ד"א אל יחסר המזג כו' שהוא ממזג את הלכה כהאי דתנינן כו' נראה מפורש כי לפי פירוש הזה לא נחית עוד לפרש המזג מן מזיגה של ב' חלקי מים ואחד יין · ופשטא דמלתא נראה כי לפי פירוש זה מפרשי המזג מלשון ארמי אשר שרש זג מורה על מושב וסיבה וכמו חזי למזגא עלייהו ועוד רבות · ואם שרשו הוא זג מהכפולים יהיה המ"ם למשקל וכמו השמות מכם משק ממר · ומפרשי אל יחסר המזג כי מושב החכמים וכמו שבת תחכמוני לא יחסר לעולם · ויען כי מושב החכמים לא פחות מכ"ג לכן אמרו אל תחסר מכ"ג ועיין] : מופלא שבה · ונקרא מזג שהוא משקה ורועה אותם וכדמתרגם בירושלמי משקה מלך מצרים מזגא דמלכא : זה שהוא ממזג לה את ההלכה · נראה שהוא המכריע · שאם נחלקו הסנהדרין ל"ה לצד אחד ול"ה לצד אחר נמצא האחד מכריע לא' מב' הכתות וקמ"ל

ידי משה

כמרכז לעגולה ויהיה מראי' באצבע שהאמצעי הוא נראה לכל המסובבים והמרכז נקרא להמסובבים ראש וטעם המשל הזה שעתידין ליהנות מזיו השכינה שכמו שהמחול עגול ואין לו סוף כך לא יהיה סוף לתענוגם ומה שאמר שמראין באצבע פי' שיהנו שלא ע"י אמצעי רק רואיה בחוש ובעין ועיין ביפ"ת ויק"ר פי"א : זה שהוא ממזג לה את ההלכה · פי' דקמפלגי אם המופלא הוא ממנין סנהדרין או לא כדאיתא בתוספות שצר"י לא נכנס עמהם בחשבון וק"ל :

כההיא דתנינן תמן מזג שני חלקים מים ואחד יין מיין השרוני·יד"א אל יחסר המזג·לא נחסר מזגא דעלמא·המד"א (תהלים כ"ג) ה' רועי לא אחסר: ב בטנך ערמת חטים· זה תורת כהנים· מה כרס זה הלב מכאן והכרעים מכאן והוא באמצע · כך תורת כהנים שני ספרים מכאן ושני ספרים מכאן והוא באמצע · ערמת חטים · (ג) ערמת של חטאים · סוגה בשושנים אלו ד"ת שהן רכים כשושנים · (ד) כמה מצות ודקדוקים יש בתורת כהנים · כמה קלין וחמורין פיגולין ונותרות יש בתורת כהנים·א"ר לוי * בנוהג שבעולם · אדם נושא אשה בן ל' שנה ובן מ' שנה · משמוציא יציאותיו הוא בא לזקק לה · (ה) והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי · ופורש ממנה מיד · מי גרם לו שלא יקרב לה · איזה כותל ברזל יש ביניהם · ואיזה עמוד ברזל ביניהם · אי זה נחש נשכו · איזה עקרב עקצו שלא יקרב לה · דברי תורה שרכין כשושנה · שנא' בה (ויקרא י"ח) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב · וכן מי שהביאו לו תמחוי של חתיכות · אמרו לו חלב נפל שם · ומשך ידו ולא טעמו · מי גרם לו שלא לטעום · איזה נחש נשכו שלא יטעום · ואיזה עקרב עקצו שלא יקרב ויטעם אותו · דברי תורה שרכין כשושנה שכתוב בה (ויקרא ג') כל חלב וכל דם לא תאכלו : ג ד"א בטנך ערמת חטים · והלא של איסטרובילין יפה משל הטים · אלא איפשר לעולם להיות בלא איסטרובילין · ואי איפשר לעולם להיות בלא חטים · א"ר אידי מה חטה זו סדוקה · כך ישראל סדוקה מילתן · ר' יוסי בר חנניה אמר מה (ו) חטה זו סופגת · כך ישראל סופגין נכסיהם של אומות העולם · הה"ד (דברים ז') ואכלת את כל העמים וגו' · וכתיב (ישעיה ס"א) חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו · ארשב"ל מה חטים הללו (ז) פסולת שלהם נמדדות עמהם · כך ישראל (דברים כ"ט) מחוטב עציך עד שואב מימיך · אמר ר' יצחק מה חטים הללו כשהן יוצאין לזרע אינן יוצאין אלא במנין · וכשנכנסין מהגורן נכנסין במנין · כך כשירדו ישראל למצרים ירדו במנין שנא' (שם י') בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה · וכשעלו עלו במנין שנא' (שמות י"ב) כשש מאות אלף רגלי · רבי חוניה אמר על הדא דרבי יצחק כשם שאין בעל הבית משגיח לא על משפלות של זבל · ולא על משפלות של תבן · ולא על הקש · ולא על המוץ · למה שאין נחשבין לכלום · כך אין הקב"ה משגיח על אומות העולם · למה שאינן כלום שנא' (ישעיה מ') כל הגוים כאין נגדו וגו' · ועל מי הוא משגיח על ישראל שנא' (שמות ל') כי תשא את ראש בני ישראל וגו' (במדבר א') שאו את ראש כל עדת בני ישראל · ר' נחמיה בשם ר' אבון אומות העולם אין להם נטיעה · אין להם זריעה · אין להם שרש · ושלשתם בפסוק אחד (שם) אף בל נטעו אף בל זורעו אף בל שרש בארץ גזעם וגו' · אבל ישראל יש להם נטיעה שנאמר (ירמיה ל"ב) ונטעתים בארץ הזאת וגו' · וכתיב (עמוס ט') ונטעתים על אדמתם וגו' · יש להם זריעה שנאמר (הושע ב') וזרעתיה לי בארץ יש להם שרש · שנאמר (ישעיה כ"ז) הבאים ישרש יעקב · ב משל למה"ד התבן והמוץ והקש היו מדיינין זה עם זה · זה אומר בשבילי נזרעה הארץ · וזה אומר בשבילי נזרעה השדה · אמר להן החטים המתינו לי עד שתבא הגורן ואנו יודעין בשל מי נזרעה השדה · בא הגורן וכשנכנסים אל הגורן יצא בעל הבית לזרותה · הלך לו המוץ לרוח · נטל התבן והשליכו לארץ · נטל הקש ושרפו · נטל את החטין ועשה אותן כרי היו עוברים הבריות כל מי שרואהו מנשקו המד"א (תהלים ב') נשקו בר · כך אומות העולם הללו אומרין אנו ישראל ובשבילנו נברא העולם · והללו אומרין אנו ישראל ובשבילנו נברא העולם · אמר להם ישראל המתינו עד שיבא היום של הקב"ה ואנו יודעין בשביל מי נברא העולם · הה"ד (מלאכי ג') כי הנה היום בא בוער כתנור וגו' · וכתיב (ישעיה מ"א) תזרם ורוח תשאם · אבל ישראל נאמר עליהם (שם) ואתה תגיל בה' בקדוש ישראל תתהלל :

א [ד] צוארך כמגדל השן · כתיב (בראשית ל"ג) וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על צואריו וישקהו · כולו נקוד · א"ר שמעון בן אלעזר ג כל מקום שאת מוצא הכתב רבה על הנקודה את תפיש את הכתב ומניח הנקודה · נקודה רבה על הכתב את תפיש הנקודה ומניח את הכתב · ברם הכא לא כתב רבה על הנקודה · ולא נקודה רבה על הכתב · אלא כולו נקוד וישקהו עליו · אלא מלמד שלא בא לנשקו אלא לנשכו · ונעשה צוארו של יעקב אבינו של שיש וקהו שיניו של אותו רשע (א) ונמסו כדונג · ומה תלמוד לומר ויבכו · אלא זה בוכה על צוארו וזה בוכה על שיניו · ר' אבהו בשם ר' אלעזר מייתי לה מן הדא צוארך כמגדל השן · כתיב (שמות ב') וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרוג את משה ויברח משה · ד וכי יש אדם יכול לברוח מן המלך · אלא מלמד שהיה עומד ונדון באותו היום · וחייבו להתיז את ראשו · א"ר אביתר נתזה החרב מצוארו של משה · והתיזה צוארו של קוסטנר הרשע הה"ד (שם י"ח) כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה · אותי הציל ולקוסטנר לא הציל · רבי בון הוי קרי עליה (משלי י"א) צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו · אמר ר' ברכיה (שם כ"א) כפר לצדיק רשע · בר קפרא אמר מלמד שירד מלאך בדמותו של משה ותפשו את המלאך · והניחו את משה וברח · ר' אבא בריה דרב פפי ור' יהושע דסכנין בשם רבי לוי כל איסקולין של פרעה נעשו באותה שעה מהן אלמין · מהן חרשין · מהן סומין · מהן חגרין · אומרין לאלמין איכן הוא משה · ולא היו מדברים · ולסומין ולא היו רואים · ולחרשין ולא היו שומעים · ולחגרים ולא היו מהלכין · שנא' (שמות ד') ויאמר ה' אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי ה' · הלא אנא הוא דעבד כל אילין · ועתה לכה ואשלחך אל פרעה : ב עיניך ברכות בחשבון · (ב) ה עיניך אלו סנהדרין שהם עינים לעדה · המד"א (במדבר ט"ו) והיה אם מעיני העדה · רמ"ח אברים שיש בו באדם וכולן הולכין אחר העינים · כך הן ישראל אין יכולין לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהן · ברכות בחשבון · מילי דחושבן · ל"ו מזכין ל"ה מחייבין · על שער בת רבים · זו ההלכה

מסורת המדרש א אדר"נ פ"כ · ויק"ר פ' י"ב ופ' י"ט : ב בר"ר סוף פ"ג · שוח"ט מזמור כ' · אגדת בראשית פ' כ"ג · ילקוט סדר וישלח רמז ק"מ · ילקוט דברי הימים רמז תתל"ף ע"ס : ג בבא מציעא דף פ"ו · ב"ר פ' מ"ח ופ' ע"ח · במד"ר פ' ג' : ד שמ"ר פ' א' · דב"ר פ' ב' · ירושלמי ברכות פ' ט' : ה לעיל פ' א' ופ' ד' :

חדושי הרד"ל

לעולם וכן קרויין עיני העדה · וכמ"ע פי' כסא ובית מושב · ובפסיקתא הגי' נוומין ליראת סיכרא ודרש שם אגן הסהר כמאי סירא שהוא כמאי גורן עגולה שהיו הסנהדרין יושבין כן : (ג) ערמת של חטאים · שרוב חייבי כריתות שהעובר עליהן בשוגג מביא חטאות כתובים בת"כ : (ד) כמה מצות ודקדוקים יש כו' ונותרות יש בתורת כהנים סוגה בשושנים אלו ד"ת שהן רכים כשושנים א"ר לוי בנוהג שבעולם כו' כצ"ל וכ"ה בפסיקתא : (ה) והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי כו' · פי' תוס' (סנהדרין ל"ז ע"א) ד"ה

סהורה כו' ובאדר"נ פ"ב : (ו) חטה זו סופגת · בתרומות פ"י תנן שהשעורים שואבות ולא החטים · נ"ע דשם מיירי לשאוב ריח אין נותנין ע"פ החבית של יין וכי"ב · וכאן פירושו שהקמח של חטים סופג ומקבל בתוכו מים יותר משאר מיני תבואה : (ז) פסולת שלהן נמדדת עמהן · עי' (ב"ב דף צ"ד) :
(א) ונמסו כדונג · בסדר"א פרק ל"ז דרש לה מדכתיב (תהלים קי"ב) שניו יחרוק ונמס : (ב) עיניך אלו סנהדרין · ספרי עקב פסקא מ"א ע"ש :

פירוש מהרז"ו

הממזג ההלכה ומעמידו על מכונה : כההיא דתנינן · זה שייך לדרשה ראשונה לא תחסר סנהדרין מעשרים ושלשה היינו השלים של שבעים · וכמ"ש במ"ר שם פ' א' סי' ד' הל"ל וכאן הוחלפו סדר המאמרים ונלקה הדרשה ביתר וחילוף ודו"ק : מזגא דעלמא · שכל גודל הברואים הוא עירוב היסודות וכחות הטבעיים זה בזה : ב כשושנה אדומה ראיתי · ויק"ר ריש פרשה י"ב וסוף פרשה י"ט : ג אסטרובולין · כמ"ש במסכת עבודת כוכבים פרק א' משנה ה' אלו דברים אסורים למכור לעובד כוכבים אצטרובולין ופי' בגמרא פירא דארגזא וכן מצאתי בערוך : סדוקה מילתן · בקריעת עור הפריעה : פסולת שלה נמדדת עמה · כמ"ש ביצה ל"ח ב' הבורר צרורות מגרנו של חבירו חייב לשלם לו דמי חיטין אלמא כי לא חסרו שהחסיר המדה כי נמדדת עמה : מחוטב עציך · ור"ד ראשיכם שבטיכם זקניכם וגו' עד חוטב עציך שנמנו עם ראשי ישראל : ונטעתם בארץ הזאת · לשון הפסוק בעמוס ט' ונטעתים על אדמתם : התבן והמוץ והקש · ב"ר סוף פרשה פ"ג ע"ש : נשקו בר · בר הוא התבואה ברורה שהוא עיקר עמל השדה שחביב על האדם שזוכה לזה : כי הנה היום בא בוער כתנור · והיו כל זדים וגו' קש וגו' : תזרם ורוח תשאם · וס"ד ואתה תגיל בה' :
א צוארך · מפני מה לא הביא פסוק שני שדייך ולא דרש בו שכבר דרש לעיל ע"ש כל הדרשה: וישקהו כולו נקוד· ב"ר פע"ח סי' ט' כל הענין: כולו נקוד וישקהו עליו · מיותר ושם ליתא שכבר התחיל כן וישקהו כולו נקוד : ונמסו כדונג כו' · נ"ע : כתיב וישמע פרעה · שמ"ר פ' א' סי' ל"א ד"ר פ"ב סי' כ"ט: מי שם פה לאדם · שלפי הענין שאמר משה להשי"ת כי כבד פה וכבד לשון אנכי היה די במה שהשיב לו מי שם פה לאדם הלא אנכי ה' למה הצריך לכתוב או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור שאינו שייך למשה כאן אלא שכולם היו כאן אצל משה וכן אעשה לך ועכשיו כשתלך אצל פרעה באופן שתציל בשליחותך וע"כ כתוב אנכי ואתה לך וגו' והוריתיך אשר תדבר כמו שהייתי עם פיך בעמדך לפני פרעה עי' רש"י בחומש פסוק מי שם פה וז"ל מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי : ב ל"ו מזכין ל"ה מחייבין · לזכות ע"פ אחד : שכן

מתנות כהונה

מיזוג שהוא לשון תיקון : דתנינן · בפ"ב דמסכת נדה : מזגא דעלמא · זה הקב"ה הזן ומפרנס לכל ע"י עירוב הכחות והיסודות : ערמה של חטאים · קרבן של החטאים כולם כתובים בו : ה"ג נושא אשה בן ל' שנה בן ארבעים שנה ובמדרש גרס כמו כאן : משמוציא יציאותיו גר' · ופי' הוציא ופזר ממון לצורך החופה : כשושנה כו' · מפת דם נדה : ה"ג דברי תורה שרכין כשושנה : איסטרובלין · פי' הערוך מין פרי : ה"ג בילקוט וערוך אלא אפשר כו' : מילתן · בברית מילה : סופגת · שואבת בקרבה המים כספוג : אינן יוצאין כו' · לראות כמה כורין הוא זורע : ה"ג וכשנכנסין אל הגורן : משפלות · פי' הערוך קופה שמוציאין בה את הזבל : היום של הקב"ה · לעתיד לבוא : ה"ג בקדוש ישראל תתהלל :
צוארך : כולו נקוד · נתבאר בב"ר פ' ע"ח : אלא כולו נקוד כו' · בב"ר וכן בבמדבר רבה פ"ג לא גרס ליה : מן הדא כו' · ומלת שן מורה על דבר קשה וחזק כדאיתא בבמדבר רבה פ' ג' : ויברח משה · עיין בשמות רבה פ"א ובפ' ואתחנן : איסקולין · חכמי עצה ועיין בערוך ערך אסכול ומדרש תלים מזמור ד' גרסי' אוכלוסין : נעשו גרסי' : ה"ג מהן חגרין אומרין לאלמים כו' : ועיין בשמות רבה פ"א : מי שם כו' · הרואה יראה שבפסוק זה לא הוזכרו החגרין ובשמות רבה לא גרס ליה כלל חגרין וכן בירושלמי פר' הרואה לא גרס ליה וי"ל שדרש פקח נוטריקון קפח כלומר החגרים שנתפקחו שוקיהם דאם לא כן פקח למה ליה · או הוא לשון השרה והפנה כמו לפכוח פהדא דפ' איזהו נשך ובפ"ק דעבודת כוכבים : ועתה לכה כו' · כלומר מעתה יש לך על מה לסמוך · ה"ג בילקוט ל"ו מזכין ול"ה מחייבין זכאי :
מבית

יפה קול

וקמ"ל שלעולם נריך שיהיה באופן שימצא מכריע שלא יהיה ב"ד שקול שאם אחד אומר איני יודע ושאר הדיינין שקולין מוסיפין עוד אחד להכריע ומפרש דקרי ליה מזג כההיא דתנינן מזג שני חלקי מים ואחד יין שהרבות המים על היין קרי מזג וה"נ המכריע שהוא מרבה כת המחייבין או הפוטרין נקרא מזג : ערמת חטים ערמה של הטאים כמה מצות ודקדוקים יש בת"כ כמה קלין וחמורין כו' כצ"ל · ובא לפרש למה נקראת ערמת חטים משום שיש בו דיני קרבנות וכמה מצות ודקדוקין וכו' ומה דאיתא בספרים כאן סוגה בשושנים אלו ד"ת שהן רכין כשושנים נ"ג לה הכא אלא בסמוך מקמי א"ר לוי כו' ושייך לדבריו דדברי תורה אע"פ שהם רכים כשושנה מ"מ הם מספיקים להפרים את ישראל מעבירה וכמו שדרשו בפ' אחד ד"מ סוגה בשושנים שאפילו בסוגה של שושנים לא יפרצו בהן פרצות וע"ש ברש"י : וכן מי שהביאו לו תמחוי כו' · פי' לא נגד באופן הראשון דיוכל להיות שהיא נמאסת עליו ע"י שושנה האדומה אלא בתמחוי דנפל בו חלב דלא נמאסת · וגם הוא רעב מ"מ הוא מושל ברוחו ופרים מיניה מפני האיסור : ולא על הקש ולא על המוץ · עי' במ"ר פ"א : שנאמר כל הגוים כאין נגדו · ואין ישראל בכלל זה כדגרסינן בפרק אחד דיני ממונות דכתיב ובגוים לא יתחשב :
הכתב רבה על הנקודה · כגון ישפוט ה' ביני וביניך שהיו"ד לבד נקוד וכן בשכבה ובקומה הוי"ו לבד נקוד · והנקודה רבה על הכתב היינו נגזי ויאמרו אליו נקוד על איו שבאליו ועמ"ש בזה בב"ר

פמ"ה : אלא כלו נקוד מלמד שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו · אמר לו ר' ינאי א"כ למה נקוד עליו אלא מלמד וכו' כצ"ל וכ"ה בב"ר · ופשט הדברים כן הוא כי בכ"מ אין הנקודה באה לעיקר עיקר המלה אלא הדרשה תדרש בנקוד כשהוא מרובה או בכתב כשהוא מרובה אבל אין מלה יוצאת מידי פשוטה וכאן שאין נקוד מרובה על הכתב ואין הכתב רבה על הנקוד כיון דכולו נקוד ולא נשאר לנו או לדרוש את הניקוד ולעקור את פשט המלה ממקומה או להשאיר את פשט המלה כאשר היא ודרים רשב"א שהמלה נשארת על מקומה והניקוד בא לרמז אף כי שונא היה לו מ"מ נכמרו רחמיו ונשקו בכל לבו · ור"י סובר שהניקוד בא פה לעקור את הוראת המלה ממקומה ואף דכתיב וישקהו אבל עיקר כוונתו היתה לנשיכה · ובא לדרוש בזה את הכתוב צוארך כמגדל השן לדברי ר"י כי כל מה שאירע לאבות סימן לבנים וכמו שצואר אבינו יעקב נהפך לשיש כן בכנסת ישראל יהיה צוארה חזק כשיש להקהות שיני אויביהם : והתיזה ראשו של קוסטנר כו' · והמה חשבו שהמיתו את משה לכן הניחוהו וברח ומ"מ הוצרך לברוח דלאו כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא : כל אסקולין · וכד"ר הגירסא כל אסכילו וזה החכמים · אבל בש"ר הגירסא כל סנקלי וכם אנשי הטלה ובירושלמי הגירסא כל אוכלוסין : מהם אלמים כו' ושם הקב"ה כן כדי להראות למשה מי ישום אלם או חרש או עור · ועי' בזה מ"ש בש"ר בס"ד : מילי דחושבן ל"ו מזכין ול"ה מחייבין זכאי גרסינן וכ"ה בתנחומא ומה שקרא ברכות פירשו בספרי מה
ברכה

(ג) שיוצאה מבית שער ומרווחת לרבים · ר' יהודה ברבי אמר שיכן לנטות אחרי רבים : ג אפך כמגדל הלבנון · זה בית המקדש · מה האף הזה נתון בגבהו של אדם · כך [א] בית המקדש נתון בגבהו של עולם · מה האף הזה רוב תכשיטין תלויין עליו · כך כהונה ולויה ומלכות מיעקב · כמגדל הלבנון · שנא' (דברים ג') ההר הטוב הזה והלבנון · (ד) ר' טביומי אמר [ב] שמלבין עונותיהם של ישראל כשלג שנאמר (ישעיה א') אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו · ר' שמעון בן יוחאי אומר שכל הלבבות שמחות בו שנא' (תהלים מ"ח) יפה נוף משוש כל הארץ · ורבנן אמרי על שם (מלכים א' ט') והיו עיני ולבי שם כל הימים · צופה פני דמשק · [ג] א"ר יוחנן עתידה ירושלים שתהא מגעת עד שערי דמשק שנא' (זכריה ט') משא דבר ה' בארץ חדרך · מהו חדרך · ר' יהודה ור' נחמיה · (ה) [ד] רבי יהודה אמר · מקום הוא שנקרא חדרך · אמר לו ר' יוסי בן דורמסקית העבודה שאני מדמשק ויש שם מקום ששמו חדרך · רבי נחמיה אמר זה מלך המשיח שהוא חד ורך · חד לאומות · ורך לישראל · ד"א חדרך זה מלך המשיח שעתיד להדריך כל באי העולם בתשובה לפני הקב"ה · ודמשק מנוחתו · וכי דמשק מנוחתו והלא אין מנוחתו אלא בית המקדש שנא' (תהלים קל"ב) זאת מנוחתי עדי עד · אמר לו עתידה ירושלים להיות מתרחבת בכל צדדיה עד שתהא מגעת לשערי דמשק · וגליות באות וניגוחות תחתיה · לקיים מה שנא' ודמשק מנוחתו · עד דמשק מנוחתו · מה מקיים ר' יוחנן (ירמיה ל') ונבנתה עיר על תלה · כתאנה זו שקצרה מלמטה ורחבה מלמעלה · כך עתידה ירושלים להיות מתרחבת בכל צדדיה · וגליות באות וניגוחות תחתיה · לקיים מה שנא' (ישעיה נ"ד) כי ימין ושמאל תפרוצי · הרי לארך · לרחב מנין ת"ל (זכריה י"ד) ממגדל חננאל עד יקבי המלך · ר' זכאי רבה אמר עד (ו) שיהיה ריפע עד היקבין שיקבן מלך מלכי המלכים הקב"ה · הרי לארכה ולרחבה · ולמעלה מניין ת"ל (יחזקאל מ"א) ורחבה ונסבה למעלה · למעלה לצלעות · תני עתידה ירושלים להתרחב ולעלות ולהיות מגעת (ז) עד כסא הכבוד עד שתאמר צר לי המקום · רבי יוסי ברבי ירמיה אמר עדיין לא למדנו שבח ירושלים מהיכן את למד שבחה מחומותיה שנאמר (זכריה ב') ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב :

א [ו] ראשך עליך ככרמל · [ה] אמר הקב"ה לישראל ראשך עליך ככרמל · הרשים שבכם חביבים עלי כאליהו שעלה להר הכרמל · שנאמר (מלכים א' י"ח) ואליהו עלה אל ראש הכרמל וישם פניו בין ברכיו · [ו] ולמה שם פניו בין ברכיו · אלא אמר לפני הקב"ה אין לנו זכות הבט לברית · ודלת ראשך כארגמן · אמר הקב"ה הדלים והרשים שבישראל חביבין עלי כדוד · שנא' (זכריה י"ב) והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדויד · ויש אומרים כדניאל דכתיב ביה (דניאל ה') והלבישו לדניאל ארגונא · מלך אסור ברהטים · זה מלך מלכי המלכים הקב"ה דכתיב ביה (תהלים צ"ג) ה' מלך גאות לבש · אסור ברהטים · שאסר עצמו בשבועה שהוא משרה שכינתו בתוך ישראל ברהטים של יעקב אבינו בזכות מי · ר' אבא בר כהנא ור' לוי חד אמר בזכותו של אברהם אבינו · שנא' (בראשית י"ח) ואל הבקר רץ אברהם · וחד אמר בזכות יעקב אבינו שכתוב בו (שם ל') ויצג את המקלות · א"ר ברכיה מלך זה משה · שנאמר (דברים ל"ג) ויהי בישורון מלך · ברהטים · שנגזר עליו שלא יכנס לארץ ישראל · בשביל מה ברהטים של מי מריבה · הה"ד (במדבר כ') המה מי מריבה · ר' נחמיה אמר מלך זה משה · שנאמר (דברים ל"ג) ויהי בישורון מלך · אמר הקב"ה למשה מניתיך מלך על ישראל ודרכו של מלך להיות גוזר ואחרים מקיימין · כך תהא גוזר על ישראל והן מקיימין · הה"ד (ויקרא כ"ד ב') צו את בני ישראל :

א [ז] מה יפית ומה נעמת · מה יפית במצות · ומה נעמת בגמילות חסדים · מה יפית במצות עשה · ומה נעמת במצות לא תעשה · מה יפית (א) במצות הבית בחלוק תרומה ומעשרות · ומה נעמת במצות השדה בלקט שכחה ופאה ומעשר עני והפקר · מה יפית בכלאים ומה נעמת בסדין בציצית · (א) מה יפית בנטיעה · (ב) ומה נעמת בערלה · מה יפית בנטע רבעי · ומה נעמת במילה · מה יפית בפריעה ומה נעמת בתפלה · מה יפית בקריאת שמע · ומה נעמת במזוזה · מה יפית בתפילין · ומה נעמת בסוכה · מה יפית בלולב · ומה נעמת בתשובה · מה יפית במעשים טובים · ומה נעמת בעולם הזה · מה יפית בעוה"ב · ומה נעמת לימות המשיח · אהבה בתענוגים · זה אהבתו של אברהם שהיה מתחטא על מלך סדום הה"ד (בראשית י"ד) ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי ידי אל ה' אם מחוט ועד שרוך נעל · ד"א אהבה בתענוגים · זה אהבתו של דניאל שהיה מתחטא על בלשצר · שנא' (דניאל ה') מתנתך לך להוין ונבזביתך לאחרן הב · ר' אבא בר כהנא אמר נבוז ראשה תמן הינון צווחין ליה לאיפרכא נבוזבזאתך · רבי ברכיה אמר בזבוזיך בזיזין בני בזיזין אתון · מתלא אמר מן דיירות ולא מן דבזין ליה :

א [ח] זאת קומתך דמתה לתמר · ר' חוניא בשם ר' דוסא בר טבת שני יצרים ברא הקב"ה בעולמו · יצר עבודת כוכבים ויצר זנות · יצר עבודת כוכבים כבר נעקר · ויצר זנות הוא קיים אמר הקב"ה כל מי שהוא יכול לעמוד בזנות מעלה אני עליו כאילו עומד בשתיהן · אמר ר' יהודה לחבר שהיה לו חכינים חבר את הגדולה והניח את הקטנה · אמר כל מי שהוא יכול לעמוד בזו מעלין עליו כאילו עומד בשתיהם · כך עקר הקב"ה יצר עבודת כוכבים והניח של זנות · אמר כל מי שעומד ביצר זנות מעלין לו כאילו עמד בשתיהן · אימתי נעקר יצר עבודת כוכבים .

מסורת המדרש א עיין קדושין דף ס"ט · סנהדרין דף פ"ז · זבחים דף כ"ד : ב גיטין דף כ"ו · ויק"ר פ' א' : ג ילקוט ישעיה רמז של"ד : ד ילקוט זכריה רמז תקע"ה : ה תנחומא סדר תצוה סימן ו' : ו קה"ר פ' י"א · ילקוט מלכים א' רמז רי"ז :

חדושי הרד"ל

(ג) שיוצאת מבית שער · עמ"כ · ושער נקראים ב"ד וסנהדרין ומלשון מרווחת לרבים, משמע דלשון בית שער היינו שלפני הבית שהוא פתח קטן וצר וכשיוצאה ממנו דבר הלכה מרווית לרבים · ודרש שער בת רבים כאלו כתיב מבית שער לרבים : (ד) רבי טביומי אמר שמלבין כו' · ויק"ר פ"א : (ה) רי"א מקום הוא שנקרא חדרך כו' · ספרי ר"פ דברים ע"ש : (ו) עד שיהיה ריפע · במ"ע פי' שהן הרים גבוהים בצפון סיסוב · ובילקוט ישעיה מהפסיקתא מאמר זה שנוי בלשון פלוגתא ת"א עד אוקיינוס יקבי שמלך ממ"ה הקב"ה · ות"א עד שיתי דיפו יקבי המלך שלמה (שעשה שם שלמה יקבים וברכות מים) : (ז) עד כסה"כ ואומרת להקב"ה צר לי המקום גשה לי ואשבה · כ"ה בילקוט ישעיה רמז תע"ב וכצ"ל : (א) מה יפית בנטיעה מה יפית בערלה ומה נעמת בנטע רבעי כצ"ל וכדלעיל פ"א פכ"א וכאן הנוסחא מעורבבת ע"ש וסיום המאמר כאן ומה נעמת לימות המשיח הוא הוספה בטעות לפי ערבוב הנוסחא מאיזה מעתיק :

חדושי הרש"ש

(א) במצות הבית בחלוק תרומה כו' · עמ"ש לעיל בהנך יפה דקאפיטיל א' כ"ז : (ב) ומה נעמת בערלה ובנטע רבעי כצ"ל · עמש"כ שם · מה יפית במילה ומה נעמת בפריעה כו' כצ"ל וכן כולם

מתנות כהונה

מבית שער · משער הלשכה : ומרווחת לרבים · גר' ועיין בילקוט ושם הגירסא באופן יותר נכון · הכי גרסינן יודא ברבי אמר שיכן לנטות כו' · פירוש שייך ומכוין לזה לנטות כו' ועיין בב"ר סוף פ' ל"א : רוב תכשיטין כו' · דרש אף על המצח וכן פרש"י בשיר השירים : שמלבין כו' · על שם קך נקרא לבנון : ה"ג כמגדל לבנון אין לבנון אלא בית המקדש : שכל הלבבות כו' · דרש לבנון לבבות הרבה : עיני ולבי · דרש לבנון נוטריקון לב ועינים : להדריך · דרש חדרך לשון הדרכה בחילוף חי"ת בה"א כמשפט אהח"ע : ר' יודא אמר כו' · עיין מאמר זה בילקוט ישעיה וזכריה ושם הגי' יותר נכונה : ונבנתה העיר על תלה גרסי' · ופסוק הוא בירמיה סימן ל' ומשמע שלא תזוז ממקומה כן הוא בילקוט ומשני כתאנה כו' : ימין ושמאול וגו' · פסוק הוא בישעיה סי' נ"ד : שיהיה ריפע · הערוך הביאו ולא פירש ובילקוט ישעיה גרס שיתי דיפי פי' גומה יקבי המלך שיתי דמלכא והוא ים אוקינוס וכמו שדרשו בב"ר סוף פ' כ"ג עד פה תבא עד יפו תבא ועיין ל"א בילקוט ישעיה : ורחבה ונסבה וגו' · פסוק הוא ביחזקאל סימן מ"א : צר לי כו' · שגבהו של העולם קטן מהכיל אותה :

ראשך עליך ככרמל כו' · עיין כל זה בויקרא רבה פ' ל"א : ברהטים של יעקב · ישראל נקרא כן ועיין בויקרא רבה פ' ל"א : הכי גרסינן ויהי בישורון מלך ברהטים שנגזר כו' :

מה יפית · עי' כל זה לעיל בפסוק הנך יפה : זה ביתו כו' · באות אמת בשם נוסחא אחרת גר' אהבתו : מתחטא · מתנקה ומטהר ובערוך משמע פירושו לשון תענוג : נבוז ראשה · נבוז הוא ראש ושר כדמפרש ואזיל : תמן כו' · פי' במדינות הים קורין לאיפרכא שהוא דוכוס ומושל נבוז בזאתך וכך אמר לו גדולתך וממשלתך איני חפץ ותן אותה לאחר : ר' ברכיה אמר בזבוזיך גרסי' · ומדלא כתיב ובזאתך דרש בו בזיזין בני בזיזין וכך אמר לו גזילתך תן לאחר ומפרש והולך מאי איכפת ליה אם הוא גזל או לא ואמר המשל אומר קבל מתנה ממי שירש נכסיו ולא ממי שגזל אותם כי לא יועילו ולא יצליחו אוצרות רשע :

זאת קומתך : כבר נעקר · כדמפרש לקמן : לחבר · מחבר נחשים : הכינים · פי' שני

פירוש מהרז"ו

שכן לנטות · עי' מ"כ : ג משא דבר ה' בארץ חדרך · כל מאמר זה בספרי ריש דברים ויש להגיהה מכאן לשם ומשם לכאן וביתר ביאור ברים ילקוט דברים בגירסא נכונה : חד ורך · ע"פ מדת נוטריקון : להדריך · בחילוף א' בה' באותיות אהח"ע : מה מקיים ר' יוחנן · נ"ע שאין ר' יוחנן נזכר כאן ושם הגירסא מה אתה מקיים וכאן בשיבוש : כתאנה זו · שיושבת בתל עפר : הרי לאורך · נ"ל שצ"ל בהיפך הרי לרוחב כי ימין ושמאל הוא לצפון ולדרום רוחב העולם ועי' ב"ר ריש פ' ח' בפירושו ואורך העולם הוא מזרח ומערב : ת"ל ממגדל חננאל · ור"ל נגד ירושלים ורחבה ויסבה פתחים : עד שיהיה ריפע · מקום של ים אוקיינוס למערב : ורחבה ונסבה למעלה · ואצל בית המקדש כתוב : צר לי המקום · וס"ד גשה לי ואשבה שמבקשת לעלות יותר :

א אמר הקב"ה · ויק"ר פרשה ל"א סי' ד' וש"נ ומבואר : ודלת ראשך כארגמן · מלך וגו' כארגמן של מלך דוד גם דעת חז"ל שתיבת ארגמן בתנ"ך מורה על מלך כמ"ש מכילתא פסוק ויבואו בני ישראל : שרי יהודה רגמתם · ואין רגמה אלא מלך שנאמר בהדין אמר בלשאצר והלבישו לדניאל ארגוונא וכו' עד תלתא במלכותא ישלט :

א מה יפית ומה נעמת · לעיל פסוק הנך יפה א' וב' : מה יפית בנטיעה · כצ"ל מה יפית בנטיעה בערלה ומה נעמת בנטע רבעי מה יפית במילה ומה נעמת בפריעה מה יפית בק"ש ומה נעמת בתפלה מה יפית במזוזה ומה נעמת בתפילין מה יפית בסוכה ומה נעמת בלולב מה יפית בתשובה ומה נעמת במע"ט מה יפית בעוה"ז ומה נעמת בעוה"ב וימות המשיח : אהבה בתענוגים · בשעה שהיו מתענגים בעוה"ז היו מבזים התענוגים בשביל אהבת ה' והביא מאברהם ודניאל גם מצאנו כן אצל אלישע הנביא שלא קבל מנעמן בשביל לקדש שמו יתברך : לאיפרכא נבוזבותך · וניבא דניאל ע"י בלשאצר שבלילה זו תנתן ממשלתו למדי כמ"ש ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא ודריוש מדאה קביל מלכותיה ושארית הביאור עי' מ"כ :

א שני יצרים · כמ"ש ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם אחרי לבבכם זו מינות ועבודת כוכבים ואחרי עיניכם זו זנות עי' יומא ס"ט ע"ב

יפה קול

נדה זו אין אדם יודע מה בתוכה כך אין אדם יכול לעמוד על דברי חכמים : מבית שער · משער ב"ד הגדול ומרווחת לרבים שמתפשטת בכל ישראל : סופן לנטות אחרי רבים כצ"ל · ופירושו דכל הלכה שהלכה בשער סנהדרין סופה לפסק ע"פ הרוב : האף הזה רוב תכשיטין תלויין עליו · קשה דהא לא מציע רק הנזם ועוד דלעיל בפסוק כמגדל דויד קאמר דרוב תכשיטין תלויין בצואר · ואולי מדבר מהתכשיטין כי המרגלית היותר חשובה בין התכשיטין ישימו בנזמי האף · ולפי מה שפירש"י דאפך הוא במצח י"ל דתכשיטין רבים תלוים בו כגון ציץ וטוטפות וכיוצא : כך כהונה ולויה מביהמ"ק כצ"ל ומלכות מיעקב ט"ס הוא ואגב שיטפא דאיתא הכי לעיל בפסוק לתיו כתובו הכא : כמגדל הלבנון · אין לבנון אלא ביהמ"ק שנאמר ההר הטוב · ומ"ש שמלבין עונותיהם פי' ע"י הקרבנות שמקריבין בו ומייתי ראיה מאם יהיו חטאיכם כשנים וגו' שכפרת החטא מכונה בהלבנה : שנאמר יפה נוף משוש כל הארץ · ועיקר השמחה מפני הקרבנות שמתכפרים בהם בביהמ"ק וכדאיתא בשוח"ט ע"ש באריכות : מהו חדרך ר"י ור"נ · ר"י אומר זה מלך המשיח שהוא חד כו' ד"א שעתיד להדריך כו' ר"נ אומר מקום הוא שנקרא חדרך אמר לו ר' יוסי בן דורמסקית גר' יהודה עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים העבודה שאני מדמשק כו' והכי איתא בספרי : שהוא לא"ה דכתיב והכה ארץ בשבט פיו והא דכתיב בזכריה פי' ודבר שלום לגוים זה נאמר לנאמנים בבריתו : הרי לאורך · מדרום לצפון קרי אורך העולם וממזרח למערב קרי רוחב אע"פ ששני המרחקים שוים · ולפ"ז כי ימין ושמאל דבק להאריכי מיתריך דסליק מיניה · אבל בספרי תנא הכי לרוחב לאורך מנין · ולפ"ז ממזרח למערב קרי אורך ומדרום לצפון קרי רוחב · ולפ"ז כי ימין ושמאל תפרוצי דבק עם הרחיבי מקום אהלך דפתח ביה : הרשים שבכם חביבים עלי כו' · עמ"ש בויק"ר פל"א : חביבים עלי כדוד · שהיה אדמוני ודומה בזה קצת לארגמן : זה חבתו של אברהם גרסינן וכן בדניאל · ומ"ש שהיה מתחטא פי' געגועין כמתגעגע על אביו ואומר שאינו רוצה מתנתו זו או שאינו רוצה לאכול וכיוצא וכן היה באברהם שלא חפץ ברכוש של סדום וכן דניאל לא חפץ במתנות בלשצר ודריש אהבה בתענוגים שאברהם נאהב לה' בענין געגועיו על מלך סדום ותענוגים לשון געגועים כבן המתענג ומתגעגע על אביו : יצר עבודת כוכבים כבר נעקר שאין אדם מתאוה לא בשנים

רבי בנייה אמר אלו מרדכי ואסתר • ורבנן אמרי אלו חנניה מישאל ועזריה • מיתיבין רבנן לרבי בנייה וכי על ידי יחידי היה נעקר • מיתיב רבי בנייה לרבנן וכי מרדכי ואסתר יחידים היו • הדא מסייעא לרבי בנייה • א"ר תנחומא ור' מיאשא ור' ירמיה בשם ר' שמואל בר כהנא כתיב (אסתר ד') שק ואפר יצע לרבים • רובן של אותו הדור צדיקים היו • ודא מסייעא לרבנן • ר' פנחס ורבי חלקיה בשם ר' שמואל כתיב (יחזקאל ו') וזכרו (א) פליטיכם אותי בגוים אשר נשבו שם וגו' • פליטיכם אלו חנניה מישאל ועזריה שהיו פלטים מכבשן האש • בגוים (ב) אשר שבו שם אין כתיב כאן • אלא בגוים אשר נשבו שם • אמר הקב"ה לישראל (הושע י"ד) אפרים מה לי עוד לעצבים • מה לי ליצרה של עבודת כוכבים • אני עניתי • אני עוניתי לו • לא אשורנו • לא אמרנו (ג) שירה לפניך • הוי אומר אני הוא שכפפתי יצרה של עבודת כוכבים • אם כן למה באו ישראל בספק בימי המן • (ד) רבנן ורשב"י רבנן אמרי [א] על שעבדו ישראל עבודת כוכבים • ור' שמעון אמר על שאכלו מתבשיל הגוים • אמרו לו והלא לא אכלו סעודה אלא אנשי שושן הבירה בלבד הה"ד (אסתר א') ובמלאת הימים האלה • אמרו לו והלא כל ישראל ערבין באילין דכתיב (ויקרא כ"ו) וכשלו איש באחיו • איש בעון אחיו • אמר להם אם כדעתכם אתם חייבתם את כל ישראל כלייה דכתיב (שמות כ"ב) זובח לאלהים יחרם • אמרו לו אעפ"כ לא עבדו אותה בכל לבם • שנא' (איכה ג') כי לא ענה מלבו • אף ע"פ כן (שם) ויגה בני איש • העמיד עליהם אדם קשה ביותר לנסותן (א) זה נבוכדנצר ועמד והגה את מכתן • (ה) רבי ברכיה בשם ר' לוי אמר בשני מקומות פעלו ישראל עם הקב"ה • בסיני פעלו בפיהם ולא פעלו בלבם • שנאמר (תהלים ע"ח) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו • בבבל פעלו בלבם ולא פעלו בפיהם שנא' (ב) כי לא ענה מלבו • אעפ"כ ויגה בני איש • הביא עליהם איש שנא' (אסתר ז') איש צר ואויב המן הרע הזה • והגה את מכתן • על דעת רבנן עבדו ישראל עבודת כוכבים בימי נבוכדנצר • על דעת ר' שמעון בן יוחאי לא עבדו ישראל עבודת כוכבים בימי נבוכדנצר • על דעת רבנן עבדו ישראל עבודת כוכבים כיצד • נבוכדנצר העמיד צלם והפריש (ו) עשרים ושלשה מכל אומה ואומה • ועשרים ושלשה מכל ישראל • על דעת ר' שמעון לא עבדו ישראל עבודת כוכבים הא כיצד • נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל (ז) אומה ואומה שלשה שלשה • ושלשה מכל ישראל • וחנניה מישאל ועזריה שהיו השלשה מישראל עמדו ומיחו על עצמן ולא עבדו עבודת כוכבים • הלכו להם אצל דניאל • אמר לו רבינו דניאל • נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל אומה ואומה שלשה שלשה ולנו הפריש מכל ישראל מה אתה אומר לנו נסגוד ליה או לא • (ח) אמר להם הנה הנביא לפניכם לכו אצלו • הלכו להם מיד אצל יחזקאל • אמרו לו כמו שאמרו לדניאל (ט) נסגוד ליה או לא • אמר להם כבר מקובל אני מישעיה רבי (ישעיה כ"ו) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם • אמרו ליה מה את בעי דיהון אמרין הדין צלמא סגדין ליה כל אומיא • אמר לון ומה אתון אמרין • אמרו ליה אנן בעינן נתן ביה פגם דניהוי תמן ולא נסגוד ליה • בגין דיהון אמרין הדין צלמא כל אומיא סגיד ליה לבר מישראל • אמר להם אם כדעתכם המתינו לי עד שאמלך בגבורה הה"ד (יחזקאל כ') באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' וישבו לפני • ומי היו אלו חנניה מישאל ועזריה • אמר לפני הקב"ה רבש"ע חנניה מישאל ועזריה מבקשים ליתן נפשם על קדושת שמך • מתקיים את עליהן או לא • אמר לו איני מתקיים עליהם הה"ד (שם) בן אדם דבר את זקני ישראל ואמרת אליהם וגו' הלדרוש אותי אתם באים • מאחר שגרמתם לי להחריב ביתי ולשרוף היכלי ולהגלות בני לבין האומות ואחר כך אתם באים לדרשני • (שם) חי אני אם אדרש לכם • באותה שעה בכה יחזקאל וקונן והילל בעצמו ואמר ווי לשונאי ישראל אבדה שארית יהודה • שלא נשתייר מיהודה אלא אלו בלבד שנא' (דניאל א') ויהי בהם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה וזו תשובה. באה להם והוה בכי ואזיל • כיון דאתא אמרו ליה מה אמר לך הקב"ה • אמר להם אינו מתקיים עליכם • (י) [ב] אמרו לו בין מתקיים בין שאין מתקיים אנו נותנין נפשותינו על קדושת שמו • תדע לך שהוא כן • שעד שלא באו אצל יחזקאל מה אמרו לו לנבוכדנצר (שם ג') לא חשחין אנחנא על דנה פתגם להתבותך הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין יכל לשזבותנא • לאחר שבאו אל יחזקאל ושמעו התשובה אמרו לנבוכדנצר (שם) והן לא ידיע ליהוא לך מלכא • בין מציל בין לא מציל ידיע ליהוא לך מלכא די לאלהיך לא איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא נסגד • מן דנפקין מן גביה דיחזקאל נגלה הקב"ה ואמר לו יחזקאל מה את סבור שאיני מתקיים עליהם מתקיים אני עליהם בודאי הה"ד (יחזקאל ל"ז) כה אמר ה' אלהים עוד

מסורת המדרש א מגילה דף י"ב • ילקוט אסתר רמז א"לף מ"ח : ב לעיל פ"ג • עי' ויק"ר פ' ל"ג • במד"ר פ' ע"ו • תנחומא סדר נח סימן י' • תנחומא סדר בהעלותך סימן ט' • אגדת בראשית פ' ז' • ילקוט קהלת רמז תתקע"ח • וילקוט דניאל רמז אל"ף ס"א :

חדושי הרש"ש

לא צריך להקדים מה יפית ומה נעמת ולמחוק תיבות לימות המשיח : (א) זה נבוכדנאצר • לכאורה נראה הגיה זה המן : (ב) כי לא ענה מלבו • והוא לשון עבודת כוכבים כדכתיב קול ענות אנכי שומע :

פסקא

חדושי הרד"ל

(א) פליטיכם אותי בגוים אשר נשבו שם אשר נשברתי את לבם הזונה אשר סר מעלי כצ"ל : (ב) אשר שבו אין כתיב כאן אלא כו' • עכ"ל • ור"ל דחמ"ו בבבל היו שנשבו להם בגולה מא"י • אבל מרדכי ואסתר בפרס ומדי לא נשבו להם מא"י רק אח"כ כשמלכה מדי ופרס על מבבל להם (ונכון יותר לגרוס אשר ישבו שם אין כתיב כאן) : (ג) שירה לפניך אני כברוש רענן הוי אומר אני הוא שכפפתי • כ"ה לעיל ס"ח וכצ"ל : (ד) רבנן ורשב"י כו' (מגילה י"ב) : (ה) ר' ברכיה בשם ר"ל בב' מקומות פעלו כו' • איכה רבה פ"ג אות כ' : (ו) כ"ג מכל אומה • ונמצא אף שחנניה מישאל ועזריה לא השתחוו מ"מ עשרים הנשארים השתחוו • וטעם למספר כ"ג לא מצאתי ואולי הוא כמנין סנהדרי קטנה • ואי הוי גרסינן בה י"ג הוי אמינא בה טעמא שהוא כדי שיהיו שם עשרה מישראל לבד חנניה מישאל ועזריה שיהיה שייך בהם קדוש השם בפרהסיא שאינו אלא בעשרה מישראל כדאיתא (בסנהדרין ע"ד) ע"ש • והמקדש עצמו אינו מן המנין : (ז) ושלשה מכל אומה • להאי מ"ד א"ש כפשטיה טפי הא דכתיב אכלי קורציהון דכולהו יהודאי הוא : (ח) א"ל הנה הנביא לפניכם • אבל דניאל לאו נביא כדאיתא ריש (מגילה ג') : (ט) נסגוד ליה או לאו כו' חבי כמעט רגע כו' • בחידושי הרשב"א והרא"ה והריטב"א (כתובות ל"ג) הביאו ראיה ממדרש זה לדעת ר"ת בתוס' (פסחים נ"ג) דאנדרטא של מלך היה צלם ש נבוכדנאצר ולא עבודת כוכבים • אבל מלשון הרמב"ן בחידושיו בכתובות שם נראה שהוא הבין בדברי המדרש שעבודת כוכבים היה רק שיחזקאל א"ל אבי שהיו יכולין להחבא והמה רצו דוקא לקדש ש"ש כדמפ"ו שעמדו על רגליהם ופזרו עצמן בין האוכלוסים ועמש"ש בס"ד בחידושי (לברכות נ"ז) בזה : (י) א"ל בין מתקיים כו' • זוהר (תולדות קמ"ב) ועי' בשמ"ר פ"ט שירדו בסימן ובספרי ריש פרשת האזינו סוף

פירוש מהרז"ו

ע"ב המעשה באריכות : אלו מרדכי ואסתר • כמ"ש ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד מרדכי עליהם : ע"י יחידי • היינו מרדכי לבדו כמ"ש נפל פחד מרדכי עליהם : וכי מרדכי ואסתר יחידים • שהרי בימיו אנשי כנה"ג ק"כ אנשים ורובן של ישראל צדיקים היו : שק ואפר יוצע לרבים • שתיבות אלו יוצע לרבים מיותרים שהרי מפורש כתוב אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר ודורש יוצע שהציע והכריע לכף זכות ע"פ רבים שהיו רובם צדיקים כמ"ש אחרי רבים להטות הרי שדברי ר' תנחומא ור' מישא מסייעים לר' בני' שע"י מרדכי ואסתר נעקר יצה"ר של עבודת כוכבים : ודא מסייע לרבנן • דרשת ר"פ ור"ח : וזכרו פליטיכם • וס"ד אשר נשברתי את לבם הזונה אשר סר מעלי (היינו יצר של עבודת כוכבים) ואת עיניהם הזונות (זה יצר הזנות) ומ"ש אשר נשברתי את לבם הזונה היינו ששבר את יצר עבודת כוכבים בימי פליטיכם : אשר שבו אין כתיב כאן • שבו משמע שהגוים שבו אותם נשבו משמע שהגוים נשבו ונתפסו בעונש כמ"ש בפסוק הסמוך אמרתי אעלה שכמה גוים אבדו שם : אפרים מה לי עוד לעצבים • לעיל פסוק קורות בתינו ארזים : אני עניתי • שהתפללו צדיקים על זה ועניתי אותם : לא אשורנו לא אמרנו שירה • בתמיה כמ"ש ואשורנו שאמרנו שירה היינו שאמרו הלל שכתוב בו פה להם ולא ידברו וגו' : שכפפתי יצרה • כברוש רענן שנכפף כך נכפף אצל מעמד חנניה מישאל ועזריה יצרה של עבודת כוכבים : א"ב למה • מאחר שנכפף היצה"ר של עבודת כוכבים ועשו תשובה מעבודת כוכבים למה נגזרה עליהם גזירת כליה : על שעבדו עבודת כוכבים • בימי נ"נ שהכריחם אצל הצלם שישתחוו כולם קודם שנכפף היצה"ר וכמ"ש בסמוך : ובמלאת הימים האלה • וס"ד עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה משתה שבעת ימים : אם כדעתכם • מחמת חטא עבודת כוכבים היו מחויבים כליה ואיך נגולו : כי לא ענה מלבו • הקב"ה לא עינה אותם מלבו רק לפנים כאשר חטאו רק לפנים : ויגה בני איש • היל"ל ויגה אותנו ע"כ דורש כאלו כתוב בָּנַי איש שאיש יגה בָּנַי : בשני מקומות • איכה רבתי פסוק כי לא יזנח לעולם ה' : פעלו בלבם • שלבם היה להקב"ה ובפיהם ומעשיהם הודו לצ"נ : והגה את מכתם • עי' פירושו במ"כ שם באיכה רבתי : עשרים ושלשה • מרומז במ"ש דניאל ג' ג' באדין מתכנשין אחשדרפניא סיגניא ופחותא אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא וכל שלטוני מדינתא הרי שבעה והכל בלשון רבים הרי י"ד ולקמן בפסוק הסמוך דורש בהדיא שמ"ש וכל שלטוני מדינתא שמרבה שלש דוכסין ואגדיקין ופגמונין הרי י"ז ובפסוק ד' כתיב עוד עממיא אומיא ולשניא כל אחד בלשון רבים שנים עוד ששה הרי כ"ג או בדרך זה בפסוק ב' ז' ובפסוק ג' ז' הרי י"ד וג' שמרבה במ"ש וכל שלטוני מדינתא כנ"ל וג' עממיא אומיא ולשניא ששה הרי כ"ג ומן הסתם שגם מישראל כ"ג : ועשרים ושלשה מישראל • עשרים השתחוו והג' הם חנניה מישאל ועזריה לא השתחוו : שלשה שלשה • שהרי מישראל מפורש שלשה חמו"ע ומסתמא כן מכל הגוים : נסגוד לו או לא • כי הצלם שהקים לא היה עבודת כוכבים גמורה דניאל ג' י"ד לאלהי לא איתיכון פלחין ולצלם דהבא דאקימת לא סגדין. הרי שהצלם אינו לאלוה ועכ"ז היה נראה כאלוה : חבי כמעט רגע • שיתחבאו עצמם : שלא נשתייר מיהודה • שלא נשתיירו צדיקים גדולים אלא אלו : לא חשחין • בפסוק

מתנות כהונה

נחשים : אלו מרדכי • כלומר אלו ימי מרדכי : אשר שבו • משמע שבאו שם מארצם בשבי נשבו משמע שהם בארץ אויביהם נשבו כההוא דחנניה מישאל ועזריה : ה"ג עוד לעצבים מה לי כו' • ופסוק הוא בהושע סי' י"ד : ה"ג אני עוניתי לו לא כו' • ועיין לעיל בפסוק קורות בתינו : לא אמרנו שירה • בתמיה : בספק • אבדון ח"ו שנגזר עליהם כליה מלמעלה אלא שתשובת מרדכי הפכה לטובה : על שעבדו גר' • ופירושו שחזרו לסורם הרע : על שאכלו גר' : אמרו לו והלא כו' גר' : והגה את מכתן כו' • עיין באיכה רבה בפסוק כי לא ענה מלבו ופסוק כי לא יזנח : ה"ג עם הקב"ה בסיני פעלו שנאמר כי לא כו' : חבי • לשון הביון וסתר כלומר שיתחבאו ויברחו להם : ומה את בעי כו' • מה אתה רוצה שיאמרו הצלם הזה שהשתחוו לי כל האומות כי לא ירגישו שאין שם מישראל ויסברו שאף הם השתחוו ואין זה קידוש השם ואמר להם יחזקאל ומה אתם אומרים שתעשו אמרו לו רוצים אנו שנתן בו פגם באותו צלם שנהיה שם ולא נשתחוה לו בשביל שיאמרו האומות הצלם הזה כל האומות השתחוו לו חוץ מישראל : והילל • לשון יללה וקינה : בין מציל כו' • הן לא קדייק או הן או לא : ה"ג בין לא מציל ידיע כו' : מן דנפקין כו' •

יפה קול

כשנים קדמוניות שהיו להוטים אחריה • ומ"ש אמר הקב"ה כל מי שהוא יכול לעמוד בזנות כו' פי' כיון שלא נברא היצה"ר אלא ליתן שכר לכובשים אותו ועכשיו יראה שנפסד שכר זה מהצדיקים לכן אומר שהכובש יצר הזנות יש לו שכר כאלו כבש ב' [והטעם בזה אולי ע"פ מה דאמרינן בסנהדרין ס"ג ע"ב א"ר יהודה אמר רב יודעין היו ישראל בעבודת כוכבים שאין בה ממש ולא עבדו אלא להתיר להם עריות בפרהסיא • ולכן הכובש את יצרו מזנות נחשב לו כאלו כבש ג"כ את יצרו מעבודת כוכבים אשר בער בהם רק להתיר להם עריות] : ר' בנייה אומר אלו מרדכי ואסתר • כי בימיהם קבלו את התורה מרצון טוב תחת אשר בסיני קבלו בשביל שכפו עליהם הר כגיגית וכמ"ש רז"ל בפ' ר' עקיבא קימו וקבלו קבלו ברצון מה שנתנה להם בסיני • ובמגילה אמרינן קימו למעלה מה שקבלו למטה ס"ל לר' בנייה דהיינו עקירת יצה"ר של עבודת כוכבים דכל הכופר בה כאלו מודה בכל התורה כולה • ולרבנן הוא מן וזכרו פליטיכם וכמו שדרשו לקמן : כתיב וזכרו פליטיכם וגו' וס"ד אשר נשברתי את לבם הזונה אשר סר מעלי ופירושו שעקרתי יצרם הרע מעבודת כוכבים אשר הסיר אותם מעלי : אמר הקב"ה לישראל אפרים וגו' • פי' אפרים מתפאר כי מה לי עוד לעצבים כאלו הם בעצמם בעטו בהו ולא יבינו כי אני עוניתי • אנכי כפפתי את יצרם : א"ב למה באו ישראל בספק כו' • פי' אם בימי חמו"ע נעקר יצר הרע הזה במה חטאו ישראל בימי המן כי באו בסכנה דהא בודאי לא עבדו אז עבודת כוכבים ומשני דרבנן אמרי כי אעפ"י שיצרם לא הטיאם מ"מ פלחו לצלם של נבוכדנאצר ברצונם והעון הזה היה די להם לנערם

קול

ולהדאיכם בימי המן ורשב"י אומר טעם אחר : והלא כל ישראל ערבין ורבנן לא ס"ל האי טעמא וכמ"ש בפסוק אל גנת אגוז דבשאר עבירות איהו בדיניה ורשעים דמשפחתו בדין התמור ורשעים דעלמא בדין הקל וצדיקי דהכא והכא פטירי כמו דאיתא במסכת שבועות • ועוד דבשאר שאר עבירות אין בידן למחות ולא שייך ערבות • אבל רשב"י פליג אהסיא וס"ל דכל ישראל ערבין בכ"מ : בכל לבם אלא מיראה לכן לא הביא הקב"ה הצרה עליהם בכל לבו אלא להפחידם שישובו וכמו שמביא את הפסוק כי לא ענה מלבו • וכ"ה בפ"ק דמגילה הם לא עשו אלא לפנים אף הקב"ה לא עשה אלא לפנים ע"ש : נסגוד ליה או לא • אע"ג דכללא רבא הוא שעל העון הזה יהרג ואל יעבור ועי' בתוס' פסחים פ' מקום שנהגו על דברי רז"ל מה ראו חמו"ע שמסרו נפשן לתוך כבשן האש ופירש"י ולא דרשו וחי בהם ולא שימות בהם • שתירוצם לא שייך פה במדרש • ואולי חפצו לקדש את ה' גם אם היה אפשר להם להשמט • ומאגדה זו מוכח כדעת הפוסקים דאפילו במקום שאין אדם מחויב למסור נפשו אם חפץ למסור נפשו כדי לקדש את ה' רשאי ולא הוי מתחייב בנפשו : לאחר שבאו אל יחזקאל כו' • אע"ג דפשטיה דקרא משמע דלכלהו כי הדדי אמרינהו ופה נראה כי בשתי פעמים אמרו לו מתחלה אמרו לא חשחין אנחנא ואח פטרם והלכו לדרוש ליחזקאל ושוב חזרו ושנו אותו וכן לא ידע כו' ומנא להם לרז"ל הא • ועוד למה בפעם הראשונה לא כעס כמו בפעם השניה • משום דק"ל שדבריהם כסותרין זה את זה דמדקאמר לא חשחין אנחנא משמע שאינן צריכין להשיב על דבריו ושוב משיבין על כל דבריו • ולכן מפרשי כי מעיקרא אמרי

זאת אדרש לבית ישראל · אלא שביק להון ולא תימר להון מידי · אשבוק להון מהלכין על תומם הה"ד (משלי י׳) הולך בתום ילך בטח וגו׳ · מה עשו (יא) הלכו ופזרו עצמן בין האוכלוסין והוון אמרין והן לא מציל ידיע ליהוא לך · הדא היא דברייתא משתבעין ואמרין במאן דאקים עלמא על תלתא עמודים · אית דאמרי אברהם יצחק ויעקב אינון (יב) ואית דאמרין אלו הן חנניה מישאל ועזריה · זאת קומתך דמתה לתמר · מה תמר נגזרה עליה שריפה ולא נשרפה · אף אלו נגזר עליהם שריפה ולא נשרפו · כיצד נעשה להם האור · רבי אלעזר ור׳ שמואל בר נחמיה · רבי אלעזר אמר (יג) כמין טלנס · ורבי שמואל אמר (יד) כמין אוקיי :

א [פ] **אמרתי** אעלה בתמר · אמרתי שאני מתעלה בכל האומה כולה ולא נתעליתי אלא בכם · אוחזה בסנסניו · בסנסנייה הדא תמרתא כדלא עבדה כלום לא פחיתא דהיא עבדה (א) מן תלת אילנין אלבנין · אבון בר חסדי אמר באתרין צווחין לאלבנייה סנסנייה הה"ד (דניאל ג׳) באדין גבריא אלך כפיתו בסרבליהון · ר׳ יודן ורבי הונא ר׳ יודן אמר בגוליהון · ור׳ הונא אמר במוקסיהון · (ה) א א"ר אבדימי דמן חיפה (שלשה) [ששה] נסים נעשו באותו היום · צף הכבשן · ונפרץ הכבשן · ונשרפו ד׳ מלכיות · ונעשה נבוכדנצר (ב) אימוס שירוף · והפילה הרוח את הצלם והחיה יחזקאל המתים בבקעת דורא · צף הכבשן מניין · א"ר יצחק מן הדא קרא (דניאל ג׳) אדין נבוכדנצר מלכא תוה וקם בהתבהלה ענה ואמר וגו׳ הא אנה חזה גברין ארבעה שרין מהלכין בגו נורא וגו׳ ורוה די רביעאה דמה לבר אלהין · רבי פנחס בשם רבי ראובן אמר באותה שעה ירד מיכאל המלאך וסטרו על פיו · א"ל אי רשע לחה סרוחה בר אית ליה · חזור ויתיב מילך · חזר ויתיב מילוי (שם) ענה נבוכדנצר ואמר בריך אלההון די שלח בריה אין כתיב כאן · אלא די שלח מלאכה ושזיב לעבדוהי די התרחצו עלוהי · א"ר ראובן (ג) פריטון משלו היו · נפרץ הכבשן מניין · דכתיב (שם) באדין קרב נבוכדנצר לתרע אתון נור יקדתא ענה ואמר שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי די אלהא (ד) עלאה פרקו ואתו אין כתיב כאן · אלא פוקו ואתו · מכאן שנפרץ הכבשן · נשרפו ארבעה מלכיות מניין · א"ר יצחק דכתיב (שם) שלח למכנש לאחשדרפניא סגניא ופחותא אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא · אדרגזריא איפרכיא · גדבריא איסטרטטיא · דתבריא איסכלוסקוקי · הוא קורא להם דתבריא (ה) שהם שוברים את הדברים · תפתיא · (ו) מימרם · ולמה הוא קוראן כן תפתיא שמפתין יצר הרע על זנות · אין לי אלא אלו · מניין לרבות דוכסין ואנדיקין וההגמונין · ת"ל (שם) וכל שלטוני מדינתא · אין לי אלא אלו בירידתן · בעלייתן מניין · דכתיב (שם) ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא ודברי מלכא · אחשדרפניא · רבי אחא ורבנן רבי אחא אמר אלו הארכונות שהן (ז) נחשדין ופונין דין לכל צד · ורבנן אמרי שמחדדין פנים ופונים דין · סגניא סכולוסטיקי · ופחותא קתאליקי · (ח) והדברי מלכא קשיש ואיסטרולוגיסי · חזין לגובריא אלך · ונעשה נבוכדנצר אימוס שירוף מניין · א"ר יצחק מן הדא דהוא אמרה בפומיה (שם) אתיא

מסורת המדרש א סנהדרין דף צ"ג · תנחומא סדר נח סימן י׳ · ותנחומא סדר צו סימן ב׳ · מדרש תהלים מזמור כ"ב ילקוט דניאל רמז תל"ף ס׳ :

חדושי הרד"ל

הפסקא : (יא) הלכו ופזרו עצמן בין האוכלוסין · ת"כ סוף פרשת אחרי מות פי"ג שכל האוכלוסין היו בטוחין על פניהם משתחוים והם עומדים כתמרים כמ"ש זאת קומתך דמתה לתמר והיינו נמי דקרי להם להן בהם עמודים שהיו נראים אז כעמודים בכל המון עם רב : (יב) ואית דאמרין חנניה מישאל ועזריה · שוח"ט מזמור א׳ וע"ל פ"ח פ"ז : (יג) כמין טלנס · אפשר צ"ל כמין טנדס שפירושו אהל כך עגבה כאש עליהם מלמעלה כאהל והן בתוכו : (יד) כמין אוקיי · במ"ע ערך אוקי פי׳ אוגי בגימ"ל הוא אור מזהיר ולדעתי עיקר הפי׳ הוא מענין אקי שהביא הערוך מהפסיקתא ופירשו שמפנים דרך לפני המלך וקורין לפניו אוקי פירוש התרחקו · כן כאן היה האש מתרחק ומפנה דרך לפניהם בכל מקום שהיו מהלכים בו :

(א) מן תלת אלבנין כו׳ · כ"ה בבמ"ר רפ"ג וכצ"ל : (ב) אימוס שירוף · עמ"כ · ובמוסף ערוך גרס אמקפירום ופירושו בל׳ גריקו"ם חצי שרוף (ובשוח"ט מזמור כ"ב הגי׳ אמבירוס וט"ס הוא) : (ג) פריטין · במדרש שמואל הגי׳ אפירטים והוא בלשון לועז"ו אפריטא עבד השופטים : (ד) עילאה פקו ואתו אין כתיב כאן כו׳ כצ"ל : (ה) שהם שוברים את הדברים · עמ"כ וי"ל כמו סוברים פי׳ מבינים הדברים דאסכלוסטיקא פירושו הלומדים חכמה בבתי הספר (וכ"כ במ"ע ערך אסכולי) ולכן הם מבינים דבר : (ו) מימרם כו׳ · שמפתן יצה"ר על זנות · אפשר הוא כמו מיומס שהם לצים שבבתי טרטיאות שמתלבשים בפרצופת כמ"ש בערוך והם היו מדברים דברי ליצנות בטיאטורום המפתים לזנות בימי כ"נ : (ז) נחשדין · עמ"כ ואפשר גרסי׳ נשחדין ומפני שבמלת אחשדרפניא אותיות חשד כסדרן כתבו המעתיקים נחשדין : (ח) והדברי מלכא קשישא איסטרלוגוסי · לומר שהדברי מלכא אינו מין אומה כפ"ע שא"כ לא נשרפו רק ג׳ · אלא הן הזקנים ואוזי כוכבים שהיו לפני המלך (ועמ"כ לעיל ד"ה ונשרפו ד׳ מלכיות) והדברי כמו

חדושי הרש"ש

(א) אמר רב אבדימי דמן חיפה ששה נסים כצ"ל · וכ"ה בחלק צ"ב ב׳ ובתנחומא פ׳ נח סימן י׳ :

מתנות כהונה

שפילתו מאגל יחזקאל : **אלא שביק כו׳** · הנח אותם ולא תאמר להם שאומה שאניח אותם שילכו לפי תומם ולא יסמכו על הבטחתי כדי להגדיל שכרם : **הדא היא דברייתא כו׳** · זהו שהבריות נשבעים ואומרים אנכי נשבע במי שמקיים העולם על ג׳ עמודים וזהו הקב"ה שהעמיד קיומו של עולם על ג׳ צדיקים כדמפרש ואזיל : **מה תמר** · כלתו של יהודה : **ולא נשרפו** כיצד גרסי׳ : **כמין אוקיי** · כמין בריכה של מים גדליתא במסכת עירובין אוקי ומזה הוא לשון ים אוקינוס ואולי טלנס גם הוא כה"ג ובקשתיו ולא מצאתיו :

אמרתי אעלה בתמר : בכל האומה גר׳ : **אלא בכם** · בחנניה מישאל ועזריה : ה"ג לא פחיתא דהיא עבדא כו׳ · ופי׳ אילן תמר זה אע"פ שאינו עושה פירות של כלום בכל מקום אינו פוחת מלעשות ג׳ אילנות ממין הנקרא אלבניין ועיין בערוך ערך לבן : **באתרין כו׳** · במקומינו קורין לאלבניין סנסנים : **בגוליהן גרסי׳** · וה"ג בב"ר פ׳ ל"ו באסתר בפסוק ותאן המלכה : **במוקסיהן גר׳** · ופי׳ הערוך שהם בגדים וכן מפרש בפ׳ חלק: **צף הכבשן** · פרש"י בפ׳ חלק שדרך הכבשן להיות משוקע בארץ וכאן הוגבה ע"ג הקרקע כדי שיראוהו הכל וכן הוא בילקוט בפסוק אני פי מלך שמור ובתנחומא פי׳ נח ובס׳ רבינו בחיי : **נפרץ כו׳** · פרש"י נפלו קצת כותליו ולקמן יליף ליה : **ונשרפו ד׳ מלכיות** · שבתחלה מונה שבעה ובעלייתם אינו מונה רק ג׳ הרי שנשרפו ד׳ מהם והדברי מלכא הוא כמו וכל שלטוני כו׳ דכתיב בריפא והמה כל השלטונים בכלל וכן מצינו בילקוט דניאל בפי׳ וז"ל ז׳ מיני שרים נכתבו בתחלה ובסוף לא נכתבו אלא ג׳ ובתנחומא בפ׳ צו גרסינן וז"ל ואלא האש שרפה אלי האומות כו׳ עד מתחלה שמונה אומות היו שנ׳ באדין מתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא אדגזריא דתבריא תפתיא וכל שלטוני גו׳ הרי שמנה אומות וכשנתכנסו לראות חנניה וחביריו אין כתיב שם אלא ד׳ אומות ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא והיכן ד׳ אומות אלא קטל המון שביבא דנורא עכ"ל וזה תימה גדולה שבספרין היה כתוב בפסוקים הראשונים הדברי דמלכא ובספרים שלפנינו אין בהם גם אחד שכתיב הדברי דמלכא כי אם לבסוף : **אימוק סירוס** · כמה חילוקי גירסות מצאתי פה ועיין בערוך ערך שר ובפרש"י בפ׳ חלק ובתנחומא בפ׳ נח אכן גירס׳ אימוק סירום לא מצאתי באחת מהנה גם משמעות פירושו לא נתבאר לי ונראה שצ"ל אימוס שירוף ופי׳ נעשה חציו שרוף בשם אימוס פירושו חציה וכן הוא בירושלמי דברכות בפרק אלו דברים רבנן אמרי המישו חציו תנור וחציו שום וכן במסכת מעשרות הרמונים משימשו ומשיחלקו כד"א אהינו המשו את לבבינו · וכך למדתי מהתנחומא בפ׳ נו דגרס התם וז"ל אף נבוכדנצר הרשע נשרף בהם ונעשה אימת שירוף עליו ולמה לא נשרף בהם כלו אמר הקדוש ברוך הוא הניחו רשע זה חציו כדי שידע על מי גדף עכ"ל ואף על פי דהתם כתיב אימת ודאי שצ"ל אימס וטוב עין יראה לעינים : **מן הדין קרא** · י"ל דמשמע מיניה שהוגבה הכבשן דאל"כ היאך ראה אותם אכן ע"פ גירסת התנחומא ובילקוט קהלת ורבינו בחיי בפ׳ נח נראה דדייק מסיפיה דקרא דכתיב פקו ואתו ולא אמר פקו משמע שהכבשן היה צף למעלה ולא היו צריכים לעלות וכן הוא בספרים הנ"ל בהדיא ולקמן דרש הכי משלו היו פוקו אתו כוקו ואתו אין כתיב כאן אלא פוקו ואתו מכאן שנף הכבשן נשרף כולו עד חציו פוקו ואתו אין כתיב כאן אלא פקו ואתו מכאן שנפרץ הכבשן ודייק מדכתיב פקו חסר וי"ו משמע שלא יצאו שלשתן בפתח א׳ אלא כל א׳ וא׳ יצא בפרצה בפני עצמו וגירסא הספר שלפנינו קשה ליישבה וראיתי בספר רבינו בחיי בפ׳ נח מפרש מאמר זה והרואה יראה שנפל שם טעות ועיין שם : **וסטרו** · עיין בשמות רבה פרשה ב׳ : **בר אית ליה** · גרסינן בתמיה : **ויתיב מילך** · שוב והחזר דבריך : הכי גרסינן התרחיצו עלוהי אמר כו׳ : **פריטון משלו היו** · הוא דרך משל כלומר משלו ומכיסו היה צריך לחזור ולשלמו כלומר הפה שאמר ונוה להשליכם לאש על דבר שלא השתחוו לעבודת כוכבים שלו חזר והודה שה׳ יה׳ הציל אותם : ה"ג אמר ר׳ יצחק דכתיב שלח למכנש לאחשדרפניא סגניא ופחותא אדרגזריא גו׳ : **איסטרטטיא כו׳** · מיני שלטונות הן ושלשה הראשונים מפרשם לקמן ואולי שבלבול טעות סופר הוא יש כאן וצריך לכתבן פה : **איסכולוסקוקי** · חכמי בית מדרש בלשון יון בית המדרש סכולי : **שהם שוברים כו׳** · סוברים ומעוותים הכתובים כרצונם ודעתם הסרוחה : ה"ג מדינתא אין לי אלא אלו בירידתן · פי׳ לא נמנו אומות הללו אלו בירידתן לכבשן כלומר בראש הענין : נראה דה"ג בעלייתן כתיב כו׳ · ופי׳ אבל בעלייתן כתיב ומתכנשין כו׳ ואינו מונה רק קצתם וגירסת הספר י"ל מניין שלא היו בעלייתם אלא שלש דכתיב כו׳ : ה"ג ופחותא והדברי מלכא אחשדרפניא הארכונות · שרים הממונים לעשות משפט : **נחשדין כו׳** · דרש אחשדרפניא נוטריקון נחשדין ופונין דין כלומר נוטלין שחד ומטין הדין : ה"ג מן הדא דהוא אמרה כו׳ · כלומר כזה שאמרה בפי עצמו : ה"ג

די

פירוש מהרז"ו

י"ז משמע שבטחו בהש"י שיצילם בוודאי ובפסוק י"ח אמרו והן לא והם ב׳ כתובים מכחישים ע"כ דורש ומכריע כאן קודם שהשיב להם יחזקאל וכאן אחר שהשיב : עוד זאת אדרש · והם כ׳ אמר אי אני אם אדרש אלא בפניהם וקודם שנתנו נפשם לא רצה להבטיחם אך שלא בפניהם אחר שנתנו נפשם עוד זאת אדרש : ופזרו עצמן · זה צ"ע מנין לו שלפי פשט הכתוב משמע שאמר כן בפני נ"כ אולי דעת חז"ל שעוגם קאתון נורא הוא על שלא יפלו ויסגדו אך על ההעזה לומר לו כן בפניו בוודאי היה מייסר אותם תחלה ביסורים קשים ומכריחם שישתחוו ע"כ בהכרח לומר שאמרו שלא בפניו : כמין טלנס כו׳ כמין אוקיי · לא מצאתי פירושם לא בערוך ולא במ"ע ופ"ע :

א **שאני** מתעלה בכל האומה · עי׳ תנחומא פרשת נח סי׳ יו"ד ב"ר פל"ט סי׳ ג׳ · שמ"ר פרשה י"ח סי׳ ה׳ באריכות : הוא אנא חזי · ואיך ראה בביתו הלא הכבשן עמוק וכמ"ש למיו גו אתון נורא אלא שצף למעלה וראה : ר׳ פנחס בשם ר׳ ראובן · עיין לעיל פסוק עד שהמלך במסבו : ירד מיכאל · שמ"ר פרשה כ׳ סימן יו"ד הגי׳ מסרו למלאך השטן וכו׳ : פוקו ואתו · והרי הכבשן בעומק בארץ ואין בו פתח רק מלמעלה נותנים בתוכו והיל"ל עלו ואתו אף שצף הכבשן מלמטה ועלה הרי עלה עם הכותלים וכבשן אין לו פתחים ובהכרח שנפרץ כותלי הכבשן ועי׳ תנחומא נח סי׳ יו"ד בא"ה והיו יכולים לצאת : שלח למכנש לאחשדרפניא · והושב כאן שבע מיני ממשלות כשנוה שיבואו בפסוק ב׳ וכן כשבאו חושב ג"כ הז׳ הנ"ל ואחר שעלו מן הכבשן בפסוק כ"ז אינו חושב מז׳ הנ"ל אלא ג׳ והיכן הם עוד ד׳ אלא שנשרפו : אדרגזריא אפרכיא · הדבר נראה לעינים שמ"ש בסמוך אחשדרפניא ר׳ אחא ורבנן עד קאטליקו מקום מאמר זה הוא כאן קודם אדרגזריא ויבא המאמר כסדר שבא לפרש השבעה מיני שררות והתחיל בסדר הפסוק אחשדרפניא סגניא ופחותא אדרגזריא וכו׳ שדורש השמות לפי מעשיהם ע"פ מדת ממעל ולפי מה שידעו ביחוסם ושמותם שנקראו כן בעולם : אין לי בירידתן בעליתן מנין · דעת המדרש להוכיח שאחר שהושלכו וירדו לכבשן האש נשרפו ד׳ מהז׳ ממשלות שהשב

יפה קול

אמרין לא תבחין אנהגא וכו׳ שאין אנו צריכין להשיב על מה שאמרת שנשתחוה לצלמך מאחר שאנו בטוחים באלהינו ולכן לא קצף עליהם נבוכדנצר כי ירא פן יסיה לתפלה כי הקב"ה יעשה להם נס · אבל כשובם מיחזקאל ואמרו בין אם יציל ובין אם לא יציל לכן קצף עליהם למה יעברו על דבריו אחר שיכול להיות שהם ימותו : הה"ד הולך בתום · פי׳ אם הולך בתומו אפילו אם לא יעשו לו נס ישמור את דברי ה׳ ילך בטח וינצל אבל מעקש דרכיו שההולך ע"מ שיעשו לו נס אין עושין לו נס כענין הרן דאיתא בב"ר פל"ח : ופזרו עצמן בין האוכלוסין · כדי שיודע הדבר ברבים ויקדשו את שם ה׳ בפרהסיא :

אמרתי שאני מתעלה בכל האומה · בפרק חלק איתא הכי אמרתי אעלה בתמר אלו ישראל ועכשיו לא עלה בידי אלא סנסן אחד של חמו"ע ועי"ש בפי׳ רש"י : מן תלת אילנין אלבנין · אלבנין הוא חשוכין וזה ענפים גדולים · וזה דמיון לחמו"ע · ולע"ג דדניאל נמי הוי אז אבל מכיון שלא נתקדש עדנה שם שמים על ידו לא חשיב ליה כהני · ומייתי דהיו חשוכין מדכתיב גביהם כפיתו בסרבליהון אשר הם בגדים חשובים ונתכסו בהם אפי׳ באותו שעה משום דאפי׳ בשעת הסכנה אל ישנה אדם עצמו מן הרבנות כדאיתא בפרק חלק : ששה נס ם כצ"ל : אימוקסרוס · זה שם מהלה : מהלכין בגו נורא · וכיון דלא אמר בגו אתון נורא משמע דלא היה עוד שם כבשן עליו · א"כ מדקאמר חזה גוברין כו׳ ואם היה הכבשן כמו לפני זה א"א היה נראותם : בר אית ליה · ומה דכתיב בניס אתם לה׳ אלהיכם זה דרך חבה · וה׳ הכוהן לבכות ידע כי נבוכדנצר לא אמר דרך חבה : פריטין משלו היו · פריטין הוא שלטונים ופי׳ דשליטת המו"ע היתה על המלאכים · דכיון דהם שלוחים להצילם נמצא דהם עושים עבודתם וכן אמרינן בחלק בענין זה גדולים צדיקים ממלאכי השרת: פקו ואתו אין כתיב כאן כצ"ל · ופי׳ כי אם לא היה נפרץ הכבשן היה להם לעלות למעלה על הכבשן ולצאת : תפתיא מימרם · זה ספרי המירום שנזכרים בסוף מסכת ידים ואמר שמפתים יצה"ר של זנות כי אלו שם מוכיחים לעם בהכמתם להתלים כח יצה"ר של זנות וכיוצא מהתאוות שהאדם נמשך אחר הס׳ [הספרים האלה חבר איש יוני האמער והמה מספורי התלילים במליצה נפלאה ואולי נקרא תפתית בשביל פתעם או פיות בעברית על לשון למודים] : שהן נחשדין ליקח שוחד ופונים בשביל זה הדין לכל צד : קתאליקי הממונה על האוצרות·וקשישי ואיסטריקוגים הם חוזים בכוכבים המודיעים העתידות למלכם כידוע מלפנים :

שפתותיכן

ידי משה

פריטון משלו היו · עיין במ"כ ובמדרש שמואל הגי׳ הוא אפריטום פי׳ שליח מיוחד משלו היה פי׳ משל הקב"ה היה עכ"ל וכתב שם עוד וז"ל אבל במדרש חזית ראיתי הגי׳ פריטין משלי היו לשון רבים משמע דקאי על חמ"ו וכ"כ שאין לנו לקיים אלא גי׳ הספר ור׳ ראובן בא לאמת דבריו שלא יקשה לך איך טעה

ותמהיא די עבד עמי אלהא עילאה שפר (ט) קדמי להחויה · למי עבד
בגופי עבד · הפילה הרוח את הצלם מניין · א"ר יצחק מן הדא קרא
(ישעיה מ"ו) כרע בל קורס נבו · החיה יחזקאל את המתים מניין · א"ר יצחק
מן הדא קרא (יחזקאל ל"ז) (י) מארבע רוחות באי הרוח · א א"ר פנחס אותה
הרוח שהפילה את הצלם · הרוח ההוא החיה המתים · א"ר אלעזר אותו
היום (יא) שבת ויום הכפורים היה · ורבנן אומרים כמה הוה נבוכדנצר
מפתהו לדניאל ואומר לו לית את סגיד (יב) לצלמא דרידא ליה ואית ליה
ממשא · אמר ליה תא חמי מהו עביד · ואת מן גרמך את סגיד ליה ·
מה עשה אותו רשע (יג) נטל ציצו של כהן גדול ונתנו לתוך פיו · וכינס
כל זני זמרא והוו מקלסין קדמוהי והוא אומר אנכי ה' אלהיך · כיון דחמא
דניאל כן אמר ליה לית את יהיב לי רשותא למיסק ולמנשק הדין צלמא
דידך על פומיה · אמר ליה ולמה על פומיה · אמר ליה דהוא טעים
משתעי · מיד נתן לו רשות וסלק מיסלק · אישתבע לציצא ואמר ליה
בשר ודם אני ושלוחו של הקב"ה אני אלא הזהר שלא יתחלל בך שם
שמים וגוזר אני עליך שתבא אחרי · בא לנשקו והוציא בלעו מתוך פיו ·
מן דנחת מתכנשין כל זני זמרא והוו מקלסין קדמוהי ולא הוה עביד
כלום · באותה שעה הפיל הרוח את הצלם · כיון שראו אומות העולם
נסים וגבורות שעשה הקב"ה עם חנניה וחבריו · הוו נסבין ית טעותהון
ומתברין יתהון · ועבדין יתהון זוגין פעמונין ותלן יתהון בכלביהון
ובחמוריהון · והוו מקרקשין בהון ואמרון אתון חמון למה הוינן סגדין ·
לקיים מה שנא' כרע בל קרס נבו היו עצביהם (יד) לחיה ולבהמה · ויהיו
נא שדיך כאשכלות הגפן · זה פרץ וזרח · מה פרץ וזרח נגזרה עליהם
שריפה ולא נשרפו · אף אלו נגזרה עליהם שריפה ולא נשרפו · וריח אפך
כתפוחים · אמר רבי אלעזר מאחר שכתב בהן (דניאל ג') וריח נור לא
עדת בהון · ואת אמר וריח אפך כתפוחים · ולמה היה דומה ריחן לריח
שדה של תפוחים :

א [י] וחכך כיין הטוב · אמר רבי יוחנן באותה שעה קרא הקב"ה
למלאכי השרת כולן ואמר להם רדו ונשקו שפתותיהן של
אבותיהם של אלו · שכשם שפעלו הם לפני באש · כך פעלו לפני בניהם
באש · ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון באותה שעה קרא הקב"ה
למלאכי השרת ואמר להם רדו נשקו שפתותיהן של אלו · שאילולי אלו
לא קבלו תורתי ומלכותי בסיני הייתי נעשה בעל דבב לאלו שהם ישנים
במערת המכפלה · דובב שפתי ישנים · א"ר יוחנן בן תורתה ב אע"פ
שמת שפתותיו רוחשות עליו בקבר · מאי טעמא דובב שפתי ישנים ·
שמואל אמר (א) ככומר זה של ענבים שהוא זב מאיליו · ר' חנינא בר פפא
ור' סימון · חד אמר כהדין דשתי קונדיטון · וחד אמר כהדין דשתי חמר
עתיק אע"ג דהוא שתי ליה טעמא וריחא בפומיה :

א [יא] אני לדודי ועלי תשוקתו · ג' שוקין הן · אין שוקן של ישראל
אלא באביהם שבשמים · שנאמר אני לדודי ועלי תשוקתו ·
אין שוקה של אשה אלא בבעלה שנא' (בראשית ג') ואל אישך תשוקתך ·
אין שוקו של יצר הרע אלא בקין וחבורתו · שנא' (שם ד') ואליך תשוקתו ·
ר' יהושע בשם ר' אחא אין שוקן של גשמים אלא בארץ · שנאמר
(תהלים ס"ה) פקדת הארץ ותשוקקה רבת תעשרנה · אם זכיתם תעשירנה
ואם לא תעשרנה · שתעשה לכם אחד מעשרה · ד"א ועלי תשוקתו ·
תשים אנו · אע"פ שאנו תשים · אנו (א) מצפים ומקוים לישועתו של
הקב"ה בכל יום ויום · (ב) ומיחדים שמו שתי פעמים ואומרים שמע
ישראל ה' אלהינו ה' אחד :

א [יב] לכה דודי נצא השדה · רוח הקדש צווחת ואומרת נצא ונטייל
בדימוסין של עולם · נלינה בכפרים בכופרים בו · אלו כרכי
אומות העולם שכפרו בהקב"ה · א"ר אבא בר כהנא (א) אעפ"כ לשעה :

א [יג] נשכימה לכרמים אלו ישראל · שנא' (ישעיה ה') כי כרם ה'
צבאות בית ישראל · נראה (א) אם פרחה הגפן · זו

מסורת המדרש א ע' סנהדרין דף צ"ב · וע' ילקוט דניאל רמז תל"ף ס"ב : ב יבמות דף צ"ו · סנהדרין דף צ' · ירושלמי ברכות פ"ב ירושלמי שקלים פ"ט · פסיקתא רבתי פ' ב' · ילקוט כאן רמז תתקצ"ב :

חדושי הרד"ל

סורי שמים (ישעיה מ"ז) או הוא מענין מתכולות עי' מ"ע ערך דבר ו' · ולכן כשתמה נ"כ וקם בהתבהלה כשראה מהלכין גו נורא כתיב עני ואמר להדברוסי ולא לשרים אחרים כי הן חוזי הכוכבים וחכמי התכולות וידעו סבת הנלתם : (ט) קדמי להחויא עמי עבד בגופו כצ"ל כו' : (י) מארבע הרוחות בואי הרוח ואיזה רוח (כפי' המ"כ דמן ה' דהרוח דרש) א"ר פנחס כצ"ל : (יא) שבת ויום הכפורים היה · זה שהיה יוה"כ יש לאסמוכיה לפי מ"ש כאן לעיל שמ"ש ביחזקאל (ל"ו) עוד זאת אדרש לבית ישראל נאמר באותו יום על חנניה מישאל ועזריה (ומה שאח"ז כתוב שם נבואה דתחיית המתים כמ"ש כאן דבאותו היום היה) ונאמר שם בתחלת הפרשה כה אמר ה' אלהים ביום טהרו אתכם מכל עונותיכם · דמדריש ביום ההוא יום טהרה וכפרת עונות היה והיינו יום הכפורים שנאמר בו לפני ה' תטהרו · והא דבשבת היה אולי י"ל ממ"ש גבריא אלך כפיתו בסרבליהון פטישהון וכרבלתהון ולבושיהון ואמרו בסנהדרין (צ"ב) על זה שלא ישנה אדם עצמו מן הרבנות ע"ש בפירש"י וכאן דס"ל בשבת היה והיו לבושין בגדי שבת והע"ג דביוה"כ בלא שבת נמי אמרו בשבת (קט"ז) כבדתו בכסות נקיה · אפשר נקיה לחודיה אמרו וכמ"ש בפדר"א נקיים כמלאכי השרת ולא בגדי שבת ממש) : (יב) לצלמא דרודא א"ל · (דניאל גנ"ב) ואית ליה ממשא כצ"ל · ואפשר שצ"ל לצלמא דרוחא ליה ואית ליה ממשא כו' : (יג) נטל ציצו כו' · וזכר תרומה (קע"ה) ע"ש ובת"ז (תס"ו ק') : (יד) לחיה ולבהמה · לחיה זה כלב שהוא מין חיה כדתנן פ"ח דכלאים לרבנן · ולבהמה זה חמורים

(א) ככומר זה של ענבים כו' · ירושלמי שקלים פ"ב :

(א) מצפים ומקוים לישועתו כו' כל היום · זהו שקבעו בתפילת י"ח כי לישועתך קוינו כל היום (כ"ה בנוסחא הנכונה · והאומרים כל היום נראה כמעיד עדות שקר בעצמו) וכע"ש (בשבת ל"א) ששואלין בעת הדין צפית לישועה : (ב) ומיחדים שמו ב"פ ואומרים כו' · נראה שזהו ד"א על ועלי תשוקתו ודרש ועלי אני מקבל אהבתי דהיינו יחודו וכמו שקבעו (במטבע קדושה) פעמים באהבה שמע אומרים :

(א) אעפ"כ לשעה · שקראו בלשון לינה בעלמא לפי שעה ועוד נשכימה לכרמים · ועי' (בעירובין דף כ"א ע"ב):

(א) אם פרחה הגפן זו קריאת שמע · שמיד שפרחה הגפן אנו ישראל היינו תינוק היודע לדבר (וכלשון

פירוש מהרז"ו

שחשב בפסוק ג' ג' ואח"כ כשחושבים בפסוק כ"ז בעלייתן מכבשן אינו חושב אלא ג' מהם וכצ"ל אלו בירידתן אבל בעלייתן מהו אומר ומתכנשין אחשדרפניא וסיגניא ופחוותא וחסר (ד' מהממויים בפסוק ב' ג' (ומ"ש בפסוק כ"ז והדברי מלכא יתכן דהיינו גדבריא שבפסוק ב' ג' לפי הפשט) וכ"ה בהדיא שמ"ר פרשה י"ח בסי' ד' · וי"א ד' אומות מתו שם בראשונה כשירדו כתיב באדין מתכנשין אחשדרפניא (וחושב שם ז' אומות) וכאן כשעלו באחרונה חסרו ד' ועי' מ"כ : אתיא ותמהיא · דניאל סוף ג' בפרשה של הצלת חמו"ע מכבשן האש ועז"א די עבד עמי : כרע בל · והיינו כמ"ש כ"פ זאת קומתך שבימי חמו"ע נכפף יצרה של עבודת כוכבים ועז"א היו עצביהם לחיה ולבהמה וגו' ובפסוק הקודם בה' יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל היינו בנס של חמו"ע וכמ"ש בסוף דרשת הפסוק : מארבע הרוחות בואי הרוח · ופתי בהרוגים האלו ויחיו · ודורש סמוכים שבפרשה הקודמת כתוב עוד זאת אדרש לבית ישראל שדרש בפסוק הקודם על הצלת חמו"ע מכבשן האש : אותה הרוח שהפילה · לכאורה היל"ל בהיפך שהרי אלא תה"מ מפורש שהיה ע"י הרוח ואבל הצלם אינו מפורש והיל"ל הרוח שהחיה המתים אותו הרוח שהפיל הצלם ותלה תניא בדלא תניא : שבת ויוה"כ · צ"ע מנין לו ואולי סמך על פסוק בישעיה כ"ט כ"ב כ"ג לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו וידעו תועי רוח בינה שנדרשו פסוקים אלו על חמו"ע שמסרו עצמם על קדושת שמו יתברך והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו היינו קדושות כפולות קדושת שבת ויוה"כ וידעו תועי רוח בינה שמאסו בעבודת כוכבים כמ"ש בסוף הדרשה ורומז במ"ש לא עתה פניו יחורו אבל יחורו ויתלבנו העונות ביוה"כ : והוציא בלעו מתוך פיו · כוונתו לפסוק ירמיה נ"א מ"ד והוצאתי בלעו מפיו וכמ"ש ב"ר פרשה ס"ח סי' י"ג וז"ל שעלה והוציא את בלעו מפיו היינו כמ"ש כאן וסלק מסלק והוציא בלעו הוא הציץ ע"ש עוד מעשה אחרת בזה : שדיך כאשכולות הגפן · האשה שנמשלה לגפן כמ"ש אשתך כגפן פוריה והאשכולות הם הבנים היינו תמר ובניה כמו שכתוב לעיל סוף פסוק הקודם זאת קומתך דמתה לתמר : לריח שדה של תפוחים · וכמ"ש כריח שדה אשר ברכו ה' :

מתנות כהונה

די עבד עמי אלהא כו' : כרע בל וגו' · פסוק הוא בישעיה סימן מ"ו : בל ונבו · שמות עבודות כוכבים הן · כרע וקרס · פי' לשון נפילה ושבירה : הרוח · משמע הרוח הידוע כמשפט ה"א הידיעה : דרידא ליה · שיש לו כח וממשלה ורודה ומושל בכל ויש בו ממשות : א"ל תא כו' · בא וראה מה שהוא עושה ואתה מעצמך תשתחוה לו : לית את יהיב כו' · האין אתה נותן לי רשות לעלות ולנשק צלם שלך על פיו א"ל ולמה על פיו : ה"ג א"ל דהוא טעים כו' · פי' לפי שהפה מטיב ומטעים לדבר ולפיכך אנשק עליו : מיסלק כו' · כשעלה היה משביע את הציץ : והוציא בלעו · הציץ היה בלוע בתוך פיו וקרא קדרים דכתיב בירמיה סי' נ"א ופקדתי על בל בבבל והוצאתי את בלעו מפיו ועיין מזה בב"ר סוף פ' ס"ח : מן דנחית כו' · משירד נאספו כל מיני זמר והיו מזמרין לפניו ולא היה עושה כלום : היו נסבין כו' · היו לוקחים את טעות שלהם כלומר עבודת כוכבים והיו משברין אותם ועשו אותן זוגין ופעמונים ותלו אותם בצואר כלביהם וחמוריהם והיו מקשקשים בהם ואמרו בואו וראו אל מה היינו משתחוים : ה"ג פעמונים ותלן : מקרקשים · מקשקשים כד"א מקרקש ליה בזוזי : פרץ וזרח · בני תמר נגזרה עליהם לישרף עם תמר אמם : ואת אמר כו' · דמשמע מפני שנשרפו בכבשן היו מעלים ריח : ולמה היה דומה גרסי' · ופי' אל מה היה דומה כו' :

וחכך כיין : בניהם באש גרסי' : בעל דבב · שונא וסיפיה דקרא קדרים דובב שפתי ישנים : רוחשות כו' · כשמזכירין דבר שמועה מפיו כדאיתא ביבמות בפרק האשה רבה : קונדיטון · יין מבושם ומבושל : חמר עתיק · יין ישן : אע"ג דהוא שתי ליה · אע"פ ששתהו כבר נשאר הטעם והריח בפיו :

אני לדודי : ג' שוקין כו' · עיין בב"ר פ"כ : תעשירנה · לשון עושר : תעשרנה · לשון מעשר וכדמפרש ואזיל : תשים · תשוקתו דרש נוטריקון תש"ים ומקוים :

לכה דודי : בדימוסין · לשון תענוג וטיול או ר"ל בדרכים ושורות השדות ועיין בערוך ערך דמס : אע"פ כו' · חסר כאן ברכת הכותיים ובספר ישן מסיים מה אני מבקש מאלו נשכימה כו' :

א שפתותיהם של אבותיהם · כמ"ש בס"ד דובב שפתי ישנים · ומ"ש של אלו היינו חמו"ע שכמו שפעלו אברהם באור כשדים ויצחק על גבי המזבח של אש : לאלו שהם ישנים · דורש ע"פ מדה ל"א כאלו כתוב שפתי דובב ישנים תיבת שפתי דורש ע"פ מדה ע' מנשק שפתותיהם דובב ישנים בעלי דבב ליפנים : כבומר זה · בערוך ערך דבב ב' בשם גמרא יבמות וסנהדרין צ' בכורות ל' ירושלמי שקלים סוף פרק מגרפים שקלים מה כומר זה כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דובב אף שפתותיהם של צדיקים כיון שאומרים הלכה מפיהם שפתותיהם מרחשות עמהם בקבר : טעמא וריחא בפומיה · וזהו וחכך כיין הטוב וגו' שפתי ישנים :

א שלשה שוקין · ב"ר פרשה כ' סי' י' ושם מבואר : ואליך תשוקתו · ור"ד לפתח חטאת רובץ : פקדת הארץ ותשוקקה · פקדת הארץ בגשמים ותשוקקיה שהגשמים משתוקקים לארץ : אלו

ידי משה

נ"ב לדמות אותו להקב"ה שלא יותר מסתברא שהוא מלאך לז"א פריטן לשמו היו פי' שמשמע נ"כ שהיו חמו"ע פורטין אותו בשם הקב"ה בתוך הכבשן האש כי מטטרון ששמו כשם רבו מזה יצא טעות לנ"ב לחשוב בלבו שהוא בר אלהין ולגירסת מדרש שמואל פריטן משלו היה לשון יחיד נ"ל דה"פ שר' ראובן בא לאמת דבריו במה שחזר נ"כ ואמר דשלח מלאכה לא מפני ירידת מיכאל לבד אלא כיון שמשמע מטטרון שעשה אותו אלוה היה מתירא שלא יכו אותו כמו שהכו אותו ע"י אחר שטעה במטטרון והכו אותו ס' פולסין דנורין והיה מטטרון פרש לנ"כ מה שמו העולם דהיינו מטטרון או חנוך ומתוך כך חזר נ"כ ואמר דשלח מלאכה וטעות נפל בספרים בחילוף אותיות ונ"ל לשמו במקום משלו :

יפה קול

שפתותיהן של אבותיהם של אלו · פי' אברהם ויצחק ויעקב כי מהם למדו לקדש את ה' ולבוא גם באש וכמו אברהם באור כשדים ויצחק נתן עצמו להיות עולה על המזבח שהיא כולה כליל : רוחשות עליו בקבר · המאמר הזה צריך ביאור לפי פשוטו · ואשר נ"ל בזה כי המאמינים בתורה מן השמים ע"כ יאמינו ג"כ בהשארת הנפש · כי שם הוא השכר והעונש · וגם בזה כי מאמין בתורה מן השמים מעיד בנפשו כי יש חבור וקשר בין עולם התומרי לעולם הרוחני · והשני מנסיג ומפקד על הראשון · ולכן האומר דבר הלכה מפי שמת בזה מעיד בו כי הוא חי בשמים · ורומז לא נכרתה·וע"ד שמליצה אמר שפתותיו רוחשות או דובבות בקבר · כי אין כליה והכדון לנפשו · ורוח החיים אשר היה בקרבו לנצח יעמוד : שלשה תשוקות הן · עמ"ש בזה בב"ר פ"כ · ופה נוסיף הדברים האלה · הנה ידענו כי שלשה הנה

המוציאים את האדם מן העולם וזה הקנאה והתאוה והכבוד · אמנם אף כי תכונתם רעה היא עכ"ז לענין עבודת ה' טובות הנה · על הקנאה כתיב בקרא אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום ובב"ר ותקנא רחל באחותה קנאה במעשיה ופנחס בקנאו לה' השיג ברית שלום אף שהקנאה מביאה קטטה ומיתה · וכן התאוה טובה בבקשת דרכי ה' ע"ד ה' נגדך כל תאותי ופי' כל תאותי הוא רק נגדך וכתך להשיג דרכיך · וכן הכבוד ראוי במצות ה' ע"ד התנאה לפניו במצות ובפרט בת"ת שראו לו שיתכבד בתורתו עד שבהספד זה אמרו כל משנאי אהבו מות כדאיתא במסכת שבת · וכנגד שלש התשוקות האלה אמרו · אף כי לעניני התבל המה רעות בכל זאת לענין התורה טובות הנה · וכנגד תשוקת הקנאה אמר אין תשוקת אשה אלא לבעלה שע"י קנאת אשה בחברתה לא תתשוקק אלא לבעלה · וכנגד תשוקת הכבוד אמר אין תשוקת יצה"ר אלא לקין וחביריו · שכל קטטתו היתה לבקשת הכבוד למה שעה ד' להבל ולא לו · וכנגד התאוה מביא אין תשוקה של גשמים אלא בארץ כי כל התאוות ושאלות תבאנה מהשפעת השמים בעולם · ואמר אין תשוקת ה' אלא לישראל · שכל תשוקתם מהשלשה הנים לא נתנו לאדם אלא במה שימשך מהם הקשר אשר בין הקב"ה לישראל לעבדו בכל לבב ובכל נפש : ואם לא תעשרנה · עיין בתנחומא על הכתוב עשר תעשר : אע"פ שאנו תשים כו' · דרים תשוקתו כשתי מלות מעלין תשיות ותכישות וכן מקוים ומצפים · ופי' שאע"פ שאנו תשים ואלמים מרוב צרותינו מ"מ אנו מקוים לו ולא סתנואו בכל צרותינו לומר שאין בו ח"ו יכולת להושיענו · כי ידענו שעונותינו גורמים : ומיחדים שמו ב' פעמים כו' · לפי שהצרות יורו על חלוף רשויות לומר שהאחד פועל הטובות והשני לנו הוא אחר שפועל הרעות עכ"ז אנו מיחדים שמו תמיד כי ידענו כי לעולם הוא אחד שלא כדעת הטועים בזה · ועד"ז כתב בעל העקידה בפסוק שמע ישראל על ר' עקיבא שיצא נשמתו באחד : רוה"ק צוותת · פי'

קריאת שמע · (ב) פתח הספדר · אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות · הנצו הרמונים · (ג) תינוקות שיושבים ועוסקים בתורה · שם אתן את דודי · שם אני נותנת הצדיקים והצדיקות והנביאים והנביאות שעמדו ממנו :

א [יד] **הדודאים** נתנו ריח · א אלו עולמי ישראל שלא טעמו טעם חטא · ועל פתחינו (א) כל מגדים · אלו בנות ישראל שדבקו בבעליהן ואינן מכירות אדם אחר · ד"א הדודאים נתנו ריח · ר' יודן ור' לוי · ר' יודן אמר בא וראה ב כמה הם חביבין הדודאים לפני מי שאמר יהיה העולם · שבשכר הדודאים הללו עמדו שני שבטים גדולים מסוימים · ואלו הם שבטו של יששכר ושבטו של זבולון · שנא' (בראשית ל') ויבא יעקב מן השדה בערב · ר' אלעזר ור' שמואל בר נחמן · ר' אלעזר אומר זו הפסידה וזו הפסידה · זו נשתכרה וזו נשתכרה · לאה הפסידה דודאים ונשתכרה שבטים וקבורה · רחל נשתכרה דודאים והפסידה שבטים וקבורה · ר' שמואל אמר זו הפסידה וזו הפסידה · זו נשתכרה וזו נשתכרה · לאה הפסידה דודאים ונשתכרה שבטים והפסידה הבכורה · רחל נשתכרה דודאים ונשתכרה בכורה והפסידה שבטים · א"ר לוי כתיב (ירמיה כ"ד) הראני ה' והנה שני דודאי תאנים וגו' הדוד האחד תאנים טובות מאד · זו גלותו של יכניה · והדוד האחד תאנים רעות מאד · זו גלותו של צדקיה · אין תימר גלותו של יכניה עשת תשובה · וגלותו של צדקיה לא עשת תשובה · ת"ל הדודאים נתנו ריח · שני הדודאים הטובים והרעים נתנו ריח · ועל פתחינו כל מגדים · דבית ר' שילא ורבנן · דבית ר' שילא אמרין לאשה כשרה שהניח לה בעלה מעט הפצים ומעט יציאות · כיון שבא בעלה אמרה לו ראה מה הנחת לי ומה סגלתי לך וגם הוספתי לך עליהם · ורבנן אמרי למלך שהיה לו פרדס ונתנו לאריס · מה עשה אותו האריס מלא כלכלות של תאנים מפירותיו של פרדס ונתנן על פתח הפרדס · כשהיה המלך עובר רואה כל השבח הזה · אמר כל השבח הזה בפתח הפרדס · בפרדס כולו עאכ"ו · כך בדורות הראשונים אנשי כנסת הגדולה הלל ושמאי ורבן גמליאל הזקן · (ה) (ב) בדורות האחרונים ר' יוחנן בן זכאי ור' אליעזר ור' יהושע ור' מאיר ור' עקיבא ותלמידיהון עאכ"ו · ועליהם הוא אומר חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך · א"ר אבא בר כהנא אמר הקב"ה לישראל אתם צופנים לי · ואני צופן לכם · אתם (ג) צופנים במצות ומעשים טובים ואני צופן לכם באוצרות מלאים יותר מכל הטובות שבעולם · א"ר אבא בר כהנא בר יודן אלא דדידיה הינון סגין מן דידן הה"ד (תהלים ל"א) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך וגו' :

פרשה ח א [א] **מי יתנך** כאח לי · ג באי זה אח כקין להבל · קין הרג להבל שנא' (בראשית ד') ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו · אלא כישמעאל ליצחק ד ישמעאל שונא ליצחק · אלא כעשו ליעקב · הרי נאמר (שם כ"ז) וישטום עשו את יעקב · אלא כאחי יוסף ליוסף · שונאין היו אותו שנא' (שם ל"ז) ויקנאו בו אחיו · באי זה אח יונק שדי אמי · הוי אומר (א) כיוסף לבנימין שאהבו בלבו · שנאמר (שם מ"ג) וירא יוסף אתם את בנימין · אמצאך בחוץ אשקך · חוץ · זה המדבר שהוא חוץ לישוב · אשקך · בשני אחים שנשקו זה לזה · ואלו הן משה ואהרן · שנא' (שמות ד') וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו · לא יבוזו לו · ה אמר ר' פנחס מעשה בשני אחים שהיה אחד במירון ואחד בגוש חלב · נפלה דליקה בבית זה שהיה במירון ובאת אחותו מגוש חלב התחילה מגפפתו מחבקתו ומנשקתו ואומרת לית דא (ב) מבדה לי דהוה אחי באננקי ונתפלט ממנה :

א [ב] **אנהגך** אביאך · אנהגך מהעליונים לתחתונים · אביאך אל בית אמי · זה סיני · א"ר ברכיה למה קוראין לסיני בית אמי שמשם נעשו ישראל (א) כתינוק בן יומו · תלמדני מצות ומעשים טובים · אשקך מיין הרקח · אלו משניות גדולות · כגון משנתו של ר' חייא רבה · ומשנתו של רבי הושעיא ושל בר קפרא · (ב) ומשנת ר' עקיבא · מעסים רמוני · אלו ההגדות שטעמן כרמון · ד"א אשקך מיין הרקח · זה התלמוד שמפוטם (ג) במשניות כרקח · מעסים רמוני · אלו בגדי כהונה גדולה המד"א (שמות כ"ח) פעמון זהב ורמון :

א [ה] **מי** זאת עולה מן המדבר · ו עלויה מהמדברי סילוקה מן המדבר · סיתתה מן המדבר · הדא מה דאת אמר (במדבר י"ד) במדבר הזה יתמו ושם ימותו · מתרפקת על דודה · א"ר יוחנן (א) שהיא מנחת פרקי תורה ופרקי מלכות לעתיד לבא · תחת התפוח עוררתיך · (ב) דרש פלטיון איש רומי ואמר ז נתלש הר סיני ונצב בשמי מרום · והיו ישראל נתונים תחתיו שנא' (דברים ד') ותקרבון ותעמדון תחת ההר · ד"א תחת התפוח עוררתיך · זה סיני · ולמה נמשל בתפוח · אלא מה תפוח זה עושה פירות בחדש סיון · כך התורה נתנה בסיון · ד"א תחת התפוח עוררתיך · למה לא באגוז ואילן אחר · אלא כל אילן דרכו מוציא עלין

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תתקנ"ג : ב בר"ר פ' ע"ב · ילקוט ויצא רמז קכ"ט : ג שמ"ר ר"פ ה' · תנחומא שמות סי' כ"ז · ילקוט שמות רמז קע"ד · ילקוט כאן רמז תתקנ"ג : ד עי' בר"ר פ' נ"ג · ושמ"ר פ' א' : ה בשמ"ר ר"פ ה' הגירסא באח ובאחות : ו לעיל פרשה ג' : ז שבת דף פ"ח · עבודת כוכבים דף ג' · תנחומא סדר נח סימן ג' :

חדושי הרד"ל

חדושי הרש"ש

פרח בקטן פורח ובאיוב ל' על ימין פרחח) חייב ללמדו ק"ש כדאיתא (בסוכה מ"ב) : (ב) פתח הסמדר אלו בהכנ"ס ובית המדרש · כשהגדילו הקטנים מעט והן כמו סמדר מיד הולכין לבהכנ"ס ובהמ"ד (ושניהם על נשכימה קאי שמיד שמתגדלין וראוין לדבר מחנכין אותם לכך : (ג) תינוקות שיושבים ועוסקים כו' · זהו כשהגדילו יותר שאז יושבין ועוסקין בתורה כראוי : (ה) בדורות האחרונים ריב"ז כו' ור' יהושע ור' עקיבא ור"מ כצ"ל :

(א) כל מגדים כו' בבעליהן ואין מכירות אדם אחר וכמ"ש בעירובין (כ"א) שאוגדות פתחיהן לבעליהן : (ב) כך בדורות האחרונים ריב"ז כו' ור"י ור"ע ותלמידיהם עאכ"ו בדורות הראשונים אנשי כנה"ג הלל כו' ור"ג הזקן ועליהם הוא אומר חדשים כו' כצ"ל וכ"ה בויק"ר פ"ב (אלא שהם קורא לכל אלו חדשים ולאבות והנביאים הוא דקרי ישנים) : (ג) צפונים במצות · כד"א בלבי צפנתי אמרתך :

(א) כיוסף לבנימין · רמז לדבר שדי אמי מלא שדי עולה בגימטריא יוסף ובנימין : (ב) מבדה לי · עמ"כ ואפשר צ"ל מבדח בתי"ת לשון שמחה · והוא כלשון בתמיה וכי אין ראוי זה לשמח אותי אבל ענין הדרשה דלא יבוזו משמע כגירסת ופי' המ"כ :

(א) כתינוק בן יומו · שהיו מנוקים מכל חטאים שעברו וכאלו נולדו באותו יום : (ב) ומשנת ר"ע · בשלהי קה"ר (ע"פ ובעלי האסופות) גרס משנת ר"ע תהלה ואח"כ של ר"ח ור"ה וב"ק · ולפ"ז י"ל משנת ר"ע הוא משניות והשאר הן תוספתות (ולגי' דהכא דר"ע לבסוף י"ל כמ"ש (בסנהדרין פ"ו) וכולהו אליבא דר"ע) : (ג) במשניות כרקח מעסים רמונים אלו ההגדות ד"א מיין הרקח אלו נסכים מעסים רמונים אלו בגדי כה"ג כו' כצ"ל :

(א) שהיא מתרת פרקי תורה כו' · כ"ה גירסת הא"א ופי' מתרת כל הספקות שיש בפרקי תורה ומלכות ואולי לפ"ז נכון לגרוס פקקי תורה (והוא כלשון מתרפקקית) כלומר קשרים כמו פקקי תוליות ועתידין להתפשט שלא יהיה שום קשר ופקק : (ב) דרש פלטיון כו' תחת ההר אמר הקב"ה אם אתם מקבלין כו' והורג אתכם ד"א תחת התפוח וגו' זה סיני כו' שנאמר נעשה ונשמע שמה חבלתך כצ"ל :

מתנות כהונה

א **הדודאים**: עולמי · הנערים כלומר בחורי ישראל : מכירות · יודעות כד"א אשר לא ידעו איש : מסוימים · מסומנים ומצוינים : וקבורה · שנקברה עמו במערת המכפלה ועיין מזה בב"ר פ' ע"ב : של יכניה · שגלו עמו החרש והמסגר :

א ה"ג הטובים והרעים נתנו ריח : יציאות · מעות להוצאה : סגלתי · כנסתי ואצרתי : צפונים · טמונים : אלא דדידיה כו' · של הקב"ה הוא הרבה יותר משל אותו שישראל צופנים לו : דידך · צ"ל דידן או דידהו : הכי גרסינן דכתיב מה רב טובך אשר צפנת גו' :

א **מי** יתנך : בקין כו' · דכך שאלה תמוה ועיין בשמות רבה פ"ה : ה"ג ליעקב הרי נא' כו' : את יונק גר' : בשני אחים · ר"ל אח ואחות כדלקמן : לית דא מבדה לי גרסי' · ופי' כמו מבזה שהדל"ת וזיי"ן מתחלפים מל' עברי ללשון תרגום כמו הזה הדה זכר דכר אחז אחד אזנו אודניה וכן רבים ור"ל אין בזה בזיון לי שאני מנשקו כי מרוב שמחה אני עושה זה על שהיה אחי נתון בצרה גדולה וניצל ממנה ובשמות רבה הגירסא בפנים אחר : באננקי · בצרה ונתפלט :

א **אנהגך** : בן יומו גרסי' : של ר' הושעיה גרס' · ועיין זה סוף קהלת ובפסוק כנסתי : שמפוטם במשניות · התלמוד בלול ומפוטם בתוך המשניות ועיין בפתיחתא דאיכה רבה בפתיחה זכור את בוראך ובסוף מדרש קהלת :

מי זאת עולה : עילויה כו' · עולה משמש שתי לשונות לשון עלייה ממש ולשון סילוק וירידה כד"א כעלות גדיש בעתו · מטרף בני עלית : מיתה · חזר לפרש מניין שהיא סילוקה מן המדבר דהיינו מיתה : פרקי תורה · מתרפקת דרש בהיפוך אותיות מתפרקת כלומר מנחת פרקים : ונצב בשמי מרום גרסי' או ונעקר : בההוא

פירוש מהרז"ו

א **אלו** עולמי ישראל · עירובין כ"א : זו הפסידה · ב"ר פרשה ע"ב סי' ג' כלומר התבונן בערך ההפסד והשכר של שניהם : והפסידה בכורה · שנטלה הבכורה מראובן בן לאה ונתנה ליוסף בן רחל :

א **באיזה** אח · שמ"ר ריש פ"ה וש"נ ומבואר : וירא יוסף אתם את בנימין · הכוונה על פסוק כ"ט שם וישא עיניו וירא את בנימין וגו' וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו וגו' :

א **מה** עליונים לתחתונים · כמו שכתוב בפסוק הקודם כשני אחים הם משה ואהרן אשר הם ודורם הורידו השכינה משמים לארץ כמו שכתוב וירד ה' על הר סיני כמו שכתוב בראשית רבה פרשה י"ט סוף סי' ז' : אל בית אמי זה סיני · עיין לעיל פסוק כתפוח קרוב לסופו :

א **עילויה** מן המדבר · שמ"ר פ"ב סי' י"ג : מנחת פרקי תורה כו' · צ"ע מה דורש :

יפה קול

פי' הנביאים המדברים ברוה"ק אומרים כן להקב"ה לכה דודי נצא ונטייל בדימוסין של עולם פי' במרחבי ארץ וכמו שאיתא בויק"ר פ"א עד שתתפרש להם כדמוסיא של מדינה שפי' ברחוב ומקום המפורסם ונגלה · ור"ל שכאשר ישוטטו בכל העולם ויראו את אשר נעשה בקרבו · והקב"ה אומר נלינה בכפרים וזה בכופרים וכדרך שאמרו בפ"ב דעירובין אל תקרא בכפרים אלא בכופרים בא ואראך שהשפעת להם רב טובה והמה כפרו בך · ור"א ב"כ מפרש כי השוטטות בכופרים אינה אלא לפי שעה ורק באקראי בעלמא ישים עינו עליהם אבל מיד יעתיק עינו מהם וישכים לכרמים אלו ישראל · נראה אם פרחה הגפן זו ק"ש כי ק"ש הוא קבלת עול מלכות שמים ועול מצות אשר זה הוא העיקר והתכלית כמו הגפן אשר הוא שעיקר בכרם · פתח המסדר אלו בתי כנסיות וב"מ אשר הם מביאים לתורה ולתפלה כמו הסמדר המביא אל הפרי · הנצו הרמונים זה תינוקות שיושבים שורות שורות כגרעיני רמונים ועוסקים בתורה כדלעיל בפסוק אל גנת אגוז שם בב"כ ובב"מ אתן את דודי לך אשרה ואניח עליך את שכינתי כי שם משלימים עצמם בתורה ובמצות : אלו עולמי ישראל · ומ"ש בהם נתנו ריח מפורש יותר בפ' כיצד מברכין דאמר התם עתידין כל בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא שיתנו ריח כלבנון שנאמר וריח לו כלבנון ופירש"י כלבנון שמריחים בו עליו ופרחיו · והריח בבחורים הוא שם הטוב וע"ד נריח שמניך טובים ופי' כי במה שמושלים ביצרם ופורשים מן החטא יצא להם שם טוב בעולם כריח לבנון הנודף למרחוק : אלו בנות ישראל שדבקו בבעליהן · וכ"ה בפ"ב דעירובין שמגידות פתחיהן לבעליהן ופירש"י שמאגדות וקושרות פתחיהן לצורך בעליהן כו' ע"ש · ולפ"ז מגדים או מלשון אגודה או מלשון הגדה : כמה הן חביבין הדודאים · עמ"ש בזה בב"ר פע"ב : ומה סגלתי לך · ממון שקבלתי מיגיעי וגם הוספתי לך חפצים על אותם שהנחת לי · והנמשל בזה מה שהוסיפו ישראל לזכות במצות מדברי סופרים על של תורה וכדאיתא בפ"ב דעירובין חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הרבה גזירות גזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת עלי וע"ש עוד בסוגיא : כך בדורות הראשונים כו' · ודריש ועל פתחינו כל מגדים שאם בפתח יש כל כך מכ"ש בפרדס · ומדמה דורות הראשונים לפתח לפי שהם נראים תחלה · ואמר חדשים גם ישנים וגו' כי דיקים המתחדשים מדורות החדשים ומדורות הישנים הכל צפונים ומסוגלים הם לעבודת ה' ולאהבתו · ומדמה את הראשונים לפתח ואת האחרונים לגוף הפרדס לא בשביל שהאחרונים יקרים וחביבים במעלה מהראשונים כי נהפוך הוא וכמפורש בגמרא אם הראשונים כמלאכים כו' · אבל יען כי פרי הראשונים כבר נגמרו ומונחים לפנינו לכן מדמה אותם למגדים המונחים לפני הפתח וכבר נלקטו · אבל האחרונים דור אחר דור יפרו וישאו פרי העומדים להתבשל בימיהם · לכן מדמה אותם לגוף הפרדס אשר שם העצים נושאים פרי ויתבשלו יום אחר יום ושנה אחר שנה : אלא דדידיה סינון סגיין כו' · כי על מצוה אחת יש שכר הרבה · וגם מעשה המצות הם זמני והשכר הוא נצחי : באיזה אח כו' · זה לשון קושיא דאמר מי יתנך כאח לי משמע דזה פשוט שכל אח אוהב את אחיו הלא מצינו בקין שהרג להבל ומונה עוד האחים הנזכרים בתורה והיו שונאים זה לזה · ומשני דהכתוב איננו מדבר בשהם אחים רק באחים כמו יוסף ובנימין ומשה ואהרן וזה שמבאר הכתוב דבריו יונק שדי אמי וכן הוא בתנחומא : ישמעאל שונא ליצחק · כמו דאיתא בתנחומא ותרא שרה את בן הגר המצרית מצחק ואין מצחק אלא שבקשו להרגו שנאמר יקומו הנערים וישחקו : חוץ זה המדבר · והכתוב בא בזה להגדיל האהבה אשר ביניהם כי גם אם היה לו ללכת המדברה לבקשו ולמצא אותו לא חדל מעשות כזאת והלך לנשקו : בשני אחים שנשקו זה לזה · ומפרש וישק לו כי כל אחד נשק לרעהו · ואע"ג דראש הכתוב וילך שב על אהרן לבד אבל הפעלים הבאים אח"ז ויפגשהו וישק קאי גם על משה : מעשה בשני אחים · בשמ"ר פ"ה הגירסא נשתנה ע"ש · וע"ע מ"ש שם על המאמר הזה : אנהגך מהעליונות לתחתונים · שהשכינה היתה בעליונים ומשה הורידה לארץ כדלעיל בפסוק באתי לגני · ויען דלא תפרש לתחתונים זה בג"ע אשר היה מקומה הראשון לכן מפרש אל בית אמי זה סיני · ולפ"ז באו הפעלים אנהגך אביאך בעתיד במקום עבר · והכוונה לספר בשבח ישראל שע"י ירדה שכינה למטה : כתינוק בן יומא · שנתכפרו עונותיהם : אלו משניות גדולות כו' · וקרא אותן יין הרקח שיש בהם דינים ופלפולים הרבה כיין המרוקח מכל מיני בשמים ודורש אשקך כמו אשקה ממך כי הקב"ה הוא המשקה וישראל אומר כי ממך אשקה : שטעמן כרמון · שהן מתוקות ומושכות לבו של אדם : אלו בגדי כהונה · חסורי מיחסרא וצ"ל מיין הרקח אלו נסכים וכמ"ש רש"י ז"ל במקרא ומעין זה דריש מעסים רמוני על בגדי כהונה שהם תמורת הכפרה כדלעיל גבי כעדר הקצובות דבגדי כהונה מכפרין וע"י שהלין בזה לשון עסיס נופל ג"כ לשון אשקך : עלויה מהמדבר · עיין לעיל בפסוק מי זאת עולה קמא : שהיא מנחת פרקי תורה כו' · ויש גורסין שהיא מתרת ופירוש אחד לשניהם שמתרת הקושיות או מנחת ומשוה את הקושיות בתורה · כי לעתיד יתגלו לה סתרי תורה ותעלומות חכמה : ונעצב בשמי מרום · נ"א ונצב

תחלה ואח"כ פירותיו · [א] ותפוח זה מוציא פירותיו תחלה ואח"כ מוציא עליו · כך הקדימו ישראל עשייה לשמיעה שנא' (שמות כ"ד) נעשה ונשמע · אמר הקב"ה אם אתם מקבלים עליכם תורתי מוטב ואם לאו הריני כובש עליכם ההר הזה והורג אתכם · שמה חבלתך אמך · וכי שמה חבלה · אמר ר' ברכיה לאחד שהלך במקום סכנה וניצל · פגע ביה חבריה א"ל בההוא אתרא דסכנתא עברת · כמה סכנתא עברת · כדון ילדך אמך · כמה צערה עברה עליך · וכדין איתברית ברייה חדתא · אמר רבי אבא בר כהנא שמה חבלה ושמה הובלה · חבלה בשעה שאמרו (שם) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · שמה (ג) הובלה בשעה שאמרו לעגל (שם ל"ב) אלה אלהיך ישראל · (ד) והובלו נתמשכנו · [ב] תני רשב"י זיין שנתן לישראל בחורב שם המפורש היה חקוק עליו וכשחטאו נוטל מהם · רבי איבו ורבנן · רבי איבו אמר מאליו היה נקלף · ורבנן אמרי מלאך היה יורד (ה) ומקלפו · א"ר שמעון בן חלפתא עלובה היא הכלה שמקלקלת בתוך חופתה · (ו) [ג] א"ר יוחנן אבדו עצה טובה שנתנה להם בסיני · שנאמר (משלי א') ותפרעו כל עצתי · ואין עצה אלא תורה · שנאמר (שם ח') לי עצה ותושיה · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי כתיב (דברים ט') ובחורב הקצפתם את ה' · אמר הקב"ה באתי לברך אתכם ומצאתי חככם נקוב שאינו מחזיק ברכה שנא' (שמות ל"ב) וירא משה את העם כי פרוע הוא · ואין פרוע אלא נקוב המד"א ותפרעו כל עצתי · רבי לוי אמר עשיתם להקב"ה כאלו מתאבל עליכם · אית אתרין צווחין לבית אבלה בית קצופה:

א [ו] (א) שימני כחותם · א"ר מאיר אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע מה שחשבת בלבך לעשות לנו עשה (ב) דאמר ר' יוחנן בשם ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי [ד] בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני ואמרו נעשה ונשמע · באותה שעה קרא הקב"ה למלאך המות ואמר לו · אע"פ (ג) שמניתיך קפוקליטור קוזמוקרוטור על בריותי אין לך עסק באומה זו · הה"ד (דברים ה') ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך · וכי יש חשך למעלה והא כתיב (דניאל ב') ונהורא עמה שרא · ומהו מתוך החשך · זה מלאך המות שקרוי חשך שנא' (שמות ל"ב) והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות [ה] אל תקרי חרות אלא חירות · רבי יהודה ור' נחמיה ורבנן · רבי יהודה אומר חירות ממלאך המות · ר' נחמיה אמר חירות מן המלכיות · ורבנן אמרי חירות מן היסורין : ב (ד) ד"א שימני כחותם · ר' ברכיה אמר זה קריאת שמע שנא' (דברים ו') והיו הדברים האלה וגו' על לבבך · כחותם על זרועך אלו התפילין · המד"א (שם) וקשרתם לאות על ידך · א"ר מאיר שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך · כיהויכין דא"ר מאיר [ו] נשבע הקב"ה שבועה שהוא נותק מלכות בית דוד מידו הה"ד (ירמיה כ"ב) חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני כי משם אתקנך · א"ר חנינא בר יצחק משם אני נותק מלכות בית דוד · ד"א אנתקתך אין כתיב כאן · אלא אתקנך · אתקנך בתשובה ממקום שנתיקתך שם תהיה תקנתך · א"ר זעירא אנא שמעית קליה דרבי יצחק יתיב דריש הדא מילה ולית אנא ידעה מה היא · אמר ליה רבי אחא אריכא תימר הדא הה"ד (שם) כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו · בימיו אינו מצליח אבל בימי בנו מצליח · דכתיב (חגי ב') ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי נאם ה' ושמתיך כחותם וגו' · ר' אחא בר רבי אבון בר בנימין בשם ר' אחא בריה דרב פפי אמרין גדול כחה של תשובה שמבטלת הגזירה ומבטלת את השבועה · מבטלת הגזרה מניין שנא' כתבו את האיש הזה ערירי · וכתיב ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי וגו' · מבטלת את השבועה מניין שנא' חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני · וכתיב (ד"ה א' ג') ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו וגו' · רבי תנחום בר' ירמיה אמר אסיר שהיה חבוש בבית האסורין · שאלתיאל שממנו הושתלה מלכות בית דוד · ד"א אסיר שאסר הקב"ה בשבועה את עצמו · שאלתיאל ששאל לבית דין של מעלה והתירו לו נדרו : ג אמר ר' איבו [ז] שני דברים שאלו ישראל שלפני הקב"ה ולא שאלו כהוגן · עמדו הנביאים ותקנו על ידיהם · ישראל אמרו (הושע ו') ויבא כגשם לנו · אמרו להן הנביאים לא שאלתם כהוגן · (ה) שהגשמים הללו סימן טירחות הן לעולם · יוצאי דרכים מצירין בהם · מפרישי ימים מצירין בהם · טחי גגות מצירין בהם · דורכי גיתות מצירין בהם · עומסי גרנות מצירין בהם · (ו) מי שבורו מלא מים וגתו מלא יין מצירין בהם · ואתם אומרים ויבא כגשם לנו · ועמדו הנביאים ותקנו (שם י"ד) אהיה כטל לישראל · ועוד אמרו ישראל לפני הקב"ה שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך · אמרו להם הנביאים לא שאלתם כהוגן · הלב פעמים נראה ופעמים אינו נראה ואין חותמו נגלה · ואיזהו כהוגן (ישעיה ס"ב) והיית עטרת תפארת ביד ה' · ר' סימון בן קוזות אמר בשם ר' לוי אמר להם הקב"ה לא אתם ולא נביאכם שאלתם כהוגן וכראוי · שמלך בשר ודם עובר ועטרה נופלת מעל ראשו וצניף מלוכה מעליה · ואיזה כהוגן הה"ד (שם מ"ט) הן על כפים חקותיך חומותיך נגדי תמיד · כשם (ז) שאי אפשר לו לאדם לשכח כפות ידיו · כך (שם) גם אלה

מסורת המדרש א שבת דף פ"ח · לעיל פרשה ב' : ב שבת דף פ"ח · לעיל פ' א' פסוק ד' ופ' ד' שמ"ר פ' ס' ופ' כ"א · במד"ר פ' ט"ז · תנחומא תצוה סי' י"ב · סדר עלא סי' י"ג · פתיחתא דאיכה רבתי פתיחתא כ"ג איכה רבתי פ' ב' פסוק י"ג · פדר"א ריש פרק מ"ז · שוח"ט מזמור קל"ג תדא"ז פ' ד' · פסיקתא רבתי פ' י' ופ' כ"א ופ' ל"ג · ילקוט תהלים רמז תנ"ג : ג ספרי האזינו פיסקא שכ"ב : ד ויק"ר פ' י"ח : ה אבות פ"ה תדא"ז פ' ד' · עירובין כ"ד : ו ילקוט ירמיה רמז ש"ג : ז תענית דף ד' · ילקוט ישעיה רמז של"ג · פסיקתא דרב כהנא סוף פ' י"ז :

חדושי הרד"ל

ודרש פלטינן תחת ההר סיני שהוא דומה לתפוח (וכ"ה בתרגום). עוררתיך לקבל תורתי (ושמה חבלתך אמך י"ל נדרש לענין זה שרצה לחבלם אם לא היו מקבלים): (ג) חבלה בשעה שאמרו כו' · ונשמע שאז כאלו נולדו בו ביום כדלעיל (ואפשר האי חבלה הוא לפ"ז לשון חבל ונחלה בנעשו אז חבל ה' ומנת גורלו): (ד) והובלו נתמשכנו · אפשר היינו ג' אלפים שהובלו ונהרגו אז · אבל לשון המאמר מתפרש יותר נכון על הזיין שנטל מהם וכ"מ מדברי המ"כ : (ה) ומקלפו שנאמר כי פרוע הוא כנ"ל · וע"ז אמר ר"י אבדו עצה כו' ותפרעו כו' לדרוש כי פרוע · א"ר יוחנן כו' · ותוספ' אר"ש בן חלפתא כתיב ובחורב הקצפתם את ה' עלובה כו' תוספת ר"י דסכנין בש"ר לוי אמר הקב"ה באתי לברך כנ"ל כו' : (ו) אר"י אבדו עצה כו' · לשון המקרא בשירת האזינו כי אובד עצות המה נקט דדרש ליה בספרי שם כן ע"ש :

(א) שימני כחותם על לבך · אמר ר' מאיר כנ"ל · ודרש כמו שחתמת והסכמת בלבך (וכחותם על זרועך דרש בשעה שהבית על זרועו אש דת למו) : (ב) דאמר רבי יוחנן בשם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כו' · שמ"ר פרשה כ"א וש"נ : (ג) שמניתיך ספקלטור קוזמיקטור כנ"ל · ופי' שר הטבחים על כל העולם : (ד) ד"א שימני כחותם על לבך אמר ר' ברכיה זו ק"ש כנ"ל : (ה) שהגשמים סימן טרחות כו' · בויק"ר ס"פ ל"ה הגי' טירדות הן לעולם והוא לשון המקרא דלף טורד : (ו) מי שבורו מלא מים · בספרי האזינו פסקא שלשון בורו וגתו מלא יין · ולגי' דהכא כמדומה שנ"ל שבדו מלא זיתים : (ז) שא"א לאדם לשכוח כפות ידיו · כד"א אם אשכחך כו' שכחה ימיני :

קנאה

פירוש מהרז"ו

ואח"כ מוציא עליו · לעיל ריש פסוק כתפוח ושם איתא נילו קודם לעליו: וכי שמה חבלה· חבלה מל' חבלי יולדה ודורש שפי' שנדמה כאלו אז ילדה וכדלעיל פסוק אהגך כתינוק בן יומו : בשעה שאמרו נעשה ונשמע · כאלו אז נולדו כנ"ל וזהו חבלה ושמה הובלה מלשון חבלה ונזק בשעת העגל ודורש עוד מל' אם חבול תחבול שלמת רעך משכון: מאליו היה נקלף· כמ"ש ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב משמע מאליו וכן מפסוק כי פרוע הוא שנמלא פרוע מעצמו : שמקלקלת בתוך חופתה · וזהו שהפסוק מתמה שמה חיבלה אמך בתוך החופה : איבדו עצה טובה· וזהו כי פרוע הוא פרוע מעלה שכתוב בו ותפרעו כל עצתי מדה ז' וי"ז: עצה אלא תורה · וכמ"ש גם עדותיך שעשועי אנשי עצתי : כתיב ובהורב הקצפתם את ה' · מקום פסוק זה למטה בדברי ר' לוי וכאן נ"ל ר"י דסכנין בשם ר"ל אמר הקב"ה וכו' ר' לוי אמר כתיב ובחורב הקצפתם את ה' עשיתם להקב"ה : חככם נקוב · מלשון חז"ל דפרעי טבחא פרע לו בית השחיטה :

א מה שחשבת בלבך · כחותם על לבך במחשבה שבלב כחותם על זרועך במעשה שהוא ביד וזרוע : דאמר ר' יוחנן · בשם ר"א ויק"ר פרשה י"ח סי' ג' : שקרוי חושך · כמ"ש וחושך על פני תהום זה מלאך המות שמחשיך פני הבריות וזהו מתוך החושך כדי להציל מן החושך : א"ת חרות אלא חירות · שמ"ר פ' מ"א פי' ז' וש"נ ומבואר : ב ביהויכין · עי' ב"ר פרשה פ"ה סי' ט' חותמך ועי' ויק"ר פרשה י' סי' ג' ושם מבואר כל הענין: כתבו את האיש הזה ערירי · ירמיה שם כ"ב פסוק ל' וביכניה מדבר שם: אסיר שהיה חבוש· עי' ויק"ר שם פ"י סי' ג' מש"ש :

מתנות כהונה

בההוא אתרא כו' · באותו מקום סכנה עברת כמה גדולה היא הסכנה שעברת עליה מעתה דומה כאלו היום ילדתך אמך כמה צער עברה עליך ועתה נבראת בריה חדשה: חבלה · משמע נתמשכנה שנוטל ממנו המשכון : זיין שנתן כו' · ע"ל בפסוק כמגדל דויד: עלובה · היא הכלה עיין לעיל ריש פסוק עד שהמלך במסבו : ה"ג בסיני שנאמר ותפרעו כל עצתי ואין כו' : ומצאתי · חככם חיך שלכם ובאות אמת הגיה כליכם: ה"ג ברכה שנאמר וירא משה את העם כי פרוע הוא ואין פרוע אלא נקוב המד"א כו' :

שימני כחותם : שחשבת כו' · ופירוש הכתוב שים ממני ועמדי כמו חותם על לבך שימני כמו שים ממני כמו בני יצאוני יצאו ממני : קפיקלוטור · פירש הערוך שליח ובויקרא רבה פ' י"ח ל"ג ליה : קוזמוקרוטור · גרסינן ופירש הערוך מושל ושליט קוזמו עולם קרטור מנהיג : אם יהיה כניה גרסינן : ה"ג אני נותק מלכות בית דוד ד"א אנתקך כו' עד בתשובה ממקום כו' ועיין בילקוט ירמיה : ממקום כו' · כדמפרש לקמן : אנא שמעית כו' · אני שמעתי קולו של רבי יצחק שהיה יושב ודורש דבר זה של יכניה ואין אני יודע מה היא : תימר כו' · תאמר זה הדבר שדרש : שאלתיאל כו' · עיין כל זה בויקרא רבה פ' יו"ד ופי"ט : אסיר · שאסר גרסי' :

פי

כמות

יפה

ונלב בשמי מרום : אם אתם מקבלים עליכם תורתי מוטב · ואע"ג דכבר אמרו נעשה ונשמע שמא היו חוזרים בראותם את האש הגדולה כ"כ התוס' ובתנחומא פרשת נח כתב כי הכפיה היתה על תורה שבע"פ · וע"ע מ"ש ע"ז לעיל על פסוק כתפוח : אר"י אבדו עצה טובה · בספרי הביא ע"ז את הכתוב כי גוי אובד עצות המה : אמר הקדוש ברוך הוא באתי לברך כו' · ודריש ובחורב הקצפתם מלשון כקצף על פני המים · כי אבדתם את הברכות והלכו מכם כקצף על פני מים רבים : ומצאתי חככם נקוב · אכלם הוא מלשון חכה שאוספת את הדגים וכמו כל משליכי ביאור חכה ובא לדרוש בזה את סוף הכתוב מן ותפרעו כל עצתי ולא אבו לעצתו · אחרי כי הפרתם ופרעתם את עצתי עשיתם כאלו החכה שיתה נקובה ולא יכלה לקבל את הברכות אשר היו בעצתי לברככם : מה שחשבת בלבך· והיינו כחותם על לבך וזה ההסכמה שהסכמת בלבך שהחותם הוא תאר הקיום כחתום שטרות : קרא הקב"ה למה"מ · עמ"ש בש"ר פנ"א · ומ"ש זה מה"מ שקרוי חשך בתנחומא פ' וישב איתא וחשך על פני תהום זה מלאך המות שמחשיך פני הבריות : אל תקרי חרות אלא חירות · בעל נחלת אבות כתב שדרשו כן מדהל"ל חקוק וכתיב חרות · ויתכן כיון דהכתב היה מפולש מעבר אל עבר וכדאיתא בפ"ק דמגילה מ"ס וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין לא הול"ל אלא חרות בלוחות או בתוך הלוחות : זה ק"ש כו' · ופי' הדברים כמו שהק"ש היא תמיד במחשבת הלב והתפילין לאות על היד כן ישימנו ה' בלבו ועל זרועו להיות לזכרון תמיד לפניו : על זרועך כיהויכין· דכתיב אתקנך בתשובה כדמפרש ואזיל · וקאי על מ"ש לעיל שמה חבלה ילדתך שחטאו בחורב כדלעיל קאמר דמ"מ יתוקנו בתשובה כיהויכין : משם אני נותק כו' · דאתקנך הוא כמו אנתקך כמ"ש רש"י ז"ל מלשון התיקם כצאן לטבחה עד התיקנו אותם מבורם נתק ודגש התי"ו על חסרון הנו"ן כדכתב הרד"ק והנו"ן באחרונה נוספת וכמו יברכנהו יצרנהו · ומ"מ דרשו שרומז גם לשון תקנה מדכתיב אתקנך ולא כתב אנתקך או אתיקך והיינו שיתוקן בתשובה וכדאמר בסמוך שע"י התשובה נתבטלה השבועה ופי' משם אני נותק כי הוא ניתק לבבל ובבית האסורים עשה תשובה ונזכר במצות זיבה (ועי' בויק"ר פי"ח) ונולד לו בן בבית האסורים וזרובבל בן בנו משל ביהודה וישב על כסא דוד ונאמר לו ושמתיך כחותם : גדול כחה של תשובה שמבטלת הגזרה כו' · ולא ה"ל טך דרבא אתקנך בתשובה ולא הא דדייק בימיו אינו מצליח דא"כ לא היה ביטול הגזירה ועי' מ"ש בזה בויק"ר

קול

וע"ע בספר המינוך בפ' יתרו מל"ת ה' : אסיר שהיה חבוש כו' : מייתי הכא דרשא שמותיקן אנב אורחיה משום דכפי הדרשא דהכא שמעינן נמי ביטול השבועה כיון דשאלתיאל מורה שממנו הושתלה מלכות בית דוד או שנשאל על נדרו שהיה אסיר עד שמלך אויל והוציאו מבית האסורים : שהגשמים הללו סימן טרחות כו' · להבין היטב דברי רז"ל וחידותם שנהגו להעתיק דברי הרשב"ע על הכתוב נרדפה לדעת את ה' כי זה סוד כל החכמות ובעבור זה לבדו נברא האדם · רק לא יוכל לדעת את ה' עד שילמוד חכמות הרבה שהם כמו סולם לעלות אל זאת המעלה העליונה · וטעם כשחר שבתחלה ידע שמשכיל את ה' יתברך במעטין כמו השחר בצאתו · ורגע אחר רגע יגדל האור עד שיראה האמת ויבוא כגשם · הטעם שה' יעזרנו ויורנו האמת ע"כ ולפ"ז גשם מורה על שפע השכלה ועזר ה' בה להשגה · ולפי שהפלגה בזה מזקת לרוב העולם שע"י זה מתבטל מישובו של עולם בהיותו רודף אחר החכמה בכל כחו תמיד עד שיגרע חקו מכל הצרכים הגופניים · וכ"ש אם אין בו הכנה להעמיק עיונו במושכלות תמיד ולאומר אל תתחכם יותר למה תשומם · ועכ"א שהגשמים הם משל וסימן לטרחות כי יוצאי דרכים ומפרשי ימים מצירין בהם · כלומר שהעוסקים בדרך המסחר ומעשה התבל יתבטלו מזה על ידי עסקים במושכלות ולא ימושו לאשה ובנים וכמ"ש בבראשית רבה פרשה ע' כעין זה · וכן טחי גגות מצירין בהם וזה משל להפסד דעת האדם ומייו אשר שנכנס במושכלות ואיננו מוכן ומוכשר להם יצא מדעתו או ימות וכענין אותן שנכנסו לפרדס זה הציץ ונפגע וזה הציץ ומת וכדלעיל על פסוק הביאני המלך · וזה כמת גגו שרוב הגשמים מפסידים אותו · וכן דורכי גתות וזה משל אל שמחת החיים הבאה מצרכי הגוף ופרנסה ברוחה [כי גם היין בגתות משמח לבב אנוש] מצירין בהם כי שפע המושכלות יעתיקם מבקשת הנעבדותם ויבואו לידי עוני וחוסר כל · וכן עומסי גרנות וזה משל על אסיפת הקנינים הצרכים לחיי האדם וכמאמרם ז"ל יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ · ומבקשי המושכלות ינזרו מזה ולא יתנו אל לבם לעסוק בישובו של עולם · ומי שבורו מלא מים וזה מי שהוא שמן ודשן בתענוגי הגופניים אם יבוא לתפוס בקצה העיון לא יסבלהו טובו ויתקלקל עניינו אם לא ירגיל עצמו מעט מעט לזה (ועיין במורה חלק א' פרק ל"ד) ולכן תקנו אהיה כטל לישראל שתהיה ההשכלה באופן בלתי מזיק כטל :

עזה

תשכחנה ואנכי לא אשכחך : ד כי עזה כמות אהבה · עזה אהבה כמות שהקב"ה אוהב אתכם הה"ד (מלאכי א') אהבתי אתכם אמר ה' וגו' · קשה כשאול קנאה· בשעה שמקנאים אותו בעבודת כוכבים שלהם שנא' (דברים ל"ב) יקניאוהו בזרים · א ד"א כי עזה כמות אהבה·אהבה שאהב יצחק את עשו הה"ד (בראשית כ"ה) ויאהב יצחק את עשו · קשה כשאול קנאה · שקנא עשו ליעקב שנא' (שם כ"ז) וישטום עשו את יעקב · ד"א כי עזה כמות אהבה · אהבה שאהב יעקב ליוסף שנא' (שם ל"ז) וישראל אהב את יוסף מכל בניו · קשה כשאול קנאה · שקנאו בו אחיו שנא' (שם) ויקנאו בו אחיו · ד"א כי עזה כמות אהבה · אהבה שאהב יהונתן לדוד שנאמר (שמואל א' י"ח) ויאהבהו יהונתן כנפשו · קשה כשאול קנאה · קנאה שקנא שאול לדוד שנאמר (שם) ויהי שאול עוין את דוד · ד"א כי עזה כמות אהבה · אהבה שאוהב האיש לאשתו שנא' (קהלת ט') ראה חיים עם אשה אשר אהבת · קשה כשאול קנאה · (ח) קנאה שמקנא לה ואומר לה אל תדברי עם איש פלוני והלכה ודברה עמו · מיד (במדבר ה') ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו · ד"א כי עזה כמות אהבה · אהבה שאהבו דורו של שמד להקב"ה שנא' (תהלים מ"ד) כי עליך הורגנו כל היום · קשה כשאול קנאה · שעתיד הקב"ה לקנא לציון קנאה גדולה הה"ד (זכריה ח') כה אמר ה' קנאתי לציון קנאה גדולה · רשפיה רשפי אש שלהבת יה · רבי ברכיה אמר כאש של מעלה (ט) לא האש מכבה למים ולא המים מכבין לאש :

א [ז] מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה · מים רבים אלו אומות העולם · שנא' (ישעיה י"ז) הוי המון עמים רבים · לא יוכלו לכבות את האהבה · אהבה שהקב"ה אוהב לישראל · שנא' אהבתי אתכם אמר ה' · ונהרות לא ישטפוה · אלו אומות העולם המד"א (שם) ביום ההוא יגלח ה' בתער השכירה בעברי נהר וגו' ולכן הנה ה' מעלה וגו' מי הנהר · אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה · אם פותחין הן כל אומות העולם את כל תסבריות שלהן ונותנים ממונם (א) בדבר אחד מן התורה אינו מתכפר בידם לעולם · ד"א אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה · אם פותחין אומות העולם כל תסבריות שלהן בדבר אחד מן התורה ונותנין כל ממונם בדמיו של ר' עקיבא וחביריו אין מתכפר להם לעולם · בוז יבוזו לו · ב ר' יוחנן הוה מטייל וסליק מטבריה לציפורין · והוה רבי חייא בר אבא סמך ליה · מטון חד בית חקלא א"ר יוחנן הדין בית חקלא הות דידי וזבינתיה בגין מלעי באוריתא · מטון חד בית כרם וא"ר יוחנן הדין בית כרם דידי הוה וזבינתיה בגין מלעי באוריתא · מטון חד בית זיתא ואמר כמו כן· שרי ר' חייא בר אבא בכי · א"ל מה את בכי · א"ל בכי אנא דלא שבקת לסיבותיך כלום · א"ל חייא בני ונקלת זו בעיניך מה שעשיתי שמכרתי דבר שניתן לששה ימים שנא' (שמות כ') כי ששת ימים עשה ה' · אבל התורה ניתנה לארבעים יום שנא' (שם ל"ד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום · וכתיב (דברים ט') ואשב בהר ארבעים יום · כד דמך רבי יוחנן היה דורו קורא עליו אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב ר' יוחנן את התורה בוז יבוזו לו · כד דמך רבי אושעיא איש טרייה ראו מטתו פורחת באויר·היה דורו קורין עליו אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב הקב"ה לר' אושעיא איש טרייה בוז יבוזו לו :

א [ח] אחות לנו קטנה · אלו ישראל · רבי עזריה בשם רבי יהודה ב"ר סימון (א) לעתיד לבא עתידין כל שרי אומות העולם באין ומקטרגין את ישראל לפני הקב"ה ואומרין רבש"ע אלו עבדו עבודת כוכבים ואלו עבדו עבודת כוכבים · אלו גלוי עריות ואלו גלוי עריות · אלו שפכו דמים ואלו שפכו דמים · מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אינן יורדין · אמר להם הקב"ה אחות לנו קטנה · מה קטן זה כל מה שהוא עושה אין ממחין על ידו למה שהוא קטן · כך כל מה שישראל מתלכלכין כל ימות השנה בעונותיהן (ב) בא יום הכפורים ומכפר עליהם שנאמר (ויקרא ט"ז) כי ביום הזה יכפר עליכם : ב ר' ברכיה פתר קרא באברהם אבינו· ג אחות לנו קטנה· זה אברהם · שנא' (יחזקאל ל"ג) אחד היה אברהם ויירש את הארץ · ואיחה את כל באי העולם לפני הקב"ה · בר קפרא אמר כאדם שהוא (ג) מאחה הקרע · עד שהוא קטן היה עסוק במצות ומעשים טובים · ושדים אין לה · שעדיין לא בא לכלל מצות ומעשים טובים · מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה · ביום שגזר נמרוד הרשע ואמר לירד לכבשן האש :

א [ט] אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף · אם חומה היא · זה אברהם · אמר הקב"ה אם מעמיד הוא דברים כחומה · נבנה עליה טירת כסף · נצילנו ונבנה אותו בעולם · ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז · אם דל הוא ממצות ומטלטל מעשיו כדלת · נצור עליה לוח ארז · מה צורה זו אינה מתקיימת אלא לשעה אחת · כך איני מתקיים עליו אלא לשעה אחת · אני חומה · אמר אברהם לפני הקב"ה אני חומה · ואעמיד מעשים טובים כחומה · ושדי כמגדלות · שאני עתידה להעמיד כתים כתים וחבורות של צדיקים כיוצא בי בעולמך · אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום · אמר לו הקב"ה כשם שירדת לכבשן האש כך אני מוציאך בשלום · הה"ד (בראשית ט"ו) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים · ב ר' יוחנן פתר קראי בסדום ובישראל · אחות לנו · זו סדום · הה"ד (יחזקאל ט"ז) ואחותך (א) הגדולה שמרון · ושדים אין לה · שלא הניקה מצות ומעשים טובים · מה נעשה לאחותנו (ב) ביום שגזר ב"ד של מעלה שתשרף באש שנא' (בראשית י"ט) וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש · אם חומה היא נבנה עליה · אלו ישראל · אמר הקב"ה אם מעמידין ישראל מעשיהן כחומה נבנה עליהם (ג) ונצילם · ואם דלת היא · אם מטלטלין הן דבריהם כדלת זו · נצור עליה לוח ארז · מה צורה זו אינה מתקיימת אלא לשעה אחת · כך איני מתקיים עליו אלא לשעה אחת · אני חומה · אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אנו חומה ונעמיד מצות ומעשים טובים כחומה · ושדי כמגדלות · שאנו עתידים להעמיד כתות כתות של צדיקים כיוצא בנו בעולמך · אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום · למה שהיו כל אומות העולם מונין לישראל ואומרים להם א"כ למה הגלה אתכם מארצו · ולמה החריב למקדשו · וישראל היו משיבין להם אנו דומין לבת מלכים (ד) שהלכה לעשות רגל רדופים בבית אביה · סוף

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תתקנ"ג : ב שמ"ר פ' מ"ז · ויק"ר פ' ל' · ילקוט כאן רמז תתקנ"ד : ג בר"ר פ' ל"ט · ילקוט סדר לך לך רמז ס"ב סי' י"ב · ילקוט כאן רמז תתקנ"ד :

חדושי הרד"ל

(ח) קנאה שמקנא לה ואו"ל אל תדברי כו' · נראה מפרש מפני שהאהבה עזה לכן קשה הקנאה כשהוא דבר שבוגדה בו (וכן י"ל בכל הני דרשי קמייתא דהכא הקב"ה וישראל) ועי' זוהר ויחי (רמ"ה) ומצורע (נ"ד) : (ט) לא האש מכבה למים ולא המים כצ"ל :

(א) בדבר אחד מן התורה אין מתכפר בידם · אם לשון מתכפר דוקא יש לפרשו במה שבטלוהו מישראל וכדלהלן בדמיו של ר"ע וחביריו :

(א) לע"ל כל שרי כו' · שוח"ט מזמור ט"ז ועי' ריש רות רבה וזוהר יתרו (פ') : (ב) בא יוה"כ ומכפר · אפשר רוצה לדרוש ביום שידובר בה על יוה"כ (שידובר בה ווידוי פה לפני ה' ומתרצה להם כד"א קחו עמכם דברים ושובו אל ה') : (ג) מאחה הקרע הקטנה עד שהוא קטן כצ"ל כמ"ש בס"ד בהגהותי לב"ר עיין שם :

(א) הגדולה שומרון וגו' ואחותך הקטנה ממך היושבת מימינך סדום ובנותיה כצ"ל : (ב) ביום שגזר עליה ב"ד של מעלה שתשרף כמו סדום וכמ"ש ותגדל עון בת עמי מחטאת סדום ההפוכה וגו' · (ואפשר דרש ביום שידובר בה לשון מכת דבר · וגם דרש נעשה בקמץ שנעשה כבר עליו גז"ד בב"ד של מעלה) : (ג) ונצילם · שלא ידונו מ"ו כסדום וכדכתיב ביחזקאל שם אח"ז וזכרתי אני את בריתי אותך וגו' : (ד) שהלכה ליעשות רגל רדופים כו' (פסחים פ"ז) :

מתנות כהונה

מי שבורו נרסינן ובילקוט ישעיה לא גרס ליה : אהבתי אתכם וגו' · ריש ספר מלאכי :

מים רבים : אלו עובדי כוכבים כו' · עיין בשמות רבה פ' מ"ט ובבמ"ר פ"ב : מתכפר להם · עיין בבמדבר רבה : הוה מטייל כו' · עיין בשמות רבה פ' מ"ז ובויקרא רבה פ"ל :

אחות לנו כו' : עיין בבמדבר רבה פ"ב : ה"ג את הארץ ואיחה את כל כו' · עד כאדם שהוא מאחה הקרע ועיין בב"ר פ' ל"ט :

אם חומה : נצילנו גרסינן : ומטלטל מעשיו גרסינן : מונין · לשון אונאה : רגל רדופים כו' · כדופה ונחוצה ללכת לבית אביה דוגמת מ"ש במסכת פסחים בפרק

עתידין כל שרי עובדי כוכבים · וזהו מ"ש כאן בס"ד ביום שידובר בה לעתיד : בא יוה"כ ומכפר עליהם' ונעשים כקטן שנולד בריה חדשה וזהו קטנה: ב פתר קרא באברהם· ב"ר פרשה ל"ט סי' ג' : אחד היה אברהם· וזהו אחות ועוד דרש אחות שאיחה ועי' שם בב"ר פרשה ל"ט בפירושי מש"ם : עד שהוא קטן יהוא פירוש על תיבת קטנה וכצ"ל קטנה עד שהוא קטן וכו' : שעדיין לא בא · ובב"ר פרשה ל"ט שם איתא ושדים אין לה שלא היניקוהו למצות ומע"ט פי' שלא היה לו רב ממי ללמוד : כשם שירדת לכבשן האש · בשלום כך וכו' : בסדום ובישראל · בעונם סדום ובעונם ישראל בגלות : ואחותך הגדולה שומרון · וס"ד ואחותך הקטנה ממך היושבת בימינך סדום ובנותיה : נבנה עליה אלו ישראל · שייכות ישראל אצל דרשת סדום כמ"ש באיכה ד' ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וכמ"ש יחזקאל ט"ז שם פסוק מ"ו מ"ז ואחותך הקטנה ממך סדום וגו' ותשחיתו מהן בכל דרכיך וגו' אם עשתה סדום ובנותיה כאשר עשית את ובנותיך ועי' ב"ר פרשה כ"ח סי' ה' ושם מבואר ע"ש ותבין כאן שיקשה מאחר שישראל חטאו יותר מסדום למה מסדום לא נשאר פליטה וישראל נשאר על זה אמר אם חומה וכו' : א"כ למה הגלה · אם לא שסונא אתכם לעולם ולא ישוב עוד אליכם : רגל רדופים · הוא הרגל הראשון שהיא בבית בעלה ותמיה שהיא רדופה

פירוש מהרז"ו

ד כמות אהבה· דרש כמה מיני דבשות ע"פ מדה ז' וי"ז : ולא המים מכבין לאש · בפסוק הסמוך מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה שהיא כאש הנ"ל :

א מים רבים אלו עובדי כוכבים · שמ"ר ריש פרשה מ"ט במ"ר פרשה י"ב בסי' ג' ושם מבואר יותר : בעברי נהר · במלך אשור שנקרא נהר כמ"ש בפסוק הסני שמביא את מי הנהר הרבים : בדבר אחד מן התורה · שיתנו כל ממונם לקרבנות ולצדקה כדי לבטל את ישראל מפרט אחד מן התורה לא יכופר להם עונם : ד"א וכו' בדבר אחד מן התורה · נראה מיותר ונראה שזה הדרשה הובא לכאן לדרוש על דמן של ר"ע וחבריו : רבי יוחנן הוה מטייל · שמ"ר פ' מ"ז סי' ה' : ר' אושעיא איש טריה · עי' קה"ר פסוק סוף דבר והוזכר שמו בב"ר פרשה ל"ח סי' ב' ובקה"ר פסוק וזרח השמש :

יפה קול

עזה אהבה כמות שהקב"ה אוהב אתכם כו' · מביא פה למשל כי כאשר תעוז האהבה לאיזה דבר תולד הקנאה אם יוסר ממנו · וכמו שהקב"ה באהבתו העזה כמות לישראל לכן יקניאוהו בזרים אם יסורו ממנו וכן האהבה שאהב יצחק לעשו וחפץ לתת לו לבדו הברכה זו גרמה ליעקב לבוא במרמה ולקחת את הברכה וזה הולידה הקנאה וכן הוא כאידך · ולזה יאמר הכתוב שימני כחותם על לבך וגו' אחרי שאהבתך עזה עלי אשר ממנה נולדה הקנאה· על כן שימני כחותם על זרועך להגן בעדי כי לא תאכלני קנאת זרים כי גם אהבתי אל הקב"ה עזה מאד ולכן תבער הקנאה בלבב אויבי : לא יוכלו לכבות את האהבה · אהבה שהקב"ה אוהב לישראל · פי' שאו"ה יקטרגו לספר את אהבת ה' ויאמרו הלא חוטאים ופושעים הם · אמנם אם יוכיחם ה' על חטאתם ופשעיהם אבל האהבה לא תוסר · והכי משמע בשוח"ט מזמור ט"ו על פסוק ושוחד על נקי לא לקח ע"ש · ועי' במ"ר גירסא אחרת בזה המאמר : כל תסבוריות שלהן פירוש אוצרותם : שאהב ר"י את התורה כו' · ודרשו את הכתוב אם יתן איש את כל הון ביתו לעסוק בתורה כמו שעשה ר"י אז בוז יבוזו תהיה ביזת גוג ומגוג לו וכמו שתרגם המתרגם : פורחת באויר· כששיו נושאים אותם היתה מסולקת מעל האנשים ופורחת באויר שהמלאכים נשאו אותה א"כ אחר שנקבר היתה פורחת באויר שהיו מוליכים אותם לג"ע :

אחות לנו קטנה · אלו ישראל דנקראת אחות כדכתיב פתחי לי אחותי רעיתי ודבור זה מהקב"ה עם מלאכי השרת ועי"ד נעשה אדם : כך כל מה שישראל כו' בא יוהכ"פ כו' · ואע"ג דאכתי יקשה למה יתחשבו ישראל כקטן יותר מאשר עובדי כוכבים ולמה לא ניתן להם ג"כ היוהכ"פ · וי"ל דהכוונה היא שישראל לא יעמידו בחטא · כי לעת מצוא יתנו אל לבם וישובו אל ה' ולא ישובו עוד לכסלה · משא"כ עובדי כוכבים הוטאים שמה בדעת ולא ישובו לעולם · ולכוון את הכתובים לדרש זה קשה מאד · אבל אין לנו לבקש שיתאימו כל הכתובים בזה הענין לאחד מן הדרשות : כאדם שהוא מאחה את הקרע · כי בעת הבריאה עד דור אנוש הכירו בני אדם את בוראם אף כי חטאו כנגדו · ורק בדור אנוש התחלו לעבוד עבודת כוכבים · או הכוונה כי נח ובניו עד דור הפלגה נאמנים היו לה' ואח"ז נקרע ממנו · ובא אברהם ואיחה את הקרע הזה להשיבם שנית לה' : עד שהוא קטן כו' · אתי כמ"ד בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו : שעדיין לא בא לכלל מצות ומע"ט · ואף כי קיים את כל התורה כולה אבל עד מצות מילה עשה הכל כאינו מצווה ועושה ולא נקרא מקיים המצות כתקנן : ביום שגזר נמרוד · ופי' מה נעשה לו שלא יבוא לידי נסיון פן לא יעמוד בנסיון · והקב"ה אומר כי טוב לו להביאו לידי נסיון ואם חומה היא לעמוד כנגד נמרוד ולא ישוב מפני היראה וימסור נפשו על קדושת השם יצילנו ונבנה בעולם · פי' להרבות זרעו כעפרות תבל ומסורתא אולי אבנה ממנה · ואם דלת הוא ויתנועע כדלת על צירה · כי דל הוא במצות ואין לו תוקף ועוז לעמוד כנגד נמרוד אז נצור עליה לוח ארז לשמרו רק עד עת קבועה · ונצילנו מן הנסיון אבל לא יהיה לו זכות רב להיות עמו ועם זרעו עד עולמי עד · ואברהם משיב להם אני חומה ונכון אנכי למסור נפשי על קדושת השם בלי פחד ומורא ולא לבד אנכי לבדי אך גם שדי כמגדלות כי יקומו ממני בנים ובני בנים הנכונים למסור נפשם על קדושת השם כמוני : כשם שירדת לכבשן האש בשלום כצ"ל וכ"ה בב"ר פל"ט · וי"ל שלא הזיקוהו בידים קודם שהפילוהו לכבשן האש כמנהג המומתים לפנים אשר יד כל העם יתה בו · ועמ"ש שם : רגל רדופים · הכוונה בזה כמ"ש בפסחים בפרק האשה משל לאדם שכעס על אשתו ושיגרן מגרשה לבית אמה וקירב"ו לבית אמם אברהם

*

שחוזרת לביתה לשלום · ד"א אם חומה היא · זה חנניה מישאל ועזריה · אמר הקב"ה אם מעמידין הן (ה) חנניה מישאל ועזריה מעשיהם · נבנה עליהם העולם ונצילם · ואם דלת · ואם מטלטלין הן מעשיהן כדלת זו · נצור עליה לוח ארז · מה צורה זו אינה מתקיימת אלא לשעה אחת · כך איני מתקיים עליהן אלא לשעה אחת · אני חומה · אמרו לפני הקב"ה אנו חומה ואנו מעמידין מצות ומעשים טובים כחומה · ושדי כמגדלות · אנו עתידין להעמיד בעולמך כתות של צדיקים כיוצא בנו · אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום · אמר להם הקב"ה כשם שירדתם לכבשן האש בשלום · כך אוציא אתכם משם בשלום · הה"ד (דניאל ג') באדין נפקין שדרך מישך ועבד נגו : ג רבנן פתרי קרא בעולי גולה · אחות לנו קטנה · אלו עולי גולה · קטנה · שהיו דלים באכלוסין · ושדים אין לה · א אלו חמשה דברים שהיה בית אחרון חסר מן הראשון · ואלו הן · אש של מעלה · ושמן המשחה · ארון · רוח הקדש · ואורים ותומים · הה"ד (חגי א') וארצה בו ואכבדה · ואכבד כתיב חסר ה' · מה נעשה לאחותנו · מה נעשה (ו) ביום שנגזר *די עבר פרת די לא עבר לא יעבור · אם חומה היא · אלו ישראל העלו חומה מבבל לא חרב בית המקדש בההיא שעתא פעם שנית · ב רבי זעירא נפיק ליה לשוקא למיזבן מקומא · א"ל לדין דהוא תקיל תקיל יאות · ואמר ליה לית את אזיל לן מן הכא (ז) בבלייא די חרבון אבהתיה · בההיא ענתה אמר ר' זעירא לית אבהתי כאבהתהון דהדין · על לבית וועדא ושמע קליה דרבי שילא יתיב דריש אם חומה היא אילו עלו ישראל חומה מן הגולה לא חרב בית המקדש פעם שנייה · אמר יפה לימדני עם הארץ · ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז · (ח) מה צורה זו אע"פ שהיא מטשטשת מקומה ניכר · כך אע"פ שחרב בית המקדש לא בטלו ישראל פעמי רגלים שלהם ג' פעמים בשנה · (ט) אני חומה · א"ר איבו אמר הקב"ה עתיד אני לעשות לישראל סניגור בין אוה"ע · אי זה זה · זה בת קול הה"ד (ישעיה א') לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד · (י) ג תנא משמתו נביאים אחרונים חגי זכריה ומלאכי פסקה רוח הקדש מישראל · אעפ"כ היו משמשין בבת קול · מעשה שנמנו חכמים בעליית בית גדיא ביריחו יצתה בת קול ואמרה להם יש ביניכם אדם אחד שהוא ראוי לרוח הקדש אלא שאין דורו כדי לכך · נתנו עיניהם בהלל הזקן · כשמת היו אומרים עליו הא ענו הא חסיד תלמידו של עזרא · שוב מעשה שנמנו בכרם ביבנה חכמי ישראל · וכי בכרם היו · אלא זו סנהדרין שעשויה שורות שורות דגלים דגלים כמטעת של כרם · יצתה בת קול ואמרה להם יש ביניכם אדם אחד שהוא ראוי לרוח הקדש אלא שאין דורו כדי לכך · נתנו עיניהם בשמואל הקטן · וכשמת אמרו עליו הא ענו הא חסיד תלמידו של הלל הזקן · אף הוא אמר ג' דברים בשעת מיתתו · שמעון וישמעאל לחרבא · ושאר חברוהי לקטלא · ושאר עמא לביזא · ועקן סגיאן עתידין למיתי בעלמא · ובארמי אמרן · ואף על יהודה בן בבא התקינו שיהו אומרין עליו הא ענו הא חסיד תלמידו של שמואל · אלא שנטרפה לו שעה · שאין מספידין הרוגי מלכות · ד מעשה ששמע יוחנן כהן גדול בת קול יוצאת מקדש הקדשים ואמרה נצחו טליא דאזיל לאגחא קרבא באנטוכיא · וכתבו אותו היום ואותה שעה והיה כן · ובאותו היום נצחוי מעשה ששמע שמעון הצדיק בת קול יוצאת מבית קדש הקדשים ואמרת בטילת עבידתא די אמר סנאה למיתרבא היכלא ונהרג גיוסלוקין ובטלו גזירותיו · ובלשון ארמי שמען · ר' הוניא בשם ר' ראובן מלך במדינה צועקים לו והוא עושה · אם אין מלך במדינה איקונין שלו שם · (יא) אלא שאין איקונין עושה מה שהמלך עושה · רבי יוחנן ור' שמואל בר נחמן · (יב) ר' יוחנן אמר כתיב (דברים כ"ח) ונתן ה' לך שם לב רגז · כיון שעלו רוגז ניתן ועלה עמהם · רבי שמואל אמר שמה לב רגז · כיון שעלו נתרפאו · ר"ל כד הוה חמי להון מצמתין בשוקא הוה אמר להון בדרו גרמיכון · א"ל בעליתכם לא נעשיתם חומה וכאן באתם לעשות חומה · ר' יוחנן כד הוה חמי להון הוה מקנתר להון אמר מה נביא מקנתר להון שנאמר (הושע ט') ימאסם אלהי כי לא שמעו לו · ואנא לית אנא מקנתר להון · א"ר אבא בר כהנא (יג) אם ראית ספסלין מלאין בבליין בארץ ישראל צפה לרגלי מלך המשיח מה טעם (מיכה א') פרש רשת לרגלי · תני רשב"י אם ראית סוס פרסי קשור בקברי ארץ ישראל צפה לרגליו של משיח · מה טעם (מיכה ה') והיה זה שלום אשור כי יבא בארצנו וכי ידרוך בארמנותינו והקמונו עליו שבעה רועים וגו' · ה ואלו הן שבעה רועים · דוד באמצע · אדם שת מתושלח מימינו · אברהם ויעקב ומשה משמאלו · ויצחק להיכן הלך · הלך וישב על פתחה של גיהנם להציל בניו מדינה של גיהנם · ושמנה נסיכי אדם · אלו הן שמונה נסיכים ישי שאול ושמואל עמוס צפניה חזקיה אליהו ומלך המשיח :

א [יא] כרם היה לשלמה · אלו ישראל · שנא' (ישעיה ה') כי כרם ה' צבאות בית ישראל · היה לשלמה · למלך שהשלום שלו · בבעל המון · המון בעל · שהמו אחרי הבעל היך מה דאת אמר (שופטים י') ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות · לפיכך באו עליהן המונות · העמיד עליהם משמרות · איש יביא בפריו אלף כסף · הביא איש על פריו (א) ומצא בו אלף צדיקים שלמים בתורה ובמעשים טובים · (א) (ב) דבר אחר כרם · אלו ישראל · שנא' (ירמיה ב') ואביא אתכם אל ארץ הכרמל

מסורת המדרש א יומא דף כ"א ודף כ"ב · ועיין הוריות דף י"ב · כריתות דף ה' · ירושלמי תענית פ' ב' · וירושלמי הוריות פרק ג' הלכה ב' · במד"ר פ' ט"ו · תנחומא בהעלותך סי' ו' · אדר"נ סוף פרק מ"א · תוספתא יומא פ' ב' · ותוספתא סוטה פרק י"ג · ילקוט חגי רמז תקס"ו : ב יומא דף ט' · ילקוט כאן רמז תתקצ"ד : ג סוכה דף מ"ח · סנהדרין דף י"א · ירושלמי סוף סוטה : ד סוטה דף ל"ג : ה סוכה נ"ב · ילקוט מיכה רמז תקנ"ב :

הדושי הרש"ש

(א) דבר אחר כרם זו ארץ ישראל שנאמר ואביא כו' כן צריך להיות :

חדושי הרד"ל

(ה) חנניה מישאל ועזריה מעשיהם כחומה נבנה כו' כצ"ל : (ו) ביום שנגזר די עבר פרת כו' · אלו עלו ישראל כו' שהיה להם לעלות חומה קודם שנגזרה גזרה זו ומפני שלא עלו חומה גרם החטא שנגזרה עליהם גזרה זו : (ז) בבליא דחרבן אבהתיה ביהמ"ק בההוא ענתה כצ"ל : (ח) מה צורה זו כו' מקומה ניכר כך אע"פ כו' ג"פ בשנה · צריך ליישב פי' הך דרשה לכאן · דלא יתקיים ביהמ"ק מפני שלא עלו כחומה רק ישאר אחר חורבן כצורה שעל לוח ארז המטושטשת דהיינו שעולין לרגל ג"פ אחר חורבן · אלא שזהו שבח ישראל שעושין כן · ואין מכוונין כ"כ לפרשו על נצור עליו לוח ארז שהוא נדרש בכל דרשי דלעיל שהקב"ה יעשה להם כן שלא יהיה כ"א לשעה וכדלעיל · ולפמ"ש ז"ל בסמוך בס"ד דמימריה דר' איבו דעתיד לעשות כו' קאי על הא דנצור לוח ארז כמדומה דהאי אע"פ שחרב ביהמ"ק לא בטלו ישראל פעמי רגלים · אין מקומו כאן אלא ראוי לגרסו לעיל אחר הא דסוף שחוזרה לביתה לשלום שע"ז מבית הא דלא בטלו ישראל פעמי רגלים והיינו שרדופין לבית אביהם לחזור לשם : (ט) אני חומה א"ר איבו כו' סניגור בין אוה"ע · הדבר ברור שט"ס הוא כאן וצ"ל כדאיתא (ביומא ט') על מקרא זה דאם דלת היא נצור עליה לוח ארז שעכשיו שעליתם כדלתות (ולא עליתם חומה כמעלתם כארז) מאי ארז ססמגור מאי ססמגור בת קול והוא סיום הדרשה דאם חומה היא אם עלו ישראל כחומה (ומ"ש כאן לעיל דרשה דאם דלת היא שאע"פ שחרב ביהמ"ק לא בטלו פעמי רגלים אין מקומו כאן כמ"ש בסמוך בס"ד) סיפי דאם דלת היא ולשון בין אוה"ע משמע דלאחר חורבן מיירי ובאמת אף בזמן שהיה בית שני קיים לא היו משתמשין עוד ברוה"ק אלא בב"ק (ועובדא דהלל ושמואל הקטן דמייתי בזמן בית שני היה) וכן איתא בהדיא בפסיקתא דרבי ושמחי אני חומה אם עולין ישראל כולם תשרה שכינה ואם לאו לא ישתמשו אלא בב"ק (וכאן שכתבו בין אומות העולם כמדומני שט"ס הוא שהיה כתוב ביומא והוא לציון שציין על הא דסניגור כדאיתא ביומא וטעו הא"כ לכתוב באו"ה במקום ביומא) : (י) תנא משמתו כו' · תוספתא סוטה פי"ג כל הברייתא ע"ש : (יא) אלא שאין איקונין עושה כו' · וזה משל ג"כ על ימי בית שני שלא שרתה שכינה רק היו משתמשין בב"ק : (יב) רי"א כו' לב רגז כיון שגלו רוגז נותן כו' רש"א שמה לב רגז כו' נתרפו כצ"ל · והכי ס"ל (בנדרים כ"ב) דלב רגז בבבל דוקא וכיון שבאים לא"י וגבולם בטל : (יג) אם ראית ספסלין כו' · איכה רבה פ"א אות א' עמש"ש בס"ד : (א) ומצא בו אלף צדיקים · כדלקמן התרם והמסגר אלף : (ב) ד"א כרם זו א"י שנאמר ואביא כו' כצ"ל וכ"ה באות אמת :

פירוש מהרז"ו

רדופה ללכת לבית אביה להגיד שבחה שבבית בעלה עי' מ"כ שלא הלכה אלא על מנת להחזיר : ג די עבר פרת · לא נמצא פסוק כזה ומה שמצויין עזרא ה' הכוונה על פסוק כאן שימו טעם לבטלה גובריא אילך וקרית די לא תתבנא ועי' לעיל פסוק קמתי וכו' ופסוק פתחתי אני לדודי ומש"ש : ר' זירא נפיק · עי' יומא ט' מעשה דרבה בר בר חנה ור"ל ואמר שם ר"פ שדי גברא בינייהו אי ר"ל וזעירי כמ"ש כאן : פעמי רגלים שלהם · לעיל פסוק הנך יפה וש"נ : סניגור בין אומות העולם · עי' יומא ט' הובא בערוך דשם איתא כמלוה ארז וכו' ססמגור זה בת קול ופי' הערוך ססמגור ארג נגזר מן השם שאין שולט הרקב בכל עץ כמו מן הארז וא"כ צ"ל כאן ססמגור · שמעתי מהמופלג ר' חיים ב"ר יעקיל לאנדא וזהו מ"ש הותיר לנו שריד היינו הב"ק : אינקונין שלא שם · וכמ"ש לעיל פ' נצור עליה : רוגז ניתן ועלה עמהם · כשעלו מן הגולה מבבל עלו עמהם לב רגז שהשיגו שם בבבל ור"ש סובר שמה לב רגז בבבל ולא כשעלו : אם ראית ספסלין · איכה רבתי סוף פסוק ממרום : שבעה רועים · סוכה נ"ב ב' עי' במ"ר ריש פ' י"ד :

א אלו ישראל · צ"ל ארץ ישראל כמ"ש במ"כ ארץ הכרמל מלשון כרם :

מתנות כהונה

האשה ובמסכת כתובות בפ' המדיר כך אנו היינו רדופים לילך א"ל שהוא היה מקום תולדות אבותינו : ושמן המשחה · בפ"ק דיומא לא חשיב שמן המשחה וחשב שכינה שלא שרתה בו ומצאתי בשם הריטב"א שכתב הטעם מפני שאף בבית הראשון כבר נגנז בימי יאשיהו עכ"ל וגי' הספר היא גירסת הירושלמי במסכת הוריות בפ"ג : די עבר פרת כו' · עיין לעיל בפסוק קמתי אני : אלו ישראל העלו גרסינן : חומה · כלומר כולם בבת אחת ועיין לעיל בפסוק השבעתי אתכם : למיזבן מקומה · לקנות מלאכת דבר מה במלאכת רעהו תרגום יונתן מקמתא דחבריה : א"ל כו' · א"ל לזה שהיה שוקל שקול יפה כלומר משקל צדק : ה"ג תקיל תקיל יאות כן מצאתי באות אמת : וא"ל כו' · אותו שהיה שוקל א"ל אין אתה הולך מכאן אתה בבלי שהחריבו אבותיך בית המקדש : ה"ג בבליא די חרבון אבהתיה ב"ה כו' : בההיא ענתה כו' · באותה שעה · א"ר זעירא וכי אין אבותי כמו אבותיו של זה נכנס רבי זעירא לבית המדרש ושמע קולו של ר' שילא שהיה יושב ודורש כו' : יפה לימדני כו' · שאבותיו היו מבבל גרמו ליחרב בית המקדש ועיין מזה בפ"ק דיומא : פעמי רגלים · ע"ל בפסוק הנך יפה רעיתי הראשון : תנא · בפ"ק דיומא ופ"ק דסנהדרין : מעשה שנמנו · עיין בפ"ק דסנהדרין : ה"ג שוב מעשה שנמנו חכמי ישראל בכרם ביבנה וכי כו' סנהדרי החכמים נקראין כן : ובארמי · ובלשון ארמי אמר זה : שאין מספידין כו' · פרש"י מפני אימת המלך ומיהרו לקברו : ששמע יוחנן כו' · עיין כל זה בפ' אלו נאמרין : נצחו טליא כו' · נצחו הנערים שהלכו לעשות מלחמה במקום אנטוכיא : בטילת עבידתא כו' · בטל הוא שאמר המעשה השונא להחריב הבית : אלא שאין איקונין כו' · כך הנבואה בטלה ונשאר בת קול אלא שאין בת קול עושה מה שהנבואה עשתה : רוגז ניתן כו' · שנתבטל הבנין ושוב נחרב הבית : הכי גרסינן ר"ל כד הוה חמי כו' · פי' כשהיה רואה אותם בני בבל נאספים ומחוברים בכנופיא אחת אמר להם פזרו עצמכם : הכי גרסינן בדרו גרמיכם בעלייתכם כו' · וכדאיתא לעיל : ה"נ אמר מה נביא · ימאסם השני טעות סופר : ספסלין כו' · עיין זה באיכה רבה בפסוק ממרום שלח אש : שבעה רועים כו' · כך חשיב להו בפרק קמא דיומא : הכי גרסינן הלך הלך וישב :

כרם היה · שהמו אחר הבעל · עיין בפתיחתא דאיכה בפתיחה ולא אותי קראת ובאסתר הפסוק גם ושתי : המונות · מלכי האומות כד"א הוי המון מים רבים : משמרות · של עובדי כוכבים ודרש נתן את כרמו לנוטרים וכן דרש לעיל בפסוק מנאוני השומרים : הביא איש כו' · הקב"ה על פרי הכרם איש זה נבוכדנצר ומצא בו אלף צדיקים

יפה קול

אברהם מאור כשדים יצא · ופי' רגל רדופים הלוך רגלים כשהיא רדופה מבעלה ור"ל טעם הגלות הוא כדרך שעולם שהכועס על אשתו משגרה לבית אביה עד יעבור זעם ואז יחזירנה לביתו כן הגלה ה' אותנו לבבל עד אשר יעבור הזעם ואז ישיבנו לארצנו לשלום : אנו עתידין להעמיד בעולמך · אתי כמ"ד שעלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים כדאיתא בפרק חלק · דאי למ"ד שמיד מתו לא שייך למימר הכי : שהיו דלים באוכלוסין · דכתיב כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות וששים : אלו חמשה דברים כו' · ולפי שהם הודן והדרן של ישראל אמר ע"ז ושדים אין לה שהם הודה והדרה של אשה כדלעיל בפסוק שני שדיך : נצחו טליא דאזל לאגחא קרבא כו' · כי פרחי כהונה מבית חשמונאים הלכו להלחם עם היונים לפני יוה"כ ונלחמו ביום הכפורים ושמע יוחנן בת קול כשהיה עובד עבודה ביוה"כ · וע"ש בפ' אלו נאמרין ברש"י : כיון שעלו רוגז ניתן כו' · פי' כי גם הפחד עלה עמהם וכדכתיב בעזרא ח' ואקרא שם צום וגו' לבקש ממנו דרך ישרה לנו ולטפינו ולכל רכושנו וכתב רש"י שיוליכנו המקום לשלום · (וביפה קול הביא לשון רש"י לעזרנו מאויב בדרך) הלא נראה כי פחד ומגור היה להם בהליכתם : בדרו גרמיכון · כיון דלעלות לא"י לא עלו בחומה ועתה התקבצו יחד הלא יזכר עונם לכן צוה להם כי יפזרו עצמם · ואמר אם הנביא לא נשא פניהם וקטרם באמרו ימאסם אלהי · למה לא אקטרם גם אני ולמה לי לשאת פניהם : אם ראית ספסלים מלאים בבליים כו' · כיון שעלו מרובים נראה שנתן ה' להם מקום לעלות מה שלא היה נותן להם מתחלה כדכתיב פרש רשת לרגלי השיבני אחור אם' השיבם אחור שלא יעלו רק מעטים מהם · וזה הוא הטעם ג"כ מה שאמר סוס פרסי קשור בקברי א"י וזה מורה על רבוי סוסי פרסיים ורוכביהם שבאו בא"י · ויש גורסים אם ראית פרסי נקבר בקברי א"י · וגם זה הוא הטעם כי מזה מוכח אשר רבו הפרסיים שבאים לשם עד כי ימותו ג"כ משם · ומביא מכתוב אשור כי יבוא בארצנו ואשור זה פרס כדאשכחן שדריוש מלך פרס נקרא מלך אשור : ויצחק להיכן הלך כו' · משום דיצחק הוא המלמד זכות על ישראל כדאיתא בפרק ר"ע והוא נושא את תעלת ישראל על נפשו לכן הוא

(דברים י"א) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה · היה לשלמה · למלך שהשלום שלו · בבעל המון · [א] שהמו אחרי המוני המוניות דמלכוותה הה"ד (יהושע ז') וארא בשלל אדרת שנער אחת טובה · ר' חנינא בר יצחק אמר פורפירה בבליה · (ג) מה בבל עבדה הכא · תני רשב"י מלך בבל היה וקנה ביריחו · והיה זה משלח לזה כותבות וזה משלח לזה דורוניות · הדא אמר כל מלך שלא היה לו קצין בארץ ישראל לא היה תופש בעצמו שהוא מלך · נתן את הכרם לנוטרים · זה נבוכדנצר · איש יביא בפריו אלף כסף · הביא איש על פריו וליקט מהן אלף צדיקים שלמים בתורה ובמע"ט · הה"ד (מלכים ב' כ"ד) (ד) [ב] החרש והמסגר אלף · החרש אלף והמסגר אלף · ורבנן אמרי זה וזה אלף : ב (ה) דבר אחר כרם · זו סנהדרין · דתנינן תמן [ג] שלשה דברים העיד רבי ישמעאל לפני חכמים בכרם ביבנה וקבלו דבריו · וכי בכרם היו יושבין אלא זו סנהדרין שעשויה שורות שורות ככרם · היה לשלמה · למלך שהשלום שלו · בבעל המון · שהמו אחר הבעל · (ו) לפיכך באו עליהם המונים · (ג) שהמו אחריהם המוני מלכים [ד] הה"ד (תהלים ס"ח) מלכי צבאות ידודון ידודון · (ז) ר' יודן בשם ר' איני מלאכי צבאות אין כתיב כאן אלא מלכי · הן מלכיהון דמלאכייא · אפילו מיכאל ואפי' גבריאל ידודון ידודון · רבי יודן אמר (ח) ידודון בהם ממדדין פיטקין המד"א (יואל ד') ועל עמי ידו גורל · ר' יודן בר' סימון אמר ידודון בהליכה ידודון בחזירה · רבי אחווא בריה דרבי זעירא אמר (ט) עשאן מרוצין · המד"א (שמואל ב' י"ח) למה זה אתה רץ בני וגו' · מהו ונות בית תחלק שלל · הנוה שבבית זו התורה ואת (י) נותנה לו והיא מחלקת שלל · ד"א ונות בית · הנוה שבבית את מחלקת שלל למטה · הנוה שבבית זה משה שנאמר (במדבר י"ב) בכל ביתי נאמן הוא · ואת נותנה לו והוא מחלקה שלל לתחתונים · ר' פנחס ור' אחא בשם ר' אלכסנדריא כתיב (תהלים ח') ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי תנה הודך אין כתיב כאן · אלא אשר תנה הודך · הודכה בה · אישורך הוא שתהא תורתך בשמים · אמר לון לאו לית שוקא נפיק מן גביכון · [ה] אמר ר' יודן לאחד שהיה לו בן גידם אצבעים · מה עשה הוליכו אצל (יא) סדקארים ללמדו אומנות · התחיל מסתכל באצבעותיו אמר כל עצמה של אומנות זו אינה נקנית אלא באצבעים היאך זה שילמד · הוי לית שוקה נפיק מן גביכון · כך בשעה שבקש הקב"ה ליתן תורה לישראל היו מלאכי השרת מדדין להם לישראל · והיו מדדין לפני הקב"ה ואומרים רבונו של עולם אישורך הוא · הודך הוא · כבודך הוא · שתהיה תורתך בשמים · אמר לון לית שוקה נפיק מן גביכון · כתיב בה (ויקרא ט"ו) ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים · וכי יש אשה ביניכם · הוי לית שוקה נפיק מן גביכון · ועוד כתיב בה (במדבר י"ט) אדם כי ימות באהל · וכי יש מיתה ביניכם · הוי לית שוקה נפיק מן גביכון · הוא שהכתוב משבחו (תהלים ס"ח) עלית למרום שבית שבי · א"ר אחא אלו הלכות שנוהגות בבני אדם · כגון זבין וזבות נדות ויולדות · הוי לית שוקה נפיק מן גביכון · ורבנן אמרי למלך שמשיא בתו חוץ למדינה · אמרו לו בני המדינה אדונינו המלך (יב) שבחך הוא ובדין הוא שתהא בתך אצלך במדינה · אמר להם וכי מה איכפת לכם · אמרו לו שמא למחר אתה הולך אליה ודר אצלה ועמה בשביל אהבתה · אמר להם בתי אשיא חוץ למדינה · אבל אני דר עמכם במדינה · כך בשעה שאמר הקב"ה ליתן תורה לישראל (יג) אמרו לו מלאכי השרת להקדוש ב"ה רבש"ע אשר תנה הודך על השמים · אישורך הוא · הודך הוא · שבחך הוא שתהיה תורה בשמים · אמר להם וכי מה איכפת לכם · אמרו לו שמא למחר אתה משרה שכינתך בתחתונים · אמר להם הקב"ה תורתי אני נותן בתחתונים · אבל אני דר בעליונים · אני נותן את בתי בכתובתה במדינה אחרת שתתכבד עם בעלה ביפיה ובחמדתה שהיא בת מלך ויכבדוה · אבל אני דר עמכם בעליונים · ומי פירש זה חבקוק שנא' (חבקוק ג') כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ · ר' סימון בשם ריב"ל אמר כל מקום שהשרה הקדוש ב"ה תורתו השרה שכינתו · ומי פירש זה דוד הה"ד (תהלים קמ"ח) יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים · (יד) קודם על הארץ ואח"כ על השמים :

א [ו] **כרמי** שלי לפני · תני ר' חייא למלך שכעס על בנו ומסרו ביד עבדו · מה עשה התחיל חובט עליו במקל אמר לו אל תשמע לאביך · אמר לו שוטה שבעולם כל עצמו של אבא לא מסרני לידך אלא על ידי שלא הייתי שומע לו · ואתה אומר לי אל תשמע לאביך · כך כיון שגרמו העונות והרב בית המקדש וגלו ישראל לבבל אמר להם נבוכדנצר אל תשמעו לתורת אביכם שבשמים · אלא (דניאל ג') תפלון ותסגדון לצלמא די עבדת · אמרו לו ישראל שוטה שבעולם כל עצמנו לא מסרנו הקב"ה לידך אלא שהיינו משתחוים לצלם · המד"א (יחזקאל כ"ג) צלמי כשדים חקוקים בששר · ואת אמר לן תפלון ותסגדון לצלמא די עבדת · ווי ליה לההוא גברא · באותה שעה אמר הקב"ה כרמי שלי לפני · (א) אמר לפניו אותו רשע אלף היו ונתמעטו כאן ונעשו מאתים איש · אמר לו הקב"ה אוי לו לאותו רשע לחה סרוחה אלף היו (ב) ונתרבו כאן ונעשו מאתים אלף · האלף לך שלמה · ר' הילל בריה דר' שמואל בר נחמן הרב נוטל אלף ותלמיד נוטל שכר מאתים · מה

מסורת המדרש א בראשית רבה סוף פרשה פ"ס · תנחומא סדר משפטים סימן י"ז · וסדר ראה סימן ח' · ספרי פרשה עקב פיסקא ל"ז · ילקוט יהושע רמז י"ח : וילקוט ירמיה רמז רע"א · ועיין ב"ר פ' נ"ג · שמ"ר פ' ל"ב : ב ירושלמי נדרים פרק ו' · ב"ר פ' מ"ב · ויקרא רבה פ' י"א : פתיחתא דאסתר רבה פ' י"א · פתיחתא דרות רבה פ' ז' · ספרי פ' האזינו פיסקא שכ"א · תנחומא סדר נח סימן ג' · סדר עולם פרק כ"ה : ג עדיות פרק ב' : ד במד"ר פ' י"א וש"נ : ה מדרש תהלים מזמור ח' · ילקוט תהלים רמז תרל"ט :

חדושי הרד"ל

(ג) מה בבל עבדה הכא כו' · פירשתי בס"ד בב"ר ס"פ פ"ה בהגהותי (בהשמטות שידפסו אי"ה) : (ד) החרש אלף והמסגר אלף כו' · ירושלמי סנהדרין פ"ק : (ה) ד"א כרם זו סנהדרין כו' שהמו אחריו כבעל (פי' המו באהבה אחרי הקב"ה כאשה אחר בעלה וכל' מהומה לביתה (בנדה ה') : (ו) ולפיכך כו' המוני מלאכים הה"ד מלכי כו' כנ"ל · ואין מסיים לדרשה זו כאן לדרוש סיפיה דנתן הכרם לנוטרים איש יביא בפריו אלף כסף · ואפשר ידרש נתן הכרם לנוטרים למלאכי השרת שישמרום כד"א כי מלאכיו יצוה לך לשמרך איש יביא בפריו אלף כסף של כל אחד ואחד (מהצדיקים) מוסרין לו כפי מעשיו אלף מלאכים כד"א יפול מצדך אלף וכמ"ש בתנחומא ר"פ ויצא ועי' לעיל בבמ"ר פי"ב :(ז) ר"י בש"ר איניא מלאכי כו' יקה"ר פ"ט פ"ט: (ח) ידודון מדדין בהם פטקין כנ"ל ופי' משליכים פתקין בכתב לקטרג לפני המקום על ישראל (ועי' באס"ר פ"א על פסוק בימים ההם ובמסכת הל'א שם) · ועי' שוח"ט מזמור ס"ח שם הלשון מדייכין במקום מדדין : (ט) עשאן מרוצין הה"ד למה זה כו' · עמ"כ וי"ל דדרש כפל ידודון שכ"כ היו זריזין לרוץ לפני ישראל עד שהיה רצין אחד להעביר את חבירו וכההיא דאחימעץ דשמואל דכתיב שם שהיה רץ והעביר את הכושי · ומצינו כענין הזה במלאכים דכתיב (זכריה ב') והנה המלאך הדובר בי יוצא ומלאך אחר יוצא לקראתו ויאמר אליו רוץ וגו' ואפשר דאוי לגרוס מקרא זה כאן : (י) נותנה לו והוא מחלקה שלל לתחתונים כנ"ל ועי' בפסיקתא דעשר תעשר : (יא) סדקארים · עמ"כ נראה שהיה גורס סדקארים כדלי"ת · ולגי' שלנו פירושו עושה מלאכה בסריקת צמר או משי עי' ערוך ערך סרק הראשון והשלישי : (יב) שבחך וכבודך הוא שתהא בתך כו' כנ"ל : (יג) א"ל מלאכי השרת להקב"ה כו' שתהיה תורה בשמים כו' · במ"ר פי"ב (קפי' א') ושוח"ט שם : (יד) קודם על ארץ ואח"כ על השמים · עי' מ"כ ובבמ"ר שם ובפסיקתא הלשון שיחק עליהם הקב"ה כ"ל במה שפייסן תחלה וא"ל אני דר בעליונים כו' · ולא א"ל כן אלא לפייסן שלא יקטרגו :

(א) א"ל אותו רשע כו' ונתמעטו כאן ונעשו מאתים · דרש ומאתים לנוטרים את פריו · לפי דברי הנוטרים שמסר כרמו להן שהוא נ"נ (כדלעיל נתן הכרם לנוטרים זה נ"נ) שקטרג עליהם לפני המקום שנתמעטו על מאתים · ואמר נ"נ זה הקב"ה האלף שהיה לך שלמה מלך שהשלום שלו נעשו רק מאתים : (ב) ונתרבו כאן ונעשו מאתים אלף · אפשר הא מדריש מקרא דלקמיה נתן את הכרם לנוטרים איש יביא בפריו אלף כסף (ואין כסף אלא צדיקים כדלעיל) והיינו כל איש מהמאתים שאמר נ"נ יביא בפריו (שיעמיד תלמידים ובנים צדיקים) עוד אלף ויתרבו על מאתים אלף וגם בהאי קרא דהכא · יש

חדושי הרש"ש

(ג) שהמו אחריה המוני כו' כן צריך להיות :

מתנות כהונה

צדיקים כד"א החרש והמסגר אלף וכדלקמן : ה"ג כרם זה א"י : ה"ג שהמו אחריה המוני כו' : דמלכוותא · דרש בעל לשון אדנות ומלכות : וקנה ביריחו · י"ל שקנה בית פלטין ביריחו ועיין בב"ר פ' ע"ה ותמצא הגירסא באופן אחר : ה"ג קצין בא"י לא היה כו' : ה"ג והמסגר אלף החרש אלף והמסגר אלף ורבנן כו' : דתנינן תמן · בפ' שני דעדיות : ה"ג שהמו אחריהם המוני מלאכים הה"ד כו' : ידודון ידודון היו נרתתים ומפחידים ממרע"ה בשעה שעלה למעלה לקבל את התורה ועיין בש"ר פרשה מ"א ובפ' מ"ד ובפ' עקב ולעיל בפסוק הנה מטתו ובמדרש קהלת בפסוק שבתי וראה ובפסוק ושבח אני : פטקין · כתבי גורלות כלומר שלא תנתן להם תורה כדלקמן ובילקוט יתרו ובמדרש תלים ל"ג ליה : ידודון בהליכה כו' · היו מדדין ותומכין את ישראל שחזרו לאחוריהם י"ב מיל מפני אימת קול הדיבור וכן לפניהם וידדו המלאכים והיו תומכין ומדדין אותם ועיין בילקוט יתרו : למה זה אתה רץ וגו' · בער אנכי ולא אדע על מה זה ראיה או רמז ובלעדו מצינו הרבה פסוקים שנדוד הוא לשון מהירות וריצה כד"א נודו מתוך בבל נדדו הלכו וכהנה רבות : ואתה · הקב"ה נותנו לו למרע"ה ועיין כל זה בפ' ר"ע במסכת שבת : הודכה כו' · הוד שלך הוא בתורה ולפי' איסוריך הוא שתהא כו' · ואולי צ"ל הודכה הוא וכן הוא לקמן : אישורך · לשון אשר קדרים : לאו שוקה כו' · אין תשוקת התורה וחפצה יוצא מכם כלומר גזירותיה ומצותיה אינם שייכים אצלכם וכדמפרש ואזיל : סדקארים · אומן עושה מלאכת מחשבת מעשה מחט סידקית : מן גביכון גרסי' : בבני אדם · וזהו שנאמר לקחת מתנות באדם : קודם על הארץ · על הארץ הוא עיקר הוד שכינתו לפי שהם התורה נתונה ומן הארץ עלה הוד השגחתו על השמים : **כרמי** שלי : אלף היו · הצדיקים כלעיל החרש והמסגר אלף :

פירוש מהרז"ו

וקנה ביריחו · והושיב שם קצין עי' במ"ר פרשה כ"ג סי' ז' וש"נ ומבואר ומ"ש קצין בא"י אולי צ"ל קצין בא"י : הה"ד והחרש והמסגר · עי' סדר עולם רבה פרק כ"ה ומש"ש ואם הכוונה שהיו ביחד אלף היל"ל החרש והמסגר אלף ולכך אמר והחרש והמסגר לסורות שהחרש אלף והמסגר אלף ודעת רבנן דא"כ היל"ל והחרש אלף והמסגר : ב שהמו אחר הבעל · אין מקומו כאן אלא לעיל ריש הפסוק : אלא מלכי הן מלכיהון דמלאכיא · במ"ר פ' י"א סי' ג' וש"נ ומבואר : הנוה שבבית זה משה · נות נוטריקון נאמן בית : לית שוקה נפיק מן גביכון · פי' אין תאוה ורצון יוצאות מכם אם תקבלו התורה : היאך זה שילמוד הוי כו' · איך אפשר שילמוד ותיבת הוי מיותר וכצ"ל לית שוקא נפק מן גבי פי' מן בנך : מדרין להם לישראל · כופל לשון ידודן ידודן מדדין לישראל ומרחקים אותם ומדדן עצמם להתקרב להקב"ה : עלית למרום שבית שבי · וס"ד לקחת מתנות באדם מתנות שייכים בבני אדם : כסה שמים הודו · בעת שתהלתו מלאה הארץ בעת מ"ת עכ"ז אשר תנה הודך על השמים היא השכינה :

יפה קול

הוא יהיה הפלית לפדותם מגיהנם וע"ד קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא : שהמו אחריה המוני המוניות דמלכוותא · פי' כי כל מלך ומלך בכסף להיות מושל על הארץ · ומייתי ראיה מן אדרת שנער כי שנער הוא בבל · ולמה מזכיר פה הכתוב שהיתה מבבל · וכדמקשה ומה בבל עבדה הכא אם לא לרמז למעלת א"י וכדמפרש רשב"י : ורבנן אמרי זה וזה אלף · מקמי הכא גרסינן ר' יהודה אומר החרש אלף והמסגר אלף : בבעל המון שהמו אחריהם המוני מלכים הה"ד מלכי צבאות וגו' כנ"ל · ודריש בעל על שרי מעלה ומלכים פי' מלאכים שהיו להוטים אחריהם לשמרם ולכבדם · וז"ש נתן את הכרם לנוטרים שהם המלאכים · ומביא לראיה מן הכתוב מלכי צבאות ידודון ידודון הכתוב במתן תורה וכדמפרש ואזיל וה"ס בסנהדרין העוסקים בתורה · ואגב הקרא הזה שמביא דורש ג"כ את ס"ד ונות בית תחלק שלל ואולי ידרוש לפי דרשא זו איש יביא בפריו אלף כסף כי בפרי חכמתם יביא למודים הצרופים ככסף · וידרוש אלף מלשון ואאלפך חכמה ועמ"ש בענין זה בפסוק הנה מטתו : מדדין פתקין · פי' שהיו מטילין גורלות למי מהמלאכים יפול הגורל ללכת אחרי ישראל לשמרם כי זה תשוקתם: עשאן מרוצין · פי' אע"פ שלפני זה קטרגו על נתינת התורה כדלקמן אבל לבסוף נתרצו והודו בדבר כדאיתא בפרק ר' עקיבא · ודריש ידודון מלשון ידידות · ומ"ש המד"א למה זה אתה כך אינו ענין לזה ויראה דגרסינן ד"א המד"א וגו' ודריש ידודון שהיו מדדין ורצין לעשות שליחותם כענין למה זה אתה רץ שרץ לעשות [illegible]

ומת : היו מלאכי השרת מדדין לכן לישראל כשחזרו לאחוריהם וכדלעיל והיו מדדין להקב"ה מלשון תרעומות וצער ומענין אדדם כל שנותי ומדכתיב ידודון ידודון דריש תרתי : כ"מ שהשרה הקב"ה תורתו · וזה במשכן וביהמ"ק שהיה הארון שהתורה בתוכו · ומביא את הכתוב הודו על התורה משום דכתיב שם לבני ישראל עם קרובו ואיתא במדרש אמר להם הקב"ה לישראל · בני אם יהיו ד"ת קרובים לכם שנאמר כי קרוב אליך הדבר מאד אף אני קורא אתכם קרוב שנאמר לבני ישראל עם קרובו : למלך שכעס על בנו כו' · עיקר המשל הזה הובא פה לדרוש למה כפל את כנוי הקנין ואמר כרמי שלי ולא הסתפק לאמר כרמי לפני · ולכן דורש דקאי על נבוכדנאצר אשר בא בטענה כי מגדד אשר כבשתי את ישראל בחרבי עוד מסרם הקב"ה בידי · וכיון שאדונם מסרם בידי לכן אין עוד רשות רבם עליהם · וכיוצא בזה תמצא בספרי סוף פ' שלח · לכן מביא המשל מהבן שנמסר ביד העבד · וכיון שדין ישראל כבן שנמסר לא יצאו מרשות הקב"ה ורק אחרי מוסרם ישובו לרשות אביהם וז"ש הכתוב כרמי שלי · פי' אף כי מסרתי הכרם ביד אדונים קשה מ"מ שלי הוא ולא יצא מעולם מרשותי · ולא כמו שחשב נבוכדנאצר : ונתמעטו כאן · שמתו בבבל ולא נשארו מן החרש והמסגר אלף רק מאתים ואותם מסרם לנוטרים את פריו זה נבוכדנאצר : ונתרבו כאן · שע"י הגלות עשו תשובה ונתרבו הצדיקים וכדאמר לעיל בפסוק ומדבר נאוה בהורכנס העמידם לי צדיקים כו' · והא נמי רמיזא בהאי קרא האלף [illegible]

טעם האלף לך שלמה · רבי אלכסנדרי אמר אין הרב נוטל שכר על תלמודו עד שישלימנו לאחרים · מה טעם האלף לך שלמה · ר' חייא בריה דרבי אבא דיפו אמר הלומד תורה בצער נוטל אלף · שלא בצער מאתים נוטל בשכרו · ממי את למד משבטו של יששכר ומשבטו של נפתלי · שבטו של (ג) נפתלי ע"י שהיו עוסקים ולומדים תורה בצער נטלו שכר אלף · הה"ד (ד"ה א' י"ב) ומנפתלי שרים אלף · אבל שבטו של (ד) יששכר על ידי שהיו למדין תורה שלא בצער נטלו שכר מאתים · שנאמר (שם) ראשיהם מאתים · וכל אחיהם על פיהם · ר' יודן בשם ר' בון אמר הלומד תורה שלא במקומו נוטל שכר אלף · ובמקומו נוטל שכר מאתים · וממי את למד משבטו של יששכר ומשבטו של נפתלי · שבטו של נפתלי על ידי שהיו למדין תורה שלא במקומן נטלו שכר אלף · הדא ה"ד ומנפתלי שרים אלף · אבל שבטו של יששכר על ידי שהיו למדין תורה במקומן נטלו שכר מאתים שנאמר ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם :

א [יג] **היושבת** בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני · רבי נתן בשם ר' אחא אמר למלך שכעס על עבדיו וחבשן בבית קולין · מה עשה המלך נטל כל (א) קצרקטין שלו ועבדיו והלך (ב) לשמוע מה היו · מן הן אומרים · שמע שהיו אומרים אדונינו המלך הוא שבחנו הוא חיינו אל נחסר לאדונינו המלך לעולם · אמר להם בני הגביהו קולכם כדי שישמעו חברים שעל גבכם · כך אע"פ שישראל עסוקין במלאכתן כל ששת ימים · וביום השבת משכימים ובאים לבית הכנסת · וקורין קריאת שמע · ועוברין לפני התיבה · וקורין בתורה · ומפטירין בנביא · והקב"ה אומר להם בני הגביהו קולכם כדי שישמעו חברים שעל גבכם · ואין חברים אלא מלאכי השרת · (ג) ותנו דעתכם שלא תשנאו זה את זה · ולא תקנאו זה את זה · ולא תתחרו זה עם זה · ולא תביישו זה לזה · שלא יאמרו מלאכי השרת לפני רבש"ע תורה שנתת להם לישראל אינן עוסקין בה · והרי איבה וקנאה ושנאה ותחרות ביניהם · ואתם מקיימים אותה בשלום · בר קפרא אמר למה קרא למלאכי השרת חברים לפי שאין ביניהם איבה וקנאה ושנאה (ד) ותחרות ומינות ופלוגת דברים : ב ד"א היושבת בגנים חברים מקשיבים · כשישראל נכנסין לבתי כנסיות וקורין קריאת שמע בכיוון הדעת · (ה) בקול אחד (ו) בדעה וטעם אחד · הקב"ה אומר להם היושבת בגנים · (א) כשאתם קורין חברים אני ופמליא שלי מקשיבים לקולך השמיעני · אבל כשישראל קורין קריאת שמע בטירוף הדעת · זה מקדים וזה מאחר ואינם מכוונין דעתם בקריאת שמע · רוח הקדש צווחת ואומרת :

א [יד] **ברח** דודי ודמה לך לצבי · לצבא של מעלה הדומים לכבודך בקול אחד · בנעימה אחת · על הרי בשמים · בשמי שמים העליונים · ד"א ברח דודי · מן גלות שאנו בה ומתלכלכין בעונות · ודמה לך לצבי · (א) טהרנו כצבי · (א) או לעופר האילים · שתקבל את תפלתנו (ב) כקרבן גדיים ואילים · על הרי בשמים · א אתא לך לריחא טבא בזכות אבותינו שריחן עולה לפניך כבשמים · זו גן עדן שכולה בשמים · לכך נאמר על הרי בשמים · ד"א היושבת בגנים חברים · ב ר' ירמיה בשם ר' חייא רבה (ג) שני חברים שהיו עסוקים בדבר הלכה ונכבשין זה לזה בהלכה עליהם הכתוב אומר (מלאכי ג') אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע · ואין דבור אלא לשון נחת · שנא' (תהלים מ"ז) ידבר עמים תחתינו · ולא עוד אלא שאם טעו הקב"ה מחזיר להם טעותן · מ"ט ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו וישמע להם ויכתב שהוא כותב על לבם · המד"א (ירמיה ל"א) ועל לבם אכתבנה ספר זכרון לפניו (ד) שהוא מזכירה להם למאן ליראי ה' ולחושבי שמו · א"ר יודן בשעה שישראל קורין בתורה בחבורות קולך השמיעני ואם לאו ברח דודי · א"ר זירא בשעה שישראל קורין את שמע בפה אחד · בקול אחד · בנעימה אחת קולך השמיעני ואם לאו ברח דודי · ברח דודי · א"ר לוי למלך שעשה סעודה וזימן האורחין · מהם אוכלין ושותין ומברכים למלך · ומהן אוכלין ושותין ומקללין למלך · הרגיש המלך ובקש להכנים בהם מהומה בסעודתו ולערבבה · נכנסה מטרונה ולימדה עליהם סניגוריא · אמרה לו אדוני המלך עד שאתה מביט באלו שאוכלין ושותין ומקללין אותך · הביט באלו שאוכלים ושותים ומברכים אותך ומשבחים לשמך · כך כשישראל אוכלים ושותים ומברכין ומשבחין ומקלסין להקב"ה מקשיב לקולם ומתרצה ובשעה שאומות העולם אוכלין ושותין ומהרפין ומנאצין להקב"ה (ה) בעריות שמזכירים · אותה שעה (ו) חושב הקב"ה אפילו להחריב לעולמו · והתורה נכנסה ומלמדת סניגוריא ואומרת רבונו של עולם עד שאתה מביט באלו שמחרפין ומכעיסים לפניך הביטה בישראל עמך שמברכים ומשבחים ומקלסים לשמך הגדול בתורה ובזמירות ובשבחות · ורוח הקדש צווחת · ברח דודי · ברח מאומות העולם והדבק בהם בישראל · ודמה לך לצבי · (א) מה צבי זה (ז) בשעה שהוא ישן עינו אחת פתוחה ועינו אחת קמוצה · כך בשעה שישראל עושין רצונו של הקדוש ברוך הוא מביט אליהם

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פ' כ"א · ילקוט כאן רמז תתקצ"ד : ב שבת דף ס"ג · ילקוט מלאכי רמז תק"ל :

חדושי הרש"ש

(א) כשאתם קורין חברים אני ופמליא כו' · תיבת חברים הוא ציון של חברים שבפסוק ומפרשו אני ופמליא כו' ודלא כמ"כ : (א) טהרנו כצבי · עמ"כ שכתב שהוא טהור מלקבל טומאה ודבריו תמוהין דגם הוא מקבל טומאה רק שאינם מוזהרים על אכילתו אף כשנטמא דלעולם חולין הוא :

חדושי הרד"ל

גם כן דלנוטרים את פריו מדרש הכי · דלנוטרים הוא כ"כ כמש"ל (שנמשך על ומאתים) ואת פריו הוא תשובת ה' שהוא למאתים אלו יש לכל אחד את פריו האמור למעלה איש יביא בפריו אלף כו' וא"כ הן מאתים אלף : (ג) נפתלי כו' בצער · שהיו מחזרים ממקום למקום ללמוד תורה וכמ"ש נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר שהיו משלחים ברגליהם ללמוד תורה ליתן אמרי שפר : (ד) יששכר כו' שלא בצער · שהיו חכמים ולמדים במקומם (ואדרבה הלכו אליהם ללמוד) · וכמ"ש וירא מנוחה כי טוב כו' ויט שכמו לסבול וכתיב יששכר באהליך באהלי ביתו :

(א) קצרקטין שלו · פי' במ"ע ע' קסרקטין בלשון ליטיין"ו חיל וצבא : (ב) לשמוע מה סימנון הן אומרים כצ"ל ופי' זמר ושיר : (ג) תנו דעתכם שלא תשנאו כו' · זה נדרש ג"כ על לשון חברים שיהיו כלם חברים זה לזה בהסכמה ומקשיבים זה לקול זה לעשות כל אחד רצון חבירו בהסכמה : (ד) ותחרות ומנות (פי' מחלוקת) ופליגת דברים כצ"ל וכ"ה בפרק השלום : (ה) בקול אחד · מזה סמך לדעת הרדב"ז בתשובה ח"ג סי' תמ"ו שיקראו הצבור ק"ש ביחד מלה במלה · ולפ"ד הגאונים (עי' תשובת הגאונים שבס"ס נהרות דמשק (סי' סד"ס) שאומרים ק"ש בלחש · צ"ל שכאן מדבר על פסוק ראשון שלד"ס אומרים בימד בקול רם כמ"ש בהגהה בא"ח ס"ס ס"א : (ו) בדעה ובטעם אחד · אפשר מזה קצת סמך למ"ש בכוונת לקבל מ"ע דואהבת לרעך כמוך קודם ק"ש שאז הם חברים מקשיבים בהסכמה זה לזה ואז הוא שמכוונין בדעה אחת כולם חברים כמלאכים כדבסמוך :

(א) או לעופר · דרש כמו לאפר כלומר אפר עולת כליל מעולת אילים לזה ידמה תפלתנו : (ב) כקרבן גדיים ואילים · עמ"כ · ודרש אילים כמו אילי נאן ולכן הוסיף גדיים להורות על קריאת אילים כמו אילי צאן : (ג) שני חברים כו' ונכבשים זה לזה בהלכה כו' · (שבת ס"ג) : (ד) שהוא מזכירה להם · אפשר הכוונה אם ישכחוה הקב"ה מזכירה להם · ואולי יכוין לזה מ"ש (בברכות ו') תרי מלתבן מילייהו בספר הזכרונות · שלכן דבריהם נזכרים להם למטה ג"כ (וי"ל בענין זה מ"ש (שם ל"א) שמתוך כך זוכרהו כלומר על ידי עסקם בדבר הלכה בשנים יזכור חבירו ההלכה ולא ישכחנה) : (ה) בעריות שמזכירין באותה שעה · עי' (מגלה י"ב) : (ו) חושב הקב"ה אפילו לעולם · נראה דצ"ל אפליון וכיו"ב (בירושלמי פרק הרואה לענין זוועות) אפיליון לעולמו להחריבו ומאמר ההוא בשמ"ר ס"פ כ"ט ובמקום אפיליון כתוב שם מקנא ע"ש מזה מובן שאפיליון הוא ענין קנאה והכעס לקנאות בכעס (וכן יתפרש גם מאמר שילמדנו שהביא הערוך ערך אפיליון השני (שהוא הוא מאמר הירושלמי ושמ"ר הנ"ל בזועות) ולא כפי' מ"ע שם שאינו ענין אל המאמר כלל) ; (ז) בשעה שישן עינו כו' · זוכר (שמות י"ד) :

פירוש מהרז"ו

א **שלמה** שלמה · שְׁלֵמָה שהוא משלים ומוסר לאחרים : למדים תורה שלא בצער · שהרי זבולון נותן לו פרנסתו : שלא במקומן · שהרי עיקר התורה ביששכר כמ"ש ויששכר באהליך ושאר שבטים לומדים · אלא יששכר ונפתלי נקרא על שם התורה כמ"ש במ"ר פרשה י"ד סי' י"א נפתלי נופת לי ושיה לומד תורה אלא יששכר וכמ"ש בשירת דבורה שהיתה מנפתלי ושרי ביששכר ופי' ושרי היינו מ"ש ומנפתלי שרים אלף הם ביששכר שלא היו לומדים במקומם אלא באהלי יששכר מקום התורה עיין בראשית רבה פרשה צ"ח :

א **קצרקטין** · עי' פתיחתא כ"ה דאיכה קסרקטין ופי' המ"ע חיל וגבא ומחנה בלשון רומי : ביום השבת · דורש היושבת בגנים הם בתי כנסיות ובתי מדרשות שיושבים בטלים במנוחה ממלאכה ועוסקים בתענוגים בגנים ויש להם פנאי להתאסף בב"כ וב"מ היינו בשבת ויתכן שדורש היושבת היום שבת : ואתם מקיימים אותה · אלא שיאמרו המלאכים שאתם מקיימים אותה : צווחת ואומרת ברח דודי · הכל בדרשה אחת והריוח שעשה המדפיס בין הפסוקים מיותר :

א **טהרנו** כצבי · עיין מ"כ והנ"ל מהרינו כצבי ברח לך מהרה והוציאנו מן הגלות : בזכות אבותינו · וזהו על הרי בשמים שאין הרים אלא אבות : בעריות שמזכירים · כו' · בא לך מן הריח הרע אל הריח הטוב ועיין בילקוט : בזכות אבותינו · שנקראו הרים כד"א שמעו הרים את ריב ה' : ונכבשין · נוחין ונכנעים ומודים זה לזה : ה"ג זה לזה בהלכה עליהם הכתוב אומר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ואין דיבור אלא לשון נחת כד"א ידבר עמים תחתינו ולא עוד כו' ועיין בס' במה אשה · קורין בתורה עוסקים בתורה ביחד שנים שנים או יותר וכדכתיב איש אל רעהו וכן כתיב כאן חברים מקשיבים ובפ' במה אשה גרס ב' ת"ח המקשיבים זה לזה בהלכה הקדוש ברוך הוא מקשיב לקולם שנאמר היושבת בגנים חברים מקשיבים כו' : מקשיב לקולם גרסינן : להכנים בהן גרסי' : ולימדה עליהם גרסינן :

מתנות כהונה

הכי גרסינן אין הרב נוטל שכר על תלמודו עד שישלימנו לאחרים · ופי' עד שילמדנו לאחרים ובספר ישן גרס בהדיא אין הרב נוטל שכר על תלמודו עד שילמדנו לאחרים כו' : ה"ג של נפתלי שבטו של נפתלי ע"י כו' : שלא במקומן · שתמיד היו הולכים בשיירא בסחורתם :

היושבת בגנים : בבית קולין · חדרים שגם חובשין המורדין ועיין בערוך ערך קל א' : קצרקטין · לפי הענין הוא שרים וכן הוא בלשון קדר וכן מצאתי באות אמת : לא נחסר · כלומר יהי רצון שלא יחסר ממנו לעולם כלומר וחי לעולם או רצה לומר לא נחסר אומנותינו ממנו ולא נמטול : ביום השבת גרסינן : בטעם אחד · בניגון אחד כדי שיסיימו כלם כאחד בשוה באות אחת הגיה בנועם אחד : קורין חברים · כשאתם נקראים חברים כלומר כשאתם בהסכמה וקיבוץ א' : הדומים · לשון שבח ותהלה כד"א דום לה' והתחולל לו וכן דומיה הוא שבח ותהלה ורבים הם בספר הזה : בקול אחד · כד"א כלם כאחד עונים ואומרים וכתיב וקרא זה אל זה ואמר קדוש כו' שאין מלאך אחד מקדים קודם שמתחיל חבירו : על הרי בשמים · קרי ביה בשמים : טהרנו כצבי · דכתיב ביה הטמא והטהור יאכלנו הרי שהוא טהור מלקבל טומאה : כקרבן צביים · נראה דצ"ל גדיים שהרי אין הצבי כשר להקרבה : ואילים · ר"ל אילי הצאן : אתא לך

יפה קול

העדות · ויען כי שלמה למד דעת ותורה את העם · לכן יכונה כל שם רב הלומד תורה ברבים בשם שלמה · ומאתים לנוטרים את פריו שמה התלמידים ללמוד מפרי פיו : עד שישלימם לאחר · פי' שימסרם ורב הוא במדרש לשון השלמה על מסירה · והכוונה היא שלמדם כל מה שבידו ללמוד ומוסרם לרב אחר שילמוד הוא עמם למוד למעלה הימנו כגון ממקרא למשנה וממשנה לתלמוד :

כך אע"פ שישראל עוסקין במלאכתם כו' · ודרים היושבת בגנים בגלות וכמ"ש בירושלמי פרק הקורא לרעות בגנים אלו או"ה · וכמ"ש במשל שחבשן בבית קולין וכו' · ואמר אע"פ שבימי המעשה הם טרודים במלאכתם וקורין ק"ש ומתפללין ביחידות · אבל ביום השבת מתאספין בביהכ"נ וקורין ק"ש בכנופיא ועוברים לפני התיבה וכו' והקב"ה מתקלס בזה : ולא תשנאו זה את זה כו' · מדקרי למלאכים בשם חברים ולא בשם מלאכים או שרפים כמו בכ"מ לכן דורש שהקב"ה מפן שיטוו לחברים אשר אין בהם קנאה שנאה ותחרות ויתחברו במדתם : ואתם מקיימים אותה בשלום · שהשלום הוא הכנה לקיום התורה וכדאיתא בויק"ר פל"ט שלפני הר סיני שהיו בשלום אמר הקב"ה הרי שעה שאני נותן תורה לבני : ומינות זו עבודת כוכבים · שדרכם היה להיות חלוק דעות ביניהם כדאיתא בו ס"ד : בקול אחד שלא יגביה זה קולו יותר מזה כדי שלא יטרפו דעת המתפללים וכן אידך הוא הטעם שלא יטרפו דעתם או שלא תפסר הכוונה כדי שלא יתרחק הקב"ה מהם · אבל אם יתפללו בכוונה אע"ג דתחסר להם הנעימה נמי דלא חביבם כולי האי לפני הקב"ה · אבל בכ"ז ישמע קולם ולא יתרחק מהם · ולפי דרש הזה מדרים היושבת בגנים על בתי כנסיות ובתי מדרשות וכדלעיל בפסוק לרעות בגנים : ברח דודי מן גלות · כי בכ"מ שגלו שכינה עמהם כדאיתא בפ"ד דמגילה ובירושלמי תענית בפ"ק ודמה לך לצבי שטהרנו כצבי שכולו נאכל גם חלבו ולא כבהמה שחלבו טמא · ודרים ודמה כמו פועל יוצא שאתה תדמה אותנו ולך קאי על ישראל אשר הם של הקב"ה ופי' כי תדמה את העם אשר הוא לך : אתא לך לריחא טבא · וכ"ה בפסיקתא ערוק לך מריחא בישא ואיתי לך לריח טבא וע"ע בתרגום על הכתוב הזה : בזכות אבותינו · ודרים על הרי על האבות שנקראו הרים : מחזיר להם טעותם · שאם יטעו בשום דבר מחמת שכחה · הקב"ה מחזירה ומזכירה להם כדמפרש ואזיל : בשעה שישראל קורין בתורה בחבורות · משום שאין התורה נקנית אלא בחבורה כדאיתא בפ' הרואה גבי הסכת ושמע · ובפ"ק דתענית גבי ברזל בברזל יחד ואיגה מתקיימת ביחידי כדאמר התם : שעשה סעודה וזימן האורחים כו' · ודרים היושבת בגנים שהרעים והטובים יושבים יחד בגנים ומתענגים על הטוב שהכין להם ה' · חברים מקשיבים פי' הרעים והטובים שחוברו יחד להתענג בטוב מקשיבים ומשמיעים קולם להקב"ה אלא דברי נאוצים וגדופים ואלה תהלות ותשבחות עכ"ז הקב"ה אומר לטובים השמיעיני כי בקולם בחרתי ולא אסוה לקול הרעים · מפני שהתורה המלמדת סנגוריא על הטובים אומרת ברח דודי מן הרעים והדבק בטובים ·

בשתי עיניו הדא הוא דכתיב (תהלי' ל"ד) עיני ה' אל צדיקים ובשעה שאין עושים רצון הקב"ה מביט להם בעינו אחת שנא' (שם ל"ג) הנה עין ה' אל יראיו · על הרי בשמים · א"ר סימון אמר הקדוש ב"ה המתינו לי עד שאשב בדין על הריהם שהם שריהם שנתונות אצלי בשמים הה"ד על הרי בשמים · א"ר יצחק כי הדא (שמות ל') ואתה (ח) קח לך בשמים ראש · ראש גמלים נושאים זהב ובשמים זהב וכמים · ר' הוניא על הדא דר' יצחק· (ט) [א] אין הקב"ה פורע מאומה למטה עד שמשפיל שריה מלמעלה · ואית ליה חמשה קריין · חד דכתיב (ישעיה כ"ד) והיה ביום ההוא יפקד ה' על צבא המרום במרום · ואחר כך · על מלכי האדמה · תרין (שם י"ד) איך נפלת משמים הילל בן שהר · ואח"כ · נגדעת לארץ · תלתא (שם ל"ד) כי רותה בשמים חרבי · ואחר כך · הנה על אדום תרד · ארבעה (תהלים קמ"ט) לאסור מלכיהם בזקים · ואח"כ · ונכבדיהם בכבלי ברזל · (י) א"ר תנחומא לאסור מלכיהם בזקים · אלו שרים של מעלה · ונכבדיהם בכבלי ברזל · אלו שרים של מטה · חמשה (שם) לעשות בהם משפט כתוב · ואח"כ · הדר הוא לכל חסידיו הללויה · (יא) [ב] בארבעה דברים נמשלה גאותן של ישראל · בקציר · ובבציר · בבשמים · וביולדה · בקציר הדא חקלא כד היא מחצדא בלא ענתה אפילו תבנא לית הוא טב · בענתת הוא טב · הדא הוא דכתיב (יואל ד') שלחו מגל כי בשל קציר · נמשלה בבציר · הדין כרמא כד מקטיף בלא ענתיה אפילו בסמיה לית הוא טב · בענתיה הוא טב · כך (ישעיה כ"ז) כרם חמר ענו לה · איתעביד כרמא חמר זמר לה · נמשלה בבשמים · מה בשמים הללו כשהן נלקטין כשהן רכין לחים אין ריחם נודף · כשהן יבשים ונלקטין ריחן נודף · נמשלת כיולדה · הדא איתתא כד ילדה בלא ענתה לא חייא ולדא · כד ילדה בענתה חיי · כך כתיב (מיכה ה') לכן יתנם עד עת יולדה ילדה · ר' אחא בשם ר' יהושע בן לוי אמר (ישעיה ס') אני ה' בעתה אחישנה · [ג] לא זכיתם בעתה · זכיתם אחישנה · כן יהי רצון במהרה בימינו אמן :

מסורת המדרש א שמות רבה פרשה כ"א וכ"ג · דברים רבה פרשה א' · מכילתא בשלח מסיכתא דשירה פרשה ב' · תנחומא בשלח סימן י"ג · מדרש שמואל פרשה י"ח · ילקוט ישעיה רמז רפ"ה · ילקוט ירמיה רמז של"א : ב ילקוט תהלים רמז תרנ"ט : ג סנהדרין דף צ"ח · ירושלמי תענית פרק א' · ילקוט ישעיה רמז שס"ג :

חדושי הרד"ל

(ח) קח לך בשמים ראש ר' הוניא על הדא דר' יצחק כצ"ל והשאר מיותר כ"ה באות אמת · וכדומה י"ל הגירסא דכצ"ל בשמים ראש ראשי עמים נושאים זהב ובשמים ר"ח על הדא דר"י כו' · ופי' דר' יצחק מפרש הרי בשמים הרי לשון מושלים ומלכים על ארצות עמים שבהם גדלים הבשמים החשובים כארצות שבא שכתוב (ישעיה ס') משבא יביאו זהב ולבונה ישאו וכתיב במלכת שבא שהביאה לשלמה מלכים א' י' זהב ובשמים : (ט) אין הקב"ה פורע כו' מלמעלה · מכילתא בשלח פ"ב דשירה : (י) א"ר תנחומא לאסור כו' · דב"ר סוף פרשה א' וש"נ : (יא) בד' דברים נמשלה כו' · שוח"ט מזמור ח' :

מתנות כהונה

שריהם · של אומות העולם : אצלי בשמים · קרי ביה על הרי בשמים כלומר על ההרים שבשמים : כי הדא כו' · כלומר הרי בשמים פי' שמים ממש ור"ל שרי האומות שהם הפס והעיקר שלהם כדמפרש ואזיל : תרין · כלומר הפסוק השני : לעשות בהם משפט כו' · לא נתבאר היכא יליף ליה ובילקוט יהושע ובילקוט ישעיה גרס כתוב א' אומר ירה בים וכתוב אחד אומר רמה בים כיון שראו ישראל שרה של מצרים נופל נתנו שבח לכך נאמר רמה בים ואח"כ כתיב מרכבות פרעה ומילו ירה בים : הדא הקלא כו' · השדה הזו כשהיא נקצרת שלא בעונתה אפי' התבן אינו טוב וכשהיא נקצרת בעונתה אף התבן הוא טוב : מקטיף גר' · ופי' נלקט שקוטפים האשכולות : בבמיה · החומץ שעושין ממנו : איתעביד כו' · כשנעשה הכרם חמר פי' יין טוב אז כרתו אותו וענין המשלים כולם שכשישראל ממהרים את הקץ אינו עולה בידם ובעתו במהרה יעלה בידם ועלו בשם ה' יתברך ויתעלה לנצח נצחים ועינינו תראנו אמן :

פירוש מהרז"ו

כמ"ש במדרש אסתר פסוק להביא את ושתי : עיני ה' אל צדיקים · וכתוב אחד אומר הנה עין ה' אל יראיו בכ"מ ומכריע כאן כשעושין רצונו של מקום עיני ה' וכאן שאין עושין רצונו של מקום הנה עין אחת : הה"ד על הרי בשמים · הרים משל על השרים הגדולים שבשמים בשמים אותיות בְּשָׂמַיִם : חמשה לעשות בהם משפט כתוב · זהו הפסוק החמישי על שהקב"ה עושה תחלה בשרים של מעלה שבפסוק הקודם כתיב לאסור מלכיהם בזיקים הם של מעלה ואח"כ ונכבדיהם ועל זה אמר לעשות בהם משפט כתוב שמשפט זה כתוב כמה פעמים בתורה במצרים והנה מצרים נוסע זה שרה של מצרים וכתיב וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים ואח"כ פרע מהמצריים וכמ"ש בד' כתובים שהביא תחלה וזהו משפט כתוב וזהו הפסוק החמישי ומ"ש ואח"כ הדר הוא תיבת ואח"כ מיותר ומ"ש : גאותן של ישראל · ויותר טוב לגרוס גאולתן של ישראל : נמשלה בבציר · שמ"ר ריש פרשה ל' בביאור : אפילו במימיה · הלחלוחית שבענבים : עד עת יולדה ילדה · עד זמן הקץ שהוא בעתה כמו עת יולדה לילד בנה : לא זכיתם בעתה · שאע"פ שבעתה יותר טוב כנ"ל זה כשאינם זוכים אך כשיזכו אע"פ שיעשה שלא בעתה יעשה נפלאות שיהיה יותר טוב מבעתה אמן כן יהי רצון :

יפה קול

בשתי עיניו כו' · זה משל לרבוי ההשגחה ועין אחת הוא משל למיעוט ההשגחה · וי"ל עוד כי יש שתי מיני השגחות · האחת כפי סדר המערכה והטבע · והשנית היא כנגד הטבע והמערכה · ובשתי עיניו הוא ההשגחה הגבוהה המשדדת גם את המערכה והמזל · ובעין אחת היא רק השגחה בדרך הטבע והמערכה · ועמ"ש בזה בב"ר פ"מ על הדרש הנה עין ה' אל יראיו : המתינו לי עד שאשב בדין כו' · ויתפרש ודמה לצבי כעין אחת לקמן את השגחתך עד שתשב בדין על הריהם : אר"י כי הדא ואתה קח לך בשמים ראש · כלומר אי אתה צריך למדרש בשמים כאלו נקרא בְּשָׂמַיִם אבל גם כקריאתו יתפרש על כהאים והחשובים וכמו בשמים ראש · וראש גמלים נושאים זהב כו' עד ר' הוניא יש למחוק · וכ"כ בעל א"א (וע' מ"א ו' ודס"כ ט'): לעשות בהם משפט כתוב · ומפרש כמו ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים דקאי על שריהם של מעלה : בארבעה דברים נמשלה גאותן (נ"ל גאולתן) של ישראל · משום שהטובות אשר עליהן אנחנו מצפים לעת קץ ארבע הנה · הא' שפע הברכה במזונות וכמ"ש יטפו ההרים עסיס וכדומה · הב' הששון והשמחה כי ימחה ה' דמעה מעל כל פנים וגיל והדוה יהיו בארץ · הג' שפע החכמה והמדע וכמ"ש וכל בניך למודי ה' ומלאה הארץ דעה וגו' · והד' רבוי העם וכמ"ש ותאמרי בלבבך מי ילד לי את אלה וגו' רני עקרה וגו' ועוד · ואנחנו רואים כי אלו הטובות אם יבואו בעתם ובמועדם כי יתבשלו ויגמלו היטב אז ייטיבו ויביאו נחת · אבל אם יבואו בבהלה ובחפזון אז ירעו וישחיתו · לכן אמר כי הגאולה אשר תביא את הטובות האלה טובה תהיה רק אם תבוא במועדה ובעתה · פי' אם אנחנו נהיה מוכשרים ומוכנים לזה וכגון אם נשוב לה' בלב שלם ונעשה טוב וחסד בארץ · וכנגד שפע הברכה במזונות אומר בקציר אשר הוא יביא להם לשבוע · וכנגד השמחה אמר בבציר כי היין משמח את הלב · וכנגד שפע החכמה והמדע מביא את הבשמים אשר הריח הנותן עונג לנפש כדאיתא בפ' כיצד מברכין נמשל לתורה ולחכמה אשר עליהן תתענג הנפש · וכנגד רב העם מביא נמשלה כיולדה וכמ"ש לעיל : לא זכיתם בעתה · כי בבוא הקץ אז גם אם לא נזכה בתשובה ותורה תבוא הישועה וכדעת ר"י בירושלמי בפ"ק דתעניות · או שהקב"ה מביא עליהם צרות שיחזרו בתשובה בע"כ וכדעת ר' אליעזר שם : זכיתם אחישנה · ואע"ג דהיה נ"ל אחישנה בעתה כי הקץ הוא המאוחר י"ל דמילתא פסיקתא אקדים ברישא · והנה ממה דאמר זכיתם אחישנה משמע דהגאולה שלא בעונתה טובה יותר מדקרי זכיתם · ולפ"ז יחלוק על הא דאמר לעיל שאין הגאולה טובה שלא בעונתה · אבל יש לפרש שם שלא בעונתה אם ירצו לעלות בכח ידם שלא בעונתה זו היא בוודאי כתומן לשונים וכמו שעשו בני אפרים כדאיתא לעיל בפסוק השבעתי אבל אם יזכו על ידי מעשיהם הטובים בכל יום ובכל שעה היא בעונתה · וה' יזכנו לראות בשוב ה' את שיבת ציון וינחם את ירושלים :

ידי משה

בעתה אחישנה · וא"ת דהל"ל אחישנה קודם וי"ל דמילתא דפסיקתא נקט א"נ לפי דאיתא כשהגאולה אינה באה בזמנה אינה טובה להכי נקט בעתה ברישא למימר דכשאחישנה ע"י זכות תהיה הגונה כמו בעתה ועוד שמעתי פירוש לפי ד איתא לעיל הצעיר יהיה לאלף פי' מבת שילדה הרבה או יכולה הגאולה להיות שלא בזמנה ע"ד והמופים עלו בני ישראל שהיו חמשה פעמים ס"ר שהוא ת' שנה שעיקר השעבוד שלהם לא היה רק פ"ו שנה וא"כ אם יזכו הוה בעתה ודו"ק :

השמטות מחדושי הרד"ל

יען כי חדושי הגאון רד"ל זצ"ל בעת הדפסת המדרש לא באו לידינו רק מפרשה ג' פיסקא ט' ואילך · ואחרי אשר כלינו את מלאכתנו באו לידינו גם מראש חזיו· עד המקום הזה · ולבלי למנוע הטוב מהצמאים לדבריו הנחמדים הוספנו אותם פה לאחרונה :

פרשה א יום ניכול וניבול הים וכ"א יום היאטרון היה והלכו כולם וכו' · כ"ה בב"ר ובפסיקתא דוחגים כל המלאכה וכצ"ל : עתחשיך · הקב"ה עיניו שנתן עיניו ביפיו של יוסף ונקמו למשבב כדאיתא בב"ר (ואפשר שייכות הסירוס לתשכות והייות עיניים ממש וכדאיתא (בסוטה ל"ו) שנרעה שיחתם עיניהם מלמעלה והרשה מלמטה) : זה משה במלאכת המשכן · שהיה זריז בהקמתו ובפירוקו בב: יום כנע מו כדאיתא בבמ"ר פי"ב · ועי' בפסיקתא הם ובילקוט משלי כ"א בזה : עשית קודש חול · כ"ה גם בפסיקתא (וגי' ותול קודש שבילקוט משלי שהביא המ"כ אינה נכונה) · ופירושו שמלכים קאי על הקב"ה כדמ"ו · ואתה עושהו חול לדרשו על פרעה : הצדיקים שהן עוסקין במלאכתו של הקב"ה · כד"א (ד"ה א' ד') עם המלך במלאכתו ישבו ודרשו בב"ר פ"ח ובזות רבה פ"א על נשמותן של צדיקים ע"ש · ולענין המאמר דכאן הנו נדרש שעוסקין וגומרין לקיים מלאכתו של הקב"ה שע"י העסק בתו"מ מקיימין העולם וכמ"ש שעוסקין בבנינו של עולם · ועי' זוהר (תרומה קס"א) : וכרכמה · עי' מ"כ · ובאמת שגמלא במס' כנים במלאכת הכלים ברכוש · אבל כאן נראה יותר דצ"ל כרכבם עי' בחולין (כ"ה) לכרכב ובפירש"י שם : הרי עלי · לשון נדר הוא כן בכ"מ · ובתוס דחק המ"כ : זה שלמה בן דוד שהיה זריז כו' · כצ"ל ועי' סנהדרין (ק"ד) : נמצא מיופה ומרובה · פי' בתמיה : אבל מסייעין את המלך כו' · זה נ"כ בא לייסב הקושיא דלמה נבנה בשמ"ק בז' שנים · ולא לפרש מקרא דלפני מלכים ודלא כמ"כ · ולכן כשנגמר מאמר הבנין והאבנים · אז מסיים דרשה דלפני מלכים לפני שרי תורה כו' : אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו · זה שלמה שהיה משוח בשמן המשחה גם נביא ברוה"ק : מרבין ולא דמיין להון כצ"ל : אביו מלך מסהע"ס וזה מלך מסוף העולם ועד סופו : אין מביא ע"ז לכלן מקראות · ובשלמה מפרש (במגלה י"א) מקרא דמתפסת ועד עזה ע"ש · ודר"א פרק י"א דרש נדכתיב והוא מושל בכל הממלכות · ועל דוד עי' באסתר רבה פ"א דוד שלט כוון שנאמר ויצא שם דוד בכל הארצות (ד"ה א' י"ד) ובמגלה ופר"א שם לא חשיב דוד בין מולכים ביפה · ע"ש : מה אבא נמתל לו כו' · אף זה כיוצא בו · י"ל דדרש שיר השירים לשון מחילה כמו ורי לך ושבוק לך · והיינו שהיפרה השירה וכמש"ל פ"ד סס"א וכמ"ש הידי משה ע"ש : לבו של חכם מלא וכמה מי משכיל כו' · וז"ש שם נקמיה להכם לב יקרא נבון ומתק שפתים יוסיף לקח · שכ"ו שהחכמה לופה בלבו יקרא נבון · ומי משכיל עליו פיהו כשמוציאו משפתיו אז יוסיף לקח וכדלקמן : פומיה וליה עלוי · בילקוט משלי הלשון מהוה עלוי : מתוך שהוא מוציא ד"ת מלבו מוסיף על לקחו של ורב · כמ"ש כי חיים הם למוצאיהם בפה · ואפשר מוציא ד"ת ללמד לאחרים קאמר וכמ"ש מתלמידי יותר מכולן : לקח שהוסיף על ד"ת עילהו שנא' ונתתי את לבי · זה לאיש שהוסיף על ד"ת וכדמסיים עוד להותיר (והוי"ל להביא קרא דוהוספתי חכמה על כל כו') · ומ"ש עילהו היינו כדלעיל שהרתה היין רוה"ק ואמר ג' ספרים · וכמדומה שתיבת עליהו ט"ס וצ"ל על ידו ופי' על ידי כן שהוציא בשפתיו לעיל מתוך שהוא מוציא ד"ת כו' מוסיף כו' · ולפ"ז י"ל דדרש לה מדכתיב בתר לדרוש ולתור בחכמה כו' והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני כו' : ותמש אתוון יתירין · עיין בזוהר שיר השירים דכתו ע"ז השירים ה' יתירים על כל השירים : ויותר שאמרן ברוה"ק ויותר שהיה קהלת חכם · דרש ס ברוה"ק · ואפשר שיהיה לימד דעת דרש דעת ברוה"ק וכדלקמן בברייתא דרפב"י ודעת קדושים רוה"ק : ר"ב תנתין כו' · קה"ר פ"ב ס"י : ותדע לך שע"י המשל כו' דכתיב משלי שלמה כו' · זיב בתריה לדעת חכמה כו' להבין כו' : שע"י שאמר ד"ת ברבים · כמ"ש קהלת שהיו דבריו נאמרים בקהל : בלרין · לנוסחא שלנו בכי"ת פירושו בערוך לשון הכשיט ותותם · ולפני המ"כ היה הגי' כלרין כל"ף · לכן חיברו עם כוליאר : ולא הנחתי שם אדם ויצאתי · שהיה יוצא אחרון · וכ"מ פירושו בסוכה (כ"ז) ע"ש · ובתוס דחק המ"כ לפרשו משום הפלה : הזבלין והתבלין · שדרכם להשכים שובלין בכדי שלא יריחו ב"א ריח הזבלים · והתבלין הן שמניחין תבל בכדי שיניחו עליהם הזבל להפשו לגנלים וזבל : אנחנו לא כזבלין ולא כתבלין כצ"ל (ומ"ש אפי' כזבלן כו' הוא פי' ע"ז מהמעתיק) : שנאמר וכלה מכפר · עיין מ"כ בשם הר"ן · וכמ"ש אם כילה כיפר כו' · והיינו זריזות לגמור הכל כפי שנצטווה : סנדל לעקבה · בתוס' (יבמות ק"ג) ד"ה שמסוליים שהיאו הגי' בסוליהם · ועי' זוהר (נשא קמ"ה) : שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה · עמ"כ בשם הר"ן וי"ל עוד דוהשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם דרש על תחיית המתים שיקומו האבות ויהיו יחד עם הבנים מדורות ההם : לבלווטס שהיה גדל כו' · פסיקתא דפרשת פרה : חלום עומד על כנו · לשון והנה אלה דרש והנה מזומן החלום אמת ונמצא כבר נפניו · (ותפס לשון עומד על כנו בחלום מקוים כלשון הכתוב בקיום חלום שר המשקים והשיבך על כנך) : צפור מצוין · כ"ה בויק"ר וכצ"ל : שעושין סעודה לגמרה של תורה · מכאן הביאו סמך לסעודת שמחת תורה · עי' ביאורי הגר"א א"ח סי' תרס"ע סק"ד : ואילין תרתין אתרנייתא מה את עבד נכון · נ"ל אייבו דאמר שה"ש תלתא (וכן אמר לכלן שלש שירים אמר) שואל היכן הם השני שירים אחרים : שיר המעלות לשלמה · עי' זוהר (תרומה קס"ד) : סברין מימר שלמה אמרין · כ"ה בילקוט וכצ"ל · ועי' במכילתא בשלח ר"פ שירה ובפסיקתא דשיר חנוכת הבית (שהיא ראשונה לחנוכה) בסופה · ובשוח"ט מזמור ס"ב : שנאמר כו' לוואתך תלוי עליו כל שלטי הגבורים · שתלו הכל בדוד : מי היו כב אמר כו' · קה"ר פ"י ובשוח"ט מזמור ע"ב : רוחות היה · פי' ספרא דצניעותא פ"ד ופי' הגר"א שם : ולא היו נגנבות כו' · ירושלמי סנהדרין ספ"ב : אבני עשר כו' שמנה · כמדת אבני בנין שלמה כלשון המקרא (מלכים א' ז') : הה"ד אין כסף גו' למאומה · נעשות ממנו שום כלי אפי' אבני משקלות (ואפשר משום דכתיב (דה"ב א') את הכסף ואת הזהב כאבנים · דרש ליה דהזהב לאבני משקלות היו · וכמדומה לי ששמעתי כן מהרב המנוח מוהר"ר משה מ"מ דשקלאב דורש לציון תוכב"א) : גם אותו החטיאו כו' שהיה בועלן כו' מודיעות אותו · להבין אמר דר"א בריה"ג דהכא ס"ל שלא גייכן א"כ החטיאו בנישואיהן בלא זה · רק דרש שהטיאו עוד בחטא אחר לבד נישואיהן וע"י הנישואין דהיינו בנדות (ואע"ג דלא שייך בהו נדה מה"ת) ואמר ולא הודיעוהו · ר"ל שלא כמ"ש (פסחים פ"ז ועירובין כ"ג) שמגידות פתחיהן לבעליהן · ואלו לא הודיעוהו וז"ש נכריות : אתלתיהון הרכה לו סוסים כו' · בחמשים ומאה שלש שנים כו' ימי שלמה שלש משלות כו' כצ"ל : הא שבעה · אדר"ן פל"ט · ועי' בזוהר בא (ל"ח) ותזריע (מ"ז) : איזו מהן כתב תחלה · עי' זוהר בא (ל"ט) ואחרי מות (ס"ד) ענין מחלוקתם : תני ר"ח רבה רק לעת זקנת כו' · היא ברייתא בסדר עולם סט"ו · (ולעיל שם דורש מקראות חטאו · וע"ז מסיים רק לעת זקנתו כו') ומכאן שרבי חייא רבה סידר סדר עולם רבא ואליבא דר' יוסי שהוא סתם סדר עולם (וכמו שסידר תורת כהנים אליביה דר' יהודה כמ"ש בהגהותי ריש ויק"ר בס"ד) : שלשת אלפים משל על כ"ד כו' · זוהר תרומה (קמ"ה) ע"ש : טעמיה דמילתא טעמא דמתלא כצ"ל : בזם זהב וחלי וכתם · הרי סוכיר והמשיל (התוכחה שמסיים אח"כ מוכיח חכם כו') לשלשה דברים שכל אחד מהמתא ממשיל דמיון כמשל אחר : אר"ע ח"ו לא נחלק כו' · תנחומא חלום ס"ס : שאין כה"ע כדאי כיום כו' · זוהר תרומה (קמ"ג) : אלא שה"ש לישראל · בילקוט הגי' לשלמה ומפ"ו המשובח כו' · (ולגי' הספרים אולי יש נפ"טו שלשאר א"ה חיבר שלמה עוד שירים ורמוז למ"ש קנת חכמים שחכמתא שלמה רבתא חיברו שלמה למלכי

(למלכי תו"ה) : שירים הרבה · כדמפ"ו ברם הכא כו' · וזהו השירים שיר שכולל שירים הרבה : שיר כפול · שהוא מקלס שיעור קומה שלה פעמיים · ומ"ד כפול ומכופל · חושב מה שנמצא עוד כמה פעמים קלוס קצת שיעור קומתה אף שאינו בשלמות :

שנאמר קדמו שרים אחר נוגנים · בילקוט מביא מקרא זה על הים · כאן בשיני מביא מקרא ינסון ליסרים תושיה (ולפ"ז אפשר נ"ל שיר שאמרו אותו סיסרים) : רבנן אמרו בבית עולמים כו' · זוהר תרומה (קמ"ג · קמ"ד) : כך וכך גזרות יש בי · בילקוט הגי' גזרות שוות (והושב כאן שבעה דברים נגד ז' קולות שהיו במ"ת שהיה הדבור כלול מהן) : הדבור עצמו היה נושקו כו' · זוהר תרומה (קמ"ו) ועי' ספרי האזינו פסקא שי"ג : לארקולאין בן הדיסה · הלומאלו במעריך שלו פירש שהוא שם הסופר ואמו שכתב שמו בהעתקתו (וכי"ב נמצא בספר רזיאל בכ"מ) : ריב"ל ורבנן כו' · כמנין תרי"א · עי' בהשגות רמב"ן על שרשי ס' המצות להרמב"ם ריש שרש א' כזה : את דברי העם אל ה' א"ל כך תבעו ר"פ בש"ר לוי מתלא אמר דנכים כו' עושה לבה ובמעון למיינוקא מה דהוא בעי מני רשב"י כך תבעו כו' מלכנו כצ"ל · ופי' דרש אל ה' הנה אנכי בא וכו' וגם כך יאמינו · אז ויגד משה את דברי העם שבאמת א"ל תחלה ותבעו כך לראות מלכנו ואין מאמינים בדברי משה רק משה נתיירא לומר זה כדמפ"ו דנכית מתויא כו' · לכן היה מגמגם ושיתותיו אינן נשמעות · וה' יודע מחשבות א"ל הנה אנכי בא כו' ואז הגיד משה זה בפירוש שכך תבעו · ושואל המדרש וכי שומעין לינוקא כו' · ולמה הסכים ה' לבקשתם בחסרון אמנה לדברי משה · ומשני רשב"י שכוונתם תבעו שרצו לראות כבוד המלך בעצמם · ור"פ בשר"ל משני שאפילו היה שלא כהוגן שמע להם שלא יהיו אומרים אלו סרחנו כו' : גלוי היה לפניו שעתידין כו' · שמ"ר ר"פ כ"ט : משל למלך שהיה לו מרתף כו' · שמ"ר פ"ל : שמנעה מפיו ונתנה כו' · עי' נדה (ע') וז"ש באדרא דמשפטים (קכ"ג) דעת גניז בפומא דמלכא : דכתיב שמן טעך אשר לויתיך · אפשר ר"ל שהוא כמו גזל · ובסע"ר פ"ה נ"א כזה וע"ש בהגהות הגר"א זלה"ה : ר"י ור"נ ורבנן רנ"א כו' כצ"ל : זה אומר בית אב של הלכה וזה אומר כו' · עי' לקמן פ"ב פ"ג הגי' וזה אינו אומר בית אב של הלכה · וז"ש כאן אפילו הכל יפלה פיהו מ"מ שוקיות הן כו' · אך כמדומה שעיקר הגי' כאן ולהלן נ"ל זה אינו אומר וזה אינו אומר שמניהם טועין ואעפ"כ חביבין דבריהם : אמר הקב"ה שוקיות הן עלי וכ"ה בילקוט וכצ"ל והוא לשון חביבות ותשוקה : בר"ת שפתיך מנושקות סוף שהכל מנשקין כו' · בילקוט משמע שהן ב' דרשות סוף שדבריך מתנשקין · וסוף ששפתותיך מתנשקות : ר"י ור"נ ורבנן רי"א התורה שנאמרה בפה כו' · עמ"כ · ואפשר לדרוש לשון פיהו ולא כתיב פיו קאתי לומר שכולל ב' פיות · ולפ"ז מאמר זה נ"ל סוף הפסקא אחר גמר דרשות דישקני : גבים זה על זה והוא משיקן כשהם עושין לטהרן כד"א כמשק כו' כצ"ל · וכלשון מתניתין דפ"ב דביצה משיקין המים לטהרן · ועפ"ו דמקואות מטהרן את המקואות כו' · יוציא לי נשיקות מתוך פיהו · מסיים בילקוט · לע"ל ונתתי רוחי בכם · והייתם כמו בעוה"ז ויפה באפין וגו' :

שהרי חבירו בא ללמד עליו כצ"ל · ועי' בסוף שנות אליהו להגר"א ז"ל מ"ש בזה : כבשים כתיב · בשעה שתלמידך קטנים כו' · דרש כבשים בשי"ן שמאלית על הקטנים · וגם דרש כבשים בשי"ן ימנית לשון שטמנה שלא נגלה להם : מה שימה זו אינה נגלית לכל אדם כך הן ד"ת א"ר יצחק כתיב ואותי לוה כו' רב הונא בשי כו' כשמעם כאן מן השדה (ר"ל דקשיא ליה למה הביאו במקרא זה דפי טובים מיין ומפ"ו דרשה דקרא · דמיירי בחביבות דברי סופרים מדברי תורה לכן אמר זה לר' ישמעאל שלא יהרהר אחר גזרות חכמים · וכ"מ בבבלי בעבודת כוכבים ע"ש) שמעון בר בא בש"ר יוחנן חביבין דברי סופרים כו' שהוא ימין ד"א כי טובים וגו' · ד"ת דומין זל"ז כו' כצ"ל · וקצת מעין גירסא זו יש בירושלמי דעבודת כוכבים שם : ועל השמאל שהוא ימין · בהקדמת הס"ג מסיים בה וכ"ש על טמא שהוא טמא ועל טהור שהוא טהור : נמשלו ד"ת במים ביין כו' · ספרי עקב פסקא מ"ח וברייתא דל"ב מדות דרבי יוסי הגלילי מדה כ"א ודב"ר פ"ז שוח"ט מזמור א' וילקוט ישעיה רמז ת"ס : וכתיב לכו שברו ואכולו · ממקרא זה אין מוכח על חיים לעולם · ונראה שחסר כאן עוד בבא זו דאיתא בספרי עקב ובשוח"ט שם · מה מים חנם לעולם אף ד"ת חנם לעולם שנאמר לכו שברו ואכולו בלא כסף וגו' : שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים · כאן מיירי מטהרת הנפש מעונות ויוה"כ לכן מביא מקרא זה דוזרקתי כו' · ואח"ז מטהרים את הגוף דקאמר היינו טבילה לטהר מטומאה לכן מביא מקרא דאורייתא ורחץ וכו' : שנאמר לרופא כו' · ובברכות (ס"ז) דרש לה ממשיכות אהלים לנחלים : שנאמר ועל כל פשעים תכסה אהבה · ואין אהבה אלא תורה כמ"ש בתנדא"ר פ"ג : אם אין אדם עיף בה · אפשר רמזו לדרוש המקרא (ישעיה כ"ח) זאת המנוחה (של תורה) הניחו לעיף וגו' : מים מניחין מקום גבוה כו' אין מתקיימין בכלי כסף וזהב כו' · (תענית ז') ע"ש : ת"ל כי ישרים דרכי ה' וגו' ופושעים יכשלו בם · ולפ"ז הא דנמשכין לבתי כסאות כו' הוא רמז לפושעים המהפכים דא"ח למינות : כך ד"ת כ"ז שמתייששנין כו' · מסיים בספרי שם שנאמר בישישים חכמה : כך ד"ת ניכרין בגוף · חכמת אדם תאיר פניו : יין פעמים שהוא רע לראש ולגוף · פי' למעיים כמ"ש בנדרים (ס"ו) שיין אדם רע למעיים : שנאמר נר לרגלי דבריך · בספרי מביא על הא דד"ת טובים לראש ולגוף מקרא דכי לוית חן הם לראשך וגו' ועי' עירובין (נ"ד) וכאן נראה שחסר עוד בבא מה השמן אורה לעולם אף ד"ת אורה לעולם · וע"ז מביא מקרא דנר לרגלי דבריך : מיין אלו הנשיאים · בילקוט הגי' אלו האמהות (וכדתנן נשים כו' כגפנים יש גפן כו') · ומלשון הנאמר להלן אלו היה משה יודע כו' · משמע שהיה כתוב תחלה שטובים האבות מהקרבנות · ולפ"ז אפשר נ"ל כאן אלו הנסכים וכדלקמן : ר"י ברית דר"ש כל השירים כו' · תנחומא ר"פ יתרו : אבל אינו כאדם שמריק כו' · מפרש שם · לא הנחנו לשון של שירה שלא אמרנו לפניך : ואני לא חסרתי אלא כאדם שמטביל זכרותו של מכחול ביום · בסנהדרין שהביא המ"כ וכן באדר"ן פכ"ה ובזוהר וירא (נ"ט) במדרש הנעלם תני בדר"א ב' דברים שלא חסר מרבותיו אלא ככלב המלקק מן הים (וכ"ה בילקוט בראשית רמז כ"א בשם פרקי גן עדן על ריב"ז ועי' מסכתא סופרים פט"ז) ולא חסרונו תלמידי אלא כמכחול כו' · ונראה דמ"ש כאן ואני לא חסרתיה פירושו ג"כ שתלמידיו לא למדו ממנו כ"א מעט מפני שברכוהו ובדרכי יהושע להלן דאמר ולא חסרתיה רק כאדם שמטביל כו' פירושו לא חסרתי מרבותי (וצ"ל לא חסרתים) וממ"ש להלן ר"ע אין בי כח לומר כמ"ש רבותי פי' ר"א ור"י · משמע דכאן כדר"א נמי גרסינן הא דלא חסרתי מרבותי כדאיתא בסנהדרין : המריח נסנה והאתרוג לא חסר · עי' בא"א · ונראה שט"ס הוא כאן · דפשיטא בכל מלמד תורה לחבירו כן הוא שהמלמד אינו חסר כלום בזה · והוספת פירוש בטעות הוא : וכממלא מאמת המים וכמדליק מנר לנר · הענין תמוה דתחלה אמר שלא חסר כלום כמריח באתרוג · ושוב חזר להמשיל כממלא מאמת המים שמחסר הרבה יותר ממטביל מכחול ביום · ושוב חוזר וממשיל במדליק מנר לנר · שאעפ"כ שאין הנר הראשון חסר כלום ע"י הדלקה מ"מ הנר השני מקבל לו ככל אור הנר הראשון ממש · ע"כ כמדומה שחסר כאן בדברי ר"ע וצ"ל עוד · וחסרוני תלמידי כממלא מאמת המים וכמדליק מנר לנר · ומפני שר"ע העמיד תלמידים הרבה לכן אמר שמסר להם חכמתו וחסרוהו תלמידיו כל חכמתו לבסוף כמדליק מנר לנר שנמסר לנר השני אור כמו שהוא בראשון ומפני שבתחלה בילדותו העמיד תלמידים שמתו ולא קבלו ממנו כ"כ הרבה לכן המשיל התלה עליהם כממלא מאמת המים (שהוא ג"כ יותר ממכחול ביום) ואח"כ על תלמידיו שבזקנתו המשיל כמדליק מנר לנר : פ"א שהם ר"ע כו' · בא לומר שאעפ"כ שאמר ר"ע על עצמו אין בי כח כו' · דרך ענוה אמר כן · אבל באמת היה גדול כ"כ · שאף רבותיו חלקו לו כבוד ולא הסיבו עד שנכנס לבהמ"ד : בא וישב לו מבחוץ · שלא רצה להפסיע על ראשי עם קודש : הלכה מבחוץ · הלכה למשה מסיני · ותורה מבחוץ הוא פלפול מסברא (ועי' ברש"י שלהי הוריות י"ג) · והיינו סיני ועוקר הרים : והיתה מיוחדת לו לישיבה · נראה דעל ר"א קאי ועליו היה ר"י אומר זה לאחר פטירתו שהאבן שהיה יושב עליו ר"א דומה לארון הברית (ועי' בביאורי לפדר"א פ"א מ"ש בזה בס"ד) אבל אין נראה לפרש זה על ר"ע שיאמר עליו ר"י רבו כן בחייו · גם לשון ישב עליו משמע שכבר נפטר בשעה שאמר זה · והיינו ר"א שמת קודם ר"י : חובל עולו של סנחריב כו' · סנהדרין (צ"ד) : מזרזיף · עמ"כ · ועיקר המלה הוא לשון המקרא (תהלים ע') זרזיף ארץ ופירש"י נטיפת מטר כהסיה דיומא (פ"ז) זרזיפא דמיא : ד"ת אין מזרזפין כדברי ליצנות כצ"ל בכא"ק : אין להם בת קול בעוה"ז שנאמר ושפלת מארץ תדברי אבל לעולם הבא כתיב (ישעיה מ') הרימי בכח קולך וגו' כצ"ל · (ולגי' הספרים אולי י"ל דדרש ושפלת מארץ · כשתשפלו עד לארץ אז תדברי · והיינו לימות המשיח כד"א ישפילם עד ארץ וגו' תרמסנה רגל רגלי עני וגו' (ישעיה כ"ו) : ממה שאתה מביא אורה כו' · זה נדרש מן שמניך שהשמן מביא אורה כדלעיל : על שנתת לנו ביזת כו' · אפשר דרש ליה מן לריח שמניך וכעין מה שתרגם אונקלוס בסדר האזינו חמאת בקר וחלב צאן ביזת מלכיהון וכו' · ועמ"כ · ולדבריו נדרש על כן עלמות בשביל ביזת העלמות (שנתת לי שמניהון) לכן אהבוך ישראל : אלו בעלי תשובה · אפשר דרש עלמות · לשון העלם דבר מהם שאח"כ הודע אליהם חטאתם והתודו ושבו : זו כת שליסית · שמגעת עד מות (וזהו על מות) ואח"כ מלפלפת ועולה כמ"ש בר"ה (י"ז) :

בשעה שעמדו ישראל כו' · תנחומא ויגש · ושוח"ט מזמור ח' : מי יאמר בתורה לפני ברכו את ה' כו' : כ"ה הגי' גם בשוח"ט · והיינו כדתנן פ"ג דמגלה קטן קורא בתורה וכדמסיים לסיכך כו' לתורה כו' · שע"י כן יהיה רגיל לקרות בתורה בבהכ"נ ולומר ברכו כו' · ובתנחומא שם הגי' שהן אומרים בכל יום ברכו את ה' המבורך לעולם ועד · ולשון בכל יום משמע דלאו בקס"ת קאמר שאינה נוהגת בכל יום אלא בפרוסה על שמע בבהכ"נ קאמר · ולא שהקטן פורס על שמע דתנן במגלה שם שאינו פורס · אלא שעונה אחר המברך ברוך ה' המבורך לעולם ועד (ומ"ש שם ברכו ט"ס הוא) : ר' יוחנן אמר ממה שהכנסתנו לארץ טובה ורחבה דאתקריאת שכינתא אחריך נרוצה לארעא טבתא ארץ זבת חלב ודבש כצ"ל · ודרש ר"י משכני מארץ שהיא שכינה לא"י עצמה והיינו ארץ סיחון ועוג שאינה ארץ זבת חלב ודבש כא"י עצמה כדתנן בפ"ק דבכורים רק נקראת ארץ טובה ורחבה (כמ"ש (שמות ג') אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש דדרש אל ארץ טובה ורחבה כולל גם עבר הירדן סיחון ועוג · וארץ זא"ו אינה כ"א א"י עצמה) וממה שהבאתנו לארץ סיחון ועוג אחריך נרוצה לעבור את הירדן לארץ זבת חלב ודבש · ועי' בילקוט הגי' כדריב"ל : משכני אחריך נרוצה · דרש משכיני בשי"ן שמאלית וסמ"ך · כשמראין לי הסכין לעבות אז אחריך נרוצה : אר"א לריך יהודה לתרובא · ויק"ר פי"ג וש"נ : הסיען מתמאו של ים · וזהו משכיני בעל כרחי הסיעני · ואז אחריך נרוצה עד סיני : דבקה נפשי אחריך · מקרא הוא (תהלים ס"ג) ולקמיה כתיב בראש

המזמור כמה לך בשרי בארץ ציה · ועיף בלי מים כן בקודש חזיתיך לראות עוזך כו' · אם זכרתיך על ערש יצועי באשמורות אהגה בך · וזה כענין המשל דכאן לכל הן דאת אזיל כו' :

אמר עליהון מילא ומסתתמין · מפרש לשון קיצך בנטיעות · שקצץ הילדים בעודן כנטיעות מגודלים · והביא לבכן מללמוד תורה שלא יאמתו לעץ חיים וכדאיתא בירושלמי בחגיגה שהביא המ"כ · כמשנה מעשיך יקרבוך כו' · עדיות ספ"ה · בזכות שאמרו כל אשר דבר כו' : דרש ג"כ קרא דלעיל ויגד לכם בריתי אשר צויתי אתכם לעשות · ר"ל וקבלתם ציווי העשים עליכם · וכי מניין יבוא כו' אלא הס"ד הביאני המלך חדריו פי' הרמב"ן בהקדמת פי' התורה שר"ל שהכל למדו מהתורה · (ובילקוט גרס חדריו אלו חדרי תורה) שפרשיות מע"ב נרמזו כל אלו ע"ש : אליהוא כו' ויגלה לישראל חדרי בהמות ולויתן · אף שבלשון הרמב"ן שם ג"כ הגי' כן · מ"מ נראה שט"ס הוא שחדרי בהמות ולויתן לא במענה אליהוא נתגלו אלא במענה ה' לאיוב (וראיתי מי שתמה כן) ונראה שצ"ל חדרי רוחות ומטרות וכד"א (איוב ל"ז) מן החדר תבא סופה וגו' כל הענין שם · ומיושב לשון חדריך דדרש ע"ז · אבל בבהמות ולויתן לא נמצא לשון חדר וגם אין מיושב כ"כ עליהן לשון חדרים :

עשרה לשונות של שמחה · אדר"ן פל"ד : כהדא תפיתא · עמ"כ ובערוך הביא מאמר זה מהפסיקתא דרני עקרה (וליתא לפנינו שם) וגרס כהדא חפיתא · ולפ"ז כמדומה שצ"ל רביתא ופי' תינוקת שמרקדת ומדלגת בשמחה : אם ביום אם בהקב"ה · שמעתי לפרש אם נתלות שמזל היום גורם הישועה ביום ההוא וישמחו ביום שגרם זה מזלו · לז"א בספירה שלמה הביאני המלך חדריו אלו חדרים שבמרום חדרי כוכבים ומזלות ואז ראיתי שאין מזל שום יום גורם טובה לישראל שאין מזל לישראל · ואין לנו לשמוח ביום כ"א בה' לבדו שעשה כן ביום הזה ועי' זוהר אמור (ק"ס) : בך בישועתך · כד"א (ישעיה כ"ה) נגילה ונשמחה בישועתו · ועוד כמה מקראות כי"ב : בתורתך · כד"א פקודי ה' ישרים משמחי לב : ביראתך · כד"א עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה :

כגון הלי' פסח בפסח · זה נמשך ג"כ לדרשה דנגילה ונשמחה בך בתורתך בימי שמחת רגלינו · כי טובים דודיך ד"ת לשמוח בהן יותר מיין משמחת היין; למשוך בשרו בהן בימי הרגלים : מיין של אבות מי פעל וכו' · בילקוט מסיים כשאנו נכנסין לגוה מזכירין לפניך מעשה אבות וזכרונם בא לפניך יותר מניסוך היין על גבי המזבח :

ונאוה אני כמים וכו' וימתקו המים · ודרשו במכילתא שם שנבו בתשובה ע"ש ובילקוט מסיים כד"א שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו שם נצטוו על המצות : במלכי יהודה שהורה אני מדבר באחאב כו' על בשרו מבית אם בשחורים שהיו שלי כך אני נאוה בנאים שלי עאכ"ו ר"ל בר חייא כו' כצ"ל : לאכול סעודתן בשלש שעות · תענית (כ"ה) ע"ש בפירש"י : לא מן פרניך · עיין בפרש"י ביחזקאל שם : והן אומרים בלשון זכר · מכילתא בשלח · ועיין תוס' פסחים (קט"ז) ד"ה ונאמר כו' ובפירש"י בערכין (י"ג) :

שמשעה שמתחן כו' ממקומם · מסיים בילקוט שנא' (ישעיה מ') וימתחם כאהל לשבת חוקים כמאי מוצק (ונאמר כצ"ל) אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח (שם ל"ג) · ומפרש אהל בל יצען ג"כ על השמים · ועפ"ז מביא כאן תני ראב"י כו' לפרש לשון יצען : אהלי קדר אין עליהם עול כל בריה · שהן שוכנים השטים במדברות (וי"ל שנרמז עליהם מ"ש (איוב ל"ט) מי שלח פרא חפשי כי הוא פרא אדם · ועיין בב"ר פמ"ה) :

אין לך שמח בבני · ראיתי מי שהגיה לתיבה אחת שמחבבני · ואפשר היא הנוסחא הנכונה : רצפה רוץ פה כו' · פסיקתא דאנכי ותנחומא פ' וישלח : לדרכך מדברה דמשק : לפי דרך מדברותיך כלך לדמשק : הא וויתר למה · בירושלמי סוכה פ"ה ה"ס הגי' הא וותר לאלף · ועיין (תענית פ') : על שעשיתי מרכבות של סוסים לשמש כו' מבא בית ה' ואת מרכבות השמש שרף באש ר' יצחק כו' כצ"ל : נגד השמש · ר' איבו בש"ר שמואל מחטאו של שטים נמסרו ישראל למלכות שנא' (תהלים ק"ו) וישא ידו להם להפיל אותם בגוים באיזו חטא ויצמדו כו' · כ"ה בילקוט המכירי כ"י בתהלים שם בשם הסה"ר · ועיין שוח"ט שם וביד"מ כאן : במעט שמנים ומעט מרחן · כ"ה בילקוט וכצ"ל : בני אומתי אלו הן דתן ואבירם · אדר"ן פ"ך ועיין תדא"ר ר"פ כ"ט : עד שהיה עושה דין בין בנותיו של יתרו והרועים לא היה לו כו' עד שנתעכבתי במדבר כו' כצ"ל : א"ר לוי יום שנתחתן כו' · ירושלמי עבודת כוכבים פ"א סה"ב · ועיין (שבת נ"ו) : אי לית אתון מייתין מיה מנהר פרת כו' רומי בכלון · וז"ש בה בכל השדודה ואמרו בירושלמי דיבמות פ"ז שזו אדום כו' (וע"ש טעם אחר) : משמש לפשחור בן אמר ואכריו כצ"ל · ומן הכהנים היה · והוא היה נביא שקר כמ"ש (ירמיה כ') ואתה פשחור וגו' אשר נבאת להם בשקר · אבל פשחור בן מלכיה הכתוב בספרים מצרי לצדקיה היה (שם כ"א · ושם ל"ח) ולא מצאנו בו נביאות שקר : על שלא שמרתי כו' · תדא"ר פ"ל ועיין באדר"ן שם :

בי ה' כל הדברים כו' וכי מה כו' · דרש לשון בתמיה וכי בי יכולין להעשות כו' : אומה שנתתי נפשי עליה · כמ"ש במכילתא בשלח ריש פרשתא דשירה שמשה נתן נפשו על ישראל : טעת מדה"ד כאלו ח"ו הטעתה מדה"ד למדת הרחמים שמדה"ד היה הכוונה לשחטם וממדת הרחמים נתכסה זה · ויהיה נדרש כעוטיה כמכוסה מעיני השגחת הרחמים · ואפשר עיקר הגי' נ"ל עטת מדה"ד כלומר עטתה מדה"ד וכסתה למדת הרחמים : וידבקו בעדרי חבירך · יתכמו ויתעטפו בצל עדרי חבריך : הד"א היתברך כו' · עמ"כ והעיקר מביא ראיה שהיין לקרותם בלשון חביריך על שעובדיהם עושים אותם חברותא כלפי שמיא : למה נמשלו הנביאים כגשים · שלהי מדרש משלי : ל"א ימים ר' שילא אמר ס"ה סעודות מחרכה זו שהיה לישראל אתה יודע מה אני עושה כצ"ל : על משכנות הרועים של שקים על ארעסון של רעים וקשים כצ"ל · ודרש הרעים חסר · ועיין זוהר בלק (קנ"ח) :

דרש ר' פפוס כו' · מכילתא בשלח ס"ו · כל הברייתא דר' פפוס : יחידי לכל באי עולם ואין מי ישיב על דבריו א"ל ר"ע דייך כו' · כ"ה שם : שכן כתיב ואראה כו' כסא רם ונשא כו' שמפרים כו' · עמ"כ ודחוק · ונראה שהוא כדמפ"ו אלו מכריעין לכף זכות ואלו לכף חובה · ויושב על הכסא מכריע ומפרים ביניהם · ואפשר הם דרש לשון הפרשה כד"א הרימו תרומה · ודרך הג"ה רחוקה קצת י"ל שחסר כאן וצ"ל · שכן כתיב ראיתי את ה' יושב על כסאו (והיינו קרא דמלכים א' כ"ב בסיפיה וכל צבא השמים דדרש ואזל להלן) · וכתיב ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא · ומפרש ר' סימון בכסאו האמור במלכים שאין מוזכר שם רם ונשא · הוא כסא מלכות כמלך על כסאו להפרים לחיים או למות שהיה אז לדון את אחאב וכדמפ"ו מיימינים ומשמאילים וכמ"ש בפר"א פ"ב מימינו חיים ומשמאלו כו' (ועיין בעה"ק חלק התכלית פמ"ה) : אלו מכריעין לכ"ז כו' · ירושלמי ריש סנהדרין כל המאמר ע"ש : מהו אמת אר"א שהוא כו' · ויק"ר פכ"ו : יכול בשור של אחר ימות כו' כצ"ל : ומי גרם להם להגלל מימינם כו' · לפ"ז ידרש סיפיה דקרא גלוו לחייך בתורים · בשביל התורה ובשביל זה לא נאבדו : אש דת למו ומשמאלו זו תפלה ד"א מימינם זו מזוזה ומשמאלם זו תפלין · כ"ה במכילתא שם וכצ"ל : רכב פרעה על סוס זכר כו' · אדר"ן פכ"ז ועיין שוח"ט מז' י"ח כל המאמר : לבלב בקולו · לשון לבלב פירושו הנלה עיין ערוך · ואינו ענין לכאן כ"כ (ובדוחק י"ל שמכנה קולו של פרעה נגד קולו של ממ"ה רק כענין הנלה בצמחים שהוא תחלת הוצאת העלין · כן אין זה כ"א הנצת קול בעלמא) ובשוח"ט הגי' מלבב בקולו · והוא נכון · שהוא מענין קול מעומק ואומץ הלב לחזק לבב עמו וחילו : טעונו של דבר כו' · עיין שמ"ר פט"ו : איפתסים נעשה לכם כים · פי' כמ"ע בלשון גריקו"ם נפילת אויב פתאום מסביב עד אין מקום לנוס:רעוותא דעולמי כצ"ל·ופי' לשון רצון שרצו אותי לקיים עולמי ע"י קבלת התורה:

בתורים בשני תיירים כו' שתיורכן טובה זע"ז כו' כצ"ל : והוא מלשון התייר הגדול פי' מנהיג ומושל : ובי שני זקנים כו' · ויק"ר ספ"ג וש"ן :

בחרוזים אלו התינוקות · שיושבים שורות שורות כחרוזות : שחוזרים לאוריהם · פי' מעקמין לאוריהם ומפני דוחקא דהוי בכלה לשמוע דרשת הרבנים · מוכרחין לעקם צואריהם לשמוע כצוואת כאדם שלא שמע ד"ת מימיו : בשעה שמאלין הסלכה כצ"ל פי' תחין ומרגלים דמתרגמינן מאלניא · ופייך זה בהלכה כמו לתור בחכמה : בן עזאי היה כו' · ויק"ר פט"ז : ומדלגות זו מזו לגי' הספרים פירושו כמו אין מוקדם ומאוחר בתורה · לכן הפרשיות מדלגות זו מזו · אבל סקרוב יותר שצ"ל ונלמדות זו מזו :

עדיים זו ביזת הים · במ"ר ס"פ י"ג ע"ש בהגהותיו בס"ד · וי"ל עוד עדי (פי' תכשיט) יש הקרשים תלפה זהב כצ"ל :

רמ"א עד שממ"ה כו' · זוהר (שמות טז) ועיין (בראשית נ"ז) : היא דעתיה דר"מ למימר סירי אלא כו' · כלומר ע"ד דר"מ דאמר נתן ריח רע קשיא דלא הול"ל נרדי נתן ריחו · אלא הו"ל נתן סירייו · ומשני שקפץ להם כו' · לכן כינה הכתוב דרך ריח טוב · לומר דאכתי חביבותא גבן וכמ"ש (בשבת פ"ח) ע"ש : כבר ירד מיכאל השר הגדול והליל כו' · שמ"ר פי"ח וש"ן : לש שינה של עגלת ערבה · שהאויר יפה וממוזג אז בא"י והסמוכים לה גם הלינה קרה וכמ"ש בפר"א עמש"ש בביאורי שם בס"ד וע"ל פ"ה פ"ג : ער שחזקיה וסייעתו מסובין ואוכלים פסחיהם כצ"ל · סינטימום כל ערב כו' : במ"ר פי"א : הערלות א"ר מקום שעשוי כו' · כ"ה בויק"ר וכצ"ל :

המור הזה ראש כו' · כד"א בשמים ראש מר דרור : ראש לכל הצדיקים · כמ"ש (בחגיגה ג') שהוא תחלה כו' : אברהם ממרר ומסגף כו' · שנתנסה בעשר נסיונות על כבוד המקום · וז"ש בספר האזינו שאברהם זכה לקבל יסורים וכמ"ש בהגהותי לבמ"ר פי"ז אות י"ד בס"ד ע"ש

נבנם ובוגפו ולי בין שדי ילין · אף אם היה עובר לנגוף המצרי שהיה מוטל בין שדי · מ"מ אל היה לן בין שדי דרך תיבה : בשעה שאתה מיצר וממיר כו' · (שבת שם) : איש שכל בו עיין שלהי סוטה : תן אמשה כנגד אמשה · עיין (כריתות ו') · ומה שציין במ"כ ליומא פ"ק ע"ש הוא מצומצמות בין שני בדי הארון · ששם היה נותן המחתה עם הקטרת ביוה"כ (דברי במ"כ אינן מדוייקי יפה) ובדי הארון נמשלו לשדים כמ"ש שבולטין כו' (יומא נד) : אשכול שהיתה מתמרת כו' · תנחומא תצוה סט"ו : אע"פ שמילך וממיר כו' · עיין אג"ב ספ"ב : ופירשו נשאת עון עמך כסית כו' · לומר שעיקר נשיאת העון היה בכיסוי ענן הקטרת · ועיין קה"ר פ"ח פ"ו וממ"ש בהגהותי בס"ד בכרמי עין גדי כו' בין הבתרים · דכתיב בה עז משולשת : אני רואה איזו אדם גדול כו' · שמ"ר פל"ט ועמון ומואב באים מכחו של לוט · בן אחי אברהם שהיה אברהם מבקש רחמים עבורו ונתן נפשו על במלחמת המלכים · ובכ"ז כפר בעמון ומואב ובחר בזרע אברהם : נאמר כאן עין גדי · ולשון בכרי נדרש לשון אסיפה כדאיתא בשבת (שם) וכמ"ש כד"ס שם ויקבצו יהודה לבקש וגו' :

הנך יפה בנמ"ת · בהנך יפה שהם שני מרבה אף בשעה שאינן יפין כ"כ · לכן דרש ליה בנמ"ת כשאין

[illegible]
שמקיים תמיד אף בשינה וכי"ב · וכ"מ את"כ הגי' בהקדמת פ' המלות שם ע"ש) · וכן לולב מסוכה
שאינו אלא לפי שעה פ"א ביום וכדמים קלים וסוכה כל ז' ובעין הדורו (וגם כאן היה נכון לגרוס איפכא
ולומר אף כשבטלין מלולב מקיימין מלות סוכה שנוהגת בשעת שינה ואכילה) וכן מע"ע לגבי תשובה
שבמקום · שבעלי תשובה עומדין לדיקים גמורים אין עומדין (וגם כאן נכון יותר הגירסא להיפוך · אף
כשבטלו מע"ע יפין בתשובה את"כ) וכן עוה"ב שאין בו עוד קיבול שכר על מעשה המלות נחשב קטן
יותר מעוה"ז שהמעשה שמתפתה ה' ביותר ביפיו בקיום מלותיו · וכדתנן באבות פ"ד יפה שעה
אחת בתשובה ומע"ט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב : הנך יפה בנטיעה · הוא כלל ואח"כ פורט ומפרש הנך
יפה בערלה והנך יפה בכרם רבעי · ולקמן פ"ד שנשנה כמאמר הזה · טעה שם המעתיק כזה · וע"י כן
עירב ובלבל כל המאמר ע"ש : כה יונה זו תמה כך כו' · כדלקמן פ"ה דדרש יונתי תמתי שנתממו עמי
בסיני ואמרו כל אשר דבר כו' · והיינו שהלכו עמו בתמימות ולא התחכמו לשרש אחר מדותיו · ובילקוט
מפרש שלא אמרו דיינו עשר או עשרים מלות אלא כל אשר נוה כו' · משמע דדרש תמה לשון תמים
בשלימות כל מלות התורה : באמר בהילוכן כשהן כו' · חסר כאן וצ"ל מה יונה נאה בהילוכה כך ישראל
נאין בהלוכן כו' · וכ"ה בילקוט : מצויינת מסומנת להכירה מבין חברותי' · כך הן מצויינין מבין
העובדי כוכבים · וכן פי' המפרשים מ"ש בהגדה ויהי שם לגוי מלמד כו' מצויינין שם · וע"ל פ"ב
רפ"ד : כל א' מכיר מקומו · מתני' (סנהדרין ל"ז) והוא ממ"ח דברים ששנו חכמים בתורה בפ"ו
דאבות · ונראה שז"ש בפסחים (קי"ט) ליושבים לפני ה' זה המכיר מקום חבירו בישיבה · ועיין בפי'
רשב"ם שם : אע"פ שחרב כו' לא בטלו כו' · עמ"כ · וכתב הרשב"ץ בתשובה ח"ג בסי' ר"א שמכאן
רמז לעלות לרגל אף בזה"ז : יונה זו מחדש בכל חדש כו' · עיין ב"ב (דף ס') : כך ישראל מתחדשין בכל
חדש תורה כו' · י"ל כמ"ש כל תלתין יומין מהדר תלמודים · ומע"ט · שמביאין בכל חדש שעיר חטאת
לכפר (ואולי מכאן סמך לתענית ותשובה בערב ר"ח) ובילקוט מסיים שנאמר והיה מדי חדש בחדשו וגו'
יבא כל בשר להשתחות וגו' : שוגרת רוגליות הרבה · מלשון שגר היונה בפ"ב דב"ב (כ"ג) ורוגליות
הן גפנים · ופי' שהיונה מלקטת מזונות מכמה גפנים : אף בחמ"ו שרבה כו' · ע"ל פ"ז ספ"ז : רבי
היה יושב ודורש כו' · מכילתא בשלח פרשתא דשירה פ"ט · והובא בילקוט לקמן פ"ו · ומפרש שם
אחת היא יונתי תמתי זה משה ששקול נגד הכל · ונראה שזה חסר כאן · וע"ז הוא שמביא ענין הא
דרבי יושב ודורש כאן · וכמדומה שזה שמעתי מהרב המגיד מו"ה משה מ"מ דשקלאב דורש לניון תובב"א :
דוגמא דידך דמיא להדא יונה · בתנחומא תלוה ס"ה (והובא בילקוט כאן) מי שמבקש לקנות תפים
אומר הראני דוגמתן אף אתה דוגמא שלך דומה ליונה כו' יודרש עיניך לשון דוגמא · כמו בלשון חכמים
עיין ענין גוון וכגון (ובכ"ר פע"א מלדיק עינו דוגמא דידהון) :

שהוא יכול כו' · ואעפ"כ אין מחליפה · ולכן מקלסה בלשון כפול · לומר אף שאינה עושה רצונו
ויכול להחליפה · מ"מ יפה ונעימה לפניו ואין מחליפה · אבל היא שאינה יכולה להחליפו (זכר
לדבר האיש מוליא בגט שלא ברצונה והאשה אינה יוצאה אלא ברצון הבעל) · לא הוצרכה לקלוס בלשון
כפול · ור"א אמר שאף היא לשונה כפול לענין שאף בשעה שכועס ומתנהג עמה באף והימה בכ"ז נעים
שמקבלת תוכחה באהבה : בחדר המטות ר"א ורשב"ן כו' · שוח"ט מז' י"א ע"פ כי אתה תאיר נרי :
וישראל רבים כחול אשר על שפת הים כנ"ל : פ"ר דקני לא אחוקה לסון כנ"ל (ואפשר לפי הנוסחא
דכאן צ"ל לא מטענה להון) :

ומה הטכה הרטיב · לשון רעננה דרש רענן ורטוב כמ"ש בהגהותי ריש סדר ויצא ע"ש : **אין אדם**
נכנס מן הברות כו' · נכון לגרוס מקרה מן הברות וכדלקמן שיהא אדם מקרה בארזים כו' :
וסרהיט בברותים · עמ"כ בשם ס"י · וכ"ה בילקוט (ושם הלשון מרהטין של ברותים שהוא במקום
דריסה · והוא לשון מעורבב · שמריטין הן קורות · ולשון מקום דריסה נשתבש שם מדרשא קמייתא דהכא
שהיו הכהנים רוהטים ודורסים שם) :

פרשה ב מגונה שבמינים כמוץ לפני רוח · כ"ה בשוח"ט מז' א' ובילקוט כאן וכנ"ל: ומשענתך
זו תורה · מפרש בשוח"ט כד"א במחוקק במשענותם · והכוונה יסורים שאין בהם ביטול
תורה כדאיתא בברכות (ה') :

רוח צפון יוצא כו' · כלפי דרום והרוח עוקלה רוח דרום יוצא ומטה אותה כלפי צפון והרוח עוקלה
וכן כל ד' רוחות אעפ"כ לבה כו' כנ"ל · ובילקוט הגי' ד' רוחות מנשבות והחותין מעקלין (כנ"ל
שם ונדפס בטעות מקללין כו') : ארגוביות ובורסגביות · בילקוט הגי' וגולגליות וכן נכון · ולגירסת
הספר אולי פירשו מענין בורגנין שבדרכים · והיינו מה שהיו מעלין לצורך תקוני הבורגנין (ובמכילתא
יתרו ר"פ בחדש השלישי איתא לתקן הברגמין והבורגסין שבדרכים) : אינה בטלה לעולם אלא ע"ג
ריחה · כמ"ש בזוהר שמות (ד') שאפי' מוזקין (נראה צ"ל זומקין · וכ"ה שם להלן סוף הענין אינו
נלמק לחזור כו') אותה בלור והוא מתהפך ללבן לעולם ריחו לא זז ממנו :

תפוח הזה ניצו כו' · שבת (פ"ח) ע"ש בתוס' : ועד שגומר פירותיו חמשים יום · בבכורות (ח)
איתא ס' יום : ואת מריח בו כמה ריחות · ובילקוט הלשון וריחו טוב מכל האילנות · ובזוהר
אחרי מות (ע"ד) · ריחיה דקיק מכל שאר אילני ועיין תענית (כ"ט) כריח שדה וכו' שדה של תפוחים :
על הים קוו לתורה לדגלים למשכן · אפשר רמיזא במקרא דתביאמו ותטעמו אל הר נחלתך מכון
לשבתך · דתביאמו להר נחלתך ודרש על הר סיני שנתנה בו תורה שנקראת נחלה · ותטעמו לדגלים
כדלהלן שורות כנטיעות של כרם · ומכון לשבתך הוא המשכן · וז"ש להלן שנתנבאו ע"ע ר"ל כשאמרו
השירה : לפיכך הוא אומר תחת התפוח עוררתיך · אפשר מסיפי' שמה חבלה דרש שמשם יצאה
חבלה לעובדי כוכבים :

ד"א בית אב של הלוה · ע"ל פ"א פסקא ב' מש"ש בס"ד : ואיבת אמר הקב"ה ודגלו עלי כנ"ל פי'
טעותו כדלקמן : לאהרן הרן · כ"ה בתוס' בעבודת כוכבים (כ"ב) ד"ה דגלא · ובסג"א שבת פ"ו
סי' י"ג · ומשמע שהן גורסין כאן ג"כ ודגלו במקום לגלוגו ומפרשים אותו לשון טעות : לשעבר
אדם מראה כו' · שוח"ט מז' ד' · וכתוב בפסק המלות שבש"ס ר"ת ודגלו עלי בגימטריא קטן : שדגל
יעקב אבינו כאביו כו' · וז"ש הביאני אל בית היין כמ"ש שם ויבא לו יין כו' ע"ש בזוהר :

סמכוני באשישות · מס' סופרים פט"ז : בשביל להביאני אליך · ע"ש וצ"ל לאהבני וכ"ה במ"כ :
א"ר לוי לשעבר היתה פרוטה כו' · מס' סופרים שם : וביותר שהן חולים מן השעבוד ·
וכמש"ל כיון שתלה כו': כל מיני תענוגים · וכן אגדה אמרו · בקה"ר פ"ב פ"א שהוא ענוגו של מקרא :
בשלפי השמד · עמ"כ · ועיין פירש"י יבמות (קע"ז:) ד"ה שלפי כו' :

אלא מקומו של אדם מכבדו · וז"ש בשבת (לג:) שגזרה שמלכות שיהיה ר' יהודה ראש המדברים בכל
מקום · פי' אפי' שלא במקומו ועירו ששם חלקו לו חבריו כבוד מכבר (ובשלהי ברכות גרסי' בשן
דר"י דהכא ראש המדברים בכ"מ) : וכי צריכין היו ישראל באותה שעה כו' · ויק"ר פל"ד : פתפותי
ביצים היו שם · עמ"כ · ולפי הירושלמי במאמר זה (שהביאו רשב"ם בב"ב (ק"י) ד"ה שטב כו') · שהיתה
פינו לה בעבודת כוכבים שלו כד בר נש מייתי תור או אימר או גדי לעבודת כוכבים הוי א"ל וכי מה
מועילה כו' אזל ואייתי פינך (קערה) דסלת ועשר בעין עלוי כו' · י"ל שז"ש שתפותי ביצים טרופין
בקערה עם סלת בזה היה מסתפק לצרכי חייו : כחש לו היקר לו · עיין הדא"ר פי"ב : לחם כזבים ·
שאולי שכזב לו לא היה רוצה לאכול עמו וקראו בלשון המקרא (משלי כ"ג) אל תתאו למטעמותיו והוא
לחם כזבים וגו' כי כמו שער בנפשו וגו' .

וימינו תחבקני אלו לוחות השניים · כי הראשונים נתנו בקולות ושלט בהן עה"ר · והשניים שנתנו
בלחש ובכפרת עונם ע"י התשובה קרי להו ימינו תחבקני · אבל יותר נכון לגרוס איפכא
דודאי לוחות ראשונים נתנו ברצון יותר מהשניים וכמ"ש (עירובין נ"ד) שאלמלא נשתברו לא שלטו
בהן אומה ולשון :

ומה היו עושין כו' · ומביאין קרומיות של קנה · כ"ה בשוח"ט מז' ט"ז וכנ"ל · וכ"ה בילקוט המכירי
תהלים בשם השה"ר : בימי עמרם · אפשר היינו מה שגזרו על עצמן שלא לפרות ולרבות כדאיתא
בסוטה (י"ב) ובשמ"ר פ"א · ובזה הטוב שדחקו את הקץ : ושלא יעלו חומה · שלשון יעלו חומה
שאמור כאן (ולהלן פ"ב פ"ז) יצא מלשון המקרא (יואל ב') כאנשי מלחמה יעלו חומה · והכוונה שלא
יעלו כלם ביד חזקה (והכוונה שלא ימרדו על המלכיות · היינו שבארץ גלותם עצמם יהיו נאמנים
למלכות ולא ישתתפו ח"ו עם מורדים במלכות) : על שעברו על הקץ ועל השבועה · ז"ש שם לא שמרו
ברית (אין ברית אלא שבועה) אלהים ובתורתו מאנו ללכת ועמ"ש בס"ד בביאורי לפר"א פמ"ח :

קול דודי כו' · ר"י ור"נ ורבנן · כל המאמר בפסיקתא דפ' החדש : ר' יודן ור' חמא בשר"א בנו
של ריב"צ · כ"ה בפסיקתא שם וכנ"ל : ואחד מהם גולה לסרמטיא · כ"ה שנכון לגי' הספרים ·
והוא שם מדינה בימים קדמוניות בירכתי צפון · ובפסיקתא וילקוט הגי' לברסיא :

דיאו את לגבן · לגי' הספר אפשר גרסי' דיאה דיאה · ופירושו כמו כאשר ידאה הנשר ·
כ"ל פרח אתה אצלנו תחלה · ובפסיקתא שם הגי' דומו דומו · ואולי פירושו שתוקו שתקו עד
שיבא הוא ויגלה אלינו תחלה (ונכון לפ"ז לגרוס אתי לגבן תחלה) · וז"ש השבעתי כו' אם תעוררו ·
אלא דומו ושתוקו : ומים לשיבי במצרים כו' כנ"ל · ושיבות משיני לעתיד ע"ש · וכן להלן ליתיה :
ואת הבן נצבים לקראתם כך גואל כו' · נכנסה מכן יהודה ברבי אומר כמה נכנסה מהן מ"ה יום כנ"ל ·
עיין בפסיקתא ובמ"ר ורות רבה פ"ה וילקוט: את המן · עיין בכמ"ר שם: אחר כותל מערבי · שמ"ר פ"ב:
הסתו עבר אלו ת' שנה · אפשר דרש הסך ת' : חלף הלך לו אלו ר"י · כ"ה עולה בגמטריא עם
הכולל · עיקר שהגולה מהלה פ"ו יום הוא · כ"ה גי' א"א (והוא כמנין שם אלקים כמ"ש

של גשמים שיורדין בגבורה) והיינו מן י"ז במרחשון שהוא זמן רביעה ראשונה עד ט"ו בשבט שאז עברו
רוב גשמי שנה כדאית בר"ה (י"ד) כי משבון חשון וטבת חסרים עולין פ"ו יום : שנולדה מרים א"ר
יצחק לכך נקרא כו' · כ"ה בפסיקתא · והוא ברייתא בסדר עולם פ"ג (ואפשר צ"ל כאן א"ר יוסי
שהוא סתם סדר עולם) :

אלא ענה ע"י יהושע וא"ל ע"י אלעזר מה א"ל קומי לך כו' · כ"ה בפסיקתא ובילקוט וכנ"ל : זמנת
של ערלה כו' של כנענים שיזמרו כו' · עי' זוהר ויקרא (ד') · וע' פקודי (רנ"ח) : זמנת של
א"י שתחלק · עמ"כ · ואפשר דרש זמור על א"י כד"א (בראשית מ"ג) מזמרת הארץ :

וכל י"ב שבטים משולים כחיות · כדלקמן פ"ד : תנא דר"י בשעה שיצאו כו' · מכילתא ר"פ בשלח :
ר"א אמר קרייה כו' ר"ע כו' ריה"ג כו' · מכילתא יתרו ספ"ג דמתן תורה ע"ש : חד אמר הסכה
כו' · ויק"ר פל"ב ע"ש בהגהותי בס"ד : וכבר נמנו פ"א כו' · ירושלמי ספ"ק בקדושין ועיין בבלי
שם : ע"ד דר"מ כו' ע"ד דרבנן כו' · היינו פלוגתא דר"מ ורבנן בפ"א פ"ב לעיל : איזהו בקר
כו' · ע"ל פ"ו פ"ג · פסחא כזיתא והלילא מתבר אגרייא כנ"ל וכ"ה בפסחים (פ"ה) : זאת השיר כו' זה
הדוכן · נראה דהאי שיר היינו הלל שבלילי פסחים דבסמוך וא"כ אין ענין דוכן לכאן · ואפשר צ"ל
זה הראיון · והיינו עליי' לרגל בראיית פנים ג' רגלים · או גרסינן ד"א זה השיר והיינו שיר הלוים
על הדוכן ממש : מפני מה נתעקרו כו' כדי שיצאו רוב שנים בלי שעבוד · תנחומא ויצא ס"ז : מקבלת
הריונן היא מתכערת כנ"ל · וכ"ה בילקוט · ועיין אדר"ן ספ"א :

אלא בדבר שכנה בלא כנ"ל וכלשון המקרא שמבית בפסחה כבו (וכמצרים מיירי כדמוכחי קראי שם)
ועיין במכילתא בש"ת פרשת שירה פ"ו : אלא איזהו מדה קשה המוציאה כו' · דלזא"ז כתוב
במקרא : אר"י קיניגן כו' · עמ"כ בשם א"א דבכ"א ל"ג ליה כלל · וכ"ל לנוסחא זו גרסינן חיל ועזוז
זה שהטיסם (או צ"ל שיטתם) אהדיהם כים : ס"ר אמר משה כו' אנכי בקרבו · עמ"כ · ובחנם דחק
המפורש הוא בב"ר ויחי פצ"ז כמימריה דר' לוי דילפינן בקרבו מן בקרב הארץ מה בקרב הארץ ס"ר
אף בקרבו שהיה כמים בגבול דגים ס"ר : מי גרם לכרמנו להיות מחבל וכרמנו סמדר ואבקש כו' גודר
גדר ועומד בפרץ וגו' ולא מצאתי כנ"ל · ודרש לכן עלו שועלים בפרצות לחבל כרמים בשביל שכרמנו
סמדר ענבים שלא בשלו הריין · ר"ל שאין בם לדיקים גמורים שבספרי מעשיו יהיה יכול לעמוד בפרץ
שאז הי' מציל כקרא דיחזקאל : אלולי נח דניאל ואיוב · עמ"כ · ובא לפרש מ"ש לא מצאתי איש לעמוד
על הארץ להציל בזכותם היינו לדיק גמור כאלו כדכתיב (שם י"ד) הנה נותרה בה פלטה המוצאים (על
ג' לדיקים אלו) :

במקניאין כו' במכעיסין כו' · אפשר תופס לשון המקרא · קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם :
בצמרמרייא · הוא חלי קדחת ר"ל שיש בה קור וחום : הוי אומר הלל הנאמן · כד"א
תלאים רעים ונאמנים וכמ"ש בעבודת כוכבים (נ"ה) נאמנים בשליחותם : כתיב הרועה כו' אין ברביעו
כו' · כד"א (מיכה ז') רעה עמך בשבטך :

אבנים פיתה · כלומר לדמותו בנשיבה בעלמא כד"א כנ צורריו יפית בהם · כלומר בנשיבת רוח היום
של הגאולה תנום תשכח לילה של גלות · וז"ש באג"ב ר"פ ל"ו יפית יימא ואיגון ערקין · ר"ל
כמעט קט ואיננו : שני צללים קשים של טיט ולבנים · שהיו מחשכין עליהם האור בקושי עבודתם · כמו
שמחשיך הצל אור היום : שאני נהפך להם ממדה"ד כו' · דרש סב לשון סובב ומתהפך ממדה למדה וכ"ה
בילקוט : הצללים אלו צללי יגון ואנחה · ר"ל כד"א (ישעיה נ"א) ונסו יגון ואנחה · וכ"ה באג"ב שם :
שיגלו המלכיות בתר אוריוהון כנ"ל · ופי' דדרש הרי בתר אין הרים אלא מלכיות (ספרי האזינו פסקא
ש"ד) ובתר מפרש ליה אחרי בלשון ארמי · ומהו הדבר שאמר עליו שיהיה לאחריו · פליגי ביה · דר' יודן
אמר אחר אוריוהון פי' גבולם (עיין מ"ע ערך אוריין) · וכד"א (בעובדיה) עד הגבול שלחוך וגו' ·
ור' לוי אמר כד תיתב כו' בתר סולייא ר"ל אחורי כפות עקבי המנעל וכד"א על אדום אשליך נעלי :
דיני ימתת להם כנ"ל :

פרשה ג זו לילה של מצרים · שהלילה מוכנת לגאולה לדורות והיו שואלין את משה במצרים
ולדניאל בבבל אם הגיעה זמן הגאולה בלילה ההוא :

זה שבטו של לוי הד"א עברו כו' · כאן שאין צריך רק לראיה דלוים נקראו שומרים · לא היה צריך
למקרא זה · שפשוט הוא שהלוים שומרי משמרת הקדש הס' · רק משום דלהלן פ"ה פ"ו שדורש מצאוני
השומרים הכוני פצעוני ע"ז שעברו הלוים במחנה והרגו עובדי העגל שם מביא מקרא זה דעברו ושובו
וכו' · לכן כתבוהו כאן ג"כ כדרך המדרש (וכאן גופיה נמי י"ל דלדרוש הסובבים בעיר מביא זה דעברו וכו') :

שמשם נתחייבו ישראל בהוריי' · מבואר לעיל פ"ב ע"פ כתפוח ע"ש :

הדא חיותא כו' · באדר"ן פל"ד מפרש זה בחזיר של יער מזיק ושל יאור אינו מזיק · ועיין זוהר
בא (ל"ם) דאיתא כן בנחש : אין לך כו' קשה כו' מן הצפון · בגיטין (ל"א) אמרינן רוח דרומית
קשה מכולם ע"ש : עשר לשונות נקראת נבואה · אדר"ן פל"ד וב"ר פמ"ד : עלי עילם כבר נתעלה
צרתה של עילם כנ"ל : ארשב"ג הראשונים ריח כו' · איכה רבה פ"ה ע"פ בנפשנו : העומר שלכם
בכמה קרב · מפני שהיה ליל העומר התחיל להתגאה ולהתלוצץ כדבר : תעה לבבי זה ב"ד · שסנהדרין
נקראו לבם של ישראל · וכמש"ל שנתקבצו אצל ישעיה כו' : פיילי נהניתה אתה · עמ"כ · ונכון לפרש
פיילי על כלי בהמ"ק ששתה בהן (אלא שלשון פיילי נאמר רק בכלי חרס) ולפי נוטריקון שדורש תיבת
פלצות קרוב יותר להגי' פיילי נאות אתה ר"ל בשביל שלחית ושתית לצמא בפיילי כלי בהמ"ק לכן אתה
באה לך בעתותא זו : על ידי שנאפלו דבר לצות כנ"ל · ופי' ע"י שנשתהו ונתאחרו ישראל בגלות
לחשבונו של בלשאצר התחיל לדבר לצות שעוד אין נגאלין ולשתות בכלי בהמ"ק ולהתלוצץ מהעומר
כמש"ל · וכמ"ש במגלה (י"א) : צפה הצפית אקימו מנרתא · ב"ר פ"פ ס"ג : משחו מגן קבלו מלכותא
הוי א"ל כורש כו' · דרש משחו מגן העמידו מלך שהוא מגן וגנה לעמו · ומדכתיב קומו השרים דרש
ליה על כורש ודריוש שהן היו השרים והיו מדייקין זע"ז מי יקבל המלכות תחלה · וז"ש (דניאל ו')
ודריוש מדאה קבל מלכותא · שבתחלה לא רצה לקבלה ואח"כ נתרצה וקבלה · ועי' בילקוט אסתר רמז
תתרמ"ט ותתר"ן : הה"ד כי לא ממוצא כו' · היינו דכתיב לקמיה אל תרימו למרום קרנכם תדברו
בצואר עתק · שזהו בלשאצר דכתיב ביה ועל מרי שמיא התרוממת וכמש"ל משמיע חרופין וגידופין כו'
וז"ש עתק · ומדכתיב לא ממוצא לא ממערב דרש שאמר לחיילותיו כל מלכות שמרדה כי נבא עליה
ואמר הקב"ה לא ממוצא כו' כי אלהים שופט פורענות השוא גברא · זה ישפיל וזה ירים ביה בליליא
קטל בלשאצר ודריוש מדאה קיבל מלכותא : בתוותרו בני מעיו · פי' נתרפו והיו משולשל · ובא לו
זה מן הבעתה והלחלה וכמ"ש במגלה ותתחלחל שהוצרכה לנקבי' · ועיין באסתר רבה רפ"ג
ובהגהותי שם בס"ד : מי נפק לא ארגבון כנ"ל · ופי' בשעה שיצא : בטלו פרחה של מנורה · אפשר
דרש צפה הצפית קומו השרים כמש"ל הצפית מנרתא וצפה הצפית היינו פרחה וכתרה של מנורה כמ"ש
(ד"ה ב' ג') הצפת אשר על ראשו · וקומו השרים היינו דריוש כורש כדלעיל : ולא פליגי כו' עבד
מספר כל הפות ליליא כנ"ל (או לגי' הספר יומא צ"ל עד הפות יומא) · ופי' דלא פליגי שלדברי
שניהם יצאה נשמתו בסוף הלילה בע"ה · ולא קיבל דריוש מלכותו עד שהאיר ע"ה והלילה היה נחשב
לבלשאצר שלא מת עד סופה · אלא דלמ"ד שנהרג בעת מתליית שינתא היה מספר בעוד נשמתו בו עד
ע"ה (וזהו לשון מספר וכמ"ש ריש מס' שמחות במכת בכורות אע"פ שהכה אותם במכת מות בחצי
הלילה היתה נפשם מפרפרת בהם עד הבקר) ולמ"ד כבין זהב לבלב היה מדומדם כל אותו הלילה פי'
מבולבל מן הפחד והשכרות (וכהיא דירושלמי פ"ק דתרומות אפי' מדומדם שפירושו משכרות) : כבין
כוס לכוס נכנסה מלכות כו' · כ"ל משום דכתיב (ירמיה נ"א) כוס זהב בבל ביד ה' וגו' · וכן שם
(כ"ה) קוראה כ"פ כוס · וכאן כתיב כוס ביד ה' להשקות לבבל דהיינו מלכות פרס · לכן דרש כבין
כוס לכוס (ועיקר הלשון אפשר יצא מהא ששנינו במעשה בראשית (בחגיגה ט"ו) כתרי כסי דסחיפי
אהדדי) : פני פליא כו' · במ"ע ערך כאמי הביא הגי' פרני פליא קתים כאמי מחי · ופירשו זונה
זקנה שבי לארץ וזני · והוא מכוון לדרשא דהכא רדי ושבי על עפר · ומשום דקרי לה בתולה מפרש לה
את סבור בעצמך כו' אבל זקנה את · וכמ"ש (יחזקאל כ"ג) ואומר לבלה נאופים ודרשוהו בויק"ר פל"ג
פליא פורני שפירשוהו זונה בלה מזקנה · ועיין בערוך ע' פלא : נביתה שנכת מסנחריב · עמ"כ ·
והוא מלשון נשך ותרבית שנשכו ממלכות בבל בימי סנחריב (או הוא מלשון ניכוי ונחת) ואף שהלוי
של חזקיה קודם מפלתו של סנחריב היה כדאיתא בסדר עולם פכ"ג שהביאוהו המפרשים ז"ל · י"ל שעד
שהגיעו שלוחי מרודך מבבל ארץ רחוקה כבר נפל סנחריב : זיין בולע זיין · היינו פרזלא דבלע פרזלא
דסנהדרין (צ"ו) · ובחנם דחק המ"כ · ופי' נכתה לפ"ז לשון נשיכה שנושך ובולע או לשון הכאה שמכה
ומשבר : בתי השן נמשכין כשעוה · בתי השן כתיבי (מלכים א' כ"ב ועמוס ג') ולשון נמשכין כשעוה
אין מיושב כ"כ · ואפשר גרסי' נמסחין בשעוה שהיו נמסחין בשעוה בין הסדקין או ע"פ שאין שלא ינשב
הרוח בהן · ולגי' הספר י"ל שהיו מרככין השן ע"י האור ואז היה נמשך כשעוה (וע' רש"י ר"ה (כ"ז)
ד"ה שקלר כו') ואפשר הגי' הנכונה בתי הזהב נמשכין כשעוה וכדלקמן פ"ט זהב שחוט שנמשך כשעוה
(וכשעוה דקאמר הכא נראה דמלשון נכאת דרש ליה כדמתרגמינן נכאת ולוט שעף) : רבש בריא כאבן ·
אפשר יליף האי נכאת מדכתיב מעט דבש נכאות וגו' דנכאת לשון דבש שנתקשה כאבן וצריך להכותו
ולשברו כשבאין לאכלו : ב"ה אנו עושין מלחמה · מ"ש המ"כ בשם פר"א · הוא שם בפ' נ"ב ועמש"ש
בביאורי בס"ד : המלך שנתון לפנים מז' קנקלין · עמ"כ · וכן היה דרכן שהמלך יושב לפנים בז' קנקלין ·
וכאן בבבל נגזר עליה גלי צמתך · נגד מ"ש (ישעיה כ"ב) ויגל את מסך יהודה שדרשוהו גלי דכסית :
ואפי' דניאל בעי לה רחמי כו' למה גואלנו ה' צבאות שמו · מדיבי' דקרא נקם אקח ולא אפגע אדם
דרש שלא אקבל פגיעת ותפלת שום אדם (והיינו אפי' יתפלל דניאל שתפלתו נשמעת כד"א (דניאל
שמעו דבריך · והוא נתן עצה לנ"כ חטייך בצדקה פרוק) וכתיב בסיפיה גואלנו ה' צבאות שמו ·
כלומר בשמו נשבע שיגאלם ושוב לא יחזור בו (וכמ"ש (ישעיה יד) כי ה' צבאות יעץ ומי יפר) :

עילויה בן המדבר סילוקה מן המדבר כנ"ל · וכ"ה לקמן פ"ח פ"ג · ודרש עולה לשון סילוק · וכן
מיתתה נמי מעולה וסילוקה דרש : ממלכת כהנים נבואה מן המדבר וכל מתנות טובות
כו' מן המדבר הוי עילויה מן המדבר סילוקה מן המדבר תני רשב"י במדבר טענו ובמדבר פקדו
כתמרות כו' כנ"ל : נבואה מן המדבר · כמ"ש במכילתא יתרו קרב אתם ונשמעת מאוהם שעה זכו
ישראל להעמיד מהם נביאים ע"ש : כבין שני זקוקים כו' · במ"ר פ"ה ודב"ר פ"ז : אלוקית הן אלו ·
עיין בילקוט ראה רמז תת"ל מהילמדנו : הן תשמישן של אלו · צ"ל אין השמישן כו' · מקוטרת מור
אל הם

אברהם כו' · זוהר וישלח (קע"ו) · ועיין שם בא (נ"ט): בקומץ לבונה · שהקומץ עולה לאשים על כל לבונתה אזכרה לה'· וכן יצחק השוב כאלו עלה כליל לאשים לזכרון לפני ה' תמיד: משתו שלמה כו' · כדמש"ו ד' תנחומא זה קופת הרוכלים כו' · ועיין בילקוט ראה שם: ברם רוכליתו של יעקב לא היתה אלא מאותו האבק כו' · שהרגליו (כד"א וישא יעקב רגליו) הלך ויגע עד שעשה לו כל הכבוד הזה · וזהו רוכליתו: מזבות אותו האבק · אפשר ר"ל רק אבק מעשיו נהנה בעוה"ז · והעיקר והקרן קיימת לו לעוה"ב: זה אחד מי"א הממנין · כאן שני הממנין מור ולבונה כתיב (ותפס הראשון והאחרון והכל בכלל מכל אבקת רוכל) · רק משום דלעיל בפסוק לרוד המור נקטי' בלשון אחד כתבו כאן ג"כ כן: וסוף שהמקום עתיד לשבת את כמו בקרוב · בירושלמי ביומא ובשקלים ליתיה · ואי גרסי' נוה סוא כעין תפלה על הגאולה בקרוב: באלישבע כו' · שהיתה לה עלויים רבים מן המדבר: וביון שנכנסו בניו להקטיר יצאו כו' כנ"ל· וח"ש מקוטרת מור: כד דמך ר"א ב"ר שמעון כו' · ויק"ר פ"ל: שהן מגברין את ישראל א"ר עזרים כו' · ישא ה' כלם אחוי חרב מלמדי מלחמה כנ"ל · וכ"ה בנמ"ר: שהן נלחמין בכל מיני פורענות · וי"ל אחוזי חרב · שהן אוחזין כיד חרב נוקמת שלא

תלא לעולם: ויקרא ק"ם ויתפלל תפלתו · בנמ"ר ליתיה · ולגי' דהכא י"ל דדרש ליה אחוי חרב זו ק"ם חרב פיפיות כו' ומלמדי מלחמה זו תפלה כמ"ש בזוהר עידן קרבא וגם בב"ר פ' אמרו בא וקרב עלינו כו': וי"ב מחלוקת כו' · פי' כש"ד בסנהדרי לבנ"ר ע"ש: וקמיצה שמוצין שכהן מתרומת הלשכה ר"י בש"ר אמי מבקרי מומי כו' כנ"ל · ולא קאפי לדרוש אחוי חרב על מבקרי מומין אלא סוא סיום המאמר בירושלמי בענין נוטלי שכרן מתרומת הלשכה: מלומדי מלחמה כו' יעשו עבודה · ומלחמה של תורה היא: בנותרות · וזהו מפחד בלילות · שלא ילינו ויעיבו עד הבקר: כלם משגנין הלכה כתרב · כ"ה בנמ"ר וכנ"ל: הכל נושאין ונותנין שאיך לסוליא כו' · זהו איש חרבו על ירכו לשלחם זה כנגד זה כמו"ש במלחמתה של תורה בשעת הדין לסוליאו לאמתו · ומפחד בלילות דרש משפחדין מדינה של גיהנם · ובנמ"ר נתוסף מלשון הש"ס בסנהדרין (ז') סוף המאמר כאלו החרב מונחת בין ירכותיהן: כאילו שילאת מיריכך · כלומר בתך · שאין אדם מהבכר בה כמ"ש מתייחד עם בתו · ומפני שמדבר עמה על עסקי כתמה ונדותה יש מקום לחוש שיהרהר בה · לכן אמרו שיראה כאלו היא בתו · ובנמ"ר ג"א כוס:

נחמד | שיר השירים רבה | למראה

פרשה א הונא בשם רב יוסף הכל מסייעין את המלך וכו' · הקשה הרב ידי משה מה קשר ושייכות איכא לסוגא בשם רב יוסף הכא ועיין מה שייטב · ונראה לי דאתא לאיפלוגי אדלעיל מינה דדרים מקרא זה על שלמה שהיה זריז בבנין בית המקדש מפני שבנה אותו בזמן מועט שבע שנים דאף לפי האמת דהיה בית המקדש מהודר ויפה וגדול מביתו והיה צריך זמן הרבה לבנותו כפלי כפלים מכל מקום לא נגמר בזמן מועט כזה מפני זריזותו של שלמה אלא שסייעוהו מן השמים וכדמפרש ואזיל בנה בניתי · בנין בניתי וכו' ודו"ק: רבי סימון בשם רבי יונתן דבית גוברין בשם ריב"ל אמר סואיל ואת מקישו מכל לד וכו' · הקשה הרב ידי משה מה שמיכות והיבור דבר זה לשיר השירים · ועיין מה שתירץ · ול"נ דריב"ל אזיל לשיטתו לעיל דקאמר דביקשו למנות את שלמה עם ד' מלכים וכו' יצתה בת קול ואמרה אל תגעו במשיחי וגו' · והשתא אתא לחזק סברתו מפני מה שהקים שלמה לדוד לכל מילי דכיון שאתה מקישו לאביו בכל דבר צריך להקים אותו לדבר זה שכמו שדוד נתכפר לו העון דכתיב גם ה' העביר חטאתך אף שלמה כן וכיון שנמחלו עונותיו אין לצרפו בהדי ד' מלכים · ועוד מייתי ראיה ממה שהרתה עליו רוח הקדש דאיתא בגמרא כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה דכתיב וה' עמו אפשר חטא בא על ידו ושכינה עמו · ועוד אמרו שבש האפים נסתלקה שכינה מדוד ואמר השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני דהיינו השיבה לי רוח הקדש כי זהו סימן שנמחלו עונותיו וכיון בשלמה שרתה עליו רוח הקדש בודאי נמחלו עונותיו וכל יתיצב לפני חשוכים ועל פי זה יש סמיכות גדול וחיבור לשיר השירים ודו"ק: לב חכם ישכיל וכו' · מאן מחכים עליה וכו' · המדרש הזה צריך ביאור ויש לשני שלשה דרכים ליישבו · זה ינא ראשונה מאי דאיתא בעירובין ש"י ליה לגורבא מרבנן לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעין ליה ודרים קרא ככי יהללך זר ואם לאו פיך · אבל בזוהר הקדוש איתא דלא שרי ליה לצורבא מרבנן לומר הכימאה אנא אלא יפתח פיהו בדברי תורה וידעו הכל שהוא הכם וזהו אמרו ואם לאו פיך עיין שם · וזהו שאמר המדרש לבו של הכם מלא הכמה ובא למקום שאין מכירין אותו מאן מחכים עליה ומאן מורה עליה ומה יעשה כדי שידעו שהוא צורבא מרבנן אמרי פיהו אם הוא יפתח פומיה בדברי תורה פומיה מליל עליה פומיה מהכים עליה ועל ידי זה לא יצטרך לשבח את עצמו למימר צורבא מרבנן אנא כי זה אסור לדברי הזוהר: דרך שני הדרשה מדרש ונבין סיומא דמילתא דקאמר שהוא מוסיף על לקחה של תורה וכו' ולעניות דעתי נראה דמאי דאיתא בפרק ד' דסוכה א"ר אחא מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה וגו' וכי יש תורה שאינה של חסד אלא תורה לשמה תורה של חסד תורה שלא לשמה אינה של חסד איכא דאמרי תורה ללמדה (פירוש לאחרים) זו היא תורה של חסד ושלא ללמדה אינה של חסד עד כאן · ופירש הרב עץ חיים בס' ברכה וזה לשונו לפי ששני דברים הללו גורמין דסלקא ליה במעתתא אליבא דהלכתא כמו שאמרו בעירובין דוד דגלי מסכתא כתיב ביה כל אשר יפנה יצליח וביבמות וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום ונתקנא שאול דבדידיה נמי לא היה · ובפרק חלק דואג שלא למד לשמה לא ס־קא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא · ועוד מפני שלא למד לשמה בא מגאך שכח תורתו וזהו שאמר הכתוב פיה פתחה בלומד לשמה וגלי מסכתא כדוד זה גורם שתורת חסד על לשונה לדעת מה יעשה ישראל משום הכי לא אמר בלשונה רק היכן תמצא תורת חסד דסליק שמעתתא אליבא דהלכתא על לשונה תמצא דשנים בידו לומד לשמה וגלי מסכתא שנים אלו גורמות לאפוקי שמעתתא אליבא דהלכתא עד כאן דבריו: ונתבסמתי מתורתו של רבינו ז"ל וזכיתי ליישב מה שעדיין צריך ביאור דאמאי קרי ליה למאן דסליק ליה שמעתתא תורת חסד תורת אמת בשם יקרא אלא הביאור כמו שאמרו רבותינו ז"ל לא מסכתא דמורה ואתו אלא מיששכר ולוי וכו' ופריך והא כתיב יהודה מהוקקי אפוקי שמעתתא אליבא דהלכתא קאמינא · עד כאן · ומקשו הכא והרי דוד שהיה משבט יהודה וסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא · ואו הרי אמרו ז"ל רובן של סנהדרין משבט יהודה והרי אמרו וקמת ועלית כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים הבא ב אלא במקום אחר ועתה נתחדש אצלו ישוב אחר לפי דברי הרב דהלומד לשמה והלומד לאחרים זוכה לעלות במעלות ולהיות זוכה לבגולה לוי ויששכר לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא וזה ודאי לא מלבו כי אם הוא מבאר בבטיס אין לו סגולה זו אלא כי גבר עליו חסדו ואו והשתא אתי שפיר דקרו ליה תורת חסד כי כל אחד קבל חלקו מהר סיני וזה זכה למה שלא קבל: ובכן הנה לא אבוא אל המדרש הלזה עם האמור והכי קאמר לב הכם וכו' לבו של הכם מלא חכמה מאן מחכים עליה ומאן מורה עליה כי איני יודע אם לומד לשמה או אם מלמדה לאחרים ועל זה אמר פיהו פומי מליל עליה אם מלמדה לאחרים ופומיה מהכים עליה דהיינו אם על שפתיו יוסיף לקח דהיינו לקח טוב שמעתתא אליבא דהילכתא · שהוא אות ומופת שלומד לשמה מפני שהוא מוסיף על לקחה של תורה פירוש יותר ממה שקבל חלקו מהר סיני ולקח משם לקח טוב ועכשיו מוסיף ליקח יותר לקחה של תורה: הדרך השלישי עם מאי דאיתא במדרש מעשה שהיה בספינה אחת שהיתה כלה מאיי היה מלאה זהב וכסף ואבנים טובות ומרגליות וגם בעליהם סוחרים שהיו בתוכה ונכנס גם כן איש מסכן והכם ובגדים קרועים והיו שואלים לו מה טיבך לרכוב אניות וכו' והשיב להם אני עשיר יותר מכם והיו מלעיגים עליו לאמר איה איפה עושר שלך והיה אומר להם שהוא תוך הספינה והיו מחרפים אותו וכו' באו השוללים ושללו את הספינה והוהם לקחו לעבדים והביאום לעיר גדולה ושלחו אותם בכבלי ברזל לשבוב את העיר להמציא פדיון לנפשם והאיש מסכן והכם הלך לבית הכנסת של יהודים ועמד לפני הישיבה שהיה הרב לומד עם תלמידו מאיזה סוגיא והיו מתקשים הרבה והרב לא היה יודע להשיב והאיש מסכן והכם פיו פתח בחכמה ויישב ההלכה על בוריא כמה שהוסיף בפלפול גדול ושכלא עד שהרב תיכף שלא בעד המנהיגים ופדאוהו והלבישוהו ונתנו לו מתנות רבות והרב נסתלק מרבנותו והושיבו במקומה וכו' · ואחר כך הלכו עמו בעגלה לסבוב את העיר ולטייל ופגעו בו אותם סוחרים העברים שהיו עמו בספינה והכירוהו ושאלו לו מהיכן היה לך הגדולה הזאת והשיב הלא אמרתי אליכם כי הייתי עשיר מכם והם אמרו לו אם היתה לך איזה סחורה בספינה לקחו אותה השבאים והשיב להם כל העושר שלי היה טמון בלבי ולא היו יכולין לשלול אותה וכו': וזהו שאמר המדרש לב חכם ישכיל פיהו לבו של הכם מלא הכמה והוא אומר שהוא עשיר מאן מחכים עליה ומאן מורה עליה פיהו שהוא פותח פיו בדברי תורה אז יוודע העושר שלו כי על שפתיו יוסיף לקח יותר מהתלמידי חכמים היושבים בישיבה ודו"ק: ועל פי זה אני מפרש מקרא שכתוב בישעיה ס"ט נ"א שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי בלבם אל תיראו חרפת אנוש ומגדופיהם אל תחתו כי כבגד יאכלם עש וכצמר יאכלם סס וצדקתי לעולם תהיה וישועתי לדור דור עד כאן · ועל פי האמור יובן שאומות העולם מחרפין לישראל שגלו מהם כל הטובות שהיו להם והנם גולים ונעים ומטולטלים ועניים אבל לפי האמת לא יכלו לשלול מהם העושר האמיתית שהוא חכמת התורה אשר בלבם · וזהו שאמר עם תורתי בלבם כי יארע להם מה שאירע לאנשים הסוחרים אשר היו בספינה כנזכר ואתם תהיו עם נושע בה' כמו האיש מסכן והכם כמה שישועתו לעולם תהיה ודוק היטב כי קצרתי:

לריח שמניך טובים וכו' · אבל אני שמן תורק שמך מאתים וארבעים ושמנה מצות עשה וכו' · נראה דנוטריקון קא דריש מהאי קרא דתיבת לרי"ח עולה בגימטריא מאתים וארבעים ושמונה כמנין רמ"ח מצות עשה ודו"ק: ר' יוחנן פתר קרייה באברהם אבינו בשעה שאמר לו הקב"ה לך לך וגו' · נראה דרבי יוחנן ג"כ מצא רמז בקרא הדין שרומז על אברהם אבינו דתיבת לרי"ח עולה בגימטריא כמנין אברהם ודו"ק: הרבה גרים באים ומתגיירים ונוספים עלינו כגון יתרו שמע ואתה רחב שמעה ואתייא וכו' · פירוש יתרו גייר כל בני משפחתו כמו שפירש רש"י ז"ל בפסוק וילך לו אל ארצו וכן רחב גיירה כל בני משפחתה ובזה אתי שפיר מה שאמר הרבה גרים באים וכו' ודו"ק:

על כן עלמות אהבוך · על שנתת לנו ביזת מצרים וביזת הים וביזת סיחון ועוג וביזת ל"א מלכים אנו אוהבים אותך · נראה לי דהכי פירושו לפי שלא היו ראוים לישראל לזכות לכל אלו הביזות וה' חפץ למען צדקו והשכתו אותם נתנה להם משום דביזת מצרים איתא במפרשים שהיה משום הענקה דבעבד כתיב הענק תעניק לו · אבל עבד היוצא קודם זמנו אינו נוטל הענקה וישראל שיצאו קודם זמנם לא היו ראויים להענקה אלא שרצה הקב"ה לזכות אותם במה שסבלים המנין בכובד העבודה או באופנים אחרים כמו שכתבו המפרשים ועל ידי זה היה להם ביזת מצרים בשביל הענקה וביזת הים לא היו ראוים להם משום וימרו על ים בים סוף ולא האמינו אלא שהקדוש ברוך הוא לא חשב לזה מפני שהיו שרוים בצער ואין אדם נתפס על צערו מאהבתו אותם זכו לביזת הים גם ביזת סיחון ועוג אומלת לא אמן הקב"ה את לבב סיחון שיצא לקראתם כדכתיב כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך כיום הזה והיה מניחם לעבור דרך ארצו לא היו זוכים לביזת סיחון · ולענין ביזת ל"א מלכים איתא במדרש כששמעו מלכי כנען שישראל עברו בתוך הים ביבשה נתייראו מאד והרסו כל הבניינים והשריפו כל הגנות ופרדסים וכו' ורצו לברוח מן הארץ הבוא עם כל עשרם · מה עשה הקב"ה עכבם מ' שנה במדבר ותשבו מלכי כנען שאין לחם יכולת וחזרו ובנו הנהרסות וכו' ובאו ישראל וזכו לכל הביזה כדכתיב בתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וגו' סרי לך אהבה שאהב הקב"ה את ישראל ועל כן ישראל אהבוהו וזהו שדרש עלמות אהבוך ודו"ק: על כן עלמות אהבוך אלו בעלי תשובות · תימא מהיכא קא מפיק לספי דרשה מקרא הדין דמיירי בבעלי תשובה ועל דרך הפשט יראה דדריש עלמות בשתי תיבות על מות דהיינו הרשעים שקרויים מתים בחייהם אם לא יחזרו בתשובה מכל שכן אחר מיתתם ובדרך רמז נראה דקא דריש עלמות נוטריקון דבגימטריא עולה תיבת עלמו"ת כמנין התעליי"ם השמם השבי"ם לא"ל דוק ותשכח:

משכני אחריך נרוצה · על שסלקת שכינתך מתוכנו אחריך נרוצה · עיין מה שכתבתי במקום אחר · עוד יש לפרש בהקדמה הובאה בזרע ברך שני בס' דברים דף ב' ותמצית דבריו שם דכל זמן שהיה איזה רושם קדושה בבית המקדש היה עובדי כוכבים מתגברין ע"י אותו רושם אבל בחורבן הבירה דהיינו כשיבוש אותו הלחלוחית אז תשברנה עובדי כוכבים הקדמונים ולא ישאר שום חיות להם ויתקיים נבואת זכריה עוד ישבו זקנים וגו' ועיין שם באורך · ובזה פירוש מדרש איכה וכבר היו רבן גמליאל ורבי אליעזר בן עזריה כו' שהתחילו הם בוכים ורבי עקיבא משחק וכו' יעוין שם · וזהו שאמר משכני וכו' על שסלקת שכינתך מתוכנו ומנית המקדש ולא תשאר שום לחלוחית אחריך נרוצה ונשמחה בך בישועתך · ודו"ק:

שחורה אני במצרים ונאוה אני במצרים בדם הפסח ובדם המילה · במדרש הזה קשה לכאורה אין צורך לפרש הדקדוקים · ונראה לי עם מה שכתבתי במקום אחר באורך וטעם שנתן הקב"ה לישראל שתי מצות אלו דוקא קודם יציאתם ממצרים היה מפני שמדת הדין היתה מקטרגת על ישראל ולומר הללו עובדי כוכבים והללו עובדי כוכבים אבל האמת הוא שלא עבדו ישראל עבודת כוכבים במצרים אלא מתוך טירוף הדעת כדאיתא בילקוט אבל בלבם היו מאמינים בהקב"ה ומסרים נפשם על קידוש ית"ב וכדי לסורות זה למדת הדין לוה להם שתי מצות אלו דם פסח ודם מילה וכבר נודע שהמצריים עובדים לטלה ומי שהיה שוחטו בודאי שהיו ממיתים אותו כמו שכתוב הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו ומכל שכן לשחוט לאן רבות ואם ישראל לא היו אוהבים להקב"ה בלב שלם היו נותנים כתף סוררת לבלתי שמוע כדי שלא יכנסו לידי סכנה עצומה כזאת אלא מתוך שהיו דבקים באמונתו ית' קימו וקבלו עליהם ומסרו עצמם על קידוש ה' ובזה לא יהיה פתחון פה למדת הדין לקטרג עליהם אלא שעדיין יהיה לו פתחון פה לומר שלא היו יראים מפני היותם רבים ועצומים ואם יקחו עליהם המצרים יעשו ישראל בהם נקמות ולעולם שלא מסרו נפשם בזה על קידוש ה' אשר על כן לוה להם דם מילה שעל ידי זה יהיו חלשים ואם יקומו עליהם המצרים לא יוכלו ישראל להתגבר עליהם מפני חולשת המילה ואז המצרים יהרגו כולם כענין שמעון ולוי שהרגו כל אנשי שכם בהיותם כואבים על ידי המילה ואף על פי כן לא הרהרו אחר מצות ה' ונמצא שמסרו נפשם על קידוש ה' בודאי · ובמקום אחר האריכותי ופירשתי בזה כמה פסוקים ומאמרים אין כאן מקומו וזהו שדרש המדרש שחורה אני במצרים במה שהייתי שוה למראית העין למצרים אבל עם שראיתי לכל שהייתי נאוה שלבי היה חזק באמונת ה' וקיום מצותיו בזה שמסרתי את עצמי על קידוש ה' בשני מצות אלו בדם הפסח ובדם המילה ודוק היטב כי נכון הוא:

באהלי קדר מה אהלי קדר אע"פ שנראין מבחוץ כעורים ושחורים וסמרטוטין וכו' כך תלמידי חכמים ע"פ שנראו כעורים וכו' · יש לדקדק למה זה יהיו התלמידי חכמים שחורים יותר טוב היה שיהיו יפים מבחוץ ומבפנים ולא יהיו נמשלים לאהלי קדר · ונראה בהקדים מאי דאיתא במסכת ברכות פרק מי שמתו רבי יוחנן הוה רגיל דסוה אזיל ויתיב בשערי טבילה וכו' ליסתכלו בי דלהוי להו זרע שפירי כוותי וכו' עד כאן · איכא למידק דאמאי עביד רבי יוחנן הכי והלא גרסינן בפרק קמא דתענית ובנדרים פרק ו' אמרה ליה בת קיסר לרבי יהושע בן חנניא חכמה מפוארה בכלי מכוער וכו' א"ל והא שפירי וגמירי א"ל אי הוו סני הוו גמירי טפי · ואם כן הא דעביד רבי יוחנן נראה אך למתהור מוטב שלא יהיו יפים וליהוי גמירי טפי · ונראה דאי מהא לא קשיא דאפשר לומר כהאי דאמרו ז"ל עשרה קבים של יופי ירדו לעולם תשעה נטלה ירושלים וכו' עשרה קבים חכמה ירדו לעולם תשעה נטלה ירושלים וכתב הרב פני יצחק דף קי"ט בשמע משם הרב פרי חדש ז"ל שהיה דורשו כמין חומר דהכוונה דאחר שאמר שתשעה קבין של יופי נטלה ירושלים נרגש דהוי לגריעותא דאי הוי סני הוי גמירי טפי לזה אמר ידוע תדע דהיינו רבותא דירושלים דתשעה קבין של חכמה נטלה ירושלים ואע"פ שהיו בתכלית היופי הוו חכימי טובא עד כאן דבריו · ובזה פירשתי הפסוק בני ציון היקרים דהיינו בני ציון המצויינים בהלכה וגם הם יקרים בתכלית היופי עד שהם מסולאים בפז כי בפירוש רש"י לשון שבח והלול לברך עליהם כמו על בריות נאות שמברכים עליהם ברוך שככה לו בעולמו והנה בעת"ה תמך מבחוץ תאר ונחשבו לנבלי חרס ופירש"י כדים דאין לברך להודיע כי הם מעשה יוצר ובמלכו עביד עד כאן תורף דבריו ז"ל עיין שם אמור מעתה דכיון דבעולת ירושלים היא היתה דאף שהיו יפים עם כל זאת גמירי וחכימי טפי לא נשאר מקום לתמוה על רבי יוחנן משום שהיה בירושלים ומשום הכי השתדל דליהוי שפירי כוותיה וכודאי דלא יפסידו חכמתם זה נראה לפי גרסתינו אמנם בפרק הפועלים גרסינן שמועה זו וכם גרסינן דליהוי להו זרע שפירי כוותי גמירי כוותי יעו"ש ולריך לומר שכוון רבי יוחנן למה שפירש רש"י שם בפרק קמא דתענית אי הוו סני הוי גמירי טפי וזה לשונו אי הוו סני אותך חכמים שהם נאים עפי הוו גמירי שאין אפשר לנאים להשפיל דעתו ובא לידי שכחה · והתוספות כתבו וז"ל פירוש אם היו שונאים היופי הוו תלמידי חכמים ביותר עכ"ל · באופן שאין הדבר תלוי בטבע הבריאה ביופי או בכיעור אלא במנהגים דעתו או משפיל דעתו ומשום הכי רבי יוחנן היה אומר דליהוו שפירי כוותי וכי תימא דהוי לגריעותא אינו כן אלא דלהוו גם כן גמירי כוותי דכמו אני יפה אף נאים ושפל בכך כן יהיו שהרי מסגולתי באו ודו"ק: ומריש הוה אמינא פירוש הפיא דרבי יהושע בן חנניא דאמר אי הוו סנו הוו גמירי טפי במאי דאיתמר בתיקוני הזוהר הקדוש דף ס"ו ע"ב מאן דאיהו בחותמא דדמות אדם איהו אוכם כאנפוי כגונא דאורייתא דכתיב שחורה אני ונאוה שאני בחותם דאורייתא דאיתמר בה תורת אמת היתה בפיהו עכ"ל אמור מעתה דיפה השיב ריב"ח אי הוו סני הוו גמירי טפי דהוה כגונא דאורייתא שחורה אני ונאוה כי כן הוא טבע הבריאה דמי שהוא אוכם מלא מין את מינו זאת התורה וניעור · וזה נראה לי כוונת הכתוב בשיר השירים קומי לך רעיתי ומוס מין בך דקשה דכולה יפה שביעתא אשר אין בה מום א"כ הכי פירושו דכיון דכולך יפה מעתה הכי מתבמש ובא מום גדול דלא גמירי טפי משום הכי אמר דליתא אלא אפילו הכי מום אין בך ועל פי זה ממילא יובן כוונת המדרש הלזה דשבח הוא לתלמידי חכמים שיהיו שחורים כגונא דאורייתא דאז היו גמירי טפי ומשום הכי המשילם לאהלי קדר הכעורים מבחוץ ויפים מבפנים ודו"ק: והוקע אותם לה' נגד השמש ר' איבו אמר באיזה חטא ויצמדו לבעל פעור המדרש הזה אומר דרשניים לדקדק הדא דמה זו שאלה באיזה חטא והרי מינה קא סליק והו אמאי מייתי קרא דתהלים ויצמדו וגו' ולא מייתי מדאורייתא דכתיב ויצמד ישראל לבעל פעור · ונראה דלעיל מהך קרא דהוקע אותם וגו' נזכרו שתי חטאות זנות ועבודת כוכבים · ואיתא בזוהר הקדוש בהך ענינא דקאמר ר"ש בן יוחאי שישראל לא חטאו בזנות כי אם הערב רב בלבד שהכי כתיב ויחל העם לזנות וגו' ובכל מקום שנא' העם הוא מורה על הערב רב אבל בבעל פעור נכשלו ישראל דכתיב ויצמד ישראל לבעל פעור ולא כתיב העם אלא ישראל דייקא ומשום דקרא דהוקע אותם וגו' כתוב בתר שתים רעות הללו היה סלקא אדעתן דנענשו על שתיהם ולאפוקי מהא אתא רבי איבו ואמר באיזה חטא אם תאמר בחטא זנות ישראל לא הטאו כדאמרן אלא דנענשו בעבור בעל פעור תדע לך שכן בתהלים כתיב בפירוש ויצמדו לבעל פעור ולא זכר שם עון הזנות בפירוש מכאן שישראל לא נענשו אלא בשביל עון פעור ועיין מה שפירש בזה הרב ידי משה ז"ל ואתה תמעיין תבחר: תני רבי שמעון בן יוחאי לב ששמח בגדולה משה אחיו ילבש אורים ותומים · לקמן במדרש רות איתא אילו היה יודע אהרן שהקדוש ברוך הוא מכתיב עליו וראך ושמח בלבו היה יוצא לקראתו בתופים ובמחולות רצונו לומר דאהרן ככר היה רוצה לצאת לקראת משה בתופים ובמחולות לפרסם השמחה שבלבו אבל לא עשה כן והטעם אפשר שהיה מתיירא מהמצרים או מטעם אחר · אבל אם היה יודע שהקב"ה היה כותב עליו פסוק זה הוא היה מפרסם שמחתו בכל בתופים ובמחולות לכן שילם לו הקב"ה מדה כנגד מדה וזכה ללבוש אורים ותומים על לבו שתשובתם היתה בסתר במה שהאותיות היו בולטים ואהרן היה מפרסם ומגיד כנעלמות כמו מתשבת הלב שהוא מדה כנגד מדה ואלו היה מפרסם שמחתו בפירסום היה זוכה למעלה יותר גדולה מזה · ודו"ק: מדינן את מסתלק ומלפני אין את מסתלק · המדרש הזה קשה להולמו ועיין מה שפירשו בזה המפרשים ז"ל · ולי נראה לפי הפשט דאיתא בספרי על פסוק ותקרבנה בנות צלפחד וגו' ותעמודנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים וגו' ואיכא למאן דאמר שכולם היו יושבים בבית המדרש באו ושאלום ולא יתכן לומר זה אחר זה שאם משה לא היה יודע אהרן מנין לו ואיכא

ואיכא התם מאן דאמר הכי המקרא ודורשו תחלה באו לפני הנשיאים ואלעזר והשיבו להם דבר גדול הוא זה ותלקו כבוד לאלעזר · אלעזר גם כן לא רצה ליטול הגדולה לעצמו וחלק כבוד למשה · כשראה משה כך גם הוא לא רצה ליטול הגדולה לעצמו מיד ויקרב משה את משפטן לפני ה' נמצא שמשה הורה שאינו רוצה ליטול הגדולה לעצמו עוד אמרו רבותינו ז"ל והביאו רש"י ז"ל בפסוק עלה אל הר העברים הזה למה נסמכה לכאן כיון שאמר הקב"ה נתון תתן להם אמר אותי צוה המקום להנחיל וכו' ע"כ · הרי שנראה מזה שרצה משה ליטול גדולה לעצמו ליכנס לארץ ישראל ולהנחילה לבני ישראל · וזה הפך מה שעשה בענין בנות צלפחד שלא רצה ליטול גדולה לעצמו וזהו שאמר המדרש מדינן את מסתלק מפני שלא ליטול גדולה לעצמך ומלפני אין את מסתלק כדי ליטול גדולה לעצמך להנחיל את הארץ אמתהה ודו"ק:

תורי זהב נעשה לך · תורי זהב נעשה זו ביזת הים עם נקודות הכסף זו ביזת מצרים · איכא למידק דביזת מצרים היה קודם לביזת הים ולמה הפך הסדר · ונראה דביזת הים היא שעמדה לישראל שיתקיים בידם ביזת מצרים שאילו לא נעשה להם נס שפרעה וחילו טבעו בים סוף בודאי שהיו המצרים נוטלים מידם ביזת מצרים ומי גרם שיתקיים להם ביזת מצרים הוי אומר זו ביזת הים ומפני שהיא העיקרית הפך הסדר אי נמי דהמדרש דורש נוטריקון מתיבת זה"ב שג' תיבות אלו זה ביזת הים ראשי תיבות זה"ב ודוק : ותגנבם הציבור בקש לעוררן אמר ילדה אשה אחת במצרים וכו' · פירוש שהציבור מפני שלא היו מאזינים לכם לדרשתו ונתנמנמו ובקש לעוררן במה שאמר להם דבר תמוה בתורה לפי פשטה שדבר רחוק הוא מאד שאשה אחת תלד ששים רבוא ועל ידי זה יתעוררו לשום את לבם לדעת ולשמוע דרשתו ודו"ק : א"ר יודן מלבוא לקחת לו גוי ועד מוראים גדולים ע"ב אותיות הן ואם יאמר לך אדם ע"ה וכו' · כתב הרב ידי משה הקשה היפ"ת והלא ע"ו הם ונדחק בישובו · ותימה רבתי היא בעיני כי לפי האמת הם שבעים וחמשה כדברי המדרש שכן כתוב לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים ע"כ · צא וחשוב ותמצא שהן שבעים וחמשה אותיות · וקשה טובא על הר"ב יפ"ת היכן מצא אות אחת נוספת ואפשר שספר שאינו מוגה נזדמן לו שהיה כתוב תיבה אחת מלא בוי"ו או במסות או באותות שהיה מלא בוא"ו אחת או בתיבת גדלים והאמת יורה דרכו שלדקו דברי רבי יודן שאינו אלא ע"ה דל מנייהו תלת דתיבת גוי השני כאמרו ע"כ :

פרשה ב בעצי היער · ר' הונא ורבי אחא בש"ר יוסי בן זמרא מה התפוח הזה וכו' · כך אומות העולם ברחו מישבת בצל הקב"ה יכול אף ישראל כן תלמוד לומר בצלו חמדתי וישבתי וגו' · תימא מסיפא תיסק אדעתין לומר שגם ישראל היו בורחין משבת בצלו כמו אומות העולם דאצטריך לאשמועינן דלא ברחו · ונראה לי דאיתא בפסוק ויוצא משה את העם שני פירושים · האחד לשבח מה שפירש רש"י מגיד שהשכינה יצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וכו' · ופירוש שני לגנאי שישראל לא היו רוצים לצאת והוציאום בעל כרחם כדאיתא בילקוט על פסוק זה · על כן אמר רבי הונא יכול אף ישראל שנפרש מקרא דויוצא משה את העם לגנאי שהוציאום בעל כרחם ונמצא שהיו בורחים כמו אומות העולם זה אינו שפירוש ויוצא משה הוא לשבח כפירוש רש"י ועל כן אמרו בצלו חמדתי וישבתי · ודו"ק : רבי עזריה אמר מורי מה התפוח זה משעה שמוציא ניצו ועד שגומר פירותיו חמשים יום וכו' ואימתי קבלו אותה וכו' · פירש הרב ידי משה בחדש השלישי שהוא כוונה משום הבחנה להבחין בין זרע קדושה על דרך דתנינן אין מקדשין ואין מארסין את הגיורת פחות מג' חדשים משום הבחנה עד כאן דבריו · וקשה דאם כן היה להו להמתין שלשה חדשים רצופים וכאן לא היו רק מ"ט יום · ולי נראה דהכי פירושו לפי שבתורה לא נאמר בפירוש בכמה בחדש נתנה התורה והמדרש היה שהיו חמשים יום · ומשום הכי מייתי ראיה שכן היה מפסוק בחדש השלישי ביום הזה · דאיתא בשבת פרק רבי עקיבא דכולי עלמא בראש חודש אתו למדבר סיני כתיב הכא ביום הזה באו מדבר סיני וכתיב התם החדש הזה לכם ראש חדשים מה להלן ראש חודש אף כאן ראש חודש יומא קמא לא אמר להו ולא מידי שניה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' ושלשה ימי הגבלה אליבא דמאן דאמר הכי · באופן דמקרא זה מוכח שהיו חמשים יום ביציאתם ממצרים · ומשום הכי היים ואימתי נתנה התורה פוק חזי דכתיב בחדש השלישי וגו' ביום הזה שהוא ראש חודש לא תחשוב ותמצא שהם חמשים יום ודו"ק : דבר אחר כי חולת אהבה אני · אע"פ שאני חולה אהובה אני לו · עיין מה שפירש הרב ידי משה · ונראה לי לפי הפשט שחולי זה הוא חולי הנפש רצוני לומר אע"פ שאין אנו עושים רצונו של מקום כראוי אנו אהובים לפניך ית' ונקראים בנים · בנים לא אמון בם · בנים משחיתים כדאיתא במסכת קדושין · וזה שאמר אע"פ שאני חולה בחולי הנפש אהובה אני לו : דלה לבו בזכות אבותינו וכו' · כתב הרב ידי משה המדרש הזה אי אפשר להולמו דקשה מה זכות אבות שייך אצל בנות יתרו ועוד איזה זכות אבות שייך לשאיבת מים והרבה יגעתי ושאלתי דבר זה לגאוני ארץ ולא השיבו לי דבר · ועיין מה שפירש הוא בעצמו · ובעיני יפלא הפלא ופלא איך גאוני ארץ לא מצאו מענה ואין פותר אותו · כי לעניות דעתי דבר פשוט הוא כי היה להם זכות אביהם יתרו שאמר שהיה כומר לעבודת כוכבים כפר בה ושב לאל ונסתלק מהיות עוד כומר להם ונידוהו שלא יזדקק לו אדם ולא ירעו את צאנו והוצרך שיהיו בנותיו רועות כדאיתא לעיל בשמות רבה פרשה א' · ועוד דרשו שם ותבאנה אל רעואל אביהן זה יתרו ולמה נקרא שמו רעואל שנעשה ריע לאל עיין שם כל הענין באורך · עוד דרשו שם אמר רבי סימון שלשה היו באותה עצה · בלעם איוב ויתרו וכו' יתרו שברח זכו בניו וישבו בלשכת הגזית דכתיב ומשפחת סופרים וגו' · ואם בזכות יתרו זכו בני בניו לכל הכבוד הזה אינו דין שיגן זכותו על בנותיו באופן שהיה להן זכות אבות שהן היו יודעות שאביהן כפר בעבודת כוכבים ושב לאל וזהו שאמר המדרש דלה לנו בזכות אבותינו · ומאי דנקט המדרש אבותינו דמשמע אבות הרבה לאו דוקא דמצינו ליחיד שאומר אותו בלשון רבים להתפארם כמו אם בעליו עמו · אדני יוסף וכן רבים · באופן שנסתלקה הקושיא האחת מה זכות אבות שייך בבנות יתרו · וקושיא השנית שהקשה איזה זכות אבות שייך לשאיבת מים לא הבנתי כוונתו שהרי גרשום הרועים מלהשקות הצאן ויקם משה ויושיען וישק את צאנם כי אם לא ישקום ומתו כל הצאן אלא שזכות אבותם הייתה · ודו"ק :

הגשם חלף הלך לו · אלו ל"ח שנה שהיו ישראל כמנודין במדבר ולא היה הדבור מדבר עם משה עד שתמו כל אותו הדור · כתב הרב ידי משה שהרשב"ם הקשה שהרי כמה דינים נאמרו באותם ל"ח שנים ומשני על ידי אורים ותומים ופירוש הרב באר שבע קתנו משם · ומה שנלע"ד כוונת המדרש הלזה ע"פ מה שכתבתי במקום אחר באורך וכלל הדברים הוא מדברי רש"י ז"ל בפרשת אלה הדברים גבי וידבר ה' אלי לאמר וז"ל אבל משילוח המרגלים עד כאן לא נאמר וידבר אלא ויאמר ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל כנזופין לא נתייחד עמו הדבור בלשון חבה וכו' עכ"ל · ודברי רש"י הנזכרים הם דברי הגמרא במסכתא בבא בתרא דף קכ"א ולפ"ז נמצא שהדבור הוא לשון חבה ואמירה אינו לשון חבה · וקשה דבמסכת מכות דף י"א איתא וז"ל מפני מה פרשת רוצחים נאמרה בלשון עזה דכתיב וידבר ה' אל יהושע לאמר מפני שהם של תורה למימרא דכל דבור לשון קשה אין כדכתיב דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות והתניא וכו' ע"כ · ופי' רש"י ז"ל בלשון עזה בכל יהושע כתיב ויאמר ה' וכאן נאמר וידבר ה' אל יהושע ודבור לשון עז הוא עכ"ל · הרי דדבור הוא קשה ואמירה הוא חבה וזה הפך ממה שאמרו בוידבר ה' אלי לאמר שדבור הוא לשון חבה ואמירה אינו לשון חבה · ותירצתי דלא קשה מידי דיש חילוק בין משה רבינו לשאר הנביאים דלגבי משה דבור הוא לשון חבה אע"פ שהוא קשה שיש בו כח לסבול וזהו מעלתו וכשהקב"ה מדבר עמו בלשון אמירה כמו בשאר הנביאים אז יורד ממעלתו אבל בשאר הנביאים הוא להיפך לכשמדבר אליהם בלשון אמירה הוא חבה לנביאיהו אבל אם מדבר עמהם בלשון דבור שהוא קשה אינן יכולין לסבול · והכי איתא בזוהר הקדוש באידרא רבא קם רבי חמא פתח ואמר אהה ה' אלהים הנה לא ידעתי דבר וגו' עד אי הכי הא כתיב וידבר ה' אל משה לאמר · אלא מאן הא נביאה עילאה כמשה דלא זכה כ"כ · כוותיה דהוא שמיע דבור בהכרזה ולא דחיל ולא אזדעזע ושאר נביאים אזדעזעו אף באמירה ודחלין בדחילו ע"כ · ואם כן אין שום סתירה ממקום למקום דודאי לגבי משה דבור הוא לשון חבה ועל כן היה מתייחד עמו הדבור בלשון וידבר ומפני חטאת הקהל ירד ממעלתו ודבר עמו בלשון ויאמר וביהושע הוא להפך שהיה מדבר עמו בלשון ויאמר היה בלשון חבה וכשדבר עמו בלשון וידבר היה אצלו קשה ועז שלא היה יכול לסבול : ומעתה כוונת המדרש הלזה פשוטה לפנינו שלא היה הדבור מדבר עם משה ר"ל שמשילוח המרגלים לא נאמרה לו הנבואה בלשון וידבר אלא בלשון ויאמר וזה היה דבר קשה למשה רבינו שהשוה אותו למדרגת שאר הנביאים עד שתמו כל אותו הדור וחזר למעלתו שדבר אתו ה' בל' וידבר ודו"ק היטב : מה אתם רוצים מן השבת ומן המילה כו' · צריך לדקדק דמה הלשון אומרת מה אתם רוצים מן השבת כו' והלא גלוי לכל העמים דשהם זו הם מצות שצוו להם הקב"ה ותו קשה אמאי מונין את ישראל בשביל מצות הללו יותר משאר תרי"ג מצות · ונ"ל שיובן במה דאיתא בגמרא פעם אחת גזרה המלכות גזירה על ישראל שלא ישמרו את השבת ושלא ימולו את בניהם ושיבעלו נדות הלך ר' ראובן בן אצטרובילא וסיפר קומי והלך וישב עמהם ואמר להם מי שיש לו אויב יעני או יעשר אמרו לו יעני א"ל א"כ לא יעשו מלאכה בשבת כדי שיענו ואמרו טבות ובטלוה · חזר וא"ל מי שיש לו אויב יכחיש או יבריא א"ל יכחיש א"ל ימולו לח' ימים כדי שיכחישו א"ל טבות ובטלוה וכו' נמצא למדין דקס"ד דמסיבה שלא יהיו עושין מלאכה בשבת ואדרבה יענגו השבת ויענו וידוע דעל הרוב העניים הם דלי כח ותשושים וכן בסיבת המילה הם תשושי כח וז"ש להם האומות למה אתם רוצים לשמור את השבת והמילה שהם גורמים לכם תשושת כח אדרבה מעצמכם היה לכם לבטלה כיון שגורם רעה לכם · ומדה כנגד מדה הקב"ה מגבירן לגבי העובדי כוכבים בהיות כי הוא נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה ושקר יענו כי משפטי ה' לא יזיקו ומ"ש להם ר' ראובן בן אצטריבולין היינו כפי שיטתייהו ודו"ק ובדרשותי כ"י האלכתי בזה : בזכות אותו האבק של אבינו יעקב · כתב הרב ידי משה פי' כי האבות סימן לבנים ובשביל שנצח לשר עשו ישראל מצליחין · וצריך לדעת מה זכות עשה יעקב בנצחות המלאך · ונ"ל דברים כפשטם שיעקב אבינו יגע הרבה כדי שיודה לו המלאך על הברכות כדאיתא בדברי רז"ל והביאם רש"י על פסוק כי אם ברכתני הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהם והשיב לו המלאך יעקב לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה כי אם בשררה שהקב"ה מגלה עמך בבית אל ואני אהיה שם ואודה לך עליהם וכו' עכ"ל רש"י וז"ש בזכות אותו אבק וכו' כי אם לא הודה המלאך על ברכת יעקב אבינו לא היו מצליחין ועושין בעוה"ז ועי"י הודאתו זכו ישראל לטוב העוה"ז ודו"ק :

חסלת מדרש שיר השירים בעזרת השם יתברך

נחמד אסתר רבה למראה

פרשה ו ושמו מרדכי הרשעים קודמין לשמן נבל שמו שבע בן בכרי שמו אבל הצדיקים שמן קודם להם ושמו מנוח ושמו קיש ושמו שאול ושמו אלקנה ושמו בועז ושמו מרדכי · לפי שדומין לבוראן דכתיב ושמי ה' · המפרשים ז"ל הקשו מפסוק ה' איש מלחמה ה' שמו · ולפי מה שפי' רש"י ז"ל בפרשת בשלח אין כאן קושיא וז"ל רש"י ה' שמו מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא נלחם כמו שאמר דוד ואני בא אליך בשם ה' צבאות עכ"ל · ולפ"ז חסר בי"ת וכוונתו הוא כאלו אמר ה' בשמו כנ"ל · ועי' מה שכתב הר"ב משכנות יעקב בדרושיו פ' נשא וכן נמי באיוב דכתיב איש היה בארץ עוץ איוב שמו י"ל דעכשיו דאין הכי נמי דאיוב שמו אבל היה מקודם שאיש ההוא תם וישר וגו' לשעבר ודו"ק : והוא לא ידע שבשבעה באדר מת משה ובשבעה באדר נולד משה וכו' · שגור בפי הדרשנים דאיתא במדרש אמר הקב"ה להמן אלמלא לא מת משה יפה אמרת עכשיו שמת יתלו אותך על העץ עכ"ל · ואני לא ראיתיו במדרש עד הנה מ"מ כיון שדרשו בה רבים הנה אענה חלקי אף אני · דרך ראשון יובן ע"פ מ"ש רז"ל במדרש הטעם שלא נכנס מרע"ה לא"י הוא משום שאם היה הוא בעצמו בונה ב"ה לא היו יכולים האומות לשלוט במעשי ידיו ואז חלילה היה שופך ה' חמתו על ישראל לכלותם מעל פני האדמה אבל עכשיו שלא נכנס מרע"ה שפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים וניצולו ישראל ומשו"ה אמר שיר מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך וגו' · ואפשר דזהו כוונת המאמר אלמלא לא מת משה יפה אמרת מפני שהיה בונה ב"ה ואז היה שופך חמתו על ישראל חלילה אבל עכשיו שמת משה כדי שישפוך חמתו על עצים ואבנים נקיים לא מאכתים ולא געלתים לכלותם כך תחשוב אתה לעשות כלה לכן יתלו אותך על העץ ויותר פשוט נ"ל שכוונתו מה שאמר כאן המדרש בעצמו והוא לא ידע שבשבעה באדר מת מרע"ה ובשבעה באדר נולד שהקב"ה יושב וממלא שנותיהן של צדיקים מיום אל יום וגו' כדאיתא בפ"ק דקדושין וא"כ משה שמת בשבעה באדר בודאי שבו ביום נולד וזהו שאמר הקב"ה אלמלא לא מת משה באדר נמצא שלא נולד באדר ויפה אמרת שלא מצאת זכות לחודש אדר אבל עכשיו שמת באדר ודאי שנולד בו וזכותו יגן על ישראל להגן עליהם וזהו שאמר עכשיו שמת משה באדר יתלו אותך על עץ כי זכות לידתו יעמוד על ישראל ודו"ק : ר' חייא רבה ור"ש בן חלפתא הוו מהלכין בהדא בקעת דארבל וחזון את אילת השחר שבקעה את האורה א"ל ר"ח רבה לרשב"ח כך הוא גדולתן של ישראל בתחלה קמעא כל מה שהולך הוא גדל ורבה והולך וכו' כדי לסיים בדבר טוב אציגה נא מה שפירשתי במדרש הזה ובכתובים הנאמרים באמת בהושע סי' ו' לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וגו' יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו ויבא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הולך · הכתובים אלו צריכין ביאור כי יש לדקדק בהם · חדא כיון שאמר יחיינו מיומים מה צורך לומר יקימנו ונחיה לפניו · ותו אמאי קאמר יחיינו מיומים מה הולי וביום השלישי יקימנו הול"ל יחיינו ויקימנו סתם דהוה משמע שאפילו ביום הראשון יתרפא רפואה שלימה ויקום ויתהלך בחוץ ובפסוק ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר וגו' י"ל למה המשיל לדעת את ה' כשחר וכגשם מה שייכות יש לאלו אם נדעה נרדפה לדעת את ה' ובפסוק מה אעשה לך אפרים וגו' למה המשיל חסדם בענן בקר ובטל משכים הולך · ונלע"ד בהקדים לפרש דברי רבי חייא רבה לרשב"ח כד הוו מהלכין בהדא בקעתא דארבל וחזון את אילת השחר שבקעה את האורה אמר כך היא גדולתן של ישראל וכו' דלמה יהיה גדולתן של ישראל קמעא קמעא כמו השחר עלה ונראה בזה ע"ד מה שאנו אומרים ביוצר המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים שדקדקו המפרשים על אומרו ברחמים ופירשו באם היה הקב"ה מוציא חמה מנרתקה תיכף בעלות השחר כמוך ממש לתוקף היה מכהה עיניו של אדם מפני שהוא מן הקצה אל הקצה וע"כ מרחם על בריותיו ומאיר קמעא קמעא אחרי החושך כדי שלא יבא אור השמש להם בבת אחת ואז מתוק האור מן החושך לעיניו של אדם ולא יוזק וזהו אומרו המאיר לארץ וגו' ברחמים : וז"ש ר' חייא כי כמו שהקב"ה מאיר את השחר קמעא קמעא כך יהיה גדולתן של ישראל קמעא קמעא כי בהיות ישראל יושבי חשך בגלות המר והנמהר אם יבא גאולתן פתאום גאולה שלימה לא יוכלו לסבול ומתוך שמחתם יתעלפו וימותו כענין האיש שיאמרו לו בשורה טובה עד מאד יתעלף וימות ע"כ יביא גאולתן קמעא קמעא כדי שלא יוזקו ויהיו נגאלין שמחים וטוב לב : וכן לענין החוטאים כשחוטאים בנפשותם ויתעוררו לעשות תשובה אם יתחילו תיכף לעשות סיגופים ועינויים גדולים לא יוכלו לסבול מפני שהם יוצאין מקלה שאחרון לקלה הראשון שמאז היו רגילים לאכול לשבעה ולהתענג בני אדם ואז או ימותו או יחזרו לסורם ע"כ החוטאים הללו צריכין לתקן פגמם מעט מעט ולהתחיל בתיקוני תשובה הקלים ואח"כ עוד יוסיפו תיקונים חמורין מאלו עד שיוכלו לסבול סיגופים ועינויים גדולים עד דידוע שהחולה בהיותו בתוקף חליו אם יתרפא בפתע פתאום שלא בדרך טבע אז קרב קצו ע"ד תוסף רוחם יגועון ואם יתחיל להתרפאות מעט מעט אז הוא סימן שיחיה מחולי זה ויקום ויתהלך בחוץ : ובזה נבא לפסוקים שבהיות החוטאים בנפשותם מחוללים מפשעם וכבד עליהם · ויתעוררו בתשובה לומר לכו ונשובה אל ה' כי טרף וירפאנו וגו' אז אינם רוצים שיבוא להם הבריאות פתע פתאום שהוא סימן מיתה להם · אבל מתפללים להשי"ת יחיינו מיומים ויחיינו אינו לשון חיים אלא לשון בריאות כמו מחית המכוה וימרחו על השחין ויחי וכיוצא שהבריאות תהיה מעט מעט בב' ימים ואז בודאי שנחיה לפניו שהוא לשון חיים כפשוטו וכשנתרפא אנו צריכים לעשות תשובה בפועל לתקן את אשר שחתנו ולא ידענו את ה' והתשובה תהיה כהתחלה קמעא קמעא כדי שנוכל להתמיד בה צריך לעשותה דרגא דרגא כמו השחר שמאיר קמעא קמעא וכמ"ש לעיל ע"כ המשילה התשובה לשחר וז"ש ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו עוד המשיל התשובה לגשם יבא כגשם לנו יובן עם מאי דאיתא בתענית דף ט' ע"ב אמר רב יהודה נהילא מקמי מטרא אתא מטרא בתר מטרא פסק מטרא · מקמי מטרא אתא מטרא סימנך מהולתא דבתר מטרא כו' פי' חריא דעיזי ופירש"י נהילא כמו קמחא נהילא שהיא דקה · גשמים דקים כקמחא נהילא שהיא דקה הבאין תחלה למטר ואח"כ בא מטר אתי מטרא גשמים יורדין לרוב ואין פוסקין מהר אבל בא מטר תחלה ומתחילין דקין לבא פוסקין מיד מהולתא שמתחלה יוצא קמח דק ולבסוף סובין גסין חריא דעזי רעי של עזים בתחלה יוצאה גסה ולבסוף דקה ופוסק ע"כ כמו כן צריך התשובה להיות בהתחלה קמעא קמעא כדי שלא יפסק כמו כגשם ודו"ק · אבל באותו הדור שהיו חוטאין כשהיו מתעוררים לחזור בתשובה ולתקן בפועל את אשר עותו היו מתחילין תיכף בתיקונים קשים בבת אחת ולפי שלא היו יכולין לסבול היו מניחין התיקונים ההם וחוזרים לסורם ומפני זה המשילם יפה לענן בקר שמסתלק וכטל שמשכים והולך ובזה יבוא על נכון אומרו מה אעשה לך אפרים וגו' וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הולך ודו"ק · ובדרושי כתיבת יד אשר לי פירשתי בזה פסוקי ישעיה סי' נ"ח אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח וגו' והנמשכים ולפי שהיא בדרך ארוכה אין כאן מקומו :

ובזה פירשתי מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך · שהכוונה שהמבשר מבשר הגאולה מעט מעט ולא בבת אחת מהטעם האמור לעיל · ופי' רגלי מבשר הוא הרגל שמבשר שמתחלה אומר שלום על ישראל ואח"כ אומר טוב ואח"כ משמיע ישועה שהיא הגאולה ואח"כ אומר לציון מלך אלהיך כדי שיהיו ישראל שמחים וטובי לב בעת הגאולה · יה"ר שנזכה ונחיה ונראה בעין בשוב ה' ציון וארמון על משפטו ישב בקרוב כבראשונה אכי"ר :

פתיחתא דרות רבה

א [א] **ויהי** בימי שפוט השופטים · ר' יוחנן פתח ואמר (תהלים נ') שמעה עמי ואדברה · [א] א"ר יוחנן (א) אין מעידין אלא בשומע · (ב) רבי יודן ברבי סימון אמר לשעבר היו קרויין לישראל (ג) כשאר כל האומות סבתא ורעמא וסבתכא · מכאן ואילך אין נקראין אלא עמי · שמעה עמי ואדברה · מאין זכיתם שתקראו עמי מואדברה · ממה שדברתם לפני בסיני ואמרתם (שמות כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · א"ר יוחנן שמעה עמי לשעבר · (ד) ואדברה לעתיד לבא · שמעה עמי בעולם הזה · ואדברה בעולם הבא · כדי שיהא לי פתחון פה בפני שרי אומות העולם (ה) [ב] שעתידין לקטרגם לפני ולומר רבון העולמים אלו עובדין עבודת כוכבים ואלו עובדין עבודת כוכבים · אלו גלו עריות ואלו גלו עריות · אלו שפכו דמים ואלו שפכו דמים · אלו יורדין לגן עדן ואלו יורדין לגיהנם · אותה שעה סניגרון של ישראל משתתק · הדא היא דתימא (דניאל י"ב) ובעת ההיא יעמד מיכאל · וכי יש ישיבה למעלה · (ו) והא א"ר חנינא [ג] אין ישיבה למעלה דכתיב (שם ז') קרבת על חד מן קאמיא · מהו דין לשון קאמיא · קיימא דכתיב (ישעיה ו') שרפים עומדים ממעל לו · וכתיב (ד"ה ב' י"ח) וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו · ואתה אומר יעמד · מהו יעמוד משתתק · כמד"א (איוב ל"ב) והוחלתי כי לא ידברו עמדו לא ענו עוד · אמר לו הקב"ה נשתתקת ואין אתה מלמד סניגוריא על בני · (א) (ז) חייך שאני מדבר בצדקה ומושיע את בני · באיזו צדקה · ר"א ור' יוחנן · חד אמר בצדקה שעשיתם את עולמי על שקבלתם את תורתי · [ד] שאלו לא קבלתם את תורתי הייתי מחזיר אותו לתהו ובהו · דא"ר הונא בשם ר' אחא (תהלים ע"ה) נמוגים ארץ וכל יושביה · כבר היה העולם מתמוגג והולך אלולי שעמדו ישראל לפני הר סיני וכו' · ומי ביסם את העולם אנכי תכנתי עמודיה · בזכות אנכי תכנתי עמודיה סלה · וחד אמר בצדקה שעשיתם את עצמכם על שקבלתם את תורתי · שאילולי כן הייתי (ח) מכלה אתכם מן העמים · אלהים אלהיך אנכי · (ט) ר' יוחנן אמר דייך אני פטרונך · ור"ל אמר אע"פ שאני פטרונך מה פטרוני מהני בדינא · (י) תאני רשב"י [ה] אלהים אנכי לכל באי עולם ולא יחדתי שמי אלא על עמי ישראל · אין אני נקרא אלהי כל האומות (יא) אלא אלהי ישראל · אלהים אלהיך אנכי · ר' יודן פתר קרייא במשה · אמר הקב"ה (יב) למשה אע"פ שקראתי אותך אלהים לפרעה · אלהיך אנכי · אני על גבך · ר' אבא בר יודן פתר קרייא בישראל [ו] אע"פ שקראתי אתכם אלהים · שנאמר (שם פ"ב) אני אמרתי אלהים אתם · אלהיך אנכי · דעו שאנכי על גביכם · רבנן פתרי קרייא בדיינים אע"פ שקראתי אתכם אלהים · שנאמר (שמות כ"ב) אלהים לא תקלל דעו שאני על גביכם · וחזר ואמר לישראל אני חלקתי כבוד לדיינים וקראתי אותם אלהים והן מבזים אותם · אוי לדור ששפטו את שופטיהם :

ב ויהי בימי שפוט השופטים · (משלי י"ט) עצלה תפיל תרדמה · (יג) [ז] ע"י שנתעצלו ישראל לעשות גמול חסד ליהושע · הה"ד (יהושע כ"ד) ויקברו אותו בגבול נחלתו מצפון להר געש · א"ר ברכיה (ב) חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו געש · ומהו הר געש ע"י שנתגעשו ישראל מעשות גמילות חסד ליהושע · באותה שעה נחלקה א"י והיתה חלוקה חביבה עליהם יותר מדאי · והיו ישראל עוסקין

מסורת המדרש א ילקוט תהלים רמז תש"ס : ב שהש"ר פ' ב' · ופ' ח' · מדרש תהלים מזמור ע"ו ומזמור כ' · ילקוט ישעיה רמז שס"ז · ילקוט מיכה רמז תקנ"א · ילקוט תהלים רמז תרס"ס ורמז תרנ"ב : ג בר"ר פ' ס"ס · שמ"ר פרשה מ"ג · תנחומא קדושים סימן ו' · ילקוט סדר תולדות רמז קט"ו · ילקוט יחזקאל רמז ש"מ : ד שבת דף פ"ח · עבודת כוכבים דף ג' · בר"ר פרשה ס"ו · דברים רבה פרשה א' · שיר השירים רבה פרשה א' ופרשה ז' · תנחומא סדר בראשית סימן א' · פסיקתא רבתי פסקא כ"א · מדרש תהלים מזמור ע"ס · ילקוט תהלים רמז תתי"א : ח שמות רבה פרשה כ"ט : ו במדבר רבה פרשה י"ד פסוק ביום השמיני : ז שבת דף ק"ה · ילקוט יהושע רמז ל"ס · ילקוט כאן רמז תקנ"ו · ילקוט משלי רמז תתקנ"ט :

חדושי הרד"ל

(א) אין מעידין אלא בשומע · אסיפא דקרא ישראל ואעידה בך קאי · ומפרש ליה לשון התראה (על התוכחה דכתיב שם לא על זבחך אוכיחך וגו') ונצרך לקרות המותרה תחלה בלשון שמע שהתראה (שלא יאמר אח"כ לא שמעתי) ויקבלה עליו (ובלא"ה אמרינן (יומא ד') שלא יאמר אדם דבר לחבירו אלא בקריאה תחלה) ולכן כתיב תחלה שמעה עמי וכו' ואז ואעידה בך (ועל שינוי הלשון תחלה עמי ואח"כ ישראל לא דרש ר"י מידי) : (ב) ר"י בר סימון אמר לשעבר כו' · בא לדרוש שינוי לשון עמי וישראל : (ג) כשאר כל האומות סבתא כו' וסבתכא · ב"ר פס"ג ושמ"ר פמ"ז · ונקט הני טפי משום שהן כמעט שוין בשמם · זה סבתא וזה סבתכא ואין מובדלין רק בשינוי מועט כן קודם מ"ת לא היו מובדלין רק בשינוי שמם ישראל אבל לאחר מ"ת נקראו עמי להבדל ממכחישי תורת ה' (אבל לשון השמ"ר ק"ק לפרש כן ועי' יד"מ שם · ומ"ש המ"כ שכ"ה במכילתא · ליתא כלל שם · והציון בילקוט על תחלת המאמר תני רשב"י אלהים אלהיך דלהלן במכילתא (והוא שם פ' משפטים פ"כ) הטעהו כמכ"ת להמ"כ לחשוב שכל מאמר הילקוט מהמכילתא · ובאמת סופו מהמדרש דכאן) : (ד) ואדברה לעתיד לבא · אפשר אין הכוונה מאי דמפרש כדי שיהיה לי פתחון פה בפני כו' שזה מוסב על ואדברה כעוה"ב אבל הא' ואדברה לעתיד לבא · פירושו כדאיתא בברכות מ' אם שמוע בישן תשמע בחדש אף כאן ר"ל אם תשמע לשעבר מצותי אשמיעך עוד לעתיד : (ה) שעתידין לקטרגם לפני ולומר רבון העולמים כו' · שוח"ט מזמור כ' ע"ש כל המאמר : (ו) והא"ר ח' אין ישיבה כו' קאמיא קיימיא כו' · ירושלמי פ"ק דברכות ושוח"ט מזמור א' : (ז) חייך שאני מדבר בצדקה · על שם הכתוב (ישעיה ס"ג) אני מדבר בצדקה רב להושיע · וכ"ה מבואר בשוח"ט מזמור כ' וגם בילקוט ישעיה שם הובא מאמר זה על פסוק זה : (ח) מכלה אתכם מן העמים · נראה דצ"ל מן העולם ועיין בילקוט שם : (ט) רבי יוחנן אמר דיין אני פטרונך אני ור"ל אמר וכו' ר"י מפרש אלהים פי' דיין אני לכל באי עולם רק אלהיך אני פטרונך שאני מיוחד עליך ור"ל מפרש אסיפא אע"פ שאלהיך ופטרונך אני מ"מ הרי אלהיך שהוא לשון דיין אני ומה פטרונא מהני בדינא לכן שמעה כו' ואעידה בך : (י) תני רשב"י אלהיך כו' · מכילתא משפטים שם וספרי ואתחנן ס"פ ל"א : (יא) אלא אלהי ישראל · י"ל שלזה נמשך ג"כ רישא דקרא ואעידה בך · וכמ"ש כי אתכם ידעתי כו' ע"כ אפקוד וכו' וכמ"ש פ"ק דעבודת כוכבים : (יב) למשה כו' אלהיך אנכי על גבך · אפשר י"ל שזה נאמר בשעה שאמר משה מאז באתי לדבר בשמך הרע לעם הזה ופגם בכבוד שם זה · ואז א"ל וידבר אלהים אל משה ואל"ל כו' · עיין בזוהר וארא (כ"ב) וע"ז נאמר אלהים אנכי ע"ג : (יג) ע"י שנתעצלו כו' ליהושע כו' · לדרשה זו וכן לדרשה אחרינא שנתעצלו לעשות תשובה בימי השופטים

חדושי הרש"ש

(א) חייך שאני מדבר בצדקה ומושיע כו' · הוא מדכתיב אני מדבר בצדקה רב להושיע (ישעיה ס"ג) ושם כתיב ואביט ואין עוזר כו' : (ב) חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו מקום ששמו געש · מצינו (בשמואל ב' כ"ג ל' ובד"ה א' י"א כ"ב) מנחלי געש ובגמרא שבת (ק"ה ע"ב) ליתא זה (העירני בזה בני הרב מוה"ר מתתי' נ"י)

מתנות כהונה

אלא בשומע · שישמע בעל דין ולא שלא בפניו : ישראל כשאר כל האומות · ולא יותר כמו סבתא וכו' שכולם שמות אומות הם וכן הוא במכילתא בהדיא : כדי שיהיה לי נכסי' : שרי אומות העולם · שרים של מעלה : ה"ג אלו יורדין לג"ע : ה"ג קרבת על חד מן קאמיא · ה"ג בב"ר פ' ס"ה מן קאמיא מהו דין לשון קאמיא קיומא · פירוש מעומד : ה"ג רבי אלעזר ורבי יוחנן חד אמר בצדקה וכו' : מתמוגג · לשון המסה : ביסם · נתחזק על בוריו וכן בב"ר פ' ס"ו נתבסס העולם ובמדרש חזית סוף פסוק לסוסתי ונראה דצ"ל ביסם לשון כן ובסים וע"ל במדרש חזית : ה"ג פטרוך ור"ל אמר אע"פ כו' : מהני וכו' · מועיל בדין : ה"ג אלהיך אנכי על גבך : ה"ג שקראתי אתכם אלהים שנאמר אלהים לא תקלל : על ידי שנתגעשו · שהיו רועשים וחרדים במלאכתם כדמפרש ואזיל וכן הוא במדרש קהלת בפסוק טוב שם משמן טוב ומאמר זה הוא במסכת שבת בפרק האורג ול"ג שנתגעשו : באותה שעה · באותו פרק שמת יהושע : פולמו

פירוש מהרז"ו

א שמעה עמי ואדברה · וס"ד ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי · במתן תורה וזהו מ"ש אין מעידין אלא בשומע תחלה שמעה עמי ואחר כך ואעידה בך שאין התראה ועדות אלא כשיכול לשמוע ומזמינים אותו שישמע עי' שמ"ר פרשה כ"ט סי' ד' : **לשעבר היו קרויין** · שמ"ר פרשה כ"ט סי' ד' ופ' מ"ז סי' ג' ועי' ב"ר פרשה ס"ג סי' ז': **שתקראו עמי מואדברה** · פי' שאני דברתי ואתם קבלתם ושמעתם דבורי כמ"ש קודם מתן תורה והיה אם שמוע תשמעו בקולי והייתם לי סגולה מכל העמים וכן עשיתם שאמרתם נעשה ונשמע ונעשיתם עמי : **שדברתם לפני** · שהיל"ל דברי ודורש ואדברה שגרמתי לכם דבור : **ואדברה לע"ל** · שהיל"ל שמעה עמי דברי אך ואדברה משמע לעתיד כמ"ש והוא ישמיענו שנית לעיני כל חי להיות לכם לאלהים אני ה' אלהיכם : **שמעה עמי בעוה"ז** · ע"י שתשמעו בעוה"ז לקיים מצותי כ"י יהיה לי פתחון פה לעתיד ואדברה בשבילכם לשרים של עובדי כוכבים : **אלו עובדין עבודת כוכבים וכו'** · היינו דורות של ביהמ"ק ראשון אבל של ביהמ"ק שני לא נחרב אלא בעבור שנאת חנם ובגלות כתיב אם שכחנו שם אלהינו וגו' : **ובעת ההיא יעמוד מיכאל** · ולבד קושית המדרש יקשה עוד בפסוק מ"ש העומד על בני עמך והיתה עת צרה שמאחר שהוא סניגור של ישראל והוא יעמוד בעדם ואיך יסובב מזה עת צרה כזו גם לא פירש מה יעשה כשיעמוד : **וכי יש ישיבה** · ובמקום שאין ישיבה אין עמידה : **מהו דין לשון קאמיא קיימא** · פי' שאפילו תואר עומדים קאמיא אין שייך בהם אלא פי' קיימא שהם קיימים וחיים לעד דכתיב שרפים עומדים ממעל לו ואיך שייך לומר שעומדים למעלה מהשכינה כ"י אלא פירושו שהם קיימים בדומה לו כ"י וכן יפורש פסוק וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו מ"א כ"ב י"ט אך תיבת יעמוד אין לפרש כך על הקיום אלא פירושו משתתק ע"פ מדה י"ז · ובזה נתיישבו כל הקושיות וכן מפסוק ובפתחו עמדו כל העם · סוטה דף ל"ט : **מדבר בצדקה ומושיע** · כמ"ש ישעיה ס"ג א' אני מדבר בצדקה רב להושיע כשאין שר שלהם מדבר בצדקתם : **בצדקה שעשיתם את עולמי** · ד"ר פרשה ח"ת סי' ה' ושם מבואר : **דא"ר הונא בשם ר' אחא** · ב"ר פרשה ס"ו סי' ב' וש"נ : **דייך אני פטרונך** · אלהים הוא דיין במדת הדין אלהיך פי' פטרון ומגין עליך וג"ל דייך אני פטרוך וכ"ה בילקוט תהלים כ' אע"פ שאני דיין עכ"ז אני מלמד עליך זכות כפטרון ודעת ר"ל לדרוש בהיפך ע"פ מדה ל"א כאלו כתוב אלהיך אני אלהים וטעם פלוגתתם שדעת ר"י לדרוש כפי ענין הפסוק שמדבר במתן תורה שזהו זכותן של ישראל ודעת ר"ל לדרוש כפי ענין הפרשה שרובה דין ותוכחה כמ"ש אם לפניו תאכל ואל הארץ לדין עמו וכן לא על זבחיך אוכיחך וגו' : **אלהים לפרעה** · כמ"ש ראה נתתיך אלהים לפרעה ואתה תהיה לו לאלהים ע"פ מדה י"ז : **בדיינים** · בשופטים ובעבור דרשה זו הובא כל הענין לכאן ודורש ויהי וי היה בימי שפוט השופטים : **עצלה תפיל תרדמה** · ונפש רמיה תרעב ובפסוק הקודם בית והון נחלת אבות · ונחלת אבות היה ע"י יהושע ועליו נדרש פסוק הסמוך עצלה תפיל תרדמה : **מקום ששמו געש** · לפי מ"ש כאן צ"ע שהרי כתוב ש"ב כ"ג ל' הדי מנחלי געש וכן בד"ה חורי מנחלי געש אך במדרש תהלים סוף פרשה כ"ג ובילקוט משלי סי' כ"ע הגי' ולא מצינו מקום ששמו הר געש : **שנתגעשו ישראל** · עסוקים ברעש ובזריזות ובמהירות במלאכתם ועי"ז לא עשו חסד ליהושע וכצ"ל שנתגעשו ישראל שלא עשו חסד ליהושע ושני ענינים הם · ילקוט משלי סי' י"ט וע"י שנתגעשו געש עליהם

יפה ענף

שמעה עמי ואדברה א"ר אין מעידין אלא בשומע · משום דק"ל בקרא דמשמע שהקב"ה לבדו ידבר אל העם כי ישמעו מה שידבר להם באזניהם · והקב"ה שלא לא ידבר לעמו רק על ידי נביא · וגם קשה במה שאמר ואדברה משמע שידבר להם חדשות והתורה היא כבר ניתנה לישראל · לכן מפרש את המקרא כי קאי על הדין · ויען דאין מעידין אלא בפני בעל הדין לכן אמר אין מעידין אלא בשומע שישמעו מה שיעיד בהם · ולר"י אתא לומר שישמעו ויבינו אלא שנקרא עמי מפני דבור הר סיני · ור' יוחנן השיב עוד שמעה לשעבר ר"ל שישמעו התורה מה שניתנה לשעבר · ואדברה ר"ל שעוד ידבר להם תורה כמ"ש בחזית פ' ישקני וכן בויק"ר פי"ג שאז יחדש הלכות · ועוד השיב שמעה בעוה"ז כדי שאדבר סניגוריא עליכם לעתיד : **לשעבר** היו קרויין ישראל כשאר כל האומות · פי' ששמם היה על שם ראש משפחתם וכמו בשאר העמים . ועתה שנתקרבו לה' על ידי קבלת התורה נקראו עם ה' · ובב"ר משמע דלשעבר היו נפרדים כל אחד להיות מסך זרעו לאומה בעצמה ועכשיו נתיחדו על ידי התורה להיות לעם אחד : **שעתידים לקטרגם כו'** · עמ"ש בחזית בפסוק אני חבצלת : **קאמיא קיימיא גרסינן** · ופירוש דדרים כ"א אצר כין ק' נמי כי הוא בא תחת היו"ד וכאילו כתיב קיימיא · מהוראת עמידה וקימה : **חייך שאני מדבר בצדקה כו'** · דכתיב אנכי מדבר בצדקה רב להושיע ורישא דקרא מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה ולפי שמזכיר פורענתם דשרי אדום יקטרגו על זה מה נשתנה אלו מאלו קאמר שה' מליץ עליהם להושיעם מפורענות דאדום : **בצדקה שעשיתם עם עצמכם על שקבלתם את תורתי** · שנה באמת זה לא נחשבת לצדקה אם האיש דורש טובת עצמו · אבל קבלת התורה הפינה אור נהיר על כל העולם · כי הכופרים בתורה כופרים ג"כ בהשגחה ובהשארת הנפש והתורה היא המלמדת לכל בני תבל כי יש אלהים השופט ומשגיח על כל הארץ וגומל טוב ומשלם רע בעילם הנצחי ולכן הזכות הזה אשר דרשו טובת נפשם וקיבלו את התורה · ומידם היתה האמונה הזאת להאיר עיני יושבי הארץ · הזכות הזה יגן עליהם כי לא יאבדו ולא יסופו בגיהנם · אף כי סרבו לחטוא יקבלו עונם על חטאתם ואת נפשם יציל ה' מכליה ומאבדון : **דאמר ר"ה בשם ר"א** · עיין בחזית על פסוק דמיתיך רעיתי ומ"ש שם : **חייתי מכלה אתכם** · כמו שאמרו רז"ל שכפה עליהם הר כגיגית ואמר אם תקבלו התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם : **דייך שאני פטרונך** · פירוש אחרי שהם מאמינים שה' מגן להם ומשגיח עליהם זה יספיק להם להצילם · ובירושלמי על פסוק כל הנקרא בשם ה' ימלט שמפני הקריאה בשמו יתברך ימלטו : **מה פטרונא מהני בדינא** · כיון דהדין מחייבם לא יוכל הפטרון להושיעם : **ולא ייחדתי שמי כו'** · [פי' כי על ידי ישראל נדע כי הוא האלהים על כל הארץ ועל כל הגוים ולכן נקרא אלהי ישראל] : **פתר קרייה במשה כו'** · ביאור הדברים ע"פ מ"ש בב"ר פ"ל והיית רק למעלה יכול כמוני ת"ל רק שבא להעלות מעלתם שאין למעט ממנו רק כבוד ה' יתברך אבל הם עליונים אפילו על המלאכים · ושמא בא פה להזהיר למשה כי אף על שהגדלתיך על פרעה מ"מ תחלוק לו כבוד כי אנכי דיין על גבך ואלוך לחלוק לו כבוד וכן הוא בשמ"ר פ"ו · וכמו כן הדורש בישראל או בדיינים יתפרש גם כן · כי לא יתפארו בעוזם בשאתם וביתרונם אבל ידעו כי ה' הוא השליט עליהם והוא צופה במעשיהם : **על ידי שנתעצלו ישראל כו'** · ודרש על ידי עצלה יפיל הקב"ה תרדמה זו שביתה וביטול וכמו רוח תרדמה דהיינו מרמשה כדאיתא בב"ר פי"ז : **על ידי שנתגעשו** · יש גורסין לפי שנתעצלו וכ"ה בקה"ר בפסוק טוב שם לפני שנתגעשו

משנת דרבי אליעזר

אין מעידין אלא בשימע · פי' שיהא דיין שומע מפי העד ולא ע"י מתורגמן א"נ שאסור להעיד אלא מה ששמע בעצמו ולא עד מפי עד ולכן יותר טוב היה לשמוע מפי הקב"ה וזהו שמעה עמי ואדברה. ולא כמו שעשו שאמרו דבר אתה עמנו שתש כחו כנקבה שנאמר ואת תדבר כפירש"י שם : דייך אני פטרונך כו' · פטרון פירוש מליץ כידוע וקאי אדלעיל אף שיעמוד מיכאל ונשתתק מללמד סניגוריא דייך שאני מדבר בצדקה שעשיתם עם עולמי שקבלתם התורה שע"י נתבסס העולם ומכח זה אין למ"ד עליך אף לעתיד שמגין הזכות לעולם כ"ז שיקיימו שמים וארץ א"נ שמי מעיד בכם שמים וארץ נוגעים וזהו אלהים בתמיה מה יש לאלהים שהוא מדה"ד עליך כיון שאלהיך אנכי שאני פטרונך ואזל ר"י לשיטתו הנ"ל ור"ל ס"ל כאידך דלעיל דצדקה היינו שעשו עם עצמם שלא נתחייבו עליה לשעבר מה פטרוני מהני בדיני לעתיד

במלאכתן · [א] זה עוסק בשדהו וזה עוסק בכרמו וזה עוסק בזיתיו וזה עוסק (יד) בפוצמו לפרש (שם) ונפש רמיה תרעב · [ב] נתגעשו מעשות ג"ח ליהושע ובקש הקב"ה להרעיש את העולם כולו על יושביו · כמד"א (תהלים י"ח) ותגעש ותרעש הארץ · ונפש רמיה תרעב · על שהיו מרמין להקב"ה מהם עובדי עבודת כוכבים לכך הרעיבן הקב"ה מרוח הקדש דכתיב (ש"א ג') ודבר ה' היה יקר בימים ההם · ד"א עצלה תפיל תרדמה · ע"י שנתעצלו ישראל מלעשות תשובה בימי אליהו תפיל תרדמה רבתה הנבואה · רבתה ואת אמרת תפיל · (ג) (טו) כמד"א נפל שעריהון דפוריא · [ג] (טז) אמר רבי סימון כאיניש דאמר לחבריה הא סקא והא סלעא (ד) והא סאה תקום אכול דא"ר דרוסא (יז) [ד] ששים רבוא נביאים עמדו להם לישראל בימי אליהו · ר' יעקב אמר מאה ועשרים רבוא · א"ר יוחנן מגבת ועד אנטיפרס ששים רבוא עיירות הן ואין לך עיירות מקולקלות מהן מבית אל ויריחו · יריחו על שארדה יהושע · בית אל על שהיו עגלים של ירבעם עומדים שם · וכתיב (מלכים ב' ב') (ה) ויצאו בני הנביאים אשר בית אל אל אלישע · נביאים · אין נביאים פחות מב' · [ה] ומפני מה לא נתפרסמה נבואתם שלא היה בה צורך לדורות · אמור מעתה כל נבואה שאינה צורך לדורות לא נתפרסמה · אבל לעתיד לבא הקב"ה בא ומביאן עמו ותתפרסם נבואתם הה"ד (זכריה י"ד) ובא ה' אלהי כל קדשים עמך · ונפש רמיה תרעב · ע"י שהיו מרמים להקב"ה מהם עובדין לעבודת כוכבים ומהם עובדים להקדוש ב"ה · הוא שאליהו אומר להם (מלכים א' י"ח) עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים · תרעב · הרעיבן הקדוש ברוך הוא בימי אליהו · שנאמר (שם) חי ה' אשר עמדתי לפניו · דבר אחר עצלה תפיל תרדמה · על ידי שנתעצלו ישראל מלעשות תשובה בימי שופטים תפיל תרדמה · ונפש רמיה תרעב · ע"י שהיו מרמים להקדוש ברוך הוא · מהם עובדין לעבודת כוכבים ומהם עובדים להקדוש ברוך הוא הרעיבן הקדוש ברוך הוא ברעבון בימי שופטיהם :

ג ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב · (משלי כ"א) הפכפך דרך איש (יח) וזר · [ו] זה עשו הרשע שהוא מתהפך ובא על ישראל בגזרות · גנבתון · לא גנבנון · קטלתון לא קטלנון · לא גנבת מאן גנב עמך · לא קטלת מאן קטל עמך · קנים להון יזמי להון (יט) אייתי ארנונך אייתי גולגלתך אייתי דימוסיך · איש · זה עשו הרשע שנאמר (בראשית כ"ה) ויהי עשו איש יודע ציד · וזר · (כ) שעשה עצמו זר למילה וזר למצות · וזך · זה הקב"ה (כא) שהוא נוהג עמו במדת ישרות ונותן לו שכרו בעולם הזה כפועל העושה מלאכה עם בעל הבית באמונה · ד"א הפכפך דרך איש · אלו או"ה שמהפכין ובאין על ישראל בגזרות · איש · הבאים מנח שנקרא איש · וזר · שהם עובדין עבודת כוכבים · וזך ישר פעלו · זה הקדוש ברוך הוא שנוהג עמהם בישרות · ר' אחא אמר הפכפך דרך · אלו ישראל · שנאמר (דברים ל"ב) כי דור תהפוכות המה · איש · (שופטים כ"א) ואיש ישראל נשבע · וזר · שעשו עצמם לפני הקב"ה כזרים שנאמר (הושע ה') בה' בגדו כי בנים זרים ילדו · וזך · זה הקב"ה שנוהג עמהם במדת יושר בעולם הזה ונותן שכרם שלם לעתיד כאומן העושה מלאכה באמונה אצל בעל הבית · באותה שעה (כב) אמר הקב"ה בני סרבנין הן · לכלותן אי אפשר · להחזירן למצרים אי אפשר · להחליפם באומה אחרת איני יכול · אלא מה אעשה להם הריני מייסרן ביסורים ומצרפן ברעבון · בימי שפוט השופטים הה"ד ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ :

ד ר' יהודה בר' סימון פתח (דברים ל"ב) ויאמר אסתירה פני מהם · [ז] לבן מלך שיצא לשוק ומכה ואינו לוקה מבזה ואינו מתבזה · (ו) (כג) והיה עולה אצל אביו במרוצה · אמר לו אביו מה את סבור שבכבודך את מתכבד · אין את מתכבד אלא בכבודי · מה עשה אביו הפליג דעתו ממנו · ולא היה בריה משגחת עליו · כך בשעה שיצאו ישראל ממצרים נפלה אימתן על כל האומות · שנאמר (שמות ט"ו) שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמוגו כל יושבי כנען תפול עליהם אימתה ופחד · כיון שבאו לידי עברות ומעשים רעים · אמר להם הקב"ה מה אתם סבורים

מסורת המדרש א קהלת רבה פ' ז' פסוק א'· מדרש שמואל פ' כ"ג: ב ילקוט שמואל רמז קל"ד: ג ילקוט סדר בחוקותי רמז תרע"ה: ד שה"ש פרשה ד' פסוק י"א· איכה רבתי פ' ד' פסוק כ"ב· סדר עולם פרק כ"א· ילקוט מלכים רמז רכ"ד· ועיין קהלת רבה פ' א' פסוק י"א: ה מגילה דף י"ד: ו בר"ר פ' ל"ז ופ' ס"ג· דברים רבה פ' א'· ילקוט סדר תולדות רמז ק"י· ילקוט משלי רמז תתקנ"ט: ז ילקוט האזינו רמז תתקמ"ה ;

חדושי הרש"ש

(ג) כמד"א נפל שעריהון דפוריא · נ"ל דר"ל נפל השער (פי' המקח) דפירות והוא מחמת רבויים ולא כמ"כ: (ד) והא סאה תקום אכול · נ"ל דהוא לשון מדידה כמו וכל בשלים (ישעיה מ') ובחולין (ק"ה) ב' פה מילתא ובירושלמי אלא הגי' קום כול : (ה) וכתיב ויצאו בני הנביאים אשר בית אל אל אלישע וכתיב ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו אל אלישע נביאים אין נביאים כו' · כצ"ל : (ו) והיה עולה אצל אביו במרוצה · הוא לשון ריצה כמו מרוצת הראשון (שמואל ב' י"ח) ור"ל שלא היה הולך בשובה ונחת רק במרוצה

חדושי הרד"ל

אינו מקיים דרשה על תפיל תרדמה · ואפשר משום שהוא כפשוטו שישנו בעצלותם ולא נתעסקו בהספד יהושע ללשון זה וללשון אחרון בתשובה : (יד) בפוצמו ונתעצלו ולעשות גמ"ח וכצ"ל : (טו) כמד"א נפל שעריהון מפוריא · נפל והוזל השער (שיוקר הפירות נקרא שער הגבוה ומגביה שערים לכן הוזל נקרא נופל מפני רבוי הפירות) כן שייך לשון תפיל כשרבתה הנבואה (וכן שיפך היה דבר ה' יקר כי אין חזון נפרץ : (טז) א"ר סימון כאיניש כו' · ויק"ר פרשה ל"ו : (יז) ס"ר נביאים כו' · שה"ר פ"ד הס"י וש"נ · וכדמפרש ר"י לקמן מגבת ועד אנטיפרס ס"ר עיירות כו' · וס"ל לר' דרוסאי דנביא א' לכל עיר ועיר

יעקב הוא דמפרש אין נביאים פחות מב' : (יח) וזר זה שעיר שעשה עצמו זר למילה · כ"ה בילקוט משלי וכצ"ל : (יט) אייתי ארנונך · י"ל דממקרא שלפניו פועל אוצרות כו' עד רפשים כו' משמע ליה דבארנון וגולגליות מדרים (ועי' בילקוט שם דגרס באידך דרשה דעבודת כוכבים שאומרים הב הב משמע דדרש הפכפך כמו הב הב בחילוף אותיות בומ"ף ממוצא אחד · אך י"ל כפשטיה שזה נקרא מתהפך וכא נומר ולחזור ולומר הב) : (כ) שעשה עצמו זר למילה · עי' בב"ר ס"פ ס"ג ובתנ"ר פ' כ"ד דדרש ליה מאם לא דם שנאת ע"ש : (כא) שנוהג עמו במדת ישרות · כמ"ש כי תשפוט עמים מישור וכתיב לאומים במישרים וכמ"ש בב"ר פ"כ ובירושלמי פ"ק דר"ה ה"ג מדן אותם בלילה כשישנים מן העבירות : (כב) אמר כו' לכלותן אי אפשר כו' · אפשר דרש בימי שפוט השופטים כשהיו שופטים ב"ד של מעלה באיזה דין לשופטים

פירוש מהרז"ו

הכל וראיתי בספר שיש באמצע הר געש פסיעה של רגל מרוחה ככף רגל עגל וקבלה בידם שמשם דרך המלאך והרעים והגעים ההר : עוסק בפצומו · במדרש תהלים שם הגי' זה עוסק בתאומו ובילקוט יהושע סי' כ"ד וזה עוסק בפטמו (פי' לעשות פטמין) ונכתב בגד הילקוט ס"א בתאומו : לפרש ונפש רמיה תרעב · כאן הוא מיותר ומקומו הוא בסמוך : נתגעשו מעשות חסד · בילקוט הגירסא נתעצלו : להרעיש העולם כולו על יושביו · וזהו להר געש על שגעש עליהם ההר והביא ראיה שגעש הוא ענין רעש כמ"ש ותגעש ותרעש : מהם עובדים עבודת כוכבים · ומהם עובדים להקב"ה כ"ה בילקוט כמ"ש לקמן אצל אליהו : הרעיבן הקב"ה מרוה"ק · כמ"ש עמוס סוף ד' לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דבר ה' : ודבר ה' היה יקר · אין חזון נפרץ וזה היה בימי עלי השופט וכן בכל ימי השופטים : נפל שעריהון דפוריא · פירוש ונקבע מקח הפירות וכמ"ש יפול מצדך אלף ודרשו שישלימו עמך אלף וכמ"ש נפלו עליו ממנשה וכענין נפל הגורל : הא סקא והא סלעא · שהדבר ודאי וקל מאד שמי שיכין עצמו לנבואה שבוודאי ישיג ומ"ש תקום אכול פי' קום מדוד : ס' ריבוא נביאים · שה"ר פסוק נופת תטופנה ועי' איכה רבתי פסוק מה אעידך : אין נביאים פחות מב' · ב' מבית אל ודרש בנין אב כמו בבית אל ב' כך בכל עיר ל"פ מ"ב והיו ס' רבוא עיירות שהי ק"כ רבוא שכל שלא כתבו לעשות תשובה הרבה להם נביאים שיוכיחו אותם לשוב : כל נבואה שאין בה צורך · עי' סדר עולם פרק כ"א : חי ה' אשר עמדתי · וס"ד אם יהיה השנים האלה טל ומטר : ע"י שנתעצלו ישראל · ומ"ש תפיל תרדמה פי' נתמעטה הנבואה כמ"ש לעיל בסמוך אצל יהושע : ברעבון בימי השופטים · כמ"ש כאן ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ : ויהי בימי שפוט השופטים · ילקוט משלי סי' כ"א וס"ד וזך ישר פעלו ועי' ב"ר פרשה ל"ז סי' ב' וש"נ ומבואר : יזמי להון · עי' מ"כ ובילקוט משלי שם הגי' זומי להון פי' שבועה : זר למילה · ב"ר פרשה ס"ג סוף סי' י"ג וש"נ ומבואר : במדת ישרות עד כפועל באמונה · דורש תיבת ישר למעלה לתיבת זך על הקב"ה שנוהג בישרות וגם למטה לתיבת פעלו כפועל שעושה בישרות ובאמונה וכן עשו בעבור שכיבד את אבותיו : מנח שנקרא איש · איש צדיק תמים איש האדמה : שנוהגת עמהם בישרות · כמ"ש ידין לאומים במישרים : אלו ישראל · בימי השופטים פעמים עובדים להשי"ת ופעמים עובדים לעבודת כוכבים : לכלותן א"א · כמ"ש לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם : להחזירם לארץ מצרים לא אפשר · כמ"ש לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד : להחליפם אי אפשר · כמ"ש הקב"ה להושע פסחים פ"ז שהבר נשבע לאבות ולשבטים : אצל אביו במרוצה · כן במהירות אל אביו להתפאר איך הוא מנצח ומושל בכל ואין מוחה לו : נפלה אימתן וכו' עד תפול עליהם אימתה · ובעבור כך נתגאו ובאו לידי עבירות וכמ"ש ד"ר פ"א סי' ב'

מתנות כהונה

פוצמו · לשון בנין פנימין ומזוזות כדאמרינן בין פניס לחבירו וס"נ בילקוט יהושע זה עוסק בביתו : לפרש ונפש וכו' · לקיים פסוק זה כלומר שהיו מקיימין כן בעצמן ובס"י ובילקוט רות ויהושע ל"ג ליה : ה"ג תרעב נתעצלו מעשות ג"ח וכו' : הרעיבן וכו' · ע"ד שנא' לא רעב ללחם וגו' כ"א לשמוע דבר ה' : תרדמה · נבואה כדאמר בנפול תרדמה על אנשים : ה"ג רבתה הנבואה רבתה ואת אמרת תפיל כמה דאת אמר נפל שעריהון כו' · כזה שהוא אומר נתרבה שער של פירות : דפוריא · פירות וכן הוא בב"ר פ' ע"ב וכן הוא בערוך ערך אפרייא הב' וכן בהרמב"ן פ' נח בבריא הקשת : וס"נ בספרים ישנים כאינש דאמר כו' · כל כך היתה הנבואה מפורסמת כזה שאומר הרי לך השק והרי הסלעים והרי הסאה למדוד בו מעתה אינך חסר כלום רק קום ואכול ודוגמתו במצא בויקרא רבה פרשה ל"ו והכי גרסינן תקום אכול דאמר הכי כו' : עשו הרשע וכו' · ר"ל אומה הוא עשו : גנבתון וכו' · פי' הדיין אומר בעלילה גנבתם והם אומרים לא גנבנו הרגתם והם אומרים לא הרגנו והדיין אומר וכי לא גנבת לשון תימה על זה לא שאלתי אלא הגד נא לי מי גנב עמך וכן מוכח פ' נח ופ' תולדות ופרשת דברים : יזמי להון · פירוש קנים אותם לשון זימיות וגלגוליות ודבים הם בספר הזה ועיין בויקרא רבה סוף פרשה ל"ג ומצאתי שצ"ל יומי להון פי' משביע אותם אבל אין צורך ויגידו עליו ריעיו וכו' : ארנונך וכו' · כולם מיני מסים הם מאדם ובהמה וקרקעות : וזר שעשה גרסי' : ה"ג ובאין על ישראל בגזירות איש הבאים מנח שנקרא איש וזר שהם עובדין כו' : ה"ג וזך ישר פעלו זה הקב"ה : ה"ג הפכפך דרך אלו ישראל שנאמר דור תהפוכות המה איש ואיש ישראל נשבע וזר שעשו עצמן לפני הקב"ה כזרים שנאמר בה' בגדו וגו' : שכרם שלם גרסי' : שבכבודך את גרסי' : במרוצה · ברצון בדעה גלולה : הפליג · הרחיק ומראה בפני הבריות שאינו מקפיד עליו : אמר להם הקב"ה מה אתם גרסי'

יפה ענף

שנתגעשו ונתרשלו : וזה עוסק בפצומו לפיכך נתעצלו מעשות גמילות חסד כצ"ל · והטעם למה שנתעצלו בהספדו של תהא ראוי לקברו בחייו הוא כי בהספדו את המת הוא מראה לכל כי אף שגופו מת מ"מ נפשו חיה תחיה לעד · וראוי לנהוג כבוד ולהתאבל גם על גופו אשר בו שכנה הנפש הנצחי · אבל בהתעצל בהספדו הרי יתן מקום לחשוב כי כמות הבהמה כן מות האדם · ויתרון ואחרית לו כמותו אין · לכן ראוי לקוברו בחייו · כי מה הוא חייו אם אין לו אחרית כמותו : על שהיו מרמין להקב"ה · שמכן הדברים והמורם כן הוא · כי אם דורו של יהושע האריכו ימים ושנים אז למדו גם הדור אשר קם מאחריהם לעבוד את ה' בכל לבב · ולא נטו ללכת אחרי אלהי ארץ כנען · אבל בשביל שנתעצלו בהספד של יהושע · ולכן אך ימים האריכו ולא שנים כדאיתא בשבת פ' האורג · וכיון שמתו מיד ולא היה לדור הקם מאחריהם מורים באמונה ללמד להם דרך ה' ולכן נטו לעבוד את ה' ברמיה ויש מהם אשר עבדו את אלהי כנען לכן הסיר הקב"ה מהם את רוה"ק · ודבר ה' היה יקר בימים ההם : ע"י שנתעצלו ישראל מלעשות תשובה כו' · לכאורה כיון דתשובה איננה אלא חרטה ועזיבת החטא מה שורת היא כזה ואיך שייך בזה עצלות · ושייך בזה רק מניעת הרצון וקשיות עורף אבל לא עצלות · אבל באמת תשובה שלימה היא לעשות מעשים טובים כנגד מספר החטאים אשר עשה וכמו שדרשינן בויק"ר פכ"א אם עשית חבילות של עבירות עשה כנגדן חבילות של מצות וכו' ובזה היו מתעצלים לעשות חבילות של מצות · וכיוצא בזה יתפרש מה דאמרינן במדרש קה"ת בעצלתים ימך המקרה ע"י שנתעצלו מלעשות תשובה : רבתה הנבואה כדי שיהא הנביאים מוכיחים אותם ומקרבים אותם לתשובה · ותרדמה זו היא תרדמת נבואה ע"ד ותרדמה נפלה על אברם כדאיתא בב"ר פי"ז : נפל שעריהון דפוריא · נתרבה שער הפירות כלומר שהוזלו ונתרבה השער שבשוק שנותנים כ"כ מדות לסלע · וי"ג דפירייא בסדיא : תקום וכול גרסינן · פי' קום ומדוד מלשון וכל בשלים · אחרי אשר הכל מוכן לפניך השק והמעות והמדה · קום מדוד וכן זימן ה' נביאים רבים להוכיחם ולהשיבם שיהיה נקל להם לשוב בתשובה : דא"ר דרוסא · עמ"ש בזה בשה"ר על פסוק נופת תטופנה : חי ה' אשר עמדתי לפניו · והיא דקרא כי אם יהיה השנים האלה טל ומטר ומזה התחיל הרעב : בימי שופטים שנכשלו כמה פעמים בעבודת כוכבים · ובשביל זה תפיל תרדמה נתמעטה הנבואה · כי גם הוא דרש תרדמה על נבואה : שהוא מתהפך ובא כו' · ופי' הפכפך ע"ד אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום כ"ה מתהפך תמיד בגזרותיו וכן מפרש מתהפך בתחבולותיו · ובמרמה יתפוש ללכדם : אייתי ארנונך כו' · הפירוש פי' כי ארנונא הוא דורון לארוחת המלך שמוכר ממקום למקום · ובריש פסחים משמע דארנונא הוא מס שנוטל מבהמות ומהלחם : זר למילה : שמשך ערלתו · וי"מ דעגל ממש היה ומה שלא מל אותו יצחק לפי שהיה אדמוני והיה ממתין עד שיבלע דמו כדאית דר' נתן בפר"ח דמילה · וכשגדל מיחה על עצמו : שהוא נוהג עמו במדות ישרות · פי' אע"פ שהיה רשע לא קפח ה' שכרו בעוה"ז על מעט המצות אשר היו בידו כמו כבוד אב ובמ"א וביוצא ולכן הגיית במעשיו ועמ"ש בזה בב"ר פי"א : ד"א הפכפך וגו' · אלו או"ה שהם מתהפכים על ישראל ואומרים הב הב · איש שהם באים מנח וכו' כ"ה גירסת הילקוט : ר' אחא אמר כו' · בילקוט הגירסא כן הוא הפכפך דרך אלו ישראל שנאמר כי דור תהפוכות המה · איש ואיש ישראל נשבע · וזר שעשו עצמן זרים להקב"ה וזך ישר פעלו זה הקב"ה כו' אמר הקב"ה בני הפכפכים הם · סרבנים הם עקשנים הם · לכלותם אי אפשר להחליפן אי אפשר להחזירם למצרים אי אפשר וכו' ע"כ ולפ"ז מפרש הפכפך משום שהם דור תהפוכות שאינם עומדים אל ענין אחד וכמו בנים לא אמון בם ובדלקמן · והדר מפרש ליה על שהם מהפכים בדברים שהם עקשנים וסרבנים והקדים בדרש הזה שהם עקשנים וסרבנים יען דדרים שהיו שופטים את שופטיהם כדלעיל לכן אמר שהם מקריחים את שופטיהם וממרבין את דינם ומבזים אותם : לכלותם א"א · כדדרשינן מאי אבלה בם מאי כלים והם אינם כלים · וכן כתיב לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וכתיב ולא דבר ה' למחות את שם ישראל · ולהחזירן למצרים א"א כדכתיב כי את אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפון לראותם עוד עד עולם · ולהחליפם באומה אחרת א"א שהרי נשבע על זה כדאיתא באיכה רבתי בעובדא דחנה ושבעה בניה : במרוצה · פי' ענינו נראה שהוראתה עזות וגסות הרוח · ובילקוט גרים בשרוגא ופי' בעל כח ותלוק

שבכבודכם אתם מתכבדים אין אתם מתכבדים אלא בשביל כבודי · מה עשה הקב"ה הפליג דעתו מהם קימעא ובאו עמלקים ונזדווגו להם לישראל· שנאמר (שמות י"ז) ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים · ועוד באו כנעניים ונזדווגו לישראל שנאמר (במדבר כ"א) וישמע הכנעני · אמר הקב"ה אין בכם אמנה של ממש (כד) אין אתם מאמינין לדבריכם הפכפכין אתם · שנאמר (דברים ל"ב) א כי דור תהפוכות המה בנים לא אמון בם · אמן כתיב (כה) בשעה שהנביאים מברכין אותן לא פתח אחד מהם לומר אמן עד שאמרו ירמיה שנאמר (ירמיה י"א) ואען ואמר אמן ה' · באותה שעה אמר הקב"ה הפכפכין אתם טרחנין הם סרבנין הם לכלותן אי אפשר · להחזירן למצרים אי אפשר · להחליפן באומה אחרת אי אפשר וכו': ה ר' נחמיה פתח (יחזקאל י"ג) ב כשועלים בחרבות נביאיך ישראל היו· מה השועל הזה מצפה בחורבות לכשיראה בני אדם זה יהי בורח · כך כשועלים בחרבות (נביאיך) לא עליתם בפרצות כמשה ג למי היה דומה משה לרועה נאמן שנפלה גדר סמוך לחשכה עמד וגדרה משלש רוחותיה· נשתייר פרצה ולא היה לו שעה לגדרה ועמד הוא בתוך הפרצה בא ארי ועמד כנגדו · בא זאב ועמד כנגדו · אבל אתם לא עמדתם בתוך הפרצה כמשה · שאלו עליתם בפרצות כמשה הייתם יכולין לעמוד במלחמה ביום אף ה': ו ושם האיש אלימלך · (כו) (ז) כיון דאתת עקתא אזלת לך ושבקת להון · וילך ד איש מבית לחם יהודה · זה שאמר הכתוב (תהלים קמ"ד) אלופינו מסובלים · ר' יוחנן אמר סובלין אין כתיב כאן אלא מסובלים בשעה שהקטנים סובלין את הגדולים · אין פרץ · (כז) אין פרצה של מגפה · כמה דתימא (שם ק"ו) ותפרץ בם מגפה · ואין יוצאת · אין יציאתה של מגפה · כמה דתימא (ויקרא ט') ותצא אש מלפני ה' · אין צוחה · אין צוחה של מגפה · כמה דתימא (במדבר י"ז) וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם · ר"ל מסרס קרא בשעה שהגדולים סובלים את הקטנים אין פרץ של גלות דכתיב (עמוס ד') ופרצים תצאנה · ואין יוצאת של גלות · דכתיב (ירמיה ט"ו) שלח מעל פני ויצאו · ואין צוחה של גלות · דכתיב (ירמיה ח') הנה קול שועת בת עמי וכתיב וצוחת ירושלים עלתה · ר' לוליאני אמר (כח) בשעה שהקטנים שומעים את הגדולים ואין הגדולים נושאין משאן של קטנים עליהן הכתוב אומר (ישעיה ג') ה' במשפט יבא · ושם האיש אלימלך · כד אתת עקתא אזילת לך ושבקת להון · וילך איש מבית לחם יהודה : ז ה רבי תנחומא בשם רבי חייא רבה ור' ברכיה בשם רבי אליעזר המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה (כט) כל מקום

שנאמר ויהי צרה · ר' חייא רבה כל מקום שנאמר ויהי משמש צרה ושמחה · אם צרה אין כיוצא בה · אם שמחה אין כיוצא בה · רבי שמואל אמר חמשה בימי הם (בראשית י"ד) ויהי בימי אמרפל · מה צרה היתה שם עשו מלחמה · לאוהבו של מלך שהיה שרוי במדינה ובשבילו היה המלך נזקק למדינה · פעם אחת באו הברבריין ונזדווגו לו · אומרים אוי לנו שאין המלך נזקק למדינה כמות שהיה · כך כל העולם כלו לא נברא אלא בזכות אברהם אבינו הה"ד (שם) וישובו ויבאו אל עין משפט היא קדש · א"ר אחא לא באו להזדווג אלא לגלגל עינו של עולם · עין שעשתה מדת הדין בעולם אתם מבקשים לסמותה · היא קדש · א"ר אחא הוא קדש · הוא אבינו אברהם שקדש שמו בכבשן האש · וכיון שבאו אותם המלכים ונזדווגו לו התחילו הכל צווחים ווי · הוי ויהי בימי אמרפל · (ישעיה ז') ויהי בימי אחז · מה צרה היתה שם ארם מקדם ופלשתים מאחור · ו לבן מלכים שנזדמן לו פדגוג אחד להמיתו · אמר אותו פדגוג אם אני ממיתו הריני חייב למלכות · אלא הריני מושך מניקתו ומעצמו הוא מת · כך אמר אחז · אם אין גדיים אין תיישים · אם אין תיישים אין צאן · אם אין צאן אין רועה · כך אחז היה סבור בדעתו לומר אם אין קטנים אין גדולים אם אין גדולים אין תלמידים ואם אין תלמידים אין חכמים ואם אין חכמים אין כנסיות ובתי מדרשות ואם אין בתי כנסיות ובתי מדרשות כביכול אין הקב"ה משרה שכינתו על העולם אלא הריני אוחז בתי כנסיות ובתי מדרשות · ועליו הכתוב אומר (ישעיה ח') צור תעודה חתום תורה בלימודי · ר' חנינא אמר למה נקרא שמו אחז ז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות · רבי יעקב בשם רבי אבין אמר ישעיה (שם) וחכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב · אין לך שעה קשה כאותה שעה שנאמר (דברים ל"א) ואנכי הסתר אסתיר פני בעולם הזה ומאותה שעה וקויתי לו · שאמר (שם) כי לא תשכח מפי זרעו מה הועיל לו (ישעיה ח') הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' · וכי ילדיו היו והלא תלמידיו היו אלא מלמד שהיו חביבין עליו כבניו וכיון שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות התחילו צווחין ווי · הוי ויהי בימי אחז · (ירמיה א') ויהי בימי יהויקים מה צרה היתה שם (שם ד') ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם · למלך ששלח פרוסטיגמא שלו למדינה · מה עשו לו בני המדינה נטלו אותה וקרעוה ושרפוה באש · אמרו אוי לנו כשירגיש המלך בדברים אלו הה"ד (שם ל"ו) ויהי כקרא יהודי שלש דלתות וארבעה תלתא ארבעה פסוקים כיון שהגיע לפסוק החמישי היו צריה לראש

מסורת המדרש א ספרי האזינו פסקא ש"כ · ילקוט סדר האזינו רמז תתקמ"ה : ב ילקוט יחזקאל רמז שנ"ב : ג עי' שמ"ר פרשה מ"ד : ד ירוש' ר"ה פרק ב' · ילקוט תהלים רמז תתס"ח : ה מגילה דף יו"ד · ב"ר פרשה מ"ב · ויק"ר פרשה י"א · במד"ר פרשה יו"ד · אסתר רבה פתיחתא י"א · תנחומא סדר שמיני סימן ט' · פסיקתא רבתי פסקא ה' · ילקוט רות רמז תקצ"ו · ילקוט אסתר רמז תתמ"ו ע"ד · ילקוט ירמיה רמז רכ"ז : ו ירושלמי סנהדרין פרק יו"ד : ז מדרש תהלים מזמור ב' · תדא"ז פ"ט :

חדושי הרד"ל

חדושי הרש"ש

לשופטים הסכימו לדונם כרעב בארץ : (כג) והיה עולה אצל אביו בערונית · כ"ה בילקוט האזינו וכצ"ל במרולה ודילוג כלבי וכאיל : (ז) ושם האיש אלימלך כיון דאתת עקתא כו' · נראה דזה שייך למעלה לסיום דברי ופי' בזרוע וגסות הרוח : (כד) אין אתם מאמינים לדבריכם כצ"ל · ור"ל אין אתם מאמינים דבריכם לקיים מה שאמרתם נעשה ונשמע אלא הפכפכים בדבריכם וז"ש בנים לא אמון בם שאין להאמין בדבריהם והא דאמן כתיב סוף ד"א : (כה) בשעה שהנביאים כו' אמן · ספרי האזינו שם : (כו) ושם האיש אלימלך כיון דאתת כו' · זה דבור אחד עם פסקא הקודמת והוא סיום הדרשה דלא עמדת בפרצות שלא עשיתם כמשה אלא בעת צרה אזלת לך : (כז) אין פרצה של מגפה · לשון פרצה במגפה כתיב (תהלים ק"ו) ותפרץ בם מגפה ואיידי דידה נקט בכל הני כן ובילקוט תהלים סי' פ"א הגי' של פורענות : (כח) בשעה שהקטנים שומעין כו' · דב"ר פ"א : (כט) כל מקום שנאמר ויהי כו' ·

מתנות כהונה

גרסי' : הפליג דעתו מהם גרסי' : הכי גרסינן הפכפכין הם טרחנין וכו' : באומה אחרת אי אפשר וכו' · כדמסיים לעיל : ה"ג כך כשועלים בחרבות ולא עליתם בפרצות כמשה : ה"ג בתוך הפרצה כמשה שאלו עליתם בפרצות כמשה הייתם וכו' · והענין מזכות ג' אבות היה גודר הפרצה משלשה צדדין וזכות משה עמד בפרץ בנגד הרביעי : ושם האיש : כיון שבאת הצרה הלכת לך ועזבת אותם ותוכן הענין שהקב"ה בקש להסתירו מפני מדת הדין שלא תפגע בו ולפיכך כתיב סתם וילך איש ומדת הדין אומרת כיון דאתת וכו' ומכרזת ושם האיש וגו' כדי לפרסמו בדין של מעלה לעשות בו משפט וכן הות ליה וכן בילקוט רות : ה"ג ר' יוחנן אמר סובלין אין כתיב וכו' : סובלין פי' הפרנסים והאלופים סובלים טורח העם : מסרס קרא · כלומר אל תקרא מסובלים אלא סובלים ובירושלמי סוף פ"ב דר"ה מהפך ר"י לר"ל וגרס מסרס קרא בדברי ר"ל שהוא דברי ר"י לפי גירסת הספר ובכן עולה יפה יותר : במשפט יבא וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא עם זקני עמו ודרש שיעמיד אותם למשפט על שמאנו לשאת משאת העם : ושם האיש אלי-לך · י"ל דדייק בשמה שהכל אומרים אלי ועלי הוא כמלך כלומר שהכל היו נשמעים לו ולפיכך ושם האיש וכו' ולכן הקפיד עליו הקב"ה כשלא עמד לישא משאן · אבל בספר ישן גרס ואת אלימלך כד אתת וכו' וכן לעיל גרס ביום אף ה' ואת אלימלך כיון כו' · ואם כן יהיה הפרסום וההכרזה וילך איש וכל הפסוק כו' · וה"ג כש"י לכך נאמר וילך איש : ה"ג ר' תנחומא בשם ר' חייא רבה ור' ברכיה בשם ר"א : הברבריין · כל מאמר זה נתבאר פ' לך לך וריש פ' שמיני וריש מגילת אסתר : ה"ג אומרים אוי לנו : ה"ג בזכות אברהם אבינו כיון שבאו כשדים ונזדווגו לו הכל צווחין ווי ווי הה"ד וכו' : ה"ג עין שעשתה מדת הדין בעולם : הוא קדש · כלומר הוא כתיב : ה"ג פדגוג א' והיה מבקש להמיתו אמר כו' : ה"ג גדיים אם אין גדיים אין תישים אם אין תישים אין צאן : ה"ג ועליו הכתוב אומר : ה"ג שנאמר ואנכי הסתר אסתיר פני ומאותה שעה וכו' : ה"ג תלמידיו היו אלא מלמד שהיו חביבין עליו כבניו וכיון וכו' : הכי גרסינן ושרפוה באש אמרו אוי לנו כשירגיש המלך בדברים הללו : הכי גרסינן ארבעה פסוקים כיון שהגיע לפסוק הה' היו צריה לראש מיד יקרעה בתער הסופר והשלך אל האש :

זכין

פירוש מהרז"ו

ממחליק לשון זה בלעם שהחליק בנבואותיו וגבה לבם ונפלו בשיטים וכן כאן : ויבא עמלק · ושם כתוב היש ה' בקרבנו ואם אין ויבא עמלק : וישמע הכנעני · וילחם בישראל וישב ממנו שבי : אין אתם מאמינים לדבריכם · אין אתם נותנים אמנה לדברי עצמכם וזהו לא אמון בם ומ"ש אמן כתיב דרשה אחרת היא : ולהחליפן באומה אחרת אי אפשר · אלא מה אני עושה להם הרי אני מייסרן ביסורים ברעבון בימי שפוט השופטים כדלעיל : ר' נחמיה · בילקוט יחזקאל סי' י"ג הגירסא ר' נחוניא ושייכות המאמר לכאן שזהו פי' של שפוט השופטים שהשופטים צריכין להשפט על שלא הוכיחו את הדור כמ"ש איכה רבתי פסוק היו שריה כאילים : כשועלים בחרבות · שברחו מלהוכיח את הדור מיראתם מבני אדם : לא עליתם בפרצות · ותגדרו גדר על בית ישראל לעמוד במלחמה ביום ה' כמ"ש אצל משה בתהלים ק"ו לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית : משלש רוחותיה · שהזכיר זכות ג' אבות : ועמד הוא בתוך הפרצה · וזהו עמד בפרץ לפניו : ביום אף ה' · שמ"ש בפסוק כשועלים בחרבות הנ"ל ביום ה' הדבר למוד מענינו שהכוונה ביום אף ה' וכמ"ש בסוף איכה ב' ולא היה ביום אף ה' : ר' יוחנן אמר סובלים אין כתיב כאן · וכ"ה בילקוט תהלים סי' קל"ט כמ"ש כאן · ומסובלים משמע מאחרים שסובלים את האחרים : ותפרוץ בם מגפה · שלא שמעו לגדוליהם בשיטים וזמרי העיז בפני משה : ותצא אש מלפני ה' · בסדר שמיני אצל נדב ואביהוא שלא חלקו כבוד למשה ואהרן והורו בפניהם : וכל ישראל אשר סביבותיהם · אצל דתן ואבירם שחלקו על משה ואהרן : מסרס קרא · כאלו כתוב סובלים אלופינו הם הגדולים שמשא הקטנים מוטל על הגדולים שיש בהם כח לסבלן ולהגין עליהם מפורעניות : ה' במשפט יבא · עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם גזילת העני בבתיכם על שלא נשאו משאן על כן בא עליהם במשפט כאלו גזלו אותם כמו אבימלך שהיה גדול בדור ועזב אותם בעת צרה ע"כ בא עמו במשפט : ז ר' תנחומא בשם ר"ח וכו' ·

ב"ר

יפה ענף

אין בכם אמונה של ממש · כי גם כאמרם נעשה ונשמע · לשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו את העגל · ומ"ש אין אתם מאמינים לדבריכם פי' כי איש לא יאמין ברעהו ולא יבטח בו כי שוא ידברו · ותתהפכו מדעה לדעה ואין בכם קביעות ודעה חזקה : לא פתח אחד מהם לומר אמן · שלא היו מאמינים שברכת הנביאים מועילה ולכן לא חששו לענות אחריהם אמן : כשועלים בחרבות וגו' · הוא בא לתרץ למה תלה הרעב בימי שפוט השופטים · ומשני שלקותה את אלימלך בא אשר הוא היה שופט ומיד כשבא הרעב ברח והלך לו ולא השתתף בצערן של רבים · ואולי אם היה עמהם והצטרף את עצמו בתפלת ישראל ועשה צדקה וחסד · אז חדל הרעב מהארץ : למה היה משה דומה כצ"ל · וטעם הדרשה כי בקרא כתיב לא עליתם בפרצות ותגדרו גדר · ומדלא כתיב לא עליתם בפרצות לגדור גדר · משמע כי הקרא מיירי בשני דברים נפרדים · וזה אם בא פרץ בעם לא עליתם בעצמכם לסתמו ועוד דבר כי לא גדל גדר אשר נפל · אשר זה מצינו במשה כי הזכיר תמיד זכות שלשת אבות וגדר את העם משלש רוחות · והרוח הרביעי אשר היה פרץ פתוח נגב שם בנפשו לסתום הפרץ · שאמר ואם אין מחני נא מספרך · ולפי מ"ש בש"ר שזכר זכות ג' אבות · שאם יתחייבו שריפה תעמוד להם זכות אברהם שירד לכבשן האש · ואם יתחייבו הרג תעמוד להם זכות יצחק שפשט צוארו על גבי המזבח · ואם חייבים גלות תעמוד להם זכות יעקב ונכון לומר שהכוונה באומר רוח רביעית על הסקילה שהיא עיקר דין של עבודת כוכבים · כי לא מצא באבות זכות כנגדם ולכן שם נפשו לנצלם מזה במסרו נפשו במקומם [כאמרו מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלוני] ולפ"ז ניחא שלא זכר שם סקילה : סובלין אין כתיב כאן · פי' כי אם תפרש שהמה מסובלים בשביל שנושאים סבל ומשא של העם · דא"כ היה לו לומר סובלים בפועל ולא בפעול · ומדכתיב מסובלים מפרש שהפועלים המה הקטנים הסובלים משאת וסבל הגדולים · והגדולים המה פעולים כי מטילים עליהם משא וסבל · והנה ידענו כי בשביל שלשה חטאים תבוא המגפה בעולם · הא' אם יפיזו פנים כנגד הגדולים ראשי העם · וכמו זמרי בן סלוא דאמרינן שתפש את כזבי בת צור בבלורייתה והוליכה למשה ואמר לו זו אסורה או מותרת וא"ת אינה מותרת בת יתרו מי התיר לך ותפרץ אז מגפה בעם · וכן המורים הלכה בפני רבם מביאים מגפה וכמו שאמרו בפ' הדר שבני אהרן הורו הלכה לפני רבם ומצינו שם מגפה ותצא אש מלפני ה' · וכן אם יריבו עמהם וכמחלוקת קרח ועדתו כמשה ומצינו שם מגפה · אבל אם הקטנים סובלין את הגדולים · והכנעים מפניהם אז אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ממגפה בעם : וריש לקיש מסרס קרא אל תקרא מסובלים אלא מסבלים כצ"ל [ולפ"ז מהפך את הבינוני פועל לבינוני פעול וכמו בת בבל השדודה יתפרש כמו השודדה וכמ"ש שם המפרשים] ולפי פירושו יתפרש הקרא שהגדולים מעבירין על מדותיהן וסובלים את הקטנים ומכ"ש שהקטנים סובלים את הגדולים ויהי' שלום בארץ ומצינו דגלות באה לעולם על עבודת כוכבים וג"ע וש"ד כדאיתא בפרק חמישי דאבות ושנאת חנם קשה מכולם כדאיתא בפ"ק דיומא · וע"ז אמר כיון דלא תהיה שנאת חנם לכן ימלטו מגלות הבאה בשביל שלשה דברים · וכנגד ג"ע אמר אין פרץ הנאמר בגלות ופרצים תצאנה וזה הוא רמז על ג"ע דלעיל מיניה כתיב כה אמר ה' פרות הבשן העושקות דלים ואמרינן בפרק אלו טריפות כגון הני נשי דמחוזא דאכלין ולא עבדין והבטלה מביאה לידי זמה כדאיתא בכתובות · וכנגד ש"ד אמר ואין יוצאת דכתיב שלח מעל פני ויצאו · וזה על ענין ש"ד דכתיב התם בגלל מנשה בן חזקיהו מלך יהודה על אשר עשה בירושלים והיינו מה ששפך דם נקי דכתיב וגם דם נקי שפך מנשה הרבה וגו' ומזה ילפינן בפ"ק דיומא שבעון ש"ד גלות באה לעולם · וכנגד עבודת כוכבים אמר ואין צוחה והיינו קול שועת בת עמי דמשמע על גלות דכתיב מארץ מרחקים ושם כתיב מדוע הכעיסוני בפסיליהם הלא קאי על עבודת כוכבים : ה' במשפט יבוא וגו' · ואע"ג דבקרא מפורש גזלת העני בבתיכם מ"מ אין סברא כי זקני העם ושריו יגזלו בידיהם · רק שלא ישאו במשאת העם ולא ימחו בעושקים ובגוזלים לכן נחשב העון עליהם · וז"ש מה לכם תדכאו עמי אחרי שאין אתם נושאים במשאם מה לכם לדכאותם שיהיו נשמעים לכם : המדרש הזה עלה בידינו מהגולה · עמ"ש בזה הענין בב"ר פמ"ב ובויק"ר פ' י"א · ושם הגירסאות משונות קצת וע"ע מ"ש בזה בפתיחתא לאסתר רבתא : חמשה בימי הם · פי' שחמש צרות הללו היו כוללות ויאלו על כל הכלל · וכמו בענין אחשורוש שגזר להשמיד

מיד יקרעה בתער הסופר והשלך אל האש אשר אל האח עד תם כל המגילה על האש אשר על האח · כיון שראו כן התחילו צווחים ווי · הוי ויהי בימי יהויקים · (אסתר א') ויהי בימי אחשורוש · מה צרה היתה שם · להרוג ולאבד את כל היהודים · למלך שהיה לו כרם ונזדווגו לו ג' שונאים האחד התחיל מקטף בעוללות · והשני מזנב באשכולות · והשלישי בקש לעקור את כל הגפנים · כך פרעה הרשע התחיל מקטף בעוללות · שנא' (שמות א') כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו · נבוכדנצר הרשע התחיל מזנב באשכולות·שנא' (מלכים ב' כ"ד) [א] החרש והמסגר אלף · ר' ברכיה בשם ר' יהודה אמר החרש אלף והמסגר אלף · ר' יוחנן אמר כולן אלף · ר' שמואל אמר אלו הבליוטין · ר"י בר' סימון אמר אלו תלמידי חכמים · המן הרשע בקש לעקור את כל הגפנים אמרי זבין בביעתה (אסתר ג') להשמיד להרוג ולאבד וכיון שראו כן התחילו צווחין ווי · הוי ויהי בימי אחשורוש · ויהי בימי שפוט השופטים · מה צרה היתה שם ויהי רעב בארץ · למדינה שהיתה חייבת ליפסי למלך מה עשה המלך שלח טמיאון לגובתה · מה עשו בני המדינה נטלו אותו והלקוהו וגבו אותו · אמרו מה שהיה מבקש לעשות לנו עשינו לו · כך בימי שפוט השופטים היה אדם מישראל עובד עבודת כוכבים והיה הדיין מבקש לעשות בו דין והיה הוא בא ומלקה הדיין · ואמר מה דבעא מעבד לי עבדתי ליה · אוי לדור ששופטיו נשפטין · הוי ויהי בימי שפוט השופטים · שמעון בר' אבא אמר בשם ר' יוחנן כל מקום שנאמר צרה ושמחה אם צרה אין צרה כמותה · אם שמחה אין שמחה כמותה בעולם · אתא ר' שמואל בר נחמני ועבדה פלגא · כל מקום שנאמר ויהי צרה והיה שמחה · והא כתיב (בראשית א') ויאמר אלהים יהי אור · אמר להם אף היא אינה אורה של שמחה שלא זכה העולם להשתמש באותה אורה· שאותה אורה שנבראת ביום ראשון [ב] אדם צופה מסוף העולם ועד סופו · וכיון שראה שעתידין רשעים לצאת כדור אנוש ואנשי דור המבול ודור הפלגה וכאנשי סדום לקחה · הה"ד (איוב ל"ח) וימנע מרשעים אורם · וגנזו לצדיקים לעתיד לבא שנאמר (תהלים צ"ז) אור זרוע לצדיק · מיתיבין ליה והכתיב (בראשית א') ויהי ערב ויהי בקר יום אחד · אמר להם אף היא אינה שמחה שעתידין שמים להבלות שנאמר (ישעיה נ"א) כי שמים כעשן נמלחו· מיתיבין ליה והא כתיב ויהי ערב ויהי בקר יום שני ושלישי ורביעי חמישי וששי אמר להם אף היא אינה שמחה שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכים עשיה · כגון החרדל צריך להמתיקו · התורמוסין צריכין לימתק · החטים צריכין ליטחן · והא כתיב (בראשית ל"ט) ויהי ה' את יוסף · אמר אף היא אינה שמחה· דכתיב (שם מ') כי שמו אותי בבור · והא כתיב (במדבר ז) ויהי ביום כלות משה · אמר להם אף היא אינה שמחה · (ח) [ג] שבו נגנז בנין בית המקדש שנאמר (שמות מ') ולא יכול משה לבא אל אהל מועד · (ט) והא כתיב (יהושע ה') ויהי בהיות יהושע · אמר להם אף היא אינה שמחה שבו קרע יהושע שמלותיו שנאמר (שם ז') ויקרע יהושע שמלותיו · והא כתיב (ויקרא ט') ויהי ביום השמיני · אמר להם אף היא אינה שמחה שבו מתו נדב ואביהוא · והא כתיב (שמואל ב' ז') ויהי כי ישב המלך בביתו · א"ל אף היא אינה שמחה שבו בא נתן הנביא ואמר לו (מלכים א' ח') רק אתה לא תבנה הבית · אמרי ליה אמרינן אנן דידן · אמור את דידך · א"ל (יואל ג') והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס (זכריה י"ד) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים · (ישעיה י"א) והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו · (שם ז') והיה ביום ההוא יחיה איש · (שם כ"ז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול · (שם ד') והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם · מיתיבין ליה והא כתיב (ירמיה ל"ח) והיה כאשר נלכדה ירושלים · אמר להם אף היא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נטלו ישראל אופכין שלימה על עונותיהם ביום שחרב בהמ"ק :

סליק פתיחתא דרות רבה

פרשה א ויהי בימי שפוט השופטים (ל) [ד] אוי לדור ששפטו את שופטיהם ואוי לדור ששופטיו צריכין להשפט · שנא' (שופטים ב') וגם אל שופטיהם לא שמעו·(לא) ומי היו רב אמר ברק ודבורה היו· ריב"ל אמר שמגר ואהוד היו · רב הונא אמר דבורה וברק (לב) ויעל היו · שפט חד · שפטים תרין · השפטים תלתא : **ב** רבי שאל לר' בצלאל · מהו דכתיב (הושע ב') כי זנתה אמם· [ה] אפשר ששרה אמנו זונה היתה אמר לו ח"ו · אלא אימתי דברי תורה מתבזין בפני עמי הארץ בשעה שבעליהן מבזין אותם · אתא ר' יעקב בר אבדימי ועבדיה שמועה · אימתי דברי תורה נעשין כזונות בפני עמי הארץ בשעה שבעליהן מבזין אותם · ר' יוחנן מייתי לה מהכא (קהלת ט') וחכמת המסכן בזויה · [ו] וכי חכמתו של רבי עקיבא שהיה מסכן בזויה היתה · אלא מהו מסכן מי שהוא בזוי בדבריו · כגון זקן יושב ודורש (דברים ט"ז) לא תטה משפט והוא מטה משפט · לא תכיר פנים והוא מכיר פנים · לא תקח שחד והוא לוקח שחד (שמות כ"ב) כל אלמנה ויתום לא תענון והוא מענה אותם · שמשון הלך אחר עיניו · שנאמר (שופטים י"ד) אותה קח לי כי היא ישרה בעיני · גדעון עבד עבודת כוכבים · שנאמר (שם ח') ויעש אותו גדעון לאפוד · הוי שאין לך מסכן גדול מזה·אוי לדיין שמכיר פנים במשפט ·(לג) [ז] תני ר' חייא (ויקרא י"ט) לא תעשו עול במשפט · מלמד שהדיין שמקלקל הדין קרוי (לד) חמשה שמות · עול · שנוי · משוקץ · חרם · תועבה · והקב"ה

מסורת המדרש א גיטין דף פ"ח · סנהדרין דף ל"ח · ירושלמי נדרים פרק ז' · ב"ר פרשה מ"ב וש"נ · ספרי סדר האזינו פסקא שכ"א · סדר עולם פ"ק כ"ה · עי' תנחומא סדר נח סי' ג' · ילקוט מלכים רמז ר"נ : ב חגיגה דף י"ב · ב"ר פרשה י"א ופ' י"ב מ"ב · שמ"ר פרשה ל"ס · במד"ר פרשה י"ג · פתיחתא י"א דאסתר רבתי · תנחומא סדר נח סימן ג' וסדר שמיני סי' ט' · תדא"ז פ' כ"א · ילקוט איוב רמז תתקנ"ד : ג עי' בב"ר פ' מ"ב מש"ש : ד ב"ב דף ט"ו : ה דב"ר פ' ב' · ילקוט הושע רמז תקי"ז : ו קה"ר סוף פ' ט' · ילקוט כאן רמז תקנ"ח : ז ת"כ פ' קדושים פ' ד' · ילקוט קדושים רמז תר"ט :

חדושי הרש"ש

דברי ר' נחמיה · ועיין במ"כ לקמן גי' אחרת בכאן : (ח) שבו נגנז בנין בהמ"ק · עי' בפרשת לך ושמיני גירסא אחרת נכונה · ועי' מה שכתבתי בפרשה נשא בס"ד : (ט) והכתיב ויהי בימי יהושע · ט"ס וצ"ל ויהי

חדושי הרד"ל

פירשתי בס"ד בהגהותי לויק"ר ע"ש : (ל) אוי לדור ששפטו כו' ששופטיו צריכין להשפט כו' · משום דבערכין י"ז פליגי אי פרנס לפי דור או דור לפי פרנס לכן נקט הני תרי לשני : (לא) ומי הוי כו' · דרש שפוט השופטים ששפטו שני שופטים כאחת · לכן דרש רב שזה היה בימי דבורה ששפט עמה ברק שהיה עמה במלחמת סיסרא ובשירה נשתתף ג"כ · ועי' ב"ר פ"מ וריב"ל ס"ל דמ"מ ברק לא היה שופט אלא שמגר ואהוד היו שניהם היו שופטים וס"ל ששפטו שניהם כאחד ששנות שמגר נכללו בשנות אהוד עי' סדר עולם רבא פי"ב (ולזה נתכוונו בשוח"ט מז' ל' שאמרו שבט שמעון לא העמיד שופט שנא' ואחריו שמגר בן ענת שר"ל שהיה משבט שמעון ולכן טפלו בשני אהוד) : (לב) ויעל הי' · קחשיב נמי יעל שנמסר בידה סיסרא · גם מדכתיב (שופטים ה') בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות · משמע שהיתה שופטת כשמגר (ומשמע קודם לדבורה ולפ"ז נכון לגרוס כר"ס שמגר ואהוד ויעל · רק די"ל דאין ראיה שהיתה על גם בימי אהוד אלא בימי דבורה וברק ודאי היתה) : (לג) תני ר"ח לא תעשו עול כו' · ת"כ שם : (לד) ה' שמות · עי' בפי' הגר"א לת"כ כ"י שם :

פירוש מהרז"ו

ב"ר פרשה מ"ב סי' ג' וש"נ ומבואר כל הענין : וגם אל שופטיהם לא שמעו · צ"ע איזה ראיה היא ששופטיו צריכים להשפט שבפסוק זה אינו מבואר רק שהם לא שמעו אל השופט ונראה דדייק שבפסוק ט"ז כתוב ויקם ה' שופטים ויושיעם מיד שוסיהם כי זנו וגו' ואח"כ בפסוק י"ח כתוב וכי הקים ה' להם שופטים והי' ה' עם השופט והושיעם מיד איביהם בכל ימי השופט והיה במות השופט ישובו והשחיתו מאבותם והם שני כתובים מכחישים בפסוק ט"ז כתוב שלא שמעו אל השופט משמע בחייו לא שמעו לו ואח"כ בפסוק י"ח משמע שבחייו שמעו לו רק במות השופט ישובו להשחית ושאר הדקדוקים למעיין ע"כ דורש שהיו שני מיני שופטים · הא' שופטים שהושיעום רק פעם ראשון ולא כל ימיהם כי לא היה ה' עם השופט באלו כתוב וגם אל שופטיהם לא שמעו כי זנו שהשופטים עצמם זנו ובאלו כתיב לשון רבים שהיו רבים בדור אחד ע"כ לא שמעו ולא קבלו תוכחתם ואח"כ אמר וכי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט לשון יחיד והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וגו' והיה במות השופט ישובו והשחיתו אך בחייו שמעו לו ודו"ק : ומי היו · לפרש ויהי בימי שפוט השופטים משמע ששפטו שני שופטים ביחד : ברק ודבורה · שהיו בזמן אחד כמ"ש בשופטים ד' ודבורה אשה נביאה אשת לפידות היא שופטה וגו' ותשלח ותקרא את ברק וגו' : שמגר ואהוד · שכתוב בשופטים סוף ג' ואחריו היה שמגר בן ענת היינו אחר אהוד ואח"כ כתוב ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ואהוד מת לא אמר ושמגר מת הרי דשמגר היה בימי אהוד והיו שניהם יחד ועי' בסדר עולם פרק י"ב ואחריו אהוד בן גרא פ' שנה בימיו היה שמגר בסוף ימיו ואותו הפרק בימי עגלון היה ויהי בימי שפוט השופטים וכו' ע"ש ביתר ביאור : דבורה וברק ויעל · כמ"ש בשירת דבורה בימי שמגר בן ענת בימי יעל משמע שגם יעל שופטת כמו שמגר ומה שלא חשב שמגר שלא הצליח עוד רק בפעם הראשון ולא נזכר בשירה רק לרעה חדלו ארחות וגו' חדלו פרזון וגו' רק יעל הצליחה כמ"ש תבורך מנשים יעל : **ב** כי זנתה אמם · הובישה הורתם ודורש אמם על בני כנסיה שלהם כמ"ש בתרגום יונתן כנישתהון הם עמי הארץ שזונים כשהובישה הורתם הם הת"ח המורים בתורה ואינם מקיימים : וכי חכמתו של ר"ע שהיה מסכן · עי' קהלת רבה פי"ב פסוק וחכמת המסכן : שמשון הלך אחר עיניו · והיה שופט את ישראל ואיך היה יכול להוכיח שלא ילכו בתאוות לבם וכמ"ש ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם והוא בעצמו הלך אחר עיניו וע"כ לקח אשה מבנות פלשתים : ויעש אותו גדעון לאפוד · וס"ד ויזנו כל ישראל אחריו שם :
ואם

מתנות כהונה

זבין בביעתא · במגלת אסתר גרס כל ביתא פי' אמר לקנות כל הבית הגדולים עם הקטנים · וגירסא זו י"ל ל' רצון אמר לקנות אותן בכל רצונו : טמיאון · גובה מס נקרא טמיון : וגבו אותו · פרש"י בב"ר הגביהו קנס ממנו וענשו אותו ת"א ויגבין מיניה ובילקוט גרס וגינו לשון גנאי : מה דבעא וכו' · מה שרצה לעשות לי עשיתי לו : ה"ג כל מקום שנאמר ויהי משמש צרה ומשמש שמחה אם צרה וכו' : ה"ג אדם צופה בה מסוף העולם ועד סופו : תורמוסין · מין קטנית : לא תבנה הבית · ושוב עיין ריש מגילת אסתר : ביום שחרב ביהמ"ק · שנאמר תם עונך בת ציון :

חסלת פתיחתא דרות בעזרת הש"י יתעלה שמו לעד ולנצח :

ויהי בימי : ועבדיה שמועה · עשה ממנו דרשה ברבים : מבזין אותם · התורה נקראת אמם של לומדיה כמ"ש הכתוב כי אם לבינה תקרא ונעשית כזונה מפני שמורי תורה מתביישין משמועתם וזהו הובישה הורתם לשון הוראה : חמשה שמות ·
כפ'

משנת דרבי אליעזר

לעתיד ומפ' אלהים כפשוטו שיש מקום למדה"ד אף שאלהיך אנכי ועיין יפ"ע : ומי היו כו' · דבל"ז י"ל כפרש"י לפני מלוך כו' ששפטו השופטים או כתרגום נגיד נגידים ובימי בועז היו כנזכר במגלה משא"כ עתה דדרש לגנאי אוי לדור כו' ע"כ צ"ל דקאי אבועז דהרי צדיק גמור היה ולא עליו נאמר לשון

יפה ענף

ולאבד את כל היהודים וכמו כן בימי אמרפל באסיפת הצדיק שמגין על כל הדור כלו ע"ד טול לו סרב וכו' וקשה סילוקן של צדיקים וכו' · וכן ויהי בימי אחז דהיתה הצרה באסיפת שחכמים המצמדים דעת את העם · וכן ויהי בימי יהויקים שהיתה הצרה בתורה שעברו עליה וכל ישראל צריכין זה לזה וכשלו איש באחיו לכן היא צרה כוללת · וכן ויהי בימי שפוט השופטים שהוא עוות הדין כי על הדין העולם עומד : וימנע מרשעים אורם · אע"ג דנמנע גם מהצדיקים ולמה אמר מרשעים · אבל דריש כמ"ש של מרשעים למ"ש הטנה ופי' בשביל הרשעים מנע האור מהעולם : ששפטו את שופטיהם · כדאמרינן לפני זה היה אדם מישראל עובד עבודת כוכבים כו' והיה הוא בא ומלקה הדיין · ואמר עוד ואוי לדור ששופטיו היו רעים כמו שמשון שהלך אחר עיניו כדלקמן וצריכים להשפט · ומביא ראיה רק אל הראשון מקרא וגם אל שופטיהם לא שמעו אבל לזה ששופטיו היו צריכים להשפט זה לא צריך לראיה כי ידוע הוא · ובשאלתות גרס לפני שנאמר וגם אל שופטיהם וגו' אוי לדור שאין שומעין לשופטיהם וט"ז מביא הראיה מקרא · ואע"ג דזה בכלל ששפטו את שופטיהם אבל זה היה רק במתי מספר · אבל לא שמעו לשופטיהם היה כלל העם : ברק ודבורה מן' · לדבורה לא שמעו משום שהיא אשה ואמרינן בשוח"ט חשיך דרא דאיתתא דבר יתה · וגם מפני שהיתה מתייהרת כמ"ש פ"ק דמגילה לא יאי יהירותא לנשי · ובפסחים בפ' אלו דברים ילפינן מדבורה שכל המתיהר נבואתו מסתלקת ממנו · ולברק לא שמעו מפני שהוא עשה עצמו טפל לה כדאיתא בב"ר פל"ט · והאומר שמגר ואהוד טעמו משום דלא מצינו בהם במקרא ששפטו את ישראל ורק שהושיעו אותם מאויביהם מוכיח מזה שמשפטם לא היה כתיקונו · ואע"ג דבגדעון נמי לא אשכחן ששפט את ישראל מ"מ כיון שהכתוב מרבה לספר בשבחו לא מסתבר שהיה מהיהודים והבבלים : ויעל · לא מצאתי פשט למנותה מהשופטים כיון שלא מצינו בה נבואה ושררה [ואולי צ"ל וירבעל ונפל הר' והב' אחר היו"ד · ונמצא בכתוב כי רבים קמו עליו על אשר נתץ את המזבח · ורק באחרונה בתיו בו · כי ימצאו בו] : בשעה שבעליהון מבזין אותן · כגון חכם שיושב ודורש כנכור לא תלוה ברבית והוא מלוה ברבית לא תגזול והוא גוזל כדאמרי' בב"ר פ"ב וע"כ גם הם תועלים ואינן חוששין לדבריו : ועבדיה שמועה · פי' בריסא אמרו זאת למילתא בעלמא אימתי ד"ת מתבזין כו' ואתא ר' יעקב והסמכיה אקרא כדבר מלמד מפי השמועה ודריש כי ינתה אמם זו התורה אשר היא אם לבינה · הבזה · הובישה הורתם כי המורים אותה הובישו אותה בפני העם הרואים אשר המורים עושים להיפך מאשר נותה התורה ויתפרש הורתם כמו הורתם וסמה מתביישין בשביל הוראתם אשר הם מורים : שהיה מסכן · מפורש בפרק הנודר מן המבושל שבתחלה היה עני גדול שהיה ישן על גבי תבן והלך ללמוד תורה כ"ד שנה והביא עמו כ"ד אלף תלמידים ושוב נתעשר הרבה · מלמד שהדיין שמקלקל הדין קרוי ה' שמות כו' · [illegible]

(לה) קורא עליו חמשה־רעי׳ מנאץ׳ מפר ברית׳ מכעיס׳ וממרה׳ וגורם חמשה דברים לעולם · מטמא את הארץ · ומחלל את השם · ומסלק את השכינה ומפיל ישראל בחרב · ומגלם מארצם · אוי לדור שמקולקל במדה זו · תני ר׳ חייא לא תעשו עול במשפט בדין אם לדין כבר אמור בדין · אם כן למה נאמר במשפט׳ במדה׳ אלא מלמד שהמודד נקרא דיין׳ ואם שיקר קרוי חמשה שמות וגורם חמשה דברים · אוי לדור שמדותיו של שקר · דאמר ר׳ בניא בשם ר׳ הונא (לו) א אם ראית דור שמדותיו של שקרים מלכות באה ומתגרה באותו הדור · מה טעם (משלי י״א) מאזני מרמה תועבת ה׳ · וכתיב (שם) בא זדון ויבא קלון · (לז) א״ר ברכיה בשם רבי אבא כתיב (מיכה ו׳) האזכה במאזני רשע אפשר כן שדור שמדותיו של שקר זוכה אלא ובכיס אבני מרמה · א״ר לוי אף משה רמזה להן לישראל בתורה (דברים כ״ה) לא יהיה לך בכיסך · לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה · ואם עשה כן סוף שהמלכות באה ומתגרה בו דכתיב (שם) כי תועבת ה׳ אלהיך כל עושה אלה כל עושה עול וכתיב (שם) זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים : ג אמר רבי ב ברכות מברכות לבעליהן וקללות מקללות לבעליהן · ברכות מברכות לבעליהן · דכתיב (שם) אבן שלמה וצדק יהיה ואם עשית כן יהיה לך · וקללות מקללות לבעליהן · דכתיב (שם) לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן · ואם עשית כן אמר הקב״ה אתה בקשת לעשות גדולה וקטנה · ג הייך אפילו קטנה אין מספיקין בידו של אותו רשע לעשות · דכתיב (שם) לא יהיה לך בכיסך · ודכוותה (שמות כ׳) לא תעשון אתי · אמר הקדוש ברוך הוא אתה בקשת לעשות לי אלהי כסף וזהב חייך של עץ אין מספיקין בידו של אותו רשע לעשות · דכתיב לא תעשו לכם : ד ויהי רעב בארץ · (לח) ד עשרה רעבון באו לעולם · אחד בימי אדם הראשון · אחד בימי למך · (י) ואחד בימי אברהם · ואחד בימי יצחק · ואחד בימי יעקב · ואחד בימי אליהו · ואחד בימי אלישע · ואחד בימי דוד · ואחד בימי שפוט השופטים · ואחד שמתגלגל ובא לעולם · אחד בימי אדם הראשון · שנא׳ (בראשית ג׳) ארורה האדמה בעבורך · ואחד בימי למך שנאמר (שם ה׳) מן האדמה אשר אררה ה׳ · ואחד בימי אברהם · שנאמר (שם י״ב) ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה · ואחד בימי יצחק · שנאמר (שם כ״ו) ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון · ואחד בימי יעקב שנאמר (שם מ״ה) כי זה

שנתים הרעב בקרב הארץ · ואחד בימי אליהו שנאמר (מלכים א׳ י״ז) אם יהיה השנים האלה טל ומטר · ואחד בימי אלישע שנאמר (מ״ב ו׳) ויהי רעב גדול בשמרון · ואחד בימי דוד שנאמר (שמואל ב׳ כ״א) ויהי רעב בימי דוד שלש שנים · ואחד בימי שפוט השופטים שנאמר ויהי רעב בארץ · ואחד שמתגלגל ובא לעולם דכתיב (עמוס ח׳) והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים · ר׳ הונא בשם רבי שמואל עיקר אוותנטייה שלהם היה ראוי לבא בימי שאול ולא היה ראוי לבא בימי דוד׳ ועל ידי שהיה שאול גרופית של שקמה ולא יכול לעמוד בו · גלגלו הקב״ה והביאו אצל דוד שהוא גרופית של זית והיה יכול לעמוד בו׳ מתלא אמר שילה חטא ויוחנא משתלמא׳ כך כולם לא באו בבני אדם שפופין אלא בבני אדם גבורים שהיו יכולין לעמוד בהן · ר׳ חייא רבא בש״ר שמעון בן אלעזר · לזגג שהיתה בידו קופה מלאה כוסות דיוטריטון · וכיון שהיה מבקש לתלות קופתו היה (יא) מביא יתד ותוקעה ואח״כ תולה קופתו · כך כולם לא באו בבני אדם שפופין אלא בבני אדם גבורים · ר׳ ברכיה הוה קרי עליהון נותן ליעף כח · ר׳ ברכיה בשם ר׳ חלבו שנים באו בימי אדם הראשון · רבי הונא בשם רב אחא אחד בימי אברהם ואחד בימי למך · רעב שהיה בימי אליהו של בצורת היה · שנה עבדת שנה לא עבדת · אבל רעב שבא בימי אלישע של מהומה היה שנאמר (מ״ב ו׳) עד היות ראש חמור בשמונים כסף · רעב שבא בימי שפוט השופטים ר׳ הונא בשם ר׳ דוסא ארבעים ושתים סאות היו ונעשו מ׳ ואחת׳ והא תני ה לא יצא אדם לחוצה לארץ אא״כ היו סאתים לקוחות בשקל · ארשב״ג אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח אבל מוצא ליקח אפי׳ סאה בשקל לא יצא ישראל חוצה לארץ · (יב) ו והא תניא בשעת הדבר בשעת מלחמה כנוס הרגל ובשעת רעבון פזר הרגל · למה נענש אלימלך ע״י שהפיל לבן של ישראל עליהם · לבוליטין שהיה שרוי במדינה והיו בני המדינה סבורין עליו ואומרים שאם יבואו שני בצורת הוא יכול לספק את המדינה עשר שנים מזון · כיון שבאת שנת בצורת יצתה לה (לט) שפחתו מעילת בסידקי וקופתה בידה · והיו בני המדינה אומרים זהו שהיינו בטוחים עליו שאם תבא בצורת הוא יכול לפרנס אותנו עשר שנים · והרי שפחתו עומדת בסידקי וקופתה בידה · כך אלימלך היה מגדולי המדינה ומפרנסי הדור · וכשבאו שני רעבון אמר עכשיו כל ישראל מסבבין פתחי · זת

מסורת המדרש א פסיקתא דרב כהנא פסקא ג׳ · כל הענין · תנחומא סדר תצא סימן ח׳ · ילקוט סדר תצא רמז תתקל״ח · ילקוט משלי רמז תתקמ״ז · ועיין פסיקתא רבתי פסקא י״ג : ב ויקרא רבה פרשה ט״ו : ג ספרי פ׳ שם תצא פסקא רצ״ד : ד בראשית רבה פרשה כ״ה ופרשה מ׳ וס״ד · כל הענין · מדרש שמואל פרשה כ״ח · ילקוט סדר בראשית רמז מ״ג : ה בבא בתרא דף צ״א · ילקוט כאן רמז תקצ״ט : ו ילקוט כאן רמז תקצ״ח · כל הענין · ילקוט סדר לך לך רמז ס״ז :

חדושי הרד״ל

(לה) קורא עליו ה׳ כו׳ · בת״כ שם ליתא ועי׳ יפ״ע · ועל ממרא י״ל מדכתיב (ישעיה ג׳) למרות עיני כבודו והוא כתוב בפרשת נשיאת פנים ומאשריו מתעים דרך ארחותיו בלעו · שכ״ז בדיינים המקלקלים בדין : (לו) אם ראית דור שמדותיו כו׳ · תנחומא תצא כל המאמר : (לז) אמר רבי ברכיה כו׳ האזכה כו׳ · מדרש שמואל פרשה כ״ח : (לח) עשרה רעבון כו׳ · בראשית רבה פ׳ כ״ה עיין שם בהגהותי בס״ד : (לט) שפחתו מטיילת בסידקי כצ״ל · ופי׳ הולכת בשוק של תמרים מוכרי תבואה :

חדושי הרש״ש

ויהי ה׳ את יהושע וכ״ה בפ׳ לך ואינך : (י) ואחד בימי אברהם · הוא מבואר שהרעב שהיה כאן הוא השלישי ודלא כמ״ש הפייטן יוצר ליום ב׳ דר״ה המתחיל אשר מי יעשה כמעשיך · הוא הרעב הראשון אשר בא לעולמים : (יא) מביא יתד ותוקעה ונתלה בה ואח״כ תולה קופתו כצ״ל : (יב) והא תניא בשעת הדבר כו׳ · עיין

מתנות כהונה

בפ׳ קדושים דייק להו רש״י ז״ל וע״ש בתורת כהנים ובילקוט סוף כי תצא : ה״ג שמקולקל במדה זו : בדין · כו׳ האי במשפט · פי׳ בדין כמו בכל מקום : ה״ג למה נאמר במשפט במדה : ובכיס וכו׳ · כלומר אלא אף זו עמו : שמגלגל וכו׳ · לעתיד לבא : ולא צמא וגו׳ · סיפיה דקרא כ״א לשמוע דבר ה׳ הוא : ה״ג עיקר אוותנטייה שלו היה · ופירושו ממשלתו וגבורתו · ועיין פי׳ מאמר זה פ׳ בראשית ולך לך ותולדות : ה״ג לעיל פ׳ לך לך ובפ׳ תולדות שילה חטייא ויוחנא משתלמא וכן הוא בפ׳ בראשית ופי׳ כעין טוביה חטא וזיגוד מנגיד : שהיו יכולים לעמוד גרסי׳ : קרי עליהון · על סובלי יסורין : ה״ג בפ׳ לך לך ובפ׳ תולדות ופ׳ בראשית וה״ג שם רש״י שנים באו בימי אברהם ר׳ הונא כו׳ : עבדת · עשתה פירות : רעב שבא בימי שופטים גרסי׳ : לא יצא אדם לחו״ל גרסי׳ : ה״ג לא יצא ישראל לחו״ל ואלימלך יצא ונענש ומת הוא ושני בניו : תניא כו׳ · כן הוא בפ׳ תולדות והכי מוכח בפ׳ בראשית ובילקוט וסוף פ׳ המוכר את הספינה : לבוליטון · עשיר : סבורין · כלומר סומכין עליו : מעילת · מעוטף במעיל ובילקוט גרס מעוטף : בסידקי · בשוק שמוכרין שם תבואה הכי מוכח ריש מגילת אסתר ובריש איכה פסוק רבתי עם והכי מוכח בירושלמי דשקלים דגרס שם ופחדת לילה ויומם זה הלוקח מן הסידקי וזהו המוכר תבואה כדמוכח במסכת מנחות דגרס ופחדת זה הלוקח תבואה מע״ש לע״ש ועיין עוד בירושלמי פ׳ ר״ע ובב״ב פ׳ מ״ח : ה״ג להלן כתיב סוסיהן פרדיהם גמליהם

מ״א · נ״ע מנין לו : לא יצא ישראל חו״ל · ואבימלך יצא לפיכך נענש ב״ר שם : בשעת הדבר · כמ״ש ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר וכמ״ש חבי כמעט רגע עד יעבור זעם · בשעת מלחמה כמ״ש ויקרא כ״ו כ״ה והבאתי עליכם חרב ונאספתם אל עריכם וכמ״ש בירמיה ה׳ י״ד האספו ונבואה אל ערי המבצר : ובשעת רעבון פזר · כמ״ש מלכים ב׳ ח׳ שאמר אלישע לשונמית וגורי באשר תגורי כי קרא ה׳ לרעב וגו׳ ותגר בארץ פלשתי שבע שנים : שהפיל לבן · שאם היה איש קטן כאחד העם לא היה נענש

פירוש מהרז״ו

ואם שיקר קרוי חמשה שמות׳ המבוארים שנקרא בהם דיין רע וגורם לחמשה דברים האמורים בדיין רע: וכתוב בא זדון· עי׳ ב״ר סוף פרשה ס״ג: האזכה במאזני רשע · וס״ד ובכיס אבני מרמה · אלא ובכיס אבני וכו׳ לא די שאינו זוכה כלום אלא שנעשה כיסו ריקם ומרמה ועי׳ תנחומא תצא סי׳ ח׳: ג ברכות מברכות · פירוש מעשים טובים שראויים לברכה נאמרו בלשון ברכה · ומעשים רעים שראויים לקללה נאמרו בלשון קללה : לא תעשו לכם · קללה והבטחה של עניות: ד עשרה רעבון· ב״ר פרשה כ״ה סי׳ ג׳ ופרשה ס״ד סי׳ ב׳ : ואחד בימי אליהו · כאן הוחלפו המאמרים גם חסר וכצ״ל ואחד בימי דוד שנאמר מ״ב כ״א ויהי רעב בימי דוד ג׳ שנים ואחד בימי אליהו שנאמר חי ה׳ אשר עמדתי לפניו אם יהיו השנים האלה טל ומטר ואחד בימי אלישע שנאמר ויהי רעב גדול בשומרון וכ״ה שם ושם בב״ר גם אל שפוט השופטים מקומו שם ושם קודם דוד אלא כאן שהוא מקומו הושבו לבסוף כדרך המדרש שהדבר העקרי דורשו בסוף · אלא דמ״ש ואחד שמתגלגל ובא דהיינו לעתיד לבא הושבו בעשירי : ראוי לבא בימי שאול · שהרי בחטא שאול בא הרעב כמ״ש ויאמר ה׳ אל שאול ואל בית הדמים וגו׳ : כולם לא באו · כ״ה גם בב״ר פרשה ס״ד שם ותיבת כולם יתפרש בדוחק על כל הג׳ שנים ועי׳ ב״ר פרשה כ״ה שם גירסא אחרת : מביא יתד ותוקעה · חסר וצ״ל ותולה עצמו בה ואח״כ ותולה קופתו כ״ה בב״ר שם ושם כך כאן שקל כח בני הדור שיכולים לשאת : שנים באו בימי אדם הראשון · נ״ל בימי אברהם ועי׳ מ״ש בב״ר פרשה כ״ה : מ״ב היו ונעשו

משנת דרבי אליעזר

לשון וי לכ״א ברק ודבורה דוי לדרא דאשה מדבריית כדאית׳ בש״ס : אפשר כן שדור שמדותיו כו׳ · המדרש מתמה מדכתיב האזכה במאזני רשע וכי אפשר לזכות ע״י מאזני רשע ומי פתי יאמר כן וסל״ל שלא אחייב במאזני מרמה אלא ובכיס פי׳ שהיו פושטים עניי׳ שהם כשרים יעשו כיס למשקלם הקטנים כדאי׳

יפה ענף

רש״י בפ׳ קדושים וקרא שנוי דכתיב ולא תקים לך מצבה אשר שנא ה׳ אלהיך ודרשינן ליה במעמיד דיין שאינו הגון כדכתב הרמב״ם ז״ל פ״ג מהל׳ סנהדרין והחזיק דבריו מהרי״ק בשרש קי״ז · ונקרא בה׳ שמות אלו משום דיש ה׳ סבות שבעבורן יקלקל הדיין את הדין · הא׳ מפני הכרת פנים שיהפוך לזכות את החוטא ולחייב את שונאו וע״ז נקרא עול וכדכתיב לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול נראה שהעול הוא בשביל שמטה את הדין בשביל נשיאת פני הנידונים · והב׳ מפני היראה שלא ישנאנו המתחייב ויזיקנו אם הוא גברא אלמא · וע״ז נאמר לא תגורו מפני איש ובשביל זה נקרא מנאץ כי סיפר מתכתו כי התוקף לרשע סוף נופל בידו · והג׳ בגובה לבו לא יאבה לדקדק בדין עני ואביון שהוא דבר קל בעיניו ויעוות לפעמים המשפט בחשבו שהך מ״ש כקטן כגדול תשמעון וע״ז נקרא משוקץ ונבזה · לפיותו מבזה ומשקץ ענות עני · הד׳ בשביל שוחד וע״ז נקרא חרם שבמקום שחשב להרויח ממון יחרם כל רכושו · והה׳ מבלי הדעת וע״ז נקרא תועבה וכדרך שאמרו בנדרים מאי תועבה תועה אתה בה · ואת כל אלה זכר המשורר באומרו עד מתי תשפטו עול כנגד הא׳ · ופני רשעים תשאו סלה כנגד הב׳ · שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו כנגד הג׳ · לא ידעו ולא יבינו היא הה׳ · בחשכה יתהלכו והיא הד׳ כי נטילת שוחד הוא בסתר והוי במחשך מעשהו · ולפי חטאו בשביל ה׳ סבות האלו לפני ה׳ אמר כי הקב״ה קורא עליו ה׳ שמות · על הא׳ נקרא רע · כי רוע לב הוא ההטהו להטות משפט מחמת אהבת ושנאת הנידונים · ועל הב׳ נקרא מנאץ ונעשה שונא להקב״ה תחת אשר לא חפץ להיות שונא לרשע ולהרשיעו במשפטו · ועל הג׳ נקרא מפר ברית · כי הקב״ה אף שהוא גבוה מעל גבוה ישכון גם את דכא ושפל רוח · והוא לא חפץ להביט בשפלים · ועל הד׳ נקרא מכעיס ע״ד ושוחד בחיק חמה עזה שאמרו בפ״ק דב״ב מכאן שכל דיין המקבל שוחד מביא חמה עזה לעולם · ועל הה׳ נקרא ממרא דשגגת תלמוד עולה זדון והוא כזקן ממרא בטעותו בתלמודו · והה׳ אלה גורמים חמשה דברים לעולם · כנגד הא׳ מטמא את הארץ בהחניפו להכיר פנים ע״ד ולא תחניפו וגו׳ ולא תטמאו את הארץ · וכנגד הב׳ מחלל את ה׳ כי יירא מאמת בשר ודם ולא יירא את ה׳ אשר לו המשפט · וכנגד הג׳ מסלק את השכינה השוכנת את השפלים · וכנגד הד׳ מפיל ישראל בחרב כדכתיב שוחד לקחו בך למען שפך דם · וכנגד הה׳ מגלם מארצם ע״ד לכן גלה עמי מבלי דעת : רע מנאץ כו׳ · נקרא רע דכתיב ולא תהיה אחרי רבים לרעות · וכן כתיב לא תזבח לה׳ אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע ומוקמינן במעמיד דיין שאינו הגון שהוא כמקדים בעל מום למזבח כדכתב מהרי״ק בשרש קי״ז שמעינן דאקרי רע ומדכתיב ובוצע ברך נאץ ה׳ ודרשינן בסנהדרין פ״ק כי הבוצע נקרא מנאץ וכ״ש המקלקל את הדין דמקרי מנאץ · והמנאץ נקרא מפר ברית דכתיב ונאצוני והפר את בריתי · והרע נקרא ג״כ מכעיס דכתיב ועשיתם את הרע להכעיסו · ואיקרי נמי ממרא דכתיב אך מרי יבקש רע : במשפט בדין דומיא דלא תעשה עול במשפט קאמר · דלא תימא משפט זה פירושו כמשפט של מדה ומשקל שהוא לשון סדר והנהגה וכמו שמצינו פעמים רבות לשון משפט לסדר כן וזו : למה נאמר לא תעשו עול במשפט · במדה מלמד שהמודד נקרא דיין · כ״ה הגירסא בת״כ : בא זדון וגו׳ · וקאי על עשו כדדרשינן בב״ר פס״ג : אפשר כן שדור כו׳ · ומפרש הכתוב האזכה במאזני רשע · שלא זה אי אפשר לומר ולכן ובכיס אבני מרמה כי המשתמש באבני מרמה ירד מנכסיו ולא יהיה לו ממון בכיסו : ברכות מברכות לבעליהן כו׳ · כלומר היושר הוא סבת הברכה והגזל סבת הקללה · וקרי ליושר וגזל ברכה וקללה לפי שזה מבורך מהקב״ה ומהבריות וזה בהפך : ואם עשית כן יהיה לך · כי שתי פעמים כתיב בקרא יהיה לך ושתי פעמים לא יהיה לך והאחת מיותרת לכן דריש כי פעם אחת לא יהיה לך הוא לקללה וכן פעם אחת יהיה לך הוא לברכה · וע׳ בויק״ר פט״ו ושם הנוסחא יותר מבוררת : עשרה שני רעבון גרסינן · ופי׳ י׳ פעמים מוזכרים בקרא שהיו שני רעבון · אבל מלבד הנזכרים בקרא יוכל להיות שהיו עוד רבים וע׳ בב״ר מ״ש שם ע״ז : עיקר אוותנטייה שלו כצ״ל · ופי׳ עיקר שורש הרעב ותקפו לא היה ראוי לבוא אלא בימי שאול שהיה בעבור חטאו בא רעב זה כדכתיב אל שאול ואל בית הדמים · ורק מחמת שהיה שאול גרופית של שקמה פי׳ חלשים ודלי כח ולא יכלו לעמוד מפני הרעב לכן בא בימי דוד שהיו גבורים ואמיצי כח ויכלו לעמוד ברעב : לזגג שהיתה בידו כו׳ · פי׳ אם המזגג חפץ לנסות אם יש כח ביתד לתלות בו קופתו מנסה בראשונה את כח היתד ואח״ז כשיודע שהיתד יכול לסבול הקופה תולה עליו · כן הקב״ה לא הביא הרעב עד שידע שהדור יכול לסבול אותו (וע״ש בב״ר שהגירסא יותר מבוררת) וזה שקרא עליהון ר׳ ברכיה נותן ליעף כח כדי שיתקיימו ולא יתלשו וימותו · וכן כאן הביא הרעבון בגבורים שיסבלו עיפות הרעב ולא בחלשים שימותו שאינו חפץ בהשחתת העולם : רעב של בצורת · שהגשמים נעצרים לפרקים והתבואה קנה גדלה (וע׳ בויק״ר פי״ט) ושל מהומה הוא רעב שבא לא מעצירת גשמים אלא שהעיר היתה במצור ולא היו יכולין לבא להביא מזון כלל : מ״ב סאות היו נמכרין במנה ונעשו מ״א כי נתייקר השער · ומביא הברייתא דלא יצא אדם לחו״ל אא״כ היו סאתים לקוחות בשקל · ובמנה יש כ״ה שקלים (כי שקל וסלע אחד הוא ורק שקל הוא בלשון מקרא וסלע הוא בלשון משנה) · וא״כ כדין יצא אבימלך אם מ״א סאה במנה ויקשה למה נענש אבימלך · ואע״ג דרשב״ג חולק ע״ז · מ״מ הלכתא כת״ק בברייתא נגד רשב״ג · ומשני ע״י שהפיל לבן של ישראל עליהם · שע״י הליכתו מא״י נפל לבן של ישראל · ולכן היה לו לישא ולסבול לטובת הכלל ונענש על מה שלא עשה כן : מעילת בסדקי · נ״ל עומדת בסדקי ופי׳

בקופתו וזה בקופתו · עמד וברח לו מפניהם · (מ) הה"ד וילך איש מבית לחם יהודה: ה וילך איש גרדום אלא [א] בא וראה כמה חיבב הקב"ה ביאתה של ארץ ישראל יותר מיציאתה · להלן כתיב סוסיהם פרדיהם גמליהם · ברם הכא כתיב וילך איש גרדום · (יג) אלא להלן על ידי שהיו יוצאין מהארץ לחוצה לארץ לא ייחס הכתוב את ממונם · וילך איש גרדום · לגור בשדה מואב א"ר לוי (מא) כל מקום שאתה מוצא שדה עיר · עיר מדינה · מדינה אפרכיא · שדה עיר · (מ"א ב') ענתות לך על שדך · עיר מדינה · (יחזקאל ט') עבר בתוך העיר בתוך ירושלים · מדינה אפרכיא · שבע ועשרים ומאה מדינה · הוא ואשתו ושני בניו · הוא עיקר · ואשתו טפלה לו · (מב) ובניו טפלין להם :

פרשה ב א רבי סימון בשם ריב"ל ור' חמא אבוי דרבי הושע בשם רבי [ב] לא נתן דברי הימים אלא להדרש הה"ד (דברי הימים א' ד') בני שלה בן יהודה ער (א) אבי לכה · אב ב"ד של לכה · ולעדה אבי מרשה · אב בית דין של מרשה · [ג] ומשפחות בית עבדת הבוץ · זו רחב הזונה שהטמינה המרגלים בבוץ · הה"ד (יהושע ב') ותטמנם (ב) בפשתי העץ · א"ר יהודה ברבי סימון בבוסמין היתה עסקה · לבית אשבע · שנשבעו לה המרגלים · שנאמר (שם) ועתה השבעו נא לי בה' · ויוקים · שקיימו לה השבועה · הה"ד (שם ו') ויבואו הנערים המרגלים · ומה תלמוד לומר ואת כל משפחותיה הוציאו · תני [ד] רשב"י שאפי' היתה משפחתה מאתים אנשים והלכו ונדבקו במאתים משפחות אחרות כולן ניצולות בזכותה · ואת כל משפחתה לא נאמר אלא ואת כל משפחותיה · ואנשי כזבה · שכזבה במלך יריחו · שנאמר (שם ב') ותאמר כן באו אלי האנשים וגו' · [ה] ויואש · שנתיאשה מן החיים · ושרף (ג) שתקנה עצמה לשרופין · אשר בעלו למואב · שבאתה ונדבקה בישראל ועלו מעשיה לאביה שבשמים · וישבי לחם · שנדבקה בישראל שקבלו את התורה שכתוב בה לכו לחמו בלחמי · והדברים עתיקים · ר' איבו ור' יהודה בר' סימון אומרים דברים הללו סתומין כאן ומפורשין במקום אחר · חמת היוצרים · אלו המרגלים הה"ד (שם) וישלח יהושע בן נון מן השטים וגו' · ר' יהודה ור' נחמיה · חד אמר כלי נגרות היה בידם · מרגלים חרש לאמר · ר' נחמיה אומר כלי קדרות היה בידם מקדרין חרש לאמר · תני רשב"י חרש כמשמעו אמר להם עשו עצמכם חרשין ואתם עומדים על רזיהם · ר"ש בן אלעזר אומר מתוך שאתם עושים עצמכם חרשים אתם עומדין על אופניים שלהם · ויושבי נטעים · שהיו בקיאין בנטיעה · על שם שנא' (במדבר יג) ויכרתו משם זמורה · וגדרה · שהטמינה אותן אחרי הגדר שנאמר ותאמר להם (ד) ההרה לכו · (ה) ויש אומרים ששרתה עליה רוח הקדש · עד שלא נכנסו ישראל לארץ · וכי מהיכן היתה יודעת שחוזרין לשלשת ימים מיכן ששרתה עליה רוח הקדש · עם המלך במלאכתו ישבו שם · מכאן אמרו (ה) (ג) [ז] עשרה כהנים נביאים עמדו מרחב הזונה · ירמיה · חלקיה · שריה · מחסיה · חנמאל · שלום · ברוך · נריה · יחזקאל · בוזי · ויש אומרים אף חולדה הנביאה מבני בניה של רחב הזונה היתה : ב (ג) ר' שמואל בר נחמני פתר קראי בדוד · [ח] בני שלה בן יהודה ער אבי לכה אב בית דין של לכה · ולעדה אבי מרשה אב ב"ד של מרשה · ומשפחות בית עבודת הבוץ · זה דוד שהיה עוסק בפרוכת הה"ד (ש"ב כ"א) ויך אלחנן · זה דוד שחננו הקב"ה · בן יערי בן שהיה גדל ביער · אורגים שעסק בפרוכת · ד"א אורגים שהיו מעלין לו את ההלכה והוא אורגה · ד"א אלו (ו) סנהדרין שהיו אורגין עמו בדברי תורה · לבית אשבע · שנשבע לו הקב"ה · שנאמר (תהלים פ"ט) כרתי ברית לבחירי · ויוקים · שקיים לו השבועה · שנאמר (שם קל"ב) נשבע ה' לדוד אמת לא ישוב ממנה · ואנשי כזבה · ר' עזריה ור' יונתן ור' יצחק בר מריון ואמרי לה ר' יוסי בר' חנינא עיקר סנהדרין משל יהודה · מאי טעמא שנאמר (בראשית מ"ט) חכלילי עינים מיין ולבן שנים מחלב · שהיו (ז) סודרין את ההלכה בשנים · עד שהיו מוציאין אותה בנקיון כחלב ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תקנ"ח · ילקוט עזרא רמז תתל"ף ס"ז : ב ילקוט דברי הימים רמז תתל"ף ע"ד : ג ספרי פ' בהעלותך פסקא ע"ח · כל כענין · ילקוט יהושע רמז ט' : ד ירושלמי ברכות פ"ק ד"י · קס"ר פ' ב' פסוק ד' · ילקוט יהושע רמז ט"ו · ילקוט מלכים רמז רמ"ב : ה בבא בתרא דף נ"א : ו במד"ר פ' ט"ז · תנחומא סדר שלח סימן א' · ילקוט יהושע רמז ז' : ז מגילה דף י"ד · במדבר רבה סוף פרשה ח' · ספרי בהעלותך פסקא ע"ח · ילקוט דברי הימים רמז תתל"ף ע"ד ורמז תתל"ף ע"ו : תדא"ז פרק כ"כ · ילקוט יהושע רמז ט' : ח ילקוט דברי הימים רמז תתל"ף ע"ה :

חדושי הרש"ש

עיין בבא קמא דף ס' ע"ב : (יג) אלא להלן ע"י שהיו באים לארץ יחס הכתוב את ממונם ברם הכא שהיו יוצאים כו' כצ"ל :

(ה) וי"א ששרתה עליו רוה"ק · דריש גדרה לשון נבואה ע"ד הכתוב כשועלים בחרבות נביאיך ישראל היו לא עליתם בפרצות ותגדרו גדר וגו' (יחזקאל י"ג) וכדלעיל סוף ויהי בימי סג' : (ג) עשרה כהנים נביאים כו' · במגילה י"ד ב' איתא שמונה ולא חשיב יחזקאל בוזי וכן ברבה במדבר ספ"ח · ומדבריהם

חדושי הרד"ל

(מ) הה"ד וילך איש מבית אף יהודה · אפשר דרש שהלך בכדי שלא יתן מביתו לחם ליהודה (ויש לרמוז ע"ז מפסקי הטעמים שמלת לחם מחוברה ליהודה בטעם ולא אל מבית כדרך שכתוב בכ"מ בית לחם) :

(מא) כ"מ שאתה מוצא שדה עיר כו' · אסת"ר פ"א : (מב) ובניו טפלין להם · ר"ל לשניהם (וכ"מ מהטעמים שהוא ואשתו סמוכין בטעם ושני בניו מופסקין אבל אם היה אשתו ובניו סמוכין היה משמע שאשתו ובניו טפלין לו אבל לא היו הבנים טפלין) והכוונה להאשימם במה שלא נמלכו בנשיאתם נשים מואביות עם אמם אף שהיו טפלין לה · אלא עשאו לפי עצמם בלא דעת אמם :

(א) אבי לכה אב"ד של לכה · ב"ר פס"א : (ב) בפשתי העץ לבית אשבע א"ר"י בר סימון בהכנסאין היתה עסוקה ד"א שנשבעו כו' כצ"ל וכ"ה בספרי בהעלותך פסקא ע"ח ודרש לבית אשבוע לשון שבועה שהיה אכסניא ומאכלת לשובע האורחים · וכתרגומו של יונתן ע' זונה פונדקיתא : (ג) שתקנה עצמה לשרפה · כ"ה בילקוט : (ד) ההרה לכו עם המלך במלאכתו ישבו מכאן אמרו עשרה כהנים כו' של רחב הזונה היתה וי"א ששרתה עליה רוה"ק כו' כצ"ל : (ה) עשרה כהנים כו' · במ"ר ספ"ח וש"נ : (ו) סנהדרין שהיו אורגין עמו בד"ת · ר' עזריה ור' יונתן כו' בנקיון כחלב לבית אשבוע כו' ואנשי כוזבא שעשה דברי של הקב"ה כמו כזבים שנאמר ויבן שם דוד מזבח וגו' ויעתר ה' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל יואב שנתייאש כו' כצ"ל : (ז) סודרין את ההלכה בשניים כו' כצ"ל ועי' ברכות

פירוש מהרז"ו

אלא על שהיה איש גדול תלו בפחותם בו: ה וילך איש גרדום · הוקשה לו מ"ש וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב הוא ואשתו ושני בניו כך היל"ל וילך איש ואשתו ושני בניו מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב ע"כ דורש שלכך נחקו הכתוב לעצמו שמיד בצאתו חשבו לפיריים וגלדומים ומופסק מכל אשר לו כמו גרדומי ציצית : סוסיהם פרדיהם · כשעלו מן הגולה בימי עזרא כמ"ש עזרא ב' פסוק ס"ה : אלא להלן ע"י שהיו · כאן במדרש דפוס פרד"א חסר וכצ"ל ע"י שהיו באים מחו"ל לארץ יחס הכתוב ממונם וכאן ע"י שהיו יוצאים מהארץ לחו"ל וכו' : אר"ל כ"מ · אסתר רבה פסוק בימי כ' :

פרשה ב לא נתן דה"י אלא להדרש · כלומר בפרשיות הראשונות של שמות המשפחות שאין ביאור כפי הפשט כלל ויש בהם דברים כפולים וענינים מופסקים ומחולקים בלא סידור ולא נתנו רק להדרש וכן הוא בויק"ר פרשה א' סי"ג · מגילה דף י"ב כד הוה פתח בד"ה הוה אמר כל דבריך אחד הם ואנו יודעים לדורשם : אבי לכה אב"ד של לכה · ולכה שם עיר כמו ולעדה אבי מרשה שמרשה מפורש שהיא שם עיר כמ"ש מיכה א' ט"ו יושבת מרשה : זו רחב · ל"ע מה שייכות בני שלה אל רחב ובילקוט ד"ה ד' הגי' בן רחב הזונה וא"כ דעת חז"ל אשר שלה בן יהודה לקח את רחב לאשה וילדה לו ער ולעדה : בבוסמין היה עסקה · עי' מ"כ ואולי דורש בפשתי שהיל"ל בעצי שטין ע"כ דורש העץ כמ"ש עם כל עצי לבונה : ועתה השבעה לי · אמרה לפני המרגלים : ויבואו הנערים המרגלים · ויוציאו את רחב ואת אביה ואמה ואחיה וגו' ואת כל משפחותיה הוציאו וזהו משפחות בית עבודת הבוץ : שכזבה במלך יריחו · שהתחילה בדבר אמת כן באו אלי האנשים ואח"כ כזבה במ"ש והאנשים יצאו : שנתיאשה מן החיים וכו' עד לשרופין · בשעה שהטמינה אותם אלו נודע הדבר היו שורפין אותה : ונדבקה בישראל · שלקחה איש גדול מישראל לאיש : בישראל ועלו מעשי · דורש אשר בעלו נוטריקון בישראל ועלו בהילוף וי"ו ביו"ד : דברים הללו סתומים כאן · בילקוט ד"ה סי' ד' הגי' ר"א ור"ם אומרים הדברים הללו אמורים מעתיקו של עולם ור' יהודה בר' אוניא אמר הדברים הללו סתומים כאן ומפורשים במקום אחר ועי' לקמן בדרשה שעל מטה : חד אמר כלי נגרות · שדורש כאלו כתוב חָרָשׁ לשון אומנות מעשה חרש. ומ"ש ר' נחוניא אומר לא יתכן שמאחר שאמר ר"י ור"נ חד אמר ול"ל והד אמר : מקדרין חרש לומר · דורש שמ"ם לומר אין הכוונה על יהושע כפשוטו אלא על המרגלים. שיאמרו ויכריזו חרש מי רוצה לקנות כלי חרש : ויכרתו משם זמורה · וביזה שייך בקיאות כמ"ש (מלכים א' ה' כ') כי אין בנו איש יודע לכרות עצים · והכוונה על כלב כמ"ש במדרש רבה פרשה ט"ז סי' י"ד שעל ידו כרתו הזמורה : ש[illegible] : שמרים לשלשת ימים · כמ"ש ונחבאתם שמה שלשת ימים עד שוב הרודפים : עשרה כהנים נביאים · בספרי סדר בהעלותך הגי' שמונה ול"ג שם יחזקאל ובוזי ודורש עם המלך במלאכתו עם המלך שהיו קרובים להקב"ה ומשיגים אותו היינו במדרגות הנבואה · ומ"ש במלאכתו פי' במלאכת עבודה בהמ"ק המה הכהנים וכמ"ש במ"ר סוף פ' חי"ת ע"ש והבין כאן : ירמיה דלקיה · כמ"ש חז"ל כל שמו ושם אביו בנביאות בידוע שהיה נביא בן נביא וכתוב ירמיה בן חלקיהו מן הכהנים · וכתיב שריה בן נריה בן מחסיה הרי כולם נביאים וכמ"ש ושריה שר מנוחה ודרשו במ"ר פרשה יו"ד סי' ה' ע"ש והבין כאן מנוחה על רוה"ק שהיה נביא כמ"ש ותנח עליהם הרוח וכן יחזקאל ובוזי כמ"ש בריש יחזקאל יחזקאל בן בוזי הכהן ומ"ש חנמאל שלום כמ"ש ירמיה ל"ו ב' הנה חנמאל בן שלום דודך בא אליך וגו' ויבא אלי חנמאל בן דודי כדבר ה' פי' שה' דבר לחנמאל שיבא וכמ"ש עוד ואדע כי דבר ה' הוא שהש"י אמר לחנמאל דאל"כ איך מלאהו לבו לבקש זאת מירמיה שיקנה ממנו השדה בעת החורבן שנמסרה הארץ ביד המחריבים ומאחר שהיו קרובי ירמיה היו כולם כהנים וזהו עם המלך במלאכתו: ב פתר קרייו בדוד ובני שלה · עי' ב"ר פ' ס"א סי' ד' ול ע: ויך אלחנן בן יערי · דורש מדה ע"ו שכאן כתוב ויך אלחנן בן יערי אורגים בית הלחמי את גלית הגתי ועץ חניתו כמנור אורגים ש"ב כ"א י"ט ובשמ"א י"ז מפורש שדוד הרג את גלית הגתי והכריע שגם פסוק ויך אלחנן וגו' הכוונה על דוד שהיה בית הלחמי ובפטיהם כתוב גלית הגתי ועץ חניתו כמנור אורגים לראיה שהכל אחד · ועוד הכרית שהכי כתוב בשמ"ב סוף כ"א ויפלו ביד דוד וביד עבדיו ולא נזכר אלא ד' גבורים אלו של בני הרפה דוד כלל אלא כנ"ל ועי' לקמן פסוק והסנה קולן סופה מ"ב הכל בשיטה אחת ודו"ק : גדול ביער · שהיה רועה צאן במדבר : שעסק בפרוכת · של המשכן שבגבעון ונם לפני הארון עמו בגיון כמ"ש ש"ב ו' : כרתי ברית לבחירי · וסה"ד נשבעתי לדוד עבדי : נשבע ד' לדוד · אמת מפרי בטנך אשית לכסא לך : עיקר סנהדרין · עי' מ"כ גם יתכן כמ"ש חז"ל כל שאינו יודע לשבר את הסרץ בק"ן טעמים וכו' וזהו ואנשי כוזבא : חבלילי עינים מיין · בברכת יעקב ליהודה בויחי : סודרין ההלכה בשנים · כמ"ש ברכות ס"ג הסכת ושמע

מתנות כהונה

גמליהם ופסוק הוא בעזרא סי' ב' : גרדום · מגורד וריק וערטלאי בלא כלום לפיכך כתיב איש סתם גבר בעלמא : שדה עיר כו' · כל מקום דכתיב שדה פי' עיר · עיר פי' מדינה : ה"ג עיר מדינה מדינה אפרכיא : הכי גרסינן עבור בתוך ירושלים ופסוק הוא ביחזקאל סי' ט' : טפלה לו · לומר שהכל ממנו ואלו היה חפץ ליפאר בא"י הם לא היו מעכבים בידו :

אלא להדרש גרסי' : הכי גרסי' בס"י ובילקוט יהושע ודברי הימים בפשתי העץ לבית אשבע כו' · ומלאתי בספר אות אמת בשם ל"א דגר' בבוסמין היתה עסקה : השבעו נא גרסינן : משפחותיה · לשון רבים משמע משפחות הרבה משפחה משמע משפחה אחת : ה"ג משפחתה מאתים אנשים : באו אלי וגו' גרסינן · ואשיפא דקרא קסמיך : ה"ג מן החיים ושרף וכו' : שבאתה וכו' ועלו · בעלו למואב דרש נוטריקון באו ועלו לאב שבשמים : ה"ג בס"י ובילקוט דברי הימים ר' איבו ור' סימון אומרים הדברים הללו נאמרו מעתיקו של עולם ר' יהודה אומר דברים הללו סתומין כאן ומפורשין וכו' · בספר יהושע : כלי נגרות · קרי ביה חרש תלוי קמץ ותלוי פתח והשי"ן בימין ור' נחמיה קרי ביה חרש בסגול ובשמאל וזהו היוצרים לשון יוצר כלי חרש : חרש כמשמעו גרסינן · פי' שאינו שומע : ה"ג עומדים על אופניים · כלומר אתם שומעין מהם כל ענייניהם שאינם שומרין עצמם להסתיר דבר מכם : אופניים · מנהגם וענינם : ששרתה וכו' · י"ל שדרש גדרה לשון נבואה על שם שמרע"ה נקרא אבי גדר כלומר אב לכל הגודרים גדר והם הנביאים וכדאיתא ריש פרשת ויקרא רבה : במלאכתו · דרש מלשון במלאכות אלהים : ה"ג חלקיה שריה מחסיה כו' : אף חולדה גרסי' : ויך אלחנן · פסוק הוא בשמואל ב' כ"א : בפרוכת · כלומר בבנין הבית : והוא אורגה · עושה ונושא בה על כל הצדדים ומוסיפה על אמתתה : רובן של סנהדרין וכו' · כוזבא גימטריא שלשים ושש שהוא רובן של סנהדרין או ע"ש שמכזיבין את הכל בחכמתן : בשנים · עי' עוד בפרשת ויחי

משנת דרבי אליעזר

כדאית' בח"מ סי' רל"א ס"י ע"ש וזהו שהוכיחם וכי אתם סוברים שתזכו כמה שאתם עושים בדין לעשות כיסוי של עור שלא יקל כיון שמתחלה נעשה שוא וזהו ל' גרמה ואף משה רמז זה בתורה לא יהיה גו' דל"ל נמכתב בכיסן אלא לרמז זה כנ"ל : הוא עיקר כו' · דיוקו דהוא מיותר דהכי כתיב וילך אלא לרמז

יפה ענף

ופי' כידקי הוא המוכר הבולה על יד על יד : וילך איש גרדום כתמיה וכי יחידי יצא דכתיב וילך איש ולא כתיב וילך אבימלך כו' דמשמע איש יחידי · ומפני מבוס שיצא מא"י לחו"ל לא ייחס ממונו ונחשב כאלו יצא יחידי : לגור בשדה מואב א"ר לוי כו' · מבוס דק"ל שלא אין דרך לגור בשדה ולכן מייתי דר"ל כי שדה הוא הכוונה עיר :

לא ניתן ד"ה אלא להדרש כו' · דלאו לא אתא אלא לפסטים מאי קמ"ל כהזכרת השמות והענינים הכם דמה דהוה הוה ועוד דרוב ענייניהם כבר נאמרו בנביאים ראשונים והכי איתא בפ"ק דמגילה ר"ש כי הוה פתח בד"ה אמר כל דבריך אחד הן ואנו יודעין לדרשן וע"ש בפירש"י ועמ"ש בויק"ר פ"א : אב"ד של לכה כו' · משום דלא מצינו שמות אנשים במקום אחר לכה ומרשה · ומצינו שם מקום מרשה יושבת מרשה · לכן דורש ג"כ לכה בשם מקום ואבי פי' אב"ד : זו רחב כו' · ואע"ג שרחב נשאת ליהושע כדאיתא בפ"ק דמגילה אפשר דהנה נתחתן לאחד מיוצאי חלציה ועז"א כאן ומשפחת רחב או פי' שהיה אב"ד ג"כ למשפחת רחב : בבוסמין · פי' בשמים והמרוקי הנשים ודרים כון מלשון בוסמין · ובקצת ספרים הגירסא בבי כיתון · ולא נתפרש סי' [מצינו קנה וסוף הנקראים סימונא ופי' פרון

ואשי שנתיאש מן החיים (ד"ה א' כ"א) (ג) תהי נא ידך בי ושרף· שהזכיר מעשה שרופים · ה' אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו · אשר בעלו למואב שבא מרות המואביה · וישובי לחם · שבא מבית לחם יהודה · והדברים עתיקים · [א] רבי איבו אמר זה דוד ושלמה שנשתתפו לפני הקב"ה בבנין בית המקדש · ר' יהודה בר' סימון אמר זה בניהו בן יהוידע שנתחזק עם המלך שלמה בבנין בית המקדש · ר' יהודה אמר זה יהוידע הכהן הגדול שנטפל עם יואש לבדק הבית · רבי נחמיה אומר זה ירמיה ויחזקאל שהתפללו לפני הקב"ה שלא להחריב בית המקדש · המה היוצרים · זה בעז ורות · וישבי נטעים · זה שלמה שהיה דומה כנטע במלכותו · וגדרה · אלו סנהדרין שהיו גודרים עמו בדברי תורה · (ח) [ב] עם המלך במלאכתו ישבו שם · מכאן [ג] אמרו לא מתה רות המואביה עד שראתה שלמה בן בנה יושב ודן דינן של זונות · הדא הוא דכתיב (מ"א ב') וישם כסא לאם המלך · זו בת שבע ותשב לימינו זו רות המואביה:

ג ר' מנחם בר אבין פתר קרייה במשה · ויוקים · על שם (במדבר י') קומה ה' ויפוצו אויביך · אנשי כזבא שעשה דבר של הקב"ה כמו כזבים שנא' (שמות ל"ב) למה ה' יחרה אפך בעמך · יואש · על שנתיאש מן החיים שנאמר (שם) ואם אין מחני נא · ושרף · שהזכיר מעשה שרופין שנא' (שם) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך · אשר בעלו למואב · שבאו ועלו מעשיו הנעימים לפני אביו שבשמים · וישובי לחם · שעלה למרום ושבה התורה על שם שנא' (תהלים ס"ח) עלית למרום שבית שבי · והדברים עתיקים · ר' איבו ור' יהודה בר סימון · ר' איבו אמר אפילו דברים שנתעסקו מהם החזירם שנאמר (שמות ל"ג) פסל לך וגו' הדברים הללו נאמרו ממעתיקו של עולם כד"א (בראשית י"ב) ויעתק משם · ר' יהודה בר' סימון אמר דברים הללו סתומין כאן ומפורשין במקום אחר החזיר אותן לו שנאמר (שמות ל"ד) ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה כי (ט) על פי הדברים האלה וגו' · המה היוצרים · על שם (בראשית ב') וייצר ה' אלהים · ד"א המה היוצרים אלו נפשותיהם של צדיקים שבהם נמלך הקדוש ברוך הוא לבראת את עולמו · ישבי נטעים · על שם (שם ב') ויטע ה' אלהים · וגדרה · על שם שנאמר (ירמיה ה') אשר שמתי חול גבול לים· עם המלך במלאכתו · עם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא ישבו שם נשמתן של צדיקים שבהם נמלך וברא את עולמו :

ד [ד] דבר אחר (י) ויוקים · [ה] זה אלימלך · ואנשי כזבא · אלו בניו שהיו מכוזבים · יואש שנתייאשו מארץ ישראל · ושרף · ששרפו את התורה · ר' מנחמא בשם ר' אחא וכי שרפו אלא ללמדך שכל מי שבטל מן התורה דבר אחד כאלו שרפה · אשר בעלו למואב · שנשאו נשים מואביות ושהניחו ישראל ונסתפחו בשדי מואב · וישובי לחם · זה נעמי שנאמר ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה השבה משדי מואב · והמה באו בית לחם · והדברים עתיקים · כבר כל אחד ואחד מפורש בפני עצמו :

ה [ג] ושם האיש אלימלך · (יא) ר"מ היה דורש שמות · ר"י בן קרחה היה דורש שמות · ושם האיש אלימלך שהיה אומר (יב) אלי תבא מלכות · ושם אשתו נעמי שהיו מעשיה נאים ונעימים · ושם שני בניו מחלון וכליון · (יג) מחלון שנמחו מן העולם · וכליון שכלו מן העולם · אפרתים · ריב"ל אומר פלטיאני ורבי ב"ר נחמיה אומר אבגניסטי · ד"א אפרתים · [ו] ר' פנחס אמר כל אותה העטרה שנתעטר אפרים מיעקב אבינו בשעת פטירתו מן העולם אמר לו אפרים ראש השבט ראש הישיבה המעולה והמשובח שבבני יהיה נקרא לשמך · (שמואל א' א') בן תוחו בן צוף אפרתי (מלכים א' י"א) וירבעם בן נבט אפרתי (שמואל א' י"ז) ודוד בן איש אפרתי · מחלון וכליון · אפרתים : ו ויבואו שדה מואב ויהיו שם

מסורת המדרש א ילקוט דברי הימים רמז א'ת"ק ע"ה · כל הענין : ב ילקוט כאן רמז ת"ר : ג בבא בתרא דף נ"א · ילקוט מלכים רמז ק"ע · ילקוט דברי הימים רמז א'ת"ק ע"ו : ד ילקוט דברי הימים רמז א'ת"ק ע"ו · כל הענין : ה ילקוט כאן רמז ת"ר : ו ויקרא רבה פרשה ב' · מדרש שמואל רבתי פרשה א' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ב · ילקוט שמואל א' רמז ע"ז :

חדושי הרד"ל

ויחי שם : (ח) והדברים עתיקים עם המלך מכאן אמרו לא מתה כו' ותשב לימינו זו רות המואביה השמס זה כוונו כו' עם המלך במלאכתו ר' איבו אמר זה דוד כו' שלא להחריב ביהמ"ק רבי מנחם בר כו' כצ"ל וקצת מזה הגי' גם בילקוט ע"ש ומפני שבש"ס בב"ב דרשו עם המלך במלאכתו על רות הספרים לכתבו כאן אבל באמת הגי' כאן הנכונה כמ"ש דדרש עתיקים לשון עתיק יומין שהאריכה רות ימים עד שלמה (ולגי' הספרים אפשר דאוי לדרוש כאן והדברים עתיקים דברים הללו סתומים ומפורשים במקום אחר כדאיתא לקמן) : (ט) ע"פ הדברים האלה ד"א המה היוצרים כו' את עולמו ע"ש ויצר ה' אלהים יושבי נטעים כו' כצ"ל · ועי' ב"ר סוף פרשה ח"ת : (י) ויוקים זה א' ימלך · ויפ"ע · וי"ל כמ"ש לקמן פ"ה נקמתן של ישראל ביד עניים · ולכן אלימלך שיצא מארץ ישראל בשביל שהיתה עינו צרה בעניים כדלעיל נקמו בו עונש עבור העניים ולכן קראוהו יוקים שנקמו בו עוד נקם ברית של יציאה מארץ ישראל לחוץ לארץ) : (יא) ר' מאיר היה דורש שמות כו' · ב"ר פ' מ"ב ופ"ג : (יב) אלי תבא מלכות · אפשר ראה וא"י מה ראה שמלכות ב"ד יצאה מרות אשת מחלון בנו (ומרותא דמחלון דשבק בה יצא דוד עי' בספרא דמשפטים (ק"ג כזה) : (יג) מחלון שנמחו · מחי לון :

חדושי הרש"ש

ומדבריהם למדנו דיחזקאל לא היה בן ירמיה ודלא כערוך ערך בז ורד"ק בריש יחזקאל בשם ת"י : (ג) תהי נא ידך בי · הוא בשמואל ב' כ"ד :

בעיירות

מתנות כהונה

ויחי : תהי נא ידך בי · דוד אמר כן דברי הימים א' כ"א : שרופים · ע"ש שמסרו עצמם על קידוש שמו ית' אברהם בכבשן האש יצחק ליסרף על גבי המזבח יעקב מסר ג"כ נפשו על שמו הגדול כדאיתא בהזוהר אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו לא אסתכל בר נש דמסר גרמיה על הש"י כמא דעבד יעקב אבינו : שנשתתפו וכו' · ולפי' נקראו עתיקים שהקב"ה נקרא עתיק יומין : ה"ג ושבה התורה · ודרש וישובו לשון וישב ממנו שבי : ממעתיקו של עולם · זה הקב"ה שהעתיקו מאין ליש ומשנה את טבעו כשירצה ופרש"י סוף פ' המוכר את הספינה מאתו יצאו כבושים ועוד מצאתי גירסות שונות וכלאיתי לכותבן ובס"י ובילקוט דרש הכי אפי' דברים שנתעתקו מהם החזירם שנאמר פסל לך וגו' : ומפרשין וכו' · בתורה שנאמר ויאמר ה' וגו' : החזיר אותן לו · טעות סופר הוא וכתב ע"פ גי' הילקוט שכתבתי : ע"ש וייצר · קרי היוצרים כי הם עיקר יצירת הקב"ה וכוונתו בבריאת עולם : ה"ג הקב"ה לבראת את עולמו : ע"ש ויטע וגו' · והצדיקים יושבים בגן עדן שעליו נאמר ויטע ה' אלהים וגו' : מכוזבים · נחסרו מן העולם כד"א אשר לא יכזבו מימיו : מי שמבטל גר' : והם בעלו שיצאו מא"י שלא כדין כדלעיל : ונסתפחו גרסי' פי' ונדבקו כד"א ספחני נא ונספחו על בית ישראל וטוב עיין ל"ז סוף פ' המוכר את הספינה : פלטיאני · בני פלטין חשובים : אבגניסטי · שרים וכן הוא בויקרא רבה פ"ב

פירוש מהרז"ו

הם ואחר כך כתב לגרום והדר לסבור כסידור השניים החיצונים לנסוך ולגרום והפנימים לטחון וזהו כתש וזהו סודרין את ההלכה וכו' ומ"ש נקיים כחלב כמ"ש שה"ר סוף פסוק כי טובים דודיך מיין מה חלב נקי אף דברי תורה נקיים שהחלב מתולדתו יוצא נקי בלא פסולת ועי' עוד שה"ר פסוק עיניו כיונים: תהי נא ידך בי · וס"ד ובעמך לא למגפה שמסר עצמו למיתה על ישראל:ה' אלהי אברהם ·ד"ה א' כ"ט י"ח בתפלת דוד:שבא מבית לחם· כמ"ש ש"א י"ז י"ב ודוד וגו' מבית לחם יהודה : והדברים עתיקים· ר' איבו אמר זה דוד ושלמה וכו'·כאן בשיבוש וה"ג בילקוט ד"ה סי' ד' שבא מבית לחם עם המלך במלאכתו וגו' זה דוד ושלמה שנטפלו עם הקב"ה בבנין ביהמ"ק עם ה' ממ"ה הקב"ה במלאכתו בביהמ"ק ומ"ש והדברים עתיקים כוונתו לדרוש כמו שדרש אח"ל רחב דרשה הא' מעתיקו ש"ע או הדברים סתומים כאן ומפורשים במקום אחר וכמ"ש עוד בסמוך בדרשה שעל משה וע"ש בילקוט עוד שינויים השמות הדורשים:עם המלך שלמה·וזהו עם המלך במלאכתו וכמ"ש בגמרא שהביא לו יהוידע את השמיר : ירמיה ויחזקאל · שהיו נביאים וכהנים וזהו עם המלך במלאכתו כמ"ש בדרשה ראשונה : זה בועז ורות · אבות הראשונים של מלכות ב"ד : כנטע במלכותו· הולך וגדול למעלה כנטיעה : עד שראתה שלמה בן בנה יושב ודן · וזהו עם המלך זה שלמה במלאכתו היינו המשפט שהוא מלאכת המלך ישבו שם היינו בת שבע ורות ותיבת ישבו פירושו משפט כמ"ש ב"ר פרשה ל' סי' ג' ולוט יושב ועלי יושב : ותשב לימינו זו רות · שהרי כתיב ויסם כסא לאם המלך ובמקום שהם הכסא שם ישבה ואיך אמר ותשב לימינו ע"כ דורש שמ"ש ותשב לימינו אינו על בת שבע אם המלך אלא אחרת בדומה לה היינו ע"כ רות אם המלכות ולולי דמסתפינא היה נראה לי להפך הגי' ויסם כסא לאם המלך זו רות דאם הכוונה על בת שבע תיבות אם המלך מיותרים שהרי בה מדבר היה די שיאמר ויסם לה כסא אלא הכוונה לאמן של מלכות זו רות וכ"ה בהדיא בב"ב דף צ"א ויסם כסא לאם המלך א"ר אלעזר לאמן של מלכות ותשב לימינו זו בת שבע שבה מדבר · ומ"ש ישבו עמו בדינן של זונות שמאחר שהכתוב משבח לדין זה של זונות כמ"ש וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך א"כ מ"ש עם המלך במלאכתו ישבו היינו במלאכתו המיוחד המשפט המפורסם הנ"ל דינן של זונות ועל זונות שבשעה שישבו אז בא לפניהם דין הזונות ועל זמן זה כוון במ"ש אז תבואנה ודו"ק : ג ויוקים זה משה · שהקים את השכינה ממקומה שלא היה אחר בעולם שיוכל לעשות כן : כמו כזבים · כמ"ש במ"ר פרשה כ"ג סי' ח' לא איש אל ויכזב לא איש עשה לאל שיכזב ולא בן עמרם עשה אותו שיתנחם וכו' וינחם ה' על הרעה : וישובי לחם שעלה למרום ושבה וכו' · ששבה התורה ע"י שנלחם עם המלאכים ודורש לחם מלשון מלחמה גם דורש לשון לחם ממש כמ"ש לחמו בלחמי : עלית למרום · עי' שמ"ר ריש פרשה כ"ח : והדברים עתיקים · כאן מקומם של ג' תיבות כד"א ויעתק משם ובטעות נדפסו בשורה ג' שדורש עתיקים מלשון ויעתק שעקר ונסע משם וכאן פי' והדברים עתיקים היינו הלוחות עשרת הדברים שנתן להם עתיקים היו שנעקרו מהם ושברם ומ"ש וכ"ה הגי' בילקוט ד"ה ד' : שנאמר פסל לך · וס"ד שני לוחות אבנים כראשונים : ממעתיקו של עולם · כמ"ש המעתיק הרים ממקומם ויותר נראה שצ"ל מעתיקו של עולם זה הקב"ה שנקרא עתיק יומין וכמ"ש לעיל בדרשה הא' שעל רחב וכ"ה בב"מ דף צ"א וכ"ה הגירסא בילקוט : המה היוצרים וכו' ד"א · כצ"ל ד"א המה היוצרים אלו נפשותיהם של צדיקים שבהם נמלך וכו' המה היוצרים ע"ש וייצר ה' את האדם וכ"ה בילקוט כמ"ש ב"ר פרשה א' סי' ד' שישראל והאבות ושמו של משיח קדמו לעולם ועי' ב"ר פרשה ח"ת סי' ז' : גבול לים · כמו גדר שלא יצא מגדרו : שבם נמלך · אולי דורש במלאכת מלשון המלכה ועצה כשנמלך לברא העולם : ד ויוקים זה אלימלך · שמאחר שמרומז כאן הבנים עם אמם ועם רות א"כ מ"ש ויוקים זה אבימלך שנקרא ג"כ יוקים : מ ו ש בפני עצמו · וכמ"ש אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה ואיתא בילקוט משלי סי' כ"ה בשם מדרש אין העתיקו אלא פירושו וכו' ע"ש : ה אלי תבא מלכות · שהיה משבט יהודה וממשפחת נחשון בן עמינדב נשיא השבט היה בכור שממנו וזרעו יצאו מלכים : מחלון שנמחו · שהיל"ל שם האחד מחלון ושם השני כליון וכתוב ושם שני בניו מחלון וכליון משמע שבניהם קראו מחלון ובניהם נקראו כליון וזהו שאמר מחלון שנמחו שבניהם נמחו וכן כליון שמתו בלא בנים · מחלון נוטריקון נמחו מן וע"פ מדה ע' פי' מן העולם וכן כליון : אבגניסטי · עי' ויק"ר פרשה ב' סוף סי' א' ושם הגירסא אבגינוס ופי' במו"ע בלשון יווני איש מיוחס ועי' ברים מדרש שמואל : אפרים ראש השבט · וכל זה בכלל מ"ש ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו

יפה ענף

ערוך ונכוית בזה עוד אחד לדעת הגאון ר' צבי היות זצ"ל אשר כתב לאמר מימרא הדומה לשמו ונקרא ע"ז · וגם הוא הי' ר"י בר' סימון] : שנתיאשה מן החיים · שסכנה בעצמה בסטמנת המרגלים על מנת שישרפנה מלך יריחו אם ימצאם שם : אשר בעלו למואב כו' · ודרש אשר באה עלה למו אב · ודרש עוד שפטם וישבי לחם שנדבקו בישראל לשבחה כב' בחינות · האחת שהסירה זנוניה מפניה ודבקה בתורת ישראל בטהורה מתועבות אלה · וכב' שהסירה גלולי אלילי ארץ כנען ודבקה באלהי ישראל : ששרתה עליה רוה"ק · וקרי לנבואה גדרה לפי שיש גדר וקצבה לנבואה וכדאמרינן בויק"ר פי"א אמר רוה"ק ששורה על הנביאים אינו שורה אלא במשקל כו' ע"ש · אבל משיגרא דלישנא של המדרש דאמר עד שלא נכנסו ישראל לארץ נראה דמפרש גדרה מלשון גדר והפסק לא"י · משום דקי"ל דהא אין הנביאים מתנבאים בחו"ל ואיך שרתה רוה"ק על רחב בחו"ל מאחר שזה היה קודם שנכנסו ישראל לארץ · כמ"ש במכילתא עד שלא נבחרה א"י היו כל הארצות כשרות לדברות משנבחרה א"י יצאו כל שאר הארצות ומה שהתנבא יחזקאל בחו"ל על נהר כבר תירצו שם : עשרה כהנים כו' · עיין בזה בפ"ק דמגילה : שהיה עסוק בפרוכת · פי' בנין הבית וקרי ליה בית הכון מפני שהיה שם שם שנקרא כון · אך קשה לרמז יותר על ששמן מתכלת וארגמן ותולעת שני שהיו נמר : שהיה גדל ביער · כששהיה רועה צאן : עיקר סנהדרין משל יהודה · וקרי אנשי כזבה לפי שהן פוסקין ומותכין את הדין מלשון לא יכזבו מימיו שפי' יפסקו : שנאמר חכלילי עינים · ודריש עינים על הרך והיה אם מעיני העדה · ויען כי ד"ת משולים ליין לכן אמר עליהם חכלילי מיין · ויתכן שהחכלילות רמז לחדוד והפלפול שהם ב עינים כלם בפלפולם : שהיו סודרין את ההלכה · ודריש ולבן שנים שהיו מלבינים ד"ת בשינים ובפיהם עד שיצאו יותר נקיים מחלב : ר' איבו אמר זה דוד ושלמה · וקרי להון עתיקים מלשון עתיק יומין ופי' יקרים · ובעל א"ח מצא נוסחא דגרים ר' איבו ור' סימון · ר"א כמד"א ויעתק משם ההרה המעתיק הרים · ויעתק צור כו' שבא עזרא וכתב זה היחוס של ד"ה ועתקו בזה המקום והרינא אמר הדברים הללו סתומים כאן ומפורשים במקום אחר שמה היוצרים זה רות ובועז וכו' עד ותשב לימינו זו רות המואביה ר' איבו אמר זה דוד ושלמה וכו' עד שלא להחריב ב"ה : שהיה דומה כנטע · פירש"י בפרק שהיה זה שהולך וגדל כדכתיב על כסא ה' למלך : ושבה את התורה · והתורה נקראת לחם כדכתיב לכו לחמו בלחמי ולכן אמר וישבי לחם : יואש שנתיאשו מא"י · בפרק הספינה דריש יואש שנתיאשו מכבולה ושרף שנתחייבה שרפה למקום : ונסתפחו בשדה מואב : ויש ספרים דגרסי ונסתפחו · וגם זה מפורשת חיבור בגמ' וכמו שתופי כסא אטיבורא ודומה לזה הרבה בתלמוד · וזה עון אחר וגם יעלוהם מא"י נתו"ל שעזבו שכונת ישראל ויתערבו בגוים ודקדק זה מאומר ויבאו שדי מואב ויהיו שם דמשמע שדירתם שם עם המואבים נתשב לחטא שילמדו ממעשיהם : פלטיאני · פי' דמפרש אפרתי מלשון

משנת דרבי אליעזר

לרמז שהוא עיקר ואף שזה ידוע מ"מ בא הכתוב ליתן טעם למה הוא נענש תחלה : באמרו ממעתיקו של עולם כצ"ל · שהש"י נקרא עתיק יומין וכד"א ויעתק משם טעות גדול בכאן ועיין באות אות : ויוקים זה אלימלך · י"ל שנקרא יוקים שקיים את התורה ואעפ"כ נק' ג"כ ושרף למדך שמי שמבטל דבר

בתחילה [א] באו להם (ז) (יד) בעיירות מצאו אותם פרוצים בעבירות אחר כך באו להם לכרכים מצאו אותם מדוחקין במים ואחר כך חזרו להם בעיירות ויבואו שדה מואב (טו) ויהיו שם :

ז [ג] וימת אלימלך איש נעמי · תניא (טז) [ב] הכל למות והכל למיתה (יז) ואשריו לאדם שיצא בשם טוב מן העולם · [ג] מת האיש מי מחסרו אלא אשתו · שנאמר וימת אלימלך איש נעמי · מתה האשה מי מחסרה אלא בעלה שנאמר (בראשית מ"ח) ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל · א"ר יוחנן עלי מיתתה של רחל · אמר יעקב אבינו וקשה (יח) עלי מיתתה של רחל מכל הצרות הבאות עלי : ח א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק (יט) גילין וגילין חבורות וחבורות מביא הקב"ה לעולם [ד] מת אחד מן הגיל ידאג כל הגיל · חבר אחד מן החבורה תדאג כל החבורה · (כ) [ה] דאמר ר' שמואל בר אבא בשם ר' יוחנן ארכיות הן (כא) [ו] ואין אחד מהן נכנס לתוך ארכי של חברו אפילו כמלא נימא · (כב) א"ר יוסי בן חלפתא מימי לא קריתי לאשתי אשתי ולביתי ביתי אלא לאשתי ביתי ולביתי אשתי ולא קריתי לשורי שורי ולשדי שדי אלא לשורי שדי ולשדי שורי · ותשאר היא ושני בניה · א"ר חנינא בריה דר' אבהו נעשית היא שירי מנחות :

ט [ד] וישאו להם נשים מואביות · [ז] תני בשם ר' מאיר לא גיירום ולא הטבילו אותם ולא היתה הלכה להתחדש ולא היו נענשין עליהם עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית · שם האחת ערפה · שהפכה עורף לחמותה · ושם השנית רות · שראתה בדברי חמותה · ר' ביבי בשם ר' ראובן אמר · [ח] רות וערפה בנותיו של עגלון היו שנאמר (שופטים ג') דבר סתר לי אליך המלך ויאמר הס וגו' וכתיב (שם) ואהוד בא אליו וגו' ויאמר אהוד דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא אמר לו הקב"ה אתה עמדת מכסאך לכבודי חייך הריני מעמיד ממך בן יושב על כסא ה' · וישבו שם כעשר שנים · (ה) (כג) כשלשים כארבעים או חסר או יותר :

י [ה] וימותו גם שניהם מחלון וכליון · ר' חוניא ורבי יהושע ברבי אבין ורבי זבדא חתניה דרבי לוי [ט] לעולם (כד) אין בעל הרחמים פורע מן הנפשות תחילה · ממי את למד · מאיוב שנאמר (איוב א') ומלאך בא אל איוב ויאמר הבקר היו חורשות א"ר חמא בר' חנינא הראה להם הקב"ה מעין דוגמא של העולם הבא · (עמוס ט') ונגש חורש בקוצר (איוב א) ותפול שבא ותקחם · א"ר אבא בר כהנא יצאו מכפר קרינוס והלכו כל האבולין עד מגדל צבעים ומתו שם · ואמלטה רק אני לבדי · א"ר חנינא רק מיעוט אף הוא משובר ומולקה · א"ר יודן לבדי עוד זה מדבר אף הוא כיון שאמר בשורתו מיד מת · עוד זה מדבר וזה בא ויאמר כשדים שמו שלשה ראשים · א"ר שמואל בר נחמן כיון ששמע איוב (ו) התחיל מניים חיילותיו למלחמה · אמר כמה חיילות אני יכול לחייל · כמה גייסות אני יכול לגיים · והאומה בזויה שיש בעולם (ישעיה כ"ג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה · הלואי לא היה בא להפיל אימתו עלי וכיון שאמר לו אש האלהים נפלה מן השמים · אמר מן השמים הוא · מה אני יכול לעשות · ואדום לא אצא פתח · מיד ויקח לו חרש להתגרד בו · אף במצרים כך היה (תהלים ק"ה) ויך גפנם ותאנתם · ואחר כך ויסגר לברד בעירם · ואח"כ ויך כל בכור במצרים · ואף בנגעים כן בתחלה הן באין על ביתו · אם חזר בו מוטב ואם לאו הרי הן טעונין חליצה · שנא' (ויקרא י"ד) וצוה הכהן וחלצו · אם חזר בו מוטב ואם לאו טעונין נתיצה · חזר בו מוטב ואם לאו באים על הבגדים וטעונין כיבוס · חזר בו מוטב ואם לאו טעונין קריעה · שנאמר (שם י"ג) וקרע אותו מן הבגד · אם חזר בו מוטב ואם לאו טעונין שריפה שנאמר (שם) ושרף את הבגד · אח"כ הן באין על גופו · אם חזר בו מוטב ואם לאו יוצא ובא · אם חזר בו

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תקכ"ל סג:ין: ב ילקוט סוף איוב רמז תתקכ"ח: ג סנהדרין דף כ"ב· ילקוט ויחי רמז קנ"ו: ד עיין שבת ק"ו: ה לקמן פ' ג': ו שבת ל'· מ"ק כ"ח· יומא ל"ח: ז תנחומא בהר סימן ג': ח ילקוט שופטים רמז מ"ב: ט ויק"ר פ' י"ז· כל סגנון· פסיקתא רבתי פסקא י"ז· ועיין תנחומא בהר סימן ג'· ילקוט סדר מצורע רמז תקס"ג· ילקוט איוב רמז תתנ"ב: י בבא בתרא דף ע"ו :

חדושי הרש"ש

(יד) בעיירות מצאו אותם פרוצים בעבירות אח"כ באו להם לכרכים כו' · לכאורה בכרכים יותר פרוצים בעריות כדאיתא עירובין (כ"א ב') אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות כו' שוב ראיתי הרב בעל פר"ד בדרוש ז' שעמד בזה : (ה) כשלשים כארבעים או חסר או יתר · פי' כמו שמצינו במקרא כשלשים כו' הכוונה שאינו מכוון רק חסר או יותר אלא שהם מספר שלם מעשיריות · ועי' בתוס' שהביא על כשלשים פסוק כשלשים ושש איש (יהושע ז') ולא דק במתכ"ת דהתם אי אפשר לפרש או חסר או יותר כיון דמונה אחדים ולכן דרש ר' נחמיה (סנהדרין מ"ד א') זה יאיר בן מנשה שהשקול כנגד רובה של סנהדרין וכן בויק"ר פי"א אבל המדרש יכוון על פסוק דשופטים כ' ודשמואל א' ט' : (ו) התחיל מניים חיילותיו למלחמה כו' · והאומה בזויה כו' · עי' פרשת מצורע שהובא שם פסוק ע"ז :

ויך

חדושי הרד"ל

(יד) בעיירות מצאו אותן פרוצים כו' לכרכים ובמים כו' · לכאורה הדבר קשה שכתבו יותר טוב לישב במקום פריצות משום דוחק מים : גם באמת הפריצות מצויות בכרכים יותר מבעיירות וכמ"ש בעירובין (כ"א) יושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות ועי' בפי' רש"י שבת (פ') ד"ה בעיירות כו' · וכן מים מצויין בכרכים יותר מבעיירות כמ"ש בעבודת כוכבים י"ב פרנסות שמקלחין מים בכרכים ע"ש בפירש"י · ובשלהי כתובות אמרו בכרכים שהיתה כל מילי · לכן נראה עיקר דגרסינן איפכא באו להם בעיירות מצאום מדוחקים במים ואח"כ באו לכרכים ומצאום פרוצים בעבירות ואח"כ חזרו להם בעיירות : (טו) ויהיו שם · משמע שהכיר היו שם תחלה ויצאו ועתה באו והיו שמה בקביעות : (טז) הכל למות והכל למיתה כו' · ברכות י"ז ע"ש : (יז) אשרי כו' בשם טוב · ולא כאלימלך שאף שמתו היה מורה לכבוד אלי תבא מלכות כדלעיל (וכן היה ראוי לו כמש"ל) אבד שמוכה כיליתו למו"ל וז"ש לבועז ועשה אם בנית לחם כשם שהיה ראוי לאלימלך כשהיה בבית לחם שהוא מלכות ב"ד כד"א (שמואל ב' ח"ת) ויעש דוד שם (ועי' זוהר בתקוני (דף קי"ג א') : (יח) עלי מיתתה של רחל · אפשר הוא ד"א (לגבי את דאין אשה מתה אלא לבעלה) ור"ל אני שגרמתי לה כשאמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחי' והיה כשגגה כו' כמ"ש בב"ר שם · וכן כאן דאמר יעקב קשה כו' הוא ג"כ ד"א על עלי לומר שהוא כבד עלי כמשאוי קשה ביותר : (יט) גילין כו' אחד מן הגיל · עמ"כ ועיקר פי' גיל הוא ג"כ חבורה של רעים אהובים יחד (ואפשר כן שושבינים שהן חברים בעת גילה ושמחה) · ובשבת (ק"ה) הגי' אחים במקום גילין · וכן בסדר עולם רבה פ"ג ע"ש : (כ) דא"ר שמעון ב"ר אבא כו' · לתוך ארכי כו' · במ"ד בשבת שם דמית גדול שיש אפשר לייסב קלא הלכון דאמר ל"ש כו' · דלכן כשמת הגדול שהוא ארכי ומושל דאגו החבורה אבל העיקר נראה דפירושו ערכי הוא כמו ערכאות שהוא קבוץ דיינים רבים במקום שערכאות · ומשפיל כן החבורה לממשלה כאחת אשר כשמת אחד מהן ראוי לכולן לפחוד ולדאוג : (כא) ואין אחד מהם נכנס כו' כמלא נימא · ברכות מ"ח וש"נ : (כב) אריב"ח מימי לא קריתי כו' · (שבת קי"ח) : (כג) כעשר שנים כשלשים כו' · שה"ר פ"ד פ"ג : (כד) אין בעל הרחמים פורע וכו' ·

פירוש מהרז"ו

ממנו · ועי' ב"ר פרשה נ"ח : ויבואו שדי מואב ויהיו שם · שמ"ש ויהיו שם מיותר אלא שתחלה ויבואו ולא היו בשדי מואב הם הכפרים כ"א בכרכים ואח"כ ויהיו שם בכפרים גם יתכן שדורש מ"ש אח"כ וישבו שם כעשר שנים שתחלה באו והיו שם איזה זמן ויצאו משם ואח"כ חזרו לשם והיו שם כעשר שנים : ז מת האיש מי מחסרו · מי המצטער והמרגיש באיש שאינו ת"ח ולא צדיק ולא איש עובד הבריות רק אשתו מרגשת ומצטערת אבל העושה מע"ט הכל מרגישים בחסרונו : ח נעשית היא שירי מנחה · כמ"ש יומא ס"א שירי מנחה מעכבים את הקומץ הרי שיש צורך קדושה גם בשירי מנחה וכן נעמי אע"פ שמת בעלה עיקר הבית נשארה היא עדיין עקרת הבית דאם לא כן כל זה מיותר : ט לא גיירום ולא הטבילום · שעדיין היו אסורים לבא בקהל ולא היה מועיל אם היו מגיירין אותן והיו נענשים אם היו לוקחים אותם לנשים וכצ"ל ולא הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית להתחדש ולא היו נענשים עליהם ופי' משום לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' כי לא נשאום לשם אישות רק לשם זנות : שראתה בדברי חמותה · רות נוטריקון ראתה חמותה ופי' דברי חמותה : בנותיו של עגלון · כמ"ש לעיל פסוק ויהי בימי ד' ריב"ל א' שמגר ואהוד שהיו בימי עגלון כמ"ש סדר עולם פרק י"ב : שנאמר דבר סתר וגו' · שופטים ג' · מעמיד ממך בן היינו מבתו רות שהיה לו מכבר ואבדה מלכותו והיו בנותיו יתומות ונשאום מחלון וכליון · וכמ"ש בזוהר בלק פסוק ויאמר מואב אל זקני מדין בדברי הינוקא דהא ביומיהון דשופטים נפקת רות וברתא דעגלון מלכא דמואב הוה מית עגלון וכו' ודא ברתא אשתארת והות גבי אומנא ובשדה מואב כיון דאתא אלימלך נסבה לבריה ע"ש שלמדה כל דרכי היהדות שם קודם שנתגיירה : כעשר ובשלשים כו' · שה"ר פסוק כמגדל דויד וכו' : י ר' חנינא בר אבין וכו' · ויק"ר פרשה י"ז סי' ג' כה"ע באריכות : א"ר יודן לבדי עוד זה מדבר · ה"ג בויק"ר שם א"ר יודן לבדי ועל לבדי להגיד לך כיון ששמע מיד מת עוד זה מדבר וזה בא ויאמר וכאן נלקה בחסר ויתר : הן ארץ כשדים · ישעיה כ"ג לא היה פי' הלואי שלא היה בעולם (שהוא אחד מג' דברים שנתחרט ה' עליהם שבראם) : בא להפיל אימתו עלי · וזהו ובוז משפחות יחיתני הוא יפיל אימתו עלי ויחיתני : שאמר לו אש אלהים · עי' מש"ש שם בויק"ר כל הענין ותבין כאן : מיד לקח לו חרש · צ"ל ואח"כ לקח לו פי' שאחר שלקה בממונו ובבניו ואח"כ נגעה המכה בגופו : ואף בנגעים כו' · לא כפי הסדר שכתוב בתורה תחלה נגעי אדם ואח"כ נגעי בגדים ואח"כ נגעי בתים אלא בהיפך תחלה נגעי בתים ואח"כ נגעי בגדים ואח"כ נגעי אדם וכמ"ש מפורש במדרש תדשא פרק י"ז ונתתי נגע צרעת וכו' אינם באים על בריות כסדר שהם כתובים בתחלה אמר הקב"ה ילקה בהונו ואח"כ בביתו ואח"כ בבגדו

ואח"כ

מתנות כהונה

פ"ב : פרוצים בעבירות גר' : ויהי שם · משמע שעכשיו קבעו דירתן : גילין · בני אדם שהם בני מזל א' : מביא הקב"ה לעולם גרסינן : ארכיות · ממשלות : שירי מנחות · כלומר כפסולת שנשאר כמו שירי מנחה הנאכל לכהנים ולא היה קרב על גבי המזבח ובילקוט גורס נעשית שיריים : ולא היתה וכו' · לא באתה לכלל זה שיתחדש ההלכה שיהו מותרים לבא בקהל מדרש עמוני ולא עמונית כדי שלא יהיו נענשים עליהם ובילקוט לא גרס ולא היו נענשים עליהם : ה"ג בן יושב על כסא · וכן הוא בפ"ק דברכות וזהו שלמה שנא' וישב שלמה על כסא ה' למלך והכי מסיים בספר ישן : כשלשים · כלומר כן מצינו כתיב כשלשים במלחמת העי וכן כארבעים כולם פי' חסר וכו' : ה"ג שנאמר ונגש חורש וגו' · ופסוק הוא בעמוס ט' והוא הבטחה על העתיד : אבולין · כל הדרך והרחוב כן פי' הערוך בערך אבולאי וכן הוא בפ' מצורע : צבעים גרסי' : ה"ג רק מיעוט אף הוא : ה"ג בילקוט ופ' מצורע לבדי ועל לבדי להגיד לך : אף הוא וכו' · פי' וכל עצמי שנשארתי הוא רק להגיד לך וכיון שאמר וכו' : הן ארץ כשדים וגו' · פסוק הוא בישעיה כ"ג : הלואי לא היה · פרש"י בישעיה אשר לא כדאי הוא להקרא עם וכו' עד שהקב"ה מתחרט עליהם על שבראם כדאיתא במס' סוכה : וכיון שאמר לו וכו' · עיין במה שכתבתי בפ' מצורע : ה"ג הרי הן טעונין חליצה ואח"כ וכו' · עד טעונין נתיצה חזר בו מוטב ואם לאו באין על הבגדים וטעונים כיבוס · ואם לאו טעונין קריעה וכו' : יוצא · להסגר שבעת ימים חוץ למחנה ואחר כך בא אל המחנה :

בדד

משנת דרבי אליעזר

דבר אחד כו' דאם לא נכתב יוקים איך נלמד על מבטל דבר אחד דלמא מטא סרכם ולכן נענש : מצאו אותם פרוצים בעבירות · ובילקוט גרס בעריות והיא היא דבכ"מ במדרש ובגמרא מכנה עריות בעבירה וי"ל דדייק דהל"ל רק ויבואו שמה דהרי כתיב לגור בשדה מואב אלא בא לנזורות אעריות כמו בשדה מלאה וכן דרש גבי עשו ומאמר דכתיב ויבואו שדי מואב א"כ נ"ל ויהי שם אלא גרמו שחזרו למקום

מים

יפה ענף

מלשון חשיבות · וכ"כ הרד"ק והוראתו שמגודל בפלטין שהוא איש כבוד וחשיבות · והיכ"ן מפרש מלשון יתום ור' פנחס מפרש אפרתי מלשון אפרים : בתחלה באו להם בעיירות כו' · משום דק"ל מה נ"ל ויהיו שם דהא בהדיא כתיב בתר הכי וישבו שם כעשר שנים · לכן הוזקקו לומר דב' פעמים באו שדה מואב דהיינו העיירות דשדה עיר כדלעיל · והיינו ויבואו שדה מואב ושוב נעתקו משם והלכו לכרכים ויצאו גם מהם ויבאו שדה מואב ויהיו שם : הכל למות פי' כל אדם · והכל למיתה פי' כל בעל חי · ואשריו לאדם כו' פי' אבל יש יתרון לאדם על שאר בעלי חיים משום שתכלית האדם היא מה שאחרי מיתה וזה העוה"ב לכן אשריו אם יצא בשם טוב כי כל שרות הבריות עתה סימנו רום המקום כושם ממנו : מי מחסרו אלא אשתו · הנה מצינו כי גדול הדור שמת כל העולם מחסרין אותו כמו דאמרינן בסוף בפרק השפינה אותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם עמדו כל גדולי הדור ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו כו' · ובפ"ב דמו"ק אמרו על רב אבי בכו לאובדים ולא לאבידה שהוא למנוחה ואנו לאנחה · ובקה"ר על פסוק טוב שם משמן טוב אמרו הכל מרגישין · וכן כל אדם כשמתו בניו הקטנים ואהוביו ומרעיו שצריכין לו מחסרין אותו · אבל שמה החסרון הוא התועלת אשר היתה לבני הבל או לאוהביו ממנו · אבל חסרון האיש לאשתו והאשה לבעלה הוא חסרון נגוף השני מגד עצמן שלשיות שניהם כגוף אחד יחסר נפש פלג גופא בהפקד אחד מהם · ואי מיירי הכא בהאי ראשונה ובאים הראשון א"ש שפי כדאמרינן בפ"ב דסנהדרין לכל יש תמורה חוץ מאשת נעורים ואין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו הראשונה · וכן בעל ראשון לאשתו כמ"ש שם ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי · ולכ"א מי מחסרו אלא אשתו וכו' כי לכם אין תמורה · אבל שאר אנשי אע"פ שמצטערין במותם בהפסד התועלת מהם · יש לזה תמורה שאפשר יושג לכם התועלת מאחרים : גילין גילין · ע' בירושלמי פרק ואלו מגלחין דמדמה חבורה ומשפחה לכיפת אבנים · אם נוטל ממנה אבן אחת וכולה מתמוטטת לכן במות אחד מן הגיל ידאג בן הגיל וצריכין רחמים מעשים טובים שלא תשלוט בהם מדת הדין · ומייתי לה הכא לומר דלהכי כתיב איש נעמי · כי במות האיש ראוי שתדאג האשה שהיא בת מזלו : לא קראתי לאשתי אשתי כו' · משום שהאשה היא עקרת הבית והשור עיקר השדה · ואין תועלת לבית בלא אשה ולשדה בלא שור · ומייתי לה הכא לתרץ למה כתיב איש נעמי משום דהיא עיקרה של בית והאיש טפל לה וקמן נתלה בגדול כדאמריק בפ"ב דב"ב גבי ונביא לבב חכמה ופליג אההיא דאמרינן לעיל גבי הוא ואשתו הוא עיקר ואשתו טפלה : לא גיירום ולא הטבילום כו' · פי' כיון דלא נתחדשה הלכה עדיין מן עמוני ולא עמונית עד בועז שנשא את רות כדאמרינן לקמן בריש פ"ד הלכך אלו גיירום לא הוו מצי מנסבי להו דבגירות ליכא איסור אתנות רק בז' עממין כדאיתא בפ' הערל וה"ה איסור עמוני ומואבי · אבל בגיות ליכא איסור אישות אלא סו"ל כותים בעלמא דלא נאסרה גויה בלנעת אלא מגזירת בית חשמונאי והכא הוי בלנעא כי לא היו שם ישראל זולתם · וה"ש ולא היו נענשין עליהם · גם ממה שהיתה נעמי דוחה אותן שישובו אשה לבית אמה נראה דלא נתגיירו עדיין דא"כ מגילה להחזירן לסורן : ולא היו נענשין עליהם · בעל א"א הגיה ולא הגיהו הלכה להתחדש שאלמלא הניחו הלכה לחדש עמוני ולא עמונית מואבים ולא מואבים לא היו נענשין עליהם · ול"ג עמוני ולא עמונים מואבי ולא מואבים דבתר הכי : בנותיו של עגלון · לפי מ"ש בפ' השפינה דאבצן זה בועז א"א לומר בנותיו ממש שהרי אהוד הרגו ומאהוד עד אבצן יותר משמונים שנה · ונ"ל שהיה נכדו · אבל לפי מ"ש בפסוק ברוכה את בועז היה בן פ' שנה ולא נפקד משמע דאינו אבצן · ולפ"ז אפשר דבועז ורות בימי עגלון היו : אין בעל הרחמים פורע מן הנפשות תחלה · עמ"ש בזה בפנים

בויק"ר

מוטב ואם לאו (ויקרא י"ד) בדד ישב מחוץ למחנה מושבו·ואף במחלון וכליון כך היה · (כה) בתחלה מתו סוסיהם חמוריהם גמליהם ואח"כ וימת אלימלך ואחר כך וימותו גם שניהם מחלון וכליון · ותשאר האשה · א"ר חנינא נעשתה שירי שירים :

יא [ו] ותקם היא וכלותיה ותשב משדה מואב כי שמעה בשדה מואב · (כו) שמעה מהרוכלין המחזירין בעיירות ומה שמעה כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם · א כתוב אחד אומר (תהלים צ"ד) כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב · וכתוב אחד אומר (ש"א י"ב) כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול · א"ר שמואל בר נחמני (כז) פעמים שהוא עושה בעבור עמו ונחלתו · ופעמים שהוא עושה בשביל שמו הגדול · א"ר איבי כשישראל זכאין בעבור עמו ונחלתו · וכשאין ישראל זכאין בעבור שמו הגדול · ורבנן אמרי בא"י בשביל עמו ונחלתו · בחוצה לארץ בעבור שמו הגדול (כח) שנאמר (ישעיה מ"ח) למעני למעני אעשה :

יב [ז] ותצא מן המקום אשר היתה שמה· ותצא · וכי לא יצאתה משם אלא היא והלא כמה גמלים יצאו כמה חמרים יצאו ואת אמרת ותצא · ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון ב גדול שבעיר הוא זיוה והוא הודה והוא הדרה והוא שבחה · פנה משם פנה זיוה פנה הודה פנה הדרה פנה שבחה · וכן את מוצא ביעקב אבינו כשיצא מבאר שבע וכי לא יצא משם אלא הוא והלא כמה גמלים יצאו כמה חמרים יצאו ואת אמרת ויצא · אלא כשהצדיק בעיר הוא זיוה והוא הודה והוא הדרה · יצא משם פנה זיוה פנה הודה פנה הדרה פנה שבחה · ניחא תמן דלא הות אלא אותה הצדקת ברם הכא לא הוה יצחק תמן · אלא אמר ר' עזריה בשם ר' עזריה בר' סימון לא דומה זכות צדיק אחד לזכות ב' צדיקים · ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה · אמר ר' יהודה א"ר יוחנן (כט) עברו על שורת הדין והלכו בי"ט · ד"א ותלכנה בדרך הוצרה עליהם הדרך שהלכו בייחף · ותלכנה (ל) היו עסוקות בהלכות גרים :

יג [ח] ותאמר נעמי לשתי כלותיה לכנה שובנה אשה לבית אמה · לבית אומתה·אבנימוס הגרדי מתה אמו ועלה ר' מאיר להראות לו פנים ומצא אותם יושבין אבלים · לאחר זמן מת אביו ועלה ר"מ להראות לו פנים ומצא אותן עסוקין במלאכתן · א"ל כמדומה אני שאמך חביבה עליך יותר מאביך · א"ל ולא כן כתיב אשה לבית אמה ולא לבית אביה · אמר לו (לא) יפה אמרת שאין אב לך : יד יעשה ה' עמכם חסד · ר' חנינא בר אדא אמר (לב) יעשה כתיב כאשר עשיתם עם המתים שנטפלתם בתכריכיהון ועמדי שויתרו לה כתובותיהן · א"ר זעירא מגלה זו אין בה לא טומאה ולא טהרה ולא איסור ולא היתר ולמה נכתבה ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים :

טו [ט] יתן ה' לכם · א"ר יוסי כל אותן (לג) הטובות והנחמות שעתיד הקב"ה ליתן לשלמה דכתיב (מ"א ה') ויתן אלהים חכמה לשלמה יהיו מכם· ומצאנה מנוחה·ומצאן כתיב אחת מוצאת שתים לא מוצאות· (ח) (לד) אשה בית אישה · מכאן שאין קורת רוח לאשה אלא בבית בעלה · ותשק להן ותשאנה קולן ותבכינה ותאמרנה לה ותאמר נעמי שובנה בנותי למה תלכנה עמי (ט) העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים וגו' וכי יש אדם מיבם (לה) אשת אחיו שלא היה בעולמו :

טז [י] שבנה בנותי לכנה · ר' שמואל בר נחמני בש"ר יודן בר' חנינא

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור צ"ד · מדרש שמואל סוף פ' ט"ז · ילקוט שמואל רמז קי"ז · ילקוט תהלים רמז תת"ן : ב בר"ר פ' ס"ח · ילקוט סדר ויצא רמז קי"ז · ילקוט כאן רמז תר"א · כל הענין :

חדושי הרד"ל

ויק"ר פי"ו וש"נ : (כה) בתחלה מתו סוסיהם כו' · ואח"כ מת אלימלך · כ"ה הלשון גם בפסיקתא דויטי בתאי שלים · נראה דמדכתיב וימותו גם שניהם · לרבות מן גם שמקניהם ובהמתם כבר מתו · וזה שמתו קודם אלימלך · אולי יש לסמוך ממ"ש ויהיו שם קודם לימות אלימלך דדרשינן כמו יד ה' היה במקנך · שהוא ענין הכאה ומיתה בבהמות : (כו) שמעה מהרוכלים המחזירים בעיירות · י"ל מדכתיב ותשב משדי מואב ביו"ד ואח"ז כתוב כי שמעה בשדה מואב בה"א · דרש דשדה הוא עיר גדולה כדלעיל ספ"א והיינו דרך שהם מחזירין הרוכלין בתמידות יותר מבשדות וכפרים · שהם אין דרכן להתקבץ כ"כ הרבה (ודי להם ברוכלים שיש בהם שדרים שם וא"צ לרוכלים המחזירים רק בעיירות ועי' (ב"ק פ"ב א') והן היו יושבים בכפרים ועיירות קטנות כמש"ל פסקא ב' בס"ד · לכן קראם כאן בשם שדי מואב ביו"ד · וכן בכל המגלה כמ"ש במסורה (בר מן ב' חד הא דכי שמעה בשדה מואב דדרשוהו כאן · ואידך נעמי השבה משדה מואב · וי"ל שמפני שכלל בועז בזה גם את רות וכמ"ש אח"ז ואת רות המואביה קנית להקים שם וגו' · לכן להחשיבה לרות לפני הגואל אמר משדה בה"א שהוא עיר וכרך לומר שהיא מבני עיירות (שמבנות מלכים ממשפחת עגלון מלך מואב היתה) ולא משדי מבנות כפרים) · [ועוד אפשר לומר משום דמסתמא ממואביה לא שמעי · דהא כתיב אשר פיהם וגו' · וישראל מאי בעו התם בעיר שכולו נכרים · ולהכי משני ששמעה מרוכלין המחזרים בעיירות · מרוכלין ישראל דשכיחא אף בעיר שכולו נכרים · כדאיתא בעבודת כוכבים (ס"א) בעיר שכולה נכרים והאיכא רוכלים וכו' · מהרב ר"מ ברלין ממהליב] : (כז) פעמים שהוא עושה בעבור עמו ונחלתו · היינו כדכתיב (תהלים צ"ד) כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב (ראיתי כתוב) : (כח) שנאמר (ישעיה מ"ח) למעני למעני אעשה · ובגלות חו"ל מדבר דכתיב שם הנה צרפתיך וגו' בחרתיך בכור עוני : (כט) עברו כו' והלכו ביו"ט · מפני מצות חזרה לא"י · וז"ש ותלכנה בדרך שהיה אסור להם אם לא מפני לשוב אל ארץ יהודה (ותקנו בזה חטא יציאת בעליהן לחו"ל) ולשון עברו דנקט כאן אפשר משום דוכתא אחריתי דכתיב ביה לשון עברה כמו ויעבר מרדכי שדרשו שם שעבר והתענה ביו"ט של פסח נקט כאן נמי הכי : (ל) היו עסוקות בהלכות כו' · לשוב אל ארץ יהודה דרש ולשון ותלכנה בדרך דרש שהיו עוסקים בהליכתן בד"ת כד"א (מלכים ב' ב') הלך ודבר ואמרו (בתענית י) שהיו מדברים ד"ת : (לא) יפה אמרת שאין אב כו' · משמע מכאן דבן נח אין לו להתאבל על אביו אלא על אמו (ועי' טור וב"י יו"ד סי' שע"ד לענין גר שנתגייר הוא ואמו) ומזה סיוע למה שהערותי בס"ד בהגהותי למכילתא משפטים פ"ה שלא נאסר לבן נח קללת אב אלא קללת אם · ושלא כנראה מדברי הרמב"ם פ"ה הלכות ממרים ה"א ע"ש : (לב) יעשה כתיב · י"ל שיעש בלא ה"א מתפרש לשון תפלה · והה"א עושה שמלה וודאית דרך ברכה ונבואה שוודאי יעשה ה' עמכם חסד (ובליקוטי פי' בס"ד דרך רמז לפי מש"ל פ"ה פי"ג שעיקר מסורתה היה שלמה במלכותו י"ל שזהו שרומז הה"א על דור חמישי בהדי דידה שיהיה שלמה שאז יעשה חסד הגדול לה) : (לג) הטובות והמתנות שעתיד כו' ליתן לשלמה כצ"ל · ובדכתיב שם בשלמה כ"פ נפתי : (לד) לבית אישה כו' · ולעיל כתיב בית אמה לכן דרש מכאן שאין מנוחה של קורת רוח לאשה אלא בית בעלה : (לה) אשת אחיו שלא היה בעולמו · דין ייבום גמור

חדושי הרש"ש

(ז) ויך גפנם ותאנתם כו' · נראה דצ"ל יהרוג בברד גפנם כי כאן מביא מפסוקי תהלים דקאפ" ע"א ועיין מה שכתוב כאן בס"ד בויק"ר רבה פי"ו : (ח) אשה בית אישה מכאן כו' · כצ"ל : (ט) העוד לי בנים במעי כו' וכי יש אדם מייבם אשת אחיו שלא היה בעולמו · עי' באגדת שמואל ספי'

מתנות כהונה

בדד ישב · מצורע מוחלט : מהרוכלין · דאם לא כן מי הגיד לה בעיירות שהיתה שם כדלעיל : הכי גרסינן למעני למעני אעשה ופסוק הוא בישעיה סימן מ"ח : וכי לא יצא משם גרסי' : גמלים חמרים · מוליכי חמורים וגמלים : הכי גרסינן פנה שבחה ניחא תמן דלא הות כולי עלמא הכא הא הוה יצחק כו' · ופי' ניחא שם גבי נעמי לפי שיצא זיו והדר העיר שלא היה שם אלא היא ובשיצאת פנה הזיו וההדר אבל כאן גבי יעקב שלא נשאר שם יצחק : עברו כו' · דייק מדכתיב ותלכנה בדרך ותורה אקרי דרך : הוצרה · לשון צרה שהיו מצטערים : שהלכו בייחף גרסי' והכי גרסינן בילקוט בדרך מלמד שהולכות יחפות וגופן נוגעות בארץ וגי' הספר יש ליישבו שברחו להם דרך לעצמם כדי שלא יפגעו בם עוברי דרכים : לשוב אל ארץ יהודה · ר"ל דת יהודית : בהלכות גרים · ותלכנה דרש לשון הלכה או דייק בדרך תורה אקרי דרך : ה"ג בילקוט ולא כן כתיב אשה לבית אמה ולא לבית אביה : כתובתיהן · אולי היתה היא ערב בעד שכתובות כי בארץ רחוקה היו ולא היו למחלון וכליון נכסים שתסמכנה עליהם : ויעשה כתיב · פשוטו כמשמעו להורות לנו הקרי והכתיב בכמה מקומות בספר זה או נוכל לומר שלא יקשה עלינו למה ברכה אותן בלשון חסר ואמר יעשה כתיב והכתוב ירמוז לברכת רות ברכה שלמה והקרי רמז לברכת ערפה שאע"פ שמצאה מנוחה ויצא ממנה משפחה רבה וד' גבורים לא היה חסד שלם כי לא מבני ישראל המה וגם נפלו ביד הדביקה והגשמים מהרה יפולו : מגילה זו אין בה כו' · כלומר רוב הסיפורין שבה אבל לא כולה שהרי למדים ממנה קצת דיני גרים ודיני חליצה וקנין אשר נרמז ברות : לאנשים וגו' גרסינן : לאיש וגו'

פירוש מהרז"ו

ואח"כ באדם עצמו וסדר התורה תחלה על האדם ואח"כ על בגדים ואח"כ על הבתים אלא על פי כלל זה שאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה בהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"ב : ואח"כ וימת אלימלך · צ"ע שעושה אלימלך טפל למחלון וכליון כמו ממוניהם ובויקרא רבה שם לא גרס ואחר כך וימת אלימלך : ותשאר האשה · משני ילדיה ומאישה וכל זה מיותר ודורש שתחלה אחר מות אישה נשאר הבית עדיין בהנהגתו והיא היתה עקרת הבית על בניה ועל כלותיה שעל כן דורש לעיל שנעשית שירי מנחה כנ"ל אך כאן נעשית שירי שיריים שאין בהם צורך כלל : יא שמעה מהרוכלין המחזירין בעיירות · פי' שמעה והבינה שמאחר שנכאים רוכלין מחזירין בעיירות למכור תכשיטי נשים כמו שתיקן עזרא שבשנות רעבון שאסור בתשמיש המטה אין רוכלין מחזירין בעיירות וזהו מה שמעה והבינה כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם שהרי רוכלין מחזירין ועי' בספרי מדרש תהלים בליקוטים והידושים דשם מבואר יותר : בא"י בעבור עמו ונחלתו · וכן כאן כי פקד ה' את עמו בשביל עמו : למעני למעני · ישעיה מ"ח י"א וס"ד כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן· פי' שלא יתחלל בגוים : יב ותצא מן המקום· ב"ר פרשה ס"ח סי' ו' : ותלכנה בדרך · שתיבת בדרך מיותר אלא להורות שהיא הדרך שהיה שלא כדין אלא שחשבו שעל שהוא לשוב אל ארץ יהודה מותר יהיה ביו"ט כמ"ש לקמן פסוק ותלכנה שתיהן בביאורי : בהלכות גרים · וכמ"ש בפסוק הסמוך שובנה אשה לבית אמה היינו שהתחיל לדחות אותן כהלכה שמתחלה שבא צריך לדחות וכמ"ש לקמן פסוק ט"ו הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה וכן הכוונה במ"ש לבית אמה ויבות ותלכנה בדרך מיותרים שהיה די כמ"ש ותצא מן המקום לשוב אל ארץ יהודה ע"כ דרש שפי' שעסוק בענין שגורם לשוב לדת ארץ יהודה וכמ"ש תענית י' אצל אליהו ואלישע ויהי המה הולכים הלך ודבר שעסקו בד"ת וכן כאן : לבית אומתא · שהיל"ל לבית אביה ע"כ דורש אמה אימתה דתה ואלהיה : יג אבנימוס הגרדי · כמ"ש ב"ר פרשה ס"ה סי' כ' פתיחא ב' דאיכה רבתי לא עמדו חכמים בעולם כבלעם ואבנימוס הגרדי וכו' ע"כ הלך ר"מ אליו והביא המעשה לפרש לבית אמה כפשוטו : יד שוויתרו לה כתובתיהן·כמ"ש בועז לזקנים כי קניתי את כל אשר וגו' מיד נעמי והיכן כתובת רות אלא שוויתרו לו ומוכר שנאמר לנשים בכתובה וקדושין שכבר נתחדשה ההלכה: ולא איסור ולא היתר·צ"ע שהרי הרבה אנו לומדים ממגלה זו דינים רבים יותר ממגלות אחרות·דינים שהל' גרים בארץ ישראל ההלכה של שאילת שלום בשם מואבי ולא מואבית וגאולת שדות ולהקים שם המת על נחלתו אף שלא באחים רק בקרובים ולקנות דבר בחליצת נעל וברכות חתנים בעשרה ואיך אומר ולמה נכתבה והודעת שכר טוב לגמ"ח הוא פרט אחד ומפורש הרבה בתורה ובנביאים וכתובים וצ"ע : שכר טוב לגומלי חסדים · כמ"ש לקמן פסוק ישלם ה' פעלך וכמה גדול כחן של גומלי חסדים וכו' ע"ש ותבין גם כאן : טו יתן ה' לכן · ולא פי' מה יתן שמ"ש ומצאנה מנוחה ענין אחר הוא ע"כ דורש ע"פ גז"ש ומדה י"ז ויתן ה' חכמה : ומצאנה מצאן כתיב · חסר ה' להורות שאין המוצאות חסר אחת כמ"ש אצל שלמה ד"ה א' כ"ב ט' אצל שלמה הוא יהיה איש מנוחה ומ"ש אחת מוצאת היינו רות ומ"ש את שתי בנותיך הנמצאות וכמ"ש ב"ר פרשה נ' סי' יו"ד זו רות המואביה ונעמה העמונית הרי שרות מן הנמצאות והיא מוצאת מנוחה הנ"ל : וכי יש אדם מיבם · צ"ע מה כל הטענה הזאת שהעריכה נעמי שלא יוכלו לישא בניה אף אם תלד בנים ולמה לא יוכלו לישא אשר יטב בעיניהם מאלו העם ונראה שנעמי ידעה ברוה"ק שלא יתכן שישאו אנשים מכל ישראל והיה כן שנתקיימו דבריה שנשאת לאחד ממשפחתה

יפה ענף

בויק"ר פי' י"ז : שמעה מהרוכלין המחזירין בעיירות · משום דק"ל כי בשדה מואב מיותר הוא דהא כתיב לפ"ז ותשב משדה מואב והיה ל"ל כי שמעה שם לכן מפרש כי בשדה מואב הוא העיירות במואב וכמ"ש לעיל שדה זו עיר ונתבשר לה ע"י הרוכלין המחזירים בעיירות כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם : פעמים שהוא עושה כו' · פי' כשהחטא מעט אז יספיק זכות שהם נחלתו ולא יעשם · ואם החטא גדול אז לא יעשם בעבור שמו הגדול : בא"י בשביל עמו ונחלתו · כי טעם היושב בה הם נשוא עון וזכותם רב ולהכי בעבור נחלתו סגי · ואע"ג דשמואל שאמר בעבור שמו הגדול היה בא"י · מ"מ שמואל אמר להם כי לא יפיאתו מן הרחמים כי טוב ה' ועושה חסד בעבור שמו הגדול גם ליושבי חו"ל וכ"ש שיעשה להם בא"י אף שהם חוטאים : וכי לא יצאתה משם אלא היא·עמ"ש בב"ר פס"ח סי' ו' : והלכו ביו"ט של פסח כי יום בואן לבית לחם קציר העומר היה כדלקמן והוא ט"ז בניסן : הוצרה עליהם הדרך · כי היו רכות וענוגות ולא נסו הציג כף רגלם על הארץ וללכת יחפות ודייק מן בדרך כי לא היה הפסק בין הליכת כפות רגליהן ובין הדרך · ואידך דריש ותלכנה מן הלכה וז"ש שהיו עסוקות כו' : לבית אומתה · ולכן לא אמר לבית אביה · ואע"ג דברבקה כתיב ותרץ ותגד לבית אמה ואמרו ע"ז בב"ר דאין האשה רגילה אלא לבית אמה וע"ש ברש"י בחומש אך זה רק בהליכה לפי שעה להגיד דבריה היא מגדת בבית אמה אבל בהליכה לשבת שם אין לומר רק לבית אביה שכל הבית נקרא על שמו · גם אם מת אב · וכמו שבי אלמנה בית אביך אע"פ שכבר מת דבת שם היתה · ולכן מפרש לבית אומתה שפירושו למשפחתה : ללמדך כמה שכר טוב לג"ח · ואע"ג דילפינן ממגילה זו הלכות גרים ויחוסו של דוד · אבל לפי זה היה סגי למכתב בפ"ש וכמו כל דיני תורה שבע"פ · אבל ללמד לנו שכר טוב לגומלי חסדים אשר זה נתון לדעת לכל המון העם דלא שייכי ולא עסקי בתורה שבע"פ נכתבה בספר : כל אותן הטובות כו' · כי לא יכון ששאל נתן על מנוחה ונכון לאמר יחונן ה' אתכם ומצאנה מנוחה אשה בית אישה · לכן דרים על הנתינה שעתיד הקב"ה לתת לשלמה : מצאן כתיב · ואע"ג דמצינו כן כמה פעמים כמו ותהרין בנות לוט ותשקין את אב הן וכן הכא בפרשה נמצא שובנה בנותי לכן · מ"מ היכא דאיכא למדרש דרשינן : וכי יש אדם מיבם כו' · ומפרש כי היא באה להגדיל שממיהם הלהן תשברנה וגו' פי' גם אם

משנת דרבי אליעזר

מים לכך כתיב שם כמש"ש וימצאו שם מים עיי' פ' תולדות וכמ"ש שם : ומה שמעה כו' · ק' דמה הדושו גם מה שמפסיק כתוב א' אומר כו' מה בעי הכא וצ"ל דה"פ דהמדרש דקדק דל"ל למכתב בשדה מואב כיון דכתיב ותשב משדי מואב בוודאי שם שמעה ותירץ שמעה כי פקד ה' את עמו לכך כתיב בשדה מואב להורות ששמעה ההפרש שיש בין שדה מואב דהיינו חו"ל ובין א"י דהרי כתוב א' אומר כו' עד ורבנן אמרו בא"י בשביל עמו לכך שבה משם לשוב לא"י כי שם פקד ה' את עמו ועיין באלשיך : אר"י כל אותן כו' ליתן לשלמה כו' · דיוקו דבריכה אמרה יעשה וחזרה ואמרה יתן גם למה אמרה בלשון זכר עמכם לכם לז"א שרימזה אמש"ה ויתן ה' חכמה לשלמה : וכי יש אדם מיבם כו' · תימה לפ"ז

בשלש מקומות כתיב כאן שבנה שבנה שבנה כנגד [א] ג' פעמים שדוחין את הגר ואם הטריח יותר מכאן מקבלין אותו · א"ר יצחק (איוב ל"א) בחוץ (לו) לא ילין גר · [ב] לעולם יהא אדם דוחה בשמאל ומקרב בימין · כי זקנתי מהיות לאיש וגו' א"ר יוחנן [ג] למדך התורה דרך ארץ שאין תשמיש ביום אלא בלילה הה"ד (אסתר ב') בערב היא באה ובבקר היא שבה · וכתיב גם הייתי הלילה לאיש : יז וגם הייתי שילדתי בנים הא אילו הייתי הלילה לאיש ילדתי בנים אלא הלהן תשברנה · יכולות אתם יושבות עד אשר יגדלו הלהן תעגנה יכולות אתם יושבות עגונות לבלתי היות לאיש · אל בנותי אללי בנותי · כי מר לי מאד מכם בשבילכם (לז) כי יצאה בי ובבני ובבעלי יד ה' : יח ר' חנינא בריה דר' אבהו פתר קרייא במשה אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע [ד] בהן קלסתיך שנאמר (דברים י') הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים · והייתי סבור שתתן לי פרופקפיא הלהן תעגנה הוגעתני במלאך המות הן שבקת גבי ואמרת לי הן קרבו ימיך למות וחוזר ואומר לישראל אל בנותי אללי בני כי מר לי מאד מכם בשבילכם בי ובאחי יצתה יד ה' : יט א"ר לוי כל מקום שנאמר בו יד ה' מכת דבר היא · ובנין אב שבכלם (שמות ט') הנה יד ה' הויה · בר קפרא אמר יד תבעו ויד פגעה בם · א"ר סימון ביוצאין היתה מגפה · ביושבין לא היתה מגפה · תלמידי דרבי נחמיה מייתי לה מהתם · הה"ד (שופטים ב') בכל אשר יצאו יד ה' היתה בם לרעה · ביוצאין היתה מגפה ביושבין לא היתה מגפה · א"ר ראובן אף בניהן היו מצירין אחריהם ואומרים מתי ימותו אלה ונכנס אנו לארץ :

כ [יד] **ותשאנה** קולן ותבכינה · חסר אל"ף תשש כחן שהן מהלכות ובוכות · ר' ברכיה בשם ר' יצחק [ה] מ' פסיעות הלכה ערפה עם חמותה ונתלה לבנה ארבעים יום שנאמר (שמואל א' י"ז) ויגש הפלשתי השכם והערב · ר' יודן בשם ר' יצחק ד' מילין הלכה ערפה עם חמותה ועמדו ממנה ד' גבורים שנאמר (שם ב' כ"א) ארבעת אלה ילדו להרפה · [ו] א"ר יצחק כל אותו הלילה שפרשה ערפה מחמותה (י) נתערבו בה ערות גוים של מאה בני אדם · הה"ד (שם א' י"ז) (יא) והוא מדבר עמם וגו' ממערכות פלשתים · ממערות כתיב · ממאה ערלות גוים שנתערו בה כל הלילה · ר' תנחומא אמר אף כלב אחד דכתיב (שם) ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי : כא ותשק ערפה לחמותה (לח) [ז] כל נשיקה של תיפלות בר מן תלת · נשיקה של גדולה · ונשיקה של פרקים · ונשיקה של פרישות · של גדולה דכתיב (שם י') ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו · של פרקים דכתיב (שמות ד') ויפגשהו בהר האלהים וישק לו · של פרישות שנאמר ותשק ערפה לחמותה · רבי תנחומא אמר אף נשיקה של קריבות שנאמר (בראשית כ"ט) וישק יעקב לרחל · למה שהיתה קרובתו · ותאמר הנה שבה יבמתך וגו' כיון ששבה אל עמה שבה אל אלהיה :

כב [טז] **ותאמר** רות אל תפגעי בי לעזבך לשוב מאחריך · מהו אל תפגעי בי · אמרה לה לא תחטא עלי לא תסבין פגעיך מני · לעזבך לשוב מאחריך · מכל מקום דעתי להתגייר אלא מוטב על ידך ולא ע"י אחרת כיון ששמעה נעמי כך [ח] התחילה סודרת לה הלכות גרים · אמרה לה בתי אין דרכן של בנות ישראל לילך לבתי תיאטראות ולבתי קרקסיאות של גוים · אמרה לה אל אשר תלכי אלך · אמרה לה בתי אין דרכן של ישראל לדור (לט) בבית שאין שם מזוזה · אמרה לה באשר תליני אלין · עמך עמי · אלו עונשין ואזהרות · ואלהיך אלהי · שאר מצות : כג דבר אחר אל אשר תלכי אלך · (מ) באהל מועד בגלגל בשילה בנוב בגבעון בבית עולמים · באשר תליני אלין · לנה אני על קרבנותי · עמך עמי · לבטל עבודת כוכבים שלי · ואלהיך אלהי · לשלם שכר פעולתי :

מסורת המדרש א עיין יבמות דף מ"ז:ב סוטה דף מ"ז·סנהדרין דף ק"ז:ג עיין נדה דף ט"ז·ובילקוט איוב רמז תתל"ד:ד דב"ר פ' ע' ופ' י"א· תנחומא סדר ואתחנן סימן ו'·וסדר וילך סימן ג'·וסדר ברכה סימן ז'· ילקוט וילך רמז תתקמ"א:ה מדרש שמואל פ' כ'·ילקוט שמואל רמז קכ"ו:ו סוטה דף מ"ב:ז בר"ר פ' ע' שמ"ר פ' ה'·מדרש שמואל פ' י"ד· ילקוט ויצא רמז קכ"ד·ילקוט שמואל רמז ק"ח:ח יבמות דף מ"ז:

חדושי הרש"ש

שפי' דאלו היו לה בנים במעיה מיקרו היה בעולם ואשת אחיהם זקוקה להם ע"ש באורך · ותמיהני שהדבר פשוט דאף שהיתה מעוברת קודם מיתת בעלה אם נולד לאחר מיתתו הוה א"א שלא היה בא בעולם עי' יבמות י"ז ב' תוס' ד"ה אשת דעיקר קרא להכי הוא דאתא וגם משנה שלמה שנינו נדה מ"ג ב' תינוק בן יום א' כו' וזקוק לייבום דמוכח להדיא דעובר לא דומיא דאינך ע"ש בגמרא · וגם פירש"י בפסוק הסמוך תמוה שכתב שאינם אסורים לכן כו' משום אשת אח שלא בא בעולם כו' דהיפוק ליה דהויין אשת אח מהאם לבד · ואולי דבריו אפשר לפרש דהה"א התמיה שייך נוהים לכם לאנשים ור"ל דאף שהיה לי בנים במעי היתכן שיהיה לכם לאנשים וכי יש אדם מייבם כו' : (י) נתערבו בה ערות כו' · כצ"ל : (יא) הה"ד והוא מדבר עמם וגו' ממערכות כו' · כצ"ל והוא בשמואל א' י"ז כ"ג : א"ל

חדושי הרד"ל

אין כאן בג"ז שאין יבום אלא באחין מהאב · אבל אחיו מאמו אסור לייבם · דאשת אחיו מאמו ערוה שלא במקום מצוה אלא שבאמת לא היה שייך כאן ייבום כלל שלא היו קדושין תופסין בהם שלא גיירום כדלעיל פסקא ד' רק אמרה נעמי אם אתם רוצים לעשות מלאה יתירא לגמול חסד עם המתים וכענין יהודה ותמר ובועז לרות וכמ"ש הרמב"ן בפי' התורה לסדר וישב · מ"מ באשת אחיו שלא היה בעולמו שלא כתבה בכן תורה ייבום משום דדרכיה דרכי נועם כמ"ש התוס' ריש פ"ב דיבמות ע"ש · א"כ גם אתם אין ראוי לכם להתעגן ולהמתין עליהם : (לו) לא ילין גר דלתי לאורח אפתח לעולם יהא כצ"ל · והיינו שפותחין לו דלת ואין דוחין לגמרי לנטול הדלת בפניו (ובחוץ לא ילין ודלתי לשון רבים ב' דלתות ירמזו לג"פ שדוחין) : (לז) כי יצאה בי יד ה' בבעלי ובבני ר' חנינא כו' כצ"ל ודרש שמיתת ג' קרובים יציאת יד ה' שהוא הדבר וכדתנן בתעניות רפ"ג ע"ש בגמרא : (לח) כל נשיקה של תיפלות · ב"ר פרשה פ' : (לט) שאין בו מזוזה כו' באשר תליני כו' · תלתה המזוזה בלינה שבעת השינה בלילה היא המצוה שאפשר לקיימה עיין במגן אברהם סי' כ"א ס"ק כ"ב : (מ) באהל מועד בגלגל · שיטפת ליטנא בשאר

פירוש מהרז"ו

ממשפחתה וגואליה : טז שובנה שובנה · בפסוק ח' שובנה אשה לבית אמה בפסוק י"א שובנה בנותי למה בפסוק י"ב שובנה : בחוץ לא ילין גר · שאין להכביד בדחייתו עד שישאר בחוץ : גם הייתי הלילה · בלילה ולא ביום ללמד כצ"ל : יז גם הייתי הלילה · אעפ"י שזקנתי אולי ע"י תקוה ובטחון ותפלה הייתי זוכה להיות לאיש וגם שיעשה לי נס גדול כזה שילדתי בנים שני זכרים : אל בנותי אללי בנותי · שהיל"ל לא כן בנותי כמו שאמר בשאר מקומות כמו לא אדוני גם יקשה איך אמרה כי מר לי מאד איזה טעם הוא על מ"ש אל בנותי ע"כ דורש אללי לי כי מה · ומ"ש בשבילכם בעונם שנשאו בני אתכן לנשים שע"כ מתו בעלי ובני ואבד כל ממוני : יח פתר קרייה במשה · פסוק הלהן תשברנה שהיל"ל הלהם תשברנה ע"כ דורש ע"פ מדה כ' אם אינו ענין הלהן תשברנה על איבת הן שברתי וקויתי שיעשה לי חסד וטובה בתיבת הן אך הלהן תעגנה מלשון יגיעה : הן שבקת גבי · עזבת הן הטוב שקויתי לשילום טוב עבודו ועדיין אני תובע עבודו : יט יד תבעו · מי יתן מותנו ביד ה' (שמות ט"ז ג') ויד פגעה בהם כמ"ש דברים ב' ט"ו וגם יד ה' היתה בם להומם מקרב המחנה ולא בקרב המחנה אלא כשיצאו וכן הובא פסוק זה בילקוט רות וכאן חסר כמ"ש בסוף פתיחתא ל"ב דאיכה שהיו יוצאים כל ט' באב לחפור להם קברים ומתים שם וכן כשיצאו למלחמה בלא רצון ה' ונופלים ביד אויביהם כמ"ש אחר חטא מרגלים ויכום ויכתום עד החרמה אך באלו שישבו במחנה לא נגעה בהם יד ה' : בכל אשר יצאו · שופטים ב' ט"ו היינו אלימלך שיצא מארץ לחוץ לארץ היתה בו יד ה' זה הדבר כצ"ל וכ"ה בהדיא בסדר עולם פרק י"ב לראיה שענין אלימלך היה בתחלת ימי שפוט השופטים וזהו שאמרה נעמי כי יצאה בי יד ה' ודרשה זאת היא השייכת לפשט הכתוב ובאגב זו הובא הדרשה של יד תבעו כו' : אף בניהם וכו' · שאצל פסוק וגם יד ה' הנ"ל כתוב ויהי כאשר תמו וגו' וידבר ה' וגו' לוה על ענינים של כניסת הארץ כמ"ש קומו סעו ועברו את נחל ארנון : כ ויתיצב ארבעים יום · ש"א ט"ז י"ז ותיבת ויתיצב מיותר ע"כ דורש שהיה עומד ויציבה ברגליו מ' יום לנער את ישראל ע"פ מדת מנגד כנגד מ' פסיעות של אמו ערפה או ד' בניה סף ומדין גלות וישבי בנוב כנגד ד' מילין כדלעיל סוף פסוק והנה שהלכו ביו"ט חוץ לתחום ומ"ש להרפה זו ערפה שה"א ועיי"ן מתחלפין באחה"ע : ממערכות ממערות כתיב · ובפסוק ד' שם י"ז כתוב ממחנות פלשתים ולמה שינה כאן לכתוב ממערות לדרוש נוטריקון ממאה ערות ובהכרח לומר שאע"פ שהיתה ערפה ממואב קרבוה פלשתים עם בניה הגבורים להלחם בישראל וצ"ע מנין לו שהיה באותו הלילה ועי' מדרש שמואל רבתא פרשה כ' : הכלב אנכי · שם י"ז ויש תמיהות מתקיימות ופי' הכשילו שנדע אנחנו לדרוש יחוסו וכמ"ש בהדיא סוטה דף מ"ב ע"ש כה"ע וצ"ע איך דורש שגלית היה בן ערפה ונתעברה בו בלילה שפירשה מנעמי שהרי דוד היה בן ישי בן עובד דור שליש לרות ואם כן האריך גלית ימים כנגד עובד וישי שהאריכו ימים מאד כמ"ש ב"ר פרשה נ"ו סי' ד' עי' מה שכתבתי בפירושי ודרשה זו סמוכה על מ"ש לעיל ריש פרשה ב' בני שלה ויך אלחנן וכו' את גלית ע"ש כל הענין ודו"ק : כא כל נשיקה · ב"ר פ"ע סי' ב' וש"נ : ששבה אל עמה שבא וכו' · כמ"ש לעיל פסוק ותאמר נעמי לבית אמה לבית אומתה : כב אמרה לה אל אשר תלכי · שלפי פשוטו היה די שעיקר הדברים עמך עמי ואלהיך אלהי אלא שגם שאר הדברים היו עקרים לענין גירות רות : כג באהל מועד בגלגל · עי' פי"כ סוף פסוק משכני והדברים דומים ושכינה וכנסת ישראל

מתנות כהונה

וגו' גר' : שילדתי וכו' · הענין מבולבל הוא ובילקוט ישנו בסגנון אחר ועיין שם : ה"ג אל בנותי אללי בנותי : בשבילכם · ע"י שנשאו אתכם בניותכם : הן לה' אלהיך גר' : פרוקופיא · פי' הערוך כבוד : הוגעתני · תעגנה דרש : הן קרבו וגו' : וזהו הלהן אם אל שכר הן : ה"ג אל בנותי · אללי בנותי : בשבילכם בי ובאחי גר' : ה"ג ויד פגעה בם : יד תבעו · מי יתן מותנו ביד ה' ויד פגעה בם גם יד ה' היתה בם · כך פירש בילקוט וקאי אדסלק מיניה על דור המדבר שהיה משה מדבר עמם ועיין בסדר שלח לך פי"ו : ה"ג היתה בם לרעה ביוצאין היתה מגפה ביושבין לא היתה מגפה : יוצאין · יוצאי מצרים שנגזרה עליהם מיתה במדבר · יושבים אלו הנולדים במדבר וכל הפחותים מבן עשרים שנה אע"פ שיצאו היו נחשבין כאלו לא נולדו עדיין ונקראו יושבין בערך היוצאים : ה"ג תשש כחן שהן מהלכות : שנאמר ויגש וגו' · סיפיה דקרא ויתיצב מ' יום : ה"ג ממערות כתיב ממאה ערלות כו' · פי' ממערות נוטריקון ממאה ערות : שנתערו בה · גר' לשון מקורה הערה וכ"ה בפרק אלו נאמרין שהכל הערו בה וכן הוא בפירש"י ורד"ק בספר שמואל ובספר הזוהר פרשת בלק אל תקרי ממערכות אלא ממערות וגי' הספר שלפנינו מוכח שבספריהם היה כתוב ממערות : ה"ג אף כלב א' וכ"ה בפרק אלו נאמרין מאה ספי ונאני אחד · ספי איש · נאני כלב : של תיפלות גרסינן : ה"ג בספר ישן הנה שבה יבמתך וגו' כיון ששבה אל עמה שבה אל אלהיה : ה"ג לא תחטא עלי · ופי' לא תעשה חטא ע"י ולא תקח עונש ופגע רעה מחמתי וכן מצאתי בספר ישן ובילקוט : מ"מ דעתי כו' · וזהו לשוב מאחריך אף אם אעזבך לא אשוב מלבוא אחריך : הלכות גרים · הן הגרסא בילקוט וגי' הספר יש ליישבו שר"ל אלו אלים של הלכות : קרקסיאות כו' · בתים שמשחקים בהם שחוק של הוללות : לדור בבית שאין גרסינן : שכר פעולתי גרסי' :

משנת דרבי אליעזר

לפ"ז מה זה שאמרה כי אמרתי וגו' הלהן תעגנה וי"ל שסברה דאיסור אשת אח אינו רק באחים מאב ועיין ברש"י שמוכח שהי' גי' אחרת : א"ר לוי כ"מ שנאמר יד ה' כו' · דר' לוי חולק את"ק שדרש יצאה בי יד ה' אמשה ואהרן ואמר ח"ו לומר כן דהרי כ"מ שנאמר יד ה' היינו מיתת מגפה אלא דקאי אדור המדבר ובר קפרא אמר יד תבעו כו' לפי שאמרו מי יתן מותנו ביד ה' לכן פגע בם יד ה' ואר"ש גם זה אינו דהרי רק ביוצאין היתה מגפה היינו המרגלים עצמם ולא ביושבים בביתם כדכתיב

יפה ענף

לא תהוינו לאיסור אשת אחיו שלא היה בעולמו האם תשברנה להם עד אשר יגדלו · ולאפוקי בכיים אמרה הדברים האלה : וגם הייתי שילדתי בנים · ומפרש את הכתוב בענין אחד וגם הייתי הלילה לאיש שנתחברתי עמו הלא יש ספק פן לא נתעברתי או הולדתי בנות אבל גם אם הייתי וילדתי בנים אבל הלהן תשברנה : מכם בשבילכם · ופירוש מכם מסבתכם · ולא נוכל לפרש מכם כמשמעו דא"כ אין זה נתינת טעם למה שאמרה שובנה בנותי לכן · אבל לפירוש זה ניחא שאמרה גם אם יצוייר שיולדו לי בנים אל בנותי לשבת עמדי כי מר לי מאד מסבתכם : פתר קריא במשה · מבואר מעצמו דדריש את הכתוב הזה ע"ד אסמכתא הלהן תשברנה עד אשר יגדלו האם בשביל שסברתי ולפיתי לגדולה בשביל הן · האם בשביל זה הלהן תעגנה הוגעתני בהן שנאמר לי הן קרבו ימיך למות · וכן דריש את סוף הכתוב ע"ד דרש ורמז במשה : כל מקום שנא' בו יד ה' כו' · משום דנראה כאלו היא מטות דברים כלפי מעלה באמרה כי יצאה בי יד ה' · לכן מפרש כי מכת דבר נקראת יד ה' ובעלה ובניה מתו בדבר : [illegible]

כח [יז] באשר תמותי אמות · (מא) אלו ד' מיתות ב"ד · סקילה שריפה הרג וחנק· ושם אקברי אלו שני קברים המתוקנים לב"ד· אחד לנסקלין ולנשרפין · ואחד לנהרגין ולנחנקין · כה יעשה ה' לי וכה יוסיף · אמרה לה בתי כל מה שאת יכולה לסגל מצות וצדקות (מב) סגלי בעולם הזה אבל לעתיד לבא כי המות יפריד ביני ובינך :

פרשה ג א זה שאמר הכתוב (איוב ג') קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדניו · אמר רבי סימון זה אחד מארבעה מקראות שדומין זה לזה · [א] קטן וגדול שם הוא · העוה"ז מי שהוא קטן יכול להעשות גדול · ומי שהוא גדול יכול להעשות קטן · אבל לעתיד לבא מי שהוא קטן אינו יכול להעשות גדול · ומי שהוא גדול אינו יכול להעשות קטן · ועבד חפשי מאדוניו · (א) זה הוא שעושה רצון יוצרו מכעיס את יצרו · (ב) מת יצא לחירות שנאמר (שם) ועבד חפשי מאדוניו · [ב] ר' מיאשא בר בריה דר' יהושע נשתקע שלשה ימים בחליו לאחר ג' ימים נתישבה דעתו · א"ל אביו הן הוית · אמר ליה בעולם מעורב הייתי · א"ל ומה חמיתה תמן · א"ל הרבה בני אדם ראיתי כאן בכבוד ושם בבזיון · כד שמעו ר' יוחנן וריש לקיש סלקן למבקריה אמר להון אבוה שמעתון מה אמר הדין מיינוק' אמרין ליה מה אמר תני להון עובדא · אמר ריש לקיש ולא מקרא מלא הוא (יחזקאל כא) כה אמר ה' הסיר המצנפת והרים העטרה זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפיל · א"ר יוחנן אלו לא עליתי אלא לשמוע דבר זה די · [ג] רב הונא ריש גלותא שאל לרבי חסדאי מה דין דכתיב הסיר המצנפת והרים העטרה · א"ל הסיר המצנפת מרבותינו והרים העטרה מאומות העולם · (א) א"ל (ג) את הסד ומה לך חסר : **ב** כתיב (קהלת ט) כי מי אשר יבוחר וגו' · תמן תנינן [ד] הרואה עבודת כוכבים מה הוא אומר ברוך נותן ארך אפים לעוברי רצונו · מקום שנעקרה עבודת כוכבים ממנו ברוך שעקר עבודת כוכבים מארצנו · וכן יהר"מ ה' אלהינו שתעקר אותה מכל המקומות ותשוב לב עובדיה לעבדך בלב שלם · ולא נמצא מתפלל על הרשעים · [ה] א"ר יוחנן יבחר כתיב (ד) אפי' כל אותן שפשטו ידיהם בזבול יש בטחון · להחיות אותם א"א שכבר פשטו ידיהם בזבול · לכלותם א"א שכבר עשו תשובה · עליהם הוא אומר (ירמיה נא) וישנו שנת עולם ולא יקיצו · תניא [ו] קטני גוים והיילותיו של נבוכדנצר לא חיים ולא נדונים ועליהם הוא אומר · וישנו שנת עולם ולא יקיצו · (קהלת ט) [ז] כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת · בעוה"ז מי שהוא כלב לעשות ארי הוא יכול · ומי שהוא ארי יכול להעשות כלב · אבל לעתיד לבוא מי שהוא ארי אינו יכול להעשות כלב · וכל מי שהוא כלב אינו יכול להעשות ארי · [ח] אדריאנוס שחיק טמיא שאל לר' יהושע בן חנניה · א"ל אנא טב ממשה רבך · א"ל למה דאנא חי והוא מת · וכתיב כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת · אמר ליה יכול את לגזור דלא ידלק בר נש נור תלתא יומין · אמר ליה אין · לעידן עמיא סלקון תרויהון על איגר פלטין חמי תננא סליק מן רחיק א"ל מה כן א"ל איפרכיא ביש עאל אסיא ובקר יתיה · וא"ל עד דשתי חמימי לא מיתסי · א"ל תיפח רוחיה עד דאת קיים בטלה גזרתך · ומשה רבינו משעה שגזר עלינו לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת לא מדליק יהודאי נור בשבתא מיומוהי ועדיין לא נתבטלה גזירתו עד השתא · אמרת את כן דאנא טב מיניה : (תהלים ל"ט) [ט] הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא · אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולם אודע לי אימתי אנא מיית · א"ל רזא היא דלא מתגלי לבר נש ולית אפשר דיתגלי לך · ומדת ימי מה היא · א"ל שבעין שנין · ואדעה מה חדל אני · אודע לי בהדין יומא אנא מיית · א"ל בשבת · א"ל פחית לי חד יומא · א"ל לא · א"ל למה · א"ל חביבה עלי תפלה אחת שאתה עומד ומתפלל לפני מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להעלות לפני שנאמר (מ"א ג') אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא · א"ל אוסיף לי חד יומא · א"ל ליה לא · א"ל למה · א"ל ארכי של בניך דוחקת · דא"ר שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן [י] ארכיות ארכיות הן ואין אחד מהן נכנס לתוך ארכי של חברו אפי' כמלא נימא · ומת בעצרת שחל להיות בשבת וסלקה סנהדרין מחמייה אפין לשלמה · אמר להון מעבר יתיה מאתר לאתר · אמרין ליה ולאו מתניתא היא סכין ומדיחין ובלבד שלא יזוז אבר · אמר כלבים של בית אבא רעבין · אמרין ליה ולא מתניתא היא מחתכין את הדלועים לפני הבהמה ואת הנבלה לפני הכלבים · מה עשה נטל פיפקין ופרש עליו כדי שלא תרד השמש ויש אומרים לנשרים קרא ופרשו עליו אגפיהון כדי שלא תרד (ה) עליו השמש : **ג** אמר (קהלת א') מעות לא יוכל לתקון והחסרון לא יוכל

מסורת המדרש א עיין בבא מציעא דף פ"ה · ילקוט יחזקאל רמז שס"ב · ילקוט איוב רמז תתנ"ו : ב עיין פסחים דף נ' · ובבבא בתרא דף י"ד · ילקוט יחזקאל רמז שנ"א · ילקוט זכריה רמז תקפ"ג : ג גיטין דף ז' · ירושלמי סוטה פרק ט' : ד ברכות דף כ"ז : ה ירושלמי ברכות פרק ט' · כל הענין · קהלת רבה פרשה ט' : ו ירושלמי שביעית פרק ד' : ז ילקוט קהלת רמז תתקע"ט · כל הענין : ח קהלת רבה פרשה ט' : ט שבת דף ל' · כל הענין · קהלת רבה פרשה ה' · ילקוט תהלים רמז תשל"ח : י לעיל פרשה ב' :

חדושי הרד"ל

מקומות נקט דכימי רות לא היה לא אכל מועד ולא גלגל : (מא) אלו ד' מיתות כו' אלו ב' קברים כו' · שלפי מדרש משלי : (מב) סגלי בעולם הזה · דרש כה כמו פה במקום עולם הזה :

(א) זה שהוא עושה רצון וכו' · עמ"כ וכדדרשינן בברכות (ס"א) מבופטי נפשו יצה"ר וי"ל ע"ש : (ב) מת יצא לחירות · כי אין מעשה עוד בשאול : (ג) את חסד ומילך חסד כצ"ל · וכ"ה (בגיטין ח' וכירושלמי שלהי סוטה : (ד) אפי' כו' שפשטו ידיהם בזבול · שהם אין להם בטחון במותם כמ"ש בר"ה (י"ח) ששאול כלה יכן כו' ובב"ר פרשה כ"ו ע"ש : (ה) עליו השמש אמר כי לכלב החי הוא

חדושי הרש"ש

(א) אמר לו את חסד ומילך חסד (פירוש דבריך) כן צריך להיות עיין (גיטין ז' א') : כתיב

מתנות כהונה

לסגל · לאצור ולעשות סגולה : אמרה לה וכו' · עד כי המות וכו' הכל הוא דברי נעמי : **פרשה ג** זה א' מד' גר' · ופי' ד' מקראות דומין בזה שמכלם נשמע שיפה שעה אחת בתשובה ומע"ט בעוה"ז מכל חיי עוה"ב ולקמן חשיב לכולהו הסר המצנפת · כי לכלב חי · מעות לא יוכל · וזה קטן וגדול : זה שהוא כו' · כלומר כ"ז שהוא חי עובד שני אדונים ליוצרו וליצרו אם עושה רצון יוצרו מכעיס יצרו ואם עושה רצון יצרו מכעיס יוצרו וה"ג בספר יפן בהדיא : נשתקע ג' ימים · היה שוכב נרדם כאלו הוא מת ואין נראה בו חיים רק מעט וצופה ענינים מעולם הבא : ה"ג הן הוית · פי' היכן היית : ומה חמית תמן · ומה ראית שם : סלקין וכו' · עלו לבקר אותו א"ל אביו של תינוק שמעתם מ"ש זה התינוק : תני וכו' · ספר להם המעשה : מה דין דכתיב · עי' זה בס"ק דגיטין : מא"ה · וישראל יגנפו העטרה : את חסד וכו' · שמך חסדא ומה שבא ממך הכל חסד ודברי חן : יהובר וגו' · ולא נמצא מתפלל וכו' · הרי שהוא טובה לרשעים שמתפללין שתעקר ע"ז אף על פי שהוא נגד רצונם וזהו דכתיב כי מי אשר יהובר וגו' מפני שנתחברו לישראל בזה שהצריכם להתפלל על עקירת ע"ז שלהן באה להם טובה : ה"ג בירושל' דפ' הרואה יבחר כתיב אל כל החיים וגו' אפילו אותן וכו' · וז"ש יבחר כתיב לאשמועינן אתא הכתוב וכן מנהגו בכמה מקומות ובמדרש קהלת גרס יבחר כתיב מי יבחר יצר טוב מיצר הרע אלו הצדיקים מי יבחר יצר הרע מיצר טוב אלו הרשעים אל כל החיים יש וגו' אפילו אותן וכו' : שפשטו כו' · אם יעשו תשובה יש בהן בטחון : להחיות אותם גרסי' : עליהם הוא אומר · פסוק הוא בירמיה נ"א : ה"ג מי שהוא כלב יכול הוא ליעשות ארי ומי וכו' : יכיל את · לשון שאלה יש בכחך שתגזור על בני עירך שלא ידליק אדם אור שלשה ימים : אין · וכן עשה : לעידן עמיא גרסי' · ופי' לעת ערב תרגום של כהה עמיא ובכל מקום שמצאתי מדרש זה גר' לערב וכו' : סלקון וכו' · עלו שניהם על גג פלטין ראה יהושע עשן עולה מרחוק וא"ל מהו זה הלא גזרת שלא ידליקו אור : ה"ג א"ל אפרכיא ביש ועל אסיא כו' · פירוש שר א' הוא חולה ונכנס הרופא ובקר אותו : עד דשתי גרסי' · פי' עד שישתה חמין לא יתרפא ולפי' הדליקו אור : עד דאת וכו' · בעוד שאתה בעולם : בטלה וכו' · כי זה היה לו להמתין עד למחר כיון שהוא חולה שאין בו סכנה : מיומוהי · מימיו עד השתא ועדיין אמרת אני טוב ממנו ממשה רבינו : מיית · מת : בהדין · באיזה יום אני מת : חד יומא · בקש שימות בערב שבת כי היכי שיתעסקו עמו מיד לאחר מיתתו כי ההיא דתנן כל המדחה מטתו הרי זה משובח גם אמרו מת בערב שבת סימן יפה לו שנכנס למנוחה מיד : ארבי' · ממשלה ועי' כל זה במדרש קהלת בפסוק ברבות הטובה ובפרק במה מדליקין : מחמייה אפין · להראות לו פנים : מעבר וכו' · שאל אותם אם מותר להעביר המת ממקום למקום מחמה לצל : פיפקין · וילון ודוגמתו פרשת במדבר מדבר עמה בתוך הפיפקין : הכי גרסינן שלא תרד השמש עליו : אגפיהון · כנפיהון :

פירוש מהרז"ו

ישראל אומרים כך : אלו ד' מיתות ב"ד · נעמי אמרה לה ד' מיתות ב"ד והשיבה באשר תמותי אמות · ואמרה לה דין ב' קברות והשיבה ושם אקבר · ואמרה לה נעמי כל מה שאת יכולה וכו' אבל לעתיד אין שם מקום לקיום המצות אחר המות והשיבה רות כי המות יפריד ביני כמו בינך ורק לסגל מצות ומע"ט בעודנו בחיינו :

פרשה ג אזש"ה קטן וגדול שם הוא · שייכות דרשה זו לכאן שדורש בסמוך פסוק כי המות יפריד ומביא עוד ג' פסוקים באופן הנ"ל: מכעיס את יצרו · ואם עושה רצון יצרו מכעיס ליוצרו ובשמת נעשה חפשי מאדונו המושל בו ולשון הילקוט איוב ג' ועבד חפשי מאדוניו האדם בחייו הוא ליצרו וליוצרו בשעה שעושה רצון יוצרו מכעיס יצרו וכן להיפך מת יצא לחירות הרי פסוק א' : השפלה הגבה · השפלה בעוה"ז הגבה בעוה"ב וכן בהיפך הרי פסוק ב' : הסר המצנפת מרבותינו · בגיטין דף ז' איתא א"ל ריש גלותא לרב הונא כלילא (לחתנים) מנלן דאסור וכו' א"ל רב חסדא קרא כתיב והסר המצנפת והרם העטרה וכו' בזמן שהמצנפת בראש כה"ג עטרה בראש חתנים וכו' אלא חסדא שמך וחסדאין מילך ע"ש : **ב** כי מי אשר יבוחר · קה"ר פסוק זה וכ"ד כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת : תמן תנינן · ברכות ריש פרק הרואה : מתפלל על הרשעים · על רשעים כאלו כתיב כי רשעים יאבדו וכתיב באבוד רשעים רנה : יבחר כתיב · אע"פ שהיה רשע כל ימיו ובחר בדרכי צדיקים הם החיים יש בטחון שיקרבם הקב"ה : שפשטו ידיהם בזבול · חיילותיו של נ"נ וכדומה ודורש פסוק תהלים מ"ט וצורם לבלות שאול מזבול לו שיבלו צורתם בשאול לעולם מזבול לו מחמת הביהמ"ק שנקרא זבול ועליהם אומר בירמיה נ"א שמדבר על חיילותיו של נ"נ וישנו שנת עולם שלא יעמדו בדין על שעשו תשובה : בעוה"ז מי שהוא כלב · בזוי ושפל בעונותיו יכול לתקן בתשובה להיות נכבד וחשוב כארי הרי פסוק ג' : אמר דוד לפני הקב"ה · שבת דף למ"ד : חביבה עלי תפלה · בגמרא איתא יום אחד שאתה עוסק בתורה שנאמר כי טוב יום בחצריך מאלף : ארכיות ארכיות · לעיל פסוק וימת אלימלך : שלא תרד עליו השמש · זהו כי לכלב החי הוא טוב מן האריה המת שהתירו לטלטל הנבלה לכלבים ולא התירו לטלטל גוף דוד עי' רש"י שם בשבת ל' שהפירוש הב' לא יתכן לפי המדרש הרי הפסוק הג' : **ג** מעוות לא יוכל לתקון · מדרש קהלת פסוק זה וזהו הפסוק

יפה ענף

פליני אנין : אבל לע"ל כי המות יפריד ביני ובינך · פי' בעוה"ז אוכל אלמדך להועיל כי תעשה מצות אבל לע"ל המות יפריד בינותינו ולא אוכל ללמדך עוד :

קטן וגדול שם הוא · זה נמשך על הא דאמור לעיל כל מה שאת יכולה לסגל מצות ומע"ט כו' מביא לזה הני ד' קראי כי ענינם לומר שכל זמן שאדם בעוה"ז יכול להרע ולהיטיב ולשנות עצמו כמו שירצה ולא בעוה"ב שהוא נשאר באותה מדרגה שהלך שם בין טוב ובין רע · והנה הד' מקראות הם האחד כה יעשה ה' לי וגו' בסוף פ' שלפניה · והשני הכתוב הזה קטן וגדול שם הוא · והשלישי הוא כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת והרביעי הוא מעוות לא יוכל לתקן וגו' המובאים פה בפרשה זו : אינו יכול להעשות גדול · אין זה חולק למ"ש גבי והשבע לעשיר איננו מניח לו לישן ת"ח מגדלין אותו למדרשו של שם וכו' עד היכן כו' משמע דמוסיף בגדולה תמיד · דהתם מי שהוא גדול בעוה"ז שהוא מוסיף והולך שם אבל מי שהוא קטן אין לו שום עלייה שם : מכעיס את יצרו · ובזה מצטער תמיד וכשמת ונעשה חפשי מן המצות שפקט מלחמת היצר עמדו : ר' מיאשא בר בריה דר"י · מייתי הכא לפרש קטן וגדול שם הוא כי שם הוא ניכר באמת מי שהוא קטן ומי שהוא גדול · ולא כמו שהוא בעוה"ז אשר לפעמים שקטן גדול הוא באמת וכן להפך : ולא מקרא מלא הוא כו' · ודרש את הכתוב זאת לא זאת שתקיים כאשר היא כי השפלה בעוה"ז הגבה בעוה"ב והגבוה בעוה"ז השפל בעוה"ב : ולא נמצא מתפלל על הרשעים · אין הקושיא למה יתפלל על הרשעים שישובו בתשובה כי זו בוודאי תפלה טובה וישרה היא אך הקושיא היא כיון שהם כפרו בעיקר או עבדו עבודת כוכבים ולפני הפושעים כאלה נועלים שערי תשובה וכשיטת הרמב"ם בהל' תשובה ולכן מקשה מה יועיל נפש התפלה אם התשובה לא תועיל להם ומתרץ ר"י יבוחר כתיב כי התשובה מועלת גם לאלה שפשטו ידיהם בזבול · ודריש יבוחר מן בית הבחירה כי גם להם יש בטחון · אבל בירושלמי פ' הרואה משמע דדריש זאת מאל כל החיים יש בטחון ודריש יבוחר מן יתחבר כי גם אלה אשר נתחברו לרשעים אשר פשטו ידיהם בזבול יש בטחון שתשובתם תקובל · ובקה"ר משמע דדריש את הקרא כי מי אשר יבוחר ביצר הטוב וכו' אל כל החיים יש בטחון אפי' אלו שפשטו ידיהם בזבול · ולפ"ז אל כל החיים הוא דרשא אחריני לכלול גם הרשעים שפשטו ידיהם בזבול · וקרוב הדבר כי גם פה במדרש הכוונה היא כמו בקה"ר · אך קיצר בלשונו : קטני עובדי כוכבים כו' · שהם אינם אשמים כי התעום אבותיהם בכזב · וכן חיילותיו של נ"נ אנוסים היו במצות נבוכדנצר : שאל לר"י בר חנניה כו' · הן אדריאנוס חשב כי אין אחרית לנפש · והיא נפסדת במות הגוף לכן אמר כי הוא כאשר הוא חי טוב ממשה רבינו ע"ה אשר כבר מת · וריב"ח הוכיחו כי נפש הצדיק קיימת לעד אחרי אשר גם פעולותיו קיימות עדנה וזה מובן כי כל נפסד מוליד דברים נפסדים הדומים לו · ורק הנצחי יוכל להוליד דבר נצחי ואחרי כי דברי מרע"ה נצחים וקיימים מזה מוכח כי גם נפשו נצחית תחיה · ואף שיקרה לפעמים שיש ביטול לתורה אך זה רק דרך מקרה ולימים מעטים · אבל היא קיימת לעד ונצחת נצחים · ואין קושיא ממה שאמר הכתוב כי לכלב חי וגו' · כי זה נאמר רק בעניני הגופניים ולא בעניני הנפשיים : רזא היא דלא מתגלי לבר נש כו' · כי אם האדם לא ידע את יום מותו אז כל ימיו הוא בתשובה משא"כ אם ידע יום מותו אז הדיח את זמן התשובה עד קרוב ליום מותו · וגם אם ידע יום מותו אז הצטער כל הימים כי יתקרב אל המות משא"כ עתה התקוה תנחמהו כי יאריך עוד ימים על פני הארץ : א"ל ע' שנין · ואע"ג דמזה יכול לדעת מתי ימות אם ימנה ע' שנים מיום הולדו · י"ל או דלא ידע דוד יום הולדתו או כי עדיין יהיה מסופק אם הע' שנים הם שלמות או מקוטעות · כי לפעמים תרש

להמנות · א בעולם הזה מי שהוא מעוות יכול לתקן ומי שהוא מתוקן יכול לעוות · אבל לעתיד לבא מי שהוא מעוות אין יכול לתקן ומי שהוא מתוקן אין יכול לעוות · וחסרון לא יוכל להמנות · (ו) ב יש מהרשעים שמזדווגין זה עם זה בעולם · אחד מהן עשה תשובה לפני מותו ואחד לא עשה תשובה · נמצא זה עומד בחבורת הצדיקים וזה עומד בחבורת הרשעים · והוא רואה אותו ואומר אוי לי שמא משוא פנים יש בדבר אני וזה גנבנו אני וזה הרגנו כאחת זה עומד בחבורת צדיקים ואני בחבורת רשעים · והן משיבין ואומרין לו שוטה שבעולם מנוול היית ומושלך לאחר מיתתך שלשת ימים ולא בחבלים גררוך לקבר (ישעיה י"ד) תחתיך יוצע רמה ומכסך תולעה · כשהבין זה חברך שב מאותו הדרך ואתה היית בידך ספיקה לעשות תשובה ולא עשית · (ז) אמר להם הניחוני שאלך לעשות תשובה · והן משיבין לו ואומרין שוטה שבעולם אין אתה יודע שעולם זה דומה לשבת ועולם שבאת ממנו דומה לערב שבת · אם אין אדם מתקן בערב שבת מה יאכל בשבת · ועוד עולם זה דומה לים ועולם שבאת ממנו דומה ליבשה · אם אין אדם מתקן ביבשה מה יאכל בים · ועוד העולם הזה דומה למדבר ועולם שבאת ממנו דומה ליישוב · אם אין אדם מתקן ביישוב מה יאכל במדבר · מהו עושה חובק את ידיו ואוכל את בשרו שנאמר (קהלת ד') הכסיל חובק את ידיו ואוכל את בשרו והוא אומר הניחוני שאראה את חברי בכבודו · ומשיבין ואומרים לו שוטה שבעולם מצווין מפי הגבורה אנו שלא יעמדו רשעים בצד צדיקים ולא צדיקים בצד רשעים ולא טמאים בצד טהורים ולא טהורים בצד טמאים · ועל מה אנו מצווין על השער הזה שנאמר (תהלים קי"ח) זה השער לה' צדיקים יבאו בו : ד דילמא ר' חייא רבה ור' שמעון בן חלפתא הוו יתבין לעיין באורייתא בהדין בית מדרשא רבא דטבריא בערובת פיסחא ואית דאמרי בערובת צומא רבא ושמעי קלהון דברייאתא בייבין · אמר ליה אילין ברייתא מה עסקון · אמר דאית ליה זבן ודלית ליה אזיל לגבי מרי עבדתיה והוא יהיב ליה · אמר ליה אם כן הוא אף אנא איזיל גבי מרי עבדתי והוא יהב לי · (ז) נפק וצלי בהדא אילוסים דטבריא · וחזא חד ידא מושטא ליה חדא מרגליתא · אזל טעין גבי רבינו · א"ל הדא מנא אית לך׳ הדא (ח) מילא דאיסטופיטא היא אלא הא לך תלתא דינרין ואזל ועבד ליקרא דיומא ובתר יומא טבא אנן שטחין קליה ומה דהוא עביד טימיתה תיסב נסב תלתא דינרין ואזיל זבן זבונין ועל לביתיה · אמרה ליה דביתהו שמעון שרית גניב כל פעלך לית היא אלא מאה מנה ואילן זבינתה מה אינון · מיד תני לה עובדא · אמרה ליה מאי את בעי תהי גנונך חסר מן דחברך חדא מרגליתא לעלמא דאתי · אמר לה ומה נעבד · אמרה ליה זיל תחזור זבינתא למריהון ודינריא למריהון ומרגליתא למרא · כד שמע רבינו מצטער · שלח ואיתיתה · אמר לה כל הדין צערא צערת להדין צדיקא · אמרה ליה מה את בעי דיהא גנוניה חסר מדידכון חדא מרגליתא לעלמא דאתי · אמר לה ואין הוה חסר לית בן ממלייה יתיה · אמרה ליה רבי בהדין עלמא זכינן מחמי אפך ולא ג אר"ל כל צדיק וצדיק יש לו מדור בפני עצמו והודה לה · ולא עוד אלא שדרכן של עליונים ליתן ואין דרכן ליטול · הנס האחרון קשה מן הראשון מנסיב ליה הות ידא ארעיא (למטה) ומי מושטא ליה הוה ידא עילאה כאיניש דמוזיף לחבריה :

ה [יח] ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה׳ ד א"ר יהודה ב"ר סימון בא וראה כמה חביבים הגרים לפני המקום׳ כיון שנתנה דעתה להתגייר השוה הכתוב לנעמי :

ו [יט] ותלכנה שתיהן · א"ר שמואל בר' סימון אותו היום קציר העומר היה׳ דתנינן תמן ה כל העיירות הסמוכות לשם היו מתכנסות כדי שיהא נקצר בעסק גדול · ויש אומרים (ט) אבצן היה משיא את בנותיו אותו היום · ר' תנחומא בשם ר' עזריה ור' מנחמא בשם ר' יהושע בר אבין · (ג) כתיב (תהלים פ"ט) ה' צבאות מי כמוך חסין יה שמוציא דברים בעונתן · ו אשתו של בעז מתה באותו היום ונתכנסו כל ישראל לגמילות חסדים וזיל כל עמא לגמילות חסדא · נכנסה רות עם נעמי · והיתה זו יוצאת וזו נכנסה ותהום כל העיר עליהן ותאמרנה

מסורת המדרש א קהלת רבה פרשה א' פסוק ט"ו · כל הענין · ילקוט קהלת רמז תתקס"ז : ב קה"ר פרשה ד' · פדר"א פ' מ"ג · מדרש משלי פ"ו · ילקוט ירמיה רמז רנ"ו : ב עיין תענית דף כ"ד · שמות רבה פרשה נ"ב : ג שבת דף קנ"ד · ויקרא רבה פרשה י"ח · קהלת רבה פרשה י"ב : ד ילקוט כאן רמז תר"א : ה מנחות דף ס"ה : ו בבא בתרא דף צ"א :

חדושי הרש"ש

(ג) כתיב ה' צבאות כו' · שמוציא דברים בעונתן · כי צבא הוא לשון זמן כמו הלא צבא לאנוש (איוב ז') : ויש אתו

חדושי הרד"ל

מעוות כו' כצ"ל · וכ"ה בשבת : (ו) יש מהרשעים שהן מזדווגים כו' · פדר"א פרק מ"ג ע"ש : (ז) א"ל הניחוני שאלך וכו' · מדרש משלי פ"ו : (ח) מילה דאיסטפטיטא · נראה דצ"ל דאיטומיטא ופירושו כמו מרגליתא אטימטון בבראשית רבה סוף פרשה ל"ה שפירושו כמו"ע דבר שאין לו ערך : (ט) אבצן היה משיא כו' · (בבא בתרא צ"א) :

פירוש מהרז"ו

הפסוק הד' : זה השער לה' · וכמ"ש וישכן מקדם לג"ע את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים שלא יכנסו בו הרשעים : ד דלימא · הוא מעשה בלשון ירושלמי והובא המעשה בשמ"ר פרשה נ"ב סי' י"ג : וחזא חדא ידא · בתענית כ"ה מעשה כזאת אצל ר' חנינא בן דוסא : לית היא אלא מאה מנה · לפי גודל השעה כאלו היה לך מאה מנה ובאמת לא היה לו כלום : זבינתא למאריהון · מה שלקחת לצרכי יו"ט והדנרין לרבינו שנתן לו הוא רבינו הקדוש ר' יהודה הנשיא ומרגליתא למרא להקב"ה שנתן לו : שמע רבינו מצטער · ששמע רבינו שר' שמעון מצטער מדברי אשתו : ולא אמר ר"ל · קה"ר פסוק כי הולך האדם אל בית עולמו ולא שאשת רשב"ח אמרה כן בשם ר"ל שהיה בדור שאחריו אלא המדרש הביא כן בשם ר"ל אך היא אמרה בלשונה : נס האחרון · שה"ר פסוק ידיו גלילי זהב : מנסב ליה · כשלקח וקבל המלאך בחזרה את המרגלית היתה יד המלאך למטה וכשהושיט המלאך לר' שמעון מתחלה היתה יד המלאך למעלה מיד ר"ש וכדרך המלוה שידו למעלה מיד הלוה: קציר העומר היה׳ כמ"ש והמה באו בית לחם בתחלת קציר שעורים היינו העומר דאשית קצירך ואז נתקבצו כל אנשי בית לחם למקום אחד כמו שאר העיירות : אבצן היה משיא · אבצן היה מבית להם והיינו בועז מבית לחם שכתוב באבצן (שופטים י"ב) שלשים בנות שילח החוצה ואז באו רות ונעמי׳ ועי' לקמן פסוק ותשב נעמי : מי כמוך חסין יה׳ ואמונתך סביבותיך סמך הדרשה כמו שדרשו חוסן זה סדר נשים שאתה עושה בזה נפלאות מי כמוך וכמו שדרשו על פסוק חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם וסובבים ליראיו הם נשיהם כמ"ש נקבה תסובב גבר וסביבותיך פי' סביבים שלך הם נשים של צדיקים אתה עושה עמהן אמונתיך : ונתכנסו כ"י וזיל כל עמא · הביא המדרש שני נוסחאות ופירוש אחד להם : ואת

מתנות כהונה

הכי גרסינן במדרש קהלת בפסוק מעוות ולא בארון הכניסוך ובחבלים כו' : הכי גרסינן מהו עושה חובק כו' : שנאמר כסיל גו' · ועי' כל זה במדרש קהלת בפסוק מעוות : דילמא · בלשון ירושלמי הוא כמו אמתר בתלמוד בבלי : ושמעו קליהון וכו' · שמעו קול הבריות מייבבין והומין : א"ל גו' · פי' ר"ש אמר כן לר' חייא : אילין כו' · אלו הבריות מה עסקיהון שכך הומין : זבן · קונה לצורך יום טוב : מרי עבידתיה · בעל אדון עבודתו שעשה מלאכה עמו : מרי עבדתי · הקב"ה : וצלי · התפלל : אילוסים · מצאתי פי' מערה : וחזא כו' · ראה יד אחת שהיתה מושטת לו וכו' : גבי רבינו גרסי' · ופירושו רבינו הקדוש : א"ל הדא וכו' · זו מנין לך : הדא וכו' · זהו דבר חשוב : איסטופיטא · לשון חשיבות מלשון ספונים ולכן אין לך למכור ולמכרה עד שתדע שוויו בכמה אלא אני נותן לך ג' דינרים ולך וקנה ועשה לכבוד היום : ליקרא דיומא גו' : ובתר יומא טבא גו' · פי' לאחר י"ט אנו שוטחין כלומר מכריזין קול מי שירצה לקנותו ומה שיעשה כלומר כמה שיעלה אוגרו ודמי שוויו הקח : נסב כו' · לקח ר' שמעון אותן ג' דינרים והלך וקנה מקחו הצריך לו ונכנס לביתו : שרית גניב · וכי התחלת לגנוב או פי' התחיל לגנוב כל פעולך קרקעות ומטלטלין אינה אלא מאה ואלו המקחות כולן שלקחת מה הם כלומר מה טיבן והיכן לקחת מעות : תני לה כו' · ספר לה המעשה ואמרה לו מה אתה רוצה שתהא חופתך לעתיד לבא חסרה מאופת חבירך מרגלית אחת : ומה נעבד · מה נעשה וכבר עשיתיו ואי אפשר לחזור וא"ל לך והחזר המקח שקנית לצורך י"ט לבעליהן כו' : מצטער · רבי היה מצטער על זה ועי' בשמ"ר פ' נ"ב : ואיתיתה גו' · פי' והביאה אצלו : כל הדין צערא צערת לזה הצדיק · פי' כל זה הצער צערת לזה הצדיק : דיהא גנוניה חסר גו' : ואין הוה וכו' · ואם יהיה חסר וכי אין כח בנו למלאות אותו : בהדין וכו' · בזה העולם זוכין אנו לראות פניך ולא לעולם הבא ואולי צריך להיות בההוא עלמא לא זכינן למחמי אפך וכן מצאתי בספר ישן : והודה לה גרסי' · ופירושו וכן עשה ר"ש שהחזירה ועז"א ולא עוד כו' וכן הוא בפ' פקודי : מנסיב ליה גרסינן · פי' כשלקח אותה מרגלית ונתנוה לו היתה ידו של רבי שמעון מושפלת למטה כמו שמקבל דבר מחבירו וכשהושיטה והחזירה למעלה היתה ידו עליונה ויד שליח ה' אשר לקחה היתה למטה כמי שמלוה לחבירו כביכול כאלו ר"ש הלוהו למעלה · ומלת למטה הוא פי' נכתב בפנים על ארעייא : ה"ג בר' סימון בא ורא כמה חביבים הגרים לפני המקום : השוה וכו' · דייק מדכתיב ותלכנה שתיהן : דתנינן תמן' במנחות פרק רבי ישמעאל : הכי גרסינן שמוציא דברים בעונתן אשתו וכו' · ובירושלמי פרק קמא דכתובות דייק הכי דאם לא כן וכי בשביל נעמי העלובה כל קרתא הוה מתבה לה: וזיל כל עמא וכו'·מותר לשון הוא והוא לשון לקוח מפרק קמא דכתובות בירושלמי:זו יוצאת·אשתו של בועז יצאת מביתו של בועז וזו רות נכנסה:

יפה ענף

אחד בשנה חשוב שנה : אבל לע"ל מי שהוא מעוות כו' · דריש ממה דכתיב לא יוכל לתקון ולא כתיב איני יכול משמע דלעתיד מיירי : וחסרון לא יוכל להמנות יש מהרשעים כו' · כי מפרש את הכתוב וחסרון מי שהחסיר נפשו מן התורה והמצות בחייו לא יוכל להמנות עם הצדיקים בג"ע וכתרגומו ולכן מייתי ענין כזה המלהיב את לבב השומעים לרדוף אחרי תשובה ומע"ש : לאחר מיתתך ג' ימים · כי אחרי ג' ימים צורת הפנים משתנית והכרס נבקעת כדאיתא בקה"ר על פסוק ותשבר כד וע"ש עוד דיש שנויים רבים בנוסחאות : ואתה היית ספיקה בידך כו' · כלומר למה לא התבוננת ג"כ על האנשים אשר מתו לפניך כי זה הוא אחרית הרשעים : שהעולם הזה דומה לשבת כו' · פה נמצא שלשה דמיונות להעוה"ב · האחד לשבת והשני לים והשלישי למדבר · ואפשר שזה כנגד שלשה עולמות הבאים אחרי המות · את עולם הנשמות מדמה לשבת שאין שם שום מעשה אלא מנוחה כי אין שם גוף בעל מעשה · ואת עולם התחיה והוא ימות המשיח לדעת קצת ועז"א עוה"ז דומה למדבר שאע"פ שיש שם גוף ומעשה אין בו זכות וחובה שאין שם יצר הרע אלא עושים רצון ה' בלב שלם · וזה כמדבר שמציאות הדברים אפשריים שם אבל אינם נמצאים · והג' הוא אלף השביעי וכמ"ש בפ' חלק שיתא אלפי שנין הוה עלמא וחד חריב ועז"א עוה"ז דומה לים כי כן אמרו שם שהצדיקים עושה להם הקב"ה כנפים והם שטים על פני המים · ויתכן שלשה הדמיונות הוא כנגד ג' ההבדלים אשר בין עוה"ז לעוה"ב · הא' שהעוה"ז הוא תחת הזמן ולכן נקרא כל"מ תחת השמש · ולענין זה הוא מדמה לשבת וע"ש אשר הבדלם הוא בזמן · והב' במציאותם ובעצמותם · כי העוה"ז הוא גשמי ועוה"ב הוא רוחני ועז"א עוה"ז דומה ליבשה כו' שההבדל בין יבשה לים הוא בעצמותם וביסודותם שזה עפר וזה מים · והג' מצד השיתוף והחברה · שבעוה"ז בני אדם משותפים זה עם זה · כי האדם הוא מדיני בטבע · והעוה"ב אין להם עסק זה עם זה · כי כל צדיק יש לו מדור לפי כבודו ועז"א העוה"ז דומה ליישוב שהוא מצד קיבוץ האנשים בו · משא"כ מדבר השמם וכל אחד בודד שם במעונו: דילמא ר"ח רבה ור"ש ב"ח כו' · מייתי הך מימרא הכא בשביל הכתוב כי המות יפריד ביני וביניך דמשמע שלאחר המות לא יראו זה את זה וכן הוא כאן בסוף הסיפור : לעיין באורייתא כו' · פי' עסקין בתורה ושמעו קול אנשים מתאוננים ואומרים מה יעשו אלו האנשים העניים בחג הפסח · ואמרו כי לזה אשר יש לו יקנה צרכיו ואשר אין לו ילך לאדוניו במקום אשר יעשה מלאכה והוא ילוהו · ואמר ר"ש הלא גם בידי אין כל · לכן אלך גם אנכי לאדוני וזה הקב"ה ויתן לי · וילך ויתפלל בבקעה של טבריה כי הקב"ה יתן לו כסף · וירא כי יד אחת שלוחה אליו והושיטה לו מרגלית · ויביא אותה אל רבינו הקדוש וישאלהו מאין לך החפץ היקר הזה אשר הוא ראוי למשנה למלך (ויעץ לו לבלי ימכרנה) אבל הא לך שלשה דינרין והכין לכבוד יו"ט ואחר החג נעביר קול למכרה ואשר יחפוץ לתת מחירה יקנה אותה · ויקח את השלשה דינרין ויקנה את צרכי החג ויביא לביתו · ותאמר לו אשתו שמעון האם החילות לגנוב · הלא כל רכושך הוא מאה מנה · ומאין לקחת את אלה הקניינים · ויספר לה את המקרה אשר קרה עמדו · ותאמר אליו התחפוץ כי בחופתך לעתיד תחסר מרגלית אחת מאשר בחופות חביריך · ויאמר לה ומה לנו לעשות · ותאמר אליו להשיב את הקניינים למוכריהם ואת הדינרים לאיש אשר הלווך והמרגלית לבעליה וכאשר שמע רבינו את הדבר הצטער מאד וישלח לקראה אליו ויאמר לה למה הרבית לצער כה להצדיק הזה · ותאמר אליו התחפוץ כי חופת אישי בעוה"ב תחסר מרגלית אחת מאשר בחופתך · ויאמר לה רבינו הלא גם אם יחסר שם · האם לא תמצא ידנו למלא שם את החסרון · ותאמר אליו אם נוכל לראות פנים פה בארץ · אבל הנחזה פניך שם · אחרי כי לכל צדיק יש מדור בפני עצמו · ובשמעו את דבריה הלך שמעון והחזיר את המרגלית · ומה שאמרה כי בעוה"ב לא יתראו הצדיקים זה את זה לא כן הוא · ומאמרים רבים במדרשות יעידו כי יתוועדו יחד· אבל היא כוונה בדבריה אחרי כי לכל צדיק יש מדור לפי מעשיו · לא יוכל איש שם למלא את החסרון : ותרא כי מתאמצת וגו' · אריב"ס מתה ומדרזה גרסינן כאשר הגיה בעל אות אמת · ודריש מתאמצת מיתה וזירוז כלומר שהיתה מתה כדי ללכת עמה : השוה אותה הכתוב · ולכ"א אתה הלא כתוב כבר דההליכה היתה אתה כדכתיב אל אשר תלכי אלך · והיה לו לומר ותרא כי מתאמצת היא ללכת ודי : אותו היום קציר העומר היה · דכתיב ותהום כל העיר ואיך נתקבצו שם כל יושבי העיר · ומשני דקציר העומר היה · ולפי שאז מתקבצין כל העיירות לשם כדתנן כל העיירות הסמוכות וכו' · לכן התאספו שם כל בני העיר · וצריך להיות דמבית לחם היו קוצרים השעורים למצות העומר · והמה באו בית לחם בתחלת קציר שעורים ואמר לקמן כל מקום שנאמר קציר שעורים בקצירת העומר הכתוב מדבר · ויש אומרים כי לכבודו של אבצן התקבצו שם · כי השיא בנותיו · ור"ת בש"ר עזריה כו' אמרו כי לגמול חסד עם בועז באו כי מתה אז אשתו : והיתה זו יוצאת וזו נכנסת ודברים בעונתן כנ"ל · ופי' כי הדברים היו בעתם ובמועדם אחרי כי מיד שזו מתה וילאה ככר באה רות תחתיה · ודייק ממה דנקרא ה' צבאות כי מקליב צבא וזמן לכל דבר :

הזאת נעמי • [א] זו היא שמעשיה נאים ונעימים • לשעבר היתה מהלכת באיסקפטיאות שלה ועכשיו היא מהלכת יחיפה ואת אמרת הזאת נעמי • לשעבר היתה מכסה בבגדי מילתין ועכשיו היא מכסה בסמרטוטין ואת אמרת הזאת נעמי • לשעבר היו פניה מאדימות מכח מאכל ומשתה ועכשיו פניה מוריקות מן רעבון ואת אמרת הזאת נעמי • ואומרת להן אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרה • בר קפרא אמר לפרה הדיוטית שהעמידוה בעליה בשוק • אמר דדיינית היא ומשוה תלמים תלמים היא • אמרין אין רדיינית אילין מכותיה דאית בה מה אינון • כך אמרה נעמי למה וה' ענה בי ושדי הרע לי :

ז [כא] **אני** מלאה הלכתי וריקם השיבני ה' • מלאה הלכתי בבנים ומלאה בבנות • ד"א אני מלאה הלכתי (י) שהייתי מעוברת • למה תקראנה לי נעמי וה' ענה בי (יא) ענה בי מדת הדין המד"א (שמות כג) אם ענה תענה אותו • ד"א וה' ענה בי • העיד עלי כמד"א (דברים י"ט) שקר ענה באחיו • ד"א וה' ענה בי • כל ענייניה לא הוה אלא בי לפי שבעולם הזה וה' ענה בי • אבל לעתיד לבא מה כתיב (ירמיה ל"ב) וששתי עליהם להיטיב אותם :

פרשה ד א **זה** שאמר הכתוב (ד"ה א' ח') ושחרים הוליד בשדה מואב • אליהו ז"ל שאל את ר' נהוראי אמר ליה מה דין דכתיב ושחרים הוליד בשדה מואב • א"ל גדול שהוליד בשדה מואב • מן שלחו אותם • שהיו משבט בנימין דכתיב (א) (שופטים כ') וישלחו שבטי ישראל אנשים בכל שבט בנימין לאמר • ד"א [ב] ושחרים זה בעז ולמה נקרא שמו שחרים שהיה משוחרר מן העונות • הוליד בשדה מואב שהוליד מרות המואביה • מן שלחו שהיה משבט יהודה שנאמר (בראשית מ"ו) ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף • (ד"ה א' ח') חושים ואת בערא נשיו • ויש אדם מוליד נשיו אלא (א) שחש כנמר וביאר את ההלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית • ויולד מן חודש אשתו • לא צורכה אלא ויולד מן בערא אשתו אלא בימיו נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית • [ג] כתוב אחד אומר יתרא הישמעאלי וכתוב אחד אומר יתרא הישראלי • ריב"ל אמר הוא יתרא הישראלי הוא יתרא הישמעאלי • ר' שמואל בר נחמן ורבנן • ר' שמואל אמר ישמעאלי היה ואת אמרת ישראלי אלא ישמעאלי היה ונכנס לבית המדרש ומצאו לישי יושב ודורש כן (ישעיה מ"ה) פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ וגו' • נתגייר ונתן לו בתו • רבנן אמרין ישראלי היה ואת אמרת ישמעאלי אלא ישראלי היה והגר חרבו כישמעאלי ונעץ החרב באמצע בית המדרש ואמר או אהרוג או אהרג עד שאני מקיים הלכה לרבים שכל שיבטל הלכה זו בחרב הזאת אני מתיז את ראשו • עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית :

ב [כב] **ותשב** נעמי ורות המואביה כלתה עמה השבה משדי מואב זו היא ששבה משדי מואב • והמה באו בית לחם בתחלת קציר שעורים • א"ר שמואל בר נחמן כל מקום שנאמר קציר שעורים בקציר העומר הכתוב מדבר • קציר חטים בשתי הלחם הכתוב מדבר • קציר סתם משמש לכאן ולכאן :

ג [א] **ולנעמי** מודע לאישה איש גבור חיל • מודע קרוב • אמר ר' אבהו (ב) נפיל נסיב לנפילא מה הם מעמידין גבורי חיל • בעז נסיב

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תר"א : ב ירושלמי יבמות פרק ח' • ילקוט דברי הימים רמז אל"ף ע"ז : ג יבמות דף ע"ו • ירושלמי יבמות פרק ח' • מדרש תהלים מזמור ע' :

חדושי הרד"ל

(י) שהייתי מעוברת • כלשון המשנה ביבמות פרק י"ט יצאה מלאה כו' : (יא) ענתה בי מדה"ד • כמ"ש כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו :

(א) אלא שחש כנשר וביאר כן צריך להיות • וכלשון המקרא (חבקוק א') כנשר חש :

חדושי הרש"ש

(א) וישלחו שבטי ישראל אנשים בכל שבטי בנימין כו' כן צריך להיות ותקן : (ב) נפיל נסיב לנפילא • שגם ברות כתיב כי אשת חיל את :

מתנות כהונה

זו היא כו' • דרים ה"א של הזאת תמיה קיימת כמו הנגלה נגליתי : **לשעבר** כו' • כך היה משיב אחד לחבירו שאמר הזאת נעמי : **איסקפטיאות** • מנעלים הטובים ומלאהי פירושו עגלות צב : **מילתין** • משי : **כמרטוטין** • בגדים קרועים : ה"ג בילקוט לפרה הדיוטית • כלומר גרוע ופרה סורחת : **בשוק** • למוכרה : **רדיינית** • חורשת מלומדת לחרוש ועושה תלמים יפה שדורים בשוה : **אמרין** כו' • הבריות אומרים ואם היא טובה כמו שאמרת אלו מכות ופצעים שעליה מה הם ולמה הם : ה"ג אילין מכותיה : **למה וה'** וכו' • א"כ הוא כדבריכם שאני נעמי במעשי למה העיד ה' בי והרע לי : ה"ג תענה וגו' • ד"א וה' ענה בי העיד וכו' : ה"ג בילקוט כל עניניה לא כו' • פירוש כל עניניו לא היו אלא בי ודרש וענה לשון ענין כמו לענות בו דקהלת ולפי גירסת הספר דרשו מלשון עינוי : **לפי שבעוה"ז** כו' • כלומר בא אדם לכלל זה שאומר וה' וגו' : **אבל לעתיד** כו' • ולא כתבו אלא כדי לסיים בדבר טוב כמנהגו :

פרשה ד **ושחרים** וגו' • כל הענין בירושלמי פרק הערל : **גדול** דרש ושחרים לשון גדולה כד"א הדבק לשחור : **משוחרר מן העונות** • גר' בירושלמי : ה"ג חושים ואת בערא : ה"ג בירושלמי מוליד נשיו אלא שחש כנמר וביאר את ההלכה עמוני ולא עמונית כו' ויולד מן חודש אשתו לא צורכה אלא ויולד מן בערא אשתו אלא בימיו כו' : **לא צורכה** • לא היה צ"ל אלא כו' : **ריב"ל** כו' • בירושלמי אין זה : ה"ג ישמעאלי היה ונכנס כו' : **יושב ודורש** גר' : **נתגייר** • אותו ישמעאל כיון ששמע שכל מי שפונה להש"י יש לו תשועה בה' : **ונתן-לו** • ישי את בתו : ה"ג באמצע בית המדרש ואמר וכו' : **השבה משדה מואב** • אציגה לפניך לשון הירושלמי ומתוכו יתבאר לך כוונת הספר וז"ל א"ר שמואל בר נחמן אני אין לי אלא משבה ותשב נעמי וגו' וזו היא השבה משדי מואב תחלה היינו אמר לה ותעזבי וגו' מתמול שלשום אמר לה אלו באת מתמול שלשום לא היינו מקבלים אותך עכ"ל ופירוש השבה משדה מואב משמע שכבר שבה לאל ית' בעודה בשדה מואב והוא אמר מתמול שלשום אלא אלו באת וכו' שבאותו פרק נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית : **נפיל** וכו' • פי' ענק לקח ענקית מלשון הכתוב הנפילים היו בארץ :
ולא

פירוש מהרז"ו

ואת אמרת • וזהו שאומר הפסוק הזאת נעמי וכן בסמוך : **למה וה ענה בי** • אם נעימה במעשים אני למה ענה בי : **שהייתי מעוברת** • כמ"ש קהלת כעצמים בבטן המלאה : **ענה בי מדת הדין** • שמדת הדין ענה ויסר אותי : **כל עניני לא הוה** • כנסת ישראל אומרת כך ברוח הקודש כמו שכתב לעיל סוף פרשה ב' באשר הלכי וכמה שכתוב ופניתי עליכם וכן בתוכחות עי' תורת כהנים שם וכמה שכתב אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום :

פרשה ד א **גדול** שהוליד • צ"ע על איזה גדול כוונתו : **וישלחו שבטי ישראל אנשים בכל שבטי בנימין** • מה הרעה הזאת אשר נהיית לאים בכם • לפי גירסא זו צ"ע איך שייך פסוק זה למ"ש הוליד בשדי מואב ויתכן שהכוונה על פסוק שם באותו ענין בשופטים (כ"א י"ג) וישלחו כל העדה וידברו אל בני בנימין אשר בסלע רימון ויקראו להם שלום וגו' ויתנו להם הנשים אשר חיו והענין בזה מדבר בבני בנימין כמ"ש שם ובנימין הוליד • וסלע רימון יתכן שהוא במואב כמ"ש ישעיה ט"ז בנבואת מואב מסלע מדברה וכאן כתיב וינוסו המדברה אל סלע הרימון ויתכן שהגדול הוא שאול שברח אז לשדי מואב והיה מבנימין והדברים סתומים : **משוחרר מן העונות** • פי' מן היצה"ר והתאוות המביאות לידי עונות וע"כ היה יכול להוליד בשדי מואב לשם מצוה להקים שם המת על נחלתו : **ויש אדם מוליד נשיו** • שכתוב הוליד וגו' את חושים ובערא נשיו • ואח"כ אמר ויולד מן חדש אשתו שמ"ש נשיו משמע שלא היה לו רק שתי נשים חושים ובערא ואח"כ אמר מן חדש אשתו הרי שחודש לבד היא אשתו והם שני כתובים מכחישים ודורש ומכריע ע"פ מדת ממעל שכל שמות אלו אינם כפשוטם אלא לדרשה שחש וביאר וחידש ההלכה שע"כ הוליד ממנה : **שחש בנמר** • אולי צ"ל שחש כנשר כמ"ש (חבקוק א' ח') כנשר חש לאכול • גם יתכן לקיים הגי' וכמ"ש חבקוק בפסוק הנ"ל וקלו מנמרים סוסיו כנשר חש וכתיב מנשרים קלו הרי שהנמר קל כמו נשר ויתכן שיאמר חש כנמר שפירושו קל ומהר ועי' קה"ר פסוק מי יאכל ומי יחוש ומ"ש שביאר דורש ובערה בע' כמו ובארה בא' שהע' וא' מתחלפין באותיות אחה"ע : **יתרא הישראלי** • ש"ב י"ז כ"ה • יתר הישמעאלי ד"ה ב' כ"ז ובשניהם כתוב ואבי עמשא והם שני כתובים מכחישים: **והגר חרבו כישמעאלי** • יתכן שהכוונה כמ"ש חז"ל שאסור לכנוס לבית המדרש בכלי זיין אך דרך הישמעאלים לחגור קנזאל כמו חרב קטן להכשיע ולא נחשב לכלי זיין ויתכן שבזה מותר ליכנס לבית המדרש : **שכל מי שיבטל הלכה זו בחרב הזאת** וכו' • וזה תימא נפלא מה ענין חרב וחנית אצל ההלכה אם דורש ומתקבל אצל רוב החכמים הלא יקיימו ההלכה ואם לא יתקבל לרוב החכמים ידחו דבריו ולא יועילו אלף חרבות • ועוד אם ירצה להרוג יהרגוהו גם אחרים בחרבותם • ובהכרח לומר כמ"ש רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם שהחריף בתורה יקרא שנון ושינון וכמ"ש ושננתם שיהיה ד"ת מחודדין על פיך כברק החרב והוא היה לו טעמים רבים שנונים ומחודדים בהלכה זו ומ"ש או אהרוג או אהרג פי' או שאגלה או באהיה מגולה והיה בטוח בגודל חריפותו שהוא יגלה לכל בהלכה זו ודו"ק ועי' בזוהר בלק בדברי ינוקא עם ר' אלעזר בענין מלחמת החרב בד"ת קודם אכילה : **ב זו היא השבה** • שמ"ש השבה משדה מואב מיותר שכבר כתוב ותשב נעמי אלא פירושו השבה משדה מואב שהכל אמרו כן עליה והלאה עליה היא השבה : **קציר שעורים בקציר העומר** • עי' לעיל פסוק ותלכנה שתיהם : **ג נפיל נסיב לנפילה** • בועז נקרא גבור חיל ורות נקראת אשת חיל במ"ש כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את ויצא מהם דוד שנקרא ג"כ גבור חיל

יפה ענף

זו היא שמעשיה נאים כו' • וזו היתה התמיהה הלא נעימה היתה במעשיה ולכן היתה נלאה בכל דרכיה כי לשעבר היתה מהלכת כו' • ומדוע קרה לה כל אלה כי עכשיו היא מהלכת יחפה • וע"ז השיבה וה' ענה בי וגו' כי ה' מצא את עוני • ולא כאשר דמיתם כן הוא • ובפרק הספינה איתא הזאת נעמי הראיתם נעמי שיצאה מא"י להו"ל מה עלתה לה • וה"ק גם המדרש הזאת במעשיה נאים שיצאה מא"י וראו מה עלתה לה כי לשעבר כו' והיא מצדקת עליה את הדין שבעונה לקתה • ולא נכון לה השם נעמי : **מלאה הלכתי בבנים** כו' • ולא מפרש מלאה בעושר ורכוש • כי כל מה שקנתה אשה קנה בעלה ולא שייך עליה מלאה • ואמר מלאה בבנות • אף שלא נזכר בנות בכתוב מ"מ כיון דבלי בנות לא ימלא האדם חובת מצות פריה ורביה • לא תקרא מלאה בלי בנות • ומה שלא זכרן הכתוב אולי משום דלא חשיבי או שהיו נשואות בא"י ונשארו שם ומתו • ולפי"א שהיתה מעוברת דריש מלאה ע"ד כעצמים בבטן המלאה : **ענה בי מדת הדין** • ורמיזא מדת הדין במלת וה' כי כל מקום שנא' וה' הוא ובית דינו : **כל ענויי לא הוה אלא בי** • כלומר שהיא המעונה והנכאבה ולא בניה ובעלה שהם מתו והם ינוחו • ומה שמסיים לפי שבעוה"ז כו' זה הוא מדרך המדרשים לסיים בדברי נחמה • וכוונת הדברים אף כי אין רע יצא מאת ה' • בכל זאת תתיחס הרע לה' כדי לנקות פשע ולכלות אשם • וזה הוא לטובה אבל לע"ל שלא ימצא עוד עון אז ישים ה' להיטיב תמיד כאשר הוא אל טוב והנון : **גדול שהוליד בשדה מואב** • וקאי על האמור לפני זה והוליד את עוזא ואת אחיחד ומספר הכתוב ושחרים וזה עוזא הוליד בשדה מואב • ונקרא הגדול שחרים מפורסם משחר • ומפרש מן שלחו אותם שמנשים שהיו משבט בנימין נולדו • ונשיו היו חושים ובערא • מפא"כ האחרים הוליד מאשתו חדש אשר לא היתה משבט בנימין : **ושחרים זה בועז** • יען כי דב"ה לא נתנו אלא להדרש לכן דריש גם על בועז • ואע"ג דשם מדבר משבט בנימין ובועז היה מיהודה • י"ל שבועז היה מצד האם משבט בנימין וכמו"ש רש"י בפ' הספינה על בני שלה • או משום שיהודה ובנימין היו שכנים : **שהיה משוחרר מן העונות** • שהיה צדיק וגבר על יצרו כדלקמן פ"ו ובהיותו מנוקה מעון לכן נזדמנה לו רות כדי שתתחדש הלכה זו על ידו • וגם רות היתה גדולה בחסידות : **מן שלחו אותם שהיה משבט יהודה** • וצא שכתוב ללמדנו אע"ג שהיה משבט יהודה אשר המלכות נתנה לו כדכתיב לא יסור שבט מיהודה מ"מ לא נמנע מלישא את רות • ומה שכנהו בשם שלחו מן ואת יהודה שלח וגו' אולי משום דאיתא שם בב"ר כי שלחו לתקן בית ועד לתלמוד ולכן רמז בשם הזה ג"כ שפה נתחדשה על ידו הלכה זו עמוני ולא עמונית : **אלא שחש כנמר** כו' • בילקוט הגירסא אלא חשש בנערם וביאר את ההלכה • ופי' חשש ברות הנערה שלא תהיה אסורה עליו מפני שהיא מואבית וביאר את ההלכה במואבי ולא במואבית : **רשב"נ אמר ישמעאלי היה** • דסובר שהשם הנזכר בד"ה הוא עיקר כיון דבדברי הימים מספר יחוסי הדורות • ולכן רצה לתת טעם לשם הנקרא בנביאים הישראלי • ורבנן סברי כי דברי הנביאים הם העיקר : **זו היא ששבה משדה מואב תחלה** גרסינן • ופי' כי עד פ"וס כזה לא קבלו גם את הנקבות מבנות עמון ומואב והיא היתה הנשבה תחלה לחדש את ההלכה עמוני ולא עמונית כו' : **כל מקום שנא' קציר שעורים** כו' • פי' בסתם קציר שעורים וקציר חטים אבל מאנו בקרא קציר שעורים לזמן אחר לפי הענין הנאמר שם בכתוב : **קרוב** • וזה כדברי ר' יהושע לקמן פרשה ו' סי' ה' שלמון ואלימלך וטוב היו אחים • אבל לרבנן שם דסברי אלימלך ובועז אחים היו יקשה פה מה לשון מודע • ולא נוכל לפרש מודע הוא אח ממש כדכתיב הלא בועז מודעתנו ועוד מאי ממשפחת אלימלך אם היה אח ממש : **בועז נסיב לרות** כו' • כי בועז היה איש גבור חיל ורות היתה אשת חיל כדכתיב

משנת דרבי אליעזר

וימותו מוציאי דבת הארץ במגפה מפא"כ כולם ולזה בא רבי ראובן לסייע לר"ש שהרי אף בניהם היה מצירים כו' לפי שהיו מעוכבים במדבר לפי שלא מת אחד מהם קודם שהיה בן ס' שנים ואין זה מיתת מגפה : **נשיקה של גדולה** כו' • עיין מ"ש פ' ויצא : **מלאה בבנים** כו' • י"ל למה נרמז זה כאן שהיה לה עוד בנים ובנות או שהיתה מעוברת ונראה דקאי אדלעיל קראן לי מרה לפרה כו' אילין מכותיה כו' לומר שאילו היתה צדקת ומעשיה נעים לא נענשה במיתת בנים • ושמא תאמר והלא מחלון וכליון היו גדולים כדאיתא בגמרא ומדרש ותרגום ועד י"ג שנים הבן לוקה בעון אב ואם מכאן ואילך איש בעונו ימות לכ"א אני מלאה הלכתי דתיבת אני מיותר אלא נהורות על מה ששייך לגופה היינו בנים ובנות קטנים או שהיתה מעוברת ואלו בודאי מתו בחטאה וזה ג"כ כוונת המ"י וז"ל וימותו גם שניהם ללמדך שעין הרע מכה בבנים א"כ חייא עד י"ג שנים הבן לוקה בעון אב ואם ע"ש והוא תמוה • ועפ"ד הנ"ל ניחא דבא להוכיח שמתו בעון הרע דא"ל שמתו בעון אביהם דהרי רק עד י"ג שנים הבן נענש בעון אב והם היו גדולים אע"כ שמתו בעין הרע ומדרשים הנ"ל ס"ל שלא מתו בעון עצמם שגיירום והטבילום וגם על יציאתם לחו"ל אין להענישם שהיו טפלים אחר אביהם כדאיתא במפרשים : **זו היא ששבה משדה מואב** • פי' זו היא הראשונה ששבה ונתגיירה ממואב כדלעיל מיניה שעתה נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית • וכן מפורש בירושלמי ומ"כ העתיק ונדחק להסיאו לדבר אחר : **בקציר העומר מדבר** • פי' אע"פ דעתה נתחדשה ההלכה כנ"ל אעפ"כ לא נכתבה המגילה בשביל זה רק ללמוד שכר גמ"ח

לרות מה הם מעטירין דוד (שמואל א' ט"ז) [א] יודע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר וה' עמו · יודע נגן במקרא · (ג) וגבור חיל במשנה · ואיש מלחמה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה · ונבון דבר במעשה הטוב · (ד) ואיש תואר בתלמוד · (ה) ד"א ונבון דבר שמבין דבר מתוך דבר · ואיש תואר שמאיר פנים בהלכה · וה' עמו הלכה כדבריו · ממשפחת אלימלך ושמו בועז · [ב] הרשעים הן קודמין לשמן · (ש"א י"ז) גלית שמו · (שם כ"ה) נבל שמו · (ש"ב כ') שבע בן בכרי שמו · אבל הצדיקים שמן קודמין · (ש"א ט') ושמו קיש · (שם) ושמו שאול (שם י"ז) ושמו ישי (אסתר ב') ושמו מרדכי (ש"א א') ושמו אלקנה · ושמו בועז דומין לבוראם שנאמר (שמות ו') ושמי ה' לא נודעתי להם · אתיבון ליה (בראשית כ"ד) ושמו לבן · [ג] א"ר יצחק פרדכסוס · רבי ברכיה אמר מלובן ברשע · והכתיב (שמואל א' ח') ובני שמואל שם הבכור יואל ושם משנהו אביה · [ד] רבנן אמרי מה זה רשע אף זה רשע · ור' יהודה בר' סימון שנשתנו למעשה וזכו לרוח הקדש שנאמר (יואל א') דבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל :

ד [ג] ותאמר רות המואביה אל נעמי אלכה נא השדה ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו · [ה] רבי ינאי אמר בת ארבעים שנה היתה (ו) ואין קוראין בת אלא לבת ארבעים שנה · (ג) ותלך ותבא עד כדון לא אזלת ואת אמרת ותבא · רבי יהודה בר' סימון אמר התחילה מסיימת לפניה הדרכים · ויקר מקרה · א"ר יוחנן כל הרואה אותה מריק קרי · חלקת השדה ממשפחת אלימלך · שניתן לה ממי שהוא ראוי ליפול בחלקה :

ה [ד] והנה בועז בא מבית לחם · ר' תנחומא בשם רבנן אמר [ו] שלשה דברים גזרו בית דין של מטה והסכימו עמהם בית דין של מעלה · ואלו הן · [ז] לשאול שלום בשם · ומגלת אסתר · ומעשרות · שאילת שלום מניין · שנאמר (ירמיה כ"ג) החושבים להשכיח את עמי שמי · אימתי השבו (ז) בימי עתליהו · ורבנן אמרין בימי חנניה מישאל ועזריה · ר' הנניה בשם ר' יהודה ברבי סימון בימי מרדכי ואסתר (ח) ועמד בועז ובית דינו והתקינו לשאול שלום בשם · שנאמר והנה בעז בא מבית לחם וגו' · וכן המלאך אמר לגדעון (שופטים ו') ה' עמך גבור החיל · (ט) מגלת אסתר מניין · רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר יצחק [ח] מה עשו מרדכי ואסתר כתבו אגרות ושלחו לכל בני הגולה ואמרו

מסורת המדרש א סנהדרין דף צ"ג · ילקוט שמואל רמז קכ"ה : ב במד"ר פרשה יו"ד סימן ס' · אסתר רבה פרשה ו' · מדרש שמואל פרשה א' · ילקוט שמואל רמז ע"ז : ג בר"ר פ' ס' · ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"ט : ד מדרש תהלים מזמור פ' : ה ילקוט כאן רמז תר"א : ו מכות דף כ"ג · ירושלמי ברכות פרק ט' · תנחומא סדר ויחי סימן א' · מדרש תהלים מזמור נ"ו · ילקוט יהושע רמז י"א : ז ברכות דף נ"ד ודף ס"ג · ילקוט שופטים רמז ס"א : ח מגילה דף ז' :

חדושי הרש"ש

(ג) ותלך ותבא עד כדין כו' · ובגמרא (שבת קי"ג ב') דרשו שהלכה ובאה כו' עד שמצאה בני אדם המהוגנין לילך עמהם :

חדושי הרד"ל

(ג) וגבור חיל במשנה · שהיא גורסן בעל פה וצריך כח וגבורה לחזור על משנתו תמיד שלא ישכח : (ד) ואיש תואר בתלמוד · שמסביר פניו בהלכה וכמ"ש במסכת סופרים פט"ז ובפסיקתא דעשרת הדברות פנים מסבירות לתלמוד וכתיב כיה יאלך יראוני ויסמהו עי' עירובין (נ"ג) : (ה) דבר אחר ונכון דבר כו' · סנהדרין (צ"ג) : (ו) שאין קורין לבת אלא בת ארבעים שנה · ומ"ש את בתי נתתי לאיש ובקטנה ונערה עד י"ב שנה מיירי · נ"ל שהאב קורא לבנו כן אף קודם ארבעים שנה · אבל אחרים אין קורין לה בת עד מ' שנה · רק קורין לה נערה או כיו"ב · אבל בכ"ז נראה הנכון דגרסינן בת מ' שנה היתה ואת קוראת בת · כלומר והיה לה לקוראה אשה וכמו שהיא גרסת הש"ס (בב"ב ק"כ) אהא דפרכינן שם על בת לוי בת ק"ל שנה היתה וקרי לה בת ע"ש (וכזוהר שמות (י"ב) אתתא עד לא אזדווגת אתקריאת בת בתר דאזדווגת אתקריאת אשה · הר"ש ברלין) ומשני אלא כבת ארבעים עשר שנה היתה כלומר נראית ביופיה (ולכן קראה בועז נערה) : (ז) בימי עתליה · דהאי קרא נסיים כאשר שכחו אבותם את שמי בבעל · והיינו עתליה שאבותיה אחאב ואיזבל שהעבידו את ישראל לבעל (ועתליה מדמתו בירושלים ויהודה) : (ח) ועמד בועז ובית דינו והתקינו וכו' · תקנת בועז היתה מוקדמת הרבה לעתליה וכמ"ש למרדכי ואסתר וחנניה מישאל ועזריה · אלא ר"ל שבועז התקין ביפיו ושכחוה וחזרו ויסדוה בימי עתליה ואיך שהוצרכה או שלא להשכיח ש"ש · וכן בפרק הרואה משמע במתניתין שבימי בית שני נתקנה רק הסמיכוה על בועז ע"ש : (ט) מגלת אסתר מנין ר"י כו' ·

פירוש מהרז"ו

חיל · ונפיל הוא גבור כמ"ש סוף בראשית הנפילים אשר היו בארץ וגו' המה הגבורים ואגב שהביא פסוק של דוד דרש בו : יודע נגן במקרא · בקי במקרא עם פסקי טעמים שנאמרים בניגון : איש תואר בתלמוד · יודע תואר וצורתא דשמעתא : הן קודמין לשמן · במ"ר פרשה יו"ד סי' ה' וש"נ שהרשעים מוציאים להם שם קודם שיוצא לה שם טוב במעשיהם ועל רמז זה נכתבו השם קודם לתיבת שמו · אך הצדיקים מטמינים עצמם עם מעשיהם אך קורתם ומעשיהם מכריזים עליהם ולרמז זה נכתבו שמם קודם להם ודו"ק : ובני שמואל שם הבכור וכו' · הורכב משני מקומות בד"ה א' ו"ג ובני שמואל הבכור ושני ואביה ובשמואל א' ח' ויהי שם הבכור יואל וגו' ודברי רבנן צ"ע · שלא מפורש כתוב שם ולא הלכו בניו בדרכיו ויטו אחרי הבצע ויקחו שוחד ולמה הוצרכו לדרוש ולדברי רבנן הקשה והכתיב שם הבכור יואל שמו קודם לו והיה רשע ותירץ ר"י בר"ס אע"פ שתחלה היו רשעים ובסוף שינו מעשיהם לטובה ונעשו צדיקים וזהו ומשנהו על שינוי המעשים ובד"ה א' ו"ג הבכור ושני ובש"א ח' ומשנהו ואביה · ע"כ דורש משניהם שינון ודו"ק : אל יואל בן פתואל · ודורשים על יואל בן שמואל וכמ"ש ילקוט רים יואל למה נקרא שמו פתואל שהיה מסלסל בשערו כבתולה זאת פי' על שהיה נזיר עולם היה מגודל בשער כבתולה שהכל רואים שערה ר' שמואל בר יצחק אמר למה נקרא שמו פתואל שפיתה להקב"ה בתפלה וכו' ע"ש : ד ותאמר רות המואביה · וס"ד ותאמר לה לכי בתי · ומ"ש אלא לבת מ' שנה וכ"ה לקמן פסוק ויאמר ברוכה את לה' בתי כי על פי רוב אחר ארבעים יש לה שם אם וזקנה ויש לה בנים ובנות נשואים ונקראת חמות ונסתלק ממנה שם בת : מסיימת לפני הדרכים · הולכות מעט וחוזר ובאה לזכור סימני מקומות הליכתה שלא תתע לשדות אחרות : כל הרואה אותה מריק · עי' ב"ר פרשה ל"ב סי' ה' ופרשה ע"ד סי' ז' · ויק"ר פרשה ה' סי' א' ויקר לשון טומאה שהיתה יפ"ת מאד : ה ג' דברים · ירושלמי ברכות פ' ט' · מדרש תהלים מזמור ל"ז כל הענין : החושבים להשכיח את עמי · וס"ד אשר שכחו אבותם את שמי בבעל · ובדורו של ירמיה נחשב דור של עתליה לאבות ועתליה היתה בת עמרי אחות אחאב עובדי הבעל וכתוב עליה ותקם ותאבד את כל זרע הממלכה לבית דוד כי חשבה שבזה תמלוך עם בניה ביהודה לעולם להשכיח שם ה' ונביאיו ולעבוד הבעל כל"ל : בימי חנניה מישאל ועזריה · שהכריחם נבוכדנאצר לעבודת הצלם ולא נצלו רק חנניה מישאל ועזריה כמ"ש פי"ל פסוק זאת קומתך : בימי מרדכי ואסתר · שרצה המן לאבד זכר ישראל והיה שם ה' נשכח · והנה בועז וב"ד היו בימי שפוט השופטים הרבה דורות קודם עתליה וחנניה מישאל ועזריה אך הכוונה שגם בימי שפוט השופטים נמצאו רשעים שחשבו כן : והנה בועז בא · וס"ד ויאמר לקוצרים ה' עמכם ומ"ש מבית לחם מיותר שכבר ידענו בפסוקים הקודמים אלא שבא ממקום ב"ד לקיים התקנה שהתקינו וכמ"ש ש"ב כ"ג ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער ודרשו על הלכה שנגרסו לו לשאול מב"ד דשם וכן כאן וכמ"ש בסוף רות ובועז עלה השער וגו' : וכן המלאך אומר לגדעון · הנה לפי הדעה שענין רות היה בימי שמגר וענת ובימי עגלון כמ"ש לעיל פסוק ויהי בימי ד' ואז היה בועז וא"כ דברי המלאך לגדעון שהיה אחר כן לראיה שהסכימו מן השמים על תקנה זו לשאול שלום בשם אך לדעת שאבצן הוא בועז לעיל פסוק ותלכנה שתיהן שהיה אחר גדעון עם המלאך אין הראיה שהסכימו על התקנה אלא להורות שדבר נכון תקנו שהרי כן עשה כבר המלאך מפי הקב"ה : מה עשו מרדכי ואסתר · ירושלמי דמגילה פרק א' הלכה ה' בשינוי גדול ועי' מגילה דף ז' שלחה אסתר

מתנות כהונה

ה"ג נגן וגבור חיל ואיש מלחמה כו' עד וגבור חיל במשנה ואיש מלחמה שיודע ליטא וליתן במלחמתה של תורה ונבון כו' ועי' בפרק חלק ותמצא כי כן הוא : ה"ג לעיל פרשה חיי שרה ובערוך א"ר יצחק פרדכסום · ופירושו לבן ביותר ופי' שם לבן אינו שם העצם אלא שם מקרה ע"ש הלבנונית : ה"ג ויהי שם הבכור יואל ושם משנהו אביה · והוא פסוק בשמואל א' סי' ח' ועיין בס' נשא פרשה י' ושם פירשתיו והוב גרסי' רבנן אמרי מה זה רשע אף זה רשע ור' יהודה כו' : שנשתנו כו' · דרים ומשנהו לשון שנוי ואביה לשון נבואה : פתואל · הוא שמואל שפתה לאל בתפלתו : שנשתנה למעשה · כלומר למעשים טובים · וה"ג בס' נשא פ"י : אלא לבת מ' · וגם היא היתה בת מ' משאמר בועז שמעת בתי שלא בא הכתוב לסהוס אלא לפרש : עד כדון · עד עתה כלומר עדיין לא הלכה : מסיימת · מציינת שיהיו מצויירים ומסויימים בידה : מריק · ס"א מקרי : שניתן לה ממי גרסי' : בחלקה · חלקת קדרים : עתליהו · אם אחזיהו שהיתה אדוקה בע"ז ומרשעת ביותר ככתוב בספר מלכים : והתקינו לשאול שלום גרסינן · כדי שלא יצא ש"ו לכלל שבחה : וכן המלאך · וזהו הסכמת בית דין של מעלה :

מטרימין

משנת דרבי אליעזר

ג"ח כדלעיל יע"ש מ"כ דאל"כ למה קורין רות בשבועות הלא קציר שעורים הוא קציר עומר שהוא בפסח אלא שנכתבה ללמוד שכר ג"ח והתורה כולה ג"ח לכך קורין אותו בשבועות · ומהר"מ אלשיך פי' דרש"כ הורה לנו דכשבאת היה קציר עומר ושהתה עד סוף קציר חטים שהוא מסך ג' חדשים כמו רש"כ לקמן ששהתה ימי הכתנס כדין גירות : בת ארבעים שנה היתה כו' · פי' מדאמר לכי בתי ולא ס"ל דקורין לכלות בנות בפרט לאחר מות בעלה ואף דקודם לזה כתיב בנותי שמך דרוש זה כאן לומר שהיתה בת מ' ככת ז' ליופי לכך ויקר מקרה שכל הרואה אותה כו' מחמת יופי' ולפ"ד שמ"כ שנלמד מבועז שקרא בתי

יפה ענף

כדכתיב בקאפי' ב' פסוק י"א והעמידו את דוד שהיה גבור חיל ולכן מספר שם הכתוב על בועז שהיה גבור חיל שע"י זה יצא דוד מהם : יודע נגן במקרא · שנקרא בניגון ובנעימה כדאמרינן בסוף מגילה כל הקורא פסוק בלא נעימה כו' וגבור חיל במשנה · כי בעלי המשניות הם מלאים חילים בתורה · ואיש מלחמה שיודע ליטא וליתן כו' פי' במדות שהתורה נדרשת בהן וכמו כל דיני ת"כ · ונבון דבר במעשה הטוב ע"ד וערום יבין לאשורו (וזה הלכה למעשה) ואיש תאר בתלמוד שמתרץ הסיבה כשאלות והקושיות הנופלות בהן וע"י זה נותן בהם תואר והדר : שמאיר פנים בהלכה · כתאר פני' שמראה פנים ופירש"י שמביא ראיה לדבריו · ולגירסת המדרש נראה שמטעים דברי חבירו ומברר דבריו · ועי' בקס"ר על פסוק הכל כאשר לכל וטוב רואי שכל הרואה אותו נזכר לתלמודו · ומ"ש וה' עמו הלכה כדבריו כי לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא צריכין סייעתא דשמיא · כדאמרינן בפ' הגוזל : הרשעים הן קודמין כו' · הטעם בזה לפי שהצדיקים קודם בואם לעולם נודע טיבם והעליונים שמחים בהם כמ"ש בתנחומא פ' קדושים עד שלא בראתי עולמי היו מלאכי השרת מקלסין להקב"ה בישראל ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל באגדת שמואל אמרינן בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומכרזת בכל העולם כלו ואומר עתיד צדיק א' לעמוד ושמו שמואל כו' · אבל הרשעים לא נודע טיבם עד שיבואו לעולם · ועוד אפשר לפי שהפעולות הטובות הן לאדם מתחלת ברייתו · אבל הרעות אינן בכחו · שאין הטבע מוכן אל הרע וכמ"ש בעל העקדה בשער ה' בפ' החיבור הטבעי · שיש הפרש בין האיפשרות והכחיים שהאפשרות היתה בתחלה באדם אל הטוב ואל הרע עם קצת הכרעה אל הטוב מצד טוב מזגו · אמנם אח"כ ניתן לו השכל להיות בוחר בטוב עצמו · ואח"כ כשבחר בטוב נמצא שנשתמש בכח השכל שניתן לו · אבל כשנטה אל הרע לא נשתמש בכח שכלו אבל נפל אל הכרעת האפשרות אל הרע ונמשל כבהמות וא"כ לפ"ז נאמר שהפעולות הטובות היו בכחו מצד שכלו שהוא התחלה לכן · אמנם הרעות הן דבר חדוש שנתחדש לו מרוע בחינתו ספק הכנתו מצד שכלו · ולכן אמר על הצדיקים שמן קודמין כי השם הוא מורה על פעולותיהם ורוב השמות המונחים לאדם הם מה' מוסכמים לענייניהם כדאיתא לעיל על פסוק ותלכנה שתיהן · ולכן שמן ופעולותיהם הטובות קודמות לעצמותם · כי הטוב הזה ניתן להם מראש · משא"כ הרשעים הם קודמים לשמם · שהם המוציאים הרע אל הפועל מה שלא היה לפני זה בכחם רק באפשרית · ולפ"ז מתורץ למה מצינו בכמה צדיקים שמם מקודם כמו איוב שמו ויאשיהו שמו · כי באמת בצדיקים אף שמן קודם מטעם שכתבנו מ"מ לא נשלל מהם גם הספק כי המה המוצאים הפעולות הטובות אשר היו להם בכח יוכלו להיות גם קודמין לשמן משא"כ הרשעים לא יוכלו להיות רק הן קודמים לשמן שאין ניסם שם קודם אפי' בכח · ומה שנמצא ושמו מיכיהו כבר תירצו רז"ל על זה : פרדכוס · כ"ה בב"ר וכתב הערוך פרדכסום שפי' לבן ביותר וזה מגונה · ורש"י כתב שהוא שני לדוכס מושל היה · והיה תובע דקיון הבריות ומלבין את הדין ועושה דין בין אדם לחבירו · וכמ"ד בריש איכה דוכסים · ומ"מ הכוונה שאין לבן שמו העצמי כי קמואל או בלעם שמו כדאיתא במדרשות אלא על שהיה מלובן בעורו או על שהיה מלבן הדין כנוהו בשמו לבן ור"ל אמר שהיה מלובן ברשע · ופי' שרשעו היה ברור כמראה הלובן שהוא ברור לכל ולכן נקרא לבן · והטעם בזה כיון שאין זה שמו העצמי כגלית ונבל לכן נשתנה לכתוב ושמו לבן כיון ששמו העצמי היה קודם לו : והכתיב ויהי שם בנו הבכור יואל ושם משנהו אביה כנ"ל · תזינן כי בני שמואל אשר נטו אחרי הבצע ויקחו שוחד ויטו משפט ובכ"ז כתיב שמם קודם · ומשני כי רבנן וריב"ס פליגי בזה · ולריב"ס עשו תשובה וכן מיפרא רשעים קודם לשמן אתי כריב"ס ורבנן פליגי על זה · ולריב"ס יואל בן פתואל הוא בן שמואל ואע"ג דהוא ניבא בימי יאשיהו כדאיתא בס"ע אפשר שהאריך ימים הרבה · ועל אביה סובר כיון שבקיצו שכתוב לאחיו יואל ע"כ עשה תשובה ג"כ וזכה ג"כ לרוה"ק : בת מ' שנה היתה · כ"ה גם לקמן על פסוק ברוכה את לה' בפ"ו סי' ד' ר"ל אמר רות בת מ' שנה היתה · וע"כ גמרא גמירי להו · ור"ק אע"ג דאמר לכי בתי לא היתה קטנה כי עד מ' שנה נקראת בת אבל יותר ממ' שנה לא תקרא עוד בת וכ"ה בילקוט מכאן שאין קורין בת אלא לבת מ' ופי' מזה מוכח כי הזקנה מארבעים שנה לא תקרא בת וזה לאפוקי ממ"ד דסובר שבת עגלון היתה כדלעיל בפסוק וישאו להם נשים וגו' דא"כ היתה זקינה ביותר · ועמ"ש שם : עד כדון לא אזלת כו' · פי' עדיין לא הלכה ללקט בשדה ואיך נאמר ותבוא · והנה לפי התרגום נראה דמפרש ותבוא אל השדה ללקט ולא אל המותה · אך המדרש מאן בפי' הזה דא"כ הי"ל לכתוב ותבוא בשדה : ג' דברים גזרו ב"ד של מטה כו' · הן להוסיף על דברי תורה אין כח ביד ב"ד של מטה אף בהסכמת ב"ד של מעלה כי לא בשמים היא · ולתקן תקנות ולעשות סייגים לד"ת אינם צריכים להסכמת ב"ד של מעלה ורבים המה התקנות והסייגים אשר תקנו ב"ד של מטה בלי הסכמת ב"ד של מעלה · אבל פה נמנו שלשה דברים אשר יש בהם טעם לבלי לתקנם · ובכל זאת תקנו ב"ד של מטה בשביל שראו צורך בהם ועי"ז בעו הסכמת ב"ד של מעלה · והנה לשאול שלום בשם יש טעם שלא להזכיר שם שמים תמיד פן יבואו להוציאו לבטלה · וגם נכון הוא להזכירו ביראה ורעדה · ופן יוציאו את השם בקלות ראש · או פן יוציאוהו במקום בלתי טהור · אמנם ב"ד של מטה ראו שקמו אנשי בליעל אשר בקשו להשכיח שם ה' מפי ישראל · ולהציל את העם ממתעים האלה תפסו את הרע במיעוטו ולא הביטו על הרע אשר בתקנה זו · ותקנו שחייב כל אחד לשאול בשם ה' כדי שיהיה ש"ש שגור בפיהם · וכן מגלת אסתר כבר אמרו רז"ל ע"ז כי אמרו אשר בזה תתעורר השנאה עלינו בין העמים או משום דאין נביא רשאי לחדש דבר · אבל ב"ד של מטה ראו שלא נכון הוא להשכיח שנס הזה מישראל וכמ"ש רז"ל בפ"ק דמגילה ומה מעבדות לגאולה אמרו שירה ממות לחיים לא כ"ש · ומעשרות סובר כר"א בירושלמי פ"ו דשביעית דמשגלו גלות ראשונה נפטרו מן המעשרות ושוב לא נתחייבו בהן מן התורה וכ"ה בתנחומא פ' ויחי בשעה שעלה מבבל כו' ע"ש היטב אלא שהם קבלו עליהם בימי עזרא וכמ"ש לקמן והיה טעם לבלי לתקנו כי כבד הוא על העם לתת מעשר תבואתם וחמדת הממון גדולה בלב כל האדם וכמו שקנתר ה' ליהושע שנתן מכשול בחרמו של יריחו וכמו שאמרו רז"ל שהקב"ה אמר ליהושע שהוא גרם בעצתו דבר אשר לא צוהו אך ב"ד של מטה ראו שנכון הוא לאדם ולהחזיק במצות התורה · ועל שלשתם אלה הסכים עמהם ב"ד של מעלה : בימי עתליהו כו' · פי' הדברים כי גם בימי בועז קמו אנשי רשע כמו בימי עתליהו ובימי חמו"ע ובימי מרדכי ואסתר ולכן תקן בועז גם בימיו · אבל זה אין סברא דבועז התקין על הקלקול שהיה בדורות אלו המאוחרין לו · וכן מ"ש ירמיה החושבים להשכיח את שמי וגו' ע"כ לא קאי על חמו"ע ומרדכי ואסתר המאוחרין לו אבל גם יתפרש כי גם בימיו פשה הנגע בין נביאי השקר

כמו

מקבלים אתם עליכם לחיות עושים את שני הימים האלה · שלחו ואמרו לא דיינו צרותיו של המן אלא שאתם מטריחין עלינו לעשות שני הימים האלה · ואמרו להם אם מדבר זה אתם מתייראין (י) הרי היא כתובה בין הכרכים שנאמר (אסתר ט') הלא הם כתובים על ספר דברי הימים · מה עשו כתבו אגרת שנייה ושלחו להם (שם) את אגרת הפורים הזאת השנית · [א] רבי חלבו בש"ר שמואל בר נחמן שמונים וחמשה זקנים ומהם שלשים וכמה נביאים היו שהיו מצטערים על הפסוק הזה (ויקרא כ"ז) [ב] אלה המצות אשר צוה ה' את משה · אלה אין להוסיף ואין לגרוע ואין נביא רשאי לחדש דבר עוד מעתה · ומרדכי ואסתר מבקשין ממנו לחדש דבר עלינו · (יא) עד שהאיר הקב"ה עיניהם ומצאו אותה כתובה בתורה ובנביאים ובכתובים · בתורה דכתיב (שמות י"ז) כתוב זאת זכרון בספר · בנביאים דכתיב (מלאכי ג') אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר וגו' · בכתובים שנאמר הלא הם כתובים על ספר דברי הימים · רב ור' חנינא ור' יונתן ובר קפרא וריב"ל אמרו המגילה הזאת אין נאמרה מפי בית דין · מסיני נאמרה · אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה · ומניין שהסכים הקב"ה עליהם · רב אמר (אסתר ט') קימו וקבלו היהודים לא כתיב · וקבל כתיב · (יב) רבן של יהודים קיבל · מעשרות מניין · דא"ר ברכיה בשם (ר') קריצפה בעון תרומות ומעשרות גלו · שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן אמר (יג) כיון שגלו נפטרו והם חייבו עצמן מאליהן מה עשו אנשי כנסת הגדולה כתבו ספר ושטחוהו בעזרה ובשחרית עמדו ומצאוהו חתום · הה"ד (נחמיה י') ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים ועל החתום · כתוב אחד אומר ועל החתום וכתוב אחד אומר ועל החתומים · היאך · אלא ועל החתום זה בית דין של מעלה · ועל החתומים זה בית דין של מטה · ויש אומרים אף חרמה של יריחו וכן אמר הקב"ה אל יהושע (יהושע ז') חטא ישראל ולא יהושע גזר אלא מלמד שאף הקב"ה הסכים עמו :

ט [ד] **ויאמר** בועז לנערו הנצב על הקוצרים · [ג] על כמה היה ממונה · א"ר אליעזר בר מרים על ארבעים ושנים היה ממונה · מן הדא (ד"ה ב' ב') ויספר שלמה את כל האנשים הגרים אשר בארץ ישראל וגו' ויעש מהם שבעים אלף סבל וגו' דעבד כן יכיל קאים וידע מה דהוא עבד · למי (יד) הנערה הזאת [ד] ולא הוה חכים לה · אלא כיון שראה אותה נעימה ומעשיה נאים התחיל שואל עליה · כל הנשים שוחחות ומלקטות וזו יושבת ומלקטת · כל הנשים מסלקות כליהם וזו משלשלת כליה · כל הנשים משחקות עם הקוצרים וזו מצנעת עצמה · כל הנשים מלקטות בין העמרים וזו מלקטת מן ההפקר ודכוותיה (שמואל א' י"ז) וכראות שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי [ה] ולא הוה חכים ליה · אתמול הוה משלח לאמר לישי (שם ט"ז) יעמד נא דוד לפני כי מצא חן בעיני ועכשיו הוא שואל עליו · אלא כיון שראה שאול את ראש הפלשתי בידו התחיל שואל עליו · אם מפרץ הוא מלך הוא · אם מזרח הוא שופט הוא · והיה שם דואג האדומי באותה שעה ואמר לו אפילו הוא מפרץ לא פסול הוא · לא פסול משפחה הוא · לא מרות המואביה הוא · א"ל אבנר ולא כבר נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית · א"ל אם כן אדומי ולא אדומית · מצרי ולא מצרית · אנשים למה נתרחקו לא על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים היה להם לנשים להוציא לקראת נשים · נתעלמה

מסורת המדרש א ירושלמי מגילה פרק א' הלכה ה' : ב שבת דף ק"ד · מגילה דף ב' · יומא דף פ' · תמורה דף ט"ו : ג ילקוט כאן רמז תר"א : ד שבת דף קי"ג : ה יבמות דף ע"ו · כל הענין · מדרש שמואל פרשה כ"ב · כל הענין · ילקוט שמואל רמז קכ"ו :

חדושי הרד"ל

ירושלמי דמגלה פ"א ה"ה : (י) הרי היא כתובה בין הערכיים · כצ"ל · פי' בערכאות של מלכות · וכ"ה הגי' בירושלמי כתובה ומעלה בערכיים : (יא) עד שהאיר הקב"ה כו' · עיין בר"ן ברים מגלה בלשון הרמב"ן שרמז למאמר זה · והר"ן כתב שלא מצאו בגמרא והרשב"ץ בתשובה ח"ג סי' רנ"ז כתב שמאמר זה נתכוון : (יב) רבן של יהודים קבל · עמ"כ בשם הזוהר והוא בסדר שמות (ק"נ) : (יג) כיון שגלו נפטרו והן חייבו עצמן כו' · עיין תוספות יבמות (פ"ב) ד"ה ירושה וכו' ובר"ש פ"ו דשביעית ובס' התרומה ה' ארץ ישראל סי' רנ"ג : (יד) הנערה הזאת ולא הוי חכים לה · עמ"כ · ונכון יותר דגרסינן ולמהוי חכים לה · פי' וכי בשביל להכירה שאל עליה בתמיה (ועיין שאלת הש"ס וכי דרכו של בועז לשאול בנערה) · ומפני שלשון בדוד גרסינן בלשון ולא הוי חכים ליה טעו הסופרים לכתוב כאן כן :

מתנות כהונה

מטריחין וכו' · ומתוך כך יעוררו האומות שנאה עלינו : בין הכרכים · בכל הכרכים · או ר"ל כרכים ספרי דברי ימים ומפורסם הוא בין כולם : ומצאו כו' · אין זאת אלא תורה שנאמר וזאת התורה זכרון אלו נביאים שנא' אז נדברו וגו' · וטוב גרסי' ומאמר וגו' · ונכתב בספר אלו הכתובים שנאמר הלא הם כתובים כו' : ויכתב בספר · ויליף גזירה שוה בספר בספר מן כתוב זאת זכרון בספר שנאמר על עמלק : אין נאמרה מפי ב"ד · אלא מסיני נאמרה שנאמר כתוב זאת זכרון : אלא שאין מוקדם וכו' · שאינה כתובה בתורה אלא בכתובים וראויה היתה להכתב אצל מלחמת עמלק : רבן של יהודים · הוא מרע"ה וכן כתיב בהדיא בספר הזוהר : נפטרו · ממעשר שהזורע בחוצה לארץ פטור ממעשר : ה"ג אמנה וכותבים ועל החתום : ה"ג וכן אמר הקב"ה אל יהושע חטא ישראל ולא יהושע וגו' · ופי' דאל"כ למה אמר הקב"ה עברו בריתי וכן מצאתי בילקוט ובירושלמי : ה"ג שבעים אלף סבל וגו' · וסיפיה דקרא ושלשת אלפים ושש מאות מנצחים להעביר את העם · פי' אלו ג' אלפים ושש מאות היו נוגשים על אלו מאה ושבעים אלף עושי מלאכה והנה לפי החשבון יגיע לכל אחד ואחד ארבעים ושנים לבד מאותן שש מאות שלא הגיע לכל אחד ואחד מהם כי אם ארבעים ואיידי דזוטרי לא קפיד הספר עלייהו ודוגמתו תמצא סוף פתיחתא דאיכה רבה ובזה יתיישב הא דלא קחשיב בספר מלכים כ"א ג' אלפים וג' מאות נוגשים דהתם קחשיב לכל אחד ואחד מ"ב במילואם ושלש מאות הנותרים שלא הגיע להם כ"א ל"ח אינו מקפיד עליהם ורש"י ז"ל פי' שם שלא היו הנוגשים רק ג' אלפים ושלש מאות ככתוב בספר מלכים והגיע לכל אחד ואחד מ"ה והותר ואלו ג' מאות הכתובים פה יותר היו נצובים ממונים על הנוגשים כמעשה ארץ מצרים אבל לפי המדרש הזה נראה מה שכתבתי : דעביד כן כו' · מי שעושה כן שאינו ממונה כ"א על מ"ב יכול לעמוד ולהשגיח בהם כראוי : ולא הוה חכים כו' · פי' ר"י ערמא"ה וכי לא היה מכיר שהיא נערה מלקטת שעורים · ועוד יש להקשות וכי לא היה מכירה והלא בבואה לעיר עם נעמי כתיב ותהום כל העיר הרי שהכל ראו אותם וידעו מהם ויהי פירושו כהיא דלקמן גבי שאול ודוד : נעימה וכו' · כדמפרש ואזיל כל הנשים וכו' : שוחחות · ומתוך כך האחוריים בולטים ורגליהם נראות : יושבת · כלומר הרכינה את עצמה : מסלקות כו' · מעלות בגדיהם עם החגורה למען יהיו קל ללכת : מפרץ כו' · שהמלך פורץ דרך לעצמו כדאיתא במס' יבמות פ' הערל : שופט · כלומר איש חשוב כדאיתא בפרק הערל : ה"ג אנשים למה נתרחקו : ה"ג לנשים להוציא

פירוש מהרז"ו

אסתר וצ"ע : שאתם מטריחין עלינו · להתחרות עם העמלקים עמו של המן לדורות שאנו שמחים במפלתם ויקנאו בנו וינקמו ממנו : בין הברכים · ספרים המכורכים כפי' המ"כ הב' · ובירושלמי הגי' בערכאותיהם : הלא הם כתובים · בסוף אסתר ותיבות הלא הם מיותרים ע"כ דורש ע"פ מדה ל"א וי"א שאין פסוק זה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס שייך לפסוק הקודם ומאמר אסתר וגו' ונכתב בספר היינו בספר אגרת הפורים השנית שכתוב בפסוק כ"ט שם ועל זה אמר הלא המה כתובים כבר על ספר מדי ופרס כאומר למה תפחדו ולא תקבלו הלא כבר כתובים : שמונים וחמשה זקנים · הם המנויים בנחמיה יו"ד וכמ"ש בסמוך ועל החתומים שהם אנשי כנה"ג ובהכרח שחושב גם האבות עם הבנים נחמיה בן חכליה וישוע בן אזניה בינוי מבני חנדד שהרי כל החתומים שחושב שהם יותר משמונים לא כתב אבותם רק באלה אלא שגם אבותם היו מן החתומים וביחד הם פ"ה וצ"ע שא"כ הם פ"ו ואם לא נחשוב האבות הם פ"ג ואולי צ"ל פ"ו כי אנשי כנסת הגדולה היו ק"כ אנשים פ"ו הם החתומים ול"ד מהם היו נביאים וצ"ע מנין להם ומ"ש במדרש ומהם שלשים וכמה נביאים הלשון אינו מדוקדק שהרי לא זכר תחלה הק"כ זקנים אלא סמך על שכבר הדבר ידוע שאנשי כנסת הגדולה הם ק"כ גם מ"ש וכמה יקשה למה לא אמר ל"ד היינו להשלים חשבון הק"כ : ואין נביא רשאי לחדש דבר · זה צע"ג שהרי בועז וב"ד תקנו שאילת שלום בשם ושלמה תיקן עירובין ונטילת ידים וכמה ספרים כתבו הנביאים בנבואה וכמה בכתובים ברוה"ק למטה מן הנבואה וכן הד' מגילות שאמרו הנביאים ברוה"ק ולא בנבואה שלמה שיר השירים וקהלת שמואל רות ירמיה איכות והנביאים תקנו ד' צומות אחר חורבן הבית וכמ"ש סוף אסתר וכאשר קיימו עליהם דברי הצומות וזעקתם · ולא הקשו כלל לא על התקנות והמצות שחדשו ולא על הספרים שכתבו רק על מגלת אסתר והלא גם מגלת אסתר ברוה"ק נאמרה כמו רות ולמה לא נתקשו בכל הנ"ל רק התקשו על מגלת אסתר והנה על קושיא ב' למה התקשו על מגלת אסתר ניחא לפי מ"ש מגילה דף ז' שלחו לה הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת שלישים ולא רבעים ופי' רש"י שלישים בג' מקומות יש לנו להזכיר מחיית עמלק באלה שמות ובמשנה תורה (בסוף תצא) ובספר שמואל וז"ש שלמה דבר שלשתי לך א"א רשאי לרבעו ע"כ אך לפי מ"ש כאן מפסוק אלה המצות יקשה מאד בכל הנ"ל על כל הנביאים מה שתקנו ומה שכתבו ולמה לא מגילת אסתר ג"כ : בתורה דכתיב כתוב זאת זכרון בספר · כך צ"ל בתורה ובנביאים ובכתובים דכתיב כתוב זאת זכרון בספר שהיל"ל כתיב כי מחה אמחה · זאת מ"ש בתורה שנקראת זאת (היינו בסוף בשלח ובסוף כי תצא) זכרון בנביאים כמ"ש אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו (היינו בס"א ס"ו) מלחמת עמלק בספר בכתוב שנאמר הלא הם כתובים על ספר דברי הימים (בסוף אסתר וכ"ה בירושלמי מגילה הנ"ל) ומ"ש תחלה ומצאו אותה כתובה בתורה ובנביאים ובכתובים צ"ע שהרי על זה דנו שלא לכתוב מגילת אסתר בכתובים אלא הכוונה בהכרת ומצאו רמז בתורה שרצון השי"ת שיוכתב ענין עמלק בתורה ובנביאים ובכתובים בפסוק כתוב זאת כנ"ל ויתבונן הקורא שהעידו חז"ל על דרשה זו שהאיר הקב"ה עיניהם ומצאו לדרוש פסוק כתוב זאת שאין זה כי אם ע"פ גז"ש וסמכו על דרשת המדות כאלו שמעו וקבלו מסיני : אין נאמר · מפי ב"ד פי' שאין עיקרה ויסודה מפי ב"ד אלא עיקרה נאמרה בסיני ומרדכי ואסתר ברוה"ק תקנו המגילה כמפורש במגילה זו כמ"ש ויכתוב מרדכי את הדברים האלה וישלח וגו' ותכתוב אסתר וגו' ומרדכי היהודי וגו' ומאמר אסתר וגו' ונכתב בספר שכוונו ברוה"ק למ"ש הקב"ה למשה בסיני וא"כ מקום מגילה היה ראוי להיות מיד אחר התורה אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה פי' שאין להוכיח מסידור מוקדם ומאוחר שכן היו המוקדמים בזמן מוקדם והמאוחרים בזמן מאוחר אלא כל סמיכות הספרים זה לזה והפרש יותר לזו רק ע"פ מדת סמוכים לדרשה ולזה נמסרו שתי מדות מדה ל"א בפסוקים ומדה ל"ב בפרשיות לסדרם כפי זמנם והן לפשט והן לדרש ודוק מאד : ומנין שהסכים וכו' רב אמר קיימו · נלקה המאמר בחילוף וחסר שמ"ש ומנין שהסכים מקומו קודם מ"ש רב ור' חנינא ור"י וכו' שלפי דעת ר' תנחומא ברים פסוק זה שב"ד גזרו והקב"ה הסכים שואל מנין שהסכים וכנ"ל על ספר דברי הימים ומנין שהסכים שנאמר קיימו וקבלו כפי הקרי וקבלו קיימו למעלה מה שקבלו למטה כמ"ש בגמרא שלנו שם בשם שמואל ואח"כ יתחיל רב ור' חנינא וכו' מסיני נאמרה רב אמר וקבלו היהודים אין כתיב כאן אלא וקבל היהודים רבן של יהודים קבל מסיני היינו משה רבינו שהוא שקול כנגד כל היהודים כמ"ש שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו וכמ"ש ויזכור ימי עולם משה עמו וכן הגירסא בירושלמי הנ"ל רב אמר וקבל כתיב וכמ"ש כאן שסובר שמסיני נאמרה : בעון תרומות ומעשרות גלו · פי' גם בעון זה והכלל על כל מצות התלויים בארץ והעיקר על שמיטת הארץ כמפורש בתוכחות בחוקותי וכמ"ש במשנה אבות פרק ה' גלות בא לעולם וכו' ועל שמיטת הארץ : כיון שגלו נפטרו · אף בארץ שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד מיהו חייבו עצמן מאליהן שקדשוה קדושה שניה : ומצאוהו חתום · עי' שי"ר פסוק לסוסתי מהו חותמו וש"נ וזהו מ"ש שהסכימו ב"ד של מעלה : ועל החתום · בנחמיה י"ד פסוק א' ועל החתום ובפסוק ב' ועל החתומים ב' כתובים מכחישים ומכריע על החתום לשון יחיד על הש"י א' כמ"ש לויינו שרינו כהנינו בהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"א שהוא שייך בפסוק ב' וכמ"ש בפסוק ט' יו"ד אלה הכהנים והלוים וגו' : חרמה של יריחו · שיהושע וב"ד גזרו על חרם יריחו כמפורש ביהושע ו' והקב"ה הסכים שהרי צוה לסקול את עכן שעבר ולקח מן החרם וענש עמו לכל ישראל כנ"ל : ולא הוה חכים לה · עי' מ"כ · ושמעתי פי' למה שאל עליה להכירה מה היה אם לא היה מכיר אותה הלא גם אחרות היו שם ולא שאל להכירם : יוצא לקראת הפלשתי · וס"ד אמר אל אבנר שר הצבא בן מי זה הנער אבנר וכאן בהכרח לפרש ולא הוה חכים ליה וכי לא היה מכיר אותו : התחיל שואל עליו · בן מי זה הנער על יחוסו שאל ולא על עצמו · יבמות ע"ו

יפה ענף

כמו שהיה בימי עתליה תמו"ע ומו"א שקמו נבוכדנאצר והמן לשעבדם על דת כי לא יקראו עוד בשם אלהי ישראל : את חרמה של יריחו · כבר כתב למעלה בזה : על כמה היה ממונה כו' · דק"ל בקרא למה כתיב הנצב על הקוצרים · לכן מפרש דמילתא אגב אורחיה קמ"ל שהיה נצב על הקוצרים במספר אשר יכול להשגיח עליהם · ומשמע ילפינן דמספר אשר יכול האדם להשגיח הוא מ"ב · ובא ליליף לנו דרך ארץ וכמו דאיתא באסתר רבה פסוק בהראותו שגלה הכתוב סדרי סעודה : התחיל שואל עליה מאיזה עם היא ובת מי היא שנתגדלה בתרבות ודרך ארץ : כיון שראה ראש הפלשתי בידו · כ"ה גם באגדת שמואל · וזה שלא כי ראש הפלשתי היא אח"ז בשובו מהכותו · ואולי יתפרש שראה כמו שהבין · כי הבין מתנו סיבות את ראש הפלשתי בידו אחרי שראה בו אומץ הלב ואותות מלכות כדאיתא בפ' הערל על פסוק וילבש שאול את דוד מדיו : א"ל א"כ אדומי ולא אדומית כו' · פי' וזה אי

משנת דרבי אליעזר

כתי' אין שום שייכות למ"ד זה כאן : ולא הוה חכים לה · דקשה לו מלת זאת שמשמע שהורה באצבע עליה לכך מקשה וכי לא שום ידע הנער על מי ששואל עד שהיה צריך להראות באצבעו ומי' דלכ"כ הזאת

חלכה מעיניו של אבנר לשעה · אמר לו שאול הלכה שנתעלמה מעיניך צא ושאל לשמואל ובית דינו · כיון שבא אצל שמואל בבית דינו אמר לו הדא מניין אית לך· לא מן דואג · דואג מיני הוא ואינו יוצא בשלום מן העולם · להוציאך הלק אי אפשר דכתיב (תהלים מ"ה) כל כבודה בת מלך פנימה · לאשה שלא להוציא · ולאיש להוציא (דברים כ"ג) ואשר שכר עליך לאיש ליתן שכר ולא לאשה · ויען הנער הנצב על הקוצרים ויאמר נערה מואביה היא (טו) ואת אמרת מעשיה נאים ונעימים · אלא רבתה רפתה לה :

י [ז] **ותאמר** אלקטה נא ואספתי בעמרים וגו׳ מעט תפסה לוקו מאותה שבבית שהיא מצפה לה :

יא [ח] **ויאמר** בועז אל רות הלא שמעת בתי אל תלכי ללקוט בשדה אחר · [א] על שם (שמות כ׳) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני · וגם לא תעבורי מזה על שם (שם ט"ו) זה אלי ואנוהו · וכה תדבקין עם נערותי אלו הצדיקים שקרויין נערים · שנאמר (איוב מ׳) התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך :

יב [ט] **עיניך** בשדה אשר יקצורון והלכת אחריהן הלא צויתי את הנערים לבלתי נגעך וצמית והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים · (טז) [ג] עיניך זו סנהדרין מאתים וארבעים ושמנה אברים שיש באדם אינן הולכין אלא אחר העינים הדא שנאמר עיניך וגו׳ והלכת אחריהן לבלתי נגעך שלא לרחוק · וצמית והלכת אל הכלים · אלו הצדיקים שקרויין כלים שנאמר (ש"ב א׳) איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה · ושתית מאשר ישאבון הנערים · זה בית השואבה (יז) ולמה נקרא שמה שואבה שמשם היו שואבין רוח הקדש · שנאמר (ישעיה י"ב) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה :

פרשה ה א (א) **הוא** היה עם דוד בפס דמים (ד"ה א׳ י"א) [ג] רבי יוחנן אמר בחקל סומקתא · רבי שמואל בר נחמני אמר בפס דמים שמשם פסקו דמים · (שם) והפלשתים נאספו שם למלחמה [ד] ותהי חלקת השדה מלאה שעורים · כתוב אחד אומר שעורים וכתוב אחד אומר (שמואל ב׳ כ"ג) עדשים רבי יעקב אמר עדשים היו אלא שהיתה ענבותן דומין לשעורין · ר׳ לוי אמר הפלשתים שבאו גבוהים כשעורים והלכו נמוכים כעדשים · ויתיצבו בתוך החלקה ויצילוה וכתוב אחד אומר ויצילה אלא מלמד שהחזירוה לבעליה שהיתה חביבה עליהם כשדה מלאה כרכום · ר׳ שמואל בר נחמן אמר שנה אחת היתה ושתי שדות היו · פשיטא ליה לאבד וליתן דמים מה צריכה אין תאמר לאבד אבל לא ליתן דמים עד כדון היא צריכה אי זו מהן לאבד של עדשים או של שעורים · של עדשים אוכל אדם · של שעורים אוכל בהמה · של עדשים אין העומר קרב מהן ושל שעורים קרב מהן · של עדשים אין מפרישין מהן חלה של שעורים מפרישין חלה · רבנן אמרין שדה אחת היתה ושתי שנים היו והלא נלמד משל אשתקד · שאין למדין ממעשה · (ד"ה א׳ י"א) ויתאו דוד ויאמר מי ישקני מים · ר׳ חייא אמר

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תר"א : ב שיר השירים רבה פרשה א׳ פסוק ט"ו · ופרשה ד׳ פסוק א׳ · ופרשה ה׳ פסוק י"ב · ופרשה ז׳ פסוק ה׳ · תנחומא סדר תצוה סימן ה׳ · ספרי סדר עקב פסקא מ"א · ועיין אגדת בראשית פרק מ"א : ג ירושלמי סנהדרין פרק ב׳ · כל הענין · מדרש שמואל פרשה כ׳ · ילקוט שמואל רמז קס"ה : ד בבא קמא דף ס׳ :

חדושי הרד"ל

(טו) ואת אמרת מעשיה נאים ונעימים אלא מעט שבתה הבית תפסה לוקו מאותה שבבית שהיא מאלפת לה (ועי׳ בילקוט) ד"א רפתה לה כצ"ל · ופי׳ מעט מעשים טובים תפסה לה רות מאותה שבבית שאלמדתה ואח"כ מפרש ד"א פשטיה דקרא דמעט שבתה הבית · דהיינו לנוח לה מעט מהלקיטה ישבה בבית : (טז) עיניך זו סנהדרין · עיין זוהר ויקהל (רי"ז) : (יז) ולמה נקרא שמה שואבה כו׳ · ירושלמי פ"ו דסוכה : (א) הוא היה עם דוד כו׳ · נראה כ"ז לפסקא הקודמת למאמר דשואבין ברוה"ק שמביא ע"ז כא

פירוש מהרז"ו

ע"ז הובא בילקוט שמואל א׳ י"ז מד"ש פרשה כ"ב : מעיניו של אבנר · כמ"ש חי נפשך המלך אם ידעתי : להוציאך חלק א"א · שמן הראוי שלא להשיב על דברי דואג שהוא מין ישראל אך א"א להוציאך חלק : רבתה רפתה לה · תיבת רפתה ל"ע ולא מצאתי בערוך ונירסת הילקוט חמותה מאלפא לה : מעט תפסה לוקו · תיבת לוקו ל"ע ולא מצאתי בערוך ועי׳ מ"כ : מאותה שבבית · כמ"ש זה שבתה הבית : אל תלכי ללקוט · היה די שיאמר לקוט בשדה שלי ולא להאריך כל כך אל תלכי וגו׳ וגם לא וגו׳ · גם מ"ש הלא שמעת בתי קודם שאמר לה דבר אלא לדרוש שרוה"ק אומרת כך לכי הלא שמעת בסיני לא יהיה לך וגו׳ וכמ"ש לעיל פסוק אל אשר תלכי וגו׳ ע"ש עוד : ותקשרני לנערותיך · שדרשו הפסוקים שם על סעודת ושכר לצדיקים לעתיד : עיניך זו סנהדרין · עי"ל פסוק עיניך : עיניך וגו׳ והלכת אחריהן · שתלך אחרי העינים הם הסנהדרין : שלא לרחוק · שלא להרחיק את רות מבא בקהל : מאשר ישאבון הנערים · מיותר שהרי כבר אמר אל הכלים היינו שהם המים · אלא לדרשה על רוה"ק לבד מה שאמר אל רות ובלי ספק שהיה לחז"ל דרכים כאלו על כל המגלה זו שהוא מחלק הדרוש והרמז כמו שיר השירים אלא שלא העתיקו מזה אלא איזה פרטים :

פרשה ה הוא היה עם דוד בפס דמים · שייכות הדרשה לכאן על שדרש לעיל מאשר ישאבון על בית השואבה ששאבו ונסכו מים וכאן כתיב בסוף פסוק פסוקים אלו ויתאו דוד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם וכו׳ וינסך אותם לה׳ וכמ"ש ב"ק בסמוך חג היה וניסוך המים היה · עי׳ במדרש שמואל פרק כ׳ כל הענין : פס דמים הקל סומקתא · כמו פס ארבעה פסי בירות והכוונה שטח רחב אדמה אדומה כדם או מלשון שקל פיסא פי׳ רגב אדמה אדומה כדם : פסקו דמים · שברחו הפלשתים ופסקו מלהלחם · עדשים ש"ב כ"ג י"א · שעורים ד"ה א׳ י"א י"ג והם בכ"מ : ענבותן · גרעון הפרי : גבוהים כשעורים · שהקנה של שבלים גבוהים אבל של עדשים קנה שבלתם נמוכה : ויצילוה · ד"ה א׳ י"א ויצילה ש"ב כ"ג שם ויצילה לשון יחיד על הבעלים ויצילוהו על הגבורים מדה ע"ו : חביבה עליהם כשדה כרכום · צ"ע מה דורש : שנה אחת ושתי שדות · הכריע ההכחשות הנ"ל דכאן בש"ב עדשים ויצילה וכאן בד"ה כתיב שעורים ויצילוה שעניהם אמת שהיו שני מעשים משתי שדות א׳ של עדשים וא׳ של שעורים : לאבד וליתן דמים · אע"ג שאין הבעלים מתרצים לצורך מלחמה פשיטא דמותר משום דרך המלך ועל שאלות אלו אמר בסמוך הלכה נצרכה לו שבפסוקים בשני מקומות הנ"ל סמוכים שני המעשים יחד · ול"ע שהרי מפורש בש"ב כ"ג י"א ואחריו שמא בן אגא הררי ויאספו פלשתים לחיה ותהי שם חלקת השדה מלאה עדשים ובד"ה י"א י"ב ואחריו אלעזר בן דודי האחוחי וגו׳ ותהי חלקת השדה מלאה שעורים הרי שהמעשה שדה עדשים היה ע"י שמה בן אגי ושדה שעורים היה ע"י אלעזר בן דודי ואינם שייכים זה לזה כלל ואיך שייך ע"ז לומר כתוב אחד אומר וכו׳ · ובקושיא העצומה זו היא הישיבה דרכי לפני להבין דעת חז"ל בפסוקים אלו כי הוקשה להם עוד שלא נזכר בד"ה יו"ד שם שמו של שמה בן אגי כלל ותחת אשר כתוב בש"ב שם ויתיצבו ויכה ויצילה היינו שמה בן אגא כתוב בד"ה ויתיצבו בתוך החלקה ויצילוה ויכו את פלשתים גם חסר כאן בד"ה מעשה אלעזר בן דודי המבואר בש"ב שם שבהכרח לומר דכאן בד"ה קיצר וסמך עצמו על המבואר בש"ב שם המעשה אלעזר בן דודי וגם בשם שמה בן אגא וכתב שהם ויתיצבו ויכו ויצילוה בלשון רבים היינו שמה בן אגי ונבא אילו וא"כ הרי הפסוקים סותרים · ועכ"ז צ"ע למה דקדק המדרש על תיבת ויצילה ויצילוה כנ"ל ולא דקדק על תיבת ויתיצבו ויכו כנ"ל שלא יתכן לדרוש על בעה"ב וכן תיבת ויצילה

מתנות כהונה

להוציא לקראת נשים נתעלמה וכו׳ : אצל שמואל כו׳ · אבנר בא אצל שמואל ושאלו אלו הקושיות שהקשה לו דואג ואמר שמואל זה מניין לך : מיני הוא · מין הוא ואינו מאמין בדברי חז"ל הדורשים מן הקבלה עמוני ולא עמונית : חלק · בלא תשובה כלל : לאשה שלא כו׳ · כלומר דרכה של אשה שלא להוציא לקראת הולכי אורח : ה"ג לאיש ליתן שכר וכן הוא באגדת שמואל ובירושלמי פרק הערל : ואת אמרת וכו׳ · כאלו היה לה כן מעלמה בתמיה ואיך יהיה זה הלא מקרוב פירשה ממקום טומאה והשיב אלא רבתה כו׳ · פי׳ גבירתה היא חמותה למדתה כך והרפה ממנה מעשי מואב ודייק סיפיה דקרא השבה וגו׳ כלומר ששבה מדרכי מואב ע"י נעמי וכן הוא בילקוט ובספר יפה ענף בהדיא : ה"ג בעמרים וגו׳ מעט · כלומר סיפיה דקרא זה שבתה הבית מעט : תפסה לוקי וכו׳ · פי׳ תפסה לקט מעט בערך המותר שהיא גם מצפה אליה כי אין לה לאכול כ"א הלקט הזה ואינו מספיק לשניהן : לוקי · מועט ודוגמתו ריש איכה רבתי לוקט"ו לוקט"ו · ואולי שצ"ל מעט תפסה לה ק"ו לאותה שבבית וסמך לזה מצאתי בספר יפה : והלכת אחריהן גרסי׳ : אינם הולכים גרסי׳ : אלא אחר העינים · וכן כל ישראל אינם הולכין אלא אחר הסנהדרין שנאמר כי יפלא ממך וגו׳ ועשית על פי הדבר אשר יורוך וכן פרש"י בשיר השירים פסוק עיניך יונים : שלא לרחוק · שלא ידיחו אותך מלבוא בקהל ואולי צריך להיות לדחוקך :

פרשה ה הוא היה : ה"ג בירושלמי דסנהדרין פרק כהן גדול בחקל סומקתא · פירוש בשדה שמראיתו אדומה : ה"ג מלאה שעורים כתוב אחד כו׳ : עדשים · בסוף ספר שמואל : ה"ג ענבותן דומה כו׳ · וכן הוא בירושלמי שהיתה ענבה שלהן יפה כשל שעורים ופירש הערוך ערך ענב הקמח שנעשה מן אותן עדשים היה יפה כשל שעורים וקצת תימה מי דחקו לזה ובמדרש שמואל גרסי׳ שהיתה שבלתם גבוהה כשעורים : הפלשתים שהיו גבוהים גרסי׳ : ויצילה · לשון רבים : ויצילוה · משמע אחד לבדו הציל אותה : שהחזירוה כו׳ · והכי הוא הצילה לו מיד הפלשתים כלומר נשארה בידו : שנה א׳ כו׳ · בשנה אחת היתה לאפוקי בשתי שנים דרבנן דלקמן : ושתי שדות היו · א׳ של שעורים ואחת של עדשים וה"ג בירושלמי בהדיא : שהיתה חביבה עליהם גר׳ : לאבד · גר׳ בכל מקום דכתיב לעבד : פשיטא ליה · פי׳ בשתי שדות היה המעשה והיה צריך לעשות מאחד מהם דרך המלך ולאבד וליתן הדמים מאי קמיבעיא ליה בתמיה פשיטא דמותר אלא הבעיא היתה אם מותר לו לאבדם בלא דמים ואם תמצא לומר דמותר לאבדם בלא דמים עדיין קמבעיא ליה איזה מהן יאבד : אי זה מהן לאבד גרסי׳ : ושתי שנים · ב׳ מעשים היו בב׳ שנים זו אחר זו : ה"ג והלא נלמד משל אשתקד והכי מוכח בהדיא במדרש שמואל ומאי קמבעיא ליה עוד בשנה אחרת ומשני שאין למדין כו׳ : ה"ג במדרש שמואל שאין למדין מעשה

משנת דרבי אליעזר

הזאת להתנצל לפני הנער שלא יקשה בעיניו וכי דרכו לשאול בנשים לכ"א על זאת אני שואל לפי שמעשיה נאים ואפשר בזה ג"כ כוונת הרי"ע בפירושו שמביא המ"כ ולפ"ז ניחא מה שמאריך לקמן גבי שאול אתמול כו׳ ולפרש שם הקושיא בע"א : רבתה רפתה לה · דייק תי׳ היא מיותר׳ אלא שבא לומר

השה חוקה : לאיש נותנין שכר כו׳ · פי׳ לאיש ראוי להיות מהנותנין שכר שיש לו ממון ולא לאשה ומטעם זה נתרחקו האנשים ולא הנשים וע׳ בב"ר פנ"א : רבתה רפתה לה · רבתה הוא מלשון רב ומורה ורפתה הוא מלשון רפואה ותקנה ופי׳ שנעמי למדה ותקנה מעשיה וגי׳ הילקוט חמותה מאלפה לה · והכל הוא ענין אחד : מעט תפים לו · ומפרש כי מעט קאי על מאז הבקר ועד עתה כי מעט לקטה כל הזמן הזה · וכ"ש שימעט לנו אשר שבתה הבית המעט ללקט אשר הביא : על שם לא יהיה לך וגו׳ · משום דק"ל כיון דכתיב אל תלכי ללקט בשדה אחר למה כתיב עוד וגם לא תעבורי מזה · לכן דריש לא תעבורי על העברת הדת · ובענין זה דריש גם כל הכתובים על שמירת הדת להתרחק מעבודת כוכבים ולהתקרב אל דרכי הצדיקים : התשחק בו כצפור וגו׳ · הכתוב הזה נאמר בלויתן כי לעתיד יהרגהו לצדיקים ומעורו יעשה להם סוכה : אלא אחר העינים כך ישראל אין יכולין לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהם כנ"ל וכ"ה בהוית ; לבלתי נגעך שלא לרחוק כנ"ל · ופי׳ כי ישראלים מוזהרים שלא יונו ולא ילחצו את הגר כדכתיב וגר לא תונה ולכן לא תפחדי פן תהיה לבוז בעיניהם ויתקלסו בך כי צדיקים הם שומרי תורה ולא יגעו בך לרעה : הצדיקים שקרויין כלים · הכוונה כמו כלי המלחמה מגינים בעד אנשי קרב כן הצדיקים מגינים על בני דורם : שמשם היו שואבין רוה"ק והכוונה בעית לה כי לא רחוקה היא מרוה"ק ככל המון בית ישראל ומביא את הכתוב ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה כי מעייני הישועה הוא המקור העליון המשפיע כל טוב וגם רוח הקודש לכל הצדקים בה׳ :

יפה ענף

אי אפשר דשא תנן מצרי ואדומי אחד אנשים ואחד נשים כדאיתא בפ׳ הערל : אמר לו אנשים · למה נתרחקו כנ"ל : להוציאך חלק אי אפ"ר כו׳ · ולהכי אמינא לך קצת טעם אבל עיקר טעמא משום רות המואביה ונעמה העמונית שעתידות לצאת מהם כדמשמע שם בגמ׳ · או מפני שלום נתכוין לעבירה ולא בנותיו כדאיתא בב"ר פנ"א · א"נ עיקר טעמא לא איתגלי לן כטעם אפר פרה ועזאזל ודומיהם

הוא היה עם דוד וגו׳ · עיקר הדברים הובא פה לדרוש כי בשביל מאשר ישאבון זכתה שיצא ממנה דוד דכתיב גביה וישאבו מים וגו׳ דמדריש בסוף הסימן בשבח דוד · ואגב זה דורש כל הכתובים הסמוכים לו : בחקל סומקתא · פי׳ בשדה אדום כי גם הארץ היתה שם בשאר מקומות אדומה · ופס הוא חלק ורש"ן מפרש שמשם פסקה המלחמה · כי היא היתה האחרונה שנלחם דוד עם הפלשתים :

[illegible]

הלכה נצרכה לו · ויבקעו השלשה · ולמה שלשה שאין הלכה מתבררת אלא בשלשה · וישאבו מים מבור בית לחם אשר בשער וישאו ויביאו אל דויד ולא אבה דויד לשתותם · ולא אבה שתקבע הלכה לשמן עשאה מסכתא וקבעה הלכה לדורות · מלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו · בר קפרא אמר (א) חג היה וניסוך המים היה וויתור במה היה · ויבקעו השלשה ולמה היו שלשה אחד הורג ואחד מפנה את ההרוגים ואחד מכניס הצלוחית בטהרה · ר' הוניא בשם ר' יוסף · הלכות שבוייה נצרכה ליה · ר' שמעון ברבי אמר בנין בית המקדש תבע :

ב [י] **ותפל** על פניה ותשתחו ארצה וגו' (ב) מלמד שנתנבאה שהוא עתיד להכירה כדרך כל הארץ :

ג [יא] **ויען** בועז ויאמר לה הגד הוגד לי · [א] למה שתי פעמים הגד הוגד לי · הוגד לי בבית · הוגד לי בשדה · כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך · שאין תלמוד לומר בחיי אישך · ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך זו איפרכי' שלך · ותעזבי אביך ואמך מעבודת כוכבים שלך · שנאמר (ירמיה ב') אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני · וארץ מולדתך זו שכונתה · ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום · [ב] שאלו תמול שלשום לא היית :

ד [יב] **ישלם** ה' פעלך ותהי משכורתך (ג) שלמה (ג) מעם ה' · [ג] א"ר חסא אשר באת לחסות תחת כנפיו · א"ר אבון שמענו שיש כנפים לארץ · שנאמר (ישעיה כ"ד) מכנף הארץ זמירות שמענו · וכנפים לשמש · שנאמר (מלאכי ג') וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה · וכנפים לחיות · שנאמר (יחזקאל ג') וקול כנפי החיות · וכנפים לכרובים שנאמר (מ"א ח') כי הכרובים פורשי כנפים · וכנפים לשרפים · שנאמר (ישעיה ו') שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים · בא וראה כמה גדול כחן של צדיקים וכמה גדול כחה של צדקה וכמה גדול כחן של גומלי חסדים שאין חסין לא בצל שחר ולא בצל כנפי ארץ ולא בצל כנפי שמש ולא בצל כנפי חיות ולא בצל כנפי כרובים ולא בצל כנפי שרפים אלא בצל מי שאמר והיה העולם · שנאמר (תהלים ל"ו) מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון :

ה [יג] **ותאמר** אמצא חן בעיניך אדוני וגו' ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך · אמר לה חס ושלום אין את מן האמהות אלא מן האימהות · ודכוותה (במדבר ל"ב) ונבח הלך וילכוד את קנת ואת בנותיה וגו' (ג) מלמד שלא עמד לה אותו השם · ודכוותה (זכריה ה') ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער · מלמד שאין לשקר תשועה :

ו [יד] **ויאמר** לה בועז לעת האכל גשי הלום · ר' יוחנן (כ"א יונתן) פתר בה שית שטין מדבר בדודי · [ד] גשי הלום קרובי למלכות ואין הלום אלא מלכות · הה"ד (שמואל ב' ז') כי הביאותני עד הלום · ואכלת מן הלחם · זו (ד) לחמה של מלכות · וטבלת פתך בחומץ · אלו היסורין ·

מסורת המדרש א פסיקתא דרב כהנא פסקא ט"ז · כל הענין · ילקוט כאן רמז תר"א : ב ירושלמי יבמות פרק ח' הלכה ג' : ג עיין בפסיקתא דרב כהנא פסקא ט"ז · ועיין בהערות ותקונים מש"ש · ילקוט כאן רמז תר"ב : ד שבת דף קי"ג · כל הענין · ילקוט כאן רמז תר"ג :

חדושי הרד"ל

וישאבו מים מבור בית לחם דהלכה היה נצרך וקרי לה שותכה · והפרשה ה"א צריכה להתחיל מפסקא דתפול על פניה : (ב) מלמד כו' כדרך כל הארץ · זהו רמז ותפול על פניה ותשתחו ארצה לפניו (וכי"ב רמזו בזוהר סדר חיי שרה (קל"א) · והכתיב לא תשתחוה כו' ע"ש) : (ג) שלמה מעם ה' אמר ר' יוסא כצ"ל · וחסר כאן עוד תיבות וכו' והיינו מימריה דר' יוסא דלעיל פ"ב פ"ט דדרש יתן לך בימי שלמה ונתכוונו לדרוש זה גם כאן · וכדאיתא בילקוט דותהי משכורתך שלמה מרמז שיעמוד ממנה שלמה : (ד) מלחמה של

חדושי הרש"ש

(א) חג היה וניסוך המים היה וויתור במה היה · עמ"כ · ואנכי תמה וכי חובות צבור קרבו בבמה קטנה עי' זבחים (קי"א א') ברש"י ד"ה רבינא ועוד שם (קי"ב ב') במשנה קרבנות צבור קריבין במשכן ועי"ש (קי"ז ב') ברש"י ד"ה חובות אל תקריבו (שוב העירני בני מחמד עיני הרב מו"ה מתתי' שיחיה על מש"כ ביוסף מכלל סנהדרין פ"ב ושו"ת מש"יע יו"ד סי' ס"ד ע"ש) : (ב) מעם ה' א"ר חסא אשר באת לחסות תחת כנפיו · פי' שלא תפרש דהכינוי מכנפיו מוסב על ישראל דסמיך ליה אלא על ה' דקדים ליה ולהכי סמך מאמר ר' אבין נכאן להורות דמלינו ג"כ לשון כנפים בה' כביכול כמו דמסיים פסוק בצל כנפיך יחסיון (זה שמעתי מפי הרב הגאון מ"מ דסלאנים זצ"ל בעל מחבר ספר אפיקי יהודה) ודע שבמאמר ר' אבון חסר בתחילתו שיש כנפים לשחר שנאמר אשא כנפי שחר (תהלים קל"ט) : (ג) מלמד שלא עמד לה אותו השם · ונ"ל ראיה נכונה לזה דבד"ה א' ב' כ"ג כתיב ויקח כו' את חוות יאיר מאתם את קנת ואת בנותיה · הרי שקראה בשם הקדוש במקום שקראו חוות יאיר בשם החדש ע"כ

מתנות כהונה

מעשה ממעשה ובירושלמי גרס אין למדין מהנה לחברתה : הלכה נצרכה לו · עי' סוף פ' הכונס : ה"ג בירושלמי ולא אבה שתקבע הלכה לשמן · פי' לשם אותם שלשה והטעם איתא בפ' הכונס לפי שהמוסר נפשו למות על ד"ת אין אומרים הלכה משמו : עשאה מסכתא · כלומר מדרש בפני עצמו עשה מהלכה זו אם המלך פורץ דרך לעצמו ודרשו ויסך לשון מסכת והכי איתא בירושלמי : ה"ג בירוש' וקבע הלכה לדורות מלך פורץ וכו' : וויתור · בזמן היתר במה והיו צריכין מים ממש לניסוך המים שבחג ואלו השלשה גבורים בקעו בקרב המחנה להביא מים טהורים לנסך על הבמה : ה"ג במדרש שמואל ובירושלמי ר' הונא בשם ר' יוסף הלכות שבויה נצרכה וכו' : תבע · לבנותה : ארצה וגו' גרסי' : כדרך כל הארץ · בחופה וקידושין ונופל לשון היכרה עליו כד"א וידע אדם וידע קין ואיש לא ידעה וכן רבים : ה"ג הגד הוגד למה וכו' : ה"ג שאין צריך לומר בחיי אישך · פי' שמשום כבוד בעלה ואימתו ודאי עשתה עמו כל מה שתוכל : ותעזבי אביך כו' · עי' בילקוט הגירסא יותר נכונה : שאלו כו' · אלמלא באת להתגייר מתמול שלשום לא היינו מקבלין אותך שלא נתחדשה אז הלכה של עמונית וה"ג בילקוט בהדיא : אמר רב הסדא · בילקוט משמע שצריך להיות אמר רב חסא : שלמה · רמז לה שלמה יעמוד ממנה ודייק שלמה ככתיבתו : ה"ג בילקוט שמענו וכנפים לשחר שנאמר אשא כנפי שחר כנפים כו' : ה"ג בעיניך אדוני וגו' · וסיפיה דקרא ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך וכתיב ויאמר לה בועז וגו' וכתיב לה בלא מפיק קרי ביה לא כלומר לא כן הדבר כאשר דברת שאין אתה מן האמהות כלומר השפחות אלא מן האימהות : ה"ג אין אתה מן האמהות אלא מן האימהות : ואת בנותיה וכו' גרסינן · וסיפיה דקרא ויקרא לה נובח וכתיב לה בלא מפיק וכן לבנות לה : שאין לשקר כו' · ומקרא זה מדבר בחנופה וגסות רוח כדאיתא בפרק זה בורר ועיין בפרש"י ורמב"ן סוף פ' מטות : תשועה · כלומר תקומה : ה"ג ויאמר לה בועז לעת האוכל : שית שטין · ששה שטות ודרשות היה דורש על גשי הלום : זו לחמה של

פירוש מהרז"ו

ויילה ויילוה על הגבורים כנ"ל ול"ע : הלכה נצרכה לו · ומ"ש מים היינו תורה שנמשלה למים שהם כפשוטו לא היו מוסרים נפשם להסתכן בעבור מים שיש להשיג בכל מקום אלא לשאול הלכה אצל סנהדרין והלכה היא בעבור השדות שכתוב שם בפסוקים הקודמים : עשאה מסכתא · כלומר הלכה סתומה בלא שמות מביאי ההלכה שהמלך פורץ לו גדר לעורך מלחמה בשדות אחרים ואע"פ שהתבואה נפסדת וזהו ויסך אותם לה' שילמדו את ההלכה בתוך שאר הלכות וכמ"ש משלי פ' מסכה יינה : חג היה וניסוך המים היה · וזהו וינסך אותם לה' בשעת ניסוך המים ומ"ש מי ישקני מים רוה"ק אמר כן : וויתור במה היה · כי הרבה שילה הותרו הבמות בימי נוב וגבעון : הלכות שבויה · פי' הלכות יפת תואר כמ"ש וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה וזה ויתאוה דוד כפשוטו שעל מים אינו שייך תאוה : בנין ביהמ"ק תבע · במד"ש הגי' ר"ש בר אבא ויתכן שדורש ויתאוה דוד שתאוות דוד ידוע כמ"ש נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' וכמ"ש צמאה נפשי לאל חי מתי אבוא ואראה פני אלהים · וכמ"ש אם אבוא באהל ביתי וגו' אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' וגו' · ודוד כרה שיתין ועשה יסודות בבית המקדש : ותפול על פני' · וסיפיה דקרא מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני היינו שיקח אותה לאשה : שני פעמים הגיד · ע"פ מדה יו"ד שני הגדות : אחרי מות אישך · לכאורה משמע שהוא מיעוט אבל לא בחיי אישך א"כ אין זה שבח אלא הכוונה בהיפך שאע"פ אחרי מות אישך שבטל הדבר שהאהבה תלוי' בו עשתה חסד עם חמותה אף כי בעת שהיה האהבה תלוי בדבר שעשתה חסד : זו ואיפרכי שלך · בילקוט הגירסא שכונתך : ותעזבי וכו' מע"ג · בילקוט הגי' ד"א ותעזבי שהיל"ל ותעזבי ארץ מולדת ואח"כ אביך ואמך וכמ"ש ב"ר ריש פרשה ל"ט ע"ש ותבין כאן וכמ"ש ושכחי עמך ובית אביך : זו שכונתך · בילקוט הגירסא אפרכיא : לא היית · בילקוט לא היינו מקבלים אותך שעדיין לא נתחדשה ההלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית : א"ר חסא · כאן חסר וכצ"ל א"ר חסא שלמה יהיה שכך פי' שלמה המלך ומ"ש אשר באת דרשה אחרת היא וזה לשון הילקוט כאן ותהי משכורתך שלמה רמז לה שעלמה יעמוד ממך · ומ"ש אשר באת לחסות דרשה אחרת היא שדורש ר' אבין : שמענו שיש כנפים · לארץ פי' שמענו מחכמים שסופרים כל הדברים שכתוב בהם כנפים אך בילקוט רות אינו גורס תיבת שמענו ונמשך תיבת שמענו מהפסוק שמביא זמרות שמענו והושב הכנפים מלמטה למעלה · תחלה בארץ ואח"כ בשחר כמ"ש בילקוט עי' מ"כ ואח"כ בשמש ואח"כ בכרובים כמו שיתבאר ואח"כ בחיות ואחר כך בשרפים : כנפים לכרובים כי הכרובים פורשים כנפים · מ"א ח' ז' ואח"כ מדבר מהכרובים של הארון של ביהמ"ק של שלמה · אך יותר נכונה גירסת הילקוט שגורס כנפים לכרובים וקול כנפי הכרובים והוא ביחזקאל יו"ד פסוק ה' שמדבר בכרובים של מעלה : לבנות לה בית · זכריה ה' פסוק י"א ובפסוק ח' שם כתוב ויאמר זאת הרשעה וישלך אותה אל תוך האפה ובפסוק יו"ד אנה המה מוליכות את האפה ותרגום יונתן האפה מכילה דשקרא וזהו שאמר מלמד שאין לשקר תשועה : שית שיטין · שאין דרכו של בועז להאריך דברים ובפרט עם אשה אלא ע"פ רוה"ק לדרשה על העתיד : כי הביאותני עד הלום · דוד אמר כן מי אנכי ומי ביתי כי הביאותני עד הלום עד מעלות המלוכה : לחמה של מלכות · כמ"ש ויהי לחם שלמה · ילקוט כאן : אלו היסורין · כמ"ש כחומץ לשנים ולצמאי ישקוני

יפה ענף

הלכה נצרכה לו · כי מפני שתיית מים טובים לא הסתכן אנשים להביא ממחנה פלשתים · אבל הוא היה צריך להבקיע במחנה פלשתים ולבוא אל הסנהדרין לשאל הלכה · ואם שלשה יביאו את ההלכה תתברר יותר וכל ספק אשר יפול בתשובה יוכלו היטב לברר · ודוד לא חפץ לעשות מעשה בזה כדי שלא תקבע ההלכה על ידו שהוא היה הראשון אשר ע"י נתפרסמה ההלכה אבל בקש מהם כי יקבעו כן במסכת לדורות שמלך פורץ גדר וכו' · אבל הוא לא חפץ לעשות כן : הלכות שבויה כו' · זה הוא מה ששנינו במשנה וכל העם בוזזין ונותנין לו והוא נוטל חלק בראש · ואמרינן בסנהדרין פ"ב מאלה למלך ומאלה נעם ועי"ז שאל דוד ולא חפץ לנהוג כן · ואע"ג דדין זה ילפינן בירושלמי משאל דוד אולי ר"י חולק על זה ויליף משלמה כדאיתא בבבלי : בנין ביהמ"ק תבע · פי' ששאל באחד מדיני בנין ביהמ"ק והיבוסי · ומ"ש ולא אבה דוד לשתותם פי' שלא עשה מעשה כדבריהם : הוגד לי בשדה · היינו מ"ש לעיל פ"ד כל הנכים בוחחות ומלקטות וזו יושבת · ומ"ש כל אשר עשית את חמותך הוא מה שעשתה בבית : ותעזבי אביך ואמך · בעל א"א מגיה אביך זה אביך ודאי אמך אומתך ע"כ ודרשו אמך על אומתך ולא כפשוטו · משום דאמך הוא בכלל בית אביך בכ"מ · כדאשכחן באברהם ומבית אביך וכן ה' אשר לקחני מבית אבי ולא מזכיר את האם בפרט · ומהאי טעמא דריש אביך ואמך על עבודת כוכבים : שאלו תמול שלשום לא היית · בירושלמי פ' הערל הגירסא אלו באת אלינו מתמול שלשום לא היינו מקבלין אותך ועמ"ש בזה בריש פ"ד : א"ר חסא שלמה שלמה יעמוד ממך כצ"ל : וכנפים לשמש · בילקוט גריס הכי כנפים לשחר אשא כנפי שחר · והנה רבים שמו לב על החמשה מיני כנפים אשר מנה פה ומסיים שהצדיקים חוסים בצל כנפי מי שאמר והיה העולם ופנו אל הדרש פניהם · ולפי הפשט נראה כי חמשה כנפים המנויים פה המה המביאים תועלת לבני אדם ומרחיקים ממנו הנזק וכמו כנפים לארץ · הלא הארץ תתן מזון ותכין טרף לכל חי · וכן כנפים לשמש כי היא תביא מרפא בכנפיה וגם תבשל את תבואות הארץ וכדכתיב וממגד תבואות שמש וכן תביא חום ותציל מן הצנה · ובגירסת הילקוט כנפים לשחר זה נאמר על השתדלות האדם להביא מסחרו מארץ מרחק בימים ובמדברות וכמו"ש שם אשא כנפי שחר אשר פי' כי אם אשכים להלוך עד אחרית ים למצוא חפצי · וכנפי החיות הוא התועלת המגעת מהן לארבע היסודות וכמו"ש הרב בת"ג בדמות ארבע חיות וארבע פניהם · וכנפי הכרובים וכנפי השרפים הוא התועלת המגעת מן הנבדלים · כי הכרובים המה דוגמת מלאכי אלהים כידוע והשרפים הם שכלים נבדלים · והמה פועלים על הדעת והתבונה הנבדלות מן החומר · ואומר כי כל אלה התועליות הבאות לבני אדם מאלה חמש הכנפים גדול כח של צדיקים שהמה לא ישתמשו באלה התועליות להנאת גופם ותענוג החומרי · אבל עיניהם תמיד אל ה' · ועליו ישליכו יהבם · וכל עמלם ופעליהם הוא רק למלאת את דבר ה' כי הוא לבד למו למחסה עוז ובצל כנפיו יחסיון · ויתכן לומר עוד כי השגחת ה' והשפעתו לבני אדם הוא לפעמים בהנהגה הטבעית וזה כנפים לארץ המורה על חוקי הטבע · ולפעמים הוא ע"י מערכות הגלגלים וזה כנפים לשחר הבאים מגלגל היומי וכן כנפים לשמש אשר בטבעה להביא טובה ומרפא · ולפעמים הוא ע"י עולמות העליונים ע"י מלאכיו עושי רצונו וזה החיות הכרובים והשרפים אבל הצדיקים המה מושגחים מהקב"ה בעצמו בלי ממוצע כלל · ויתכן לפרש עוד כי מציאות ה' נודעת או מספעולות הנראות בארץ · או מהשכל המורה לאדם כי יש אלהים בארץ · או מהשגחה הסוררת בארץ ומנפלאות ונסים אשר נעשו לעיני בני האדם ידעו כי יש אלהים בארץ היוצר הכל ומשגיח ומנהל את עולמו · אמנם את טובה האמונה הבאה לאדם על ידי הראיות והמופתים האלה · אבל טובה וחזקה וישרה היא האמונה הבאה מן התורה והקבלה האלהית · וז"ש שמענו שיש כנפים לארץ המרימה את האדם בכנפיה לדעת כי יש בורא עולם ומלואה · ויש כנפים לשחר וזה גלגל היומי המניע את הכל והוא משל על השכל המורה לאדם כי יש בורא ומנהיג ומשגיח על כל הארץ · ויש כנפים לשמש כי השמים מספרים כבוד אל והשמש בתקופתו יגיד על מעשה ידי היוצר · ויש כנפים לחיות כרובים ושרפים וזה כנגד הנסים הנעשים על פי הרוב ע"י המלאכים אשר הם שלוחי ההשגחה ועושים המעשים כנגד הטבע אשר על ידיהם ידע האדם את אלהיו ועתה הוא כי כחן של צדיקים אשר באמונת התורה והקבלה יחיו גדול מכל אלה כי המה בצל כנפי אלהים יחסיון · וממנו ידעו את מציאותו · ולכן דבקים הם להקב"ה בלי ממוצע ובלי עזר זולתו · וכן הוא חלק של עושי צדקה וגומלי חסד · יתקרבו לה' בלי ממוצע ועזר : ודכוותה ונבח הלך וגו' · עי' ברמב"ן סוף פ' מטות : ר' יוחנן פתר בה שית שיטין כו' · מפני דקי"ל למה יספר לנו הכתוב דברי בועז דאמר גשי הלום וגו' ופרט ג"כ וטבלת פתך בחומץ הלא כן דרך כל חונני דלים · וגם מה אתא לאשמועינן בזה שישבה מצד הקוצרים · וכ"ש דקשה כי לא לכבוד הוא לבועז שלא האכילה אלא דבר קל וכמו"ש לקמן אלו ידע בועז שהקב"ה מכתיב עליו ויצבט לה קלי וגו' עגלות מפוטמות היה מאכילה ולכן דריש ר"י כי הכתובים והספורים האלה באו לרמז דברי נבואות · ולשיטה האחרונה דמדברים מבועז אין קשה מה אתי לאשמועינן · דהא לאשמועינן שמוציאין תומליות לגרנות · ושנתן לה קליל וזה מעט

משנת דרבי אליעזר

לומר שהיא מצד עצמה מואביה היא רק שחמותה מאלפא ועיין מתנות כהונה : שלמה מעם ה' אמר רבי חסא שלמה כתיב שלמה עתיד לצאת ממנה כן צריך להיות · וכ"ה הגירסא בילקוט וכ"ה הגירסא של מתנות כהונה כנראה מפירושו ונשמט בדפוס שורה אחת :

שנאמר (תהלים ו') ה' אל באפך תוכיחני · ותשב (ד) מצד הקוצרים שנוצדה ממנו המלכות לשעה · דאמר רב הונא א כל אותן (ה) (ה) ששה חדשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום לא עלו מן המנין שהיה מתכפר לו בשעירה כהדיוט · ויצבט לה קלי · שחזרה לו מלכותו · שנאמר (תהלים כ') עתה ידעתי כי הושיע ה' משיחו · ותאכל ותשבע ותותר · אוכל בעולם הזה ואוכל לימות המשיח ואוכל לעתיד לבא · ד"א גשי הלום · מדבר בשלמה · גשי הלום קרובי למלכות · ואכלת מן הלחם · זו לחמה של מלכות · שנאמר (מלכים א' ד') ויהי לחם שלמה ליום אחד ששים כר קמח ושלשים כר סלת · וטבלת פתך בחומץ · זה לכלוך מעשים · ותשב מצד הקוצרים · שנוצדה לו מלכותו לשעה דא"ר יוחאי בר חנינא ב מלאך ירד בדמות שלמה וישב לו על כסאו והיה מחזר שלמה על פתחי ישראל ואומר (קהלת א') אני קהלת (בן דוד) הייתי מלך על ישראל בירושלם · מה היתה אחת מהן עושה היתה נותנת לפניו קערה של גרישין ומכה אותו בקנה על ראשו ואומרת לו ולא שלמה יושב על כסאו ואתה אומר אני שלמה מלך ישראל · ויצבט לה קלי · שחזרה לו מלכותו · ותאכל ותשבע ותותר · אוכל בעולם הזה אוכל לימות המשיח אוכל בעולם הבא · ד"א גשי הלום · מדבר בחזקיהו · גשי הלום קרובי למלכות · ואכלת מן הלחם זו לחמה של מלכות · וטבלת פתך בחומץ · אלו היסורין שנאמר (ישעיה ל"ח) ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים · ותשב מצד הקוצרים · שנוצדה לו מלכותו לשעה כמה דתימא (שם ל"ז) ויאמר חזקיהו יום צרה ותוכחה · ויצבט לה קלי · שחזרה לו מלכותו שנאמר (ד"ה ב' ל"ב) וינשא לעיני כל הגוים מאחרי כן · ותאכל ותשבע ותותר · אוכל בעולם הזה אוכל לימות המשיח אוכל לעולם הבא · ד"א גשי הלום · מדבר במנשה · גשי הלום קרובי למלכות · ואכלת מן הלחם · זו לחמה של מלכות · וטבלת פתך בחומץ · שלכלך מעשיו כחומץ ממעשים רעים · ותשב מצד הקוצרים · שנוצדה לו מלכותו לשעה דכתיב (ד"ה ב' ל"ג) וידבר ה' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו ויבא עליהם ה' את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחוחים · ג ר' אבא בר כהנא אמר כירומניקאה · א"ר לוי בר חיתא עשו לו מולה של נחושת והיו מסיקין האור מתחתיו והיה צווח צלם פלן צלם פלן שזבני · כיון שראה שלא הועילוהו כלום · אמר זכור הייתי שהיה אבא מקרא אותי (דברים ד') בצר לך ומצאוך וגו' כי אל רחום ה' אלהיך · אנא צווח ליה אין עני הא טב ואין לא עני הא כולה חדא היא כל אפיא שוין · באותה שעה עמדו מלאכי השרת וסתמו כל החלונות של מעלה · ואמרו לפניו רבון העולם אדם שהעמיד צלם בהיכל אתה מקבלו בתשובה · אמר להם אם איני מקבלו בתשובה הריני נועל

פתח בפני כל בעלי תשובה · מה עשה הקב"ה חתר לו חתירה מתחת כסא כבודו ממקום שאין מלאך יכול לשלוט · הה"ד (ד"ה ב' ל"ג) ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו · א"ר לוי בערביא צווחין לחתירה עתירה · ויצבט לה קלי · שחזרה לו מלכותו · שנאמר (שם) וישיבהו ירושלם למלכותו · ובמה השיבו ר' שמואל בשם ר' אחא ברוח השיבו · המד"א משיב הרוח · ותאכל ותשבע ותותר · אוכל בעולם הזה אוכל לימות המשיח אוכל לעולם הבא · ד"א מדבר במלך המשיח · גשי הלום · קרובי למלכות · ואכלת מן הלחם · זה לחמה של מלכות · וטבלת פתך בחומץ · אלו היסורין · שנאמר (ישעיה נ"ג) והוא מחולל מפשעינו · ותשב מצד הקוצרים שעתידה מלכותו ליצד ממנו לשעה · שנאמר (זכריה י"ד) ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלכדה העיר · ויצבט לה קלי שהיא עתידה לחזור לו · שנאמר (ישעיה י"א) והכה ארץ בשבט פיו · ד ר' ברכיה בשם ר' לוי כגואל הראשון כך גואל האחרון · מה הגואל הראשון נגלה וחזר ונכסה מהן · וכמה נכסה מהן · שלשה חדשים שנאמר ויפגשו את משה ואת אהרן · אף גואל אחרון נגלה להם וחוזר ונכסה מהם · וכמה נכסה מהם · ר' תנחומא בשם רבנן ארבעין וחמשה יום הה"ד (דניאל י"ב) ומעת הוסר התמיד וגו' וכתיב (שם) אשרי המחכה ויגיע וגו' אילין יתיריא מה אינון · ר' יצחק בן קצרתה משום ר' יונה אלו ארבעים וחמשה ימים ה שישראל קוטפים מלוח ואוכלים · הה"ד (איוב ל') הקוטפים מלוח עלי שיח · לאיכן הוא מוליכן מן הארץ למדבר יהודה · שנאמר (הושע ב') הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר · מאן דאמר (ו) למדבר סיחון ועוג · שנאמר (שם י"ב) עוד אושיבך באהלים כימי מועד · וכל שהוא מאמין לו וחיה · ומי שאינו מאמין לו הולך לאומות העולם והן ממיתין אותו · א"ר יצחק בר מריון בסוף הקב"ה נגלה עליהם ומוריד להן מן ואין כל חדש תחת השמש · ד"א גשי הלום · ו מדבר בבועז קרובי להכא · ואכלת מן הלחם · זה לחמן של קוצרים · וטבלת פתך בחומץ · דרך הקוצרים להיותן טובלין בחומץ פתן · אמר רבי יונתן מכאן שמוציאין מיני חומצנין לגרנות · ותשב מצד הקוצרים · בצד הקוצרים ודאי · ויצבט לה קלי קליל זעיר בשתי אצבעותיו · אמר רבי יצחק את שמע מינה תרתי או ברכה שרת באצבעותיו של אותו צדיק או ברכה שרת במעיה של אותה צדקת ממה דכתיב ותאכל ותשבע ותותר · נראין הדברים שהברכה שרת במעיה של אותה צדקת · א"ר יצחק בר מריון בא הכתוב ללמדך שאם אדם עושה מצוה יעשנה בלבב שלם שאלו היה ראובן יודע שהקב"ה מכתיב עליו (בראשית ל"ז) וישמע ראובן ויצילהו מידם · בכתפו היה מוליכו אצל אביו · ואילו היה יודע אהרן שהקב"ה מכתיב עליו (שמות ד') הנה הוא יוצא לקראתך · בתופים ובמחולות היה

מסורת המדרש א אגדת שמואל פרשה כ"ו: ב ירושלמי סנהדרין פרק ב' הלכה ה' · קהלת רבה פ' ב' פסוק ב' · תנחומא סדר אחרי סימן א' · מדרש תהלים מזמור ע"ח · פסיקתא דרב כהנא פסקא כ"ו ועיי"ש בהערות ותקונים · ילקוט קהלת רמז תתקס"ז: ג סנהדרין דף ק"א · ירושלמי פרק חלק · דב"ר פרשה ב' · פדר"א פרק מ"ג · אבות דרבי נתן פרק ל"ה · פסיקתא דר"כ פ' כ"ה ועי"ש בהערות ותקונים · ילקוט מלכים רמז רמ"ו: ד שיר רבה פ' ב' פסוק ט' וש"נ · כל הענין · פסיקתא דרב כהנא פסקא ה' וש"נ · כל הענין: ה תנחומא סדר עקב סימן ז': ו שבת דף ק"ג:

חדושי הרש"ש

מוכה שנקראו אז כן: (ד) מצד הקוצרים שנוצדה ממנו המלכות · מן תיבת מצד קדרים שנוצדה וקוצרים הוא לשון מוכה כמש"כ בס"ד בויק"ר פי"ח אות וי"ו ובנשא פ"ו אות ט': (ה) ששה חדשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום · וכן איתא בירושלמי פ"ק דר"ה · ומזה אנכי תמה על התוס' בנזיר ד' א' ד"ה נזיר שכתוב דאבשלום לא גלח לגמרי שהרי נתלה בשערו והיה התוי"ט שהרי מעשה תליתו סמוך למעשה גילוחו היה ע"כ · והנך רואה דנתפסה ו' חדשים וגדול שערו נראה מהכתוב (שמואל ב' י"ד כ"ו) שהיה שלא כדרך שאר בני האדם:

חדושי הרד"ל

של מלכות · כד"א (משלי כג) כי תשב ללחום את מושל: (ה) ששה חדשים שהיה דוד טורח כו' · ירושלמי ריש ר"ה והוריות פ"א ה"ב: (ו) למדבר סיחון ועוג שנאמר עוד אושיבך באהלים וגו' · ושם נעבר הירדן הוא מקום השכוני באהלים כמ"ש (שופטים ח') ויעל גדעון דרך השכוני באהלים מקדם לנבח ויגבהה

פירוש מהרז"ו

יסקוני חומץ: אל באפך תוכיחני · וס"ד והל' בחמתך תיסרני ודרשו ששה חדשים נצטרע דוד: לא עלו לו מן המנין · דורש מ"ש ש"ב ה' ד' בן שלשים שנה דוד במלכו ארבעים שנה מלך בחברון מלך על יהודה שבע שנים וששה חדשים ובירושלים מלך שלשים ושלש שנה על כל ישראל ויהודה והרי הם ארבעים וששה חדשים ואיך אמר ארבעים שנה והכריע שאותו ששה חדשים של מרידת אבשלום לא עלו לדוד בשנות מלכותו: מתכפר לו בשעירה · כהדיוט כמ"ש ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים וכמ"ש חז"ל על זה ודו"ק: ברומניקאה: פי' הערוך דוד הנחושת בלשון יון כרקומא והמו"ע פי' בלשון יווני כבלי וזיקי ידים ומ"ש בחוחים יתכן פי' שהיו דוקרים ומנקרים בקוצים הם החוחים וצ"ע איך דורש · ועי' סנהדרין ק"א ד"ר פרשה ב' סי' כ': בערביא צווחין · ויק"ר פ' ל"ג סי' ג' וש"כ: משיב הרוח · וכמ"ש ישב רוחו יזלו מים: כגואל ראשון · שי"ל פסוק קול דודי: ומעת הוסר התמיד · ולתת שיקוץ משומם ימים אלף מאתים ותשעים אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה והפסוק הב' יתר על הפסוק א' מ"ה ימים: הקוטפים מלוח · ובפסוק הקודם הערקים ציה אמש שואה ומשואה הקוטפים מלוח ומ"ש הערקים ציה היינו מ"ש והולכתיה המדבר כדבסמוך ושם יהיו קוטפים מלוח עלי שיח היינו שיח השדה: והולכתיה המדבר · ס"ד עמק עכור היינו עמק שנסקל בו עכן מיהודה אשר עי: עוד אושיבך באהלים כימי מועד · כמ"ש בלעם וירא את ישראל שוכן לשבטיו ויאמר מה טובו אוהליך יעקב וזה היה במדבר סיחון ועוג: מדבר בבועז · כפי פשט האמיתי ועי' ויק"ר פל"ד סי' ח': זעיר בשתי אצבעותיו · ויצבט לשון בית הצביטה כמ"ש חגיגה כ"ב במשנה פי' מקום שאוחז באצבעותיו ומושיטו וכן כאן ויצבט שאוחז בשתי אצבעות מעט קלי והושיט לה עי' בערוך בית צבט ברש"י כאן ברות מ"ש קליל אינו מוציא התיבה קלי מפשוטה שפי' שבלים קלוים באש כמ"ש ויקרא כ"ג י"ד ולחם וקלי ש"ב י"ז כ"ח אלא ע"פ מדה ממעל קלי קליל קל ומעט ומ"ש כאן בשתי אצבעותיו בויק"ר שם הגי' בראשי אצבעותיו: הנה הוא יוצא לקראתך · וראך ושמח בלבו ודרשו הלב ששמח בגדולך (אחיו הקטן ממנו בשנים) ילבש אורים ותומים שעיקר כוונת הכתוב לשבח לאהרן על השמחה שמחת

מתנות כהונה

וכו' · כדאמר שולחן מלכים: שנוצדה · לשון הצד ציד או לשון נדדים: מן המנין · של שנות מלכותו: ה"ג בילקוט שמואל נתכפר לו בשעירה כהדיוט · פי' וקרבן מלך אינו בשעירה אלא בשעיר זכר ככתוב בפרשת ויקרא: הכי גרסינן בשלמה קרובי למלכות ואכלת: ה"ג נותנת לפניו קערה · וכן הוא בילקוט קהלת בפסוק לשחוק אמרתי ושם הגירסא יותר נכונה: ה"ג לימות המשיח אוכל בעוה"ב: מעשיו כחומץ גרסי': כירומניקאה · פי' הערוך בלשון יון נחושת: ה"ג עשו לו מולה של נחושת. הכי גרסי' בפרשת ואתחנן ובירושלמי בפרק חלק ובערוך ובפרש"י בפ' חלק דוד של נחושת ובערוך פי' חמור של נחושת והיו מסיקין אותו עליו וכאן יש לפרשו כן: ה"ג צלם פלן שזבני · כלומר היה קורא לכל עבודת כוכבים שילוהו: זכור הייתי כו' · כל זה הוא גירסת הירושלמי בפ' חלק: אנא צווח כו' · אנא אקרא ואתפלל לה' אם יענני הרי טוב ואדע כי אל אמת הוא ואם לא הרי כלל אחד היא וכל הפנים שוים ח"ו: חלונות · שמשם נכנסים כל התפלות: משיב הרוח · והשיבהו קדוים לשון משיב הרוח ועיין מזה לעיל בפ' ואתחנן: ה"ג מלכותו ליצד ממנו · ופירושו כמו להינדד: והכה ארץ · פסוק הוא בישעיה סימן י"א: ה"ג וכמה נכסה מהן שלשה חדשים שנאמר ויפגעו את משה ואת אהרן אף גואל אחרון נגלה להם וחוזר ונכסה מהם וכמה וכו' · ועיין כל זה בבמדבר רבה פי"א ובמדרש חזית פסוק דומה דודי לצבי: ה"ג המחכה ויגיע וגו' · ועי' כל זה בבמדבר רבה פי"א ובמדרש חזית בפסוק דומה דודי: מ"ה ימים שישראל גרסי' · ור"ל באותן מ"ה ימים שהמשיח יהא נכסה מהם: לאיכן · כמו להיכן: הוא מוליכן · קודם שנתכסה מהן: מאן דאמר · כמו יש מי שאומר: טובלין פתן בחומץ גרסי' · והטעם שהחומץ יפה לשרב וה"ג בויק"ר פ' ל"ד · והטעם שטבע כל דבר חמוץ קר ולא כך כתב בספר שבילי אמונה נתיב ד': ודאי · כלומר בצד כולם וזהו בקצה האחרון ולא בתוכם משום צניעות: קלי · לשון מעט ודרש קלי כמו קליל: בזהו של אותו צדיק · בועז שתפס מועט ונתברך עד שהיא אכלה ממנה כדי שבעה והותירה: ה"ג אלא מדכתיב ותאכל ותשבע ותותר נראים הדברים כו' · ועי' בויקרא רבה פ' ל"ד: נראין הדברים כו' · מדלא כתיב והותר דמשמע שהיה שם מותר אלא ותותר משמע שהמותר

משנת דרבי אליעזר

קליל זעיר כו' · יש לומר דנשמר מליתן יותר שלא יבוא לידי ספק קידושין וכדאיתא באורח חיים סימן תרצ"ה בהג"ה ס"ד שלא ישלח איש לאלמנה משלוח מנות מטעם זה עיין שם לכן נתן לה דבר השוה בפחות משוה פרוטה לכך מסיק דנראין הדברים שהברכה שרתה במעיה שאילו שרתה ברכה באצבעותיו הרי נעשה דבר חשוב השוה יותר מש"פ: שאילו היה יודע ראובן כו' · דראובן היה מסופק אם ראוי להציל או לא כדאיתא במפרשים כמה פעמים וכדי להציל השבטים מחטא ניוה להשליכו לבור שיש נחשים שאם יהיה ראוי להצילו יעשה לו נס וכדאיתא בזוהר תירוץ זה ואילו היה יודע שהכתוב משבחו ומכתיב עליו למען הצילו בוודאי על כתיפו כו' ואילו היה יודע אהרן כו' דקאמר דחייב אדם בכבוד אחיו הגדול אפילו שקטן גדול ממנו בתורה כדאיתא ביו"ד סי' ר"ו ואיתא שם דאם שהוא תלמיד של בנו חייב לעמוד לפניו ויש להם להרחיק זה מזה ע"ש ונראה דה"ה באחיו הגדול ועיין באבות פרק ד' משנה י"ב ולכך כתיב ושמח בלבו שלא לעשות שום מעשה שניכר לזלזל כבודו נגד אחיו הקטן רק בלבו שמח שהיה רבו ואילו היה יודע שהכתוב מכתיב ומפרסם זה בתופים היה משמיע קול ויוצא לקראתו ואילו היה יודע בועז שהכתוב מכתיב ותשבע ותותר א"כ נעשה לדידה דבר חשוב ולא יצא מכלל ספק קידושין:

עגלות

יפה ענף

מעט ופרשה שם ברכה: שנוצדה ממנו כו' · דריש מצד לשון שממה דמתרגמינן צדיא · והקוצרים רמז למלכות שהדברים נקצרים ונחתכים על פי המלך · ולכן ויצבט לה קלי הכא מן הקציר רמז לחזרת המלכות: דא"ר הונא כל אותן ו' חדשים כו' · עיין בפ"ק דר"ה בירושלמי שם האמר באריכות ותוכיח מסתירות הכתובים: מלאך ירד בדמות שלמה כו' · בב"ר פי"א ובגיטין מסופר כי נטרד ממלכותו ע"י אשמדאי: בירומניקאה · בירושלמי גרסינן בבירומנקיאה ופי' שלשלת מונייק הנשוי לצואר או לזרוע כמו אצעדה ודרים בחחים מענין חח ונזם: וסתמו כל החלונות של מעלה · זה א"א לפרש כפשוטו אבל הכוונה הוא על זכות אבות או זכות מעשים ההולכים לפני תפלת המתפלל ועושים דרך לתפלתו כי תקרב אל ה' · ומש"ה קטרגו עליו כי לא תועיל כל זכות לקבלו בתשובה · עד שמצא הקב"ה צד המועיל והוא כדי שלא תנעול דלת בפני השבים והיינו חתירה תחת כסא הכבוד כלומר מפני כבוד ה' קבל תשובתו · או פי' החתירה שתחת כסא הכבוד שהוא מיוסד על החסד כדכתיב והוכן בחסד כסא ובמדת החסד קבל תשובתו: בגואל הראשון כך גואל האחרון · עמ"ש בחזית פסוק דומה דודי לצבי: אר"י את שמע מינה תרתי · פי' תרא מתרתי ועי' בויק"ר כי שם הגירסא יותר מבוררת ועמ"ש שם: שאלו היה ראובן יודע כו' · אין הכוונה שאם היו יודעים שכבודם ישנא פי' מה שנכתבים מעשיהם בספר היו מתאמצים יותר במצוה זו · כי זה רחוק לומר אשר השלמים שלא יעשו טוב וחסד למען הכבוד · אבל הכוונה היא כי אם ידעו אשר מעשיהם יקומו למשמרת לדורות הבאים שילמדו מהם לעשות כמעשיהם אז התגברו עוד לעשות למען יתגברו גם הדורות הבאים הרואים מעשיהם כתובים בספר ויעשו כמוהם · ואף כי המעשה הטוב מצד עצמו היה יקר בעיני השלמים ·

מכ"מ

יצא לקראתו · ואלו היה יודע בעז שהקב"ה מכתיב עליו ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותותר · עגלות מפוטמות היה מאכילה · ר' כהן ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי [א] לשעבר היה אדם עושה מצוה והנביא כותבה ועכשיו כשאדם עושה מצוה מי כותבה · אליהו כותבה ומלך המשיח והקדוש ב"ה חותם על ידיהם · הה"ד (מלאכי ג') אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וגו' :

ז [טו] **ותקם** ללקט · וגם שול תשולו לה מן הצבתים · ר' יוחנן היה מבדר סלעים כדי לזכות בהן ר' שמעון בר בא · רבינו היה מבקר גרישין כדי לזכות בהן ר' שמעון בן הלפתא :

ח [יז] **ותלקט** בשדה עד הערב וגו' · וכמה היא איפה ר' יוחנן אמר ג' סאין דתנינן האיפה ג' סאין · ותשא ותבא העיר :

ט [יט] **ותאמר** לה חמותה איפה לקטת היום · תני [ב] בשם ר' יהושע יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית שכן אמרה רות לנעמי שם האיש אשר עשיתי עמו היום ולא אמרה אשר עשה עמי אלא אשר עשיתי עמו · הרבה פעולות והרבה טובות עשיתי עמו בשביל שהאכילני פרוסה אחת · א"ר יוסי יען וביען · הוא יען הוא עני · א"ר שילה דנווה האביון הונך ביה · אר"נ כתיב (דברים ט"ו) [ג] כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר בעולם על הכל · דמי לגלגל אנטילייא דמלא מתרוקן דמתרוקן מתמלי · בר קפרא אמר אין לך אדם שאינו בא למדה זו ואם לאו הוא בא בנו ואם לא בנו בא בן בנו · תני ר' אליעזר בן יעקב אומר נקמתן של עובדי כוכבים ביד ישראל ונקמתן של ישראל ביד ענייהן · נקמתן של עובדי כוכבים ביד ישראל · שנאמר (יחזקאל כ"ה) ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל · נקמתן של ישראל ביד ענייהן · שנאמר (דברים ט"ו) וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא · א"ר אבון העני הזה עומד על פתחך והקב"ה עומד על ימינו אם נתת לו זה שעומד על ימינו מברכך ואם לאו הוא עתיד ליפרע מאותו האיש · שנאמר (תהלים ק"ט) כי יעמוד לימין אביון · א"ר אבהו [ד] צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין שבהן · דלמא רבי יוחנן וריש לקיש הוי נחתי מסחו בהדא דמוסיין דטבריא ופגע בהון חד מסכן · אמר להון זכון בי · אמרין ליה כי נפקין אנן זכיין בך · נפקין אשכחון יתיה דמית · אמרין הואיל ולא זכינן ביה בחיוהי נטפל במיתתיה כי קיימין מסחיין יתיה · אשכחין כיס דדנרי גביה אמרין יאות א"ר אבהו צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין שבהן שאילו לא הרמאין שבהן כיון שרואה אדם אחד מהן שואל צדקה ממנו ולא היה נותן לו מיד היה נענש למיתה :

י [כ] **ותאמר** נעמי לכלתה ברוך הוא לה' אשר לא עזב חסדו את החיים · [ה] שזן ופרנס את החיים · (ז) ואת המתים · שנטפל בתכריכיהון · ותאמר לה נעמי קרוב לנו האיש מגואלנו הוא · א"ר שמואל בר נחמן בעז גדול הדור היה והאשה עשתה אותו קרוב שנאמר קרוב לנו האיש :

יא [כא] **ותאמר** רות המואביה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין · א"ר חנין בר לוי בודאי מואביה היא · זו הוא אמר וכה תדבקין עם נערותי · והיא אמרה עם הנערים אשר לי · ותדבק בנערות בעז · א"ר שמואל בר נחמן מתחלת קציר שעורים עד כלות קציר החטים שלשה חדשים · ותשב את חמותה ותאמר לה נעמי חמותה בתי הלא אבקש לך מנוח · ועתה הלא בעז מודעתנו :

יב [ג] **ורחצת** וסכת ורחצת מטנופת עבודת כוכבים שלך · וסכת אלו מצות וצדקות · ושמת שמלותיך עליך וכי ערומה היתה · אלא אלו בגדי שבתא · מכאן (ח) [ו] אמר רבי חנינא צריך אדם להיות לו שני עטפים אחד לחול ואחד לשבת · וכך דרשה ר' שמלאי בצבורא · בכון חבריא אמרו כעטיפתנו בחול כך עטיפתנו בשבתא · (ט) אמר להון צריכין אנו לשנות · וירדת הגורן · אמר לה (י) זכותי תרד עמך · ד"א וירדת הגורן · מכאן שאין עושין גרנות אלא בנמוך שבעיר · דלמא ר' שמעון בן חלפתא קבל מר' חייא חדא חקל · אמר לו כמין היא עבדא אמר לו מאה כורין זרעת ואעלת ועבדת פריה מאה · א"ל לא אמר מרי דהיא עבדא מאה כורין זרעת ואעלת ועבדת פריה מאה · א"ל אין · א"ל והיא עבדת פריה א"ל הן אקימתא אדרא אמר בגבוה שבעיר · אמר לו ולא כן כתיב וירדת הגרן אעפ"כ אזל נפיחה והיא עבדה שארא :

מסורת המדרש א ויק"ר פרשה ל"ד · ילקוט סדר בהר רמז תרס"ה · ילקוט מלאכי רמז תק"ל : ב ויק"ר פרשה ל"ד כל הענין · ילקוט בהר רמז תרס"ה : ג עי' שבת דף קנ"א · שמו"ר פרשה ל"א · ילקוט סדר ראה רמז תתצ"ח : ד כתובות דף ס"ז · ירושלמי פאה פרק ח' כל הענין : ה ילקוט כאן רמז תר"ג : ו שבת דף קי"ג · ירושלמי פאה פרק ח' · תנחומא סדר בראשית סי' ב' · עי' בראשית רבה פרשה י"א · ילקוט שם רמז ע"ז :

חדושי הרד"ל

דנכנס וכן מערי סיחון ועוג במזרח עבר הירדן : (ז) את המתים שנטפל בתכריכיהון · בפירש"י על המגלה כלשון בצרכי המתים וי"ל דהיינו כגון תנחומים או תגמולין לקרובי המתים שהוא גמ"ח למתים אבל לגירסת הספרים בתכריכהן · שדבר קשה שבועז לא נטפל במיתתן בשדי מואב כלל · ודוחק לפרשו על שאר מתים אחרים : (ח) אר"ח צריך אדם להיות לו ב' עטיפות כו' · פסיקתא דעשרה הדברות וסוכה בשאלתות דרב אחאי גאון ר"פ בראשית (והגרי"פ שם בשאילתא שלום לא מצא מקומו) : (ט) א"ג צריכין אתם לשנות כצ"ל : (י) זכותי תרד עמך · תנחומא ס"פ בהר :

מתנות כהונה

שהמוכר היה מלה שנתברך במעיה : אל רעהו וגו' גרסינן · ועי' בויקרא רבה : מבדר · מפזר כדי שימצאם שמעון בר בא ויזכה בהם : מבקר · מפקיר וכן הוא בתלמוד ירושלמי בהרבה מקומות : עד הערב וגו' גרסי' : ה"ג עשיתי עמו הרבה : ה"ג א"ר יוסי יען וביען הוא יען : ה"ג ר' שילה דנווה האביון הונך כו' · ועי' כ"ז בויקרא רבה פ' ל"ד : ה"ג ונקמתן של ישראל ביד וכו' : לרמאין שבהן וכו' גרסינן · ועיין שוב בויק"ר פ' ל"ד : דלמא · פירושו בלשון ירושלמי כמו אמר : ה"ג נטפל ביה במיתתיה : ואת המתים גרסינן : והאשה עשתה כו' · מפני הצדקה שעשתה עמו כמ"ש למעלה עשתה אותו טפל אליהם שאמרה קרוב לנו ולא אמרה קרובין אנחנו כן הוא בילקוט : ה"ג מואביה היא זו הוא אמר כו' · ולפי שאמרה בו בבועז דבר טפל שהוא דקדק בדבריו ואמר תדבקין עם נערותי והיא אמרה עם הנערים לפיכך כתיב ותאמר רות המואביה כלומר שמדרכי מואב היתה לה זאת · וכן הוא בהדיא בספר ישן : וכי ערומה גרסי' : שני עטפים · עטיפות חליפות שמלות אחד לשבת ואחד לחול : וכך דרשה כו' · שיהיה לכל אחד ב' עטיפות ובכו תלמידי חכמים ואמרו דכך קובלנא אין בנו כח להיות לנו חליפות שמלות וכעטיפתנו בחול כן עטיפתנו בשבת ובילקוט הגי' יותר ברורה במאמרים אלו : לשנות · עטיפות בגדי החול ישנה בשבת כדאיתא במסכת שבת שישלשלם למטה אם דרכו לחגור אותם לחגורה למעלה או להיפך קך י"ל לפי הסכמת תלמוד בבלי במסכת שבת ועי' כל זה בירושלמי סוף מסכת פאה : צריכין אנו · בירושלמי גרסי' אתם : וירדתי הגורן גרסי' · ודרים הכתיב : ה"ג קבל מר' חייא חד חקל · ופירושו קבל ממנו שדה אחת באריסות או רצה לומר שקנאה ממנו ואמר לו כמה רגילה לעשות פירות אמר לו מאה כורין היא רגילה לעשות : ה"ג זרעה ואעלה ועבדה פריה כו' · פי' זרע את השדה ואסף את פירותיה והיא עשתה מאה כורין חסר אחת : פריה · פי' חסר ועי' ערוך ערך פרא : ה"ג דהיא עבדא מאה כורין זרעית ואעלית ועבדה כו' : א"ל אין · השיבו על ראשון ראשון וא"ל הן אמת שהיא עושה מאה כורין ושוב חזר ר"ש ואמר לו והרי היא עשתה חסר : ה"ג א"ל הן אוקימתא אדרא אמר בגובה שבעיר א"ל ולא כן כו' · פי' א"ל והיכן העמדת הגורן א"ל כו' : וירדת · משמע שהגורן עמדה בנמוך שבעיר והטעם שהרוח אינו שולט כל כך ואינו מנשב רק המוץ לבדה : אזל נפיחה כו' · הלך ונפה המוץ בנפה ומצא שהיא עשתה השאר ובילקוט תמצא המעשה זה

פירוש מהרז"ו

ששמח במעשה : איש אל רעהו · הם המפורשים שם בפרשה הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול ודרשו שאליה יבא יום אחד לפני בא המשיח ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו שאליהו ומלך המשיח כותבים מעשי יראי ה' וחושבי שמו : האיפה שלשה סאין · כמ"ש יחזקאל מ"ה האיפה והבת תוכן אחד להם וגו' ועשירית החומר האיפה וגו' עד כי עשרת הבתים חומר החומר היא הכור שלשים סאה והבת עשירית הכור וכן האיפה תוכן אחד להם ג' סאה עשירית של שלשים סאה : יותר ממה שבעה"ב · ויק"ר פל"ד סוף סי' ח' : יען וביען · בתוכחות בחוקותי כתיב שעל שאינם נותנים צדקה לעני ע"כ הקללות האלה ויתר הביאור עי' ויק"ר שם : דלמא · בירושלמי פי' מעשה : קרוב לנו האיש · שהוא מתקרב לנו כאלו הוא צריך לנו שהיל"ל קרובינו הוא : שנטפל בתבריכהון · ולעיל פסוק ותאמר נעמי לשתי כלותיה אשר עשיתם עם המתים שנטפלתם בתכריכיהון בהכרח לומר שכאשר מתו אנשיהם מחלון וכליון ולא היו תכריכין הלכו אצל בועז קרוב של בעליהן ונתן להם תכריכין ושניהם אמת שהן והוא עסקו בתכריכין שלהם : בוודאי מואביה היא · שתיבת מואביה מיותר כאן · לדרוש מדה ע"ז מדבר שהוא מיותר במקומו שעל שעיקרה מואביה הבאים מזנות האב עם בתו ע"כ נכשלה בפיה לומר עם הנערים אשר לי ולא אמרה עם הנערות וכמ"ש ותדבק עם נערות בועז ולא עם נערי : שלשה חדשים · מט"ז בניסן עד ט"ז בתמוז שהגיורת צריכה הבחנה ג' חדשים (וכן כל הגרושות והאלמנות) וכשעברו השלשה חדשים אז אמרה לה נעמי אבקש לך מנוח · שמעתי בשם הר"ר יצחק מיאגוסטאווע : ואחד לשבת · ב"ר פ' י"א סי' ב' וש"נ : וירדת הגורן · וירדתי כתיב · שלא הלכה נעמי עמה אלא זכותה ותפלתה : בנמוך שבעיר · שלא

יפה ענף

פ"מ יש לפעמים שבוא שונה שמניעות גם את החרדים על דבר ה' לעשות הטוב בשלימותו · הא' שיקומו עליו אנשים רעים ביד רמה ויפריעהו במעשיו · ולזה מביא מראובן שלא טען את אחיו בכתפו כי פחד פן ימנעוהו אחיו · אמנם אם ידע כי הוא יקום לאות ולדוגמא לדורות אז לא בקש התבולה לסביל את יוסף אבל מסר את נפשו על הדבר הזה והטעינו על כתפו להצילו · הב' היה שיפחד פן ילעגו עליו וכמ"ש הטור או"ח בראש ספרו · ולכן להסתתר מפני שלצים יעשה הטוב באופן שלא תשלוט עליו העין וע"ז מביא מאהרן כי אם ידע אשר מעשהו יהיה לאות ולמשל לדורות הבאים לעשות כמוהו אז לא פנה אל הלצים הלועגים עליו ויצא בתופים ובמחולות אף כי בזה נתן מקום ללצים להתלוצץ · הג' היה מפני שוט לשון שיאמרו עליו כי כוונתו ליוהרה ורק להתגאות בקהל יעשה הטוב וע"ז מביא מבועז אף שהיה נתן מקום לבעלי לשון והולכי רכיל לאמר כי חשק בנערה הזאת ולכן קרב אותה אליו בכל זאת אם ידע כי הוא יהיה דוגמא לדורות אז האכילה עטומות ולא שם לבו אל החושדים אותו בזה · תכלית הדברים כי ר"י בא ללמדנו שלעולם יתגדל אדם לעשות טוב וחסד · ואל ישים לבו למניעות שונות אשר ימנעוהו מהם : ר' יוחנן הוה מבדר כו' · היה מפזר סלעים במקום אשר ימצאם רשב"ב ויקבלם מבלי שיתביים בעת שיקבלם בידו · וכן היה מפקיר גדישו כדי שיזכה רשב"ח מן ההפקר · ומביא זה המעשה לפרש את הכתוב וגם שול תשולו לה מן הצבתים כי לזה לנשל מן הצבתים כדי שתלקט מן האדמה ולא תבוש · וכן הוא בילקוט שעל מ"ש גם בין העמרים תלקט · א"ל אינה מקבלת א"ל וגם שול תשולו לה מן הצבתים ולא תודיעוה אלא אתם רואים עומר יחידי עשו אותו שכחה : דתנינן האיפה ג' סאין · אע"ג דמתניתין היא ומה אתא ר"י לאשמעינן · י"ל דאתא לאשמעינן כי האיפה הכתובה בתורה אחת היא עם המוזכרת במשנה : יותר ממה שבעה"ב כו' · כי מכסת הכסף אשר יתן לעני יגרום שכספו יתברך בשביל זה שבעתים · וכן העשיר הנותן לחם לעני להחיות נפשו · יצילהו העני בזכות הצדקה ממיתה כי צדקה תציל ממות · ובזה גם זה הדבר אשר העשיר יביא לעני · יביא העני להעשיר רב יותר : יען וביען הוא יען הוא עני · לפני זה דרש את המקרא וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך כי אם לא תחזיק בו תביא את העניות עמך · ואם תחזיק בו אז תטיב עם נפשך וכמו שמפורש בויק"ר · ועתה דרים את הכתוב יען וביען הכתוב בתוכחה בענין שמיטה · ודרים יען הוא אותיות עני · בשביל שלא נהגת בשמיטות כדין דכתיב שם ואכלו אביוני עמך · ואתה גזלת את העניים לכן יהיה עליך יען אותיות עני · כי ירדו מנכסיהם ויגלו מן הארץ : א"ר שילא · בויק"ר הגירסא א"ר דווהא האביון הך מסכנא הב הונך מיניה ונראה שפי' דנווה ממקום ששמו נווה אבל כאן שגי' דנווהא ופי' אהא מסכנא וכו' דדרים האביון הב הון בנוטריקון ור"ל זה העני מסבתו תתן הונך ר"ל שתאבד ממונך כשילעק עליך אל ה' : גלגל הוא שחוזר בעולם · וגם העשיר איננו בטוח שלא יבוא לידי עניות וכמו שאמר דדמי לגלגל אנטילייא דמלא מתרוקן כו' ולכן המטיב עם העני מטיב עם עצמו וכדגרסינן בשלהי שבת לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו שאם הוא לא בא בא בנו ואם בנו לא בא בא בן בנו שנאמר כי בגלל הדבר הזה תנא דבי ר"י גלגל הוא שחוזר בעולם א"ל ר"ח לדביתהו כי אתי ענייא אקדים ליה ריפתא כי היכי דליקדמו לבניך דכתיב כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר בעולם · ולכן המרחם על העניים ירחמו גם על בניו או על בני בניו : נקמתן של ישראל ביד ענייהן · פי' כי אם יחטא האדם יאריך ה' אפו אבל כאשר יקרא העני אל ה' כשיקפוץ ידו ממנו אז יתעורר עליו הדין והיה בך חטא פי' כי תקבל מהר העונש על החטא אשר בך ולא יאריך ה' עוד לך את אפו · וע"ע הגירסא בזה בויק"ר פל"ד ומ"ש שם : דלמא כו' · פי' מעשה בר"י ור"ל שירדו לרחוץ בזה המרחץ של טבריא ופגשו בעני · ויאמר להם תנו לי צדקה · ואמרו לו כאשר נצא מן המרחץ אז ניתן לך · וכאשר יצאו מצאו שמת · אמרו יען כי לא עשינו עמדו חסד בחייו נתעסק במותו · וכאשר החלו לטהר את בשרו במים מצאו אצלו כיס מלא דינרין · ואמרו יפה א"ר אבהו צריכין אנו להחזיק טובה כו' · ומה שבאמת לא נתנו לו כאשר בקש מהם אולי לא היה בידם · ותכבו כי כשאתם מן המרחץ ילכו לביתם ויתנו לו : מיד היה נענש למיתה · אבל עתה דשכיחי רמאין איכא התנצלות אם אינו נותנו בשביל שצריך לדקדק אחריו ומה דכתיב והיה בך חטא מיירי אם יודע שאינו רמאי : והאשה עשתה אותו קרוב בתמיהה דכיון דגדול הדור היה פי' לה לומר אנו קרובין לו דהם טפלים אליו ולא הוא להן · ותשובת התמיה חסרה ובילקוט גרים הוא והאשה כמה כחה של צדקה בועז גדול הדור היה ואת אמרת האיש טפל לה קרוב לנו האיש · ופי' בשביל כח הצדקה שיותר ממה שבעה"ב עושה עם העני · העני עושה עם בעה"ב כדלעיל ולכן נעשה בועז טפל אליה : בוודאי מואביה היא · כלומר לכן יכנה אותה פה בשם מואביה מפני רוע דיבורה שאמרה עם הנערים ושנתה את דברי בועז שאמר עם נערותי וגירסת הילקוט וודאי מואביה היא שהוציאה עילה על אותו צדיק הוא אמר וכה תדבקין כו' : שלשה חדשים להודיעך זכות בועז שהניחה ג' חדשים ללקט בתוך שדהו : מטנופת עבודת כוכבים שלך · פי' שם יש לך כלים אשר עליהם חקוקה צורה

משנת דרבי אליעזר

עגלות פטומות כו' · דלאו משום עין רעה נתן לה מעט רק כדלעיל דף' קנ"ל כו' ע"ש : זכותי תרד עמך ד"א כו' · יש לדקדק לשון ד"א דעדיין לא פי' לשון וירדתי ואף אם היה כתיב והלכתי היה דורש זכותי תרד מיתור היו"ד וי"ל דלדרש זכותי תרד עמך מיושב ג"כ לשון וירדתי היינו שתרד ממעלתה ומזכותה בשביל שיגין זכותה על רות יתמעטו זכיותיה על דרך קטונתי מכל החסדים :

יג [ד] **ויהי** בשכבו • ותאמר אליה כל אשר תאמרי אלי • [א] אלי קרי ולא כתיב אמרה לה (יא) שמא יבא אחד מן הכלבים ויזדווג לי • ואעפ"כ עלי לישב הדברים :

יד [ו] **ותרד** הגרן • [ב] במואב כתיב (ירמיה מ"ח) אני ידעתי נאם ה' עברתו ולא כן בדיו • רבי חנינא בר פפא ור' סימון ורבנן • ר' חנינא אמר תהלת עבורה של מואב לא היה לשם שמים אלא לשם זנות שנאמר (במדבר כ"ה) וישב ישראל בשטים וגו' בדיו לא כן עשו לשם זנות אלא לשם שמים • ותעש בדיו לא נאמר אלא לא כן עשו לשם שמים אלא לשם זנות • וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות • רבנן אמרי תהלת עיבורה לשם זנות וסופה לשם שמים • שנאמר ותרד הגורן ותעש :

טו [ז] **ויאכל** בעז וישת וייטב לבו • [ג] למה וייטב לבו (יב) שבירך על מזונו • ד"א וייטב לבו שאכל מיני מתיקה אחר המזון שהיא מרגלת לשון לתורה • ד"א וייטב לבו שעסק בדברי תורה שנאמר (תהלים קי"ט) טוב לי תורת פיך • [ד] ד"א וייטב לבו שהיה מבקש אשה • שנאמר (משלי י"ח) מצא אשה מצא טוב • ויבא לשכב בקצה הערמה • ר' יהודה נשיאה בעא קומי ר' פנחס בר חמא בועז גדול הדור היה ואת אמרת בקצה הערמה • אמר לו לפי שהיו אותו הדור שטופים בזמה (יג) והיו נותנין שכר לזונות מן הגרנות • הה"ד (הושע ט') אל תשמח ישראל אל גיל כעמים וגו' • ואין דרכן של צדיקים לעשות כן • ולא עוד אלא לפי שהצדיקים רחוקים מן הגזל וע"כ ממונם חביב עליהם :

פרשה ו

א **חצות** לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך (תהלים קי"ט) • רבי פנחס בשם רבי אליעזר בן יעקב (א) [ה] כנור ונבל היו נתונים מראשותיו של דוד • וכיון שהיה מגיע בחצות לילה היה עומד ומנגן בהם • א"ר לוי כנור היה תלוי וכו' • על משפטי צדקך • [ו] משפטים שהבאת על פרעה • שנאמר (בראשית י"ב) וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים • וצדקות שעשית עם אברהם ושרה • דבר אחר על משפטי צדקך משפטים שהבאת על המצריים וצדקות אשר עשית עם אבותינו במצרים שלא היו בידם מצות להתעסק בהם ויגאלו ונתת להם שתי מצות שיתעסקו בם ויגאלו ואלו הן דם פסח ודם מילה • א"ר לוי [ז] באותו הלילה נתערב דם הפסח עם דם המילה שנאמר (יחזקאל ט"ז) ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי • ד"א על משפטי צדקך (ב) משפטים שהבאת על עמונים ומואבים • וצדקות שעשית עם זקני ועם זקנתי • שאילו החיש לה קללה אחת מאין הייתי בא • ונתת בלבו וברכה שנאמר ברוכה את לה' בתי • (משלי כ"ט) חרדת אדם יתן מוקש ובוטח בה' ישוגב • רבי עקיבא הוה סליק לרומי אמר לבר בייתיה אזל זבון לי חדא מילא דשוויא מן שוקא • אזל ואייתי ליה ציפרין • אמר לו מפני מה שהית לצוד אמר לו מפני שהן מחרידות את האדם • קרא עליו מקרא זה חרדת אדם יתן מוקש • [ח] חרדה שהחריד יעקב ליצחק דכתיב (בראשית כ"ז) ויחרד יצחק חרדה • ובדין היה שיקללנו אלא ובוטח בה' ישוגב נתת בלבו וברכו • שנאמר (שם) גם ברוך יהיה • חרדה שהחרידה רות לבועז דכתיב ויחרד האיש וילפת ובדין הוא שיקללנה אלא ובוטח בה' ישוגב נתת בלבו וברכה שנאמר ברוכה את לה' בתי • וילפת • [ט] לפתתו כחזזית התחיל ממשמש בשערה אמר (ג) רוחות אין להם שער • אמר לה, מי את • רוח או אשה אמרה אשה • פנויה את או אשת איש • אמרה לו פנויה • טמאה את או טהורה • אמרה לו טהורה והנה אשה טהורה מכל הנשים שוכבת מרגלותיו שנאמר ויאמר מי את ותאמר אנכי רות אמתך וגו' • אמר רבי ברכיה ארורים הרשעים • להלן כתיב (בראשית ל"ט) ותתפשהו

מסורת המדרש א שבת דף קי"ג : ב ב"ר פרשה נ"א • ילקוט סדר וירא רמז פ"ו • ילקוט ירמיה רמז של"א : ג ילקוט כאן רמז תר"ד : ד תנחומא סדר בהר סי' ג' : ה ברכות דף ג' • ירושלמי ברכות פרק א' • במד"ר פרשה ט"ו • איכה רבתי סוף פרשה ב' • תנחומא סדר בהעלותך סי' יו"ד • תנדא"ר פרק י"ח • ילקוט תהלים רמז תתע"ו • ורמז תתע"ו : ו שמו"ר פרשה י"ח וש"נ : ז ילקוט יחזקאל רמז שכ"ד : ח ב"ר פרשה ס"ז וש"נ : ט תנחומא סדר בהר סי' ג' :

חדושי הרד"ל

(יא) שמא יבא אחד מן הכלבים • נכון לגרוס מן הנבלים • ובפירש"י על המגילה הביא לשון אחר בזה והוא מן התנחומא שם : (יב) שבירך על מזונו • זוהר ויקהל (רי"ד) ע"ש : (יג) והיו נותנים שכר לזונות כו' • ב"ר פרשה נ"ז : (א) כנור ונבל היו נתונים כו' • במ"ר פרשה ט"ו פסיקתא דרבי כהנא סי' א' : (ב) משפטים שהבאת על עמונים ומואבים • שאסרתם לבא בקהל על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים כו' ואשר שכר עליך כו' : (ג) רוחות אין להם שער • עמ"ש בס"ד בביאורי לפר"א פי"ד לייסב מ"ש בעירובין

פירוש מהרז"ו

שלא ישלוט הרוח במזקה בעת הזירה : אלי קרי ולא כתיב • ודורש הקרי והענין שאינו כתיב כי נעמי אמרה לרות דבר זר מאד לפי הטבע שתבא נערה גרה עניה מלקטת שעורים אל בועז זקן ושופט ישראל לשכב אצלו בלא רשותו הלא יגרשה ויחרפה ויקללה וכמ"ש לקמן בסמוך ריש פרשה ו' ובדין היה שיקללנה וכו' אלא על שידעה רות שדברי נעמי בחכמה ורוח הקודש הסכימה לשמוע לה אבל בעלה אמשותיה וחושיה והרגשתה שע"כ לא כתיב אלי שלא היה כאן אלי ועכ"ז הרגישה בועז יראת ה' בדבר הנוגע לצניעותה והקרי אלי דבר שנוגע לגופי אכשל בחטא בזה אעשה כשכלי ביראת ה' והיתה בלא אלי עד פסוק י"ז כי אמר אלי קרי ולא כתיב : אני ידעתי את מואב • ב"ר פרשה נ"א סי' יו"ד ושם מבואר בפירושי ועי' מ"כ : שברך על מזונו • פמ"ש וייטב לבו פי' שהכיר בטובת ה' וברכו ועי' מ"כ וגירסת הילקוט כאן שבירך על מזונו הטוב והמטיב היינו ברכה רביעית ול"ע שהרי ביבנה תקנוה : שהיה מבקש אשה • כמ"ש לעיל פסוק ותלכנה שתיהן שמתה אשתו בעת שבאו נעמי ורות וכבר עברו ג' חדשים כנ"ל : ואת אמרת בקצה הערמה • היינו בשדה בלא בית ובלא מטה : לפי שהיו באותו הדור • עיין בראשית רבה פרשה נ"ז בסימן ד' מה שכתבתי שם ותבין כאן ועיין בבבא בתרא דף ע"ו ב' : ממונם חביב עליהם • ושומרים אותם בעצמם עיין שמות רבה פרשה א' סי' כ"א :

פרשה ו רבי פנחס בשם ר"א • במ"ר פרשה ט"ו סי' ט"ז ע"ש ושם הגי' ומנגן מאליו עד היה עומד • א"ר לוי ברכות דף ג' : על משפטי צדקך • שמ"ר פרשה י"ח סי' ב' פסיקתא רבתי פ' י"ז סי' ג' : על עמונים ומואבים • כמ"ש לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' ודוד הרג אותם וזקני בכך את זקנתי שבאה ממואב : שהית לצוד • הוא אמר שיקנה מן השוק והלך הבן בית לצוד בעצמו ושהה : מחרידות את האדם • נ"ל מחרידות מן האדם שמרגישות בבוא אדם לתפשה במוקש ופח וכמ"ש יחרדו כצפור וכמ"ש עמוס ג' התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה וזה חרדת אדם היינו הצפור כשיתן לה מוקש ופח ע"כ שהה להביא : חרדה שהחריד יעקב • פי' ד"א חרדת אדם • עי' ב"ר ריש פרשה ס"ז : רוח או אשה • שתחלה כתיב ויחרד ואח"כ כתיב והנה אשה שתחלה היה סבור שהיא רוח ושד וחרד ולפפתו כחזזית שלא יחרד ממנה שלא יזעק וכ"ה ברש"י ברות ונודע לי שהיא אשה ולא רוח מהסימן של השער ועי' מ"כ ומ"ש מי את רוח או אשה יתכן שהוא נוסחא אחרת במדרש שמאחר שהיה לו סימן שאין לרוח שער למה שאל : שנאמר ויאמר מי את • תיבת ויאמר מיותר ודורש ס"ד ופרשת כנפיך על

מתנות כהונה

זה אפס קצהו : יבא אחד מן הכלבים גרסי' : מן הכלבים • דרך כיעור : ויזדווג לי גרסי' • ולפיכך לא טוב הדבר לפוש בגדי עלי ועי' בפירש"י ז"ל ולכן אלי לא כתיב : עלי ליישב • למצא פשר דבר לקיים צווי שלך לילך תחלה אל הגורן ואח"כ לפוש בגדי עלי וכן אלי קרי כלומר עלי ליישב : ה"ג בב"ר פרשת וירא וכן הוא שם בילקוט ובילקוט ירמיה ובערוך ערך עבר רבי חנינא אמר תחלת עיבורו של מואב לא היתה לשם זנות אלא לשם שמים בדיו לא כן עשו לשם שמים אלא לשם זנות שנאמר וישב ישראל בשטים וגו' • ורבי סימון אומר תחלת עיבורו של מואב לא היתה לשם שמים אלא לשם זנות ותעש בדיו לא נאמר אלא לא כן עשו לשם זנות אלא לשם שמים שנאמר ותרד הגורן וגו' רבנן אמרי כו' • ועי' בב"ר פ' נ"א : רבנן כו' עד ותרד וגו' • ודרש בדיו ר"ל רות שעשתה לשם שמים לא עשתה כמו שעשו המה וממילא משמע שהמה לא עשו לשם שמים כך יש לפרש דברי רבנן אבל לעיל בב"ר פרשה נ"א ליתא דברי רבנן ובמקומו ר' לוי אמר ועיין שם : שבירך על מזונו • כד"א ואכלת ושבעת וברכת וגו' על הארץ הטובה : מרגלת לשון לתורה גר' • והתורה נקראת טוב כמו שמפרש והולך : ואת אמרת וכו' • ושופט כל הארץ ממי היה מתיירא : שטופים בזמה גר' : גיל כעמים וגו' גרסי' • וסיפיה דקרא אהבת אתנן על כל גרנות דגן : ואין דרכן כו' • י"ל אין דרכן שיניחו ליעשות עבירה בממונם ובילקוט לא גרס ליה :

פרשה ו כנור • עי' זה משלם באיכה רבה בפסוק צעק לבם אל ה' : החיש לה • י"ל שבפתאום ובמהירות קללה ובילקוט גרס השחיל פי' הוציא : בלבו וברכה גרסי' : סליק לרומי • ה"ג בספר אות אמת : לבר בייתיה וכו' • אמר לבן ביתו לך וקנה לי מן השוק דבר הגון השוה לכל הלך והבא לו צפרים א"ל מפני מה התמהמהת להביאם ואולי שהוא בעצמו צד אותם ובספר אות אמת כתב נ"א מפני מה הן שוות מפני שמחרידות את האדם ושוהות לצוד : מקרא זה חרדת כו' • מוקש הוא המצודה שנוקש וניצוד בו העוף והוא נותן חרדה על האדם : ה"ג יתן מוקש חרדת אדם כו' חרדה שהחריד יעקב כו' : כחזזית • ילפת תרגם אונקלוס חזזית ונקרא ילפת על שמסבב ומלפף את האדם מכל צד : רוחות שדים : והנה אשה טהורה כו' הנה אשה משמע מוכנת ומזומנת כד"א משה משה ויאמר הנני וכן גבי אברהם כמו שפרש"י : ה"ג מרגלותיו ויאמר מי את : אמתך וגו' גרסי'

משנת דרבי אליעזר

שבירך על מזונו • פי' נ"ל וייטב לבו כיון דכתיב וישת היינו וייטב לבו דכתיב ושתה בלב טוב וכה"א טוב לב משתה תמיד ותי' דלכן כתיב וייטב לבו שבירך ע"מ וכתיב טוב עין הוא יבורך : ד"א כו' שעסק בתורה • דדייק למה לא כתיב לבבו כמו שמדייק רש"י בפ' וירא לבבכם אכ"כ מכאן שאין יצה"ר שולט כו' • לכ"א כאן שעסק בתורה והתורה תבלין • לכ"כ לבו ולא לבבו וכדאיתא בברכות אמרו בלבבכם וע"ש : ד"א כו' שהיה מבקש אשה • דק"ל מה וייטב לבו הלא דרשינן וילכו כו' וטובי לב שנתעברו נשותיהם כו' וזה לא היה לו אשה ואיך שייך אצלו וייטב לבו • לכ"א שהיה מבקש אשה בלבו כדכתיב מצא טוב : וינגע ה' וגו' עם אברהם ושרה • וזה בא ע"י שלא גילה לוט שהיא אשתו ובזכות זה ניצל מתוך ההפיכה כפי' רש"י ע"פ ויזכור אלהים את אברהם וגו' ע"ש ונולד מואב שבאה רות זקינתו ממנו ע"ז אקום להודות : והנה אשה טהורה כו' שנאמר אמתך וגו' • דייק לשון והנה דה"ל ואשה שוכבת לכ"א דוהנה אשה שבכאן הוא היפך והנה אשה לקראתו שבמשלי סימן ז' שנאמר ופרשת כנפיך וגו' ארורים הרשעים כו' שהיא דיברה בלשון חכמה וצניעות טהורה היא ועיין ביפ"ע והגי' לא לצורך : ותסי

יפה ענף

צורת חמה ולבנה השירי מעליך : ויזדווג לי גרסינן ופי' אם אתקשט ברחיצה וסיכה ומלבוש שמא יפגע בי אחד מן הפריצים ויחשבני לזונה ופי' אלי מענין אלי תבוא ולפי שהוא רמז לגנאי • לכן הוא קרי ולא כתיב • ואעפ"כ אמרה אלי ליישב הדברים והיינו שלא אתקשט תחלה אלא מתחלה ארד הגורן ואח"כ אתקשט וכמ"ש בפ' אלו קשרים על הפסוק מן לחכם ויחכם עוד ע"ש • וגירסת הילקוט אעפ"כ כל אשר תאמרי אלי אעשה אלי ימורו הדברים • ופי' אע"פ שהיא מסתכנת בזה בכל זאת היא מקבלת כל דברי נעמי : במואב כתיב אני ידעתי נאם ה' וגו' • ע' בזה הגירסא בב"ר פ' נ"א וכמ"ש שם : מאי וייטב לבו כנ"ל והשאלה היא דלא נוכל לפרש כמו כטוב לב המלך ביין דלא מסתבר שבועז ישתה וישכר לכן מפרש שברך על מזונו ובילקוט הגירסא שבירך כו' הטוב והמטיב ודרים וייטב לבו על הטוב והמטיב וזה קשה דהטוב והמטיב תקנו על הרוגי ביתר ימים רבים אחר בועז • וכוונת המדרש יש לפרש ע"פ מ"ש התרגום • ואוטיב לביה ובריך שמא דה' דקביל צלותיה ואעדי כפנא מן ארעא דישראל • וז"ש הכתוב וייטב לבו ששמח שהקב"ה קבל תפלתו והר הרעבון : שהיה מבקש אשה • ואשמעינן שמה' יצא הדבר שנזדמנה לו רות בעת שהיה מבקש אשה • וכמו דאמרינן לעיל פ"ג מי כמוך חסין יה

שמוליא הדברים בעונתן • ופי' וייטב לבו שלבו מלא את הטוב אשר בקש : לפי שהיה אותו הדור שטופים בזמה • אולי סובר שאיוב היה בימי שפוט השופטים כדאיתא בפ"ק דב"ב ושם ילפינן דדורו של איוב היה שטוף בזמה ויליף מקרא הן אתם כלכם חזיתם ע"ש : ואין דרכן של צדיקים לעשות כן כו' • פי' כי הדור היה פרוץ בזמה וזה אין דרך הצדיקים רק מעשה הרשעים הוא ולכן פחד בועז פן ינהגו מגרנו לשם אתנן כי התפוד על הזונות תמוד ג"כ על הגניבה • ולפי שהצדיקים רחוקים מן הגזל וממונם חביב עליהם • לכן שמר בועז לבדו את הגורן ולא האמין בעבדיו אשר חשד אותם פן גם הם פרוצים בזמה • וחשודים הם ג"כ על הגניבה :

חצות לילה אקום להודות לך גו' • משום דק"ל למה יספר לנו הכתוב ויחרד האיש וילפת • לא הו"ל רק מה שמצא אשה שוכבת מרגלותיו • לכן דרש דבא לספר חסדי ה' כי אף שחרד הרדה גדולה והיה לו לבועז לקללה ולגרשה מעל פניו ואז לא נולד דוד • וה' נתן רחמים בלבו לברך את רות וקרב אותה אליו : כנור ונבל היו נתונים כו' • עי' בזה בברכות פ"ק : משפטים שהבאת על פרעה כו' • משום דמשפט וצדקה המה שני דברים ההפכים • כי במקום שיש משפט אין צדקה וכמו שהוקשה לרז"ל בפ"ק דסנהדרין על הפסוק ויהי דוד עושה משפט וצדקה • ואיך אמר פה הכתוב על משפטי צדקך • לכן מביא מעשה ה' במקום אשר היה משפט לאחד וצדקה לשני • ודרים ג"כ חצות לילה כי אז הוא עת רצון כדאיתא בריש אורח חיים • והביאו שמעשים האלה שהיו בחצות לילה בעת רצון : מפני שהן מחרידות את האדם • פי' שהן בורחות למקומות השוממים וההרים והיערות ולב אדם חרד ללכת אחריהן מפני הסכנה וקרא עליו המקרא דרך מליצה חרדת אדם אשר יחרד האדם בלכתו לצוד והוא הפח הניתן על הארץ לצודן • ואיידי דהביא האי קרא דריש ליה ג"כ לפי' האמיתי שמי שנכון לבו בטוח בה' לא יפחד מן המוקש אשר הביא החרדה • וכמו ביצחק ובועז [ואולי, דרים חרדת אדם זה האדן ומסיר ברגליו לעשות בלי התבוננות וזה יתן מוקש • ומלינו הפרש חרד על הורלת פחד ומהירות וכמו יחרדו כצפור ממצרים ועוד רבים כאשר תמצא בשרשים אבל ובוטח בה' גם אם ימהר ויאחז במלאכתו ישוגב • וזה שמביא מיעקב ורות שעניינם מהירים היו במעשיהם • ביעקב מפורש שאמר לו יצחק מה זה מהרת למצוא וגו' וכן רות מהרה לבוא אליו בחצי הלילה ולא אמרה לו מזה מקודם • שלא זה פחות ומהירות היא מאד ובכל זאת כאשר בטחו בה' במעשיהם נשגבו גם בפחזותם • ואולי בשביל זה מביא את המשל מצפור ואמר מפני שמחרידות את האדם פי' שצריך למהר לצוד אחריהם • ולא רחוק לאמר דדרים גם ויחרד הכתוב ביצחק ובבועז לא מהורלת פחד ורעדה • כי צדיקים כאלה לא ידעו פחד • אבל הוא מהורלת תמהון על המעשה הבא פתאום • ולא עלה על לבם מזה לפני זה מאומה] : לפתתו כחזזית • אחזתו כחזזית הנאחז ודבק באדם • ודרים וילפת לשתי הוראת • מהוראת אחיזה וכמו וילפת שמשון שהוא לשון אחיזה ומלשון או גרב או ילפת : התחיל ממשמש בשערה • דרים מלשון והנה אשה ולא כתיב כי אשה משמע שאמר שחרד ונסתפק ונתמה וילפת נתברר לו שהיא אשה וכן דרים מלשון והנה שנתחדש לו שהיא אשה טהורה : שנאמר ויאמר מי את ל"ג • ופה מתחיל דרשה אחרת

מס"ד

בבגדו לאמר שכבה עמי אבל הכא ופרשת כנפיך על אמתך :

ב [י] **ויאמר** ברוכה את לה' בתי היטבת חסדך וגו' • ר' יוחנן וריש לקיש ורבנן • רבי יוחנן א אמר לעולם אל ימנע אדם עצמו מלילך אצל זקן לברכו • בועז היה בן שמונים שנה ולא נפקד • כיון שהתפללה עליו אותה צדקת מיד נפקד שנאמר ותאמר נעמי ברוך הוא לה' • ריש לקיש אמר רות בת ארבעים שנה היתה ולא נפקדה כיון שנשאת למחלון וכיון שהתפלל עליה אותו צדיק נפקדה שנאמר ויאמר ברוכה את לה' בתי • ורבנן אמרין שניהם לא נפקדו אלא מברכותיהן של צדיקים שנאמר ויאמרו כל העם אשר בשער (רות ד') והזקנים עדים יתן ה' את האשה • היטבת חסדך האחרון מן הראשון וגו' • א"ר שמואל בר רב יצחק האשה אוהבת בחור מסכן • מזקן עשיר :

ג [יא] **ועתה** בתי אל תיראי • ועתה כי אמנם כי גואל אנכי וגם יש גואל קרוב ממני • ב רבנן וריב"לי רבנן סבירין טוב ואלימלך ובועז אחים היו • ור' יהושע אמר שלמון ואלימלך וטוב היו אחים • אתיבון ליה והא כתיב אשר לאחינו לאלימלך א"ל אין אדם נמנע לקרא לדודו אחיו :

ד [יג] **ליני** הלילה • הלילה הזו את לנה בלא איש ואין את לנה לילה אחרת בלא איש • והיה בבוקר אם יגאלך טוב יגאל ואם לא יחפץ לגאלך וגו' • ג ר"מ הוה יתיב ודריש בהדין מדרשא דטבריא והוה אלישע רביה גזיז בשוקא רכיב על סוסיא בשבתא• אמרו לר"מ הא אלישע רבך אתי גזיז בשוקא נפק לגביה • א"ל במה הויתא עסיק • א"ל (איוב מ"ב) וה' ברך את אחרית איוב מראשיתו • אמר ליה ומה אמרת ביה • אמר ליה ברך שהכפיל לו את ממונו • אמר ליה עקיבא רבך לא היה אמר כן אלא וה' ברך את אחרית איוב מראשיתו בזכות תשובה ומעשים טובים שהיו בידו מראשיתו • א"ל ומה את אמרת תובן (קהלת ז') טוב אחרית דבר מראשיתו • אמר ליה ומה את אמרת ביה • אמר ליה יש לך אדם שהוא קונה סחורה בנערותו והוא מפסיד ובזקנותו והוא משתכר בה • ד"א טוב אחרית דבר מראשיתו • יש לך אדם שעושה מעשים רעים בנערותו ובזקנותו עושה מעשים טובים • ד"א טוב אחרית דבר מראשיתו • יש לך אדם שהוא. למד תורה בנערותו ומשכח ובזקנותו הוא חוזר עליה • הוי טוב אחרית דבר מראשיתו • אמר ליה עקיבא רבך לא כך אמר אלא טוב אחרית דבר כשהוא טוב מראשיתו • וכי הוה מעשה • אבויה אבי היה מגדולי הדור וכשבא למולני קרא לכל גדולי ירושלם וקרא לר' אליעזר ולר' יהושע עמהם וכשאכלו ושתו שרון אילון אמרין מזמורים ואילין אמרין אלפבתרין • א"ר אליעזר לר' יהושע אילין עסקין בדידהון ואנן לית אנן עסקין בדידן • התחילו בתורה ומן התורה לנביאים ומן הנביאים לכתובים והיו הדברים שמחין כנתינתן מסיני והאש מלהטת סביבותיהן • עיקר נתינתן לא מסיני נתנו באש (דברים ה') שנאמר *והחר בוער באש עד לב השמים • אמר הואיל וכן הוא גדול כחה של תורה • הבן הזה אם מתקיים לי הריני נותנו לתורה • וע"י שלא היתה כוונת מחשבתו לשם שמים לא נתקיימה בי תורתי ומה את אמרת (איוב כ"ח) בלא יערכנה זהב וזכוכית • א"ל ואת מה אמרת ביה א"ל ד אלו דברי תורה שקשין לקנות ככלי זהב ונוחין ליאבד כזכוכית • א"ל עקיבא רבך לא אמר כן אלא מה כלי זהב וזכוכית אם נשברו יש להם תקנה אף תלמיד חכם שאיבד משנתו יכול לחזור עליה • אמר ליה חזור לך • א"ל למה • א"ל עד כאן תחום שבת • א"ל מנן את ידע • אמר מטלפי סוסי שכבר הלך אלפים אמה • אמר ליה וכל הדא חכמתא אית בך ולית את חזר בך • אמר ליה לית בחילי • אמר ליה למה• אמר ליה רוכב הייתי על הסוס ומטייל אחורי בית הכנסת ביום הכפורים שחל להיות בשבת • ושמעתי בת קול מפוצצת ואומרת (ירמיה ג') שובו בנים שובבים *שובו אלי ואשובה אליכם חוץ מאלישע בן אבויה שהיה יודע כחי ומרד בי • ומהיכן היה לו המעשה הזה אמרו פעם אחת היה יושב ושונה בבקעת גינוסר וראה אדם אחד ה שעלה לראש הדקל ונטל האם על הבנים וירד בשלום • במוצאי שבת ראה אדם אחר שעלה לראש הדקל ונטל הבנים ושלח את האם וירד והכישו נחש ומת • אמר כתיב (דברים כ"ב) שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים • היכן טובו של זה והיכן אריכות ימים של זה • ולא ידע שדרשה ר' עקיבא בצבורא למען ייטב לך בעולם שכולו טוב • והארכת ימים לעולם שכולו ארוך • ויש אומרים על ידי שראה לשונו של ר' יהודה הנחתום נתון בפי הכלב • אמר אם הלשון שיגע בתורה כל ימיו כך • לשון שאינו יודע ואינו יגע בתורה עאכ"ו • אמר אם כן לא מתן שכר לצדיקים ולא תחיית המתים • וי"א על ידי שכשהיתה אמו מעוברת בו עברה על בתי עבודת כוכבים והריחה ונתנו לה מאותו המין ואכלה והיה מפעפע בכריסה כריסה של חכינה • לאחר ימים חלה אלישע בן אבויה אתון ואמרין לר' מאיר אלישע רבך חולה • אזל לגביה • אמר ליה חזור בך אמר ליה ועד כדון מקבלין • אמר ליה ולא כתיב (תהלים צ') תשב אנוש עד דכא עד דכדוכה של נפש • באותה שעה בכה אלישע בן אבויה ומת • והיה ר' מאיר שמח ואמר דומה שמתוך תשובה נסתלק רבי • וכיון שקברוהו באתה האור לשרוף את קברו • אתון ואמרין ליה לר' מאיר קבר רבך נשרף • יצא ופרש טליתו עליה • אמר ליה ו ליני הלילה בעולם הזה שכולו לילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל • והיה בבקר בעולם שכולו טוב • אם יגאלך טוב יגאל • זה הקב"ה שנאמר (שם קמ"ה) טוב ה' לכל • ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי ה' שכבי עד הבקר ודמכת לה • אמרון ליה ר' לעלמא דאתי אין אמרין לך מה את בעי אבוך או רבך • מה תימא אמר אבא ובתר כן ר' • אמרין ליה ושמעון לך אינון אמר להון ולאו מתניתא היא ז מצילין תיק הספר עם הספר ותיק התפילין עם התפילין מצילין אלישע בזכות תורתו • לאחר ימים באו בנותיו ותובעות צדקה אצל רבינו אמר (תהלים ק"ט) אל יהי לו מושך חסד ואל יהי חונן ליתומיו • אמרין רבי לא תסתכל בעובדוהי תסתכל לאורייתיה • באותה שעה בכה רבי וגזר עליהון שיתפרנסו אמר מי שלא היתה תורתו לשם שמים כך העמיד • מי שתורתו לשם שמים עאכ"ו • ח א"ר יוסי שלשה הן שבא יצרן לתקפן ונזדרזו עליו כל אחד ואחד בשבועה • ואלה הן יוסף ודוד

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תר"ו : ב בבא בתרא דף נ"א • תנחומא סדר בהר סימן ג' : ג ירושלמי חגיגה פרק ב' • כל הענין • קהלת רבה פרשה ז' פסוק ח' • ילקוט קהלת רמז תתקע"ד • ועיין חגיגה דף ט"ו • ותוס' ד"ה שובו : ד חגיגה דף ט"ו • ספרי פרשה עקב פסקא מ"א • אבות דרבי נתן פרק כ"ד וכ"ח • ילקוט איוב רמז תתקט"ז : ה קדושין דף ל"ט • חולין דף קמ"ב • תוספתא חולין פרק יו"ד : ו ילקוט כאן רמז תר"ו : ז שבת דף קט"ז : ח סנהדרין דף כ' • ויקרא רבה פרשה כ"ג • פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ט :

מתנות כהונה

גרסינן : חסדך וגו' גר' : הכי גרסינן מיד נפקד שנאמר : הכי גרסינן ולא נפקדה כיון שנשאת למחלון וכיון שהתפלל כו' • ופי' כל עוד שהיתה נשואה למחלון לא נפקדה אע"פ שהיתה בת מ' וכתב בספר אות אמת שבנוסחאות אחרות ל"ג ליה כלל : מן הראשון וגו' גר' : אוהבת כו' • דייק מדכתיב היטבת חסדך זה האחרון שבחרה בזקן עשיר יותר ממה שלא הלכת אחר בחור שזהו יותר טוב לך אע"פ שהוא דל : ה"ג וריב"ל רבנן סבירין וכו' : אחים היו • ומכל מקום היה טוב יותר קרוב לגאול כי הוא הבכור : ה"ג שלמון ואלימלך וטוב היו כו' : הלילה הזו וכו' • דאל"כ הלילה למה לי : לגאלך וגו' גר' : גזיז • עבר כד"א וכן נגוזו ועבר : במה הויתא כו' • אלישע אמר לר"מ באיזה ענין היית עוסק : ה"ג מראשיתו א"ל ומה אמרת ביה א"ל ברך כו' וה"ג בילקוט קהלת : שהיו בידו כו' • מקודם שנטרע : ה"ג בירושלמי בפרק אין דורשין א"ל ומה את אמרת תובן • פי' אלישע אמר לר"מ מה אמרת שוב בבית המדרש א"ל וכו' : עקיבא רבך גר' : וכי הוה כו' • בדידי הוה עובדא הכי וכדמפרש ואזיל ובילקוט גר' וכן היה : שרון כו' • התחילו אלו ואמרו מזמורים של הבל ואלו אמרו חרוזות לפי אלפא ביתא שירות לפי המשקל : אילין כו' • אלו הם עוסקים בשלהם ובמה שהם רגילים ואנחנו אין אנו עוסקים בשלנו : ה"ג מסיני נתנו באש שנא' וה"ג במדרש קהלת בפסוק טוב אחרית ובילקוט קהלת הגי' יותר ברורה : שלא היתה כוונתו וכו' • אלא לגדולה וכבוד כמו שנעשה לר' יהושע ולר"א : ה"ג ומה את אמרת בלא יערכנה כו' : א"ל • אלישע לר"מ : חזור לך • לביתך : לית בחילי • אינו בכחי וברשותי : ומהיכן היה לו המעשה הזה • שנשתנה לגריעותא כולי האי : ה"ג בירושלמי בכריסה כריסה של כו' • כריסה • פי' כמו כאריסה פי' ארס של נחש והוא לשון קנר : ועד כדון • ועדיין אחר כל המעשים שעשיתי תאמר מקבלין אותי אם אשוב : דכדוכה כו' • כלומר עד שעת מיתה : ליני הלילה כו' • כלפי אם אמר כן שתשקוט ותנוח בעודנו חי בעוה"ז עד שימות הוא ויגאלנו : ודמכת • האש שקטה ונחה מלשרוף : אמרון ליה כו' • התלמידים אמרו לר"מ ר' בעוה"ב אם יאמרו לך את מי אתה רוצה לעוה"ב אביך או רבך מה תאמר : ה"ג אביך או רבך מה תימא פי' וכי ישמעו לך להניח רבך לעוה"ב על כל הרע שהרע : בעובדוהי • במעשיו אלא הבט לתורתו : כך העמיד • זרע כשר ונגועות :

פירוש מהרז"ו

על אמתך בלשון נקי ועי' ב"ר פ' פ"ז סי' ב' מש"ש : בן פ' שנה היה • נ"ע מנין לו ועי' ב"ר פ' נ"ו סי' ד' מש"ש : ולא נפקד • נ"ע מנין לו ואינו סובר מ"ש לעיל פסוק ותלכנה שתיהן אבנן היה משיא את בנותיו ויתכן ויאמר הגואל לא אוכל לגאול פן אשחית נחלתי גאל לך אתה את גאולתי ופירש לקמן פסוק ויאמר בועז ביום קנותך את השדה וגו' פן אשחית נחלתי לית אנא מעריב זרעותי וכ"ה ברש"י ואיך אמר לבועז גאל לך אתה אלא שלא היה לו בנים עד עתה : בת מ' שנה • לעיל פסוק ותאמר רות : בחור מסכן • כמ"ש סוטה פרק ג' במשנה ד' רוצה אשה בקב ותפלות מט' קבין ופרשות : טוב ואלימלך ובועז • בני שלמון וזהו מ"ש בועז לטוב אשר לאחינו לאלימלך ומ"ש טוב היינו ממ"ש והי' בבוקר אם יגאלך טוב שהיה שמו טוב : שלמון ואלימלך וטוב • שלמון אבי בועז כמ"ש ושלמון הוליד את בועז וזהו מ"ש אם יש גואל קרוב ממני כי טוב היה אחי אלימלך ובועז בן אחיו וכ"ה ברש"י ברות לדעת רבנן אולי סוברים שמ"ש גואל קרוב ממני שהיה זקן יותר ממנו : ליני הלילה • מיותר שדי במ"ש והיה בבוקר ועוד הרי כל ב"א לנים בלילה אלא שהיל"ל ליני פה הלילה כמ"ש בלעם לשרי בלק אלא לדיוק זה שבלילה השניה תלין עם אים : ר' מאיר • קה"ר פסוק טוב אחרית דבר כה"ע : אלפנטרין • נ"ל אלפבתין פי' פיוטים וחרוזין מסודרים ע"פ אלפא ביתין וכן הביא המו"ע אלפא ביתין וכתב שכן הוא ביונית : ומה את אמרת בלא יערכנה • כצ"ל א"ל ומה את אמרת תובן א"ל לא יערכנה זהב וזכוכית א"ל ומה אמרת ביה ומה פתחת ביה כ"ה בירושלמי חגיגה פרק ב' : א"ל חזור לך • אלישע אמר לרבי מאיר חזור מכאן לביתך ולא תלך יותר : מטלפי סוסי • דהוינא מני • ירושלמי שם : באתה האור • מן השמים • ירושלמי שם : בעולם שכולו טוב • בעוה"ב שכולו בוקר כ"ה בירושלמי שם ולשון שכולו טוב אינו שייך כאן : מה את בעי או אבוך או רבך • ובירושלמי שם הגירסא מאן את בעי מקרבא לאבוך או לרבך א"ל אנא מקרב לרבי קדמוי ובתר כן לרבי : שלשה הן שבא יצרן • עי' ויק"ר שם

יפה ענף

מס"ד ופרשת כנפיך וגו' אר"ב אדוריס סרשעים וכו' : בועז היה בן פ' שנה ולא נפקד • ולפ"ז סובר שאבנן אינו בועז דהא לאבנן היו ל' בנים ומתו כמ"ש בגמ' • ור"ל דאמר שהברכה היתה לרות יוכל לסבור שאבנן הוא בועז : בת ארבעים שנה כו' • כדלעיל בפסוק ותאמר רות המואביה אל נעמי : כיון שנשאת למחלון • זה הוא למותר וכן בילקוט ליתא : שלמון ואלימלך וטוב היו אחים • וזה צ"ע דא"כ איך נאמר בקרא ממשפחת אלימלך ושמו בועז שלא אחיו היה : היו אחים וטוב ובועז בני שלמון היו • ולפי שטוב הבכור קאמר כי יש גואל קרוב ממני • ורש"י כפי' שמקרא הביא תוספתא דתני אריב"ל שלמון ואלימלך וטוב אחים היו • ובירושל' קרוב ממני שהוא אח ואני בן אח : לדודו אחיו • כדקאמר אברהם ללוט כי אנשים אחים אנחנו להיותו בן אחיו • וה"ה בן האח לדודו להיותו אחי אביו : שהוא קונה סחורה בנערותו כו' • כי לפי הטבע המסחר שעושה אדם בנערותו הוא יותר טוב מבזקנותו • כי בנערותו ידיו חרוצים ומלאות עבודה משא"כ בזקנותו שהוא מתרפה במלאכתו • וכן במעשים טובים ובלמוד טובים בנערותו מבזקנותו וכמו דאיתא באבות הלומד ילד למה הוא דומה כו' • מ"מ לפעמים ימי הזקנה מועילים יותר למסחר ולתורה • ולכן אל יתיאש אדם מן הרחמים : כשהוא טוב מראשיתו • פי' אם גם בראשיתו היתה מחשבתו לטובה אז טוב גם אחרית הדבר ולאפוקי אלישע שתחלת מחשבתו בלמודו היתה שלא לשם שמים • לכן לא היה אחריתו טוב : א"ל עד כאן תחום שבת • אע"ג דהוא לא היה חושש לזה אפשר דלא חפץ לצער לר"מ או דחפץ להראות לו חכמתו : ועד כדון מקבלין • פי' האם מקבלים גם בעת הזאת אשר אין בכחו עוד להיטיב מעשיו ואין בידו עוד להרע : ופירש טליתו עליה • פי' כי לקח את המת ברשותו וע"ד שנאמר בבגדו בה ודרשינן כיון שפירש טליתו עליה ועי"ז זכותו תגין עליו : ואל יהי חונן ליתומיו • דאע"ג דלא יומתו אבות על בנים• כשהפליגו ברשע גם זרעם נדחה וכדמייתי בפ"ב דחגיגה לא נין לו ולא נכד בעמו : כך העמיד• היינו ר"מ שלמד תורה לכל ישראל : ונזדרזו עליו כל אחד ואחד בשבועה • מה שאמר כל אחד ואחד משום דאמרינן בפ"ב דסנהדרין תקפו של יוסף ענוותנותו של בועז ופירש"י דבר גדול של יוסף כדבר קטן וקל שבבועז • ומזה ידענו כי לא השוו כולם כי יש בהם מדרגות ולכן אומר כל אחד ואחד פי' כל אחד לפי ערכו ומדרגתו • כ"כ בעל שרש ישי ונכון הוא • ומה שהיו צריכים לשבועה כי לכל אחד היה היתר בדבר מילתו כדאמרינן לקמן בבועז שהיה יצרו מקטרגו וכו' וכן דוד היה לו צד היתר לפגוע בשאול משום שבא להורגו השכם להורגו • לכן קפצו ונשבעו כדי שיפרשו מפני השבועה • וכן ביוסף כדי שלא להסית עליו חמת אשת אדוניו היה יכול להתיר את עצמו להיות עמה בקירוב בשר ולהפיס דעתה כדאיתא לכן חזק את עצמו בשבועה שלא לבקש עוד היתר לנפשו : יוסף ודוד ובועז • מה שהקדים דוד לבועז כתב בעל שרש ישי דמונה מתורה ונביאים וכתובים כסדר הזה א"נ שדרך המדרש למסבק

ובועז · יוסף דכתיב (בראשית ל"ט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת · ר' הוניא בשם ר' אידי [א] כלום קריא חסר וחטאתי לאלהים וחטאתי לה' אין כתיב כאן (א) אלא וחטאתי לאלהים (אם חטאתי (ד) אני עושה לאלהים · ולא אלהים עושה) · [נשבע ליצרו ואמר לאלהים איני חוטא ואיני עושה] הרעה הגדולה הזאת · דוד מניין · שנאמר (שמואל א' כ"ו) ויאמר דוד חי ה' כי אם ה' יגפנו · [ב] למי נשבע · ר' אלעזר ור' שמואל בר נחמן · ר' אלעזר אמר ליצרו נשבע · ור' שמואל בר נחמן אמר לאבישי בן צרויה נשבע · אמר לו חי ה' אם תגע בו שאנכי מערבב דמך עם דמו · בועז מניין שנאמר חי ה' שכבי עד הבקר · ר' יהודה ור' הוניא · ר' יהודה אומר (ה) [ג] כל אותו הלילה היה יצרו מקטרגו ואומר את פנוי ומבקש אשה והיא פנויה ומבקשת איש עמוד ובועלה ותתיה לך לאשה ונשבע ליצרו ואמר חי ה' שאיני נוגע בה · ולאשה אמר שכבי עד הבקר אם יגאלך טוב יגאל · ור' הוניא אמר כתיב (משלי כ"ד) גבר חכם בעוז · [ד] גבר חכם בועז · ואיש דעת מאמץ כח שנזדרז על יצרו בשבועה :

פרשה ז א [יד] **ותשכב** מרגלותיו עד הבקר · א"ר ברכיה בטרם יכיר איש בטרום כתיב · [ה] מלמד (א) שנשתהתה שש שעות כמנין הוי"ו · ויאמר אל יודע כי באה האשה הגורן · למי אמר · א"ר מאיר לבן ביתו · א"ר הוניא ורבי ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק כל אותו הלילה היה בועז שטוח על פניו ואומר רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שלא נגעתי בה כן יהי רצון מלפניך אל יודע כי באה האשה הגורן ולא יתחלל בי שם שמים :

ב [טו] **ויאמר** הבי המטפחת אשר עליך · הבה כתיב · מלמד שהיה מדבר עמה בלשון זכר שלא ירגיש בו בריה · (א) ואחזי בה · (ב) מלמד [ו] שחגרה מתניה כזכר · וימד שש שעורים וישת עליה · א"ר סימון דרש בר קפרא בצפורי [ז] וכי יש דרכו של מלך לישא לו אשה בשש שעורים או דרכה של אשה להנשא בשש סאין · א"ר יהודה בר ר' סימון · בזכות וימד שש שעורים וישת עליה · זכה ועמדו ממנה (ג) ששה צדיקים וכל אחד ואחד בהן שש מדות · דוד · חזקיהו · יאשיהו · חנניה מישאל ועזריה · דניאל · ומלך המשיח · דוד · שנא' (שמואל א' ט"ז) יודע נגן בכנור וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר וה' עמו · (ב) חזקיה שנאמר (ישעיה ט) למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא וגו' ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום · (ד) ואיכא דאמרי למרבה המשרה כתיב חסר מ"ם · יאשיהו שנאמר (ירמיה י"ז) והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו וגו' · חנניה מישאל ועזריה שנאמר (דניאל א) ילדים אשר אין בהם כל מאום וטובי מראה וגו' · (ג) דניאל שנאמר (שם ה') קל קבל די רוח יתירא ביה · מלך המשיח שנאמר (ישעיה י"א) ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה וגו' : **ג** ויבא העיר · ולא היה צריך למימר אלא ותבא העיר ואת אמרת ויבא העיר · אלא מלמד (ה) שהיה מהלך עמה שלא יפגעו בה אחד מן הבחורים :

ד [טז] **ותבא** אל חמותה ותאמר מי את בתי · וכי לא היתה מכירה · אלא אמרה לה מה את פנויה או אשת איש · (ו) אמרה לה פנויה · ותגד לה את כל אשר עשה לה האיש :

ה [יז] **ותאמר** שש השעורים האלה נתן לי וגו' · א"ר אלכסנדרי בכל מקום שנכנסו ישראל לא יצאו ריקנין · בבזת מצרים לא יצאו ריקנין · בבזת סיחון ועוג לא יצאו ריקנין · בבזת שלשים ואחד מלכים לא יצאו ריקנין · נאמר ריקם במצרים שנאמר (שמות ג') והיה כי תלכון לא תלכו ריקם · ונאמר בעולי רגלים (שם כ"ג) ולא יראו פני ריקם · ונאמר ריקם בצדיקים · שנאמר כי אמר אלי אל תבאי ריקם אל חמותך · לא כריקם שנאמר במצרים ריקם שנאמר בצדיקים אלא כריקם שנאמר בעולי רגלים · כי הא דתנינן תמן [ז] הראיה שתי כסף והחגיגה מעה כסף :

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה פ"ז וס"ג : ב מדרש תהלים מזמור ז' · ילקוט שמואל רמז קל"ח : ג ויקרא רבה פרשה כ"ג · במדבר רבה פרשה ט"ו · ילקוט כאן רמז תר"ו : ד ילקוט משלי רמז תתקס"ג : ה ילקוט כאן רמז תר"ו · כל הענין : ו סנהדרין דף צ"ג : ז חגיגה דף כ' :

חדושי הרש"ש

(א) אלא וחטאתי לאלהים נשבע ליצרו ויאמר לאלהים איני חוטא ואיני עושה הרעה הגדולה כו' כצ"ל : (א) ואחזי בה מלמד שחגרה מתניה כזכר · עמ"כ · ופירושו תמוה כי כן דרך הלשון לנקבה נסתרת כידוע אף למתחילים בחכמת הדקדוק · ואולי כוונת המדרש מדלא כתיב ואחזי אותה ותאחז אותה כמו שכתב לאחוז את הארון (ד"ה א' י"ג) : (ב) חזקיה שנאמר ויקרא שמו כו' עד שלום למרבה כו' כסא וגו' וא"ד כו' כצ"ל : (ג) דניאל שנאמר כל קבל די רוח כו' · שמה לא חשיב שש דברים ואולי יליף רוח מרוח דמלך המשיח ובגמרא דסנהדרין צ"ג ב' ק"ל ליה לדניאל בילפותא אחרא עם חמ"ו וכן במדרש

חדושי הרד"ל

(ק') מגדלת שער בלולית כו' : (ד) אני עושה ולא אלהים לא אלהים עושה הרעה הגדולה הזאת כצ"ל ופי' דתחלה דרש וחטאתי כאלו ח"ו כפרתי לומר לא אלהים כיון שנשבעתי בשמו ואח"כ דרש וחטאתי ראויה למי שאין לו אלהים שאין מאמין בה' שאם מאמין בה' היאך ישקר בשבועה בשמו : (ה) כל אותו הלילה היה יצרו וכו' · תוספתא סוטה פ"ט וספרי בהעלותך פסקא פ"ח : (א) שנשתהתה שש שעות · מן חצות הלילה עד הבוקר הוא שש שעות · ורומז למ"ש בזוהר וירא (קי"ז) ובכ"מ שהגאולה היא ברזא דוי"ו וזהו שנשתהית וי"ו שעות בלילה עד שתגאל (וי"ל שלכן כל פסוקי רות מתחילין בוי"ו לבד ח' פסוקים כדאיתא בילקוט כאן ע"ש) והוא רמז ותשכב מרגלותיו שלשה פרקים בכל רגל הרי ששה (ועמ"ש בזוהר פקודי (רנ"ח) ומאן דידע כו' דירכין עד רגלין יכול למנדע כו') : (ב) מלמד שחגרה מתניה כזכר · שלא נתנה המטפחת על ראשה כאשה · אלא חגרה מתניה כזכר (ולא חשש משום שמלת גבר באותה שעה · משום שלא ירגיש בה כו') ואפשר דרש כן ואחזי בה · התאחזו בה סביב גופך (ויש לכוונה לענין מ"ש בכוונת על אוזר ישראל בגבורה ע"ש) ויש להסמיכו למקרא דחגרה בעוז מתניה ותאמץ וגו' וקרי ביה בועז במקום בעוז וכדדרש בי"ב ס"פ הקודמת קרא דגבר חכם בעוז : (ג) ששה צדיקים כו' · במ"ר פי"ג : (ד) וא"ד למרבה המשרה כתיב בסתומה כצ"ל פי' במ"ם סתומה · עמ"כ : (ה) שהיה מהלך עמה · בילקוט מסיים בה עד שהגיעה לפתחה של עיר : (ו) א"ל פנויה ותגד לה את כל כו' · מבאר שלא נזכר במקרא תשובתה שהיתה פנויה בפירוש · רק בכלל

פירוש מהרז"ו

ויק"ר סוף פרשה כ"ג סי' ה' : **כלום קרייה חסר וחטאתי לאלהים** · כאן בשיבוש וכצ"ל כלום קרייה חסר וחטאתי לה' אין כתיב כאן אלא לאלהים אני נשבע איני חוטא ואיני עושה הדבר הזה ועי' ב"ר פ' פ"ז סי' ה' מש"ש בשם תד"א : **חי ה' שכבי עד הבוקר** · למה הוצרך לישבע על דבר שאינו צריך ולא רוצה : **דוד מנין** · במ"ר פרשה ט"ו סוף סי' ע"ז : **כל אותו הלילה** · ספרי פסוק זכרנו את הדגה : **ולאשה אמר שכבי** שלא יתכן שתלך אשה יחידית בחצי הלילה בשדה :

פרשה ז שש שעות כמנין הוי"ו · בילקוט כאן הגי' שנשתהתה שוכבת מרגלותיו וי"ו שעות · וצריך חקירה שהרי מפורש בחצי הלילה וא"כ היה לילה זו י"ב שעות ולפי מ"ש לעיל פסוק ותאמר רות המואביה שעברו ג' חדשים מתחלת קציר שעורים עד סוף קציר חטים והיינו בחצי תמוז שלא יתכן שהיה אז הלילה י"ב שעות והאי ששה שעות אפילו בא"י דשם הלילה הקצרה לא יותר מח' שעות ובהכרח לומר דחשיב גם מה ששכבה קודם חצי הלילה או דחשיב שעות זמניות : **הבה כתיב** · עי' מ"כ · הבה כולל זכר ונקבה כמ"ש יהודה לתמר הבה נא ואבואה אליך וכולל יחיד ורבים כמ"ש הבה נבנה הבה נרדה הבה נתחכמה : **ואחזי בה מלמד שחגרה** · לשון הילקוט כאן ואחזי בה ותאחז בה מלמד שאחזה כזכר לשון אחיזה משמע בחיזוק : **של מלך לישא לו אשה בשש שעורים** · פי' שבועז היה שופט ישראל נגד נחשון נשיא יהודה והיה כמו מלך ומ"ש לישא לו אשה חלילה לומר שקידש אותה בשעורים הללו כי איך יאמר לטוב שהוא יגאל ויקח את רות אלא הכוונה שמאחר שאמר ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי הרי שהיה בדעתם בספק ליקח אותה א"כ איך יתן לה מתנה קטנה כזו שש גרעיני שעורים ועוד יקשה מ"ש וימד איזה מדידה בשש גרעינים וכן וישת עליה משמע שהיה משאוי שלא יכול להשית בעצמה ואם הכוונה שש סאין וכי דרכה של אשה לישא שש סאין אלא שיש בזה רמז שנתן לה שש גרעיני שעורים וגם מדד איזה מדה שתשא יכולה לשאת ולהשית עליה · ומ"ש וכי דרכה של אשה להנשא בשש סאין נראה דשיבוש הוא וצ"ל לישא שש סאין :

מתנות כהונה

ה"ג כלום קריא חסר וחטאתי לה' אין כתיב כאן אלא וחטאתי לאלהים אם חטאתי אני עושה לאלהים ואיני עושה הרעה הגדולה וכו' · ועי"ל בב"ר פרשת וישב ובויק"ר פרשה כ"ג פרשתיו בשם רש"י ז"ל : **דוד מניין** · עי' בבמדבר רבה פרשה ט"ו : **גבר חכם בעוז** · קרי ביה בועז :

פרשה ז שנשתהתה שש שעות · שש שעות היתה שוכבת למרגלותיו וזהו רמז של ו' יתירא : ואל יתחלל בי שם שמים גר' · והיא אל יודע לשון תפלה לאל חי : **הבה כתיב** · צריך לומר שכן היה כתוב בספרים שלהם שבספרים שלפנינו כתיב הבי וכן רבים : ואחזי בה וגו' גר' · ודייק סיפיה דקרא ותאחז בה ולא כתיב ותאחזה בה וכן הוא בילקוט בהדיא : **לישא לו אשה** · משמע שקידש אותה בהם ואם היה שש סאין וכי דרכה של אשה להנשא בשש סאין והיאך תוכל לישא משא כבדה כזו ובסנהדרין פ' חלק הגי' באופן אחר : **בזכות וימד כו'** · כלומר רמז לה שיעמדו ממנה וכו' : **חנניה מישאל ועזריה** · שלשה אלה חשיב להו לאחד ומצאתי בספר אות אמת בשם נוסחא אחרינא והלא שמנה הם אלא אלו שלשה כיון שמעלתן שוה מנאן כאחד : ה"ג ואיכא דאמרי למרבה המשרה כתיב חסר מ' וכו' · ור"ל וכו' כדאיתא בפרק חלק בקש הקב"ה לעשות חזקיה משיח וכיון שלא אמר שירה נתעכב ולכן המ"ם סתומה באמצע התיבה וכן כתב בספר אות אמת אך שהוסיף להגיה עד אין קץ : ה"ג ואת אמרת ויבא : נתן לי וגו' גרסי' : נראה דה"ג ונאמר ריקם בצדיקים כו' עד אל חמותך לא כריקם שנא' במצרים ריקם שנא' בצדיקים אלא כריקם שנא' בעולי רגלים כי הא וכו' · ולפי גירסת הילקוט צ"ל ולא יראו פני ריקם ונאמר ריקם בעבד עברי שנאמר לא תשלחנו ריקם ונאמר ריקם בצדיקים כו' עד אל חמותך לא כריקם שנאמר במצרים ולא כריקם שנאמר בעבד עברי אלא כריקם שנאמר בעולי רגלים כי הא וכו' : **הראייה שתי כסף** · כלומר ורות גם היא באה אל חמותה בדבר מועט : שתי כסף וכו' גרסי' · וסיפיה דמתניתין ובית הילל אומרים הראייה מעה

חזקיה למרבה המשרה · צ"ע לאיזה ענין הביא פסוק זה והרי עיקר הראיה מפסוק הקודם כי ילד יולד לנו וגו' ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום א' פלא ב' יועץ ג' אל ד' גבור ה' אבי עד ו' שר שלום כי בשנים אחרונים יש מקף בין השתי תיבות להורות שהם אחד ואחר כך פסוק למרבה המשרה שאינו שייך לענין כלל אולי על שכתוב בו על כסא דוד ועל ממלכתו הרי שמדבר במלכי בית דוד א"כ מ"ש כי ילד יולד לנו הכוונה על חזקיה המלך שהיה בימי אחז שהפרשה מדבר בו : **למרבה המשרה חסר** מ' · ויתכן שמביא פסוק זה שיש בו ששה ברכות א' למרבה המשרה ב' ולשלום אין קץ ג' על כסא וגו' להכין אותה ד' ולסעדה ה' במשפט ו' ובצדקה ומ"ש חסר מ' צ"ע שהרי יש כאן מ"ם סתומה : **יאשיה שנאמר והיה כעץ** · ובפסוק הקודם ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו · ירמיה אמר על הצדיק הגדול שהיה בימיו היינו יאשיה המלך ובפסוק הסמוך והיה כעץ ששה שבחים וברכות א' והי' כעץ שתול על מים ב' ועל יובל ישלח שרשיו ג' ולא יראה כי יבא חום ד' והיה עלהו רענן ה' ובשנת בצורת לא ידאג ו' ולא ימיש מעשות פרי : **חנניה מישאל ועזריה** · בדניאל א' א' ילדים אשר אין בהם כל מאום ב' וטובי מראה ג' ומשכילים בכל חכמה ד' ויודעי דעת ה' ומביני מדע ו' ואשר כח בהם לעמוד לפני בהיכל מלך : **דניאל** · הנה גם דניאל בכלל הששה של חמו"ע אלא שחושב בדניאל עוד ששה מיוחדים לו א' רוח יתירא ב' ומנדע ג' ושכלתנו ד' מפשר חלמין ה' ואחוית אחידן ו' ומשרא קטרין : **משיח** · א' רוח חכמה ב' ובינה ג' רוח עצה ד' וגבורה ה' רוח דעת ו' ויראת ה' : **למימר ותבא העיר** · לסמוך למ"ש ותבא אל חמותה : **שהיה מהלך עמה** · עד שהגיעה לפתחה של עיר ילקוט והכוונה שהיה מהלך לשמרה מרחוק עד שראה שבאה לפתח העיר : **וכי לא היתה מכירה** · ועוד שאם הכוונה כפשוטו א"כ

יפה ענף

למשבק עיניה דקאי עליה לבסוף והכא עליה דבועז קאי : וחטאתי לה' אח"כ כו' · הנה הוא מפרש לאלהים הוא נפרד מן וחטאתי והוא לשון שבועה · ומוכיח כי אם תפרש כי יחטא לאלהים היה לו לומר וחטאתי לה' אשר בזה ידעה גם היא כי לה' אלהי ישראל יחטא · אבל לאלהים הלא היא תכחישהו ותאמר כי זה לא נחשב לחטא לאלהים · כי היא לא תבדיל בין קודש לחול : ויאמר דוד חי [illegible]

ואיננו נכון שהרי אמרינן בסמוך שהיה מהלך עמה לשמרה מן הבחורים : בזכות וימד שש שעורים כו' · פי' לעולם שש סאין ומה דמקשה וכי דרכה של אשה לשאת שש סאין מתרץ דבועז נתן לה כפי אשר היה ביכלתה ובכחה לשאת · וה' נתן לה כח לשאת עד שש סאין כדי לרמז לה שיעמדו ממנה ו' צדיקים בזכות נדבת לב בועז · וכן תמצא מפורש בתרגום : ובאו"א בהן שש מדות · משום דכתיב [illegible]

ו [יח] **ותאמר** שבי בתי · א רבי הונא בשם רבי שמואל בר רב יצחק (ז) הצדיקים הן שלהן הן · ולאו שלהן לאו · שנאמר כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום :

ז [א] **ובועז** עלה השער וישב שם והנה הגואל עובר אשר דבר בעז מה לאחורי תרעא הוה קאים · (ח) א"ר שמואל בר נחמן אפי' היה בסוף העולם הטיסו הקב"ה והביאו לשם כדי שלא יהא אותו צדיק יושב ומצטער מתוך ישובו · אמר רבי ברכיה כך דרשו שני גדולי עולם רבי אליעזר ור' יהושע · ר' אליעזר אומר · בעז עשה את שלו ורות עשתה את שלה ונעמי עשתה את שלה · אמר הקב"ה אף אני עושה את שלי · ויאמר סורה שבה פה פלוני אלמוני · ר' יהושע אומר פלוני אלמוני שמו · ר' שמואל בר נחמן אמר (ט) אלם היה מדברי תורה · אמר הראשונים לא מתו אלא ע"י שנטלו אותן ואני הולך ליטלה · חס לי ליטלה לית אנא מערב זרעייתי איני מערב פסולת בבני ולא היה יודע שכבר נתחדשה הלכה עמוני ולא מואבית :

ח [ב] **ויקח** עשרה אנשים מזקני העיר וגו' · ב אמר רבי אלכסנדרי (י) מיכן שאין רשות לקטן לישב עד שיתן לו הגדול רשות · א"ר פנחס מיכן (יא) לבית זה שהן ממנין זקנים בבית המשתאות שלהן · א"ר אלעזר בר' יוסי ג מיכן לברכת חתנים בעשרה · א"ר יודן בן פזי לא סוף דבר בחור בבתולה אלא אפילו אלמן לאלמנה עד שתהיה בעשרה :

ט [ג] **ויאמר** לגואל חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך · ואני אמרתי אגלה אזנך לאמר אם תגאל גאל · לגואל אמר · ואם לא יגאל · לבית דין אמר · הגידה לי ואדעה שלא תאמר יש לי אשה ויש לי בנים הריני כונסה לתוך ביתי (יב) ע"מ שלא אזקק לה · כיון ששמע הגואל כן אמר ודאי דהיא אזלת רות :

י [ה] **ויאמר** בועז ביום קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת המת קנית (יג) קניתי כתיב · והא מסייעא להדיא דאמר רבי שמואל בר נחמן אלם היה מד"ת · אמר (יד) הראשונים לא מתו אלא ע"י שנטלו אותן ואני הולך ליטלה · חס לי ליטלה לית אנא מערב זרעייתי איני מערב פסולת בבני ולא היה יודע שכבר נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית :

יא [ז] **וזאת** לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר · רבי חנינא פתר קרא בישראל (טו) בגו אפייא דישראל לשעבר היו מקלסין על הגאולה · שנאמר (שמות ט"ו) זה אלי ואנוהו (טז) ועכשיו על התמורה · שנאמר (תהלים ק"ו) ד וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב · אין לך מנוול ומשוקץ ומשונה כשור בשעה שאוכל עשב · ה בראשונה היו קונין במנעל ובסנדל שנאמר שלף איש נעלו · חזרו להיות קונין בקצצה · ומהו דין קצצה · א"ר יוסי בר אבין כל מי שהוא מוכר שדהו לגוי היו קרוביו מביאין חביות מלאות קליות ואגוזים ומשברין בפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומרין נקצץ פלוני מאחוזתו · החזירה היו אומרים חזר פלוני לאחוזתו · כך ו כל מי שנושא אשה שאינה הוגנת לו היו הקרובים מביאין חביות מלאות קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומרין אבוד פלוני ממשפחתו · גרשה היו אומרין חזר פלוני למשפחתו · חזרו להיות קונין במנעל ובסנדל שלף איש נעלו ונתן לרעהו · חזרו להיות קונים בכסף ובשטר ובחזקה ושלשתן כתובין בפסוק אחד (ירמיה ל"ב) שדות בכסף יקנו הרי כסף · וכתוב בספר וחתום הרי השטר (שם) והעד עדים הרי עדי חזקה · ר' יוסי בשם ר' יוחנן · אין כסף נקנית פחות משוה פרוטה כסף · ואין קרקע נקנית בפחות משוה פרוטה · מלתיה דרבי חנינא פליגא ז דא"ר חנינא כל שקלים שנאמרו בתורה סלעים ובנביאים ליטרין ובכתובים קנטרין · א"ר יודן בן פזי חוץ משקלי עפרון שהיו קנטרין · ולא דמי הכא כתיב כסף ומה דאמר ר' חנינא שקלים ודלא כר' אליעזר שהיה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תר"ו · כל הענין : ב ירושלמי כתובות פרק א' : ג כתובות דף ז' : ד שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ט' · מכילתא סדר בשלח פרשה ו' · ילקוט תהלים רמז תתס"ד · ה ירושלמי קדושין פרק א' · ילקוט כאן רמז תר"ו · כל הענין : ו כתובות דף כ"ח : ז בראשית רבה פרשה כ"ח · שמות רבה פרשה ל"א · בכורות דף נ' · ירושלמי קדושין פרק א' ריש הלכה ג' · פסיקתא רבתי פסקא א' · פסיקתא דרב כהנא פסקא י"א · תנחומא סדר ויגש סימן ד' · וסדר בהר סימן א' · ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"ג :

חדושי הרד"ל

מ"ש ותגד לה את כל אשר עשה לה האיש הסוא : (ז) הצדיקים הן שלהן הן ולאו שלהן לאו · כדילפינן בת"כ סדר קדושים הין צדק שיהיה הן שלך צדק ולאו שלך צדק · והא דלאו שלך לא פורש שם מנ"ל והפשר מכלל הן אתה שומע לאו : (ח) אהרש"ב אפי' כו' · גדולי עולם ר"א ור"י כו' בילקוט הגי' אחורי תרעא הוי קאי אר"ב כך דרשו שני עמודי עולם ר"א ור"י ר"א בועז כו' ורבנן אמרי אפילו היה בסוף העולם כו' ע"ש וכן נכון · רק דבמקום ורבנן גרסינן ור"י א"ר : (ט) אלם היה מד"ת · שלא היה לו שם לדרוש · ואי דגרסינן אלמן מד"ת מיושב יותר על מלת אלמוני והוא כד"א כי לא אלמן ישראל וגו' · (וכמ"ש הרא"ב"ע שאלמוני הוא מלשון אלם ע"ש) : (י) מכאן שאין רשות לקטן לישב כו' · מכאן הוציאו הרמב"ם בחיבורו פ"ה מהל' ת"ת ה"ו וכמ"ש הכסף משנה שם : (יא) לבית הזה שהן ממנין זקנים כו' · פירוש בית הזה היינו הנשיאים ממשפחת רבי שהיו בימיהם · שהיו נוהגין לזמן (היינו ממנין כלשון המשנה על הפסח) לבתי משתאות שלהן זקני סנהדרין דסבר דבועז זימן אותם למשתה האירוסין והנישואין ור"א בר' יוסי פליג ע"ז ואמר דבועז בשביל ברכת חתנים זימנם : (יב) ע"מ שלא אזקק לה · בילקוט מסיים שלא יתגרה בה א' מהנערים · ר"ל ותועיל לדעתך רק בזה שלא תלך אחר הבחורים כיון שהכנסת לביתך · ועמ"כ · דמואדעה בה"א דרש · אך תמוה שא"כ מה מסיים ע"ז כיון ששמע הגואל כן אמר ודאי דהא אזלת שהרי הוא השיב ע"ז אנכי אגאל · (ודוחק לומר שלא הבין כוונת בועז שלכן כתיב ואדע בלא ה"א שהגואל חשב שבועז לשון ידיעה פשוטה אומר ולא דקדק הה"א מואת בדברי בועז) גם קשה מה ששמו בדברי הגואל ודאי דהא אזלת רות שהוא כמצטער ע"ז והרי הכתובים מפורשים שלא רצה כלל בגאולת רות ע"כ הנכון דט"ס וחילופי דבריו יש כאן וכצ"ל לב"ד אמר ויאמר אנכי אגאל כיון ששמע כן (ר"ל בועז) אמר דהא ודאי אזלת רות (וכמצטער אמרו בועז) ויאמר בועז ביום כו' אלם היה מד"ת להקים שם המת על נחלתו שלא תאמר יש לי אשה כו' ע"מ שלא אזקק לה לכן פי' לו בועז להקים שם המת על נחלתו כד"א והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו · כיון ששמע הגואל כן אמר הראשונים לא מתו כו' : (יג) קניתי כתיב ודא מסייעא כו' · עי' יפ"ע · וי"ל עוד מלשון קניתי דרש קניתי ד"ת כד"א אמת קנה וגו' וידעתי ההלכה דמואבי ולא דמואבית : (יד) הראשונים לא מתו כו' · חס ליה נטלה לית אנא כו' · דרש זה על כפל לא אוכל לגאול שאמר כן לחזק הדבר משני טעמים : (טו) בגו אפייא דישראל · עמ"כ · וי"ל ביני אפייא דישראל · בין החשובים ופני עדת ישראל היה מנהג זה וכמ"ש בזוהר חוקת (ק"פ) וכגון דהוו קדמאי חסידי זכאי מלה דא אתגלייא ביניייא כו' ע"ש) ולא בין ההדיוטות ולפנים בישראל דרש על פני העדה : (טז) ועכשיו על התמורה · ר"ל על העגל אמרו בלשון זה עצמו זה אלהיך אשר וגו' (נחמיה ט') : ועי'

מתנות כהונה

מעה כסף פ"ק דחגיגה והוא ג"כ דבר מועט : מה לאחורי תרעא כו' · כלומר מה זה שנזדמן שם לשעה וכי לאחורי השער היה עומד : הטיסו הקב"ה גרסי' · פירוש הפריחו ועיין בב"ר פכ"ט וה"ג בילקוט : מתוך ישובו · שישב שם וימתין עד בואו ובילקוט ל"ג ליה : ה"ג אף אני אעשה את שלי ורבי יהודה אומר אפילו היה בסוף העולם כו' · ועי' בילקוט ולפיכך הטיסו הקב"ה לשם לפי שעה הצריכו לו שהקב"ה לא יגרע מצדיק עינו ומסייע לבאים לטהר ור"י סובר שנזדמן שם כדי שלא ישב הצדיק ויצטער : שנטלו אותן · וכתיב לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' : לית אנא כו' · אין אני מערב משפחתי בזרע פסול וכדמפרש ואזיל : מזקני העיר וגו' · גרסי' וסיפיה דקרא ויאמר שבו פה וישבו : ה"ג בירושלמי פ"ק דכתובות אמר רבי פנחס מיכן לבית הזה שהן ממנין זקנים בבית משתאות שלהן ע"כ ודייק מדכתיב מזקני העיר ואין זקני בכל מקום אלא סנהדרין ומה שאמר לבית הזה י"ל ב"ד של מטה וה"ג בילקוט : ה"ג תגאל גאל לגואל אמר ואם לא יגאל לב"ד אמר הגידה לי ואדעה שלא תאמר וכו' · ודייק ואדעה כמו והאדם ידע : דהיא אזלת רות · הלכה לה ממני כי לא אוכל לגאול אותה עם נחלתה ולפיכך אמר ודאי דהיא אזלת הלכה לה ונאבדה כמו הלכה המורכב מרפון ולשון זה רגיל בלשון ירושלמי כגון ביבמות פ' הערל אזל לה הא דאמר רב הונא אין ממזר חי יותר משלשים יום וכן הוא בפרק עשרה יוחסין ובב"ר פרשה ס' בין חייתא למחבלתא אזל ברא דעלובתא : ה"ג המואביה אשת המת קנית קניתי כתיב והא מסייעא כו' : בגו אפייא כו' · במנהגם ועניינם של ישראל כדאמר אופייה של אלהיה : ה"ג אין לך מנוול ומשוקץ : ה"ג שאוכל עשב בראשונה היו קונים במנעל ובסנדל שנא' שלף איש נעלו וחזרו כו' · ואיירי בנכסים שיש להם אחריות וכל זה בירושלמי פ"ק דקידושין : אבוד פלוני ממשפחתו גרסי' : ה"ג למשפחתו חזרו להיו קונים בכסף : ה"ג בכסף ובשטר ובחזקה : ה"ג הרי עדי השטר והעד עדים הרי עדי חזקה ואין קרקע נקנית כו' · ויליף לה משדות בכסף יקנו והכי איתא בירושלמי בהדיא ולא גרס התם אין כסף נקנה כו' : פליגא · על ר' יוחנן דאמר שנקנית בכסף שוה פרוטה ויליף לה משדות בכסף יקנו דכתיב בנביאים ואמר ר' חנינא שהם ליטרים : שהיו קנטרים · בבראשית רבה פרשה נ"ח יליף ליה מדכתיב עובר לסוחר ובירושלמי יליף ליה מדכתיב בכסף מלא יתננה לי : ולא דמי · הא דרבי חנינא להא דרבי יוחנן ולא פליגי : ה"ג הכא כתיב כסף ומה דאמר כו' · הכא בנביאים כתיב כסף שדות בכסף כו' והיינו פרוטה והא דאמר ר' חנינא שהם ליטרים היינו היכא דכתיב שקלים : ודלא כר' אליעזר · הא דאמר שקרקע אינה נקנית אלא בג' דרכים בלבד דלא כר"א :

פירוש מהרז"ו

א"כ מ"ש ותגד לה את אשר עשה לה האיש אין זה תשובה על השאלה כלל באמרה מי את אלא הכוונה לענין העצה שנתנה לה שאלה אם הצליח וע"ז השיבה שסיפרה כל אשר עשה לה האיש : אף אני אעשה את שלי · והמציא לו את הגואל וכאן חסר דברי ר' יהושע ונ"ל ר' יהושע אומר אפילו היה בסוף העולם הטיסו הקב"ה והביאו שם וכ"ה בילקוט אלא דגם שם צריך לתקן דמ"ש שם רבנן אמרי צ"ל ר' יהושע אומר כמו שהתחיל ר"א ור"י ואח"כ צריך לגרוס ויאמר סורה שבה פה פלוני אלמוני הי' שמו ואח"כ היה לו שני שמות טוב כמ"ש אם יגאלך טוב וכן משמעות הטעמים של יגאלך טוב · ופלוני אלמוני : אלם מד"ת · ופלוני מלשון כי יפלא ממך דבר : ויקח בועז עשרה אנשים · ויאמר שבו פה וישבו שאם לא אמר להם שבו לא היו יושבים : מכאן לבית זה · בית יהודה בית דוד וזהו כבודם למנות זקנים חכמים והשובים ואולי הכוונה שזה היה תחלת מנויים לזקנים ושופטים כמ"ש ולוט יושב כמ"ש ב"ר פרשה נ' סי' ג' (וכמ"ש ועלי יושב) ע"ש בפירושי בב"ר : לא סוף דבר בחור לבתולה · וצ"ע הלא כאן היה אלמון ואלמנה ואיך ס"ד בחור לבתולה ויתכן דקאי על המשנה ברכת חתנים בעשרה וע"ז אמר לא סוף דבר שדין זה נוהג בבחור בבתולה אלא אפילו באלמון ואלמנה כמו שהיה אצל בועז ועי' כתובות דף ג' פדר"א פרק י"ט : לב"ד אמר · שהיל"ל ואם לא תגאל בנוכח שעמו מדבר אלא שאמר לב"ד : שלא תאמר וכו' שלא אזקק · וזהו קנית להקים שם המת על נחלתו היינו על ידי זרע : אזלת רות · הלכה לה ממני שלא אשא אותה לאשה : קניתי כתיב · שניבא ברוה"ק שכבר קנה אותה מעת ביאה וראויה לו מבריאת עולם · כמ"ש לקמן פסוק ותאמרו הנשים : והא מסייע להדיא · מ"ש כי לא אוכל לגאול פן אשחית מסייע למ"ש לעיל שע"כ נקרא שמו פלוני אלמוני על שהיה אלם וכו' : וזאת לפנים · שמאחר שכתוב לקיים כל דבר הרי גאולה ותמורה בכלל וא"כ הם מיותרים ועוד שתיבת וזאת משמע שמראה באצבע כמו תיבת זה ע"כ בהכרח לדרשה וענין הדרשה שבאותו הלשון ששבחו על הגאולה זה אלי בזה הלשון אמרו גם על התמורה בעת שהמירו בעגל שאמרו כי זה משה האיש ובנחמיה ט' זה אלהיך ישראל שאמרו על העגל וכמ"ש ויק"ר פ"ח סוף סי' א' עי' מש"ם וזהו וזאת לפנים בישראל תיבת זה ותיבת זאת ענין אחד להם שכמו שהראו באצבע על הסי"ת כך הראו על העגל : שהוא מוכר שדהו · בירושלמי קדושין פ"א ה"ב הגירסא מוכר שדה אחוזתו : חזרו להיות קונים במנעל ובסנדל שלף איש נעלו ונתן לרעהו · כל זה מיותר ובירושלמי שם ליתא וכ"ה כוונת המ"כ במ"ש הגי' למשפחתו חזרו להיות קונים בכסף : אין כסף נקנה · עיין בירושלמי שם : כל שקלים · בראשית רבה פרשה נ"ח סימן ז' :

יפה ענף

דעולי רגלים מחד מינייהו אלא כי הא דתנן הראיה שתי כסף · דהכי גמיר לה הלכה למשה מסיני כדאיתא בירושלמי דפ"ק דפאה : מה לאחורי תרעא הוה קאי · משום דהכנה הגואל עובר משמע כי יעיד כשישב בועז עבר הגואל והוא תימא דמי איתרמי מילתא כי תיכף עבר הגואל כאלו היה עומד אחורי הדלת · אלא וודאי מה' היה שהטיעו ממקומו והביאו שם מיד · וכיוצא בזה אמרינן בויק"ר פי"ו גבי ויהי הוא מספר למלך והנה האשה אשר החיה את בנה וגו' שמא לאחורי תרעא כו' כמו במדרש דידן : בועז עשה כו' · כלומר מאחר שנעמי רות ובועז נתכוונו לש"ש ועשו כל מה שבידם לעשות · הושיעם הקב"ה למסר המצוה גם בכל מה שאין בידם לעשות : פלוני אלמוני שמו · ואע"ג דנקרא טוב · י"ל דשני שמות היו לו · או דנוכל לומר אם יגאלך טוב יגאל אם יגאלך הקרוב ממני טוב הדבר ויגאל : אלם היה מד"ת · ופלוני פי' מלשון כי יפלא ממך דבר שנעלם ומכוסה ממנו הדין של עמוני ולא עמונית : איני מערב פסולת בבני כו' · ואע"ג דלפי דעתו שאסורה היא לו משום לא יבוא עמוני וגו' למה אמר לבועז גאל לך אתה האם לדידיה אסירא ולבועז שרי · וי"ל שאע"פ שבועז הודיעהו את הלכה עמוני ולא עמונית מ"מ לא תפן פה משום שלא נתפרסמה עדנה · וירא פן יפגם זרעו בזה ולא"ה גאל אתה אם אתה תרצה לסמוך על הלכה זו ולא תירא מפני פגם משפחתך · קח אותה לך . ועי' בכתובות כפ"ק על הכתוב ויקח בועז עשרה אנשים : מכאן לבית דין שהן ממנין גרסינן והטעם שממנין זקנים בבית המשתאות כדי שלא יקלו ראש לדבר נבלה וכדאיתא בירושלמי דעגלה ערופה בראשונה היתה אימת סנהדרין עליהם ולא היו אומרים דבר נבלה בשיר : אם תגאל גאל ואם לא תגאל הגידה לי בב"ד אמר שלא תאמר יש לי אשה וכו' · ופי' משום דהגידה לי מיותר · ולא היה צ"ל רק ואם לא יגאל ואדעה כי אין זולתך וגו' · לכן דריש הגידה לי בב"ד וכמו ואם לא יגיד ונשא עונו היינו בב"ד · והטעם שבקש ממנו להגיד בב"ד · כדי שלא יוכל לאמר אח"ז מטעה אני בך כי יאמר אח"ז יש לי אשה וכו' ולכן בקש ממנו להגיד בב"ד את האמת כמעיד בב"ד · ואע"ג דהשתא אכתי לא הזכיר בועז את אשת המת · אבל כוונתו היתה במה שאמר אם תגאל גאל גם על האשה שהיא בכלל הגאולה אלא שהגואל לא הבין בדבר וז"ש כיון ששמע הגואל כן פי' ששמע דברי בועז כפשטן שמדבר רק מחלקת השדה אשר לאלימלך ולא הזכיר את רות אמר וודאי דהיא אזלת רות · שהיא מתה או אזלת ארצה ואיננה עוד ולכן אמר אנכי אגאל בחשבו שאין כאן רק גאולת השדה · ואז ביאר לו בועז את דבריו ביום קנותך השדה מיד נעמי עליך לקחת גם את רות אשת המת להקים שמו : קניתי כתיב והא מסייעת להדיא דאהרשב"ן כו' · פי' לכן כתיב קניתי שידע שהוא לא יקחנה משום שלא היה בקי בהלכה של עמוני ולא עמונית ולא יתפוץ בה כדי שלא יפגום זרעו · ובילקוט הגירסא פה משובשת : פתר קריא בישראל · זה רק דרך מליצה לתלות הדברים במלות הכתוב ואינם ענין אל הכתובים גם ע"פ הדרש : בגו אפייא · כא"ת הניס שנו אפיא ופי' שאנו הניסם ממה שהיו בתחלה · שלפנים פנו לה' ועתה לעבודת כוכבים · וגם י"ל דדרש וזאת לפנים בישראל שנשתנו פנים בישראל : חזרו להיות קונים

ר' אליעזר אומר הילוך קנה · דתני [א] אם הלך בשדה בין לארכה בין לרחבה קנה עד מקום שהלך כדברי ר' אליעזר וחכמים אומרים לא קנה עד שיחזיק והכל מודים במוכר שדהו לחברו כיון שהלך קנה :

יב [ח] **ויאמר** הגואל לבועז קנה לך וישלוף נעלו (יז) [ב] נעלו של מי רב ולוי · חד אמר נעלו של בעז · וחרינא אמר נעלו של גואל · נראין הדברים כמ"ד נעלו של בועז שדרך הלוקח להיות נותן ערבון · ודכוותה (מלכים א' י"א) ויתפש אחיה בשלמה החדשה וגו' · שמלתו של מי רב ולוי · חד אמר שמלתו של ירבעם וחרינא אמר שמלתו של אחיה · א"ר שמואל בר רב נחמן מסתברא כמאן דאמר שמלתו של אחיה שדרך הצדיקים להיות קורעים בשעה שמחלוקות במלכות בית דוד ודכוותה (שמואל א' ט"ו) ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע · מעילו של מי · רב ולוי · חד אמר מעילו של שאול · וחרינא אמר מעילו של שמואל · ומסתברא כמ"ד כנף מעילו של שמואל · שדרך הצדיקים להיות קורעים בשעה שאין נטיעתן משבחת · ודכוותה (ד"ה ב' י"ג) ולא עצר כח ירבעם · [ג] א"ר שמואל את סבור שירבעם הוא שניגף לא ניגף אלא אביה ולמה ניגף אביה על ידי שהעביר הכרת פניהם של ישראל · שנאמר (ישעיה ג') הכרת פניהם ענתה בם · ר' אחא אמר על ידי שהעמיד עליהם שומרים ג' ימים שנשתנו צורתן [ד] דתנינן אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם · ר' יוחנן וריש לקיש · ר' יוחנן אמר על ידי שחשדן ברבים · שנאמר (ד"ה ב' י"ג) ועמכם עגלי זהב · ריש לקיש אמר על ידי שבזה כבוד אחיה השילוני שנאמר (שם) ויקבצו עליו אנשים רקים בני בליעל קרא לאחיה השילוני בן בליעל · ורבנן אמרי על ידי שבאת עבודת כוכבים על ידו ולא בערה (ד) הדא הוא דכתיב (שם) וירדוף אביה אחר ירבעם וכתיב וישם את האחד בבית אל והרי הדברים ק"ו ומה אם המלך שמונה את המלך נגפו הכתוב · הדיוט שהוא מונה את ההדיוט עאכ"ו :

יג [יא] **ויאמרו** כל העם אשר בשער וגו' [ה] א"ר ברכיה (יח) רוב מסובין משל לאה · לפיכך הוא עושה את רחל עיקר · א"ר אבא בר כהנא רחל היתה עיקרו שלו · שנאמר (בראשית כ"ט) ורחל עקרה עיקרה · [ו] תני רשב"י לפי שאמרו דברים כנגד רחל לפיכך נקראו בנים לשמה דכתיב (ירמיה ל"א) רחל מבכה על בניה · ולא סוף דבר לשמה אלא אפילו לשם בנה שנאמר (עמוס ה') אולי יחנן ה' שארית יוסף · ולא סוף דבר לשם בנה אלא אפילו לשם בן בנה שנאמר הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים :

יד [יב] **ויהי** ביתך כבית פרץ · אמרו כל בנים שהקב"ה עתיד ליתן לך יהיו מן הצדקת הזו · ודכוותה (בראשית כ"ה) ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה היא · [ז] מהו לנכח אשתו · אלא מלמד שהיה יצחק שטוח כאן ורבקה שטוחה כאן ואומר רבש"ע כל בנים שאתה עתיד ליתן לי יהיו מן הצדקת הזו · ודכוותה (שמואל א' ב') וברך עלי את אלקנה ואת אשתו · אמר בנים שעתיד הקדוש ברוך הוא ליתן לך יהיו מן הצדקת הזו · ויקח בועז את רות ותהי לו לאשה אמר רבי שמעון בן לקיש עיקר מוטרין לא היה לה וגלף לה הקדוש ברוך הוא עיקר מוטרין :

טו [יד] **ותאמרנה** הנשים אל נעמי ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל היום (יט) מה היום הזה רודה ברקיע כך יהא בזרעך רודה ושליט בישראל לעולם · אמר רבי חוניא (כ) מברכותיהן של נשים לא נתקעקעה ביצתו של דוד בימי עתליהו · (כא) ורבי תנחומא בשם רבי שמואל אמר שמה כתיב (בראשית י"ט) [ח] ונחיה מאבינו זרע · אין כתיב כאן בן אלא זרע אותו הזרע שהוא בא ממקום אחר · ואיזה זה · זה מלך המשיח :

טז [טו] **והיה** לך למשיב נפש ולכלכל את שיבתך וגו' · רבי יהודה ורבי נחמיה · ר' יהודה אומר משבעה ראשי האבות האמורין להלן (ד"ה א' ב') אצם הששי דוד השביעי · רבי נחמיה אמר משבעה המפורשין כאן פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז :

פרשה ח

א רבי אבא בר כהנא פתח (תהלים ד') רגזו ואל תחטאו · [ט] אמר דוד לפני הקב"ה עד אימתי הם מתרגזים עלי ואומרים לא פסול משפחה הוא ולא מרות המואביה הוא · (שם) אמרו בלבבכם על משכבכם אף אתם לא באתם משתי אחיות אתם ראו מה עיקרכם (א) ודומו סלה · ואף תמר שלקחה יהודה זקניכם לא מפסול

מסורת המדרש א בבא בתרא דף ק' : בר"ר סוף פרשה מ"א · ילקוט סדר לך לך רמז ע"א : ב בבא מציעא דף מ"ז · ירושלמי קדושין פרק א' · מדרש שמואל פ' י"א · כל הענין · ילקוט שמואל רמז קכ"ג : ג ירושלמי יבמות פרק ט"ו · בר"ר פרשה ס"ה ופרשה ע"ג · ויק"ר פ' ל"ג · סדר עולם פרק י"ז · מדרש שמואל פ' י"א · ילקוט מלכים רמז ר"ס : ד יבמות דף ק"כ · בבא מציעא כ"ז · בכורות דף מ"ו : ה בר"ר פרשה ע"א · במדבר רבה פ' י"ד · פסיקתא דרב כהנא פסקא כ' : ו בראשית רבה פ' פ"ב · ילקוט ירמיה רמז שט"ו · ילקוט עמוס רמז תקמ"ד : ז בראשית רבה פרשה ס"ג · מדרש שמואל פרשה ו' · ילקוט כאן רמז תר"ח · ילקוט סדר תולדות רמז ק"י · ילקוט שמואל רמז פ"ז : ח ב"ר פרשה כ"ג ופ' נ"א · ילקוט וירא רמז פ"ס : ט מדרש תהלים מזמור ד' · ילקוט תהלים רמז תרכ"ז :

חדושי הרש"ש

במדרש נשא פי"ג · ואפשר כי כן כוונת המדרש פה ג"כ רק שמביא פסוק זה לייסב מדוע הסיב לדניאל לעצמו ולא כלל עם חמ"ו ריעיו הוא כי קבל די רוח יתירא ביה : (ד) הה"ד וירדוף אביה אחרי ירבעם וילכוד ממנו ערים את בית אל וגו' וכתיב ויפש כו' כנ"ל :

חדושי הרד"ל

ועי' בזוהר חדש כאן ותמצא מקום לדרוש היפים דקרא שלף איש נעלו וגו' לפי סדרש' הזו : (יז) נעלו מאל מי כו' · מדרש שמואל פי"ח : (יח) רוב מסובין משל לאה אעפ"כ הוא עושה את רחל כו' · ור"ל רוב מסובין בועז ומשפחתו וגם הזקנים מסנהדרין שהיו שם כדאמרינן לעיל פ"ב ובסדר ויחי שרובה של סנהדרין משבט יהודה וא"כ רובין משל לאה היו · וכ"ה הלשון בילקוט בועז וסנהדרין שלו · מ"מ עשו רחל עיקר להקדימה לבנין בית ישראל · וכ"ה כפירש"י במגילה ובילקוט ע"ש : (יט) מה היום הזה כו' · כך יהא זרעך כו' · יום הוא השמש (וכד"א יום ליום יביע אומר וגו' מקצה השמים מוצאו וגו') וכד"א (תהלים פ"ט) כסאו כשמש נגדי : (כ) מברכותיהן כו' לא נתקעקעה כו' דלשון לא השבית נתקיים על שעה שהיה עומד להשבית בימי עתליה : (כא) ר' תנחומא כו' ממקום אחר · עמ"ש בב"ר שפי' ממקום אחר מזרע מואב · ועי' בזוהר משפטים (ק"ג א' ב') ובייבות המאמר לכאן · אולי י"ל דעל ויקרא שמו בישראל קאי · לומר אע"פ שהוא ממקום אחר הזכה שיקרא שמו בישראל וי"ל דלשון גואל דרש על משיח גם י"ל ויקרא שמו דרש כמ"ש בב"ב שנקרא משיח על שמו של הקב"ה ע"ש :

(א) ודומו סלה אף תמר וכו' · יהודה זקניכם תחלה אמר על משכבכם לכל ישראל שבאין משתי אחיות · ואח"כ דרש ודומו סלה על בני יהודה בפרטיות שהן היו השבט מיוחד שהיו סמוכין לדוד · (ומיסודם היה אחיתופל שהיה מבזה לדוד וכן נבל שהיה מייחס עצמו יותר מדוד כדלקמן) שבהם יש עוד פסול אחר ורחוי להם ביותר לדום (וכמ"ש בב"מ (נ"ט) מאן דאית ליה זקיפא בדיותקיה לא לימא כו') :

פירוש מהרז"ו

מעילו של שאול · מגודל צרתו קרע מעילו של עצמו ולמ"ד של שמואל ג"כ הכוונה שבעצמו קרע מעילו על צערו משאול : **ולא עצר כח ירבעם** · וס"ד ויגפהו ה' וימות עי' ב"ר פ' ס"ה סי' כ' וש"נ ומבואר : **ויאמרו כל העם אשר בשער וגו'** · וס"ד כרחל וכלאה מקדים רחל שהיא העיקר שעל שרוב המסובים על שולחן יעקב היה הכל מלאה וכדי לפייס דעתה של רחל עשה אותה יעקב לעקרת הבית שהיו הכל צריכין לידה : **ורחל עקרה עיקרת** · עי' ב"ר פ' ע"א סי' ב' : **לפי שאמרו דברים** · שאמרו שהיא עקרה ולא תלד עוד והיתה רחל מתביישת לפיכך נקראו כל בניס של יעקב על שמה כאלו ילדה כל הבנים : **ויהי ביתך כבית פרץ** · וס"ד אשר יתן לך מן הנערה הזאת : **לנוכח אשתו כי עקרה** · ב"ר פ' ס"ג סי' ו' : **ותהי לו לאשה** · וס"ד ויתן ה' לה הריון ולא אמר ויפקדה ה' ותהר ותלד ע"כ שהיתה חסרה כל אברי הריון היינו עיקר מטרון בית הרחם : **גואל היום** · היבת היום מיותר : **מה היום רודה ברקיע** · היינו השמש וכמ"ש כסאו כשמש נגדי : **מברכתן של נשים** · גואל היום כנ"ל : **בימי עתליהו** · ותקם ותאבד את כל זרע הממלכה ועל"ז לא השבית גואל שנשאר יואש : **שמה כתיב** · אצל בנות לוט : **שבא ממקום אחר** · עי' ב"ר פ' נ"ג סי' ה' כי שת לי אלהים זרע אחר אותו זרע שבא ממקום אחר ע"ש מש"ש ותבין כאן · והובא בסמוך פרשה ח' : **ולכלכל את שיבתך** · הל"ל ולכלכלך בשיבתך ע"כ אל תקרי שיבתך אלא שבעתך שבע בני ישי עד דוד ועי' עוד במ"כ משבעה בנים וגי' הילקוט היא טובה לך משבעה רבי יהודה אומר וכו' :

פרשה ח א עד אימתי · ילקוט תהלים סי' ד' : **בלבבכם על משכבכם** · חישבו בלבבכם אל עיקר משכבכם של יעקב אביכם שהוא איסור יותר גדול של כרת : **ולא מפסול משפחה הוא** · עד יש לכם יחסים מחוסר ביאור וצ"ע :

מתנות כהונה

ה"ג הילוך קנה דתני אם הלך כו' · ובירושלמי גרס כמו כאן : שהלך גרסינן : **לא קנה עד שיחזיק** · וה"ג בהדיא בירושלמי ובילקוט פ' לך לך ופ"ב דבבא בתרא : ה"ג בירושלמי הכל מודים במוכר שביל לחבירו כיון שהלך בו קנה ומסיים בו שנא' קום התהלך בארץ וגו' : ה"ג של גואל נראין הדברים כמ"ד נעלו של בועז שדרך כו' · וה"ג בילקוט שמואל : החדשה וגו' גרסי': ע"י שהעביר כו' · עי' בב"ר פ' ס"ה ופ' ע"ג ובויק"ר פ' ל"ג וגם פירשתיו : ה"ג פרצוף פנים עם החוטם·ומתני' היא סוף מס' יבמות: ע"י שחשדן גר' ועיין בפרשיות הנ"ל: ה"ג שנא' ויקבצו : ה"ג וירדוף אביה אחר ירבעם וגו' : **שמונה** · לשון לא תונו ולעיל גרס שהונה : **שהוא מונה את ההדיוט כו'** · בילקוט שמואל מסיים ודכוותה וארוחתו ארוחת תמיד כל ימי חייו ימי חייו של מי רב ולוי חד אמר ימי חייו של יכניהו וחד אמר ימי חייו של אויל מרודך ונראין הדברים כמ"ד ימי חייו של יכניהו שבשעה שהקב"ה נותן שלום לצדיקים אינו נוטלו עוד מהם עד שהוא מכניסם לג"ע ע"כ ומיד פתח הם ויספף שמואל אגג וגו' ומזה בא טעות הסופר שכתוב בס"א ודכוותה ויספף שמואל וגו' : **בשער וגו'** גרסי' : **מסובין** · פי' הערוך מסובין : **לפיכך הוא כו'** · עי' בב"ר רים פ' ע"א : **שלו** · של יעקב : **שאמרו דברים וכו'** · שאמרו הכל שהיא תנשא לעשו בשביל שהיא עקרה וכמו שפרש"י שם בשם הפייט או פירושו כמ"ש בעל העקידה שהיו אומרים יעקב נשא לאה להוליד בנים ורחל לתשמיש בעלמא כמנהג דור המבול וכדאיתא בב"ר בפסוק נשי למך וכמו שפרש"י שם : ה"ג אפילו לשם בנה שנא' אולי יחנן ה' שארית יוסף ולא סוף דבר לשם בנה אלא אפילו לשם בן בנה שנאמר הבן וכו' : **סוף דבר** · פי' כמו לאו דוקא בתלמוד בבלי : **כבית פרץ וגו'** גרסי' : **עיקר מוטרין וכו'** · פי' הערוך בלשון יון נקרא כן הרחם : **וגלף** · וחקק ודייק מדכתיב ויתן לה ה' הריון משמע שעכשיו נתן לה בית הריון : **ביצתו** · שרשו : **בימי עתליהו** · שלא נשאר רק יואש : **שמה כתיב** גרסי' · פירוש אצל בנות לוט : **אותו זרע כו'** · ועי' בבראשית רבה פרשה כ"ג ופרשה נ"א : **שיבתך וגו'** גרסי' · וסיפיה דקרא משבעה בנים :

פרשה ח ה"ג במדרש תהלים אף אתם לא באתם משתי אחיות : שלקחה יהודה זקניכם גרסי' : **לא מפסול משפחה הוא** · י"ל המעשה הזה שבא יהודה על

משנת דרבי אליעזר

ותהי לו לאשה אר"ל עיקר כו' · דל"ל למכתב ותהי לו לאשה כיון דכתיב ויקח גו' אלא לאתר שלקחה נעשית לו

יפה ענף

קונים · הכי איתא בירושלמי בראשונה היו קונים בשליפת המנעל הה"ד וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה שלף איש נעלו וגו' חזרו להיות קונים בקללה וכו' וכנ"ל גם הכא · ומה דכתיב לקמן חזרו להיות קונים במנעל ובסנדל שלף איש נעלו ונתן לרעהו לא גרסינן · ופי' שליפת המנעל הוא בית יד שנקרא אנדשוס והוא כעין קנין סודר · וכל דברי המדרש מובאים פה לפרש מ"ש וזאת לפנים וגו' פי' כי בימי בועז נהגו בקנין סודר אבל בעת שנכתבה המגילה נהגו בקניינים אחרים : **שדרך הלוקח** להיות נותן ערבון ומשכון לקנות אותו אם יחזור בו לפי שהוא רוצה יותר בקיום הממכר דמסתמא המוכר עצב והלוקח שמח · ולכן הוא מקדים מיד ליתן ערבון כדי שיתקיים המכר : **שמלתו של ירבעם** · שמאחר שקרע את השמלה לקרוע מלכות שלמה וליתן עשרת השבטים לירבעם ראוי הוא שתהיה הקריעה בשלמת ירבעם מאחר שהוא הזוכה במלכות ולא בשמלת אחיה · ורק מטעם שדרך הצדיקים להיות קורעים בשעה שמחלוקת במלכות בית דוד יתפרש על שמלת אחיה · וכ"ה הטעם בשמואל כי לפי הפשט קאי על מעיל של שאול מאחר שהקריעה מורה על קריעת מלכותו · אך מטעם שדרך הצדיקים כו' יתפרש על מעיל של שמואל : **את סבור שירבעם הוא שניגף כו'** · פי' מאחר דכתיב אח"ז ויתחזק אביהו וישא לו נשים וגו' וגם ממה דכתיב ולא עצר כח ירבעם עוד משמע דירבעם הוא הניגף מ"מ כיון דנושא המאמר הוא אביהו דכתיב מקודם וירדוף אביה אחרי ירבעם וגו' לכן יתפרש ויגפהו על אביהו · וזה נראה גם על הכתובים ויתפוש אחיה בשלמה החדשה וגו' וכן בשמואל ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע שהוא בשמלת אחיה ובמעיל שמואל אחרי שהם נושאי המאמר בכתובים האלה · וע' בסדר עולם ראיה משנות מלכותם כי ויגפהו קאי על אביה · ומה דכתיב אח"ז וישא לו נשים זה היה מקודם אך אין מוקדם ומאוחר בתורה : **שהעביר הכרת פניהם** · כדי שלא יעידו עליהם ויתענגו בנשותיהם : **שחושדן ברבים** כנ"ל · ופי' שחירף ובזה את הרבים מלשון כי חסד הוא וזה הוא חטא כי לעולם צריך להיות אימת הצבור על האדם · וע"ע מ"ש בזה הענין בב"ר ובויק"ר : **א"ר ברכיה רוב מסובין משל לאה** · פירש"י ז"ל אע"פ שרוב המסובין היו מלאה מ"מ מודים שרחל היא העיקר ומטעם זה הקדימו רחל ללאה וכ"ה בתנחומא · ולפ"ז דפה במקום לפיכך צ"ל אעפ"כ וכן הגיה בעל א"א וע"ע בב"ר שע"א השינויים בגירסאות ובמש"ש : **אמרו כל בנים שהקב"ה עתיד ליתן לך כו'** · ולכן אמר אשר יתן ה' לך מן הנערה הזאת · שלא בדידה עסיק דכתיב יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך · אלא לדיוקא אתא שבניו יהיו כולם דוקא מן הנערה הזאת ולא מאחרת : **ודכוותה וברך עלי את אלקנה ואת אשתו וגו'** · ודייק מסיפא דקרא דכתיב ואמר ישם ה' לך זרע מן האשה הזאת ולא אמר ישם ה' לכם כי לאלקנה ולאשתו דבר · אבל הברכה היתה לאלקנה כי ישים ה' לו בנים רק מן האשה הזאת : **עיקר מטרון כו'** · ודייק מדלא כתיב ויפקד ה' את רות וכתיב ויתן ה' לה הריון משמע כי גם מקום הריון היה בדרך פלא : **מה היום הזה רודה כו'** · כלומר כמו השמש הוא המאור הגדול בין צבאות שמים · ומפיץ אור על הכל · כן לא יכלה מזרעך מבית דוד שליט ומאיר לכל העולם · ודייק ממה שנא' בקרא היום שהוא למות : **אותה הזרע שהוא בא ממקום אחר כו'** · אע"פ שבנות לוט לא ידעו מזה כי לא היו נביאות · אבל ה' שם בפיהם דבר אשר יהיה כנבואה אף שהמה לא הבינו מזה · וע' בב"ר ובמש"ש : **משבעה ראשי האבות כו'** · ומפרש אשר היא טובה לך מז' בנים · בשביל שבעה ראשי האבות אשר יולדו ממנה · ויהיה השמים של משבעה מים הכהם · לכן טובה היא לך · ולפ"ז רוה"ק נזרקה בפיהן : **ראב"כ פתח רגזו וגו'** · משום דק"ל למה מונה פה היחוס מפרץ עד דוד · לכן מביא הדרש הזה של רגזו אשר מזה נמזה כי רבים היו אשר חרפו את דוד שהיה פסול משפחה · וכנגד שמתרסין

משפחת הוא (ב) [א] אלא בתו של שם בן נח (ג) מה אתם יש לכם יוחסים ׃ ר' יעקב בר אביה אמר (ד) ארגיז יצרך ואל תחטא ׃ ורבנן אמרין אכעיס יצרך ולא תחטא ׃ אלה תולדות פרץ ׃ א"ר אבא [ב] כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים וכו' (כדאיתא בב"ר פי"ב עד בשרו שישמעאל עשה תשובה ע"כ) ׃ והצרון הוליד את רם (ה) ולא ירחמאל היה בן קדמאי ובני חצרון אשר נולד את ירחמאל ואת רם ואת כלובי ׃ [ג] אלא שנשא אשה כנענית להתעטר בה דכתיב (דה"א ב') ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה ׃ ורם הוליד את עמינדב ושלמון ׃ אלא (ו) עד כאן עשו סולמות לנשיאים מכאן ואילך עשו סולמות למלכים ׃ ר' יצחק פתח (תהלים מ') אז אמרתי הנה באתי שירה הייתי צריך לומר שבאתי ואין אז אלא שירה שנא' (שמות ט"ו) אז ישיר משה [ד] מכלל לא יבא הייתי ובאתי ׃ (תהלים מ') במגלת ספר כתוב עלי במגלה אשר צוית לא יבאו בקהל לך ׃ בספר (דברים כ"ג) לא יבא עמוני ומואבי ׃ ולא דיו שבאתי אלא במגלה ובספר כתוב עלי ׃ במגלה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון בועז עובד ישי דוד ׃ בספר (ש"א ט"ז) ויאמר ה' קום משחהו כי זה הוא (ז) ר' הונא אומר כתיב (בראשית ד') כי שת לי אלהים זרע אחר ׃ [ה] זרע הבא ממקום אחר ואיזה זה ׃ זה מלך המשיח ׃ ר' ברכיה ור' סימון [ו] משל למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו ׃ עמד המלך וכל פמליא שלו שם והיו עוברים ושבים אומרים מה טיבו של מלך וכל פמליא שלו כאן ׃ ראו אמרו נפלה מרגלית מעל ראשו ׃ מה עשה צבר את העפר והביא מכבדות וכבד את הצבור האחד ולא מצאה ׃ והשני ולא מצאה ׃ והשלישי ומצאה ׃ אמרו מצא המלך את מרגליתו ׃ כך הקדוש ברוך הוא אמר לאברהם לך לך ׃ לך הייתי מצפה מה צורך היה לי לייחס שם ארפכשד שלח (ט) עבר פלג נחור תרח ׃ אלא בשבילך (דה"א א') אברם הוא אברהם (נחמיה ט') ומצאת את לבבו נאמן לפניך ׃ כך אמר הקדוש ברוך הוא לדוד מה צורך היה לי לייחס פרץ הצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז (ח) עובד ישי ׃ לא בשבילך מצאתי דוד עבדי ׃

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה פ"ה ׃ אגדת בראשית פרק ס"ג ׃ ב בראשית רבה פ' י"ב ופ' ל' ׃ שמות רבה פ' א' ופ' ל' ׃ במדבר רבה פ' ג' ׃ תנחומא סדר שמות סימן ב' וסדר משפטים סימן ג' ׃ מכילתא משפטים פרשה א' ׃ ילקוט סדר בראשית רמז י"ז סדר נח רמז מ"ז ׃ סדר שמות רמז קס"ס וסדר משפטים רמז ש"ו ׃ ג ירושלמי סנהדרין פרק ב' ׃ ד יבמות דף ע"ו ׃ ילקוט תהלים רמז תשל"ט ׃ ה בראשית רבה פרשה כ"ג ופרשה נ"א ונ"ב ׃ ו בראשית רבה פרשה ל"ט ׃ תנחומא סדר ויטב סימן א' ׃ ילקוט סדר לך לך רמז ס"ב ׃ ילקוט נחמיה רמז תתל"ף ע"א ׃

חדושי הרד"ל

(ב) ולא בתו של שם כצ"ל ׃ וכ"ה במדר"א ׃ (ג) מה אתם יש לכם יחסים ׃ פי' בתמיה ׃ ובע"כ הסיו דומים סלס ׃ (ד) ארגיז כו' אכעיס כו' ׃ הראשון שלא לעבור על ל"ת להתרגז עמו על פתוין לעבור ׃ והשני לקיים מ"ע להכעיסו ׃ ולגי' ילקוט שבמ"כ אכתיס ׃ מיושב עפי על קיום מ"ע ׃ שבזה מכתים כחו של יצה"ר ומגביר כח יצ"ט ׃ (ה) ולא ירחמאל היה קדמאי ׃ המאמר הזה מבואר בירושלמי פ"ב דסנהדרין ה"ג ׃ דדרש ליה על גבל הכרמלי שכתוב בו והוא גדול מאד והוא כלובי שהיה גדול בעיני עצמו ביחוסו שהיה מתייחס לכלב מבני חצרון ופוסל יחוס ירחמאל בן חצרון משום שלקח אשה נכרית כדמפ"ו ואת יחוס שילא ממנו בועז שלקח רות המואביה ומייתי לה הכא לענין זה שנבל הכרמלי היה מבזה יחוס דוד וגם שבבני יהודה היה פסול משפחה בבני ירחמאל ׃ (ו) ע"כ עשו סולמות לנשיאים מכא"ו עשו סולמות למלכים ׃ י"ל כדאמרינן בב"ב (כ"ט) דסולם המצרי הוא שאין לו ד' חווקין ׃ שמבואר מזה דסתם סולם הוא שיש לו ד' חווקין ומדרגות ׃ והיינו מן בועז עד דוד הוא ד' מדרגות שמשם ואילך התחיל לעלות בסולם מעלות המלוכה משנשא בועז לרות ותחלה מן פרץ עד שלמה הן ו' מדרגות של נשיאים והן שש מעלות לכסא המלכות עד בועז ׃ ומשם ואילך ד' מעלות למלכות ודוד רגל הרביעי ושלמה ישב על כסא ה' ועי' זוהר בא (מ"ג) ׃ (ז) רב הונא אמר כתיב כי שת לי כו' ׃ בא לדרוש במגלת ספר כתוב עלי הוא בס"ת ממש (ודומיא דדרשא קמייתא דדרש בספר בס"ת לא יבא עמוני ומואבי) ׃ (ח) עובד ישי לא בשבילך מצאתי דוד עבדי ׃ כ"ה בב"ר פל"ט ׃ וכצ"ל ׃

חדושי הרש"ש

(ה) עבר פלג רעו שרוג נחור כו' ׃ כן צריך להיות ׃

מתנות כהונה

כלתו ׃ אלא בתו ׃ כלומר רק את זה היתה בה שהיתה בתו של שם כהן לאל עליון ובילקוט תלים ל"ג ליה ׃ אכעים ׃ בילקוט גרס אכתים ׃ מן קדמאי ׃ נולד מקודם לפני רם ׃ ה"ג קדמאי ׃ דכתיב ובני כו' ׃ ואת כלובי גרסי' ׃ ה"ג ותהי אשה אחרת לירחמאל ומדכתיב אחרת דייק שהיא כנענית ׃ להתעטר בה ׃ שמה קדלים שנקראת עטרה ׃ אלא ע"כ כו' ׃ דייק מדכתיב שלמון ולא כתיב שלמה כבראשונה נוטריקון סולמות נשיאים כי שלמה היה עדיין סולם לבועז בנו שהיה נשיא ומשם ואילך היו כולם סולמות והכנות למלכים שמזרע רות נגזרה להיות נבנה בית המלכות ׃ שבאתי ׃ בקהל ה' ׃ מכלל לא יבא הייתי ׃ קודם שנתחדשה ההלכה עמוני ולא עמונית ובאתי לכלל היתר אחר שנתחדשה ההלכה ׃ במגלה ׃ במגלת איכה ׃ זרע הבא ממקום כו' ׃ עי' בב"ר פרשה כ"ג ופרשה נ"א ׃ ה"ג פמליא שלו כאן ׃ לך הייתי מצפה ׃ דייק מכפל לשון לך לך ׃ וכן אגל דוד מצאתי דוד עבדי כמ"ש ב"ר פ"ב סי' י' ׃

פירוש מהרז"ו

כדאיתא בב"ר פי"ב ׃ סי' ג' וש"נ ומ"ש עד בישרו שישמעאל עשה תשובה ע"כ וצ"ע ושם בב"ר ליתא ׃ ובני חצרון וגו' ׃ ד"ה א' ב' ט' ׃ וצ"ע מה שהקשה שירחמאל נולד קודם רם שהרי כאן חושב סדר יחוס של בועז שבא מרם ויתכן שסואל למה לא בא סדר היחוס מירחמאל שהוא הבכור והשיב שהפסיד ירחמאל וזכה רם ׃ אז אמרתי הנה באתי ׃ ומ"ש הנה באתי יקשה מהיכן בא ולהיכן בא ודורש על ביאתו לעולם ולידתו ׃ במגלת ספר כתוב עלי ׃ בין האיסור שלי ובין ההיתר שלי כתוב במגלה ובספר תורה ובשמואל ׃ רב הונא ׃ בא לדרוש שגם ההיתר כתיב בתורה א"כ מ"ש בספר פי' בתורה וכדלעיל סוף פרשה ז' וש"נ ׃ ר' ברכיה ור"ס ׃ ב"ר פל"ט סי' י' ׃ והביא מכבדות ׃ לפי גירסא זו פי' שפיזר את הצבורים במכבדות ׃ ובב"ר שם הגי' והביא מכברות וכבר הם נפות שקורין (זיפ ורעשעטע) ׃ ומצאת את לבבו ׃ לכך נאמר בו בלשון מציאה על שהיה אבוד במשפחות בבל עובדי כוכבים כמו המרגלית בעפר ׃ ומ"ש מה צורך הוא אופן אחר היכן מצאתיו בסדום ׃ ומ"ש מה צורך אופן אחר הוא ׃

יפה ענף

כמתרפין מונה את סדר יחוסו ׃ ארגיז יצרך ואל תחטא ׃ פי' דתלחם נגד יצר הרע ׃ ותתיצב כנגדו דברי דעת והשכל שלא יבוא עליך להסיתך ולהתעות אותך מדרך התורה אבל לעמוד במקום רע ולהכעיסו לא טוב הוא ׃ כי פן יגבר עליך יצר הרע וילכדך ׃ ורבנן אמרין אכעים יצרך פי' שתבוא ותתקרב לדרך עון ותראה לכבוש את היצה"ר ולהכניעו ׃ וכמו דאמרו בפ"ק דע"א ניזל אפתחא דזונות ונכפייה ליצרין ׃ ובשו"ע הגירסא אכתים יצרך ׃ ולא ירחמאל היה בן קדמאי ׃ אין הקושיא למה לא מנה את ירחמאל לפני רם ׃ דהא פה לא חשיב רק את סדר ודורות אשר מהם נולד דוד ואין מקום פה להזכיר את ירחמאל ׃ ונראה דמפרש שם הכתוב ובני חצרון אשר נולד לו את ירחמאל וירחמאל הוליד את רם ומפרש כן משום דשם בפסוק כ"ה כתיב ויהיו בני ירחמאל בכור חצרון הבכור רם וגו' הלא רם היה בן לירחמאל ׃ וכן ממה דכתיב אשר נולד לו ולא כתיב אשר נולדו דייק דחצרון הוליד את ירחמאל וירחמאל הוליד את רם וזה שמקשה המדרש ולא ירחמאל היה מן קדמוי פי' הלא לפני רם היה ירחמאל ולמה דלג עליו ומשני משום שע"י שנתעטר באשה נכריה לא נמנה פה ביחוסם ׃ שירה הייתי צריך לומר שבאתי כו' ׃ פי' דדוד חשב כי עתה נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית נגד פשט הכתוב דמשמע זכר ונקבה ׃ וכמו במצרי וממזר דכולל גם הנקבות ׃ וז"ש הנה באתי אמרתי כי עתה באתי בהיתר אל הקהל ולכן עלי לאמר שירה ׃ ומכ"ש כאשר מצאתי כי במגילת ספר כתוב מכבר עלי הלא עלי להכיר עתה שירה ביותר ׃ זרע הבא ממקום אחר ׃ וכיון דמרומז מלך המשיח יעמוד מרות אין ספק כי היא כשרה לבוא בקהל ׃ והדרש הוא מדכתיב כי שת משמע שהושתתה ממנו העולם ׃ וגם מה דכתיב תחת הבל כי הרגו קין משמע כי הוא יתקן המעוות הזה וגר זאב עם כבש ושלום יהיה בארץ ׃ והרה קנאת איש מרעהו ׃

משנת דרבי אליעזר

לו לאשה שקודם לא היתה אשה ולפי' המ"כ לא הי"ל להביא רק סוף הפ' ׃ ואת תמר שלקחה כו' ׃ עיין יפ"ע ולשון המדרש אינו סובל פירושו דקאמר זקניכם משמע דבא עליהם מחמת זה והפי' כפשוטא שאף הם מפסול שנשא כלתו אלא בתו של שם היא כמו ולא עוד שהיתה בת כהן וחמיר איסורה טפי ובאמת נשמת תמר היא נשמת רות כדאיתא במפרשים עיין ב"ר פ' וישב ׃

נחמד רות רבה למראה

פרשה ד יודע נגן במקרא ׃ וגבור חיל במשנה וכו' ׃ עי' מה שפירש בזה הר"ב יפ"ע ׃ ול"נ לפרשו באופן אחר ׃ דא"א שיהיה פירוש יודע נגן כפשוטו מתרי טעמי ׃ האחד דאם הוא כפשוטו קשה מה היה צורך לחפש אחר מנגן והלא ביהודה וישראל רבים היו המנגנים ׃ בפרט בחצירות המלכים לא יחסרו בהם מנגנים ותו שאחר התוארים שהזכיר אחריו וגבור חיל איש מלחמה וגו' על כרחך אינן כפשטן וצריכין להדרש דאי כפשוטו א"א שהרי עדיין לא נתפרסם בעולם גבורתו ושהיה איש מלחמה כי אם משהרג לגלית ואילך ומדהני לדרשה ׃ יודע נגן נמי לדרשה קאתי על דרך דאיתא במליצה בפסוק רך וטוב ויתן אל הנער ומשו"ה קדרים יודע נגן במקרא ודו"ק ׃

ויען הנער הנצב על הקוצרים ויאמר נערה מואביה היא ואת אמרת מעשיה נאים ונעימים אלא רבתה רפתה לה ׃ המדרש הזה קשה לכולמו אף לפירוש המפרשים שפירשו שתמותה למדה אותה דקשה דמאי נפקא ליה מיניה לנער הנצב על הקוצרים לומר שגבירתה דהיינו חמותה רפתה לה דבועז לא שאל לו כ"א למי הנערה הזאת ׃ והנראה אצלי שכוונת המדרש הוא על דרך שפירש הרב מהר"ם אלשי"ך בכתובים הללו כמין חומר שבועז היה אלמון וכששאל לנערו הנצב על הקוצרים הבין הנער שבועז נתן עיניו בה לקחת אותה לאשה ועל כן היטב חרה לו לפי שהיה סבור שהיתה אסורה לבוא בקהל ועל כן נקט לשון ויען ולא ויאמר לרמוז שדבר בקול רם כמו ויען איוב ופתח דבריו היו נערה מואביה היא ;אינה ראויה לבוא בקהל וכי תימא הרי שמעשיה נאים שהיא צנועה כבודה בת מלך פנימה לזה אמר אין זה ראיה שכל אלו המעשים חמותה למדה אותה וזהו השבה עם נעמי ׃ ע"ש באורך ותמצא נתת וע"ד זה ממילא יובן כוונת המדרש ודו"ק ׃

פרשה ה אמר רבי יוסי יען וביען הוא עני ׃ נראה לי דהכי פירושו דלעיל בסמוך תני בשם רבי יהושע יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעה"ב וכו' ׃ הכוונה שגדולה צדקה שמקרעת גזר דינו של אדם וניצול מדינה של גיהנם וממיתה עצמה כמאמר שהעני עושה עם בעה"ב טובה הרבה מאד ועל כן נמשך אחריו רבי יוסי ודרש יען וביען כלומר שבעבור שלא עשו צדקה עם העני הלכו בגולה שאם היו עושים עמו צדקה היה כח לבטל הגזירה ועל כן נכפל יען שהוא כמו בעבור וכן אותיות עני ר"ל בשביל שלא זכו העניים ודו"ק ׃ א"ר אבין העני הזה עומד על פתחך והקב"ה עומד על ימינו אם נתת לו וכו' ׃ שמעתי בזה מה דאיתא בגמרא שאל טורנוסרופוס הרשע לר"ע אם אלהיכם אוהב עניים הוא למה אינו מפרנסן והמשיל עבדו שחבשו אדונו בבית האסורים וכו' ור"ע אמר לו לבן שכעס עליו אביו וכו' מי שמאכילו ומשקהו אביו נותן לו שכרו וכתיב בנים אתם לה' אלהיכם והקב"ה אוהב העניים ומה שאינו מפרנסן הוא כדי שניצול אנו מדינה של גיהנם ע"ש ׃ ז"ש המדרש העני הזה עומד על פתחך והקב"ה עומד על ימינו שהוא אוהב אותו וחביב עליו אם נתת לו שאתה סבור שהוא כן הקב"ה מברכך שמשלם לך שכרך כדכתיב כי בגלל הדבר הזה יברכך כו' ואם לאו הקב"ה עתיד ליפרע ממך בגיהנם שאם היית זוכה עמו היית ניצל מדינה של גיהנם ׃

ויאכל בועז וישת וייטב לבו למה וייטב לבו שברך על מזונו ׃ קשה טובא דמה שבח הוא לו לבועז שברך על מזונו אפילו מאן דהוא מברך על מזונו ומאי קשיא ליה למה וייטב לבו הרי קרא כתיב טעמא משום דאכל ושתה ׃ אמנם ירצה ע"פ מ"ש מהרימ"ע ז"ל ע"פ ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלהיכם וגו' דהכוונה כמ"ש רז"ל ואיך לא אשא פנים לישראל שאני אמרתי ואכלת ושבעת והם דקדקו עד כזית עד כביצה ׃ ואם כן כ"מ שאם אדם אוכל כזית ונשבע לחם הרי זה מאבד טובה הרבה שמעתה מברך מן החיוב וז"ש ואכלתם אכול ושבוע ע"ד אוכל מעט והוא מתברך במעיו ׃ וכי תימא שזה יוצא בגרעון ונשיאות פנים ניכא לזה אמר והללתם את שם וגו' כה תברכו ברכה אחרת על נס זה שעשה עמכם להפליא ובזה לא יבושו שהרי ברכה זו לפנים משורת הדין שהרי היו פטורים ע"כ תורף דבריו ׃ ועפ"ז הדברים האלה אני אפרש המדרש הלזה במה שנדקדק עוד למה אמר שבירך על מזונו היל"ל שבירך על המזון שהרי המזון לא היה שלו כ"א משל הקב"ה כמ"ש דוד מלך ישראל כי ממך הכל וגו' אלא כבר נודע מ"ש רז"ל גבי רות ותאכל ותשבע ותותר שלא היה אלא דבר מועט אלא שהצדיקים אוכלים קמעא והוא מתברך במעיהם ובודאי כי לא היה בועז נוטל ממנה בדבר זה וז"ש ויאכל בועז וישת בודאי שהיתה כאכילת הצדיקים שאכל מעט ונתברך במעיו ונשבע ועי"ז פריך שפיר למה וייטב לבו אדרבה יוצא בגרעון והו"ל להצטער לזה הירץ יתיב שפיר דע וראה שבירך ברכה מהודשת על מזונו דייקא שעשה נסים לו בדבר זה שמזונו אינו כמזון שאר העולם שצריכים הרבה כדי שביעה ודבר מועט הוא מזונו ודו"ק ובדרשותי פירשתי עם זה מאמרים אחרים ׃ אי נמי אפשר לומר במ"ש בתרגום רות על פסוק כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם דזה היה בזכות בועז הצדיק כי שמע ה' תפלתו ׃ הנה כי כן בדרך מושאל הסות יקרא מזונו כמו שכתוב אבירי לב הרחוקים מצדקה שכולי עלמא ניזונים בצדקה והם ניזונים בזרוע ולזה אמר וייטב לבו מפני שבירך על מזונו דייקא דשלו יקרא ודו"ק ׃

חסלת מדרש רות בעזרת השם יתברך

אמר זאב וואלף המפרש לבלי למנוע טוב מדורשי הקושיה הבאתי פה המאמר הנפלא הזה אשר יבואר היטב על פי הל"ב מדות אשר לאורם הלכתי בביאורי על המדרש

בסנהדרין דף צ"ד א' על פסוק לכן ישלח האדון ה' צבאות במשמניו רזון אמר הקב"ה יבא חזקיה שיש לו שמונה שמות ויפרע מסנחריב שיש לו שמונה שמות חזקיה דכתיב כי ילד יולד לנו בן נתן לנו ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום (הרי כאן שמונה תיבות והם כולם שמותיו של חזקיה לבד שם חזקיה) והאיכא חזקיה שחזקו יה · ד"א שחיזק את ישראל לאביהם שבשמים · סנחריב דכתיב ביה תגלת פלאסר פלנאסר שלמנאסר פול סרגון (סרגין ובעין יעקב פרגין ומוסגרים בשני חצאי לבנה) אסנפר רבא ויקירא · והאיכא סנחריב שסיחתו ריב ד"א שסח וניחר דברים כלפי מעלה א"ר יוחנן מפני מה זכה סנחריב לקרותו אסנפר רבא ויקירא מפני שלא סיפר בגנותה של א"י וכו' · עכ"ל :

במדבר רבה סוף פרשה כ"ג את מוצא סנחריב הגלה אותן שלש גליות הראשונה הגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה והשניה שבט זבולון ושבט נפתלי והשלישית הגלה לשאר השבטים שנאמר והאחרון הכביד הכבידן במכבד עכ"ל · והנה מפורש במלכים ב' ט"ו כ"ט בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון וגו' ואת הגלעד ואת הגלילה כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה · וא"כ מ"ש בישעיה כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי והאחרון הכביד היינו ע"י תגלת פלאסר ובדה"א ה' כ"ו כתוב ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח תגלת פלנסר מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה ויביאם לחלח וחבור וגו' · ותגלת פלנסר היינו תגלת פלאסר · ובמלכים ב' י"ז ג' כתוב אצל הושע בן אלה עליו עלה שלמנאסר מלך אשור וגו' עד ויגל את ישראל אשורה הרי מפורש שהשלשה גליות אלו בימי שני מלכי ישראל פקח והושע כי הגלות של הראובני וגו' שבד"ה אינו מפורש באיזה זמן היה ואיזה מלך מישראל אך מאחר שמפורש במ"ב ט"ו הנ"ל שבימי פקח הגלה תגלת פלאסר את הגלעד דהיינו ארץ ראובן וגד ומנשה הרי בימי פקח היו ב' גליות אחד של ב' שבטים וחצי כמ"ש בד"ה שם והב' של זבולון ונפתלי כמ"ש בישעיה שם והיה ע"י ארבעה מלכי אשור הא' ע"י תגלת פלנסר והב' ע"י פול ותלגת פלנסר כמ"ש בד"ה שם והג' ע"י שלמנאסר בימי הושע בן אלה ובכל אלה לא נזכר שם סנחריב כלל · ואיך אמר המדרש שסנחריב הגלה כל הג' גליות הנ"ל ודברי פליאה המה :

עיקר הדרשה מתיבת במשמניו שדרשו מלשון שמונה · והנה לקמן שם (דף צ"ה ב') דרש רב אשי במשמניו בשמנים דאית בהו וכמ"ש ר' אבהו שם הללו ראשי גייסות הם אמר רבינא דיקא נמי דכתיב וישלח ה' מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר וגו' וכאן שמא דש"ס דורש דרשה אחרת על תיבת במשמניו ואין סברא לומר דכאן חולק על דרשה דלהלן כי שמא דגמ' לא יחלוק על ר' אבהו ורב אשי ורבינא מארי דכולא תלמודא · אלא דתרוייהו איתנהו שאם הכוונה על שרים וגבורים לחוד הול"ל בנבחריו או בגבוריו ושריו וכדומה ועל שכתוב במשמניו ע"כ דרשו גם מלשון שמונה · ואם על שמונה לחוד הול"ל בשמוניו ע"כ דורש גם על שמנים וגבורים וכמ"ש על אשור ומשמן בשרו ירזה · ואם פירושו על סנחריב לבד הול"ל במשמנו · וע"כ כתוב במשמניו לשון רבים על חזקיהו וסנחריב שמיעוט רבים שנים ששניהם יש להם שמונה שמות · והב' של במשמניו יש לו שני משמעות בשמונה ימשול על שמונה חזקיה על סנחריב וכמו שדרשו במכילתא על פסוק והכית בצור על הצור אינו אומר אלא בצור מכאן שהיה המטה של סנפירינון שהיה של צור ומ"ש בצור יש לו ב' משמעות שעם הצור יכה על הצור · וכן במשמניו · שמשמניו ימשול על משמניו · והנה הח' שמות של חזקיהו כתובים במקום אחד · אך על שמונה של סנחריב צ"ע וחיפוש וחקירה רבה · כי לפי הגירסא שלפנינו תגלת פלאסר פלנאסר שלמנאסר פול סרגון (סרגין ובע"י פרגין) אסנפר רבא ויקירא וכתב רש"י תגלת פלסר אחד דכתיב (במ"ב ט' כ"ט) בימי פקח בן רמליהו מלך ישראל בא תגלת פלאסר מלך אשור על כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה : והנה פלנאסר לא נמצא בתנ"ך והסברא שהוא ט"ס וצ"ל פלנסר (והוא בדה"א ה' ו') ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח תגלת פלנאסר מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי וגו' ועל שפעם כתוב פלאסר ופעם כתוב פלנסר חשיב להו בתרתי · ואע"פ שכתוב (במ"ב ט"ז ז') וישלח אחז מלאכים אל תגלת פלסר בלא א' לא חשיב להו בתרתי בעבור הא' לחוד שאין הא' ניכר במבטא כל כך אך הנו"ן ניכר היטב על כן חושבו לשם אחר · ומ"ש שלמנאסר (הוא במ"ב י"ז ג') עליו עלה שלמנאסר מלך אשור · ומ"ש פול (הוא בד"ה א' ה' כ"ו הנ"ל) ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח תגלת פלנסר מלך אשור · ומ"ש סרגון הוא (בישעיה כ') בשנת בא תרתן אשדודה בשלוח אותו סרגון מלך אשור ומ"ש בגמרא סרגין ובע"י פרגין ומוסגרים בחצאי לבנה שמחקו אותו כי באמת ט"ס הוא שלא נמצא בתנ"ך · ומ"ש אסנפר רבא ויקירא הוא (בעזרא ד' י') ושאר אומיא די הגלי אסנפר רבא ויקירא וכתב רש"י בגמרא אסנפר חד רבא חד ויקירא חד · הכריחו לזה שהרי לא הביא אלא שש שמות · תגלת פלאסר · תגלת פלנסר · שלמנסר · פול · סרגון · אסנפר רבא ויקירא · ע"כ בהכרח שחושב אסנפר רבא ויקירא לתלת · אך הוא רחוק מאוד להוציאו מפשוטו שכוונת פשט הפסוק שאסנפר היה מלך גדול ויקר בעולם והוא שם אחד · ואם על תגלת פלאסר כתב רש"י שהוא שם אחד אף שאין להתיבות שום משמעות אף כי להתיבות רבא ויקירא שיש להם משמעות מפורש שהמה תוארים לשם אסנפר :

ואחר העיון האמתי והחיפוש בפסוקים מצאתי שחושב ג' תגלת · תגלת פלסר תגלת פלאסר תגלת פלנסר שלמנסר פול סרגון אסנפר · הרי שבע שמות · וזה פלא ותימא גדולה שהתעלמו המפרשים ולא העירו כלל שהרי יש עוד שם אחד מפורש בעזרא ד' · ולו אנחנו זובחים מימי אסר חדון מלך אשור המעלה אותנו פה וזה חסר בגמרא ובהכרח שטעות עליו וצריך להגיה בגמרא אסר חדון והרי יש כאן שמונה שמות בלא שום דוחק כלל :

אך עדיין צע"ג מנין להם שכל אלו השמות הם שמות של איש אחד ומלך אחד דהיינו סנחריב שהרי מפורש שכל הנ"ל היו בדורות מיוחדים פול בימי מנחם שמלך בשנת ל"ט לעזריה ואחר כך תגלת פלסר בימי פקח שמלך בשנת נ"ב לעזריה ומשמע מפשט הכתוב שבא תגלת פלסר בשנת עשרים למלכו · הרי ל"א שנה · ואח"כ שלמנסר בימי הושע בן אלה · וכדומה לזה בסרגון ואסר חדון ואסנפר ואיך נאמר שהם שמות של מלך סנחריב שהיה בשנת י"ד לחזקיה :

אך ע"פ המדות שמסורה נדפסת בהם יתבאר הכל על נכון שהוקשה לחז"ל שיש כאן ג' כתובים מכחישים שבמ"ב י"ז ג"א כתוב על שלמנסר שעלה על הושע בן אלה והגלה את ישראל אשורה ומפורש באותה פרשה שם ויבא מלך אשור מבבל ומכותא ומעוא ומחמת וספרוים ויושב בערי שומרון ובעזרא ד' מפורש מימי אסר חדון מלך אשור המעלה אותנו פה הרי ב' כתובים מכחישים ושם פסוק י' מפורש ושאר אומיא די הגלי אסנפר רבא ויקירא והותיב המו בקריה די שומרון הרי פסוק ג' המכחיש · וסבריעו חז"ל שכל אלו אחד הם היינו אסר חדון ושלמנסר ואסנפר וגם על תגלת פלאסר ופול מפורש שהם אחד היינו בד"ה א' ה' כ"ו ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח תגלת פלנסר מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי התחיל ברבים פול ותגלת וסיים ביחיד והל"ל ויגלו אותם ועוד שהרי פול היה בימי מנחם כמפורש במלכים ב' ט"ו י"ט בא פול מלך אשור על הארץ ויתן מנחם לפול אלף ככר כסף להיות ידיו אתו וגו' עד וישב מלך אשור ולא עמד שם בארץ הרי שלא היה גלות ע"י פול ואיך אמר בד"ה שהעיר את רוח פול מלך אשור והגלה את ראובן וגד והם ב' כתובים מכחישים אלא שפול ותגלת הכל אחד והגלם בימי פקח ולא בימי מנחם · וכמ"ש מ"ב ט"ו כ"ט שתגלת פלסר הגלה הגלעד ונפתלי · ובאותה פרשה פסוק ו' כתוב אשר הגלה תגלת פלנאסר וגו' לראובני הרי שפלנאסר הוא פול ופלנסר וכן במ"ב ט"ז פסוק ז' ופסוק י' כתוב שפלסר ופלאסר אחד הוא · וכמ"ש בפתיחה ה' דאיכה רבתי כיצד גלו ר"א אומר שבט ראובן וגד גלו תחלה ר' שמואל בר נחמן אמר שבט זבולון ושבט נפתלי גלו תחלה ע"ש ודעת המדרש כר"א הנ"ל ועדיין היינו יכולים לומר שפול ותגלת אחד כנ"ל ושלמנסר ואסר חדון ואסנפר אחד כאשר בארנו אך עדיין יקשה איך אמר שכולם אחד · דבר זה אנו לומדים מישעיה ח' שכתוב שם כי בטרם ידע הנער קרוא אבי ואמי ישא את חיל דמשק ואת שלל שומרון לפני מלך אשור · מבואר שמלך אחד מאשור יחריב את שומרון ודמשק ומפורש במלכים ב' ט"ז ט' וישמע אליו מלך אשור ויעל מלך אשור אל דמשק ויגלה קירה היינו תגלת פלסר בימי אחז · ושלל שומרון היה ע"י שלמנסר בימי הושע בן אלה בשנת שש לחזקיה הרי בידינו שתגלת ופול הוא שלמנסר ואסר חדון ואסנפר הוא סנחריב שבא בשנת י"ד לחזקיה שעליו ניבא ישעיה כל נבואותיו · ועוד ראיה מישעיה ס"פ ח' הנ"ל כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי והאחרון הכביד וכאן מפורשים כל הג' גליות של זבולון ונפתלי ע"י תגלת כנ"ל במ"ב ט"ו ושל ראובן וגד ע"י פול והגלת כמ"ש בד"ה שם ושל שאר כל השבטים ע"י שלמנסר כמ"ש במלכים ב' י"ז וכמ"ש במדרשים שהבאתי לעיל שסנחריב הגלה אותן שלש גליות שהן של תגלת פלנסר ושל שלמנסר ושל תגלת פלנאסר הרי שהוא נקרא פול ותגלת פלסר ופלאסר ותגלת פלנסר ופלנסר ושלמנסר ואסר חדון ואסנפר והוא סנחריב · וגם סרגון שנזכר בישעיה כ' הכוונה גם כן על סנחריב · שהרי בישעיה ריש כ' בשנת בא תרתן אשדודה בשלוח אותו סרגון מלך אשור משמע שביאה אינו השליחות אלא בא בעת שלח ועוד שאמר בשנת בא תרתן ולא פירש באיזה שנה וע"פ הנחתנו ע"פ המדות בהכרח שהוא מפורש באיזה מקום והיינו במלכים ב' י"ח י"ז שכתוב וישלח מלך אשור את תרתן ואת רב סרים ואת רבשקה מן לכיש ירושלים · והיינו שעיקר שליחותו היה לירושלים ואז בא גם כן לאשדוד וילכדה · וזה שבא לירושלים מפורש שהיה בשנת י"ד לחזקיה הרי מפורש שהשליחות של תרתן היה בשנת י"ד לחזקיה הרי מפורש שסרגון הוא סנחריב הנ"ל שהוא שלח את תרתן כנ"ל עם רב סרים ועם רבשקה · וכמ"ש בישעיה ל"ו (שהתפאר שהוא כיבש כל הגוים ואת דמשק ואת שומרון ורצה ג"כ לכבוש את ירושלים) איה אלהי חמת וגו' וכי הצילו את שומרון מידי וגו' כי יציל את ירושלים מידי · וכמ"ש ישעיה י' י"א הלא כדמשק שומרון הלא כאשר עשיתי לשומרון ולאליליה כן אעשה לירושלים ולעצביה · הרי שסנחריב שביקש לחרוב ירושלים הוא שכיבש כל הגוים · ומ"ש במלכים ב' סוף י"ט וימלוך אסר חדון בנו תחתיו בהכרח לומר שסנחריב שנקרא הוא עצמו בכל השמות הנ"ל · ובתוכם גם אסר חדון ונקרא בנו אסר חדון לבד והיה מלך קטן בארצו לא כאביו שמשל בכל הארצות וזהו מ"ש בס"ע פרק כ' וז"ל ומשנפלו מלכי אשור בימי חזקיה לא העמידו מלך עד היום ופירושו מלך מושל בעמים רק שהיה מלך קטן במדינתו ראיה למ"ש לעיל שמ"ש בעזרא ד' ולו אנחנו זובחים מימי אסר חדון המעלה אותנו פה היינו סנחריב בעצמו שהיה מושל בעמים ולא על בנו שלא משל עוד על עמים אחרים · וסנחריב הוא שאמר ואסיר גבולות עמים ועתידותיהם שוסתי · ואמר כאסוף ביצים עזובות כל הארץ אני אספתי וכדומה · אך על בנו כתוב בדומה לו בעזרא והסיב לב מלך אשור עלינו לטובה הרי שהיו מלכים לאשור · ומה שדרשו על שם סנחריב שפירושו שסח וניחר הוא ע"פ מדה ע"ז מיוחד במקומו שלא נקרא סנחריב עד שבא להלחם בירושלים ולחרף כלפי מעלה ואת חזקיה שהכתוב מתרעם עליו על מריבתו וחרפתו · וכן מ"ש בהושע ה' י"ג וישלח אל מלך ירב ושם י' פסוק ו' מנחה למלך ירב (כמ"ש מ"ב י"ז ג' אל הושע ויהי לו מנחה היינו לשלמנסר) ג"כ שמות כינוים לסנחריב על המריבות והחרפות כנ"ל ועל שדרשו כן על שם סנחריב ע"כ לא הזכירו מלך ירב כי טעם אחד להם :

וכן הוא בסדר עולם סוף פרק כ"ב וז"ל בשנת שתים עשר לאחז · ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח תלגת פלנסר מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי וגו' והנה פסוק בשנת שתים עשרה למלך אחז הוא במלכים ב' י"ז א' שאחז מלך הושע בן אלה שעלה עליו שלמנסר ופסוק ויער אלהי ישראל את רוח וגו' הוא בד"ה א' ה' ואיך חברם הסד"ע יחד · אלא שבא ללמדנו שעל שבד"ה כתוב שפול ותגלת הגלה לראובני ולגדי וגו' ולא פירש באיזה זמן ובמלכים שם שבשנת י"ב לאחז מלך הושע ושעלה עליו שלמנסר ולא פירש מה עשה כשעלה עליו ודורש כאשר ביארנו שפול ותלגת הוא שלמנסר שעלה בשנת י"ב לאחז ואז הגלה לראובני ולגדי והוא סנחריב כנ"ל :

עוד שם בסדר עולם בסוף פ' כ"ב ז' ויבא מלך אשור מבבל ומכותא וגו' (מ"ב י"ז אצל שלמנסר) דינאי ואפרסתכיא ערפלאי וגו' ושאר אומיא (עזרא ה' ד') שמדכר באסר חדון ואסנפר ללמדנו שלמנסר הוא אסנפר ולולי דברינו הנ"ל הרי דברי הסד"ע בב' המקומות כספר החתום :

ולהורות שהד' משמותיו הנ"ל מתדמים תגלת פלסר תגלת פלאסר תגלת פלנסר תגלת פלנאסר אם נאמר שנחשב פלסר ופלאסר לשנים בעבור הוספת הא' וגם תלגת פלנסר ופלנאסר לשנים גם בעבור הוספת הא' הרי ד' ופול וסרגון ושלמנסר ואסר חדון ואסנפר עוד חמשה הרי כאן תשעה ואם נחשבם לאחד אחד אין כאן אלא שבעה · ואולי יתשב בחשבון זה גם מ"ש מלך ירב ב' פעמים בהושע שהכוונה גם כן על סנחריב הנ"ל ואין זה אלא לדברי הגמרא שדורש במשמניו שני פעמים שמונה אך דברי המדרשים הנ"ל ודברי הסד"ע הנ"ל מבוארים היטב ואין הכרח שסוברים חשבון השמונה דווקא אלא לדעת כולם שכל שמות האחדים אלו הכוונה רק על סנחריב שהוא נקרא בכל שמות אלו ברוך ה' שהנחני בדרך אמת בדברי חז"ל ובפסוקים : ועוד מצאתי שורש לדרשה זו בירמיה נ' פסוק י"ז שה פזורה וגו' הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נ"נ מלך בבל הנני פוקד על נבוכדנצר מלך בבל כאשר פקדתי על מלך אשור הרי שאינו חושב לאשור רק מלך אחד :

ויתבן מאד לדעת הגמרא שחושבים באופן זה א' תגלת והב' תלגת אך פלסר פלאסר פלנסר פלנאסר לשם אחד הרי ג' או באופן זה תגלת ותלגת אחד ופלסר ופלאסר אחד ופלנסר ופלנאסר אחד ג"כ ג' הרי ביחד רק שמונה :

איכה רבתי

פתיחתא דחכימי

א רבי אבא בר כהנא פתח (ישעיה י') [א] צהלי קולך בת גלים · אמר ישעיהו לישראל (א) עד שאתם אומרים שירים ומזמורים לפני עבודת כוכבים צהלי קולך (ב) בדברי תורה · צהלי קולך בבתי כנסיות · בת גלים · מה גלים הללו מסויימין בים · כך אבותיהם מסויימין בעולם · ד"א בת גלים · בת גולים ברתיהון דגלוואי · (ג) בתו של אברהם אותו שכתוב בו (בראשית י"ב) ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה · בתו של יצחק שכתוב בו (שם כ"ו) וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה · בתו של יעקב שכתוב בו (שם כ"ח) וילך פדנה ארם · הקשיבי · הקשיבי למצותי · הקשיבי לדברי תורה · הקשיבי לדברי נבואה · (ד) הקשיבי לצדקות ומעשים טובים · לישה · ואם לאו לישה הא אריה סליק עלך · זה נבוכדנצר הרשע דכתיב ביה (ירמיה ד') עלה אריה מסובכו · עניה · עניה מן הצדיקים · עניה מדברי נבואה · (ה) עניה ממצות ומעשים טובים · ענתות · ואם לאו ענתות · הא ענתותא אתי ומתנבא עליך דכתיב (שם א') דברי ירמיהו בן חלקיהו וגו' · כיון שבא הפורענות קונן עליהם איכה :

ב רבי אבא בר כהנא פתח (שם ט') [ב] מי האיש החכם ויבן את זאת וגו' · תני [ג] רשב"י אם ראית עיירות נתלשות ממקומן בארץ ישראל (ה) דע שלא החזיקו בשכר סופרים ובשכר משנים · שנאמר (שם) על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם את תורתי · [ד] רבי הוה משלח לר' אסי ולר' אמי דיפקון ויתקנון קרייתא דארעא דישראל והוון עלין לקרייתא ואמרין להון אייתו לן נטורי קרתא · והוון מייתו להון ריש מטרתא וסנטרא · והוון אמרין להון אלין נטורי קרתא אלין חרובי קרתא · אמרו להון ומאן אינון נטורי קרתא · א"ל אלו סופרים ומשנים (ו) שהם הוגים ומשנים (ז) ומשמרין את התורה ביום ובלילה על שם שנאמר (יהושע א') והגית בו יומם ולילה · (ח) וכן הוא אומר (תהלים קכ"ז) אם ה' לא יבנה בית וגו' · ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' שמואל ברבי יצחק אמר מצינו שויתר הקב"ה על עבודת כוכבים ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ולא ויתר על מאסה של תורה שנאמר על מה אבדה הארץ · על עבודת כוכבים ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים אין כתיב כאן אלא על עזבם את תורתי · ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמרי כתיב (ירמיה ט"ז) ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו · הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו · מתוך שהיו מתעסקין בה (ט) המאור שבה היה מחזירן למוטב · רב

מסורת המדרש א פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ג ועמ"ש בהערות והקונים · ילקוט ישעיה רמז רס"ד : ב פסיקתא דרב כהנא פסקא ט"ו · כל הענין · ילקוט ירמיה רמז רס"ב : ג ירושלמי חגיגה פרק א' הלכה ז' : ד מדרש תהלים מזמור קכ"ז · ילקוט תהלים רמז תתפ"א :

חדושי הרד"ל

(א) עד שאתם אומרים שירים כו' · דרש מדכתיב צהלי קולך ולא קול דאותו קול שלך בעצמו שאתם מעלים בו לפני ה' צהלי אותו כו' (והא דמפרש עיירות אלו לדרשא מבואר בסנהדרין (צ"ד) משום דגמירי דליכא עפי מן עשר מסעות של סנחריב בפרשה שם · לכן דרש הני יתירי לדרשה ע"ש) : (ב) כד"ת כו' בבהכנ"ס · הראשון לת"ת והשני לע"ס (ולגי' הילקוט שמב"כ צהלי קולך לכליין מיושב ביותר על ע"ס) : (ג) בתו של אברהם כו' · סנהדרין שם · ועי' זוהר נח (ס"ג) : (ד) הקשיבי לצדקות ומע"ט · אם נחשבו לשנים · א"כ יש כאן ה' דברים ויש לרמזן מדכתיב הקשיבי ולא קשיבי (ובסיפים דעניה ענתות יש ג"כ לגרוס כל המאמר וקצת מכן איתא בגירסת הילקוט · וע"ל פסקא דואמנו ואבלו) : (ה) דע שלא החזיקו כו' · כמ"ש בשבת (קי"ט) כל עיר שאין בה תינוקות שב"ר מחריבין כו' : (ו) שהם הוגים ומשנים כו' · סופרים הם בתושב"כ (ואולי נקראו סופרים על שהן עצמן היו רגילים לכתבן כולן או עכ"פ מגלות מגלות ללמד בהן התינוקות) ומשנים בתורה שבע"פ (מלשון משנים בפה) וי"ש הוגין בתושב"כ כד"א והגית בה כו' · ומשנים בע"פ : (ז) ומשמרים כו' ביום ובלילה · עי' מ"כ וכמ"ש (בב"ב ז') רבנן לא צריכא נטירותא כו' אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו בכנ"ס ובהמ"ד : (ח) וכה"א אם ה' לא יבנה בית · עיקר הדרשה מסיפיה אם ה' לא ישמר עיר שוא שקד שומר · וכן בילקוט ירמיה תהלים מביא מקרא זה : (ט) המאור שבה היה מחזירן כו' · כמ"ש ותורה

חדושי הרש"ש

(א) עניה ממצות ומע"ט · עי' יפ"ע שכתב הא דל"ק עניה מן התורה משום דאמרינן בפ' כל כתבי (כצ"ל) שלא פסקו מישראל אנשי אמנה בתורה כו' · ודבריו תמוהין דשם אדרבה מוכח דלא היו בהם אנשי תורה ע"ש ק"כ א' · וכן לקמן בפתיחתא דואתו קאמר נקיה מדברי תורה וכן בדפוסים אחרים מצאתי

מתנות כהונה

פתיחתא דאיכה אמר ישעיה לישראל : בדברי תורה · שעסק התורה היא צהלה ושמחה אמתית וזולתה הוללות וסכלות : בבתי כנסיות · בילקוט ישעיה גרס ציצי קולך לפלפין [לפנינו שם לכליין] פי' היה מסודר לפני הכלות בקול נעים כעוף המצוייץ בקולו : מסויימין · מסומנים ונכרים בעולם כל רואיהם יכירום כי הם בני אל חי : ה"ג עניה מן הצדיקים וכן הוא לקמן בפתיחה ו' ואנו ואבלו ובילקוט ישעיה · ומלת עניה חוזר על הקשיבה את העניה מן הצדיקים : ואם לאו · שלא תקשיב : ענתותא · כלומר הרי ירמיהו איש ענתות וה"ג בילקוט בהדיא הא ירמיהו הענתותא : ומתנבא עלך · דברי תוכחה וה"ג בילקוט : קונן עליהם · ירמיהו היה מקונן עליהם איכה : פתיחתא · מי האיש כו' : על עזבם כו' · דרשו מלשון עזוב תעזוב כלומר על ענין העזיבה שהיה להם לעזוב ולא עזבו נאבדה הארץ ודומה לזה ממש תמצא לקמן בפסוק בכה תבכה בפ' ואומר תלותי ע"ש : דיפקון ויתקנון גרסינן · וכן הוא בירושלמי פ"ק דחגיגה ובילקוט תלים בפסוק אם ה' לא יבנה בית ופירושו שיצאו ויתקנו עיירות של א"י ולראות מה המה צריכין לתקן בדברי תורה ומצות והיו נכנסים לעיר אחת ולא מצאו שם מלמדי תינוקות הכי איתא בירושלמי ואמרו להם לבני העיר הביאו אלינו שומרי העיר והיו מביאים להם ראש הממונה על שמירת העיר וסנטרא הוא שומר שדות העיר כדאיתא בפרק המוכר את הבית והיו ר' אמי ור' אסי אומרים להם וכי אלו הם שומרי העיר אין אלו אלא נוחריבי העיר שהם משתקעים בהבלי העולם ובניינו ואמרו להם בני העיר ואלא מי הם שומרי העיר : ה"ג אמרו להם אלו סופרים : סופרים · מלמדי מקרא : ומשנים · מלמדי משניות : ומשמרין את התורה כו' · והוא דוגמת שומרי החומות ביום ובלילה : לא יבנה בית וגו' · סיפיה דקרא אם ה' לא ישמר עיר וזהו בלימוד התורה ושמירת מצותיה : אין כתיב כאן · אע"פ שהיה בידם כל העבירות הללו : ואותי עזבו וגו' · ולמה לו לומר אחר כך ואת תורתי וגו' הרי הכל בכלל עזבם את ה' : ה"ג מתעסקין בה המאור שבה כו' · כך מצאתי בירושלמי דכתיבת יד פ"ק דחגיגה ואמר מאור על שהיא מאירה עיני האדם להטותו מדרך רעה לטובה וכדמפרש ואזיל אבל בירושלמי שנדפס גרס
כמו

פירוש מהרז"ו

פתיחתא **א צהלי** קולך בת גלים · וס"ד הקשיבי לישה עניה ענתות · ובפסוקים הקודמים חושב המסעות שנסע בבואו לירושלים דרך סיפור בלשון עבר קודם פסוק צהלי ואחר פסוק צהלי רק פסוק צהלי הוא בצווי גם יקשה איך אומר לעלים ואבנים צהלי קולך עיר בת גלים ולא מצינו עיר ששמה בת גלים ע"כ דורש פסוקים אלו שהוא צווי לישראל צהלי קולך המיוחד לך ע"פ מדה י"ז הקול קול יעקב היינו ע"פ מדה ע' בדברי תורה בב"מ ובתפלה בב"כ וכמ"ש בסנהדרין דף צ"ד שחושב שם היו"ד מסעות שנסע סנחריב מלך אשור בבואו יום שבא לירושלים (וכמ"ש אחר המסעות עוד היום בנוב לעמוד משמע אע"פ שעבר כל המסעות הכתובים שם עכ"ז עוד היום מזה הוכיחו שעבר כל המסעות ביום זה) ופריך בגמרא הני טובא הוא איכן צהלי קולך בת גלים נביא דקאמר להו לישראל וכו' מהאי לא תסתפי אלא תסתפי מנבוכדנאצר דמתיל לאריה וזהו ג"כ כוונת המדרש שדורש פסוקים אלו : מסויימים בים · בעת צרה שגורמים העונות אז גם זכות אבות אינם בתוקפם כהרים אלא כגלי ים שאינם מתקיימים רק לשעה מתרוממים ונשפלים תמיד : וילך פדנה ארם · כשם שאבותיכם היו גולים כך אתם אם לא תקשיבו שמעשה אבות סימן לבנים : הקשיבי לישה · ליש הוא ארי · ואיך אומר שהליש יקשיב ואם הכוונה שהליש יבא שמאחר שיקשיבו איך יבא הליש וא"כ הם ב' כ"מ והכריע דמ"ש והקשיבו שייך לבת גולים שהיא תקשיב שהארי מוכן לבא אם לא תקשיב וזה ע"פ מדה ט' וי"ז ואיזה דבר תקשיב נדרש ג"כ ע"פ מדה י"ז כמ"ש (ישעיה נ"א ד') הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו כי תורה מאתי תצא א"כ מ"ש כאן הקשיבו היינו לד"ת ונבואה : עניה מן הצדיקים · וכאלו כתיב הקשיבו עניה לישה ענתות : דברי ירמיה · מן הכהנים אשר בענתות וגי' ילקוט ישעיה הא ירמיה אתי ומתנבא עלך תוכחות והוא אמר עלה ארי מסובכו והוא קינן עליהם איכה : **ב** מי האיש החכם · וס"ד על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם את תורתי : רבי הוה משלח לר"א ור"א · הוא ר' יהודה הנשיא נכד רבינו ר' יהודה הנשיא ובימיו היו ר' יוחנן וריש לקיש עם תלמידיהם ר"א ור' אסי : ראש מטרתא · ראש השומרים של העיר וסנטרא בלשון משנה ב"ב דף ס"ח שומר העיר ולא השדה : אלין חרובא קרתא · אם כל בטחונכם על שומרים אלו לבד בוודאי תחרב העיר וכמ"ש אם ה' לא יבנה וגו' אם ה' לא ישמר עיר שוא שקד שומר וכמ"ש על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את ה' וגו' אלו הם השומרים האמיתים המזכירים את ה' בתורה תמיד ובתפלה : הלואי אותי עזבו · פי' בעת שעזבו לעבוד אותי הלואי
שהיו

יפה ענף

פתיחתא דחכימי · עד שאתם אומרים שירים ומזמורים כו' · הענין הוא כי המה טעו להאמין אשר יש כח בכוכבים ומזלות להטיב או להרע ולכן הקטירו לפניהם · ושרו מזמורים ושירים לפניהם · ולכן אמר להם הנביא הלא טוב לכם לשרים קולכם בד"ת כי בת של אברהם יצחק ויעקב את · ובכח התורה ותפלה נשתנה לפניהם מערכת המזלות כידוע וכמ"ש גבי הבט נא השמימה · אמנם כאשר את לא הקשבת בקול הוזיך ונשארת עניה מן הצדיקים ממצות ומעשים טובים לכן יבוא ירמיה מן ענתות ויקונן עליך איכה : הקשיבי למצות כדכתיב לוא הקשבת למצותי · הקשיבי לד"ת כדכתיב להקשיב לחכמה אזנך וגו' · הקשיבו אלי עמים כי תורה מאתי תצא · הקשיבי לדברי נבואה כמד"א והקימותי עליכם צופים הקשיבו לקול שופר ויאמרו לא נקשיב · הקשיבי לצדקות כמד"א משפט אמת שפוטו וחסד ורחמים עשו וגו' וימאנו להקשיב : עניה מן הצדקות · ולא קאמר עניה מד"ת כמו שאמר הקשיבי לד"ת · משום דאמרינן בפרק כל כתבי שלא פסקו מישראל בעלי אמנה בתורה · אבל באות אמת גרם עניה מדברי תורה : ואם לאו ענתות גם זה דבק להקשיבי ופירושו ואם לא תקשיבי דברי ענתות : שלא החזיקו בשכר סופרים כו' · שהם נטורי קרתא כדבסמוך ולכן בהעדרם תאבד הארץ · וסופרים הם מלמדי מקרא ומשנים מלמדי משנה : על עזבם את תורתי · ולא נוכל לפרש שעברו על תורת ה' דזה כתיב אח"ז ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה · אבל פירושו שלא נתנו מקום לתורה כי תתקיים גם לדור הבא וזה לשלם שכר משנים וסופרים כדי שילמדו תורה לתינוקות של בית רבן : על מאסה של תורה · כי זה הוא עיקר העון שלא היתה חביבה בעיניהם וימאסום וכדאמרינן בנדרים שלא ברכו בתורה תחלה : אלא על עזבם את תורתי וגו' · וזה שאמר הכתוב אח"ז ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה · פי' בשביל שעזבום ולא סגו בה זה שגרם להם כי לא שמעו בקולי ולא הלכו בה אבל אם למדו בתורה אז הלימוד הסב להם בוודאי כי שמעו בקול ה' והלכו בדרכי התורה · ומה דאמר מצינו שויתר הקב"ה על עבודת כוכבים ועל ג"ע וש"ד אין פירושו כי אם למדו את התורה אז גם שלשה ראשי הפשעים האלה לא נחשבו להם לעון · חלילה לאמר כן שהלא הלומד שלא לעשות נוח לו שלא נברא בעולם וכדאיתא בירושלמי פ"ק דברכות ועוד מאמרים רבים כאלה בבבלי אבל פירושו כי גם אם נלכדו כמעט בפשעים האלה אז היתה תקוה להם כי התורה המחזירה אותם למוטב ושבו מדרכם הרעה · אבל בעזבם את תורתי ולא למדו אין תקוה להם עוד כי ישובו מדרכם הרעה · וז"ש הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו כי אז היה להם תקוה כי יזכרו את ה' · אך עתה כאשר עזבו את תורתי ואין תקוה עוד להם כי ישובו מדרכם לכן אפקוד עליהם את עונם אשר עזבוני · ומה שנאמר בקרא ואת תורתי לא שמרו פירושו לא למדו כמו ושמרתם ועשיתם דדרשינן בפ"כ ושמרתם זו משנה : השאור שבה (כ"ה הגי' במדרש שעם יפה ענף) היה מחזירן למוטב · ופירושו כי שאור הוא כנוי ליצה"ר ע"ד שאור שבעיסה מעכב · וזה גם אם
למדו

משנת דרבי אליעזר

שלא החזיקו כו' שנאמר על עזבם · מדל"כ על שבטלו בא לסורות שלא החזיקו לומדי תורה בלחם ומזון שאין עזיבה אלא פרנסה כדכתיב צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם כדאיתא בריש פ' ויצא ועיין פי' דחוק של מ"כ : על מאסה של תורה · דק"ל גם כן לשון עזבם כו' לכ"א שמאסו את התורה כבינים עזובות

הונא אמר [א] למוד תורה אע"פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה · [ב] אריב"ל בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה · [ג] שמואל תני לה בשם ר' שמואל בר אמי אימתי המלכות גוזרת גזרה וגזירתה מצלחת בשעה שישראל משליכין דברי תורה לארץ הה"ד (דניאל ח') וצבא תנתן על התמיד בפשע· אין צבא אלא מלכיות · שנאמר (ישעיה כ"ד) יפקוד ה' על צבא המרום במרום וגו' · (י) התמיד · אלו ישראל דכתיב (יהושע א') והגית בו יומם ולילה · (ג) בפשע · בפשעה של תורה כל זמן שישראל משליכין דברי תורה לארץ המלכות היא גוזרת ומצלחת שנא' (דניאל ח') ותשלך אמת ארצה וגו' · ואין אמת אלא תורה שנאמר (משלי כ"ג) אמת קנה ואל תמכור אם השלכת דברי תורה לארץ מיד הצליחה המלכות הה"ד (דניאל ח') ועשתה והצליחה · [ד] א"ר יהודה בן פזי (הושע ח) זנח ישראל טוב וגו' [ה] ואין טוב אלא תורה שנא' (משלי ד') כי לקח טוב נתתי לכם וגו' · א"ר אבא בר כהנא [ו] לא עמדו פילוסופין לאומות העולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי · אמרו להם יכולין אנו להזדווג לאומה זו אמרו להם לכו וחזרו על בתי כנסיות שלהם · אם התינוקות מצפצפין בקולן אי אתם יכולין להם · ואם לאו אתם יכולין להם · שכן הבטיחם אביהם ואמר להם (בראשית כ"ז) הקול קול יעקב והידים ידי עשו · כל זמן שקולו של יעקב בבתי כנסיות ובתי מדרשות · אין הידים ידי עשו · וכל זמן שאין קולו מצפצף בבתי כנסיות ובתי מדרשות הידים ידי עשו · וכן הוא אומר (ישעיה ה') [ז] לכן כאכול קש לשון אש וגו' וכי יש קש אוכל אש והלא דרכה של אש אוכלת קש ואת אומר לכן כאכול קש לשון אש · אלא קש זה ביתו של עשו שנאמר (עובדיה א') והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש · לשון אש זה ביתו של יעקב · וחשש להבה ירפה · זה ביתו של יוסף · שרשם כמק יהיה · אלו האבות שהם שרשיהם של ישראל · ופרחם כאבק יעלה · אלו השבטים שהם פרחיהם של ישראל · מפני מה (ישעיה ה') כי מאסו את תורת ה' צבאות וגו' · א"ר יודן כי מאסו את תורת ה' צבאות זו תורה שבכתב · ואת אמרות קדוש ישראל נאצו · זו תורה שבעל פה · וכיון שהשליכו דברי תורה לארץ התחיל ירמיה (יא) מקונן עליהם איכה · (ירמיה ט') [ח] כה אמר ה' צבאות התבוננו וקראו למקוננות · ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש ורבנן · ר' יוחנן אמר למלך שהיו לו שני בנים כעס על הראשון נטל את המקל וחבטו והגלהו · אמר אוי לזה מאיזו שלוה נגלה · כעס על השני ונטל את המקל (ג) וחבטו והגלהו · אמר אנא הוא דתרבותי בישא · כך גלו עשרת השבטים והתחיל הקב"ה אומר להם את הפסוק הזה (הושע ז') אוי להם כי נדדו ממני · וכיון שגלו יהודה ובנימן [ט] כביכול אמר הקב"ה (ירמיה י') אוי לי על שברי · רשב"ל אמר למלך שהיה לו שני בנים כעס על הראשון ונטל את המקל וחבטו ופרפר ומת · התחיל מקונן עליו · כעס על השני ונטל את המקל וחבטו ופרפר ומת · אמר מעתה אין בי כח לקונן עליהם אלא קראו למקוננות ויקוננו עליהם · כך גלו עשרת השבטים והתחיל מקונן עליהם (עמוס ה') שמעו את הדבר הזה אשר אנכי נושא עליכם קינה בית ישראל · וכיון שגלו יהודה ובנימין כביכול אמר הקב"ה מעתה אין בי כח לקונן עליהם הה"ד (ירמיה ט') קראו למקוננות וגו' ותמהרנה ותשאנה עלינו נהי · עליהם אין כתיב כאן · אלא עלינו · דידי ודידהון · ותרדנה עינינו דמעה · עיניהם אין כתיב כאן · אלא עינינו · דידי ודידהון · ועפעפיהם יזלו מים אין כתיב כאן · אלא ועפעפינו · דידי ודידהון · רבנן אמרין (ד) למלך שהיו לו שנים עשר בנים ומתו שנים · התחיל מתנחם בעשרה · מתו עוד שנים והתחיל מתנחם בשמונה · מתו שנים התחיל מתנחם בששה · מתו שנים התחיל מתנחם בארבעה · מתו שנים התחיל מתנחם בשנים · וכיון שמתו כולם התחיל מקונן עליהם איכה ישבה בדד :

ג רבי אבא בר כהנא פתח (שם ט"ו) [י] לא ישבתי בסוד משחקים ואעלוז · אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים מימי (יב) לא נכנסתי בבתי תיאטראות ובתי קרקסאות של אומות העולם ושחקתי עמהם ואעלוז מפני ידך בדד ישבתי · נגעה בי ידו של פרעה ולא ישבתי בדד · נגעה בי ידו של סנחריב ולא ישבתי בדד · וכיון שנגעה בי ידך בדד ישבתי · איכה ישבה בדד :

מסורת המדרש א פסחים דף נ' · נזיר דף כ"ג · סוטה דף כ"ב · ודף מ"ז · הוריות דף יו"ד · סנהדרין דף ק"ה · ערכין דף ט"ז : ב אבות פרק ו' · שמ"ר פ' מ"א · תנחומא סדר תשא סימן ט"ז · תדא"ר פרק י"ח : ג ירושלמי ראש השנה פרק ג' הלכה ה' · ילקוט דניאל רמז אל"ף ס"ו : ד ילקוט הושע רמז תקכ"ד : ה ברכות דף ה' · ודף מ"ח · עבודת כוכבים דף י"ט · אבות פ"ו · מנחות נ"ג : ו ב"ר פרשה ס"ה · ילקוט תולדות רמז קט"ו : ז ספרי פ' עקב פ' מ"א · ילקוט ישעיה רמז ר"ע : ח ילקוט ירמיה רמז רפ"ג · ילקוט כאן רמז תתקל"ה : ט עמ"ש בהערות ותקונים ע"ז : י ילקוט ירמיה רמז רנ"ג :

חדושי הרש"ש

פלאתי ג"כ כאן ענין מדברי תורה : (ג) בפשע בפשעה של תורה · נראה דדריש על התמיד בפשע על פשעם בתמיד היינו התורה שנקראת תמיד ע"ש שנאמר והגית בו יומם ולילה ודורש תיבת על למעלה ולמטה · (מבני הרב מהורש"ל מתתיהו שי') : (ג) וחבטו והגלהו אמר אנא הוא דתרבות ביתא (כנ"ל) וכו' אמר הקב"ה אוי לי על שברי · תרגום כאשר ישא האומן (במדבר י"א) כמא דמסובר תורבינא והוה דומיא דמשל דתרבות ביתא : (ד) למלך שהיו לו י"ב בנים ומתו שנים וכל הענין · כי גם ורבנן דפליגי כ"א פתיחא אחרת : (יב) לא נכנסתי כו' ושחקתי עמהם · לגי' הספרים האי ושחקתי הוא כמו ושמחתי (ואפשר גרסינן כן) והוא פי' על ואעלוז · וי"ל עוד דשחקתי עמהם היינו שחוק ממש

חדושי הרד"ל

אור ודרך חיים תוכחת מוסר · שאור התורה היה מאיר להחכימם מחשכת שטותם בסכלות [illegible] ולדרך חיים היה מטיבו התוכחת מוסר שבתורה וכמ"ש בזוהר ויקרא (כ"ג) דאורייתא מודעא ליה חובי' : (י) התמיד אלו ישראל דכתיב והגית כו' · שישראל נלטוו תמידות ההגיון ועל הפשע בזה תנתן הצבא · ועי' בתנדב"א פי"ח וספרי עקב פסקא מ"ח : (יא) מקונן עליהם איכה כה אמר ה' צבאות התבוננו כו' ר"י ורשב"ל ורבנן · כדרשב"ל לבד הוא דדרשינן למקרא זה דקראו למקוננות כו' ולא כדר"י ורבנן וע"כ נראה שאין מקום לגרוס מקרא זה כאן אלא המאמר מתחיל כדר"י ורשב"ל

פירוש מהרז"ו

שהיו שומרים תורתי שכולה אור יראהו והאכתו והיה המאור שבה מחזירה למוטב לעבוד אותי : בת קול · אבות פרק ששי : וצבא תנתן · בלשון נקבה יחידית היל"ל ינתנו בלשון זכר ורבים ע"כ דורש על מלכות שנקראת בלשון נקבה יחידית ועי' ב"ר פ"י סי' ה' וס"ד ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה : על צבא מרום · וס"ד ועל מלכי האדמה באדמה שפי' ע"פ מדה כ"ב ועל צבא מלכי אדמה וכוונתו המלכות עם צבאה : התמיד אלו ישראל · כמ"ש תמיד לא יחשו המזכירים את ה' : לא עמדו פילוסופין · ב"ר פרשה ס"ה סי' כ' ועי' רות רבה פסוק ותאמר נעמי לשתי כלותיה : הקול קול יעקב · קיום יעקב והצלתו הוא בקולו · ופי' הקול המקיים העולם הוא קול יעקב ובו מתקיים יעקב ג"כ · והידים השולטים בעולם ומחריבים אותו הוא ידי עשו ולא יתכן שיהיו שני הדברים ביחד שהם מכחישים זא"ז וכמ"ש ולאום מלאום יאמץ כשזה קם זה נופל · ובהכרח לדרוש ע"פ מדה ט' הקול קול יעקב ואם לאו והידים ידי עשו : לכן כאכול קש · וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה כי מאסו תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו · והיל"ל בהיפך כאכול אש קש ולהבה חשש ירפה · חשש הוא ענין קש וכמ"ש תהרו חשש תלדו קש ודורש ע"פ מדה י"ז : אלו האבות שהם שרשיהם · וכדלעיל פתיחא א' בת גלים שלא יעמדו להם זכות אבות ולא ישא פניהם וכמ"ש מפורש ש"א י"ב ט"ו ואם לא תשמעו בקול ה' וגו' והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם : כה אמר ה' צבאות · סתמא דמדרש הביא מאמר זה לפתיחא כמו שאר הפתיחות גם חותם כמו בכל הפתיחות התחיל מקונן עליהם איכה ישבה בדד אלא על שלא אמרו אמורא מיוחד כמו בשאר הפתיחות ע"כ לא הדפיסו המדפיסים בנסינת ריוח וכאלו הוא שייך לפתיחא הקודמת ולא כן הוא : אוי להם כי נדדו ממני · הושע אמר פסוק זה על עשרת השבטים : אוי לי על שברי · ובפסוק הקודם והזירותי להם למען ימצאו היינו לישראל וירמיה נתנבא על שבט יהודה ובנימין ובפסוק הסמוך אהלי שודד וכל מיתרי נתקו בני יצאוני ואינם וע"ז אמר הש"ת איכה : אשר אנכי נושא עליכם קינה · ועמוס ניבא על עשרת השבטים : קראו למקוננות · וירמיה ניבא על שבט יהודה ובנימין וכלל הדבר שבעת שגלו עשרת השבטים עדיין היה ביהמ"ק קיים ושכינתו ית"ש בתוכו ולא היה הסתר פנים כ"כ והיה עושה לפעמים נסים בגלוי ע"י נביאים יחזקיהו הצדיק אף בחורבן וגלות שבט יהודה ובנימין השיב אחור ימינו ואז נור ילדך תפי בסילוק שכינתו והסתר פנים שע"כ ירמיה לא אמר והנורא ודניאל לא אמר הגבור והכל בערך אצלנו לא בעצמותו [illegible] הקולר במשל וכללו את הנמשל שהוא מובן · שלא גלו כל השבטים ביחד אלא תחלה [illegible]

מתנות כהונה

כמו כאן : מעלבונה של תורה · שעולבים אותה ואין מחשיבין אותה לעסוק בה תדיר כפירש"י בפרק ו' דמסכת אבות : היא גוזרת גרסי' : ארצה וגו' גרסי' · וסיפיה דקרא ועשתה והצליחה : זנח ישראל וגו' · פסוק הוא הושע סימן ח' : זנח ישראל טוב וגו' גרסי' · וסיפיה דקרא אויב ירדפו וה"ג ליה בירושלמי פ' ראוהו בית דין : נתתי לכם וגו' גרסי' : פלוסופין · בלשון יון חכמים : אמרו להם · אומות העולם לבלעם ואבנימוס בדרך שאלה : להזדווג · להרע להם : ה"ג בפ' תולדות על בתי כנסיות שלהם אם התינוקות מצפצפין בקולם אי אתם יכולים להם והילקוט מסיים ואם לאו אתם יכולים להם שכן כו' : הקול קול יעקב וגו' · אומנות הקול הוא שלו ואם לא יתפיס אומנות שלו אומנות הידים נתונה לעשו ולעיל בפ' תולדות כתבתי פירוש אחר בשם הר"י בן חביב בפ' ט : ה' צבאות וגו' גרסי' : אוי לזה · לאותו בן : אנא הוא כו' · אני הוא שהחוב תלוי בי שגדלתים גידול רע שהרי אין טוב בהם אין גם אחד : דידי ודידהון כו' · כלומר עלי ועליהם יש להרים קול נהי : התחיל מקונן עליהם כו' · כלומר שנשאר יושב בדד עריריי והנמשל מבואר מעצמו ובילקוט ל"ג כאן איכה ישבה בדד : פתיחא לא ישבתי : בתי תיאטראות כו' · בתי שחוק שמשחקין שם במיני שחוק הוללות וסכלות : מפני ידך כו' · מפני צווייך שצויתני שלא לילך בחוקות הכנענים ישבתי לי בדד לבלתי לכת בבתי שחוק שלהם : וה"ג בילקוט ירמיה בדד ישבתי ד"א מפני ידך בדד ישבתי נגעה כו' : שנגעה בי ידך · שנאמר אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום :

פתיחא

יפה

[illegible]

ענף

[illegible]

ד רבי אבהו פתח (הושע ו') [א] והמה כאדם עברו ברית·זה אדם הראשון· אמר הקב"ה אדם הראשון הכנסתי אותו לגן עדן וצויתיו ועבר על צוויי ודנתי אותו בגירושין ובשילוחין וקוננתי עליו איכה· הכנסתי אותו לגן עדן· שנאמר (בראשית ב') ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן· וצויתיו שנאמר (שם) ויצו ה' אלהים על האדם לאמר וגו'· ועבר על צוויי שנאמר (שם ג') המן העץ אשר צויתיך וגו'· ודנתי אותו בגירושין שנאמר (שם) ויגרש את האדם ודנתי אותו בשילוחין שנאמר (שם) וישלחהו ה' מגן עדן· וקוננתי עליו איכה· שנאמר (שם) ויאמר לו איכה· איכה כתיב· אף בניו הכנסתי אותם לא"י שנאמר (ירמיה ב') ואביא אתכם אל ארץ הכרמל· וצויתים שנאמר (ויקרא כ"ד) צו את בני ישראל· ועברו על צוויי (יג) שנאמר (דניאל ט') וכל ישראל עברו את תורתך· ודנתי אותם בגירושין שנאמר (הושע ט') מביתי אגרשם· ודנתי אותם בשילוחין שנאמר (ירמיה ט"ו) שלח מעל פני ויצאו· וקוננתי עליהם· איכה ישבה בדד:

ה רבי אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא פתח (יחזקאל כ"ד) לכן כה אמר ה' אוי עיר הדמים· [ב] אוי מן קמי דקרתא דשפכו דמים בגווה· סיר אשר חלאתה בה· דחפשושיתה בגווה· וחלאתה לא יצאת ממנה וחפשושיתה לא נפקת מן גווה· לנתחיה לנתחיה הוציאה· מטליות מטליות היו גולים· כיצד גלו [ג] ר' אלעזר אומר שבט ראובן ושבט גד גלו תחלה· ר' שמואל בר נחמן אומר שבט זבולן ושבט נפתלי גלו תחלה· הה"ד (ישעיה ח') כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי· ומה מקיים ר' אלעזר (יד) קרייה דר' שמואל בר נחמן· אלא כעת שגלו שבט ראובן וגד· כך גלו שבט זבולון ושבט נפתלי· (שם) והאחרון הכביד· ר' אבא בר כהנא אמר (טו) הממס כבמכביד הה"ד (שם י"ד) וטאטאתיה במטאטא השמד· לא נפל עליה גורל· ר' נחמן בשם ר' אחא אמר מהו לא נפל עליה גורל אמר הקב"ה בשעה (טז) שהפלתי קלסים על אומות העולם להגלותם לא גלו ואתם למה גליתם· כי דמה בתוכה היה· כל כקלמה להעלות חמה· [ד] ר' יודן שאל לר' אחא א"ל היכן הרגו ישראל את זכריה בעזרת ישראל או בעזרת נשים אמר לו לא בעזרת ישראל ולא בעזרת נשים אלא בעזרת הכהנים· ולא נהגו בדמו לא כדם איל ולא כדם צבי שבדם צבי ובדם איל כתיב (ויקרא י"ז) ושפך את דמו וכסהו בעפר· (ה) ברם הכא כתיב (יחזקאל כ"ד) כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות (יז) עליו עפר· ד"א לכן כה אמר ה' אוי עיר הדמים· אוי מן קמי דקרתא דשפכי דמה לגווה· גם אני אגדיל המדורה· ארבה בפורענות· הרבה העצים· אלו הלגיונות· הדלק האש· אלו המלכים· התם הבשר· זה הצבור· והרקח המרקחה· ר' יהושע ור' נחמיה בשם ר' אחא אמרי לפי שהיו כל ישראל אומרים נבוכדנצר כנס כל ממונו של עולם ולממון שלנו הוא צריך· אמר הקדוש ברוך הוא חייכם (יח) שאני עושה ממונכם חביב עליו כמו בשמים הללו שהן עולין בסעודה· והעצמות יחרו· את מוצא בשעה שגלו ישראל היה גופן תוסס כהדא מרקחתא· והעמידה על גחליה ריקה· אמר רבי אלעזר אלו נאמר שבורה לא היה לה תקנה לעולם· וכשהוא אומר ריקה כל כלי שהוא ריקן סופו להתמלאות· כל כך למה· למען תתם וחרה נחשתה ונתכה בתוכה וגו'· כיון שחטאו גלו· וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם· איכה ישבה בדד:

ו רבי אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא פתח (הושע ה') [ה] אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה אימתי ביום תוכחה יום שהקב"ה עתיד להתוכח עמהם בדין· אתה מוצא בשעה שגלו עשרת השבטים לא גלו יהודה ובנימין והיו עשרת השבטים אומרים מפני מה הגלה אותנו והם לא הגלה מפני שהם בני פלטין שלו· דלמא משוא פנים יש כאן ח"ו· אין כאן משוא

מסורת המדרש א בר"ר פ' י"ט· פסיקתא דרב כהנא ריש פסקא ט"ו· ילקוט בראשית רמז כ"ז· ילקוט כאן רמז תתקנ"ט· ילקוט הושע רמז תקכ"ג: ב ילקוט יחזקאל רמז שס"ב: ג במד"ר פ' כ"ג· קה"ר סוף פרשה ט'· סדר עולם פרק כ"ו· תנחומא סדר מסעי סימן י"ג· ילקוט ישעיה רמז רס"ב: ד ירושלמי תענית פרק ד' סוף הלכה ה'· קה"ר פ' ג' פסוק ט"ז· ופרשה יו"ד פסוק ד'· לקמן פתיחתא כ"ג· ופ' ב' פסוק ב' ופרשה ד' פסוק י"ב· פסיקתא דרב כהנא פסקא ט"ו· ילקוט יחזקאל רמז שס"ג: ה במד"ר פ' י"ג· שוח"ט מזמור ע"ו· ילקוט הושע רמז תק"כ· ילקוט תהלים רמז תתי"ג:

חדושי הרד"ל

במעשה· וסדר דרש ואעלוז בפ"ע בלא ישבתי ואעלוז לשמות מהראים בלבד אף לזה לא נכנסתי אלא אדרבה כשראיתי הכנסתי יגון בלבבי על לעג תורבן ביהמ"ק וכמ"ש המג"א סי' רכ"ד בשם ספר האשכול: (יג) שנאמר וכל ישראל עברו את תורתך (דניאל ט')· ומקרא זה נדרש בתדא"ר פי"ח שעברו עליו מאל"ף עד תי"ו וע"ל: (יד) קריא דרשב"ן אלא כשם שגלו שבט ראובן כו' כ"ה בילקוט וכצ"ל· ועי' בירושלמי פרק חלק ה"ה: (טו) הממס כהמכבד· אפשר צ"ל שתימם פי' גלות שלימה ותמה: (טז) שהפלתי קלסים· גי' הערוך קלנסין (ע"ש פירושו וע"ע קלוון) וכ"ה בילקוט משלי: (יז) עליו עפר

חדושי הרש"ש

גם ישראל גלו בשש גליות כדאיתא במדרש סוף סדר מסעי (ועי' ר"ה ל"א ב' דמסמיך שם גליות על פסוק אך שם מייתו על גליות סנהדרין) ושוה דומה למשל שמתו בניו בששה פעמים: (ה) ברם הכא וכו' על צחיח סלע לא שפכתהו על הארץ· נראה מגום דבחולין ל"א דרשינן מדכתיב בעפר שצריך שיתן עפר גם למטה וכנגד זה אמר גם כאן על צחיח סלע לא שפכתהו על הארץ (ר"ל על עפר תיחוח) וכנגד עפר גם אני אגדיל המדורה כו' כנ"ל· ושבינתיים מיותר: (יח) שאני עושה ממונכם חביב כו'·

מתנות כהונה

פתיחא והמה כאדם: אשר צויתיך וגו'· גרסי':גירושין' משמע חוץ למקום אשר היה שם בראשונה: בשילוחין' משמע עוד הרחק הלאה: איכה כתיב· שהיה לו לכתוב איך בקמ"ץ בלא ה"א: פתיחא אוי עיר הדמים: אוי עיר הדמים גרסי': מן קמי כו'· מפני העיר ששפכו דמים בתוכה: דשפכו גרסי' לקמן וכן בילקוט: דחפשושיתא· לפי הענין הוא זוהמא והערוך הביאו ולא פירשו: מטליות· חתיכות בלשון חז"ל מטלניות שאין בהם שלשה על שלשה וכן פי' הערוך ור"ל שלא גלו כולם כבת אחת: הממס כבמכביד· פי' כמו מכבדת שמכבדין בו את הבית: במטאטא גרסי'· והוא מכבדת כדאיתא במס' ר"ה השנה: קלסים· גורלות: כי דמה כו'· זה דמו של זכריה ועי' לקמן בפסוק מהעאת ובפסוק בלע ה': כל כך למה כו'· למה התאנף ה' כל זה השיעור שלא היה הדם נבלע והיה תוסס להעלות כו' כך פרש"י והרד"ק פי' זה שלא כסו אותו הם עצמם כדי להעלות חימה עליהם וכאילו עשאו בשביל זה וכן משמע בירושלמי סוף מס' תענית: ס"ג לקמןבפסוק בלע ה' ובפסוק מהעאת וכסהו בעפר ברם הכא כתיב כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר וכגירסת הספר גרס בירושלמי סוף מס' תענית ולקמן בפתיחא וזכור את בוראך: העצים אלו הלגיונות גרסי'· וכן הוא בילקוט יחזקאל ופי' חיל אנשי מלחמה: אלו המלכים גרסינן· ור"ל מלכי יהודה וישראל: והרקח גרסי': ולממון שלנו· בתמיה: כמו בשמים· מעשה רוקח וזהו הרקח המרקחה: והעצמות יחרו גרסי': תוסס· כדבר המתבשל שהוא חם מאד ובתלמוד מלינו יין תוסס: פתיחא אפרים לשמה: אפרים· עשרת השבטים נקראו בשם אפרים על שם שהמליכו עליהם ירבעם משבט אפרים: בני פלטין שלו· שב"ה נבנה בחלקם ובילקוט תלים מזמור ע"ו יש שא"ה אמרו כן: חס ושלום· הם דברי הספר ח"ו לא היה

פירוש מהרז"ו

בדד ישבתי שהוא מפני ורה ע"כ דורש מפני ידך ע"פ מדה פ' וי"ז שמפני ידי אחרים לא ישבתי בדד מפני ידו של פרעה כמ"ש תורישמו ידי ורה לכלות אותי וגאלתני מידו וכן מידו של סנחריב כמ"ש ומטה הוא בידם זעמי וכמ"ש בכח ידי עשיתי וכמ"ש ינופף ידו הר בת ציון וגאלתני מידו אך מפני ידך כמ"ש ואשיבה ידי עליך וכמ"ש אך בי ישוב יהפוך ידו וכמ"ש השיב אחור ימינו: ד והמה כאדם· ב"ר פרשה י"ט סי' ט' ושם מבואר: הכנסתי אותו לגן עדן· פשט הכתוב פעשו כמו שהם בני אדם שאינם עומדים בתפקידם כמ"ש ובן אדם ויתנחם וא"כ הוא מיותר כי למה לנו הדמיון הזה הלא הם עצמם אדם ע"כ דורש כאדם הראשון כאדם מי שסמו אדם והיל"ל עברו ברית כאדם ע"כ דורש והמה כאדם על שאר דימוים שהכניסו לג"ע וציוהו ועבר כמפורש וגרשו ושלחו ועל האדם הביא הפסוקים כולם מן התורה שכתובים אצל אדם בלשון עבר אך על ישראל הביא פסוקים מן הנביאים לבד פסוק לו שהפם לדוגמא והיה יכול להביא מן התורה אלא שפסוקי התורה המדברים בביאתם לארץ הכל בעתיד כי תבואו וכדומה ע"כ הביא מן הנביאים שמדברים לשעבר כמו באדם לבד פסוק לו שהפם לדוגמא: ה אוי עיר הדמים· עי' ילקוט יחזקאל סי' כ"ד: דחפשושיתא בגווה· גירסת הערוך יורה דחפשו שיתא לגוה· ופירש המו"ע זוהמא וכ"ה בתרגום יונתן כדודא דזוהמיתא ביה: מטליות מטליות· וכן תרגם יונתן גלו על גלו ויתפקון עמה: שבט ראובן ושבט גד· ועמהם חצי שבט מנשה כמפורש דה"א ה' כ"ו: בעת הראשון הקל וגו'· פעם הראשון נתרוקנה הארץ ונעשית קלה בלא יושבים של זבולון ונפתלי· ואח"כ כעת השני שבט ראובן וגד ואח"כ והאחרון הכביד לשאר השבטים מדלא קאמר והשני הכביד ואלא והאחרון הוא השלישי: מה מקיים ר"א· שסובר שבט ראובן וגד גלו תחלה וכאן מפורש שזבולון ונפתלי גלו ראשונה ותירץ שדורש מ"ש כעת הראשון שהיל"ל בעת הראשון אלא פי' שגלות השני של זבולון ונפתלי היה כמו גלות הראשון של ראובן וגד: הממס כבמכביד·כמ"ש בתרגום יונתן על פסוק ואטאטיה במטאטי השמד ואהממינה כמה דמהממין במבינה שענין הפינוי והכיבוד נקרא המימה בארמית וכן הביא במוסף ערוך: שהפלתי קלכין· לא מצאתי פי' בערוך ובמו"ע ואולי צריך להיות קלפים וכמ"ש טרף בקלפי: להגלותם לא גלו·כמ"ש לקמן פתיחא כ"ג לשמה של רומי ולא עלתה לשמה של אלכסנדרי ולא עלתה לשמה של ירושלים ועלתה וכמ"ש יחזקאל כ"א פסוק כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח ע"ש וברש"י שם ומ"ש לא נפל עליה גורל פי' שלא רצו להאמין כשנפל הגורל על ירושלים וכמ"ש ביחזקאל כ"א שם והיה להם כקסם שקר בעיניהם וכמ"ש עוד שם והוא מזכיר עון להתפש זה עונו של זכריה וזהו מ"ש כאן כי דמה בתוכה היה ודוק בזה כי דבר אמיתי ונפלא הוא: היכן הרגו ישראל· לקמן פתיחא כ"ג וס"ב: ד"א וכו' עד דמה לגווה· תיבת ד"א מיותר וט"ס כי כוונת המדרש לדרוש פסוק ט' ולא פסוק ו' הנ"ל שכבר דרש ודורש והולך ובילקוט ליתא כל זה ומתחיל גם אני אגדיל המדורה: אלו המלכים· מה האש נמשך למעלה כך המלך למעלה מן העם: התם הבשר זה הצבור· וכן לקמן פסוק בלה בשרי ועורי זה הצבור: כמו בשמים הללו·וכמ"ש בפסוק שמות ל' כ"ג קח לך בשמים ראש כו' רוקח מרקחת מעשה רוקח וכמ"ש ברכות פרק ו' משנה ו' והוא אומר על המוגמר אע"פ שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה: את מוצא· בא לפרש מ"ש והרקח המרקחה כפשוטו מגודל הרעב והחום שבפנים ומבחוץ היה גופן תוסס: איכה ישבה בדד· היינו ירושלים היא העיר שנאמרה ריקה ככל המבואר וסופה להתמלאות וזהו כאלמנה שסופה כאלמנה שעתיד להזור עליה כמ"ש לקמן פסוק היתה כאלמנה: ו ר' אבהו וכו'· במ"ר פרשה י"ג סי' ד' ושם במ"ר הדרשה בשלמות וכאן חסר הפירוש הא': אפרים לשמה·יוס"ד בשבטי ישראל הודעתי נאמנה: אתה מוצא· נ"ל ד"א אתה מוצא וכ"ה במ"ר שם: והיו עשרת השבטים אומרים·ובמדרש תהלים מזמור ע"ו ושם במ"ר איתא התחילו אומות העולם אומרים וכ"ה בילקוט תלים מזמור ע"ו אך בילקוט איכה כמו כאן: דלמא משוא פנים· וזהו אפרים

יפה ענף

של פרעה· וה"ג ושמקתי עמהם ואעלוז מפני ידך בדד ישבתי ד"א מפני ידך בדד ישבתי נגעה כי וכו' וכ"ה הגירסא בילקוט: והמה כאדם עברו ברית זה אדה"ר· הנה הכתוב מדמה את ישראל לאדם רק במה שעברו ברית ומאין לקח להדמותם בהכנתם לארץ וגירושיהן וקינתם· אבל עיקר הדרש הוא מסיפא דקרא דכתיב שם בגדו בי משמע במקום אשר בגד אדם בגדו גם המה· ולהכי מדמי להו להכנסת ג"ע ושחטאו במקום שהוכנסו ואחר שנדמו בחטא ובמקום הביא ג"כ העונש הדומה בשניהם שהוא כגירושין מהמקום· והביא ג"כ הקינה על המקום שנשאר בדד מהם וגם באדה"ר נשאר הג"ע בזולתו· ועוי"ל משום שכל חוטא יוכל להתנצל על חטאו או שרוב הצורך הביאוהו לזה וכמ"ש הכתוב לא יבוזו לגנב כי יגנוב וגו'· או שלא ידע שזה נחשב לחטא כי לא התרו בו וגב בדבר המפורסם לגנאי יש לחוטא להתנצל ולומר לאו אדעתאי· אמנם חטא אדה"ר היה בתכלית הרוע· כי לא יכול להתנצל אשר עשה כואת למלא נפשו כי ירעב הלא בג"ע היה מושבו אשר כל מעדני תבל היו לפניו ולמה אכל עוד את עץ הדעת· וגם לא יכול להתנצל ולומר לא ידעתי כי זה נחשב לחטא· הלא הקב"ה צוהו מקודם שלא יאכל· ולכן נידון בגירושין שיהיה נודד ללחם איה· וקוננתי עליו אַיֶּכָּה שנופל על דבר מתמיה כלומר איך הסכלת עשה· הלא סר לבך ממך וכמ"ש בפ' אחד דיני ממונות איכה אין נטה לבך· וכ"ה הכוונה בלשון איכה על דבר המתמיה ולפ"ז הקרי והכתיב של איכה אחד הוא· וכן קרה לישראל שהכניסו לארץ אשר לא יחסר כל בה· והקב"ה צוה להם מראש כי ילכו בדרך התורה· [illegible]

בפרק חלק דאמר אין עתידין לחזור· ובילוחין קאי על יהודה ובנימין דישובו שנית לארצם· וי"ל עוד כי גירושין הם בבחינת הארץ וג"ע שגירשו משם· ושלוחין הוא בבחינת הסתרת הרצון האלהי והשגחתו מהם· ע"ד פני ה' חלקם וגו' וז"ש שלח מעל פני: וקוננתי עליו איכה ישבה בדד· עמ"ש בב"ר פי"ט בביאור הדברים: דשפכו דמים בגווה· כלומר שאין פירוש עיר הדמים כמו דכתיב בנינוה עיר הדמים כולה שרבו חללים· ולכ"א כולה ולא ימיש טרף שהיו עושין כן תמיד· אבל הכא אינו אלא על דם זכריה כדלקמן· ולכ"א דשפכו דמים בגוה כלומר פעם אחת בלבד: שבט ראובן ושבט גד גלו תחלה· כן הוא בדה"א ה' פסוק כ"ו ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור וגו' ויגלם לראובני ולגדי וגו' ועי' ברש"י ישעיה על פסוק כעת הראשון בשם ס"ע: אלא בעת שגלו שבט ראובן כו'· כלומר כמו בעת הראשון בגלות ראובן וגד לא היתה גלות שלמה· ורק שני שבטים גלו· ולכן נקראת גלות קלה· כן בעת הזאת לא היתה גלות שלמה ורק שני שבטים גלו מבא"כ בפעם האחרונה שהכביד הגלות וכדמפרש: בשעה שהפלתי קלסים כו'· נראה דזה מה דאיתא לקמן בפתיחא דר"י דסכנין התחיל מקלקל בחצים לשמה של רומי ולא עלתה לשמה של אלכסנדרי ולא עלתה· ולפי שהקב"ה נתן בלבו הדברים ההם לבשרו שיצליח נגד ישראל אמר שהפלתי· ומ"ש לא נפל עליה גורל יתפרש בתמים האם לא נפל עליה הגורל אשר לא היתה כן לשאר העמים· ומ"ע אלא משום כי דמה בתוכה היה: ולא נהגו בדמו· בתמיה למה לא נהגו בדמו כמו שנוהגים בדם איל וצבי לפחות לכסותו והתשובה בזה כי מאת ה' היה להעלות חמה: אלו הגליות· שכמו שהעצים מגדילים המדורה כן הגליות [illegible]

פנים • אלא עדיין לא חטאו • וכיון שחטאו הגלה אותם • אמרו עשרת השבטים (יט) הא אלהינו הא אלהינו הא תקיף הא קשוט הא קשוט דאפי' לבני ביתיה לא נסיב אפין • כיון שחטאו גלו • וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה :

ז **רבי** אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא פתח (ישעיה ג') [א] ואנו ואבלו פתחיה (ו) אנינה מכפנים ואבילה מבחוץ • פתחיה• חורבן ראשון וחורבן שני • ונקתה • נקיה מדברי תורה • נקיה מדברי נבואה • נקיה מצדיקים • נקיה ממצות ומעש"ט לפיכך לארץ תשב ישבו לארץ ידמו זקני וגו' :

ח **רבי** יצחק פתח (ירמיה ט') [ב] כי קול נהי נשמע מציון איך שודדנו וכי יש עצים בוכים ויש אבנים בוכות שאתה אומר כי קול נהי נשמע מציון • (כ) אלא ממי שהוא משרה שכינתו בציון • איך שודדנו איך הות לן מבוזנים • (שם) בושנו מאד כי עזבנו ארץ זו א"י דכתיב (דברים י"א) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה • (ירמיה ט') וכי השליכו משכנותינו • אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות • ד"א בושנו מאד כי עזבנו ארץ • אלו ד"ת כמד"א (איוב י"א) ארוכה מארץ מדה • וכי השליכו משכנותינו • אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות • ד"א בושנו מאד כי עזבנו ארץ • זה בית המקדש כמה דאת אמר (יחזקאל מ"ג) ומחיק הארץ ועד העזרה התחתונה • וכי השליכו משכנותינו • חורבן בית ראשון וחורבן בית שני • כיון שחטאו גלו • וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה :

ט **רבי** יצחק פתח (ירמיה נ"א) בושנו כי שמענו חרפה כסתה כלמה פנינו (כא) כי באו זרים על מקדשי בית ה' • את מוצא [ג] בשעה שנכנסו שונאים לירושלים נכנסו עמהם עמונים ומואבים שנאמר (איכה א') ידו פרש צר על כל מחמדיה כי ראתה גוים באו מקדשה אשר צויתה לא יבאו בקהל לך • נכנסו לבית קדשי הקדשים (ז) ומצאו שם שני כרובים נטלו אותן ונתנו אותן בכליבה והיו מחזירין אותן בחוצות ירושלים ואומרים לא הייתם אומרים שאין האומה הזאת עובדת עבודת כוכבים ראו מה מצינו להם ומה היו עובדים הא כל אפיין שוין הה"ד (יחזקאל כ"ה) יען אמור מואב ושעיר הנה ככל הגוים בית יהודה • באותה שעה נשבע הקב"ה שהוא מקעקע ביצתן מן העולם שנאמר (צפניה ב') (ח) לכן חי אני נאם ה' צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה • כיון שחטאו גלו • וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה • ד"א (ירמיה נ"א) בושנו כי שמענו חרפה • [ד] אלו שבעה עשר בתמוז • כסתה כלמה פנינו • אלו תשעה באב • כי באו זרים על מקדשי בית ה' • חורבן ראשון וחורבן שני • כיון שחטאו גלו • וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה :

י **רבי** יצחק פתח (ישעיה מ"ג) [ה] ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל• ר' יוחנן שמע לה מהדין קרייה (שם י"ז) משא דמשק הנה דמשק מוסר מעיר והיתה מעי מפלה עזובות ערי ערוער • עומד בדמשק ומזכיר ערוער • והלא אין ערוער אלא בתחום מואב • אלא שלש מאות וששים וחמשה בתי עבודת כוכבים היו בדמשק וכל אחת ואחת היו עובדין אותה יום אחד (ט) והיה להם יום אחד והיו כולן עובדין באותו היום • וכולן (כב) עשו ישראל הגמוניא ועבדו אותן דכתיב (שופטים י') [ו] ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם ואת אלהי צידון • ואת אלהי מואב ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים [ז] ויעזבו את ה' ולא עבדוהו אפי' בשותפות • אמר ר' אבא בר כהנא לא תהיה כהנת כפונדקית א"ר יוסי בר' חנינא הלואי עשו אותי בני כנרזימי הזו שהיא באה באחרונה • א"ר יודן משל לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו • אמר המלך הלואי

מסורת המדרש א ילקוט ישעיה רמז רס"ו : ב ילקוט ירמיה רמז רפ"א : ג לקמן פ' א' פ' יו"ד • פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ט • ילקוט ישעיה רמז ת"ו • ילקוט צפניה רמז תקס"ז : ד ילקוט ישעיה רמז של"ט : ה שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ו' • אסתר רבה פרשה ג' : ו ילקוט ישעיה רמז ת"ח : ז ביצה דף כ"ה :

חדושי הרש"ש

וכנגד ספר שלמעלה אמר לכתוב עליו ספר : (ו) אנינה מכפנים • כמו דאיתא בפ' נגמר הדין (מ"ו ב') במשנה שאין אנינות אלא בלב : (ז) ומצאו שני כרובים • פי' יפ"ע • וכן פירש"י ביומא (נ"ד ב') : (ח) לכן חי אני וגו' כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה (צפניה ב') וקרא דלפניו שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון : (ט) והיה להם יום אחד והיו כולן עובדין באותו היום • פי' ג"י

חדושי הרד"ל

וכמ"ש בסנהדרין ק"ד ע"ב : (יט) הא אלהינו הא תקיף הא קשוט • אפשר שלש לשונות אלו רומזין לפסוק של צדוק הדין • הצור תמים אל אמונה וגו' • הצור זהו תקיף כתרגומו • אל זהו אלהים • אמונה זהו קשוט : (כ) אלא ממי שהוא משרה שכינתו כו' • רמז לדבר נהי בגימטריא שם אדנות : (כא) כי באו זרים • אלו עמון ומואב שנפרעתו מזרים אלא בקהל : (כב) עשו אותן ישראל הגמוניא • כ"ה

פירוש מהרז"ו

אפרים לשמה תהיה כשיהיה לשמה אז ביום תוכחה שיתוכח על שלא גלו גם יהודה ובנימין : עדיין לא חטאו • שלא שלם חטאם כמ"ש כי לא שלם עון האמורי ולא נתמלא סאתם עד כאשר נתמלא סאתם אז בשבטי ישראל הודעתי נאמנה וזהו הא קשוט • ואימתי • פירוש בפסוק הסמוך היו שרי יהודה כמסיגי גבול עליהם אשפוך כמים עברתי היינו על יהודה וע"ז בשבטי ישראל וכו' כנ"ל : ז אנינה מבפנים • כמ"ש סנהדרין דף מ"ו במשנה לא היו מתאבלים אלא אוננים שאין אנינה אלא בלב והאבילות הוא מה שעושה בגלוי חוצה מנעל קריעת בגדים וישיבה לארץ : נקיה מד"ת • כמ"ש מלכה ושריה בגוים אין תורה נקיה מדברי נבואה כמ"ש גם נביאיה לא מצאו חזון מה' נקיים מצדיקים כמ"ש סלה כל אבירי ה' בקרבי : ישבו לארץ ידמו • איכה ישבה בדד : ח נשמע מציון • שאין לפרש מיושבי ציון שהרי כתוב בס"ד בושנו מאד כי עזבנו ארץ כי השליכו משכנותינו ולא נשארו רק חורבות גלים ואיים וזהו ששואל וכי יש עצים ואבנים בוכים : שמשרה שכינתו בציון • אף לאחר שחרבה כמ"ש הנה זה עומד אחר כתלנו : איך הות לן • שמ"ש איך שודדנו משמע שהיה שאלה איך באיזה אופן שודדנו וע"ז לא כתיב תורש שפי' בלשון קובלנא וקינה איך היו לנו מבוזזים כמ"ש זכור ה' מה היה לנו : כי עזבנו ארץ • וכי עלו לשמים או ירדו לתהום והלא גלו לבבל שנקרא ג"כ ארץ אלא פי' כי עזבנו ארץ המהוללה בתורה שה' דורש אותה : אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות • לדעתי הוא טעות בכאן שדורש ארץ על א"י כפשוטו א"כ מ"ש משכנותינו ג"כ כפשוטו מקומות שהיו שוכנים שם ומקומו בדרשה הסמוכה • שדורש ארץ על התורה ומשכנותינו על ב"כ וב"מ : ארוכה מארץ • עפ"י נז"ש שמדבר שם בתורה וחכמה כמ"ש ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה החקר אלוה וגו' וע"ז אמר ארוכה מארץ כי הוקשה לו איך שייך לומר כי עזבנו ארץ והלא הגלו אותם בעל כרחם אלא שבושנו שעזבנו התורה וב"כ וב"מ : זה ביהמ"ק • ע"פ נז"ש כמ"ש ומחיק הארץ יחזקאל מ"ג י"ד שמדבר שם בביהמ"ק : ט כי שמענו חרפה • משמע שלא היה אלא חרפה ולא היה שם הרג רב ושאר צרות בלא מספר ע"כ דורש על חרפה ששקולה ככל הצרות • וכמ"ש ברצח בעצמותי חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך : לא יבואו בקהל לך • כמ"ש לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' ועליהם אמר כי ראתה גוים באו מקדשה וע"ז אמר כי באו זרים על מקדשי בית ה' ואז שמענו חרפה ולמוד מעניש שהחרפה היה כשבאו למקדש ה' ומצאו שם הכרובים והיינו חורבן בית ראשון והחרפה שחולק על מי שסובר שיאשיה גנז הארון עם הכפורת והכרובים אלא שסובר כמ"ד ארון גלה לבבל : מואב ושעיר • גם שעיר שהוא אדום בכלל אמר עליהם לא יבואו בקהל כמ"ש דור שלישי יבא להם בקהל ה' אך שני דורות אסורים ודעת המדרש שגם עמון עמהם כמ"ש בריש הפרשה שים פניך על בני עמון עד פסוק ח"ת ומ"ש ככל הגוים שגם הם יש להם צורות שעובדים אותם וזהו החרפה של כניסת זרים למקדש ה' : לכן חי אני נאם ה' צבאות אלהי ישראל • וכמ"ש מ"ב י"ט ט"ו ה' אלהי ישראל יושב הכרובים נז"ש מה שם כרובים אף כאן כרובים שעל ידם היה החרפה ובפסוק הקודם שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון : י"ז בתמוז • בגדר שמיעה שהיא מרחוק כך בי"ז בתמוז היה עדיין רחוק מהחורבן • כסתה כלמה פנינו בקרוב בט' באב : י ולא אותי קראת משא דמשק • עי"ל פסוק אל תראוני השחור רבה פסוק גם ושתי במ"ר פרשה ב' סי' ה' : ומזכיר ערוער • וערוער עיר מואב כמ"ש בסוף דברים מערוער אשר על שפת נחל ארנון וכתיב כי ארנון גבול מואב וכמ"ש שופטים י"א כ"ו ובסיחון לקחה ממואב וישראל מסיחון : שס"ה בתי עבודות כוכבים • צ"ע מנין לו כל זה : הגמוניא • צ"ל הומניא כמ"ש במדרש אסתר ובערוך מביא מאמר זה מכאן וגורס ג"כ המוניא ופירש המ"ע בלשון יווני הסכמה של רבים : ואת אלהי ארם • היינו דמשק כמ"ש כי ראש ארם דמשק : אפילו בשותפות • עי' בילקוט ל"ס ב' : ולא תהא כהנת • משנה בסוף יבמות : כנרזימי הזה • במוסף ערוך בלשון יווני מין מרק מעורב בציר ומאכל זה היה עולה על שולחן מלכים בקיטת סעודה ושבסיו

מתנות כהונה

היה שם משוא פנים שהרי לבסוף גלו גם הם אלא שעדיין לא נתמלאה סאתם : הא תקיף וכו' • אל חזק ואל אמת שאפילו לבני ביתו אינו נושא להם פנים : פתיחא ואנו ואבלו : ואבלות מבחוץ • וה"ג בילקוט : ה"ג בילקוט פתחיה ב' פתחים חורבן כו' : נקיה • ריקה ונקיה כל"א ובעל הטור נקי לפי מדרש חז"ל : ה"ג בילקוט לארץ תשב ישבו לארץ ידמו : פתיחא כי קול נהי : מבוזנים • בוזזים : ממי שהוא משרה שכינתו כו' • כביכול הקב"ה אמר כן עליו ועל ישראל וכדלעיל סוף פתיחא מי האיש : ה"ג משכנותינו אלו בתי כנסיות : פתיחא בושנו : בכליבה גרסי' • ופי' כמד"א כלוב עוף והוא מלא נקבים ונקבים מכל צד והנתון בפנים נראה מבחוץ מכל הצדדים : בחוצות ירושלים • להראותם אל שאר האומות אשר באו שמה : האומה הזאת • ישראל : כל אפיין שוין • כל הפנים שוות כלומר הרי ישראל גם המה עובדי עבודת כוכבים כשאר האומות ועיין בערוך ערך אפי : שוין הדא הוא גרסי' : ביצתן • של עמון ומואב : מקדשי • מקדשי לשון רבים : פתיחא ולא אותי : שמע לה כו' • פירושו של פסוק זה היה לומד ושמע מפסוק זה דלקמן : שס"ה בתי עבודת כוכבים היו בדמשק • ולפיכך מזכיר מפלת דמשק עם ערוער כן פרש"י בספר ישעיה ושם הביא רש"י שערוער הוא מא"י וכאן שאמר שהיה בתחום מואב כי ישראל לקחוהו מסיחון והוא נלחם במלך מואב ולקחו מידו וכמו שאמרו חז"ל עמון ומואב טהרו בסיחון והרד"ק ז"ל בספר השרשים שרש ערער כתב דעות שונות בפי' פסוק זה ואינם מתיישבים לפי מדרש זה ובמדרש חזית בפסוק אל תראוני ובילקוט פרשת חקת מפרש שבסיבת יושבי ערוער באה להם פורענות לדמשק שאמר הקב"ה לאליהו על שאתה מקטרג על אלו פי' על ישראל בא וקטרג על אלו פירוש יושבי דמשק עיין שם עכ"ל : והיו עובדין כולן גרסי' • פי' היו עובדין כל העבודות כוכבים באותו יום ועיין לקמן בפתיחתא שקדמי : ועבדו אותן כו' • פי' בכל יום : לא תהיה כהנת כו' • משל הוא בסוף מסכת יבמות דתנן התם הפונדקית נאמנת לעדות אשה לאמר מתה בעלה והאשה מישראל אינה נאמנת וקא מהפך תלמודא ולא הוי כהנת כלומר אשה כשרה כפונדקית גויה וכאן הנמשל מבואר : כנרזימי • מין מאכל הבא באחרונה בסעודה ועיין בערוך

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

יפה ענף

[illegible]

[illegible]

השוה אותי עבדי לבני כנסיותיו · כך אמר הקב"ה הלואי השוו אותי בני כגרזימי הזו שהיא באה באחרונה · אלא ולא אותי קראת יעקב · קאים טרון כל יומא ולא לעי וצלויי קמוי את לעי · קאים טרון כל יומא ולא לעי · ואמר ליה חבריה אתי וצלי והוא אמר לית אנא יכיל · אצל הבעל מה כתיב (מלכים א' י"ח) ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין עונה ויפסחו על המזבח אשר עשה · הוי ולא אותי קראת יעקב · הלואי לא הכרתיך יעקב · למה · כי ינעת בי ישראל · לא הבאת לי שה עולותיך · שני תמידין שהיו מקריבים בכל יום שנאמר (במדבר כ"ח) את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים · וזבחיך לא כבדתני · אלו קדשי קדשים · לא העבדתיך במנחה זה קומץ המנחה · [א] ולא הוגעתיך בלבונה זה קומץ הלבונה · (י) לא קנית לי בכסף קנה · [ב] רב הונא בשם ר' יוסף אמר (כג) קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלין ממנו · והלב זבחיך לא הרויתני · אלו אמורי קדשים קלים · אך העבדתני בחטאותיך הוגעתני בעונותיך · ראו מה גרמו לי עונותיכם לשרוף את ביתי ולחרוב את עירי ולהגלות את בני בין אומות העולם (כד) ולישב לי לבדי · איכה ישבה בדד :

יא רבי יצחק פתח (דברים כ"ח) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל ועבדת את אויביך וגו' · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (שמות ט"ו) תבאמו ותטעמו בהר נחלתך · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים תבא כל רעתם לפניך · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה · (שם) שמעו עמים ירגזון · ועכשיו שלא זכיתם · הרי אתם קוראים שמעו כי נאנחה אני · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (שם ג') ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים · ועכשיו שלא זכיתם · הרי אתם קוראים ראה ה' כי צר לי מעי חמרמרו · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (ויקרא כ"ג) וקראתם בעצם היום הזה · ועכשיו שלא זכיתם · הרי אתם קוראים קראתי למאהבי · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (דברים ט"ז) צדק צדק תרדוף · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים · צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (שם ט"ו) פתח תפתח את ידך · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים·פרשה ציון בידיה·אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (ויקרא כ"ג) אלה מועדי ה' · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים · על אלה אני בוכיה · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (במדבר כ') במסלה נעלה · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים · סלה כל אבירי ה' · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (ויקרא כ"ו) ואשבור מוטות עולכם · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים · נשקד עול פשעי בידו · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (שם ו') אש תמיד תוקד על המזבח · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים · ממרום שלח אש בעצמותי · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (דברים ה') בכל הדרך אשר הלכתם · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים לא אליכם כל עוברי דרך · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (ויקרא כ"ו) ואכלתם לחמכם לשובע · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים · כל עמה נאנחים מבקשים לחם · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (שמות ל"ד) לא יחמוד איש את ארצך · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים · ידו פרש צר על כל מחמדיה · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (ויקרא ט"ז) כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים · טומאתה בשוליה · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (שם) מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים · חטא חטאה ירושלים · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (במדבר י') ונזכרתם לפני ה' אלהיכם · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים · זכרה ירושלים ימי עניה · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (ויקרא כ"ו) והתהלכתי בתוככם · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים ויצא מן בת ציון כל הדרה · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (דברים כ"ח) ונתנך ה' לראש · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים · היו צריה לראש אויביה שלו · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (שם ט"ז) שלוש פעמים בשנה · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים · דרכי ציון אבלות · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (ויקרא כ"ו) וישבתם לבטח · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים · גלתה יהודה מעוני · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (שמות י"ב) ליל שמורים הוא לה' · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים · בכה תבכה בלילה · אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה (דברים א') איכה אשא לבדי · ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים איכה ישבה בדד :

יב רבי חנינא בר פפא פתח (משלי כ"ה) מעדה בגד ביום קרה חומץ על נתר ושר בשירים על לב רע · ר' חנינא ור' יונתן תרויהון אמרין למה היו עשרת השבטים ושבט יהודה ובנימין דומין · לשני בני אדם שהיו מתכסים בשמלה חדשה בימות הגשמים (כה) והיה זה בוגד מכאן וזה בוגד מכאן עד שקרעו אותה · כך לא זזו עשרת השבטים עובדים

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פסקא כ"ט : ב בראשית רבה פרשה ס"ה · שיר השירים רבה פרשה ד' פסוק י"ד · אסתר רבה פרשה ג' :

חדושי הרד"ל

כלמספר רבה פ"ג וכו"ל · פי' יתדו בסמון : (כג) קנמון היה גדל כו' · ב"ר פס"ה : (כד) ולישב לי לבדי · כמ"ש אתה ה' לעולם תשב וכמ"ש שם במדרש ע"ש : (כה) והיה זה בוגד מכאן וזה בוגד כו' · בא"א

חדושי הרש"ש

כמ"כ · וכו"ל דיום אחד שהיו עובדין את כולם הוא משום דשנת החמה הוא שס"ה יום ורביע כדאיתא (בעירובין נ"ו א') וא"כ לד' שנים ניתוסף יום אחד שלם אשר לא היה בית עבודת כוכבים כנגדו היו עובדין באותו היום את כולם : (י) לא קנית לי בכסף קנה רב הונא בשם ר"י אמר קינמון כו' · צ"ע שמביא מן קנמון על קנה ותרי מיני נינהו כמבואר בפרשת שמן המשחה וכן בשיר ד' י"ד קנה וקנמון · ולא זו בלבד אלא שרש"י ורד"ק פירשו דקנה היה נצרך לקטורת וכ"כ סמ"כ כאן ולא בברייתא דפטום הקטורת רק קנמון · שוב מצאתי ברמב"ן פרשת תשא שכתב קנה הוא קלופה הנזכרת בסממני הקטורת ופי' שם מה שכתוב בפרשת קטורת קח לך סמים הייתו הנזכרים למעלה בפרשת

מתנות כהונה

בערוך ערך גרז : טרון · כלומר נושא ונותן כמו דלא אמר שקיל וטרי ופירושו עומד כל היום בשוק ונושא ונותן בעסקיו ואינו יגע ולהתפלל לפני הקב"ה הוא יגע וכדמפרש ולזיל ובמגילת אסתר הגירסא נשתנת לעילוי : אתי וצלי · בא והתפלל ואמר לו אין אני יכול שינע אני : ה"ג אשר עשה הוי ולא אותי קראת יעקב הלואי לא הכרתיך : למה כי ינעת בי · ובעבודתי אתה עיף ויגע : הכבש אחד גו' : ה"ג הערבים ובדם זבחיך : זה קומץ המנחה · שאין בו עול עבודה כי קטן הוא ועל כן אמר לא העבדתיך : קנה · לפיטום הקטורת ולא היו צריכין לקנותו בדמים וכדמפרש ואזיל : ה"ג והלב זבחיך לא הרויתני אלו אימורים : מה גרמו לי · והוא יגיעה רבה לפני המקום ברוך הוא כביכול ולכן אמר הוגעתני : ולישב לי לבדי · בילקוט ישעיה גרס ולישב לי בדד : איכה ישבה בדד · ומאחר שהיא ישבה בדד מן הקב"ה כביכול הקב"ה גם הוא יושב בדד בלעדה וממנה : תביאמו כו' · בדרך תשר"ק מונה והולך זה לקבל זה עד גמר סימן תשר"ק : מועדי · העיו"ן והדלי"ת הם שורש בתיבה זו ועיקר שורשו הוא ועד ועיין בשרשים של הרד"ק : ה"ג קוראים ממרום שלח אש : עליכם וגו' גרסי' · וסיפיה דקרא הספרו היפוך של טומאתה בשוליה : בימות הגשמים · שעת צינה היא וצריכים להתכסות : זה בוגד · מותח ומושך הבגד עליו לכסות בו :

מעדה

לי שני ימים טובים מספק כמ"ש בהדיא בשי"ר פסוק אל תראוני וגו' כרמי שלי לא נטרתי · ולקמן פסוק קראתי למאהבי ע"ש ותבין כאן : צדק צדק תרדוף · ברצון ושמחה לעשות דין צדק וצדקה והיה הצדק והצדקה רודפים אחריהם עכשיו למודים להצדיק תמיד הדין על רוב הצרות : פתוח תפתח את ידך · שתתן לאחרים בהרווחה ועכשיו אתם קוראים פרשה ציון בידיה נותנת יד לאחרים שיתנו לה ואין נותנים : אלה מועדי ה' · מתפארת ומשתבחת במועדי ה' כמ"ש ב"ר פי"ב אלה תולדות בוראן משבחן ועכשיו קוראים על אלה אני בוכיה על מועדי ה' שבטלה שמחתם ע"פ גז"ש : במסלה נעלה · שע"י המסלה יתעלו ויתרוממו וכמ"ש ומסלותי ירומון ועכשיו ירדתי ונשפלתי ע"י סלה כל אבירי : ואשבור מוטות עולכם · מעל צואריכם ועכשיו אנו קוראים נשקד עול פשעי בידו השתרגו עלו על צוארי : בבכל הדרך אשר הלכתם · וכ"ד אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו שהוא כולל כל הטובות ועכשיו לא עליכם כל עוברי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי : לא יחמוד איש את ארצך · אעפ"י שנקראת ארץ חמדה וכמ"ש ידו פרש צר על כל מחמדיה היינו על הארץ חמדה ועל שאר כל המחמדים עיין שמ"ר פרשה ל"ב סי' ב' : יכפר עליכם · לטהר אתכם : חטא חטאה ירושלים · וכמ"ש אוי לך ירושלים לא תטהרי אחרי מתי עוד וכמ"ש נכתם עונך לפני : והתהלכתי בתוככם · שתהיה שכינתו בתוכנו ועכשיו ויצא כל הדרה זו השכינה : שלוש פעמים בשנה · יראה כל זכורך שהיו עולים לרגל בשלש רגלים ועכשיו דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד : ליל שמורים הוא לה' · לעשות בו נסים לדורותם לשמחת עולם : ועכשיו בכה תבכה בלילה · עיין לקמן פסוק השביעי במרורים שליל פסח הוא ליל ט"ב ותבין כאן : איכה אשא לבדי · בעבור ריבוי העם וכמ"ש בפסוק הקודם פ"א הרבה אתכם ועכשיו אתם קוראים איכה ישבה בדד העיר רבתי עם : **יב** מעדה בגד · בשלמה חדשה בימות הגשמים כ"ה בכתובות במשנה ח"ת פרק ה' בהדיא שבימות הגשמים לובשים בגדים חדשים שהם חמים ובימות החמה בבלאותיהם שהם קרים : זה בוגד · עיין מ"כ גם יש לפרש מלשון בגידה ממש שבמשיכתם בוגדים בבגד וקורעים אותו : לא זזו עשרת השבטים · הענין בזה שכוונתם בעבדם עבודת כוכבים ומקטרים למלכת השמים למשוך השפע מלמעלה אצלם ומקום ירידת השפע הוא דרך ירושלים כמ"ש בתפלת

פירוש מהרז"ו

ועכשיו נשכח תיקונו גרון בלשון יווני ליר זומוס מרק עכ"ל גרונזומוס וזהו גרזימי : אלא ולא אותי · אחרים קראת רק אותי לא קראת : מטרון כולא יומא · פי' אחר על הפסוק ולא אותי קראת כי יגעת בי בדבר שהוא לעבודתי אתה יגע : מהבוקר ועד הצהרים · ולשעה אחת בתפלה לפני אתה יגע : לא הכרתיך יעקב · וזהו ולא אותי קראת הלואי לא התחלת לקרא אותי ולא הכרתיך : שה עולותיך · שה אחד של שני עולותיך מכל ישראל : בכסף קנה · קנה הוא קנמון שגדל כמו קנים והיה מנוי הרבה בא"י וכמ"ש למה זה לי לבונה משבא תבא וקנה הטוב מארץ מרחק כי יש לי הרבה גם בא"י : העבדתני בחטאתיך · וכמ"ש ויתן בשבי עוזו ותפארתו ביד צר : **יא** תחת אשר לא עבדת · נ"ע שתושב הפסוקים דרך תשר"ק של איכה א' ואינו חושב הא"ב כסדר אך בפסוק זה יש רמז תחת אשר שהושב לאחור מתי"ו עד אל"ף : תביאמו ותטעמו · הי"ו של טובה לברכה שישראל יבואו לפני ה' ועכשיו אנו מבקשים שתבא רעתם שעומדים לנו לפני ה' : שמעו עמים ירגזון · שמעו גדולתנו וחלו ורגזו ועכשיו שמעו אנחות גרותינו : ראה ראיתי את עני · שראה בעניינו וגאל אותנו ועכשיו קוראים ראה ה' כי צר לי וכביכול אינו רוצה לראות : בעצם היום הזה · מקרא קודש יהיה לכם ועכשיו אנו קוראים קראתי למאהבי המה רמוני · פי' בעצם היום הזה יו"ט ברור בוודאי לפי חשבון אמיתי ועכשיו קראתי למאהבי המה נביאי והכמי המה רמוני שקבעו

יפה ענף

פירשנו את המאמר הזה ע"ש : פתח תחת אשר לא עבדת וגו' · נראה שבא לפרש לשון איכה לא כדרך ככל לשון איך ואיכה בתנ"ך · כי מי לא ידע בזה שבפשע ישראל נשארת העיר בדד · ולא תצדק פה הלשון · ומטעם זה דרשו לקמן לפרש איכה מלשון תוכחה או לשון קינה וכאן מפרש כמו איכה אשא לבדי שפירושו כי זה מכמונע אשר משה לבדו ישא כל הטורח והעמל כן יתפרש איכה ישבה בדד [illegible]

משנת דרבי אליעזר

בכשרות לזה שתקו : אלו זכיתם כו' · פי' הייתם קוראים רק פסוק תביאמו גו' וכן כולם דוכי בשביל שקוראים תבא כל רעתם נמחק פ' תביאמו וכן שמעו עמים ירגזון דכ"ז כבר עבר ונתקיים באמת אלא פירושו דאילו לא חטאו לא היו רק פסוקים המדברים טוב וע"ד דאיתא בנדרים פ"ג שאלמלא לא חטאו לא נתן להם אלא חמשה חומשי תורה : הייתם קוראים אלה מועדי כו' · סמ"כ נלל במים [illegible]

ומוכה והולך בדרך תשר"ק [illegible] אלו זכיתם הייתם קוראים כו' · פי' [illegible]

עובדים עבודת כוכבים בשומרון • ושבט יהודה ובנימין עובדים עבודת כוכבים בירושלים • עד שגרמו לירושלים ליחרב • ד"א מעדה בגד ביום קרה • ר' חנינא בר פפא ור' סימון • ר' חנינא בר פפא אמרי [א] יום שנזדווג נבוכדנצר לישראל העדה מהם שני לבושין בגדי כהונה ובגדי מלכות • ביום קרה • על שם שקראו לעגל (שמות ל"ב) אלה אלהיך ישראל • חומץ על נתר • א"ר יהושע לאחד שהיה לו מרתף של יין • בדק חבית ראשונה ומצאה חומץ • שנייה ומצאה חומץ • שלישית ומצאה חומץ • אמר הא מסתיא דכולא בישא • ושר בשירים על לב רע • א"ר ברכיה כל דזמר זימרא לא עייל באדניה דרקדא • כל דזמר זמר ברא דטפשא לא שמע • ד"א מעדה בגד ביום קרה • א"ר סימון יום שנזדווג נבוכדנצר לישראל העדה מהן שני לבושין בגדי כהונה ובגדי מלכות • ביום קרה • כהה"ד (זכריה ז') ויהי כאשר קרא ולא שמעו • חומץ על נתר • א"ר יהושע בר נחמיה כזה שהוא נותן חומץ על נתר וסותרו • כך היו סותרים דברי תורה • הה"ד (ד"ה ב' ל"ו) (יא) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים • ר' אבא בר כהנא אמר כפרה זו שהיא מלחכת בפיה • (יב) ושר בשירים על לב רע • ר' חגי בשם ר' יצחק אמר לפי שהיו ליצני הדור ממללים בפיהם ומרמזין בעיניהן ומורין באצבעותיהן ואומרים (יחזקאל י"ב) החזון אשר הוא חוזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא • אמר להם הקב"ה חייכם כי בימיכם בית המרי • מיד (ד"ה ב' ל"ו) ויעל עליהם את מלך כשדים ויהרוג בחוריהם בחרב וגו' וכתיב (מ"ב כ"ה) [ב] וישרוף (כו) את בית ה' זה בהמ"ק • ואת בית המלך זה פלטין של צדקיהו • ואת כל בתי ירושלים • [ג] ר' פנחס בשם רבי הושעיא אמר (כז) ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים חוץ מבית המקדש • מנין (ישעיה א') מלאתי • בגימטריא הכי הוי • וכל אחת ואחת היה לה בית ספר למקרא ובית התלמוד למשנה • וכולן עלה אספסיאנוס והחריבן • ואת כל בית גדול • זה בית מדרש של רבן יוחנן בן זכאי • ולמה קורא אותו בית גדול ששם מתני (כח) שבחו של הקדוש ברוך הוא • כיון שחטאו גלו • וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה :

יג רבי חנינא בר פפא פתח (משלי כ"ה) מפיץ וחרב וחץ שנון וגו' • [ד] מפיץ על שם (דברים כ"ח) והפיצך ה' בכל (הארצות) [העמים] • וחרב על שם (ויקרא כ"ו) והריקותי אחריכם חרב • וחץ שנון • על שם (יחזקאל ה') בשלחי את חצי הרעב • הכל למי • לאיש עונה ברעהו עד שקר • (כט) אלו ישראל שהשיבו ואמרו (שמות ל"ב) אלה אלהיך ישראל • (משלי כ"ה) שן רועה ורגל מועדת וגו' • אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע כשבאת לרעות אותנו השן (ל) אכלה ומדקה אחרים ולמה שן רועה אוכלת אותנו ורגל רופסת אותנו (לא) מפני בטחונה של עבודת כוכבים (יג) על שבגדנו בצורנו (שם) מעדה בגד ביום קרה (זכריה ז') ויהי כאשר קרא ולא שמעו • דבר אחר שן רועה ורגל מועדת (לב) שן מערערה ורגל מטמטמה • אמר הקב"ה אני אמרתי לישראל בגדו בעבודת כוכבים ובטחו בי והן לא עשו כן אלא בגדו בי ובטחו בעבודת כוכבים הדא הוא דכתיב (ירמיה ב') אומרים לעץ אבי אתה • כיון שחטאו גלו • וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה :

יד רבי חנינא בר פפא פתח (משלי כ"ט) איש חכם נשפט את איש אויל ורגז ושחק ואין נחת • [ה] א"ר סימון כל מי שהוא דן את טיפש הוא עצמו נידון • הה"ד חכם נשפט שפט אין כתיב אלא נשפט • ד"א איש חכם נשפט • זה הקב"ה שנאמר (איוב ט') חכם לבב ואמיץ כח • את איש אויל • אלו ישראל שנאמר (ירמיה ד') כי אויל עמי • ורגז ושחק • רגזתי ואין נחת • שחקתי ואין נחת • רגזתי עליכם בימי פקח בן רמליהו שנא'

מסורת המדרש א שיר השירים רבה פ' ה' פסוק ג' : ב ירושלמי מגילה פרק ג' ה"א • וירושלמי כתובות פרק י"ג ה"א • לקמן פרשה ב' סימן ס' • פסיקתא דרב כהנא פסקא ס"ו : ג ילקוט כאן רמז אל"ף י"ב • ילקוט ישעיה רמז רנ"ז : ד ילקוט משלי רמז תתקס"א : ה ילקוט משלי רמז תתקס"ב :

חדושי הרש"ש

שמן המשחה : (יא) ויהיו מלעיבים כו' • שהיא מלחכת כו' • דרים הי"ת תחת ע' בחילוף אהח"ע וכ' תחת כ' בעבור שיווי מוצא כתיבתן כמו דעולא רעולא ודומיהן ועי' לקמן בפתיחתא דמשא גיא חזיון בים"ע ד"ה לא ידון : (יב) ושר בשירים על לב רע ר"ח בשם ר"י אמר לפי שהיו ליצני הדור כו' • עי' יפ"ע • ול"נ דפי' על לב רע היינו הנביאים שהיה לבם רעה עליהם מחמת הפורענות העתידה לבוא על ישראל עי' ר"ש כלק במדרש שכן ירמיה אמר לבי למואב כחלילים יהמה כו' : (יג) על שבגדנו בצורנו • פשוט (לא) מפני בטחונה כו' ובטחו בי כו' • ה"ד מבטח בוגד ביום צרה דרוש : (לב) שן מערערה ורגל ממטמטה עמ"כ • ונראה ג"ל ורגל מתמטמת • ופירושו כפשוטו שן שנתרועעה ממקומה ורגל מועדת ומוטמטת

חדושי הרד"ל

בא"ת הגי' אותו • ולפי הנוסחא קרוב להגיה אוגד פי' מושך (כו) את בית ה' זה כו' • מגילה (כ"ז) : (כז) ת"פ בהכ"נ כו' • שה"ר פ"ה פ"ט : (כח) שבחו של הקב"ה • וזהו גדול העולמים עי' ב"ר פרשה כ"ג ופ' ק' : (כט) אלו ישראל שהשיבו ואמרו אלה כו' • אפשר ראוי לגרוס אלו ישראל שהשיבו ואמרו אשר דבר ה' נעשה ונשמע (זהו העדות שהעידו) וחזרו ואמרו (שיקרו עדותן) אלה אלהיך כו' ועי' בויק"ר רפ"ו : (ל) אכלה ומדקה אחריה כו' • ורגל רופסת כו' כצ"ל • והפם לשון המקרא (דניאל ז') אכלה ומדקה ושארא ברגלה רפסה • וכא לדרוש כאן ע"ז שן רועה ורגל מועדת :

פירוש מהרז"ו

בתפלת שלמה וכמ"ש הנשים הכשפניות ומן אז חדלנו לקטר למלכת שמים חסרנו כל וברעב ובדבר תמנו וכאשר משכו השפע שלא ברצון השי"ת ע"כ חרבה ירושלים ודו"ק : יום שנזדווג נבוכדנאצר • שי"ל פסוק פשטי וכמ"ש בפסוק הקודם לפסוק מעדה בגד שן רועה ורגל מועדת וכמ"ש בפתיחא י"ג הסמוכה היינו ע"י ל"ג והוא העדה בגדי הפארת של ישראל על שאז זכר להם עון העגל כמ"ש יחזקאל ט' וקרא באזני קול גדול ולא אשמע אותם ויקרא באזני קול גדול לומר קרבו פקודת העיר וכמ"ש חז"ל שעד חורבן הבית היה פוקד עון העגל כמ"ש וביום פקדי ופקדתי וזהו קרבו פקודות העיר כמ"ש בילקוט יחזקאל ט' וכמ"ש בהדיא יחזקאל כ' בני בבל וכל כשדים היינו חיל נ"נ והפשיטו את בגדיך ולקחו כלי תפארתך הם בגדי כהונה ומלכות והשבתי זמתך וגו' מארץ מצרים וכמ"ש שמ"ר פרשה מ"ג סוף ס"ז בהדיא למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים דע מהיכן הוצאת אותם ע"ש ותבין כאן הרי שדברי חז"ל מפורשים בכתוב באר היטב ומ"ש ביום קרה א"ת קרה אלא קרא שביום זה נגזר עליהם ככל המבואר : מרתף של יין • עיין ב"ר פרשה ל"ח סי' ו' ממש בדומה לזה : מסתיא דכולה בישא • וזהו חומץ על נתר שגם הנותרים ג"כ רעים שהחמיצו : לא עייל באודנא דרקדא • שאין הזמר נכנס באזני השומעים לפעול מהם פעולת הרקידה מלב רע מצרות שיש בלבו : ברא דטפשא • בעבור טפשות שאינו מבין ערך הזמר : ד"א וכו' אמר ר' סימון • שעד כאן דעת ר"ח בר פפא כמ"ש בריש הדרשה ר"ח ב"פ ור' סימון ועתה מתחיל דרשת ר"ס: כאשר קראו ולא שמעו • וה"ד כן יקראו ולא אשמע : ויהיו מלעיבים • וה"ד ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו וגו' ויעל עליהם את מלך כשדים • וענין הביזוי שהיו אומרים שלעתיד רחוקות הוא ניבא מיד ויעל עליהם בפסוק הסמוך וכאשר דורש והולך מפסוקי יחזקאל • וכמ"ש בשבת דף ק"מ שפרה שפיה רע מפני הריכין וכל מה שאוכלת נמאס וכך היו אומרים על דברי הנביא : לפי שהיו ליצני • קה"ר פסוק אין אדם שליט : ממללים בפיהם • כמפורש יחזקאל ל"ג ל' המדברים בך אצל הקירות ודיבר חד את אחד וגו' (והיינו שהיו מדברים יחד ומרמזים זה לזה) • והנך להם כשיר עגבים וגו' ובבואה הנה באה וגו' שהליצנות היה שלעתים רחוקות הוא ניבא וזה ושר בשירים ושם במדרש קהלת באתרי בדרך המדות ע"ש ותבין כאן הרי שהפסוקים במשלי וביחזקאל י"ב ול"ג ובד"ה ל"ו הכל ענין אחד : מנין מלאתי • וה"א היתירה מורה על ביהמ"ק ור"ל איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט והיו"ד מיותר ואיך שייך לומר מלאתי משפט ע"כ דורש על גימטריא מנין של מלאתי : ובית תלמוד • והיה שם בכל ב"מ מקום קבוע לדיינים ושופטים וזהו מלאתי משפט ע"פ מדה ע' דיינים במקום משפט וזה היה בבית שני שהחריבו אספסיאנוס וטיטוס : ששם מתנים שבחו • כמ"ש שופטים ה' שם יתנו צדקות ה' וכמ"ש וגדולתך אספרנה : **יג** מפיץ וחרב • שן רועה מעדה בגד ג' פסוקים אלו סמוכים ודורשים כאן : אמרו ישראל • על שכתוב שן רועה שהם לא לטובה ולא לרעה ואצל רגל אמר מועדת שפירושו מלשון שור המועד מיועד להזיק ולהרוג ע"כ דורש אצל שן לטובה ולרעה ואצל רגל רק לרעה : אכלה ומדקה • ושארה ברגלי רפסה דניאל ז' : על שבגדנו • ה"ד דרים שן רועה ורגל מועדת מבטח בוגד ביום צרה : שן מערערה • מלשון רוע התרועעה הארץ • ורגל ממטמטה מלשון ולא מעדו קרסולי : בגדו בעבודת כוכבים ובטחו בי • שתיבות מבטח בוגד סותרים זה לזה שהבוטח אינו בוגד והבוגד אינו בוטח ע"כ דורש בעניינים הפוכים שבהכרח יהיה יחד בוטח ובוגד וכמ"ש הוי האומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני וגו' וה"ד כי פנו אלי עורף ולא פנים הרי מבטח ובוגד יחד : **יד** הוא עצמו נידון • וכמ"ש אל תוכח לץ

מתנות כהונה

מעדה • הסר תרגום אונקלוס ויסר ואעדי : על שם שקראו כו' • דרש קרה כמו קרא בחילוף אותיות אהח"ע : הכי גרסינן שלישית ומצאה חומץ אמר : הא מסתיא כו' • הרי ראייה וסייעתא שכולם חומץ ואין צריך לבדוק יותר : כל דזמר זמרא כו' • כלומר שמוכיח ואותו ומוכיח בן שוטה וכסיל אף על פי כן אינו שומע ומקבל וכן פרש"י בספר משלי : הכי גרסינן בערוך ערך רקד באדניה דרקדא • פי' באזני העפש המרקד בני כותי : קרה כהדה גרסי' ג וסותרו • החומץ מקלקל וסותר הנתר : כפרה כו' • כל מה שהפרה מלחכת הוא בזוי ומגואל ומשוקץ כמו שדרשו חכמינו זכרונם לברכה בתבנית שור אוכל עשב וכן מלעיבים פי' בוזים ומלעיגים ומשקלים את דברי הנביאים : ממללים כו' • דרך קינטור ולהנג הרבה : אמר הקדוש ברוך הוא חייכם גרסינן : כי בימיכם בית המרי • פסוק הוא ביחזקאל סימן י"ב : רבי פנחס כו' • בא לומר שזה שכתוב ואת כל בתי ירושלים מדבר בבתי מדרשות וכדמפרש ואזיל שהרי לא כל הבתים שבירושלים נשרפו : ה"ג ושמונים בתי כנסיות • וכן הוא בירושלמי ריש פ' שני דייני גזירות ועיין לקמן בפסוק בלע ה' ובילקוט ישעיה גרס למקרא ובית ספר למשנה ובית ספר לתלמוד וכו' כו' וגירסת הספר הביא בילקוט באיכה וכס"י ג"כ וכן הוא בירושלמי ריש פ' שני דייני גזירות ופרק בני העיר במגילה : מתנין • מספרים : פתיחא • מפיץ חרב : אלו ישראל • והקדוש ברוך הוא נקרא ריע של ישראל שנאמר ריעך וריע אביך אל תעזוב : הכי גרסינן לרעות אותנו השן אכלה ומדקה אחרים ולמה כו' : ה"ג בצורנו מעדה בגד ביום קרה • ודרש בגידה ומעילה שמעלו בהקב"ה ודבקו בעבודת כוכבים וזה קרה כמו קרא וכדלעיל: מערערה • פי' הערוך שוברת : ממטמטה • לשון דריסה ומיסמוס : פתיחא איש חכם : נשפט גרסי' : ה"ג הה"ד חכם נשפט שפט אין כתיב וה"ג בילקוט משלי המעיין יראה לעין שגי' הספר נתקלקלה בעירוב שורות והכי מוכח גירסת הילקוט בס' משלי וכן מצאתי שוב און לי בספר אות אמת וה"ג אלא נשפט ד"א

משנת דרבי אליעזר

נספך הסדר וס"ג ציון בידים אלו זכיתם ה"ק ואשבר מוטות עולכם ועכשיו כו' נשקד עו"ל פשעי א"ז ה"ק כמסלה גו' כצ"ל ואחר הי' לפ"עם שומר עלי' ההפוכות ולא האותיות : לא עייל באודניה דדקרא כצ"ל • ופי' בא"א למי שמדוקר בחרב עכ"ל כי מי שהוא בצער אינו שומע לקול משחקים ומזמרים כן כל דזמר כו' שמלמד בן כסיל אינם נכנסים באזנו ולפי' ניחא הכפל שמפרש המשל והנמשל ולפי' המ"כ קשה

יפה ענף

לקרוע מ"מ כיון שזה תופס מכאן וזה תופס מכאן היא נקרעת • כן בעשרת השבטים ושבט יהודה ובנימין כיון שכל אחד החזיק בעבודת כוכבים שבידם לכן לא יכלו להשאר על מקומם ונקרעת ירושלים מידם והמם הלכו בגולה : שקראו לעגל • לפי שהעגל היתה תחלת תועבותם בפרהסיא • ומאז לא הניחו מידם וגם שאין לך פורענות שאין בו מעון העגל וכמ"ש וביום פקדי ופקדתי : שלישית ומצאה חומץ אמר הא מסתיא דכולא בישא כצ"ל • ודריש חומץ על נתר כי גם הנותר הוא חומץ • והכוונה לכן הגלם ה' מעל אדמתם כיון דאין תקום עוד להם שישובו מדרכם • אחרי שדור אחר החזיקו בתועבותם : לא עייל באודנים דדקרא כצ"ל • ופי' כי המדוקר בחרב לא יכנס באזניו קול שירים וזה הוא פשטא דקרא של ושר בשירים על לב רע • ולפי הדרש הוא ושר בשירים כל המרבה להוכיח תמיד על לב בן טפש וסכל אך רע הוא לו כי לא יועיל • ולא ישמע לקול מוסר • ולכן הגלה ה' את יהודה ובנימין כי ראה אשר תוכחת הנביאים אשר הוכיחום למרבה לא תועיל להם : כפרה זו שהיא מלחכת בפיה • גם זה קאי על וחומץ על נתר והחומץ הוא היין הנפסד והנשחת ודורש על נתר שנשחת הכל עד שלא נותר בה טוב מאומה • וזה שמביא כפרה זו שהיא מלחכת בפיה ואוכלת הכל עד שמפסדת כל הירק בלי שארית וכמו דאיתא במ"ר על פסוק כלחוך השור : לפי שהיו ליצני הדור כו' • ודריש ושר בשירים על לב רע כי ע"י שלבם רע לכן נדמו בעיניהם דברי הנביאים כמו שר בשירים : ת"פ בתי כנסיות כו' • ואע"ג דזה היה בבית שני והכתוב ואת כל בתי ירושלים בבית ראשון כתיב • מ"מ מסתמא גם בבית ראשון היו בתי כנסיות • וכן מה דדריש זה בית מדרשו של ריב"ז גם כן הכוונה בית חכם גדול הדומה לבית של ריב"ז • וכדאיתא בסוכה דף כ"ח רב חכמתו וגדולתו : ששם מתנין שבחו של הקב"ה • פי' ששם היו עוסקים במעשה בראשית ובמעשה מרכבה שריב"ז היה עוסק בכן כדאיתא שם בסוכה ואיתא שם דבר גדול מעשה מרכבה ולכן נקרא בית גדול וזה שבחו של הקב"ה ובמגילה בפרק בני העיר פליגי בה ר"י וריב"ל אם גדול מקרי תורה או תפלה ע"ש : מפיץ וחרב וחץ שנון וגו' • גם הוא בא לתת טעם למה ישבה בדד העיר והעם הלך בגולה בשבי שהוא מפיץ • ובשבי יש גם חרב ורעב • ולמה לא האריך ה' אפו להם ונותן טעם משום שענו עדות שקר באמרי ישראל ואמרו לעגל אלה אלהיך ישראל • ותלי מילתא בעגל משום שהוא היה התועבה הראשונה אשר נתעו אחריו ישראל • ודריש עונה ברעהו על הקב"ה ע"ד שדרשו רעך ורע אביך על הקב"ה : כשבאת לרעות אותנו כשן אכלה ומדקה כו' כצ"ל • ופי' לפנים היית לנו לרועה ואמרת לנו ואכלת את כל העמים ועתה למה ארבע מלכיות אשר כתיב בהן אכלה ומדקה אוכלות אותנו • ודריש שן רועה בין על לשעבר ובין על הגלות : מפני בטחונה של עבודת כוכבים כו' • פי' הדברים דמקשה ולמה שן רועה אוכלת אותנו כו' הלא רבים מהעמים עבדו אז את הכוכבים ומזלות ולמה חרה אף ה' בנו לבד • ומשני מתרי טעמי • הא' כי ישראל בגדו בצורם אשר היה להם מעולם למחסה ועד"ה רק אתכם ידעתי וגו' • והב' כי את ישראל הזהיר תמיד ע"י נביאיו משא"כ בשאר העמים • וה"ש שבגדנו בצורנו ומביא ע"ז הקרא מעדה בגד ביום קרה ומדריש לשני הטעמים • האחד כי כמו המסיר בגדו ביום קרה • כן היו ישראל שהסירו את הצור אשר היה למו למחסה • וכן מדריש ביום קרה שקרא להם והתרה בהם ולא שמעו : שן מערערא כו' • פי' כי רע היה לשיניהם וזה הרעב או ע"ד ויגרס בחצץ שני ורגל מטמטמה זה מה שהלכו בגולה • וזה שדורש מבטח בוגד ביום צרה אתה אשר אנכי הייתי לכם למבטח ראיתי בוגד כי בגדו בי ובטחו באחרים • וזה בעבודת כוכבים אף כי אנכי נויתי לכם לנגוד כה : ונשא עיניו נרון • כיון שהוא איננו שומע בקולו לא ישיגו לו מזה רק כעס ומכאובים ובעיקר

(ד"ה ב' כ"ח) ויהרג פקח בן רמליהו וגו' [א] שהקתי עליכם בימי אמציהו שנאמר (שם כ"ה) ואמציהו התחזק וינהג את עמו וילך גיא המלח · מהו גיא המלח (לג) תחת כפי המלח תחת כפויי מלחמה · ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה ויביאום לראש הסלע וישליכום וגו' · באותה שעה אמר הקב"ה לא גזרתי מיתה לבני נח אלא בחרב ואלו ויביאום לראש הסלע וישליכום וכולם נבקעו · (לד) ואין נחת · באותה שעה אמר הקב"ה מה אלו עושין כאן יגלו · כיון שחטאו גלו וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה :

טו רבי חנינא בר פפא פתח (משלי ט') יוסר לץ לוקח לו קלון · [ב] א"ר יצחק כל המעמיד תלמיד רשע סופו להתבזות ממנו שנאמר יוסר לץ לוקח לו קלון · הוא דעתיה דר' יצחק דא"ר יצחק כל המעמיד תלמיד רשע בא"י כאלו מעמיד ליסטים · (לה) ובחוצה לארץ מעמיד עבד · ארשב"ל כתיב (שם כ') כבוד לאיש שבת מריב · [ג] אמר הקב"ה כבוד היה לי (לו) אלו לא נזדווגתי לאומה זו · [ד] את מוצא בשעה שגלו ישראל לבין או"ה היה הקדוש ברוך הוא מחזר על פתחיהן של אומות העולם לשמוע מה הם אומרים · ומה היו אומרים אלהיהם של אומה זו נפרע הוא מפרעה ומסיסרא ומסנחריב וכיוצא בהן · וחוזרין ואומרין ולעולם נער הוא כביכול הזקינו הדברים הה"ד (יחזקאל ל"ו) ויבא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי לא הוה צריך קריא לומר אלא ויבואו · ואת אמרת ויבא · אלא כביכול הוא עצמו · הה"ד ויבא אל הגוים · ומה היו אומרים אם עם ה' אלה · למה מארצו יצאו · [ה] ד"א יוסר זה ירמיה · לץ זה דורו שהיו ליצנים · לוקח לו קלון · שהיו מקללין אותו דכתיב (ירמיה ט"ו) לא נשיתי ולא נשו בי כלה מקללוני · ומוכיח לרשע מומו · שהיה מוכיח לישראל ואומר להם איכה :

טז רבי אבהו פתח (שם ד') דרכך ומעלליך עשו אלה לך וגו' · [ו] אימתי שבחו של מלך להזקק ללגיונותיו במדבר או בישוב · לא בישוב · במדבר כתיב (שמות ט"ז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · והכא כתיב עוללים שאלו לחם וגו' · במדבר כתיב (תהלים ע"ח) הן הכה צור ויזובו מים · והכא כתיב דבק לשון יונק אל חכו בצמא · במדבר כתיב (שם ק"ה) פרש ענן למסך · והכא כתיב צפד עורם על עצמם · ומי עשה לך דרכך ומעלליך אורחתיך בישאתא (יד) ועובדיך מרידאתא (ירמיה ד') זאת רעתך כי מר כי נגע עד (טו) לבך זו סנהדרי גדולה שהן קרויין לבן של ישראל דכתיב (שופטים ה') לבי לחוקקי ישראל · וכיון שהן מכעיסין אותי לית לבי לחוקקי ישראל (טז) אמר הקדוש ברוך הוא כי נגע עד לבך · זה בית המקדש כמד"א (ד"ה ב' ז') והיו עיני ולבי שם כל הימים · ד"א כי נגע עד לבך · זה הקדוש ברוך הוא · [ז] אמר ר' חייא איכן מצינו שנקרא הקב"ה לבן של ישראל מן הדין קרייא (תהלים ע"ג) צור לבבי וחלקי אלהים לעולם :

יז רבי אבהו פתח (שם ס"ט) ישיחו בי יושבי שער · [ח] אלו אומות העולם שהן יושבין בבתי תרטיאות ובבתי קרקסיאות · ונגינות שותי שכר · מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין הן יושבין ומשיחין בי ומלעיגים בי ואומרים בגין דלא נצרוך לחרובא כיהודאי · והן אומרין אלו לאלו (יז) כמה שנים את בעי מחי והן אומרים כחלוקא דיהודאי דשבתא · ומכניסין את הגמל לטרטיאות שלהם והחלוקים שלו עליו והן אומרין אלו לאלו על מה זה מתאבל · והן אומרים היהודים הללו שומרי שביעית הן ואין להם ירק ואכלו החוחים של זה והוא מתאבל עליהם · ומכניסים את המתים לתיטרון שלהם וראשו מגולח והן אומרין אלו לאלו על מה ראשו של זה מגולח והוא אומר היהודים הללו שומרי

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ג : ב ילקוט משלי רמז תתקמ"ד : ג ילקוט משלי רמז תתקנ"ט : ד ילקוט יחזקאל רמז שע"ד : ה ילקוט משלי רמז תתקמ"ד : ו ילקוט ירמיה רמז רע"א : ז שיר השירים רבה פרשה ה' פסוק ב' · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ח : ח לקמן פרשה ג' סימן י"ב :

חדושי הרד"ל

ומוטמטת ממקומם : (לג) תחת כפי המלח תחת קפויי מלחמה כנ"ל והם שתי לשונות (או נוסחאות בהעתקה) בפירוש ויכהג וילך גי המלח · ללשון ראשון אמר שהלך בין כיפי כלומר אבני המלח (וכלשון המשנה באהלות פ"ח כיפת הברד כו' והמלח) וללשון שני קפויי ר"ל המלח שנקפאה מחום השמש כגי שהוא ביניהם ותחתיהם הלך ונהג אמציה מחנהו ונפל פתאום על אדום ויכם (ואפשר עיקר הגי' צ"ל מהו גיא המלח כפי המלח תפש הסלע במלחמה תפש כסא במלחמה · ועל לשון המקרא (מלכים ב' י"ד) ותפש את הסלע במלחמה מפרש שהוא הסלע שבו אבני המלח ואין זה סלע ערב שבמדבר) : (לד) ואין נחת · עמ"כ · ושוא מבואר בסנהדרין ק"ג ע"ש : (לה) ובחו"ל מעמיד עבד לעבודת כוכבים ארשב"ל כו' כנ"ל · ומשום דבלא"ה אמרו ישראל שבחו"ל עובדי עבודת כוכבים בטהרה כו' · לכן ע"ז שמעמיד תלמיד רשע · אמרו שהוא כאלו מעמיד ודאי עבד לעבודת כוכבים בחו"ל (כימים הקדמונים) : (לו) אלו

חדושי הרש"ש

פסוק דדריש זה מסוף הפסוק מבטח בוגד כו' · ודלא כהמ"כ : (יד) ועובדך (מרידאתא) נראה פשוט דצ"ל מרירתא כשני רייסי"ן וזאת דריש מתיבת מר ודלא כמ"כ : (טו) לבך זו סנהדרין כו' · דכתיב לבי לחוקקי ישראל · נראה דמפרש דמלות לחוקקי ישראל המה כמו מאמר מוסגר לפרש למי קראם לבי : (טז) כי נגע עד לבך זה ביהמ"ק כו' · בילקוט ירמיה הגי' ד"א : (יז) כמה שנים את בעי מחי כו' · נראה

מתנות כהונה

ד"א איש חכם נשפט זה הקב"ה שנאמר חכם לבב ואמיץ כח את איש אויל אלו ישראל שנאמר כי אויל עמי ורגז ושחק רגזתי ואין נחת שחקתי ואין נחת רגזתי עליכם בימי פקח כו' : בימי אמציהו · הראה להם פנים שוחקות שהם נצחו שונאיהם וכדמפרש ואזיל : כפי · הגי הוא עמוק כמו כיפה והרי הוא כאילו כתיב כפי המלח ודרשו שוב לשון כיסוי כלומר כפות וקשור ומלח דרש בהיפוך אותיות לשון מלחמה פירושו וילך בקשרי המלחמה : שבו בני יהודה גרסי' · פי' בני יהודה שבו מבני שעיר ככתוב בדברי הימים ב' סי' כ"ה וכולם נבקעו וזהו השחוק שויתר להם על כך : ה"ג וכולם נבקעו ואין נחת · ופי' דכתיב גבי אחז אחר שנפל ביד פקח בן רמליהו ויזבח לאלהי דרמשק וגבי אמציה כתיב ויבא את אלהי שעיר וגו' ושיום הגרסא כך הוא וכולם נבקעו ואין נחת באותה שעה אמר הקב"ה כו' : כך מצאתי הגי' בילקוט כל המעמיד תלמיד רשע בא"י כאלו מעמיד לסטים ובחוצה לארץ עבד ע"כ · ונ"ל כי לעולם הרשעים שבא"י היה יותר טובים מבח"ל וכדאמרינן פ' אין מעמידין תא חזי מה בין לסטאי דא"י לגנבי דח"ל ופרש"י אע"פ שהלסטים פריצים יותר מגנבים · ולפיכך המעמיד תלמיד רשע בא"י הוא כאלו מעמיד לסטים שתלמידו נספך אליו למשחית שיודע ובקי לצוד ולקפח הבריות ובחו"ל ע"כ הוא יותר גרוע שהוא כעבד דהיינו עובד כוכבים·ובס' ישנגרם המעמיד תלמיד בחו"ל מעמיד לסטים ובא"י מעמיד לו עבד ולפ"ז יהיה עבד לשבח כלומר שמשמש את רבו כעבד וכמ"ש חז"ל כל מלאכות שעבד חייב לרבו תלמיד עושה לרבו : נפרע מפרעה גרסי' · ולמה הניח לנו להזדווג לישראל להרע להם : ולעולם נער הוא · בתמיה וכי אתה סבור שלעולם הוא נער ובכחו : הזקינו הדברים · דרך כינוי הוא או ר"ל אותן דברים שעשה בשכבר הימים ואתה אין יכול לעשותה כה : קריא גרסי' : עם ה' אלה גרסי' : ואומר להם איכה · וזהו מוס ופרצה ועונש שלהם : להזקק ללגיונותיו · לספק להם פרנסתם בריוח ובמילוי : ה"ג במדבר כתיב הנני וכו' · וכ"ה בילקוט ירמיה ופי' מנהג בשר ודם הוא לספק פרנסה ללגיונותיו יותר בריוח בישוב מבמדבר והקב"ה נהג בהיפוך עם ישראל שהרי במדבר כתיב הנני ממטיר וגו' שנתן להם לחם לשובע · והכא פי' בישוב כתיב עוללים כו' : שאלו לחם וגו' גרסי' : צפד עורם וגו' · ולא הגין עליהם ענן למסך ומסתור : אורחתיך כו' · דרכך ומנהגים שלך הרעים ומעשיך שעשית מרד למרוד בהקב"ה : ה"ג כי מר כי נגע עד לבך : לית לבי וכו' · כאילו אינם אותם שנקראו לבי וחוקקי ומצאתי ניכס' ליתני לחוקקי : ה"ג לית לבי לחוקקי ישראל דבר אחר כי נגע כו' : עד לבך זה הקב"ה גרסי' : איכן · כמו היכן : תרטיאות כו' · בתים שמשחקים בהם שחוק הוללות וסכלות ועיין ערוך ערך תיאטר : בגין דלא נצרוך · כלומר הרי אין אנו נחרבים וגולים כיהודים הללו או יהיה פירושו הרי אכלנו ושתינו כשאלת נפשנו ואין אנו צריכין לאכול חרובין מעוני כיהודים הללו והוא לעג וקלס לישראל : והן אומרים · עוד ליצנות ולעג אחרת שאומרים זה לזה כמה שנים אתה צריך ללקות ומשיב כחלוקו של היהודי שהוא לובש משבת לשבת וצריך כיבוס גדול : ומכניסין כו' · גם זה ליצנות אחרת הוא : מתאבל · על שהיה מעוטף בחלוקין שלו והן שואלין ומשיבין אלו לאלו דרך שחוק וליצנות : החוחים · הקוצים : ומכניסין את המתים · לקמן בפסוק הביא בכליותי גרס המומוס וכן מצאתי בב"ר פ' פ' בפי' המא"א שהביא הגירסא מאומס וכן היא גירסת הערוך ופי' בו אדם שמשנה עצמו בלבושיו ובצורתו שלובש על פניו מאותן צורות משונות שקורין בלע"ז מומס ע"כ : מגולח · המא"א בפרשת וישלח הביא הגירסא מגולה

כין

פירוש מהרז"ו

לץ פן ישנאך שמחרף את המוכיח ומכהו ונוטר לו שנאה : ויהרוג פקח בן רמליהו · ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ושם פסוק ט' ותהרגו בם בזעף עד לשמים הגיע וזהו רגזתי ועיין עוד שם בפרשה כמה הריגות שהיה לו לאחז מכמה לדדים ובסוף כתוב שם ד"ה ב' כ"ח פסוק כ"ב ובעת הצר לו ויוסף למעול בה' הוא המלך אחז וזהו ואין נחת שכל הצרות הגדולות האלו לא די שלא פעלו אצלו שישוב בתשובה אלא עוד הוסיף למעול מעל : שהקתי עליהם · מלשון שמחה וטובה : תחת כפי המלח · צ"ע איך ומה דורש הפסוק בד"ה ב' כ"ה : וכולם נבקעו · מיתה אכזריה שלא נוה אפילו לרשעים רק בחרב · ובסוף כתוב ויהי אחרי בא אמציהו וגו' ויבא את אלהי בני שעיר ויעמידם לו לאלהים ולפניהם ישתחוה וזהו אין נחת שלא היה להקב"ה נחת מהם ועיין מ"כ ודו"ק :

טו כבוד לאיש · זה הקב"ה ה' איש מלחמה שבת מריב כמ"ש מיכה ו' ב' כי ריב לה' עם עמו וגו' ובהושע י"ב וריב לה' עם יהודה : ומכיוצא בהם · וכן יפרע ממנו : ויחללו את שם קדשי · באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו' ובפ' כ"ג שם וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגוים וגו' וידעו הגוים כי אני הוא ה' וגו' פי' כי אני הוא ה' אשר מעולם ולא זקנתי ולא שניתי : מוכיח לישראל ואומר להם איכה · צ"ע מה תוכחה היה כאן והלא איכה הוא קינה על החורבן ויתכן שהרי הקינות כבר נאמרו בימי יהויקים הרבה שנים קודם החורבן העתיד ואז היה בגדר תוכחה כדי שישובו וזהו ומוכיח לרשע וכו' ואומר להם איכה ומ"ש מומו כמ"ש בקינה של אני הגבר הייתי שחוק לכל עמי וגו' :

טז דרכך ומעלליך · להפוך מדת הרחמים למדת הדין : שבחו של מלך · באיזה מקום יכול להספיק לעמו פרנסתם במלואו וטובו שישבחו אותו שלא חסר להם לא בישוב בתמיה בוודאי רק בישוב וישראל גרמו בדרכם ועלילותם להפוך שבמדבר לא חסר להם דבר ובישוב חסר הכל : פרש ענן למסך שלא יזיקו חום השמש ובישוב צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ מהחום הפנימי של רעב ולמאון והחום החיצוני של השמש : לבי לחוקקי ישראל · רוה"ק אומרת כך שהקב"ה נותן כביכול לבו אל חוקקי ישראל · ודורש ד"א לבך על ביהמ"ק כמ"ש לקמן פתיחתא ל"א : צור לבבי · הצור הוא הקב"ה הוא לבבי וזהו כי נגע עד לבך שסלק שכינתו ממנו ונשאתי קינה איכה ישבה בדד :

יז ישיתו בי · לקמן פסוק הביא בכליותי כה"ע : כמה שנים את בעי מחי ·

כמה

יפה ענף

ובעיקר שדרש עמ"ש בזה בחזית על פסוק אני חבצלת גבי כי באש ה' נשפט : תחת כיפי המלח · שהיו שם סלעים שחוצבין משם מלח והתחתית שביניהם נקרא גיא מלח : כבוד לאיש וגו' · ודורש לאיש על הקב"ה שנקרא איש מלחמה וכבוד הוא לשבת מריב לשונות · יען כי עתה וכל אויל יתגלע לשמיח דברים ולאמר כי קצרה יד ה' מהושיע · ומ"ש הזקינו עמ"ש בזה באסתר רבתי בכתבי המן : הה"ד ויבא אל הגוים וגו' · ובתנחומא מדרים מה דכתיב ויבא כי גם השכינה הלכה עמהם בגלות · והמדרש ימאן בדרש הזה כיון דהכתוב משתעי בתוכחות : שהיו ליצנים · כדכתיב ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ומתעתעים בנביאיו ושיינו מה שליצני הדור ממללים בפיהם ומרמזים בעיניהם ועי' לעיל בסימן י"ב : ר"א פתר דרכך ומעלליך וגו' · גם הוא בעי לתרוצי למה בחר לקונן על העיר ולא על העם · לכן מביא הכתוב הזה ודורש מכי נגע עד לבך זה הקב"ה וזה הוא עיקר המרירות לכן מקונן על סילוק השכינה וכדלעיל · ואגב אורחיה דריש נמי לבך בסנהדרין ובביהמ"ק · ויתכן דבא לפרש איכה ישבה בדד וגו' על הנך שלשתן מהאונן · על סילוק השכינה וז"ש היתה כאלמנה · ועל סילוק הסנהדרין וז"ש רבתי בגוים ומדרים לקמן רבתי בדעות · ושרתי במדינות קאי על ביהמ"ק כי בקדושת ביהמ"ק היתה ירושלים שרתי במדינות · וזה שדרש לבך על שלשה אלה על הקב"ה ועל הסנהדרין ועל ביהמ"ק : במדבר או בישוב לא במדבר במדבר כתיב הנני ממטיר כנ"ל ופירושו הלא שבח של מלך הוא יותר אם יספיק מזונות לחילותיו במדבר במקום אין זרע · מאשר יכלכלם בארץ זרועה · ולמה הקב"ה אשר הספיק כל צרכנו במדבר · למה חסרנו הכל בא"י במקום ישוב : צפד עורם על עצמם · וזה מחמת שלא היה להם מחסה וכמ"ש לא נכרו בחוצות משמע מצד היותם בחוץ : ומי עשה לך דרכך ומעלליך · דריש את הכתוב הנאמר למעלה רוח צח שפיים במדבר דרך בת עמי לא לזרות ולא להבר שהוא משל על כל אלה אשר היה לישראל במדבר שהיה להם רוח צח שפיים במדבר ועכשיו אין להם רוח לא לזרות ולא להבר : דכתיב לבי לחוקקי ישראל · זה אמרו ברק ודבורה בנבואה מפי ה' · ונחשב כאלו ה' אומר לבי לחוקקי ישראל · לכן אמר הקב"ה וכיון שהן מכעיסין אותי לית לבי לחוקקי ישראל · וכב"ז מוכיח מהכתוב הזה כי הסנהדרין נקראים לבם של ישראל דלפי הפשט אמרו דבורה וברק בשם כל ישראל לבי לחוקקי ישראל · כל לבי הוא חוקקי ישראל : היכן מצינו שנקרא הקב"ה לבן של ישראל · עי' בחזית על פסוק אני ישנה ומ"ש שם : ר"א פתח ישיחו בי יושבי שער · טעם הפתיחה זו לקריאת מגילת איכה · משום שרבים אומרים מאחר שבית המקדש כבר הורס וישראל כבר גלו · מה נוסיף עוד להדאיב את לבנו בקינים הנה ופי · ואם ירמיה קרא את המגילה הזאת באזני בני ישראל בטרם באה עליהם הרעה כי חשב אולי ישובו וירפא להם · אבל עתה מה יועילו לנו הקינים התאניה ואניה · אבל באמת כבר אמרו רז"ל כי כל המתאבל על חורבנה זוכה ורואה בבנינה · וטעם הדברים כי בתאניתם ישפכו שיחם לפני ה' ובתחנונים יבקשו כי ישיב ה' את הנדחים ויכונן את ביתו שנית · וזה שדרש גם בתהלים דכתיב כי קנאת ביתך אכלתני וחרפת חורפיך נפלו עלי ואבכה בצום נפשי וגו' ואתנה לבושי שק וגו' והדר כתיב ישיחו בי יושבי שער כי יושבי בתי כנסיות ובתי מדרשות ישיחו בי למה אמית נפשי בדברים לא מועילים אבל ואני תפלתי וגו' כי אני אבכה ואתפלל על החורבן כי ה' יענני בעת רצון : בגין דלא נצרוך · פי' ראוי לזכר בהוצאותינו שלא נצטרך לאכול חרובין כיהודי שהוא מוציא ממונו בשבתות ויו"ט כדלקמן ובא לידי עניות וצריך לאכילת חרובין וכדאמרינן בחזית פסוק משכני נריך יסודאה לחרובא גבי יאה מסכנותא לישראל : ומכניסין המימס גרסינן כדלקמן בפסוק הייתי שחוק לכל עמי ופירושו מיני שחוק וליצנות והוא מומוס בלע"ז וזה כענין מכניסין מומסין דבראשית רבה פ"פ :

לפיכך

שבתות הן וכל מה שהן יגעין כל ימות השבת אוכלין בשבת • ואין להם עצים לבשל בהן והן שוברין מטותיהן ומבשלין בהן • והם ישנים בארץ ומתעפרים בעפר • וסכין בשמן לפיכך השמן ביוקר • ד"א ישיחו בי יושבי שער • אלו ישראל שהן יושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות • ונגינות שותי שכר • מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין (לז) ומשתכרין בסעודת תשעה באב יושבין וקוראין קינין ונהי ואיכה :

יח רבי אבין פתח [א] השביעני במרורים • בלילי הפסח של יום טוב הראשון • הרוני לענה בתשעה באב ממה שהשביעני בלילי יום טוב הראשון של פסח הרוני בלילי תשעה באב לענה • הוי בלילי יו"ט הראשון של פסח הוא לילי תשעה באב ועל זה היה מקונן ירמיה איכה ישבה בדד :

יט רבי אבין פתח (דניאל ב') והוא מהשנא עדניא וזמניא • אמר ירמיה לישראל אלו זכיתם הייתם יושבין בירושלים ושותין (לח) מי השילוח שמימיו נקיים ומתוקים • [ב] עכשיו שלא זכיתם הרי אתם גולים לבבל (יח) ושותין (לט) מי פרת שמימיו עכורין וסרוחין הה"ד (ירמיה ב') ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר • אלו זכיתם הייתם יושבים בירושלים ואומרים שירים ומזמורים לפני הקדוש ברוך הוא • עכשיו שלא זכיתם הרי אתם גולין לבבל וקוראים קינים ונהי • הוי (תהלים קל"ז) על נהרות בבל • איכה :

כ רבי אלכסנדרי פתח (תהלים ק"ב) שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג • [ג] אמר הקב"ה שקדתי (יט) להכנים בני לא"י מיד ואהיה כצפור בודד על גג • מה הצפור מתבודד מגג לגג ומגדר לגדר ומאילן לאילן ומשוכת לשוכה כך [ד] כשיצאו ישראל ממצרים (מ) היו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת ויסעו ויחנו • וכיון שבאו להר סיני נעשו כולם הומוניא ויחנו אין כתיב כאן אלא (שמות י"ט) ויחן שם ישראל • באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא הרי השעה שאתן תורה לבני • דבר אחר שקדתי ואהיה (כצפור) אמר הקדוש ברוך הוא שקדתי אני להשרות שכינתי בבית המקדש לעולם • ואהיה כצפור מה הצפור הזה בשעה שאתה נוטל גוזליה היא יושבת בדד • כך אמר הקדוש ברוך הוא שרפתי את ביתי והחרבתי את עירי והגליתי את בני לבין או"ה וישבתי לי לבדי • איכה :

כא רבי אלכסנדרי פתח (ויקרא י"ג) והצרוע אשר בו הנגע וגו' • [ה] והצרוע זה בית המקדש אשר בו (כ) הנגע זו עבודת כוכבים (מא) שהיא מטמאה כנגע • (כא) שנאמר ויחללו את מקדשי ויטמאוה • בגדיו יהיו פרומים • אלו בגדי כהונה (שם) וראשו יהיה פרוע • הוא שנאמר (ישעיה כ"ב) ויגל את מסך יהודה • גלי דכסיא • ועל שפם יעטה • כיון שגלו ישראל לבין אומות העולם (מב) לא היה אחד מהן יכול להוציא דבר תורה מפיו • וטמא טמא יקרא חורבן ראשון וחורבן שני • אמר רבי יוסי בן חלפתא כל מי שהוא יודע כמה שנים עבדו ישראל עבודת כוכבים הוא יודע אימתי בן דוד בא ואית לן תלתא קראי מסייע ליה חדא (הושע ב') ופקדתי עליה את ימי הבעלים אשר תקטיר להם • כימי הבעלים • תנינא (זכריה ז') ויהי כאשר קרא ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע • תליתאה (ירמיה ה') והיה כי יאמרו תחת מה עשה ה' וגו' • ר' יוחנן ור"ל דאמרי תרווייהו • רבי יוחנן אמר יען וביען • מדה כנגד

מסורת המדרש א לקמן פ' ג' סי' י"ג • ילקוט כאן רמז אל"ף ל"ו : ב עי' שוח"ט מזמור קל"ז • ובפסיקתא רבתי פסקא כ"ח סי' ב' • ובילקוט תהלים רמז תתפ"ד : ג ילקוט תהלים רמז תתנ"ח : ד מכילתא יתרו מסכת דבחודש סוף פרשה א' • פדר"א פרק מ"א • ויקרא רבה פרשה ט' • ילקוט יתרו רמז רע"ה : ה ילקוט תזריע סוף רמז תקנ"א :

חדושי הרש"ש

נראה דמתי הוא מלשון מיתה ולזה משיבין כחלוקא כו' שהיא מכלה את בעליה עד שמורישין אותה לבני ביניהם (שוב אמר לי בני הרב מוה' מתתיה שיחי' שקדמני בזה המעריך ואיכנו ת"י) : (יח) ושותין מי פרת כו' דכתיב כו' לשתות מי נהר • דתרגומו פרת וכן בכ"מ במקרא נקרא פרת בשם נהר סתם עי' בס' מחקרי ארץ • וא"כ נוכל לומר בטעת דכוונת שמואל בבכורות (נ"ה ב') נהרא מכיפיה מיבריך היינו נהר פרת ואין אנו צריכין למה שנדחקו התוס' שם ד"ה מסייע ע"ש : (יט) שקדתי (להכנים בני לא"י) לכאורה היה נראה להגיהה ליתן לבני תורה כמו דמסיק ואזיל • לפי דרשה זו מפרש שקדתי לשון מהירות כמו כי שוקד אני גו' (ירמיה א') (ולהרד"א מפרשו לשון התמדה כמו נמר שוקד (שם ה') ופי' הרד"ק ענין כו' והשתמדה בו) ואהיה (פי' נשארתי בהווייתי ולא נתתיה להם למה) כצפור בודד כו' מה הצפור מתבודד כו' (ר"ל לבדו בלתי חבירה וריעותה) כן היו ישראל : (כ) הנגע זו עבודת כוכבים כו' • וכה"ג דרשו בויק"ר הפי"ז כנגע נראה לי בבית זו עבודת כוכבים • ומה שאומר כאן שהיא מטמאה כנגע לאו דוקא עי' שבת ריש פרק ר' עקיבא וכן התוס' בסנהדרין י"ב א' ד"ה שעיבר כתבו דעבודת כוכבים מטמאה כמת כפר"ע ועי"ש פ"ג ב' דלא איתקש למת אלא לקולא לענין דלא מטמאה בפחות מכזית ואולי יכוונו כאן למה שאמרו בפרשת נשא פ"ז צרוע זו עבודת כוכבים מה מצורע מטמא בביאה אף עבודת כוכבים מטמא בביאה ועמש"כ שם : (כא) שנאמר ויחללו את מקדשי ויטמאוה • פסוק זה לא מצאתי בתנ"ך ויש להגיה את מקדשי טמאתי בכל שקוציך (יחזקאל ה') או שמו שקוציהם בבית כו'

חדושי הרד"ל

לא נזדווגתי לאומה זו • יש לפרש לשון לא נזדווגתי היינו להענישם (וכי"ב מצינו לשון זה בב"ר פמ"ב ובשוח"ט מזמור ב' ובכ"מ) שאז היה כבוד יותר להקב"ה שעכשיו שנזדווג להענישן והגלן לבין העובדי כוכבים כתיב ויבא אל כו' • כדמפ"ו : (לז) ומשתכרין בסעודת תשעה באב • אע"פ שלשון מאמר כו' יושבין וקורין כו' • יהא משמעותו שמיד לאחר הסעודה ממש קאמר אך א"כ היינו סעודה המפסקת או סמוך לה (לאחר חצות היום) והא תנן שלהי תענית שבסעודה המפסקת אסור בבשר ויין (ודוחק לומר בשאר משכרין שאינן אסורין) • וגם על הסעודות קודם המפסקת סמוך לה מיד סעודה אחרת קרא הרמב"ן ז"ל נתן הטעם • אלא האי סעודת ט' באב • היינו שהיו אוכלין קודם חצות • עי' רמ"א בהגה"ה סי' תקנ"ב ס"ט ובאורי הגר"א שם ס"ק כ' : (לח) מי השילוח שמימיו מתוקים ונקיים • מכאן נראה שמה שקוראין כעת בירושלים תוכב"א מעין השלוח אינן אמתי שהרי כתבו עליו שמימיו מרים קצת : (לט) מי פרת שמימיו עכורים וסרוחים • וז"ש בשוח"ט מזמור קל"ז שהרג בהם פרת יותר ממה שהרגו בהם הכשדים : (מ) היו נוסעים במחלוקת כו' • ויק"ר פ"ט : (מא) שהיא מטמאה כנגע • בבמ"ר פט"ז מבואר שמטמאה בביאה ר"ל באהל כמצורע : (מב) לא היה אחד מהם יכול להוציא ד"ת מפיו עמ"כ

פירוש מהרז"ו

כמה שנים אתה רוצה לחיות כחלוקא דיהודאי שצריך להחליף בכל שבת ע"כ יש לו כמה חלוקות : ומשתכחין בסעודת תשעה באב • יתכן שפירושו משתכרין בצרתן שכירת ולא מיין וכמ"ש בשי"ר פסוק שתו ושכרו דודים אלו נדב ואביהוא שנשתכרו בצרתן : **יח** מה שהשביעני • שמיד בצאתנו ממצרים שצונו לעשות שמחה ויום טוב מיד רמז לנו שאנו עתידים לגלות ולהחרב שזהו הרמז של המרור בליל פסח על צרת ט"ב שתמיד הם ביום אחד אם פסח ביום ג' גם ט"ב ביום ג' מיום טוב לאבל וכן רבתי עם היתה כאלמנה וכדמיון המקונן שאלי שרופה סיני העל כן בחר בך כי התמעט מכבודך משל למלך שעשה משתה לבנו ולפה סימות וכו' ע"ש : **יט** ושותין מי השילוח • וכמ"ש ישעיה ח"ת יען כי מאס העם הזה את מי השילוח וגו' לשתות מי שיחור : **כ** הנה פתיחא זו • לדעתי נשתבשה מאד ואין לה שום ביאור בלא הגהה ויש בה שלשה דרשות חסרים ואנו לומדים מדרשה אחרונה שקדתי להשרות שכינתי לעולם אך כאשר גרמו עונות ישראל ואהיה כצפור בודדת וכן צריך להיות בדרשה א' שקדתי להכנים בני לארץ ישראל מיד בצאתם ממצרים אך כאשר חטאו במרגלים מיד ואהיה כצפור כל מ' שנה ממקום למקום • ויסעו ויחנו ושכינה עמהם' ודרשה ב' שקדתי ליתן לבני התורה ביציאתם ממצרים ולא היה אפשר מפני שנסעו וחנו במחלוקת עד שבאו לסיני וכמ"ש מכילתא יתרו פסוק ויחן שם ישראל אך כאשר חטאו בעגל מיד ואהיה כצפור נודדת כמ"ש ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד • דרשה שלישית כנ"ל ודוק מאד ופסוק שקדתי הוא בתהלים ק"ב חי"ת ובילקוט תהלים כה"ע כמו כאן • ונ"ע : היא ישבה בדד • בילקוט תהלים שם הגי' היא יושבת כבודדת ונ"ל בודדת ופי' שאע"פ שנוטלים גוזליה אינה מנחת קנה אלא יושבת לבדה בקנה כך אעפ"י שחרב ביהמ"ק שכינה במקומה הנה זה עומד אחר כתלנו : **כא** שהיא מטמאה כנגע • כמ"ש אצל יעקב הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והחליפו שמלותיכם כמו מצורע : אלו בגדי כהונה • לעיל פתיחא מעדה בגד : לא היה אחד מהם • לקמן פתיחא כ"ג וזכור : טמא טמא ע"פ מדה יו"ד : והיה כי יאמרו • כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי נכר בארצכם כן תעבדו זרים בארץ לא לכם : יען וביען • עי' ב"ר פרשה נ"ד סי' ט' ומש"ש ובסוף מדרש שמואל ומ"ש דאמרי תרווייהו אע"פ שזה דורש מפסוק זה וזה מפסוק אחר עכ"פ שניהם לדבר אחד נתכוונו שכנגד הזמן שעבדו עבודת כוכבים יהיה בגלות ואע"פ שכבר נמשך הגלות הרבה יותר מכפלים שעבדו עבודת כוכבים שאף אם נחשוב כל זמן של בית ראשון וכל ימי השופטים לא יגיעו לת' מאות שנים והגלות

מתנות כהונה

בין כך ובין כך פירושו קרח מן השער : ומתעפרין בעפר • ולפיכך שערן יוצא וכפל מומם זה הוא יהודי ולפי' יצא שערו וראשו קרח : וסכין כו' • זהו ליגנות אחרת לפי שישנים על הארץ צריכין לסוך בשמן להעביר הזוהמא ולפיכך השמן ביוקר : וקוראין קינין כו' • וצריך לקרותו בטעמו ובנגונו וזהו ונגינות שותי שכר : ממה שהשביעני כו' • שצוה אותי לאכול הפסח על שובע בשמחה ויום טוב על מצות ומרורים כנגדו הרוני בליל ט' באב כו' : הוי לילי י"ט כו' • שלעולם באותו יום שחל להיות בו יום טוב ראשון של פסח בו ביום חל להיות ט' באב : הומוניא • כלל א' כאיש א' ועיין לעיל בפתיחא ולא אותי קראת : אלא ויחן • כאיש א' בלב א' כמו שפרש"י שם : ואהיה כצפור • ונעשיתי כצפור כו' : וישבתי כו' • ויהיה הקב"ה של ישבה כינוי כלפי שכינה וכן הוא בספר הזוהר בפרשת עקב : פתיחא והצרוע : גלי דכסיא • פי' הערוך הדוכסים והשרים וזהו וראשו כלומר הראשים שבהם ודרש מסך מלשון נסיכי מדין והתרגום ורש"י והרד"ק לא פירשו כן בספר ישעיה סימן כ"ב ועיין שם : לא היה כו' • כאילו פיהם מעוטף ומכוסה : בימי הבעלים • כימים אשר עבדו הבעלים יפקוד עליהם להיות גולים ואח"כ יגאלו : באשר קרא כו' • כשיעור שלא שמעו כן כו' : תחת מה וגו' • סיפיה דקרא כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי נכר כן תעבדו זרים בארץ לא להם ירמיה סימן ה' : מדה כנגד מדה • כשיעור מה שמאסו בחקי השם ימסרם ביד אויב :
כנגדכם

משנת דרבי אליעזר

קשה כפל הלשון במדרש דדא ודא אתת היא וק"ל וכן הוא הגירסא בדפוס וויניציא שנת ש"ס ועי' לעיל רבנן ס"ל כר"י דבימי יהויקים נאמרה : ממה שהשביעני בלילי י"ט כו' • דלפי שלא קיימו שעבוד

יפה ענף

לפיכך השמן ביוקר • וע"י שאין לו שמן לסוך את ראשו הוצרך להתגלח שלא יעשה הטינין בראשו ע"י שאינו סך בשמן : השביעני במרורים בליל יו"ט הראשון של פסח כו' • מה שתלה הלענה בט"ב למרורים של פסח אף כי הימים דומים מ"מ אין להם יחס זה לזה • ואפשר כ"ל בזה כי הצער מורגש יותר אם הוא יתהפך מן הקצה אל הקצה • ולמשל העני מעולם לא ירגיש צער העוני כל כך כמו העשיר אם יורש • או חשוך בנים מלידה לא ירגיש הצער כמו האיש אשר הוא ברוך מבנים אם בניו ימותו וישאר ערירי • וז"ש כי מה שהשביעני במרורים בלילי פסח לזכור את המרורים אשר שבענו במצרים ולהודות לה' על אשר פדה אותנו מזה • זה תגדיל יותר המרירות מהלענה אשר הרוה אותנו בליל ט"ב שהלכנו שנית בגולה • וז"ש ועל זה היה מקונן ירמיה איכה ישבה בדד • מהפך אל הפך • כי העיר אשר היתה שרתי במדינות היתה למס : והוא מהשנא עדניא וזמניא • ומפרש כי בא לקונן על העם אשר יצאו מירושלים במקום אשר שתו מי השלוח מים זכים נקיים ומתוקים ללכת בבלה לשתות מים עכורים וסרוחים • ומה שהביא לזה הפסוק והוא מהשנא עדניא וזמניא • בא לדרוש כי עדניא הוא על העידונים אשר חדלו מהם וזה זכות ומתיקות המים • וזמניא הוא המועדים אשר שרו אז שירים ותשבחות להקב"ה ועכשיו נהפכו להם לאבל וקוראים קינים ונהי : ושותין מי פרת • ואיתא בשוה"ט על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו כי רבים בישראל מתו משתיית מי פרת מאשר מתו ע"י נ"נ • והא דאיתא בב"ר פי"ז בשבת מי פרת שפרין ורבין ופירש"י שמברין את הגוף • וי"ל דלגבי מי השלוח מימיו עכורים וסרוחים וע"י שהיו ישראל רגילין במי השלוח מתו משתיית מי פרת : שקדתי להכנים בני לא"י מיד • כלומר הייתי ממהר להכניסם לא"י • ומפרש שקדתי מלשון מהירות כמו וישקוד ה' על הרעה • כי שוקד אני על דברי • וכן מצינו שהיתה שכינה מחזרת עליהם למהר להכניסם לארץ כמ"ש בספרי על הכתוב אחד עשר יום מחורב ורק מפני שהיו תמיד בחילוק לבב לא הכניסם מיד לא"י וז"ש ואהיה כצפור בודד על גג • שכמו שהצפור נודד ממקום למקום כל אחד לבדו ולא ילכו יחדו כן היו ישראל נוסעין תמיד במחלוקת מדכתיב בכ"מ ויסעו ויחנו זולת בסיני כתיב ויחן לפי שאז לבד נעשו קיבוץ אחד ולכן ניתנה להם התורה אבל אחר מתן תורה חזרו למחלוקתם ולכן כתיב אח"ז ג"כ ויסעו ויחנו • ולכן לא הכניסם לארץ עד מ' שנים • ואע"ג שהמ' שנה באה להם בעון המרגלים • אבל גם העון הזה נחשב לפירוד לבבות • שלא היה להם לב אחד עם משה יהושע וכלב • אך חלק לבם ואמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה • ולפ"ז מדרים הכתוב כמו מקרא קצר • ויתפרש ה' אמר שקדתי אך אני הייתי כצפור בודד על גג : ויחנו אין כתיב כאן אלא ויחן • ואע"ג דגם שם כתיב ויחנו במדבר וכן בסדר מסעי כתיב ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני י"ל כמ"ש הרמב"ן שם כי ויחנו נאמר על הכלל עם הערב רב אשר להם נבדל מישראל בענין קבלת התורה • אבל בני ישראל בכלל היו כאיש אחד ועליהם כתיב ויחן : ד"א שקדתי ואהיה אמר הקב"ה כו' • ולפ"ז יתפרש שקדתי על התמדת העמידה וכמו לשקוד על דלתותי יום יום • נמר שוקד על עריהם • ומדרים כי אנכי דמיתי לשקוד תמיד שם על גוזלי • ועתה נשארתי בדד וכמ"ש בתוית על פסוק עיניך יונים וכן אמרו בירושלמי ברכות אע"פ שגלו ישראל לא זזה שכינה ממקומם ולפי פתיחא זו מתפרש ג"כ איכה ישבה בדד על השכינה • וכמ"ש למעלה : פתח והצרוע וגו' • הוא מפרש כי הקינה של איכה ישבה בדד הוא על אריכות ימי הגלות ולהכי מייתי הני קראי כל ימי אשר הנגע בו יטמא • בדד ישב על עכוב בן דוד כל מספר הימים שעבדו ישראל עבודת כוכבים ולומר דזה נמי מה שמקונן איכה ישבה בדד ומשום דהמשך הגלות הזה הוא מה שאחר חורבן בית שני ולא אחר הראשון קאמר דחורבן שני נמי רמז הכא מכפילא דטמא טמא : שנאמר ויחללו את מקדשי ויטמאוה לא נמצא מקרא כזה בכל התנ"ך אבל מצינו מפורש לשון טומאה גבי עבודת כוכבים • בירמיה שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו • ביחזקאל את מקדשי טמאת בכל שקוציך • בסוף ד"ה הרבו למעול וגו' ויטמאו את בית ה' • ועי' בשבת פר"ע דילפינן שם לאיזה מין טומאה שהוא שכתוב את עבודת כוכבים : גלי דכסיא • נראה פירושו שגלה מה שהיה מכוסה והיינו וראשו יהיה פרוע דהיינו גלוי התקרה שתקרה שהיא למעלה ראש • וכן משמע בירושלמי פ"ק דיומא דאמר הראשונים גילו את התקרה כדכתיב ויגל את מסך יהודה ואנו פעפענו הכתלים דכתיב ערו ערו עד היסוד משמע דויגל את מסך יהודה על סתירת תקרת הבית מיירי • וזה דלא כהערוך שפירש גלו העשירים והשרים ודרים ויגל את מסך יהודה על גלות השרים שהיו מכסה ומגן לעם וכמו שדרש בויק"ר פי"ט על ימך המקרה • אבל לשון פרוע לא מצינו שיתפרש על הגלות • וגם הירושלמי הוא נגד פירושו : וטמא טמא יקרא חורבן ראשון ושני • כי פירוש הקרא הוא שהטומאה קוראת לשכינה ואומרת לו פרוש כדאיתא בפ"ק דמו"ק וגם כאן טומאת עבודת כוכבים קוראת לשכינה כי תפרוש וזה חורבן ביהמ"ק ומכפל טמא טמא דורש על שני החורבנות • ואע"ג דבבית שני לא היה עון עבודת כוכבים רק שנאת חנם • אבל הכא אמרינן כריש יומא דעון זה חמור מעון עבודת כוכבים : כל מי שהוא יודע כמה שנים כו' • זה נע"ג דאפילו אם
נמנה

מדה · ר"ל אמר (ישעיה א') אדמתכם לנגדכם זרים אוכלים אותה כנגדכם זרים אוכלים אותה · רבי אלכסנדרי שמע לה מהדין קרא · (ויקרא י"ג) כל ימי אשר הנגע בו יטמא · איכה :

כב רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח (שם ה') הוי מגיעי בית בבית · ר' יוחנן וריש לקיש · [א] ר' יוחנן אמר הוי מגיעי בית בבית · מלוהו על ביתו מלוהו על שדהו ליטלה · אמר הקב"ה מה אתם סבורין שאתם יורשין את הארץ (שם) והושבתם לבדכם בקרב הארץ · באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדולים וטובים (מג) מאין יושב · ר"ל אמר כזה שהוא צווח באזני של חברו לא באחת אלא בשתים כך באזני ה' צבאות · אמר ר"ל הוי מגיעי (מד) בית בבית הגעתם חורבן ראשון להורבן שני · (כב) מה חורבן ראשון ציון שדה תחרש אף חורבן שני ציון שדה תחרש · עד אפס מקום · מי גרם למקום ליחרב על שלא הניחו מקום שלא עבדו בו עבודת כוכבים · [ב] בתחלה היו עובדין אותו במטמוניות · הה"ד (יחזקאל ה') ויאמר אלי הראית בן אדם וגו' עושים בחשך וגו' · וכיון שלא מיחו בידם חזרו להיות עושין אחר הדלת שנא' (ישעיה נ"ז) (מה) ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך · וכיון שלא מיחו בידן חזרו להיות עושין על הגגות שנאמר (צפניה א') ואת המשתחוים על הגגות לצבא השמים · וכיון שלא מיחו בידן חזרו להיות עושין בגנות שנא' (ישעיה ס"ה) זובחים בגנות · וכיון שלא מיחו בידן חזרו להיות עושין בראשי ההרים שנא' (הושע ד') על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו · וכיון שלא מיחו בידן חזרו להיות עושין בשדות דכתיב (שם י"ב) גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי · ר' יודן ור' איבו ור' טבי בשם ר' יאשיה אמרי על כל תלם ותלם היו מעמידין צלם · ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' הושעיא אמרי היה אחד מהן חורש שדהו לוכסון מעמיד צלם באמצע כדי שיהו ראשי תלמים מראין לה · וכיון שלא מיחו בידן חזרו להיות עושין בראשי הדרכים שנאמר (יחזקאל ט"ז) אל כל ראש דרך בנית רמתך · וכיון שלא מיחו בידן התחילו (חזרו) להיות עושין ברחובות שנאמר (שם) ותבני לך גב ותעשי לך רמה בכל רחוב · וכיון שלא מיחו בידן חזרו להיות עושין בעיירות שנאמר (ירמיה ב') כי מספר עריך היו אלהיך יהודה וגו' · וכיון שלא מיחו בידן חזרו להיות עושין בחוצות שנאמר (שם י"א) ומספר חוצות ירושלים שמתם מזבחות לבשת · עד אימתי עד שהכניסוה לבית קדשי הקדשים שנאמר (יחזקאל ח') סמל הקנאה הזה בביאה · (מו) [ג] מהו בביאה א"ר אחא הא בייה בייה תותבא מפני מארי ביתא · א"ר ברכיה (ישעיה כ"ח) כי קצר המצע מהשתרע · [ד] מהו (מז) מהשתרע שתריע לקבל אשה ובעלה וריעה · והמסכה צרה כהתכנס עשיתם מסכה צרה לאותו שכתוב בו (תהלים ל"ג) כונס כנד מי הים · כיון שחטאו גלו · וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם · איכה :

כג רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח (קהלת י"ב) וזכור את בוראיך בימי בחורותיך · [ה] אמר שלמה לישראל · זכור את בוראך זכרו את בוראכם עד שבחרותיכם קיימות · עד שברית כהונה קיימת שנאמר (שמואל א' י"ב) ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן · עד שברית (כג) לויה קיימת שנאמר (דברים י"ח) כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך · עד שברית מלכות בית דוד קיימת שנאמר (תהלים ע"ח) ויבחר בדוד עבדו · עד שברית ירושלים קיימת שנאמר (מלכים א' י"א) והעיר אשר בחרתי בה · עד שברית בית המקדש קיימת שנאמר (ד"ה ב' ז') ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה · עד שאת קיימת שנאמר (דברים ז') בך בחר ה' אלהיך · (קהלת י"ב) עד אשר לא יבאו ימי הרעה · אלו ימי הגלות · (שם) והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ לא טובה ולא רעה · (שם) עד אשר לא תחשך השמש למלכות בית דוד דכתיב ביה (תהלים פ"ט) וכסאו כשמש נגדי · (כד) והאור זו התורה שכתוב בה (משלי ו') כי נר מצוה ותורה אור · (כה) והירח · זו סנהדרין דתניא סנהדרין היתה כחצי גרן עגולה · (מח) והכוכבים · אלו הרבנים דכתיב (דניאל י"ב) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד · (קהלת י"ב) ושבו העבים אחר הגשם · את מוצא שכל הנבואות הקשות והרעות שנתנבא עליהם ירמיהו לא באו עליהם אלא לאחר חורבן בית המקדש · (שם) ביום שיזועו שומרי הבית · אלו משמרות כהונה ולויה · והתעותו אנשי החיל · אלו הכהנים · א"ר אבא בר כהנא עשרים ושנים אלף לוים הניף אהרן ביום אחד שנאמר (במדבר ח') וינף אהרן אותם תנופה לפני ה' · א"ר חנינא המוראה הזו דבר קל הוא (כו) והיה הכהן זורקה על הכבש שלשים ושתים אמה לאחורי ידיו · ובטלו הטוחנות · אלו משניות גדולות · כגון

מסורת המדרש א ילקוט ישעיה רמז רס"ח : ב ילקוט יחזקאל רמז שמ"ח : ג ילקוט יחזקאל רמז שמ"ו : ד יומא דף ע' · סנהדרין דף ק"ג · ויקרא רבה סוף פרשה י"ז · במדבר רבה סוף פרשה ז' · ילקוט ישעיה רמז ש"כ : ה קהלת רבה פרשה י"ב כל הענין · ילקוט קהלת רמז תתקע"ט · כל הענין :

חדושי הרד"ל

עמ"ש · ובהגהותי לויק"ר פט"ז אות י"ט : (מג) מאין יושב אר"ל כזה שהוא כו' צווח רשב"ל אמר הוי מגיעי כו' כצ"ל : (מד) בבית שדה בשדה יקריבו הגעתם חורבן כו' כצ"ל : (מה) ואחר הדלת · עי"ל פ"א אות נ' : (מו) מהו בביאה כו' · דב"ר פ"ב : (מז) מהשתרע אשה ותרי ריעי לקבל אשה כצ"ל : (מח) והכוכבים אלו רבנים · בקה"ר הגי' אלו ת"ח · וכאן לפי הלשון אפשר צ"ל אלו מצדיקי הרבים

חדושי הרש"ש

נטמאו (ירמיה ז' ושם ל"ב) : (כב) מה חורבן ראשון ציון שדה תחרש כו' · זה דריש מן שדה בשדה יקריבו דכתיב בתריה : (כג) לויה קיימת שנאמר כי בו בחר ה' כו' · זה כתיב אצל כהנים · ואולי יש להגיה כי בם בחר ה' הכתוב (בד"ה א' ט"ו ב') ועי' בבמ"ר פ"ג ובמש"כ שם אות ה' : (כד) והאור זו התורה כו' · כמו שכתוב מלכה ושריה בגוים אין תורה וכדלקמן : (כה) והירח זו סנהדרין דתנן כו' כצ"ל · והיא משנה בסנהדרין פ"ד מ"ג : (כו) והיה הכהן זורקה על הכבש ל"ב אמה לאחורי ידיו · (בזבחים ס"ד א') איתא יותר מבלשים וע"ש השכון וכן העתיק רש"י בקהלת ומה שאמר פה לאחורי ידיו בגמרא ליתא · ולכאורה הכוונה בכאן משום שלא היה יכול הכהן לחזור אחוריו כלפי המזבח וע"ש כתום' דמשמע שהיה עומד על הסובב ועי' סוכה מ"ח ב' ברש"י ד"ה ומקיפין שהרי פניו למזבח ואינו מחזיר לו אחוריו אך לפ"ז לכאורה היה צריך הכהן היורד מן הכבש להיות פניו למזבח כדתנן בתמיד גבי פרומת הדשן (סוכה בזבחים שם) הגיע לרצפה מחזיר פניו לצפון משמע דעד עתה לא היה פניו לצפון ודוחק לומר דמלדד אגדודי וביומא ל"ו א' פריך ונוקמי' להדיה ומשני שמא ירבץ גללים · משמע דבלא"ה אין חשש שיהיה אחוריו למזבח וכ"מ ברש"י בסוכה הנ"ל (ובזבחים ס"ג ריש ע"ב במשנה) דז"ל שם ויורד במערבו של כבש שהיא לשמאלו בעליתו · משמע להדיא דבירידתו היה ימינו למערב

מתנות כהונה

בנגדכם · כנגד מה שהכעסתם את המקום תהיה ארצכם שממה : כל ימי וגו' · כשיעור כל הימים שהיתה נגעה של עבודת כוכבים בא"י ובבית המקדש יהיה טמא בישיבת זרים : פתיחתא הוי מגיעי : על ה"ג בש"י ובילקוט על שדהו ליטלה אמר הקב"ה מה כו' עד את הארץ (וישבתם) [והושבתם] לבדכם בקרב הארץ באזני ה' כו' : מלוהו · לעני על ביתו כו' : לא באחת · כזה שאינו מצוות באוזן אחת כמנהג אלא בשתים כך כו' ובילקוט ישעיה גרס זה שהוא צווח באוזן של חבירו לא באזנו אחת הוא צווח שמא בשתים וכאן באזני ה' כו' : הכי גרסינן בילקוט מי גרם למקום ליחרב · פי' לירושלים ליחרב : שלא הניחו כו' · וזהו עד אפס מקום שלא נשאר מקום פנוי מעבודת כוכבים : לוכסון · פירש הערוך באלכסון : כדי שיהא כו' · ר"ל כשהיה עומד בכל אחד מראשי התלם היה מסתכל ומכוון על הצלם · הכי גרסינן עד אימתי · פי' עד אימתי היו מתחזקים והולכים עד שהכניסוהו בבית קדשי קדשים : הכי גרסינן הקנאה הזה בביאה : בייה · לשון צעקת חמס ועוות דין ועיין בבראשית רבה פרשה י"ב וברמב"ן פרשת מקץ : הכי גרסינן בייה בייה תותבא מפני כו' · וכן הוא בילקוט יחזקאל ובס' ואתחנן · ופי' אוי אוי למנהג זה שגר תושב יפנה ויגרש בעל הבית מביתו : שתריע · לשון חבר וריע וכדמפרש ואזיל : אשה · ר"ל ישראל ובעלה זה הקדוש ברוך הוא וריע זה עבודת כוכבים ודרש מהשתרע בלשון נוטריקון מהשתרר ריע וכן פי' רש"י בפ"ק דיומא ובס' נשא פ"ז גרס מהשתרר עליו שני רעים כא' וכן הוא בפ"ק דיומא והכוונה שאין מקום וענין לעבוד בב"ה להש"י וגם לעבודת כוכבים ובויקרא רבה סוף פי"ז הגירסא יותר ברורה : צרה · כאשה שנעשת צרה לחברתה : פתיחא וזכור : שבחרותיכם קיימות · כדמפרש ואזיל כולם שכתיב בהן לשון בחירה : שאת קיימת · כנסת ישראל בעצמה : ימי הגלות · במדרש קהלת מסיים כד"א המנדים ליום רע : לא טובה כו' · לקמן במדרש קהלת גרס שזכות אבות בטלה : כחצי גורן · והוא כדמות הלבנה בהתחדשה שהיא כדמות חצי גורן עגולה : הורבן · קשה כגשם שוטף ומורד והיסורין שהגיעו אחר החורבן המה כעבים הקשים והעכורים : אלו הכהנים · וכדמפרש ואזיל למה נקראו אנשי חיל על שם שכחם גדול : המוראה גר' : דבר קל · וקשה לזורקו למרחוק אם לא בכח גדול וביד חזקה : ה"ג הטוחנות אלו משניות

פירוש מהרז"ו

כבר י"ח מאות שנה בהכרת הכוונה שאם היו עושים תשובה אחר כלות משך השנים שעבדו עבודת כוכבים היו נגאלים אך קודם זמן זה לא היה מועיל התשובה להביא גאולה שלמה : כל ימי אשר הנגע בו יטמא · וס"ד בדד ישב מחוץ למחנה מושבו על שעבדו עבודת כוכבים שמטמא כנגע וזהו איכה ישבה בדד : **כב** הוי מגיעי בית בבית · שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום משמע שאינו גוזל א"כ איזה עון יש בזה ודורש על שנותן עינו על בית חבירו שאגל ביתו ועל שדה חבירו שאגל שדהו ע"כ עושה בערמה ללוות לו מעות על ביתו ושדהו כדי שישארו בידם : שאתם יורשים · וס"ד והושבתם לבדכם בקרב הארץ : כזה שהוא צווח · בילקוט ישעיה ה' הגי' מי שהוא צווח : אלא בשתים · בתמיה עי' מ"כ : ציון שדה תחרש · ירמיה כ"ו י"ח מיכה ג' י"ב וזהו שדה בשדה יקריבו : בתחלה היו עובדין · ילקוט יחזקאל ח' כל המאמר ועי' ב"ר פ' כ"ג סי' ג' : זבחים בגנות · יותר מגולה מן הגגות שטורח לעלות לשם : בראשי ההרים · שנראה למרחוק : בשדות · שאין בו מחיצות ובלא טורח : לבית קדשי קדשים · שכתוב בו בזאת יבא אהרן וזהו בביאה ודורש עוד בא"א : שתריע לקבל אשה · ובויק"ר סוף פרשה י"ז אין המטה יכולה לקבל אשה ובעלה וריעה כאחד · וכאן פירושו שתיבת מהשתרע תיבה שאין דוגמתה לדרוש נוטריקון תרע אשה ואיש וריעה לחברם יחד בריעות שזה לא יתכן ועי' במ"כ פ' ז' בסי' יו"ד פ"ט ריש סי' מ"ם : לאותו שכתוב בו כונס · כמ"ש במ"ר פ"ה סי' ע' שזהו אחד מן הדברים שהחזיק מועט את המרובה ושם לא צר לו וכאן עשיתם לו צרה כ"י : **כג** וזכור את בוראיך · בסוף מדרש קהלת כל דרשה זו : כי בו בחר ה' · הכתוב מדבר שם במתנות כהונה וזה מספט הכהנים ראשית דגנך וראשית גז לאנך כי בו בחר הייטו בכהן וכבר הביא ע"ז פסוק ובחור אותו ואולי כוונתו על שכתוב סמוך לו וכי יבא הלוי וגו' ככל אחיו הלוים וזה מן המקומות שנקראו הכהנים לוים וכמ"ש בריש הענין שם לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי וגו' ועל זה אמר כי בו בחר ה' היינו כל שבט לוי אך בד"ה א' ט"ו ב' ושם כתוב אצל לוים ביחוד ועכ"ז גם שם נכללו הכהנים : שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ · מ"ש כאן לא טובה ולא רעה גירסא זו לא יתכן אם בגלות הרי רוב צרות ורעות ואם לימות המשיח שכל תקותנו שאז יהיו כל מיני טובות שהתנבאו הנביאים · אך בויק"ר ריש פרשה י"ח הגי' אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה ובהכרח שהכוונה על עוה"ב כי אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד בלבד וכמ"ש יחזקאל ל"ח י"ב עושה מקנה וקנין וכה"ע שם הרי שאז יהיה מנהג ישראל כמו עתה : השמש למלכות בית דוד · שם הגי' זו מלכות בית דוד : אחר החורבן · שדרך העבים לבא לפני ירידת הגשם ואחר שירד הגשם הולכים להם העבים · וכאן באו העבים אחר שירד הגשם שאחר חורבן ביהמ"ק באו הצרות : משמרות · שהיו שומרים ביהמ"ק כהנים ולוים : כ"ב אלף לוים · כך הוא מספרם של שבט לוי מבן חודש ומעלה כמ"ש במדבר ג' וסובר שהניף כולם מבן חודש ומעלה והתנופה מפורש בריש סדר בהעלותך והניף כלם

יפה ענף

נמנה השנים מירידתם למצרים עד חורבן בית ראשון לא יהיו רק אלף ומאתים שנה · כי בבית שני לא היה עון עבודת כוכבים בידם כדאיתא בריש יומא ושם בפרק בא לו איתא שנסרג היצר הרע מעבודת כוכבים · ומחורבן בית שני עד היום כבר עברו יותר מאלף וחמש [ושמונה] מאות שנה · אם לא שנאמר כמו דאיתא בפרק קמא דע"ז תנא דבי אליהו שית אלפי שני הוי עלמא כו' ושני אלפים ימות המשיח ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו · וה"כ דאוי היה משיח שיבוא אחר כלות מנין השנים שעבדו עבודת כוכבים · ורק בעונות אחרים נתעכבה הגאולה עד כה · וכדאמרינן בכמה דוכתי שהחטא גורם : פתח הוי מגיעי בית בבית · ודריש כי מקונן איכה ישבה בדד העיר תחת אשר חפצתם לרשת את כל הארץ ועשקתם בתים ושדות · ור"ל דריש על גלות הספינה וכדלעיל : לא באחת אלא בשתים · וזה למשל להקשיב הדבר היטב וכן אמר הנביא לאמתת הענין כי הקב"ה השמיעו הדבר בשתי אזניו : הוגעתם חורבן אחר לשני · כלומר שלא נכלה להם עונם בבית ראשון גם בימי הבית השני · עד שנתרבו גם הבית השני בשביל עונות אשר היו בבית ראשון לכלא הפשע · ולכן כמו שבחורבן ראשון היה ציון שדה תחרש כן היה גם בבית שני אע"פ שלא היה שם עבודת כוכבים כמו שהיה בבית ראשון : להיות עושין ברחובות · שהם חוץ לעיר כמו עד רחוב לבוא חמת · והנה פה דריש שלא כסדר שמקראות כי ותבני לך גב כתיב לפני הכתוב אל ראש כל דרך בנית רמתך : שתריעו לקבל כו' · דריש מהשתרע כמו שתי ריע · וזה הבעל והריע וכן פירש"י בפ"ק דיומא : עשיתם מסכה צרה · כלומר שעשו מסכה זונה צרה להשי"ת שהשתפו עמו אלילים · והזכיר כאן בהשי"ת שהוא כונס כנד מי הים להגדיל הפלא כי המסכה אשר אין בה ממש תשוה להכונס כנד מי הים שהוא גם גדול ומפורסם והוא מ"ש בפ"ק דיומא כי עמא ד"י לנפאי קרא בכי אמר מאן דכתיב ביה כונס כנד מי הים תעשה לו מסכה צרה ופ"ש ברש"י : פתח וזכור את בוראיך בימי בחורותיך : משום דדריש איכה ישבה בדד על סילוק השכינה וכמ"ש לעיל

משנת דרבי אליעזר

א' שנה במצרים צריכים להשלים באחר גליות ולכך אוכלים על מצות ומרורים להורות שעדיין לא נשלם השיעבוד והשיעבוד עי"ז סרוני לענה בט"ב ועי"ז היה מקונן איכה ישבה בלשון עבר ולא יושבת אלא לרמז דהוה כאלו כבר ישבה בעודה העיר רבתי עם שכבר נגזר הגלות להשלים כנ"ל : שכתוב בו כונס כנד כו' · פי' כדי שיאלו אחריהם המצרים ויטבעו דנתחייבו חנק על ששעבדו בישראל והיה דינם בכא של

נגן

(כז) משנתו של ר"ע ומשנתו של ר' אושעיא ומשנתו של בר קפרא • כי מעטו זו התלמוד שהוא כלול בהם • וחשכו הרואות • את מוצא כשגלו ישראל לבין אומות העולם לא היה אחד מהם יכול לזכור את תלמודו • (כט) וסגרו דלתים בשוק • אלו דלתות נחושתא בר אלנתן שהיו פתוחין לרווחה • בשפל קול הטחנה • על ידי שלא נתעסקו בדברי תורה • אמר רבי שמואל בר נחמן נמשלו ישראל כטוחנות • מה הטוחנות אינן בטלות לעולם אף ישראל אינן בטלין מן התורה לא ביום ולא בלילה שנאמר (יהושע א') והגית בו יומם ולילה • ויקום לקול הצפור • זה נבוכדנצר הרשע • אמר רבי (כח) [א] שמונה עשרה שנה היתה בת קול יוצאת בפלטין של נבוכדנצר ואומרת עבדא בישא [ב] זיל חרב ביתה דמרך דבניה לא שמעין ליה • וישחו כל בנות השיר • שעלה וביטל השיר מבית המשתה • הה"ד (ישעיה כ"ד) בשיר לא ישתו יין • גם מגבוה יראו מגבוהו של עולם נתירא ולא בעי אמר בעי מצמצמא יתי למיעבד לי כדעבד לסבי • והתחתים בדרך • ר' אבא בר כהנא ור' לוי • ר' אבא בר כהנא אמר חתיתה של דרך נפלה עליו • ור' לוי אמר התחיל מחבי חביים בדרך • *[ג] כי עמד מלך בבל על אם הדרך על אמא דבצליה (כט) בראש שני הדרכים שהיא מתווכת בין שני הדרכים אחת הולכת למדבר ואחת הולכת לירושלים • לקסם קסם • התחיל קוסם קסמים • קלקל בחצים • התחיל לקלקל בחצים לשמה של רומי ולא עלתה • לשמה של אלכסנדריא ולא עלתה • לשמה של ירושלים ועלתה לו • זרע זריעות ונטע נטיעות לשמה של רומי ולא עלתה לו • לשמה של אלכסנדריא ולא עלתה לו • לשמה של ירושלים ועלתה לו וצמחו • הדליק נרות ופנסים לשמה של רומי ולא האירו • לשמה של אלכסנדריא ולא האירו • לשמה של ירושלים והיו מאירין • שאל בתרפים • בעבודת כוכבים שלו • הד"א (שמואל א' ט"ו) ואון ותרפים הפצר • ראה בכבד • אמרי רבי כהדין ערבאה דהוה נכיס אימרא והמי בכבדא • בימינו היה הקסם ירושלים • נראין הוו קסמיא על ירושלים בימינו • לשום כרים • פלימרכוס • לפתוח פה ברצח • ספקלטרים • להרים קול בתרועה • סרפינוס • לשום כרים על שערים • טירונין • לשפוך סוללה • אבני בליסטרוס • (ל) לבנות דיק • כבשים וכולם והיה להם כקסם שוא בעיניהם • (יחזקאל כ"א) שבעי שבעות להם • אמר יחזקאל לישראל אלו זכיתם הייתם קוראין בתורה שהיא נדרשת שבעה משבעה ועכשיו שלא זכיתם הרי נבוכדנצר בא ומקסם עליכם שבעה משבעה • הה"ד שבעי שבעות להם • והוא מזכיר עון להתפש זה עונו של זכריה • הה"ד (ד"ה ב' כ"ד) ורוח אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמוד מעל לעם [ד] וכי מעל ראשי העם היה דאת אמר מעל לעם • אלא שראה עצמו גבוה מכל העם • (לא) חתן המלך וכהן גדול ונביא ודיין • התחיל מדבר גדולות • הה"ד (שם) ויאמר להם כה אמר האלהים למה אתם עוברים את מצות ה' ולא תצליחו כי עזבתם את ה' ויעזוב אתכם ויקשרו עליו וירגמוהו אבן וגו' • ולא נהגו בדמו לא כדם הצבי ולא כדם האיל דכתיב (ויקרא י"ז) ושפך את דמו וכסהו בעפר • ברם הכא כי דמה בתוכה היה • וכל כך למה (יחזקאל כ"ד) להעלות חמה לנקום נקם • [ה] ר' יודן שאל לר' אחא היכן הרגו ישראל את זכריה בעזרת נשים או בעזרת ישראל • אמר ליה לא בעזרת נשים ולא בעזרת ישראל • אלא בעזרת כהנים • ולא נהגו בדמו לא כדם הצבי ולא כדם האיל דכתיב ביה ושפך את דמו וכסהו בעפר • וברם הכא על צחיח סלע וגו' • כל כך למה להעלות חמה לנקום נקם • נתתי את דמה על צחיח סלע וגו' • (ג) שבע עבירות עשו ישראל באותו היום • הרגו כהן ונביא ודיין ושפכו דם נקי • וחללו את השם • וטמאו את העזרה ויום השבת ויום הכפורים היה • [ו] וכיון שעלה נבוזראדן התחיל הדם תוסס • אמר להם מה טיבו של דם זה • אמרו לו דם פרים ואילים וכבשים שהיינו שוחטין • מיד שלח ואייתי דמי זבחים ולא אידמו ליה • אמר להם אין אמריתו מוטב ואם לאו סריקנא לבשרייהו דהנהו אינשי במסרקי דפרזלא • אמרי ליה מאי נימא לך נביא הוה דהוה מוכח לן קמינן עליה וקטליניה • והא כמה שני דלא נייח דמיה • אמר להו אנא מפייסנא ליה • אייתי קומיה סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה וקטלינהון • עד שהגיע דמם לדמן של זכריה • לקיים מה שנאמר (הושע ד') פרצו ודמים בדמים נגעו • ועדיין הדם תוסס • אייתי בחורים ובתולות וקטל עילויה ולא נח • אייתי תינוקות של בית רבן וקטל עילויה ולא נח • אייתי שמונים אלף פרחי כהונה וקטל יתהון עד שהגיע דמם לדמו של זכריה ועדיין היה הדם תוסס • אמר זכריה זכריה כל טובים שבהם איבדתי • ניחא לך דליכלינהו לכולהו • כדאמר ליה הכי מיד נח • בההיא שעתא הרהר לעשות תשובה בנפשיה ואמר • ומה אם על נפש אחת כך ההוא גברא דקטל כל הנהו נפשתא על אחת כמה וכמה • ערק ושדר פרדשנא לביתיה ואגייר • (קהלת י"ב) וינאץ השקד זו נבואתו של ירמיה הה"ד (ירמיה א') ויאמר אלי מה אתה רואה ואומר מקל שקד אני

מסורת המדרש א סוה"ע מזמור ע"ט: ב לקמן פתיחה ל': ג ילקוט יחזקאל רמז שס"א: ד קה"ר פ' י' פסוק ד' • ילקוט דה"י רמז תת"ף פ"ס: ה ירושלמי תענית פרק ד' סוף הלכה ה' • קה"ר פ' ג' פסוק ט"ז • ופ' י' פסוק ד' • לעיל פתיחה ה' • לקמן פ' ב' פסוק כ' • ופ' ד' פסוק י"ג • פסיקתא דר"כ פסקא ט"ו • ילקוט יחזקאל רמז שס"ג: ו גיטין נ"ז • סנהדרין צ"ו • ילקוט כאן רמז תתרי"ו כס"ע:

חדושי הרש"ש

ועי"ל דס"ל דלא היה מחזיר פניו למזבח ושם לעיל ס"ב ב' ד"ה שני כבשים משמע קלא להיפך ושמא י"ל דבירידתו אל הכבש היה הכבש מפסיק בינו למזבח ועי' בפ"ג דמדות מ"ה בתוי"ט ד"ה ושלשה סדרים מש"כ בשם הרא"ב"י דמשמע ג"כ שאין הפנים באחוריו למזבח: (כז) משנתו של ר"ע וכו' • בקהלת א"ג ומשנתו של ר' חייא ועי' בשיר רבה בפ' אהבך: (כח) י"ח שנה היתה ב"ק יוצאת בפלטרין של נ"נ כו' • נראה דהיינו משעה שכבש את יהויקים דאמר מר גלו בשמונה עשרה כו' (מגילה י"א ב') ע"ש: (כט) בראש שני הדרכים כצ"ל • כדכתיב בקרא ביחזקאל כ"א: (ל) לבנות דייק כבשים (וכולם) כו' • נראה דצ"ל וסולם או וסולמות: (לא) חתן

חדושי הרד"ל

הרבים או מלמדי תורה לרבים: (מט) וסוגרו דלתים כו' • דלתות נחושתא בר אלנתן שהיו פתוחין לרווחה • בקה"ר הגי' נחשתא בית אלנתן • וגם זה ט"ס וצ"ל בת אלנתן והיא אמו של יהויכין כמ"ש (מ"ב כ"ד) ושם אמו נחשתא בת אלנתן • (ואפשר ע"ד רמז רחוק י"ל דיליף שאי דלתים מדכתיב (תהלים ק"ז) ודלתות נחושת וגו' • לרמוז דהאי דלתים היא מבית נחושתא) והיה קבלה בידם שהיה דלתות ביתה פתוחים לרווחה (ואפשר לכן עמדה לה זכותה שאף בגלותה בגולה הוליכה נ"נ בכבודה דקרי לה (בספר ירמיה כ"ט) והגבירה כמ"ש בר"ה ס"פ מסעי ע"ש בהגהותי בס"ד: (ג) ז' עבירות

פירוש מהרז"ו

כולם בין הראוים לעבודה שהיה מספרם ח' אלפים וה' מאות וחמשים ובין השאר שאינם ראוים לעבודה ועי' במ"ר פ"ג סי' פ' וק"ו כאן ונ"ע: לזכור את תלמודו • לעיל פתיחה כ"א והנרוע: א"ר י"ח שנה • בסוה"ע מז' ע"ב א"ר לוי וכ"ה במדרש קהלת פ' זה ומ"ש י"ח שנה כמ"ש ירמיה ריש ל"ב שבשנה י"ח לנ"נ כתוב ואז חיל מלך בבל צרים על ירושלים וכל הי"ח שנה היתה ב"ק מכרזת בפלטין שלו והב"ק הוא דומה לקול יונה כמ"ש ריש ברכות מנהמת כיונה וזהו לקול הצפור והי"ח שנה התחילו בשנה ד' ליהויקים שמלך י"א שנה וכן צדקיהו י"א שנה הרי כ"ב שנה ושנת ד' ליהויקים היא השנה הראשונה לנ"נ כמ"ש מפורש ירמיה ריש כ"ה משנת ד' ליהויקים עד שנת יו"ד לצדקיה הרי י"ח שנה ועכ"ז צ"ע מנין לו שהיה הב"ק קורא ויתכן שעל שירמיה היה מתנבא על נ"נ וכתיב כי עוף השמים יוליך את הקול והגיעו תמיד לאזניו קול נבואת ירמיה: אמא דבצליה • אמא לשון ושאלת אמתה יד חלוקה משוכה לכאן ולכאן: אחת הולכת למדבר • צ"ע שהרי מפורש שם ביחזקאל כ"א כ"ד שים לך שנים דרכים לבא חרב מלך בבל וגו' דרך תשים לבא חרב את רבת בני עמון • ואת יהודה בירושלים ולא נזכר שם מדבר ואצ"ל אחת הולכת למדבר עמון ואחת למדבר ירושלים כי כל דרך הוא במדבר: לשמה של רומי • צ"ע שלא הזכיר המדרש כלל את רבת בני עמון שמפורש במקרא שם והזכיר מדינות אחרות ומ"ש זרע זריעות נטע נטיעות זהו דרך של קוסמי קסמים והוא בכלל מ"ש לקסם קסם רק מ"ש קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד מפורש במקרא שם: על ירושלים בימינו • לסימן שיצליח כמו בגורל השעיר: לבנות דיק כבשים • וכולם כלי זיין שכובשים בהם המבצרים וכל מה שצריך לזה: שבעה משבעה • כמ"ש אמרות טהורות מזוקק שבעתים כמ"ש ויק"ר פכ"ו סי' א' וש"נ: וחתן המלך • צ"ע מנין לו אך יתכן שהכוונה שאביו יהוידע היה חתן המלך יהורם והיה זכריה בן חתן המלך וכן מ"ש כה"ג הכוונה ב"כ בן יהוידע הכהן הגדול ומ"ש ודיין צ"ע מנין לו: כי דמה בתוכה היה • על צחיח סלע יחזקאל כ"ד • לעיל פתיחה ה' לקמן פסוק והטאות נביאיה סנהדרין צ"ו • קהלת רבה פסוק ועוד ראיתי ע"ש ובפסוק אם רוח המושל • ועיין לקמן פסוק על צוארנו כה"ע

מתנות כהונה

משניות: כלול בהם • שמשניות כלול התלמוד: לזכורי • במדרש קהלת גרס לסבור: בר אלנתן • שם איש עשיר ונדיב גומל חסדים טובים: על ידי שלא נתעסקו כו' • וכדפירש למעלה ובטלו הטוחנות: נמשלו ישראל • בענין עסקם בתורה ולקמן במדרש קהלת גרס נמשל התורה והיא היא: אינן בטלות לעולם • שטוחנין יומם ולילה אם לא יעכבם דבר: יוצאת בפלטין גרסי' • וכן הוא במדרש קהלת: עבדא כו' • עבד רע לך והחרב בית אדוניך ר"ל בית המקדש שבניו של אדון הכל אינם שומעין לו: דכתיב בשיר וגו' • בילקוט קהלת לא גרס ליה ואי גרס ליה נראה דצ"ל ובטל השיר מבית המשתה הה"ד כו': מגבוהו של עולם • הקב"ה: ולא בעי • ולא רצה נבוכדנצר לעלות ולהחריב ירושלים שאמר רוצה הקב"ה לכבוש אותי ולהביאני בבבל רסן כמו שעשה לזקני סנחריב: מצמצמה • לנמנם ולכבוש אותי כרצונו כד"א מבעד לצמתך נמתו בבור לפי פרש"י או יהיה פירושו להכריתני לפי' הרד"ק והערוך הביאו ולא פירשו: חתיתא • פחד ומורא: מחבי חביים • בויקרא רבה פ' י"ז ובמדרש קהלת גרס מתוואה תוואים בדרך שנא' כי עמד כו' ופירושו לשון אות ומופת כד"א והתוית תיו כלומר שהיה מנחש אם יצליח אם לאו וכדמפרש ואזיל אע"ג שאותו שבפ' מצורע פירשו הערוך לשון חרדה אינו ענין לכאן ועיין שם: כי עמד כו' • פסוק הוא ביחזקאל סימן כ"א: ה"ג לקמן בקהלת על אמא דבצליה • פי' על אם הדרך והוא בראש הדרך שמתפצלין הדרכים ופורשין זה כאן וזה כאן ובספר אות אמת פי' שהוא שם עיר: שהוא מתווכת גר' • והוא לשון תוך ואמצע כלומר באותו מקום שהוא האמצע של שני הדרכים: מקלקל בחצים • פירשו המסורת ורש"י ליהם בלהט החצים כמו והוא לא פנים קלקל ומכל מקום ענינו שזרק חצים כלפי מעלה: והיו מאירין • בקהלת מסיים בו עוד הניף ספינות בים כו': כהדין ערבא כו' • כערבי הזה ששוחט כשב ורואה בכבד שלו דרך נחש וקסם אם יצליחו מעשיו אם לא: בימינו כו' • פסוק הוא ביחזקאל סימן כ"א: ה"ג לקמן בקהלת על ירושלים בימינו לשום כו' • פי' אותו ניחוש וקסם שהיה עושה על ירושלים היה עולה בימינו וכרצונו: ה"ג בספר יפה ובילקוט וערוך לשום כרים פלימרכוס • והוא מן שלטונות ושרי חיילות: ספקלטרים • הורגי בני אדם המחויבים מיתה: סרפינוס • מין תוגרות: ה"ג על שערים טירונין • ופירושו שרים היה ממנה אחד שהיה על שער פלוני ואחד על שער פלוני וכדלקמן בפסוק היו צריה לראש כן פרש"י ועיין עוד בהרד"ק: בליסטרס • קלע שקולעין בו אבנים גדולות: ה"ג ולבנות דיק כבשים וכולם והיה להם כקסם כו': כבשים • מדרגות וסולמות והרים עשויים מעץ או מעפר להלחם ממנו על העיר: כקסם שוא • לא היו ישראל משגיחים בכל זה אע"ג שהיה עולה ומצליח ביד נבוכדנצר כן פירש"י ורד"ק: שבעה משבעה • התורה נדרשת במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים טמא: ומקסם עליכם כו' • מ"ט קסמים היה נבוכדנצר קוסם על ירושלים והיה מצליח בכולם כן פרש"י: גבוה מכל העם • בחשיבות וגדולה: גדולות • דברי תוכחות: להעלות חימה כו' • נתבאר לעיל בפתיחה אוי עיר הדמים ועיין בירושלמי סוף תענית: וחללו את השם • לא גרס ליה בירושלמי ונאמרו שבעה אבל לקמן בפסוק בלע ה' ובפסוק מחמלה גרס ליה וצריך לומר דשבת ויום כפורים כחדא חשיב להו: ה"ג טיבו של דם זה אמרו כו': לא אידמו • לא היה דומה לו: אין אמריתו כו' • אם תאמרו לי מוטב: קמינן כו' • קמנו עליו והרגנוהו והרי עברו עליו כמה שנים ולא נח דמו: אייתי קומי' • הביא לפניו: ה"ג וסנהדרי קטנה וקטלינהון: אמר • נבוזראדן זכריה כו': ניחא לך כו' • בתמיה וכי טוב בעיניך לכלות את כולם: הרהר • נבוזראדן תשובה: ההוא גברא כו' • כלפי עצמו אמר כן כלומר אני שהרגתי כל אלה מישראל עאכ"ו שיהא עונשי גדול: ערק • ברח מתוך בני חילו: ושדר כו' • פי' הערוך שלח מנחה ודורון לתוך ביתו וכפ' הנזכר גרס פרטמא ופירש"י שטר צואה: וינאץ השקד וגו' • חוזר למעלה לפרש

יפה ענף

[illegible]

רואה · א"ר אלעזר מה סימנו של שקד זה משעה שהוא מציץ עד שעה שהוא גומר כ"א יום · כך מי"ז בתמוז עד ט"ב כ"א יום · (קהלת י"ב) ויסתבל החגב · זה צלמו של נבוכדנצר דכתיב (דניאל ג') [א] נבוכדנצר עבד צלם די דהב רומה אמין שתין פתיה אמין שית · א"ר יוחנן כל דרומיה אמין שתין ופתייה שית מי יכיל קאים אם אין עוביו שליש רומו אינו יכול לעמוד · ואת אמר (שם) אקימה בבקעת דורא · (נא) א"ר לוי כקנה היו מעמידין ליה והוא נופל · מעמידין אותו והוא נופל · עד היכן · ר' חגי בשם ר' יצחק אמר עד שהביאו כל כסף וזהב שהוציאו מירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר (יחזקאל ז') כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה · (קהלת י"ב) ותפר האביונה · זו זכות אבות · (לא) כי הולך האדם אל בית עולמו · מבבל היו ושם חזרו · וסבבו בשוק הסופדים · זה גלות יכניה · [ב] את מוצא בשעה שירד נבוכדנצר מירושלים וגלותו של צדקיה בידו · יצתה גלותו של יכניה לקראתו מכוסים שחורים מבפנים ולבושים לבנים מבחוץ · והיו מקלסין לקראתו · נקטה ברבריה והוון שאלין מה עביד באבא מה עביד באחא מה עבד בברי ואינון אמרין ליה (ירמיה ט"ו) אשר למות למות ואשר לחרב לחרב · והוון מקלסין בחדא ידא ומספדין בחדא ידא לקיים מה שנאמר (יחזקאל כ"ד) ופארכם על ראשיכם וגו' · (קהלת י"ב) עד אשר לא ירתק חבל הכסף · זו שלשלת יוחסין · (שם) ותרוץ גולת הזהב · אלו דברי תורה (תהלים י"ט) הנחמדים מזהב ומפז רב · ותשבר כד על המבוע · תרין אמוראין · חד אמר כדו של ברוך על מבועו של ירמיה · וחד אמר כדו של ירמיה על מבועו של ברוך · הה"ד (ירמיה ל"ו) מפיו יקרא אלי · ונרוץ הגלגל אל הבור זו בבל שהיא זוטא של עולם · א"ר יוחנן (ישעיה מד) [ג] האומר לצולה חרבי · זו בבל למה נקראת שמה צולה ששם צללו מי מבול · דכתיב (ירמיה נ"א) גם בבל לנפול חללי ישראל גם לבבל נפלו חללי כל הארץ · א"ר ל כתיב (בראשית י"א) וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם · למה נקראת שמה שנער ששם ננער דור המבול · ד"א שנער שהן מנוערין מכל המצות · מצות תרומות ומעשרות · ד"א שנער שהן מתין בתשנק בלא נר ובלא מרחץ · ד"א שנער שהן מתין נערים · דבר אחר שנער עיר ששריה נערים מבעטים בתורה · דבר אחר שנער שהעמידה שונא ועד להקדוש ברוך הוא ואיזה זה · זה נבוכדנצר · (קהלת י"ב) וישוב העפר על הארץ כשהיה · מבבל היו ושם חזרו · (שם) והרוח תשוב אל האלהים וגו' · זה רוח הקדש כיון שנסתלק רוח הקדש גלו · וכיון שגלה היה ירמיה מקונן עליהם ·

איכה ישבה בדד :

כד רבי יוחנן פתח (ישעיה כ"ב) [ד] משא גיא חזיון גיא שכל החוזים מתנבאים עליה · גיא שכל החוזים עומדים ממנה · דאמר ר' יוחנן (נב) כל נביא שלא נתפרש שם עירו ירושלמי היה · גיא חזיון שהשליכו דברי חוזים לארץ (שם) מה לך איפוא כי עלית כלך לגגות · ולאיגרא סלקין לון · א"ר לוי אלו גסי הרוח · תשואות מלאה · א"ר אלעזר בן יעקב הלשון הזה משמש שלשה לשונות · צרות · מרגשות · אפלה · צרות שנאמר (איוב ל"ט) תשואות נוגש לא ישמע · מרגשות שנאמר (ישעיה כ"ב) תשואות מלאה · אפלה שנא' (איוב ל') אמש שואה ומשואה · (ישעיה כ"ב) עיר הומיה · קרתא מערבבתא · (נג) קריה עליזה · קרתא דחייתא · (שם) חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה · ומה הן · מזי רעב ולחומי רשף (שם) כל קציניך נדדו יחד מקשת אסרו · מקשיותם נמסרו למלכיות · ד"א כל קציניך נדדו יחד מקשת אסרו · שהיו מתירין נידי קשתותם ואוסרין בהן · כל נמצאיך אסרו יחדו מרחוק ברחו · מרחיקים מלשמוע דברי תורה כמד"א (ירמיה ל"א) מרחוק ה' נראה לי · (ישעיה כ"ב) על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי · אמר ר"ל [ה] בשלשה מקומות בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה ולא הניחן · ואלו הן · בדור המבול ובים ובחורבן בית המקדש · (לג) בדור המבול מה כתיב (בראשית ו') ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם · בים כתיב (שמות י"ד) ולא קרב זה אל זה כל הלילה · ובחורבן בית המקדש כתיב (ישעיה כ"ב) על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי אל תאיצו לנחמני · אל תאספו אין כתיב כאן אלא אל תאיצו · [ו] אמר הקב"ה למלאכי השרת ניחומין אלו שאתם אומרים לפני ניאוצין הן לי למה (שם כ"ג) כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לה' אלהים צבאות · יום מעורבב יום דביזה יום דבכיה · בגיא חזיון גיא שכל החוזים מתנבאים עליה · (שם) מקרקר קיר ושוע אל ההר · שהיו מקרקרים קירות בתיהם ועושין אותם מגינים (נד) ומעמידים אותן על שועיהם · (שם) ועילם נשא אשפה · רב אמר הדא קיבוץ דגירי · (שם) ברכב

מסורת המדרש א ילקוט יחזקאל רמז שמ"ו : ב ילקוט יחזקאל רמז שס"ד : ג שבת דף קי"ג · זבחים דף קי"ג · ירושלמי ברכות פרק ד' · בר"ר פ' ל"ז · ילקוט סדר נח רמז ס"ב · ילקוט ישעיה רמז תכ"ג : ד ילקוט ישעיה רמז רפ"ט כל הענין : ה ע' מגילה י' · סנהדרין ל"ט · שמ"ר פ' כ"ג · שוח"ט מזמור ק"ו · ילקוט בשלח רמז רל"ג : ו פסיקתא רבתי פסקא כ"ח · ילקוט תהלים רמז תתפ"ד :

חדושי הרד"ל

פי' הרגו כהן כו' · נראה דשבת ויוהכ"פ חושב כשנים עי' (בחולין ק"א) · והא דשפכו דם נקי אינו מן המנין שהוא כלל על הרגו כהן ונביא ודיין לומר שדם נקי היה שאלמלא היה חייב מיתה אף אם היה כהן ונביא ודיין אין כאן עבירה : (נא) א"ר לוי כקנה היה (כלומר בעביו דק כקנה ולכן) היו מעמידין ליה והוא נופל כו' כ"ה בקה"ר וכצ"ל : (נב) כל נביא שלא נתפרש עירו כו' · מגלה (ט"ו) וכמ"ר פ"י (כל"ת סע"ד) ושם משמע שלא על נביאים לבד רק על כל הנזכרים במקרא ולא נתפרש שם עירם והוא צ"ע : (נג) קריה עליזה קרתא חדייתא חלליך כו' כצ"ל : (נד) ומעמידין אותם על שועיהם · כ"כ היו מקרקרין הקירות מהאבנים שבהם עד שלא היו מניחים ומעמידים בהם רק השוע וטיית שלהם מן טיט וסיד · והאבנים היו מביאים אל השר · אבל יותר נכון דגרסי' על שועי השר והיינו שהיו

חדושי הרש"ש

המלך · ר"ל אביו יהוידע היה חתן המלך ככתוב בד"ה ב' כ"ב י"א : (לא) כי הולך האדם אל בית עולמו · עמ"כ בשם רש"י · והוא ז"ל לשיטתו בסנהדרין כ"ט א' · אבל לפי ר"ת שם בתוס' דמחלק בין אדם להאדם לא יתכן זה : (לג) בדור המבול כו' · לא ידון רוחי כו' · עי' יפה ענף ועמש"כ לעיל בפתיחה

מתנות כהונה

לפרש הפרשה מקהלת: מי"ז בתמוז · שהו ביום הובקעה העיר ועיין עוד במדרש קהלת: צלמו כו' · וקראו חגב דהך גלאי חגב כמו עגב בחילוף אותיות אחה"ע והוא כנוי לאבר המשגל ודרש ויסתבל שלא יכול לסבול משאו מפני גבהו: ה"ג בקהלת בקנה היו מעמידין כו' · ועיין כל זה בפי' רש"י בקהלת: דמוס · פי' הערוך נדבך של אבנים: לנדה · זו עבודת כוכבים שמטמאה כנדה שנאמר תזרם כמו דוה צא תאמר לו: ה"ג האביונה זו זכות אבות · ודרש האביונה לשון אבות וכן מצאתי בספר ישן: האדם · אלו ישראל שנקראו אדם שנא' אדם אתם כן פרש"י: מבבל היו · האבות שנאמר ויאמר ה' אל אברם לך לך ועיין עוד במדרש קהלת: ה"ג בילקוט וערוך נקטה ברבריה ופרש"י בב"ר פר' י' מלך שבידו הגלאון ובערוך פי' מלכנו נלא ולקח לו עם לועז שנקראו ברברים ונראה שהוא כינוי לכל אנשים ריקים ופוחזים בני בלי שם: והוון שאלין כו' · בני גלות יכניה היו שואלין לאלו בני גלות של צדקיהו מה נעשה באבי מה נעשה באחי מה נעשה בבני והם אמרו להם אשר כו': והוון כו' · בני גלות יכניה היו מקלסין את המלך ביד אחת והיו מספידין בכף על ירך ביד אחת: כדו של ברוך כו' · שניהם ראשי ישראל היו והיו משכחים תורתם מעוני הדרך וכדפרש"י בסוף קהלת ופליגי איזה מהם היה גולה באחרונה ושנשבר גם כדו על גבי מבוע תורתו של הראשון: זוטא · תחתיתו: ה"ג מי מבול דכתיב גם בבל לנפול חללי ישראל גם לבבל נפלו חללי כל הארץ · ופסוק הוא בירמיה נ"א: למה נקראת כו' · והלא בבל היא: ה"ג דור המבול ד"א שנער שהן מנוערין מכל המצות מצות תרומות ומעשרות ד"א שנער שהן כו' · ומאמר זה נתבאר בב"ר פ' ל"ז: מתין נערים · שנער דרש נוטריקון ששריה נערים משמע שכל ימיהם נשארים נערים הרי שהן מתים בנערותם: ה"ג ד"א שנער ששריה מתים כו': ע"י ששריה נערים מביעים גרסי' · ובב"ר פ' ל"ז הגירסא יותר ברורה · ובירושלמי בפ' תפלת השחר ל"ג ליה ובספר ישן גרס ע"י ששריה נערים מבעטים בתורה: שונא ועד · על פי' אויב כד"א ופשריה לעדך: פתיחא משא גיא חזיון: ה"ג שם עירו ירושלמי היה · פי' מעיר ירושלים: שהשליכו כו' · החזיון השליכו לעמק ולגיא כלומר לארץ: ולאיגרא כו' · בתמיה וכי היו עולין להם על הגגות: גסי הרוח · וכדרך משל אמר שבדעתם עלו לרום שמים: מרגשות גרסינן: עיר הומיה קרתא כו' · כן הוא תרגום שלו וגם בראש פתיחא זו גרס בילקוט משא גיא חזיון מטול רב בחלתא דנבואתא: ומה הן · אלא באיזה מיתה מתו: מזי רעב כו' · כד"א טובים היו חללי חרב מחללי רעב: מקשיותם · משמע מפני קושי ערפם נענשו שנמסרו למלכות ועיין עוד פירושו בפרש"י בישעיהו: שהיו מתירים · השונאים היו מתירים כו': מרחוק ברחו גרסי': מרחוקים מלשמוע דברי תורה גרסי': לא ידון רוחי · י"ל רוחי לא יהא נדון כדינו ומנהגו זה כל הימים לקבל נחת רוח בשיר המלאכים או ר"ל רוחי לא תשוב לנדנה שהיה שקטה בשובה ונחת רוח ועיין בבראשית רבה פרשה כ"ו: ולא קרב זה אל זה · דרשו חז"ל על כתות המלאכים האומרים שירה שנא' בהם וקרא זה אל זה ואמר: תאיצו · דרש לשון ניאוצין: יום דביזה · מבוסה דרש כמו מבוזה בחילוף זיי"ן בסמ"ך: ה"ג ועושין אותן מגינים ומעמידין כו': שועיהם · חזקה ובטחונם וזהו על החומה וכדלקמן כמד"א ולא נכר שוע: חדא · אולי שצ"ל הדא: קיבוץ דגירי · של אנים ועיין בתרגום ורש"י ורד"ק שפירשוהו כן: ה"ג ברכב אדם ופרשים:

פירוש מהרז"ו

כה"ע: מה סימני · פי' לאיזה סימן הוא מורה כאן: החגב זה צלמו · צ"ע מה ענינו של חגב לצלם נבוכדנאצר: וזהבם לנדה היה · כמ"ש תזרם כמו דוה וכמ"ש במשנה שעבודת כוכבים מטמא במשא כנדה וכמ"ש דה"ב כ"ב פ' והוציאו הנדה מן הקודש: האביונה זו זכות אבות · נוטריקון אבי היונה של כנסת ישראל שנמשלה ליונה: מבבל היו · כמ"ש ה' לאברהם אשר הוצאתיך מאור כשדים היינו בבל וזה אל בית עולמו שהיו שם מעולם: ופארכם על ראשיכם · וס"ד בניכם ובנותיכם בחרב יפולו וס"ד ונהמתם איש אל אחיו וזהו וסופדים: שלשלת היוחסין · זה בן זה וזה בן זה עד השבטים ועד האבות וכמ"ש בד"ה ודומה לשלשלת שתלוי טבעת בטבעת: כדו של ברוך על מבועו של ירמיה · כמ"ש ירמיה מ"ה שברוך תלמידו של ירמיה היה מקוה על ירמיה למדרגת הנבואה ונמנע ממנו בעבור קללת ישראל ואתה תבקש לך גדולות אל תבקש כי הנני מביא רעה אל כל בשר וגו' והרב הוא המבוע והתלמיד הוא הכד ששואב מן המבוע ונשבר הכד כנ"ל · וה"א כדו של ירמיה על מבוע של ברוך כמ"ש ירמיה ל"ו שברוך היה סופר לירמיה וצוהו שיכתוב המגלה ושיקרא אותה באזני המלך והעם וכשרף יהויקים את המגלה נשבר כד ירמיה על מבוע של ברוך שבענין זה היה ברוך העיקר שכתב המגלה וקרא באזני העם והשרים דומה למבוע וירמיה הכד: זוטו של עולם · תחתיתו ועומקו דומה לבור: גם לבבל לנפול חללי ישראל · פי' כמו שנפלו לבבל חללי כל הארץ כך יפלו שם חללי ישראל: מכל המצות · פי' מכל מצות התלויות בארץ כמו תרומות ומעשרות: מתים נערים · שנשארים בנערותם ואינם מזקינים כלל ועי' ב"ר פרשה ל"ז סי' ד': מבעטים בתורה · מבעטים ברבותם וכמ"ש ירהבו הנער בזקן שעל כן נקראו חובלים ושם בב"ר הגי' שהם מביעים בתורה כשהם נערים: **כד** גיא שכל החוזים · ילקוט ישעיה כ"ב כה"ע ובאמת נקראת ירושלים הר · הר המוריה הר בית ה' רק כאן בעת השלוה מכנה אותן בלשון גיא על שמתנבאים עליה נבואות של פורענות ועי' ילקוט ישעיה כה"ע ועי' במ"ר פ"י ריש סי' ה' שמו ולא שם עירו בידוע שהיה מירושלים: אלו גסי הרוח · עי' ויק"ר פ"ז סי' ז' היא העולה: משמש שלש לשונות · לקמן פסוק זנח ה' מזבחו בסוף הפסוק: חלליך לא חללי · פי' החללים שבתוך העיר אינם חללי חרב וכמ"ש מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה פי' אימה של מות של פסוק הקודם מזי רעב ולחומי רשף דברים ל"ב כ"ד וכמ"ש טובים היו חללי חרב מחללי רעב: מקשת אוסרו · שלא הקשת של עץ קשה ואיך יאסרו בו והיל"ל מיתר אוסרו וע"כ דורש ע"ש מדת ממעל מקשתותם נמסרו למלכיות יאסרו אותם: מתירין גידי קשתותם · דורש מקשת מה שמסירין ומתירין מן הקשת ע"פ מדה ע' היינו חבלים ומיתרים של גידים שאסרו אותם בהם: אוסרו יחד מרחוק ברחו · שני כתובים מכחישים אחר שנאסרו איך ברחו ועוד שהיל"ל לרחוק ברחו ע"כ דורש מרחוק מחמת רחוק שהרחיקו עצמם מלשמוע דברי תורה שנקראת ג"כ רחוק כמ"ש מרחוק ה' נ"ש: לא ידון רוחי · עי' ב"ר כ"ו סי' ו' כמה דרשות על פסוק זה ומה שהוקשה להם וכאן דורש עוד לא ידון א"ת ידון אלא ירון ומ"ש רוחי כמ"ש עושה מלאכיו רוחות שלא ירונו וישירו המלאכים: על כן אמרתי שעו מני · ולמי יאמר כן הש"ת אלא למלאכים הקרובים לכסא כבודו: ניאוצין הן · וכמ"ש במשנה באבות אל תנחמהו בשעה שמתו מוטל לפניו וכמ"ש ושר בשירים על לב רע: קיבוץ דגירי · כמ"ש כחצים ביד גבור וגו' מלא את אשפתו מהם

יפה ענף

גיא שכל החוזים מתנבאים עליה להטיב יושביה מעון כדי שלא יחרב בית המקדש וגם התנבאו על נחמתה לעתיד · ונקראת ירושלים גיא אף שהיא בהר י"ל כמ"ש הרד"ק לכנותה לרעה לפי שיושבים בשפלות ואינה ראויה שתקרא הר אלא גיא · ואולי בשביל שהיתה למקום המחזיק הנבואות לכן נקראת גיא כד"מ כמו שהגיא מחזיק מים הרבה: שכל החוזים עומדים ממנה רובם ככולם: משמש שלש לשונות · משום דבעי למימר דתשואות דהכא מרגשות דהיינו השמעת קול המון ע"ד נהלך ברגש או לשון קבוץ כמו למה רגשו גוים ולא יצדק זה גבי תשואות נוגש וגבי שואה ומשואה הוזקק לומר דלא קשה דשלשה לשונות משמש לשון תשואות: מרחוק ברחו מרחיקין עצמן לשמוע כו' כצ"ל · ודריש מרחוק רחוק מה': בקשו מה"ש לומר שירה כדרכן שאומרים שירה בכל יום · כדאיתא בפרק גיד הנשה ולא הניחן ה' מפני שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים כדאיתא בפ"ק דמגילה · והא דנראה בשוח"ט על פסוק ורשעים עוד אינם וכמ"ר פ"ג אר"י יש שמחה לפני הקב"ה כשיאבדו מכעיסין לפני הקב"ה כו' וכ"ה בספרי פ' קרח · ואולי י"ל כי הקב"ה שמח בהסור הרעה מהארץ אבל לא כמתנקם מן הרעים ושמח יותר אם לא היו רעים בארץ: מה כתיב לא ידון רוחי · נראה דדריש כמו לא ירון רוחי בחילוף הד' ברי"ש וכמו שמצינו דודנים רודנים [וידא תהלים י"ח ובש"ב כ"ב וירא · שם אדיקם ובש"ב אריקם · וכל זקן גדועה ישעיה ט"ו ובירמיה מ"ח גרועה ועוד רבים] ורוחי היינו המלאכים כדכתיב עושה מלאכיו רוחות: יום דבביזה דריש מבוכה לשון בכיה · ולא דריש מלשון בלבול כי זה

שום

אדם פרשים וקיר ערה מגן · שהיו מקרקרים קירות בתיהם (נה) ועושים אותם מגינים · ויהי מבחר עמקיך מלאו רכב · רב אמר כמלא עומקה של מי ים · והפרשים שות שתו השערה · משתיי אזלין ומשתיי אתיין ומתחמאין סגין · (שם) ויגל את מסך יהודה · גלי דכסיא · ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער· תני [א] רשב"י כלי זיין היה לישראל בסיני והיה שם המפורש חקוק עליו · וכשחטאו נוטל מהן · הה"ד (שמות ל"ג) ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב · כיצד נוטל מהן ר' איבו ורבנן · ר' איבו אמר מאליו היה נקלף· ורבנן אמרי מלאך היה יורד ומקלפו·(ישעיה כ"ב) ואת בקיעי עיר דוד ראיתם כי רבו וגו' ואת בתי ירושלים ספרתם ותתצו הבתים לבצר החומה · מלמד שהיו נותצין בתיהם ומוסיפין על החומה ולא כבר עשה חזקיהו כן הלא כתיב (ד"ה ב' ל"ב) ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה וגו' אלא חזקיה בה' אלהי ישראל בטח אבל אתם לא הבטחתם היינו הוא דאמר (ישעיה כ"ב) ולא הבטתם אל עושיה ויוצרה מרחוק לא ראיתם·ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד·[ב]אמרו [מ"ה] לפניו רבש"ע כתיב (תהלים צ"ו) הוד והדר לפניו ואתה אומר כדין· אמר להון אנא מליף לכון היינו הוא דאמר (ישעיה ל"ב) פשטה ועורה וחגורה על חלצים · כך תהיו מספידין (נו) על שדים סופדים · על חורבן ראשון ועל חורבן שני · על שדי חמד · על בית המדתי שעשיתי אותו כשדה היינו הוא דאמר (מיכה ג') ציון שדה תחרש · (ישעיה ל"ב) על גפן פוריה · אלו ישראל כמה דאת אמר (תהלים פ') גפן ממצרים תסיע · ד"א ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא וגו' · זהו שאמר הכתוב ברוח הקדש על ידי בני קרח (שם מ"ב) אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי וגו' · כנגד מי אמרוהו בני קרח למקרא הזה לא אמרוהו אלא כנגד כנסת ישראל · שאמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע זכורה אני בטחון ושאנן ושלוה שהייתי שרויה בו ועכשיו נתרחק ממני · ואני בוכיה ומתאנחת ואומרת מי ישימני כשנים הראשונים שהיה מקדש בנוי · ובתוכו אתה יורד משמי מרום ומשרה שכינתך עלי · ואומות העולם מקלסין אותי · וכשהייתי מבקשת רחמים על עוני אתה עונה אותי · ועכשיו אני בבושה וכלימה · (נז) ועוד אמרה לפניו רבש"ע שממה עלי נפשי כשאני עוברת על ביתך והוא חרב (נח) וקול דממה בתוכו ואומר מקום שזרעו של אברהם הקריבו קרבן לפניך (לג) והכהנים עומדים על הדוכן והלוים (נט) מקלסים בכנורות יהיו שועלים מרקדים בו· הה"ד (איכה ה') על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו · אלא מה אעשה שעונותי (ס) גרמו לי ונביאי השקר שהיו בתוכי שהתעו אותי מדרך חיים לדרך המות · לכך נאמר אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי וגו' · ד"א ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד וגו' · [ג] בשעה שבקש הקב"ה להחריב את בית המקדש אמר כל זמן שאני בתוכו אין אומות העולם נוגעין בו · אלא אכביש את עיני ממנו · ואשבע שלא אזקק לו עד עת קץ · ויבואו האויבים ויחריבו אותו · מיד נשבע הקב"ה בימינו והחזירה אחוריו·הה"ד(שם ב) השיב אחור ימינו מפני אויב·באותה שעה נכנסו אויבים להיכל ושרפוהו · וכיון שנשרף אמר הקב"ה שוב אין לי מושב בארץ אסלק שכינתי ממנה ואעלה למכוני הראשון · הה"ד (הושע ה') אלכה ואשובה אל מקומי עד אשר יאשמו ובקשו פני · באותה שעה היה הקב"ה בוכה ואומר אוי לי מה עשיתי השריתי שכינתי למטה בשביל ישראל · ועכשיו שחטאו חזרתי למקומי הראשון · ח"ו שהייתי שחוק לגוים ולעג לבריות · באותה שעה בא מטטרון ונפל על פניו · ואמר לפניו רבש"ע אני אבכה ואתה לא תבכה · אמר לו אם אין אתה מניח לי לבכות עכשיו אכנס למקום שאין לך רשות ליכנס ואבכה · שנאמר (ירמיה י"ג) ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה וגו' אמר להן הקב"ה למלאכי השרת בואו ונלך אני ואתם ונראה בביתי מה עשו אויבים בו · מיד הלך הקב"ה ומלאכי השרת וירמיה לפניו · וכיון שראה הקב"ה את בית המקדש · אמר בוודאי זהו ביתי וזהו מנוחתי שבאו אויבים ועשו בו כרצונם · באותה שעה היה הקב"ה בוכה ואומר אוי לי על ביתי · בני היכן אתם · כהני היכן אתם · אוהבי היכן אתם · מה אעשה לכם התריתי בכם ולא חזרתם בתשובה · אמר הקב"ה לירמיה אני דומה היום לאדם שהיה לו בן יחידי ועשה לו חופה ומת בתוך חופתו· ואין לך כאב לא עלי ולא על בני · לך וקרא לאברהם ליצחק וליעקב ומשה מקבריהם שהם יודעים לבכות · אמר לפניו רבש"ע איני יודע היכן משה קבור · אמר לו הקדוש ברוך הוא לך עמוד על שפת הירדן והרם קולך וקרא בן עמרם בן עמרם עמוד וראה צאנך שבלעום אויבים · מיד הלך ירמיה למערת המכפלה ואמר לאבות העולם · עמדו שהגיע זמן שאתם מתבקשין לפני הקב"ה · אמרו לו למה · אמר להם איני יודע · מפני שהיה מתירא שלא יאמרו בימיך היתה לבנינו זאת · הניחן ירמיה ועמד על שפת הירדן וקרא בן עמרם בן עמרם עמוד הגיע זמן שאתה מבוקש לפני הקב"ה · אמר לו מה היום מיומים שאני מבוקש לפני הקב"ה · אמר לו ירמיה איני יודע · הניחו משה והלך אצל מלאכי השרת · שהיה מכיר אותן משעת מתן תורה · אמר להם משרתי עליונים כלום אתם יודעים מפני מה אני מתבקש לפני הקב"ה · אמרו לו בן עמרם אי אתה יודע שבית המקדש חרב וישראל גלו · והיה צועק ובוכה עד שהגיע לאבות העולם · מיד אף הם קרעו בגדיהם והניחו ידיהם על ראשיהם והיו צועקים ובוכין עד שערי בית המקדש · כיון שראה אותם הקב"ה מיד ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק · ואלמלא מקרא שכתוב אי אפשר לאומרו והיו בוכין והולכין משער זה לשער זה · כאדם שמתו מוטל לפניו · והיה הקב"ה סופד ואומר אוי לו למלך שבקטנותו הצליח ובזקנותו לא הצליח · א"ר שמואל בר נחמן בשעה שחרב בית המקדש בא אברהם לפני הקב"ה בוכה וממרט זקנו ותולש שערות ראשו ומכה את פניו וקורע את בגדיו ואפר על ראשו והיה מהלך בבית המקדש וסופד וצועק · אמר לפני הקב"ה מפני מה נשתניתי מכל אומה ולשון שבאתי לידי בושה וכלימה זאת · כיון שראוהו מלאכי השרת אף הם קשרו הספד שורות שורות ואומרין

מסורת המדרש א שמ"ר פ' מ"ה ופ' נ"א· במד"ר פ' ט"ז· שה"ש פ' ח' פסוק ג' ופ' ד' פסוק י"ג ור"פ ח'· פדר"א ר"פ מ"ז· תנחומא תצוה סי"א וסדר שלח סי"ג· שוח"ט מזמור ק"ג· לקמן פ' ב' סכ"א· פסיקתא רבתי פסקא י' סי' ו' ופסקא כ"א סי' ז'· ופסקא ל"ג ס"י· פסיקתא דר"כ פ' ט"ז· תדא"ז ס"ד· ילקוט תשא רמז שנ"ג· ילקוט תהלים רמז תתנ"ח : ב ילקוט ישעיה רמז ש"ל : ג ילקוט כאן רמז תתקנ"ו :

חדושי הרש"ש

כפסיקתא דמעדה : (לג) והכהנים עומדין על הדוכן · בכל דוכתא במקדש (כי במדינה מצינו דוכן לכהנים בסוטה פרק אלו נאמרין ובכ"ד) אמרינן והלוים בדוכנן לבד ראה זה מצאתי להרר"ש בפי' למדות פ"ב מ"ו עלה דוהדוכן נתון עליה פי' בזה"ל ודוכן הכהנים לברך את העם קבוע בה כו' · אולם רש"י (ביומא ע"ז א') פי' דוכן של לוים וכן הרע"ב אחריו · ועי' (סוכה נ"א א') תוד"ה שעליהן ותמיהני על הרב הנ"ל מהרי"ט בתשובה חלק א' סימן קמ"ט שכתב על הא דאר"י בפרק כל כתבי יודע אני שאיני כהן ואם יאמרו לי חבירי עלה לדוכן · וכתב עלה לדוכן בזמן הבית קאמר דבזה"ז אין דוכן ע"ש וכלפי לייא וגם משמע מדבריו הא דאין בודקין מן הדוכן ולמעלה מיתניא בכהנים דפירש"י שם דקאי על לוים וכ"כ הרמב"ם בחבורו בפ"ו מהלכות בית הבחירה ה"ו · ותמיהני על התוי"ט שם שהעתיק דברי הרר"ש

חדושי הרד"ל

שוען לסתום בקיעי החומה שבסר באבני הבית : (נה) ועושין אותם מגינים · בעדם מן אבן ובליסטראות : (נו) על שדים סופדים על חורבן כו' · עמ"כ · וי"ל דדרש שדים מלשון שודד שמודדו אוכלים בית ראשון ושני (עוד י"ל שמכנה המקדש בשם שדים שהיו מניקים ומשפיעים לכון וברכה ע"י שמכוזה בהם כשדים) : (נז) ועוד אמרה לפניו רבש"ע שממה עלי נפשי כצ"ל · ועל מקרא דעלי נפשי משתוחח קאי : (נח) וקול דממה בתוכו · תחת קול המון חוגג : (נט) ומקלסין בכנורות ז"ש בקול רנה ותודה : (ס) גרמו לי ונביאי השקר כו' · נראה שמכוון למקרא (יחזקאל י"ג) כשועלים בחרבות נביאיך ישראל היו · כלומר שע"י נביאי השקר גרמו שהשועלים הלכו בחרבות ביהמ"ק) ולענין המקראות דכאן אפשר לומר שמכוון לדרוש כאמור אלי כל היום איה אלהיך שנביאי השקר היו מתעים אותם אמרי שהבעלים

פירוש מהרז"ו

וכדומה : עומקא של מי ים · מבחר עמקיך פי' העמק הגדול מכל העמקים הוא עמק הים · ובילקוט ישעיה כ"ב הגי' כמלא עומקה של גיהנם: גלה דכסיא · המסך שהיה מכסה ומגין עליהם גלה מעליהם : תני רשב"י · שמ"ר פרשה מ"ה סי' ג' : אמרו לפניו · מלאכי השרת אמרו כן : הוד והדר לפניו · שאין עצב ולא יגון ואנחה ואת אמרת כדין פי' לבכי ולמספד כ"ה בילקוט : אנא מליף לכון · כמ"ש ישעיה ל"ב י"ב חרדו שאננות רגזה בוטחות פשוטה ועורה ושאננות הם המלאכים שנקראו שאננים שאין להם לא מחסור ולא פגע רע ולא מגור · ונקראו בוטחות שבוטחים תמיד ואמר בלשון נקבה על שבעת החורבן תשש כחם כנקבה ובפסוק הקודם נשים שאננות קומנה בנות בוטחות האזינה אמרתי הרי שמלמד אותם איך להספיד פשוטה ועורה שהסופדים הולכים חלוצי כתף והעור נראה : על שדים · שביהמ"ק דומה לשדים המניקים את היונק כך ביהמ"ק משפיעים ומניקים את ישראל · וכאן כתיב ויקרא וגו' למספד וכאן כתיב על שדים סופדים הרי שתי הפרשיות ענין אחד להם עפ"י גז"ש ומדה י"ז ומדה ל"ב · בטחון ושאנן ושלוה מרומז בפסוק נשים שאננות על כנ"י ועל מלאכי השרת כנ"ל : על הר ציון ששמם · ור"ד על אלה אני בוכיה וזהו אלה אזכרה וגו' : ואם לא תשמעוהו · משמע שאם ישמעו יבכו בגלוי ואם לא ישמעו יבכו בסתר הלא אם ישמעו ייטיב להם ולא יבכו כלל ע"כ דורש שההכרח לפרש דקאי על המלאכים שאמר להם שעו מני אמרר בבכי והם לא היו רוצים להניחו לבכות ולהם אמר ואם לא תשמעיה להניחני לבכות אז במסתרים תבכה

מתנות כהונה

ערה·פירושו כמו ערו ערו עד היסוד וכדמפרש ואז"ל שהיו מקרקרים כו':של מי ים· שהוא המבחר והגדול שבעמקים וכן נקרא יקבי המלך : משתיי אזלין כו'· דרך שתי היו הולכין ושבים הנה והנה כדי שיהיו נראים הרבה יותר משהיו : גלי דכסיא· נתבאר לעיל בפתיחתא והגרות:ה"ג דכסיא ותבט ביום:כלי זיין כו'·ידרש נשק כלי זיין כמשמעו ובית יער דרשו על הר סיני ועיין מזה במדרש חזית בפסוק מגאוני השומרים : ה"ג ואת בתי ירושלם : ה"ג לא הבטחתם היינו הוא דאמר ולא הבטחתם אל כו' : ה"ג ואתה אומר כדין אמר להון אנא מליף לכון כו' עד על הלצים כך תהיו מספידין · וכן הוא בילקוט ישעיה ופי' כתיב הוד והדר גו' ולכן אין אנו בקיאין בהספד ויללה אמר להם אני אלמד אתכם : שדים · קרי ביה שתים על בית ראשון ושני : בית המדתי · זה בית המקדש : לחרוב את בית המקדש גרסי' : במסתרים תבכה נפשי · עיין זה משלם בפ"ק דחגיגה : ה"ג מה אעשה לכם התרתי בכם ולא חזרתם : ה"ג בילקוט ואין לך כאב לא עלי ולא על בני לך וקרא אל אברהם : עמוד וקרא גרסינן : ה"ג בימיך היתה לבנינו זאת : ה"ג ובוכין והולכין

משנת דרבי אליעזר

על א"א שישראל עם הקב"ה כאשה עם בעלה · וכדאיתא במ"מ אופן י' עשיתם לו מסכה נר"ס דאשה לגבי תרי לא חזיא : מ"כ שדים קרי ביה שתים וא"ל לזה דמשדים נמי נדרש ב' שדים נגד ב' מקדשים : בגדי

יפה ענף

שוה עם מעורבב דדריש על יום מהומה : כמלא עומקה של ים· כלומר שהרבה רב מאד כאלו ימלא עמקה של מי הים דרך גוזמא ובילקוט הגירסא עמקה של גיהנם ודריש עמקיך מעין עוברי בעמק הבכא : משתיי אזיל · פי' מתפשטין ובאין ועי"ז נראה למרבה וכמו דמו סותה : היינו הוא דאמר ולא הבטחם · דרים ולא הבטחם כמו ולא הבטחתם ונבלע הת"ת וכמו בשם מסותא במקום מסחותא : קרא הקב"ה למה"ש וא"ל הבינו עצמכם לד' דברים ואמרו למאי אמר להם לבכי ולמספד ולקרחה ולחגורת שק · כן גרס באות אמת : ואתה אומר כדין כו' ובא"א גרס את"ז א"ל השעה צריכה לכך א"ל נבכי אנן א"ל אנא מוליף לכון ע"כ · ופי' הדברים כי הבכי והמספד לא שייכי רק במצטערים ואין זה מחוק מה"ש כי אין ביניהם לא צער ולא חסרון ולכן התמהו במה שמשמע כי קרא ה' לבכי ולמספד · כי אין ביניהם צער וחסרון ועל מה יבכו · וא"ל הקב"ה אנא מוליף לכון על שדים סופדים על שתי החורבנות · כי בכל חרבן התמעט השפעת ה' וזה יגרע גם חלק המלאכים· ובפרט לפי מה דאיתא בחגיגה בפ"ק שני · כי גם כנפי החיות נתמעטו בחרבן הבית · ודרים על שדים מלשון שדה · ואף דבכ"מ יבוא הרבוי מן שדה שדות לאו יפלא אם בוא פעם אחת ברבוי הזוגי : זש"ה כו' אלה אזכרה וגו' · ולפ"ז מפרש ויקרא ה' לבכי כי הקב"ה הודיע ע"י נביאיו את הבכי והמספד אשר ישראל עתידים לבכות ולספוד על החורבן וכדאמר זכורה אני וכו' ואני בוכה ומתאנחת וכו' · ולאפוקי ממה שמפרש תחילה שהקריאה היא למלאכים או על עצמו כדלקמן : זכורה אני בטחון וכו' · פי' אע"פ שאבדתי את מבטחי ושלותי אבל אני אינני מתאנח ובוכיה רק על הסרת השכינה שסרה ממני ולכן אני אומר מי ישימני כשנים הראשונות וכו' : והכהנים עומדין על הדוכן · אין זה מכוון שאין עומדין על הדוכן אלא הלוים כדאיתא בריש מגילה · ומ"ש אלא מה אעשה שעונותי גרמו וכו' נראה דדרים המון חוגג מלשון יחוגו וינועו כשכור והיינו העון ונביאי השקר שהיו מניעין ומחזירין את ההמון מאחרי ה' : הה"ד השיב אחור ימינו מפני אויב · ופי' שהקב"ה השיב ימינו אחור ולא מיחה באויב כדי שיוכל לכנס בו : באותה שעה היה הקב"ה בוכה כו' · חלילה לקחת הדברים כפשוטם כי לא יאות הבכי בהקב"ה · אבל הוא דרך מליצה להגדיל הבכי והמספד בגלות בני ישראל גם על כבוד ה' שגלה מעל הארץ והעמים יאמרו כי הסתיר ה' פניו ולא ידע מכל אשר נעשה פה בארץ [ובאמת מצינו לפעמים בדברי רז"ל כי כנסת ישראל בכלל נקראת בשם הקב"ה כי קוב"ה ואורייתא וישראל חד הוא · והקב"ה נקרא לבן של ישראל וכן להיפך · ולכן אין פלא שהלבישו את הבכי ואת המספד אשר על כלל ישראל בשם בכי ומספד של הקב"ה : ובזה יתפרשו כל דברי המדרש בלי הגשמה בקוב"ה] : אמר להן הקב"ה למה"ש וכו' · כל ספור זה עד סופו יראה שהיה להם בקבלה כל זה · ואפשר שהוא דרך מליצה מאת חז"ל להפליג בצער וקינה כדרך הקינות למרר בבכי · או לומר כי כן היה ראוי להעשות בצרה זו שיהיו האבות ומרע"ה מצטערין בה ומליצין עליהם כל אחד מצד זכותו · ועכ"ז לא הועילו לעוונם תקפם ובאלו בא מרע"ה ורצה לעמוד בפרץ להצילם כמו שעשה במדבר ולא הועיל · והוא מ"ש אמר משה לירמיה לך לפני שאלך ואביאם וכו' עד יצתה בת קול וכו' · וכאלו הודיע לאבות המכות האכזריות שעשו בישראל · [illegible]

(ישעיה ל"ג) נשמו מסלות שבת עובר אורח וגו' · מאי נשמו מסלות · אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מסילות שהתקנת לירושלם שלא יהו עוברי דרכים פוסקים מהם היאך היו לשממה · שבת עובר אורח · אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה דרכים שהיו ישראל עוברים ושבים בהם בחגים היאך שבתו · הפר ברית · אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע הופר ברית של אברהם אביהם שעל ידו מתישב העולם ועל ידו הכירוך בעולם שאתה אל עליון קונה שמים וארץ · מאס ערים · אמרו מה"ש לפני הקב"ה מאסת ירושלים וציון לאחר שבחרת בהם הה"ד (ירמיה י"ד) המאוס מאסת את יהודה (לד) ואם בציון (סא) געלה נפשך וגו' · (ישעיה ל"ג) לא חשב אנוש אמרו מה"ש לפני הקב"ה אפילו כדור אנוש שהיו ראש לעובדי עבודת כוכבים לא חשבת את ישראל · באותה שעה נזקק הקב"ה למלאכי השרת אמר להם מה לכם קושרין מספד בענין הזה שורות שורות · אמרו לפניו רבש"ע מפני אברהם אוהבך שבא לביתך וספד ובכה מפני מה לא השגחת עליו · אמר להם מיום שנפטר אוהבי מלפני לבית עולמו לא בא לביתי ועכשיו (ירמיה י"א) מה לידידי בביתי · אמר אברהם לפני הקב"ה רבונו של עולם מפני מה הגלית את בני ומסרתן בידי האומות והרגום בכל מיתות משונות והחרבת את בית המקדש מקום שהעליתי את יצחק בני עולה לפניך · אמר לו הקב"ה לאברהם · בניך חטאו ועברו על כל התורה (סב) ועל כ"ב אותיות שבה הה"ד (דניאל ט') וכל ישראל עברו את תורתך · אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע מי מעיד בהם בישראל שעברו את תורתך · אמר לו תבא תורה ותעיד בהם בישראל · מיד באה תורה להעיד בהן · אמר לה אברהם בתי את באה להעיד בהן בישראל שעברו על מצותיך ואין לך בשת פנים מפני · זכרי יום שהחזירך הקב"ה על כל אומה ולשון ולא רצו לקבלך עד שבאו בני להר סיני וקבלו אותך וכבדוך · ועכשיו את באה להעיד בהם ביום צרתם · כיון ששמעה תורה כך עמדה לצד אחד ולא העידה בהן אמר לו הקב"ה לאברהם יבאו עשרים ושתים אותיות ויעידו בהן בישראל · מיד באו עשרים ושתים אותיות · באה אל"ף להעיד בישראל שעברו על התורה · אמר לה אברהם · אל"ף את ראש לכל האותיות ובאת להעיד בישראל ביום צרתם · זכרי יום שנגלה הקב"ה על הר סיני ופתח בך (שמות כ') אנכי ה' אלהיך · ולא קבלוך אומה ולשון אלא בני ואת באת להעיד בבני · מיד עמדה אל"ף לצד אחד ולא העידה בהן · באתה בי"ת להעיד בהם בישראל ואמר לה אברהם · בתי את באת להעיד על בני שהם זריזין בחמשה חומשי תורה שאת בראש התורה הה"ד (בראשית א') בראשית ברא אלהים · מיד עמדה בי"ת לצד אחד ולא העידה כלום · באתה גימ"ל להעיד בישראל אמר לה אברהם גימ"ל את באת להעיד בבני שעברו על התורה כלום יש אומה שמקיימת מצות ציצית שאת נתונה בראש אלא בני הדא הוא דכתיב (דברים כ"ב) גדילים תעשה לך · מיד עמדה גימ"ל לצד אחד ולא העידה כלום · וכיון שראו כל האותיות שהשתיקן אברהם נתביישו ועמדו בעצמן ולא העידו בישראל · מיד פתח אברהם לפני הקב"ה ואמר רבש"ע למאה שנה נתת לי בן וכשעמד על דעתו והיה בחור בן שלשים ושבע שנים אמרת לי העלהו עולה לפני ונעשיתי עליו כאכזרי ולא ריחמתי עליו · אלא אני בעצמי כפתתי אותו · ולא תזכור לי זאת ולא תרחם על בני · פתח יצחק ואמר רבש"ע כשאמר לי אבא (בראשית כ"ב) אלהים יראה לו השה לעולה בני · לא עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח ופשטתי את צוארי תחת הסכין · ולא תזכור לי זאת ולא תרחם על בני · פתח יעקב ואמר רבש"ע לא עשרים שנה עמדתי בבית לבן וכשיצאתי מביתו פגע בי עשו הרשע ובקש להרוג את בני ומסרתי עצמי למיתה עליהם · ועכשיו נמסרו ביד אויביהם כצאן לטבחה · לאחר שגדלתם כאפרוחים של תרנגולים וסבלתי עליהם צער גידול בנים · כי רוב ימי הייתי בצער גדול בעבורם · ועתה לא תזכור לי זאת לרחם על בני · פתח משה ואמר רבש"ע לא רועה נאמן הייתי על ישראל ארבעים שנה ורצתי לפניהם כסוס במדבר · וכשהגיע זמן שיכנסו לארץ גזרת עלי במדבר יפלו עצמותי · ועכשיו שגלו שלחת לי לספוד ולבכות עליהם · זהו המשל שאומרים בני אדם מטוב אדוני לא טוב לי ומרעתו רע לי · באותה שעה אמר משה לירמיה לך לפני שאלך ואביאם ואראה מי מניח ידו עליהם · (לה) אמר לו ירמיה אי אפשר לילך בדרך מפני ההרוגים · א"ל אעפ"כ · מיד הלך משה וירמיה לפניו · עד שהגיעו לנהרות בבל ראוהו למשה ואמרו זה לזה בא בן עמרם מקברו לפדותינו מיד צרינו יצתה בת קול ואמרה גזירה היא מלפני · מיד אמר להם משה בני להחזיר אתכם אי אפשר · שכבר נגזרה גזירה אלא המקום יחזיר אתכם במהרה והניח אותם · באותה שעה הרימו קולם בבכיה גדולה עד שעלתה בכייתם למרום הה"ד (תהלים קל"ז) על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו · כיון שבא משה אצל אבות העולם · אמרו לו מה עשו האויבים בבנינו · אמר להם מהם הרגו ומהם כפתו ידיהם לאחוריהם ומהם אסורים בכבלי ברזל ומהם נפשטים ערומים ומהם מתו בדרך ונבלתם לעוף השמים ולבהמת הארץ ומהם מושלכים לחמה רעבים וצמאים · מיד פתחו כלם ובכו וקוננו בקינות ווי על דמטא לבנן היכי הוייתון כיתמי בלא אבא · היכי דמכיתון בטיהרא ובקייטא בלא לבושא ובלא כסו · היכי סגיתון בטורי ובחצצי חליצי מסאני ובלא סנדלא · היכי טעניתון מובלי טעוני דחלא · היכי הוו ידיכון כפיתין לאחוריכון · היכי לא בלעתון רוקא בפומיכון · פתח משה ואמר ליטא שימשא אמאי לא חשכת בשעה דעאל שנאה לבית מקדשא · אהדר ליה שמשא בחייך משה רעיא מהימנא היכי אהוי חשוכא דלא שבקין לי ולא רפו לי דנקטין לי בשיתין שוטי דנורא ואמרין לי פוק ונהר נהוריך · תוב פתח משה ואמר ווי על זיוך מקדשא היכי חשך ווי כי מטא זמניה דיחרב והיכלא מכלי ודרדקי דבי רב מתקטלין ואבוהון אזלין בשביה וגלותא ובחרבא · תוב פתח משה ואמר שבאי אי בחייכון אתון קטולי לא תקטלון קטולא אכזראה ולא תשוון כלאה גמירא ולא תקטלון ברא באנפוהי דאבא וברתא באנפה דאמא דמטא זימנא דמרי שמיא חושבנא חשיב מנכון · וכשדאי רשיעיא לא עבדין הכי אלא מותבין ליה לברא בכנפיה דאמיה ואמרין ליה לאבוה קום נכסיה בכיא אמיה ונתרין דמעתא עלוהי ואבוהי תלה ליה רישיה · ועוד אמר לפניו רבש"ע כתבת בתורתך (ויקרא כ"ב) ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד · והלא כבר הרגו בנים ואמותיהם כמה וכמה ואתה שותק · באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתירה ועבד בשבילי לאבא שבע שנים וכשהשלימו אותן שבע שנים והגיע זמן נשואי לבעלי יעץ אבי להחליפני לבעלי בשביל אחותי והוקשה עלי הדבר עד מאד כי נודעה לי העצה והודעתי לבעלי ומסרתי לו סימן שיכיר ביני ובין אחותי כדי שלא יוכל אבי להחליפני · ולאחר כן נחמתי בעצמי וסבלתי את תאותי ורחמתי על אחותי שלא תצא לחרפה · ולערב חלפו אחותי לבעלי בשבילי ומסרתי לאחותי כל הסימנין שמסרתי לבעלי כדי שיהא סבור שהיא רחל · ולא עוד אלא שנכנסתי תחת המטה שהיה שוכב עם אחותי והיה מדבר עמה והיא שותקת

חדושי הרד"ל

וכין אומרים לכם איה אלהיך : (סא) געלה נפשך לא חשב אנוש אמרו מלאכי השרת כו' כצ"ל : (סב) ועל כ"ב אותיות שבה הה"ד כו' את תורתך · אפשר הוא כמ"ש בזוהר בראשית (ט"ו) · את כללא

חדושי הרש"ש

על פי' הרע"ב והן אינן עולות בקנה אחד · ועל פי' הרר"ש ק"ל דמשמע בפ"ז דתמיד מ"ב דעל מעלות האולם היו הכהנים מברכין · שוב נזכרתי דבקדושין ע"א א' איתא א"ר טרפון פעם אחת עליתי אחר אחי אמי לדוכן ופירש"י לברך ברכת כהנים : אך בע"י איתא ברש"י לדוכן שאומרים הלוים השיר כו' ע"ש

טוב ראיתי בחגיגה ט"ז א' שמסתכל בכהנים בזמן שביהמ"ק קיים שהיו עומדים על דוכנן ומברכין ברכת כהנים · ועי' כתובות כ"ד ב' תד"ה אד : (לד) ואם בציון געלה נפשך וגו' · לא חשב אנוש אמרו מלאכי השרת לפני כו' כצ"ל : (לה) א"ל ירמיה אי אפשר לילך בדרך מפני ההרוגים כו' · פי' כי אנכי כהן וא"א לי להטמא והשיב לו אף על פי כן כי פקוח נפש כזה ודאי דוחה לאו דטומאה :

מתנות כהונה

והולכין עד שערי : שהחזירך הקדוש ברוך הוא גרסי' : כפתתי · קשרתי : לעולה בני · ודרשו חז"ל ואם אין שה יהיה לעולה בני : יפלו עצמותי גרסינן : ווי על דמטא כו' · אוי על מה שהגיע לבנינו היאך נהייתם כיתומים בלא אב היאך אתם ישנים בצהרים ובקיץ בלא לבוש ובלא כסות היאך הלכתם בהרים ואבני חצץ שלופי מנעלים ובלא סנדלים היאך אתם טעונים משאות טעונות חול היאך היו ידיכם קשורים לאחוריכם היאך לא היה לכם פנאי לבלוע הרוק שבפיכם : ליטא שמשא כו' · מקולל תהא את השמש למה לא נעשית חשך בשעה שנכנס האויב לבית המקדש השיבה לו השמש בחייך אנכי אשבע משה רועה נאמן היאך היה אפשר לי להיות חשך לא הניחו לי ולא הרפו ממני מלמעלה שלקחו אותי והכו אותי בששים שרביטים של אש ואמרו לי צא והאר אורך : בשיתין גרסינן : תוב כו' · טוב פתח משה ואמר אוי על זיו שלך את ב"ה היאך נעשה הזיו שלך חשך אוי על שהגיע זמנך ליחרב והיכל לישרף באש ותינוקות של בית רבן מומתים ואבותם הולכים בשבי ובגלות ובחרב : ה"ג כי מטא זימנך ליחרב : שבאי · כלפי השונאים אמר כן אתם השבאים : אי · לשון גערה בחייכון אני משביע אתכם : אתם השבאים גרסינן שלא תהרגום מיתה אכזרית ולא תעשו כלה כולה ולא תמיתון הבן בפניו של אביו ובת בפניה של אמה שיגיע עת וזמן שאדון השמים חשבון יחשוב עמכם ויקבל הדין מעמכם אבל הכשדיים הרשעים לא עשו כן אלא היו מושיבים הבן בחיקה של אמו ואמרו לו לאביו קום שחטהו והיתה בוכה אמו והיו נושרים הדמעות עליו ואביו היה תולה לו ראשו למטה לשחיטה : בכנפיה דאימיה גרס : ועוד אמר משה לפניו גרסי' : או שה גרסי' : וסבלתי כו' · כלומר התאפקתי וסבלתי וכבשתי האהבה בקרבי : ה"ג שיהא סבור שהיא רחל

פירוש מהרז"ו

תבכה נפשי : נשמו מסלות · ובפסוק הקודם הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון : מאס ערים · שני ערים ציון וירושלים ואין מאיסה אלא אחר בחירה · וס"ד של מאס ערים לא חשב אנוש וזהו מ"ש אפילו כדור אנוש שאז הציף שלש העולם עי' ב"ר פ"ה סי' ו' ובירושלים כתוב ולא היה ביום אף ה' פליט ושריד : המאוס מאסת את יהודה · וירושלים תמיד בכלל יהודה כמ"ש יהודה וירושלים וזהו המאוס מאסת שני מאיסות יהודה וירושלים ובציון מפורש אם בציון געלה נפשך : זריזים בחמשה ח"ת · פי' לומדים ובקיאים בה שאם לענין המעשה כבר אמר וכל ישראל עברו את תורתך : כתבת בתורתך שור ושה · לקמן פסוק טומאתה בשוליה כרו לי זדים : פתח משה · וכמ"ש

יפה ענף

על ישראל ולא שוב לו כי חטאתם כבדה מאד ואין תקוה אלא מפני רחמי שמים שיקנא לארצו ויחמול על עמו ולא מפני זכותינו · ולזה הלין מבקשת רחל בטענת רחמיה על אחותה שלא תצא בחרפה · כי היא לא חששה לכבודה ולא קנאה בה · וכן ראוי לה' לעשות והודאת ה' לה שבשבילה יחזיר ישראל למקומן לומר שבבחינת רחמיה בלבד הוא שיתן ה' תקוה לישראל ויעביר על אשר מרו ועצבו את רוח קדשו · וגם הכתוב רחל מבכה על בניה כבר תרגם המתרגם והמפרשים שהוא על בכיית עשרת השבטים בגלותם עש"י · והזכיר רחל שהיא אם אפרים שעשרת השבטים נקראו על שמו ואל תפלתה נעתר ה' · זה הוא תוכן המאמר הזה : אפי' כדור אנוש שהיה ראש לעובדי עבודת כוכבים כדאיתא בב"ר מדכתיב אז הוחל לקרוא בשם ה' שהוא לשון מרד · ואמר לא חשבת את ישראל שדור אנוש נשטפו במי הים כדאיתא בב"ר פכ"ג ולא אלו כה ידים אבל ישראל לקו בידי אדם בכמה פורענות : מה לידידי בביתי וזה אברהם כדכתיב זרע אברהם אוהבי : מה לידידי בביתי בפרק כל המנחות מפורש הדבר יותר · ומ"ש ועברו על כל התורה פי' על יסודי התורה ומ"ש ועל כ"ב אותיות שבה פי' על פרטי התורה וגם כל הענין הזה הוא רק על דרך משל ומליצה ללמד זכות על ישראל כי חטאם היה בשני מינים · הא' כי חדלו מללמוד את התורה · וכדאיתא לעיל על פסוק על מה אבדה הארץ וז"ש דרך משל ומליצה כי התורה באה והעידה כי בטלו אותה מלהגות בה · אבל בזה יש ללמד זכות עליהם · כי בכל זאת טובים המה מטעמים אשר לא קבלוה כלל · ואם ישראל בטלוה באחד מן הזמנים יש תקוה להם כי ישובו להגות בה · הב' במעשה שלא קיימו את מצותיה ועברו על הל"ת וזה שהעידו בם כ"ב אותיות שהם פרטי המצות שעברו עליהם וע"ז נלמד עליהם זכות גם אם עברו על פרטי מצות התורה אשר בא"ב · מ"מ כיון שלא כפרו בפינות התורה כבר מחילה הם ואולי חטאו בשביל תאות יצר הרע או בשביל אונסם · וזה שמנה מאותיות א"ב רק שלש אותיות הראשונות א' ב' ג' כי עקרי התורה הם ג' והם מציאות ה' תורה מן השמים · ושכר ועונש אשר זה נכלל באמונת השגחה פרטית · כי הוא משגיח על הכל לגמלם על מעשיהם · וזה שאמר על הא' הלא בך הוא האמונה של מציאות ה' וכדכתיב אנכי ה' אלהיך ובך לא כפרו · והב' קבל התשובה הלא זריזים הם בחמשה חומשי תורה ומאמינים בתורה מן השמים · ואל הג' הוגד מצות ציצית של גדילים תעשה לך וציצית שוה הוא למציץ מן החרכים ולכן מורים הם על השגחה וכמו שהארכתי בספרי יפה עינים · והשגחה ושכר ועונש אמונה אחת היא · וכיון שהאמינו בשלשה עיקרי האמונה ראוים הם לסלוח להם גם אם חטאו בפרטים · ולכן שאר האותיות וזה המליצה שאר פרטי התורה לא פתחו פיהם להרשיעם עוד : אלהים יראה לו השה לעולה בני · ומדרש ע"ז אלהים יראה לו השה · ואם לאו יהיה לעולה בני כ"ה בב"ר : ועתה לא תזכור לי זאת · אין זה מגד זכות כי מי הוא האב אשר לא ירחם על בניו ולא יגן עליהם · אבל זה הוא מדרך תפלה לה' כי לא יהיה עמלו לריק ויגיעו לבהלה : לא שבקין לי כדאיתא בפרק אין בין המודר גבי נאור תגיך יהלכון והאידנא לא נפקי עד דמחי להו :

ואני משיבתו על כל דבר ודבר כדי שלא יכיר לקול אחותי וגמלתי חסד עמה · ולא קנאתי בה ולא הוצאתיה לחרפה · ומה אני שאני בשר ודם עפר ואפר לא קנאתי לצרה שלי ולא הוצאתיה לבושה ולחרפה · ואתה מלך חי וקיים רחמן מפני מה קנאת לעבודת כוכבים שאין בה ממש והגלית בני ונהרגו בחרב ועשו אויבים בם כרצונם · מיד נתגלגלו רחמיו של הקדוש ברוך הוא ואמר בשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומן הדא הוא דכתיב (ירמיה ל"א) כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו · וכתיב (שם) כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעולתך וגו' וכתיב (שם) ויש תקוה לאחריתך נאם ה' ושבו בניה לגבולם :

כה רבי יוחנן פתח (שם י"ג) תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך וגו' · אימתי נתקיים להם המקרא הזה במיתתו של חזקיהו הה"ד (ד"ה ב' ל"ב) וישכב יחזקיהו עם אבותיו ויקברהו במעלה קברי בני דויד וכבוד עשו לו במותו · [א] מה כבוד עשו לו · ר' יהודה בר' סימון ורבי חנין ורבנן · ר' יהודה בר סימון אמר בית וועד בנו למעלה מקברו של חזקיהו · בשעה שהיו הולכים לשם היו אומרים לו למדנו · ר' חנין אמר ספר תורה נתנו למעלה מקברו של חזקיהו ואמרו זה שהוא מוטל בארון זה קיים מה שכתוב בזה · ורבנן אמרי (לו) הציעו לו טפטיות מפתח בתיהם עד קברי בני דוד וכל כך למה כדי שלא יתיחפו רגליהם · אף על פי כן נתיחפו רגליהם · אמר להם ירמיה מה אם בשעה שהצעתם טפטיות מפתח בתיכם עד קברי בני דוד נתיחפו רגליכם לכשיתנגפו רגליכם על הרי נשף עאכ"ו · [ב] (סג) עשר מסעות נסעה השכינה · (לז) מכרוב לכרוב ומכרוב למפתן הבית · מן מפתן הבית לכרובים · ומן הכרובים לשער הקדמוני · משער הקדמוני לחצר · מן החצר לגג · מן הגג למזבח · מן המזבח לחומה · מן החומה לעיר · מן העיר להר הזיתים · מכרוב לכרוב דכתיב (יחזקאל י') וירם כבוד ה' מעל הכרוב · מכרוב למפתן הבית דכתיב (שם ט') וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו אל מפתן הבית · ממפתן הבית לכרובים דכתיב (שם י') ויצא כבוד ה' מעל מפתן הבית ויעמד על הכרובים · ויצא · לא היה צריך קרייה למימר אלא ויבא ואת אמר ויצא · מהו ויצא · א"ר אחא למלך שהיה יוצא מפלטין שלו בכעס משהיה יוצא היה חוזר ומגפף ומנשק בכותלי פלטין ובעמודי פלטין ובוכה ואומר הוי שלום בית פלטין שלי הוי שלום בית מלכותי הוי שלום בית יקרי הוי שלום מן כדון הוי שלם · כך משהיתה שכינה יוצאת מבית המקדש היתה חוזרת ומגפפת ומנשקת בכותלי ביהמ"ק ובעמודי בית המקדש ובוכה ואומרת הוי שלום בית מקדשי הוי שלום בית מלכותי הוי שלום בית יקרי הוי שלום מן כדון הוי שלום · מן הכרובים לשער הקדמוני דכתיב (שם) וישאו הכרובים את כנפיהם וגו' · משער הקדמוני לחצר דכתיב (שם) והחצר מלאה את נוגה כבוד ה' · מן החצר לגג דכתיב (משלי כ"ה) טוב שבת על פנת גג · מן הגג למזבח דכתיב (עמוס ט') ראיתי את ה' נצב על המזבח · מן המזבח לחומה דכתיב (שם ז') והנה ה' נצב על הומת אנך · [ג] ד"א מהו אנך זו סנהדרין של שבעים ואחד מנין אנ"ך · ויאמר ה' הנני שם אנך · (סד) א"ר יהודה בר' סימון מן החומה לעיר דכתיב (מיכה ו') קול ה' לעיר יקרא · מן העיר להר הזיתים דכתיב (יחזקאל י"א) ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר ויעמד על ההר אשר מקדם לעיר · [ד] א"ר יונתן (לח) שלש שנים ומחצה עשתה השכינה יושבת על הר הזתים סבורה שמא ישראל יעשו תשובה ולא עשו· והיתה בת קול מכרזת ואומרת (ירמיה ג') שובו בנים שובבים (מלאכי ג') שובו אלי ואשובה אליכם · וכיון שלא עשו תשובה אמרה (הושע ה') אלך אשובה אל מקומי · על אותה שעה הוא אומר (ירמיה י"ג) תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך · [ה] בטרם יחשיך לכם מדברי תורה · בטרם יחשיך לכם מדברי נבואה (שם) ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף · וקויתם לאור בבבל · ושמה לצלמות במדי · ושית בערפל ביון · ואם לא תשמעוה באדום · במסתרים תבכה נפשי מפני גוה · מה ת"ל מפני גוה · אלו עובדי כוכבים שהם מתגאים ואומרים (דברים ל"ב) אי אלהימו צור חסיו בוי · ד"א מפני גוה (סה) מפני מלאכי השרת שהם מתגאים ואומרים (תהלים ח') מה אנוש כי תזכרנו וגו' · (ירמיה י"ג) ודמוע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה' · את מוצא עד שלא גלו ישראל היו עשויים עדרים עדרים · עדרי כהונה לבד · עדרי לויה לבד · עדרי ישראל לבד · וכיון שגלו נעשו עדר אחד · כי נשבה עדר ה' · כי נשבו אין כתיב כאן אלא כי נשבה עדר ה' :

כו רב נחמן פתח (ישעיה כ"ט) [ו] הוי אריאל אריאלי אריא אריא גיברא ·

מסורת המדרש א בבא קמא דף י"ז · ילקוט דברי הימים רמז תל"ף פ"ס : ב ראש השנה דף ל"א · אדר"נ פרק ל"ד · פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ג · כל הענין · ועמ"ש בהערות ותקונים · ילקוט ירמיה רמז רנ"ז · ילקוט יחזקאל רמז ש"נ : ג עי' בהערות ותקונים מ"ש על זה · ויק"ר פ' ל"ג · ילקוט עמוס רמז תקמ"ה : ד סוטה ריש מז מור י' : ה ילקוט ירמיה רמז רנ"ח : ו ילקוט ישעיה רמז ש"נ :

חדושי הרש"ש

(לו) הציעו לו טפטיות כו' · כדי שלא יתיחפו רגליהם עמש"כ לקמן באיכה א' בפסוק על אלה במעשה דמגיה והכא נ"ל משום דמלך שמת הכל אוננים עי' מש"כ התוס' בחגיגה י"ז א' ד"ה אף בשם הירושלמי · ודעת הרמב"ן הובא בטור יו"ד דבזה"ז נוהג קצת דיני אבילות אלא שכתב שם שאינו חונן מנעל · ולזה משמע דאין לו מקור מהגמרא גם אפשר דלצורך חזרתם מהקבר לביתם עשו כן : (לז) מכרוב לכרוב ומכרוב למפתן הבית · דכתיב וכבוד אלהי כו' כצ"ל והשאר שבנתיים מיותר וצ"ג לשו · ונראה דמדכתיב מעל הכרוב אשר היה עליו משמע דמסמך דמאותו הכרוב אשר היה עתה עליו נעלה · ולאפוקי מהכרוב הראשון כא · מכלל דקודם היה עליו : (לח) שלש שנים · ומחצה עשתה השכינה יושבת על הר הזיתים כו' · עיין לקמן בפתיחתא לא האמינו ועיין מה שכתבנו שם בס"ד :

חדושי הרד"ל

כללא דאתוון רישהון וסופיהון : (סג) עשר מסעות כו' · ר"ה (ל"א) ואדר"נ פל"ד ובילקוט ריש ירמיה : (סד) אר"י בר סימון מן החומה כו' · חסר אמר ר"י בר' סימון מיכה וכו' והוא לסימן שהמאמר נכתב במקום אחר על אנך והוא בפ' בשר כמ"ש שמ"כ : (סה) מפני גוה אלו מלאכי השרת כו' · עי' חגיגה ה':

פירוש מהרז"ו

וכמ"ש ירמיה ריש ט"ו אם יעמוד משה וגו' : **כה** בטרם יחשיך · וס"ד ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף : בית וועד · כמ"ש באבות אין כבוד אלא תורה : הוציאו לו טפטיות · כדרך המלכים הגדולים בקבורתם וזהו הכבוד ומ"ש אעפ"כ נתיחפו רגליהם צ"ע מנין לו : עשר מסעות · וזהו טרם יחשיך טרם תגלה השכינה מביהמ"ק והמאמר בר"ה ל"א בשנויים ורש"י שם לא גרס מכרוב לכרוב ולא פסוק וירכב על כרוב : א) מכרוב לכרוב דכתיב וירם כבוד ה' מעל הכרוב · יחזקאל יו"ד פסוק ד' וכבר כתיב שם ט' פסוק ג' וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו אל מפתן הבית וא"כ פסוק וירם מיותר ודורש ע"פ מדה יו"ד שהסתלק שתי פעמים מהכרוב אחד הימיני אל הכרוב השני השמאלי וע"כ הביא תחלה פסוק וירם שכתוב בו מעל הכרוב שמשמע שמעולם היה על הכרוב אך בפסוק וכבוד אלהי ישראל כתוב על הכרוב אשר היה עליו שהוא מיותר שמן הסתם היה עליו אלא פירושו שעתה היה עליו שהורם מכרוב הא' והיה על הכרוב הב' ומן הב' על מפתן הבית ע"פ מדה ל"ב שבפסוק וירם הוא קודם פסוק וכבוד מההכרח הנ"ל ודו"ק והנה בגמרא הנ"ל איתא מן הכפורת לכרוב ע"ש ודעת המדרש שמעל הכפורת כולל הכרוב הימיני שהיה עליו השכינה מעולם ע"כ חושב המסע הראשונה מכרוב לכרוב והשני מכרוב הב' אל מפתן הבית : ממפתן הבית לכרובים · שם י' פסוק י"ח שחזר ממפתן הבית לכרובים לפנים : אלא ויבא · שחזר מהמפתן של הפתח אל פנים הבית לכרובים ודורש שעל שביאה זו היה לצורך היציאה ע"כ כתוב ויצא : ד) מן הכרובים לשער קדמוני · כתיב יחזקאל י' פסוק י"ט וישאו הכרובים את כנפיהם ויעמוד פתח שער בית ה' הקדמוני וכבוד אלהי ישראל עליהם מלמעלה וצ"ע דלא חשיב ליה בגמרא : ה) משער קדמוני לחצר · דכתיב יחזקאל י' פסוק ד' הנ"ל והחצר מלאה את נוגה כבוד ה' וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה א"כ מ"ש והחצר מלאה את נוגה כבוד ה' היינו החצר הפנימית היא העזרה היינו משער הקדמוני לחצר וזה ע"פ מדה ל"ב שפסוק י"ט קודם לפסוק ד' ופסוק ד' נפסק לפי זה ע"פ מדה י"א בג' מסעות וכתוב בו' ב' מסעות הא' והב' : ו) מן החצר לגג · היינו מהעזרה לגג ביהמ"ק כמ"ש משלי כ"ב ט' טוב לשבת על פנת גג מאשת מדינים ובית חבר וכ"ה במשלי כ"ה כ"ד טוב שבת וגו' היינו מפסל מנשה כמ"ש לעיל סוף פתיחא כ"ב כי קצר המצע מהשתרע וצ"ע שהמדרש חושב פסוק זה טוב שבת על פנת גג ואינו חושב פסוק י"ח שם טוב שבת בארץ מדבר מאשת מדנים וכעס ובגמרא חושב פסוק טוב שבת בארץ מדבר ואינו חושב פסוק טוב שבת על פנת גג : ז) מן הגג למזבח · נצב על המזבח וכמ"ש בתרגום יונתן על פסוק זה חזית ית יקרא דה' אסתלק מכרובא ושרא על מדבחא · והוא עמוס היה בימי עוזיהו מלך יהודה ואז היה השכינה בקדשי קדשים על הכפורת ולא על המזבח אלא שראה בנבואה שעתידה לגלות ולעמוד על המזבח וזה ע"פ מדה כ"א אא"ע · ובגמרא בהיפך ע"ש : ח) מן המזבח לחומה הנה ה' נצב על חומת אנך · ויקשה כנ"ל שמקומו על הכפורת אלא על פי מדה כ"א הנ"ל שעתידה לגלות מן המזבח לחומה והנה פסוק על המזבח הוא בעמוס ט' אחר פסוק על חומת אנך שהוא בעמוס ז' ז' אלא שחושב כסדר מן המזבח שהוא בפנים העזרה ואח"כ לחומה שחוץ לעזרה היינו חומת הר הבית וא"כ בהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"ב שהגלות של המזבח היה קודם הגלות של החומה וכתיב שם ויאמר ה' אלי מה אתה רואה עמוס ואומר אנך ויקשה שהיל"ל ויאמר ה' נצב על חומת אנך שהרי כך ראה אלא שמ"ש ראיתי ה' נצב על חומת ע"ז לא שאלו שזה שייך לנבואה של הגליות כנ"ל ולא שאלו אלא אנך ודו"ק : אנך זו סנהדרין · ויק"ר פל"ג סימן ב' : ט) מן החומה לעיר קול ה' לעיר יקרא · שהרי כתוב ביחזקאל י"א כ"ג ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר ויעמוד על הר אשר מקדם לעיר ושם י' פסוק ד' הנ"ל מפורש שהיה בחצר היינו בעזרה ואיך אמר מעל תוך העיר ע"כ דרש מחצר לגג של ביהמ"ק של ההיכל ומהגג למזבח ומהמזבח לחומה (ומחומת ביהמ"ק והר הבית) ומחומת בית המקדש לעיר וזהו קול ה' לעיר יקרא ומהעיר לחוץ לעיר להר הזיתים ולפי זה הגליות כסדר הרי ד' גליות מן החצר לגג ומגג למזבח ומהמזבח לחומה ומהחומה לעיר חסרים ביחזקאל ובהכרח למלאות משאר מקומות כנ"ל : ועשה שם ג' שנים ומחצה · עיין לקמן פתיחא כ"ט ג"כ ג' שנים ומחצה ולקמן פסוק לא עליכם ג"כ נבוכדנאצר ג' שנים ומחצה והחשבון כמ"ש יחזקאל ריש כ"ד בשנה התשיעית בחודש העשירי בעשור לחודש וגו' סמך מלך בבל אל ירושלים וגו' ושם ל"ג כ"א כתוב בשתי עשרה שנה בעשירי בחמשה לחודש הרי משנה תשיעית עד שנה י"ב ג' שנים ויותר הייני מחודש היו"ד עד הי"ב סוף השנה חשוב שנה וא"כ ג' שנים הרי יותר מג' שנה וזהו שאמר ג' ומחצה : שובו בנים שובבים · וכשישובו ישראל להקב"ה הובטחו שישוב עליהם מיד כמ"ש זכריה א' ג' מלאכי ג' ז' שובו אלי ואשובה אליכם וכן מפורש בתורה דברים ל' ב' ג' ושבת עד ה' אלהך ושמעת בקולו וגו' ושב ה' אלהיך וגו' ודרשו והשיב לא נאמר אלא ושב : בטרם יחשיך לכם מד"ת · כי בעוד השכינה במקומה אז מציון תצא תורה גם הנבואה ודבר ה' מירושלים אך בהסתלק השכינה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון : וקויתם לאור מבבל · כי נביאי השקר נבאו להם שיגאלו מיד מבבל וזהו וקויתם לאור ודורש ד' מיני לשונות על ד' גליות : נעשו עדר אחד · כעם ככהן כנקלה כנכבד : **כו** אריאל · ארי אל · אל מלשון אילי הארץ וזהו ארי גיברא : לקסרין

מתנות כהונה

רחל : פתיחא תנו לה' אלהיכם כבוד : בית וועד · לבית המדרש : למדנו · למד אותנו והוא דרך אבילות כאילו לא היו יכולים ללמוד בלעדו : ה"ג בארון זה קיים מה שכתוב ועיין בילקוט ד"ה ובפ"ק דבבא קמא : טפטיות · וילונות ומצעות של בגד ועיין בערוך ערך טפיט : נתיחפו · הרגישו היחפות והיה קשה להם : עשר מסעות כו' · עיין בפרק בתרא דמסכת ראש השנה ובילקוט יחזקאל שהגירסא נשתנית מגירסת הגמרא : אלא ויבא · שהרי בא לו לפנים מן המפתן עד על הכרובים : מן כדון כו' · מעתה יהא שלום לך ועיין בילקוט : הוי שלום גרסינן : כנפיהם וגו' גר' : ה"ג מנין אנך · ויאמר ה' הנני שם אנך א"ר יהודה בר סימון כו' · ועיין לעיל ריש פ' בהר סיני ובילקוט עמוס : שהם מתגאים כו' · שלא היה רצונם שיברא את האדם : עדרים גרסי': נשבה · לשון יחיד : פתיחא הוי אריאל : אריא גיברא · ארי גבור ודרש אריאל שתי

יפה ענף

פתח תנו לה' אלהיכם כבוד וגו' · גם פתיחא זו הוא לדרוש על איכה ישבה בדד כי השכינה היא על סילוק השכינה · וכדמייתי בהמשך הסימן : אימתי נתקיים להם המקרא הזה · כלומר אימתי אירע להם כמו זה קודם החורבן דמפתדינהו בהכי · דאם לא כן מאי טעמא להזכיר נגיפת רגלים טפי מכמה צרות שאירע להם בחרבן : בית וועד בנו כו' · מכאן נראה שהיה קבוע שם תמיד והולכין שם בכל יום ללמוד תורה · ובסוף פרק קמא דבבא קמא פליגי בזה ר' נתן ורבנן חד אמר ג' וחד אמר שבעה וחד אמר ל' יום וזה דלא כמדרש דידן · והנה השוכרים כי בית וועד בנו או ס"ת נתנו טעם הוא כי כבוד הוא תורה וכדכתיב כבוד חכמים ינחלו · ורבנן שאומרים הציעו לו טפטיות וכו' טעמם הוא משום דזה נוהג בענין כבוד אב ללכת יחף אל קברו · וזה הוא בכלל חליצת מנעל וכן צוה ר"י בר יהודה לילך יחף לבית הקברות ולחזור כשמתה אמו · ומה שתמה הרא"ש על זה שלא אבילות נוהגות רק כשנסתם הגולל וללכת לבה"ק הנה הוא לפני סתימת הגולל ולא חלה אבילות עדנה · אין זה קושיא כי הדבר הזה צוה לא משום אבילות רק משום כבוד אב ואם · ולכן הוצרכו להציע מרבדים שלא יתנגפו רגליהם בהליכתם יחף על פני הארץ : י' מסעות נסעה השכינה · עי' בזה בר"ה דף ל"א וברש"י שם : עדרי כהונה לבד · שהיה מחנה שכינה לכהנים ומחנה לויה ללוים ומחנה ישראל לישראל : ר"נ פתח הוי אריאל אריאל · גם לו קשה למה שלא השכינה בעיר אשר נשארה בדד לכן מתרץ כי בשביל שחטאו

קרית חנה דוד • קריה שחנה בה דוד • קרייה (סה) דלא חניא ליה בה אלא דוד • קריה שעשה אותה דוד לקסרקיטון שלו • ספו שנה על שנה חגים ינקופו • שנה עלתה שנה נפקא • ולא היו עולין לפעמי רגלים והיו הדרכים מעלין (סו) היגים • הה"ד חגים ינקופו • והציקותי לאריאל • ר' נסה דקסרין אמר מכאן (סז) שהיתה קורת רוח לישראל • והיתה תאניה ואניה סכופי סכופים • והיתה לי כאריאל • כחורבן ראשון חורבן שני • כיון שחטאו גלו • וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליכם איכה:

כז רבי פנחס פתח (ויקרא כ"ו) (סח) [א] ואם עד אלה לא תשמעו לי וגו' • ר' אליעזר ור' יהושע • [ב] רבי אליעזר אומר אין הקב"ה מביא פורעניות על ישראל עד שמעיד בהן תחלה הה"ד ואם עד אלה • רבי יהושע אומר שלא יהו ישראל אומרים כלו מכות עוד אין לו אחרות להביא עלינו ת"ל ואם עד אלה• אם עוד אלה יש לו אחרות מאלה וכאלה להביא• (שם) ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם אתם עברתם לפני שבע עבירות בואו וקבלו עליכם שבע פורעניות • אתם עברתם לפני שבע עבירות•הרי ירמיה בא מקונן עליכם קינות שהוא שבע אלפא ביתין איכה:

כח רבי חמא בר חנינא פתח (ירמיה ל"ו) וירמיהו לקח מגלה אחרת וגו' • (לח) רבי חמא בר חנינא ורבנן• [ג] ר' חמא אמר (סט) (שם) ועוד נוסף עליהם • זה איכה יעיב • דברים • זה איכה יועם • רבים • זה אני הגבר • כהמה זכור ה' • ורבנן אמרי ועוד נוסף עליהם • זה איכה יעיב • דברים • זה איכה יועם • רבים • זה זכור ה' • כהמה • זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא פסוקי באלפא ביתא:

כט זבדי בן לוי פתח (תהלים ס"ח) אלהים מושיב יחידים ביתה • [ג] אתה מוצא עד שלא נגאלו ישראל ממצרים היו יושבין בפני עצמן • והשכינה בפני עצמה • וכיון שנגאלו נעשו כולן (ע) הומוניא אחת וכיון שגלו חזרה שכינה בפני עצמה וישראל בפני עצמן • הה"ד אך סוררים שכנו צחיחה • איכה ישבה בדד:

ל זבדי בן לוי פתח לא האמינו מלכי ארץ וגו' • (עא) [ד] ארבעה מלכים היו מה שתבע זה לא תבע זה • ואלו הן דוד ואסא ויהושפט וחזקיהו• דוד אמר (תהלים י"ח) ארדוף אויבי ואשיגם וגו' אמר לו הקב"ה אני עושה כן הה"ד (ש"א ל') ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם • מהו למחרתם • (עב) [ה] ר"י בן לוי אמר • לשני לילות ויום אחד • היה הקב"ה מאיר לו בלילות בזיקין וברקים כמה דתנינן תמן [ו] על הזיקין ועל הזועות ועל הברקים הה"ד (תהלים י"ח) כי אתה תאיר נרי וגו' • (עג) עמד אסא ואמר אני אין בי כח להרוג להם אלא אני רודף אותם ואתה עושה • אמר לו אני עושה שנאמר (ד"ה ב' י"ד) וירדפם אסא וגו' לפני אסא אין כתיב כאן אלא לפני ה' ולפני מחנהו • עמד יהושפט ואמר אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף אלא אני אומר שירה ואתה עושה • אמר לו הקב"ה אני עושה שנאמר (שם כ') ובעת החלו ברנה ותהלה וגו' עמד חזקיהו ואמר אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ולא לומר שירה אלא אני ישן על מטתי ואתה עושה • אמר לו הקב"ה אני עושה שנא' (מ"ב י"ט) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור• כמה נשתייר מהם • רב אמר עשרה שנאמר (ישעיה י') ונער יכתבם שכן דרכו של נער להיות כותב יו"ד• ר' אלעזר אומר ששה שכן דרכו של נער להיות שורט שריטה • רבי יהושע בן לוי אומר [ז] חמשה שנאמר (שם י"ז) שנים שלשה גרגרים בראש אמיר • ר' יהודה ור' סימון אמרו תשעה הה"ד (שם) ארבעה חמשה בסעיפיה פוריה • ר' תנחום בן חנילאי אמר ארבעה עשר הה"ד שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ארבעה חמשה בסעיפיה

מסורת המדרש א ת"כ סדר בחוקותי• ילקוט כאן רמז תתקל"ה : ב ילקוט ירמיה רמז שכ"ה : ג ילקוט תהלים רמז תשל"ה : ד לקמן פרשה ד' • מדרש תהלים מזמור ע"ט • ילקוט שמואל ב' רמז קס"ג : ה מדרש תהלים מזמור י"ח ומזמור כ"ז • ילקוט שמואל ב' רמז קס"א : ו ברכות דף נ"ח : ז סנהדרין דף נ"ה • מדרש תהלים מזמור ע"ט • ילקוט מלכים רמז רע"א : ח פדא"ר פרק ו' :

חדושי הרד"ל

ס' : (סה) דלא חניא ליה בה אלא דוד• אפשר גרסי' דלא הויא בה"א דדרש חנה כמו הנה לשון הנאה ונחת רוח : (סו) היגוס הה"ד חגים ינקופו • דמנקפי כרעי בהיגון וקוצים שעלו בדרכים • ושמ"כ דחק : (סז) שהיתה קורת רוח לישראל עמ"כ • ואפשר ר"ל שבזה שהציק לאריאל היתה קורת רוח לישראל מעט • שספך חמתו על העצים והאבנים וכדלקמן פ"ד אות כ' : (סח) ואם עד אלה ר"א ור"י כו' • בברייתא בת"כ שם • ועי' דלקמן רפ"ג משובשת : (ע) הומניא אחת • מדקדק הכא קרא דמושיב יחידים ביתה שנדרש בכ"מ על זווגים (כמקרא דאך סוררים שמביא כאן) : (עא) ארבעה מלכים כו' • שמות פ"מ • ועי' זוהר מקץ (קנ"ח) :

חדושי הרש"ש

(לח) ר"ח ב"ח ורבנן כו' • משמע דלתרוויהון לא היה במגלה הנשרפת רק איכה ישבה ורש"י ברים איכה פי' שהיה בה קודם ג' א"ב איכה ישבה ויעיב ויועם והוסיף אני הגבר וכן פי' בירמיה (ל"ו ל"ב) ומזכור לא כו' • בברייתא בת"כ שם ועי"ש בק"א פירושו : (סט) ועוד נוסף כו' • עמ"כ • וכגי' דהכא איתא בילקוט ירמיה מקום לומר דהיינו כמ"ש (בסוטה ג') איש ואשה שכינה ביניהם (והיינו שם יה וכמ"ש) : (עב) ריב"ל אומר לשתי לילות כו' • ויק"ר פכ"א : (עג) עמד אסא ואמר אין

מתנות כהונה

שתי תיבות אבי אל אל לשון חוזק וגבורה כד"א ואת אילי הארץ : דלא חניה ליה • לא עלתה בו חנייה כ"א לזרע דוד ובילקוט ישעיה לא גרס ליה : לקסרקיטון • הערוך הביאו ולא פירשו ומצאתי פירושו בלשון נוטריקון לקיסר קיטון פי' חדר ומשכן לקיסר : ה"ג בילקוט ובספר ישן ינקופו שנה עלתה שנה נפקא ולא כו' • פירוש שנה נכנסת ושנה יוצאת ולא היו עולין כו' : מעלין היגים גר' • וה"ג בילקוט היגים וקוצים : הה"ד חגים וגו' : דריש חגים כמו היגים ינקופו כמו ינפוקו : מכאן שהיתה כו' • קודם חורבנו היה להם בה קורת רוח ודעה נוחה ודרש מדכתיב והציקותי לשון צרה וצוקה מכלל שקודם זה היה להם קורת רוח לישראל : והיתה וכו' • סכופין כו' • פי' הערוך ענין כליה והשחתה דוגמת הא דאמרו סוף מסכת כתובות בזוזי ובזוזי דבזוזי : כחורבן כו' • מדכתיב כאריאל בכ"ף הדמיון מורה עוד על אחת כדומה לזה : ה"ג הה"ד ואם עד אלה ר' יהושע כו' הרי שהתרה בהם ודרש עד מלשון עדות : ה"ג ת"ל ואם עד אלה עם עוד אלה יש כו' : שבע עבירות • עיין בפרש"י בחומש בפ' בחקותי : שבע אלפא ביתא • זכור ה' חשיב ליה נ"כ באל"ף בי"ת כדלקמן לפי שיש בו כ"ב פסוקים : פתיחא וירמיהו לקח : מן תלתא כו' • הרי שיש בו אלפא ביתי"ן כמו שיש בשלש איכה הראשונים וזהו כהמה : פתיחא אלהים מושיב יחידים : וכיון שנגאלו גרסי' : הומוניא • כת אחת וקבוץ אחד ועי"ל בפתיחא שקדתי : ה"ג בילקוט תהלים הומוניא אחת וכיון שגלו חזרה שכינה בפני עצמה וישראל בפני עצמן הה"ד אך סוררים שכנו צחיחה הה"ד איכה ישבה בדד : צחיחה • כלומר בד בבד כשן הסלע הזה שיושב יחידי : פתיחא לא האמינו כו' : דוד אמר ארדוף גרסי' : לשני לילות • שיש להם שני בקרים וזהו למחרתם : כמה דתנינן כו' • מביא משנה זו לפרש דבריו מהו בזיקים וברקים וכן הוא לקמן בפסוק לא האמינו ובשוח"ט מזמור ע"ט לא גרס ליה וכן בילקוט שמואל לא גרס ליה : ואתה עושה • בשם הערוך וא"ל הקדוש ברוך הוא אני עושה כדברך : ולא לומר שירה • בשוח"ט לא גרס ליה וגבי יהושפט איתא התם שהלבישן הקב"ה אספקלריא המאירה והיו רואין את המלחמה וחזקיה אמר שאין בו כח לראות המלחמה אלא בשעה שאני ישן כו' : שורט שריטה • דהיינו וי"ו : שנים שלשה • הרי חמש וכן ארבע וחמשה הרי תשעה

פירוש מהרז"ו

לקסרי קיטין • וכן בסוף סי"ב פסוק היושבת בגנים קצר קיטין ופי' המ"ע בלשון רומי היל וצבא ומחנה : ינקופו • מלשון ביטול וכריתה • וערפו מתורגם וינקפו : מעלין היגון • על שחגים ינקופו נעשה הדרך מלא היגים שמנקבים ומנקפין הרגלים וכורתים הבגדים והבשר : שהיתה קורת רוח • שהעיר ציון בעצמה היתה קורת רוח לישראל כמ"ש הזאת העיר וגו' משוש לכל הארץ : סכופי סכופים • לקמן פסוק היה ה' כאויב עיין מש"ם : כחורבן ראשון • כל הצרות שהיו בחורבן ראשון היו גם בחורבן שני :

כז עד שמעיד בהם הה"ד ואם עד אלה• הנה דבר זה מפורש הרבה בכל התורה וגם בפרשה זו מתחיל ואם לא תשמעו לי והוא פסוק י"ד ומביא פסוק י"ח ואם עד אלה וגו' ויתכן שהכוונה שלא נאמר שכאשר אינם שומעים אחר שהעיד בהם ומביא פורענות כ"ל אז אינו מדקדק עוד בהבאת הפורענות גדולות יותר מאשר חטאו חלילה לחשוב כן אלא כאשר קבלו פורענות על חטאים קודמים אז מעיד בהם עוד עד שלא יביאו אחרים גדולים מהם ולכך הביא פסוק זה ואם עד אלה ויספתי ליסרה : אם עוד אלה • הוקשה לו שתיבת עד אלה מיותר שהיל"ל ואם לא תשמעו והיינו יודעים שהכוונה שאף אחר שהבאתי היסורים הקודמים לא תשמעו ויספתי ע"כ דורש א"ת ואם עד אלה אלא ואם עוד אלה ותיבת אלה מורה על הפורענות והעונשים הקודמים עד ואין רודף אתכם ודורש שעם אלה יש לו עוד הרבה כאלה ע"פ מדת תמורות אותיות ומדה ע' : שבע עבירות • עי' ד"ר פ"ב סי' כ"א שבע בתי אבות רשעים או כמ"ש לעיל פתיחא יו"ד ז' מיני עבודת כוכבים או כמ"ש בפתיחא כ"ג ז' עבירות בדם זכריה :

כח וירמיה לקח מגלה אחרת • וס"ד ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה : זה איכה יעיב • כי העיקר היה האיכה הא' איכה ישבה בדד : רבים אני הגבר • כמ"ש ת"כ סוף סדר מצורע זוב דמה ימים רבים ימים שנים רבים שלשה וכ"ה ויק"ר פי"ט סוף סי' ג' ואיכה של אני הגבר שלשה אלפא ביתין : כהמה זכור ה' • אע"פ שאינו א"ב אעפ"כ הוא דומה להם בזה כשם שכולם של כ"ב פסוקים כן גם זכור ה' כ"ב פסוקים ור' חמא חושב הדרשה כסדר פסוק זה ועוד נוסף אע"פ שמקדים לאיכה יועם קודם אני הגבר שהוא מפש כדי לדרוש תיבת רבים על אני הגבר וכל"ל ודעת רבנן שיותר טוב לדרוש תיבת כהמה על אני הגבר שהוא ממש כהמה ככל הג' קינות של א"ב רק הקינה של אני הגבר ג' א"ב ולדעת רבנן בהכרח שאיכה יועם אע"פ שכתוב אחר אני הגבר מקומה קודם אני הגבר שעל זה יפול תיבת כהמה על ג' א"ב הקודמים• ותיבת רבים על זכור ה' כי שאר הקינות יתכן שיפול עליהם שם אחד ולא רבים כי ענינם אחד של א"ב שכולל וקושר אותם אך זכור ה' אין קשר לפסוקים כלל שיכלול ויאחד אותם• אלא הם רבים:**כט** אלהים מושיב יחידים ביתה•וס"ד מוציא אסירים בכושרות אך סוררים שכנו צחיחה: בפני עצמם • וזהו יחידים• ואח"כ ביתה שנתישבו יחד כמו בע"ב עם ב"ב אימתי כשהוציא אסירים : המוניא • עיין מ"כ ועיין לעיל פתיחא יו"ד ושם מבואר : אך סוררים • כששבו ישראל מהקב"ה אז שכנו כמו במדבר ציחי צמא צמאים להשכינה : **ל** לא האמינו • לקמן פסוק לא האמינו מדרש תהלים מזמור ע"ד כה"ע : על הזיקין • זיקין הוא כוכבא דשביט ופי' אור כוכבים (ברכות נ"ח) : כי אתה תאיר נרי ה' אלהי יגיה חשכי כי בך ארוץ גדוד • היינו מלחמת עמלק שנקרא גדוד כמ"ש הארדוף אחר הגדוד וגו' התורידני אל הגדוד : וירדפם אסא וגו' • וסיפיה דקרא כי נשברו לפני ה' ולפני מחנהו : ובעת החלו וגו' • נתן ה' מארבים על בני עמון דברי הימים ב' כ"ג : ויצא מלאך ה' וגו' • וסיפיה דקרא מאה ושמונים וחמשה אלף וכמו שכתוב בדברי הימים ב' ל"ב כ"א וישלח ה' מלאך ויכחד כל גבורי חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור אך שאר הילו הגדול לא הרג המלאך : כמה נשתייר מהם • פי' מן השרים והגדולים עי' כ"ז סנהדרין דף צ"ד ב' : ונער יכתבם • וס"ד ושאר עץ יערו מספר יהיו ובמפלת אשור כתיב כמלא גרים הענין אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור : שורט שריטה • הייני ו' : שנים שלשה גרגרים • שנים ושלשה הם חמשה ארבעה חמשה הם תשעה והגה ברים הענין כתיב מפא

יפה ענף

בחטאו במה שבטלו עלית פעמי רגלים לכבי היה עונשן שנשארה העיר בדד כדרך שעשו הדרכים בדד שהיו שוממין מבלי באי מועד • וזה שדרש חגים ינקופו על העדר פעמי רגלים : שנה נפקא ולא היו עולין כו' • ודריש חגים מלשון הגיגת הרגל וינקופו מלשון כריתה וכמו ונקף סבכי היער • וכן תרגם שמתרגם ומ"ש דריש נ"כ חגים מלשון היגי והזמי בחלוף ה"א בחי"ת וכ"ה הגירסא בילקוט ולדרש זה יתפרש ינקופו מלשון הקיף או לשון כולאה והנסק : קורת רוח לישראל בירושלים• כ"ה הגירסא בילקוט • ופי' מגל אוירה שהיה נוח לדור בה שפי מאמר דוכתי כמ"ש גבי כלילת יופי משוש כל הארץ וכן מגד שהיתה רחבת ידים וכמ"ש ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בה : פתח ואם עד אלה • משום דק"ל למה כרכה קינות בשבע א"ב הפך המנהג לרבות בברכות ולמעט בקללות • וכמ"ש בויק"ר [illegible]

מטאתים מדרש ע"ז בסוף אלפ"א בית"א קדמאה • ומה דכתיב ושלמתי ראשונה משנה עונם פי' מתרגום יונתן שם וברד"ק : פתח וירמיה לקח וגו' • משום דק"ל למה ברכה הפורעניות בז' אנפין וכמו בסימן הקודם לכן מתרץ כי מתחלה לא היה רק אלפא ביתא חדא וכמו שמשמע מקרא הזה • ועי"ו כובד חטאתם כי תחת אשר היה להם לשוב לה' שרפוה ע"כ המתיר ה' בפורענותם ועוד אולי עתה יוסרו מפני בורות רובי הפורענות : רבים זה אני הגבר שכל אות משולש לכן יקרא רבים • ודריש כהמה על זכור ה' שהוא ג"כ כ"ב פסוקים ככל אחד מהאלפ"א ביתי"ן • וטעם רמז איכה יועם קודם רמז אני הגבר משום דדמי לאיכה ישבה ולאיכה יעיב בהתחלה וכמנין על סדר אלפ"א בית"א • וכן לרבנן • ולרבנן כהמה זה אני הגבר שהוא כנגד ג' האלפ"א ביתי"ן • ורבים זה זכור ה' שהוא באחרונה ועל ידו מתרבו הקינות [illegible]

פוריה · בין כדברי אלו ובין כדברי אלו [א] הכל מודים שנבוכדנצר היה אחד מהם · אלא כיון שאמר לו הקב"ה עלה והחריב בית המקדש אמר לא בעי אלא מצמצמא יתי מעבד לי כמא דעבד לסבי · מה עשה · בא וישב בדפני של אנטוכיא ושלח נבוזראדן רב טבחים להחריב את ירושלים (לט) ועשה שם שלש שנים ומחצה · בכל יום מקיף את ירושלים ולא היה יכול לכבשה · בקש לחזור נתן הקב"ה בלבו התחיל ממדד בחומה והיתה שוקעת בכל יום טפחיים ומחצה עד ששקעה כולה · וכיון ששקעה כולה נכנסו השונאים לירושלים · על אותה שעה הוא אומר לא האמינו מלכי ארץ וכל יושבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלים · כיון שחטאו גלו וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה :

לא רבי שמעון בן יוחאי פתח (משלי כ׳) רע רע יאמר הקונה ואוזל לו אז יתהלל · [ב] את מוצא עד שלא גלו ישראל היה הקב"ה קורא אותם רעים הה"ד (ירמיה י"ג) העם הרע הזה המאנים לשמוע את דברי · וכיון שגלו התחיל משבחן שנאמר ואוזל לו אז יתהלל · כיון שחטאו גלו · וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה · (צפניה ג׳) [ג] הוי מראה ונגאלה העיר היונה · מהו הוי מראה (מ) הוי מפני האימה שנתתי אימתי על כל האומות אימתי ונגאלה · את מוצא בשעה שנגאלו ישראל ממצרים נפלה אימתן על כל האומות הה"ד (שמות ט"ו) שמעו עמים ירגזון וגו׳ · אז נבהלו אלופי אדום וגו׳ · העיר היונה · אומה שציינתי אותה במצות ומעשים טובים כיונה · אחר כל השבח הזה לא שמעה בקול ה׳ ולא לקחה מוסר בה׳ לא בטחה אל אלהיה לא קרבה · כלה דלא שמעה מה היא לאו שטותא היא · א"ר ראובן לשון יוני הוא צווחין לשטותא מורא הוי מראה הוי מקמי שטותא · ונגאלה · ע"י שהיו מרחיקין עצמן מלשמוע דברי תורה · (עד) (מא) ונגאלה מן הכהונה · העיר היונה · לא היה לה ללמוד מעירו של יונה מנינוה · נביא אחד שלחתי לנינוה והחזירה בתשובה · ואילו ישראל בירושלים כמה נביאים שלחתי אליהם הה"ד (מ"ב י"ז) ויעד ה׳ בישראל וביהודה ביד כל נביאי כל חוזה לאמר שובו מדרכיכם הרעים ושמרו מצותי חקותי וגו׳ · וכתיב (ירמיה ז׳) ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים יום השכם ושלח לאמר וגו׳ · (עה) השכם ושלח בבקר · השכם ושלח בערב · ולא שמעו · כיון שלא שמעו גלו · וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה ישבה בדד :

מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי :

לב רבי חנינא פתח הכי (שם ח׳) מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי · [ד] מהו מבליגיתי · מבלי הוגין בתורה לקיים מצות ומעשים טובים · עשיתי ביתי גיתי ואעפ"כ · עלי לבי דוי · על בית המקדש · הה"ד על זה היה דוה לבנו וגו׳ דכתיב (שם) הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים · א"ר יוחנן דבור זה משמש שלשה לשונות · זעקה שועה נאקה · זעקה דכתיב (שמות ב׳) ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם · שועה · דכתיב קול שועת בת עמי · נאקה · דכתיב (שם) וישמע אלהים את נאקתם · רבי הונא רבה דצפורין אומר לשון פרפור הוא הה"ד (יחזקאל ל׳) ונאק נאקות חלל · וכתיב (איוב כ"ד) ונפש חללים תשוע (ירמיה ח׳) הה׳ אין בציון אם מלכה אין בה · אילו היה שם לא היו גולים · וכיון שחטאו גלו · וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה ישבה בדד :

לג רבי זעירא פתח (איוב ל׳) ויהי לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים · תמן תנינן [ה] ארשב"ג לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים שבהן יוצאות בנות ישראל בכלי לבן שאולין כדי שלא לבייש את מי שאין לו · וכל הכלים היו טעונין טבילה ובהן בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים · תנא מי שאין לו אשה נפנה לשם ומה היו אומרות [ו] בחור שא עיניך וראה מה אתה בורר לך · אל תתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה וכן הוא אומר (שיר ג׳) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו · ביום חתונתו · זה מתן תורה · וביום שמחת לבו · זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו · בשלמא יום כיפורים יום סליחה וכפרה לישראל יום שנתנו בו לוחות אחרונות · אלא חמשה עשר באב מאי היא ר׳ יעקב בר אחא בשם רבי אסי אמר שבו זמן קציצה יפה לעצים · שכל עצים שנקצצים בו אין עושין מאכולת · ותני כל עץ שנמצא בו תולעת או מאכולת פסול מעל גבי המזבח · ר׳ אבא בר כהנא ור׳ אסי משום דעולא בשם רבי אמרי שבו בטל הושע בן אלה פרוזדאות [ז] שהושיב ירבעם בן

מסורת המדרש א אסתר רבה פרשה ג׳ : ב ילקוט משלי רמז תתקנ"ט : ג ילקוט צפניה רמז תקס"ז : ד ילקוט ירמיה רמז רע"ט : ה תענית דף ל׳ · ב"ב דף קכ"א · ירושלמי תענית פרק ד׳ : ו עיין בהפטרת ישראל על משניות מ"ם ע"ו : ז גיטין דף פ"ח · סדר עולם פרק כ"ב · תדא"ז פרק ט׳ · ילקוט מלכים ב׳ רמז רל"ד :

חדושי הרש"ש

לא הזכיר כלל ונראה שהיה לפניו הגי׳ כמו שהביא הרד"ק שם ופי׳ כרבנן וחסר בדבריו זכור וצריך להגיה בפירושו כמו שהוא ברד"ק עיין שם: (לט) ועשה שם שלש שנים ומחצה׳ לכאורה היה נראה להגיה שנה ומחצה כי בשנה התשיעית בעשירי בעשור לחודש סמך מלך בבל על העיר ובעשתי עשרה שנה ברביעי בתשעה לחודש הובקעה העיר כמבואר כל זה בפסוקים ואם נאמר דמנו לו משהי׳ כשאר מלכי האומות יהיה לב׳ שנים ומחצה וכאן נשתבש מסא דאיתא לקמן באיכה א׳ בפסוק היו צריה בהספסיינוס שהקיף את ירושלים שלש שנים ומחצה (ובסנהדרין צ"ו א׳) איתא שלש שנים בהספסינוס · אך גם לקמן שם בפסוק לא אליכם איתא נבוכדנאצר ג׳ שנים ומחצה וכן באיכה יועם בפסוק לא האמינו : (מ) הוי מפני האומה שנתתי אימתה על כל כו׳ כצ"ל : (מא) ונגאלה מן הכהונה · הוא ע"פ הכתוב ויגאלו מן הכהונה

חדושי הרד"ל

בי כח כו׳ · היינו דכתיב בד"ה שם לאין כח עזרנו · וביהושפט כתיב כי אין בנו כח · ובחזקיה כתיב וכח אין ללדה · שמעתי מהרב מסור"ר משה ז"ל מ"מ מקאלאוו דורש לציון תוכב"א : (עד) ונגאלה מן הכהונה · ר"ל כדאיתא (נחמיה ז׳) ויגאלו מן הכהונה : (עה) השכם ושלוח השכם בבוקר ושלח בערב

פירוש מהרז"ו

משא דמשק ולא נזכר שם אשור ואח"כ מ"ש ונשאר בו עוללות פי׳ בדמשק אך הענין בזה דלעיל ישעיה יו"ד הוי אשור וגו׳ אם לא כדמשק שומרון פי׳ כאשר עשיתי לדמשק כך אעשה לשומרון שמפלת דמשק באם ארם ומפלת שומרון ראש ישראל היה יחד · וכן כאן משא דמשק פי׳ על מפלת דמשק ביד אשור ובפסוק ג׳ אמר ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק שיהיה מפלתם יחד וע"ז אמר והיה ביום ההוא ידל כבוד יעקב ומשמן בשרו ירזה דעת חז"ל שמ"ש ומשמן בשרו ירזה היינו של אשור כמ"ש ישעיה יו"ד ע"ז לכן ישלח האדון ה׳ צבאות במשמניו רזון וכן כאן ומשמן בשרו ירזה של אשור ע"פ גז"ש ועל זה אמר והיה כאסוף קציר קמה וגו׳ ונשאר בו עוללות באשור שנים ושלשה וגו׳ שלשה חמשה וגו׳ : שנבוכדנאצר היה אחד מהם · נבוכדנאצר היה אחד משרי מלך אשור : עלה והחריב בית המקדש · לעיל פתיחה כ"ג וזכור : בדפני של אנטוכיא · היינו רבלה בארץ חמת כמ"ש סוף מ"ב וסוף ירמיה ויתפשו את המלך ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה ואח"כ שם ושם תחלה בא נבוכדנאצר וכל חילו על ירושלים ויחנו עליה בהכרת פי׳ שבא עם כל חילו לכוונה שיצור על ירושלים ונשאר הוא בעצמו ברבלה ושלח את נבוזראדן לירושלים שהיה ירא לבא בעצמו : שלש שנים ומחצה · לעיל סוף פתיחה כ"ה ושם מבואר : נתן הקב"ה בלבו התחיל ממדד · צ"ע מנין לו כ"ז ומפורש כתיב בסוף מ"ב ובסוף ירמיה ואת חומת ירושלים סביב נתצו כל חילי כשדים וגו׳ ואיך אומר שנבלע והדברים מפליאים וצריך עיון גדול : **לא** רע רע יאמר הקונה · השי"ת נקרא קונה שמים וארץ עם זו קנית וזהו הקונה והוא אומר שישראל רעים בעיניו אך אחר שגלו שבא אותם שכתוב נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחייתו ארץ וכמ"ש נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה · ועי׳ בדומה לזה לקמן פסוק זכר עניי זכור תזכור : הוי מוראה · פתיחא בפני עצמה ועל שלא נתפרסם שם דורשה ע"כ לא נדפסה בפני עצמה · והובאה בילקוט צפניה ג׳ · ודורש מוראה לשון מורא ואימה ויראה דאם כפשוטו מלשון רעי ומאים כמ"ש בויקרא א׳ ע"ז והסיר את מוראתו היה לו לנקד כמו שם בשורק מוראה ע"כ דורש מלשון מורא : אומה שציינתי אותה · כמ"ש שי"ר פסוק יונתי מה יונה זו מצויינת כך ישראל מצויינים : ונגאלה מן הכהונה · כמ"ש נחמיה ז׳ ס"ד ויגאלו מן הכהונה מלשון הרחקה ומאוס : השכם ושלוח בבוקר · עי׳ לקמן פ׳ מה אעידך וש"נ ומבואר : **לב** מבליגיתי עלי יגון · מלשון חיזוק שמתחזק על היגון כמ"ש המבליג שוד על עז אלא שיקשה למה יתחזק על היגון כזה של חורבן ביהמ"ק וגרת כלל ישראל והיל"ל מחזיקני וכדומה ע"כ דורש מבליגיתי נוטריקון מבלי הוגין תורה מביתי גיתי : אעפ"כ · אע"פ שהתחזקתי על היגון עלי לבי דוי דורש עלי כמו עלי ומ"ש לבי פי׳ ביהמ"ק כמ"ש לעיל סוף פתיחא ע"ז כי מר כי נגע עד לבך כמ"ש על זה היה דוה לבנו וגו׳ על הר ציון ששמם : הנה קול שועת בת עמי · סמוך לפסוק מבליגיתי ולמה אמר שועת והיל"ל צעקת וכדומה ע"כ דורש שתיבת שועת כולל שלשה · זעקה · שועה · נאקה · כמ"ש ויזעקו ותעל שועתם וישמע אלהים את נאקתם וכצ"ל דבור זה משמש שלשה לשונות זעקה שועה נאקה · זעקה ויזעקו · שועה ותעל שועתם · נאקה וישמע אלהים את נאקתם · ועי׳ ילקוט ירמיה קרוב לזה : לשון פרפור הוא · תיבת שועת ל׳ פרפור הוא שנהרג וצועק ומפרפר וכמ"ש ונפש חללים תשוע וכן ונאק נאקת חלל לפניו וכן מצאתי בילקוט ירמיה : אלו היה שם · לעיל באמצע פתיחא כ"ד כ"ז שאני בו אין עבודת כוכבים נוגעים בו : **לג** תמן תנינן · משנה בסוף תענית : שבו בטל הושע בן אלה · בין

מתנות כהונה

השעה : אלא כיון כו׳ · בפרק חלק יליף ליה מדאמר וריויה דרביעאה דמה לבר אלהין ואי לאו דחזא ליה מנא הוה ידע : מצמצמא · ענין כביסה כד"א מבעד לצמתך או ענין כריתה ועיין לעיל בפתיחא וזכור את בוראיך: כמה דעביד גרסי׳ : דפני · פירש הערוך מספס הרבלה תרגום דפני : פתיחה רע רע יאמר הקונה : ה"ג העם הרע הזה וזה היה עוד בשעה שהיו קוויין לו : ואוזל · פירושו כשהלכו להם וילך ת"א ואזיל וענין התהלה היא הקינה שהיה מקונן עליהם: ה"ג בילקוט צפניה מהו הוי מראה הוי מפני האימה כו׳ ודרש מראה מלשון פחד ומורא : את מוצא כו׳ · דרש ונגאלה מלשון גאולה : אל אלהיה גרסי׳ : ה"ג בספר ימן כלה דלא שמעה כו׳ מה היא לאו שטותא היא · פי׳ כלה שאינה שומעת לקול חתנה המכניסה לחופה מה היא לאו שוטה היא ועיין בילקוט צפניה : ה"ג בילקוט הוי מראה הוי מקמי כו׳ · ומפרש ואזיל פי׳ הכתוב הוי מראה הוי מפני השטות : דברי תורה · מראה דרש מלשון מורה הוראה : פתיחה מבליגיתי : ה"ג מבלי הוגין ט׳ · ודרש מבליגיתי נוטריקון מבלי הוגין גיתי וכדמפרש ואזיל : עשיתי ביתי · ב"ה כגת הנדרס כד"א גת דרך ה׳ : על ב"ה · שמצינו שנאמר עליו דווין לב שנאמר על זה היה דוה לבנו ובילקוט ירמיה הנוסחא נשתנה : דבור זה · לשון של שועה : ה"ג בילקוט ירמיה מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם · שועה דכתיב קול שועת בת עמי נאקה כו׳ : לשון פרפור גרסי׳ : ה"ג גולים כיון שחטאו גלו : פתיחא ויהי לאבל : טבילה · פירש"י סוף מסכת תענית שלא לביים נידות הצריכות להטביל את כליהם אבל בירושלמי סוף מסכת תענית משמע דמפרש בו טעם אחר ועיין שם : וחולות · לשון מחוללות: ה"ג וחלות בכרמים תנא מי שאין כו׳ עד במהרה בימינו בשלמא י"כ יום סליחה וכפור לישראל יום שנתנו בו לוחות אחרונות אלא ט"ו כו׳ וכן הוא בירושלמי והכי מוכח בבבלי : אל תתן עיניך בנוי · בירושלמי מסיים עוד כי שקר החן והבל היופי תנו לה מפרי ידיה : זה מתן תורה · פרש"י שלוחות אחרונות ניתנו ביום הכפורים : זה בנין ב"ה · פרש"י שנתחנך ביו"ה כדאיתא במועד קטן: שכל עצים גרסינן והכי גרסינן בירושלמי : פרוזדאות · שומרים

יפה ענף

לקמן מה שלתכנו על הכתוב כזה · כי שם הוא כל הענין : פתח רע רע יאמר הקונה · ומפרש רבתי בגוים רבתי בדעות כדלקמן ודריש רע רע יאמר הקונה זה קונה שמים וארץ · ומ"ש התחיל משבחן שנאמר ואוזל לו וגו׳ זה הוא ע"פ כי אין מכאן ראיה ונ"ל הוי ואוזל לו אז יתהלל וכ"ה הגירסא בילקוט · ופי׳ הדברים כיון שגלו ונעשה בהם מדת הדין נקראו צדיקים וכמ"ש ז"ל על פסוק נתנו את נבלת עבדיך וגו׳ · ועוד שע"י הגלות נתיסרו והטיבו דרכיהם וכמ"ש בחזית על פסוק ומדברך נאוה בנינה שמעידה לי רשעים ובחורבנה שמעידה לי צדיקים : הוי מראה ונגאלה · ובא לדרוש למה התחיל הקינה בעיר רבתי עם משום שלא למדה מוסר מעיר נינוה שע"י נביא אחד שבו בתשובה וכדמסיים · וגרסינן אח"ז הוי מפני האומה כלומר הוי עליה : שציינתי אותה כיונה כדאמר בחזית גבי עיניך יונים מה יונה מצויינת כך ישראל מצויינים בתגלחת במילה ובציצית ועמ"ש שם : כל דלא שמעה מה היא לאו שוטיתא היא כצ"ל · כלומר אחרי שראו מה שעשיתי לה ולא שמעו בקולי ודאי סכלה היא : ויגואלו מן הכהונה כצ"ל ומפרש ונגאלה מל׳ ריחוק וכמו ויגואלו מן הכהונה : פתח מבליגיתי וגו׳ · מהו מבליגיתי מבלי גתי כצ"ל ודרים ליה בב׳ מילין ופי׳ מבלי הוגין בתורה עשיתי ביתי גתי · ועיקר הפתיחה הוא לדרוש איכה ישבה בדד על סילוק השכינה וכמו שמביא שכתוב הה׳ אין בציון וכן מסיים אלו היה שם לא היו גולים · ורק בשביל שהסיר שכינתו משם נתן מקום לאויב לבוא שם ולהגלותם · וגם התמיה שמשה ירמיה הה׳ אין בציון יתפרש כן הלא ה׳ עמה בציון ואיך גלו ישראל וע"כ משום שסילק שכינתו מציון · לכן קרא להם כזאת כי ישבה בדד : מבלי הוגין בתורה כו׳ · פי׳ אם הגיתי בתורה או בודאי שמרתי מצותיה ולא נתעיתי להדבק בעבודת כוכבים · אבל מבלי הוגין בתורה גרם לי להכשל בכל חטא וכמ"ש מדוע הכעיסוני בפסיליהם וגו׳ · ועמ"ש בפתיחה סי׳ ב׳ כדרש על עוזבם את תורתי : משמש ג׳ לשונות כו׳ פי׳ דנפרדים בהוראתם כזה כי זעקה הוא על הרמת קול בכח · ושועה הוא על הרמת קול קצת ונאקה היינו גניחה שאדם גונח מלבו בלבד או פרפור · אמנם לענין תפלה הם לשון משותף וכדאמרינן בספרי ובד"ר פ׳ ואתחנן אמר ר׳ יוחנן דתפלה נקראת בי׳ לשונות ומונה זעקה שועה נאקה : ה"ג ויזעקו ותעל שועתם וגו׳ ומדפתח בזעקה ומסיים בשועה והדר כתיב וישמע אלהים את נאקתם משמע דהוראה אחת לכולם · ור׳ הונא רבה מוסיף כי לשון נאקה אינו משמע על גניחה לבד אלא כמספר · וז"ש וישמע אלהים את נאקתם יתפרש שהיו מפרפרים מרוב צרותם : פתח ויהי לאבל כנורי וגו׳ · ובא לדרוש איכה ישבה בדד העיר אשר מלפנים דאגו בקרבה כי תהיה רבתי עם · וזה שמביא בנות ישראל יוצאות בכרמים להמצא לאיש אשר חפץ לקחת אשה להוליד בנים : בבלי לבן · פי׳ הריטב"א ללמד כי ילה"ר מסולק מהם ושהם נקיים מהטא כמה דכתיב בכל עת יהיו בגדיך לבנים ובמדרש אמרו שראוי ללבוש לבנים ביוהכ"פ · וזה שאמרו הבנות יש"אל בחור שא נא עיניך וכו׳ ולא היו חוששין ליצה"ר : ומה היו אומרות בחור כו׳ · פי׳ בשירתם ובזמריהם היה הענין הזה אבל לא אמרו כזאת אל הבחורים כי זה היתה פריצות גדולה : אין עושין מאכולת תולעים · מפני שהחמה חזקה

נבט על הדרכים · [א] רב כהנא שאל מן קדם רב א"ל אפשר דכל דא טיבותא עבד וכתיב ביה (מ"ב י"ז) עליו עלה שלמנאסר מלך אשור וגו' · אלא על שהעביר קולר מצוארו ונתנו בצואר הרבים ולא אמר כל עמא יסקון ויצלון אלא אמר כל מאן דבעי למיסק יסק · ר' שמואל בר נחמני ואמרי לה משמיה דר' שמואל בר יצחק [ב] יום שהותרו שבטים לבא זה בזה שנא' (במדבר ל"ו) וכל בת יורשת נחלה וגו' · וכתיב (שם) ולא תסב נחלה ממטה למטה אחר וגו' · וכי אפשר לבת שתירש שתי מטות אלא אמור מעתה אביה משבט אחד ואמה משבט אחר · רבנן אמרי [ג] יום שהותר שבט בנימין לבא בקהל · דכתיב (שופטים כ"א) ארור נותן אשה לבנימין · א"ר יוחנן מקרא קראו וקרבוהו · מקרא קראו ורחקוהו · מקרא קראו וקרבוהו (בראשית ל"ה) גוי וקהל גוים יהיה ממך · מקרא קראו ורחקוהו (שם מ"ח) אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי · שאינן נחשבין עם אחיהם · אמר רב יהודה אמר שמואל יום שהותרו שבטים · רב מתנה אמר יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה · ר' אליעזר הגדול אמר ניחא בחמשה עשר [ד] מכאן ואילך תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה · ואמר רב מנסיא וקרי ליה יום תבר מגל · מכאן ואילך [ה] המוסיף יוסיף ודלא מוסיף יסיף · (עו) ר' אבין ור' יוחנן אמרי יום שביטל החפר מן מתי מדבר · א"ר לוי [ו] כל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר צאו לחפור והיו יוצאין וחופרין קברות וישנין בהן · לשחרית היה מוציא כרוז ואומר קומו והפרישו המתים מן החיים והיו עומדים ומוצאין עצמן חמשה עשר אלף בפרוטרוט חסרו שש מאות אלף · ובשנת הארבעים האחרון עשו כן ומצאו עצמן שלמים אמרו דומה שטעינו בחשבון וכן בעשור ובאחד עשר · ובשנים עשר ושלשה עשר וארבע עשר · כיון דאיתמלא סיהרא אמרו דומה שהקב"ה ביטל אותה גזירה מעלינו וחזרו ועשאוהו יום טוב · וגרמו עונותיהם ונעשה אבל בעולם הזה בחורבן הבית פעמים הה"ד (איוב ל') ויהי לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים (במדבר י"ד) ויבכו העם בלילה ההוא וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה ישבה בדד :

לך על ההרים אשא בכי ונהי וגו' (ירמיה ט') · [ז] א"ר אחא (עז) שלשה דברים צוה נבוכדנצר לנבוזראדן על ירמיהו (ירמיה ל"ט) קחנו ועיניך שים עליו · עליו ולא על אומתו · ואל תעש לו מאומה רע · לו לא תעשה אבל עם אומתו עשה כרצונך לרעה · כי כאשר ידבר אליך כן עשה עמו ולא לאומתו · [ח] והיה ירמיה רואה כת של בחורים נתונים בקולרין ונותן את ראשו עמהם ונבוזראדן בא ומעבירו מהן · וחוזר ורואה כת של זקנים שלולים בשלשלאות ונותן את צוארו עליהם ובא נבוזראדן ומעבירו מהן · אמר נבוזראדן לירמיה חזי חד מן תלת מילין אית בך או נביא שקר את או מבעט ביסורין את או שופך דמים את · או נביא שקר את שכל הדין שנייא את מתנבא על הדא קרתא דהיא חרבה וכדו דחרבה נפשך באישה עלך סגיא · או מבעט ביסורין את דאנא לית אנא בעי למעבד בישא ואת בעי למעבד לך בישא למימר לית יסוריא השיבין עלי מידי · או שופך דמים את דמלכא פקיד לי עליך סני בדיל דלא למעבד לך בישא ואת בעי למעבד בישא בגין דישמע מלכא ויקטלוניה לההוא גברא · ובסוף א"ל אם טוב בעיניך בא ואשימה עיני עליך ולא קבל עליו כמו שנאמר בסוף הפרשה עד שנא' לו מפי הגבורה הדא הוא דכתיב (ירמיה מ') הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' לאמר מה היה אותו הדבר אלא שאמר לו ירמיה אין את יתיב הכא אנא אזיל עמהון ואין את אזיל עמהון אנא יתיב הכא · אמר לפניו רבש"ע אין אנא אזיל עמהון מה אנא יכיל מהני להון אלא ייזול מלכהון ברייהון עמהון דהוא יכול מהני להון סגיא · הה"ד (שם) אחר שלח נבוזראדן רב

מסורת המדרש א ילקוט מלכים רמז רל"ו : ב בבא בתרא דף קכ"א · ילקוט סדר מסעי סוף רמז תשפ"ח : ג בר"ר פרשה פ"ב · ילקוט סדר וישלח רמז קל"ו · ילקוט סוף שופטים רמז ע"ו : ד תענית דב' אליהו זוטא פרק ט"ו : ה אבות פרק א' : ו מדרש שמואל סוף פרשה ל"ב : ז פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ג · ילקוט ירמיה רמז שכ"ז : ח פסיקתא רבתי פסקא כ"ט :

חדושי הרד"ל

בערב · כ"ה לקמן פ"ב אות מ' וכצ"ל : (עו) עם אחיהם ר' אבין וכו"א יום שבטל החפר וכו' כצ"ל ושבנתים הוא הוספה תוך לשון המדרש (משום אגדת הירושלמי) מן הבבלי בתענית וב"ב : (עז) ג' דברים צוה

מתנות כהונה

שומרים היושבים על הדרכים לעכב את ישראל מלעלות לרגל : מלך אשור וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא ויהי לו הושע עבד במלכים ב' י"ז : שהעביר כו' · במה שהרשה אותם לעלות לירושלים כל א' על פי רצונו ומי שפשע ולא הלך אין בו עון אשר חטא : לא אמר גרסי' · וכן הוא בירושלמי : יסקון ויצלון · יעלו ויתפללו דרך צווי : למטה אחר וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל ולכן אמר וכי אפשר לבת שתירש ב' מטות והכי איתא בפרק יש נוחלין דדייק מדכתיב מטות : אביה משבט אחד כו' · ולכן ממשפחת בית אביה תהיה כו' · והעברת נחלה לא היה נוהג אלא לאותו דור ואח"כ הותרו כל השבטים לבא זה בזה ובפ' יש נוחלין פי' רשב"ם הכי הוו קים להו שבט"ו באב הותרו : ה"ג בילקוט שופטים ובב"ר פ' כ"ב ובירו' דמסכת תענית א"ר יוחנן מקרא קראו ורחקוהו מקרא קראו וקרבוהו מקרא קראו ורחקוהו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי מקרא קראו וקרבוהו גוי וקהל גוים יהיה ממך : שאינן נחשבים עם אחיהם · אפרים ומנשה לא יהיו נמנין במנין אחיהם של בני יוסף בכלל אלא כל א' לשבט בפני עצמו וא"כ בנימין שהוא האחרון הוא ממנין שנים עשר שבטים ובירושלמי וילקוט וכן לעיל בב"ר לא גרס ליה : גוי וקהל גוים יהיה ממך · ועדיין לא נולד בנימין בעת ההיא כמו שפירש"י בפ' ויחי וה"ג בירושלמי בהדיא : ר' יהודה כו' · וזהו גירסת הבבלי בפ' יש נוחלין וסוף מסכת תענית : ה"ג שהותרו השבטים לבא זה בזה ויליף ליה התם מדכתיב זה הדבר דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור הזה : ה"ג ר"א הגדול אומר ניחא כו' : ניחא בט"ו · כלומר נח בט"ו בו שבו היו נוחין מלכרות עצים למערכה מפני שמכאן כו' וליסנא דקרא נקט ולפי גי' הגמרא בפרק יש נוחלין וסוף מס' תענית חסר פה גירסת הספר וע"ש : תשש כו' · פי' הרשב"ם ויש בעצים להלוחית ומעלה עשן וגם יגדיל תולעת : תבר מגל · שבירת הקרדומות כלומר שסברו הקרדומות לאמר אין אנו צריכין להם עוד : מכאן ואילך כו' · פי' הרשב"ם והערוך מט"ו באב ואילך הלילות מתחילין להאריך והימים מתקצרים והמוסיף ללמוד אף בלילה מוסיפין לו טובה ואורך ימים מן השמים : יסיף · יאסף אל עמו בחצי ימיו כמד"א וזכרם לא יסוף מזרעם לשון כלייה כן פי' הרשב"ם : החפר · כדמפרש ואזיל שבטל מהן חפירת קברות : ולשחרית כו' · בירושלמי לא גרס ליה ובסוף תענית הביאו רש"י ז"ל בשם ירושלמי : ה"ג בירושלמי וכן הביאו הרשב"ם בפרק יש נוחלין ומצאו עצמן חסרים ט"ו אלף ופרוטרוט : ופרוטרוט · הן אותן מתי מספר שלא הגיעו לאלף כי על כל פנים לא מתו בשנה ראשונה שלא חטאו עדיין א"כ חמשה עשר אלף מתו לפרוטרוט באותן ארבעים שנה שהרי אם תחשוב לכל הארבעים שנה לכל שנה ושנה חמשה עשר אלף יהי ששים רבוא · ורואיתי בפרק יש נוחלין מביא הרשב"ם ז"ל כל הסוגיא כמ"ש פה והקשו עליה מתוספות טובא והחזקה שבכולם היא מאחר שלא מתו בשנת הארבעים ובשנה ראשונה ושנייה לא מתו ג"כ שהרי בשנה שנייה אחר תשעה באב נגזרה הגזירה נמצא שמתו כולם בשלשים ושבעה שנים וא"כ יגיע לכל שנה ושנה עשר אלף ועוד שמונה אלף ישארו שמתו לפרוטרוט ולמה לא קחשיב כאן רק חמשה עשר אלף לשנה ועוד האריכו שם עד דמסיק בשם רבינו תם שלפי דעת מדרש זה ויתר להם הקב"ה אותן ט"ו אלף שהיו בני עשרים בצאתם ביציאת מצרים ושלשים אלפים מתו בפרוטרוט בכל שנה ושנה ומצאתי בתנחומא שמתו בכל שנה ט"ו אלפים וארבעים וחמשה ואולי שמכים בחשבון אותן שמתו ע"י חטא פרטי ואולי מכוון הוא אם מוציא מהן כל אותן שמתו במגפה פעמים שלש וגם במלחמתן זה עם זה ומוירד העמלקי והכנעני ואנן אהימנותא דידיה ניקום ונסמך ובשוחר טוב מזמור כ"ג גורס וכמה הוא פרוטרוט א' מארבע מאות ושמונים ותשע ולא נתבאר לי היאך לכוין החשבון וה' יאיר עינינו בתורתו : בחשבון · בחשבון קביעת החדש וכן הביאו הרשב"ם בהדיא ועדיין אינו תשעה באב : דאתמלא סיהרא · שהיתה הלבנה במילואה וידעו שהיה בתוך חדש : ה"ג בירושלמי אמרו דומה שהקב"ה : ועשאוהו יום טוב · אותו יום חמשה עשר על שידעו בבירור שבטלה הגזירה כן פי' רש"י ותוספות במסכת תענית ובפ' יש נוחלין אבל לפי לשון המדרש הזה משמע שעשאוהו יום טוב גם ליום תשעה באב ודוק : ועוגבי · נהפך לאותו קול של בוכים שנאמר ויבכו העם בלילה ההוא ודרשו רז"ל אמר הקב"ה אתם בכיתם בכייה של חנם כמו שפירש רש"י בפרשת שלח לך : פתיחא על ההרים : בקולרין גרסי' : שלולים · מחוברים כד"א על כל המתים כולן שולל : חזי כו' · ראה אחד מן שלשה דברים אלו יש בך : שכל הדין כו' · שכל השנים האלו אתה היית מתנבא על העיר הזאת שהיא תהא חריבה ועתה שהיא נחרבה נפשך רעה ומצטערת עליך הדבר מאד : דאנא לית כו' · שאני אין אני רוצה לעשות עמך רעה ואתה רוצה לעשות עמך רעה כלומר אין היסורין חשובין עלי כלום : דמלכא כו' · שהמלך נבוכדנצר פקד וצוה אותי עליך מאד על שלא לעשות עמך רעה ואתה רוצה לעשות רעה לעצמך בשביל שישמע המלך וימיתנו לאותו איש ר"ל לנבוזראדן : אמר לו · הקב"ה לירמיהו ירמיה אם אתה תשב פה בארץ יהודה אני אלך עמהם לבבל ואם אתה הלך עמהם אני אשב לי פה בארץ יהודה ובילקוט ירמיה הגירסא נשתנת קצת : ה"ג ואן את אזיל : אן אנא כו' · אם אני אלך עמהם מה אני יכול להועיל להם אלא ילך מלכם

פירוש מהרז"ו

נ"ע מגין לו שזה היה בחמשה עשר באב : שהותרו שבטים לבא זה בזה · שע"כ קבעו יום זה לנשואי נשים : שהותר שבט בנימין · מטעם הנ"ל : גוי וקהל גוים · גוי זה בנימין וקהל גוים זה מנשה ואפרים : אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי · וכתב שם ונתתיך לקהל עמים ולא כתיב גוי וקהל עמים לדרוש על בנימין ובהקדמתי השניה להמדרש כתבתי בזה באריכות יעקב דרש וכו' : כל ערב ט"ב · וזהו יום לשנה בכל שנה יום אחד מיוחד שחטאו בו עונותיכם : ובשנת הארבעים האחרון · משמע שבל"ז שנה מתו כל השש מאות אלף ושלשת אלפים כי הרבה נהרגו בעגל והרבה מאד אחר חטא מרגלים בענין ויעפילו שכתוב ויכום ויכתום עד החרמה וכן בענין אספסוף מתו הרבה מאד מלבד הרבה שמתו מיתה טבעית וכמ"ש וגם יד ה' היתה בם להומם בקרב המחנה עד תומם ואין תימה שכלו בל"ז שנה אלא שלא ידעו החשבון ע"כ נסו עצמם בשנת הארבעים אם עדיין נשאר מהם מאותם שנגזר עליהם : טעינו בחשבון · בקביעות ראש חודש : ועשאוהו יו"ט · בט"ו באב אבל עיקרו הוא ט' באב כנ"ל שבו חטאו ועליו נגזר ליום הגזרה וכשבטלה הגזרה ביום ט' באב לא נודע להם עד ט"ו באב ועשו היו"ט של ט' באב ביום ט"ו וכשנהפך לאבל חזרה הגזרה למקומה היינו ביום ט"ב : **לך** קחנו ועיניך שים עליו · ירמיה ל"ט י"ב : ואל תעש לו מאומה רע כי כאשר ידבר אליך כן עשה עמו : ונותן את ראשו עמהם · שיבא הקולר גם בצוארו וכמ"ש ירמיה מ' והוא אסור באזיקים שהוא הכניס עצמו באזיקים ומ"ש ומעבירו מהם וכמ"ש שם מ' פסוק ד' הנה פתחתיך היום מן האזיקים : את מתנבא על הדה קרתא · כמ"ש ירמיה מ' פסוק ב' ה' אלהים דבר את הרעה הזאת : כמ"ש בסוף הפרשה · בפסוק ה' ועודנו לא ישוב : עד שנאמר לו מפי הגבורה הה"ד הדבר וכו' · יתבונן הקורא שכבר דרש המדרש פסוק ד' ופסוק ה' כנ"ל ופסוק הדבר אשר היה הוא פסוק הא' וכפי דברי המדרש עד שנאמר לו משמע שהוא בסוף הפרשה וע"ז נאמר להבין דברי חכמים וחידותם שבסוף פסוק ה' כתוב ויתן לו ארוחה ומשאת וישלחהו א"כ מהו שכתוב בפסוק א' הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' אחר שלח אותו נבוזראדן ר"ט טבחים בקחתו אותו והוא אסור באזיקים הרי מפורש שאע"פ שכבר פתח אותו מן האזיקים כמ"ש פסוק ד' ושלחו כמ"ש פסוק ה' עדיין לא קבל עליו ולא הלך ועדיין היה מכנים עצמו באזיקים עד שהיה דבר ה' אליו ולא פי' מה היה הדבר ודורש שהדבר היה והוא אסור באזיקים בתוך כל גלות ירושלים ויהודה וכן פסוק ואני בתוך הגולה שני פסוקים אלו הכוונה על השכינה כמ"ש אני והו הושיעה נא הם שמות השכינה כו' כמ"ש בסמוך מן הילקוט שעל ירמיה כתוב הנה פתחתיך היום מן האזיקים א"כ מ"ש והוא אסור באזיקים אחר שאלה לירמיה היינו השכינה כב"י שהלכה עם ישראל בגלות וא"כ מקום פסוק א' אחר פסוק ה' וישלחהו הדבר וגו' אחר שלח אותו ע"פ מדה ל"א ומדה ע' מדרך קצרה שהודה ירמיה שיותר טוב והוא אסור באזיקים שהשיב ירמיה אין אנא אזל וכו' ואח"כ ויבא ירמיה אל גדליה

יפה ענף

חזקה ומיבשן אבל מקודם לזה ואחריו אין כחה כ"כ חזקה ליבש לחות העצים מתליעות : מקרא קראו ורחקוהו מקרא קראו וקרבוהו כצ"ל וכ"ה בב"ר ובירושלמי פ"ד דתענית · ופי' אע"ג דאי אפשר למחות שבט מישראל וכדאמרינן בפ' י"כ גמירי דלא כליא שבטא מ"מ מצאו המקרא אפרים ומנשה וגו' והרחיקוהו עד שהתבוננו יותר בכתוב הזה ומצאו כי מוכרחים הם לקרבו · ומה שאמרו גוי וקהל גוים מסיים ע"ז בירושלמי ועדיין לא נולד בנימין : ומוצאין עצמן חסרים ט"ו אלף ופרוטרוט כצ"ל שהגזרה התחילה משנה שניה למצרים שהיה אז מעשה המרגלים ומכיון דבשנת הארבעים לא מתו נמצא שבל"ח שנה מתו ושהתנה ט"ו אלף לכל שנה הוו פ"ר אלף פחות ל' אלף · וישראל היו פקודיהם כשנגזרה גזירה שהמרגלים ת"ר אלף וג' אלף ותק"ן · וכשתחלק אלו הל"ג אלף ותק"ן בל"ח שנה לא יעלו לאלף בכל שנה ולכן אומר ט"ו אלף ופרוטרוט בכל שנה · כי פרוטרוט פי' דבר מועט : על ההרים אשא בכי וגו' · עיקר הפתיחה היא לפרש איכה ישבה בדד כי נשארה בדד גם מכל בעלי חיים וכמו שמביא את הפסוק מעוף השמים עד בהמה נדדו הלכו : עליו ולא על אומתו · פי' גם אם ירמיה יבקש ממך לתתם לרחמים לא תשמע לו · ורק כדבר הנוגע אליו תעשה את שאלתו : מבעט ביסורין שאינו חושש אל הרעות והצרות ומביאים על עצמו כדרך מרי הנפש : ולא קבל עליו לבוא בבל עם נבוזראדן מושגח מאתו ולא לשוב לא"י אלא רצה ללכת עם המוגלים בגלה בכבליהם כמו שנאמר בסוף הפרשה הזו ועודנו

טבחים את ירמיהו · והוא אסור בזיקים · א"ר אחא כביכול הוא והוא אסור בזיקים · ודכוותיה כתיב ואני בתוך הגולה · (עח) עד היכן היתה נבואתו של ירמיהו ר' יעקב ור' אבא · ואית דאמר ר' אלעזר ור' יוחנן · חד אמר עד (ירמיה ל"א) מזרה ישראל יקבצנו · וחרינא אמר עד (שם) ויש תקוה לאחריתך נאם ה' ושבו בנים לגבולם · [א] ובחזירתו (מב) היה מוצא (עט) אצבעות מקוטעין מושלכין בהרים והיה מלקטן ומגפפן ומחבקן ומנשקן ונותנן לתוך טליתו ואומר להם בני לא כך הזהרתי ואמרתי לכם (שם י"ג) תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף על אותה שעה נאמר (שם ט') על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה · [ב] על אותם הרים נאים ומשובחים אשא בכי ונהי · על נאותיו של יעקב שנהפכו לקינה · ולא שמעו קול מקנה כי לא שמעו לקול דברי תורה ולא לקול דברי נבואה אלא מקנה אלא לקול דבר המקנא שהיו מקניאים אותו בעבודת כוכבים הדא מה דאת אמר (דברים ל"ב) יקניאוהו בזרים לפיכך (ירמיה ט') מעוף השמים עד בהמה נדדו הלכו · (פ) [ג] א"ר יוסי בר חלפתא חמשים ושתים שנה לא נראה עוף טס בארץ ישראל · מה טעם מעוף השמים עד בהמה נדדו הלכו · בהמה בגימטריא חמשים ושתים · א"ר חנינא קודם לארבעים שנה היו (פא) נוטעים תמרים בבבל לומר (פב) שמיני מתיקה מרגלת לשון לתורה · א"ר חנינא בר' אבהו שבעה מאות מיני דגים טהורים ושמנה מאות מיני חגבים טהורים ועופות לאין מספר · וכולן גלו עם ישראל לבבל וכשחזרו חזרו עמהם חוץ מדג אחד ששמו שיבוטא · ודגים היאך גלו ר' הונא בשם ר' יוסי אמר (מג) דרך תהום גלו ודרך תהום חזרו · א"ר זירא בא וראה כמה היא חצופה ארץ ישראל שעדיין עושה פירות · ולמה עושה פירות · ר' חנינא וריב"ל חד אמר על שם שמזבלין אותה · וחרינא אמר על שם שהם מהפכים בעפרה · א"ר יודן [ד] שבע שנים נתקיים בהם גפרית ומלח וכל כך למה על שם והגביר ברית לרבים שבוע אחד · כותיים שבה כיצד עושין זורעין אותה מטליות זורעין כאן והיא נשרפת זורעין כאן והיא נשרפת · עובדא הוה בחד דהוה קאים ורדי בבקעת בית ערבא ותקף ידיה אסיכתיה וסליק עפרא יקידא ואוקיד דרעיה לקיים מה שנאמר (דברים כ"ט) גפרית ומלח שרפה כל ארצה · רבה בר כהנא אמר (פג) אינן לא ממחילות הארץ ולא משממות הארץ אלא לפניו לקיים מה שנאמר (בראשית ט') ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ · ולעתיד לבא הכל חוזר הה"ד (יחזקאל ל"ו) והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה לעיני כל עובר :

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פסקא כ"ו סי' ו' : ב ילקוט ירמיה רמז רפ"ח : ג שבת דף קמ"ה · יומא דף נ"ד · ירושלמי תענית פרק ד' סוף ה"ה · פסיקתא רבתי פסקא א' · סדר עולם פרק כ"ז פסיקתא דר"כ פסקא י"ג כל הענין · ילקוט ירמיה רמז רפ"ח : ד ירושלמי כלאים פרק ט' סוף ה"ג · וירושלמי כתובות פי"ב סוף ה"ג · ילקוט דניאל רמז תל"ף ס"ו :

חדושי הרש"ש

(עזרא ב') : (מב) היה מוצא אצבעות מקוטעין כו' והיה מלקטן כו' · לכאורה הא כהן הוה ואיך היה מתטמא להן שלא הן מוזהרין על אבר מן החי (עי' נזיר מ"ג ב') ומטעם מת מצוה נמי ליכא חדא דהיה לו לקוברן במקומן · שנית דמת מצוה אינו אלא במצאוהו כולו ורובו (עי' שו"ע יו"ד סי' שע"ד ס"ב) שליפית דמשמע מדברי הפוסקים דאין מצוה לקבור אבר מן החי (עי' נו"ב מ"ת חלק יו"ד סי' ר"ט) וכ"מ (ב"ק פ"ה א') דהסיפא ליה מלתא למשקל מבשרו למשדייה לכלבים גבי קטע ליה ידו ע"ש וצ"ל דהכא מיירי שלא היה אברים שלמים : (מג) דרך תהום גלו ודרך תהום חזרו · היינו דרך גידי הקרקע עי' ביאור הגר"א ז"ל ליו"ד סי' ר"א סק"ו מה שהביא מספרי הטבע :

חדושי הרד"ל

נבוכדנצר לנבוזראדן כו' · פסיקתא דדברי ירמיהו : (עח) עד היכן היתה נבואתו של ירמיה · נראה שעל אותה שעה שפירש מן הגולה קאמר במה התם להם (שמסתמא בדברי תנחומין פירש מהם) אבל אח"כ התנבא עוד נבואות הרבה · וכמ"ש בירושלמי רפ"ה דברכות שבככה תשקע בבל סיים ירמיה שנאמר שם עד הנה דברי ירמיה : (עט) אצבעות מקוטעים כו' ולקטן ומגפפן כו' · צ"ע שירמיה כהן היה ואיך נטמא לאבר מן החי שהרי הכהן מוזהר עליו כמ"ש ביו"ד סי' שס"ט (ולפי לשון הילקוט שהרי ירמיה מלקטן בטליתו י"ל שלא נגע בהן וא"כ י"ל שלא היה עליהם בשר כראוי שאין מטמא באהל אלא במגע ומשא כדתנן פ"ק דכלים) ואם היינו מפרשים דמן המתים היו אולי י"ל דכמת מצוה היו חשובין שהכהן מטמא להם כשקבר כבר ראשו ורובו חוזר לטמאות אפילו בשביל אבר אחד כמ"ש ביו"ד ר"ס שע"ד

וי"ל שהיו מקוטעין כ"כ שלא היה בהן אבר שלם וצ"ע · וכן תירץ בספר יפה ענף : (פ) אריב"א כ"ב שנה כו' · סדר עולם ס"פ כ"ז : (פא) נוטעים תמר בבבל · עי' שלהי תענית (כ"ט) : (פב) שמיני מתיקה מרגילין לשון לתורה · רות רבה ספ"ה · וביומא (פ"ג) אמרינן שמאירין את העינים · וג"ז מועיל לתורה : (פג) אינון לא ממחלות הארץ ולא ממכות הארץ אלא נקיים מ"ש ומוראכם כצ"ל · (ותיבת לפניו אפשר הוא נרשם לסימן כמו לעיל הכתוב בספרים לסורות שמאמר זה שייך עיקרו לפניו למעלה) וכפי' המ"כ שקאי על העופות ודגים דלעיל · וקאמר שאין זה בכלל קללה דכתיב את שמות הארץ ואת התלואים · אלא מפני שגלו ישראל היושבים בארץ גלו הן שהן טפלים להם · וכשחזרתן עתידין לחזור כמ"ש בגמרא · בבי"א :

פירוש מהרז"ו

גדליה וגו' : הוא והוא · בילקוט ל"ג תיבת הוא והגי' שם ודכוותיה ואני בתוך הגולה א"ר אחא כ"י אני והוא : עד היכן נבואתו · מאמר זה לע"ג איך שואל המדרש עד היכן שהרי מפורש בירמיה בסוף נ"א עד הנה דברי ירמיה ואיך יחלקו חז"ל על פסוק מפורש זה ויאמרו חד אמר עד מזרה ישראל וחד אמר עד ויש תקוה לאחריתך שהפסוקים בירמיה ל"א באמצע הפרשה ושאר דברי הפרשה מנביאים אחרים בלא ראיה וטעם דברים שלא יתכנו כלל אך בילקוט ירמיה מ' הגירסא הדה"ד הדבר אשר היה אל ירמיה ומה היה אותו הדבר ר"י ור"א ר' יוחנן אמר מזרה ישראל וכו' ור' אלעזר אמר כי פדה ה' את יעקב וכאן אינו גורס פסוק כי פדה כי אם פסוק ויש תקוה לאחריתך ויש ליתן מקום ולקיים גירסת הילקוט והיינו שבירמיה ל"א יו"ד כתוב שמעו דבר ה' גוים והגידו וגו' ואמרו מזרה ישראל שמ"ש שמעו דבר ה' ולא פירש הדבר בהכרח שהוא מ"ש ואמרו מזרה ישראל יקבצנו וא"כ מ"ש כאן הדבר אשר היה אל ירמיהו וגו' ולא פירש דורש ע"פ מדה גז"ש שמעו דבר מה שם מזרה ישראל אף כאן מזרה ישראל ומאן דאמר ויש תקוה לאחריתך כי שם כתוב כה אמר ה' קול ברמה נשמע וגו' עד ויש תקוה לאחריתך וגו' וכאן כתוב הדבר אשר היה וגו' מן הרמה בקחתו הרי שהדבר שנאמר לו ברמה היינו עד ויש תקוה לאחריתך וגו' הרי בעיקר הגירסא מה היה הדבר כגירסת הילקוט אך בענין הפסוקים העיקר כגירסת המדרש בדברים של טעם כנ"ל : ובחזירתו · מן הרמה אל המצפה אל גדליה : והיה מלקטן · צ"ע מנין לו ועוד שירמיה היה כהן ואיך טימא עצמו ואולי כמ"ש חז"ל כשמת רבו בטלה כהונה אף כי חורבן בית המקדש וגלות כלל ישראל : ובטרם יתנגפו רגליכם · על שהיו הולכים יחפים על ההרים ועל הקוצים מקום צורים וקוצים ונרדפו על צוארם שילכו מהרה היו נקצצים אצבעות רגליהם : על הרי נשף · וס"ד ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה וכאשר לא שמעו ונתנגפו רגליהם על ההרים על זה אמר על ההרים אשא בכי ונהי ועוד דרש על ההרים אותם הרים נאים ומשובחים הם האבות שנקראו הרים : על נאותיו של יעקב · הם התהלות והשבחים · והברכות שנהפכו לקינה ודורש נאות מדבר מלשון ומדברך נאוה כי לפי פשוטו יקשה מי יקונן על נאות מדבר שאין שם אדם ועוד איך שייך נאות מדבר והלא המדבר הוא מקום ציה וערבה ע"כ בהכרח לדרוש על דברים נאותים שנתבטלו ע"פ מדת ממעל ומדה ט' יש לקונן עליהם : ולא שמעו קול מקנה · מאחר שאמר נצתו מבלי איש עובר איך אמר ולא שמעו קול מקנה מי ישמע ע"כ דורש ולא שמעו קול תורה ונבואה כמפורש כמה פעמים ע"פ מדה ט' וי"ז ומ"ש מקנה שלא יתכן לפרש על הבהמה כנ"ל בהכרח לדרוש שאינה מהוברת לתיבת קול אלא עומדת בפני עצמה לדרשה ע"פ מדת ממעל וי"ז על עבודת כוכבים שנקראת קנאה כמ"ש ביחזקאל חי"ת סמל הקנאה המקנה בביאה כמ"ש ב"ר פרשה כ"ג סי' ג' ע"ש ותבין כאן וכן לעיל סוף פתיחה כ"ב וכאלו מפורש ולא שמעה קול תורה ונבואה אלא קול מקנה : חמשים ושתים שנה · הם השנים של ממשלת בבל אחר החורבן ואז נתקיים מ"ש לפי מלאת לבבל שבעים שנה היינו י"ח שנה קודם החורבן כמ"ש לעיל פתיחה כ"ג ויקום לקול הצפור · והם באמתי החשבון הי"ח שנה ונ"ב אחר החורבן והם ביחד שבעים שנה ואז היה פקידה של ישועה ונמשך עוד ח"י שנה עד למלאת חרבות ירושלים שבעים שנה : לא נראה עוף טס · שמאחר שכתוב מבלי איש עובר לא היה צריך להזכיר שלא היה שם בהמה שאין הבהמה נמצאת אלא במקום בני אדם ע"כ עיקר כוונת הכתוב מעוף השמים עד בהמה הוא על העופות שלא נראה עוף טס דרך פריחתו דרך א"י מגודל קללת החורבן א"כ מ"ש עד בהמה לדרוש גימטריא של בהמה שהוא נ"ב שנה הנ"ל שהתחיל הישוב · גם לא יתכן לפרש כפשוטו שלא עברה בהמה בא"י שהרי מפורש כתוב על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו וחיה בכלל בהמה אלא לגימטריא : לארבעים שנה היו נוטעים תמרים · נתן ה' בלב הבבלים לכשיגלו ישראל לשם ימצאו פירות מתוקים שעיקר ישיבות התורה היה בבבל : ז' מאות מיני דגים טהורים וכו' · הכל לטובת ישראל שיהיו נמצאים להם בבבל כל מינים אלו וצ"ע מנין להם כל זה : ודגים היאך גלו · כי הרבה מיני דגים בימים ויאורים שאינם מגיעים לבבל ואיך יבואו לשם אלא שיש מקומות בימים ויאורים שמחוברים לתהום ודרך שם הלכו וחזרו : כמה חצופה ארץ ישראל · שאע"פ שהיא ביד עובדי כוכבים · וישראל הם בגולה בתוכה ופירותיה לאויבים וצרים עכ"ז עושה פירות טובים כמקדם ודורש שעל שגומלים עמה שעובדים אותה ע"כ אינה כפויה טובה : ז' שנים נתקיימו בהם גפרית ומלח · עי' פסיקתא רבתי פרשה א' סי' ה' :

וה"ג ומבואר : ר' אבא בר כהנא אמר וכו' · עד על כל חית הארץ לע"ג · ולא מצאתי בזה דבר :

נשלם פי' הפתיחות של איכה רבתי שמספרם ג"ל עיני ואביטה נפלאות מתורתך :

מתנות כהונה

מלכם ובורא שלהם עמהם שהוא יכול להועיל להם הרבה מאד וכן עשה ירמיה שחזר לו לארץ יהודה ככתוב שם : ה"ג והוא אסור בזיקים הוא והוא · כלומר היה לו לכתוב הוא אסור וכתב והוא לרבות הקב"ה ולרמוז ע"ש הגדול משמות של ע"ב שהוא אני והו וכן כתבו התוספות בפ' לולב וערבה [דף מ"ה] : ואני כו' · ריש יחזקאל והוה ליה למימר אני וכתב ואני לרבות שם של הקב"ה שהוא אני והו ג"כ שם א' משמות של ע"ב וכן כתבו שם התוספות : עד מזרה כו' · בילקוט ירמיה יש שמה שכתוב הדבר אשר היה וגו' הוא היה הדבור הזה מזרה ישראל וגו' : ובחזירתו · כשחזר ירמיה לארץ יהודה : טליתו גרסי' : הרים נאים · ר"ל אנשים מבני ישראל : ה"נ והכי מוכח גירסת הילקוט בירמיהו ולא שמעו קול כי לא שמעו לקול דברי תורה ולא לקול דברי נבואה אלא מקנה אלא כו' : ה"ג בירושלמי סוף מסכת תענית לא נראה עוף טס בארץ ישראל : ה"ג קודם למ' שנה עד שלא גלו ישראל היו כו' : חגבים גרסינן · כולן גלו גרסינן : שבוטא · בפ' חבית גרסי' חוץ מקוליים האספנין ואולי היא היא ובפ' חבית מפרש מפני דלא שריד שדריה לא מצי סליק פי' שדרתו אינו חזקה : שעדיין עושה פירות · אע"פ שאין ישראל עליה וה"ג בילקוט שעדיין עושה פירות : ע"ש כו' · מפני שהם מזבלין אותה וה"ג בירושלמי : מהפכין בעפרה · וזהו אמר ז' שנים שכלתה גזירת גפרית ומלח וכדמפרש ואזיל : ה"ג בירושלמי בכתובות פ' הנושא ובסוף מסכת כלאים וכן הוא בילקוט בעפרה אמר ר' יודן ז' שנים כו' עד שבוע א' כותיים שבה כו' עד כל ארצה אמר רב כהנה כו' : מטליות כו' · חתיכות כלומר ערוגות ערוגות : והגביר ברית · פסוק הוא בדניאל סי' ט' וביומא פ' הוציאו לו יליף בג"ש : עובדא כו' · מעשה היה באיש א' שהיה עומד וחורש בבקעה של בית ערבא ודחק וכבש ידו על יתד של מחרישה והעלה עפר ושרפה לו את זרועו : ואוקיד דרעיה גרסי' : אינן לא ממחילות הארץ כו' · מאמר זה בקשתי וחפשתי כחיפוש ירושלים יגעתי ולא מצאתי ונראה שחוזר למעלה על גלות העופות והדגים שגלותם אינו תולה בשממות הארץ וחזרתם אינו תולה במחילות עון הארץ אלא תולה באותה הגזירה הקדומה מלפני' שנא' ומוראכם וגו' ועל כן כשישראל גולים גם המה גולים מקל וחומר שלא יהא כח העבד יפה מכח האדון שמטעם זה לא נשאר בדור המבול אף מאותן שלא השחיתו דרכם כי אם שנים כמו שפירש"י סוף פ' בראשית והכי מוכח גירסת ספר ישן דגרס על לפניהם ובהעלותם יעלו לרגלם ולפיכך לעתיד הכל יעלו לרצון לפני הש"י וכן יהי רצון אמן :

סליקא להו פתיחתא דחכימי בעזרת השם יתברך :

יפה ענף

ועודנו לא ישוב שפי' בכל זאת לא היה הפך לטוב : כביכול והוא אסור בזיקים כמצטער עמהם ע"ד עמו אנכי בצרה בכל צרתם לו צר : עד היכן היתה נבואתו של ירמיה קיימת כ"ה הגירסא בילקוט · ופי' באיזה נבואה פסקה נבואתו כמ"ש בסוף ירמיה עד הנה דברי ירמיה א"א לומר שהנבואה היא היתה האחרונה שהרי אותה נבואה היתה בשנת ד' לצדקיהו והוא ניבא כמה נבואות אח"ז בין לפני החורבן ובין לאחר החורבן וע"כ הפירוש עד הנה דברי ירמיה בנבואת בבל וכמ"ש הרד"ק · ולפי שבכלל הוא בידי חז"ל שהנביאים סיימו נבואתן בנחמת ישראל וכמ"ש בירושלמי פרק אין עומדין · לכן אמר האחד דנבואתו האחרונה היתה מזרה ישראל יקבצנו וגו' ובסופו הוא ועמי את טובי ישבעו וגם לפני זה מדבר בנחמות ישראל ותרינא אמר כי האחרונה היתה ויש תקוה לאחריתך ושבו בנים לגבולם : [illegible]

מקנאים כו' כצ"ל וכ"ה בילקוט : נ"ב שנה כ"ה בפרק חבית · ופירש"י משגלו בימי צדקיהו בחרבות ירושלים עד שנפקדו בימי כורש ואז עלו מהם ליסד את הבית י"ח שנים קודם גמר הבנין שהיה לסוף ע' שנה בשנת ה' לדריוש כדאיתא בפ"ק דמגילה : עוף שט גרסינן שע"י שהיתה גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא מצא העוף מנוח שם א"נ לפי שכולם גלו לבבל כדלקמן : קודם למ' שנה לגלותם כדי שתהיה פרנסתם מצויה שם ותהיה להם הכנה ללמוד תורה : כמה היא חצופה · כלומר מה עז ואמיץ כחה של הארץ הזאת כי היא תעשה פירות גם אחרי שנהפכה לגפרית ומלח · וגם מה שמסיק כי מזבלים ומהפכים בעפרה מ"מ אם לא היה כחה רב אז גם הזיבול והסיפוך לא הועילו לה : על שם · כלומר מפני : אינן לא ממחלות הארץ כצ"ל ופי' כי העופות והבהמות שנדדו הלכו אינן בשביל תחלואי הארץ [illegible]

סליקא להו פתיחתא דחכימי בעזרת השם יתברך ·

פרשה א איכה ישבה · שלשה נתנבאו בלשון איכה · משה ישעיה וירמיה · משה אמר (דברים א׳) איכה אשא לבדי וגו׳ · ישעיה אמר (ישעיה א׳) איכה היתה לזונה · ירמיה אמר איכה ישבה בדד · א״ר לוי משל [א] למטרונה שהיו לה שלשה שושבינין אחד ראה אותה בשלותה · ואחד ראה אותה בפחזותה · ואחד ראה אותה בניוולה · כך משה ראה את ישראל בכבודם ושלותם ואמר איכה אשא לבדי טרחכם · ישעיה ראה אותם בפחזותם ואמר איכה היתה לזונה · ירמיה ראה אותם בניוולם ואמר איכה ישבה · [ב] שאלו את בן עזאי אמרו לו רבינו דרוש לנו דבר אחד ממגילת קינות אמר להם לא גלו ישראל עד שכפרו (א) ביחידו של עולם ובמילה שנתנה לעשרים דורות ובעשרת הדברות ובחמשה ספרי תורה מנין איכ״ה · [ג] א״ר לוי לא גלו ישראל עד שכפרו (א) בשלשים ושש כריתות שבתורה ובעשרת הדברות מנין איכ״ה ישבה בדד · ר׳ ברכיה בשם רבי אבדימי דמן חיפה למלך שהיה לו בן בזמן שעושה רצונו של אביו היה מלבישו בגדי מילתין · ובזמן שאינו עושה רצונו מלבישו (ב) בגדי בדד · כך ישראל כל זמן שהיו עושין רצונו של הקב״ה כתיב (יחזקאל ט״ז) (ג) ואלבישך רקמה · ר׳ סימא אמר פורפירא תרגם אונקלוס אפקלטורין פליקטא · ובזמן שאין עושין רצונו של הקב״ה מלבישן בגדי בדדין · הה״ד איכה ישבה (ג) בדד · אמר רב נחמן אמר שמואל משום ריב״ל [ד] קרא הקב״ה למלאכי השרת אמר להם מלך בשר ודם כשמת לו מת והוא מתאבל מה דרכו לעשות · אמרו לו תולה שק על פתחו · אמר להם אף אני כך אני עושה הדא הוא דכתיב (ישעיה נ׳) אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם · מלך בשר ודם מה דרכו לעשות · אמרו לו מכבה את הפנסין · אמר להם כך אני עושה שנאמר (יואל ד׳) שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם · מלך בשר ודם מה דרכו לעשות · כופה את המטות · כך אני עושה שנאמר (דניאל ז׳) עד דכרסון רמיו ועתיק יומין יתיב כביכול שהיו הפוכין · מלך בשר ודם מה דרכו לעשות · (ג) הולך יחף · כך אני עושה · שנא׳ (נחום א׳) ה׳ בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו · מלך בשר ודם מה דרכו לעשות מבזע פורפירא שלו · כך אני עושה דכתיב עשה ה׳ אשר זמם בצע אמרתו · (ד) רבי יעקב דכפר חנן מפרש ליה מהו בצע אמרתו מבזע פורפירא שלו · מלך בשר ודם מה דרכו לעשות יושב ודומם · כך אני עושה שנאמר (איכה ג׳) ישב בדד וידום · מלך בשר ודם אבל מה דרכו לעשות יושב ובוכה כך אני עושה דכתיב (ישעיה כ״ב) ויקרא ה׳ אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה · ד״א איכה [ה] אמר להם ירמיה מה ראיתם בעבודת כוכבים שאתם להוטין אחריה אילו היה לה פה למיסב ולמיתב היינו אומרין כך אלא (ה) נאמר דידה ונאמר דיליה · נאמר דידה (ירמיה י׳) כה אמר ה׳ אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה · ונאמר דיליה (שם) כדנה תאמרון להום אלהיא די שמיא וארקא וגו׳ (שם) לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וישראל שבט נחלתו ה׳ צבאות שמו · רבי יהודה ור׳ נחמיה · ר׳ יהודה אומר [ו] אין לשון איכה אלא לשון תוכחה הדא מה דאת אמר (שם ח׳) איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת ה׳ אתנו וגו׳ · ור׳ נחמיה אומר אין לשון איכה אלא קינה הדא מה דאת אמר (בראשית ג׳) ויקרא ה׳ אלהים אל האדם ויאמר לו איכה · אוי לכה · ואימתי נאמרה מגילות קינות · רבי יהודה אומר בימי יהויקים נאמרה · אמר לו ר׳ נחמיה וכי בוכין על המת עד שלא ימות · אלא אימתי נאמרה אחר חורבן הבית · הרי פתרונו איכה ישבה בדד :

ב העיר רבתי עם · תני רבי שמואל עשרים וארבע פלטיות היו בירושלים · וכל פלטיה ופלטיה עשרין וארבעה מבואות · וכל מבוי ומבוי עשרין וארבעה שווקים · ועל כל שוק ושוק עשרים וארבעה שקקים · ועל כל שקק ושקק עשרים וארבעה הצרות · ועל כל חצר והצר עשרים וארבעה בתים · וכל חצר וחצר (ו) היתה מוציאה עם כפלים כיוצאי מצרים · תדע לך שכך הוא אמר רבי אלעזר עובדא הוה בחד שיירא דהוה סליק לירושלם וטען מאוון גמלין טעונין פלפלין · עבר להדי צור אשכח חד חייט דיתיב על פילי דמדינתא · אמר ליה מה את טעין · אמר ליה פלפלין · א״ל לא יהבת לי (ז) לוקטא לוקטא · אמר ליה

מסורת המדרש א פסיקתא דרב כהנא פסקא ט״ו · ילקוט סדר דברים רמז תת״א · ילקוט ישעיה רמז רנ״ו : ב ילקוט כאן רמז תתקנ״ט : ג סנהדרין דף ק״ד : ד לקמן פרשה ג׳ · פסיקתא דרב כהנא פסקא ט״ו · ילקוט ישעיה רמז ר״צ · ילקוט כאן סוף רמז תתקנ״ט : ה ילקוט ירמיה רמז רפ״ו : ו פסיקתא דרב כהנא פסקא ט״ו · ילקוט ישעיה רמז רנ״ו · ילקוט ירמיה רמז רפ״ו · ילקוט כאן רמז תתקנ״ט :

חדושי הרד״ל

(א) כצ״ו כריתות שבתורה מנין איכה כצ״ל · ותיבות עשרת הדברות ט״ס כאן : (ב) בגדי בדד · פי׳ בגדי העוסקין בבית הבד שהן מלוכלכין (וכמ״ש ובגדיך כדורך בגת וכ״ש בבית הבד · ושם תפס הכתוב כדורך בגת · שמזה טפות אדומים על לבושו ולכן אדום ללבושו) ועי׳ שבת י״ט מחללות של בדדין · ובערוך ערך בדד השני גרס בגדי בדודין : (ג) בדד א״ר שמואל בר נחמן משום כו׳ כצ״ל וכ״ה לקמן פ״ג פ״י : (ד) ר״י דכפר חנין כו׳ · בזע פרפוריא · ויק״ר פ״ו · ועי׳ זוהר סדר נח (ס״א) · ופי׳ בערוך אמר השני דאמרתו הוא דבר מצוייר ע״ש · והיינו פורפורא לבוע ומצוייר בארגמן : (ה) נאמר דידה ונאמר דיליה כו׳ · שמ״ר ר״פ ט״ז ע״ש · ואין ענין לדרשה זו לכאן ואפשר חסר כאן דרשה דדריש ליה כד״א (דברים י״ב) איכה יעבדו הגוים וגו׳ וא״ל ירמיה איכה כלומר אי פה כאו ורלו נימר דידה כו׳ : (ו) היתה מוציאה עם כפלים כיוצאי מצרים · שהיה המון עסקי היושבים רבים זה על זה תדיר אשר בכל חצר היו נכנסין ויוצאין עם רב כזה : (ז) לוקטא לוקטא · פי׳ מ״כ מעט · וכי״ב בגוף המגלה הראשונה וכתב תחתיה כל מגלות אלו וכמ״ש לעיל פתיחה כ״ז : ב חד חייט ·

חדושי הרש״ש

(א) ביחידו של עולם ובמילה כו׳ · עי׳ מ״כ · וגי׳ הספר יש ליישב דהשיב כסדר נתינתן : (ג) ואלבישך רקמה כו׳ תרגם אקילס כו׳ כצ״ל וכן הביא בערוך ערך פלקט : (ג) הולך יחף כו׳ · וענן אבק רגליו · כ״ל פי׳ אבק מן ויאבק איש עמו י״ל לשון חבור ודיבוק ורלה בכאן שהלך יחף בתוך [illegible]

מתנות כהונה

פרשה א ה״ג ואחד ראה אותה בפחזותה · ל׳ אנשים ריקים ופוחזים : ה״ג של עולם ובי׳ הדברות ובמילה כו׳ עד ובחמשה : מנין איכה · אל״ף רמז לה׳ אחד · יו״ד לעשרת הדברות · כ״ף למילה שנתנה לאברהם לעשרים דור · ה״א לחמשה חומשי תורה : איכה · גימטרי׳ ל״ו רמז לשלשים ושש כריתות : בדד · גמטרי׳ עשרה : מלתין · משי : בגדי בדד · מחוץ למחנה : אפקלטורין · פי׳ הערוך מיני בגדים חשובים : הפנסין גרסי׳ : שהיו הפוכין · שהיו הופכין הכסאות דכתיב דכרסוון רמיו לשון רביה : אבק רגליו · מכלל שרגליו יחיפים : פורפירא · לבוש מלכות : מפרש ליה גרסי׳ : מבזע · בלע כמו בזע בחילוף זסצ״ן : אמרתו · שפת הבגד לשון אמרא בלשון רז״ל : יושב ודומם · כמו שאחז״ל אבל לא ירבה בדברים כמו שנאמר האנק דום : פה למיסב כו׳ · לישא וליתן והיינו מתווכחים עמהם פה אל פה ועכשיו צריכין להביא ראיה עליה מצד טובה ומנהגה וכדמפרש ואזיל : נאמר דידה · ענינה של עבודת כוכבים ומה שהעיד הקב״ה עליה : ונאמר דיליה · ענינו של הקב״ה ומה שמעידין עליו : איכה · אותיות איכה נוטריקון אוי לך : פתרונו כו׳ · ישבה משמע שכבר היא יושבת : העיר רבתי עם : פלטיות · רחוב ושוק גדול כד״א סרטיא ופלטיא במס׳ עירובין : שווקים ושקקים כו׳ · כולם מיני רחובות ושוקים הם זה קטן מזה : שיירא · סוחר אחד היה וע״ש שהיו עמו מאתים גמלים טעונין פלפלים עבר לאותו מקום שנקרא צור ומצא חייט א׳ שיושב על שער המדינה : פילי · פי׳ הערוך פילי ופתח תרע כולן פירושן שער : א״ל כו׳ · החייט אמר לו מה אתה טוען א״ל פלפלין אמר ליה אין אתה מוכר לי מעט מעט אמר לו לא אלא אמכרם הכל יחד ואמר לו אין אתה יכול למוכרם כאן אלא בעיר אחרת כיון שהגיע לירושלים מצא חייט

פירוש מהרז״ו

פרשה א א בפחזותה · במריה ומרדה · בניוולה כשנענשה על מרי׳ ומרדה והכוונה שכל ג׳ אלו היה בדרך תימה ופלא שנופל עליהם שאלת איכה שלא היה כמוהו בעולם לא בשלוותה ולא בפחזותה ולא בניוולה שהיה הכל בפלא שלשון איכה הוא שאלה בלא תשובה : מנין איכה · שעל שתיבת איכה היא שאלה בלא תשובה ע״כ דורשה למדת גימטריא : ביחידו וכו׳ ובמילה וכו׳ · המדרש חושב כסדר הענינים ולא כסדר האותיות שהיו״ד קודם לכ׳ אך ענין המילה הוא קודם ליו״ד הדברות שמצות המילה היתה יושבת וממתנת עשרים דור עד שנתנה לאברהם ובאופן זה היא רמוזה באות כ׳ : בל״ו כריתות · עד בדד · שתיבת בדד הוא לשון זכר ומאחר שאמר ישבה לשון נקבה הי״ל בדודה ע״כ דורש בדד לגמטריא : אפקלטורין · במו״ע ערך זה ובערוך ערך פלקס גם במ״ע ערך פוקלטין והכלל מעשה חושב ורקמה ומ״ש אונקלוס צ״ל עקילס כי אונקלוס תרגם התורה ועקילס תרגם נו״כ : בגדי בדדין · בגדי דורכי בית הבדין שהם תמיד מאוסין כמ״ש שבת שמן של בדדי ומחללאות של בדדין : אר״נ אמר שמואל · לקמן פסוק ישב בדד : תולה שק על פתחו · שאין זה כבוד המלך ללבוש שק אלא תולה כנגדו לזכרון אבילותם על פתחו שדרך שער השמים עולים לכסא כבודו : עד דכרסוון רמיו · וזה היה בסוף שבעים של גלות בבל שראה דניאל בחלום נבואתו דכרסוון רמיו שהגביה והרימו הכסאות שהיו הפוכים עד עתה מעת חורבן ביהמ״ק ויתב עתיק יומין ר״ל על כסא זקופה : אבק רגליו · בלא נעל לא כמ״ש על אדום אשליך נעלי : מה ראיתם בעבודת כוכבים וכו׳ · נע״ג מה ענין שייכות מאמר זה לכאן : איכה · אוי לך · כי הפי״ת אינו צריך לשאול איכה איה מקומך כי אין לפניו סתר ובהכרח לדרוש התיבה נוטריקון וכן כאן איכה : בימי יהויקים · כמ״ש ירמיה ל״ו שיהויקים שרף נ״ע איך הזדמן כל ענין זה על ידי חייטים בצור ובירושלים אלא שדבריו בחידות ורומזים לענינים

משנת דרבי אליעזר

בגדי בדד · פי׳ בגדי בדדין וכמו שמסיים בנמשל רק שלפי המשל מדבר על יחיד אמר בדד ובנמשל על כלל ישראל אמר בדדין ובהם יצא חוץ למחנה המתנות כהונה : מבזע פורפירא · עיין מ״כ שנדחק בהם דבלע בלא חילוף ז׳ פירושו חילוק וחיתוך כמו בעד השלח יפלו ולא יבצעו (יואל ב׳) לפי פירוש הרד״ק

יפה ענף

שלשה נתנבאו בלשון איכה כו׳ · משום שמלת איכה נמצאת בהוראות שונות · לפעמים לתמהון על הדבר שאי אפשר אשר יקרה כזאת · כמו איכה אשא לבדי · איכה ירדוף אחד אלף · ולפעמים לשאלה לברר הדבר וכמו דברו איכה נהיתה הרעה הזאת · ולפעמים לתמיהא ולהשתוממות כמו איכה היתה לזונה · איכה תאמרו חכמים אנחנו · ולפי שהוראות האלה לא יצדק כאן · כי המעשה כבר נעשה ולא שייך להתפלא על זה שהוא מן הנמנע ושאי אפשר להעשות · וגם לא שייך לשאלה על בירור הדבר · כי הלא החורבן לעינינו הוא · וגם לא לתמיה כי כבר קרה כן אשר עיר רבתי עם נשארה בדד עזובה וגלמודה · או מחרב אויב או ברעב ובדבר וכיוצא בו · ולכן מביא את המשל משלשה שושבינין ומשה אשר ראה את ישראל בשלותם שאל בלשון איכה לתמהון שאי אפשר לאחד לשאת כל המשא אשר בעם הרב הזה · וישעיה אשר ראה את ישראל בפחזותם ובשובבותם שאל בלשון איכה לתמוה על ההתהפכות אשר בקרב ישראל כי קריה נאמנה היתה לזונה · וירמיה שראה את ישראל בהריסותם אמר בלשון איכה על הקינה או לתוכחה וכדלקמן · וגם י״ל שבא להודיע לנו אף שלשון שלשה הנביאים אלה שוה הוא מ״מ נפרדים הם בהוראותיהם : עד שכפרו ביחידו של עולם שהוא העיקר הראשון ובמילה שהיא אות על השגחת ה׳ כדכתיב והיה לאות ברית וגו׳ ובי׳ הדברות ובה׳ חומשי תורה שזה תורה מן השמים אשר שלשה אלה המה יסודי הדת וכאשר הרסו את היסוד לכן נענשו בגלות · ואע״ג דהכופר ביחידו של עולם כופר ג״כ בהשגחתו ובתורה מן השמים כי לא יצויר האחרונים בלי הראשון · י״ל שכתות כתות היו ביניהם · יש אשר כפרו ביחידו של עולם · ויש אשר כפרו במילה · ויש אשר כפרו בעשרת הדברות · ויש אשר כפרו בכל התורה · ולכן א״ש מה שמונה י׳ הדברות וה׳ חומשי תורה בשתי כפירות אף כי י׳ הדברות בכלל התורה היא : מנין איכה · ודריש בשביל איכה · ישבה העיר בדד · ור״ל דריש בשביל מנין איכה וזה ל״ו ובשביל בדד וזה י׳ ישבה העיר רבתי עם בגלות : בגדי בדד · י״מ שמרטוטין וי״מ בגדים מטונפין כבגדי העוסקין בבית הבד · ועי׳ בזה בחזית על פסוק נפת תטופנה ומ״ש שם · וטעם הדרש הזה כי על העיר לא שייך הלשון בדד רק שוממה וחריבה ורק על יושבי העיר קאי כי המה הולכים בבלויי סחבות וע״ד הכתוב עיר הומיה קריה עליזה וזה רבתי עם · ואולי הכוונה על רעו סמדות של יושביה כי ישוו להלובשים בגדי מגואל : קרא הקב״ה למה״ש כו׳ · ודריש איכה ישבה בדד על השכינה וכדמסיים ישב בדד וידום · ומה שתלה הדבר במה״ש לומר שכל הדברים הללו ראוים לסיום בפרסום · ואע״ג דאין עצבון לפני הקב״ה · ודרך משל נאמר עליו במסתרים תבכה נפשי · וזה רק בסתר בבתי גוואי ולא בבתי בראי בגלוי · אבל בחורבן ביהמ״ק קרא גם למה״ש שיהיו גם הם בוכים ע״ז · והנה בודאי לא שייך בהקב״ה עניני אבילות כמו כפיית המטה ואיסור נעילת הסנדל שמנה פה כמו שלא שייך גביה איסור רחיצה וסיכה ותגלחת · ורק דרך משל דברו · וכוונת המשלים הוא לרמוז על הנזקים והאבידות הרבות אשר אבדה הארץ מחורבן הבית אשר בשביל זה יתיחס הצער אל הקב״ה · הא׳ מה שהוגו רבים להדבק באלהי ישראל · כי כאשר קם הבית על תלו אז ראו רבים את כבוד אלהי ישראל והלכו לאורו · ועתה יאמרו כי קצרה ידו מהושיע וירחקו ממנו · וז״ש תולה שק על פתחו לסגור בעד הנגשים אליו · כי עתה ישובו אחור · והב׳ קצור השפעות כי אין לך יום שאין קללתו מרובה משל חבירו וזה כבוי הנרות ואור ההצלחות · והג׳ גלות כבוד ה׳ כדכתיב באמור עם ה׳ אלה וגו׳ וזהו כפיית המטה המורה על הכנעה ושפלות · והד׳ צער הגלות והטלטול וע״ז הולך יחף שהוא אחד מחמשה העינויין כדאיתא בפרק בתרא דיומא · והה׳ קצור החכמה וע״ז מבזע פורפירא שהדר הלבוש מעיד על החכמה ע״ד צדק לבשתי ואמרו בפ׳ חבית ת״ח שבבבל מצויינין כו׳ · והו׳ קצור הנבואה וע״ז יושב ודומם · והז׳ קצור החיים בהריגות ושמדות אשר התלו אחר החרבן וע״ז יושב ובוכה שעיקרו על המתים · והח׳ יציאת רבים מישראל מעדתם וכמו שקרה באשכנז ופורטוגאל וספרד וכדומה ע״י הגירושין וע״ז ישב בדד כי נשאר כמעט בדד מעמו ורבים מהם סרו מאחריו : הפנסין · אבוקות : היינו אומרים כן כו׳ · ודריש איכה כמו בשתי מלות אי כה פי׳ אם היה לך פה כה היינו אומרים : אלא לשון תוכחה · ופי׳ איכה על קושי הדבר ומוכיחם איכה הביאו עליהם במעלליהם הרעים כי ישבה בדד העיר רבתי עם : בימי יהויקים · כדי להוכיח והוא מ״ש וירמיהו לקח מגלה אחרת וגו׳ כדלעיל בפתיחה · וזכר כל הרעות שעתידות בלשון עבר כאלו באו כדי להוכיחם כדרך יעודי הנביאים · אבל ר״נ ס״ל דאיכה לשון קינה לא שייך ע״ז לשון עבר וכמו דמקשה וכי בוכין על המת עד שלא ימות · ובירושלמי דואלו מגלחין איתא במי שהקב״ה התאבל על עולמו שבעה ימים קודם המבול · ופריך וכי מתאבלין על המת קודם שימות ומשני הקב״ה שיודע העתיד מתאבל על העתיד ומגלת קינות הלא מפי ה׳ נאמר והוא שנשא קינה על ישראל כדלעיל בפתיחה ה׳ · מ״מ עיקר הקינה לישראל על עצמן : הרי פתרונו איכה ישבה בדד בלשון עבר וכמ״ש לפני זה : כ״ד פלטיות · אולי בחרו לעשות במספר כ״ד נגד כ״ד ספרי הקדש : היתה מוציאה כפלים כו׳ · בכ״ד בתים א״א שישכנו עם רב כזה ואולי פתח בתים צ״ל בתי אבות דהיינו משפחות אבל קרוב יותר לומר כי המספר לאו דוקא הוא : לוקטא לוקטא · י״מ שהוא שם מדה דירפא

לאי א"ל לית לך מזבן אלא במדינתא אוחריי כיון דמטא בירושלים אשכח חד חייט דיתיב על תרע פילי · א"ל מה את טעין · א"ל קטא קטעך · אשכחיה חייט אוחרן · אמר ליה מה את טעין · א"ל תפור תפירך · א"ל אימא לי אין יכילנא מזבין להון מוטב· ואי לא אנא מייתינא לך בר נש דזבין כלהון · א"ל ומה את טעין · א"ל פלפלין · נסביה ויהביה בחדא דרא ואחמין ליה כוריתא דדינרין א"ל חמי הדא מוניטא אי נפיק בארעך וסב מנהון · לצפרא נפק לטיילא בשוקא אשכחיה חד מן רחמוי דיליה · אמר ליה מה את טעין · אמר ליה פלפלין · א"ל לית לך דיהבת לי במאה דינרין דאית לי אריסטוון יומא דין· אמר כבר זבינית ליה לגבי פלן · אזל איהו לגביה · א"ל אית לך פלפלין דזבנת תיהב לי קליל דאית לי אריסטוון · אמר ליה מאי אימא לך· כבר זבינית יתהון לחד חייט · אלא אימא אנא ליה והוא יהיב לך· אזל ואשכחינון (ח) לההוא דיראתא דאיטם קמייתא נסבון מן אונקא · דאיטם תנייתאי נסבון מן פלג אונקא · דאיטם תליתאי לא ארגשון כלל · לקיים מה שנאמר העיר רבתי עם · מבקש את לידע כמה אוכלוסין היו בירושלם מן כהניא את ידע · ר' יהושע דסכנין בשם ריב"ל לכרי שהיה עומד בסדקי והיו הכל באין לשערו ולא יכלו · היה שם פקח אחד · אמר להם אתם מבקשין לשערו · מתרומתו אתם עומדים עליו · כך מבקש אתה לידע כמה אוכלוסין היו בירושלים מכהניא את ידע הה"ד (מ"א ח') ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח לה' בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף · ותנינן [א] פר קרב בעשרים וארבעה · ואיל באחד עשר · הדא דאת אמר בבנין הראשון · אבל בבנין השני (ט) [ב] פעם אחת בקש אגריפס המלך לידע כמה מנין אוכלוסין שבירושלים · אמר להם לכהנים הפרישו לי כוליא אחת מכל פסח ופסח הפרישו לו שש מאות אלף זוגות של כוליות כפלים כיוצאי מצרים ואין לך כל פסח ופסח שלא היו עליו מנויין יותר מעשרה · תני ר' חייא אפילו ארבעים ואפילו חמשים · בר קפרא אמר אפילו מאה חוץ ממי שהיה טמא או בדרך רחוקה · פעם אחת נכנסו להר הבית ולא היה מחזיקן והיה שם זקן אחד רמסוהו ואותו הפסח היו קורין פסח מעוכן על שם שמעכו את הזקן · כיצד היו ישראל פרין ורבין · היה אדם (ד) משיא בנו (י) [ג] בן שתים עשרה שנה אשה שהיא ראויה לילד · והיא חוזר ומשיא בן בנו בן שתים עשרה שנה לא היה מגיע לעשרים ושש שנים עד שהוא רואה בנים לבניו (יא) לקיים מה שנא' (תהלים קכ"ח) וראה בנים לבניך שלום על ישראל :

ג **היתה** כאלמנה · [ד] א"ר אבא בר כהנא הם לא פלשו אחר מדת הדין והיא לא פלשה אחריהם · הם לא פלשו אחר מדת הדין שנא' (במדבר י"א) ויהי העם כמתאוננים · (יב) מתאוננים אין כתיב כאן אלא כמתאוננים · (הושע ה') היו שרי יהודה כמסיגי גבול · מסיגי אין כתיב כאן אלא כמסיגי · (שם ד') כי כפרה סוררה (ה) כי פרה אין כתיב כאן אלא כפרה סוררה · ומדת הדין לא פלשה אחריהם היתה כאלמנה · היתה [ה] אלמנה אין כתיב כאן אלא כאלמנה כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה · דרך קשתו כאויב · אויב אין כתיב כאן אלא כאויב · היה ה' כאויב · אויב אין כתיב כאן אלא כאויב · ד"א [ו] היתה כאלמנה · ר' חמא בר עוקבא ורבנן · ר' חמא בר עוקבא אמר לאלמנה שהיתה תובעת מזונותיה ולא היתה תובעת כתובתה · ורבנן אמרין למלך שכעס על מטרונה וכתב לה גיטה ועמד וחטפו ממנה וכל זמן שהיתה מבקשת לינשא לאחר היה אומר לה היכן גיטיך · וכל זמן שהיתה תובעת מזונותיה היה אומר לה ולא כבר גרשתיך · כך כל זמן שישראל מבקשים לעבוד עבודת כוכבים היה אומר להם הקב"ה (ישעיה נ') אי זה ספר כריתות אמכם · וכל זמן שמבקשים לעשות להם נסים כבתחלה אומר להם הקב"ה כבר גרשתי אתכם הה"ד (ירמיה ג') שלחתיה ואתן את ספר כריתותיה אליה · ד"א היתה כאלמנה ר' עקיבא ורבנן · ר' עקיבא אומר אלמנה ואתה אומר כאלמנה · אלא אלמנה מעשרת השבטים ולא משבט יהודה ובנימין · ורבנן אמרין אלמנה מאלו ומאלו ולא מהקב"ה שנאמר (ירמיה נ"א) כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו :

ד **רבתי** בגוים · והלא כבר נאמר רבתי עם ומה ת"ל רבתי בגוים אלא (יג) רבתי בדעות · ר' הונא בשם ר' יוסי בכל מקום שהיה

מסורת המדרש א יומא דף כ"ו : ב פסחים דף ס"ד · תוספתא פסחים סוף פרק ד' : ג עיין ירושלמי קדושין פרק א' הלכה ז' ובסנהדרין דף ע"ב · מכילתא סדר משפטים פרשה ג' · ילקוט כאן סוף רמז תתקנ"ט : ד לקמן פרשה ב' סימן י' וסי' י"ב · ילקוט הושע רמז תקכ"ח : ה סנהדרין דף ק"ד : ו ילקוט כאן רמז תתר"א :

חדושי הרש"ש

שהענן היה מעטף את רגליו : (ד) משיא בנו בן י"ב שנה כו' · מכאן ראיה לפירש"י ותוס' בפרק הנשרפין (ע"ו ב') דסמיך לפרקן היינו קודם י"ג שנה ולא כפוסקים זולתם דפירש"י דהיינו אחר י"ג שנה עי' ש"ע אבן העזר סי' א' ס"ג ובאחרונים שם : (ה) כי פרה אין כתיב כאן כו' · לכאורה לא יאות (ע"ו) דליכא אי סורא במשיא לקטן קודם י"ג שנה · ושלא כדעת הטור אבן העזר ס"א : ובהגהותי שם בש"ד : (יב) מתאוננים אין כתיב כאן אלא כו' · עי' ילקוט בהעלותך שם

חדושי הרד"ל

רבה ספ"ד תמסה לוקו ע"ש במ"כ · ובערוך גרים קטלפטא ע"ש : (ח) לההוא דיראתא (פי' חצר) דאיטום · פי' שנסתמה מרוב עם (כמו דתיטום בשיר"לי מגלה כ"ז) ודאיטום תניתא פי' אותן שדחקו ונכנסו לחצר פעם ב' לאחר שיצאו הראשונים · ובא"א הגי' דיוטא במקום דאיטום ופירושו עליים : (ט) פעם אחת ביקש אגריפס כו' · פסחים (ס"ד) : (י) בן י"ב · מכאן משמע כדברי התוס' בסנהדרין : (יא) לקיים מ"ש וראה בנים כו' · עי' מ"כ שציין לכתובות והוא שם פ"ד (נ') ועי' במכילתא סדר משפטים פ"ג שם מסילמדנו מאמר זה כהלכה : (יג) רבתי בדעות · כמ"ש ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה .

פירוש מהרז"ו

לעניים נעלמים : דאיטום קמייתא · עיין ערוך ערך דיים שפי' מלשון דיופא ודלך הדיופא מכר להקונים בפעם ראשון אונקיא לכל אחד הוא איזה משקל קטן וכו' : בסדקי · במ"ע בלשון יוני אוצר של תבואה : פר קרב בכ"ד · צ"ע שהרי זה שנינו בעולות ספר העולה היה צריך לכ"ד כהנים אבל כאן מפורש ויזבח שלמה את זבח השלמים ולא נזכר עולות בפסוק ולהלב השלמים היה די בפנים כהנים. אך אחר העיון נראה שבפסוק הסמוך כתוב ביום ההוא קידש המלך את תוך החצר וגו' כי עשה שם את העולה ואת המנחה ואת חלבי השלמים הרי מפורש כאן שעשה עולות ג"כ ואע"פ שלא פירש כמה עולות הרי לא בא לסתום אלא לפרש וילמוד סתום מן המפורש מה שלמים המפורשים מאה ועשרים אלף צאן וכ"ב אלף בקר כך עולות ג"כ במספר זה והמנחות בכלל הכ"ד לפר וכן הנסכים · ועדיין צ"ע למה לא כתב בפסוק ראשון שהקריב עולות אך גם בפסוק זה מרומז שהקריב עולות במ"ש את זבח השלמים אשר זבח לה' שתיבת לה' כולל עולות כמ"ש ביצה כ' ע"ב אמרו להם ב"ה והלא כבר נאמר לה' כל דלה' אפילו עולות וכ"ב אלף בקר ולכל בקר כ"ד היו הכהנים לבקר לבד חמש מאות אלף ועשרים ושמונה אלף ולצאן ק"כ אלף י"א לכל איל יעלה ל"א מליאן ושלש מאות ועשרים אלף לבד מה שצריך לשלמים כמספר כ"ב אלף בקר ולצאן ק"כ אלף ואף אם נאמר שכל כ"ד כהנים היו יכולים להקריב כמה פרים וחכמים דברו כאן לשון גוזמא כמו בגפן ובתפוח אך האמת שיתבונן מן הגוזמא הוא מספר רב ועצום מאד : כפלים כיוצאי מצרים · מאה ועשרים רבוא פסחים כל רבוא עשרה אלפים הרי מליאן ושני מאות אלפים פסחים ואפי' לא נמנו רק יו"ד על כל פסח היו נמצאים בירושלים שנים עשר מליאן ואף כי שהיו גם מ' גם נ' גם מאה לא תחשוב · וזה היה עקרם מפני שבטים יהודה ובנימין ובא"י לבד מה שהיה מצוים בכל המדינות של חו"ל שלא היו עולים : ג הם לא פלשו · לקמן פסוק היה ה' כאויב ופי' לא היה חטא במלואו שיעורכו עליהם מדה"ד במלואו מפולש כמו מבוי מפולש לר"ה ברוחב מלואו : פרה סוררה איכ"ב · וכמ"ש ירמיה ב' בכרה קלה פרא למוד מדבר לא אמר כבכרה כפרא וכן היה יכול לומר פרה סוררה אלא שבאיזה מקומות כתב בכ"ף הדמיון ללמד דבר זה של פלשו אחר מדת הדין : תובעת מזונותיה · כמ"ש בתנאי כתובה את תהא יתבת בביתי ומתזנת מנכסאי כל ימי מיגר ארמלותיך שכל זמן שאינה תובעת כתובתה יש לה מזונות שעדיין היא דבוקה בבית בעלה אע"פ שאין בעלה שם כך ישראל דבוקים במקום בית המקדש וכל דברי קודש : איזה ספר כריתות · פי' שלא גרשתיה וכתוב שלחתיה ואתן ספר כריתותיה אליה הרי שגרשה והם שני כתובים מכחישים והכריעו שבאמת גרשה אלא שחטף מידם ספר הכריתות : אלמנה מעשרת השבטים · ר"ע לטעמיה שסובר שעשרת השבטים אינם עתידים לחזור לעולם הרי שהיא אלמנה מהם ממש ויהודה ובנימין עתידין לחזור ואינה אלמנה מהם ודעת רבנן שכולם עתידים לחזור וכל זמן שהם בגלות היא אלמנה מהם אך יקויים בהם כי לא אלמן יהודה וישראל מיהודה הם עשרת השבטים שעתיד להחזירן ושניהם שוים : ד כבר נאמר רבתי עם · שהכוונה

מתנות כהונה

חייט אחד שישב על שער העיר אמר לו מה אתה נושא א"ל מתוך מתיכתך כלומר פשה מלאכתך שלא השגיח עליו שסבר שלא יקנה ממנו מצאו חייט אחר וא"ל מה אתה נושא ואם אוכל לקנותו הרי טוב ואם לא אביא אליך איש א' שיקנה ממך הכל ומדי דברו בו שאלו עוד מה אתה מביא הגד נא לי וא"ל פלפלין לקח החייט לאותו תגר ונתן אותו באוצר א' והראה לו בית כור מלא דינרים ואמר לו ראה מטבע זה אם הוא יוצא בארצך קח מהם בחליפי פלפלך : דרא · פי' דירה כלומר חדר או שורה : ה"ג מוניטא אי נפיק : לצפרא כו' · למחרת הלך לו אותו סוחר לטייל בשוק ומצאו אחד מן אוהביו ואמר לו מה אתה נושא כלומר איזה סחורה הבאת למכור ואמר לו פלפלין ואמר לו אין רצונך שתתן לי בק' דינרין שיש לי סעודה ביום זה : ארסטוון · סעודת שחרית נקראת כן וכן סעודת הערב כדלקמן : כבר כו' · כבר מכרתים לפלוני א' ור"ל אותו החייט הנזכר והלך אותו איש אצל אותו פלוני שקנה אותן פלפלין וא"ל דרך שאלה יש לך פלפלין של מכירה כלומר למכור תן לי מעט שיש לי סעודת בקר א"ל מה אומר לך כבר מכרתי לחייט א' ומכל מקום אומר אנכי לו שימכור לך הלך עמו אצל אותו חייט ומצא שם בני אדם הרבה שנתקבצו שם לקנות פלפלין : דיראתא · לאותה דירה או חצר שדר בו אותו חייט : דאיטם קמייתא נסבין גרסי' · פי' שורה ראשונה שבאו לקנות לקח כל א' וא' אונקא והוא משקל קטן ושורה שנייה לקחו כל אחד וא' חצי אונקא ושורה שלישית לא מצאו ליקח רק לכל א' כ"כ מעט עד שלא הרגישו בו כלל במשקל ע"י מיעוטו או ר"ל לא הרגישו כלל שהיה שם פלפלין למכור כלל כי כבר נמכר כולו באותן שתי שורות הראשונות וכן נראה עיקר הרי שהיו עם רב : בסדקי · שוק שמוכרין שם תבואה ועיין לעיל ריש מגלת רות : מן כהניא · מן הכהנים וכדמפרש ואזיל : פר קרב כו' · היה נקרב ע"י כ"ד כהנים וכדשנינן במס' יומא פ' בראשונה : ה"ג ואיל באחד עשר : מי שהיה טמא כו' · שעשו פסח בחדש השני : רמסוהו · מפני הדוחק : שלום על ישראל · שלא יצרכו לזיקות יבום וחליצה ולא אתו לאינצויי וירושת קרובים דודו או בן דודו כדאיתא בכתובות : היתה כאלמנה : הם לא פלשו · ישראל לא דקדקו אחר מדת הדין לגלות ולפרסם חטאתם בפרהסיא מלשון מבוי מפולש פירוש מגולה וכן מדת הדין לא דקדקה אחריהם לענשם על חטאתם כפי תגמולם וכדמפרש ואזיל : לחזור אליה גרסי' : לשומרת יבם · הוא טעות סופר וצריך להיות לאלמנה ועיין בפ' החולץ ביבמות ובפרק בתרא דכתובות ואלמנה דינה הכי שמתפרנסת מנכסי יתומים כל זמן שאינה תובעת כתובתה כדאיתא בכתובות פ' הנושא ולכן אמר כאלמנה ולא אלמנה ממש שעדיין סומכת על אביה שבשמים : מי' השבטים · שגלו תחלה ועדיין לא גלו יהודה ובנימין : כי לא אלמן גרסינן : רבתי בגוים: רבתי בדעות · שהיו בני ירושלים גדולים בדעה ובינה והשכל לעיני העמים וכדמפרש ואזיל : רבתי · גדולים כד"א פרו ורבו · וישרצו וירבו ובשביל חכמתם היו שרים לבני המדינות וכדמפרש ואזיל : שרתי במדינות · טעות סופר בכאן והכי גרסינן בדעות כבי הונא כו' ועיין לקמן ובילקוט נשתנית הגירסא קצת :
מליען

משנת דרבי אליעזר

סרד"ק וכן סרכה ופסרס נקרא בילוע ע"ש שיפסר ומתלק ביניהם : היתה כאלמנה כאשה שהלך בעלה למדה"י ודעתו לחזור וכו' · נראה שמרמז על ה' דברים שנחסר בבית שני שכינה ואש וכו' וז"ש בכה תבכה שני בכיות על שני חורבנות בית ראשון ובית שני שבכיה שני בכו מ"מ מחמת ה' דברים שנחסרו רק שיש להקשות והרי היה אש מן השמים בבית שני ג"כ לזה מסיים היתה למם כמאחז"ל למס מרעהו חסד כל המגדל כלב בביתו וכו' שכן בערבי קורין לכלב למם ובביהמ"ק ראשון היה האש רבוצה כארי ובביהמ"ק שני ככלב לכן מרמז היתה למם וק"ל : רבי עקיבא ורבנן כו' אלמנה כו' שבטים כו' · [illegible]

יפה ענף

דירתא דאיטם· פי' חצר בעליה : כיצד היו ישראל פרין ורבין · משום דק"ל שלא בחורבן בית הראשון נתמעט העם מאד וכדכתיב כי נשארנו מעט מהרבה ויקשה איך פרו ורבו למרבה במשך ימי בית השני · וזה שמתרץ · ובמדרש שהביא הילקוט איתא רבתי עם עיר שמתכוונים לפרות ולרבות בתורה ומסיים בה כילד תינוק בן י"ב משיאין לו אשה בת כ' שנה וכו' : לא פלשו אחר מדת הדין · לשון פלש הוא גמר והשלמה וכמו נקב מפולש שפי' נקב גמור מעבר לעבר · וכן יתפרש ג"כ כאן כיון שהם לא העמיקו לחטוא להתחייב בדין גמור לכן גם העונש לא היה גמור[וע"ע בזה לקמן על פסוק דרך קשתו כאויב]: [illegible]

[illegible]

אחד מבני ירושלם הולך למדינה היו מציעין לו קתדרא לישב עליה בשביל לשמוע חכמתו · חד מירושלים אזל למדינתא · ארע זימניה למימת · אייתי מרי דביתא ואפקיד בידיה מדיליה ואמר ליה אין הוא אתי ברי מן ירושלם ויעביד לך תלת מילין דחכמתא הב ליה מה דלי · ואין לא לא תהיב ליה מה דלי · ועבדין ביניהון · דלא להוי חד מנהון מחמי ביתא דחבריה לגבי אכסנאי · נח נפשיה ואיתפטר לבית עלמין · לבתר יומין אתא בריה כיון דמטא בתרע פילי דההיא מדינתא (יד) חמא חד טעין מובלא דקיסין · אמר ליה מזבן את מובלא דקיסין אמר ליה אין · סב לי טימיתהון ואוביל יתהון גבי פלן · נסב טימיסהון ואוביל יתהון גבי פלן · הוה אזל הוא והוא אזיל בתריה עד דמטא גבי דרתיה · א"ל אי פלן · תא סב מובלא דקיסין · א"ל ומי מובלא דקיסין · אמרי לך דתיתי לי · אמר ליה אין דלא אמרת לי את אלא הדין בר נש דאתי בתראי ליה הינון · לאלתר אפתח ליה ביתיה ונכנס ויהבו שלמא דין לדין הא מילא חדא · אמר ליה מאן את · א"ל אנא הוא בריה דההוא גברא דמית גבך · אעליה ועבד ליה מגים · והוה להוא גברא תרין בנין ותרתין בנאתן כד מטא ענתיה דארסטוון אייתי קומיה בסעודתא חמשה פריגין בתבשילא · כמה דשרו למיכל · א"ל סב ופלג · א"ל לא היא דידי · אמר ליה אנא צבי דתיסב ותפלג · נסב ופלג ויהיב פריגא בין גברא ואיתתיה · ונסב פריגא תנייתא ויהיב בין תרי גברי דהן תרין בנוי · נסב תליתאה ויהב בין תרתין בנתיה · נסב תרין פריגין ויהב קומית דידיה · אכלון ולא אמרו ליה ולא מידי · הא מילתא תניינא · לעידן רמשא אייתי תרנגולא פטימתא בסעודתא · אמר ליה סב פלג · אמר ליה לא היא דידי · א"ל סב פלג ברעותי · נסב ופלג ויהב רישא קומיה גברא · נסב בני מעיה ויהב קדם אתתיה · נסב תרין אטמאתא ויהב לתרין בנוהי · נסב תרין גפוי ויהב לתרתין בנתיה · נסב גופא כולא ויהב קמיה דידיה הא מילא תליתאה · אמר הכדין פלגין באתריכון · פלגות זימנא קמא ולא אמרית לך ולא מידי · והאידנא את עביד כדין · אמר ליה לאו אמרית לך דלאו דידי הוא · ואף על גב דפלגית יאות פלגית · זימנא קמא חמשה פריגין אייתת בסעודתא · את ואיתתך ופריגא הא תלתא · תרין בנך ופריגא הא תלתא · תרתין בנתך ופריגא הא תלתא · ואנא ותרתין פריגין הא תלתא · נסבית מידי מן חולקכון · האידנא איתת תרנגולתא · נסבית רישא ויהבת לך · דאת רישא דביתא · נסבית בני מעיה ויהבית קדם איתתך · דמינה יפקון בניא מן מעיא · נסבית תרין אטמאתא ויהבית לתרין בנך · דאינון עמודייא דביתא · נסבית תרין גפייא ויהבית קדם בנתך · דלמחר יפקון ויפרחון מן בייתך ויזלון לון לבעליהון · נסבית אנא הדין אילפא באילפא אתינא באילפא אנא אזיל וקום והב מדלי דאפקד אבא גבך ואיזיל לאלתר · יהב ליה מה דיליה ואזיל ליה לשלם לקיים מה שנאמר רבתי בגוים · רבתי בדעות : ארבעה מירושלם אתו לאתינא איתקבלון גבי חד בר נש · לרמשא עבד לון ארסטוון · מן דאכלון ושתון אתקין להון ארבעה ערסאתא · וחדא מנהון פחיתא וסמיכא אגב חברתא · מן דקמו להון למידמך · אמר שמעית דבני ירושלם חכימין אינון סגין אשמע מילא מנהון מה דיימרון על ודמך לגוא מנהון · קם בלילה ההוא דהוה דמיך על ערסא פחיתא ואמר לון מה אתון סבירין על ערסא אנא דמיך · לית אנא דמיך אלא אארעא ואנא תלי · אמר לון חורן אף בישרא דאכלינן ברמשא טעם כלבא הוה ביה · אמר לון חורן אף חמרא דשתינן ברמשא טעים קברא הוה ליה · אמר לון חורן ועל אילין אתון תמהין · אף גברא דהוא מריה דבייתא לית הוא בריה דאבוה · כיון דשמע גברא מיליא · אמר חד קושטא · ותלת שיקרא · קם ואזל מצפרא לגבי טבחא · א"ל הב לי מבשרא דיהבית לי ברמשא · א"ל לית לי · (א"ל) ומה הוא עסקיה · א"ל חדא אימרא הות לן והוה ינקא · ומיתה אימה · והוה לן חדא כלבתא והוה אימרא יניק מינה· ברמשא אצטמטמינן לבישרא ואתית בעי · ולא הות לן חורי · ויהבינן לך מינה · אמר תרין קושטא ותרין שקרא · אזל גבי קפילא א"ל הב לי מן ההוא חמרא דיהבת לי ברמשא · א"ל לית לי · א"ל ומה הוה עסקיה · א"ל חד גופנא הוה לן והוה נציבא על קבריה דאבונן ועצריה ויהביניה בקופון ואצטמטימתון לחמרא ואתית בעי · ולא הוה לן · ויהבינן לך מיניה · אמר תלת קושטא וחד שקרא · אזל לגבה דאימיה ואמר לה בריה דמאן אנא · אמרה ליה בני בריה דאבוך · אמר לה אמרי לי קושטא בריה דמאן אנא ואין לא אנא קטע ראשך · אמר ליה ברי אבוך לא הוה מוליד · ודחלית דלא יסבון מדלי קריבוהי בישי עבדית דאזלית וזנית ואייתיתי יתך לכל עותרא ומדלא הדין · אמר לה מה אנן חמיין הכא ייתון בני ירושלם ועבדון לן ממזרין תו נעביד בינינן דלא נקבל חד מנהון :

ה **חד** מירושלם אזל גבי תגרא באתינס · אתא איתקבל בחנות אשכח בני נשי שרון יתבין ושתיין חמרא · מדאכל ושתה בעי כדמוך תמן · אמרין ליה עבדין בינן דלא נקבל בר נש אכסנאי אלא עד דקפץ תלת קפיצין · (טו) אמר לון ומי אנא ידע איך אתון קפיצין אלא קום עביד קודמוי ואעבד אנא בתרך כותך · קם חד מנהון וקפץ ואשתכח במצעי דחנות וקפץ אוחרן אישתכח על תרעא פומא דחנותא · קפץ אוחרן ואישתכח לברא · קם וטרד תרעא באפיהון אמר לון חייכון מה דבעיתו למיעבד לי עבדית לכון :

חדושי הרד"ל

(יד) אמא חד טען מובלא דקסין · עי' בכורות ז' : (טו) א"ל ומי אנא ידע כו' מה דבעיתון למעבד ליה · נלמד מזה ממילא ג"כ לענין מ"ש כל מה שאומר בעה"ב עשה חוץ מצא · שלכן עשה כן בתחבולה

מתנות כהונה

מציעין לו גרסינן : קתדרא · כסא מכובד ממולא בכרים וכסתות : אזל למדינתא כו' · הלך לו לאחד מן העיירות : אירע כו' · קרה מקרהו והגיע זמנו למות ורבים הם בתלמוד כך אירע לפלוני וכה"ג : אייתי כו' · קרא והביא בעל הבית והפקיד בידו : מדליה · פי' עשרו כדאמר בסוף הענין לכל עותרא ומדלא הדין שפירושו עושר וגדולה ועיין במדרש קהלת בפסוק עת להשליך אבנים (ג' ה') וא"ל אם יבא בני מירושלים ויעשה לך ג' דברי חכמה תן לו מה שיש לי אלך ואם לא לא תתן לו וקודם נאתו מביתו אמר לבנו כן שאם יארע שימות חוץ מביתו שיצוה כן לבעל הבית ולכן עשה בנו שלשה דברי חכמה קודם שתבע ממנו ירושתו וכדמפרש ואזיל : ועבדין כו' · תקנה עשו ביניהם בני אנשי אותה עיר שמת שם שלא יהיה אחד מהם מראה לאכסנאי בית חברו אם ישאלנו האכסנאי : נח נפשיה · מת אותו איש מירושלם ונפטר לבית עולמו לאחר ימים בא בנו כיון שהגיע לשער פתח של אותו עיר ראה לא' שהיה טוען עליו משא עצים וא"ל דכך שאלה תמכור משא העצים וא"ל הן וא"ל קח ממני דמי אוצר שווייהם והולך אותם אצל פלוני והוא היה אותו בעל הבית שמת אביו בביתו לקח ממנו דמי אוצר שווייהם והיה מוליכם אצל אותו פלוני בעל הבית והיה הולך הוא אותו בעל העצים והאכסנאי הלך אחריו עד שהגיעו לחצירו א"ל בעל העצים לבעל הבית : אי · לשון צעקה והתחלת דיבור : תא כו' · בא קח ממני משא העצים א"ל וכי משא עצים אמרתי לך להביא לי א"ל אין באמת שלא אמרת לי אלא אותו איש הבא אחרי שלו הם והוא אמר להביאם לך מיד פתח ביתו ונכנס ונתנו שלום זה לזה : הא מילא כו' · הרי דבר א' של חכמה : א"ל כו' · בעל הבית א"ל מי את א"ל אנכי הוא בנו של אותו האיש שמת . אזלך הכניסו ועשה לו סעודה והיה לאותו איש בעל הבית שני בנים זכרים ושתי בנות : כד כו' · כשהגיע עת וזמן של הסעודה לאכלה הביאו לפניו בסעודה : חמשה פריגין · פי' הערוך תרנגולים או עופות קטנים : בתבשילא · בתבשיל אחת היו אלו ה' פריגין כשהתחילו לאכול אמר בעל הבית לאותו אורח קח וחלוק מנות לכל המסובים וא"ל אין זה משלי שאתה בע"ה ועליך לחלק כרצונך א"ל אני רוצה שתקח ותחלוק לקח וחלק ונתן עוף א' בין האיש בעל הבית ואשתו לפניהם יחד נתן עוף אחד ושוב לקח עוד עוף אחד ונתן בין שני האנשים יחד שהם שני בניו ולקח העוף השלישי ונתן בין שתי בנותיו יחד ולקח שני עופות הנשארים ונתנם לפניו ולא אמרו לו דבר לגעור בו הרי זה דבר חכמה השנית וכדמפרש לקמן מה היתה חכמתו לעת ערב הביאו תרנגולת פטומה לסעודה : ברעותי · ברצוני : רישא · ראש התרנגולת נתן לפני בעל הבית : בני מעיה · בני מעים שבתוך התרנגולת : אטמאתא · הירכיים : גפיא · הכנפים : בני מעיה · בערוך ערך הבטא גרס חובטא ומעיא ויש ספרים גורסיתא קרביא ומעיא : אמר הכדין כו' · בעל הבית א"ל וכי חלוקה זאת חולקים בעירכם חלקת פעם ראשונה ולא אמרתי לך דבר וגם עכשיו אתה עושה כזאת א"ל וכי לא אמרתי לך שאין מלאכה זו מוטלת עלי ואעפ"כ שחלקתי יפה חלקתי : בפעם ראשונה ה' פריגין אייתת גרסינן : את כו' · אתה ואשתך עם העוף שנתתי לפניכם הרי בין הכל ג' וכן כולם : ואנא ותרין כו' גרסי' : נסבית כו' · וכי לקחתי מאומה מחלקכם הרי כל המנות היו משולשין בשוה : האידנא · עכשיו : אייתת גרסינן : רישא דביתא · אתה ראש ובעל הבית : דמינה כו' · שממנה יוצאין הבנים מן בני מעיה והיא המנה המתייחסת ולאויה לה : עמודיא כו' · עמודי הבית שהם נשארים בבית אע"פ שלוקחים נשים כד"א בבבא בתרא קל מסובין אתן הדר בבית חמיו : דלמחר יפקון גרסינן · פי' למחר יוצאות ויפרחו מביתך וילכו להם לבעליהם : ולקחתי לי : גוף העוף הדומה לספינה מכוסה רמז כי בספינה באתי ובספינה אלך לי ועמוד ותן לי מה שלי או עושרי שהפקיד אבי אלך ואלך מיד נתן לו מה שהיה שלו והלך לו לשלום : אתי לאתינא כו' · באו למקום שנקרא אתינא ונתקבלו שם אצל איש א' לערב עשה להם סעודה שאכלו ושתו הכין להם ארבע מטות ואחת מן המטות היתה שבורה וסמוכה על המטה האחרת מעמדו להם לילך ולישן אמר בעל הבית שמעתי שבני ירושלים חכמים הם ביותר אלך ואשמע מהם דבר חכמה שידברו נכנס ויישן בחדר לפנים מחדר שישנו בו המה עמד בלילה אותו אורח שהיה ישן על מטה השבורה ואמר להם לחביריו מה אתם סבורים על מטה אני שוכב אין אני שוכב אלא על הארץ שאנכי תלוי באויר על הארץ : אנא דמיך גר' : חורן אף בשרא דאכלינן גר' · ופי' אמר להם אף הבשר שאכלנו אמש טעם כלב היה בו : חמרא כו' · אף היין ששתינו טעם קבר היה לו אמר להם האחר ועל אלו אתם תמהים אף איש שהוא בעל הבית אינו בנו של אותו איש שסבור הוא שהוא אביו ואמו זנתה עם אחר כיון ששמע בעל הבית דברים אלו אמר א' מדברים אלו אמת אותו של מטה שבורה וג' האחרים הם שקר עמד והלך בבקר אצל הטבח וא"ל תן לי מאותו בשר שנתת לי ממנו אמש א"ל אין לי ממנו כלום א"ל אמור לי עסקו ועניינו של אותו בשר שהיה לו טעם טוב א"ל כשב א' היה לנו והיה אותו כשב יונק מאמו הכבשה ומתה אמו והיה לנו כלבתא כלבה נקבה והיה הכבש יונק ממנה ובאמת אצטמטימינן פי' הערוך לשון נמאוס פי' היה לנו בשר בנמאוס ובאת אתה לקנות בשר ולא היה לנו בשר אחר ונתננו לך ממנה : ה"ג אמר תרין קושטא · פי' אמר שנים מדבריהם כבר הם אמת וב' האחרים הם שקר : קפילא · חנוני מוכר יין : ה"ג ברמשא א"ל לית לי א"ל כו' : חד גופנא כו' · גפן א' היה לנו והיה מגדלת נטוע על קבר של אבינו ועצרתי אותו בגה ונתתיו בקופות : ואין לא כו' · ואם לא תגידי לי אחתוך את ראשך : ודחלית כו' · יראתי שלא יקחו קרוביו עשרי וגדולתי ויגיע כפי רעה עשיתי בתמיה שהלכתי והייתי מזנה והבאתי אותך לכל עושר וגדולה הזה אמר לה מה אנו רואין לפנינו כאן יבואו בני ירושלים ויעשו אותנו כולנו ממזרים שוב נעשה תקנה בינינו שלא נקבל באכסנאי אחד מהם : אזל גבי תגרא כו' · הלך לו אצל סוחר בעיר אתינס בא ונתקבל להתאכסן בחנות שם לנים האורחים ומוכרים להם אכילה ושתייה ומצא שם בני אדם התחילו לישב ולשתות יין : שרון · התחילו · או הוא לשון שיר פי' משוררים : מדאכל כו' · אחר שאכל ושתה אותו ירושלמי רצה לישן א"ל עשינו תקנה בינינו שלא נקבל ללון פה אורח עד שיקפוץ קודם ג' קפיצות א"ל לאותו מדבר אליו וכי מה יודע אני היאך קופצין אלא קום אתה ועשה לפני והראני נא ואעשה כן אחריך : קודמוי גרסי' · קם אחד מהם וקפץ קפיצה ראשונה ונמצא עומד באמצע החנות ושוב קפץ קפיצה אחת ונמצא עומד על פתח פי החנות ושוב קפץ קפיצה שלישית ונמצא עומד חוץ לחנות ועמד מהרה אותו ירושלמי וסגר הדלת לפניהם וא"ל חייכם לשון שבועה מה שהייתם רוצים לעשות לי עשיתי אני לכם וצ"ל שהלכו כולם אחריו לראות עד היכן קפץ שיקפוץ הירושלמי ג"כ שמה ובס"י איתא שבעל החנות א"ל כן ולא היה שם כי אם האכסנאי לבדו וגרס הכל בלשון יחיד ובעל החנות קפץ לחוץ

ועוד

פירוש מהרז"ו

שנתרבו מאחר הגוים היינו רבתי בגוים אלא הכוונה שהיתה גדולה מהם בדעת והשכל : מדיליה · בערוך ערך מדל ב' הביא בשם התרגום כל הון ביתו יתן כל מדלי ביתי · ספרים אחרים פועלים ספרים אחרים מה דיליה על"ל ופועליה ומה דיליה

ענין

יפה ענף

הא תלתא מפני שמספר שלשה מורה על קיום הדבר וכמו בתלת זמני הוי חזקה · וכ"ה בריש חזית כל מעשי שלמה היו משולשין · ואולי הטעם מפני שיש סכנה בזוגות ולכן גם כאשר חלק את הפריגין ראה שיהיו כאנשים עם הפריגין שלשה שלשה · שני אנשים ופריגי אחד · שני פריגין ואיש אחד : הדין אילפא · כי גוף התרנגולת דומה לספינה: לית הוא בריה דאבוה והכיר זאת ברשמי פניו כדאיתא בזוהר על פ' ואתם תחזינה ברשמי סידים כמ"ש גבי ביד כל אדם יחתום ובילקוט איתא שהכירו ברגליו שהיו דומים לרגלי מוניים ואמר אמו זנתה עם רקד שהיה זמר ולא הבינותי מה מוניים [ואולי זה שם אומה]: איצטמטינן · פי' ו

ו חד מאתינס אתא לירושלם אשכח חד ינוקא יהב ליה פריטין • ואמר ליה זיל ואייתי לן תאינין ועינבין • אמר ליה יישר חילך את בפרוטך ואנא ברגלי • מן דאתא אמר ליה סב פלג • נסב מינוקא ויהיב קומי דידיה בישין • וטבייא הוה מייתי ויהב קומי דההוא גברא • אמר טבאות אינון אמרין דבני ירושלם חכימין אינון סגיא מן בגין דהוה ידיע דלא יהב פריטין מן דידיה נסב ליה בישא וטבאתא יהב קומיה דההוא גברא • אלא תא נעביד גאוזין אי אנא אזיל ואתי לי גבך אנא נסיב מאן דאית קמך ואין אתי לך מה דאית קדמוי את נסיב ועבדין ביניהון • ונסב מה דהוה ליה :

ז חד מאתינס אתא לירושלם אשכח חד מינוקא ויהיב ליה פריטין • א"ל זיל ואשכח ואייתי לי מה דאכול ואשבע ויותר ואיסב לאסטרטא • אזל הוא ואייתי ליה מילחא • אמר ליה מלחא אמרי לך דתייתי לי • א"ל ולא כן אמרת לי זיל אייתי לי מה דניכול ונשבע ונותיר ואיסב לאסטרטא הייך אית ביה דתיכול ותשבע ותותיר ותיסב לאסטרטא:

ח חד מאתינס אתא לירושלם • אשכח חד מדוכא מטלקא נסביה ואובליה גבי חייטא • א"ל (טז) חייט לי הדין מדוכא תבירא • אפיק ליה איהו מלא קומציה חלא • אמר ליה שזור לי חוטין ואנא חייט ליה :

ט חד מאתינס אתא לירושלם • אשכח חד מינוקא יהב ליה פריטין • אמר ליה זיל ואייתי בעין וחובצין • מן דאתא אמר ליה אחמי לי אידא היא (יז) חובצא דעיזא חיורתי ואידא היא דעיזא אוכמתי • א"ל איהו את גבר סב ואחמי לי את אידא היא ביעתא דתרנגולתא חיוורתי ואידא היא דאוכמתי :

י חד מאתינס אתא לירושלם • אשכח חד כהנא א"ל מובלא דקיסין כמה עבדין תנן • א"ל כד רטיבה הוה כולן תנן • כד יבישה היא תלתא תנן ותלתא קטם ותלתא אשא אכלה • מן הין יליף לה מעצי המערכה:

יא חד מאתינס אתא לירושלם • על לבי ספרא אשכח מינוקיא דיתבון תמן ורביהון לא הוה תמן גביהון • הוה שאול לון והינון מגיבין • אמרין ליה תא נעביד בינינן דכל דשאיל שאלתא ונצח לחבריה דנסבין ליה מנוי • אמר לון אין • אמר אתון דבני אתרא מקדמין ליה • אמרין ליה אמור את דאת גבר סב • אמרין ליה הדין מיליא מה אינון (יח) תשעה נפקין • ותמניא עללין • ותרין מזגין • וחד שתי • ועשרים וארבעה משמשין • ולא יכיל מגיב לון • ונסבין מנוי • אתא לגבי ר' יוחנן רביהון • א"ל אהא רבי כל הדא בישתא רבתא אית גביכון • דכד אתא בר נש אכסניא לביניכון אתון נסבין מנוי • א"ל דלמא מילא אמרון לך ולא יכלת מגיב להון ונסיבין מניך • א"ל אין • אמר ומה אמרון לך • א"ל כן וכן אמרון לי • א"ל בני תשעה נפקין אילין ירחי דביטנתא דילידתא • ותמניא עללין • תמניא יומין דגזירתא • ותרין מזגין • אילין תרין דדא דתרויהון מזגין • וחד שתי • הוא מינוקא דאתיליד • ועשרין וארבעה משמשין • עשרים וארבעה ירחי מינקותא • לאלתר אתא ומגיב לון ונסב מנוי • וקרון עליה (שופטים י"ד) לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי :

יב חד מאתינס אתא לירושלם עבד תלת שנין ופלג למילף לישן דחוכמתא ולא יליף • בתר תלת שנין ופלג זבין חד עבד והוא עויר • אמר בתר תלת שנין ופלג זבנית עבד עויר • א"ל חייך דהוא חכים טפי סגי וצפי מרחוק • מן דנפקון מן פילי א"ל גוד דנמטי לוייתא • א"ל ואית לוייתא קומינן • אמר ליה אין • ואית קומינן אנקא חדא (יט) עוירא בחדא פרגא • ובטנה תרין • וטעניה תרין זיקין • חד דחמר • וחד דבסים • ורחוקה ארבע מילין וגמלא עמם • א"ל עמא דתביר קדל בחדא עינא מנן את ידע דהיא סמיא מחד עינא • אמר ליה חמי דחד גבה דאורחא ריע וחד לא ריע • ודבטנה תרין מנן את ידע • א"ל רבעית לה וחמיתא אתריהון דתרויהון • א"ל מנן את ידע דטעינה תרין זיקין חד דחמר וחד דבסים • א"ל מן מטפייתא • דחמרא ספיג ובסימא תסים • דגמלא עמהם מנן את ידע דאישתון במיסוון דאורחא ויהודאי לא מישתין במיסוון דאורחא אלא בחד זוויא • ורחקא ארבעה מילין מנן את ידע • אמר ליה (כ) עד ארבעה מילין פרסתיה דגמלא מינכרא מכאן ולהלן לית הוא מינכרא :

יג חד מאתינס אזל לירושלים והוה (כא) מפלי בבני ירושלם סגיא • אמרין מאן ייזיל ומייתי ליה גבן • אמר לון חד אנא איזיל ואייתי ליה (ד) ורישיה גריע • אזל ירושלמי לאתינס איתקבל גבי ההוא גברא • לצפרא נפקין תרוייהון לטיילא בשוקא • אפסיק חד סנדליה • א"ל לאומנא סב לך טרימיסא הדין ועבדיה לי הדין סנדלא • עבדיה ליה • למחר נפקין

חדושי הרש"ש

יאות לומר פרה סוררה • בלתי כ"ף הדמיון אבל מאלינו שמעו הדבר הזה פרות הבשן (עמוס ד') • בכרה קלה פרא למוד מדבר (ירמיה ב') : (ד) ורישי' גריע עמ"כ • והוא לשון מקרא ג"כ וכל זקן גרועה ירמיה

חדושי הרד"ל

שלא לשמוע לאלת מכהנות : (טז) חייטא לי הדין מדוכא תבירא • יפה פי' ביפ"ע שהוא רמז לגלות ישראל הנדכאים ונשברים שהיו אומרים שאין להם תקוה להתחבר עוד וצ"ל להוסיף רמז התשובה לגזור חוטין מן החול לומר כמו שהחול שאין בכח אדם לגזור ממנו חוטין לחברו • מ"מ כח ה' מחברהו יחד שמתהווים ממנו מיני אבנים וכח המדביק מיניה וביה שמתדבקים לגוף אחד חלקי החול • כן לא יפלא בעיניכו כי ישוב ה' ויתכוס מתוך שבר עמו והיו לאחדים • וכח המייחדים מיניה וביה • שיתיחדו לעץ אחד ולא יחצו עוד (ולשון המאמר דבכורות שם אין מיישב כ"כ ע"ז ע"ש) : (יז) חובצא דעיזא חיורתי כו' א"ל איידא היא ביעתא דתרנגולתא חיורתא כו' • י"ל דרך רמז שאלו שאף שבתחלה היו ישראל מובדלים מעובדי כוכבים מכחישי התורה • כהבדל העז השחור מהלבן אך ברוב הזמן ומסבות מתהפכים נשתוו ואין להבדיל ביניהם כמו שאין להבדיל בין הגבינות הבאים מחלבי עז שחור ולבן • והיתה תשובתו • כי כמו ביצת תרנגולת הלבנה והשחורה • שאף שעל הביצה אין ניכר שום רושם הבדל מבטן מי יצאו • בכ"ז אנו רואים שטמון בהעלם בכתם ההבדל • עד שאח"כ כאשר יוציאו אפרוחים למיניהם יפרדו • זה דומה לאמו וזה דומה לאמו • כן אף אם למראה עינים אין ניכר ההבדל בכ"ז עודנו טמון וכשיוציאו פרי בסוף ימים לא ידח ממנו נדח ויתפרדו למיניהם (ועל לשון הנוסחא שם בבכורות שאלו על הבצים והשיב לו מן הגבינות לא יתיישב זה) : (יח) ט' נפקין וח' עללין כו' • עי' מדרש משלי פ"א ובריש תרגום שני מגילת אסתר : (יט) עוירא בחדא עינא ובטנא כו' כנ"ל : (כ) עד ד' מילין פרסתא דגמלא מינכרא • פי' מקום גומת פסיעותיו בעפר ניכרים ואין מתמלאין כל שלא הרחיק עדיין ד' מילין ומשהלך כבר ד' מילין ישוב העפר כשהיה ואין ניכר עוד מקום פרסותיו (וכי"ב במתניתין ספ"ה דמקוואות פרסת החמור הגומא שנעשית מרגלי החמור) : (כא) מפלי • עי' מ"כ בשם הערוך שפי' מתלוצץ והוא רגיל בלשון ירושלמי • וכמו"ע ערך פל האחרון הביא לו מוצא מלשון התרגום על מליצה פליאתא • ובתוס' עבודת כוכבים (מ"ד) פירשו כן לשון מפליא ליצנותא ע"ש • ונראה לו כאן בזה סכלות טבעו שלחמדת ממון לא שקל בפלס שכלו אם הדבר אפשרי להאמין ביוקר הסנדלים כ"כ • וגם שכ"כ גברה בו

מתנות כהונה

ועוד יש נוסחאות שונות ולפיכן נתיישב יותר מעשה שהיה וכן במאמרים הקודמים והמאוחרים ועל המעיין ליישב : אשכח חד ינוקא כו' • מצא תינוק אחד ונתן לו פרוטות : וא"ל זיל גרסי' : נראה דה"ג ואייתי לן • ור"ל א"ל לך והביא לנו תאנים כו' : א"ל יישר כחך • כלומר יפה אמרת להביא לשנינו ביחד שוה בשוה שאתה תקח חליפי פרוטתך ואנכי אקח שכר רגלי משבא התינוק א"ל האורח קח וחלוק בינינו לקח התינוק ונתן לפני עצמו התאנים הרעים והביא התאנים הטובים ונתן אותם לפני האיש האורח אמר האורח יפה אומרים הבריות שבני ירושלים המה חכמים מאד כי בשביל שידע התינוק שלא נתן הפרוטות משלו לקח לו הרעים ונתן לפני הטובים אבל מ"מ לא אחפוץ בזה אלא בא ונעשה גורל בין שנינו : אין אנא גרסי' • פי' אם אבא אנכי אליך ואקח את אשר לפניך ואם יבא לך מה שיש לפני קחנו לך ועשו ביניהם כן ונפל הגורל שהתינוק לקח אותן שהיו לפניו ועניין השחוק היה שהיו כותבין כל אחד שמו על עץ קטן ונתנו בקלפי ואחד מהם שלח ידו ולקח עץ אחד ואם עלה בידו שם חבירו בא לו בגבולו ונטל את אשר לפניו • וחכמת התינוק היה שנתן לפניו הרעים מדרך המוסר ושוב היה קרוב לשכר ורחוק להפסד : גאוזין • כך נקרא הגורל על שם שנעשה בעצים דקים כדאיתא בפרק כיצד הרגל דמסר ליה גאוזין לפי פי' הערוך : מאן דאית קמך גרסי' : מינוקא • כמו ינוקא : מה דאכול גרסי' • פי' הבא לי דבר מאכל שאוכל ממנו ואותיר ואקח לי לדרך : לאסטרטא • פי' הערוך כמו סרטיא ופלטיא דעירובין וכן תמצא לקמן בפסוק גדר בעדי : ה"ג מדוכא תבירא מטלקא • פי' מדוכה שדוכין בה פלפלין היתה מושלכת לקחה והוליכה אצל החייט ואמר ליה תפור לי מדוכה זו הנשברת ולהונו ולקנטרו נתכוון שלא ידע מה להשיבו הוציא הוא אליו מלא קמצו חול וא"ל שזור לי מחול הזה חוטין ואני אתפור לך בהם את המדוכה : ביעין • ביצים : וחובצין • גבינות משבא התינוק א"ל הראיני נא איזה גבינה היא מן עז לבנה או איזהו מן עז שחורה : דעיזא גר' : א"ל איהו • התינוק א"ל אתה איש זקן ובן דעת והראני נא איזה ביצה היא מתרנגולת לבנה או איזו היא מתרנגולת שחורה : דקיסין • גר' • פי' משא של עצים כמה עשן הוא עושה : תלתא • שלים : קטם • אפר : ותלתא כו' • ושלישי האש שורפו והא דאמר כולה תנן הרי הוא כאלו אין שם עץ כלל שמפני יבשתו לא נשאר שם כלום וכאלו הוא כעשן כלה וילך • ובס"י גרס רטיבתא כולה תנן ביבישתא שלים : מן הין כו' • מהיכן היה לומד כן אותו כהן : על לבי ספרא • נכנס לבית הספר ששם התינוקות יושבין לפני רבן ורב שלהן לא היה שם עמהם והיה שואל להם דבר חכמה והיו משיבין אותו ואמרו בא ונעשה בינינו שכל מי ששואל דבר חכמה ומנצח בו את חבירו שאינו יודע להשיב שיקחו לו את בגדיו אמר להן הן אבל אתם תאמרו תשובה מה ששאל אתכם שאתם בני העיר ואני איש נכרי ובני העיר קודמין אמרו לו לא כן אלא אתה איש זקן ולך נאה להשיב ראשון אמרו דברים אלו מה הם תשעה יוצאין ושמנה נכנסין ושנים מוזגין ואחד שותה המשקה וכ"ד הם משמשין אותו ולא היה יודע להשיב להם ועמדו ולקחו בגדיו ובא לו אצל רבי יוחנן רב שלהם : אהא • לשון צעקת חמס כד"א אהה ה' אלהים : כל הדא כו' • כ"כ רעה גדולה יש ביניכם שכשבא איש אורח אליכם אתם באים ולוקחים את בגדיו א"ל דלמא דבר שאלה אמרו לך ולא יכולת להשיבם א"ל הן : ה"ג א"ל אין א"ל ומה כו' : ירחא דביטנתא • חדשי ההריון וכן לקמן בטנה תרין : דילידתא • ירחי ההריון עד הלידה הם תשעה בשהם אשה וח' הנכנסים הם ח' ימי המילה ושנים המוזגים אלו ב' דדי האשה שמניקין את הולד ואחד השותה הוא התינוק הנולד וכ"ד המשמשין אלו כ"ד ירחי היניקה שכך הוא הזמן שהאשה חייבת להניק את בנה כדאיתא במסכת כתובות ויבמות : לאלתר כו' • מיד הלך לבית הספר והשיב להם כך והם החזירו לו את בגדיו והרגישו שרבי יוחנן רבן א"ל וקראו עליו מקרא הזה לולא וגו' : עבד ג' שנין • עשה ונתעכב שם ג' שנים ומחצה ללמוד לשון חכמה דוגמת הא דרים פ' בכל מערבין ולקמן במדרש קהלת בפסוק כל הדברים יגעים : לישן דחוכמתא גרסי' : ולא יליף • לא היה יכול ללמדו : זבין כו' • קנה עבד שהיה עור בא' מעיניו וכדלקמן ובטעות קנאו ואמר על עצמו דרך תימה לאחר ג' שנים ומחצה שטרחתי ללמוד עניני חכמה לא הועיל לי כלום עד שקניתי עבד עור בא' מעיניו וא"ל המוכר בחייך שהוא חכם הרבה מאד ומביט למרחוק בחכמתו : מן דנפקין כו' • משיצאו משער העיר א"ל העבד לאדונו נמהר לילך שנגיע מהרה לבני לוייה : גוד • פי' מהר והמשך עצמך לילך במהירות והכי איתא ריש פ' יש נוחלין : א"ל כו' • וכי יש לוייה לפנינו א"ל אין יש לפנינו גמל א' עור באחת מעיניה והזקיקה לזכר והיא מעוברת תאומים וטוענת עליה שני נודות א' של יין וא' של שומן ורחוקה ממנו ד' מילין לכל היותר והגמל המוליכה הוא עובד כוכבים ולא ישראל א"ל האדון אתה קשה עורף ועור בא' מעיניך מניין אתה יודע שהוא סומא בא' מעיניה א"ל שצד א' מן הדרך נאכלת המרעה וצד הב' לא נאכל ובאותו צד שעיניה פתוחה ראתה המרעה ואכלה : ה"ג רבעית לה ותמית כו' • פי' היתה רובצת בתוך האבק וראיתי רושם מקום שניהם : מטפייתא • הטיפות שנטפו בתוך האבק של היין הוא מסתפג כלומר נבלע כמו בתוך הספוג ושל שומן אינו נבלע אלא תוסס ומלהלא : דאישתין • לשון שתן כלומר ששתין והטיל מים באמצע הדרך : בחד זוויא • בזוית אחת : פרסתיה • מקום דריסתו : אנקא • היא גמל נקבה ועיין בערוך ערך נקה : פרגה • פי' החליפה ושינתה את עצמה מעניה ומעמדה הראשון והחליף תרגם יונתן ופרג לא נמר לא פרגו בפרשת קדושים ומפרגה בדינריי פי' ומחליפים בדינרין והוא לשון נקיה וכן בלשון אשכנז אומרים על אדם שנשא אשה • (ער האט זיך פאר ענדערט) פי' ממש שינה את עצמו ובספר ישן ל"ג ליה : ובטנה • פי' מעוברת וכן פי' בערוך • שורו עבר • תרגם יונתן תורין נבטין • וכן תחולל גשם ת"י בטנא מטרא ועיין בב"ר פ' כ"ד ובערוך ערך בטן : דתביר קדל • נשבר ערפו כלומר קשה עורף וה"ג במקצת ספרים : מפלי • לקמן פי' בו המאמר לשון בדיקה וי"ל מלשון פלא שהיה מפלי בהם פלאי חכמתו והערוך פי' בו מלעיג ומקום מוצאו לא אמר וכן פי' התוספות בפרק כל כתבי : מפליא כו' • היה מקנטר ומלעיג הרבה באנשי ירושלים אמרו אנשי ירושלים מי משלנו ילך ויביאנו אלינו : ומייתי ליה גרס : אמר לון כו' • אמר להם א' אני אלך ואביאנו וראשו יהא מגולח • ויגלח את אלי זקנם תרגם וגרע כך פי' הערוך : אזל כו' • הלך ירושלמי א' למקום אתינס ונתקבל להיות אורח בבית אותו איש המקנטר למחרת היו הולכין שניהם לטייל בשוק והיה נפסק רצועה של סנדל לאותו ירושלמי ואמר לאומן קח לך טרימיס הזה והוא מין מטבע ועשה לי הסנדל הזה ועשאו למחרת יצאו עוד לטייל בשוק : אפסיק גרסי' • פי' היה נפסק לאותו ירושלמי רצועה מסנדל אחרת : ה"ג א"ל לאומנא סב כו' • א"ל לאומן קח לך מטבע זה ועשה לי באומנות הסנדל הזה שלי א"ל האיש המקנטר וכי כ"כ יקרים הסנדלים אצלכם בעירכם א"ל הן א"ל בכמה דינרין מוכרין זוג סנדלים א"ל מתשעה כו' וכשהן בזול הם משבעה או משמונה דינרים א"ל אם אבא אני אצלכם בסחורה הזאת נמכרת היא לי או פי' המכרנה אתה

משנת דרבי אליעזר

שני תנאי כנגד שנאי דלעיל אימת נאמרה וק"ל : עוירא בחדא פרגא • עי' פי' מ"כ ודחוק ורחוק מאד

יפה ענף

הייני דחוקין לבשר שלא נמצא : א"ל חייט לי הדין מדוכה תבירה • הנה הוא להרגיזו שראה אותו במדוכה

תרויהון לטיילא בשוקא איפסיק סנדלא חוריתא · א"ל סב לך הדין טרימיסא וזיל ועבדיה ליה באומנא להדין סנדלא דילי · א"ל וכל הדין יקירין סנדליא גביכון · א"ל אין · א"ל מכמה דינרין · א"ל מתשעה ומעשרה דינרין · וכד אינון זילין משבעה ומשמנה דינרים · א"ל אי אתינא לגביכון בהדא סחורתא מזבנת יתיה לי · א"ל אין · אלא דלא תיעול למדינתא בר מדעתי · כמה דעביד עבידא וזבין סחורתא דסנדליא אזל ליה סלק לירושלם ויתיב על תרע פילי דמדינתא · שלח בתריה ואתא · כיון דאתא א"ל עבדינן בינינן דלא ייעול בר נש למזבנא זבינוהי אא"כ רישיה גריע ושיחרור אפוי · א"ל ומה אנא מנזק דאנא גרע ראשי ואזבין עבדתי · מן דגרע רישיה נסביה ואותביה במיסון דשוקא · וכד הוה בר נש אתי למיזבן מיניה סנדלא א"ל הדין סנדלא זוגא בכמה הוה · א"ל מן י' דינרין או מן ט' דינרין · ברם לית אנא פחית מתמניא דינרין · וכד הוה שמע הוה טפח ליה על רישיה בסנדלא ואזיל ליה ולא זבין · א"ל כל הדא בישתא שלמית לך כד הוית באתראי · א"ל מכאן ולהבא לא תפלי בבני ירושלים · (תפלי לשון בדיקה הוא · לא תפלא אחריך תרגומו לא תפלי בתרך) :

יד חד כותאי עבד נפשיה מפשר חלמין · שמע רבי ישמעאל בר' יוסי ואמר לית אנא איזיל ואחמי הדין טפשא דליבא כותאה דמפליא בברייתא · אזל ויתיב ליה גביה · אתא חד א"ל חמית בחלמי (כב) זיתא משקה מישחא · אמר ליה כותאי זיתא נהור ומשחא נהור את חמי נהור בנהור סגיא · א"ל ר' ישמעאל תיפח רוחיה דההוא גברא אימיה הוא חכים (פירוש הוא בא על אמו) · אתא חורן ואמר ליה חמית בחלמי עיני חד בלעה חברתה · אמר ליה ההוא גברא את חמי נהור בנהור סגיא · אמר ליה ר' ישמעאל ברבי יוסי תיפח רוחיה דההוא גברא תרין בנין אית ליה וחד מנהון חכים לחבריה · אתא חורן ואמר ליה חמית בחלמי ובלעית חד כוכב · אמר ליה ההוא גברא חמי נהור סגיא · כוכבא נהור ואתה נהור הא נהורא על נהורא · א"ל ר' ישמעאל תיפח רוחיה דההוא גברא יהודאה קטל · ומן הן יליף ר' ישמעאל מן הדין קרייה (בראשית ט"ו) הבט נא השמימה וספור הכוכבים · אתא חורן ואמר ליה חמית בחלמי אית לי תלת עיינין · אמר ליה ההוא גברא חמי נהור סגיא · אמר ליה רבי ישמעאל תיפח רוחיה דההוא גברא אפיי הוא תרתין דידיה וחדא דתנורא · אתא חורן ואמר ליה חמית בחלמי ארבעה אודנין וכל עמא מציתין למלוי · אמר ליה את שמיע סגיא · אמר ליה ר' ישמעאל תיפח רוחיה דההוא גברא מגבב כובין הוא · וכד הוא טעין להון כל עמא ערקין מן קדמויי · אתא חורן ואמר ליה חמית בחלמי דהוינא טעין חד פנקס ובה עשרים וארבעה לוחין והוה כתיב מן הכא · ומחיק מן הכא · כתיב מן הכא ומחיק מן הכא · א"ל ההוא גברא סליק לרבו ויהוי עסקיה סגין והוא כתיב מן הכא ומחיק מן הכא כתיב מן הכא ומחיק מן הכא · אמר ליה רבי ישמעאל תיפח רוחיה דההוא גברא מדרעא אית ליה ובה עשרים וארבע מרקעין · חייט ליה מן הכא ומתבזע מן הכא · אתא חורן וא"ל חזינא בחלמי דאנא (כג) טעין קניא וביה מיסרא דחסין · א"ל ההוא גברא סליק לרבו · אמר רבי ישמעאל תיפח רוחיה דההוא גברא אוצרא דחמרא אית ליה ונפיק כוליה בסים · ואזיל כולי עלמא וייתוניה בגרביה לפום קרא למיכבשא ביה חסין · אתא חורן ואמר ליה חמית בחלמי דכל עלמא מחמין לי באצבעותיהן · אמר ליה ההוא גברא סליק לרבו וכל עמא מחמין לך באצבעותיהון · אמר לו רבי ישמעאל הב לי אגרי ואנא פתר לך · אמר ליה כבר פתיר הוא · אתא זימנא חורן אמר ליה חמית בחלמי דכל עמא מנפחין לי בלועיהון ומקלסין לי באצבעותיהן · אמר ליה ההוא גברא סליק לרבו וכל עמא מקלסין לך בלועיהון · אמר ליה ר' ישמעאל תיפח רוחיה דההוא גברא (כד) אוצר דחיטין אית ליה וכד מחמיין ליה באצבעותיהון דהוה דילפא נחית עליהון · וכד הוו מנפחין לית בלועיהון דאינון מנפחין · וכדו דמקלסין לך באצבעותיהון דאינון מצמחין עשבין ולית לההוא גברא מנהון כלום :

טו חד כותאי אמר אנא אזיל וחמי חד סבא דיהודאי דמפלין בברייתא · אתא יתיב ליה גביה · אמר ליה חמית בחלמי ארבעה ארזין וארבעה שקמין (כה) ודור דתבן ותורא רכיב עליהון · אמר ליה רבי ישמעאל תיפח רוחיה דההוא גברא ארבעה ארזין ארבעתי שולטתא דערסא · ארבעה שיקמין ארבעת שיטותא דערסא · דור דתבן הדא הוא חבלין דידיהי ותורא רכיב עליהון הוא משכא דערסא דדמיך עלויהי · וההוא גברא סליק עלה ולא נחית וכן הוה ליה · אתא חורן ואמר ליה חמית בחלמי זיתא בשעת נצבא · אמר ליה ההוא גברא חמי נהור סגין · אתא חורן ואמר ליה חמית בחלמי זיתא בשעת חבטא · ואמר ליה ההוא גברא תקן חרציה למחאתה (פירוש מכות) אמר ליה רבי לדין אמרת כדין ולי אמרת כדין · אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא דין חמא בשעת נצבא ודין בשעת חבטה :

טז חד מתלמידוי דרבי יוחנן הוה יתיב קומיה מיסבר ליה ולא סבר · אמר ליה למה לית את סבר · אמר ליה תלת מילין קשין חמית בהדין ליליא ולית אנא ידע מה אינון · אמר ליה אימא לי מה אינון · אמר ליה חמית בחלמי דאמרין לי באדר את מיית וניסן לית את חמי וזרע ולא חצד · אמר ליה תלתיהון הן טבין · (כו) באדר את מיית · בהידורה של תורה את מיית (פירוש מתגבר) · וניסן לית את חמי · נסיונין לית את חמי · וזרע ולא חצד · מה דילידית לית את קביר · אמר לו חורן חמית בחלמי דלא הוה ברגלי פטיש · אמר ליה חייך לית הא בישא אלא טבא · דמטי חגא ולא הוה ליה לההוא גברא כלום · מן הן יליף רבי יוחנן רגל ברגל :

חדושי הרד"ל

חמדת הממון עד שביזה עצמו לגלח ראשו בשביל זה : (כב) זייתא משקה כו' אימיה חכים כו' · עי' זה בברכות (נ"ו) : (כג) טעון קניא כו' לפום קרא כו' · עמ"כ · ונראה דצ"ל טעון קנקניא כו' לפום קנקניא כו' · והוא כעין חלומו של רבא בברכות (שם) חזן חסא על פום דנא (ואפשר צ"ל לפום קדא כדנ"ת שפירושו ג"כ כלי שתיה של חרס ע"ע קד השלים) : (כד) אוצר דחיטין אית ליה כו' · עי' מ"כ · מה שלא פתר לו מתחלה בלא שכר · והעיקר שהוא בא בברכות (שם) בעובדא דבר הדיא וריש טורזינא דמלכא · שמתחלה שלא נתקלקל עדיין לגמרי לא רצה לסגיד לו בלא שכר עד שנתקלקל לגמרי אז א"ל דלית לההוא גברא מנהון כלום : (כה) ודור דתבן · לגי' הערוך שהביא יפ"ע אדרא · פירושו מלא כמ"ש בערוך ערך אידרא על אדרא מבי סדיא : (כו) באדר את מיית כו' · עי' בברכות

מתנות כהונה

אתה בשבילי א"ל הן רק שלא תבא אל תוך העיר חוץ מדעתי כלומר שתודיעני תחלה : במה דעבד כו' · כשעשה מלאכתו וקנה הוא סחורה הסנדלים הלך ועלה לירושלים וישב לו על שער העיר ושלא אחר הירושלמי ובא כיון שבא א"ל עשינו בינינו תקנה שלא יכנס שום בני אדם למכור ממכרו אא"כ ראשו מגולה ונשתחררו פניו : ה"ג ומה אנא מנזק דאנא גרע ראשי · פי' מה אהיה ניזוק ומה איכפת לי אם אגלח ראשי אם אמכור כתי מסגלח ראשו לקחו והושיבו באמצע השוק וכשהיה בא בן אדם לקנות סנדלים א"ל אלו הסנדלים הזוג בכמה דינרים כו' : ברם כו' · אבל אין אני פוחת משמנה דינרים וכששמע הלוקח כך היה מכה בסנדל על ראשו על שא"ל כל כך ביוקר והלך ולא קנה ממנו א"ל הסנדלר לאותו הירושלמי וכי כל כך רעה גמלתיך כשהיית בעירי א"ל מכאן ואילך אל תלעג בבני ירושלים : חד כותאי עבד כו' · עשה את עצמו פותר חלומות : לית אנא אזיל כו' · וכי לא אלך ואראה טפש הלב הזה המלעיג ומטעה הבריות הלך וישב לו אצלו בא איש אחד ואמר לאותו כותי ראיתי בחלומי זית המשקה שמן א"ל הזית הביא אורה לעולם שנאמר והנה עלה זית טרף בפיה וידע נח כי קלו המים מעל הארץ וכן השמן הרי כפל אור מורה על שתראה אור באור הרבה : דההוא גברא כו' · ר"ל אותו כותי : אימיה הוא חכים ופתה את אמו לזנות וכמ"ש המבאר בפנים · והאדם ידע את חוה ת"י חכים ית חוה ועיין בערוך ערך חכם : אתא חורן כו' · בא עוד איש אחר ואמר לו ראיתי בחלומי חד כו' : ה"ג עינא בלעת כו' · פי' עיני האחת היתה בולעת חבירו ר"ל העין השני : תרין בנין כו' · שני בנים יש לו והם בן ובת והבן בעל את הבת ובירושלמי דמסכת מעשרות בפ' הכונס ישנו כל הענין והלום זה לא ראיתי שם : ובלעת · ובלעתי : ואתה נהור · ר"ל שאמו היה נהוראי או כהאי גונא המורה על האור : ומן הין · מהיכן למד לומר כן : וספור את הכוכבים · וסיפיה דקרא כה יהיה זרעך הרי שישראל נקראו כוכבים ובירושלמי גרס שנאמר דרך כוכב מיעקב : ה"ג בירושלמי חמית בחלמי אית לי תלת עיינין : אפייה · אופה העושה תנורים ושני העינים רמז על ב' עיניו ממש והשלישי רמז על עין התנור וכדלקמן בחלום האזנים כן הוא בירושלמי וזה לשונו תנורין את עבד תרתין עייניך ועיינא דתנורין וענין עין התנור עיין בפ"ח דמסכת כלים : ה"ג בירושלמי חמית בחלמי אית לי ארבע אודנין : וכל עמא כו' · וכל העם מקשיבים לקולי ובירושלמי ל"ג ליה : שמיע סגיא · כלומר שמעך ילך למרחוק : מגבב כובין כו' · מקושש קוצים וכשהוא נושא אותם כל העם בורחים מלפניו ובירושלמי יש שפתר לו שהיה חמר חמורים וב' אזנים רומזים על ב' אזניו ממש וב' הנותרים הם ב' אזני החמור ובכל אילו היה בקי בהם ובמלאכתם והיה מטעה שכל א' וא' רואה איש איש ממלאכתו אשר הוא עושה ועליו רעיוניו ומחשבותיו כל היום וגם בלילה לא תזוז ממנו וכמו שהוכיחו חז"ל בפרק הרואה שאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו : מן הכא · כלומר מצד זה : סליק לרבו · עולה לגדולה ועושר ויהיו עסקיך פנקסים לכתוב ולמחוק : מרדעת · בירושלמי ובערוך יש שהוא מין לבוש שהיה לבוש בו בירושלמי גרס' אסטבא והוא מין מלבוש כמו שפי' בערוך ובערוך גרס קמין שחוק פי' בגד בלוי : מרקעין · טלאים : חייט · תופר : ומתבזע · והוא נקרע : דאנא טעין כו' · שאני נושא קנה וכן הוא בספר יפה תואר וכן גרס וביה מיסרא וכו' ופי' ובה תולה אגודה של עשב וג"א מאלמים אלומים ת"א מאסרין אסרין : ונפק כוליה בסים · ויצא כולה לחומץ וילך כל העולם ויביא אותו יין בחביותיו ויכבשו בתוכו חסין לקיום : לפום קרא · י"ל יתנו אותו בכלים עשויין מדלועין ואולי בו מתקיים יפה חסין הנכבשים ובספר אות אמת כתב שהוא טעות סופר : מחמין כו' · מראין ומרמזין עלי באצבעותיהון : מחמין לך כו' · מראין עליך כל אחד ירמוז לחבירו באצבע להראותך לו : הב לי כו' · תן לי שכרי : כבר פתיר · כבר הוא נפתר ואין אני צריך לך ולפתרונך : אתא זימנא חורן גר' · פי' פעם אחרת : בלועיהון · בלחייהם : ה"ג בלועיהון ומקלסין באצבעותיהון כו' · וכן מצאתי בספר יפה מראה זה החלום בפני עצמו פעם ג' : וכד מחמיין כו' · ואשר ראית בפעם א' שהיו מראין עליך באצבעותיהן הוא רמז שהדלף יורד עליהם · ואשר ראית שהיו מנפחין כו' רמז שהחטים יהיו נפוחין מפני המים שירדו עליהם · ואשר ראית שהיו מקלסין כו' רמז שצמחו כבר ולא יהיה לך מהם הנאה של כלום מפני שכבר נתקלקלו ולכן שאל מתחלה שכר שאם היה נותן לו שכרו היה פותרו לטובה שכל החלומות הולכין אחר הפה כענין שאמרו חז"ל בפרק הרואה בעובדא דאביי ורבא עם בר הדיא ועיין שם ובירושלמי יש מראה זו בענין אחר מתייחסת יותר על הפתרון ועיין שם : הכי גרסינן מנהון כלום אזל ואשכח דהוה כן : סבא דיהודאי · זקן וחכם של היהודים ועל ר' ישמעאל אמר כן : חמית בחלמי כו' · לא ראה כלום אלא בא להונות ולקנטר את ר' ישמעאל והכי איתא בירושלמי בהדיא ולכן קללו לבסוף : שקמין · עלים של שקמה : דור דתבן · י"ל משא של תבן וכן פירש רש"י סוף פ"ג דשבועות ועיין בערוך ערך אדר : ותורא כו' · ושור רוכב עליהם : תיפח רוחיה כו' · הרגים שבא לנסותו ולהלעיג עליו וע"כ קללו אעפ"כ לא רצה להוציאו ריקם ולהודיע שהבין חידתו וכן הוא בהדיא בירושלמי : ה"ג בירושלמי ארבעת שיטתא דערסא · ופי' הד' כרעות שמן ארבע לצדיו : חבלין · החבלים הסרוגים מצד זה לצד זה : משכא כו' · עור של שור השטוח על החבלים ושוכבין עליו : ולא נחית · ולא ירד ממנה שימות שמה : בשעת נצבא · י"ל בעת הנטיעה שנוטעין אותם ובירושלמי גרסי' בשעת גלא פי' בשעה שמוציאה נץ שלה : תקן חרציה כו' · התקין מתניו למכות : דין חמא כו' · הראשון ראה הזיתים בשעת הנטיעה והוא סימן טוב שתצמח ותעלה כנה : ודין · וזה האיש ראה אותם בשעת חבטה רמז למכות העתידות לבא עליו : חד מתלמידוי כו' · א' מתלמידיו היה יושב לפניו ללמוד תורה והיה ר' יוחנן מסבר ליה תלמודו ולא הבין וא"ל למה אין אתה מבין היום כמו בשאר הימים א"ל שלשה דברים קשים ראיתי בחלומי בלילה הזאת ואין אני יודע מה הם : מה הינון · מה הם אותן ג' דברים א"ל ראיתי בחלומי שאמרו לי באדר אתה מת וניסן אין אתה רואה וזרע ולא תקצור : בהידורא כו' · באדר דרש כמו בהדר בחילוף אל"ף בה"א : אתה מיית · אתה מת ובירושלמי גרס' מתרוממות : נסיונין כו' · שהקב"ה לא יביאנו לידי נסיון : מה דילידית כו' · בנים שתלד אל תקברם ודוגמת זה עיין במסכת מועד קטן בפ' מקשין : פטיש · מין מלבוש שעל הרגלים כמו בסרבליהון פטשיהון דניאל סימן ג' שפירש הרד"ק בשם תנחומא לבוש שעל הירכים ובערוך גרס פטיש ולא פירש : דמטי חגא כו' · שיגיע חג הסכות : ולא הוה ליה כו' · לא יהיה לו כלום והיה מכיר בו שכליו רעים כי איש עני היה והנה חלום טוב הוא שהוא מובטח שיהיה לשנה הבאה כי בא מועד ובירושלמי יש שראה רגלו קטועה ופתר לו שלא יהיה לו בשר לאכול במועד ועיין במסכת מעשרות סוף פרק הכונס : רגל ברגל · לשון נופל על לשון :

פירוש מהרז"ו

ענין אחד הוא וחסר כאן שהאורח שמת שלא להודיע לביתו שהוא חולה נוטה למות ומניח עזבונו כאן עיר פלוני אצל פלוני : **יד** חד כותאי עבד נפשיה · עי' כל מעשיות אלו בירושלמי מעשר שני סוף פרק ד' : **טז** את מיית פי' מתגבר · יתכן שפי' מיית מלשון מתיך בחרב יפולו וגבורתך במלחמה ובתיבת מתיך הכ"ף הוא הכינוי לנוכח א"כ תיבת מתי הוא גבורים : רגל ברגל · שהי"ט נקרא ג"כ רגל שהיו"ט יהיה ערום וריק כרגל של רגל בלא

חד

יז חד בר נש אתא לגבי רבי יוסי בר חלפתא אמר ליה חמית בחלמי דאמרין לי קום סוק לקפודקייא ואת נסיב פעלא דאבוך · אמר ליה ומי סליק ליה אבוך מן יומוי לקפודקייא · אמר ליה לא · אמר ליה זיל מד לך עשרים שוריא בביתך אמר ליה לית הינון עשרים · אמר ליה זיל מנינן מלעילא לתתא ומתתא לעילא · ובאתרא דישלם מנין עשרין שריין תמן את משכח ליה · אזל ועבד כן ואשכחיה לפעליה ואיעתר · ומן הן יליף ליה ר' יוסי קפודקייא (כז) כפא בלשון יון עשרים דוקייא הן בלשון יון קורות :

יח חדא אתתא אתת לגבי ר' אלעזר · אמרה ליה חמיית דשריתא דביתא פקעה · אמר לה ההיא איתתא ילדה בר דכר אזלת וכן הוה לה · אזלת זמן חורן למשאליניה אמרה ליה שריתא דביתא פקעא · אמר לה את ילידת בר דכר אזלת וכן הוה לה · אזלת זמן חורן זמנא תליתיתא אשכחת תלמידוי יתבין בבי ספרא ורבהון לא הוה תמן · אמרה לון אן הוא רבכון · אמרין לה מה את בעא מיניה · אמרה לון דלמא דאתון חכימין למיפשר חילמא דחמית כרבכון · אמרין לה אמרי לן מה את בעייא ואנן פתרין ליך · אמרה לון חמית בחלמי ההיא איתתא דשרייתא דביתא פקעה אמרין לה ההיא אתתא קברא בעלה · וכד נפקת מן קומיהון שריית מייללא · שמע רבי אלעזר אמר להו למה ההיא איתתא מייללא · אמרו ליה ההיא איתתא אתת למישאלינך ולא אשכחת יתך · אמר לתלמידויי ההיא איתתא מאי אתת למישאל · אמרין ליה למיפתרינה להלמא · אמר להן ומה אמריתו לה · אמרין ליה כן וכן · אמר להו איבדתון גברא לא כן כתיב (בראשית מ"א) ויהי כאשר פתר לנו כן היהי ולא כן אמר ר' יוחנן [א] החלום הולך אחר פתרונו חוץ מן היין יש שותהו וטוב לו יש שותהו ורע לו · אמר ר' אבהו דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין :

יט [ב] **מעשה** ברבי יהושע שהיה מהלך בדרך מצאו אדם אחד שהיה מהלך בדרך · אמר לו מה אתה עושה · אמר לו אני מהלך בדרך · אמר לו יפה אמרת שאתה מהלך בדרך שכבשוה ליסטים שכמותך · הלך משם יותר ומצא תינוק אחד יושב על פרשת דרכים · אמר לו איזו דרך קרובה לעיר · אמר לו זו קרובה ורחוקה וזו רחוקה וקרובה · הלך רבי יהושע בזו שקרובה ורחוקה · כיון שהגיע לעיר מצא גנות ופרדסים מוקפים לחומה וחזר אצל אותו תינוק ואמר לו בני וכי זו דרך קרובה לעיר · אמר לו אתה הוא חכם של ישראל לא כך אמרתי לך שזו קרובה ורחוקה וזו רחוקה וקרובה · באותה שעה אמר ר' יהושע אשריכם ישראל שכולכם חכמים מגדולכם ועד קטנכם · הלך משם ומצא תינוק אחד ובידו כלי מכוסה · אמר לו מה בידך מכוסה בכלי זה · אמר אילו בעית אימא דתדע מה דאית עמי לא הות אמרה לי כסיתיה · הלך משם יותר ומצא תינוק אחד אמר לו מימיה של עיר מה הן · אמר לו מה איכפת לך · (כח) השום והבצלים מרובין כיון שנכנס לעיר מצא תינוקת עומדת ממלאה מן העין · אמר לה השקיני מים · אמרה ליה לך ולחמורך · כיון ששתה ופנה לילך · אמר לה בתי עשית כמעשה רבקה · אמרה ליה אני עשיתי כמעשה רבקה · ואתה לא עשית כמעשה אליעזר · תני (ס) מניחין פאה על מעשה קדרה ואין מניחין פאה על מעשה אלפס · ומעשה ברבי יהושע שנתארח אצל אשה אלמנה · יום ראשון הכניסה לו תבשיל ואכלו ולא הניח לה פאה · יום שני הכניסה לו תבשיל ואכלו ולא הניח לה פאה · יום שלישי הקדיחתו במלח תבשיל של גריסין · כיון שטעם רבי יהושע משך ידו מהם · אמרה לו רבי מפני מה משכת ידך מן הגריסין הללו · אמר לה כבר סעדתי מבעוד יום · אמרה ליה אם סעדת מבעוד יום מפני מה לא מיעטת בפת · כדרך שמיעטת בגריסין הללו · שמא פאה הנחת · על שני תבשילין שאכלת למה לא הנחת · כמו שהנחת בגריסין הללו · באותה שעה א"ר יהושע מימי לא נצחני אדם אלא אלמנה זו ותינוקת אחת ואותם תינוקות לקיים מה שנאמר רבתי בגוים רבתי בדעות :

כ שרתי במדינות · א"ר יוחנן לפי שעברו ישראל על תנאי שקבלו מסיני לפיכך היתה למס · הוא סיני הוא למס · חושבניה דדין כחושבניה דדין · אמר רבי ישמעאל בר נחמן לפי שעבדו ישראל עבודת כוכבים לפיכך היתה למס · היא למס היא סמל · אתוי דדין הינון אתוי דדין · ר' ברכיה אמר הפכה למס סמל · ורבנן אמרי למס (כט) למסא דליבא · אמר רב עוקבא (ל) [ג] בליל תשעה באב נכנס אברהם אבינו לבית קדשי הקדשים אחזו הקב"ה בידו · והוה מטייל בו ארוכות וקצרות · אמר לו הקב"ה (ירמיה י"א) מה לידידי בביתי · אמר לו רבוני בני היכן הם · אמר לו חטאו והגליתים לבין האומות · אמר לו (לא) לא היו בהן צדיקים · אמר לו עשותה המזמתה · אמר לו היה לך להסתכל בטובים שבהם · אמר לו סוגיהון בישין דכתיב עשותה המזמתה הרבים · אמר לו היה לך להביט לברית מילה שבבשרם · אמר לו חייך כפרו בה · שנאמר (שם) ובשר קדש יעברו מעליך · ולא עוד אלא שהיו שמחין במפלתם אלו על אלו דכתיב (שם) כי רעתכי אז תעלוזי · וכתיב (משלי י"ז) שמח לאיד לא ינקה · [ד] ומפני מה נאמר מגלת קינות אלפא ביתא · ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן · ר' יהודה אומר לפי שכתוב (דניאל ט') וכל ישראל עברו את תורתך וגו' · שהיא כתובה מאל"ף ועד תי"ו · לפיכך נכתבה המגלה הזאת אלפא ביתין זו כנגד זו :

כא (לב) ר' נחמיה אומר אע"פ שקללן ירמיה באלפא ביתין איכתי הקדים ישעיה ורפאן על כל פסוק ופסוק עד תבא כל רעתם לפניך :

כב בכה תבכה · כתיב (תהלים מ"ב) היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה וגו' · רבי אחא ורבנן · רבי אחא אומר כשם שהלחם תדיר כך דמעתי תדירה · רבנן אמרין [ה] כל (לג) מי שבוכה אינו אוכל שנאמר (ש"א א') ותבכה (לד) ולא תאכל · וכך אמר לו הקב"ה ליחזקאל (יחזקאל י"ב) ואתה בן אדם עשה לך כלי גולה וגו' · (לה) מהו כלי גולה · ר' חייא בר אבא ור' שמעון בר' חלפתא · ר' חייא בר אבא אמר חמת ושטיח וקערה · וכל אחד ואחד יש לו לשמש שני דברים · [ו] חמת נותן בה קמח ונותנה תחת ראשו · וקערה אוכל בה ושותה בה · שטיח לישיבה וישן עליה · ור' שמעון בר' חלפתא אמר קופה של ארבעת אזנים והיא מחזקת את הכל · לכך אמר הקב"ה לישראל (שם כד) והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר עשה תעשו וגו' · והם לא עשו כן אלא כיון

מסורת המדרש א ברכות נ"ה : ב עירובין נ"ג · מסכת ד"א פ"ו כה"ע : ג ילקוט ירמיה רמז רס"ח : ד ילקוט כאן רמז תתקנ"ע : ה תג"ה פ"א · שוח"ט מזמור מ"ב · ילקוט שמואל רמז ע"ו · ילקוט תהלים רמז תשמ"ב : ו נדרים דף מ' · ילקוט יחזקאל רמז שנ"א :

חדושי הרש"ש

(ירמיה מ"ח) : (ס) תני מניחין פאה על מעשה קדרה וא"מ פאה על מעשה אלפס · גירסא זו הביאו התוס' בעירובין (נ"ג ב') וע"ש הפירוש ולפי זה נ"ל שהיא עשתה לו מעשה קדרה (ושמ"כ לא דק מה שהביא כאן פירש"י) ובתנא הגיה המהרש"ל שם כיון דאשכחינן גירסא זו כאן במדרש אולי גם במסכתא ד"א ונראה ע"ש ונ"ל מתפרשין בתרגום ונמס ופשר (ואמר כיון שראו החמה כענין מ"ש כמו שבלול תמס יהלך ע"כ נכנס אברהם כו' · מנחות (נ"ג) ע"ש : (לא) לא היו בהן צדיקים · שם בלשון בשגגה עשו : (לב) שייך לכאן כמ"ש המ"כ) כו' · עד ישעיה אמר והביאותים אל הר קדשי (שייך הכל לכאן) בכה תבכה כו' כ לענה (ר"ל השביעני כמה שמרה נפשי עלי ובכה אבכה ושבעתי בדמעות ולא אוכל) ויגרס כאן שני כך א"ל הקב"ה ליחזקאל ואתה כו' כצ"ל : (לה) כלי גולה עשי לך · עי' נדרים (מ') :

חדושי הרד"ל

שם ותנחומא סדר בראשית : (כז) כפא בלשון יון עשרים כו' · עי' מ"ש בה"ד בהגהות ב"ר פס"ח שנ"ל בהיפוך וכדאיתא בברכות שם ועי' ערוך ומו"ע ערך ד קא : (כח) השום והבצלים מרובים · שהם ממתיקין ומנקין המים אף שאינן טובים : (כט) למסא דליבא · כד"א אחינו המסו את לבבינו · ובילקוט אמרו כיון שראו החמה היו מפספסין ונופלין שאין לשון למס אלא לשון השפוט כד"א וחם השמש ונמס · תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש שאמרו בב"ר פרשה ג"א שאינה מספקת לראות השמש כו') : (ל) בליל ט' באב נכנס אברהם אבינו לבית קדשי הקדשים כו' · עיין בפתיחתא דר"י : (לב) רנ"א כו' על כל פסוק ופסוק ורבנן אמרי לפי שחטאו (שכתוב להלן ד"ה אזכרה נגינתי בכה תבכה כו' כצ"ל : (לג) מי שבוכה אינו אוכל · שוח"ט שם : (לד) ולא תאכל וכה"א השביעני במרורים הרוני

פירוש מהרז"ו

בלא מכנסים : יז כפא בל"י עשרים · הרי שדורש דברי חלום ע"פ מלת טמריקון בלשון יוני : יח דברי חלומות לא מעלין · עי' ב"ר פס"ח סי' י"ב וש"נ מה שהעתקתי מהירושלמי פירושו האמיתי והבין גם כאן : יט מעשה דר' יהושע · עי' מדרש קהלת פסוק ראיתי את כל המעשים : השום והבצלים מרובים · פי' אתה שואל ומדקדק על מים של העיר שזהו דקדוק של שרים ותשובים · אין זה דאגתך כי לאיש עני כמותך שמאכלך שומים ובצלים · אין לך לשאול על המים : כ לפי שעברו · שהילל"ל היה לשפחה שהיפך של שר הוא עבד והיפך שרה הוא שפחה ע"כ דורש ע"פ מדה מ' וממעל כאלו כתיב שרתי במדינות היתה לשעבוד ועל שעברו על צווי סיני ע"כ היתה למס או על שעבדו לסמל היתה למס שהאותיות שוות בשתי תיבות אלו מורה שעל חטא סמל עונש למס ודעת ר"ב שיותר מורה שהוא על עונש סמל בעבור שהתיבה מהופכת מסמל למס : ומסא דליבא · כמפורש ביחזקאל כ"א י"ב אל שמועה כי באה ונמס כל לב וגו' וזה היה על חורבן בית המקדש ע"ש : נכנס אברהם אבינו · לעיל באמצע פתיחא כ"ד וצ"ע מהענין מאמר זה לכאן : ר' יהודה ור"נ ורבנן · דברי רבנן חסר כאן וכתובים לקמן בסמוך בפסוק אזכרה נגינתי רבנן אמרי לפי שחטאו מאל"ף ועד תי"ו מתנחמין מא' ועד תי"ו : כב בכה תבכה · כל תלמידים ונזמים : ואין מניחין כו' · פרש"י כשהשמש מערה מן האלפס לקערה אין מנהג שמש וצריך לומר שהיא עשתה לו מעשה אלפס : לא מיעטת כו' · שהרי אכלת פת מרובה : ה"ג למה לא הנחת בשני פעמים הראשונים : שרתי במדינות : היתה למס גרסי' : אתוי דדין כו' · אותיות של תיבה זו הם אותיות של תיבה זו : למסא דליבא · כלומר לבם נמס מרוב הצרות : מה לידידי גרסי' : סוגיהון בישין · כללותם רעים כלומר אין טוב בהם אין גם אחד : עד תבא כל רעתם לפניך · לפי הענין יש לגרוס כאן מאמר אזכרה כו' עד סופיה מהראוי הכתוב לקמן ואחר כך גרס בכה וכן מצאתי בס"י : שהלחם תדיר · שא"א לאדם בלעדו : אינו אוכל · וע"כ אמר דמעתי היה לחמי : וכך · מגומגם הוא ובס"י ל"ג ליה : נותן בה קמח · כגי' הספר כן הביאו הערוך והר"ש ז"ל בפ' כ"ד דמסכת כלאים ובילקוט גרס חמת נותן בה מים ונותנה כו' ועיין בילקוט יחזקאל : שטיח · שהוא דף או עור שפותחין אותן לשכב עליו : קופה של ד' אזנים · זהו כלי גולה שא"ל הקב"ה : את הכל גרסי' · וכל

מתנות כהונה

חד בר נש כו' · כל זה נתבאר בבראשית רבה פרשה ס"ח : סליק ליה אבוך גרסי' : מד · לשון מדה ומנין כלומר מנה : קפודקיא · דרש נוטריקון כפא דוקיא : עבד כן ואשכחיה האחרון טעות סופר הוא : חדא אתתא כו' · כל זה נתבאר בבראשית רבה פרשה פ"ט : דלמא דאתון כו' · שמא אתם חכמים ובקיאים לפתור חלום שראיתי כמו שבקי רבכם אמרו לה אמור לנו מה שאתה תפן ואנחנו נפתור לך : ה"ג ההיא אתתא דשריתא כו' · ובירושלמי גרסי' תניא וכן גירס' הערוך ועיין בב"ר פ' פ"ט : נראה דה"ג ההיא אתתא מאי אתת למישאל וע"ל בב"ר פ' פ"ט · ובירושלמי סוף פ' הרואה ובעקידה פ' מקץ והמגלה גירסות שונות : אחר פתרונו · כפתרון הפותר כן יהיה : יש שותהו כו' · תלמיד חכם טוב לו ועם הארץ רע לו והכי מסיים בו בירושלמי : מעשה ברבי יהושע כו' · בגמרא דכילד מעברין משמע שהלך בדרך חדש בתוך שדה זרוע ולכן אמר לו לסטים כמוך כבשוה : ה"ג ואמר לו בני וכי זו הדרך : וזו רחוקה וקרובה · כלומר רחוקה בכמות המדה אבל קרוב הוא להגיע אל העיר במהרה מפני שאין שם גנות ופרדסים המעכבין אותו : אלו בעיתא כו' · אלו היתה רוצה אמי שתדע מה בתוכה לא היתה אומרת לי שאכסנו : מימיה כו' · כלומר מתוקין או מרים ומה טבעם : כמעשה רבקה · שאמרה שתה אדוני וגם לגמליך אשאב : כמעשה אליעזר · שנתן לה מנהג להניח כלום באלפס לצרכו אבל כל א' וא' מניח פאה בקערה ומחזירה לשמש והוא מאכל

משנת דרבי אליעזר

אחר וי"ל דצ"ל פרטס ופי' כאשת משתי עיניה מלשון פרנס דתורא וכפרש"י על פדן ארם : ומפני מה נאמרה יתכוש ס' שברם : לא כן כתיב ויהי כאשר פתר לנו · כבר ביארנו כל הדברים האלה בבראשית רבה בקולי · אם כהוקותי תלכו וגו' וכדומה : א"ר עוקבא · מסכים למה שאמר ר"י שעברו על תנאי סיני בת"כ : נכנס אברהם שנקרא ע"י ירמיה לבוא שם לבכי ולמספד כדלעיל בפתיחתא דר"י : והוה מטייל כו' · זה אחר להשתעשעות בתעלומות חכמה זו למעלה מזה · וכדרך זה פ"ש בת"כ אטייל עמכם בג"ע : לא היו בהם צדיקים · עי' בפ' כל המנחות בתוספת דברים : ולא עוד אלא שהיו שמחים במפלתם כו' · כי אם היה שלום ביניהם או ראוים היתה האהבה אשר בינותם כי יסלח לעונם וע"ד חבור עצבים אפרים הנח לו · אבל כי שמחים במפלתם אלו על אלו אין דבר אשר יוכל להגן עליהם : כתיב היתה לי דמעתי וגו' · כל הסימן הזה מקומו בסימן שאח"ז אחר ישעיה אמר והביאותים אל הר קדשי · ועמ"ש שם : כשם שהלחם תדיר · שאפילו בשעה שאינו אוכל הוא ניזון מהלחם שבמעיו וכהסית דאמרו באסתר רבה פ"ו גבי עושה צדקה בכל עת : וכך א"ל הקב"ה ליחזקאל כו' · דריש דמעתי לשון דמוע ופרכוב וכדמסיים שהיו הצרות מדובקות בעיסתן : חמת ושטיח וקערה · בפרק אין בין המודר אמרו נר וקערה ושטיח דבר צריך עפי מחמת והכא נקט חמת דמשמש לב' דברים מה שאין כן נר :

יפה ענף

המדוכה השבורה כי אין תקוה לה עוד לתקנה · ובזה רמז לו כי בני ישראל נשברו כשבר נבל יוצרים ואין תקוה להם עוד · ובתשובתו עם הבתול רמז לו כי אם ישיבו ישראל אחודים כתוכי התפירה או יוסיף

שגלו היה אחד בא ללוש את עיסתו (לה) ולא היה יודע במה · והיה חופר בארץ ועושה גומא ולש בתוכה והיו הצרורות מדבקות בעיסתן · וכיון שנותנה בתוך פיו היו שניו קהות עליו · לקיים מה שנאמר ויגרס בחצץ שיני · וכל אילין לא יהבית בלבי ואימת אעילת ללבי (תהלים מ"ב) באמור אלי כל היום איה אלהיך:

כג (לו) **אזכרה** נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי (שם ע"ז) · רבי יהודה ברבי סימון ור' איבו ורבנן אמרי · לפי שחטאו מאל"ף ועד תי"ו · מתנחמין מאל"ף ועד תי"ו · [א] וכן את מוצא שכל נבואות קשות שנתנבא ירמיה על ישראל הקדים ישעיה ורפאן · ירמיה אמר איכה ישבה בדד · ישעיה אמר (ישעיה מ"ט) ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה וגו' · ירמיה אמר בכה תבכה בלילה · ישעיה אמר (שם ל') בכה לא תבכה חנון יחנך וגו' · ירמיה אמר גלתה יהודה מעוני · ישעיה אמר (שם י"א) ונפוצות יהודה יקבץ וגו' · ירמיה אמר דרכי ציון אבילות · ישעיה אמר (שם מ') קול קורא במדבר פנו דרך ה' · ירמיה אמר היו צריה לראש · ישעיה אמר (שם ס') והלכו אליך שחוח בני מעניך · ירמיה אמר ויצא מן בת ציון וגו' · ישעיה אמר (שם נ"ט) ובא לציון גואל · ירמיה אמר זכרה ירושלם · ישעיה אמר (שם ס"ה) כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב · ירמיה אמר חטא חטאה ירושלם · ישעיה אמר (שם מ"ד) מחיתי כעב פשעיך · ירמיה אמר טומאתה בשוליה · ישעיה אמר (שם ד') אם רחץ ה' את צואת בנות ציון · ירמיה אמר ידו פרש צר · ישעיה אמר (שם י"א) יוסיף ה' שנית ידו · ירמיה אמר כל עמה נאנחים וגו' · ישעיה אמר (שם מ"ט) לא ירעבו ולא יצמאו · ירמיה אמר לא אליכם כל עוברי דרך · ישעיה אמר (שם ל"ב) עד יערה עלינו רוח ממרום · ירמיה אמר ממרום שלח אש בעצמותי · ישעיה אמר (שם נ"ז) מרום וקדוש אשכון ואת דכא וגו' · ירמיה אמר נשקד עול פשעי · ישעיה אמר (שם נ"ב) התפתחי מוסרי צוארך · ירמיה אמר סלה כל אבירי · ישעיה אמר (שם ס"ב) סלו סלו המסלה סקלו מאבן · (ו) ירמיה אמר על אלה אני בוכיה · ישעיה אמר (שם נ"ב) כי עין בעין יראו וגו' · ירמיה אמר פרשה ציון בידיה · ישעיה אמר (שם נ"א) אנכי אנכי הוא מנחמכם · ירמיה אמר צדיק הוא ה' · ישעיה אמר (שם ס') ועמך כלם צדיקים · ירמיה אמר קראתי למאהבי · ישעיה אמר (שם) וקראת ישועה חומותיך · ירמיה אמר ראה ה' כי צר לי · ישעיה אמר (שם ס"ו) וראיתם ושש לבכם · ירמיה אמר שמעו כי נאנחה אני · ישעיה אמר (שם מ') נחמו נחמו עמי · ירמיה אמר תבא כל רעתם לפניך · ישעיה אמר (שם נ"ו) והביאותים אל הר קדשי · ד"א [ב] אזכרה נגינתי בלילה · ר' איבו ור' יהודה בר סימון · ר' איבו אומר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה (לז) נזכרת אני שבר שהשברתי לפניך בלילן של מלכיות כמה דאת אמר (בראשית י"ד) וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך · ר' יהודה אומר נזכרת אני שירין ששרתי לפניך בלילות כמד"א (ישעיה ל"ח) ונגנותי ננגן כל ימי חיינו · בלילה · זה לילו של פרעה דכתיב (שמות י"ב) ויהי בחצי הלילה · ולילו של גדעון שהכה את מחנה מדין ועמלק · דכתיב (שופטים ז') ויהי בלילה ההוא · ולילו של סנחריב שכתוב בו (מ"ב י"ט) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' · עם לבבי אשיחה · משתעי אנא עם לבי ויחפש רוחי ומפשפש בעובדי ואומר (תהלים ע"ז) הלעולמים יזנח ה' ולא יוסיף לרצות עוד הס ושלום לא שבק ולא שביק · דכתיב כי לא יזנח לעולם ה' ולא יוסיף לרצות עוד · ולא לירצות · לשעבר היה מרצה לאחרים משה כועס ואת אומר (שמות ל"ג) ושב אל המחנה קרי ביה ושוב · אליהו כועס ואת אומר (מ"א י"ט) לך שוב לדרכך מדברה דמשק · ועכשיו לא לרצות ולא לירצות · [ג] האפס לנצח חסדו · (לח) מהו האפס אמר ר' ראובן לשון יוני הוא (לט) כמד"א (עמוס ו') ואמר אפס · ר' חנינא בר פפא ור' סימון · רבי חנינא אמר נגמר אותו דבר שאמר הקב"ה למשה (שמות ל"ג) וחנותי את אשר אחון · ר' סימון אומר הא חסילה והא מסכמא · על ידי ירמיה שאמר (ירמיה ט"ז) כי אספתי (מ) את שלומי · השכח חנות אל · השכח חנותו אל (במדבר ט') על פי ה' יחנו · השכח (שמות ל"ד) כי אל רחום וחנון · (ז) אם קפץ באף רחמיו סלה · אע"ג דהוא בעים רחמיו קרובין · וציון אמרה עזבני ה' ואדני שכחני · דכתיב (ישעיה מ"ט) ותאמר ציון עזבני ה' וגו' · (תהלים ע"ז) ואמר חלותי היא וגו' · (מא) א"ר אלכסנדראי (ח) על ידי שלא חלינו פניך בתשובה נשתנית הימין ·

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פסקא כ"ט סי' ס' ע"ש: ב פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ז כס"ע ועי' מ"ש בהערות ותקונים · ילקוט תהלים רמז תתע"ז · כס"ע: ג שמ"ר פ' מ"ה · מדרש תהלים מזמור ע"ז:

חדושי הרד"ל

(לה) ולא היה יודע במה והופר כו' כצ"ל: (לו) אזכרה וכו' ויחפש רוחי ר' איבו ור' יהודה ב"ר סימון ר' איבו אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה כו' כצ"ל : (לז) נזכרת אני שברים ששברת לפני בלילות כצ"ל : (לח) מהו האפס א"ר ראובן כו' ב"ר פ"מ ועי' שמ"ר פמ"ה דמפרש אפס לשון גריקו"ש הניח : (לט) כד"א ואמר גמר אומר לדור ודור השכח חנות אל וגו' ר"ח ב"ר פפא כו' כצ"ל : (מ) את שלומי מאת העם הזה את החסד ואת הרחמים השכח כו' כצ"ל : (מא) א"ר אלכסנדרי ע"י שלא חלינו כו' ·

חדושי הרש"ש

ד"א היה כן הגי' לפניהם : (ו) ירמיה אמר על אלה אני בוכיה וס"ד עיני עיני וגו' : (ז) אם קפץ באף כו' · אע"ג דהוא כעיס כו' · נראה דדורש קפץ כמו קצף כמו כבש כשב ודומיהם : (ח) ע"י שלא חלינו

מתנות כהונה

וכל אילין כו' · כל הצרות לא נתתים אל לבי לצער עליהם ואימתי נכנסה בלבי באמור כו' שחילול שם שמים ברוך הוא קשה עלי: אזכרה: ה"ג מאל"ף עד תי"ו מתנחמין : וקדוש אשכון גרסי' : שבר·נגינתי דרש לשון שברון כד"א מגינת לב וכן הוא בהדיא בשמות רבה פי"ח: שבר שהשברתי גרסי' · ועי' בב"ר ובילקוט תלים : שירין · דרש נגינתי לשון ניגון ושיר : משתעי אנא כו' · מדבר אני בלבבי ומפשפש אני במעשי ודרש ויחפש ענין חיפוש ופשפוש מעשים : חס ושלום כו' · הוא דברי הספר בשם הנביא שאמר הלעולמים יזנח בלשון תמיה משמע דודאי לא יזנח לעולם רק חלותי שנות ימין עליון וכדמפרש והולך : לא שבק בו' · לא עזב לשעבר וגם לא יעזוב לעתיד : לא לרצות כו' · חוזר לפירוש הפסוק ולא יוסיף לרצות : לא לרצות · הוא אחרים בשבילו וכדמפרש ואזיל שהיה רגיל לעשות כן ולא לירצות להיות מרוצה ומתפייס מאחרים כמו שנתפייס פעמים רבות על פי משה רבינו ע"ה : ואמר אפס · פסוק הוא בתרי עשר עמוס ו' ופירשוהו המפרשים אין וכלה מלשון כי אפס כסף נגמר ונשלם ואפס : שאמר וחנותי וגו' · ועכשיו לא יוסיף לרצות עוד : ה"ג הא חסילה והא מסכמא · כלומר הרי מסויים ומקויים ומוסכם מה שנא' ע"י ירמיה : שנאמר על פי ה' יחנו · וזה היה מרוב אהבה שאהב לישראל ודרש חנות מלשון חנייה וא"כ דרשו מלשון חנון : אם קפץ בו' · דרש אם כמו אע"ג כד"א לס' הרחמים והסליחות כי מרדנו בו כי מנהג הבכור לדעת קצת המפרשים וכי משמש בארבע לשונות אי דלמא וכו' ואי היינו אם : רחמיו קרובין · רחמיו מרובין וא"כ למה תאמר ציון עזבני ה' ובילקוט ל"ג ליה : ה"ג עזבני ה' ואדני שכחני : חלינו · דרש חלותי לשון תפלה ותשובה מלשון ויחל משה וכדומה לו כלומר תפלתי גרמה לי ע"י שלא התפללתי אליו נשתנית

פירוש מהרז"ו

כל מאמר זה עד ורבנן אמרי נדפס כאן בטעות ומקום מאמר ורבנן אמרי הוא אצל ר' יהודה ור' נחמיה ודברי רבנן נמשכים כל האלפא ביתא עד והביאותים אל הר קדשי וא"כ יתחיל מאמר בכה תבכה : היו שיניו קהות · וזהו מ"ש תהלים מ"ב היתה דמעתי לחם יומם ולילה שעל צרת הלחם היתה דמעתי תמידות יומם ולילה וכל דבר תמידי אינו עושה רושם בנפש כ"כ אך באמרם אלי כל היום איה אלהיך כתיב מיד אחריו אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי ועוד שם פסוק י"א ברצח בעצמותי חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך · וכן בפסוקים אלו של תהלים ע"ז אזכרה נגינתי וגו' אימתי אני זוכה כשאני נזכר הלעולמים יזנח ה' וגו' דומה למ"ש איה אלהיך ומה שנדפס תיבות אזכרה נגינתי באותיות גדולות כאלו הוא דבור בפני עצמו הוא טעות הדפוס · וכן מ"ש ר' יודא בר"ס ור' איבו ג"כ מיותר כאן וע"ש ומקומו לקמן אחר הא"ב והביאותים אל הר קדשי : כג ורבנן אמרי · כנ"ל ורבנן אמרי כשם שחטאו מא' ועד ת"ו כך לקו מאל"ף ועד ת"ו ומתנחמים מא' ועד ת"ו ודברי ר' נחמיה מתפרשים מדברי רבנן וזהו מ"ש מתנחמים כו' רבנן · הקדים ישעיה ורפאן בל' ר"נ: ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה וגו' הן אני נשארתי לבדי וגו' הרי שנתנחמת ונתרפאת מאיכה ישבה בדד : יקבץ · מן הגלות : דרכי ציון אבלות : מבלי באי מועד וישעיה ריפא במ"ש פנו דרך ה' ישרו בערבה מסלה לאלהינו אותם שילכו לעבוד ולבקש ה' : ויצא מן בת ציון כל הדרה · היינו שיצא ש"י השכינה להגלות עם ישראל וישעיה ריפא שיבא ציון גואל ותשוב השכינה למקומה : זכרה ירושלים ימי עניה ומרודיה · וישעיה ריפא ולא תזכרנה הראשונות היינו הצרות הראשונות וכמ"ש שם בפסוק י"ט כי הנני בורא את ירושלים גילה וגו' ולא ישמע בה עוד קול בכי וגו' : מחיתי כעב · וכענן חטאתיך : צואת בני ציון · היינו טומאתה : יוסיף ה' · שנית ידו לקנות את שאר עמו היינו מיד צר : כל עמה נאנחים · מבקשים לחם · לא ירעבו ללחם : לא עליכם כל עוברי דרך · הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי וע"ז שייך הפסוק שהביא בסמוך מרום וקדוש אשכון ואת דכא : ירמיה אמר ממרום שלח אש בעצמותי · ישעיה אמר עד יערה עלינו רוח ממרום וכן מצאתי בפסיקתא רבתי הדפסתי זאת לחידוש בספרי מדרש תהלים בליקוטים וחידושים : נשקד עול פשעי · השתרגו עלו על צוארי : על אלה אני בוכיה : עיני עיני יורדה מים וכנגד זה כי עין בעין : פרשה ציון בידיה · אין מנחם לה : צדיק הוא ה' · כי פיהו מריתי : קראתי למאהבי · המה רמוני · שעשו לי צרות גדולות וכנגד זה וקראת ישועה כנגד הצרות : ראה ה' כי צר לי · עד נהפך לבי בקרבי : שמעו כי נאנחה אני · אין מנחם לי : תבא כל רעתם לפניך · היינו לשניו בהר קדשו בית שכינתו וכן והביאותים אל הר קדשי כנ"ל : ד"א אזכרה נגינתי · כאן הוא מקומו של פסוק בכה תבכה וא"כ ד"א אזכרה נגינתי וס"ד עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי הלעולמים יזנח ה' וגו' : שבר שהשברתי · שמ"ר פי"ח סי' ה' : ויהי בלילה ההוא · וס"ד קום רד במחנה כי מסר אתננו בידך : ויצא מלאך ה' · ויך במחנה אשור : משתעי אני עם לבי · עם יצר לבבי · ומפשפש בעובדי וזהו ויחפש רוחי : לא שבק : לשעבר ולא ישבוק לעתיד : לא יוסיף לרצות · הכתיב לרצות והקרי לירצות . לא לירצות בעצמו ולא לרצות אחרים עי' שמ"ר פ' מ"ה סי' ב' : ושב אל המחנה · משמע מעצמו והלא אמר מגודה לרב מגודה לתלמיד ואיך שב אלא שאמר לו שוב : שוב לדרכך מדברה דמשק : לעיל פתיחה יו"ד ועי' מ"כ שם שאמר הקב"ה לאליהו עד שאתה מקטרג לישראל לך וקטרג את אלו היינו דמשק הרי שהרצה הקב"ה לאליהו שלא יקטרג על ישראל : לשון יווני הוא · אפס הניח · עי' ב"ר פרשה מ' סי' ד' : נגמר אותו דבר · ס"ד הכ"ל גמר אומר לדור ודור השכח חנות אל : הא חסילה והא מסכמא · נגמר הדבר כנ"ל וגם ירמיה מסכים לזה שהשכח חנות : כי אספתי את שלומי מהם וס"ד את החסד ואת הרחמים : השכח חנותו · הוא ד"א ופירוש אחר על הפ' השכח חנות שהיינו חונים על פיו שהיה שכינתו אתנו : שלא חלינו · דאי כפשוטו מלשון חולי משמע שהחולי גורם שנות ימין והיל"ל בהיפך שנות ימין הוא חלותי ע"כ דורש חלותי מלשון ויחל

יפה ענף

יוסיף ה' שנית ידו: הרי יד כנגד יד: סולו סולו המסלה·וזה רמז להתנשאות ורוממות וזה הפך סלה כל אבירי דהיינו הכנעה ומרמס: נחמו נחמו עמי · הנה על פרשה ציון בידיה הביא הכתוב המאוחר אנכי [illegible]

אפשר עכשיו להגאל ע"י השירה מיסת · ועוד שהשירה מוחלת על עונות כמון דאיתא בש"ר פכ"ד · ואתשוב שראיתי באגדה אחת שבזכות השירה שהיו עתידין לומר נגאלו במצרים · א"נ משום דכתיב לפני הקב"ה מה שזוכין לומר שירה ע"י רוח הקדש מעלה הגאולה: קרי ביה · ושוב עי' בשמ"ר פמ"ה ותמצא מה שהכריחם לקרי הזה: לך שוב לדרכך · שלפי שהיה אליהו מקטרג על ישראל א"ל עד שאתה מקטרג את ישראל לך וקטרג את דמשק שהיה בה שמ"ה בתי עבודות כוכבים כדאיתא בחזית בפ' אל תראוני [illegible]

(מגלת איכה)

א"ר שמואל בר' נחמני [א] נתחללה אותה שבועה שבועה שכרת עמנו בחורב ונשתנית הימין · א"ר סימון השמעת מימיך גלגל חמה חולה ואינו יכול לעלות ולשמש · לשמשיו אין חליין ולפניו יש חליין · א"ר יצחק לגבור שהיה שם במדינה והיו בני המדינה בוטחים בו ואומרים לא יבאו גייסות לכאן · באו הגייסות לעירו כיון שהוא יוצא ומראה להם פנים מיד הן בורחין · פעם אחת באו הגייסות · אמר להם ימיני חששה לי · אבל הקב"ה אינו כן אלא (ישעיה נ"ט) הן לא קצרה יד ה' מהושיע וגו' · שנות ימין עליון · ארשב"ל אם חליין הן אית סבר דכל דחשש סופיה מבריא · ואם שינוי ימין לית סבר והיא דעתיה דריב"ל · [דאמר] [ב] כי אם מאוס מאסתנו אם מאיסה היא לית סבר · ואם קציפה היא אית סברי · דכל מאן דכעיס סופיה מתרצה · (מב) ארשב"י [ג] אמר הקב"ה לישראל אתם בכיתם בכיה של תפלות · סופכם להיות בוכים בכיה של ממש · והיכן בכו ישראל בכיה של תפלות (במדבר י"ד) וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו (שם י"ד) ותשא כל העדה ויתנו את קולם · והיכן בכו ישראל בכיה של ממש · ר' איבו ור' יהודה בר' סימון · ר' איבו אמר אחד ברמה ואחד בבבל · ברמה · דכתיב (ירמיה ל"א) קול ברמה נשמע וגו' · בבבל דכתיב (תהלים קל"ז) על נהרות בבל וגו' · רבי יהודה ברבי סימון אמר · [ד] אחד ביהוד מדינתא · ואחד בבבל · ביהוד מדינתא בכה תבכה בלילה · בבבל על נהרות בבל · א"ר איבו אמר הקב"ה לישראל בשכר אותה הבכיה אני מכנים גליותיכם · הלא הוא דכתיב (ירמיה ל"א) כה אמר ה' מנעי קולך מבכי וגו' ויש תקוה לאחריתך נאם ה' · בכה תבכה · בכה על עגל אחד · תבכה · על שני עגלים · ד"א על יהודה ועל ציון וירושלים · ד"א בכה על גלות עשרת השבטים · תבכה על גלות שבט יהודה ובנימין · ד"א בכה ומבכה אחרים עמה · [ה] בוכה ומבכה הקב"ה עמה דכתיב (ישעיה כ"ב) ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד · בוכה ומבכה מלאכי השרת עמה דכתיב (שם ל"ג) הן אראלם צעקו חוצה · א"ר זעירא [ו] חיצה כתיב · חיצה היא גביה דנכסיניה · א"ר ברכיה כמה דאת אמר (בראשית ט"ו) ויוצא אותו החוצה · בכה · בוכה

ומבכה שמים וארץ עמה · הלא הוא דכתיב (יואל ב') שמש וירח קדרו · בכו · בוכה ומבכה הרים וגבעות עמה הדא הוא דכתיב (ירמיה ד') ראיתי את ההרים וגו' · בכה · בוכה (מג) ומבכה שבעים אומות עמה · א"ר פנחס [ז] אותם שבעים פרים שהיו ישראל מקריבין בחג כנגד שבעים אומות הם כדי שלא יצדה העולם מהם · בכה · בוכה ומבכה כנסת ישראל עמה · הלא הוא דכתיב (במדבר יד) ותשא כל העדה וגו' · ר' הוניא מתני ליה בשם ר' נחמיה ותשא כתיב חובי בישא אוזפיתון לדריא כמד"א (דברים כ"ד) כי תשה ברעך :

כד בלילה למה בלילה לפי שאין קול הולך אלא בלילה לכך נאמר בלילה · א"ר איבו [ח] לילה מושך עמה קינה · מעשה באשה אחת שהיתה בשכונתו של רבן גמליאל והיה לה (ס) (מד) בן תשחורת ומת והיתה בוכה עליו בלילה · והיה רבן גמליאל שומע את קולה · והיה נזכר חורבן בית המקדש · והיה בוכה עמה עד שנשרו ריסי עיניו · וכיון שהרגישו בו תלמידיו עמדו ופנו אותה משכונתו :

כה ודמעתה על לחיה · על כהניה כמה דאת אמר (דברים י"ח) ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה · ד"א על גבוריה · כמה דאת אמר (שופטים ט"ו) וימצא לחי חמור טריה · ד"א על שופטיה כמד"א (מיכה ד') בשבט יכו על הלחי · ד"א על בחוריה את מוצא בשעה שנכנסו שונאים לבית המקדש · תפשו את הבחורים וכפתו ידיהן לאחוריהן · והיו בוכין והיו הדמעות יורדות על לחייהן · ולא היו יכולין לקנחן (מה) ונושרות על לחייהם כצרבת השחין :

כו אין לה מנחם · א"ר לוי [ט] כל מקום שנא' אין הוה לה (בראשית י"א) ותהי שרי עקרה אין לה ולד · והוה לה שנא' (שם כ"א) וה' פקד את שרה · ודכוותיה (ש"א א') ולחנה אין ילדים · והוה לה · שנא' (שם ב') כי פקד ה' את חנה · ודכוותיה (ירמיה ל') ציון היא דורש אין לה · והוה לה · שנא' (ישעיה נ"ט) ובא לציון גואל · אף כן את אומר אין לה מנחם · והוה לה · שנא' (שם נ"א) אנכי אנכי הוא מנחמכם :

כז כל רעיה בגדו בה היו לה · א"ר יעקב דכפר חנן (מו) זה מיכאל וגבריאל:

מסורת המדרש א ילקוט ישעיה רמז תנ"ז : ב לקמן סוף פרשה ה' : ג תענית כ"ט · סוטה ל"ס · סנהדרין ק"ד · ירושלמי תענית פ' ד' · במד"ר פ' ע"ז · תנחומא שלח סי' י"ב · תדא"ר פרק כ"ט · ילקוט סדר שלח רמז תשמ"ג : ד פסיקתא רבתי פסקא כ"ט : ה ילקוט כאן רמז תל"ף א' : ו ב"ר פ' כ"ו וש"נ : ז סוכה דף נ"ה · במדבר רבה פרשה כ"א · שהש"ר פרשה א' פסוק ט"ו ופרשה ד' פסוק א' · שוח"ט מזמור ק"ט · פסיקתא דרב כהנא פסקא ל' · תנחומא פינחס סימן ע"ז · ילקוט פנחס רמז תשפ"ב · ילקוט תהלים רמז תתס"ח : ח סנהדרין ק"ד : ט ב"ר פ' ל"ח וש"נ :

חדושי הרש"ש

תאינו פניך · נראה דדריש ענין חלותי שלילת החולי כמו ודשנו אסל מועד : (יא) בן תשחורת · עי' מדר"א וכן כתב הרע"ב באבות פרק ג' משנה י"ב על ונות לתשחורת :

חדושי הרד"ל

במ"ר פרשה מ"ה ועי' ילקוט ישעיה כ"ט : (מב) ארשב"י כו' אתם בכיתם כו' · תענית (כ"ט) · ואפשר מביאו כאן לדרוש כן בכה תבכה בשביל שבכו אז בלילה הזה תבכה עתה : (מג) ומבכה שבעים אומות · מעוררות השרים של שבעים אומות שיבכו עמה : (מד) בן תשחורת · עמ"כ · ולקמן פ"ב אות כ' דמייתי לה נמי הכא דדמעות של תשחורת קשה מכולן · ומשמע שפירושו ענין נער על אסוב מאד · ולפי י"מ הילדות והשחרות הכל שהשחרות הוא כינוי לימי הזקנה שהן שחורים כימי החושך והלילה נגד היום ימי הבחרות · כמדומה שיש לפרש בן תשחורת שנולד בימי השחרות והזקנה שהוא בן זקונים · ויתפרש ג"כ דמעות של תשחורת של ימי הזקנה שהן קשין ביותר לאור העינים וכמ"ש בשבת (קנ"א) דמעתא מארבעין שנין ואילך לא הדרא (וגם מפני שבזקנים הדמעות באים ברבוי מאד וכמ"ש בשלהי קה"ר ושבו העבים אחר הגשם בא לבכות זלגו עיניו דמעות · ובלא זה אור העינים תם וכהה לזקנים · לכן אם לא יתאפק מן הדמעה בימי בחרות ומוסף הזקנה יחשכו אור עינים ביותר ולא הדרה · וי"ל ע"ז ג"כ שבו העבים אחר הגשם · שעבים יכסו אור העינים אם ירבה להזיל דמעות כגשם) וכן פירש"י והרע"ב פ"ג דאבות על ונות לתשחורת לפי' השני ע"ש : (מה) ונשארות על לחייהם כצרבת כו' כצ"ל : (מו) זה מיכאל וגבריאל · עי' יפ"ע שכתב שהן הציתו האש בבית המקדש · והוא מבואר בילקוט כאן ע"ש :

פירוש מהרז"ו

ויאל משה שעניןחלותי הוא שנות ימין ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה ומדה י"ז שמניעת השוב' ותפלה גורמים שנות ימין : נתחללה אותה שבועה · שאם הוא מל' ויחל כדברי ר"א היל"ל על שלא חלותי ע"כ דורש חלותי מל' חילול היינו חילול ברית ושבועה כמ"ש תהלים פ"ט ל"ה לא אחלל בריתי : ולפניו יש חליין בתמיה · אלא חלותי חולי שלי ולא שלו כמ"ש שיחת לו לא בניו מומם : א"ל ימיני חששה לי · פי' אפשר שיקרה כן אצל בן אדם אף שהוא גבור בגבורים מה שלא יתכן לומר אצל הש"י וזה הוא חלותי חילול וחולין הוא לומר כך על הש"י שנות ימין : אם חליין הם · שמ"ש חלותי שנות ימין הן שני כתובים מכחישים שהחולי הוא אינו שנות ימין חלילה ע"כ דורש ומכריע ע"פ המדות מדה ט' ול"א ואומר אחת משתי אלה או חלותי או שנות ימין עליון אם חלותי אם קפץ באף רחמיו סלה ואם שנות ימין עליון חלילה הלעולמים יזנח ה' ולא יוסיף לרצות עוד ודוק בפסוקים : בוכה למשפחותיו · אצל הספסוף ואצל מרגלים כתוב ותשא כל העדה : קול ברמה נשמע · נהי בכי תמרורים : על נהרות בבל · שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון : ויש תקוה לאחריתך · וס"ד ושבו בנים לגבולם : תבכה על שני עגלים · תבכה בכיה א' ודמעתה על לחיה היא בכיה ב' : ד"א על יהודה · ד"א בכה על יהודה תבכה ודמעתה על ציון וירושלים ד"א בכה על גלות עשרת השבטים תבכה על גלות שבט יהודה ובנימין : ומבכה אחרים · כמעשה דר"ג בסמוך ודורש כופל הבכיות על כל אלו : הן אראלם צעקו חוצה · עי' ב"ר פרשה נ"ו סי' ה' וש"נ : דנכסיניה · שייך לדרשת הב"ר שם על יצחק דבר של חוץ מן הדעת שאינו מתקבל על הדעת · ור' ברכיה חולק וסובר שמ"ש חוצה פי' השמימה כמ"ש ויוצא אותו החוצה שהעלה אותו למעלה מכיפת הרקיע וכן צעקו חוצה צעקו בשמים כמ"ש ב"ר פרשה מ"ד סי' י"ב והביא שם ראיה לזה מפסוק עד לא עשה ארץ וחוצות שפי' ארץ ושמים וזהו צעקו חוצה : ראיתי את ההרים · והנה תוהו ובוהו : שבעים פרים · עי' במ"ר פרשה כ"א סי' כ"ד : ומבכה כ"י עמה · וכמ"ש לעיל פסוק זה אתם בכיתם בכיה של תפלות היינו בכיה של מרגלים ותשא כל העדה ויתנו את קולם וגו' ויבכו העם בלילה ההוא : חובא בישא אזפיתון · במ"ר פ' ע"ז סי' כ' וכ"א · ועי' שמ"ר פ' ל"ע : **כד** מעשה באשה אחת · לקמן פסוק כלו בדמעות עיני : **כה** ודמעתה על לחיה · הוא מיותר שהרי כל הבוכים דמעתם על לחיים ע"כ דורש לחיה ג"ש : וימצא לחי חמור · אצל שמשון הגבור כתוב מה לחי דשם גבור אף לחי דכאן גבורים : על בחוריה · כפי פשוטו שכל הבוכים מקנחים דמעותיהם אך אצל הבחורים הכפותים היו נשארים על לחייהם ונעשים כצרבת שאין שהדמעות מלוחים ומקלקלים הלחיים : **כו** א"ר לוי · ב"ר סוף פרשה ל"ח וע"ש שבמקום שכתוב לא דורש ג"כ באופן זה · לקמן פסוק פרשה ציון : **כז** זה מיכאל וגבריאל · אבל מיכאל מפורש בסוף דניאל מיכאל

מתנות כהונה

נשתנית ימין עליון : נתחללה · דרש חלותי מלשון לא יחל דברו : ה"ג גלגל חמה חולה ואינו כו' : לשמשיו · של הקב"ה אין להם חולי : ולפניו כו' · בתמיה אלא מפני חולי שלי שמרוב עונותי נשתנה ימינו כביכול : ה"ג פעם אחת באו הגייסות אמר להם ימיני חששה לי אבל כו' · וכן הוא בילקוט תלים וכן עיקר : אמר להם ימיני כו' · וכן היה באמת ולפיכך לא יכול להושיע : הן לא קצרה וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא כ"א עונותיכם היו מבדילים : ה"ג אם חליין הן אית סבר דכל דחשש סופיה כו' : פי' אם מחמת חולי נשתנית כח הימין עוד יש תקוה שכל החולה בא' מאיבריו סופו יכול להתרפא אבל אם נשתנת שוב אין תקנה וכאן הוא ע"י חולה שנאמר כ"א עונותיכם וגו' אם נשוב לו כבר יש תקוה וימין ה' פשוטה לקבל שבים : שינוי ימין גר' : מאום מאסתנו · עי' בסוף המגלה : תפלות · בחנם ועל לא דבר מלשון שוא ותפל : ביהוד מדינתא · היא ירושלים כבך נתמד של יהודה : עגל א' · מעשה במדבר שאין לך פקידה שאין בה מפקידת עון העגל : ב' עגלים · של ירבעם : ה"ג א"ר זעירא חילה היה גביה דנכסיניה · ועי' בב"ר פ' נ"ו ובילקוט ישעיה ור' זעירא בא לחלוק ולומר שאין הכתוב מדבר אלא בעקידת יצחק וכדמפרש ואזיל ואולי שאין מקום המאמר פה אלא אגב שנדרש כן בב"ר כתבו ג"כ כאן : חיצה כו' · ענין חיצוני הוא מן השכל שהאב ישחוט את בנו וכן ויוצא אותו החוצה חוץ להשגת השכל הוא שישלוט הוא על גבי מערכת המזלות : שלא ישלוט כו' · ויחרבו מן העולם ומצאתי באות אמת דגרס שלא ילדה העולם מהם : יצדה · פי' יחריב : כנסת ישראל · ידוע הוא למביני דעת ודייק מדכתיב ותשא כל העדה כינוי לנקבה יחידה והוה ליה למימר וישאו כל העדה כמו שמסיים ויתנו את קולם ויבכו : ותשא · כתיב בשי"ן לשון כי תשה כו' משאת מאומה לשון הלואה : חובי גרסי' · פי' הלואה רעה הלויתם לדורות הבאים שבעון אותה בכיה הוקבעה בכיה לדורות בלילה ההוא : בלילה : שאין הקול הולך מרחוק אלא בלילה ובערוך ערך רבך הביא גי' שאינה כתובה פה : מושך עמה קינה · ששומע גם הוא מקונן ומיילל עמו כדמפרש ואזיל : תשחורת · לשון שררה כדאמרינן הדבק לשחור כלומר בן חשוב מאד : ודמעתה : על כהניה · על לחי דרש על כהניה וכדמפרש ואזיל : וימצא לחי וגו' · ובה הראה גבורתו ככתוב בספר שופטים : ונושרות · נראה דצריך להיות ונושכות ובאות אמת הגיה ונקשרות : אין לה מנחם : הוה ליה · אא"כ ועי' בב"ר סוף פרשה נח : זה מיכאל כו' · שלא עמדה לעזרתם או כמו שאמרו לקמן בפסוק הרם בעברתו שהחליף הקדוש ברוך הוא פקידתן ולא יוכלו ישראל להשתמש בהם :

גלתה

משנת דרבי אליעזר

נאמרה כו' היא כמו והשתא אתי שפיר שמפני מה נאמרה בא"ב : בן תשחורת · פי' נער ורך בשנים כד"א

יפה ענף

פני אל וכדומה מלשון תפלה · ודריש פה הפיעל של חלותי מלשון הסרת התפלה וכאשר ימצא לפעמים שבנין הזה שמספך הוראת הפעל וכמו שרש דשן וכדומה · וכן דריש שנות ימין עליון כי תמת אחר

מעולם ימין ה' תרעץ אויב ששיב אחור ימינו אחור : נתחללה אותה שבועה · וי"ג נתחלה וא"כ הוא מלשון לא יחל דברו · ועי' בזה ברד"ק : ונשתנית הימין · היינו שבועתו כדרך נשבע ה' בימינו ובילקוט גרים ונשבעת בימין : גלגל חמה · גירסת הילקוט גלגל חמה חולה ואינו יכול לעלות לבנה חולה ואינם יכולים לעלות · ופי' הדברים כי ממדת טובו היה שלא להסיר השגחתו מגלגל חמה ולבן אינם נרפים מעבודתם אף כי יש חוטאים העובדים אליהם ומכ"ש שלא יסיר השגחתו מבני אדם בשביל החטאים אשר ביניהם : ולפניו יש חליין · והיינו ואומר חלותי היא מגזרת אשר חלה ה' בם וכנוי חלותי אפשר שהוא תיקון סופרים ע"ד ואל אראה ברעתי וזולתם · אם יורה על הפועל שלהיות העון גורם זה קלה החולי בישראל : אבל הקב"ה אינו כן כו' · ופי' הכתוב ואומר חלותי היא אם נאמר ליחס חולשה וחולי בו ית' אפילו באמירה בעלמא כדרך הגבור שאומר כן דרך תוספה זה א"א כי אין לתלות שנוי כשום צד בימין עליון : אם חליים הן אית סבר כו' · ומפרש את הכתוב ואומר חלותי היא דמספקא ליה אם חולי הוא או אם שנוי ימין עליון · שהכוונה בזה שאם אין החטא גדול כ"כ רק שבעס ה' עלינו יש תקוה שירפא בתשובה ויסורין כחולי שיש תקוה כי רוב חולים לחיים · אבל אם גבר החטא מאד עד שנדמו למתים לגמרי ומאס ה' בם אין תקוה וכמ"ש ריב"ל : ואם קציפה היא אית סבר · ודריש את הכתוב כי אם מאוס אז אין תקוה לנו עוד ומאסתנו · אבל אם קצפת עלינו אפילו שהקצף הוא עד מאד יש תקוה כי השיבנו ה' אליך ונשובה ובתשובה תחדש ימינו כקדם : של תפלות של גנאי שבכו בחנם · ודריש בכה בשביל שבכיה של תפלות שבכה עתה בכיה של ממש : א"ר זעירא חילה כתיב · עמ"ש בזה בב"ר פנ"ו : לפי שאין קול הולך וכו' · פי' מה שאמר בכה תבכה בלילה לא בא למעט את היום אלא לפי שהקול נשמע יותר בלילה ואז תתפרסם בכייתם · לכן מזכיר את בכייתם בלילה : לילה מושך עמו קינה · ובילקוט מובא שהבוכה בלילה כותלי הבית ומזלי הרקיע נושאין עמו קינה · כלומר כאלו אפילו כותלי הבית והמזלות מסייעין אותו : בן תשחורת בחור ורך בשנים : על כהניה כמד"א ונתן לכהן וגו' · ופי' על מה שנפסק מזונן וכדאמר לקמן כהנים נאנחים שאין להם מי שיתן אותם מתנות כהונה · א"נ על אבוד הכהנים שהם תשובי ישראל וכן גבוריה ושופטיה · ויתכן לפרש שפירש על כהניה שהסכת כהנים באה הפורענות וכן על גבוריה וכו' ע"ד הכהנים לא אמרו איה ה' ותופשי התורה היינו גבוריה כדכתיב והרועים פשעו בי וכנגד בעלי זרוע העושקים וחומסים בכחם אמר על בחוריה : כ"ם שנאמר אין הוה לה · כי מלת לה הוא שלילה התלטית ומלת אין לא תשלול רק בזמן הסוה [ועי' בזה בב"ר ל"ח כי שם האריכנו בזה] : זה מיכאל וגבריאל · ובילקוט גרסינן זה מיכאל וגבריאל שהיו מלמדין עליהם זכות א"ל הקב"ה מי חביב עליכם אמרו לפניו ישראל ואחר ישראל מי חביב אמרו לפניו ביהמ"ק א"ל נשבע אני בשמי הגדול שאתם בעצמכם מציתם בו האור מיד נטלו מיכאל וגבריאל ב' לפידי אש

בח גלתה יהודה · (מו) אומות העולם אינן גולים אלא אע"פ שגולים אין גלותם גלות · אומות העולם שאוכלים מפתם ושותים מיינם אין גלותם גלות · אבל ישראל שאין אוכלין מפתם ואין שותין מיינם גלותם גלות · אומות העולם שהן מהלכין באסקפטיות שלהם אין גלותם גלות · אבל ישראל שהן מהלכין יחפין גלותם גלות · לכך נאמר גלתה יהודה · כאן הוא אומר גלתה יהודה · ולהלן הוא אומר (ירמיה נ"ב) ויגל יהודה מעל אדמתו · אלא כיון שגלו תשש כחן כנקבה לכך נאמר גלתה יהודה · מעוני · א על שאכלו חמץ בפסח כמד"א (דברים ט"ז) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני · ד"א מעוני על שהכלו משכון עני בתוך בתיהם · כמד"א (שם כ"ד) ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו · ד"א מעוני · על שעשקו שכר שכיר · כמד"א (שם) לא תעשוק שכיר עני ואביון · ד"א מעוני · על שגזלו מתנות עני כמד"א (שם) לעני ולגר תעזוב אותם · ד"א מעוני · על שאכלו מעשר עני · ר' ביבי ור' הונא בשם רב · (ט) (מח) האוכל טבל של מעשר עני חייב מיתה · ד"א מעוני · על שעבדו עבודת כוכבים כמד"א (שמות ל"ב) קול ענות אנכי שומע · א"ר אחא קול קילוס עבודת כוכבים אנכי שומע · רבי יהודה בשם רבי יוסי אומר ב (מט) אין לך דור ודור שאינו נוטל מטמאו של עגל :

בט ומרוב עבודה א"ר אחא ג על שהיו משתעבדים בעבד עברי כמד"א (ירמיה ל"ד) מקץ שבע שנים תשלחו · היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח · ר' יודן בר' נחמיה בשם רשב"ל אמר ד אילו מצאה מנוח לא היתה חוזרת והכוותיה (בראשית ח') ולא מצאה היונה מנוח · והכוותה (דברים כ"ח) ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך · כל רודפיה השיגוה בין המצרים · (י) (נ) כההיא דתנן דברי בן ננס בסימניו ובמצרניו · ה ד"א כל רודפיה השיגוה בין המצרים ביומין דעקא · משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב · שבהם קטב מרירי מצוי כמד"א (תהלים צ"א) מדבר באופל יהלך מקטב ישוד צהרים · ר' אבא בר כהנא ור' לוי · (יא) ר' אבא בר כהנא אמר ו דהוא נויז כוניא דטיהרה מרישהון דשית עד סופיהון דתשע · ור' לוי אמר דהוא נויז כוניא דיומא מסופיהון דארבע עד רישיהון דתשע · ואינו מהלך לא בחמה ולא בצל · אלא בצל הסמוך לחמה · ר' יוחנן ורשב"ל · ר' יוחנן אמר כולו מלא עינים קליפות קליפות ושערות שערות · ורשב"ל אמר עין אחת נתונה על לבו וכל מי שרואה אותו נופל ומת · ומעשה בחסיד אחד שראה אותו ונפל על פניו ומת · ויש אומרים יהודה בר' היה · שמואל המתיה ולא נפל · אמר עכן ביה · ר' אבהו הוה יתיב ומתנא בהדא כנישתא מדוכתא דקסרי · חמא חד בר נש דטעין חדא קטיתא ואזל למימחי חבריה · חמא מזיקא קאי בתריה דטעין קטיתא דפרזלא קם וצריה · אמר ליה מה את בעי קטיל חבריך · אמר ליה בהדא בר נש קטיל חבריה · אמר ליה הא מזיקא קאים בתריה דטעין קטיתא דפרזלא · את מחי ליה בהדא · והוא מחי ליה בההיא ומת · ר' יוחנן הוה מפקד לספרייא ומתנניא דלא ליהוון מעונין ערקתא מיטקיא באילין יומי · רבי שמואל בר נחמני הוה מפקד לספרייא ומתנניא דיהוון מפטרין רב טלאי בארבע שעין :

ל דרכי ציון אבלות · א"ר הונא הכל מבקשין תפקידן · מעשה בכלבא אחת כופרית שעלתה לראש הסלע ושימשה עם זכר · רבי אמי אמר אפילו ארזים מבקשין (נא) תפקידן · תדע לך (נב) ז שלא היו ארזים בבבל · וכשעלה נבוכדנצר לכאן · תלש ארזים מכאן ושתלן בבבל · וכשמת היו שמחים על מפלתו · הה"ד (ישעיה י"ד) גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון · א"ר אבדימי דמן חיפה אפילו דרכים מבקשין תפקידן · הה"ד דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד · (נג) מבלי בורגנין מבלי בולייטין אין כתיב כאן · אלא מבלי באי מועד · כל שעריה שוממין · שלא היו נכנסין ויוצאין בהן · כהניה נאנחים · שאין מי יתן להם מתנות כהונה · כמה דאת אומר (דברים י"ח) ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקבה · בתולותיה נוגות · א"ר יצחק בר' סימון אלו תלמידי חכמים שהיו נאים כבתולות (נד) ונעשו כדונג · ר' שמואל אמר ר' יצחק אלו הבוליוטין שהן נאים כבתולות ונעשו כנוגות · ד"א בתולותיה נוגות ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז [illegible] : ב סנהדרין דף ק"ב · [illegible] : ג ילקוט כאן רמז [illegible] : ד ב"ר פרשה ל"ג · ילקוט סדר נח רמז נ"ט : ה ילקוט תהלים רמז [illegible] · [illegible] : ו פסחים דף קי"א · [illegible] : ז ילקוט ישעיה רמז [illegible] ;

חדושי הרד"ל

[illegible]

חדושי הרש"ש

[illegible]

מתנות כהונה

[illegible]

פירוש מהרז"ו

[illegible]

יפה ענף

[illegible]

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

שהיה זה בא ובועל והיה זה בא ובועל עד שהגו את מכתה · והיא מר לה · מר לה לערותה :

לא היו צריה לראש · א"ר הילל בר' ברכיה [א] כל מי שבא להצר לישראל נעשה ראש מה טעם היו צריה לראש · את מוצא עד שלא חרבה ירושלם לא היתה מדינה חשובה כלום משחרבה ירושלם נעשה קיסרין מטריפולין ותנופילין · ד"א היו צריה זה נבוכדנצר · אויביה שלו · זה נבוזראדן · ד"א היו צריה לראש · זה אספסיאנוס · (נה) אויביה שלו · זה טיטוס · שלש שנים ומחצה הקיף אספסיאנוס את ירושלם והיו עמו ארבעה דוכסין · דוכס דערביא · דוכס דאפריקא · דוכוס דאלכסנדריא · דוכוס דפלסטיני · דוכוס דערבייא תרין אמורין (נו) חד אמר קילוס שמיה · וחד אמר פנגר שמיה · והוון (נז) בירושלם [ב] ארבעה בוליטין בן ציצית ובן גוריון ובן נקדימון ובן כלבא שבוע · וכל אחד ואחד יכול לספק מזונות של מדינה י' שנים · (יב) והיה שם (נח) בן בטיח בן אחותו של רבן יוחנן בן זכאי שהיה ממונה על האוצרות ואוקיד כל אוצרייא · שמע רבן יוחנן בן זכאי אמר ווי · אזלין אמרון לבן בטיח · אמר חביבך ווי · שלח ואתייה אמר לו למה אמרת ווי · אמר לו לא אמרתי ווי אלא וה אמרי · אמר לו וה אמרת · ולמה אמרת וה · אמר ליה דאוקדת כל אוצרייא · ואמרתי דכל זמן דאוצרייא קיימין לא יהיבין גשמיהון למיעבד קרבא · בין ווי לוה נמלט רבן יוחנן בן זכאי · וקרא עליו (קהלת ז') ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה · לאחר ג' ימים · יצא רבן יוחנן בן זכאי לטייל בשוק · [ג] וראה אותם (נט) ששולקין תבן ושותין מימיו · אמר בני אדם ששולקין תבן ושותין מימיו · יכולין לעמוד בחיילותיו של אספסיאנוס · אמר כל סמא דמילתא ניפוק לי מהכא · [ד] שלח ואמר לבן בטיח אפקוני מהכא אמר ליה עבדינן בינינן דלא יפוק בר נש מהכא (ס) אלא דמית · אמר אפקוני בדמות דמית · טען רבי אליעזר ברישיה · ורבי יהושע ברגליה · (סא) ובן בטיח מהלך קומוי · (סב) מן דמטון בעון מודקרינה · אמר להו בן בטיח כך אתם רוצים · שיהיו אומרין מת רבן ודקרוהו · כיון דאמר להו כך שבקוניה · מן דנפקין מן פילי · טענוניה ויהבוניה בחד בית עולם והזרו למדינה · נפק רבן יוחנן בן זכאי לטייל בחיילותיו של אספסיאנוס · אמר לון אן הוא מלכא · אזלון ואמרו לאספסיאנוס · חד יהודי בעי למישאל בשלמך · אמר להון ייתי · מן דאתא · (סג) אמר ליה וביבא מארי אפלטור · [ה] אמר ליה שאילא דמלך שאילת בי · ואנא לית אנא מליך · וכדו שמע מלכא וקטיל להוא גברא · אמר ליה אם לית את מלך סוף את מליך · (יג) דלית הדין ביתא חריב אלא על ידי מלך · שנא' (ישעיה י') והלבנון באדיר יפול · נסבוניה ויהבוניה לגיו מן שבעה קנקלין · והוון שאילין ליה כמה שעין בליליא · ואמר להון · כמה שעין בימממא · ואמר להון · מנן הוה ידע רבן יוחנן בן זכאי (סד) מפשוטיה · לבתר תלתא יומין אזל אספסיאנוס מסחי (סה) בהדא גפנא · מן דסחא ולבש חד מסן דידיה · [ו] אתת בשורה ובשרוהו מית נירון ואמליכוניה בני רומי · בעי למילבש חד מסן חורן ולא עליל · שלח ואתיוה לרבן יוחנן בן זכאי · וא"ל לית את אמר לי כל אילין יומיא הוינא לביש תרין מסאני · והוון עללין בי · וכדו חד עליל וחד לא עליל · א"ל בשורתא טבתא איתבשרת דכתיב (משלי ט"ו) ושמועה טובה תדשן עצם · אמר לו מה נעביד דאיעיל · אמר לו מי אית לך בר נש דסנאית ליה או דחב לך · יעברוניה קמך ובשרך שחי · דכתיב (שם י"ז) ורוח נכאה תיבש גרם · התחילו מושלין לפניו משלות · חבית שקינן נחש בתוכה כיצד עושין לו · אמר להם מביאין חובר וחוברין את הנחש ומניחין את החבית · אמר פנגר הורגין את הנחש ושוברין את החבית · מגדל שקינן בו נחש כיצד עושין · אמר להם מביאין חובר וחוברין את הנחש ומניחין את המגדל · אמר פנגר הורגין את הנחש ושורפין את המגדל · אמר לו רבן יוחנן בן זכאי לפנגר כל מגירייא דעבדין בישא למגיריהון עבדין עד דלית את מליף סניגוריא את מליף עלן קטיגוריא · אמר ליה לטיבותכון אנא בעי · דכל זמן דהדין ביתא קיים מלכוותא מתגרין בכון · אין איחרוב הדין ביתא לית מלכוותא מתגרין בכון · אמר לו רבן יוחנן הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות · אמר ליה אספסיאנוס לרבן יוחנן בן זכאי שאל לי שאלה ואנא עביד א"ל אנא בעי דתירפי הדא מדינתא ותיזיל לך · א"ל כלום אמליכוני בני רומי דנרפי להדא מדינתא · שאל לי שאלתא ואנא עביד · אמר לו בעי אנא דתירפי (סו) לפילי מערבאה דהיא אזלא ללוד · דכל בר דנפיק עד ארבעה שעין יהא לשיזבא · מן דכבשה אמר לו אי אית לך דרחים לך · או בר נש דאת קריב ליה · שלח ואיתיה עד דלא ייעלון אוכלוסיא · שלח לר' אליעזר ולר' יהושע לאפוקי לר' צדוק אזלין ואשכחוניה בבבא דמדינה מן דאתא קם מן

מסורת המדרש א גיטין דף נ"ו · סנהדרין דף ק"ד : ב גיטין דף נ"ו בה"ע ושם הגירסא שלש ועמ"ש בת"א · קה"ר פרשה ז' פסוק י"א · ילקוט קהלת רמז תתקע"ס : ג אדר"נ סוף פרק ו' : ד אדר"נ פרק ד' : ה ילקוט ישעיה רמז רפ"ד : ו ילקוט משלי רמז תתקנ"ג :

חדושי הרש"ש

סוגיא דקיסרא כו' כצ"ל וכדמוכח ג"כ ממ"כ : (יב) והיה שם בן בטיח כו' · ובהניזקין איתא אבא סיקרא · ואולי נקרא בן בטיח ע"ש גדולתו וגבורתו כי בן בטיח היה שם איש ארך האברים כדאיתא פי"ז דכלים מי"ב אגרופו של בן בטיח א"ר יוסי יפנו כראש גדול של אדם : (יג) דלית הדין ביתא חריב אלא ע"י מלך שנא' והלבנון באדיר יפול · ובהניזקין מסיים ואין לבנון אלא בית המקדש כו' וכן לקמן בפ' על אלה · בסופו אמרו ולא מקרא מלא הוא דכתיב והלבנון באדיר יפול וכתיב בתריה כו' ע"ש וצ"ע דכל הנבואה שם משתעי במפלת סנחריב בירושלים וצ"ל דהם מפרשים דאמר הנביא עליו הוא דמה לחרוב את הבית המקדש לא כן אלא והלבנון באדיר יפול דהוא ג"כ שהיה מלך אדיר שמלך בכיפה כדאיתא מגילה י"א מאה"כ סנחריב כדאיתא שם וכן הרומים מלכו אז בכל העולם · אך לעיל בריש הפתיחתא דרשו ג"כ צהלי קולך בת גלים כו' על ישראל אף דלפי הפשט כל ענינא דהם משתעי בסנחריב · ועי' בחלק ק"ד סע"א ובפירש"י שם:

חדושי הרד"ל

משמע שמפרש נוגות מענין דוגג · ועמש"ל פ"ד אות ח' בס"ד : (נה) אויביה שלו · זה טיטוס · טיטוס ואספסיאנוס שניהם מעשה אחת עשו חורבן ירושלים ובית המקדש ולקמן בכ"מ נקט טרכינוס במקום טיטוס · וזה נכון יותר שהוא היה המחריב השני שנחרב ע"י ביתר לדברי הירושלמי והמדרשים : (נו) חד אמר קלוס וחד אמר פנגר · שזכירו שמו מפני עובדא דלהלן · ומפני שע"י נשאר זכרון ביהמ"ק דכותל מערבי אע"פ שכוונתו לא היה לטובה כדלקמן · לכן זכה שישאר זכרון שמו בפי עם ישראל ובספרי קודש : (נז) בירושלים שלש בולייטין בן ציצית ונקדימון בן גוריון כצ"ל וכ"ה בקה"ר ס"ז וככ"מ : (נח) בן בטיח · ריש בריוני הוי · וזהו שהניחו עליו בכלים פי"ז אגרופו של בן בטיח (ובערוך ערך אגרוף שכתב שהיה מבעלי משנה בע"כ צ"ל שהכוונה בימי תנאים) : (נט) ששולקין תבן כו' · עי"ל אות כ' ובאדר"נ ספ"ו : (ס) אלא דמית · לפי שאין מלינין המת בירושלים כמ"ש באדר"נ פ"ד בנוסחא השנית ע"ש ובת"כ בחוקותי רפ"ו : (סא) ובן בטיח מהלך קומוי ומאנוי ובזיעון · כ"ה גירסת אות אמת :

(סב) מן דמטין לפתחא בעון מדקרוני' כצ"ל : (סג) א"ל מי דומיני אימפראטור כצ"ל · עי' מ"כ : (סד) מפשוטיה · פי' מלימודו שהיה רגיל לסדרו תמיד (וכדלהלן בד"ר צדיק ופשע עלוי מאה וכו' וכן בכ"מ) ע"פ קצב השעות ומזה היה יכול לכוון כל עת כמה שעות ביום שלא היה פוסק מסדר למודו תמיד : (סה) בהדא גופנא · בעיר ששמה גופנא בא"י כדאיתא בברכות (מ"ד) : (סו) לפילא מערבאה

פירוש מהרז"ו

מלות הבאים בציון לעבודת ה' : זה בא ובועל · לקמן פסוק נשים בציון עינו וצ"ע להשוות ואולי מדרשים חלוקים הם ואולי גם כאן והכוונה על הבתולה האחת שעינו אותה כמ"ש שם וזהו מ"ש כאן והיא מר לה לשון יחידה על בתולה אחת : קסרין וטריפולין ותנופילין · כצ"ל נעשה קסרין מטרופולין וכמ"ש מגלה דף ו' הובא בערוך קסרית בת אדום שהיא היתה מטריפולין של מלכים : היו צריה לראש · זה נבוכדנאצר כמ"ש אגת הוא

מתנות כהונה

כבתולות ונעשו נוגות עכ"ל ולא פירשו : עד שהגו · המסו וגילו כד"א הגו סיגים מכסף וכמו והגה את מכתן שפירושו העיר וגילה ועיין לקמן סוף פסוק כי לא יזנח : היו צריה : מה טעם · מה טעמיה של רבי הלל ומנא יליף ליה : לא היתה · שום מדינה נחשבת לכלום : קסרין · שם מקום והיא עיר ואם של בני אדום : מטריפולין גרסינן · ופי' הערוך נוטריקון מטרי בלשון יון אם ופולין עיר כלומר אמן של עיירות : תנופילין · גם הוא נוטריקון תנו כמו תניין פי' שנים ופולין פי' שררה כלומר שררה כפולה ומכופלת כן פרש"י

בס' המליל על דיו פולימון כאלו כתוב דיופילון ועיין שם : דערביא כו' · מיני ארצות הם : הכי גרסינן והיו עמו ארבעה דוכסין ודוק וכן הוא לקמן : פנגר שמיה · לקמן סיפר מה עלתה בו ולפיכך אמר כאן מה שמו ומי הוא : בוליטין · חכמי ומנהיגי העיר ועשיריה : בן בטיח · ריש בריוני היה כדאיתא בפ' הניזקין : ואוקד כו' · ושרף כל האוצרות כדי שיהיו מוכרחים לצאת מן העיר ולערוך עמהם מלחמה : ווי · אוי למעשה הרע הזה : חביבך · דודך דוד אהבך ת"י חביבא דאהבך : שלח · בן בטיח והביאו לרבי יוחנן : א"ל למה גרסי' : אלא וה גרסי' · והוא לשון שמחה ועיין ריש מגילת אסתר : א"ל וה כו' · כלומר אם אמרת וה שהוא לשון שמחה אמאי למה אמרתיה ועל מה שמחת א"ל על ששרפת האוצרות אמרתי שכל זמן שהאוצרות קיימין לא ימסרו עצמן למלחמה : גשמיהון · גופיהון כלומר את עצמן : בין ווי לוה כו' · כלומר מבין דקדוק משמעות לשון בין ווי לוה ניצל ר' יוחנן וקרא עליו ר' יוחנן על עצמו : ששולקין תבן כו' · מפני הרעב : כל סמא כו' · כלומר כל עיקר וסם ושורש הדבר וסופו אין כאן הצלה רק שאצא מן העיר לפיים האויב : אפקוני כו' · הוציאוני מחוץ לעיר ואע"ג שלמעלה אמר שכעס על ר' יוחנן ובקש להמיתו זהו בפני שאר הבריונים אבל הוא בעצמו נהג בו כבוד ומורא : עבדינן כו' · עשינו בינינו שלא יצא שום אדם לחוץ אלא מי שמת א"ל הוציאו אותי כדמות מת שנושאין במטה ויחשבו הבריונים שאני מת : מהלך קומי · הלך לפניו כאלו הולך לפני מטתו : מן דמטון · כשהגיעו לפתח שער העיר כן הוא בגיטין פ' הניזקין : בעו כו' · רצו לדקור בו בחרב לראות אם חי הוא אם לא : שיהיו אומרין · יאמרו השונאים שמבחוץ רבן דקרו ונהיה לשמצה בקמינו : מן דנפקין כו' · משיצאו חוץ לשער נתנוהו במערה אחת שהיתה למת וכך היה מנהגם שלעולם היו מכינים מערות לקבור בהם המתים לכשימותו כדאיתא במס' ב"ב : אן הוא כו' · אנה ואיה הוא המלך הלכו ואמרו לאספסיינוס יהודי א' רוצה לשאול בשלומך א"ל יבא משבא א"ל וביבא כו' · כך היו שואלין בשלום המלך ובערוך ערך דומיני גרס ביבי דומינ"י אמפ"רטור ופירש אומר חיים אל האדון ועיין ערך אמפרטור וערך דמנו : א"ל שאילא · שלום של מלך שאלת בי ואני אין אני מלך ומעתה ישמע המלך זאת וימית אותי על שאני מחזיק עצמי כמלך א"ל אם אינך מלך עדיין סופך אתה נעשה מלך שאין הבית חרב אלא ע"י המלך : נסבוהו כו' לקחוהו לר' יוחנן ונתנוהו לפנים מן שבעה חדרים שהיו ז' חדרים זה לפנים מזה ונתנוהו בשביעי הפנימי שהיה שם חשך מאד והיו שואלין אותו כמה שעות בלילה והגיד להם וכן כמה שעות ביום ואמר להם : מפשוטיה · כלומר מעצמו ברוב חכמתו ובבקיאותו בטבעי העתים או סוד ה' ליראיו כדאיתא בפ"ק דמסכת סוטה גבי בן עזאי לענין שיעור ביאה ועיין לעיל בסדר נשא פ"ט : מפשוטיה · מחזרת תלמודו ולשון זה רגיל בספר זה כדלקמן פסוק עליה מאה פרקין ושמעתי עוד פי' שונים והשומע ישמע : לבתר כו' · לאחר ג' ימים אלו הלך אספסיינוס ורחץ את עצמו תחת גפן אחד או בהדא גופנא פי' בנהר ששמו גפנא מרחץ ועלה והיה נועל מנעל אחד בא לו בשורה ובשר אותו שמת נירון והמליכוהו בני רומי עליהם ורצה לנעול המנעל האחר ולא נכנס רגלו במנעלו שלח והביא את ר' יוחנן וא"ל האין אתה יכול לומר לי כל הימים העוברים לבשתי ב' המנעלים והיו רגלי נכנסים בהם ועתה אחד נכנס והאחד אינו יכול ליכנס א"ל בשורה טובה נתבשרת כו' : מה נעביד כו' · מה נעשה שיכנס גם רגל זה א"ל היש פה בן אדם שאתה שונא לו או שפשע כנגדך יעבור לפניך ובשרך ישפל : ה"ג דסנאית ליה או דחב לך יעברוניה כו' : שחי · שפל כד"א שחי ונעבורה וכד"א במקום שפת תחתו ועי' ערוך ערך שח : מושלין כו' · כלומר לתפוש ריב"ז לומר שהוא ויועצו היה להם לשבור חומות העיר ולבא אל המלך להביאו אל העיר והשיב להם שכך הוא יותר טוב להניח החומה אולי יתפייסו גם הבריונים ובפרק הנזקין מבואר כך בהדיא ועיין שם : פנגר · הוא היה הדוכוס של הערביים : הורגין כו' · ובעיני המלך היה נראה יותר טוב דברי ריב"ז ולפי' הרשהו לשאול שאלה כדלקמן : כל מגירייא כו' · כל השכנים העושים רעה לשכנים הם עושים והערביים שוכנים סביב לא"י : עד דלית כו' · כלומר לא די לך שאין אתה מלמד עלינו סניגוריא פי' מליצת טובה אלא שאתה מלמד עלינו דבר קטרוג א"ל לטובתכם אני רוצה ומתכוין שכל זמן שבית זה ר"ל ב"ה קיים המלכיות מתגרין בכם : לעקל כו' · כך היה למשל בפיהם פי' הלב יודע אם כוונתך לקשור ולתקן או לקלקל וכן הוא (פ"ק) [פ"ג דף כ"ו] דסנהדרין וע"ש : שאל לי כו' · שאל ממני שאלה ואני עושה אותה א"ל אני חפץ ממך שתניח העיר הזאת ותלך לך ממנה א"ל כו' כלומר וכי בשביל זאת המליכוני שאניח אותם והלא לא המליכוני אלא כדי שאכבש אותה אלא שאל ממני שאלה אחרת ואני אעשה א"ל אני חפץ שתניח שער המערבי שהיא הולכת ללוד וכל מי שיוצא ממנה עד ד' שעות על היום יהיה נשאר להצלה משכבשה א"ל אם יש לך מי שהוא אוהבך או בן אדם שהוא קרוב לך שלח לו והבא אותו טרם שיכנסו החיילים ושוב אין בידי להצילם : ה"ג דרחים אי בר נש : לאפוקי · להוציא : אזלין כו' · הלכו ר"א ור' יהושע ומצאוהו בפתח שער העיר כיון שבא רבי צדוק קם מלפניו רבי יוחנן

יפה ענף

שהגו את מכתה · הוא כאב ודאבון וכמ"ש כי ה' הוגה הדאיבה : נעשה ראשי · בעונות ישראל כדי שילך נסה תמיד ובתום' בפרק הניזקין פירשו שזהו לכבוד ישראל שלא יהיו כפופין אלא לגדולים : את מוצא עד שלא חרבה כו' · מילתא אחריתי לומר דהיו צריה לראש לאו לגופה אתא אלא לדיוקא דמקמי הכי לא היה ראשיות בצריה דהיינו מדינה חשובה כקסרין ודומיהן שלא נתחדשו אלא מחורבנה של ירושלים וכדאמרינן בפ"ק דמגילה על הפסוק אמלאה החרבה : מפשוטיה · מקביעות עתותיו לתורה וכפי חשבון הפרקים שלמד ידע כמה שעות היו מהיום והלילה : מית נירון · זה חולק על מה דאיתא בגיטין שברח ונתגייר : הורגין את הנחש ושוברין את החבית · פי' אע"פ שעומד לשבור את החבית פ"י

קומוי רבן יוחנן · אמר ליה אספסיאנוס מן קדם הדין סבא צותרא את קאים · אמר לך חייך אי הוה חד דכוותיה · והוה עמך אוכלוסין בכיפלא לא הוית יכיל כביש · אמר לו מה חייליה · א"ל דאכיל חד גמזוז ופשיט עלוהי מאה פרקין · אמר ליה למה חשיך כן · א"ל מן חייליהון דצומייא ותענייתא · שלח ואייתי אסוותא והוו מוכלין ליה ציבחר ציבחר · ומשקין ליה ציבחר ציבחר · עד דהדר גופיה עלוי · אמר ליה אלעזר בריה אבא הב להו אגרייהו בעלמא הדין · דלא תיהוי להו זכותא עמך בעלמא דאתי · ויהב להו הדין חושבנא דאצבע · והדין קרצטיונא · מן דכבשה פליג ארבע טכסייא לארבעה דוכסייא · וסליק פילי מערבאה לפנגר · וגזרו מן שמיא (סז) דלא יחרב לעולם למה ששכינה במערב · אינון אחרובו דידהון · הוא לא אחריב דידיה · שלח ואתייה · אמר לו למה לא אחרבת דידך · אמר ליה חייך לשבחא דמלכותא עבדית · דאילו חרבתיה לא הות ידעת ברייה מה חרבת · וכדו יחזיין בריאתא · אמרין חזו חייליה דאספסיאנוס מה אחרב · אמר לו (סח) דייך דטבאות אמרת · אלא מן בגין דעברת על קלוונין דידי · יסק ההוא גברא לרישיה דאיגרה ויטרוף גרמיה · אי חיי חיי ואי מות ימות · סליק וטרף גרמיה · ומית · (סט) ופגעה בו קללה של רבן יוחנן בן זכאי :

לב **כי** ה' הוגה על רוב פשעיה יכול על מגן · ת"ל על רוב פשעיה · עולליה הלכו שבי לפני צר · א"ר יהודה באו ראו כמה חביבין תינוקות [נ"א לפני הקב"ה] · גלתה סנהדרין ולא גלתה שכינה עמהם · גלו משמרות ולא גלתה שכינה עמהם · וכיון שגלו תינוקות גלתה שכינה עמהם · הה"ד עולליה הלכו שבי לפני צרי מיד :

לג **ויצא** מבת ציון · [א] מן בת כתיב · א"ר אחא יש לנו מנה אחת יפה זה הקב"ה · שכתוב בו (תהלים ט"ז) ה' מנת חלקי וכוסי · כל הדרה · זה הקב"ה · שנא' (שם ק"ד) הוד והדר לבשת · ד"א כל הדרה · זו סנהדרין · דכתיב (משלי ל"א) עוז והדר לבושה · דבר אחר כל הדרה · אלו תלמידי חכמים דכתיב (ויקרא י"ט) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן · ד"א (ע) כל הדרה · אלו המשמרות דכתיב (דה"ב כ') ומהללים להדרת קדש · ד"א כל הדרה · אלו התינוקות · א"ר יהודה בא וראה כמה חביבין תינוקות לפני הקב"ה · גלתה סנהדרין ולא גלתה שכינה עמהם · גלו משמרות ולא גלתה שכינה עמהם · וכיון שגלו תינוקות גלתה שכינה עמהם · הלא הוא דכתיב עולליה הלכו שבי לפני צר · מיד ויצא מבת ציון כל הדרה היו שריה כאילים · א"ר יהודה כשהן רכים משולים ככבשים · שנא' (ישעיה ה') ורעו כבשים כדברם · וכשהן קשים משולין כאילים · שנאמר היו שריה כאילים · ר' סימון בשם ר' שמעון בר אבא ור' שמעון בן לקיש בשם ר' יהושע מה אילים הללו בשעת שרב הופכין פניהם אלו תחת אלו · כך היו גדולי ישראל רואין דבר עבירה והופכין פניהם ממנו · אמר להם הקב"ה תבא שעה ואני עושה לכם כן · וילכו בלא כח לפני רודף · ר' עזריה בשם (עא) ר' יהודה בר' סימון אמר [ב] בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה · כמד"א (תהלים ס') באלהים נעשה חיל · ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום · כביכול מתישין כח גדול של מעלן דכתיב (דברים ל"ב) צור ילדך תשי · [ג] ר' יהודה בר' סימון בשם ר' לוי בר' טרפון בזמן שישראל עושין רצונו של הקדוש ברוך הוא מוסיפין כח בגבורה של מעלה כמד"א (במדבר י"ד) ועתה יגדל נא כח ה' · ובזמן שאין עושין רצונו של הקב"ה כביכול מתישין כח גדול של מעלן · והולכין גם הם בלא כח לפני רודף · ר' הונא ור' אחא ור' סימון בשם ר' שמעון בן לקיש · ורבנן בשם ר' חנינא היה אדם אומר לחבירו בירושלם · (עב) הקריני דף אחד ואומר לו אין בי כח · השניני פרק אחד אומר לו אין בי כח · אמר להם הקב"ה תבא לכם שעה ואני עושה לכם כך · וילכו בלא כח לפני רודף · א"ר אחא כשם שלא גלו ישראל אלא ברודף מלא · כך אינן נגאלין אלא בגואל מלא דכתיב (ישעיה נ"ט) ובא לציון גואל מלא כתיב :

לד **זכרה** ירושלם ימי עניה ומרודיה · בימי עניותה זכרה מרדין שמרדה בהקב"ה · כל מחמדיה · אלו דברי תורה כמד"א (תהלים י"ט) הנחמדים מזהב ומפז · בנפול עמה ביד צר · (יד) רבנן דהתם אמרין נפיל תורא סגין טבחוי · ורבנן דהכא אמרין נפל תורא תחדדן

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תל"ף א' · כל הענין : ב פסיקתא דרב כהנא פסקא כ"ו כל הענין · ושם הגירסא בזמן שהצדיקים עושין וכו' וכן הוא הגירסא בילקוט סדר שלח רמז תשד"מ · ילקוט סדר האזינו רמז תתקמ"ה · ילקוט כאן רמז תל"ף א' : ג ילקוט תהלים רמז תשע"ע :

חדושי הרד"ל

דאזלא ללוד · כמו שמנינו ריש פרק ה' דמעשר שני לוד מן המערב : (סז) דלא יחרב לעולם · כשי פ"ב ושו"ט מז' י"א מייתי לה מקרא דהנה זה עומד אחר כתלנו ע"ש : (סח) א"ל חייך דטבאות כו' כנ"ל : (סט) ופגעה בו קללת ריב"ז · עמ"כ שזהו מה שא"ל ריב"ז הלב יודע אם לעקל כו' וכן כאן נגזר עליו אי חיי חיי כו' · ונתברר ממה שמת שלא היתה כוונתו אלא לעקלקלות : (ע) ד"א כל הדרה אלו המשוררים דכתיב ומהללים כו' כנ"ל · והוא אסמכתא לביטול השיר מבית המשתאות : (עא) ר"י בר סימון אמר בזמן שישראל כו' · עי' בילקוט שלח לך שם : (עב) הקריני דף אחד וא"ל אין בי כח כו' ·

חדושי הרש"ש

(יד) רבנן דהתם כו' ורבנן דהכא כו' · עי' מתנות כהונה ועי' מה שכתבתי בבראשית רבה פ"ד :

מתנות כהונה

יוחנן : מן קדם כו' · וכי מלפני זקן זה המקום אתה עומד : צותרא · לפי הענין פי' מאוס : אי הוה חד כו' · אם היה בעיר עוד א' כמותו והיו אתך עם בכפלים כמו שיש עמך עכשיו לא היית יכול לכבוש העיר א"ל מה כחו וגבורת לדקתו : ה"ג דאכיל חד גמזוז כו' · מפי' הערוך נראה שהוא מין פרי דומה לתאנה ואכל פרי זה ולא יותר והיה חוזר ולומד על אותה אכילה מאה דרשות : פירקין · זמן שיעור הלימוד שלומדין בבית המדרש נקרא פרק והוא ידוע : חשיך · כחוש ועיין ערוך ערך חשך : מן חייליהון כו' · מכח הצומות והתעניות : ואייתי אסוותא גרסי' : שלח · משמע אספסיאנוס שלח והביא רופאים שלו לרפאות את רבי צדוק וכן פרש"י בפ' הניזקין : והוו מוכלין גרסי' · פי' היו מאכילין אותו מעט מעט כו' עד שחזר גופו עליו : א"ל אלעזר בנו של ר' צדוק אמר לאביו תן להם לרופאים שכרן בעוה"ז שלא יהיה להם זכות עמך בעולם הבא וכן פי' בספר יוחסין : חושבנא כו' · בערוך ערך כרסט משמע חשבון ומשקל באצבע ועיין שם : מן דכבשה כו' · משכבש אספסיאנוס ירושלים היה מחלק ארבעה צדדי העיר לארבעה דוכסין שעמו ועלה שער המערבי בגורלו של פנגר : אינון כו' · שלשה דוכסין האחרים החריבו כל א' חלק שלו ופנגר לא החריב את שלו : לא אחריב דידיה גרס' : שלח אספסיאנוס והביא לפנגר כו' · וא"ל בשביל שבח של המלכות עשיתי כו' שאלו החרבתיו לא היה יודע שום בריה מה החרבת ושמא יאמרו עיר קטנה היתה ועתה יראו הבריות החוזק הגדול ויאמרו ראה כחו של אספסינוס מה החריב כמה עיר חזקה החריב וזהו שבחך : ה"ג אמרין חייליה כו' · ובאות אמת הגיה חזו חייליה : דייך כו' · די לך כי תשובה נכונה אמרת : ה"ג מן בגין כו' · פי' בשביל שעברת על צוויי שלי יעלה אותו איש לראש העלייה ויפיל את עצמו אם יחיה יחיה ואם ימות ימות : עלה והפיל את עצמו ומת ההוא גברא גרסי' : ופגעה בו כו' · שא"ל הלב יודע כו' שלולא זאת היה ראוי להנצל על שלא החריב שער המערבי : קלוונין גרסי' ופירושו גזירה : הכי גר' ההוא גברא לרישיה : סליק וטרף גרסינן : כי ה' הוגה כו' : על מגן · על חנם : משמרות · כהונה ולויה : מיד · אחר שכתוב עולליה גו' כתיב ויצא מבת וגו' וכדמפרש ואזיל : מן בת כתיב · והקרי מבת : ה"ג דכתיב עוז והדר והסנהדרין הוד עוזם ותוקפם של ישראל וכן בשיר השירים כנה אותם כמגדל דוד : מיד ויצא מבת · מן בת וכדלעיל ועי"ל דדרים מפני שיצא כל הדרה אלו התינוקות יצאה ג"כ מנה יפה זו היא השכינה : באילים · דרש ביה אילות וחוזק כד"א ואת אילי הארץ לקח : ואני עושה כו' · שילכו בשבי כאילים בשעת שרב : בגבורה של מעלה · וכן הוא במקום אחר בהדיא ועיין בויקרא רבה פ' כ"ג ובדברי ר' יהודה בר סימון צריך לסיים של מעלן דכתיב צור ילדך תשי וכן הוא בספר עבודת הקדש פ"ג מחלק העבודה : והולכים גם הם · ועניינו כשעושין רצון המקום מוסיפין כח בגבורה גם המה ובהיפוך מתישין גם כח עצמן ועיין בילקוט תהלים מזמור כ"ו : ה"ג היה אדם אומר כו' : הקריני · למדני מקרא : השניני · למדני משנה : מלא · דכתיב רודף מלא וי"ו : גואל כתיב ג"כ מלא וי"ו : זכרה בימי כו' · דרש ימי חסר ב' השימוש וכפי' הראב"ע כמו ששת ימים עשה ה' וגו' שהוא כמו בששת : נפל תורא כו' · כשנופל השור רבים שוחטים קמים עליו אף כאן משנפל ביד צר אין עוזר לה : דהכא · בבבל כן משמע בפ' במה מדליקין בגמרא דעל שלש עבירות דאמר רבה הכא והוא היה בבבל : נפל כו' · כשנופל השור מיד משחיזין הסכין

פירוש מהרז"ו

הוא רישא דהכא : סבא צותרא · בערוך הגי' צייתור וכתב המ"ע בנוסחאות נותרא פירושו בלשון יווני חסר כל : קרצטיונה · והערוך גורס קראסטיונה ופירש מענין חשבון : דלא יחרב לעולם · במ"ר פרשה י"א ברים סי' ג' מפסוק הנה זה עומד אחר כתלנו : לב יכול על מגן · פי' לפי גודל המשפט כליון חרוץ היה אפשר לומר שלא היה כפי החטא אלא מאחר שחטאו כעס עליהם ועשה בכעסו יותר מאשר חטאו אך באמת לא כן הוא כמ"ש כי אתה חשכת למטה מעונותינו וזהו על רוב פשעיה ולא על חנם כפי הכעס : לג מן בת כתיב · מן מלשון מנה : עוז והדר לבושה · וכמ"ש לקמן פסוק בלה בשרי ועורי · ועורי זה סנהדרין וכמ"ש עור ובשר תלבישני שגורמים הדר : אלו המשמרות · משמרות לויים המשוררים ומהללים להדרת קדש : אלו התינוקות · במ"ר פ"ע סי' ז' · כמ"ש עולליה הקחו הדרי ע"ש באריכות שהם גורמים ההדר : סנהדרין ולא גלתה שכינה · ואף שדרש מתיבת הדרה על סנהדרין ומשמרות אך אינם מפורשים בכתוב כמו על התינוקות : כשהם רכים · כמ"ש לעולם יהיה אדם רך כקנה שיש לו לב בשר : ורעו כבשים · וס"ד וחרבות מחים גרים יאכלו ותרגם יונתן וכסי רשיעיא צדיקיא יכלון : והופכים פניהם ממנו · כמ"ש ברים מדרש רות כשועלים בחרבות : ועתה יגדל נא כח ה' · נ"ע והלא פסוק זה אמר משה בתפלתו על חטא מרגלים שרצה הש"ת לכלות כל ישראל ומשה התפלל שלא יעשה כן והז לא היו עושים רצונו של מקום ויתכן שהכוונה שזכות משה וזכות תפילתו הכריעו שיעשה הקב"ה לישראל כאלו עשו רצונו של מקום : בלא כח לפני רודף · וכמ"ש לעיל פסוק גלתה יהודה כיון שגלו תשש כחו כנקבה וכן כאן ויצא מן בת ציון כל הדרה ובכן בלא כח : אין בי כח · עיין לעיל פ' ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל פתיחא יו"ד : לד ימי עניה ומרודיה · משמע שעתה היא בשלוה וזוכרת מה שעבר עליה בימי עניה והלא הקינה בימי עניה מדברים ע"כ דורש שמ"ש ימי עניה פי' בימי עניה זוכרת עונותיה ומרודיה שמרדה שהם מדה כנגד מדה : אלו דברי תורה · שהיו מחמדיה בימי קדם ועתה עברה עליהם : רבנן דהתם · של בבל עיין שבת פרק ב' משנה על ג' עברות דף ל"א : ורבנן דהכא · של ארץ ישראל שהמדרש הוא אגדת ארץ ישראל וזהו מ"ש כאן בנפול עמה ביד צר ואין עוזר

יפה ענף

פי' שגינת סנחם אין ראוי למנוע מזה : מן דכבשה כו' · מכאן נראה דאספסיאנוס כבש את ירושלים והחריב את בית ה' ובגיטין וכן בכמה מקומות איתא שטיטוס עשה כל זה : חושבנא דאצבע · זה הוא חשבון שיודע על האצבעות לדעת כפל כל מספר מן שתה עד ט' : יכול על מגן · לכאורה מי יחשוב כן והלילה לקוב"ה דיעביד דינא בלא דינא אבל הכוונה בזה משום דק"ל למה אמר הכתוב על רוב פשעים מי לא ידע דפשעיהם גרמו כן · וגם המדרש לארץ דלא נטעה לומר מה שהיו צרים לראש הוא על מגן ולא שחטא גרם רק שהגיע זמנם להתגבר לראש · וכמ"ש לעיל משחרבה ירושלים נעשית קסרין וכו' · וכ"ה בכל קורות ימי העולם כי גלגל הוא החוזר בעולם גם בין העמים · כי זה ישפל וזה ירום · לכן בא הכתוב להגיד לנו כי מה שהיו צרים לראש הוא ג"כ בשביל שה' הוגה על רוב פשעים · ולולי זאת לא גברו אויביהם והגליתו כל כך ואולי מפרשי כי ה' הוגה על רוב פשעים הוא דבק עם עולליה הלכו שבי לפני צר וכמ"ש הראב"ע וע"ז ס"ד כי העוללים הלא הם נקיים מעון ורק מכבוש הארץ נמשך שהמה הלכו שבי לפני צר · לכן אמר כי גם זה היה בעון אבותיהם : גלתה סנהדרין · ודרים כל שערים שוממין כי זקני העיר היושבים בשער הלכו בגולה · וכהניה נאנחים הוא על גלות המשמרות וזה כהונה ולויה · ומזה מוכיח כי המה גלו לפני העוללים : מן בת ציון כתיב ודרים כאלו כתיב מנת בת ציון : כל הדרה זו סנהדרין כו' · ודריש ועוז על סנהדרין כדכתיב ועוז מלך משפט אהב והסנהדרין הלא עושים משפט וכידיהם העוז והמה נקראים עוז והדר : אמר רבי יהודה כו' נראה דל"ג זה הכא : הופכין פניהם אלו תחת אלו · בילקוט הגירסא למולן : ואני עושה לכם כן שיהפוך פניו מהם : מוסיפים כח כו' · זה ד"מ שלהיות הש"ת הוא הטוב ומטיב ודרכו להטיב תמיד לכן כשעושים רצונו של מקום ומכינים עצמם לקבל הטובה וע"י מתגבר חסדו בעולם לכן המה כמוסיפים כח בגבורתו · ובהיפך ע"י שמקלקלים מהשפע להשפיע כדרכו הו"ל כמתישים כחו · וזה ג"כ הכוונה במ"ש בפרק כיצד מברכין שהכהנה מן השוה"ז בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה שמונע חקו ממנו : באלהים נעשה חיל · פי' כי אנחנו מוסיפים חיל באלהים ועי"ז והוא יבוס צרינו · וגם שם יתפרש כי ע"י זה מה שעושין רצונו יאהב ה' לעשות חיל ולבוס את צרינו : כמד"א ועתה יגדל נא וגו' · הנה הכתוב הזה נאמר במרגלים בשעה שלא עשו רצונו של מקום · ומרע"ה במדת החסד בקש ממנו כדכתיב בתרים ס' ארך אפים ורב חסד · אמנם בשבת פרק ר' עקיבא איתא בשעה שעלה משה למרום מצא להקב"ה שהיה קושר קשרים לאותיות כו' מיד א"ל ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת נראה שלא נתחדש מאמר זה בשעת המרגלים אלא בשעה אחרת נאמר זה : והולכין גם הם בלא כח לפני רודף · ואין משמע להם גם מאת ה' : ברודף מלא · שכל רודף שבמקרא הוא חסר וזה מלא שנרדפו רדיפה שלימה וכ"כ רש"י ז"ל וכן מה שנגאלים גאולה שלימה פירושו שלא יהיה אחריה שעבוד · ומ"ש אלא בגואל מלא נראה לכאורה כי בכ"מ כתיב גואל חסר · ואע"ג דמצינו והנה הגואל עובר מלא · י"ל דגם שם נרמז על הגואל העתיד שיולד מאותו הזוג כידוע : בימי עניותה זכרה מרדין כו' · ודריש זכרה ירושלים בימי עניה את מרודיה · והחסר הכ"ת אצל ימי עניה וכמו כי ששת ימים למתפרש בששת ימים · והוי"ו של ומרודים הוא שמש כו"ו של ואיש ועבה וכדומה · וכן זכרה וכל מחמדיה והחסר הוי"ו של כל מחמדיה כמו שמש ירח ראובן שמעון : נפל תורא סגין טבחוי · ומפרש בנפול עמה ביד צר ואין עוזר לה · לכן אין לה עוזר

משנת דרבי אליעזר

ולפי' שמ"כ אינו דבר וסיפוכו : יכול על מגן כו' · דשם הויה בכל מקום הוא מדה"ר ויכול על מגן פעל רע ת"ל על רוב פשעיה שגדולים רשעם שמחמת רוב פשעם מהפכים מדה"ר למדה"ד כדאיתא במדרש

יען

סכינוהי · ואין עוזר לה · רבנן דהתם אמרין (עג) כד תספון כלה מדכרא שבעה יומין דמשתותא · ורבנן דהכא אמרין כד יחופה ברא מדכר שלותא דביתיה דאבויי · ראוה צרים שחקו על משבתיה · על שבתותיה כמד"א (שמות כ') זכור את יום השבת לקדשו · ד"א על משבתיה על שמטותיה כמד"א (ויקרא כ"ה) ובשנה השביעית וגו' · ד"א על משבתיה · זה רבן יוחנן בן זכאי ששבת מתוכה :

לה חטא חטאה ירושלם · אומות העולם אינן חוטאים אלא אע"פ שחוטאין אינן כלום · אבל ישראל חטאו ולקו על כן לנידה היתה לטלטול היתה · כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה גם היא נאנחה ותשב אחור · (עד) אחור מן הכהונה · אחור מן המלכות :

לו טומאתה בשוליה · [א] אמר ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא כל אותם הכהנים ששימשו בימי צדקיה (עה) ערלים היו · הה"ד (יחזקאל מ"ד) בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר · דבר אחר טומאתה בשוליה · בשיפוליה · כמה דאת אמר (שמות כ"ח) על שולי המעיל · דבר אחר טומאתה בשוליה · כההוא דתנן מקום היה למטה מירושלים תופת שמו · ר' יהודה אומר (עו) על שום תפתה דהוה ביה · רבי יוסי אומר (עז) חליתא דבר הינום · [ב] צלם הלול היה שם נתון לפנים משבעה קנקלים וטס של נחשת בידו · וכירה היתה נתונה על גבוי · וכל מי שהיה מקריב סלת · פותחין לו אחד · תורין ובני יונה · פותחין לו שנים · כבש · פותחין לו שלשה · איל · פותחין לו ארבעה · עגל פותחין לו חמשה · שור · פותחין לו ששה · וכל מי שהיה מקריב בנו · פותחין לו שבעה · ונותנין אותו לתוך טס של נחשת · ומסיקין את הכירה תחתיו · והיו מקלסין לפניו ואומרין לו יערב לך ויבסם לך · וכל כך למה כדי שלא ישמעו נהמת בניהם ויחזרו בהן · [ג] הוה כומרא אתי לגבי בר נשי אמר ליה מן בגין דאמר לי צלם פלן · מכל בניא דאית לך לית את בעי לקרבא חד מנייהו · אמר ליה וכי ברשותי אינון · חד בדהב · חד בכסף · חד בענא · חד בבקרותא · אמר לו המתן לי · דאית לי חד זעיר בבית ספרא · כד אתי אנא יהיב ליה לך · אמר לו הקב"ה רעיע · מכל בנין דאית לך · לא הוה לך להפילו לעבודת כוכבים · אלא זה שמקודש לשמי · ר' יודן בר' סימון בשם ר' לוי בן פרטא למטרונה שאמר לה אוהבה עשי לי חמין · ונטלה לורטיא של מלך ועשתה לו חמין · אמר לה המלך מכל עצים שיש ליך בבית זה · לא היה ליך לעשות חמין לאוהבך · אלא בלורטיא שלי · כך אמר הקב"ה לאותו רשע מכל בנים שיש לך לא היה לך להפילו לעבודת כוכבים אלא זה שמקודש לשמי · הה"ד (יחזקאל ט"ז) ותקחי את בניך וגו' אעפ"כ ותרד פלאים · נחתה לה לנסיונין :

לז · **כד** דמך ר' יוסי ממלחיא סליק ר' יוחנן וריש לקיש לגמילות חסדא וסליק עמהון ר' יצחק פסאקא · והוה תמן חד סב בעי למיעל ומיפתח עלוי ולא שבקוניה · א"ל ר' יצחק פסאקא קדם אילין אריותא דאוריתא את פתח פומך · אמר להו ר' יוחנן שבקוניה דהוא גבר סב · ייעול וישתבח באתריה · עאל ופתח ואמר מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב"ה יותר ממאה תוכחות חסר שתים שבמשנה תורה · ומחורבן בית המקדש · בתוכחות כתיב (דברים כ"ח) והפלא ה' את מכותך · ובחורבן בית המקדש כתיב ותרד פלאים · אבל בסילוקן של צדיקים כתיב (ישעיה כ"ט) לכן כה אמר ה' הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא · וכל כך למה (שם) ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר · א"ר יצחק פסאקא יהוי דין גברא בריך פומיה · אמר ליה רבי יוחנן אלו לא שבקתוניה מנן הוינן שמעין דא מרגליתא · ורוח הקדש צווחת ואומרת ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב · (תהלים קי"ט) כרו לי זדים שיחות · [ה] ר' אבא בר כהנא אמר תרתי כתיב · (דברים כ"ב) לא תקח האם על הבנים · וכאן (הושע י') אם על בנים רטשה · הוי אשר לא כתורתך · ר' אבא בר כהנא אמר אחורי כתיב (ירמיה ט') להכרית עולל מחוץ · ולא מבתי כנסיות · בחורים מרחובות · (עח) ולא מבתי מדרשות · וכאן

מסורת המדרש א ילקוט יחזקאל רמז שמ"ב · ילקוט כאן רמז תתר"ק א' : ב ילקוט ירמיה רמז רע"ז : ג פסיקתא רבתי פסקא כ"ט סימן ד' · ועי' שם בסמה"ג · ילקוט יחזקאל רמז שנ"ו : ד ילקוט ישעיה רמז ש"כ : ה ילקוט תהלים רמז תתע"ז :

חדושי הרד"ל

אפשר דרש היו שריה בתורה כאילים שאין קדשים לא מצאו מרעה מפני שרי התורה ולכן וילכו בלא כח כו' : (עג) כד תספון כלה · אפשר צ"ל תפסון · והוא לשון הלול בל' ארמי והכוונה כשמבזין אותה מכבודה זוכרת שבעת ימי המשתה שאז היו הכל מכבדין ומקלסין אותה : (עד) אחור מן הכהונה · כד"א כהניה נאנחים : (עה) ערלים היו · דרש בשולי' על המילה סיומא דגופא (וקרו לה טומאה כר"ע ביבמות (ע"ב) דמרבי ערל כי טמא) : (עו) על שום הפתה דהוי ביה · פי' כירה תרגומו בירושלמי תפייא וכדאמר לקמן וכירה היתה נתונה בו כו' (וי"ל ג"כ על שם התופים שהיו מקישין בהן שלא ישמעו נהמת בניהם כגי' הערוך ואות אמת לקמן) : (עז) חילתא דבר הינום · חילתא הוא גי בלשון תרגום והיינו גי בן הנום : (עח) ולא מבתי מדרשות וכאן ויהרוג בחוריהם בחרב בבית מקדשם ולא חמל (ד"ה ב' ל"ו) · כ"ה בילקוט

פירוש מהרז"ו

עוזר לה אז ראוה צרים שחקו על משבתיה : על שבתותיה · שאמר על משבתיה ולא פירש מה שבת ממנה ומאחר שלא פירש בהכרח שמפורש כאן ע"פ מדת ממעל וגז"ש על שבתותיה : ובשנה השביעית · שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' : זה ריב"ז ששבת · כמ"ש לעיל פסוק היו צריה לראש על דוכס דערביא ששחק על ריב"ז וכן צרים אחרים על צדיקים אחרים: לה אבל ישראל חטאו ולקו · כי עובדי כוכבים שלא קבלו התורה אינם נענשים כ"כ אם עוברים ואפילו על שבע מצות שקבלו מאדם הראשון ומנח הרי לא ניתן להם מן השמים כמו התורה לישראל גם לא יצאו ממצרים כמו ישראל והמדרש קיצר וסמך עצמו על שהדברים מפורשים בתורה : אחור מן הכהונה · כמו שהיתה במצרים בלא כהונה ומלכות : לו בימי צדקיה ערלים היו · שיחזקאל שהיה בימי צדקיה בחורבן הבית אומר בגלות לאותם שגלו עמו בהביאכם לנוכח שבעת שניבא נבואה זו כבר חרב הבית המקדש : בהביאכם בני נכר · וס"ד להיות במקדשי לחללו בהקריבכם וגו' : תופת שמו · ירמיה ז' ל"א ובנו במות התופת אשר בגיא בן הנם לשרוף את בניהם באש : חליתא דבר הינום · יתכן שגם בימי חכמי המדרש היה ענין התופת קיים וידעו איך נעשה : משבעה קנקלים · הביא הערוך ענין זה בערך גיא ובערך קנקל ב' באריכות בשם ילמדנו קדושים ופי' חדרים וכ"ה במ"ע בל' יווני חדרים עי' לקמן פסוק על אלה אני בוכיה במעשה דמרים ושבעה בניה ואיתא בערוך שם שלכך קורים אותו הינום על שמנהמין לפניו ושהתינוק נוהם עד שנפשו יוצא: חד בכסף וחד בדהב · פי' בעבודת המלך במקום שעושים כסף וזהב : לורטיא · המ"ע בערך לורטיא הביא מאמר זה וכתב שבעל הערוך גרס ברנטיא ואני אומר שהגי' הנכונה לוטריא פי' בלשון יווני כלי מיוחד לרחוץ הגוף וכן הביאו המ"ע בערך לוטריא · ובערוך ערך ברנט הביא מאמר זה וגורס ברנטין ס"א נטלה טורתוק וכו' פי' קומקס · ובילקוט יחזקאל ט"ז גורס ג"כ ברנטין וגורס מכל כלים שיש ליך בבית וכו' : ותקחי את בניך · וס"ד ותזבחים להם לאכול : אף על פי כן · בדוחק יתפרש אף אני אעשה לך על פי כן כאשר עשית אתה שחטאת באופן שהדעת מתפלא כן יפלא העונש ומ"ש לנסיונין צ"ע : **לז** ואבדה חכמת חכמיו · הל"ל ואבדה חכמה מחכמיו. ע"כ דורש ואבדה חכמת חכמיו שתאבד החכמה עם החכמים וכן ובינת נבונים הבינה עם הנבונים וזהו שאמר סילוקן של צדיקים : ורוח הקודש צווחת · כי עד עתה דרך סיפור לנסתרת בכה תבכה גלתה יהודה וכן כולם וכאן מדבר על עצמו בתפלה ראה ה' את עניי ע"כ אמר ורוה"ק צווחת ולא הנביא המקונן : כרו לי זדים שיחות

מתנות כהונה

הסכין וזריזין לשוחטו : כד תספון כלה מדכרא גרסי' · וחוזר למעלה לראש הענין ופי' כשמכין הכלה לאחר חופתה היא זוכרת ימי חופתה שהיו הכל מהללין ומשבחין אותה וכן הבן כשהולך יחף בערום ובחוסר כל הוא זוכר השלוה והטובה שהיה לו בבית אביו וקודם זה לא הרגיש בטובתו כן ירושלים בימי עניה היא זכרה המחמדים והטובות שהיה לה מקודם : תספון · לפי הענין הוא לשון הכאה ויסורין ועיין ערוך ערך ספת ופיוש אקדמות מילין ארוס בגיניה ספית פירשו בו כי בשבילו לקית : שלוותא גרסי' : מתוכה · מתוך העיר ככתוב למעלה בפסוק היו צריה : חטא · שחוטאין אינן כלום · חטאתם אין עושה בהם רושם עיין לעיל ריש פסוק גלתה יהודה : טומאתה · ערלים היו · בשוליה דרש על בגדי כהונה כד"א ועשית על שולי המעיל : תפתה · פיתוי של עבודת כוכבים ככתוב בספר מלכים סימן כ"ג או ר"ל מעשים המביאים האדם לגיהנם הנקרא תפתה : ה"ג ר' יוסי אומר חליתא דבר הינום · תרגום של גיא בן הינום חופת די בחילת דבר הינום ועל שם שהיה בעמק למטה מירושלים תרגומו כן : חילתא · הוא תרגום של עמק : קנקלים · חדרים : בידו · ביד הצלם : ה"ג וכירה היתה נתונה כו' · פירוש שהטס היתה נתונה ע"ג הכירה וכדלקמן בסמוך : אחד · חדר א' : ונותנין אותו · אותו הבן היו נותנין לתוך אותו טס : וכל כך למה · היו מקלסין כך לפניו כדי שלא ישמעו האבות צעקת בניהם הצועקים ויחזרו בהם ועיין בערוך ערך גיא שהביא הגירסא באופן אחר וכן בילקוט ירמיה סימן רע"ז : נהמת בניהם גרסי' : היה כומרא כו' · היה כומר של עבודת כוכבים מולך בא לבן אדם ואמר לו באתי אליך בשביל שאמר לי צלם פלוני מכל בניך שיש לך אין אתה רוצה להקריב אחד מהם : חד בדהב כו' · האחד עושה מלאכה בזהב ואחד בכסף ואחד רועה הבקרים ובתוך כדי דבור א"ל המתן שיש לי בן אחד קטן והוא בבית המדרש כשיבא אני אתן אותו לך : רעיע · לשון רוע כלומר רשע רע מכל בניך שיש לך כו' : ה"ג דאית לך לית את כו' : לורטיא · נראה שהוא רומח והמבאר כתב על הגליון שהוא כסא והערוך גרס ברנט ופי' בו קומקו' שמחממין בו חמין וה"ג בילקוט יחזקאל סימן שנ"ו וגורס שוב מכל כלים שיש לך כו' : ועשתה לו חמין · שברה אותו לורטיא ושרפו באש להחם לו חמין : ה"ג ליך לעשות חמין : את בניך וגו' גרסי' · וסיפיה דקרא אשר ילדת לי : נחתה כו' · הורידה לנסיון נסה אותה אולי תחזור בה ובאות אמת הגי' לפיכך ותרד : כד דמך · כשמת : לגמילות חסדא · לגמול עמו חסדים טובים בקבורתו : וסליק כו' · ועלה עמהם : והוה תמן כו' · והיה שם זקן אחד ורצה לכנוס ולפתוח לדרוש עליו דברי תורה ולא הניחוהו הבריות : קדם כו' · לפני אלו אריות בתורה כלו' אבירים וגדולים בתורה אתה תפתח את פיך בתמיה : שבקוניה כו' · הניחו לאותו איש זקן שישתבח במקומו כלומר כיון שבמקומו הוא קודם · נכנס ופתח כו' : להפליא כו' · הרי שכתוב שלש פלאות ובחורבן המקדש לא כתוב רק שנים פלאים. תרתי משמע ובתוכחות לא כתב רק פלא א' : יהוי דין כו' · כלומר פיו של זה האיש יהא מבורך שיפה אמר : אילו לא כו' · אלו לא הנחתם אותו לדרוש מניין היינו שומעין מרגליותיו : ורוח הקודש כו' · חוזר למעלה על נחתה לה לנסיונן אלא שהפסיק בדרשות הזקן

משנת דרבי אליעזר

במדרש וע"ד דרש פרשתי בכמה אופנים : ריב"ז ששבת מתוכה · דייק מ"ש ביד צר לשון יחיד והדר כתיב ראוה צרים לשון רבים גם מ"ש ואין עוזר לה פשיטא אלו היה לה עוזר לא נפלה ביד צר אלא קאי אריב"ז שמסר עצמו למלך וביקש ממנו שיניח העיר וילך ולא רצה אז שחקו כל צריו עליו וזה פי' הפסוק בנפול ביד צר לבקש ואין עוזר לה שלא הועיל כלום אז שחקו צרים על שבת מתוכה תנם : או"ה אינם חוטאים · דיוקו ג"כ כמ"ש בפ' גלתה יהודה דל"ל ירושלים פשיטא דעלה מקונן וכמ"ש שם איכה ישבה בכה תבכה היו צריה וכן כולם וגם ויצא דרש ג"כ מן את מנת חלקי וכן זכרה ירושלים אלו

יפה ענף

יען כי נפל עמה ואיתרע מזלה וכדרך המשלים שהביא : כד תספון כלה · כמו תשפון וביאורו טורח ועמל וכמו שיפה ובעיטה בחטים דפ' ואלו מציאות ופי' כאשר הכלה עמל וטורח אז תזכור את שבעת ימי המשתה שהיתה בשלוה והשקט וכן הוא במשל השני : כמד"א זכור את יום השבת · פי' בזה ברש"י בפירוש המקרא בשם מדרש אגדה : אבל ישראל חטאו ולקו וזה על דרך רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה לכן אפקוד עליכם עונותיכם : אחור מן הכהונה אחור מן המלכות משום דבשני אלה מצינו קריבת הלום כדדרשינן בשמ"ר גבי אל תקרב הלום שביקש כהונה ומלכות וכן גבי גושי הלום לכן מפרש ותשב אחור מכהונה ומלכות : כל אותן הכהנים · דריש בשולים רמז לכהנים מרמז על שולי המעיל וטומאתה על הערלה ע"ד ערל וטמא : קשה לפני הקב"ה כו' · יש רוצים ליתן טעם לקושי זה בסיקא אל קושי התוכחות וחורבן ביהמ"ק לפי שביד ה' לסלק את התוכחות ולבנות את ביהמ"ק כשירצה אבל העמדת הצדיקים אינם בידו דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים · ומוהר"ר אליהו בן חיים נר"ו אמר שהכוונה בזה שאין שכחה לדאגת סילוקין וזה ענין הפלאים שנזכר פה שדרך דבר שמתמיה לזכר תמיד כמ"ש פלאות עדותיך על כן נצרתם נפשי · ולפי שהצרות הנשכחות אם מפני שובע בזמות סבת אחריהן ואם מפני צרות אחרונות משכחות את הראשונות לכן אמר שהרי הם חמורים מק' תוכחות וכו' ואי אפשר צרות גדולות מאלו · וא"כ אנה ימצאו צרות גדולות מסלוקן של צדיקים שיספיקו להשכיחו · והם חמורים מחורבן ביהמ"ק ומאחר שאין שום שמחה מספקת להשכית חורבן ביהמ"ק כאומר אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי כ"ש סלוקן של צדיקים · וי"ל עוד כי התוכחות וחרבן ביהמ"ק אף שהם דברים מפליאים מ"מ יש למצוא טעם בהם כי המה באו להכניע את לב בני ישראל אשר פשעו · ואם ישובו בתשובה שלא תוסרנה התוכחות מיד וביהמ"ק יבנה · וגם המה באו שלא יוסיף ה' עוד להגלות חרונו על ישראל וכדאיתא בתנחומא גבי אתם נצבים היסורים מעמידים אתכם וכן איתא בחזית בפסוק אשכול על חורבן ביהמ"ק כי הוא בא להתמשכן עלינו · אבל סלוקן של צדיקים אף כי גם המה באו לכפר על עון הדור מ"מ נפלא הוא והוא כחוק בלי טעם · כי ע"י סילוקן של צדיקים לא יכנע הלב ואדרבה לפעמים מתעה עוד את הרואים וכמ"ש הכתוב פגעת את שש ועושה צדק וגו' הן אתה קצפת ונחטא · וכן מצינו באלישע אחר שמפני שראה אחרית צדיקים ברעה יצא לתרבות רעה וכדאיתא ברות על פסוק ליני הלילה · ולא מצינו בדעתנו טעם נכון אל סילוק הצדיקים כדי לכפר על עון הדור · ולכן אמרו רבים מה שאמרו רז"ל למה נסמכה מיתת מרים לאפר פרה לומר לך מה אפר פרה מכפר אף מיתת הצדיקים שהכוונה שמיתת הצדיקים מכפרת כחוק בלי טעם כמו שאפר פרה שמטהר כחוק בלי טעם · וכן א"ת לתקן מיתת צדיקים מיד גם אם ישוב הדור בתשובה עד תחיית המתים וכדאיתא בסוה"ע גבי נתנו את נבלת עבדיך אמר הקב"ה מה עשו שמו את ירושלים לעיים אני מחדשה שנאמר תחת הנחשת אביא זהב אמר לפניו רבש"ע הרי אתה מחדש את אלו בניך שהרגו מה תעשה · על כן אומר קשה סלוקן של צדיקים שזה הוא הפלא ופלא אשר לא נוכל למצוא טעם על זה משא"כ בתוכחות ובחורבן ביהמ"ק : וכל כך למה ואבדה חכמת חכמיו · ויהיה הוי"ו של ואבדה כמו מפני שאבדה חכמת חכמיו לכן תסיף סמכה הפלא ופלא · ומצינו כמה פעמים שמוש הוי"ו במקום מפני וכמ"ש רש"י גבי וה' אמר אלי לא תעבור לפי שה' אמר אלי לא תעבור וכן לא ירבה לו נשים ולא יסור את לבבו ותפרש מפני שלא יסור [illegible]

כמנין

אף אלהים עלה בהם וגו' · הוי אשר לא כתורתך · [א] ר' יהודה בר' סימון אמר תרתי כתיב (ויקרא כ"ב) ושור או שה אותו ואת בנו וגו' · וכאן נהרגו בן ואם ביום אחד · שנא' (הושע י') אם על בנים רטשה · הוי אשר לא כתורתך · רבי יהודה בר' סימון אמר אחורי כתיב (ויקרא י"ז) אשר יצוד ציד חיה או עוף וגו' וכאן (תהלים ע"ט) שפכו דמים כמים סביבות ירושלם ואין קובר הוי אשר לא כתורתך · אמר ר' ברכיה אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע לחמורים נתת קבורה ולבניך לא נתת קבורה · לחמורים נתת קבורה אלו המצריים · הלא הוא דכתיב (יחזקאל כ"ג) אשר בשר חמורים בשרם · ואמר ר' ברכיה [ב] לפי שהיה הים זורקן ליבשה· ויבשה זורקן לים · ים אומר ליבשה קבלי אוכלוסיך · ויבשה אומרת לים קבלי אוכלוסיך · אמרה יבשה ומה אם בשעה שלא קבלתי אלא דמו של הבל נאמר בי (בראשית ג') ארורה האדמה היאך אני יכולה לקבל דם כל ההמון הזה · עד שנשבע לה הקב"ה שאינו מעמידה בדין · הלא הוא דכתיב (שמות ט"ו) נטית ימינך תבלעמו ארץ · [ג] ואין ימין אלא שבועה · שנאמר (ישעיה ס"ב) נשבע ה' בימינו · ולעמך לא נתת קבורה · הוי אשר לא כתורתך :

לח ידו פרש צר · [ד] את מוצא בשעה שנכנסו שונאים לבית המקדש נכנסו עמונים ומואבים עמהם · והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב · ועמונים ומואבים רצין לבוז את התורה · כדי לעקור (דברים כ"ג) לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' · ר' יהודה בר' סימון בשם ר' לוי בר פרטא · (עט) לדליקה שנפלה לתוך פלטין של מלך · והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב ועבד רץ לבוז את אוניתו · כך בשעה שנכנסו שונאים לבית המקדש נכנסו עמונים ומואבים עמהם · והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב · ועמונים ומואבים רצין לבוז את התורה · כדי לעקור לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' · [ה] ארבעה דברים טובים הטיב אברהם ללוט · הלא הוא דכתיב (בראשית י"ב) וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט · ואומר (שם י"ג) וגם ללוט ההולך את אברם וגו' · ואומר (שם י"ד) וישב את כל הרכוש וגו' · ואומר (שם י"ט) ויהי בשחת אלהים את ערי הככר וגו' · וכך היו צריכין לפרוע להם טובות · אלא שעשו להם רעות הלא הוא דכתיב (במדבר כ"ב) וישלח מלאכים אל בלעם וגו' · (שם) ועתה לכה נא ארה לי וגו' · וילכו זקני מואב וזקני מדין וגו' · (שופטים ג) ויאסף אליו את בני עמון וגו' · (ד"ה ב' כ') ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני עמון ועמהם מהעמונים על יהושפט · והדין ידו פרש צר וגו' · וכנגדן נכתבה חטייא שלהם בד' מקומות (דברים כ"ג) לא יבא עמוני ומואבי וגו' · על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וגו' · (מיכה ו') עמי זכר נא מה יעץ בלק וגו' · (נחמיה י"ג) כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים וישכור עליו את בלעם לקללו · (יהושע כ"ד) וישלח ויקרא לבלעם בן בעור לקלל אתכם · וכנגדן (טו) עמדו ארבעה נביאים והתמו עליהם גזר דינם · ואלו הן · ישעיה · ירמיה · יחזקאל · וצפניה · ישעיה אמר (ישעיה ט"ו) משא מואב כי בליל שדד ער מואב נדמה כי בליל שדד קיר מואב נדמה · ירמיה אמר (ירמיה מ"ט) הנה ימים באים נאם ה' והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה והיתה לתל שממה ובנותיה באש תצתנה וירש ישראל את יורשיו אמר ה' · יחזקאל אמר (יחזקאל כ"ה) לבני קדם על בני עמון ונתתיה למורשה למען לא תזכר בני עמון בגוים · וכתיב (שם) ובמואב אעשה שפטים וידעו כי אני ה' · צפניה אמר (צפניה ב') לכן חי אני נאם ה' צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה ממשק חרול ומכרה מלח ושממה עד עולם שארית עמי יבזום ויתר גוי ינחלום :

לט כל עמה נאנחים · כתיב (ירמיה נ"ב) בתשעה לחדש ויחזק (פ) הרעב בעיר וגו' לעם הארץ לא היה להם לבני יהודה היה לחם · אלו בחורבן ראשון · אבל בחורבן שני כל עמה נאנחים מבקשים לחם וגו' · [ו] כתחלה היו משלשלין להם קופה של זהב ונותנין להם קופה של חטין · חוזרין ומשלשלין להם קופה של זהב ונותנין להם קופה של שעורים · חוזרין ומשלשלים להם קופה של זהב ונותנין להם קופה של תבן · מה היו עושין היו שולקין אותו ושותין מימיו · חוזרין ומשלשלין להם קופה של זהב ואין נותנין להם כלום · ר' יהודה בן סיגנא בשם רבי אחא אמר (פא) אם מי שיתן ולא לקח הרי הוא אומר (דברים ט"ו) נתן תתן לו · מי שלוקח ואינו נותן · עאכ"ו · להשיב נפש · (טז) עד כמה מתיישבת נפש · רבי אומר (פב) ככותבת · ר' חנניה אמר (פג) כגרוגרת · ראה ה' והביטה · א"ר פנחס עובדא הוה בתרתין נשין זניין באשקלון דהויין מתכתשן דא עם דא · אמרה חדא לחברתה כד הויין מתכתשן דא עם דא לית את אזלא מהכא דחזיין אפיך כיהודיאתא · לבתר יומין אתרציית דא לדא · אמר לה על כולא שרי ושביק ליך · אלא על דאמרת לי חזיין אפיך כיהודיאתא · לא שרי ולא שביק ליך · לכך נאמר ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה :

מ לא אליכם · כנסת ישראל (פד) אומרת לאומות העולם לא ייתי עליכון דאתא עלי · לא ימטי עליכון דמטא עלי · כל עוברי דרך · כל עוברי דרכה של תורה· הביטו וראו· תמן תנינן [ז] משפט דור המבול שנים עשר חדש · משפט מצריים שנים עשר חדש · משפט איוב י"ב חדש · משפט גוג ומגוג י"ב חדש · [ח] משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש · (יז) נבוכדנצר שלש שנים ומחצה · אספסיאנוס ג' שנים ומחצה · הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי · שדקדק עמי וקטף עוללתי · כמד"א (דברים כ"ד) כי תבצור כרמך וגו' · אשר הוגה ה' ביום חרון אפו · א"ר אחא יום אחד היה חרון אפו של הקדוש ברוך הוא אילו עשו ישראל תשובה פשרו :

מא ממרום שלח אש בעצמותי · ר' אמי שאל את ר' שמואל בר נחמני אמר לו בשביל ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה

מסורת המדרש א שוח"ט מזמור כ"ב כס"ע : ב פסחים דף קי"ח · מכילתא בשלח מסכתא דשירה פרשה ט' · פדר"א פרק מ"ב · ילקוט בשלח רמז רכ"א : ג נזיר דף ג' : ד יבמות דף ע"ז · עי' לעיל פתיחתא ט' · פסיקתא רבתי פסקא כ"ט · פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ט · ילקוט ישעיה רמז של"ו · ילקוט שופטים רמז תקס"ז : ה בר"ר פרשה מ"א · ילקוט סדר לך לך רמז ע' : ו ילקוט כאן רמז תל"ף א' : ז עדיות פ"ב · בר"ר פרשה ל"ג · ס"ע פ"ד · שוח"ט מזמור ע"ח : ח ירושלמי סנהדרין פ"י הי"ג · פסיקתא דר"כ פסקא י"א · תנחומא ראה סי' י"ג · מדרש משלי פ' י"ז ופ' ל"א · תדא"ר פ' ג' :

חדושי הרד"ל

תהלים קי"ט וכצ"ל · ומקרא דאף אלהים עלה בהם הכתוב כאן בספרים אין לו ענין : (עט) לדליקה שנפלה כו' · פסיקתא דדברי ירמיה : (פ) הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ לא היו כו' כצ"ל : (פא) אם מי שלא לקח ולא נתן הרי הוא אומר וקרא אל ה' והיה בך חטא מי שלוקח כו' כצ"ל : (פב) ככותבת · שיעור יתובי דעתא ביוה"כ כדאיתא ביומא (ע"ט) : (פג) כגרוגרות ושיעור להוצאת שבת ולעירוב כפ"ז דעירובין : (פד) אומרת לעובדי כוכבים כו' לא ימטי עליכון דימטי לי כצ"ל · ור"ל לא הפורענות ולא

חדושי הרש"ש

(טו) עמדו ארבעה נביאים והתמו עליהם ג"ד כ"ל מדוע לא נחשוב ג"כ את עמוס שלא גם הוא ניבא עליו בקאפיטל א' וב' : (טז) עד כמה מתיישבת נפש כו' רת"א כגרוגרות צ"ע אי פליג נמי לענין שיעורא דיום הכפורים דהתם נמי אמרינן ביומא דבעינן יתובי דעתיה מפיק לזה מכל הנפש אשר לא תעונה : (יז) נבוכדנאצר ג' שנים ומחצה · עמש"כ בפתיחתא לא האמינו ואולי צ"ל תחתיו אספסיאנוס כי כן מצינו שצר על ביתר ג"ש ומחצה לקמן באיכה יעיב פסוק בלע ה' :

מתנות כהונה

הזקן : וכאן אף אלהים עלה בהם וגו' גר' · סיפיה דקרא ויהרוג במשמניהם (רזון) : וכאן נהרגו גרסי' : או עוף וגו' גרסי' · וסיפיה ושפך את דמו וכסהו : וכאן שפכו גרסי' : ים אמר ליבשה כו' · שנבראו מן העפר ויבשה אמר כו' : שהרי בתוך הים מתו : שאינה מעמידה גרסינן : ידו פרש : אוניתו · שטר מכירתו : דברים טובים הטיב אברם גר' · ובב"ר פרשה מ"א הגירסא יותר ברורה ועיין שם : וילך אתו לוט · וזהו טובה שלקחו עמו הוא היה הולך בטוח בדבר ה' : וגם ללוט וגו' · משמע מי גרם לו הליכתו עם אברם וכמו שפרש"י שם : ערי הככר וגו' · ויזכור אלהים את אברם וישלח את לוט מתוך ההפכה : לפרוע להם · לבני אברהם בבראשית הבה גרם לנו : אלא שעשו כו' · כלומר לא זו שלא עשו עמנו טובה אלא כו' : וישלח כו' · כל אלו היו עמון ומואב בני לוט : ה"ג לעיל בב"ר בני עמון וגו' ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני עמון ועמהן מן העמונים על יהושפט דברי הימים ב' סימן כ' : ידו פרש צר וגו' · ויהיו ג"כ ארבעה פסוקים : חטייא כו' · חטא שלהם ששכרו את בלעם לקלל : ה"ג מה יעץ בלק וגו' · כי לא קדמו וגו' ישראל בלחם ובמים וישכור עליו את בלעם לקללו (נחמיה י"ג) · וישלח ויקרא לבלעם בן בעור לקלל אתכם (יהושע כ"ד) וכנגדן עמדו כו' · ודוק ותשכח כי נכון הוא וכן מצאתי בס"י וברוך השם שכוונתי דעת הגדולים וקצתו הראה בילקוט בפ' שופטים : כל עמה: לבני יהודה· כלומר לבני שבט המלכות ובס' יפה גרס לא"ח עאכ"ו: משלשלין· הורידו מעל החומה לבני חיל האויב : שיתן ולא לקח גר' : מי שלוקח כו' · כמו שעשו האויבים שלקחו קופה של זהב ולא נתנו כלום : עאכ"ו · שהעבירה היא בידן : עובדא כו' · מעשה היה בב' נשים זונות בעיר אשקלון שהיו מריבות זו עם זו ואמרה א' לחברתה כשהיו מריבות זו עם זו עוד איך הולכת מכאן שמראה פניך כמראה פני יהודית לאחר ימים נתרצו זו עם זו אמרה לה על הכל שדברת כנגדי יהא מחול ופטור לך חוץ על מה שאמרת לי מראה פניך דומין לפנים של יהודית זה לא יהא מחול ולא פטור לך : לכך נאמר כו' · דרש זוללה לשון מאוס ומזולזל : לא אליכם : לא ייתי כו' · לא יבא עליכם מה שבא עלי לא יגיע עליכם מה שהגיע עלי : תמן תנינן · במס' עדיות פ"ב : אם יש כו' · שכל אילו דין עונש שלהם י"ב חדש וכאן כל א' שלש שנים ומחצה : וקטף עוללתי · וכרת עוללות שלי ודרש עולל לי מלשון כרמך לא תעולל : יום א' כו' · דכתיב ביום חרון אפו משמע יום א' : פשרו · היה מצנן אפו מחמימותו לשון מים פושרין :

פירוש מהרז"ו

שיחות · עיין ב"ר סוף פרשה ע"ה ופרשה ע"ו סי' ו' מדרש תהלים מזמור כ"ב לעיל סוף פתיחתא כ"ד : וכאן ואף עלה בהם · וס"ד ויהרוג במשמניהם ובחורי ישראל הכריע הם הת"ח · אך צ"ע שהרי זה היה בענין תאות הבשר שנענשו השי"ת בעצמו בלא שונאים ואיך יאמר כרו לי וגו' אך מצאתי שההגה נפשי בילקוט תהלים מזמור קי"ט פסוק כרו לי זדים שיחות שמעתיק מאמר זה וגורס פסוק של סוף ד"ה ב' ויעל עליהם מלך כשדים ויהרוג את בחוריהם בחרב בבית מקדשם · היינו בבתי כנסיות ובתי מדרשות בית מקדש מעט וגם בבית המקדש בעת החורבן : אותו ואת בנו · היינו האם עם הבן : בשר חמורים בשרם · ובמצרים מדבר שם בפסוקים : קבלי אוכלוסיך · כמ"ש וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים הרי שזרקם הים ליבשה ומ"ש ויבשה זורקם לים היינו ממ"ש נטית ימינך תבלעמו ארץ אך בלא נטית ימין לא נבלעו בארץ שלא קבלה אותם ומה שמקבלת כל מתי עולם הם המתים כטבעם וכמ"ש ואל עפר תשוב אך הנהרגים ברצח אין לה מעצמה רשות וכאן במצרים אע"פ שמתו בגזרת שמים בלא רצח אך שאמר הקב"ה למה"ם מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה ע"כ גם הארץ יראה לקבל אותם : **לח** נכנסו עמונים ומואבים · ב"ר פ' מ"א סי' ג' לעיל פתיחתא ט' באופן אחר : לבוז את התורה · וזה על כל מחמדיה כמ"ש הנחמדים מזהב וגו' וכמ"ש לעיל פסוק זכרה ירושלים וכמ"ש מלכים א' כ' והיה כל מחמד עיניך וגו' שדרשו על התורה : וגם ללוט ההולך · היה צאן ובקר ואהלים : וישב את כל הרכוש · וגם את לוט אחיו ורכושו השיב : **לט** ויחזק הרעב בעיר · ולא היה לחם לעם הארץ· לבני יהודה היה לחם וכמ"ש ירמיה מ"א ח' כי יש לנו מטמונים בשדה חטים ושעורים ושמן ודבש וכמ"ש בילקוט שם בשם פסיקתא שזו אחת משתי שנים שעשתה תבואה יותר מכל שנות עולם : **מ** נבוכדנאצר שלש שנים ומחצה· עיין לעיל פתיחתא כ"ה ואספסיאנוס היה בחורבן ב' שדקדק עמי כמו עוללות הכרם אחת הנה ואחת הנה וצריך לחפש אחריהם ולדקדק בהם

ועוד

יפה ענף

בענין שקבורה שהגדיל להרע על מה שנעשה במצרים : וכאן אף אלהים עלה בהם · זה לא גרסינן שלא דהאי קרא במדבר מיירי בתאות בשר תאום ומאי שייך הכא כרו לי זדים שיחות ועוד בתי כנסיות מאי שייכי הכא אלא ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם ולא תמצא גרסינן וכ"ה הגירסא בילקוט : וכאן נהרגו בן ואם ביום אחד · אין בזה הוספה על דברי ר' אבא בר כהנא · ובילקוט גרסינן וכאן להשמיד להרוג ולאבד את כל וגו' ביום אחד · וכן צריך לגרוס גם כאן : את מוצא בשעה שנכנסו כו' · משום דק"ל מה שייך ידו פרש צר אל כי ראתה גוים וגו' · לכן מפרש ידו פרש צר על עמון ומואב שפרשו ידיהם על התורה שהיא מחמדי בני ישראל וכדכתיב הנחמדים מזהב ותפשו לעקור מה שכתוב בה שלא יבואו בקהל · וזה אין קושיא למה לא באו גם העמלקים לעקור מה דכתיב תמחה את זכר עמלק · כי שמה לא היו עם מחריבי ביהמ"ק · ולא מצינו בחורבן א' וב' רק את אדום : אוניתו · שטר מקנתו כדי להיות בן חורין : אלא רעות כנגדן · ושלמו רעה כנגד הטובה · כי וישלח מלאכים לאבדן מן בעולם הזה מה שהציל אברהם את לוט מהפיכת סדום · ואע"ג דהמה שלחו את בלעם להציל את נפשם וכדכתיב ויגר מואב ויקץ מואב וגו' מ"מ כמה לא פחדו שן ישראל שמידם רק שן יכניעם ויהיו להם למס עובד וכמ"ש הרמב"ן על הכתוב עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו · וע"ע מ"ש בב"ר כזה הענין : לבני יהודה והמה השרים · ועם הארץ הוא המון העם · ומה דכתיב כל עמה נאנחים היינו בין גדולים ובין קטנים : היו משלשלין להם · וזה נתנו מחמדיהם באוכל : אם מי שיתן ולא לקח · פירוש אם שכתוב חייב להחיות נפש עני בתתו בלי כסף והמעלים עינו מהעני הלא נענש עליו כדכתיב שם והיה בך חטא · ומכ"ש שעון שלוקח ואינו נותן שהוא גדול מנשוא ובא לפרש את הכתוב נתנו מחמדיהם באוכל להשיב נפש · והמה הזילום ולא נתנו להם אוכל וז"ש ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה מלשון מאוס וזלזול ולכן נכון הוא כי יענשו על חטאם וינקום ה' את נקמתי : אומרת לעובדי כוכבים כו' · והא דכתיב תבוא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי · וי"ל דהתם אמרו כן להעמים אשר הרעו להם ושלחו ידם כמו אכל לשאר העמים אמרו לא אליכם וגו' : יום אחד היה · משום דקשה ליה למה אמר ביום חרון אפו והלא ג' שנים ומחצה צר נ"נ על ירושלים ונמשך מכאובם ימים רבים · לכן מפרש כי ב'

חפץ

מהו זה שכתוב (תהלים ע"א) וצדקתך אלהים עד מרום · אמר לו כשם שהתחתונים צריכין לעשות צדקה אלו עם אלו · כך עליונים צריכין לעשות צדקה אלו עם אלו · א א"ר יוחנן בשם ר"ש בן יוחאי כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר לא נאמר אלא להדרש הה"ד (יחזקאל י') ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויאמר בא אל בינות לגלגל וגו' מהו ויאמר ויאמר שתי פעמים אלא הקב"ה אמר למלאך ומלאך אמר לכרוב אע"פ שגזר עלי הקב"ה ליקח הגחלים איני יכול ליכנס לפנים ממחיצתך · אלא עשה עמי צדקה ותן לי שתי גחלים משלך שלא אכוה · הה"ד (שם) וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים · מהו וישא ויתן · אמר ר' יצחק ב הפשירן ונתנן בכפוי ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי ג שש שנים היו הגחלים עמומות בידו של גבריאל · סבור שישראל עושין תשובה · וכיון שלא עשו תשובה בקש לזורקן עליהם בחימהי קרא לו הקב"ה ואמר לו גבריאל גבריאל להונך להונך שיש בהם בעלי צדקות אלו עם אלו הה"ד (שם) וירא לכרובים תבנית יד אדם תחת כנפיהם · ר' אבא בר כהנא אמר בשם ר' לוי מי מעמיד העליונים והתחתונים צדקה שישראל עושין ביד הה"ד וצדקתך אלהים עד מרום · ודכוותה (מלכים א' כ') ויגש איש האלהים ויאמר אל מלך ישראל ויאמר כה אמר ה' · ד מהו ויאמר ויאמר שתי פעמים אלא באמירה הראשונה אמר לו אם יבא בן הדד תחת ידך אל תחום עליו ובאמירה השניה אמר לו כמה מצודות עשיתי כמה רמיזות עשיתי כמה רפשים עשיתי עד שרפשתיו בידיך ועכשיו הוצאתו בשלום לכן והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו ודכוותה (אסתר ז') ה ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה מהו ויאמר ויאמר שתי פעמים אמר רב בשם ר"א עד שלא הרגיש בה שהיא יהודית היה מדבר עמה בפרהסיא וכיון שהרגיש בה שהיא יהודית ויאמר המלך אחשורוש למתורגמן ויאמר המתורגמן לאסתר המלכה · ודכוותה (ויקרא כ"א) ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת שתי אמירות הללו למה לי אלא באמירה הראשונה אמר לו לנפש לא יטמא בעמיו ובשניה אמר לו אם בא מת מצוה על ידך הטמא לו לפי שבעוה"ז אתם מיטמאין למת מצוה לעתיד לבא אין אתם מיטמאין למת כל עיקר שאין מיתה לעתיד לבא שנא' (ישעיה כה) (פה) בלע המות לנצח וגו' וצדקתך אלהים עד מרום אלו שני

המאורות · אלהים מי כמוך שאתה כובש על מדת הדין · באותה שעה קפצה קטיגוריא לפני כסא הכבוד אמרה לפניו רבש"ע כך יהא רשע זה מתגאה ואומר אני חרבתי ביתו של אלהים ושרפתי מקדשו א"כ הוא תרד אש מלמעלה ותשרף · מיד מה כתיב ממרום שלח אש בעצמותי · א"ר יהושע הוא שהנביא מקנתרה ואמר לה (ישעיה מ"ז) קחי רחים (פו) וטחני קמח הא כל עמא טחנין חטין ואת אומר וטחני קמח ו אלא אמרה ירושלם לבת בבל אילו ממרום לא עשו בי מלחמה את היית יכולה להלחם בי · אילו ממרום לא שלחו בי אש את היית יכולה לי · אלא אריא קטילא קטלת קימחא טחינא טחנת קרתא יקידתא אוקידתא לכך אמר ממרום שלח אש בעצמותי וירדנהי מהו וירדנה נסחא כמד"א (שופטים י"ד) וירדהו אל כפיו ד"א וירדנה נצחה כמד"א (תהלים ע"ב) וירד מים עד ים ד"א וירדנה שלטה כמד"א (מלכים ד' א') כי הוא רודה בכל עבר הנהר · ד"א וירדנה רדיא כדתניא חרש רופש את ההיכל · (יח) ר' ביבא מרנגיא אמר וירדנה ראה שמדת הדין פוגעת בה · פרש רשת לרגלי · א"ר אבא בר כהנא ז אם ראית ספסלין מלאים בבליים מונחי בארץ ישראל צפה לרגליו של משיח (פז) מה טעם פרש רשת לרגלי · ח תני רבי שמעון בן יוחאי אם ראית סוס פרסי קשור בארץ ישראל צפה לרגליו של משיח מה טעם (מיכה ה') (פח) והיה זה שלום אשור וגו' · השיבני אחור · אחור מן הכהונה ומן המלכות · נתנני שוממהי לצדוי (פט) כל היום דוהי לגרדום:

יד נשקד עול פשעי בידו · שקודה הייתי מעונותי · סבורה הייתי שימחול לי על כל עונותי בשעה (צ) ששמעתי שאנולוגין שלי נקרע מלמעלה · ד"א נשקד שי"ן כתיב שקד הקב"ה איך להביא עלי את הרעה אמר אם אני מגלה אותן בתקופת טבת הרי הן לוקין בצנה ומתין אלא הריני מגלה אותן בתקופת תמוז שאפילו הן ישינין בדרכים וברחובות אין אחד מהם ניזוק · ד"א נשקד שקד איך להביא עלי את הרעה אמר אם אני מגלה אותם בתקופת טבת אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה · אלא הריני מגלה אותם בתקופת תמוז שיש ענבים בגפן ויש תאנים בתאנה ואפי' אין העלה נבל · ד"א נשקד שקד איך להביא עלי את הרעה אמר אם אני מגלה אותם דרך מדבר הם מתים ברעב אלא הריני מגלה אותם דרך ארמנייא שהם כרכין ומחוזות

מסורת המדרש א ויק"ר פ' כ"ו · מדרש שמואל פרשה כ"ד · תנחומא סדר אמור סי' ג' · ילקוט מלכים רמז רכ"ו כל הענין : ב עיין יומא דף ע"ז · ילקוט יחזקאל רמז שמ"ז : ג עיין מדרש משלי פרשה א' פסוק כ"ד : ד ירושלמי סנהדרין פרק י"כ : ה מגילה דף ט"ז · ילקוט אסתר רמז תל"ף כ"ח : ו סנהדרין דף צ"ו · שיר השירים רבה פ' ג' פסוק א' · ילקוט מלכים רמז רכ"א · ילקוט ישעיה רמז שכ"ז : ז שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ז' : ח סנהדרין דף צ"ח :

חדושי הרש"ש

(יט) רבי ברכיה מרגגיא' · פשוט דט"ס בכאן כי הוא עצמו הנזכר לקמן בסוף על אלה עמש"כ שם : מעשה

חדושי הרד"ל

ההכר העתיד לבא בקבלת העונש וכדלקמן אות ס' ולא כמוני ברווחה : (פה) בלע המות לנצח אחר עשית גדולות אלו שני המאורות · כ"ה בויק"ר פל"א וכצ"ל · והוא סיום דרשה דלעיל בצדקתך אלהים עד מרום ·

ולנוסחת הספרים י"ל צדקה כמאורות כמ"ש בב"ר פ"ו יגידו שמים צדקו צדקה שעשה עם עולמו שלא נתנם (להמאורות) ברקיע הראשון שאלו כן לא היה בריה יכולה לעמוד) ותיבות ד"א וצדקתך אלהים עד מרום נ"ל להלן קודם באותה שעה קפצה כמ"ש ביפ"ע שם : (פו) וטחני קמח הא כל עמא כו' · עס"ר פ"ג ספ"ד : (פז) מה טעם פרש רשת לרגלי' אסר מסיפיה השיבני אחור דרש שהחזירני אחור מכני בבל לא"י (דרשב"י דמייתי הכא אידי מייתי לה עוד סימן כי"ב) : (פח) והיה זה שלום אשור · קרוב היה להגי' סוס בבלי כדי שתהא הארץ מסמקרא כפשטיה (דאשור ובבל ממלכה אחת יתשוו אח"כ) אלא שגם באסת"ר ספ"א מביא מקרא זה שפרס תקבל המלכות לע"ל (ע"ש) וגם במאמר דכאן איתא בסנהדרין (נ"ח) אין לך כל ארון בא"י שאין סוס מדי (שהיא אחת עם פרס ע"ש בפירש"י) אוכל בו תבן · וצ"ל שקורא פרס בשם אשור (ועי' ב"ר פט"ז שכל המלכיות נקראו על שם אשור) ומפני שבימיהם היו מושלים פרסיים באשור ובבל ובא"י היו מושלים רומיים : (פט) כל היום דוה לגרדום · פי' שעולה לגרדום לידון וכמ"ש בריש אסת"ר ופחדת לילה ויומם זה שעולה לגרדום לידון ועי' שבת ל"ב · וסמ"כ נדחק : (צ) ששמעתי שאילוגין נקרא כו' כצ"ל ועמ"כ :

פירוש מהרז"ו

ועוד פירש מלשון וקטפת מלילות בידך דברים כ"ג : כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר · ויק"ר פכ"ו סי' ה' ושם מבואר כה"ע · ועיין ב"ר פכ"א איך למדו שהוא גבריאל ועיין לקמן פסוק ולא זכר : א"ר בשם ר"א · אולי צ"ל בשם ר"א ב"ר שמעון כי בשם שהם ר"א שהוא ר"א בן פדת לא יתכן שיאמר רב בשם תלמידו ובמגלה ט"ו איתא אמר ר"א גם שם הגי' בהיפך מתחלה היה מדבר עמה ע"י מתורגמן ואח"כ בעצמו כיון שהכיר בה שהיא בת מלכים : לפי שבעולם הזה · הסיום הזה עיקר מקומו בויק"ר שם : קחי רחיים וטחני קמח · ובפסוק הקודם רדי ושבי על עפר בתולת בת כשדים וגו' ועיין בשי"ר פסוק כמעט שעברתי : אריה קטילא קטלת · בסמ"ק נקרא אריאל גם טבע הארי שיש לו ע"פ רוב חולי אש וכמ"ש חז"ל שהארי בתיבה אשתיה זנתיה : ראה שמדת הדין פוגעת בה · נ"ל ראתה כמ"ש לעיל בסמוך א"כ הוא תרד אש מלמעלה : ספסלים מלאים בבלים · שי"ר סוף פסוק אם חומה היא ותיבת פרס בשי"ן שמאלית כאלו היא נכתבה בס' פרס (וכמ"ש בנוסח אל אדון שמחים בצאתם בשי"ן שמאלית תחת ס') שאומה פרס יהיה רשת לרגלי פי' בעקבי דמשיחא ואז יהיה מ"ם תוליאני מרשת זו טמנו לי ונ"ע לכוון הדברים מ"ש פרסיים עם בבליים עם אשור ויתכן שג' אומות אלו היו מעולם תחת ממלכה אחת מאת נמרוד וכמ"ש אל נמרוד ותהי ראשית ממלכתו בבל וגו' בארץ שנער מן הארץ ההיא יצא אשור במיכה ה' ד' כתיב והיה זה שלום אשור וגו' ורעו את ארץ אשור בחרב את ארץ נמרוד בפתחיה הרי שאשור בכלל ארץ נמרוד היא בבל · ונראה שכצ"ל א"ר אבא בר כהנא אם ראית סוס פרסי וכו' שנאמר פרש רשת לרגלי תני רשב"י אם ראית ספסלים מונחים בבליים בא"י מה טעם והיה זה שלום אשור וגו' ואשור הוא בארץ ממלכת בבל כנ"ל ויבא בא"י בעת משיח כמפורש בפסוקים שם באר היטב ואתה בית לחם אפרתה וגו' ממך יצא להיות מושל בישראל וגו' ורעה בעוז ה' בגאון וגו' וכל זה במלך המשיח ואז יבא אשור : אחור מן הכהונה וכו' · וכ"ה לעיל פסוק השא תטאה וגו' ותשב אחור ושם מבואר : לגרדום · מי שעולה לגרדום לידון ונ"ע מה דורש לענין הגרדום עי' בערוך ובמ"ע: **יד** שקודה הייתי וכו' שמחו וכו' · מלשון שקדו חכמים פי' שחששו לטובה ורצו לתקן או מלשון נשקע כי ד' וע' מתחלפין מאותיות דטלנ"ת ומ"ש עול פשעי שאין שייך עול בפשעים ע"כ דורש עול מלשון עליה ולעיל בארמית ודורש כמ"ש לקמן סוף איכה יועם שביום שחרב הבית נמחלו עונותיהם ונטלו אפופסין היינו שנקרע השטר חוב וכתב העונש והמ"ע כתב שצ"ל אילוגין : אין ענבים · אמר בלשון הפסוק ירמיה ח' י"ג אבל אין כוונתו לפשט הפסוק : ד"א נשקד וכו' · עד כל עונותי כל זה כפול למעלה וצריך לחבר המאמר ולהגיהה שיהיה אחד והיינו שעיקר המאמר הוא כאן שהתחלת הדרשה הוא שקד שי"ן כתוב וכו' · עד מאכל ומשתה

מתנות כהונה

ממרום: ו' שנים כו' מאמר זה נתבאר בויק"ר פ' כ"ו : עמומות גרסי' : להונך פי' בערוך בערך הן בנחת ולאט : שיש בהם גר' : רפשים כו' · כמה דריסות דרסתי ובויקרא רבה משמע דגרס כמה רשתות פרשתי : ב' המאורות · דכתיב בהם מעשה אלהים את שני המאורות הגדולים וזהו דרך צדקה שתלה שני מאורות גדולים במרום להאיר על הארץ לבריותיו ועוד צדקה עושה במרומיו במה שכובש כו' : באותה שעה · שכבש האויב את ירושלם : הא כל עמא כו' · הרי כל העם טוחנין חטין : אתה היית כו' · בתמיה : אריא כו' · ארי הרוג הרגת קמח נטחן טחנת עיר שרופה שרפת : ה"ג בערוך מהו וירדנה נסחא כד"א כו' · ופי' השירה והעתיקה : רדיא · חרישה לא תרגום תרגום לא תרדי : רופש · זהו טורנוסרופוס ורופש הוא שמו טורנוס פירוש אדון ומושל : ראה שמדת הדין כו' · וירדנה דרש נוטריקון וירא מדת הדין : ספסלין · כסאות שיושבין עליהם : מונחי · מונחים : פרש · כמו פרס ובבליים היינו פרסיים : לרגלי · כד"א מה נאוו על ההרים רגלי מבשר : סוס פרסי · כלומר סוס ורוכבו המלך עם חילו : בא"י · במדרש חזית סוף פסוק אם חומה כו' גורס בקברי א"י : לצדו · לרקות ולחורבה תהו ובהו ת"א לדיא וריקניא : לגרדום · לכריתה וקטיעה כד"א גרדימין דליני' וכן הדוק בנדתה היא פרושה וקטועה מבעלה וכעין שאמרו גמולא דא מבעלה או הוא לשון גרידא שבתלמוד כלומר יחיד ובודד כנדה היושבת יחידה מבעלה : נשקד : שקודה · שקודה פי' מחובר ונקשר ומעונה ומכופל כמו שפירש הרד"ק ור"ל סבור הייתי יהיו עונותי מכופרים בחורבן הבית ושפלותי אבל לא כן הוא אלא צרה נגשת כדלקמן או ר"ל שקודה · כמו שקושה כלומר בטוח ובשלוה הייתי מעונותי שאמרתי כבר נמחלו לי וסיום מאמר זה לקמן בסמוך : הייתי גר' : אנולוגין · בערוך ערך אנלג משמע פי' כסאי והדומי או תיק הספר והענין במה שנטרד גדולתי מלמעלה אמרתי שדי בזה למחילת עונותי אבל ישתרגו כמו שמסיים לקמן בסמוך ואולי שצ"ל שאלוגין שלי נקרא מלמעלה פי' במה ששלח אש ממרום והגלני בין האומות ובכל מקום אלוגין הוא פסק דין וכן מצאתי בספר ישן : שקד · לשון הקפדה וזירוז כדאמרינן בריש כתובות משום שקדו : אין ענבים וגו' · פסוק הוא בירמיה ח' : מעונותי

יפה ענף

חסן לנצרם רק יום אחד כדי שישובו בתשובה ואם שבו מיד השיב ה' חרון אפו מהם : מהו זה שכתב וצדקתך אלהים עד מרום · ויקשה שלא חסדי ה' הוא גבוהים הם מהשמים וכדכתיב כי גדול מעל שמים חסדך [וכאן לא שייך התירוץ מה שמתרץ בפ' מקום שנהגו כאן לעושים לשמה וכאן בעושים שלא לשמה] ולכן משני כי פירושו כי הצדקה אשר גוה ה' נצרכת גם בעליונים אשר במרום · ועד מרום הוא עד ועד בכלל ורא"כ מפרש כי הצדקה שנעשה בארץ מעמדת העליונים והתחתונים : ומלאך אמר לכרוב · ואע"ג דבוא אל בינות לגלגל ע"כ מאמר ה' למלאך נ"ל דויאמר ב' בלתי דבק עם בוא אל בינות לגלגל · אלא ה"פ ויאמר ה' אל האיש לבוש הבדים והאיש אמר לכרוב והדר מפרש שמאמר ה' למלאך היה בוא אל בינות לגלגל : שלא אכוה · אע"פ שגבריאל שרו של אש ולבוש הבדים הוא גבריאל · אש שלמעלה שאני · אבל באמת הדברים האלה יש להם סוד · ונראה שזה חולק אדר"י בפ' יוה"כ דאמר א"ל אי לא עבדת לא עבדה אי עבדת איבעי לך למיעבד כדפקדוך · וכאן משמע שהיה מותרת לעשות כן : בעלי צדקה שעושין אלו עם אלו · ולכן אין לזרקן בחמה אלא בנחת : היה מדבר עמה בפרהסיא · בויק"ר הגירסא יותר מתוקנת וכ"ה עד שהכיר בה שהיא יהודית היה מדבר עמה ע"י תורגמן ומשהכיר בה [והיינו שנודע לו שהיא מזרע המלוכה] היה מדבר עמה ממש : וה"ק מתחלה היה אומר ע"י מתורגמן אבל השתא ויאמר לאסתר ממש : לפי שבעוה"ז כו' · כדי לסיים האגדה בדבר ישועה קאמר הכא וכדרך המדרש והתנחומא · וכ"מ שאין מיתה לעתיד לבוא עי' בב"ר פנ"ו ומ"ש שם : אלו שני המאורות · שניתנו להאיר על הארץ והוי צדקה וחסד לעולם שניתנו מתנה לעולם · ועוד דצדקה עשה ה' עם העולם

שלא נתנם ברקיע הא' שאלו היו נתונים ברקיע הא' לא היתה בריה יכולה לעמוד מחמתו כדאיתא בב"ר פ"ו · ופי' עד מרום אפילו במאורות שבמרום צדקתך נוהגת בעולם : שאתה כובש על מדה"ד · להאריך אפו לחוטא וה"ק בענין אלהים דהיינו מדה"ד מי כמוך כובש : באותה שעה קפצה : נראה שיש כאן דילוג סופר וצ"ל ד"א וצדקתך אלהים עד מרום שעשה דין במרום שכשנגזר להחריב ביהמ"ק באותה שעה קפצה · ומפרש וצדקתך אלהים לשון דין ומשפט שאפילו ע"י המרום עושה דין בעולם : מה כתיב ממרום שלח אש בעצמותי · וקרא לביהמ"ק עצמותי · מפני שהוא כמו של ישראל : אריא קטילא קטלת · זה כנגד הריגת גבורי ישראל · וקמחא טחינא טחנת כנגד הריסת החומות והמגדלים · וקרתא יקידתא כנגד שריפת ביהמ"ק ובתי ירושלים ולא תפס הכתוב לרמוז אלא להריסה שהוא יותר מפורסם וכולל : אם ראית ספסלין עד והיה זה שלום · עי' בחזית בפסוק אם חומה היא ומ"ש שם · ומ"ש אחור מן הכהונה ומן המלכות פירשנו לעיל בפסוק ותשב אחור : שקודה הייתי · לפי ענינו פורתו נואשת ולא מצאתי לו חבר · ופי' נשקד עול פשעי בידו והיינו שקרע בידו שטר חובי והשבתי שימחול לי על כל עונותי כשתרגו ועלו על צוארי ואנולוגין הוא שט"ח בל"י הנקרא מולוגו · ומתי היתה זאת העת היינו כשנתגלה שקב"ה לישראל על עון העגל ומרגלים ואמר סלחתי כדברך ומ"מ לא נמחה העון לגמרי אלא נצטרף טוב עם שאר העונות ע"ד וביום פקדי ופקדתי · וכדלעיל בפסוק גלתה יהודה מעוני : ד"א נשקד שי"ן כתיב·ולכן מדרים כמו בשי"ן ימנית ומהוראת שקד וכמו לשקוד על דלתותי יום יום שפירושו כי ישים על לבו : ואפילו אין העלה נבל ונוב נבל · והיינו דכתיב אסוף אסיפם נאם

ומאכל ומשתה מצוי להם · ד"א נשקד שקודה הייתי מעונותי וסבורה הייתי שימחול לי על כל עונותי אלא ישתרגו עשאן עלי סריגות סריגות [א] הביא אותן עלי מכופלות בבל וכשדים · מדי ופרס · יון ומקדון · אדום וישמעאל · עשאן עלי סריגות בבל קשה ומדי מתונה · יון קשה (צ) ואדום מתונה (צא) כשדים קשה ופרס מתונה מקדון קשה וישמעאל מתונה · וכן (דניאל ב׳) מן קצת מלכותא תהוה תקיפא ומנה תהוה תבירה ובכל אילין לא צוארי ומיחדת שמו בכל יום פעמים, ואומרת (דברים ו׳) שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד :

מג הכשיל כחי · א"ר תנחום ברבי ירמיה [ב] ארבעה דברים מתישין כחו של אדם ואלו הן · התענית · והדרך · (צב) עון · ומלכות בבל · תענית דכתיב (תהלים ק"ט) ברכי כשלו מצום · הדרך דכתיב (שם ק"ב) ענה בדרך כחי · עון · דכתיב (שם ל"א) כשל בעוני כחי · מלכות · דכתיב (נחמיה ד׳) ויאמר יהודה כשל כח הסבל והעפר הרבה ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה: נתנני ה׳ בידי לא אוכל קום · [ג] רבנן אמרי זו אשה רעה וכתובתה מרובה · ר׳ הונא אמר (בראשית ב׳) ויהי האדם לנפש חיה עשאו עבד מכודן בפני עצמו דאי לא לעי לא אכיל היא דעתיה דר׳ חנינא דאמר ר׳ חנינא נתנני ה׳ בידי לא אוכל קום · בידי לא אוכל קום אי לא לעי ביממא בליליא לא אוכל קום :

מד סלה כל אבירי ה׳ · (צג) עבדי סאתי קומיהון א"ר אבא בר כהנא בבר גמזא צויחין לסאתא סרקי · א"ר לוי בערביא צווחין (צד) למסרוקה מסלסלה׳ קרא עלי מועד לשבור בחורי · מצינו שסילוקן של בחורים קשה (צה) כחורבן בהמ"ק דכתיב גת דרך ה׳ לבתולת בת יהודה · כך קרא עלי מועד לשבור בחורי :

מה על אלה אני בוכיה · אספסיאנוס מלא ג׳ ספינות מגדולי ירושלים להושיבן בקלון של רומי׳ עמדו ואמרו לא דיינו שהכעסנוהו במקדשו אלא אף בחוצה לארץ · אמרו לנשים מבקשות אתון לכך אמרו להם לאו · (צו) [ה] אמרו מה שדרכן לכך אינן רוצות אנו עאכ"ו · תאמרו אם משליכים אנו עצמנו לים אנו באים לחיי העוה"ב מיד האיר הקב"ה את עיניהם בפסוק הזה (תהלים ס"ח) אמר ה׳ מבשן אשיב · אשיב ממצולות ים · מבשן אשיב מבין שיני אריות אשיב · ממצולות ים · כמשמעו · עמדה בת ראשונה ואמרה (שם מ"ד) (צז) אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר והשליכו עצמן לים · עמדה בת שנייה ואמרה (שם) כי עליך הורגנו כל היום והשליכו עצמן לים · (צח) עמדה בת שלישית ואמרה (שם) הלא אלהים יחקר זאת כי הוא יודע תעלומות לב והשליכו עצמן לים · ורוח הקדש צווחת ואומרת על אלה אני בוכיה · אדריאנוס שחיק עצמות הושיב שלש משמרות · חדא בחמתא וחדא בכפר לקיטיא וחדא בבית אל דיהוד · אמר דערוק מן הכא יתצד מן הכא ודערוק מן הכא יתצד מן הכא · והוה מפיק כרוזין ומכריזין ואומרים אן דאית יהודאי ייתי · דמלכא בעו למיתן ליה מילא והון כרוזין משמיעין יתהון וצדין יהודאין הה"ד (הושע ז׳) ויהי אפרים כיונה (צט) פותה אין לב וגו׳ · שאיל מחורה אייתין צלו שלא תינסבין (ק) אילין דבחיין · דאיתבוננו לא נפקו ואילין דלא איתבוננו נכנסו כולהון לבקעת בית רמון: אמר לשר צבא שלו עד שאני אוכל קרן גלוסקאן זו וירך דתרנגול זה אבקש אחד מהן ולא אמצא · מיד הקיפם לגיונותיו והרגום והיה הדם בוקע והולך (קא) עד שהגיע לקיפרוס נהר · ורוח הקדש צווחת ואומרת על אלה אני בוכיה · אילין דהוי׳ חבושין מנהון אכלין בשר קטילהון · בכל יום הוה

מסורת המדרש א עי׳ שוח"ט מזמור ו׳ · ובילקוט תהלים רמז תרל"ד : ב גיטין דף ע׳ · שוח"ט מזמור ל"א · ילקוט תהלים רמז תשע"ו ורמז תתנ"ס : ג יבמות דף ס"ג : ד בר"ר פ׳ י"ד · קה"ר פ׳ ב׳ פסוק י"ז : ה גיטין דף נ"ז · ילקוט תהלים רמז תשנ"ח · ילקוט כאן רמז אלף ד׳ ורמז אלף ט"ז :

חדושי הרד"ל

(צ) נגד יון שהיה קשה בגזרותיו חושב אדום למתונה יותר: (צא) כשדים קשה כו׳ · כמדומה שעיקר הגי׳ היה צ"ל כשדים קשה ובבל מתונה (וכמ"ש כשדים זה העם לא היה ועי׳ סוכה (נ"ב) וירושלמי תענית פ"ג ה"ד) פרס קשה ומדי מתונה (וכמ"ש באסת"ר ספ"א מלכי מדי תמימים היו כו׳) יון קשה ומוקדון מתונה (שאלכסנדר המוקדני היה מתון וכיבד המקדש וישראל ואח"כ כשנתלקה מלכותו ונפלה א"י תחת יד היונים שמלכו במצרים ובסוריא הוא שגזרו גזרות קשות) · אדום קשה וישמעאל מתונה (וכמ"ש בשבת (י"א) תחת ישמעאל ולא תחת כו׳): (צב) עון ומלכות · בשוח"ט סוף מזמור ל"א גרסינן מלאכה במקום מלכות וכצ"ל וכזה מיושבת הראיה שמביא מדכתיב כשל כח הסבל בפשיטות (ובתוספת אליה רבה בר"ת שער ג׳ כ"א כאן ע"ש עמש"ש בס"ד): (צג) עבדי סתי קומיהון כו׳ · צווחין לסאתא סלותא · כ"ה גירסת הערוך ערך סת השלישי · ואפשר פירושו מענין לשון סה שהביא הערוך שם ערך סת השני תרגום כגללים כסאותא (דבר סתי ומאוס) ועי׳ במו"ע ערך סלסל פירש על נוסחת הספרים : (צד) למסרקא מסלסלא · פי׳ במו"ע שהיו סורקין בשרם במסרקות כדרך שמסלסלין השער במסרק (ואפשר דרש כל אבירי כמו כל אברי) : (צה) כחורבן בית המקדש · דכתיב גת דרך ה׳ כו׳ · ודרש ליה על ביהמ"ק שדרך ובעט בו ה׳ והורידו למטה : (צו) אמרו מה אלו שדרכן כו׳ כצ"ל · ועי׳ פלסי סוריות : (צז) אם שכחנו שם כו׳ · לעיל מיניה כתיב בענין ובגוים זריתנו וגו׳ תשימנו חרפה וגו׳ כל היום כלימתי (והיינו בקלון דהכא) ולא שקרנו בבריתך שלא רצו לשקר באות ברית קדש : (צח) עמדה בת שלישית ואמרה הלא אלהים יחקר זאת כו׳ · מקרא זה הוא מוקדם לקרא דכי עליך הורגנו כל היום שאמרוהו בת שניה שהסכימו למסור נפשם · ובת שלישית הזו היא שהיתה לבה מסופק אם ימסרו נפשם לאבד לדעת היה או לא (כאשר יש בזה לספק לדינא משום קרקע עולם) וגם על האיבוד בידים הוצרכו הפסוקים להוכיח מדרשה דיכול כשאול ת"ל אך ע"ש) · ולזה היו מהמאוחרין בת שלישית (שלא הגיעה לאהבתי כו׳) וכאשר הסכימו אמרו מקרא זה דהלא אלהים כו׳ יודע תעלומות לב · שמה שנתאחרו היה מפני שהיו מסופקים בלבם שלא יהיו כאוכלים בעצמם ומתחייבים בנפשם : (צט) פותה אין לב וגו׳ כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי שאיל מחזרים אייתין צלו כו׳ כצ"ל · ופירושו כששיה שואל איש ישראלי ההולך (ע"פ הכרוז) מאיזו היה (מאנשי אדריאנוס) על מה הם מתבקשים לבא · היה מחזירו תשובה בואו ובקשו רחמים (ומציינו ל׳ צלו על בקשה מלפני אדם (אע"פ שעקרו משמש תמיד על התפלה ממש לה׳) בב"ר ר"פ חיי שרה ופגעו לי בעפרון צלו לו עלאי) מפני המלך שלא תנסבון כפי׳ המ"כ (או צ"ל דלא תנכסון ר"ל שלא ישחטו ויהרגוכם · ובתדא"ר פ"ל הלבון והיה מפתה אותם בדברים ואמר ועמדו בבקעת ידים שלא תהא אומה זו שולטות בכם) : (ק) אילין דבחיין לא נפקו כצ"ל · ותיבת דאתבוננו הוא פירוש שכתוב בפנים על דבחיין : (קא) עד שהגיע לקיפרוס ורוה"ק כו׳ כצ"ל · ומלת נהר ט"ס מאיזו

מתנות כהונה

מעונותי · מצאתי גירסא מן המלכיות והיא ישרה בעיני : סריגות · כמו מטה מסורגת כלומר מכופל ומושלך שתי וערב כמה פעמים : סריגיות · לשון סרוגין : וכן מן כו׳ · כמו וכה"א : אלא עלו · קרי ביה עולו עול של מלכות שמים : ה"ג ר׳ הונא אמר ויהי האדם לנפש חיה עשאו כו׳ · ועי׳ בב"ר פי"ד ובקהלת (ב׳ י"ז) בפ׳ ושנאתי את החיים : ה"ג בב"ר היא דעתיה דר׳ חנינא דאמר׳ : ה"ג לא אוכל קום בידי לא אוכל כו׳ · כלו׳ בידי קרי ביה בידי בקמץ כלומר נתן אותי בידי עצמו כמ"ש שהוא לעצמו הוא עבד מכודן כחיה זו שאין מי שיתן לה לאכול : מכודן · משועבד ועיין לעיל בפ׳ מגורע וכך פי׳ הערוך : ה"ג אי לא לעי ביממא בלילא לא אוכל קום ועיין בקהלת ובבראשית רבה הגירסא נשתנת והיא גרסת רש"י ז"ל ועיין שם ביאור המאמר משלם : סלה עבדי סאתי כו׳ · עשו קומות האיברים עקום וכפוף כראש שיבולת הזאת : סאתי ראש שיבולת כד"א בסוטה ומעטרה ליה כסאתא לשיבולתא וראשי עוקצי שיבולת דומה לשיני מסרק וזהו סלה ל׳ סלסלה וכדמסיק בערבי קורין למסרק סלסלה : בבר גמזא · שם מדינה : קריין לסאתא סרקי · וסרקי היינו סלסלה ובאות אמת כתב שכל זה הוא טעות סופר ומה שנראה לי כתבתי : שסילוקן גרסי׳ : על אלה : בקלון · בבית זונות למשכב זכור : אמרו לנשים כו׳ · גדולי ירושלים אמרו לנשים מישראל שהיו עמהם בספינות מבקשות אתם ורצונכם לכך שיושיבו אתכם בקובה של זונות ובפ׳ הניזקין תמצא הענין קצת באופן אחר : א"ל לאו גרסינן : ומה שדרכן כו׳ · כלומר מה אלו הנשים שדרכן כו׳ : מבין שיני · מבשן דרש נוטריקון מבין שיני : שחיק עצמות · ימחו ויסחקו עצמותיו וימח שמו וזכרו : חמתא · לקיטין · שמות מקומות : דיהוד · שבארץ יהודה : ה"ג דיהוד אמר דערק כו׳ · מי שיברח מהכא יצא נגד מהכא כו׳ : מפיק כו׳ · הוציא כרוזים שהכריזו אנה ואיה שיש יהודי טמון יצא שהמלך רוצה ליתן לו דבר מה שישאל ממנו והיו אותן כרוזים משמיעים קולם ומרמאין את היהודים : מילא · דבר מה ויותר נראה פירושו לשון הבטחה כלומר המלך יבטיחנו שיחיה אותי וכן הוא בב"ר פ׳ ל"א במעשה דר׳ שמעון בן שטח הב ליה מילא שפירושו הבטחה ואמונה כדמוכח התם ועיין במדרש ילקוט בפסוק ושנאתי את החיים : שאיל כו׳ · מצאתי פירושו שהכרוז היה חוזר ואומר להם באו ובקשו מאת המלך שלא תלקחו מכאן רק תשבו בארץ הזאת : אלין דבחיין כו׳ · אותן בני בינה מישראל שהבינו שהוא רמאות לא יצאו ממחבואיהם ואותן שלא הבינו נכנסו כו׳ והוא מגומגם ונראה דהכי גרסינן ואילו מכריזין אייתון צלו שלא תינסבין דבחיין אלו דאתבוננו כו׳ · ופירושו ואילו היו מכריזים לאמר באו כולכם ואל תיראו שלא תלקחו מכאן כל מי שהוא בחיין אלו שהבינו כו׳ : קרן כו׳ · כלומר חתיכה מן הגלוסקא העשויה משנים ושלשה קרנות : אבקש כו׳ · כלו׳ ראה שאף אם אבקש א׳ מהם שלא אמצא שכולם תהרגם עד א׳ : מיד הקיפם גרסי׳ : אלין כו׳ · אותן שהיו חבושין וטמונים במחבואיהם מהם היו אוכלין בשר ההרוגים כל יום היה יוצא א׳

פירוש מהרז"ו

ומשתה מצוי להם וכאן צ"ל ד"א נשקד שקודה וכו׳ על כל עונותי בשעה שמאוגין שלי נקרע מלמעלה אלא ישתרגו וכו׳ · מכופלת כדרך סריגה ואריג שהשתי מונח על הערב והערב על השתי ומכופלים זה על זה ועוד דורש סריגות על שדרך הערב להיות עב וקשה מן השתי כך בבל קשה ויון מתונה : עלו על צוארי · כמ"ש במ"כ : **מג** כשל כח הסבל · שאם הכוונה שעל שהעפר הרבה על כן כשל כח הסבל הול"ל בהיפך העפר הרבה כשל כח הסבל ע"כ דורש שמ"ש כשל כח הסבל ענין אחר הוא שעבודם ומלך פרס שהכביד עליהם המסים כמ"ש הפייטן נתנו עולם עלינו סבלנו על שכמנו : זו אשה רעה · שגם צרה כזו בכלל קללה של לא אוכל קום שאין בידו לפטור מצרתה וא"כ מ"ש לא אוכל קום אינו כמשמעותו ורבי חנינא דורש שהוא כמשמעותו ע"פ מדה ט׳ וכאלו כתוב בְּיָדַי שאם אני עובד ועושה בידי אז יש לי מה לאכול ואוכל לישן בלילה ולקום בבוקר אך כשאין לי מה לעשות בידי אין בי כח לישן ולא לקום בבוקר : **מד** סלה כל אבירי · עד מסלסל צ"ע ועי׳ מ"כ : בבר גמזא · היא עיר גימזו שנזכר בד"ה ב׳ כ"ח י"ח ואת גמזו ואת בנותיה עיין ערוך ערך גמזו : גת דרך ה׳ · היינו חורבן בית המקדש כמ"ש לעיל פתיחתא ל"א מבליגיתי עשיתי ביתי גתי וכן קרא עלי מועד לשבור בחורי ועל שניהם אמר בפסוק הסמוך על אלה אני בוכיה על שני דברים הנ"ל : **מה** מבשן אשיב · מה שייכות לבשן עיר עוג עם מצולות ים והלא בשן מארץ ישראל מעבר הירדן ע"כ דורש מבשן אשיב מבין שיני אריות וחיות הטורפות כי זהו ענין הפלא של תחיית המתים שמי שאכלוהו חיות במדבר או מת במלחמה ונפזרו עצמותיו הנה והנה ובעת תחיית המתים יקרבו העצמות אחד לאחד והבשר הנאכל בשיני החיות וכלו בעפר ובאויר ישיבם הש"י מכל מקום שהם ומכל היסודות ויבנה מהם הגוף וכן מי שמת בים ואכלוהו דגים והקב"ה שלא יפלא ממנו דבר ישיב גם ממצולות ים מבין שיני דגים ודוק מאד כי נכון ונפלא הוא : אם שכחנו שם אלהינו · ובפסוק הקודם כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות היינו בעמקי הים וסמוך לו פסוק אם שכחנו שם אלהינו וסמוך לו פסוק אלהים יחקר זאת וסמוך לו פסוק

כי

יפה ענף

ה׳ אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל כלומר אם אסיפם בתקופת טבת שלא אין תאנים וענבים ואין נבל · ופי׳ חפץ להגלותם בזמן שיש כל אלה : ד"א נשקד שקודה הייתי · גם הוא דרש כמו הדורש הראשון אך הראשון אמר כי חשב אשר הקב"ה נשא להם עונם אחרי אשר נקרע שטר חוב שלהם והוא דרש כאשר לא נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה חשבו שהעביר על עונם אבל לא כן היה כי קלע וסרג את העונש מכמה עמים קשים ורפויים שמתדבקים יותר בחוזק להביאם על הארץ ביחד · ואם הביאם מעט מעט אז היה טוב להם : ארבעה דברים מתישין כו׳ · וכ"מ לאזדהורי מינייהו ולמיבעי רחמי למי שנכשל בהם והמה ד׳ אבות נזיקין · המקרה · הטבע · השתדלות אנושי והשגחה אלהית · והנה הדרך הוא המקרה אם מקור ותום ואם מטורח הדרך ואם מתיא רעה ולסטים וקוצים וברקנים · והתענית הוא הטבע כי כאשר יפקד המזון יחלש הגוף ע"פ הטבע · והעון הוא השגחה אלהית להענישו על פשעו · והמלכות הוא סבה אנושית · ומייתי ליה הכא לפרש מה דכתיב הכשיל כחי הוא מפני פשעי הנזכרים לפני זה · נשקד עול פשעי בידו לכן הכשיל כחי : וכתובתה מרובה ולא מצי מגרשה · ובפרק הבא על יבמתו מביא עוד כתובים והכל הם רק דרך אסמכתא : עשאו עבד מכודן · עמ"ש בזה בב"ר · ות"ס היא דעתיה דר"ח כי ר"ח מפרש את הכתוב נתנני ה׳ תחת עול כבד לעמול וליגע כל יום וליל עד אשר לא אמצא מנות לעמלי ולא אוכל קום ואולי דרים בידי כאלו כתיב הבי"ת בשו"א היו"ד בקמ"ץ והדלי"ת בפת"ח · ור"ל כי נתנן אנכי בידי ובעמלי לעבד לנפשי אשר לא אוכל קום : עבדי סאתי קומיהון · בעל או"ת מחק כל זה ונעלם ממנו מ"ש הערוך בערך סת במגילת איכה אראב"ל בבורגיא צווחין לסאותא סולתא · ובערך סרק כתב במגלת איכה סלה כל אבירי פ׳ סרקון אר"ל בערביא צווחין למסרקא מסלסלא וא"כ במקום סרקי גר׳ סרקון · ונראה שפי׳ סאותא מלשון סאתי ומאוס וכן ולאומה כגללים תרגם המתרגם כסיאתא כמו שהביא שם הערוך · ויראה לפ"ז סלה כל אבירי שעשו עניני מיאוס ולכלוך לפני גדוליהם כלומר שנתבזו כ"כ אבירי שמשניהם לא חשבו רוק ומיאוס · ולפי מ"ש סרקון יראה שפי׳ סלה כל אבירי שסרקן ונפצן כפשתן שנפוץ ונסרק במסרק · וכן התיש ה׳ את הגבורים · ולפי ספרינו יש לגרוס כן עבדי סתי קומיהון כו׳ צווחין לסאתא סלה · ופי׳ העבדים שתו והעמידו את אדוניהם וסתי הוא מענין המסתת והמכה בפטיש וכן מפרש סלה כל אבירי כי העבדים פרצו והעמידו את אדוניהם וכמו שהיה בחורבן בית שני וזה שמבאר ראב"כ כי בבר גמזא קורין אל הסתת סלה : שסילוקן של בחורים קשה כחורבן ביהמ"ק · י"א שהקושי הוא מה שיבואו לפקפק בהשגחה אלהית ממה שיכלו הרשעים להחריב בית ה׳ וכן יפקפקו במות הבחורים בלי חטא · ויש לפרש עוד לפי שביהמ"ק נתמשכן על עונות ישראל וכדאיתא בחזית בפסוק אשכול הכופר ובכמה דוכתי וכן הבחורים נתפסין על עון הדור כדאיתא בפ"ק׳ דכתובות גבי על בחוריו לא ישמח ה׳ אמיה את לאתפוסי אדרא לכן שניהם אלו קשים לפני ה׳ שהנקי יסבול ג"כ מפני החוטאים וע"ע בחזית על פסוק הדודאים נתנו ריח עתידים בחורי ישראל שלא טעמו טעם מיתה שיתנו ריח כלבנון : דכתיב גת דרך ה׳ · וזה ביהמ"ק שנדרך כגת וכדאיתא לעיל בפתיחתא עשיתי ביתי גתי ומפרש לבתולת בת יהודה בשביל חטאת בתולת בת יהודה : אם משליכים אנו עצמנו לים כו׳ · כלומר שהיו מסופקים אם נקראים באופן זה מאבדים עצמם לדעת שאובדים את עולמם וה׳ נתן בינה בלבם כי באופן זה לא יאבדו את עולמם : עמדה בת ראשונה ואמרה אם שכחנו וגו׳ · עיקר כוונתם היה על מה דכתיב לפני זה כי דכיתנו במקום תנים וגו׳ אם שכחנו שם אלהינו · וכאלו כתיב האם שכחנו · וחסר ה"א התמיה וכמו ארדוף אחרי הגדוד הוא כמו הארדוף אם ירוצו בבקרים הוא כמו האם ירוצו וכדומה : הושיב שלש משמרות · כשכבש את ביתר וכדלקמן בפסוק בלע ועשה זה כדי שלא יברחו היהודים למלט על נפשם : שאול מחורה מיתין גרסינן ופירושו עד שאתם שואלים להחזיר המתים התפללו שלא יוקחו אלו שהם בחיים ופירושא דמצרים קראו אשור הלכו הוא שהיו מבקשים

עזרם

מנפיק חד מינייהו ומייתי להון ואינון אכלין · יומא חד אמר ייזיל בר נש מינן אי משכח כלום מייתי ואנן אכלין· מן דנפק אשכחיה לאבוה דקטיל נסביה וטמריה ויהב סימן עלוי· עאל ואתא אמר להו לא אשכחיה כלום · אמרי ייזיל בר נש חורן אי משכח כלום מייתי ואנן אכלין· מן דנפק ההוא בר נש הלך לריחיה חפש ואשכחיה לההוא דקטיל אייתיה ואכלוניה · מן דאכלון אמר לו מנן אייתית דין קטלא אמר להו מן זוית פלנית · א"ל ומה סימן יהיב עלוי א"ל סימן פלן עני הוא בריה ואמר ווי ליה לההוא גברא דמן בשרא דאבוי אכיל לקיים מה שנאמר (יחזקאל ה') לכן אבות יאכלו (קב) בנים בתוכך וגו'· [א] טרכינוס שחיק עצמות ילדה אשתו בליל ט' באב והיו כל ישראל אבלים · נשתתק הולד בחנוכה אמרו ישראל נדליק או לא נדליק אמרו נדליק וכל מה דבעי לימטי עלן ימטי·אדליקו אזלון ואמרון לישן ביש לאשתו של טרכינוס· אילין יהודאין כד ילידת הוון מתאבלין וכד מייתי ולדא אדליקו בוציניא · שלחה וכתבה לבעלה עד דאת מכבש ברבריין בא וכבוש אילין יהודאי דמרדו בך · סליק לאילפא והשיב למיתי בעשרה יומין ואייתיתיה רוחיא בחמשה יומין אתא ואשכחינון דהוו עסיקין בהדין פסוקא (דברים כ"ח) ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ (קג) כאשר ידאה הנשר · אמר להו אנא הוא נשרא דחשיבית למיתי בעשרה יומין ואייתיתני רוחא בחמשה יומין הקיפן לגיונותיו והרגם · אמר לנשים השמיעו ללגיונותי ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי לאנשים · אמרו לו עביד בארעאי מה דעבדת בעילאי · מיד הקיפן לגיונותיו והרגן ונתערבו דמים של אלו בדמים של אלו והיה הדם בוקע והולך עד שהגיעו לקיפרוס נהר ורוח הקדש צווחת ואומרת על אלה אני בוכיה :

מו [ב] **מעשה** בשני בני צדוק הכהן שנשבו אחד זכר ואחת נקבה נפל זה לכרדיוט אחד וזו לכרדיוט אחדי· הלך זה אצל הזונה ונתן לה הזכר · והלך זה אצל חנוני ונתן לו הנקבה בעד יין לקיים קרא דכתיב (יואל ד') ויתנו הילד בזונה והילדה מכרו ביין וישתו · לבתר יומין אייתית ההיא זוניתא לההוא טליא לחנוני אמרה ליה מן בגין דאית לי טלאי דדמי לההיא טליותא לית את בעי דנסיב חד לחד ומה דאייתי מנייהו יהוי לאמצע אמר לה אין · מיד נסבונון ויהבונון בהד ביתא שרייה ובכייה ההיא טליותא · אמר לה טליא · למה את בכית · אמרה לו ולא אבכה דברתיה דכהנא רבה אזלה לאיתנסבא לעבדא · אמר לה ברתיה דמאן את אמרה ליה ברתיה דצדוק כהנא · אמר לה והי כן אתון שריין · אמרה ליה בשוקא עילאה · אמר לה ומה סימן הוה בדרתכון אמרה לו סימן פלן · אמר לה הוה ליך אח או אחות · אמרה הוה לי חד אח והוה ליה חד שומא בכתפיה וכד הוה אתי מבי ספרא אנא גלייא ליה ומנשקה ליה · אמר לה אין חמיתיה חכמת יתיה · אמרה ליה אין·גלי גרמיה וחכים דין לדין והוו מגפפין דין לדין ומנשקין דין לדין עד דנפקא נשמתהון · ורוח הקדש צווחת ואומרת על אלה אני בוכיה :

מז **מעשה** במרים בת בייתוס (כ) שקידשה יהושע בן גמלא ומינהו המלך להיות כהן גדול ונכנסה פעם אחת לראות ואמרה אלך ואראה אותו כשהוא קורא ביום הכפורים בבית המקדש · והוציאו לה טפטיות מפתח ביתה עד פתח בית המקדש כדי שלא יתיחפו רגליה ואעפ"כ נתיחפו רגליה · וכשמת יהושע בעלה [ג] פסקו לה חכמים סאתים יין בכל יום · והא תניא אין פוסקין יין לאשה · רבי חייא בר אבא אמר לשום זנות כמא דאת אמר (הושע ד') זנות ויין ותירוש יקח לב · רבי יחזקיה ור' אבהו בשם ר' יוחנן אמרו לתבשיליה · ועוד תנן אם היתה מניקה פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפים לה על מזונותיה ואמר ריב"ל מאי מוסיף יין שהיין מרבה את החלב · אמר רבי אלעזר בר' צדוק אראה בנחמה אם לא ראיתיה שקשרו שערותיה בזנבי סוסיהם של ערביים והיו מריצין לה מירושלים ועד לוד וקראתי עליה הפסוק הזה (דברים כ"ח) הרכה בך והענוגה וגו' :

מח **מעשה** [ד] במרים בתו של נקדימון שפסקו לה חכמים חמש מאות דינרי זהב לקופת בשמים בכל יום · אף היא עמדה וקללה אותם ואמרה להם כך תפסקו לבנותיכם · א"ר אחא אף אנו ענינו אחריה אמן · [ה] אמר ר' אלעזר אראה בנחמה אם לא ראיתיה שהיתה מלקטת שעורים מתחת טלפי סוסים בעכו וקראתי עליה הפסוק הזה (שיר א') אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך אל תקרי גדיותיך אלא גויותיך :

מט **מעשה** במרים בת בייתוס (קד) נחתום שנשבית ופדאוה בעכו · זבין לה חלוק אחד אזלת למישטפיה בימא אתא גלא ונסביה · זבנין לה אוחרן אזלת למישטפיה בימא ואתא גלא ונסביה · בעון עוד למיזבן לה אוחרין · אמרה להון הניחו לו לגבאי שיגבה את חובו · כיון שצידקה עליה את הדין רמז הקב"ה לים והוציא לה כליה :

נ **מעשה** במרים בת נחתום שנשבית היא ושבעה בניה נטלן קיסר ונתנן לגיו מן שבעה קנקלין · הביא את הראשון ואמר לו השתחוה לצלם · אמר לו ח"ו איני משתחוה לצלם · אמר לו למה · מפני שכך כתיב בתורתנו (שמות כ') אנכי ה' אלהיך · מיד הוציאו והרגו · הוציא השני ואמר לו השתחוה לצלם · א"ל ח"ו אחי לא השתחוה ואני איני משתחוה · אמר לו למה · אמר לו שכך כתיב בתורה (שם) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני · מיד גזר עליו והרגוהו · הוציא השלישי ואמר לו השתחוה לצלם· א"ל איני משתחוה· אמר לו למה [א"ל] שכתוב בתורה (שם ל"ד) כי לא תשתחוה לאל אחר · מיד גזר עליו והרגוהו · הוציא הרביעי ואמר פסוקיה (שם כ"ב) זובח לאלהים יחרם גזר עליו והרגוהו ·

מסורת המדרש א לקמן סוף פ"ד וש"נ: ב גיטין נ"ח: ג כתובות ס"ד · ירושלמי שם פ"ה הי"א: ד פסיקתא רבתי פ' כ"ט: ה ע' שם:ז פ' נזכים · תוספתא כתובות פ' ה'· אדר"ן פ' י"ז: ו ילקוט תנא רמז תתקל"ת :

חדושי הרש"ש

(כ) מעשה במרים בת בייתוס כו' והוציאו לה טפטיות כו' שלא יתיחפו רגליה כי ביוהכ"פ אסור בנעילת הסנדל

חדושי הרד"ל

מפרש בפנים · ובאמת קיפרוס הוא שם אי בים הגדול סמוך לא"י (שממנו יין קפריסין בא) : (קב) בנים בתוכך ובנים יאכלו אבותם טרכינוס כו' כצ"ל : (קג) כאשר ידאה הנשר · לקמן אות ק' דרש עלם קלים היו רודפינו מנשרי שמים : (קד) במרים בת נחתום שנשבית היא וז' בניה וכו' · בפסיקתא דתנה מביאו בקצרה ג"כ על מרים בת נחתום ובגיטין נ"ז ובתדא"ר פ"ל הגי' אלמנה וז' בניה שם וביוסיפון

פירוש מהרז"ו

כי עליך הורגנו וכאן הוחלפו הפסוקים שלא כסדר : טרכינוס שחיק עצמות · [illegible] אסת"ר ולקמן פסוק קלים היו רודפינו : **מז** הרכה בך והענוגה · אשר לא נסתה כף [illegible] הצג על הארץ מהתענג ומרוך תרע עינה באיש היקה שכל פסוק אשר לא נסתה כף [illegible] הצג על הארץ מיותר ואינם שייכים לענין כלל וכמ"ש אצל האיש הרך בך והענוג מאד [illegible] עינו וכן היל"ל אצל האשה הרכה והענוגה תרע עינה ע"כ דורש ע"פ מדה פ' שקללה [illegible] היא שאשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ יהיה לה ההיפך שתרוץ אחר הסוסים ברגל[illegible] יחפה וא"כ מקום אני פסוק זה מקומו אחר פסוק נ"ז ובשליתה וגו' ע"פ מדה ל"[illegible] **מח** אר"א·הוא ר"א ב"ר צדוק שהיה בעת החורבן וראה בעיניו עי' מכילתא סדר יתרו פ[illegible] בחודש השלישי ושם איתא ריב"ז : אלא גויותיך · כי לפי הפשט מה ענין ליפה בנש[illegible] לצאת בעקבי הצאן לרעות גדיים ולא צאן גדול ע"כ דורש שהוא נבואה של קללה אם [illegible] תדעי לך היפה בנשים אם לא תנהג בדעת התורה בעת שאת יפה בנשים שרתי במדינ[illegible] סופך לצאת בעקבי הצאן ולרעות גופך על משכנות הרועים הרעים והקשים כמ"ש ש[illegible] פסוק הנ"ל : **נ** במרים בת תנחום · מעשה כזו הובא ביוסיפון בחנה ושבעה בניה ב[illegible] אנטיוכוס המוקדני · ואולי שני מעשיות הם : שבעה קנקלים · לעיל פסוק טומאת[illegible] בשוליה

ומה אתה בוכה · א"ל ולא אבכה שבת כ"ג הלך ותנשא לעבד א"ל בת של מי את [illegible] באמר שלכם א"ל סימן פלוני א"ל וכי הוה לך אח או אחות א"ל היה לי אח א' : והוו[illegible] והייתי מנשקת לו עליה א"ל אם תראה אותו תוכל להכירו א"ל הן והיה הנער מגלה [illegible] שיגאה נשמתן ורוח הקדש כו' : מעשה במרים · ואראה אותו גרסי' : טפטיות · קר[illegible] הרגישה : ה"ג אין פוסקין יין לאשה ר' חייא בר אבא אמר לשם זנות כד"א זנות וי[illegible] עד מזונותיה ואמר ריב"ל מאי מוסיף יין שהיין מרבה את החלב אמר ר"א כו' ופירוש [illegible]

[illegible]

מתנות כהונה

[illegible]

ענף יפה

[illegible]

הוציא החמישי ואמר גם הוא פסוקיה (דברים ו') שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד · מיד גזר עליו והרגוהו · הוציא הששי ואמר גם הוא פסוקיה (שם ז') כי ה' אלהיך בקרבך אל גדול ונורא · גזר עליו והרגוהו · הוציא השביעי והוא היה קטן שבכולן אמר בני השתחוה לצלם · אמר לו ח"ו · א"ל למה · א"ל שכן כתיב בתורתנו (שם ד') וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד · ולא עוד אלא שנשבענו לאלהינו שאין אנו ממירין אותו באל אחר · שנאמר (שם כ"ו) את ה' האמרת היום · וכשם שנשבענו לו כך נשבע לנו שאין ממירנו באומה אחרת · שנא' (דברים כ"ז) וה' האמירך היום · א"ל קיסר אחיך שבעו ימים ושבעו חיים וראו טובה · ואתה קטן לא שבעת ימים ולא שבעת חיים ולא ראית טוב בעולם השתחוה לצלם ואעשה בך טובות · א"ל כתיב בתורתנו (שמות ט"ו) ה' ימלוך לעולם ועד ואומר (תהלים י') ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו · ואתם בטלים ואויביו בטלים · ב"ו היום חי ולמחר מת היום עשיר ולמחר עני · אבל הקב"ה חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים · א"ל קיסר ראה אחיך הרוגים לפניך והריני משליך טבעתי לארץ לפני הצלם והגביהה כדי שידעו הכל ששמעת לקולי · א"ל חבל עליך קיסר מה אם אתה מתיירא מבני אדם שכמותך אני לא אתיירא ממ"ה הקב"ה אלהי עולם · א"ל וכי יש אלוה לעולם · א"ל אללי עליך קיסר וכי עולם של הפקר ראית · א"ל וכי יש פה לאלהיכם א"ל באלהיכם כתיב (תהלים קט"ו) פה להם ולא ידברו · ובאלהינו כתיב (שם ל"ג) בדבר ה' שמים נעשו · א"ל וכי יש עינים לאלהיכם · א"ל באלהיכם כתיב עינים להם ולא יראו · ובאלהינו כתיב (זכריה ד') עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ · א"ל וכי יש אזנים לאלהיכם · א"ל באלהיכם כתיב אזנים להם ולא ישמעו · ובאלהינו כתיב (מלאכי ג') ויקשב ה' וישמע · א"ל וכי יש אף לאלהיכם · א"ל באלהיכם כתיב אף להם ולא יריחון · ובאלהינו כתיב (בראשית ח) וירח ה' את ריח הניחוח · א"ל וכי יש ידים לאלהיכם · א"ל באלהיכם כתיב ידיהם ולא ימישון · ובאלהינו כתיב (ישעיה מ"ח) אף ידי יסדה ארץ · א"ל וכי יש רגלים לאלהיכם · א"ל באלהיכם כתיב רגליהם ולא יהלכו · ובאלהינו כתיב (זכריה י"ד) ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים · אמר לו וכי יש גרון לאלהיכם · א"ל באלהיכם כתיב ולא יהגו בגרונם · ובאלהינו כתיב (איוב ל"ו) והגה מפיו יצא · א"ל אם יש בו כל המדות הללו באלהיכם (קה) מפני מה אינו מציל אתכם מידי כמו שהציל לחנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנצר · א"ל חנניה מישאל ועזריה כשרים היו ונבוכדנצר מלך הגון היה ליעשות נס על ידו · אבל אתה אינך הגון · ואנו נתחייבנו מיתה לשמים · אם אין אתה הורגנו הרבה הורגים יש למקום · הרבה דובים הרבה זאבים ואריות ונחשים ונמרים ועקרבים שיפגעו בנו ויהרגונו · אלא לסוף הקב"ה עתיד ליפרע ממך את דמינו · מיד גזר עליו להורגו · אמרה לו אמו בחיי ראשך קיסר תנה את בני ואחבקהו ואנשקהו · נתנוהו לה והוציאה לו דדיה והניקתו חלב · אמרה לו בחיי ראשך קיסר הרגני תחלה ואחר כך הרגהו · אמר לה קיסר איני שומע ליך מפני שכתוב בתורתכם (ויקרא כ"ב) ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד · אמרו לו שוטה שבעולם כבר קיימת כל המצות ולא נשאר לך אלא ז בלבד · מיד צוה עליו להרגו נפלה אמו עליו והיתה מחבקתו ומנשקתו ואמרה לו בני לך אצל אברהם אביכם ואמור לו כך אמרה אמי אל תזוח דעתך עליך ותאמר בניתי מזבח והעליתי את יצחק בני · הרי אמנו בנתה שבעה מזבחות והעלתה שבעה בנים ביום אחד · אתה נסיון ואני מעשה · עד שהיתה מנשקתו ומחבקתו · גזר עליו והרגוהו עליה · וכיון שנהרג שיערו חכמים שנותיו של אותו תינוק ונמצא בן שתי שנים וששה חדשים ושש שעות ומחצה · באותה שעה צעקו כל או"ה ואמרו מה אלהיהם של אלו עושה להם שכך נהרגין עליו בכל שעה · ועליהם כתיב (תהלים מ"ד) כי עליך הורגנו כל היום · לאחר ימים נשתטית אותה האשה ונפלה מן הגג ומתה לקיים מה שנא' (ירמיה ט"ו) אומללה יולדת השבעה · ובת קול יוצאת ואומרת (תהלים קי"ג) אם הבנים שמחה · ורוח הקדש צווחת ואומרת על אלה אני בוכיה :

נא [א] **מעשה** (קו) בדואג בן יוסף שמת והניח בן קטן לאמו והיתה ממדדת אותו בטפחים ונותנת משקלו זהב לשמים בכל שנה ושנה · וכיון שהקיפה מצודה בירושלם טבחתו אמו בידיה ואכלתו והיה ירמיה מקונן לפני המקום ואומר למי עוללת כה אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים · ורוח הקדש משיבתו אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא זה זכריה בן יהוידע · ד"א על אלה אני בוכיה · רבי יהודה ור' נחמיה · ר' יהודה אומר על סילוק דעת ועל סילוק שכינה אפשר שהיה צדקיה רואה אחרים שהיו מנקרין את עיניו ולא היה לו דעת להטיח את ראשו בכותל עד שיצאת נשמתו · אלא גרם לבניו שיהרגו לפניו אלא על אותה שעה נאמר (ירמיה ד') (קז) יאבד לב המלך ולב השרים וגו' · ור' נחמיה אמר על ביטול כהונה ומלכות הה"ד (זכריה ד') [ב] אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ אלו אהרן ודוד · אהרן תובע על כהונתו ודוד תובע על מלכותו · ריב"ל אמר על ביטול תורה הה"ד (דברים י"ב) אלה החוקים והמשפטים · ר' שמואל בר נחמני אמר על עבודת כוכבים הה"ד (שמות ל"ב) אלה אלהיך ישראל · זבדי בן לוי אמר על ביטול קרבנות הה"ד (במדבר כט) אלה תעשו לה' במועדיכם · רבנן אמרי על ביטול משמרות · ומה הנאה יש לעולם מן המשמרות אלא [ג] בשני היו מתענין על פורשי ימים · בשלישי היו מתענין על הולכי דרכים · ברביעי היו מתענין על התינוקות שלא יעלה אסכרה בפיהם וימותו · בחמישי היו מתענין על המעוברות שלא יפילו ועל המיניקות שלא ימותו בניהם · והלא [ד] אין מתענין על שני דברים כאחד כדכתיב (עזרא ח') ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת · וכתוב אחד אומר בדניאל (דניאל ב') ורחמין למיבעי מן קדם אלה שמיא על רזא דנא ולא על תרין · אלא כההיא דא"ר חייא בר אבא על עצירת גשמים וגלות מתענין עליהן בבת אחת אבל אין מתענין לא בע"ש ולא במוצאי שבת מפני כבוד השבת : עיני עיני יורדה מים · א"ר לוי (קח) משל לרופא שחשש עינו אחת אמר עיני תבכה על עיני · כך ישראל נקראו עינו של הקב"ה הה"ד כי לה' עין אדם וכל שבטי ישראל ·

מסורת המדרש א יומא דף ל"ח ע"ב · לקמן סוף פרשה ב' · תורת כהנים סדר בחוקותי · ילקוט כאן רמז תתק"ב ב' · ילקוט סדר בחוקותי רמז תרע"ה : ב במדבר רבה פרשה י"ד עמש"ש ופרשה י"ח : ג תענית דף כ"ז · ירושלמי תענית פ"ק ד' : ד תענית דף ח' · ילקוט דניאל רמז תתק"ס ס' · ילקוט עזרא רמז תתק"ס ס"ס :

חדושי הרד"ל

שהיה שמה הנה ושמעשה היה בימי אנטיוכוס מלך מוקדון : (קה) מפני מה אינו מציל כו' כתמ"ו · עי' תענית (י"ח): (קו) בדואג בן יוסף כו' · תו"כ סדר בחוקותי פ"ו ה"ג : (קז) יאבד לב המלך והשרים וכתיב שם את"ז רוח מלא מאלה (הפורעניות כפירש"י) יבא לי עתה גם אני אדבר משפטים אותם · והיינו על צדקיה דכתיב ביה (ירמיה נ"ב) וידבר אתו משפטים וקרי ליה בלשון אלה · וזהו שדורשו כאן על אלה אני כו' וכאידך דרשות דכאן : (קח) משל לרופא כו' · עיני תבכה על עיני · אפשר נקט רופא משום שדבר זה ידוע ביותר טוב לרופאים · שראו לעין השניה להצטער על עין שחששה שכשחששה של הראשונה מרגשת גם השנייה מפני שגידי העין מתחברים יחד במוצאם מהמוח וכשאחת סובלת חוב או כי"ב נפעלת השניה ג"כ (גם כתבו הרופאים שכיון שאחת נחלשת אז הפעולה כולה של מוח הר אות רק

מתנות כהונה

ככר השתחוה לצלם וגם אתה השתחוה ועי"ז אמר ח"ו אחי לא השתחוה וגם אני איני משתחוה ובש"י נשתנו תשובות הפסוקים לשכאן : ושבעו חיים כו' · ולפיכך לא הקפידו הן על נפשם : חבל · לשון קללה תחשב לו : מתיירא כו' · שחרפה היא לך שאין אתה יכול להכריחני לעבודת כוכבים : אללי · לשון אוי ואבוי : תזוח · לשון גאות וגאוה : בניתי גרסי': נשתטית · נעשית שוטה חסרת דעת ופליג אתלמודא דידן בפ' הניזקין (נ"ז) דהתם איתא שבדעת שלימה עשתה זאת : מעשה בדואג : ונותנת כו' · בפ' אמר להם הממונה פי' רש"י שמה שנתוסף עליו מדי יום יום היתה נותנת משקלו זהב והתם מוכח שצ"ל שמת אביו והניחו בן קטן כו' ודואג היה הנמדד והנשחט : זכריה בן יהוידע גרסי': ולא היה לו דעת · הרי שהדעת נסתלקה : ראשו בכותל גרסי' : אלא גרם כו' · כמ"ש חז"ל שנפלו נוכיות של ברזל בעיניו ולא נסמא עד ששחטו בניו לעיניו : יאבד לב וגו' · סיפיה דעניינא רוח מלא מאלה יבא וכאן כתוב אלה : משמרות · אנשי המעמד שהיו עומדים על משמרתם מדי יום יום וכדאיתא בפ' בתרא דתענית : על עצירת גשמים וגלות · י"ל שהוא בדבר א' לפי שע"י עצירת הגשמים הגלות באה כדכתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר וגו' ואבדתם מהרה · ובירושלמי פרק בתרא דתענית גרס גשמים וגובאי והם ודאי דבר א' שמניהם גורמים בצורת וכן כאן שלא יפילו המעוברות ושלא ימותו בני המניקות דבר א' הוא : כי לה' עין אדם · פסוק הוא בזכריה ט' :

כשם

פירוש מהרז"ו

בשוליה : ובת קול יוצאת · בעת הריגת הבנים ורוה"ק צווחת בעת שאמר הנביא הקינות ברוה"ק : על סילוק הדעת · של צדקיה וע"ז אמר עיני עיני יורדה מים על מי שכתוב בו ואת עיני צדקיה עור ועל סילוק שכינה כמ"ש בה"ד כי רחק ממני מנחם משיב נפשי : להטיח ראשו בכותל · דבר פלא הוא שיתירו חז"ל לאדם לאבד עצמו לדעת כדי שלא יראה בצרה ומשנה מפורשת היא בכל מאודך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודד לו במאוד מאוד בכל נפשך אפי' נוטל את נפשך והמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא ולפי פשט הכתוב שהיה צדקיה רשע לפי שיטת הרשעים נקרא זה סילוק דעת כי נוח לו לרשע לאבד עצמו מלהמסר ביד שונאו אך לפי דעת חז"ל שצדקיה היה צדיק דברי פלא המה ואולי סובר המדרש הזה שהיה רשע : **נא** אהרן ודוד · שנמשחו בשמן המשחה וזהו בני היצהר במדבר רבה פרשה י"ד סימן י"ג ושם נדרש : על ביטול משמרות · כמ"ש דה"א כ"ד י"ט אלה פקודתם וגו' ובמשמרות כתוב מפורש ועי' בספרי

מדרש

יפה ענף

מה אני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים אף אתה לא בנך ולא בן בנך וכו' עד סוף כל הדורות · והשלישי בא לבטל כי גם השתחואה בלי עבודה אסורה וכמ"ש לעיל · והרביעי בא לבטל טענתו אשר כה חפץ להטעותו כי לעבוד את הכוכבים ולירא גם את אלהי שמים וארץ אין איסור וכמ"ש גבי כותים את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים לכן הביא את הכתוב זובח לאלהים יחרם דכתיב את"ז בלתי לה' לבדו וכן איתא במכילתא על כתוב זה ע"ש · והחמישי בא לבטל טענת קצת הטועים לומר כי כ"ו תש כחו ח"ו וכמאמר המן שאלהיהם הזקין כדאיתא באסתר רבתי לכן הביא את הכתוב שמע ישראל וגו' ה' אחד שאין בו שינוי ועי' קה"ר על פסוק יש אחד ואין שני לו ותמצא ראיה לזה · והששי בא לבטל טענתו כי אונס רחמנא פטריה · וחי בהם כתיב ולא שימות בהם לכן הביא את הכתוב אל גדול ונורא וכתיב שם לא תערוץ מפניהם כי אין לנו לחוש מפני מורא בו"ד וכמ"ש לעיל · והשביעי בא לבטל הטענה שלא יאמר כי הטוב לעבוד את אלהי ישראל הוא רק בא"י ולא בחו"ל דשם מותר לעבוד לצבא השמים לכן הביא את הכתוב כי בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד : ראה אחיך הרוגים לפניך ואלהיך לא הושיעם ולמה תבטח בו · וגם אין חפצי רק להרים את הטבעת : אם יש בו כל המדות הללו · שאחר שהוא יודע ומשיג גם בפרטים ומבחין בין צדיק לרשע ויכול לעשות כרצונו היפך הטבע למה הוא מונע מלהצילכם מידי · ומ"ש כמו שהציל לחנמו"ע לא שהאמין בזה דא"כ לא הספק ביכלתו ית' · אבל לשחוק אמר כן כי הוא לא האמין בנס זה : ונבוכדנאצר מלך הגון היה · פי' הגון יותר ממנו שהיה בו חכמה וג"ת והגדיל את דניאל וגם הכיר את ה' · ולא כמו זה אשר כחש גם בה' · ואין בו מדה טובה כלל · אבל באמת גם נ"נ היה רשע עריץ ואכזר : הרגני תחלה · ואף שאסור למסור עצמו למיתה ברצון טוב · ובפרט לפי מה דאיתא בפרק הניזקין שאף היא עלתה לגג ומתה שנראה שהלכה ידה בנפשה · י"ל מפני שחייה מר לה ממותה הותר לה להמית את עצמה [וחלילה לפסוק כן לדינא · והיא אמרה הרגני רק בלשון גוזמא כי בצרה יותר במות מראות מות בנה האחרון אבל עוד קותה נפשה כי לא יתאכזר עוד להרוג גם אותה · וגם בגמ' גיטין אולי אחזתה רוח רעה מרב צרה ויגונה ובהשתגעה עלתה לגג ונפלה · וכמ"ש לקמן ונשתטית וכן יתפרשו דברי הגמ' ולא כהמ"כ ובפרט כי אין למדין דין מדברי אגדה · אבל דרך כלל הוא כי אסור לאדם לשלוח ידו בנפשו גם אם ישתה וימוץ כוס היגונים עד הקבעת · וה' הטוב יעשה כחכמתו עם יצוריו] : ונמצא בן ב' שנים כו' · אע"פ שהדבר תימה שתינוק קטן כזה יחכם להשיב דברי חכמה כאלה · מ"מ אין להוציא הדברים מפשוטן ולפרש כי היה נקי מעון כתינוק וע"ד בן שנה שאול במלכו · כיון דדקדקו גם בחדשיו ובשעות וגם אמרו שהניקתו חלב ע"כ הדברים כפשוטן : מעשה בדואג כו' · עי' ביומא פרק הממונה וברש"י שם : זה זכריה בן יהוידע כדאיתא בד"ה והיה נביא דכתיב ורוח לבשה את זכריה בן יהוידע והעון הזה היה נשמר לו כמה דורות כדלעיל בפתיחתא : על סילוק דעת כו' · כי בתר יאבד לב המלך כתיב דרכך ומעלליך עשו אלה לך ומסיים ביה זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך והיינו סילוק שכינה כדאמר לעיל בפתיחתא כי נגע עד לבך זה הקב"ה : ולא הי"ל דעת להטיח ראשו · ואע"ג דאסור לחבול בעצמו מ"מ כדי שלא יתעללו בו הכשדים מותר וכענין שאול שנפל על חרבו כדי שלא יתעוללו בו וקאמר בב"ר אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש להביא החונק עצמו יכול כשאול ת"ל אך : אלו אהרן ודוד · שנמשחו בשמן המשחה ואהרן תובע ומבקש רחמים לפני ה' על כהונתו שנטלה בעת החורבן שתחזור למקומה : על ביטול תורה · כי זה גרם הגלות כדלעיל בפתיחתא סי' ב' וכן האומר בשביל עבודת כוכבים שזו גרמה הגלות כדלעיל בפסוק גלתה יהודה מעוני · וכן האומר בשביל ביטול הקרבנות כי כל זמן שהקריבו קרבנות לא שלטו בהם האויבים כדאיתא במרובה גבי מצור בית חשמונאי ובירושלמי פרק תפלת השחר · וכן האומר על ביטול המשמורות הוא ג"כ הטעם שלצורך הקרבנות היו : אין מתענין על שני דברים דלאו אורח ארעא למיבעי רחמים בריש' אלא במלתא פורתא כדרך הכותי שאמרו בויק"ר פ"ה · א"נ משום דמשמע דאית להו זכותא טובא ומיפקד דינא עלייהו : על עצירת גשמים וגובאי כצ"ל וכ"ה בירושלמי וטעמא כיון דתרווייהו על התבואה קאתי הו"ל כחדא מילתא וה"נ הצלת נפלים ויונקי שדים חדא מילתא היא דהיינו הצלת התינוקות : מפני כבוד השבת · זה קאי על ערב שבת ועל מוצאי שבת יש בגמרא טעמים אחרים : עיני תבכה על עיני · בא ליישב בקרא הכופל של עיני עיני :

כביכול אמר הקב"ה עיני תבכה על עיני : כי רחק ממני מנחם משיב נפשי · א מה שמו של מלך המשיח ר' אבא בר כהנא אמר ה' שמו שנאמר (ירמיה כ"ג) וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו דא"ר לוי טבא למדינתא דשמה כשם מלכה ושם מלכה כשם אלהיה · טבא למדינתא דשמה כשם מלכה דכתיב (יחזקאל מ"ח) ושם העיר מיום ה' שמה · ושם מלכה כשם אלהיה שנא' וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו · ב ר' יהושע ב"ל אמר צמח שמו · שנא' (זכריה ו') הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח · ר' יודן בשם ר' איבו אמר מנחם שמו שנא' כי רחק ממני מנחם · א"ר חנינא ולא פליגי חושבנא דדין כחושבנא דדין · הוא מנחם הוא צמח · והדא מסייע להדא דר' יודן בשם ר' איבו · עובדא הוה בחד בר נש דהוה קא רדיי געת חדא תורתיה עבר עלוי חד ערבי א"ל מה את א"ל יהודאי אנא א"ל שרי תורך ושרי פדנך · א"ל למה א"ל דבית מקדשון דיהודאי חרב · א"ל מנא ידעת א"ל ידעית מן געייתא דתורך · עד דהוה עסיק עמיה געת זימנא אחריתי · אמר לו אסר תורך אסר פדנך דאתייליד פריקהון דיהודאי · אמר ליה ומה שמיה · אמר לו מנחם שמיה · ואבוי מה שמיה · אמר ליה חזקיה · אמר ליה והיכן שריין אמר ליה בבירת ערבא בדבית לחם יהודה · זבין ההוא גברא תורוי זבין פדניה והוה מזבין לבידין דינוקין · עלל לקרתא ונפק לקרתא עלל למדינה ונפק למדינה · עד דמטא לתמן אתיין כל כפריא למיזבן מיניה וההיא איתתא אימיה דההוא ינוקא לא זבנת מיניה · אמר לה למה לית את זבנת לבידין דינוקין אמרה ליה דהשייה קשיי לינוקי · אמר לה למה · אמרה ליה דעל ריגלוי חרב בית מקדשא · אמר לה רחיצין אנן במריה עלמא דעל ריגלוי חרב ועל ריגלוי מיתבני · אמר לה את הוי נסיבא ליך מן אילין לבידין דינוקיך ולבתר יומין אנא אתי לביתך ונסב פריעיך · נסבה ואזלה · לבתר יומין אמר האי גברא איזיל ואיחמי ההוא ינוקא מאי קא עביד אתא לגבה א"ל ההוא ינוקא מאי קא עביד · אמרה ליה לא אמרית לך דחשיה קשיי אפי' על רגליה נחשיה · דמן ההיא שעתא אתיין רוחין ועלעולין טענוניה ואזלין להון · אמר לה ולא כך אמרית לך דעל ריגלוי חרב ועל רגלוי מתבני · א"ר אבון למה לי ללמוד מן ערביי ולא מקרא מלא הוא (קט) דכתיב (ישעיה י') והלבנון באדיר יפול · וכתיב בתריה (שם י"א) ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה · ג דבי ר' שילא אמרי · שילה שמו של משיח · שנא' (בראשית מ"ט) עד כי יבא שילה · שלה כתיב · דבי ר' חנינא אמר הנינה שמו · שנא' (ירמיה ט"ז) אשר לא אתן לכם חנינה · דבי ר' ינאי אמרי ינון שמו דכתיב (תהלים ע"ב) לפני שמש ינון שמו · (כד) ר' ביבא סנגוריא אמר נהירא שמו שנא' (דניאל ב') ונהורא עמה שרא נהירא כתיב · ר' יהודה בר' סימון אמר בשם רבי שמואל בר' יצחק ד הדין מלכא משיחא אי מחייא הוא דוד שמיה · אי ממיתיא הוא דוד שמיה · א"ר תנחומא אנא אומר טעמיה (תהלים י"ח) מגדיל ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו ולדוד אין כתיב כאן אלא לדוד ולזרעו · היו בני שוממים כי גבר אויב · ר' איבו אמר (קי) כהדא אפתא דקרא דכמה דההיא רבייא היא קטנא · ר' יהודה בר' סימון אמר כהדא חזירתא דכמה דבניה רביין היא קטנא :

נב פרשה ציון בידיה · (קיא) כתיב (ירמיה ט') מי יתן ראשי מים ועיני (קיב) מקור דמעה · מי אמר הפסוק הזה אם תאמר ירמיה אפשר לו שלא לאכול אפשר לו שלא לישן · ה אלא מי אמרו מי שאין לפניו לא אכילה ולא שינה דכתיב (תהלים קכ"א) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל · ר' אבא בר כהנא בשם ר' לוי אמר כתיב (בראשית א') ויאמר אלהים יקוו המים · אמר הקב"ה יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהן · ר' חגי בשם ר' יצחק אמר ו משל למלך שבנה לו פלטירין והושיב בהן דיורין אלמים ובכל יום ויום היו משכימין ושואלין בשלום המלך ומקלסין אותו ברמיזה ובאצבע · אמר המלך ומה אלו שהן אלמים כך מקלסין אותי אם היו פקחין עאכ"ו · מה עשה הושיב בהן דיורין פקחין עמדו והחזיקו בפלטין של מלך ואמרו אין זו פלטין אלא שלנו · באותה שעה אמר המלך תחזור פלטין לכמות שהיתה · כך מתחלת ברייתו של עולם לא היה קילוסו עולה אלא מן המים הה"ד (תהלים צ"ג) מקולות מים רבים אדירים משברי ים ומה היו אומרים אדיר במרום ה' באותה שעה אמר הקב"ה ומה אם אלו שאין להם לא פה ולא לשון לא אמירה ולא דיבור כך מקלסין אותי · לכשאברא בני אדם עאכ"ו · וכיון שברא בני אדם עמדו דור אנוש ודור המבול ומרדו בוי באותה שעה אמר הקב"ה יחזור העולם לכמות שהיה שנא' (בראשית ז') ויהי הגשם על הארץ · רבי יהודה בר' סימון אמר לאחד שהיה לו מקל וצנית עמד וסיגל וקנה לו צאן ונכנסו זאבין ובקעום אמר אותו הרועה אחזור לאותו מקל ולאותה

מסורת המדרש א עי' ב"ב דף ע"ה · ילקוט ירמיה רמז ד"ש · ילקוט יחזקאל רמז שפ"ט : ב ירושלמי ברכות פרק ב' · כל הענין : ג סנהדרין דף נ"ח : ד ירושלמי ברכות פרק ב' : ה פסיקתא רבתי פסקא כ"ט : ו ב"ר פרשה ה' ופ"כ ופרשה כ"ח · ילקוט סדר בראשית רמז ז' · ילקוט תהלים רמז תתמ"ח .

חדושי הרש"ש

פסנדל : (כד) ר"ב סנגוריא · אולי צריך לסיום סרונגיא עיין מה שכתבתי בנשא פי"ד אות ע"ז :

חדושי הרד"ל

ע"י השניה · לכן נתלשת השניה ג"כ מפני רוב שמושה) · ויש להסביר גם הנמשל כביכול ע"ז שעיני ה' והשגחותיו אשר משוטטות בכל הארץ (ואפילו בעתיקא שאמרו באדרת האזינו (קכ"ט) דתמן כתיב עין ה' כו' דאתחזרו לחד · ותמן ואתם תהריסון כו') מרגישות בצער עין אדם למטה : (קט) דכתיב והלבנון באדיר יפול וכתיב בתריה ויצא חוטר מגזע ישי · בהג"ב פס"ז שזה היה כשהחריב נבוכדנאצר בית ראשון : (קי) כהדא גומתא דקרא דכמו דהיא כו' · כ"ה הגי' בא"א וכנון : (קיא) כתיב מי יתן כו' · כל מאמר זה עד ד"א פרשה ציון אין לו שייכות כאן למקרא זה דפרשה ציון · ואפשר כ"ז שייך עדיין לפסקא הקודמת אקרא דעל אלה אני בוכיה שמביא ע"ז עוד דרשה פסוקים של בכיה מי יתן ראשי מים כו' ואלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כו' (אשפכה בכיה) : (קיב) מקור דמעה ואבכה את חללי בת

פירוש מהרז"ו

מדרש תהלים בחלק המדות מדה י"ז : רחק ממני מנחם · הוא הגואל : מנחם הוא צמח · גימטריא של כל אחד קל"ח : לפני שמש ינון שמו · עיין ב"ר פ"א סי' ג' : סנגוריא אמר נהורא שמיה · הנה אנו רואים שכל אלו האמוראים דורשים מעין שמותם על שמו של משיח אך ר' ביבא סנגוריא אינו דורש מעין שמו ע"כ נראה דצ"ל סנגוריא שפירושו סגי נהור ודורש מעין שמו נהירא שכן הוא הכתיב נהירא והקרי נהורא ול"ע למה לא אמר נהורא כמו הקרי וג"כ מעין שמו וי"ל שזהו דרשתו שחיבת נהורא בארמית הוא אור בלה"ק ואין לדרוש אותו על שמו של משיח אך לכך שינה הכתוב לכתוב נהירא לדרוש אותו על שמו של משיח: אלא לדוד ולזרעו · וזהו למשיחו לדוד מה שם משיחו דוד וכמ"ש מפורש ביחזקאל ל"ז כ"ד ועבדי דוד מלך עליהם ושם כ"ו ודוד עבדי נשיא להם ודרשו על זה קיסר ואנטיקסר וזהו מלך ונשיא : כי גבר אויב · שבני נתנו ביד אויב שגלו ישראל ביניהם וכל מחיתם מהם וכל מה שהאויב מתגדל ומתגבר בני מתקטנים וזהו המשל של אפתא דקרא שכל מה שהחיצון גדל הפנימי מתקטן או כמשל החזירה שאחד מתגדל והשני מתקטן ואולי בא ר"י בר"ס לרמוז למ"ש בויק"ר ספי"ג שעתידה לחזור ומ"ש שבניה רביין מי שהי' בניה בשעבוד ודו"ק : נב פרשה ציון בידיה · לפי גירסא זו אין חיבור כלל לדרשה של מי יתן ראשי מים לכאן שאין זכרון לפסוק פרשה לבכיה ולמים · ע"כ נראה שפסוק זה פרשה ציון בידיה מיותר כאן ובטעות נדפס כאן ומ"ש כתיב מי יתן ראשי מים שייך לפסוק הקודם שדרש על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים על זה דרש פסוק מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה וס"ד ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי והיה יכול להעמיד דרשה זו בפסוק בכה תבכה וכ"ה בילקוט כאן שהדרשה שייך לפסוק בכה תבכה : לא אכילה ולא שינה · ולא שום דבר גשמי וא"כ יקשה איך שייך לומר בו ראשי מים ע"כ הביא דרשות אלו עד אמר הקב"ה מי יתן ראשי מים כתחלתו : יקוו לי המים · ב"ר ריש פרשה ה' וש"נ : ברמיזה ובאצבע · בערוך ערך מגולין הביא מאמר זה לכאן וגורס ובסודרין במקום מגולין שהיה כתוב כאן וכן הוא ברש"י על המדרש ב"ר פ"ה : מי יתן ראשי מים בתחלתי · ואין ראשי האמור כאן אלא ברייתו של עולם שנאמר

מתנות כהונה

בשם מלכה · נ"ל מלך המשיח וכדמסיק ואזיל שנאמר שמו אשר יקראו ה' צדקנו : שמה · ודרשו חז"ל בפ' הספינה אל תקרי ה' שמה אלא ה' שמה · על פי הירושלמי דפרק היה קורא נראה להגיה כך ומתחתיו יצמח ר' יודן בשם ר' איבו אמר מנחם שמו שנאמר כי רחק ממני מנחם א"ר חנינא ולא פליגי חושבנא דדין כחושבנא דדין הוא מנחם הוא צמח הדא מסייע להדא דר' יודן בשם ר' איבו : עובדא הוה כו' · מעשה היה באיש א' שהיה חורש נעקה פרתו עבר לפניו ערבי א' א"ל מה אתה כלומר יהודי או ארמי א"ל יהודי אני א"ל התר שורך והתר למדך דרך אבל ותוגה א"ל למה א"ל שבהמ"ק של היהודים חרב א"ל מניין אתה יודע א"ל מגעקת קול הפרה ואותו יהודי היה כ"כ רחוק מירושלים שלא ידע בדבר בעוד שהיה מתעסק ומדבר עמו היתה הפרה נועקת פעם אחרת א"ל חזור וקשור שורך וקשור למדך שבשעה זו נולד מושיעהם וגואלן של ישראל : ואבוי כו' · ואביו מה שמו : והיכן שריין · היכן המה דרים באיזה מקום : בבירת ערבא · שם מקום בבית לחם יהודה : זבן כו' · מכר אותו איש שוריו ומכר למדו וקנה לבדין שמלפפין בו התינוקות כשהם קטנים כדי לבא למקום אם התינוק ולידע טיבו ומהותו : עלל לקרתא כו' · נכנס לעיר ויצא לעיר אחרת כו' · כלומר הלך הלוך ונסוע מעיר לעיר וממדינה למדינה עד שהגיע לשם למקום בירת ערבא · באו כל בנות העיר לקנות ממנו לבדין לתינוקותיהם ואותה אשה אמו של אותו תינוק לא קנתה ממנו : אמר לה גרסי' : למה כו' · למה אין את קונה לבדין : דחשיה קשייה כו' · י"ל שמנהגו כמו כל לשון משנה שבתלמוד כלומר סימניו והוראות מזלו הוא קשה ואולי צ"ל רחשיה ל' רחש לבי כלומר שיפוריו וענייני קשים · ובש"י גרס נחשיה : דעל רגלוי כו' · לרגליו אגב לידתו שבא להולד נחרב בהמ"ק : רחיצין כו' · בטוחין אנו באדון העולם כמו שעל ידו נחרב כך על ידו יבנה במהרה : את הוי כו' · פי' הערוך בא במהרה וקח לך מאילו לבדין לתינוק ולאחר ימים אני אבא לביתך ואקח פרעון מחיר דמי שוויו לקחה ממנו והלכה לאחר ימים אמר אותו איש אלך ואראה אותו תינוק מהו עושה בא אצלה ואמר לה אותו תינוק מהו עושה אמרה לו וכי לא אמרתי לך שמנהגו ומזלו של אותו תינוק הוא רע אפי' משעה שבא לעולם בא נימושו עמו שהרי באותה שעה חרב בהמ"ק שמן אותה שעה שהלכת ממני באו רוחות וסערה ונשאוהו והלכו להם : א"ל כו' · ולפיכך לקחו האלהים כך יש לומר גירסת הספר אבל בירושלמי פרק שני דברכות הגירסא נשתנה קצת באופן אחר : למה לי ללמוד מאותו ערבי · שביום שנחרב הבית בו ביום נולד המשיח : שלה כתיב · בלא וי"ו קרי ביה שלה הלמ"ד קמוצה וכל אחד ואחד דרש כשמו לסימן וכן בפרק חלק : נהרא כתיב · בלא וי"ו קרי ביה נהירא : אי מחייא כו' · אם הוא מאותן שהם חיים עדנה או מאותן שמתו כבר : אפתא דקרא · כליפין של דילועין ועיין בערוך ערך אפתא כל כמה שהחיצון גדל הפנימי נתמעט : כהדא חזירתא · כל כמה שבניה גדלים היא מקטנת וצריך לומר כשהיא מינקת וה"ג בהדיא בספר ימן : פרשה ציון : ה"ג בב"ר פ"ה ופכ"ח למלך שבנה פלטרין והושיב ועיין שם פירושו אמנם כאן הביאו לומר שיהיו המים מזומנים לבכייתו על חורבן הבית שנאמר מי יתן ראשי מים או מי יתן ויהיה כמו בראשית הבריאה שהיה העולם כולו מים במים וכן מצאתי בילקוט וכדמסיק לבסוף: וצנית · הוא כמו צינייתא דבבל דפ' אינעומדין ופרש"י דקלים ובערוך מוכיח שהוא דקל קטן ועי' ערך צני · ונראה שפירושו של כמו נגה מלא קרא ור"ל שהיה לו מקלו ותרמילו שממנו היתה לו פרנסתו בצמאנו: וסיגל · ואסף

יפה ענף

מה שמו של מלך המשיח כו' · עיקר הכוונה לדרוש כי רחק ממני מנחם זה הוא משיח אשר שמו הוא מנחם ואגב זה הביא כל הדעות משם של משיח : עובדא הוה בחד בר נש · מייתי הך עובדא דמינה ילפינן דמנחם שמו ובירושלמי איתא ר' יודן בריה דר' איבו אמר מנחם שמו כו' ודא מסייעא להו דמר ר' יודן בריה דר' איבו עובדא הוה וכו' : מן געייתא דתורך · והערבי היה בקי בזה כמו שמצינו בפרק השולח אתא יונה קא קריא א"ל עילים ברח וביק"ר פל"ב חכמת טייארין דהיינו שבקיאין בצפצופי העופות : שנאמר עד כי יבא שילה · והא דנפסקה מלכות בית דוד זה כמה שנים כבר תירצו ע"ז בסנהדרין פ"ק ועי' ברמב"ן : לפני שמש קודם שנבראת השמש כי קודם שנברא העולם נברא שמו כדאיתא בב"ר פ"א : אי מחייא הוא דוד שמיה · משום דאיכא פלוגתא אם עולם המשיח קודם זמן תחיית המתים וכדעת האומרים אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות או אם הוא אחר תה"מ כדמשמע בפ"ק דיומא גבי כיצד מלבישן · לס"ק אי מחייא הוא דהיינו מאותן הנמצאים בחיים או וזה כדעת האומר שהמתים אחר זמן ימות המשיח · אי ממותייא הוא שיהיה מהקמים בתחיה עם סדור הסוא וזה כדעת האומרים שימות המשיח הם אחר תחיית המתים : כהדא אפתא דקרא · מפרש לכן היו בני שוממין בשביל שגבר האויב וכמו הדלעת שכל זמן שהיא מתגדלת העיקר שבקרקע מתקמט ונקטן · ופי' של אפתא הוא כמו אופיא דמתפרש תכונה וטבע · וי"ג כהדא גומתא דקריאן כל מה דקריאן קטיין גומתא קטנה · ויתפרש כמו שהגומא מתקלרת בשביל שמתקנן בתוכה שעיקר כן ישראל יקטן אם יגבר כח מתקוממיהם כי כשזה קם זה נופל · וכן יתפרש במשל של ריב"ס : כתיב מי יתן ראשי מים · נראה דמפרש פרשה ציון בידיה שמפרשת מה שהיה לה קודם בידיה בטרם הלאתם ואומרת הלואי שאשוב לקדמותי וכמו שדרש בענין זה על הקב"ה והרועה : אפשר לו שלא לאכול כו' · ואיך אמר ואבכה יומם ולילה : יקוו לי המים · בכאן שעוד יש להם תקוה שיכסו את הארץ כמו שהיה לפנים כשיתמלא דור המבול · ובא לגלויי בזה שאין ענין המבול התחדשות רצון אלא · אבל מתחלה התנה כך וכמ"ש בב"ר פ"ה תנאין התנה הקב"ה עם הים · ועמ"ש בזה בב"ר : ומה היו אומרים אדיר במרום ה' · פי' בשוח"ט גבי מקולות מים רבים ומ"ש בזה בב"ר : עמדו דור אנוש כו' · כדכתיב אז הוחל לקרוא בשם ה' והוא לשון מרד כדאיתא בב"ר פכ"ג · וס"ל דבדור אנוש ודור הפלגה ג"כ לקה העולם במים כדכתיב הקורא למי הים וישפכם כדאיתא במקום הנ"ל · והא דמביא את המקרא ויהי הגשם על הארץ דכתיב בדור המבול ולא הביא את הכתוב הקורא למי הים דמדרים ג"כ על דור אנוש · היינו טעמא דחסן לסביא ראיה על מ"ש יקוו המים יקוו לי המים שזה היה מתנאו מראש וכמ"ש לעיל לכן מביא ממה דכתיב ויהי הגשם בה"א הידיעה משמע הגשם המוכן מכבר וכ"כ רש"י ויהי הגשם הוא הגשם שהיה משמש ימי בראשית : יחזור העולם לכמות שהיה · והיינו מי יתן ראשי מים פי' מה שהיה בראשונה שהיה העולם

כלו

צנית · כך רועה זה הקב"ה שנא' (תהלים פ') רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף יושב הכרובים הופיעה · צאן אלו ישראל שנא' (יחזקאל ל"ד) ואתן צאני צאן מרעיתי · נכנסו זאבין לתוך עדרו ובקעום אלו השונאים שנכנסו לבית המקדש · באותה שעה אמר הקב"ה מי יתן ראשי מים · (כה) כתיב (תהלים מ"ב) אלה אזכרה ואשפכה (קיג) עלי נפשי · כנסת ישראל אומרת לפני הקב"ה לשעבר הייתי עולה לירושלם ודרכים מתוקנים · ועכשיו בשך · שנא' (הושע ב') לכן הנני שך את דרכך בסירים · ד"א אלה אזכרה · לשעבר הייתי עולה ואילנות מסככות על ראשי · (קיד) ועכשיו תלויה לשמש · אלה אזכרה · לשעבר הייתי עולה בצלו של הקב"ה ועכשיו בצלן של מלכיות · אלה אזכרה וגו' · אספסיאנוס קיסר הושיב שומרים רחוק מפומעים י"ח מיל והיו שואלים לעולי רגלים ואומרים להם למי אתם והיו אומרים להם אספסיאני טרכיני אדרייני · א"ר ברכיה אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה לשעבר הייתי עולה (קטו) וסלי בכורים על ראשי (קטז) בהשכמה שהיו אומרים קומו ונעלה ציון · [א] ובדרכים היו אומרים (תהלים קכ"ב) עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים · בהר הבית מה היו אומרים (שם ק"נ) הללויה הללו אל בקדשו · בעזרה היו אומרים (שם) כל הנשמה תהלל יה · ועכשיו אדדם (קיז) דמומה סלקא דמומה נחתא · אלה אזכרה · לשעבר הייתי עולה בשירות ובזמירות לפני הקב"ה כמד"א (תהלים מב) בקול רנה ותודה · ועכשיו בביה סלקא בביה נחתא · אלה אזכרה · לשעבר הייתי עולה המוניות המוניות של חגיגה כמד"א המון חוגג · א"ר לוי כהדין (קיח) געגעא דלא פסיק לא בימטא ולא בליליא (קיט) ועכשיו טמשא סלקין וטמשא נחתין · אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי וגו' · ד"א פרשה ציון בידיה ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר למלך שהיה לו בן הוי מחי ליה ואמר חטית הוה מחי ליה ואמר חטית וסיכלת · ועוד הוה מחי ליה עד דפשט עשר (קכ) אצבעוי קודמוי · כך הקב"ה הוה מייסר לירושלם והות אמרה חטית עד פרשה ציון בידיה: אין מנחם לה · [ב] א"ר לוי כל מקום שנא' אין הוה לה (בראשית י"א) ותהי שרי עקרה אין לה ולד והוה לה · דכתיב (שם כ"א) וה' פקד את שרה · ודכוותה (שמואל א' א') ולחנה אין ילדים והוה לה · דכתיב כי פקד ה' את חנה · ודכוותה (ירמיה ל') ציון היא דורש אין לה והוה לה · דכתיב (ישעיה נ"ט) ובא לציון גואל · אף כאן אין מנחם לה והוה לה · דכתיב (שם נ"א) אנכי אנכי הוא מנחמכם · צוה ה' ליעקב סביביו צריו · [ג] כגון חלמיש לנוה · קסטרא לחיפה · סוסיתא לטבריה · יריחו לנוערן · לוד לאונו · היתה ירושלים לנדה ביניהם לריחוק היתה:

נג צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי · [ד] מי אמרו לפסוק זה · יאשיהו אמרה · הה"ד (ד"ה ב' ל"ה) אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו להלחם בכרכמיש על פרת · בקרקסיון דעל פרת · וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך מלך יהודה לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי ואלהים אמר לבהלני · מפי הקב"ה אני עולה (שם) חדל לך מאלהים אשר עמי זה לשון עבודת כוכבים · ולא הסב יאשיהו פניו · ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים · (קכא) זה ירמיהו שאמר ליאשיהו כך מקובלני מישעיה רבי (ישעיה י"ט) וסכסכתי מצרים במצרים ולא שמע לו · אלא א"ל משה רבה דרבך לא כך אמר (ויקרא כ"ו) וחרב לא תעבור בארצכם · וחרבו של אותו רשע עוברת בארצי ובתחומי · והוא לא היה יודע שכל דורו עובדי עבודת כוכבים היו · הוה משלח זוג תלמידים למיבערא עבודת כוכבים מבתיהון · והוון עללין ולא משכחין כלום · עד דנפקון אמרון טרודו תרעין · מן דהוון טרדין לתרעיה הוון חמן יתיה אמרו עליהון מן דאתא ותיקן הוא דאתא וקלקל לפיכך (דה"ב ל"ה) ויורו היורים למלך יאשיהו · [ה] א"ר מני שלש מאות חצים הורו בו עד שנעשה גופו ככברה והיה ירמיהו מצית אחריו לידע מהו אומר ומה היה אומר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי פיהו ופום סרסורו:

נד קראתי למאהבי המה רמוני · רבנן פתרין קריא בנביאי השקר שהיו מאהבין אותי לעבודת כוכבים שלהן · המה רמוני גם המה רמוני לא זזו מתנבאין עלי שקר עד שהגלו אותי ממקומי שנא' ויחזו לך משאות שוא ומדוחים · מדחים כתיב · רשב"י פתר קרייה בנביאי האמת שהיו מאהבין אותי להקב"ה המה רמוני שהיו מרמין בי ואומרים לי הפרישו תרומה ומעשרות וכי יש תרומה ומעשרות בבבל אלא בשביל לאהבני להקב"ה (קכב) [ו] הוא שירמיה אומר (ירמיה ל"א) הציבי לך ציונים הצייני במצות שהיו ישראל מצויינין בהם · (שם) שימי לך תמרורים זה חרבן בית המקדש · וכן הוא אומר (תהלים קל"ז) אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני · שיתי לבך למסלה דרך הלכת · א"ר חייא הלכתי כתיב · [ז] את מוצא בשעה שגלו ישראל לבבל מה כתיב (ישעיה מ"ג) למענכם שלחתי בבלה · גלו לעילם שכינה עמהם דכתיב (ירמיה מ"ט) ושמתי כסאי בעילם · גלו ליון שכינה עמהם דכתיב (זכריה ט') ועוררתי בניך ציון על בניך יון וכתיב בתריה וה' (קכג) עליהם יראה וגו' · לכך כתיב דרך

מסורת המדרש א בכורים פ"ג · ירושלמי שם: ב ב"ר פ' נ"ח · במד"ר פרשה ט' · לעיל סי' כ"ו · תנחומא סדר נשא סי' ז' · פסיקתא דר"כ פסקא י"ח · פסיקתא רבתי פסקא ל"ב סי' ב' · ילקוט סדר נח סוף רמז ס"ב · ילקוט שמואל א' רמז ע"ז: ג יבמות ע"ז · קדושין ע"ב · ויק"ר פ' כ"ג · שהש"ר פ' ב' ופ"ג: ד תענית כ"ב כה"ע: ה במד"ר פ' כ"ג תנחומא סדר מסעי סי' י"ב · מועד קטן כ"ח · סנהדרין מ"ח · ירושלמי קדושין פרק א' · מדרש שמואל פ' כ"ה · ילקוט מלכים רמז קע"ה: ו ילקוט ירמיה רמז שט"ו: ז מגילה כ"ט · ירושלמי תענית פרק א' סוף הלכה א' · ירושלמי סוכה פרק ד' · שמ"ר פ' ט"ו סימן ע"ז · במד"ר פרשה ז' · מכילתא בא פרשה י"ד · ספרי פ' בהעלותך פסקא פ"ד וסדר מסעי פסקא קס"א · ילקוט בא רמז ר"י וסדר בהעלותך רמז תשל"א:

חדושי הרד"ל

שמי יומם ולילה מי אמר כו' כצ"ל: (קיג) עלי נפשי כי אעבור בסך אדדם כו' כצ"ל: (קיד) ועכשיו גלויה לשמש כצ"ל וכ"ה בא"א: (קטו) וסלי בכורים על ראשי · אפשר דרש כן לשון בסך שהיו הסלים כמו סוכה צל על גופם: (קטז) בהשכמה היו אומרים כו' · הכי תנן במתניתין שם: (קיז) דמומה סלקא דמומה נחתא · זהו כפל לשון אדדם (ולא אדום אחרי שדורשו לשון דממה) ב' דמומות בהליכה ובחזרה: (קיח) געגועיא · עמ"כ בשם שו"ע כחוגים של מים · והוא לשון מקרא בחוגו חוג על פני מים: (קיט) ועכשיו רומשא סלקין רומשא נחתין כו' כצ"ל · פי' לעת ערב בהליכה · שלא יכירו בהם היו הולכים ובאים: (קכ) אצבעוי קומוי וא"ל כולא קדמך מתי דאסני לך כך כו' כצ"ל וכ"ה בא"א: (קכא) מפי אלהים זה עבודת כוכבים · במ' סופרים ספ"ד פליגי בה תנאי וע"ש במנחת שי: (קכב) הוא שירמיה אומר הציבי כו' · לשון ספרי עקב ס"פ מ"ג · ועי' בירושלמי ספ"ג דעירובין ותדא"ר פי"ח: (קכג) עליהם יראה גלו לאדום שכינה עמהם שנאמר מי זה בא מאדום וגו' לכך כתיב דרך כו'

חדושי הרש"ש

(כה) כתיב אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי וגו' נ"ל ודרים כי אעבור (הדרכים שהייתי עובר בהם עתה) בסך:

מתנות כהונה

ואלו: מי יתן כו' · שם היתה שכונתו בראשית בריאת העולם שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים: תלויה · הראש תולה לשמש ואין צל עליה: ואילנות מסככות · במדרש תהלים יש שהיו עושין כמין סוכה והיו הולכים תחתיהם: מפומעום · נראה דהיינו פמיים: אספסיאני כו' · שמות של קסריים: היו אומרים גרסי': ובדרכים היו אומרים כו' · כן הוא בירושלמי פרק בתרא דמסכת בכורים אמנם המיימוני כתב שבדרכים היו אומרים שמחתי באומרים לי בית ה' נלך וכשבאו בשערי ירושלים עומדות היו רגלינו כו' וכן כתב הסמ"ג: דמומה כו' · בשתיקה אני עולה בשתיקה אני יורד ודרש אדדם כמו אדומם: בביה כו' · בבכיה אני עולה בבכיה אני יורדת: געגע · פי' הערוך אמת המים שהולך וגועה והומה ודרש הוגג כמו הוגג לשון געגע ובשוחר טוב גרס וזה לשונו חוגג לשון יוני הוא חוגים של מים כשם שאין לחוגים של מים שיעור כך לא היה שיעור לישראל כשעולים לרגל לכך המון חוגג: ה"ג טמשא סלקין וכו' · פי' טמון ומכוסה: והוה אמר כו' · הבן אמר חטאתי והסכלתי עשו: מייסר לירושלים והוא אמרה גרסי': כל מקום שנאמר כו' · עיין לעיל פסוק אין לה מנחם: חלמיש לנוה כו' · בחלמיש שהיו יושבים צוררי ישראל ובנוה שהיה סמוך לה היו יושבים יהודים והיו מצירים אותם וכן כולם כדאיתא בפרק עשרה יוחסין ועיין בויקרא רבה פרשה כ"ג ובמדרש חזית בפסוק כשושנה בין החוחים: צדיק הוא ה': היה משלח · יאשיהו המלך שלח שני תלמידי חכמים לבער עבודת כוכבים מבתיהם של ישראל והיו נכנסים ולא מוצאים כלום שצורת עבודת כוכבים היתה חקוקה באחורי הדלת והדלת היתה חלוקה לשנים וכשהיו פותחים הדלת היו מכסים בחצי הדלת צורת עבודת כוכבים החקוקה עליה או על נדה השנית ומצאתי בספר ישן היתה חקוקה חציה על חצי הדלת האחת וחציה השנית על חצי הדלת השנית: ועד דנפקון כו' · משיצאו התלמידים אמרו להם סגרו הדלת אחריכם ומשסגרו הם הדלת היתה נראית העבודת כוכבים לאותן שבפנים והיו אומרים על אותן תלמידים משבאו ותקנו כלומר שכיסו וקלקלו פני העבודת כוכבים כן חזרו וקלקלוהו שהרי בסגירתן חזרה לקדמותה: ה"ג הוון חמון יתיה אמרו עליהון מן דאתא ותיקן כו' · והמותר הוא כפל הנראה לעינים ובס"י לא גרסי' ליה: מצית כו' · שמע והטה אוזן לשמוע מהו אומר כו': ופום ברסורו · דייק מדכתיב פיהו והוה ליה למימר פיו והסרסור יש לומר הוא ירמיה שלא שמע לדברי נבואתו וע"ד האמת הסרסור הוא ידוע למביני דעת וזהו פי ה' ולכן כתיב בראשונה צדיק הוא ה' ואח"כ פיהו: קראתי למאהבי: מדהים כתיב · שהיו מדחים אותם ממקומם וכן רמוני פירוש השליכו אותי כמו רמה בים: זה החרבן כו' · שיזכרו אותו תמיד כענין שנאמר אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי:

פירוש מהרז"ו

שנאמר בראשית ברא אלהים · ילקוט כאן: אלה אזכרה · גם דרשה זו שייך לפסוק על אלה אני בוכיה כמ"ש אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבור בסך ודורש בסך מלשון סוכה וזהו ואילנות מסככות על ראשי וכן בסך בצלו של הקב"ה: כהדין געגע · דורש חוגג בחילוף חי"ת בעי"ן באהח"ע המון עגעג והוא שם איזה בריה שצועקת תמיד ובמוסף ערוך הביא תרגום ירושלמי על פסוק ואשעה בחוקיך תמיד ואגעגע באורייתך תדירא: ד"א פרשה ציון · תיבת ד"א מיותר כי עתה מתחיל לדרוש פסוק פרשה כאשר כתבתי: דפשיט עשר אצבעוי · מרוב יסורי המכות: כ"מ שנאמר אין · ב"ר סוף פרשה ל"ח ולעיל סוף פסוק אין מנחם לה: מקובלני מישעיה רבי · לא יתכן לומר שלמד אצל ישעיה בעודנו חי כמ"ש ב"ר פרשה ס"ד סוף סי' ה' וכפי מ"ש בביאורי שם אך פירושו שהיה גדול ממנו וקודם לו כמה דורות וכתיב בישעיה וסכסכתי מצרים וכתיב שם וסכרתי את מצרים ביד אדונים קשים ומלך עז ימשל בם היינו נבוכדנצר ולא ביד יאשיה: אמרי טרידי תרעין · בעה"כ אמר להתלמידים שיסגירו הדלתות והפסל דמות עבודת כוכבים היה החצי על חצי דלת זה והחצי על חצי דלת השניה וכשפתחו התלמידים הדלתות לא היה נראה מהדמות כלום אך כשסגרו הדלתות נראה בבית דמות העבודת כוכבים שהיו עובדים ומה שתקנו התלמידים בפתיחת הדלת קלקלו בסגרם: ג' מאות חצים · צ"ע מנין לו כ"ז: עד שהגלו אותי · דורש רמוני מלשון רמה בים זרקוני והשליכוני לגלות: מדחים כתיב · עד שהדיחו אותי כי מדוחים משמע שהמשאות המה דברים של שקר ונדחים אך מדחים משמע שמדיחים אחרים: בשביל לאהבני · שאעשה בגלות זכרון למצות של ארץ ישראל · עי' ספ"ר פסוק אל תראוני שגם מ"ש שם רב"א בשם ר"י שייך כאן ועי' מ"ש בפתיחה י"א אלו זכיתם הייתם קוראים וקראתם בעצם היום וכו': התמרורים זה החורבן ביהמ"ק · כמ"ש לעיל הרווני לענה בט' באב וחייבו אותי לצום ולמרר חייבו בט"ב בחמשה ענויים לזכור גודל המרירות של חורבן בית המקדש

יפה ענף

כלו מים: כתיב אלה אזכרה וגו' · ודריש פרשה ציון בידיה שהיתה מפרשת בקינתה מקומותיה שהיתה שמחה בעלותה לרגל · ובידיה הוא המקומות כמו מציב לו יד והב' של בידיה נוספת וכמו שפירש ג"כ הרא"ב"ע: ואילנות מסככות על ראשי · השתא דריש בסך על זמן ביהמ"ק וכ"ה בסמוך דדרים בסך לשון סיכוך וכן עולה בצלו כו': הושיב שומרים · כדי לתפוס את עולי רגלים והמה התנכרו לאמר שהם מאנשי אספסיאנוס או טרכינוס או אדריאנוס נמצא שהם עולין בצלן של מלכיות כי שמם נקרא עליהם: עולה וסלי בכורים על ראשי נראה דמפרש כי אעבור בסך מלשון סכום ומנין כי לפי מנין הבאים עם הבכורים היו יוצאין מירושלים לקראתם כדאיתא בפ"ג דבכורים הפחות והסגנים והגזברים יוצאין לקראתם לפי הנכנסין היו יוצאין ופי' הגמרא אם מרובים מרובים ואם מעטים מעטים · וע"ש במשנה ובירושלמי דבכורים הגירסא משונה קצת: הללו אל בקדשו · כי שם המקום מקודש ביותר ובעזרה אמרו כל הנשמה תהלל יה כי שם הכל מהללים לה': ועכשיו בביה · והיינו היתה לי דמעתי לחם יומם דלעיל מינים: כהדין געגעא · פי' מקום שלא היו פוסקים משם עוברי דרכים שהיה מקום שווקים ופיולא: ופשט אצבעותיו לפניו שמת או נתעלף · וי"ג דפשט עשרה אצבעותיו קדמוי וא"ל כולא קדמך מתי כל מה דסני לך: לריחוק היתה · כמו שהדוה בנדתה מרוחקת וזה שאמר לנדה: יאשיהו אמרו · כדמסיים שאמר כן בשעת מותו וירמיה שמע ממנו וכתב זה במגילת קינה משום דקשה סלוקן של צדיקים יותר מחורבן ביהמ"ק כדלעיל בפ' ותרד פלאים · וכמותו נפלו רבים מישראל והיינו דכתיב בתולותי ובחורי הלכו בשבי וע"ש בתרגום: בקרקסיון · פי' יד הנהר: זה לשון עבודת כוכבים · ולא כאלהים קמא כי אלהים אמר עמי לא יאמר נכה עליו כי אין ה' ודאי אלא רחוק מכליותיו: וחרב לא תעבור בארצכם והיינו אפילו חרב של שלום וכדאיתא בפ"ב דתעניות · וכיון דאמר הקב"ה שלא יעברו שלא הם עוברים על דברי ה' לכן אלך ואלחם עמהם · וע"ש עוד בגמרא ובתוס' בכל הענין: פתר קריא בנביאי השקר · פשטא דקרא מיירי בבעלי בריתם שרמו אותם · וכמו שתרגם שמתרגם או בישמעאל מיירי שעשו עצמן מרחמין עליהן והוציאו להם נאדות נפוחין וכמ"ש רש"י ז"ל · אבל מדכתיב מאהבי דריש כי לא נכר בעלי בריתי רימוני · אלא גם תרמית נביאי שקר שהטעו וכאלו כתיב גם המה רמוני · כי כולם רמוני: מדוחם כתיב כצ"ל · ופי' גלותם מלשון אם יהיה נדחך כלומר שהגלות היתה בסבתם: שהיו מרמין בי כו' · אין פירושו שאמרו כי תרומה ומעשרות נוהגות גם בבבל דזה נגד

משנת דרבי אליעזר

אלו ד"ת ואין תורה כמותה כי מציון תצא תורה: וסלי ביכורים כו' · פי' דכשנגזרו שלא לעלות לרגל שינו שמם ואמרו שהם טרכינים כו' כדלעיל וכשנגזרו שלא להעלות בכורים לא הועיל זה רק היו צריכים לתחבולה אחרת כדאיתא במס' תענית בבני גונבי עלי וע"ש והיו צריכין לילך בשתיקה וזהו דמומה סלקא:

דין

הלכתי · ד"א שיתי לבך למסלה דרך הלכת · אמר להם ירמיה ראו באלו דרכים הלכתם ועשו תשובה דכתיב (ירמיה לא) שובי בתולת ישראל ומיד אתם חוזרין לעריכם דכתיב (שם) שובי אל עריך אלה :

נה ראה ה' כי צר לי מעי חמרמרו · ר' חייא בר חנינא אמר (קכד) עשאן מורות מורות · רבי שמואל בר נחמני אמר עשאן גושין גושין · נהפך לבי בקרבי · למה · כי מרו מריתי · מחוץ שכלה חרב בבית כמות · זה שאמר משה מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה :

נו שמעו כי נאנחה אני · ר' יהושע פתר קרייה באהרן את מוצא [א] בשעה (קכה) שמת אהרן הוברחו ענני כבוד ונתקבצו כל ישראל לספדו · אמרו משה אבל ואלעזר אבל ומי לא יתאבל · מיד מה כתיב תמן (במדבר כ"א) וישמע הכנעני מלך ערד וכתיב וילחם בישראל וישב ממנו שבי · ורבנן פתרין קרייה בחורבן בית המקדש · את מוצא שכל מקום שבקשו ישראל לברוח היו מסגירין אותן · בקשו לברוח כלפי צפון ולא הניחום · הה"ד (עמוס א') על שלשה פשעי עזה ועל ארבעה לא אשיבנו על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום · (קכו) [ב] בקשו לברוח כלפי מזרח ולא הניחום הה"ד (שם) על שלשה פשעי צור ועל ארבעה לא אשיבנו על הסגירם גלות שלמה לאדום ולא זכרו ברית אחים · בקשו לברוח כלפי מערב ולא הניחום דכתיב (ישעיה כ"א) משא בערב ביער בערב תלינו ארחות וגו' · כי אתה עשית · משל למלך שנשא למטרונה אמר לה אל תשיחי עם חברותיך ואל תשאילי מהן ואל תשאילי להן · לימים כעס עליה המלך וטרדה חוץ לפלטין וחזרה על כל שכינותיה ולא קבלו אותה וחזרת לפלטין אמר לה המלך (קכז) אקשית אפיך אמרה המטרונה למלך אדני אילולי הייתי משאילה להן ושואלת מהן מנא והוה עבידתי גבה או עבידתה גבי לא הוון מקבלין לי · כך אמר הקב"ה לישראל אקשיתון אפיכון אמרו לפניו רבון העולמים לא כתבת בתורתך (דברים ז') ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך אילולי הוינן משאלין להון ונסבון מינהון ואינון מינן והוית ברתיה גבי או ברתי גביה לא הוו מקבלים לי הוי כי אתה עשית · הבאת יום קראת ויהיו כמוני בצרה (קכח) ולא כמוני ברוחה :

נז תבא כל רעתם לפניך ועולל למו · אייתי עליהון מן דאייתית עלי · (קכט) דקדק עליהן מה דדקדקתא עלי · ועולל למו קטיף עוללתיהון כמה דקטפת עוללתי · כי רבות אנחותי ולבי דוי · [ג] את מוצא שבדבר שחטאו ישראל בו לקו ובו מתנחמים · [ד] חטאו בראש ולקו בראש ומתנחמים בראש · חטאו בראש · דכתיב (במדבר י"ד) נתנה ראש ונשובה מצרימה · ולקו בראש דכתיב (ישעיה א') כל ראש לחלי · ומתנחמין בראש דכתיב (מיכה ב') ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם · חטאו באזן דכתיב (זכריה ז') ואזניהם הכבידו משמוע ולקו באזן דכתיב (ש"א ג) אשר כל שמעו תצילנה שתי אזניו · ומתנחמין באזן דכתיב (ישעיה ל) ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר · חטאו בעין דכתיב (שם ג') כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים · ולקו בעין דכתיב עיני עיני יורדה מים · ומתנחמין בעין דכתיב (שם נ"ב) כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון · חטאו באף · דכתיב (יחזקאל ח') והנם שולחים את הזמורה אל אפם · ולקו באף · דכתיב (ויקרא כ"ו) אף אני אלך עמם בקרי · ומתנחמין באף דכתיב (שם) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגו' · חטאו בפה · דכתיב (ישעיה ט') וכל פה דובר נבלה · ולקו בפה · דכתיב (שם) ויאכלו את ישראל בכל פה · ומתנחמין בפה · דכתיב (תהלים קכ"ו) אז ימלא שחוק פינו · חטאו בלשון · דכתיב (ירמיה ט') וידרכו את לשונם קשתם שקר · ולקו בלשון · דכתיב דבק לשון יונק · ומתנחמין בלשון · דכתיב ולשוננו רנה · חטאו בלב · דכתיב (זכריה ז') ולבם שמו שמיר משמוע · (קל) ולקו בלב · דכתיב (ישעיה א') וכל לבב דוי · ומתנחמין בלב · דכתיב (שם מ') דברו על לב ירושלם · חטאו ביד · דכתיב (שם א') ידיכם דמים מלאו · ולקו ביד · דכתיב ידי נשים רחמניות · ומתנחמים ביד · דכתיב (שם י"א) יוסיף ה' שנית ידו · חטאו ברגל · דכתיב (משלי א') כי רגליהם לרע ירוצו · ולקו ברגל · דכתיב (ירמיה יג) ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף · ומתנחמין ברגל · דכתיב (ישעיה נ"ב) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר · חטאו בהוא דכתיב (ירמיה ה') כחשו בה' ויאמרו לא הוא · ולקו בהוא · דכתיב (ישעיה ס"ג) ויהפך להם לאויב והוא נלחם בם · ומתנחמין בהוא · דכתיב (שם נ"א) אנכי אנכי הוא מנחמכם · [ה] חטאו בזה דכתיב (שמות ל"ב) כי זה משה האיש · ולקו בזה · דכתיב על זה היה דוה · ומתנחמין בזה · דכתיב (ישעיה כ"ה) הנה אלהינו זה קוינו לו · חטאו באש · דכתיב (ירמיה ז') הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש · ולקו באש · דכתיב ממרום שלח אש · ומתנחמין באש · דכתיב (זכריה ב') ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב · חטאו ביש · דכתיב (שמות י"ז) היש ה' בקרבנו · ולקו ביש · דכתיב אם יש מכאוב כמכאובי · ומתנחמין ביש · דכתיב (משלי ח') להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא · חטאו בכפלים דכתיב חטא חטאה ירושלם · ולקו בכפלים · דכתיב (ישעיה מ') כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה · ומתנחמים בכפלים · דכתיב (שם) נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם :

סליק אלפא ביתא קדמאה

פרשה ב א ההפך עלי בלהות (איוב ל) · א"ר חנינא אמרה כנ"י לפני הקב"ה לשעבר הייתי אני מבהלת לאחרים כמד"א (אסתר ו') ויבהילו להביא את המן וכתוב אחד אומר (יחזקאל כו) בלהות אתנך ואינך · ואומר (שמות טו) אז נבהלו אלופי אדום ועכשיו הפוכה עלי · א"ר אחא (א) לחליו של עמוד שהיתה מתהפכת בתוך הפלטייא והטיסה בצרור ונסמכה כך (תהלים פ"ח) עלי סמכה חמתך · תרדף כרוח נדיבתי · בני אדם שהם נדיבים וראויין לבא לי גאולה על ידיהם את מרדפן כרוח · וכעב

מסורת המדרש א עי' ר"ה דף ג' : ב ספרי סדר האזינו פסקא שכ"ב · ילקוט האזינו רמז תתקמ"ס · ילקוט עמוס רמז תקל"ע : ג פסיקתא דרב כהנא סוף פסקא פ"ז · כל הענין · פסיקתא רבתי פסקא ל"ג · ילקוט ישעיה רמז ש"ח כל הענין : ד ילקוט סדר שלח רמז תשמ"ג : ה ילקוט סדר תשא רמז שנ"א :

חדושי הרד"ל

כצ"ל וכ"ה במאמר זה במ"א : (קכד) עשאן חמורות חמורות כצ"ל והוא מלשון מעי מפלה (ישעיה י"ז) דמתרגמינן כרך תמרא עי' ערוך ערך חמר השני : (קכה) שמת אהרן הוכרכו ענני כבוד כצ"ל פי' נתקשרו (ומפני שהעננים כבוד נקראו בלשון מסך ויריעות כד"א פרש ענן למסך לשון נשתמשו בהן בלשון קיפול כמו ביריעה) : (קכו) בקשו לברוח כלפי מזרח ולא הניחום דכתיב משא ביער בערב כו' ארחות כו' בקשו לברוח כלפי מערב ולא הניחום הה"ד על שלשה פשעי צור כו' אשיבנו בקשו לברוח כלפי דרום ולא הניחום דכתיב על שלשה פשעי עזה כו' אשיבנה בקשו לברוח כלפי צפון ולא הניחום דכתיב על שלשה פשעי דמשק כו' אשיבנה כן צריך להיות · וקצת מזה הנוסחא איתי' בספרי האזינו פסקא שכ"ב ובילקוט עמוס שם · וכ"ה ודאי שדמשק לצפון א"י כמבואר בגבולי (יחזקאל מ"ז) ועזה לדרום כדתנן ריש גיטין מאשקלון לדרום ואשקלון כדרום ועזה ואשקלון סמוכין זה לזה · וצור במערב על שפת הים הגדול שמערבי והכי אמרינן שלהי מנחות (ק"י) מצור כלפי מערב כו' · וארץ ערב עם קצת שמדבר הוא למזרח א"י ג"כ : (קכז) אקשית אפך · עמ"כ ועיקר הפי' שהעזת פניך לחזור לבא אלי אחר שגרשתיך כמשל שמטרונה וע"ל פ"ג ס"ז · ובערוך גרס אגשת בגימ"ל ופרשו שהליפת פניך : (קכח) ולא כמוני ברווחה · כמ"ש אחר תבא כל רעתם לפניך כו' ועולל למו כאשר עוללת לי כו' וע"ל אות ל' : (קכט) דקדק עלי · עמש"ל אות ל' בס"ד : (קל) ולקו בלב דכתיב ולבי דוי מתנחמין בלב כו' כצ"ל והוא קרא דהכא (ומשום זה מביאו לכאן) וכ"ה הגי' בפסיקתא דאיכי בסופה ע"ש בארוכה באיזה שינויים :

(א) לחוליא של עמוד שהיתה מתהפכת כו' עלי סמכה חמתך · מביאו כאן לפרש דהפך עלי בלהות · שהבלהה

פירוש מהרז"ו

המקדש : נה ומחדרים אימה · היינו אימת מות וכמ"ש ואימת מות נפלה עלי : נו שמעו כי נאנחה אני · אין מנחם לי כל אויבי שמעו רעתי ששו היינו מ"ש וישמע הכנעני וגו' וילחם בישראל וישב ממנו שבי : ורבנן פתרי קרייה · פסוק זה כל אויבי שמעו רעתי ששו : משא בערב · עי' ב"ר פמ"ח סי' ט' : ויהיו כמוני בצרה · כמפורש בפסוק הסמוך תבא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי וגו' : נז דקדק עליהון · עיין לעיל פסוק לא עליכם וגו' אשר עולל ומ"ש : כי רגליהם לרע ירוצו · כוונתו לפסוק ישעיה נ"ט ז' ולא לפסוק של משלי א' ט"ז ודו"ק :

פרשה ב א ההפך עלי בלהות · משמע שהבלהות שהיה לו ליתן על אחרים נהפך עליו והיכן מצינו שהיה לו ליתן בלהות על אחרים ע"כ דורש ע"פ מדה כ' על ישראל שנדמו לאיוב כמ"ש לקמן פסוק אני הגבר וע"פ מדה י"ז : עלי סמכה חמתך · שהיתה מתהפכת עד עתה פעם על עם זה ופעם על עם זה עד שסמכה עלי אך לעתיד כתיב וחמתו היא סמכתני : שהם נדיבים · צדיקים ומ"ש נדיבתי

מתנות כהונה

ראו באלו דרכים כו' · בינו בדרכים הרעים שהלכתם בם ושובו לאחוריכם כזה שטעה בדרך וחזר על עקב באותו דרך עצמו עד שובו אל אם הדרך : ראה ה' : מורות · כד"א ישפוך לארץ מרירתי : גושין · לשון גוש עפר בני המעיים נאגדים ונאספים צורין צורין ויהיו חמרמרו מלשון הממעיט אסף עשרה חמרים : שמעו : מיד מה כתיב · ולכן כתיב שמעו כי נאנחה ומתאבל אני ובאו להלחם בי : ה"ג ארחות וגו' כי אתה עשית משל כו' · ושוב מפרש והולך מהו כי אתה עשית : אל תשיחי · אל תדברי עמהם : [ה"ג בספר ישן לימים כעס עליה המלך וטרדה חוץ לפלטין וחזרה על כל שכינותיה ולא קבלו אותה וחזרה לפלטין א"ל המלך אקשית אפיך א"ל כו']: אילולי גרסי' · ופירושו אלו הייתי משאלת להם ושואלת מהם כלים והיתה מלאכתי נמצאת בידם ומלאכתם בידי לא היו אוהבים אותי בתמיה : אקשיתון כו' · העזתם פניכם כלפי האומות שהרי כולכם שונאים אתכם : אלולי הוינן כו' · אילו היינו משאילין להם ולוקחים מהם כלום : והוית ברתיה גב' · פי' והיתה בתו אצלי בביתי ובתי אצלו על ידי חיתונין לא היו מקבלין אותי : לא הוו מקבלים לי גרסינן · כן נראה לפרש גירסת הספר והטוב להגיה הוינן מתנסבין להון כו' · עד מינן והוית ברתיה כו' וזה מתיישב יותר לפי הלשון וכן מצאתי בספר ישן : ולא כמוני בהרוחה · שנאמר בדד ישבו כפי מדרש חז"ל וכמו שפירש רש"י שם : תבוא : קטוף עוללתיהן · ועולל דרש לשון עוללות כדלעיל בפסוק לא אליכם : דכתיב עיני גרסי' : ומתנחמין בהא גרסי' : דכתיב נחמו גרסי' : אייתי וכו' · הבא עליהם מה שהבאת עלי והיה מדקדק אחריהם כמו שדקדקת אחרי :

פרשה ב ההפך : מבהלת · בלהות פירושו בהיפוך אותיות בהלות כן פירשו המפרשים : בלהות אתנך · בנבואת יחזקאל סימן כ"ו על צור : לחליו · חולי עגולה מכותרת העמוד שמתגלגלת בפלטין עד שהגיעה לצרור והצרור סמכה כך היתה החמה נסמך בהם : ה"ג סמכה חמתך מרדוף ברוח : תרדוף ברוח כו' · סומא

יפה ענף

דין תורה ואסור לשמוע להם ורק כדי שלא תשכח תורת תרומה ומעשרות הנהיגו כי מדרבנן יהא נוהג בבבל וכמו שמביא הגיהי לך ציונים הלייני במצות כו' · ולמחזיק המצוה זו אמרו כי שכרה מרובה כמו במעשרות ותרומות בא"י · ואנכי קראתי למאהבי פי' כי זכות המצוה זו יעמוד לי אבל המה רמוני כי זכותם מעטה היא : ראו באלו דרכים הלכתם · כלומר תסתכלו ברעה אשר מצאתכם בגלות שגליתם מא"י בעונותיכם ותנו לב לשוב בתשובה ותזכו לשוב לעריכם : מורות מורות · י"מ לשון מרירות · ויותר נראה לפרש מלשון תולעים שנמצאים בבני מעים שנקראים מורנא בפ' אלו טרפות · וגם גושין גושין נראה דמפרש מלשון נתמרו בני מעיה שנתקבצו במקום אחד : זה שאמר משה כו' · פי' מה שאמר הכתוב בבית כמות ולא אמר מות משום דקאי על אימת מות · וע"ד כי עלה מות בחלונינו : את מוצא בשעה שמת אהרן כו' · וקאי הכתוב זה על מה שנאמר שם בקרא כל אויבי שמעו רעתי ששו כי המה שמחים מעולם לאידי וגם במות אהרן שמעו אנחותי ויקומו עלי להלחם בי : שבכל מקום שבקשו לברוח כו' · כאן לא מוזכר רק צפון מזרח ומערב · ונראה כי מצד דרום לא היה להם מקום לברוח · אבל רש"י בפי' עמוס הביא בשם אגדת הזינו דמד' רוחות היו תופסים אותם עזה מצד דרום וצור מצד צפון ודמשק מצד מזרח והערביים מצד מערב · ואע"ג שדמשק כבר הגלה סנחריב כדכתיב במלכים מ"מ נשארו קצת מהם בארצם והמה תפשו את פליטי ישראל : ולא כמוני ברווחה · משום דק"ל דכבר אמר ועולל למו כאשר עוללת לי ולמה אמר עוד ויהיו כמוני לכן אמר כי זה בא לדיוקא דאמר הבאת יום קראת כי קראת עלי מועד לשבר לי בזה לבד יהיו כמוני אבל התקוה והרווחה המיועדת לי כי תביא אל יהי להם חלק בתקוה זו · כי רעתם לא תסור מהם עוד : אייתי עליהון מה דאייתית עלי · מפרש ועולל מסוראת פעולה שתעשה להם · ומ"ש דקדק עליהון מה דדקדקת עלי מפרש ועולל למו מלשון להתעולל עליהם עלילות ברשע · ודריש נמי מלשון כריתת הזמורות : את מוצא שבדבר שחטאו כו' · משום דכתיב כי רבות אנחותי לכן בא לפרש כי הגלה ולקתה בכל האברים · וכדי לסיים בנחמה אמר כי גם באברים אלו אשר הוכו ינחמו · וטעם הדברים ללמד לנו כי משפטי ה' אמת וכאבר שיחטא בו ילקה ולכן טוב לגבר לשוב מחטאו והי' זה גמולו · כי באבר זה ימצא נוחם לצרותיו : חטאו בכפלים · פי' כי יש חטא אחד אשר הוא כפול כי יחטא בזה לה' ולאנשים וכמו הגוזל רואה ונואף · ולכן עשה ה' בצדק ומשפט כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה כי העונש היה כפול כפי כפילת החטא · ואם ישובו לה' אז כפי מכתם ינוחמו בכפלים כדכתיב נחמו נחמו עמי :

ההפך עלי בלהות · משום דבעי לפרש איכה יעיב שהעביר את הצדיקים מבינינו כעבים ע"ד כתב עברה ישועתי אשר זה הוא סוף הכתוב הזה לכן מפרש גם את ראש הכתוב הזה אשר כן הוא דרך המדרש · וכ"ה כל הסימן הזה כי האחד הוא העיקר ודרך אגב מובאים גם שאר הדרשות מענין זה · ודריש הבלהות אשר אנכי הבאתי על שאר בני אדם עתה הפך הקב"ה אותם עלי : לחליא של עמוד · והוא מפרש ההפך עלי בלהות כאלו כתיב הפך וסמכה עלי בלהות · וביאור הדברים כי מקודם היו הבלהות כגלגל החוזר בעולם שסנחריב בלבל את כל האומות · ועתה המה יושבים בשלום ורק על ישראל הפך וסמך את הבלהות · ומשום זאת לכותרת על ראש העמוד המסובבת במעגל ע"י הרוח · ואם יבוא לצרור אז תעמוד ולא תנוע עוד · כן הפך הקב"ה עלי את הבלהות וסמך אותן בחמתו כי לא תסורנה ממני : את מרדפן ברוח כדי שלא יגינו עלי · ע"ד כי מפני הרעה נאסף הצדיק וכן פגשתי את זה וגו'

עברה ישועתי · בני אדם שהם נדיבים וראויים לבא לי ישועה על ידיהם את מסיטן ומעבירן כעבים שנאמר איכה יעיב באפו ה' את בת ציון · וכתיב (דברים ח') כגוים אשר ה' מאביד מפניכם · [א] תאמר מה אלו בכהן ונביא אף אלו בכהן ונביא · ומה אלו בשופר ובתרועה כך אלו בשופר ובתרועה · (ב) ומה אלו בארבעה עשר · שנא' (עזרא ד') דיניא ואפרסתכיא טרפליא אפרסיא ארכויא בבליא שושנכיא דהיא עלמיא · ושאר אומיא די הגלי אסנפר רבא ויקירא · תאמר אף אלו בארבעה עשר דכתיב (ישעיה י"ז) ביום ההוא יהיו ערי מעוזו כעזובת החורש והאמירי מהו האמיר ר' פנחס אמר כדאימרי · ר' יהודה בר' סימון אמר כאמור בתורה·דכתיב כגוים אשר ה' מאביד מפניכם·תאמר מה אלו בנפילת החומה דכתיב (יהושע ו') ותפל החומה תחתיה (ג) אף אלו בנפילת חומה · (ד) מה אלו בעבים דכתיב באו בעבים ובכפים אף אלו בעבים איכה יעיב באפו :

ב **איכה** יעיב באפו ה' את בת ציון · [ב] א"ר חמא בר ר' חנינא איך חייב ה' ברוגזיה ית בת ציון · אית אתרא דצווחין (ה) לחייבא עייבא · ר' שמואל בר נחמני אמר איך כייב ה' ברוגזיה · אית אתרא דצווחין לכיבא עייבא · ורבנן אמרין איך שיים ה' ברוגזיה ית בת ציון · השליך משמים ארץ תפארת ישראל · [ג] ר' הונא ור' אחא בשם ר' חנינא בריה דר' אבהו · משל למלך שהיה לו בן בכה ונתנו על ארכובותיו בכה ונתנו על זרועותיו בכה והרכיבו על כתפו טינף עליו ומיד השליכו לארץ ולא הות מחותיתיה כמסוקיתיה · מסוקיתיה ציבחר ומחותיתיה כולא חדא · כך (הושע י"א) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו ואח"כ (שם י') ארכיב אפרים יחרוש יהודה ישדד לו יעקב ואחר כך השליך משמים ארץ תפארת ישראל · ד"א השליך משמים ארץ תפארת ישראל · א"ר יהושע בר' נחמן משל לבני מדינה שעשו עטרה למלך הקניטוהו וסבלן הקניטוהו וסבלן·אחר כך אמר להם המלך כלום אתם מקניטין אותי אלא בעבור עטרה שעטרתם לי הא לכון טרון באפיכון · כך אמר הקב"ה לישראל כלום אתם מקניטין אותי אלא בשביל [ד] איקונין של יעקב שחקוקה על כסאי הא לכון טרון באפיכון הוי השליך משמים ארץ וגו' :

ג **ולא** זכר הדום רגליו · [ה] א"ר חנינא בר יצחק אין הקב"ה זוכר אותו הדם של בין רגליו של זקן · שנא' (בראשית י"ז) ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו בשר ערלתו · א"ר יודן למלך שתפש את שונאיו והרגן והיו בני המדינה מפרכסין בדם שונאיו פעם אחת הקניטוהו ודחפן והוציאן חוץ לפלטין · אמרו אין המלך נזכר לנו אותו הדם שהיינו מפרכסין בדם שונאיו · כך אמרו ישראל לפני הקדוש אין את נזכר לנו אותו הדם שבמצרים · שנא' (שמות י"ב) ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף · ד"א ולא זכר הדום רגליו אין הדום זה אלא בית המקדש הה"ד (תהלים צ"ט) רוממו ה' אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא · ביום אפו · א"ר אחא יום אחד היה חרון אפו של הקב"ה ואלו עשו ישראל תשובה פשרו · (יחזקאל ט') [ו] ויקרא באזני קול גדול לאמור קרבו פקודת העיר ואיש כלי משחתו בידו · (ו) עד היכן חטאו של עגל קיים· ר' ברכיה ואמרי לה ר' נחמיה בן אלעזר עד עגליו של ירבעם בן נבט הה"ד (הושע ז') כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ורעות שומרון · אמר הקב"ה באתי לרפאות לישראל מחטאו של עגל ונגלה רעות שומרון · ר' ישמעאל בר נחמני בשם ר' יוחנן אמר עד חורבן

מסורת המדרש א ילקוט סדר עקב רמז תתנ"א : ב ילקוט כאן רמז אל"ף י"ב · כל הענין : ג ילקוט הושע רמז תקכ"ח : ד חולין דף נ"א · ב"ר פרשה ס"ח · ופרשה פ"ב · במד"ר ריש פרשה ד' · פדר"א פרק נ"ה · פסיקתא רבתי פסקא כ"ז · תנחומא סדר במדבר סימן י"ט · ילקוט סדר וילך רמז קי"ט · וסדר במדבר רמז תרכ"ב · ילקוט ישעיה רמז שע"ז : ה ילקוט כאן רמז אל"ף י"ב : ו ילקוט יחזקאל רמז שמ"ח · ילקוט הושע רמז תקכ"ג :

חדושי הרד"ל

שהלהם (ובהלה) היתה מהסה כת למנוח מקום מנוח לה עד שנסמכה בי · וזהו לשון מתספכת דנקט שם שהיתה שוקעת בכל יום טפחיים ומתלה · ובילקוט עקב בשם ילמדנו הלשון אף כאן טבעו בארץ נפרש הסיפוך · ולשון עלי מפרש עלי סמכה כו' : (ב) מה אלו בי"ד שנאמר דיניא כו' · עי' שעריה : (ד) מה אלו בעבים דכתיב ה' בצאתך כו' גם עבים נטפו מים וגו' (שופטים ה') אף אלו תנחומא ויצב ופר"א פל"ח ובביאורי שם בס"ד (ועי"ל בדוחק י"ד אלו היינו כמש"ל בפתיחתא סי' בעבים דכתיב באו בעבים ובכפים הס"ד איכה יעיב באפו כו' כנ"ל : (ה) לחייבא עייבא · עי' כ"ט אקרא דשנים ושלשה גרגרים שנשתיירו בהן י"ד) : (ג) אף אלו בנפילת חומה · כמש"ל בפתיחתא ברמב"ן על התורה סדר דברים ע"פ והעוים : (ו) עד היכן חטאו של עגל כו' · עי' (סנהדרין ק"ב) :

מתנות כהונה

סיומא של מקרא ההפך עני אויב סי' ל' : מרדפן ברות גרסי' : יעיב · ל' עב וענן : תאמר בניחותא · ובספר יפה ענף ג"כ ליה : בכהן ונביא · פירש"י בספר ישעיה וה"ג בס"י ישראל היו גולים ועמהם כהן ונביא אותם שיצאו ממצרים בשעה שכבשו את הארץ היה עמהם כהן ונביא וזהו כגוים אשר ה' מאביד גו' : בשופר ותרועה · גבי יריחו כתיב ויריעו העם ויתקעו בשופרות : כך אלו · דכתיב בירמיה סי' ד' עד מתי אראה נס אשמע קול שופר וה"ג בילקוט בפ' עקב : דיניא כו' · רחום בעל טעם ושמשי ספרא ושאר כנותהון דיניא ואפרסתכיא טרפליא אפרסיא ארכויא בבליא שושנכיא דהיא עלמיא ושאר אומיא ושאר עבר נהרא וכענת הרי י"ד : תאמר אף אלו גרסי' : אף אלו י"ד · י"ב שבטי תם ואפרים ומנשה הרי י"ד וכמו שהשיב ר"מ לאותו עובד כוכבים בב"ר פ"ע : דכתיב · מביא עוד ראיה שיאבדו המה כענין שנאבדו הגוים : כדאימרי · כמו האמורי וכן משמע בפרש"י בישעיהו : אלו בנפילת חומה · דכתיב טבעו בארץ שעריה : בעבים ובכפים · פסוק הוא בירמיה סי' ד' ויש לתמוה שהרי נבואה זו נאמרה ג"כ חזות קשה על גלות ישראל ובילקוט פרשה עקב ובספר יפה ענף לא גרס להאי חלוקה כלל ואולי צריך לומר דכתיב כאן כעב על בחוס קליל אף אלו בעבים דכתיב בעבים ובכפים הדא הוא דכתיב איכה יעיב ופירושו דכתיב כאן גבי מפלת גוג ומגוג לעתיד בישעיה סימן י"ח כעב טל וגו' אף אלו ישראל כן דכתיב בעבים ובכפים וכאן כתיב איכה יעיב : איכה יעיב : כייב · ל' כאב וצער : שיים · ל' שממה וחורבן כעבים הללו : לא הוות כו' · לא היתה ירידתו כמו עלייתו שעלייתו היתה מעט מעט בראשונה על הברכיים כו' עד על כתיפו וירידתו כולה בפעם אחת : ומחותיתיה כולא חדא גרסינן : כלום אתם מקניטין · ענין הכעס הוא שהיו בוטחים בזה שאיקונין של אבינו הוא חקוק בכסא וע"ז היו מתגאים והוטאים כן מצאתי בספר יפה ענף : הא לכון כו' · הרי היא לכם מושלך ונתונה לפניכם : משמים ארץ וגו' גר' · ותפארת ישראל היא איקונין של יעקב כידוע לחכמי האמת : ולא זכר הדום · דרש הדום כמו הדם : פשרו · עיין לעיל בפסוק לא עליכם : ה"ג בספר יפה ענף ובילקוט יחזקאל עון אפרים ורעת שומרון אמר הקב"ה באתי לרפאות לישראל מחטאו

פירוש מהרז"ו

נדבתי שע"י ראויה לבא לי נדבה וגאולה ע"פ מדת ממעל : מסיטן · מסריחם כמ"ש ויק"ר ריש פי"א הסיטן וכרות פסוק והנה הגואל עובר : כתוב כגוים אשר ה' מאביד מפניכם · כן תאבדו משמע שבאותו אופן שהאביד באופן זה ג"כ יאביד לרשעי ישראל : בכהן ונביא · בעת שהאביד את יריחו היה ע"י כהן זה אלעזר ונביא זה יהושע וכן בשופר ותרועה כמפורש ביהושע שם וכן אצל ישראל שהיה אבדתם ביד ירמיה ויחזקאל כהנים ונביאים ובדמי זכריה הכהן ונביא וכן בשופר ותרועה כמ"ש כי קול שופר שמעת נפשי תרועת מלחמה : דיניא ואפרסתביא · עזרא ד' פ' י' שגם מ"ש דהיא עלמיא הם ג"כ שמות שני אומות הרי פ' אומות ושאר אומייא עוד שני אומות הרי י"א הותיב הימו י"ב ושאר עבר נהרא וכענת הרי י"ד אומות שהביא במקום ישראל : אף אלו בי"ד · שנשארו מאשור י"ד והביא פסוק ביום ההוא יהיו ערי מעוזו כעזובת החורש והאמיר : כעזובה הכתוב לעיל בראש אמיר · אשר עזבו מפני בני ישראל כך יהיה ערי מעוזו של ישראל מפורש שם בענין שנשארו מאשור י"ד היינו בפסוק ו' שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ארבעה חמשה בסעיפיה פוריה שנים ושלשה הרי חמשה ארבעה חמשה הרי ט' וה' הם י"ד ודוק מאד ויהיה פירוש המדרש שכמו שנאבד מלך אשור ולא נשאר בו אלא י"ד כך יענשו ישראל ע"י מלך אשור בי"ד אומות שהושיב במקום ישראל וזהו ההפך עלי בלהות ועי' לעיל פתיחתא כ"ט : כדאמרי' · כפי אשר מריתי כך יעזבו ערי מעוזו : אף אלו בנפילת חומה · לקמן פסוק לא האמינו וש"נ : דכתיב כאן בעבים ובכפים · אצל ישראל כתוב בירמיה ד' כ"ט באו בעבים ובכפים עלו על כל העיר עזובה וכבר למדין שעזיבת ישראל כעזיבת הגוים כמ"ש כעזובת החורש וגו' כגוים אשר אני מאביד והרי זה בא ללמד ונמצא למד שכמו שעזיבת ישראל היה בעבים ובכפים כך עזיבתם : אף אלו בעבים · עי' במ"ר פס"ז סי' כ"ה וכן לקמן פסוק היה ה' כאויב ותבין כאן : איך חייב · שאם הכוונה החשוך כעב היל"ל איכה החשיך ע"כ דורש בחילוף האותיות ע"פ מדת גימטריא מדה למ"ד שהע' והח' מתחלפין באחה"ע וכן כייב כ' רפויה כמו א' מל' כאב : תרגלתי לאפרים · מלשון רגל הם הארכובות הרגלים כם אדם יושב מחזיק את בנו על הברכים : ואח"כ ארכיב אפרים · כתוב ארכיב אפרים הוא בהושע י"ד י"א ופסוק ואנכי תרגלתי הוא בהושע י"א ג' אך על שסדר העלות הבן הוא כסידור המדרש בהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"א וזהו מ"ש אח"כ ארכיב אפרים אף על פי שכתוב תחלה : הא לכון טרון · עי' כדומה לזה בד"ר פ' ע' סי' ז' ולקמן פסוק זנח : איקונין של יעקב · ב"ר פס"ח בסי' י"ב וזהו משמים ארץ תפארת ישראל · ישראל שבא בעצמו : הדם של בין רגליו · פשט הכתוב על בהמ"ק שנקרא הדום רגליו כמ"ש בסמוך אלא על שבאמת אין שייך בו רגלים ולא הדום בשמיים ע"כ בהכרח לדרוש ע"פ מדת ממעל א"ת הדום אלא הדם · ומ"ש רגליו ע"פ מדה כ' ומדה י"ז שמפורש באברהם : מפרכסין בדם · פי' מפקפקים וטובלים רגליהם בדם שונאיו להראות אמונת לבבם אל המלך ששמחים בשמחתו ונקמתו והנמשל על דם הפסחים של הגאון שהיו אלילי מצרים שנואי השי"ת וכמ"ש ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי וגו' יחזקאל ט"ז וזהו הדם רגליו כ"י כשעבר ברגליו במצרים וזה היה רק בפעם זה פעם אחד בעולם ע"פ מדות הנ"ל : והשתחוו להדום רגליו · וכמ"ש נבואה למשכנותיו ונשתחוה להדום רגליו ויותר מפורש בד"ה ב' לבנות בית מנוחה לארון ברית ה' ולהדום רגלי אלהינו ומ"ש ישעיה ס"ו השמים כסאי והארץ הדום רגלי פי' ג"כ על ביהמ"ק שבארץ שמכוון כנגד כסאו בשמים ביהמ"ק של מטה שמכוון כנגד ביהמ"ק של מעלה : ויקרא באזני קול גדול · הקדמה לפסוק בלע ה' ולא חמל כמ"ש בסוף הדרשה לכך בא ואמר בלע ה' ואח"כ מתחיל פסוק בלע ה' : כרפאי לישראל · ולא פירש מאיזה דבר ריפא אותם ובאיזה זמן ולא בא לסתום אלא לפרש ואני לומד מענינו מסיפא דקרא ונגלה עון אפרים ורעת שומרון וזה מפורש שעון אפרים הוא עגלים שעשה ירבעם שבא מאפרים והוא רעת שומרון שפי' רעת מלכי ישראל שהיו הכל בשומרון שהלכו אחרי העגלים של שומרון וכמ"ש הושע

יפה ענף

וגו' בהם עולם ונושע : מה אלו בכהן ונביא כו' · שתקיעת חומת יריחו היתה ע"י היקף הכהנים בתקיעת שופרות וע"י יהושע שהיה נביא · אף חורבן ירושלים היה ע"י ירמיהו שהיו כהן ונביא ונבא עליהם בשופר ובתרועה · כדכתיב תקעו שופר בארץ נצרים קול בתרועה : ר' פנחס אמר כדאמרי כנ"ל ופי' כמו שאמרתי לעיל מיניה שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ארבעה חמשה בסעיפיה פוריה · וב' וג' הם חמשה · וד' וה' הם ט' וביחד הם י"ד : אף אלו בנפילת חומה תחתיה · שע"י שהיה נבוזראדן ממדד בחומה היתה שוקעת טפחיים ומתלה בכל יום כדלעיל בפסוק לא האמינו · ויש ספרים דגרסי אף אלו בנפילת חומה תחתיה שבקעה העיר מה אלו ויעלו העם העירה איש נגדו אף אלו ופרצים תצאנה אשה נגדה : דכתיב באו בעבים ובכפים · גם האי קרא בפורענות ישראל נאמר ולא שייך שבא מידי · וקרוב יותר לגרוס דכתיב הנה ה' רוכב על עב קל אף אלו בעבים דכתיב באו בעבים ובכפים·והנה מה שאסף כל אלה הדמיונות והניבם זה לעומת זה · י"ל כי ע"י חמשה דברים תגבר יד עם אחד על רעהו · הא' בהשגחת ה' אשר הוא מהעדאת מלכין ומהקם מלכין משפיל אף מרומם·והב' שנותרים הם טבעיות·הא' הוא אם להאחד הוא רב אונים וגבורה מאשר לרעהו · והב' אם לבאות חיל האחד רבו על השני · הג' מצבר המקום · וכמ"ש הכתוב על פלשתים אלה המזק הוא הרפה · שמעט הוא אם רב הבמחנים אם במבצרים · והד' התחבולה וכדכתיב כי בתחבולות תעשה לך מלחמה · ולכ"א שכמו שלא עמדו אלה נגד' העמים לא עמדו גם לישראל · ועל הא' אמר בכהן ונביא אשר דבר ה' בפיהם · ונגד הגבורה אמר בשופר ותרועה שמורה על הגבורה וכדכתיב מקול פרש ורומה קשת תקעו שופר בארץ · ונגד המון רב אומר מה אלו בי"ד שאע"פ שהיו רבים נשארו מעט מהרבה · ונגד המבצרים אמר בנפילת החומה שמבצריהם לא הועילו להם · ועל התחבולה אמר כאלו בעבים שנחשכו פניהם ותכמתם לא עמדה להם : איך חייב ה' ברונזיה כו' · ענין החיוב לרוגז הוא דמאן דסני ליה לא חזי ליה זכותא כדאיתא בשלהי כתובות · והרמב"ן מפרש שע"י הכעס שחת רחמיו ויבקש לצער ולהכאיב בכל יכלתו · ורבנן מפרשי יעיב כמשמעו אלא שהוא תאר לסמוי העינים · וז"ש שיים והוא כמו סיים ופי' עור כדמתרגם בירושלמי איש עור גבר סמי ואורחא דאינשי למימר בעין סגור שכסהו הענן · או פי' לשון סיום וכליון ע"ד כלה ענן וילך · ואות אחת הגיה תעיב ולא ידעתי אנה מצא גירסא זו : טייף עליו ומיד השליכו לארץ · ולפ"ז מפרש תפארת ישראל הוא כנוי על הסיפך ע"ד לא תפאר אחריך דהיינו נטילת הפאר · או הי"ל ע"י שרמה קרנם לכן חטאו וכדכתיב וישמן ישורון ויבעט · ורם לבבך ושכחת ולכן השליך משמים ארץ תפארת ישראל שהיא גרמה להם לחטוא · ורבנן מפרשי תפארת ישראל על איקונין של יעקב : כך ואנכי תרגלתי וגו'·מלשון רגלים והיינו מה שנתנו על ארכובותיו בדרך משל · ואח"כ ארכיב אפרים היינו שרוממם וגדלם ע"ד והרכבתיך על במתי ארץ · ונראה דמפרש גם רישא דקרא דכתיב ואני עברתי על טוב צוארה ארכיב אפרים כמו שת"י ואנא פריקת יתכון משעבוד מצרים אעידית ניר תקוף אשריתי בית ישראל על תקוף ארעא דאמוראה כבישין קדמיהון דבית יהודה וכו' א"כ על רוממות מלכות אפרים בימי ירבעם בזמן שהיו כל ישראל בשלום כדפי' הרד"ק · ולא יקשה היכי כתיב ארכיב אפרים מקמי ואנכי תרגלתי לאפרים שבתחלה דבר עיקר גדולתו ושוב ספר מה שהיה בתחלתו וכמ"ש שם כי נער ישראל ואוהבהו : טרון מענין שקל מסנהו מיא טרא באפי' דסוף מסכת תמיד : אין ה' זוכר אותו הדם · אולי היה חסר וי"ו בהדום ולכן דרשו על הדם · ודריש תפארת ישראל על אברהם כי גם אברהם נקרא שמו ישראל כדאיתא בב"ר פס"ג · ודריש ג"כ תפארת ישראל על הדם שבין רגליהם : אלא ביהמ"ק · והא דכתיב והארץ הדום רגלי דהתם בבחינת שהיא כבושה תחת רגליו וכמו שתרגם יונתן וכאן הוא בבחינת הגלות שם כבודו ביחוד כמלך שרגליו מיוחדים בהדומו : ויקרא באזני קול גדול וגו' · משום דבעי לפרש בלע ה' ולא חמל על הצדיקים מייתי הני קראי דמיירי בפורענות הצדיקים כדדרש ממקדשי תחלו ממקודשי ושארית ישראל אין שארית אלא צדיקים ואגב אורחיה דריש ואזיל כלהו דהכא : עד עגליו של ירבעם כו' · ואולק על הא דאמרינן לעיל בפסוק גלתה יהודה מעוני אין לך דור ודור שאינו נוטל אונקיא אחד מעונשו של עגל · וכן נמצא פלוגתא כזה בפרק חלק דחד אמר עד ירבעם וחד אמר אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה א' מכ"ד בהכרע ליטרא של עגל הראשון : ונגלה רעות שומרון · ודריש כרפאי

בית המקדש דכתיב קרבו פקודות העיר ואיש כלי משחתו בידו • וכתיב
(שמות ל"ב) וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם • א כתיב (יחזקאל ט') והנה
ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה ואיש כלי
מפצו בידו ואיש אחד בתוכם לבוש בדים וקסת הסופר במתניו ויבאו
ויעמדו אצל מזבח הנחושת • כתיב הכא והנה ששה והלא חמש גזירות
הן דכתיב (שם) ולאלה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו אל תחוס
עיניכם ואל תחמולו • וכתיב (שם) זקן בחור ובתולה וטף ונשים (ז) תהרגו
למשחית • א"ר יוחנן למלאך קשה שביניהם אמר זה גבריאל • שנאמר
(שם) ואיש אחד בתוכם לבוש בדים וקסת הסופר במתניו • ג' דברים היה
אותו מלאך משמש • (ח) קסנטור • ספקלטור • ב וכה"ג • קסנטור דכתיב
וקסת הסופר במתניו • ספקלטור • שנא' (ישעיה ל"ד) החרימם נתנם לטבח •
וכהן גדול שנאמר ואיש אחד בתוכם לבוש בדים וכתיב בכהן (ויקרא ט"ז)
כתונת בד קודש ילבש • ואיש (ט) כלי מפצו בידו מאני זייניה מאני
כותורייתה ומאני גלותיה • מאני זייניה ואיש כלי מפצו בידו • ומאני
סיתורייתה (ישעיה כ"ז) בשומו כל אבני מזבח כאבני גיר מנופצות • ומאני
גלותיה דכתיב (ירמיה נ"א) מפץ אתה לי כלי מלחמה • וכתיב ויבואו ויעמדו
אצל מזבח הנחושת • ר' יהודה בר' סימון אמר עד מקום מחיצתו • ורבנן
אמרי עומד ומזכיר חטאין של אחז דכתיב ביה (מ"ב ט"ז) ומזבח הנחושת
יהיה לי לבקר־מהו לבקר א"ר פינחס פסלו ועשאו בעלי מומין כמד"א (ויקרא
י"ג) לא יבקר הכהן• ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר ירושלים• אלו כתיב •
ארשב"ל למלאך הקשה שבהן [אמר] זה גבריאל • ג והתוית תיו רב נחמן
אמר אלו בני אדם שקיימו את התורה מאל"ף ועד תי"ו • (י) ורבנן אמרי
התוכין ופספס • ורב אמר על שנתנה בכל צד תי"ו תיהי תיהי ותחי
תחי • א"ר חנינא בר יצחק תמה זכות אבותיהן • ר' הושעיא שלח ואמר
לרבי סימון בשביל שאת שרוי בביתו של קצין מפני מה אין אתה
מוכיחן א"ל הלואי נהוי מאותן שכתוב בהן הנאנחים והנאנקים אמר לו
והלא מהן התחילה הפורענות דכתיב (יחזקאל ט') ולאלה אמר באזני •
א"ר אלעזר לעולם אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה אלא על הטובה
הה"ד ולאלה אמר אלהים באזני אין כתיב כאן אלא ולאלה אמר באזני
עברו בעיר אחריו והכו אל תחוס עיניכם ואל תחמולו • זקן בחור ובתולה
טף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו
וממקדשי תחלו • והיאך זה אלא באותה שעה קפצה קטיגוריא לפני כסא
הכבוד אמרה לפניו רבון העולם איזה מהן נהרג על שמך • איזה מהן
נפצע מוחו על שמך • איזה מהן נתן נפשו על שמך • אמר אין בהם כדי
שטר • ר' איבו אמרי אמר הקב"ה יחרב בית המקדש ואל תגע יד בצדיקים•
ר' יהודה בר' סימון אמר הוא והם יש בהם כדי שטר • ר' תנחומא ורבי

מסורת המדרש א ילקוט יחזקאל רמז שמ"ט כל הענין : ב עי' חגיגה דף י"ב • ילקוט מלכים א' רמז קפ"ט : ג שבת דף נ"ה כל הענין • עבודת כוכבים דף ד' • תנחומא סדר משפטים סימן ז' :

חדושי הרד"ל

(ז) תהרגו למשחית ויאמר אליו עבור בתוך העיר אלו כתיב א"ר י למלאך הקשה כו' כ"ה בערוך ערך אליו וכצ"ל ופי' אל לשון קשה מכאן נראה שגי' מלאך רחמים שבילקוט שהביא המ"כ משובשת רק מפני שבערוך הביא הגי' ריש לקיש וכאן הגי' ר' יוחנן יש מקום לחשוב שהיה כתוב פלוגתא דר"י ור"ל בזה : (ח) קסנטור־גי' הערוך קייסטור ופי' במ"ע שופט לפושעים־ובילקוט יחזקאל הגי' סקריסטור ולפ"ז נכון לגרוס סקריטור או סקריפטור־שפירושו סופר בערכאות ע"ש בערוך : (ט) כלי מפצו בידו מאני זייניה מאני סתורייתא כו' כצ"ל : (י) ורבנן אמרי תיעא בפספסין • כן גי' מ"ע ופירשו שהיה רגילין במשפטי

פירוש מהרז"ו

הושע ח' זנח עגלך שומרון שבזה יהיה עגל שומרון ומ"ש כרפאי הכ' הוא כ' הדמיון שבאופן שרפאתי את ישראל באופן זה נגלה עון אפרים והרי זה בא ללמד ונמצא למד שרפואת ישראל בא ללמד על עון אפרים ונמצא למד ממנו שרפואת ישראל הוא מעון העגל : וביום פקדי ופקדתי • וביום פקדי היינו חורבן בית המקדש שכתוב בו קרבו פקודת העיר אז ופקדתי עליהם חטאתם של העגל ואז תם עונך בת ציון : והנה ששה אנשים וגו' ואיש אחד • שהאיש האחד הלבוש הבדים הוא אחד מן הששה אנשים וכתוב אחריו ולאלה אמר באזני משמע לכל הששה הנ"ל אמר שיעשו כל אחד מלאכתו כי אין מלאך אחד עושה שתי שליחות והושב בענין חמשה שיהרגו אותם בלא חמלה זקן בחור ובתולה וטף ונשים כל אחד מן האנשים ממונה להרוג מין אחד מאלו וא"כ מה יעשה הששי ע"כ דורש שמ"ש ולאלה אמר לאיש הקשה והגדול שבתוך הששה אמר באזני מ"ש בפסוק הקודם היינו איש לבוש הבדים עבור בתוך העיר והתוית תיו וגו' וכמ"ש חז"ל אל קשה מאלה הרי שאלה ג"כ קשה והוא השני הגדול שבהם • ומ"ש עברו בעיר אחריו ע"פ מדה י"א ומדה ט' אמר לחמשה הנשארים שיעברו בעיר אחר הקשה והגדול הנ"ל שיהרגו החמשה מינים זקן בחור ובתולה טף ונשים • ומ"ש זה גבריאל עי' ב"ר פ' כ"א בפירושי איך למדו שהוא גבריאל ועי' לעיל פסוק ממרום שלח אש : קסנטור • בערוך גורס קייסטור והביא מאמר זה מכאן בערך קייסטור וכתב המו"ע שפירושו בלשון רומי חוקר ושופט של אנשים פושעים והוא הנקרא ג"כ קסדור וקסטינור ובנוסחאות כתוב קסנטר והוא טעות ובילקוט יחזקאל ט' גורס קריסטור וכתב בצידו פי' סופר : החרימם נתנם לטבח • מסרם ביד טבח וכמ"ש בענין שם כי רותה בשמים חרבי חרב לה' כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול וכמ"ש ב"ר פ' כ"ה סי' י"א פסיקתא סוף פרשה ע"ו וטבח גדול וטבח גדול וכן כאן נתנם לטבח לטבח היינו טבח שבשמים שעליו אמר כאן ביחזקאל ט' ולאלה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו כי הוא המכה הגדול והם אחריו : מפצו בידו מאניה זייני • כמ"ש מפץ אתה לי כלי מלחמה שע"ז אמר כאן פסוק ב' ואיש כלי מפצו בידו ובטעות הועמד פסוק זה בסמוך על מאני' גלותי' • ועל מאני' גלותיה צריך לגרום פסוק והפיצותים בגוים וכדומה : אצל מזבח הנחושת • שם עמדו ולא הלכו יותר כי שם מחיצתו : לבקר • נוטריקון • לא בקר כמ"ש לא יבקר הכהן לשער הצהוב טמא הוא : אלו כתוב • לשון איל וכצ"ל ואלה בדברי ר' יוחנן : והתוית תיו • על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות והם הצדיקים מקיימי התורה כולה עד תי"ו : התוכין ופספס • דורש היבות והתוית בחילוף ה' בח' באחה"ע שהיל"ל והתחת ע"כ דורש לשון התיכה לחתיכות וזהו ופספס : שנתנה בכל צד • שכוללת כל כוונות תחי' ותהיה ותוהא ותמות ותמה : אלא על הטובה • כמ"ש בפסוק הקודם ואמר ה' וגו' והתוית תיו זהו לטובה ולאותו מלאך בעצמו לרעה לא הזכיר אלהים : והאיך זה • פי'

מתנות כהונה

מחטאו של עגל ונגלה רעות שומרון: כתיב והנה ששה גרסי' : אשר מפנה צפונה גרסינן : חמש גזירות • כדלקמן זקן בחור וגו' : ה"ג בעיר אחריו והכו אל תחוס וגו' : ה"ג אמר ר' יוחנן למלאך קשה שביניהם אמר זה גבריאל וכן הוא בפרק במה בהמה ולפיכך חשיב ליה בפני עצמו דוגמת מה שאמרו בפרק אלו טריפות אדונקי שבהן חמשה ובילקוט יחזקאל גרס למלאך רחמים ומסייע ליה הא דאמר לקמן שהוא כהן גדול שמיכאל הוא כהן גדול של מעלה : קסנטור • בערוך גרסי' קייסטור ופי' סופר : ספקלטור • רב טבחים ההורג החייבים מיתה : החרימם כו' • הרי שהקב"ה מענים ע"י טבח כמד"א רב הטבחים כתרגומו רב דקטולייא : ה"ג בד קדש ילבש ואיש כלי מפצו בידו מאני כו' : מאני סיתורייתא גר' • לשון סתירה ונתיצה : גלותא • גלות ממש : מאניה זייניה : כלי זיין : מנופצות • מנותצים וכתיב הכא כלי מפצו מפיץ ומפזר וכתיב הכא מפצו : עד מקום מחיצתו גרסי' • פי' במקום שהיה עומד המזבח בעוד שבית המקדש קיים כי בימים ההם כבר נחרב הבית והאי דכתיב נחשת מפרש בגמרא בפ' במה בהמה שהפורענות התחילה מן הלוים המשוררים בכלים של נחשת : ה"ג דכתיב ביה ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר : פסלו ועשאו גר' : אלו • לשון חוזק כד"א ואת אילי הארץ : שקיימו את התורה כו' • פירש"י בפרק במה בהמה התי"ו סימן להם שקיימו את התורה מראש ועד סוף : התוכין כו' • חתוך ושבירה וכן פי' הערוך : ה"ג ורב אמר על שנתונה בכל צד • פירוש תי"ו יש בה סימן תחיה לצדיקים וסימן תמות לרשעים כדאיתא בפ' במה בהמה : תיהי כו' • ומלת תי"ו דרש לשון הרדה ותוהא' ועיין בערוך כלומר יש להחריד ולתהות על כל התועבות הנעשות בקרבה ועיין בילקוט ושם תמצא נוסחא אחרת לגמרי : תמה זכות כו' • התי"ו רמז תמה הזכות : של קצין • ריש גלותא והכי איתא בהדיא בפרק במה בהמה : אין אתה מוכיחן גרסי' : הלואי כו' • מי יתן ונהיה בכלל הצדיקים הנאנחים ומצטערים על כל התועבות ונרשמו לחיים והמה למות כי ראוים המה לכך והכי מוכח בילקוט תהלים מזמור י"ב : א"ל וכי לא מהן התחילה הפורעניות • על שלא הוכיחו אותן וכדמפרש ואזיל : ה"ג אמר באזני א"ר אלעזר לעולם אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה כו' • ואגב אורחיה כתב הספר דברי ר"א אבל ראייתו של ר' הושעיא היא כדמסיים ואזיל וממקדשי תחלו כו' והיאך זה כלומר מהיאך יהיה זה שצוה להתחיל מן המוקדשים והלא עליהם כתוב תי"ו של תחיה דכתיב ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו : ממקדשי • דרש בפרק במה בהמה אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי : באותה שעה־שצוה הקב"ה שלא יגעו בהצדיקים : איזה מהן • איזה מן הצדיקים מסר נפשו עליך להוכיחן ואף אם ימיתהו : אמר אין בהם כדי שטר גרסי'• כלומר לא נתמלא סאתם לגבות מהם שטר עונותיהם אלא מבהמ"ק תחלו וכדמפרש ר' איבו ואזיל : יחרב בהמ"ק• וזהו וממקדשי תחלו ולא בצדיקים : הוא והם יש בהם גרסי' • ופי' בהמ"ק והצדיקים שניהם יחד יש בהם כדי גביית השטר וזהו וממקדשי
וי"ו

יפה ענף

כרפאי לישראל כאשר תם עונו ועכשו מעון העגל • כי רפא ה' להם • ונגלה ונתחדש עתה עון אפרים • דהיינו עגלי ירבעם : והלא חמש גזירות הן • וא"כ היה הגי' לכן חמשה • אחד לכל גזירה משום דאין מלאך אחד עושה שתי שליחות • ולמ"ל ששה וקס"ד דאיש בתוכם לבוש הבדים הוא זולת כו' : כי זה אינגו מהמשחיתים רק סופר לסתות תיו על מצחות האנשים • ומשני ר"י דגבריאל היה היותר קשה שביניהם כי הוא משמש לסופר ולספקלטור • וא"כ הוא מכלל הו' כי גם הוא עמהם בכלי מפצו לפי שהוא האספקלטור שממונה על כולם והם אינם עושים אלא כמלותו : ג' דברים היה אותו מלאך משמש • ואע"ג דאמרינן אין מלאך אחד עושה שתי שליחות • אבל שאני גבריאל משאר מלאכים כדרך שאמר לקמן בפסוק אלקי ה' דמיכאל וגבריאל שרים של מעלה דכלהו מתחלפין ואינון לא מתחלפין : וכה"ג • עי' בפ"ב דחגיגה דזבול יש בו מקדש ומזבח להקריב נשמותיהן של צדיקים אלא דהתם קאמר דמיכאל הוא שמקריבן נראה שהוא הכ"ג : שנאמר החרימם נתנם לטבח • בפ' במה בהמה איתא דאנשים אלו הם קצף אף וחימה משחית ומשבר ומכלה • וא"ם כך ילפותא דמשמא גבריאל הוא הנקרא קצף שהוא הקשה והראשון שבהם ומכיון דהתם כתיב וקצף לה' על כן החרימם נתנם לטבח שמעינן שע"י גבריאל דאיקרי קצף הוא שנותנים לטבח : מאני זייניה כו' • בא לפרש ואיש כלי מפצו בידו בתלתא אנפי • הא' כלי מפצו הוא מאני זייניה וכפשטיה דקרא דאמר התם ואיש כלי משחתו בידו והיינו כלי הזיין • הב' כלי ההריסה והסתירה וכדכתיב בשומו כל אבני מזבח כאבני גיר מנופצות דהיינו הרוסות וכתותות • הג' מאני גלותיה וזה כלי גולה וכדכתיב מפץ אתה לי דקאי על כ"כ לפי שעל ידו גלו ונפוצו העמים כדכתיב התם ונפצתי בך גוים : עד מקום מחיצתן : שמזבח זה היה לפני אולם העזרה שהוא מזבח העולה תחת מזבח הנחושת שעשה משה ומשם ולפנים לא היה רשות למלאכים ליכנס דכתיב וכל אדם לא יהיה באהל מועד ואמרינן בירושלמי פרק הוליאו לו אפילו אותן דכתיב בהון ודמות פניהם פני אדם • וז"ש עד מקום מחיצתן : פסלו ועשאו בעלי מומין • פי' שפסל ועשה בעלי מומין כל העולות והמנחות שהקריבו במזבח הנחושת • וה"ק ומזבח הנחושת יהיה לי לפסול כל הקרב עליו • וזו עבירה בידו כי הזזית המזבח הקדוש שבנה שלמה ועשה לו דוגמת מזבח דמשק אשר לעבודת כוכבים • ומפרש לבקר להבדילו וכמו ולא יבקר הכהן שלא יבדיל וכן פי' הרא"בע • ופי' שהבדילו לצד אחר שלא להשתמש בו וזה ענין פסול דקאמר : התוכין ופספס' הוראתו לשבור ולרוץ • והתי"ו הוא סימן גם לגליה וכדאיתא בפרק במה בהמה תי"ו תמות : אות שנתנה בכל צד גרסינן • ופי' שאות התי"ו משמשת במקומות הרבה בדבור לנוכח לזכר ולנקבה • ולמדבר כעדו ול[illegible] נסתרת ועוד בכמה דוכתי ולפי שמימושיה רבו משאר אותיות לכן השתמש גם כאן בתי"ו • ואפשר שכיון למה שאמרו רז"ל חותמו של הקב"ה אמת וסוף חותמו הוא התי"ו וכדאיתא התם בגמ' • ופי' בכל צד שנותנת בכל מקום שניתן חותמו של הקב"ה : וגם אמר תיהי תיהי כו' וזה ענין חרדה ותמהון וכדאיתא בב"ר גבי תהו ובהו ולכן ניתן התי"ו שיש בו סימן לתמהון על הרעות שעשו וכ"ה בילקוט א"ר תוהא על כל התועבות שנעשו בתוכה : תמה זכות אבות באותו זמן • ובשבת פרק במה בהמה יש עוד דעות בזה מתי תמה והתוס' הקשה על זה הלא גם בגלותם בהיותם בארץ אויביהם כתיב וזכרתי את בריתי יעקב וגו' וע"ש מה שתירצו וי"ל עוד כי תמה זכות אבות רק לענין זה שלא יעשה נס להם ולא תבוא להם

הגלה גמורה בזכותם אבל לגאלה פורתא כי לא ימחה שמם מן הארץ תקום להם זכות אבות לעד ועמ"ש בזה בויק"ר : מפני מה אין אתה מוכיחם • שהיו מקילים באיסורים כדאיתא התם בגמ' • ולכאורה קשה הא בכמה דוכתי איתא דטוב שלא להוכיח ומוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין וביבמות מ"ש ע"ב בעובדא דישעיה אמר ידענא דלא מקבל מה דאימא ליה ואי אימא ליה לישויה מזיד • ובדף ס"ה ע"ב כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע • ור"א אמר חובה דכתיב אל תוכח לץ וגו' • ובפרק הרואה אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר ואם לאו כנס • ובחזית פסוק נופת כל מי שמוליה ד"ת ואינם עריבים על שומעיהן נוח לו שלא אמרם • ומה שתירצו התוס' דכל הנך מקומות מיירי דיודע דלא מקבלי לכן מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים אבל אם הוא בספק צריך להוכיחם וכדאמרינן שם בגמ' אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי • אבל קשה דהא קאמר התם דר' זירא אמר אע"פ שידוע לו דלא מקבלי מינאי צריך להוכיחם היפך ממה שנראה מהמאמר אם לפניך גלוי וכו' • וגם במס' ערכין פליגי עד כמה תוכחה רב אמר עד הכאה ושמואל אמר עד קללה בן עזאי אומר עד נזיפה הרי דאפילו לא מקבלי דעבדי הכאה או קללה חייב להוכיח אבל התשובה בזה דיש חילוק בין יחיד למרובין • כי רבים דפרצו ולא יקבלו אין להוכיח דכרובם הם חוטאים ומחזיקים זה לזה ומכים למוכיחם • ור' זירא דצוה להוכיח אע"פ שלא יקבלו הוא ג"כ משום שיחידים היו • ומה שאמר אם לפניך גלוי כו' היינו בהמון ירושלים שהיו רבים • ומה שהביא ר"ז ראיה מירושלים היינו דכי היכי דהתם היכא דדינא להוכיח מיענשי כי לא מוכיח ה"נ הכא נענש מי שחייב להוכיח אם לא יוכיח ולעולם הא כדאיתא והא כדאיתא : דכתיב ולאלה אמר באזני• וכתיב גם ממקדשי תחלו ומדרים ממקודשי כדבסמוך : אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה שלמה • שהוא ית' הטוב והמטיב ואינו שמח ברעת שום נברא ואפילו ברשע כי לא חפץ רק בקיום הנמצאים ולזכות את הבריות ואם תהיה רעה נאים אינה רק מצד המקבלים ולהכרת הדין • ומה דמצינו שהקב"ה הזכיר שמו על הנחש כשקללו• תירצו ע"ז בתנחומא כך שנו רבותינו על ג' דברים הזכיר הקב"ה אע"פ שהם לרעה על המסית זה הנחש ועל העובר על דברי חכמים דכתיב כה אמר ה' אלהי ישראל ארור האיש אשר לא ישמע אל דברי הברית הזאת ועל הבוטח בטחונו בבשר ודם שנאמר ארור הגבר אשר יבטח באדם וגו' ומה דכתיב ויפקוד ה' על הרעה וכן גבי והתוית תיו דכתיב ויאמר ה' אלי עבור כבר תירצו שלטובה היה שה' הביא הגלות מהר כדי שיהיו שם התרש והמסגר כדאיתא בסוף גיטין ועוד שגלו בקיץ וכדלעיל וכן גבי והתוית תיו אמרינן לזה לטובה שהפיג ה' חמתו מירושלים ואולי גם זה כוונת ר"א מה שמסיים אלא על הטובה פי' הוא מזכיר שמו על הטובה שיש בה אף כי יש במעשה זה גם רע • ומה שנמצא וה' המטיר על סדום יככה ה' יתנך ה' נגף וזולתם טובא י"ל כי הקב"ה לא קפיד מלהזכיר שמו אלא כשהוא במאמר וגזרת הרעה כי הכא דכתיב אמר והיכא דכתיב ויאמר • אבל אם לא נזכר מאמר אין קפידא : אמר אלהים באזני אין כתיב כאן • הא פלוגתא על הא דאיתא בתנחומא דהשיב הך מילתא לטובה משום דהפיג ה' חמתו מירושלים : איזה מהן נתן נפשו על שמך • אין פירושו שמחויב למסור נפשו על תוכחה • דגם לרב שאמר עד הכאה אין פירושו מכת מות אבל פירושו שאם היו מוכיחים לעם אז בוודאי קרה אחד מהם שהומת בתוכחתו : הוא והם יש בהם
כדי

אבא בשם ר' אבא [א] מעולם לא אמר הקב"ה דבר טוב וחוזר בו וכאן חזר בו הה"ד (יחזקאל ט') וממקדשי תחלו אל תקרי וממקדשי אלא וממקודשי תחלו מיד מה כתיב ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית · וכתיב ויאמר אליהם טמאו את הבית ומלאו את החצרות חללים צאו ויצאו והכו בעיר · וכתיב (שם) ויהי כהכותם ונשאר אני ואפלה על פני ואזעק(קול גדול) ואמר אהה אדני אלהים המשחית אתה את כל שארית ישראל ואין שארית אלא צדיקים לכך בא ואמר בלע ה' ולא חמל וגו' :

ד בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב · [ב] ר' פנחס בשם ר' הושעיא אמר (יא) ארבע מאות ושמנים בתי כנסיות היו בירושלים מנין מלאתי משפט · מלתי כתיב וכל אחד ואחד היה לו בית ספר ובית תלמוד · בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה · ד"א בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב את כל נאותיו של יעקב כגון (יב) ר' ישמעאל ורבן גמליאל ור' ישבב ור' יהודה בן בבא ור' חוצפית המתורגמן ורבי יהודה הנחתום ור' חנניה בן תרדיון ור' עקיבא (יג) ובן עזאי ור' טרפון ואית דמפקין ר' טרפון ומעיילין ר' אלעזר חרסנה · [ג] ר' יוחנן הוה דרש שיתין אפין בבלע ה' ולא חמל · ורבי הוה דריש עשרים וארבעה אפין · ולא דר' יוחנן יתיר על רבי · אלא רבי ע"י שהיה סמוך לחורבן הבית היה נזכר והיה דורש ובוכה ומתנחם · אמר ר"י ר' היה דורש (במדבר כ"ד) דרך כוכב מיעקב אל תקרי כוכב אלא כוזב · ר"ע כד הוה חמי ליה להדין בר כוזיבא הוה אמר היינו מלכא משיחא · א"ל ר' יוחנן בן תורתא עקיבא יעלו עשבים בלחייך ועדיין אינו בא · [ד] א"ר יוחנן (בראשית כז) הקול קול יעקב · קול אדריאנוס קיסר הרג בביתר שמונים אלף רבוא בני אדם ושמונים אלף תוקעי קרנות היו צרין על ביתר והיה שם בן כוזיבא והיו לו מאתים אלף מקוטעי אצבע · שלחו לו חכמים עד מתי אתה עושה לישראל בעלי מומין · אמר להם והיאך יבדקו · אמרו לו כל מי שאינו עוקר ארז מלבנון אל יכתב באסטרטיא שלך · והיו לו מאתים אלף מכאן ומכאן ובשעה שהיו יוצאין למלחמה היו אומרים לא תסעוד ולא תסכיף הדא הוא דכתיב (תהלים ס') הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאותינו · [ה] ומה היה עושה בן כוזיבא היה מקבל אבני בליסטרא באחד מארכובותיו וזורקן והורג מהן כמה נפשות ועל זה א"ר עקיבא כך · שלש שנים ומחצה הקיף אדריאנוס קיסר לביתר והיה שם רבי אלעזר המודעי עסוק בשקו ובתעניתו ובכל יום ויום מתפלל ואומר רבש"ע אל תשב בדין היום ולבסוף נתן דעתו לחזור · אתא חד כותאי ומצאו ואמר לו אדוני כל יומין דהדא תרנגולתא מתגעגע בקיטמא לית את כביש לה אלא המתן לי דאנא עביד לך דתכבישנה יומא דין · מיד עליל ביה בבוביה דמדינתא ואשכחיה לר"א דהוה קאים ומצלי · עבד גרמיה לחיש באודניה דר' אלעזר המודעי אזלון ואמרון לבר כוזיבא חביבך ר' אלעזר בעי לאשלמא מדינתא עם אדריאנוס · שלח ואתייה להוא כותאי א"ל מאי אמרת ליה א"ל אין אנא אמר לך מלכא קטיל ליה להוא גברא ואין לית אנא אמר לך את קטיל ליה להוא גברא אבל מוטב ליקטליה ההוא גברא לגרמיה ולא תתפרסין מיסטירין דמלכותא · בן כוזיבא סבר בדעתיה דבעי לאשלמא מדינתא כיון דחסל ר' אלעזר צלותיה שלח ואייתיה א"ל מה אמר לך הדין כותאי · א"ל לית אנא ידע מה לחיש לי באודנאי ולא שמעת ליה כלום דאנא בצלותי קאימנא ולית אנא ידע מה הוה אמר · נתמלא רוגזיה לבן כוזיבא יהב ליה חד בעיטא ברגליה וקטליה יצאתה בת קול ואמרה (זכריה י"א) הוי רועי האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו · אמרה לו אתה סימית זרוען של ישראל וסימית עין ימינן · לפיכך זרועו של אותו האיש יבש תיבש ועין ימינו כהה תכהה · מיד גרמו עונות ונלכדה ביתר ונהרג בן כוזיבא ואיתיאו רישיה לגבי אדריאנוס אמר מאן קטליה לדין · אמר ליה חד גונתאי אנא קטלתיה לדין א"ל זיל ואייתיה לי · אזל ואייתיה ואשכח עכנא כריכא על צואריה א"ל אילו לא אלהיה קטליה לדין מאן הוה יכיל ליה וקרא עלוי (דברים ל"ב) אם לא כי צורם מכרם · יהיו הורגים בהם עד ששקע הסוס בדם עד חוטמו והיה הדם מגלגל אבנים של ארבעים סאה והולך בים ארבעה מילין · ואם תאמר שקרובה לים והלא רחוקה מן הים ארבעה מילין · וכרם גדול היה לו לאדריאנוס שמונה עשר מיל על שמונה עשר מיל כמן טבריא לציפורי והקיפו גדר מהרוגי ביתר ולא גזר עליהם שיקברו עד שעמד מלך אחד וגזר עליהם וקברום · [ו] ר' הונא אמר יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב · הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה · [ז] חמשים ושתים שנה עשתה ביתר אחר חורבן הבית ולמה נחרבה על שהדליקו נרות לחורבן בית המקדש · ולמה הדליקו · (יד) אמרו הבוליוטין שבירושלים היו יושבין באמצע המדינה · וכד הוה סליק חד מנהון לצלאה אמר ליה בעית לעיבדא בוליוטין · א"ל לא · בעית לאיעבדא ארכונטים · אמר להו לא · אמרי ליה מן בגין דשמענא דאית לך חדא איסיא את בעי מזבנא יתיה לי · (טו) א"ל לית בדעתי והוה כותב ומשלח אונותיה לבר ביתיה אין אתי גבר פלוני

מסורת המדרש א שבת דף נ"ה · עבודת כוכבים דף ד' · תנחומא סדר משפטים סימן ז' : ב ירושלמי מגילה פרק ג' הלכה א' · וירושלמי כתובות פרק י"ג · לעיל פתיחתא י"ב · שהש"ר פ' ה' פסוק י"ב · פסיקתא דרב כהנא פסקא ט"ו · ילקוט ישעיה רמז רנ"ו · ילקוט כאן רמז אל"ף י"ב : ג ירושלמי תענית פרק ד' · כל הענין : ד גיטין דף נ"ז · בראשית רבה פרשה ס"ה · שיר השירים רבה סוף פרשה ב' · ילקוט סדר תולדות רמז קט"ו : ה ילקוט האזינו רמז תתקמ"ו : ו ברכות דף מ"ח · תענית דף ל"א · בבא בתרא דף קכ"א : ז לקמן פרשה ד' · פסוק י"ח :

חדושי הרד"ל

גריקו"ש הקדומים לכתוב על אבנים שהיו מונין בהן המחייבין והמזכין אות תיו"א על המחייבין שסמו פורס ענין מיתה ושערוך ערך פספס א' הביא גי' שלפנינו : (יא) ת"פ בית הכנסת · שה"ר פ"ס פ"ט וש"נ : (יב) ר' ישמעאל ורשב"ג כצ"ל : (יג) ובן עזאי · בחגיגה אמרו עליו הציץ ומת ובב"ר וירושלמי שנפגע בשארי מקומות הגי' ר"א בן שמוע במקום בן עזאי : (יד) אמרו בלווטין שבירושלים כו' · לקמן פ"ד אות נ' : (טו) א"ל לית בדעתיה כו' בירושלמי בתענית מסיים והוו מכריא אמר מה את

מתנות כהונה

ו"ו מוסף על הנזכרים לאשונה ומאמר זה נתיישב יותר לגירסת הילקוט ועיין שם : ואין שארית כו' · כדאמרינן בעלמא אין העולם מתקיים אלא במי שעושה עצמו שיריים : ולא חמל וגו' · נאות יעקב אלו הצדיקים הנאים והמשובחים שבבית יעקב : בלע : הכי גרסי' ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות והכי גרסינן בפירוש רש"י בישעיהו ובילקוט וכן הוא בירושלמי ריש פרק שני דייני גזירות : מלתי כתיב · חסר אל"ף גימטריא שלו ארבע מאות ושמונים : ר' יוחנן הוה דרש גרסי' : שתין אפין · ששים מעשים שנעשו בישראל אשר עליהם נאמר בלע ה' כן הוא בירושלמי סוף מסכת תענית : ה"ג בירושלמי ור' הוה דרש עשרים וד' אפין · ופריך ולא דר' יוחנן יתיר כו' · וכי הוא היה יודע יותר ענין החורבן משהיה יודע רבי שהיה לפניו הרבה ומשני ר' ע"י שהיה סמוך לחורבן היה קשה עליו ובוכה והיה צריך להתנחם ולפסוק אבל ר' יוחנן לא היה קשה עליו כל כך מפני שהיה אחר החורבן הרבה וגם יש לפרשו בניחותא וק"ל : כוזב · ר"ל בן כוזיבא : כד הוה כו' · כשראה לאותו בן כוזיבא : ועדיין · משיח אינו בא : קול אדריאנוס כו' · ר"ל מ"ש הקול קול יעקב פירושו קול צעקה וזוקה שגרם אדרייאנוס וכן הוא בהדיא בפרק הניזקין ובירושלמי פ' בתרא דתענית וכך צריך להגיה פה : שמונים אלף תוקעי גרסי' : מקוטעי אצבע · כל אחד ואחד היה קוטע בעצמו אצבעו מחוזק לב ואמיץ כח : יבדקו · אם הם גבורים ואמיצי לב : איסטרטיא · חבורה ודוגמתו בב"ר פ' כ"ז : מכאן כו' · כלומר מאלו ומאלו : לא תסעוד כו' · כלפי מעלה אמרו לא תסייע אותנו ולא תסייע לאויבינו להשחית ולההלים אותנו : ה"ג לא תסעוד ולא תסכיף · וכן הוא בירושלמי ובערוך ופירש הערוך ענין השחתה ונראה שהוא מלשון סקבא דשתא רגלא בפ' עשרה יוחסין ובפרק חלק בין סקבי דרומי שפירושם ענין חבורות והשחתה ועיין סוף פסוק היה כאויב : ולא תצא וגו' · אין אנו צריכין שתצא בצבאותינו ועיין עוד בפרק הניזקין שהכי דוד נמי אמר הכי : וע"ז : על פלאי גבורותיו של בן כוזיבא היה אומר ר' עקיבא שהוא מלך המשיח כדלעיל : ולבסוף נתן · אדריאנוס את דעתו לחזור לארצו : מתגעגע · מתאפר ומתפלש בעפר ועל ר"א אמר כן על שהיה מתפלש בשק ואפר ותפיל' : דאנא כו' · שאני עושה לך שתכבוש אותה יום הזה מיד נכנס בשער העיר ומצא את ר"א שהיה עומד ומתפלל : בבוביא · פירושו שער ומלת בבא ידוע : עבד גרמיה גרסינן · פי' עשה את עצמו כאלו לוחש באזנו של ר"א והלכו הרואים ואמרו לבן כוזיבא דודך ר"א רוצה להשלים ולמסור העיר : לאדריאנוס גרסינן : שלח בן כוזיבא והביא לאותו כותי : מוטב כו' · מוטב שימית אותו איש את עצמו ולא יתגלה סודות המלך כיון שבין כך ובין כך יומת · ובירושלמי יש שאמר לו שלחם לו להשלים העיר ביד האויב וגירסת הספר לא כן היא : לאשלמא · למסור ולהשלים אותה ביד האויב וכן הוא בירושלמי : ה"ג כיון דחסל ר"א כו' · פי' כיון שסיים ר"א תפילתו שלח בן כוזיבא אחריו ואמר לו כו' : דאנא בצלותי גר' · פי' שאני בתפלתי עמדתי : בעיטא גרסי' · ופירושו דריסה ברגל : אמרה לו · הבת קול רמזה לו בפסוק זה : מיד גרמו גר' : ואיתיאו כו' · והביאו ראשו כו' : גנותאי כו' · פי' מל' גונדא שפירושו חיל · ובירושלמי גרס כותי ובילקוט האזינו גרס גינאי : אייתי לי · לך והבא לי גופו וכן הוא בילקוט האזינו והלך והביאו ומצא נחש כרוך על צוארו אמר אם לא שאלוהיו המית לזה מי היה יכול לו : ארבעה מילין · ארבע מיל היה מהלך הדם ניכר בתוך מי הים : רחוקה מן הים גרסי' : כמן טבריא · כמו שים מן טבריא כו' : והקיפו גדר · בירו' יש שהגדר היה גבוה מלא קומת איש עם פישוט ידיו למעלה : הכי גרסי' בירושלמי ר' הונא אמר יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה : עשתה · עכבה שלא נחרבה : הדליקו נרות · משום שמחה : הבוליוטין · העשירים וחכמי עצה היו יושבים באמצע ירושלים וכשהיה עולה אחד מהם מאנשי ביתר להתפלל בירושלים ואמרו לו אנשי ירושלים שמעתי עליך שרצונך ליעשות חכמי עצה ועירוני בירושלים וכדי לכנוס עמו בדברים אמר כן שוב אמרו לו ולא תרצה ליעשות שר ותשוב ועיין בערוך ערך ארכין : ה"ג מן בגין דשמענא כו' עד איסיא את בעי כו' · ופירוש שוב אמר הלא שמעתי עליך שיש לך נחלות שדה הרצה אתה למוכרה לי ואמר לו אין בדעתי כלומר איני רוצה למוכרה וה"ג בירושלמי בתשובות שאלות הראשונות והיה הירושלמי כותב שטר מכיר' בשמו של אותו איש מביתר ובירושלמי יש שחביריו כתבוהו וחתמוהו לו : ומשלח אונותיה גרסי' · פי' משלח שטר מכירה זו לעיר ביתר לבן ביתו של אותו איש הממונה על כל אשר לו והיה אומר לו אם יבא אדוניך פלוני אל תניחנו לבא עוד בנחלתו שכבר מכרה לי : ביתיה

פירוש מהרז"ו

שהם שני כתובים מכחישים תחלה אמר ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו ואח"כ אמר וממקדשי (שפירושו שיחלו להרוג בבית המקדש) ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית היינו שהחלו להרוג ואנשים אשר לפני הבית מן הסתם היו צדיקים ומהו וממקדשי תחלו הלא באנשים מדבר וזהו ששואל איך זה אלא שאחר שאמר ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו הי' קטגוריא על הצדיקים שעליהם התיו וכ"י חזר בו והרגו גם לאנשים שעליהם התיו ומ"ש וממקדשי תחלו שאין שייך הריגה בבית המקדש ע"כ דורש א"ת וממקדשי אלא וממקודשי אנשים קדושים : ואין שארית אלא צדיקים · כמ"ש שארית ישראל לא יעשו עולה וגו' וכדומה · וזהו בלע ה' ולא חמל שהבטיח לחמול ולא חמל על כל נאות יעקב הם הצדיקים הנאים במעשיהם ובכל המבואר וכמ"ש שם ואל תחמלו ועיין כ"ז שבת נ"ד : מקבל אבני בלסטרא · מה שזרק עליו האויב שהיה בא בכח גדול ולא די שלא היה מזיקו אלא שהיה מחזירו על האויב והורגם וזו היא גבורה כפולה ומכופלת : סמית זרוען · הכוונה גדעת ושברת זרועם וגבורתם שהיה מגין עליהם : נ"ב שנה · וכ"ה לקמן

יפה ענף

כדי שטר פי' הצדיקים עם המקדש ודרש וממקדשי בין על המקדש ובין על המקודשים : לא אמר הקב"ה דבר טוב וחזר בו אע"פ שחטאו כמ"ש בהדיא בתנחומא פ' וירא הקב"ה אמר לעשות טובה ואע"פ שחוטאין אינו חוזר בו ועמ"ש בזה בב"ר פכ"ג : ואין שארית אלא צדיקים י"ג עוד המד"א והיה שארית יעקב וכתיב והשארתי בך עם עני ודל : לכך בא ואמר בלע ה' ולא חמל פי' דקשה כיון דכתיב בלע ה' בודאי לא חמל ולמה מסיים ולא חמל · לכן דורש בלע ה' לרשעים ולא חמל על הצדיקים שחפץ בתחלה לחמול עליהם : ת"פ בתי כנסיות · עי' בפתיחתא סי' י"ב · ודרשו נאות יעקב על בתי כנסיות כמו שדרשו בפ"ק דברכות על משכנות יעקב · ושתא ניחא דכתיב לא חמל בתר בלע וכמו"ש לפני זה · דבלע קאי על שאר משכנות ולא חמל בהך דהיה ראוי לחמול : מלתי כתיב · אפשר שכן היה כתוב בספריהם חסר אבל בספרינו כתיב מלאתי מלא · וכמ"ש התוס' בשבת פרק במה בהמה גבי מעבירים כתיב כי לפעמים אשכחן מחלוקת בין ספרינו והמסורת · ודרשו מלתי על בתי כנסיות כמו ועלימו תטוף מלתו של הקב"ה שהיה נכן בית ספר ובית תלמוד : נאותיו של יעקב הנאים כגון ר"י ור"ג שהם מעשרה הרוגי מלכות שקדשו את ה' : ר"ע היה דורש דרך כוכב כו' כצ"ל כי ר"ע הוא שטעה בבן כוזיבא כדלקמן : תוקעי קרנות כאשי גייסות שמתקבצין בני חיילותיהן ע"י תקיעתם בקרן וכדאיתא בירושלמי שכל אחד ממונה על כמה חיילות : דהדא תרנגולתא מתגעגע בקיטמא שתרנגולת זו מתפלשת באפר והיינו ר"א המודעי שהיה לובש שק ואפר בתפלתו : עליל בבוביא · פי' דעלה דרך הכיבין שבמדינה שהוא למטה מן החומה שמשם יוצאין שופכין שבמדינה שלא היה יכול לכנס דרך שער העיר מפני שומרי העיר : זרוען של ישראל שהיה מעמידם בכח תפלתו · ועין ימינם כי באור תורתו היו רואים אור : ולפיכך שהיה זרוע לבני ישראל עד שנחשב להם למשיח כדלעיל וכן היה מתנהגים בפרנסתו והנהגתו שהיה להם לעינים על זה אמר שיאבד זה מישראל : גונתאי כותי · עכנא כריכא על צואריה נחש כרוך על צוארו ונ"א שהנחש הרגו · ולכן אמר אדריאנוס כי מה' היתה הריגתו שהנחש שלוח מאת ה' : והקיפו גדר לגזור שהרם מדמם וזבלן · א"נ שכשתכלה הבשר ויבשו העצמות יעשו לגדר כמין קוצים הנתונים לגדר : אמר רב הונא יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה כצ"ל · וכ"ה בירושלמי : נ"ב שנה עשתה ביתר כו' פי' שנתקיימה אחר

לא תשבקיניה מיעל לאיסיא דהוא מזבנא לי · והוה אמר ההוא גברא הלואי איתברת רגליה דההוא גברא ולא סליק להדא זויתא הדא הוא דכתיב צדו צעדינו צדיאה אורחא מלהלכא באילין פלטייאתא · קרב קיצנו קיצא דההוא ביתא · מלאו ימינו יומא דההוא ביתא · אף אינון לא פשת להון טב דכתיב (משלי י"ז) שמח לאיד לא ינקה · [א] א"ר יוחנן שלש מאות מוחי תנוקות נמצאו על אבן אחת ושלש מאות קופות של קצוצי תפילין נמצאו בביתר וכל אחת ואחת מחזקת שלש סאין וכשאתה בא לחשבון אתה מוצא שלש מאות סאין · (א) אמר רבן גמליאל חמש מאות בתי סופרים היו בביתר וקטן שבהם לא היה פחות משלש מאות תינוקות · והיו אומרים אם יבואו השונאים עלינו במכתבין הללו אנו יוצאין ודוקרין אותם · וכיון שגרמו העונות ובאו השונאים כרכו כל אחד ואחד בספרו ושרפו אותם ולא נשתייר מהם אלא אני וקרא על עצמו עיני עוללה לנפשי וגו' · [ב] שני אחין היו בכפר חרובא ולא הוון שבקין רומאי עבר תמן דלא הוו קטלי יתיה אמרי כל סמא דמילה ניתי כלילא דאדריאנוס וניתיב בראשו של (אלו) שמעון דהא רומאי אתון מן דנפקין פגע בהון חד סבא אמר להון ברייא בסעדיכון מן אלין · אמרו ליה לא נסעוד ולא נסכיף מיד גרמו עונות ונהרגו · ואייתיאו רישיהון לגבי אדריאנוס אמר מאן קטיל אילין א"ל חד גונתאי אנא קטילת להון א"ל זיל אייתי לי פיטומייהו · אזל אשכח עכנא כריכא על צואריהון אמר אילו אלההון דאילין לא קטיל להון מאן הוה יכיל למיקטלינון וקרא עליהון אם לא כי צורם מכרם · שני ארזים היו בהר המשחה ותחת אחד מהן היו ארבע חנויות של מוכרי טהרות ומן האחד היו מוציאין מ' סאה גוזלות לכל חדש ומהן היו ישראל מספיקין לקנים · טור שמעון הוה מפיק (טו) תלת מאה גרבין ולמה הרבו אי תימא מן הזונות · והלא לא היתה אלא ריבה אחת והוציאוה משם · א"ר הונא משום שהיו משחקין בכדור בשבת · עשרת אלפים עיירות היו בהר המלך · (יז) לרבי אלעזר בן חרסום היה האלף אחד מהם וכנגדן היו לו אלף ספינות בים שלשה עיירות (יח) היה טימס שלהם עולה לירושלים · כבול · שיחין · ומגדלא ולמה חרוב כבול מפני המחלוקת · שיחין מפני כשפים · מגדלא מפני הזנות · שלשה עיירות היו בדרום והיו מוציאות כפלים כיוצאי מצרים ואלו הן · כפר בישי · כפר שחליים · כפר דיכרין · [ג] כפר ביש למה נקרא שמה כפר ביש דלא הות מקבלא אכסניא · כפר שחליים למה נקרא שמה כפר שחליים דהוו מרבין בניהון כאילין תחלוסייא · כפר דיכרין למה נקרא שמה כפר דיכרין דכל איתתא דהות תמן הות ילדה בנין דיכרין · וכל איתתא דהות בעיא למילד נקבה הוה נפקא לבר מן קרתא והות ילדה נקבה · וכל איתתא אחריתא דהות בעיא למילד בר דכר הוה אתיא תמן והות ילדה זכר · (יט) וכדו כד את נצעהון בשתין רבוון דקניי לא נסיין להון · א"ר יוחנן קפצה לה ארץ ישראל · רב הונא אמר ג' מאות חנויות של מוכרי טהרות היו במגדלא דצבעייא ושלש מאות חנויות של אורגי פרוכות היו בכפר נמרה · ור' ירמיה בש"ר חייא בר אבא אמר (ב) שמונים אחים כהנים היו נשואים לשמונים כהנות אחיות · בלילה אחד (ג) תלונהו בחדא גפנאי · חוץ מאחים בלא אחיות חוץ מאחיות בלא אחים חוץ מלויים וחוץ מישראל · שמונים אלף פרחי כהונה נהרגו על דמו של זכריה · [ד] ר' יודן שאל לרבי אחא היכן הרגו את זכריה בעזרת ישראל או בעזרת נשים א"ל לא בעזרת ישראל ולא בעזרת נשים אלא בעזרת כהנים ולא נהגו בדמו לא כדם צבי ולא כדם איל · תמן כתיב (ויקרא י"ז) ואיש איש מבית ישראל · אשר יצוד ציד חיה וגו' וכסהו בעפר ברם הכא כתיב (יחזקאל כ"ד) כי דמה בתוכה היה על צחית סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר · וכל כך למה · (שם) להעלות חמה לנקום נקם נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות · ז' עבירות עברו ישראל באותו היום · הרגו כהן ונביא ודיין ושפכו דם נקי וחללו את השם וטמאו את העזרה ושבת ויום הכפורים היה · וכיון שעלה נבוזראדן [ה] חזייה לדמיה דזכריה דהוה קא רתיח אמר להון מאי היא אמרו ליה דם פרים וכבשים אייתי פרים וכבשים ולא אידום · אייתי כל מיני דמים ולא אידום · אמר להון אי אמריתו לי מוטב ואי לא אנא מסריקנא לבישרא דהנך אינשי במסריקין דפרזלא ולא אמרו ליה · והשתא דאמר להו הכי אמרו ליה מה נכסי מינך נבייא כהנא הוה לן והוה מוכיח לן לשום שמיא קבילו ולא קבלינן מיניה אלא קאימנא עילויה וקטלינן ליה · אמר להון אנא מפייסנא ליה אייתי סנהדרי גדולה שחט עילויה ולא נח · שחט סנהדרי קטנה עילויה ולא נח · אייתי פרחי כהונה שחט עילויה ולא נח · שחט תינוקות של בית רבן עילויה ולא נח · אמר לו זכריה טובים שבעמך איבדתי רצונך שיאבדו כולם · לאלתר נחי והרהר נבוזראדן הרשע תשובה ואמר ומה מי שמאבד נפש אחת מישראל כך כתיב בו (בראשית ט') שופך דם האדם באדם דמו ישפך · אותו האיש שאיבד נפשות הרבה עאכ"ו · מיד נתמלא הקב"ה רחמים ורמז לדם ונבלע במקומו · [ו] שמונים אלפים פרחי כהונה בקעו בחיילותיו של נבוכדנאצר ובידן מגיני זהב · (כא) הלכו להם אצל ישמעאלים והוציאו להם מיני מלוחים ונודות מנופחות אמרו להם נשתה קדמיי · אמרו להן אכלו קדמיי ולבתר כן אתון שתיין · מן דאכלון הוה נסיב כל חד וחד מינייהו זיקא ויהב ליה בפומיה והוות רוחא עליל בכריסה ובקעה ליה · הה"ד (ישעיה כ"א) משא בערב ביער בערב תלינו ארחות דודנים לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד · מי נתון ביער הלבנון בערב תלינו אלא

מסורת המדרש א גיטין דף נ"ח · תנא דבי אליהו רבא פרק ל' : ב ילקוט סדר האזינו רמז תתקמ"ו : ג גיטין דף נ"ז : ד ירושלמי תענית פרק ד' סוף הלכה ה' · קהלת רבה פרשה ג' פסוק ט"ז ופרשה יו"ד פסוק ד' · לעיל פתיחתא ה' ופתיחתא כ"ג · לקמן פרשה ד' פסוק י"ב · פסיקתא דרב כהנא פסקא ט"ו · ילקוט יחזקאל רמז שמ"ג : ה גיטין דף נ"ז : סנהדרין דף צ"ו : ילקוט כאן רמז אל"ף ט"ו · כל הענין : ו ירושלמי תענית פרק ד' הלכה ה' · תנחומא סדר יתרו סימן ד' · ילקוט ישעיה רמז רפ"ט · ועיין בראשית רבה פרשה נ"ג · שמות רבה פרשה כ"ז :

חדושי הרש"ש

(א) אר"ג ה' מאות כו' · היה בביתר כו' · לקמן בפסוק עיני עוללה הגי' רשב"ג והוא הנכון לפי חשבון הדורות וכ"ה (בפ' הניזקין נ"ח א') והוא אביו של רבי · ודלא כהגהת הגאון מוהרי"פ שם לעיין בתוס' ע"ז : (ג) תלנוהו בהדא גפנא · עי' בסה"ד סדר תנאים ואמוראים אות הי"ת אצל רב חסדא

חדושי הרד"ל

את בעי מדין כתיב ואנא אתם הוי כתב ותבריית אתם · והוי מצלה כו' : (טו) תלת מאה גרבין · עמ"כ גי' הערוך גרבין דמרקע לקיטייא ופירושו נ"ל דמרקוע הוא חתיכות וליקייטיא היינו לקיילים והיינו ש' ספלי טרית (שהן חתיכות מין דג ידוע) לקוצצי תאנים (שנקראים קיץ) שאמרו (בברכות מ"ד) : (יז) לר"א ב"ר חרסום היה האלף כו' וכנגדן כו' (יומא ל"ה) : (יח) היה טימס שלהן עולה לירושלים בעגלה · פי' טימס כתבי שמותם שהיו נכתבים בערכאות של מלכות וכי"ב בתנחומא הנ"א ובפסיקתא דזכור ומכילתא בשלח בעמלק ופרעה טומסהון של ישראל ע"ש : (יט) וכדו כד את נצעהון בה"ר דקניי כו' · שה"ר ספ"א : (ב) פ' אחים כהנים כו' · בהדא גופנא כצ"ל ופירושו בעיר הואת שמה גופנא היה המעשה וכדאיתא בברכות שם : (כא) הלכו אצל ישמעאלים ט' · תנחומא יתרו ס"ד :

פירוש מהרז"ו

לקמן פסוק גדו לעדנו : אר"ג ה' מאות · לקמן פסוק עיני עוללה : עיני עוללה לנפשי · מכל בנות עירי שהיה בוכה על כולם : על דמו של זכריה · לעיל פתיחתא כ"ג כה"ע : ביער הלבנון · תיבת הלבנון ע"ש : בלחמו · אותיות במלחו שקדמו אותם במיני

מתנות כהונה

גרסי' : והוה אמר כו' · מי יתן ונשבר רגלי ולא עליתי לאותה זוית ולירושלים קרא כן דרך בזיון מרוב צערו ושוב קלל גם הבית כדמפרש ואזיל : צדיאה כו' · כלומר יהיה רצון שיחרב הדרך שלא יעלו בו עוד באלו הבית ודרך בזיון קורא לירושלים הכי חרב ודוגמתו בב"ר פ' ל"ב עבר בהדין פלטאנום לפי פי' הערוך וכן במדרש חזית בפסוק כמגדל דוד ולפי פי' רש"י בב"ר פ' ל"ב פירושו כמו פלטין המלך שקורין פאלי"ש : קיצא דההוא ביתא · יקרב קיצו של ב"ה ועיין לקמן בפסוק גדו לעדינו : אף אינן כו' · אף הם בני ביתר לא הרבית להם טובה וביר' גרס לא נפקת להון טבאת פירוש לא יצא להם לטובה : שלש מאות מוחי כו' · כך הוא בירושלמי ולפי גירסת הספר דלקמן צריך להיות מאה קופות של קצוצי כו' אבל בירושלמי גרס שלש קופות של שלשה שלשה סאין ויש אומרים תשע של שלש סאין : וכשאתה כו' · בירושלמי לא גרס ליה כלל : במכתבין · קולמוסין ועטי סופר : כרכו כו' · כל ספריהם היו עשויים בגלילה כעין ספר תורה שלנו : לנפשי וגו' גר' : ולא היו שבקין כו' · לא היו מניחים הרומיים לעבור שם שהיו הורגים אותם אמרו כל שם ושורש הדבר גלה לחוץ ונהרוג כלם עד שנקח כתר המלך ונשב אותו על ראש שמעון והוא היה ראש שלהם ובירושלמי וכן בילקוט פ' האזינו הגירסא באופן אחר וע"ש : דהא כו' · שהרי הרומיים באים וגלה לקראתם ובירושלמי ובילקוט אינו : מן דנפקון כו' · משיצאו פגע בהם זקן א' ואמר להם הבורא ית' יהא בעזרכם מן צרה ונוקה וקינה : אליון · ענין צרה וקינה כדאמרינן בערכין אליא בעלמא הוא דנפל בפומייהו ופירש"י קינה : ה"ג בירושלמי ובילקוט אמרו ליה לא נסעוד ולא נסכיף · ופירושו תמצא לעיל דף ס"ז ע"א : פיטומייהו · גופיהם ויש לומר שנקרא כן על שם גדלו שנתפטם גדול ורחב או הוא מלשון שורש כמה דאת אמר פיטומן דאתרוג שפירושו העוקץ או ראש העליון בין כך ובין כך הוא עיקרו ושרשו : ה"ג בירושלמי שני ארזים היו בהר המשחה ותחת אחד מהם כו' : לקנים · קני נדות שתי יונים קרוי קן : ה"ג בירושלמי טור שמעון · והוא שם מקום וכן הביאו הרוקח בהלכות שבת בערוך גרס רבינו שמעון והוא טעות סופר : ה"ג בירושלמי ובערוך ערך גרב שלש מאות גרבין דמרקוע לקיטיא בכל ערובא דשבא ולמה כו' · ופי' הערוך הוה מפיק שלש מאות כיפות של פיתותי לחם היה מוציא לעניים בכל ערב שבת · מרקוע · לשון טלאים וחתיכות ועיין לעיל : ריבה · נערה והיא היתה זונה ואמר כן לפי שיש אומרים בירושלמי שמשום זנות נחרבו : לר' אלעזר בן חרסום היו האלף גרסי' · פי' אלף מהם היו לר' אלעזר בן חרסום : ה"ג בירושלמי הטימס שלהם עולה לירושלים בעגלה · ויש לומר שהוא מלשון טימי שפירושו אוצר ודמים · ור"ל המס שהיו מעלים לירושלים היה הרבה מאד והיו צריכין להעלותו בעגלה ולפי פי' הערוך ערך טמס לא ידענא מאי אידון ביה : מוציאות כפליים כו' · כך האגסים היו בהם : אכסנייא · לא היו מקבלים אורחים : ה"ג דהוו מרבין בניהון כאילין כו' · פירוש היו מגדלין בניהם ומפרנסים אותם בשלוים : הוה אתית כו' · היתה באה לשם והיתה יולדת זכר · ואשה שבתוך העיר כשהיתה רוצה לילד נקבה היתה יוצאת חוץ לעיר : ה"ג וכדו כד את נצעהון כו' · פי' ועתה כשאתה נועץ על מקומם שהיה רבוא קנים לא יכולה לשאת ולהחזיק אותם ובירושלמי גר' בהדיא לא נשיא : נצעהון ה"ג בירושלמי ונראה שהוא כמו נצעהון ועיין בירושלמי עוד : אורגי פרוכות · בירושלמי גרס פלגס ונראה שגם כן הוא גירסת הערוך שגרס פילגין ועיין שם ופי' פידולי"ן בלע"ז : ה"ג בירושלמי חוץ מאחים בלא אחיות חוץ מאחיות בלא אחים : וחללו את השם · בירושלמי לא גרס ליה אבל לעיל בפתיחא וזכור את בוראך ולקמן בפסוק מחטאת גרס ליה וצריך לומר דשבת ויום כפורים חשיב ליה כחדא כי שבת שבתון הוא : רתיח · תוסס ומנענע כדבר הרותח : לא אידום · לא נדמם לו : ולא אמרי כו' · הכי גרסינן ג"כ בפסוק מחטאת ובמדרש קהלת בפסוק מקום המשפט ופירוש אפי' בהגזמה ובהפחדה זאת לא אמרו לו כי חשבו כי יאמין להם מאחר שעמדו בדבריהם על כל ההגזמה והפחדה הזאת ועכשיו שעל כל זאת אמר להם אינו כן כמו שאמרתם ולא האמין להם. אמרו לו מה נעלים ממך נביא כהן היה והיה מוכיח אותנו לשם שמים ואמר לנו קבלו דברי ולא קבלנו ממנו אלא עמדנו עליו והמתנוהו ובפ' הניזקין ובפ' חלק ל"ו איתא שמיד שהגזים עליהם היו אומרים לו האמת : א"ל · נבוזראדן כלפי אותו דם של זכריה : כך כתיב בו כו' · כלומר פירושו של פסוק זה הוא כך שיאבדו כ"כ כמה נפשות על נפש אחת : מיד נתמלא כו' · בירושלמי גרס ליה קודם והרהר ולקמן בפסוק מחטאת גרס כמו כאן : ה"ג בירושלמי ובילקוט ישעיה שמונים אלפים פרחי כהונה בקעו כו' : בקעו כו' · הלכו בחזקה בקרב כל המחנה כדאמרינן בשלשה גבורי דוד ויבקעו במחנה פלשתים : נשתה קדמיי · נשתה קודם שנאכל אמרו להם אכלו מקודם ואח"כ השתו משאכלו לקחו כל א' וא' נוד ונתנו לתוך פיו והיה הרוח נכנס בכריסו וכריסו נבקעת : מי נתון כו' · כלומר מי יתן הערביים שילינו ביער שהוא הלבנון אלא מפני שהוא הדרך שיבאו שם בגולה ישראל שהן בני דודיהון והערביים הקדימו ולנים ביער דרך העברת השיירות והיו מקדמין אותם במיני מלוחים כן

יפה ענף

אחר חורבן הבית נ"ב שנה בשביל שלא היה בה שנאת חנם אשר בעון זה נחרב בית השני כדאיתא בפ"ק דיומא · ולהכי בעי למה נחרבה : במכתובין · פי' כמו מכתב הנזכר בפי"ג דכלים שפירש הרמב"ם ח"ט ממתכת קצה האחד וכתבו ויחקקו בו והקצה האחר רחב וחד כסכין ויגררו בו מה שיצטרך לגרור אל הכתיבה והר"ש פי' גירפא בלע"ז ע"ש · ומכל מקום הוא דרך גוזמא שע"י רבוי המוגס היו בטוחים שבמכתביהם לבד ינצחו את האויבים · וע"ד הדרש אפשר שהיו בטוחים שבזכות נקוד הכתובים בלבד ינצחו את אויביהם ושוב לא עמדה להם זכותם שאפילו ספרי הקדש היו נשרפים בעונם : וקרא על עצמו עיני עוללה לנפשי וגו' · וה"פ עיני נוולה ועוללה בדמעה מפני שנפשי לבדי נשארה מכל בנות עירי ועוללה הוא מלשון ועוללתי בעפר קרני : וניתיב בראש הן שמעון דהא רומאי אתון כצ"ל · ופי' כי חפצו להושיב כתר של אדריאנוס על ראשיהון · וכאשר שמעו כי הרומאים באו לשלחם עמהם ובצאתם למלחמה פגעו זקן אחד אשר אמר להם המקום יהיה בעזרכם : מיד אלה אמרו לו אין אנחנו צריכים לעזרתו וכן נראה מהירושלמי : שמונים זוגי אחים כו' כצ"ל כלישנו בהדא גפנא כצ"ל ופירושו שזווגום במקום הנקרא גפנא : בקעו בחיילותיו של נ"נ · שכגבורתם עברו בתוך חיילותיו ונמלטו מידם כי לא יכלו לתפסם עם שהיה בידם מגיני זהב ומסתמא השתדלו בכל כחם לתפסם וליקח מגיניהם : מי נתן ביער הלבנון ישראל שהם כיער הלבנון דהיינו בית המקדש דעו כי בארץ ערב תלינו והם מבני ישמעאל :

וכי

ארחות דדנים ארחהון דבני דדנייא עבדין כן וכי כן עבד אבוהון לאבוכון מה כתיב באבוכון (בראשית כ"א) ויפקח אלהים את עיניה ותרא באר מים ותלך ותמלא את החמת מים ותשק את הנער ואתם לא קיימתם לקראת צמא התיו מים וכי מטיבותהון אייתן לגביכון (ישעיה כ"א) כי מפני חרבות נדדו · מפני חרבו של נבוכדנצר נדדו · מפני חרב נטושה · מפני שלא היו שומרים שמיטותיהן כראוי כד"א (שמות כ"ג) והשביעית תשמטנה ונטשתה · ומפני קשת דרוכה · על ידי שלא היו שומרים שבת כראוי כד"א (נחמיה י"ג) בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גיתות בשבת · ומפני כובד מלחמה מפני שלא היו נושאין ונותנין במלחמתה של תורה דכתיב בה (במדבר כ"א) על כן יאמר בספר מלחמות ה' (כב) [א] דא"ר יוחנן מגיבתון ועד אנטיפרס ששים ריבוא עיירות היו וקטנה שבהן זו בית שמש הה"ד (ש"א ו') ויך באנשי בית שמש וגו' · וכדון אפילו מאה קני לית בה · א"ר יוחנן משמרתה היתה קטנה במשמרות והיתה מוציאה שמונים אלף פרחים · כמה פולמסאות עשה אדריאנוס תרין אמוראין · חד אמר חמשים ושתים וחד אמר חמשים וארבעה · [ב] א"ר יוחנן אשרי מי שראה במפלתה של תרמוד למה שהיתה שותפת בשתי הורבנות · ר' יודן אמר בחורבן ראשון העמידה שמונים אלף קשתין ובשני העמידה ארבעים אלף קשתין · רבי הונא אמר בחורבן אחרון הם כראשון :

ה **הרס** בעברתו (כג) מבצרי בת יהודה · ר' יודן אמר כל בירה ובירה שהיתה בירושלים לא היתה ראויה להכבש פחות מארבעים יום · ר' פנחס אמר פחות מחמשים יום · וכיון שגרמו עונות הרס בעברתו מבצרי בת יהודה הגיע לארץ · חלל ממלכה ושריה · חלל ממלכה אלו ישראל כד"א (שמות י"ט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש · ושריה אלו שרים של מעלן · [ג] את מוצא עד שלא באו השונאים היה ירמיה אומר להם עשו תשובה שלא תלכו בגלות · אמרו לו אם יבאו השונאים מה יכולין לעשות לנו · חד אמר אנא מקיף לה חומת מיא · והרינא אמר אנא מקיף לה חומת נורא · והרינא אמר אנא מקיף לה חומת פרזלא · אמר להו הקב"ה בדידי אתון משתמשין · עמד הקב"ה ושינה את שמותם של מלאכים דעל מיא עבד על נורא ודעל נורא עבד על פרזלא והיו מזכירין שמותם מלמטה ולא היו עונין להם הדא הוא דכתיב (ישעיה מ"ג) ואחלל שרי קדש וכיון שגרמו העונות ובאו השונאים התחילו מזכירין שר פלן איתא עביד לו מיליא פלן · אמר ליה לית בחילי דאנא מירים מינה · ד"א חלל ממלכה ושריה · חלל ממלכה זה צדקיה מלך יהודה · ושריה אלו שרים של מעלה :

ו **גדע** בחרי אף כל קרן ישראל · (כד) [ד] עשר קרנות הן · קרנו של אברהם · קרנו של יצחק · קרנו של יוסף · קרנו של משה · קרנה של תורה · קרנה של כהונה · קרנה של לויה · קרנה של נבואה · קרנו של בית המקדש · קרנו של ישראל · ויש אומרים קרנו של משיח · קרנו של אברהם · שנא' (שם ה') כרם היה לידידי בקרן בן שמן · קרנו של יצחק · שנא' (בראשית כ"ב) נאחז בסבך בקרניו · קרנו של יוסף · שנא' (דברים ל"ג) וקרני ראם קרניו · קרנו של משה · דכתיב (שמות ל"ד) כי קרן עור פניו · קרנה של תורה · דכתיב (חבקוק ג') קרנים מידו לו · קרנה של כהונה · דכתיב (תהלים קי"ב) קרנו תרום בכבוד · קרנה של לויה · שנא' (ד"ה א' כ"ה) כל אלה בנים להימן חוזה המלך בדברי האלהים להרים קרן · קרנה של נבואה · דכתיב (ש"א ב') רמה קרני בה' · קרנו של בית המקדש · דכתיב (תהלים כ"ב) ומקרני רמים עניתני · קרנו של ישראל · שנא' (שם קמ"ח) וירם קרן לעמו · ויש אומרים קרנו של משיח · שנאמר (ש"א ב') ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו · וכולן היו נתונות בראשן של ישראל · וכיון שחטאו ניטלו מהן הה"ד גדע בחרי אף כל קרן ישראל · וניתנו לאומות העולם הה"ד (דניאל ז') ועל קרניא עשר די בראשה ואחרי די סלקת ונפלה מן קדמה תלת וכתיב בתריה וקרניא עשר מינה מלכותה עשרה מלכין יקמון ואחרן יקום אחריהון והוא ישנא מן קדמיא ותלתא מלכין יהשפל · וכשישראל עושין תשובה הקב"ה מחזירן למקומם הה"ד (תהלים ע"ה) [ה] וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק · הקרנות שגידע צדיקו של עולם · אימתי הוא מחזירן למקומם לכשירומם הקב"ה קרן משיחו · דכתיב (ש"א ב') ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו · השיב אחור ימינו מפני אויב · [ו] ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון אמר כיון שגרמו עונות ונכנסו שונאים בירושלם נטלו גבוריהם של ישראל

מסורת המדרש א ירושלמי תענית פרק ד' · רות רבה פרשה א' · שיר השירים רבה סוף פרשה א' : ב יבמות דף ט"ז · בראשית רבה פרשה כ"ו · ילקוט פרשה וירא רמז ק"כ : ג ילקוט כאן רמז אלף י"ב : ד מדרש שמואל פרשה ד' · וסוף פרשה ס' · מדרש תהלים מזמור ע"ה · ילקוט שמואל רמז פ"א · וילקוט ישעיה רמז רס"ח · ילקוט חבקוק רמז תקס"ג · ילקוט תהלים רמז תתי"ג : ה אגדת בראשית פרק נ"ט : ו מדרש תהלים מזמור קל"ז · פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ז · ילקוט כאן רמז אלף י"ב · ילקוט תהלים רמז תתפ"ה · ועיין בפסיקתא רבתי פסקא ל"א :

חדושי הרד"ל

(כב) דאר"י מגבת ועד אנטיפרס כו' · שה"ר פס"א וש"נ : (כג) מבצרי בת יהודה כו' להכבש פחות מארבעים כו' מחמשים כו' · אפשר דרשי סמך מדכתיב מבצרי והו"מ לכתוב בצרי (וכמ"ש (איוב כ"ב) על עפר בצר) בלא מ' דבא לרמוז על מ' יום · ואידך מ"ד דרש גם יתור היו"ד דסומ"ך בצר בת יהודה כלשון מקור ודרש יתורי דמ"ם ויו"ד לרמוז על נ' יום : (כד) עשר קרנות הן · שוח"ט מזמור

מתנות כהונה

הוא בפי' רש"י בספר ישעיה ובילקוט ואגב זה דרש ארחת דודים וכי כן הוא דרך בני דודים לעשות כן לבני דודיהן וכי כן עשה הקב"ה שהוא אביהם של ישראל לאביכם ישמעאל כו' עד ואתם לא קיימתם להביא מים לקראת הצמאים ושוב דרש פסוק כי מפני חרב וגו' : ה"ג וכי מטיבותהון אתיין כו' · פי' וכי מפני טובתם באו אצלכם והלא לא באו אצלכם אלא מתוך צרה גדולה ולפי' היה לכם לרחם עליהם : ה"ג בירושלמי וילקוט שמטותיהן כראוי כד"א והשביעית תשמטנה ונטשתה ומפני קשת דרוכה ע"י שלא היו שומרים שבת כראוי כמד"א בימים כו' : מגיבתון · מעיר גבת : בית שמש וגו' · סיפיה דקרא שבעים איש נ' אלף איש ואיתא בפ' אלו נאמרין ר' אבהו ור"א חד אמר חמשים אלף וכל אחד שקול כשבעים איש מסנהדרין וחד אמר שבעים היו וכל א' שקול כחמשים אלף : וכדון · ועתה אחר החורבן אפילו מאה קנים אינן יכולין לעמוד בה כי קטן הוא מהכיל · והטעם ככתוב למעלה שקפצה א"י : משמרתה כו' · של בית שמש וענין המשמרות עיין בפרק בשלשה פרקים במסכת תענית : פולמסאות · חיילות כד"א במסכת סוטה בפולמוס של אספסיינוס כו' : של תדמור גרסי' : והוא שם מקום כמו שנאמר ויבן את תדמור במדבר · ונזכר במסכת שבת פרק במה מדליקין עד דבליא רגלא דתרמודאי : קשתין · רובה קשת ובירושלמי גורס קשטים והוא ג"כ לשון מורה חצים כד"א גבי קשב מרירי קשט כחן : ה"ג בחורבן ראשון העמידה פ' אלף ובשני העמידה מ' אלף ועיין בילקוט סוף פ' וירא ושם ברבה ובערוך ערך קשת : הם כראשון גר' · פירוש בחורבן אחרון העמידה כמו שהעמידה בראשון ואתיא כרבי יוחנן דאמר בירושלמי שבשניהם העמידה שמונים אלף : הרס : ראויה כו' · ה"ג לא היתה ראויה להכבש פחות מארבעים יום : אנא מקיף כו' · בהשבעת שמות שרי מעלה אקיף סביב לירושלים חומות מים והאחד אמר כו' : בדידי כו' · במלאכים שלי אתם מתגאין וסומכין עליהן ולא תחזרו בתשובה וברקל"ע בפרשת כי תצא הביא מאמר זה וגרס בדידי אתם מתגאים והוא נכון יותר : דעל מיא גרסינן · פירוש השר הממונה על המים היה הקב"ה ממנה אותו על אש : התחילו מזכירין גרסי' · פירוש היו משביעים אותם לאמר אתה שר פלוני בא ועשה לי דבר פלוני והוא א"ל אינו בכחי ורשותי שמורם ומופרש אנכי ממלאכה זו וברקל"ע גרסינן כבר מורם אנא מיניה : ה"ג אלו שרים של מעלה : גדע: עשר קרנות · בכל אחד מאלו כתיב קרן כדמפרש ואזיל: לידידי · זה שהוא שבח ותוקף לישראל גדע אותם מהם ונתן שבח ותוקף שלהם לשונאיהם : קרניא עשר · עשר כנגד עשר הנ"ל אמלאה החרבה זה ישפיל וזה ירים : קרנות צדיק · הול"ל

פירוש מהרז"ו

במיני מלוחים ביותר כדי להרגם : ארחיהון דבני דדניא · בלשון תמיה וכי כך היה לכם לעשות : מה כתיב באבוכון · עיין ב"ר פ' נ"ג סי' י"ד שמ"ר פ"ג סי' ב' ופ' כ"ז סי' א' : מפני חרב נטושה · נטושה פי' מענין עזיבה והפקר והלא החרב היה שמור ביד האויב ע"כ דורש מפני חרב שבא על עון נטושה שכתוב בתורה והשביעית תשמטנה ונטשתה וכן קשת שבא על עון דרוכה : כובד מלחמה · שהיל"ל מפני חרב מלחמה ע"כ דורש מפני שהיה כבד וקשה עליהם מלחמתה של תורה וכמ"ש בספר מלחמות ה' וכי יש ספר מיוחד למלחמות ה' אלא זה ספר התורה שמתבררת ומתלמדת ע"י פלפול וקושיות ותירוצים כמ"ש בזוהר רים בלק בענין סינוקא עם ר' אלעזר וחברייא : וקטנה שבהם זו בית שמש · ל"ע מנין לו שהרי אינו מספר מה שהיה בימיו אלא מה שהיה בימי עלי ושמואל בוודאי שדורש כן מן הכתוב ונפלאת ממני : במפלתה של תרמוד · ב"ר פ' נ"ו סי' י"א וש"נ ומבואר : ה פחות מארבעים יום · אם מדבר בחורבן בית שני יתכן שהיו יודעים בעצמם מה שראו או שמעו מאבותם אך אם מדבר בחורבן ראשון ל"ע מנין לו : ואחלל שרי קודש · עי' פי"ב סוף פסוק ישקני : בקרן בן שמן · היל"ל במקום שמן או באדמה שמינה ע"כ דורש מלשון קרן של היה שידידי הוא אברהם כמ"ש זרע אברהם אוהבי וכמ"ש מה לידידי בביתי לעיל בפתיחתא כ"ד נקרא קרן והמאמר במדרש שמואל פ"ד פסוק רמה קרני : וקרני ראם קרניו · בברכת משה ליוסף כתיב : קרנים מידו לו · וס"ד ושם חביון עוזו ואין עוז אלא תורה כמ"ש ה' עוז לעמו יתן : קרנו תרום בכבוד · יתכן שדורש תיבת בכבוד כמ"ש ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת ואולי דורש תיבת תרום מלשון תרומה של כהן : להרים קרן · והימן היה מבני קרח הלוי כמפורש בד"ה שם : רמה קרני · חנה אמרה בנבואה על שמואל שעתיד למשוח את דוד בקרן השמן : ומקרני ראמים עניתני · פירוש מאמר זה כתבתי באריכות בספרי מדרש תנאים בליקוטים ותידוסים ע"פ המדרש תהלים שדוד ברעותו הצאן במדבר על ראם כשהיה ישן וננער הראם ועמד ולא היה יכול לירד ועשה לו הש"י נס וזימן לו אריה וכרע הראם לפני האריה וירד דוד והיה מתיירא דוד מן האריה ואמר פסוק זה הושיעני מפי אריה כמו שמקרני ראמים עניתני ונדר דוד אז כשיגדל יבנה בית המקדש גבוה מאה אמה כקרני ראם ע"ש ביתר ביאור : ו כל קרן ישראל · משמע שיש לישראל הרבה קרנות ומה הם הקרנות אלא פי' כל קרן שכתוב בתנ"ך

יפה ענף

וכי כן עבד אבוהון זה הוא קנטר אחר וכי ישמעאל כשהיה צמא לא הזמין לו ה' שהוא אביהם מים ואתם לא היה ראוי לעשות כן לבניו : וכי מן טיבותהון אייתין לגביכון כצ"ל · ופי' האם ליהנות מטובכם באו שתדחו אותם אלא בורחים מפני חרב האויב ולכן היה לכם לרחם עליהם עד יעבור זעם : מפני שלא היו שומרים שמיטותיהם כראוי ובעון שמיטה גלות באה כדילפינן בפ"ב דשבת מכל ימי השמה תשבות · ובעון שבת חרבה ירושלים כדילפינן בפרק כל כתבי מאם לא תשמעו לי לקדש את יום השבת ומדכתיב ומשבתותי העלימו עיניהם ובעון ביטול תורה כדילפינן בפרק אלו נדרים מעל מה אבדה הארץ · והא דאמרינן בפ"ק דיומא שחורבן בית ראשון היה בשביל עבודת כוכבים ג"ע וש"ד · אין ספק דהנהו שלשה ראשי הפשעים המנויים ביומא הם העיקר ומפורשים בכתובים והנך רק טפלים הם : הה"ד ויך באנשי בית שמש · ומכיון שהעומדים מלך זה שראו בארון ונגפו היו כל כך מרובים ראה כל יושבי העיר כמה היו : היתה ראויה להכבש כו' · פי' מרוב חוזק היו צריכין מ' יום לתפשה והעלם גרם להם כי הרסם ה' כשעה קלה : חלל ממלכה אלו ישראל · כי דרך הכתוב להזכיר את הקל תחלה וכיון דהלל הממלכה מאי רבותא עוד שחלל את השרים שלא בממלכה הכל בכלל · לכן מפרש כי שריה הוא שרים של מעלה · ולפי הד"א כי חלל ממלכה זה צדקיה מלך יהודה יש לפרש כי בצדקיה לבדו שהמליכו נבוכדנאצר ולא יכול למלוך כרצונו שהרי כשמרד בו עשה עמו מה שעשה · וגם לא נכנע לדברי ירמיהו מפי ה' · ולמלך כזה י"ל שהשרים היו חשובים ממנו שהיו מפורשים בשררתם · ולכן יתכן להקדים מלכה לשריה אבל במלכות עשרת השבטים או חרבן בית שני או כבוש בן כוזיבא לא יתכן לומר כן : עמד הקב"ה ושינה את שמותם · אפשר שסבל ה' חכמתם ונתערבו להם הדברים כי השם שהיה ראוי להשתמש בו למים השב שהוא לאש וככן לא יכלו לעשות דבר ע"י השמות וכאלו המלאך כשהיה נדרש מהם לעשות אותו דבר המבוקש היה עונה שכבר הוסר כחו מאותו דבר · ומביא ע"ז את הכתוב ואחלל שרי קדש דהיינו שרי מעלה כדאיתא בחזית על פסוק ישקני ע"ש : עשר קרנות הן · נראה דדריש מדכתיב גדע בחרי אף כל קרן ישראל · ומייתי בדניאל ועל קרניא עשר די בראשה חזינן דעשר הקרנות האלה גדע מישראל ונתן לארבעה מלכין אשר יקומון מן ארעא · ודניאל ראה זאת בחזיוני' · והכוונה של עשר קרנות אלו הוא · אל' מה שיורה על יחוד שמקום אשר לדעת בעל האגדה הוא מזה הענין בקרן בן שמן והוא שנזכר באברהם ועתה נפלתנו נפשכה לזרים · וארבעה מלכין אלו ירשו את ארצנו · הב' קרן השופר והוא הקרן הנזכר ביצחק שהכוונה בזה על השופר וכמ"ש בב"ר גבי נאחז בסבך בקרניו והוא לתקוע בשופר ביום מלחמה לקום נגד אויביהם ולנצחם ועתה סלה כל אבירי אדני בקרבי והדלו מסיות לעם ונתנה לארבעה מלכין · הג' הוא מלשון זוהר ובהירות כמו כי קרן עור פני משה · ועתה חשך משחור תאר בני ישראל · ופני ארבעה מלכין יאהילו · הד' המורה על עיקר ועצמות ע"ד והקרן קיימת ומזה הוא קרנים מידו לו דכתיב גבי תורה כי היא העיקר והעצמות לבני תבל · ועתה זנח ישראל טוב ואין טוב אלא תורה ולכן אויב ירדפו ויחשבו את ישראל לטפלים ושיריים בעולם · הה' הוא מענין תוקף וגבורה וכמו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח ועתה אזלת יד ישראל ונתנה גבורתם · הו' מה שיורה על התחלה והקדימה ומזה הענין לדעת בעל אגדה קרנו תרום בכבוד ועתה נבזה ישראל ונתעב עד כי ישמח ישראל אם יבוא באחרונה · הז' מה שיורה על השמעת קול ופרסום ומזה הענין להרים קרן הנזכר בלויים בשירתם ועתה ישראל נשכח מני אדם ולא יתחשב בעמים · הח' מה שיורה על הגדולה והראשית וכמו שהקרן הוא בראש ומזה הענין הוא רמה קרני · ולדעת בעל האגדה קאי על הנבואה אשר בכללה באה גם החכמה והתבונה ועתה נסתם כל חזון ממנו ואבדה חכמת חכמינו ובינת נבונים נסתרה · וארבעה מלכין מתפארים בחכמתם ובתבונתם · הט' מה שיורה על גובה שמקום לדמיון הקרן שהוא הגבוה שבב"ח וכן שנו בספרי גבי בקרן בן שמן מה שור אין בו גבוה מקרניו אף א"י גבוה מכל הארצות ולדעת בעל האגדה יתפרש מטעם זה ומקרני רמים על ביהמ"ק ועתה ישראל בשפל ישב · הי' מה שיורה על מלכות וכמו וירם קרן לעמו או וירם קרן משיחו ועתה נטלה הממלכה מישראל ונתנה לארבעה מלכין : שנאמר כרם היה לידידי · ודורש על אברהם דכתיב בקרן בן שמן וזה הוא משל על אברהם שהיה הגון וכשר במקום הנאה לנטיעת כרם בית ישראל (ועי' בפתיחתא דדרים מה לידידי בביתי על אברהם על שם הכתוב זרע אברהם אוהבי · וע"ע בפתיחתא דר' יוחנן קמייתא) : דכתיב קרנים מידו לו · וקאי על התורה שעליה אמר מקודם זה אלה מתימן יבוא וגו' דקאי על מתן תורה כידוע : דכתיב קרנו תרום בכבוד · וקאי על הכהונה כי שמזמור הזה מיוסד על אברהם כדאיתא במדרשות ובפ"ד דנדרים איתא שניטלה הכהונה ממלכי צדק ונתנה לאברהם [ובאמת הכהונה הכוונה עבודת ה' בין במקדש ובין בלב · וכל המזמור הזה מדבר ביראת ה' וחפץ במצותיו לעבדו בכל לבבו · ושום הוא לכהן העובד במקדש] : רמה קרני בה' · ומיירי בנבואה כי שנבואה היא רק בראשי העם · ורמה קרני ג"כ כוונתו ראשיתו · אבל אין לומר דמוכיח זה ממה דאמרינן במגילה בפ"ק דחנה נביאה היתה דכתיב רמה קרני ולא רמה פכי כו' ע"ש מ"מ אין לשון קרן נופל על נבואה : שגרמו עונות כו' · משום דק"ל למה כתיב מפני אויב משמע שהאויב בבריתו

וכפתו ידיהון לאחוריהון · אמר הקב"ה (תהלים צ"א) עמו אנכי בצרה כתבתי בתורה ועכשיו בני שרויין בצער ואני ברווח כביכול השיב אחור ימינו (כה) ולבסוף גלה אותה לדניאל הה"ד (דניאל י"ב) ואתה לך לקץ אמר לו ליתן דין וחשבון · אמר לו הקב"ה ותנוח · אמר לו והנחה לעולם · אמר לו ותעמוד · אמר לו עם מי עם הצדיקים או עם הרשעים · אמר לו לגורלך עם הצדיקים · אמר לו באחרית הימים או באחרית הימין: אמר לו לקץ הימין אותה ימין שהיא משועבדת קץ נתתי לימיני גאלתי את בני גאלתי את ימיני והוא שאמר דוד (תהלים ס') למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו:

ז **ויבער** ביעקב כאש להבה אכלה סביב · [א] ארשב"ל כשהפורענות באה אין מרגיש בה אלא יעקב מאי טעמא ויבער ביעקב כאש להבה · וכשהטובה באה אין מרגיש בה אלא יעקב הה"ד (שם י"ד) יגל יעקב ישמח ישראל:

ח **דרך** קשתו כאויב ר' איבו אמר [ב] הן לא פלשו אחר מדת הדין אף מדת הדין לא פלשה אחריהם · הם לא פלשו אחר מדת הדין · שנא' (במדבר י"א) ויהי העם כמתאוננים · מתאוננים אין כתיב כאן אלא כמתאוננים · (הושע ה') היו שרי יהודה כמסיגי גבול · מסיגי אין כתיב כאן אלא כמסיגי · (שם ד') כי כפרה סוררה · כי פרה סוררה אין כתיב כאן אלא כפרה סוררה · ומדת הדין לא פלשה אחריהם דרך קשתו אויב אין כתיב כאן אלא כאויב · ד"א דרך קשתו כאויב זה פרעה שנאמר (שמות ט"ו) אמר אויב · נצב ימינו כצר זה המן · שנא' (אסתר ז') איש צר ואויב · ד"א דרך קשתו כאויב זה עשו דכתיב (יחזקאל ל"ו) יען אמר האויב · ויהרג כל מחמדי עין · ר' תנחום בר ירמיה אמר אלו בנים שהן חביבים על אבותם כגלגל העין שלהם · רבנן אמרי אלו סנהדרין שהן חביבין על ישראל כגלגל העין · באהל בת ציון שפך כאש חמתו · (כו) [ג] ד' שפיכות הן לטובה וארבע שפיכות הן לרעה · ארבע שפיכות לטובה · שנא' (זכריה י"ב) ושפכתי על בית דוד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים (יואל ג') והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וגו' וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי (יחזקאל ל"ט) ולא אסתיר עוד פני מהם אשר שפכתי את רוחי על בית ישראל נאם אדני אלהים · וארבע שפיכות לרעה שנא' (ישעיה מ"ב) וישפך עליו חמה אפו · וביחזקאל כתיב (יחזקאל ט') בשפכך את חמתך על ירושלם · וכתיב כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו והדין שפך כאש חמתו:

ט **היה** ה' כאויב · א"ר איבו הן לא פלשו אחר מדת הדין אף מדת הדין לא פלשה אחריהם · הם לא פלשו אחר מדת הדין דכתיב ויהי העם כמתאוננים · מתאוננים אין כתיב כאן אלא כמתאוננים · היו שרי יהודה כמסיגי גבול מסיגי אין כתיב כאן אלא כמסיגי · כי כפרה סוררה פרה סוררה אין כתיב כאן אלא כפרה סוררה · אף מדת הדין לא פלשה אחריהם · דכתיב היה ה' כאויב · היה ה' אויב אין כתיב כאן אלא כאויב · בלע ישראל בלע כל ארמנותיה · [ד] ר' ברכיה בשם ר' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן (כז) לשלשה מקומות גלו ישראל אחד לפנים מן נהר סמבטיון דכתיב (ישעיה מ"ט) לאמר לאסורים צאו ולאשר בחושך הגלו · אחד חוץ מן נהר סמבטיון · על דרכים ירעו אלו שירדו עליהם ענן והקיפן · (שם) ובכל שפיים מרעיתם אלו שגלו לדפני אנטוכיא · וירב בבת יהודה תאניה ואניה סכופים סכיפים:

י **ויחמוס** כגן שכו · ר' חמא בר' חנינא אמר כגנה שנחסם מעיינה והלבין ירקה · ור' שמעון בר נחמני אמר כאדם הראשון · כמד"א (בראשית ג') ויגרש את האדם וגו' · א"ר אבהו שכו כתיב · כיון שגלו ישראל שככה חמתו של הקב"ה · שכח ה' בציון מועד ושבת · (כח) איפשר שהקב"ה משכח מועדותיהם ושבתותיהם של ישראל · [ה] אלא מועדותיו ושבתותיו של ירבעם בן נבט שבדא להם הלא הוא דכתיב (מלכים א' י"ב) בחדש אשר בדא מלבו · מלבד כתיב כמד"א (ויקרא כ"ג) מלבד שבתות ה' · וינאץ בזעם אפו מלך וכהן · מלך זה צדקיהו · (ג) וכהן זה שריה בן מחסיה:

יא **זנח** ה' מזבחו · ר' חגי בשם ר' יצחק אמר לבני מדינה שערכו שלחנות למלך (כט) הקניטוהו וסבלן אמר להם המלך כלום אתם מקניטין אותי אלא בשביל שלחן שערכתם לי הא לכון טרון באפיכון · כך אמר הקב"ה לישראל כלום אתם מכעיסין אותי אלא בשביל קרבנות שהקרבתם לי הא לכון טרון באפיכון הה"ד זנח ה' מזבחו נאר מקדשו · ר' ברכיה ור' חלבו ור' איבו בשם ר' שמואל בר נחמני אמר את מוצא

מסורת המדרש א עיין בפסיקתא רבתי ס"פ מ"א · ובמדרש תהלים מזמור י"ד · וילקוט תהלים סוף רמז תרס"ג : ב לעיל פ' א' · פסוק א' · לקמן סי' ט' · ילקוט הושע רמז תקכ"א : ג לקמן פ' ד' · ילקוט זכריה רמז תקפ"א : ד ירושלמי סנהדרין פרק י"א הלכה ה' · במד"ר פ' ע"ז · פסיקתא רבתי פסקא ל"א · ילקוט ישעיה רמז של"א : ו במד"ר סוף פ' כ"א · תנחומא סדר פנחס סוף סימן י"ז · ילקוט ישעיה רמז רנ"ה :

חדושי הרש"ש

מסדא : (ג) וכהן זה שריה בן מחסיה · עי' בהגהותי בנסא פ"י שנראה בעיני שבן מחסיה ע"ס : ושל

ס"ד אות כ' : (כז) לשלש מקומות גלו כו' · בירושלמי פרק חלק ה"ס הגי' א' לפנים מנהר סמבטיון וא' לדפנה של אנטוכיא וא' שכיסה הענן · הס"ד לאסורים צאו שגלו לפנים מסמבטיון לאשר בחושך שגלו אלו שכסה הענן ורעו בכל שפיים מרעיתם אלו שגלו לדפנה של אנטוכיא וכצ"ל · ועי' בפסיקתא דותאמר ציון בסופה ובילקוט ישעיה שם : (כח) אפשר שהקב"ה משכח מועדותיהם כו' · במ"ר ס"פ כ"א : (כט) הקניטוהו וסבלן הקניטוהו וסבלן א"ל המלך וכו' · כ"ה בילקוט וכצ"ל :

חדושי הרד"ל

ע"ס מדרש שמואל פ"ד : (כה) ולבסוף גלה אותה לדניאל הה"ד ואתה לך לקץ כו' · פסיקתא דותאמר ציון ע"ס ועי' בערוך ערך אן הרביעי שהיא מאמר זה בביאור יותר : (כו) ד' שפיכות הן · עי' לקמן

פירוש מהרז"ו

קרנות צדיקים אלא על צדיקו של עולם שתחלה נתן לישראל היו"ד קרנות ואחר כך גדע בחרי אף כל קרן ישראל ואח"כ וקרניא עשר די ברשעה ואח"כ וכל קרני רשעים אגדע ואז תרוממנה קרנות אלו שנגדע ובאיזה זמן ויכוס קרן משיחו ובזה וירם קרן לעמו : ואתה לך לקץ · ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין ותנוח היינו השכיבה בקבר ושאל הכי לעולם אנוח בקבר והשיבו ותעמוד בתחיית המתים ושאל אם אעמוד עם הצדיקים וכו' כמ"ש בדניאל ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם : לקץ הימים · כמ"ש בקין ויהי לקץ הימים ועי' מ"כ בשם הזוהר שקץ הימים הוא לרעה וקץ הימין הוא לטובה : ז אין מרגיש בה אלא יעקב · פי' כמ"ש חז"ל אין פורענות באה וכו' וכן ענין הטובה לכך אמר בלשון כפול יגל יעקב ישמח ישראל : ח הם לא פלשו · נתבאר לעיל פסוק היתה כאלמנה : זה פרעה · דורש מדה י"ז : יען אמר האויב · עליכם האח אולי דורש האויב איזה אויב שהוא עליכם האח שהוא אחיכם כמפורש בתורה : חביבים על אבותם · ולא אגל כולם ודעת רבנן שהם חביבים כולם כגלגל עין : ד' שפיכות הן · לקמן פסוק כלה ה' את חמתו : וגם על העבדים · ג"כ ביואל ג' ב' : ט ושלשה מקומות גלו · במ"ר פ' פ"ז סוף סי' ל"ב וכ"ג : סכופים · לעיל פתיחה כ"ה ולפי הענין הוא מלשון מספד : י בגינה שנחסם מעינה · המשפיע עליה ומחיה אותה כך חמס סוכו הוא ביהמ"ק שסלק שכינתו וכל השפע שלו מקור מים חיים : באדם הראשון · שהיה בגן וגרשו מתוכו וחמסו : שריה בן מחסיא · צ"ל שמ"ש בן מחסי' הוא ע"ס וכמ"ש בסוף ירמיה ויקח רב הטבחים את שריה כהן הראש שהרגו ע"ג עם בני צדקיה ושאר השרים · ומ"ש שריה בן מחסיה עי' רות רבה ריש פ"ב בני שלה עשרה כהנים נביאים ועי' בפירושי שם : יא שערכו שולחנות · עי'

מתנות כהונה

זה אברהם כמו שדרשו על מה לידידי בביתי : ברוח נכ' · פירוש ואני שוהה ברווח בלי צער : גילה אותם · שימינו היא עמהם בצרה כביכול : ליתן דין · דרך שאלה אמר לו כן : ותנוח · בלא דין וחשבון : הכי גרסינן בס"י והנחה לעולם · כלומר וכי לא אעמוד לתחיית המתים : הימים או הימין · עיין מזה בספר הזוהר בפרשת בראשית בפסוק ויבא קין מפרי האדמה · ונרמז ג"כ ברים פרשת מקץ : גאלתי את בני כו' · כשאגאל את בני כבר נגאל ימיני : דרך : הם לא פלשו כו' · נתבאר לעיל בפסוק היתה כאלמנה : היה : לדפני אנטוכיא · פי' הערוך שפה הרבלה תרגום דפני : סכופים כו' · פי' הערוך ענין אניות וסיגוף ושברון ודוגמתו לעיל בפסוק בלע ה' וגר' סכופים וסכיפים : ויחמוס : שנחסם · נסתם ונרפס המעין שממנה משקין אותו : ויגרש את האדם וגו' גרסי' · וסופיה דקרא לשמור את הגן : שכו כתיב · בערוך ערך שך ובס"י גרס אמר רבי אבהו שכו כתיב כיון שגלו ישראל שככה חמתו של הקב"ה : זנח : טרון · מוסלך

יפה ענף

להשיב ימינו אחור · וזה לא ניתן להאמר · ואם יתפרש כי עזב את האויב לעשות בישראל כרצונו והקב"ה השיב אחור ימינו ולא הושיע להם דא"כ היה לו לומר לפני אויב · ולכן מתרץ מפני שהאויב כפת ידי הגבורים לאחוריהם השיב גם הקב"ה ימינו אחור להצטער עמהם · ומפני זה אמר ר' יוחנן בפתיחתא שכדי שיכנס האויב השיב אחור ימינו ע"ש · ופי' הדברים מה שסובל הכעסת האויב הוי כאלו ידיו אסורות ולא יוכל לנקום נקמתו : א"ל ליתן דין · פי' דניאל אמר למלאך שמא זה שאמר לך לך לקץ היינו ליתן דין וחשבון שאפי' הצדיקים מתיראין מיום הדין כדאיתא בויק"ר פכ"ו · א"ל המלאך ותנוח כי למנוחה הוא הולך · ועדיין הסתפק אם המנוחה זו היא לעוה"ב או שמא בעוה"ז ובקבר הוא דא"ל שיגוע ומ"מ יתן דין וחשבון לעוה"ב · א"ל ותעמוד שיעמוד בתחיית המתים ועדיין הסתפק אם חפשי הוא מדין וחשבון בעוה"ב פן בתה"מ יעמוד לתת דין עם הרשעים דד' פעמים אדם נידון כדאיתא בפר"א והשיב לו לגורלך עם הצדיקים : הושיעה ימינך · דמשמע שהימין עצמה צריכה תשועה מדלא כתיב בימינך או תושיעני ימינך : כשהפורענות באה אין מרגיש בה אלא יעקב · פי' הדברים כשתבא פורענות על ישראל אין מרגיש בה מכל אבותינו אברהם ויצחק אלא יעקב לבד · ואע"פ שגם אברהם ויצחק יודעים בצער ישראל וכדאמרינן בפרק מי שמתו על הכתוב והמתים אינם יודעים מאומה · מ"מ אין הרגש צערם שלם כי מהם יצאו עוד עמים כמו ישמעאל ועשו אשר יחיו חיי שלום ורק יעקב אשר כל ישראל לבד המה יוצאי ירכו הוא מרגיש בצער זה וכן הוא בטובה · ואולי עוד טעם בזה משום שיעקב נצטער יותר בגידול בניו ונתן נפשו על בניו יותר משאר האבות לכן הוא מרגיש יותר במקריהו יותר משאר האבות · ויליף מקרא דכתיב ויבער ביעקב יגל יעקב · ועי' בשוח"ט מזמור י"ד נראה כי פי' השני הוא העיקר : הן לא פלשו אחר מדת הדין · עי' לעיל בפסוק היתה כאלמנה מ"ש בזה · ומה דאמר דרך קשתו אויב לא נאמר פי' שהיה לו לכתוב דרך קשתו כי הוא אויב [או יאמר דרך אויב קשתו] : דרך קשתו כאויב זה פרעה שגזר על הזכרים להשליכם ליאור ואח"ז נצב ימינו כצר כהמן אשר בקש להרוג ולהשמיד טף ונשים · ואח"ז דרש דרך קשתו כאויב זה עשו שהאריך אפו ואמר יקרבו ימי אבל אבי וכן כתיב ונוטנתם בארץ ואח"ז נצב ימינו כצר כהמן שבקש לאבדם ביום אחד וכן מסר אבודם שהקדים ב' שנים למנין ונוטנתם כדאיתא בפרק המגרש : ד' שפיכות הן לטובה כו' · באמת מצינו לשון שפיכה גם בישראל רבים מאד מהרעה כמו שפוך על עולל בחוץ · ושפכתי עליהם את רעתם אשפוך חמתי עליך לשפוך חמתי עליהם ג"פ וחמה שפוכה אמלוך עליהם · ושפכתי עליך זעמי · שפכתי חמתי עליהם · ואשפוך חמתי עליהם על הדם · אשפוך כמים עברתי · אשפוך עליהם זעמי · וי"ל דלא חשיב שפיכה לרעה אלא היכא דכתיב אף או חימה שהם מלאכי חבלה · ועי' בשבת בפרק במה בהמה על הכתוב ואיש כלי מפצו בידו אמר רב חסדא דהיינו קצף אף וחימה וכו' ובשמ"ר פמ"א גבי מעשה העגל ד"ה מלאכי חבלה נזדמנו למשה כשנעשה העגל והיינו אף וחימה וקצף והשמד והשחת ולא הזכירו לא זעם ולא עברה ולהכי לא מני הני קראי דרעה ועברה וזעם · והא דלא חשיב שפוך על עולל בחוץ משום דהם קאי השפיכה על ירמיה שאמר חמת ה' מלאתי שפוך על עולל בחוץ נראה דירמיה הוא השופך ממה שנתמלא · וכל קראי דיחזקאל שנזכרים בהם חמה לא חשיב אלא חד וכמו שאמר וביחזקאל כתיב והא דחשיב שתי שפיכות לטובה אף כי שתיהם כתובות ביואל משום דאחת קאי על כל בשר והשנית על עבדים ושפחות

ובניין דא מן דא לפי הכונת המקבלים · וכוונת המאמר הזה הוא להראות לנו דהלשון שפיכה מורה על הפלגת והשלמת הפעולה בין לטובה ובין לרעה אם טובה אין טובה ממנה ואם רעה ח"ו אין רעה תמנו : גלו ישראל י' השבטים ע"י תגלת פלאסר ושלמנאסר מלכי אשור · ומ"ש לשלשה מקומות שבוה הוא דפתח בשלשה וסיים בה' · וגם לא מביא קרא לאותם שחוץ מנהר סמבטיון · והנכון כגירסת הירושלמי דס"פ חלק ג' גליות גלו ישראל · א' לפנים מנהר סמבטיון · וא' לדפני של אנטיוכי · וא' שירד עליהם הענן וכסה אותן וכשהן חוזרין הן חוזרין מג' גליות · מה טעמא לאמר לאסורים צאו אלו שגלו לפנים מנהר סמבטיון (פי' שהם אסורים על ידי הנהר שזורק אבנים ואול כל ימי השבוע זולת בשבת · וכמ"ש רש"י בסנהדרין בפ' ד' מיתות · ובשבת לא יוכלו לעבור דאיכא טפי מתחום שבת) ולאשר בחשך הגלו אלו שירד עליהם הענן וכסה אותם · על דרכים ירעו ובכל שפיים מרעיתם אלו שגלו לדפנה של אנטיוכי (פי' כי המכוסים בענן ויושבים בחשך יוסר הענן ויגלו ואור ה' עליהם יזרח · והנתונים בדפנה של אנטיוכי שהם קרובים לנו ואכדו דרכם לבוא ימצאו דרך לשוב לארצם) : סכופים וסכיפים · נראה דדריש תאניה ואניה כב' מלות · תאני יה ואני יה · ומפרש תאני ואני מלשון השתה וזה שאמר סכופים וסכיפים ופי' שהם מושחתים ומבולעים מאת יה על עונותיהם : כגנה שנחסם מעינה · פי' שהוסר כי חמס בשפת ערבית הוראתו הסרת דבר ממקומו או הוראתו כריתה וכמ"ש רש"י ז"ל וע"כ יבש והלבין ירקה כן ע"י שהסיר ה' השגחתו מישראל נשחתו ויבש פריס : כמד"א ויגרש את האדם · ודרש כגן על גן העדן · וסוכו הוא ירושלים וכדכתיב ויהי בשלם סוכו ומפרש ויחמוס כגן שכו · פי' כמו שגרש את האדם מגן כן גרש את ישראל מירושלים וכדאיתא בפתיחתא דר' אבהו גבי והמה כאדם עברו ברית המה כאדה"ר ותד משני מילי שנידונו בגרושין ושלוחין כאדה"ר : כיון שגלו ישראל שככו חמתו של הקב"ה · ולכן כל מקום שגלו שכינה עמהם כי כ"י החמתו כבר שככה : אפשר שהקב"ה משכח כו' · פי' אף שאפשר הוא שהם ישכחו מועד ושבת מרב צרותיהם · אבל למה תלה השכחה בהקב"ה דכתיב שכח ה' כאלו כוונתו חלילה לבטל מישראל מועד ושבת · ומשני דקאי על המועדים ושבתות של ירבעם · ופי' הדברים כי המועד ושבת הם תלוים לה' ותלוים לאדם לענג את השבת ומועד במאכל ומשתה · והמה הפכו את כל השבתות ומועדים לתענוגי בשר ואת ה' לא זכרו וכמו במועדי ירבעם בן נבט · וה' יפריע את תענוגיהם · ולא ישאר להם לענג את השבת ומועדים בהחלק לה' לבד · ולהבין את הדברים ביותר ביאור עי' בזה בעקידה על הכתוב כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם : כמד"א מלבד שבתות ה' · משום דלא מצינו בירבעם רק שבדא מועד ולא שבת · לכ"א דזה רמיזא במה דכתיב מלבד תחת הקרי מלבו נרמז על מלבד שבתות ה' : מלך זה צדקיהו שהיה צדיק ובכל זאת כלאו ה' בזעם אפו ושריה זו שריה שהיה כ"ג בזמן חורבן הבית כדכתיב ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש · ובודאי מדמושלו היה צדיק ומסתמא גם שריה שהיה אחד משריו כדכתיב ושריה שר מנוחה היה ג"כ צדיק · אבל על מלכי ישראל שהרבו לפשוע ועל הכהנים שלא אמרו איה ה' ורשעים היו אין רבותא במה שנאצם ה' : לבני מדינה שערכו שלחנות כו' · בא לתרץ למה כתיב זנח ה' מזבחו ולא כתיב הרס או נתץ · לכן דרש כי לא על חורבנו הוא מקונן רק על אשר מאס בו והרחיק מפניו · כי בכל הימים אשר המזבח היה קים קוו ישראל כי על ידו יכופר עונם ולכן הרבו לחטוא · ועתה זנח ה' מזבחו כי לא תהיה להם כפרה עוד על עונם · וכמו שמביא שהטעם בפתו

בשעה * שנכנסו גוים לבהמ"ק נתנו ידיהם (ל) תחת ערפיהם והפכו פניהם כלפי מעלה והרפו וגדפו ועשו מסגר של גליאסין שלהן וראשם בארץ הה"ד הסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה קול נתנו בבית ה' כיום מועד · ר' חנינא ור' אחא ור' מיאשה בשם ר' ינאי אמרי מכח (לא) אותו הקול נפלה בבל דכתיב (ישעיה כ"א) נפלה נפלה בבל וכל פסילי אלהיה שבר לארץ · ר' ברכיה ור' חלבו ור' איבו בשם ר' שמואל בר נחמני אמרי אף מלכות הזו כן עשתה הה"ד קול נתנו בבית ה' כיום מועד · ר' הונא ור' אחא ור' מיאשה בשם ר' ינאי אף היא אינה צריכה ליפול אלא מכח אותו הקול הה"ד (ירמיה נ') מקול נתפשה בבל · ריב"ל אמר קול צרות מרגשות ואפלה עולה לכרך גדול של צור ולמה שקולו של עשו מקטרג · הדא הוא דכתיב (ישעיה ס"ו) קול שאון מעיר קול מהיכל קול ה' משלם גמול לאויביו :

יב חשב ה' להשחית חומת בת ציון · א"ר יוחנן (לב) לא מן הכרוז הה"ד (ירמיה ל"ב) כי על אפי וגו' · (לג) א"ר אילם כאדם שהוא עובר במקום מטונף ועוקם את חוטמו · נטה קו · יש קו לטובה · ויש קו לרעה · לטובה (זכריה א') וקו ינטה על ירושלם · וקו לרעה דין · נטה קו · לא השיב ידו מבלע ויאבל חיל והומה יחדו אומללו כההוא דא"ר הונא בריה דר' אחא שורא ובר שורא :

יג טבעו בארץ שעריה · ר' הונא בשם ר' יוסי אמר [ב] שערים (לד) חלקו כבוד לארון לפיכך לא שלט בהם אויב · הה"ד (תהלים כ"ד) שאו שערים ראשיכם · לפיכך טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה · מלכה ושריה בגוים אין תורה · אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים תאמן · הדא הוא דכתיב (עובדיה א') והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו · יש תורה בגוים אל תאמן · דכתיב מלכה ושריה בגוים אין תורה · נביאיה אלו נביאי שקר · גם נביאיה אלו נביאי אמת · אלו ואלו לא מצאו חזון מה' :

יד ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון · א"ר אלעזר אל תהי פרשת נדרים קלה בעיניך שע"י פרשת נדרים נהרגו סנהדרי גדולה של צדקיהו · לפי כשגלו יכניה מינהו המלך נבוכדנצר על חמשה מלכים הה"ד (ירמיה כ"ז) ושלחתם אל מלך אדום ואל מלך מואב ואל מלך בני עמון ואל מלך צר ואל מלך צידון ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה · והוה עליל ונפיק בלי רשו [ג] יומא חד עליל לגביה ואשכחיה דתליש בשר ארנבא ואכיל כשהוא חי · א"ל אישתבע לי דלית את מפרסם לי ואישתבע ליה [ד] ובמה השביעו (לה) ר' יוסי בר' חנינא אמר במזבח הפנימי · והוון חמשה מלכין יתבין ומפרתין ליה בנבוכדנצר קדם צדקיהו ואמרי ליה לא יאייא ליה מלכותא לנבוכדנצר אלא לך יאיא מלכותא דאת מזרעו של דוד · אף הוא מפרתיה לנבוכדנצר ואמר אנא חמיתיה דהוה תליש בשר ארנבא ואכיל · שלחון מיד ואמרון ליה למלכא ההוא יהודאה דהוה עליל ונפיק בלי רשו קדמך אמר לן אנא המיתיה לנבוכדנצר דהוה תליש בשר ארנבא ואכיל · הה"ד (מ"ב כ"ד) וימרוד צדקיהו במלך בבל · מיד בא וישב בדפני של אנטוכיא ויצאו סנהדרי גדולה לקראתו כיון שראה אותם שהם כולם בני אדם של צורה גזר והוציאו להם קתדראות והושיבן · אמר להם דרשו לי את התורה מיד היו קורין פרשה ופרשה ומתרגמין אותה לפניו · וכיון שהגיעו לפרשת נדרים (במדבר ל') איש כי ידור נדר אמר להון אי בעי למהדר ביה יכיל או לאו · אמרו לו ילך אצל הכם ומתיר לו את נדרו · אמר להם דומה אני שאתם התרתם לצדקיה השבועה שנשבע לי · מיד גזר והורידן לארץ הדא הוא דכתיב ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון · העלו עפר התחילו מזכירין זכותו של אברהם · דכתיב (בראשית י"ח) ואנכי עפר ואפר · חגרו שקים · התחילו מזכירין זכותו של יעקב דכתיב (שם ל"ז) וישם שק במתניו · מה עשו להם קשרו שערן בזנבי סוסיהם והיו מריצין אותם מירושלם ועד לוד · הדא הוא דכתיב הורידו לארץ ראשן בתולת ירושלם :

טו כלו בדמעות עיני · אמר ר' אלעזר סיקוסים ניתן לעין (לו) דמעת הסם ודמעת החרדל ודמעת קילורית ודמעת השחוק יפה מכולן · [ה] שלש דמעות רעות · דמעת העשן ודמעת הבכיה ודמעת בית הכסא (לז) (ד) ושל תשחורת קשה מכולם · ומעשה באשה אחת שהיה לה בן תשחורת ומת והיתה בוכה עליו בלילות עד שנשרו ריסי עיניה אזלת לגבי אסייא אמר לה כחולי מן כהלי ואת מנשמה · נשפך לארץ כבדי ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תל"ף י"ב : ב סוטה דף ט' · במדבר רבה פרשה ט"ו · תנחומא בהעלותך סימן ט' · ילקוט כאן רמז תנ"ף י"ב : ג נדרים דף ס"ה · תנחומא סדר ואתחנן סימן א' : ד אסתר רבה ריש פ' ג' · קהלת רבה ריש פ' ט' · פסיקתא רבתי פסקא כ"ו · פסיקתא דרב כהנא פסקא כ"ז : ה שבת דף קנ"ב · אבות דרבי נתן פרק מ"א :

חדושי הרד"ל

(ל) תחת ערפיהם · כמדומה שהוא כינוי · והכוונה תרפיהם · בית התורף והאחוריים · וכן מ"ש הפכו פניהם הוא כינוי ור"ל פניהם של מטה : (לא) אותו הקול נפלה כו' דכתיב נפלה נפלה בבל כו' · אפשר שהדרשה מדכתיב לעיל מיניה והקשיב קשב רב קשב (שהוא ענין קול) אבל העיקר דגרסינן כאן מקרא דמקום דמקול נתפשה בבל שהכתוב להלן בד"ר ינאי ושם גרסינן קרא דמקול מפלתם רעשה הארץ כמ"ש המ"כ ופי' גירסת הילקוט בזה : (לב) לא מן כדון · כ"ה גירסת אות אמת כמ"ש המ"כ וכמ"ש בסוף מקרא זה (ירמיה ל"א) למן היום אשר בנו אותה : (לג) א"ר אילא כאדם שהוא עובר כו' · ויק"ר פ"פ י"ב ודרשו על אפי שכביכול עלה באפו וחוטמו הרים והולך להעביר אפו מעליו : (לד) חלקו כבוד לארון · עמ"כ · ובבמ"ר פט"ו ובפר"א פנ"א וסוטה ע' : (לה) ריב"ח אמר במזבח הפנימי · באסת"ר רפ"ג שגירסא בקרנות מזבח הפנימי · ונראה נכון דדרש מדכתיב ואת אילי הארץ לקח · דאילי מפרש כמו האמורים בבנין בית יחזקאל שפירושו כמו קרנות איל והן קרנות המזבח (וי"ל דהארץ מידרים על המזבח כד"א (יחזקאל מ"ג) ומחיק הארץ וגו' וסמיך ליה וזה גב המזבח דרשי' בריש (עירובין ד') על מזבח הפנימי) : (לו) דמעת הסם כו' · שבת קנ"א ואדר"ן פרק אחרון ובערוך גרס השום (או השום) במקום הסם וגרים דמעת הקבר במקום ביהכ"ס · ע"ש ע' חסית : (לז) של תשחורת · עי' מ"ש לעיל בס"ד פ"א אות ב' :

חדושי הרש"ש

(ד) ושל תשחורת כו' בן תשחורת · עיין מה שכתבתי לעיל בהיכא א' בפסוק בכה בכה בערביא :

מתנות כהונה

מושלך : תחת ערפיהם · הניחו ראשם על היד כדי שיוכלו להסתכל היטב כלפי מעלה : גליאסין · פירוש הערוך רומח והענין שעשו מסגר מן רומחיהן בב"ה וראשי הרומחים על הארץ והחוד כלפי מעלה להכעים את עצמן וגירסת הערוך בערוך גלגס ועושין כותם במסמרות הגוגלסים בקרקע בית המקדש : מסגר · לשון הסגיר קדרם וקל להבין : מכח אותו גרסינן : נפלה נפלה כו' · וסבירא ליה שנפלה מאותו קול כדמפרש לקמן בשם ר' ינאי דכתיב מקול נתפשה בבל : המלכות הזו · המלכות הד' דכתיב קול נתנו כו' וכתיב אגלה קול שאון כדמפרש ריב"ל לקמן וגירסת הילקוט מוכח כמו שפירשתי וע"ש : אף היא כו' · פי' מלכות הד' ושוב גרס מקול מפלתה רעשה הארץ : קול שאון כו' · בישעיה סימן ס"ו : ה"ג ולמה שקולו של עשו מקטרג וטעות הסופר נגלה לעין · ובס"י גרס של היכל : קול שאון כו' · פי' קול שאון תעלה מעיר מפני הקול שהיה עולה מהיכל ה' שנא' קול נתנו בבית ה' וגו' ובמ"ר סוף פ"ט משמע דהכי פי' בשביל קול שאון שתעלה מעיר ירושלים ומהיכל ה' קול ה' משלם גמול כו' : חשב : לא מן הכרוז · י"ל לא מצינו שאמר בפי' שבדעתו להשחיתו רק מצינו שחשב כן מדכתיב כי על אפי וגו' ירמיה סימן ל"ב · ובספר אות אמת הגיה לא מן כדון אלא מן עלמא הה"ד ופירושו לא מעתה עלתה בדעתו להשחית אלא מימי קדם חשב ה' להשחית : על אפי וגו' גרסי' : חוטמו · אפו דורש לשון חוטם : שורא ובר שורא · חומה גדולה וחומה קטנה זו לפנים מזו : טבעו · חלקו כבוד כו' · כד"א פ"ב דשבת שהשערים נשאו ראשם כדי שיכנס הארון ועיין שו"ב במדרש תהלים ובסדר נשא רבה פי"ד : לא שלט בהם כו' · אלא טבעו כו' : הה"ד שאו שערים וגו' · הרי הכבוד אמור וכתיב מקרא זה טבעו הרי שכרן שלא שלט בהן יד האויב : גם · לרבות אף נביאי אמת : ישבו : ה"ג כשגלו יכניהו מינהו כו' : הבאים ירושלם אל צדקיהו גרסינן : והוה עליל כו' · היה נכנס ויוצא להיכל המלך בלי שאלת רשות כמנהג שאר השרים : יום אחד נכנס אצלו ומצאו שתלש בשר מארנבת בעודנו חי א"ל השבעה לי שאין אתה מגנה אותי לגלות דבר זה ועיין כל זה במס' נדרים פ"ט : יתבין כו' · יושבין ומשחקין ומספרין בגנותו של נבוכדנצר לפני צדקיהו כן פי' הערוך : מפרתין · מגנה ומהתל כך פי' הערוך : ואמרין כו' · ואמרו לו לא נאה המלוכה לנבוכדנצר אלא לך כו' ואף הוא היה מגנה אותו ואמר אני ראיתי שהיה תולש בשר מארנבת בעודנו חי ואכל אותו מיד שלחו ואמרו לנבוכדנצר אותו יהודי שהיה יוצא ונכנס אצלך בלי רשות אמר לנו אני ראיתיו כו' : חמיתיה גרסי' : בדפני כו' · פי' הערוך שפה הרבלה : קתדראות · כסאות חשובות להושיבם עליהם : זקני · אלו סנהדרין בכל מקום כמו שדרשו חז"ל בפרק קמא דקידושין : כלו : סיקוסי' · לשון מדה ושיעור ועי' בויק"ר פי"ב וכן פי' הערוך שיעורים וגבולים לטובה וכדמפרש ואזיל שיש דמעות לטובה ויותר מאותו גבול רעים הם : סם · שנותנים בעין כעין קלורי' ובערוך גרס שום וכן במסכת שבת פרק שואל : ה"ג בית הכסא ושל תשחורת קשה מכולם מעשה באשה · ועיין ערוך ערך חסית : תשחורת · פי' הערוך נאה וחשוב כד"א הדבק לשחור : אסייא · רופא : כחולי כו' · כחול העינים מן כחול שלי ואתה מתרפא ובספר יפה ענף יש שא"ל שתקח עלם מעצמיו ותטחן אותו עד אשר דק ותכחול העין ממנו ועשתה כן ולא

פירוש מהרז"ו

עיין לעיל פסוק איכה יעיב בדומה לזה : נפלה נפלה בבל · ובפסוקים הקודמים והקשיב קשב רב קשב היינו ששמע קול גדול בחזיונו הוא הקול שנתנו בבית ה' וע"כ ויקרא אריה וגו' עד נפלה בבל וכאן צ"ל הה"ד מקול נתפשה בבל (ירמיה נ') מקול שנתנו בבית ה' נתפשה בבל ובטעות נדפס פסוק זה לקמן בסמוך ושם צ"ל הה"ד קול שאון מעיר : קול צרות מרגשות באפלה · עי' לעיל בריש פתיחתא כ"ד ותבין כאן כי כאן הכר ולכך כתוב ג' קולות אלו כנגד ג' משמעות של היבה שאון : יב לא מן הכרוז · שמ"ש חשב פי' שלא היה הדבר רק במחשבת עצמו כ"י ולא הכריז ולא הודיע בארץ לאחרים ומ"ש נטה קו פי' בשעה שנטה קו לבנותה אז כבר חשב להשחיתה והיינו בשנת ארבע למלכות שלמה שאז התחיל לבנות את ירושלים ואת בית המקדש ואז נשא את בת פרעה ושאר הנשים הנכריות כמ"ש בס"ע פט"ו וכן בפסוק שהביא הה"ד כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת מיום בנה אותה כנ"ל : כי על אפי · פירושו על ריח אפי שאינו יכול לסבול הריח : לרעה הדין נטה קו · שנטה קו לבנותה וחשב להשחיתה וזהו לרעה : יג שערים חלקו כבוד לארון · עי' שמ"ר ריש פ"ח וש"נ ובביאורי שם באיזה אופן חלקו כבוד להארון ועי' במ"ר פ' ט"ו סי' י"ג : יד הבאים ירושלים אל צדקיהו · ומאחר ששלחו כולם מלאכיהם אליו מן השמים שהיה מושל עליהם והיו צריכים אליו : דתליש בשר ארנבא · ל"ע מנין לו כל זה · ועי' ויק"ר פרשה ו' סי' ו' וקה"ר פסוק וראיתי את כל מעשה : מפרתין ליה בנ"ב · והם עשו בעקבה שיכשל צדקיה בדבריו שילשינו אותו לנ"כ : טו סיקוסים נתן לעין · עי' ב"ר ריש פ"י וכאן פירושו שכח העין ניתן בקצב ושיעור שאם ישתמש בהם יותר מכחו יפסיד ויתקלקל וכן אם יבכה יותר מדאי : דמעת הסם · הדבר נראה לעין דכאן חסר וכצ"ל שלש דמעות טובות ושלש דמעות רעות שלש טובות דמעת הסם ודמעת החרדל ודמעת קלורית אלו שוין בטובתם אך יש עוד מין דמעה שטובה יותר מג'

יפה ענף

בעתו באהבת המלך בשביל המשתאות שעשו לפניו ולכן נועזו להקל בכבודו ובשביל זה התעיב המלך את שלחנם ולא חפץ בקרבתם עוד · וכמשל נ"ל הקניטוהו והכלן הקניטוהו א"כ א"ל המלך כו' וכמו לעיל גבי השליך משמים ארץ ועמ"ש שם : וחרפו וגדפו והיינו קול נתנו בבית ה' · וגדופים היה במה שחפרו בלהב הרמחים בקרקע המקדש וכמ"ש הערוך להראות שידם רוממה ויוכלו לקעקע את מקדש ה' : מכח אותו הקול · פי' מעון אותו הקול : כן עשתה מחרפת ומגדפת · דכתיב קול נתנו בבית ה' כיום מועד · ודריש קול נתנו בבית ה' כתרגן ראשון כיום המיועד לעתיד דהיינו תרגן שני : אינה צריכה · פי' אינה ראויה ורבים במדרש ובירושלמי מלת צריך במקום ראוי ודריש מקול נתפשה בבל בשביל עון זה הקול נתפשה ונלכדה · וכמ"ש לעיל · וי"ג הה"ד מקול נתפשה בבל לעיל בתר מכח אותו הקול נפל בבל והכא גרסי' קול שאון מעיר או מקול מפלתו וגו' וכ"ה הגירסא בילקוט אלא דל"ג מקול מפלתו : ולמה שקולו של היכל מקטרג · כ"ה הגירסא בקצת ספרים ונכון הוא : א"ר יוחנן לא מן דכדון גרסינן וכדרך שאמרו בב"ר פכ"ד ופי' כי המחשבה זו לא חדשה היא מעתה אבל כבר חשב כזאת מיום שנשא שלמה את בת פרעה אשר ע"ז נאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת כדאיתא בויק"ר פי"ב · ועמ"ש שם : יש קו לטובה כו' · פי' אף כי עיקר הוראת נטה קו הוא לבנות בנין מ"מ יש ג"כ נטית קו לרעה כמו במקום הזה ובא לפרש כי לא הטעם לפרש שחשב ה' להשחית מאז שנטה קו לבנות · אבל המחשבה היתה מימי שלמה וכמו שפירשנו לפני זה : כההיא דא"ר הונא בריה דר"א גבי ישועה ישית חומה וחיל · ושורא ובר שורא פירש"י חומה גבוהה כנגד חומה נמוכה : חלקו כבוד לארון · כדאיתא בשמ"ר פ"ח ובמ"ר פט"ו · וע"ע בפ"ב דשבת ובקה"ר על פסוק ושבח אני את המתים · ועמ"ש רש"י בסוטה פ"ק בענין זה : והאבדתי חכמים מאדום · ולא כתיב חכמי אדום משמע שיש בהם חכמה במספר רב מאד : נביאיה אלו נביאי שקר · המה הוברי שמים והחוזים בכוכבים כי אז נשתנו מערכות השמים ולא יכלו להוציא מהם משפטיהם אבל נביאי שקר באמת לא שייך עליהם לא מצאו חזון מאת ה' כי המה הגידו רק את תרמית לבם ומעולם לא היה להם חזון מאת ה' · וי"ס דגורסים נביאיה אלו נביאי אמת גם נביאיה אלו נביאי שקר · וגם זה יתפרש עפ"י דברינו כי לא לבד אשר נסתמה נבואה שבאה מאת ה' · אבל גם החזון אשר להם מאת מערכות השמים לא בא להם וכמ"ש : אל תהי פרשת נדרים קלה בעיניך · פי' אל תהי מהיר להתיר נדרים ולבקש היתר להתירו · כי אנחנו רואין מה שעלו להסנהדרין במה שהתירו את הנדר לצדקיהו וכדרך שכתב הראב"ד נגד ר"ת נא וראה מה עלתה בו ובהם · וכל המעשה הזה נ"ל דגמרא גמירי להו כי אין הוכחה לזה מקראי : הה"ד הורידו לארץ ראשן · בקשירת שעריהן בזנבי סוסיהן וקרי להון בתולות משום שהיו נאים כבתולות וכדאיתא לעיל גבי בתולותיה נוגות · ואית דגרסי מירושלים עד לוד עד שניטול מהן שעין הה"ד גזי נזרך בתולות ישראל ולפ"ז בתולות הוא כמשמעו כי גם לבתולות עשו כך והורידו לארץ ראשן לאו אזקנים קאי אלא אבתולות שאירע להן כמותן : סיקוסים נתן לעין · פי' גבול ותכלית עד היכן יוכל לבכות ואם יעבור את הגבול תכלינה עיניו וכדכתיב כלו בדמעות וי"ג בהדיא סיקוסים ניתן לעין כמה להוריד ממנה דמעות ואם מוריד יותר מכאן היא נסמית : דמעת הסם אשר ריחו חזק · והמריח בו עיניו זולגים דמעות · וכמו שיקרה מחתיכת בצלים שחריפים וגנון ומזנת ודמעת החרדל הוא כשאוכל ממנו הרבה : בן תשחורת · בחור שהוא שחור הראש : עד דנחת

(מגלת איכה)

מעשה באיש אחד שהיה לו בן תשחורת ומת והיה בוכה עליו בלילות עד דנחת כבדיה אמר כבר כבדיה דההוא גברא נחת · מאן בכי עלוי · ולא אהנית כלום :

טז **לאמותם** יאמרו איה דגן ויין · ר' חנינא אמר גלוסקין וקונטיטון · ור' סימון אמר גלוסקין וחמר עתיק · א בהתעטפם כחלל ברחובות עיר · הות איתתא , אמרה לבעלה סב לך חד שירא או חד קדש וסק לשוקא אי משכחת כלום ואנן אכלין · הוה סליק לשוקא וחמי ולא אשכח כלום והוה מפרפר ומאית · והיא אמרה לברה חמי מה עביד אבוך סליק לשוקא וחמא אבוהי מית והוה מפרפר ומית עלוהי · הדא הוא דכתיב בהתעטפם כחלל ברחובות עיר · היינו בעלה (לח) ובנה הגדול · בהשתפך נפשם אל חיק אמותם הוא ברא זעירא בעי למינק ולא משכח חלב ומפרפר ומית :

יז **מה** אעידך מה אדמה לך · כמה נביאים העדתי בכם · רבי ור' נתן רבי אמר (לט) ב נביא אחד בבקר ונביא אחד בין הערבים הה"ד (מ"ב י"ז) ויעד ה' בישראל וביהודה ביד (מ) כל נביאי כל חוזה · ר' נתן אמר שני נביאים בשחרית ושני נביאים בערבית הה"ד (ירמיה ז') ואשלח לכם את כל עבדי הנביאים יום השכם ושלוח השכם בבקר ושלוח בערב · ד"א מה אעידך · ר' יונתן אמר כמה ביזות נתתי לכם ביזת מצרים וביזת הים וביזת סיחון ועוג ביזת שלשים ואחד מלכים · א"ר לוי (ס) בערבייא צווחין לביזתא עדיתא · ד"א מה אעידך כמה ויעודין ויעדתי בכם · אהל מועד וגלגל ושילה ונוב וגבעון ובית עולמים שנים · ד"א מה אעידך · רבי אומר כמה קישוטין קשטתי אתכם · ג א"ר יוחנן ששים רבוא מלאכי השרת ירדו עם הקב"ה בסיני ועטרה ביד כל אחד ואחד לעטר כל אחד ואחד מישראל · ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן אמר מאה ועשרין רבוא ירדו · אחד מקשטו ואחד מלבישו עטרהי · ר' הונא דצפורי אמר זוני כמד"א (איוב י"ב) מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם · מה אדמה לך לאיזו אומה דמיתי אתכם · לאיזו אומה גאלתי ביד חזקה והבאתי על אויביה עשר מכות · לאיזו אומה קרעתי הים והורדתי את המן והגזתי את השלו והעליתי להם את הבאר · לאיזו אומה הקפתי ענני כבוד וקרבתי לפני הר סיני ונתתי להם תורתי · הבת ירושלם הבת שיראה ומשלמת לי · מה אשוה לך ואנחמך · רבי יעקב דכפר חנן אמר (מא) לכשאשוה לך אנחמך לכשיגיע אותו היום שכתוב בו (ישעיה ב') ונשגב ה' לבדו באותה שעה אנחמך · בתולת בת ציון · בנים המצויינין במילה ובתגלחת ובציצית · כי גדול כים שברך · א"ר חולפאי מי שהוא עתיד לרפאות שברו של ים הוא ירפא לך · א"ר אבין מי שאמרתם לו שירה על הים (שמות ט"ו) זה אלי ואנוהו הוא ירפא לך · ריב"ל אמר ירפא לך נביאיך :

יח **נביאיך** חזו לך שוא ותפל · רבי אלעזר אמר נאמר בנביאי שומרון תפלה שנא' (ירמיה כ"ג) ובנביאי שומרון ראיתי תפלה · ונאמר בנביאי ירושלם תפלה הה"ד שוא ותפל · ר' שמואל בר נחמני אמר נאמר בנביאי ירושלם שערוריה שנאמר (שם) ובנביאי ירושלם ראיתי שערורה · ונא' בבית ישראל שערוריה · דכתיב (שם י"ח) שערורית עשתה מאד בתולת ישראל · ולא גלו על עונך להשיב שבותיך (מב) דהוו מאסיין מחתין לך על אפוי · ויחזו לך משאות שוא ומדוחים ומדוחם כתיב :

יט **ספקו** עליך כפים · ד ר' יוחנן בשם רשב"י אמר כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלם וכל מי שהיה רוצה לחשב היה רץ ומחשב שם שלא יצא חוץ לירושלם מצטער לקיים מה שנאמר משוש לכל הארץ · ועכשיו ספקו עליך כפים שרקו ויניעו ראשן על בת ירושלם · (מג) כרכי האומות הן אומרים שבחן בפיהם הה"ד (יחזקאל כ"ז) את אמרת אני כלילת יופי · אבל ירושלם אחרים אומרים שבחה בפיהם הה"ד הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי · ר' נתן אמר פרקמטוטא סליק לזבנא עמריא דמך ולא זבן אמר דין דאתון אמרין משוש לכל הארץ קרן וזבין אמר טבאות אמריתו משוש לכל הארץ :

מסורת המדרש א עיין פסיקתא רבתי פסקא כ"ו · ילקוט כאן רמז תל"ף ע"ז : ב פסיקתא רבתי פסקא ל"ג · פסיקתא דרב כהנא פסקא ע"ז · כל הענין · ילקוט מלכים רמז רל"ד : ג שמ"ר פ' מ"ט ופ' נ"א · במד"ר פ' ט"ו · שהש"ר פ' א' פסוק ג' · ופ' ד' פסוק י"ג · ור"פ ה' · תנחומא תצוה סי' י"א וסדר שלח סי' י"ג · שוח"ט מזמור ק"ג · פדר"א ר"פ מ"ז · לעיל פתיחתא כ"ג · פסיקתא רבתי פסקא י' סי' ו' ופסקא כ"א סי' ז' ופסקא ל"ג סי' י' · תדא"ז פ' ד' · ילקוט סדר תשא רמז שנ"ג · ילקוט ישעיה רמז רפ"ט · ילקוט תהלים רמז תתנ"ח · ילקוט משלי רמז תתקנ"ט : ד שמות רבה פ' נ"ב · פסיקתא רבתי פסקא מ"א · ילקוט פקודי רמז תי"ז · ילקוט תהלים רמז תשנ"ס :

חדושי הרש"ש

(ס) בערבייא צווחין ביזתא עדיתא וכן במקרא בבוקר יאכל עד עי' פירש"י שם :

חדושי הרד"ל

(לח) ובנה הגדול כו' ואימא כד׳ תמית דלא אתו מייתא כביתא והוי ברא זעירא כו' ומפרפר ומות הה"ד בהשתפך נפשם אל חיק אמותם כנ"ל ועי' בפסיקתא דדברי ירמיה : (לט) נביא א' כו' ביד כל נביאי כל חוזה · גי' ערוך ערך נביא נביאו כתיב ור"ל קרי ביה בחולם הוא"ו נביא אחד : (מ) כל נביא כל חוזה · אפשר חוזה דרש מלשון מחזה חזון לילה ונביא מקבל נבואתו ביום ונמצא אחד מהן מתנבא ביום ואחד בלילה לישראל · ועי' בפסיקתא דאנכי מנחמכם : (מא) לכשאשוה כו' לכשיגיע אותו היום שכתוב בו והתהלכתי בתוככם באותה שעה אנחמך · כ"ה בפסיקתא וכנ"ל · ור"ל כמ"ש בתו"כ שם מה אתם מזדעזעים הריני כיוצא בכם : (מב) דהוו מסוון מחתן לך על אפך כו' כנ"ל · ומלשון מסוה משה · וע"ל פ"ד פ"ג ומעריך ערך הף השני : (מג) כרכי כו' שבחן בפיהם כו' · שוח"ט מז' מ"ח :

פירוש מהרז"ו

מג' הנ"ל וכן ג' דמעות שוין לרעה אך יש עוד מין ד' רע יותר מכולם : ומעשה באשה אחת · לעיל פסוק בכה תבכה בלילה : יז נביא אחד בבוקר · פסיקתא רבתי פל"ג סי' ע' באריכות ועי' ריש רות רבה ולעיל סוף פתיחתא למ"ד וה"ג בפסיקתא שם שנא' ואשלח עליכם את כל עבדי הנביאים מיעוט נביאים שנים אחד בבוקר ואחד במנחה (היינו מ"ש כאן השכם ושלוח שהוי"ו של תיבת ושלוח מחלק שאינו השכם כ"א בערב וע"ש עוד)· שע"כ כתוב ב' שליחות ואשלח ושלוח שני שליחות בכל יום : כל נביאי כל חוזה · נביאי כתוב ערוך ערך נביא נביאו משמע נביא אחד · והפסוק במ"ב י"ז י"ג : לביזתא עדיתא · ובתרגום אונקלוס על פסוק אחלק שלל תרגם אפלג ביזתא ובסדר מטות תרגם ואת השלל וית עדאה הרי שהשלל וביזתא ועדאה ענין אחד הוא וצ"ע למה לא הביא את התרגום : א"ר יוחנן · שמ"ר פרשה מ"ט סי' ב' וש"נ ובפסיקתא פל"ג שם ושי"ר פסוק גן נעול : הבת ירושלים · כי מאחר שפירש מה אדמה לך על הנסים שמפורשים בתורה ואז עדיין לא היו בירושלים ע"כ דורש ירושלים שיראה אותי ומושלמת לי : לכשאשוה לך אנחמך · כמ"ש יחזקאל ל"א אל מי דמית הנה אשור וגו' כשרצה לנחם את מצרים על מפלתו דימה אליו את אשור וכך אמר לישראל לכשאמצא אומה דומה ושוה לך אז אנחמך : לכשיגיע אותו היום · הוא פירוש אחר על מה אשוה לך שבעת שאשוה אני לך כמ"ש ונשגב ה' לבדו ביום ההוא וכתיב על אותה העת הן עם לבדד ישכון ואז וישכון ישראל בטח בדד : בת ציון · כנ"ל הבת ירושלים לדרשה וכן בת ציון : לרפא שברו של ים · המדרש הזה אומר דרשוני שבברו של ים לא נזכר כאן ולא רפואתו אך הענין שהוקשה להמדרש שאיך אמר שגדול שברך כים שהוא גדול כמה מאות פרסאות ויש אוקיאנוס כמה אלפים פרסאות ואיזה דמיון יש ביניהם ובהכרח לדרוש ע"פ מדה י"ב מדבר שבא ללמד ונמצא למד וכאן נמצא למד הים משברך שבבר הים גדול כשברך א"כ מ"ש מי ירפא לך שהיא שאלה בלא תשובה שאין מי שירפא לך והלא מפורש כתוב וממכתיך ארפאך וכתיב מחלתי ואני ארפא אלא מ"ש מי ירפא לך נדרש ע"פ מדת דבר הלמוד מעניינו אנו דורשים מדה ט' ע"פ מדה י"ז וכמו שמדמה שברה לשברו של ים כך מי שירפא שבר של ים ירפא שברך ושברו של ים מבואר בשמ"ר פט"ו סי' כ"ב וכן הרפואה מבואר שם מהפסוקים של יחזקאל מ"ז וכמ"ש ד"ר ריש פ"א בביאור : שירה על הים זה אלי · כאן עיקר הכוונה על פסוק מי כמוך כמ"ש בת"כ אלא שעיקר שבח השירה הוא פסוק זה אלי על כן תופס פסוק זה : יח דהוי מאסיין מחתין · כמ"ש לקמן פסוק גם תנין כמין מסוון פריסין על אפיהון וכאן פי' שהיו מניחים כמו מסוה על אפיהם שלא יתבוננו ויראו עוונותיהם ומ"ש מחתין פי' מניחים · וזהו ולא גלו על עונך : יט ספקו עליך כפים · וה"ד הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי משוש לכל הארץ וענין הכיפות מרומז בתיבות כפים שספקו כפים על ענין הכיפות ע"פ מדת ממעל ועיין במ"ר סוף פ' ל"ב : לקיים מה שנאמר משוש · שלשעבר היו אומרים שהיא כלילת יופי ומשוש ועכשיו ספקו : דמך ולא זבן · לעת ערב הכל במנוחה ולשמחה אך בבוקר עת משא ומתן

מתנות כהונה

ולא הועיל לה לקיים מה שנא' כלו בדמעות עיני : מנשמה · מתרפא בלשון ירושלמי וכן פי' הערוך : דנחת כו' · שהוריד כבדי ונתקע ממקומו מן הבכי שבכיתי עליו ולא הועיל לי כלום : לאמותם · גלוסקין · דגן היינו גלוסקין שדגן לאו בר אכילה הוא : קונטיטון · יין קונדיטון מבושם בדבש ובשמים : חמר עתיק · יין ישן : שירא · צמיד : קדש · נזם : וסק לשוקא · ועלה לשוק אולי תמצא מאומה לקנות לנו לאכול והיה עולה לשוק ורואה ולא מצא כלום והיה מפרפר ומת : ה"ג והיא אמרה לברה חמי כו' · פי' והיא אמרה לבנה צא וראה מה אביך עושה ועלה לשוק וראה את אביו שמת והיה גם הוא מפרפר ומת עליו : היינו בעלה כו' · בהתעטפם לשון רבים לזכרים ונתעטפו ומתו זה על זה : ברא זעירא כו' · בנה הקטן רצה לינק ולא מצא חלב : מה אעידך · כל נביאי גרסי' : ה"ג השכם ושלוח השכם בבקר ושלוח בערב : צווחין כו' · קורין לביזה עדיתא וכן ת"א : ויעודין כו' · דרש אעידך לשון בית וועד : שנים · שני בית עולמים : קישוטין · אעידך דרש מלשון תכשיט ועדי ועיין בשמות רבה פרשה נ"א ובמדרש חזית בפסוק מצאוני השומרים : זוני · פי' הערוך אזורות : לאיזה אומה דמיתי · לאיזה אומה עשיתי נסים כמו שעשיתי לכם עד שאהיו דומים זה לזה : לכשאשוה לך · שאהיה שוה לך שאשב לי לבדי שנאמר ונשגב ה' לבדו וכתיב הכא איכה ישבה בדד · ונאמר ה' בדד ינחנו : המצויינים · מסומנים : ובתגלחת · שנאסרו בהקפת הראש ובהשחתת הזקן : שברו של ים · עיין בשמות רבה פרשה ט"ו : שירה על הים · ופירוש הכתוב אותו שהגדלת על הים הוא ירפא שברך או קרי ביה שברך בשיבולת לשון תקוה ואחרית טוב : זה אלי כו' · יותר היה נראה להגיה מי כמוכה באלים וזהו מי ירפא לך · וכן מצאתי בספר ישן : ה"ג ריב"ל אמר מי ירפא לך כו' · פי' אם תשמע לקול הנביאים אז תתרפא או י"ל נביאיך ירפאו לך כמו שנאמר נחמו נחמו עמי וכן מצאתי בהדיא בס"י ומלת ירפא לך נמשך למלת נביאיך הכתוב אחריו : נביאיך : על אפוי · בערוך ערך אף גרס אפיו · ופי' שהנביאים היו מעלימים ומכסים כסוי על כסוי תמאה שהיו המה מכסים עליהם : מאסיין · פי' ענין כסוי כמו מיאמוס דלעיל בפתיחתא ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר ולגי' הספר פי' ג"כ היו מניחים על פניהם כסוי כאלו אינם רואים רוע מעללם : ומדוחים כתיב גרסי' · וכדלעיל בפסוק קראתי למאהבי · פירוש הנביאים היו מדיחים אותם תוך הגולה בנבואת שקר שהיו מתנבאים להם לטובה : ספקו : בן יוחאי גרסי' : הכי גרסינן ומחשב שם שלא יחשוב בירושלים ויצטער · והכי מוכח בהדיא סוף פרשת פקודי ועיין שם : ויצטער · אם לא יעלה לו החשבון כפי רצונו : הכי גרסינן ורבי נתן אומר פרקמטוטא סליק כו' · ועיין סוף פרשת פקודי : עמריה · מלאכתו כמו לא תתעמר בו · ובספר ישן גרס סרק עמרא סליק כו' פירוש אומן הסורק ומתקן הצמר : הכי גרסינן דמך ולא זבן · פירוש לן וישן שם ולא מכר מלאכתו אמר זו היא העיר שאתם אומרים עליה שהיא משוש לכל הארץ בתמיה : קרן גרסי' · פי' הקדים והשכים בבקר ומכר את שלו אמר טוב ואמת אמרתם שהיא משוש לכל הארץ :

עשה

יפה ענף

דנחת כבדיה · עד שנשפך כבדו בגערו ובא לפרש בזה את הכתוב כלו בדמעות עיני נשפך לארץ כבדי מרוב בכיי ולא הועילני כלום כי לא שמע ה' בקולי : גלוסקין וקונטיטון · אשר בהם הורגלו מעולם · וזו היא התאניה הגדולה כי אכלו מעולם מעדנים ויבקשו את הרגלם בעת אשר יתעטפו כחלל ברחובות עיר מהרעב והשאלה אשר השיגום · וזה ע"ד האוכלים למעדנים נשמו בחוצות האמונים עלי תולע חבקו אשפתות : חד שירא וחד קדש · אלעדס מתרגמינן שירין ועגיל מתרגמינן קדשין והיינו נזמי האף : והיא אמרה לבנה בגדול כנ"ל : הה"ד בהתעטפם כחלל וגו' · כי על עולל ויונק כבר נאמר בעטוף עולל ויונק וגו' · ולכן דריש גם בהשתפך נפשם היינו ברא זעירא : כמה נביאים העדתי כו' · ומפרש מה אעידך ואוכל להתרות בך עוד ע"י הנביאים · וכן מפרש מה אדמה לך עוד להגדילך אחרי כל הגדולות אשר עשיתי לך ולא הועילו : ביד כל נביא כל חוזה נביאו כתיב כנ"ל וכ"ה בערוך ומדריש נביא בבוקר וחוזה בערב וכדכתיב בקרא השכם ושלוח ור"ל דריש מקרא עבדי הנביאים כל"ר משמע ב' בבקר וב' בערב ומה שלא נכתבה נבואתן אין קושיא כי כולם התנבאו על דבר אחד ולא היה חידוש בדבריהם : לביזתא עדיתא וכ"ה בעברית בבקר יאכל עד אז חולק עד שלל הרבה : כמה ויעודין · ע"ש ונועדתי לך שם קרי למשכן ה' ויעודין · ועי' בזה בחזית בפסוק כמגדל דויד ומ"ש ע"ז : הבת ירושלים הבת שיראה וכו' · משום דק"ל למה הבת בה"א הידיעה עם הסמיכות אשר זה הוא נגד הדקדוק וי"ל בת ירושלים (ורק ע"ד הזרות נמצא כמו השכוני באהלים ויש טעם על כל אלה) לכן דרש ירושלים כמו לתואר יראה ומושלמת· ומוכיח לה איך הבת אשר היתה יראה ומושלמת נהפכה לפוחזה ושכחה את כל הטוב אשר נעשה עמדם : לכשאשוה לך אנחמך כו' · הנה אם נקרא מה אשוה לך גם לפי הדרש בפתח יתפרש אם תמלא כל הארץ דעה את ה' הנשגב לבדו · והקב"ה ישוה כולם לאמונה .. אז אנחמך · אבל י"ל ג"כ כי לפי סדרם נקרא אשוה בסגו"ל ופירושו אם ה' ישוה וישים יקר לך כי תכיר שהוא לבדו הנשגב אז אנחמך : המצויינין במילה כו' · עמ"ש בחזית בפסוק הנך יפה רעיתי סי' ב' : מי שהוא עתיד לרפאות שברו של ים שימתקו מימיו המלוחים ע"י מי המקדש שילכו שם ונרפאו המים · כדדרש בירושלמי שקלים בפ' י"ג שופרות · או שפירושו שברו של ים הריגת שרו של ים וכדאיתא בפ' הספינה וירפא לעתיד : מי שירפא לך נביאיך·פי' כשירפא ה' את נביאנו שלא מצאו חזון מה' ושוב נבואתם כדכתיב אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם אז נושע מגלותנו · וסמיכות נביאיך למי ירפא לך דריש לה : באמר בנביאי שומרון תפלה כו' · ויליף בגז"ש כי מ"ש חזו לך שוא ותפל אין פירושו דברי סכל וסכלות · אבל פירושו הוא עבודת כוכבים וכמו ובנביאי שומרון שהטעו את ישראל בעבודת כוכבים · ורשב"נ מוסיף כי היה ביניהם גם זנות וכמו בנביאי ירושלים כתיב ראיתי שערוריה נאוף והלוך בשקר כן היה בנביאי ישראל · ומה דאיתא במדרש ונאמר בבית ישראל נראה דט"ס הוא וצ"ל ונאמר בנביאי ישראל : דהוון מאסיין מחתין לך על אפוי · בערוך הגירסא אף על אפוי ונראה פירושו שהיו מרפאין מכתינו בתפוי לבד ולא האמינו להביט על המכה ולרפאה אותה בשרשה ובפנים · ולכן היתה רפואתם על נקלה וכן הנביאים לא גלו על עונך להשיב אותך אל ה' ודברו עליך רק שוא ותפל: ומדוחים כתיב · עיין לעיל בפסוק קראתי למאהבי : שלא יצא חוץ לירושלים זה ט"ס וצ"ל שלא יחשוב בירושלים ויצר וכ"ה בש"ר : דמך · פי' השכיב מלשון דמדומי חמה וקרן הוא האיר המזרח בבקר מלשון קרן עור

פניו

כ **פצו** עליך פיהם · [א] למה הקדים פ"ה לעי"ן לפי שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם :

כא **עשה** ה' אשר זמם · (מד) [ב] ר' אהבה בריה דר' זעירא אמר משעה שאמר הקב"ה (ויקרא כ"ו) ואם עד אלה לא תשמעו לי וגו' והלכתי אף אני עמכם בקרי · שמא כך עשה ח"ו אלא עשה ה' וגו' פשורי מפשר · ר' יעקב דכפר חנן אמר (מה) בזע פרפורין שלו · וישמח עליך אויב · א"ר אחא בטובה הוא שמח עמהם דכתיב (דברים ל') כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך אבל (ו) ברעה משמח הוא אחרים הה"ד וישמח עליך אויב הרים קרן צריך ועל זה נאמר · צעק לבם אל ה' חומת בת ציון הורידי וגו' :

כב **קומי** רני בלילה לראש אשמורות · [ג] ר' אומר ד' אשמורות בלילה וד' משמרות ביום · העונה אחד מכ"ד לעת · והעת אחד מעשרים וארבעה לעונה · הרגע אחד מעשרים וארבעה לעת · וכמה הוא רגע · ר' ברכיה בשם ר' חלבו אמר כדי לאמרו · ורבנן אמרי כהרף עין · ושמואל אמר (ז) [ד] אחד מחמשת רבוא וששת אלפים וה' מאות וארבעים ושמונה לשעה זה הוא רגע · ר' נתן אמר שלש אשמורות בלילה · ר' זריקא ור' אמי בשם רשב"ל אמר כתוב אחד אומר (תהלים קי"ט) חצות לילה אקום להודות לך · וכתוב אחד אומר (שם) קדמו עיני אשמורות · כיצד יתקיימו שני כתובים · ר' חזקיה ואמרי לה ר' זריקא ור' אמי · חד אמר טעמיה דרבי · וחד אמר טעמיה דר' נתן · מאן דאמר טעמא דרבי הא ניחא · מאן דאמר (ח) טעמא דר' נתן ראש אשמורת התיכונה · ור' נתן מה מקיים חצות לילה אלא פעמים חצות לילה ופעמים קדמו עיני אשמורות · ואיך עבידא [ה] בשעה שדוד אוכל סעודת עצמו (ט) אוכל עד תשע שעות וישן עד ראש אשמורת התיכונה ועומד ועוסק בתורה · ובשעה שדוד אוכל סעודת מלכים אוכל עד הערב וישן עד חצות ועומד ועוסק בתורה מחצות לילה ולמטה בין כך ובין כך לא היה השחר בא ודוד ישן והוא שאמר דוד (תהלים נ"ז) עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר [ו] איתער יקרי מן קדם יקריה דבוראי · יקרי לית כלום קדם (מו) יקריה דבוראי · אעירה שחר אנא מעורר שחרא ולית שחרא מעורר לי · [ז] ר' פנחס בשם ר' אלעזר בר מנחם אמר כנור היה נתון תחת מראשותיו והיה עומד ומנגן בו בלילה · א"ר לוי כנור תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו והיה מנגן מאליו הה"ד (מ"ב ג') והיה כנגן המנגן · והיה (י) כנגן במנגן אין כתיב כאן אלא והיה כנגן המנגן הכנור מאליו היה מנגן · וכשהיה דוד שומע קולו היה עומד ועוסק בתורה וכיון שהיו ישראל שומעים קולו של דוד עוסק בתורה היו אומרים ומה דוד מלך ישראל עוסק בתורה אנו עאכ"ו · מיד היו עוסקין בתורה · ומה מקיים ר' קרייה דר' נתן (יא) אמר רב הונא סופו של שנייה וראשה של שלישית שמתוובות הלילה · אמר לו רבי מני אלו נאמר תיכונות יאות הות הא לא נאמר אלא תיכונה · קדמייתא לא מיתחשבה דעד כדו לא אתא עידן :

כג **ראה** ה' והביטה · [ח] מעשה בדואג בן יוסף שמת והניח בן קטן לאמו והיתה ממדדת אותו בטפחים ונותנת משקלו זהב לשמים בכל שנה ושנה · וכיון שהקיפה מצודה לירושלם · טבחתו אמו בידיה ואכלתו והיה ירמיה מקונן לפני המקום ואומר למי עוללת כה אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים · ורוח הקדש משיבתו אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא זה זכריה בן יהוידע :

כד **שכבו** לארץ חוצות וגו' · כתיב (ירמיה ו') ואת חמת ה' מלאתי נלאיתי הכיל שפוך על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדיו כי גם איש עם אשה ילכדו זקן עם מלא ימים · (מז) לפיכך שכבו לארץ חוצות :

כה **תקרא** כיום מועד מגורי מסביב · מהו (מח) מגורי מגו ביתאי א"ר אלעזר בר' מרינוס בני אדם שעשו קוסי פרפיראן שלי דאתי עלי · ולא היה ביום אף ה' פליט ושריד · (מט) תני ר' חייא כנגד בנים ובנות שיהיו לך יהיה החטא מאבדן · (נ) אשר טפחתי ורביתי אין כתיב כאן אלא אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם :

סליק אלפא ביתא תניינא

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ד · לקמן פרשה ג' : ב תנחומא סדר ראה סימן ד' : ג ברכות דף ג' · ירושלמי ברכות פרק א' הלכה א' · כל הסימן · תוספתא ברכות פרק א' · ילקוט שופטים רמז ס"ז : ד ברכות דף ז' · עבודת כוכבים דף ד' · ירושלמי ברכות פרק א' : ה ילקוט תהלים רמז תת ע"ו : ו מדרש תהלים מזמור כ"ב · כל הענין · ומזמור ק"ח · ילקוט תהלים רמז תתס"ז : ז ברכות דף ג' · במדבר רבה פרשה ט"ו · רות רבה פרשה ו' · פסיקתא רבתי פסקא י"ז · פסיקתא דרב כהנא פסקא ז' · תנחומא סדר בהעלותך סימן יו"ד · תדא"ר פרק י"ח · ילקוט תהלים רמז תשע"ו · ולמז תתס"ז ורמז תתע"ו : ח יומא דף ל"ח · לעיל פרשה א' · תורת כהנים סדר בחוקותי · ילקוט כאן רמז אל"ף י"ב · ילקוט סדר בחוקותי רמז תרע"ה :

חדושי הרד"ל

(מד) ר"א בריה דרז"א משעה כו' · ויק"ר פ"ו: (מה) בזע פורפירא כו' · לעיל ריש הפתיחתא ע"ש: (מו) יקרי' דברי' אעירה שחר אנא כו' כצ"ל הכל ד"ת · וטעו בדפוס לעשותן חלוקין : (מז) לפיכך שכבו לארץ חוצות נער וזקן בחורי ובתולותי וגו' כצ"ל ודלא כמ"כ : (מח) מגורי ביתאי · מגרי חסר דרש כמו מן גרי הגרים אנני ובביתי · והערוך ערך מגרם גרס מגרים ע"ש וכמ"כ להגן ד"ה קוסי פרפורין בשם הערוך : (מט) תני ר"א כנגד כו' · תו"כ בחוקותי פ"ד : (נ) אשר טפחתי ורביתי אכ"כ כו' עמ"כ · וכתו"כ

חדושי הרש"ש

(ו) ברעה משמח אחרים כו' · במגילה (י' ב') דייק מדכתיב כן ישיש ולא ישוש : (ז) אחד מחמשת רבוא כו' · עי' ברכות ז' א' ובחילופי גירסאות שם שכתב שהנכון לגרוס שמונת אלפים כו' שמכוון נגד פסוקי תורה · והנה לפנינו (בקדושין ל' א') הגי' חמשת אלפים כו' ונראה שגי' התו"י שם ד"ה יתר היה ג"כ שמונת כו' וא"ש מה שתמה עליהם בס' מב"ע לאשר שמנה התיבות מתהלים ומאלך יותר מי"ט אלף ע"ש · שוב ראיתי בעין יעקב הגי' תי"ת אלף ופשיט שהמעתיק טעה בין תי"ת לה' (שהמה קרובים לצורתן בכתב אשורי) והעתיק חמשת · ובילקוט ס' עקב רמז תתנ"ה איתא ט"ו אלף כו' · ובס"ה כתב כ"ב אלף ע"ש ובגליון הגיה הס"ה דצ"ל שלשים אלף ול"נ להגיה קודם דצ"ל תי"ת אלף כגי' הע"י והתו"י וכמ"ג ויהיה הס"ה מכוון לכ"ג אלף : (ח) טעמא דר' נתן ראש התיכונה כצ"ל · והוא (בשופטים ז') : (ט) אוכל עד תשע שעות כו' · עמ"כ ולפ"ד פירוש עד תחלת תשע והיה ישן מיד עד סוף האשמורה הא' ותמוה · דהרי ר"א ס"ל ג"כ כר"נ בזה כדאיתא ריש ברכות ולדבריו שם זמן ק"ש אינה אלא עד סוף אשמורה הראשונה · וא"כ לא קרא דוד ק"ש מ"ו בזמנה : (י) כנגן המנגן אין כתיב כאן כו' · נל"פ דמנגן דהכא מפרש המדרש דהוא תואר כלי הוא ולא תואר האדם המנגן בו מדכתיב רישיה דקרא קחו לי מנגן ואין לשון לקיחה נופל יפה על אדם ולכן בכ"מ דכתיב לקיחה באדם מפרש המדרש ורש"י שהוא בדברים אשר אין שייך כאן : (יא) אמר רב הונא סופה של שניה כו' · ר"ל כמו שאמר הא"ע

מתנות כהונה

עשה ה' : משעה שאמר כו' · כלומר מאחר שאמר כך שמא תאמר שכן עשה ח"ו וטוב להגיה שמא כך עשה : אלא עשה ה' גרסי' · וסיפיה דקרא בלע אמרתו אמירתו בלע והפשיט הפשטה נקרא בילוע כמו שדרשו חז"ל בפ"ק דסנהדרין על פסוק בוצע ברך : בזע · קרע : פורפירין · לבוש מלכותו ועיין לעיל בפסוק ראשון : אחרים · אבל הוא אינו בשמחה ועל זה נאמר צעק לבם על שהרים קרן הצרים : קומי : הכי גרסינן בירושלמי פ"ק דברכות ארבע משמרות בלילה וארבע משמרות כו' · ועיין טוב שם הגירסא קצת באופן אחר : וארבע משמרות כו' · פי' יום ולילה נחלקים לשמנה חלקים ועיין לקמן : כדי לאומרו גרסינן · פירוש שיעור שיאמר אדם מלת רגע : וששת אלפים כו' · בפ"ק דברכות גרס שמונת אלפים ושמונה מאות ושמנים ושמנה : טעמיה דרבי · דאמר לעיל ארבע אשמורות יש בלילה נמצא שבחצי הלילה הוא ראש אשמורה שלישית וסוף אשמורה שנייה : הא ניחא · דכתיב חצות לילה וגו' : הכי גרסי' טעמיה דרבי נתן ראש אשמורת התיכונה (שופטים סימן ז') : ורבי נתן מה מקיים כו' · הא בחצות הלילה לאו ראש אשמורה היא : ואיך עבידא · היאך נעשה זה והא כיצד שפעמים היה מקדים ופעמים היה מאחר ובירושלמי גרס הא כיצד : ה"ג בילקוט תהלים וכן מוכח בירושלמי עד תשעה שעות וישן עד ראש האשמורה התיכונה ועמד ועסק בתורה : ובשעה כו' · והטעם שנהג עצמו כמנהג המלכים באכילה היה ממעט בשינה ב' שעות שלא להמשיך כולי האי בתענוגים וכשסעד סעודת עצמו היה ישן שיעור שינה הראוי לכל אדם שיעור ב' אשמורות דהיינו שמונה שעות והקדמונים ז"ל נתנו בו סימן ישנתי אז ינוח לי א"ז גמטריא שמונה : איתער כו' · התעורר כבודי מפני כבוד בוראי שכבודי אינו כלום לפני כבוד בוראי ברוך הוא לפיכך אני מעורר השחר והשחר אל יעוררני שיאיר היום ויעירני משנתי : והיה עומד · דוד היה עומד והיה מנגן זמירות ותשבחות לאל ית' : ה"ג בירושל' ויהי כנגן במנגן אין כתיב כו' · פי' במנגן משמע הוא היה מנגן בכלי המנגן וזהו הכנור המנגן משמע הכנור עצמו היה מנגן : הכי גרסינן מה מקיים הכי קרייה דרבי נתן : ה"ג אמר רב הונא סופו של שנייה וראשה של שלישית שמתוובות הלילה : שמתוובות · שממצעין ומחלקין הלילה באמצע : ה"ג אלו נאמר תיכונות יאות הות · פי' תיכונות לשון רבים מורה על שני אשמורות תיכונה כינוי ליחידה ומשני האשמורות הראשונה לא היתה נחשבת כלום לענין מלחמות גדעון שעדיין לא הגיע הזמן שבאשמו' הראשונה היו השונאים עדיין נעורים שלא נשתקעו בשינה ובירושלמי גרסי' דעד כדון בריית עירון · וקצת מאמר זה שמצא במדרש רות ריש פ' ו' : ראה : והיתה ממדדת כו' · ומה שנוסף עליו היתה נותנת משקל זהב ועיין לעיל דף ס"ד ע"א שדואג היה הנמדד והנשחט וצריך לומר שמת אביו והניחו בן קטן : שכבו : ה"ג ילכדו זקן עם מלא ימים לפיכך שכבו לארץ חוצות · ור"ל לפי חטאתם היה עונשם וה"ג בהדיא בספר ישן : תקרא : ה"ג מגו ביתאי · פי' אותו הדר בתוך ביתי קראת עלי למלחמה כדמפרש רבי מרינוס ואזיל : קוסי פורפיראן שלי גרסי' · והערוך גרס קוסי טרפיזי שלי ופירש בו אוכלי שלחני · טרפיזי הוא שלחן · קוסי לשון אכילה כמו הכוסס חטים והכס פלפלין ובלשון יון קוסי נשיכה וגירסת הספר פרפיראן פי' ג"כ מאכל מל' פרפרות : זה דאתי עלי · הכי זה בא עלי למלחמה : כנגד כו' · כלומר אפילו הבנים שהיו עתידים ובאוים לצאת מהם היה החטא מאבדן שלא ימצאו לעולם : ורביתי ·

פירוש מהרז"ו

ומתן ועת המסחר : **כ** פצו עליך · לקמן פסוק פצו עלינו שעל שפצו פה שלא כהוגן לכך פצו עליהם כל אויביהם : **כא** פשורי פשר · ויק"ר פ"ו סי' ו' ומ"ש עשה ה' בתמיה ושאלה : **כב** ר' אומר ד' משמרות · בריש ברכות : דרבי הא ניחא · שהלילה ד' משמרות וחצות לילה שני משמרות וכן קדמו עיני אשמורות ב' משמרות : התיכונה · האמצעית שיש לפניה ולאחריה הם ג' : וישן עד ראש אשמורות · הם ו' שעות מפ' עד הלילה ג' שעות והאשמורה הא' ג' שעות ונשארו מן הלילה שני משמרות שעל זה אמר קדמו עיני אשמורות וכשאוכל סעודת מלכים עם שרים ועם שלוחים של מלכים אחרים מאריך עד הערב וישן ששה שעות עד חצות ועומד בחצות : כנגן המנגן · פי' כאשר ניגן אך כנגן המנגן משמע כאשר ניגן המנגן הידוע היינו דוד המלך שכתוב עליו ויודע נגן · וניגן דוד בידו וכדומה ופי' שהמנגן של אלישע ניגן לפניו זמרות של המנגן הידוע של דוד המלך וצ"ע איך דורש כאן שהיה הכינור מנגן מאליו שמשמעות הכתוב שהמנגן ניגן ולא נזכר כאן כנור · ויתכן שהוקשה לו שהיל"ל קחו לי איש מנגן כמ"ש עבדי שאול יבקשו איש יודע מנגן בכנור ושאול אמר ראו נא לי איש מטיב לנגן אך מנגן משמע כלי של ניגון בלא איש הוא הכנור והנבל ועיקר הלימוד מפסוק עורה כבודי עורה הנבל וכנור שאומר לנבל וכנור שלו עורה על שהיו מנגנים בעצמם בלא יד איש כמו שגם עתה יש כלים שמנגנים בעצמם ע"י מלאכת אומנים אף כי דוד בחכמתו ורוח קדשו ודורש המדרש כנגן המנגן כנגן של אלישע בלא איש כך המנגן היינו של דוד ג"כ בלא איש ודו"ק : שהיו ישראל אומרים · דברי סברה הם ואינם צריכים לימוד : קרייה דר' נתן' ראש אשמורת התיכונה : **כד** שכבו לארץ חוצות · נער וזקן : לפיכך שכבו לארץ חוצות · על שספך עליהם ירמיה חמת ה' : **כה** כנגד בנים ובנות שיהיו לך · דברים כ"ח מ"א בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי וזהו אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם שהלכו בשבי ביד אויב : אשר טפחתי ורביתי אב"כ · שאם לא היה כתוב אויבי כלם היה משמעותו שהוא שייך לרישא דקרא ולא היה ביום

יפה ענף

פניו : לפי שהיו אומרים בפיהם כו' · והא דלא הקדים את הפ"א לעיי"ן גם בא"ב בי"ת הראשון יש לומר כי באמת אפילו בשעת השלוה של ירושלים לא פסקו אנשי אמנה ממנה כדאיתא בפרק כל כתבי · להכי באלפא ביתא הדא מיהת לא הקדים פ"א לעיין וכתב כמו שהוא בסדר בכל התורה · ובעל ידי משה כתב שבהיות שאלפ"א בית"א הראשונה הוא ביחוד על העיר המסוללה לא שייך בה מ"ש ז"ל על האומה הישראלית אשר כל שאר האלפא ביתות מיוסדות עליהן · ולא נהירא כי גם באלפא ביתא זו כתיב חטא חטאה ירושלים · טומאתה בשוליה נשקד עול פשעי בידו כי היתה מריתי כאשר עוללת לי על כל פשעי ועיין : משעה שאמר כו' · ודרש את הכתוב עשה ה' אשר זמם האם עשה ה' עתה כאשר זמם לעשות מאז בעת דבר בתוכחה והלכתי עמכם בקרי · אבל בלע אמרתו כי עשה שררה · ומ"ש בזע פורפירין עמ"ש לעיל בפסוק איכה ישבה · ומ"ש בטובה הוא שמח עמ"ש לעיל בפסוק בלע ה' אין ה' מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה ותבין כאן : ארבע אשמורות ביום וארבע אשמורות בלילה כצ"ל וכ"ה בירושלמי ועי' ברש"י בפ"ק דברכות דקאי במשמורות המלאכים בענין עבודתם ושירה ע"ש : כדי לאמרו · ופליג אמ"ד דרגע הוא אחד מכ"ד לעת דלפ"ז הוו אחד מי"ג אלפים התכ"ד בשעה וזהו הרבה עפי מכדי לאמרו · ואפילו כדתני שמואל נראה דלא אתי דכדי לאמרו הוא זמן מועט : כתוב אחד אומר ל"ג אלא טעמא דר' גרסינן וכהי איתא בירושלמי : מ"ד טעמיה דר' חצות לילה ומ"ד טעמיה דר"נ ראש האשמורת התיכונה מה מקיים ר"נ חצות לילה כו' כ"ה הגירסא בירושלמי : סעודת מלכים · פי' כשמלכים אחרים היו סועדין עמו אז היה מאריך בסעודתו: כנור היה נתון · לשון קלרם נקט הכא והכא איתא בירושלמי ומה היה דוד עושה ר"פ בשר"א כרבי מנחם היה נוטל נבל וכנור ונותנו מראשותיו ועומד בחצי הלילה ומנגן בהם כדי שישמעו חברי תורה כו' ע"ש ולפ"ז הוא לבדו בניגונו העיר לכל לומדי תורה וכן משמע במדרש תהלים וגם ר' לוי סובר כן רק דהוא מפרש שהכנור היה מנגן מאליו : כנור תלוי · עי' בזה ברש"י ותוס' וברשב"א בשם רבינו האי ז"ל : ומה מקיים ר' טעמיה דר"נ ראש האשמורת התיכונה · כ"ה הגירסא בירושלמי : ראשה של שנית וסופה של שלישית שמתוכות הלילה גרסי' הכא · ופירושו שמתחלת שניה עד סוף הג' מיקרי תיכונות שהן באמצע ואמר ראש התיכונה על אחד מהן וכן משמע בפ"ק דברכות ובירושלמי הגירסא סופה של שניה וראשה של שלישית הן מתוכות הלילה וע"ש ביפ"מ ביארנו הדברים : מעשה בדואג וכו' · עי' לעיל בפסוק על אלה אני בוכיה : כתיב ואת חמת ה' מלאתי וגו' · נראה דרמי קראי אהדדי דהתם כתיב שפוך על עולל בחוץ וגו' דמשמע שהנער בלבד היה בחוץ ולא הזקן והכא כתיב שכבו לארץ חוצות נער וזקן · ובא שם לאמר בזה כי הפורענות גדולים מייעודים : כנגד בנים ובנות שיהיו לך יהיה החטא מאבדן · פי' שהעון בחטא אחד לא יהיו שוין בכבוד הבנים · שאם החטא שהוא גורם מיתת בן אחד והחוטאים יש שיש לו כמה בנים ומהם מי שאין

פרשה ג א אני הגבר · א ר' חמא בר חנינא פתח (שם ל"ו) וירמיהו לקח מגלה אחרת ויתנה אל ברוך בן נריהו הסופר ויכתוב עליה מפי ירמיהו את כל דברי הספר אשר שרף יהויקים מלך יהודה באש ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה · (א) שאין תלמוד לומר כהמה מה ת"ל כהמה · (א) רב כהנא אמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה דברים · איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם · רבים · זכור ה' · כהמה · אני הגבר · דהוא תלתא תלתא פסוקים · הה"ד (משלי כ"ב) ב הלא כתבתי לך שלישים · דברים משולשים · רבי שמואל בר נחמני אמר מהו (ב) שלישים גבורים כד"א (שמות י"ד) ושלישים על כלו ומתרגמינן וגיברין ממנן על כולהון · ד"א שלישים אני הגבר דהוא מתלתא תלתא פסוקים · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר ג אני הגבר אנא הוא דיליפנא (ג) ייסורין אהני עלי מה דאהני לך · משל למלך שכעס על מטרונה ודחפה והוציאה חוץ לפלטין הלכה וצמצמה פניה אחר העמוד · נמצא המלך עובר ורואה אותה · אמר לה אקשית אפיך · אמרה לו אדוני המלך כך יפה לי וכך נאה וכך ראוי לי שלא קבלה אותך אשה אחרת אלא אני · אמר לה אני הוא שפסלתי כל הנשים בעבורך · אמרה לו אם כן למה נכנסת למבוי פלוני ולחצר פלוני ולמקום פלוני לא בשביל אשה פלונית ולא קבלה אותך · כך אמר הקב"ה לישראל אקשיתון אפיכון · אמרו לפניו רבש"ע כך יפה לנו וכך נאה לנו וכך הגון לנו שלא קבלה אומה אחרת תורתך אלא אני · אמר להם אני הוא שפסלתי כל האומות בשבילכם · אמרו לו אם כן למה החזרת תורתך על האומות ולא קבלוה · דתניא ד בתחלה נגלה על בני עשו הה"ד (דברים ל"ג) ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו ולא קבלוה · החזירה על בני ישמעאל ולא קבלוה הה"ד (שם) הופיע מהר פארן · ולבסוף החזירה על ישראל וקבלוה הה"ד (שם) ואתה מרבבות קדש מימינו אש דת למו · וכתיב (שמות כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · ד"א אני הגבר · אריב"ל אני הוא הגבר (ד) אנא הוא איוב שנא' (איוב ל"ד) מי גבר כאיוב ישתה לעג כמים · ראה עני · א"ר שמואל בר נחמן אמרה כנסת ישראל כיון שראה אותי עניה מן המצות ענייה ממעשים טובים הביא עלי שבט עברתו · א"ר ברכיה גברני לעמוד בכולן · את מוצא אחר מאה חסר שתים תוכחות שיש במשנה תורה מה כתיב (דברים כ"ט) אתם נצבים היום כלכם · ומתרגמינן אתון קיימין יומא דין כלכון גבורים לעמוד בכולם · אותי נהג · בעולם הזה שנקרא חשך ולא אור · אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום · ארשב"ל (ה) מלמד שהקב"ה מתיאש מן הצדיקים בעולם הזה אבל חוזר ומרחם עליהם · הה"ד אך בי ישוב :

ב בלה בשרי זה ציבור · ועורי זה סנהדרין · כשם שהעור חופה על הבשר כך סנהדרין חופין על ישראל · שבר עצמותי עיצומי · בני אדם שהיו כבני העצומים · בנה עלי ויקף ראש זה נבוכדנצר דכתיב ביה (דניאל ב') אנת הוא ראשה די דהבא · ותלאה זה נבוזראדן · ד"א ראש זה אספסינוס · ותלאה זה טרכינוס · במחשכים הושיבני כמתי עולם · א"ר שמואל ה ארבעה חשובין כמתים · סומא דכתיב במחשכים הושיבני כמתי עולם · מצורע שנא' (במדבר י"ב) אל נא תהי כמת · ומי שאין לו בנים דכתיב בה ברחל (בראשית ל') הבה לי בנים ואם אין מתה

מסורת המדרש א ילקוט ירמיה רמז שכ"ס : ב מדרש משלי פרשה כ"ב · ילקוט משלי רמז תתק"ס : ג ילקוט כאן רמז תל"ף כ"ח · כל הענין : ד עבודת כוכבים ב' · שמות רבה פרשה כ"ז : מכילתא סדר יתרו פרשה ה' · פסיקתא רבתי פסקא כ"א · ספרי סדר וזאת הברכה פיסקא שמ"ג · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"א · תנחומא סדר שופטים סימן ט' · וסדר וזאת הברכה סימן ד' · ילקוט יתרו רמז רס"ו · וסדר וזאת הברכה רמז תתקנ"א · ילקוט ישעיה רמז שס"ז : ה נדרים דף ס"ד · עבודת כוכבים דף ה' · ירושלמי נדרים פרק ט' · בראשית רבה פרשה ע"א · שמות רבה פ' ה' · תנחומא סדר נח סימן י"ג · ילקוט סדר ויחי רמז קנ"ז · וסדר בהעלותך רמז תשמ"ב :

חדושי הרש"ש

בפסוק מקץ שבע שנים תעשה שמיטה שהראם והסוף יקראו קלה שכ"ד יש לו שתי קלוות אף אנו נאמר שיתכן מט"ז לקראס ג"כ ראש · והכוונה בכאן לזמן ראש אשמורת תיכונה הא' דהיינו סופה וראש אשמורת תיכונה הב' דהיינו בראשיתה והוא חצות לילה וע"ז פריך לו ר"ע שפיר אנו נאמר תיכונה יאות כו' :

(א) רב כהנא אמר כו' דברים איכה יעיב כו' כצ"ל והב' תיבות איכה ישבה כ"ל למחוק ואתיא כדעת רבנן :

חדושי הרד"ל

וכתו"כ שם מבואר שלאחר שעמל בהם וגדלם אויבי מכלם · ולפ"ז אפשר ז"ל כאן אחר פריתי ורביתי א"כ שאז היה מתפרש כלשון פרה ורבה שבכ"מ שפירושו הולדה בריבוי והיה מתגאר שבעודם קטנים אויבי כלם · ועכשיו שכתוב טפחתי ורביתי · לשון טפחתי מלמד על ורביתי שפירושו ג"כ לשון גדול ולא לשון רבוי והיינו כדברי הת"כ של אחר שטפחם וגדלם אויבי כלם :

(א) שאין ת"ל כהמה כו' · הנוסחא הנכונה ע"ל בפתיחתא סכ"ו : (ב) שלישים גבורים · מפרש בילקוט משלי שם ד"ת גבורים שם ליפרע ממי שאינו עמל בהם כל צרכם : (ג) ייסורין אייתי עלי מה דאהני לך כצ"ל · ועמ"כ בשם ילקוט ופי' כדמפ"ו במשל ונמשל · אני הגבר שראה שטוב ויפה הדבר בתמים ליסרני בשבט עברתו כ"כ : (ד) אנא הוא איוב · מסיים בילקוט כל מה דאייתית על איוב אייתות עלי ומבאר והולך ע"ש : (ה) מלמד שהקב"ה מתייען כו' בעוה"ז חוזר ומרחם כו' · כ"ה לקמן בפרשה

פירוש מהרז"ו

ביום אף ה' פליט ושריד אשר טפחתי ורביתי וא"כ לא היה פירושו כנגד פסוק בנים ובנות תוליד אך מאחר שהם אויבי כלם הרי שכוונתו כנגד פסוק בנים ובנות תוליד :

פרשה ג א וירמיה לקח · לעיל פתיחתא כ"ז וכאן חסר ובשינוש והעיקר כמ"ש שם · ושם פרשתי בס"ד : דברים משולשים · כאמרם כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים אם בפירוש ואם ע"פ המדות : גבורים · ב"ר סוף פ"ה שד"ת יש בהן לתת ללומד אותם כח וגבורה וכמ"ש משלי ח' י"ד אני בינה לי גבורה : שלישים אני הגבר · הנה שני פירושים הראשונים הוא על כלל התורה אך מה מלמדנו בפירוש זה ועל זה כתוב להבין דברי חכמים וחידותם שכוונתם למ"ש במשלי כ"ב שם להיות בה' מבטחך הודעתיך היום אף אתה הלא כתבתי לך שלישים שקינה של אני הגבר מלמדנו ומודיענו הרבה מענין אמיתת הבטחון בה' זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל · לו חסדי ה' וגו' טוב ויחיל וגו' הרבה פסוקים מודיעים איך לבטוח בה' ודוק בפסוקים : אני הגבר · ראה עני בשבט עברתו וכנסת ישראל אומרת כן וכמ"ש ילקוט כאן אמר ריב"ל אמרה כנ"י לפני הקב"ה אנא הוא דילפינא כל מה דאת בעי אתי עלי ופי' וקבלתי הכל באמונה וזהו מ"ש כאן אהני עלי מה דאהני לך : אחר העמוד · סמוך לביתו מקום שעובר תמיד : אקשית אפך · אחר שגרשתי אותך מביתי : כך יפה לי · להקשות אפי כנגדך שתחזירני לביתך כמקדם שלא קבלה אותך אשה אחרת שלא נתרצה לישא עול מוראך אלא אני וכן אני עושה עתה : אני הוא שפסלתי · ואז בחרתי בך ועתה אני פוסל אותך ובוחר באחרת : ולא קבלה אותך · ואני בחרתי אותך ואין ראוי לך שתדיחני : אקשיתין אפיכון · להתקרב אלי לבקש ממני ישועה אחר שגרשתי אתכם : אלא אני · ועל זה אנו סומכים להתקרב אליך : אני שפסלתי · ועתה אני פוסל אתכם : ובילקוט כאן תוספת דברים : החזרת תורתך · ומן הדין שתקרבנו לעולם : דתניא בתחלה · מכילתא פסוק אנכי ובספרי פ' ברכה : וזרח משעיר · הרי שנגלה משעיר ארץ אדום : הופיע מהר פארן · היינו ארץ ישמעאל כמ"ש בראשית כ"א אצל ישמעאל וישב במדבר פארן : ואתה מרבבות קודש · הם המלאכים הקדושים מימינו אש דת למו לישראל והם שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וע"כ ראוי שגם עתה לא ירחק אותם וזהו אני הגבר ראה עני שקבלתי עלי כל עוני ומורח : ד"א אני הגבר · לא אמר אדם או איש לדרוש בז"ש על איוב שנתן עליו שבטו כמ"ש איוב סוף ט' יסר מעלי שבטו וזהו ראה עני בשבט עברתו : שראה אותי עניה · שפיל"ל ראיתי עני פ"כ דורש ראה עני שראה הקב"ה עניי מן התורה ומן המצות : גברני לעמוד · עי' לקמן פסוק דרך קשתו : ע"כ אמר כגבר לשון גבורה : אך בי ישוב · מרעה ויהפוך לטובה בעוה"ב שדומה ליום : אמר ריש לקיש · לקמן סוף פסוק ויגרס ופסוק חסדי ה' : חוזר ומרחם · כמ"ש דברים ל' פסוק ט' כי ישוב לשוש עליך לטוב וכמ"ש סוף מיכה ישוב ירחמנו : **ב** זה צבור · כמ"ש יחזקאל כ"ד וכמ"ש לעיל פתיחתא כ"ה וכמ"ש עוד היא הסיר ואנחנו הבשר : עצמותי עיצומי · בני אדם עצומים וגדולים שבין בני : ראש זה נ"נ · במקדש ראשון · זה אספסיאנוס במקדש שני · ומ"ש זה טרכינוס יתכן שצ"ל זה טיטוס בני של אספסיאנוס שמלאו להחריב ירושלים ובית המקדש כמו נבוכדנצר לנבוזראדן : ד'

יפה ענף

לו רק בן אחד לא יענש כל אחד במיתת בן אחד דא"כ לקתה מדת הדין כי זה שהיה לו כמה בנים ואבד בן אחד לא ירגיש לער כזה כמי שאין לו רק בן אחד ומת והוא נשאר ערירי · אלא לפי רבוי הבנים יהיה עונש החטא כי מי שהיה לו ב' בנים ומת לו בן אחד בעון החטא אז כשאחר חטא כזה אשר לו ד' בנים ימותו שני בניו ודייק לה מדכתיב ורביתי ביו"ד שהוא לשון רבוי וכמו והרביתי שהוא ביו"ד שאלו היה לשון גדול וכמו רבתה גוריה מרבית ביתך היל"ל רבתי חסר יו"ד לפי דעת המדרש · וא"כ ה"ק כפי מה שטפחתי והרביתי הבנים כלה בהם האויב שמי שהיה לו בנים רבים כלה מהם במספר יותר ממי שבניו מעטים שלפי הערך אבד מהם החטא · ובעל אות אמת הגיה במקום שיהיו לך שהיית עמל בהן ומגדלן · ולא ידעתי לפי פירושו מה זה כנגד ומה דקדוק מדכתיב ורביתי ולא כתיב ורבתי דאדרבה אלו כתיב ורבתי הוה משמע טפי לשון מרבית וגדול :

ר' חמא בר חנינא פתח כו' · לא נתרץ למה כתיב הא"ב הזה משולש הא"ב לכן מייתי הא דר' חמא ורב כהנא אמר כהמה הוא אני הגבר ותחת שרף יהויקים ג' האלפא ביתות הוסיף עוד אלפא ביתא זו כנגדן · וזה שמאמר הוא פתיחתא למגילת קינות וכדלעיל בפתיחות סי' כ"ט · ועמ"ש שם : דברים משולשים · שהתורה משולשת כדאיתא בפ' ר"ע בריך רחמנא דיהב לן אוריין תליתאי דהיינו תורה נביאים וכתובים ובתנחומא פ' יתרו הלא כתבתי לך שלישים התורה משולשת תורה נביאים וכתובים ואותיותיה משולשות אב"ג · א"נ שפעמים מצוה אחת משולשת בג' מקומות כדכתב רש"י ברים מגילה גבי הלא כתבתי לך שלישים בג' מקומות יש לנו להזכיר כו' ע"ש א"נ מה שכופל מלה אחת ג' פעמים כגון קדוש קדוש קדוש · ארץ ארץ ארץ · עוה עוה עוה · ועמ"ש ברים חזית גבי כל מעשה שלמה משולשין : שלישים גבורים · הענין קצר כאן דלא מפרש מה היא הגבורה ובילקוט גרס דברי תורה נמשלו בזיין מה זיין הזה מתקיים לבעלים אף ד"ת מתקיימים למי שהוא עמל בהן כל צרכן א"ר אחא גבורים הם ד"ת לפרוע ממי שאינו עמל בהן כל צרכן · שלישים אני הגבר דהוא מתלתא תלתא פסוקים ע"כ · ופי' דעל זה שנכתב ג' ג' פסוקים קאמר הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת כי בכוונה שכלים נכתב כן דעמא רבא איכא במילתא : אנא הוא דיליפנא יסורין · משום דק"ל למה כתיב אני הגבר ראה עני ולא אמר סתמא אני ראה עני לכן דרש אני הגבר שרגיל ומלומד ביסורין ואיננו חדוש אצלי : אהני עלי מה דאהני לך · לפי נוסחת המדרש הוא דרשא אחריני על אני הגבר ופירושו אני הגבר שראויים לי היסורים במה שקבלתי תורתך · ותחת שהיה לך להיטיב לי הריעות לי ואלו לא קבלתי את התורה אז הייתי חפשי ולא קבלתי היסורים על מה שלא קיימתי אותה · ובדרך צחות אמר הכני עלי מה דאהני לך פי' זה הנאה שאנכי ראה את עני ראוים לי במה דאהני לך לקבל את התורה וכמו שמפרש ואזל : וצמצמה פניה · בערוך פירש הסתירה פניה · ויש לפרש ואמצמה פניה כי לא עמדה לפניו ממש אלא אחר העמוד שיהא והוליאה פניה חוץ לעמוד במלמום שלא יראה לפניו · וליפות את המשל אמר כן : נעשה ונשמע · בילקוט גרס בתר הכי כמה טובות עשיתי לפניך קדשתי את שמך על הים אמרתי לך שירה קבלתי תורתך במתה עם שלא קבלו האומות אז ואחר כל השבח הזה אני הגבר וגו' : אנא הוא איוב · יש לפרש שמפני שאיוב הוטלו עליו יסורין לסיותו כדאי להציל את אברהם וזרעו מהם כדאיתא בב"ר פנ"ו שאברהם נתיירא מן היסורין א"ל הקב"ה אין את צריך כבר נולד מי שיקבלם לכ"א שאני כמו איוב שירא שניתנו עלי היסורין להיות כפרה לכל העולם · ומהור"ר יחיאל משולם נ"ע שמעתי שהכא קאמר שיש להתנחם כמו איוב שלבסוף השיב ה' את כל אשר לו למשנה וכן ציון שלבסוף ישוב ה' עליהם לטוב · וז"ש בפתיחתא שאליהו פגע באימא ציון א"ל נחמני א"ל מה אויב הכיתיך התנערי מעפר וכו' ופירושו שמכתה מכת אויב דהיינו איוב שזה מתחלף לזה כמ"ש בפ"ק דב"ב · שמא נתחלף לך בין איוב לאויב ולכן הנחמני שלבסוף התנערי מעפר כמוהו והוא פירוש נאה · וע"ע בילקוט שמשום יסורי איוב ליסורי ירמיה : כיון שראה אותי עניה מן המצות כו' · זה לא מלי קאי על חורבן הבית כי הבית ראשון חרב בשביל שהיה בהם שלשה ראשי הפשעים עבודת כוכבים גלוי עריות שפיכות דמים ובית השני בשביל שנאת חנם ולעיל בפ' איכה איתא לא גלו ישראל עד שכפרו ביחודו של עולם ובמילה ובעשרת הדברות ובחמשה חומשי תורה · ואיך יאמר על הזמן הזה שראה אותי רק עניה מן המצות וממע"ט · אבל קאי על שאר הזמנים דבעידן ריתחי' ענשי אעשה · וזה שאמר בשבט עברתו כי שראה אותי עניה מן המצות בעברה כי אמתו ועברתו · ופי' מן המצות הוא המצות המפורשות בתורה כגון שופר סוכה ולולב · וממעשים טובים הוא הכנסת אורחים וביקור חולים ודומיהם ודרכי מוסר ודרך ארץ : גברתני בכולן · ואמר זה דרך תלונה למה נתן בי ה' הכח והגבורה לעמוד באלו היסורין אחרי שהם מתחדשים לבקרים ולא יחדלו וע"ד הכתוב ויואל אלה וידכאני יתר ידו ויבלעני וכן ברך אלהים ומות ובתנחומא איתא דזה לשבח נאמר ע"ש : אותי נהג בעוה"ז וכו' · ולכן אמר ויולך חשך ולא אור אשר הוא כפל לשון אבל הוא מתאונן אף כי יש בעוה"ז אור הגלות ג"כ מ"מ אותי נהג חשך ולא האיר עלי בגלותו כלל : מלמד משהקב"ה מתיאש מן הצדיקים בעוה"ז חוזר ומרחם עליהם כצ"ל כדלקמן בפסוק ואומר אבד נצחי ובפסוק פי אם הוגה ונחם : ודריש אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום אף כי הרבה ליסרני ויהפוך ידי עלי כל היום מ"מ עוד ישוב לרחם עלי וכמו שהיה כתוב ישוב תלי לטובה : חופין על ישראל להיות להם למחסה ולמסתור בזכותם מהרעות אשר בתבל : עיצומי · דריש עצמותי עילומי בני אדם העלומים שבבני והיינו החכמים והצדיקים : ראש זה נבוכדנאצר · כתוב רש"י בפי' הכתוב ראש זה נ"נ לגלות יהויכין ותלאה זה נבוזראדן שגמר המכה בימי צדקיהו והלאוי · וה"נ י"ל באספסיינוס וטרכינוס · דאספסיינוס היה התחלה לגלות בית שני שהוא צר על ירושלים קודם טיטוס וטרכינוס גמר המכה והלאוי שהרבה תלוי ישראל במצרים כדלעיל בתחלת מדרש אסתר וזה היה זמן מרובה אחר חורבן הבית : ארבעה חשובין כמת · משום דמפרש במחשכים הושיבני שהכה אותי בסנורים ולכן נחשבתי כמתי עולם כי הסומא חשוב כמת · ומה שאמר על אלו שחשובין כמת כ"מ למיבעי רחמי עליהם וכמו שכתבו התוס' בנדרים : ומי שאין לו בנים · כי אין שמחה לו ולית ליה הוטלא לידיה ומרא לקבורה וע"ע באגדת שמואל על הכתוב אם ראה תראה וגו' שנראה שם כיון שהאדם נולד לפרות ולרבות ומי שאין לו בנים לידתו וחייו לא נחשבו למאומה · ובתשובת שאלה לרי' אברהם מדיד"ה ראיתי שכתב שם כי ר' ימיאל בן הרא"ש ז"ל מת בלא בנים

אנכי · ומי שירד מנכסיו שנא' (שמות ד') כי מתו כל האנשים וכי מתים היו אלא שירדו מנכסיהם :

ג גדר בעדי ולא אצא · א"ר איבו אמר (ו) זה בסגר של ערבייא · רבי ברכיה אמר זה קסטרא של פרסיין · ורבנן אמרי זה (ז) מטלית של כותיים · הכביד נחשתי · הכביד עלי ארגוניות ודימוסיאות וגלגלאות · גם כי אזעק ואשוע · ר' אחא אמר כל המתפלל עם הציבור למה הוא דומה לבני אדם שעשו עטרה למלך בא עני אחד ונתן חלקו בתוכה מה המלך אומר (ח) בשביל זה עני אני מקבלה מיד מקבל המלך ונותנה בראשו · כך אם היו עשרה צדיקים עומדים בתפלה ורשע עומד ביניהם · מה הקב"ה אומר בשביל רשע זה איני מקבל תפלתם · ורבנן אמרין בא אחר הציבור מעשיו נפרטין למה הוא דומה למלך שנכנסו אריסיו ובני ביתו לכבדו בא אחד באחרונה אמר המלך תיסתם חביתו · ומי גרם לו הרי שבא באחרונה · כך כל המתפלל לאחר הציבור מעשיו נפרטין · לכך נאמר גם כי אזעק ואשוע סתם תפלתי · (ט) שתם כתיב לפי שתמו הציבור תפלתהון · גדר דרכי בגזית · (י) ב בנות לוד היו לשות עיסתן ועולות ומתפללות ויורדות עד שלא החמיצו · בנות ציפורי הויין סלקן ושבחן בבית מיקדשא ולא הוה בר נש קריץ לתאנה קדמי מנהון · והאי ספרא דמגדלא הוה מסדרא קנדיליה בכל ערובא שובא סליק שבח ונחת ומדליק יתהון · ואית דאמרי ספרא הוה בכל ערובא שובא הוה סליק ופשט סדריה בבית מיקדשא ונחית שבית בביתיה · עובדא הוה בחד בר נש דהוה קאי ורדי ערקת תורתיה נפק אמר להו כדו · אמרו ליה באידנא אסטרטייא אתית שרי מחוי להון ולא אשכח הדרך וקרו עליה הדין קרייה גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה אצדי כמד"א (יחזקאל כ"א) עוה עוה אשימנה :

ד דוב אורב הוא לי · ג זה נבוכדנצר · ארי במסתרים זה נבוזראדן · ד"א דוב אורב זה אספסיאנוס · ארי במסתרים זה טרכינוס · דרכי סורר ויפשחני · תילהי כדאמרינן (כ) אילן שנפשח קושרין אותו בשביעית · דרך קשתו ויציבני כמטרה לחץ · תרין אמוראין · חד אמר כבורמא לאספריסא וחד אמר ד כקורת חצים שהכל מורים בה והיא נצבת · ר' יודן אמר וגברני לעמוד בכולן ה את מוצא אחר מאה חסר שתי תוכחות שיש במשנה תורה מה כתיב (דברים כ"ט) אתם נצבים היום כולכם ומתרגמינן אתון קיימין גבורים לעמוד בכולן :

ה הביא בכליותי בני אשפתו · רב ושמואל · רב אמר (יא) ו בני אופיכיה בני אמוריה · ושמואל אמר בני אדם שאוכלין הרבה ומוציאין אשפות הביאן עלי · הייתי שחוק לכל עמי · כתיב (תהלים ס"ט) ז ישיחו בי יושבי שער · אלו אומות העולם שהן יושבין בבתי תרטיאות ובבתי קרקסיאות · ונגינות שותי שכר · מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין · הן יושבין ומשיחין בי ומלעיגים בי ואומרים בגין דלא נצרוך לחרובא כיהודאי · והן אומרים אלו לאלו כמה שנים (ג) את בעי מחי · והן אומרים כחלוקא דיהודאי דשבתא · ומכניסין את הגמל לטרטיאות שלהן והחלוקין שלו עליו והן אומרים אלו לאלו על מה זה מתאבל · והן אומרים היהודים הללו שומרי שביעית הן ואין להם ירק ואכלו החוחים של זה והוא מתאבל עליהם · ומכניסים את המומוס לתיאטרון שלהם וראשו גלוח והן אומרים אלו לאלו על מה ראשו של זה מגולח · והוא אומר היהודים הללו שומרי שבתות הן · וכל מה שהם יגעין כל ימות השבת אוכלים בשבת · ואין להם עצים לבשל בהם והם שוברים מטותיהם ומבשלים בהם והם ישינין בארץ ומתעפרים בעפר וסכין בשמן לפיכך השמן ביוקר · ד"א ישיחו בי יושבי שער אלו ישראל שהם יושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ונגינות שותי שכר מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת תשעה באב יושבין וקוראים קינות ונהי באיכה · השביעני במרורים זה יום טוב הראשון של פסח דכתיב בו (שמות י"ב) על מצות ומרורים · הרוני לענה · מה שהשביעני בליל יום טוב הראשון של פסח · הרוני בליל תשעה באב לענה · הוי ליל י"ט הראשון של פסח הוא ליל תשעה באב :

ו ויגרס בחצץ שני · (יב) ח מעשה בבנו של ר' חנניה בן תרדיון שנתחבר ללסטים וגלה את רזן והרגוהו ומלאו פיו עפר וצרורות לאחר שלשה ימים נתנוהו בכליבא ובקשו לקלס עליו מפני כבוד אביו ולא

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תרל"ז : ב ירושלמי מעשר שני פרק ה' · כל הענין : ג ילקוט כאן רמז תרל"ו : ד תנחומא סדר נצבים סימן א' · ילקוט משלי רמז תתקמ"ח : ה לעיל סימן א' : ו אסתר רבה פרשה א' : ז לעיל פתיחה י"ז וס"ג : ח מסכת שמחות פרק י"ב :

חדושי הרד"ל

(ו) זה בסגר של ערבייא · [illegible] גרס שבעיאותן (י"ט) ובלשון ירושלמי קליא קראוהו בית [illegible] מגילת תענית פ"ח : (ח) בשביל עני זה איני מקבלה כצ"ל פי' [illegible] ותנית בשביל שתמו : (י) בנות לוד כו' · שעשיו הוא מהלך [illegible] (והירושלמי שהביא הש"ס ממסכת מעשרות ט"ס וצ"ל במעשר שני בסופי') : (יא) בני אכפי בני אמוריי' · פי' במו"ע ערך אמר השביעי בני השערוכות : (יב) מעשה רב

חדושי הרש"ש

רבינו לעיל בפתיחתא דוירמיס לקח · ודעת ר"ח בר חנינא הסר כאן ושם תמלאהם : (כ) אילן שנפשח כו' · הוא בשביעית פ"ד מ"ו : (ג) את בעי מחי · עי' מה שכתבתי בפתיחה ישיחו בי :

מתנות כהונה

כמתים · בפ"ח דמסכת נדרים : גדר : ערביא קסטרא כו' · מיני ארצות הם וישראל שבויים הם בהם לא יוכלו לצאת ועיין בערוך ערך קסטרא : ארגוניות כו' · מיני מסים מאדם ובהמה ונכסים : אני מקבל גרסי' : נפרטין · נמנין בפרוטרוט א' א' והקב"ה מדקדק בהן : בא אחד באחרונה גרסי' : תיסתם · תסגר ותסתר ואולי שצריך להיות תסתר : חביתו · אותו חבית שחפץ לכבד בו את המלך : לפי שתמו כו' · קרי ביה שתם לשון תמימות ובספר הערוך ל"ג לי' ופי' הוא ז"ל שתם הפריד והפרים כד"א ויסת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן : גדר דרכי כו' · כל המעשים הללו להורות שבזמן ההצלחה היו ממהרים אורחותם בסיעתא דשמיא ואח"כ נהפך למשחית והכני צריך להוסיף ולגרוס על פי ירושלמי דסוף מס' מעשרות ועל פי הערוך בערך למד : ועולות ומתפללות · בירושלם : ה"ג ויורדות עד שלא יחמיצו : ה"ג ושבחן בבית מיקדשא ולא כו' · [illegible] : הווין סלקין כו' · בבקר היו עולות ומשבחות בתפלה בבית המקדש [illegible] שהשכים שום אדם להתנתא ללקוט אותן שנשרו בלילה [illegible] זרח השמש עליהם כדאיתא בהאי עובדא דר"ע ותלמידיו [illegible] לגנו : ושבחן · בירושלמי גרס ושבחן ומוכח התם מדבר [illegible] גי' הספר אין למוהקו : ה"ג והאי ספרא דמגדלא הוה [illegible] סליק שבה ונחת כו' ועיין בערוך ערך למד : ספרא · [illegible] את השמש ועיין בב"ר פ' ס"ה ובירושלמי גרס והאי [illegible] הוא מגדל צבעים : מסדר כו' · היה מתקן ומסדר הנרות [illegible] לכבוד שבת ולא היה מדליקן עדיין ועלה לירושלם להתפלל [illegible] ועיין בערוך ערך למד : ה"ג ומדליק יתהון ואית דאמרי [illegible] סליק ופשט סדריה בבית מיקדשא ונחית שבית בביתא · [illegible] חזן הקורא בשבת ועלה לירושלם וחזר הסדר ועשה שבת [illegible] ולומר שהיה שמש בית הכנסת וחזן הקורא בספר תורה : [illegible] עיין סוף פ' כי תשא : דהוה קאי כו' · היה עומד וחורש [illegible] קשה ואמר לבריות כזאת מה שקרה לו אמרו לו באיזה דרך [illegible] מצא הדרך והיה קורין עליו מקרא זה גדר כו' : [illegible] הכי פסקת תורתי קמיה הוה פרייה והוא פרי עד [illegible] נפקת א"ל יומא דין א"ל בהדיית' אתית' א"ל בדא א"ל [illegible] ולא הכים בהדיא ע"כ והרואה יראה לעינים שטוב [illegible] הערוך חתיכות ופשע אותו ת"י ותלהי יתיה והוא כמו [illegible] שפירושו חתיכות ובחילוף אותיות אחה"ע : [illegible] : בורמא כו' · הערוך הביאו ולא פירשו : גברני · חזקני [illegible] כדלעיל דף ע' עמוד ב' : הביא : בני אופיכיה · לקמן במגילת אסתר ויהי בימי גרס בני אוכפיא כו' והם שמות של אומות ועיין בערוך ערך [illegible] גרסי' · ועיין מאמר זה לעיל בפתיחה ישיחו בי : ה"ג ושותים ומשתכרים הן יושבים כו' : אכלו החוחים גרסי' : ה"ג ומכניסין המומוס לטיאטרון : [illegible] כו' : על מצות כו' · ע"ל בפתיחת השביעני : ויגרם : בכליבא · בכלוב של עופות והוא כעין תיבה ועיין לעיל בפתיחה בושנו :

פירוש מהרז"ו

חשובים · בראשית רבה פע"א סי' ו' וש"נ : ג בשביל רשע זה אני מקבל · והוא בדמיון עני · במלות ומע"ע וכאמרם בענין חלבנה · ומ"ש שתם בש' אחת סמ"ך כי שתם בסמ"ך פי' סתימה וסגירה ושתם בשי"ן היא פתיחה כמ"ש במשנה כדי שישתום ויסתום ויגוף וכוונת הפסוק שתם במקום שיש לסתום היינו ברשע אם הוא בצבור יפתח : שתם שְׁתַם · שאם מתפללים בצבור שמתחילין ומסיימים יחד ותמה התפלה אך אם מתפללים ביחיד זה מקדים וזה מאחר ואין התפלה תמה : אריסיו וב"ב לכבדו · והיה מכבד אותם ומשקה אותם יין מהביות של המלך : תסתם חביתי · שלא ליתן לו יין כך לצבור פותחין חלונות הרקיע לקבל תפלתם אך לאחר תפלת הצבור סותמים חלונות הרקיע : בנות לוד · מהלך יום אחד מערב מירושלים כמ"ש ביצה ד' : ולא הוה ב"נ קריץ · פי' שאילני תאנה שלהם היו מקדימים לבכר פירותיהם מאחר אילנות בזכות שהיו עולים לשבח בבהמ"ק : ד ארי במסתרים · זה נבוזראדן כמ"ש לקמן פסוק על נוארינו שאריות הוא נבוזראדן ונקרא אריה שהיה נוהם על השביה כאריה : זה טרכינוס · אולי כך צ"ל זה טיטוס ד"א דוב אורב זה אדריאנוס ארי במסתרים זה טרכינוס עיין לעיל פסוק היו צריה לראש : בורמא לאספריסא · עיין ערוך ערך אספריסא שהביא מאמר זה מכאן ולא גרס בורמא והג' שם רבנן דתמין אמרי לאספריסא ולא פי' כלום והמו"ע הביא בל' רומי מין חנית קטן · ול"ע שבכאן מפורש כמטרה לחץ ועוד הביא במ"ע וגי' הספרים כפרמא לאיספרים ופי' פרמא מין צנה ומגן וטעם המאמר שהפרמא מגינה נגד החיצים אך ממכתם נקבוה ונפסדת לא כן קורת החצים ותיק שאע"פ שהחצים בתוכה אינה נפסדת ובערך ברמאה הביאו ג"כ המ"ע בגירסא ברמא ובערוך פרמא ג"כ בגי' פרמא לאיספריסא ופירש ג"כ כנ"ל ואין הדברים מבוארים ומאירים לי שהרי מ"ש כמטרה לחץ מבואר היטב ומה הטיבו בפירושים הנ"ל : וגברני לעמוד בכולם · וכנ"ל בפסוק אני הגבר : בני אופיכיה בני אמוריה · הובא בערוך ערך אמר ז' במגילת איכה בני אשפתו תרגום בני אמורייא שהם תמורות של אבותיהם וכתב המו"ע פי' בל"י בני שרים נתונים לערבון למלך שלא ימרדו בו והם הנקראים בני אמרגא ובני מרון העוברים מדי זמן בזמן לפני המלך ובני אשופי אנשים חשובים אשר נשבו במלחמה והם נעצרים ולכודים וכן הביא המוסף ערוך בערך אשופי · וכוונת המדרש שנבוכדנצר הביא עלי להצר לי אנשים שהם לכודים אצלו בשבי שהם מרי נפש וזהו בני אשפתו לכודים כחצים בתיק ואשפה שלהם : שאוכלים הרבה · כמו שאמרו חז"ל על הפרסיים שאוכלים כדוב : ישיחו בי · לעיל פתיחה י"ז : אלו ישראל · שסופדים ומקוננים על חורבני : ומשתכרין בסעודת תשעה באב · פי' מלשון שכורת ולא מיין כמ"ש בשיר השירים רבה פסוק שתו ושכרו דודים אלו נדב ואביהוא שנשתכרו בגרתם : השביעני במרורים

יפה ענף

[illegible] ז"ל כאוי הייתי להיות מבני עלייה אלא שדחפוני מפני שלא היו לי [illegible] על נחלתו בתת לו אחיו זרע : ומי שירד מנכסיו · בגמ' מסכת [illegible] פ"ה איתא ועני משמע גם העני מעולם אבל בב"ר פע"א הגירסא [illegible] מרגים יותר בצער עניו לכן נחשב כמת ועמ"ש שם : בסגר שם [illegible] ומטלית שם מקום שבותיים שם · ונראה שצ"ל מפלה של כותיים [illegible] נקרא ניפולין ש' כותים בד"ר פ"ג · ויען כי הגולים שמה לא היו [illegible] בעדי ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי שכל אחד זכר [illegible] ומטלית הוא חתיכה ורצועה מא"י : בשביל עני זה איני מקבלה [illegible] תדחה בשביל זה העטרה שעשו הרבים אלא יקובל גם חלק העני [illegible] דאיתא במ"ר פכ"א פ"ש · ודרים גם כי אזעק ואשוע ביחידות [illegible] בצבור סיפה נשמעת : תסתם חביתו שהביא דורון למלך חבית יין [illegible] לכן לא תעלה לרצון לפני הקב"ה : בנות לוד היו לשות · זה [illegible] שהיו בכן מהלות אשר בכן מהרו לבוא לירושלים וכמו שמביא [illegible] : עובדא הוה בחד בר נש · לפי גירסת הירושלמי המעשה כן היה כי איש אחד חרש בפרתו בא"י וברחה ממנו וירץ אחריה לבקשה וימצא אותה בבבל · וישאלוהו מתי יצא מבבל ויען לשם זה מקרוב · וכאשר שאלוהו להראות לשם הדרך הקרובה הזו לא מצא עוד כי הפרה אשר ברחה ממנו הלכה בדרך נעלמה והוא רץ אחריה בלי ידיעה ושוב נעלמה ממנו : דוב אורב הוא לי זה נ"נ · פירושו שע"י שהקב"ה שהביא עלי את נ"נ היה לי כדוב וע"י שהביא נבוזראדן היה לי כ' כאריה · ויען שהדוב אין לו דריסה ואינו מזיק כולי האי לכן מדמה תחלת הרעה אשר באה ע"י נ"נ לדוב · וגמר הרעה אשר בא ע"י נבוזראדן מדמה לארי שהוא קשה מהדוב ועי' לעיל סי' ה' וכן מדמה הענין הזה במוה"ן בית שני ע"י אספסיאנוס וטרכינוס וכדאיתא לעיל : כבורמא לאספריסא · בורמי הוא מין כלי כמו בורמי דגללי דפרק כל שעה · ולאספריסא נראה לפי הענין שזה הוא יריה · ופירושו כמו שנותנים כלי קטן לפני היורים ולראות אם יכוונו למטרה היטב · וזה נקרא מטרה לחץ : בני אוכייפי ובני אומיירי כצ"ל וכ"ה באסתר רבתא פ' א' · ונראה דר"ם בני אשפתו בנים שהיו נכנעים לי ונבזים כאשפה הגבירם עלי : כתיב ישיחו בי יושבי שער · עיין לעיל בפתיחתא דר' אבהו סי' י"ח ומ"ש שם : השביעני במרורים · עי' בפתיחתא דר' אבין סי' י"ט ושם פירשתי : מעשה בבנו של ר' חנניה בן תרדיון · נראה שהמעשה הזה הובא כאן לפרש ויגרס בחצץ שני כמו ואחר ימלא פיהו חצץ שמפרש על מיתה משונה ע"י האויבים שממלאים עוד את פי ההרוגים בחצץ לבזותם · ולא כמו שמפרש

הניחן אמר להם הניחו לו ואני אומר על בני · פתח ואמר (משלי ה') ולא שמעתי לקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל ועדה · ואמו קראת עליו (שם י"ז) כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו · אחותו קראת עליו (שם כ') ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ · ותנן [א] כל שהוא מסעודת תשעה באב אסור לאכול בשר ולשתות יין ולאכול שני תבשילין ולרהוץ ולסוך · וכל שאינו מסעודת תשעה באב מותר לאכול בשר ולשתות יין ולאכול שני תבשילין · (ד) [ב] רב מן דהוא אכיל כל מאכלו נסיב חד פת פחית ויהב עליה קטם ואמר זו היא סעודת תשעה באב לקיים מה שנאמר ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר · ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה · רבי אלע"ר ברבי יוסי בשם ר' חנניה בריה דרבי אבהו אמר · [ג] מעשה באשה אחת בקיסרין שהוליכה את בנה אצל נחתום אחד · אמרה לו למד את בני אומנות · אמר לה ימתין אצלי חמשה שנים ואני מלמדו חמש מאות מינין בחטה · כמה מינין יש בחטה ר' אחא אמר בחטי מנית הטים דלא מנין · ורבנן אמרי חמש מאות בחטין כמנין מנית · ר' חנינא ור' יונתן הוו יתבין והשבין להון עד שתין וקמו להון · ועוד א"ר אלעזר בר' יוסי [ד] מעשה באשה אחת שהוליכה את בנה אצל חד פרכוטס אמרה לו למד את בני אומנות · אמר לה ימתין אצלי חמש שנים ואני מלמדו מאה מינין בביצה · שמע רבי ואמר לא ראינו שיש טובה בעולם · שמע ר"ש בן חלפתא ואמר לא שמענו שיש טובה בעולם · (ה) רבי יהודה בן בתירה אזל לנציבין בערבי צומא רבא אכל ופסק · שמע ריש גלותא ואתא לגביה · אמר ליה ישגח עלי רבי · א"ל אכלית ופסקית · א"ל ישגח עלי רבי דלא יהון אמרין לא חשביה כלום מטרח עלוי אזל עימיה · כיון דאזל אמר לטליא ברי · פטיליק דאת מייתי לן חד זמן קדמיי · לא תייתי לן זמן אחורי · מן דאכלון אייתין קדמיהון תמנין פטילקין אכל מכל פטיליק חד פת ומכל פטים חד כס · א"ל רבי מן דאכלית ופסקית אייתון קדמך תמנין פטילקין מחדא פטיליקי אכל רבי חדא פתית ומחדא פטים אישתי רבי חד כס · אמר ובמה קרן לה נפשא דהיא כמה דאיתיהיב לה היא נפישה · ר' אבהו אזל לבצרה ואיתקבל גבי יוסי רישא אייתון קמיה תמנין מיני מוחין דעוף א"ל לא יכעוס רבי דלא הוה צידא ספק ולא קריין ליה יוסי רישא אלא דלא הוה מאכליה אלא מוחין דעוף · ר' חייא רבא אזל לדרומא ואיתקבל גבי ריב"ל אייתו לקמיה עשרים וארבעה תבשילין · א"ל בשבתא מה אתון עבדין אמר ליה אנן כפלין להון · לבתר יומין אתא ריב"ל לטבריא ואיתקבל גבי ר' חייא רבא ויהב לתלמידוי דר' יהושע דרכמונין ואמר להון זילו ועבידו לרבכון כמנהגיה · רבי יצחק בר' אליעזר (יג) הוה ידע למיסדר סעודתא כמנין ימות החמה · כד הוה ליה הוה עביד · כד לא הוה ליה נסיב גרעינין ומני עליהון בגין דלא יתנשי יתהון · [ה] נשיתי טובה · ארשב"ג זו רחיצת ידים ורגלים אחר המרחץ · ואומר אבד נצחי ותוחלתי מה' · ארשב"ל משהקדוש ב"ה מתיאש מן הצדיקים בעולם הזה חוזר ומרחם עליהם הה"ד ואומר אבד נצחי :

ז **זכר** עניי ומרודי · כנסת ישראל אומרת לפני הקב"ה רבש"ע זכור (ו) ענויין שעניתי · ומרודי שמרדתי בך · ויסורין שהרויתני לענה ורוש · יצאו אלו באלו · זכור תזכור · [ו] תני ר' חייא משל למלך (יד) שיצא למלחמה והיו בניו עמו והיו מקניטין אותו למחר יצא המלך לבדו ולא היו בניו עמו אמר המלך הלואי היו בני עמי ואפי' היו מקניטים אותי · (ואית ג' פסוקים · (ירמיה ט') מי יתנני במדבר מלון אורחים) · כך המלך זה הקב"ה · בניו אלו ישראל · בשעה שהיו ישראל יוצאין למלחמה היה הקב"ה יוצא עמהם · כיון שהכעיסוהו לא יצא עמהם · וכיון שלא היו ישראל בארץ אמר [הלואי היו ישראל עמי ואפי' היו מכעיסים אותי ואית לן ג' פסוקים (ירמיה ט')] מי יתנני במדבר מלון אורחים · מי יתן עמי עמי כמראש כשהיה במדבר · וכתיב (יחזקאל ל"ו) בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם וגו' · והדין זכור תזכור ותשוח עלי נפשי · א"ר יודן זכור תזכור יודע אני שאתה זוכר אומות העולם אבל מה אעשה ותשוח עלי נפשי · מתלא אמרה עד דשמינא עביד קטין נפשיה דקטינא נפקת ·

מסורת המדרש א תענית דף ל' : ב ירושלמי תענית פרק ד' : ג קהלת רבה פרשה א' פסוק ח' · כל הענין : ד עיין נדרים דף נ' ע"ב : ה שבת דף כ"ה · תנא דבי אליהו זוטא פרק ט"ז · ילקוט כאן רמז תתל"ח : ו ילקוט כאן רמז תתל"ו · כל הענין :

חדושי הרש"ש

(ד) רב מן דהוא אכיל כל מאכלים כו' · עי' במ"א סי' תקנ"ב ס"ק י"ב : (ה) ריב"ל אזיל לנציבין כו' · בפסחים נ' ב' ובסנהדרין ל"ב ב' ובש"ד מוכח דעיקר מקומו ודירתו היה בנציבין והכא משמע דאקלע שמה באורח · ולפמש"כ התוס' במנחות ס"ה ב' דשנים היו אתי שפיר : (ו) ענויין שעניתי לשון קול ענות אנכי

הדושי הרד"ל

בבנו כו' · שמחות פי"ב ע"ש : (יג) הוי ידע לסדר סעודתא כמנין ימות החמה · אולי לכל יום לפי ערך שנויו ממהלך החמה שפועלת באויר ובבריות · יש מאכל המועיל בו ביום למזגו לבריאות הגוף · גם המאכלים שבוכן מן פירות וירקות י"ל שכל אחד יש לו יום מיוחד בשנה שבו כח שפועלת וטעמו מעולה ביותר לגוף מבכל השנה : (יד) שילא למלחמה · בילקוט הגירסא לחמת גדר : והוא מקום מעיינות חמין לרחיצה ותענוג (וכדאיתא בקהלת רבה פרשה ה' פסוק ז' וכל"מ) והוא משל על ההליכה במדבר עם ישראל לתענוג ונחת רוח כביכול לפניו יתברך כמ"ש אהבת כלולותיך לכתך אחרי

פירוש מהרז"ו

במרורים · לעיל פתיחתא י"ח : בשם ר"ח בריה דר' אבהו · נ"ל דל"ל בהיפך ר"ח בריה דר' אבהו בשם ר' אלעזר בר' יוסי · והמעשה במדרש קהלת פסוק כל הדברים יגעים : ר' מן דאכלית · שאלו דרך תוכחה אם היה אמת כאשר אמרת שאכלת ופסקת לא היתה יכול לאכול כ"כ אלא שלא אכלת עדיין : הוא נפישא · כמ"ש במגלה רווחא לבסומי שכיחי שהנפש של כח האכילה מתרחב ומקבל : זו רחיצת ידים ורגלים · שבת כ"ה ב' ושם משמע דמיירי בערב שבת מדחשיב ליה גבי נר שבת וז"ל שם ר' ירמיה אמר זו בית המרחץ ר"י אמר זו רחיצת ידים ורגלים ערבית בחמין וכו' ע"ש וכאן בשיבוש : אמר רשב"ל · לעיל סוף הפסוק אני הגבר ולקמן פסוק חסדי ה' ובסוף פסוק טוב ה' לקוויו : זכר עניי ומרודי · תיבת ומרודי אם פירושו מלשון אריד בשיחי מענין צרה ועוני היל"ל ראה עניי ומרודי כמ"ש ראה ה' את עניי וכמה פעמים · וזכירה שייך אצל רחמים כמ"ש זכר רחמיך ע"כ דורש ומרודי מלשון מרדים ופשעים ומ"ש עניי ג"כ על חטאים של עוני כענין כל אלמנה ויתום לא תענון ועל עינוי הדין וכמדומה וזה ענויין שעניתי ועל היסורין מתיבת לענה ורוש והיינו שיזכור ויחשוב זה כנגד זה : לא יצא עמה · כמ"ש אחר חטא מרגלים אבל ויעפילו : כמראש שהיה במדבר · שהתלוננו ישראל כמה פעמים במדבר וזהו מלון מקום שהיו מלינים עלי כ"ה בילקוט כאן : בן אדם בית ישראל · עי' מ"כ וכ"ה בילקוט כאן אמר הקב"ה הלואי יהון בני עמי בארץ ישראל אעפ"י שמטמאין אותה : והדין זכור תזכור · פי' שאמר לעיל שיש בענין זה שלשה פסוקים וכבר חשב שני פסוקים ופסוק זה זכור תזכור ידעתי שתזכרני אעפ"י שחטאתי : זוכר לע"ג · שהחרבוני לשלם להם כרעתם אך אין זה בכחי להמתין : עד דשמינא · עד שהשמנה נעשה כחושה נפש הכחושה יוצאה ובערוך ערך הוסף הגי' עד דשמינא

מתנות כהונה

תנן כל שהוא גרס' : כל שהוא כו' · כל סעודה שהיא באה בשביל ט"ב כלומר שמפסיק בה מלאכול עוד : פחית · קטן וגרוע ונתן עליו אפר וכל זה הוא בירושלמי סוף מסכת תענית וגירסת התוספות הוא נגע פיתתיה בקיטמא פי' היה טובל פתו באפר : אומנות · של הנחתומים : בחטי מנית · פסוק הוא ביחזקאל סי' כ"ז ופי' שם רש"י והרד"ק ז"ל מנית שם מקום בא"י שחטיה יפים וגסות שנמכרות במנין והביא כן רש"י בשם המדרש וכן הערוך בשם ילמדנו בערך מן ופי' בו כפי' רש"י דלעיל ולפי זה צריך לומר כאן חטים דמנין ודייק מרבנן כמה מינים יש בו אבל גם בקהלת בפסוק כל הדברים יגעים גרס כמו כאן ויש ליישב הגירסא ולומר שהספר סבר כדעת תרגום יונתן שתרגם שם חטים ריחוש ופרש"י ריחוש קבילות מניינים הרבה והיינו דקאמר הכא דלא מנין : וקמו · ועמדו ופסקו שלא ידעו לחשוב יותר : פרכוטס · לפי הענין פירושו קפילא אומן המתקן מאכלים : לא ראינו כו' · אנחנו לא ראינו שום טובה שהיה לו דבר חידוש שיהיו מאה מינים בביצה לבד ור' שמעון אמר אפי' לא שמענו מאחרים והכל דרך קובלנא ואבל שאבותינו אמרו נשיתי טובה ואנחנו לא ראינו ולא שמענו : ופסק · הפסיק סעודתו מלאכול עוד : שמע ריש גלותא · שרבי יהודה בא לעיר והלך אליו וא"ל היה משגיח כו' לבקשתי ובא עמי וסעוד אצלי א"ל כבר אכלתי ופסקתי מלאכול · א"ל היה משגיח בי שלא יאמרו הבריות ר' יהודה לא היה מחשיב לריש גלותא ולא השגיח בבקשתו והיה מטריח עליו ביותר עד שהלך עמו וכיון שהלך אמר ריש גלותא לנערו אותו מין תבשיל שתביא פעם אחת לפנינו לא תביא לנו בפעם אחרת כדי שבכל פעם יבא לו טעם חדש דרוחא לבסומי שכיחי משהיו אוכלים הביאו לפניהם שמונים מיני מאכל : מגירסת הערוך ערך נפש וערך כס ותוספות בפ' בכל מערבין וסמ"ג והגיה בהלכות ט' באב נתבאר דה"ג אייתון קדמיהון שמונים פטיליקין אכל מכל פטיליק חד פת ומכל פתים חד כס א"ל רבי מן דאכלית ופסקית אייתון קדמך תמנין פטיליקין מחדא פטיליק אכל ר' חדא פתית · ומחדא פטים אישתי רבי חד כס כו' · ופי' ריש גלותא אמר כן לר' יהודה מאחר שאכלת והפסקת מלאכול אכלת מכל פטיליק כו' · וכדי להשביח את עצמו א"ל כן כלומר האמנם כבדתיך שודאי בפעם ראשונה לא אכלת כל צרכך וא"ל וכי בחנם קורין לגוף האדם נפש מפני שהיא כל מה שנותנין לה היא גדולה ורבה עליהם : פתית · הוא פת : פטים · מין חבית כהאי דאמרינן בפ' שני דביצה הללו בעלי פטסין : איתקבל כו' · נתארח אצל יוסי רישא הביאו לפניו שמונים מיני מוחין מעופות ותקטן עוד זאת בעיניו ואמר ליה לא יכעוס ר' על מיעוט המאכלים שלא היתה הצידה מספקת היום כלומר לא עלה לי במצודה כדי הסיפוק ולכן היו קורין אותו יוסי רישא על שלא היה מאכלו רק מוחות מעופות : בשבתא כו' · בשבת מה אתם עושים ומרבים לכבוד שבת א"ל אנו כופלין כו' בשבת עושין שמונה וארבעים תבשילין : ויהיב כו' · ר' חייא נתן לתלמידיו של רבי יהושע מעות דרכמונים ואמר להם לכו ועשו לו לרבכם רבי יהושע כמנהגו כי אני לא אדע מנהגו : כד הוה ליה כו' · כשהיה לו היה מתקן מאכלים אלו וכשלא הוה ליה כו' : נראה דה"ג נסיב גילעינין ומני כו' והם גרעינין בתלמוד ירושלמי והסופר ראה ני מן גילעינין וכתב שלשה עשר ומצאתי און לי בספר ישן דגרס גרעינין ופירושו שהיה מונה גרעינין על כל מין תבשיל כפי רוב התבלין והתיקונים הצריכים לו כדי שלא ישכח סדרם : רחיצת ידים כו' · נראה דהכי גרסינן רחיצת ידים ורגלים בחמין וכן הוא בפרק במה מדליקין וכן הסברא נותנת כי לאחר שהרחיץ כל גופו במרחץ למה לו שוב למים חמים או אולי צריך לומר רחיצת ידים ורגלים במרחץ ופרש"י בפרק במה מדליקין שהנביא היה מתאונן על שנמנע מהם טובה : חוזר כו' · ופי' הכתוב אמרתי שאבד נצחי אבל תוחלתי מאת ה' שדרכו לשוב ולרחם ועיין לעיל סוף פסוק אני הגבר : זכר עניי : יצאו אלו כו' · תנכה זה נגד זה : ה"ג מי יתן עמי עמי כמראש כו' · כלומר אע"פ שחוטאין ומלינים עלי הכל אקבל : אדמתם וגו' גרסי' · וסיפיה דקרא ויטמאו אותה משמע הלואי וישבו על אדמתם אע"פ שיטמאו אותה ובילקוט הגירסא יותר ברורה ועיין שם : אף כאן כו' · אמר הנביא ידעתי כי זוכר אתה אותי שתשוח עלי נפשי והכי מוכח בילקוט : שאתה זוכר כו' · ליקח נקמתי מהם אבל מה אעשה ונפשי תשוח ולא אוכל להמתין עליו : ה"ג עד דשמינא עביד קטין כו' · פי' קודם שהבהמה השמנה נעשית קטן וגרוע רע נפש של הרעה יוצאת ואינה יכולה להמתין לראות ברעתם ודלותם של שמנה והכי מוכח גי' הילקוט וגי' הערוך ערך חסך ועיין עליו שם

יפה ענף

שמפרש בפ' כלה תכלה דמיירי כמה שהיו לשין עיסתן בגומא וצרורות נדבקות בהן ע"ש · וע"ע בזה בפתיחתא שניה דר' יצחק : ולא הניחן · דכשם שנפרעין מן המתים כן נפרעין מן הספדנין כשמכין בשכחן כדאיתא בסוף ברכות · ורק הוא להצדיק עליו הדין או לבזוייה כדי דתיכוי לי כפרה פתח ואמר לא שמעתי לקול מורי : תנן כל שהוא · אין זו משנה בשום מקום רק ברייתא היא בפ"ד דתענית ת"ר כל שהוא משום ט"ב אסור לאכול בשר ולשתות יין ואסור לרחוץ כו' ע"ש מה שכתבו הר"ן והתוס' : חמש מאות מיני פת מקמח חטה · ולקמן נ"ל חטים דלא מנים חטים דמנין וכ"ה בערוך ופירושו כמו בילמדנו פ' עקב מה חטי מניתא שהיתה אשה מונה חטה חטה שהיו גסות : אמר ובמה קרן לה נפשא · הכ"ן הכיא הגירסא א"ל לא כן אמרית אכלית ופסקית א"ל ולמה קרן לה נפשא וכו' : היא נפישה · גדלה ומתרחבת לקבל כל מה שנותנים לה : זו רחיצת ידים ורגלים אחר המרחץ בצונן שמחזק את הגוף · וכדאיתא בשבת פרק כירה רחץ בחמין ולא נשתטף בצונן דומה לברזל כו' ע"ש ברש"י ובפ"ב דשבת איתא הדרש נשיתי טובה באופן אחר : משהקב"ה מתיאש מן הצדיקים כו' · כבר הובא המאמר בזה לעיל בפסוק אך בי ישוב ומובא פה עוד שפעם לדרוש את הכתוב בזה ואומר אבד נצחי גם אם אמרתי כי נצחי אבד והקב"ה נתיאש ממני מ"מ עוד תוחלתי מה' כי יחזור וירחם עלי : ומרודי שמרדתי בך · ויש מלשון מרד ולא מלשון הכנעה וכמו ועניים מרודים ולא מלשון נאקה ואנחה וכמו אריד בשיחי ·

ואמר אחר עינויין שעניתי · ובכל זאת לא שבתי אל ה' וזה נקרא מרד לכן שהוני ביסורין קשים וסרופי לענה ורוש · ועכ"ז יצאו אלו באלו ויסוב וירחמני : משל למלך כו' · כוונת המשל כי המלחמה שהוא מקום סכנה צריך האדם ליזהר ביותר מפני שהשטן מקטרג בשעת הסכנה כדאיתא בירושלמי בפ"ב דשבת · ובכ"ז שמה הרעו לעשות ולכן חזר ה' מאחריהם · ועכ"ז אחר כך היה תאב להם ואפילו שיקניטוהו : מי יתן עמי מראש · כוונת הכתוב הוא מי יתנני כמו במדבר אף שחטאו כנגדי וינסו אותי עשר פעמים מ"מ יכולתי לסבול והעברתי על הפשעים האלה · אבל בקרבם נמצאו פשעים גדולים מאלו כמו שפיכות דמים וגלוי עריות וכדכתיב בקרא כלם מנאפים עצרת בוגדים וכן ביחזקאל כתיב ואשפוך חמתי עליהם על הדם אשר שפכו על הארץ · ועונות כאלה לא יכולתי לסבול והייתי מוכרח לעזוב את עמי ולגרשם מעל האדמה : כשהיה במדבר · בילקוט גריס תו אמר הקב"ה הלואי יהון בני עמי כמו שהיו במדבר מלינים עליו ודכוותיה בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה אמר הקב"ה הלואי יהון בני עמי בית ישראל בארץ אע"פ שמטמאין אותה : והדין זכור תזכור ותשוח עלי נפשי · דרש נפשי של הקב"ה ע"ד נפשי אויתיך בלילה ור"ל פלי שאיני עמו משתוחח : שאתה זוכר · מה שעשו עובדי כוכבים לנקמות מהם ותזכור לנוכח ה' · והתי"ו כתי"ו שכנוי לנקבה נסתרת וא"ו דותשוח כמו אבל וכמו סוי"ו דוה' שמים עשה : עד דשמינא עביד כו' · גירסת הילקוט עד דשמינא כחיש נפשים דכחשא נפקא · ופי' עד

זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל [א] ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן אמר משל למה"ד למלך שנשא מטרונה וכתב לה כתובה מרובה ואמר לה כך וכך חופות אני עושה ליך · כך וכך ארגוונות טובות אני נותן ליך · הניחה המלך והלך לו למדינת הים ואיחר לשם · נכנסו שכנותיה אצלה (טו) והיו מקניטות אותה ואומרות לה הניחך המלך והלך לו למדינת הים ושוב אינו חוזר עליך והיתה בוכה ומתאנחת · וכיון שנכנסה לתוך ביתה פותחת ומוציאה כתובתה וקוראת ורואה בכתובתה כך וכך חופות אני עושה כך וכך ארגוונות טובות אני נותן ליך · מיד היתה מתנחמת · לימים בא המלך אמר לה בתי אני תמה איך המתנת לי כל אותן השנים · אמרה לו אדוני המלך אלמלא כתובה מרובה שכתבת ונתת לי כבר אבדוני שכנותי · כך עובדי כוכבים מונין את ישראל ואומרין להם אלהיכם הסתיר פניו מכם וסילק שכינתו מכם · עוד אינו חוזר עליכם · והן בוכין ומתאנחין · וכיון שנכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין בתורה ומוצאין שכתוב (ויקרא כ"ו) ופניתי אליכם והפריתי אתכם ונתתי משכני בתוככם והתהלכתי בתוככם והן מתנחמין · למחר כשיבא קץ הגאולה אומר להם הקב"ה לישראל בני אני תמה מכם היאך המתנתם לי כל אותן השנים והן אומרים לפניו רבש"ע אילולי תורתך שנתת לנו כבר אבדנו האומות · לכך נאמר זאת אשיב אל לבי · ואין זאת אלא תורה שנא' (דברים ד') וזאת התורה · וכן דוד אמר (תהלים קי"ט) לולי תורתך שעשועי אז אבדתי (טז) בעניי · על כן אוחיל לו ומיחדים שמו שתי פעמים ביום ואומרים (דברים ו') שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד :

ח **חסדי** ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו · ארשב"ל משהקב"ה מתייאש מן הצדיקים בעולם הזה הוא חוזר ומרחם עליהם · הדא הוא דכתיב חסדי ה' כי לא תמנו · חדשים לבקרים רבה אמונתך · (יז) [ב] א"ר אלכסנדרי על שאתה מחדשנו בכל בקר ובקר אנו יודעין שאמונתך רבה לתחית המתים · א"ר שמעון בר אבא על שאתה מחדשנו בבקרן של מלכיות אנו יודעין שאמונתך רבה לגאלנו · א"ר חלבו בכל יום ויום בורא הקב"ה כת של מלאכים חדשים ואומרין שירה חדשה והולכין להם · אמר ר' ברכיה השבתי לר' חלבו והא כתיב (בראשית ל"ב) ויאמר שלחני כי עלה השחר · אמר לי חנוקה סברת לחנוקני גבריאל ומיכאל הן הן שרים של מעלה דכולם מתחלפין ואינון לא מתחלפין · אדריאנוס שחיק עצמות שאל את ר' יהושע בן חנניה אמר לו אתם אומרים [ג] בכל יום ויום בורא הקב"ה כת של מלאכים חדשים ואומרים שירה חדשה והולכין להם · אמר לו אין · אמר לו ולאן אינון אזלין · אמר ליה מן הן דמתבריאו · אמר ליה מניין מתבריין · אמר לו [ד] מן הדין נהר דנור · אמר ליה ומה עיסקיה דנהר דנור · א"ל כהדין ירדנא דלא פסיק לא בליליא ולא פסיק בימּמא · א"ל והינין ירדנא מהלך בימּמא ופסיק בליליא · אמר ליה נטר הוינא בבית פעור והדין ירדנא כמה דמהלך בימּמא כך מהלך בליליא · א"ל ומניין אותו נהר דינור נפיק · אמר ליה מן זיעתהון דחיותא טמה

דטעונין בכורסיא · חלקי ה' אמרה נפשי · [ה] רבי אבהו בשם רבי יוחנן אמר למלך שנכנס למדינה והיו עמו דוכסין ואיפרכין ואיסטרטילוטין והיו גדולי מדינה יושבים באמצע המדינה · חד אמר אנא נסיב דוכסין לגבי · וחד אמר אנא נסיב איפרכין לגבי · וחד אמר אנא נסיב איסטרטילוטין לגבי · היה פקח אחד לשם אמר אנא נסיב למלכא · דכולא מתחלפין ומלכא אינו מתחלף · כן עובדי כוכבים מהן עובדין לחמה ומהן עובדין ללבנה ומהן עובדין לעץ ואבן אבל ישראל אינן עובדין אלא להקב"ה הה"ד חלקי ה' אמרה נפשי שאני מיחד אותו שתי פעמים בכל יום ואומר (דברים ו') שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד :

ט **טוב** ה' לקויו · [ו] יכול לכל תלמוד לומר לנפש תדרשנו · ודכוותיה (תהלים ע"ג) אך טוב לישראל אלהים יכול לכל ת"ל לברי לבב · אלו שלבם ברור עליהם שאין בידן עון · ודכוותיה (שם פ"ד) אשרי אדם עוז לו בך יכול לכל ת"ל מסלות בלבבם · אלו דשבילי אוריתא כבושין בלבהון · ודכוותיה (שם קכ"ה) הטיבה ה' לטובים · יכול לכל ת"ל ולישרים בלבותם · ודכוותיה (שם קמ"ה) קרוב ה' לכל קוראיו · יכול לכל ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת · ודכוותיה (מיכה ז') מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע · יכול לכל ת"ל לשארית נחלתו · טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' · ארשב"ל משהקב"ה מתיאש מן הצדיקים בעולם הזה הוא חוזר ומרחם עליהם הה"ד טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' [ז] טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו · עול תורה עול אשה עול מלאכה :

י **ישב** בדד וידום · א"ר שמואל בר נחמן [ח] קרא הקב"ה למלאכי השרת ואמר להם מלך ב"ו אבל מהו עושה · אמר לו לובש שחורים ומכסה את ראשו בשק · אמר אף אני עושה כן הה"ד (ישעיה נ') אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם · ועוד שאל להם מלך ב"ו אבל מהו עושה · אמרו לו מכבה את הפנסין · אמר להם אף אני עושה כן הה"ד (יואל ב') שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם · ועוד שאל להם מלך ב"ו אבל מהו עושה · אמרו לו מהלך יחף · אמר להם אף אני עושה כן · הה"ד (נחום א') ה' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו · ועוד שאל להם מלך ב"ו אבל מהו עושה · אמרו לו יושב ודומם · אמר להם אף אני עושה כן · הה"ד ישב בדד וידום כי נטל עליו · יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה · יתן למכהו לחי ישבע בחרפה · [ט] ר' הוה פשיט קרייה וכד הוה מטי לאילין פסוקיא הוה בכי (שמואל א' כ"ח) ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי · וכתיב (עמוס ד') כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו אפילו דברים שאין בהם ממש נכתבין לו לאדם על פנקסו · ומי כותבן (שם) עושה שחר עיפה · (צפניה ב') בקשו את ה' כל (יח) ענוי הארץ וגו' וכתיב (עמוס ה') שנאו רע ואהבו טוב וגו' · למה (קהלת י"ב) כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט וגו' והדין יתן בעפר פיהו וגו' וכתיב יתן למכהו לחי ישבע בחרפה :

כ **כי** לא יזנח (יט) לעולם ה' · כביכול לא שבק ולא שביק · כי אם הוגה ורחם כרוב חסדיו · ארשב"ל משהקדוש ברוך הוא מתיאש מן

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פסקא כ"א סימן ט"ו כל הענין · ילקוט תהלים רמז תתע"ז : ב בר"ר פ' ע"ח · מדרש תהלים מזמור כ"ה · ילקוט סדר וישלח רמז קל"ג · ילקוט תהלים רמז תש"ב : ג חגיגה דף י"ד : ד חגיגה דף י"ג · שמ"ר פ' ט"ו : ה ילקוט כאן רמז תתר"ף ל"ו : ו ויק"ר ריש פ' י"ז · פסיקתא רבתי פסקא מ"ג סימן כ' · מדרש תהלים מזמור ד' · ומזמור פ"ד ומזמור קכ"ה · ילקוט נחום רמז תקס"א · ילקוט תהלים רמז תת"ח · רמז תתנ"ג ורמז תת"פ : ז ילקוט כאן רמז תתר"ף ל"ח : ח לעיל פרשה א' פסוק א' וש"נ : ט חגיגה דף ד' · ירושלמי חגיגה פרק ב' · ויקרא רבה פרשה כ"ו · קהלת רבה פרשה י"ב · תנחומא סדר אמור סימן ב' · מדרש שמואל פרשה כ"ד · ילקוט שמואל רמז ק"מ · ילקוט עמוס רמז תקמ"ד · ילקוט צפניה רמז תקס"ז · ילקוט סוף קהלת :

חדושי הרד"ל

במדבר : (טו) והיו מקניטין כו' כמראה כהיו במדבר וכו' וכתיב בן אדם כו' כ"ה בילקוט וכצ"ל ונראה שכוונו ללשון המקרא ארבעים שנה אקוט בדור ואומר וכו' וז"ש מקניטין כו' ואמר אע"פ שהקניטוני פ"מ מי יתנני כמראה כו' : (טז) בעניי חלקי ה' אמרה נפשי ע"כ אוחיל לו כצ"ל וכ"ה לקמן על מקרא זה במקומו ומביאו כאן שדומה ג"כ לענין המאמר שע"י הייחוד שמיחדים לה' חלקם · ע"כ יש בהם כח לסוחיל לו : (יז) א"ר אלכסנדרי על שאתה מחדשנו כו' · מדרש תהלים מזמור כ"ה : (יח) ענוי הארץ · וגו' שנאו רע גו' כצ"ל : (יט) לעולם ה' א"ו לא שבק ולא ישבוק כ"ה לעיל פ"א וכצ"ל :

מתנות כהונה

אם בעל נפש אתה : ארגוונות · מיני בגדים של ארגמן : מתנחמת · על שהיא יושבת בתולה ממושכה ויהי בעיני' כימים אחדים : אלמלא כו' · שבראותי אותה נחמתי על המתנה : ומייחדים כו' · אוחיל דרש לשון תפלה מלשון ויחל משה : חסדי ה' : מתייאש כו' · עיין לעיל סוף פסוק אני הגבר · מהדשנו כו' · עיין בב"ר פרשה ע"ח : בבקרן כו' · עיין שם : ה"ג א"ל אין א"ל ולאן איכון אזלין א"ל מן הן דמתבריאן א"ל ומניין מתבריין כו' : נטר הוינא גרסי' : דוכסין כו' · מיני מושלים הם : נסיב כו' · אני לוקח הדוכוס אצלי ולעיל בפרשה ואתחנן איתא שכל א' בירר לו אחד להיות עליו למושל ומגן ומושיע : טוב ה' : כבישין כו' · כבוש וכמוס בלבבם דרכי התורה ועיין בויקרא רבה פי"ז : לשארית נחלתו · למי שעושה עצמו כשירים הכי מפרש לה בפ"ק דמסכת ראש השנה : מתיאש כו' · עיין לעיל סוף פסוק אני הגבר : ישב : הפנסין · לטערנ"א ועיין מאמר זה בפסוק ראשון : פשיט קרייה · חוזר על המקרא לדורשה ועיין סוף פרשת כי תשא : מטי לאילין גרסי' · פי' כשהגיע לאלו הפסוקים היה בוכה ועיין בויקרא רבה פ' כ"ו וסוף מדרש קהלת : להעלות אותי · ואמרו בפ"ק דחגיגה ששמואל היה מתיירא מיום הדין וזה היה ענין ההתרגזות ולכן היה בוכה ומה אם שמואל היה מתיירא אנו עאכ"ו : שאין בהם ממש · כלומר אפילו שיחה קטנה שאינה חשובה לכלום ועל זה היה בוכה כמו שאמרו בפ"ק דחגיגה עבד שרבו מגיד לו שיחתו תקנה יש לו בתמיה : בקשו וגו' · וסיפיה דקרא אולי תסתרו ביום אף ה' כולי האי ואולי : הכי גרסינן ואהבו טוב וגו' : ואהבו טוב וגו' · סיפיה דקרא אולי יחנן ה' אלהי צבאות וגו' כולי האי ואולי : כי את כו' · יביא במשפט וגו' גרסי' · וסיפיה דקרא על כל נעלם ואמרו בפ"ק דחגיגה עבד שרבו שוקל לו שגגות כזדונות תקנה יש לו : פיהו וגו' גרסינן כולי האי ואולי ועוד כתיב אחריו יתן וגו' : כי לא יזנח : לא שביק כו' · לא עזב ולא יעזוב וכן הוא במגילת אסתר בפסוק ישנו עם אחד ועי' לעיל בפסוק בכה תבכה בלילה : מתייאש

פירוש מהרז"ו

דשמיא תחיך תהיכה מיית · ספר אחד עד דשמיא כחישא מיית : אוחיל לו ומיחדת שמו ש"פ · עי' לקמן בסמוך בפסוק חלקי ה' כי שם עיקר מקומו : ח אמר רשב"ל · לעיל סוף פסוק אני הגבר וסוף פסוק ויגרס ואומר אבד נצחי : אמר רבי אלכסנדרי · ב"ר ריש פ' ע"ח ושם שמות האמוראים בהיפך ועי' שו"ר פסוק ישקני : מחדשנו בכל בוקר · כמו שאנו מברכים בכל בוקר המחזיר נשמות לפגרים מתים שהשינה בדמיון המיתה והיקיצה בדמיון התחיה : מחדשינו בבוקרן ש"מ · כשנעשה לנו נס שאתה מחדש לנו אור ובוקר בצרה ולילה של מלכיות הקדומות בימי מדי במלכות אחשורוש בצרת המן אז רבה אמונתנו שאתה עתיד לגאלנו : גבריאל ומיכאל · וכן כל המלאכים שנזכרו בשמותם בגמרא ובזוה"ק ובמדרשים וספרי מקובלים ותפס שנים אלו לדוגמא על שנזכרו בדניאל ולא נמצא בכל התנ"ך שם של מלאך אחר : כהדין ירדנא · נ"ע למה תפס דווקא הירדן והלא כל הנחלים שבעולם הולכים ביום ובלילה : שאני מייחדת אותו ש"פ · מרומז שכתוב בפסוק זאת אשיב על כן אוחיל וכתוב בפסוק חלקי ה' על כן אוחיל לו רמז ע"פ מדה י' על ש"פ של יחוד שמו ועי' לעיל סוף פסוק זכר עניי זאת אשיב שהדרשה ממ"ש על כן אוחיל לו : ט טוב ה' לקויו · ויק"ר סוף פ' י"ז ושם מבואר כל הענין : י אמר רשב"ל · לעיל ריש פסוק חסדי ה' וש"נ : בנעוריו · משמע כמה מיני עול לכמה מיני נעורים עול תורה ועול אשה ועול מלאכה ובכולם טוב שיהיה עדיין נער · בתורה לגירסא דיינקותא ושלא יתגבר עליו היצר ולישא אשה בן י"ח להופה · ולמלאכה כי מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון : אמר רשב"נ · לעיל פסוק איכה ישבה : רבי כד הוה פשיט · ויק"ר פכ"ו סי' ד' וש"נ : למה כי את כל מעשה · ור"ד כי את האלהים ירא וגו' כי את כל מעשה וגו' שתיבת כי פירושו דהא למה את האלהים ירא כי את כל מעשה יביא במשפט וכאן בקיצור ועי' בויק"ר שם בביאורי : כ כי לא יזנח : אמר רשב"ל · לעיל סוף פסוק טוב ה' לקויו ושם נרשם :

יפה ענף

עד ששמן ירזה וסוא הרשע העשיר שיורש ויורד מכבודו כתקות שעני הצדיק נפשו יוצאה ואינו רואה ברעתו כתאותו : ומיחדים שמו ב' פעמים כו' · דריש על כן אוחיל לו שבא בהפעיל שאני גורם ומסבב כי רבים ייחלו ויקוו לו וכמה · בזה שאני מפרסם שמו ומיחדו ב' פעמים ביום : על שאתה מחדשנו בבקר · כלומר מפני שאתה מחדשנו בכל בקר שאנו מפקידים נשמותינו בידך בלילות בשהן עיפות מעמל היום ואתה מחזיר לנו חזקות כאלו הן חדשות וע"ז אנחנו מברכים המחזיר נשמות לפגרים מתים כמו שאמרו רז"ל כי השינה הוא טעם מיתה · ומזה אנחנו יודעים אמיתות האמונה מתחיית המתים כי גם זה הוא מעין תחה"מ : בבקרן של מלכיות · פי' בראשית למיתת המלכות הבולעת את אשר לפניה כמדי לבבל · ויון למדי ואדום ליון והם נבלעו זה בזה אבל ישראל לעולם בעמדם יעמודו ולא יכלו · ומזה אנחנו יודעין שרבה אמונתך לגאלנו · אחר שהוא עמנו תמיד · ולא לחנם ישמור אותנו מכליון אם לא להיות לפליטה גדולה בארץ · ועל יתר דברי הסימן הזה עיין בב"ר שם הגירסא מכוונה קצת וע"ש מה שכתבנו בביאור הדברים : ת"ל לנפש תדרשנו · עמ"ש בביאור הדברים בויק"ר פ' י"ז · וכאן נוסיף מה שכתב הר"י בן שועיב ז"ל בפי' איכה · וז"ל זה המאמר מהם מורה שאין במין האנושי טוב רק הטוב השכלי וכפי מה שיש בו מזה הטוב נקרא שלם ומאושר ובהפך · ואפשר לומר בהכפלו כי רמז ראשונה שהטובות נמצאות בשלימות לברי לבב · ב' רמז שההצלה מן הרעות ימצא לבעל השכל כי יש להם עוז גדול ולא יתפעלו כלל · ג' רמז כי השגת הדברים המבוקשים באמצעות המעשים טובים או התפלה או התאוה והרצון הטוב לבד לא ימצא רק בשלם בשכל הזה ר"ל העיוני ע"כ : שלבם ברור עליהם · ובויק"ר גרסינן שלבם בריא במצות ופי' שעושים המצות לשם שמים ולא לתקות שכר או שניה אחרת · וכן יש לפרש כאן שלבם ברור עליהם כי כוונתם היפה לשם שמים · ואין בידם העון שהכוונה לא היה שלמה · והמצוה מעורבת בעבירה : עול תורה כו' · מונה כאן שלשה עולים אשר שלשתם דבוקים זה בזה · כי עול תורה הוא העיקר ולצרכה צריך לקחת אשה כדי שילמוד בטהרה וכדאיתא בפ"ק דקדושין נושא אשה ואח"כ לומד תורה ע"ש · ולצרכה צריך לאקדומי מלאכה כמ"ש בסוטה הכן בחוץ מלאכתך ואח"כ ובנית ביתך זו אשה וגם כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וכל אלו עולים צריכים לשאת מנעוריו כי על עול תורה איתא הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה כו' גם האשה טובה מנעוריו כמ"ש בפ"ק דקדושין הא דעדיפנא מחבריא משום דנסיבנא כו' וענין המלאכה מובן מאליו שסתגיל במלאכה מנעוריו יצליח : קרא הקב"ה למה"ש כו' · לעיל בפסוק איכה ישבה בדד ושם מבואר · ורק כאן כתוב לובש שחורים ומכסה ראשו בשק ושם כתיב תולה שק על פתחו · משום דאלבים שמים קדרות דמייתי א"ש להביא נוסחא · וצ"ל כי הלבשת השמים קדרות אשר שם הוא כסאו כדכתיב השמים כסאי הוא רמז על לובש שחורים : פשיט קרייה · עמ"ש בויק"ר פ' אמור בביאור הדברים : ח"ו לא שבק ולא

הצדיקים בעולם הזה הוא חוזר ומרחם עליהם (כ) הדא הוא דכתיב כי אם הוגה ורחם וגו' כי לא ענה מלבו · ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר [א] בשני מקומות פעלו ישראל באחד פעלו בפיהם ולא בלבם ובאחד פעלו בלבם ולא פעלו בפיהם ואלו הן סיני ובבל · בסיני פעלו בפיהם ולא בלבם · הדא הוא דכתיב (תהלים ע"ח) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו וגו' · בבבל פעלו בלבם ולא בפיהם · הדא הוא דכתיב · כי לא ענה מלבו · אמר הקדוש ברוך הוא יבא פה שבסיני ויכפר על פה שבבבל ויבא לב שבבבל ויכפר על לב שבסיני · אעפ"כ ויגה בני איש הביא עליהם איש צר ואויב זה המן והגה את מכתן :

ל **לדכא** תחת רגליו וגו' (כא) זה נבוכדנצר שכתוב בו (דניאל ב') די דיירין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא יהב בידך והשלטך בכלהון אנת הוא ראשה די דהבא :

מ **מי** זה אמר ותהי ה' לא צוה · [ב] מי צוה המן צוה והקב"ה לא צוה · המן צוה להשמיד להרוג ולאבד · והקב"ה לא צוה אלא (אסתר ט') ישוב מחשבתו וגו' · מפי עליון לא תצא הרעות והטוב · א"ר אלעזר [ג] משעה שאמר הקב"ה (דברים ל') ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע לא יצאת טובה לעושה רעה ורעה לעושה טובה · (כב) אלא טובה לעושה טובה ורעה לעושה רעה · כמד"א (שמואל ב' ג') ישלם ה' לעושה הרעה כרעתו · מה יתאונן אדם חי · [ד] דיו שהוא חי · א"ר לוי אמר הקב"ה (כג) חיותך בידי וחי ואתה מתאונן · א"ר הונא יעמד כגבור ויודה על חטאיו ואל יתאונן · א"ר ברכיה [ה] מה יתאונן על חי העולמים אם מבקש הוא להתאונן גבר על חטאיו · רבי אומר [ו] בני תורעמנין אדם הראשון אחר כל השבח שעשיתי עמו הוא מתרעם לפני ואומר (בראשית ג') האשה אשר נתתה עמדי · אף יעקב כן [ז] אני עוסק להמליך את בנו במצרים והוא מתרעם ואומר (ישעיה מ') נסתרה דרכי מה' · ואף בניו כן (כד) אני עוסק לבור להם לחם קל כדי שלא יהא אחד מהן גוסא ודולרייא אוחזתו והן מתרעמין לפני ואומרים (במדבר כ"א) ונפשנו קצה בלחם הקלוקל · אף ציון כן היא (ישעיה מ"ט) ותאמר ציון עזבני ה' ואדני שכחני :

נ **נחפשה** דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה' נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים · [ח] ר' ביבא בר זבדאי ורבי תנחום בר חנילאי ורבי יאשיה נפקין לתעניתא · דרש רבי ביבא בר זבדאי ואמר איפשר דליביה דבר נש נסיב מיניה וחזר עליה · אלא נשווי לבינן לגבי ידינן ואחר כך אל אל בשמים · אם יש שרץ בידו של אדם אפילו טובל בכל מימי בראשית אינו טהור לעולם · השליך השרץ מידו · עלתה לו טבילה במ' סאה · דרש ר' תנחומא (ד"ה ב' י"ב) ויכנעו שרי יהודה והמלך ויאמרו צדיק ה' וכתיב ובראות ה' כי נכנעו ויהי דבר ה' אל שמעיה לאמר נכנעו לא אשחיתם ונתתי להם כמעט לפליטה ולא תתך חמתי בירושלים ביד שישק ובראות ה' כי נתענו אין כתיב כאן אלא כי נכנעו · דרש ר' יאשיה (צפניה ב') [ט] התקוששו וקושו נקשט עצמן ואח"כ נקשט אחרים · מבגין דאית הכא בר נש דאמר עלי לישן בישא קדם ר' יוחנן אלא כל עמא לדינא אמרון הוה תמן ר' חייא ור' אמי ור' יוסי (כה) קמון ונפקין להון · נחנו פשענו ומרינו · רבנן דהתם אמרי אית כרנבי מרירן בסימא חמיע (כו) רבנן דהכא אמרין אין דעובדין בישין למריהון קשין · ר' הונא בשם רב יוסף אמר נחנו פשענו ומרינו כמדתנו · אתה לא סלחת כמדותיך · א"ר לוי נחנו פשענו ומרינו והחרבת מקדשיך :

מסורת המדרש א שהש"ר פרשה ז' פסוק ח' : ב אסתר רבה פרשה ו' · תנחומא פרשה תולדות סי' ב' · ילקוט אסתר רמז תנ"ף כ"ה : ג עי' דברים רבה פרשה ד' · תד"א זוטא פרק ג' : ד אגדת בראשית פרק ס"א : ה פסיקתא רבתי פסקא ל"א סי' ב' : ו פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ז ועמ"ש בהערות והקונים · ספרי דברים פסקא א' · ילקוט סדר חוקת רמז תשס"ד : ז ב"ר פ' נ"א · ילקוט סדר מקץ רמז קמ"ט ילקוט ישעיה רמז של"ב · ועיין אגדת בראשית פרק ס"ד : ח ירושלמי תענית פרק ב' : ט בבא מציעא דף ק"ז · בבא בתרא דף ס' · סנהדרין דף י"ח וי"ט · ילקוט צפניה רמז תקס"ז :

חדושי הרד"ל

(כ) הס"ד כי לא ענה מלבו אמר כו' ויבא לב שבבבל כו' לב שבסיני · על שפעלו בסיני בלבם לא טוב לא עינה אותם ה' לעונשם (ומלבו מוסב על לבן של ישראל) וכן על שפעלו לא טוב בפיהם בבבל מידרים כי לא ענשם ה' · על כי לא ענה · (כמו ענה ועל ישראל קאי שלא ענו בפיהם הודם בעבודת כוכבים בימי נ"נ וכד"א קול ענות וגו' בעגל) · מלבו רק לבבם לשמים היה : (כא) זה נ"נ שכתוב בו כו' · ונדרש ג"כ לדכא כו' אסירי ארץ כד"א (ישעיה י"ד) אסיריו לא פתח ביתה · וזהו שדיכא מאד אסיריו וברגליו רמסם : (כב) אלא טובה לעושה טוב כו' · תדא"ז פ"ג : (כג) מיותך בידי וחי · מפורש בפסיקתא דותאמר ציון שהרי נפשו של אדם פקודה ביד ה' ואינו נוטלה ממנו כשחוטא אלא מאחירו בחיים וא"כ מה לו להתאונן : (כד) אני עסוק לבור להם לחם קל כו' · ספרי ר"פ דברים : (כה) קמו ונפקו לשון · כאלו יצאו לדון ולהתוודות על שאמרו לה"ר (ועי' סנהדרין מג :) או י"ל שיצאו בכעס שכעסו על ר"י שאמר כן דבר הנוגע לעצמו וראשון עיקר : (כו) רבנן דהכא אמרי אין דעולייתא מרירין בסימא חמיע · כן גי' הערוך שהביא המ"כ : ופירושו כל מה שהעולשין מרורין (שהעולשין אחד מחמשה מיני מרור הן) ביותר· כן החומץ שמטבילין העולשין בו ג"כ חמוץ ביותר לערכן · והמד"ל במעריך גרס ארסנדיבא

פירוש מהרז"ו

בשני מקומות פעלו · שיר רבה פסוק זאת קומתך : בבבל פעלו בלבם · שלבם היה להקדוש ברוך הוא ובפיהם הודו לנבוכדנצר מיראתו : זה המן · סובר כמ"ד במגלה פרק א' על שהשתחוו לצלם : מ המן צוה · וזהו מי זה שכתוב עליו מי בתגר והמן בא מי זה הוא המן הרע : משעה שאמר הקב"ה · עי' ד"ר פ"ד סי' ג' ותבין כאן : לעושה רעה כרעתו · שרעתו גרמה לו שמשכה לו השילום הרע · וכן אצל שלום הטובה כתוב שאמר שאול לדוד וה' ישלמך טובה תחת היום הזה אשר עשית לי טובה שעשית יביאוך לשלום הטוב : מה יתאונן אדם חי · שתיבת חי הוא מיותר אלא שהוא טעם על שלא יתאונן כי מאן דיהיב חיי יהיב מזונא : חיותך בידי · כמ"ש אשר בידו נפש כל חי וכמו שהחיים בידו כך כל צרכיו בידו כי לא יתכן לחיים בלתי צרכים ודעת המדרש שהשיא מתאונן פי' מתלונן וכמ"ש כמתאוננים רע באזני ה' מלשון תלונה וכן לכל הדעות כאן : ועמד כגבור · וזהו גבר על חטאיו ולא אמר אדם ע"כ דורש מלשון גבורה · שלא יתלונן אלא מי שאינו מכיר חטאיו וצדיק בעיניו כענין איוב אך אם יודע שחטא ומבקש לשוב לא יתלונן על כל מה שמגיע עליו ולזה צריך גבורה כי איזה גבור הכובש את יצרו וא"כ מה יתאונן אלא לא יתאונן ומ"ש גבר על חטאיו ולא פי' מה על חטאיו יתפרש ע"ש מדה י"ז כמ"ש והתוודו את עונם וכמ"ש אמרתי אודה עלי פשעי לה' וכדומה : על חי העולמים · שתיבת על שבסיפא גבר על חטאיו נמשך גם לרישא על חי ע"פ מדה כ"ב וע"פ מדה פ' על חי עולמים ותיבת יתאונן נמשך גם לס"ד גבר יתאונן על חטאיו · אדם הראשון וזהו מה יתאונן אדם כאדם הראשון : נסתרה דרכי מה' · ור"ד למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה היינו יעקב וישראל סבא · ועי' ב"ר פצ"א סי' י' וש"נ · ומאחר שידע דרכי טובו רחמיו וחסדיו היל"ל גם זו לטובה : גוסא ודולייראי · בערוך ערך גס ה' הגי' לחם קל כדרך שהמלכים אוכלים שלא יהא אחד מהם גוסא ודולייראי אוחזתו · פי' גוסא אכילה גסה ונפיחת בטן · ודולייראי לשון לעז הוא דולורי וכתב המ"ע נראה שהגי' הנכונה היא גווסא ודיירא ופי' גווסא בלשון רומי מין חולי אשר בו מתאפק האדם להקיא ולא יכול וכן לפורשים בים פי' דייריא בלשון יווני ורומי חולי שלשול : ותאמר ציון עזבני ה' · אך באמת התשכח אשה עולה וגו' ואנכי לא אשכחך : נ נפקין לתעניתא · שבתענית צבור היו יוצאין הצבור לרחובה של עיר להתפלל שם והחכמים היו דורשים לפניהם לעורר לבם לתשובה : אפשר דליביה · וכי אפשר ליקח הלב בידים ממקומה ולהחזיר אותה למקומה ולא ימות האדם שאמר הכתוב נשא לבבנו אל כפים אלא פי' שמה שמחשב בלב להכניע ולשוב בתשובה כן ישוה מעשה ידיו אל מחשבת הלב : קמון ונפקין · יתכן על ששמעו שדורש לכבוד עצמו ואיך אמר נקשט עצמנו : אית כרנבי · בערוך ערך דעלתי גורס אית דעולתי מרירין בסימי חמיעו עולשי שדה עולשיה וכתב המ"ע א"ב כרנבי כתוב בנוסחאות ובערך כרנבי כתב המ"ע אית כרנבי מרירין פי' בלשון יווני כרוב ובעל הערוך גרס עלותי ע"ש ופי' כמו שנמצאים במיני ירקות מרורים ומתוקים וחמוצים כך במעשה אדם מעשים טובים ונעימים ומתוקים כמ"ש אבל נעמי ויש עושה מעשה מרים וזה נחנו פשענו ומרינו ומ"ש כי רע ומר עזבו ויש מעשים חמוצים כמ"ש מכף מעול וחומץ : במדתנו · פי' שאין זה תמיה נפלא מאנוש שיחטא ועיקר סתימא אתה למה לא סלחת כמדותיך : והחרבת מקדשיך · דורש מ"ש אתה לא סלחת על חורבן בית המקדש כמ"ש בתפלת שלמה שעיקר בית המקדש מקום שמיעת התפלה והסליחה

מתנות כהונה

כו' · עיין לעיל סוף פסוק אני הגבר : יכזבו לו וגו' גרסי' : בבבל פעלו כו' · עיין זה משלם במדרש חזית בפסוק זאת קומתך : ה"ג ויבא לב שבבבל : והגה · הגיה והסיר וגילה את מכתם ועי"ל מענין מיסמוס ומסמוס כדאיתא בב"ר פרשה א' ופרשה ס"ם ושמתיך כיד מוגיך אילו דממיגין מחתיך ועיין שם : לדכא : נראה דה"ג תחת רגליו וגו' זה נבוכדנצר · וכך מצאתי שוב בספר אות אמת בשם נוסחא אחרינא : יהב בידך גרסי' : מי זה : לא יצאת טובה כו' · כלומר הרע והטוב לא יצא מפאת הגזירה והמערכת עד שלא תשקיף ותבחין בפעולת המקבל אם טוב ואם רע הוא וימשוך מזה שהטוב יקבל הרע והרע הטוב אך הוברר ואיגלאי מלתא שהכל נמשך לפי פעולת המקבל אם טובות הנה יקבל הטוב מטוב לכל ברוך הוא ואם רעות הנה ישלם ה' לעושי רעה כרעתו שהרע לנפשו והאמת פי' זה ועיין ריש פרשת ראה אנכי כי שם תמצא מאמר זה בשם אמרו בשינוי לשון ועיין שם בעקידה : וחי · י"ל ועוד חי אתה ולא חסר לך כלום במה שחיותך בידי : ה"ג על חי העולמים · ועיין בערוך ערך מה ובתנחומא בפרשת בהעלותך : בני תורעמנין · ישראל הם בניו של מתרעמים וכדמפרש ואזיל : להמליך את בנו גרסי' : גוסא כו' · מיני חוליים הם ועי' בערוך ערך גס : אף ציון כו' · והקדוש ברוך הוא חשבה לטובה שילרפו ויתלבנו בכור הגלות ככתוב הם עוקך בת ציון ועיין בפ' תם עונך : נחפשה : דרש ר' בא בר זבדאי גרסי' וכל זה הוא בירושלמי דמסכת תענית בפ' סדר תענית כיצד : אפשר כו' · כלומר אם פי' הפסוק שישא הלב אל הכפים היאך אפשר שתשוב אליו אלא נשא פי' נשוה לומר שנשוה הלב לידים לנקותם מכל דבר רע ואח"כ נבא אל אל בשמים וכדמפרש ואזיל : וחזר עליה גרסי' · ובירושלמי גרס אפשר כן אית בר נש דנסב ליביה ויהב ליה בידיה אלא מהו נשא נשוי לבבינו כו' : מבגין כו' · בשביל כי אדע שיש פה מי שאמר עלי לשון הרע לפני ר' יוחנן לפיכך דונו עצמכם ויתוודה האומר על חטאו ויקבל עונשו אמרו חז"ל היה שם ר' חייא כו' עמדו ויצאו כדי שלא יתביישו האומר בפניהם : כרנבי · מין ירק יש מהם מרים ויש מהם חמוצים מאד ויש מהן חמוץ מעט כשאור הזה כלומר כן יש עבירות חמורות וחמורה שבחמורות וקלות ובערוך ערך עלת תמצא גירסא אחרת : בסימא · חומץ : אין דעובדין כו' · אם יש מעשים רעים אינם רע רק לבעלים העושים אותם ודרש מרינו לשון מרות ואדנות : כמדותיך גרסינן : והחרבת כו' · וזהו אתה לא סלחת להאריך להם וליפרע מהם מעט מעט כמשמעות לשון

יפה ענף

ולא שביק · לעיל בפסוק בכה תבכה ע"ש : בשני מקומות פעלו ישראל כו' · עי' בזה בחזית בפסוק זאת קומתך בביאור הדברים : זה נ"נ שדכא תחת רגליו כל אסר בארץ כדכתיב והשלטך בכלהון · והכתוב דבק עם מה שלפניו דכתיב ויגה בני איש שהביא עליהם איש שהגה את מכת ישראל דהיינו נ"נ שכל את תחת רגליו · ועם מ"ש אחריו מי זה אמר ותהי אדני לא צוה ופירוש הכתובים כי נ"נ דכא תחת רגליו והטה משפט גבר ועות אדם בריבו · אל תאמרו כי מלבו עשה כזאת כי מי זה אמר ותהי אדני לא צוה · אבל פי ה' הוא שצוה ליסר את ישראל על חטאתם : המן צוה וה' לא צוה · כ"ה גם באסתר רבתי ועמ"ש שם : משעה שאמר הקב"ה ראה נתתי לפניך וגו' · ויהי המשך הכתובים · כי נעות אדם בריבו לא נוכל לומר על ה' כי ה' לא ראה כזאת אשר יעות אדם בריבו · ומי זה אמר ותהי הרעה אחרי אשר אדני לא צוה כי מפי עליון לא תצא הרעות לטובים והטוב לרעים אלא לכל אחד כפי מעשיו · ולכן מה יתאונן אדם חי אם שפגעהו הרעה רק גבר על חטאיו · כי חטאו הביא לו הרעה כי הוא ישלם לעושי הרעה כרעתה · ואע"ג דחזינן צדיק ורע לו ורשע וטוב לו · יש לומר או כי הצדיק הוא רק צדיק למראה עין וה' הבוחן לבבות יודע כי הוא איננו צדיק · וכן הרשע בעינינו אם באמת טוב לו איננו רשע רק כראות עיני גבר אשר עיני בשר לו ולא רשע הוא בעיני ה' שיודע כל תעלומות לב · או כי [illegible] שמגיע לצדיק איננו רע רק בעיני בני אדם וכן הטוב שמגיע לרשע הוא רק טוב לפי מחשבות אנוש [illegible] ה' שיודע אחרית דבר מראשיתו יודע כי רעת הצדיק טובה היא בתכליתו וכן טובת הרשע רעה [illegible] בתכלית · ויש לפרש עוד המאמר זה על פי מה דאיתא בתנחומא ראה אנכי וז"ש מפי העליון לא [illegible] הרעות והטוב א"ר אבין בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני נתן להם הקב"ה את התורה באותה [illegible] כל מי שחטא הקב"ה פורע ממנו לשעבר כל מי שחוטא היה הדור משלם חטאו בדור המבול הרבה [illegible] היו כגון נח ונמחו עם הדור בדור הפלגה היו חוטאין אפי' התינוקות משלמין וכו' עד אין הדור [illegible] על אחר · ולפ"ז מפי עליון לא תצא הרעות לצדיקים מפני עון הרשעים ולא טוב לרשעים בזכות הצדי[illegible] אלא לכל אחד כפי מעשיו ואפשר שזאת היא ג"כ כוונת ר' אלעזר הכא : דיו שהוא חי · [illegible]

מאי קאמר אדם חי וכי משמת מתאונן דאצטריך לומר חי וכדמקשה בילמדנו · ומ"ש די שהוא חי אע"פ שצרות רבות באות עליו שכפי עונותיו גם הייו היו ראויים לשנטל : חיותך בידי וחי · וז"ש מה יתאונן אדם חי בעוד שהוא חי אחרי שחיותך ביד ה' ואתה חי התפלל אליו והוא יתן לך רחמים והסור אמניך : אם מבקש הוא להתאונן גבר על חטאיו · שהן גרמו והיינו אולת אדם תסלף דרכו וגו' וכן הוא בילמדנו : להמליך את בניו במצרים · עי' בב"ר פפ"א ומ"ש שם : גוסא ודולייראי · עי' בילקוט גרס גוטא תחת גוסא והוא חולי פודגר"א בלע"ז : אף ציון כן · עי' בילקוט מה שמוסיף דברים על זה : נפקין לתעניתא · יצאו לתפלת התענית כדאיתא בפ"ב דתענית שיוצאין לרחובה של עיר כגולין או להתבזות : אפשר דליביה דבר נש כו' · פי' וכי אפשר שלב האדם יוקח ממנו ויחזור אליו דקאמר נשא לבבינו אל כפים · ומפרש נשוי לבינן לגבי ידינן פי' נשים לב מה שבכף ידינו דהיינו לשוב מן החמס אשר בכפינו : בתענו אב"ג אלא כי נכנעו · אלמא לא התענית גורם אלא הכנעת הלב לתשובה וכמ"ש בפ' סדר תעניות לא נאמר באנשי נינוה וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה : מבגין דאית הכא · פי' מפני שיש כאן איש שאמר עלי לשון הרע אצל ר' יוחנן · אלא כל העם [illegible]

ס סכתה באף ותרדפנו הרגת ולא חמלת סכותה בענן לך · ר' חלבו שאל את ר' שמואל בר נחמן אמר לו מפני ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהו דין דכתיב סכותה בענן לך מעבור תפלה · אמר לו נמשלה תפלה כמקוה ונמשלה תשובה כים · (כז) מה מקוה זו פעמים פתוחה פעמים נעולה · כך [א] שערי תפלה פעמים נעולים פעמים פתוחין · אבל הים הזה לעולם פתוח כך שערי תשובה לעולם פתוחין · אמר רב ענן אף שערי תפלה אינן ננעלים לעולם · הה"ד (דברים ד') כה' אלהינו בכל קראנו אליו · ואין קריאה אלא תפלה · שנא' (ישעיה ס"ה) והיה טרם יקראו ואני אענה (כח) א"ר יוסי בר חלפתא עתים הן לתפלה שכך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם בשעה שאני מתפלל לפניך תהיה תפלתי על שעת רצון · הדא ה"ד (תהלים ס"ט) ואני תפלתי לך ה' עת רצון · ר' עקיבא היה עומד ונדון לפני טורנוסרופוס והיה שם יהושע הגרסי עומד בתפלה עמו · ירד ענן והקיפן אמר דומה אני (כט) שלא ירד ענן והקיף אלא כדי שלא תשמע תפלתו של רבי הדא הוא דכתיב סכותה בענן לך מעבור תפלה · סחי ומאוס תשימנו בקרב העמים · (ל) מאסייא פסילאייא :

פ פצו עלינו פיהם · [ב] למה הקדים פ"א לעי"ן שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם :

ע עיני נגרה ולא תדמה וגו' עד ישקיף וירא ה' משמים · ר' אחא בשם ר' שמואל בר נחמן אמר בג' מקומות מצינו רוח הקדש סמוך לגאולה מאי טעמא (ישעיה ל"ב) משוש פראים מרעה עדרים · מה כתיב אחריו (שם) עד יערה עלינו רוח ממרום והיה מדבר לכרמל והכרמל ליער יחשב · ודכוותיה (שם ס') הקטן יהיה לאלף והצעיר וגו' · וכתיב בתריה (שם ס"א) רוח אדני אלהים עלי יען משח ה' אותי · והדין עיני נגרה · וכתיב בתריה עד ישקיף וירא ה' משמים · עיני עוללה לנפשי · (לא) [ג] ארשב"ג חמש מאות בתי סופרים היו בביתר והקטן שבהם לא היה פחות משלש מאות תינוקות והיו אומרים אם יבואו השונאים עלינו במכתבים הללו אנו יוצאין ודוקרין אותן · וכיון שגרמו העונות ובאו השונאים כרכו כל אחד ואחד בספרו ושרפו אותם ולא נשתייר מהם אלא אני וקראתי על עצמי עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי :

צ צוד צדוני כצפור אויבי חנם · צמתי בבור חיי · זה יוסף זה ירמיה (לב) זה דניאל · צפו מים על ראשי וגו' אלו האומות שכתוב בהן (שם ז') הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאון לאומים כשאון מים כבירים :

ק קראתי שמך ה' מבור תחתיות · זה יוסף זה ירמיה זה דניאל · קולי שמעת וגו' קרבת ביום אקראך :

ר רבת אדני ריבי נפשי גאלת חיי · ראיתה ה' עותתי שפטה משפטי · הד יהודאי עבר קדם אדריאנוס ושאל בשלמיה אמר ליה מאן את אמר ליה יהודאי · אמר ליה ואית יהודאי עבר קדם אדריאנוס ושאיל בשלמיה · אמר איזילו וסבו ראשיה · עבר אוחרן חמא מה איעביד בקדמייא ולא שאל בשלמיה אמר ליה מאן את אמר ליה יהודאי · אמר ליה ואית יהודאי עבר קדם אדריאנוס ולא שאל בשלמיה · אמר ליה איזילו וסבו רישיה · א"ל סנקליטין שלו לית אנן ידעין מה אילין עובדי דאת עביד · דשאיל בשלמך מיתקטיל דלא שאיל בשלמך מתקטיל · אמר להון ואתון בעיין מלכה יתי איך אנא בעי למקטלה בשנאי · (לג) ורוח הקדש צווחת ואומרת ראיתה ה' עותתי · ראיתה כל נקמתם וגו' :

ש שמעת חרפתם ה' · שפתי קמי והגיונם · שבתם וקימתם הביטה אני מנגינתם · אנא זמריהון :

ת תשיב להם גמול · [ד] ירמיה אמר תשיב להם גמול · ואסף אמר (תהלים ע"ט) והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם · מהו אל חיקם · [ה] ר' יהודה בן גדייא אמר תשיב להם גמול מה שעשו בבית המקדש שנתון בחיקו של עולם · כמד"א (יחזקאל מ"ג) ומחיק הארץ ועד העזרה · ורבנן אמרי מה שעשו במילה שנתנה בחיקו של אדם · דאמר רבי יהושע דסכנין ור' לוי (לד) בש"ר יוחנן שהיו נוטלים מילותיהם של ישראל ומזרקין אותן כלפי מעלה ואומרים בזה בחרת הא לך מה שבחרת · עד שעמד שמואל הנביא ופרע בהם הדא הוא דכתיב (שמואל א' ט"ו) ויאמר שמואל הגישו אלי את אגג מלך עמלק · וכתיב (שם) וישסף שמואל את אגג וגו' · א"ר אבא בר כהנא [ו] התחיל מחתך בבשרו התיכות התיכות ומאכיל לנעמיות · הה"ד (איוב י"ח) יאכל בדי עורו · ר' יצחק אמר הביא ארבעת

מסורת המדרש א דברים רבה פרשה ב · מדרש תהלים מזמור ד' · ומזמור ס"ס · ילקוט תהלים רמז תשס"ט · ועיין אגדת בראשית פרק ע"ו : ב סנהדרין דף ק"ד לעיל פרשה ב' : ג לעיל פרשה ב' סימן ב' וש"נ : ד פסיקתא רבתי פסקא י"ב סימן יו"ד · כל הענין · תנחומא סדר תצא סימן ט' · כל הענין · ילקוט סדר תצא רמז תתקל"ח · ילקוט שמואל רמז קכ"ג · ילקוט תהלים רמז תתכ"ז · כל הענין : ה פסיקתא דרב כהנא פסקא ג' · כל הענין · ועמש"ש בהערות ותקונים · פסיקתא רבתי פסקא י"ג סימן א' : ו מדרש שמואל סוף פרשה י"ח :

חדושי הרד"ל

מרירין נסימא תמיע · ופי' פולטין אינדיב · ורבנן דסכא אמרין אין דעבדין כיסין ומרירין קשיין כנ"ל ופי' כל מה שהעבדים רעים ומורדים · ס"ס וכי בכל זאת גם האדונים יהיו קשים ביותר ושלא להעביר על מדותיהן · ושני המשלים הן מכוונים לזה שאנחנו פשענו ומרינו וכי ח"ו גם אתה תתנהג עמנו כן · אלא היה ראוי לרב סליחות להעביר על פשע : (כז) מקוה זה פעמים פתוח · במימיו שלפעמים אין המים נקיים לתוכו הרבה וכאלו הוא נעול מלהטהר בו · אבל הים לא יחסר לעולם · (ואפשר לשון נעול במקום הוא כמשמעו · שהיו נועלין בעד המקואות בשעה שהמים מתחסרין מהכשר מקוה שלא יטעו לטבול בו) : (כח) אריב"ח עתים הן לתפלה · סנהדרין (ק"ב) : (כט) שלא ירד ענן והקיף כו' · כמ"ש בברכות (ל"ב) ביומא דעיבא לא גזר תעניתא : (ל) מאסיא פסילית · עי' מו"ע ערך מאס : (לא) ארשב"ג ת"ק בתי סופרים כו' · לעיל פ"ב אות כ' : (לב) זה דניאל · וילדש ס"ד וידו אבן בי ג"כ ע"ז כד"א (דניאל ו') והתית אבן חדא ושמת על פום גובא : (לג) ורוה"ק צווחת כו' כל עותתי כל מחשבותם לי וכמ"ש בעיין מלכה יתי כו' · שחושב בלבו עלה רעה כזו של עוות הדין להנקם בהם : (לד) בש"ר יונתן שהיה עמלק נוטל מילותיהם כו' כצ"ל כמ"ש המ"כ וכ"ה בתנחומא תצא ס"ט ובפסיקתא

מתנות כהונה

לשון סליחה כמ"ש ויאמר ה' סלחתי כדברך ואולם חי אני וגו' שימותו במעט מעט באופן שלא יחריב בית המקדש אלא החרבת בית מקדשך : סכותה : ה"ג בשוחר טוב ובפרשת ואתחנן לעולם פתוחין אמר רב ענן אף שערי תפלה אינן ננעלים לעולם הה"ד כו' : ואין קריאה · במקום הזה אלא תפלה : שלא תשמע · שלא תהא נשמעת : מאסייא כו' · כך קורים אותנו האומות מאוסים ופסולים : עיני : מאי טעמא · כלומר איזהו הם השלשה מקומות : משוש פראים גו' : עד יערה כו' · הרי רוח הקדש והיה המדבר הרי הגאולה וכן עד ישקיף הרי הגאולה וירא ה' הרי רוח הקדש : חמש מאות כו' · עיין לעיל בפסוק בלע ה' : צוד : זה יוסף כו' · כל אלו נתנו בבור : רבת : ואית יהודאי כו' · וכי יש יהודי עובר לפני אדרייאנוס ושואל בשלומו וכי חשוב אתה לשאול בשלום המלך ואמר לעבדיו לכו וקחו את ראשו ממנו : אחר זמן · עבר יהודי אחר וראה מה שנעשה בראשון ולפיכך לא שאל בשלומו : ואית יהודי גרסי' : אמר להו גרסי' · ופירוש אמר להם לעבדיו לכו וקחו את ראשו ממנו א"ל בעלי עצה שלו אין אנו יודעים מה אלו המעשים שאתה עושה מי ששאל בשלומך הומת ומי שלא שאל בשלומך הומת גם כן אמר להם ואתם רוצים ליעצני היאך אני אהרוג לשונאי : מלכה · עצה כמו מלכי יספר עליך דדניאל : עותתי · לשון עוות הדין : שמעת : אנא זמריהון · אני זמר שלהם שעושים שירים וזמרים עלי ועל גלותי כדלעיל בפתיחא ישיחו בי וגו' שותי שכר ופסוק הביא בכליותי : תשיב : בחיקו של עולם · באמצע הישוב יושבת ציון כחיק הזה שהוא אמצעי של אדם : ה"ג בחיקו של עולם כד"א ומחיק כו' : שהיו נוטלים · העמלקים כשבא עמלק ונלחם עם ישראל כשאתם ממצרים שנא' ויזנב בך כל הנחשלים : ארבע קונדסין גרסי'

פירוש מהרז"ו

והסליחה כמבואר שם מפורש כמה פעמים וזהו אתה לא סלחת והחרבת מקדשך מקום הסליחה : ס ר' חלבו שאל את רשב"נ · ד"ר פ"ב סי' ב' ושם הגי' ר' חנינא בר פפא שאל לרשב"נ מהו דכתיב ואני תפלתי לך ה' עת רצון ע"ש עוד דכאן חסר : נמשלה תפלה כמקוה · כמ"ש ירמיה י"ד ח' י"ז י"ג מקוה ישראל ה' והתקוה על ידי תפלה וכמ"ש ירמיה נ' ומקוה אבותיהם ה' · ונמשלה התשובה כים כמ"ש ד"ר שם מפסוק נוראות בצדק תעננו מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים פי' הוא מבטח לרחוקים הם הרשעים כים שהוא פתוח לכל תמיד שהיל"ל תקות ישראל ה' ואמר מקוה בלשון משנה שם מקוה מים שטובלים בו שהוא בנין ויש לו בעלים שסוגרים אותו לפעמים : אינם ננעלים לעולם · כשהם ננעלים אינם ננעלים על דעת שיהיה כן תמיד : ואין קריאה אלא תפלה · שתיבת קרא לו שני משמעות · אחת מלשון קריאת אדם לחבירו · והב' מלשון תפלה וכאן שכתוב בכל קראנו היינו יכולים לפרש בכל ענין שיהיה הקריאה בין בקריאת שם בין בתפלה ע"ז אמר ואין קריאה האמורה כאן אלא תפלה ומ"ש בכל קראנו פי' בכל פעם שנתפלל בצבור ובכל אופן שנתפלל : עתים הם לתפלה · אפילו ליחיד יש עת מיוחד ומסוגל שתשמע תפלתו : פ מה שלא ראו בעיניהם · הם נביאי שקר גם אפשר לפרש כמ"ש שמ"ר ריש פמ"ו שלא להאמין ע"פ שמועה אפילו מנאמן : ע רוח הקודש סמוך לגאולה · שהגאולה שאנו מקוים אינה גאולה וישועה טבעית כ"א גאולה וישועה של רוה"ק : משוש פראים · וכ"ד כי ארמון נוטש וגו' הוא החורבן והגלות ומ"ש עד יערה הוא רוה"ק והיה מדבר לכרמל וגו' עד וישב עמי בנוה שלום הוא הגאולה : הקטן יהיה לאלף · וס"ד אני ה' בעתה אחישנה הרי הגאולה ואח"כ רוח ה' וגו' הרי רוה"ק : עד ישקיף וירא · ישקיף כמ"ש השקיפה ממעון קדשך הוא רוה"ק וכמ"ש עד יערה עלינו רוח ממרום ומ"ש וירא ה' היא גאולה כמ"ש וירא את עניינו או כמ"ש במ"כ ושניהם אמת : אמר רשב"ג · לעיל פסוק בלע ה' : עיני עוללה · שאני לעצמי בכיתי על כולם : מג' מאות תינוקות · הרי ק"נ אלף תלמידים : צ צמתו בבור חיי · פשט הכתוב כפי ענין הקינות על כל ישראל שירדו מטה מטה וכענין שאני בבור תחתיות במחשכים במצולות ולא לפי משמעות התיבה אך על פי מדה י"ז נדרש לפי משמעות התיבות בור ממש על כל מי שמפורש אלו שהשליכו אותו לבור היינו אל יוסף שהשליכוהו אחיו הבורה ואל ירמיה כמפורש בירמיה ל"ח ו' · ואל דניאל כמ"ש דניאל ו' : ק קראתי שמך ה' זה יוסף וכו' · ואעפ"י שאינו מפורש אלהם שקראו מן הבור הרי מפורש כאן שנמתו אותם בבור כמו שביארתי ע"פ מדה י"ז והרי מפורש כאן שקראו ע"פ מדה י"ז הנ"ל : ת תשיב להם גמול · כמעשה ידיהם וכאן חסר וה"ג בפסיקתא רבתי פי"ב סי' יו"ד ובילקוט תהלים מזמור ע"ט ירמיה אמר תשיב להם גמול ה' כמעשה ידיהם ודוד אמר והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם ר"י ור"נ · ר"י אומר אמרו ישראל מה שעשו לנו תשיב להם גמול ה' כמעשה ידיהם ומה שעשו במקדשך והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם א"ר שוגם אין חיק אלא בית המקדש ר"נ אמר מה שעשו לנו תן להם כמעשה ידיהם ומה שעשו במקדשך שכתוב בה מזוקק שבעתים והשב לשכנינו שבעתים אמר ר"י בר גדיא מה שעשו לנו במילה שנתנה בחיקו : נוטלים מילותיהם · כמ"ש ויזנב בך היה מכת זנב וכ"ה

יפה ענף

נמה שלא סלחת בהחרבת מקדשך : מהו דין דכתיב סכותה בענן לך מעבור תפלה · פי' למה נעל ה' דלת בפני התפלה הלא הוא שומע תפלה וקרוב ה' לכל קוראיו · ומשני דשערי תפלה כלי תשובה פעמים נעולים והכא מיירי בתפלה בלא תשובה: שלא ירד ענן והקיף אלא כדי שלא תשמע תפלתו · וזהו סימנא בעלמא שאין תפלתו נשמעת כאלו ענן מפסיק כד"א · וכדרך זה פי' רבינו האי גאון ז"ל בהא דגרסינן בפ' אין עומדין רבא לא גזר תעניתא ביומא דעיבא משום דכתיב סכותה בענן לך מעבור תפלה שהכתוב שמו סימן רע לענן ודריש את הכתוב כאלו כתיב סכותה בענן מעבור לך תפלה ע"ד כל תשא עון כמו כל עון תשא וכיוצא מהכתובים המסורסים : הקדים פה לעין · עמ"ש לעיל באלפא ביתא בזה הענין : בשלשה מקומות כו' · משום דק"ל בקרא דאמר עד ישקיף וירא ה' וחסר העיקר ויאמר עוד ויגאלני וכמו ראה עניי וחלצני · לכן מביא כי רוה"ק סמוך הוא לגאולה ודריש עד שישקיף ה' וירא ויערה עלינו רוח משמים וכיון דמזכיר רוה"ק גם הגאולה בכלל · כי לפני בוא הגאולה ישפוך ה' את רוחו על כל בשר לאות ולעד כי מהר תבוא הגאולה : אר"ג ת"ק בתי סופרים וכו' · עי' לעיל בפסוק בלע ה' ומ"ש שם : זה יוסף זה ירמיה זה דניאל שהושמו בבור · אמנם הכתוב הזה לא מיירי בהם ממש דבשתם ישראל קמיירי ולדוגמא נקט אלו · ומפרש צוד צדוני כצפור אויבי חנם כי ארבו עלי לצודני וכצורתא ואשר לא צדם וכן תרגם המתרגם כמנא כמנו לי. ור"ל שהעלילו עלינו עלילות אשר לא היו וארבו לשבשלנו חנם בלי עון ואשמה ומביא למשל מיוסף שניתן בעלילת אשת אדוניו אף כי הוא היה תם ונקי מפשע וכן על ירמיה העלילו עליו שאמר מה שלא שמע מפי ה' ולכן השליכוהו בבור · וכן דניאל שהושלך בבור בעלילת התפלה שהערימו לעשות כדי לנודו כה · ולמתו בבור חיי וכן וידו אבן בי קאי על כלל ישראל שמתו בבור והשליכו אבנים עליהם : זה יוסף כו' · הכא מיירי ביוסף ירמיה ודניאל ממש מדכתיב קולי שמעת וגו' קרבת וגו' רבת וגו' כי כן היה שנשמע קולם לפני ה' ונגאלו משם · ולכן הוא מתפלל אל תעלם אזנך וגו' לשמוע גם קולי ויחלצנו מן המיצר : ואתון בעיין מלכי יתי · כלומר שתתפשו ליעצני איך נהרוג בשונאי · כי חפצי רק לבקש תואנה ולהרגם וז"ש הכתוב ראה ה' עותתי כי היה לך עוות גדולה מזה כי שניהם יענשו בטענות הפוכות : אנא זמריהון · כתרגומו מלשון ניגון כי הם שמחים לאידי · לאפוקי מת"ש כמ"כ פ' י"ת שהוא לשון שכר : תשיב להם גמול · כמעשה ידיהם בלבד אמר ירמיה · ואסף אמר והשב לשכנינו שבעתים שלא הגדיל גמולם · ומשני כי אסף קללם על מה שעשו בביהמ"ק ובמילתם אשר בזו בזה את התורה והמקדש ע"ז בקש אסף כי יגמלו שבעתים וירמיה שאמר על מעשה ידיהם בלבד הוא כנגד מה שעשה לנו : ופרע בהם וכו' וכתיב וישסף שמואל וכו' · והיינו שסירסו וכדר' יצחק ואיידי דבעי לאתויי דר"י מייתי נמי דר' אבא ודרבנן על וישסף שמואל : מחתך בבשרו · ומפרש וישסף התוך להתיכות רבות וכן ת"י ויפשח מלשון ויפשחני · ובלשון רז"ל תפשת ויהיה לן אלוהא שפי' מחתך השן לחתיכות רבות ונותן לנו ענפיו ואורחא דמילתא שזורקין הבשר הנחתך באופן זה לנעופות ולכ"ח ומאכיל לנעימות · [ואולי דרש וישסף נוטריקון וישסע עוף וחסרון הע' רבות אחד

קונדיסין ומתחו עליהם · (שם) ויאמר אגג אכן סר מר המות כך ממיתין השרים מיתות מרות · רבי יצחק אמר סירסו לפי שהיה נוטל את המילות וזורקן כלפי מעלה על דא נפרע ממנו הדא הוא דכתיב (שמואל א' ט"ו) ויאמר שמואל כאשר שכלה נשים חרבך כן תשכל מנשים אמך · וישסף מלמד שחתכו ארבע התיכות · תתן להם מגינת לב · תרין אמוראין · חד אמר תבירות ליבא · וחד אמר עזיזות ליבא · מאן דאמר תבירות ליבא · שנאמר (בראשית י"ד) אשר מגן צריך בידך · ומאן דאמר עזיזות ליבא שנא' (דברים לג) מגן עזרך · תאלתך להם (לה) תלי אותן ביסורין והבא עליהם כל אלות שבתורה כד"א (שם ל') ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך וגו' :

ת תרדוף באף ותשמידם · ירמיה אמר תרדוף באף ותשמידם ומשה אמר (שמות י"ז) [א]כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים שמואל אמר [ב] עמלק כמשמעו · זכר זה המן · (לו) מחה בעולם הזה אמחה לעולם הבא · מתחת השמים לו ולכל הדור ההוא עד סוף כל הדורות · ר' יהושע אמר שלא יהא נין ונכד לעמלק · מתחת השמים · שלא יאמרו אילן זה של עמלק · גמל זה של עמלק · רחל זו של עמלק · ר' אליעזר אומר לפי שביקש לאבד את ישראל מתחת כנפי השמים אמר משה לפני הקב"ה רשע זה בא לאבד את ישראל מתחת כנפיך ספר תורתך שנתת להם מי יקרא בו · ד"א לפי שבקש לאבד את ישראל שהן עתידין להתפזר מסוף העולם ועד סופו שנאמר (דברים כ"ח) מקצה הארץ ועד קצה הארץ · ר' אליעזר אומר אימתי יאבד שמם של אלו (לז) מן העולם ותיעקר עבודת כוכבים ועובדיה מן העולם ויהא הקדוש ברוך הוא יחידי בעולם · כענין שנאמר (זכריה י"ד) והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד · בשעה שתרדוף באף ותשמידם (לח) מתחת שמי ה' · ר' נתן אמר לא בא המן אלא לזכר ישראל הה"ד (אסתר ט') וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם :

סליק אלפא ביתא תליתאה

פרשה ד א איכה יועם זהב' שמואל אמר (א) איך כיסה דהבא כד"א (יחזקאל כ"ח) כל סתום לא עממוך · ורבנן אמרין איך שינה דהבאי ר' חמא בר חנינא אמר איך עמה דהבא הה"ד איכה יועם זהב (ב) [ג] דתני ר' חייא גחלים יכול עוממות ת"ל אש אי אש יכול שלהבת ת"ל גחלים הא כיצד מביא מן הלוחשות הללו · תשתפכנה אבני קדש · כד הוו חברייא (ג) נפקין לפרנסתהון הוו קרו עליהון תשתפכנה (ד) אבני קדש · ד"א מדבר ביאשיה איכה יועם זהב שהיה דומה לארנטס של זהב · ישנא הכתם הטוב שהיה גופו דומה לאבן טובה ומרגליות · תשתפכנה אבני קדש (ה) אלו שתי רביעיות של דם שהיה ירמיה נוטלן וקוברן הדא הוא דכתיב (ד"ה ב' ל"ה) ויקבר בקברות אבותיו וכי בכמה קברות נקבר דאת אומר בקברות אבותיו אלא אלו שתי רביעיות של דם שהיה ירמיה נוטלן וקוברן · ד"א מדבר באנשי ירושלים שהיו דומין לארנטס של זהב וגופן דומה לאבן טובה ומרגליות ואם יאמר לך אדם אין הכתוב מדבר באנשי ירושלים אמר לו כבר כתיב [בני ציון] :

ב בני ציון היקרים · מה היתה יקרותן עירוני שנשא ירושלמית הנה נותן לה משקלה זהב · וכן ירושלמי שנשא עירונית היו נותנין לו משקלו זהב · ד"א מה היתה יקרותן בשעה שהיה אחד מהן נושא אשה גדולה ממנו (ו) היה עושה שולחנות יותר מן היציאות · ירודה ממנו היה עושה הוצאות יותר מן השלחנות · ד"א מה היתה יקרותן לא היה אחד מהם הולך לסעודה עד שנקרא ונשנה :

ג מעשה שהיה באדם אחד בירושלים שעשה סעודה אמר לבן ביתו לך והבא לי קמצא רחמי · אזל ואייתי ליה בר קמצא שנאיה ·

מסורת המדרש א תנחומא בשלח סימן כ"ח · ילקוט בשלח רמז רס"ז : ב אסתר רבה פרשה יו"ד : ג פסחים דף ע"ה · תורת כהנים פרשה אחרי מות · ילקוט סדר אחרי רמז תקע"ב :

חדושי הרש"ש

אנכי שומע · ועי' לעיל בפסוק גלתה יהודה בסופו · וע"ע במד"ר עקב ביד"מ ד"ה דכתיב ראה : (ה) אלו שתי רביעיות של דם כו' · לשון רש"י באיכה כל רביעית דם כו' · היה ירמיה קוברו · ועי' ברכות י"ט ב' תוד"ה מדלגין שצדדו לומר דאין כהן מוזהר על רביעית דם כמו שאין הנזיר מגלח ויתייסב

חדושי הרד"ל

דזכור וילקוט כאן : (לה) תלאה אותם ביסורים כצ"ל עמ"כ : (לו) מחה בעוה"ז כו' · עד סוף המאמר הוא מן המכילתא ס"פ בשלח בקצת שינוי ע"ש : (לז) מן העולם תעקר עובדי כוכבים כו' · כן צריך להיות : (לח) מתחת שמי ה' · אפשר דרש שמי כמו שמי בהירק המ"ם מלשון שם ה' · ור"ל או כשתרדוף כו' · יוודע שם ה' כראוי :

(א) איך כסה דהבא · לומר שעדיין בעצם לא נשתנה שהוא זהב רק שכיסה על פניו והוא סתום · כן אף על פי שגלו נכס לשמים רק מגלות ויצה"ר המעכבים לעשות רצון אביהם שבשמים הוא ככסוי על פניהם ועי' שה"ש פ"א פי"ב : (ב) דתני ר"ח גחלי יכול כו' כצ"ל והוא ברייתא בת"כ ר"פ אחרי מות שמובא בפסחים כמ"ש המ"כ : (ג) אבני קודש ברא"ם כל תוגות כד הוו כו' כצ"ל : (ד) נפקין לפרנסתהון · יוצאין מביהמ"ד מקום קביעותם בתורה לקריאה נעסוק בפרנסתהון או אפשר פירושו יצאו לחו"ל מא"י וז"ם ברא"ם כל תוגות כד"א ארץ ותוגות : (ה) אבני קודש · אלו ת"ח שנקראים אבנים כמ"ש בתענית (ד') אבנים ברזל כו' : (ו) ארנטס · כמו"ע פי' תכשיט ואפשר הוא שתי תיבות אורני טס · ואורני פירושו בלשון ליטיינ"ו כ: דבר של זהב וט"ס הוא פי' ע"ז בפנים בלס"ק שם : (ז) היה עושה שולחנות כו' · משל לאשה כמ"ש בנדרים (כ"ו) ערכתי לו שולחן כו' · וכן כינוהו בלשון אכילה אכלה ומחתה כו' · ואפשר שולחן שהוא קבוע במקומו השלחנו לאשה קבועה כבודה בבית וערכה שלחנה וכו' ושליאות

פירוש מהרז"ו

וכ"ה בפסיקתא שם סי' י"ג : יאבל בדי עורו · וס"ד יאכל בדיו בכור מות · שהבכיר לו מיתה פסיקתא שם · ובעמלק מדבר שם באיוב י"ח י"ג כמ"ש שם בפסוק אחז בעקב פח ודרשו בפר"א סוף פרשה כ"ד על אדום ע"ש מה שכתבתי ועי' ב"ר בס"ח סי' ס"ז וע"ז אמר יאכל בדי עורו שזרע יעקב יאכל עור של בניו ובדיו : כך ממיתים השרים · שהיל"ל אכן קרב מר המות אך סר פי' שבר מכאן ואינו ע"כ דורש מלשון סר : סרסו · ומרומז בתיבת סר ע"פ מדת ממעל ומנגד מדה כנגד מדה : כאשר שכלה נשים · שמאמר שחתך מילותיהם נעשו הנשים שכולות : לארבע חתיכות · דורש וישסף תיבה שאין כמוה לנוטריקון שיסע פלג ועי' מ"כ : תאלתך · תיבה שאין כמוה ודורשה נוטריקון מלשון תליה ומלשון אלה ע"פ מדה י"ז : תלה אותם ביסורים · כ"ל שפי' מלשון תלוהו וזבין שפי' כפי' על ידי יסורים שתיבת ביסורים פירושו של תיבת תלה אותן : שמואל אמר עמלק כמשמעו · כל מאמר זה סוף מכילתא בשלח וכאן יש שבושים רבים בין בשמות האומרים ובין בשמות התנאים ובין בסידור המאמרים ובין בגירסת כל מאמר וקשה להעתיק מאמר גדול כזה ומבקשו ידרוש המאמר משם ושם שמואל שנזכר כאן טעות הוא שהמכילתא כולו ברייתות מתנאים ולא נזכר שם אמורא : מקצה הארץ · דברים י"ג ח' כ"ח ס"ד וכאן כוון לפסוק דברים כ"ח ס"ד שכתוב שם והפיצך ה' אלהיך בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ ועי"ז יכירו אותו בכל העולם ועמלק וכן המן מזרע עמלק באו לאבדם מתחת כל השמים לפיכך צוה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים שע"ז אמר כאן ותשמידם מתחת שמי ה' : אימתי יאבד שמם של אלו וכו' · עד ושמו אחד דורש מ"ש מתחת שמי ה' שבתורה בסוף בשלח ובסוף האזינו כתוב מתחת השמים וכאן כתוב מתחת שמי ה' שע"פ מדה י"ז מדבר כאן ג"כ מעמלק ולמה כתוב כאן בשינוי שמי ה' ע"כ דורש שבתיבת ה' כולל כל מה שכתוב בסוף בשלח כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק שאין ה' שלם ולא הכסא שלם עד שימחה זרעו של עמלק שקיום עמלק מעכב מלכות שמים בעולם : לזכר לישראל · שיהיה לישראל זכרון לעולם שהרי מבטיח ותולה קיום ימי הפורים שלא יעברו מן היהודים וזכרם שלא יסוף מזרעם הרי אנו למדים ע"פ מדה י"ב מדבר שבא ללמד ונמצא למד שזכר ישראל לא יסוף ולא יתום :

פרשה ד א כל סתום לא עממוך · דבר שהוא סתום אצל אחרים ומכוסה לא היה מכוסה אצלך כי אם גלוי וכן כאן יועם הזהב שכסה פני הזהב אך הזהב עצמו לא נשתנה ורבנן סוברים שגם הזהב נשתנה ויגיד עליו ריעו ישנא הכתם הטוב ויועם מלשון עוה ועועים כמ"ש במתנות כהונה ואגב תיבת יועם ועממוהו הביא דתני ר' חייא : תשתפכנה אבני קודש · ברא"ם כל תוגות ודומה לזה תלמידי חכמים שיוצאים לערי ישראל לבקש פרנסתם בצדקה : ארנטס · פירוש במוסף ערוך בלשון רומי תכשיט · כי הוקשה לו שתחלה אמר זהב משמע שהם זהב ואחר כך כתם הטוב שהוא חשוב מאד משהם זהב ע"כ דורש זהב פירוש ארנטס של זהב שהתכשיט הנעשה מן הזהב חשוב הרבה מן הזהב וחשוב ככתם : שתי רביעיות של דם · שהשפיכה שייך בדם כמ"ש ושפך את דמו ומ"ש אבני אולי על שתי אבנים וגופו נקבר בקבר אחד ושתי הרביעיות בשני קברות וזהו ויקבר בקברות ע"פ מדה י' ויקבר קבר אחד בקברות עוד שתי קברות : אין הכתוב מדבר · שפסוק איכה יועם כתוב

מתנות כהונה

גרסי' · פי' עמודים . כך ממיתין · בתמיה ובמדרש שמואל גרס הכן ממיתין דרש אכן כמו הכן בחילוף אל"ף בה"א כדין אהה"ע : השרים · דרש סר כמו שר : ה"ג כלפי מעלה על דא נפרע ממנו : מלמד כו' · מדכתיב וישסף ואיני יודע אם דכך ארכו או דכך רחבו ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש : ה"ג וחד אמר עזיזות לבא : עזיזות כו' · לב אמיץ וחזק כדי שיסבלו היסורים ויתיסרו מאד כמו שכתבו המפרשים בפסוק ואני אקשה את לב פרעה שיקשה לבבו למען יוכל לקבל המכות : תלי · לשון עייפות ולאות ומלת תאלתך דרש כמו תלאתך : אלות כו' · דרש תאלתך לשון אלה וקללה תחשב להם : ה"ג לפי שבקש לאבד את ישראל שהם עתידין כו' :

חסלת אלפא בית"א תליתאה

פרשה ד איכה יועם : רבי שמואל כו' · הרואה יראה שהספר חסר ונראה דה"ג ר' שמואל אמר איך כיסה דהבא כד"א כל סתום לא עממוך והוא מלשון יועם וכן ארזים לא עממוהו והרד"ק בספר שרשים הביא שלשון בשורש אחד וכן בספר הקונקורדנציא ושוב גרס ורבנן אמרי איך שינה דהבא · ודייק מדכתיב בתריה ישנא הכתם · או דרשו מלשון רוח עועים ונעוה לב שענינם דעה נשתנה ונחלפה מהנכון אל הפוכו ושוב גרס רבי חמא כו' עד איכה יועם דתני רבי חייא כו' · ובאות אמת הרבה להגיה בשם נוסח אחר והמאמין לא יחוש : דתני ר' חייא כו' · בפרק כיצד צולין את הפסח : עוממות · כבויות לגמרי : ה"ג כיצד מביא מן הלוחשות : לוחשות · בוערות : כד הוה כו' · כשהיו החכמים יוצאים לבקש מזונותיהם מפני דוחק השעה היו החכמים האחרים קורים על אלו הנדחים תשתפכנה כו' : לארנטס · לפי הענין הוא כלי של זהב המזהיר ומבהיק : בקברות · לשון רבים שנים ומיעוט רבים שנים ובפרש"י באיכה יועם מביא מדרש זה ומשמע שלא גרס שתי : כבר כתיב בני ציון · הרי שהענין מדבר בבני ציון : עירוני · בן כפר כן פירש הערוך וכנגד ירושלים היו כולם נחשבים לעיירות : מן היציאות . מן הוצאות הסעודה לרמז בהם שהשלחן הטפל למה שעליו דמיו יקרים מן הסעודה שעליו כן האשה הנשאת ומפלה לו היא גדולה ויקרה ממנו : ירודה · שפלה : ונשנה · ששונין לקרותו עוד פעם שנית שמא שליח טעה בפעם ראשון כהאי עובדא דבר קמצא : מעשה : מעשה זה מבואר היטב בפרק הנזקין : ה"ג והבא לי קמצא רחמיה ·

פירוש

יפה ענף

מאד ומדרים כי שסע הבשר לתת לעופות] : יאכל בדי עורו · מביא לראיה ממקרא זה כי ניטול האברים לחתיכות היא מיתה מרה אבל הכתוב הזה לא מדרים על עמלק · ורבנן אמרי ד' קונדסין כצ"ל וכן הוא באגדת שמואל ובתנחומא וסוברים כי מיתה משונה זו בהרו לו לרבע את גופו לד' חלקים : הה"ד כאשר שכלה נשים חרבך · כי ע"י שחתכו מילותיהן שכלו גם את נשותיהם כי נשארו שכולות מבעליהן : אשר מגן צריך · הוא מלשון שבר כדלעיל בפסוק בכה תבכה : ירמיה אמר תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה' · ומשה אמר מתחת השמים · ולתרץ את זה מביא מראש את דברי המכילתא בפי' של מתחת השמים · ובזה יתורץ ג"כ למה אמר ירמיה מתחת שמי ה' וכמו שנבאר וכאן הלשון מעורב והכא איתא שם כי מחה אמחה מחה בעוה"ז אמחה לעוה"ב זכר זה המן עמלק כמשמעו · ד"א מחה לו ולכל תולדותיו ולכל דורותיו אמחה לו ולכל משפחתו דברי ר' יהושע · ר"א המודעי אומר זכר זה אגג עמלק כמשמעו מחה לו ולכל דורותיו אמחה לו ולכל הדור ההוא מתחת השמים שלא יהא נין ונכד לעמלק תחת השמים ר' יהושע אומר כשבא להזיק את ישראל מתחת כנפי אביהם שבשמים אמר רבש"ע הרי רשע זה בא לאבד את בניך מתחת כנפיך ס"ת שנתת להם מי יקרא בו · ר"א אומר כשבא עמלק להזיק להם לישראל מתחת כנפי אביהם שבשמים אמר משה לפני המקום רבש"ע בניך שאתה עתיד לפזרן לארבע רוחות השמים שנאמר כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם רשע זה בא לאבד אותם מתחת כנפיך ס"ת שנתת לבניך מי יקרא בו · רא"א רבש"ע אימתי יאבד שמם של אלו כשעה שתעקר עבודת כוכבים ועובדיה יהיה המקום יחיד בעולם ותהא מלכותו לעולם ולעולמי עולמים באותה שעה ויצא ה' ונלחם וגו' והיה ה' למלך ואומר תרדוף באף ותשמידם ר' נתן אומר לא בא המן אלא זכר לדורות שנאמר וימי הפורים האלה וגו' ע"כ · ולכן אמר משה מתחת השמים שפירושו מפני התורה שאמרת מתחת השמים · וירמיה אמר מתחת שמי ה' שפי' שאז יקראו שמו ה' כי ה' לבדו ימלוך בארץ ונשגב שמו בעולם : לא בא המן אלא לזכר ישראל · פי' כדי שעל ידו יזכר לדורות גם מחיית עמלק שימי הפורים לא יעברו ולא תעבור גם מחיית עמלק וע"ע במכילתא שם :

ר' שמואל אמר · איך שינה דהבא כד"א כל סתום לא עממוך ורבנן אמרי איך עמה דהבא דתני ר' חייא וכו' כצ"ל · ופי' שינה שנשתנה ונחלף כדבר אחר פחות וגרוע ומביא לראיה מן כל סתום לא עממוך שענינו הסתר והעלם דבר וכן כאן נסתם הדבר ובא אחר גרוע תחתיו · ופי' של עמה שכהה וכבה והחשיך מראהו וכמו גחלים עוממות שפי' כהות וכבויות ספק של לוחשות : תשתפכנה אבני קדש · כי הת"ח נקראים אבנים וכמו שדרשו רז"ל בתענית ארץ אשר אבניה ברזל על ת"ח וברא"ם כל תוגות המה הפוקים אשר שמה יעשו סחורה : מדבר ביאשיה · כשנהרג ויקונן עליו ירמיה כדכתיב בד"ה ונכתבה קינתו בכאן משום דקשה סילוקן של צדיקים מחורבן ביהמ"ק כדלעיל בפסוק ותרד פלאים : ארנטס של זהב · נראה דהיינו ארגנטין בסוף פיאה שבירושלמי ופי' בערוך כלי חשוב שמשתמשת בו בת המלך : שהיה ירמיה נוטלן וקוברן · אף כי ירמיה היה כהן ורביעית דם מטמא משמא · אין אנו צריכים לומר שקבר ע"י שליח · אבל הדם הזה יצא ממנו בעוד שהיה בין החיים והמות והיינו דם תבוסה שאינו מטמא אלא מדרבנן · ואפילו היה דם שאחר מיתה ע"מ אחר שנבלע בקרקע אינו מטמא כדאיתא

עאל וישב בין האורחים · עאל אשכחיה ביני אריסטייא · אמר לו את שנאי ואת יתיב בגו ביתאי קום פוק לך מיגו ביתאי · אמר לו אל תביישני ואנא יהיב לך דמי דסעודתא · אמר לו לית את מסובה · אמר לו אל תביישני ואנא יתיב ולית אנא אכיל ושתי · אמר לו לית את מסובה · אמר ליה אנא יהיב דמי כל הדין סעודתא אמר ליה קום לך · והיה שם ר' זכריה בן אבקולס והיתה ספק בידו למחות ולא מיחה מיד נפיק ליה אמר בנפשיה אילין מסביין יתבין בשלוותהון אנא איכול קרצהון · מה עבד הלך אצל השלטון אמר לו אילין קורבנייא דאת משלח ליהודאי למקרבינהו אינון אכלין להון ומקרבין אוהרנים בחילופייהו · נזף ביה · אזל לגביה תוב אמר ליה כל אילין קורבניא דאת משלח ליהודאי למקרבינהו אינון אכלין להון ומקרבין אוהרין בחילופייהו ואם לא תאמין לי שלח עמי חד איפרכו וקורבנייא ואת ידע מיד שאיני שקרן · עד דאתייא באורחא דמך איפרכו · קם הוא בליליא ועשאן כולן בעלי מומין בסתר · כיון שראה אותן הכהן הקריב אוחרנין תחתיהון אמר ההוא שליחא דמלכא למה לית את מקריב אילין קורבניא אמר ליה למחר · אתא יום תליתאה ולא קרבהון · שלח ואמר למלכא ההוא מילתא דיהודאה קאמר קושטא קאמר מיד סליק למקדשה והחריבו · הדא דבריאתא אמרין בין קמצא ובין בן קמצא חרב מקדשא · אמר ר' יוסי ענותנותו של ר' זכריה בן אבקולס שרפה את ההיכל · ד"א מה היתה יקרותן לא היה אחד מהן מוליד (ח) חסר ובעל מום :

ד [א] **מעשה** בר' יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול שברומי אמרו לו תינוק אחד יש בבית האסורין בקלון · הלך שם ראה תינוק אחד יפה עינים וטוב ראי וקווצותיו סדורות לו עומד בקלון · עמד על פתחו לבדקו וקרא עליו הפסוק הזה (ישעיה מ"ג) מי נתן למשסה יעקב וישראל לבוזזים · ענה התינוק אחריו · הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו · כיון ששמע ר' יהושע קרא עליו בני ציון היקרים המסולאים בפז וזלגו עיניו דמעות ואמר מעיד אני שמים וארץ שמובטח אני בזה שמורה הוראה בישראל · והעבודה שאיני זז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שיפסקו עליו · אמרו לא זז משם עד שפדאו בממון הרבה ולא היו ימים מועטים עד שהורה הוראה בישראל ומנו ר' ישמעאל בן אלישע · ד"א מה היתה יקרותן [ב] שלא היה אחד מהן הולך לסעודה עד שהיה יודע עם מי סועד · ולא היה חותם עד שהיה יודע עם מי חותם לקיים מה שנאמר (שמות כ"ג) אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס · ד"א מה היתה יקרותן (ט) שלא היה אחד מהן הולך לסעודה (י) אלא אם כן הופך יד אונקלי שלו וכל כך למה כדי שלא יטעננו אחר טענת חנם · ד"א מה היתה יקרותן שלא היה אחד מהן טוען טענת חנם · רשב"ג אומר זה [ג] מנהג גדול היה בירושלים פורשין מטפחת על גבי הפתח · כל זמן שהמטפחת פרושה אורחין נכנסין · נסתלקה המטפחת (יא) אין רשות לאורחין להכנס אלא שלש פסיעות · ד"א מה היתה יקרותן שהיו מוסרין הסעודה לטבח אם נתקלקל דבר בסעודה היו עונשין את הטבח הכל לפי כבודו של בעל הבית והכל לפי כבוד האורחין · ד"א מה היתה יקרותן בשעה שאחד מהן עושה סעודה (ב) היה צר כל מיני סעודה במפה וכל כך למה מפני איסטניסיה כדי שלא יהא אחד אוכל דבר שרע לו · א"ר חייא קרא בשם ר' שמואל בר נחמן (יב) מיום שחרב בית המקדש בטל יין קרוש וזכוכית לבנה ולמה קורין אותה לבנה שהיתה מתקפלת :

ה **מעשה** באחד מגדולי ירושלים דאמר לטליא זיל ואייתי לי מיא · והוה מצפי ליה על ריש איגרא · אתא אמר ליה לא אשכחת מיא · א"ל טרוף קולתיך קומיי · וטרף קולתיה קומוהי · וטרף הוא נפשיה מן רישא דאיגרא ונפל ומת ונתערבו אבריו עם החרסין ועליו הוא אומר איכה נחשבו לנבלי הרס :

ו **גם** תנין חלצו שד היניקו גוריהן · אילין ירודאתא כמין מסווין פריסין על אפיהון כד אינון מניקין בניהון דלא יהוון חמין בניהון סמקין ואכלין להון :

ז **דבק** לשון יונק · אמר רבי אבא בר כהנא אמת המים שהיתה באה מן החניות עמדו המציקים החריבות ושפכוה והיה אדם

מסורת המדרש א גיטין דף נ"ה · ירושלמי הוריות פרק ג' הלכה ז' · תוספתא הוריות פרק ב' · ילקוט ישעיה רמז תס"ז : ב סנהדרין דף כ"ג : ג בבא בתרא דף צ"ג · ירושלמי ברכות פרק ו' · תוספתא ברכות פרק ד' כל הענין · תוספתא בבא קמא פרק יו"ד :

חדושי הרד"ל

שנכנסין ויוצאין המשילו לאיש שיוצא ובא לשניהם : (ח) חסר ובעל מום · כמ"ש כלך יפה רעיתי ומום אין בך : (ט) לא היה אחד מהן הולך לסעודה עד שיודע כו' · עי' סנהדרין (כ"ג) : (י) אא"כ הופך כו' · עמ"כ ועי' בב"י וד"מ בא"ח סי' ק"ע בזה : (יא) אין רשות לאורחין לכנוס עד ג' פרסאות · כן הוא בתוספתא ברכות (פ"ד) ובירושלמי שם פרק ו' וכצ"ל כאן · וע"ש פירושו : (יב) מיום שחרב כו' · בטל יין קרוש וזכוכית כו' · ירושלמי סוף פרק ד' דסוטה :

חדושי הרש"ש

ויתיישב בזה גמגום היפ"ע ומלשון רש"י שכתב שיצא בכל תן ותן שנעלו משמע לי שיצאו בעודנו בחיים תיותו ודם מן החי אינו מטמא ועי' בש"ך ביו"ד סי' שס"ד ס"ק י"ד ובמש"כ בסוף הפתיחתא: (ב) היה צר כל מיני סעודה

מתנות כהונה

פי' שהוא היה אוהבו : עאל · נכנס בר קמצא וישב כו' : עאל · נכנס בעל הבית : אריסטייא · בין האורחים המזומנים לאריסטון וסעודת הבקר נקרא כן : א"ל בעל הבית לבר קמצא הלא אתה שונאי ואתה יושב בתוך ביתי קום וצא לך מן ביתי וא"ל אל תבייש אותי ואני אתן לך דמי סעודתי מה שאני סועד וא"ל אל אהא מיסב כלל · א"ל אל תביישני ואני אסב ואיני אוכל כלום וכדי בזיון בזה כמו שדרשו בפסוק עבדי יאכלו ואתם תרעבו : דמי כל הדין כו' · דמי כל הסעודה הזאת : נפיק ליה כו' · בר קמצא יצא לחוץ ואמר בלבו אלו המסובין יושבים בשלוה ומתיאשים מהפורענות שאינם מתייראים משום אדם אני אלך ואלשין עליהם : איכול קורצהון · כינוי הוא לרכילות וע' בפרש"י בחומש בפסוק לא תלך רכיל ושם ברמב"ן : בחילופייהו · במקומם : ה"ג בחילופייהו נזף ביה · פירוש גערו בנזיפה ולא האמין לו הלך אצלו שוב פעם אחרת : איפרכום כו' · שלטון עבדך וגם קרבנות ואתה תדע שאיני משקר כשבאו בדרך ישן לו האיפרכוס בלילה : ועמד הוא · בר קמצא : בעלי מומין · בפ' הנזקין מבואר יותר ועיין שם : אוחרנין כו' · הקריב אחרים תחתיהם כדי לקיים מצות המלך אבל לא גלה זה אל השליח מפני שלא היה מאמין לו שזהו מום ועיין בפרק הניזקין : שלח · אותו איפרכו : ההוא כו' · אותו דבר שאמר לך היהודי אמת הוא : הדא כו' · זהו שהבריות אומרות למשל בפיהם בין כו' כלומר בין טעות שנפל בין קמצא כו' שלא דקדק השליח היטב : ענוותנותו כו' · שלא רצה לנהוג שררה ולמחות בבעל הבית : חסר · חסר אבר : מעשה בר' יהושע בן חנניה : עומד בקלון · על משכב זכור : לבדקו · אם ימצא בו דבר טוב : כיון ששמע כו' · שהוא בן תורה ויראת ה' : העבודה · לשון שבועה והרבה יש בתלמוד ומעשה זה בתלמוד בהניזקין ובירושלמי בפרק בתרא דהוריות · על פי הירושלמי פ"ד דמסכת דמאי ובפ"ק דמסכת עבודת כוכבים יש להגיה לסעודה אלא א"כ הופך כו' · והנני אציגה לפניך לשון הירושלמי ומתוכו יתבאר הענין וזה לשונו תני לא יסרב אדם בחבירו לאורחו בשעה שהוא יודע שאינו רוצה לא ירבה לו בתקרובות וכו' כדאיתא בפרק גיד הנשה בתלמוד שלנו עד ידע דהוא רחין והוא מטרח עליו ובירושלים הוה הפוך פיבליה דשמאלא לימינא תני אין מוליכין לבית האבל בכלי זכוכית צבועה מפני שטוענו טענת חנם עד כאן לשון הירושלמי · וטעם לכולם הוא שאסור לגנוב דעת הבריות וזהו טענת חנם שחבירו מחזיק לו טובה על חנם וכדאיתא בפרק גיד הנשה ועל זה אמר ידע דהוא רחין כו' שיודע בחבירו שהוא בעוה ומזומן לסעודה והוא מטריח עליו לאכול עמו הרי גונב דעתו שחבירו מחזיק לו טובה על חנם · ובירושלמי פרק קמא דעבודת כוכבים מצאתי הגירסא באופן אחר ולא ראיתי לכתבו ולכן היו נוהגין בירושלים שכל מי שהזמינו לסעודה היה הופך פיבליה השמאל לימין ומימין לשמאל וזה היה היכר שיכירו הכל וידעו שהוא מזומן לסעודה ושלא יזמינוהו לסעודה אחרת ומלת פיבליה כך מצאתי בכתיבתו ונקודתו בירושלמי כתיבת יד על קלף ישן מאד ואולי הוא יד אונקלי הכתוב פה ואונקלי פירש הערוך מלבוש וכן פיבליה הוא מלבוש של כבוד כדאיתא בבראשית רבה פרשה ל"ז שם זכה לטלית ויפת לפיוולא ופירוש שם רש"י ז"ל טלית נאה ומצאתי במסכת דרך ארץ פרק ח' וזהו לשונו לא יאמר אדם לחבירו בא ואכול עמי מה שאכלתי שזהו דרך רבית ובירושלים היו הופכין אפסתיא למפלא שלהן עד כאן והוא קרוב ללשון פיבליה ומלת אפסתיא משמע בערוך ערך אפתא שהוא מנעול : כל זמן שמטפחת כו' · בריש פרק המוכר פירות יש מאמר זה ופרש"י והקנה טובה היא לאורחים שידעו שהם יאכלו וילכו להם : אלא שלשה פסיעות · בפרק המוכר פירות ל"ג ליה גם לא שמעתי מה עיבן : שלא יהא אחד אוכל כו' · כי יראה אם יש בם מאכל הראוי לו וימתין עד שיביאוהו או לא יכנס כלל : רבי חייא קרא · יש לומר שנקרא כן על שם שהיה בקי במקרא ורבים הם בספר הזה : הכי גרסינן בטל יין קרוש והוא יין טוב הבא מסניר כדאיתא בפרק קמא דסוכה (י"ב) : שהיתה מתקלפת גרסינן · וע"י שנקלף היה נשאר תמיד בלבנוניתו וע"ש כך נקרא זכוכית לבנה וגם לפי גירסת הספר פירושו לשון קליפה כמו דאקפל אקפולי ריש פרק אלו טריפות דפרש"י לשון קליפה כמו וקפלו האבנים דמסכת סוטה עד כאן לשונו והוא בהיפוך אותיות : מעשה באחד : דאמר לטליא כו' · אמר לנער לך והבא לי מים והיה יושב ומצפה על הנער בראש הגג ובא הנער ואמר ליה לא מצאתי מים : הכי גרסינן לא אשכחת מיא : א"ל טרוף כו' · אמר אל הנער השלך הכד לפני על הארץ והשליך הכד לפניו והפיל גם את עצמו מן ראש הגג ונפל על החרסין : גם תנין : ירודאתא · מין נחשים כד"א יאכוד ילדה וכן רבים : ה"ג בערוך ערך יכוד כמין מסוון פריסין על אפיהון כד אינון מניקין בניהון [מן בגין] דלא יהוון חמין בניהון סמקין ואכלין לון · פי' כעין מסוה יש להם על פניהם בשעה שמניקין את בניהם כדי שלא יראו אותם האדומים ויאכלו אותם ובתנחומא בפרשת בחקותי תמצא ענין אחר כמו שפירש"י במגילה ז : דבק : מן החניות גרסי' · מקום היה בהר הבית ששמו חניות כדאיתא בפ' י"ט של מס' ר"ה ושם היה מעין ונמשך ממנה אמת המים : מציקים · השונאים

פירוש מהרז"ו

כתוב סתם שאינו מפורש במי מדבר הרי שהכתוב השני מוכיח עליו ויגיד עליו רעו בני ציון היקרים הרי שגם הפסוק הראשון מדבר בבני ציון : ענותנותא דרבי זכריה · ובגמרא מבואר שלא הניח להקריב שלא יאמרו בעלי מומין קרבין לגבי מזבח : חסר ובעל מום · וכמ"ש חז"ל שעל שמסתכלים באותו מקום לכך נולדים עורים וכן שאר המומים על שאינם נזהרים בקדושת הזיווג ובני ירושלים היו צנועים ויקרים וקדושים ע"כ לא הולידו חסר ובעל מום : ד עמד על פתחו · שהיו מבקשים בעדו יותר מכדי דמיו ואסור לפדות השבויים ביותר מכדי דמיהם : מי נתן וגו' לבוזזים · רמז לו שאין ליתן ביותר מכדי דמיו שלא ירגילו השבויים שיהיו ישראל לבוזזים ע"כ אינו יכול לפדותו והשיב התינוק הלא ה' זו חטאנו לו זה שאתה חושב לדין בזה אנו חוטאים שאנו מעמידים דברינו על דין תורה ולא אבו בדרכיו הלוך מה הוא רחום אף אתה רחום מה הוא חנון וכו' ע"כ יש לעשות לפעמים לפנים משורת הדין כגון אני בן טובים ובן תורה ויפ"ת שלא ימצאו לבוז כמוני ע"כ הבין בו ר"י שמובטח שיהיה מורה הוראה בישראל וכן עשה לפנים משורת הדין ופדאו ביותר מכדי דמיו : לבנה שהיתה מתקפלת · כמו הלבנה בשמים שמתקטנת בעצמה ומתגדלת מעצמה כך היו כלי זכוכית טובים כשהיו אוחזים אותם בפס ידם היו מתקפלים ומתקטנים וכשהיו פותחים היד היו חוזרים לאיתנם מעצמם והיו באים מצור וכמ"ש בספר חבת ירושלים שנדפס מחדש מעשה שפעם אחת קרא שר אחד את היהודים חשובי העיר ואמר שיראה להם דבר חידוש והוציא מבית גנזיו כוס אחד של זכוכית והיה כתוב עליו זה הכוס שלח חירם מלך צור לשלמה בן דוד מלך ירושלים והפלא היה שנכנס לתוך כף יד הסגור כמו חתיכה עיסה ובפתיחת היד עמד בשלמות כמקדם וכו' והביא שם במאמר חוף הים אות י"ח צור ועל שאמר שבחורבן בית המקדש ישא הכחש הטוב הבית ג"כ שאר שבויים מדברים טובים שחסרו אחר חורבן בית המקדש : ו כמין מסוין · שרחמיו על כל מעשיו והכין להם הש"י ברחמיו המידה הזאת אך לבת עמי אין תחבולה להצילם כי גרמו עונותם להפוך עליהם רחמי שמים שבת עמי לאכזר על בניהם מחמת רעב : ז מן החנויות · מקום אצל לשכת הגזית כמ"ש ר"ה דף ל"א גלתה סנהדרין מלשכת הגזית לחנויות ומחנויות לירושלים וכ"ל שענין החנויות דשם היו מונחים סלתות ושמנים ושאר צרכי

יפה ענף

כדאיתא בפ"ג דאהלות שכל שבלוע שאינו יכול לצאת טהור · ושמ"ש רש"י נאוכה : לא היה אחד מוליד חסר ובעל מום · ומפרש היקרים המסולאים ע"ד יקר רוח איש תבונה דהיינו שלם בגופו : עמד על פתחו לבדקו אם הוא ראוי לפדות גם ביותר על כדי דמיו · כי תנן לפדותו בכל ממון שבעולם כדלקמן : שמובטח בזה שמורה הוראה בישראל · הנה מה שהכיר בתשובת הנער כח חכמתו הלא זיל קרי בי רב הוא · י"ל כי די היה לו להשיב שלא ה' · ולמה סיים את כל דברי הכתוב כי הוא שאל מי נתן למשסה יעקב והוא יענהו שלא ה' נתן למשסה · אבל הוא ראה בחכמתו כי ריב"ח לא בדרך שאלה אמר רק כמתלונן על גורל יעקב כי נתון הוא למשסה בלא מחמל · ולכן סיים את כל שכתוב כי ה' הוא הצדיק אך אנחנו העוינו והרשענו : עד שהיה יודע עם מי סועד · ופי' היקרים שמיקרים עצמם ושומרים את כבודם : הופך יד אונקלי שלו · שלא יחשדנו שגנב ושם בתוך בית אונקלי שלו · ופי' היקרים שמוקירו עצמם שלא יבואו לידי חשד : אלא ג' פסיעות · שירגיש כשם בעס"ב ואם סעודתו מתוקנת הוא אומר להם שיכנסו : לטבח · מתקן התבשילים נקרא טבח : ולמה קורין אותה לבנה · דזכוכית אין לו מראה אלא ספירי הוא והיכי קרי לה לבנה : אלין ירודתא · ופירוש הכתוב גם תנין אשר לא ידע רחום על בניו מ"מ אם ינעקו חלצו שד ויניקו את גוריהן ובת עמי גם אם תשמע יללת עוללים לא תשמע להם ותשוב לאכזר אף כי נועקים כנגדה כיענים במדבר ובערוך הגירסא מסוכה קלא ע"ש : אמת המים

מוליך את בנו לאמה ולא מצא מים והיה מדבק לשונו לחכו בצמא · עוללים שאלו לחם וגו' · רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן · רבי יהודה אמר (יג) אם אין מי שיתן להם מי ינחמם כמה דאת אמר (ירמיה י"ז) ולא יפרסו להם על אבל · רבי נחמיה אמר אין מי שיתן להם פרוסה של לחם כמד"א (ישעיה נ"ח) הלוא פרוס לרעב לחמך · ורבנן אמרין אין להם (יד) מי שהוא עומד בשורה כד"א (ויקרא י"א) כל מפרסת פרסה :

ח האוכלים למעדנים · ר' חנינא בר פפא אמר גלוסקין וחמר עתיק · האמונים עלי תולע · (טו) טריפון בקיקלא :

ט ויגדל עון בת עמי · [א] ר' יהושע בר' נחמיה בשם ר' אחא אמר נאמר בשבט יהודה ובנימן מה שלא נאמר בסדומיים · בסדומיים כתיב (בראשית י"ח) וחטאתם כי כבדה מאד · אבל בשבט יהודה ובנימן נאמר (יחזקאל ט') ויאמר אלי עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד · א"ר תנחומא אית לי חורי ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים · [ב] אותן לא פשטו ידיהם במצות ואלו פשטו ידיהם במצות הדא הוא דכתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן וכל כך למה בשביל שהיו לברות למו :

י זכו נזיריה משלג · (טז) אלו שהיו שותין את השלג · צחו מחלב · (יז) אלו שהיו שותין את החלב · אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם · ספיר זה דבר קל הוא · א"ר פנחס (יח) [ג] מעשה באדם אחד שהלך למכור ספיר ברומי אמר לו הלוקח על מנת לבודקו אקחנו נתנו על גבי הסדין והתחיל מקיש עליו בפטיש נבקע הסדן ונחלק הפטיש והספיר עמד במקומו (ס"א ספיר גזרתם א"ר יודן כל גזירה וגזירה שהיתה בירושלים היתה קשה כספיר ואם תאמר רך הוא א"ר פנחס כו') :

יא חשך משחור תארם · ר' אבא בר כהנא אמר כהדא חרתא ור' לוי אמר (יט) כהדא נאגא · לא נכרו בחוצות · א"ר אליעזר בר' צדוק אראה בנחמה אעפ"כ שהיה אבא כל אותן השנים אחר חורבן לא חזר גופו עליו כמות שהיה · לקיים מה שנאמר צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ : (ס"א לא נכרו בחוצות · א"ר אליעזר בר צדוק מעשה בעני אחד שבא ועמד על פתח בית אבא אמר לי אבא צא וראה שמא מבני ירושלים הוא הלכתי ומצאתי אותה אשה שנשל שערה ולא היה אדם יודע אם זכר אם נקבה היא ולא היתה תובעת אלא דבילה · לקיים מה שנאמר לא נכרו בחוצות צפד עורם על עצמם) :

יב טובים היו חללי חרב · בחורבן ראשון שהיו מתים מריח עוכבניין אבל בחורבן האחרון לא היה עוכבניין מה היו עושין להם (ג) היו מביאים גדיים וצולין אותן (כ) במערבה של עיר והיה אותו הריח מפעפע בהם והיו מתים · לקיים מה שנאמר שהם יזובו מדוקרים מתנובות שדי :

יג ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן · ר' הונא בש"ר יוסי אמר · אמר הקב"ה (כא) לא הניחו אותי לפשוט ידי בעולמי · כיצד היתה לאחת מהן ככר אחת והיה בה כדי שתאכלנה היא ובעלה יום אחד וכיון שמת בנה של שכינתה היתה נוטלת אותו הככר ומנחמה אותה בה · והעלה עליהם הכתוב כאלו בשלו ילדיהן למצות · הה"ד [ד] ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן וכל כך למה בשביל שהיו לברות למו :

יד כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו · [ה] אמר ר' ארבע שפיכות לטובת וארבע שפיכות לרעה · ארבע שפיכות לטובה שנא' (זכריה י"ב) ושפכתי על בית דוד ועל יושבי ירושלים רוח חן ותחנונים (יואל ג') והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וגו' וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי · (יחזקאל ל"ט) ולא אסתיר עוד פני מהם אשר שפכתי את רוחי על בית ישראל נאם אדני אלהים · וארבע שפיכות לרעה שנאמר (ישעיה מ"ב) וישפך עליו חמה אפו · וביחזקאל כתיב (יחזקאל ט') בשפכך את המתך על ירושלים וכתיב שפך כאש חמתו · והדין כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו · ויצת אש בציון · כתיב (תהלים ע"ט) מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך · [ו] לא הוה קרא צריך למימר אלא בכי לאסף נהי לאסף קינה לאסף · ומה אומר (כב) מזמור לאסף · אלא משל למלך שעשה בית חופה לבנו וסיידה וכיירה וציירה ויצא בנו לתרבות רעה · מיד עלה המלך לחופה וקרע את הוילאות ושיבר את הקנים ונטל פדגוג שלו איבוב של קנים והיה מזמר · אמרו לו המלך הפך חופתו של בנו ואת יושב ומזמר · אמר להם מזמר אני שהפך חופתו של בנו ולא שפך חמתו על בנו · כך אמרו לאסף הקב"ה החריב היכל ומקדש ואתה יושב ומזמר · אמר להם מזמר אני ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל · הדא הוא דכתיב ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה :

טו לא האמינו מלכי ארץ וכל יושבי תבל · (כג) [ז] ארבעה מלכים היו מה שתבע זה לא תבע זה · ואלו הן דוד ואסא יהושפט וחזקיהו · דוד

מסורת המדרש א בר"ר פ' כ"ח · שהש"ר פ' א' פסוק ד' · ילקוט יחזקאל רמז שנ"א: ב סנהדרין דף ק"ד : ג שהש"ר פ' ה' פסוק ט"ו · פסיקתא רבתי פסקא ל"ב סימן ג' · ילקוט ישעיה רמז של"ט : ד עיין בר"ר פ' כ"ח: ה עיין לעיל פ' ב' · ילקוט זכריה רמז תקפ"א: ו מדרש תהלים מזמור ע"ט · ילקוט תהלים מזמור תתכ"ד : ז לעיל פתיחא ל' · מדרש תהלים מזמור ע"ט · ילקוט שמואל ב' רמז קס"ג :

חדושי הרש"ש

סעודה במפה · נ"ל פי' לשון צר צורה וה"ל שהיה מצייר על המפה כל מיני מאכל שהכין כדי שיוכל כל אחד לברור לו אותו מאכל המוטעם יותר לחכו : (ג) וצולין אותו במערבו של עיר · עמש"כ בויק"ר פט"ז

חדושי הרד"ל

(יג) אם אין להם מי שיתן להם מי ינחמם · שמנהגם היה שהמנחם בולע ונותן ליד האבל נוסף בעצמו וכמ"ש בה"ג והרמב"ם וש"פ (והרשב"א בתשובה ח"א סי' רע"ח כתב שהיה לו בזה מקום ידוע כדברי רז"ל והכתו ומצאתיו בל' ילקוט משלי רמז תתקמ"ז ובסמ"ג והגמי"י הביאוהו בשם ירושלמי פ"ג דמו"ק ולפנינו ליתא שם) ונראה דגרסינן איפכא אם אין להם מנחם מי יתן להם וכדכתיב פרשה ציון בידיה אין לה מנחם (וממקרא זה הביאוהו בילקוט ובה"ג שם) : (יד) שהוא עומד בשורה כד"א כל מפרסת פרסה · גם לשון פורס הוא כענין פריסת שורה ומחיצה של בני אדם : (טו) טריפון קיקלא · עמ"כ דאסיפיה דקרא תבקו אשפתות קאי · ומבאר מליצת תבקו אשפתות שהכוונה מושלכים באשפה · ולשון תבקו הוא מליצה · שדרך תינוקות לחבק ולנשק אותם ועתה אין להם מי לחבקן כי אם האשפה תבקו שמה · וכמו"ע ערך טרף באחרון פירש אריסא אמונים עלי תולע והוא בלשון גריקו"ם נגדלים בבגדי תולעת : (טז) אלו שהיו רוחצין את השלג כנ"ל · וכדכתיב (איוב ט') אם התרחצתי במימי שלג אבל שתיה בשלג לא נמצא שהיה מועיל לזכך המראה : (יז) אלו שהיו שותין את החלב · כמ"ש בכתובות (נ"ט) הרוצה להלבין כמו כו' ישקנה חלב סמוך לפרקה : (יח) מעשה באחד שהלך למכור ספיר כו' · עי' תוס' סוכה (נ"ב) ד"ה אם : (יט) כהדא נאגא · אפשר פירושו כשעוה כמש"ל פ"א פ"ד והיה להם מין שעוה שחור שבו היו משחירין הכלים · ולכן נקרא בשם שחור שהיו משחירין בו וכן למ"ד חרת · היינו חרתא דאושכפי שמשחירין בו עורות סנדלים : (כ) במערבה של עיר · שרוח מערבית מביאה את הרוח · ועי' בקה"ר ר"פ י"א (ועי' בירושלמי ב"ב פ"ב דמשמע שמפרש מתניתין דשם שהיא תדירה בכותות כדס"ד דהש"ס שם) : (כא) לא הניחו אותי לפשוט ידי בעולמי · אפשר הלשון מכוון לדרוש מקרא דולא חלו בה ידים דלעיל שבת עמי ע"י שפשטו ידיהם במצות (וכדלעיל אות ו' במדרש שם) לא חלו בה ידי מדה"ד לפשוט ידי בעולמי : (כב) מזמור לאסף משל למלך כו' · עי' פירש"י קדושין (ל"א) ד"ה אסתייעא כו' ותוס' שם : (כג) ד'

פירוש מהרז"ו

צרכי קרבנות שהיו הגזברים מניחים שם ייגות שמנים וסלתות למכור לכל מי שצריך לקרבנות ומנחות ונסכים מה שלא הלשכות מחזיקים כמ"ש בשקלים ומ"ש ושפכוהו צ"ע איך אפשר לשפוך המעין אולי צ"ל והפכוה שהפכו המשכת המעין שימשוך למקום אחר : עוללים שאלו לחם · וס"ד פורש אין להם היל"ל ואין נותן להם מהו לשון פורש ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז על מקומות שכתוב שם תיבות פורש על ניחום אבלים ע"י פרוסה ועל פרוסה של לחם כפשוטו ועל פרסת הרגל ע"פ מדת ממעל : **ח** גלוסקין וחמר עתיק · לעיל פסוק לאמותם יאמרו איה דגן ויין ושם מפורש : טריפין בקיקלא · פירש במו"ע בלשון יון אמונים ונגדלים בבגדי תולע : **ט** נאמר בשבט יהודה · עי' ש"ר פסוק משכני ב"ר פל"ח סי' ה' ושם מבואר : אית לי חורי · פסוק אחר יותר מפורש כי פסוקים הנ"ל אינם במקום אחד רק כשנדרוש ע"פ מדה י"ז אך בפסוק זה מפורש במקום אחד : ולא חלו בה ידים · מלשון חל י"ד להיות וכו' מענין נחיה ושריה וכמ"ש לעיל פסוק ממרום שלח אש · מפסוק וירא לכרובים תבנית יד אדם מתחת כנפיהם ע"ש שדורש על הצדקה שנותנים ביד וכמ"ש כאן בפסוק ידי נשים רחמניות שבשלו ילדיהן לעשות סעודת הבראה לאבלים : **י** שהיו שותים את השלג · שמ"ש זכו משלג אינו רוצה לפרש יותר מן השלג שאין דבר לבן יותר מן השלג כמ"ש עזה כשלג וכמ"ש כשלג ילבינו על כן פירש משלג מחמת שלג על שהיו שותים שלג וכן מחלב מחמת חלב : דבר קל הוא · דרך שאלה ותמיה שאתה אומר שהיו עצמותם קשה לגזור כספיר ושמא תאמר שאין הספיר קשה כל כך : **יב** עוכבניין · עי' ב"ר פרשה כ' סי' י' וקוץ ודרדר עכביות וקונדס וכן בגילה ל"ד את העכביות : **יג** לא הניחו · לפרש פסוק ויגדל עון בת עמי ולא חלו בה ידים ואינו שייך למ"ד על סדום כ"א לר"ד על בת עמי : היא ובעלה · פי' עם בניה לכך כשנתנה הככר לשכנתה להבראה הרי בניה מתים ברעב וזהו בשלו ילדיהן : שהיו לברות למו · בחללי בת עמי · במות להם חלל : **יד** ארבע שפיכות · וכולם אצל רוח · לעיל פסוק דרך קשתו מד' שפיכות לרעה וכולם בחמה : מזמור לאסף · מדרש תהלים מזמור ע"ד כה"ע

מתנות כהונה

השוקים : החריבוה ושפכוה גר' : לאמה · לאמת המים שנמשך מן המעין : ה"ג ולא מצא מים : לחם וגו' גרסי' : ומי ינחמם · וזהו ופורש אין להם וכדמפרש ואזיל : על אבל גרסי' : בשורה · לנחם האבלים ודרש ופורש מלשון פרסת רגל : האוכלים : רבי חנינא בר פפא כו' · נראה שחסר הספר וצ"ל כדלעיל בפסוק לאמותם יאמרו ועיין שם : תולע וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא חבקו אשפתות ועליה קאמר טריפון כו' מושלכים באשפה כד"א בקיקלא דמתא יתיב : ויגדל · כל זה בב"ר פרשה כ"ח ובמדרש חזית בפסוק משכני : חורי · פסוק אחר : כמו רגע · ואלו לא נשאר מהם פליטה ובנימין ויהודה נשאר מהם פליטה והכי גרס בהדיא בב"ר פרשה כ"ה ובמדרש חזית בפסוק משכני ושוב מפרש והולך ולמה תלא זאת מלפניו ומשני ולא חלו בה ידים : ה"ג ידים אותן לא פשטו ידיהם במצות ואלו פשטו ידיהם במצות הלא כו' · ופי' הסדומיים לא פשטו ידיהם למצות צדקה וגמילות חסדים כמו שנאמר יד עני ואביון לא החזיקה וגו' ואלו יהודה ובנימין פשטו ידיהם למצות שנא' ידי נשים וגו' וכל כך למה עשו כן לברות למו להברות בו את שכנתה האבלה כדלקמן בפסוק ידי נשים וכדאיתא בפ' חלק ועיין שם בפרש"י : זכו : שהיו שותין את השלג · כדי שיתלבנו כשלג וכן חלב : דבר קל · ומה רבותייהו שמדמה אותם לדבר קל להשיב אמר רבי פנחס כו' · ובספר אות אמת הגיה איתימא ספיר זה דבר קל הוא כו' : ה"ג והספיר עומד במקומו : חשך : חרתא · צבע שחור כד"א בפ' הבונה חרתא דאושכפי : נאגא · לא מצאתי פירושו ולפי הענין הוא צבע שחור : לא חוּר כו' · על שם כל אותם תעניות שלא יחרב ביהמ"ק בימיו כדלעיל בפסוק היו צריה לראש : טובים : עוכבנין · מין עשב והוא עכביות שמוזכר בתלמוד בהרבה מקומות : ידי נשים : לפשוט כו' · לעשות בהם מעשה כפי מדת הדין : ה"ג שמת בנה של שכנתה היתה כו' · וה"ג רש"י ז"ל בב"ר פרשה כ"ח וכן הביאו בספר תניא בהלכות הבראת אבל : מנחמה אותה גרס' : כלה ה' : הוילאות · וילונות הפרוסים לחופה והקנים שהוילונות פרוסים עליהם : פדגוג · אומן של בנו ועיין ריש פרשת בראשית רבה : איבוב · חליל : לא האמינו כו' · נתבאר לעיל בפתיחתא

יפה ענף

המים כו' · ולפ"ז מפרש דבק לשון יונק לא מיונקי שדים אבל נרדף הוא עם עוללים השותים מים ומה שמזכיר אמת המים מן התנויות ע"כ גמרא גמירי להו : גלוסקין וחמר עתיק · אבל לא שתה מעדנים כמו פטומות ופשיונים אלא דומיא דאיה דגן ויין : טריפין בקיקלא · מושלכין באשפה וזה הכוונה של חבקו אשפתות וע"ד מליצה אמר הכתוב חבקו : אלו שהיו שותין את השלג · ועי"ז היו זכים כשלג · וכן שותי החלב צחו כחלב שכפי המאכל והמשתה שיתפרנסו בו האנשים יתיפו כדאיתא בפ' אע"פ הרוצה שתלבין בתו יאכילנה אפרוחים וישקנה חלב סמוך לפרקה ויהיו הממי"ן של משלג ומחלב מ"ם הסבה : ספיר זה דבר קל הוא · כלומר שמא תחשוב דספיר זה הוא דבר קל בא וראה מ"ש ר' פנחס מעשה באדם אחד כו' וכלשון שאמרו בחזית גבי מעולפת ספירים · והכוונה כי ספירים הוא סנפירינון שקשה מאד ולא סתם ספירים : כהדא נאגא · פי' חשך והוא מלשון נוגה ע"ד סגי נהור וכדאיתא ריש פסחים דקרי ללילה נגהי ע"ד סגי נהור : אראה בנחמה · עמ"ש לעיל בעובדא דמרתא בת בייתוס שבפסוק על אלה אני בוכיה : מריח עוכבנין · זה מין פירות שריחם נודף למרחוק והביאו אותם חוץ לחומה ונכנס ריחם לתוך נפוחי רעב ומתו וז"ש שהם יזובו מדוקרים מתנובות שדי · וזה היה רק בחורבן בית הראשון אבל בבית שני אותן הפירות לא היו עוד · ועשו כן בגדיים וטלויים · ולפ"ז הכתוב הזה מיירי רק מחורבן בית הראשון וז"ש לקיים מה שנאמר שהם יזובו מדוקרים וגו' : לא הניחו אותי לפשוט ידי · שאע"פ שחטאת ישראל כבדה משל סדום והיו ראויים כי לא תשאר מהם פליטה ולפשוט יד בעולמו אבל כיון שעסקו גם במצות לא הניחו למדת הדין לעשות כן · וכדלעיל בפסוק ויגדל עון בת עמי ומפרש עד כמה עסקו במצות : ארבע שפיכות לטובה · עמ"ש לעיל בפסוק שפך כאש חמתו : לא הוה קרא צריך · כלומר לא היה ראוי לומר וכבר העירונו כי בלשון הירושלמי והמדרש יבוא הלשון צריך במקום ראוי · ואע"ג דאמרינן כשם שחייב אדם לברך על הטובה כך חייב לברך על הרעה ויליפינן בפ' הרואה מהכתוב חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה אם משפט אשירה · ולכן אמר מזמור גם על הרעה · וי"ל דזה דוקא על רעת עצמו מחוייב לקבל באהבה כי ינקהו בזה מעוונותיו אבל על רעת אחרים אין לומר שירה והלכך כאן דהיתה רעת המון ישראל דכתיב נתנו את נבלת עבדיך וגו' שפכו דמם וגו' · ועי"ז אין לזמר ומכ"ש דכתיב באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך ואיך יזמר ע"ז אם לא מהטעם שאמר שגם זה היה לפרעון על חטאתינו להצילנו מהכליון · וכ"ה בשוח"ט על מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו · אמנם בברכות פ"א נותן ע"ז טעם אחר ומדמי לאדם שיצא עליו שט"ח ע"ש וי"ל דגמ' לא ניחא להם בהאי פירושא כיון שבנו יצא לתרבות רעה איך ישמח ויזמר אם לא מטעם המשל שנאמר שם : אבוב של קנים · כלי זמר המחובר מקנים ונקרא בלשון ישמעאל מיסק"ל : על העצים ועל האבנים · נראה דכוונתו כי רק החומר וזה העצים והאבנים נשתתו אבל קדושת המקום במקומה עומדת וכמו שאמרו במגילה והשימותי את מקדשיכם אע"פ שהן שוממין בקדושתן הן עומדין וגם השכינה לא זזה ממקומה כדאיתא בחזית על הפסוק הנה זה עומד אחר כתלנו : ארבעה מלכים כו' · משום

אמר (תהלים י"ח) ארדפה אויבי ואשיגם וגו' · א"ל הקב"ה אני עושה כן הה"ד (שמואל א' ל') ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם · מהו למחרתם [א] ריב"ל אמר לשתי לילות ויום אחד והיה הקב"ה מאיר לו בלילות בזיקין וברקים כמה דתנינן תמן [ב] על הזיקין ועל הזועות ועל הברקים · הדא הוא דכתיב (תהלים י"ח) כי אתה תאיר נרי וגו' · עמד אסא ואמר אין בי כח להרוג להם אלא אני רודף אותם ואתה עושה · אמר לו אני עושה שנאמר (ד"ה ב' י"ד) וירדפם אסא וגו' כי נשברו לפני ה' ולפני מחנהו וישאו שלל הרבה מאד · לפני אסא אין כתיב כאן אלא לפני ה' ולפני מחנהו · עמד יהושפט ואמר אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף אלא אני אומר שירה ואתה עושה · אמר לו הקב"ה אני עושה שנאמר (שם כ') ובעת החלו ברנה ותהלה וגו' · עמד חזקיהו ואמר אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ולא לומר שירה אלא אני ישן על מטתי ואתה עושה · אמר לו הקב"ה אני עושה שנאמר (מלכים ב' י"ט) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' · [ג] כמה נשתייר מהן רב אמר עשרה שנאמר (ישעיה י') ונער יכתבם · שכן דרכו של נער להיות כותב יו"ד · ר' אליעזר אומר ששה שכן דרכו של נער להיות שורט שריטה · ר' יהושע אומר [ד] חמשה שנאמר (שם י"ז) שנים שלשה גרגרים בראש אמיר · ר' יהודה בר' סימון אמר תשעה הה"ד (שם) וארבעה חמשה בסעיפיה פוריה · ר' תנחום בר חנילאי אמר ארבעה עשר הה"ד (שם) שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ארבעה חמשה בסעיפיה פוריה · [ה] בין כדברי אלו בין כדברי אלו הכל מודים שנבוכדנצר אחד מהם היה · אלא כיון שאמר לו הקב"ה עלה והחריב בהמ"ק אמר לא בעי אלא מצמצמא יתי מיעבד לי כמה דעבד לסבי · מה עשה בא וישב בדפני של אנטוכיא ושלח נבוזראדן רב טבחים להחריב את ירושלים (ד) עשה שם שלש שנים ומחצה בכל יום מקיף את ירושלים ולא היה יכול לכבשה וכיון שלא היה יכול לכבוש בקש לחזור · נתן הקב"ה בלבו התחיל ממדד בחומה והיתה שוקעת בכל יום טפחיים ומחצה עד ששקעה כלה · וכיון ששקעה כלה נכנסו השונאים לירושלים · על אותה שעה הוא אומר לא האמינו מלכי ארץ וכל יושבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלים :

טז מחטאת נביאיה · [ו] ר' יודן שאל לר' אחא היכן הרגו את זכריה בעזרת ישראל או בעזרת נשים · א"ל לא בעזרת ישראל ולא בעזרת נשים אלא בעזרת כהנים · ולא נהגו בדמו לא כדם צבי ולא כדם איל · תמן כתיב (ויקרא י"ז) ואיש איש מבית ישראל אשר יצוד ציד חיה או עוף וגו' וכסהו בעפר · ברם הכא כתיב (יחזקאל כ"ד) כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר · וכל כך למה להעלות חמה ולנקום נקם נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות · שבע עבירות עברו ישראל באותו היום · הרגו כהן ונביא ודיין ושפכו דם נקי וחללו את השם וטמאו את העזרה ושבת ויום הכיפורים היה · [ז] וכיון שעלה נבוזראדן חזייה לדמיה דזכריה דהוה קא רתיח · אמר להון מאי האי · אמרו ליה דם פרים וכבשים · אייתי פרים וכבשים ולא אידום · אייתי כל מיני דמים ולא אידום · אמר להון אי אמריתו לי מוטב ואי לא אנא מסריקנא לבישרא דהנך אינשי במסריקין דפרזלא ולא אמרו ליה · והשתא דאמר להו לית הכי · אמרו ליה מה נכסי מינך נבייא כהנא הוה לן · והוה מוכיח לן לשום שמיא קבילו לא קבילנא מיניה אלא קאימנא עילויה וקטלינן ליה · אמר להון אנא פייסנא ליה · אייתי סנהדרי גדולה שחט עילויה ולא נח · שחט סנהדרי קטנה עילויה ולא נח · אייתי פירחי כהונה שחט עלויה ולא נח · שחט תינוקות של בית רבן עילויה ולא נח · נחין עילויה א"ל זכריה טובים שבעמך איבדתי רצונך שיאבדו כולם · לאלתר נח · והרהר נבוזראדן הרשע תשובה ואמר ומה מי שמאבד נפש אחת מישראל כך כתיב בו (בראשית ט') שופך דם האדם באדם דמו ישפך אותו האיש שאיבד נפשות הרבה עאכ"ו · מיד נתמלא הקב"ה רחמים ורמז לדם ונבלע במקומו · על אותה שעה הוא אומר (כד) מחטאת נביאיה עונות כהניה השופכים בקרבה דם צדיקים :

יז נעו עורים בחוצות · סומין שבהם אמרו מי יראה לנו אותו מקום שהרגו את זכריה · שנלך ונחבקנו ונשקנו · לקיים מה שנאמר נעו עורים בחוצות נגואלו בדם · (כה) חגרין שבהם מה היו אומרין · מי יראה לנו את הדם של זכריה שנלך ונפרכס בה · לקיים מה שנאמר בלא יוכלו יגעו בלבושיהם :

יח סורו טמא קראו למו · ר' חנינא פתר קרא בבנות ציון · הדא הוא דכתיב (ישעיה ג') [ח] ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון וגו' · הויין שייפן ברומיהון ומהלכן בגסות הרוח · ותלכנה נטויות גרון כשהיתה אחת מהן לובשת את תכשיטיה · היתה מטה מכאן ולכאן את גרונה בשביל להראות את תכשיטיה · ומסקרות עינים ר' אסי דקיסרין אמר שהיו משקרות את עיניהם בסיקרא ורשב"ל אמר בקלורית אדומה · (ס) הלוך וטפוף תלכנה · כשהיתה אחת מהן ארוכה היתה מביאה שתי קצרות אחת מכאן ואחת מכאן · כדי שתראה טפה על גביהן · וכשהיתה אחת מהן קצרה היתה לובשת קרקוסין עבים כדי שתראה ארוכה · וברגליהם תעכסנה · ר' יוסי אומר שהיתה צרה צורת דרקין על מנעליה · ורבנן אמרין שהיתה מביאה זפק של תרנגול וממלא אותו אפרסמון ונותנת אותו בין עקיבה למנעלה · וכשהיתה רואה כת של בחורים היתה דופקת עליו והיה אותו הריח מפעפע בהן כארס הזה של עכנא (ו) והיה ירמיה אומר להם עשו תשובה עד שלא יבאו אויבים · אמרו לו [ט] אם יבאו אויבים עלינו מה הן יכולין לעשות לנו הה"ד (שם ה') האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה · דוכסא רואה אותי ונוטלני ומושיבני עמו בקרונין · אמרה לירמיה נדע דמאן יהא קיימת או דילן או דיליה וכיון שגרמו עונות ובאו שונאיהן היו מתקשטות ויוצאות לפניהם כזונות · דוכסא רואה אותה ונוטל אותה · אפרכוס רואה אותה ונוטל אותה · איסטרטולים רואה אותה ונוטל אותה ומושיבה עמו בקירונין אמר הקב"ה ולא קימא דידי וקימא דילהון · מה עשה (שם ג') ושפח ה' קדקד בנות ציון · ר' אלעזר ור' יוסי בר' חנינא · ר' אלעזר אמר הלקה אותן בצרעת הא מה דאת אמר (ויקרא י"ד) ולשאת ולספחת ולבהרת · ר' יוסי בר חנינא אמר העלה על ראשיהם משפחות משפחות של כנים · ור' חייא בר אבא אמר

מסורת המדרש א ויק"ר פרשה כ"א · מדרש תהלים מזמור י"ח ומזמור כ"ז · פסיקתא רבתי פסקא ח' · פסיקתא דרב כהנא פסקא כ"ו · ילקוט שמואל רמז קס"א · ילקוט תהלים רמז תפ"ו : ב ברכות דף כ"ח : ג סנהדרין דף צ"ה · מדרש תהלים מזמור ע"ט · ילקוט מלכים רמז רמ"א : ד תנא דבי אליהו רבא פרק ז' : ה אסתר רבה פרשה ג' : ו ירושלמי תענית פרק ד' · סוף הלכה ה' · קהלת רבה פרשה ג' פסוק ט"ז ופרשה יו"ד פסוק ד' · לעיל פתיחתא ה' וכ"ג · לעיל פרשה ב' פסוק ב' · פסיקתא דרב כהנא פסקא ט"ו · ילקוט יחזקאל רמז שמ"ד · כל הענין : ז גיטין דף נ"ז · סנהדרין דף צ"ו · ילקוט כאן רמז אל"ף ס"ו : ח שבת דף ס"ב · ויקרא רבה פרשה ט"ז · פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ז · כל הענין ועיין מ"ש על זה בהערות ותקונים מאות מ"ו עד אות ע"ד · ילקוט ישעיה רמז רס"ו · ילקוט כאן רמז אל"ף ל' ל"א ל"ב ל"ג ל"ד : ט פסיקתא רבתי פסקא ל"א · כל הענין :

חדושי הרד"ל

מלכים · לעיל בפתיחתא כ"א עיין שם : (כד) מחטאת נביאיה עונות כהניה וכו' · אפשר דרשינן מחטאת נביאיה וכהניה הם שחטאו והרגו נביא וכהן זה זכריה : (כה) חגרים שבהם כו' · ונפרכסה לקיים מ"ש בלא יוכלו יגעו כו' · אפשר דרש בלא יוכלו אותן שלא יוכלו לילך ברגליהם דהיינו חגרים · והיו מפרכסין ונוגעין בדם זכריה בלבושיהון האמור בפסוק שלפניו · ולשון מגעגעין כדמות המוזכר בויקרא רבה פ"כ וקה"ר פי"א הוא כענין יגעו בלבושיהם לפירוש זה :

חדושי הרש"ש

פט"ז אות תי"ח : (ד) ועשה שם שלש שנים ומחצה · עמש"כ בפתיחתא דזבדי בר' לוי : (ס) הלוך וטפוף כו' · מביאה שתי קצרות כו' · עמש"כ בויק"ר שם אות ב' : (ו) והיה ירמיה אומר להם כו' · בר"פ

מתנות כהונה

בפתיחתא זבדי בן לוי : והיה הקדוש ברוך הוא גרסי' : פורע פריעה גרסינן : מחטאת : שאל כו' · כל זה נתבאר לעיל בפתיחתא זכור את בוראך ובפסוק בלע ה' : ה"ג והשתא דאמר להו לית הכי אמרו ליה כו' : נחין · הרכין והטה עצמו עליו כזה שלוחש דבר באזני חבירו : סורו : שייפין כו' · לשון גבהות וקפיצות כדאמרינן בוקא דאטמ' דשף מדוכתיה בי כנשתא דשף ויתיב בנהרדעא בפ' בני העיר ור"ל שהיו פושטין את עצמן לילך בקומה זקופה וגי' הערוך מוכח כן דגרס שייפין ברומהון וכן הוא לעיל ריש פרשת מצורע : מסקרות גרס' : וטפוף · לשון גובה כדבר הזה הנף למעלה הניף תרגום אונקלס דאטיף : ה"ג טפה על גביהן והוא לשון גובה ונף כמו טפוף : קרקוסין · סנדלים גבוהים : דרקין · נחש ואסור משום עבודת כוכבים ודייק תעכסנה לשון עכס נחש : בקרונין · במרכבה שלו : ה"ג נדע דמאן יהא קיימא כו' · פירוש נדע ונראה דברים של מי יקום או שלנו או שלו ר"ל של הקב"ה : אפרכוס · אסטרטולין · מיני מושלים הם : ולא קימא דידי כו' · בתמיה

פירוש מהרז"ו

ולעיל פתיחתא כ"ט ושם מבואר : תאיר נרי · ה' אלהי יגיה חשכי · כשהיה חושך לו כשנלחם מהנשף עד הערב : הכל מודים · וסנחריב היה בימי חזקיה ול"נ היה זקן מאד בימי יהויקים ונקרא שפסר כמ"ש ב"ר פרשה נ' סי' ג' ומ"ש כיון שאמר לו הקב"ה לעיל פתיחתא כ"ג וש"נ : התחיל ממדד בחומה · יתכן שהוא מרומז בפסוק חשב ה' להשחית חומת בת ציון נטה קו כשנתן בלבו דעתו להשחית החומה אז נטה קו למודדה ע"י הקו ועי"כ ויאבל חל וחומה יחדו אומללו טבעו בארץ שעריה · ומ"ש שהיתה שוקעת בכל יום טפחיים ומחצה צ"ע מנין לו : מחטאות נביאיה · עונות כהניה השופכים בקרבה דם צדיקים וכי לא חטאו אלא נביאי השקר והכהנים והלא כולם חטאו ע"כ דורש מחטאות שעשו בנביאי' ובכהני' הוא דם זכריה הנביא והכהן ששפכו · עי' סנהדרין צ"ו · לעיל פתיחתא כ"ג וש"נ : שבע עבירות · פי' עבירה אחת כפולה שבע שאם היה הדיוט הרי שפכו דם נקי נוסף על זה שהיה כה"ג תחת יהוידע אביו וביותר שהיה נביא כמ"ש ורוח לבשה את זכריה וביותר שהיה דיין פי' אב ב"ד וחללו את ה' שעשו את העבירה ברבים וטמאו את העזרה שנעשה העזרה אהל המת ונטמאו כל הכלים ואף שהעזרה כולה פתוחה בלא גג היו שם לשכות מקורות גם נטמאה העזרה טומאה יותר חמורה טומאת העבירה ומ"ש שהיה שבת ויוה"כ צ"ע מנין לו : ולא אמרו כו' עד הכי · במקומות שציינתי ליתא רק בקה"ר איתא : מיד נתמלא הקב"ה · זה שייך למ"ש לאלתר נח כי נתמלא וכו' : סומין שבהם · על שפסוק נעו עורים סמוך לפסוק מחטאות נביאיה דריש ליה ג"כ על ענין דם זכריה כי לפי פשוטו מ"ש השופכים בקרבה דם צדיקים שפי' הרבה דם צדיקים עד שמלאו החוצות ע"ז שייך לומר נגואלו בדם עד בלא יוכלו ליגע בלבושיהם אך לפי שדרש על דם זכריה לבד הוכרח לדרוש על דמים רבים ששפכו עליו ואותם שהרגו את זכריה כאלו שפכו כל דמים אלו וזהו השופכים בקרבה דם צדיקים היינו בעזרה ואיך אמר ע"ז בחוצות נגואלו בדם ועוד מ"ש ולא יוכלו יגעו הול"ל ולא יכלו ליגע ועוד שטעם של תיבת יוכלו בזקף מבדילו מתיבת יגעו ע"כ דורש שהעורים ששמעו מהגם של תסיסת דם זכריה רצו לבא למקום הדם להתגאל בדמיו ולא יכלו ועל שאמר בלא יוכלו אחר האתנחתא המפסיק הגדול על אחרים היינו החגרים שרצו ג"כ לילך למקום דם זכריה ולא יכלו ומ"ש יגעו בלבושיהם שייך למ"ש נעו עורים שרצו ליגע בלבושיהם להתגאל בדם זכריה וכן החגרים ודוק שזהו כוונתם של חז"ל בדרשת הפסוק : ר' חנינא פתר קרא · של סורו טמא וכמ"ש בסוף הדרשה וכה"ע בויק"ר ריש פ' ס"ז

יפה ענף

משום דק"ל למה אמר הכתוב לא האמינו מלכי ארץ וגו' והלא סנחריב דמה לכבשה וכן נ"נ עלה עליה ואלו לא האמינו איך עלו עליה · ובעי לתרוצי כי בזמן צדקיהו הוא דקאמר כי היו גבורים רבים עושי מלחמה בישראל שבג' שנים ומחצה לא יכול נבוזראדן לכבשה · אבל בימי סנחריב לפי שראה חולשת ישראל דימה לכבשה וכמ"ש ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רוכבים עליהם · ולכן מייתי ד' מלכים להודיענו חולשת חזקיה · וכן נ"נ לא האמין לכבשה כי הוא היה מתיירא ממה שנעשה בסנחריב וחשב כי לנסותו בא האלהים לאמר לו עלה והחרב וכדלקמן : מהו למחרתם · מייתי לה הכא משום דבעי למימר שה' האיר לו לכן מביא לראיה כי ארדפה אויבי ואשיגם לאו בכח ידו קאמר אלא שיעזרהו ה' לדבר וכדמפרש · ופירוש הכתוב של מהנשף ועד הערב למחרתם יתפרש לפי הפירוש שתי לילות ויום אחד כאלו כתיב מהנשף ועד הערב ועד למחרתם וכ"כ הרד"ק אבל קשה דבפ"ק דברכות איתא דהאי נשף נפרא הוא דאל"כ לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב ומה ישיב ריב"ל לקושיא זו : שהיה הקב"ה מאיר לו · כצ"ל וכ"ה בויק"ר · וכן מה שמביא כמה דתנינן על הזיקין ועל הזועות ועל הברקים ליתא בויק"ר ונראה שאין זה מעיקר המדרש אלא הגהה מבחוץ היא : עמד אסא · פי' שעמד בתפלה וכמ"ש בפ"ק דברכות אל המקום אשר עמד שם אין עמידה אלא תפלה שנאמר ונער יכתבם · רישי' דקרא ושאר עץ יערו מספר יהיו ובמנין אשור מדבר הכתוב : שנאמר שנים שלשה גרגרים וגו' · ואע"ג דהכתוב הזה בישראל מיירי וכדכתיב לעיל מיניה ידל כבוד יעקב וגו' והיינו כאסוף קציר קמה וגו' ונשאר בו עוללות כנוקף זית שנים שלשה גרגרים · י"ל דמפרש כן את הכתוב כי ישראל יהיה כאסוף קציר קמה כמו שאסף הקוצר וזה סנחריב את הקמה וזרועו שבלים יקצור כי הוא שאמר כל הארץ אני אספתי ויהי כקוצר שבלים בזרועו ולבסוף נשאר בו עוללות כנוקף זית וגו' כשניגף שמלאך מחנהו · וכן נוטה פשט הכתוב במה שאמר ביום ההוא יהיו ערי מעוזו כעזובת החורש והאמיר מפני בני ישראל שפי' כעזובת החורש והאמיר הוא מחנה אשור שנשארו מהם רק שנים שלשה גרגרים · וע"ע מ"ש בזה בויק"ר ובפתיחתא כ' : היכן הרגו את זכריה · עמ"ש בזה בפתיחתא דר' אבהו ובפסוק בלע אדני · ומה שמסיים כאן על אותה שעה הוא אומר דריש מחטאת שחטאו בזכריה שהיה כהן ונביא היתה נסבה להיות שופכים בקרבה דם צדיקים · וקרי לזכריה נביאיה כהניה בלשון רבים בשביל כבודו : סומין שבהן אמרו כו' · ופי' כי נצו ושוטטו בחוצות לבקש דם הנביא ודריש נגואלו בדם על דם הנביא · ובלא יוכלו המה החגרים שלא יוכלו לנוע בחוצות שהיו מבקשים יגעו בלבושיהם שיגוללו לבושיהם בדם הנביא · ונקט עורים וחגרים לרבותא שאף הם בקשו לתת כבוד לדמו ומכ"ש שהפקחים והתמימים הלכו שמה לבכות על הריגתו : בקלורית אדומה · פי' בערוך כחול אדומה ודומה לאחד ממיני דם ומפסיק

סרפע

(מגילת איכה)

עשאן שפחות מכודניות· מהו מכודניות אמהן משעבדן · ר' ברכיה וחלפי בר זביד בשם ר' איסי · מהו ושפח ושפע כדי לשמור זרע קדש שלא יתערב בעמי הארצות · אמר הקב"ה יודע אני שאין עובדי כוכבים בדילין מן הצרעת מה עשה (שם) וה' פתחן יערה [א] רמז הקב"ה למעיינם והיה מוציא דם עד שממלא כל הקרונין והיה אותו השלטון נועצה ברומח ונותנה לפני קרונין והיתה קרונין עוברת עליהן ומפסקתן · הוא שירמיה אומר סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו · ר' אבא אמר לשון יוני הוא סירון סירון· כי נצו גם נעו · ר' חנינא אמר לא גלו ישראל עד שניאצו להקדוש ברוך הוא · ור' סימון אמר לא גלו ישראל עד שנעשו בעלי מצות להקב"ה :

יט פני ה' חלקם החליקן (כו) (ז) מן מאה מאה מן מאתים מאתים דתמן צווחין למאתן מאתן :

כ עודינו תכלינה עינינו · [ב] מה היו עושין עשרת השבטים היו משלחין שמן למצרים (ח) ומביאין תבואה ומשלחין לבבל שאם יבואו שונאים יהיו להם כדי לסייען · הה"ד (הושע י"ב) וברית עם אשור יכרותו ושמן למצרים יובל· פעם אחת באו שונאין ושלחו אצל פרעה נכה כשהוא מפרש בים הגדול · רמז הקב"ה (כז) לשלדותיהן והיו שטין על פני המים אמרו אלו לאלו מה טיבן של שלדות הללו · אמר להם אבותיהם של אלו תחת אבותיכם עמדו ועמדו והטביעו אותם במים· אמרו וכך עשו לאבותינו ואנחנו הולכים ומסייעין להם מיד חזרו · הה"ד (ירמיה ל"ז) הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו אל מצרים לכך נאמר בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע :

כא צדו צעדינו מלכת ברחובותינו וגו' · [ג] חמשים ושתים שנה עשתה ביתר אחר חורבן הבית· ולמה נחרבה על שהדליקו נרות לחורבן בית המקדש · ולמה הדליקו אמרו הבוליוטין שבירושלים היו יושבין באמצע המדינה וכד הוה סליק חד מנהון לצלאה אמרו ליה בעית לאיעבדא בוליוטין אמר להו לא · בעית לאיעבדא ארכונטים אמר להו לא · אמרי ליה מבנין דשמעינה דאית לך חד איסא את בעי מזבנא יתיה לי אמר לו לית בדעתי והוה כותב ומשלח עוניתיה לבר ביתיה · אין אתי גבר פלוני לא תשבקוניה מיעל לאיסיא דהוא מזבנא לי · והוה אמר ההוא גברא הלואי איתברת ריגליה דההוא גברא ולא סליק להדא זויתא הה"ד צדו צעדינו צדיאה אורחא מלהלכא באילין פלטייאתא · קרב קצנו קיצא דההוא ביתא · מלאו ימינו יומא דההוא ביתא · (כח) אף אינון לא פשת להון טב דכתיב (משלי י"ז) שמח לאיד לא ינקה :

כב קלים היו רודפינו מנשרי שמים · [ד] טרכינוס שחיק עצמות ילדה אשתו בליל תשעה באב והיו כל ישראל אבלים · נשתתק הולד בחנוכה אמרו ישראל נדליק או לא נדליק אמרו נדליק וכל מה דבעי לימטי עלן ימטא · אדליקו · אזלון ואמרון לישן ביש לאשתו של טרכינוס· אילין יהודאין כד ילידת הוון מתאבלין · וכד מיית ולדא אדליקו בוציניא· שלחה וכתבה לבעלה עד דאת מכבש ברבריין בא וכבוש אילין יהודאין דמרדו בך · סליק לאילפא וחשיב למיתי בעשרה יומין ואיתיתיה רוחא בה' יומין · אתא ואשכחינון דהוו עסקין בהדין פסוקא (דברים כ"ח) ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר · אמר להו אנא הוא נשרא דחשיבית למיתי בעשרה יומין ואייתתני רוחא בחמשא יומין · הקיפן לגיונותיו והרגן · אמר לנשים השמיעו ללגיונותי ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי לאנשים אמרו עביד בארעאי מה דעבדת בעילאי · מיד הקיפן לגיונותיו והרגן ונתערבו דמים של אלו בדמים של אלו והיה הדם בוקע והולך עד שהגיע לקיפרוס נהר · (כט) [ה] על ההרים דלקונו ר' איבו אמר שהיו דולקין אחר המעביות · ר' יעקב דכפר חנין אמר אלו שהציתו אש בירושלים · ורבנן אמרי אלו דולקיהן של ישראל לכך נאמר על ההרים דלקונו :

כג רוח אפינו משיח ה' · [ו] ר' ור' ישמעאל בר' יוסי היו יושבים ופושטין במגילות קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת עם חשכה שיירו בה אלפא ביתא אחת · אמרו אנו יוצאים וגומרין אותה למחר · וכשעלה רבי לביתו נכשל באצבעו אמר על עצמו (תהלים ל"ב) רבים מכאובים לרשע · אמר לו ר' ישמעאל בר' יוסי אלו היינו עוסקין בענין הזה והגיעך כך כך הייתי אומר עכשיו עאכ"ו רוח אפינו וגו' כיון שעלה רבי לביתו נתן על המכה ספוג יבש וקשר עליה גמי בחוץ · א"ר ישמעאל בר' יוסי ממנו למדנו שלשה דברים · לא שספוג מרפא אלא שהוא משמר את המכה · גמי מבית מוכן · ואין קורין בכתבי הקדש אלא מן המנחה ולמעלה אבל שונין בהם ודורשין בהם ואם היו צריכין לבדוק ולקרות מביאין וקורין · שמואל אמר חרס כל שהוא · ר' זעירא בשם ר' שמואל אמר מגופת חבית והרסית מותר לטלטלן בשבת · השליכן לאשפה אסור לטלטלן בשבת · (שם) והבוטח בה' חסד יסובבנו ר' אלעזר בצראה ור' תנחום בשם ר' אחא אמרו (ל) אפילו [ז] רשע וחוזר בו הקב"ה מקבלו שנאמר והבוטח בה' חסד יסובבנו :

כד שישי ושמחי בת אדום זו קיסרין · יושבת בארץ עוץ זו פרס · גם עליך תעבר כוס תשכרי ותתערי :

מסורת המדרש א ילקוט ישעיה רמז תל"ב : ב לקמן פרשה ה' : ג ירושלמי תענית פרק ד' · לעיל פרשה ב' : ד ירושלמי סוכה פרק ה' · אסתר רבה ריש פרשה א' · לעיל פרשה א' : ה מדרש תהלים מזמור ז' · ילקוט תהלים רמז תרל"ח : ו ירושלמי שבת פרק ט"ו · ויקרא רבה פרשה ט"ו · ילקוט תהלים רמז תפ"ט : ז ילקוט תהלים רמז תפ"ט :

חדושי הרש"ש

בר"פ מצורע סגי' יפעיה : (ז) מן מאה מאה כו' · עי' בקצור יפ"ת · ועי' סנהדרין (ס"ד ע"ו) וכתוס' ד"ה מעברה : (ח) ומביאין תבואה ומשלחין (לבבל) · לקמן בפסוק מצרים סגי' לאשור ודכותים

חדושי הרד"ל

(כו) מן מאה מאה מן מאתן מאתין · שנשארו בהם אחד מעיר ונתמזכו מכן מאה במאה עיירות ומאתים במאתים עיירות · וז"ש תמן צווחין למאה מאתא כצ"ל כלומר לעיר קורין מאתא בתוספת א' לשון מאה לרמוז ע"ז שאחד ממאה יש כאן מגלות ישראל : (כז) לשלדותיהן · לא שלדות המצריים שטבעו בים קאמר שבהם כתיב תבלעמו ארץ שזכו לקבורה · ועוד שהן טבעו בים סוף · וכאן ים הגדול שמפרשין בו ממצרים לארץ ישראל אלא כמ"ש רש"י בפירוש איכה רמז הקדוש ברוך הוא לים והציף שלדות נפוחים כעין מעי אדם · (מקצף גלי הים נדמו כן) ואמרו המצריים המנחשים ומעוננים שזהו סימן להם להזכר איכת אבותם שנטבעו ע"י ישראל בים ואין ראוי להם לצאת עתה לעזרתם : (כח) אף אינון לא פשת להון טב · אפשר רומז לדרוש כי בא קנס על בני ביתר (ונקרא שמם ביתר לשון יתרון · תפסו לשון לא פשת שלא נותר להם טוב) : (כט) על ההרים דלקונו כתיב [illegible] לדולקים יפעל (תהלים ז') רה"א אלו שהיו דולקין אחר העברות (ובשוח"ט שם הגירסא אלו שלבן דלוק בעבירה · ומזה נשתבשו הסופרים לכתוב במקומו בקהלת רבה רפ"ה במאמר זה שמשליכין הדלק עליהן) ר' יעקב כו' דולקיהם של ישראל פה"ד על ההרים דלקונו כן צריך להיות ע"פ השוח"ט וילקוט תהלים : (ל) אפילו רשע וחוזר בו · עיין מה שכתבתי בהגהותי בפ"ד בויקרא רבה שם :

פירוש מהרז"ו

וש"נ ומבואר : החליקן מן מאה עד מאתים · פי' כי בהיות ישראל על אדמתם היו בכל עיר הרבה אלפים ורבבות אך אחר החורבן פזרן והלקם מעט בכל עיר מאה ומאתים לכך קורין בארמית לעיר מאתא ולהרבה ערים מאתין לרמוז שהן של מאה ושל מאתים ולא מגיעים לכלל אלפים : ומביאים תבואה ממצרים · ששם התבואה מצויה תמיד בזול ומשלחים התבואה לבבל ולקמן הגי' ומשלחים לאשור כדברי הפסוק מצרים נתנו יד אשור לשבוע לחם ומ"ש מצרים נתנו יד היינו כמ"ש ושמן למצרים יובל ומ"ש וברית עם אשור יכרותו היינו מ"ש אשור לשבוע לחם ושני הפסוקים מלמדים זה על זה ודו"ק : תחת אבותיכם עמדו · שאבותיכם המצריים היו מושלים עליהם שהיו אבותיהם של ישראל עומדים תחתיהם ואחר כך עמדו ישראל ומשלו על המצרים והטביע אותם בים : לכך נאמר בצפיתנו · דורש צפיתנו מלשון צף על פני המים על שהצפינו והטבענו אותם ע"כ צפינו אל גוי לא יושיע : נ"ב שנה · לעיל פסוק בלע ה' : צדיא אורחא · הלואי שהיה חרב הדרך לירושלים מלצעוד בהם : אף אינון · אנשי ביתר : טרכינוס · לעיל פסוק על אלה ובריש אסתר : רבי ורבי ישמעאל בריה · עי' ברכות ר פל"ג סי' ג' והענין בויקרא רבה פט"ו סי' ג' :

מתנות כהונה

בתמיה וכי שלי לא יתקיים ושלהם יתקיים : שפחות מכודנות · שפחות משועבדות ושפח דרש לשון שפחה : ושפע · השפיע והרבה דם נידתן וכדמפרש ואזיל : כדי לשמור כו' · ושפח דרש עוד בלשון נוטריקון שמור משפחות וכדמפרש הטעם שלפיכך נמאסו בעיניהם כדי לשמור כו' · וכן מצאתי בילקוט בשם פסיקתא ושפח שמר משפחות : ה"ג סירון סירון · ופירושו סרחון : בעלי מצות · לשון ריב ומצה וגלו קדרים כד"א שני אנשים עברים נצים · ונעו שהיו נעים ונדים בגלות : פני ה' : ה"ג מן מאה מאה מן מאתים מאתים דתמן צווחין למאתים מאתן · פירוש הקב"ה החליק להם והשפיע להם טובה וברכה בשפע עד שכל מאה השביחה מאה ומאתים השביחה מאתים ולכן קורין למאתים מאתן נוטריקון מאה נתנה זה כלומר בראשונה היו מאה ועתה נעשו מאתים ודרש חלקם מלשון שפת חלקות ודומה לו : עודינו : כדי לסייען כו' · שהמצריים והאשוריים יסייעו אותם וכמ"ש מצרים נתנו יד אשור לשבוע לחם וכן הוא לקמן בפסוק מצרים נתנו יד : ושלחו ישראל אל פרעה · שיבא לעזרתם : לשלדותיהן · שלדות של מצריים שנטבעו בים סוף ובאיכה פירש"י שהיה מוציא נודות נפוחות כמין שלדות · שלדות · בני הגוף כולו ועיין בערוך ערך שלד : ה"ג טיבן של שלדות : ה"ג עמדו ועמדו והטביעו אותם : צדו : כל זה נתבאר לעיל בפסוק בלע ה' : ה"ג איסיא את בעי : עוניתא · שטר מכירה כמו אוניתא וה"ג בירושלמי סוף מסכת תענית : קלים : טרכינוס כו' · כל זה נתבאר לעיל בפסוק על אלה אני בוכיה : המעביות · לא מצאתי פירושו ולפי הענין הוא מין חיה ופירוש דלקונו הכריחו אותנו לדלוק על ההרים אחר החיות : שהציתו כו' · דרש דלקונו מלשון דליקת אש : דולקיהם · רודפיהם ממש ודייק מדכתיב דלקונו כינוי רבים המדברים בעד עצמן : רוח אפינו : ה"ג רבי ורבי ישמעאל : ופושטין במגילות קינות גרסי' · ופירוש חוזרין עליו והיו דורשין אותו ועיין סוף פרשה כי תשא ובירושלמי בפ' בני העיר ופרק כל כתבי ישנו מאמר זה וכן בויקרא רבה פרשה תזריע ועל פיהם יש להגיה כן ערב תשעה באב שחל להיות בשבת עם חשכה שיירו בה אלפא ביתא אחת אמרו אנו יוצאין וגומרין אותו למחר וכשעלה רבי נכשל באצבעו : אמר כו' · פירוש דוקא מן המנחה ולמעלה היו פושטין וקורין אבל קודם לזה הזמן אסור משום שמא יקרא בשטרי הדיוטות ולאחר מנחה לא גזרו ואין מותר אלא לשנות בעל פה הכי איתא בהדיא בירושלמי בפ' כל כתבי ובפ' בני העיר ובמסכת סופרים פרק ט"ז : ה"ג בענין הזה רוח אפינו וגו' והגיעך כך כך הייתי אומר עכשיו עאכ"ו כיון שעלה כו' · וכן הוא מוכח בהדיא בירושלמי ופירושו אפילו לא היינו עסוקין בפסוק רוח אפינו אפילו הכי הייתי אומר שהגיעך כן בעון הדור שעליו נאמר נלכד בשחיתותם וכמו שאמרו בירושלמי בחובהן מפתך כן שנאמר רוח אפינו כו' פירוש בשביל חובות ועוונות שלנו הגיעך כן ועכשיו שעסקנו באותו ענין על אחת כמה וכמה שאמרת כן הוא ולא כמו שאמרת שבשביל רשעתך הוא : ספוג יבש כו' · עיין בפרק רבי אליעזר דמילה : הכי גרסינן לא שספוג מרפא כו' · פירוש דאם לא כן היאך הניחו עליו והרי כל מיני רפואה אסור בשבת משום שחיקת סמנים : מבית · מתוך הבית היה נוטלו ולא מחוץ שמע מינה שבבית הוא מוכן ואינו אסור משום מוקצה : אלא מן המנחה כו' · נתבאר לעיל בסמוך : אבל שונין כו' בעל פה : ה"ג צריכין לבדוק ולקרות : לבדוק · לחפש אחר פסוק או פרשה : ה"ג שמואל אמר חרס כל שהוא · ועיין בפרשת תזריע ומותר לטלטלו כדמפרש ואזיל ואינו מרפא : הכי גר' חבית וחרסית : השליכן · שכבר בטלו מתורת כלי והרי הוא כאבן : והבוטח וגו' · סיפיה דקרא של רבים מכאובים הוא : ה"ג אפילו רשע וחוזר בו הקדוש ברוך הוא מקבלו שנאמר והבוטח בה' חסד יסובבנו : שישי : גם עליך וגו' · גרסא שהספר

יפה ענף

סדמע · וע"ע מ"ש בענין זה בויק"ר פ' ט"ז : לא גלו ישראל עד שנאצו כו' · ודרש נצו כמו נאצו בחסרון א' · והשני דריש מלשון מצה ומדון וכמו וכי ינצו אנשים : החליקן מן מאה מאה כו' · פי' שהחליקם בגולה לחלקים רבים זעיר שם זעיר שם לפחות של מאה מאה בכל מקום או של מאתים מאתים ומייתי דתמן צווחין למאתים מתאן פי' למאתים אים קורין מתאן כלומר ב' עיירות מלשון מתא אומה דרכן היו שבכל עיר ועיר היה לכל הפחות מאה אים · ולפ"ז מפרש פני ה' מלשון זעף וזעם וכמו שפירש"י במקרא : היו משלחים שמן למצרים · שבא"י נמצא השמן בשופע וביחוד בשבט אשר [illegible]

לא בבבל · ופי' הכתוב בצפיתנו צפינו לפי הדרש פי' ברש"י איכה מ"מ על זה : חמשים ושתים שנה · עמ"ש בזה בפסוק בלע ה' : טרכינוס שחיק עצמות · עמ"ש בזה בפסוק על אלה אני בוכיה לעיל ובריש אסתר רבתי : אחר המעביות · היינו מקורות וכמו וסעפים במעבה בינמ"ק (יחזקאל סוף מ"ח) ור"ל שהיו ישראל נטמנים בהרים ביערות בתוך עבי היער והיו האויבים מדליקים אש בעצים כדי שיצאו הטמונים שם ודלקונו מפרש לשון דליקה וכ"ה גר"י ורבנן הוא לשון רדיפה וכמו כי דלקת אחרי : שהציתו אש בירושלים · וקרי לירושלים הרים כדכתיב של ירושלים כי הרים סביב לה : ערב ט"ב · [illegible]

כה תם עונך בת ציון · ר' חלבו בשם ר' יוחנן אמר (לא) טובה היתה הסרת טבעתו של פרעה על ישראל במצרים מארבעים שנה שנתנבא עליהם משה · לפי שבזה היתה גאולה ובזה לא היתה גאולה · רשב"ל אמר [א] טובה היתה הסרת טבעתו של אחשורוש על ישראל במדי (לב) [ב] משה רבוא נביאים שנתנבאו בימי אליהו · למה שבזה היתה גאולה ובזה לא היתה גאולה · ורבנן אמרי טובה היתה מגילת קינות על ישראל ממ' שנה שנתנבא עליהם ירמיה · למה [ג] שבה נטלו ישראל איפוכי שלימה על עונותיהם ביום שחרב בית המקדש · הה"ד תם עונך בת ציון · פקד עונך בת אדום · א"ר פנחס בשם ר' הושעיה למה נבראו היסורים להתלות בית דאית להון למיזל · הה"ד תם עונך בת ציון פקד עונך בת אדום גלה על חטאתיך · (ח) ודכוותיה לקיים מה שנאמר (דברים ז') והסיר ה' ממך כל חלי וגו' ואמר ר' פנחס בשם רבי הושעיה למה נבראו היסורין להתלות בית דאית להון למיזל הלא הוא דכתיב ונתנם בכל שונאיך · ודכוותיה (עובדיה א') חזון עובדיה כה אמר ה' אלהים לאדום שמועה שמענו מאת ה' וציר בגוים שלח קומו ונקומה עליה וגו' והדין פסוקא תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך וגו':

סליק אלפא ביתא רביעאה

פרשה ה א זכור ה' מה היה לנו · ר' יצחק פתח (משלי ל') זרזיר מתנים או תיש · בנוהג שבעולם אדם מגדל (א) שני זרזירין בתוך ביתו אחד גדול ואחד קטן (ב) כובש את הגדול (ג) לפני הקטן בשביל לחוס על ממונו · א"ר ברכיה אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הכתבת לנו בתורתך (דברים כ"ה) זכור את אשר עשה לך עמלק לי עשה ולך לא עשה לא החריב את מקדשך · רבנן אמרין אמרו ישראל לפני הקב"ה אנו שלך ואומות העולם שלך מפני מה אין אתה חס על אומתך · ומלך אלקום עמו א"ר יצחק [ד] אמרו ישראל לפני הקב"ה (ד) שכחה מצויה בנו אבל אין שכחה מצויה בך (ה) ואין שכחה לפניך לפיכך את זכור (תהלים קל"ז) זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה · [ה] רבי אבא בר כהנא אמר פגרו פגרו · ור' לוי אמר פנון פנון · מאן דאמר פגרו פגרו · הה"ד (ירמיה נ"א) חומות בבל הרחבה ערער תתערער · מאן דאמר פנון פנון הה"ד עד היסוד בה אפילו יסודותיה מטון · הביטה וראה את חרפתנו ר' יודן אמר הבטה מקרוב וראייה מרחוק · הבטה מקרוב · שנאמר (מלכים א' י"ח) ויבט והנה מראשותיו עוגת רצפים · וראייה מרחוק שנאמר (בראשית כ"ב) וירא את המקום מרחוק · ר' פנחס אומר הבטה מרחוק שנאמר (תהלים פ') הבט משמים וראה · וראייה מקרוב · שנאמר (בראשית ל"ב) וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו:

ב נחלתנו (ו) נהפכה לזרים · באיזו הפכה כמהפכת סדום · ירמיה קורא אותה נחלתנו · ישעיה קורא אותה (ישעיה ס"ד) בית קדשנו ותפארתנו · בא אסף ואמר לא נחלתנו היא ולא בית קדשנו ותפארתנו היא אלא באו גוים לתוך שלך · הדא הוא דכתיב (תהלים ע"ט) אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלים לעיים:

ג יתומים היינו ואין אב · ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר · [ו] אמר להם הקב"ה לישראל אתם בכיתם ואמרתם לפני יתומים היינו ואין אב · (ז) חייכם אף הגואל שאני עתיד להעמיד מכם במדי לא יהיה לו אב ואם · הה"ד (אסתר ב') ויהי אומן את הדסה היא אסתר בת דודו כי אין לה אב ואם:

ד מימינו בכסף שתינו · פעם אחת עלו המציקים ונטלו פתן ויינן ושמנן ומימיהן · חזרו ומכרו אותם להם אמרו אוי לנו שנתקיים בנו הפסוק הזה מימינו בכסף שתינו עצינו במחיר יבאו:

ה על צוארנו נרדפנו · אדריאנוס שחיק עצמות פקיד ואמר אי דאתינן משכחנן שערא ביהודאי ארימון ראשיה מיניה הה"ד על צוארנו נרדפנו · ד"א על צוארנו נרדפנו (ח) על שבגדנו בצוארנו ביום צרה · יגענו ולא הונח לנו · (ט) נבוכדנצר שחיק עצמות צוה לנבוזראדן ואמר ליה [ז] אלההון דאינון מקבל בעלי תשובה הוא וידו פשוטה לקבל שבים כיון דאת כביש להון לא תשבקינן דיצלון דלא יעבדון תיובתא ואלההון

מסורת המדרש א מגילה דף י"ד · ילקוט אסתר רמז אל"ף כ"ד : ב רות רבה פרשה א' · שיר השירים רבה פרשה ד' פסוק י"א · ועיין סדר עולם סוף פרק כ"א : ג בר"ר פרשה מ"ב וס"ג : ד פסיקתא דרב כהנא פסקא ג' · פסיקתא רבתי פסקא י"ב וי"ג · תנחומא סדר תצא סימן ט' · מדרש תהלים מזמור קכ"א ומזמור קל"ז · ילקוט תהלים רמז תתפ"ו · כל הענין : ה פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ח · פסיקתא רבתי פסקא ל"ב : ו אסתר רבה פרשה ו' : ז מדרש תהלים מזמור קל"ו · פסיקתא רבתי פסקא כ"ח סימן ג' ופסקא ל"א סימן ד' · ילקוט תהלים רמז תתפ"ד :

חדושי הרד"ל

(לא) טובה הסרת טבעת כו' · עי' מגילה (י"ד) ולפשר כל אלו נתכוונו לדרוש מקרא (משלי כ"ז) טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת : (לב) מן ס"ר נביאים כו' · פס"ר פ"ד רפ"י ושם גרסס : (א) לשני זרזירים · עמ"ש בס"ד בהגהותי לשמ"ר פכ"ז אות כ"ח : (ב) כובש את הגדול לפני הקטן · דרש או תיש · שמתיש את הזרזיר הגדול אשר את במתניו (ודרש או כמו דשא) : (ג) לפני הקטן בשביל לחוס על ממונו כך אמרו ישראל לפני הקב"ה אנו שלך כו' על אומתך ומלך אלקום עמו (ומלכו של עולם איכו קם לעמו ישראל להתיש את הזרזר הגדול העומד לנגדם וכהסיא דב"ר פע"ה שהמשילם לשני זרזירים) א"ר ברכיה אמרו ישראל כו' מקדשך א"ר יצחק אמרו ישראל כו' · כצ"ל : (ד) שכחה מצויה בנו כו' · תנחומא תצא ס"ט וסוף פסיקתא דזכור ושו"ט מזמור קל"ז : (ה) ואין שכחה לפניך · רמוז ללשון מטבע הקיפתא דבי רב ואין שכחה לפני כסא כו' : (ו) נהפכה לזרים כו' · כמהפכת סדום (דברים כ"ט) כצ"ל · וכא לפרש לשון נהפכה הוא ענין שממה · (וכד"א (ישעיה א') ושממה כמהפכת זרים) ונביא ראיה ע"ז שהפוכה ענינו חורבן גדול כמהפכת סדום : (ז) חייכם אף הגואל כו' · אולי יש להמתיק שמו שם מזה עלמו שלא היה לה אב ונתגדלה בבית מרדכי היה סיבה לגאולה (שעל כן לא יודע בת מי היא ומה היא לה) כן מזה עלמה נסתרה ונתעלמה שכינה והשגחת ה' מהם ואמרו ואין אב · הוא סיבה לתשובה לגאולה : (ח) על שבגדנו בצוארינו · עמ"כ שפי' על ביהמ"ק וכ"ה בזוהר ויגש (ר"ע) ולפשר היינו שבגדו בצוארם להוציא מגרונם ד"ת · (או שפרקו מעל צוארם עול תורה) לכן לא הונח לנו בעת צרה · וכמ"ש בלשי ברכות שהרפה עצמו מד"ת אין בו כח לעמוד ביום צרה (ולשון

חדושי הרש"ש

(ח) ודכותיה מה שנאמר והסיר ה' ממך כל חולי וגו' ונתנם בכל שונאיך · כצ"ל ודכנתיים מיותר שלא :

מתנות כהונה

כה הסר ורצונו לומר זו מלכות הרביעית או פרס ומדי : **תם** : איפוכיים · פירש הערוך הנחה כלומר מחילה על כל עונותיהם : להתלות בית כו' · לדבק ולהתלוות בבית אשר יש להם ללכת שמה בדבר ה' כלומר שמיד שיוצאים מבית זה הם מוכנים ללכת לבית אחר וכדמפרש ואזיל : ה"ג הה"ד תם עונך בת ציון פקד עונך בת אדום הרי שפקד היסורים מיד בית ישראל לבית אדום : קומו ונעלה וגו' · כמו שפירשו שם המפרשים שיקח מהם הקב"ה נקמת עמו : הסלת אלפא ביתא רביעאה :

פרשה ה זכור ה' : כביש כו' · הרגיל ולמד את הגדול להיות נכבש ונכנע לפני הקטן כדי שלא יעמוד עליו ויהרגהו וכן היה ראוי שיכניע השם יתברך עשו הגדול לפני יעקב הקטן והקדוש ברוך הוא אינו חס על בניו וזהו ומלך אלקום עמו שאין לישראל תקומה עם האומות ומלך עולם לא קיהה בהם וטוב להגיה על ממונו ומלך אלקום עמו וכן אחר מקדשך דלקמן : פגרו · ערו פי' פגרו גרסי' שפירושו שברו ובערוך גרס פכרי והיא היא : פנון פנון · פינוהו לגמרי מתחלת היסוד וכדמפרש ואזיל : ערער תתערער · הוא לשון שבירה כן פירש הרד"ק : מטון · הגיעו ובילקוט גרס פנין הה"ד ותער כדה וכן בתנחומא פרשת כי תצא : ה"ג הבט משמים וראה וראייה מקרוב שנאמר וירא כי לא יכול לו : מימינו : המציקים · השונאים לשון צר ומצוק : מימינו · משמע המים שהם שלנו צריכים אנו לקנותם בכסף כו' : על : אי דאתינא כו' · גירסת הספר יש לפרש אם אבא ואמצא שער א' מיהודי ישאו את ראשו ממנו כלומר שלא ישאר מהם עד אחד דוגמת לא השאר ממנו פרסה ועל כן היו בורחים מעלמם ומצאתי בספר א"א שכתב בשם נ"א כל מאן דאתון מחמיין שערה ברישיה דיהודאי ארימון רישיה מיניה שמעון כלהון וספרו רישיהון אפיק קלווסין אוחרין ואמר כל דאתון חמיין קדליה מן שערא דיהודאי ארימון רישיה הדא ה"ד על צוארנו כו' · פירוש בתחלה צוה שכל מי שיראה שער בראש יהודי ישאו את ראשו ממנו והלכו כל היהודים וגלחו את ראשם ושוב הוציא כרוז לאמר כל מי שיראה עורף שעליו היו שער יהודי ישאו את ראשו ממנו : על שבגדנו בצוארנו גרסי' · ר"ל בב"ה או בהקב"ה : אלההון כו' · אלהיהם של אלו של ישראל מקבל תשובה הוא

פירוש מהרז"ו

כה הסרת טבעתו של פרעה · אגב שאמר ריש לקיש טובה הסרת טבעתו של אחשורוש שכתוב מפורש אמר ר' יוחנן ג"כ בלשון הסרת טבעת · או שהמדרש אמר כן בדברי ר"י וכל אלו הובאו אגב דברי רבנן ומ"ש מארבעים שנה שנתנבא עליהם משה כמ"ש בסוף ארבעים שנה ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם וכמ"ש הן בעודני חי ממרים הייתם אף כי אחרי מותי וכמ"ש ארבעים שנה אקוט בדור ואומר עם תועי לבב הם ונראה שכל דרשות אלו דרשו על פסוק טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח ואגל משה כתיב קחו לכם מלא חפניכם ואליהו אסף רוח בחפניו שגזר אם יהיה השנים האלה טל ומטר עי' קה"ר פסוק טוב מלא כף נחת ויק"ר ריש פ' ג' (וצריך לעיין במדרש משלי ובפסיקתא על פסוק מי אסף רוח בחפניו על משה ואליהו) : למה נבראו היסורין · על איזה אופן ופי' שנבראו להתלות בית וכו' פי' שנבראו שיהיו תלוים על תנאי שאם יעשו תשובה יוקח מהם היסורין ויותן על שונאיהם : והסיר ה' ממך כל חולי · וס"ד ונתנם בכל שונאיך : כה אמר ה' · מה שהיה עד עתה על ישראל יוסף על עמלק שכתוב שם הנה קטן נתתיך ועוד כתוב ביעקב בנה הקטן : תם עונך וגו' פקד עונך וגו' :

פרשה ה א הכתבת לנו בתורתך · עי' תנחומא תצא באריכות ובפסיקתא פ' זכור פי"ב וי"ג : ר' אבא בר כהנא אמר פגרו · פסיקתא רבתי פל"ב סי' ב' וילקוט תהלים מזמור קל"ז : אפילו יסודותיה מטון · להפיל היסודות ולהגיע לתחתיתה : וירא כי לא יכול לו · פי' וירא הגבורה שלו שעשה עתה בהאבק עמו והתבונן מזה שלא יכול לו עוד וכאן כתיב והביטה וראה שיראה מרחוק ויראה מקרוב : **ב** נחלתנו נהפכה · אם הכוונה כפשוטו שמתחלה היתה שלנו ואח"כ של זרים א"כ היל"ל היתה לזרים מהו נהפכה ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז שמפורש כתיב בתורה על ארצנו שהיתה נחלתנו שנהפכה כמהפכת סדום ועמורה בסדר נצבים : ירמיה קורא אותה · היינו כאן שירמיה אמר הקינות ופי' שדעת המדרש שתיבת נחלתנו פירוש בית המקדש שנקרא נחלה כמ"ש אל המנוחה ואל הנחלה ודרשו מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים והכוונה שקרא אותה על שמינו וכן ישעיה אע"פ שקראה אותה על שם הקב"ה כמ"ש ישעיה ס"ג ע"ו הבט משמים וראה מזבול קדשך ותפארתך וכמ"ש בניתי בית זבול גם יתכן שמ"ש קדשך ותפארתך הכוונה שמים שנקרא זבול אך קרא אותה גם לשמינו בישעיה ס"ד בית קדשנו ותפארתנו רק אסף קרא אותה ע"ש הקב"ה לבד נחלתך : **ג** לא יהיה לה אב ואם · ועם כל זה נתגדלה למלוכה והגיעה לנו ישועה וגאולה על ידה להורות כי הש"ת הוא אבינו גואלנו מעולם ועד עולם : אוי לנו שנתקיים בנו · שהצרות הכתובות בהתוכחות ובהקינות לא נתקיימו כולם בעת החורבן והגלות אלא כל צרה בדור מיוחד ובמקום מיוחד וצרה זו באה זמנה בדור שלנו ובמקומנו : **ה** על צוארנו · שהצואר חלק בלא שער כמ"ש על חלקת צואריו : בצווארנו ביום

יפה ענף

וקסרי הוא בת אדום כדאיתא בריש מגילה עקרון זו קסרי בת אדום : הסרת טבעתו של פרעה על ישראל וכו' · גזר הדין נקרא הסרת טבעת · ופי' כי כאשר פרעה גזר גזירות קשות על ישראל צעקו אל ה' וישמע את קולם ויגאלם · אבל הנבואות שהתנבא עליהם אהרן שמונים שנה במצרים וכדאיתא בשמ"ר פ"ג שלא הועילה להם · ובמדרש תחת מארבעים שנתנבא עליהם משה במדבר צ"ל משמונים שנה שנתנבא עליהם אהרן במצרים : מס' רבוא נביאים · עי' בחזית פסוק נופת תטופנה שם יליף מקרא על שמספר כזה · ובמגילה בפ"ק איתא מ"ח נביאים וז' נביאות מונה שם רק הנביאים שנתפרסמה נבואתם לדורות · והנבואות שלא היה צורך בהן לדורות רבות היו מאד וכדאיתא בחזית : למה שבזה היה גאולה כו' · שיטפא דלישנא של פרעה ומצרים נקט הכא · ועיקר הכוונה הוא כדאיתא בפ"ק דמגילה דנביאים שנתנבאו לא החזירו את ישראל למוטב ואלו הסרת טבעת זו החזירום למוטב : למה נבראו היסורין להתלוות · פי' כי אין דבר בעולם אשר נברא לבטלה ואם יגזור ה' יסורים על החוטאים והמה ישובו בתשובה וינצלו מן היסורין · מ"מ נבראו כדי שיבואו על רשע הראוי ליסורים · וע"ד דאיתא בשמ"ר פמ"א אם בא מלאך המות ויאמר על חנם בראתני כעולם : והדין פסוק · אע"ג דכבר הזכיר את הכתוב מ"מ כתב אותו שנית כאן כדי לסיים בנחמה :

ר"י פתח זרזיר מתנים · בא לפרושי מה היה לנו כי לא התנהגת בנו כמדתך וכמדת כל בשר אשר הוא חס על ממונו ולכן אבדנו : אני שלך כו' · ודריש זכור ה' מה היה לנו כי אסבול יותר מכל העמים אשר על פני האדמה הלא אב אחד לכולנו : הבטה מקרוב כו' · בא לפרש כפל הלשון של הביטה וראה · ומפרש הביטה את חרפתנו הקרובה לנו בזמן וראה את חרפתנו אשר כבר עברה או שעתידה לבוא בזמן רחוק · ולא קשה לדבריו מן הבט משמים כי עיני ה' הוא בכל מקום ולא אמר משמים אלא לפי הפרסום · ומה דכתיב הבט לא השמיטה לא קשה לדבריו דמפרש שהעלהו למעלה מכיפת הרקיע וכדאיתא בב"ר · וגם ל"ק לדבריו דמפרש ראיה מרחוק הלא כתיב וירא כי לא יכול לו דהתם הוא ראיה שכלית וכמו ולבי ראה וע"ז לא שייך לא קרוב ולא רחוק : הבטה מרחוק והא דכתיב ויבט מראשותיו מפרש רחוק מראשותיו ומביא לראיה מן הבט משמים ואע"ג דהם כתיב ג"כ וראה מפרש הבט משמים מרחוק וראה גם מקרוב · ומ"ש ראיה מקרוב אע"ג דכתיב וירא את המקום מרחוק י"ל דמפרש שראה עמוד אש משמים הקרוב אליו וכדאיתא בפר"א וע"י אותו העמוד ראה את המקום אשר היה מרחוק · וגם י"ל דדרים מרחוק שעתיד המקום לירחק מבעליו כדאיתא בב"ר : באיזו הפכה כו' · כי לא נוכל לפרש נהפכה לזרים שעברה מידינו ובאו לידי זרים דהא דרשינן בת"כ על הכתוב ושממו עליה אויביכם שגם האויבים הבאים אחריכם לא ימצאו עליה נחת רוח · לכן מפרש נהפכה לזרים כמהפכת סדום והיינו כדאיתא לעיל בסוף פתיחתא זורעין כאן והיא נגרפת נקיים מה שנאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה : ירמיה קורא אותה נחלתנו · פי' לביהמ"ק וחולק על מה שאמר לפני זה כמהפכת סדום וקאי על הארץ ומצינו נחלה על ביהמ"ק כדדרשינן בזבחים אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים ע"ש · ולא כי ירמיה ישעיה ואסף היו מחולקים באיזה דבר · רק ירמיה מקונן מצד נחלתנו · וישעיה מקונן מצד שהוא בית קדשנו ואסף התאונן מצד שהוא קודש ה' : ר"ב בשם ר' לוי עמ"ש באסתר רבתי פ"ו : אי דאתינן משכחנא שערא כו' אולי גזר כי יגלחו שערם ולא ימצאו להם פאת ראש וזקן והמה לא שמעו בקולו והקשו נגדו עורף ולנ"א על צוארנו נרדפנו :

נא

ירחם עליהון · וההוא גברא נחית בשחור אפין · אלא (ט) לא תהי מפלי עליהון · כיון דכבש יתהון כד הוה קאים [א] חד מנהון הוה נסיב ליה ומפסל ליה איברים איברים· טריף ליה קומיהון ואינון מהלכין בעל כרחיהון שלא בטובתהון · א"ר יהושע בן לוי נבוזראדן (י) הוא אריוך ולמה נקרא שמו אריוך שהיה נוהם על השביה כאריה עד שהגיעו לפרת · כיון שהגיעו לפרת אמרו להון לחילותא שבקינון דניחון די מן כדון לית אלההון חוזר עליהון הה"ד (תהלים קל"ז) על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו עד לשם לא ישבנו :

ו מצרים נתנו יד אשור לשבוע לחם · [ב] מה היו עשרת השבטים עושין (יא) היו משלחין שמןלמצרים ומביאין תבואה ומשלחין לאשור שאם יבאו שונאים יהיו כדי לסייען · הה"ד (הושע י"ב) וברית עם אשור יכרותו ושמן למצרים יובל :

ז אבותינו חטאו ואינם · (יב) אמר להון הקב"ה בדידכון קיימין (יג) ד"א אמרו להון קיימין בדילנא :

ח עבדים משלו בנו · (יד) אלו מצרים · פורק אין מידם · אילולי משה· ד"א עבדים משלו בנו (טו) אלו ארבע מלכיות · פורק אין מידם · אילולי הקב"ה :

ט בנפשנו נביא לחמנו · [ג] ארשב"ג הראשונים על ידי שהריחו מקצת צרתן של ארבע מלכיות קצרה רוחן · אבותינו כתיב בהון (במדבר כ"א) ותקצר (טז) נפש העם בדרך · דניאל אמר (דניאל ז') אתכריית רוחי אנה · ישעיה אמר (ישעיה כ"א) על כן מלאו מתני חלחלה · ירמיה אמר בנפשנו נביא לחמנו אנו שנתונים בתוך ארבע מלכיות על אחת כמה וכמה :

י עורנו כתנור נכמרו · תרין אמוראין חד אמר כאילין כמריאתא וחד אמר כתנור שלא הוסק כל צרכו :

יא נשים בציון ענו · נבוזראדן צוה לחיילותיו אמר להם אלההון של אלו שונא זמה הוא· הזהרו אל תגעו באשת איש·כיון ששמעו נשייא הויין אתיין ואמרן לגבר · מן דילנא אנן אכלן ומן דילנא אנן מתכסים אלא בלבד דיתקריא שמך עלן · הדא הוא דכתיב (שם ד') והחזיקו שבע נשים באיש אחד וגו' יבר מתלת נשים שנתעצלו ולא עשו כן ונתענו· לכך נאמר נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה בתלת כתיב :

יב שרים בידם נתלו · הוה אפוטרופא עלל לקרתא והוה נסיב טבי דקרתא ותלי להון בני אנש סבין הוון אתיין ומפייסין ליה עליהון ולא הוה מקבל מינייהו לכך נאמר שרים בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו :

יג בחורים טחון נשאו · [ד] את מוצא (א) (יז) שלא היה רחיים בבבל וכשעלה נבוכדנצר הטעינן רחיים והורידן · הדא הוא דכתיב (שם מ"ג) למענכם שלחתי בבלה והורדתי בריחים כלם · (יח) ברחים כתיב · ד"א בחורים טחון נשאו לשון נקיה הוא · כד"א (שופטים ט"ז) ויהי טוחן בבית האסורים · ונערים בעץ כשלו אמר רבי יהושע בן לוי שלש מאות תינוקות נמצאו (כ) חרוזים בשוכה אחת :

יד זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם · א"ר אבא בר' ירמיה (כא) מזמריהון שבתו :

טו שבת משוש לבנו · [ה] אמר רב חסדא בראשונה כשהיתה אימת סנהדרין על ישראל לא היו אומרין דבר נבלה בשיר אבל משבטלו הסנהדרין היו אומרים דברי נבלה בשיר · א"ר יוסי בר' אבין בשם ר' חסדא בראשונה כשהיתה צרה באה על ישראל (כב) היו פוסקים כנגדה שמחה · [ו] משבטלה סנהדרין בטל השיר מבית המשתאות · שנא' (ישעיה כ"ד) בשיר לא ישתו יין · משפסקו אלו ואלו שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו :

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פסקא כ"ט · סימן ג' : ב לעיל פרשה ד' : ג שיר השירים רבה פרשה ג' פסוק ד' : ד עיין מדרש תהלים מזמור קל"ז · ילקוט תהלים רמז תתס"ד : ה ירושלמי סוטה פרק ט' : ו סוטה דף מ"ח · ילקוט ישעיה רמז רנ"ב :

חדושי הרש"ש

(א) שלא היו רחיים בבבל · עיין לעיל ברים הזים על פסוק והיתיו אבן הדא ושומת על פום גוזא : שנאמר

חדושי הרד"ל

לומר הונה על שהוא מקום המיצר שבגוף האדם · ולכן הוא ענין אחד עם צרה) : (ט) נ"כ לוס לא תשבקיון כו' · פסיקתא דותאמר ציון : (ט) לא תהי מפלי עליהון · עמ"כ וכא"ה הגי' לא תהי מרפי לשון · ולפ"ז פי' יגענו ולא הונח לנו הוא שעל צוארנו נרדפנו כ"כ במהירות עד שאף שיגענו לא הונח לנו לעמוד לפוש ולנוח · והאפשר גרסי' לא תהי מפליג עליהון ופירושו לשון הפלגה והסיח דעת · כלומר שלא תסיח דעתך מלדוחקן ולרודפן שלא ינוחו רגע ויהא להם פנאי לעשות תשובה : (י) הוא אריוך · רב טבחיא די מלכא כ"כ (דניאל ב') : (יא) משלחין שמן למצרים · שבא"י שמן הרבה וכמ"ש במנחות (דף פ"ה) בספרי הברכה שהביאו שמן מא"י ללודקיא (וכן למצרים הסמוכה לה) והיו מחליפין עמהם (וז"ש מצרים נתנו יד) על תבואה שמבורכת בה מצרים ומשלחין לאשור ודרש אשור לשבוע לחם להשביע לחם את אשור (וגם מקרא דברית עם אשור דמייתי יש לומר דדרש ברית כמו לברות למו לשון שבועה) : (יב) אמר לו הקדוש ברוך הוא בדידכון קיימין · אפשר דרש כן מלת ואינם שהוא תשובת הקדוש ברוך הוא לישראל שאין הדבר כן שאמרתם אבותיכם חטאו · אלא גם אתם שלכם די לכם : (יג) דבר אחר אמרו להון קיימין בדילנא · פי' האבות השיבו להם · שהדרשה אתם קיימין בדילנא וז"ש אנחנו עונותיהם סבלנו הוא תשובת האבות המתים שאנו מכפרים על החיים · (וירמוז לזה מה שכתוב אנחנו בלא ואי"ו שהוא ענין בפני עצמו והקרי ואנחנו הוא כפי הפשט פיוס אבותינו חטאו כו') : (יד) אלו מצרים · שהן מבני חם עבד עבדים · ועי' בפר"א פרק כ"ד ומה שכתבתי שם בביאורי בס"ד : (טו) אלו מלכות שעיר פורק כו' · כן צריך להיות · וכד"א (בראשית כ"ז) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים : (טז) נפש העם בדרך לסבוב את ארץ אדום · וז"ש ריח צרה שהריחו מרחוק מגבולו את ריח צרתו שלא נתנם עבור בגבולו ויצא לקראתם · והבלו צרה שהסבו את ארץ הכהן בסבובם את ארצו כמ"ש במדרשות שם : (יז) שלא היו רחיים בבבל · שאין מצויין שם אבנים (מפני שהיא עמוקה וארץ מים · והאבנים דרכן להיות מתגבן בהר ובסלעים שם מצויין הסלעים) וז"ש בריש שיר רבה ובמדרש תהלים מזמור ס"ד וכי יש אבנים בבבל · וכמ"ש ותהי להם הלבנה לאבן ע"ש פירש"י ובפדר"א פרק כ"ד : (יח) ברחים כתיב · והוא אותיות בחים נרמז שהבחורים הורידו הרחיים : (כ) חרוזים בשוכה אחת · אפשר דרש כשלו פועל יוצא מן כשיל וכילפות · שבכשיל הלמו ראשם ותרזום בשוכה כעץ אחד : (כא) מזמריהון שבתו · בא לפרש מלת שבתו מוסב גם כן על בחורים מנגינתם ועיין מתנות כהונה · והא דא"ר חסדא בראשונה כו' הוא חוזר לדרוש זקנים משער שבתו : (כב) היו פוסקין · עמ"כ ויפה פירש דהיינו פוסקין ומבטלין שמחה א' וכדתנן משבטלה סנהדרין בטל השיר · ור"ל אבל אחר כך שרבו הצרות ואין בשר

פירוש מהרז"ו

צרה · בביהמ"ק כמ"ש שי"ר סוף פסוק כמגדל דויד צוארך : הוא אריוך · כמ"ש דניאל ב' אריוך רב קטוליא ובסוף מלכים כתוב נבוזראדן רב טבחים הרי שהם אחד ומעשה דניאל שהיה בשנת ג' ליהויקים היה קודם מעשה של סוף מלכים שהיה בסוף ימי צדקיהו ואיתא לעיל שנבוזראדן נשתייר עם ל"כ מחילו של סנחריב הרי שאריוך הוא נבוזראדן ודו"ק : עד לשם לא ישבנו · הנה מירושלים עד פרת הוא מהלך ע"ו יום כמ"ש בתענית פרק א' משנה ג' ע"ו יום כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת ולא יתכן לומר שהוא כפשוטו שכל הע"ו לא ישבו ולא יכלו לאכול לא חיל של נ"נ ולא ישראל אלא בהכרח הכוונה שדחקום וטרדום בכל הדרך בכל האפשרי במעט שנה במעט מנוחה בכל דבר : ו היו משלחין שמן · לעיל פסוק עודנה תכלנה : ז בדידכון קיימין · אתם אומרים ואנחנו עונותיהם סבלנו לא כן הוא אלא בשלכם הדבר עומד בעון עצמכם אתם נענשים · ומ"ש אמר להון קיימין בדילנא פי' שהודו לו שכן הוא וצ"ל אמרו לו קיימין בדילנא וכמ"ש כמה פעמים בדניאל ט' ובעזרא ט' שהתוודו ובתפלת שלמה שהתוודו על חטאם שבעבור חטאם נענשו : ח אלולי משה · כוונתו למ"ש ב"ר סוף פל"ח וש"כ שכל מקום שנא' אין לה הוה לה וכן כאן פורק אין מידם · והוה להם פורק במצרים שנקראו עבדים שהם בני חם וכנען נקראו עבד עבדים אפי' לבני חם שהם עבדים היה כנען עבד להם · עיין ב"ר פ' פ"ו ריש סי' ג' הקנין קונים עמש"ש · ועי' קה"ר פסוק ראיתי עבדים וכן אילולי הקב"ה נ"כ מתיבת אין כנ"ל : ט אמר רשב"ג · שי"ר פסוק כמעט שעברתי : ותקצר נפש העם בדרך · וסיפא דקרא לסבב את ארץ אדום לרמוז על גלות הד' : אתכריית רוחי · על שראה במראה ענין ארבע מלכיות · הנה בשי"ר שם סדר הפסוקים מהתורה ומירמיה ומדניאל ומישעיה על שהם עיקר הדרוש מישעיה ע"כ מביאו בסוף לחזור לענינו ולדרוש שלו וע"כ גם כאן הקדים דניאל לישעיה כמו שם והביא ירמיה בסוף שהוא עיקר הדרשה בפסוק שעומד בו : בנפשנו נביא לחמנו · כי שאר פסוקי קינה זו בלשון עבר רק פסוק זה בלשון להבא על צרות שבגלות ע"כ הביא הדרשה על פסוק זה דווקא : י כמריאתא · עי' מ"כ וצ"ע ומ"ש כתנור שלא הוסק כל צרכו כי תיבת כתנור מורה על תנור שהוסק בעצים ואם ואיך אמר נכמרו שהוא ענין חום בעלמא והיל"ל הובערו ע"כ דורש כתנור שלא הוסק כל צרכו כן נעשה הגוף בעת הצרות שמתקלקל חום הבטן ובוער העור מבחוץ : יא אל תגעו בא"א · עיין לעיל סוף פסוק דרכי ציון וצ"ע להשוות ואולי מדרשים חלוקים הם : יב פני זקנים לא נהדרו · הרי מדבר כאן בתלי' ושפיכות דמים ואיך אומר שלא נהדרו ע"כ דורש שהזקנים רצו לפיים על השרים שלא יהרגו אותם אך לא נהדרו הזקנים והשרים נתלו : יג רחיים בבבל · כי בבל מצולה ומים מצוים שם ואין שם אבנים וכמ"ש בתורה בבנין המגדל של דור הפלגה ותהי להם הלבנה לאבן והיה חסר להם רחיים לטחון : ברחים כתיב · חסר יו"ד קמא וצ"ע שאצלנו כתיב ברחיים אצ"ל אל תקרא בריחים אלא ברחיים : יד מזמריהון שבתו · שתיבת שבתו של רישא דקרא נמשך גם לס"ד לבחורים שגם בחורים מנגינתם וזמריהון שבתו ומה שהביא כאן תיבות שבת משוש לבנו נראה שהוא בטעות סעדין

מתנות כהונה

יהוא לכן מיד כשתכבום אותם לא הניח אותם שיתפללו כדי שלא ישובו לה' ואלהיהם רחם עליהם ואותו איש יכד להרצו בבלה בפנים שחורות כלומר בבושת פנים אלא לא תתפלא על רוב צרתם שיכמרו רחמיך עליהם ליתן להם הנחה כיון שכבש אותם כשהיה עומד אחד מהם היה לוקח אותו ומחתכו אברים אברים להשליכו לפניהם והמה הולכים בעל כרחם שלא בטובתם : ומפסג גרסי' · פירוש מחתך : לחילותא · לבני חילו הרודפים אותו הניחו אותם שיניחו שמעתה אין אלהיהם חוזר לרחם עליהם : די מן גרסינן : עד לשם · עד שהגענו לשם לא ישבנו : אבותינו : בדידכון קיימין · האבות הם העומדים ונענשים בשלכם כלומר סובלים עונותיכם כהאי דאמרינן בעלמא כשהבנים חוטאים האבות הם מצטערים בקבר או צ"ל קיימתון בדידכון כלומר בשלכם אתם נענשים ולא בשביל אבותיכם : אמרו להון · כלומר האבות השיבום אנו עומדים ונענשים בשלנו ולא בשלכם ואתם בעון עצמכם נענשים : בנפשנו : נביא וגו' · עיין כל זה במדרש חזית בפסוק כמעט שעברתי : עורנו : כמריאתא · כלומר זה של ענבים שהוא חם מאד ודרש נכמרו מלשון כומר : נשים : כיון ששמעו כו' · כיון שהנשים הפנויות שמעו כן היו באין ואמרו לאיש משלנו אנו אוכלים ומשלנו אנו מתכסין והכנס אותנו לחופה בקידושין כדי שיהא שמך נקרא עלינו שנוכל לומר אשת איש אנחנו : נשים · לשון רבים ומיעוט רבים שנים : בתלת כתיב · חסר וי"ו שאינה אלא א' הרי ג' ורחוק בעיני שיהיה בתלא פי' ג' ויהיה פי' לנשים בציון וק"ל : שרים : אפוטרופא כו' · ממונה מבית המלך היה נכנס לעיר ולקח טובי העיר ותלה אותם ובני אדם הזקנים היו באים והיו מפייסים ולא היה מקבל פיוס מהם : בחורים : והורידן · לבבל ובערוך ערך ברית גרס והורידן לבבל באותה שעה אמר הקב"ה כבר נשבעתי לבני עמו אנכי בצרה בדין שאהא עמם בכל צרה הה"ד עמו אנכי בצרה כו' עד ברחים כתיב וכשדים באניות רנתם הוון רכבין זמרין קדמיהון ואינון טעונין ומהלכין על ארעא על כרחיהון דלא בטיבותהון ע"כ ועיין עוד בילקוט תהלים מזמור קל"ז : בריחים · פי' באניות וכתיב ברחים לשון רחיים ורכב : לשון נקיה · שהיו מכריחין אותם לבא אל נשותיהם כדי שיולידו בנים כמותם : ויהי טוחן כו' · דרשוהו חכמים ז"ל בפ"ק דסוטה שהביאו הפלשתים נשותיהם לשמשון כדי שיתעברו ממנו כד"א תטחן לאחר אשתי וגו' : חרוזים כו' · תלוין בחרוז בזמורה אחת : זקנים : מזמריהון כו' · הבחורים נתבטלו מזמירותיהן משבטלו משער הזקנים דהיינו הסנהדרין וכדלקמן והכי איתא בירושלמי דסוטה בהדיא : שבת : בראשונה גרסי' : ה"ג בירושלמי דבר נבלה בשיר אבל משבטלה סנהדרין היו אומרים דברי נבלה בשיר : פוסקין · מבטלין

יפה ענף

ולא תהי מפלי עליהון · פי' לא תבזה ולא תלעיג עליהם וכמו מפלי בבני ירושלים דלעיל בפ' רבתי בגוים ופי' אף כי הם כבושים תחת ידיגו אל תאמר עוד כי נבזים הם ולא יוכלו להרים ראש עוד · וי"ג לא תהי מרפי : ואינון מהלכים בע"כ והיינו ולא הונח לנו שלא ניתן להם מנוחה : נבוזראדן הוא [illegible]

מאי נובלות בושלי כמרא ופירש"י כמו שרופי חמה · ודרש עורנו אשר נתחמם כתנור נעשה עי"ז שמו נכמרו פי' כתמרים השרופים בחמה · ולאידך ליתא מפרש נכמרו על המראה כי קדר עורנו כתנור שלא הוסק כל צרכו · וכן תרגם המתרגם · אבל אם הוסק כל צרכו אז יתלבן ויש לו מראה נחמד : [illegible]

טז **נפלה** עטרת ראשנו·(כג) א ר' ירמיה דשבשב נטל עטרת זית וקשרה בראשו · שמע שמואל ואמר והא ניחא ליה דאיתרים רישיה ולא עביד כן · הות (קהלת י) כשגגה שיוצא מלפני השליט וכן הוה ליה · לכך נאמר נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו כי חטאנו :

יז **על** זה היה דוה לבנו · (כד) ב ר' שמלאי אמר צער גדול נתן הקב"ה לאשה הזאת מאחר שמשמרת ימי נדתה חוזרת ומשמרת ימי זיבתה · ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר האשה הזאת על ידי שפירשה מביתה ב' או ג' ימים קורא אותה התורה דוה · הה"ד (ויקרא ט"ו) והדוה בנדתה אנו שפירשנו מבית חיינו ומבית מקדשנו כמה ימים וכמה שנים עאכ"ו שנקרא דווין · לכך נאמר על זה היה דוה לבנו למה על אלה חשכו עינינו :

יח **על** הר ציון ששמם (כה) ג וכבר היה רבן גמליאל ור"א בן עזריה ור' יהושע ור"ע נכנסין לרומי ושמעו קול המונה של רומי מפוטליילוס עד מאה ועשרים מיל · התחילו הם בוכים ור"ע משחק · אמרו עקיבא אנו בוכים ואתה משחק · אמר להם ואתם למה בכיתם אמרו לו לא נבכה שהגוים עובדים עבודת כוכבים להוון משתחוים לעצביהון ויושבין בטח ושאנן ושלוה · ובית הדום רגלי אלהינו היה לשריפת אש ומדור לחית השדה ולא נבכה · אמר להם לכך אני משחק · אם כן למכעיסיו ק"ו לעושי רצונו · פעם אחרת היו עולין לירושלים הגיעו לצופים וקרעו בגדיהם הגיעו להר הבית וראו שועל אחד יוצא מבית קדשי הקדשים התחילו הם בוכים ור' עקיבא משחק · אמרו לו עקיבא לעולם אתה מתמה עלינו אנו בוכים ואתה משחק · אמר להם אתם למה אתם בוכים אמרו לו ולא נבכה מקום שכתוב בו (במדבר א') והזר הקרב יומת והרי שועל יוצא מתוכו ועליו נתקיים הפסוק על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו · אמר להם אף אני לכך אני משחק הרי הוא אומר (ישעיה ח') ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו וכי מה ענין אוריה אצל זכריה אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני · אלא מה אמר אוריה (ירמיה כ"ו) כה אמר ה' צבאות ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה · ומה אמר זכריה (זכריה ח') עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובת ירושלים ואיש משענתו בידו מרב ימים וכתיב בתריה (שם) ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחבתיה · אמר הקב"ה הרי לי שני עדים אלו ואם קיימים דברי אוריה יהיו קיימין דברי זכריה ואם יבטלו דברי אוריה יבטלו דברי זכריה · ושמחתי שנתקיימו דברי אוריה ולבסוף דברי זכריה עתידין להתקיים · ובלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו תתנחם ברגלי מבשר:

יט **אתה** ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור · (כו) וכי יש ישיבה בלא כסא ויש מלך בלא מטרונה :

כ **למה** לנצח תשכחנו · א"ר יהושע בר אבין ד ארבעה דברים אמר ירמיה מאיסה וגעילה עזיבה ושכיחה · מאיסה וגעילה דכתיב (ירמיה י"ד) המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך והושב על ידי משה דכתיב (ויקרא כ"ו) לא מאסתים ולא געלתים · עזיבה ושכיחה · דכתיב למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים · (כז) והושב ע"י ישעיה דכתיב (ישעיה מ"ט) גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך · אריב"ל ארבעה

מסורת המדרש א ירושלמי סוטה פרק ט' · קהלת רבה פרשה יו"ד פסוק ה' : ב עיין קהלת רבה פרשה יו"ד פסוק י"ח : ג מכות דף כ"ד · ספרי פרשה עקב פסקא מ"ג · ילקוט ישעיה רמז רע"ח : ד פסיקתא רבתי פסקא ל"א ס"ג · ילקוט ישעיה רמז של"ב · ועיין שמות רבה פרשה ל"א סימן יו"ד · ותנחומא סדר משפטים סימן י"א · ילקוט ירמיה רמז רנ"ב :

חדושי הרד"ל

שמת מרגיש וגם פסקו סנהדרין ואין כח ב"ד יפה לגזור כזה על הצבור וז"ש משבטלו אלו ואלו שבת משוש כו' : (כג) ר' ירמיה דשבשב כו' · קהלת רבה פרשה יו"ד (ואפשר נקרא דשבשב ע"ש שבישתא דזיתא שנטל ועשה ממנו עטרה) : (כד) רש"א צער גדול כו' · ויק"ר פרשה י"ט ע"ש : (כה) וכבר היה ר"ג כו' · ספרי עקב פסקא מ"ג : (כו) וכי יש מלך בלא מטרונה · עמ"כ · ואפשר דרש לשון תשב כדכתיב ימים רבים תשבו לי ולא תהיה לאיש (הושע ג') שכסא והמטרונא הם משל ענין אחד : (כז) והושב ע"י ישעיה

מתנות כהונה

מבטלין ומפסיקין : נפלה : דשבשב · משמע שהוא מקום וצריך עיון בירושלמי סוף סוטה : והא ניחא כו' · טוב היה לו שראשו יהא מורם ממנו ולא יעשה כזאת שבפולמוס של אספסייאנוס גזרו על עטרות חתנים : וכן הוות ליה · שמת ר' ירמיה או הורם ראשו ע"י מלכות לכך נאמר נפלה כו' מאחר שנפלה עטרת ראשנו בית קדשנו ותפארתנו אסור כל אדם בעטרה : על זה היה : מביתה · לשון נקייה הוא : חשכו עינינו · ב"ה והסנהדרין נקראו עינים בשיר השירים : על הר ציון : מפוטליילוס · שם מקום ובמסכת מכות (כד) גרס מפלטיה ל"א מפטילום : להוון כו' · יהיו משתחוים לעצביהם : עוד ישבו זקנים גרסינן : אתה ה' : בלא מטרונה · ישראל הם מטרוניתא של הקב"ה שקדשם לו כאשה המתקדשת לאתן ליודעי חן יש בו סוד וה' יאיר עינינו בתורתו : למה לנצח : ואנכי לא אשכחך · וזו היא תשובה על עזיבה ושכיחה דכתיב לפניו ותאמר ציון עזבני ה' ואדני שכחני ועליו הושב התשכח אשה עולה וגו' · עד ואנכי לא אשכחך : מאיסה

פירוש מהרז"ו

שעדיין מביא שני פירושים אחרים על פסוק וזקנים משער שבתו · ור' חסדא בא לחלוק ולפרש כפי מה שכתוב שזקנים שבתו הם הסנהדרין ואז בחורים מנגינתם כדרך הבחורים לזמר דברי נבלה · ור"י בר אבין סובר ג"כ כר' אבא שתיבת שבתו שייך לסיפא וע"פ מדה י"ז בשיר של משתה שעשו יוס טוב על הצרות : רבי ירמיה דשבשב · אולי נקרא כן על השבוש והטעות שנכשל בו ומת בו ונתקיים בו שגגת קללת שמואל : צער גדול נתן · ויק"ר פי"ט סוף סי' ג' : חשכה עינינו · על הר ציון ששמם שהוא בית קדשנו ובית חיינו : ק"ב מיל · ברחוק מרומי הרגישו איך שהכל עסוקים להוליך שמורתם מיני מאכל ומשקה ושאר צרכיו הכל ברומי בלך ושוב והכל מרודים והומים לרומי : ואעידה לי עדים · ולא פירש כאן כלל עדות זו למה שאין לו שייכות לא לפניו ולא לאחריו גם לא פירש מה העידו ומה לנו צורך ולימוד בהעדה זו ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז · וכבר יסדנו כלל נאמן בדברי חז"ל הובא בהקדמתנו לספר בראשית שהשמות השוות הכתובים בתנ"ך בשני מקומות הם אחד אם לא שיש הוכחה שלא יתכן לומר שהם אחד ע"ש כמה ראיות וכאן כתוב אוריה הכהן וזכריה בן ברכיה והנה זכריה בן ברכיה מפורש בריש זכריה והוא עצמו הכתוב כאן אך על אוריה יש לחקור מי הוא והנה כאן בישעיה ריש ח' נמשך לענין הקודם של ישעיה ז' שמדבר באחז והנה במלכים ב' ע"ז מפורש שם בפסוק יו"ד וישלח המלך אחז אל אוריה הכהן וא"כ לפי הפשט הוא אוריה הכהן שכתוב כאן וא"כ יקשה איך אמר עליו עדים נאמנים הלא מפורש כתוב עליו בפרשה שם שמשמע לאחז להעביר המזבח אשר לפני ה' והעמיד תחתיו המזבח שראה אחז בדמשק והיה לו למסור נפשו למות ביד אחז ולא לעשות כן הרי שלא היה נאמן ובהכרח שלא כוון הפסוק על אוריה זה על כן דרשו חז"ל על אוריה אחר שמת על קדושת ה' כמפורש בירמיה כ"ו כ' וגם איש היה מתנבא אוריה בן שמעיה מקרית יערים אך אינו מפורש כלל מה היתה נבואתו ומאחר שאינו מפורש הרי בהכרח שמפורש בענין זה עצמו והיינו בתיבת גם ופי' כמו שהתנבא מיכה שמפורש שם בפרשה בפסוק י"ח כה אמר ה' צבאות ציון שדה תחרש ירושלים עיים תהיה והר הבית לבמת יער וזהו וגם שגם אוריה נתנבא כמו מיכה וזהו עומק דברי ר"ע ומה אמר אוריהו הרי אינו מפורש כלל אלא בהכרח שמפורש בענין וכנ"ל ומ"ש אוריה הכהן ובירמיה שם כתיב מקרית יערים ויתכן שדורש ר"ע שפי' שעל שבקרית יערים היה שם מקום הארון בימי שמואל וא"כ היה שם מקום הכהנים ששרתו אותו והקריבו והקטירו לפניו על כן מ"ש כאן הכהן הוא בעצמו מ"ש כאן מקרית יערים ומצאתי במדרש שעם פירוש יפה ענף שמביא שם בשם איזה מדרש ד' משפחות שהיו מבוזות בישראל ויחסו הכתוב פנחס וכו' ואוריה שאמרו ישראל על אוריה שהוא גבעוני שקרית יערים הוא מערי הגבעונים ויחסו הכתוב כאן אוריהו הכהן ומ"ש קרית יערים אינו לגנאי אלא לשבח כמו שכתבתי שהיה מקום לכהנים ועתה חוקר ר"ע מה ענין אוריה אצל זכריה ובאיזה ענין קורא אותם עדים נאמנים ודורש שהענין מפורש בזכריה ח' והביא כאן פסוק עוד ישבו זקנים ופסוק של אחריו ורחובות העיר והנה נבואות זכריה מלא הבטחות גדולות ונוראות מענין משיח ושוב השכינה וכדומה ולא הביא אלא פסוקים אלו הגשמים אך האמת יורה דרכו שעיקר כוונת ר"ע על הפסוק שלפני פסוקים אלו שהביא ועל הפסוק של אחריהם כי תחלה כתוב כה אמר ה' שבתי לציון ושכנתי בתוך ירושלים ונקרא ירושלים עיר האמת והר ה' צבאות הר הקודש · ופסוק זה הוא מכוון כנגד פסוק של אוריה הנ"ל ציון שדה תחרש לקללה וכאן שבתי אל ציון אוריה אמר ירושלים עיים תהיה וכאן ושכנתי בתוך ירושלים וגו' אוריה אמר והר הבית לבמת יער וכאן אמר והר ה' צבאות יקרא הר הקודש כמקדש שתיבת ונקראה ע"פ מדה כ"ב נמשכת גם לס"ד וגם הבטחה הגשמית הוא ג"כ כנגד קללת שאחת חורבן הגשמי יהיה ברכה הגשמית ג"כ ואחר הפסוקים הנ"ל כתיב כה אמר ה' צבאות כאשר יפלא בעיני שארית העם הזה בימים ההם גם בעיני יפלא נאם ה' צבאות פי' על המעשה שהיה כאן כגדולי ישראל ורבניהם הם ר"ג וראב"ע ור"י ור"ע ראשי הסנהדראות שנפלא בעיניהם על שראו שועל יוצא מק"ק והיינו שנתפלא על קללת אוריה על זה אמר גם בעיני יפלא על רוב הברכות וגודל הטובות שאעשה להם שיהיה כנגד הקללות ממש ומעידים זה על זה דוק והבן בדברי חז"ל איך דורשים הפסוקים לאמיתתם : ישיבה בלא כסא · כמ"ש בסוף בשלח כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור ע"ז אמר כאן לעולם תשב היינו בכסא שלם ושם שלם עם ה' בתרא כמ"ש בזוהר מענין המטרונא משל על כנס"י ושכינה והדברים למעלה משכלנו ואם ריק הוא מכם : ד' דברים אמר ירמיה · עי' פסיקתא רבתי פל"א סי' ג' ילקוט ישעיה מ"ט ילקוט ירמיה י"ד: עזיבה ושכיחה · לפי סדר הכתוב כאן לנצח תשכחנו תעזבנו היל"ל להיפך שכיחה ועזיבה: ואנכי לא אשכחך · ולא הביא פסוק על עזיבה ובלי ספק שכוונתו על פסוק בישעיה ס"ב ד' לא יאמר לך עוד עזובה ושם סוף פסוק ב' תחת

יפה ענף

נפסק נאבל בשביל כי הצרות מתחדשות לבקרים : דשבשבי בירושלמי משמע שנקרא כן בשביל שהתך זמורות ולקט הפירות·כי שם איתא שבשב בפעל המורה על מלקט: ע"י שפירשה מבעלה קורא אותה נדה כ"ה שגירסא בויק"ר · ור"ל שהוא לשון נדוי וריחוק דתרגום נדה רחיקה ועמ"ש בויק"ר : למה על אלה חשכו עינינו · זה נמשך עם שלאחר זה על הר ציון ששמם ושועלים הלכו בו על אלה חשכו עינינו וכמו שפירש"י במקרא · דלא תימא על זה וגו' ועל אלה הצרות הנ"ל חשכו עינינו · ועל הר ציון ששמם הוא שילאה באכפי נפשם ונשוא המאמר הוא שועלים הלכו בו או אתה ה' לעולם תשב שאע"פ ששמם לסוף אתה ה' לעולם תשב בו : וכבר היה ר"ג וראב"ע כו' · עיקר המאמר הזה הובא פה בשביל מעשה השני לפרש את הכתוב שועלים הלכו בו שמזה נראה שהוא השגחה אלהית אשר מקום המקודש יהיה מרבץ לבעלי חיים וכמ"ש הר"י בן שועיב ז"ל : אם כן למכעיסיו כו' · פי' אם ה' לא יקפח שכר מכעיסיו ויגמול להם טוב על קצת זכיות שבידם · מכ"ש שיגמול רב טוב לעושי רצונו · אף כי ידון אותם מכשיו ביסורים עד שירצו את עונותם המעטים אשר בידם : הגיעו לצופים וקרעו · כדתניא בפרק אלו מגלחין ומהיכן חייב לקרוע משהגיע לצופים: וזכריה במקדש שני · שהוא זכריה בן ברכיה שנבא בשנת שתים לדריוש : מה אמר אוריה כה אמר ה' צבאות ציון שדה תחרש · ואע"ג שהכתוב הזה נמצא בירמיה בשם מיכה המורשתי ככר תירצו התוס' דמכיון דכתיב התם וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריהו בן שמעיהו משמע שדבר אוריהו היה כמו מיכה המורשתי ואע"פ שאין זה מספיק דכיון דסוף הכתוב של וגם איש היה מתנבא הוא ככל דברי ירמיהו · ומאין נוכיח כי גם נבואת מיכה היא בכלל מתנבא · ככר תירץ הרמ"ה כיון דכתיב וגם איש היה מתנבא וגו' וכתיב עוד הפעם שם וינבא על העיר הזאת ע"כ יתפרש מתנבא כדברי מיכה ואח"ז אמר וינבא וזה קאי על ככל דברי ירמיהו · ודע כי אוריהו הכהן ואוריהו בן שמעיהו אחד הוא : ואם קיימים דברי אוריה כו' · ה"ה באמת דבר ה' נאמנים הם וקיימים בלי עדים ומי הוא המספק באמיתת קיומם · אבל פירושו כי לפעמים דברו בדרך הפלגה וכמו ערים גדולות ובצורות בשמים · וכן ותבקע הארץ לקולם · אבל כמה שנתקיימו דברי אוריה וירושלים עיים תהיה דברים ככתבן לכן שמח כי זה לו לעד אשר גם נבואת זכריה עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים וגו' יתקיימו כאשר הם בכתובים ולא נאמרו בדרך הפלגה : וכלשון הזה א"ל עקיבא נחמתנו כצ"ל וכ"ה במכות · וכתב ע"ז בעל העקידה בשער פ"ח שאמר ב' פעמים נחמתנו כנגד מה שנחמם פעמים · בראשונה כשנכנסו לרומי · והשניה במעשה השועל ודבריו נכונים הם : וכי יש ישיבה בלא כסא כו' · בא לפרש את הכתוב אתה ה' לעולם תשב · הלא אתה

תי לעולם ולעולמי עולמים אשר זה הוא הכוונה של אתה ה' לעולם תשב · ולכן נכון הוא כי גם כסאך יהיה לדור ודור · וזו היא מקדש ה' אשר שמה השרה הקב"ה שכינתו ונקרא המקדש כסא ה' כדכתיב כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו : ארבעה דברים אמר ירמיה מאיסה וגעילה עזיבה ושכיחה · מאיסה נופל על דבר הנמאס מצד עצמו · וסתי ומאום הוא לכל רואיו וגעילה נופל על דבר שאינו מתועב ומשוקץ מצד עצמו רק כאשר שאין לאדם חפץ בו ירחיקנו מעליו עד כי תתעב בעיניו · ולכן נמצא תמיד אצל גיעול השם נפש תגעל נפשכם · וגעלה נפשי געלה נפשך וזולתם נראה שראשית השנה היפה שנפשו קצה בו · ועזיבה הוא כענין גירושין לישא אחרת במקומה וכדרך שאמרו בפרק אין עומדין היינו עזובה היינו שכוחה אר"ל אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אדם נושא אשה על אשתו זוכר מעשה ראשונה ואתה עזבתני ושכחתני א"כ לשון הפקר הוא כמו שנאמר לעני ולגר תעזוב אותם · ויתכן שהמאיסה היא כנגד הגלות שהיינו לשחי ולמאוס לפניו ובקרב העמים וכמ"ש בשמ"ר פ"ל על הכתוב כסף נמאס קראו להם בשעה שגלו ישראל כו' ע"ש · והגעילה היא כנגד העדר התורה והעבודה שבגלות ע"ד מלכה ושריה בגוים אין תורה ולכן אנו מרוחקים ונגעלים לפני ה' · וזה הוא ג"כ ענין הקליפה בדברי ריב"ל שהיא מצד החטא ע"ד הן אתה קצפת ונחטא · והעזיבה היא הסתר פני ה' ועזב אותנו למקרי העולם והפקר לכל· ושכיחה היא מה שאין זכרונינו עולה לפניו בתפלותינו · וכאלו שכח ה' אותנו וזכות אבותנו · ולא יראה גם זכיותינו : מאיסה וקציפה · קציפה אחת היא עם געילה וכמ"ש לעיל : והושב ע"י משה · יש מקשים וכלא אמר המאום מאסת את יהודה כתיב אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה הרי שמאסם · ואיך אמר שהושב בלא מאסתים · ומה שתירצו כי לא מאסתים ולא געלתים קאי בארץ אויביהם · וקרא המאום מאסת קאי בעודם בשבתם בארצם וז"ש שלח מעל פני ויצאו למען לא יהיו נמאסים לפני · אין דברי ירמיה נוטים לזה וכמ"ש אח"ז אנה נצא אשר למות וגו' אלמא השלוח לרעתם הוא · אבל פי' הדברים הוא כי מיאום כולל לכלותם מעל פני האדמה זה לא יהיה · אבל על הדור ההוא ודאי היה מיאום ועליהם אמר אין נפשי אל העם הזה שלח מעל פני ויצאו · ופי' הדברים המאום מאסת את יהודה וגו' מדוע הכיתנו ואין מרפא · כמאום מאסת להכות ביהודה עד שנמות · ואם לא מאסת ביהודה וכדברי משה מדוע הכיתנו וגו' וכדאיתא בשמ"ר פל"א · ודע מ"ש והושב ע"י משה ע"י ישעיה או ע"י עצמו אין פירושו שהשני דחה את הדברים האמורים מפי ירמיה·כי משה היו לפני ירמיה· ואם המה אמרו היפך דבריו או לא אמר ירמיה כזאת·אבל הפירוש הוא כי מדברי משה וישעיה או מדברי עצמו אנו יודעין מה שכוון ירמיה בדבריו · כי הוא ידע ושמע שיש

דברים אמר ירמיה מאיסה וקציפה עזיבה ושכיחה · מאיסה הושב ע"י עצמו דכתיב (ירמיה ל"א) כה אמר ה' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם ה' · קציפה הושב ע"י ישעיה שנאמר (ישעיה נ"ז) כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף :

כא השיבנו ה' אליך ונשובה · [א] אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע שלך הוא השיבנו · אמר להם שלכם הוא שנאמר (זכריה א') שובו אלי ואשובה אליכם נאם ה' · אמרה לפניו רבש"ע (כח) שלך הוא שנא' (תהלים פ"ה) שובנו אלהי ישענו לכך נאמר השיבנו ה' אליך ונשובה · חדש ימינו כקדם · (כט) כאדם הראשון כמד"א (בראשית ג') ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן · ד"א חדש ימינו כקדם כמד"א (מלאכי ג')[ב] וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות (ל) כימי עולם זה משה דכתיב (ישעיה ס"ג) ויזכור ימי עולם משה עמו · וכשנים קדמוניות כשנות שלמה · רבי אומר כימי עולם כימי נח (יא) שנא' (שם נ"ד) כי מי נח זאת לי · וכשנים קדמוניות כשנות הבל שלא היתה עבודת כוכבים עדיין בעולם :

כב כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד · [ג] אמר רבי שמעון בן לקיש אם (לא) מאיסה היא לית סבר · ואם קציפה היא אית סבר · דכל מאן דכעים סופיה לאיתרציא :

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור פ"ה · ילקוט תהלים רמז תתל"ד : ב ויקרא רבה פרשה ז' · תורת כהנים פרשה שמיני · ילקוט מלאכי רמז תקפ"ט : ג לעיל פרשה א' :

חדושי הרש"ש

(יא) שנאמר כי מי נח זאת לי · עמש"כ בויק"ר פ"ז אות ד' :

חדושי הרד"ל

ישעיה וכו' לא אשכחך · עפ"כ · וכדבריו כ"ה בפסיקתא דואמר ציון פ"ה : (כח) שלך הוא שנאמר שובה אלהי ישענו · י"ל אף התשובה שאנו שבים לפניך שלך הוא · וכמ"ש אלמלי הקב"ה עוזר לו אינו יכול לו · וז"ש אלהי ישענו הושיענו ועזרנו להתגבר על היצה"ר לשוב בתשובה שלמה לפניך : (כט) כאדם הראשון · שאחר שנתגרש לקדם עשה תשובה ונתקבל ברצון : (ל) כימי עולם כימי משה · ויק"ר פ"ז עמש"ש בהגהותי בס"ד : (לא) מאיסה לית סבר · כלומר זה א"א כמש"ל שהשיב ע"י עצמו אם ימדו כו' גם אני אמאס כו' אלא אינו כ"א קפידה בעלמא · ויש סבר שישוב אפו וינחמנו · וא"כ יש לנו לומר שקצפת עלינו עד מאד · כלומר יותר מדאי כי לקתה כפלים בכל חטאתיה ועי' (שמ"ר פל"א) ולכן יש לנו לסמוך לחזור ולבקש מיד השיבנו כו' בכי"א :

פירוש מהרז"ו

תחת היותך עזובה וגו' ושמתיך לגאון עולם : אמר ריב"ל ד' דברים · הם הד' דברים שהושב כאן השכחנו תעזבנו מאסתנו קצפת וצ"ע למה לא השבם כסדר הזה שהם בכתובים : ולא לעולם אקצוף · ועל עזיבה ושכיחה כבר מבואר בדברי ר"י בר אבון הנ"ל שכיחה ואנכי לא אשכחך ועל עזיבה לא יאמר לך עוד עזובה ובפסיקתא שם ובילקוטים הנ"ל באופן אחר : וערבה לה' · ת"כ סדר שמיני הובא ילקוט מלאכי ג' ויק"ר פ"ז סי' ה' ושם מבואר : אם מאיסה · לעיל פסוק בכה תבכה : סופיה לאיתרציא · וכמ"ש ישעיה ס' פסוק י' כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך :

סליק מדרש איכה רבתי · אלהי ישועתי · ושמחני תחת תוגתי · לה' התקוה והתוחלת · שיזכני להחל ולגמור מדרש קהלת :

מתנות כהונה

מאיסה כו' · כל ארבעתן באלו שני פסוקים למה לנצח תשכחנו תעזבנו · כי אם מאוס מאסתנו קצפת וגו' : ולא לנצח אקצוף · אבל על עזיבה ושכיחה לא הושב בפירוש ומצאתי בילקוט ישעיה שעל זאת נתרעמה ציון שנא' ותאמר ציון עזבני ה' ואדני שכחני ובודאי שחסר הספר פה : השיבנו : שלך הוא · בידך הוא ובך תולה לקבל ולהשיב אותנו : שלכם הוא · הדבר תולה בכם : כי אם מאוס : אר"ש גרסי' : אם מאיסה היא · כלומר אם רחקת אותנו בטענת מיאוס אין תקוה חס ושלום ולכן אמר כי אם מאוס הרי מאסתנו ואין תקוה ואם היא מחמת קצף יש תקוה שכל מי שכועס סוף שיתרצה כשיעברו פני הכעס ולכן לא כפל הקצף שסופו להתרצות לה כמו שנא' ורציתי אתכם נאם ה' · או יש לפרש שדרש מאד לשון שיעור ומדה כמו שדרשו חכמינו זכרונם לברכה בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו מאד מאד כלומר ואם קצף הוא עד מדה ושיעור · אכי"ר :

יפה ענף

תקוה לישראל באחרית הימים ורק דרך תחנה ותפלה אמר כזה : רבש"ע שלך הוא השיבנו כו' · יש מפרשים כי כנסת ישראל אומרת להקב"ה אתה כי אתה מקור הטוב וכל טוב מידך הוא לנו לכן ראוי הוא כי אתה תישר דרכינו לשוב אליך בתשובה · ומידך תבא התשובה לנו והקב"ה השיב להם כי העיקר הוא הבחירה אשר היא בידכם · אבל אין זה לפי הפשט דא"כ למה השיבה כ"י שלך היא בוודאי שענת הקב"ה אמת היא · וגם הכתוב שאמרה כ"י שובנו אלהי ישענו אינו מדבר כלל מתשובה · אבל פירוש הדברים הוא כי כ"י תאמר כי הישועה צריכה להיות לפני התשובה כי בראותנו אשר ה' קרוב לנו והושיענו אז נשוב אליך והקב"ה השיבה כי הישועה לא תוכל לבוא אם לא תקדימנה התשובה · וע"ז השיבה כ"י כי הישועה שלך היא כדכתיב שובנו אלהי ישענו · ואח"ז נשובה אליך בתשובה · וז"ש הכתוב השיבנו ה' אליך וקרבנו לישועתך ואז ונשובה אליך בלב שלם וכן נראה במדרש תהלים מז' פ"ה : חדש ימינו כקדם כאדה"ר · מדלא כתיב כימי קדם לכן דרש כקדם הוא תאר על אדם הראשון שהיה אז בלבושו ובקומתו כן תחדש ימינו : כימי עולם זה משה · שירדה האש על הקרבן בשמיני למלואים וכן בימי שלמה כשחנך את ביהמ"ק והכי שנו בת"כ והיינו דפי' שנים קדמוניות בימי שלמה · אע"פ שאין הוראה לדבר מלשון קדמוניות מוקמינן ליה בדומה לימי משה בירידת האש : כי מי נח זאת לי · מפרש כימי עולם כמי שנתחדש העולם בימיו והיינו בימי נח · ובודאי ערבה מנחתו כדכתיב וירח ה' את ריח הניחוח · וכן בהבל כתיב וישע ה' אל הבל ואל מנחתו · ומפרש קדמוניות על הבל שהוא היה הקודם בזמן להקריב קרבן · ואע"ג דגם אדה"ר הקריב שור שקרניו קדמו לפרסותיו כדאיתא בפ"ק דעבודת כוכבים אבל אין זה מפורש בקרא · ועוד שהקרבן ההוא היה על חטאו ופשיטא דאין בו כ"כ ערבות : שלא היתה עדיין עבודת כוכבים בעולם · יתכן שהאומר כימי משה ושלמה בא לרמז אל שני טעמי הקרבנות · האחד להרחיק מעבודת כוכבים ועז"א כימי משה שבימיו עשו העגל ובא המשכן וקרבנותיו לכפר העון הזה · והב' להשכין השכינה למטה ועז"א כשנות שלמה כי אז כבוד ה' מלא את הבית ועמדה שם השכינה עד שחרב ביהמ"ק · ור' בא לרמז שני טעמים אחרים · הא' להודות לה' על גמולו שיגמל לנו ועז"א כימי נח כי קרבן נח היה שהודה לה' שהשם לו שארית בארץ והצילו ממי המבול · והב' להכניע החומר ולהגביר השכל ועז"א כשנות הבל שעבודת כוכבים לא היתה עדנה בימיו ואין טעם לקרבן רק לדבק בה' בהכנעת חומרו ותגבורת שכלו · ועי' בעקידה שער נ"ז שהביא את המדרש הזה בנוסחא משובשת · גם פירושו עליה לא יעלה לרצון : ארשב"ל אם מאיסה כו' · פי' לעיל בפסוק בכה תבכה מ"ש שם :

תדמינה מפינו כל אנחות וקינה, ושפתינו תבענה לה' תודה ורנה :

נחמד איכה רבה למראה

פתיחתא הקשיבי למנותי וכו' · הקשיבי לצדקות ומעשים טובים ליהם וכו' · היום שמאמר הזה כתיבת ליהם אין לו מובן · ונראה לענ"ד שהכוונה על פי מה דדרשו לעיל במדרש שיר השירים על פסוק יונתי בחגוי הסלע אמר הקב"ה אלי הם כיונה אבל לגבי אומות העולם הם כאריות לפי שאומרים להם אומות העולם מה אתם רוצים מן השבת והקב"ה מגבירן עליהם כחיות וכו' ע"ש מה שפירשתי במדרש זה נמצא שבשעה שישראל עושים רצונו של מקום אומות העולם אינם יכולים להם וישראל מתגברים כחיות גור אריה יהודה יהי דן נחש בנימין זאב יטרף וגו' ובזה אתי שפיר כוונת המדרש שאם אתם מקשיבים ועושין רצונו של מקום בכל אלו אז אתם ליהם ר"ל שתתגברו על אומות העולם כאריים ולא יוכלו להזיק לכם ואם לאו ליהם הוא להיפך שאומות העולם יתגברו עליכם כאריות עלה אריה מסובכו ודוק היטב : כל זמן שקולו של יעקב בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אין הידים ידי עשו · עיין מה שפירש הרב יפ"ע ויש לומר עוד ע"פ מה דאיתא בירושלמי שתיבת הקל חסר וי"ו ויש אם למקרא שהיא שהקל הוא לשון קולא וקול השני הוא מלא ו' לומר אם קל קול יעקב שאינם מצפצפין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אז הידים ידי עשו ומכלל לאו אתה שומע הן שאם הקול מלא קול יעקב שנשמע קולו בחוזק אז אין הידים ידי עשו ודוק : דבר אחר בושנו מאד כי עזבנו ארץ אלו דברי תורה כמד"א ארוכה מארץ מדה וכו' · השליכו משכנותינו אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות איכא למידק מה טעם אפקיה קרא לתורה בלשון ארץ לימא בהדיא כי עזבנו התורה · ונראה שיובן במ"ש בפרק השוכר את הפועלים דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו עד שפי' הקב"ה על עזבם את תורתי שלא ברכו בתורה תחלה וראשונים אחזו נער · והרב החסיד רבינו יונה ז"ל תירץ דלעולם היו עוסקים בתורה אבל מסיבה שלא היתה חביבה עליהם לא היו מברכים אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו יעו"ש · והרב אף דת בסדר אחרי מות פירש שמשני קראי על עזבם את תורתי וילכו אחרי שרירות לבם משמע שאם לא היו עוזבים את התורה אף שהיו הולכים אחרי שרירות לבם לעשות הרע לא אבדה הארץ וזה תימה דהרי והנהו קראי דסוף סדר אחרי מות משמע בהיפך שאף שהיו עוסקים בתורה ובחוקים ובמשפטים כיון שעושים את כל התועבות מוכרח שתקיא הארץ אותם ואת עריהם יתן שממה כמו שהוכיח במישור ברכ שם ודבר זה הוא שנשאל לחכמים ולא פירשו כי דברי הנביא שאמר על עזבם את תורתי נראין הם היפך ממה שכתוב בתורה ואלו היינו עיקר השאלה על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי ופי' הדבר על שלא ברכו בתורה תחלה כי אף שהיו עוסקים בתורה לא היו מכוונים לשמר את הארץ אשרי לא היו אומרים אשר בחר בנו מכל העמים הן הם הגוים אשר לפניהם אשר טמאו את הארץ וכיון לשם התורה להגן עליהם לא היו שכורים כן אלא הלכו אחרי שרירות לבם כגוים אשר האביד ואף הקב"ה קיים בהם מה שכתוב בתורה וע"ש : וזה נראה כוונת המדרש בושנו מאד כי עזבנו ארץ אלו ד"ת ר"ל דלעולם דבכך היו עוסקים בתורה אלא דבשעה שהיו עוסקים בה לא זכרו את הארץ לכוון בלימודם כדי לשמרם מכל טומאתה שאילו היו מכוונים לשמר את הארץ לא היו גולים לעזוב את הארץ · וז"ש בושנו מאד כי עזבנו ארץ אלו ד"ת שבהיותנו לומדים לא זכרנו לשמר את הארץ והיינו שבותם וזה גרם כי השליכו משכנותינו אלו ב"כ וב"מ שאל"כ כבר היינו עסוקים בתורה וב"כ וב"מ והקול קול יעקב היה מגן בעדינו לכל נגלה ברחא גולים אלא דמשום דעזבנו את הארץ בהיותינו עוסקים כד"ת ע"כ באה אלינו הגזרה הזאת : אי במי הדרשה תדרש באופן אחר דמלבד זה שדקדקנו אמאי אפקינהו לד"ת בלשון ארץ עוד יש לדקדק אמאי נקט ל' עזיבה ותו איך שייך ונקשר למאי דדרשו בתר הכי וכי השליכו משכנותינו אלו ב"כ ובתי מדרשות ונראה בהקדים מ"ש רז"ל מזמור לאסף קינה מבעיא ליה אלא שאסף חמתו על העצים ועל האבנים · עוד אמרו ז"ל בפרק במה בהמה אמר רבי אחא בר חנינא מעולם לא יצאת מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בה לרעה חוץ מזו דכתיב ויאמר ה' אלי עבור בתוך העיר וגו' א"ל הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחן של צדיקים תי"ו של חיים וכו' ועל מצחן של רשעים תי"ו של דם וכו' אמרה מה"ד לפניו מה נשתנו אלו מאלו א"ל הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים א"ל רבש"ע היה להם למחות ולא מיחו א"ל גלוי וידוע לפני שלא היו מקבלים א"ל אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי והיינו דכתיב זקן בחור ובתולה טף ונשים תהרגו למשחית וגו' וממקדשי תחלו וכתיב ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית תני רב יוסף אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי אלו בני אדם שקיימו את התורה מאל"ף ועד תי"ו ע"כ : וזהו שאמר בושנו מאד כי עזבנו ארץ אלו ד"ת כלומר אע"פ שקיימנו את כל התורה הנה נחשב כאילו לא למדנו ולא קיימנוה מפני שעזבנו את הארץ להתנהג בכל התועבות אשר היו עושים בה ולא מחינו בהם ודבר זה גרם כי השליכו משכנותינו אלו ב"כ וב"מ שמהם התחילה הפורענות תחלה וע"פ זה פירשתי כזה פסוקים במקום אחר וכאן אין מקום להאריך :

אלה מועדי ה' · פירש הט"ב מועדי השי"ן והדלי"ת הם שורש בתיבה ועיקר שרשו ועד וכו' עכ"ל מ"ש בשרשו ועד הוא פ"ס וצ"ל יעד כי כן שרשו ועל פי דברי נפלא מגהם בדפוס אמשטרדם :

חסלת מדרש איכה בעזרת השם יתברך

קהלת רבה

א [א] **דברי** קהלת בן דוד מלך בירושלם · זה שאמר הכתוב ברוח הקדש ע"י שלמה מלך ישראל · (משלי כ"ב) חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב · [א] (א) מעשה בר' חנינא בן דוסא שראה בני עירו מעלין נדרים ונדבות לירושלים · אמר הכל מעלין לירושלים נדרים ונדבות ואני איני מעלה דבר · מה עשה יצא למדברה של עירו וראה שם אבן אחת (א) (ב) ושבבה וסיתתה ומירקה · ואמר הרי עלי להעלותה לירושלים · בקש לשכור לו פועלים · נזדמנו לו חמשה בני אדם · אמר להן מעלין לי אתם אבן זו לירושלים · אמרו לו תן לנו חמשה סלעים ואנו מעלים אותה לירושלם · בקש ליתן להם ולא נמצא בידו דבר לשעה · הניחוהו והלכו להם · (ג) זימן לו הקב"ה חמשה מלאכים בדמות בני אדם · אמר להם אתם מעלין לי אבן זו · אמרו לו תן לנו חמשה סלעים ואנו מעלין לך אבנך לירושלים · ובלבד שתתן ידך ואצבעך עמנו · נתן ידו ואצבעו עמהם ונמצאו עומדים בירושלים · בקש ליתן להם שכרן ולא מצאן · נכנס ללשכת הגזית ושאל בשבילם · אמרו לו דומה שמלאכי השרת העלו אבנך לירושלים · וקראו עליו המקרא הזה · חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב · קרי ביה לפני מלאכים יתיצב · א"ר סימון בשם ר' שמעון בן חלפתא [ב] לבלווטוס שהיה גדל בפלטין של מלכים · אמר לו המלך שאל מה אתן לך · אמר אותו בלווטוס · אם שואל אני כסף וזהב או מרגליות טובות הוא נותן לי · בגדים הוא נותן לי · אלא אני שואל בתו והכל ינתן לי בכלל בתו · כך בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה (מלכים א' ג') ויאמר אלהים שאל מה אתן לך · אמר שלמה אם אני שואל כסף וזהב ומרגליות הוא נותן לי· אלא הריני שואל (ב) את החכמה והכל בכלל · הה"ד (שם) ונתת לעבדך לב שומע · אמר לו הקב"ה החכמה שאלת ולא שאלת לך עושר וכבוד ונפש אויביך · לפיכך החכמת והמדע נתון לך ועל ידי כן גם עושר ונכסים וכבוד אתן לך מיד (שם) ויקץ שלמה והנה חלום · א"ר יצחק חלום עומד על כנו · צפור מצויץ ויודע על מה מצויץ · חמור נוהק ויודע על מה נוהק · מיד (שם) ויבא ירושלם ויעמד לפני ה' ויעל עולות ושלמים ויעש משתה לכל עבדיו · א"ר יצחק מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה · מיד שרתה עליו רוח הקודש · ואמר שלשה ספרים הללו · משלי · ושיר השירים · וקהלת · הה"ד דברי קהלת בן דוד · **ב** ד"א דברי קהלת בן דוד · (ג) שלשה נביאים ע"י (ד) שהיה נבואתן דברי קנתרין נתלת נבואתן בעצמן · ואלו הן דברי קהלת · (עמוס א') דברי עמוס · (ירמיה א') דברי ירמיהו · (ה) ולמה נקרא שמו ירמיה שבימיו נעשה ירושלים אירמיאה · [ג] עמוס · למה נקרא שמו עמוס א"ר פנחס שהיה עמוס בלשונו · אמרו אנשי דורו הניח הקב"ה את כל בריותיו ולא השרה שכינתו אלא על הדין קטיע · לישנא פסילוסא · [ד] קהלת · למה נקרא שמו קהלת שהיו דבריו נאמרין בהקהל · על שם שאמר (מלכים א' ח') אז יקהל שלמה · ר' אחא בשם ר' הונא משמר נכנס משמר יוצא · לשמוע חכמת שלמה · והוא שמלכת שבא אמרה לו אשרי אנשיך ואשרי (ו) עבדיך אלה · וכתיב (שם ד') ויבואו מכל העמים לשמוע את חכמת שלמה · [ה] שלש שמות נקרא לו · ידידיה · קהלת · שלמה · ר' יהושע אומר שבעה · אגור · יקה · למואל · איתיאל · אמר שמואל עיקר אותנטייא שלהם ידידיה קהלת שלמה · מודה ר' שמואל באילין ארבעה אלא שנתכנה בהן שלמה ושנתנו להדרש · אגור שאגור בדברי תורה · יקה שהיה מקיא בדבריו כספל הזה שמתמלא בשעתו ומתפנה בשעתו · כך שלמה למד תורה בשעתה ושכחה בשעתה · למואל שנם לאל בלבו ואמר יכול

מסורת המדרש א שיר השירים רבה פ' א' · פסיקתא רבתי פסקא ותשלם כל המלאכה · ילקוט מלכים רמז קפ"ב · ילקוט משלי רמז תתק"ס : ב שהש"ר פ' א' · פסיקתא רבתי פסיקתא דפרה · תנחומא סדר חוקת סימן ו' · ילקוט מלכים רמז קע"ג : ג ויק"ר כ"פ י' · פסיקתא רבתי פסקא ל"ג · פיסקתא דר"כ פסקא ט"ז · ילקוט ישעיה רמז ש"ז : ד ילקוט כאן רמז תתקס"פ : ה שיר השירים רבה פרשה א' · ילקוט שיר השירים רמז תתק"ס :

חדושי הרד"ל

(א) ושבבה · עי' מ"כ · וי"ל מלשון שבבים בלה"ק (הושע ח') ושיבי בלשון גמרא שפירושו נסורות והוא כעין לשון וסדקה שבשיר רבה שהסיר הנסורות הבולטין ממנה בכדי להשוותה : (ב) את החכמה והכל בכלל · כמ"ש בב"ב (כ"ה) שמתוך שמתחכם מתעשר (וכן נכון יקנה תחבולות ועצה למלחמה) ועי' שלהי הוריות ובפי' הרמ"ה שם בע"י : (ג) שלשה כו' · נבואתן בעצמן שאין מתחילין דבר ה' אלא דברי פלוני · והא דלא חשיב נמי נחמיה שמתחיל דברי נחמיה · אפשר שמפני שהוא ספר אחד עם עזרא כדאיתא (בסנהדרין צ"ג) ואינו תחלת ספר · לכן לא נכתב רק דברי נחמיה שאינו כי אם סימן הפסק בין דברי עזרא לנחמיה (ובלא"ה י"ל כיון שלא נכתבו דבריו בלשון נבואה לישראל לא שייך לכתוב דברי ה') : (ד) שהיה נבואתן דברי קנטורין · מספרי ר"פ דברים מבואר דברי קנטורין שבכ"א מהן ע"ש : (ה) ולמה נקרא שמו ירמיה כו' · אפשר ג"ז בא ליתן טעם למה נתלה נבואתן בעצמן שמשם מורה טעם לענין הספר ירמיה על החורבן וכן עמוס על תוכחתו וקהלת על שהיה דבריו נאמרין בהקהל (ועי' ריש שי"ר שכל מי שמלמד תורה ברבים רוה"ק שורה כו') · ולכן נתלה דבריו בזה ולומר שלכן זכה לנבואה : (ו) עבדיך אלה העומדים לפניך תמיד השומעים את חכמתך וכתיב ויבואו כו' כצ"ל · ונראה דמפרש הא דכתיב

חדושי הרש"ש

(א) [מעשה כהתב"ד כו' · נ"ל שהמלינו עליו זה הכתוב , לפי שההבאה היתה במהירות רב כמ"ש להלן נותן ידו עמהם ונמצאו עומדין בירושלים , ולפ"ז הכוונה בכתוב „חזית איש מהיר במלאכתו" שאם ראית מהיר במלאכתו שלא כדרך הטבע , תשפוט מזה שלפני מלאכים יתיצב ר"ל שיד מלאכים עמו , כמ"ש בא המעשה ללשכת הגזית א"ל דומה רבינו שמלאכי השרת העלו לך את האבן לירושלים · מכנו הגאון וכו' מהור"ר מתתיהו שטראשון נ"י] : (ב) ושבבה וסיתתה · עמ"כ · מה שהביא בשם רש"י בפר"ע ליתא · אולם הרד"ק בפי' (ליחזקאל ל"ח ד') פירש כן ופי' בזה שם תיבת ושובבתיך וכן שבבים יהיה עגל' שומרון · והכוונתו דזה הוא לשון המקרא : (ג) [מיד זימן לו הקב"ה חמשה מלאכים כדמות ב"א אמרו לו רבי תן לנו חמשה סלעים ואנו מעלים אבנך לירושלים ובלבד שתתן ידך עמנו · ראיתי בע"י שכתב שכוונתם היה שישפיע מידו כח ועזר אלוה עליהם שגדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת עכ"ל · ולי נראה ע"פ מש"כ הט"ז (או"ח ר"ס תע"ר) וז"ל · דמצינו בספר הזוהר על פסוק מה יש לכי בבית שאין הוא יתברך עושה נס ליתן ברכה אלא במה שיש כבר בעולם · ואפילו הוא דבר מועט אז הוא ית' נותן ברכה להרבות המעט · משא"כ כלי ריקן אין שייך בו ברכה לעשות בריה

מתנות כהונה

וראה שם גרסי' : **ושבבה** · לשון שבירה כדאמר בפרק רבי עקיבא דברים המשבבים את הלב פ' רש"י משברין והכי מוכח במדרש חזית דגרס וסידקה : **ומירקה** · עשאה חלקה ובהירה כד"א תמרוקי הנשים : **לבלווטום** · פי' הערוך א' מחכמי העצה : ה"ג אתן לך מיד ויקץ : **גמרה של תורה** · שלמד וגמר כל התורה בנתינת החכמה והמדע : **בעצמן** · ולא בהקב"ה ובפ"ק דב"ב חשב ג"כ דוד : **אירימאה** · לשון חורבה ועיין ריש פרשת בחקותי : **פסילוסא** · פי' הערוך כרות ופסול מלשון פסל לך ועיין בויקרא רבה פרשה י' : **עיקר אותנטייא** · עיין כ"ז במדרש חזית : **אלא שנתכנה בהם גרסי'** : **בדבריו** · כלומר בדברי תורה : ה"ג כך שלמה למד תורה בשעתו

פירוש מהרז"ו

א חזית איש · עי' ריש שי"ר וש"נ ומבואר ושם בארוכות : **בקש ליתן להם** · צ"ע איך שייך לומר שבקש ליתן להם ולא נמצא וכו' הלא ידוע שהיה עני ואיך יבקש דבר שאין ביכלתו לקיים ויתכן על דרך המעשה שהובא בתענית באשתו של ר' חנינא בן דוסא שנכנסה ליקח מרדה לרדות הפת שלא לשה ולא אפתה אלא שמכה על הנס וכן כאן נתן ידו לכיסו אולי ימצא בדרך נס ולא מצא בגשמיות אך המציא לו הקב"ה מלאכים בדרך פלא : **שתתן ידך ואצבעך** · שיושיט ידו ויניח אצבעו עכ"פ עמהם שיהיה נראה כעוזר להם אך כוונתם היה שישאו אותו עם האבן ומ"ש נמצאו עומדים בירושלים משמע בלא עת שברגע עפו ופרחו לירושלים עם ר"ח ועם האבן כדרך מלאכים : **נכנס ללשכת הגזית** · לשאול אצל הסנהדרין שיושבים שם מה יעשה עם החמש סלעים שפסק ליתן להם והושיבו לו שמה שפסק היה בטעות שאם היה יודע שהם מלאכים לא היה פוסק : **איש מהיר במלאכתו** · במלאכת שמים בתורה ובמצות ומהיר במלאכת נדבת האבן שסיבבה וסידקה בעצמו ולכך שלח לו מלאכים שיעשו במהירות : **לבלווטום** · הוא איש גדול ונשוא פנים בפני המלך : **הוא נותן לי** · פי' כי אין לשאול הרבה דברים כאחד כי אם דבר אחד אשר ישאל יפעול שיותן לו ע"כ טוב לשאול דבר כללי שכולל דברים רבים : **את החכמה והכל בכלל** · החכמה היא התורה נקראת בתו של הקב"ה כמ"ש שמ"ר ריש פרשה ל"ג וכמ"ש משלי ח"ת ואהיה אצלו אמון בדמיון בת ומפורש שם שכל הטובות בכללה לי עצה ותושיה וגו' עושר וכבוד אתי הון עתק וגו' : **חלום עומד על כנו** · ואצל פרעה כתוב והנה חלום ופי' רש"י והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים · וכאן שהחלום מפורש ומבואר ואינו צריך לפותרים כלל בהכרח לפרש והנה חלום שנתקיים על כנו : **על מה מצויץ על מה נוהק** · לא אמר מה מצויץ מה נוהק שהיה משמעו שהיה מבין בציוץ העוף וכן בניהוק החמור מה מתכוונים ורוצים בציוצם וניהוקם אך לא כן הוא שאין העוף מוציא רק קול אחד תמידי בלי שנוי ואין לו בינה לכוון דבר בציוצו וכן החמור בניהוקו רק לפעמים הקב"ה עושה פליאות ע"י עוף ואז החכמים מבינים בציוצ על מה מצויץ וכן בחמור על מה נוהק כענין המעשה בגמרא בעילת ברת ובזוה"ק מענין ניהוק חמורו של ר' פנחס בן יאיר שהיו מבינים על מה היה : **לגמרה של תורה** · כי כל החכמה העליונה הנסתרת כלולה הכל בתורה אלא שכל אחד משיג לפי כחו והנביאים ובעלי רוח הקדש הכל בכח התורה אלא שאצל בעלי שכל פשוט הכל בהעלם ואצל בעל שכל האלקי הכל בגלוי וכמ"ש דוד גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך דוק והבן : **מיד שרתה עליו רוה"ק** · שאול כשנמשח שרתה עליו רוה"ק לגבורה ומלחמה ונלחם על נחש בני עמון · ודוד כשנמשח שרתה עליו רוח הקודש לגבורה ומלחמה ונלחם · אך שלמה שנמשח והתפלל על החכמה שרתה עליו רוה"ק על החכמה העליונה עד שאמר שלשה ספרים ברוה"ק ומ"ש מיד אינו כמשמעו אלא מכח רוה"ק ששרתה עליו מיד זכה שאמר ג' ספרים כל אחד בשעתו כמ"ש בשי"ר פסוק ראשון באריכות וכילקוט ריש קהלת : **נביאותם בעצמם** · שהקב"ה מקרא שמו על הטובה ולא על הרעה ואף שכתוב אצל נבואות הקשות של ירמיה ועמוס כה אמר ה' ויהי דבר ה' על כך ההכרח לידע שהנבואה מאת ה' רק הקדים תיבות דברי ירמיה וכו' על הוכחה זו : **אירימיאה** · עי' ויק"ר פרשה ל"ה סי' ה' ומש"ש בשם מוסף ערוך על תיבת אדרימון : **עמוס בלשונו** · כבד בלשונו כאלו משא עמוסה על לשונו עי' ויק"ר ריש פרשה יו"ד : **פסילוסא** · במ"ע בלשון יווני ערל שפתים מגמגם ונלעג לשון בערך עמוס ובערך פסלוס · וקרוב הוא ללשון הקודש פסל לך שפירושו קציצה וקטיעת האבן ממחצבו : **על שם שאמר אז יקהל** · ד"א ופירוש אחר הוא כן הוא בהדיא בילקוט ריש קהלת בשם ר' יצחק ותחלה איתא שם דברי ר"פ בשם ר"א על מ"ש שדבריו נאמרים בהקהל ואח"כ דברי ר' יצחק על שם אז יקהל : **ואשרי עבדיך אלה** · העומדים לפניך תמיד השומעים את חכמתך מ"א יו"ד : **שלש שמות** · עי' במ"ר פרשה י' סי' ד' ובשי"ר פסוק א' שמ"ר פ' ו' סי' א' כביאור : **אגור יקא למואל איתיאל** · הם הכתובים במשלי ריש ל' דברי אגור בן יקה נאם הגבר לאיתיאל : **שאגור בד"ת** · כמו זית אגורי שממנו אגור בתוכו : **כספל הזה** כו' · כשצריך האדם ממלא אותו וכשאינו צריך מפנה אותו ומערה ממנו המים כך שלמה כשהיה שלם עם ה' מילא אותו תורה וחכמה ואחר שהטו נשיו את לבו נתעלמו ממנו ד"ת וחכמה · וההפרש בין ג' הראשונים שלמה ידידיה קהלת ובין ד' האחרונים שהראשונים נקרא בהם בעת לידתו ושם שלמה היה קודם לידתו כמ"ש דה"א כ"ב ע' הנה בן נולד לך וגו' כי שלמה יהיה שמו ושלום

ידי משה

חכמה שאלת ולא שאלת וכו' · פי' בלשון בתמיה והלא אני מבין תחבולות שלך לפיכך וכו' ולפ"ז יהיה משל דומה לנמשל ודו"ק: הה"ד דברי קהלת וגו' · מיד שרתה עליו רוח הקדש ואמר שלשה ספרים בפעם אחת שקשה מהו דברי לשון רבים ולא כתיב אמר קהלת אלא שמרמז כל הג' ספרים: אין

אני להרבות ולא לחטוא · איתיאל שאמר אתי אל ואוכל · * בן דוד · מלך בן מלך · חכם בן חכם · צדיק בן צדיק · אבגינוס בן אבגינוס · ר' יודן בשם ר' אלכסנדרי השור הזה עד שלא נחתכו גידיו (ז) נתלה הוא אפילו בגיד אחד משלו · אבל משנחתכו גידיו כמה חבלים וכמה מסמרות צריך לתלות בהן · כך עד שלא חטא שלמה היה נתלה בזכות עצמו וכיון שחטא תלו לו בזכות אבותיו (ח) הה"ד (ישעיה ל"ז) ולמען דוד עבדי·תני ר"ש בן יוחאי אשרי מי שזכה למלוך (ט) במקום מלכות להלן כתיב (דברים א') אשר יושב בעשתרות באדרעי · ברם הכא מלך בירושלים במקום מלכות :

א [ב] הבל הבלים · ר' הונא בשם ר' אחא אמר · דוד אמר דבר אחד ולא פירשו · ופירשו שלמה בנו · שלמה אמר דבר אחד ולא פירשו · ופירשו דוד אביו · דוד אמר (תהלים קמ"ד) אדם להבל דמה · לאיזה הבל אם להבל של תנור יש בו ממש · אם להבל של כירה יש בו ממש · בא שלמה בנו ופירש הדא הוא דכתיב הבל הבלים אמר קהלת · ר' שמואל בר נחמן מתני לה בשם ר' יהושע בן קרחה לאדם ששופת (א) שבע קדרות זו למעלה מזו וזו למעלה מזו והבל של עליונה אין בו ממש · שלמה אמר כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים ויעשם כצל · באיזה צל ב אם כצלו של כותל יש בו ממש · אם כצלו של דקל יש בו ממש · בא דוד ופירש (שם) ימיו כצל עובר · ר' הונא בשם רב אחא כהדין (ב) עופא דעבר וטוליה עבר עמיה·שמואל אמר כצלן של דבורים שאין בו ממש של כלום · ר' שמואל בר רב יצחק מתני לה בשם ר' שמעון בן אלעזר שבעה הבלים שאמר קהלת כנגד (ג) שבעה עולמות שאדם רואה · בן שנה דומה למלך נתון (ד) באיספקרפסטי והכל מחבקין ומנשקין אותו · בן שתים ושלש (א) דומה לחזיר שפושט ידיו (ה) בביבין · בן עשר שנה קופץ כגדי · בן עשרים כסוס נהים משפר גרמיה ובעי אתתא · נשא אשה (ו) הרי הוא כחמור · (ז) הוליד בנים מעיז פניו ככלב להביא לחם [נ"א להם] ומזונות·(ב)הזקין הרי הוא (ח) כקוף·הדא דתימר בעמי הארץ·(ט) אבל בבני תורה כתיב (מלכים א' א') והמלך דוד זקן·אע"פ שהוא זקן מלך·ר' יהודה בר' סימון אמר ז' הבלים שאמר קהלת (י) כנגד שבעה ימי בראשית · בראשון (בראשית א') בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · וכתיב (ישעיה נ"א) כי שמים כעשן נמלחו · בשני יהי רקיע וכתיב (שם ל"ד) ונגלו כספר השמים · בשלישי יקוו המים וכתיב (שם י"א) והחרים ה' את לשון ים מצרים· ברביעי יהי מאורות וכתיב (שם כ"ד) וחפרה הלבנה· בחמישי ישרצו המים וכתיב (צפניה א') אסף עוף השמים · (יא) בששי נעשה אדם וכתיב (שם) אסף אדם ובהמה · בשבת מאי אית לך למימר (שמות ל"א) מחלליה מות יומת הדא אמר במזיד אבל בשוגג יביא קרבן ויתכפר לו · אמר ר' ברכיה כיון שראה אדם שבחו של שבת שהמביא קרבן מתכפר לו התחיל משורר עליה להקב"ה שבח ומזמור · הה"ד (תהלים צ"ב) מזמור שיר ליום השבת א"ר לוי ג אדם הראשון אמרו :

א [ג] מה יתרון לאדם · א"ר בנימין ד בקשו חכמים (א) לגנוז ספר קהלת מפני שמצאו בו דברים מטין לצד מינות · אמרו הרי כל חכמתו של שלמה שבא לומר מה יתרון לאדם בכל עמלו · יכול אף בעמלה של תורה חזרו ואמרו לא אמר בכל עמל אלא בעמלו בעמלו אינו עמל אבל עמל הוא בעמלה של תורה · ה א"ר שמואל בר' יצחק בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת על ידי שמצאו בו דברים שמטין לצד מינות · אמרו כל חכמתו של שלמה כך שאמר שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך · ומשה אמר (במדבר ט"ו) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם · ושלמה אמר והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך הותרה הרצועה לית דין ולית דיין כיון שאמר ודע

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תתקס"ו כל הענין : ב בראשית רבה ריש פרשה נ"ו · תנחומא סדר ויחי סימן א' · ילקוט סדר ויחי רמז קנ"ט · ילקוט דברי הימים רמז אלף פ"ב : ג בר"ר פ' כ"ב · פדר"א פרק י"ז · פסיקתא רבתי פסקא מ"ו : ד ויק"ר ר"פ כ"ח · פסיקתא רבתי פסקא י"ח · לקמן פרשה י"א פסוק ט' · מדרש משלי פרשה כ"ה : ה שבת דף ל' :

חדושי הרש"ש

חדשה עכ"ל · וגם כאן קרוב לומר שלכן תקעו שיתן ידו עמהם כדי שיהיה איזה ישות שיוכל לחול ברכה במעשה ידיו להוסיף כח ועצמה · והזוהר הוא בפ' לך ובפ' יתרו ובפ' תרומה ובפ' נח ע"ש · אגב אעיר אשר אל המדרש הזה כוון רבינו שמעון הגדול בפיוטו לשחרית יום שני של ר"ה אומרו „עוזר וסומך לכל מסירי מלאכתך" והנו"ס ז"ל לא העיר ע"ז בביאורו · מכנו הגאון וכו' מהור"ר מתתיהו שטראשון נ"י] : (א) דומה לחזיר שפושט ידיו בביבין · לפי' המ"כ שמדמהו לחזיר הוא מפני דהצרעת מצוים בהם כדאיתא (קדושין מ"ט ב') עשרה קבין נגעים כו' ט' מהם נטלו חזירים : (ב) הזקין הרי הוא כקוף הד"א בעמי הארץ·הוא ע"ד מאמרם ז"ל במשנה סוף קנים זקני עמי הארץ כל זמן שמזקינים דעתן מטורפת עליהן כו'
ולכן

חדושי הרד"ל

אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה · היינו אנשיך הם שהיו קבועים לפניו ואין מתחלפין ועליהם חוזר ואומר העומדים לפניך תמיד כלומר אנשי תמיד לפניך · ואשרי עבדיך אלה הן עבדים שהם שהיו מתחלפין תמיד משמר נכנס ומשמר יוצא לשמוע כו' · וז"ש עבדיך אלה ר"ל שבשעה זו אלה הן עומדין לפניך אחריהם ואחר כך כמו כן אשרי להנכנסין במקומן ועליהם חוזר ואומר השומעים את חכמתך לומר שהן היו נכנסין ומתחלפין לשמוע ומביא וכתיב ויבואו מכל העמים לשמוע כו' ולכן מפני שהיו רבים מאד הבאים לשמוע ולכן לא היו יכולין כולן לשמוע יחד רק מתחלפין במשמרות זה נכנס וזה יוצא : (ז) נתלה אפי' בגיד אחד כו' · שהוא נושא את עצמו וכאן לענין שמאמר אפשר ר"ל שלכן בשה"ש נאמר אשר לשלמה סתם וכאן נאמר בן דוד מלך בירושלים וכן במשלי בן דוד מלך ישראל מפני ששיר השירים אמר בילדותו כמ"ש בשהש"ר מאמיה דר' יונתן ע"ש והסובר שהיה זה קודם שחטא לכן היה נתלה בעצמו · ומשלי וקהלת שאמר אחר שחטא (ושב בתשובה) לכן הוצרך לתלות באחרים : (ח) הה"ד למען דוד עבדי ולמען ירושלים וגו' (מ"א י"א) כצ"ל (והמציין מקרא זה לישעיה ל"ו טעה) : (ט) במקום מלכות · ירושלים מיוחדת למקום גלוי מלכותו של הקב"ה בעולמו :

(א) ז' קדירות כו' של עליונה אין בו ממש · עי' זוהר ר"פ ויצא בה"ת : (ב) עופא דעבר · בב"ר פנ"ו הלשון דפרח : (ג) ז' עולמות שאדם רואה · תנחומא פקודי ס"ג : (ד) באספקרפסטי · פי' בערוך ערך סקפטם עגלת צב ע"ש הוא משל על העריסה שהתינוק נתון בו : (ה) בביבין · עי' מ"כ וגרסתו היה כיבין בכ"ף ולגי' שלנו פירושו פשוט ביבין שמקלחין מחצרות ומבואות כל זוהמות : (ו) הרי הוא כחמור · בילקוט מסיים נעשה בעל מום לתורה · ור"ל כמ"ש רחיים על צוארו כו' : (ז) הוליד כו' ככלב · מסיים שם נעשה בעל מום למצות שע"י הטורח לפרנס בניו אין לו עוד פנאי אף לקיים המצות כראוי כבראשונה (ולכן בנים קטנים נענשים בעון האב) : (ח) כקוף · שאין בו כ"א דמיון צורת אדם כקוף והדעת אין בו : (ט) אבל בבני תורה כו' · כמ"ש כ"ז שמזקינין מוסיפין חכמה : (י) כנגד ז' ימי בראשית כו' · שוח"ט מזמור צ"ב : (יא) בששי נעשה אדם וכן בהמה בששי נבראה קודם אדם · וזהו שמביא מקרא דאסף אדם ובהמה (ודברי היד"מ כאן הן מאיזו תלמיד טועה) :

(א) לגנוז ס' קהלת · עי' אדר"נ פ"א :

פירוש מהרז"ו

ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו ועל ידידיה מפורש ש"ב י"ב כ"ד כ"ה ויקרא את שמו שלמה וגו' וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה' ובקהלת מפורש כאן דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים וד' האחרונים ניתוספו לו אחר שזכה לחכמה וצ"ע שלא חשב המדרש הד' שמות האחרונים כסדר שחשב למואל שכתוב במשלי ריש ל"א קודם איתיאל שכתוב במשלי ל' ויתכן שסובר המדרש שהשם למואל ניתן לו קודם איתיאל שהמשא שיסרתו אמו היה בעת חינוך בימי קטנותו שלא ישן עד ד' שעות ושם איתיאל אח"כ שבשם למואל אמר לאל ולא גלה עדיין לשום אדם מה בלבו אך בשם איתיאל אמר כן לכל : אתי אל ואוכל · לפרש מ"ש בריש משלי למ"ד נאם הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואוכל שמ"פ לאיתיאל ואוכל הוא פירושו על שם איתיאל שאמר אתי אל שהשי"ת עמי ואתי תמיד ואהבתו בלבי תמיד ולא יתכן שיפתני יצר הרע לסור ממנו אך אוכל תמיד לנצח את היצר הרע : נתלה בזכות עצמו · כמ"ש שיר השירים אשר לשלמה ולא נזכר כאן בן דוד אך אחר החטא כתוב בן דוד במשלי וקהלת כי שיר השירים אמר בילדותו כמ"ש ריש שה"ר וכמ"ש ברכות על פסוק שאמר חזקיהו לשלום מר לי מר שאמר לו וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי וכן כאן על שהצרך לו זכות דוד אע"פ שהזכיר גם אותו ויותר נראה שצ"ל למען דוד עבדי בלא וא"ו כמ"ש מ"א י"א פסוק י"ג ופסוק ל"ד למען דוד עבדי : בעשתרות באדרעי · וכשנהרג עוג נאבד שם אדרעי כי לא היה מקום מלכות רק לעוג אך ירושלים מקום מלכות לעולם ותפס שם אדרעי לדוגמא וה"ה לכל מלכי עובדי כוכבים הקדמונים שבטלו הם ומלכותם ועריהם מן העולם :

א להבל דמה · ודעת המדרש שהבל פירושו אויר של חום והוא לשון חכמים במסכת שבת דבר שמוסיף הבל ושאינו מוסיף הבל : ששופת שבע קדרות · כנגד שבעה הבלים שכתוב בפסוק זה הבל הבלים הרי ג' הבל הבלים עוד ג' הכל הבל הרי שבע ואם יוכפלו ז' הבלים יחד יתכן שיהיה בהם ממש ע"כ דורש באופן שאין בהם ממש והיינו שהקדרה התחתונה לבד חמה שכל מה שמוסיף עליה קדרה מתמעט חומה של עליונה עד שאין לעליונה שום חום : ויעשם כצל · אין הכוונה שדוד בא לפרש דברי שלמה שהיה אחריו אלא הכוונה עלינו שאנו מוצאים דבר בדברי נביא אחד סתומים ואנו לומדים פירושו מדברי נביא אחר המפורשים · וגם באמת כל דברי תנ"ך נאמרו בסיני וכל נביא גלה דבר ממנו בזמנו ולמדים זה מזה ואין בהם קדימה ואיחור בנבואות רק במעשים : יש בו ממש · פי' הרי הצל מתקיים כל זמן שהשמש כנגדו הרי הצל לאחריו ע"כ דורש על צל עוף הפורח ועובר ושמואל מוסיף עוד על צל דבורים פורחים כי העופות עכ"פ רואים מהם צל בעת פריחתם ויש עופות גדולים שעושים צל גדול אך הדבורים הפורחים בעבור קטנם ודקות כנפיהם אין ממש בצלם העובר : ז' הבלים שאמר קהלת · פי' שאמר בפסוק ב' לבד מ"ש בכל ספר קהלת שהם רבים ומניתי בקונקורדאנציא יותר משלשים : באסקפרסטני · לא הובא בערוך ובילקוט כאן ליתא רק בערוך ערך אספקיסין פי' בלשון רומי נכבד וחשוב : פושט ידיו בביבין · נראה דצ"ל בביבין הם הצינורות של שופכין מקום רפש וטיט : קופץ כגדי · בלא תועלת כלל רק מעשה שובב בשחוק : בן עשרים כסוס · כן לצורך ותועלת : כחמור נתון עליו אוכף נעשה בעל מום לתורה ילקוט כאן : הרי הוא כקוף · תמונת איש בלא דעת : אע"פ שהוא זקן מלך · כמו בן שנה שדומה למלך וכמ"ש בן שנה שאול במלכו : בשני יהי רקיע · סובר שרקיע זה אינו שמים שנברא בראשון אלא בריאה אחרת שמבדיל בין מים למים ואינו סובר כמ"ד יחזק הרקיע של יום ראשון ועי' ב"ר ריש פרשה ד' וסובר שהוא רקיע השני שבו המאורות וכל הכוכבים וצבא השמים ע"כ הביא עליו הפסוק ונמקו כל צבא השמים ונגולו כספר השמים וכל צבאם יבול : והחרים ה' את לשון ים מצרים · הנה באמת חורבן המים והמים הוא בכלל פסוק שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה אלא תפס פסוק שמיוחד אל מים ובילקוט כאן הגירסא בשלישי כתוב תדשא הארץ דשא וכתיב וכל עשבם אובים : אסף עוף השמים · וה"ד ודגי הים · ילקוט שם : בששי נעשה אדם · ותחלה כתוב שבששי נבראו בהמה ורמש וכתיב אסף אדם ובהמה : בשבת מאי אית לך למימר · איזה הבל יתכן לומר על שבת יום שכולו שבת ומנוחה לחיי עולמים ומתרץ שהבל של השבת הוא על העובר במזיד שחייב מיתה והוא דבר שאינו בגמלא ל"כ ובשוגג מתכפר בקרבן והכלו מעט : אדם הראשון אמרו · ב"ר סוף פרשה כ"ב וש"נ ועי' פר"א פרק י"ט באריכות ועי' כל מאמר זה במדרש תהלים מזמור צ"ב עד ומה נראו בשביעי שבת חוזר ומסתכל כאן וכאן למצוא בו פגם ולא מצא אלא כולו קדושה ומנוחה אר"י אחר כן הסתכל וראה שאדם חוטא בה ומתחייב בנפשו אמר גם זה הבל הרי שבעה :

א מה יתרון · ויק"ר ריש פרשה כ"ח וש"נ ומבואר כל הפסוק ומה שחסר מן הבאור כאן תמצא שם ומה שחסר שם תמצא כאן : אלא בעמלו · כמו שדרשו על פסוק וכל חפצים אפילו חפצי שמים וכן אם היה כתוב בכל עמל אך עמלו כמו חפציך : בעמלו אינו עמל · שזהו כוונת מ"ש מה יתרון לאדם בכל עמלו שאינו כדאי לעמול בו : א"ר שמואל בר"י ·
לקמן

מתנות כהונה

בשעתו : להרבות · נשים וסוסים וכסף וזהב : אתי אל · לשון כח ויכולת כמה דאת אמר ואת אילי הארץ : ה"ג וכמה מסמרים צריך לתלות :

הבל הבלים : כצלו של כותל כו' · שנתעכב שם כשעה חדא ועיין זה סוף סדרא קמא בפסוק מי יודע : וטוליה כו' · וצלו עובר עמו : כצלן של דבורים · מצאתי בספר אות אמת בשם פי' רש"י בל"ה כצל כנפי הדבורים שיש להם כנפים ואין להם צל : בביבין · בשאין ומורסא כל"א תחות שופרא ביבא : נהים כו' · נוהם כמנהלות סוסים ומייפה את עצמו וחפץ לישא אשה : כחמור · לעבוד ולמשא להביא לחמו : בקוף · מזוהם והולך כפוף : אף על פי שהוא זקן מלך · וחכמתו וטעמו עמד בו : כנגד שבעה ימי בראשית גרסינן : כי שמים וגו' · הרי שסופן להבל ולכליון : מאי אית לך למימר · כלומר הלא לא נברא בו כלום ואינו אלא קדושה ומנוחה ומשני מכל מקום כתיב על המחלל מות יומת ול"ה בשוחר טוב בהדיא : שראה אדם · אדם הראשון : ה"ג שבחו של שבת שהמביא כו' עד עליה להקב"ה שבח ומזמור ועיין בב"ר פרשה כ"ב : ה"ג אדם הראשון אמרו כו' · וסיום המאמר עיין בב"ר סוף פרשה כ"ב :

מה יתרון : לצד מינות · והסופר שהשמים אין ממינו ועיין כל זה באר היטב בויקרא רבה פרשה כ"ח : ה"ג ואמרו לא אמר בכל עמל אלא בעמלו אינו כו' :
ה"ג

ידי משה

אין בו ממש · כן אמר שלמה ב' פעמים הבלים וג' פעמים הבל בזה הפסוק שהם שבעה וכדלקמן : בשבת מאי אית לך למימר · ומשני מ"מ איכא מיתת בהמה וכנגד זה אמר הבל ומיושב נמי דקדוק
שבששי

יפה תואר

כצלו של כותל כו' · והכוונה שלהיות האדם היותר דק הרכבה הוא יותר קל למות כי אינו כדומם שמתקיים זמן רב וזהו צל הכותל ולא כצומח שעם היותו היותר דק הרכבה מהדומם יתקיים זמן רב עם שאינו כ"כ כדומם וז"א לא כצלו של אילן אלא כצל עוף שהחי שהאוירי יותר דק הרכבה וממהר למות וי"א שצל הכותל רמז למיתה ההשגחית שסתירת הכותל על ידי מעשה בכוונה וצל אילן כמו למיתה הטבעית שיבשו כמו האילן בא לגמרו : אר"ל אדם הראשון אמרו · בפ"ק דב"ב אמרו ע"י י' זקנים
כנאמר

משנת דרבי אליעזר שפושט ידו בביבין · פירושו פשוט שהוא ציגור ומקום מוצא עיטופים וכ"ה הרבה בגמרא ומדרש גורף ביבין ומ"כ נדחק ויצא מפשוטו וגם פרא"ס שמביא מתחות שופרא טעה וקרא ב' במקום כ' דביבא גרסי' וכפרש"י ומביא משיתנים וכיבי דקדושין עי' שבת דף ס"ב פ"ב :

כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט אמרו (ב) יפה אמר שלמה׃ ר׳ הונא ור׳ אחא בשם ר׳ חלפי עמלו תחת השמש ואוצר לו למעלה מהשמש׃ א״ר יודן תחת השמש אין לו למעלה מן השמש יש לו׃ ר׳ לוי ורבנן׃ ר׳ לוי אמר א מה הנאה יש לבריות אשר מסגלות במצות ובמעשים טובים דיין שאני מזריח עליהם אורה׃ ורבנין אמרי מה הנאה יש אל הצדיקים שמסגלין במצות ובמעשים טובים דיין ב שאני עתיד (ג) לחדש פניהם כגלגל חמה דכתיב (שופטים ה׳) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (ד) א״ר ינאי ג בנוהג שבעולם אדם לוקח ליטרה של בשר כמה צער וכמה יגיע רואה עד שיבשלנה ואני משיב לך רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים וטללים ומגדל צמחין ומבשלן ועורך שלחן בפני כל אחד ואחד ונותן כל צרכיו לכל אחד ואחד ולכל גויה וגויה כדי מחסורה (ה) ואין אתם מביאין לי את העומר׃ (ג) אמר ר׳ פנחס בנוהג שבעולם אדם מכבס כסותו בימות הגשמים כמה צער וכמה יגיע רואה עד שינגבה׃ ואני משיב לך רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים וטללים ומגדל צמחים ומכבכם ומבשלן ומנגבן ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד ונותן כל צרכיו לכל אחד ואחד ולכל גויה וגויה כדי מחסורה ואין אתם מביאין לי את העומר׃ ד אמר רבי ברכיה פסנטורך אנא ולית את מטעם לי מתבשילי דאידע מהו צריך׃ ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי אמר סנטורך אנא ולית את יהיב לי מסנטריותי׃ אמר ר׳ אלעזר כתיב (ירמיה ה׳) ה ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה׳ וגו׳׃ הא חייבין מן כדון לית אתון צריכין לי תלמוד לומר (שם) שבעות חקות קציר ישמר לנו׃ ישמר לנו משרב ישמר לנו מטללים רעים׃ והוא שדוד אומר (תהלים ס״ח) גשם נדבות תניף אלהים אם גשם היא צריכה נדבה ואם טללים היא צריכה תניף אלהים׃ תני ר׳ חייא כתיב (ויקרא כ״ג) שבע שבתות תמימות תהיינה (ג) אימתי בזמן שאין ישוע ושכניה ביניהם׃ ו אמר ר׳ אבא בא וראה כמה צער וכמה יגיע רואין עד שמביאין את העומר כדתנינן ז כיצד עושין שלוחי בית דין יוצאין בערב יום טוב ועושין אותו כריכות במחובר לקרקע כדי שיהא נוח ליקצר׃ וכל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם כדי שיהיה נקצר בעסק גדול׃ אמר ר׳ לוי אמר לך הקב״ה אדם הרי חרשת וזרעת וקצרת ועמרת ועשית ערמות ערמות אם איני משיב לך מעט רוח יכול את לזרות ואפילו שכר אותו הרוח אין אתה נותן לי׃ הוי ומה יתרון לו שיעמול לרוח׃ ח רבי עשה סעודת משתה בנו קרא ר׳ לכל רבנן ואינשי למקרי בר קפרא׃ אזל וכתב על תרעא אחר כל שמחתך מות ומה יתרון לשמחתך׃ אמר מאן עבד לן הדא׃ אמרו בר קפרא דאנשיתון (ה) למיקרי ליה לגרמיה חפיה הוא׃ אזל ועבד אריסטון אוחרן׃ וקרא לכל רבנן וקרא ליה לבר קפרא ועל כל תבשיל ותבשיל דהוה מניח קדמיהון הוה אמר עליה (ו) תלת מאה מתלין על הדין תעלה והוה עריב להון והות תבשילא צנין ולא טעמין ליה׃ והוה רבי אמר למשומשנוהי למה תבשילינון עללין ונפקין ולא טעמין מידי׃ אמרין ליה בגין חד סב דיתיב תמן וכיון דתבשילא עליל הוא אמר תלת מאה מתלין בהדין תעלה בגין כן תבשילא צנין ולא טעמין מידי׃ סליק לגביה אמר ליה למה את עביד כן שביק אריסטון דידלין׃ אמר לו לא תהא סבור דבגין מגיסך אתית אלא בגין דלא צוותת לי עם חבירי׃ (ד) לא כן אמר שלמה מה יתרון לאדם וגו׳׃ מאחר שדור הולך ודור בא מן דפייסן דין לדין עבדין שלמא׃ (ז) אמר אבא בר קפרא לרבי׃ ומה בעוה״ז שאינו שלך השפיע לך הקב״ה שלוה׃ עולם הבא שכולו שלך עאכ״ו׃ א״ר בנאה אמר הקב״ה לישראל בני דעו מה ביני לביניכם מה כתיב (שמות ט״ז) עמר לגולגולת מספר נפשותיכם וגו׳ מן דיהבון אתון בלבון עומר ולא עומר של חטין אלא של שעורים׃ אעפ״כ תהיו זהירין להביא אותו בעונתו לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם (ויקרא כ״ג) והבאתם את עמר וגו׳׃

א [ז] **דור** הולך ודור בא׃ ט ר׳ יודן בשם ר׳ לוי אומר אין לך בכל יום ויום שאין נולדין בו ששים רבוא ומתים בו ששים רבוא ומה טעם דור הולך ודור בא׃ וזרח השמש ובא השמש׃ ר׳ ברכיה ור׳ יעקב בר אבונא ור׳ חייא בר אבא בשם ר׳ לוי בר סיסי משזרח השמש ובא

מסורת המדרש א ויקרא רבה ריש פרשה כ״ח כל הענין׃ב ירושלמי חגיגה פרק ב׳׃ מדרש תהלים מזמור י״א וט״ו׃ ויקרא רבה פרשה ל׳׃ ילקוט שופטים רמז נ״ט׃ג ילקוט סדר אמור רמז תרמ״ג כל הענין׃ד ילקוט ירמיה רמז רע״ו׃ה ילקוט תהלים רמז תשל״ה׃ו פסיקתא רבתי פסקא י״ח׃ז מנחות דף ס״ו׃ח נדרים דף נ׳׃ ילקוט כאן רמז תתקס״ו׃ט זוהר פ׳ עקב ד׳ רע״ג ע״א ד׳ ק׳׃ י ילקוט כאן רמז תתקס״ז׃

חדושי הרד״ל

(ב) יפה אמר שלמה א״ר יודן תחת כו׳ למעלה מן השמש יש לו ר״ה ור׳ אחא כו׳ ואוצר לו למעלה מהשמש ר׳ לוי ורבנן כנ״ל׃ וכצ״ל בילקוט והא דאוצר למעלה מהשמש לפרש דרשא דלמעלה משמש יש לו בא׃ דה״ק שאין יתרון מכל עמלו תחת השמש רק הוא נאצר לו למעלה מהשמש שבשם הוא אוצרו של מעש״ט וי״ש׃ ולגי׳ הספרים אולי י״ל דמ״ד למעלה מהשמש יש לו חולק על מ״ד ואוצר לו למעלה מהשמש וסובר דבעמלו של תורה שהיא למעלה מהשמש יש לו יתרון אפילו תחת השמש וכמ״ש על צדיקים שדבריהם זכרוניהם ודרשו אגירה באהלך עולמים שספתותיו דובבות בקבר כו׳ וכאלו גר בשני עולמים׃ (ג) לחדש פניהם כגלגל חמה׳ בספרי סדר דברים וסדר עקב מנו שבע כתות וכאן כת א׳ כשמש בגבורתו ועי׳ תדא״ר ספ״ג יש כמו שהשמש בעה א׳ ביום ויש כשתים כו׳ ע״ש׃ (ד) א״ר ינאי כו׳׃ בויק״ר ובפסיקתא עיקר הדרשא זו על מקרא דמה יתרון בכל עמלו שיעמול לרוח ע״ש׃ ונכתב כאן שהוא שייך לדרשא דשמש (וכמו סובב סובב הולך הרוח שפירשוהו המפרשים השמש)׃ (ה) למקרי ליה לגרמיה חפיה הוא׃ לגי׳ הספרים פירושו בלשון בתמיה וכי חפיה הוא ופי׳ בעל הפיפות (עי׳ פירש״י כתובות י״ז ד״ה מישתא כו׳) שהרחקתם אותו מחביריו׃ (ו) תלת מאה מתלין על הדין תעלא׃ עי׳ (סנהדרין ל״ח)׃ (ז) אמר רבי אבא בר קפרא׃ משמע מכאן ששמו של בר קפרא היה אבא׃ ולא כמ״ש כש׳ יוחסין ששמו שמעון (ושם הביאו בשם ירושלמי דחגיגה ולא נמצא לפנינו)׃

חדושי הרש״ש

ולכן דמה אותו לקוף שהוא כדמות אדם רק שאין בו דעת שלמה וזה דלא כמ״כ׃ (א) ואין אתם מביאין לי אלא את העומר׃ כ״ה הגירסא בויק״ר ריש פרשה כ״ח וכצ״ל פה׃ וכן הוא גם כדברי רבי פנחס׃ (ב) א״ר פנחס כו׳ עד שנגבה ואני משיב לך רוחות כו׳ עי׳ בויק״ר פכ״ח גירסא אחרת יותר נכונה׃ (ג) אימתי בזמן שאין ישוע ושכניה ביניהם׃ עמ״כ בשם הרוקח׃ וק״ל דמוכח מדבריו היכא דחל יום א׳ של פסח בשבת אותו השבוע של יום טוב אינו עולה לחשבון לתמים ועובד בשבוע דלאחר יום טוב ואמאי הלא תנן (סוכה נ״ה ב׳) משמר שזמנו קבוע הוא מקריב תמידין נו״נ כו׳ ועוד ק״ל כמ״ש בסוף אפילו אם ניסן ופסח באחד בשבת כו׳ ויעבדו ישוע ושכניו קודם עצרת כו׳ הלא כתוב לעיל שבת של מחרתו עצרת ישוע ולא יעבוד עד לאחר עצרת א״כ ה״נ שבת של מחרתו יום טוב הראשון של פסח לא יעבוד הרים ויתחיל לעבוד בשבוע שלאחר יום טוב ויהיה אם כן בשבת שלפני עצרת ישוע׃ ועוד ק״ל מה שהניח ליסוד דבשבת ר״ח ניסן יהויריב ראש משמרות הכי לעולם כן יהי׳ הלא כסדרן היו עובדין וזה י״ל קצת׃ (ד) לא כן אמר שלמה מה יתרון כו׳ ר״ל כמו שכתבתי על פרעך כאן אמר שלמה ג״כ׃

מתנות כהונה

ה״ג ר׳ חלפיי עמלו תחת השמש ואוצר לו למעלה כו׳. פי׳ בעולם העליון דשכר מצות בהאי עלמא ליכא׃ תחת השמש אין לו׃ בעמל עסקי העוה״ז אבל בעמל התורה שהיא למעלה מן השמש יש בה יתרון הכשר׃ הכי גרסינן ובמעשים טובים דיין שאני כו׳׃ אורה׃ אור השמש וזהו תחת השמש כל עמלו שהוא עמל הוא תמורת מה שאני מזריח לו אור השמש בכל יום תמיד׃ פסנטורך גרסי׳ בערוך׃ ופי׳ מכין מזונתך׃ סנטורך׃ שומר שלך שנטור הוא הממונה על השדות וגבוליהם׃ הא חייבין כו׳׃ הוי לכם רשעים וכי מעתה אין אתן צריכין לי׃ ה״ג בויקרא רבה ובילקוט תהלים אם גשם היא צריכה נדבה אם טללים היא צריכה תניף אלהים תני רבי חייא כתיב שבע כו׳ ודרש תמימות מלשון תם ויפר׃ אימתי׃ כלומר אימתי הם תמימות וה״ג בויקרא רבא וברוקח׃ ה״ג הרוקח בהלכות עומר סימן רצ״ה בזמן שאין ישוע ושכניה ביניהם ופי׳ הוא ז״ל וזה לשונו פי׳ כשבת ראש חדש ניסן בשבת יבא פסח בשבת ויתחילו בספור ממוצאי שבת ואז הן השבתות תמימות כששת ימי בראשית׃ ולסימן נקט ישוע ושכניה כ״ד משמרות היו מתחדשות בכל שבת וישוע תשיעי ושכניה עשירי בשבת ר״ח ניסן יהויריב ראש משמרות שבת שני ידעיה שבת של פסח כל המשמרות שוות ששה שבתות עד שבת שלפני עצרת ובהן נכנסו ששת משמרות׃ הרים שעורים מלכיה מימין הקוץ אביה׃ שבת שלמחרתו עצרת ישוע ולא יעבוד עד לאחר עצרת הרי אין ישוע ושכניה בין פסח לעצרת ואם יבוא ישוע בין פסח לעצרת לא יהיו תמימות השבתות כמו ימי בראשית כי יש למנות מג׳ עד ג׳ או מה׳ עד ה׳ ויכנסו ישוע ושכניה לפני עצרת שהרי שבת שלפני ניסן יהא יהויריב ויהיו עוד כ׳ שבועות לפני הפסח ויהיו ידעיה וחרים ובשבת שבתוך הפסח יכנס שעורים ויעבוד אחר הפסח בשבת ראשונה שאחר הפסח ויהיו שבעה שבועות עד עצרת ויכנס שכניה קודם עצרת אפילו אם ניסן ופסח באחד בשבת יהיה עצרת בשני בשבת ויכנסו ויעבדו ישוע ושכניה קודם עצרת כי באחד בשבת שלפני עצרת יעבוד שכניה עד כאן׃ כדתנינן׃ במסכת מנחות בפ׳ רבי ישמעאל׃ ה״ג רבי עשה סעודת משתה בנו קרא לכל כו׳׃ דאנשיתו למקרי כו׳׃ ששכחתם לקרותו ולזמנו לו לבדו׃ חביה הוא׃ בכמה מקומות מצאתי מעשה זה וה״ג ליה ונראה פי׳ נער וביום הוא ועיין בערוך ערך חף הד׳׃ תלת מאה מתלין גר׳׃ בגין מגיסך אתית׃ שלא תאמר בשביל תבשילין שלך באתי אמש לכתוב זאת על הפתח׃ דלא צוותת כו׳׃ שלא קראתני עם חבירי ליסב עמהם ולעסוק בתורה וכי לא כן אמר שלמה שאין יתרון כו׳׃ ועיין זה בקצרה בפרק הגודר מן המבושל׃ מן דפייסין כו׳׃ מתוך שהיו מפייסין זה את זה עשו שלום ביניהם ואמר בר קפרא׃ אבא בר קפרא׃ משמע בר קפרא אבא היה שמו׃ ה״ג מה כתיב ביה׃ פי׳ הקב״ה כשהמטיר מן לישראל כתיב שהמטיר עומר לגולגולת ומצויתי שתהנו אתם אין אתם נותנים אלא כולכם יחד עומר א׳׃
דור הולך׃ ה״ג ובא השמש ר׳ ברכיה כו׳׃

פירוש מהרז״ו

לקמן פסוק שמת בחור׃ **יפה אמר שלמה**׃ שהבחור שכחו עליו יטול התענג רק שישמור שיהיה בהיתר ע״פ התורה שלא יענש בו במשפט האלקי׃ **עמל תחת השמש**׃ שתיבות שיעמול תחת השמש מיותרים שדי במ״ש בכל עמלו שהרי כל העולם הוא רק תחת השמש אלא שבא ללמדנו שהעמל והפעולה הוא תחת השמש אך היתרון הוא במה שהוא למעלה מן השמש אשר שם למעלה מתקבן ממעשה האדם הטובים שכר טוב וכמ״ש להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא היינו אוצרות השכר שלמעלה מן השמש כנ״ל שלא יתכן שיהיה הבריאה רק למען העמל של תחת השמש שהרי אין בו יתרון כלל אלא היתרון הוא באוצר שלמעלה׃ **תחת השמש אין לו**׃ פי׳ אם עמל בדברים שתחת השמש אין לו יתרון אך אם עמל בדברים שלמעלה מן השמש היינו בתורה ובמצות שנתנו מן למעלה מן השמים יש יתרון נגמר׃ **ר׳ לוי ורבנן**׃ ר׳ לוי מיירי בעושים שלא לשמה שאז גדול עד שמים חסדך וע״כ אמר מה הנאה יש לבריות שאינם צדיקים ודיים שמזריח להם אורה של עוה״ז ורבנן מיירי בעושים לשמה שאז גדול מעל השמים חסדך וזהו שאמר דיים שאני עתיד לחדש פניהם כגלגל חמה והיינו למעלה מן השמים מאור שלמעלה וכמ״ש ויק״ר פרשה למ״ד סי׳ ב׳ שהראשון מסבעה כתות צדיקים לעתיד הוא כגלגל חמה ולשניהם פי׳ הפסוק מ״ש מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול הוא שאלה מ״ש תחת השמש הוא תשובה שהשמש הוא השכר והיתרון׃ **ועורך שולחן וכו׳**׃ וכל זה על ידי השמש כמ״ש ממגד תבואות שמש ויתכן שמ״ש לאדם פי׳ הקב״ה כמ״ש בב״ר ריש פרשה כ״ז ופי׳ מה שכר אתה נותן להקב״ה על עמלו שעמל בי למעך בשמש׃ **תני ר׳ חייא**׃ עי׳ מ״כ ועי׳ רמב״ן סי׳ פ״ו׃ **שיעמול לרוח**׃ לקמן פסוק גם זו רעה חולי ומה יתרון׃ **חפיה הוא**׃ בזיון ובושה הוא מעגין ופני המן חפו׃ **תלת מאה מתלין**׃ על שהיו יודעים שלש מאות משלות מענין ערמת השועל ע״כ בכל עת שאמרו מענין משלות אלו אומר בלשון שלש מאות משלות שועלים׃ **לא כן אמר שלמה**׃ ומה שכתבתי על הפתח אחר שמחתך מות וכו׳ אין זה מלבי כי דברי שלמה המה׃ **מאחר שדור הולך**׃ פי׳ שכל אנשי הדור ימותו א״כ אין יתרון׃ **אבא בר קפרא**׃ אבא פי׳ רבי כמו אבא יוסי׃ **שאינו שלך**׃ שאין אתה רוצה להנות ממנו וכמו שאמר לפני מותו שלא נהנה מן העוה״ז כאצבע קטנה׃ **והבאתם את עומר**׃ וכל הענין הדרשה על שהעומר והתבואה צריכים לרוח ולשמש וכתיב מה יתרון לו שיעמול לרוח מה יתרון תחת השמש׃
א **דור הולך**׃ דור הוא ששים רבוא כמ״ש בדברים א׳ ל״ה הדור הרע הזה וכמ״ש עוד תהלים

יפה תואר

נאמר ספר תהלים ומהם אדם הראשון ומשה ואמרו שמתפלה למשה עד י״א מזמורים שאחר ואמר לדוד מזמור משה אמרן ואמנם מזמור שיר ליום השבת שהוא בתוך הי״א הנזכרים הסכימו בש״ט ובפר״א ובכמה דוכתי שאדה״ר אמרו שנבראת בע״ש ונכנס לשבת מיד ונמחל עונו ולכ״א כאן דתרווייהו איתנהו שאדה״ר אמרו ונשתכח מדורו וחדשו מרע״ה על שמו ר״ל חדשו עליו אע״פ שלא הזכיר שמו ואע״פ שלא יהיה יום השבת שבת ממש אלא לשון תשובה דדרש השבת מלשון תשובה ור״ל שאמר מזמור על יום קבלת התשובה ואמרו טוב להודות לה׳ כלומר להודות ולהתודות על החטא יאות מאמרו שידע מעלות התשובה מקין וא״ת ואימא קין אמרו וי״ל דבשלמא אדם ידענוהו שע״י נאמר ספר תהלים משאר דוכתי כגון גלמי ראו עיניך כו׳ ולי מה לה׃ **על הדין תעלה**׃ לפי שהשועל פקח שבחיות אמרו עליו משלים הרבה וכדאמרי׳ בפ״ח דיני ממונות ש׳ משלות שועל נתלן כו׳ ופירש״י משל הוא שהשועל רימה את הזאב׃ **ולא עומר של חטין אלא של שעורים**׃ אע״פ שבפסח זמן כל זה לא יטריח ה׳ בהבאתו א״כ שלא המתין להבאתו אל זמן קציר החטים לפי שמסתפק בשל שעורים אך קשה דהא מצו ספיה שלהם אשר נתן ה׳ לישראל לא כוה אלא השעורים לפי שהא כנגד התבואה שממנה הלחם אבל שתי הלחם היו ב

ידי משה

שבששי מביא פסוק אסף אדם ובהמה ובששי נברא רק אדם אלא ה״פ שע״י שנברא אדם מגיע מזה כליון לבהמה וזה שבל כנגד בריאת יום השבת ודו״ק׃ מה הנאה וכו׳׃ פי׳ כמו מה אומר ומה אדבר וגו׳ כן הכא מה יתרון לאדם כלומר מה לי לספר היתרון לאדם פירוש השכר שיהיה לו לעוה״ב די לו זריחת השמש וע״ז אמר ר״י ור״ע ושאר אמוראים עניני עומר עד ומה יתרון שיעמול לרוח שגם שם פירושו כך די לכם בנתינת רוח כמו הכא גבי שמש וק״ל׃ אף על פי כן׃ פי׳ מן הדין אין צריך לזה שום בקשה
ולי מה יקרו כו׳ אבל קין רשע היה ומן הסתם אין לנו לומר דקאמר מזמור ואסשר דגמרא גמירי משלות שועלים היה לו ש׳ מאיר ואנו אין לנו אלא ג׳ אבות אכלו בוסר כו׳ מאזני צדק כו׳ צדיק מצרה פסח זמן קציר השעורים ולא של חטין מ״מ אפשר שיבכרו ג״כ חטין קצת באיזה מקום מהביכורים ופל דלא מצוה עלינו להביא גם מהחטים וב׳ עמרים והיא שתי הלחם שביום השבועות י״ל דכנגד המן היו בא״י כנגד שירות הלוין כפשוטה דפ״ק דר״ה׃ וזרח השמש ובא השמש׃ פשטה דלא אתא עבא

השמש דור הולך ודור בא · ומניין לדור שהוא ששים רבוא · שנאמר (דברים א') אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה ואותו הדור ששים רבוא היה · א"ר ברכיה היוצר הזה משקיע כבשונו מה שמשקיע ראשון הוא אחרון ברם הכא הלך ראשון בא ראשון הלך אחרון בא אחרון : ב ר' לוי ור' יעקב גבולאי בשם ר' חנינא [א] כדור הולך כן דור בא הולך חיגר בא חיגר · הולך סומא בא סומא · שלא יהו אומרים אחרים המית ואחרים החיה דכתיב (שם ל"ב) אני אמית ואחיה · מי שאומר את החמורה הוא אומר את הקלה · אני אמית ואחיה הרי חמורה וכל שכן (שם) מחצתי ואני ארפא שהיא קלה ממנה · אלא שאני (א) מעמיד אותם במומיהון שלא יהו אומרים אחרים המית ואחרים החיה · אני אמית ואחיה מחצתי ואני חוזר ומרפאן : ג דבר אחר מחצתי ואני ארפא · ר' חנינא בשם רשב"ל ור' יהושע דסכנין בשם ר' יוחנן ורבי לוי בשם ר' יוחנן הכיתי אין כתיב כאן אלא מחצתי מהיצה שעשיתי בין העליונים לתחתונים שהעליונים קיימין והתחתונים מתים בעולם הזה · אבל לעתיד לבא אין מיתה כל עיקר · שנא' (ישעיה כ"ה) בלע המות לנצח · (ב) א"ר אבא אף אותה מחיצה אני חוזר ומרפא אותה מחצתי מחיצתי אני ארפא : ד (ג) ר' אבא בר כהנא ואמרי לה בשם ר' אדא בר חוניא יהיה בעיניך דור שבא כדור שהלך שלא תאמר אילו היה ר' עקיבא קיים הייתי קורא לפניו · (ד) אילו היו ר' זירא ור' יוחנן קיימין הייתי שונה לפניהם · [ב] אלא דור שבא בימיך וחכם שבימיך כדור שהלך וחכמים הראשונים שהיו לפניך · א"ר יוחנן כתיב (שמואל א' י"ב) ה' אשר עשה את משה ואת אהרן וגו' · וכתיב (שם) וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל · ירובעל זה גדעון · בדן זה שמשון · יפתח כמשמעו · וכתיב (תהלים צ"ט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו · שקל הכתוב שלשה קלי עולם עם שלשה גדולי עולם ללמדך שבית דינו של ירובעל גדול וחשוב לפני הקב"ה כבית דינו של משה · ובית דינו של שמשון כבית דינו של אהרן · ובית דינו של יפתח כבית דינו של שמואל · ללמדך שכל מי שנתמנה פרנס על הציבור אפילו הוא קל שבקלים הרי הוא כאביר שבאבירים הראשונים · שנא' (דברים י"ז) [ג] ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם וגו' · אין לי אלא שופט שבדורך שופט שאינו בדורך מניין מה ת"ל ואל השופט אשר יהיה בימים ההם · מלמד שהשופט שבדורך הרי הוא בזמנו כשופט שהיה בימים הראשונים · וכה"א אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה · ארשב"ל אין לך לשמוע אלא שופט שבדורך כתיב (במדבר ל"ו) ויקרבו ראשי האבות למשפחות בני גלעד בן מכיר בן מנשה וגו' · א"ר יודן האבות אבות אלא אלו נכנסין לארכי ואלו נשמטין מן הארכי לפיכך פגמן הכתוב · [ד] א"ר ברכיה כתיב (ד"ה א' י"ב) ויהוידע הנגיד לאהרן וכי יהוידע היה נגיד לאהרן אלא אילו היה אהרן קיים בדורו של יהוידע יהוידע היה גדול ממנו בשעתו · אמר ר' סימאי כתיב (שם ו') ואהרן ובניו מקטירים על מזבח העולה וגו' · וכי אהרן ובניו קיימים · והלא צדוק ובניו היו אלא ללמדך שאילו היה אהרן ובניו קיימים צדוק היה גדול מהם בשעתו · ר' הילל בריה דרבי שמואל בר נחמן מייתי לה מהכא (נחמיה ח') ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות וישבו בסכות כי לא עשו מימי יושע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד · פגם הכתוב בכבודו של צדיק בקבר (ה) בשביל פלוני בשעתו · ורבנן מייתי לה מן הכא (עזרא ז') בן אבישוע בן (ו) פנחס בן אלעזר וגו' הוא עזרא עלה מבבל אלא אלו היה אהרן קיים היה עזרא גדול ממנו בשעתו :

א והארץ לעולם עומדת · [ה] א"ר יהושע בן קרחה לא היה צריך קרא למימר אלא והארץ הולכת והארץ באה והדור לעולם הוא עומד · וכי מי נברא בשביל מי ארץ נברא בשביל דור או דור נברא בשביל הארץ לא ארץ בשביל דור · אלא דור על ידי שאינו עומד בתפקידיו של הקב"ה לפיכך הוא בולה · והארץ על ידי שהיא עומדת בתפקידיה של הקב"ה לפיכך אינה בולה · ארשב"י כתיב (ישעיה ס"ה) כי כימי העץ ימי עמי ואין עץ אלא תורה · שנאמר (משלי ג') עץ חיים היא למחזיקים בה · וכי מי נברא בשביל מי התורה בשביל ישראל או ישראל בשביל תורה · לא תורה בשביל ישראל · אלא תורה שנבראת בשביל ישראל הרי היא קיימת לעולמי עולמים · ישראל שנבראו בזכות' עאכ"ו אמר ר' יצחק (א) מלכות נכנסת ומלכות יוצאת וישראל עומד לעולם · הוי והארץ לעולם עומדת · רבי שמואל בשם ר' פלטיא דנוה מייתי ליה מן הדין קרייא (שופטים י"ח) ויהונתן בן גרשם בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ · וכי ארץ גולה או מטלטלת אלא אלו ישראל שנקראו ארץ · שנא' (מלאכי ג') ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אתם תקראו ארץ חפץ · אמר ר' ברכיה בשם ר' שמעון בן לקיש (ב) [ו] כל מה שברא הקב"ה באדם ברא בארץ לדוגמא לו אדם יש לו ראש · והארץ יש לה ראש · שנא' (משלי ח') וראש עפרות תבל · אדם יש לו עינים והארץ יש לה עינים · שנא' (שמות י') וכסה את עין הארץ · אדם יש לו אזנים והארץ יש לה אזנים · שנא' (ישעיה א') והאזיני ארץ · אדם יש לו פה והארץ יש לה פה · שנא' (במדבר ט"ז) ותפתח הארץ את פיה · אדם אוכל והארץ אוכלת · שנאמר (שם י"ג) ארץ אוכלת יושביה · אדם שותה והארץ שותה · שנא' (דברים י"א) למטר השמים תשתה מים · אדם מקיא והארץ מקיאה · שנא' (ויקרא י"ח) ולא תקיא הארץ וגו' · אדם יש לו ידים והארץ יש לה ידים · שנא' (בראשית ל"ד) והארץ הנה רחבת

מסורת המדרש א פסחים דף ס"ח · סנהדרין דף נ"א · ב"ר פרשה נ"ה · ספרי פרשה האזינו פסקא שכ"ט · פדר"א פרק ל"ג · תנחומא סדר ויגש סימן ח' · ילקוט סדר האזינו רמז תתקמ"ו : ב ר"ה כ"ה · תוספתא שם פ' א' · ילקוט שמואל רמז קי"ד : ג קדושין דף ס"ו · סנהדרין דף כ"ח · עי' ספרי שופטים פסקא קנ"ג ופסקא רנ"ח · ילקוט סדר שופטים רמז תתקי"א : ד ילקוט שמואל רמז קי"ד : ה עי' ספרי פ' עקב פ' מ"ז : ו אדר"ן פ' ל"א ע"ש · מדרש תהלים מזמור י"ט · ילקוט תהלים רמז תרע"ב :

חדושי הרד"ל

(א) מעמיד אותן במומיהון כו' · סנהדרין נ"א וספרי האזינו פסקא ש"ב ועי' ב"ר פרשה נ"ה : (ב) א"ר אבא אף אותה מחיצה כו' · משמעות הלשון דר' אבא מלתא אחריתא היא ואולי י"ל דהכוונה למ"ש בברכות ל"ח שמיום שחרב ביהמ"ק נפסקה מחיצה של ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים שנאמר קיר ברזל ביני ובין העיר · אך א"כ הול"ל אותה מחיצה אני משבר · גם הוא קצת רחוק שירמוז למאמר זה בסתם · ויותר קרוב לפרש כמ"ש בשוח"ט סוף מזמור קמ"ז על מקרא (ישעיה ל') ומחץ מכתו ירפא שבר שבבר ומחץ הוא בעצמו והחריב בהמ"ק הוא בונה ומרפא ע"ש בשנוי לשון קצת וז"ש אותה מחיצה ר"ל שבירה שמחצתי ושברתי אני בעצמי ארפא אותה לע"ל : (ג) ר"א בר כהנא כו' יהיה בעיניך דור שבא כו' · מדרש שמואל פט"ו : (ד) אלו היה ר' יוחנן ור' זירא כצ"ל · וע"ש במדרש כ"א : (ה) בשביל צדיק בשעתו · כ"ה שם ובירושלמי דשביעית פ"ו : (ו) בן אלעזר בן אהרן הכהן הראש הוא עזרא וגו' · וכי אהרן לעולם קיים אלא אלו היה אהרן כו' · כ"ה שם ושם :

(א) מלכות נכנסת כו' · ברייתא דפרק השלום ע"ש : (ב) כל מה שברא כו' באדם ברא בארץ כא ליתא עכ"ס שלכן נקרא ישראל ארץ שהאדם עולם קטן ועיקרו והארץ טפילה לו וכינו בארץ

פירוש מהרז"ו

תהלים נ"ה ארבעים שנה אקוט בדור ודורש גז"ש שגם מ"ש כאן דור הולך פי' דור הולך מן העולם ודור בא לעולם בעת אשר זרח השמש ובא השמש הוא יום והלילה עמו שכל עת שהשמש זורח וכל עת שהשמש שוקע ובא הוא מעת לעת : שמשקיע ראשון הוא אחרון · שמשקיע בכבשן למטה ועליו שאר הקדירות וכשמעלה הקדרות תחלה מעלה מה שלמעלה ואח"כ מה שלמטה בכבשן וכן המתים שמתו בראשונה היו צריכים לעלות באחרונה והכבשן משל לשאול וזהו דור הולך מן העולם הוא הדור שבא והכוונה הולך ראשון ובא ראשון : ב מחצתי ואני חוזר ומרפאן · וזהו ואחיה מחצתי · סנהדרין נ"א : ג והתחתונים מתו בעוה"ז · ב"ר פ"ב סי' ב' ועל אחת גזר עירודין ועי' ב"ר פ' י' סימן ד' : אין מיתה כל עיקר · שיבטל אותה מחיצה ודעת ר' אבא שלא יבטל המחיצה לגמרי אלא ירפא אותה שלא יהיה צער וצרה בעולם רק הכל בנחת רוח ושמחת עולם : ד רבי עקיבא קיים · שהיה דורש במקרא קוצי אותיות וזהו הייתי קורא לפניו : שלשה קלי עולם · אגב שאמר עם שלשה גדולי עולם אמר על אלו קלי עולם שבאמת היו הגדולים שבדור זה ובעלי כוה"ק : כבית דינו של משה שמחוייבים כל ישראל לשמוע להם וכמ"ש ר"ה סוף פרק ב' : היו טובים מאלה · שהחכמים של זמנים הקודמים היו גדולים וטובים מהחכמים של דור זה וס"ד כי לא מחכמה שאלת על זה שבאמת אינם טובים כנ"ל : יהוידע היה נגיד לאהרן · והלא יהוידע היה הרבה דורות אחר אהרן : בכבודו של צדיק בקבר · הם הדורות שמימי יהושע עד ימי עזרא נחמיה שבוודאי בכל דורות דוד ושלמה ושאר הצדיקים עשו ג"כ סוכות אלא כתב כן לכבוד עזרא ונחמיה בימיהם : בן פנחס בן אלעזר · בן אהרן הכהן הראש · הוא עזרא עלה מבבל וכבר אמר עזרא בן שריה למה אמר עוד הפעם הוא עזרא אלא לסמוך הוא עזרא למ"ש הכהן הראש הוא עזרא שעזרא הוא הכהן הראש אפילו על אהרן ע"פ מדה י"א שדור שנהלק הכהן הראש הוא עזרא :

א והארץ הולכת · שמ"ש דור הולך פי' הולך ומת ובטל מן העולם והיה ראוי שיבטל הארץ בשביל הדור וכמ"ש כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה וגו' וישועתי לעולם תהיה היינו לצדיקים וכן כאן ודוק וכמ"ש לכבודו בראתיו יצרתיו אף עשיתיו אלא על שבני אדם אינם כולם צדיקים ע"כ גזר עליו מיתה מחטא אדם הראשון : ואין עץ אלא תורה · והרי הובטחו לצדיקים שיתקיימו יותר משמים וארץ כמ"ש כי שמים כעשן נמלחו וגו' וישועתי לעולם תהיה היינו לצדיקים ואיך אמר כימי העץ ע"כ דורש על התורה הנצחית : תורה בשביל ישראל · ב"ר פרשה א' סי' ד' מחשבתן של ישראל קדמה ע"ש : שנבראו בזכותן · פי' בזכות עצמן וזהו והארץ לעולם עומדת אלו ישראל כמ"ש בסמוך ועי' ב"ר פ"א סי' ד' מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר : מלכות נכנסת · לפרש מ"ש דור הולך ודור בא על דור של מלכיות הקדומות בבל ומדי וכו' : מייתי לה מהדין קריא · מביא ראיה מפסוק זה שישראל נקראים ארץ : אתם תקראו ארץ חפץ · כמו הארץ הטובה כל טוב יוצא ממנה לחיים של בריות כך הצדיקים כל טוב לומדים מהם לקיום העולם : ברא ארץ לדוגמא · וע"כ קרא לבני אדם בשם ארץ :

מתנות כהונה

משקיע · משקיע ומוריד לתוכו קדירות : הוא אחרון · כשחוזר ולקח אותם מתוכו : מי שאומר · כמו שאמר : הוא אומר כו' · וכי צ"ל את הקטנה והרי בקל וחומר הוא : ואני חוזר כו' · ופי' הכתוב אחיה אותם עם המום שמחצתי ואח"כ אני מרפא אותם : ה"ג ואת אהרן וכתיב וישלח כו' : זה גדעון · וע"ש שעשה מריבה עם הבעל נקרא כן כדאיתא במסכת ראש השנה בפ' אין מכירין : זה שמשון · שבא משבט דן : וכתיב כו' · הרי ששמואל בקול כמשה ואהרן ואעפ"כ השוו אליו אלו שלשה כן פי' רש"י בפרק אין מכירין : ללמדך שבית דינו כו' · בירושלמי מסיים ולא עוד אלא שסמך הגדולים מכאן ומכאן והקטנים באמצע : ונאמר ובאת גר' · וכן הוא בפרק אין מכירין : אין לי כו' · גרסא זו אינה לא בבבלי ולא בירושלמי וי"ל דה"ג אין לי אלא כו' · עד מניין מה תלמוד לומר כו' · ופי' פשיטא דאין לי אלא שופט שבדורו שאינו בדורו מניין כלומר היאך יבא לפניו ומה ת"ל בימים ההם כו' וכן עולה ממש כגירסת הבבלי בפרק אין מכירין וכמו שהביאו רש"י ז"ל בפי' החומש : ה"ג בן מנשה וגו' וסיפיה דקרא וידברו לפני משה ולפני הנשיאים ראשי אבות לבני ישראל : האבות אבות · כלומר אצל בני גלעד כתיב האבות בה"א הידיעה לשון חשיבות ואצל משה והנשיאים הניחו ממשלתן ומתו במדבר לפיכך כתיב אבות בלא ה"א הידיעה : יהוידע היה גדול כו' · כלומר אהרן היה נכפף לפניו שיהוידע היה נגיד ומצוה לאומתו בעת ההיא והוא דוגמת מה שאמר רבן גמליאל לרבי יהושע בפרק אין מכירין : צדוק היה גדול נגרסינן : הכי גרסינן מימי יהושע בן נון : פגם הכתוב כו' · שכתוב ישוע חסר ה"א : פלוני · הוא עזרא : ה"ג אהרן קיים היה עזרא כו' · דייק מדכתיב הוא עזרא אחר אהרן הראש לומר שהוא עלה אף על אהרן · שמלת הוא לשון חשיבות אצל הצדיקים ועיין בב"ר פרשה ל"ז · או י"ל דדריש הכי הראש הוא עזרא כלומר עזרא הוא הראש לאהרן :

והארץ לעולם עומדת : לא היה צריך כו' · מפני שהארץ טפלה ונבראת בשביל האדם וכדמפרש ואזיל לפיכך ראוי לומר הארץ תבלה והדור יתקיים בקיומו לעד ולעולם : ה"ג והדור לעולם הוא עומד : בתפקידיו · במצותיו : בולה · בלה לשון לא בלתה : והארץ כו' · שמוציאה פירותיה כמצוה עליה בעת הבריאה : מלכות נכנסת כו' · ומושלת על ישראל בגלות וישראל עומד לעולם וישראל נקרא ארץ כדי"א כי תהיו אתם ארץ חפץ וכדמפרש ואזיל : דנוה · מעיר נוה : מייתי לה כו' · מביא ראיה מכאן שנקראו ישראל ארץ : ה"ג מנשה הוא ובניו היו כו' :

מעמדם

מס

ידי משה

בקשה שהביאו העומר שהוא ק"ו בנו של ק"ו העפ"כ אני מבקש שהביאו אותו בעונתו וק"ל : אלא שאני מעמיד אותם במומן וכו' · שמעתי בשם גאון אחד שזה הוא כוונת המשנה סוף פאה כל מי שאינו [illegible]

יפה תואר

קרא לאשמועינן הא אלא לפי שאמר מה יתרון לאדם בכל עמלו אמר דור הולך וגו' וזרח השמש וגו' והכוונה [illegible]

ידים · אדם יש לו ירכים והארץ יש לה ירכים · שנא' (ירמיה ל"א) וקבצתים מירכתי ארץ · אדם יש לו טבור והארץ יש לה טבור · שנא' (יחזקאל ל"א) יושבי על טבור הארץ · אדם יש לו ערוה והארץ יש לה ערוה · שנאמר (בראשית י"ב) לראות את ערות הארץ באתם · אדם יש לו רגלים והארץ יש לה רגלים שנא' והארץ לעולם עומדת · מה היא עומדת מעמדת · ר' אחא ורבנן · (ג) ר' אחא אמר תפקידיה· רבנן אמרי מזונותיה· א"ר שמעון בן יוסי בן לקוניא לפי שבעולם הזה אדם בונה בנין ואחר מבלה נוטע נטיעה ואחר אוכל אבל לעתיד לבא לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל שנא' (ישעיה ס"ה) כי כימי העץ ימי עמי ומעשי ידיהם יבלו בחירי :

א [ה] וזרח השמש · ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא אמר וכי אין אנו יודעין שזרח השמש ובא השמש· אלא מה הוא כן [א] עד שלא ישקע שמשו של צדיק זה הוא מזריח שמשו של צדיק אחר יום שמת ר' עקיבא נולד רבי וקראו עליו פסוק זה וזרח השמש ובא השמש · יום שמת רב אדא בר אהבה נולד רב המנונא בריה וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש · יום שמת רב המנונא נולד ר' אבין בריה וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש · יום שמת ר' אבין נולד אבא הושעיא איש טריא וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש· עד שלא השקיע שמשה של שרה הזריח שמשה של רבקה · הה"ד (בראשית כ"ב) ובתואל ילד את רבקה ואחר כך ותמת שרה בקרית ארבע וכתיב (שם כ"ד) ויביאה יצחק האהלה שרה אמו · עד שלא השקיע שמשו של משה הזריח שמשו של יהושע · עד שלא השקיע שמשו של יהושע הזריח שמשו של עתניאל והוא יעבץ · וכן כולם בכל דור ודור · הוי וזרח השמש ובא השמש : ב תני בשם ר' נתן [ב] גלגל חמה יש לו נרתק הה"ד (תהלים י"ט) לשמש שם אהל בהם · ובריכה של מים לפניו ובשעה שהוא רוצה לצאת הוא משולהבת והקב"ה מתיש כחו במים כדי שלא ישרוף את העולם · אבל לעתיד לבא הקב"ה (א) מערטלו ומהשתקו ומנרתקו ומלהט אותו ברשעים שנא' (מלאכי ג') כי הנה היום בא בוער כתנור וגו' · [ג] ר' ינאי ור' ישמעאל תרויהון אמרין אין גיהנם לעתיד לבא אלא שמש היא יוצאה צדיקים נהנין ממנה מניין שנא' (שם) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה · ורשעים נדונין בה · שנא' (שם) ולהט אותם היום הבא :

א [ו] הולך אל דרום וסובב אל צפון [ד] הולך אל דרום ביום וסובב אל צפון בלילה סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח אלו פני מזרח ומערב · ועל סביבותיו שב רוח א"ר יהושע בן חנניה [ה] הרוח הזה בשעה שהוא יוצא בעולם הקב"ה מחשלו בהרים ומשברו בגבעות ואומר לו תן דעתך שלא תזיק לבריותי · ומה טעם (ישעיה נ"ז) כי רוח מלפני יעטוף משלהי ליה היך כמה דאת אמר (יונה ב') בהתעטף עלי נפשי · כל כך למה בשביל ונשמות אני עשיתי · אמר רבי הונא בג' מקומות יצא הרוח שלא במשקל ובקשה הרוח להחריב את העולם כולו על יושביו · אחת בימי איוב · ואחת בימי אליהו · ואחת בימי יונה · אחת בימי איוב שנא' (איוב א') והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר · ואחת בימי אליהו שנא' (מלכים א' י"ט) והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים · ואחת בימי יונה שנא' (יונה א') וה' הטיל רוח גדולה אל הים · א"ר יהודה בר שלום אותו הרוח שהיה בימי איוב לא היה בעולם אלא בשביל אותו הבית בלבד · ואותו של יונה לא היה בעולם אלא בשביל אותה ספינה בלבד · ואין לך קוזמיקון אלא אותו של אליהו שנא' (מלכים א' י"ט) ויאמר צא ועמדת בהר לפני ה' וגו' · רבי חייא בר תנחום ואמרי לה בשם ר' יוחנן [ו] לעולם אין מלך המשיח בא עד שיעמדו כל הנשמות שעלו במחשבה להבראות ואלו הן הנשמות האמורות בספרו של אדם הראשון שנא' (בראשית ה') זה ספר תולדות אדם :

א [ז] כל הנחלים הולכים אל הים · [ז] ומהיכן הארץ שותה ר' אליעזר ור' יהושע · ר' אליעזר אומר מימי אוקינוס היא שותה דכתיב (שם ב') ואד יעלה מן הארץ והשקה · אמר לו ר' יהושע מימי אוקינוס לא מים מלוחין הן · אמר לו מתמתקין הן בעבים דכתיב (איוב ל"ו) אשר יזלו שחקים (א) איכן הם נעשים נוזלים בשחקים · ור' יהושע אומר ממים העליונים היא שותה דכתיב (דברים י"א) למטר השמים תשתה מים · והעננים מתגברין מן הארץ עד לשמים ומקבלין אותן כמפי הנוד דכתיב (איוב ל"ו) יזקו מטר לאדו · (א) וחושרין אותה ככברה ואין טיפה נוגעת בחברתה דכתיב (תהלים י"ח) חשכת מים עבי שחקים ולמה קורא אותן שחקים שהם שוחקין את המים · ר' אבא בר כהנא אמר כהדין מסוסא · ר' שמואל בר נחמן אמר כדקין הללו של בהמה דאמר ר' יהושע קשה יום ירידת גשמים שהיא שקולה כנגד כל מעשה בראשית · ומה טעם (איוב ס') עושה גדולות ואין חקר נפלאות עד אין מספר · במה הנותן מטר על פני ארץ גו' : ב כיצד הארץ שותה · ר' יהודה ור' סימון ורבנן · ר' יהודה אומר כהדין נילוס דמשקה וחוזר ומשקה · ר' סימון אמר כמין תיבה כהדין קבריאל דמרבי וקבר · ורבנן אמרי כמין תווהא (נהר הוא בבבל ושמו תווהא)·ולמה הוא קורא אותו תווהא שהוא חוזר ומשקה אחת לארבעים שנה · ממנו היתה הארץ שותה מתחילה שנא' (בראשית ב) ואד יעלה מן הארץ · וחזר בו הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלה · ר' שמואל בר נחמן בשם ר' חנינא דציפורי · ואית דאמרי ר' חנין דצפורי בשם ר' שמואל בר נחמן בשביל ארבעה דברים חזר בו הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלן · בשביל בעלי זרוע · ובשביל להדית טללים רעים · ושיהא הגבוה שותה כנמוך · ושיהו הכל נושאין עיניהם לשמים · שנא' (איוב ה') לשום שפלים למרום וגו' : ג ד"א כל הנחלים הולכים אל הים זה אוקיינוס · והים איננו מלא זה אוקיינוס שאינו מתמלא לעולם · מעשה בר' אליעזר ור' יהושע שהיו פורשין בים הגדול נכנסה הספינה למקום שהמים לא היו מהלכין אמר לו רבי אליעזר לרבי יהושע לא באנו לכאן אלא לנסיון מלאו משם חבית מלא מים · מכיון דאתון לרומי אמר לון אדריאנוס מי אוקיינוס מה הן · אמרין ליה מים בולעים הן למים · (ב) ואמר לון אפשר כל הנחלים שם ואינן מתמלאין · אמרין ליה בולעין הן לכל מים שבעולם · אמר לון איני מאמין לכם עד דתתמון לי לכאן · נסבון המים שלקחו ממי אוקיינוס ומלון לוקניתא מים והוון יהבין בגויה מים והן בולעין להון · על דעתיה דר' אליעזר

מסורת המדרש א יומא דף ל"ח · קידושין דף ע"ב · בראשית רבה פרשה נ"ח · מדרש שמואל פרשה ח' · ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"ב · ילקוט יהושע רמז כ"ו · ילקוט שמואל רמז נ"ז : ב נדרים ד' ח' · עבודת כוכבים דף ג' · ב"ר פ' ו' · מדרש תהלים מזמור י"ט · ילקוט מלאכי רמז תקנ"ג : ג שם ושם · בראשית רבה פ' כ"ו · ילקוט ישעיה סימן נ"ח : ד ע' עירובין דף נ"ד · כ"ב דף כ"ה · ירושלמי עירובין פ' ה' · ילקוט כאן רמז תתקס"ז כל הענין : ה ויק"ר פ' ט"ו · ירושלמי ברכות פ' ט' : ו ב"ר פ' כ"ד וש"נ : ז ב"ר פ' י"ג · כס"ע וש"נ :

חדושי הרד"ל

(א) ע"ש אברי האדם החשוב ממנו במעלה · ועי' באדר"נ פל"א ובשו"ט מזמור י"ט : (ג) רא"א תפקידיה · אפשר פירושו כהיא דירושלמי פ"ד דברכות ופר"א ס"פ ל"ד וארץ רפאים תפיל וארעא תפקידיה תפליט שפירושו המתים שהופקדו לארץ תפלט אותן לתה"מ וז"ש מעמדת אותם להקב"ה לעתיד לבא :

(א) מערטלו מנשתקו כצ"ל · ותיבת מנרתקו הוא נ"א או פי' בפנים על מנשתקו דהיינו מן נרתקו · וכ"ה גירסת הערוך ערך נשתק (סת"י ביומא מ"ד) פ"ש :

(א) היכן הן נעשים נוזלים פי' מתוקים שכ"מ שנאמר נוזלים הוא מים מתוקים כמ"ש באדר"נ ס"פ ל"ג :

חדושי הרש"ש

(א) וחושרין כו' דכתיב (חשכת) מים כו' · ע"ש ונ"ל חשרת והוא (בשמואל ב' כ"ב) : (ב) א"ל אפשר כל הנחלים כו' עד שבעולם · כל זה מיותר וכן בב"ר ליתא :

מתנות כהונה

מעמדת · מקיימת וכדמפרש ואזיל : תפקידיה · מה שהפקיד ונוה עליה הקדוש ברוך הוא היא עושה ומשלמת כדלעיל : מזונותיה · שכשאוצרין תבואה לפקדון צריכין לערב בתוכה עפר הארץ שגדל עליה וכדאיתא בב"ר פרשה נ' ועיין עוד שם :

וזרח השמש עד שלא כו' · עיין כל זה בב"ר פרשה נ"ח : וכתיב ויביאה כו' · עיין בב"ר פרשה ס"ח : והוא יעבץ · כלומר והוא היה נדיק שנא' ויקרא יעבץ לאלהי ישראל ועיין בפ"ק דתמורה : וכן כולם · עיין שוב בב"ר פרשה נ"ח : הוי וזרח גרסי' : גלגל חמה כו' · עיין כל זה בב"ר פ"ו : משולהבת · הם ביותר כשלהבת הזאת : מערטלו · כלומר מפשיטו ומעמידו על ערמימותו : ומהשתקו · נראה דצריך להיות ומהנתקו ובבראשית רבה וכן בילקוט מלאכי לא גרס ליה :

הולך אל דרום : ה"ג בירושלמי בפרק כיצד מעברין סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח אלו פני מזרח ומערב : מחשלו · משברו וממסמסו ועיין בערוך ערך חשל או הוא לשון חולשה ותשות כח כד"א כל הנחשלים אחריך : משלהי · מיגעו ומאחרו כד"א עיף ויגע ת"א שלהי ובב"ר פרשה כ"ד גרס מרשלו וכן בירושלמי דפרק הרואה ובויקרא רבה פרשה ט"ו : בשביל ונשמות · שלא יזיק לבריות : בשביל אותו בית · לפיכך לא היה חזק מאד : קוזמיקון · פי' הערוך חזק : רבי חייא בר תנחום כו' · חוזר למעלה על פסוק כי רוח מלפני יעטוף וכך דרשוהו בפ' חלק ובפ' הבא על יבמתו ועיין בב"ר פרשה כ"ד ובויקרא רבה פרשה ט"ו :

כל הנחלים : לא מלוחין הן כו' · עיין כל זה באר היטב בבראשית רבה פרשה י"ג : ה"ג נעשו נוזלים בשחקים ורבי יהושע כו' : וחושרים אותה ככברה גר' : רבי אבא גר' : שהיא שקולה · עיין בב"ר פרשה י"ג : ומלון לוקניתא גרסינן · ועיין כל זה בבראשית

פירוש מהרז"ו

מה היא עומדת · שאין עמידה שייך אלא על רגלים ואחר ישיבה והליכה ע"כ דורש עומדת א"ת עומדת אלא מעמדה: תפקידיה·מה שמפקידים ומניחים בתוכה הם המתים שהיא שומרת וכמ"ש פר"א סוף פרק ל"ד וארעא תפקידיה תפליט : מזונותיה · מה שזורעים בה שומרת ומגדלת : לפי שבעוה"ז · על שדורש לעיל פסוק כי כימי העץ דורש כאן סוף הפסוק ומעשי ידיהם יבלו בחירי :

א וכי אין אנו יודעים · דאם כפשוטו הלא הכל רואים שהוא כן עי' ב"ר פרשה נ"ח סי' ד' ושם מבואר כל הענין : אבא יוסי איש טריא · פי' ש"ר סוף פסוק מים רבים : האהלה שרה אמו · שהיא מלאה מקום שרה ומ"ש האהלה מלשון עד ירח ולא יאהיל · לשמש שם אהל : עתניאל והוא יעב"ץ · מבואר שם בב"ר פרשה נ"ח ועי' שי"ר סוף פסוק כולך יפה רעיתי : ב גלגל חמה וכו' · ב"ר פרשה ו' סי' ו' : בוער כתנור · וליהט אותם היום הבא וכל זה מרומז במ"ש וזרח השמש ובא השמש : אל דרום ביום · עיין רש"י בקהלת פסוק זה : הרוח הזה · ב"ר פרשה כ"ד סי' ד' ויק"ר רים פרשה ט"ו וש"נ ומבואר : קוזמיקון · במ"ע פי' דבר של כל העולם ע"ש עוד בערוך קוזמקרטור שסמוך לו שם · קוזמיקן בלשון יוני עולם :

ומהיכן הארץ שותה · ב"ר פרשה י"ג סי' ט' יו"ד ע"ש וכאן מסדר תענית פ' ע"ב : שוחקין את המים · שיתחלקו לטיפות טיפות : מסוסא וכו' כדקין וכו' · נ"ע במאי פליגי ומה טעם כל אחד : דאמר ר' יהושע · ושם בב"ר סי' ד' הגירסא אמר ר' הושעיא : ב כמין תיבה · שם בב"ר הגירסא כהדין תוכי' והם שמות של נהרות : ג שהמים לא היו מהלכים · פי' שהמים לא היו מניחין את הספינה לילך ויתכן שאותו מקום פתוח לתהום ע"כ היו המים מתגלגים שם ובולעים כל המים לתהום וע"כ היו להמים שבאותו מקום טבע המשכה והבליעה : אמרין ליה מים בולעין הן למים אמר לון · כל זה מיותר ובילקוט ליתא אלא גרסינן מה הן אפשר כל הנחלים : בולעין הן · פי' שיש מקומות בים שבולעין וכמ"ש לעיל נכנסה הספינה למקום שלא היו מהלכין : על דעתיה דרבי אליעזר · שסובר שהעבים שותים תמיד ממי אוקיינוס וזהו טעם מספיק שעל כן אין הים מלא ואיך מרומז זה כאן ודורש א"ת שבים אלא שואבים שבמקום שבאים

יפה תואר

זכוונה שכמו שהשמש יזרח וישקע ושוב יחזור למקומו : יום שמת ר"ע נולד רבי · בב"ר איתא יום שמת רבי נולד רב אדא בר אהבה בפרק י' יוחסין גרסי' כשמת רבי נולד רב יהודה כשמת רב יהודה נולד רבא כשמת רבא נולד רב אשי ושמא הא והא איתא כי למעלת רבינו הקדוש הוצרכו שנים תמורתו ולא שאריכו להזכיר שנים במקום אחד דבחד מינייהו סגיא ללמד שאין צדיק נפטר עד שנולד כמותו אבל ק' דהתם איתא כי נח נפשיה דרבי אמר אדא בר אהבה היום יושב בחיקו של אברהם ופרש"י י"א מת היום וא"כ אין זה רב אדא שבגמרא ונראה שיושב בחיקו של אברהם אבינו שנכנס לברית מילה וזהו רב אדא בר אהבה שהאריך ימים הרבה משמת רבי עד דורות אחרונים בימי רב נחמן בר יצחק כדאמרי' בב"ב : קשה יום ירידת גשמים · בב"ר הגירסא גבורות גשמים שכנה אותו במלת גבורה לגודל מעלתו ויש לתמוה שהרי גמרא ערוכה דקאמר מפני שיורדים בגבורה ושמא ס"ל נהא דאמר גדול יום הגשמים כמעשה בראשית בתועלתה כפי' הנ"ל ונ"ל נמי דמקים הכא גשמים למ"ב בענין גבורה : מי אוקיינוס מה הן : טעם השאלה למה כל הנחלים הולכים אל הים ואינו מלא דודאי כולן הולכים לבסוף

ידי משה

מלבם ולומדים ולא היו שוכחים וכו' ואיתא ביוסף שלמדו גבריאל ע' לשון ולא נגמר עד שהוסיף לו אות ה' שלא יהיה שוכח וא"כ הואיל ולא התפלל יהושע שיעקר יצה"ר וגרם שכחה לכך נגרע ממנו ה' שיהיה שוכח וק"ל : וקרא עליו וזרח השמש וגו' · מה שמביא ראיה מתחלה מר"ע ושאר תנאים ואח"כ מביא מן שרה ומשה וכו' ונ"ל שמתחלה מביא ראיה מן אותן שקראו הפסוקים עליהם ואח"כ מביא ראיה מן הפסוקים שראוי לדרוש כך : הקב"ה מחשלו בהרים · פי' מתחלה הולך בחוזק לקיום העולם ואח"כ מתיש הקב"ה כחו מפני בני אדם שאינן יכולין לעמוד בו ולסובלו דאל"כ קשה למה יוצא הרוח מתחלה בחוזק וק"ל וזה כוונת הפסוק יוצר הרים ובורא רוח פי' מחמת חוזק הרוחות ברא הרים : היכן הם נוזלים בשחקים רבי יהושע אומר · כצ"ל הגירסא נכונה ולא כמ"כ וה"פ ששאל היאך נוזלים מן אוקינוס לשמים וע"ז אמר ר"י העננים מתגברין מן הארץ עד השמים וכו' : א"ר יהושע קשה יום וכו' כצ"ל · ועי' כל זה בבראשית רבה פ' י"ג בפי' מ"כ ובפירושי : כיצד הארץ היתה שותה כצ"ל : על דעתיה דר"א וכו' · מילתא באנפי נפשיה וקאי אדלעיל :

משם הם שואבין ועל דעתיה דר' יהושע לשם הם שבים ללכת: ד [א] ד"א כל הנחלים הולכים אל הים כל חכמתו של אדם אינה אלא בלב · והים איננו מלא והלב אינו מתמלא לעולם (ב) תאמר שמשעה שאדם מוציא חכמתו מלבו שוב אינה חוזרת עליו לעולם ת"ל שם הם שבים ללכת: ה ד"א כל הנחלים כל התורה שאדם לומד אינה אלא בלב · והים איננו מלא והלב איננו מלא לא הנפש שבעה לעולם שנא' וגם הנפש לא תמלא · תאמר שמשעה שאדם מוציא את תלמודו לאחר שוב אינה חוזרת עליו ת"ל שם הם שבים ללכת דכתיב (דברים ו') והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך · [ב] מטרונה אחת שאלה את רבי יוסי בר חלפתא אמרה ליה מהו דין שנא' (דניאל ב') יהב חכמתא להכימין לא הוה צריך קרא למימר אלא יהב חכמתא ללא חכימין ומנדעא ללא ידעי בינה · אמר לה משל אם יבאו אצלך שני בני אדם ללות ממך ממון אחד מהן עשיר ואחד מהן עני לאיזה מהן את מלוה לעשיר או לעני · אמרה לו לעשיר · אמר לה ולמה · אמרה לו שאם אבד העשיר ממוני יש לו מהיכן יפרע אבל אם איבד העני ממוני מאין יפרע לי · אמר לה · ולא ישמעו אזניך מה שאת מוציאה מפיך · אילו נתן הקב"ה חכמה לטפשים היו יושבים והוגין בה בבתי כסאות ובבתי תיאטריאות ובבתי מרחצאות אלא נתן הקב"ה חכמה לחכימין והם יושבין והוגין בה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הוי יהיב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה: ו ד"א כל הנחלים הולכים אל הים כל הגרים אינן נכנסין אלא בישראל · והים איננו מלא (ג) וישראל ממניינן אינן חסרין לעולם שנ' (במדבר כ"ג) מי מנה עפר יעקב · שמא (ד) תאמר שכל מי שאיננו מתגייר בעוה"ז מתגייר בעוה"ב ת"ל (ישעיה נ"ד) הן גור יגור מכאן ואילך (ה) אפס מאותי הפסק מאתי מאן גבי מי גר אתך בעוה"ז עליך יפול לעוה"ב · אמר ר' יוחנן ולא עוד אלא במקום שהוא מתגייר משם הוא נוטל חלקו שנא' (יחזקאל מ"ז) והיה בשבט אשר גר הגר וגו': ז ד"א כל הנחלים הולכים אל הים כל המתים אינן נכנסין אלא לשאול והשאול אינו מתמלא לעולם שנא' (משלי כ"ז) שאול ואבדון לא תשבענה וגו' · תאמר משהם מתים בעוה"ז שוב אינם חיים לעוה"ב ת"ל אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת למקום שהמתים מתכנסין לעוה"ב שם הם שבים ועתידים לומר שירה לימות המשיח מ"ט (ישעיה כ"ד) מכנף הארץ זמרות שמענו ואומר (שם כ"ו) יחיו מתיך (ו) נבלתי יקומון: ח ד"א כל הנחלים הולכים אל הים כל ישראל אינם מתכנסין אלא לירושלים ועולים בפעמי רגלים בכל שנה ושנה · והים איננו מלא · וירושלים אינה מתמלאת לעולם דתנינן [ג] עומדין צפופים ומשתחוים רווחים · ר' שמואל בר חובה בשם ר' אחא אמר (ז) ארבע אמות ריוח בין כל אחד ואחד ואמה מכל צד כדי שלא יהא שומע תפלתו של חבירו ויטעה · אל מקום שהנחלים הולכים · למקום שישראל מתכנסין בעוה"ז שם הם מתכנסין לעוה"ב לעתיד לבא שנא' (שם כ"ז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלים: ט ד"א כל הנחלים הולכים אל הים כל הממון אינו עולה אלא למלכות אדום ומלכות אדום אינה מתמלאת לעולם דא"ר לוי כתיב (משלי כ"ז) ועיני האדם לא תשבענה ועיני אדום לא תשבענה תאמר משהממון נכנס באדום שוב אינו חוזר לבעליו ת"ל אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת למקום שהממון מתכנס למלכות אדום בעוה"ז (ח) משם הוא מתפזר לימות המשיח דכתיב (ישעיה כ"ג) והיה סחרה ואתננה קדש לה' וגו' · (ט) ר' ישמעאל בר' יוסי בעא קמיה ר' אמר ליה מהו דין דכתיב (שם) כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה · א"ל כגון את וחבריך ושני עטופי סדינים כיוצא בך שאין אתם חשובים (י) בעצמכם כלום · א"ר ירמיה בן אלעזר עתיד הקב"ה לחדש מאור פניהם של צדיקים לעתיד לבא הא כמד"א (שופטים ה') ואוהביו כצאת השמש בגבורתו כשם שהוא מחדש פניהם כך הוא מחדש לבושיהם יומא דין סימיסריקון מחר אולוסריקון א"ל מהו דין דכתיב (ישעיה כ"ג) לאכל לשבעה ולמכסה עתיק · א"ל יומא דין ארסקינון ולמחר אולוסריקון:

א [ח] כל הדברים יגעים לא יוכל וגו' · דברי הבטלה מיגעין את האדם (א) קורא היום · כבוש שמה · סלע כעופרת · מעוט חתיכות · מתפללות בטור מסכן · חתוכין שרויין חתוכין · שור משפט בטור מסכן ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תתקס"ז: ב ברכות דף נ"ז · תנחומא סדר ויקהל סימן ב' · ויקרא רבה פרשה י' · אבות דרבי נתן פרק כ"ה · יומא דף כ"א: · ילקוט איוב רמז תתקי"ט · ילקוט דניאל רמז תתק"ס · ג אבות פרק ה' · בראשית רבה פרשה ה' ·

חידושי הרד"ל

(ב) תאמר כו' חכמתו מלבו שוב אינה חוזרת אליו לעולם ת"ל כו' · אפשר אין הכוונה שמד"א שכיון שמוציאה מלבו שוב אינה חוזרת אליו שיבין אותה עוד דמהי תיתי · אלא ר"ל שכיון שנתן לבו להשכיל בה והבינה (וזהו לשון מוציאה מלבו אל פועל ההבנה · ולא מוציאה לאחרים קאמר דבזה מיירי לקמן) שוב אינה חוזרת אליו עוד למצוא בה עוד הבנת טעמים חדשים וא"כ אין צורך לחזור ולעיין בה לעולם עוד (וכענין מגמר בעתיקתא קשה כו') לז"א שאל מקום כו' שם הם שבים ללכת פי' על דעת לחזור וללכת להגן שכל זמן שימשמש ויעיין בה עוד ימצא בה טעם חדש להוציא מלבו וכן יתפרש אידך דלקמן תאמר משעה שמוציא תלמודו לאחר שוב אינו חוזר כו' · דסד"א כיון שכבר הוציאה מלבו גם לאחר וכבר קיים ללמד לאחרים ג"כ כבר הגיע והבין מה שהיה אפשר להבין בה כמ"ש מתלמידי יותר מכולם · ואם כן אין חוזרת אליו עוד למצוא בה עוד טעם כשיעיין בלבו בה · ולז"א והיו הדברים על לבבך ושננתם כו' ודברת בם הרי שאחר השינון והלימוד לבניו מ"מ חזר וכתב ודברת בם כו' לומר שבכל זה ישים אל לבו לדבר בם תמיד וימצא בהם טעם: (ג) וישראל ממניינן אינן חסרים לעולם · אפשר בוא בנוי דרך כבוד שלא רצה לסיים עליהם לשון והים איננו מלא שאינן מתמלאין לעולם שהיה משמע פשטיות הלשון שהן נראים כחסרים לעולם לז"א בלשון אינן חסרים לעולם לבאר הכוונה לדרוש בלשון איננו מלא שאינו צריך למלאות מהם כי בל"ז מי מנה עפר כו' ואין בהם חסרון: (ד) תאמר שכל מי כו' בעוה"ז כו' בעוה"ב · אפשר ר"ל שלא תאמר ותטעה לקיים דרשת הפסוק דאל מקום כו' שם הם שבים ללכת לענין עוה"ב (וכמו בשארי דרשות שעל פסוק זה כאן) לענין ששם שבים שנית ללכת שמה אל הים אז לע"ל אם לא הלכו בעוה"ז לז"א זה אינו כי אין מקבלים לע"ע אלא היים בה לענין שגם בעוה"ב אותן שנפלו עליו בעוה"ז עליך יפול לעוה"ב ואין מרחיקין אותו אז אף שמעלת ישראל אז תהיה גדולה מאד אל יאמר כו' הבדל יבדילני כו' · ור"י מוסיף ולא עוד אלא כו' משם הוא נוטל חלקו וז"ש אל מקום כו' שם הם שבים ללכת לשם בעוה"ב לקבל חלקם: (ה) אפס מאותי הפסיק · כאומר אפס ואין עוד מלהתקבל להיות אתי: מאתי מאן גבי דדרש מאתי כמו מי אתי ועי' (יבמות כ"ד) ובפרש"י שם: (ו) נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר ד"א כל הנחלים כצ"ל: (ז) וד"א ריוח כו' · ב"ר פ"ה: (ח) משם הוא מתפזר לימות המשיח כמ"ש בב"ר ס"פ ע"ח כל הדורונות כו': (ט) ר"י בר' יוסי כו' דכתיב והיה סחרה כו' · פסחים (קי"ח ע"ב): (י) בעצמיכם כלום א"ל מהו דין דכתיב כו' ולמחר אולסטיקון יומא דין סומוסריקון מחר אולסריקון א"ר ירמיה בן אלעזר כו' מחדש לבושיהון כצ"ל · והוא תשלום דברי רבי לר"י בר יוסי · ועל לאכול לשבעה דרש יומא דין ארסקינון למחר אולסטיקון (ופי' ארסקינון מאכל מלכים ושרים ואולסטיקון הוא מתוק מאד כמו יין אליסטין ועי' ערוך) · ועל ולמכסה עתיק דרש יומא דין סמיסריקון ולמחר אלוסריקון ומביא על זה דריב"א דמחדש פניהם וכו' ולבושיהון: (א) קורא היום כבוש שמה · עי' מ"כ · ולפי המאמרים נראה שכל זה בעיניני מאכל שהיו מסתירים בלשונם · וגם נראה שאיזו מלות הכתובים בפנים לפירוש אינו מדברי המדרש רק מאיזה מעתיק ומפרש · וכ"ל שעיקר הגי' כן קורא היום מדוד שמה (ופירושו בלשון ארמית מדוד משח ושמה תמן כלומר בשמן ושומים עשוי השתגגול) סלע עופרת מתפללות בטור מסכן (פירוש סלע בלשון ארמי כיפא

פירוש מהרז"ו

לשם הנחלים הגדולים שם העבים שואבים תמיד נמצא לר"א שלשה טעמים שאין הים מלא · אחד שהעבים שואבים · ב' שהנחלים חוזרים כפשוטו · ג' שהמים בולעים ומרומז ג"כ שבתיבת שבים שואבים שהמים עצמם בואבים ולדעת רבי יהושע שני טעמים שהנחלים חוזרים ושהם בולעים: ד מוציא חכמתו מלבו · שמלמדה לאחרים ואז מוציא מלבו חכמתו ועכ"ז אין הלב מתמלא: ת"ל שם הם שבים ללכת · שבזה שמוציא חכמתו מלבו אינו משכח שהחכמה חוזרת למקומה: ה ד"א כל הנחלים · הדברים כפולים כי החכמה והתורה הכל ענין אחד אלא שהמאמר הראשון העתיק ממקום אחד והמאמר הזה ממקום אחר בשינוי לשון: מטרונה אחת · עי' ברכות נ"ז ילקוט דניאל סי' ב' וילקוט כאן ונראה שהתשובה שהשיב עדיין אינה בשלימות שלא רצה לכנוס עמה בדברים כל כך שאמיתת התשובה הוא שהחכמה אלקית אין לה שיעור כמ"ש ארוכה מארץ מדה וכל מה שיהכם האדם אינו כי אם מפתח ומדרגה לחכמה שלמעלה הימנה ודוק והבן: ו ממניינם אינם חסרים · שאשר הבטיח להם שירבו לא יתקיים בהוספת אחרים עליהם אלא מה שירבו מעצמם: שכל מי שאינו · יבמות כ"ד ילקוט ישעיה נ"ד: הן גור יגור · בשעה שהיו ישראל גור אז יגור ואח"כ אפס מאותי כשיהיו אותי לע"ל אז אפס: מאן גבי · מי יהיה אתי וס"ד מי גר אתך עליך יפול הוא פירוש של רישא דקרא הן גור יגור: במקום שהוא · שיודעים ומכירים אותו מאז קודם ביאת המשיח שנאמר והיה בשבט אשר גר וגו' אתו שם תתנו נחלתו: ז לימות המשיח · היינו לעולם הבא הנ"ל: מכנף הארץ · אותם שהיו קבורים בכנף וקצה הארץ מהם זמירות שמענו וכמ"ש יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טלך הכי · מ"ש מכנף הארץ זמירות שמענו ג"כ הכוונה על אותם שיחיו: ח עומדים צפופים וכו' · אע"פ שהיו עומדים צפופים אעפ"כ היו משתחוים רוחים הרי שאינה מתמלאת שאפילו היו כפלי כפלים ברבוים היו ג"כ משתחוים רווחים הרי שאינה מתמלאת ועי' ב"ר פרשה ה' סוף סי' ז': ט מהו דין דכתיב · עי' פסחים קי"ט: א"ר ירמיה בן אלעזר · מאמר זה הובא באמצע מאמר של ר' ישמעאל בר"י לפרש דברי ר"י בר"י עד א"ל מהו דין דכתיב לאכלה ולשבעה ובא לפרש מ"ש כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה לאכול ולשבעה ולמכסה עתיק שכבר אמר בראש הפסוק והיה סחרה ואתננה קודש לה' ע"כ דורש מ"ש עוד הטעם כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה מלשון חרסה אל שמשון בטרם יבא שחרסה האומר לחרס ולא יזרח שהשמש קורא חרס שהיושבים לפני ה' ברא שונה במלכות יחודם פניהם כפני חמה · ומ"ש ולשבעה כמ"ש ויק"ר פרשה למ"ד סי' ב' שובע שמחות א"ת שובע אלא שבע שמחות שלעתיד יהיה שבע כתות של צדיקים ופניהם דומה לחמה וללבנה וכו' וכן כאן לשבעה לשבעה ע"ש בויק"ר כי כן הוא וזהו שאמר וכשם שמחדש פניהם היינו מתיבת סחרה ולשבעה כך לענין הלבושים שיחדש להם וזהו ולמכסה וכמ"ש בזכריה על יהושע כהן גדול והלבש אותך מחלצות חלוקה דרבנן וזהו ולמכסה עתיק של עתיק יומין כמ"ש ועתיק יומין יתיב וגו' לבושיה כתלג חיור: אריסקינון · ז"ל סמסריקון כצ"ל בדברי ר' ירמיה:

מתנות כהונה

בבראשית רבה פרשה י"ג: ומשם הם שואבין גרסינן · ופירושו מן ים אוקיינוס שואבים הם על ידי העננים להוריד גשם על הארץ וחוזר למעלה מר כי טעמיה והם שבים קדרים הכי: לשם הם שבים · לים אוקיינוס הם באים אבל מתחלה הם יורדים מלמעלה: דכתיב והיו וגו' · משמע הויה קיימת: שאם אבד העשיר ממוני גר': תיאטריות · מקום מושב לצים ומיני שחוק: ה"ג הן גור יגור מכאן ואילך אפס מאותי הפסיק מאיתי מפני שאין מקבלים גרים לעתיד לבא: הן גור כו' · מי שירצה לגור אתך יגור בעוה"ז ועל זה אמר הן כלומר עתה ולא אחר כך: לעולם הבא · ר"ל לימות המשיח ועיין סוף מסכת כתובות ובב"ר פרשה ע"ח: מאן גבי · מי יהא אצלי לעולם הבא: מי גר כו' · ועיין זה ביבמות פרק כ"ד: ויטעה · יהא נבוך ומועה בתפלתו ובמסכת אבות מצאתי בפי' רש"י שלא יתבייש בפני חבירו אם ישמע התפלה שהוא מתודה עליהם אבל מדרש זה קשה לפרש כך: מתכנסין בעולם הזה · בירושלים: משהממון נכנס גרסי': ושני עטופי סדינים · שני תלמידי חכמים ידועים בדורו ועי' בפ' ערבי פסחים: סמיסריקון · מין בגד ועיין בערוך ערך סרק וסימיסריקון הוא מין בגד של משי כדאמרינן הכלך והסריקון ועיין עוד ערך סרק וסימי הוא לשון של חלק וחצי בהיפוך אותיות מיסי כד"א והרמונים משימשו ועיין בפרשת שלח בפסוק אחינו המסו ואולי פירושו כולו כלומר בעולם הזה אין הבגד אלא חצי סריקון לעתיד יהיה כולו סריקון ועיין בערוך ערך אולוסריקון וסוף פרשת בהר סיני:

כל הדברים יגעים: קורא היום כו' · פי' כשהוא אומר קורא היום כלומר לומר כבוש שמה כלומר נאסף ונלמת יחד שמה וכן קורא לשון אסיפה הוא כמו עמים הר יקראו כמו שפי' רש"י ז"ל כד"א הזעק לי איש יהודה ורבים חביריו ושמה תרגומו תמן והיום תרגומו יממא וקורא הוא בלשון חכמה וכן כשהוא אומר סלע לעופרת ר"ל מיעט חתיכות סלעים הן כמו מעות והוא כמו מעוט בחילוף טי"ת בתי"ו באותיות דטלנ"ת וכן הלועזים אינם קוראים שום תי"ו רפויה אלא כמו טי"ת ממש: עופרת · תרגומו אבר כלומר חתיכה כזה שנחלק לאברים וכשהוא אומר מתפללות בטור מסכן ר"ל חתוכין שרויין חתוכין מתפללות מחותך ונחלק כדאמרינן בפר' המפלת פלוי פליה ומזייה במסכת גיטין וכך רבים שפי' כולם מחותך ומשובר: טור · כמו תור שפירושו תרוי כד"א תרו ליה כולי יומא בחלבא וכמוהו רבים: מסכן · מחותך כמו בסכין · גם כל דבר שנחלק הוא מסכן ומך שהרי נתמעט מגודלו: כשהוא אומר שור משפט בטור מסכן ר"ל חרדין בחרדל כדאיתא ברים

יפה תואר

לאוקיינוס שהוא הגדול שבימים ולכן פי' כל הנחלים הולכין אל הים זה אוקיינוס וקשיא ליה כי מה סגולה לאוקיינוס שאינו מתמלא ושטף על הארץ והשיבו שיש בו מים שסגולתם לבלוע כל המים ההולכים שם:

משנת דר"א כל הגרים כו' אינם חסרים תאמר כו' · ע"פ מה דאיתא בכתבי האר"י והובא בירושלמי פ' ויחי בש"מ שלשה דהגרים הם מנשמת ישראל שחטאו ונתגלגלו בעובדי כוכבים · ולאחר שנתקן חוזר ונתגייר ע"ש וזהו אף שכל הגרים מתגיירים בישראל אעפ"כ ממנין הנשמות שבגוף אינן חסרים · וזהו והים אלו ישראל איננו מלא שיתמלאו ע"ז · ואמר הפסוק עצמו טעמו של דבר משום אינו נחסר מהדר גוף ע"י נשמת של גרים לפי שאל מקום שהנחלים היינו הגרים הולכים שם הם שבים ללכת הלך ושוב ולא ביאה חדשה ע"י נשמה מהדר גוף וא"כ הוא האומר מי שלא נתגייר בעוה"ז כו' דכי ז בלא"ה א"א להתגייר לע"ל דהרי אין בן דוד בא כו' ומאין יקח נשמה להתגייר מאחר שאמרת עתה שהם שוים והנשמה כבר מולדה אלא שנתגלגלה בעובד כוכבים א"כ יכול להתגייר אף בימות המשיח · א"נ י"ל וישראל ממניינם אינם חסרים היינו ס' רבוא נשמות כמנין אותיות התורה שלכ"א מנשמת ישראל י"ל אחיזה באות מהתורה משא"כ נשמת הגרים י"ל אחיזה רק בתגין כנודע · ועיין מש"פ במדבר ד"ס וסיה מספר כו':

תרדין בחרדל · ר' יונתן נשר שעריה אזל להדיה מוגדלה דצבעית מיתאסייא · הוה תמן חד ספר אמר בשביל שערך באתה לכאן לרפאתו · א"ל (ב) שיטפו מאלל · והא סבית שיש בה סעל לרפאתו · ואני הועתקתי לכאן להחיש מחיה · קם ורבע ליה על רגליו · אמר ליה כאן בריש מישתעי (א) קמיה דרב באורתא : ב ד"א כל הדברים יגעים דברי אומנות מיגעין · ר"א בש"ר חנינא בריה דר' אבהו הוה אמר הדין עובדא הוה [א] באיתתא שהוליכה את בנה אצל הנחתום בקיסרין · אמרה ליה אליף ית בני אומנות אמר לה ישב אצלי חמש שנים ואני מלמדו חמש מאות מינין בחטה · ישב אצלו ה' שנים ולמדו חמש מאות מינין בחטה ואמר לה ישב אצלי ה' שנים אחרות ואני מלמדו אלף מינין בחטה · וכמה מינין אית בחטה רבנן אמרי בחטי מנית חטין דמנין · ר' אחא אמר חמש מאות מינין בחטה מנין מנית · ר' חנינא ור' יונתן תרויהון יתבון וחשבון וקומון על שתין · ועוד ר"א בש"ר יוסי אמר עובדא הוה בהדא איתתא בקיסרין שהוליכה את בנה אצל חד פרכונים אמרה ליה למד את בני אומנות · אמר לה ישב אצלי ארבע שנים ואני מלמדו מאה מינין בביצה · וישב אצלו ארבע שנים ולמדו מאה (ג) מינין בביצה אמר לה ישב עמי ד' שנים אחרות ואני מלמדו מאה מינין אחרים בביצה · שמע רבי ואמר לא ראינו טובה מימינו : ג ד"א כל הדברים יגעים [ב] דברי מינות מיגעין את האדם · [ג] מעשה בר"א שנתפס לשום מינות נטלו אותו הגמון והעלו על הבימה לדון אותו · אמר לו ר' אדם גדול כמותך יעסוק בדברים בטלים הללו · אמר לו נאמן עלי הדיין והוא סבר שבשבילו אמר והוא לא אמר אלא לשום שמים · אמר לו מאחר שהאמנתני עליך אף אני הייתי סבור ואומר · אפשר שישיבות הללו טועות הן בדברים בטלים הללו דימוס פטור אתה · אחר שנפטר ר' אליעזר מן הבימה היה מצטער על שנתפס על דברי מינות נכנסו תלמידיו אצלו לנחמו ולא קבל · נכנס ר"ע אצלו א"ל ר' שמא אחד מן המינין אמר לפניך דבר וערב לפניך · אמר לו הן השמים הזכרתני פעם אחת הייתי עולה באיסטרטא של צפורי ובא אלי אדם אחד ויעקב איש כפר סכניא שמו ואמר לי דבר אחד והנאני הדבר ואותו הדבר היה · כתוב בתורתכם (דברים כ"ג) לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב · מה הן · אמרתי לו אסורין אמר לי לקרבן אסורים לאבדן מותר · אמרתי לו וא"כ מה יעשה בהם · אמר לי יעשה בהן בתי מרחצאות ובתי כסאות · אמרתי לו יפה אמרת · ונתעלמה ממני הלכה לשעה · כיון שראה שהודתי לדבריו אמר לי מצואה באו ולצואה יצאו שנא' (מיכה א') כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישובו יעשו כורסון לרבים והנאני · ועל אותו הדבר נתפשתי לשם מינות · ולא עוד אלא שעברתי על מה שכתוב בתורה (משלי ה') הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה · הרחק מעליה דרכך (ד) זו המינות · ואל תקרב אל פתח ביתה זו זנות · למה כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה · עד כמה א"ר חסדא עד ארבע אמות [ד] מכאן היה מת ר' אלעזר בן דמא בן אחותו של רבי ישמעאל שנשכו נחש ובא יעקב איש כפר סכניא לרפאותו ולא הניחו ר' ישמעאל · אמר אין אתה רשאי בן דמא · אמר לו הנח לי ואני אביא לך ראיה מן התורה שהוא מותר ולא הספיק להביא לו ראיה עד שמת ושמח ר' ישמעאל ואמר אשריך בן דמא שיצתה נשמתך בטהרה ולא פרצת גדרן של חכמים · שכל מי שפורץ גדרן של חכמים סוף שהפורעניות באות עליו שנאמר ופורץ גדר ישכנו נחש · ולא נשוך היה אלא שלא ישכנו נחש לעתיד לבא ומה הוה ליה ביה (ויקרא י"ח) [ה] אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם : ד [ו] מעשה באשה אחת שבאת אצל ר' אליעזר להתגייר אמרה [ז] רבי קרבני אמר לה פרטי את מעשיך · אמרה בני הקטן מבני הגדול · נזף בה · הלכה אצל ר' יהושע וקבלה · אמרו לו תלמידיו ר' אליעזר מרחק ואתה מקרב אמר להם כיון שנתנה דעתה להתגייר אינה חיה לעולם דכתיב (משלי ב') כל באיה לא ישובון · ואם שבו לא ישיגו ארחות חיים · חנינא בן אחי ר' יהושע אזל להדיה כפר נחום ועבדון ליה מינאי מלה ועלון יתיה רכיב חמרא בשבתא · אזל לגביה יהושע חביביה ויהב עלוי משח ואיתסי · א"ל כיון דאיתער בך חמרא דההוא רשיעא לית את יכיל שרי בארעא דישראל · נחת ליה מן תמן לבבל ודמך תמן בשלמיה · ר' יונתן ערק חד מן תלמידוי לגביהון · אזל (ה) ואשכחיה עבד בן אפטוניות · שלחון מיניא בתריה כך אמרין ליה ולא כך כתיב (שם א') גורלך תפיל בתוכנו כיס אחד יהיה לכולנו והוה פרח ואינון פרחין בתריה · אמרין ליה רבי איתא גמול חסדא להדא כלתא הלך ומצאן עסוקים בריבה אחת אמר לון כן ארחיהון דיהודאי עבדין · אמרין ליה ולא כן כתיב בתורה גורלך תפיל בתוכנו כיס וגו' · והוה פרח ואינון פרחין בתריה עד דמטא לתרע וטרד באפיהון · אמרין ר' יונתן אזיל גלוג לאמך דלא הפכת ולא איסתכלת בן דאילו הפכת ואיסתכלת בן יותר מן מה דהוינן פרחין בתרך הוית פריח בתרן · ר' יהודה בן נקוסה היו המינין מתעסקין עמו היו שואלים אותו ומשיב שואלין אותו ומשיב · אמר לון על מגן אתון מגיבין אתון נעביד בינינן דכל בר נש דנצח חבריה יהא פצע מוחיה דחבריה בקורנס והוא נצח לון ופצע מוחיהון עד דאיתמלאון פיצעין פיצעין · וכיון דאתא אמרין ליה תלמידוי רבי סייעוך מן השמים ונצחת · אמר לון ועל מגן לכו והתפללו (ו) על אותו האיש ועל אותה החמת שהיתה מלאה אבנים טובות ומרגליות אבל עכשיו מלאה פחמין : ה דבר אחר

מסורת המדרש א איכה רבתי פרשה ג' · כל סעיף : ב אבות דרבי נתן פרק ב' : ג עבודת כוכבים דף ט"ז · תוספתא חולין פרק ב' · ילקוט משלי רמז תתקל"ז · ילקוט מיכה רמז תקנ"א : ד עבודת כוכבים דף כ"ז · ירושלמי שבת פרק י"ד · תוספתא חולין פרק ב' : ה שבת דף ק"י : ו עבודת כוכבים דף י"ז :

חדושי הרד"ל

וסוף כף ויכך מבהמה · ועופרת תרגומו אברא · ומתאללות תרגומו גליון · בטור מסכן בחרדל · והיינו כף שלם או אבר שלם גלוי בחרדל) : (ב) שטפו מאלל ואני סביתי · (פי' ראיתי) שיש פה תעל לרפאותו כנ"ל · ופי' מאלל אולי הוא כמו נתר כי תרגום לתור לאללא ורמז שטעו נותר ונושר : (ג) מינין בבינה שמע רבי כו' (נדרים כ' ע"ב) ע"ש : (ד) זו מינות כו' · אדר"נ פ"ב : (ה) אשכחיה עבד בן אפטניות · (פי' מ"ע נעשה רשע שנגמר דינו למיתה) · שלחון מינאי בתריה א"ל רבי אתי גמ"ח כו' · עבדי' כך א"ל ולא כן כתיב כו' כנ"ל : (ו) על אותו האיש ואותה החמת

חדושי הרש"ש

(ג) קמיה דרב באורתא · נ"ל דצ"ל באורייתא · או דהמכוון כן כמו ספאר ודלא כמ"כ : הס

מתנות כהונה

[illegible] צריס בכל מערבין שור משפט תרדין בשור מסכן בחרדל והם כולם תיבה כנגד תיבה ובספר א"א הביא בקצת נוסחאות אחרות ובנוסחאות זו בקצתו פי' פירוש אחר וקצתו מחק ולאתי לכתבו : נשר שעריה כו' · נפלו שערות ראשו ונעשה קרח : להדיה · כמו להדא וכן לקמן : אזל כו' · הלך למקום מגדל צבעים להתרפות : מיתאסייא גרסי' · ופי' להתרפאות והיה שם ספר אחד פירוש אומן המספר שערות בני אדם ובקי ברפואתן אמר ליה בשביל כו' : א"ל ר"י שיטפו כו' · פי' השערות כדאמרי' מי פלג לשטף תעלה וכדאיתא בויקרא רבה פרשה ט"ו : אלל · פירושו בשר כדאיתא במסכת חולין ועיין עוד בערוך ערך אלל ור"ל השערות יצאו מן הבשר : והא סבית · לקחתי וקבלתי כלומר שמעתי שיש בו תעל ורפואה לרפאותו כד"א והקח אזני שמץ מנהו סעל כמו תעל ואולי שצריך להגיה כן : ואני העתקתי · ממקומי לבא לכאן למהר הרפואה : מחיה · רפואה ומחית בשר : קם · הספר והשתחוה לו על רגליו של רבי יונתן וא"ל כאן ברפואה זו היתה כאשית דברי לפני רבי באמש וכל זה דברי חכמה ולשון ערומים : הדין עובדא כו' · עיין באיכה רבה בפסוק ויגרס (ג' · ז') : ה"ג ואני מלמדו חמש מאות כו' עד ולמדו חמש מאות מינין בחטה : ואמר לה כו' · בחטה באיכה רבה לא גרס ליה והוא הנכון ועיין שם : הכי גר' מנית חטין דמניין ועיין לעיל באיכה רבה : טובה ממינו גרסי' : דברי · ר"ל מינות וכן לשון ר"ל מינות עיין כל זה בפ"ק דעבודת כוכבים (דף ט"ז) : דברים בטלים · כלפי דברי תורה אמר כן ולשון התפוכות הכרת : שבשבילו אמר · כלומר שהדין עמו שהם דברים בטלים : אף אני כו' · סוף פ"ק דעבודת כוכבים לא גרס ליה : דימוס · לשון שבועה : ה"ג על שנתפס על דבר אחד : מן · ר"ל מן המינים : השמים · לשון שבועה : באיסטרטיא · ברחוב גדול כמו סרטיא ופלטיא דמסכת עירובין : פלוני · ואותו הדבר היה כלומר דבר זה היה : לאבדן · לעשות שמן טרך דבר ואבדון הוא בכך מי מותר : מרחצאות כו' · בפ"ק דעבודת כוכבים גרס לעשות ממנו בית הכסא לכ"ג : הלכה שאסור לשמוע מהן דבר · כדמפרש ואזיל לקמן דכתיב הרחק מעליה גו' והוא קלסו ואמר יפה אמרת : כורסון · כסאות : ועד כמה · צריך להרחיק : ה"ג מכאן היה מת רבי אליעזר בן דמא : ה"ג באות עליו שנא' ופורץ גדר ישכנו נחש : ולא נשוך היה קושיא היא והרי כבר נחש נשכו והיה לו להניחו להתרפאות ואם ישכנו אח"כ נחש היה יכול להתרפאות ומשני שלא תשכנו אח"כ נחש דרבנן שאין לו רפואה ועיין בפ' אין מעמידין בפירוש רש"י ותוספות (דף כ"ז): ומה הוה ליה ביה · כלומר מה היה לו לומר בזה להביא ראיה שמותר להתרפאות ממנו: קרבני · לקבלה בתשובה : בבני הקטן · נולד לי מבני הגדול ובפ"ק דעבודת כוכבים יש שזו היתה העבירה קלה שבקלות : להתגייר · כלומר לשוב לתשובה : אינה חיה · בפ"ק דעבודת כוכבים איתא מתוך שאמרה זהו הקלה שבקלות מכלל דמינות ומי הוה בה משום הכי אמר שלא תחיה שנאמר כל באיה וגו' : חנינא בן אחי ר' יהושע גרסי' : ועבדון ליה כו' · ועשו לו המינין דבר מה של כישוף והכניסו אותו לעיר והיה רוכב על החמור בשבת הלך אצל ר' יהושע דודו ונתן עליו שמן או משיחא ונתרפא : רבי יהושע חביביה גרסי' : כיון דאיתער כו' · שנער בך חמורו אין אתה יכול לישב בארץ ישראל ירד משם לבבל ומת שם בשלום : לגביהון · להיות מין כמוהם : אזל · הלך ר' יונתן אחר התלמיד ומצא שעשה בן אפטוניו' ומשמע בערוך ערך אפטון שהיה נכרים פופות ובהמות שלחו המינים אחריו וכן אמרו ליה כו' : פרח · רץ וברח כדלקמן : איתא כו' · בא וגמול חסד לכלה זו : עסוקים כו' · בזנות היו עוסקים בנערה אחת : כך אורחיהון כו' · בתמיה וכי דרך היהודים לעשות כן : כיס אחד כו' · רמז הוא על הזנות ועיין במגלת אסתר ריש פרשה ה' ובויקרא רבה פרשה י"ב : ה"ג ואינון פרחין בתריה עד כו' · פי' עד שהגיע לשער פתח ביתו וסגר הדלת בפניהם ואמרו לו אהה רבי יונתן לך וספר והשתבח לפני אמך שלא הפכת פניך להסתכל בנו שאלו הפכת והיית מסתכל בנו יותר ממה שהיינו רצין אחריך היית כן אחרינו להיות א"ו כמותם : גלוג · כפר והשתבח והמאמס הרבה בספר הזה : על מגן גרסי' · ופי' על חנם אתם מסיבים כאן ו.עשה בינינו

פירוש מהרז"ו

ב הדין עובדא' איכה רבתי פסוק ויגרס וכו' נשיתי טובה: ג מה הן · אם עבר והקדישם לשמים מה יעשו עמהם: לאבדן מותר · בתמיה מאחר שכבר הקדישם איך מותר לאבדן : כל באיה לא ישובון · אלא ישארו לעולם ברשעתם וא"כ למה הוצרך לכתוב ולא ישיגו ארחות חיים ע"כ בהכרח לדרוש על פי מדה ע' לא ישובון ואם ישובון לא ישיגו ארחות חיים ויקשה הרי מפורש אם אחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכו וחיה והם ב' כתובים מכחישים ע"כ בהכרח לפרש ולא ישיגו אורחות חיים בעוה"ז אבל יחיו לעולם הבא : ד שלחי מינאי בתריה · המינים שלחו לר' יונתן שבא לבקש תלמידו מהם : כך אמרין ליה עד פרחין בתריה · כל זה מיותר וכפול בסמוך אלא גרסינן שלחו מינאי בתריה אמרין ליה רבי גמול כו' : שהיתה מלאה אבנים טובות · אולי הכוונה על לבו וכליותיו שהיו מלאים חכמה ודעת ועתה נתרוקנה וכמ"ש לך מנגד לאיש כסיל ובל ידעת שפתי דעת וכתיב הרחק מעלי'

יפה תואר

א"ל שיטפו מאלל · ופי' שמ"כ לשון שערות כדאמרינן מי פלג לשטף תעלה ור"ל שכל שער [illegible] ברא הקב"ה מעין בפני עצמו וטעם מאמר זה לאיוב מפרש בתנחומא לפי שאיוב קרא תגר ואמר אשר [illegible] בשערה ישופני והרבה פצעי חנם על חנם הקב"ה הביא עלי את כל היסורין האלו א"ל אליהוא ח"ו חלילה [illegible]

ידי משה

מה הן לעשות בית הכסא · כנ"ל : לא ישובון · אחר שנדבקו במינות אינם שבים ואם שבים לעשות תשובה מן המינות אזי ממהרין למות מתוך כפיות יצרם : אמר לון ועל מגן · פי' מ"כ ול"נ שמלת על מגן בניחותא שהם היו מקלסים אותו שנתן לו הש"י סיוע מן השמים שנצח אותם שהוא נגד טבע נצחת [illegible]

כל הדברים יגעים אפילו דברי תורה מיגעין את האדם בתחלה אדם נכנס ללמוד תורה והן מטהרין לו את הטמא ומטמאין את הטהור והוא אינו יודע שכל מה שהן מתישין בהן כחו סוף שהוא מוציא קלות וחמורות וגזרות שוות וטומאה וטהרה ואיסור והיתר: ך לא תשבע עין וגו' אמר שמואל בר נחמן [א] כל טובות וברכות ונחמות שראו הנביאים בעוה"ז (ז) לא להנם ראו אלא ע"י שהיו הוגין ועושין מצות וצדקות · ואם תאמר שראו · כבר נאמר (ישעיה ס"ד) עין לא ראתה אלהים זולתך וגו' · וא"ת שלא ראו כבר ראו מקצת · שנאמר (עמוס ג) כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים · כיצד ראו · ר' ברכיה אמר כמבין סידקו של פתח · ר' לוי אמר (ח) ראו ומתן שכרן לא ראו · (ט) א"ר שמעון בן חלפתא [ב] כל טובות וברכות ונחמות שראו הנביאים בעולם הזה לבעלי תשובה ראו אבל מי שלא טעם חטא מימיו עין לא ראתה וגו':

א ס **מה** שהיה הוא שיהיה · רבנן אמרי לעתיד לבא הדורות מתכנסין לפני הקב"ה ואומרים לפניו רבש"ע מי יאמר לפניך שירה תחלה · ואומר להם לשעבר לא אמר שירה לפני אלא דורו של משה ועכשיו (א) לא יאמר שירה לפני אלא הוא · מאי טעמא · שנאמר (ישעיה מב) שירו לה' שיר חדש תהלתו בקצה הארץ יורדי (ב) הים ומלואו וגו' · מעשה ושלחה מלכות אצל רבותינו ואמרה להם שלחו לנו קסלופנוס אחד משלכם אמרו כמה קסלופנוס יש להם והם מבקשין ממנו קסלופנוס אחד · כמה מקות פנסין יש להם כמה אבנים טובות ומרגליות יש להם · כמדומין אנו שאין מבקשין ממנו אלא [ג] מאיר פנים בהלכה · שלחו להם את ר' מאיר והיו שואלין אותו והוא משיב שואלין אותו והוא משיב · ובסוף שאלו אותו למה נקרא שמו חזיר אמר להם שהוא עתיד להחזיר את המלכות לבעליה · ועוד ישב ר' מאיר ודרש עתיד זאב להיות גזוז מילתן · והכלב גלבטינון · אמרו לו דייך ר' מאיר · ואין כל חדש תחת השמש · רבנן אמרין לעתיד לבא הקב"ה מוציא כרוז ומכריז ואומר כל מי שלא אכל בשר חזיר מימיו יבא ויטול שכרו · והרבה מאומות העולם שלא אכלו בשר חזיר מימיהם והם באים ליטול שכרן · באותה שעה הקב"ה אומר נשתכרו אלו שני עולמות לא דיין שאכלו עולמן אלא הם מבקשין לאכול עולמן של בני עוד · באותה שעה הקב"ה מוציא כרוז פעם שנייה ומכריז ואומר כל מי שלא אכל בשר נבלות וטרפות שקצים ורמשים (ה) אם לא אכל משלו אכל משל חבירו הוי למה נקרא שמו חזיר שעתיד להחזיר הגדולה והמלכות לבעליה · [ד] עורות תחשים מה הן · ר' יהודה אומר אלטינון · ר' נחמיה אומר גלטינון · ר' יוחנן אומר מין חיה גדולה הראה הקב"ה למשה ועשה הימנה צורך המשכן וגנזה · ר' אבין אמר קרש היה שמה · תני ר' הושעיה [ה] קרן אחת היתה לו במצחו · שנאמר (תהלים סט) ותיטב לה' משור פר מקרין מפרים וגו' · מקרין תרתי שמע מינה · א"ר חנינא בר יצחק מקרן כתיב · רבי ברכיה אמר בש"ר יצחק (ג) כגואל ראשון כך גואל אחרון · מה גואל ראשון נאמר (שמות ד) ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור · כך גואל אחרון · שנאמר (זכריה ט') עני ורוכב על החמור · מה גואל הראשון הוריד את המן · שנאמר (שמות ט"ז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · אף גואל אחרון יוריד את המן · שנאמר (תהלים ע"ב) יהי פסת בר בארץ · מה גואל ראשון העלה את הבאר · אף גואל אחרון יעלה את המים · שנאמר (יואל ד') ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השטים: ב יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא · כתיב (דברים ט') ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים כתובים (ד) באצבע אלהים ועליהם ככל הדברים · (ה) [ו] אמר ר' יהושע בן לוי עליהם ועליהם כל ככל דברים הדברים המצוה כל המצוה ללמדך שמקרא ומשנה הלכות תוספתות והגדות ומה שתלמיד ותיק עתיד להורות כבר היה וניתן הלכה למשה מסיני · מניין ממה שכתוב יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא והרי חבירו מוכיח עליו כבר היה לעולם · ר' ברכיה בש"ר חלבו לאחד שהיתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה ממנו · ליתן גדולה ממנה אין המקום מחזיק · ליתן קטנה ממנה אינה מתמלאת · ליתן כיוצא בה המקום מתמלא · כך שמעת תורה מפי תלמיד חכם יהי בעיניך כאלו שמעוה אזניך מהר סיני · הוא שהנביא מקנתרן ואומר להם (ישעיה מ"ח) קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני · אמרי ליה למה לא אמרת לן אמר להם שלא נבראו בי

מסורת המדרש א ילקוט ישעיה רמז שס"ח: ב עיין ברכות דף ל"ד: ג עיין עירובין דף י"ג ע"ב: ד ירושלמי שבת פרק ב': ה שבת דף כ"ח · עבודת כוכבים דף מ' · חולין דף ס' · ילקוט תהלים רמז תת"ב: ו לקמן פרשה ה' · מגילה דף י"ט · ירושלמי פאה פרק ב' · שמות רבה פרשה מ"ז · ויקרא רבה פרשה כ"ב:

חדושי הרש"ש

(ה) אם לא אכל משלו אכל משל חבירו · ר"ל דגם רוב האומות אינם אוכלים נבילות מחמת מאיסותא או להיותם מפסידי הבריאות אבל מ"מ יקרה לפעמים שהטבחים מוכרים להם נבלה בתר דתיה:

חדושי הרד"ל

התמה שהיתה כו' פחמין · עמ"כ · ופי' הנכון שהאיש הזה וגופו שהיה מלא מרגליות תורה וחכמה ועתה ע"י עסקו עמהם בטל מלימודו ואבד הרבה מחכמתו (וכענין העוסק יכולו תכם ע"ל פ"ז) וא"ל שיתפללו עליו שיחזור לו למודו: (ז) לא להנם ראו אלא כדי שיהיו ישראל יגעין בתורה ועושין בו כו' כצ"ל לפי לשון הילקוט בישעיה שם: (ח) ראו ומתן שכר לא ראו · בילקוט שם הגי' סעודה ומתן שכרן לא ראו ע"ש · ולגי' הספרים פירושו שראו בתפלת שונאיהם אבל לא ראו מתן שכר לצדיקים: (ט) ארשב"ח כו' לבעלי תשובה (ברכות ל"ד ע"ב):

(א) לא יאמר לפני שירה אלא הוא · מכוון למ"ש בת"ז שנרמז בר"ת מה שהיה הוא שמו של משה: (ב) הים ומלואו ואין כל חדש תחת השמש ישב ר"מ ודרש עתיד חזיר להיות גוזז מלתין כו' א"ל דייך כו' חדש תחת השמש עורות תחשים מה הן כו' מקרן כתיב מעשה ושלחה מלכות אצל רבותינו שלחו לנו כו' א"ל שהוא עתיד להחזיר את המלכות לבעלים ורבנין אמרי לע"ל כו' הגדולה והמלכות לבעלים ר' ברכיה בש"ר יצחק אמר כו' כצ"ל סדור המאמרים: (ג) כגואל ראשון כו' · מדרש שמואל פי"ד והוא בא ג"כ לדרוש מה שהיה הוא שיהיה: (ד) באצבע אלהים ועליהם ככל הדברים ר' ברכיה בש"ר חלבו

פירוש מהרז"ו

מע"י' דלכך וכצ"ל אצל ר' אליעזר: **ה** מטהרים לו את הטמא · הדבר שנראה לו טמא הם מודיעים לו את האמת שטעה ומטהרים והוא יגע למצוא טעם הדברים ונחלש כחו כי התורה מחלשת כחו של אדם ולבסוף יזכה שילמוד תורה הרבה וזהו כל הדברים יגעים בתחלה אך בסוף לא תשבע עין לראות ולא תמלא אוזן משמוע מה שיזכה כמ"ש כי תבא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם: **ך** על ידי שהיו הוגין · שעל שהיו כל הדברים יגעים שנתייגעו הרבה על התורה ועל המצות ע"כ זכו שלא תשבע עין לראות מראות הנבואה ולא תמלא אוזן משמוע ברכות ונחמות: סדקו של פתח · כמ"ש פתחו שערים ויבא גוי צדיק וגו' וכתיב פתחו לי שערי צדק וגו': ראו ומתן שכרן לא ראו · שראו דברים שאדם יכול לראות הם דברי עולם הזה אך לא ראו מתן שכר של עוה"ב עין לא ראתה ודרשה זו ע"פ מדה ט"ו: לבעלי תשובה · כדעת ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן בסנהדרין צ"ט ופליג על ר' אבהו דאמר במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד:

א הדורות מתכנסין · כמ"ש לעיל בפסוק כל הנחלים שהמתים שיחיו עתידים לומר שירה: שירו לה' שיר חדש · וס"ד ישאו מדבר ועריו וגו' ירונו יושבי סלע מראש הרים יצוחו ותרגם יונתן על המתים שיחיו שיאמרו שירה: יורדי הים · מאחר שכתוב מקצה הארץ שפי' מקצה הארץ עד קצה הארץ למה פרט יורדי הים הרי הם בכלל קצי הארץ ע"כ דורש על דורו של משה שירדו לים ועלו ואמרו שירה כמפורש בתורה ובתיבת יורדי מרומז ג"כ תיבת דורו וכמ"ש אז ישיר משה ודרשו במכילתא פסוק זה אז שר לא נאמר אלא ישיר נמצינו למדים תחיית המתים מן התורה שגם אז ישיר משה ובני ישראל: למה נקרא שמו חזיר · עי' ויק"ר סוף פרשה י"ג ותבין כאן: שעתיד להחזיר לבעליה · וזהו מה שהיה הוא שיהיה: עתיד הזאב וכו' · פי' שעתידים החיות לעבוד את הצדיקים לעתיד לבא וכמ"ש אצל נ"ג וגם את חיות השדה נתתי לו לעבדו ומאחר שלא נתקיים בעוה"ז עתידין להתקיים לימות המשיח ורבנן סוברים כשמואל שאין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד: מוציא כרוז ומכריז · כל זה צ"ע מה דורש ומנין לו ושני כרוזים למה: וגנזה לעתיד · וזהו מה שהיה הוא שיהיה שכל דבר חידוש שהיה בעולם לשעה עתיד להיות לימות המשיח · תחש וקרש שבת פרק ב': בגואל ראשון · וזהו מה שהיה הוא שיהיה: פסת בר בארץ · חתיכת בר ופי' פת לחם מלשון פתות אותה פתים וס' ות' קרובים במבטא ומתחלפין: **ב** כתיב ויתן ה' אלי · לקמן פסוק ויתרון ארץ: סלע צרורה בכנפיו · בכנפי בגדו · וכשהסלע מונח איזה ימים בבגדו עושה רושם בבגדו ומקום טוב להניח שם סלע תמיד וכענין האשה שפורפת על המטבע שאם נפלה סלע הראשון בהכרח לה להניח אחר במקומו ולכבד שיהיה שוה לראשון לא גדול ולא קטן ואז מונח יפה והנמשל נפלא מאד שמשמענו וקבלנו התורה מסיני ואז נתקע התורה בלבבנו ונעקר היצה"ר מלבבנו רק כשאמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה התחילו להיות למדים ושוכחים וחזר יצה"ר למקומו כמ"ש כל זה בשי"ר פסוק ישקני · ומי שירצה לזכות לתורה צריך לשום תמיד אל לבו מעמד הר סיני וכאשר ישמע מרבו יצייר בנפשו שקבלה מלאכי השרת ממשה בסיני וזהו שהיו רגילים לומר משה שפיר קאמרת ובאופן זה היו מצליחין לנצח היצה"ר והצליחו בלימודם ואם יצליח בציור זה באמת כמו התנאים ר"א ור"י שבעת שעסקו בתורה היה האש מלהט סביבותם כעיקר התורה שנתנה באש והיא המדרגה היותר גדולה שאפשר שיוכל לדמות כמו שהיה אז במעמד הר סיני וכשחושב שמדמה בציור יותר גדול ממעמד הר סיני בוודאי טועה ותועה הוא משתבש ואם יקטין הציור לא ידמה לראשונים שכל מגמתם היה לדמות כאלו קבלו בסיני דוק והבן זה: שהנביא מקנטרן · למה אינם שומעים את הנבואה שלו הלא מסיני קבל וזה מעת היותה שם מעת שנתנו בסיני: שלא נבראו בי

קינים

מתנות כהונה

ביניהו שכל מי שגולה את חבירו יצא פוצע מוחו של חבירו בקורנס וכן עשו והוא היה מגלה אותם והיה פוצע מוח שלהם עד שנתמלאו פצעים וכיון שבאו אמרו לו תלמידיו מן השמים הייעוף שניצלת מהם דאל"כ לא היית כדי להנצל שעברת על הרחק מעליה דרכך ואמר להם וכי בחנם נצלתי מהם הלא קבלתי עונשי שחמת מלאה אבנים טובות ומרגליות היה לי ועכשיו נעשתה מלאה פחמין: והן מטהרין כו' · החכמים אומרים לו שהור על מה שהיה נראה בעיניו טמא: ה"ג את הטמא ומטמאין את כו' · וכל זה הוא לו תשות כח ושברון רוח: שמואל בר נחמן גרסי': ה"ג כבר נאמר עין כו': כמבין סידקו כו' · כמו מסתכל מתוך הסדק שבדלת שרואה אפס קצהו ולא כולו: רבי לוי אמר ראו · מתן שכרן של אחרים: ומתן שכרן · שכר עצמן לא ראו:

מה שהיה: יורדי הים · אלו דורו של משה שעברו בים ביבשה: ה"ג בערוך שגרו לנו קסלופנוס · ופי' בו גדול שבפנסי' למערל"א בלע"ז: ה"ג משלכם אמרו כמה קסלופנוס וכו' עד ממנו קסלופנוס אחד: כקות פנסים · רבוי נרות · מקות · לשון מקוה ואסיפה: להחזיר כו' · כדמפרש לקמן: מילתן · כלי מילת: גלבטינון · בערוך משמע פירושו אומן במלאכת פתוחי חותם: אין כל חדש · כלומר לא יהיה מה שלא היה: אם לא אכל כו' · הוא דברי הספר אין אחד בכל אומות העולם שלא אכל שאם לא אכל משלו אכל משל חבירו: ה"ג הימנה לצרך המשכן · וכן הוא בירושלמי בפ' במה מדליקין: ה"ג בירושלמי בפ' במה מדליקין ובפ' כלל גדול רבי אבין אמר קרש היה שמה תני כו' וכן איתא למאן דאמר בפ' במה מדליקין בבבלי ופי' בו הערוך מין חיה גדולה כענקים באגפים: מקרין תרתי גרסי': מקרן כתיב · ה"ג ג"כ בירושלמי ודייק מדכתיב חסר יו"ד משמע בעל קרן אחת כמו בתולת בעזרי יהודה חסר ו' ודרשו חז"ל חד בתולה הוה: מקרין · משמע בעל שתי קרנים כמו מפרים והביריו ועיין בפ"ק דעבודת כוכבים בתוספות: נאמר ויקח גרסי': ה"ג שנאמר ומניין כו': עליהם כו' · היה לו לכתוב עליהם וכתב ועליהם וכן כולם ועיין בפ"ב דמגילה (דף י"ט): ה"ג ונפלה ממנו ליתן גדולה כו' עד ליתן קטנה ממנה אינה מתמלא כך אי אפשר ללמוד תורה אלא מאדם כיוצא בו שמפי הקב"ה אי אפשר כמה שנאמר אם יוספים אנחנו וגו' ומכל מקום אינו תורה חדשה שחדשה החכם מעצמו שכבר היתה לעולמים אלא שלא הגיעה שעה שתאמר אלא עד עתה וכדמפרש ואזיל: שמעו זאת · ואין זאת אלא תורה כד"א וזאת התורה וכן פרש"י בספר ישעיה בשם תנחומא: מעת היותה כו' · על דרך שאמרו חז"ל כל הנביאים העתידים להיות היו בהר סיני בשעת מתן תורה וכן פי' רש"י בישעיה: אמרי ליה

ידי משה

ממה שהרווחת שהפסדתי תורתי דברי תורה ועסקתי במינות כצ"ל: עורות תחשים · ואין להקשות מאין כל חדש תחת השמש לפי שהיא רק לצורך שעה ואח"כ נגנז ותדע לפי דאיתא בזוהר ויראהו ה' את כל הארץ שהראהו אור הגנוז ולמ"ד ויהי האור כן כן שמאורות קטה שיהיה נבראו כאן אור הגנוז אלא הואיל והוא רק לפי שעה א"כ י"ל הואיל וירדה מן השמים לארץ לא נקראת דבר חדש ועוד תירוץ שמעתי הואיל והוא לצורך גבוה ש"ד ולכ"א שאמר קרש היה שמה ע"ד דאיתא קרש זהו טבי' דבי עלאי א"כ הואיל ויש דוגמתה בעולם אף שאינו גדולה כל כך אינו נקרא בשביל זה דבר חדש וק"ל: אפילו מה שתלמיד ותיק וכו' · פי' לפי שכל הנשמות היו בהר סיני וקבלו חלקם שם ושכל נאמרה ע"י משה א"כ על כרחך שכל מה שתלמיד

יפה תואר

א"נ רבותא אשמועינן דלאו דוקא דרך זנות אלא אפילו באשתו שאין יצה"ר בוער בו כ"כ כיון דיש לו פת בסלו וכמו שכותב יחוד אשתו נדה כשבעל מבאי טעמא עכ"ז אינו פורש מנדותה ולזה מסיים המדרש והם מטהרין את הטמא ועי' ביפ"ת ויק"ר פ' י"ב: וירכיבם על החמור · זה אחד מי"א דברים ששינו לתלמי המלך כדאיתא במס' מגילה ואיכא למידק מאי י"א והלא כולהו קראי דמייתי התם אינן אלא ט"ו ובגמ' דגי' מערבא גורס י"ג דברים שינו חכמים לתלמי המלך דלא מייתו ויגלה את זוטי המלך ולא אל זטוטי בני ישראל וי"ל דאין פי' י"א דברים י"א פסוקים אלא כל מלה שנשתנית חשוב דבר אחד הלכך לעשה אדם בצלם ובדמות חשוב ג' מילי שהנו מלת נעשה ובצלמנו כדמותנו והבה ארדה ואבלה

חשוב

קינים ועכשיו שנבראו בי קינים (שם) ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו :
א [יא] **אין** זכרון לראשונים • [א] א"ר אחא אין זכרון לראשונים זה דור המבול • וגם לאחרונים אלו הסדומיים ועל מי נאמר עם שיהיו לאחרונה אלו ישראל • שנאמר (במדבר ב') לאחרונה יסעו לדגליהם • ר' יודן בשם ר' שמעון בן שקפא אמר אין זכרון לראשונים אלו המצריים • וגם לאחרונים אלו העמלקים • (א) ועל מי נאמר למחות את זכר עמלק לישראל • שנאמר (דברים כה) תמחה את זכר עמלק • כמה נסים נעשו לישראל משיצאו ממצרים ועד שלא יצאו ישראל ממצרים עליהם הוא אומר אין זכרון לראשונים וגם לאחרונים שיהיו • ולמי אני נותן זכרון (ב) לנסים של עוה"ב דכתיב (ירמיה כ"ג) ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים אלא כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מכל הארצות וגו' • (ג) [ב] כמה נביאים עמדו להם לישראל ולא נתפרשו שמותן אבל לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא בא ומביאן עמו היינו דכתיב (זכריה י"ד) ובא ה' אלהי כל קדשים עמך • א"ר זירא כמה חסידים ובני תורה היו ראויין לימנות (ד) כגון יהודה ב"ר חזקיה עליהם הוא אומר וגם לאחרונים • (ה) אבל [ג] לעתיד לבא הקב"ה עתיד להמנות לו חבורה של צדיקים משלו ומושיבן אצלו בישיבה גדולה • שנאמר (ישעיה כ"ד) וחפרה הלבנה ובושה החמה וגו' ונגד זקניו כבוד • ונגד מלאכיו ונגד גדודיו ונגד כהניו לא נאמר אלא ונגד זקניו כבוד• [ד] א"ר אבין בשם ר"ש בן יוחאי עתיד הקב"ה לישב כבגורן וצדיקים יושבין לפניו כההוא דכתיב ביהושפט שנאמר (ד"ה ב' י"ח) ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה וגו' יושבין בגורן וגו' [ה] וכי בגורן היו יושבין אלא כדתנן [ו] סנהדרין עשויה כחצי גורן עגולה כדי שיהו רואין זה את זה • ואמר שלמה אנא חמיתיה מצמצם ביניהם הה"ד (משלי ל"א) נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ • ר' ברכיה ור' חלבו ועולא ביראה ור' ביבי ור' אלעזר בש"ר חנינא אומר [ז] עתיד הקב"ה לעשות ראש מחולה לצדיקים לעתיד לבא שנאמר (תהלים מ"ח) שיתו לבכם לחילה לחולה כתיב לחולה שהן חלין לפניו כעלמות ומראין עליו באצבע ואומרי' (שם) כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות • עלמות בזריזות עלמות כאילין עולמתא המד"א עלמות תופפות עלמות תרגם עקילס אתנסיא • עלמות בשני עולמות • ינהגנו בעוה"ז וינהגנו בעוה"ב :
א (יב) **אני** קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים • א"ר שמואל בר רב יצחק זה היה ראוי להכתב ולהיות תחלת הספר ולמה נכתב כאן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה • (א) ודכוותיה תני רבי ישמעאל (שמות ט"ו) אמר אויב ארדוף אשיג זה היה ראוי להיות תחלת השירה ולמה נכתב כאן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה • (ב) ודכוותיה (ויקרא ט') ויהי ביום השמיני זה היה ראוי להיות תחלת הספר ולמה נכתב כאן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה • ודכוותיה (דברים כ"ט) (ג) אתם נצבים היום • זה היה ראוי להיות תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה • ודכוותיה (יהושע ג') (ד) ויאמר ה' אל יהושע היום הזה אחל גדלך זה היה ראוי להכתב תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה • ודכוותיה (שופטים ה') שמעו מלכים האזינו רוזנים זה היה ראוי להיות ראש לשירה אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה • ודכוותיה (ישעיה ו') בשנת מות המלך עוזיהו זה היה ראוי להיות תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה • ודכוותיה (ירמיה ב') הלך וקראת באזני ירושלים זה היה ראוי להיות תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה • ודכוותיה (יחזקאל י"ז) ויאמר אלי בן אדם חוד חידה זה היה ראוי להיות תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה • ודכוותיה (תהלים ע"ג) (ה) ואני בער ולא אדע בהמות וגו' זה היה ראוי להיות תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה • ודכוותיה אני קהלת הייתי מלך

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תתקס"ח : ב מגילה דף י"ד • שיר השירים רבה פרשה ד' • פתיחתא דרות רבה פ' ב' • סדר עולם פרק כ"א • ילקוט מלכים ב' רמז רכ"ד : ג ויקרא רבה פרשה י"א • ילקוט ישעיה רמז כנ"ד : ד שמות רבה פרשה ה' • תנחומא סדר שמות סימן כ"ט : ה חולין דף ה' : ו סנהדרין דף ל"ו : ז תענית דף ל"א • ירושלמי מגילה פרק ב' הלכה ד' • שיר רבה פרשה א' ופרשה ז' • מדרש תהלים מזמור מ"ח • ילקוט ישעיה רמז כנ"ד • ילקוט תהלים רמז תשנ"ז :

חדושי הרד"ל

לאחד כו' המקום מתמלא (ועל השתות נותות השניים לראשונים קאי) אריב"ל עליהם ועליהם כו' ככר היו לעולמים לכך שמעת תורה מפי מ"ח והא כו' כנ"ל :
(א) ועל מי נאמר למחות את זכר עמלק לישראל • ר"ל שעליהם נאמר שיהיו לאחרונים • ודרש כאן בעמלק לשון אין זכר כו' עם שיהיו כו' שע"י כן אין זכר להם כי אותן שיהיו באחרונה ימחו שמם לעולם וכמ"ש דור דור ודרשו במכילתא ובאיכה רבתי ספ"ג לדורו של משיח (ובילקוט פ"ב ד"ה אין זכרון) הלשון בדרשה זו דעמלק ומצרים כמו בדרשה קמייתא • אבל בפירש"י קהלת הגי' כדהכא ע"ש : (ב) לנסים של עוה"ב עי' (ברכות דף י"ב) : (ג) כמה נביאים כו' ולא נתפרשו כו' ג"ז בא לדרוש עליהם אין זכרון לראשונים (וכדמסיים על כמה חסידים כו' ועליהם הוא אומר וגם לאחרונים כו') וכן הגירסא בילקוט : (ד) כגון יהודה וחזקיה בני ר' חייא כנ"ל : היו ראוין לימנות ולא נמנו • ולכן קורא עליהם אין זכרון שהמתמנים ונסמכין פקיע שמייהו : (ה) אבל לע"ל כו' למנות לו חבורה כו' ואלו נקראים שיהיו לאחרונים • ונגד השיבות מינוי זה אין זכרון של השיבות מינוי הראשונים והאחרונים כלום :
(א) ודכוותיה תני ר' ישמעאל כו' • במכילתא בשלח ע"ש : (ב) ודכוותיה ויהי ביום השמיני היה ראוי להיות תחלת הספר • שסובר שפרשת ויקרא נאמרה באחד בניסן (ועי' גיטין ס') והוא היה ראשון לדברות מאהל מועד בקריאה מפני שפרשה שכינה באהל מועד וכ"מ אח"כ שפי' הרמב"ן ס"פ פקודי ד"ה ביום החודש הראשון בסופו ע"ש : (ג) אתם נצבים כו' תחלת הספר • ומפרש שנאמרה כשהואיל משה באר את התורה באחד בשבט וכדמשמע מדברי הרמב"ן שם סדר נצבים ובפסיקתא זוטרתי דר' טוביה שם • ודלא כפירש"י שם שזה היה בז' באדר ביום פטירת משה שא"כ הוא מאוחר : (ד) ויאמר ה' אל יהושע כו' • תחלת הספר צ"ע דמשמע שזה נאמר על יום קריעת הירדן שהיה כמה ימים אחר תחלת דבור ריש יהושע : (ה) ואני בער כו' תחלת הספר • אם ר"ל תחלת כל הספר תהלים • נ"ל מפני שהוא כענין פתיחה בדברי ענוה (וכמו במענה אליהוא באיוב) וכמסיים ביה שתי בה' אלהים מחסי לספר כל

מתנות כהונה

ליה • ישראל לישעיהו מאחר שהיית שם למה לא אמרת נבואה זו עד עתה : קינים • חדרים לקבל הנבואה ההיא כלומר עדיין לא הגיע שעתה שאמר עד עתה :
אין זכרון • ועל מי נאמר • שיעלו לזכרון לפני ה' ובילקוט הביא הגירסא יותר ברורה ונכונה ועיין עליו • ועד שלא גרסי' : של עולם הבא • לימות המשיח ורבים הם ועיין סוף פרק בתרא דכתובות וע"ל בפסוק אמרתי : כמה נביאים כו' • עיין במדרש הזית בפסוק נופת תטופנה : זקניו • זקני תורה כמו שדרשו חז"ל בפ"ק דקידושין ועיין כל זה בויקרא רבה בפרשה י"א : יושבים בגורן גרסי' : וכי בגורן כו' • עיין זה בפרק קמא דחולין : ה"ג מחולה לצדיקים לעתיד ועיין זה במדרש חזית בפסוק לריח שמניך ובויקרא רבה פרשה י"א : בעלמות • כנערות כד"א ותלך העלמה : זה אלהים • משמע שכולן מרמזין עליו הרי שהוא הולך בראשם : ה"ג עלמות עלמות בזריזות : ה"ג תופפות עלמות תרגם עקילוס כו' וע"ל בויקרא רבה פרשה י"א : בשני עולמות גרסי' :
אני קהלת הייתי מלך • ה"ג נכתב כאן וכן בכל הני דלקמן : ה"ג רוזנים זה היה ראוי להיות

פירוש מהרז"ו

קינים • כוונתו לפסוק ה' בפרשה מ"ח שם ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך וגו' השמעתיך חדשות מעתה וגו' עתה נבראו ולא מאז והפסוקים מכחישים עצמם תחלה אמר ואגיד לך מאז ואח"כ אמר עתה נבראו ולא מאז ומכריע שעיקר הנבואה מאז בסיני ואח"כ אמר השמעתיך חדשות מעתה ולא מאז למה כי עתה נבראו הקינים הם הכלים של קבלת הנבואה וזהו גם מאז לא פתחה אזניך וזהו הקינים וזהו שאמר כאן ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו היינו עתה נבראו ולא מאז ע"כ עתה שלחני • דוק בשני הפסוקים שמלמדים זה על זה וזהו כוונת המדרש :
א זה דור המבול • כמ"ש ב"ר פרשה ל"ג סי' ה' מפסוק ישכחהו רחם מתקו רמה עוד לא יזכר שנשכח זכרם מן העולם וזהו אין זכרון לראשונים • ובערך דור המבול נקראו הסדומיים אחרונים שלא יהיה להם זכרון כמ"ש חז"ל על אלו ואלו שאין להם חלק לעוה"ב ולא יעמדו בדין ומ"ש עד שיהיו לאחרונה פי' שדור המבול והסדומים לא יהיה להם זכרון עם אותם שיהיה להם הויה וקיום לאחרונה וכמ"ש בכל הנביאים ובדניאל ודורש תיבת לאחרונה גז"ש על ישראל : אלו המצריים • כמ"ש לא תוסיפון לשוב בדרך

הזה וכדומה והעמלקים נלטוו למחות את שמם שלא יזכרו : ועל מי נאמר למחות • כ"ל דל"ל ועל מי נאמר עם שיהיו לאחרונה כמ"ש בדרשה הקודמת ודורש על ישראל כנ"ל
שהם יקיימו מ"ש תמחה את זכר עמלק : כמה נסים • ד"א אין זכרון וכו' : עליהם אומר אין זכרון • כמ"ש ישעיה מ"ג י"ח אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו הנני עושה חדשה בארץ עתה תצמח ודרשו בברכות סוף פרק א' אל תזכרו ראשונות זו קיבוץ גליות וקדמוניות אל תתבוננו זו יציאת מצרים הנני עושה חדשות זו מלחמת גוג ומגוג וכן כאן אין זכרון לראשונים זו קיבוץ גליות וגם לאחרונים שיהיה לא יהיה להם זכרון של יציאת מצרים עם שיהיה לאחרונה של גוג ומגוג ולפי מ"ש כאן הדרשה באופן אחר אין זכרון לראשונים וגם לאחרונים שיהיו לא יהיה להם זכרון היינו נסים של קודם יציאתם ממצרים עשרה מכות שכוללים חמשים ונסים של אחר יציאתם ממצרים קריעת ים סוף ונסים של מדבר ומ"ש עם שיהיו לאחרונה נסים של עוה"ב ופסוק ולא יאמר עוד הוא של קיבוץ גליות וכאן קורא אותו לעוה"ב ובגמרא לכאורה נ"ע : כמה נביאים וכו' • ד"א אין זכרון לראשונים וגם לאחרונים על כמה דורות של נביאים ראשונים ואחרונים ומ"ש עם שיהיו לאחרונה שכולם יבואו לעתיד עם הדור שיהיה לאחרונה : כמה חסידים • ד"א אין זכרון וכו' : ראויים למנות • להתמנות לדיין ומורה בסמיכת החכמים : בדורות הראשונים והאחרונים ולא היה להם זכרון בעוה"ז : חבורה של צדיקים משלו • וזהו עם שיהיו לאחרונה ואז יהיה להם זכרון ועיין ויק"ר סוף פרשה י"א וש"ג ומבואר : ענתה נסיע • כאן בשיבוש ועי' בויק"ר שם בתיקון :
א זה היה ראוי להכתב • מכילתא פסוק אמר אויב ארדוף והענין שכאן אמר אני קהלת וגו' ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים ואחר שדרש וחקר מצא שהוא ענין רע וגו' עד והנה הכל הבל ורעות רוח אך קודם שדרש וחקר איך יאמר הבל הבלים הכל הבל • א"כ פסוק זה אני קהלת היה ראוי להיות תחלת הספר :
אמר אויב ארדוף • ספור המעשה כסדר תחלה כשהיה בביתו אמר פרעה לעבדיו ארדוף אשיג ואח"כ באו לים ואח"כ נקרע הים ועברו ישראל ביבשה ואח"כ סוס ורוכבו רמה בים ואיך התחיל בפסוק סוס ורוכבו שהיה לו להתחיל בפסוק אמר אויב : ויהי ביום השמיני • שכתוב שם שירדה ובאה שכינה למקדש ואח"כ ולא יכול משה לבא אל אהל מועד שכתוב בסוף פקודי וכן מפרשת קח את אהרן שבסוף סדר צו עד ופתח אהל מועד תשבו שבעת ימים וגו' ואח"כ ויהי ביום השמיני וכמ"ש רש"י בחומש ואח"כ ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד : ודכוותיה אתם נצבים • היינו ממ"ש בסוף נצבים ויקרא משה אל כל ישראל וכשבאו אמר אתם נצבים וגו' • לעברך בברית ה' ואח"כ כל ספר דברים עד אלה דברי הברית וגו' ועי' ד"ר פרשה ז' סוף סי' ח"ית בירור הדברים : ודכוותיה ויאמר ה' אל יהושע • כי ברים יהושע כתוב ועתה קום עבור את הירדן משמע שכבר היו אצל הירדן ולא היה חסר אלא שיקום ויעבור ועדיין היו כמה מעשים המפורשים עד שלא באו אצל הירדן אלא שזה היה מאוחר ופסוק היום אחל גדלך היינו במה שיתחיל לדבר עמו ביחוד ולצוותו מקומו קודם כל הדבורים שדבר עמו : ודכוותיה שמעו מלכים והאזינו רוזנים • אנכי לה' אנכי אשירה אזמר שפסוק הכנה והכרזה לשירה והיה ראוי להיות בפסוק ראשון והתחיל בפסוק בפרוע פרעות שהוא שייך לקמן באמצע השירה : ודכוותיה בשנת מות המלך עוזיהו • וכתוב שם פסוק ח' ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו הרי שנבואה זו היתה תחלת נביאותו קודם שלחו והיה ראוי שיהיה נבואה ראשונה והתחיל חזון ישעיה שהיה אח"כ : ודכוותיה הלוך וקראת באזני ירושלים • שהיה ירמיה מן הכהנים אשר בענתות בארץ בנימין ולא בירושלים היה לו להזכיר תחלה שצוה אותו לילך לירושלים להתנבאות היינו פסוק הלוך וקראת באזני ירושלים ואח"כ שאר נבואות : ודכוותיה ויאמר אלי בן אדם חוד חידה • ומפורש בפתרון החידה שזה היה מיד אחר גלות יויכין ורא"שית ממלכת צדקיה והנבואה של ריש יחזקאל נאמרה בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין :
אני בער ולא אדע • ואח"כ כתוב ואני תמיד עמך ושני פסוקים אלו הפוכים בענינם ואינם שייכים זה לזה אך פסוק ואני בער שייך בתחלת המזמור שהוא תחלת הספר הג' אך טוב לישראל אלהים לברי לבב אך אני בער ולא אדע וגו' ואני כמעט נטיו רגלי שהפסוקים שייכים זה לזה ועוד אחר שאמר עד אבא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם ואיך אמר ואני בער וגו' אלא כנ"ל שפסוק זה אין מקומו כאן : ודכוותיה אני קהלת • מבואר ברים המאמר ובעבור שפסוק זה עיקר הדרשה השייך כאן התחיל בו

יפה תואר

הטוב ב' מילי ומיהו כי בראונס סרגו שור וברזונס עקרו אנוש לא תשיב אלא חד שסרי שור סיה כתוב בתורה אלא שכתבוהו גבי סרגו ובתנחומא מצאתי בקצת נוסחאות זה אחד משמונה ובקצת נוסחאות א' מי' דברים ונראה שצ"ל מי"ח וקצת נוסחאות נשמט מהם מלת עשרה ובמקצתם נשמט מהם מלת שמנה :
עתיד הקב"ה לעשות ראש מחולה כו' • דע שבעל ע"י סבית סבית דשלכי תענית שאמר עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים בג"ע וכל אחד מראה עליו באצבעו שנא' הנה אלהינו זה קוינו לו והוקשה לו איך יסכים תחלת המאמר עם סופו כי בתומר עתיד הקב"ה יורה שהוא בזמן העתיד הבא אחר התחיה הנקרא עוה"ב כפי סברת החכמים האחרונים תורניים וכן יורה לשון סירושלמי באומר לע"ל ולא הזכיר בג"ע ובכאן פי' ואמר בג"ע כי פשט לשון זה נאמר על עולם הנשמות שהוא תענוג הנפש מיד אחר המות וכפי זה יתוקן עם מה שאמר הרא"ה בפסוק עטרת תפארת לעמוסי בטן וכלל כוונתו שאחר התחיה יעמדו הצדיקים בגוף ונפש ויהיו קיימים נצחיים מתעדנים ונהנים מזיו השכינה ולא יעכב בהם הגוף שיהיה גשם דק דומה לגלגל הלבנה וזה התענוג יהיה בג"ע : ואומר כי זה אלהים אלהינו וגו' • של דלתענית שביק האי קרא ונקט ההוא דהנה אלהינו זה קוינו לו משום דכתיב ביה זה תרי זמני ש[?]יתו

ידי משה

שתלמיד ותיק עתיד לחדש כבר ניתן ע"י משה וק"ל: ואמר שלמה וכו' פי' שאמר שלמה אני ראיתי לסקב"ה שישב בין הזקנים ומביא ראיה שאמר בסוף משלי נודע בשערים בעלה וזה נדרש על השכינה בזוהר פרשת וירא : עתיד להיות ראש מחולה • פי' ע"ד מחול הכרם פי' עגולה והקב"ה יהיה במרכז בתוך העגולה שבא

על ישראל זה היה ראוי להיות תהלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה · אני קהלת הייתי מלך על ישראל הוינא כד הוינא וכדו (ו) לית אנא מידי · ר' חנינא בר יצחק אמר כד הוינא הוינא וכדו לית אנא שוי מידי · [א] שלשה עולמות ראה בימיו ובהיויר' יודן ורבי אוניה· ר' יודן אמר [ב] מלך והדיוט ומלך·חכם טפש וחכם·עשיר עני ועשיר·ומאי טעמא את הכל ראיתי בימי הבלי · לית בר נש מתינהו אנוקי דידיה אלא בשעת רווחיה כשיחזור לעותריה· ור' אוניה אמר הדיוט מלך והדיוט·טפש וחכם וטפש· עני עשיר ועני · ומה טעם אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים :

א (יג) **ונתתי** את לבי לדרוש ולתור בחכמה · [ג] מהו ולתור בחכמה תור לחכמה לעשות תואר להכמה · המד"א (במדבר י"ג) שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען מאן דקרא טבאות יתיה לגביה דתני טבאות יתיה לגביה · ד"א לדרוש ולתור ולהותיר הדין פוייטנא כד הוה עביד אלפביתין זמנין חשל לה וזמנין מחסר לה אבל שלמה כד הוה עביד אלפביתין הוה מותר לה ה' אתואן הה"ד (מלכים א' ד') [ד] ויהי שירו חמשה ואלף ויהי שיורו של משל המשה ואלף · ולא בדברי תורה בלבד היה שלמה תייר אלא על כל אשר נעשה תחת השמים כגון היאך ממתיקין את החרדל וממתיקין את התורמסין והיאך שותין את (א) חחמין יין ומים ופלפלין בשליש · הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו · [ה] ר' בון אומר זו שיפוטו של ממון · אמר ר' יודן בשם ר' איבו אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאותו בידו אלא אן אית ליה מאה בעי למעבד יתהון תרתין מאוון · ואן אית ליה תרתי מאוון בעי למעבד יתהון (ב) ארבעה מאה · לענות בו · ר' פנחס בש"ר יוחנן לפי שהוא בענין עבודת כוכבים · וגלוי עריות ושפיכות דמים אין לך קשה מכולם אלא גזל ; ר' יהודה בש"ר לוי זכה אדם ועשה מממונו מצוה (ג) התפלל ונענה בו · המד"א (בראשית ל') וענתה בי צדקתי וגו' · אם לאו הוא עונה בו ומקטרגו המד"א (דברים י"ט) לענות בו סרה · ר' יוחנן אמר זה שיפוטו של גזל דאר"ש בר אבא בש"ר יוחנן (ד) משל לסאה מלאה עונות מי מקטרג בראש כלם זה גזל · דא"ר יודן בש"ר יוחנן ובצעם בראש כלם כתיב · [ו] ר' יעקב בר אחא בשם ר' יוחנן עשרים וארבעה חטאות סידר יחזקאל ומכולם לא חתם (ה) אלא בגזל הה"ד (יחזקאל כ"ב) והנה הכיתי כפי על בצעך אשר עשית וגו' · ר' חוניא פתר קרייא בנביאים ובכתובים [ז] שאילו זכו ישראל לא היו קורין אלא חמשה חומשי תורה ה' ספרים בלבד · (ו) וכלום ניתנו להם נביאים וכתובים אלא שיהיו יגעים בהן ובתורה ועושין מצות וצדקות כדי לקבל עליהם שכר טוב · רבנן אמרין אף על פי כן לענות בו מקבלים עליהם שכר בחמשה ספרי תורה · ר' אבהו אמר זה שיפוטה של תורה שאדם למד תורה ושכחה · רבנן דתמן בשם ר' יצחק דהכא ורבי טוביה בש"ר יצחק לטובתו אדם למד תורה ושוכח שאילו היה אדם למד תורה ולא שכחה היה מתעסק בתורה שתים שלש שנים וחוזר ומתעסק במלאכתו ולא היה משגיח בה לעולם כל ימיו אלא מתוך שאדם למד תורה ושוכחה אינו מזיז ואינו מזיע את עצמו מדברי תורה·ורבנן אמרי זה שיפוטו של גזל תדע שהוא כן שהרי דורות הראשונים על ידי שהיו עסוקין ושטופין בגזל המד"א (איוב כ"ד) גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו·וראה כי נמחו במים מן העולם אבל שבט ראובן וגד שהרחיקו עצמן מן הגזל לפיכך נתן להם הקב"ה נחלתם במקום שאין בו גזל · שנאמר (במדבר ל"ב) והנה המקום (ז) מקום מקנה וגו' · וכן ממהיר ששה עשר מיל על ששה עשר מיל :

א (יד) **ראיתי** את כל המעשים שנעשו וגו' · א"ר אבא בר כהנא לזקן שהיה יושב בפרשת דרכים והיו לפניו שני שבילין אחד תחלתו מישור וסופו קוצים וארזים וקנים · ואחד תחלתו קנים וארזים וקוצים וסופו מישור · והיה מזהיר לעוברין ולשבים ואומר זו תחלתו מישור וסופו ארזים וקוצים וקנים · וזה תחלתו קוצים וארזים וקנים וסופו מישור אין הבריות צריכין להחזיק לו טובה שהוא מזהירן לטובתן שלא ליגען · כך אין הבריות צריכין להחזיק טובה לשלמה שהוא יושב על שערי החכמה ומזהירן לישראל שבתי וראה תחת השמש ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש וגו' חוץ מתשובה ומעשים טובים · ורבנן אמרי לאיסטרולוגוס שהיה יושב על פתח הלמן והיה מזהיר לכל

מסורת המדרש א שהש"ר פ' א':ב גיטין ד' כ'·מדרש תהלים מזמור ע"ח·ילקוט מלכים רמז קע"ז: ג שיר השירים רבה פרשה א'· כל הענין : ד במדבר רבה פרשה י"ט · תנחומא סדר חוקת סימן ו' · לקמן פ' ג' פסיקתא רבתי פסקא י"ד·פסיקתא דר"כ פסקא ד'·ילקוט מלכים רמז קע"ח: ה לקמן פרשה ג': ו ילקוט יחזקאל רמז שס"ב· וילקוט עמוס רמז תקמ"ו: ז עיין נדרים דף כ"ב· ובילקוט יהושע רמז [?]

חדושי הרד"ל

מלאכותיך שמשמע שזה נאמר קודם שהתחיל לספר במלאכות ושליחות ה' ברוס"ק · ואולי י"ל תהלת הספר הוא ספר שלישי מתהלים שמתחיל במזמור זה ומתחיל אך טוב וגו' כמעט נטיו וגו' ועז"א שהי' ראוי להתחיל בפסוק זה דואגי בער כו' : (ו) לית אנא מידי ג' עולמות ראה מ"מ אני קהלת כו' בירושלים ר"ח בר יצחק אמר כד הוינא הוינא כו' שוי מידי כצ"ל :

(א) סחמין יין ומים ופלפלין בשלים · וזהו קונדיטון כדאיתא בירושלמי · עי' ביאורי הגר"א זלה"ה יו"ד סי' קכ"ג סק"ח : (ב) ד' מאה לענות בו ר"י בש"ר לוי זכה אדם כו' כצ"ל · והא דר' פנחס מקומו לקמן כמש"ל א"ס : (ג) התפלל ונענה בו · כמ"ש בירושלמי שלהי מע"ש ובמ"ר פי"ב ובפסיקתא דויקא אלי' ותנחומא כי תבא מי הוא שתפלתו עולה לשמים ועושה פירות מי שמחלק מעשרותיו כראוי : (ד) משל לסאה כו' · ויק"ר פ' ל"ג : (ה) אלא בגזל הה"ד כו' בצעך אשר עשית · לקמן פ"ג [?] הכא מלתיה דר"פ דלעיל ע"ש · ואפשר בענין דקאמר ר"פ הוא בענין דור המבול כדאמרינן בב"ר פרשה ל"א חמס זה עבודת כוכבים גלוי עריות ושפיכת דמים · ועל כל זה עיקר הקשה מכולם הוא גזל : (ו) וכלום נתנו להם נביאים וכתובים אלא להוכיחם רבנן אמרי כו' לענות בו שהיו יגעין בהן ובתורה ועושין כו' שכר טוב בחמשה ס"ת ר' אבהו כו' כצ"ל וקצת מזה הגי' גם בא"א : (ז) מקום מק[נה] [?]

א

פירוש מהרז"ו

כו וסיים בו : הוינא כר הוינא · היינו דעת ר' אוניא שסובר כסמוך בסוף פסוק זה שהיה הדיוט ומלך והדיוט ומה טעם אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים הוינא כד הוינא וכדו לית אנא מידי כצ"ל בסוף הדרשה ולא כאן וכ"ה בהדיא בשי"ר פסוק ראשון ודברי ר"ח ב"ר יצחק צ"ע מה הוסיף : מלך והדיוט ומלך · וכל השנים שהיה עד שלא מלך בכלל מלך הוא שהרי הובטח על זה ע"פ נביא מקודם בריאתו וכל השנים שמלך קודם שהשליכו האשמדאי היה מלך ואחר שהשליכו נעשה הדיוט ומסכן ועני ואז אמר הייתי מלך על ישראל ולא עתה ומ"ש הדיוט ומלך והדיוט וכן עני וכו' וכן טפש וכו' לא יתכן כפשוטו שהמעמד הראשון שלו היה טפש ועני שהרי מפורש כתוב שאמר לו דוד כי איש חכם אתה הרי שמטבעו ומתחלתו היה חכם ובהכרח לומר שכוונתו שאחר שהיה מלך וחכם ועשיר עברו עליו ג' עולמות שנעשה עני ועשיר ועני וכן הדיוט ומלך והדיוט וכאן שייך מ"ש לעיל הוינא כד הוינא שבפעם הג' שהיה הדיוט ועני אמר הייתי מלך על ישראל בירושלים היינו כשהיה מלך על ישראל לבד בפעם השני כי בפעם הראשון היה מלך על כל העולם ועל העליונים ואח"כ נעשה הדיוט ממש וחזר למלכותו על ישראל לבד ואח"כ נעשה עוד הפעם הדיוט ועיין כל זה שי"ר פסוק ראשון איך שיתכנו הדברים וגם אין הכוונה שנשאר הדיוט לעולם שהרי מפורש כתוב וישכב שלמה עם אבותיו ויקברוהו בעיר דוד אביו הרי שמת במקום מלכותו ונקבר בקבורת מלכים אלא שבא לדייק מפסוק זה על ג' עולמות לבד מה שיש ללמוד מפסוקים אחרים ודו"ק :

א **ולתור** בחכמה תור לחכמה · צריך להגיהה וכצ"ל ולתור בחכמה לעשות תור לחכמה תואר לחכמה להעשות תייר בחכמה כמ"ש ויתורו את ארץ כנען ועי' בשי"ר פסוק א' · ומ"ש תור לחכמה דורש לתור מלשון תור אסתר כמ"ש שי"ר שם שלכך נקרא יקא כספל הזה שממתלא בשעתו ומתפנה בשעתו כך שלמה למד תורה בשעתו וכו' גם דורש לתור מלשון תואר וכלשון חז"ל צורתא דשמעתא : אלפא ביתאין · אלפא ביתין כ"ה בערוך : חסיל ליה · שעולה בידו הפיוט וגומר אותו · ופעמים שאינו יכול לגמרו · ועי' לקמן פסוק טוב אחרית דבר ומ"ש והותיר היינו כדרך הפיוטים שלנו שאחר שמסיים הא"ב שלו מוסיף עוד אותיות לרמוז על שמו ולתיבת חזק : ויהי שירו חמשה ואלף · ור"ד שלשת אלפים משל וע"ז אמר ויהי שירו של משל חמשה ומ"ש ואלף פירושו אלף בית שנקרא אלף על שמתחיל בא' ושירו מלשון שיור מה שהיה יותר מן האלף היה חמשה אותיות כותב המשל דרך א"ב ועוד חמשה אותיות אולי הכוונה על אותיות שמו שלמה ואות ח' על הוראת חזק כדרך הפייטנים : ולא על ד"ת בלבד · דורש מ"ש לתור בחכמה על כל נעשה תחת השמים פי' שמ"ש לתור בחכמה היינו בחכמת התורה לבד מה שהיה תייר במה שנעשה תחת השמים : הוא ענין רע · לא יתכן לפרש כפשוטו שיאמר על לתור בחכמה שהוא רע שהרי מפורש כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וקהלת אמר את הכל עשה יפה בעתו וגו' ע"כ דורש שמ"ש ענין רע לענות בו על שפוטו של ממון ושיפוטו פי' כמ"ש לקמן ריש פסוק ראיתי וזה שאמר וחצי תאותו וכו' ועי' שמ"ר פרשה ח"א ובתיבות לענות בו מרומז הכסף כמ"ש והכסף יענה את הכל : ר' פנחס · עי' ויק"ר פ' ל"ג [?] וסדר המאמרים צריך להיות כך ר' יוחנן אמר זה שיפוטו של גזל עם המשל של רשב"ר אבא ואח"כ מאמר ר"פ בשם ר"י שהוא הנמשל ויתכן שבתיבת לענות בו מרומז עבודת כ[וכבים] וג"ע וש"ד וגזל · עבודת כוכבים כמ"ש בעגל קול ענות · ג"ע תחת אשר ענית ש"ד וגזל ג"כ בכלל ענוי וכן הוא סידור המאמרים שם בויק"ר ושם מבואר גם נמצא שם כל הכ"ד חטאות עוד לקמן ריש פסוק ראיתי : התפלל ונענה בו · דורש לענות בו שזוכה שיענו אותו מן השמים על תפלתו על ידי הצדקה כמ"ש וענתה בי צדקתי ויקשה וכי הצדקה מ[?] ועונה אלא פירושו שזכות הצדקה תענה לו על תפלתו : לענות בו סרה · וזהו מ"ש כאן לענות בו עי' לקמן פסוק לשחוק עושים לחם : ובצעם בראש כולם · ופשוטו שיבצע כל ראשיהם ויקשה שהיל"ל בראשי כולם לשון רבים ע"כ דורש ובצעם על הבצע והגזל שהוא יהיה בראש כל החטאים : שאלו זכו ישראל · ועל שלא זכו וחטאו הוצרך ל[?] להם נביאים להוכיחם וזהו ענין רע על שלא זכו והיו רעים והכרח שגם ספר יהושע מצורף לתורה בענין חילוק וכיבוש הארץ : שהיו יגעים · וזהו לענות בו מלשון יגיעה ועי' [?] לענות בו מקבלין · שהם בכלל מ"ש ויענו כל העם קול אחד כל אשר דבר ה' נעשה : שיפוטה של תורה · אחותו ותמדתו לתורה על שיש בו ענין רע של שכחה על כן לענות בו בה תמיד שלא ישכח : שתים ושלש שנים · עם שילמוד אותה כולה והיה די לו בזה שמאחר שהיה לומד ובזה היה זוכר אותה לעולם · ולא היה עוסק [?] עוד ואין זה כוונת הקב"ה שעיקר כוונתו כביכול שיעמול ויעסוק בה תמיד כמ"ש והגית בו יומם ולילה וכמ"ש התעיף עיניך בו ואיננו : ראה כי נמחו במים · וזהו ענין רע לענות מלשון עני ואבדון : וכן ממהיר ט"ו כיל · בירושלמי פסחים פ"ד ה"ג ב"ק פ"ז הלכה ז' עבודת כוכבים פרק א' הלכה ו' והוא מקום מרעה בא"י בלא ישוב וע"כ מותר לגדל שם דקה שאין שם משום גזל וכמ"ש בכורות דף ל"ד דקים להו לרבנן דמיתסר מילי שלפא ביה עינא דרועה ונפרים מן הגזל · העתקתי מספר דברי מרדכי על הגהות הגאון מ[?] זללה"ה שהדפים כן בשמי שהיה הדבר שכוח ממני והזכרני ועיין בפירוש קרבן עדה בירושלמי מקומות הנ"ל · ונראה שממהיר אינו מנחלת בני גד וראובן ע"כ אמר וכן [?]

א **שהיה** יושב בפרשת דרכים · עי' מדרש איכה סוף פסוק רבתי בגוים במעשה דר' יהושע ב"ח שאמר לו התינוק זו קצרה וארוכה וזו ארוכה וקצרה וכן כאן [?] אחת בשני המאמרים בענין התורה והיראה והמוסר שדרך רשעים קצרה וארוכה תחלתה מישור לפי חפץ תאותם ורצון יצרם ומרה תהיה באחרונה ואבדון מאד ודרך צדיקים ארוכה וקצרה תחלתה קוצים וסופה מישור קשה בתחלתו ואחריתו לדור דורים לאורך ימים עולם ועד : שבתי וראה תחת השמש · שכל מה שתחת

הוא

מתנות כהונה

להיות ראש לשירה וכן צריך להיות בכולם כדלקמן : הוינא כד הוינא · עיין במדרש חזית בפסוק ראשון וכאן הענינים כפולים :

ונתתי את לבי : תור להכמה · תייר לחכמה ובמדרש חזית ל"ג ליה וכן תואר פירושו תייר כדלקמן ועי' כל זה במדרש חזית (א' א') : ה"ג במדרש חזית ארץ כנען מאן דקרא טבאות כו' עד לגביה ד"א לדרוש : פוייטנא יפייטין שעושה חרוזות על דרך אלפא בית"א : חשל · כמו חסל · פי' מסויים : ויהי שירו של משל גרסינן ועיין במדרש חזית כי שם עיקר הגירסא : היאך ממתיקין גרסי' : התורמסין גרסי' : בשליש · כל [?] ואחד יהיה השליש ואז הוא טוב ומועיל : שיפוטו · הנהגה ומשפט : אן אית ליה · אם יש לו ק' זוזים מבקש לעשות אותם ב' מאות ואם יש לו ב' מאות מבקש לעשות ד' מאות : ה"ג תרתי מאוון ואן אית ליה תרתי מאון בעי כו' ועיין זה לקמן בפסוק ראיתי הענין (ג' י') ובפסוק לשחוק עושים לחם (י' י"ז) : ר' פנחס כו' עד ר' יהודה ל"ג לקמן [?] ראיתי : אין לך קשה גרסי' : מצוה התפלל ונענה בו גרסי' : וענתה וגו' · אם עשה צדקה אם מתפלל הוא נענה : ה"ג אם לאו הוא עונה בו ומקטרגו : עונה · לשון עדות : שיפוטו של גזל גרסי' : הכי גרסינן זה גזל דאמר רבי יודן : הכי גרסינן חומשי ה' ספרים בלבד : מקבלין עליהם שכר כו' · דייק מדכתיב לענות בו שכללם יחד : שאדם לומד תורה ושוכחה גרסי' : מזיע · כמו לא קם ולא זע ממנו : הראשונים דור המבול : מקום מקנה וגו' גרסי' : וכן ממהיר כו' · נראה שהוא מדינה לראובן וגד וכן מצאתי באות אמת :

ראיתי את כל המעשים : ח"ץ מתשובה כו' · שהמה למעלה מן השמש ועיין לעיל בפסוק יתרון : לאסטרולוגוס · חוזה בכוכבים : הלמן · חוף הים שמשם פורשין הספינות

מעות

ידי משה

שאין ראש לשגולה א"כ : שכוונת המדרש במה שאמר ראש מתולה ע"ד דאיתא שלעתיד יהיה מחילת ישראל לפנים ממ"ה וזה שאמר שיהיה הקב"ה ראש להם ולא שום מלאך ומה שאמר והצדיקים מראים כאצבע פי' שמלאכים ישאלו את ישראל נבראות להם השכינה וישראל מראים כאצבע · ר"י דרבי אוניה · וכן הוא מ"ד דלעיל כוונה ש"ל שגלשה עולמות ראה רק שלינא כשעה שאמר דברי קהלת באיזו ערך היה : לפי בענין וכו' · קאי על דברי רבי בון שפי' שיפוטו של ממון לנ"א לפי וכו' : וכן ממהיר · כאן גדול וצ"ל וכן עמים כר וגו' וג"ל שהיה בתלקו של זבולן והיה ששה עשר מיל על ששה עשר מיל ·

העוברים והשבים ואומר להם פרגמטיא פלונית יוצאה במקום פלוני ופרגמטיא פלונית יוצאה במקום פלוני אין הבריות צריכין להחזיק לו טובה · כך לשלמה שאמר ראיתי את כל המעשים וגו' חוץ מתשובה ומעשים טובים :

א [טו] **מעות** לא יוכל לתקן · [א] בעוה"ז מי שהוא מעוות יכול להתקן ומי שהוא בחסרון יכול להמנות · אבל לעתיד לבא מי שהוא מעוות אינו יכול להתקן ומי שהוא בחסרון אינו יכול להמנות · יש מן הרשעים שהיו חברים זה לזה בעולם · אחד מהם הקדים ועשה תשובה בחייו קודם מיתתו · ואחד לא עשה תשובה קודם מיתתו · זכה זה שעשה בחייו ועמד בצד חבורה של צדיקים · וזה עומד בצד חבורה של רשעים והוא רואה את חבירו ואומר שמא משוא פנים יש בעוה"ז אוי לאותו האיש · הוא וזה היינו בעולם יחד שהיינו כאחד וגנבנו כאחד וגזלנו כאחד ועשינו כל מעשים רעים שבעולם כאחד · מפני מה זה בצד חבורה של צדיקים ואותו האיש בצד חבורה של רשעים · ואומר לו שוטה שבעולם (א) מנוול היית לאחר מיתתך ימים ושלשה ולארון לא הכניסוך ובחבלים גררוך לקבר (ישעיה י"ד) תחתיך יוצע רמה ומכסיך תולעה וראה חברך בניוולך ונשבע לשוב מדרך רשעתו ועשה תשובה כצדיק וגרמה לו תשובתו ליטול לכאן חיים וכבוד וחלק עם צדיקים כל כך למה שהיתה ספיקא בידך לשוב ואילו שבתה היה טוב לך · [ב] והוא אומר להם הניחו לי ואלך ואעשה תשובה ומשיבין אותו ואומרים לו אי שוטה שבעולם אין אתה יודע [ג] שהעוה"ז דומה לשבת ועולם שבאת ממנו דומה לערב שבת אם אין אדם מתקן מערב שבת מה יאכל בשבת · ואין אתה יודע שהעולם שבאת ממנו דומה ליבשה והעוה"ז דומה לים ואם אין אדם מתקן לו ביבשה מה יאכל בים · ואין אתה יודע שהעוה"ז דומה למדבר ועולם שבאת ממנו דומה ליישוב אם אין אדם מתקן לו מן היישוב מה יאכל במדבר מיד חורק שיניו ואוכל את בשרו שנאמר הכסיל חובק את ידיו ואוכל את בשרו · והוא אומר הניחו לי ואראה בכבוד חברי והן אומרין שוטה שבעולם מצווין אנו מפי הגבורה שלא יעמדו צדיקים בתוך רשעים ולא רשעים בתוך צדיקים ולא טהורים בצד טמאים ולא טמאים בצד טהורים · ועל מה אנו מצווין על השער הזה שנאמר (תהלים קי"ח) זה השער לה' וגו' · מיד קורע את בגדיו ותולש את שערו שנאמר (שם קי"ב) רשע יראה וכעס : **ב** דבר אחר מעוות לא יוכל לתקן משנתעוותו המים מששת ימי בראשית עוד לא נתקנו · וחסרון לא יוכל להמנות משחסר הקב"ה שנת הלבנה משנת החמה אחד עשר יום הרי כמה שנים וקצים וכמה עבורים (א) ולא הגיעה שנת החמה ללבנה · ד"א מעות לא יוכל לתקן משנתעוותו דור המבול במעשיהם הרעים שוב לא נתקנו · וחסרון משחסר הקב"ה שנותיהם שנאמר (בראשית ו') והיו ימיו מאה ועשרים שנה עוד לא נמנו · ד"א מעות לא יוכל לתקן אם אדם מעוות עצמו מדברי תורה יכול הוא לתקן את עצמו וחסרון לא יוכל להמנות אם אין אדם מחסיר עצמו מדברי תורה יכול הוא עוד להמנות · משאדם מעוות עצמו מדברי תורה אינו יכול לתקן ומשאדם מחסר עצמו מדברי תורה אינו יכול להמנות · כי הא דר' יהודה ור' אלעזר הוו תניין כחדא ונסב ליה ר' יהודה אנתתיה וקדמיה ר' אלעזר שבעת ימים דמשתיתא ועבר כמה שנים דימטי ביה (ב) ולא מטא ביה · הוי וחסרון לא יוכל להמנות · [ד] הגיע שעת קרית שמע ולא קרא בעונתה עליו הכתוב אומר מעות לא יוכל לתקן · הגיע שעת התפלה ולא התפלל בה עליו נאמר וחסרון לא יוכל להמנות · תנינן ר' שמעון בן מנסיא אומר אי זהו מעוות שאינו יכול לתקן זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר · תאמר בגזלן ובגנב · יכול הוא לתקן · ר' שמעון בר' יוסי אומר אין קורין מעוות אלא למי שהיה מתוקן תחלה ונתעוות ואי זהו זה תלמיד חכם הפורש מן התורה · ר"ש בן מנסיא אומר גנב אדם אפשר שיחזיר הגניבה · גזל יחזיר את גזלו ועל זה לא נאמר מעות לא יוכל לתקן · אבל הבא על אשת איש טרף חייו מן העולם וגם אסרה על בעלה · רשב"י אומר אין אומרין בקרו גמל זה שמא בעל מום הוא · בקרו את החזיר הזה שמא בעל מום הוא · ואת מי מבקרין את התמידין · ואיזה זה · זה תלמיד הכם שפירש מן התורה · יהודה בן לקיש בש"ר שמעון בן גמליאל עליו הכתוב אומר (משלי כ"ז) כצפור נודדת מן קנה כן איש וגו' · וכך הוא אומר [ה] אלף דור עלו במחשבה להבראות כמה נמחו מהם תשע מאות וארבעה ושבעים דורות · ומה טעם (תהלים ק"ה) דבר צוה לאלף דור ואיזה זה · זו התורה · ר' לוי בש"ר שמואל בר נחמן תשע מאות ושמונים ומה טעם דבר צוה לאלף דור זו היא המילה · רבי יעקב בר אחא בש"ר יוחנן (ג) [ו] לעולם אל ימנע אדם עצמו לילך לבהמ"ד שהרי כמה פעמים נשאלה הלכה זו ביבנה בעריבת הירדן עריבת הירדן למה היא טמאה ולא עמד אדם ולא אמר בה דבר עד שדרשה רבי חנינא בן עקביא בעירו (ג) עריבת הירדן למה היא טמאה מפני שטוענין אותה ביבשה ומורידין אותה למים · אתיבון ליה והלא יורדי אשקלון שקעוה וכו' · אמר רבי אלעזר בן יוסי שנייה היא שמקצתה משוקעת בארץ · ועוד דבר אחר דרש (ג) הריות של דקל שגדען בין לשכיבה בין לאהלים צריכות הן קישור :

מסורת המדרש א רות רבה פרשה ג' · ילקוט כאן רמז תתקס"ז · ועיין פרקי דרבי אליעזר פ"ק מ"ג · ובמדרש משלי פרשה ו' : ב מדרש משלי פרשה ו' · ילקוט משלי רמז תתקל"ה : ג עבודת כוכבים דף ג' : ד ברכות דף כ"ו · חגיגה דף ט' · במדבר רבה פרשה ט' : ילקוט כאן רמז תתקס"ז : ה ב"ר פרשה כ"ח · חגיגה דף י"ג · מדרש תהלים מזמור ק"ה · תנחומא סדר לך לך סימן י"א · וסדר יתרו סימן ט' · לקמן פ' ד' פ' ב' · ילקוט תהלים רמז תתס"ג : ו שבת דף פ"ג · ביצה דף כ"ד :

חדושי הרד"ל

וה ממסיר כצ"ל וכדפי' המ"כ שהוא שם מקום כמבואר בירושלמי פסחים פ"ד וב"ק פ"ז והוא ט"ז מיל שהוא מקום מקנה שיעור רגל בהמה רועה כדאיתא (בבכורות נ"ד) וקצת מזה ראיתי כתוב :

(א) ולא הגיעה שנת חמה ללבנה ד"א מעוות לא יוכל לתקן אלו תתקע"ד דור אלף דור עלה כו' (שהכתוב לכאן סוף הפסקא כאן מקומו שראוי) זו היא מילה וחסרון לא יוכל להמנות שחסר הקב"ה שנותיהם כד"א אשר קומטו בלא עת ד"א מעוות כו' זה דור המבול כצ"ל : (ב) ולא מטא בי' הוי חסרון כו' להמנות ר' יעקב בר אחא בשר"י לעולם אל ימנע כו' (שכתוב סוף הפסקא שייך כאן) ד"א הגיע שעת ק"ש ולא קורא ק"ש בעונתה כו' כצ"ל : (ג) לעולם אל ימנע כו' · כל המאמר בירושלמי שבת פ"ד ה"ב וע"ש ותראה פירושו דלא כמ"כ :

הדושי הרש"ש

(א) מנוול היית לאחר מיתתך ימים שלשה כצ"ל בלא וא"ו : (ב) עריבת הירדן למה היא טמאה · פי' המ"כ דהא תנן בפ"ב (דכלים מ"ג) שהספינה טהורה ובפ' ר"ע יליף לה שנאמר דרך אניה בלב ים וגו' · הרב נ"ד במתכ"ת דהא בפ' ב' דכלים מיירי בשל חרס וכלי חרס לא אתקש לשק דליבעי מטלטלת מלא וריקן וע"כ ה"ע טעמא מקרא דדרך אניה ולפ"ז אף ספינת הירדן טהורה · ולמאן דמטמאה אף ספינת חרס טמאה דל"ל טעמא דדרך אניה כמבואר כל זה (בפרק ר"ע פ"ג ב') ודע דבגמרא שם הגירסא שהרי כמה שנים נשנית משנה זו ופירש"י של מסכת כלים דתני בה ספינת הירדן טמאה · וכן התוס' שם (פ"ד) ד"ה ולחנניא כתבו בשם"ד ממתניתין דכלים דתנן ספינת הירדן טמאה · ואנוכי בעניותי לא מצאתיה במשנה ובאמת מצינו הרבה בש"ס דקרי גם לברייתא משנה (בשבת קכ"ג ב' בעירובין י' א') אבל אדרבה סתם מתניתין דפ"ב דכלים ודפר"ע המה דלא כחנניא כצ"ל · לבד ראה זה מצאתי לפירש"י בשבת קי"א ב' אפיא סתם מתניתין דאהלות אשר הובאה שמה כחנניא דספינת הירדן טמאה · אך התוס' שם דחה פירושו ולפירושם אתיא ככ"ע ר"ש שם · ועי' פרפר ל"ה ו' ז' דברים מבולבלים בענין זה : (ג) הריות של דקל כו' · צריכות הן קישור · עמ"ל ול"נ דלענין שבת אתמר וכ"ה בהדיא (בשבת כ' ע"א) דר"א ב"ע ס"ל דצריך לקשר לענין שבת :

מתנות כהונה

מעוות לא יוכל לתקון: הברים זה לזה · עיין כל זה במדרש רות בפרשה ג': ה"ג מנוול היית לאחר מיתתך: ליטול לכאן גרסי': שבתה · לשון תשובה: ה"ג משנתעוותו המים מששת כו' · ופירושו שכבשם הקב"ה בים אוקיינוס וה"ג בילקוט בהדיא ועיין בב"ר פרשה ה': משנת החמה גרסי': ה"ג משחסר הקב"ה שנותיהם: יכול הוא לתקן · בתמיה: אם אדם מחסר גרסי': הוו תניין כו' · היו שונין כאחד ביחד ולקח לו רבי יהודה אשה והקדימו רבי אלעזר אותן שבעה ימי המשתה שלמד רבי אלעזר ורבי יהודה לא למד: דימטי ביה · שיגיע אליו: שעת קרית שמע כו' · עיין זה בבמדבר רבה פרשה ט' ובפרק תפלת השחר ובפ"ק דחגיגה: יכול הוא לתקן גרסי': ה"ג ועל זה לא נאמר כו' ועיין מזה בפ"ק דחגיגה: בקרו גמל זה · חקרוהו ובדקוהו שלא יהא בו מום: התמידין · כבשים העומדים לקרב לתמידים אותן מבקרין שמא הוממו וכן כאן מדקדקין אחר תלמיד חכם שפירש מן התורה: כמה נמחו גרסינן: זו התורה · שנתנה אחר עשרים וששה דור והיתה צריכה להנתן אחר אלף דור הרי שנקמטו תתקע"ד דור ועיין בפרק אין דורשין ובבראשית רבה פרשה כ"ח: מילה · ניתנה אחר עשרים דור ונקמטו תתק"ף דור שהיתה מצות מילה ראויה לינתן אחר אלף דור: עריבת הירדן · ספינה עשויה כעריבה ועיין זה בפרק רבי עקיבא: למה היא טמאה · למה היא מקבלת טומאה דהא תנינן בפרק ב' דמסכת כלים שהספינה טהורה ובפרק רבי עקיבא יליף ליה שנאמר דרך אניה בלב ים מקים ספינה לים מה ים טהור אף הספינה טהורה: ביבשה · ולפיכך מקבל טומאה שהרי תשמישו ביבשה וכן אותה של אשקלון מקצתה היתה משוקעת בארץ ולפיכך מקבלת טומאה: צריכים הם קישור · לקושרם יחד ואז מקבלין טומאה :

דברתי

פירוש מהרז"ו

הוא הבל ורעות רוח אך לא מה שלמעלה מהשמש היינו תשובה ומע"ט הם קיימים לעולם וכו' אבא לקח המשל מן הזקן והחכם שיודע הכל מחכמתו בעיני השכל ורבנן לקחו המשל מאסטרולוגוס החוזה בכוכבים שרואה הכל בעיניו בכוכבים והנמשל אל שלמה שידע הכל ברוה"ק ונבואה :

א מעוות לא יוכל לתקן · הוקשה לחז"ל איך אמר שלמה פסק חתוך שמעשה הבריאה שהעיד הבורא וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד שהוא ענין מעוות בלי אפשרות התיקון חלילה ואם כוונתו על מעשה בני אדם על שחוטאים ומעוותים העולם הלא על זה יועיל התשובה שכל התורה והנביאים בנוי על היסוד הזה יעשו תשובה ויתקנו הכל וא"כ הם שני כתובים המכחישים זה את זה ע"כ דורש ומכריע מעוות לא יוכל לתקון בעוה"ב אבל בעוה"ז יוכל לתקון ע"פ מדה י"ז: יש מן הרשעים · עיין פדר"א פרק מ"ג בענין תשובת ריש לקיש באופן שכתוב כאן : **ב** משנתעוותו המים · עיין שמ"ר פרשה ט"ו סי' כ"ב איך נתעוותו ויהיה כן עד לעתיד כמ"ש יחזקאל מ"ז ח' אל הימה המוצאים ונרפאו המים: משחסרה שנת הלבנה · שתחלה היו שניהם שוים וכשנתרעמה הלבנה נקטנה בגופה ובגלגלה ובזמנה עד לעתיד כמ"ש והיה אור הלבנה כאור החמה: עוד לא נמנו · בעוה"ז אך לעולם הבא יתוקן וימנו וכמ"ש כי ימי העץ ימי עמי וגו' וכמ"ש כי הנער בן מאה שנה ימות וגו': הגיעה שעת ק"ש · עי' במ"ר פ"ט סי' ו': תנינן ר"ש · חגיגה במשנה: בקרו גמל בקרו חזיר · שהם פסולים לעולם לקרבן אף אם לא יהיו בהם מום: את התמידין · וה"ה כל הבהמות הכשרים לקרבן השורים והבקרים והעזים והכבשים והאילים · והנמשל שמי שלא למד אין מבקרין אותו ליום הדין למצא בו שלמות וחסידות כי אין עם הארץ חסיד ודי לו במעשים טובים אשר באפשרות לו לעשות ודי לו אם ידבק בת"ח וכמ"ש ד"ר פ"ז סי' ד' שמי שלמד ואינו מקיים עונשו חמור ממי שלא למד כלל שמי שלא למד לא היה ישר אך מי שכבר למד כל התורה והיה ישר ואם פירש נתעוות: כצפור נודדת וגו' כן איש נודד ממקומו · שכבר קנה לו מקום בג"ע על ידי התורה וכשפירש מן התורה עזב ואבד מקומו: וכך הוא אומר אלף דור · ד"א וחסרון לא יוכל להמנות וע"ז אמר וכך הוא אומר דבר צוה לאלף דור והיה ראוי שתנתן התורה אחר אלף דור וכך עלה במחשבה אלא על שראה שכולם רשעים העבירה ונתן התורה לכ"ו דור זהו כוונת המאמר אלא דכאן חסר ועיין ב"ר פרשה כ"ח סי' ד' שכן הוא וזהו מ"ש כאן וחסרון לא יוכל להגנות שלא יכול להמתין עד אלף דור ועי' לקמן פסוק אשר עוד בקשה נפשי: לעולם אל ימנע · ג"כ ל"ם על פסוק וחסרון לא יוכל להמנות שאם ימנע עצמו מבית המדרש יחסר לו ל"ם ילא יוכל להמנות ולהשלים :

חברי

יפה תואר

הניחו לי ואראה בכבוד חבירי · ק' והלא נצטער מזה כמ"ש ואוכל את בשרו והאיך מבקש עכשיו שיניחו ויראה. וע"ק כמ"ש שמצווין שלא יעמדו רשעים בצד צדיקים וכו' ובפ' שואל גבי בכל עת יהיו בגדיך לבנים למלך שזימן לעבדיו וכו' עד אמר הללו שקישטו עצמן ישבו ויאכלו והללו שלא קשטו עצמן יעמדו ויראו · ואי התנו של ר"מ אומר אף הם נראים כשמשין אלא אלו ואלו יושבין הללו אוכלין והללו רעבין הללו שותין והללו צמאין כו' הרי דלכ"ע רואים הרשעים הצדיקים ומצטערין וי"ל דהתם לאו ברשעים מיירי אלא שלא נזהרו להרבות תורה ומצות ויצטערו שאינם זוכין כמותם לאותו תענוג אבל הכא ברשעים שעשו עבירות שצריכין לירד לגיהנם ולזה הם מבקשים ואומרים הניחו לי וכו' כלומר די לי צר ומצוק בראותי כבוד חבירי ותורק שיני וכדי שינצל מדינה של גיהנם ואומרים לו שהם מצווין שלא יעמדו רשעים בצד צדיקים :

כי

ידי משה

היה לגזול כי שם היה אלזון וחול וכאם שהיה בא אחד ממדינה אחרת וגוזל כלא ממון לא היה מועיל הצבע כלום אלא צריך היה לקנות דוקא בדמים מזבולן ונתן הכתוב סימן לזה ואמר שם יזבחו זבחי צדק שכל הנוטל וכו' ועי' בפ"ק דמגילה ובפירש"י שם ותבין ולא כפי' מ"כ או יש להגיה ממכיר כמו דאיתא לשון זה ביהושע י"ג לחצי בני מכיר ע"ש או יש להגיה וכן מדינת מכיר ג"כ לא היה מן הגזל לפי שמתחלה מבית גד וראובן וכן חצי שבט מנשה שהוא מכיר בן מנשה גם כן לא היה מן הגזל וק"ל :

שמחקה

א [טז] **דברתי** אני עם לבי • [א] הלב רואה שנאמר ולבי ראה הרבה • הלב שומע שנא' (מ"א ג) ונתת לעבדך לב שומע • הלב מדבר שנא' דברתי אני עם לבי • הלב הולך שנא' (מ"ב ה) לא לבי הלך • הלב נופל שנא' (ש"א יז) אל יפול לב אדם עליו • הלב עומד שנא' (יחזקאל כב) היעמד לבך • הלב שמח שנא' (תהלים ט"ז) לכן שמח לבי ויגל כבודי • הלב צועק שנא' (איכה ב) צעק לבם אל ה' • הלב מתנחם שנא' (ישעיה מ) דברו על לב ירושלים • הלב מצטער שנא' (דברים טו) ולא ירע לבבך • הלב מתחזק שנא' (שמות יט) ויחזק ה' את לב פרעה • הלב מתרכך שנא' (דברים כ) אל ירך לבבכם • הלב מתעצב שנא' (בראשית ו) ויתעצב אל לבו • הלב מתפחד שנא' (דברים כח) מפחד לבבך • הלב משתבר שנא' (תהלים נ"א) לב נשבר ונדכה • הלב מתגאה שנא' (דברים ח) ורם לבבך • הלב מסרב שנא' (ירמיה ה) ולעם הזה היה לב סורר ומורה • הלב מתבדה שנא' (מ"א יב) בחדש אשר בדא מלבו • הלב מהרהר שנא' (דברים כט) כי בשרירות לבי אלך • הלב מרחש שנא' (תהלים מ"ה) רחש לבי דבר טוב • הלב מחשב שנא' (משלי יט) רבות מחשבות בלב איש • הלב מתאוה שנא' (תהלים כא) תאות לבו נתתה לו • הלב סוטה שנא' (משלי ז) אל ישט אל דרכיה לבך • הלב זונה שנא' (במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם וגו' • הלב נסעד שנא' (בראשית יח) וסעדו לבבכם • הלב נגנב שנא' (שם לא) ויגנוב יעקב את לב לבן • הלב נכנע שנא' (ויקרא כו) או אז יכנע לבבם • (א) הלב משתדל שנא' (בראשית לד) וידבר על לב הנערה • הלב תועה שנא' (ישעיה כא) תעה לבבי • הלב חרד שנא' (ש"א ד) כי היה לבו חרד • הלב נעור שנא' (שיר ה) אני ישנה ולבי ער • הלב אוהב שנא' (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך • הלב שונא שנא' (ויקרא יט) לא תשנא את אחיך בלבבך • הלב מקנא שנא' (משלי כג) אל יקנא לבך וגו' • הלב נחקר שנא' (ירמיה יז) אני ה' חוקר לב וגו' • הלב נקרע שנאמר (יואל ב) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם • הלב הוגה שנא' (תהלים מט) והגות לבי תבונות • הלב הוא כאש שנא' (ירמיה כ) והיה בלבי כאש • הלב הוא כאבן שנא' (יחזקאל ל"ו) והסירותי את לב האבן • הלב שב בתשובה שנא' (מ"ב כג) אשר שב אל ה' בכל לבבו • הלב חם שנא' (דברים יט) כי יחם לבבו • הלב מת שנא' (ש"א כה) וימת לבו בקרבו • הלב נמס שנא' (יהושע ז) וימס לבב העם • הלב מקבל דברים שנא' (דברים ו) והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך • הלב מקבל יראה שנא' (ירמיה לב) ואת יראתי אתן בלבבם • הלב מודה שנא' (תהלים קיא) אודה ה' בכל לבב • הלב חומד שנא' (משלי ו) אל תחמוד יפיה בלבבך • הלב מתקשה שנא' (משלי כח) ומקשה לבו • הלב מטיב שנא' (שופטים טז) ויהי כטוב לבם • הלב עושה מרמה שנא' (משלי יב) מרמה בלב חורשי רע • הלב מתוכו מדבר שנא' (ש"א א) וחנה היא מדברת על לבה • הלב אוהב שוחד שנא' (ירמיה כב) כי אין עיניך ולבך וגו' • הלב כותב דברים שנא' (משלי ג) כתבם על לוח לבך • הלב חורש שנא' (שם ו) תהפוכות בלבו חורש רע • הלב מקבל מצות שנא' (שם י) חכם לב יקח מצות • הלב עושה זדון שנאמר (עובדיה א) זדון לבך השיאך • הלב עושה סדרים שנא' (משלי טז) לאדם מערכי לב • הלב מתגדל שנאמר (דה"ב כ"ו) ונשאך לבך • הוי דברתי אני עם לבי לאמר אני הנה הגדלתי וגו':

א [יח] **כי** ברב חכמה רוב כעס • [ב] כל זמן שאדם מרבה בחכמה מרבה בכעס • וכל זמן שהוא מרבה בדעת מרבה ביסורין • אמר שלמה ע"י שהרביתי בחכמה הרביתי בכעס • וע"י שהרביתי בדעת הרביתי ביסורין • רב אמר [ג] תלמיד חכם אין צריך התראה • א"ר שמואל בר נחמן ככלי פשתן הדקין הבאים (א) מבית שאן אם נתפחתו אחד מהן בכמה דמין הוא עשוי • כלי פשתן הגסין הבאין מארבל אם פחתו אחד מהן מה הן ומה דמיהן • מלה"ד לשנים שנכנסו לחנות • אחד אכל פת קיבר וקטנית ואחד אכל פת נקייה ובשר שמן ושתה יין ישן ומיני אגרטון ויצא חולהי דין אכל מילין קלילין ואיתנזק • ודין אכל מילין בורין ולא איתנזק • כך ראית מימיך [ד] חמור עוית עליו • גמל עוית עליו • אלא איכן היסורין מצויין בבני האדם • תני ר' ישמעאל [ה] לפום גמלא שיחנא • תני בש"ר מאיר לפי שהיתה חכמתו של נחש יותר • כך היתה מכתו לפי חכמתו שנאמר (בראשית ג') והנחש היה ערום מכל חית השדה לפיכך הוא ארור מכל הבהמה ומכל חית השדה • יש שהרבו חכמה לטובתן ויש שהרבו חכמה לרעתן • שהרבו לטובתן משה ושלמה • שהרבו לרעתן דואג ואחיתופל • יש שהרבו גבורתן לטובתן • ויש שהרבו גבורתן לרעתן • שהרבו לטובתן דוד ויהודה • שהרבו לרעתן שמשון וגלית • יש שהרבו עושר לטובתן ויש שהרבו לרעתן • שהרבו לטובתן דוד ושלמה • ושהרבו לרעתן קרח והמן • יש שהרבו בנים לטובתן ויש שהרבו בנים לרעתן • שהרבו לטובתן (ב) בני יעקב ודוד • לרעתן בני אחאב ועלי שנא' (שמואל א' ב') ובני עלי בני בליעל וגו' • בני אחאב שלא קבלו עליהם עול שמים לא ידעו את ה' שאמרו אין מלכות בשמים:

פרשה ב א [א] **אמרתי** אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה • ר' פנחס ור' חזקיה בש"ר סימון בר זבדי • (א) ר' פנחס אמר אנסכה ואנסכה אנסה בדברי תורה ואנסה בדברי מינות • אנוסה מדברי מינות לדברי תורה • וראה בטוב בטובתה של תורה • והנה גם הוא הבל לא היה צריך קרייה למימר אלא והנה גם הוא שמחה ואת אמר והנה גם הוא הבל • ר' חזקיה בש"ר סימון בר זבדי אמר כל התורה שאת למד בעוה"ז (ב) הבל הוא לפני תורה שבעולם הבא • לפי שבעולם הזה אדם למד תורה ושוכח אבל לעתיד לבוא מה כתיב תמן (ירמיה ל"א) נתתי את תורתי בקרבם • ורבנן אמרין עוד (ג) ינתך יצר רע לפני יצר טוב • וראה בטוב בטובתו של עולם הבא • רבי יונה בשם רבי סימון בר זביד כל שלוה שאדם רואה בעולם הזה הבל היא לפני שלותו של עולם הבא לפי שבעולם הזה אדם מת ומוריש שלותו לאחר אבל לעולם הבא כתיב [ו] לא יבנו ואחר ישב:

א [ב] **לשחוק** אמרתי מהולל • אמר רבי אבא בר כהנא מה מעורבב השחוק שאומות העולם שוחקים בבתי קרקסיאות ובבתי תיארטיאות שלהם • ולשמחה מה זו עושה מה טיבו של תלמיד חכם להכנס שם • דבר אחר לשחוק אמרתי מהולל מה מעורבב השחוק

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תתקס"ו • פסיקתא דר"כ פסקא ט"ו • אותיות דרבי עקיבא אות ל' • ילקוט מלכים א' רמז קע"ד • ועיין בסוף ספר מגדול עוז מהריעב"ץ ז"ל בחלק עליות לב טוב: ב בראשית רבה פרשה י"ט • וש"נ: ג סנהדרין דף ח': ד עיין שבת דף נ"ג • ובמועד קטן דף י"ב: ה כתובות דף ס"ז ודף ק"ד • סוטה י"ג:

חדושי הרד"ל

(א) הלב משתדל • עמ"כ • ועיקר הפי' שהוא לשון התפעל • כלומר הלב מתפתה: (א) מבית שאן אם נתפחתו מה הן ומה דמיהן כלי פשתן הגסים כו' אחד מהם בכמה דמים הוא עשוי כצ"ל • ועי' א"א: (ב) בני יעקב ודוד • כד"א (ד"ה א' כ"ח) כי רבים בנים נתן לי ה':

(א) ר' פנחס אמר אנסה ואנוסה כה אנסה בד"ת כו' כצ"ל: (ב) הבל הוא לפני תורה של עוה"ב כו' • עי"ל פי"א פי"ז • וכמ"ש בתנחומא כי תבא ס"ד שלא נתנה תורה בעוה"ז אלא כשיבא הקב"ה ילמדה לעוה"ב יהיו יודעים באיזו פרשה עסק: (ג) ינתך יצה"ר • עמ"כ • והעיקר שפי' לשון מסכה ויציקת מסכות חייכם

פירוש מהרז"ו

א **דברו** על לב • וכ"ד נחמו נחמו עמי: הלב מתברך • שנאמר והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי • הלב מתרכך שנאמר אל ירך לבבכם כצ"ל וכאן חסר: בשרירות לבי • ות"א בהרהור לבי בסדר נצבים: הלב משתדל • פי' מתפתה וכמ"ש כי יפתה איש בתולה ות"א ארו ישדל גבר בתולתא וזהו וידבר על לב הנערה: כי ישוב בכל לבבו • צ"ל שנאמר כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך דברים ל' יו"ד: כי אין עיניך ולבך • וס"ד כי אם על בצעך: הוי דברתי אני עם לבי • שעל הלב מדבר כבר הביא ע"ז פסוק וחנה היא מדברת על לבה אלא הביא פסוק זה על שהלב מתגאה ומתגדל לעשות מעשים גדולים ועל שכל דברים בלב ע"כ אמר הכתוב הנה בני לבך לי וכמ"ש בכל לבבך וכמ"ש כ"א ב"ע באבות לב טוב • ותוסב כאן כ"ח דברים שהלב מתפעל ומתהפך בהם כפי מה שמפורש מהם בכתוב:

א **מרבה** בחכמה ומרבה בכעס • שהחכם רואה שאין בני אדם מתנהגים כפי דרכי החכמה ומקלקלים העולם והחכם רוצה לתקן כפי חכמתו ואינו יכול ומרבה כעס וגם דקדוק הדין גדול יותר עם החכם ומרבה עליו יסורים: ומיני אגרטין • הובא במוסף ערוך ערך אקרטין ופי' כוס יין חי שבא בקינוח סעודה: חמור עוית עליו • בערוך ערך עוים ע"ש והוא שם חולי שהיה ידוע אצלם: לפום גמלא שחנא • הובא בערוך ערך שחן וביבמות ס"ז שחן בלשון ישמעאל משאוי ועי' ב"ר ריש פרשה י"ט: חכמתו של נחש • פי' ערמתו ומרמתו: דואג ואחיתופל • שעליהם אמר דוד ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי ואצל דואג כתוב אביר הרועים אשר לשאול שהיה אב לחכמים: בני בליעל וכו' שלא קבלו וכו' • דורש בליעל נוטריקון בלי עול: וכן בני אחאב שהיה לו שבעים בנים ביזרעאל ושבעים בנים בשומרון ונצטווה יהוא להרגם כולם הרי שהיו רשעים גמורים וזהו לא ידעו את ה' שלא ידעו שעולו ועול מלכותו ותורתו על ישראל לעולם:

א **וראה** בטוב • ואין טוב אלא תורה כמ"ש כי לקח טוב • ומאחר שמ"ש וראה בטוב פי' על התורה איך אמר גם זה הבל ע"כ דורש שיש בתורה שאדם לומד בעוה"ז לך הבל על שהוא שוכח כי העולם מעורב רע בטוב והאדם מלובש ביצר הרע ע"כ אין התורה מתקיים באדם כ"א ביגיעה רבה מאד אך לעתיד שיזדכך העולם ויבוער היצה"ר ומתקיים התורה בלימוד • וכמ"ש לעולם לא אשכח דבריך כי בם חייתני וכמ"ש במדרש בעולם הזה רוחי נותנת בכם חכמה אך לעתיד רוחי מחיה אתכם וכמ"ש אליהו רוח אל עשתני ונשמת שדי תחייני ועל רעיו אמר אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם דוק והתבונן בזה: ינתך יצה"ר • בכח התורה וכמ"ש לקמן פסוק ושבחתי אני את השמחה היינו התורה ע"פ בהדיא וזהו אנסכה בשמחה שבתורה ינתך היצה"ר א"כ מ"ש וראה בטוב הוא לעולם הבא: ר' יונה בשם ר' סימון • בא לפרש כפשוטו על שמחת עוה"ז וא"כ יקשה הרי שלמה משבח השמחה כמ"ש ולבי שמח וגו' וזה היה חלקי וגו' וכאן אמר גם הוא הבל ע"כ דורש שהוא הבל לפני שמחת עוה"ב:

א **מה** מעורבב השחוק • דורש מהולל מלשון שבאך מהול במים הוא ענין עירוב: מה טיבו של תלמיד חכם • דורש ולשמחה מה זה עושה על שמחת התורה כצ"ל פסוק

מתנות כהונה

דברתי אני עם לבי: מתבדה • בודה וכוזב דברים אשר לא המה: לבבכם וגו' גרסי': משתדל • מדבר דברי פתוי כי יפתה ת"א ארי ישדל וע' בב"ר פרשה פ': כי אין עיניך ולבך וגו' גרסי' • וסיפיה דקרא כי אם על בצעך ירמיה כ"ב:

כי ברוב חכמה: כל זמן כו' • עיין כל זה בב"ר פרשה י"ט: ה"ג רב אמר ת"ח ט' • ופירושו הרי שחכמתו עומדת לו להרבות עליו עונש אף כשלא התרו בו: אגרטין • לפי הענין פירושו מעדנים: בורין • חזקים וגסים או בור ורק מכל טוב: עוית • יש לומר מין חולי שנתעוות ונתעקם על ידו כן משמע בערוך ערך עוים ובב"ר [פ"כ] וכן בילקוט ושם הגירסא נשתנית: יותר • יותר מכל החיות:

אמרתי אני בלבי: אנסכה ואנסכה • דרש אנסכה נוטריקון אנסה כה דמשמע אנסה בכה ואבחן דרך זה בד"ת ואנסה בדברי מינות כי מלת נסיון אינו נופל כי אם בשני דרכים ועוד דרש אנסכה אנוס מכה מלשון ויגום כלומר אנוס ואברח מדברי מינות לדברי תורה וכדמפרש והולך וראה בטוב כו': ה"ג ואנסה בדברי מינות אנוסה מדברי מינות: שמחה • שדברי תורה הם שמחה כדאמרי' משמחי לב ואינם הבל ח"ו: ולעולם הבא • פירושו לימות המשיח ועיין בב"ר פרשה מ"ד: ינתך • יהא נתך ונמס ונתוך לפניו כד"א לא נתך ארצה ודרש ואנסכה בחילוף סמ"ך בתי"ו ואנתך כמו נסך נתך: ה"ג לעולם הבא כתיב לא יבנו:

לשחוק אמרתי מהולל: קרקסיאות כו' • בתים ששותים ושוחקים בהם ועיין בערוך ערך תיאטר: (של תלמיד חכם להכנס שם): לשמחה • ר"ל ת"ח העוסק בתורה המשמחת לב האדם מה עושה ולמה לו מיני שחוק הללו: מה מעורבב כו' • עיין

יפה תואר

כי ברוב חכמה רוב כעס • משום דקרא קשה דאי כעס דקאמר כעס ממש שהמרבה בחכמה יכעוס תמיד על אחרים וכן יכנס במאמר שיוסיף לסכאיב האנשים בחכמתו • זה ודאי שקר דאדרבה כעס בחיק כסילים ינוח וכל שכועס אם ת"ח הוא חכמתו מסתלקת א"כ ודאי שמרבה בחכמה א"א שמרבה להכעיס מכ"ש שלא יוסיף לסכאיב אחרים דאדרבה ת"ח מרחמים עפי דמ"ש חז"ל אם ת"ח נחש הוא תגרהו על מתניך וכפ"ק דתענית אי צורבא דרבנן דרתח אורייתא הוא דקא מרתח ליה אין זה אלא לפעמים כי מטבע התורה שיש לו לב שמח שיכעוס אבל צריך שירגיל עצמו כפיוס כמ"ש עם אפ"ס מיבעי ליה לאינש למילף נפשיה בניחותא ואי"כ א"א שיאמר ברוב חכמה ירבה כעס ומכאוב לאנשים בפועל: כל זמן שאדם מרבה בחכמה מרבה בכעס • מה שדקדק לומר כן ולא אמר כי ברוב חכמה שאדם מרבה מרבה עליו כעס כלישנא דקרא לאשמעינן דאין בחכמה גופה דבר רע אלא שהיא סבה לפעמים לסבות פלין המכאוב: אין ת"ח צריך התראה • שכל עובר עבירה אינו נענש בעונש הכתוב בתורה אא"כ התרו בו תחלה אבל ת"ח אין צריך התראה שלא נתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד ות"ח ודאי מזיד הוא דידע באסורים: ערום מכל חית השדה • ויהיה לפיכך שהיה ארור מכל חית השדה ולפי שאמר שמכתו לפי חכמתו נ"ל שמתחלה סיס

ששחקה מדת הדין * על דור המבול הדא הוא דכתיב (איוב כ"א) בתיהם שלום מפחד וגו' זרעם נכון לפניהם וגו' שורו עבר ולא יגעיל וגו' (שם) ישלחו כצאן עויליהם ישאו בתף וכנור וגו' יבלו בטוב ימיהם וגו' • מה כתיב תמן (שם) ויאמרו לאל סור ממנו • וכיון שאמרו מה שדי כי נעבדנו אמר להם הקדוש ברוך הוא ולשמחה מה זו עושה • (א) חייכם שאמחה אתכם מן העולם הדא הוא דכתיב (בראשית ז') וימח את כל היקום • דבר אחר לשחוק אמרתי מהולל מה מעורבב השחוק ששחקה מדת הדין על אנשי סדום שנאמ' (איוב כ"ח) ארץ ממנה יצא לחם וגו' מקום ספיר אבניה וגו' נתיב לא ידעו עיט וגו' וכשאמרו נשכח תורת הרגל מבינותינו הה"ד (שם) פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל • אמר להם הקב"ה חייכם אני אשכח אתכם מן העולם שנאמר (בראשית י"ט) וה' המטיר על סדום : ב ד"א לשחוק אמרתי מהולל מה מעורבב השחוק ששחקה מדת הדין על אלישבע בת עמינדב • [ב] אלישבע בת עמינדב ראתה ד' שמחות ביום אחד • משה יבמה מלך • נחשון אחיה נשיא ראש כל הנשיאים • אהרן בעלה כהן מלובש אבני אפוד • שני בניה סגני כהונה • וכיון שנכנסו להקטיר שלא ברשות נשרפו ונהפכה שמחתה לאבל הוי אומר ולשמחה מה זו עושה שנאמר (ויקרא ט"ז) אחרי מות שני בני אהרן וגו' : ג ד"א לשחוק אמרתי מהולל מה מעורבב השחוק דא"ר אחא אמר שמואל [ג] שלשה הן הדברים ששיחקה עליהם מדת הדין ולבסוף הוללתם ועירבבתם • כתיב (דברים י"ז) ולא ירבה לו נשים וכתיב (מלכים א' י"א) ויהי לשלמה שבע מאות שרות ושלש מאות פלגשים • כתיב (דברים י"ז) לא ירבה לו סוסים • וכתיב (מלכים א' ה' ו') ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים • כתיב וכסף וזהב לא ירבה לו מאד וכתיב ויתן המלך את הכסף ואת הזהב בירושלם כאבנים • [ד] לא היו נגנבות • אמר ר' יוסי בר' חנינא אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות • תני בשם רשב"י אפי' משקולת שהיו בימי שלמה של זהב היו שנאמר (שם י') אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה • אמר הקב"ה ולשמחה מה זו עושה מה עטרה זו עושה בידך רד מכסאי • [ה] באותה שעה ירד מלאך בדמותו של שלמה וישב על כסאו • והיה מחזר על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות ועל בתי גדולי ישראל ואומר אני קהלת הייתי מלך והיו מכין אותו בקנה ונותנין לפניו קערה של גריסין באותה שעה בכה ואמר וזה היה חלקי מכל עמלי : ד ד"א לשחוק אמרתי מהולל א"ר פנחס דדהובא מערבב מה חדותה עבדא • [ו] עובדא הוה בבר נש חד מרברבי בבל שנשא בנו אשה ברביעי עשה סעודה לחכמים אמר לבנו עלה לעלייה והבא לנו יין טוב מחבית פלוני • עלה להביא יין ישן מן העליה (ב) הכישו נחש ומת • (ג) המתין לירד ולא ירד אמר אעלה ואראה מה טיבו שבני מתעכב • עלה ומצאו שהכישו נחש ומת מושלך בין החביות המתין אותו חסיד עד שאכלו ושתו האורחין כל סעודתן וגמרו לברך אמר להם רבותי לא לברך ברכת חתנים לבית אותו האיש באתם לברך בנו עכשיו אמרו עליו ברכת אבלים על בנו • לא להכניסו לחופה באתם הכניסוהו לקבר • עאל ר' זכאי ואפטר עליה לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה :

א [ג] **תרתי** בלבי למשוך ביין • אמר שלמה תרתי בלבי למשוך ביין למשוך ביינה של תורה • את בשרי • ולבי נוהג בחכמה בחכמתה של תורה • ולאחוז בסכלות רבי יודן בעא קמיה דרבי אחא מהו דין דכתיב ולאחוז בסכלות אמר ליה לאחוז בסכלנותא :

א [ד] **הגדלתי** מעשי • אמר שלמה הגדלתי מעשי ממעשה אבותי • הגדלתי מעשי הה"ד (מלכים א' י') ויעש המלך (א) כסא שן גדול וגו' • בניתי לי בתים הה"ד (שם ט') ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים • נטעתי לי כרמים שנא' (שיר ח') כרם היה לשלמה בבעל המון :

א [ה] **עשיתי** לי גנות ופרדסים כמשמעו • ונטעתי בהן (א) עץ כל פרי אפילו פלפלין • א"ר אבא בר כהנא ברוחות היה שלמה משתמש ושולח להנדיקי ומביאין לו משם מים ומשקין כאן ועושה פירות • א"ל ר' ינאי בריה דר' שמעון אם אתה אומר כן נמצאת מיגעו אלא עמד שלמה בחכמתו על משתיתה של ארץ וראה איזה משתיתה מופנה לשם ונטע בה על משתיתה של ארץ וכך היתה עושה פירות :

א [ו] **עשיתי** לי ברכות מים • פוסקינוס • להשקות מהם יער צומח עצים זו ארץ ישראל שנאמר (שם י') ויתנם המלך בבית יער הלבנון :

א [ז] **קניתי** עבדים ושפחות דכתיב (נחמיה ז') וכל הנתינים ובני עבדי שלמה שלש מאות ותשעים ושנים • ובני בית היה לי שנאמר (מלכים א' ד') וכלכלו הנציבים את המלך וגו' • לא יעדרו דבר מה הוא לא יעדרו דבר א"ר חמא בר חנינא מעולם לא חסר שלחנו של שלמה לא וורד בימות החמה ולא קישואין בימות הגשמים • אלא היה טועמן כל השנה • גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי ואומר (שם) וברבורים אבוסים • (א) מה הוא וברבורים אבוסים רבנן אמרי מיניא ברברייה • ר' ברכיה בש"ר יהודה עוף גדול היה ומעולה ומשובח והיה עולה ויושב על שלחנו בכל יום ויום • ומהיכן הוא בא מברברייה היה בא בכל יום :

מסורת המדרש א תנחומא סדר אחרי סי' א' : ב זבחים דף ק"ב • ויקרא רבה פרשה כ' • תנחומא סדר שמיני סי' ב' • כל הענין וסדר אחרי סי' א' • סדר עולם פרק ד' • פסיקתא דר"כ פסקא כ"ו כל הענין • שיר השירים רבה פרשה ג' פסוק ו' • ילקוט שמיני רמז תקכ"ד • מדרש משלי פרשה ל"א : ג ירושלמי סנהדרין פרק ב' הלכה ה' • תנחומא סדר אחרי סימן א' : ד שיר השירים רבה פרשה א' • ילקוט מלכים ב' רמז קנ"ס : ה גיטין דף ס"ח • מדרש תהלים מזמור ע"ח • ילקוט מלכים רמז קפ"ב : ו ילקוט כאן רמז תתקס"ז כל הענין :

חדושי הרד"ל

(א) חייכם שאמחה כו' • אפשר דרש לשמחה לאמחה : (ב) הכישו נחש ז"ש חתן צריך שימור • ולכן אף כשהלך לדבר מצוה בשליחות אביו לא עמדה לו מצותו דהו"ל כשכיח הזיקא : (ג) המתין כו' וגמרו לברך • לא גמרו לברך בהמ"ז קאמר • אלא גמרו על סעודתן קאי ובאו לברך • ובויק"ר ליתא לתיבת לברך • וכן נראה בוודאי לא היה מניח להם לומר שהשמחה במעונו ג"כ :

(א) כסא שן גדול • וכתיב ביה לא נעשה כן לכל ממלכות • וז"ש הגדלתי מעשי ממעשה כל הממלכות :

(א) עץ כל פרי אפילו פלפלין • דרש עץ שהוא עצמו כפריו שהוא פלפלין שטעם עצו ופריו שוין וכדדרשי מאיר (בברכות דף ל"ו ע"ב) :

(א) מהו ברבורים אבוסים כו' • פסיקתא דאת קרבני לחמי :

מתנות כהונה

עיין כל זה בויקרא רבה פרשה כ' : ארבעה שמחות • בויקרא רבה חשב חמשה שמחות ומוסיף פנחס בן בנה משוח מלחמה : שנכנסו • בניה הנזכרים ובויקרא רבה גרס ליה בהדיא : שנאמר אחרי מות גרסי' : דאמר ר' אחא גרסי' : שלשה הן הדברים ששחקה עליהם כו' • שלשה דברים היו שעלו והגליתו ביד שלמה וכדמפרש ואזיל : ולא היו נגנבות • בתמיה ועיין לקמן בפסוק כנסתי : ירד מלאך כו' • עיין כל זה במסכת גיטין בפרק מי שאחזו : אמר רבי פנחס • עיין זה בויקרא רבה פרשה כ' : לברך בנו כו' • בויקרא רבה הגירסא יותר נכונה :

תרתי בלבי' הכי גרסי' אמר שלמה תרתי בלבי למשוך : בסכלנותא' תרגום של תבונה : **עשיתי** לי גנות : ברוחות • בשדים : להנדיקי • שם מדינה : ה"ג ומביאין לו משם מים ומשקין כו' וה"ג בילקוט ועושה פירות כפירות אותה מדינה : מיגעו • כלומר אתה מעמס עליו יגיעה רבה : משתיתה • פירוש שרשה ועיקר טבעה כמו שדרשו חז"ל בפ' החליל אבן שתייה שממנו הושתת העולם : של ארץ • הסיא ועיין זה באר היטב בפי' רש"י בקהלת :

פוסקינוס • מעין הנובע והוא לשון יון ממש :

לא הרד • בילקוט גרס מרור ובפרשת דברים גרס תרדין : מיני ברברייה • בערוך גרס בירבין ובילקוט גרס מן ברברין : ויושב על שלחנו • בילקוט מלכים גורס ונתון על שלחנו : מברבריה • שם מדינה רחוקה בקצה הישוב : כנסתי

פירוש מהרז"ו

פסוק הקודם • וגירסת הילקוט מה שמחת הת"ח שם : על דור המבול • עיין ויק"ר ריש פרשה ד' : אני אשכח אתכם • ע"פ מדת מנגד וכמ"ש לעיל פסוק אין זכרון : ב על אלישבע בת עמינדב • ויק"ר פרשה כ' ריש סי' ב' וש"נ • ושם הגירסא ה' שמחות דחשיב שם פנחס בן בנה משוח מלחמה : ג מה מעורב השחוק דאר"א • מה מעורב השחוק של שלמה וצ"ל א"ר אחא שלשה דברים עשה שלמה ששחקה עליהם מדת הדין כן הוא בילקוט כאן : ולא היו נגנבות • פי"ר פסוק ראשון ושם מבואר ועי' עוד לקמן פסוק את הכל ופסוק כנסתי לי : אין כסף נחשב למאומה • ותיבת למאומה מיותר ודורש הכוונה לא די שהיה נחשב לתשמישו המיוחד לו להוצאה ולכלים כ"א גם במקום אבני משקל לא היו משתמשים בו וזהו למאומה גם יתכן שדורש מ"ש אין כסף נחשב שלא השתמשו בו בדבר שצריך חשבון היינו המשקל שמביא לחשבון : ירד מלאך • בגיטין איתא שהוא אשמדאי מלך השדים : והיה מחזר • שלמה שהושלך מרחוק ובימי ירידתו בלא ספק שנפל אור פניו ונשתנה תוארו ותמונתו ולא הכירו אותו ואף שהיה לו תואר דמות שלמה לא שמו על לב שהרי שמעו שהמלך שלמה יושב בביתו על כסאו וא"כ זה שאומר שהוא שלמה המלך הוא שוטה ומשוגע ע"כ הכו אותו והאכילוהו גריסין : ד דדהובא מערבב • שהשחוק שלו מעורב בהוגה אין כאן שמחה : ברביעי עשה סעודה • שנשא בתולה שנשאת לרביעי :

למשוך ביין את בשרי • ולבי נוהג בחכמה וזה לא יתכן למשוך ביין ולנהוג בחכמה שהם שני הפכים כמ"ש במ"ר פרשה יו"ד סימן ב' באריכות וכמ"ש משלי ל"א ולרוזנים אי שכר וכמ"ש משלי ריש כ' לץ היין הומה שכר כל שוגה בו לא יחכם ע"כ דורש ומכריע ע"פ ג"ש כמ"ש משלי ט' ה' לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי שאמרה כן החכמה שכתוב בריש הענין : בסכלתנותא • שאחר שאמר ולבי נוהג בחכמה ואיך אמר ולאחוז בסכלות והם ב' כתובים מכחישים ע"כ דורש א"ת בסכלות אלא בסכלתנותא שתרגום נבון סוכלתן :

א ממעשי אבותי • וכמ"ש לקמן פסוק וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלים : הה"ד ויעש המלך • ע"פ מדה י"ז : ונטעתי בהם עץ כל פרי • משמע כל פרי הנמצא בארץ הלא כל מדינה מסוגלת לפרי מיוחדת ולא ימצאו כל הפירות שבעולם במדינה אחת ודורש שעץ כל פרי פירושו פלפלין שטעם עצו ופריו שוין כמ"ש סוכה דף ל"ה יומא פ"ח ברכות ל"ו ואף שאין כאן מקום פלפלין כי הפלפלין מקום הגלחתם בהנדקי ע"כ פירש שהביא מים הינדקי : איזה משתיתא מופנה לשם • כמ"ש רש"י בחומש בשם תנחומא שידע בגידין שיוצאין מאבן שתיה לכל מדינה ונטע על הגידין • וסיים בילקוט מציון מכלל יופי אלהים הופיע מציון הושתת העולם • למה נקרא אבן שתיה שממנה הושתת העולם :

א מיני ברברייא • וגירסת הילקוט מן ברברייה ופי' ממדינת ברבריה וכדמפרש והולך • וגירסת הערוך בערך ברבור מהו ברבורים אבוסים ר' יהודה אומר מיני בברים • ורבנן אמרי עוף טהור הוא ומעולה הוא והיה בא מברביא ועולה על שולחן שלמה בכל יום ומה שמציין בערוך בויקרא רבה פרשה כי ימוך אשרי משכיל אל דל ל"ע דשם ליתא וצריך לציין כאן : הה"ד

יפה תואר

היה מלך על כולם כיון דבתר הכי היה ארור מכולם דאין ארור מקביל לערום אלא הכל • לנ"א שהיה מלך על כולם שלכן היה ערום מכולם וכן אמרינן בפ"ק דסוטה אני אמרתי יהא מלך על כל בהמה וחיה עכשיו ארור יהיה מכל הבהמה ופירש"י יהא מלך שלכך עשאו ערום מכל • ומה שמלך בחיות ארי ובבהמות שור אפשר שאחר חטא הנחש נתנה להם המלוכה • ואע"ג דאמרינן בש"ר פ' כ"ג שד' פני המרכבה כנגד ד' גאים נסורות שמלכותו יש' עליהם ולא יתכן שנשתנו פני המרכבה אחרי חטא נחש ממה שהיה בתחלה • לא קשה כי ידע הש"י מתחלה שעתידה מלוכה לסנטל מנחש ולהנתן לאלו וקבע דמותם במרכבה מתחלה • א"נ שמתחלה ג"כ היו ד' גאים אלו מושלים זה בבהמות וזה בחיות כו' אלא שבנחש היה מולך על כולם והקב"ה קבע דמות הד' גאים במרכבה ולא דמות הנחש שמסרה נעקר מלכותו : אמרו עליו ברכת אבלים • לאו דוקא קאמר דהא לא חיילא אבילות קודם קבורה אלא למרר בבכי קאמר הכי כדאמר ביומא פ' בראשונה בעובדה דב' כהנים שהרג אחד את חבירו דקאמר על מי לסביא עגלה כו' דלהרבות בבכיה קאמר הכי : הגדלתי מעשי אמר שלמה כו' • בויק"ר אמר הקב"ה למשה לך אמור לאבות ראשונים הגדלתי לעשות עם בניכם כו' • וקשה והלא לא קרא פ"כ שלמה אמר דדברי קהלת נינהו שהיה מספר מה שהגדיל לעשות בימי גדולתו ומה ענין לפרש הכתוב על דברי ה' • וצ"ל דאסמכתא בעלמא היא וכן פ"ש לקמן רבי יהושע בשם ר"ל שהר קרייה בישראל בכניסתן לארץ כו' אסמכתא בעלמא היא • בבבלי ליתא דלא פיקשי דס"ק ר"י בשם ר"ל הכי והתם קאמר לענין אחר דכיון דלאסמכתא בעלמא קאמר לא תא לתימר הכא בענין אחר והתם בענין אחר : אפילו פלפלין • ומפרש בתנחומא שה"י משתיתו של עולם והיה שלמה בחכמתו מכיר את גידי הארץ איזה גיד הולך אל כוש ונטע בו פלפלין ואיזו הולך לארץ

ידי משה

ששחקה עליהם מדת הדין • פי' ע"ד ה' ילעג למו שצוחק על הנעשה • והולל לשון ערבוב מענין שהלך מהול במים • ולפי ששלמה לא נתכוון לעבור והיה בוטח שאף שירבה נשים לא יסור לכן אמר לשון ערבוב בעלמא שערבב הענין כמה שסמך ע"ז • וא"ת והיכן נכתב עונש ע"ז וי"ל שנשמע מכלל הן וכו' לפי שאמר למען יאריך ימים מכלל הן אתה שומע לאו • ואע"ג דכתיב בריש לא ירבה לו סוסים וכן היה

א [ח] **כנסתי** לי גם כסף וזהב הה"ד (מ"ב י') ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים · אפשר כאבנים בדרכים ובחצרות ולא היו נגנבות אלא היו גדולות אבני ח' אמות ואבני י' אמות · תנא אפילו משקלות שהיה בימי שלמה של זהב היו והיו משתמשין בכלי משקלות של זהב קנטרין · וכל משקל ומשקל גדול וקטן של זהב היו · וסגולת מלכים שנאמר וכל מלכי הארץ מבקשים את שלמה · והמדינות זו מלכת שבא שהיתה מדיינת עמו בחכמתה ובשאלותיה ולא יכלה לנצחו שנאמר (מ"א י') ותבא אליו לנסותו בחידות ויתן לה המלך את כל שאלתה אשר שאלה · עשיתי לי שרים ושרות זמרין וזמרתא · ותענוגות בני האדם דימוסיות ומרחצאות · שדה ושדות שידא ושידתא דהוון אזיין בהון · א"ר חייא בר נחמיה וכי אין הכתוב מודיענו אלא עשרו של שלמה הא אין מדבר אלא בדברי תורה · הגדלתי מעשי הדא ה"ד (שמות ל"ב) והלוחות מעשה אלהים המה · בניתי לי בתים אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות · נטעתי לי כרמים אלו שורות של תלמידי חכמים שהם יושבין שורות שורות ככרם כדתנן זה מדרש דרש רבי אלעזר בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה וכי כרם היה אלא אלו תלמידי חכמים שיושבין שורות שורות ככרם · עשיתי לי גנות ופרדסים אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר' חייא רבה ומשנתו של ר' הושעיא רבה ומשנתו של בר קפרא · ונטעתי בהם עץ כל פרי זה התלמוד שכלול בהם · עשיתי לי ברכות מים · ר' חייא רבה אמר (א) אלו הדרשות · להשקות מהן יער צומח עצים · אלו התינוקות שהם למדים · ר' נחמן אמר זה התלמוד · להשקות מהם יער צומח עצים · אלו תלמידי חכמים שהם למדים · קניתי לי עבדים ושפחות אלו האומות · שנאמר (יואל ג') וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי · והעכו"ם לעתיד לבא יהיו עבדים לישראל כמו שכתוב בישעיה (ישעיה ס"א) ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו' · ובני בית היה לי זה רוח הקדש · גם מקנה בקר וצאן אלו הקרבנות הה"ד (ויקרא א') מן הבקר ומן הצאן תקריבו · כנסתי לי גם כסף וזהב אלו דברי תורה שנאמר (תהלים י"ט) הנחמדים מזהב · וסגלת המלכים שנאמר (משלי ח') בי מלכים ימלוכו · בי שרים ישורו · והמדינות אלו תלמידי חכמים שמדיינין בהלכה · עשיתי לי שרים ושרות אלו התוספתות (משוררים זכרים משוררות נקבות) · ותענוגות אלו האגדות שהן ענוגי של מקרא · שדה ושדות דיינין זכרים (ב) ודיינות נקבות : ב ר' יהושע בן לוי פתר קרייה בישראל בכניסתן לארץ · ב הגדלתי מעשי (במדבר ט"ו) כי תבואו אל ארץ מושבותיכם ועשיתם אשה לה' · בניתי לי בתים · (דברים ו') ובתים מלאים כל טוב · נטעתי לי כרמים (שם) כרמים וזיתים אשר לא נטעת · עשיתי לי גנות ופרדסים · אדריאנוס שחיק טמיא שאל את רבי יהושע בן חנינא כתיב בתורה (שם ח') ארץ אשר לא במסכנות וגו' · יכול את מייתי לי תלת מילין דאנא שאיל · אמר ליה ומה אינון · אמר ליה פלפלין ופוסיאנין ומטקסא · אייתי פלפלין מן נצחנה · ופוסיאנין מן ציידן ומאן דאמר מן עכברין · ומטקסא מן (ג) גוש חלב · עשיתי לי ברכות מים · שנאמר (שם) ארץ נחלי מים · להשקות מהם יער צומח עצים · אמר רבי לוי אפילו קנים של חצים לא חסרה ארץ ישראל · קניתי עבדים ושפחות (שמות י"ב) וגם ערב רב וגו' · ובני בית היה לי · אלו הגבעונים שעשאן יהושע חוטבי עצים ושואבי מים שנאמר (יהושע ט') ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים ושואבי מים · גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי · (במדבר ל"ב) ומקנה רב היה וגו' · כנסתי לי גם כסף וזהב · שנאמר (תהלים ק"ה) ויוציאם בכסף וזהב · וסגלת מלכים והמדינות זו ביזת עוג וביזת מדין · עשיתי לי שרים ושרות משוררים זכרים ומשוררות נקבות · (ד) ותענוגות בני האדם זה ענוגן של ישראל · שדה ושדות תפנוקין ותפנוקיין :

א (ט) **וגדלתי** והוספתי מכל אשר היו לפני בירושלים · וכי מה היה לפניו בירושלים (א) לא דוד אביו היה · ארבעה נקראו מנה בן פרס און בן פלת בנו צפור בנו בעור וחזקיה · ושנים נקראו מנה בן מנה · (ב) בן עקיש ושלמה · אף חכמתי עמדה לי · אמר רבי אחא אמר שלמה כל תורה (ג) שלמדתי בזקנתי פסטירין באף נתקיימת בי :

א (י) **וכל** אשר שאלו עיני וגו' · לא מנעתי את לבי מכל שמחה זו שמחת העושר · כי לבי שמח מכל עמלי וזה היה חלקי מכל עמלי · מאן דאמר קודיה מאן דאמר קשרתיה · ד"א וכל אשר (א) שאלו עיני בנשים · לא אצלתי מהם · לא מנעתי את לבי מכל שמחה זו (ב) שמחת הנשים · כי לבי שמח מכל עמלי (ג) זו הפרשת חלה ומאן דאמר זו הפרשת נסכים :

א (יא) **ופניתי** אני לראות חכמה · ופניתי · (א) ופיניתי כספל הזה שנתמלא בשעתו ונשפך בשעתו כך למד שלמה תורה בשעתו ושכחה בשעתו · לראות חכמה והוללות וסכלות · ר' חנינא בר פפא ור' סימון · ר' חנינא בר פפא אומר הוללות זו הוללה של מלכות · וסכלות זו הטרחות · ר' סימון אומר הוללות זו הוללה של מינות · וסכלות זו הטפשות · כי מה האדם שיבא אחרי המלך וגו' אם יאמר לך אדם

מסורת המדרש א ירושלמי סנהדרין פרק ב' · שהש"ר פרשה א' · תנחומא סדר אחרי סי' ב' · פסיקתא דר"כ פ' כ"ז · ילקוט מלכים ב' רמז קנ"ב · ילקוט כאן רמז תתקס"ח כל הענין : ב ויק"ר פרשה כ"ה :

חדושי הרד"ל

(א) אלו הדרשות כו' התינוקות שהן למדים · בילקוט הגי' אלו הדרשנין וגרסינן אלו ע"ה שומעים אותם (וכנראה דדרשינן אלו אינן בייחוד באגדות שהרי מסיים להלן תענוגות ב"א אלו האגדות שהן כו' · אלא דרשנין שהיו דורשים בצבור לפני ע"ה בין הלכות ובין אגדות שאף בהלכות כשהיו דורשין בפרקא לרבים היו מסכין לפעמים להתמיד תפני ע"ה כדאיתא (בעירובין מ"ו ובחולין י"ד) : (ב) ודיינות נקבות · לאו דווקא דיינות דאשה פסולה לדון · אלא שופטת להשגיח שלא ישלטו הנשים בעולתם אים לרעותה את ידה · ובילקוט הגי' דינין זכרים ודינין נקבות אפשר הוא כמו דיני ופירושו דינים השייכים לאיש או לאשה לבדן : (ג) גוש חלב · בכ"מ הנוסחא גוש חלב · ונוסחא דהכא ביו"ד ומדוקדקת וקרובה יותר לשם שקוראה ביוסיפון לרומיים גישאלא : (ד) ותענוגות בני האדם זה עינוגן של ישראל · בילקוט הגי' של א"י וע"ש עוד כ"א בזה :

(א) לא דוד אביו היה · והוסיף חכמה גם עליו · ולא תימא שהיה גדול ממנו · שהרי מפורש שהיה מנה בן מנה ר"ל שהיו שניהם שוים אלא כננס רוכב על גבי הענק הוסיף חכמה על אביו : (ב) בן עקיש · עמ"כ · וכדומה דגרסי' בן קיש · והוא שאול · שבכ"מ מיחסו בן קיש ומצינו שלפעמים מייחס אביו עליו · קיש אבי שאול (ש"א ט' ושם י"ד) דמשמע שאביו טפל לו · לכן אומר שהיו שוין בחכמה והיה שאול מנה בן מנה : (ג) שלמדתי בזקנותי פסטרין · עמ"ש גי' ס"י במסטירין וכ"ה בילקוט וכמ"ש בירושלמי ברכות פ"ה וכתבו הרמב"ם בס' ת"ת שהיגע בתלמודו בצנעה לא במהרה משכח ולגירסת הספרים אפשר צ"ל שלמדתי בסטירין באף נתקיימה בי בזקנתי · ופירש שלמדה באף שכעס עליו רבו וסטרו מסטר על פניו · היא שעמדה לו להתקיים בזקנותו :

(א) שאלו עיני בנשים · כד"א (דה"ב י"א) וישאל המון נשים · וז"ש עיני כמ"ש ואחרי עיניכם זו זנות : (ב) שמחת הנשים · כמ"ש לקמן ס"י פ"ז שמחת לב אשה : (ג) זו פרשת חלה כו' זו פרשת נסכים כצ"ל וכ"ה לקמן פ"ט פ"ד וע"ש :

(א) ופניתי כספל כו' ושכחה כו' · אפשר מפני שכבר כתוב והוספתי חכמה כו' ועכשיו חזר וכתב ופניתי לראות חכמה · לז"א ששכחה (והיינו מפני שנפנה לעסוק במעשיו. כמש"ל ופניתי אני בכל

פירוש מהרז"ו

א **ההד"ד** ויתן המלך · לעיל פסוק לשחוק וש"נ : והמדינות · מיותר שככר אמר סגולות מלכים ע"כ דורש ע"פ מדה ממעל וי"ז על מלכת שבא : אזיין בהון · מתחממין בהם במרחצאות הנ"ל וכמ"ש בדניאל ג' למיזא לאתונא : אלו הדרשות · בילקוט כאן הגי' אלו הדרשנים להשקות מהם יער צומח עצים אלו עמי הארץ שבאים ושומעים : זה רוה"ק · שהיו שונים בביהמ"ד שמשם היו זוכים לרוה"ק כמ"ש ב"ר פ' ע' סי' ח' : וסגולת המלכים · ובילקוט הגי' אלו שרי תורה שנאמר וכו' : משוררים זכרים · כפי הפשט ולפי הדרש חכמים זכרים וחכמות נקבות ומ"ש משוללות נקבות היינו לנשיו ולא לעצמו כי קול באשה ערוה : ב ר' יהושע בשם רבי לוי · ויק"ר פרשה כ"ה סי' ג' : אפי' קנים של חצים · שהיל"ל צומח פרי ע"כ דורש על העץ שהוא עצמו כפרי :

א **און** בן פלת וכו' · צ"ע וכן מ"ש וחזקיה צ"ע ואם הכוונה על חזקיה המלך שהיה בן אחז הרשע למה לא חשב אברהם בן תרח או יאשיהו בן אמון וכדומה · וכן מ"ש בן עקש צ"ע ומ"ש פסטירין בילקוט הגי' מסטירין וצ"ע :

א **וזה** היה חלקי · משמע שהיה אוחז בידו ומראה אותו וכמו שדרשו החודש הזה וזה לכם הטמא · וזה מעשה המנורה : מ"ר קודייא · לקמן פסוק שבתי וראה וגורס שם עוד ומ"ד קניא · וכ"ה בערוך ערך קשר והראה מקום למאמר זה בויק"ר פ' ל"ד וליתא שם : זו הפרשת חלה · כמ"ש לקמן פסוק לך אכול בשמחה לחמך זו פרשת חלה ושתה בלב טוב ייך זו פרשת נסכים וכפי מ"ש בפסוק הקודם כנסתי שכל הענין לדבר בתורה :

א **ופניתי** · משמע שפנה לאיזה דבר ופניתי משמע שפנה עצמו ונתרוקן ועי' פי' לעיל פסוק א' : זו הוללות של מלכות בבל · כמ"ש פי"ר פסוק כמעט שעברתי בניאור ע"ש ותבין כאן שהם נקראים הוללים : וסכלות זו המרחות · שמלכות

מתנות כהונה

כנסתי : כאבנים בדרכים · שהם קטנים וביד כל אדם לקחת אותם : קנטרין · משקל גדול לענטינר"א בלע"ז : ה"ג וסגלת מלכים שנאמר כו' : זמרין וזמרתא · מיני זמר מזכר ונקבה ועיין כל זה בפ' מי שאחזו : דימוסיאות · גם הוא מין מרחץ ועיין בערוך ערך דמס : א"ין · עיין במדרש חזית בפסוק הנה מטתו (ג' ו') : משנתו כו' · עיין במדרש חזית בפסוק אנהגך (ח' א') : רבי חייא רבה גרסינן : שכלול בהם · בתוך המשניות : ברכות מים · זה התלמוד : זה רוח הקודש · כד"א בכל ביתי נאמן : נראה דה"ג ושרות אלו התוספתות ותענוגות כו' וכן מצאתי באות אמת : דיינין כו' · י"ל שדרשו שדה מלשון שודא דדיינא : וזיתים אשר לא נטעת גרסי' ועיין כל זה בויקרא רבה פרשה כ"ה : שחיק טמיא · ישחקו וימחקו עצמותיו כלומר ימח זכרו : יכול אתה כו' · דרך שאלה יכול אתה להביא אלו ג' דברים שאני שואל מעמך א"ל ומה הם אותן ג' דברים : פוסיאנין · פי' הערוך מין שלו : ומטקסא · מין משי מובחר : אייתי כו' · הביא לו פלפלין ממקום נצהנא ופוסיאנין ממקום צידן ויש אומרים ממקום עכברים ומטקסא ממקום גוש חלב : קנים של חצים גרסי' · פירושו אילן סרק שאינו עומד רק לעשות ממנו נצב להצים : תפנוקין · דרש שדה מלשון לשד השמן :

וגדלתי והוספתי : מנה בן פ"ס · גדול בן הדיוט ועיין בפרק סדר תעניות אלו : און בן פלת · און היה גדול בישראל רק נסת לטעה ואחר כך ישב כל ימיו באנינות ותשובה על זאת כדאיתא בפרק חלק ואביו לא נזכר מי הוא וגם דרשו חז"ל פלת שנעשו בו פלאים ולפי זה שם אביו לא נודע כלל : בנו צפור כו' · דרשו חז"ל אביו היה בנו ונפל אליו : פסטירין · כלומר חכמה שאינה ברורה רק מסותרת וכהם כמארב היושב בסתר אחור ולא פנים ועיין ערוך ערך פסט או הוא שני תיבות פסי סירין פי' אפס ונמס משא ומתן של הלכה ואי הכסר לה קיים והוא מלשון שקיל וטרי אבל מה שלמד בימי חרפו בעוד שכח הרגזני קיים תידוד ופלפול התלמידים היה מתקיים לו ובילקוט לא גרס ב קנתי פסיטירין ובספר ישן גרס אמר רבי חנינא בר פפא כל תורה שלמדתי באף עמדה לי אמר ר' אחא כל התורה שלמדתי במספירין עמדה לי ודייק מדכתיב חכמתי כינוי יו"ד המדבר בעדו מורה על הבחר : עקיש · נראה דצריך להיות בן עקש והוא עירא בן עקש הנזכר בדברי הימים סימן ל"ז במחלוקת השנים עשר ואף על פי שלא מצינו מה טיבו של עקש מ"ל מקום השיבוהו ביחוד פרטי נגלה ממה שייחס בנו אחריו שנאמר עירא בן עקש מה שלא נעשה לאחד מהם רק ליושבעם הראשון למעלות הקדימה ולכן חזר ומפרש הראש לכל שרי הצבאות לחדש הראשון וגם בניהו בן יהוידע למעלתו הפרטי כידוע ולכן מפרש גם כן וכתב בניהו בן יהוידע הכהן ראש כלומר שבח לו שבח למשפחתו ועוד מוסיף הוא בניהו גבור השלשים ועל השלשים וגו' כלומר ראה החשיבות : **קודיא** כו' · הערוך פי' קערה של חרס והוא כלי גולה ועיין בסנהדרין בפרק כהן גדול ובירושלמי : קשרתיה · פירושו הוא חגור של גרים וקושרין בו עוברי דרכים כדי שיהא קל להלוך ועיין עוד לקמן בפסוק שבתי וראה (פ' ז') : הפרשת חלה · היא מצוה המוטלת על הנשים והוא העמל האחרון שבתבואה וכן נסכים עמל האחרון ביין : **ופניתי** אני לראות : בשעתו · כלומר לשעה קלה : ושכחה בשעתו · כשנטרד ממלכותו ודרש ופניתי פועל יוצא על החכמה שהריקה והפנה אותה ועיין זה לעיל

יפה תואר

[illegible]

משנת דר"א זו שמחת הנשים כי לבי שמח וגו' [illegible]

יכול אני לעמוד על משתיתו של עולם · אמור לו אחרי המלך ב"ו אי אתה יכול לעמוד אחר ממ"ה הקב"ה אתה יכול לעמוד · א ר' נחמן אמר תרתי להרישת הקנים שאין אדם יכול להכנס לתוכה · מה עשה פיקח אחד כיסח ונכנס כיסח ונכנס דרך הכיסוח ויצא דרך הכיסוח · ר"נ אמר חורי לפלטין גדולה שהיה לו פתחים הרבה וכל מי שנכנס לתוכה טועה · היה שם פיקח אחד נכנס ונטל פקיעת גמי וקשרה נגד הפתח הכל נכנסין אצל הפקעת ויוצאין דרך הפקעת · (ב) א"ר שמעון בן יוחאי מלה"ד למלך ב"ו שבנה פלטין וכל העוברים ושבים נכנסים לתוכו ואמרו אלו היו עמודיה גבוהים היתה נאה · אילו היו כותליה גבוהים היתה נאה · אלו היתה תקרתה גבוה היתה נאה · שמא יבא איש ויאמר אילו היו לי שלשה ידים או שלשה עינים או ג' אזנים או ג' רגלים הייתי נאה ת"ל את אשר כבר עשוהו · אין כתיב כאן עשהו אלא עשוהו כביכול הקב"ה ובית דינו עשאוהו · נמנים על כל אבר ואבר משלך ומעמידך על תיקונך · ואם תאמר שתי רשויות הן והלא כבר נאמר (דברים ל"ב) הוא עשך ויכוננך · א"ר לוי בר חיתא מלך ב"ו בונה פלטין אם נתן ביבה על פתחה אינה נאה ואינה משובחת אלא הקב"ה ברא את האדם ונתן ביבו על פתחו ואיזה זה · זה בית חוטמו (ג) והוא נואו והוא שבחו · א"ר יצחק בר מריון כתיב (בראשית ב') וייצר ה' אלהים את האדם (ד) מה ת"ל אשר יצר (ה) אלא הצור הוא צייר נאה כביכול מתגאה בעולמו ואומר ראו בריה שבראתי וצורה שציירתי · ואמר רבי יצחק בר מריון (שם) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם הוא בראן והוא משבחן · ומי מגנן · בוראן מקלסן מי נותן בהן דופי אלא הם נאים ומשובחים הם שנאמר אלה תולדות השמים והארץ · ר' פנחס בשם רבי לוי אמר בהבראם בה"א בראם:

א [יג] **וראיתי** אני שיש יתרון · תני בשם רבי מאיר כשם שיש יתרון בין האור לבין החשך כן יש יתרון בין דברי תורה לדברי הבלים:

א [יד] **החכם** עיניו בראשו וגו' · החכם עיניו בראשו והכסיל עיניו ברגליו אלא עד שהחכם בראשו של ענין הוא יודע מה יש בסופו · ר' מאיר הוה צווח לסופיה דמלה רישיה · ד"א החכם עיניו בראשו זה אברהם אבינו · והכסיל בחשך הולך זה נמרוד · וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם:

א [טו] **ואמרתי** אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני וגו' · אני נקראתי מלך ונמרוד הרשע נקרא מלך · זה מת וזה מת א"כ ולמה חכמתי אני אז יותר · למה מסרתי נפשי על קדושת שמו של הקב"ה והזהרתי ואמרתי אין אלוה כמוהו בעליונים (א) ובתחתונים · ועוד חזרתי ואמרתי כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם הכל נשכח · למה דכיון דישראל נכנסין לידי צרה הן אומרים (שמות ל"ב) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך וגו' · שמא או"ה אומרים זכור למעשה נמרוד הה"ד ואיך ימות החכם עם הכסיל: ב ד"א החכם עיניו בראשו זה משה · והכסיל בחשך הולך זה בלעם הרשע · וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם ואמרתי אני בלבי וגו' זה נקרא נביא וזה נקרא נביא א"כ ולמה חכמתי אני אז יותר למה נתתי נפשי על התורה · וחזרתי ואמרתי כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם הכל נשכח · למחר ישראל נכנסין לצרה ואומרים (ישעיה ס"ג) ויזכור ימי עולם משה עמו וגו' · שמא א"ה אומרים ויזכור ימי עולם בלעם עמו הה"ד ואיך ימות החכם עם הכסיל: ג ד"א החכם עיניו בראשו זה דוד מלך ישראל · והכסיל בחשך הולך זה נבוכדנצר הרשע · וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם · וחזרתי ואמרתי אני בלבי וגו' כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם · בשכבר הימים הבאים הכל נשכח · (ב) ב זה בנה בהמ"ק ומלך ארבעים שנה וזה החריבו ומלך ארבעים שנה א"כ ולמה חכמתי אני אז יותר למה נתתי נפשי על בנין בין המקדש · וחזרתי ואמרתי כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם הכל נשכח · מחר שלמה עומד ובונה בית המקדש ואומר (ד"ה ב' ו') זכרה לחסדי דויד עבדך שמא אויל מרודך עומד ואומר זכרה לחסדי נבוכדנצר עבדך הה"ד ואיך ימות החכם עם הכסיל:

ד ד"א החכם עיניו בראשו (ג) ג זה שלקח חטים לשלש שנים · והכסיל בחשך הולך זה שלקח חטים לשנה אחת · וידעתי גם אני וגו' וחזרתי ואמרתי אני בלבי וגו' זה אוכל וזה אוכל · א"כ למה חכמתי אני אז יותר למה משכנית מאניי מן קייטא לאמטי לי מזונין וחזרתי ואמרתי כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם וגו' הכל נשכח · למחר שנת בצורת באה זה אוכל ביוקר וזה אוכל בזול הה"ד ואיך ימות החכם עם הכסיל:

ה ד"א החכם עיניו בראשו זה ת"ח שהוא רגיל במשנתו · וידעתי גם אני וגו' והחזרתי ואמרתי אני בלבי וגו' זה נקרא ר' וזה נקרא ר' זה חכם וזה חכם זה עוטף בטליתו וזה עוטף בטליתו א"כ למה חכמתי אז יותר למה נתתי נפשי על תורתי · וחזרתי ואמרתי אין זכרון לחכם עם הכסיל למחר שניהם נכנסין לבית הוועד או למקום אחר ושואלין זה את זה · זה נשאל ומשיב וזה נשאל ואינו משיב הה"ד ואיך ימות החכם עם הכסיל · א"ר חייא בר נחמיה אם אין התלמיד צריך לומר שמועה משמו של רבו למחר (ד) תורתו משתכחת ואיך לא יתן הרב את עצמו על התלמיד מעתה:

א (טז) **ושנאתי** את החיים · אימיקנטרון היה כותב לאדריאנוס קיסר א"ל אם למולים את שונא אלו הישמעאלים אם למשמרי שבת את שונא אלו הכותיים · הרי אין את שונא אלא האומה הזאת בלבד · אלהיה יפרע מאותו האיש · גזר אדריאנוס דכל די עבד כן יפרסם גרמיה למלכא דמלכא בעי יתן ליה מלה · אזל חד ופרסים ית גרמיה · אמר ארימין רישיה · א"ל למה אמרת כן א"ל דאת פני להוא גברא מן תלת נסיסין בישין · א"ל מה אינון א"ל נפשיה דההוא גברא בעיא מיגס גביה בצפרא וברמשא ולית ליה מה דיתן לה וכן אינתתיה וכן בנוי · אמר אדריאנוס הואיל והוא חיי חיין בישין שבוקו ליה וקרא אנפשיה ושנאתי את החיים · מעשה בגרגרן אחד שהיה עמל כל ימות השנה ששת ימי המעשה ובשבת לא היה לו מה יאכל · מה עשה פעם אחת נתעטף בכלי קוריים שלו ועלה לראש הגג ונפל ומת וקרא אנפשיה ושנאתי את החיים · ר' הושעיא אתון אמרין ליה דייניך שתיין (א) המרא בשוקא ולא חמי להון · חד זמן נפק ואשכח דיינוי שתן חמרא בשוקא וקרא על נפשיה ושנאתי אני את החיים

מסורת המדרש א שיר השירים רבה פרשה א' · בראשית רבה פרשה י"ב כל הענין · וש"נ : ב ויקרא רבה ריש פרשה כ' · לקמן פרשה ט' · תנחומא סדר אחרי סימן א' · וסדר ואתחנן סימן א' · ילקוט כאן רמז תתקס"ט · פסיקתא דר"כ פסקא כ"ז · ועיין מגילה דף י"א : ג ירושלמי שבת פרק א' · עיין מנחות דף ק"ג · אסתר רבה ריש פ' א' · ילקוט תבוא רמז תתק"מ :

חידושי הרד"ל

מעשי · בזה שהנה למעשיו הנה עצמו מד"ת כהכל הזה כו') לכן חזר לראות חכמה : (ב) ארשב"י מלה"ד כו' · ספרי האזינו שם · וא"ת ב' רשויות כו' מדכתיב עשוהו לשון רבים : (ג) והוא נואו ושבחו · כמש"ל פי"ב והאור זה החוטם וכו תלויה עיקר הדרת פנים כמ"ש אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם : (ד) מה ת"ל אשר יצר כו' מתגאה כו' ראו בריה כו' · אפשר דרש אשר לשון כי אשרוני בנות · כי הקב"ה מאשר ומשבח יצירתו : (ה) אלא הצור הוא צייר נאה · בב"ר ליתא · ולפי גי' דהכא אפשר מכוון לקרא דהצור תמים פעלו למדרשיה הצייר שצייר פעולה תמימה · ומביא ראיה משם לדרש גם אשר יצר כן :

(א) ובתחתונים והזהרתי ואמרתי כי אין זכרון כו' נמרוד כצ"ל : (ב) זה בנה ביהמ"ק · לאו דוקא בנה אלא הכין לבנות וכמ"ש ריש פה"ר שבנה את היסודות ע"ש : (ג) זה שלוקח חטים לשלש שנים · עי' ריש מדרש אסתר : (ד) תורתו משתכחת ואיך יתן הרב כו' כצ"ל · ואפשר דורש המקרא לפ"ז כן · כי אין זכרון לחכם (הרב) עם הכסיל (התלמיד שאינו אומר בשם רבו) בשכבר הימים הבאים הכל נשכח (תורת הרב משתכחת) ואיך ימות החכם עם הכסיל (למה ימית הרב עצמו לטרוח ללמוד עם התלמיד הכסיל) : (א) חמרא בשוקא ולא סימון נכון כצ"ל וכ"ה במ"כ :

ודמיך

מתנות כהונה

לעיל ריש מדרש חזית : משתיתו · שרשו ועיקרו : וה"ג אחרי מלך בשר ודם אי אתה יכול לעמוד אחרי מלך כו' · ועיין כל זה בב"ר פרשה י"ב : להרישת קנים כו' · ע"ל במדרש חזית : והכל נכנסין גרסי' : ואומרים אלו היו גרסי' : כבר עשוהו גרסי' וכו' עד אלא עשוהו : ביבה · עיין בבראשית רבה פרשה י"ב : נואו · נוי שלו : הכי גרסינן מקלסן מי נותן בהם דופי כו' · ועיין בבראשית רבה פרשה י"ב : ה"ג ומשובחים הם שנאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם רבי פנחס בשם רבי לוי אמר בה"א בראם כו' : לדברי הבלים · בילקוט גרסי' לדברי מינות :

החכם עיניו בראשו : ברגליו · בהמיה : כ"מ גרסי' : רישיה · מפני שסוף המעשה הוא ראש המחשבה :

ואמרתי · ועוד חזרתי · ושוב חזרתי ואמרתי כי אין זכרון שוה לשניהם כו' : משכנית כו' · משכנתי כלי מן החדר בשביל להמציא לידי מעות לקנות בעדם תבואה : רגיל במשנתו · חוזר ושונה משנתו תמיד : ואיך לא כו' · כדי שלא תשתכח תורתו אחר מותו :

ושנאתי את החיים : אימיקנטרון · שם איש יהודי ולא היה נודע אל המלך : אלו הישמעאלים · כלומר הרי גם הישמעאלים הם נימולים : דכל כו' · שכל מי שעשה זאת יפרסם עצמו למלך שהמלך רוצה ליתן לו דבר מה : מילה · דבר מה ועוד י"ל הבטחה ואמונה ועיין באיכה בפסוק על אלה אני בוכיה : דמלכא בעי גרסי' : אזל חד כו' · הלך יהודי אחד ואמר כי הוא כתב כן אמר המלך הרימו ראשו ממנו ושוב אמר לאותו יהודי למה אמרת כן : ה"ג א"ל דאת כו' · פי' שאתה פונה ומעביר אותו איש משלש מיני יגון : מן תלת נסיסין גרסי' · ערב · ת"י נסים ועיין בערוך זועפים תרגם אונקלוס נסיסין : מה אינון כו' · מה הם אותן ג' מיני צרה א"ל נפש של אותו איש חפצה לאכול אצלי בבקר ובערב ואין לו מה שיתן לה וכן אשתו וכן בניו : בעי מיגס גרסי' · ובלשון ירושל' מיגס הוא לאכול : בבלי קוריים · בגדים השוכים מעשה אורג ועיין בערוך ובמדרש חזית בפסוק נפת תטופנה : אתון כו' · הבריות באו ואמרו לו אותן דייניך שמנית שותים יין בשוק ברבים ולא האמין להם זמן אחד יצא ר' הושעיא לשוק

ומצא

פירוש מהרז"ו

שמלכות בבל הכבידו עולם על כל האומות מאד כמפורש בישעיה ויתכן שדורש א"ת וסכלות אלא וסכלות : ועוד אפשר לכוין בפי' שאין דבר קשה בעולם אלא כפי הדעת הנכונה והעצה הישרה שגם המשאות הכבדות אם ישאו אותם כפי החכמה יהיו קלים וכן בידיעות עמוקות כתוב מפורש ודעת לנבון נקל וכל הטורח והכבדות באה מהסכלות וזהו מ"ש וסכלות זו הטרחות :

א **וראיתי** אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך · ויש לפרשו שיתרון החכמה בעבור הסכלות שמי שמתבונן ברעת הסכלות יכיר מעלת החכמה כמו שיתרון טובת האור מן החושך ואינו מדבר בשיעור היתרון · ודעת רבי מאיר לפרש על שיעור היתרון שיש בין אור לחושך כך יש בין חכמה לסכלות ובין תורה להבלים :

א **ר"מ** הוה צווח · עי' ב"ר פרשה נ"ח סי' ד' מש"ש בשם ירושלמי :

א **אני** נקראתי · עי' ב"ר פרשה מ"ב סי' ה' ופ' מ"ג סי' ה' ותחלה אמר יקרה את כולם היינו המות בעתו שוה לכל ואח"כ אמר בלשון יחיד גם אני יקרני היינו בדבר שהוא בו לכסיל : אין אלוה כמוהו · והאמת בעצמי כדאי שאמסור נפשי עליו וזהו מ"ש ולמה חכמתי אני אז יותר משמע שמתרעם על שנתחכם ואין זה מדת החכמים ע"כ דורש ולמה ע"פ מדה ט' כאלו כתוב ולמה עשיתי מה שעשיתי וסבלתי יסורים ומות אלא על שנתחכמתי אז יותר והשגתי כי אין כמוהו וכדאי שאמסור נפשי עליו · ועוד אמרתי אע"פ שהמות שוה לשנינו עכ"ז אין סופנו שוים : ב ולמה נתתי נפשי · יתכן דגם כאן צ"ל כמו לעיל בדרשת אברהם ולמה עשיתי מה שעשיתי שנתתי נפשי על התורה אלא על שנתחכמתי אני אז יותר ועוד חזרתי ואמרתי כי אין זכרון לחכם עם הכסיל וכו' ובאופן זה יתכן שצריך להגיהה בכל שאר הדרשות של פסוק זה ודו"ק : ג זה דוד מלך ישראל וכו' · ואמרתי אני בלבי כצ"ל ואמרתי אני בלבי וגו' זה בנה ביה"מ והשאר מיותר וצריך למוחקו : זה שלוקח חטים לשלש שנים · עי' ריש מגלת אסתר : ושואלין זה את זה · כצ"ל ושואלין את זה ואת זה · זה נשאל ומשיב וזה נשאל ואינו משיב : הה"ד ואיך ימות וכו' שייך למטה לדברי ר' חייא בר נחמיה ודורש הפסוק כי אין זכרון לחכם עם הכסיל שהם לא יזכור התלמיד הכסיל את שמועות רבו בשמו א"כ בשכבר הימים הבאים הכל נשכח שישכח התלמיד כל מה ששמע מרבו · ע"כ צריך התלמיד לאמור שמועותיו בשם רבו · וכן ימסור הרב נפשו ללמד להתלמידים שיהיה שמו זכור תמיד על תורתו וזהו ואיך ימות החכם עם הכסיל פירוש שעם התלמיד הכסיל לא יתן נפשו · רק עם התלמיד החכם ימסור נפשו :

א **בבלי** קוריים · ד"ר פרשה י"ז סי' י"א וש"נ ומבואר : שתיין חמרא בשוקא · וכתיב ולרוזנים אי שכר : ולא חמי להון · שכל זמן שלא ראה בעצמו לא

נתן

ידי משה

... מ' אלף אדוות כוכים וי"ל הואיל וזה הטעה היה בגופו המיר טפי : א"א הם נאים ומשובחים · פי' ע"ד דאיתא במדרש שהיה הקב"ה בורא עולמות ומחריבם ואמר דין הניין לי · וז"פ נאים ומשובחים פי' אותן שהיו נאים ומשובחים בעיני הקב"ה :

כלוי

(ב) ודמך ליה בשלמא · (ג) [א] ר' הונא אמר ויהי האדם לנפש חיה ועשאו מכורן עבד בפני עצמו דאין לא לעי לא אכיל על דעתיה דרבי הונא דאמר רבי הונא נתנני ה' בידי לא אוכל קום דאין לא לעי בימסא לא קאים בליליא :

א (יח) **ושנאתי** אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש וגו' · [ב] ר' מאיר הוה כתבן טב מובחר והוה לעי תלת סלעין כל שבת והוה אכיל ושתי בחדא ומתכסי בחדא ומפרנס אוחרתא לרבנן · אמרין ליה תלמידוי רבי בנך מה את עביד עליהון · אמר לון אין הוון צדיקים כההוא דאמר דוד ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם · ואם לאו מה אני מניח את שלי לאויבי המקום · לכן אמר שלמה ומי יודע החכם יהיה או סכל וגו' :

א (כ) **וסבותי** אני ליאש את לבי מליגע וחזרתי ואמרתי כשם שיגעו אחרים לי כך אני יגע לאחרים · [ג] אדריאנוס שחיק עצמות הוה עבר באילין שבילי דטבריא וחמא חד סבא קאים חצד הצובין למינצב נציבין · אמר ליה סבא סבא בר כמה שנין את יומא דין · אמר ליה בר מאה שנין · אמר ליה ואת בר מאה שנין קאים חצד הצובין למינצב נציבין סבור את דאת אכיל מנהון · אמר ליה אין זכיתי אכלית ואין לאו כשם שיגעו לי אבהתי כך אני יגע לבני · אמר ליה בחייך אין זכית ואכיל מנהון תהא מודע לי · לסוף יומין עבדין תאיניא אמר הא ענתה נודע למלכא · מה עבד מלא קרטילא תאינין וסלק קם על תרע פלטין · אמרין ליה מה עיסקך · אמר לון איזלון ואמרון למלכא סבא יהודאי דעברת עלוי בעי מישאל בשלומך · אזלין אמרין למלכא חד סב יהודאי בעי מישאל בשלומך · אמר לון יעלין יתיה · כיון דעל אמר ליה מה עיסקך · אמר ליה אנא סבא דעברת עלי ואנא הצב הצובין למינצב נציבין ואמרת לי אין זכית ואכיל מנהון תהא מודע לי · הא זכיתי ואכלית מנהון והלין תאינייא מן פיריהון · אמר אדריאנוס בההיא ענתה קלוונין אנא דתתפנו הדין קרטילא ותימלון יתיה ליה דינרין · אמרין ליה עבדוהי כל מוקרא תיקרינה להדין סבא יהודאי · אמר לון ברייה אוקריה ואנא לא מוקר ליה · אינתתיה דמגירא הות ברת פחין אמרה לבעלה בר קיבליי בר קיבליי · חמי דהדא מלכא רחימא תינין ומפרגא בדינרין · מה עבד מלא מרעיליה תאינין וקם קדם פלטין אמרין ליה מה עיסקך אמר לון דשמעית דמלכא רחמיה תינין ומפרגא בדינרין · עלון ואמרין למלכא חד סבא קאים על תרע פלטין טעין מלא מרעיליה תאינין · ואמרנו לו מה עיסקך ואמר לנא שמעית דמלכא רחים תינין ומפרגא בדינרין · אמר קלוונין א:א דתקימון יתיה על תרע פלטין וכל מאן דעליל ונפיק יהא טריה על אפיה באפתי רמשא פנון יתיה ואזיל לביתיה · אמר לאינתתיה כל הדין יקרא אנא שלים ליך אמרה איזילי גליגי לאימיך דהוון אינון תאינין ולא הוון אתרוגים דהוון בשלין ולא פגינן : **ב** כי יש אדם שעמלו בחכמה וגו' · א"ר יודן בר' סימון [ד] גדול כחן של נביאים שמדמים את הצורה ליוצרה הה"ד (דניאל ח') ואשמע קול אדם בין אולי · וא"ר יודן בר' סימון אית קרייה חורן דהוא מחוור יתיר מן דין (יחזקאל א') ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם · בחכמה (משלי ג') ה' בחכמה יסד ארץ בדעת · בדעתו תהומות נבקעו · (א) ובכשרון · ר' ברכיה בשם רבי יהודה בר ר' סימון [ה] לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו דכתיב (תהלים ל"ג) בדבר ה' שמים נעשו · ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו זה דור אנוש ודור המבול · גם זה הבל ורעה רבה דכתיב (בראשית ו') וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וגו' :

א (כג) **כי** כל ימיו מכאובים וגו' זה דור המבול שהם מכאיבין להקב"ה במעשיהם הרעים · וכעס ענינו שמכעיסין להקב"ה במעשי ידיהם · גם בלילה לא שכב לבו שלא שכב לבו מן העבירות · ומניין אף היום שנא' (שם) וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום · ואף הקב"ה הביא עליהם פורענות ביום ובלילה · שנאמר (שם ז') ויהי הגשם על הארץ וגו' · ד"א גם בלילה לא שכב לבו זה הקב"ה (א) שחשב בלבו להביא עליהם פורענות ביום ובלילה · שנאמר (שם) וימח את כל היקום · ד"א כי כל ימיו מכאובים אלו הסדומיים שהיו מכאיבין להקב"ה במעשיהם הרעים · וכעס ענינו שהכעיסו להקב"ה במעשי ידיהם · גם בלילה לא שכב לבו להביא עליהם (ב) פורענות ביום ובלילה · שנאמר (שם י"ט) וה' המטיר על סדום ועל עמורה וגו' · ד"א כי כל ימיו מכאובים אלו המצריים שהיו מכאיבים להקב"ה במעשיהם הרעים · וכעס ענינו שהכעיסו להקב"ה במעשי ידיהם · גם בלילה לא שכב לבו [ו] מאחר שהיה אחד מישראל משלים מלאכתו היה אומר לו המצרי עדור לי שתי עדירות ובקע לי שתי בקיעות · ד"א גם בלילה לא שכב לבו זה הקב"ה שחשב בלבו להביא עליהם פורענות ביום ופורענות בלילה שנאמר (שמות י"ב) ויהי בחצי הלילה וגו' :

א (כד) **אין** טוב באדם שיאכל ושתה · ר' תנחומא אמר ר' נחמן בריה דר' שמואל בר נחמן ור' מנחמא ואמרין לה ר' ירמיה ור' מיישא בש"ר שמואל בר רב יצחק [ז] כל אכילה ושתיה שנאמר במגילה הזאת בתורה ובמעשים טובים הכתוב מדבר · א"ר יונה בנין אב שבכולם שנאמר והוא ילונו בעמלו בעולמו בעולם הזה ימי חייו לקבר וכי יש מאכל ומשתה בקבר שמלווין את האדם לקברו אלא אלו תורה ומעשים טובים :

א (כה) **כי** מי יאכל ומי יחוש וגו' · אמר שלמה מאן אכיל כמה דאכלית ומאן שתה כמה דשתיתי ומאן עבד כמה דעבדית · רבי ירמיה בש"ר שמואל בר רב יצחק (א) [ח] נשר גדול היה לו לשלמה והיה רוכב עליו והולך לתדמור במדבר ובא בו ביום אחד הדא הוא דכתיב (דברי הימים ב' ח') ויבן את תדמור במדבר :

א [כו] **כי** לאדם שטוב לפניו וגו' · כי לאדם שטוב לפניו זה אברהם אבינו · נתן חכמה ודעת ושמחה · ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה נמרוד · ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים זה אברהם ·

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה י"ד · איכה רבה פרשה א' פסוק י"ד : ב עיין עירובין דף י"ג · סוטה דף כ' ע"ש : ג ויקרא רבה פרשה כ"ס · תנחומא סדר קדושים סימן א' : ד לקמן ריש פרשה א' : בראשית רבה פ' כ"ז וש"נ : ה בראשית רבה פ' ג' וש"נ : ו תנחומא סדר ויצא סימן ט' · ב"ר פרשה כ"ז : ז לקמן פ' ג' פסוק י"ב · וסוף פ' ה' · ופ' ח' פסוק ט"ו : ח ילקוט מלכים רמז קנ"ה :

חדושי הרד"ל

(ב) ודמיך ליה בשלמא · י"ל שבאמירתו מקרא זה שאל נפשו למות ודמך ליה (וכענין שמואל הנביא שמת קודם שאול שלא יראה במיתתו) גם י"ל שר"ל שמת לו אח"ז בזמנו בשלום · ומפני שבמעשה גרגרן הסמוך שקרא אנפשיה ושנאתי את החיים נפל מן הגג ומת · לכן ביאר בדר' הושעיא שא"ו לא עשה כן לאבד עצמו לדעת משנאתו את החיים רק מת בשלום בעתו · והא דקאמר ר' הושעיא אנפשיה מקרא זה נראה דסיפיה כי רע עלי המעשה אשר נעשה תחת השמש כלומר בפרהסיא בשוקא לעין רבים · הוא שהיה רע לו ונצטער מאד על זה : (ג) ר' הונא אמר ויהי האדם וכו' · אין שייכות למאמר זה כאן · וכמדומה שמקומו הראוי הוא אחר עובדא דגרגרן דלעיל או לכאן בפסקא שאח"ז ושנאתי את כל עמלי אחר עובדא דר"מ :

(א) ובכשרון כו' · לא בעמל כו' רק בכשרון הוא הכנה בעלמא (כלשון שהשרתי במקלת נזקו כו') בעלי' ברצונו יתברך ולא בעמל תם ושלום :

(א) שחשב בלבו להביא עליהם פורעניות ביום ובלילה שנאמר וימח את כל היקום · בשמון הביא ראיה מקרא דויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה דהפורעניות באה עליהם ביום ובלילה · וטפי הו"ל להביא גם כאן מקרא זה (ובב"ר ל"ב לעיל בכלל הסוה קרא ע"ש) · ואפשר נכון לגרוס כאן קרא דויאמר ה' אמחה את האדם וגו' דכתיב לעיל מיניה ויתעצב על לבו · דניחא דמייתי ליה על לא שכב לבו של הקב"ה : (ב) פורעניות ביום ובלילה שנאמר וה' המטיר על סדום כו' · פורעניות סדום ביום היה כדכתיב השמש יצא וגו' וה' המטיר על סדום וגו' ואפשר מה שהכו אותם בסנורים זה היה פורעניות בלילה :

(א) נשר גדול כו' · דרש מי יחוש כד"א (חבקוק א') כנשר חש :

פירוש מהרז"ו

נתן לבו להאמין : ויהי האדם לנפש חיה · ב"ר ספי"ד ושם מבואר בס"ד ועי' איכה רבתי פסוק הכביל כאי נתנני וכו' וכאן מרומז במ"ש כי רע עלי המעשה שהטעמים המעשה עלי ובפסוק הסמוך ושנאתי את כל עמלי שאני עמל שצריך אני בעצמי לעמול :

א **ושנאתי** אני את כל עמלי וכו' · וס"ד שאניחנו לאדם שיהיה אחרי ומי יודע החכם יהיה או סכל וישלט בכל עמלי ועל זה סובב כל הדרשה :

א **וסבותי** אני ליאש את מעשי · פי' שמתעלה הסכמתי להתיאש מליגע עוד ואח"כ סבותי ליאש אלא ליגע : אנדריאנוס · כל הענין בויק"ר פ' כ"ה סי' ה' : לסוף יומין עבדין תאנין · אחר שהלך למלחמה ועשה שלש שנים ובחזירתו נגמרו התאנים כ"ה בילקוט כאן : **ב** גדול כחן של נביאים · בראשית רבה ריש פ' כ"ז וש"נ ומבואר :

א **כי** כל ימיו מכאובים · כה"ע ב"ר פרשה כ"ז הל"ל סי' ג' : שהם מכאיבים · כי דור המבול היה בשלוה גדולה כל ימיהם וכמ"ש באיוב באריכות ע"כ דורם מכאובים על שהיו מכאיבים לי' ומכעיסים להקב"ה : ויהי הגשם על הארץ · וס"ד ארבעים יום וארבעים לילה :

א **אין** טוב באדם · לקמן פסוק ידעתי וש"נ ומבואר :

א **נשר** גדול היה לשלמה · דורש כן ממ"ש ומי יחוש שפי' מהירות וקלות כמ"ש ימהר יחישה מעשהו ומה ענין מהירות זו ודרשו גז"ש ממ"ש חבקוק א' ח' כנשר חש לאכול ובזוהר מבואר באריכות :

א **זה** אברהם · כמ"ש אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם : ולמי נאמר לתת לטוב לפני אלהים · שמתחלה כתוב לאדם שטוב לפניו ואח"כ עוד הפעם לתת לטוב

כי מי יאכל · מאן אכיל · כלומר מי אכל כמו שאכלתי אני ומי שתה כמו ששתיתי ומי עשה כמו שעשיתי ויהיה היו"ד מן יאכל ויחוש עתיד במקום עבר : נשר גדול כו' · עיין מזה בס' הזוהר בפ' פנחס עמוד תל"ז :

מתנות כהונה

ומלא דייניס שלו שותים יין בשוק : ודמך כו' · ומת בשלום : רבי הונא גרסינן ועיין בבראשית רבה פרשה י"ד ובאיכה רבה בפסוק נתנני ה' ורבי הונא דהכא היינו רבי חנינא והכי גרסי' התם בידי קרי בידי כלומר בידי עצמי :

ושנאתי אני את כל עמלי : כתבן טוב כו' · סופר טוב ומובחר כדאיתא במסכת שבת שאמר לרבי עקיבא לבלר אני : והוה לעי כו' · היה יגע ומשתכר בכל שבוע ג' סלעים והיה אוכל ושותה בעד אחד וקונה כסות בעד אחד והשלישית היה מפרנס בהן רבנן אמרו ליה תלמידיו רבי בניך מה אתה עושה להם ומה תהא עליהם אמר להם אם יהיו צדיקים יגיע להם מה שאמר דוד כו' :

וסבותי אני : ה"ג ואמרתי כשם שיגעו אחרים לי כך כו' : חצד חצובין · בויק"ר פרשה כ"ה גרס חצב ועי"ש כל המעשה : ה"ג בר ק' שנין א"ל ואת בר ק' שנין קאים כו' : זכיתי אכלית גרסי' : ה"ג מה עביד מלא מרעיליה כו' עד פלטין : על תרע פלטין גרסי' : ה"ג ואכיל מנהון תהא מודע לי הא זכיתי ואכלית מנהון והלין כו' : ה"ג מה עיסקך כו' עד בדינרין עלון ואמרון למלכא חד סבא קאים על תרע פלטין טעין מלא מרעיליה תינין ואמרו לו מה עסקך ואמר לנו שמעית דמלכא רחים תינין ומפרגיא בדינרין אמר קלוונין כו' : הכי גרסי' ולא הוון אתרוגים : הצורה · זה האדם והקב"ה גם הוא נקרא כן דכתיב קול אדם גו' ועיין כל זה בב"ר פרשה כ"ז ובפרשת חקת רבה ולקמן בפסוק מי כהחכם :

כי כל ימיו : הכי גרסינן מן העבירות ומניין אף ביום :

אין טוב באדם בתורה ובמעשים טובים · כי היא אכילה ודאית למלאות נפשו בנועם ה' : בעמלו · קרי ביה בעולמו ולקמן בפסוק ושבח גרס כמו כאן ועיין לעיל בפסוק ידעתי כי אין טוב ובפסוק הנה אשר ראיתי וגו' ושם הגירסא יותר נכונה :

יפה תואר

פלטין דטעם עלו ופריו שוה כדתניא בפרק כיצד מברכין : עשאו מכודן עבר בפ"ע וכו' · פי' עשהו את האדם עבד משועבד לעצמו שאם אינו טורח אינו אוכל ופ"ז צריך ליגע כל ימיו עז"א ויהי האדם לנפש חיה ר"ל ויהי האדם לנפש כחיה א"כ ויהי אדם למזונותיו להשיב נפש כחיה ר"ל ליגע ולהשתמל בכ"ת וא"ל סברי כשהטא נאמר לו בזעת אפך תאכל לחם וגו' משמע שמתחלה לא היה צריך ליגע למזונות והיכי קאמר עשאו עבד כו' דמשמע שמתחלה בראו לכך וי"ל דמ"ש כאן ויהי האדם לנ"ח על אחי דהוה בתר דחטא מיירי וקא"ל הכא משום דקאמר ויפח באפיו וגו' שעם כ"ז סופו היה כחיה ובהמה וה' עשאו כן בחטאו וא"ל מכח דאמרינן בב"ר לא נברא אדם אלא לעמל משמע שמתחלת ברייתו נברא לעמל ולפ"ז מ"ש דאי לא לעי לא אכל ירצה שמתחלה נברא עולם הזה שא"א לו לאכול בלא יגיעה וי"ל שמתחלה לא היה צריך לעמל כולי האי וכשחטא נגזרה עליו יגיעה יתירה כדכתיבנן התם : גדול כחן של נביאים וכו' · ליכא לאקשוי דר"י דמייתי ראיה מדניאל איך יאמר גדול כחן של נביאים שדניאל אינו מהנביאים אלא מהמדברים ברוח הקדש כמ"ש הרב ח"ב פמ"ה וכ"ה בפ"ק דמגילה אינהו עדיפי מיניה דאינהו נביאי ואיהו לאו נביא כו' דהא תניא נמי התם ברוך בן נריה ושריה בן מחסיה ודניאל איש חמודות ומרדכי בלשן וחגי זכריה ומלאכי כולם נבאו בשנת ב' לדריוש וא"כ נאמר דר"י ס"ל כוותיה : שמדמין צורה ליוצרה ולא דמי לרשעים שמדמין צורה ליוצרה שהדמיון שם רשה שיאמינו שכמו יתו' יצר האדם אבל כאן לא ידמוהו

שנאמר (בראשית כ"ד) ואברהם זקן בא בימים וגו' • ד"א כי לאדם שטוב לפניו זה יצחק • נתן חכמה ודעת ושמחה • ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה אבימלך • ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים זה יצחק • שנאמר (שם כ"ו) ויזרע יצחק בארץ ההיא • ד"א כי לאדם שטוב לפניו זה יעקב • נתן חכמה ודעת ושמחה • ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה לבן • ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים זה יעקב • שנא' (שם ל"א) כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך • ד"א כי לאדם שטוב לפניו אלו ישראל שהיו במצרים • נתן חכמה ודעת • ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס (א) אלו הכנענים • א"ר לוי אפילו טפת שמן לא היה נותן אחד מהם בגריסין שלו ואפילו נשברה ביצתו לא היה טועמת אלא היה מוכרה ועושה אותה דמים כדי שיכנסו ישראל לארץ וימצאו אותה מלאה ברכות • ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים אלו ישראל • שנא' (במדבר כ"ו) לאלה תחלק הארץ • ד"א כי לאדם שטוב לפניו זה חזקיה • נתן חכמה ודעת ושמחה • ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה סנחריב • ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים זה חזקיה • שנאמר (ד"ה ב' ל"ב) וינשא לעיני כל הגוים • ד"א כי לאדם שטוב לפניו זה מרדכי • נתן חכמה ודעת ושמחה • ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה המן • ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים זה מרדכי • שנאמר (אסתר ח') ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן וגו' :

פרשה ג א (א) **לכל** זמן ועת לכל חפץ • [א] זמן היה לו לאדם הראשון שיכנס לגן עדן שנא' (בראשית ב') ויניחהו בגן עדן • וזמן היה לו שיצא משם • שנאמר (שם ג') ויגרש את האדם וגו' • זמן היה לו לנח שיכנס לתיבה • שנאמר (שם ז') בא אל התבה וגו' • זמן היה לו לצאת • שנאמר (שם ח') צא מן התבה וגו' • [ב] זמן היה לאברהם שינתן לו המילה • שנאמר (שם י"ז) ואתה את בריתי תשמור • וזמן היה לבניו להמול מהן שימולו בשני מקומות אחת במצרים ואחת במדבר • שנאמר (יהושע ה') כי מולים היו כל העם היוצאים וגו' • ועת לכל חפץ תחת השמים (א) זמן היה שתנתן התורה לישראל • א"ר ביבי זמן היה לאותו דבר שהיה נתון למעלה מן השמים ועכשיו יהיה נתון למטה מן השמים ואיזו זו התורה • שנאמר (שמות כ') וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר :

א (ג) **עת** ללדת ועת למות • א"ר ברכיה הרי כל חכמתו של שלמה שאמר עת ללדת ועת למות • מה הוא • [ג] אשריו לאדם (א) ששעת מיתתו כשעת לידתו • מה שעת לידתו נקי אף שעת מיתתו נקי • עת ללדת ועת למות [ד] בשעה שהאשה יושבת על המשבר אינון צווחין לה (ב) חייתא ולמה אינון צווחין לה חייתא (ג) שהיא מייתה וחייה • ולמה אינון צווחין לה מחבלתא דהיא ממשכנא בידוי דמיתה המד"א (שם כ"ב) אם חבול (ד) תחבול שלמת רעך וגו' • ר' סימון בש"ר נתן דבית גוברין אמר • [ה]* שאול ועוצר רחם למה נסמך שאול אצל רחם לומר לך מה רחם מוציאין ממנו בקולי קולות אף שאול מוציאין ממנו בקולי קולות : **ב** ד"א עת ללדת וגו' ואפילו מלאך המות נעשה קטיגור שלה • א"ר שמואל בר נחמן [ו] על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן וכו' • ובשלשה דברים אנשים מתים • השרוי בבית המרועע והמהלך בדרך יחידי והמפרש בים הגדול נעשה השטן קטיגורו • דא"ר לוי בשלשה מקומות השטן מצוי לקטרג • השרוי בבית המרועע • והמהלך בדרך יחידי • והמפרש בים הגדול • ר' שמעון בר אבא בש"ר חנינא כל הדרכים בחזקת סכנה • ר' ינאי הוה נפיק לאיסטרטה הוה מפקד גו ביתיה • ר' חלבו ור' שמעון בר אבא בש"ר יהושע בן לוי אמר כל החולים בחזקת סכנה • ר' נתן כהן אחוי דר' חייא בר אבא הוה מפרש בימא • אמר לאחוי צלי עלי אמר ליה ומה נצלי עלך הן דאת קטר לולבך קטר אלפך • ואין עללת לבי כנישתא ושמעת קלא דצבורא מצליין למיטרא לא תיסתמך על צלותי • ר' יהושע בריה דר' תנחום בר' חייא דכפר אגון הוה באסיא בעא דיפרוש בין חגא לחנוכה • אמרה ליה ההיא מטרוניתא באילין יומיא פרשין ולא שמע למילה ואיתחמיה ליה אבוהו בחילמא אמר ברי בלא קבורה וגם קבורה לא היתה לו • ולא שמע לא למילוי דדין ולא למילוי דדין וכן הות ליה : **ג** ד"א עת ללדת מעת ללדת היא עת למות משעה שאדם נולד הוא נגזר עליו כמה שנים יחיה אם [ז] זכה הוא משלים את שנותיו אם לאו פוחתין לו מהם דכתיב (משלי י') יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה כך דברי ר' עקיבא • ורבנן אמרין אם זכה מוסיפין לו על שנותיו אם לאו פוחתין לו משנותיו • אם זכה מוסיפין לו שנא' (ישעיה ל"ח) הנני יוסף על ימיך חמש עשרה שנה • אמר להון משלו מוסיפין תדע דהא כתיב (מלכים א' י"ג) הנה בן נולד לבית דוד יאשיה שמו וגו' • ועדיין לא בא מנשה לעולם • אמר להון מי כתיב הנה בן נולד לבית דוד משל חזקיהו לא נאמר כן אלא לבית דוד בן משאר מלכות בית דוד • ודא מסייע למה דאמרין חכימיא רבנן • מעשה באחד מגדולי צפורי שבאתה לו מילה ועלו אנשי עין תאנה לכבדו • ועלה עמהם ר"ש בן חלפתא • כד אתון לפילן אשכחון קל טלייא קיימין מדחכין קומי חדא דרתא חמן (ה) לרבי שמעון בן חלפתא עולין ויאה • אמרון לית את זיע מן הכא עד דאת מרקיד לן ציבחר • אמר לון לית דא מן דידי דאנא גבר סב וזעף לון ולא איזדעזעו ולא איתכנעון • תלה אפוי וחמא הדא דרתא הפיכא אמר לון אניסון אבתרי מה דאנא אמר לכון איזלון • אמר להדין מרא דהדא דרתא אין דמיך יתעיר (ו) דרישיה דחטייה חלי וסופיה מריר • מן קל מיליהון איתעיר מרא דהדא דרתא ונפק ליה ורבע ליה על ריגליה • אמר רבי אנא בעי מינך לא תסתכל למיליהון דאינון טליין ושטיין • א"ל מה נעביד לך וגזירתא גזירא • ברם תלי אנא לך עד זמן דתפיק כל מה דאית לך

מסורת המדרש א פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ב • ילקוט סדר יתרו רמז רע"א • ילקוט כאן רמז תתקס"ח : ב בראשית רבה פרשה מ"ו • ילקוט יהושע רמז ט"ו : ג בבא מציעא דף ק"ז • ירושלמי ברכות פרק ב' • וירושלמי מגילה פרק א' • דברים רבה פרשה ז' : ד שמות רבה פרשה מ"ו • ויקרא רבה פרשה כ"ז • תנחומא סדר אמור סימן י"א • ילקוט סדר אמור רמז תרמ"ג • ילקוט ישעיה רמז ש"ד : ה ברכות דף ט"ו • סנהדרין דף צ"ב : ו שבת דף ל"ב • ירושלמי שבת פ' ב' • תנחומא סדר נח סימן א' • וסדר וישב סי' א' : ז יבמות דף מ"ט :

חדושי הרד"ל

(א) אלו הכנענים א"ר ל' כו' כדי שיכנסו לארץ כו' עיין ספרי עקב סוף פיסקא ל"ח :
(א) זמן היה שנתנה התורה לישראל • דרש לכל חפץ על התורה כד"א כל חפצים לא ישוו בה (וכדלקמן פ"א פי"ח) וגם שנתנה לישראל שנקראו חפץ כד"א כי תהיו אתם ארץ חפץ (מלאכי ג') ור' ביבי דרש תחת השמים ע"ז כדמפ"ו :
(א) ששעת מיתתו כשעת לידתו כצ"ל : (ב) חייתא כו' מחבלתא כו' בערוך ערך פש הראשון הביא מאמר זה בשם ויק"ר פכ"ז (ולפנינו ליתא שם) וגרס בה עוד מתברא דהוות תברייא (פי' נשברת) למיתה : (ג) שהיא מייתא וחייא • נראה דורש עת ללדת ועת למות • שעת לידה היא עת שעומדת למות • רק שהקב"ה חוזר ומחייה אותה : (ד) תחבל שלמת רעך ואפילו מ"ה נעשה קטיגור שלה א"ר שב"נ כו' וכל שמאמר עד וכן הות ליה • ואח"כ גרסי' ד"א עת ללדת ועת למות ר' סימון בש"ר נתן דבית גוברין אמר שאול ועוצר רחם כו' בקולי קולות ד"א עת ללדת מעת ללדת היא עת כו' כצ"ל • ופי' דדרש גם כן סמיכות עת ללדת עת למות דרשא דמוציאין ממנו בקולי קולות לרמז על תה"מ : (ה) לר"ש בן חלפתא אליס ויאה כצ"ל ופי' אלים בעל בשר כדאיתא (בב"מ פ"ו) : (ו) דריפי' דחטאה חלי וסופיה מרירי • נראה

מתנות כהונה

כי לאדם : ולמי נאמר • לתת הון יקר וכל טוב לטוב כו' : ה"ג זה מרדכי כו' • עד ולמי נאמר לתת לטוב :
לכל זמן • עיין בבראשית רבה פרשה מ"ו :
עת ללדת : מה הוא • כלומר מה כוונתו באמרו עת ללדת ועת למות : ה"ג אינון צווחין לה חייתא • פירוש הבריות קורין אותה חייתא ועיין זה בירושלמי פרק במה מדליקין ובשמות רבה פרשה מ"ו : שאול ועוצר וגו' • משלי סימן ל' : אף שאול כו' • עיין בפ"ק דברכות שמכאן למדין תחיית המתים מן התורה : אפי' מלאך המות כו' • כלומר כל כך הסכנה עצומה עד שמלאך המות כו' : קטיגור שלה • של היולדת : אנשים מתים • כלומר נבדקים ועיין בפרק במה מדליקין ואם לא ימצא להם זכות הם מתים : לאסטרטיא • לדרך רשות הרבים כהאי דאמרינן בעירובין סרטיא ופלטיא : מפקד בגו ביתיה • צוה לביתו כשכיב מרע : ה"ג ר' נתן כהן אחוי ועיין כל זה בב"ר פ"ו : ה"ג ושמעת קלא דציבורא מצליין למטרא : ה"ג משלו מוסיפין תדע דהא כתיב ועיין כל זה סוף פרק החולץ : משלו • משיעורו הנגזר עליו שהיה ראוי לפרתו ומשגב בתשובה הוסיפו לו שנותיו פחת שיחיה עד השיעור הקודם הנגזר עליו בעת הולדו : אמרו ליה מי כתיב גרסי' : ה"ג לא נאמר כן אלא לבית דוד בן משאר כו' : ודא מסייע כו' • מעשה זה שמביא בסמוך הוא סיוע לדברי חכימיא רבנן : חכימיא רבנן גרסי' : כד אתין כו' כשבאו לשער העיר מצאו שם נערים משחקים לפני חצר אחד ראו לרבי שמעון בן חלפתא מעולה ויפה ומצויין כפ"ש אמרו לו לא תזוע מכאן עד שאתה מרקד לנו מעט אמר להן אין זה משלי שאני איש זקן נער בהם בנזיפה ולא נזדעזעו מפניו ולא הכניעו בפניו נשא עיניו וראה חצר זה הפוך ונוטה ליפול והוא היה נותן בו עין שיפול ובאות אמת הביא כן הגי' בשם נוסחאות אחרות ואותן תינוקות היו מאותו חצר אמר להם ענו אחרי מה שאני אומר ומזמר לפניכם כי כן היה דרך שירות וזמר שלהם שאחד היה אומר ומזמר לפניהם וכולם עונים אחריו ואמרו לבעל החצר הזה אם ישן הוא שינער משנתו שראש ותחלת החטא הוא מתוק וסופו מר כלומר מרה תהיה לו באחרונה שסרחון הנערים תלוי בו שלא למד אותם דעת מה

פירוש מהרז"ו

לטוב לפני אלהים שהיה נכון לדרוש ע"פ מדה יו"ד על שני טובים אלא שיקשה שעיקר כוונת הכתוב שעמל החוטא יגיע לאיש שטוב לפניו ובהכרח כאן לדרוש על אותו האיש טוב עצמו של כיסא דקרא : ואברהם זקן • וס"ד וה' ברך את אברהם בכל : ויזרע יצחק בארץ ההיא • וס"ד וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה' : את כל אשר לבן עושה לך • וכתיב שם ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי : אלו הכנענים • וכמ"ש ובתים מלאים כל טוב וכן בנחמיה ט' כ"ה וירשו בתים מלאים כל טוב :

פרשה ג א לכל זמן ועת לכל חפץ • כופל לשון על שני מיני עתים זמן שיכנס וזמן שיצא וכן בשאר הדרשות : זמן היה לנח • עי' ב"ר פרשה ל"ד סי' ו' : זמן היה לאברהם • ב"ר פ' מ"ו סי' ב' : יהיה נתון למטה מן השמים • וזהו עת לכל חפץ תחת השמים :

א ששעת מיתתו וכו' • ד"ר פרשה ז' סי' ה' : האשה יושבת על המשבר • שאז עת ללדת ואז עת למות ועי' שמ"ר פ' מ"ו סי' ב' : ולמה אינון צווחין לה מחבלתא • כמ"ש שמה חבלה אמך שמה חבלה ילדתך ודורש מלשון משכון : למה נסמך שאול אצל רחם • ברכות דף ט"ו ושם דף ק"ו מה רחם וכו' ועי' ילקוט משלי ל' וזהו עת ללדת מרחם וכמו כן עת למות בשאול שהוקשו זה לזה לענין תחיית המתים :
ב ד"א עת ללדת • צ"ע שאין כאן דרשה כלל • ואפשר לפרש על פסוק שאול ועוצר רחם שכשהרחם נעצר אז מוכן לה השאול וזהו עת ללדת ועת למות ועל שאמר תחלה דרשה אחרת על פסוק שאול ועוצר רחם לענין תחיית המתים אמר ד"א בערך פסוק שאול ועוצר רחם : על ג' עבירות • שבת דף ל"ב ע"ב : ר' נתן כהן • ב"ר פרשה ו' סימן ה' וש"נ ומבואר : **ג** יראת ה' תוסיף ימים • וכן מ"ש ושנות חיים ושלום יוסיפו לך כי שנות רשעים תקצורנה ויראת ה' לא תקצורנה וזהו מ"ש בברכות לישראל את מספר ימיך אמלא ולא להוסיף כי שיזכה האדם לטובה שהוכן לו בתחלת הבריאה או בשעת בריאתו לזה צריך זכות גדול וכמ"ש בזוהר על הזיווג שמכריזין מ' יום קודם יצירה שצריך זכות גדול לזכות לזה ואין הכל זוכין : נולד לבית דוד יאשיה שמו • יאשיה בן אמון בן מנשה בן חזקיה ובימי רחבעם וירבעם נאמרה נבואה זו הרבה דורות קודם יחזקיה הרי שנגזר תחלה על חזקיה שיוליד בנים ובשעת חליו למות עדיין לא הוליד ולכך נגזר עליו שימות על שלא עסק בפריה ורביה ואחר חליו ותפלתו הוליד הרי שהשנים שהוסיפו לו והוליד בהם היה הגזרה כך מתחלה ומשלו הוסיפו לו אלא על שלא נשא אשה נגזר עליו לפחות מחייו ואחר שהתפלל ונעתר לו השלימו לו חייו והוליד : משאר מלכות בית דוד • שנגזר מתחלה מלכות בית דוד יולד בן ששמו יאשיהו ואם היה יחזקיה מת בחליו היה יאשיהו יוצא מאחד משאר מלכי בית דוד : ודא מסייע • ד"ל ריש פרשה פ' בשיטי • ומעשה זו לראיה שאם

יפה תואר

ידמוהו לתשבס זה באמת אלא שכאשר ירצו לרמוז אל ה' יאמרו שראו נורא שהיה הנורא היותר מעולה לפייטון וכן כשירצו לדבר בגבורת ה' יאמרו אריה שאג שהוא שנודע להמון בגבורה וכשירצו לדבר בטוב ס' ולאוהביו יאמרו כי שמש ומגן ה' אלהים שהם נודעים למועילים בעולם וכ"ז לשבך את האוזן : זמן היה לאברהם כו' • משום דקשיא ליה למה נתאחרו מצות המילה לאברהם עד זקנתו וכ"ש להיותם פיקון סילירה ותיקון המדות והדעות ועוד אברהם למה לא קיימה מעצמו כמו שקיים אפילו עירובי תבשילין לכבי מייתי לכל זמן דמרבויא הכל משמע אפילו למצות יש התלות בזמן כי לא יהיו עד בא עתם הראוי ובמילת אברהם שזמנה בזקנותו משעם שיבאר ובניו היה להם ב' זמנים אחד במצרים להגאל על ידו ואחד במדבר ע"י יהושע כי לא מלו הילודים במדבר משום סכנה שלא נשבה רוח צפונית כדאיתא בפרק הערל וירמוז ג"כ למ"ש בעל העקידה שמצות עם היותם רוחניות נתנו רובם בזמן מצד עושיהן שהם תחת הזמן ומביא המדרש למיון מאברהם ובניו שבאה להם המילה כפי הכנת הזמן אליהם : בעא דיפריש בין חגא לחנוכה גרסי' • וכן הוא בירושלמי ודלא כפי' היפ"ת בב"ר דמפרש שרצה לפרוש בים מחנוכה ואילך והטעם הוא שמסוכות ועד חנוכה המים עזים ויש קצת סער בים ומ"מ אפשר ללכת בהן ע"י סדהם אבל

בדרתא · כיון דאפיק כל מה דאית ליה בדרתא סליקת ההיא דרתא ונחתת לה · [א] אזלין למקיימה מצותא דגזירתא והוה אבוי דמיינוקא משקי לון חמר עתיק ואמר שתון מן הדין חמרא טבא דאנא רחיץ במאריה דשמיא מיניה אנא משקי לכון במשתותיה וענו בתריה כשם שהכנסתו לברית כך תכניסהו לתורה ולחופה · מן קל מיליהון נפק ר"ש בן חלפתא בחשיכתא ופגע ביה שליחהון דברייתא · א"ל מן בגין דאתון רחצין על עובדיכון טביא אתון נפקין על שעה דלא שעה · אמר לו את מאן את · אמר לו אנא שליחהון דברייתא · אמר לו ולמה אפיך בישין אמר מן קל מיליא קשיאתא דאנא שמע מן ברייתא בכל יום · א"ל ומה אינון · א"ל הדין מיינוקא דגזרתון יומא דין פתקיה גבי דאינסב יתיה מן הכא לתלתין יומין והוה אבוי משקי לכון ואמר אישתון חמר טב דאנא רחיץ במארי דשמיא מיניה אנא משקי לכון במשתותיה · ושמעית ועצבית דצלותהון מבטלה יתיה · א"ל חייך דאת מחמי לי פיטקי · אמר לית אנא שליט על דידך ולא על דלחברך · א"ל למה אמר דבכל יום ויום אתון עמלין בתורה ובמצות ועושין צדקות והקב"ה מוסיף ימים על ימיכם · אמר ליה יהא רעוא מקמיה קוב"ה היך מה דלית את שליט על פיטקינן כך לא יהא לך רשו לעבור על מילנן ובעין רחמי מן שמיא וחיי מינוקא · א"ר עקיבא מה לנו המעשה אין לי המעשה אלא מקרא מלא (שמות כ"ג) את מספר ימיך אמלא שהרי משה כמה מצות עשה וכמה צדקות ובסוף נאמר לו (דברים ל"א) הן קרבו ימיך למות· הוי עת ללדת · ד"א עת ללדת ועת למות משנולד אדם [ב] הקדוש ברוך הוא מצפה לו שישא אשה עד כ' שנה הגיע לכ' ולא נשא אשה הקדוש ברוך הוא אומר לו עת ללדת הוא לך ולא רצית אין זו אלא עת למות · (ז) אית דאמרי מה דיקליה ידבה ציבחר · [ג] עת לטעת בשעת שלום ועת לעקר נטוע בשעת מלחמה :

א [ג] **עת** להרוג בשעת מלחמה ועת לרפוא בשעת שלום · עת לפרוץ בשעת מלחמה ועת לבנות בשעת שלום :

א [ד] **עת** לבכות בשעת האבל ועת לשחוק אחר האבל · עת ספוד בשעת האבל ועת רקוד אחר האבל :

א (ה) **עת** להשליך אבנים בשעה שאשתך טהורה ועת כנוס אבנים בשעה שאשתך טמאה · עת לחבוק אם ראית כת של צדיקים עומדים עמוד וחבק ונשק וגפפם · ועת לרחוק מחבק אם ראית כת של רשעים רחק מהם ומכיוצא בהן :

א (ו) **עת** לבקש בשעת שלום ועת לאבד בשעת מלחמה · עת לשמור בשעת טובה ועת להשליך בשעה רעה · עובדא הוה בחד פרגמטוטים דהוה אזיל פריש בימא הוא ובריה · והוה אייתי גביה קובין דנרין (א) יהיב ליה מותביהון באפלה · שמע קלהון דנוטיא אמרין כד עללין אנא לפילגוס אנן קטלין לון ומשליכין לון לימא ונסבין הדין מודליה דדינרין מיניה · מה עבד ההוא גברא עבד גרמיה מצהיב עם בריה ונסב יתהון ורמא יתהון לימא כיון דעלון לון למדינתא אזל וקביל עליהון גבי אנטיפוטא דקסרין ואייתינון בבי אסירי ואזדון וחייבתון ליתן ליה מודליה דדינרין · אמרין ליה מנן את הבא דיינא לן דחייבין אמר לון משלמה מלך ישראל דכתיב עת להשליך וגו' :

א (ז) **עת** לקרוע בשעת מלחמה ועת לתפור בשעת שלום עת לחשות ועת לדבר אינתתיה דרבי מנא דמכת בצפורין סליק רבי אבון לגביה למיהמיה ליה אפין אמר ליה לית מארי משנה אמר לן הדא מילה דאוריתא אמר ליה הא מטה ענתה דאוריתא דמחשי מתעלייה למשתקה :

א (ח) **עת** לאהוב בשעת שלום ועת לשנוא בשעת מלחמה · עת מלחמה בשעת מלחמה ועת שלום בשלום : ב ר' יהושע דסכנין פתר קרייא בישראל עת ללדת ועת למות אמר הקב"ה לשעה קלה הייתי אני מילדת לבני דכתיב (יחזקאל ט"ז) ומולדותיך ביום הולדת · ועת למות דכתיב (במדבר י"ד) במדבר הזה יתמו ושם ימותו· ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה וגו' · ועת לטעת שנא' (עמוס ט') ונטעתים על אדמתם · ועת לעקור נטוע דכתיב (דברים כט) ויתשם ה' מעל אדמתם · עת להרוג דכתיב (איכה ב') ויהרוג כל מחמדי עין · ועת לרפוא דכתיב (ירמיה ל"ג) הנני מעלה לה ארוכה ומרפא וגו' · עת לפרוץ דכתיב (עמוס ד') ופרצים תצאנה אשה נגדה · ועת לבנות דכתיב (שם ט') ובניתיה כימי עולם · עת לבכות דכתיב (איכה א') בכה תבכה בלילה · ועת לשחוק דכתיב (תהלים קכ"ו) אז ימלא שחוק פינו וגו' · עת ספוד דכתיב (ישעיה כ"ב) ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד· (א) ועת רקוד דכתיב (זכריה ח') ורחובות העיר ימלאו וגו' · עת להשליך אבנים דכתיב (איכה ד') תשתפכנה אבני קדש · ועת כנוס אבנים דכתיב (ישעיה כ"ח) הנני יסד בציון אבן וגו' · עת לחבוק שנאמר (שיר ב') וימינו תחבקני · ועת לרחוק מחבק · שנאמר (ישעיה ו') ורחק ה' את האדם · עת לבקש דכתיב (דברים ד') ובקשתם משם את ה' אלהיך · ועת לאבו

מסורת המדרש א דברים רבה פרשה ט' · ילקוט משלי רמז תתקמ"ז : ב קדושין דף כ"ט : ג ילקוט כאן רמז תתקס"ח כל הענין :

חדושי הרד"ל

לשון זה יצא מתרגום יונתן (ישעיה ה' כ') דכסוסי' מריר תמלא ע"ש · וכ"ה בתי' ר"פ ענבים (ע"ש שורש פרה ראש ולענה ע"ש) : (ז) אית דאמרי מה דקלי' ירבה ליבחר · וגי' הספרים י"ל שמעת שרכה קולו דהיינו שנתעבה קולו (וקרוב להגיה דק.יה יעבה) מעט אז הוא זמן ללדת וראוי לו לישא אשה או וכמ"ש פרופאים שזהו סימן הגעת התאוה וכח הלידה באיש · ודרך הגהה רחוקה מעט נראה דצ"ל מאן דקדים ליבחר ידבה · ופי' מי שיקדים לכ' שנה מעט לישא (וכדתנן בן י"ח לחופה) ידבה יעשר נפשו ביותר ללמוד תורה בטהרה :

(א) יהיב ליה מותביהון באפלה · אפשר צ"ל יהיב ליה מיתב עליהון שהיה יושב עליהן לשמרן ובאפלה נמשך למטה שבאפלה שמע אותן מתלחשים שלא ראו באפלה שהוא לא היה ישן ושומע דבריהם · ויותר נכון דגרסי' יתיב ליה שיסב כגון באפלה כו' · ופירושו שבתחילה התחיל ליקח מהן ומצאם בהן ואז הכירו בו הספנים שהיה בידו דינרין ותחלה לא ידעו כלל :

(א) ועת רקוד דכתיב ורחובות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקות ברחובותיה כצ"ל · והיינו כרקודן שכן דרך הילדים כמ"ש (איוב כ"א) וילדיהם ירקדון (וה"ה ר"ש בן חלפתא נשאל לית דא מן דידי דאנא גבר סב שהרקוד מיוחד לילדים) :

פירוש מהרז"ו

פאם זוכים מוסיפים על שנותיהם : וחיים מינוקא · הרי שע"י תפלה וזכות מוסיפים ימים : א"ר עקיבא · גירסא זו לא יתכן שהרי ר"ש בן חלפתא היה תלמיד רבי ורבי נולד ביום שמת ר"ע ואיך יזכיר ר"ע מעשה של רשב"ח וכצ"ל א"ר עקיבא מקרא מלא וכו' :

א עת להשליך אבנים · איזה עת יש על השלכת אבנים ע"כ דורש אבנים על הרחם וכמ"ש וראיתם על האבנים וא"ת אבנים אלא אבנים וכמ"ש על הארץ השלכתיך לראות בך · ועי' שמ"ר ריש פרשה מ"ח :

א ענתה דאורייתא דמחשי' עת התורה לחשות · וביאור עוד מתעלייה למשתקה טוב ומעולה לשתוק בה·ועי' מ"כ שנראה מדבריו שהיה גרסתו דאוריתא דמחמשי:

א ומולדותיך בעת הולדת אותך · בענין מצרים מדבר שנולדו כולם ביום אחד ממות לחיים מאפלה לאורה וכמ"ש לעתיד אם יולד גוי פעם אחת והכרח שכן היה במצרים כמ"ש כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות · ואותם הנולדים מתו כולם במדבר בגזרה אחת : ויתשם ה' מעל אדמתם · והנהגה היא היפך הנטיעה כמ"ש ונטעתים ולא אתוש (ירמיה כ"ד ו') : דכתיב תשתפכנה כו' · עי' שמ"ר פרשה מ"ו

מתנות כהונה

חכמה ומוסר ומפני קול דבריהם נגער מסגנו בעל האגר ויצא לו ונפל על רגליו של רבי שמעון וכרע לפניו ואמר לו רבי מבקש אני מלפניך לא תסתכל ולא תשגיח לדבריהם שהמה נערים ושוטים אמר לו מה אעשה לך וכבר הגזירה נגזרה שיפול האגר אבל זאת אעשה לך שאהא תולה וממתין עד זמן שתוציא כל מה שיש לך באגר · כיון שהוציא כל מה שיש לו עלה האגר למעלה ונשקו קשרי בניינו וירד למטה ונפל ונעשה תל : אזלין למקיימיה כו' · ר"ש בן חלפתא עם אנשי עין התאנה הלכו לקיים מצות מילה והיה אביו של אותו התינוק משקה אותם יין ישן ואמר שתו מן יין הטוב הזה שאני בטוח באדון השמים שממנו אני משקה אתכם ביום משתה חופתו שלו : מן קל מיליהון כו' · מתוך אותן דברים יצא לו רבי שמעון לילך לעירו והיה יוצא יחידי ועיין בפרשת וילך רבה ופגע בו שליח השלוח לבריות כלומר מלאך המות וא"ל בשביל שאתם בטוחים על מעשיכם הטובים אתם יוצאים בשעה שאינו שעה לצאת כלומר בלילה דשכיחי מזיקים וא"ל ר"ש ואתה מי אתה שהרי גם אתה יצאת בלילה וא"ל אני הוא שליח השלוח אל הבריות וא"ל ומדוע פניך רעים אמר מקול דברים קשים שאני שומע מפי הבריות בכל יום אמר ליה ומה הם א"ל התינוק הזה שהכרתם ערלתו היום שמר פסק דינו עמדי הוא שאקח אותו מכאן לאחר שלשים יום והנה שמעתי שאביו השקה אתכם ואמר לכם שתו יין הטוב שאני בטוח כו' : ה"ג במשתותיה וענו בתריה כשם שהכנסתו לברית כו' ושמעית כו' : ושמעית כו' · ושמעתי זאת ולכן נעצבתי שמתיירא אני שתפלה זו שהתפללת תבטל הגזירה הזאת אמר לו רבי שמעון בחייך לשון שבועה הראיני גא שטרי וזמני מתי הוא א"ל אין אני שולט על זמן שלך או חבריך דכוותך א"ל למה כו' : ה"ג על ימיכם א"ל יהא רעוא מקמיה קודשא בריך הוא היך מה כו' · פי' כשם שאין אתה שולט על שטר זמן שלנו כן לא יהיה לך רשות לעבור על דברינו אלא שאמרנו כשם שהכנסתו לברית כו' ובקשו רחמים וחי התינוק : ה"ג לעבור על מילנן : פיטקי · בפרשת וילך גרס פרקי והיא היא : וחי מינוקא גרסי' : ה"ג אין לי המעשה אלא מקרא · ופי' הרי מקרא מלא כתיב את מספר ימיך אמלא משמע שמספר זמן הקצוב לך אותו אמלא ולא שיוסיף על הנגזר שהרי משה כו' ובסוף נאמר לו הן קרבו ימיך ולא הוסיפו לו כלום : עת ללדת הוא לך · עת הוא להוליד לך בנים : מה דיקליה כו' · יש לך דבר שטרפו ומכלה אותו מן העולם כלומר דבר שתולה בו מיתת נפשו כזה שמת בלא בנים ימתין בו מעט כלומר על צד היותר מעט והממהר בו הרי זה משובח וכמו שאמרו בפ"ק דקידושין אמר רב חסדא אנא נסיבנא בשיתסר ואי נסיבנא בארבסר הוה אמינא לשטן גירא בעיניה : ידבה · ימתין וימשיך ועיין ערוך ערך דב ה' ומצאתי בא"א בשם חכם אחד שפירש בו דקליה כטי לאבר השמים ידבה לשון זב כלומר מי שרואה טבעו חם ושהוא רואה קרי ראוי שלא להמתין זמן הרבה בלא אשה ואפילו קודם עשרים : ה"ג ליבחר עת לטעת : ה"ג ועת לרפוא בשעת שלום עת לפרוץ כו' : בשעה שאשתך כו' · יריית הזרע מדמה לזריקת אבנים או אבנים כמו בנים בתוספת האל"ף כמו שפירש הראב"ע בפסוק וראיתם על האבנים או כדכתיב תשתפכנה אבני קדש : צדיקים עומדים גרסי' : פרגמטוטים · סוחר והוא מלשון פרגמטיא : דהוה אזיל · שהיה הולך ופרש ליס הוא ובנו והיה מביא עמו קיים דינרים : והוה אייתי גרסי' : הכי גרסינן יהיב ליה מותביהון באפילה · ופירושו הספן היה נותן להם מקום מושבותם בספינה במקום חשך ואפילה והיה שומע קולם של הספנים שהיו אומרים כשאנו נכנסים באמצע הים אנו הורגים אותם ומשליכים אותם לתוך הים ולוקחין ממנו המשא הזאת של דינרים מה עשה אותו האיש עשה את עצמו כאילו הוא כועס ופריץ עם בנו ולקח אותן דינרין והשליכם לתוך הים : נווטיא · פירש הערוך אנשים ממקום נווט ובב"ר פרשה ל"ג פי' רש"י ספנין : הדין מודליה גרסי' · ופי' משא : כיון דעלון כו' · כיון שנכנסו למדינה הלך אותו האיש וקבל עליהם אצל המושל של קסרין והביאו הספנין בבית האסורים לשלם לו המשא של דינרין : אנטיפוטא · פי' הערוך מושל ושופט : אמרין ליה מנן כו' · מניין ומאיזה טעם יש פה עלינו דין לשלם לו והלא הוא מעצמו השליכם לתוך הים : עת להשליך כו' · והוא השליכם מיראתו פן תהרגוהו ויפה עשה : דמכת · מתה : סליק כו' · עלה רבי אבין אצלו להראות לפנים : אמר ליה · בלשון שאלה אין אדוני מסגיח לאמר לנו דברי תורה א"ל הרי הגיע שעה שהתורה המחומשת נכנסה למשתקה כלומר לשתוק מלדבר בה מפני שאבל אסור בדברי תורה : משנת אמר גרסי' : ה"ג מתעלייה למשתקה עת לאהוב כו' : ה"ג ר' יהושע דסכנין פתר כו' : ה"ג עת לשמור דכתיב הגם לא יעם :

פה

יפה תואר

אבל מחנוכה ואילך אין זמן הפרשה הים שרוצה בסכנה : עת להשליך אבנים וכו' · ובש"ר פ' מ"ו דרש זה על הלוחות ודרש ליה על משה עת להשליך שיבר הלוחות ועת כנוס פסל לך שמעי' שסבכן נתחייב בתקון שמעוות וה"ל כאלו פסל הבנים וסבר הראשונות כאחד מאחר שזה נמשך מזה ולכן הזכיר על זה עת ללדת ועת למות ומ"ש עת ללדת שהוא עת למות שהלידה סיבה למיתה וכן יפורש עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים ועו"ה מ"ש על חורבן ביהמ"ק ובנינו שלסיום ב' שגאו על ביהמ"ק שיחרב יתויב לו שיכנסו כמ"ש בפסיקתא הביאו הילקוט שאמר הקב"ה כתבתי בתורתי שלם ישלם המבעיר את הבערה ואני שלחתי בה אש שנאמר ממרום שלח אש ואני עתיד לבנותה באש שנאמר ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש וא"ל ה"ל שעת החורבן הוא השעה שסי' בונה אותו כי נמשך מזה ועו"א כאן עובדא הוה בחד פרגמטוטים וכו' עד אמר לון משלמה מלך ישראל דכתיב ועת להשליך וגו' פי' מעת השליכה עת השמירה כי אותם שהיו סבה להשליכה נתחייבו בשמירתה : עת ל'השליך · ופי' המ"כ והוא השליכם ויפה עשה ק' לפי מ"ש שברחה

משנת דר"א מעי ענתה דאורייתא כו' · פי' הגיע עת של תורה ששתיקה מעולה ויפה לשתוק ומתחי' כמו עת לחשות · נתעלים פי' מתעלא · ואמר והדר אפרש שמתחלה חס. לשון הס' עת לחשות יפה לפי' פי' ואמר למשתקה ועיין ע"ש :

דכתיב (דברים י"א) השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' ואבדתם מהרה • עת לשמור דכתיב (תהלים קכ"א) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל • ועת להשליך דכתיב (דברים כ"ט) וישליכם אל ארץ אחרת וגו' • עת לקרוע דכתיב (שמואל א' טו) קרע ה' את ממלכות ישראל • ועת לתפור דכתיב (יחזקאל ל"ז) והיו לאחדים בידך וגו' • עת לחשות דכתיב (ישעיה מ"ב) החשיתי מעולם וגו' • ועת לדבר דכתיב (ישעיה מ') דברו על לב ירושלים וגו' • עת לאהוב דכתיב (מלאכי א') אהבתי אתכם אמר ה' • ועת לשנוא דכתיב (ירמיה י"ב) נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה • עת מלחמה דכתיב (ישעיה ס"ג) ויהפך להם לאויב וגו' • ועת שלום דכתיב (שם ס"ו) הנני נוטה אליה כנהר שלום וגו' :

א [ט] **מה** יתרון העושה וגו' • אמר שלמה הואיל ועתים עתים הן לכל מה מהני אומנה באומנותיה וכשירא בכשרותיה • ד"א מה יתרון כל אינש ואינש לא מתרין אלא עם בעלי אומנותיה • א"ר יצחק בר' מריון (חבקוק ב') (א) וצדיק באמונתו יחיה (שצדיק באמונתו יהיה) אפילו צדיק חי העולמים מאמונתו הוא חיה • אמר הקב"ה בתחלה הרגתי בכורי מצרים שנאמר (שמות י"ב) ויהי בחצי הלילה וה' הכה וגו' אף כל בכור אשר יולד לך תהא מקדישו לי שנאמר (שמות י"ג) קדש לי כל בכור תהא מקדש לי הבכורות באמונתי הוי וצדיק באמונתו יחיה • ר' פנחס בש"ר ראובן משל לה"ד למלך שעשה סעודה וזימן אצלו אורחים וגזר מלכא גזירתא ואמר כל אינש ואינש ייטי ליה מה דירבע אית דאייתי טפוטין ואית (ב) דאייתי פסתיין ואית דאייתי סטרומטין ואית דאייתי (ג) נמורקין ואית דאייתי כורסוון ואית דאייתי קיסין ואית דאייתי אבנין • אדיק מלכא ואמר כל אינש ואינש ירבע על מה דאייתי • אותן שהיו יושבין על העצים ועל האבנים היו מתרעמין על המלך ואומרים כך היא כבודו של מלך שנהיה יושבין על העצים ועל האבנים • כששמע המלך אמר להם לא דייכם שניוולתם פלטין באבנים ובעצים שעמדה לי בבמה יציאות אלא מחציפין אתם וקושרין עלי קטיגוריא יקרכון לא עביד אלא אתון לגרמיכון • כך לעתיד לבא הרשעים נידונין לגיהנם והן מתרעמין על הקדוש ברוך הוא הרי שהיינו מצפין לישועתו של הקב"ה וכך יהיה עלינו אומר להם הקב"ה בעולם שהייתם בו לא בעלי מחלוקת ולשון הרע וכל רעות הייתם ולא בעלי מריבות והמסים אתם הייתם הדא הוא דכתיב (ישעיה נ) הן כולכם קודחי אש מאזרי זיקות לפיכך אתם הולכים באור אשכם ובזיקות בערתם • ושמא תאמרו מידי היתה זאת לכם לאו אלא אתם עשיתם אתם לעצמכם לפיכך למעצבה תשכבון מידכם היתה זאת לכם • רשב"ל הוה לעי באורייתא כל צרכיה בהדא אליסס דטבריא (ד) והוה פיילדה נהיג מעתיד ליה חד משקויי דמים בבל יום והוה עליל משלהי ונסיב ביה ושתי ליה הד זמן על ויתיב גביה ועביד עימיה אויר קליל • א"ל ר' נהור את דהוינא אנא ואת אזלין לכנשתא כהדא את זכית והדוא גברא לא זכי צלי עלי דיהוו חולקי עמך לעלמא דאתי • א"ל ומה נצלי עלך דנהוי לך דאתת עם בני אומנותך דכל אינש ואינש לא משרין אלא עם בעלי אומנותיה :

א (י) **ראיתי** את הענין • ה א"ר איבו זה שיפוטו של ממון דאמר ר' יודן בש"ר איבו אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאותו בידו אלא אם אית ליה מאה בעי דיעבדון תרתי מאה ומאן דאית ליה תרתי מאה בעי דיעבדון ארבעה • לענות בו • ר' יהושע דסכנין בש"ר לוי אם זכה אותו אדם ועשה מממונו מצות ומתפלל ונענה בו הםד"א (בראשית ל') וענתה בי צדקתי וגו' ואם לאו הוא עונה בו ומקטרגו דכתיב (דברים י"ט) לענות בו סרה • ר' יוחנן אמר זה שיפוטו של גזל דאמר רשב"ל בש"ר יוחנן משל לסאה מלאה עונות מי הוא מקטרג ראשון שבכולן גזל דאמר ר' הונא בש"ר יוחנן (עמוס ט') ובצעם בראש כלם ר' פנחס בש"ר יוחנן לפי שהיו בענין עבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים אין לך קשה שבכולן אלא גזל רבי יעקב בר אחא בשם ר' יוחנן כ"ד חטאות סדר יחזקאל ומכולן לא חתם אלא בגזל דכתיב (יחזקאל כ"ב) והנה הכיתי כפי אל בצעך וגו' • ר' חוניא פתר קרייה בנביאים ובכתובים שאלו זכו ישראל לא היו קורין אלא חמשה חומשי תורה חמשה ספרים בלבד וכלום ניתנו להם נביאים וכתובים אלא שיהיו יגעין בהם ובתורה ועושים מצות וצדקות כדי לקבל עליהם שכר טוב • רבנן אמרין אעפ"כ לענות בו מקבלין עליהם שכר כחמשה ספרי תורה • ר' אבהו אמר זה שיפוטה של תורה שאדם לומד תורה ושכחה • רבנן דתמן בש"ר יצחק דהכא ור' טוביה בש"ר יצחק לטובתו אדם לומד תורה ושכח שאלו היה אדם לומד תורה ולא שכח היה מתעסק בתורה שתים שלש שנים וחוזר ומתעסק במלאכתו ולא היה משגיח בה לעולם כל ימיו אלא מתוך שאדם לומד תורה ומשכחה אינו מזיז ואינו מזיע את עצמו בדברי תורה • ורבנן אמרין זה שיפוטו של גזל תדע שהוא כן שהרי דורות הראשונים ע"י שהיו עסוקין ושטופין בגזל המד"א (איוב כ"ד) גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו • ראה כי נמחו במים מן העולם אבל שבט ראובן וגד שהרחיקו עצמן מן הגזל לפיכך נתן להם הקדוש ברוך הוא נחלה במקום שאין בו גזל שנאמר (במדבר ל"ב) והנה המקום מקום מקנה וכן ממהיר ששה עשר מיל על ששה עשר מיל :

א [יא] **את** הכל עשה יפה בעתו • א"ר תנחומא (א) ב בעונתו נברא העולם לא היה ראוי להבראות קודם לכן אלא לשעתו נברא שנא' את הכל עשה יפה בעתו • א"ר אבהו מכאן שהיה הקב"ה בונה עולמות ומחריבן בורא עולמות ומחריבן עד שברא את אלו ואמר דין הניין לי (ב) יתהון לא הניין לי • ר' אלעזר אומר זה הפתח פתוח עד התהום שנא' (בראשית א') וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד • ג אילו אחר אמר את הכל עשה יפה בעתו הייתי אומר זה שלא אכל פרוסה מימיו הוא אומר את הכל עשה יפה בעתו אלא שלמה לפי שכתוב בו (מלכים א' ד') ויהי להם שלמה ליום אחד שלשים כור סלת וגו' • לזה נאה לומר את הכל עשה יפה בעתו • ד"א אילו אחר אמר הבל הבלים אמר קהלת וגו' הייתי אומר זה שלא קנה לו ב' פרוטות מימיו הוא פירת בממונו של עולם ואומר הבל הבלים אלא זה שלמה שכתוב בו ויתן המלך את הכסף בירושלם כאבנים ד ולא היו נגנבות שהיו אבני עשר אמות ואבני שמונה אמות • ומשקלות שהיו בימי שלמה של זהב היו שנאמר (שם י') אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה לזה נאה לומר הבל הבלים • למה אמר הבל הבלים ראה העולם והעתיד להיות בסופו • ואילו אחר אמר ה וכל דיירי ארעא כלא חשיבין הייתי אומר שמא זה שלא שלט על שתי זבובים מימיו הוא אמר (דניאל ד') וכל דיירי ארעא כלא חשיבין יותר שהיה נבוכדנצר הרשע ששלט בעולם כולו שנאמר

מסורת המדרש א לעיל פרשה א' פסוק י"ג כל הענין וחס גרסס : ב בראשית רבה פרשה ג' ופ' ט' ושם גרסס : ג דברים רבה פרשה א' • תנחומא סדר יתרו סימן ז' • ילקוט סדר יתרו רמז רס"ט ; ילקוט כאן רמז תתקס"ח : ד לעיל פרשה ב' • פסוק ב' וס"ג : ה ילקוט דניאל רמז אלף ס"ג :

חדושי הרד"ל

(א) פי' וצדיק באמונתו יחיה כצ"ל : (ב) דאייתי פסתיין • נראה דצ"ל כסתיין • פי' כסתות : (ג) נמורקין • ולגי' זו נראה שרובו מבלם שמתגוששו נמור פי' ערוך • ובמ"ע גרס כאן נמוריקון כנ"ל ע"ש : (ד) והוי פיילין נהוג כו' • פי' פילי הוא שער ופיילין הוא כעל השער כשומר השער שם פתח שער העיר (ופ"ם פת"כ כמם מערוך לימא מם) וכי"ב בתוספתא ריש פלוס כעל הפיל ים לגרס כן ע"ש גר"ם :

(א) בעונתו נברא העולם • שוח"ט מזמור ל"ד : (ב) יתהון לא הניין לי שנאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד רמ"א זה הפתח כו' התהום אלו אחר אמר את הכל כו' כנ"ל ועי' בב"ר • וכא ר"א לומר דעקרא זה שאמר שלמה הכל עשה יפה בעתו פתוח עד התהום לומר שאין לך דבר בעולם שאין לו שעתו ומקומו שהיא לטוב ויפה ואין לך רע בהחלט בעולם כלל וכמ"ש כי טוב מאד זה המות

מתנות כהונה

מה יתרון : ובשירא • אדם כשר : לא מתרין • אין מתרין ומשיבין אותו ומפרש והולך ואל"ל דדמם יסכון כלמון אראמי : ה"ג אלא עם בעלי כו' : וצדיק באמונתו גרסי' : ייטי • יבא ונגיע כמו ייתי : מה דירבע • דבר מה שיושבין עליו וכה"א הגיה במה דירבע : הטפוטין פסתיון כו' • כולם מיני מלעות נאות : כורסוואן • כסאות : קיסין • עצים וכענין זה עיין לקמן בפ' כבל עת יהיו כו' : אדיק • ראה והשגיח ויסקף מ"י והדיק : ירבע גרסי' : יקרכון • היקר והכבוד לא אני עושה לכם אלא אתם לעצמכם : ה"ג המכבון מידכם כו' : הוה לעי כו' • היה עוסק בתורה כל צרכו במערה אחת של טבריא : והוה פיילדה גרסי' • פי' כו הערוך אומן עושה כלי חרס והיה נוהג שהיה מעמיד לו כלי מלא מים בתוך המערה לשתותו והיה בא עיף ויגע ולקח הכוס ושתה אותו זמן אחר נכנס וישב לו אצל רשב"ל נעם ולפום מעט מיגישו א"ל רבי זוכר אתה שהיינו אני ואתה נכנסים יחד לבה"כ והגה אתה זכית שנעשית בן תורה ואני לא זכיתי התפלל עלי שיהיה חלקי עמך לעוה"ב : ה"ג דנהוי לך דאתת עם כו' פי' מה אתפלל שתהי הבא לעוה"ב עם בני אומנותך שכל אדם ואדם אין משרין אותו אלא עם בני אומנותו :

ראיתי את הענין כו' גרסי' וכל זה נתבאר לעיל בפסוק ונתתי את לבי : דאמר רבי חנינא גרסי' : הכי גרסינן לעיל מצגיה בה לעולם : ה"ג נתן להם נחלה הקדוש ברוך הוא במקום כו' :

את הכל עשה יפה : בונה עולמות כו' • עיין זה בב"ר פרשה ג' : הפתח כו' • פסוק זה של וירא אלהים וגו' וכן פסוק הכל עשה יפה שמעת פיתה שאין כל דבר שלם ממנו פתוח השמים מעל עד התהום מתחת לארץ והכל הוא מעשה ה' טוב ויפה : אלו אחר וגו' • עיין זה בפרשה אלה הדברים רבה ולקמן בפסוק שבתי וראה : פירת • מכניל ומפזר ודוגמתו בתיכה רבה בפסוק ישבו לארץ ידמו הוו מפלתין בנבוכדנצר מכירותו מבהילין ומפזרין נגעותן : ולא היו נגנבות • בהמיה ומפני שהיה כו' ועיי"ל ריש פסוק שנאמר : ראה העולם • כלומר באה מוכנת מעולה ונבא ממנו הכנה : והעתיד להיות גרסי' : יותר שהיה • ר"ל יותר טוב היה לאיש מנבוכדנצר שהיה הוא אומר

אבג שבגיה שבפסוק הרש"ב : ראה העולם • פי' ראה תחלתו ומה יהיה בסופו ואמר הבלים הרבה : שנאמר וכו' • מן מה שכתוב וכל די דיירין וכו' יותר נכון לגרוס מן עם

פירוש מהרז"ו

פ"ו סי' כ' : ויהפוך להם לאויב • הוא נלחם בם :

א מה מהני אומנא באומנותיה וכשירה בכשרותיה • פי' שאם לא היה הכל רק לפי העתים לא להוסיף ולא לגרוע לא היה מדין לבעל מעשים טובים וכמ"ש מפורש בפסוק י"ד בפרשה זו ידעתי כי כל אשר יעשה אלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע והאלהים עשה שייראו מלפניו שהקב"ה משנה עתים ומחליף זמנים ועושה בהפכו כפי מעשה בני אדם : עם בעלי אומנתיה • וזהו מה יתרון העושה באשר הוא עמל באותה אומנות שעמל בה שם יהיה לו יתרון ממנה : באמונתו יחיה • ומאחר שהוא צדיק יש לו הרבה מעשים טובים ומדות טובות למה דווקא באמונתו ע"כ דורש ל"ת באמונתו אלא באומנתו במעשים שעשה בעצמו כ"י כך תהא עובד אותו : הן כולכם קודחי אש • וס"ד לכו באור אשכם ובזיקות בערתם מידכם היתה זאת לכם למעצבה תשכבון :

א זה שיפוטו של ממון • לעיל ריש פסוק ונתתי כל הענין וס"ל ומבואר : ועשה מממונו מצות • מצות צדקה נקרא בירושלמי ובמדרש מצוה ולמון חכמים תמיב דעת כמ"ש נחמיה י"ד ל"ג והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל וגו' : נתנו להם נביאים וכתובים • וזהו מ"ש הוא ענין רע לו אשר נתן אלהים לבני אדם לענות בו על שהיו בענין רע ולא זכו ע"כ נתן להם מן השמים ע"י נביאיו לעורר ולזרז לעשות התורה ולעשות צדקה שתעיד בהם הצדקה ומ"ש לענות בו כמ"ש וענתה בי צדקתי ועי' לקמן פסוק לשחוק עושים לחם ולרבנן על התורה כמ"ש וענתה השירה הזאת לפניו לעד וכמבואר שם במקומו שפי' על התורה וזהו לענות בו : וכן ממהיר • לעיל פסוק ונתתי בסופו עי' מס"ם בפירושו :

א בעונתו נברא העולם • ב"ר פ"ג סי' ג' וסי' ז' וס' פ' סי' ב' : זה הפתח פתוח וכו' • פי' פסוק זה ראיה וודאית ונגלית לעין כל ואין עליו תשובה כלל • וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד דין הניין לי יתהון לא הניין לי כן הוא בהדיא בב"ר פ"ג סי' ז' הנ"ל : אלו אחר אמר • הכוונה ד"א את הכל עשה יפה בעתו ד"ר פ"א סי' ה' כה"ע : ולא היו נגנבות • לעיל פסוק לשחוק וס"ג נמבואר וכאן

יפה תואר

בפרשת שמאתים • לא הוה צריך הוה זוהך לומר דלא קאי אבי"ע דאפי' מ"ד עלה פרשה אלא קודמים ניתנה שבהן במלכה הקיקת כלותיהם ולפי מ"ד בפרשו שכתובים לא נתבאר לו מליצות זו אין היה באמר שבתיבת כלומות היתה הקוקה מסולבת מעבר אל עבר כמ"ש בפרק כונס ע"ם ומפ"ך שבלוחות בנס היו עומדים א"כ מה הוא זה שבחת שאם ר"ל שנמלא האויר אין זו פריחת אותיות אלא כוון כד"א ולם פי'

(ירמיה כ"ח) וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו מן מה שכתוב (דניאל ב') ובכל די דיירין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא יהב בידך והשלטך בכלהון לזה נאה לומר וכל דיירי ארעא כלא חשיבין וגו' · אילו אחר אמר זה הפסוק מן חכמי האומות (שמות י"ח) עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים הייתי אומר זה שאינו יודע ודאי של עבודת כוכבים אומר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים אלא זה יתרו שאמר עתה ידעתי כי גדול וגו' שעבד עבודת כוכבים הרבה דתני ר' ישמעאל [א] לא הניח רעואל זה יתרו עבודת כוכבים בעולם שלא יחזיר עליה ועבדה דכתיב (שמואל א' ד') אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה אלה הם האלהים וגו' וחזר ואמר מכל האלהים ולבסוף נתגייר והודה להקב"ה · לזה נאה לומר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים וגו' · שב בתשובה לפני הקב"ה וקבלו וקבעו לישראל לדורות · ואלו עמד אחר נביא וחכם לומר (דברים ל"ב) הצור תמים פעלו וגו' אלא משה רבינו לפי שכתוב בו (תהלים ק"ג) יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו · לזה נאה לומר הצור תמים · אלו אדם אחר בא והתוכח את ישראל הייתי אומר אדם שאכל ושתה מהן ונהנה מהן מוכיחן אלא משה שכתוב בו (במדבר ט"ז) לא חמור אחד מהם נשאתי וגו' לזה נאה להוכיחן לישראל הה"ד (דברים א') אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן וגו':

ב ד"א את הכל עשה יפה בעתו · ר' בון אמר בה תרתי שיטי · ר' בון אמר [ב] היה ראוי אברהם להבראות קודם אדם הראשון אלא אמר הקב"ה אם אברא תחלה את אברהם שאם יקלקל אין מי יבוא ויתקן אחריו אלא הריני בורא אדם ואם יקלקל זה יבא אברהם אחריו ויתקן · ר' בון אמר חורי כתיב (יהושע י"ד) האדם הגדול בענקים הוא ראוי היה אברהם להבראות תחלה שנאמר האדם הגדול בענקים הוא ולמה קורא גדול שהיה ראוי להבראות תחלה אלא אמר הקב"ה אם אני בורא אותו תחלה שאם יקלקל אין מי יבא אחריו ויתקן אלא הרי אני בורא אדם הראשון תחלה ואם יקלקל יבא אברהם ויתקן אחריו · א"ר אבא בר כהנא יש מושלין משל למה"ד לאחד (ד) שהיה לו שפעת קורייה בתוך דירתו וביתו איכן הוא נותנה לא באמצע הטרקלין כדי שתהיה סובלת קורות שלפניה וקורות של אחריה כך מפני מה ברא הקב"ה לאברהם אבינו באמצע כדי שיסבול הדורות שלפניו והדורות הבאים אחריו · א"ר לוי מכניסין את המתוקנת לביתה של המקולקלת ואין מכניסין המקולקלת לביתה של המתוקנת א"ר יהודה בר' סימון [ג] ראוי היה אדם הראשון שתנתן התורה על ידו שנאמר (בראשית ד') זה ספר תולדות אדם · אמר הקב"ה אדם (ה) יציר כפי ואיני נותן לו תורה ויהא לעי בה חזר ואמר מה אם [ד] שש מצות נתנו לו ולא היה יכול לעמוד בהן ולשמרן אלו נתתי לו שש מאות ושלש עשרה מצות רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות ל"ת עאכ"ו שלא יעמוד בהם לכך כתיב ויאמר לאדם · לא אדם · לאדם איני נותנן · ולמי אני נותנן לבניו · א"ר יעקב דכפר חנן ראוי היה אדם הראשון שיעמדו ממנו שנים עשר שבטים דכתיב (בראשית ב') זה ספר תולדות אדם ז' שבעה ה' חמשה שנים עשר שבטים הרי מנין ז"ה תולדות אדם · אמר הקב"ה אדם יציר כפי ואיני נותן לו י"ב שבטים חזר ואמר ומה שני בנים נתתי לו ועמד אחד מהן והרג לאחיו אילו נתתי לו שנים עשר בנים עאכ"ו ולכך כתיב ויאמר לאדם · לא אדם · איני נותנן לאדם ולמי אני נותנן ליעקב הצדיק · א"ר יצחק [ה] ראוין היו ישראל בשעה שיצאו ממצרים שתנתן להם תורה מיד אלא אמר הקב"ה עדיין לא בא זיוון של בני משעבוד טיט ולבנים יצאו ואין יכולין לקבל תורה מיד מלה"ד למלך שעמד בנו מחליו ואמרו לו ילך בנך לאיסכולי שלו אמר עדיין לא בא זיוו של בני ואתה אומר ילך בנך לאיסכולי שלו אלא יתעדן בני שנים ושלשה ירחים במאכל ובמשתת ויבריא ואחר כך ילך לאיסכולי שלו · כך [ו] אמר הקב"ה עדיין לא בא זיוון של בני משעבוד טיט ולבנים יצאו ואני נותן להם את התורה אלא יתעדנו בני ב' וג' חדשים במן ובאר ושלו ואח"כ אני נותן להם את התורה אימתי בחדש השלישי · וא"ר ביבי ור' איבו ור' הונא בש"ר יצחק בר מריון ראוין היו ישראל בשעה שיצאו ממצרים שיכנסו לארץ מיד (ו) אלא שהיו ישנות מימי נח האילנות · אמר הקב"ה מה אני מכנים את ישראל לחרבה אלא הריני מקיפן דרך המדבר ארבעים שנה כדי שיעמדו הכנענים ויקיצו ישנות ויטעו חדשות כדי שיכנסו לארץ וימצאו אותה (ז) מליאה ברכות · רבי אומר אפילו לדבר עבירה יפה בעתו:

ג ד"א את הכל עשה יפה בעתו · רבי ברכיה אמר רבי אבהו בשם רבי אלעזר מחלוקת שהיתה בין רחבעם וירבעם בין דוד ושבע בן בכרי ראויה היתה להיות אלא אמר הקדוש ברוך הוא עדיין לא נבנה ב"ה ואני מכנים מחלוקת במלכות בית דוד אלא יבנה בית המקדש ואחר כך מה דהוי בסופא הוי · (רבי אומר אפילו לדבר עבירה יפה בעתו) · (ח) ר' בנימין בשם רבי לוי אמר גם את העולם נתן בלבם אהבת עולם נתן בלבם · אמר רבי יונתן (ט) פחדתו של מלאך המות נתן בלבם · נחמיה בריה דר' שמואל בר נחמן אמר והנה טוב מאד והנה טוב זה אדם · והנה טוב זה יצר טוב · מאד זה יצר הרע · וכי יצר הרע טוב מאד אלא ללמדך שאילולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד בנים שכן שלמה אומר כי היא קנאת איש מרעהו · ר' ברכיה ורבי אבהו בש"ר יונתן אמר גם את העולם נתן בלבם אהבת עולם נתן בלבם (י) אהבת תינוקות נתן בלבם מלה"ד למלך שהיו לו ב' בנים אחד גדול ואחד קטן הגדול מכבד והקטן מטנף אעפ"כ הוא אוהב את הקטן יותר מן הגדול · א"ר אחוה בריה

מסורת המדרש א שמות רבה פרשה א' · תנחומא סדר שמות סימן י"א : ב בראשית רבה פרשה י"ד כל הענין · מדרש תהלים מזמור ל"ד : ג בראשית רבה פרשה כ"ד : ד סנהדרין דף נ"ו וב"ר פ' ט"ז ופ' כ"ד · שמ"ר פ' ל' · במד"ר פ' י"ד · סדר עולם פרק ה' · תנחומא סדר יתרו סימן ג' · [illegible] · מדרש משלי פרשה ל"א · ילקוט סדר בראשית רמז כ"כ · ילקוט סדר יתרו רמז רע"ב · ילקוט תהלים רמז תרי"ג · ילקוט משלי רמז תתקס"א · [illegible] תנחומא סדר יתרו סוף סי' י' : ו שמ"ר פ' כ' · מכילתא בשלח פרשה א' · תנחומא בשלח סי' א'

חדושי הרד"ל

שמות כו' והיסורין כו': (ד) שהיה לו שפעת קורה כצ"ל· ובב"ר פי"ד שלשון קורה שופעת: (ה) יציר כפי ואיני [illegible] נותן לו כצ"ל [illegible] (ו) שהיו האילנות ישנות מימי נח אמר הקב"ה כו' [illegible]

פירוש מהרז"ו

מה שכתוב ובכל די דיירין וכתיב וגם חית השדה: וקבעו לישראל לדורות · פי' שקבע זרע יתרו למשפחה גדולה בישראל חכמים וצדיקים [illegible]

מתנות כהונה

אומר וכל דיירי כו': מן מה כו' · [illegible]

ידי משה

ראוי היה אדם הראשון שיעמדו ממנו י"ב שבטים וכו' [illegible]

יפה תואר

[illegible]

משנת דר"א אפילו לדבר עבירה כו' · [illegible]

דר' זירא העולם הועלם מהם שם המפורש · משל למלך שעשה סעודה זימן אורחים משאכלו ושתו אמרו לו תן לנו חרבות ורמחים ונשחק בהם נתן להם שבישתא דהדס והכו אלו את אלו ופצעו אלו את אלו · אמר המלך ומה אני נתתי לכם שבישותה של הדס כך עשיתם · אלו נתתי לכם חרבות ורמחים עאכ"ו · כך אמר הקב"ה ומה אם שעה שהעלמתי מהם שם המפורש הם הורגים בכינוי אלו נתתי וגליתי להם שם המפורש עאכ"ו · [א] עובדא הוה בהד אינתא פרסייא דאקלת ברה בהדא מילה מן שמא מפרשא שמעה שמואל אמר זיל אתקין ליה תכריכין · ר' חנינא הוה בידו שם המפורש כד אתי מידמך אמר אית הכא בר נש דמימסור ליה · אמרין אית הכא עניני בר נחשון שלח בתריה ואתא ועלל בריה ואיטמר תחות ערסא כד אתי מימסור עטוש ההוא ינוקא אמר אבוי פוק לך מן תמן את לא זכית למישמע ודין לא זכה למיקבלה · חד אסייא בציפורי הוה בידו שם המפורש כד בעא למידמך אמרין אית הכא בר נש דמימסור ליה אמרין אית הכא רבי פנחס בר חמא שלח בתריה ואתא ושאיל יתיה ואמר ליה נסיבת מן יהודאי כלום מן יומיך · אמר ליה נסיבית מעשר ולא קבל עליה מימסר ליה אמר דילמא תבע גבי בר נש כלום ולא יהיב ליה וכעס עלוי וקטל ליה · תנא אין מוסרין את השם לכל אדם ולא לעומד בחצי ימיו אלא למי שיצאו רוב שניו ואין מוסרין אותו אלא מעומד ואין מוסרין אותו אלא (יא) במקום טהור ועל המים · [ב] בראשונה היו מוסרין אותו לכל אדם וכשרבו הפושעים התקינו שלא יהו מוסרין אותו אלא לצנועים שבכהונה והצנועין שבכהונה היו מבליעין אותו בתוך נעימת הכהנים · א"ר טרפון פעם אחת עליתי עם שמשון אחי אמא על הדוכן והטיתי אזני כלפי כהן גדול והבליעו בתוך נעימת הכהנים וא"ר טרפון פעם אחת שמעתי ונפלתי על פני · הקרובים שכשהם שומעין אותו נופלים על פניהם ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד · אלו ואלו לא היו זזין משם עד שעה שנתעלם מהם שנאמר (שמות ג') זה שמי לעולם לעלם כתיב וכל כך למה מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף :

א [יג] ידעתי כי אין טוב בם כי אם לשמוח ולעשות טוב בחייו · וגם כל האדם שיאכל ושתה וגו' · ר' תנחומא אמר ר' נחמן בריה דרב שמואל בר נחמן ר' מנחמא ואמרי ליה ר' ירמיה ור' מיאשה בש"ר שמואל בר רב יצחק [ג] כל אכילה ושתיה שנאמר במגלה הזאת בתורה ובמעשים טובים הכתוב מדבר · א"ר יונה בנין אב שבכולן שנאמר והוא ילונו בעמלו בעולמו בעוה"ז ימי חייו לקבר וכי יש מאכל ומשתה בקבר שמלוין את האדם לקברו אלא אלו תורה ומע"ט שעושה האדם :

א (יד) ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם וגו' · א"ר יהודה בר' סימון (א) ראוי היה אדם הראשון שיהיה חי וקים לעולם ומפני מה נקנסה עליו מיתה אלא והאלהים עשה שייראו מלפניו · א"ר אלעזר [ד] מתחלת ברייתו של עולם נאמר (בראשית א') יקוו המים מתחת השמים (ב) וכל כך למה ותראה היבשה ומפני מה כתיב (עמוס ט') הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו ב' פעמים אחד בדור המבול ואחד בדור הפלגה אלא והאלהים עשה שייראו מלפניו · אמר ריש לקיש כתיב (דברים י"ג) את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו · (ג) אבל הצדיקים מוסיפין עליו ואין גורעין ממנו · אמר רבי יוסי ברבי חנינא [ה] (ד) מכאן שאין הבמה ניתרת אלא ע"י נביא ואליהו עומד ומקריב בראש הכרמל · (ה) א"ר שמלאי דברויירא אמר ליה (מלכים א' י"ח) ובדבריך עשיתי את כל הדברים האלה · א"ר חנינא כתיב (שמואל ב' ז') ונאמן (ו) ביתך וממלכתך אימתי *אם ישמרו בניך בריתי וגו' ואם לאו ופקדתי בשבט פשעם וגו' · א"ר יודן גדולה היא היראה (ז) ששמים וארץ לא נבראו אלא בזכות היראה הה"ד והאלהים עשה שייראו מלפניו · א"ר ירמיה גדולה היא היראה ששני ספרים שכתב שלמה לא חתמן אלא ביראה הה"ד בספר משלי (משלי ל"א) שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל · ובסיפרא הדין כתיב סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא · רשב"ל (ח) הוה עליל מן המתגרה פגע ביה ר' יונתן אמר ליה היך מרי אמר (ט) אילין קרייא ומסר ליה ואילין קרייא מקרתה · [ו] כך גזר הקב"ה על העליונים שיהיו עליונים ועל התחתונים שיהיו תחתונים עמד משה ועשה עליונים תחתונים ותחתונים עליונים הה"ד (שמות י"ט) ומשה עלה אל האלהים · וירד ה' על הר סיני · כך גזר הקב"ה על התחתונים שיאכלו וישתו ועל העליונים שלא יאכלו ושלא ישתו עמד אברהם ועשה עליונים אוכלים ושותים הה"ד (בראשית י"ח) והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו [ז] וכי אוכלין היו א"ר נתן נראין כאוכלין היו הראשון ראשון מסתלק · עמד משה ועשה תחתונים שאין אוכלים ואין שותין הה"ד (שמות ל"ד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה · כך גזר הקב"ה על הים שיהא ים ועל היבשה שתהא יבשה עמד משה ועשה ים יבשה הה"ד (שם י"ד) ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה עמד אלישע תלמידו ועשה יבשה ים הה"ד (מלכים ב' ג') עשה

מסורת המדרש א ירושלמי יומא פרק ג' כל הענין : ב קדושין דף ע"א : ג לעיל פרשה ב' · לקמן סוף פ' ה' · ופרשה ח' פסוק ע"ו : ד בראשית רבה פרשה ה' ופ' כ"ג ול"ח וש"נ · דברים רבה פרשה י' : ה ירושלמי מגילה פרק א' · הלכה י"א וי"ב · עיין זבחים קי"ב · מדרש שמואל פרשה י"ג · במדבר רבה פרשה י"ד · תנחומא סדר נשא סימן כ"ח · ילקוט מלכים א' רמז רע"ו · ילקוט תהלים רמז תתע"ט : ו ילקוט יהושע רמז כ"א : ז בראשית רבה פ' מ"ח וש"נ :

חדושי הרד"ל

(יא) במקום טהור ועל המים · כן הזכירו בלשון זה לענין נבואה כמ"ש במכילתא ר"פ בא · ועי' בתשובת הגאונים שבש"ס נהרות דמשק ס"ס קכ"ב שהיו נוהגין למסור השם שיעור קומה במקום שאין אדם עובר שם :
(א) ראוי היה אדם הראשון שיהיה חי וקיים לעולם · דרש כל אשר יעשה האלהים זה אדה"ר מעשה ידיו ויציר כפיו של הקב"ה הוא היה ראוי שיהיה לעולם (ור"ל דהיה שיהיה עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע ג"כ על ענין אדם שהוסיף על הציווי ואמר לא תגעו בו ובזה בא לידי גרעון) : (ב) וכ"כ למה ותראה היבשה · אפשר בא לדרוש ותראה לשון יראה כדדרש הכא והאלהים עשה בדור אנוש והפלגה שייראו מלפניו · כן הקיף הקב"ה היבשה במים סביב כדי שתראה היבשה ויושביה תמיד וייראו וכמ"ש האותי לא תיראו אשר שמתי חול גבול לים ועמ"ש בביאורי לפר"א פ"ה בס"ד : (ג) אבל הצדיקים מוסיפים עליו וגורעין ממנו כצ"ל · ופי' לצורך שעה כאליהו בהר הכרמל כדמפ"ו שהוא גרעון · וזה בא ג"כ והאלהים עשה להתיר לצורך שעה להוסיף או לגרוע ע"י הצדיקים שייראו מלפניו כאליהו בהר הכרמל שקבלו אז ישראל עול מ"ש ביראה ויפלו על פניהם ויאמרו ה' הוא האלהים : (ד) מכאן שאין הבמה כו' · לשון מכאן עי' בויק"ר שקאי אקרא דהשמר לך פן תעלה עולותיך וגו' : (ה) א"ר שמלאי דבורא א"ל ובדברך כו' כצ"ל וכ"ה בירושלמי תענית פ"ב ה"ח ובשאלתות פסיקתא דעשרת הדברות (ויש שם ט"ס וחסרון) ועי' בויק"ר פכ"ב · ופי' ע"פ הדבור עשה כן כמ"ש ובדברך עשיתי : (ו) ביתך וממלכתך עד עולם אימתי אם ישמרו כצ"ל · ודרש ג"כ ע"ז כי כל אשר יעשה האלהים שבחר בזרע דוד הוא יהיה לעולם כשמש אך האלהים עשה שייראו מלפניו כמ"ש לדוד אם ישמרו כו' וא"ל ופקדתי כו' : (ז) ששמים וארץ לא נבראו אלא בזכות היראה כו' · אפשר ר"ל הא דכתיב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ בשביל היראה שנקראת ראשית כד"א ראשית חכמה יראת אלהים נבראו שמים וארץ : (ח) הוי עליל מן תמה גדר כצ"ל : (ט) ואילן קרייא מסריה כצ"ל · פי' אלו הן המקראות שמסר לו :

מתנות כהונה

שבישתא דהדס · זמורות מעצי הדס : אינתא פרסייא · אשה מארץ פרס שקללה בנה בדבר אחד משם המפורש ששמע שמואל ואמר לה לך והתקין לו התכריכים כך משמע בירושלמי דמסכת יומא בפרק אמר להם הממונה וה"ג אמר לה זיל אתקין ליה : כד אתי מידמך כו' · כשבא שעתו שימות אמר היש פה איש שראוי שאמסר לו שם המפורש אמרו יש פה עניני כו' : ה"ג אמרין אית הכא : שלח כו' · ר' חנינא שלח אחר עניני ובא ונכנס בנו של עניני והטמין את עצמו תחת המטה וכשבא ר' חנינא למוסרו לו נתעטש אותו תינוק או דרך מעלה או מטה ואמר רבי חנינא לא לך משם את לא זכית לשמעו וזה אביך לא זכה לקבלו ובירושל' נתן הטעם שאמר אתם נוהגים ברמאות בשם הגדול ולפיכך לא רצה למוסרו גם לאביו ולפי זה לא גרס אמר אבוי אלא אמר פוק : אסייא · רופא : הכי גרסינן אמרין אית הכא : ושאל יתיה כו' · שאל אותו ואמר לו לקחת כלום מימיך משום איש יהודי וא"ל לקחתי מעשר ולא קבל עליו הרופא למוסרו לו ואמר הרופא הטעם שמא ישאל דבר מה אצל אחד ולא יתן לו לפיכך מי שמקבל מתנות אין מוסרין אותו לו וגירסא זו אינה מסכמת עם הירושלמי שבירושל' יש שרבי פנחס בעצמו אמר שאינו ראוי לקבלו על שלקח מעשרות : בראשונה וכו' · כל זה בפרק עשרה יוחסין ובירושלמי דיומא פרק אמר להם הממונה : אשר לא ימצא · שבשם המפורש יחקרו העתידות וידעו את הכל מראש ועד עת הקץ הנעלם :

פירוש מהרז"ו

א ידעתי · ר' תנחומא · לעיל פסוק כי כל ימיו ולקמן פסוק הנה אשר ראיתי ופסוק ושבחתי אני : כי כל אשר יעשה וכו' · עי' מ"ש לעיל פסוק מה יתרון שהוא שייך כאן :
א שיהיה חי וקיים לעולם · וזהו מ"ש הוא יהיה לעולם שמאחר שנברא למשול בכל ראוי שלא יהיה מקרה אחד לכל אלא שא"כ היה שוכח יראת ה' וע"כ האלהים עשה בהיפך שלא יהיה לעולם כדי שייראו וכן בכל הדרשות שמ"ש והאלהים עשה הוא היפך מ"ש בכ"ד כל אשר יעשה האלהים : אמר ר"א מתחלת וכו' · ב"ר פ' כ"ג סי' ז' וש"נ ומבואר : אבל הצדיקים מוסיפים עליו וגורעין ממנו · כצ"ל וכדמפרש והולך איך גורעין ומוסיפין : מכאן שאין הבמה נתרת · ויק"ר פ' כ"ב סי' ג' וש"נ ומבואר וע"ש הגי' ותיבת מכאן צ"ע : דבורייא אמר ליה · צ"ל דבורא אמר ליה פי' שע"פ הדבור עשה כן וכ"ה בירושלמי מגלה פ"א הרי שאליהו גרע ממ"ש בתורה שזה כחן של נביאים שיכולים לגרוע. ולהוסיף בתורה אך רק לשעה ולא לעולם : כתיב ונאמן ביתך · וס"ד עד עולם לפניך וזהו כי כל אשר יעשה אלהים הוא יהיה לעולם ועם כל זה כתוב שלא יהיה לעולם אלא אם יראה מלפניו וזהו מ"ש והאלהים עשה שייראו מלפניו :

ק

ידעתי כי אין טוב · עיין זה בפסוק אין טוב באדם כו' ולקמן בפסוק הנה אשר ראיתי ובפסוק ושבחתי אני :
ידעתי כי כל אשר יעשה : מתחלת בריתו כו' · עיין זה בב"ר פרשה ה' ובפרשת האזינו רבה : ב' פעמים · בעמוס סי' ה' וסימן ט' : ה"ג שני פעמים אחד כו' ועיין כל זה בב"ר פרשה ה' ובפרשה כ"ג ובפרשה האזינו · בב"ר פרשה כ"ג גרס אחד בדור אנוש ואחד בדור הפלגה וה"ג בירושלמי פרק י"ג שופרות וכן הביאו רש"י ז"ל בב"ר פרשה ה' וה"ג בילקוט עמוס ועיין בב"ר פרשה ל"ח : שאין הבמה ניתרת · בפני הבית : ר' שמלאי דברויירא גרסינן · והוא שם מקומו : א"ל ובדברך כו' · אליהו אמר כן להקב"ה : אם ישמרו כו' · פסוק הוא בתהלים סי' פ"ט הרי שהבטחה שהובטח על ידי נתן הנביא היתה על תנאי זה והכל כדי שייראו מלפניו : לא נבראו אלא בזכות היראה גרסי' : היך מרי כו' · היאך אמר מורי אלו הפסוקים ומסר לו טעמן ואלו הן המקראות שמסר לו טעמן : מקרתא · הקרא אותו ובמ"א הגיה מסרת : הראשון כו' · המנות שלפניהם נסתלקו ראשון ראשון :

מהלל

יפה תואר

וכן מנאן ר' שמלאי במסכת מכות וכן נמנו בכמה דוכתי וכן מנאן האחרונים ואף הרמב"ן שפקפק אם מנין זה מוסכם לפי שמצינו בגמ' כמה מחלוקות על דברים רבים אם הם חובה או רשות ולדעת האומר רשות יחסרון ממנין המצות וצריך להביא אחרת תחתיהם ולדברי האומר חובה יהיה אלו המובאות רשות והגמ' לא חש בזה מ"מ גם הוא ז"ל הסכים שהנראה היות ענין זה מוסכם וכמו שהאריך בזה בתחלת השגותיו על מנין המצות להרמב"ם ז"ל : אחד בדור המבול ואחד בדור הפלגה · בב"ר הגי' אחד בדור המבול ואחד בדור אנוש ואע"ג דעל ידי הגשם מן השמים היה המבול ג"כ מי הים הציפו העולם דכתיב נבקעו כל מעינות תהום רבה ומשמע דלא ס"ל לר"א שמלבד המבול הציפו המים העולם ב' פעמים אחד בדור אנוש ואחד בדור הפלגה דא"כ לאוקמי ב' קראי דהקורא וגו' אחד באנוש ואחד בהפלגה דהוי קריאת מי הים לתודייהו ודמין ב' קריאות זו לזו כדאמר שפי' בשקלים בירושלמי וה"נ משמע דמוקי להו הא בב"ר פ' כ"ג דקאמר ועד היכן וכו' כמ"ש בירושלמי וגם במבול לא שייך לומר ועד היכן כו' דויכסו כל ההרים כתיב נראה דבהא קמפלגי דכולם ס"ל אחד באנוש ואחד בהפלגה משום קראי דהקורא גו' דלא ניחא להו לאוקמי לחוד למבול ור"א דחיק לאוקמי במבול משום דלא ס"ל שעלה הים בדור הפלגה שהרי נענשו בהפלגה ולמה יענשם ג"כ בהים ועוד שכמו שהזכיר הכתוב עונש פזורם ה"ל לזכור ג"כ עונש זה

ידי משה

י"ב שבטים פי' הואיל ואיתא לעיל ויתרוצצו הבנים בקרבה שבקש עשו להרוג את יעקב וז"ש אם עתיד להעמיד י"ב שבטים פי' אם עכשיו שאני מוליד ב' רוצה אחד להרוג את אחיו א"כ היאך היה אם הייתי מעמיד י"ב שבטים : עטיש ההוא ינוקא וכו' · עי' ביפ"ת לפי שנזדמן מן השמים שנתעטש שהיה התינוק כאן מסתמא לא חפץ ה' לגלות השם וז"ש הפסוקים ויפן כה וכה וירא כי אין איש פי' מכח שראה שאין איש שמן השמים נסתייע שאין איש לכן הרגו בשם המפורש וז"ש דתן ואבירם הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי פי' ע"כ אתה רוצה להרוג את שנינו דאל"כ אין אתה רשאי לגלות שם המפורש ויאמר אכן נודע הדבר פירוש בשעה שהוצאתי את שם המפורש מפי כשהרגתי את המצרי ולא הרגשתי שיש שם אדם וא"כ לא היה מן השמים להזכיר שם המפורש וזה שנתיירא משה שנאמר ויירא משה פי' שנתיירא מעונש שמים על שגילה שם המפורש וק"ל · וזה כוונת רש"י בפרשת שמות בפסוק הלהרגני אתה אומר וגו' מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש פי' ז"ש הלהרגני וגו' שהואיל שנזדמן שהזכרת שם המפורש והיה אנחנו רואים והאיך נסתייע זה מן השמים אלא ע"כ שאתה רוצה להרגנו ג"כ וא"כ שפיר הזכרת השם שאנחנו כלא היה ונחשבנו כמתים ולכך נזדמן מן השמים שתזכיר השם ונתיירא משה מעונש שמים ואמר אכן נודע הדבר פירוש מה שהוצאתי בפי השם נודע ולא שפיר עשיתי שהזכרתי השם ושמעו אותן אנשים

משנת דר"א שמים וארץ לא נבראו אלא כו' שנאמר כו' פי' מדכתיב והאלהים עשה שיראו · ולא פי' מה שעשה גם למה כתיב שם אלהים ע"כ קאי אתחלת עשייתו דכתיב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ .

דשוא

הנחל הזה גבים גבים וגו' כך גזר הקב"ה שיהיו השמים מקלסין אותו שנאמר (תהלים י"ט) השמים מספרים כבוד אל עמד משה ושיתקן שנאמר (דברים ל"ב) האזינו השמים ואדברה וגו' • כך גזר הקב"ה על השמש ועל הירח שיהיו מקלסין אותו • שנאמר (תהלים קי"ג) ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם ה' (י) (א) מהלל כתיב • עמד יהושע תלמידו ושיתקן • שנאמר (יהושע י') שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון • כך גזר הקב"ה על קיץ שיהיה קיץ ועל החורף שיהיה חורף עמד שמואל ועשה קיץ חורף • שנאמר (שמואל א' י"ב) הלא קציר חטים היום וגו' • עמד אליהו ועשה החורף קיץ שנאמר (מלכים א' י"ז) אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי•כך גזר הקב"ה על היום שיהא יום ועל הלילה שיהא לילה עמד יעקב אבינו ועשה היום לילה • שנאמר (בראשית כ"ח) ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ודאי כבה השמש • רבנן אמרין השקיע הקדוש ברוך הוא גלגל חמה בלא עונתו ודבר עמו בצינעה • משל לאוהבו של מלך שבא אצלו לקיצים והיה המלך נזקק לכל בני המדינה בשבילו אמר כבו הפנסין והנרות כדי שאדבר עם אוהבי בצינעה (יא) כך הצניע הקב"ה את השמש שלא בעונתו ודבר עם יעקב אבינו בצינעה • עמדו (יב) דבורה וברק ועשו לילה יום הה"ד (שופטים ה') ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא וגו' רבי פנחס ור' חלקיה בשם רבי סימון שש נסים נעשו באותו היום • בו ביום באו • בו ביום שלחה אחריו ושלח הוא • בו ביום עשו מלחמה • בו ביום נהרג סיסרא • בו ביום חלקו ביזה • בו ביום אמרו שירה שנאמר ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא וגו' :

א [טו] **מה** שהיה כבר הוא • [א] ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר אם אומר לך אדם אפשר שהיה העולם כולו מים במים אמור לו כבר הוא אוקיאנוס כולו מים במים • ואשר להיות כבר היה וגו' • אם יאמר לך אדם אפשר שהקב"ה עתיד לעשות ים יבשה אמור לו כבר היה לא כך עשה על ידי משה שנאמר (שמות י"ד) ובני ישראל הלכו ביבשה וכתיב ואתה הרם את מטך וגו' וכתיב ויבואו בני ישראל (א) בתוך הים ביבשה • [ב] אם יאמר לך אדם אפשר שאלו לא חטא אדם הראשון שהוא חי וקים לעולם אמור לו כבר הוא אליהו זכור לטוב שלא חטא הוא חי וקים • ואשר להיות כבר היה • אם יאמר לך אדם אפשר שהקב"ה עתיד להחיות לנו את המתים אמור לו כבר היה כבר החיה לנו את המתים ע"י אליהו ועל ידי אלישע ועל ידי יחזקאל • רבי אחא בש"ר חלפתא כל מה שהקב"ה עתיד לעשותו ולחדש בעולמו לעתיד לבוא כבר הקדים ועשה מקצת ע"י נביא בעוה"ז אני הוא שעתיד לעשות ים יבשה כבר עשיתי בן בעוה"ז ואתה הרם את מטך וגו' • אני הוא שעתיד לפקד עקרות כבר הייתי פוקד ע"י אברהם • שנאמר (בראשית כ"א) וה' פקד את שרה וגו' • אני הוא שעתיד להחיות מתים כבר החייתי ע"י אליהו ואלישע ויחזקאל •

אני הוא שעתיד לעשות מלכים שישתחוו לכם כבר עשיתי לכם ע"י דניאל שהשתחוה נבוכדנצר לדניאל • שנאמר (דניאל ב') באדין נבוכדנצר נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד • אני הוא שעתיד לפקוח עורים לעתיד לבא כבר עשיתי ע"י אלישע שנאמר (מלכים ב' ו') ויפקח ה' את עיני הנער • [ג] והאלהים יבקש את נרדף רבי הונא בשם רבי יוסי אמר לעולם האלהים יבקש את נרדף את מוצא צדיק רודף את צדיק והאלהים יבקש את נרדף • רשע רודף צדיק והאלהים יבקש את נרדף • רשע רודף רשע והאלהים יבקש את נרדף מכל מקום יבקש את נרדף • ר' יהודה בר' סימון בש"ר יוסי בר' נהוראי לעולם הקב"ה מבקש דמן של נרדפים מן הרודפים תדע לך שכן הבל נרדף מפני קין ולא בחר הקב"ה אלא בהבל • שנאמר (בראשית ד') וישע ה' אל הבל ואל מנחתו • נח נרדף מפני דורו ולא בחר הקב"ה אלא בנח שנאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני • אברהם נרדף מפני נמרוד ובחר הקב"ה באברהם . שנאמר (נחמיה ט') אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם • יצחק נרדף מפני פלשתים ובחר הקב"ה ביצחק שנאמר (בראשית כ"ו) ויאמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך • יעקב נרדף מפני עשו ובחר הקב"ה ביעקב • שנאמר (תהלים קל"ה) כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו • יוסף נרדף מפני אחיו ובחר הקב"ה ביוסף • שנאמר (שם פ"א) עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים • משה נרדף מפני פרעה ובחר הקב"ה במשה שנאמר (שם ק"ו) לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו • דוד נרדף מפני שאול ובחר הקב"ה בדוד • שנאמר (שם ע"ח) ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאות צאן • שאול נרדף מפני פלשתים ובחר הקב"ה בשאול • שנאמר (שמואל ב' כ"א) הראיתם אשר בחר בו ה' • ישראל נרדף מפני האומות ובחר הקב"ה בישראל • שנאמר (דברים י"ד) בך בחר ה' להיות לו לעם סגולה • ר' אלעזר בר' יוסי בן זמרא אמר אף בקרבנות כן אמר הקב"ה שור נרדף מפני ארי • עז מפני נמר • כבש מפני זאב לא תקריבו לפני מן הרודפים אלא מן הנרדפים שנאמר (ויקרא כ"ב) שור או כשב או עז וגו' :

א [טז] **ועוד** ראיתי תחת השמש מקום המשפט וגו' • [ד] ר' אלעזר ורבי יהושע בן לוי • אומרים מקום המשפט שמה הרשע מקום שסנהדרי גדולה יושבין וחותכין דין של ישראל • שמה הרשע שנאמר (ירמיה ל"ט) ויבאו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך • [ה] מקום שחותכין בו את ההלכות • שמה הרשע שם ישבו נרגל שראצר סמגר נבו שרסכים רב סרים נרגל שראצר רב מג וכל שארית שרי מלך בבל • [ו] מתלא אמר חן דתלה מרי זיינא קולבי רעיא תלה קולתיה ורוח הקדש צווחת ומקום הצדק שמה הרשע • [ז] מקום שנא'בו (ישעיה א') צדק ילין בה ועתה מרצחים הא עבידין קטולין שם הרגו את זכריה ואת אוריה • [ח] ר' יונתן בעא קמיה ר' אחא באיזה מקום הרגו את זכריה בעזרת ישראל או בעזרת נשים • אמר לו לא בעזרת נשים ולא בעזרת ישראל אלא

מסורת המדרש א ויקרא רבה פרשה כ"ז • תנחומא סדר אמור סימן ט' • ילקוט כאן רמז תתקס"ח ד ויקרא רבה פרשה י"ד • ג ויקרא רבה פרשה כ"ז • תנחומא סדר אמור סימן ט' • כל הענין : ב במדבר רבה פרשה ד' • ח סנהדרין דף ק"ג : ו ב"מ דף פ"ד : ז פסיקתא דרב כהנא פסקא ע"ו : ח ירושלמי תענית פרק ד' סוף הלכה ה' פתיחתא דאיכה פ' ה' וט' כ"ג • איכה רבתי פרשה ב' • ופרשה ד' • לקמן פרשה י' פסוק ד' • ילקוט יחזקאל רמז תס"ד :

חידושי הרש"ש

(א) מהלל כתיב • ר"ל ונוכל לקרותו מהלל בחולם כינוי פועל מבנין פיעל ע"ד הפלמים וקאי על השמש • אבל גם אם היה מלא וא"ו נוכל לקרותו מהולל על משקל מקושש ע"ד בנין המרובע • ומ"ד לסמוך עוד זה שהרי כתיב הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא • והיינו שהיו בלמת זמן לילה שהיו הכוכבים שולטים ולא יהושע (ובמה מפני שכבר חשב יהושע לעיל לענין הקלוס • פסס כאן מאריים) •

(א) בתוך הים ביבשה רבי נחמיה אומר אם יאמר לך אדם אפשר שאלו לא חטאו כו' כצ"ל ועיין בתנחומא פ' אמור :

חידושי הרד"ל

(י) מהלל כתיב • עמ"כ וכן הוא ליה בשוח"ט מזמור ק"ט מהלל חסר ללמד שמקלס כשהוא שוקע : (יא) כך הצניע הקב"ה את השמש כצ"ל : (יב) דבורה וברק ועשו לילה יום כו' ביום סתם כו' כצ"ל • ועמ"ש היום בלה גמר מן היום שנאמרו שירה וכו' • ומ"ש לעיל לענין הקלוס • פסס כאן מאריים •

פירוש מהרז"ו

כך גזר הקב"ה • כצ"ל כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם כך גזר וכו' • עיין כל הענין בדב"ר פרשה יו"ד סי' ב' וש"נ ומבואר • מהלל כתיב • שהשמש בעלמו מהלל תמיד : כי בא השמש ודאי • פי' כפשוטו לא כתיב כי כבר העריב • כבה השמש • דורש כי בא מלשון כיבוי שהלילה וילן שם בערב ועיין ב"ר פ' ס"ח סי' יו"ד : ותשר דבורה וברק • ביום ההוא הכתוב על שהוא מבואר בשירה מן השמים נלחמו הכוכבים ואז היה ביום ועל"ז כאלו כן הכוכבים הרי שהפכו והעלו הלילה ביום : ששה נסים • מתחלתך היום מאד ועשו בו דברים מלריכים להעשות בימים רבים : מבשופטים ד' פסוק י"ד כתיב קום כי זה היום אשר נתן ה' את סיסרא בידך לא היה פירש כאלו זה ובפסוק ל"ג כתוב ויכנע אלהים ביום ההוא אשר יבין וכו' לא פירש וכו' ופסוק כ' כתוב ג"כ ותשר דבורה וברק וכו' ביום ההוא ע"כ דורש שלא בא הכתוב להורות על יום ידוע אלא להורות שכל מעשים אלו היו ביום אחד שמלחמה דבורה • ומ"ש בו ביום באו פירושו ועלו אליה בני ישראל למשפט ובקשו ממנה שתשלח לה' על דבר סיסרא • ומ"ש שלחה אחר ברק פירושו מ"ש ותשלח ותקרא לברק וכו' וכו ביום שלח הוא פירושו ברק כמ"ש ויזעק ברק את זבולון וגו' ותעל וגו' עשרת אלפים איש ומ"ש בו ביום עשו מלחמה כו' ביום נהרג סיסרא שכל מבואר בפרשה ד' ומ"ש בו ביום חלקו ביזה כמ"ש בשירה הלא ימלאו יחלקו שלל וגו' היא סברה שסיסרא חלק שלל ונהפך הוא שישראל חלקו שלל סיסרא • ונתחדש בשעה נסים ונותק שבעה והכרכה שענין השירה חוא בכלל ה' נסים ועכ"פ אין כאן אלא ששה דברים :

א ר' יהודה ור' נחמיה • ויק"ר פרשה כ"ז סי' ד' כל הענין זה וכאן ושם חסר דעת ר' נחמיה והובא בשלמות בתנחומא אמור סי' ט' : אני הוא שעתיד לעשות ים יבשה • כמ"ש והחריב ה' את לשון ים : שעתיד לפקוד עקרות • כמ"ש רני עקרה לא ילדה וגו' כי רבים בני שוממה וגו' : על ידי אברהם • שהודיעו בנבואה אבל שרה אשתו יולדת לך בן : לפקוח עורים • כמ"ש ישעיה מ"ב ז' לפקוח עינים עורות : והאלהים יבקש את נרדף • סופו דקרא על מה שהיה כבר הוא : אברהם נרדף מפני נמרוד • שמרגל הוא נמרוד וכל עיקר כוונת המלחמה היה על אברהם כמ"ש ב"ר פרשה מ"ב : יצחק נרדף מפני פלשתים • כמ"ש לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד : דוד נרדף וכו' • יותר היה נכון לגרוס פסוק ס"ב ו' ל"א ויאמר דוד וכו' לפני ה' אשר בחר בי מאביך וכו' וד"ק : שאול נרדף מפני פלשתים • מבואר שם בויק"ר :

א ר"א ור' בן לוי • מ"ש בן לוי מ"ש הוא כי הכוונה על ל"ו בן מגניס חבירו של ר' אליעזר הגדול כמ"ש לעיל וכן בויק"ר ריש פ"ד ג"כ הגי' ר"א ולוי ושם מבואר כל הענין • גם כאן חסר וכלל"ל ר"א ור' לוי • שמה הרשע מ"ש ר"א אומר מקום המשפט וכו' ולהלן פסוק זה מבואר דעת ל"ו : ואת אוריה • כמ"ש ירמיה סוף כ"ו שהכהו יהויקים בחרב • באיזה מקום הרגו את זכריה • פתיחתא לא"ה דאיכה רבתי וסו"פ ד' סנהדרין ע"ה בימי

מתנות כהונה

מהלל • הוא לשון עבר מוסב להשמש וחירק תא בא להורות לנו הכתוב כמתכונו בכתובת מקומות : כבה השמש • כי בא השמש דרש תיבה אחת כיבה וכן הוא בהדיא בבראשית רבה פרשה ס"ח : רבנן אמרי גרסי' • ועיין בראשית רבה ובפרשת האזינו : כבתו גרסי' : שלח בעונתה גרסי' :

מה שהיה • אפשר שהיה כו' • קודם שאמר הקב"ה יקוו המים : אוקיינוס כולו מים במים • והאוקיינוס הוא גדול כמה וכמה פעמים מן העולם עד שהעולם נחשב כאוקיינוס כבדור דלאיתא במסכת עבודת כוכבים גבי אלכסנדרוס מוקדון : הכי גרסינן בויקרא רבה פרשה כ"ז מקלת ע"י נביא בעוה"ז מה שאני עתיד לעשות ים יבשה וכבר עשיתי כן בעוה"ז ואתה גו' : לפקד עקרות גרסי' : צדיק רודף צדיק • כדלקמן הוה לפני שאול : הכי גרסי' לדיק רודף את לדיק והאלהים יבקש וגו' רשע רודף לדיק וגו' ובויקרא רבה מוסיף ואפי' לדיק רודף רשע והכי גרסי' בתנחומא פרשה אמור אלא לא היה לריך לזה כמו שהביא כל שכן על כל אלו המקומות :

ועוד ראיתי • עיין כל זה בויקרא רבה פרשה ד' : שחותכין • פוסק דרש כמו חתוך : הכי גרסינן סרסכים וגו' עד שארית שרי מלך בבל ופסוק הוא בירמיה מ"ט ל"ט : קולבי רעייא גרסי' : באיזה מקום כו' • עיין זה באיכה רבה בפסוק בלע ה' וכפסוק

יפה תואר

דמצורת וא"ת כל"ם כרי נוטם דור אנט פעמים והרי תנן לגלות לנודיע כמה אלך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין לפניו עד שהביא עליהם את מי המבול י"ל דמ"ם תריכת אף סום שלה שהיה מכה כוללת בכל העולם עד המבול ולפי גירסת המדרש כאן נ"ל דלא ס"ל כל"ם שעלם סיה כדור אנוש כיון דלא אשכחן רמז לזה בכתוב אבל בספרפה כל חמיות כאמורו וינקב ר' אומם ובלמאריזן אל יקיריו ויקן אלא ויקו ומתני' כר"א : אם יאמר לך אדם כו' • כלרך מכמי סמתקר בכנעניות המוכתבים לכביג שכר עולם וכדומה למהפכים כי סכה כראשונים יכונס לם לכם בלבסם ויכוס כנ"ם לזכות לעמוד כו' כל מלכים אין מקר ואין אדם יכול להגיע צוונות ולא סדרי מלכותו ותכונתו וכ"ש לפני מלך מלכי המלכים • אי אמרת לאיש אחד מאחר ישראל שמ"ש יסלח מהלבוש כוכבים בכנגון אלאים

ורא"ר הם העובר ויפיר לו זה מאד ויקבלנו ויראה זה עולם יכולה לחת ס' ולחכמה ממנו יש' פס סאמינו נ"כ שמתלך גוף מאד פורפס סיטוני כשעולם כלו דראה זה כלו אפשר בתכן יש' אצאת סבו"ם הם כוכב כה מגיר יעמיד תכונות ולו שאמרו תכונות וחמיא ממתלך אם שלוחותיו פעולת כשכל הפועל וסולא שנו על עולם אלא פרי כל חכמים תמיד יבנה מוס כי לא יכין על עולם • והיכולת שלמתיים וסולא ספועלות כלבות ספעולות כבדבר • תאמר לא יוכנו כתוש : וחותכין דין של ישראל • כמ' שרי מלך בבל בחם שבת לכיר ס"ר לגל ויאמר כמי פלכ ויוחמין לטוח כולהם קשת תכולת לכמל גרנס סכם פנסם אין יושבין סנהדרין וכדאמרינן בגמ' שלסו כפני צורך דינין סיו שם לאמר על כלבות שנגיס ולאחר אל פמח סמורס ולאחר על

בעזרת כהנים ולא נהגו בדמו לא כדם צבי ולא כדם איל · בדם איל וצבי כתיב בהם בתורה (ויקרא י"ז) ושפך את דמו וכסהו בעפר · אבל זכריה הצדיק לא נהגו בדמו לא כדם איל וצבי אלא שפכוהו על האבנים דכתיב (יחזקאל כ"ד) כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו וגו' · כל כך למה להעלות חמה ולנקום נקם ועל כך כתיב וזכור את בוראיך בימי בחורותיך את מוצא בשעה שעלה נבוזראדן להחריב את ירושלים רמז הקב"ה לאותו הדם שיהיה (א) תוסס ועולה רנ"ב שנה מן יואש ועד צדקיה מה עשו גרפו עליו כל עפר ועשו כל ערמה ולא נח והיה הדם תוסס ומרתיח אמר הקב"ה לדמא הא ענתא דתיגבי דייתיקי דידך [א] כיון שעלה נבוזראדן וחמא יתיה · אמר לון מה טיבו של דם הזה שתוסס כך אמרו לו דם פרים ואילים וכבשים שהיו שוחטין ומקריבין הביא פרים וכבשים ואילים ושחט עליו ולא שתק ולא נח ולא עמד מיד הביאן תלאן בגרדון · אמר לון אמרו לי מה טיבי של דם זה ואם לאו אנא מסרק יתכון במסרקא דפרזלא · אמרו לו הואיל והקב"ה רוצה לתבוע דמו מידנו נגלה לך אמרו לו כהן ונביא ושופט היה מתנבא עלינו את כל הדברים האלה שאתה עושה עמנו ולא היינו מאמינים בו ועמדנו עליו והרגנוהו על שהיה מוכיחנו מיד הביא שמונים אלף פרחי כהונה ושחט עליו ולא נח והיה הדם בוקע ועולה עד שהגיע לקברו של זכריה ועוד הביא סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה ושחט עליו ולא נח באותה שעה בא אותו רשע וזעק על דמא ואמר ליה מה טב את ומה דמא דידך יתירא מדמי אילין בעי את דניבד כל אומתך בגינה · באותה שעה נתמלא הקב"ה רחמים ואמר ומה אם זה רשע בן רשע ואכזרי ועלה להחריב את ביתי נתמלא עליהם רחמים אנכי שכתוב בי (שמות ל"ד) ה' ה' אל רחום וחנון וכתיב בי (תהלים קמ"ה) טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו עאכ"ו · באותה שעה רמז הקב"ה לאותו דם ונבלע במקומו · א"ר יודן שבע עבירות עברו ישראל באותה שעה · הרגו כהן ונביא ודיין ושפכו דם נקי וטמאו את העזרה ויום השבת ויוה"כ היה · ר' יהושע פתר קרא במעשה העגל · מקום המשפט שמה הרשע מקום שעשה משה מדת הדין שנא' (שמות ל"ב) עברו ושובו משער לשער במחנה · שמה הרשע שמה כתיב (שם) ויגוף ה' את העם וגו' · ורוח הקדש צווחת ומקום הצדק שמה הרשע · מקום שצדקתים וקראתים אלוהות · שנאמר (תהלים פ"ב) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם · שמה הרשע שם הרשיעו ועשו העגל · שנאמר (שמות ל"ב) וישתחוו לו · ר' יודה פתר קרא בשטים · מקום המשפט שמה הרשע מקום שעשתה מדת הדין בשטים · שנאמר (במדבר כ"ה) קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש · שמה הרשע · שנאמר (שם) ויהיו המתים במגפה עשרים וארבעה אלף ורוח הקדש צווחת ואומרת ומקום הצדק שמה הרשע מקום שצדקתים בקללות של בלעם והפכתים לברכות שנאמר (דברים כ"ג) ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה · שמה הרשע· שמה הרשיעו וזנו· שנא' (במדבר כ"ה) וישב ישראל בשטים · ר' לוי ור' יצחק · ר' לוי אמר [ב] שני דברים ביד ושני דברים בימין· שני דברים ביד דכתיב (איוב י"ב) אשר בידו נפש כל חי וגו' · וכתיב (דברים ל"ב) ותאחז במשפט ידי · ושני דברים בימין שנאמר (שם ל"ג) מימינו אש דת למו וכתיב (תהלים מ"ח) צדק מלאה ימינך · א"ר יצחק אמר הקדוש ברוך הוא לנפש נפש כל מה שהחזקתי אותך וצויתי אותך ואמרתי (דברים י"ב) רק חזק לבלתי אכול הדם וגו' · והרי יוצאת וגוזלת וחומסת וחוטאת ועומדת במדת הדין יוצאה ממדת הדין והוטאת שנאמר (ויקרא ד') דבר אל בני ישראל לאמר נפש כי תחטא בשגגה וגו' :

א [יז] אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים · ר' חנינא בר פפא אמר צדיק כרשע ישפוט האלהים · לסטים עולה לגרדון ור' עקיבא עולה לגרדון · ורבי אמר צדיק ביד רשע ישפוט האלהים · טורנוסרופוס הרשע דן את ר' עקיבא · [ג] וכשהרג טרכינוס את לוליאנוס ואת פפוס אחיו בלודקייא אמר להם אין אתם מעמם של המו"ע ואני מבני בניו של נבוכדנצר יבוא אלהיהם של המו"ע ויציל אתכם מידי · אמרו לו המו"ע כשרין היו והמלך נבוכדנצר היה מלך הגון וראוי היה לעשות על ידו נס אבל אנו בני אדם חייבין אנו למקום ואתה מלך חייב ואינך ראוי לעשות נס על ידך ואנו מחויבי מיתה אם אתה הורגנו מוטב ואם לאו הרבה אריות ודובים ונחשים ועקרבים יש למקום שבני אדם נהרגין על ידיהם ואם אתה הורגנו אינך חשוב אלא כאחד מהם אלא שהקב"ה עתיד לתבוע דמינו מידך · אמרו לא הספיקו לזוז משם עד שבאו עליו דיופלי מרומי והוציאו את מוחו בגזירין (פירוש בבקעיות) · כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם · (א) לכל חפץ יש עת ולכל עת יש חפץ · ועל כל המעשה שם בהדין עלמא מה דאינש בעי הוא עביד ברם תמן דינא וחושבנא :

א [יח] אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם · [ד] על מדברות (א) שהרשעים מדברים בהם בעוה"ז שהם מחרפין ומגדפין בעוה"ז והקב"ה משפיע להם שלום כל כך למה לברם האלהים לברר להם מדת הדין של רשעים ולראות שהם בהמה המה להם לראות ולהראות לעולם שהרשעים נמשלו כבהמה מה הבהמה נידונת בהריגה ואינה באה להיי העוה"ב אף הרשעים כבהמות נידונין בהריגה ואינן באים להיי העולם הבא · ד"א על דברת בני האדם על מדברות שהצדיקים מדברים בעוה"ז בסיגוף ובתעניות וביסורין וכל כך למה לברם האלהים לברר להם מדת צדקותם ולראות שהם בהמה המה להם לראות ולהראות לאו"ה היאך ישראל נמשכין אחריו כבהמה שנא' (יחזקאל ל"ד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אלא מה בהמה זו פושטת צווארה לשחיטה כך הצדיקים שנא' (תהלים מ"ד) כי עליך הורגנו (ב) כל היום וגו' · אלא המסורת הזה ההיה בידך כל העושה מצוה כמוך למיתתו דומה שלא היתה מדת צדקתו חסירה כי אם אותה מצוה והשלימה וכל העובר עבירה סמוך למיתתו דומה שלא היתה מדת רשעתו חסירה אלא אותה עבירה והשלימה אלו ואלו הולכין שלימין אלו שלימין במדת צדקם ואלו שלימין במדת רשעם · ר' בון ור' יצחק · ר' בון אמר אמר הקב"ה לא כשם (ג) שהעמדתי נביאים מישראל שהם קרויים אדם שנאמר אדם אתם לא כך העמדתי נביאים לעכו"ם שהם קרויים בהמה (ד) שנאמר (יונה ד') ובהמה רבה ור' יצחק אמר · א (יט) כי מקרה בני האדם

מסורת המדרש א גיטין דף נ"ז · סנהדרין דף צ"ו · ירושלמי תענית פרק ד' סוף הלכה ה' · לקמן פ' י' פסוק ד' · פתיחתא דאיכה פ' כ"ג · איכה רבתי פרשה ב' פסוק כ' · ופרשה ד' י"ב · ילקוט יחזקאל רמז שמ"ד· ילקוט איכה רמז אלף ע"ו· כל הענין: ב ילקוט איוב רמז תתק"ו: ג תענית דף י"ח·מסכת שמחות פרק ח'· תורת כהנים סדר אמור פ' ח'· מגילת תענית פ' י"ב: ד לקמן פרשה ח':

חדושי הרד"ל

(א) והיה דמו תוסס רנ"ב שנה מן יואש ועד צדקיה · ע"ש הוא וצ"ל רל"ח שנה וכ"כ בסה"ד : (א) לכל חפץ יש עת ולכל עת יש חפץ · מפני דכאן כתיב כי עת לכל חפץ · ולהלן פ"ח כתיב לכל חפץ יש עת · לכן דרש תרווייהו איתנהו · וכן להלן שם מביאו על פסוק זה : (א) שהרשעים מדברין כו' לברר להם מדה"ד · כדי שיפרע מהן מדה"ד בעוה"ב בשלמות · לכן משלמין להם שכרם בעוה"ז · וכן בסיפא בצדיקים כדי לברר להם צדקתם לשלם להם שכרם בעוה"ב בשלמות נפרעים מהם בעוה"ז וכדאיתא ספ"ק דקדושין ובירושלמי פ"ק דפיאה : (ב) כל היום וגו' כי מקרה וגו' כמות זה כן מות זה ומי יודע וגו' אלא שמסורת הזה וכו' כצ"ל · והמסורת הזה אפשר דרש ליה על ורוח אחד לכל · דמפרש רוח לשון רצון · לזה שהיה רצונו במדת צדקתו כל ימיו כן במותו יקחהו רוחו לעשות מצוה סמוך למותו וכן להיפך : (ג) כך שהעמדתי נביאים לעובדי כוכבים · דרש ורוח אחד לכל לשון רוח נבואה · והיינו קודם שבקש משה שלא תשרה עליהם שכינה : (ד) שנאמר ובהמה רבה ור' יצחק כי מקרה בני אדם כו' כצ"ל הכל ד"א ובטעות הלקוהו בדפוס : מסו

מתנות כהונה

ובפסוק מתחלת נבואתיה ולקמן בפסוק אם רוח המושל: לא עמד · באיכה ל"ג הכי ועיין שם : בגרדון · בזמורה של אילן ועיין בערוך ערך גרד ובאיכה ל"ג ליה : ה"ג מתנבא עלינו כו' עד עמנו ולא הייתו : מה טב כו' · מה אתה טוב או דם שלך יפה יותר מדמם של אלו שהרגתי בשבילך וכי תרצה אתה שנאביד כל האומה בשביל דמך : במעשה העגל כו' · כל זה בויקרא רבה פ"ד : שני דברים ביד · גם זה בויקרא רבה ובפרשת שופטים רבה : עומד במדת הדין · ביד שמאל שהיא מדת הדין : והוטאת · בלשון תמיה ועיין בויקרא רבה הגירסא יותר נכונה :

אמרתי אני בלבי · צדיק כרשע ישפוט גר' : פפוס ולוליינוס · עיין זה בפרק סדר תעניות כיצד : אמרו לא הספיקו גרסי' : דיופלי · פי' הערוך שני שלוחים ורש"י פי' שני שרים : בהדין עלמא כו' · בעולם הזה מה שירצה בן אדם הוא עושה והרשות נתונה אבל שם בעוה"ב יש דין וחשבון לפני מלך מ"ה הקב"ה ולשון חפץ ועת קדלים ועיין לקמן בפסוק כי לכל חפץ וכאן דרש ג"כ מלת שם :

אמרתי אני בלבי על דברת : מדברות · המנהגים שהם נוהגים בהם לשון מנהיג ודבר : ה"ג היאך ישראל נמשכין אחריו : אלא מה בהמה · כלומר לא זו שנמשכין אחריו : אלא מה כו' · וזהו כי מקרה בני אדם כמקרה הבהמה : אלא המסורת כו' · כלומר בלאו האי טעמא תפרש הפסוק כך שזה מקרהו כאדם שלם וזה כמקרה הבהמה : צדקתו גרסי' : הולכין שלימין גרסי' : לא כשם כו' · בתמיה : כי

פירוש מהרז"ו

בימי בחורותיך · עד אשר לא יבואו ימי הרעה קודם שבא נבוכדנאצר ונבוזראדן : רנ"ב שנה מן יואש ועד צדקיה · היינו שנת מות יואש והריגת זכריה היה שנה אחת קודם מות יואש כמ"ש בדה"ב כ"ד פסוק כ"ב וכ"ג והחשבון של רל"ב שנה אמציה בן יואש כ"ט עזריה נ"ב יותם ט"ז אחז ט"ז חזקיה כ"ט מנשה נ"ה אמון ב' יאשי' ל"א יהויקים י"א צדקיה י"א הרי רל"ב : גרפו כל עפר ועשו כל ערמה · דורש מ"ש כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שבאמת שפכו דמו לארץ אלא שע"פ נס לא נבלע כאלו היה על צחיח סלע ומ"ש לכסות עליו עפר ג"כ פי' שעפ"י נס לא הועיל כיסוי עפר וכאלו לא היה במקום שיכולים לכסות וזהו מ"ש ונתתי את דמה על צחיח סלע : שלא יובלע למטה · לבלתי הכסות (שלא יועיל כיסוי מלמעלה) : שבע עבירות · עבירה אחת של שבע אסורים שכל אחת לבדה המורה בפ"ע · ומ"ש וטמאו את העזרה כמ"ש בדה"ב כ"ד כ"א וירגמו אבן במצות המלך בחצר בית ה' והחצר היא העזרה · ומ"ש ביום השבת וביום הכפורים צ"ע מנין לו : שמה כתיב ויגוף · ומאחר שנעשה מדת הדין למטה במ"ש עברו ושובו משער לשער במחנה והרגו איש את אחיו וכו' לא היה לו לעשות מדת הדין במ"ש ויגוף והסיבה רוה"ק שכאן החטא בכפלים ע"כ העונש בכפלים שאלו היה החטא זה עצמו בעת אחר לא היו נענשים כ"כ : שני דברים ביד · ויק"ר פ"ד סוף סי' א' ד"ר פרשה ה' סי' ד' עי' שם ושם : לבלתי אכול הדם · וס"ד כי הדם הוא הנפש : ועומדת במדת הדין · היינו ביד ויש לה לידע מהו מדת הדין ועכ"ז יוצאת ממדת הדין וחוטאת וזהו מקום המשפט שמה הרשע :

וכשהרג טרכינוס · פי' לקמן ריש פסוק את אשר תמצא ידך : כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם · ולא פירש מה ענין העת שם ולקמן בקהלת ח' פסוק ו' כתוב כי לכל חפץ יש עת ומשפט ולא פירש באיזה מקום יהיה המשפט ודורש משני הפסוקים שהמשפט הוא שם בעוה"ב · ומ"ש המדרש ולכל עת יש חפץ וכן הוא לקמן על פסוק כי לכל חפץ · צ"ע איך דורש כן :

על מדברות שהרשעים מדברים · למוד מסופו שמדבר ברשעים כמ"ש בס"ד ולראות שהם בהמה המה להם שדומים במעשיהם לבהמה : לברר להם מדה"ד · שמאחר שדומים לבהמה איך ברהם אלהים ע"כ דורש לברר להעמדת הדין גמור בלא רחמים וכמ"ש ומשלם לשונאיו על פניו להאבידו שמשלם להם הטוב בעוה"ז כדי להאבידו בעוה"ב וכמ"ש בפרוח רשעים וגו' להשמידם עדי עד · ומ"ש לראות פי' שהכל יראו הרשע עצמו ואחרים : על מדברות שהצדיקים מדברים · דורש ע"פ מדה י"ג שפירש שם שקורא לצדיקים בהמה וכאן : אותה מצוה והשלימה · שמסר נפשו על הש"ת וכל העובר וכו' וזהו כמות זה כן מות זה : לא כשם שהעמדתי נביאים · בא לפרש מ"ש ורוח אחד לכל : לא

יפה תואר

על פתח שר הבית ע"ל וכו' ויסים פי' שער לשון כ"ד כמו אל שער מקומו השערה אל הזקנים והזקיקם לפרש כן דאל"כ מה שער התוך שלא ידענו איזה שער הוא שהוא בתוך ועוד מנ"ע באיזה שער יושבין והמפרשים פירשו בשער התוך הוא השער שהוא בחומה האמצעית כי שלשה חומות היו בירושלים וזה בכתב להודיע שנתקיימה נבואת ירמיה שנבלה ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלים ולפ"ז היה ראוי להזכיר מושבם בכל השערים כמ"ש פתח שער ירושלים ועל כל חומותיה סביב וגו' אלא שזה דרך הפלוגות

ידי משה

אנשים ואני לא ראיתים : כל כך למה · פי' איך לא כיסו את הדם אחר שהיה במקום קדוש כזה לכך אמר להעלות חימה פי' שמאת ה' היתה זאת כדי שיבא נבוזראדן וינקום נקם כי ז' עבירות היה שם והיה

ומקרה הבהמה * לא כשם שמקרה אדם כך מקרה הבהמה · אמר הקדוש ברוך הוא לא כשם שגזרתי ואמרתי על האדם (ויקרא י"ב) וביום השמיני ימול בשר ערלתו · לא כך גזרתי על הבהמה שנאמר (שם כ"ב) ומיום השמיני והלאה וגו' · מותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל · (א) מהו אין · רב נחמן ברבי יצחק אמר ב עשה לו נוי לתחתיתו שלא יהיה מתבזה כבהמה · רבי ינאי ור' יודן · חד אמר עשה לו מנעול ואפופרין כפוי עליו שלא יהא מתבזה כבהמה וחד אמר עשה לו כסתות לתחתיתו שלא יהא מצטער בשעת ישיבתו · ר' לוי ור' אמי · חד אמר (ב) ג עשה לו קבורה · וחד אמר עשה לו ארון · וחד אמר עשה לו ארון ותכריכין :

א [כ] **הכל** הולך אל מקום אחד וגו' ד ר' אליעזר ור' יהושע · ר' אליעזר אומר כל מה שברא הקב"ה בשמים ברייתו מן השמים · וכל מה שברא בארץ ברייתו מן הארץ · מ"ט (תהלים קמ"ח) הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים הללוהו כל מלאכיו וגו' עד הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות אש וברד שלג וקיטור וגו' עד סוף כל המזמור · ור' יהושע אומר כל מה שברא הקב"ה בשמים ובארץ ברייתו מן השמים · השלג אע"פ שכתוב בו (איוב ל"ז) כי לשלג יאמר הוא ארץ אין ברייתו אלא מן השמים שנא' (ישעיה נ"ה) כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגו' · ר' חייא בר יוסף אומר כל מה שבשמים ובארץ ברייתו מן הארץ · הגשם אע"פ שכתוב בו כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים אין ברייתו אלא מן הארץ · ומה טעם (בראשית ב') ואד יעלה מן הארץ · ר' יודן מייתי לה מן הכא הכל הולך אל מקום אחד וגו' · ר' נחמן אמר (א) אפילו גלגל חמה לא נברא אלא מן הארץ דכתיב (איוב ט') האומר לחרס ולא יזרח וגו' :

א [כא] **מי** יודע רוח בני האדם וגו' · (א) ה תני אחת נשמתן של צדיקים ואחת נשמתן של רשעים כולם עולות למרום אלא שנשמותיהן של צדיקים הן נתונות באוצר ונשמותיהן של רשעים מטורפות בארץ שאמרה אביגיל לדוד ברוח הקדש (שמואל א' כ"ה) והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים · יכול אף של רשעים כן ת"ל ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע · מטרונא שאלה לר' יוסי בן חלפתא אמרה לו מה הוא דין דכתיב ומי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה · אמר לה ו אלו נשמותיהן של צדיקים שהם נתונות באוצר שכן אביגיל אמרה לדוד ברוח הקדש והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וגו' · יכול אף של רשעים כן ת"ל ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע · אמרה ליה ומהו דין דכתיב ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ · א"ל אלו הן נשמותיהן של רשעים שהן יורדות לגיהנם למטה שנאמר (יחזקאל ל"א) ביום רדתו שאלה האבלתי כסתי עליו את תהום וגו' :

א [כב] **וראיתי** כי אין טוב וגו' · כי מי יביאנו לראות · (א) מי יביאנו לדוד לראות במה שעשה שלמה · מי יביאנו לשלמה לראות במה שיהיה אחריו במה שעשה רחבעם :

פרשה ד

א [א] **ושבתי** אני ואראה · ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן · ר' יהודה אומר ז אלו הקטנים הנגנזים בחייהן בעון אבותם בעוה"ז לע"ל הן עומדין בצד חבורה של צדיקים ואבותיהם בצד חבורה של רשעים והם אומרין לפניו רבש"ע (א) כלום מתנו אלא בעון אבותינו יבואו אבותינו בזכיותינו והוא אומר להם אבותיכם חטאו מאחריכם וחטאתיהם (ב) מלמדין קטיגור · ר' יהודה בר' אלעאי בשם ר' יהושע בן לוי באותה שעה אליהו זכור לטוב יושב ומלמד סניגוריא ואומר להם אמרו לפניו רבש"ע אי זו מדה מרובה מדת הטובה או מדת הפורענות אמר מדת הטוב מרובה ומדת הפורענות מעוטה ומתנו בעון אבותינו אם מדת הטוב מרובה לא כל שכן שיבואו אבותינו אצלנו · אמר להם יפה למדתם סניגוריא יבואו אצלכם דכתיב (זכריה י') וחיו את בניהם ושבו ששבו מלירד לגיהנם והם ניצלין בזכות בניהם לפיכך חייב כל אדם ללמד את בנו תורה שיצילהו מגיהנם · (ג) ור' חנינא פתר קרייה (ד) בהרוגי מלכות שהם באים לחיי עוה"ב (ה) אע"פ שאינן מתודין · ר' בנימין פתר קרייא (ו) בחניפי תורה סבורים כל עמא שהוא קריין ולית הוא קריין תנויי ולית הוא תנויי עטיף גולתיה ותפילין ברישיה · והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם · אמר הקב"ה (ז) עלי להפרע מהן שנא' (ירמיה מ"ח) ארור עושה מלאכת ה' רמיה · ורבנן פתרין קרייה באו"ה והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם · אמר הקב"ה עלי להתוכח עמהם דכתיב (שם נ') גואלם חזק ה' צבאות שמו ריב יריב את ריבם · דניאל חייטא פתר קרייא (ח) בממזרין ח אלו ממזרין עצמן ואיזה זה · זה הבא על הערוה והולידו זה מה חטא וזה מה איכפת ליה אמר ר' יהודה בן פזי אפילו הממזר בא לעוה"ב דכתיב והנה דמעת העשוקים וגו' אמר הקב"ה לפי שבעוה"ז הם פסולין אבל לעתיד לבא אמר זכריה אנא חמיתה אילו כורסין שנא' (זכריה ד') והנה מנורת (ט) זהב כלה וגו' ושנים זיתים עליה וגו' · תרין אמורין חד אמר גולה וחד אמר גאולה · מאן דאמר גולה גולה (י) שבבבל וגלת שכינה עמהם · ומאן דאמר גאולה הוא פרוקא דכתיב (ישעיה מ"ז) גואלנו ה' צבאות שמו וכתיב (מיכה ב') עלה הפורץ לפניהם וגו' :

א [ב] **ושבח** אני את המתים שכבר מתו · אלו דור אנוש ודור המבול · (א) מן החיים אשר המה חיים עדנה · אלו הסדומיים והמצריים :

מסורת המדרש א ויקרא רבה פרשה כ"ז · תנחומא סדר אמור סימן י"ב : ב בראשית רבה פרשה י"ז · וש"נ · ילקוט כאן רמז תתקס"ח : ג תנחומא סדר אמור סוף סימן ט"ו : ד יומא דף נ"ד · בראשית רבה פרשה י"ב : ה ילקוט שמואל א' רמז קל"ד : ו עיין ספרי פרשה נשא פיסקא מ' : ז סוטה דף מ"ח · ילקוט זכריה רמז תקע"א : ח ויקרא רבה פרשה ל"ב :

חדושי הרד"ל

(א) מהו אין רנב"י כו' · דמשמע מדכתיב אין כי הכל הבל · דמ"מ יש איזה יתרון רק שהוא הבל לזה מפרש מה הוא : (ב) עשה לו קבורה וח"א עשה לו תכריכין וארון כצ"ל · והשאר יתיר ועי' ב"ר פי"ז :
(א) אפילו גלגל חמה · עי' בזוהר וישלח (ק"ע) וזוהר לך (ל"ד) וזוהר נשא (קכ"ט) :
(א) תני אחת נשמתן כו' · שבת (קנ"ב) ואדר"נ פי"ב ועי' ספרי פנחס פ' קל"ט :
(א) מי יביאנו לדוד כו' לשלמה כו' · אפשר דרש לתרי מילי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו · דמי יביאנו הוא על שעבר לדוד לראות בשלמה · ובמה שיהיה אחריו הוא שלמה על רחבעם לעתיד ופשוטו י"ל שתפסם אחד לראות בטוב ואחד ברע :
(א) כלום מתנו אלא בעון כו' · עי' סוטה מ"ט : (ב) מלמדין קטיגור באותה שעה אליהו כו' כצ"ל ושבנתיים יתיר וכ"כ בא"א : (ג) ר' חנינא פתר כו' · נראה דצ"ל ר' נחמיה וזהו שהתחיל המאמר ר"י ור"נ ורבנן ולגי' הספרים דברי ר"נ חסרין כאן : (ד) בהרוגי מלכות שהן באין לחלק עוה"ב כו' · סנהדרין מ"ז · ושוח"ט סוף מזמור ע"ט : (ה) אע"פ שאין מתודין · אפשר דרש כן מ"ש ואין להם שאם מתוודין מתנחמין שמיתתן כפרה על עונותיהם : (ו) בחנפי תורה · אפשר דרש שעשוקים אשר נעשו תחת השמש · העשוקים שנעשים תחת שמתלבשים בלבוש התורה המאירה כשמש ועי"ז כן עושקין לבריות (וכעובדא דתפילין שבפסיקתא דעשרת הדברות שהביאו התוס' שבת (מ"ט) ד"ה כאלישע ע"ש) וז"ש ואין מנחם להעשוקים שאין מאמינים להם שאדם המוחזק בתורה יעשוק : (ז) עלי להפרע כו' · אפשר דרש ומיד עושקיהם כח · מיד עושקיהם יפרע להם רב כח שהוא הקב"ה בעצמו הואיל ואין להם מנחם אחר : (ח) בממזרים · עי' אדר"נ פי"ב ובזוהר משפטים (קי"ג) אבל לע"ל אמר זכריה כו' · אפשר אתיא כמ"ד שלהי קדושין עתידין ממזרים להטהר ע"ש : (ט) זהב כולה וגולה על ראשה תרין אמורין · כצ"ל : (י) שבבבל שגלתה שכינה עמהם · וז"ש וגולה על ראשה כד"א וס' בראשם (מיכה ב') :
(א) אשר המה חיים עדנה · אלו הסדומיים והמצריים · לאו דוקא חיים עדנה · שבימי שלמה לא היו חיים · רק בעת שהיו חיים קאמר · שהיה ראוי לשבח יותר מהמה הרשעים שכבר מתו דור אנוש ודור

פירוש מהרז"ו

לא כשם שגזרתי וכו' · ויק"ר פרשה כ"ו סי' ע' : ומותר האדם מן הבהמה אין · פי' שהמותר שיש להאדם על הבהמה הוא אין הרי שיש יתרון : נוי לתחתיתו · ב"ר פרשה י"ז סי' ו' ושם מבואר : הכל הולך אל מקום אחד · הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר · עי' ב"ר פרשה י"ב סימן י"א כל הדרשה ושם נדרש ומבואר ועיין ילקוט ישעיה נ"ה : האומר לחרס · וכמ"ש חרס את חרסי אדמה :

א **נתונות** באוצר · וזהו העולה היא למעלה · פירוש שנשארת במקומה למעלה ומ"ש ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ והרי היא בארץ ואיך אמר היורדת היא למטה לארץ ע"כ דורש שמדבר ברשעים שתחלה עולה למקום מחצבה למעלה ודנין אותה על מעשיו הרעים שתרד למטה לארץ :

א **ושבתי** אני ואראה את דמעת העשוקים ואין להם מנחם ומיד עושקיהם כח ואין להם מנחם · ודורש ואין מנחם הראשון אלו הבנים העשוקים · ומ"ש ואין להם מנחם פעם ב' על האבות שעשקו אותם בכח חטאם ומתו בחיי אבותם : חטאו מאחריכם · אחר מותכם ולא שבו על הראשונים : בשם ר"י בן לוי · שתי תיבות בן לוי הוא ט"ס וצריך למחקו כי ריב"א הוא תנא וריב"ל הוא אמורא אלא צ"ל בשם ר' יהושע סתם והוא ר' יהושע בן חנניא : אליהו זכור לטוב יושב ומלמד סנגוריא · כמ"ש סוף מלאכי הנני שולח לכם את אליה הנביא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם : ואומר להם אמרו לפניו · שאליהו מלמד לבנים איך יבקשו מהקב"ה : ומתנו בעון אבותינו · אף שכתוב בתורה לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות · ואתה המת בנים על חטא אבות ומדה טובה מרובה קיים רישא דקרא שלא יומתו אבות בזכות בנים וזהו ואין להם מנחם וכל מקום שנאמר אין להם הוה להם כמ"ש ב"ר סוף פ' ל"ח וס"ג : בהרוגי מלכות · היינו מלכות בבל כמ"ש בשעת חורבן ביהמ"ק נתנו את נבלת עבדיך וגו' בשר חסידיך וגו' שמתחלה היו רשעים ואחר שנהרגו קורא אותם עבדים וחסידים על שנעשה בהם הדין : בחניפי תורה · דורש דמעת העשוקים דמעת מלשון דמוע של תרומה שפי' מלשון ערבוב והעשוקים מלשון עסק ועוסקים כמ"ש לקמן פסוק כי העושק יהולל חכם ועי' שמ"ר פ"ו סי' ב' וכאן פי' העוסקים בתורה בערבוב ותנופה ורבים נכשלים ונעשקים מדם על שטועים שהם חסידים ומפקידים בידם ומשקרים בהם ומוציאים לעז גם על תחיית המתים ונעשקים הת"ח על ידיהם : אמר הקב"ה עלי להפרע · וזהו ואין להם מנחם וכל מקום שכתוב ואין להם הוה להם וכל"ל ועל ידי שיפרע מהחנפים מנחם הנעשקים וכן מ"ש בדרשות הסמוכות אמר הקב"ה עלי להתווכח כו' אמר הקב"ה שבעולם הזה וכו' הכל כמ"ש ואין להם מנחם והוה להם כמ"ש ב"ר סוף פרשה ל"ח וכל"ל : בממזרים · עי' ויק"ר סוף פרשה ל"ב ושם נדרש ומבואר וכאן חסר :

א **דור** אנוש ודור המבול · כמ"ש סנהדרין דף ק"ח במשנה שדור המבול אין להם חלק לעוה"ב ולא יקומו בדין וזהו המתים שכבר מתו לחלופין וסדום ומצרים יקומו בדין ויהיו להרפות ולדראון עולם · וזהו מן החיים אשר המה חיים על שיחיו בתה"מ · ומ"ש עדנה על שהיו שניהם כגן עדן וכמ"ש כגן ה' כארץ מצרים בואכה סדומה ועיין סדר עולם פרק ל' עדניא זו עידנה של סדום :
אלו

מתנות כהונה

כי מקרה · מהו אין ט' · עיין כל זה בב"ר פרשה י"ז : ה"ג בב"ר קבורה וחד אמר עשה לו כו' :
הכל הולך : ה"ג הללו את ה' מן הארץ תנינים כו' : ה"ג ר' חייא כו' עד מן הארץ הגשם אע"פ כו' : האומר לחרס גרסי' · ודייק מדכתיב לעיל מיניה המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון האומר לחרס או דייק מדקרי לשמש חרס וכלי חרס הוא עפר מן האדמה ועיין כל זה בבראשית רבה פרשה י"ב :
מי יודע : באוצר · באוצר החיים : מטורפות בארץ גרסי' :
ושבתי אני ואראה : מאחריכם · אחר מיתתכם : אמרו לפניו רבש"ע גרסי' · ובילקוט הגירסא נשתנית לשבח : ה"ג יפה למדתם סניגוריא יבואו אצלכם : שאינן מתודין · מפני טירוף הדעת : בחניפי תורה · אותן בני אדם שמראין עצמן כאלו הם בני תורה ואינם כלום : ה"ג סבורים כל עמא ועיין לקמן בפסוק אל תתן את פיך ופירושו כל העם סבורים שהוא קריין כלומר בעל מקרא ואינו בעל מקרא או סבורים שהוא תנוי פי' שונה משניות ואינו כלום : עטוף גלותיה גרסי' · ופי' הולך מעוטף בטליתו כתלמיד חכם ועיין כל זה בפרשת כי תצא : דניאל חייטא כו' · עיין כל זה בויקרא רבה סוף פרשה ל"ב : ה"ג אילו ממזרין עצמן ועי' בויקרא רבה : וזה · ממזר הנולד מאי איכפת ליה · כלומר מה פשעו מה חטאתו שיהיה אסור לבא בקהל : ה"ג אילו כורסין שנאמר והנה כו' ועיין זה במדרש חזית בפסוק כלך יפה רעיתי ובויקרא רבה פרשה ל"ג ופרשה ל"ד : אילו הסדומיים · שהיו אחריהם שניה הרבה :
וטוב

יפה תואר

שאוננות שבמקום הקדוש ישבו רשעים ע"ד הר ציון ששמם שועלים הלכו בו : עשה לו נוי לתחתיתו · פירש"י שאינו נפנה מן הצד כבהמה לעין כל אלא מלמטה כדי שלא יתבזה להפנות כבהמה ולא ידעתי מאי צורך לזה דבלא"ה הוה נוי שתחת בית נקיבתו מלמטה בלתי נגלה כשל בהמה ונראה דכן מלתא דריש לה מדכתיב ויסגור בשר תחתנה דלשון סגירה לא יפול אלא בסגירות פתח : עשה לו מנעול · לשון נקיה כלומר שבית נקובתו סגר בבשר ואפופרין כבש עליו הוא בשר העגבות שסביב תחתיתו כמין סרפרף והיינו דכתיב ויסגור בשר תחתנה לשון סגירה והוא מנעול : עשה לו כסתות · פירוש בשר העגבות שהוא מרובה וכך שיושב עליהם שלא יצטער בישיבתו וכדפירשו התוס' בפ"ק דבכורות : עשה לו קבורה · שנתן בלב האנשים לעשות כן ונוה בתורה על הקבורה ומ"ד תכריכין משום דס"ס כל
מידי

א [ג] **וטוב** משניהם את אשר עדן לא היה · א אלו אלף דור שעלו במחשבה להבראות · וכמה נמחו מהם · ר' יוחנן בשם רבי אליעזר בנו של ריה"ג אומר תשע מאות ושבעים וארבעה דורות שנאמר (תהלים ק"ה) דבר צוה לאלף דור · רבי יהושע פתר קרייא בישראל · בשעה שעמדו לפני הר סיני כיון שבאו לאותו מעשה לא הניח משה זוית בקרקע ההר שלא נחבט עליה ומבקש תפלה ורחמים על ישראל ולא נענה ונזדווגו לו ב חמשה מלאכי חבלה קצף ומשחית והשמד אף והמה · מיד נתיירא משה מהן מה עשה נתלה במעשה אבות מיד הזכיר ואמר (שמות ל"ב) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך · אמר לו הקב"ה משה אבות העולם מה יש להם עלי אם באתי לדקדק אחריהם אני יש לי עליהם · ג אברהם יש לי עליו שאמר (בראשית ט"ו) במה אדע כי אירשנה · יצחק יש לי עליו שנאמר (שם כ"ה) ויאהב יצחק את עשו ואני שנאתיו שנאמר (מלאכי א') ואת עשו שנאתי · יעקב יש לי עליו שאמר (ישעיה מ') נסתרה דרכי מה' כיון שאמר (שמות ל"ב) אשר נשבעת להם בך למען שמך · באותה שעה נתמלא הקב"ה רחמים שנאמר (שם) וינחם ה' וגו' מיד נסתלקו ממנו שלשה מלאכי חבלה קצף ומשחית והשמד ונשתיירו שנים אף והמה הה"ד (דברים ט') כי יגורתי מפני האף והחמה · אמר לפניו רבש"ע יכיל אנא מיקם בתרויהון · סבול את חד ואנא חד הה"ד (תהלים ז') קומה ה' באפך וגו' · ומניין שעמד משה באחד מלאך חמה שנאמר (שם ק"ו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית (א) על אותה שעה הוא אומר ושבח אני את המתים כגון אני והבורתי · ד ר' שמואל בר נחמן פתר קרייא בדוד בשעה שבנה שלמה את בית המקדש בקש שתרד אש מן השמים ולא ירדה· הקריב אלף עולות ולא ירדה·התפלל כ"ד תפלות ולא ירדה· עד שאמר (ד"ה ב' ו') זכרה לחסדי דוד עבדך מיד ירדה שנאמר (שם ז') וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה · ר' יודה ברבי לעיי ורבנן · (ב) רבי יודה בר' לעיי אמר חיה דוד באותה שעה · ורבנן אמרין ארונו הביא · ולא פליגין מאן דאמר היה דוד באותה שעה הוא שדוד אומר בפיו (תהלים ל') ה' העלית מן שאול נפשי וגו' וכתוב אחד אומר ה' אלהים אל תשב פני משיחך דהוא קיים קדמך · ומאן דאמר ארונו הביא הה"ד זכרה לחסדי דוד עבדך ועל אותה שעה נאמר ושבח אני את המתים וגו' כגון אני והבורתי · ר' יהודה בר' סימון פתר קרייא (ג) ביחזקאל בשעה שעמד על הבקעה ואמר (יחזקאל ל"ז) העצמות היבשות שמעו דבר ה' מיד ותקרבו עצמות עצם אל עצמו וגו' · אמר להם בתחלה אמרתי לכם (ירמיה ב') שמעו דבר ה' בית יעקב ולא שמעתם ועכשיו שמעתם בחייכם לא שמעתם במיתתכם שמעתם על אותה שעה נאמר ושבח אני את המתים כגון אני והבורתי :

א [ה] **הכסיל** חובק את ידיו · (א) מלה"ד לשני בני אדם שהיו יגעין בתורה אחד יגע והשביח ואחד יגע ופירש · זה שהיה יגע בתורה ופירש רואה את זה שהשביח עומד בצד חבורה של צדיקים והוא עומד בצד חבורה של רשעים מיד חובק את ידיו ואוכל את בשרו :

א [ו] **טוב** מלא כף נחת · טוב מי שהוא שונה הלכות ורגיל בהם ממי שהוא שונה הלכות ומדות ואינו חוזר ורגיל בהם · מתלא אמר טבא חדא ציפרא כפותא מן מאה פרחיין · ורעות רוח רעותיה דיהוי מיתקרי מרי מכילאן · ד"א טוב מלא כף נחת טוב מי שהוא עושה צדקה מעוטה משלו ממי שהוא גוזל והומס ועושק ועושה צדקות גדולות משל אחרים · מתלא אמר גייפה בהזורין ומפלגא לבישייא (פירוש נואפת בתפוחים שלוקחת בשכרה ומחלקתן לחולים) ורעות רוח רעותיה מיתקרי בר מצוותא · דבר אחר טוב מלא כף נחת · טוב מי שיש לו עשרה זהובים ונושא ונותן ומתפרנס בהם ממי שהוא נוטל ממון של אחרים ומפסידו ומאבדו · מתלא אמר לא מיסתייה מובד דידיה אלא דאחרונין מובד דידיה ודלא דידיה · ורעות רוח רעותיה די יהוי מיתקרי פרגמטיוטא · ד"א טוב מלא כף נחת · טוב מי שהוא שוכר גנה ואוכל פירותיה ממי שהוא שוכר גנות הרבה והוא מביירן (פי' מבטלן ומאבדן) מתלא אמר דאגיר גנא אכיל ציפרין דאגיר גנייאן אכלין ליה ציפרין · ורעות רוח רעותיה מיתקרי מרי אוסייאן · אמר רבי יעקב ברבי קורשאי טוב מלא כף נחת לעולם הבא ממלא חפנים עמל ורעות רוח בעולם הזה · ה הוא היה אומר יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה · ויפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא שהעולם הבא אינו בא אלא מכח העולם הזה · אמר ר' הייא בר אבא טוב מלא כף נחת זה יום השבת ממלא חפנים עמל ורעות רוח אלו ששת ימי המעשה · דאמר ר' הייא בר אבא אין ישראל נגאלין אלא בזכות שבת · שנאמר (ישעיה ל') בשובה ונחת תושעון בשובה ונייה תושעון · ורעות רוח רעותיה דמיתקרי לעי ונגים · א"ר ברכיה טובה דריסה שדרס הקב"ה בארץ מצרים · שנאמר (שמות י"ב) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה · ממלא חפנים ממלא הפניהם פיח כבשן למה שבזו היתה גאולה ונגאלו ובזו של פיח הכבשן לא נגאלו · ר' יצחק פתר קרייא בשבט גד ושבט ראובן שבאו לארץ ישראל וראו כמה בית זרע יש בה · כמה בית נטע יש בה· אמרו טוב מלא כף נחת בארץ ישראל ממלא חפנים עמל בעבר הירדן · וחזרו ואמרו מה לא אנן גרמינן לן לא אמרין אנן יותן (א) את הארץ הזאת לעבדיך · א"ר יצחק כתיב (ויקרא ט"ז) וכסה ענן הקטרת הכסוי הזה אין אנן יודעין מהו עד שבא דוד ופירשו · שנאמר (תהלים פ"ה) נשאת עון עמך וגו' · ואף הקב"ה אמר חביב עלי מלא קמצו של עני מנחת נדבה ממלא חפנים של כהן גדול קטרת הסמים למה שזו באה כפרה וזו אינה באה כפרה דכתיב (ויקרא ב') ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה' :

א [ז] **ושבתי** אני ואראה הבל תחת השמש · זו אידרתו של מלאך המות :

א [ח] **יש** אחד ואין שני · יש אחד זה הקב"ה שנאמר בו (דברים ו') ה' אלהינו ה' אחד · ואין שני שאין לו שותף בעולמו · גם בן

מסורת המדרש א חגיגה דף י"ג · בראשית רבה פרשה כ"ח · מדרש תהלים מזמור ק"ה · תנחומא סדר לך לך סימן י"א · וסדר יתרו סימן ט' · לעיל פרשה א' פסוק ט"ו · ילקוט תהלים רמז תתס"ג : ב שמ"ר פרשה מ"א ופרשה מ"ד · דברים רבה פרשה ג' · פדר"א פרק מ"ה · תנחומא תשא סי' ל' · מדרש תהלים מזמור ז' ומזמור י"א · ילקוט סדר עקב רמז תתנ"ג · ילקוט תהלים רמז תרל"ז · עיין נדרים דף ל"ב · ובילקוט סדר תשא רמז שנ"ב :. ג שיר רבה פרשה א' פסוק ד' · תנחומא סדר ויגש סימן ב' · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"א · ועי' אג"ב פ' ס"א וס"ד : ד שבת דף ל' · מו"ק דף ט' · סנהדרין ק"ז · שמ"ר פ' ח' ופ' מ"ד · במד"ר פ' י"ד · מדרש תהלים מזמור ז' ומזמור כ"ד · תנחומא סדר וארא סימן ז' · ילקוט תהלים רמז תרל"ח : ה אבות פ' ד' :

חידושי הרד"ל

ודור המבול · ובילקוט ל"ג רק דור המבול לתודיה ולפ"ז מקום לפרש שהכתם שחיים עדנה הוא שהן נדונים בגיהנם · אבל דור המבול לא חיים ולא נדונים · וזה שנדונים הוא להם שבח שמתמת זה יהיה להם תקומה מעט יותר מאותן שלא נדונים כלל שהאלו לא היו תשובים :

(א) על אותה שעה כו' ושבח אני את המתים וגו' מן החיים כגון אני והבורתי כצ"ל : (ב) ריבא"א כו' חיה (כצ"ל בחי"ת) דוד באותה שעה כצ"ל וכ"ה במ"א במאמר זה : (ג) ביחזקאל כו' בתחלה ולא שמעתם · כמ"ש ביחזקאל שם העצמות האלה כל בית ישראל כו' נגזרנו כו' · שהיו רשעים :

(א) מלמה"ד לשני בני אדם כו' · ז"ש בקרא דלקמיה את כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו · ועל זה אמר הכסיל כו' :

(א) את הארץ הזאת לעבדיך ואף הקב"ה אומר חביב כו' מנחה לה' א"ר יצחק כתיב וכסה ענן כו' עון עמך כסית כל חטאתם וגו' אספת כל עברתך וגו' זו עברתו של מה"מ ושבתי ואראה הבל תחת השמש יש אחד ואין שני יש אחד זה הקב"ה כו' כצ"ל · ופי' דמייתי דר' יצחק לראיה שקטורת מכפרת מדכתיב כסית כל חטאתם סלה דדרים ליה ע"י כיסוי ענן הקטורת על העדות וכ"ה בשה"ר פ"א פ"ך והדר מפרש ספיה דקרא אספת כל עברתך השיבות מחרון אפך · דהיינו ע"י הקטורת שב ה' מחרון אפו כי ישימו קטורה באפו לרית ניחות והוסיף לכל עברתו זה של מה"מ · שהקטורת עוצרת בעדו וכדעובדא דאהרן במחתה שעצר המגפה · וכמ"ש בזוהר וירא וכל"מ :

מתנות כהונה

וטוב משניהם · התקע"ד כו' · עיין בב"ר פ' כ"ח : המשה מלאכי חבלה · עיין כל זה בשמות רבה פרשה מ"ד ובפרשת עקב רבה · ה"ג יצחק יש לי עליו : למען שמך · דכתיב נשבעתי להם בשמי : יכול אנא כו' · בתמיה וכי יכול אני לקום נגד שניהם : את המתים וגו' גרסי' · וסיפיה דקרא מן החיים ועל זה אמר כגון אני והבורתי אשר אנחנו בחיים עדנה ואין כחנו לפני הקב"ה ככח האבות שכבר מתו : אלף עולות כו' · עיין כל זה בש"ר פרשה ח' ובבמדבר רבה פרשה י"ד : לעיי · הוא בירושל' כמו אילעי בבבלי : משיחך · לשון נוכח זה שהוא עומד נגדך : המתים וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא מן החיים וכדלעיל וכן בסוף הפסוק ובאות אמת מחק בסוף הפסוק כגון אני כו' ובספרים ישנים ישנו :

הכסיל חובק כו' : ופירש · פירש את עצמו מן התורה :

טוב מלא כף נחת · טוב מי שהוא שונה כו' · עיין כל זה בויקרא רבה פרשה ג' : בר מצוותא גרסי' : ממי שהוא נוטל כו' · עי' בויקרא רבה : ה"ג מכל חיי העוה"ז ויפה שעה אחת בתשובה ובמעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב שהעולם כו' : ה"ג בזכות שבת וה"ג בויקרא רבה ועוד דאמרינן במסכת עירובין שלא יבא משיח לא בשבת ולא בערב שבת : לעי ונגים · יגע ואוכל והרבה תמצאם בספר הזה וכך פי' הערוך : חזרו ואמרו מה · כלומר מה עלינו לעשות ועל מי נתרעם וכי לא אנחנו בעצמנו גרמנו לנו זאת : שזו בא כפרה · עיין זה בויק"ר :

ושבתי: אידרתו · נסו ודגלו כלומר שלטנותו ובאות אמת בשם כ"א גרס אידרתו :

יש אחד· הכי גרסינן יש אחד ואין שני יש אחד זה הקדוש ברוך הוא :

פירוש מהרז"ו

א **אלו** אלף דור · עי' ב"ר פרשה כ"ח סי' ד' וש"נ ומבואר : פתר קרייה בישראל · ד"ר פ"ג סי' י"א וש"נ ומבואר : נסתרה דרכי מה' · ב"ר פרשה צ"א סי' י' וש"נ : למען שמך · שנשבעת בו לשלשה אבות ובזכות אבות נסתלקו ממנו שלשה מחבלים : על אותה שעה וכו' · את המתים אלו האבות · מן החיים אשר המה חיים עדנה כגון אני והבורתי : והקריב אלף עולות · אבל במה בגבעון כתיב שהקריב אלף עולות אך בעת חינוך הבית הקריב כ"ב אלף עולות בקר ומאה ועשרים אלף צאן וכן שלמים כאשר מבואר בריש מדרש איכה פסוק העיר רבתי עם ועי' פסיקתא רבתי פרשה ב' סי' ד' ושם ליתא מ"ש שהקריב אלף עולות ועי' שמ"ר ריש פרשה ח"י וגם שם ליתא ולא במקומות המצויינים שם : ושבח אני את המתים · זה דוד מן החיים אשר המה חיים עדנה אמר שלמה על עצמו ובחבורתו : ובדרשה של מתי יחזקאל פי' ושבח אני את המתים שכבר מתו שעתה הם שומעים דבר ה' מן החיים אשר המה חיים עדנה כגון אני והבורתי שלא שמעו בקולו כמ"ש יחזקאל ג' ובית ישראל לא אבו לשמוע אליך וגו' :

א **בשובה** ונחת · בלשון ירושלמי נקרא שבת שובה : טובה דריסה · שהניח שם פרסת כף רגלי המצרים :

א **זו** אידרתו של מלה"מ · צ"ע איך ומה דורש [אולי פי' אדרתו הקפיצה במהירות (וע' ערוך ערך אדר הרביעי) ומהורא זו היא הבל בהיפך אתוון מן בהל · וזה הוא באמת ההבל מאיש אשר בן ואח אין לו ומאסר נפשו מטובה כי ידאג על העתיד ולא ידע כי המות אשר אין לו התמהמה יקדימנו] :

א **יש** אחד ואין שני· ד"ר פרשה ב' סי' ל"ג שבשעה שירד בכבשן האש לא חס עליו אביו

יפה תואר

מידי דהוה לכבוד המת : דבר צוה לאלף דור זו תורה · והתורה נתנה בדורו של משה שסוף דור כ"ו שי' דורות מאדם ועד נח וי' מנח עד אברהם ומשם מאברהם עד משה נמצא שנמוהו התקע"ד דורות ובב"ר מייתי דעת כ"ל שהוא אמר תתק"פ דורות ולמד מדבר צוה לאלף דור זו מילה והמילה נתנה לאברהם שסוף בדור כ' נמצא שנמוהו תתק"פ דורות ומה שנקראת תורה דבר היינו משום דכתיב וידבר אלהים את כל הדברים האלה כדאיתא בש"ע מזמור ק"ה ומה שנקראת המילה דבר נ"ל דנפקא מדכתיב זה הדבר אשר מל יהושע ואע"פ שפשוטו של מקרא הוא על מה שנדר הסי"ת לאבות להנחיל הארץ לעולם וטעם לאלף דור כמו שומר הברית והחסד לאוהביו לאלף דור : ושבח אני את המתים · פי' דגדולים צדיקים במיתתן מבחייהם שע"כ גדול זכות האבות עכשיו ממשה שהיה חי ואע"ג דמשה גדול מהאבות אלא בזכות האבות הוא מפני שעל ידי שגדולים צדיקים במיתתן ע"י שהיו אז האבות מתים ומשה חי לכן משובחים ממנו וכן יראה ממ"ש רש"י בפ' ב' דשבת ושבח אני את המתים שעסקו בחייהם בתורה ובמצות ומתו ראויים לשבחם אפילו מצדיקים חיים שגדולים הם במיתתן יותר מבחייהם : כגון אני והבורתי · ק' מנ"ל דמתים עדיפים מחיים בשלמא לרבנן דיליף לה בש"ר פ' מ"ד ממשה ניחא כמו שמפרש אבל לר"י מנ"ל משום דמתים עדיפי דלמא לא היה שלמה צדיק כדוד אביו ולכן לא נענה בזכותו אלא בזכות דוד וי"ל דלר"י אינו הכוונה בשבח אני את המתים מפני שחשובים הצדיקים יותר כשהם

ידי משה

והיה תטאתם כבדה : אדרת של מלאך המות · פירוש ששם תלויים כל הנשמות של כל העולם וכן איתא בזוהר ובכמה מקומות אבל זה הדרש לא שייך כאן אלא הוחלף מן ושבתי אני ואראה דמעת וגו' דלעיל וכן משמע מפירש"י וכן הוא בספרי בהדיא ורש"י פי' ואראה ברות הקדש והמדרש מפרש ראיה ממש שראה אותן ממש באדרת מ"ה א"נ י"ל שנתליף מ"ה באותיות א"ה פי' אדם הראשון ועיין בספר ש"ר

משנת דר"א דהוא קיים קדמך · פי' מדכתיב פני משיחך משמע שהיה שם פנים לפנים וכעין זה איתא בב"ר ע"פ נגעל עני מתו שהיה מלאך המות מהרים כנגדו ועי' מ"ב וכ"ה במ"ר פ' ברכה מהו לפני פותו כו' נטל את מ"א יבשליכו לפניו ע"ש :

אח אין לו (א) אח אין לו בן מאין יש לו אלא שחבב הקב"ה לישראל וקראן בנים · שנאמר (שם י"ד) בנים אתם לה' אלהיכם · וקראם אחים שנאמר (תהלים קכ"ב) למען אחי ורעי · ואין קץ (ב) לכל עמלו לכל מה שעשה בששת ימי בראשית · ולמי אני עמל ומחסר את נפשי מטובה · לא להדבק בדרכיו אם אין הצדיקים עומדים ומסגלין מצות ומעשים טובים לפניו אין זה הבל שברא הקב"ה בעולמו · ד"א *יש אחד ואין שני זה אברהם · שנאמר (יחזקאל ל"ג) אחד היה אברהם · ואין שני שאין לו בן זוג · גם בן ואח אין לו בן ואח לא היה לו בשעה שירד אל הכבשן · ובשעה שאמר לו הקב"ה קח נא את בנך את יחידך לא ראה שיש לו בן · בשעה שאמר לו לך לך מארצך לא ראה שיש לו אח · ואין קץ לכל עמלו ממצות ומעשים טובים · ולמי אני עמל ומחסר את נפשי מטובה לא להדבק בדרכיו שכל מי שאינו עושה כמותו גם זה הבל · ד"א יש אחד זה שבט לוי · גם בן ואח אין לו בשעה שאמר לו משה (שמות ל"ב) עברו ושובו משער לשער · וכתיב (דברים ל"ג) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר וגו' · ואין קץ לכל עמלו במלאכת המשכן · גם עינו לא תשבע עושר אלו הקרבנות · ולמי אני עמל לא להדבק בדרכיו כל מי שאינו עושה כמותו גם זה הבל וענין רע הוא · ד"א יש אחד זה יצר הרע · ואין שני שאין לו בן זוג בעבירה · גם בן ואח אין לו בשעה שהולך אדם לעבור עבירה אינו רואה שיש לו בן שימות בעונותיו ואינו רואה שיש לו אח שיתבייש ממנו ולהתגנות בו · ואין קץ לכל עמלו במעשיו הרעים · גם עינו לא תשבע עושר אלו מעשיו הרעים · ולמי אני עמל שלא להדבק בדרכיו ומי שאינו עושה כן גם זה הבל · ד"א יש אחד זה גביני בן חרסון ואין שני שאין לו בן זוג · גם בן ואח אין לו שהיה יחיד לאמו · ואין קץ לכל עמלו ממה שהניח לו אביו · גם עינו לא תשבע עושר שהיה סומא אחת מעיניו · ולמי אני עמל ומחסר את נפשי מטובה · אמרו בשעה שמת אביו אמר לאמו הראיני כל כסף וזהב שהניח לי אבא אזלת וחמיית ליה חד כורא דדינרי והות קיימא היא מן דין סיטרא והוא מן דין סיטרא ולא חמון דין לדין · ר' לוי בשם ריש לקיש אמר יום שמת גביני בן חרסון נולד בלשאצר סנטרא דבבל :

א [ט] טובים השנים מן האחד · טובים השנים שהם יגעין בתורה · מן האחד שעוסק זה לעצמו וזה לעצמו · כי אם יפלו האחד יקים את חברו שאם שכח הלכה אחד מהם חבירו מחזיר ההלכה · והחוט המשולש לא במהרה ינתק זה הרב שהוא מחזיר להם טעותן · ד"א טובים השנים מן האחד · טובים השנים שהם נושאין ונותנין בפרקמטיא מן האחד זה לעצמו וזה לעצמו · כי אם יפלו שאם יפול ויסתכן אחד מהן חבירו מעמידו והחוט המשולש כד אינון תלת · ר"מ כד הוה חמי חד נפיק לאיסטרטא הוה צוח ליה זיל (א) שלם עלך מרי מיתה · תרין הוה צווח לון שלם לכון מרי קטטה · תלת צווח לון שלם לכון (ב) מרי שלמא · ר' יוחנן אמר בה תרתין · ר' יוחנן אמר טובים השנים איש לאשתו · מן הא' זה לעצמו וזו לעצמה · והחוט המשולש זה הקב"ה שהוא פוקדן בבנים · ר' יוחנן אמר בה הורי טובים השנים (ג) זה עמרם ויוכבד · אשר יש להן שכר טוב בעמלם זה משה [א] שנקרא טוב · שנא' (שמות ב') ותרא אותו כי טוב הוא כי טוביה שמו' [ב] שנולד מ[ה]ול · ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן · ר' יהודה אומר זה דוד ובת שבע · והחוט המשולש זה נתן הנביא שאמר לה לבת שבע (מלכים א' א') ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך · וכשבאו אצל דוד הסכים עמהם ואמר (שם) והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי וגו' · ור' נחמיה אמר טובים השנים זה יהוידע ויהושבע · מן האחד זה לעצמו וזה לעצמו · והחוט המשולש זה סנהדרין שהסכימו עמהם הה"ד (ד"ה ב' כ"ג) ויוציאו את בן המלך ויתנו עליו את הנזר וגו' · ורבנן אמרי טובים השנים זה מרדכי ואסתר · מן האחד זה לעצמו וזה לעצמו · והחוט המשולש זה אחשורוש שהסכים עמהם וגזר ואמר (אסתר ח') ואתם כתבו על היהודים וגו' · ר' לוי בר חמא בשם רבי חנינא אמר טובים השנים שתלו מרדכי ואסתר · מן האחד שתלה יוסף שאלו נעשו נסים על ידיהם לכל ישראל וזה לא נעשו נסים על ידו · והחוט המשולש זה הקב"ה למעלה מכולן שהפיל שונא דכתיב (שם ז') ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי וגו' · א"ר יצחק טובה פרשה שנאמרה על פי שנים מפרשה שנאמרה ביחיד · בשנים · שנא' (שמות י"ב) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החדש הזה לכם וגו' · מפרשה שנאמרה ביחיד שנאמר וידבר ה' אל משה לאמר · והחוט המשולש (ויקרא י"א) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם לבניו לאלעזר ולאיתמר · תני ר' חייא לאמר אליהם לאלעזר ולאיתמר והם לאמר לכל ישראל · ד"א טובים השנים זה משה ואהרן · מן האחד זה לעצמו וזה לעצמו · את מוצא כשבא משה וברך את ישראל לא שרתה שכינה על ידו (ד) וכשבאו שניהם וברכו את ישראל מיד שרתה שכינה על ידיהם הה"ד (שם ט') ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם בירכו את ישראל ואח"כ וירא כבוד ה' שרתה שכינה על ידיהם · (ה) א"ר זעירא משפחות ומשפחות הם · משפחת סופרים מעמדת סופרים · בני תורה מעמדת בני תורה' עשירים מעמדת עשירים' אתיבון והא זרעית זרעיתא פלונית דמטת ופסקת · אמר לון ומי כתיב לא לעולם ינתק לא במהרה ינתק כתיב אין אתקשי עלנא מתפסיק מעותרא היינו (ו) דאמר בר קפרא אם לא הוא בא בנו אם לא בנו בא בן בנו :

א [יג] טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל · [ג] טוב ילד מסכן וחכם זה יצר טוב · ולמה נקרא שמו ילד כי אין מזדווג לאדם אלא מבן י"ג שנה ולמעלה ולמה נקרא שמו מסכן שאין הכל שומעין לו ולמה נקרא שמו חכם שהוא מלמד את הבריות לדרך ישרה · ממלך זקן וכסיל זה יצר הרע · ולמה קורא אותו מלך שהכל שומעין לו ולמה קורא אותו זקן שהוא מזדווג לו מילדותו ועד זקנתו · ולמה קורא אותו כסיל שהוא מלמד לאדם לדרך רעה · אשר לא ידע להזהר עוד שאינו יודע כמה צער וכמה יסורין באין עליו והוא אינו נזהר מהם · כי מבית הסורים יצא למלוך דהוא מכשכש לברייאתה כמן ביני סריאתה · כי גם במלכותו נולד רש במלכות יצר טוב נולד רשותו של יצר הרע · ד"א טוב ילד מסכן זה אברהם ממלך זקן וכסיל זה נמרוד · מה הוא [ד]*אל עמק שוה ששם השוו וקצצו ארזים ועשו לו בימה גדולה והושיבוהו עליה למעלה והיו מקלסין

מסורת המדרש א סוטה דף י"ב · שמות רבה פרשה א' · ויקרא רבה פרשה א' · ילקוט סדר שמות רמז קס"ו · ילקוט סדר ויקרא רמז תכ"ח · ילקוט דברי הימים רמז תל"ק ע"ד : ב סוטה דף י"ב · שמות רבה פרשה א' · תנחומא סדר נח סימן ס' · מדרש תהלים מזמור ט' · אבות דרבי נתן פרק ב' · ילקוט סדר שמות רמז קס"ו : ג מדרש תהלים מזמור ט' כל הענין : ד בראשית רבה פרשה מ"ב ופרשה מ"ג ונ"ח · במדבר רבה פרשה ט"ו · תנחומא סדר בהעלותך סימן ט' · ילקוט לך לך רמז ע"ב :

*יש אחד זה אברהם, כצ"ל

חדושי הרד"ל

(א) אח אין לו בן מאין יש לו · כי פירוש אח הוא חבר ובן זוג · וכיון שהוא יחידי בלא בת זוג ממילא בן אין לו : (ב) לכל עמלו לכל מה שעשה בששת ימי בראשית · וסיפיה דעינו לא תשבע עושר · אולי נדרש גם כן לפי זה שאין השגחתו לטובה על בריותיו תמיד להשפיע רב טוב בעושר שיעשו הטוב והישר :

(א) שלם כו' מרי מיתה · אפשר צ"ל מרא מיתה · מלשון כי ימות וכמ"ש כאן אלו האחד שיפול כו' · ולגי' הספר פירושו כמש"ל שאם יפול ומסתכן כו' : (ב) מרי שלמה · עמ"כ · ונראה ז"ש והחוט המשולש לא במהרה ינתק · שהשלשה שנשתתפו שקשר יותר חזק משנים שכן מרי קטטה שאם תפול קטטה ביניהם לא יקים הכרעה שלישית ביניהם · אבל שלשה שיש מכריע ביניהם לא במהרה ינתק ויתפרד ע"י קטטה וגם כן מרי שלמה · ועי' זוהר בראשית (י"ז) : (ג) זה עמרם ויוכבד כו' · מפני שגרשה תחלה ואח"כ חזר ולקחה והולידה משה לכן דרש טובים השנים מן האחד כו' : (ד) וכשבאו שניהם ונזדווגו שרתה שכינה · וזהו החוט המשולש הקב"ה שהשכים נשרות שכינתו : (ה) א"ר זעירא משפחות כו' · שוח"ט מזמור ע"ט : (ו) דאמר בר קפרא אם לא כו' (שבת קנ"א) :

פירוש מהרז"ו

ואחיו ומשפחתו ולא דאג על שאין לו בן עדיין : לא ראה שיש לו אח · כמ"ש וממולדתך ומבית אביך : זה שבט לוי · שבט מיוחד לה' מכל שבטי ישראל וגם על שם אביהם לוי שנקרא אחד כמ"ש ויפתח האחד את שקו זה לוי עי' רש"י בחומש : לא תשבע עושר אלו הקרבנות · אולי נכון לגרוס אלו הקטורת כמ"ש חז"ל מפסוק ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך ברך ה' חילו שהקטורת מעשרת :

א טובים השנים · עי' שמ"ר פרשה א' סי' כ' וכאן חסר : זה דוד ובת שבע · אשר יש להם שכר טוב בעמלם זה שלמה והסכימו מאז שיהיה שלמה מלך אחר דוד ולא נגמר אלא ע"י חוט המשולש זה נתן הנביא שאחר שבא נתן לדוד קרא לבת שבע ובאתה אליו להמליך את שלמה למלך : זה יהוידע ויהושבע · אשתו שהמליכו את יואש אשר יש להם שכר טוב כמ"ש דה"ב כ"ד כי עשה טובה בישראל : כתבו על היהודים · כטוב בעיניכם וזהו אשר יש להם שכר טוב : שתלו מרדכי ואסתר · הם בגתן ותרש מן האחד שתלה יוסף ע"י פתרון חלומו שע"י תליית בגתן ותרש באה למרדכי ישועה לאחר זמן : לאמר עליהם לבניו · ויק"ר פ' י"ב סוף סי' א' וש"נ : אין את קשי עלנא מתפסק מעותרא · קושיתך שהקשת ממשפחה פלונית שפסקה מעשרה לא תקשה עוד כדברי ב"ק :

א מכשכש לברייאתא · דופק עליהם ומעוררם להנהיגם כמו בין הקוצים ודורס הסורים מלשון סירים וקוצים מדלא כתיב האסורים : במלכות יצר טוב · כשמתגבר עליו היצר טוב אז נעשה היצה"ר רש ונכנע : זה נמרוד · שהיה מלך כמ"ש ותהי ראשית ממלכתו בבל והיה זקן בימי אברהם שהיה נמרוד בן כוש דור רביעי לנח כפי הפשט והוא אמרפל מלך שנער שבא על אברהם ואברהם עשירי לנח : מהו אל עמק שוה · ב"ר פרשה מ"ג סי' ה' וש"נ ומבואר והביא מאמר זה להקדמה אל מ"ש כי

מתנות כהונה

אח אין לו · י"ל אחות ותבור בבת זוג וא"כ בן מניין לו : אין זה הבל · בתמיה : אל הכהן גרסי' : במלאכת המשכן · שמשה היה הממונה והגזבר : ה"ג זה יצר הרע ט' · עד עושר אילו מעשים הרעים ולמי אני עמל שלא להדבק בדרכיו ומי שאינו עושה כן גם זה הבל ועיין בילקוט : אחת מעיניו גרסי' : אזלת ט' · הלכה והראתה לו כור של דנרין והיתה היא עומדת בצד זה של הכרי והוא מצד אחר של הכרי ולא ראו זה את זה מפני גובה של כור דינרין : סנטרא · שוטר ומושל ומנאתי שהוא לקח כל אותו ממון ואין לך הבל גדול מזה :

טובים השנים : מחזר להם טעותן · כמה שהם טועין הוא מחזירן אל דרך האמת : כד הוי חמי ט' · כשהיה רואה אחד יוצא יחידי לדרך היה אומר לו לך שלום עליך בעל מות כלומר ההולך בדרך יחידי מתחייב בנפשו : מרי שלמא · שאם יריבו השנים יבא השלישי ויכריע ביניהם : טוב הוא · נוטריקון טוביה : הסכים עמהם · דוד הסכים עם נתן ובת שבע : ואמר והרכבתם גרסי' : ויהושבע גרסי' : לא שרתה גרסי' : והוא זרעית · בני משפחה פלונית שמטה ידיהם מן העושר ופסק העושר : אין אתקשי · אם הוא מקשה ורם לבבו מתפסק מן העושר : עלנא · ר"ל עלינו כלומר מתגאה על בני תורה ובא"ה הגיה אתקשי עליו : ה"ג אם לא הוא בא בנו · פירוש אם הוא לא בא למדת העוני יבא בנו כו' כמו שדרשו חז"ל בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר בעולם :

טוב ילד · ה"ג זה יצר הרע כו' עד קורא אותו מלך : ה"ג לדרך רעה אשר לא ידע להזהר עוד שאינו יודע כמה כו' ועיין מזה לקמן בפסוק עיר קטנה : דהוא מכשכש ט' · בא על הבריות בלט ובנחת כזה שבא מן הקוצים : כמן ביני סריאתא גרסינן : רשותו · לשון ולרש אין כל : השוו כל העולם · השוו דעתם לעצה אחת :

ידי משה

ב"ר : שתלו · כאן יש טעות הסופר וצ"ל שעלו וכן גבי יוסף צ"ל שעלה פי' שעלו לגדולה ולמלכות כי לא

יפה תואר

כשהם חיים אלא לומר שהצדיקים אפילו במיתתן חשובים שבשמים אפילו משהיים כשהחיים אינן צדיקים כמותן כי הכא שלא נענה אלא בזכות אבות משא"כ ברשעים שהמתים גרועים מאד ולכלב מי הוא טוב מאריך שמת או הכוונה לומר שהדורות הראשונים לעולם חשובים מדורות האחרונים שהולכין ומתמעטין ע"ד אי קמאי מלאכים אנן בני אנש ואילו קמאי בני אנש אנן חמרי ועיין יוסף בפ"ר ה:י"ג והשתא נמי ניחא הא דמסדרי בפ"ק דחולין למילף דגדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהם מויסי הם קוברים איש אמאי לא יליף מהאי קרא דכתיב בהדיא ושבח אני את המתים אלא משום דלפי' ד"י אין ראיה לדבר מהאי קרא : ששם השוו · שעמו מדכתיב הוא עמק המלך שמודיע שנעלם בנעלם ממנו כי לא נודע לנו עמק המלך איזה מלך הוא אלא שפירש הוא עמק שבו הוקם אברהם בשם השוו להמליכו בשוו מהמלחמה דאל"כ מנ"ל לקרותו מלך ולא נשיא בלבד : וקצצו ארזים · נראה דאורחא דמלתא קאמר כי דרך לעשות כן כשממליכים מלך חדש כדכתיב ביהוא ויקחו איש בגדו וישימו תחתיו אי

משנת דר"א

אלא שחבבן הקב"ה וקראן בנים כו' · קשה דלפ"ז יש לו בן ואח הכתוב מפרש גם בן ואח אין לו · ונראה דה"פ יש אחד הקב"ה ואין שני גם בן ואח היינו ישראל שנקראו בנים ואחים להקב"ה אין לו שני כדכתיב מי כעמך ישראל גוי אחד וכדאיתא בגמרא דברכות אתם עשיתוני חטיבה אחת כו' כ"ה בס' ש"ש : שתלו מרדכי ואסתר כו' · י"מ הגי' צלא צורך דה"פ טובים ב' היינו מרדכי ואסתר שתלו בזכותן את המן ובניו מן האחד זה יוסף שתלה את שר האופים על פי פתרונו דכל החלומות הולכים אחר הפה וכדאיתא במדרשים ובתרגום · והוא כיפ"ת טעם על שפתר לו לרעה לפי שבחלומו הראה חורבן בהמ"ק והגלות · והיה דלכך טובים השנים מרדכי ואסתר דאלו נעשו נסים על ידם לכל ישראל שנתבטלה הגזירה וע"י יוסף לא נתבטלה הגזירה שנתקיים לעתיד הגלות רק שנתלה השר שמרמז : דהוא מכשכש לברייתא כו' · עי' מ"כ ונספון הוא שבא עליהם בהול ומכשכש כקול הסירים וע"ש פי' ספבוז :

לפניו ואומר (בראשית כ"ג) שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו · כי גם במלכותו נולד רש במלכותו של אברהם נולד רשותו של נמרוד · ד"א טוב ילד מסכן זה יוסף · וחכם שבחכמתו החיה העולם כולו ברעב · ממלך זקן וכסיל זה פוטיפר כמה נסים ראה על ידו ולא נזהר · כי מבית הסורים (א) יצא למלוך מבית גירורתו של פרעה יצא מלך · שנאמר (שם מ"א) אני פרעה ובלעדיך לא ירים וגו' :

א [טו] **ראיתי** את כל החיים המהלכים תחת השמש אלו מעשיהם של צדיקים מה גרם להם (א) להיות חיים שמהלכין תחת השמש עם הילד השני זה יצר טוב :

א [טז] **אין** קץ לכל העם לכל אשר היה לפניהם · אין קץ לכל הדורות שאיבד יצר הרע גם האחרונים לא ישמחו בו שנשמעין לו :

א [יז] **שמור** רגליך כאשר תלך אל בית האלהים · (א) [א]תני לא יכנס אדם להר הבית במעות צרורות בסדינו ובאבק שעל רגליו ובפונדתו החגורה לו מבחוץ המד"א שמור רגלך כאשר תלך · ר' יוסי בן יהודה אומר (אסתר ד') ויבא עד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך וגו' · ומה לכבוד מלך ב"ו לא יעשה כן לכבוד ממ"ה עאכ"ו · ר' אדא בר' שמעון בשם רבי נתן לעולם [ב] לא יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך מאי טעמא (תהלים ק"ל) ממעמקים קראתיך ה' · רבי אומר [ג] לעולם על יתפלל אדם וצריך לנקביו · שנאמר (עמוס ד') הכון לקראת אלהיך ישראל · אמר ר' אלכסנדרי כתיב שמור רגלך · ר' קרוצפי בשם ר' יוחנן אמר [ד] שמור רגלך מן הטיפין שבין רגליך · כאשר תלך אל בית האלהים תהיה טהור בד"א בדקין אבל בגסין אם יכול לסבול יסבול · א"ר אבא (משלי ה') יהי מקורך ברוך בבית מקוראך תהיה ברוך · יהיה מקראך לקבר ברוך · שמעון סיכנא איש עיצה היה חופר בורות שיחין ומערות בירושלים אמר לרבי יוחנן בן זכאי אני גדול כמוך · אמר לו למה · אמר לו שאני עוסק בצרכי רבים כמוך אמר אם אדם בא לידך לדין או לשאלה אתה אומר לו שתה מן הבור הזה שמימיו זכין וצונן או אם שאלה לך אשה על נדותה אתה אומר לה טבלי בבור הזה שמימיו מטהרין וקרא עליו פסוק זה וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח כי אינם יודעים לעשות רע · הונא בר גניבא אמר (ב) חביבה קרית שמע בעונתה מאלף עולות שהכסיל זובח למה כי אינם יודעים לעשות רע הכסיל אינו יודע להפריש בין נדר לנדר סנין מיפתח · (ג) [ה]ר"ש בן חלפתא אמר חלש למעלה וגבור למטה מי נוצח העליון . כל שכן שעליון חי העולמים שהוא הגבור למעלן ואתה למטן וקדמך הכתוב כי האלהים בשמים ואתה על הארץ וגו' :

א פרשה ה [ג] **כי** בא החלום ברוב ענין (א) כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על דור המבול ברוב ענין רע שהיה בידם · וקול כסיל ברוב דברים ברוב דברים שהוציאו מפיהם ואמרו (איוב כ"א) ומה שדי כי נעבדנו וגו' · ד"א כי בא החלום ברוב ענין כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על דור הפלגה ברוב ענין רע שהיה בידם וקול כסיל ברוב דברים שאמרו (בראשית י"א) ונעשה לנו שם וגו' · ד"א כי בא החלום ברוב ענין כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על הסדומיים ברוב ענין רע שהיה בידם וקול כסיל ברוב דברים שאמרו [ו] נשכח תורת הרגל מבינותינו הה"ד (איוב ל"ט) ותשכח כי רגל תזורה וחית השדה תדושה · ד"א כי בא החלום ברוב ענין כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על המצרים ברוב ענין רע שהיה בידם וקול כסיל ברוב דברים שאמרו (שמות ה') מי ה' אשר אשמע בקולו וגו' · ד"א כי בא החלום ברוב ענין כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על סיסרא ברוב ענין רע שהיה בידו וקול כסיל ברוב דברים · שנאמר (שופטים ד') והוא לחץ את בני ישראל וגו' · ד"א כי בא החלום ברוב ענין כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על סנחריב ברוב ענין רע שהיה בידו וקול כסיל ברוב דברים שחירף וגידף · שנאמר (ישעיה ל"ו) מי בכל אלהי הארצות האלה אשר הצילו את ארצם וגו' · ד"א כי בא החלום ברוב ענין כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על שבט יהודה ובנימין ברוב ענין רע שבידן · שנאמר (ירמיה ה') כחשו בה' · ד"א כי בא החלום ברוב ענין כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על נבוכדנצר על שאמר (דניאל ג') ומן הוא אלהא די ישיזבנכון מן ידי · ד"א כי בא החלום ברוב ענין כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על בלשצר ברוב ענין רע שבידו דכתיב אשתיו חמרא ושבחו לאלהי דהבא וכספא וגו' וכן את מוצא בפרעה · שנאמר (בראשית מ"א) ויהי מקץ שנתים ימים וגו' · אמר פרעה [ז]מי מתקיים על מי אני על אלהי או אלהי עלי לא אנא מתקיים על אלהי הה"ד ויהי מקץ שנתים ימים · וכן את מוצא באחשורוש א"ר יהודה בר' סימון [ח]כל הלילה היה אחשורוש רואה המן על גביו עומד וחרבו שלופה בידו ומעביר פורפרין מעליו וכתרו מעל ראשו ומבקש להרגו והוה מתער ואמר מה חלמאה דין חיזווא הוא דין . עד היכן עד דאתא צפרא · אמר המלך מי בחצר אמר לו הנה המן עומד בחצר אמר הא חילמא כי בא החלום ברוב ענין והמן בא לחצר בית המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו ולחבריו כתיב (תהלים ז) ולו הכין כלי מות חציו לדולקים יפעל · [ט] מהו לדולקים · אמר רבי (ב) אלו רשעים שמשליכין דלק עליהם · ר' יעקב דכפר חנן אמר אלו שהציתו את האור בחורבן בית המקדש ורבנן

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תתקע"א : ב ברכות דף י' · תוספתא ברכות פרק ג' · ילקוט תהלים רמז תתפ"א : ג ברכות דף כ"ג · תוספתא ברכות פרק ב' · ילקוט עמוס רמז תקמ"ב : ד ירושלמי ברכות פרק ב' · ילקוט כאן רמז תתקע"א : ה ספרי סדר האזינו פיסקא ש"ט · ילקוט כאן רמז תתקע"א · ילקוט האזינו רמז תתקמ"ב : ו סנהדרין דף ק"ט · ויק"ר סוף פרשה ז' : ז ילקוט סדר מקץ רמז קמ"ז : ח אסתר רבה פרשה י' · ילקוט אסתר רמז אל"ף נ"ח : ט מדרש תהלים מזמור ז' · ילקוט תהלים רמז תרנ"ח :

חידושי הרד"ל

(א) יצא למלוך בגזירתו של פרעה יצא כצ"ל :

(א) להיות חיים תחת השמש שמהלכים עם הילד כצ"ל :

(א) תני לא יכנס אדם להר הבית כו' · תוספתא וירושלמי שלהי ברכות : (ב) חביבה ק"ש בעונתה כו' · והוא קרוב לשמוע לקבל מצות שמע : (ג) ר"ש בן חלפתא אומר חלש כו' · זה שייך לפ"ב שמתחלה כאן :

(א) כל חבלים ויסורים כו' · עמ"ב · ואפשר צ"ל חלאים במקום חבלים והחלום דרש כמו והחלאים · ואפשר ממ"ש להלן ותבל את מעשה ידיך כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה · בא לדרוש כאן החלום ברוב ענין ג"כ על חבלים ויסורים כדכתיב שם ותבל (או דרש הבלים דשם כמו חבלים) : (ב) אלו רשעים שלבן דלוק בעברה עליהם כ"ה בשוח"ט וילקוט שם וכצ"ל וכמ"ש בהגהותי באיכה רבה פ"ד אות ק' עיין שם :

מתנות כהונה

ראה על ידו גו' : ולא נזהר · שאחר כל זאת האמין עליו לאשתו : גירורתו · נראה דצריך לומר סירוסו לשון בית האסורים וכרים מקץ גרסי' מבית האסורים :

ראיתי את כל החיים · ה"ג הילד השני זה יצר הטוב ותחת השמש כו' בעולם הזה שמה הולכים עם היצר הטוב :

שמור רגליך : באפונדתו · חגורתו ועיין מזה בירושלמי סוף פרק הרואה : הכון לקראת אלהיך . בירושלמי דפרק היה קורא מסיים התכון לקראת אלהיך : ה"ג א"ר אלכסנדריא כתיב שמור כו' : בדקין · במימי רגלים : בגסין · הוצאת הריעי מאוס ביותר ולפיכך אם יכול לסבול יסבול : בירושל' פרק היה קורא מוכח דה"ג בבית מקראך תהיה ברוך כלומר בבית הכנסת ששם קורין וקוראין ומתפללין לה' וה"ג בירושלמי יהי מקורך ברוך כשאתה נקרא אל בית האלהים תהיה ברוך ודרש מקורך כמו מקוראך : מקראך לקבר · כשאתה נקרא לקבר ראה שאתה תהיה ברוך כלומר נקי מן החטא : אומר לה טבלי בבור הזה גרסי' : וקרא עליו כו' · כלומר אינו יודע בין טוב לרע בין טהור לטמא בין זכאי לחייב כדלקמן אגל נדר : וקדמך הכתוב גרסי' · פי' אע"פ שקל ותומר זה ניתן לידרש מעצמו אעפ"כ מגלאוהו בכתוב בהדיא : מיפתח · עיין זה בויק"ר פ' ל"ז :

כי · הכי גרסי' כי בא החלום ברוב ענין כל חבלים : חבלים : בא החלום דרש נוטריקון כי החבלים ברוב ענין בשביל רוב ענין רע : ה"ג על המצרים ברוב ענין רע שהיה : ה"ג סיסרא כו' על ברוב דברים שנאמר כו' ודרשו חז"ל מהו בחזקה בחרופין וגידופין : שנתים ימים וגו' גרסינן ועיין ריש פרשת מקץ : פורפרין · לבוש מלכות : והוא מתער · ניעור משנתו : חיזווא כו' · אין זה כי אם מראה שמראין אותי מן השמים : עד היכן . היה כך מבולבל בדעתו עד שבא הבקר : הא חילמא . הרי זה חלומי שראיתי בלילה ועיין זה במגילת אסתר בפסוק בלילה ההוא : דלק . שריפת אש :

פה

פירוש מהרז"ו

גם במלכותו של אברהם וכו' . ומ"ש נולד רשותו של נמרוד היינו שאברהם הרג את נמרוד הוא אמרפל : ילד מסכן זה יוסף וכו' . עי' ב"ר פ' פ"ט סי' נ' : מבית גירורתו של פרעה · שנגרר מביתו למלוך בקושי שאמרו לו עבדיו שהוא עבד ונער ואינו יודע בשבעים לשון וזהו הסורים מל' סירים וקוצים וכצ"ל : עם הילד השני · שיעמוד תחתיו שהיצר טוב עומד תחת יצר הרע :

א וצריך לנקביו · שמ"ש רגלך כולל נקבים גדולים כמ"ש להסך את רגליו ונקבים קטנים כמ"ש מימי רגליהם : בדקין · בטיפין שנתזין מימי רגלים שאם יעכב יתכן שילכו מעצמם . אך נקבים גדולים לא ילכו בעצמם וכל זמן שיוכל לסבול וכמ"ש בגמרא כדי הילוך מיל יוכל להתעכב ואין לו להפסיק תפלתו ולא תהיה תפלתו תועבה : יהי מקורך ברוך · פשוטו על מקור הזרע וכמ"ש ושמח מאשת נעוריך אלא שא"כ היל"ל יהיה זרעך ברוך ע"כ דורש א"ת מקורך אלא מקראך מקום שאתה קורא בו אל השי"ת ואתה קורא בו בתורה בק"ש ותפלה שם תהיה ברוך ומכובד ולא מבוזה בנקביך : וקרוב לשמוע · דברי תורה לא ככסילים הרחוקים מד"ת ואינם יודעים להבחין בין טוב לרע וחכמים בעיניהם עד שדימה עצמו לר' יוחנן בן זכאי : ק"ש בעונתה · שכתב וקרוב לשמוע ולא פי' מה ישמע ודורש על פי מדת ממעל על קריאת שמע ישראל וקרוב פי' כמו קרוב שאהוב וחביב וכאילו כתוב ואהוב לשמוע ולקיים מצות קריאת שמע ישראל מתת הכסילים זבח מרוב זבחים שהכסיל מקריב שאינו יודע על מה הוא מקריב אם על טוב אם על רע · ומ"ש אינו יודע להפריש פירוש אחר הוא על פסוק כי אינם יודעים לעשות רע על שכתוב בנדרים להרע או להיטיב · ומ"ש וקרוב לשמוע שלא לידור כלל אפילו להביא קרבן משתדור כמו הכסיל להביא קרבן ואינו יודע להבחין איזהו קרבן וזהו מתת הכסילים זבח : חלש למעלה · דורש פסוק הסמוך כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים · ועיין שמ"ר פרשה כ"ד בסי' א' ג"כ ר"ש בן חלפתא :

א ברוב ענין רע · כאן לא כתוב תיבת רע אך ע"כ כתיב לעיל הוא ענין רע ודורש שגם מ"ש כאן ברוב ענין למוד מעניינו שהכוונה ענין רע של דור המבול שכתוב בהם כי רבה רעת האדם והוקשה לו חלום מאי בעי הכא ע"כ דורש החלום נוטריקון חבלים ויסורים : ואמרו מה שדי וכו' . פסוקים אלו בדור המבול נאמרו כמ"ש ויק"ר פרשה ה' כל הענין ועי' ב"ר ריש פרשה ל"ו : על דור הפלגה . שכתוב אצלם וזה החילם וכמ"ש ב"ר פרשה כ"ג סי' ז' מלשון חלום ע"ש : על הסדומיים . שכתוב בהם זעקת סדום ועמורה כי רבה וכתוב בהם ואנשי סדום רעים וגו' וזהו ברוב ענין רע : נשכח תורת הרגל . כמ"ש איוב כ"ח פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל וכל הענין מדבר שם בסדום כמ"ש ויק"ר ריש פרשה ה' : ותשכח כי רגל תזורה · על פי מדת ממעל ומנגד על שכתוב בהם הנשכחים מני רגל ע"כ ותשכח כי רגל תזורה : על המצרים . שכתוב אצלם ולאשר יענו אותו כן ירבה וזהו ברוב ענין : על סיסרא . וממ"ש ברוב ענין כמ"ש כי תשע מאות רכב ברזל והוא לחץ את בני ישראל בחזקה עשרים שנה ודרשו בתנחומא מהו בחזקה בחירופים וגידופים כמ"ש חזקו עלי דבריכם : על שבט יהודה . פי' ויק"ר ריש פרשה ה' מגודל שלותם וחטאתם וזהו ברוב ענין רע שבידם . וקול כסיל ברוב דברים שחרפו וגדפו שנאמר וכחשו וגו' וכאן חסר : על נ"נ · ומ"ש ברוב ענין כמפורש מגודל ממשלתו ורשעתו ומ"ש וקול כסיל ברוב דברים על שאמר ומאן הוא אלה וכן אלא בלשאצר ברוב ענין רע כמפורש מגודל ממשלתו ורשעתו וקול כסיל ברוב דברים כמ"ש ושבחו לאלה כספא ודהבא : וכן אתה מוצא בפרעה . שבימי יוסף ומ"ש כי בא החלום ברוב ענין כפשוטו ועי' ב"ר פרשה פ"ט סי' ג' ומ"ש וקול כסיל ברוב דברים על שאמר מי מתקיים על מי וכו' ושם מבואר הפי' ועל שאגל פרעה ואחשורוש בא כתיב כי בא החלום כפשוטו על כן אמר וכן : כל הלילה היה אחשורוש רואה . וזהו החלום ברוב ענין : חיזווא הוא דין . מראה של חלום בעלמא ואין בו ממש : הא חלמא כי בא . שהלום ברוב ענין כמו שראיתי כך נתקיים ממש : שמשליכים דלק . דורש לדולקים

יפה תואר

אל גרם כמעלות ויתכן נמי דדרש עמק טעם היות המקום עמק ע"י ארזים ובימה שעשו הוגבה להיות שוה למקומות הגבוהים : טוב ילד מסכן וכו' · מפרש קאי בפוטיפר ויוסף כדאמרינן בב"ר טוב ילד מסכן זה יוסף וחכם שבחכמתו החיה כל העולם ברעב ממלך זקן וכסיל זה פוטיפר כמה נסים ראה

ע"ש השמור יהיה מקראך לקבר ודרוש מקורך להרווייתו דהא קאי על מקור כיון שכבר יצא : וקדמך הכתוב · פירוש שקדמך הכתוב והקדים קודם על כן יהיו דבריך מעטים לפרש למה יהיו דבריך מעטים

ידי משה

לא מצינו מי שנידון משפט מות וימלוך אחר כך כמו יוסף ומרדכי ואסתר יוסף היה נידון למיתה במקום אשר אסירי המלך וחייבי מיתות אסורים שם ואח"כ מלך ועלה לגדולה וכן מרדכי שהיה העץ מוכן עליו ואח"כ עלה לגדולה אסתר הלכה למלך שלא ברשות והיתה חייבת מיתה ועלתה אח"כ לגדולה לזאת אמר טובים השנים שעלו לגדולה וכדמפרש ואזיל ודו"ק ותמצא נחת : בבית מקורך · פי' מכאן אמך

אמרי אלו רודפיהם של ישראל דכתיב (איכה ד) על ההרים דלקונו׳ (אסתר ו׳) ויאמר המן בלבו [א] הרשעים ברשות לבם שנא׳ (בראשית כ״ז) ויאמר עשו בלבו (מלכים א׳ י״ב) ויאמר ירבעם בלבו אבל צדיקים לבם ברשותם דכתיב (ש״א א׳) וחנה היא מדברת על לבה · (שם כ״ז) ויאמר דוד אל לבו׳ (דניאל א׳) וישם דניאל על לבו · דומין לבוראן שנא׳ (בראשית ח) ויאמר ה׳ אל לבו · ר׳ לוי ורבנן · רבי לוי אמר הן חושבין רעות בלבבם ואני טובות בלבי · הן חושבים רעות בלבבם ואני דן אותם בלבבם שנא׳ (תהלים ל״ז) חרבם תבא בלבם · (אסתר ו) ויאמר המן בלבו׳ מיד השיב המן ואמר יביאו לבוש מלכות אמר לו הרבה לבושין יש לך אלא לבוש מלכות אותו שלבשת ביום שמלכת · וסוס אשר רכב עליו המלך · אמר לו הרבה סוסים יש לך אלא אותו הסוס שרכבת ביום שמלכת · ואשר נתן כתר מלכות בראשו · כיון שהזכיר לו את הכתר נשתנו פניו אמר הא מטיא ענתיה הה״ד כי בא החלום ברב ענין וקול כסיל ברב דברים :

א [ד] טוב אשר לא תדור · [ב] אמר ר׳ מאיר וטוב משניהם שאינו נודר כל עיקר אלא מביא כבשתו לעזרה ומקדישה ושוחטה שנא׳ (דברים כ״ג) וכי תחדל לנדור · א״ר הונא מעשה באחד שנדר ולא שלם ופרש בים הגדול וטבעה ספינתו בים ומת· א״ר שמואל כל מי שהוא נודר ואינו משלם גורם לעצמו שתמות אשתו דכתיב (בראשית מ״ח) ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל וגו׳ · א״ר שמואל בר יצחק כל הנודר ואינו משלם גורם לבא לידי ארבע עבירות עבודת כוכבים גילוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע וכולם למדם מיעקב · עבודת כוכבים דכתיב (שם ל״ה) הסירו את אלהי הנכר · גילוי עריות דכתיב (שם ל״ד) כי טמא את דינה בתו · שפיכות דמים דכתיב (שם) ויקחו שני בני יעקב וגו׳ · ולשון הרע דכתיב (שם ל״א) וישמע את דברי בני לבן · א״ר מנא כל הנודר ואינו משלם גורם מיתה לעצמו · שנאמר (דברים כ״ג) כי דרוש ידרשנו ה׳ אלהיך מעמך · (א) ואמר ר׳ אמי [ג] אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון · אין מיתה בלא חטא שנאמר (יחזקאל י״ח) הנפש החוטאת היא תמות · ואין יסורין בלא עון שנאמר (תהלים פ״ט) ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם :

א [ה] אל תתן את פיך לחטיא את בשרך · ר׳ יהושע בן לוי פתר קרייא (א) [ד] בפוסקי צדקה ברבים ואינם נותנים · ואל תאמר לפני המלאך זה החזן · כי שגגה היא תהא אנא בי · למה יקצוף האלהים על קולך על (ב) אותו הקול שאמרת וחבל את מעשה ידיך מיעוט מצות שביד אותו האיש הקב״ה מכניס בהן מארה ומאבדן ממנו · ר׳ בנימין פתר קרייא [ה] בחניפי תורה (ג) אל תתן את פיך · אל תתן רשות לפיך לחטיא את בשרך להחטיא את גופך בלימודך · ואל תאמר לפני המלאך זה הרב · כי שגגה היא עביד גרמיה קרי תני ולא קרי ולא תני · למה יקצוף האלהים על קולך על הקול שאמרת הדא הלכה אמר לי הדין פרק אמר לי · וחבל את מעשה ידיך אפילו מיעוט הלכות שביד אותו האיש הקב״ה מכניס בהן שכחה ומארה ומאבדן ממנו · ורבנן פתרין קרייא בנודר לפני המלאך זה חכם · כי שגגה היא אנא לא נדרית · למה יקצוף האלהים שפתחת בנדר · וחבל את מעשה ידיך אפילו מעט ממון שביד אותו איש הקב״ה מכניס בו מארה ומאבדו ממנו · רב הונא פתר קרייא בלשון הרע אל תתן את פיך לומר לשון הרע · לפני המלאך זה הגוף · כי שגגה היא אנא לא אמרית לשון הרע · וחבל את מעשה ידיך אלו גידין ועצמות שבגוף אותו האיש הקב״ה מכניס בהן שחפת וקדחת ומאבד אותן ממנו · [ו] ר׳ מני פתר קרייא במרים · אל תתן את פיך זו מרים · לחטיא את בשרך שאמרה לשון הרע במשה (במדבר י״ב) הרק אך במשה · לפני המלאך זה משה שנאמר (שם) וישלח מלאך · כי שגגה היא · אשר נואלנו ואשר חטאנו · למה יקצוף האלהים על קולך ותדבר מרים · וחבל את מעשה ידיך מרים שאמרה בפיה ולקו כל איבריה· תני ר׳ יהושע [ז] מילא בסלע משתוקא בתרין כאבן טבא· אמר רבי סמא דמילתא משתיקא כדתנינן תמן באבות [ח] שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה :

א [ו] כי ברב חלומות והבלים ודברים הרבה כי את האלהים ירא · אמר רבי אם ראית חלומות קשין וחזיונות קשין והפוכין או שאת מתיירא מהן קפוץ לשלשה דברים ואתה נוצל מהן דאמר ר׳ יודן בש״ר אליעזר [ט] ג׳ דברים מבטלין גזירות רעות ואלו הן תפלה צדקה תשובה ושלשתן בפסוק אחד הה״ד (דברי הימים ב׳ ז׳) ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני וישובו מדרכיהם הרעים ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם· ויתפללו זו תפלה· ויבקשו פני זו צדקה · המד״א (תהלים י״ז) אני בצדק אחזה פניך · וישובו מדרכיהם הרעים זו תשובה · ואחר כן ואני אשמע מן השמים וגו׳ · ר׳ מונא אמר אף התענית שנאמר (שם כ׳) יענך ה׳ ביום צרה · ר׳ חייא ור׳ יוסי אומר אף שינוי השם ושינוי מעשה · ויש אומרים אף שינוי מקום דכתיב (בראשית י״ב) לך לך מארצך · שינוי השם מאברהם אבינו שנא׳ (שם י״ז) ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם אברם אינו מוליד אברהם מוליד שרי אינה יולדת שרה יולדת · שינוי מעשה מנינוה שנאמר (יונה ג׳) וירא האלהים את מעשיהם · [י] רבה בר מהסיא וחמא בר גוריא אמרי יפה תענית לחלום כאש לנעורת · אמר רב הסדא ובו ביום · א״ר יוחנן ואפילו בשבת וכן את מוצא בחזקיה מלך יהודה בשעה שחלה חזקיה אמר הקב״ה לישעיה לך אמור לו (ישעיה ל״ח) צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה · אמר לו חזקיה לישעיה · ישעיה בנוהג שבעולם אדם שהולך לבקר את החולה אומר לו מן השמים ירחמו עליך והרופא הולך אצלו ואומר לו מילתא פלוני אכול ופלוני לא תאכל · הדין תשתה והדין לא תשתה · ואפילו שיראה אותו נטוי למות אינו אומר לו צו לביתך שלא יהלש דעתו · ואתה אומר לי צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה · אף אנא לא לך אנא ספין ולא למילך אנא שמע · ואיני תופש אלא מה שאמר זקני כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה וגו׳ · מיד (שם) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר · [כ] לאיזה קיר נשא פניו · ר׳ יהושע ב״ל אמר בקיר של רחב נשא פניו דכתיב (יהושע ב׳) כי ביתה בקיר החומה · אמר לפניו רבש״ע רחב שתי נפשות הצילה לך וכמה נפשות הצלת להי תני רשב״י אומר [ל] אפילו היה במשפחתה מאתים אנשים ונדבקו במאתים משפחות כולם ניצולו בזכותה ואת כל משפחתה אין כתיב כאן אלא ואת כל משפחותיה הוציאו · אבותי שכנסו לך כל הגרים עאכ״ו · ר׳ שמואל בר נחמן אמר בקירה של שונמית נשא עיניו דכתיב (מלכים ב׳ ד׳) נעשה נא עלית קיר אמר לפניו רבש״ע שונמית זו קיר אחת עשתה לאלישע והחייתה את בנה · אבותי שעשו לך כל השבח הזה עאכ״ו · ר׳ הונא בש״ר יוסי אמר בקירות לבו נשא עיניו שנאמר (ירמיה ד׳) מעי מעי אוחילה קירות לבי הומה · לבו כתיב · אמר לפניו רבש״ע חזרתי על רמ״ח איברים שיצרת בי ולא מצאתי שהכעסתיך באחד מהן עאכ״ו שתנתן לי נפשי · ורבנן

מסורת המדרש א בר״ר פרשה ל״ד ופרשה ס״ז · אסתר רבה פרשה י׳ · מדרש תהלים מזמור י״ד · ילקוט סדר נח רמז ס״א · ילקוט שמואל א׳ רמז ע״ח : ב נדרים דף ט׳ · חולין דף ב׳ · ירושלמי נדרים פ׳ א׳ · ויק״ר פרשה ל״ז · ספרי סדר תצא פיסקא סס״ה · תנחומא סדר וישלח סימן ח׳ · ילקוט כאן רמז תתקע״א : ג שבת דף נ״ה : ד שבת דף ל״ב : ה מדרש תהלים מזמור נ״ב · כל הענין : ו ויק״ר פרשה ט״ז : ז מגילה דף י״ח : ח סוף פרק א׳ : ט ר״ה דף ט״ז : י שבת דף י״א : כ ברכות דף י׳ · ירושלמי ברכות פרק ד׳ · ילקוט מלכים ב׳ רמז רמ״ב : ל רות רבה פרשה ב׳ · ילקוט יהושע רמז ט״ו :

חדושי הרד״ל

(א) וא״ר אמי אין מיתה בלא חטא · א״כ כיון דכתיב וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא · הרי מיתה תלויה בנודר ואינו משלם :

(א) בפוסקי צדקה כו׳ · שוח״ט מזמור נ״ב ע״ש ועי׳ ויק״ר פט״ז : (ב) אותו הקול שנדרת ומגל ט׳ כנ״ל : (ג) אל תתן את פיך כו׳ · דב״ר פ״ו :

פירוש מהרז״ו

על דליקת אש וכמ״ש לעיל פסוק מה יתרון לכו באור השכם ובזיקות בערתם : ויאמר המן בלבו · ב״ר פרשה ל״ד סי׳ יו״ד וש״נ ומבואר ואגב שהזכיר ענין המן דרש בו : ואני טובות בלבי כן · בתמיה אלא אשלם להם כרעתם במגורם בקרבם :

א אמר רבי מאיר · עי׳ ויק״ר ריש פרשה ל״ז כה״ע וכאן חסר : כל הנודר ואינו משלם · עי׳ ב״ר פרשה ע׳ סי׳ ד׳ : כי דרוש ידרשנו · וס״ד והיה בך חטא · וכדמפרש רבי אמי והולך :

א בפוסקי צדקה · ויק״ר פרשה ט״ז סי׳ ה׳ ד״ר פרשה ו׳ סי׳ יו״ד וש״נ :

א חזיונות קשין · פי׳ נבואות קשות וכדלקמן אצל חזקיה : או שאת מתיירא מהן · תיבת או מיותר וצ״ל אם : ג׳ דברים · ב״ר פרשה מ״ד סי׳ י״ב · ירושלמי תענית ריש פ׳ ב׳ ולקמן פסוק ביום טובה : ביום צרה · כשאתה עושה לך יום צרה בעיניך וצום אז יענך גם יתכן שדורש ע״פ מדת ממעל ודרך קצרה יענך ביום עינוי וצום : יפה תענית · שבת י״א ושם בב״ר : ולא למילך אנא שמע · לצוות לביתי ולהיות מוכן למיתה בהחלט שכל נבואה קשה הוא בתנאי אם הוא בלא תשובה ותפלה : כי ברוב חלומות · אפילו חלומות של נבואה וסיפא דקרא כי את האלהים ירא היינו להתפלל ולהתענות : אבותי שכנסו לך · ק״ל אל״ף כמ״ש דה״ב ב׳ פסוק ט״ו וט״ז וכמ״ש במ״ר פרשה ח׳ סי׳ י״ג באריכות ע״ש ותבין כאן : מקירות לבו · יתכן שהכוונה לחשוב ולחפש אם יש בו חטא כדי לשוב בתשובה ולהתבונן באיזה אבר חטא וזהו שאמר חזרתי על

מתנות כהונה

הא מטיא ענתא · הרי הגיע שעתו סימנא שהרי יפה ראיתי בחלומי שביקש להמיתני ולמלוך תחתי :

טוב אשר לא תדור · עיין בויקרא רבה פרשה ל״ז : ה״ג לידי ד׳ עבירות עבודת כוכבים גלוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע וכולם :

אל תתן את פיך : תהא אנא בו׳ · מתחרט אני בו כדאמר כדו תהיה : שאמרת גרסי׳ · ור״ל בשעת הוצאת הנדר מפיו : בחניפי תורה · עיין לעיל בפסוק ושבתי : הדא הלכה כו׳ · הלכה זו א״ל חכם פלוני ובקי אני בה : גידין ועצמות · עיין בפרשת כי תצא רבה : מרים אמרה בפיה כו׳ · בשומר טוב גרס וחבל את מעשה ידיך אלו התופים שנאמר ותקח מרים הנביאה וגו׳ : כאבן טבא · שדמיו יקרים כך יהיו דבריך יקרים : באבות · במס׳ אבות :

כי ברוב חלומות : תפלה צדקה ותשובה · בירושלמי פרק סדר תעניות אלו ובב״ר פרשה מ״ג ולקמן בפסוק ביום טובה : יפה תענית כו׳ · בפ׳ הרואה במס׳ ברכות : אותו נטוי גרסי׳ : לא לך כו׳ · לא לך אני מחשב ומשגיח ולא לדבריך אני שומע : ודברים הרבה וגו׳ גרסי׳ : ה״ג לאיזה קיר נשא עיניו ריב״ל כו׳ עד רחב נשא עיניו דכתיב : בקיר של רחב · בשכר מעשיה הטובים שבשבילם נצלת : משפחתה · משמע משפחה אחת משפחותיה משפחות הרבה : כל הגרים · בימי שלמה · ככתוב בספר מלכים : לבו כתיב · כדרך הספר להודיע לנו המסורות אף על פי שאין

ידי משה

מעטים פי׳ סוא קל וחומר כי האלהים בשמים וגו׳ לכך הקדים הכתוב הפסוק כי האלהים קודם הפסוק על כן יהיו דבריך מעטים ודלא כמתנות כהונה : לעזרה · פירוש בפתח העזרה לפי שאסור להביא חולין לעזרה על כן מעמידה בפתח העזרה : את מעשה ידיך מיעוט מצות וכו׳ · נ״ל בן המחבר לפי דאיתא אין מקיפין בחילול השם אחד שוגג ואחד מזיד רב אמר שאין עושות כחנוני המקיף ושמואל אמר שאם היה שקולה מכרעת וא״כ במ״ש לרב אין העונש של חילול השם שוים רק במדה זו שוים שממהרים לפרוע ולשמואל שוים הם בעונש וא״כ כוונת המדרש כאן שאל תאמר התנצלות שאתה שוגג אלא כשמואל ששוים הם בעונש ואיתא בריטב״א טעם שממהר הקב״ה לפרוע על חילול השם הוא מחמת שדברים הנוגעים לכבוד הקב״ה וחמת המלך וכו׳ והנה בעידן ריתחא מענשין אעשה וא״כ אף אם אתה סובר כרב שממהרים רק לפרוע ע״כ מוכח מיניה וביה שאם שקולה היא מכרעת · וזה שמסיים פן יקצוף ה׳ על קולך וחבל מעשה ידיך פי׳ ע״י שיקצוף ה׳ ואז הוא מענים בעידן ריתחא אף אעשה וא״כ ע״כ יהיו העונות מרובים על הזכיות לפי שאם שקולה מצות עשה שקיימת ומצות לא תעשה שעברת ויצורף לזה מצות עשה שלא קיימת ע״כ המה מכריעים ודוק היטב : ג׳ דברים מבטלין · פי׳ כל ג׳ בעינן דאי אחת אין לו ראיה מקרא דדילמא כל ג׳ בעינן אלא ע״כ כל ג׳ בעינן וזה רמז במה שאמר ושלשתן בפסוק א׳ פירוש הואיל וכאוכים בקרא אחד ע״כ בעינן כל שלשתן : אל הקיר · ואע״ג דבעי לגופא שמתפלל צריך להסיב פניו אל הקיר וי״ל מדלא קאמר לקיר ואמר אל הקיר פי׳ לקיר ידוע א״כ הואיל ושכינה למעלה מראשותיו של חולה א״כ היה לו להתפלל נגד ראשו ולא לקיר אלא שמרמז לקיר של רחב וכו׳ אבל קשה דהרי אחז״ל ביחזקיה תלה בזכות עצמו כמו שאמר זכור נא את אשר התהלכתי וגו׳ וי״ל הואיל ועשה עיקר לזכות עצמו נתלה לו בזכות אחרים : קיר אחת · אע״ג דכתיב ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה וי״ל

יפה תואר

ראה ומכ״ז לא נזכר כי מבית האסורים יצא למלוך מבית גידרתו של פרעה יצא מלך שנאמר אני פרעה וכוונת הכתובים לפ״ז זו שחכמתו עומדת ליוסף שמלך ע״כ ואז נפל שדוד פוטיפר אויבו וז״ש כאן כי גם במלכותו נולד רשתו של פוטיפר ולהיות רשתו שפרעה הורידו מגדולתו ולקח נקמת יוסף ממנו על כי שהיה עשוק ורצוץ או לפי שהיה מערער על גדולת יוסף וכן אמרו בש״ע לאסור שריו בנפשו שרו כתיב זה פוטיפר : הרשעים ברשות לבם כו׳ · דאל״כ מאי שנא בהני דכתיב אמירה בלב ובהני על לב אלא משום דרשעים ברשות לבם דהיינו יצרם ותאוותם ולכ״א ויאמר בלבו כלומר מאמרו ברשות לבו כי בלתו לא יעשה דבר אבל הצדיקים לבם ויצרם ברשותם להכניעו ולכן יהיה מאמרם אליו ועליו כלומר שגזר׳ עליו להטותו אל המצות : וחנה היא מדברת על לבה · וא״ת במה היה כאן לבה ברשותה וי״ל שלפי צרתה ישאלנה לבה לקרוא בקול גדול על מר נפשה נגד צרתה והיא כבשה לבה לתת פוגת לה להתפלל בנחת וקולה לא ישמע : ויאמר דוד אל לבו · וא״ת מה לבו ברשותו שייך הכא וי״ל שלבו אמר לו שה׳ בעזרו ואם ירדפנו עוד שאול ה׳ יביאנו לידו ויהרגנו והוא חלק עליו ואמר כי לא ישלח ידו במשיח ה׳ ונמצא הוא בסכנה שמא יפגע בו שאול ולכן צריך לברוח : ג׳ דברים מבטלין גזירות רעות ואלו הן תפלה צדקה ותשובה וגזירות רעות דהכא היינו גזירת ה׳ על האנשים על

אמרי בקירות בית המקדש נשא עיניו דכתיב (יחזקאל מ"ג) בתתם ספם את ספי וגו' אמר לפניו רבש"ע אבותי בני אדם גדולים היו ולא היו יכולין להתפלל בכל שעה בבית המקדש אלא היו עומדים בתוך בתיהם ומתפללין והקיר בינם ובין המקדש · ואני אין קיר כשאני מתפלל ביני ובין המקדש עאכ"ו שתנתן לי נפשי · מיד ויהי דבר ה' אל ישעיהו לא יצא משם · אמר ישעיהו לפני הקב"ה רבש"ע בתחלה אמרת לי כן ועכשיו אתה אומר לי כן ואיך אלך ואומר כן אמר לו ענוותן הוא ומקבל ממך ולא עוד אלא עדיין לא יצא הדיבור דכתיב ויהי וגו' אל ישעיהו לא יצא · כשהלך ישעיהו אצלו · אמר לו לא כך אמרתי לך מתחלה לא לך אנא ספין ולא למיליך אנא שמיע אלא מה שאמר לי זקני כי ברוב חלומות והבלים וגו' :

א (ו) **אם** עושק רש אם ראית עושק דלים ורשים וצדיק חי העולמים משפיע לו שלוה וטובה במדינה תראה בו דינה של גיהנם · כי גבוה אלו המלאכים וגבוהים עליהם זה הקב"ה · ר' יוסי בר חנינא פתר קריה בעשו אם ראית עשו (א) בכרך הגדול שברומי עושק דלים וגוזל רשים והקב"ה משפיע לו שלוה תראה בו מדת הדין אל תתמה על מה שאמר הזקן ונעשה חפצו שנאמר (בראשית כ"ז) הנה משמני הארץ יהיה מושבך · כי גבוה אלו דוכסין ואיפרכין ואיסטרטליטין · וגבוהים עליהם זה מלך חי העולמים · אמר ר' אחא מהנה של ב"ו את למד הנה של הקב"ה ומה הנה של ב"ו נתן חיים לאומה שלמה בעוה"ז שנא' (אסתר ח') הנה בית המן נתתי לאסתר לכשיבא הנה של הקב"ה שנאמר (זכריה י"ד) הנה יום בא לה' עאכ"ו :

א (ח) **ויתרון** ארץ בכל הוא · ר' יהודה אומר [א] אפי' דברים שאת רואה אותן כאילו הם מיותרין בעולם הן הן בכלל הווייתו של עולם הן · כגון שיבא למיעבד חבלאיסוגיא למסיך גניא הן הן בכלל הווייתו של עולם הן · מלך לשדה נעבד אפילו מלך שולט מסוף העולם ועד סופו לשדה נעבד שאיל ואמר עבדת ארעא לא עבדת ארעא לפיכך אוהב כסף לא ישבע כסף ומי אוהב בהמון לא תבואה שכל מי שהוא הומה ומהמה אחר הממון וקרקע אין לו מה הנאה יש לו · ר"י בר' יוסי ור' חנין אמרי כתיב (יחזקאל כ"ז) [ב] וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט מלחים כל חובלי הים אל ארץ יעמודו · וכי אין אנו יודעים שעל הארץ הם עומדים אלא כיון ששקעה ספינתו של אחד מהם ויש לו קרקע על הארץ הוא מעמידו אין לו קרקע אין הבל גדול מזה : **ב** ר' נחמיה אומר ויתרון ארץ בכל היא דברים שתראה הן מיותרין בתורה כגון תוספות של בית רבי ותוספות של ר' נתן הלכות גרים ועבדים אף הם נתנו למשה מסיני וכגון הלכות ציצית תפילין ומזוזות בכלל התורה הם כדכתיב (דברים ט') ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלהים ועליהם ככל הדברים וכתיב (שם ח') כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם וגו' [ג] כל ככל דברים הדברים מצוה המצוה מקרא משנה הלכה תלמוד תוספות ואגדות ואפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לומר לפני רבו כולן נתנו הלכה למשה מסיני · מלך זה בעל תלמוד · לשדה נעבד זה בעל משנה שהוא עודר לפניו את ההלכה · ר' יעקב בר אבונא בשם ר' יוסי אמר [ד] למד ולא לימד אין הבל גדול מזה · ורבנן אמרי [ה] אפילו דברים שאת רואה בעולם מיותרין כגון זבובים ופרעושים ויתושין אף הם בכלל ברייתו של עולם שנאמר ויכלו וגו' : **ג** מלך זה הקב"ה · לשדה נעבד זה ציון שנא' ציון שדה תחרש לפיכך אוהב כסף אוהב מצות לא ישבע מן המצות ואם אין לו מצוה קבועה לדורות מה הנייה לו שהרי משה כמה מצות וצדקות עשה ויש לו מצוה קבועה לדורות דכתיב (דברים ד') אז יבדיל משה שלש ערים : **ד** ד"א ויתרון ארץ וגו' אמר הקב"ה לנביאים מה אתם סבורים שאם אין אתם הולכים בשליחותי אין לי שליח הוי ויתרון ארץ בכל היא בכל אני עושה שליחותי · [ו] א"ר אחא אפי' ע"י נחש ע"י עקרב וע"י יתוש ואפי' ע"י צפרדע · [ז] טיטוס הרשע נכנס לבית קדשי הקדשים וחרבו שלופה בידו וגדר את הפרוכת ותפש שתי זונות בידו ובעלן על גבי המזבח ויצא וחרבו מלאה דם · מאן דאמר מדם הקדשים ומאן דאמר (ה) מדם שעיר של יוה"כ · התחיל מחרף ומגדף ואומר לא דמי ההוא דעביד קרבא עם מלכא במדברא ונצח ליה · לדעביד קרבא עם מלכא בגו ביתיה ונצח ליה · מה עשה כנס כל כלי בית המקדש לגו גרגותני אחת וירד לספינה כיון שירד מחא נחשולא גו ימא אמר דומה שאין כח אלוה של אומה זו אלא במים · דור אנוש לא פרע מהם אלא במים ואף אני כשהייתי בתוך ביתו לא היה יכול לעמוד בי ועכשיו לכאן קדמוני · אמר הקב"ה אי רשע בן רשע חייך בבריה פחותה מכל מה שבראתי בששת ימי בראשית אני פורע מאותו רשע · מיד גער הקב"ה לים ועמד מזעפו יצא משם כשהגיע לרומי יצאו כל בני רומי וקלסוהו נקיטא ברברייא מיד הסיקו לו את המרחץ ורחץ כשיצא מזגו לו כוס פיילי פוטירין של יין זימן לו הקב"ה יתוש לתוך הכוס ונכנס לתוך חוטמו והגיע למוחו והתחיל מנקר במוחו ואוכל והולך עד שגדל והיה כמין גוזל בן יונה ובו משקל שני ליטרין · אמר קראו לו לרופאים ופצעו מוחו של אותו האיש לידע במה פרע ממנו אלוה של אומה זו קראו לרופאים ופצעו את מוחו ומצאו כמין גוזל בן יונה ובו משקל שני ליטרין · א"ר אלעזר ב"ר יוסי אני הייתי שם ברומי ונתנו הגוזל ההוא מצד אחד וב' הליטרין מצד אחד והוה תקיל חד לקבל חד · נתנו אותו בקערה כל דהוה דין שאני הוה דין שאני פרח יתושא פרחה נפשיה דטיטוס לאבדון לדראון עולם הוי ויתרון ארץ : **ה** ור' תנחומא ור' מנחמא הוו מתנין בהדין עובדיא · [ח] עובדא הוה בחד גברא דהוה קאים גבי נהרא חמא חד אורדעא טעונה חד עקרב ומגיזא יתיה נהרא אמר ודאי זו מוכנת לעשות שליחותיה אגיזתיה ועבדת שליחותתה וחזרת יתה לאתרה ונשמע קול יללה בעיר · פלוני נשכו עקרב ומת · ר' פנחס בש"ר חנין דציפורין עובדא הוה בחד גבר דהוה חציד בבקעת בית טופת וחמא עישבא עבד כלילא לרישיה אתא חד חויא ומחא יתיה וקטליה אתא חד גבר וקם ליה · סכך בחויא · אמר תמה אנא על מאן דקטל הדין חויא · אמר ההוא גבר אנא קטלתיה · חמא ההוא עישבא ברישיה · א"ל יכול את למינסב הדין כלילא דעישבא מן רישך אמר אין · א"ל יכיל את קריב הדין חויא בהדין חוטרא א"ל אין · כיון

מסורת המדרש א בר"ר פ' י' · שמות רבה פ' ט' · ויק"ר פ' כ"ב כל הענין · במד"ר פ' י"ח · תנחומא סדר חוקת סימן א' · ועיין תדא"ר פ"א : ב יבמות דף ס"ג : ג ירושלמי פאה פ"ב · שמ"ר פרשה מ"ז · ויק"ר פ' כ"ב · לעיל פרשה א' · ועיין מגילה דף י"ט : ד דברים רבה פרשה ב' : ה עיין שבת דף ע"ז : ו בר"ר פ' י' · ויק"ר פ' כ"ב · במד"ר פ' י"ח · תנחומא סדר חוקת סימן א' כל הענין · פדר"א פ' מ"ט · ילקוט כאן רמז תתקע"ב : ז גיטין דף נ"ו : ח נדרים דף מ"א · ילקוט תהלים רמז תתע"ז :

חדושי הרד"ל

(א) בכרך הגדול · ז"ש במדינה · כמ"ש כ"מ שנאמר מדינה ככך :

חדושי הרש"ש

(ה) ומ"ד מדם פר ושעיר של יוה"כ כצ"ל :

מתנות כהונה

שאין בו צורך לפי דרכו ובירושלמי דפרק תפלת השחר ל"ג ליה : ה"ג את ספי וגו' ושיפיה דקרא והקיר ביני וביניהם והכי גרסינן בהדיא בירושלמי : ה"ג ויהי דבר ה' אל ישעיהו : לא יצא משם · עד שלא נסתלק משם הדיבור כדלקמן באה לו נבואה זאת : ה"ג לא כך אמרתי לך מתחלה :

אם עושק רש : עושק דלים · כלומר רשע העושק דלים תראה במדינה דרש נוטריקון בה דינה : וגוזל רשים והקדוש הוא גרסינן : דוכסין כו' מיני מושלים הם :

ויתרון ארץ בכל הוא · עי' כ"ז בב"ר פרשה י' ובוי"ר פרשה כ"ב ובבמדבר רבה פ' י"ח : סוגיא · משמע בערוך מין עשב מר אבל בערוך ערך סג גרס סוגה למיסג גנין : ה"ג מיותרין בעולם הן הן בכלל הווייתו של עולם הן כגון שיבא כו' עד גניא : ה"ג היא מעמידו אין לו קרקע אין הבל כו' ועיין זה בפרק הבא על יבמתו : כל ככל · כלומר היה לו לכתוב כל וכתב ככל וכן הל"ל דברים וכתב הדברים ועיין בירושלמי בפרק ב' במסכת פיאה : ה"ג דברים הדברים מצוה המצוה : מקרא כו' · כלומר לרבות בו מקרא ומשנה כו' : ה"ג מסיני מלך זה בעל תלמוד לשדה נעבד זה בעל משנה : את ההלכה · היאך המשנה שנויה דאל"כ לא ידע מה ללמוד : רבי יוסי אומר כו' · חוזר למעלה על פסוק אוהב בהמון לא תבואה וכו' שלא לימד לאחרים ואולי שמקומו הוא למעלה והוא הנכון : ה"ג של עולם שנאמר ויכלו וגו' מלך זה הקב"ה לשדה כו' ועיין בפרשיות הנ"ל : ה"ג ג' ערים ד"א ויתרון ארץ וגו' אמר הקב"ה : וגדר את הפרוכת גרסי' : מאן דאמר · יש מי שאומר : גו ביתיה גרסי' : דור אנוש כו' · עד במים וכן דור המבול וכן פרעה ואף אני כו' : גער · בפרשיות הנ"ל גרסי' רמז ועיין כל זה במסכת גיטין פרק הניזקין : נקיטא ברברייא גרסי' · ופי' הערוך אומה ריקנית ופוחזת לא אמון בם : ה"ג ושני הליטרין מצד אחד והוא תקיל חד לקבל חד נתנו כו' : שאני · בערוך גרס שחי ופי' בו מגלה ומגדל : הוו מתנין כו' · היו מספרים באלו המעשים שמתוכם נראה שנפרע הקב"ה בכל דבר קטן וגדול : ה"ג דהוה קאים על גבי נהרא ועיין כל זה בפרשיות הנזכרות לעיל : ה"ג דליפורן אמר עובדא : אמר אין · וכן פשה :

פירוש מהרז"ו

כמ"ח אברים שלי הרי שזהו הכוונה של בקירות לבו · ומ"ש לבו כתוב פי' קירות לבו של הקב"ה ול"ע שלא נמצא כן בספרינו ופי' על מקור הרחמים וכן חזקיה שם פניו אל מקור הרחמים: בתתם ספם את ספי' ומזוזתם אל מזוזתי והקיר ביני וביניהם משמע שהוא דבור של חיבה והבה שמתקרבים אל השי"ת · ולמה יפסיקו בקיר ע"כ דורש על אבותיו הצדיקים אסא ויהושפט עוזיה יותם ולא היו יכולים להתפלל תמיד בבית המקדש שלא היו יכולים לשמור שיהיו תמיד טהורים · ע"כ היה להם ביהכ"נ סמוך לקיר ביהמ"ק שלא התקדש בקדושת ביהמ"ק : לא יצא משם · כמ"ש מ"ב כ' פסוק ד' ויהי ישעיה לא יצא העיר התיכונה ודבר ה' אליו לאמר ומ"ש ויהי דבר ה' אל ישעיה הוא בישעיה ל"ח : עדיין לא יצא הדבור · לא נודע הדבור בעיר שהרי לא יצא ישעיה עדיין מן החצר :

א אם עושק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם · ותיבת וצדק איננו מיושב כאן כי במקום גזל ועושק אין צדק · וגם תיבת במדינה מיותר ע"כ דורש שפי' שאעפ"י שעושים גזל ועושק עכ"ז צדק של צדיקו של עולם בתוכם אין זה כי אם במדינה נוטריקון תראה בו דין גמור של גיהנם כמ"ש לעיל פסוק אמרתי אני בלבי לברם אלהים : אלו המלאכים · שכתוב בהם וגובה להם יחזקאל א' : מה שאמר הזקן · שברכו יצחק : הנה בית המן · פי' שמברכותיו הנה משמני הארץ גרס למ"ש הנה בית המן שהיה לו בית כזה · ועל שאמר אחשורוש הנה בית המן גרם שיחולק שללו למרדכי ואסתר לכשיבא הנה יום בא לה' וחולק שללך בקרבך על אחת כמה וכמה שתתקיים באופן גדול יתר מאד :

א ויתרון ארץ בכל · ב"ר פרשה יו"ד וש"נ ומבואר כל הענין : **ב** כגון הלכות ציצית ותפילין · פי' שחשובים כמו הלכות ציצית ותפילין ומזוזות שהם דאורייתא : ויתן ה' אלי · עיין לעיל פסוק מה שהיה : עודר לפניו · בויק"ר פרשה כ"ב הגירסא סודר לפניו : **ג** ולפיכך אוהב כסף · ויק"ר פרשה הנ"ל בסי' א' וש"נ ומבואר כל הענין : בלדר

יפה תואר

של המאפיהם כמבואר מעניני הפסוקים הנזכרים פה ומהנזכר בפ"ק דר"ה ועוד איתא התם כתאן מצלינן האידנא אקלירי ואמריפי כמאן כר' יוסי וה"א לעולם כרבנן וכדר"י דאמר ר"י יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין והיינו כגז"ד דר"ה מכ"ש לגזירת המערכה שיתבטלו מפני הזכיות ומבעל העקרים נראה שהביא המאמר הזה לגזירת המערכה : הן בכלל הווייתו של עולם · כלומר בכלל צורך הבריאה וכן הוא הגירסא בב"ר פ"י ברייתו של עולם וכו' אם לתועלת ותרופה כדגרסי' בשבת פרק המוציא א"ר יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה וכו' וגרסי' בשו"ט מזמור כ"ד מה רבו מעשיך וגו' כגון אריה והנקקתא כו' ויש צורך בברייתו אע"פ שהוא להזיק וז"ש עוד ובכל הקב"ה עושה שליחותו וז"פ מיותרין ר"ל לדברים שאתה רואה וכו' : בכל אני עושה שליחותו · הוא מלי לאתויי ראיה מצרעה דאמוריים ומצפרדע דמצרים ומפסוק וימן ה' דג גדול ליונה וזולתם אלא דהתם אקראי בעלמא והכי קאמר דתמיד נוהג זה : אפילו על ידי נחש וכו' · שאין בו דעת ויתוש שהוא בריה קלה ונשיכתו קלה וצפרדע שאין דרכו לנשך ולהזיק כלל שנפעמים יסייע בשליחות : הסיקו לו את המרחץ · לא ידעתי מה צורך להודיענו שהסיקו לו את המרחץ בשלמא מ"ש שיצאו גדולי רומי וכו' אתא לאשמועינן שגם הם עמו שידו רמה וכ"ש שקלסוהו נקיטא ברברייא פירש"י מלך שהגלהון שלו בלע"ז ושמא שע"י המרחץ היתה הסיבה להכנסת היתוש במוחו שברוב תאותו אל השתיים לא עיין בכוסו וכשהוא שותה נכנס היתוש אשר בו במוחו : והתחיל מנקר במוחו · במס' גיטין אמרו שנקר במוחו ז' שנים וכתבו התוס' לא נעשה טרפה בכך דדרך חוטמו נכנס ולא נקב הקרום ועוד דהשו חילוק בין טרפה דאדם לבהמה ובלא"ה לא קשה שכניסתו בחוטמו והיותו שם גדולתו אח"כ כל מה דהוה הדין שני וכו' שכל היה דרך נס ויהיה חיותו של טיטוס גם כן עם היותו טריפה דרך נס : קראו לרופאים · הא פליגי אגמרא דגיטין דהתם אמר שלא הוציאוהו אלא כשמת וס"ת

ידי משה

ע"ד דאיתא בגמרא ר"ז כד הוה מזמנם ליה הוה אזיל אמר אתייקרי דמתייקרי בי וכד הוה משדרי' ליה לא הוה מקבל א"כ אם לא היה עושה קיר לא היה נחשב כלום ההוא ושלחן והדרכה היה נחשב למתנה לשונמית על שם אתייקרי וכו' אמנם הואיל ועשתה קיר זה היה נחשב לדבר גדול כל הני שעשתה שנקט רק קיר ולא שאר דברים הואיל ותלוי הדבר בקיר : ויענך וירעיבך וכי מאכל רעבון נתן להם וכו'

דקרב לההוא חויא מיד נשרין איבריה • ר' ינאי הוה יתיב מתני על
פיילי קרתא וראה נחש אחד מרתיע ובא והוה מרדיף ליה מן הכא והוה
חזר ליה מן הכא מן דין סיטרא אמר זה ודאי מוכן לעשות שליחותו מיד
נפל קול הברה בעיר • פלוני נשוך בנחש ומת • [א] ר' אלעזר הוה יתיב על
בית הכסא אתא חד רומא ואקימיה ויתיב ליה • א"ל הדין לא אתי על
מגן מיד בא נחש ונשכו ומת וקרא עליו הפסוק הזה (ישעיה מ"ג) ואתן
אדם תחתיך • ואתן אדום תחתיך • ר' יצחק ב"ר אלעזר הוה מטייל על
שונתא דימא דקיסרין ראה קולית אחת מתגלגלת ובאה והוה מצנע לה
והיא מתגלגלת מצנע לה והיא מתגלגלת• אמר זו מוכנת לעשות שליחותה
לבתר יומין עבר חד בלדר מן מלכותא איתגלגלת ביני ריגלוהי ונכשל
ונפל ומת אזלון ופשפשוניה בשקיה ואשכחון יתיה טעון כתבין בישין
על יהודאין דקיסרין• ר"ש בן חלפתא הוה עוסקן והוה ליה חד פרדס והוה
ביה חד סדיין אזל חד דוכיפת ותקניה • קם רבי שמעון וסתריה מה עבד
אייתי לי ועבד באפיה חד לוח ויהב חד מסמרא ותקניה מה עבד דוכיפת
אזל ואייתי חד עישבא ויהב על ההוא מסמרא וסתריה • מה עבד ר"ש
אמר טב לי אנא גנז הדין דלא ילכון גנביא ויעבדון כדין ויחרבון ברייתא •
חמרתיה דרבי ינאי אכלת עישבא ואיסתמיית אכלה עישבא חורן
ואיתפתחת • עובדא הוה בתרין גוברין דהוון עללין בשבילא דטבריא
חד סמי וחד פתיח • פתיח גדש לסמיא • יתבון למקרטא באורחא וארעת
שעתא ואכלון מן עישבא דין דהוה סמיא איתפתח ודין דהוה פתיח
איסתמי• לא עלון מן תמן עד דגדש סמיא לפתיחא• עובדא הוה בחד גבר
דסלק מן בבל יתיב למקרטא על אורחא וחמא תרין ציפורין מתנציין הדא
עם הדא • קטלא הדא לחברתה אזלת חוריתא ואייתא עישבא ויהבא על
מיתא ואחייא אמר טב לי נסב הדא עישבא מחיי בה מיתא דארעא
דישראל מיפרא וסלק חמא חד תעל מיית ומקלק באורחא אמר טב לי
מנסיא בהדין תעל ויהב עלוי ואחייה • הוה מהלך עד שהגיע לסולמא של
צור כיון שהגיע לסולמא של צור חמא חד אריה קטיל רמי באורחא אמר
טב לי מינסי בהדין יהב עלוי ואחייה וקם עלוי ואכליה • הדא דברייתא
אמרין [ב] טב לביש לא תעביד ובישתא לא ימטי לך וטב לביש אין עבדת
בישא עבדת • א"ר תנחומא אפילו במים הקב"ה עושה שליחותו ומעשה
במוכה שחין שירד לטבול בימה של טבריא וארעת שעתא וטפת בארה
של מרים ואסחי ואיתסי • והיכן היא בארה של מרים • א"ר חייא בר
אבא כתיב (במדבר כ"א) ונשקפה על פני הישימון [ג] שכל מי שעולה על
הר ישימון רואה כמין כברה קטנה בימה של טבריא וזו היא בארה של
מרים • רבי יוחנן אמר שיערו אותה רבנן והיא מכוונת כל קבל תרעא
מציעאה (ג) דכנשתא עתיקתא דסרונגיא • א"ר הונא בר פפא באיסור
הבמה היו ישראל מקריבין במדבר עד שלא הוקם המשכן • תנינן [ד] עד
שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות ומשהוקם המשכן
נאסרו הבמות ועבודה בכהנים והיו ישראל נוהגין באיסור במה במדבר
והיו פורעניות מכלות אותם והיו או"ה אומרין עבדן לשמו והוא הורגן
במדבר לפיכך הקב"ה אומר למשה (ויקרא י"ז) איש איש מבית ישראל
אשר ישחט שור או כשב וגו' ואל פתח אהל מועד וגו' :

א [ז] **ברבות** הטובה רבו אוכליה • ר' חנניה ור' יונתן שאלון למנחם
טלמיא ור' ברכיה בש"ר יוסי בן חנניה אמר שאל לון
מנחם טלמיא מהו דין (דברים ח') ויענך וירעיבך וכי מאכל רעבון נתן
להם הקב"ה המן לישראל • מה עשה הביא לפניו ב' קשואין אחת שלימה
ואחת שבורה • אמר הדא שלימתא היא בכמה • א"ל בתרין מנה •
והדא תבירא בכמה • א"ל בחד מנה • אמר לון (א) לית טופא דהדא דהיא
מתעביד בהדא אמר להם לא דומה כשם שהוא מתהנה מן הטעם כך
הוא נהנה מן הראיה • ר' אלעזר בש"ר יוסי בר זמרא [ה] שלשה דברים
נאמרו בגואי התאנה • טוב למאכל ויפה לעינים ומוסיף חכמה ושלשתן
בפסוק אחד (בראשית ג') ותרא האשה כי טוב העץ למאכל מכאן שהוא
טוב למאכל • וכי תאוה הוא לעינים • מכאן שהוא יפה לעינים • ונחמד
העץ להשכיל מכאן שהוא מוסיף חכמה • הדא הוא דכתיב (תהלים פ"ט)
משכיל לאיתן האזרחי וכן יצחק אומר (בראשית כ"ז) ועשה לי מטעמים
אמר לו בתחלה הייתי נהנה מן הראייה ועכשיו איני נהנה אלא מן
הטעם • וכן שלמה אומר ברבות הטובה רבו אוכליה (ב) [ו] לא דמי ההוא
דחמי סלגיתיה פניא וכפן לההוא דחמי סלגיתיה מליא ושבע • חד כותי
שאל לר' מאיר א"ל חיין מתייא • א"ל אין • א"ל בחשאי או בפרהסיא •
א"ל בפרהסיא • א"ל מאן את מחמי לי • א"ל לא ממקרא ולא ממשנה •
אלא מדרך ארץ אני משיבך • א"ל נאמן אחד בעירנו והכל מפקידין אצלו
בחשאי והוא מחזיר להם בפרהסיא בא אחד והפקיד אצלו בפרהסיא
היאך יחזיר לו או בחשאי או בפרהסיא לא בפרהסיא א"ל אין • א"ל ולא
ישמעו אזניך מה שפיך מדבר • הבריות מפקידין אצל נשותיהן טיפה של
לבנות והקב"ה מחזיר להם אותה טיפה בריה נאה שלמה בפרהסיא • המת
שהוא הולך בפרהסיא לא כל שכן שיבא בפרהסיא • אלא כשם שהוא
הולך בקולי קולות כך הוא בא בקולי קולות • ר' יונתן בש"ר יונתן
דבית גוברין אמר כתיב (משלי ל') [ז] שאול ועצר רחם וכי מה ענין זה לזה
אלא מה עוצר רחם בקולי קולות אף שאול בקולי קולות • אמר איך אינון
אתיין שליחין או לבושין • אמר ליה לבושין • אמר ליה מאן את מחמי
לי • אמר ליה לא ממקרא ולא ממשנה אלא מדרך ארץ אני משיבך •
אמר ליה זרעית מימיך אפונין • אמר ליה אין • אמר ליה היאך זרעתין
שליחין או לבושין • אמר ליה שליחין • אמר ליה היאך אינון אתיין
לבושין או שליחין • אמר ליה לבושין • אמר ליה ולא שמעין אודנך מה
פומך ממלל • ומה אם אפונין כד זרע להון שליחין עלון להון לבושין •
המת שהוא הולך בלבוש לא כל שכן שיבא בלבוש • ר' איבו ותני לה
(ג) [ח] בש"ר נתן כתיב (איוב ל"ח) תתהפך כחמר חותם ויתיצבו כמו לבוש •
כסות היורדת עם אדם בעוה"ז לשאול היא באה עמו לע"ל • א"ל הואיל ואינון
אתיין חיין ולבושין מאן מספק לון מזונין • א"ל (ד) אזלתא לחמת גרר מימיך •
אמר ליה אין • א"ל בענתה ודלא בענתה • א"ל בענתה ודלא בענתה • א"ל
ואיך היו מזונין תמן שכיחין • א"ל שכיחין • בענתה או דלא בענתה • א"ל
בענתה ודלא בענתה דבגין אוכלסין מייתין לזבון ולזבון • אמר ליה כך
מאן דמייתי אוכלוסיא מייתי מזוניהון דכתיב בשלמה ברבות הטובה רבו
אוכליה כשירבו אוכלי הטובה תרבה הטובה • אמר ליה הואיל ואינון
אתיין חיין ולבושין ומתפרנסין למה אתון בכיין עליהון • אמר ליה תיפח
רוחיה דההוא גברא [ט] אית בר נש דמוביד מחמדתיה ולא בכי• אלא כשם
שבא בקולי קולות כך הוא יוצא בקולי קולות : ב תני בזמן שהולד
נוצר במעי אמו [י] שלשה הם שותפין בו הקב"ה ואביו ואמו • אביו מזריע
בו לובן שממנו הלובנים והמוח והצפרנים ולובן שבעין והעצמות והגידין :
אמו מזרעת אודם שממנו הדמים והעור והבשר ושער ושחור שבעינים •
והקב"ה יתברך שמו ויתרומם זכרו נותן בו עשרה דברים ואלו הן רוח
ונשמה וקלסתר פנים ומראית עינים ושמיעת אזנים ודבור שפתים ונשיאות
ידים והילוך רגלים וחכמה ובינה ועצה ודעת וגבורה וכשבא שעת פטירתו
הקב"ה נוטל חלקו ומניח חלק אביו ואמו לפניהם ואביו ואמו בוכין • אמר
להם הקב"ה מה לכם בוכין כלום נטלתי משלכם לא נטלתי אלא שלי •
אומרים לפניו רבש"ע כל זמן שהיה חלקך מעורב בחלקנו היה חלקנו

מסורת המדרש א ברכות דף ס"ב • ב"ר פ' י' וש"נ: ב ב"ר פ' כ"ב ע"ש: ג שבת דף ל"ה • ירושלמי כלאים פרק ט' • ב"ר פ' ס' • ויק"ר פרשה כ"ב • במד"ר פ' י"ט • תנחומא סדר חוקת סי' כ"א • ילקוט סדר חוקת :
ד זבחים דף קי"ב • ב"ר פ' ס"ג וש"נ: ה ב"ר פ' י"ט וש"נ: ו ב"ר פ' ס"ה וש"נ: ז לעיל ריש פ' ג' וש"נ: ח ילקוט איוב רמז תתקכ"ד: ט שבת דף קנ"א ע"ב: י נדה דף ל"א כל הענין • קדושין ד' ל':

חדושי הרש"ש

(ג) דכנשתא עתיקא דסרונגיא כצ"ל עי' מה שכתבתי בנשא פרשה י"ד אות ט"ז :

(ד) אזלת לחמת גרר • שהיה שם מעין חמין לרפואה כמו חמי טבריא וכדאיתא בסנהדרין (ק"ח) ולכן נקראת חמת • והיה עת קבוע שמתאספין שם אנשים הרבה לרפואה ובלא עת ההיא אנשים מועטין •

פירוש מהרז"ו

ח בלדר מן מלכותא • פי' שליח מן המלך על הים ולכך הזכיר שונתא דימא דקסרין וכמ"ש לקמן פסוק בכל עת אשתו של בולדרים וכו' בעל מלח ע"ש • ומ"ש מפוניתא דימא פי' הערוך ערך שנית מקום שמגיע לשם הים בעת סערה נקרא מפונית בארמית והבית שם מאמר זה :

א **ויענך** וירעיבך • ויאכילך את המן • משמע שאכלו המן הרעיבם ועינה אותם :
לית טופא דמתעביד בהדא • נ"ל טופה ופי' הלא סוף השלימה להסבר בעת אכילה ולמה היא יקרה מן השבורה והשיב שמראה השלמה גם הוא דבר חשוב שמשביע העין : ג' דברים • ב"ר פרשה י"ט סי' ה' וש"נ ומבואר וסובר כמ"ד התאנה היתה : כסות היורד עם האדם • עי' ב"ר ריש פרשה ל"ה : בעונתה ושלא בעונתה • פי' שמחמת גרר היה עת בשנה שהיו מתקבלים שם אוכלסין הרבה מאד ובשאר ימות השנה היו בה אנשים מעטים והיו המזונות מצויים בה בין בעת שהיו בה אוכלוסים הרבה ובין בעת שהיתה בלא אוכלסים: כשם שבא בקולי קולות • נ"ל כשם שהולך בקולי קולות :
אפילו

חדושי הרד"ל

(א) ולית טופה דהדא כצ"ל : (ב) לא דמי ההוא דחמי סולגיתי' כו' • (יומא ע"ה) : (ג) בש"ר נתן כתיב תתהפך כו' • שמחות ספ"ט • ירושלמי פ"ט דכלאים ועמ"ש בס"ד בביאורי לפדר"א פל"ד :

מתנות כהונה

מן דין סטרא • בויקרא רבה הגירסא יותר נכונה : ה"ג לא אתי על מגן : וקרא עליו גרסי' : סדיין • אילן עב כד"א סדן השקמה : ותקניה • עשה בו : ה"ג בויקרא רבה באפיה חד לוח ויהב חד כו' : הדין • העשב הזה : גדש • סומכו ומנהיגו ועיין סוף פרשת קרח : קטלא הדא לחברתה גרסי' : מיפרא • משפה כן מהר חים : הכי גרסינן ויהב עלוי ואחייה הוה כו' :

ברבות הטובה : שאלון כו' • באחד מהם גרסינן : שאל לון מנחם • פי' מנחם שאל להם : שבורה • והיא היתה גדולה כמו השלימה : טופא • לשון רבוי וגידול כגון טפי בלשון תלמוד כלומר וכי אין השבורה גדולה כמו השלימה : לא דומה • השבורה אל השלימה אף על פי שהיא גדולה כמוה שכשם כו' ועיין מזה ביומא בפרק יום הכפורים ובב"ר פרשה ס"ה : מן הראייה • ואין הנאייה נהנית מן השבורה : בגואי התאנה • בתוך התאנה כלומר בו בתאנה ועי' זה בב"ר פרשה ס"ה : מחמי לי • מראה לי כלומר מניין אתה מביא לי ראייה : ה"ג לא כ"ש שיבא בפרהסיא אלא כשם שהוא הולך בקולי קולות כך הוא בא בקולי קולות ועיין בפ"ק דברכות וריש פרק חלק : מה עוצר רחם • מוציאין ממנו הילוד בקולי קולות אף כשמוציא הקב"ה המת משאול הוא מוציאו בקולי קולות : איך אינון אתיין • היאך הם באים : שליחין • מופשטין • ויפשט ה"א ומשלא : מאן אתה מחמי כו' • מאין ומניין אתה מראה לי ראיה ברורה : היאך אינון אתיין • איך הם באים כשלומחין : אפונין • מין קטנית ובפרק חלק גרסינן ק"ן מחטה : שליחין • מופשט קליפה העליונה : היאך כו' • היאך האפונין הוזרין ובאין כשלומחין מן הארץ : ולא שומעין אודנך כו' • ולא שומעין אזניך מה שפיך מדבר : עלון • מכניסין אותם אל הבית לבושין : ה"ג תתהפך כחומר חותם : מאן מספיק כו' • מי מספיק להם מזונות כי רבים המה כל הנולדים מימות עולם. א"ל הלכת מימיך למקום המת גרר א"ל אין : ה"ג א"ל בעונתה • פי' בשעתה שהיתה בישובה ובטובתה : ואיך וכו' • ואיך היו מזונות מצויין שם או לא ה"ל שכיחים כלומר מצויין : דבגין כו' • שבשביל שהאוכלסין מרובים מביאין שם לקנות ולמכור : מאן דמייתי כו' • מי שמביא האוכלסין מביא גם כן מזונותיהם : ברבות כו' • ודרש המקרא מסיפא לרישא כשרבו האוכלין נתרבו המזונות : למה אתם בוכים • למה אתם בוכים כשמת לכם מת : אית בר נש כו' • וכי יש לך בן אדם שהוא אובד מחמד עיניו ואינו בוכה אלא כשם שבא לעולם בקולי קולות כך הוא יוצא ממנו בקולי קולות : שלשה שותפין כו' • במסכת נדה בפרק המפלת :

כ"ג

ידי משה

וכו' ובספרי איתא הטעם שהעינוי היה שלא היה המן מוציא טעם של ה' מינים כמש"ה זכרנו הדגה וגו' וזה היה לטובתם של ישראל לפי שה' דברים אלו גורמים השכחה וזה שמסיים להודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' שלא יועיל זה כי אם צריך עוד לתקנה זו דאיתא בעירובין פרק ה' א"ל שמואל לר"י שיננא פתח פומך קרי ותני כי היכי דתורך חיין ותתקיים בידך דכתיב כי חיים הם למוצאיהם בפה וז"ש הכתוב כי על כל מוצא פי ה' יחיה פי' שיוציא בשפתים דוקא ואמרתי טעם למה גורמת חיים לפי דאיתא בזוהר ויהי לנפש חיה לזריזותא כי כשעושה האדם בעצלות אז הוא כמת וזש"ה ולחם עצלות לא תאכל וזש"ה ואלה המצות אשר יעשה האדם וחי בהם וכ"ל שמאן דגרס בלחישה היא עצלות ובהיפוך היא זריזות לכך גורמת חיים : תתהפך • פי' שלאחר מיתתו של אדם מתהפך
גופו

יפה תואר

וה"ק שבעודו חיים הוציאוהו שלא יכול עוד לסבול : כך הוא נהנה מן הראיית • ולפיכך הסומא אינו שובע ואע"פ שמאכל מרובה לפניו אינו שובע וכן הוא בב"ר גבי יצחק שאמר ועשה לי מטעמים שבתחלה היה נהנה מן הראייה ועכשיו מן הטעם הוא נהנה וכן הוא בפ' יוה"כ ויענך וירעיבך ר' אמי

שמור מן רמה ותולעה ועכשיו שנטלת הלקך מתוך חלקנו הרי חלקנו מושלך ונתון לרמה ותולעה · [א] ר' יהודה הנשיא היה מושלו משל למה"ד למלך שהיה לו כרם ומסרו לאריס אמר המלך לעבדיו לכו בצרו את כרמי וטלו את חלקי והניחו חלק האריס במקומו · מיד הלכו ועשו כדבר המלך והתחיל אותו האריס צווח ובוכה · א"ל המלך כלום משלך נטלתי ולא שלי נטלתי · אמר ליה אדוני המלך כל זמן שהיה חלקך עם חלקי היה חלקי שמור מבזה וגנבה · ועכשיו שנטלת חלקך הרי חלקי מושלך לבזה וגנבה · המלך זה ממ"ה הקב"ה · האריס זה אביו ואמו של אדם כל זמן שהנשמה באדם שמור הוא · כיון שמת הרי הוא לרמה ולתולעה שנא' (איוב כ"ה) אף כי (ה) אנוש רמה אלו הכנים שבחייו · ובן אדם תולעה אלו תולעים שמרחישין תחתיו במותו · שמעון בן אלעזר אומר [ב] אפי' בן יומו חי אינו צריך שימור לא מן החולדה ולא מן העכברים ולא מן הנחשים · הכלב רואה ובורח · הנחש רואה ובורח · אבל כשמת אפי' כעוג מלך הבשן צריך שימור מן החולדה ומן העכברים ומן הנחשים · שכל זמן שאדם חי אימתו מוטלת על כל הבריות והחיות והרמשים שנא' (בראשית ט') ומוראכם וחתכם יהיה וגו' כיון שמת אדם נטלה אימתו וצריך שימור · ותינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת ומדקאמר שלמה כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת · כדרב יהודה אמר רב דאמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב (תהלים ל"ט) [ג] הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא וגו' אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע הודיעני את קצי אמר לו גזירה היא מלפני שאין מודיעין קצו של ב"ו · מדת ימי מה היא אמר לו גזירה היא מלפני שאין מודיעין מדת ימיו של ב"ו · ואדעה מה חדל אני · אמר לו בשבת · א"ל אמות באחד בשבת · א"ל כבר הגיעה מלכות שלמה בנך ואין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא א"ל אמות בערב שבת אמר לו (שם פ"ד) כי טוב יום בחצריך מאלף · טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה לפני מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח · כל יומא דשבתא הוה יתיב וגריס כולי יומי · ההוא יומא הוה ליה בוסתנא אחורי ביתיה אתא מלאך המות בחיש באילניא נפק למיחזי הוה סליק בדרגא איפחית דרגא מתותיה אישתיק ונח נפשיה · שלח שלמה לבי מדרשא אבא מיית ומוטל בחמה וכלבים של בית אבא רעבים מה אעשה שלחו ליה חתוך נבלה והנח לפני כלבים ואביך הנח עליו ככר או תינוק וטלטלו ולא יפה אמר שלמה כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת :

א [יא] **מתוקה** שנת העובד · רבי נפק מן דימוסיין אתעטף בבגדים ויתיב עסיק בצרכיהון דברייתא · מזג ליה עבדיה כסא מדעסיק בצרכי דברייתא לא איתפני מקבלא יתיה מיניה נתנמנם עבדא ודמך ליה · הפך רבי ואיסתכל ביה ואמר יאות אמר שלמה מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישן כגון אנן דאנן עסקינן בצרכיהון דברייתא אוף למידמוך לית אנן מישתבקין · [ד] א"ר ברכיה משל למה"ד למלך שהיה לו פרדס ומסרו לבנו כל זמן שהיה בנו עושה רצונו היה המלך רואה איזו נטיעה יפה בעולם ושותלה בפרדס של בנו · וכל זמן שלא היה בנו עושה רצונו רואה איזו נטיעה יפה ומשובחת בפרדס והיה עוקרה · כך המלך זה הקב"ה הפרדס זה העולם ויש אומרים אלו ישראל · כל זמן שהם עושים רצונו של הקב"ה רואה איזה צדיק באומות העולם כגון יתרו רחב ורות וכגון אנטונינוס מביאו ומדבקו בישראל וכל זמן שאין עושין רצונו רואה איזה צדיק יש בישראל ומסלקו מהם : ב (א) [ה] מה בין מיתת נערים למיתת זקנים · ר' יהודה ור' נחמיה · ר' יהודה אומר הנר הזה בזמן שהוא כבה מאליו טוב לו וטוב לפתילה · ובזמן שאין כבה מאליו רע לו ורע לפתילה · ור' נחמיה אומר התאנה הזאת כל זמן שהיא נלקטת בעונתה יפה לה ויפה לתאנה · וכשאינה נלקטת בעונתה רע לה ורע לתאנה · דילמא ר' חייא רבה ותלמידיו · ואית דאמרין ר"ש בן חלפתא ותלמידיו · ואית דאמרין רבי עקיבא ותלמידיו · הוו יתבין פשטין תחות הדא תאנתא · והיה בעל התאנה משכים ולוקט את תאנתו · אמרו נשנה את מקומנו שמא הוא חושדנו · ישבו במקום אחר למחר השכים בעל התאנה ללקט תאנתו ולא מצאן חזר אחריהם ומצאן אמר להם רבותי מצוה חדא הויתון עבדין עמי מנעתון יתה מני · אמרין ליה חס ושלום · אמר לון ומפני מה הנחתם מקומכם וישבתם במקום אחר · אמרין ליה אנן אמרין שמא הוא חושדנו · אמר להם חס ושלום אלא אומר לכם מפני מה הייתי משכים ולוקט אותה שכשתנין עליהם השמש הם מתליעים · ההוא יומא שבקון דלא לקט ומצאו אותם שזרחה השמש עליהם והתליעו · אמרין יפה בעל התאנה יודע עונתה של תאנתו אימתי ראויה להלקט והוא לוקטה · כך הקב"ה יודע מתי הגיע עונתו של צדיק ומסלקו : [ג] חייא בר רב אדא בר אחתיה דבר קפרא דמך · אמרי לר' יוחנן עול ואפטור עלוי אמר לון ייעול רשב"ל דהוא ידע מה חייליה · עאל ר' שמעון ואפטר עלוי · דודי ירד לגנו הקב"ה יודע מעשיו של רבי חייא בר אדא וסילקו : [ד] כד דמך ר' סימון בר זביד עאל ר' אילא ואפטר עלוי הלין קרייה (איוב כ"ח) והחכמה מאין תמצא לא ידע אנוש ערכה · (שם) ונעלמה מעיני כל חי · תהום אמר לא בי הוא · א"כ ת"ח שמת מאין אנו מוצאין תמורתו · ארבעה דברים שהם תשמישו של עולם · וכולם אם אבדו יש להם חליפין ואלו הן (שם) כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזקו ברזל מעפר יוקח ואבן יצוק נחושה אבל ת"ח אם מת מי מביא לנו תמורתו · אנו אבדנו את ר' סימון מי מביא לנו תמורתו · א"ר לוי שבטים מציאה מצאו ותמהו ויצא לבם שנאמר (בראשית מ"ב) ויצא לבם ויחרדו · אנו שאבדנו את ר' סימון בר זביד עאכ"ו : [ה] כד דמך ר' בון ברבי חייא עאל ר' זירא ואפטר עלוי הדין פסוקא מתוקה שנת העובד למה היה ר' בון בר' חייא דומה למלך שהיה לו כרם ושכר פועלים הרבה לעשותו והיה שם פועל אחד מתכשר במלאכתו יותר מן הכל יותר מדאי מה עשה המלך נטלו בידו והיה מטייל עמו ארוכות וקצרות · לעתותי ערב באו הפועלים ליטול שכרן ובא אותו הפועל עמהם ונתן לו שכרו משלם התחילו הפועלים מצרין אמרו אנו יגענו כל היום וזה יגע בשתי שעות ונתן לו המלך שכרו משלם · אמר להם המלך מה לכם מצירין יגע זה בשתי שעות בכושרות מה שלא יגעתם אתם כל היום · כך למד ר' בון בר' חייא תורה לכ"ח שנה מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמוד למאה שנה · א"ר יוחנן [ו] כל מי שהוא יגע בתורה בעוה"ז לעוה"ב אין מניחין אותו לישון אלא מוליכין אותו לבית מדרשו של שם ושל עבר ושל אברהם יצחק ויעקב ומשה ואהרן · עד היכן עד (שמואל ב' ז') ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ :

א [יב] **יש** רעה חולה ראיתי תחת השמש · יש רעה חולה וכי יש רעה חולה ויש רעה טובה אלא איזו רעה חולה (א) כגון דגלום פטרגום מסכין תשיש ערטיל וכפין · [ח] עושר שמור לבעליו לרעתו · א"ר יהושע (ב) זה קרח · ורבי שמואל אמר זה נבות היזרעאלי · רבי יהודה אמר זה המן · רבי יצחק אמר אלו בני ראובן ובני גד · ורבנן אמרי זה איוב דהוה עתיר ומתמסכן וחזר למה דהוה · רבי גמליאל ברבי חנינא

מסורת המדרש א שאילתות דרב אחאי גאון פרשה יתרו סימן נ"ו · ועיין מ"ש בראשון לציון : ב שבת דף קנ"א · בר"ר פרשה ל"ד : ג שבת דף ל' · ילקוט תהלים רמז תשל"ה : ד ירושלמי ברכות פ' ב' · שהש"ר פרשה ו' · כל הענין : ה בר"ר פרשה ס"ב · כל הענין וש"נ : ו ירושלמי הוריות פרק ג' · בר"ר פרשה נ"א · ילקוט סדר מקץ רמז קמ"ח · ילקוט איוב רמז תתקט"ו : ז עיין ברכות דף ס"ד וש"נ : ח פסחים דף קי"ט · סנהדרין דף ק"י :

חדושי הרד"ל

והמזונות מצויין בה בכל עת בשוה : (ה) אנוש רמה אלו הכנים כו' · אדר"נ פי"ט וד"א רבה פ"א ועי' תוס' שבת י"ב ד"ה שמא כו' : (א) מה בין מיתת כו' · ב"ר פס"ב : (א) כגון דגלים פטרגוס כצ"ל ופי' פטרגוס הוא בעל ד' (לשון בית טטריגון) חלאים כמו עני א' שאמו דגלים שהיה מסכין · תשיש · ערטיל · וכפין · והמד"ל כמעריך שלו פי' גי' דגלוס פטריגוס פסח וגם חולה מחלי הפודגרא · ולפי לשון הירושלמי קדושין פ"א ה"ז אפשר עיקר הגי' מסכין אשיש עזוב ובוריי ע"ש : (ב) זה קרח · שמ"ר פל"א :

זנספרים

מתנות כהונה

הכי גרסינן שכל זמן שאדם חי אימתו כו' : ה"ג ודקאמר שלמה כו' · וכל זה הוא בפרק במה מדליקין ועיין במדרש רות בפרשה ב' : מודיעין קיצו גרסי' : אמות באחד בשבת · כך אמר דוד :

מתוקה שנת העובד : מן דימוסיין · מן המרחץ : בצרכיהון כו' · בצורך ועסק הבריות שבאים לפניו לדין ועבדו היה מוזג לו את הכוס ומפני הטרדה שהיה עוסק בצרכי הבריות לא היה פנוי לקבל ממנו והעבד נתנמנם וישן : אוף למידמוך כו' · אף לישן אין אנו פנויין : ומסרו לבנו כו' · עיין זה במדרש חזית בפסוק דודי ירד לגנו : ה"ג וכל זמן שאין כו' · עד רואה איזה צדיק : ה"ג כבה מאליו טוב לו וטוב לפתילה ובזמן שאין כבה מאליו רע לו : דילמא כו' · עיין כל זה במדרש חזית בפסוק דודי ירד לגנו : ההוא יומא שבקין גרסי' : שכשתנין עליהם גרסי' : הגיעו גרסי' : ה"ג בר זביד עאל ר' אילא ואפטר כו' : ה"ג במדרש חזית ובירושל' סוף מסכת הוריות יצוק נחושה אבל תלמיד חכם אם מת מי מביא לנו תמורתו אנו אבדנו את ר' סימון מי מביא לנו תמורתו : יגע זה בשתי שעות גרסי' : בכשרות · באמונה ובמסילות :

יש רעה חולה : דגלום פטרגום · משמע שם איש עני חסר כחו וערום ורעב : זה נבות היזרעאלי · עיין זה בבראשית רבה פרשה מ"ח : הכי גרסינן ורבנן אמרי זה איוב דהוה עתיר ומתמסכן וחזר למה כו' : עיין כל זה בבראשית רבה ובילקוט קהלת ובילקוט פרשת ויצא הביא גירסת הספר בל"א ופירושו נעלם ממני : ה"ג

פירוש מהרז"ו

אפילו בן יומו חי · ב"ר פרשה ל"ד סי' ב' : ודקאמר שלמה · עי' שבת ל' : ההוא יומא · יום שהגיע זמנו למות :

א **רבי** נפק מן · עי' תנחומא סדר תשא כל הענין ותמצא נחת : שהיה לו פרדס · שה"ר פסוק דודי ירד לגנו · ועי' ב"ר פ' ס"ב סי' ה' : [ד] כד דמך ר' סימון · ב"ר פרשה נ"א סי' ט' וש"נ ומבואר : [ה] כל מי שהוא יגע · עי' סוף ברכות : עד ועשיתי לך שם גדול · הנה מאמר שהשב כל אלו אין גדולים בעולם יותר מהם אלא שיתכן שמקום פסוק זה, אבל מ"ש אלא מוליכין אותו עד ועשיתי לך שם גדול ופי' מי הם שם ועבר וכו' :

א **דגלים** פטרגום · שני מיני חולאים מה שטוב לחלאת זו קשה לזו · מסכן תשיש עני חלש הוא ג"כ רעה חולי · וכן ערטיל וכפן ערום ורעב · שכל אחד לבדו רעה וביחד רעה חולה : זה קרח · עי' ב"ר פרשה נ' סי' י"א ושם חושב ג"כ לוט : בני ראובן ובני גד · שעל שהיו להם מקנה רב לקחו נחלתם בארץ סיחון ועוג וזה היה סבה שיגלו קודם כל השבטים : וחזר למה דהוה · וזהו שמור לבעליו לרעתו אף בעת

יפה תואר

ור' אסי מ"א איכו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל א"ר יוסף מכאן רמז לסומין שאוכלין ואינן שבעין א"ר זירא מאי קרא טוב מראה עינים מהלך נפש : שבכל זמן שאדם חי : גרסה דאתא לאשמועינן בהא דתנן בפרק יוה"כ גבי מפולת מצאוהו חי מפקחין ואם מת יניחוהו ופרכינן מצאוהו חי פשיטא לא צריכא דאפילו נחיי שעה : דוד מלך ישראל · שאע"פ שהוא הטוב והחסיד אין כבודו דוחה שבת דלא שרי אלא פיק"נ נפש אפילו למ"ד טעמא כדי שישמור שבתות הרבה נמי אין מחללין דכיון דמת בטל מן המצות וא"ת מאי למימרא הא אפי' הגע עצמך דאינו בטל מן המצות וכ"ת שלא יהלכיהן שעטנז דמהאי טעמא הוא דבריגן ליה במת מ"מ לא היה דין לדחות שבת מלפניו דלא שייך נומר אלא כדי שישמור שאין אלו שבת גורם לו שישמור שבתות ושמא י"ל כגון דהוא לפני הדליקה דסד"א דמצילין אותו כדי שלא ישרוף ויתבטל ממצות ציצית ושעטנז דשייכא ביה : הקב"ה יודע מתי הגיע עונתו של צדיק · פי' אף שפעמים ימותו צדיקים בבחרותם הוא לפי שהיה יודע שזו היא עתם הראויה שאם יחיו יותר יהיו נרעתם שיחטיאו כדאמרינן בב"ר פ' ס"ב גבי גדעון דלא שום לו השיבם ג"א יש צדיק אובד בצדקו יודע ה' שהצדיק ע"כ צידי פעות ומסלקו בצדקו כדאמרי' בפ"ק דחגיגה ר' יוחנן

ידי משה

הותם שלו לחומר ויתיצבו כמו לבוש בתחיית המתים א"כ יש לפרש בלשון בתמיה שאחר שנשמתו ושב לעפרו במותו תחזור בו חותם צורתו כחומר ביד היוצר שאחר שנשמת הכלי שב היוצר ויעשהו כצורתו הראשונה ומ"מ מדכתיב ויתיצבו כמו לבוש משמע שיעמדו בתחיית המתים מלובשים אבל קשה שיהא תלוי בעיקר הגוף בלבוש וי"ל שפירושו כמו לבוש החטה שאע"פ שנקברים ערומים יוצאים במלבושים א"כ י"ל דאתא לאשמועינן שיעמדו הגופים במומן ואח"כ יתרפאו כדאיתא לעיל : כל זמן כו' · ואע"ג שהכל בידי שמים וי"ל הואיל והם חסידי אומות העולם הקב"ה מסייען ע"ד הבא לטהר מסייעין לו ומ"מ אלולי היה עושה בשביל ישראל לא היה מועיל זכותם להביאם למעלה זו : אבל ת"ח ואע"ג דכתיב וזרח השמש ובא השמש וי"ל דמ"מ אינו גדול כ"כ כמו הראשון שהדורות מתמעטין והולכין ע"ד שאמרו חז"ל אם ראשונים כמלאכים וכו' א"נ וי"ל שעכ"פ לאלו אנשים אין לו תמורה שזה במזרח וזה במערב א"נ י"ל שאלו כל אדם וכה נלמוד : אמר ר' לוי וכו' · דקשה למה צריך לק"ו וי"ל דשמא האמר שהוא טובה לאדם הפדר ע"ד דאיהא שכל זמן שהם חיים נקראים מתים א"כ לפי שמיתתם מכפרת על עון הדור לז"א ומייתי ק"ו אנו שאבדנו פי' אף שיש לאיזו אנשים תועלת על כל שנים לנו אין תועלת אי נמי יש לומר

עא קמי ר' מונא אמר ליה מהו דין דכתיב עושר שמור לבעליו לרעתו · אמר לו כל סמא דמילתא הוא קטאדיקי דידיה כשבא עליו קטאדיקי דמלכות יתן לה מה דיתן :

א [יג] ואבד העושר ההוא בענין רע׳ [א] ר' חגי בשם ר' יצחק אמר בענין רע שחשב על אותו עני · אמר לו לא טוב לך לעי ונגים חמי שקין חמי כרעין חמי קופדין · לא טב לך לעי ואכיל · אמר הקב"ה לא דיי לך דמשלך לא נתת לו כלום ובמה שנתתי לו אני אתה מכנים בו עין רעה לפיכך והוליד בן ואין בידו מאומה מן ממונא דידיה דהוה בידיה לא ישבוק לבריה :

א [יד] כאשר יצא מבטן אמו · גניבא אמר לשועל שמצא כרם והיה מסוייג מכל פנותיו והיה שם נקב אחד ובקש להכנס בו ולא הוה יכיל מה עבד צם תלת יומין עד דכחיש ותשש ועאל בהדא נקובא · ואכל ושמן · בעא למיפק ולא יכיל מעיבר כלום · חזר וצאים תלת יומן אוחרנין עד דכחיש ותשש וחזר היך מה דהוה ונפק · כד נפק הוה אפיך אפוי ואיסתכל ביה אמר כרמא כרמא · מה טב את ומה טבין אינון פירין דבגווך · וכל מה דאית בך יאין ומשבחן · ברם מה הניה ממך · כמה דבר נש עליל לגוויך כך הוא נפיק · כך הוא דין עלמא · ד"א כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא · תניא כמו שבא אדם כן ילך · אדם בא בקול ונפטר מן העולם בקול · בא לעולם בבכיה (א) ונפטר מן העולם בבכיה · בא לעולם בחבה ונפטר מן העולם בחבה · בא בעולם באנחה ונפטר מן העולם באנחה · בא לעולם בבלי דעת ונפטר מן העולם בבלי דעת · תני בשם רבי מאיר כשאדם בא לעולם ידיו הן קפוצות כלומר כל העולם כלו שלי הוא אני נוחלו וכשהוא נפטר מן העולם (ב) ידיו הן פשוטות כלומר לא נחלתי מן העוה"ז כלום · שכן שלמה אומר כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה וגו' :

א [טו] וגם זו רעה חולה כל עומת שבא כן ילך · [ב] הא היך מה דאתא (א) בחליטין כן ייזיל ליה בחליטין · א"ר פנחס כשם שפתח העולם בד' מלכיות · חתם בארבע מלכיות · פתח בארבע מלכיות שנא' (בראשית י"ד) את כדרלעומר מלך עילם ותדעל מלך גוים ואמרפל מלך שנער ואריוך מלך אלסר · וחתם בארבע מלכיות בבל יון מדי ואדום · ומה יתרון לו שיעמול לרוח [ג] אמר הקב"ה לאדם חרשת וזרעת וקצרת ועמרת ודשת ועשית אותו תבואה וערימה · אם אין אני מוציא רוח שתזרה לך מהיכן את חייה · הא אינן נותנין העומר אלא שכר אותו הרוח הוי ומה יתרון לו שיעמול לרוח :

א [טז] גם כל ימיו בחשך ילך · מדבר בדורן של שופטים · וכעס הרבה שהיו מכעיסים להקב"ה במעשיהן הרעים · וחליו וקצף · (א) וחליו אלו היסורין · וקצף שהקציפו להקב"ה ואמרו (שופטים כ"א) למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד · ד"א גם כל ימיו בחשך ילך מדבר בדורו של שמואל · וכעס הרבה · שהיו מכעיסין להקב"ה במעשיהם הרעים · וחליו אלו היסורין וקצף שהקציפו (ב) ואמרו למה נגפנו ה' · גלו עשרת השבטים ולא נשתייר מהם · גלו שבט יהודה ושבט בנימין ונשתייר מהם :

א [יז] הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות· [ד] ר' תנחומא אומר כל אכילה ושתייה שנאמרה במגילה הזאת · בתורה ובמע"ט נאמרה · אמר רבי יונה ואב שבכולן והוא ילונו בעמלו · וכי יש אכילה ושתיה מלוין את האדם לקבר · ומה מלוהו תורה ומע"ט :

א [יח] גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו (א) לאכול ממנו · א"ר פנחס המדה הזאת אינה נוהגת בכל בני אדם אלא במי שירצה בו הקב"ה :

א [יט] כי לא הרבה יזכור את ימי חייו · (א) זה דורו של עלי · כי האלהים מענה בשמחת לבו · זה אלקנה [ה] שהיה מדריך את ישראל ומעלה אותם בירושלים בכל שנה ושנה בדרך אחרת · לכך הכתוב מקלסו (שמואל א' א') ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה :

פרשה ו א [א] יש רעה אשר ראיתי תחת השמש · אמר ר' שמואל בר אמי זו מחשבתן של רמאין (א) (א) כגון המערב מים ביין · מי בלקיא בשמן · מי מאים בדבש · הלב חמור בקטף · קומוס במור · עלי גפנים בפליון · סקרא בציר · כרשנים בפלפלין · קנה מאזנים ארוך מצד זה וקצר מצד זה · ועל כולן אמר ר"י בן זכאי אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר · אם אומר שמא ילמדו הרמאין · אם לא אומר שמא יאמרו הרמאין אין ת"ח בקיאין במעשה ידינו (ב) סוף סוף אמרו (הושע י"ד) כי ישרים דרכי ה' :

מסורת המדרש א ויק"ר פרשה ל"ד · ילקוט סדר בהר רמז תרס"ס : ב בראשית רבה פרשה מ"ב וש"נ : ג לעיל פרשה א' · פסוק ב' וש"נ : ד לעיל פרשה ב' · ופרשה ג' פסוק י"ב · לקמן פרשה ח' פסוק ט"ו : ה אגדת שמואל פרשה א' · ילקוט שמואל א' רמז ע"ז :

חדושי הרש"ש

(א) כגון המערב מים ביין כן צריך להיות :

חדושי הרד"ל

(א) ונפטרים מן העולם בבכייה כצ"ל:(ב) ידיו פשוטות·עמ"ש בהגהותי סדר וזאת הברכה אות מ"ד בס"ד:
(א) בחליטין · עמ"ש מאכלים דקים · והיו רגילין לעשותם בשמחת לידה · וכן בסעודת הבראה לאבלים :
(א) וחליו אלו היסורים וקצף שהקציפו להקב"ה כו' · שחליים ויסורים באים עליהם לעונש עונותיהם והם קוצפים ומתרעמים על הקב"ה · וכענין מ"ש אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו :
(ב) ואמרו למה נגפנו ישראל אמרו כן במלחמה עם פלשתים · והא דגלו עשרת השבטים הוא ענין בפ"ע · ונראה שהמאמר חסר והיה כתוב איזו דרשה גם מענין עשרת השבטים ויהודה בזה · ובדוחק י"ל שמביא זה לראיה שבתנם התרעמו על ה' שאף בעונשם מדקדק הקב"ה לכ"א כראוי כי עשרת השבטים לא נשתייר פליטה בארץ ומיהודה נשתייר על כי אלו בם ידים כמ"ש בפתיחתא דאיכה סי' ו' ע"ש :
(א) לאכול ממנו גם זו מתת אלהים היא א"ר פנחס כצ"ל :
(א) כי לא הרבה יזכור את ימי חייו זה דורו של עלי · שלא היה הרבה זוכרין את בית חייהם מקום שכינה לעלות לרגל שם רק אלקנה היה מענה להם בפיו בכל שנה לשמחם בעלית הרגל לירושלים · ופי' בפירש"י בקהלת שמפרש הא דמענה בשמחת לבו הוא מה שמסיים לפיכך הכתוב מקלסו עי' שם :
(א) כגון המערב כו' · עי' תוספתא ב"ק פ"ז : (ב) סוף סוף אמרו · כי חשש כבוד ת"ח שלא יאמרו אין ת"ח בקיאים גדול הוא יותר מחשש שמא יהיה נזק לב"א עי"כ שמא ילמדו הרמאים והסר מכוון לדרשו בלשון ורבה היא על האדם כלומר ראיית הרעה ורמאות הזו רבה וגדולה היא שבדאי היא לפרסמה לכבוד התורה יותר מעל האדם מנזק האדם (וכי"ב יש לפרשה לקמן פ"ט דדרש לפ על גם זה ראיתי חכמה כו' וגדולה היא אלי · שגדולה היא לפרסם החכמה יותר מחשש הנזק) :

פירוש מהרז"ו

בעת רעתו שמור שיחזור לבעליו : יתן לה מה דיתן · פי' שיתן עד שיאמרו די שעי"כ יהיה שאר העושר שמור אחר רעתו דאל"כ יקחו הכל :

א בענין רע שחשב · ויק"ר פרשה ל"ד סי' ד' שמ"ש בענין רע מיותר האם יש אבידה בענין טוב ע"כ דורש שהוא נתינת טעם למה אבד העושר על שהיה בענין רע :

א דאתא בחלוטין · ב"ר פרשה מ"ב סי' ב' וש"נ ומבואר · והערוך הביאו בערך חלט ב' בשם ב"ר הנ"ל ומשמע מפירושו שהוא ענין רקיקין דקין שמאכילים לקטנים וכן לזקנים : שיעמול לרוח · ויק"ר ריש פרשה כ"ח לעיל פסוק מה יתרון :

א בחושך ילך · וכן לקמן ילך וט"ס הוא וצ"ל יאכל ונמשך תיבת ילך מפסוק הקודם :

א בדורן של שופטים · עי' ב"ר סוף פרשה ל"ז למה זה הבל תהבלו ותבין כאן ואמר כאן ג' לשונות וכעס הרבה וחליו וקצף שהכעס היה הרבה ואח"כ עוד וקצף ע"כ דורש וכעס הרבה על שהכעיסו במעשיהם והטאם הרבה וע"כ וחליו שהחליאם ביסורין במה שנפלו ג' פעמים במלחמת בנימין ואח"כ וקצף על שהתרעמו על הקב"ה למה אלהי ישראל ולא הצדיקו עליהם הדין שהיו על חטאם · וכן בדורו של שמואל שחטאו והכעיסו הרבה והביא עליהם יסורים שנפלו במלחמת פלשתים ואח"כ התרעמו ולא הצדיקו עליהם הדין : גלו עשרת השבטים · פירוש אחר על פסוק וכעס הרבה וחליו וקצף שגם הם הקציפו והתרעמו אחר היסורים שגלו · ועי' פתיחה ו' דאיכה ולפי מ"ש כן התרעמו עשרת השבטים על שמהם לא נשתיירו :

א רבי תנחומא אומר · לעיל פסוק ידעתי כי אין טוב בם וש"נ : ומה מלוהו תורה ומעשים טובים · אבות פרק ששי :

א אמר ר' פנחס · מדרש שמואל פ"א ודברי ר"פ על מ"ש בס"ד זו מתת אלהים היא :

א זה דורו של עלי · ובמדרש שמואל שם הגי' זה עלי · והכוונה על בני עלי והדורות שעתידין לעמוד ממנו כמ"ש וכל מרבית ביתך ימותו אנשים שלא יאריכו שנים : מענה בשמחת לבו · מעיד על שמחת לבו ותורתו ועבודתו : ומעלה אותם לירושלים · כאן בטעות ושבוש וה"ג במדרש שם ומעלה אותם לשילה · לא בדרך שהיה עולה בשנה זאת היה עולה בשנה אחרת אלא בכל שנה ושנה היה עולה בדרך אחרת בשביל לשמע את ישראל להעלותם לשילה : ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה · ותיבת מעירו מיותר אלא לדייק שהעליה מעירו היה שוה מימים ימימה וכן מ"ש לזבוח לה"צ בשילה היה כן בכל שנה אך הדרך לא היה מימים ימימה כי בכל שנה הלך בדרך אחרת לזכות ולהדריך את ישראל שיעלו עמו ול"ע אם הכוונה שבכל שנה הלך עמהם ג"פ בג' רגלים או כמשמעות הלשון מימים ימימה בכל שנה פעם אחת וכמ"ש פסוק ז' בפרשה וכן יעשה שנה בשנה ולא אמר רגל ברגל וא"כ צ"ע למה לא עלה בכל רגל :

א זו מחשבתן של רמאים · צ"ל זו מחשבתן של רמאים וכ"ה בילקוט כאן ודורש כן כי כאן כתוב יש רעה ראיתי · ולקמן כתוב גם זה ראיתי חכמה וגם שם מביא המדרש כל דרשה זו ג"כ בשם ר"ש ב"א הרי שדעת המדרש לדרוש כאלו כתיב גם זו ראיתי רעה חכמה וזהו שאמר מחשבתן של רמאים ועי' ב"ב פ"ט · ילקוט סוף הושע : כי ישרים · צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם · ומי שירצה לתפוש דרך הרמאות הוא הפושע ולא אני כי אני לישר דרך התורה כוונתי :

מתנות כהונה

ה"ג כל סמא דמילתא היא קטאדיקי כו' עד מה דיתן · פירוש כל סם ועיקר הדבר הממון הוא עונשו שכשבא עליו צרה ועלילה מאת המלך הוא נותן כל מה שיש בידו מן הממון הרי שהוא עונש עושר ושמור לעת רעתו : קטאדיקי · פירש הערוך עונש :

ואבד העושר בענין רע : שחשב כו' · בשביל ענין ומחשבה רעה שחשב על העני נאבד עושרו וכדמפרש והולך ועיין כל זה בויק"ר פרשה ל"ד : לבריה · בויקרא רבה מסיים ונסב מומא לנפשיה :

כאשר יצא · גניבא · שם חכם כדאיתא פרק קמא דגיטין ואמר העולם הזה משל לשועל כו' : מסוייג · מתוקן בגדר וסייג : צם כו' · צם שלשה ימים עד שנעשה כחוש וקצר ונכנס באותו נקב ואכל ושמן ובקש לחזור ולצאת ולא יכול לעבור דרך הנקב וחזר וצם עוד שלשה ימים עד שנעשה כחוש וחזר כמו שנכנס וכשיצא היה הופך פניו והסתכל בו ואמר כרם כרם מה טוב אתה ומה טובים פירות שבתוכך וכל מה שיש בך הוא נאה ומשובח אבל מה הנאה יש ממך כמו שנכנס אדם בתוכך כן יוצא ממך וכן הוא העולם הזה ככתוב כאשר יצא מבטן אמו כו' : ונפטר מן העולם בחבה · יש לומר שמתוך צער היסורין משמח הוא ביציאת הנפש :

וגם זו · בחלוטין · במאכלים דקים ועי' בב"ר ריש פ' מ"ב : חרשת כו' · פי' בפ' אמור בפרשת עומר ולעיל בפסוק הבל הבלים :

גם כל ימיו : למה נגפנו גו' · פסוק הוא בשמואל ועשרת השבטים לא אמרוהו אלא הספר מדבר בלשון המקרא : גלו עשרת השבטים כו' · ואם כן משוא פנים יש בדבר חס ושלום ועיין בפתיחתא דאיכה אפרים לשמה תהיה שחולק קצת על מאמר זה : ונשתייר מהן · שארית פלטה בירושלים :

גם כל האדם : עושר ונכסים גרסי' : במי שירצה כו' · מצד זכותו :

כי לא הרבה : דורו של עלי · שעל משפחת עלי נגזר שימותו מרבית אנשים בשנים מועטים : בדרך אחרת גרסי' · ועיין במסכת שבת דף ל"ב : מקלסו · לפי שראו ישראל ממנו והלכו גם המה וזכות הרבים תולה בו :

יש רעה : מים ביין כו' · כל אלו דומין זה לזה ונתערבו יפה ואינו ניכר ועיין כל זה לקמן בפסוק גם זה ראיתי בחכמה : ארוך מצד זה · כדי שיכבד בצד ההוא : סוף סוף · כלומר לסוף אמרו מטעם דכתיב כי ישרים דרכי ה' וכדאיתא בב"ב בפרק המוכר את הספינה ועיין עוד במס' כלים פ' כ"ז בפירוש הרמב"ם ובפירוש הרא"ש ז"ל ה"ם : אים

יפה תואר

יוחנן כי הוי מטי להאי קרא בכי הן בקדושיו לא יאמין ואם בקדושיו לא יאמין במאן יאמין וכו' עד הני נטרן והני לא נטרן אמר היינו דכתיב הן בקדושיו לא יאמין פירש"י הני מנטרן אותן שלא נתקלקלו כל צרכן אינן ממהרות לירקב כו' וא"ת למה כל הצדיקים שמתמצין כיוחנן כ"ג ולא הקדים ה' לסלק טרם ימעילו ומצד א' ג"כ פעמים בקדימת המיתה טובה לצדיקים שאם יחיה יותר מדאי יהיה על עצמו למשא ויקוץ בחייו ובתנחומא הביא מעשה בזקינה אחת שבאת לפני ר"י שיבקש עליה שתמות וא"ל שתמנע מבה"כ והנה נפלא בספרי ישמעאלים היות אומה באקלי' יושבים בקצה המזרח אשר בעברם מנ' שניםי ומעלה שורפים עצמם בשמחה ובטוב לבב והיתה זאת להם לחקת עולם וכל משפחתו ביום ההוא שש ושמחים אל שמחת מיתתו ואוכלים בשרו צלי אש ואומרים שהיו קוברים את אבותם בתוכם ובקרבם [ועל אחר דברי המדרש כאן עמ"ש דברים נכונים בע"ה ביפה קול בשי"ר על פסוק דודי ירד לגנו] : את כדרלעומר גו' : לא ידעתי למה תפס למזכרת ד' המלכים האלה מקרא זה דלבסוף שפי מקרא קמא דויהי בימי אמרפל דגם שם נזכרים אלו ד' מלכים והגדיל הקושיא דבפרקין אמרינן אמרפל מלך שנער

א [ג] **איש** אשר יתן לו האלהים · [א] ר' אבא בר כהנא עאל לכנישתא ושמע קליה דר' לוי יתיב דריש הדין פסוקא איש אשר יתן לו האלהים · עושר זה בעל מקרא · ונכסים זה בעל משנה · וכבוד זה בעל תוספתא · ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה אלו משניות גדולות כגון משנתו של רבי עקיבא ומשנתו של רבי חייא ושל רבי הושעיה ושל בר קפרא · ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו שאסור להורות מהם · כי איש נכרי יאכלנו זה בעל תלמוד שמטמא ומטהר אוסר ומתיר · עמד ר' אבא בר כהנא נשקו על ראשו אמר לו אילו לא עליתי אלא לשמוע מפיך הטעם הזה דיי · ר' ישמעאל אומר (משלי כ"ח) חכם בעיניו איש עשיר זה בעל תלמוד · (א) ודל מבין יחקרנו זה בעל אגדה :

א [ג] **אם** יוליד איש מאה · [ב] זה קין שהוליד מאה בנים · ושנים רבות יחיה · שחיה שנים הרבה · (א) ורב שיהיו ימי שניו · שלא שבע נפשו מממונו ולא שבע מטובו של עולם · [ג] וגם קבורה לא היתה לו · שהיה תלוי ברפיון ובא המבול ושטפו דכתיב (בראשית ז') וימח את כל היקום מהו היקום קיומא · ר' בון אמר אוקומיני · ר"א אומר היקום הוא הממון שמעמיד רגליו של בעליו · ר' שמואל אמר היקום זה קין שנשטף · טוב ממנו הנפל זה הבל אחיו · ד"א אם יוליד איש מאה · [ד] זה אחאב שהוליד מאה בנים · א"ר אחא והכתיב (מלכים ב' י') ולאחאב שבעים בנים בשומרון · א"ר הושעיא (ב) כשם שהיה לו שבעים בנים בשומרון כך היה לו שבעים בנים ביזרעאל וכל אחד ואחד מהן היו לו שתי פלטריות אחת לקיץ ואחת לחורף · דכתיב (עמוס ג') והכיתי בית החרף על בית הקיץ · ורבי יהודה ברבי סימון אמר (ג) תרי לקייטא ותרתי אוחרנייתא לסיתוא שנאמר (שם) ואבדו בתי השן · רבנן אמרי ו' שנאמר (שם) וספו בתים רבים · ושנים רבות יהיה שחיה שנים רבות · ונפשו לא תשבע מן הטובה מממונו · וגם קבורה לא היתה לו דכתיב (מלכים א' כ"א) במקום אשר לקקו הכלבים וגו' · טוב ממנו (ד) הנפל זה נפלה של זונה :

א [ד] **כי** בהבל (א) בא בלא נר ובלא מרחץ · אלא בלא תורה ובלא מעשים טובים :

א [ה] **גם** שמש לא ראה ולא ידע · [ה] משל לשני בני אדם שהיו באים בספינה כשהגיע ללמן ירד אחד מהם ונכנס למדינה וראה שם כמה מאכל כמה משקה ושלוה · כשחזר בספינה אמר לחבירו למה לא עללתה למדינתא · אמר לו ואת שירדת ועללת מה חמית תמן · אמר לו ראיתי כמה מאכל כמה משתה ושלוה · א"ל כלום נהנת · אמר לו לא · אמר לו אנא דלא עללית נוח לי סגין מינך דלא נחתית ולא חמיתי הה"ד נחת לזה מזה :

א [ו] **ואלו** חיה אלף שנים וגו' · כל עמל האדם לפיהו · א"ר שמואל כל מה שיעמול אדם ויסגל מצות ומעשים טובים בעוה"ז (א) אינו מספיק להבל היוצא מתוך פיהו · וגם הנפש לא תמלא אפילו הוצאתה אינה ממלא את הגומא · כיצד הוצאת הנפש · ר' יוחנן אמר [ו] כקפיטורין מתוך הושט · ר' חנינא אמר כציפורן מתוך הושט · רבי שמואל ברבי אמר כסילון רטוב והפוך מן הושט · א"ר חנינא בן יצחק כל מה שיעמול אדם מצות ומעשים טובים לפיו ולא לפי בנו ולא לפי בתו · וגם הנפש לא תמלא שהנפש יודעת כל מה שהיא עמלה לעצמה היא עמלה לכך אינה שבעה לא תורה ולא מעשים טובים · משל למה"ד לעירוני שנשא בת מלכים אם יביא לה כל מה שבעולם אינן חשובין לה כלום למה שהיא בת מלך · כך הנפש אילו הבאת לה כל מעדני עולם אינם כלום לה · למה שהיא מן העליונים · ג' אין מחזיקין טובה לבעליהן · הנפש · והארץ · והאשה · הנפש מניין שנאמר וגם הנפש לא תמלא · הארץ שנאמר (משלי ל') ארץ לא שבעה מים · אשה שנאמר (שם) אכלה ומחתה פיה · שלשה נותנין בשפע ונוטלין בשפע · ואלו הן הים והארץ וגם המלכות · ר' יהושע דסיכנין אמר ששה פעמים כתיב בה נפש כנגד ששת ימי בראשית · אמר הקב"ה לנפש כל מה שבראתי בששת ימי בראשית בשבילך בראתי ואת גוזלת והוטאת והומסת :

א [ח] **כי** מה יותר לחכם מן הכסיל · (א) מה לעני יודע להלוך נגד החיים אלא מה יעשה ילך אצל גדול ממנו בתורה ויבאר לו משנתו · ד"א מה לעני יודע · מה לעני בנכסיו להלוך אצל העשיר מה יעשה ילך ויעסוק בפרקמטיא · ד"א מה לעני יודע · מה יעשה במשא ומתן מה יעשה יושב ובטל ילמד אומנות והקב"ה מפרנסו ויחיה :

א [ט] **טוב** מראה עינים מהלך נפש · טוב מי שהוא מבאר משנתו ששונה ורגיל בהרגל לשון והולך :

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תתקע"ב · כל הענין : ב שמות רבה פרשה ל"א · תנחומא סדר משפטים סימן י"ג : ג בראשית רבה פרשה כ"ב ופרשה ל"ב וש"נ : ד אסתר רבה פרשה א' · אגדת שמואל פרשה ב' · ילקוט מלכים ב' רמז כל"ב : ה ילקוט כאן רמז תתקע"ב · כל הענין : ו ויק"ר פ' ד' : ז ברכות דף ח' · מועד קטן דף כ"ט · תנחומא סדר מקץ סי' י' · ילקוט תהלים רמז תשל"ז :

חדושי הרד"ל

(א) ודל מבין יחקרנו זה בעלי אגדה · מסיים בירושלמי דהוריות שהוא יכול בקל לסוגיא דבריו שהכל מבינים דבריו ע"ש :

(א) ורב שיהיו ימי שניו ונפשו לא תשבע וגו' שלא שבעה נפשו וכו' כצ"ל שלכן הרג את הבל שא"ל פרת כדאיתא בב"ר : (ב) כשם שהיו לו שבעים בנים בשמרון כו' ביזרעאל · עמ"כ · וי"ל ג"כ דדרש ליה ממ"ש במלכים שם עוד שהם ובני המלך שבעים איש את גדולי העיר מגדלים אותם לומר שאלו אחרים היו וביזרעאל · ופי' מנד"א זוטא פרק כ"ד : (ג) תרי לקייטא תרי לסיתווא · לכל תקופה מד' תקופות בית. אמר בנוי כפי אויר התקופה ההיא : (ד) הנפל זו נפלה של זונה · שמעתי מהרב המנוח מהו"ר משה מ"ש דשקלאב ז"ל דורש לציון תובב"א שפירושו זונה א"א שזינתה כמ"ש בב"ר ר"פ כ"א נפל אשת שמתביישת ומשליכתו בלילה ע"ש ואפי' מן הנפל הזה טוב ממנו שעכ"פ יש לו קבורה :

(א) כהבל בא בחושך ילך בלא נר כצ"ל :

(א) אינו מספיק להבל היוצא מתוך כו' · פי' אין מספיק לגמול לבוראו חיותו אלא תחת נשמת רוח חיים באפיו שנתן בו להוציא הבל מפיו · ועוי"ל תחת הבל הטא שמוציא בדברו דבור אסור :

(א) מה לעני יודע להלוך נגד החיים אלא מה יעשה ילך כו' · זהו פי' מה לו לעני (שיודע בעניו בתורה) לעשות להלוך נגד החיים נגד ת"ח הנקראים חיים (כי החכמה תחי' כו') וכמשך זה למעלה נראה הפסוק מה יותר לחכם מן הכסיל · ומה לעני יודע הוא העני שאינו כמו הכסיל אלא הוא יודע ומבין עניותו וחסרונו בתורה אזי יהלוך נגד החיים אצל ת"ח ויבאר לו כו' :

מתנות כהונה

איש אשר יתן לו : עאל לכנישתא כו' · עיין כל זה בירושלמי סוף מסכת הוריות : ולא ישליטנו כו' · בירושלמי גרס זה בעל אגדה שאינו לא אוסר ולא מתיר לא מטמא ולא מטהר : חכם בעיניו איש עשיר וגו' · בירושלמי גרס זה בעל התלמוד : ודל מבין וגו' · זה בעל אגדה :

אם יוליד איש מאה : ברפיון · פי' הערוך אויר נקרא בלע"ז ריפא ועיין בשמות רבה פרשה ל"א ורש"י פי' בב"ר פרשה כ"ב יסורין ומכות וגרס דפיון כדאמרינן וקדשתו לא רבה דופנו : קיומא גרסינן · פי' דבר המקיים ומעמד העולם דהיינו כל החי אשר על פני האדמה : אוקומיני · בוניו ומעמידיו ואלה הם בני האדם : שנשטף · ונקרא יקום על שם ויקם על הבל אחיו כדאיתא בהדיא בב"ר פרשה כ"ב ופרשה ל"ב : זה הבל אחיו · שנפל שדוד לפני קין : כשם שהיו לו כו' · והרי הם מאה והותר ודייק מדכתיב בשומרון משמע מלבד אותן שהיו לו ביזרעאל וילמוד סתום מן המפורש יזרעאל משומרון : פלטריאות · בתים הטובים פאלי"ש בלע"ז : ה"ג ר"י בר סימון אמר תרי לקייטא ותרתי אוחרנייתא ועיין במדרש אסתר בפסוק בימים ההם וכן הוא בהדיא במדרש שמואל : לקייטא · לקיץ : אוחרנייתא לסיתוא שנאמר ואבדו כו' גרסי' : לסיתווא · לחורף : בתי השן · הרי מוסיף עוד שנים שהן ד' : שש כו' · שנא' בתים הרי שנים לבד הארבע של ר' יהודה הרי ששה : נפלה של זונה · כלומר שאפילו זונה קוברת את בנה וא"א הגיה בשם כ"א זה נבות היזרעאלי : ובלא מרחץ · בתמיה וכי לא היה לו לאחאב כל אלה אלא בלא תורה כו' :

גם שמש לא ראה · הנפל הזה וכדמפרש ואזיל : למה לא עללת כו' · למה לא נכנסת במדינה : מה חמית כו' · מה ראית שם : אנא דלא עללית נוח לי כו' · אני שלא נכנסתי נוח לי יותר ממך שלא ירדתי ולא ראיתי ואין לי על מה להצטער :

ואלו חיה אלף שנים : כל מה שיעמול כו' · עיין זה בויקרא רבה פרשה ד' : כצפורן גרסי' : ה"ג והפוך היוצא מן הושט : אם יבוא כו' · עיין בויקרא רבה שנשתנת הגירסא קצת וכן הוא בילקוט : שש פעמים כו' · בפרשת ויקרא ומאמר זה שייך לשם ואגב גררה נכתב פה :

כי מה יותר : אלא מה יעשה · זהו פירושו של מה לעני יודע · איך העני בדעת ילך נגד חיי עולם הבא · והוא אינו יודע אלא ילך אל חכם ויקנה חיי עד : אצל העשיר · מאחר שהוא עשיר אין לו שיתוף אחוה עמו : מה יעשה במשא כו' · אם יגליח אם לא גם אינו יודע בטיב משא ומתן : מה יעשה ישב ובטל גרסי' : ילמד · כלומר אלא ילמד אומנות :

טוב מבאר משנתו · מראה עינים פי' רואה ומסתכל ומעיין עליו לעמוד על אמיתתו :

פירוש מהרז"ו

א **עושר** זה בעל מקרא · שעושר הוא בגלוי וכן בעל מקרא וכמ"ש בהראותו את עושר · ונכסים על שהם מכוסים · זהו בעל משנה שמכוסים פירושם · וכבוד זה בעל תוספתות שיש לו יתרון כבוד ומעלה על בעל המשנה : משנתו של ר"ע ור"ח ור"ה · עי' לעיל פסוק כנסתי לי ושם ליתא של ר"ע ולקמן פסוק וישוב העפר איתא : שאסור להורות מהם · כמ"ש חז"ל שהתנאים המורים מתוך משנתם מבלי עולם : זה בעל תלמוד · אף שאינו בעל מקרא ומשנה רק שבקי בתלמוד ואיך לישא וליתן בפלפול ההלכות יכול להורות הלכה למעשה · אף שהוא נכרי למקרא למשנה ותוספתא · ובילקוט הגי' ולא ישליטנו וכו' זה בעל אגדה שאינו לא אוסר וכו' :

א **זה** קין · שמ"ר פרשה ל"א סי' י"ז וכאן חסר ע"ש ומ"ש מאה בנים הכוונה הרבה בנים מאד שהיו הרבה מאות לפי אורך שניו : שחיה שנים הרבה · שוה למי שחיה יותר מהכל הוא מתושלח · ורב שהיו ימי שניו על מה שחיה יותר ממתושלח תרפ"ו שנה · ונפשו לא תשבע מן הטובה שלא שבע נפשו מממונו : שהיה תלוי ברפיון · עי' ב"ר פרשה ל"ב סי' ה' וש"נ ומבואר : ולאחאב שבעים בנים · הרי שלא הגיעו למאה עי' מגילת אסתר פסוק בימים ההם : שבעים בנים ביזרעאל · היינו מ"ש מ"ב יו"ד פסוק א' שבעים בנים וכן בפסוק ו' כעת מחר יזרעאלה ובני המלך שבעים איש הרי ע"פ מדה יו"ד שגם ביזרעאל היו לו שבעים בנים · וזהו מ"ש שני גבורים גבור אחד של שומרון וגבור אחד של יזרעאל ובכל אחד שבעים בנים הרי שהיה יותר ממאה ומ"ש מאה להורות גוזמא : והכיתי בית החורף · עמוס ג' · והיינו מ"ש מ"ב יו"ד והכיתי את בית אחאב כמשמעו ביתו ממש וכתוב שם ואבד כל בית אחאב היינו בניו עם ביתם ועליהם אמר כאן והכיתי בית החורף על בית הקיץ הרי שני בתים ואבדו בתי השן שני בתים וספו בתים שני בתים הרי ששה בתים של כל אחד מבניו ששה בתים · וכבר כתוב כל בית אחאב על בתי בניו וכאן למדנו שהיו ששה לכל אחד ועיקר הדרשה על שכתוב אצל אחאב מ"א כ"ב ל"ט ובית השן אשר בנה וכאן כתוב ואבדו בתי השן הרי שמדבר בבית השן של אחאב שלא מצינו בית שן אלא אצלו :

א **בלא** נר · לפי הפשט · ומ"ש בלא תורה לפי הדרש :

א **כל** עמל אדם · ויק"ר פ"ד סי' ב' : אפילו הוצאות · אפילו בשעת יציאת הנפש אינה יוצאת בנחת לפי מלאת מקום היציאה אלא יוצאת בקושי גדול כדבר עב שיוצא מנקב צר וכדמפרש והולך וזה מדת רשעים אך אצל הצדיקים כמשאל בניתא מחלבא וכמ"ש פרק א' דברכות דף ח' ועי' ברש"י שם ובויק"ר שם מבואר המאמר :

א **מה** לעני יודע · שהוא יודע בתורה אלא שהוא עני בידיעתו בתורה ילך אל החיים הם החכמים השלמים : אצל העשיר · שעני חשוב כמת והעשירים הם החיים כעוה"ז ויעשה עמו שותפות או יעסוק בפרגמטיא או באומנות המחיים את בעליהם · וכמו שדרשו על פסוק ראה חיים זו אומנות :

א **טוב** מראה עינים · רואה בעיון מהלך נפש שהולך בהרגל לשונו לפי רגנו :

יפה תואר

ו בגב וא"כ ס"ל למנקט קרא קמא דקאי אמרפל ברישא והדר אריוך והדר כדרלעומר ותדעל ושמא משום דקרא בתרא יתירא דס"ל ארבעה מלכים את הה' ותו לא שכבר נזכרו לעיל אלא שרמז לארבעה מלכיות ויש שואלין שהרי מלבד ד' המלכיות מצינו עכשיו מלכות ישמעאל ואם כן הם ה' ויש משיבין שגם מלכות ישמעאל מלכות אדום שהם מעורבין ומתחלפין מדת אדום לישמעאל ואינו נכון שעם כל זה רובם ישמעאלים וכ"ש במלכות ישמעאל שבמקומות אחרים כי לא עבר זר בתוכם ויש משיבין שרוב העולם שולטין בו אדומים ובלאו הכי לא קשיא מאחר שלא כלתה עדיין מלכות אדום ולא מני ד' מלכיות שתפסו המלכיות זה מזה ולפי שאמר יון בא אדום ועודנו בידו מנה אותו ולא חש לישמעאל ושאר מלכיות שבעולם וכדכתב הרמב"ן ז"ל והמפיק הדבר בסוף פ' בלק בענין זה וע"ש : תלוי ברפיון · שניתו שלוי ועומד עד בא המבול וזהו פי' ויסם ה' לקין אות שקבע לו זמן מסוים שבו יוקם ממנו והוא המבול ולכן שניתו עכשיו לבל יכוהו כל מוצאו : מהו היקום קיומא · דאל"כ היקום נ"ל לא הל"ל אלא וימח אלא שרמז לקין שנאמר בו קימה וכן גבי קרח דכתיב ואת כל היקום דרשו שזה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו דאל"כ לימא את כל עדתם ותו לא ואין לומר דהכא נמי פירושו ממון דהא כתיב וימח ומחיה לא שייך בממון ולפי גירסת הספר כאן משמע דקאי אממון ג"כ עיין עליו ותמצא אך קשיא וכי מפני שהרג את אחיו על אותו עון חסר יביאנו דקרא קאי על רוע העין אע"פ שהרג את אחיו לא יצדק לומר שענשו מפני רוע עין ושמא י"ל כמ"ש ארור אתה מן האדמה וגו' פיה בעון הרציחה שבכלל זה שכל מוצאו יהרגנו אבל מ"ש נע ונד תהיה דהיינו שלא ימשול במקומו הוי על רוע עינו שזה מדה כנגד

משנת דר"א זה נפלה של אנה · פי' מדכתיב וילוקו הכלבים את דמו והזונות רוחצות שפי' רז"ל שהי"ל דמות זונות במרכבתו · ופי' שפסוק ויטשוף את הרכב שהיה שם דמו וילוקו הכלבים · ואח"כ נתנו הזונות ולא כתיב שילקקו הכלבים א"כ טוב ממנו נפלה של זונה מה שנפלה מן הזונות היינו מי הרחצה · ועיין מ"כ דפירושו אין לו שום רמז ונפל של זונה מאן דכר שמיה :

[י] **מה** שהיה כבר נקרא שמו זה אדם הראשון שנא' (בראשית ב') ויקח ה' אלהים את האדם · ונודע אשר הוא אדם (א) משל למלך ואפרכוס שהיו נתונין בקרונין והיו מבקשין בני המדינה לומר למלך דומינין ולא היו יודעין אי זהו · מה עשה המלך דחפו והוציאו חוץ לקרונין וידעו הכל שהוא אפרכוס · כך [א] בשעה שברא הקב"ה אדם הראשון טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש מה עשה הקב"ה הפיל עליו שינה וידעו שהוא אדם · ואמר לו כי עפר אתה ואל עפר תשוב · ד"א מה שהיה כבר נקרא שמו זה משה · שנא' (ויקרא א') ויקרא אל משה · (ב) ונודע לכל כי זה משה נביא הוא בשעה שאמר לו הקב"ה (שמות ג') ועתה לכה (ג) ואשלחך אל פרעה וכשבא לאותו מעשה אמר לך רד וגו' · אמר לפניו רבש"ע כד אינון טבין אינון דידך · וכד אינון בישין אינון דידי בין טבין בין בישין דידך אינון · משל למלך שהיה לו כרם ומסרו לאריס לעמול בו כשעושה יין טוב אומר המלך כמה חמריה דכרמי טב · וכשעושה יין רע אומר המלך חמריה דכרמא דאריסי ביש · והאריס בוכה וצווח ואומר לפניו אדני המלך כד עבד חמר טב דידך הוא וכד הוה עביד ביש דידי הוא · אלא בין טב ובין ביש דידך הוא · כך אמר משה בין טבין בין בישין דידך אינון · ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו · כשאמר לו (דברים ג') אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אמר לו הקב"ה (שם) רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה · ד"א מה שהיה · זה ירמיהו · ונודע לכל שהוא נביא שנאמר (ירמיה א') בטרם אצרך בבטן ידעתיך :

א [יא] (א) **כי** יש דברים הרבה מרבים הבל · כגון מגדלי קופות והתולות והולדות הסנאין ואדני שדה וכלב הים מה אית להון הנייה מניהון · או חד אמכותי או חד מעקוצי מה הנייה · או חד פלקא או חד פדעה · וכן המסקל מתוך שדהו ונותנו לרשות הרבים מה הנייה אית ליה · או חד תוקלא או חד מרמוצי · ויש אומרים מרצומי · [ב] מעשה בחסיד אחד שהיה מסקל מתוך שדהו ונותנו לרשות הרבים והיה שם חסיד אחד והיה רודפו ואומר לו מפני מה את מסקל מתוך שאינו שלך ונותן לתוך שלך · והיה שוחק עליו ולאחר ימים נצרך החסיד ומכר את שדהו והיה מהלך בר"ה ונתקל · אמר לא על חנם אמר לי אותו חסיד נותן לתוך שלך מה יותר לאדם :

א [יב] **כי** מי יודע מה טוב לאדם בחיים · ר' הונא בשם ר' אחא [ג] דוד אמר דבר אחד ולא פרשו ופרשו שלמה בנו · ושלמה אמר דבר אחד ולא פרשו ופרשו דוד אביו · שלמה אמר כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים ויעשם כצל · כיצד אם תאמר לצלו של כותל יש בו ממש אם לצלו של דקל יש בו ממש בא דוד ופרש (תהלים קמ"ד) ימיו כצל עובר · דוד אמר דבר אחד ולא פרשו ופרשו שלמה בנו · דוד אמר (שם) אדם להבל דמה · לאיזה הבל אם להבל של תנור יש בו ממש אם להבל של כירה יש בו ממש · בא שלמה ופרש הבל הבלים · ד"א כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים · אמר ר' פנחס הואיל והבל הם ימיו של אדם ומספר הם וכצל הם מה הנאה יש לו בחיים · אלא יתעסקו (א) בדברי תורה שכולן חיים · אשר מי יגיד לאדם וגו' · אמר שלמה אני אגיד לך מה טוב מכולן טוב שם משמן טוב :

סדרא תנינא

פרשה ז א [א] **טוב** שם משמן טוב · [ד] שמן טוב יורד ושם טוב עולה · שמן טוב לשעתו ושם טוב לעולם · שמן טוב כלה ושם טוב אינו כלה · שמן טוב בדמים ושם טוב בחנם · שמן טוב נוהג בחיים ושם טוב נוהג בחיים ובמתים · שמן טוב בעשירים ושם טוב בעניים ובעשירים · שמן טוב מהלך מקיטון לטרקלין ושם טוב הולך מסוף עולם ועד סופו · שמן טוב נופל על המת ומבאיש שנא' זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח שם טוב נופל על המתים ואינו מבאיש שנאמר (מ"ב ד') ויעל ויגהר על הילד וגו' · שמן טוב נופל על המים ונידוח · ושם טוב נופל על המים ואינו נידוח שנאמר (יונה ב') ויאמר ה' לדג ויקא את יונה · שמן טוב נופל על האור ונשרף ושם טוב נופל על האור ואינו נשרף דכתיב (דניאל ג') באדין נפקין וגו' · אמר ר' יהודה בר' סימון מצינו בעלי שמן טוב נכנסו למקום חיים ויצאו הם שרופין · ובעלי שם טוב נכנסו למקום מתים ויצאו חיים · נדב ואביהוא נכנסו למקום חיים ומתו · חנניה מישאל ועזריה נכנסו לאתון נורא ויצאו חיים · לכך נאמר טוב שם משמן טוב וגו' : ב רבנן אמרי [ה] אמר הקב"ה למשה לך ומנה לי כהן גדול · אמר לפניו רבש"ע מאיזה שבט אמר לו משבט לוי ובמה אני מושחו · אמר לו בשמן המשחה · באותה שעה שמח משה אמר כך שבטי חביב לפני הקב"ה אמר לו הקב"ה חייך לא שבטך הוא אלא אחיך הוא · הה"ד (שמות כ"ח) ואתה הקרב אליך · ומשיחתו משמן המשחה מניין שנאמר (שם כ"ט) ולקחת משמן המשחה אבל עבודתו אינה עבודה ונתחייב אילולי ששמותן של שבטים (א) חקוקים על לבו · דכתיב (שם) ונשא אהרן את שמות וגו' · אמר הקב"ה חביבין עלי שמותן של שבטים משמן המשחה שנמשחו כהנים ומלכים · אמר ר' נחמיה אמר הקב"ה למשה לך ומנה לי כהן גדול · אמר לפניו רבש"ע מאיזה שבט אמר לו משבט לוי ובמה אני מושחו · אמר לו בשמן המשחה · באותה שעה שמח משה אמר כך שבטי חביב לפני הקב"ה אמר ליה הקב"ה חייך לא שבטך הוא אלא אחיך הוא הה"ד (שם) ואתה הקרב אליך · ומשיחתו משמן המשחה מניין שנאמר ולקחת משמן המשחה אבל עבודתו אינה עבודה ונתחייב אלולי שמותן של שבטים הקוקים על שתי כתיפיו דכתיב (שם) ונשא אהרן את שמותם לפני ה' על שתי כתפיו לזכרון ששה משמותם אמר ר' ביבי אלו היו חסרים אות אחת לא היו משמשין · תני ר' אושעיא (ב) אפי' נקודה אחת · תני [ו] ר' שמעון בן יוחאי שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות · [ז] כתר כהונה זכה בו

מסורת המדרש א ב"ר פרשה ח' · תנחומא סדר פקודי סימן ג' · פדר"א פ' י"א · ילקוט ישעיה רמז רס"א : ב בבא קמא דף כ' · תוספתא בבא קמא פרק ב' : ג לעיל פרשה א' פסוק כ' · ילקוט כאן רמז תתקס"ו : ד שמות רבה ריש פרשה מ"ח · תנחומא סדר ויקהל סימן א' · מדרש שמואל ריש פרשה כ"ג · ילקוט כאן רמז תתקע"ג · כל הענין : ה שמות רבה פרשה ל"ז · מדרש תהלים מזמור ק"א : ו אבות פרק ד' : ז עיין יומא דף ע"ב :

חדושי הרד"ל

(א) משל למלך ואפרכוס כו' · ב"ר פ"ח : (ב) ונודע לכל כו' · גביא הוא · דרש כן על שהוא אדם · אדם חשוב שבמין האדם שהוא מכל האדם : (ג) ואשלחך אל פרעה ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו כשבאו לאותה מעשה א"ל לך רד כו' כצ"ל · ובא לומר אע"פ שבחטאת העגל דן משה כנגד הקב"ה וכמ"ש שכביכול תפסו בבגדו וא"ל איני מניחך כו' אבל כשאמר לו אעברה נא כו' לא יכול לדין שתקיף כו' כדמסיים:

(א) כי יש דברים מרבים הבל כגון מגדלי קופין · ועי' ערוך ע' דבר השני בשם הילמדנו :

(א) כד"ת שכולן חיים · דרש מה טוב לאדם בחיים · שטוב לאדם שיאחוז בחיים אלו דברי תורה :

(א) חקוקים על לבו · בחושן ואפוד · ועדיפא ליה לחפום זה שפי מאבני שהם שעל כתיפין (דנקט ר"נ לסלן) שעל לבו חביב יותר וכד"א כחותם על לבך · וז"ש חביבים עלי · ור' נחמיה עדיפא ליה למינקט אבני שוהם שהם כתוב שהם משמותם דדרש מיניה אלו היו חסרין כו' וכן כחותם על זרועך :

(ב) אפי' נקודה א' · דרש משמותם שמות תמימים · וכענין פ"ש במנחות (כ"ט) וכתבתם אפי' קוצו

פירוש מהרז"ו

א זה אדם הראשון · כמ"ש כן האדם היה וזהו מה שהיה ומ"ש שנאמר ויקח ה' אלהים את האדם היינו שקרא אותו ואמר לו אדם בא לגן עדן והניחו שם ושם כתוב ויצר וכו' ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו ודרשו בב"ר פרשה י"ז סי' ד' שקרא לעצמו שם אדם וכבר קראו הש"ת כן כמ"ש ויקח ה' אלהים את האדם וזהו כבר נקרא שמו קודם שקרא עצמו אדם · ועי' שמ"ר פרשה מ' סי' ב' מה שדרשו על פסוק זה : ונודע אשר הוא אדם · ולא אל שמתחלה טעו המלאכים שהוא אל ועי' פדר"א פרק י"א ועי' עוד ב"ר פרשה ח"ת סוף סי' י"ד ושם מבואר : ואמר לו כי עפר אתה · תחלה היה כמו אל ועתה כי עפר וכו' וזהו מ"ש כאן בס"ד ולא יוכל לדין עם שהתקיף ממנו : זה משה · כמ"ש ומשה היה רועה : ונודע לכל כי זה משה נביא · ומ"ש אשר הוא אדם פי' הוא מובחר האדם גדול וחשוב מהכל רבו של נביאים וכמ"ש כי זה כל האדם ועכ"ז ולא יוכל לדין עם שהתקיף ממנו כשאמר רב לך אעפ"י שאלל העגל טען ודן עמו · ועי' ב"ר פרשה ז' סי' י"ד ודוק ולזה הביא כן כאן ענין העגל : זה ירמיה · כמ"ש ברים ירמיה אשר היה דבר ה' אליו וזהו מה שהיה : בטרם אצרך · היינו בספרו של אדה"ר כמ"ש שמ"ר פרשה מ' סי' ג' הכ"ל ומ"ש ולא יוכל לדין עם שהתקיף ממנו כשאמר לו אל תאמר נער אנכי : מה אית להון הנייה · בא לפרש מ"ש בס"ד מה יותר לאדם כי מאחר שהם מחיתו סיער הדבר מובן שיותר לו מהם נשיכה ושאר היזק :

א כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים · ויעשם כצל · ועי' לעיל פסוק הבל הבלים ושם בשלמות וכאן חסר : ד"א מה טוב · מספר ימי חיי הבלו ויעשם כצל ותיבת בחיים מיותר שהרי כתיב ימי חיי הבלו ודורש ע"פ מדה ל"ח כאלו תיבת בחיים כתיב בסוף ופי' חיי עולם : אשר מי יגיד לאדם · מה יהיה אחריו · ופי' לא הכל יכולים להגיד לאדם מה יהיה אחריתו אחריו · אלא החכמים שבכל האדם כמו שלמה וכדומה לו · וכמ"ש ב"ר ריש פרשה י"ב ורעם גבורותיו מי יתבונן ע"ש ותבין כאן : ודורש סמוכים שכתוב אחריו טוב שם וכו' זה הדבר שהיה אחריו :

א טוב שם · שתיבת טוב נמשך גם לתיבת שם וכאלו כתוב טוב שם טוב משמן טוב ופי' בעלי שם טוב וכל הענין במדרש שמואל ריש פרשה כ"ג : שם טוב עולה · שנאמר ואגדלה שמך מדרש שמואל שם ועל מ"ש שמן טוב יורד לא הביא שם פסוק ועי' מ"כ : ושם טוב אינו כלה · שנא' שם עולם אתן לו אשר לא יכרת מדרש שמואל שם · ומ"ש כאן שמן טוב לשעתו שם טוב לעולם לא גרים שם במדרש שמואל כי אינו אלא כופל לשון ויתכן שהוא העתקה משני מקומות כאשר כתבתי כן בהרבה מקומות בפי' המדרש · ועי' שמ"ר ריש פרשה מ"ח : באדין נפקין · חנניה מישאל ועזריה מן גו אתון נורא יקדה : מצינו בעלי שמן טוב · עד כאן דרש שמן טוב כפשוטו ועתה דורש בעלי שם בעלי שמן טוב ואמר אלינו כי באמת אותם שנמשחו בשמן טוב היו ג"כ בעלי שם טוב רק מיעט איזה מהם : **ב** רבנן אמרין · ה"נ במדרש שמואל שם ר"י ור"נ ר"י אומר אמר הקב"ה וכו' כמו בדברי רבנן דכאן ול"ל כאן ר' יהודה במקום רבנן ושם חסר דברי ר"נ ומפורש כאן בסמוך

מתנות כהונה

מה שהיה כו' : בקרונין · בעגלה מסובה : דומינין · שבח והרבה תמצא בספר הזה ועי' בערוך ערך דם : איזהו ט' · מי הוא המלך : ונודע לכל · ועי' בילקוט הגירסא קצת באופן אחר : אל פרעה וגו' · גרסי' ושיפיה דקרא והוצאתי את עמי : לך רד וגו' גרסי' · ושיפיה דקרא כי שחת עמך ועי' זה בילקוט כי תשא : כד אינון טבין כו' · כשהם טובים הם שלך אתה קורא אותם עמי וכשהם רעים הם שלי כתמים שאתה אומר כי שחת עמך בין הם טובים או רעים הם שלך : בטרם אצרך וגו' · וזהו כבר נקרא שמו והאות אמת מוסיף פה ומי יכול לדין וגו' בשעה שאמר ואמרת לא אדבר עוד בשמו :

כי יש דברים כו' : קופות · אפי"ן בלע"ז : והולדות הסנאין · פי' הערוך ערך חלד מין חיה מרטיל"א בלע"ז ועיין בבא קמא פרק מרובה דף פ' : ואדני שדה · חיה דומה לאדם או אדם הגדל מן הארץ ועיין בערוך ערך אדן וכל אלו אינם מאכל אדם והן אוכלין ומזיקין ועיין בערוך ערך דבר : מה אית להו כו' · מה יש הנאה מהם או מכה אחת או נשיכה ועקיצה וכה"ג : פלקא · ענין בית האסורים : פרעה · פצע וחבורה ועיין בערוך ערך פלקא : תוקלא · מכשול : מרמוצי · משמע בערוך ענין שריפה ועיין ערך רמץ : מרצומי · ענין פצע וחבורה כדאמרינן אזן בכור שנרצם שפוד שנרצם : מעשה בחסיד כו' · עיין זה בבא קמא בפרק הפרה :

כי מי יודע כו' · עיין זה לעיל ריש פסוק הבל הבלים :

סליק סדרא קמא בעזרת הש"ת :

(סדרא תניינא) **טוב** שם משמן טוב : שמן טוב יורד · בילקוט ובמדרש שמואל פ' כ"ג גרס יורד דכתיב כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן שם טוב עולה שנאמר ואגדלה שמך : לשעתו כו' · עי' מאמר זה בתנחומא ריש פ' ויקהל ושם ברכה אפס קצתו : מקיטון · חדר קטן פנימי ששם מושב המלך ומשתמש בשמן הטוב והריח יוצא חוץ לטרקלין : ה"ג יביע שמן רוקח שם טוב נופל על המתים ואינו מבאיש שנא' ויעל ויגהר על הילד וגו' : שמן טוב כו' · ה"ג במדרש שמואל ובילקוט ובתנחומא שם טוב נופל על המים ואינו נדוח : למקום חיים · מן ההיכל ולפנים ששם הארון וכפורת ולוחות וכרובים שכולן קדושה וחיים : ונתחייב · מיתה על עבודתו : אלולי כו' · וה"ג בהדיא במדרש שמואל ועיין מזה בילקוט וקצתו בש"ר פרשה ל"ח : ששמותן של שבטים כו' : זהו שם טוב : לא היו משמשין · במשפט האורים ותומים

יפה תואר

כנגד מדה : הפיל עליו שינה · ואע"פ שהשינה טבעית באדם לצורך קיום דם הבשל ונעורך מזונו שבטבעו לא היה נרדם ואע"פ שמפלת התרדמה לצורך לקיחת הצלע ממנו היה שלא תתבזה בעיניו י"ע ולכיימות כחות הגוף מסיגיעה י"ל שזה הוצרך כשגורם מג"ע אבל כהיותו ניזון מעונג הגן לא היה דהא והא גרמו : לך ומנה לי כ"ג וכו' · נראה דמעיקרא א"ל שהוא יהיה הבוחר והמקרב שע"י שסבור צריך לשם למזונו ולא היה לו עמל שיצטרך לנוח ממנו והיינו ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם נראה משה שהוא יהיה כהן אולי ירע בעיניו בחירת אחר לכ"א שהוא יהיה המקריבו כי בזה נמצא הוא מפעלם

אהרן ונטלו · כתר מלכות זכה בו דוד ונטלו · כתר תורה הרי מונח לדורות כל מי שזוכה לתורה כאילו זכה לשלשתן וכל שלא זכה לתורה כאלו לא זכה לאחת מהן · ר' בון בשם ר' שמואל בר נחמני אמר מצינו שהלך הקב"ה מהלך ה' מאות שנה לקנות לו שם דכתיב (שמואל ב' ז') אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשום לו שם · אמר ר' יוסי הגלילי [א] אומה ואלהיה · אמר לו ר' עקיבא עשית קדש חול · אמרו ישראל לפני הקב"ה כביכול עצמך פדית · שנאמר (שם) אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו · כתיב אשר הלך לו אלהים ולהלן הוא אומר אשר הלכו אלהים · הלך זה הקב"ה · הלכו זה משה ואהרן : [ג] אמר ר' שמעון בן יוחאי חביב שם טוב מארון הברית שארון הברית (:) לא הלך אלא שלשה ימים · שנאמר (במדבר י') וארון ברית ה' נוסע לפניהם · ושם טוב הולך מסוף העולם ועד סופו · מנא לן מדוד שנאמר (ד"ה א' י"ד) ויצא שם דוד בכל הארצות וה' נתן את פחדו על כל הגוים · חביב שם טוב מכהונה ומלכות שכהונה ומלכות בטלו ושם טוב לא בטל · תלמידיו דר' אבא ואבא צידוני בשם ר' שמואל בר נחמן אמר חביבה מיתתן של שבטים יותר מחייהם שבחייהם לא נאמר ששה משמותם · ובמיתתן נאמר ששה משמותם · אמר ר' יהודה (ד) מרים ויוכבד הן הן חיותיהם של ישראל דכתיב (שמות א') שם האחת שפרה ושם השנית פועה · [ב] שפרה זו יוכבד שהיתה משפרת את הילדים · ד"א שפרה ורבה · ד"א שפרו ורבו ישראל על ידיה · ד"א ששפרו אותן במצות ובמעשים טובים · ד"א שפרה לשם שבח שנאמר (איוב כ"ו) ברוחו שמים שפרה · פועה זו מרים שהיתה פועה באשה והולד יוצא · ד"א פועה שהיתה פועה ובוכה על אחיה משה שהושלך ליאור שנאמר (שמות ב') ותתצב אחותו מרחוק · ד"א פועה שהופיעה את מעשה אחיה · ד"א שפעת בפני פרעה ואמרה לו אוי לך מיום הדין · תני שלשה שמות נקראו לאדם הזה אחד שקראו לו אביו ואמו ואחד שקראו לו אחרים ואחד שקרוי לו בספר תולדות ברייתו: [ד] (ה) ר' פנחס אמר אדם חביב בשמו ואיני יודע באיזה מהן · בא שלמה ופרש טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו · [ג] נולד אדם מונין לו למיתה · מת מונין לו לחיים · נולד אדם הכל שמחין · מת הכל בוכין · ואינו כן · אלא נולד אדם ואין שמחין לו · שאין יודעין באיזה פרק ומעשים יעמוד · אם צדיק ואם רשע אם טוב ואם רע · ומת הם צריכין לשמוח שנפטר בשם טוב ויצא מן העולם בשלום · משל לשני ספינות פורשות לים הגדול · אחת יוצאת מן הלמן ואחת נכנסת ללמן היוצאת מן הלמן הכל שמחין והנכנסת ללמן לא שמחו לה · היה שם פקח אחד אמר להם חילוף הדברים אני רואה זו שהיתה יוצאה מן הלמן לא צריכין לשמוח עמה שאין יודעין באיזה פרק עומדת כמה ימים מזדווגת לה כמה עלעולין הן מזדווגות · ושנכנסת ללמן הכל צריכין לשמוח שנכנסה לשלום · כך מת אדם הכל צריכין לשמוח ולשבח שנפטר בשם טוב בשלום מן העולם הוא ששלמה אמר ויום המות מיום הולדו · [ד] את מוצא כשהצדיקים נולדין אין בריה מרגשת וכשמתין הכל מרגישים · כשנולדה מרים לא הרגיש בה בריה וכשמתה נסתלקה הבאר והרגישו הכל · הבאר הודיעה מיתתה · נולד אהרן כהן גדול ולא הרגיש בו בריה וכשמת נסתלקו ענני כבוד הרגישו הכל · הענן הודיע מיתתו · נולד משה רבינו ולא הרגיש בו בריה · וכשמת הרגישו הכל · המן הודיע מיתתו ששבת · נולד יהושע ולא הרגיש בו בריה וכשמת הרגישו הכל שנא' (יהושע כ"ד) ויקברו אותו בגבול וגו' מצפון להר געש · רבנן אמרי [ה] הזרנו על כל המקרא כולה ולא מצינו מקום ששמו הר געש · אלא מהו הר געש ע"י שנתגעשו ונתרשלו ישראל מלגמול חסד ליהושע רצה הקב"ה להרעיש וגם להגעיש עליהם ההר ולהפילו להם לאבדן · לפי שנתחלקה א"י והיה הלוקה חביב עליהם יותר מדאי · זה עוסק בשדהו · וזה עוסק בכרמו · וזה עוסק בזיתו · וזה עוסק בפחמו · כולן עוסקין במלאכתן · לכך בקש הקב"ה להרעיש עליהם את העולם · לפיכך הרגישו בו הכל והודיעו את מיתתו · נולד דוד ולא הרגיש בו בריה וכשמת הרגישו בו הכל שנאמר (מלכים א' י"א) והדד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבותיו וגו' · אמר רבי פנחס והלא שכיבה היא מיתה · אלא דוד שהיה מלך כתיב בו שכיבה · יואב שהיה שר הצבא כתיב בו מיתה · דבר אחר והלא שכיבה היא מיתה · אלא דוד שנמשח בשמן המשחה כתיב בו שכיבה · ויואב שלא נמשח בשמן המשחה כתיב בו מיתה · ד"א והלא שכיבה היא מיתה · אלא דוד שמת על מטתו כתיב בו שכיבה · ויואב שנהרג כתיב בו מיתה · ד"א והלא שכיבה היא מיתה אלא [ו] דוד שירשו בניו את מקומו נאמרה בו שכיבה ויואב שלא ירשו בניו מקומו נאמרה בו מיתה לפיכך הרגישו הכל כשמת דוד הודיע שלמה מיתתו · נולד שמואל ולא הרגישה בו בריה וכשמת הרגישו הכל שנאמר (שמואל א' כ"ה) וימת שמואל ויספדו לו כל ישראל · אמר ר' יהושע בן לוי [ז] מתלא אמר מאן דנכתיה חויא חבלא מדחיל ליה · אמר ר' שמואל בר נחמן משלו נתנו לו שנא' (שם ז') והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל · כתוב אחד אומר וימת שמואל וכתוב אחד אומר (שם א' כ"ח) ושמואל מת · א"ר אסי ושמואל מת מיתה ודאי · וימת שמואל אין הדברים אמורים אלא לענין נבל שנא' (שם א' כ"ה) וימת שמואל [וגו'] ואיש במעון · א"ר שמואל בר נחמן הם סופדין וטופחין על מיתת הצדיק וזה הרשע עושה לו מרזיחין · אמר יהודה ללמדך שכל הכופר בגמילות חסד כאילו כופר בעיקר · אמר דוד המלך עליו השלום מה היה עושה גומל חסד לכל · אומר כן אפי' הורג או נהרג או רודף או נרדף גומל אני לו חסד כמו לצדיק · הה"ד (תהלים י"ג) ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי :

א [ג] **טוב** ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה למה שלב חכמים בבית אבל · שכל מי שמתאבל הקב"ש ברוך הוא

מסורת המדרש א עיין ירושלמי סוכה פרק ד' · שיר רבה פ' ד' · מכילתא סדר בא פ' י"ד · ילקוט שמואל רמז קמ"ו : ב שמות רבה פרשה א' · כל הענין ע"כ : ג שמות רבה מ"ח · אגדת שמואל פ' כ"ג · כל הענין : ד תנחומא ריש סדר ויקהל : ה שבת דף ק"ה · רות רבה פ' א' · ילקוט יהושע רמז ל"ה : ו עיין ב"ב דף קט"ז : ז ילקוט שמואל רמז קל"ד :

חידושי הרד"ל

פ' יו"ד כתב תמיס : (ג) לא הלך אלא ג' ימים · פסוק מסע לפניהם דרך ג' ימים למימך טורי ולסתוג נחשים ועקרבים (והגין כת התורה ג' ימים) וז"ש בב"ק (פ"ב) שלא ילכו שלשה ימים בלא תורה · ותורה הוא נגד יום השלישי · והוא אוריין תליתאי : (ד) מרים ויוכבד הן כו' · אפשר מקומו של מאמר זה ראוי להיות נכון אחר כשנולדה מרים לא הרגיש בה בריה כו' ולנוסחת הספרים אולי י"ל שייכות זה לכאן על לשון שם טוב ששמותם נקראו על מעשיהם הטובים : (ה) א"ר פנחס איני יודע באיזו מהן חביב אדם בשמו בא שלמה כו' כצ"ע וכ"ה במדרש שמ' ושם הלשון איזו מהן יקדים · (ו) או הורג כו' כמו לצדיק · לגי' דהכא י"ל שמנו למה שכאן לגמול חסד לחנון בן נחש על מיתת אביו · ולפי' המ"כ משמע דקאי על נבל (ולא הוא במקרא שם דוד לנחמו ואולי אפשר הוא בכלל מ"ש וישלח דוד וידבר באביגיל שאלה לדבר על לבו בדברי תנחומין על מיתת בעלה נבל) · וזהו שמביא קרא דואני בחסדך בטחתי וגו' כי גמל עלי דכתב בהרי' אמר גם בלבו דקאי על נבל כמ"ש המ"כ : ידם

מתנות כהונה

ותומים ובמדרש שמואל גרס מכפרין : כל מי שזוכה לתורה · י"ל שזה מה שכתוב במשנה במסכת אבות שכתר שם טוב עולה על גביהן כי התורה שם הטוב ובילקוט גרס וכתר שם טוב עולה על גביהן אבל אינו הגירסא הכתובה פה גם בתנחומא פ' ויקהל כתב וז"ל ג' כתרין הן כו' עד ועוד כתר אחד כתר שם טוב עולה על גביהן : ה"ג הלכו אלהים לפדות כו' · אומה ואל היה ודרש לו לעצמו כביכול פדה עמים ועצמך פדית : ה"ג עצמך פדית שנאמר אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו : כתיב אשר הלך כו' · ופסוק הוא בד"ה א' י"ז ועיין בשמות רבה פרשה מ"ב ובמדרש שמואל : הן הן חיותיהם כו' · עיין בפ"ק דסוטה ובש"ר פרשה א' : שפרת ורבת · בש"ר לא גר' ליה ובמדרש שמואל גרס ליה וי"ל על שילדה משה אחר גזירת פרעה והיה שקול כששים רבוא גם נאמר ובני רחביה רבו למעלה ודרשו חז"ל למעלה מששים רבוא : פועה באשה · מדברת ולוחשה בלחישה דבר מה והולד יוצא שלא בצער : מעשה אחיה · שאמרה לבת פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת או י"ל על מה שהיתה מתנבאה עליו טרם הולדו כמדרש חז"ל : בספר התולדות ברייתו · בתנחומא ריש פרשת ויקהל גורס שם שהאדם קונה לעצמו וגירסת מדרש שמואל נוטה לגירסת הספר : חביב בשמו · ואינו כן מן הדין : ומת · וכשמת : יוצאה מן הלמן · פורשת מחוף הים לתוך הים : עלעולין · רוח סערה תרגום עלעולין : ששבת · שנתבטל כדאי' וישבות המן ממחרת : שנתעצלו · עיין במסכת שבת בפרק האורג ושם לא גרס שנתגעשו ועיין כל זה ריש מדרש רות : בפחמו · וטוב להגיה בפילמו וה"ג ריש מדרש רות אבל מדרש שמואל גרס ג"כ בפחמו : עם אבותיו וגו' גרסי' · וסיפיה דקרא וכי מת יואב : שכיבה היא מיתה · ולמה כתב אצל דוד שכיבה ואצל יואב מיתה ועיין זה בפרק המוכר את הספינה : הודיע שלמה כו' · כשהכניס הארון לבית המקדש שנאמר זכרה לחסדי דוד וגו' כדלעיל בפסוק ושבח אני את המתים : מתלא אמר כו' · המשל אומר מי שנשכו נחש הבל המתעקם ודומה לנחש מפחידו ומתיירא ממנו וכן מסיים בו בילקוט שמואל לפי שכתוב ויקברו אותו בגבול נחלתו וגו' שגעש עליהם ההר להרגם לפי' כשמת שמואל ויספדו אותו וגו' : מדחיל ליה גרסי' : משלו כו' · כלומר מפני שהלך ושפט כל ישראל ועשה שלום ביניהם מדי שנה בשנה לפיכך ויספדו לו כל ישראל וכמו שדרשו במיתת אהרן : מיתה ודאי · כלומר זהו עיקר מקום מיתתו שכתוב אחריו מיד ויקבצו הפלשתים וגו' שכל זמן ששמואל חי נפלו הפלשתים ביד ישראל כדאיתא בתוספתא דמס' סוטה והא דכתיב וימת שמואל וגו' לא אמר אלא בשביל נבל וכדמפרש ואזיל : מרזיחין · יש לומר ענין מרחצאות ותענוגות משתה ושמחה וכן מצאתי שוב באות אמת : כופר בעיקר · כדאמרינן אמר נבל בלבו אין אלהים וכן קראו בליעל ונאמר יצאו אנשים בני בליעל וגו' : אומר כן · דוד היה אומר כן : ה"ג חסד כמו לצדיק : כי גמל עלי · כלומר בעבור שיש בי עול גמילות חסד לפיכך יגל לבי ואקוה לישועתך :

פירוש מהרז"ו

בסמוך · ועי' שמ"ר פרשה ל"ז סוף סי' ו' : אמרו ישראל · מכילתא פ' בא סוף פרשה י"ד מדרש שמואל פרשה כ"ז : [ג] מרים ויוכבד · שמ"ר פרשה א' סי' י"ג וש"נ ומבואר : ברוחו שמים שפרה · שם בשמ"ר מבואר וכאן חסר : [ד] בא שלמה ופירש טוב שם · אותו שם שנשאר ביום המות שם שקנו לו ע"פ מעשיו הטובים וזהו ויום המות וגו' ועי' שמ"ר ריש פרשה מ"ח : נולד אדם · כמ"ש באבות הילודים למות והמתים להחיות : הר ששמו געש · ריש מדרש רות ומדרש שמואל סוף פרשה כ"ג ומ"ש שנתגעשו פי' שנתגעשו בעבודת האדמה ועל כן נתענו בקבורתו : כי שכב דוד · עי' ב"ב דף קט"ז ע"ש השנויים ועי' ב"ר פרשה מ"ט סוף סי' ד' : מתלא אמר · במדרש שמואל שם הסמיך מאמר של שמואל למאמר של יהושע ואל זה קאי המשל והנמשל : מיתה וודאי · כפשוטו שהודיע שמת ומ"ש וימת שמואל לדרוש סמוכים לענין נבל : שכל הכופר בגמילות חסד · כמ"ש במדרש תהלים אמר נבל בלבו אין אלהים על נבל שלא רצה לגמול חסד כאלו אמר אין אלהים היינו שלא רצה לגמול חסד לשמואל בהספידו ולא לדוד : הורג וכו' או נרדף · שע"י שיתרצה לגמול חסד לשמואל יתוודע לשאול וירדפנו להרגו וילמכך להלחם עמו · ומ"ש כאן לצדיק · פי' כמו שצריכים באמת לעשות לצדיק ובמדרש שמואל שם ליתא תיבת כמו : ואני בחסדך בטחתי · פסוק זה סמוך לפסוק אמר נבל בלבו שכתוב אחריו ברים מזמור י"ד · כך ראיתי במפרש של מדרש שמואל הנ"ל ונכון הוא לפי מה שהעתקתי ממדרש תהלים הנ"ל :

א **שכל** מי שמתאבל · שאינו שמת בהבלי עוה"ז וצופה לאחריתו ביום המיתה איש

יפה תואר

ממנו שהוא הממנה אותו והממנה גדול מהממונה ולפי שמשה בענותנותו לא רצה למנות מדעתו שאל את פי ה' וא"ל משבט לוי לכ"א אליך כלומר מהשבט הקרוב לך ולכן לא אמר בריאת אהרן כדי שיראה שמשה הוא הממנה אותו : עצמך פדית · שהשכינה היה עמהם בגלות ואף שפדה גם אותנו לא כיון לפדותנו והוא מ"ש בש"ר ולא פדה אותנו וכי עמנו היה עסוק לומר שאע"פ שפדאנו לא נתעסק אלא בעבורו וה"ל כאלו לא פדה אותנו א"ק כי מי הייב היות השכינה עמהם בגלות אלא שהוא עשה לטובתם שלא יאבדו וא"כ הפדיון אינו אלא בעבורם כי היה יכול להציל שכינתו ולהניחם אלו לא היה מקפיד גם בעבורם וי"ל שכוונתם שלכבודו הוא דעבד שאחר שנקרא שמו באבותיהם כאלו היה חילול כבודו בשעבודם כאלו

קשה היאך אומר מיתה גבייהו הואיל והיו משוחים לז"א ובנים לא היו להם רק שקשה לר"א והלא בפינן שירשו

ידי משה

לומר הואיל שכמה טעמים מפני הרעה נאסף צדיק לק שתאמר די לצרה בשעתה לזה מביא ק"ו שהשבטים מגילה מצאו ודאגו על העתיד ודו"ק : אלא דוד שנמשח בשמן המשחה וכו' · וזה כ"ל פי' הפסוק בפרשת במדבר וז"ל ואלה בני אהרן הכהנים המשוחים אשר מלא ידם לכהן וימת נדב ואביהוא ויכהן אלעזר ואיתמר וגו' ובנים לא היו להם וקשה והלא כמה פעמים נזכר מיתתם ולמה לא נזכר זה אלא היה להם בנים ומצורף לזה איתא במדרש אר"א אילו היה להם בנים היו קודמים לאלעזר ואיתמר למה כ"מ הורה לנו תורה זאת אלא כ"ל דה"ס לפי דאיתא בגמרא דב"ב עוד טעם על שנאמר גבי דוד שכיבה לפי שהניח בן כמותו ופי' ע"כ דבעינן תרוייהו דאל"כ קשה והלא גבי יעקב שהניח בנים כמותו ואעפ"כ נאמר בו מיתה וכו' וזה פירוש הכתוב כאן ואלה בני אהרן הכהנים המשוחים וגו' וימת נדב ואביהוא בפינן שירשו בניו גדולתו לז"א אילו היה להם בנים היו יורשים גדולתו ודוק וזה פירוש המדרש ש"ט ויקרבו ימי

משמחו שנאמר (ישעיה כ"ט) ויספו ענוים בה' שמחה · ד"א טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה · מוטב ללכת (א) למדה שיש לה פרעון ממדה שאין לה פרעון · מוטב לילך במדה נוהגת בחיים ובמתים ממדה שאינה נוהגת אלא בחיים · מוטב לילך במדה נוהגת בעשירים ובעניים ממדה שאינה נוהגת אלא בעשירים · מוטב לילך במדה שיש בה פיוס ממדה שאין בה פיוס : **ב** אמר רבי ברכיה [א] גמילות חסד בתורה בראשה ובאמצעיתה ובסופה · בראשה דכתיב (בראשית ב') ויבן ה' אלהים את הצלע [ב] מלמד שקילעה הקב"ה לחוה והביאה אל האדם ונעשה שושבין להם שכן בכרכי הים קורין לקלעיתא בניאתא · ובאמצעיתה דכתיב (שם י"ח) וירא אליו ה' באלני ממרא מלמד שביקרו (שם כ"ה) ויברך אלהים את יצחק בנו זו ברכת אבלים · בסופה שנאמר (דברים ל"ד) ויקבור אותו בגיא · אמר ר' חנין מדת פרעון מה היא יעקב מת בארץ מצרים מי ראוי להטפל בו לא הקב"ה שאמר לו (בראשית מ"ו) אנכי ארד עמך מצרימה וגו' בא יוסף והטף לו את המצוה דכתיב (שם נ') ויעל יוסף לקבור את אביו · מת יוסף במצרים מי ראוי להטפל בו לא השבטים שהשביע אותם שנאמר (שם) וישבע יוסף · בא משה והטף לו את המצוה שנאמר (שמות י"ג) ויקח משה את עצמות יוסף · מת משה ופרע לו הקב"ה בכבודו שנאמר (דברים ל"ד) ויקבור אותו בגיא : **ג** כתיב (בראשית ג') ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם מצינו שהקב"ה גומל חסדים · מקשט כלות · מברך חתנים · מבקר חולים · וקובר מתים · מנחם אבלים · מקשט כלות דכתיב (שם ב') ויבן ה' אלהים · ר' יוחנן אמר [ג] בנאה וקשטה והראה לו · א"ר אבהו שמא תאמר מתוך חרוב אחד או מתוך שקמה אחת הראה לו · אלא מאחר שקשטה בכ"ד מיני תכשיטין · אח"כ הראה לו שנאמר (שם) ויביאה אל האדם · מברך חתנים שנאמר (שם) ויברך אותם אלהים · מבקר חולים שנאמר (שם י"ח) וירא אליו ה' באלני ממרא · קובר מתים דכתיב (דברים ל"ד) ויקבור אותו בגיא · מנחם אבלים דכתיב (בראשית ל"ה) ויקרא שמו אלון בכות · א"ר שמואל בר נחמן מהו [ד] אלון בכות עד שמשמר אבלה של דבורה מניקתו באתה לו שמועה רבקה אמו ובכה ב' בכיות · לכך נאמר אלון בכות · ויעקב הוא אומר ויברך · ברכת אבלים ברכו : **ד** א"ר סימון מצינו שהלכו לבית המשתה ולא נתפרשו שמותן · לבית האבל ונתפרשו שמותן · עוג הלך במשתה אברהם ולא נתפרש שמו · שלשת ריעי איוב הלכו לבית האבל נתפרשו שמותן · מצינו שהלכו לבית המשתה ולא נדחו מגיהנם· והלכו לבית האבל ונדחו מגיהנם· עוג היה במשתה אברהם ולא נדחה מגיהנם ואלו שהלכו לבית האבל נדחו מגיהנם · אמר ר' יששכר דכפר מנדי דרכן של רשעים להנתן בדיוטא תחתונה של גיהנם שנאמר (איוב ל"ד) תחת רשעים ספקם · שלשת ריעי איוב הלכו לבית האבל ונדחו מגיהנם דכתיב (איוב ב') ויבא איש ממקומו · איש מביתו איש מעירו איש מארצו אין כתיב כאן · אלא איש ממקומו · ממקום שנתבצר להם בגיהנם נדחו ונצולו ממנו · מצינו שהלכו לבית המשתה ולא שרת עליהם רוח הקדש זה עוג · ושלשת ריעי איוב הלכו לבית האבל ושרת עליהם רוח הקדש הה"ד (איוב ד') ויען אליפז ויען בלדד · (ב) [ה] תני בשם רבי מאיר כל מקום שנא' ענייה ואמירה כה ככה · אלו בלשון הקדש ברוח הקדש הוא מדבר : **ה** (ג) והחי יתן אל לבו · מה ת"ל עביד חסדא דיעבדון לך · [ו] לווי דילווניך · ספוד דיספדונך · קבור דיקברונך · גמול חסד דתתגמל חסד · אמר רבי מנא והחי יתן אל לבו · אלו הצדיקים שנותנין מיתתן כנגד לבן · ולמה כותשין על הלב מימר דכלה תמן · ד"א והחי יתן אל לבו · זה חי העולמים שהוא משלם שכר לבר נש על כל פסיעה ופסיעה בגמילות חסדים · (ד) דאמר ר' יונה אין שואלין הלכות לפני מטתו של מת · והא ר' יוחנן שאל לרבי ינאי קומיה ערסיה דר' שמעון בן יהוצדק (א) (ה) [ז] הקדיש עולתו לבדק הבית מהו מועלים בה · ומגיב ליה משהכהנים מעכבין בשחיטתה מעל · נאמר כד הוה רחיק הוה מגיב ליה · תני הכתפין אסורים בנעילת הסנדל · שמא יפסק סנדלו של אחד מהם ונמצא מתעכב מן המצוה · ר' זעירא שרע בדיבורא אזלון מוזקופוניה (ו) ואשכחוניה איעני בדיבורא · אמרין ליה מהו כן · אמר לון עלמא דאתינן מן לתמן הא מה דאיתמר והחי יתן אל לבו :

א [ג] **טוב** כעס משחוק · אמר שלמה אילו כעס אבא על אדוניה קמעא · טוב היה לו משחוק ששחקה עליו מדת הדין · למה כי ברוע פנים ייטב לב · אלו הרע לו פנים הביאו למוטב · אלא ולא עצבו אביו מימיו · וכן אמנון · טוב היה לו אם כעס דוד אבא על אמנון קמעא · משחוק ששחקה עליו מדת הדין · ולמה כי ברוע פנים ייטב לב אלא (ש"ב י"ג) כי אמנון לבדו מת · ד"א טוב כעס משחוק טוב היה אילו כעס הקב"ה על דור המבול · משחוק ששחקה עליהם מדת הדין שנאמר (איוב כ"א) זרעם נכון לפניהם · ד"א טוב כעס משחוק · טוב שהיה הקב"ה

מס' המדרש א סוטה דף י"ד · בר"ר פ' ח' וש"נ · ופ"ס י"ח וש"נ · פדר"א פרק ט"ז וי"ז : ב ברכות דף ס"א · עירובין דף י"ח : ג שבת דף ל"ה · בר"ר פ' י"ח וש"נ : ד ב"ר פ' פ"א · תנחומא סדר תצא סימן ד' · פסיקתא רבתי פיסקא י"ב · ילקוט סדר וישלח רמז קל"ה : ה סוטה דף ל"ג : ו מועד קטן דף כ"ח · כתובות דף ע"ב · נדרים דף ס"ג : ז ירושלמי ברכות פרק ג' :

חדושי הרש"ש

א) הקדיש עולתו לבדק הבית מהו א' · עי' (תמורה ל"ב ב') :

חדושי הרד"ל

(א) למדה שיש לה פרעון · עמ"כ · ופשוטו י"ל שיש לה פרעון וודאי דאתי כי מי גבר יחיה ולא יראה מות ויצטרך שיעסקו בו חביריו · אבל משתה מי יודע שיבא לידו כך וודאי : (ב) תני בשר"י כ"מ שנאמר עניי[ה] · כצ"ל ירושלמי סוטה פ"ז : (ג) והחי יתן אל לבו תני משום ר"מ מת"ל עבד חסדא כו' כצ"ל וכ"ה בתוספתא פ"ג דמגילה וירושלמי דכתובות פ"ז : (ד) דא"ר יונה אין שואלין כו' · לגי' הספרים הרא' זאת מהא דכתפין שחששו שמא תפסק רצועה וימנע רגע מן המצוה · הרי חששו לבטול פשיעה א' · אבל יותר נראה דד"ר יונה ענין בפני עצמו וצ"ל א"ר יונה : (ה) הקדיש עולתו לבה"ב כו' ומקריב ליה שהכהנים כו' · בירושלמי ליתא לתשובה זו גם בשאלה ליתא שם מלות מועלין בה · ובאמת לגי' דהכא תמוה השאלה דמוכחא מתניתין וכולה סוגיא בתמורה (ל"ב) שאין הקדש בדק הבית חל על קדשי מזבח · הקדש עילוי נ"ש בפירש"י (וע"ש בתוס' שהעתיקו כן בשם המשנה דערכין כ"ח וליתא שם) וגם מעילה בלאו הכי איכא (ועי' רמב"ם פ"ד מהל' שקלים ה"י) ולא דמי להא דתנן בשקלים פ"ב בשוקל שקלו [מ]מעות הקדש שאם קנה הבהמה מעל · דשם במעות כשקנה עובר הבהמה הו"ל כמוציאן לחולין משא"כ כאן בעולה · ולפי נוסחת הירושלמי נראה גם כאן גרסי' בתשובה ומקריב ליה שהכהנים מעכבין בשחיטה ול"ג תיבת מעל · ולפ"ז פירושו שהכהנים מעכבין עד שיבואו הגזברין (ואפשר גרסי' שהגזברים מעכבים והיינו ממש כדעולא בתמורה שם שאין בה אלא עכוב גזברים ע"ש בפירש"י) : (ו) ואשכחוני' איעני א"ל כו' א"ל על מה דאתינן כו' כצ"ל :

פירוש מהרז"ו

אם כזה מגביר אהבת תורה ומצות באהבת הש"י : למדה שיש לה פרעון · כי המות שוה בהכרח לכל והגומל חסד למתיו סוף סוף ימות גם הוא ויגמלו עמו חסד כמ"ש חז"ל דספד יספדוניה דקבר יקברוניה ודל ידלוניה · אך המשתה אף שהוא מצוה אולי ימות ולא יפרע : נוהגת בחיים ובמתים · האבלות שהחיים מתאבלים וגם המתים כמ"ש ונפשו עליו תאבל : שיש בה פיוס · אל המות מתבטלים קטטות ומריבות ומי שהיה לו מריבה עם המת מפייסו אך במשתה לפי כתובה דלא למי בה תיגרא וכדומה בשאר שמחות : **ב** בראשה ובאמצעיתה · ב"ר סוף פרשה ח' וש"נ וגמ"ח כולל גם משתה נישואין הוא הכנסת כלה ובקור חולים והלוית מת והתחיל בהכנסת כלה בראש התורה וביקור חולים באמצעיתה וסיים בקבורה כי הוא סוף כל האדם : מדת פרעון מה היא · עד היכן מגיע פרעון הגמולה : **ג** כתיב ויעש ה' לאדם ולאשתו · צ"ע שהביא פסוק זה ולא דרש בו ויתכן שבתוך הדברים שחושב גמ"ח שהקב"ה עושה יחשוב ג"כ שהקב"ה מלביש ערומים ועל זה מביא הפסוק ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם : בכ"ד מיני תכשיטין · הם המנויים בישעיה ג' כ"ד במספר וחגורה ומעשה מקשה ופתיגיל מחשבון הכ"ד והבושת אינו מחשבון התכשיטין והתורה מפורש שקשטה וע"פ מדה י"ז אנו יודעים במה קשטה וע"ז כתוב וככלה תעדה כליה : אלון בכות · ב"ר סוף פרשה פ"א וכאן חסר ע"ש : **ד** עוג הלך במשתה · ב"ר פרשה נ"ג סי' י"ד עוג וכל גדולי הדור ע"ש : נדחו מגיהנם · כמ"ש בסוף איוב שהקריב איוב עולות עליהם והתפלל בעדם והרצה אותם לה' לבלתי עשות עמהם נבלה שהצילם ממשפטו בעוה"ז ובעוה"ב מגיהנם : תחת רשעים ספקם · שמספיק הרשעים בשאול תחתית ועי' ב"ר פרשה ס"ח סי' ח"ת ומ"ש במקום רואים עיין לקמן פסוק רואה את מעשה במקום שהצדיקים רואים אותם שהם מן הנראים לדיראון : ממקום שנתבצר להם בגיהנם · בהכרח שכוונתו על מ"ש בסוף איוב שאמר הש"י לאליפז חרה אפי בך ובשני ריעך ועל שגמלו חסד לאיוב זכו שיתפייס להם ע"י איוב ועל זה רמז במ"ש ויבואו איש ממקומו שבשכר ביאתו יצאו ממקומם ונצלו מחרון אף ה' : כל מקום שנאמר ענייה וכו' · הנה אמרו חז"ל בב"ב דף ט"ו משה כתב ספרו וספר איוב הרי שנאמר ברוה"ק ועכ"ז אין ראיה שמתחלה כשאמרוהו שאמרו אותו ברוה"ק ע"כ דורש שגם בעת שאמרוהו אמרו בעצמם ברוה"ק שדורש תיבת אלו ע"פ גז"ש שנאמרו בתל"ך ברוה"ק וכן באיוב : **ה** כותשין על הלב · כשאומרים ווידוי : אין שואלין הלכות · כדי שלא יסיח דעתו מצרכי המת ומרומז במ"ש והחי יתן אל לבו שלא יסיח דעתו : שרע בדבורא · הוחלק בשדה ונפל שכב לארץ :

א אלו כעס אבא על אדוניה·עי' שמ"ר ריש פ' א' : זרעם נכון לפניהם · בדור המבול

מתנות כהונה

טוב ללכת : שיש לה פרעון · כדמפרש ר' חנן לקמן בחיים ובמתים · גמילות חסדים בבית אבל הוא כבוד אל החיים ואל המתים : פיוס · שמיישב ומפיים דעת האבל : מלמד שקלעה כו' · עיין במסכת שבת בפ' המצניע ובב"ר פרשה י"ח : מדת פרעון כו' · שקרא למעלה ללכת אל בית האבל מדת פרעון : מי ראוי גרסי' : מצרימה וגו' גרסי' · וסיפיה דקרא ואנכי אעלך גם עלה : מתוך חרוב כו' · עיין בב"ר פרשה י"ח : ויבאה גרסינן והוא בגמטריא כ"ד : וביעקב הוא אומר · עיין כל זה בב"ר פרשה פ"א ושם הגירסא יותר נכונה : עוג מלך הבשן · ועיין בב"ר פרשה נ"ג : ה"ג ולא נדחו מגיהנם והלכו לבית האבל ונדחו מגיהנם עוג כו' : בדיוטא התחתונה · בחדר התחתון ועיין בב"ר פרשה ס"ח ופרשה נ' : תחת רשעים · בבראשית רבה גרס שנאמר ישובו רשעים לשאולה : ממקומו · משמע ממקומו המיוחד לו וזהו הגיהנם המוכן לעובדי עבודת כוכבים : אלו בלשון הקדש · אם הוא בלשון הקודש : ה"ג ברוח הקדש הוא מדבר והחי כו' : עביד חסדא כו' · עשה חסד כדי שיגמלו חסד ג"כ עמך : לווי · עשה לויה למת כדי שילווך ועשה הספד כדי שיספדוך ועיין כל זה במסכת מועד קטן בפ' אלו מגלחין : הצדיקים · נקראים חיים כמו שדרשו חז"ל בפסוק ובניהו בן יהוידע בן איש חי : ולמה כותשין כו' · כשאדם מתחרט על עונותיו כשבאת לו צרה שפתאום הוא כותש ומכה על הלב לומר שהכל בא לו משם והוא הסבה הראשונה לכל עון ולכל חטאת וזהו החי יתן אל לבו : על פי הירושלמי דפרק מי שמתו נראה דהכי גרסי' דאמר רבי יונה אין שואלין הלכות כו' עד של מת והא רבי יוחנן כו' עד מועלין בה ומגיב לי' משהכהנים כו' עד בשחיטתה מעל נאמר כד הוה רחיק הוה מגיב ליה תנא כו' ובירושלמי הגירסא יותר ארוכה עוד ותפסת מועט תפסת : אין שואלין · כדי שלא יסיחו דעתם מן ההספד : קמיה ערסיה· לפני מטתו : ומגיב ליה· והשיב ליה : שרע בדיבורא גרסי' · וגם הוא בירושלמי בפרק מי שמתו : שרע · החליק ונפל כן פי' הערוך : איעני בדיבורא גרסי' : איעני · מושכב ומוטה ועיין בערוך ערך ענו ופי' ר' זעירא החליק ונפל בשדה והלכו לזקפו מצאוהו מושכב על פני הארץ ברצונו כי אינו חולה ואמרו לו מהו זה למה אתה מושכב ברצון וא"ל זה העולם שבאנו משם ובירושלמי גרס מהן דאתינן פי' מהיכן שבאנו וכל זה להעלות ללבו מאין שיבא ושמה ישוב וזהו והחי יתן אל לבו :

טוב כעס : קמעא גרסי' : אלא ולא כו' · כלומר והוא לא עשה כן אלא כדכתיב ולא עצבו אביו מימיו ולכן ואדניהו מתנשא לאמר אני אמלוך : ולמה כי ברוע כו' · כדלעיל אצל אדוניה : הכי גרסינן ייטב לב אלא כי אמנון כו' · פירוש אלא מתוך שלא עצבו כתיב עליו כי אמנון כו' : זרעם נכון · עיין בב"ר פרשה ל"ו :

לב

ידי משה

ימי דוד למות הימים מתים וצדיקים קיימים לעולם פירוש שקשה למדרש היאך אומר גבי דוד מיתה נ"א הימים מתים וצדיקים קיימים והמיתה קאי על הימים : שמא יפסק הסנדל · עיין לעיל מה שחדשתי

יפה תואר

כאלו הוא בגלות שאינו יכול להתיר את עצמו : שקשטה בכ"ד מיני תכשיטין · שמקשטין בהן הכלות וכדאי' בש"ר פ' מ"א ויתן אל משה ככלותו מה כלה זו מקושטת בכ"ד מיני תכשיטים וכו' ושמה המוזכרים בישעיה כ"ד מינים ובספר הזוכר דרש לה ויבאה דהוי כ"ד בגימטריא: באתה לו שמועת רבקה אמו ·

ק' דתניא בספרי שלשה שנותיהם שוות רבקה קהת וכן עזאי וקהת חי קל"ג שנה וא"כ גם רבקה חיתה קל"ג שנה ואם בפרשה זו נתבשר יעקב במיתתה צ"ל שהיתה ל"ד שנה ותאי כשילדה אותו שהרי יעקב היה באותו פרק שנתבשר במיתתה בן צ"ח שנה ותאי שהרי בן ס"ג היה כשפירש מאביו וי"ד שנה נטמן בבית עבר וכו' בבית לבן ושנה ותאי עד שבא לבית אל הוציאם מקל"ג נשאר ל"ד ותאי תוציא מהם כ' שנה שהמתין לה יצחק משנשאה עד שילדה נמצא שהיתה בת י"ד ותאי כשנשאת והיכי אמר בסדר עולם שבזמן העקידה נולדה רבקה ונשאת ליצחק בת שלש שנים וצ"ל שאגדה של ספרי חולקת עם זו דהכא ואגדה דהכא ס"ל ששנות רבקה לא היו קל"ג וכ"ע סברי כסד"ע דבת ג' נשאת כדמיכן הרא"ם א"כ אגדה זו דספרי לא פליגי אהדדי ותרווייהו פליגי אסדר עולם : זרעם נכון לפניהם · דאיוב לפרש מעשה דור המבול

משנת דר"א [illegible]

כועס על הסדומים · משחוק ששחקה עליהם מדת הדין שנא' (שם) בתיהם שלום מפחד וגו' :

א [ד] **לב** חכמים בבית אבל · אמר ר' יצחק משל לאחד שאמר לעבדו צא והבא לי חפץ טוב · א"ל ומהיכן אני מוצא חפץ טוב · (א) א"ל משתמצא רוב בני אדם הולכין שם חפץ טוב :

א [ה] **טוב** לשמוע גערת חכם · אלו הדרשנים · מאיש שומע שיר כסילים אלו (א) המתורגמנין שמגביהין קולם בשיר להשמיע את העם · דבר אחר טוב לשמוע גערת חכם · אלו תוכחות שהוכיח משה רבינו · מאיש שומע שיר כסילים אלו ברכות של בלעם הרשע (ב) שבהן גבה לבן ונפלו בשטים :

א [ו] **כי** כקול הסירים תחת הסיר · ר' לוי בריה דר' זעירא עבד לה נטילת רשות · כל העצים כשהן דולקין אין קולן הולך · ברם הלין סרייתא כד אינון דולקים קולן הולך מימר אוף אנן קיסין :

א [ז] **כי** העושק יהולל חכם · [א] עסק שתלמידי חכמים עסוקין בו זה עם זה · יהולל חכם מערבבין חכמתו · ויאבד את לב מתנה · אמר ריב"ל פ' הלכות למדתי מיהודה בן פדיה בחרישת הקבר · וע"י שהייתי עסוק בצרכי רבים שכחתים · איזהו תלמיד חכם · ר' אבהו בשם ר' יוחנן כל שהוא מבטל עסקיו מפני משנתו · תני כל ששואלין אותו הלכה ממשנתו ומשיב עליה : ב חמשה תלמידים היו לו לרבי יוחנן בן זכאי כל זמן שהיה קיים היו יושבין לפניו · כשנפטר הלכו ליבנה · והלך ר' אלעזר בן ערך (א) אצל אשתו לאמאוס · מקום מים יפים ונוה יפה · המתין להם שיבאו אצלו ולא באו · כיון שלא באו בקש לילך אצלם ולא הניחתו אשתו · אמרה מי צריך למי · אמר לה הן צריכין לי · אמרה לו חמת העכברים מי דרכו לילך אצל מי · העכברים אצל החמת · או החמת אצל העכברים · שמע לה וישב לו עד ששכח תלמודו · מאחר זמן באו אצלו שאלו אותו פת חטין (ב) או פת שעורים מי טב אוכלה בלפתן ולא ידע להשיבן בליפתן רבי אליעזר ורבי יוסי אומרים ב' תבשילין לפותין זה בזה · [ב] ר' הוה ממני תרין מנאין בכל שנה אין הוון כדי הוון מתקיימין · ואין לא הוון דמכין מן דאתא רבי למדמך אמר לבריה לא תעביד כן · אלא הוי ממני כולהון כחדא [ג] ומני לך ר' חנינא קדמאי · והוא למה לא מנייה · ר' יוסי בר זביד אמר על דצווחין ציפוריא עליה · ומן צווחא עבדין הא כדון צווחין טבאות · אם אנן שמעין בהדא אוף בההיא צריכין שמוע להון · ר' בון אמר ליה קדם מן קרייתא · א"ל קדם רבי המנונא ספרא דבבל · א"ל כד תיזל לתמן · אמור ליה שמניתיך זקן וידע דלא מתמני ביומיה · כיון דדמך בעא בריה דימניניה ולא קביל עליה · אמר לית אנא מקבל אלא קדם ר' אפס דרומא · הוה תמן חד סב אמר אם רבי חנינא קדמי אנא תניין · ואם רבי אפס קדמי אנא תניין · קביל עלוי ר' חנינא למתמני תליתוי וזכה למארכה סגין שנין · אמר לית אנא ידע מן בגין מה זכיתי מארכה שנין סגין · מן בגין הדא מילתא · ואם מן בגין דהוינא סליק מן טבריה לציפורין והוינא עקים איסטרטיא שאיל בשלמה דרבי שמעון בן חלפתא באידין מתניין לית אנא ידע · ד"א כי העושק יהולל חכם · [ד] עושק שעשקו דתן ואבירם למשה רבן אבדו חכמתו ממנו · ויאבד את לב מתנה מתונה כתיב אלו היה משה מתון היה ניצול אלא שהקניטו והקפידו אותו ואמרו לו (שמות ה') ירא ה' עליכם ולא סבל אלא אוף הוא הקפיד מכעסו ואמר (שם) ומאז באתי · אמר לו הקב"ה אני כתבתי עליך שאת חכם ואת מקפיד ואומר לי כך · חייך יש לך לידע ולידע טוב אחריתן של בני מראשית שנתתי להם במצרים דכתיב (שם) עתה תראה · באותה שעה אמר הקב"ה [ה] ווי דמובדין ולא משתכחין אבדתי את אברהם יצחק ויעקב · שלא הרהרו אחרי · ולא מצאתי כיוצא בהן · באותה שעה בקשה מדת הדין לפגוע בו · דכתיב (שמות ו') וידבר אלהים ואין אלהים אלא מדת הדין · ונאמר (שם) ויאמר אליו אני ה' א"ל את ב"ו לא יכולת לסבול אותם · אני ה' רחמן בעל הרחמים במדותי ארחם שנאמר (ירמיה מו) אני עשיתי ואני אשא :

א [ח] **טוב** אחרית דבר מראשיתו · [ו] ר' מאיר הוה יתיב ודריש בבי

מסורת המדרש א שמות רבה פרשה ו' · תנחומא סדר וארא סימן ה' · ילקוט כאן רמז תתקע"ג : ב ירושלמי תענית פרק ד' : ג כתובות דף ק"ג : ד שמות רבה פרשה ו' · תנחומא סדר וארא סימן ה' ; ה סנהדרין דף קי"א : ו ילקוט כאן רמז תתקע"ד כל הענין :

חדושי הרד"ל

(א) א"ל משתמצא רוב ב"א כו' · ר"ל מ"ש נמעלה טוב ללכת כו' הואיל ותראה לב חכמים בבית אבל אף אתה למוד מהם ועשה כן :

(א) המתורגמין שמגביהין קולם בשיר · אפשר היו אומרים איזה שיר לכבוד העם והדורש וכי"ב בריש תענית שואל מתורגמן · ופ"ק דכתובות א"ל ר"ל למתורגמני' פתח ואימא כו' · ומצאתי בלקוטות הרמב"ן ז"ל ריש ברכות הביא הגי' אלו החזנין ופי' בו הטעם שמוסיפין על קבע תפלה בפיוטים ע"ש : (ב) שבהן גבה לבן כו' · עי' בהגהותי ריש דברים רבה בס"ד :

(א) אצל אשתו לאמאוס · בס"פ חבית ובאדר"נ פי"ד הגי' לדיומסת ע"ש : (ב) או פת שעורין מיסב ואוכלה בלפתן כצ"ל וכ"מ אח"כ הגי' בדפוס ישן והיא מתניתין דשלהי נגעים שהובאה בש"ס בכ"מ · ושאלוהו

מתנות כהונה

לב חכמים : שם חפץ טוב · כן בית האבל כל בני האדם אינם נמלטים ממנו לפיכך הולכים שם החכמים והוא הטוב שדרשו והנה טוב זה מות ועיין בב"ר פ' ט' :

טוב לשמוע · אלו הדרשנים גרסי' :

כי כקול הסירים : נטילת רשות · לדרוש ברבים : ברם כו' · אבל אלו הקוצים כשהן דולקין קולן הולך למרחוק לומר אף אנו מן העצים ויש בנו צורך כך מי שאינו חשוב בתורה משמיע קולו לאמר גם אני מן בני התורה :

כי העושק : ה"ג שתלמידי חכמים עסוקים בו : יהולל כו' · ועיין בשמות רבה פרשה ו' ושם הגירסא מתיישב יותר : שמונים · בשמות רבה גרס ששים וה"ג בילקוט : בחרישת הקבר · קבר שנהרס לענין טומאה : ה"ג איזהו תלמיד חכם והוא בירושלמי בפרק אלו מגלחין וה"ג תלמיד חכם ר' אבהו בשם רבי יוחנן כל שהוא מבטל עסקיו מפני משנתו תני כל ששואלין כו' · ולכן נקטיה הכא לומר שעוסק יהולל החכם : איזהו תלמיד חכם · לענין השבת אבידה בטביעת עין בפ' אלו מציאות ולענין קידושין בפרק האיש מקדש : ה"ג ומשיב עלה חמשה תלמידים היו לו לר' יוחנן בן זכאי כל זמן שהיה קיים כו' כן הוא בילקוט : מים יפים ונוה יפה גרסי' : ה"ג צריכים לי אמרה לו חמת כו' : חמת · כלומר כלי שיש בו דבר מאכל ובילקוט גרס הפת ועיין זה בגמרא במסכת שבת בפרק חבית : ה"ג מי דרכו לילך אצל מי העכברים כו' : ה"ג שעורים מי טב אוכלה · כלומר איזה מהם טוב לאכלה בלפתן וכן הוא בילקוט : ולא ידע כו' · לא היה יודע מהו לפתן כלומר למה נקרא לפתן : לפותין · מחוברין שלעולם הלפתן הוא טפלה ללפת בו את הפת ונמצא שעל ידו נתחברו שני תבשילין ועל שם זה נקרא לפתן : רבי הוה ממני כו' · היה ממנה שני ממונין בכל שנה ראש ישיבה ואב בית דין ואם היו נוהגין כאשר ראוי להיות היו מתקיימים ואם לא היו מתים וכשמת רבי צוה לבנו אתה לא תעשה כן אלא תמנה כולם כאחד כלומר זה יהיה ראשון וזה שני לאחר מותו וזה שלישי לו ורבי חנינא תמנה בראשונה ועיין מזה בכתובות בפ' הנושא : ר' חנינא גרסי' : והוא למה לא מנייה · ורבי למה לא מנה רבי חנינא בראש : על דצווחין כו' · בני ציפורי היו צועקין ולא היו מניחין את רבי שימנה אותו בראש ורבי היה דר בציפורי קרוב למותו כדאיתא בתוס' בפרק הנושא ובירושלמי סוף מסכת כלאים ושאל וכי בשביל הצעקה עושין כן שלא למנותו הרי מעתה הם צועקים הרבה ואם אנו שומעין להם בזה גם באלו דברים שצועקים עליהם צריכים אנו לשמוע להם : ה"ג דצווחין ציפורייא עליה ומן צווחא עבדין הא כדין כו' עד לשמוע להן ושוב אציגה לפניך גירסת הירושלמי במסכת תענית בפרק בג' פרקים וה"ג התם ובגין צווחא עבדין א"ר יוסי על שהושיבו טעם ברבים ומה טעם הסיבו רבי הוה יתיב ומתני פלטו פלטיהם והיו אל ההרים כיוני הגאיות כלם הומיות א"ל הומות א"ל קדם מן קריתא א"ל קדם כו' ומה טעם כו' · כלומר איזה טעם הושיבו ואמר רבי היה יושב ושונה מקרא זה וקרא הומיות וא"ל רבי חנינא הומות כתיב ופסוק הוא ביחזקאל סי' ז' ואמר להם ר' לפני מי קרית מקרא וא"ל כו' : כד תיזיל כו' · כשתלך שם אמור לו שמניתיך זקן וידע רבי חנינא שלא יתמנה זקן בימיו של רבי שכל זמן שרבי חי לא יעזבנו וילך לבבל : כיון דדמך כו' · כיון שמת רבי רצה בנו למנות את רבי חנינא בראש ולא קבל עליו רבי חנינא : אמר לית אנא גרסי' · פי' אין אני מקבל עלי ליסב בראש אלא ישב ראשון רבי אפס והיה שם זקן אחד ואמר אם יהיה ר' חנינא הראשון אני אהיה השני לו לאחר מותו ואם רבי אפס הראשון אני אהיה שני כלומר בין כך ובין כך לא אהיה שלישי וקביל עליו ר' חנינא ולהתמנות שלישי וזכה להאריך שנים רבות וא"ר חנינא אין אני יודע בעבור מה זכיתי להאריך שנים הרבה אם בעבור הדבר הזה או בעבור שפעם אחת הייתי עולה מטבריא לציפורי והייתי מעקם הדרך כדי לשאול בשלום רבי שמעון בן חלפתא באיזה זכות משנים אלו אין אני יודע : והוינא עקים גרסינן : איסטרטיא · דרך הרבים כדאמרינן בעירובין סרטיא ופלטיא : באידין מתניין · באיזה משנים : שעשק דתן כו' · עיין זה בש"ר פ"ו : חכם · בש"ר גרס עניו ובאמת היא היא שכל עניו סבלן ואינו כועס מהרה והוא חכם כי הכעס בחיק הכסילים ינוח : מקפיד · רגזן בש"ר הגירסא באופן אחר : ואומר לי כך גרסי' : אלא מדת הדין ונאמר ויאמר גרסי' ובש"ר הגירסא נתיישבת יותר היטב : לא יכולת לסבול גרסינן :

פירוש מהרז"ו

מדבר ועי' ב"ר ריש פרשה ל"ו ופסוק הסמוך לו בתיהם שלום מפחד שמדבר ג"כ מדור המבול וצ"ע שהביא אותו על הסדומיים והיה לו להביא פסוקים של איוב כ"ה שמדבר בסדום כמ"ש ויק"ר ריש פרשה ה' :

א **רוב** בני אדם הולכים שם · כמ"ש בפסוק הקודם באשר הוא סוף כל האדם · וע"כ לב חכמים וכו' :

א **אלו** הדרשנים · שהם חכמים וצדיקים ומכוונים להוכיח העם ואומרים דרך גערה · רק היו מתורגמנים שהיו מקלקלים כוונתם ואומרים התוכחה דרך שיר ,שהוכיח משה וכו' · ד"ר פ"א סי' ב' ושם מבואר :

א **נטילת** רשות · דרכם היה שקודם הדרשה היו מראים כניעה לפני הצבור ונוטלים רשות לדרוש אף שאינם ראוים לזה ועיין לקמן סוף פסוק אם ישוך הנחש · הלוואי נשמע בין נהרוותא וכו' :

א **שת"ח** עסוקים זה עם זה · מלשון מריבה כמ"ש שם הבאר עשק כי התעשקו עמו · כמ"ש חז"ל שת"ח שבבבל נקראו חובלים שמחבלין ומריבים זה עם זה בהלכה כך פירושו לפי הגירסא שבכאן וא"כ חסר כאן וצ"ל עוד פירוש אחר ד"א כי העושק עסק שעוסק ת"ח בצרכי צבור יהולל חכם אריב"ל וכו' ועי' שמ"ר פרשה ו' סי' ב' גירסא אחרת : ב חמשה תלמידים · אבות פרק ב' : הלכו ליבנה · שגלו שם סנהדרין בחורבן ירושלים ושם היה בית הוועד של חכמי ישראל : המתין להם שיבואו אצלו · כדעת אבא שאול באבות שם שאלעזר בן ערך מכריע את כולם והיה סבור שבמקום שיהיה שם יבואו אצלו ללמוד : החמת וכו' אצל העכברים · אין זה לשון נקי על חכמי ישראל ומצאה והטיאה · אין הדברים דומים כמ"ש ר"ע לרשב"י פסחים דף קי"ב יותר משהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק והיה לו לילך אצלם : פת חטין · הוזכר בברכות לענין שיעורין חטה פת חטה ולא פת שעורין מיסב ואוכלה בלפתן ע"ש וכן צ"ל כאן והם שאלו אותו בזה דבר ולא ידע להשיבן · ומ"ש בלפתן רבי אליעזר ורבי יוסי שני תבשילין לפותין זה בזה צ"ע · והביא מאמר זה לכאן לפרש מ"ש כי העושק עסק שעסק עם אשתו ולא עם חכמים הוללתו : מתונה כתיב · צ"ע שאין כן בתנ"ך שלנו שכתוב מתנה ואולי צ"ל אל תקרי מתנה אלא מתונה ופירושו שענין המתינות מאבד הלב שמי שאינו מתון מקלקל וכמ"ש רב אדא בר אהבה בברכות מתון מתון ד' מאות זוז שויא · ובשמ"ר פרשה ו' סימן ב' ליתא : שאתה חכם · בשמ"ר שם הגירסא שאתה עניו · והמקפיד הוא היפך העניו ולא היפך החכם :

א **טוב** אחרית דבר מראשיתו · רות רבה פסוק ליני הלילה כה"ע ושם הוגה ע"פ הירושלמי

טוב

יפה תואר

המבול בא שמקרא זה בדור המבול משתעי שהם סליתו כ"כ אעפ"כ אמרו לאל סור ממנו : שם חפץ טוב והוא בית אבל · וע"ד שאמרו בב"ר והנה טוב זה מות ואע"פ שהמות העדר החיים כלל אותו במאמר עשה ע"ד העברה במה שעשה האדם ע"ז שאחר שיקבל המיתה ואין לפרש שר"ל דטעם והנה טוב מות שבבחינת המות אמר טוב מאד לומר שרוב העולם ומאדו טוב לאפוקי המות שהוא מעט מעניני העולם שהיא רעה שלפ"ז אין פירוש טוב מאד מות אדרבה לאפוקי ממות ועוד דבהדיא אמרינן וכי יצה"ר טוב וכו' אלמא דמפרשינן טוב על מות ויצה"ר ואין להקשות לר"מ דאמר זה בב"ר דפ"ל לדרוש טוב מאד על רוב עניני בעולם שזולת המות ולימא דאתא לאפוקי פות דדעתיה וודאי דמיתה טוב מהטעמים הנזכרים שם שהם ברורים : ווי דמובדין ולא משתכחין · בש"ר הגירסא חבל על דאבדין וכו' ופירש"י בחומש כתוב יש לי להתאונן על מיתת האבות נראה שפי' הבל לשון צער תאניה ואניה אבל בפרק חלק פי' הפסד גדול יש על חסידים שנאבדו ואיני יכול למצוא חסידים אחרים כמותם שאין אתם כאברהם יצחק ויעקב : שלא הרהרו אחרי · אע"פ שלא מצינו שנגלה על אברהם באל שדי אלא פעם אחת במילה דכתיב אני אל שדי וגו' וליעקב פעם אחת דכתיב אני אל שדי פרה ורבה וליצחק לא מצינו בשום מקום שנגלה לו באל שדי ואף לפי מה שפירש רש"י בחומש דכיון דקא"ל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ה"ל כאלו נגלה אליו באל שדי שאותה השבועה באל שדי היתה מ"מ יש שאעפ"כ היה הרבה פעמים אף שלא נכתבו בתורה כנ"ל : א"ל את ב"ו לא יכולת וכו' · פי' כנגד מה שהקפיד משה קא"ל שמשה שהוא הקפיד כמדת בשר ודם ראוי לו לדעת כי ה' שאינו ב"ו יסיס רחמן

ידי משה

שחדשתי שם ותמצא נחת : משל דרבי יצחק · קאי אסיפא דקרא באשר שהוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו

מדרשא דטבריה והוה אלישע רביה גייז בשוקא ארכיב על סוסיא בשבתא • אמרון לרבי מאיר הא אלישע רבך אתי גייז בשבתא בשוקא נפק לגביה • אמר ליה במה הויתא עסיק א"ל (איוב מ"ב) וה' ברך את אחרית איוב מראשיתו • אמר ליה ברך שהכפיל לו את ממונו • א"ל עקיבא רבך לא הוה אמר כן • אלא וה' ברך אחרית איוב מראשיתו בזכות תשובה ומעשים טובים שהיה בידו מראשיתו • א"ל ומה את אמרת שוב טוב אחרית דבר מראשיתו • א"ל ומה את אמרת ביה • א"ל יש לך אדם שהוא קונה סחורה בנערותו והוא מפסיד ובזקנותו הוא משתכר בה • ד"א טוב אחרית דבר מראשיתו • יש לך אדם שמוליד בנים בנערותו והן מתים • מוליד בזקנותו והן מתקיימין • ד"א טוב אחרית דבר מראשיתו • יש לך אדם שעושה מעשים רעים בנערותו ובזקנותו עושה מעשים טובים • ד"א טוב אחרית דבר מראשיתו • יש לך אדם שהוא למד תורה בנערותו ומשכחה • ובזקנותו הוא חוזר עליה הוי טוב אחרית דבר מראשיתו • א"ל ר' עקיבא רבך לא כך אמר אלא טוב אחרית דבר כשהוא טוב מראשיתו • וכן היה מעשה אבויה אבי מגדולי הדור • וכשבא למולני קרא לכל גדולי ירושלים • וקרא לכל גדולי הדור וקרא לר' אליעזר ולר' יהושע עמהם וכשאכלו ושתו שרון אילין אמרין מזמורין • ואילין אמרין אלפבטרין • א"ר אליעזר לר' יהושע אילין עסקין בדידהון • ואנן לית אנן עסקין בדידן • והתחילו בתורה ומן התורה לנביאים • ומן הנביאים לכתובים • והיו הדברים שמחין כנתינתן מסיני והאש מלהטת סביבותיהן • עיקר נתינתן לא מסיני נתנו באש • שנאמר (דברים ד') וההר בוער באש עד לב השמים אמר הואיל וכך הוא גדול כחה של תורה׳ הבן הזה אם מתקיים לי הריני נותנו לתורה • וע"י שלא היתה כוונת מחשבתו לש"ש לא נתקיימה בי תורתי • ומה את אמר תובן (איוב כ"ח) לא יערכנה זהב וזכוכית אמר ליה ומה אמרת ביה • א"ל [א] אלו דברי תורה שקשין לקנות ככלי זהב וזכוכית • א"ל עקיבא רבך לא אמר כן • אלא מה כלי זהב וזכוכית אם נשברו יש להם תקנה • אף תלמיד חכם שאיבד משנתו יכול הוא לחזור עליה • אמר ליה חזור עול לך • א"ל למה • עד כאן תחום שבת אמר ליה מנן את ידע • א"ל מטלפי סוסי שכבר הלך אלפים אמה • א"ל וכל הדא הכמתא אית בך ולית את חוזר בך • א"ל לית בחילי • א"ל למה • אמר ליה רוכב הייתי על הסוס ומטייל אחורי בית המקדש ביום הכפורים שחל להיות בשבת • ושמעתי בת קול מצפצפת ואומרת (ירמיה ג') שובו בנים שובבים (מלאכי ג') שובו אלי ואשובה אליכם חוץ מאלישע בן אבויה שהיה יודע כחי ומרד בי • ומהיכן היה לו ראה אדם אחד עלה לראש הדקל בשבת ונטל האם על הבנים וירד בשלום ובמוצאי שבת ראה אדם אחד עלה לראש הדקל ונטל הבנים ושלח את האם וירד והכישו נחש ומת • אמר [ב] כתיב (דברים כ"ב) שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים היכן טובו של זה והיכן אריכת ימיו של זה ולא ידע שדרשה ר' עקיבא למען ייטב לך בעולם שכלו טוב והארכת ימים לעולם שכלו ארוך • ויש אומרים ע"י שראה לשונו של ר' יהודה הנחתום נתון בפי הכלב אמר׳ מה הלשון שיגע בתורה כל ימיו כך • לשון שאינו יודע ויגע בתורה עאכ"ו • אמר א"כ לא מתן שכר לצדיקים ולא תחיית המתים • ויש אומרים על ידי שכשהיתה אמו מעוברת בו עברה על בתי עבודת כוכבים והריחה ונתנו לה מאותו המין ואכלה והיה מפעפע בכריסה כאריסה של חכינה • לאחר ימים חלה אלישע בן אבויה אתון אמרין לר"מ אלישע חולה אזל לגביה א"ל חזור בך אמר ליה ועד כדון מקבלין א"ל ולא כתיב (תהלים צ') תשב אנוש עד דכא עד דכדוכה של נפש • באותה שעה בכה אלישע בן אבויה ומת • והיה ר' מאיר שמח ואומר דומה שמתוך תשובה נסתלק ר' • וכיון שקברוהו באתה האור לשרוף את קברו • אתון אמרין ליה לר' מאיר קבר רבך נשרף׳ יצא ופרש טליתו עליה • אמר ליה (רות ג') ליני הלילה בעולם הזה שכולו לילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל • מהו והיה בבקר בעולם שכלו טוב • אם יגאלך טוב זה הקב"ה שנאמר (תהלים קמ"ה) טוב ה' לכל ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי ה' שכבי עד הבקר • ודמכת ליה • אמרון ליה רבי לעלמין דאתי אין אמרין לך מה את בעי אביך או רבך מה תימר • אמר אבא ובתר כן רבי • אמרין ליה ושמעי לך אינון • אמר להון ולאו מתניתא היא מצילין תיק הספר עם הספר ותיק התפילין עם התפילין מצילין אלישע בזכות תורתו • לבסוף באו בנותיו ותובעות צדקה אצל רבינו אמר (שם ק"ט) אל יהי לו מושך חסד ואל יהי חונן ליתומיו׳ אמרין רבי לא תסתכל בעובדוהי אסתכל לאוריתיה • באותה שעה בכה ר' וגזר עליהם שיתפרנסו אמר מה מי שלא היתה תורתו לשם שמים כך העמיד • מי שתורתו לשם שמים עאכ"ו • טוב ארך רוח מגבה רוח • (א) חד פרסי אתא גבי רב אמר ליה אלפני אוריא • אמר ליה אמור אל"ף • אמר ליה מאן דיימר דהוא אל"ף ימרון דאינו כן • אמור בי"ת • אמר ליה מאן אמר דהוא בי"ת גער בו והוציאו בנזיפה • אזל לגבי שמואל א"ל אלפני אוריא׳ אמר ליה אמור אל"ף • א"ל מאן דיימר דהוא אל"ף • אמר ליה אמור בי"ת׳ אמר ליה מאן אמר דהוא בי"ת • אחדיה באודניה ואמר אודני אודני • אמר ליה שמואל מאן אמר דהוא אודניך • אמר ליה כולי עלמא ידעין דהוא אודני • א"ל אוף הכא כולי עלמא ידעין דהוא אל"ף ודהוא בי"ת מיד נשתתק הפרסי וקביל עלוי הוי טוב ארך רוח מגבה רוח טובה היא האריכה שהאריך שמואל עם הפרסי מהקפדה שהקפיד עליה רב • אילולי כן חזר הפרסי לסיאורו וקרא עליו טוב ארך רוח • ועוד [ג] עקילס הגר שאל לר' אליעזר אמר לו הרי חיבה שחיבב הקדוש ברוך הוא את הגר בלחם ובשמלה בלבד שנאמר (דברים י') ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה כמה טוסין וכמה פסיונין אית לי ואפילו עבדי לא משגיחין עליהון • אמר ליה וכי קלה היא בעיניך דבר שבקש בו אבינו יעקב מתחלה שנאמר (בראשית כ"ח) ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש דבר קל הוא • אתא לגבי ר' יהושע ושאל ליה כך • אמר לו גר שנתגייר לשם שמים זכה ומשיאין מבנותיו לכהונה לחם זו לחם הפנים • ובגד אלו בגדי כהונה • צמצמו בדברים • אמרו לו תלמידיו וכי קלה היא בעיניך דבר שנחבט בו הזקן שנאמר (שם) ונתן לי לחם ולמה את מושיטו בקנה התחיל מפייסו בדברים • לחם זו התורה שנאמר (משלי ט') לכו לחמו בלחמי • ובגד זה הכבוד שנאמר (שם ח) בי מלכים ימלוכו הוי טוב ארך רוח טובה היא האריכה שהאריך רבי יהושע עם עקילס הגר מהקפדה שהקפיד בו רבי אליעזר שאילולי כן חזר לסיאורו וקרא עליו טוב ארך רוח מגבה רוח :

א [ט] **אל תבהל** (א) ברוחך לכעוס • א"ר יודן הכמה דמעזילא עזיל על פלכתיה כן סליק ליה בפלכתיה הוא נסיב • היך מה דקימקומא גליש על גיסיה שפיך • כל דרקק לעיל על אפוי נפל :

א [יא] **טובה** חכמה עם נחלה • טובה (א) חכמה כשהיא נחלה • ד"א טובה חכמה כשיש עמה נחלה׳ דתנינן תמן באבות [ד] רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ וכו' • ד"א טובה חכמה טובה חכמתו של משה שנאמר (משלי כ"א) עיר גבורים עלה חכם עם נחלה שהנחיל תורתו לישראל • ד"א טובה חכמה זו חכמתו של בצלאל׳ שהנחיל ארון לישראל [ה] ובשעה שאמר לו משה עשה ארון וכלים ומשכן • אמר לו בצלאל משה רבינו מביאין את הכלים ומעמידין אותם באויר • בתחלה יעשה המשכן • ואחר כך יעשה הארון׳ אמר לו משה שמא בצל אל היית יושב וידעת בתחלה (שמות כ"ה) ועשו ארון ואחר כך ואת המשכן תעשה הוי טובה חכמה עם נחלה • טובה חכמה של בצלאל עם נחלה שהנחיל ארון לישראל • ד"א טובה חכמה

מסורת המדרש א חגיגה דף ט"ו ע"ב • אבות דרבי נתן פרק כ"ד וכ"ח • ספרי עקב פיסקא מ"ח • ילקוט איוב רמז תתקט"ו : ב קדושין דף ל"ט • חולין דף קמ"ב : ג בר"ר פרשה ע' • שמות רבה פ' י"ט • במד"ר סוף פרשה ח' • תנחומא סדר לך לך סימן ו' • ילקוט סדר וילך רמז קכ"ג : ד פרק ב' משנה ב' : ה ע' ברכות דף נ"ה :

חדוש הרד"ל

ושאלוהו דין זה אם פת חטין או פת שעורים ואם צריך דווקא נסיב ואוכלם בלפתן (ויקרא ס' בפיסק שאלה זו • נרמז בה שכמו הנכנס לבית המנוגע אין הטומאה שורה עליו כ"א כשאכלו דרך עונג פת חטים וההסיבה ובלפתן כבני חורין • כן הוא כשנמשך אחרי התענוגים כנגע נראה בו ושכח למודו) ולא ידע להשיב על השאלה הזאת ותיבת בלפתן נמשך למטה דמייתי לה איידי כדרך המדרש דפליגי

ר"א ור"י בפירושו : (א) חד פרסי אתי גבי רב כו' • עי' (שבת ל"א) :
(א) ברוחך לכעוס כי כעס בחיק כסילים ינוח א"ר יודן היכמה כו' כנ"ל • ומפרש בחיק ינוח כענין אל חיקו תשוב (וכמו לא עלתה בידו אלא רגזנותו שהביא המ"כ) וכמו שמביא המפרשים ע"ז :
(א) חכמה כשהיא נחלה • אפשר שיינו כדפי' רש"י בבכורות (נ"ב) כשיש עם החכמה נחלה וקבלה מרבותיו

פירוש מהרז"ו

הירושלמי קמנו משם : עקילס שאל לר"א • ב"ר פרשה ע' סי' ה' וש"נ ועי' הגרסא הנכונה : גליש • פירש בערוך מים רותחין הרבה וכמ"ש פסחים ל"ו מוגלשים על גבי קמח :

א **כשהיא** נחלה • כשהיא ירושה מדור אחר דור שאז התורה מחזרת על אכסניא שלה • וכמ"ש חז"ל על פסוק ואני זאת בריתי וגו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך ועי' מ"ש לעיל פסוק טובים השנים בשם הילקוט : שהנהיל תורתו לישראל • עי' ויק"ר ריש פרשה כ"ב למד ולא לימד לאחרים אין לך הבל גדול מזה • ואצל משה שייך מ"ש בס"ד ויותר לרואי שמש כי פני משה כפני חמה וזה מדתו וגם עמד לו שמש כמו ליהושע : חכמה של בצלאל • כמ"ש ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה וכו' ועי' שמ"ר פרשה נ' סי' ב' וש"נ ומבואר איך דורש וכאן מורכב מדעת המדרש שם

מתנות כהונה

טוב אחרית : גייז • עבר וכה"א וכן נגוזו ועבר ועיין כל זה במדרש רות בפסוק ליני הלילה ובפרק אין דורשין בבבלי ובירושלמי : ה"ג מה את אמרת שוב טוב אחרית : ה"ג היו הדברים שמחים : ה"ג ומה את אמר תובן לא יערכנו זהב כו' • תובן פירושו טוב : ה"ג במדרש רות ככלי זהב ונוחין ליאבד ככלי זכוכית : ה"ג לית בחולי אמר ליה למה אמר ליה רוכב הייתי : הכי גרסינן לראש הדקל בשבת ונטל כו' : ה"ג מה תימר אמר אבא : אלפני אוריא • למדני תורה : מאן דיימר כו' • מי יאמר שהוא אל"ף שמא אין כך שמו יאמר האומר שאינו כן : אחדיה באודניה גרסי' • ופי' אחזו ועקמו באזן היה הפרסי קורא אזני אזני וא"ל שמואל מי יאמר שזהו נקרא אזן א"ל כל העולם יודעין כו' : לסיאורו • לכסלתו ועיין בערוך ערך סאר וכן בכל מקום שכתוב לסורו יש לפרשו לכסלותו ולאולתו והוא קצור לשון מן סיאורו או פי' להבטתו כהאי דאמרינן בב"ב בפרק לא יחפור שאני דגים דיהבי סיאורי פי' הבטה והשגחה : ה"ג ואפילו עבדי : צמצמו • חבטו והפסו בדברים : מושיטו בקנה וכו' • גירסא זו אינה מיושבת ובב"ר פרשה ע' הגירסא נכונה וע"ש ותנוח דעתך :

אל תבהל : הכמה כו' • משלים הוא ממשיל על הכעסן שאין עולה בידו אלא רגזנותו : הכמה כו' • כמו הטוה הזה שטוה המטוה על הפלך כן עולה לו וכן חוזר ונופלו מן הפלך • או משל אחר כמו הדוד של נחושת כשהיא מעלה רתיחה על צדו הוא שופך מימיו הרותחים • וכן כל הרוקק למעלה ממש חוזר ונופלו לו על פניו : דקימקומא • דוד של נחשת : גליש • רותח :

טובה חכמה : כשהיא נחלה • כלומר שמוחזק בה כנחלה זו שאין עליה עוררין : עם דרך ארץ וכו' גרסי' • ור"ל וכל תורה שאין עמה מלאכה ועיין בסדר נשא פרשה י"ג : ובשעה שאמר לו משה כו' • עיין כל זה באר היטב בשמות רבה סוף פרשת ויקהל : שמא בצל אל גרסי' : ארון לישראל גרסינן :

ידי משה

גנו וכו' כמו ששאל העבד לרבו היכן מוכרים תפלים טובים ואמר במקום שקונין רוב בני אדם משתמא שם טובים כך כאן באחר שהוא סוף כל אדם משתמא המיתה יותר טוב מן החיים וכמו שאמר החכם לעיל ושבח אני את המתים וגו' וק"ל : שהכפיל • פירוש על ממון שהיה לו קודם פורענות כדכתיב ויהי לו י"ד אלף צאן ומעיקרא היה לו ז' אלף : שהוא קונה סחורה • פירוש שהוא המשל שלפי הטעם מה שקונה בנעוריו הוא משתכר לפי שהוא חריף במשא ומתן ומכל מקום פעמים שמגלגל בסחורה שקנה

יפה תואר

רחמן כמדותיו וע"כ יציל את ישראל ואין להרהר אחריו לאמר ושלא לא הלא : כמה טוסין יש לי כו' • דעקילס עשיר היה שהיה בן אחיו של אדריאנוס וזה"ק דמאי רבותא בלחם ובשמלה כי כמה תענוגים יש לי בלא"ה דאפי' עבדיו אין משגיחין עליהם שמרוב שובע אין התענוגים נחשבין אצלם כלום : שנתחבט בו הזקן • בגלגול בשאלה זו שאפי' אחרי השאלה לא השיבו ה' עליה ואפי' למ"ד שהשיבו לא היה אלא ברמז א"נ שהכוונה היה שהיה הולך מבית אביו בלי לחם ושמלה וע"כ הוצרך לבקש עליו : ובגד זה הכבוד

משנת דר"א כשהיא נחלה ׳פי' שהוא ובנו ובן בנו תלמידי חכמים דשוב אינה פוסקת :

של יהושע עם נחלה שהנחיל (ב) את הארץ · ויותר לרואי השמש · ד"א טובה חכמה שיש עמה זכות אבות · אשרי שזכות אבותיו עומדת ומאירה לו · ר' אחא בשם ר' תנחום [א] למד אדם ולימד ושמר ועשה והיתה ספיקא בידו להחזיק ולא החזיק · הרי הוא בכלל ארור אשר לא יקים את דברי תורה הזאת · למד ולא לימד · לא שמר ולא עשה ולא היתה ספיקא בידו להחזיק והחזיק הרי הוא בכלל ברוך אשר יקים כי כל ארור הוא מכלל ברוך · ר' הונא אמר עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל בעלי תורה · מאי טעמא כי בצל החכמה בצל הכסף · [ב] שלש מאות נזירין עלו להקריב תשע מאות קורבנין בימי שמעון בן שטח · מאה וחמשים מצא להם פתח ומאה וחמשים לא מצא להם פתח · סליק שמעון בן שטח לגבי ינאי מלכא אמר ליה ש' נזירין סלקין בעיין למקרבא תת"ק קורבנין ולית להון · אלא הב את פלגא מן דידך · ואנא פלגא מן דידי ויזלון ויקרבון · יהב להון ינאי פלגא ואזלון וקרבון · אתון אמרין לישן דביש לינאי מלכא על שמעון בן שטח · אמרין לינאי מלכא תהוי ידיע כל מה דאקריבינון מן דידך הוה · ברם שמעון בן שטח לא יהב כלום מן דידיה · שמעיניה וכעס על שמעון בן שטח ושמע שמעון בן שטח וערק · בתר יומין הוו תמן בר נש רברבין מן מלכותא דפרס הוון יתבין על פתוריה דינאי מלכא · מן דאכלין אמרין לינאי מרי מלכא נהירין אנן דהוה הכא חד סב והוה אמר לן מילי דאוריתא · אמר לשלמתו אחתיה אינתתיה דינאי שלהי ואייתי · א"ל הב לי מילא ושלח ליה עזקתך והוא אתי · יהב לה מילא ואתא · מן דאתא יתיב ליה בין מלכא למלכתא · א"ל למה ערקת א"ל שמעית דאת כעיס עלי · וצרת לי בגינך דלא תקטלנני וערקית · והדין קרייה קיימת דכתיב (ישעיה כ"ו) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם · א"ל ולמה אפלית בי · א"ל ח"ו לא אפלית בך · אלא את מן ממונך ואנא מן אורייתי · דכתיב כי בצל החכמה בצל הכסף · אמר ליה ולמה יתבת בין מלכא למלכתא אמר ליה דהכין כתיב בסיפריה דבן סירא סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך · אמר ליה חמית מן מה אנא מוקיר לך · אמר ליה לית את מוקיר אלא אורייתי היא מוקרא לי · דכתיב סלסלה ותרוממך · אמר לון מזגין ליה כסא דיבריך · אמר מה איבריך · נימר ברוך שאכל ינאי משלו · א"ל את כדון את בקשיותך לא שמעית מן יומא ינאי בברכתא · אמר ומה אית לי למימר ברוך שאכלנו ולא אכלתי · אמר להו אייתי ליה דייכול · מן דאכל אמר שאכלנו משלו אמר ר' יוחנן והלוקין חביריו על שמעון בן שטח · ר' אבין אמר על השנייה · ור' ירמיה אמר על הראשונה · ומחליפין שיטתיה דר' ירמיה תמן פשיטא ליה והכא צריכה ליה · תמן פשיטא ליה כרשב"ג והכא צריכה ליה כרבנן · דתני עלה והסב וטבל עמהן אע"פ שלא אכל עמהן כזית דגן מזמנין עליו דברי חכמים · ר' יעקב בר אחא בשם ר' איסי אמר לעולם אין מזמנין עלי' עד שיאכל כזית דגן · תני שנים שאכלו דגן ואחד שאכל חוץ מדגן מצטרף כמאן דתנינן כרשב"ג · [ג] ג' בליוטין היו בירושלים · בן ציצית הכסת ונקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע וכל חד וחד היה יכול לספק ולפרנס למדינה עשר שנים · והיה שם בן בטיח בן אחותו של ר' יוחנן בן זכאי והיה ממונה על האוצרות ראש קסרין שבירושלים · ועמד ושרף את האוצרות · שמע ר' יוחנן בן זכאי אמר ווי · אזלין ואמרון לבן בטיח חביבך אמר ווי ווי · שלח ואייתיתיה ·

א"ל למה את אמרת ווי · א"ל לא אמרית ווי אלא וה אמרית שכל זמן שהאוצרות יקרין קיימין לא יהבין גרמיהון למעבד קרבא · בין ווי לוה נמלט רבי יוחנן · וקרון עליה ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה · (ג) ומעשה בר' יוחנן שאחזו בולמוס והלך לאימונים · וישב לו למזרחה של תאנה ונתרפא · אמרין ליה הדא מנא לך · אמר לון מן דוד דכתיב (שמואל א' ל') ויתנו לו פלח דבלה · וקרון עליה ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה · ר' יוסי בר יאסין הוה אתי באלפא ואתי מן טרסים ואמר ליה טליא אנא צריך למיחת · אמר ליה לא תיחות לימא דימא סכנתא · א"ל בעי אנא למיקרי ק"ש · א"ל קרי · א"ל בעי אנא למיכל א"ל אכול · כיון דאתון ללמן · א"ל אסור אתה עד שתטבול · וקרא עליה ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה · ר' מאיר הוה מתבעי למלכותא וערק עבר על חנותא דארמיין · ואשכח יתהון יתיבין אכלון מן ההוא מינא · חמון יתיה אמרין הוא הוא · לית הוא הוא · אמרין אם הוא הוא · אנן כרזין ליה אין אתי אכיל עמן והוה צבע חדא אצבעותיה בדמה דחזיר · ויהב אצבעותיה אוחרי בפומיה · טמש הא ומתק הא · אמרין דין לדין אילו הוה ר' מאיר לא הוה עביד כן שבקוניה וערק · וקרא עליה ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה · [ד] ר' הוה דמיך בציפורין ואמרין ציפוראי כל דאתא ואמר דמך ר' אנן קטלין ליה · אזל בר קפרא ועלל בכוותא ואדיק ליה ורישיה מיכרך · ומניה בזיעין אמר אחינו בני ידעיה שמעוני · אראלים ומצוקים אחזו ידן בלוחות הברית · גברה ידן של אראלים וחטפו את הלוחות · אמרין ליה דמך רבי · ואמר להו אתון אמריתון אנא לא אמינא · ולמה לא אמר דכתיב (משלי י') ומוציא דבה הוא כסיל קרעון מניהון עד דאזל קליה דקריעה עד גופתתא מהלך שלשה מילין וקרא עליה ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה · ר' נחמיה בשם ר' מנא מעשה נסים נעשו באותו היום · ע"ש היה ואיתכנשין כל קרייתא להספידא דרבי · אשרוניה בתמני עשר כנישתא ואובלוניה לבית שערים ותלא לון יומא עד דמטא כל חד וחד מישראל לביתו ומדליק לו את הנר · וצולה לו דג וממלא לו חבית מים · עד שעשה האחרון שבהן שקעה החמה וקרא הגבר שרון מצוקין אמרין ווי דחללינן שבתא · יצתה בת קול ואמרה כל מי שלא נתעצל בהספדו של רבי מזומן לחיי העולם הבא בר מן קצרה דהוה תמן ולא אתא · כיון דשמע כן סלק וטלק גרמיה מן איגרא ונפל ומת · יצתה (ד) בת קול ואמרה אף לאגרא קצרא מזומן לחיי העולם הבא:

א [יג] **ראה** את מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו · בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן וכל מה שבראתי בשבילך בראתי · תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי · שאם קלקלת אין מי שיתקן אחריך · ולא עוד שאת גורם מיתה לאותו צדיק · משל משה רבינו למה"ד · [ה] לאשה עוברה שהיתה חבושה בבית האסורים · ילדה שם בן גדלה שם ומתה שם · לימים עבר המלך על פתח האסורים כשהמלך עובר התחיל אותו הבן צווח · ואומר אדני המלך כאן נולדתי כאן גדלתי באיזה חטא אני נתון כאן איני יודע · אמר לו בחטא של אמך · כך במשה כמו שכתוב הן האדם היה כאחד כתיב הן קרבו ימיך למות:

מסורת המדרש א ירושלמי סוטה פ' ז' · ויק"ר פ' כ"ב וכ"ה · דב"ר פ' ב': ב ב"ר פ' צ"א כה"ע וש"נ: ג גיטין דף נ"ו · איכה רבתי פ' א': ד לקמן פ' ט' פסוק יו"ד וש"נ: ה דב"ר פ' ט':

חדושי הרד"ל

מ: בותיו בריתות ושמועות: (ב) את הארץ ד"א טובים כו' זכות אבות ויותר לרואי השמש אברי שזכות כו' כנ"ל: (ג) ומעשה ברבי יוחנן שאחזו בולמוס כו' · (יומא פ"ג): (ד) כ"ק ואמרה מאגרא אף קצרא מזומן כנ"ע · פי' מחמת הגג שעלה ונפל או שמהגג יצא הקול: ביום

מתנות כהונה

ויותר לרואי השמש · באות אמת הגיה אחריו שאמר שמש בגבעון דום: ה"ג למד אדם ולימד להחזיק ידי לומדי תורה ולפרנסם: כי כל ארור כו' · כלומר כל הארורין שנאמרו בפרשה היו נאמרין תחלה בלשון ברוך כגון ברוך אשר לא יעשה פסל וכן כולם עד ברוך אשר יקים ועיין זה בירושלמי בפרק אלו נאמרין ובויק"ר פרשה כ"ה: וחופה · כלומר חופה לצל ובירושל' לא גרס וחופה: שלש מאות כו' · עיין כל זה באר היטב בב"ר פרשה צ"א: אכלתי ואייתי גרסי': נימר ברוך כו' · עיין בב"ר פרשה צ"א: ה"ג שאכלנו ולא אכלתי אמר להון אייתין כו': ה"ג רב אבא אמר על השנייה רבי ירמיה אמר על הראשונה ומחליפין שיטתיה דרבי ירמיה המן פשיטא ליה והכא צריכא ליה המן פשיטא כרשב"ג והכא צריכא ליה כרבנן דתנא עלה והסב עמהן כו' עד מזמנין עליו דברי חכמים רבי יעקב כו' עד כזית דגן תני שנים שאכלו: ה"ג שלשה בוליוטין כו' · עד ונקדימון בן גוריון ועיין משלם באיכה רבה בפסוק היו צריה: ראש קסרין · ראש המלוכה וע"ע קסר ובא"א הגי' ראש לסריקין ופי' ראש לריקים כד"א בוקי סריקי: וישב לו למזרחה כו' · ה"ג נ"כ בילקוט ומצאתי גירסא ואכל ממנה: מנא לך · מניין לך שזאת התאנה מרפאת את הבולמוס: הוי אתי באלפא וכו' · היה בא בספינה ובא ממקום טרסים ואמר ליה נערו אני צריך לירד ולטבול מקרי ובירושלמי דפרק מי שמתו יש שקשר עצמו בחבל כדי לטבול לקריו: לא תיחות כו' · לא תרד ליס שהים הוא סכנה ואמר ליה צריך אני לקרות קריאת שמע ואמר ליה קרא בלא טבילה א"ל רוצה אני לאכול אמר ליה אכול כיון שבאו אל היבשה לחוף הים: הוה מתבעי כו' · שהיה מתבקש מן המלכות להריגה כדאיתא בפ"ק דעבודת כוכבים: וערק כו' · וברח ועבר על חנות של ארמאים ומצא אותם יושבים ואוכלים מן אותו מין כלומר מבשר חזיר כמו שקורין אותו דבר אחר כן קורא אותו ההוא מין לאו אותו ואמרו הוא הוא כלומר זהו רבי מאיר ומקצתן אומרין אין זהו · אמרו אם הוא הוא נבחן בזה שאנו קורין אותו אם יבא ויאכל עמנו והיה הוא טובל אצבעו האחד בדם החזיר ונתן אצבעו האחר בפיו: צבע · טבל ויטבול ת"א ויצבע וכן פירש הערוך: ה"ג בפומיה טמש הא כו': טמש פירושו ג"כ טבל ופירוש טבל אצבעו זה ומתק ומצץ בזה והם היו סוברין שהוא מוצץ אותו אצבע שטבל ואמרו זה לזה אלו היה זה ר"מ לא היה עושה כן והניחוהו וברח: רבי הוה דמיך כו' · עי' כל זה במס' כתובות בפרק הנושא ובירושלמי סוף מסכת כלאים ובב"ר פרשה ל"ו ובפרשה ק' ולקמן בפסוק כל אשר תמצא: אחינו בני גרסי': בני ידעיה · במקומות הנ"ל לא גרס ליה ואולי הוא שם בית אב של ציפורי: ה"ג דמך רבי ואמר להו אתון כו': כל דאתון כו' · כל הבא ואמר שמת רבי אנו הורגין אותו הלך בר קפרא ונכנס בחלון הביט לו דרך שם לרשות הרבים וראשו מעוטף כאבל ובגדיו קרועין: ולמה כו' · במקומות הנ"ל ל"ג ליה: קורעין כו' · היו קורעין בגדיהם עד שהלך קול הקריעה עד מקום גופתא: ה"ג בירושל' קליה דקריעה עד גופתא: ואתכנשון כו' · ונאספו כל המקומות להספדו של רבי: ה"ג דרבי אשרוניה בתמני כו' · פי' והניחוהו בשמנה עשר בתי כנסיות ואח"כ הורידוהו לבית שערים שגם היה דר כדאמרי' צדק צדק תרדוף אחר רבי לבית שערים רק כאשר אלה העלוהו לצפורי דמדלי ובסומי אוירא: ותלא לון כו' · היום היה תולה וממתין להם עד שהגיע כל אחד ואחד כו': וקרא הגבר · שהיה אגות לילה או קרוב לאור היום והתחילו מצירין: מצוקין · מצירין לשון מצוק וצוקה: בר מן קצרא כו' · חוץ מן כובס אחד שהיה שם ולא בא כיון ששמע הכובס כן עלה על הגג והפיל את עצמו מן הגג ונפל ומת: לאגרא · י"ל שכך היה שמו ובמקומות הנ"ל לא גרס לי': **ראה** את מעשה אלהים: לאותו צדיק · למשה וכדמפרש ואזיל: למה הדבר דומה כו' · עיין זה בפרשת נצבים רבה: ביום

פירוש מהרז"ו

שם ומדעת הגמרא שם ומ"ש שהנחיל ארון איני יודע פירושו ועל בצלאל נאמר ויותר לרואי שמש שהאיר לו חכמתו כשמש וכמ"ש בצל אל היית: זכות אבות · וזהו עם נחלה · ומ"ש מאירה לו זהו מ"ש ויותר לרואי שמש: למד אדם ולימד · ויק"ר ריש פרשה כ"ב כה"ע וש"נ ומבואר ועתה בא לדרוש פסוק הסמוך כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה וזהו מ"ש החזיק או לא החזיק הכל ע"י כסף: צל וחופה · כן הוא גם בויק"ר שם וחופות: שלש מאות נזירים · ב"ר פרשה צ"א בסי' ג' כל הענין וש"נ ומבואר והובא כאן לפרש מ"ש בצל החכמה בצל הכסף: ג' בליוטין · איכה רבתי פסוק היו צריה לראש והובא כאן לפרש מ"ש והחכמה תחיה בעליה: רבי הוה דמך · לקמן פסוק כל אשר תמצא: בני ידעיה · כלומר בני דעה וחכמה:

א **כמה** נאים ומשובחים · עיין ב"ר פרשה י"ב סוף סי' א' וש"נ: בשבילך בראתי · ויק"ר ריש פרשה י"א: אין מי שיתקן · עי' ב"ר פרשה י"ד סי' ו' וצ"ע · ואולי הכוונה כאן על כלל בני אדם שאם אדם וכל זרעו יקלקלו מי יתקן: שלשה

יפה תואר

הכבוד · בב"ר הגי' שמלה זו טלית ופי' סודר כמ"ש בערוך ערך טלית גבי סיונא בטלית מקופל וסודר זה היה לסימן לסמוכין להיות מורי הוראה לרבים לז"א זכה לתורה זכה לטלית כי יזכה להיות נוהג שררה על הצבור ולהיות הטלית זה סימן לדבר אמר בפ"ג דבכורים בירושלמי על המתמנים ע"י שוחד טלית שעליו כמרדעת לחמור: תת"ק קרבנין · שכל א' חייב ג' קרבנות ביום מלאת ימי נזרו כבש לעולה וכבשה לחטאת ואיל לשלמים: וכעס על שמעון בן שטח וערק כו' · ה"ג איתא בירושלמי בפ' ג' שאכלו אבל בגמרא דילן קאמר שכשהרג ינאי מלכא כל החכמים על שפסלוהו מן הכהונה הוא שברח שמעון בן שטח: למה ערקת כו' · בתר שאלת למה אפלית כי גרסי' לה וכן איתא בירושלמי דהא ודאי ברח מפניו שכעס עליו אבל מאחר שהשיב שלא התל בו בעי שפיר א"כ למה הוצרך לברוח אם לא חטא והשיב דע"כ פחד שמא לא יקבל התנצלותו עד שפסק חמתו: אנא מן אוריתא · שבחכמתי מצאתי פתח לחציים ופטרתים מהקרבן: למה יתבת בין מלכא למלכתא · לפי גירסא זו הוא מעצמו ישב

ידי משה

לעת זקנותו כך התורה כדאיתא הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש מכל מקום לפעמים משתכח תורה שלומד בנערותו על ידי שעוסק בדברים אחרים ומה שלומד בזקנתו מתקיים בידו וקרא דלעיל מיניה דבק דכתיב כי העוסק יהולל חכם: בתמני עשר כנישתא · פי' שעשאו לו י"ח מושבות א"כ

א [יד] ביום טובה היה בטוב · [א] אם נזדמן לך יום טוב תהא עושה אותו מיד · וביום רעה ראה · ראה איך לעשות תשובה שתנצל מדינה של גיהנם · אמר רבי יודן בשם ר' אלעזר [ב] שלשה דברים מבטלין גזירות רעות ואלו הן · תפלה · וצדקה · ותשובה · ושלשתן בפסוק אחד הה"ד (ד"ה ב' ז') ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני וישובו מדרכיהם הרעים ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם · ויתפללו זו תפלה · ויבקשו פני זו צדקה · המד"א (תהלים י"ז) אני בצדק אחזה פניך · וישובו מדרכיהם הרעים זו תשובה · ואח"כ ואני אשמע מן השמים וגו' · ר' מנא אמר אף התענית דכתיב (שם כ') יענך ה' ביום צרה למה גם את זה לעומת זה עשה האלהים :

ב ר' תנחום בר חייא פתר קרייא בעניים ובעשירים · [ג] ביום טובתו של חברך שמח עמו · (א) וביום רעה ראה · ראה היאך לפרנס את העניים שתקבל עליהם שכר · כך היה ר' תנחום עושה אם היה למוד ליקח ליטרא של בשר היה לוקח שתים · אחד חלקו ואחד לעניים · שתים אגודות של ירק אחת לו ואחת לעניים · גם את זה לעומת זה אלו עניים ועשירים כדי שיזכו אלו באלו : ג רבי אחא פתר קרייא בתורה · (ב) בשמחתה תשמח · וביום רעה ראה תהיה מן הרואים שכתוב בהם (ישעיה ס"ו) ויצאו וראו בפגרי האנשים ולא מן הנראים שכתוב בהם (שם) כי תולעתם לא תמות · גם את זה לעומת זה זה גיהנם וגן עדן · כמה ביניהם טפח · ר' יוחנן אמר כותל · ורבנן אמרי שתיהן שוות כדי שיהיו מציצות זו מזו · ר' לוי פתר קרייא בימים טובים שנתתי לך תהא שמח ומשמח להקב"ה בקרבנות · אם תבא שנה בלא בצורת נפק לכרמך חמי וחדי · חמי את לזיתך וחדי · אמר הקב"ה לא בראתי פרקליט טוב לגשמים (ג) כיום שמיני עצרת הה"ד (במדבר כ"ט) ביום השמיני עצרת :

א [טו] את הכל ראיתי בימי הבלי · שאלו את שמואל הקטן מהו דכתיב יש צדיק אובד בצדקו · אמר להם גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהצדיק עתיד לבא לידי מייט · אמר הקב"ה עד שהוא בצדקו אסלקנו שנאמר יש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו (א) כל זמן שאדם חי הקב"ה מצפה לו לתשובה · מת אבדה תקותו שנאמר (משלי י"א) במות אדם רשע תאבד תקוה · [ד] לכת אחת לסטין שהיתה חבושה בבית האסורין · חתר אחד מהן חתירה אחת וברחו כולן · נשתייר שם אחד מהן ולא ברח · כיון שבא השלטון התחיל לחבטו במקל · א"ל ביש גדא וטמיע מזלא חתירתא קומך לא הות עריק · כך לעתיד לבא הקב"ה אומר לרשעים התשובה לפניכם ולא שבתם · אלא (איוב י"א) ועיני רשעים (ב) תכלינה · ומפני שלשה דברים אמר ר' יאשיה הקב"ה מאריך פנים עם הרשעים בעוה"ז · שמא יעשו תשובה · או יעשו מצות שישלם להם הקב"ה שכרן בעוה"ז או שמא יצאו מהן בנים צדיקים · שכן מצינו האריך פנים לאחז ויצא ממנו חזקיה · עם אמון יצא ממנו יאשיהו · שמעי יצא ממנו מרדכי :

א [טז] אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר · [ה] אל תהי צדיק הרבה יותר מבוראך מדבר בשאול דכתיב (שמואל א' ט"ו) ויבא שאול עד עיר עמלק וגו' ר' הונא ור' בנייה אומר התחיל מדיין הוא כנגד בוראו · ואמר כך אמר הקב"ה לך והכית את עמלק · אם אנשים חטאו · הנשים מה חטאו · והטף מה חטאו · והבקר ושור וחמור מה חטאו · יצאת בת קול ואמרה אל תהי צדיק הרבה יותר מבוראך · ורבנן אמרי התחיל מדיין כנגד עגלה ערופה · ואומר אמר הכתוב (דברים כ"א) וערפו שם את העגלה בנחל הוא הורג והיא נערפת אם אדם חטא בהמה מה חטאה · יצאת בת קול ואמרה אל תהי צדיק הרבה · רשב"ל אומר כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן · ומניין שנעשה אכזרי במקום רחמן שנאמר (שמואל א' כ"ב) ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב ולא תהא נוב כזרעו של עמלק · ורבנן אמרין כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף שמדת הדין פוגעת בו שנאמר (שם י"א) וימת שאול ושלשת בניו :

א [יז] אל תרשע הרבה · א"ר ברכיה [ו] וציבחר שרי · אלא דלא תימר מן דהדה בהמה כלה בחמה :

א [יח] טוב אשר תאחוז בזה · זה מקרא · וגם מזה אל תנח ידך זה משנה · כי ירא אלהים יצא את כולם (א) כגון רבי אבהו דקיסרין :

א [יט] החכמה תעוז לחכם · זה הקב"ה שנאמר (איוב ט') חכם לבב ואמיץ כח · מעשרה שליטים אשר היו בעיר מעשרה מאמרות שנברא בהן העולם · ד"א החכמה תעוז לחכם · זה אדם הראשון (א) דכתיב (יחזקאל כ"ח) אתה (א) חותם תכנית · מעשרה שליטים אשר היו בעיר (ב) [ז] אלו עשרה דברים שמשמשין את הנפש · ואלו הן · הוושט למזון · קנה לקול · כבד לחמה · מרה לקנאה · הריאה משתן · המסס לטחון · טחול לשחוק · כליות יועצות : לב מבין · לשון גומר : ב ד"א החכמה תעוז לחכם · [ח] זה נח · מעשרה שליטים אשר

מסורת המדרש א פסיקתא דרב כהנא פיסקא ג' כל הענין : ב ראש השנה דף ט"ז · לעיל פרשה ה' וש"נ : ג ויק"ר פרשה ל"ד · ילקוט סדר בהר רמז תרס"ה : ד ילקוט איוב רמז תתק"ו : ה שבת דף כ"ו · יומא דף כ"ב · ילקוט שמואל רמז ק"כ : ו שבת דף ל"א : ז ויק"ר פרשה ד' · מדרש תהלים ריש מזמור ק"ג · ילקוט תהלים רמז תתנ"ו : ח בראשית רבה פרשה ל"ד וש"נ :

חדושי הרש"ש

(א) דכתיב אתה חותם תכנית מלא חכמה כצ"ל :

חדושי הרד"ל

(א) וביום רעה ראה איך לפרנס כו' · פי' ביום רעתו של חבירו ראה לעשות עמו טובה ולכוון ראה הוא ההתבוננות איך לעשות כד"א אשרי משכיל אל דל כו' : (ב) בשמחתה תשמח וביום רעה ראה תהיה מן כו' · בזכות שתשמח ביום טובה של תורה (כגון אם תזי דמסיים אורייתא מרבנן מסכתא עבד יומא טבא לרבנן) תזכה שתהיה מן הרואים ולא כו' : (ג) כיום שמיני עצרת כו' · אפשר דרש ביום רעה ראה תראה בתחלה להנצל ביום רעה ע"י שתהיה בטובה ביום טוב · והיינו ביו"ט של שמיני עצרת שהוא יום טוב אחד לבד תהיה שמח בו בקרבנות ובזכות זה תנצל מיום רעה של בצורת · ואפשר רוצה לדרוש סיפיה דאת זה לעומת זה עשה האלהים · דלעומת עצירת גשמים עשה ה' פרקליט גדול להיות עצור בשמיני עצרת לפני ה' :

(א) כ"ז שאדם חי כו' · כלומר ולכן מאריך לו הקב"ה לרשע שמא יעשה תשובה וכדר' יאשיה לקמן ועי' זוהר בראשית (כ"ו) : (ב) תכלינה ומנוס אבד מנהם כצ"ל :

(א) ר' אבהו דקסרין · שהיה בקי גם במקראות כדאיתא (בעבודת כוכבים ד') :

(א) חותם תכנית מלא חכמה כצ"ל : (ב) אלו עשרת דברים שמשמשין את הנפש · אפשר הכוונה לדרוש תעוז לחכם · שנתחכם בחכמה יותר מבעשרה דברים המשמשין כו' · וכן יתפרש להלן בישראל · ופי' בילקוט בשם מדרש (והוא בתדא"ז ר"פ ט"ז) שהחכמה מצילתו מעבירות שבאין ע"י עשרה דברים אלו שמשמשין הנפש :

פירוש מהרז"ו

א שלשה דברים · ב"ר פרשה מ"ד סי' י"ב כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים : ב ר' תנחום בר חייא·ויק"ר פרשה ל"ד סי' ה' : ג בשמחתה תשמח · לעוה"ב כמ"ש והשחק ליום אחרון : כי תולעתם · וס"ד והיו דראון לכל בשר שיהיה נראים לעוה"ב לכל בשר בחרפה וקלון וזהו דיראון נוטריקון די ראון שיראו בהם הרבה למדי : שנה בלא בצורת · תיבת בלא דכך כינוי וברכה אבל הכוונה שאפילו בשנת בצורת שכולם מצטערים שאין כרמיהם ושדותיהם מצליחים · כי בשנה בלא בצורת הכל רואים ושמחים ומ"ש ושמחים היינו מ"ש וביום רעה ראה פי' ובעת בצורת ראה ושמח ע"פ גז"ש כמ"ש אבל ההכן ורואך ושמח בלבו · וכך ראיתי במדרש שדורש תיבת ראיה על שמחה מפסוק ורואך ושמח ושכחתי המקום : פרקליט טוב · וזהו מ"ש בס"ד כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים על שנזהרים במצות יו"ט ונתן להם יו"ט שיגן עליהם מיום רעה · וכמ"ש בריש ראש השנה ובחג נידונין על המים · וזהו עצרת תהיה לכם לטובתכם למליץ טוב לכם :

צדיק אובד בצדקו · שמת בקוצר ימים ומאחר שהוא צדיק לא האריך ימים : עד שהוא בצדקו · וזהו אובד בצדקו פי' שישאר בצדקו · כמ"ש חגיגה דף ה' מפסוק הן בקדושיו לא יאמין : מאריך ברעתו · פשוטו שהקב"ה נותן לו אריכות ימים לרשע והלא כתיב על הרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מפני אלהים · ע"כ דורש שמ"ש מאריך פי' שהקב"ה מאריך לו אפו כמ"ש ארך אפים כל עוד שיש תקוה שישוב בתשובה שלא נתמלא סאתו וכל זמן שהוא חי יתכן שישוב וכמ"ש הפייטן ועד יום מותו תחכה לו : החבושה בבית האסורים · וכן הרשעים חבושים ביד יצרם הרע : ועיני רשעים תכלינה · ומנוס אבד מהם ותקותם מפח נפש וכצ"ל : מפני שלשה דברים · תיקון הלשון א"ר יאשיה מפני שלשה דברים הקב"ה מאריך :

א אל תהי צדיק הרבה · והתנא אמר מרבה צדקה מרבה חיים · והכל לפי רוב המעשה · ע"כ דורש שהכוונה שלא יפריז על המדה כנגד מצות הקב"ה בצדקתו : בהמה מה חטאת יצאה וכו' · הרי שהריגת הבהמה באה להגין ולהציל מעונש הריגת אדם וכן בעמלק די בהריגת בהמות ולהציל האדם ואיך צוה להרוג הכל : ואת נוב וכו' · וס"ד מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק ושור ושה לפי חרב · כמו שנצטווה בעמלק כך עשה בנוב : סוף שמדת הדין פוגעת בו · בדרך אכזרי שהרי על הבהמה צוה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד וכמ"ש באיכה רבתי פסוק כי הגדיל אויב ושם נדרש :

א מן דהדה בחמה וכו' · אם רואה כעסו וחמתו של הקב"ה עליו על רשעתו לא יאמר שלעולם יהיה בכעס ולא יועיל עוד לא תפלה ולא תשובה לא כן הוא אלא אם ישוב לא יעיר כל חמתו וישוב ירחם :

א בזה זה מקרא · דורש ע"פ גז"ש כמ"ש אצל הלוחות מזה ומזה הם כתובים והיה שם מקרא ומשנה הלכות ואגדות : כגון רבי אבהו דקסרין · שמעתי ממופלג אחד שהכוונה על מ"ש בר"ה שתיקן בתקיעות ר"ה לצאת ידי כל הספיקות :

א החכמה תעוז לחכם · חכמה היא התורה שנתן תעוז להקב"ה שהכירו אותו ועוזו יותר ממה שהכירו אותו על ידי בריאת עולם שנברא בעשרה מאמרות ג"כ בחכמת התורה שזה בהעלם וזה בגילוי והבן זה : אתה חותם תבנית · וס"ד מלא חכמה מכלל יופי ובפסוק הסמוך בעדן גן אלהים היית ועי' ב"ר ריש פרשה י"ח איך דרשו פסוקים אלו שנאמרו בחירם מלך צור על אדם וש"נ ומבואר קחנו משם : אלו עשרה דברים המשמשים הנפש · צ"ע למה דווקא עשרה אלו הלא כל הרמ"ח אברים

מתנות כהונה

ביום טובה · עיין זה בויקרא רבה פרשה ל"ד ובילקוט : שלשה דברים כו' · עיין בב"ר פרשה מ"ג ולעיל בפסוק כי ברוב חלומות ובירושלמי פרק סדר תענית : ה"ג ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו וגו' : לעומת זה עשה אלהים גרסי' : ה"ג בשמחתה תשמח וביום רעה ראה תהיה מן הרואים ועיין בילקוט : בילקוט מוכח דה"ג כמה ביניהם רבי יוחנן אמר כותל טפח ורבנן כו' · ובספרים ישנים גורס כמו כאן : מציצות · מביטות : נפק כו' · אתה יוצא לכרמך תראה ותשמח רואה אתה לזיתך ותשמח : פרקליט · מליץ טוב : ביום שמיני גרסי' ובא"א הגיה בקרבנות יום שמיני כו' :

את הכל ראיתי : מייט · שיתמוטט ויניח ידיו ממעשים הטובים : ויש רשע מאריך · בשביל רעתו שהקב"ה טוב לכל ומצפה לו לתשובה להשותו לתחייה כדמפרש ואזיל : ביש גדא כו' · רע המזל ואטום וטמון המזל המחתרת היא לפניך ולא היית בורח :

אל תהי צדיק הרבה : ה"ג עיר עמלק וגו' · סיפיה דקרא וירב בנחל וכדמפרש והולך : כנגד · נגד נבואת שמואל במעשה ההוא ועיין כל זה בפ"ק דיומא : ואמר גרסינן : עגלה ערופה · בנחל קדייק : והיא נערפת · בתמיה : במקום אכזרי · כלומר במקום שראוי לו להיות אכזרי : ה"ג ומניין שנעשה אכזרי במקום רחמן שנאמר :

אל תרשע : וציבחר שרי כו' · בתמיה וכי להרשיע מעט מי שרי אלא שלא תאמר מאחר שזה בחמה יהא כולו בחמה כלומר מאחר שנכווה והרשיע מעט יהא שוב הכל כן :

רבי אבהו דקסרין · שהיה בקי בכולם :

החכמה תעוז לחכם : ה"ג שנברא בהן העולם · ופירוש מאותן עשרה מאמרות ניכר ונראה עוז חכמתו יתברך : הוושט כו' · ועי' זה בויקרא רבה פרשה ד' :

משׁשתן · לשון שתן כלומר מקבל השתייה כדאיתא בברכות בפרק הרואה ובויקרא רבה גרס

יפה תואר

בין מלכא למלכתא ותפס עליו למה עשה כן והשיב כי במקומו ישב ע"פ שמקרא אבל נגמרא דינן הגיר' אותביה בין דידיה לדידה א"ל חזית כמה יקרא עבדינא לך א"ל לאו את קא מוקרא לי אלא אורייתא היא דמוקרא לי דכתיב סלסלה ותרוממך : ג' דברים מבטלין כו' · בב"ר הביא זה על פסוק ויוצא אותו החוצה ופירושו שלא יירא ממזל ויתכן משום די"א אף שינוי מקום בא לומר דהא דהוציאו למעלה מכיפת הרקיע לרמוז לו שאז בטלו כח מזלו וה"ל כאילו יצא מתוך לעולם שאין יד המערכה עליו כלל ואע"ג דגזירות רעות דהכא היינו גזירות ה' על שאנשים על חטאתיהם כדאיתא בפ"ק דר"ה ועוד איתא שם כמאן מצלינן האידנא אקלירי ואמריתי עד כמאן כר' יוסי וא"א לעולם כרבנן וכדר"י דאמר ר"י יפה צעקה בין קודם ג"ד וכו' והיינו בג"ד דר"ה מכ"ש לגזירת המערכה שיבטלו מפני הזכיות : תפלה צדקה תשובה כו' · משמע דכלהו בעינן דאי כל חדא באנפי נפשה סגי לית ליה ראיה מקרא דויכנעו דדלמא שאני התם דהיו ג' ואפשר שזה שאמר ושלשתן בפסוק אחד דכיון דכלהו אשכחן לה בחד קרא כלהו בעינן ועוד דבלמא תשובה בלא צדקה ובצעקה יתכן אבל תפלה וצדקה איך יתכן שיועילו בלי תשובה דה"ל טובל ושרץ בידו : תעוז לחכם זה נח · ונראה דחכם היה כדאיתא בב"ר ויבן שם נתכונן

הי׳ בעיר · מעשרה דורות שמאדם ועד נח שמכולן לא נדבר אלא עמו · ד"א [א] החכמה תעוז לחכם · זה אברהם · מעשרה שליטים · מעשרה דורות מנח ועד אברהם לא בחר הקב"ה מכולן ולא כרת עמהם ברית אלא עמו שנאמר (בראשית ט"ו) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית · ד"א החכמה תעוז לחכם זה יעקב · מעשרה שליטים · מעשרת שבטים שירדו למצרים ועלו · ולא ידעו שיוסף קיים · ויעקב היה יודע שנאמר (שם מ"ב) וירא יעקב כי יש שבר במצרים היה יודע שברו במצרים : ג ד"א החכמה תעוז לחכם זה משה · מעשרה שליטים · [ב] מעשרה דברים שמשמשין את הגוף שכבשן משה · ואלו הן מן פומא לוושטא · ומן וושטא להמסיסא · ומהמסיסא לקיבתא · ומקיבתא לאיסטומכא · ומאיסטומכא לכרוכא קטינא · ומכרוכא קטינא לבית ככא · ומבית כסא לבנת מעיא · ומבנת מעיא לכרוכא עביא · ומכרוכא עביא לסני דיבא · ומסני דיבא לפטרוכא · ומפטרוכא לעיזקתא · ומעיזקתא לברא · ומכולן לא נצרך משה לא להכנים ולא להוציא שנאמר (שמות ל"ד) ויהי שם עם ה' · ד"א החכמה תעוז לחכם · אלו ישראל שנאמר (דברים ד') רק עם חכם ונבון · [ג] מעשרה שליטים שמשמשין את הנפש · ואלו הן · הוושט למזון · קנה לקול · כבד לחמה · מרה לקנאה · הריאה משתן · המסס לטחון · טחול לשחוק · כליות יועצות · לב מבין · לשון גומר : ד ד"א החכמה תעוז לחכם זה דוד · מעשרה שליטים · [ד] מעשרה זקנים שאמרו בספר תהלים ואלו הן · אדם הראשון · ואברהם · ומשה · ודוד ושלמה · על אילין חמשה לא איתפלגין · אילין חמשה אחרנייתא מאן אינון · רב ור' יוחנן · רב אמר אסף · הימן · וידותון · ושלשה בני קרח אחד · ועזרא · ור' יוחנן אמר הוא אסף דהכא הוא אסף דתמן · אלא ע"י שהיה בן תורה זכה לומר שירה עם אחיו · וזכה לומר שירה בפני עצמו · על דעת רב אסף אחר הוא שנאמר (ד"ה א' כ"ה) על יד אסף הנבא על ידי המלך · רב ור' יוחנן רב אמר לידותון ממש · ר' יוחנן אמר לידותון הנבא על הדתין ועל הדינין שעברו עליו ועל ישראל · ר' הונא בשם ר' אחא אע"פ שעשרה בני אדם אמרו ספר תהלים · מכלהון לא נאמר על שמותם אלא ע"י דוד מלך ישראל · [ה] משלו משל למה"ד לחבורה של אנשים המבקשת לומר הימנון למלך · אמר להם המלך כלכם נעימים · כלכם חסידים · כולכם משובחין לומר הימנון לפני · אלא איש פלוני יאמר ע"י כלכם · למה שקולו ערב · כך בשעה שבקשו עשרה צדיקים לומר ספר תהלים · אמר להם הקב"ה כלכם נעימים והסידים ומשובחין לומר הימנון לפני אלא דוד יאמר ע"י כלכם · למה שקולו ערב הה"ד (שמואל ב' כ"ג) ונעים זמירות ישראל :

א [כ] **כי** אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · אמר ר' יודן וכי יש אדם צדיק וחוטא · אלא אלו גבאי צדקה ומחלקי צדקה שראוי שלא כראוי · ושלא כראוי נותנין כראוי · ולא יחטא היך כמד"א (שופטים כ') קולע באבן אל השערה ולא יחטיא :

א [כג] **כל** זה נסיתי בחכמה · כתיב (מלכים א' ה') ויתן [ו] אלהים חכמה לשלמה · רבנן ור' לוי · רבנן אמרי כחול · מהו כחול · ניתן לו חכמה כנגד כל ישראל · ור' לוי אמר מה החול הזה גדר לים · כך היתה חכמה גדר לשלמה · [ז] מתלא אמר דעת חסרת מה קנית · דעת קנית מה חסרת · כתיב (שם) ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים · ומה היתה חכמתן של בני קדם · שהיו יודעין במזל וקוסמין בעופות ובקיאין בטייר · [ח] אמר רשב"ג בשלשה דברים אני משבח את בני המזרח · שאין נושקין בפה אלא ביד ואין נושכין בפה אלא חותכים בסכין · ואין נוטלין עצה אלא במקום מרווח שאין יועצין אלא בשדה · מה היתה חכמתן של מצרים · את מוצא בשעה שבקש שלמה לבנות בית המקדש שלח אצל פרעה נכה · ואמר שלח לי אומנים בשכרן שאני רוצה לבנות בית המקדש · מה עשה כנס כל אסטרולוגין שלו וצפו וראו בני אדם שהן עתידין למות באותה שנה ושלחן לו · וכיון שבאו אצל שלמה צפה ברוח הקדש שהם עתידין למות באותה שנה · ונתן להם תכריכין ושלחן לו · ואמר לו אם לא היה לך תכריכין לצורך מתיך אלו הרי הם ותכריכיהון קום קבור אותם · (שם) ויחכם מכל האדם מאדם הראשון · ומה היתה חכמתו של אדם הראשון את מוצא [ט] כשביקש הקב"ה לבראת את אדם הראשון נמלך במלאכי השרת ואמר להם נעשה אדם · אמרו לפניו רבש"ע (תהלים ח') מה אנוש כי תזכרנו · אמר להם אדם שאני רוצה לבראתו חכמתו מרובה משלכם · מה עשה כנס כל בהמה חיה ועוף והעמידן לפניהם · ואמר להם קראו להם שמות עמדו ולא ידעו · הלך אצל אדם אמר לו מה שמותן של אלו · אמר רבון העולמים לזה נאה לקרותו שור · ולזה ארי · ולזה סוס · ולזה גמל · ולזה נשר · וכן לכולן · ואמר לו אתה מה שמך · אמר לפניו אדם מפני שנבראתי מן האדמה · ואני מה שמי אמר לפניו אדני · מפני מה שאתה אדון על בריותיך · הה"ד (ישעיה מ"ב) אני ה' הוא שמי הוא שמי שקרא לי אדם הראשון · הוא שמי שהתניתי ביני לבין עצמי · הוא שמי שהתניתי ביני לבין בריותי ובין מלאכי השרת · מאיתן האזרחי · זה אברהם · דכתיב (תהלים פ"ט) משכיל לאיתן האזרחי · והימן זה משה שנא' (במדבר י"ב) בכל ביתי נאמן הוא · וכלכל זה יוסף דכתיב (בראשית מ"ז) ויכלכל יוסף · אמרו מצרים כלום עבד זה מלך עלינו אלא בחכמתו נטלו שבעים פיתקין והיו משליכין לפניו והיה קורא כל אחד ואחד בלשונו · ולא עוד אלא שהיה מדבר בלשון הקדש שלא היו יודעין ומכירין בו · ואינן יכולין לשמוע בו · וכה"א (תהלים פ"א) עדות ביהוסף שמו · ודרדע זה דור המדבר שכולו דעה · בני מחול אלו ישראל שמחל להם הקב"ה על מעשה העגל : ב (מלכים א' ה') וידבר שלשת אלפים משל · א"ר שמואל בר נחמני חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שנתנבא שלמה אלא קרוב לשמונה מאות פסוקים · ואת אמרת שלשת אלפים · אלא מלמד שכל פסוק ופסוק שנתנבא שלמה יש בו שנים ושלשה טעמים · ורבנן אמרי על כל פסוק ופסוק ג' אלפים משל · ואלף וה' טעמים על כל משל ומשל · דכתיב (שם) ויהי שירו שיורו של משל חמשה ואלף : ג וידבר על העצים וכי אפשר לאדם לדבר על העצים · אלא אמר שלמה מפני מה מצורע זה מטהר בגבוה שבגבוהים · ובנמוך שבנמוכין · בעץ ארז ואזוב · אלא ע"י שאדם מגביה את עצמו כארז הוא לוקה בצרעת · וכשהוא ממעט את עצמו ומשפילו כאזוב שהוא נמוך סופו להתרפאות · וכן מפני מה בהמה ניתרת בשני סימנין · ועוף ניתר בסימן אחד · אלא מפני שהבהמה נבראת מן היבשה ועוף מן הים · שכן אמר בר קפרא עוף מרקק נברא · רבי אבין בשם רבי שמואל קפודקיא אמר דרגלוי דתרנגולתא דמיין לחספניתא דנונא · ועל הרמש אמר מפני מה שמונה שרצים שבתורה הצדן והחובל בהם בשבת חייב ושאר כל השרצים שקצים ורמשים פטור מפני שיש להם עורות · ועל הדגים אמר מפני מה כל בהמה חיה ועוף טעונין שחיטה · ודגים אינם טעונין שחיטה · אלא מהדין קרא (במדבר י"א) הצאן ובקר ישחט ובדגים אין כתיב אלא אסיפה · [י] הורה יעקב איש כפר נבוריא בצור על הדגים שטעונים שחיטה · שמע רבי חגי שלח ואייתיניה · א"ל מה הן הורית אמר ליה מן הן דכתיב (בראשית א') ישרצו המים וגו' מה עוף טעון שחיטה אף דגים טעונין שחיטה אמר ארבעיניה דילקי · אמר בר נש דאמר מילתא מן אורייתא ילקי · א"ל לא הוריתה טבאות · א"ל מן הן · א"ל מן הכא הצאן ובקר ישחט להם וגו' האי בשחיטה והאי באסיפה · אמר חבוט חבטך דהוא טבא בקלטא : ד הורה יעקב איש כפר נבוריא בצור על בנה של נכרית שהוא נמול בשבת · שמע רבי חגי שלח ואייתיניה · א"ל מן הן הוריתה · א"ל מן הן דכתיב (במדבר א') ויתילדו על משפחותם וכתיב (בראשית י"ז) יליד בית ומקנת כסף אמר ארבעיניה דילקי · א"ל ובר נש דאמר מילתא דאורייתא ילקי · אמר לא הורית טבאות · א"ל מן הן · רביע ואת שמע · א"ל אם אתא לך בר עממיא לגבך ואמר אנא

מסורת המדרש א בר"ר פרשה ל"ט וש"נ : ב ויק"ר פרשה ג' · ילקוט כאן רמז תתקע"ו : ג שם פרשה ד' · מדרש תהלים מזמור ק"ג · ילקוט תהלים רמז תת"ו : ד בבא בתרא דף י"ד · שיר רבה פרשה ד' פסוק ד' · מדרש תהלים מזמור א' : ה ילקוט שמואל רמז קס"ה : ו במד"ר פ' י"ט · כל הענין ושם נרשם · תנחומא סדר חוקת סימן ו' כס"ע : ז נדרים דף מ"א : ח ברכות דף מ' · בראשית רבה פרשה ע"ד · ילקוט סדר ויצא רמז ק"ל · ילקוט מלכים רמז קע"ז : ט בראשית רבה פרשה י"ז וש"נ : י ב"ר פרשה ז' וש"נ · פסיקתא דרב כהנא פסקא דפרה וש"נ :

מתנות כהונה

גרס הריא"ה לפתייה : שמאדם ועד נח גרסי' : ה"ג לא בחר הקב"ה מכולן : את אברהם ברית גרסי' : היה יודע שברו · תקותו קרי ביה סברו ועיין בבראשית רבה פרשה נ"א : מן פומא לוושטא כו' · עיין זה בבמדבר רבה : ומכולן לא נצרך גרסי' : מעשרה זקנים כו' · עיין זה במדרש חזית בפסוק כמגדל דויד : ה"ג רב ורבי יוחנן רב אמר אסף הימן וידותון ושלשה בני קרח אחד ועזרא ורבי יוחנן אמר אסף כו' : ה"ג על דעת רב אסף אחר הוא שנאמר על יד אסף הנבא על ידי המלך רב כו' · ושוב נראה דה"ג רב אמר לידותון ממש ורבי יוחנן אמר לידותון הנבא על הדתון כו' אכן לא מצאתי בהדיא : לחבורה של אנשים גרסי' ובמדרש חזית ובמדרש תלים גרס לחבורה של זמרים :

כי אדם אין צדיק : ה"ג גבאי צדקה ומחלקי צדקה שראוי שלא כראוי ולמי שלא כראוי כראוי ולא כו' · פי' לשראוי נותנין שלא כראוי ושלא כראוי נותנין כראוי ועי' עוד בילקוט : ולא יחטא · אינו לשון חטא ועון שהרי אין להם לידע נסתרות של כל אחד ואחד ומי ראוי ומי אינו ראוי :

א **כל** זו נסיתי כו' · כנגד כל ישראל שנאמר ויהי מספר בני ישראל כחול אשר וגו' ועיין כל זה בפרשת חקת רבה : גדר לים · שלא יעבור עליו ככתוב אשר שמתי חול גבול לים וגו' ירמיה סי' ה' : שאין יועצין גרסי' : מה עשה לאחר שבראו כנס כו' · ועיין זה גם בב"ר פרשה פ"ז : ה"ג העולמים לזה נאה לקרותו : ה"ג הוא שמי הוא שמי שקרא כו' : שבעים פתקין · כתבים וכתבו עליהם שבעים לשונות : דור המדבר · ודרש דרדע נוטריקון דור דעה : קרוב לשמונה מאות כו' · עיין זה משלם בפרשת חקת ובמדרש חזית סוף פסוק ראשון : ה"ג יש בו שנים ושלשה כו' · עד ופסוק שלשת אלפים משל ואלף גו' עד ומשל דכתיב ויהי שירו וגו' : ועוף ניתר בסימן אחד גרסי' : רקק · גיבול עפר ומים : דמיין לחספניתא גרסי' ועיין בפרשת חקת : שמונה שרצים · עי' במסכת שבת בפרק שמונה שרצים : אסיפה · שיפיה דקרא כתיב אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם : בנה של נכרית שבא מישראל גרסי' · ועיין כל זה בב"ר פרשה ז' ובפ' חקת : ה"ג מן הן אמר ליה רביע · פי' כפוף עצמך וקבל מלקות :

ומוגא

פירוש מהרז"ו

אברים ושס"ה גידים וכל מדות הנפש וכחות הגוף כולם משמשי הנפש הם · השי"ת יאיר עינינו בתורתו · וכוונת הדרשה שאם היה נמשך האדם אחר חכמתו היה טוב לו יותר מהם · נמשך אחר עשרה כחות אלו אחר אכילת עץ הדעת : ולא נדבר אלא עמו · שעם אדם לא דבר אלא קודם החטא אך אחר החטא לא דיבר עמו אלא תוכחות וקללות ולא צוהו עוד מצות אך נח דבר עמו וצוהו מצות ומ"ש בסדר עולם נביא היה עבר היינו בהשגות רוה"ק ולא בדבור : לא בחר הקב"ה מכולן · אך באברהם בחר כמ"ש אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם : ויעקב היה יודע · ב"ר ריש פרשה צ"א : ג מפומא לוושטא · עי' ויק"ר פרשה ג' סי' ד' ולק"ע שפתח ביו"ד וסיים בי"ב : ד מעשרה זקנים שאמרו · פי"כ ריש פסוק כמגדל דויד וש"נ ומבואר כל הענין קחנו משם :

א **כל** זה נסיתי בחכמה · כל פסוק זה במדרש רבה פרשה י"ט סי' ג' ושם נרשם ומוגה דרשהו משם :

ואשה

יפה תואר

ההגון : שמכולם לא נדבר אלא עמו · ואע"פ שנח מכלל היו"ד דורות היה יצדק לומר מי' שליטים משום שלא דבר עם אחד מהם אלא עמו א"נ דהא עם אדם וקין נמי דבר וא"ל דהקב"ה בעצמו פנים אל פנים קאמר אבל דבורו של אדם וקין ע"י מלאך היה דמאי משמע דדבורו של נח היה על ידי ה' גופו עפי מדבורו של אדם וקין ועוד דלא היה פנים אל פנים אלא במשה שנתעלה מהכל כדכתיב לא כן עבדי משה וגו' פה אל פה וגו' וי"ל דמעלת נח היה שדבר ה' עמו מצד הדבור עצמו וזה כמה שא"ל לא מן התיבה שלא היה נוכך דמעצמו היה יוצא אלא שהיה לאב' להיות ה' מדבר עמו ומיחד שמו עליו ולתת לו שכר על הדיבור ולהשלימו בנבואה משא"כ באדם וקין שלא היה הדיבור אלא לצורך מה : מה עוף טעון שחיטה וכו' · אע"ג דלא כתיב בהדיא שחיטה אלא בבהמה בדכתיב וזבחת מבקרך ומצאנך

ידי משה

א"כ בדבך שהוליכו אותו לבית הקברות היה י"ח בתי כנסיות ורמז בזה שרבי לא מת כדאיתא בירושלמי דכלאים פרק ט' רבי יהודה הוה יתיב ליה בצפורן י"ז שנה וקרא על גרמי ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה כי היה גלגול יעקב : מן הקבלה אתה מלקני · ואף על גב דאיכא כמה מילתא דילפינן מקבלה כגון ממסכה ישראל וכו' והא דאמרינן ד"ת מדברי קבלה לא ילפינן פירוש ג"ש לא ילפינן משא"כ שאר דברים ילפינן וי"ל דהכי קאמר ומקבלה פירוש דהתם שאני שהיה הוראת שעה למגדר מלתא לפי שנתערבו ישראל בנכריות ועזבו נשותיהן ולהכי אילטריך כתורה יעשה פי' שהוא כדין ויעקב סבר אדרבא לישנא קלילא הוא כתורה יעשה פירוש לפי שעה וכן ראוי לדון לפי שעה והא דלא הביא ראייה מתה"ק מפסוק כי יסיר משום דלא מפרש בהדיא רק אחר שהביא כתורה יעשה ע"כ כי יסיר פירושו שכ·

פי

בעי למיתעבדא יהודי על מנת למיגזר יתיה ביומא דשבתא · או ביומא דכיפורי מחללין עליו או לא · הוי אומר אין מחללין לפי שאין מחללין שבת ויוה"כ אלא על בנה של ישראל בלבד ושל ישראלית · א"ל מן הן · א"ל רביעי (עזרא י') להוציא כל נשים והנולד מהם · אמר ליה מן הקבלה את מלקני · אמר ליה דכתיב (שם) וכתורה יעשה׳ א"ל מאיזו תורה דאמר (דברים ז') ולא תתחתן בם · למה כי יסיר את בנך בנך הבא מישראלית קרוי בנך ואין בנך הבא מן הגויה ומן השפחה קרוי בנך אלא בנה · א"ל חבוט הבטך דהוא טבא בקלטא · אמר שלמה על כל אלה עמדתי ופשפשתי ופרשה של פרה אדומה חקרתי · כיון שהייתי יגע בה ודורש וחוקר בה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני :

א [כו] **ומוצא** אני מר ממות את האשה וגו׳ · רבנן אמרי ע"י שהיא תובעת בידו דברים שאינו יכול לעמוד בהן סוף שהיא ממיתה אותו מיתה מרה · עובדא הוה בחד בר נש דהוה ליה מגיר ליסטים והוה נפיק ומקפח בליליא · וזיין בניה ובנתיה בימָמא · אמרה ליה אנתתיה דההוא בר נש מה ביש גדא דההיא איתתא דאידבקת לך · אמרה ליה לית את חמי בנוי דפלן מגרן היך אכלון ושתון · אמר לה את בעי אעביד מה איהו עביד · א"ל ומה אית ביה · א"ל אייזיל פייסיה עמי דאנא אזיל עימיה · אזלון ופייסוניה ונסב יתיה עימיה · נפק בההוא ליליא נפק ליסטאה ותקין תזקיטא בתריהון · דין דהוה חכים שביליא ערק ואישתיזב · ודין לא הוה חכים שביליא איתצייד ואיצטלבי וקרון עלוי לקיש לסטים בכיר לצלובים : ב (א) ג׳ דברים קשין לגוף · מכת הלב קשה לגוף · מכת חולי מעים קשה לגוף ממכת הלב · וחסרון כיס קשה מכולן · א"ר יהודה ארבעה עשר דברים קשין זה מזה · וכולן מתגאין זה מזה · תהום קשה והארץ מתגאה עליו שהוא כבוש עליה · הארץ קשה וההרים קשין מתגאין עליה · ההר קשה והברזל מתגאה עליו ושוברו · ברזל קשה והאש מפעפעתו · האש קשה (ב) והמים מתגאין ומכבין אותה · המים קשים עננים סובלין אותן · עננים קשין הרוח מפזרתן · הרוח קשה והכותל מתגאה ועומד בו · כותל קשה אדם מתגאה וסותרו · אדם קשה וצרה מחלחלתו · צרה קשה והיין מתגאה ומשכחה · יין קשה והשינה מפיגתו · שינה קשה וחולי מתגאה ומטלטלה׳ (ג) חולי קשה ומלאך המות מתגאה ונוטל את נפשו · ואשה רעה קשה מכולן : ג אשר היא מצודים וחרמים (ד) א שהיא צדה בים וביבשה · (ה) אסורים ידיה · א"ר אלעזר אילולי שכתב בה אסורים ידיה היתה אוחזת באדם בשוק · ואומרת בא והזקק לי · ב לכלבה נושכת שאחזה בעליה בשלשלת אע"פ שהיא קשורה אוחזה באדם בשוק בבגדיו · כך אילולי שכתב בה אסורים ידיה היתה חוטפת באדם בשוק · ראה מה כתיב (בראשית ל"ט) ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי · טוב לפני האלהים ימלט ממנה זה יוסף וחוטא ילכד בה זה פוטיפר · דבר אחר טוב זה פנחס · וחוטא זה זמרי · דבר אחר טוב זה פלטי · והוטא זה אמנון · ר׳ איסי דקיסרין פתר קרייה במינות · טוב זה ר׳ אלעזר · וחוטא זה יעקב איש כפר נבוריא · ד"א (ו) טוב זה אלעזר בן דמא · וחוטא זה יעקב איש כפר סאמא · ד"א טוב זה חנניא בן אחי ר׳ יהושע · וחוטא אלו בני כפר נחום · ד"א טוב זה יהודה בן נקוסא · וחוטא אלו המינים · ד"א טוב זה ר׳ נתן · והוטא זה תלמידו · ד"א טוב זה ר׳ אליעזר ורבי יהושע · וחוטא זה אלישע :

א [כז] **ראה** זה מצאתי אמרה קהלת · ולהלן הוא אומר אמר קהלת · א"ר ירמיה זה רוח הקדש · פעמים משיח בלשון זכר ופעמים משיח בלשון נקבה · אחת לאחת למצוא חשבון · א"ר יצחק (א) ג בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה והוא חייב עליה מיתה לשמים במה נתכפר לו · מת שורו · אבדה תרנגולתו · נשברה צלוחיתו · נכשל (ב) באצבעו הקטנה ויצא ממנה טיפת דם · מקצת הנפש ככל הנפש · שנאמר אחת לאחת למצא חשבון חדא מערערא חדא וההשבון מתמצה · (ג) כמה הוא מיצוי החשבון ר׳ פנחס אמר עד אחת :

א [כח] **אשר** עוד בקשה נפשי ולא מצאתי אדם אחד מאלף מצאתי · בנוהג שבעולם אלף בני אדם נכנסין למקרא יוצאין מהן ק׳ למשנה · יוצאין מהן עשרה לתלמוד · יוצא מהם אחד להוראה · הה"ד אדם אחד מאלף מצאתי · ד"א ד אדם זה אברהם · ואשה בכל אלה לא מצאתי זו שרה · ד"א אדם זה עמרם · ואשה זו יוכבד · ד"א אדם זה משה · ה ואשה אלו נשי המדבר׳ ד"א אדם זה משה שבא לאלף דור · ואשה זו היא התורה שנתנה לאלף דור · הה"ד (תהלים ק"ה) דבר צוה לאלף דור מלמד שצפה הקב"ה בכל הקנקנים ולא מצא קנקן זפות מקנקנו של משה שפשט ידו וקבל את התורה :

א [כט] **לבד** ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר · ישר היה שנאמר אשר עשה האלהים את האדם ישר · וכתיב (בראשית ג׳) ו הן האדם היה כאחד ממנו כאחד ממלאכי השרת · וכיון שנעשו שנים · והמה בקשו חשבונות רבים :

פרשה ח א [א] **מי** כהחכם ז זה הקב"ה דכתיב ביה (איוב ט׳) חכם לבב ואמיץ כח · ומי יודע פשר דבר (א) שפשר תורה למשה · חכמת אדם תאיר פניו׳ אמר ר׳ שמעון ח גדול כח הנביאים שהן מדמין את הצורה ליוצרה · דכתיב (דניאל ח׳) ואשמע קול אדם בין אולי · א"ר יודן אית לן קרייה דנהיר מיניה דכתיב (יחזקאל א׳) ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה · ועז פניו ישנא · שהוא משתנה ממדת הדין למדת רחמים על ישראל : ב ד"א מי כהחכם זה אדם הראשון דכתיב ביה (שם כ"ח) (ב) אתה חותם תכנית · ומי יודע פשר דבר שפרש

מסורת המדרש א תנחומא סדר נשא סימן כ׳ : ב ילקוט כאן רמז תתקע"ו : ג במד"ר פרשה ט׳ · ע׳ סוטה דף ח׳ · ובסנהדרין דף ק׳ · ובתוספתא סוטה פרק ג׳ · מדרש תהלים מזמור פ"א : ד אג"א
בראשית פרק מ"ט : ה עיין שיר רבה פרשה ד׳ : ו בראשית רבה פרשה כ"א : ז במדבר רבה פרשה י"ט · תנחומא סדר חוקת סימן ו׳ : ח ב"ר פ׳ כ"ז וש"נ :

חדושי הרד"ל

(א) ג׳ דברים קשין כו׳ · וחסרון כיס קשה מכולן · בתוספת אליהו רבה (שבס"ס ר"ח) ובמעשה תורה שבכל בו גרס בה ד׳ דברים וגרס קודם חסרון כיס אשה רעה קשה משתיהן ואח"כ חסרון כיס קשה מכולן והשתא ניחא הא דמייתי לה כאן ע"פ זה דמוצא אני מר ממות את האשה ולגי׳ הספרים צ"ל משום אידך די"ד דברים קשים דמסיים בה אשה רעה קשה מכולן מביא הא דג׳ דברים קשין ועי׳ פ"ק דשבת (י"א) כה"ג : (ב) והמים מתגאין ומכבין אותה כצ"ל : (ג) חולי קשה ומה"מ מתגאה ונוטל את נפשו · ומתבטל החולי אך הענין קשה שאין זה דומה להאחרים שמה"מ אינו מנגד להחולי אלא אדרבה החולי מסייעו ליטול הנפש וכמ"ש האי איסתא פרוונקא דמלאכא דמותא היא · והיה נראה נכון דגרסי׳ חולי קשה והנפש עומד בו ומתרפא ממנו הנפש קשה ומה"מ מתגאה ונוטל כו׳ אלא שא"כ הן ט"ו דברים ולעיל י"ד קאמרינן : (ד) שהיא צדה בים וביבשה · במ"ר פ"ט (רכ"ג · ג׳) : (ה) אסורים ידיה אר"א כו׳ · עי׳ ז"מ רות (ס"ג ג׳) : (ו) טוב זה ר"א כו׳ זה יעקב כו׳ · ע"ל פ"א פ"ע ות"אם כל אלו מבוארין שם · לבד מאמרן ר"א ור"י ואלישע שהוא כתוב בפרשה זו עצמה לעיל ע"פ טוב אחרית :

(א) בנוהג שבעולם אדם נכשל כו׳ · ירושלמי סוטה פ"א ה"ח : (ב) באצבעו הקטנה · כ׳ מ"כ באצבע ימין ובניקוף שני והוא מן (חולין ז׳) אבל שם בגודל אמרו וכאן אצבע הקטנה אמרו : (ג) כמה היא מילוי כו׳ · ב"ר פ׳ מ"ט :

(א) שפרש תורה למשה · עי׳ מ"כ שכ"ה הגי׳ בפ׳ חוקת · ועי׳ אב"ע שכתב מלת פשר גוף היסוד מן פרש : (ב) אתה חותם תכנית מלא חכמה ומי יודע כו׳ כצ"ל :

פירוש מהרז"ו

א **ואשה** רעה קשה מכולן · וזהו ומוצא אני מר ממות את האשה שהרי המות קשה מכל י"ד דברים והאשה קשה גם מהמות : צדה בים וביבשה · כמ"ש במ"ר פרשה ט׳ סי׳ י"ב שהמצודה ביבשה והחרם הוא בים וכאן כתוב אשר היא מצודים וחרמים : ילכד בה זה פוטיפר · כמ"ש ב"ר פרשה פ"ט סי׳ ג׳ נולד רש שע"י מעשה זה נעשה רש :

א **אמרה** קהלת · משמע שאמר אותה הדבר שהשיג אותה ברוה"ק הרי לשון נקבה ויותר נראה שהכוונה על תיבת קהלת שפעמים מצרפה לתיבת אמר הרי לשון זכר אמרה לשון נקבה ובילקוט כאן מביא דוגמאות כתוב אחד אומר עזרי ומפלטי לי לשון זכר וכתוב אחד אומר עזרתי ומפלטי לשון נקבה כתוב אחד אומר מה נאוו על ההרים רגלי מבשר וכתוב אחד אומר על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון : מת שורו · עי׳ ב"ר פרשה מ"ט סי׳ י"ג ופרשה נ"ב סוף סי׳ ב׳ במ"ר פרשה ט׳ סי׳ כ"ד : עד אחת · לפי מ"ש כאן אין לו ביאור אך בב"ר פ׳ מ"ט סי׳ י"ג הגירסא כמה מילוי חשבון לעיר אחת עד אחד אם נמצא אחד בכל העיר תולין לעיר בזכותו ע"ש עוד :

א **זה** אברהם · כמ"ש ב"ר פרשה ל"ח סי׳ ד׳ דעת ר׳ לוי שהמילה נתנה לאברהם לאלף דור וזהו אדם אחד מאלף מצאתי : זו שרה · שאברהם טפל לה בנביאות כמ"ש כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה : זה עמרם · צ"ע איך ומה דורש : זה משה ואשה אלו נשי המדבר · לענין חטא העגל שמכל אלפי ישראל היה משה אחד שעמד בפרץ לפניו לכפר על בני ישראל · ונשי דור המדבר לא נשתתפו בחטא העגל וזהו ואשה בכל אלה לא מצאתי באלה אלהיך ישראל · וכמ"ש שה"ר פסוק יפה את רעיתי : ד"א אדם זה משה · כמ"ש ב"ר פרשה כ"ח סי׳ ד׳ דעת ר"ה בשם ריה"ג שנתינת התורה ע"י משה היה בדור האלף ע"ש ומ"ש ואשה זו התורה עי׳ לקמן פסוק ראה חיים ושם מבואר ובכל האלף דור בדק ולא מצא איש שהיה ראוי שתנתן התורה על ידו ועי׳ לעיל פסוק מעוות לא יוכל לתקון בסופו :

א **גדול** כח הנביאים · עי׳ ב"ר ריש פרשה כ"ז וש"נ ומבואר וע"ע במ"ר פרשה י"ט סי׳ ד׳ : זה אדם הראשון · לעיל פסוק החכמה תעוז . וש"נ ומבואר :
י"ג

מתנות כהונה

ומוצא אני מר וגו׳ · תובעת בידו גרסי׳ · כלומר ממנו : עובדא כו׳ · מעשה היה באיש אחד שהיה לו שכן גזלן והיה יוצא בלילה ומקפח את הבריות והיה זן ומפרנס את בניו ובנותיו ביום אמרה לו אשתו של אותו איש מה רע מזלה של אותה אשה שנדבקה בך ושוב אמרה לו אין אתה רואה בניו של פלוני שכן שלנו היאך הם אוכלים ושותים אמר לה וכי אתה רוצה שאעשה כמו שהוא עושה כלומר שאצא ואקפח את הבריות אמרה לו ומה בכך : ה"ג את בעי אעביד מה איהו עביד אמרה ליה כו׳ : אמר לה איזיל כו׳ · לכי עמי אל השכן ותרצה ותפייס אותו שיקח אותי עמו בלילה הלכו שניהם והיו מפייסים אותו ולקח אותו עמו ובאותו לילה יצאו אחריהם גזלנים אחרים לתפוס את אלו שהיו מכירים שיוצאים לגזלנות וזה הגזלן שהיה בקי בדרכים ברח וניצול וזה מתוך שלא היה בקי היה ניצוד ונתלה והיו קורין עליו המשל הזה המאוחר שבלסטים הוא ראשון לתלייה : תזקיטא · לפי הענין הוא ענין מארב : ה"ג חולי מעיים קשה לגוף ממכה הלב : ארבעה עשר כו׳ · בב"ב בפרק השותפין לא מנה אלא עשרה דברים : מחלחלתו · לשון ותתחלחל המלכה : ומטלטלה · מנענע ומבטל השינה : קשה מכולן · שנאמר אשה רעה מר ממות : בים וביבשה · מצודה נקרא שפורשים אותו ביבשה כדלקמן בפסוק כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים כו׳ וחרם מה שפורשין בים כמה דאת אמר חרמו של ים ועיין בערוך ערך חרם וכן הוא בבמדבר רבה פרשה ט׳ ובתנחומא פרשת נשא : אלולי שכתב בה כו׳ · כלומר דכתיב ואל איסך תשוקתך והוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך ועי׳ בבמדבר רבה פרשה ט׳ : לכלבה · כלומר משל לכלבה : פלטי · שנעץ חרב בינו ובין מיכל בת שאול כדאיתא בסנהדרין פ׳ כ"ג : אמנון · שאנס את תמר אחותו ככתוב בספר שמואל ב׳ סי׳ י"ג : ה"ג פתר קרייה במינות : יעקב איש כפר נבוראי יעקב איש כפר סמא · כל אלו השנויה היו ריחם נודף לצד מינות רחמנא ליצלן :

ראה זה מצאתי : ה"ג ולהלן הוא אומר אמר קהלת אמר ר׳ ירמיה בנוהג שבעולם כו׳ : ה"ג בירושל׳ ריש פ"ק דסוטה ובבמדבר רבה פרשה ט׳ מיתה לשמים במה נתכפר לו מת שורו כו׳ : באצבעו · ימין ובניקוף שני : חד מערערא כו׳ · כלומר מזדמן ובא אל השני והטוב להגיה חדא מתערעא להדא וכן הוא בפ"ק דסוטה בירושל׳ :

אשר עוד בקשה : בנוהג שבעולם כו׳ · עי׳ בויק"ר פרשה ב׳ : ה"ג יוצא מהם אחד להוראה הוא דכתיב : זפות · מזופף בזפת כדי שהמשקה יהא שמור בתוכה וכן משה רבינו כתיב עליו בכל ביתי נאמן הוא :

לבד ראה זה : שנעשו שנים · שנזדמנה לו חוה ונעשו שנים וזהו והמה ועי׳ בפי׳ רש"י בקהלת :

מי כהחכם : שפשר · לשון פשרה כלומר שפירש וה"ג בהדיא בפרשת חקת רבה : גדול כח כו׳ · עיין כל זה בב"ר פרשה כ"ז ובפרשת חקת ולעיל בפסוק וסבותי :

יופיו

יפה תואר

הא קי"ל בעוף נמי טעון שחיטה ובת"כ מייתי לה ובפרק השוחט יליף לה מדכתיב זאת תורת הבהמה והעוף באיזה תורה שוותה בהמה לעוף מה בהמה בשחיטה אף עוף בשחיטה וק׳ אמאי אימטרך יעקב אכ"נ להיקשא דישרצו המים תיפוק ליה מהא קרא גופיה דכתיב וכל נפש החיה הרומשת במים דהיינו דגים ולימא שבא להקיש ג"כ דגים לבהמה שע"ש כדאקיש עוף לבהמה וי"ל דלדידיה היקשא דעוף לבהמה אפיא לכדר"מ בס׳ חטאת העוף מה בהמה דבר שמכשירה לאכילה מטהר טרפתה מטומאתה אף עוף כן והקיש׳ בדגים התם אימטריך לשום דרשא אע"ג דלא ידעינן לה דהכא נ"ל נמי לר"מ וכן לר"א דאמר מה עוף הכשרו מן הצואר וכו׳ ואין שום א׳ שפירש היקשא לדגים למאי אתא משמע דהוא פשיטא להו שום דרשא בדגים ועוף ע"ש נפקא ליעקב אכ"נ מדכתיב ליד חיה או עוף ושפך את דמו : לפי שאין מחללין שבת ויוה"כ אלא על בנה וכו׳ · נאו למימר דטעמיה הכא משום דלא נמול בח׳ וק"ע דלא דחי שבת אלא מילת ח׳ דהא בהא תליא דכי כתיב וביום דילפינן מיניה אפי׳ בשבת לנמול לח׳ כתיב וכדא תנ
בשבת

שמות לכלי׳ חכמת אדם תאיר פניו יופיו יאיר פניו · א״ר לוי [א] תפוח עקיבו של אדם הראשון מכהה גלגל חמה · ואל תתמה בנוהג שבעולם אדם עושה לו שני דסקרין שלמין · אחד לו ואחד לבן ביתו · של מי הוא עושה נאה לא שלו · כך אדם הראשון נברא לתשמישו של הקב״ה וגלגל חמה לתשמישו של אדם הראשון · לא הוא בדין שתפוח עקיבו של אדם הראשון מכהה גלגל חמה · ומה אם תפוח עקיבו כך · קלסתר פניו על אחת כמה וכמה· ר׳ לוי בשם ר׳ חמא בר חנינא [ב] שלש עשרה חופות קשר להם הקב״ה בגן עדן·הוא דכתיב (יחזקאל כ״ח) בעדן גן אלהים היית וגו׳·ר״ל אמר אחת עשרה · ורבנן אמרי עשר · ולא פליגי · מ״ד שלש עשרה עבד (א) כל אבן יקרה מסוכתך תלת · ומ״ד אחת עשרה עבד להון חדא · ומ״ד עשר לא עבד חד מנהון · ואחר כל השבח הזה כי עפר אתה · ועז פניו ישונא · כשאמר לו הקב״ה המן העץ ואף הקב״ה (ג) שינה עז פניו וטרדו מגן עדן : ג ד״א מי כהחכם אלו ישראל דכתיב בהון (דברים ד׳) רק עם חכם ונבון · ומי יודע פשר דבר שהיו יודעין לדרוש את התורה לארבעים ותשע פנים טהור וכנגדן טמא · את מוצא כשעמדו ישראל על הר סיני ואמרו נעשה ונשמע (ד) ניתן עליהם מזיו שכינה של מעלן · וכיון שחטאו (ה) נעשו שונאים להקדוש ברוך הוא · דכתיב ועז פניו ישונא ואף הקדוש ברוך הוא שינה עליהם את הדברים דכתיב (תהלים פ״ב) אכן כאדם תמותון : ד דבר אחר מי כהחכם זה תלמיד חכם · מי יודע פשר דבר שהוא יודע לפרש משנתו · חכמת אדם בשעה שהוא נשאל ומשיב · ועז פניו ישונא בשעה שהוא נשאל ואינו יודע להשיב · (ו) ר׳ חייא הוה יתיב ומתני · מניין שאין ממירין בבכור · זהלין אפוי דבר פדיה אמר הדין ידע מה אנא יתיב ומתני·[ג] עובד כוכבים אחד ראה את ר׳ יהודה בר׳ אלעאי חמתיה אפוי נהרין·אמר הדין גברא חדא מן תלת מילין אית ביה· או שתוי חמר · או מוזיף ברביתא · או מרבי חזירי · שמע רבי יהודה בר אלעאי אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא · דחדא מן תלתיהון לית בי · לא מוזיף ברביתא אנא דכתיב (דברים כ״ג) לא תשיך לאחיך · ולא מרבי חזירי אנא דאסור ליה לבר ישראל למרבי חזירי · דתנינן תמן [ד] לא יגדל אדם חזירים בכל מקום · ולא שתוי חמר אנא דאפילו ארבע כסיה דאנא שתי בלילא פסחא אזיק לרישי מן פסחא לעצרתא · א״ל ועל מה אפך נהירין · א״ל אורייתי היא דמנהרא אפוי · דכתיב חכמת אדם תאיר פניו וגו׳ · ר׳ אבהו אזל לקיסרין ואתא מן תמן ואפוי נהירין · חמוניה תלמידייא סלקין ואמרין לר׳ יוחנן הדין ר׳ אבהו אשכח סימא · אמר לון למה · אמרין ליה דאנפוי נהירין · אמר לון דילמא אורייתא חדתא שמע · סלקון לגביה · אמרו ליה ומה אורייתא חדתא שמע מר · אמר לון תוספתא עתיקא אמרון · קרא עליו חכמת אדם וגו׳ : ה דבר אחר מי כהחכם זה משה דכתיב ביה עיר גבורים עלה חכם ומי יודע פשר דבר שפשר תורה לישראל · ר׳ מנא דשאב בשם ר׳ יהושע בן לוי אמר [ה] על כל דבר ודבר שהיה הקדוש ברוך הוא אומר למשה היה אומר לו טומאתו וטהרתו · וכיון שהגיע לפרשת (ויקרא כ״א) אמור אל הכהנים · אמר לפניו רבונו של עולם ואם נטמאו אלו במה היא טהרתן לא השיבו דבר · אותה שעה נשתנו פניו של משה · וכיון שהגיעו לפרשת פרה אדומה · אמר לו הקב״ה למשה משה אותה אמירה שאמרתי לך אמור אל הכהנים·ואמרת לי אם נטמאו במה היא טהרתן · ולא אמרתי לך דבר זו היא טהרתן ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת · אמר לפניו רבש״ע וכי טהרה היא · אמר הקב״ה משה חקה היא וגזירה גזרתי ואין בריה יכולה לעמוד על גזירתי דכתיב (במדבר י״ט) זאת חקת התורה :

א [ב] אני פי מלך שמר · [ו] א״ר לוי אני פי ממ״ה הקב״ה אשמור · אותו הפה שאמר (שמות כ׳) אנכי ה׳ אלהיך · (א) ועל דברת לא יהיה לך · שבועת לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא :

א [ג] אל תבהל מפניו תלך · ר׳ חייא בר גמדא פתח (משלי ג׳) מוסר ה׳ בני אל תמאס· תני [ז] הפותח פותח בדבר טוב · והחותם חותם בדבר טוב · דתנינן בברכות קורא ומפסיק בקללות אינו מפסיק אלא אחד קורא את כולן · מוסר ה׳ בני אל תמאס וגו׳ משום עמו אנכי בצרה · אמר הקב״ה בני מתקללין ואני מתברך · ואל תקוץ בתוכחתו אל תעש תוכחתו של הקב״ה קוצים קוצים · ר׳ לוי בן פנטי קרא את ארוריא קדם רבי הונא וגמגם בהון · א״ל אשמע קליך דלית אינון קללות · תוכחת אינון · מוסר ה׳ בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו :

א [ד] באשר דבר (א) מלך שלטון · א״ר בון כתיב (דברים ו׳) לא תנסו · (בראשית כ״ב) והאלהים נסה· (ויקרא י״ט) לא תקום ולא תטור כתיב (נחום א׳) אל קנא ונוקם ה׳· א״ר לוי [ח] לרב שהיה מצוה את תלמידו· ואומר לו לא תטה משפט והוא מטה משפט · לא תכיר פנים והוא מכיר פנים· אמר לו התלמיד רבי לך שרי ולי אסור· אמר לו איני אומר לך אלא שלא תלוה לישראל ברבית אבל הלוה לעובדי כוכבים שנא׳ (דברים כ״ג) לנכרי תשיך · כך אמרו ישראל לפני הקב״ה רבש״ע הא כתבת בתורתך (ויקרא י״ט) לא תקום ולא תטור ואת נוקם ונוטר אמר להון לישראל לא אטור דכתיב (תהלים ק״ג) לא לנצח יריב ולא לעולם יטור · אבל לעובדי כוכבים (נחום א׳) נוקם ה׳ לצריו ונוטר הוא לאויביו · אמר הכתבתי בתורתי לא תקום ולא תטור את בני עמך · אבל נוקם את לעובדי כוכבים שנא׳ (במדבר ל״א) נקם נקמת בני ישראל לקיים מה שנאמר באשר דבר מלך שלטון :

א [ה] שומר מצוה לא ידע דבר רע · זו אסתר (א) שהיתה עסוקה במצות ביעור חמץ · ועת ומשפט ידע לב חכם · זה מרדכי דכתיב (אסתר ד׳) ומרדכי ידע את כל אשר נעשה :

[ו] כי לכל חפץ יש עת ולכל עת יש חפץ · היך מה דבר נש בעי עביד בהאי עלמא עביד · (א) ברם תמן דינא וחושבנא :

מסורת המדרש א ויק״ר ריש פרשה כ׳ · תנחומא סדר אחרי · פסיקתא דרב כהנא פסקא ד׳ כל הענין ופסיקתא י״ב · פסיקתא רבתי פסקא י״ד · ילקוט סדר יתרו רמז רע״ב · ילקוט כאן רמז תתקע״ז : ב עיין ב״ב דף ע״ה · ועיין ב״ר פ׳ י״ח וש״נ : ג נדרים דף מ״ט · ירושלמי שבת פרק ח׳ ה״א · ופסחים פ׳ יו״ד ה״א · ובירושלמי שקלים פ״ג ה״ב : ד ב״ק דף ע״ט : ה תנחומא חוקת סוף סימן יו״ד : ו ויק״ר פ׳ ל״ג וש״נ : ז מגילה ל״א · מ״ס פ׳ י״ב : ח ב״ר פ׳ נ״ה וש״נ :

חדושי הרד״ל

(ג) שינה עוז פניו וטרדו מג״ע · כמ״ש משנה פניו ותשלחהו · ועי׳ ב״ר ר״פ ט״ו : (ד) ניתן עליהם מזיו שכינה · בפסיקתא דפרשת פרה מביא ע״ז מקרא (דיחזקאל ט״ז) ויצא לך שם בגוים ביפיך כליל הוא בהדרך אשר שמתי עליך : (ה) נעשו שונאים להקב״ה כצ״ל : (ו) ר״ח הוי יתיב מתני כו׳ · פסיקתא שם וירושלמי נזיר פ״ט ה״א (ע״ש שיש שם ט״ס) :

(א) ועל דברת לא יהיה כו׳ · ר״ל מ״ש בדבור זה עצמו של אנכי לא יהיה לך (שנאמר עמו בדבור אחד כמ״ש בירושלמי פ״ג דנדרים) ע״ז שבועות כו׳ · ועי׳ בריש פסיקתא שניה דפשרת הדברים (שהיא מתחלת אני פי מלך שמור) : (א) מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה א״ר בון כתיב כצ״ל : (א) שהיתה עסוקה במצות ביעור חמץ · דרש שומר מצוה כד״א ושמרתם את המצות ודרשו במכילתא את המצות שלא יחמיצו ואותו פרק זמן ביעור חמץ היה · ובילקוט מסיים ולא היתה יודעת ברעתו של המן אבל ומרדכי ידע : (א) ברם תמן דינא · ז״ש ומשפט כי רעת כו׳

חדושי הרש״ש

(א) כל אבן יקרה מסוכתך תלת · עיין מ״כ בויק״ר פ״כ :

מתנות כהונה

יופיו יאיר בו׳ · שחכמת אלהים נראה וניכר ביופיו המופלג : ה״ג גלגל חמה ואל תתמה בנוהג כו׳ ועי׳ זה בויק״ר פרשה כ׳ : שלמין · בויק״ר ל״ג ליה וכן בילקוט : שלש עשרה חופות · עי׳ בב״ר פרשה י״ח ובויק״ר פרשה כ׳ : המן העץ · שנשתנה פניו מפני הבושה ועוי״ל שהעיז פניו ואמר האשה אשר נתת עמדי שבזה היה כופה טובה וכן משמע בילקוט שהביא הפסוק האשה אשר נתת : וכשחטאו נעשו שונאים גרסי׳ ועי׳ מזה במדרש חזית בפסוק מלאוני השומרים : זהלין אפוי · פירש הערוך להבו פניו : זהלין כו׳ · להבו והאירו פניו של בן פדיה ואמר רבי חייא זה יודע ומבין מה שאני יושב ושונה על פס חכמת אדם תאיר פניו : חמתיה כו׳ · כל זה הוא בירושלמי בפרק ערבי פסחים ובפרק המוציא יין ובפרק הנודר מן המבושל ופי׳ ראה אותו פניו צהובים ומאירים ואמר הנוי אחד מן שלשה דברים יש בו ברבי יהודה או שתוי יין או הלוה מעותיו ברבית או הוא מגדל חזירים ופי׳ רש״י בפרק הנודר מן המבושל שפניו אלו מתוך שהכרס מרובה פניהם צהובים : ה״ג מרבי חזירי שמע כו׳ : לית בי · אין בי אחד מאלו שלשה וכדמפרש והולך : אזיק · כמו מזיק וה״ג בירושלמי ובילקוט גרס דחיק וכן הביאו הפוסקים לשון ירושלמי דברכות לענין תפילין ופירושו חונק וקושר וכך פי׳ הערוך וה״ג בפ׳ הנודר מן המבושל וחוגרני לדעתי מן הפסח כו׳ ויהיה אזיק כמו אדיק בחילוף זיי״ן בדלי״ת וכן רבים : ואתא מן תמן ואפוי גרסי׳ · ופי׳ בא משם ופניו היו מאירים כאוהו התלמידים ועלו ואמרו לר׳ יוחנן ר׳ אבהו הזה מצא אוצר א״ל למה כלומר במה אתם יודעים שמצא אוצר אמרו לו מפני שפניו מאירים וצהובים ואמר ליה שמא תורה חדשה שמע ועלו התלמידים אצלו ואמרו לו מה תורה חדשה שמע מר ואמר להו תוספתא ישנה אמרו התלמידים עליו מקרא זה חכמת אדם וגו׳ ובירושלמי הגירסא נשתנית קצת ע״ש : על כל דבר כו׳ · עיין בפרשה חוקת רבה : נשתנו פניו · שהיה סובר שאינו כדאי לידע במה יטהרו : ולקחו לטמא · הלמ״ד כפותה מורה על הטמא הידוע שאלו כבר עליו : אני פי מלך · עיין בבמדבר רבה פרשה י״ד וכן הפסוקים הסמוכים יפה נדרשים שמה :

אל תבהל : הפותח כו׳ · עיין זה בירושלמי דמגילה בפרק בני העיר : ה״ג אלא אחד קורא כו׳ : אל תמאס וגו׳ גרסי׳ וסומך על סיפיה דקרא ואל תקוץ וגו׳ · כן הוא בירושלמי והגירסא אינו מיושבת היטב עי״ל ריש פרשת ראה : משום עמו כו׳ · כדמפרש והולך אינו מן הראוי שבני מתקללים כו׳ : קוצים קוצים · חתיכות חלקים חלקים : ארוריא · התוכחה : וגמגם · לא היה מוציאם מפיו באר היטב ובירושלמי יש ששאלו דרך שאלה ועיין שם : באשר דבר מלך : אמר רבי לוי כו׳ · עי׳ כל זה בב״ר פ׳ ל״ה :

שומר מצוה : שהיתה עסוקה · שבאותו פרק נגזרה הגזרה כמו שדרשו חז״ל על ויעבור מרדכי ועיין מזה בילקוט :

כי לכל חפץ : ולכל עת וגו׳ · דרש המקרא מרישיה לסיפיה ומסיפיה לרישיה כדמפרש והולך : היך מה כו׳ · כמו פירלה בן אדם לעשות יכול לעשות בעוה״ז וזהו לכל עת וזמן שאדם חי בעוה״ז יש חפץ בידו לעשות כאשר יחפוץ אבל גם יש עת ליפרע על חפצי לבו והוא בעוה״ב : ברם כו׳ · אבל שם בעוה״ב יש דין וחשבון וכן דרש לעיל בפסוק כי עת לכל חפץ ועיין בפסוק אמרתי אני בלבי (פרשה ג׳) : בסמוך

פירוש מהרז״ו

י״ג חופות· עי׳ ב״ר ריש פרשה י״ח וש״נ ומבואר : למ״ט פנים טהור· עי׳ במ״ר פרשה י״ט סי׳ ב׳ : נעשו שונאים · עי׳ מ״כ שצ״ל שנואים וזה ועוד פנים ישונה א״ת ישונה אלא ישונא · ודורש מלשון שינוי על שכתוב בשין ימנית ומלשון שנאה על שכתוב באל״ף : זה משה · במ״ר פרשה י״ט סי׳ ד׳ : פי מלך מלכי המלכים הקב״ה · שי״ר פסוק יונתי · ובמד״ר פרשה י״ד סי׳ ו׳ וש״נ :

א אל תבהל · וס״ד אל תעמוד בדבר רע ופי׳ שלא יעמוד ויפסוק אגל דבר רע וע״ז סובב הדרשה ועי׳ ירושלמי מגילה פרק ג׳ הלכה ז׳ · ד״ר ריש פרשה ד׳ : מוסר ה׳ בני אל תמאס · ואל תקוץ בתוכחתו אל תעשה אותה קוצים ד״א עמו אנכי בצרה עי׳ ד״ר שם · ושם מבואר :

א באשר דבר מלך שלטון · ומי יאמר לו מה תעשה · ב״ר פרשה ל״ה סי׳ ג׳ ושם מבואר כל הענין וכאן צריך תיקון :

א במצות ביעור · שזה היה י״ג ניסן כמפורש ויקראו סופרי המלך בחודש הראשון בשלשה עשר יום בו · ולערב בודקין את החמץ ואולי הכוונה כמבואר בש״ע שביום י״ג צריך לפנות כל החדרים · וכמ״ש ותבואנה נערות אסתר ויגידו לה הרי שהיא לא ידעה וכמ״ש ומאמר מרדכי אסתר עושה הרי שמשמרה כל התורה וכל המצות :

א כי לכל חפץ · לעיל פסוק אמרתי אני בלבי בסופו עי׳ מש״ש :

יפה תואר

בשבת פרק ר״א דמילה דהא היכי מדמי הא לבן הנכריות דמג״ל דבן נכרית אפי׳ דנחשב ככותים לא דחי שבת כיון דאפשר למולו בח׳ ול״ל כמי דטעמיה משום דס״ל כר׳ חמא בפרק רבי אליעזר דמילה דמוקי ביום כח׳ דוקא באמו טמאה לידה והשתא אפי׳ בן נכרית זה דאפשר בח׳ ליתיה בדין ח׳ ובדחיית שבת כיון דאין אמו טמאה לידה דא״כ מה צריך לסוכית דהאי לא מיקרי בר ישראל לסוציא כל נשים וגו׳ אפי׳ תימא דמחשב כישראל לא דחי שבת מאי טעמא דלמאן דמפיק מדינה דוביום השמיני שאין אמו טמאה לידה אפילו בבן ישראל וישראלים קאמר וכגון יוצא דופן : ר״ל בשם ר׳ חמא י״ג חופות כו׳ · בפ׳ הספינה אמר רבי חמא כשמונה עשר חופות וי״ע אמוראים ניכהו אליבא דר״מ : י״ג חופות דטסוכתך · ל׳ חופה וסוכה דמשמע לשו דכל א׳ מהאבנים הנזכרים חופה באנפיה נפשיה מדלא קאמר מסוכתך

ידי משה

פי מלך מלכי המלכים וכו׳ · פי׳ לפי דאיתא בירושלמי שתמ״ו אמרו מקרא זה לנ״ל פירוש אף שהשביע הקב״ה את ישראל שלא יפרקו עול המלכות מהם לא לדברים אלו היה השבועה כי השביען למלכיות בדורו של שמד ואם כן כך אמרו אני פי מלך אשמור ועל דברת לא יהיה שבועת לא תשא פירוש הלא לכם השבועה גם כן שלא תכופו אותנו למרוד בהקב״ה : ועל לא תנסו השיב כתיב לא תנסו את ה׳ אבל האלהים נסה את אברהם וכן הוא בהדיא בב״ר : ביעור חמץ · לפי שקשה למדרש אמאי נקט קרא ליפגא שומר מצוה הוה ליה למימר עושי מצוה לא ידע דבר רע לז״א שהיתה עוסקת בביעור חמץ וזה הוא רק שימור והרחקה כדאיתא שמן התורה מותר בחמץ עד ו׳ שעות וזמן שחיטת הפסח וחכמים עשאו שימור לד״ת ואמרו אוכלין כל ד׳ ותולין כל ה׳ ושורפין תחלת שש וכאן היה בפסח

[ח] **אין** אדם שליט ברוח · [א] רבנן אמרין אין אדם שליט ברוח של מלאך המות לכלותו ממנו · ומניין שנקראו המלאכים רוחות שנאמר (תהלים ק"ד) עושה מלאכיו רוחות · ואין שלטון ביום המות אין אדם יכול לומר למלאך המות המתן לי עד שאחשב חשבונותי ואחר כך אני בא · ואין משלחת במלחמה · אין אדם יכול לומר הרי בני או עבדי או בן ביתי תחתי · ולא ימלט רשע את בעליו · אין מי שיתלה אנקליטון אין מי שיאמר אנקלומא · ור' נחמיה אמר אין אדם שליט ברוח אין נביא של ישראל שליט ברוחו של הקב"ה לכלותו ממנו · שנא' (ירמיה כ') ואמרתי לא אזכרנו וגו' ואין שלטון ביום המות (שם ס"ז) אשר למות למות וגו' · ואין משלחת במלחמה (שם) שלח מעל פני ויצאו · ולא ימלט רשע את בעליו · ר' חגי בשם ר' יצחק לפי שהיו ליצנים שבאותו הדור ממלמלין בפיהם ומפריזין באצבעותיהם · ואומרים החזון אשר הוא חוזה וגו' אמר להם נביא לישראל הייכם כי בימיכם בית המרי · ור' אליעזר בן יעקב אומר אין אדם שליט ברוחן של מלכיות לכלותן ממנו · ואין שלטון ביום המות שנא' (תהלים י"ח) קדמוני מוקשי מות · ואין משלחת במלחמה דכתיב (שם ע"ח) משלחת מלאכי רעים · ולא ימלט רשע את בעליו אילו עשו תשובה פשרו · ורבנן אמרי אין אדם שליט ברוח עצמו לכלותו ממנו · א"ר חנינא כתיב (זכריה י"ב) ויוצר רוח אדם בקרבו צר רוחו של אדם בגופו· שאילולי כן כיון שהיתה הצרה באה עליו היה נוטלה ומשליכה מקרבו · א"ר לוי [ב] (א) קרוב להמשים ושתים פעמים כתיב והמלך דוד כיון שנטה למות כתיב (מ"א ב') ויקרבו ימי דוד למות משום ואין שלטון ביום המות · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי [ג] שתי הצוצרות שהיו בימי משה נגנזו · כתוב אחד אומר (במדבר י') ותקעו בהן ונועדו אליך · וכתוב אחד אומר (דברים ל"א) הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם · וחצוצרות היכן הם · אמור שכבר נגנזו בימי משה· אמר הקב"ה למה הוא מת ויהיו בניו תוקעין לפניו בסלפינגס לא משום ואין שלטון ביום המות · רבי אלעזר בשם רבי סימון אמר כבוד גדול חלק הקב"ה למשה שאמר לו עשה לך שתי חצוצרות ולא ליהושע :

א [ט] **את** כל זה ראיתי וגו' · עת אשר שלט האדם באדם לרע לו עת היא לרע לו לשולט · ועת היא לרע לו לנשלט · [ד] א"ר אלעזר אין לך שהוא מתחייב על ידי אדם זה אלא אדם כיוצא בו שנאמר עת אשר שלט האדם · רבי יונתן אמר ואפי' במקל ואפי' ברצועה מתחייבין על ידי אדם זה שנאמר (ישעיה ט') כי את עול סבלו וגו' כיום מדין כיום הדין · אמר רבי חמא בר גוריון (אפילו זאב) אפילו אילני סרק עתידין ליתן דין וחשבון · ורבנן מייתין לה מן הדא (דברים כ') כי האדם עץ השדה · מה האדם עתיד ליתן דין והשבון · אף אילני סרק עתידין ליתן דין וחשבון :

א' [י] **ובכן** ראיתי רשעים קבורים ובאו · א"ר יהודה בר סימון אם במתי יחזקאל הוא אומר הלא כבר נאמר רשעים ואותן לא היו אלא צדיקים· ואם בבנה של צרפית הכתוב מדבר·והלא כבר נאמר קבורים והוא לא נקברי (א) ואם בצדקיה בן כנענה הכתוב מדברי והלא כבר נאמר ובאו והוא לא בא · אלא (מ"ב י"ג) ויהי הם קוברים איש וגו' · [ה] ויחי יכול לעולם ת"ל ויקם על רגליו מלמד שלא היתה עמידתו אלא לשעה לפרוש מאותו צדיק בלבד · ומהו ובאו · ר' שמואל אמר שקעה שמשן והטהרו הא מד"א (ויקרא כ"ב)ובא השמש וטהר·(ב) א"ר לוי (איוב ט"ו) כל ימי רשע הוא מתחולל מת וחלל המד"א (יחזקאל כא) ואתה חלל רשע· ד"א מדבר בגרים שהם באים ועושים תשובה·וממקום קדוש יהלכו (ג) ע"י שהלכו במקום קדוש אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות · וישתכחו בעיר וישתכחו מעשים רעים· אשר כן עשו · וישתכחו מעשיהם הטובים אשר עשו בעיר גם זה הבל · אמר רבי יצחק איננו הבל וזה הבל שאינן באין מאליהן · רבי בון אמר צדיקים הלכו לשם · ויבואו כגון יוסף לאסנת · יהושע לרחב (ד) בועז לרותי משה לחובב · א"ר אחא אין זה הבל אלא (ה) שאין הבריות באין ומתקדשין לתחת כנפי השכינה :

א [יא] **אשר** אין נעשה פתגם · על ידי שאדם חוטא ואין מדת הדין פוגעת בו על כן מלא וגו' · מה אינון אמרין (א) הא רומיא עללין הא רומיא נפקין לית להון מפוקים :

א [יג] **וטוב** לא יהיה לרשע : א [יד] **יש** הבל אשר נעשה על הארץ · [ו] (א) אשריהן לצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים בעולם הזה ואוי ואללי לרשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים :

א [טו] **ושבחתי** אני את השמחה · [ז] א"ר תנחומא א"ר נחמן בריה דר' שמואל בר נחמן ר' מנחמה ואמרי לה ר' ירמיה ורבי מיאשה בשם רבי שמואל בר רב יצחק כל אכילה ושתיה שנאמר במגלה הזאת בתורה ובמעשים טובים הכתוב מדבר · אמר ר' יונה בנין אב שבכולן שנאמר והוא ילונו בעמלו בעולמו בעוה"ז ימי חייו לקבר · וכי יש מאכל ומשתה בקבר שמלוין את האדם לקברו אלא אלו תורה ומעשים טובים שעושה האדם :

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תתקע"ח · כל הענין : ב בר"ר פרשה נ"ו · דברים רבה פרשה ט' · אגדת בראשית פרק ל"ס · תנחומא סדר ויחי סימן ב' · ילקוט סדר ויחי רמז קנ"ו · ילקוט מלכים רמז קס"ט : ג במדבר רבה פרשה ט"ו · תנחומא סדר בהעלותך סימן יו"ד · ילקוט סדר בהעלותך רמז תשכ"ד : ד בר"ר פרשה כ"ו וש"נ : ה סנהדרין דף מ"ז · חולין דף ז' · ילקוט מלכים רמז רנ"ג : ו הוריות דף יו"ד · ירושלמי הוריות פרק ג' : ז. לעיל פרשה ב' פסוק כ"ד וש"נ :

חדושי הרד"ל

(א) קרוב לנ"ב פעמים כתיב והמלך כו' · אג"ב של"ד אדר"ע בסופו :
(א) ואם בצדקיה בן כנענה · ס"ל שזהו שנגע בקבר אלישע וכן פירש"י (בחולין ז') · אבל בפדר"א פל"ד אמרו שהיה שלום בן תקוה עמש"ש בס"ד בביאורו : (ב) א"ר לוי כל ימי רשע כו' · תנחומא יתרו סי' א' : (ג) ע"י שהלכו כו' בתי כנסיות · כמ"ש בשבת (ל"א) שהיה עובר אחורי בהכנ"ס ושמע כו' (ובברכות י"ז) אמרו דחזי יקרא דאורייתא כו' : (ד) בועז לרות · נכון להגיה נעמי שע"י נעמי היא באה · ואפשר בועז על התורה לבא בקהל הוא דנקט ליה : (ה) שאין הבריות באין כו' · אפשר
דרש מ"ש וישתכחו בעיר אשר כן עשו·שאין,אחרים למדין ממעשיהם ואלו נשתכחו ממעשיהם ולכן ג"ז הבל:
(א) הא רומיא עללין דומיא נפקין ול"ל מפיקין כצ"ל · פי' הרי דומים הנכנסין (לרשות הקב"ה לעבדו) להיוצאין (ממנו מעבודתו) ואין להם נפקא מינה בין זה לזה · ועי' מ"כ ולגירסתו י"ל מפיקין אין להם מי שיוציאם מן שלותם ורום גאותם :
(א) אשריהן כו' ואוי כו'·דרש ויש לשון וי ים ואשרי דרש לשון אשרי וכ"ה בהוריות·ועי' זוהר (בראשית כ"ו): שינה

פירוש מהרז"ו

א **אין** אדם שליט ברוח · ד"ר פ"ט סי' ג' וש"נ ומבואר ועי' במ"ר פרשה י"ד סי' ו' דרשה אחרת על זה : ולא ימלט רשע · בזה שירשיע את הדיין לאמר שצריך דיין אחר בזה לא ימלט: ואין שלטון ביום המות·לבטל הנבואות הקשות של מות: ואין משלחת· שלא ילחמו כנגד נבואה של שלח מעל פני : ולא ימלט רשע · שאומרים שלא יתקיים הנבואה בזה לא ימלטו : לפי שהיו לצנים · פתיחתא י"ב דאיכה רבתי : ומפריזין באצבעותיהם · ושם הגי' ומרמזין והמדרש הזה אומר דרשני בקרני · והקדים פסוק כ"ה לפסוק כ"ז ואמיתת הענין בזה שבדברים מעטים אלו הודיעונו ולמדונו אמיתת פירוש הפסוקים שנראים סותרים שביחזקאל י"ב פסוק כ"ב אמרו יארכו הימים ואבד כל חזון משמע שלא יתקיים כלל· ועל זה באה התשובה בפסוק כ"ג קרבו הימים ודבר כל חזון ומ"ש בפסוק כ"ה לא תמשך עוד נראה מיותר וסותר שהרי לא אמרו שימשך ויתקיים אלא שיאבד וע"ז כבר השיב בפסוק כ"ג כ"ד ע"כ דרשו שבהכרח שהיו שני מיני טענות מכיתות ודעות שונות · כת אחת הכחישו שיאבד החזון ולא יתקיימו כלל אחר שימשוך וכמ"ש ואבד כל חזון · וכת אחרת אמרו מ"ש בפסוק כ"ז החזון אשר הוא חוזה לימים רבים ולעתים רחוקות שלאחר ימים רבים עכ"פ יתקיים· ועל טענת ההכחשה באה התשובה בפסוק כ"ג כ"ד כצ"ל שלא יהיה חזון שוא · ועל טענת ההמשכה שבפסוק כ"ז על זה שייך מ"ש בפסוק כ"ה לא תמשך עוד כי בימיכם בית המרי וזה אמיתת כוונת ר' חגי בשם ר"י לדרוש ע"פ מדה ל"א ומ"ש שלצני ישראל ממללים בפיהם ומרמזים · כוונת למ"ש ביחזקאל ל"ג פסוק למ"ד ואתה בן אדם בני עמך הנדברים בך אצל הקירות ובפתחי הבתים ודבר חד את אחד איש את אחיו (לרמוז על שני מיני כתות) לאמר באו נא ושמעו (היינו שהיינו מרמזים זה לזה) כי עגבים בפיהם (וזהו מ"ש שהיו לצנים) עד ובבואה הנה באה התשובה על שני הטענות הנ"ל דוק והתבונן בזה : אין אדם שליט ברוח כו' · עי' ד"ר פרשה ט' סי' ג' השינויים והראיה על דרשה זו · והכוונה על בבל מדי מוקדון ושאר המלכיות הקדומות · והם היו מוקשי מות של ישראל שעליהם נאמר קדמוני מוקשי מות משלחת מלאכי רעים ועכ"ז נצטוינו שלא ללחום עמהם כי מן השמים היו : צר רוחו של אדם · ב"ר פרשה י"ד סי' ד' : קרוב להמשים ושתים פעמים · ב"ר פרשה נ"ו סי' ג' · ולא זכיתי למנותם וש"נ ומבואר : אמר הקב"ה למה · פי' למה אני מצוה לגנזן בחיי משה כי משה מת בזמן מועט ויהיה כל מי שירש כבודו בנו או אחר יעשו מהחצוצרות כלי שיר של חולין לתקוע בפניהם לא יעשה כן · ועי' ב"ר שם :

א **לרע** לו · ולא פירש למי אם להשולט אם להנשלט ודורש שלכך סתם כי לפעמים כך ולפעמים כך : אין לך שהוא חייב · ב"ר פרשה כ"ו בסימן ז' ושם מבואר כל הענין :

א **ובכן** ראיתי רשעים קבורים · משמע שתחלה מתו ונקברו ואח"כ חיו ובאו וזהו שסואל והולך:לא היו אלא צדיקים·שאמר שזכו שיחיו הרי שהיו צדיקים ובפדר"א פ' ל"ג איתא בהדיא שעל שהשתחוו לעבודת כוכבים ע"כ נהרגו כלם ויתכן שמ"ש שהיו כלם צדיקים על דרך שאמרו על פסוק נתנו את נבלת עבדיך וגו' בשר חסידיך שאחר שנהרגו ונעשה בהם דין שמים קורא אותם עבדיך וחסידיך : צדקיהו בן כנענה · צ"ע מנין שחי' ואולי דורש שמ"ש ויהי הם קוברים איש שהוא צדקיהו בן כנענה שהיה בימי אחאב מנביאי שקר ומת אחר מות אלישע וכדמפרש והולך שחיה ועמד רק לשעה שיפרוש מאלישע הצדיק וצ"ע :

א **יש** הבל אשר נעשה על הארץ · אשר יש צדיקים שמגיע עליהם כמעשה הרשעים וגו' ודורש אשר ,מלשון אשרי כמ"ש אשרי האיש וכמ"ש ב"ר סוף פרשה נ' אשר בהם המאושרים שבהם ומ"ש ויש רשעים דורש ויש נוטריקון וי' י"ש :

מתנות כהונה

אין אדם שליט · ה"ג מי שיאמר אנקלומא ועי' זה בב"ר בפ' ויחי [סמ"ט] ובפ' וילך : ה"ג אין נביא של ישראל שליט כו' : לכלותו ממנו · דרש לכלוא מלשון כליון ואבדון ועי' זה בפרשת נצבים רבה : ממלמלין · שורקים ומעקימים את פיהם דרך לעג וקינטור ומפריזין ומרמזים באצבעותיהם ומרחיבים אותם דרך ליצנות וע"ע פרז : פשרו · השפירו חמימות חמתם מעליהם : ואומרים החזון גרסי' : בגופו · כלומר בכלל גופו ולא באבר אחד : היה נוטלה · שהיה מותך האבר ההוא שהנשמה בקרבה ועי' בב"ר פרשה י"ד ופרשת וילך : בסלפינגס · בחצוצרות : לא · כלומר לא כן יעשה : משום כו' · פי' ל"ז בפ' וילך ובב"ר פרשה נ"ו :

את כל זה ראיתי : אין לך שהוא מתחייב כו' · עי' בבראשית רבה פרשה כ"ו ושם הגירסא יותר ברורה :

ובכן ראיתי : במתי יחזקאל · שכבר מתו וחזרו ובאו אח"כ בחיים וכן בנה של צרפית וצדקיה חזר לחיים אבל לא בא כדמפרש ואזיל : שקעה שמשן · והכתוב מדבר בטמאים ולפני זה היו קבורים כלומר טמונים ומכוסים בטומאתן : אמר רבי לוי כו' · רבי לוי דרש קבורים כמשמעו על שהרשעים אפילו בחייהם קרויים מתים וכדמפרש והולך : מתחולל מת וחלל גרסי' · פירוש מתחולל נוטריקון מת וחלל : ואתה חלל רשע · פסוק הוא ביחזקאל כ"א : ה"ג בילקוט חלל רשע דבר אחר מדבר בגרים שהם באים ועושים תשובה וממקום כו' : על ידי שהולכים גרסי' : וישתכחו מעשים רעים כו' · דריש וישתכחו לשון שכחה : וישתכחו מעשים טובים · דריש וישתכחו לשון מציאה בלשון התלמוד אשכחן ובילקוט משמע דגרס וישתבחו במעשיהם : ה"ג איננו הבל וזהו הבל שאינן כו' ופי' זה שעושים תשובה אינו הבל חס ושלום אלא זהו הבל שאינן באין מאליהם וכדמפרש רבי בון : ה"ג אמר רבי אחא אין זה הבל אלא שאין כו' · פירוש וזהו הבל שאין אומות העולם למדין מהם לבא ולהתקדש כו' · ובילקוט הגירסא נשתנית :

אשר אין נעשה כו' : מלא וגו' גרסינן : רומיא כו' · י"ל ברמה ובגאוה הם יוצאים ברמה ובגאוה הם באים כ"ל הרשעים ואין יציאה וקץ לשלותם או י"ל מפוקים לשון מכשול ופוקה :

וטוב לא יהיה · עיין לעיל בפסוק הבל הבלים :

יש הבל : ה"ג כמעשה הרשעים בעולם הזה · ופירושו שמגיע להם צרה בעולם הזה כמעשיהם של הרשעים בעולם הבא ואוי לרשעים שמגיע אליהם טובה ושלוה בעוה"ז כמו שמגיע לצדיקים בעוה"ב וכן הוא מפורש במסכת הוריות בפרק כהן משוח :

ושבחתי אני · עיין זה לעיל בפסוק אין טוב באדם ובפסוק כי מי יאכל ומי יחוש ובפסוק ידעתי כי אין טוב :

כאשר

יפה תואר

משוכתך כל אבן יקרה אודם פטדה ועיין בויקרא רבה פרשה כ' ויתכן שי"ג תופות רמז שכלל מדעו השכלות סודותיהם ולמה שנמצאות בכלל ג' עולמות העליון והאמצעי והשפל והיא עולם העליון שהוא הנדוב ענפים סיגורים כלם ולהיות ג"ע של מטה דוגמת כל עולמות כמ"ש המפרשים בפרטי הנהרות ועלי הגן י' מדרגות של מלאכים כמו שמנו החוקרים י' מדרגות השכלים נבדלים לכן שם מספרם י"א והאומר ואבנים טובות שבו הנזכרים בפ' בראשית עכ"א שנעשו תופות וכבוד סוכך ועליו מהאבנים שהמה והוא י"א לא מנה העולם השפל לפחיתות ענינו ולא מנה העליון אלא י' שאחר שמנה פרטיו לא מנה כללותו והאומרים

א [טז] **כאשר** נתתי את לבי וגו' (א) שינה בעיניו איננו רואה · אינו רואה תשובה ואינו עושה · שני דברים טובים קרובים לך ורחוקים ממך · רחוקים ממך וקרובים לך · תשובה קרובה לך ורחוקה ממך רחוקה ממך וקרובה לך · מיתה קרובה לך ורחוקה ממך רחוקה ממך וקרובה לך :

א [יז] **וראיתי** את כל מעשה האלהים · רבי פנחס ורבי ירמיה בשם רבי חייא בר אבא (א) הרבה שאלו לעשות ולעמוד על דברי תורה ולא יכלו ומאי טעמא בשל אשר יעמל האדם לבקש ולא ימצא · וגם אם יאמר החכם · זה שלמה · יום שאמר יכול אני להרבות ולא להטות · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר כתיב (ישעיה מ') הנותן (ב) רוזנים לאין · זה משה בשעה שאמר (דברים א') א והדבר אשר יקשה מכם · אמר לו הקדוש ברוך הוא משה את דן קשות אני אביא לך דין שתלמיד תלמידך יכול לדון ואפילו הנשים ואין את יכול להוציאו · איזה זה · זה דינן של בנות צלפחד · רבנן אמרי ח"ו לא נתגאה משה אלא כך אמר והדבר אשר יקשה מכם אם הייתי סוברו ושמעתיו ואם לאו והשמעתיו לאלהים :

פרשה ט א [א] **שמעון** (א) בר אבא פתח · ב הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק · זה נח שנא' (בראשית ו') איש צדיק תמים היה · אמרו ג כשיצא מן התיבה הכישו ארי ושברו והיה צולע · ולרשע זה פרעה · אמרו ד כשבא פרעה לישב על כסא שלמה כשלקה בכתובת בתו לא היה יודע מנגניקון שלו והכישו ארי ושברו והיה צולע · זה מת צולע וזה מת צולע הוי מקרה אחד לצדיק ולרשע · לטוב זה משה שנאמר (שמות ב') ה ותרא אותו כי טוב הוא · אמר ר"מ טוב שהיה מהול · ולטהור זה אהרן שהיה עסוק בטהרתן של ישראל · ולטמא אלו המרגלים שאמרו דבה רעה על הארץ ולא נכנסו לארץ · ואלו אמרו טובתה ושבחה של ארץ ישראל ולא נכנסו בה · ולזובח זה יאשיה דכתיב (ד"ה ב' ל"ה) וירם יאשיהו לבני העם · ולאשר איננו זובח זה אהאב שביטל קרבן מעל גבי המזבח · זה מת בחצים וזה מת בחצים · כטוב זה דוד דכתיב ביה (שמואל א' ט"ז) וטוב ראי · אמר ר' יצחק וטוב ראי בהלכה שכל מי שהוא רואה אותו זוכר את תלמודו · כחוטא זה נבוכדנצר דכתיב (דניאל ד') וחטאך בצדקה פרוק · ו זה בנה בית המקדש ומלך מ' שנה וזה החריבו ומלך ארבעים שנה הוי מקרה אחד · ז הנשבע זה צדקיהו דכתיב אשר השביעו · במה השביעו · אמר רבי יוסי (ב) בברית השביעו · רבי אמר (ג) במזבח השביעו · כאשר שבועה ירא · זה שמשון שנאמר (שופטים טו) השבעו לי · זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים · ד"א לצדיק אלו בניו של אהרן · ולרשע אלו עדת קרח · אלו נכנסו להקריב במחלוקת ויצאו שרופים ובני אהרן שלא נכנסו במחלוקת ויצאו שרופים · הה"ד (ויקרא י"ז) אחרי מות שני בני אהרן וגו' : **ב** כי מי אשר יחבר אמר ר' אחא יבחר כתיב מי יבחר יצר טוב מיצר הרע · אלו הצדיקים · מי יבחר יצר רע מיצר טוב · אלו הרשעים · אל כל החיים יש בטחון · אפילו אלו שפשטו ידיהם בזבול יש בטחון · להחיותן אי אפשר שכבר פשטו ידיהם בזבול ולכלותם אי אפשר שכבר עשו תשובה· עליהם הוא אומר (ירמיה נ"א) וישנו שנת עולם· ורבנן אמרין קטני רשעי גוים הן וחיילותיו של נבוכדנצר לא חיין ולא נידונין עליהם הוא אומר וישנו שנת עולם · ח א"ר יוחנן כל טיפה וטיפה שהוריד הקב"ה על דור המבול היה מרתיחה ואחר כך מורידה עליהם שנאמר (איוב ו') בעת יזרבו נצמתו זריבתן חלטנית היתה : **ג** כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת · אנדריאנוס שחיק טמיא שאל את ר' יהושע בן חנניה אמר ליה אנא טב ממשה רבך · אמר ליה למה דאנא חי והוא מת וכתיב כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת · אמר ליה יכיל את לגזור דלא ידלק בר נש נור תלתא יומן · א"ל אין · לעידן רמשא דיומא קמו סלקו תרוייהון על איגר פלטין חמי תננא סליק מן רחיק · א"ל מה כן · אמר איפרכא ביש ועאל אסיא ובקר יתיה ואמר ליה עד דשתי חמימי לא מיתסי · אמר ליה תיפח רוחיה עד דאת בחיים בטלה גזרתך ומשה רבינו בשעה שנגזר עלינו (שמות ל"ה) לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת לא מדליק יהודאי נור בשבתא מיומוהי ועדיין לא נתבטלה גזירתו מכמה שנים עד השתא אמרת את כן דאנא טב מיניה :

א [ה] **כי** החיים יודעים שימותו · ט ר' חייא רבה ור' יונתן הוון מהלכין קומי ערסיה דר' שמעון בן יוסי בן לקוניא הוה טליתיה דר' יונתן מהלכא על ארוניה · אמר ליה ר' חייא רבה בני טלי טליתך שלא יהו אומרים למחר הן באין אצלנו והן מחרפין אותנו · אמר ליה רבי לא כתיב והמתים אינם יודעים מאומה · אמר ליה בני מקרא את יודע מדרש אין את יודע · כי החיים יודעים אלו הצדיקים שאפי' במיתתן קרויין חיים והמתים אינם יודעין אלו הרשעים שאפי' בחייהן קרוין מתים · ומניין שהצדיקים קרוין חיים במיתתן שנאמר (במדבר ל"ב) אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר וגו' · לאבות לא אמר אלא לאברהם ליצחק וליעקב אמר למשה צא ואמור להן שבועה שנשבעתי להם קיימתיה שנא' (בראשית ט') לזרעך אתננה · ורשעים קרוים מתים דכתיב (יחזקאל י"ח) אם אחפוץ במות המת · וכי המת מת אלא אלו הרשעים שאפילו בחייהם קרוים מתים · אמר לו ברוך שלמדני מדרש ונשקו על ראשו :

א [ו] **גם** אהבתם · שהיתה לעבודת כוכבים שלהם יותר מן הקב"ה · (א) גם שנאתם ששונאין להקב"ה במעשה ידיהם · גם קנאתם · שקנאוהו בעבודת כוכבים שלהם שנאמר (דברים ל"ב) יקניאוהו בזרים (ב) וחלק אין להם עוד לעולם · אבל ישראל יש להם חלק ושכר טוב שנא' לך אכול בשמחה לחמך : סליק סדרא תנינא :

מסורת המדרש א במד"ר פ' כ"א · ספרי פ' דברים פיסקא י"ז · אג"ס פרשה י"ד · ילקוט דברים רמז תת"ג · ילקוט שמואל רמז ק"ז : ב תנחומא אחרי סימן א' · וסדר ואתחנן סימן א' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ"ז · ילקוט כאן רמז תתקע"ט : ג בר"ר פרשה ל' ופ' ל"ו · תנחומא סדר נח סימן ט' · מדרש תהלים מזמור ל"ז · ילקוט משלי רמז תתקמ"ז · וע' ע"ז דף ו' ודף כ"ח וזבחים ד' קי"ג : ד ילקוט אסתר רמז אלף מ"ו : ה סוטה י"ב · שמות רבה פ' א' וש"נ : ו לעיל פ' ב' פסוק י"ד · וע' מגילה דף יו"ד : ז ילקוט שופטים רמז ע"א : ח ב"ר פ' כ"ח וש"נ : ט ברכות דף י"ח · ירושלמי שם פ' ב' :

חידושי הרד"ל

(א) שינה בעיניו אינו רואה · אינו רואה יום המיתה ואינו עושה תשובה שני דברים כו' כצ"ל · ודרש שינה על המיתה (כד"א דניאל י"ב) ורבים מישיני אדמת עפר ובלשון ירושלמי רגיל לקרות מיתה בשם דמך שפירושו שינה ואינו רואה מיתה שקרובה לשוב ממעשיו (וידרוש לפ"ז כי גם ביום ובלילה על ימי הבחרות המאירין כיום · וימי הזקנה ימי החשך והלילה שגם שינה נזרקה בו והוא לא ידע להתבונן) :

(א) הרבה שאלו כו' מ"ט בשל אשר יעמול כצ"ל : (ב) רוזנים לאין שופטים כתוהו עשה זה משה כצ"ל :

(א) שמעון בר אבא פתח כצ"ל וכאן ראוי להתחיל פ"ט : (ב) בברית השביעו · פי' במילה וכמ"ש ובריתי אשר הפר : (ג) במזבח · איכה רבה פ"ב אות י' ע"ש :

(א) גם שנאתם ששונאים להקב"ה כו' כצ"ל : (ב) וחלק אין להם עוד לעולם הבא אבל ישראל כו' כצ"ל :

מתנות כהונה

כאשר נתתי : אינו רואה תשובה · דרש שינה מלשון שינוי מעשה לטוב בתשובה או יש לומר שהתשובה קורא שינה על שגורמת לו מנוחה לעוה"ב כדאמרינן ישנתי אז ינוח לי ואח"כ דרשו לשון שנים שנים באו : טובים כו' · המיתה גם היא טובה כמו שדרשו טוב מאד זה המות ועי' בב"ר סוף פרשה ט' : תשובה קרובה לך · ונוח לשלוט בה שימין ה' פשוטה לקבל שבים ורחוקה ממנו בעוד שאינו יעזוב מעשיו הרעים ואע"פ שהוא מרחיקה יש בידו לשוב ולקרבה וכן המיתה אע"פ שהיא קרובה לו מצד הגזירה בידו לרחקה ואם היא רחוקה בידו לקרבה :

וראיתי את כל מעשה האלהים : להרבות · נשים ולא להטות את לבבו : והשמעתיו · קרי ביה ושמעתיו הסיי"ן בחירק שהוא כמו והשמעתיו או יש לומר קרי והשמעתיו שאין הברת הה"א ניכרת : מנגניקון · הסגנין ומנהיגין ועיין כל זה בויק"ר פרשה כ' : זה בנה בית המקדש · כלומר יסוד של ביהמ"ק וגירסא זו גם כן בתנחומא בפרשת ואתחנן ובויקרא פרשה כ' וע"ש : ה"ג בירושלמי דברכות בפרק הרואה ובמדרש רות פרשה ג' שפשטו ידיהם בזבול יש בטחון להחיותן אי אפשר שכבר פשטו ידיהם בזבול ולכלותם אי אפשר שכבר עשו תשובה עליהם כו' : חלטנית · עי' בב"ר פרשה כ"ח : אדרייאנוס כו' · עיין כל זה במדרש רות פרשה ג' :

כי החיים : הוו מהלכין כו' · היו הולכים לפני מטתו של רבי שמעון כו' והיה טליתו של רבי יונתן הולך ומגרר על הארונות אמר ליה רבי חייא טלי פירוש הגבה וקח טליתך שלא יאמרו המתים כו' : לאברהם כו' · משמע שהם חיים וקיימים עדיין ובפרק מי שמתו יליף ליה מדכתיב ובניהו בן יהוידע בן איש חי : סליק סדרא תנינא :

מה

פירוש מהרז"ו

א שינה בעיניו אינו רואה · ואי כפשוטו איך יראה השינה של עיניו שהשינה הוא דבר שאינו נראה ע"כ דורש מלשון שינוי מרע לטוב : שני דברים וכו' קרובים וכו' · כוונת המאמר כי שני דברים אלו אם האחד קרוב השני רחוק אם התשובה קרובה המיתה רחוקה ואם התשובה רחוקה המיתה קרובה וכמ"ש אם אחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחיה · שובו שובו וגו' ולמה תמותו והלשון צריך תיקון והגה"ה :

א וראיתי את כל מעשה האלהים · ודורש על התורה והלוחות כמ"ש והלוחות מעשה אלהים המה : ולעמוד על דברי התורה · לעמוד ולהגיע לסוף טעמם שיוכל לעשות כפי טעם המצוה ולהתחכם לעשות שלא כפי הנראה מפשט הצווי כמו שאול בעמלק כמ"ש לעיל פסוק אל תהי צדיק הרבה : גם אם יאמר החכם · מכל אדם זה שלמה אם יאמר להתחכם ולדעת עומק דעת התורה לעשות כפי חכמתו לא יוכל למצוא : הנותן רוזנים לאין · שופטי ארץ כתוהו עשה · רוזנים לאין זה משה שופטי ארץ כתוהו עשה זה שלמה :

א שמעון בר אבא פתח · דורש פסוק הסמוך לפסוק וראיתי · והיה המדפיס צריך לעשות הפסקה כמו אצל שאר הפסוקים אלא על שהותחל כאן בשם אמורא בלא פסוק הדורש וסבר המדפיס שעומד באמצע הדרשה הקודמת והאמת שצריך להיות בהתחלה פסוק הכל כאשר לכל ואח"כ רבי שמעון בר אבא פתח · וכל הדרשה עי' בויק"ר ריש פרשה כ' וש"נ ומבואר קצת משם : **ב** כי מי אשר יחובר · ג"כ פסוק סמוך להנ"ל וצריך ג"כ לעשות הפסק ועי' רות רבה פרשה ג' ושם מבואר כל הענין :

א גם אהבתם וכו' · גם שנאתם עי' ב"ר סוף פרשה כ"ח וש"נ ומבואר היטב ע"ש ותבין כאן ושייך לפסוק הקודם ואין להם עוד שכר כי נשכח זכרם וכמ"ש ב"ר פרשה ל"ג סוף סי' ה' על פסוק ישכחהו רחם וכו' ושמו לא יזכר על דור המבול : יש להם חלק · כמ"ש וחלקם בחיים ירמוז בדרשות פסוק הסמוך לך אכול :

זו

יפה תואר

והאומרים י' לא מני' רק העליון שהוא נכלל מתומר: לישב על כסא שלמה: שלקחו בכתובת בתו כשמת שלמה והכישו ארי לפי שהיה עשוי בארית שהיו מתגלגלין ופושטין ידיהם והמלך שלמה היה נשען עליהם כשהיה עולה על הכסא וזר לא ידע סדר עלייה וכשנתגלגל הארי הכהו על ירכו ונצלע ולזה נקרא פרעה נכה כמ"ש במדרש הביאו הילקוט בפסוק כשבת המלך ושם האריך במעשה הכסא הזה כי נורא הוא : שהיה מהול · תימה דר"מ קאמר כשמ"ר טוב שמו ואחרים אומרים שנולד מהול · והכא אר"מ שנולד מהול ולמ"ש התוס' דאחרים נמי היינו ר"מ דנאמר דאסקי' אחרים חזר בו ואמר שנולד מהול אתיא הך כסברתו בתר דהדר ביה א"ק אמאי התם קרי ליה אחרים והכא קרי ליה ר"מ : אלו המרגלים · לפי שהוציאו דבה רעה איקרו טמא שהגאות והדבה רעה איקרו טמא כמ"ש טמאות השם והפסול פוסל : וירם יאשיהו וכו' · כדכתיב בד"ה שנתן לעם כדי לעשות פסחיהם : זוכר את תלמודו · ע"ד האי דעדיפנא מחבראי משום דחזיתי לר"מ מאחוריה כדאיתא בעירובין ויתכן שהראייה ענין יריית פלפולו : בעת יזרבו נצמתו · בב"ר מפרש דקרא במבול מיירי ולעיל מיניה הקודרים מני קרח גו' ופי' לפ"ד שאנשים הקודרים מהקרח נעלם מעליהם שגג בעת יזורבו נצמתו היה מרתיחה שהיה מרתיחה בגיהנם וק' מנ"ל לר"י שהמים היו רותחין בגיהנם ולא מן האש שהמטיר עליהם וי"ל דא"כ מאי אתא איוב לאשמועינן הא כבר ילפינן לה מג"ש כדאיתא בפ"ק דר"ה א"נ דבעת יזורבו משמע שהמים בעצמם היו ממיתים אותם שאם מצד האש תיפוק ליה שהאש עצמו ג"כ היה שורפם כשירי עליהם גם בתוכו דויה גיהנם שהוא חומו ידוע ואפשר דנדעכו ממקומם מפני כמים שנתייס נדעכו והוסרו ממקומם דהיינו גיהנם

ידי משה

בפסח לכן נופל יפה לשון שומר שהיתה מבערת חמץ לשון שימור למצוה וק"ל : ואינו עושה · אע"כ הוא לפ"ד של ר' יונה שדרש מאכל ומשתה על התורה ומה"ט ג"כ בפסוק אח"ז שינה בעיניו וגו' ג"כ לאו כמשמעו אלא מדבר בתשובה אך כדי שיפול עליו הלשון איננו רואה ואמר איננו רואה תשובה פי' שלא רואה מאחרים לכן אינו עושה ע"כ דברי רבי יונה כנ"ל והואיל ומדבר בתשובה פתח ואמר שני דברים וכו' הנה אציגה לך הגירסא ופירושה ואתה המעיין תראה בכאן ג' שורות מתחילין במלת קרובים ומסיים במלת קרובים לך וקשה להבין ע"כ תדע שטעות נפל בשני שורות אמצעות והמדפיס טעה בראותו שורה ראשונה וה"ג שני דברים טובים הם והמה שפוכים האחד קרוב ורחוק והשני רחוק וקרוב והדר מפרש תשובה קרובה לך כי קרוב ה' לכל קוראיו ומי שרוצה לעשות תשובה יעשה ואתה מרחיק ממך מיתה רחוקה ממך כי המיתה רחוק ומכוסה מבני אדם וסבור שימי שניו הרבה יהיו וקרובה לך כי פתאום יבא כי שמא יבא למחר כדלקמן סוף פסוק בכל עת עיין שם וק"ל : אפילו אלו שפשטו ידיהם וכו' · דה"א דסוה מעוות שאי אפשר לתקן לפי שנתבטלו על ידי קרבנות וכל עבירות שבני אדם עושים אין להם תקנה וכפרה : זריבתם וכו' · ובירושלמי דסנהדרין פי"א גרס עיקר זריבתן פירוש מתחלה בחלוטין באו הגשמים עליהם פי' שלא תאמר שנתחממו כשאש שירד אז עם הגשם רק הקב"ה

סדרא תליתאה

א [ז] לך אכול בשמחה לחמך · א"ר הונא בריה דר' אחא בשעה (א) שהתינוקות נפטרין מבית רבן בת קול יוצאת ואומרת להם לך אכול בשמחה לחמך נתקבל הבל פיכם לפני כריח ניחוח · ובשעה שישראל נפטרין מבתי כנסיות ומבתי מדרשות · בת קול יוצאת ואומרת לך אכול בשמחה לחמך כבר נשמעה תפלתכם לפני כריח ניחוח · ד"א [א] לך אכול בשמחה לחמך זו פרשת חלה · ושתה בלב טוב יינך זו פרשת נסכים · כי כבר רצה האלהים את מעשיך זו הכנסת ישראל לארץ שנאמר (במדבר ט"ו) כי תבאו אל ארץ · ר' עזריה בשם ר' יהודה בר סימון פתר קרייה באברהם אבינו · [ב] כשאמר לו הקב"ה (בראשית כ"ב) קח נא את בנך את יחידך ביום הראשון לא ראה כלום ולא בשני · ביום השלישי מה כתיב בו (שם) וירא את המקום מרחוק · מה ראה · ראה ענן קשור על ההר · אמר דומה שזה ההר שאמר לי הקב"ה להעלות את יצחק בני עליו אמר לו יצחק בני רואה אתה מה שאני רואה · אמר לו הן · אמר לו מה אתה רואה אמר לו ענן קשור על ההר · אמר לאליעזר ולישמעאל נעריו רואים אתם כלום · אמרו לאו · אמר הואיל ואין אתם רואים כלום והחמור אינו רואה כלום (שם) [ג] שבו לכם פה עם החמור עם דומין לחמור · אז הוא נטל יצחק והעלהו הרים והורידו גבעות והעלהו לראש הר אחד גבוה ותלול ובנה מזבח וסדר מערכה ועקדו עליו ונטל המאכלת לשוחטו ואילולי שבא מלאך ואמר לו (שם) אל תשלח ידך אל הנער כבר שחטו וכשבא אל אמו אמרה לו היכן היית בני · אמר לה נטלני אבא והעלני הרים והורידני גבעות והעלני להר אחד ובנה מזבח וסדר מערכה ועקדני עליו ונטל מאכלת לשוחטני · אלו לא בא מלאך אחד מן השמים ואמר לו אברהם אברהם אל תשלח ידך אל הנער כבר הייתי שחוט · כיון ששמעה שרה אמו כך צווחה ולא הספיקה לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתה דכתיב (בראשית כ"ג) ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה מהיכן בא מהר המוריה בא · רבי יהודה בר' סימון אמר היה אברהם מהרהר בלבו ואומר תאמר שמא פסלות היה בבני ולא נתקבל · יצתה בת קול ואמרה לו אברהם אברהם לך אכול בשמחה לחמך וגו' כי כבר רצה האלהים את מעשיך רצה האלהים את קרבנך · [ד] ר' מונא דישאב ור' יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתר קרייא בראש השנה וביום הכפורים · משל למדינה שהיתה חייבת ליפסין למלך שלח המלך גבאי טימיון לגבותה ברחוק עשרה מילין יצאו גדולי המדינה וקלסוהו והתיר להם שליש · ברחוק חמשה מילין יצאו הבינונים וקלסוהו והתיר להם שליש · כשקרב יצאו לקראתו אנשים ונשים וטף וקלסוהו ומחל להם את הכל · אמר לון מה דאזל אזל מן הכא ולהלן הוא חושבנא · כך ערב ראש השנה גדולי הדור מתענין הקב"ה מתיר להם שליש מעונותיהם שנאמר (תהלים ק"ל) כי עמך הסליחה למען תורא · אמר ר' אחא מר"ה סליחה מתוקנת לך · למען תורא שתהא יראתך על בריותיך · ואותן הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים היחידים מתענין והקב"ה מתיר להם עוד שליש מעונותיהם · (ב) וביום הכפורים מתענין כולן והקב"ה מתיר להם עוד שליש מעונותיהן עד שמתענין אנשים ונשים וטף מוחל להם הקב"ה את הכל · ואומר מה דאזל אזל מן הכא ולהלן הוא חושבנא · יצתה בת קול ואומרת להם לך אכול בשמחה לחמך כבר נשמעה תפלתכם · אבא תחנה חסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה · וחבילתו מונחת לו על כתפו ומצא מוכה שחין אחד מוטל בפרשת דרכים · אמר ליה ר' עשה עמי צדקה והכניסני לעיר · אמר אם אני מניח חבילתי מהיכן אתפרנס אני וביתי · ואם אני מניח את מוכה שחין אני מתחייב בנפשי · מה עשה המליך יצר טוב על יצר רע והכניסו למוכת שחין לעיר · ובא ונטל את חבילתו ונכנס עם דמדומי חמה · והיו הכל תמהין ואומרים זה הוא אבא תחנה חסידא · אף הוא הרהר בלבו ואמר תאמר שמא חללתי את השבת באותה שעה הזריח הקב"ה את החמה דכתיב (מלאכי ג') וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה וגו' · באותה שעה הרהר בלבו ואמר תאמר שלא נתקבל שכרי · יצתה בת קול ואמרה לו לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך נתקבל שכרך · ד"א לך אכול בשמחה לחמך מדבר בדניאל איש חמודות שנא' (דניאל ט') ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף (ג) טיים וחזר וטיים · (שם) ויבן וידבר עמי · רבי חגי בש"ר יצחק אמר דניאל איש חמודות אמר (ד) ידע הקב"ה שגמרתי תפלתי · ושלח המלאך ודבר עמי שנאמר ויבן וידבר עמי · ומה דבר עמי אמר לי בתחלת תחנוניך יצא דבר אמר לי גזרה נגזרה שיבנה בהמ"ק (ה) ולמלא שאלתך אמרתי בתחלת תחנוניך כי חמודות אתה שהיה מתאוה לתפלתו · ר' שמואל בר אוניא בשם ר' אחא ג"פ כתיב בכאן חמודות חמודות חמודות · אמר ליה דייך בוראך מתחמד לך · פמליא שלו מתחמד לך · (ו) ותורתו מתחמדת לך · (ז) דכתיב (שם י') כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך נשמעה תפלתך · יצתה בת קול ואמרה לו לך אכול בשמחה לחמך כבר נשמע תפלתך :

א [ח] בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר · א"ר יוחנן בן זכאי אם בבגדים לבנים הכתוב מדבר · כמה בגדים לבנים יש להם לאו"ה · ואם בשמנים טובים הכתוב מדבר כמה שמנים טובים יש לאו"ה · הא אינו מדבר אלא במצות ומעשים טובים ובתורה · ר' יהודה הנשיא [ה] משלו מלה"ד למלך שעשה סעודה וזימן אצלו אורחים אמר להם לכו ורחצו וגהצו וסכו ורחצו בגדיכם והתקינו עצמכם לסעודה ולא קבע להם זמן אימתי יבאו לסעודה והיו הפקחין מטיילין על פתח פלטין של מלך · אמרין כלום פלטין של מלך חסר כלום · הטיפשין שבהן לא השגיחו ולא הקפידו על דבר המלך · אמרו שסופנו להרגיש בסעודת המלך · כלום יש סעודה שאין בה הטרח וחברה אלו לאלו · (א) והלך הסייד לסידו · ויוצר לטיטו · נפח לפחמו · כובס לבית המשרה שלו · פתאום אמר המלך יבאו הכל לסעודה · מהרום · אלו באו בכבודם ואלו באו בניוולם · שמח המלך על הפקחין שקיימו דברו של מלך · ולא עוד אלא שכבדו פלטין של מלך · וכעס על הטפשין שלא קיימו את דבר המלך וניוולו פלטין של מלך · אמר המלך אלו שהתקינו עצמן לסעודה יבאו ויאכלו בסעודת המלך ואלו שלא התקינו עצמן לסעודה לא יאכלו בסעודת המלך · יכול ילכו ויפטרו להם · חזר המלך לומר לאו אלא יהיו אלו מסובין ואוכלין ושותין ואלו יהיו עומדים על רגליהם לוקין ורואין ומצטערים · כך לע"ל הוא שישעיה אומר (ישעי' ס"ה) הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו · זיוותאי אמר משום ר' מאיר אלו מסובין ואוכלין ושותין · ואלו מסובין לא אוכלין ולא שותין · לא דומה צערו של זה שהוא עומד · לצערו של זה שהוא מיסב · זה שהוא עומד לא אוכל ולא שותה דומה למשמש · זה שמיסב ואינו אוכל צערו כפול ומכופל ופניו מוריקות · הוא שהנביא אומר (מלאכי ג') ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע · (ב) בר קפרא ור' יצחק בר קפרא אמרי לאשתו של בולדרים שהיתה מקשטת עצמה בפני שכינותיה · אמרו לה שכינותיה בעליך אינו כאן בפני מי

מסורת המדרש א במדבר רבה פ' י"ז · תנחומא סדר שלח סימן י"ד : ב ב"ר פרשה נ"ו · ויק"ר פרשה כ' · פדר"א פרק ל"א · תנחומא סדר וירא סימן כ"ג · וסדר אחרי סימן כ' · פסיקתא דר"כ פסקא כ"ו · פסיקתא רבתי פסקא מ' · ילקוט סדר וירא רמז ק' : ג יבמות דף כ"ב · כתובות דף קי"א · קדושין דף ס"ח · בבא קמא דף מ"ט · נדה דף י"ז : ד ויקרא רבה פרשה ל' · תנחומא סדר אמור סימן כ"ב · פסיקתא דרב כהנא פסקא כ"ח ועמש"ש בהערות ותקונים · ילקוט אמור רמז תרנ"א : ה שבת דף קנ"ב · ילקוט כאן רמז תתקע"ט :

חדושי הרד"ל

(א) שהתינוקות נפטרין · לעת ההלך לבתיהם · לכן דרש עלי' לך אכול כו' · וכן נהגו מבהכנ"ס ובהמ"ד שאין אוכלין תחלה עד שמתפללין ושומעין הדרשה : (ב) וביה"כ כו' ב"ק · וא"ל לך אכול כו' · עי' תוס' (יומא פ"ז) ד"ה והאמר כו' שבמוצאי יוה"כ יוצא ב"ק זה : (ג) טיים וחזר וטיים · פי' בשתי עפיפות וכמ"ש (בברכות ד') : (ד) ידע הקב"ה שגמרתי תפלתי · מפרש ויבן על הקב"ה שהוא לבדו יודע מחשבות ומבין (ולא המלאך · ועי' ביאורי הגר"א א"ח ס"ס ק"א) שפסק התפלה ומיד ענהו וידבר עמו על ידי המלאך : (ה) ולמלא שאלותיך בתחלת תחנוניך ולא אמרתי כי חמודות אתה שהי' מתאוה כו' כנ"ל ופי' שלכן המתנתי להגיד עד שתגמור תפלתך ומיד שהבין הקב"ה שגמרת תפלתך נצטויתי להגיד לך : (ו) ותורתו מתחמדת לך · בתנחומא פ' וירא הגי' ודורך מתחמד לך · והובא בילקוט דניאל שם · וראיתי ביוסיפון לרומיים שלכן היה נקרא איש חמודות שכל דורו היו אוהבים אותו שלא דבר רע על שום אדם רק טוב : (ז) וכתיב כי מן היום כנ"ל :

(א) והלך הסייד וכו' לסעודה מהרום ותרגום אלו ואלו באו בכבודם כנ"ל : (ב) בר קפרא ור' יצחק כו' בולדרים כו' · בעלי מלח הוא · בולדרים הוא שלוחים קלים המביאים פקידת המלך · ומלח הוא מנהיגי ומשיטי ספינה · וכמדומה שהן שני משלים א' לבר קפרא וא' לר' יצחק · ומשל הספן כתסרון · ומשל הבולדרים שהוא בא בעת רצון המלך לשלוח פקודתו הוא על קץ בעתה · ומשל המלח ע"י רוח טוב הוא על קץ אחישנה ע"י רוח תשובה :

פירוש מהרז"ו

א ז' פרשת חלה · במ"ר פרשה י"ז סי' ב' וש"נ ומבואר : באברהם אבינו · ב"ר ריש פרשה נ"ו וש"נ : מהר המוריה · ב"ר פרשה נ"ח סי' ה' וש"נ : מה דאזל אזל · כאן חסר והשלימו בויק"ר פרשה ל' סי' ז' : טיים והדר טיים · בשני עיפות מעופף משמים לארץ ע"פ מדה יו"ד וכמ"ש ריש ברכות : ידע הקב"ה שגמרתי תפלתי · בא לפרש שמ"ש ועוד אני מדבר בתפלה אין פירושו שהפסיקו באמצע תפלתו אלא פירושו מיד כשגמר תפלתו והיה עדיין במקום תפלתו ולא ידעו שגמר אלא הקב"ה לבד : ג"פ כתיב כאן חמודות · כאן בדניאל פ' לא כתוב אלא פעם אחת חמודות אך שם י"ד כתוב עוד ב"פ חמודות · ואם חפץ אתה לידע אמיתת הדברים עי' מ"ש בב"ר פרשה ב' סי' י"ז ומכאן ראיה אמיתית למה שכתבתי שם :

א אלא שכבדו פלטין · שבאו בנקיות ומבושמים בריחות טובות · והטפשין באו ממונפים וסריחים בריחות רעות הסייד בסידו והיוצר בטיטו וכו' : עבדי יאכלו ואתם תרעבו · הנה עבדי ישמחו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו : דומה למשמש · ואינו בוש על שאין נותנים לו מנות כשאר הקרואים : ופניו מוריקות · מריחות וטעמים של המאכלים הטובים : ושבתם וראיתם · מלשון ישיבה שישבו הרשעים ויראו שמחת הצדיקים המפורש בישעיה ס"ה י"ג הנה עבדי יאכלו וגו' : בולדרים · שליח המלכות על הים נקרא בולדר וקורא המדרש לאשתו בולדרים ועי' לעיל פסוק ויתרון ארץ חד בולדרין ושם מבואר :

מתנות כהונה

(סדרא תליתאה) לך אכול בשמחה : עם הדומה לחמור · עיין זה בב"ר פרשה נ"ו ובויקרא רבה פרשה כ"ו : גבעות · בילקוט גרס בקעות ועיין בב"ר פרשה נ"ח : משל למדינה · עיין זה בויק"ר פרשה ל' : והתיר · מחל והניח : ה"ג מן הכא ולהלן הוא חושבנא : דמדומי חמה · קרוב לשקיעתה היא אדומה וכן דרכה בב"ר פרשה ע"ט : זהו אבא כו' · בתמיה למה הוא שהה כל כך לבא מן השדה : שלא נתקבל שכרי · יש לומר שמא לא נתקבל מעשי לאכול עליו שכר במה שהזריח הקדוש ברוך הוא החמה בשבילי ובאות אמת הגיה שמא נתקבל לא נתקבל : הכי גרסינן פמליא שלו מתחמד לך ותורתו :

בכל עת יהיו בגדיך לבנים : משלו משל כו' · עיין זה במסכת שבת ה"ג והיו הפקחין מטיילין כו' : כלום פלטין כו' · בתמיה והרי ודאי הכל מוכן ונהיה נקראים פתאום לכנוס מקושטים לפני אכל המלך : הטרח · טורח והכנה לסדר ולהכר המנות והיאך ישבו הקרואים חבורות חבורות איש אל אחיו : סייד · עושה מלאכת סיד : מהרום · עבדי המלך אצים ומבהילים אותם שיבאו מהר לסעודת המלך : זיוותאי · שם חכם : בולדרים · מושל ושליט וחבירו תמצא לעיל בפסוק ויתרון ארץ

יפה תואר

ניסנם אלא דנדעתו באינשי משמע : הקב"ה מתיר להם שליש וכו' · כתב בית יוסף סימן תקפ"א דאיכא למידק דא"כ ער"ה חשוב כיוה"כ שהרי הוא מתכפר בו שליש העונות כיוה"כ והוא חשוב כמו כל ס' ימי תשובה שהרי בכל ס' י"מ אינו מתכפר אלא שליש ובער"ה לבדו מתכפר שליש והשיב דשליש ראשון קל להתכפר ושליש ב' קשה יותר ושליש ג' קשה מכולם וק"ל ותשובה זו צריכה לסבין דאפשר לומר איפכא דשליש א' קשה טפי שכבד העונות המיר טפי בהצטרפותם שיתחזק כח כל א' עם חבירו וכענין הזכיות במתכבנא עוד יש לדקדק היכי מתכפרין שני שלישי עונות קודם יוה"כ והאמר ביוה"כ דהא תני ר' ישמעאל בפ' יוה"כ ד' חלוקי כפרה ותשובה עם כל אחת ואחת כו' א"כ היכי מני מחיל כריתות מיתות ב"ד ותלוי כו' ומיהו דכיון דתנא בפ"ק דשבועות ס"ל דיוה"כ מכפר על הכל אפשר דר"ל דהכא כותיה קאי ומאי סבר נמי דשאר עבירות זולת מצות עשה אפשר דמתכפר מקמי יוה"כ ודלא כתנא דבי ר"י ומהשתא מאי למימר שליש דקאמר לאו שליש מספר ממש אלא חלק כא' דהיינו עבר על מצות עשה היא שנמחל בער"ה וחלק ב' דהתיר טפי דהיינו עבר על מצות ל"ת נמחל בימים שבין ר"ה ליוה"כ וביוה"כ נמחל החלק החמור דהיינו כריתות ומיתות ב"ד והשתא ניחא דאין ר"ה שוה ליוה"כ גם עבירות אם בשוגג ואם במזיד ואם במרד דהיינו חטא ועון ופשע כדאיתא בפ' יוה"כ אמר שליש בער"ה והמין הב' סוף השליש הב' והמין הג' הוא שליש הג' א"ק כפרת השליש הג' הדור איך הוא שתעניתם יועיל לעצמן ולא לאותן שלא יתענו בודאי ול"ל דקרי שליש לאותן דודאי היחידים הם מעטים משליש ישראל ועוד דלא דמי למשל שהמחילה לכל העיר בשוה

את מקשטת עצמך · אמרה להון בעלי מלח הוא אם יזדמן לו מעט רוח תכף יבא ונמצא עומד למעלה מראשי לא מוטב שיראה אותי בכבודי ולא בניוולי · כך בכל עת יהיו בגדיך לבנים מן העבירות ושמן על ראשך אל יחסר ממצות ומעשים טובים · תני ושוב יום אחד לפני מיתתך · שאלו תלמידיו את ר' אליעזר אמרין ליה רבי וכי אדם יודע אימתי הוא מת שיעשה תשובה · אמר להם לא כ"ש ישוב היום שמא ימות למחר של אחריו ונמצאו כל ימיו בתשובה לכך נאמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים:

א [ט] **ראה** חיים עם אשה אשר אהבת · [א] אמר ר' משום עדה קדושה קנה לך אומנות עם התורה מה טעמא ראה חיים וגו' · ולמה הוא קורא אותן עדה קדושה ששם היו רבי יוסי בן משולם ור"ש בן מנסיא שהיו משלשין היום · שליש לתורה · שליש לתפלה · שליש למלאכה · ויש אומרים שהיו יגעין בתורה בימות החורף · ובמלאכה בימות הקיץ · ר' יצחק בן אלעזר היה קורא לר' יהושע בריה דר' טימי ור' בורקי עדה קדושה שהיו משלשין שליש לתורה שליש לתפלה שליש למלאכה · (א) תני [ב] אבל אסור להכנים לו אשה עד שלשים יום · ר' יהודה אומר עד שעברו ג' רגלים זה אחר זה כנגד ג"פ שכתוב חיים חיים · בד"א כשיש לו בנים אבל אין לו בנים או שהיו לו בנים קטנים מותר מפני מיעוט פריה ורביה ופרנסתן · ומעשה שמתה אשתו של רבי טרפון וכשנכנסתם הגולל אמר לאחותה בתוך האבל הכנסי וגדלי את בני אחותך ואע"פ שכנסה לא נהג בה דרך ארץ אלא לאחר שלשים יום · תני אבל אסור לילך לבית המשתה עד שלשים יום · תני [ג] מצות האב חייב בבנו למולו ולפדותו וגם ללמדו תורה · וללמדו אומנות · ולהשיאו אשה · וי"א אף להושיטו בנהר · למולו מנין שנאמר (בראשית י"ז) ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר · לפדותו מנין שנאמר (שמות י"ג) וכל בכור אדם בבניך תפדה · ללמדו תורה מנין · שנאמר (דברים י"א) ולמדתם אותם · ללמדו אומנות מנין · שנא' (שם ל') ובחרת בחיים · לישא אשה מנין · שנא' (ירמיה כ"ט) קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים · להושיטו בנהר מנין · שנאמר ובחרת בחיים · [ד] וכל מי שאין לו אשה שרוי בלא טוב · בלא עזר · בלא שמחה · בלא ברכה · בלא כפרה · בלא טוב מנין (בראשית ג') לא טוב היות האדם לבדו · בלא עזר מנין (שם) אעשה לו עזר כנגדו · בלא שמחה מנין (דברים י"ד) ושמחת אתה וביתך · בלא ברכה מנין · (יחזקאל מ"ד) להניח ברכה אל ביתך · בלא כפרה מנין · (ויקרא ט"ז) וכפר בעדו ובעד ביתו · ר' יהושע בן לוי אומר אף בלא חיים שנא' ראה חיים עם אשה אשר אהבת · בלא שלום · שנא' (שמואל א' כ"ה) ואתה שלום וביתך שלום · ר' חייא בר גמדא אמר אף אינו אדם שלם · שנא' (בראשית ד') ויברך אותם ויקרא את שמם אדם · בזמן ששניהם כאחד הם אדם · אין שניהם כאחד אין קרויין אדם · ויש אומרים אף ממעט בדמות · שנאמר (שם) כי בצלם אלהים עשה את האדם :

א [י] **כל** אשר תמצא ידך לעשות בכחך · ר' מנחמא בשם ר' בון מסרס הדין קרייה אם יודע את שאין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה · ר' אחא הוה מתחמד למיחמי אפוי דר' אלכסנדרי איתחמי ליה בחלמיה הראהו ב' מילין הרוגי לוד אין לפנים (א) ממחיצתם · ברוך שהעביר חרפתן של לוליאנוס ופפוס (ב) [ה] ואשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו · זבדי בן לוי הוה מתחמד למיחמי אפוי דר' יהושע ב"ל איתחמי ליה בחלמיה הראהו בני אדם פניהם זקופות ובני אדם פניהם נמוכות · אמר ליה ומהו כדין · א"ל אלו שפניהם זקופות תלמודן בידן · אלו שפניהם נמוכות אין תלמודן בידן · ריש לקיש ואית דאמרי ריב"ל הוה מתחמד למיחמי לר' חייא רבה · אמרין ליה לית את הוא כדיי · אמר לון למה ולא לעית באוריתא כוותיה · א"ל לא אלפת אוריתא כוותיה ולא עוד אלא דהוא הוה גלי · אמר לון ואנא לא הוינא גלי · אמרין ליה את הוית גלי למילף והוא גלי לאלפא · יתב תלת מאה תעניתא אתחזי ליה בחלמיה אמר (ג) מאן הוא דכלום ודבר בגרמיה כלום נוח ליה אם לא נברא · [ו] ר' אסי צם תלתין יומין למיחמי ר' חייא רבה ולא חמייה · אמרי ליה לית את כדיי · אמר לון אחמיה יתיה ויהוי מה דהוי · חמא דרגין דידיה וכהיין עינוי אין תימר דר' אסי לאו אדם גדול הוה · חד גרדייא אתא קומי דר' יוחנן אמר חמית בחלמי רקיעא נפל וחד מן תלמידך סמכיה בידיה · אמר ידעת ליה · א"ל אין אעבר יתהון קמיי ידע אנא ליה · עברון קומיה כד מטא לר' אסי אמר דין הוא · ר' הונא ריש גלותא אמר לון כד דמיכנא אעלוני גביה ר' חייא רבה · כד דמך אסקוניה לארעא דישראל אמרון כדיי הוא ר' הונא למייתי הכא גבי ר' חייא רבה מאן עליל ויהב ליה תמן · א"ר חגי אנא מעייל ליה אמרין בר תמני עשר שנין הוה ורגיל תלמודיה ולא חמא קרי מן יומיה · אמרין ליה עלותך את בעי דאת גברא סבא ואם דמכת תמן לא איכפת לך בחיין · אמר לון עבדון לי הדא מילתא אייתון חבלה וקטרו ברגלי ואן אנא נפיק מוטב · ואן לא · תהוון שררין ברגלי · איתעביד ליה כן ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תתקע"ט : ב מועד קטן דף כ"ט : ג קדושין דף כ"ט · ירושלמי קדושין פרק א' · תוספתא שם · במד"ר פ' י"ז · תנחומא סדר שלח סימן י"ד · ילקוט סדר שלח רמז תשמ"ה :
ד יבמות דף ס"ב · בר"ר פרשה י"ז · מדרש תהלים מזמור כ"ט · ילקוט בראשית רמז כ"ג : ה פסחים דף נ' · מועד קטן דף כ"ח · כתובות דף ע"ז · בבא בתרא דף י' : ו ירושלמי כלאים פ' ט' :

חדושי הרד"ל

(א) תני כו' עד שלשים יום · משום שאהבת אשתו הראשונה עוד בלבבו · וי"ל דדרש ראה כו' עם אשה אשר אהבת ר"ל כבר דמשמע שכבר מתה (ול' יום אפשר לת"ק דרשי' ימי חיי הבלך · הקיף הלבנה שמחדש החיים כל ל' יום) :

(א) ממחיצתם ברוך שהעביר כו' ופפוס · והן הן הרוגי לוד כמ"ש המ"כ והוא הכל ד"א · ונתנם הגיה המ"כ שלשה במקום שנים (ובפסחים הגירסא רק שני דברים אלו) וע"ל פ"ג סט"ז : (ב) ואשרי כו' ותלמודו בידו · אפשר מביא זה כאן לדרוש כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה להטריח בכחו לחזור על לימודו עד שימצא מצוי בידו בלבבו : (ג) מאן דהוא כלום · מי שהוא באמת דבר מה כלומר חשוב בתורה

מתנות כהונה

ארץ : **מלח** · ספן מוליך הספינה כד"א וייראו המלחים דיונה : **תני שוב יום אחד** כו' · גם זה במסכת שבת בפ' שואל וכעין זה עיין לעיל בפסוק מה יתרון העושה : **ראה** חיים : ה"ג בערוך ערך קהל אומנות עם התורה מה טעם ראה חיים וגו' : **אבל אסור** כו' · עיין זה בפרק ואלו מגלחין : להכנים לו אשה גרסי' : ה"ג מיעוט פריה ורביה · חוזר על אין לו בנים וטעם פרנסתן חוזר על בנים קטנים ועיין בפרק ואלו מגלחין : ר' טרפון · בפרק אלו מגלחין גורס יוסף הכהן : **תני מצות האב** כו' · בפ"ק דקידושין : **וכל מי שאין לו אשה** כו' · ביבמות בפרק הבא על יבמתו : **כל** אשר תמצא : אם יודע את כו' · כלומר שלא יקבלו ממך חשבון על מעשיך אז עשה מה שלבך חפץ : **מתחמד** · היה חומד ומתאוה לראות בחלום את פניו ור' אלכסנדרי כבר מת והיה נראה לו בחלום והראהו שני דברים : **הרוגי לוד** · נתבאר סוף פרק סדר תעניות כיצד (דף י"ח) שני אחים היו פפוס ולולייגוס ומסרו נפשם ליהרג והצילו את כל ישראל ועיין שם וכן פירש רש"י במסכת פסחים בפ' אלו עוברין ובפ"ק דב"ב (ד' י') · והערוך ערך הרג כו' הרוגי לוד הם שמעיה ואחיו : ה"ג בש"י ברוך שהעביר חרפתן של לוליאנוס ופפוס וע"ל בפסוק אמרתי אני בלבי שהקב"ה נקם נקמתן וגרסי' הראהו שלשה מילין : **אמרין ליה** כו' · בירושלמי סוף מסכת כלאים יש שלש ג' מאות תעניות כדי לראותו ולא הועיל והיה מצטער ואמרו לו חכמים לית את כדאי כו' : ה"ג בירושלמי אמר לון למה ולא לעית באוריתא כוותיה אמרין ליה כו' : **לא אלפת** כו' · פי' ר"ל אמר וכי לא למדתי כל כך תורה כמוהו ואמרו לו לא למדת תורה כמוהו וכן הוא בירושלמי ובבבא מציעא בפ' השוכר את הפועלים : **אלפת** · למדת אחרים : **גלי** · גולה ממקומו וזכות גדול הוא לו שגלות מכפרת עון : **ואנא לא** כו' · בתמיה : **למילף** · ללמוד תורה לעצמך : **יתיב תלת** כו' · לפי גירסת הירושלמי דלעיל צריך להגיה שלש עוד שלש מאות תעניות אחרות אבל בירושלמי לא גרס שנגלה אליו לבסוף : **מאן הוא דכלום** כו' · בירושלמי לא גרס ליה וי"ל מי שאינו כלום בתורה ונוהג עצמו כאלו הוא מה כלומר כאילו היה חכם בתורה וכלום השני פירושו מאומה דבר מה וכן רבים : **צם תלתין** · בירושלמי גרס תמנין : **אמרין לית ליה** כו' · צריך לומר שמן השמים אמרו לו אין אתה כדאי ותענם אם תראנו אמר להו הראוהו לי ויהיה מה שיהיה לבסוף ראה דרגין שלו וכהו עיניו : **דרגין** · מדרגות כסאו אשר הוא יושב עליו ובבבא מציעא בפרק השוכר את הפועלים (ד' ע"ג) : במעשה דההוא נורבא מרבנן שבקש לראות רבי חייא רבה גרסי' לבר מגוהרקי דר' חייא ופי' רש"י קתדירא מרכבת כסאו ואולי שההוא מרבנן הוא רבי אסי דהכא : **אין תימר** כו' · אם תאמר שרב אסי לאו אדם גדול היה תדע מזה : **חד גרדיי** כו' · פי' אומן עושה בגד פשתן בא לפני רבי יוחנן ואמר ראיתי בחלומי כאילו הרקיע נופל ואחד מן תלמידך סומכו ותמכו בידו אות ורמז לרוב זכותו וכחו גדול א"ל ידעת אותו ומכירו אמר ליה אם יעבירו אותם לפני כלומר כל התלמידים זה אחר זה אכיר אנכי אותו עברו כולם לפניו וכשהגיע לרב אסי אמר זה הוא : **אמר לון כד** כו' · אמר להם לחכמים כשימות הכניסוני אצל רבי חייא וכשמת העלוהו לארץ ישראל אמרו כדאי הוא רב הונא שיבא הכא אצל רבי חייא : **מאן עליל** כו' · מי יכנים במערה ויתן רב הונא שם אצל ר' חייא אמר ר' חגי אני אכנסנו : **אמרין** כו' · אמרו עליו על רבי חגי בן שמנה עשר שנה היה ורגיל כו' : הכי גרסינן שנין הוה ורגיל בפרק ואלו מגלחין יש שהוא עצמו אמר כן : ה"ג בירושלמי דכלאים בפרק בתרין אמרין ליה עלותך את בעי כו' · פי' אתה רוצה שתכנים עצמך במערה אצל רבי חייא שאתה איש זקן ואם תמות שם אין אתה משגיח בחיים רק שתשאר שם במערה וכן הוא בירושלמי בהדיא ואמר להם עשו לי דבר אחד הביאו חבל וקשרו אותו ברגלי ואם אני אצא הרי טוב ואם לא תהיו מגררין אותי ברגלי ועשו כן לו : **שררין** · גוררין ועיין בערוך ערך שר

פירוש מהרז"ו

תני שוב יום אחד · אבות פרק ב' דברי רבי אלעזר :

א אומנות עם התורה · לעיל פסוק מה יתרון דורש חיים על האומנות ע"ש והשה האמור כאן דורש על התורה כמ"ש בסוף משלי אשת חיל מי ימצא שנדרש על התורה וכמ"ש שם בפ' פיה פתחה בחכמה ותורת חסד וגו' וכמ"ש עוד במשלי ה' י"ח ושמח מאשת נעוריך אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד : **שהיו משלשין** · להדמות למלאכים הקדושים שמשלשין קדושה להקב"ה : **ג"פ שכתוב חיים** · בפסוק זה · א' ראה חיים · ב' חיי הבלך · ג' חלקך בחיים · לרמוז שע"ז רואה חיים בשלשה רגלים ולכך צריך להתאבל על אשתו שלש רגלים : **ובחרת בחיים** · למען תחיה אתה וזרעך · ודורש שבכלל פסוק זה נכלל ג"כ להושיטו בנהר שאף אם יפול במים ר"ל יבחר בחיים שינצל על שיכול לשוט : **וכל מי שאין לו אשה** · ב"ר פרשה י"ז סי' ב' יבמות ס"ה :

א מסרס הדין קרייה · כי כפי סידור הכתוב יש לטעות שתיבת כי שים לו ד' משמעות וכאן פי' דהא למה תוכל לעשות כל אשר תמצא דהא אין וכו' והם דברי הפסוק וא"כ נוטה לצד כפירה ר"ל ע"כ דורש תיבת כי פי' כאן אם ועל פי מדה ל"א מסרס הפסוק בתנאי קודם למעשה שמאחר שתיבת אם בראש הפסוק אין לפרש דהא אלא אם ואין זה דברי הפסוק אלא על טעות דעת האדם ודו"ק : **הרוגי לוד** · וכו' ברוך שהעביר וכו' · לפי מ"ש לעיל פסוק אמרתי אני בלבי וכשהרג טרכינס את פפוס ואת לולייאנוס אחיו בלודקיא יתכן שגם כאן הוא דבר אחד שלודקיא הוא לוד ויהדבר השני שהראוהו הוא אשרי מי שבא לכאן וכו' ועי' מ"כ ול"ע · ומ"ש שהעביר חרפתו על שמיד שהרגם באו עליו מרומי והוציאו מוחו בגיזרין : **אשרי מי שבא לכאן** · עי' מ"ק כ"ח א' ובא לפרש הפסוק כל אשר תמצא לעשות בכחך בעודך בחיים עשה כי בשאול אין מעשה ואין חכמה ואגב זה הביא שאר המעשיות : **מאן הוא דכלום** · לא יתכן לפרש שר"ח אמר כן על ריב"ל או על ר"ל · אלא אחר שזכה לראותו גלה לו כמה דברים ומאמר זה אחד מהם : **רב הונא** · ריש גלותא עי' ב"ר פרשה ל"ג בסי' ג' מה שכתב שם ול"ע : אלא

יפה תואר

נאה לקראתו ולכן הנכון דמתילה דמיירי הכא היינו לבטל הגזרות הכוללות המתרגשות לבא על ישראל בעולם הזה שזכות הטובים תגין על הכלל ובעו"ה ימחול השלים ושוב שליש אחר אבל מה שחייב כל א' מצד עצמו תלוי בתשובת עצמו ובאה לא קמיירי הכא : **כל מי שאין לו אשה** · יש שואלין למה דברו בלשון שלילה ולא בלשון חיוב דהל"ל כל שיש לו אשה יש לו טובה וברכה וקרא נמי הל"ל טוב היות אדם עם אשה ואינה שללה דלא פסיקא מלתא דמי שיש לו אשה יש לו טובה דכמה זמנין שהאשה היא לרעה אבל השלילה פסיקא הוא דמחוסר אשה מחוסר אלו : **בלא שמחה** · משמחת לב אשה כדא"ל ריב"ק להבות גוזאה כדאיתא בשבת בפ' שואל אבל ישראל היושב יחידי אין לו שמחה שהאדם בטבע כשאין לו עם מי ידבר סודותיו דהגם בלב איש ישחנה וכן כתב החכם רבינו ש"ט או חברותא או מיתותא : **בלא ברכה** · שבשבילה הבית נתברך כי איש ואשה שכינה ביניהם וגם זה לפי הטבע שהיא מתעדלת בצרכי ביתה ובשמירת ממון בעלה : **בלא כפרה** · לאו דוקא שאפשר שיתכפר אדם בתשובה וזבח ומנחה בלי אשה

ידי משה

הקב"ה הרתיח אותם מתחלה בגיהנם : **מאן הוא דכלום** · פירוש שנכלם ונתביישו מן איזו אדם ומדבר בשביל

משנת דר"א מאן הוא דכלום כו' · פירוש מי שהוא שיש לו כלום שלמד תורה · ודיבור בגרמי פירוש שלמד בעצמו ולא לימד לאחרים או נוח לו שלא נברא כדאיתא בגמרא ורומז לו שזכותו גדול לפי שלימד לאחרים וכנ"ל :

עא"ל ואשכח תלתא דנין יהודה בני אחריך ואין עוד·יחזקיה בני אחריך ואין עוד·יוסף בן ישראל אחריך ואין עוד· (ר) תלה עיינוי למסתכלה·אמרון ליה אמיך אפיך · שמע קליה דר' חייא רבה אמר ליהודה בריה ברי נפש ליה לרבי הונא ריש גלותא דיתיב ליה ולא קביל עליה למיתב ליה כן זרעתיה לא פסקת לעולם · יצא משם בן שמונים שנה ונכפלו לו שנותיו : ב ר' זעירא הוה מחמד למיחמי לר' יוסי בר' חנינא איתחמי ליה · (ה) א א"ל אצל מי אתה תקוע · א"ל אצל ר' יוחנן · ור"י אצל מי אצל ר' יונתן בן עמרם · ור' יונתן בן עמרם אצל מי אצל ר' חייא רבה · ור' חייא רבה אצל מי אצל ר' יוחנן · ור' יוחנן אצל ר' חייא לא · אמר ליה אתר דזיקוקין דנור ובעורין דאשא מאן מעייל בר נפחא לתמן · כד דמך ב ר' נחום איש קדש קדשים הפון אפוי איקנתא מחצלתא אמרין לא יחמי במיתותיה היך מה דלא חמי יתהון בחיוהי אפשר דהוה מחמי יתהון · אמר רבי אשיאן אין בין צדיקים לרשעים אלא דיבור פה בלבד · רשב"ל אמר אין בין צדיקים לבינן אלא דיבור בלבד אמר ר' זעירא המת שומע קילוסו מתוך ארונו כמן החלום · ג ולמה קורין אותו נחום איש קדש קדשים שלא הביט צורת מטבע כל ימיו · אמר ר' חייא *אל תפנו אל האלילים (ויקרא י"ט) · אל תפנו לעובדן · אמר רבי אל תפנו לראותן ודאי · ד ולמה קורין אותו רבינו הקדוש שלא הביט במילתו כל ימיו · אנטלימוס הוה גזיר · אמר ליה לרבינו חמי בהדא גזרתי · אמר ליה בשלי לא הסתכלתי מימי ובדידך אנא מסתכל : ג ה כד דמך ר' בציפורי הוון אמרין צפוראי כל דאתא ואמר דמך ר' אנן קטלין ליה אזל בר קפרא ועלל בכוותא ואדיק ליה ורישיה מיכרך ומניה בזיעין אמר אחים בני ידעיה שמעוני · אראלים ומצוקים אחזו ידן בלוחות הברית · גברה ידן של אראלים וחטפו את הלוחות אמרון ליה דמך רבי · ו אמר לון אתון אמריתון אנא לא אמינא · ולמה לא אמר דכתיב (משלי י') ומוציא דבה הוא כסיל · קרעון מניהון עד דאזל קליה דקריעה עד גובתתה מהלך שלשה מילין וקרא עליה ויתרון דעת החכמה · ר' נחמיה בשם ר' מונא אמר מעשה נסים נעשו באותו היום ערב שבת היה ואתכנשון כל קרייתא להספידה דר' ואשרוניה בתמני עשרי כנישתא · ואובלוניה לבית שערים ותלא לון יומא עד דמטא כל חד וחד מישראל לביתו ומדליק לו את הנר וצולה לו דג וממלא לו חבית של מים עד שעשה האחרון שבהן שקעה החמה וקרא הגבר שרון מצוקין · אמרין ווי דחללינן שבתא · יצתה בת קול ואמרה כל שלא נתעצל בהספדו של ר' מזומן לחיי העוה"ב · בר מן קצרה דהוה תמן ולא אתא · כיון דשמע כן סלק לאיגרא וטלק גרמיה מן איגרא ונפל ומת · יצתה בת קול ואמרה אף קצרה מזומן לחיי העולם הבא : (כתובין בגיטין ירושלמי וכתובות ועבודת כוכבים כולהון עובדי דחסידי) :

א [יא] שבתי וראה (א) תחת השמש כי לא לקלים המרוץ וגו' · ז כי לא לקלים המרוץ זה יעקב אבינו · אתמול (בראשית כ"ט) וישא יעקב רגליו היום כתיב (שם מ"ט) ויאסף רגליו אל המטה · ולא לגבורים המלחמה · זה יעקב · אתמול (שם כ"ט) ויגש יעקב ויגל את האבן · ח אמר ר' יוחנן כאדם שמעביר את הפקק מעל פי הצלוחית והיום (שם ל') וישאו בני ישראל את יעקב אביהם בגופו ואפי' בגלקטיקא לא היה יכול להטען · וגם לא לחכמים לחם · זה יעקב · אתמול (שם ל"א) ויזבח יעקב זבח בהר וגו' ויאכלו לחם· ט וכי אחיו היו אח אחד הוה ליה והלואי קבריה והלא בניו היו·אלא כשהגיעו לשכמו דימה אותן לו וקרא אותן לו אחים והיום (שם מ"ג) שובו שברו לנו מעט אוכל וגו' · וגם לא לנבונים עושר · זה יעקב (שם ל') ויפרוץ האיש מאד מאד · ר' סימון בשם ר' שמעון מלמד שהיה לו (דוגמה) מעין דוגמה של עולם הבא · המד"א (מיכה ב') עלה הפורץ לפניהם · והיום (בראשית מ"ז) ויכלכל יוסף את אביו וגו' · וגם לא ליודעים חן · זה יעקב · אתמול (שם מ"ח) ידעתי בני ידעתי יודע אני מעשה יהודה בתמר · מעשה ראובן בבלהה · מה אם דברים שלא נתגלו לך נתגלו לי · דברים שנתגלו לך עאכ"ו · והיום אמר לו (שם מ"ז) אם נא מצאתי חן בעיניך וגו' אל נא תקברני במצרים · ד"א י כי לא לקלים המרוץ זה עשהאל שנאמר (שמואל ב' ב') ועשהאל קל ברגליו כאחד הצביים וגו' · ומה היה קלותו שהיה רץ על סאסי שיבוליא ואינן משתברין · אתמול ועשהאל קל ברגליו · והיום (שם) ויכהו אבנר באחרי החנית וגו' · ולא לגבורים המלחמה זה אבנר דכתיב (שם א' כ"ו) הלא איש אתה ומי כמוך בישראל וגו' · דא"ר אסי משום ר' יוחנן נוח לו לאדם להזיז (ב) כותל בנוי שש אמות בעובי (ג) מלהזיז רגלו אחת של אבנר · והיום (שם ב' ג') הכמות נבל ימות אבנר · וגם לא לחכמים לחם · זה שלמה · אתמול (מלכים א' ד') ויהי לחם שלמה ליום אחד שלושים כר סלת וששים כר קמח וכתיב עשרה בקר בריאים וגו' · אמר ר' יוחנן כ וכן בכל יום ויום וכן כל אשה ואשה עושה לו סעודה · כסבורה שהוא סועד אצלה · והיום וזה היה חלקי מכל עמלי · ל מאן דאמר קודיה ומאן דאמר קניה ומאן דאמר קשרתיה · וגם לא לנבונים עושר זה איוב · אתמול (איוב א') ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן וגו' ומקנהו פרץ בארץ · א"ר יוסי בר' חנינא מ פרץ גדרו של עולם · בכל מקום מנהגו של עולם זאבים הורגים את העזים ברם באיוב העזים הורגים את הזאבים · והיום (שם י"ח) חנוני חנוני אתם רעי וגו' · וגם לא ליודעים חן זה יהושע · אמר רבי אחוה בריה דרבי זירא שני דברים דבר יהושע בפני משה ולא נגמל חן בעיניו · ואלו הן אחד במינוי הזקנים · ואחד במעשה העגל · במינוי הזקנים דכתיב (במדבר י"א) אדני משה כלאם · אמר לו כלם והעבירם מן העולם · (שם) ויאמר לו משה (ד) המקנא אתה לי · אמר לו יהושע בך אני מתקנא · הלואי בני כיוצא בך · הלואי כל ישראל כיוצא בך · (שם) ומי יתן כל

מסורת המדרש א בבא מציעא דף פ"ס : ב ירושלמי עבודה כוכבים פרק ג' · מועד קטן דף כ"ס : ג עיין פסחים דף ק"ד · ובעבודת כוכבים דף כ' : ד שבת דף קי"ח : ה כתובות דף ק"ד · ירושלמי כלאים פ' ט' · ע' בר"ר פרשה נ"ו ופרשה ק' · לעיל פרשה ז' פסוק י"א : ו עיין פסחים דף ג' : ז ילקוט כאן רמז תתקע"ט : ח בראשית רבה פ' ע' · ילקוט ויצא רמז קכ"ג : ט פדר"א פ' ל"ו : י תנחומא סדר ואתחנן סימן ב' כל הענין : כ בבא מציעא דף פ"ו · ילקוט מלכים רמז קע"ו : ל לעיל פרשה ב' וש"נ : מ בבא בתרא דף י"ד · ילקוט איוב רמז תתנ"ב :

חדושי הרד"ל

תורה ודבר בגרמיה כלום כ"ל ומנהיג עצמו ברבנות כדבר השוב : (ד) יומא ושין ידי' וכהיין עיניה · כ"ה בירושלמי ועי' מ"כ : (ה) א"ל אצל מי אתה כו' · עד בר נפחא לתמן · הוא הוספה מוך לשון המדרש מן הש"ס בב"מ :

(א) שבתי וראה כו' · תנחומא ואתחנן : (ב) כותל בנוי שש אמות · היינו כותל חזק שבן בים דלעתיד כיתזקאל נמדד רוחב עובי הבנין קנה א' שש אמות : (ג) מלהזיז רגליו של אבנר · במגן אבות להרשב"ץ ח"ג (ס"ח סע"ב) הביא בשם בן סירא שכשנכנס דוד במערכה של שאול שהיו כולם ישנים נכנס בין שוקיו של אבנר ואבנר הרכיב שוק על ירך ונשאר דוד עצור שם וכל גבוריו לא היו יכולים להפריד שוקיו עד שזימן הקב"ה פרעוש ועקצו והרחיב לעדיו ונמלט דוד : (ד) המקנא אתה לי א"ל יהושע בך אני

פירוש מהרז"ו

אלא דבור פה בלבד · ע"י פסוק דובב שפתי ישנים : כד דמך רבי · לעיל פסוק טובה חכמה :

א שבתי וראה · עי' ד"ר פ' ע' סי' ב' בא"א : באדם שמעביר · ב"ר פרשה ע' סי' י"ב : בגלגטיקא · עי' ערוך ערך גליגדקא וכתב המ"ע בלשון רומי קורין כן לכסא כמין עגלה לשאת אנשים חשובין וגירסא מלה זו על אופנים שונים גלגטיקי או כלדיקי או בכלדיקי או בגלגטיקא : וכי אחיו היו · ב"ר פרשה ע"ד סי' י"ג : ידעתי בני ידעתי · ב"ר פרשה נ"ז סי' ד' ושם מבואר : וכן בכל יום ויום · שמ"ש ויהי לחם שלמה ליום אחד יתכן לפרש שהיה לו יום מיוחד שעשה כן וא"כ אין אנו יודעים איזה יום הוא ולא בא לסתום אלא לפרש ע"כ בהכרח לפרש שהיה כן בכל יום ומ"ש אחד שלא נאמר שהכין כל זה באיזה יום והיה מספיק לאיזה ימים אלא שעשה כן בכל יום שנעשה והוכן בכל יום ונאכל בכל יום הכל ובהכרח שכך הפירוש גם בנחמיה ה' י"ח · ומ"ש וכן כל אשה ואשה זה נראה גוזמא יתירה מאד שהיו לו אלף נשים · ואיך יעלה על דעתן שיבא אצל כולן בכל יום אך יתכן כמ"ש במ"ר פרשה יו"ד רים סי' ד' אצל בת שבע · כל הנשים כשמתעברות אינן רואות עוד פני המלך וכו' ואף כי בימי הנקה · וא"כ לא היו רואות פני המלך כ"א אחר העיבור וימי הנקה · עד שמתעברות · וזה יתכן ביום אחד לשלש שנים והיו צריכין שתים ושלש נשים ליום שחשבו שצריך לבא אצלן ואין כאן גוזמא דוק והשוב : מאן דאמר קודייה · לעיל פסוק וכל אשר שאלו עיני : פרץ גדרו של עולם · ב"ב דף ט"ו ב' : חנוני חנוני · כמו העני המבקש לחם וכמ"ש תחנונים ידבר רש : זה יהושע · שכתוב בו ויהושע היה מלא רוח חכמה הרי שהיה מן היודעים דעת : המקנא אתה לי · אני מקנא בך ובילקוט כאן הגירסא הלוואי אתה כיוצא בי :

אין

מתנות כהונה

שר ובירושלמי גרס גדשין ופי' גם כן מגררין ומוליכין והבירו בויק"ר פרשה ל"ב ולעיל בפסוק ויתרון אכן : עאל ואשכח כו' · גירסא זו יש בירושלמי אות באות ופי' יהודה וחזקיה היו בניו של ר' חייא והיה כתוב במערה של רבי חייא שאילו היו שוים בדיניהם שלא הניחו אחריהם כמותם : תלה עיינוי כו' · ר' חגי זקוף את עינוי להבים אמרו לו השפל פניך : נפש כו' · כלומר הנח לו מקום שישכב אצלך : דיתיב לי' · יש לומר שהושיבוהו בראש ישיבה ולא רצה לקבל ורבי הונא דהכא יהיה א"כ רבי חנינא וכדאיתא בכתובות בפרק הנושא שלא רצה לקבל ליסב בראש ועיין לעיל בפסוק כי העושק יהולל חכם וכן משמע בירושלמי דגרס רבי חונא ועל כן ברכו כו' : זרעתיה כו' · ועיין בתוספות בפרק ואלו מגלחין או יש לומר שאמר לרבי יהודה הרחב לו מקום שישב אצלך ולא קבל עליו ליסב כדאיתא בפ' ואלו מגלחין דזקף ארוניה ויצא לו וכן מוכח קצת לשון הירושלמי דגרס נפיש לרבי חונא יתיב ליה ולא קיבל עילוהי מתיב ליה כן זרעיתיה כו' · ובספר יוחסין כתב רב הונא ומשם משמע כלשון אחרון כן זרעיתיה כו' : אצל מי כו' · עיין כל זה בב"מ בפרק השוכר את הפועלים (ד' פ"ה) : ורבי חייא אצל מי כו' · לא גרס בפ' השוכר את הפועלים ובלעדי זאת הגירסא נשתנה שם : בר נפחא · רבי יוחנן נקרא כן : ה"ג הפון אפוי איקנתא מחצלתא וה"ג בערוך ערך מחצל ועיין כל זה בבבלי בפ' ואלו מגלחין (דף כ"ה) · ובירושלמי בפ' כל הצלמים ופירושו נמחקו פני הצורות שעל המטבע ונעשה חלק כמי שהוחלק במחצלים והוא כלי אומן חרש שמחליקים בו הנסרים וכן פירש הערוך ורש"י פי' כלי שמחין בו הגגות בטיט ועיין בערוך ערך מחצל : אמרין · בשמים לא ירצה אותו לאחר מותו כמו שלא ראה אותו בחייו : אפשר וכו' · והלא היה מת ואף אם לא הותלקו לא יכול לראותם : אמר רבי אשיאן כו' · בירושלמי לא גרס ליה וכן הערוך לא הביאו ויש לומר שהצדיקים בחייהם יש להם כח להוסיף עוד שלמות בתורה ומצות מה שאי אפשר לאחר מיתה וכמו שאמרו חכמינו ז"ל יפה שעה אחת של תשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי עולם הבא וגם דבור פה יש בפיהם מו מן הבהמה ולא כן הרשעים שכל עוד שמזקינין טפשות נתוספת בהן ואין להם יתרון רק דיבור פה ואם כן נמצא שאין בין צדיק מת לרשע חי אלא דיבור פה לבד ואמר הכר נשארים על מעמדם כבראשונה : ה"ג אלא דיבור פה : בדברי רים לקיש גרס בירושלמי בין צדיקים לבינן : ודאי · כלומר כמשמעו : אנטלימוס גרסי' · וזהו אנטונינוס וכן הוא בירושלמי פ' קמא דמגילה ובפרק בני העיר : גזיר כו' · היה מל את עצמו ואמר לרבי ראה מילתי אמר ליה בשלי לא נסתכלתי מימי ובשלך אסתכל בתמיה : כך דמך כו' · עיין כל זה לעיל בפסוק טובה חכמה עם נחלה : עד גובהתה גרסי' : ה"ג להספידה דר' ואשרוניהו : ה"ג האחרון שבהם :

שבתי וראה · שמעביר את הפקק · עי' בב"ר פרשה ע' : בגלקטיקא · עגלה חשובה וקלה ביותר ובו נושאים את הזקנים בלי תנועה ונדנוד ועיין דוגמתו במדרש חזית בפסוק אתי מלבנון כלה ובפסוק קמתי : לשכמו · כלומר צדיקים כיוצא בו גבורים כיוצא בו וכדאיתא בב"ר פרשה ע"ד : מעין דוגמא כו' · עי' בב"ר פרשה ע"ג סאסי · ראשי השבלים נקראים סאסא ועי' בערוך ערך ססא : ה"ג כסבורה שהוא סועד ועי' זה בבבא מציעא בפרק השוכר את הפועלים : קודיה · קידה חרס לשתות בו קניה · מקל לסמוך עליו שהשליכו אשמדאי מכסאו כדאיתא במס' גיטין בפרק מי שאחזו : קשרתיה · חוגר שקושרין על המתנים לילך בזריזות ובפי' רש"י בפ' ל"ג דסנהדרין משמע שהוא טלית לכסות בו וכל זה בפסוק וכל אשר שאלו עיני : לנבונים עושר גרסי' : ה"ג א"ל יהושע בך אני כו' · ופי' כן אמר משה ליהושע וכן הוא בהדיא בספרי ובפסיקתא

ידי משה

גברא בלימותיו פירוש שמשיב לו נוח שלא נברא אלא שהיה מן אותם שמועים חרפתן ואינם משיבין ו"א אמר לו זה בשביל שהיו מבייישין לו ואמרו לו לית את כדאי והוא היה משיב לשן והיה מדמה את עצמו לר"א והרע על זה כנ"ל ופי' מ"כ דמיק בעיני ובשביל זה מביא אח"ז מעשה דרב אסי שהיה גדול יר"ל ולא היה כדאי : שלא נתגלה לך · כי ליוסף לא נתגלה מעשה יהודה וראובן נתגלה לי מכש"כ הבכורה

יפה תואר

אשה אלא כלומר שתחסר ממנו שנה אחת מסבת הכפרת או אות א' מאותיות הכפרה : וכי אחיו היו כו' · כתב הרא"מ לא ידעתי למה לא יהיו פי' לאחיו של לבן שבאו עמו כדכתיב ולבן תקע את אחיו וכמוהו ויאמר פרעה אל אחיו מה מעשיכם או לאוהביו שבאו עם לבן דומיא דויקרא לאחיו לאכל לחם שאחר זה ופרש"י לאוהביו שבאו עם לבן ושמא י"ל שמאחר שהגל והמצבה שניהם יחד הם לעד בין לבן ובין יעקב והמצבה מצינו שהעמיד אותם יעקב כדכתיב ויקח יעקב אבן וגו' יחויב שגם הגל גם יעקב קם אותו ע"י בניו · ול"נ דגבי לקטו אבנים א"א לפרש אחי לבן או אנשים שעמו שאע"פ שהיו אוהבי יעקב אינו ראוי לגזור לקטו אבנים כאדון לעבדיו וע"כ צ"ל שהם בניו או אחיו ממש שדרכן להיות נשמעים אחיהם הגדול ועוד י"ל דכינוי אחיו לא קאי אלא איעקב הנזכר ולא דמי לויאמר פרעה אל אחיו דהתם דמקמי הכי קרא כתיב ומקצה אחיו לקח ה' אנשים דקאי כינוי אחיו איוסף ולכן קרי

נתר

עם ה' נביאים וגו' · ואחד · בעגל שנאמר (שמות ל"ב) וישמע יהושע את קול העם ברעה · אמר לו משה יהושע אדם שעתיד להנהיג שררה על ששים רבוא אינו יודע להבחין בין קול לקול ^א אין קול ענות גבורה· המד"א (שם י"ז) וגבר ישראל · ואין קול ענות חלושה · המד"א ויחלש יהושע · קול ענות אנכי שומע· א"ר אסי קול קילוס של עבודת כוכבים אנא שמיע · ר' יודן בשם ר' אסי אמר (ד) ^ב אין לך כל דור ודור שלא נטל אונקי אחת של עגל: ב ד"א כי לא לקלים המרוץ · ^ג זה משה אתמול טס ברקיע ועולה כעוף שנאמר (שם י"ט) ומשה עלה אל האלהים · והיום (דברים ג') כי לא תעבר את הירדן הזה אפי' חבל של חמשים אמה לא היה יכול לעבור · ולא לגבורים המלחמה זה משה · אתמול (תהלים ס"ח) מלכי צבאות ידודון ידודון · ^ד מהו ידודון ידודון · ידודון בהליכתן ידודון בחזירתן · ר' יודן בשם ר' איבו אמר מלאכי צבאות אין כתיב כאן אלא מלכי צבאות אפילו מלכיהן דמלאכייא מיכאל וגבריאל היו מתיראין ממשה והיום אפילו גולירון שבהם לא היה יכול להסתכל בהן הה"ד (דברים ט') כי יגורתי מפני האף והחמה · וגם לא לחכמים לחם · זה משה אתמול עביד קומים קלטור בפלטין של פרעה שנאמר (שמות ב') ויגדל משה ויצא אל אחיו מהו ויגדל שהיתה גדולתו להכנים ולהוציא · והיום (שם) קראן לו ויאכל לחם · וגם לא לנבונים עושר זה משה· ^ה מהיכן בא לו עושר והעשיר · א"ר חנין מחצב של ספיר גלה לו הקב"ה בתוך אהלו ומצא ומשם העשיר משה · שנאמר (שם ל"ד) פסל לך פסילתן תהא לך והיום כל הדין עותר לא קם ליה · וגם לא ליודעים חן זה משה · (ה) אתמול (שם ל"ג) כי מצאת חן בעיני והיום (דברים ד') אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה · כי עת ופגע יקרה את כלם · עת היא שפוגעת האדם ומערערת בו כל הדברים האלה והוא מפגיע · מה יעשה ילך ויעסוק בתפלה ובתחנונים והוא ניצל · רב הונא שאל לשמואל אמר ליה מהו דין דכתיב כי עת ופגע · א"ל פעמים שאדם מפגיע בתפלה ונענה פעמים שמפגיע ואינו נענה שאין לך שסידר תפלות ותחנונים יותר ממשה רבינו · ולסוף נאמר לו (שם ל"א) הן קרבו ימיך למות :

א [יב] כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה · א"ר ברכיה וכי יש מצודה רעה ויש מצודה טובה · אמר ר"ל זו חכה · הה"ד (במדבר י"ד) וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה · במה הומתו · רבנן ורשב"י רבנן אמרין (א) אסכרה עלתה בגרונם ונחנקו ומתו · ורשב"י אמר בנשילת איברים מתו · ר' יהודה בר' סימון אמר טעמון דרבנן נאמר כאן במצודה רעה ונאמר להלן רעה מה רעה האמורה להלן הכה יורדת לגרונו של דג וחונקתו אף רעה האמורה כאן אסכרה עלתה בגרונם ומתו · ר' ברכיה אמר טעמיה דרשב"י נאמרה כאן מגפה ונאמר להלן מגפה (זכריה י"ד) וזאת תהיה המגפה · מה מגפה האמורה להלן בנשילת איברים אף מגפה האמורה כאן בנשילת איברים · א"ר ברכיה יש לך מצודה שהיא צדה בים ואינה צדה ביבשה ואינה צדה בים אלא זו הכה צדה בים · והיא צדה ביבשה שהיא יורדת לגרונו של דג וחונקתו · ר' עזריה ור' יונתן בר' חגי בשם ר' יצחק בר מריון בשם ר' חנינא יש לך אדם שחוטא בארץ ואינו חוטא בשמים · בשמים ואינו חוטא בארץ · אבל מי שאומר לשון הרע חוטא בשמים ובארץ שנאמר (תהלים ע"ג) שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ · א"ר אלעזר מצינו (ב) שהם מהלכים בשמים ולשונם שותתה בארץ · מה טעם שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ · אמר ר' יוחנן אין אדם אומר לשון הרע עד שהוא כופר בעיקר שנאמר (שם י"ב) אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו וגו' · אמר ר' יצחק (שם נ') בינו נא זאת שכחי אלוה · אלו שהן אומרין לשון הרע שנאמר (שם י"ב) אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו וגו' :

א [יג] גם זה ראיתי חכמה תחת השמש וגו' · ^ו א"ר שמואל בר אימי זו מחשבתן של רמאין ברמיותן כגון המערב מים ביין · בלבקי בשמן · מי מאים בדבש · חלב חמור בקטף · קימום במור · עלי גפנים בפלפלין · לא יעשה קנה מאזנים ארוך מצד זה וקצר מצד זה · לא יעשה את המחק עבה מצד זה וצר מצד זה · קנה מאזנים ומחק שיש בהן בית קיבול מתכות והאסיל שיש בו בית קיבול מעות וקנה של עני שיש בו בית קיבול מים ומקל שיש בו בית קיבול מזוזה ומרגלית הרי אלו טמאין · ועל כולם א"ר יוחנן אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר אם אומר מלמד אני את הרמאין · אם לא אומר אני מונע את התלמוד ומטמא את הטהרות · ד"א שלא יהיו הרמאים הם סבורין שאין החכמים בקיאין במעשה ידינו · א"ר שמואל אעפ"כ (הושע י"ד) כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם :

א [יד] עיר קטנה זה העולם · ואנשים בה מעט זה דור אנוש ודור המבול · ובא אליה מלך גדול וסבב אותה זה ממ"ה הקב"ה ובנה עליה מצודים גדולים · כמנון ועקמון :

א [טו] ומצא בה (א) איש מסכן וחכם · זה נח שנאמר (בראשית ו') כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה · ומלט הוא את העיר בחכמתו · ^ז דהוה אמר להו ווי רקייא למחר מבולא אתי עבדון תתובא והוו אמרין ליה אן משרייא פורענותא מן בייתיה דההוא גברא משרייא · כיון שמת מתושלח אמרין ליה לא מביתיה דההוא גברא משרייא פורענותא · ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא · אמר להון הקדוש ב"ה אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה שנאמר (שם ח') ויזכור אלהים את נח וגו' : ב ד"א עיר קטנה זה מצרים · ואנשים בה מעט אלו המצריים · ובא אליה מלך גדול וסבב אותה זה פרעה הרשע · ובנה עליה מצודים גדולים · כמנון ועקמון · ומצא בה איש מסכן וחכם (ב) זה יוסף הצדיק · ומלט הוא את העיר בחכמתו · שאמר לו לפרעה (בראשית מ"א) יעשה פרעה ויפקד פקידים על הארץ וגו' · ויקבצו את כל אוכל השנים הטובות האלה וגו' · ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא·

מסורת המדרש א שמות רבה פרשה מ"א : ב ירושלמי תענית פרק ד' : ג דברים רבה פרשה ט' · כל הענין : ד במדבר רבה פרשה י"א · שיר השירים רבה פרשה ג' פסוק ז' · מדרש שמואל סוף פרשה י"ז · פסיקתא רבתי פסקא ט"ו · פסיקתא דרב כהנא פסקא ה' · ילקוט סדר משפטים סוף רמז שס"ב · ילקוט תהלים רמז תשנ"ה : ה נדרים דף ל"ח · ירושלמי שקלים פרק ה' · שמות רבה פ' מ"ז · ויקרא רבה פ' ל"ב · פדר"א פרק מ"ו · ספרי בהעלותך פסקא ק"א · תנחומא תשא סימן כ"ט וסדר עקב סימן ט' · ילקוט תשא רמז תל"ב : ו לעיל פרשה ו' וס"ג : ז תנחומא סדר נח סימן ה' :

חדושי הרד"ל

אני מתקנא · פי' בתמיה · ומפני שאלדד ומידד היו מתנבאים משה מת יהושע מכניס חשב יהושע שיקפיד משה ע"ז ולכן א"ל למשה כלאם · וע"ז א"ל משה בתמיה וכי אני מתקנא עליך מ"ו : (ד) אין לך כל דור שלא נטל אונקיא כו' · אפשר לדרוש קול ענות קאתי · קול שבו יתענו לדורות תמיד : (ה) אתמול ידעתיך בשם כי מצאת חן בעיני כצ"ל ועי' יד"מ :

(א) אסכרה עלתה · שבאה על לה"ר כדאיתא בשבת (ל"ג) וכן מוציאי דבה לה"ר על הארץ : (ב) שהם הולכים בשמים · שמתגאים לומר מי אדון לנו ולשונם שותת בארץ לסכות בשבט פיהם ענוי ארץ השוכנים שפלים לארץ :

(א) איש מסכן זה נח · אג"ב פ' ע"ח ז"ח (רות ס"ג ב') ע"ש : (ב) זה יוסף כו' ואדם לא זכר ולא.

מתנות כהונה

זופרתי : אונקי · משקל קטן שקורין אונ"ץ ותבירו בריש איכה רבה כלומר שבכל דור ודור נפרע מעט מאותו עון : חבל של חמשים · כלומר הירדן שלא היה רחב רק כמדה של חמשים אמה וכל זה הוא בפרשת וילך : ידודון ידודון כו' · עי' זה במדרש חזית בפסוק הנה מטתו : ה"ג מה ידודון ידודון בהליכתן כו' · עביד קומים קלטור גרסי' ופי' מושל ועי' בויק"ר סוף פ' כ"ח ובמגילת אסתר בפסוק קח את הלבוש : פסילתן · עיין זה בשמ"ר פרשה מ"ו ולקמן בפסוק גם במדעך : והיום כל הדין עותר כו' · והיום ביום המיתה לא עמד לו כל העושר ההוא : מפגיע · מתפלל כדמפרש והולך :

כי גם לא ידע : ה"ג טובה אמר ריש לקיש זו חכה ועי' במס' סנהדרין בפרק הנשרפין [דף פ"ח:] בפירוש רש"י : ה"ג טעמן דרבנן נאמר כאן רעה ונאמר להלן במצודה רעה מה רעה האמורה להלן חכה יורדת לגרונו של דג וחונקתו אף רעה האמורה בכאן אסכרה עלתה בגרונם ומתו רבי ברכיה כו' עד אלא זו חכה שצדה בים והיא צדה ביבשה : ואינה צדה ביבשה כו' · ואם כן מהו זה שסתם הכתוב ואמר מצודה רעה שמשמע שצדה בכ"מ אלא זהו חכה :

גם זה ראיתי כו' : זהו מחשבתן כו' · עיין כל זה לעיל בפסוק יש רעה ראיתי והגירסות נשתנות במקצת : קנה מאזנים ומחק כו' · משנה הוא במס' כלים פרק י"ז וע"ש בפי' הרמב"ם ור"ש ובערוך ערך אסל : אף על פי כן · ולכן אמרו לבסוף כדאיתא בבבא בתרא בפרק הספינה :

עיר : ה"ג עיר קטנה זה העולם : כמנון ועקמון · פי' הערוך אורב שאורבים מהם אנשי המלחמה ובניינים עקומים לבא עליהם בעקיפין ובתחבולות תעשה מלחמה :

ומצא בה איש מסכן : ווי ריקייא כו' · עיין זה בב"ר פרשה ל' ופרשה ל"ג : ווי ריקייא · אוי לכם אתם הריקים למחר יבא המבול עשו תשובה והיו אומרים לו אם

א אנא מדכר ליה · כמ"ש ב"ר סוף פרשה ל"ח כל מקום שנאמר אין או לא לסוף היה כן וכאן שכתוב לא זכר לסוף היה לו זכרון : או דייק ואדם לא זכר אבל הקב"ה זכר · ועי' לעיל פסוק ושבתי אני וראה : ב אלו המצריים · שנתמעטו ונתקפנו מפני הרעב : זה פרעה · שלא רצה למכור להם בר כמ"ש ב"ר פרשה צ"א סוף סי' ה' ועי'

פירוש מהרז"ו

אין קול ענות גבורה · שמ"ר פרשה מ"א בסי' א' ושם מבואר : אמר ר' יודן · שמ"ר פרשה מ"ג סי' ב' · ואולי דורש ענות אינוניתא ועי' ב"ר פ' כ"ט אי נקי אינוניתא אונקיא והוא כחוק קלא · ואולי הביאו דרך אגב שהזכיר מעשה העגל ורומז למ"ש וביום פקדי ופקדתי : ב מלכי צבאות ידודון · ד"ר פרשה י"א סוף סי' ג' שי"ר פסוק הנה מטתו · ועיקר השייך כאן לענין משה הוא מ"ש ר' יודן בשם ר' איבו שהיו מתיראין ממנו ואגב מביא מה שדרשו על פסוק זה במכילתא יתרו פסוק וכל העם רואים שעל כל דבור היו ישראל חוזרים לאחוריהם י"ב מיל והמלאכים מדדין אותם בהליכה וחזירה · ועיין מ"ש בבמ"ר פרשה י"א ריש סי' ג' : קומים קלטור · בערוך ערך קאמים ופירש המ"ע בלשון יווני ממונה על שלוחי ב"ד : מהצב של ספיר · שמ"ר פ' מ"ו סי' ב' ולקמן פסוק גם במדעך : כי מצאת חן · וס"ד ואדעך בשם הרי שהיו ליודעים חן : פעמים שאדם מפגיע · עי' ד"ר פ"ב סי' י"ב בביאור :

א זו חכה · כי שאר מצודות הם על ידי מאכל ונהנה לשעה ואח"כ נתפש וגם במצודה הוא בריוח אך החכה תופסת גרונו מיד : וזאת תהיה המגפה · וס"ד המק בשרו ולשונו תמק וזהו נשילת אברים : אשר אמרו ללשוננו · וס"ד מי אדון לנו : בינו נא זאת שוכחי אלוה · ובפסוק הקודם פיך שלחת ברעה :

א א"ר שמואל וכו' של רמאין · לעיל פסוק יש רעה ראיתי כל הענין ששם כתיב רעה ראיתי וכאן כתיב ראיתי חכמה ודורש גז"ש כאלו כתיב בשני המקומות חכמה רעה : ומטמא את הטהרות · נראה דצ"ל בהיפך מטהר את הטמאות שהרי אמר הרי אלו טמאים ואם לא יפרש יטעו שהוא טהור : ד"א שלא יהיו · ולכך אמר אוי לי אם לא אומר : אעפ"כ כי ישרים · אעפ"כ אמרם מטעם זה :

א עיר קטנה · זה העולם · שנתמעטו ונתקטנו · עי' ב"ר פרשה ל' סי' ז' ופרשה ל"ג סי' ב' :

יפה תואר

בתר הכי נמי אחיו : ומשם העשיר משה · כי הלוחות היו אבן יקרה וזהו מחצב של סנפרינון שברא לו הקב"ה בתוך אהלו וכן בירושלמי דשקלים פ"ה וכתב שם בעל ע"י וז"ל אם הדברים כפשטן רצה הקב"ה כדי שיהיו דבריו נשמעים שיהיה לו עושר וכבוד וע"כ יכבדוהו כשלא יצטרך למתנת ב"ו ואם נאמר שכוונה בזה לומר שהיה מסתפק וכו' עד כדי שיכול לקיים תורה ומצות ותמיהני מי הזקיקנו לומר שלא יהיו הדברים כפשטן ועוד שהדבר מוכרח ממ"ש בש"ר פ' מ"ו ומשה שעסק בעצמותיו יהיה עני כי לא יסבול פירוש אחר גם בפ' המגניע אמרו אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר וכולן ממשה והביאו ראיה לעשרו מפסל לך והדברים כפשוטים שהרי הגבורה כפשוטה כמו שהוכיחו מתפוש בב' שלוחות גם מ"ש שאם הדברים כפשטן טעם העושר כדי שיהיו דבריו נשמעים ואף שזה טעם נכון נמה שכל נביא צריך להיות עשיר הנה בענין משה אין אנו צריכין לטעם זה רק מפני שעסק בעצמות יוסף ואבד עושר ראה ה' כי ראוי לו שיתעשר : זה העולם כו' · אתא קרא לאשמועינן חשיבות הצדיק שמגין על הדור כצדקתו וחשוב לפני ה' ואע"פ שבני דורו מבזין אותו ויראה שלפ"ז פי' גם זו ראיתי חכמה דכתיב לעיל מיניה ראיתי מעלת החכמה כי רבה היא ולראיה מייתי חשיבות נח בחכמת זה העולם עולם השפל ונקרא עיר קטנה נגבי עולם העליונים : וחכם זה נח כי בתורת ה' חפצו · ועיין בב"ר פ' כ"ו א"כ מאי מסכן וי"ל כנגד בני דורו היה מסכן שהיו מבזין אותו ועוד י"ל דמסכן במעשים ע"ד חכמת המסכן בזויה ס"ל כמ"ד דלא היה צדיק גמור וא"ת והיכי קאמר התם נח מצא והקב"ה לא מלא לא

ידי משה

הבכורה מה שאמר כי זה הבכור מכש"כ שאני יודע : כי מצאת חן וגו' · טעות סופר וצ"ל ואדעך למען אמצא חן בעיניך והקב"ה השיב לו אח"כ אל תוסף וגו' ולפ"ז נופל יפה הלשון ולא ליודעים לפי שאמר ואדעך וגו' : זו מחשבתן של רמאים · פירוש מזה הפסוק הרמאים מלמדים לעשות רמאות כדלמטה ולמה אמר שלמה אלא ישרים דרכי ה' מחשבתן של רשעים שחושב בלבו שהעולם בלא השגחה כמו שאמר שלמה שהמתגם הציל את העיר בחכמתו נגד מלך גדול ולא בהשגחת הקב"ה אף אני ג"כ אעשה חכמה לרמאות את הבריות וחושב שעושה ואין קב"ה משגיח בו והרמאות נקרא בלשון חכמה דכתיב אני חכמה שכנתי

אמר הקב"ה אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה (שם) ויוסף הוא השליט על הארץ : ג ד"א עיר קטנה זה מצרים · ואנשים בה מעט · אלו אחי יוסף שנאמר (שם) וירדו אחי יוסף עשרה · ובא אליה מלך גדול וסבב אותה זה יוסף · ובנה עליה מצודים גדולים · אלו א שלש גזרות שגזר שלא יכנס עבד למצרים ולא יכנס אדם בשני חמורים ולא יכנס אדם שלא יכתב שמו ושם אביו ושם זקנו ושם זקנתו·ומצא בה איש מסכן וחכם זה יהודה · ומלט הוא את העיר בהכמתו שאמר אנכי אערבנו וגו' · ועוד שאמר ליוסף (שם מ"ד) ישב נא עבדך תחת הנער וגו' · ואדם לא זכר וגו' · אמר הקב"ה אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה (שם מ"ו) ואת יהודה שלח לפניו וגו' : ד ד"א עיר קטנה זו מצרים · ואנשים בה מעט אלו ישראל שנא' (דברים י') בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה וגו' · ובא אליה מלך גדול זה פרעה · וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים · שגזר גזרות קשות זו מזו שמנען מתשמיש המטה ומשקלהם בערלה וגדל להם בלורית · ומצא בה איש מסכן וחכם · זה משה · שנאמר (שמות י"א) ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה וגו' · ומלט הוא את העיר בחכמתו שנאמר (שם י"ב) ולקחו מן הדם וגו' · ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא · אמר הקב"ה אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה (ישעיה ס"ג) ויזכור ימי עולם משה עמו : ה דבר אחר עיר קטנה זה סיני · ואנשים בה מעט אלו ישראל · ובא אליה מלך גדול זה מלך מלכי המלכים הקדוש ב"ה וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים אלו מאתים וארבעים ושמונה מצות עשה ושלש מאות וששים וחמש מצות לא תעשה · ומצא בה איש מסכן וחכם זה משה שנאמר (שמות י"ט) לא תגע בו יד וגו' · ומלט הוא את העיר בחכמתו שנאמר (שם) כל הנוגע בהר מות יומת · ואדם לא זכר וגו' · אמר הקב"ה אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה (מלאכי ג') זכרו תורת משה עבדי וגו' : ו ד"א עיר קטנה זה סיני · ואנשים בה מעט אלו ישראל · ובא אליה מלך גדול זה יצר הרע · ובנה עליה מצודים גדולים · שנאמר (שם ל"ב) אלה אלהיך ישראל · ומצא בה איש מסכן וחכם · זה משה · שנאמר (שם) למה ה' יחרה אפך בעמך וגו' · ואדם לא זכר וגו' · אמר הקדוש ברוך הוא אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה (תהלים ק"ו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו וגו' : ז ד"א עיר קטנה זה בית הכנסת · ואנשים בה מעט זה ציבור · ובא אליה מלך גדול · זה ממ"ה הקדוש ב"ה · וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים · זה כמנון ועקמון · ומצא בה איש מסכן וחכם · זה הזקן החכם או החזן · (ג) שבשעה שהזקן יושב ודורש ועונין אחריו אמן יהי שמו הגדול מבורך אפי' יש לו שטר גזירות של מאה שנה הקב"ה מוחל על כל עונותיו · ואדם לא זכר וגו' · אמר הקדוש ברוך הוא אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה (ויקרא י"ט) מפני שיבה תקום וגו' : ח (ד) ד"א עיר קטנה זה הגוף · ואנשים בה מעט אלו איבריו · ובא אליה מלך גדול · זה יצר הרע · ולמה הוא קורא ליצר הרע גדול שהוא גדול מיצר טוב שלש עשרה שנה · וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים · כמנון ועקמון · ומצא בה איש מסכן וחכם · זה יצר טוב · למה קורא אותו מסכן שאינו מצוי בכל הבריות · ואין רובן של בריות נשמעין לו · ומלט הוא את העיר בחכמתו · שכל השומע ליצר טוב נמלט · אמר דוד טוביה למאן דשמע ליה הה"ד (תהלים מ"א) אשרי משכיל אל דל · ואדם לא זכר · אמר הקב"ה אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה (יחזקאל ל"ו) והסירותי את לב האבן מבשרכם וגו' :

א [טז] **ואמרתי** אני טובה חכמה מגבורה וחכמת המסכן בזויה · ב אמר ר' יוחנן וכי חכמתו של ר' עקיבא שהיה מסכן בזויה היתה · אלא זה זקן שהוא יושב ומסכן בדבריו · כגון זקן שהוא יושב ודורש (דברים ט"ז) לא תכירו פנים והוא מכיר · (שם) לא תקח שחד והוא לוקח·לא תלוה ברבית והוא מלוה·שמשון הלך אחר עיניו (שופטים ט"ז) והוא שפט את ישראל עשרים שנה · גדעון שנאמר (שם ח') ויעש אותו גדעון לאפוד וגו' והוא שפט את ישראל · הוי אין מסכן אלא מי שמסכין דבריו :

א [יז] **דברי** הכמים בנחת נשמעים (א) אלו הדרשנים · מזעקת מושל בכסילים אלו המתורגמנין שעומדין על הציבור · ד"א דברי חכמים בנחת נשמעים זה עמרם ובית דינו · א"ר בון נמנו אחר הגפה ואחר הגדר · אמרו מה הנאה יש לנו שאנו נושאים נשים וזורעים ומשליכים ליאור עד כאן העולם יתקיים · מזעקת מושל בכסילים · זה פרעה דהוה גזר כל הבן הילוד וגו' · (ב)ולא הות בדינא משגחא על גזירתיה:

א [יח] **טובה** חכמה מכלי קרב · זה חכמתו של יעקב אבינו · מכלי קרב של עשו הרשע · א"ר לוי זיינם כלי זיין מבפנים · והלבישן לבנים מבחוץ · והתקין עצמו לשלשה דברים · לתפלה · ולדורון · ולמלחמה · לתפלה מניין · שנאמר (בראשית ל"ב) הצילני נא מיד אחי · לדורון מניין · שנאמר (שם) ואמרת לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה · למלחמה מניין שנאמר (שם) וישם את השפחות וגו' · והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה · ג אמר מוטב שיפגע בי ולא בבני · וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה · ולמה שעירה · ר' אלעזר ור' שמואל בר נחמני · ר' אלעזר אמר ד מפני שטר חוב · ור' שמואל אמר מפני הבושה · וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · זה עשו הרשע שאבד כל הטובות ומתנות של עוה"ב : ב ד"א טובה חכמה זו הכמתה של סרח בת אשר · מכלי קרב מכלי קרבו של יואב שנאמר (שמואל ב' כ') ותקרא אשה חכמה מן העיר מיכן דהוה רחיק · ה ויקרב אליה ותאמר אליו לא אתה הוא יואב קוצר את לית את לפום שמך · לא את בן תורה ולא דוד בן תורה · לא כתיב בתורה (דברים כ') כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום · שמא למלחמה דכתיב (שמואל ב' כ') ותאמר לאמר דבר ידברו בראשונה וגו' וכן התמו · אמרה לו עד כאן תמו דברי תורה שלא להתקיים · אמר לה ואת מאן אמרה לו מאן אנא אנכי שלומי אמוני ישראל אני הוא שהשלמתי מנינן של ישראל במצרים · אני הוא שהשלמתי נאמן יוסף לנאמן משה ואתה מבקש להמית עיר ואם בישראל · עיר זו אבל בית מעכה · ולי שאני אם בישראל · מיד (שם) ויען יואב ויאמר חלילה לי וגו' · חלילה ליואב · חלילה לדוד · חלילה למלכותו · אלא לא כן הדבר כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו נשא ידו במלך בדוד · אם במלך למה בדוד · ואם בדוד למה במלך · אמר רבי עזריה ורבי יונתן בר' חגי בשם רבי יצחק בר מריון ללמדך שכל המעיז פניו בתלמידי חכמים וגדול הדור · כאילו מעיז פניו במלך · עאכ"ו דוד שהוא מלך והכם וגדול הדור · אמר ר' יודן כל המעיז פניו במלך · כאלו מעיז פניו בשכינה דכתיב (שמואל ב' כ') נשא ידו במלך בדוד · במלך זה מלך מלכי המלכים הקב"ה · ואחר כך בדוד · זה דוד מלך ישראל · תנו אותו לבדו ואלכה וגו' · אמרין ליה מנן את ידעית · אמר לה כל המחציף פניו במלכות בית דוד מתחייב הוא מלעיל · מיד (שם) ותבא האשה אל העם בחכמתה · אמרה לון לית אתון שמעון ביואב · ולית אתון·שמעון

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה צ"א · ילקוט סדר מקץ רמז קמ"ח : ב רות רבה פרשה א' : ג בראשית רבה פרשה ע"ח : ד בראשית רבה פרשה פ"ב וריש פרשה פ"ד : ה אגדת בראשית פרק כ"ב · מדרש שמואל פרשה ל"ב · בראשית רבה פרשה צ"ד וש"נ · ילקוט שמואל רמז קנ"ב :

חדושי הרד"ל

וכל שר המשקים את יוסף וגו' אמר הקב"ה אתון כו' כ"ה בילקוט : (ג) שבשעה שהזקן יושב ודורש כו' · מדרש משלי פ"י : (ד) ד"א עיר קטנה זה הגוף כו' (נדרים ל"ב) :
(א) אלו הדרשנין · שאומרים דבריהם בנחת ובקצרה ואין שומעים אותם רק החכמים היושבים קרובים להם ומבינים הדברים בקצרה אבל המתרגמנין משמיעין לצבור בקול רם ועם תוספת ביאור להבין הדברים לצבור : (ב) ולא הוי בר נש משגח על גזירתי' כצ"ל :

פירוש מהרז"ו

עי' ילקוט כאן בשם תנחומא: ג אלו שלשה גזירות· ב"ר פרשה צ"א סי' ד' ילקוט שם : ד משך להם · כמ"ש כי מולים היו כל העם היוצאים אך במצרים לא מלו : ולקחו מן הדם · מחכמתו פי' על מצות הפסח שעי"כ נגאלו · ואדם לא זכר שישראל לא החזיקו לו טובה והמרו את רוחו : ה זה סיני · שהיה מן ההרים הנמוכים והאנשים בה מעט כמ"ש כי אתם המעט מכל העמים : זה משה שנאמר לא תגע וגו' · נראה שטוב להגיה זה משה שנאמר עיר גבורים עלה חכם · ומלט הוא את העיר בחכמתו שנאמר לא תגע בו יד וגו' כל הנוגע בהר מות יומת · ומ"ש איש מסכן היינו על שבא ממדין שם היה מסכן וכמ"ש בפסוק כי לא לקרים בסופו : ו זה יצר הרע · כמ"ש טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל כמ"ש לעיל וכמ"ש בסמוך : ח אשרי משכיל אל דל · עי' בויק"ר ריש פרשה ל"ד : והסירותי את לב האבן · זה יצר הרע ונתתי לכם לב בשר זה יצר הטוב :
א **וכי** חכמתו של ר' עקיבא · שמתחלתו היה עני גדול · ובילקוט כאן הגירסא וכי ר"ע וחביריו עשירים שנשמע דבריהם והלא גזרו על הצבור והם מקיימים : שפט את ישראל עשר שנים (כ"ה בדפוס פפ"ד) · צ"ל עשרים שנה :
א **דברי** חכמים בנחת נשמעים · עי' לעיל פסוק טוב לשמוע גערת חכם מש"ש : נמנו אחר הגפה · כי שם היה קיבוצם בשדה על מלאכתם ולא היו יכולים להתאסף בעיר וגם שם היה מקומם להזקק לנשותיהם כמ"ש שמ"ר פרשה א' סי' י"ב ועי' שם סוף סי' י"ג :
א **זיינם** כלי זיין · עי' ב"ר פ' ע"ה סי' י"א : ולמה שעירה · לפי מ"ש כאן נ"ע שהרי היה דר בשעיר ובא משעיר וחזר לשעיר אך בב"ר פ' פ"ב סי' י"ג דרשו על פסוק וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו שאז היה דר עם יעקב אצל אביו בחברון ויצא לשעיר : ב חכמתה של סרח בת אשר· ב"ר פרשה צ"ד בסי' ט' וש"נ ומבואר : אמר ליה מנין את ידע · ושם בב"ר הגירסא אמרה ליה הנה ראשו מושלך אליך מנא ידעה אלא כלומר מניין את יודע שהוא חייב מיתה ואולי לא יטיב בעיני ה' למוסרו לך :

מתנות כהונה

אם יתחיל הפורענות מביתו של אותו איש יתחיל: שלא יכנס עבד למצרים · לשבור בר וה"ג בילקוט מקץ : ושם זקנו ושם זקנתו · לא גרסי' ליה בב"ר פרשה צ"א : שמנען כו' · וזה היתה כוונתו הסרוחה בגזרת עבודת פרך כדאיתא בשמות רבה ריש פ' א' : שהוא גדול מיצר טוב כו' · עיין מזה לעיל בפסוק טוב ילד מסכן : טוביה כו' · אשרי לו למי ששומע לו : דל · הוא יצר טוב :
ואמרתי אני טובה חכמה כו' : ה"ג אלא זה זקן שהוא יושב ומסכן כו' · שעושה דבריו רשים ודלים שהוא עצמו אינו עושה אותם :
דברי חכמים בנחת כו' : אלו הדרשנים גרסינן : זה עמרם ובית דינו · שחזרו מהסכמתם ושמעו לקול מרים שאמרה להם קשה היא גזירתכם מגזירתו של פרעה וכדאיתא בפרק קמא דסוטה : אחר הגפה · לשון מגיפי דלתות כלומר אחורי השער והחומה וכהאי דתנינן בפרק אלו מציאות מצאה אחורי הגפה : נמנו · כדאמרינן נמנו וגמרו : עד כאן העולם יתקיים · כלומר עד כאן הגיעה קיום העולם ושוב יבטל או הוא לשון תימה וכי בזה יתקיים העולם שלפיכך גזר הקב"ה על פריה ורביה כמו שנאמר לשבת יצרה ושוב חזרו בהם בעצת מרים ועליה נאמר דברי חכמים וגו' ועיין בילקוט : ולא הות בדינא כו' · יש לפרש דין שמים לא ניתן שיתקיים גזירתו ונראה דצריך להיות ולא הוות בחיליה פי' ולא היה בכחו שישגחו על גזירתו באופן שתתקיים :
טובה חכמה מכלי קרב: זיינם · יעקב לבניו ומחנהו : לג' דברים כו' · בפי' רש"י בפ' וישלח למד למלחמה מדכתיב והיה המחנה הנשאר לפליטה: שטר חוב · של ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ועיין בפי' רש"י בפרשת וישלח : הבושה · שמכר הבכורה כן פי' רש"י בפרשת וישלח : לא אתה הוא יואב · שמשמעותו אב לישראל ואין אתה אלא קוצר ומכלה היפוך אב הרחמן ועיין בבראשית רבה פרשה צ"ד : קוצר את גרסי' : שמא למלחמה · מיד ועיין כל זה בשינוי מעט בב"ר פרשה צ"ד : מנינן כו' · דרש אמוני מלשון מנין ומלשון נאמן : ה"ג בכרי שמו נשא ידו במלך כו': מנן את ידעית · אגא

יפה תואר

הא כתיב הכא עליו ומצא בה איש מסכן וחכם וי"ל דהתם לא דריש עיר קטנה וגו' על כה אלא באחד מאלה דרשות הנזכרים הכא : א"ל ואת מאן · כלו' אם היא שלוחה מאנשי העיר לבקש שלום ויש לסמוך על דבריה או היא מעצמה באה לסוכיתו והשיבה כי היא מהחשובות והיא עיני העדה כי היא שהשלימה מנינן של ישראל לחשיבותה והרי היא במקום כולם וההכרח הביאה לספר בשבחה והולך לומר שנשאלה את מאן ולא שמעצמה אמרה אנכי שלומי כו' מפני שאין טעם להפסיק במאמר זה בין מ"ש דבר ידברו כו' ומ"ש אתה מבקש להמית כו' שהכל ערוך א' : שכל המעיז פניו בת"ח כו' · היא גיר' נכונה כדאיתא הכא והכי קדרים במלך בדוד במה שנשא בדוד שהוא ת"ח ה"ל כנושא יד במלך אפי' לא היה דוד מלך ולא"ת למאי הלכתא בעי למילף ת"ח ממלך ע"י דאיכא חטא במעיז פניו בת"ח כמעיז במלך הא מאת ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח נפקא וכן מוהדרת פני זקן ואי למימר דחמיר כ"כ כמעיז במלך ליתא דזה אפי' מחל על כבודו אין כבודו מחול ואיכא חיוב מיתה בו משא"כ בזה וי"ל דאתא למימר דאיכא נמי מיתה במעיז בת"ח והיינו נדוי שמנדין על כבוד ת"ח כדאיתא בפ' אלו מגלחין .ונדוי חשיב מיתה כדאמר התם מאי שמתא שם מיתה ובשלהי שבת אמרינן פר נמי עניים וקטיל ועי' בב"ר פ' צ"ד וביפ"ת

בדוד · הידא אומה קמת בהון · הידא מלכות קמת בהון · אמרין לה ומה הוא בעי · אמרה לון אלף דגוברין אמרין לה כל בר נש יהיב לפום מה דאית ליה · אמרה לון אנא אזלא ומפייסא ליה דילמא דהוא פחית עבדא גרמה אזלא ואתיא · אמרה לון חמש מאון הוא בעי · אמרין לה כל בר נש ובר נש יהיב לפום מה דאית ליה · אמרה לון אנא אזלא ומחטא ליה דילמא דהוא פחית מנהון · עבדא נפשה היא אזלא והדרא · אמרה לון חד גבר הוא בעי · והדא אכסניא · אמרין לה אן הוא טב קרתא ניהביה ניהליה · אמרה לון שבע בן בכרי שמו · מיד (ש"ב כ') ויקחו את ראש שבע בן בכרי וישליכו אותו בעד החומה וגו' · וחוטא אחד יאבד טובה הרבה זה שבע בן בכרי: ג ד"א טובה חכמה זו חכמתו של חזקיהו מלך יהודה · מכלי קרב של סנחריב · א"ר לוי א שלש גליות הגלה סנחריב פעם ראשונה הגלה שבט ראובן וגד · שנייה עשרת השבטים · שלישית בא על יהודה · מיד עמד חזקיה וזיינם כלי זיין מבפנים והלבישם לבנים מבחוץ והתקין עצמו לשלשה דברים · לתפלה · ולדורון · ולמלחמה · לתפלה דכתיב (ישעיה ל"ז) ויתפלל חזקיה אל ה' וגו' · לדורון דכתיב (מלכים ב' י"ח) בעת ההיא קצץ חזקיה וגו' ואת האמנות · מה הוא האומנות · ר' לוי אמר ציפריא ורבנן אמרין שיגמיא · למלחמה שנא' (ד"ה ב' ל"ב) ויעש שלח לרב ומגנם (א) ב ונעץ חרב על פתח בהמ"ד ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה תהא החרב הזה עוברת על צוארו (מלכים ב' י"ח) ויבא אליקים בן חלקיהו אשר על הבית ספקלי · ושבנא (ב) הסופר סקיווי פטריי ויואח בן אסף המזכיר סביא · וחוטא אחד יאבד טובה הרבה זה סנחריב שנא' (דה"ב ל"ב) וישב בבשת פנים וגו' *וימלך אסר חדון בנו תחתיו :

פרשה י א [א] **זבובי** מות יבאיש יביע שמן רוקח · ג בן עזאי ור' עקיבא · בן עזאי אמר זבוב אחד שמת אינו (א) מבאיש ומביע שמן רוקח אלא בחטא יחידי שחטא איבד ממנו טובה הרבה · דרש ר' עקיבא (ישעיה ה') ד לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק חקים אין כתיב כאן · אלא לבלי חק · מי שאין לו מצות שתכרע לו על זכיותיו · דורשי רשומות אומרים ה האדם נידון אחר רובו · ולעולם ימוד אדם עצמו חציו זכאי וחציו חייב · עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות · עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה · אמר ר"ש בן אלעזר לפי שהיחיד נידון אחר רובו · והעולם נידון אחר רובו · בחטא יחידי שחטא זה איבד ממנו ומן העולם טובה הרבה: ב ד"א זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח מדבר בעדת קרח · אתמול מבאישין כנגד משה ואומרין לא משה נביא אמת ולא אהרן כהן גדול · ולא תורה מן השמים · (ב) ו והיום מביעים דברים לפני משה ואומרים משה נביא אמת ואהרן כהן גדול ותורה מן השמים · יקר מחכמה ומכבוד זו הנבואה · (ג) סכלות מעט זו גזירתו של משה שאמר (במדבר ט"ז) ואם בריאה יברא ה' · ד"א זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח וגו' · מדבר בדואג ובאחיתופל · אתמול מבאישין דברים כנגד דוד · ואומרים פסול משפחה הוא לא מרות המואביה הוא · והיום מביעין דברים ומתביישין · יקר מחכמה ומכבוד זו נבואתו של דוד · סכלות מעט (תהלים נ"ה) ואתה אלהים תורידם לבאר שחת וגו' · ד"א זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח וגו' · מדבר בדורו של אליהו · אתמול מבאישין דברים כנגדו ואומרין (מלכים א' י"ח) הבעל עננו והיום מביעין דברים ואומרים ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים · יקר מחכמה ומכבוד מחכמה זו תורה ומכבוד זו נבואתו של אליהו סכלות מעט (שם) ויורידם אליהו אל נחל קישון וישחטם :

א [ב] **לב** חכם לימינו וגו' · א"ר חנינא בר פפא (א) לשני בני אדם שהיו להם שני כורין אחד של חטים ואחד של שעורים אמר אחד מהן לחבירו אם את של שעורים אני של חטים אם אני של חטים את של שעורים כל עיקר אני נוטל של חטים · כך אמר אברהם ללוט (בראשית י"ג) אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה · א"ר חנינא בר' יצחק אשמאלה אין כתיב כאן · אלא אשמאילה אפילו את מחצף (ב) אנא משמאיל לך · רבי כד הוה סליק בר נש לדינא קדמוהי אין הוה שמע לדינא הוה טבאות · ואי לא · הוה אמר לבר ביתיה אשמיל ליה והוה מכוין ומחמי ליה קטיף מן הדין גיסא · דבר אחר לב חכם לימינו זה יעקב שנאמר (בראשית ל"ה) ויקם יעקב וישא את בניו וגו' · ולב כסיל לשמאלו זה עשו הרשע שנאמר (שם ל"ו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו :

א [ג] **וגם** בדרך כשהסכל הולך וגו' · טפשא (א) סבר דכל עמא טפשין כוותיה והוא לא ידע דהוא טפשא וכל עמא חכימין :

א [ד] **אם** רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח · כי באתה לך ממשלה אל תנח מדת ענוותנותך ללמדך שכל המניח ענוותנותו (א) גורם מיתה לעולמו · (ב) והטאת לדורו · וממי את למד מזכריה שנאמר (דברי הימים ב' כ"ד) ז ורוח אלהים לבשה את זכריה וגו' ויעמד מעל לעם · וכי מעל ראשי העם היה הולך אלא שראה עצמו גדול מכל העם · חתן המלך וכהן ונביא ודיין התחיל מדבר גדולות ואומר להם (שם) למה אתם עוברים את מצות ה' ולא תצליחו וגו' · מיד ויקשרו עליו וירגמו אותו אבן במצות המלך · ח ר' יודן שאל את ר' אחא היכן הרגו את זכריה בעזרת ישראל או בעזרת נשים א"ל לא בעזרת ישראל ולא בעזרת נשים אלא בעזרת כהנים · ולא נהגו בדמו לא כדם צבי ולא כדם איל · כתיב בדם איל וצבי שנשפך דמו (ויקרא ט"ז) ושפך את דמו וכסהו בעפר · אבל צדיק זה לא נהגו בדמו לא כדם צבי ולא כדם איל · וכל כך למה להעלות חמה ולנקום נקם · את מוצא כשעלה נבוזראדן להחריב את ירושלים רמז הקב"ה לדם והתחיל תוסס · אמר לית

מסורת המדרש א במד"ר סוף פ' כ"ג · תנחומא סדר מסעי סימן י"ג · סדר עולם פרק כ"ו · עיין פתיחתא ס' דאיכה רבתי · ילקוט ישעיה רמז לל"ו : ב סנהדרין דף נ"ד : ג ירושלמי קדושין פרק א' : ד ילקוט ישעיה רמז רס"ט : ה קדושין דף מ' · תוספתא קדושין פרק א' : ו ב"ב דף ע"ד · סנהדרין דף ק"י · במד"ר פרשה י"ח · תנחומא סדר קרח סימן י"א · ילקוט סדר קרח רמז תשנ"ב : ז פתיחתא כ"ג דאיכה רבתי · ילקוט ד"ה רמז אלף פ"ס : ח לעיל ס' ג' פסוק ט"ז וש"נ :

חדושי הרד"ל

(א) ונעץ חרב על פתח ביהמ"ד · עי' מ"כ · ונראה דדרש טובה חכמה מכלי קרב שהחכמה הכריתה ללמדם מכת כלי קרב : (ב) הסופר סקריפטור · כצ"ל וכ"כ במוסיף ערוך :

(א) מבאיש ומביע שמן כו' · שמפרש מביע השמן לקילקולא כפירש"י בקהלת ע"ש · ובן עזאי ור"ע · לא פליגי אהדדי · רק כל אחד דורש לעצמו שע"י חטא יחידי יוכל לקלקל הרבה הפסד (והפשר בן עזאי דדרש ליה מן חוטא · קאי על עובר מצות ל"ת · ור"ע דדרש ליה מן בלי חוק שהחסיר חוק אחד קאי על מ"ע) ועי' בירושלמי ספ"ק דקדושין : (ב) והיום מביעין כו' משה נביא אמת כו' · (כ"ב ע"ד) : (ג) סכלות מעט זו גזירתו של משה כו' · אפשר דרש סכלות מעט להמעיט הסכלות והרשעה (ועי' בתרגום שמפרש סכלות מעט כעין זה) וכן יתפרש בכל הני דלקמן :

(א) לשני ב"א כו' · בא לפרש שאין ימין ושמאל ממש · אלא דרך הטוב והחכמה קרויה ימין והסכלות שמאל : (ב) אנא משמאיל לך · ומפני שאברהם כתיב הלך ונסע הנגבה ועי' רמב"ן שם לכן דרש שאברהם בחר לו הימין לדרכו תמיד :

(א) סבר דכל עמא טפשין · דרש ואמר לכל שאומר על הכל סכל הוא · ותוזר ודורש הכל הוא לבדו סכל וכל עמא חכימין :

(א) גורם מיתה לעצמו והטאת כו' כצ"ל : (ב) והטאת לדורו · ז"ש כי מרפא יניח חטאים גדולים

מתנות כהונה

הנה אזיל גרסי' : ומחטא ליהי' לשון פיוס כד"א בן המתחטא על אביו שהוא לשון פיוס ונקי ועיין בערוך ערך חט : והדא אכסניא · ואפילו זה היחיד הוא אכסניא בינינו ואינו בן עיר : אמרין לה כו' · אמרו לה בני העיר אף אם היה הטוב שבעיר ניתן אותו לו : ציפריא · י"ל קישורי העקלים סביב הכתלים ועיין בערוך ערך צפר : שיגמיא · צירי דלתות ועיין בערוך ערך שגם : ונעץ חרב · ללמוד תורה וגם הוא מלחמה : כל מי כו' · בפרק חלק מאריך בזה : ספקלי · ר"ל ממונה לעשות משפט כתוב במחוייבים ועי' בערוך ערך דמס : סקיווי פטריי · מצאתי פירושו ראש הסופרים בלע"ז : סביא · זקן בית המזכיר ומזהיר כל אחד ואחד על משמרתו ועל עבודתו :

זבובי מות : זבוב אחד שמת וכו' · מדכתיב יבאיש יביע לשון יחיד שמע מינה שאינו מדבר אלא בזבוב אחד וא"כ אינו אלא משל על החטא וכדמפרש והולך : דרש ר' עקיבא · עיין בסנהדרין דף כ"ב ובסוטה דף מ"ח ובירושלמי דפ"ק דקידושין נשתנת הגירסא במקצת : ה"ג דורשי רשומות אומרים האדם נידון אחר רובו ולעולם ימוד אדם עצמו חציו זכאי וחציו חייב עשה מצוה כו' ועיין בפ"ק דקידושין : מביעין · פי' מדברים כמו יום ליום יביע אומר או פי' מוציאין כד"א דלא מבע דמא ועיין בפרק הספינה : סכלות מעט זו גזירתו כו' · מפני שאלו היה עונש מיתה קורא אותו סכלות וכדלקמן בסמוך גבי אליהו הנביא : ה"ג של דוד סכלות מעט ואתה כו' :

לב חכם לימינו : כל עיקר · כלומר מכל מקום ועיין זה בבראשית רבה פרשה מ"א : אשמאלה אין כתיב גרסינן : מהציף · מעיז פניך : אין הוה שמע כו' · ואם היה שומע לדין הרי טוב ואם לא היה אומר לבן ביתו אשמאיל לו כלומר הכריחהו שלא בטובתו שכל דבר מה שכנגד רצונו של אדם נקרא לו שמאל כמו מה שהוא כרצונו הוא מיומן ומכוין לו : מחמי ליה כו' · י"ל הראה לו כלי שמקטפין בו את העוללות לומר שאם לא ישמע שילקה ובאות אמת מצאתי בשם כ"א ומחי ליה קטיף מן הדין גיסא : ויקם יעקב כו' · הקדים הזכרים לנקבות ועשו שהיה להוט אחר הנקבות הקדים הנקבות שנאמר ויקח עשו את נשיו וגו' : ה"ג עשו הרשע שנאמר ויקח עשו את נשיו ואת בניו :

וגם בדרך כשהסכל כו' : טפשא כו' · השוטה חושב שכל העם שוטים כמוהו וזהו ואמר לכל סכל הוא על כל אדם הוא אומר זהו סכל והוא אינו יודע שהוא לבד סכל וכל העם חכמים :

אם רוח המושל וגו' : ורוח אלהים כו' · עי' בפתיחה דאיכה וזכור את בורא : היכן הרגו · עי' לעיל בפסוק מקום המשפט ובאיכה רבה בפסוק בלע ה' ובפסוק מהטאת נביאיה דכתיב

פירוש מהרז"ו

אלא אמרה כל המתאליף וכו' : ג שלש גליות · במ"ר סוף פרשה כ"ג · וכאן בשיבוש ושם הגירסא נכונה יותר : קצץ חזקיה וגו' · את דלתות ההיכל · ומ"ש שגמי' עי' ב"ר פ' כ"ו בשגם מי מעמיד הדלת שגמי' שקורין לייסטין · וכן ציפרייא ג"כ השוקים וזה דבר המסבב ומחזק הכלים שקורין רופין · ועי' ערוך ערך צפרא והוא מלשון עטרת שנקרא צפירה על שהוא עגולה ומסבב הראש : ספקלי · ממונה על בית האסורים : וחוטא אחד · סיפא דקרא של טובה חכמה הנ"ל :

א **זבוב** אחד · ודייק מ"ש יבאיש לשון יחיד ושייך לפסוק הקודם וחוטא אחד יאבד טובה הרבה ועל זה המשיל משל מזבובי מות והכרח שהכוונה על זבוב אחד שיבאיש שמן רוקח הרבה בכלי אחד וזבובים רבים יבאישו בכלים רבים · וזה במצות לא תעשה ור"ע דורש במצות עשה ממ"ש ופערה פיה לבלי חוק ועל שהוקשה לו וכי בחוק אחד די ע"כ דורש חוק אחד שיכריע שיהיה רובו זכיות : ומן העולם טובה הרבה · וזהו וחוטא אחד יאבד טובה הרבה: ב זו נבואתו · שהנבואה אחד מעשרה דברים שנקראו יקרים · כמ"ש ויק"ר ריש פרשה ב' והכוונה שהודו בנבואת משה בעת שירדו שאולה וזהו סכלות מעט שע"י סכלות מעט של העונש שגרמו לעצמם הוכרחו להודות על האמת של שמן רוקח ושל יקר מחכמה ועי' במ"ר פרשה י"ח ריש סי' י"ט וסוף סי' כ' · ובדרך זה יתפרש גם הדרשה שעל דוד תחלה זבובי מות יבאיש וא"כ יביע שמן רוקח שהודו בו שנמשח בשמן המשחה ויקר על שדוד היה ג"כ נביא וסכלות מעט על העונש שלהם רק אצל אליהו צ"ע איך לפרש שמן רוקח שהרי לא מצינו שנמשח ויתכן על הנס שעשה בצפחת השמן שלא חסר · ועל שמשח את אלישע לנביא תחתיו :

א **לב** חכם לימינו · עי' ב"ר פרשה מ"א סי' ו' : זה יעקב · ב"ר פרשה ע"ד סי' ה' במ"ר סוף פרשה כ"ב :

א **וגם** בדרך כשהסכל הולך · לבו חסר ואומר לכל סכל הוא והיל"ל לשון רבים סכלים המה וכמ"ש ואומר לכל ע"כ דורש על הסכל עצמו ועי"ש מדה ט' וכאלו כתיב ואומר לכל סכלים המה כאשר סכל הוא :

א **מזכריה** · פתיחתא כ"ג דאיכה רבתי ושם נדרש ועי' לעיל פסוק ועוד ראיתי : מדבר

יפה תואר

וביפ"ת שם : אמר הא' אם אני של חטין את של שעורים כו' · כי היות בעל החטין לא יבחן מב' צדדים בין שתאמר שהחטים שלו ובין שתאמר שהשעורים של חבירו מאחר שאין כאן אלא ב' כורים והא' של חטים והא' של השעורים כן רצה אברהם לומר שבין שיהיה לוט לימין ובין שיהיה לשמאל הכל עולה לענין

ידי משה

הכנתי ערמה : שיגמיא · פי' צירי דלתות · ואמרתי טעם הגון למה קצץ הדלתות עם צירי הדלתות לפי דאיתא בכלי יקר בשם הגאון כ"א ממיץ גבי ויאריכו הבדים פי' לפי שעד היום שנשאו הארון בכתף היו צריכין לבדים שיהיו יוצאין משני צדדים משא"כ כשהעמידו אותן בב"ה וזאת היתה מנותה עדי עד אז היו מושכים הבדים לצד אחד ונעשה נס שלא זזו ממקומן והיו קבועים כבמסמורים ולכך לכל הדלתות לא היה פרוכת ולדלת זה היה לו פרוכת כדי שלא יסתכלו לפי שהדלת לא היה יכולה לסגור עצמה מפני הבדים והנה אי' שחזקיה קיצץ דלתות ההיכל ולא הודו לו לפי שהיה לו לבטוח בה' שאמר וגנותי על העיר הואת רק שהתנגלות חזקיה היה שאין סומכין על הנס כמו שמצינו גבי יעקב ודעת החכמים שלא הודו לו היה משום שזכותא דרבים שאני ולכן קיצץ דלתות ההיכל ממ"נ שאם סומכין על הנס בזכותא דרבים א"כ יש לסמוך על נס של הארכת הבדים שיהיו כך בולטין לעולם וא"כ הדלת הוא לא לצורך ודוק כנ"ל בן המחבר : חציו זכאי · ושמעתי מירושלמי אחד שזה היה טעם של מחלית השקל כדי

הא ענתה דתיגבי דייתיקי דידך · א אמר להון אמרו לי מה טיבו של דם זה אמרו לו זה דם פרים ואילים וכבשים שהיינו מקריבים להקב"ה · מיד הביא פרים ואילים וכבשים ושחט עליו הרבה ולא עמד · אמר להון אי אמריתו לי מוטב · ואי לא אנא מסריקנא לבישרא דהנך אינשי במסריקין דפרזלא ולא אמרו · והשתא דאמר להו לית הכי · אמרו ליה מאי ניכסי מינך נבייא כהנא הוה לן · והוה מוכח לן לשום שמיא קבילו ולא קבלינן מיניה אלא קאימנן עילוה וקטלינן ליה · אמר להון אנא מפייסנא ליה אייתי סנהדרי גדולה שחט עילויה ולא נח · שחט סנהדרי קטנה עילויה ולא נח · אייתי פירחי כהונה שחט עילויה ולא נח · שחט תינוקות של בית רבן ולא נח · א"ל זכריה טובים שבעמך איבדתי · רצונך שיאבדו כולם לאלתר נח · הרהר אותו רשע תשובה בלבו · ואמר מי שמאבד נפש אחת מישראל כך כתוב בו (בראשית ט') שופך דם האדם באדם דמו ישפך · אותו האיש שאיבד נפשות הרבה עאכ"ו · מיד נתמלא הקב"ה רחמים ורמז לדם ונבלע במקומו · אמר רבי יודן שבע עבירות עברו באותו היום · הרגו כהן · ונביא · ודיין · ושפכו דם נקי · וטמאו את העזרה · ויום שבת · ויום כפור היה · אבל יחזיאל לא עשה כן אלא (ד"ה ב' כ') ויחזיאל בן זכריה בן בניה בן יחזיאל בן מתניה הלוי מבני אסף היתה עליו רוח ה' בתוך הקהל · מהו בתוך הקהל שהשוה עצמו לקהל · ד"א אם רוח המושל תעלה עליך מדבר בנח ב נכנס אל התיבה ברשות · ויצא ברשות · נכנס ברשות מניין (בראשית ז') בא אתה וכל ביתך אל התיבה · ויצא ברשות מניין · (שם) צא מן התיבה אתה וגו' · ד"א אם רוח המושל תעלה עליך מדבר ביהושע כשם שעברו ישראל את הירדן ברשות כך לא עלו אלא ברשות · עברו ברשות מניין שנאמר (יהושע א') עברו בקרב המחנה וגו' · עלו ברשות שנאמר (שם ד') ויצו יהושע את הכהנים לאמר עלו מן הירדן · ד"א אם רוח המושל וגו' מדבר בדוד עד שלא מלך ודוד הוא הקטן · (ג) וכשמלך (דברי הימים א' כ"ח) ויקם דויד המלך על רגליו וגו' · ד"א אם רוח המושל וגו' מדבר במרדכי עד שלא באתה לו גדולה (אסתר ב') ומרדכי יושב בשער המלך וכשבאת לו גדולה (שם ו') וישב מרדכי (ד) אל שער המלך :

א [ה] **יש** רעה ראיתי תחת השמש כשגגה שיוצא מלפני השליט · ג כך אמר לו יעקב ללבן (בראשית ל"א) עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה וכן הות כשגגה שיוצא מלפני השליט ומיתת רחל · (א) בריה דריב"ל הוה ליה חד בלעא · אזל ואייתי חד מן אילין לאפקא בלעיה · אמר ליה מה אמרת עלוי · אמר ליה (ב) פסוק פלן בתר פלן · אמר והוה נייח ליה דקבריה · ולא הות אמר עלוי הדין פסוקא · וכן הות ליה כשגגה שיוצא מלפני השליט · ר' ירמיה דשבשתא נטל עטרה של זית וקשרה בראשו · שמע שמואל ואמר נייח הוה דייתרים רישיה ולא עבד כן · וכן הות ליה · (ג) אנטונינוס זעירא בר בריה דאנטונינוס רבה · הוה שאיל לרבינו הקדוש אמר מאן מאית קדמאי או אנא או אתי אמר ליה אנא · אמרין ליה תלמידוי רבינו כל עלמא מצלין לחייך טבייא · ואת אמרת הכין · אמר לון אן אתת ענתה מה אית בה · ואן אתא מלאך המות דיסביניה מה הוא מימר ליה · לא אתת לגבי לית אנא אתי ולא עוד אלא אילו הוה כן יהון אינון אמרין בריך אלההון דיהודאי אפי' בשעת מיתתהון אינון ידעין · וכן הות ליה כשגגה שיוצא מלפני השליט · דבר אחר יש רעה ראיתי וגו' כשגגה שיוצא מלפני השליט זה (ד) עלי הכהן שאמר לשמואל אין בני יורשין מקומי · אף אין בניך יורשין מקומך · וכן הות ליה כשגגה שיוצא מלפני השליט :

א [ו] **נתן** הסכל במרומים רבים · ד אלו הכשדים דכתיב (ירמיה ל"ט) ויבואו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך · מהו בשער התוך מקום שמחתכין בו את ההלכות · ועשירים בשפל ישבו · זה סנהדרין שנאמר ישבו לארץ ידמו (איכה ב') :

א [ז] **ראיתי** עבדים על סוסים · אלו ישמעאלים · ושרים הולכים כעבדים זה יוסף · א"ר לוי עבדא זבין ובר אמתא מזבין · ובר חורין מזדבן לתרויהון · ה ר' עקיבא הוה סליק לרומי פגע ביה חד סרים מן מלכותא · אמר ליה את הוא רביהון דיהודאי אמר ליה אין אמר ליה שמיע מינאי תלת מילין דעל סוס מלך · דעל חמר בן חורין · מנעלים ברגליו בר נש · דלא דין ולא דין · חפיר טב מיניה · אמר תלת מילין אמרת · תלת מילי שמע לי חילופיהן · הדרת פנים זקן · שמחת לבב אשה · נחלת ה' בנים · אוי לו לאותו האיש דחסר שלשתן · ולא עוד שקדמו הכתוב ראיתי עבדים על סוסים · כיון דשמע ההוא סרים כן טרף רישיה אגודא ומית · ד"א ראיתי (א) עבדים על סוסים זה אחאב · ושרים הולכים כעבדים על הארץ זה אליהו שנאמר (מלכים א' י"ח) ויד ה' היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב וגו' :

א [ח] **חפר** גומץ בו יפול · זה פרעה הרשע שאמר (שמות א') כל הבן הילוד וגו' · בו יפול שנאמר (תהלים קל"ו) ונער פרעה וחילו וגו' · ד"א חופר גומץ זה המן שנאמר (אסתר ג) להשמיד להרוג ולאבד · בו יפול שנאמר (שם ט') ישוב מחשבתו הרעה וגו' · ופורץ גדר ישכנו נחש זו דינה · כשהיו אביה ואחיה יושבין בבית המדרש יצאה לראות בבנות הארץ · גרמה לעצמה שיבא עליה (א) שכם בן חמור החוי שנקרא נחש ונשך אותה · דכתיב (בראשית ל"ד) וירא אותה שכם בן חמור וגו' · ויקח אותה · פתה אותה בדברים · כד"א (הושע י"ד) קחו עמכם דברים · ו וישכב אותה · בדרך ארץ · ויענה · במשכב זכור · ז רשב"י ור' אלעזר בריה הוון טמירין במערתא דפקע תלת עשר שנין בשמדא · והוון אכלין חרובין ותמרים · ולסוף תלת עשר שנין נפק רשב"י ויתיב ליה על פלי דמערתא · חמא חד צייד פרים מצודתיה למצוד צפרין שמע ברת קלא אמר דימוס ואתפשת · שמע זמן תנינות ברת קלא אמר ספיקלא ואשתזבת · אמר אפילו ציפור (ב) מבלעדי שמיא לא יברח כל שכן נפש בר נש · ניחות וניתסאי בהדין מוי דמוקד דטבריה · נחתון ואיתסון בהדין מוי דמוקד דטבריה · אמרון צריכין אנו לעשות טובה ונהני להלון בני אתרא · כדרך שעשה אבינו יעקב שנא' (בראשית ל"ג) ויחן

מסורת המדרש א גיטין דף נ"ז·סנהדרין דף צ"ו·ירושלמי תענית פרק ד' סוף הלכה ה'·פתיחתא כ"ג דאיכה רבתי·איכה רבתי פ' ב' פסוק ב'· ופרשה ד' פסוק י"ב·ילקוט יחזקאל רמז שס"ד·ילקוט איכה רמז אלף ט"ו כל הענין: ב בר"ר פ' ל"ד וש"נ: ג בר"ר פ' ע"ד·פדר"א פ' ל"ו·תנחומא סדר ויצא סימן י"ב·אגדת בראשית פרק נ"א·ועיין מ"ק דף י"ח·וסנהדרין דף ק"ב: ד לעיל פרשה ג' וש"נ: ה שבת דף קנ"א : ו יומא דף ע"ז·ב"ר פ' פ': ז שבת דף ל"ג·ירושלמי שביעית פרק ט' הלכה א'·בר"ר פ' ע"ט·אסתר רבה פ' ג'·מדרש תהלים מזמור י"ז·פסיקתא דרב כהנא פסקא י'·וע' מ"ש בהערות ופקוחים·ילקוט סדר וישלח רמז קל"ג :

חדושי הרד"ל

יגיע על אחרים חטאים גדולים דהיינו לדורות וגורם מיתה לעצמו שמגיע לענותנותו ונוהג ברבנות שאמרו שמקברת את בעליה: (ג) וכשמלך כו' על רגליו וגו' מי אנכי ומי ביתי כי הבאתני עד הלום כנ"ל: (ד) אל שער המלך· ודרשו ששב לשקו ולתעניתו :

(א) בריה דריב"ל הו"ל חד בלע כו'· ירושלמי שבת פי"ד ועי' תוס' עבודת כוכבים כ"ז ד"ה שאני כו': (ב) פסוק פלן בתר פסוק פלן· בירושלמי הגי' מלה פלן וכן נכון: (ג) אנטונינוס כו' א"ל אנא כו' וכן הות ליה· בעבודת כוכבים י' אמרינן כי שכיב אנטונינוס אמר רבי נתפרדה החבילה· משמע שרבי חי אחר מיתת אנטונינוס· וצ"ל דכאן אנטונינוס זעירא בר בריה והא הוא אנטונינוס הזקן: (ד) עלי שאמר לשמואל· במדרש שמואל פ"ו דרש ליה מן כה יעשה לך אלהים ע"ש :

(א) ועבדים כו'· על האכן זה אליהו כו' וירץ לפני אחאב· ומיניה ילפינן (בזבחים ק"ב) שתהא אימת מלכות עליך :

(א) שכם כו' שנקרא נחש· עי' פדר"א ר"פ ל"ח ומש"ש בביאורי בס"ד: (ב) מבלעדי שמיא לא ייבד כצ"ל· וכ"ה בירושלמי דשביעית ובערוך ערך ייבדה בשם הפסיקתא :

פירוש מהרז"ו

מדבר בנח· ומ"ש מקומך אל תנח כפשוטו על התיבה שהיה מקומו שם· ובילקוט כאן הגירסא א"ר יודן אלו הייתי שם הייתי שוברה ויוצא אלא אמר נח כשם שנכנסתי ברשות וכו' כי בתיבה היה בצרה גדולה: ויקם דוד המלך על רגליו· וס"ד ויאמר שמעוני אחי ועמי שהשוה עצמו לעם: וישב מרדכי אל שער המלך· אחר שהרכיבו המן על הסוס כתוב ודרשו במגילה ובמדרש שם פסוק זה ששב לשקו ולתעניתו· וזהו ומקומך אל תנח על המעמד שהיה בו :

א **רבי** ירמיה דשבשתא· איכה רבתי פסוק נפלה עטרת ראשנו: אן אתת ענתא מה אית בה· אם הגיע עונת מותי אין רעה בדברי: דיסביניה· רבי אמר כן על עצמו: לא אתת לגבי· לא באת אלי אלא לאחר ומעית בכוונך אלי או אשיב לו לית אנא אתי: אלא אלו הות כן· שגרמתי בדברי מיתה לעצמי שאמות קודם אנטונינוס כדאי הוא לי לקדש שמו יתברך :

א **נתן** הסכל במרומים רבים· מ"ש במרומים על הר הבית שנקרא הר מרום ישראל ומ"ש רבים פי' רבי ושרי המלך בבל :

א **זה** אחאב· שהיה טוב לו להיות נכנע לאליהו ולהרכיבו במרכבתו ולא יניח אותו לרוץ לפניו אחר כל הנסים שראה שעשה ביום זה· ומ"ש ויד ה' היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב לא היה אלא לנסותו שיבין כמה גדול טעותו וכאן הקדימו שלמה ורמז ברוה"ק טעותו :

א **שאמר** כל הבן הילוד· היאורה תשליכוהו· עי' שמ"ר פרשה כ' סוף סי' ד' מפסוק ויעבר ובסימן יו"ד מפסוק מרכבות פרעה ועי' שמ"ר סוף פרשה כ"א מפסוק ויעבר ומפסוק ואכבדה בפרעה וכל חילו :

א **ישוב** מחשבתו הרעה· וס"ד אשר חשב על היהודים על ראשו: יושבין בבית המדרש· ל"ע שהרי מפורש ויעקב שמע וכו' ובניו היו את מקנהו בשדה וגו'

מתנות כהונה

דכתיב בדם איל גרסי': ולא עמד· באיכה רבה גרס ולא אידמו: ה"ג והשתא דאמר להו לית הכי· כלומר אחר כל דברי תשובתם אמר אינו כן כדבריכם: אמרו כו' קבילו· כן אמר לנו קבלו דברי: קאימנן גרסינן: שהשוה עצמו כו'· השוה את עצמו כאחד מהם ולא היה מתנשא עליהם :

יש רעה כו': כשגגה שיוצא כו': חד בלעא כו'· דבר שחנקו בגרונו והלך והביא לו איש אחד מאלו דבר פנדירא שיוציא בלעו ע"י לחש ואחר כך שאל ריב"ל לאותו איש מה אמרת עליו וא"ל פסוק פלוני אחר פסוק פלוני אמר ליה נוח היה שקברו לבנו כדי שלא תאמר פסוק זה וריב"ל אמר כן על עצמו וכן היה לו שמת אותו הבן ובערוך ערך בלע גרס בר בריה דריב"ל: ר' ירמיה דשבשתא כו'· עיין זה סוף מדרש איכה בפסוק נפלה עטרת ראשנו (פ' ה' י"ז): מאן מאית קדמאי גרסי'· פי' מי ימות ראשון אני או אתה: כל עלמא כו'· כל העולם מתפללין על חייך לטוב ואתה אמרת כן אמר אם יבא העת מה בכך בדברי האלה ואם יבא מלאך המות שיקחני מה יאמר לו לא תבא אלי כי לא תבא אליך שרבי ימות קודם ואף אם יהיה כן יהיו הם אומרים ברוך כו': ה"ג לא אתת לגבי לית אנא כו': וכן הות ליה· שהוא מת קודם וכל זה להשמיענו שאל יפתח אדם פיו לשטן: אף אין בניך כו'· שנאמר כה יעשה לך אלהים כו' ודרשו חכמינו ז"ל בפרק אלו הן הגולין מכאן שקללת חכם אפי' על תנאי באה :

נתן הסכל גרסינן: בשער התוך· עי' לעיל בפסוק ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט (פרשה ג' ס"ו) :

ראיתי עבדים כו'· עיין בב"ר פרשה פ"ו: סרים· כמשמעו ועי' זה במס' שבת בפרק שואל ושם יש שראה אותו שלא היו מנעלים ברגליו והתם גרס רבי יהושע בן קרחה: שמע לי חלופיהן· שמע ממני תמורתן: שקדמו הכתוב כו'· הכתוב הקדים אותך ששקר אמרת שעל סוס בן חורין שהרי כתיב ראיתי עבדים על סוסים: טרף כו'· הכה ראשו על הכותל והחומה ומת שם רשעים ירקב לדראון עולם :

חופר גומץ: שנקרא נחש· תרגום של נחש חוי: היו טמירין כו'· עיין כל זה בב"ר פ' ע"ט ובמדרש אסתר בפסוק גם ושתי: לא יברח· בב"ר גרס לא מתגלא: נפש בר נש גרסינן: וניתסאי· ונתרפא שהיה החול אוכל את בשרם בקעים בקעים כדאיתא בפ' במה מדליקין [דף ל"ג]: מוי דמוקד· מים חמים של טבריה :

יפה תואר

לענין אחד שאברהם בימין ולוט בשמאל כמו בחטים ובשעורים שמהיות ראובן בעל החטים הוכרח היות שמעון בעל השעורים וכן בהיות שמעון בעל השעורים הוכרח היות ראובן בעל החטים כי אין אמצעי בזה ולא תימא שעם היות אברהם לימין אפשר לא יהיה לוט לשמאל אלא למזרח או למערב וכן עם היות לוט בשמאל אפשר לא יהיה אברהם בימין אלא במזרח או במערב אלא שהרי הוא כאלו בהכרח יש להם לחלק ימין ושמאל וא"כ יהיה אברהם שהוא החשוב בודאי בימין ולוט בהפך לסטרא דשמאלו: נכנס אל התיבה ברשות כו'· נראה שלא ר"ל שמדבר בנח ממש דבנח מאי דהוה הוה ומאי אתא לאזהורי ועוד דקאמר תעלה לשון עתיד אלא משום דק"ל מה קאמר דאי ר"ל שכאשר יעלה עליך רוח השליט לצוותך איזה דבר עכ"ז מקומך אל תנח ולא תאבה לו זה היפך אני פי מלך שמור ויר"א את ה' בני ומלך ואי במילי דיהרג ואל יעבור מיירי לא ה"ל לסתום ולומר מקומך אל תנח סתם ואם הכוונה שלא תניח מקומך אשר קבע לך המושל ולא תעבור על דבריו מאי קמ"ל ועוד מאי מקומך דמשמע דכבר היה לך מקום קבוע ולא שהמושל קבעו עתה דא"כ מקומו מבע"ל לכ"א דמיירי בענינו של נח והיינו דכשנכנסת לדבר או למקום מה ברשות לא תצא ג"כ אלא ברשות והיינו מקומך אל תנח שהוא המקום שכבר היית בו מאז צווית עליו ועד עתה והא קמ"ל דאע"ג דבכניסתך איכך מצווה אלא מורשה וסד"א כי לצאת אין צורך רשות עכ"ז לאוי שלא תעשה אלא ברשות: רשב"י ור"א בריה כו'· תלת עשר שנין בשמדא בפ' ד' דשבת מפרש שסבת הטמנתם מפני שהלשינום למלכות על שדברו בגנותם גם בשבת יציאתם לבסוף וכן בעניינים אחרים שמפרש בשמון מפרש השם בענין אחר: שמע ברת קלא· פי' היה שדבר כדי שיבין לאחרים נעלם

את פני העיר שהיה עושה אטלים ומוכר להם בזול עשה אטלים ומכר בזול · אמר צריכין אנו מדכייא טבריא · מה עביד נסיב תורמוסין ומקליק בשוקא · וכל מן דהוה מית טייף וסליק ליה · חמא יתיה חד כותאי · אמר לית אנא מגחיך בהדין סבא דיהודאי · מה עבד נסב חד מית וטמריה בגו שוקא דדכייה · אית אמרין בגריבה · אית דאמרין בשוק דבר קרדימא · אזל ואמר ליה דכיתיה שקק פלן · א"ל אין · אמר ליה ואן אפיקית לך מיניה חד מית · א"ל גוד חמי לי · מיד צפה רשב"י ברוח הקדש שהוא טמן אותו שם · אמר גוזר אני על דין דרביע יקום · ועל דקאים ירביע · ואית דאמרי גוזר אני על עילאי יחות ועל תתאי יסיק וכן הות ליה · מינפק ליה עבר קומי האי כנישתא דמגדלא · שמע קל דינקאי ספרא בן יוחאי דכי טבריא · אמר (אם לא) יבא עלי אם אין בידי שמועות כשערות ראשי שטבריא זו עתידה לטהר ועתידה להיות לאוכלי תרומה חוץ מזו ומזו לא הימנוה יתיה · אמר ליה פרצת גדרן של תלמידי חכמים וקרא עליו ופורץ גדר ישכנו נחש וכן הות ליה · [א] ר' שמעון ב"י היה עבר בשמיטתא · חמא חד בר נש מלקט ספיחי שביעית · אמר ליה ולא שביעית הוא · א"ל ולא את הוא שאת מתיר · לא כן תנינן [ב] כל הספיחין מותרין חוץ מספיחי כרוב לפי שאין כיוצא בהן בירקות שדה · ואמר ליה ואין חברי חולקין עלי וקרא עליו ופורץ גדר ישכנו נחש וכן הות ליה :

א [ט] מסיע אבנים יעצב בהן · מי שמסיע עצמו מתלמודו לסוף הוא מצטער · בעי מילא ולא משכח · ובוקע עצים יסכן בם · כל זמן דלעי ביה מיתהני ביה · המד"א (מלכים א' א') ותהי לו סוכנת · ד"א מסיע אבנים ממקום למקום יעצב בהן · ובוקע עצים יסכן בם · א"ר מיאשיה [ג] בשכר שתי בקיעות שבקע אברהם אבינו על הר המוריה · זכה ליקרע הים לבניו שנים עשר קרעים :

א [י] אם קהה הברזל · [ד] אם נתקהה הרב על התלמיד כברזל · והוא לא פנים · ואין הרב מסביר פנים לתלמיד · קלקל · קלקול מעשים יש בתלמיד · וחילים יגבר · מה יעשה יביא עשרה בני אדם והם מפייסין את הרב · סוף שהוא מותיר הכשר חכמה · ד"א אם קהה הברזל אם נתקהה התלמיד על הרב שנאמר (משלי י') ברזל בברזל יחד ואין הרב מסביר לתלמיד · קלקל · קלקול מעשים יש בתלמיד · (א) וחילים יגבר · ילך ויביא עשרה בני אדם ויפייסין את רבו · ויתרון הכשיר חכמה · סוף הוא מותיר לו כעסו ויכשיר לו את תלמודו · (ב) ד"א אם קהה הברזל אם נקהה תלמודך עליך כברזל · והוא לא פנים קלקל אינו בא לידך להסבירו בפניך קלקל עליו בחילך · חד מתלמידוי דרשב"י אינשי אולפניה · אזל ליה בכי לבי עולמין · מדכי הוה בכי סגי אתחמי ליה בחלמיה · ואמר ליה כד תהא רמי בי תלתא קלי אנא אתי · אזיל ההוא תלמידא לגבי פתר חילמייא ותני ליה עובדא · א"ל אמור פירקך תלת זימנין והוא אתי לך · ועבד כן וכן הות ליה · א"ר ברכיה אם נקהת אומה שהיא קשה כחה (ג) כברזל דכתיב (דברים ד') ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים · והוא לא פנים קלקל · ואין הקב"ה מסביר פנים לדור · קלקל · מעשים רעים יש בדור · מה יעשה · (ד) וחילים יגבר · יגזרו צומין ותעניות · והקב"ה יוותר הוא להם לעולם · ר' חמא בר פפא בשם ר' יהודה בר' סימון אמר [ה] אם נתקהו שמים שעל ראשיכם כברזל · המד"א (ויקרא כ"ו) ונתתי את שמיכם כברזל · ואין הקב"ה מסביר פנים · קלקל מעשים יש בדור · מה יעשו יגזרו תענית והקדוש ברוך הוא מרויח לעולמו :

א [יא] אם ישך הנחש בלוא לחש · אמר ר' אבא בר כהנא לעולם אין הנחש נושך אלא א"כ נלחש לו מלעיל · ואין הארי טורף אלא א"כ נלחש לו מלמעלה · ואין המלכות מתגרה בבני אדם אלא אם כן נלחש לה מלעיל · אמר ר' שמואל בר נחמני [ו] אומרין לנחש מפני מה לשונך נושך באבר אחד וכולן מרגישין ומרתתין · א"ל ולי אתם אומרים אמרו לבעל הלשון · מפני מה לשונך שותת היא גרמה לי · מפני מה (א) גופך מטורף לשוני גרם · מפני מה אתה נושך באבר אחד וכולן מרגישין ומרתתין · אמר להם ולי אתם אומרים אמרו לבעל הלשון דהוא אומר כאן והורג ברומי או ברומי והורג כאן בסוף העולם · מפני מה את מצוי בין הגדרות מפני שפרצתי גדרו של עולם · תני רשב"י נחש פרץ גדרו של עולם · לפיכך נעשה ספקלאטור לכל פורצי גדרות · אמר רשב"ל [ז] בשעה שאמר הקב"ה לנחש על גחונך תלך · ירדו מלאכי השרת וקצצו ידיו ורגליו והלך קולו מסוף העולם ועד סופו בא נחש ולמד על מפלתה של אדום שנאמר (ירמיה מ"ו) קולה כנחש ילך · ורבנן מדמיין ליה להדין קרייה (בראשית ב') ושם הנהר השלישי חדקל · [ח] אומרים לחדקל מפני מה קולך נשמע · אמר ליה הלוואי נשתמע בין הנהרות · אומרים לפרת למה לית לך קלא משתמע כמה דקלין משתמע אומר להם מעשי מוכיחין עלי אדם זורע בי זריעת ירק עולה לשלשה ימים · נוטע בי (ב) נטיעה עולה לשלשים יום :

א [יב] דברי פי חכם חן זה כורש מלך פרס שאמר (עזרא א') מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל · שפתות כסיל תבלענו שבילע דבריו וחזר בם :

א [יג] תחלת דברי פיהו סכלות · שאמר הוא האלהים אשר בירושלים ·

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פרק א' : ב שביעית פרק ט' משנה א' · פסחים דף נ"א : ג בראשית רבה סוף פרשה נ"ה · שמות רבה פרשה כ"א : ד תענית דף ז' : ה במד"ר פרשה ג' : ו ערכין דף ט"ו · ירושלמי פאה פרק א' · ויקרא רבה פרשה כ"ו · במדבר רבה פרשה י"ט · דברים רבה פרשה ה' : ז בראשית רבה פרשה כ' וש"נ : ח בראשית רבה פ' ט"ז וש"נ :

חדושי הרד"ל

(א) וחיילים יגבר כו' יביא עשרה בני אדם · שהן אי"ל ה' הקרויין קהל ועדה לכל דבר ה' שבקדושה וכהן פרסומה מלתא (ובשלהי יומא פ"ז לענין פיוס המת על קברו אמרו ג"כ עשרה בני אדם) :
(ב) ד"א אם קהה הברזל אם נתקהה התלמיד על הרב כו' · ללשון זה דרש שקהה והכעיס התלמיד את רבו שחטא נגדו והקהה דעתו וז"ש הוא מותיר לו כעסו כו' ויותר קרוב שהתי לשונות הכל אחד רק שהוסיפוהו מלשון הש"ס בתענית וערבבו הדברים : (ג) כברזל והוא לא פנים אינו בא כו' בפניך קלקל עליו בחילך כצ"ל · ולשון בחילך נראה דחיילים יגבר דרש וקלקל הוא לשון קול · ובא"א הגירסא עלוי בקולך ולפ"ז מקלקל דרש ליה : (ד) וחיילים יגבר יגזרו צום ותענית וחיילים הוא אסיפת עם וקבוצת קהל בתענית בכינופיא :
(א) גופך מטורף · עמ"כ · ופי' הראשון מגומר הוא הנכון וכמ"ש (בנדרים כ"ס) כלהו נחשים מטריף טרפי (וע"ש בר"ן וש"מ) ומ"ש לשונו גרם הוא שלקה בצרעת על ענין לס"ר וכמ"ש בב"ר פ"ך ע"ש בהגהותי בס"ד : (ב) נטיעה עולה לשלשה ימים · וכ"ה הגי' גם בספרי דברים · ובב"ר פט"ז הגי' לל' יום וע"ש בהגהותי שהכתבתי בס"ד שיש ט"ס לדינא ונשמט בדפוס לעיין במסכתות יעקב תי"ד ס"ס ס"ד ·

מתנות כהונה

עשה אטלים כו' · גם ר"ש עשה אטלים : ה"ג וכל מן דהוה מית טייף וסליק ליה : וטמריה גרסינן : בגריבה קרדימא · מיני שווקים הם ובב"ר (הגירסא) נסתגת : ה"ג בשוק דבר קרדימא : גוד חמי לי גרסי' וה"ג בב"ר ופירושו הוליא והראהו לי : ה"ג אמר גוזר אני על דין כו' : מנפק לי כו' · כשילא לו ר"ש : ה"ג שמע קל דינקאי ספרא בן יוחאי כו' : דינקאי ספרא · כך היה שמו ואמר דרך לעג בן יוחאי מטהר טבריה והרי מוליא אחריו מת וה"ג בב"ר בהדיא : אמר אם לא כו' · ר"ש אמר כן ועיין בבראשית רבה הגירסא יותר ברורה : לא הימנוה יתיה גר' · פי' לא הייתי במנין ועיין בבראשית רבה פרשה ע"ע : ה"ג כל הספיחין מותרין :

מסיע · בשכר שתי בקיעות · דייק מדכתיב ויבקע עלי עולה עלי תרתי משמע :

אם קהה הברזל : ה"ג לא פנים ואין הרב כו' · ועיין זה בפ"ק דתענית : נתקהה התלמיד · שאין הרב מרוצה לו להסביר תלמודו : שנאמר ברזל וגו' · הביא ראייה שהתלמיד נקרא ברזל שנאמר ברזל בברזל ודרשוהו חז"ל בפ"ק דתענית על התלמיד שמחדד את רבו כברזל המחדד ברזל חבירו : ה"ג קלקול מעשים יש בתלמיד : מותיר לו · מוותר אללו : הכי גרסי' קלקל עליו בהילך · כלומר לחזור עליו כמה פעמים בכל כחו וכמעשה דבסמוך גבי אינשי אולפניה כו' נשכח ממנו תלמודו והיה הולך ובוכה : לבי עולמין · היה הולך לבית הקברות ובוכה · קבר נקרא בית עלמין ועיין בויקרא רבה פ' י"ב : מדכי הוה כו' · מתוך שהיה בוכה נראה לו בחלום שהיו אומרים לו זרוק בי שלשה צרורות ואני אבא : קלי · צרורות כד"א שקל קלא פסק ביה כפרלידא דעותא קלא וכן רבים : אזל כו' · הלך אותו תלמיד אצל פותר חלומות וספר לו המעשה ואמר לי' אמור כל פרק ופרק שאתה שונה שלש פעמים ויבא ויתקיים לך תלמודך שלא תשכחנו ועשה כן וכן היה לו שלא שכח שוב : אם נקהת אומה כו' · אם שניהם של ישראל כהות מן הרעב : קשה כחה כברזל גרסינן : יוותר הוא להם גרסינן :

אם ישוך הנחש כו' · עיין כל זה בויקרא רבה ריש פרשת אמור ובבמדבר רבה ריש פרשת חקת : מתגרה בבני אדם גרסי' : ה"ג א"ר שמואל בר נחמני אומרים לנחש מפני מה לשוך כו' : מטורף · יש לומר מגומר שהכל מכירין אותו מרחוק או יש לומר שהולך וגורר על הארץ בלי רגלים : ספקלאטור · ההורג המחוייבים מיתה למלך : ירדו מלאכי השרת · עיין זה בבראשית רבה פרשה כ' : מרמיין כו' · המלכיות מרומזים בפסוק זה ועיין שוב בב"ר פרשה ט"ז והספר חסר פה : אומרים לחדקל כו' · עיין גם זה בבראשית רבה פרשה ט"ז :

דברי פי חכם כו' · עיין זה ריש מדרש אסתר ובמדרש חזית בפסוק קמתי אמלא הטעם למה חזר ואמר דעבר כו' : עמל

פירוש מהרז"ו

וגו' ואולי הכוונה שכך היה מדתם ליסב בבית המדרש תמיד ללמוד תורה והיה גם לדינא ליסב חוצה לשמוע ולא היתה נכשלת בזה · ועי' ב"ר פרשה נ"ה שיעקב היה לו תמיד בית וועד עם השבטים ותלמידים רבים כמ"ש ב"ר פרשה פ"ד סי' ד' : רשב"י ור"א בר"י · ב"ר פרשה ע"ע סי' ו' וש"נ מדרש אסתר פסוק גם ושתי : דימוס ואתפשת וכו' ספוקלא ואשתזבת · דימוס פירושו פסק דין טוב וספוקלא פירושו דין רע · וא"כ בהכרח לפרש כאן על הצייד · אך בב"ר שם הגירסא בהיפוך דימוס ואשתזבת ספוקלא ואתפסה שמ"ש לימוס וספוקלא הוא על העוף וכן הובא הגירסא בערוך : עושה אטלים ומוכר בזול · בב"ר שם ליתא ד' תיבות אלו :

א מתלמודו · כי לפי פשוטו יקשה איזה חטא יש במסיע אבנים שיעצב ואיזה זכות יש בבוקע עלים שיסכן ע"כ דורש אבנים על ת"ת והתורה וכמ"ש במדרש איכה על פסוק תשתפכנה אבני קודש וכאן פירושו שמסיע עלמו ומסיח דעתו מת"ת ומהתורה יעלב בם · ובוקע עלים שעוסק בתורה ומדקדק בה כמו הבוקע עלים גדולים לעשותם קטנים כפי לרכו ויסכן בם כך המדקדק בתלמודו מכללים לפרטים וכל פרט לפרטים יהנה מתלמודו : ממקום למקום · מרשותו לרשות הרבים ומכשיל הרבים ע"כ יעלב בהם ואין אדם עושה כן אלא באבנים שהם הפקר · אך העלים לא יפקיר אך עושה בהם לרכיו : שתי בקיעות · פי' שבקע שני עלים גדולים לקטנים שיהיה די לעלי העולה · גם יתכן שהיה די בשתי בקיעות של עלים קטנים כי שמך עלמו שימלא עלים במקום שיקריב ענפי אילנות רק לקח אתו עלים יבשים קטנים · ומ"ש על הר המוריה אין פירושו ששם בקע שהרי מפורש בתורה ויבקע עלי העולה ויקם וילך וכתוב שם ויקח אברהם את עלי העולה וישם על יצחק וגו' וילכו שניהם · אלא פירושו שבקע עלי עולה לצורך הר המוריה · ועי' ב"ר סוף פרשה ל"ה ושם ליתא על הר המוריה :

א אם קהה הברזל · עי' תענית דף ז' ובילקוט כאן : ברזל בברזל · יחד ואיש יחד פני רעהו : אינו בא לידך להסבירו · שאין התלמוד שלמד נוח לו להבינו : אם נתקהו שמים · עי' במ"ר פרשה ג' סי' י"ב :

א נחש לו מלמעלה ואין ובו' עי' שמ"ר פרשה ט' סי' ד' טעם לסמיכות שני דברים אלו : אומרין לנחש · עי' ויק"ר פרשה כ"ו סי' א' וש"נ : בשעה שאמר הקב"ה לנחש · ב"ר פרשה כ' סי' ה' וש"נ ומבואר וכאן נריך תיקון ונ"ל בא נחש ללמד על מפלתה של מצרים ונמלא למד הימנה : ורבנן מדמין ליה · מ"ש קולה כנחש ילך שהנחש משמיע קולו כאומר הלואי נשמע בין החיות כמו חדקל ויותר היה ראוי להיות מאמר זה לעיל פ' כי קול השמים והמאמר בב"ר פרשה ט"ז סי' ג' ועי' בהגהות הרד"ל שם ונ"ע :

א דברי פי חכם זה כורש · עי' ריש אסתר באופן אחר : שבילע דבריו וחזר בהמ"עי' אסתר רבה פסוק ויהי בימי ובסוף פסוק בימים ההם דמה שאמרו כאן גרסתי שם · ועי' שה"ר פסוק פתחתי אני לדודי · ובכל הנ"ל מבואר שכורש הוא אחשורוש הוא ארתחשסתא · ולפי הדבר אחר סובר שכורש לחוד ואחשורוש לחוד · ויש לנדד שפינו חולק ודוק ומ"ש שעלה וביטל הכוונה שעלה במכתבו וביטל כמפורש בעזרא ד' :

יפה תואר

נלאה מזה : טרכייא טבריא · שהיו מקומות שהיו בהם ספק טומאה שנאבד בה קבר והיה נער לכהנים לסבב את הדרך כדמשמע בס"ב דשבת : טייף וסליק ליה · פי' רשב"י שהיה לותש על התתיכות וכו"ב דשבת פי' בדרך גם ובכי מטרש בספיקתא ובירושלמי : כל הספיחין מותרין כו' · י"ר היא לשון משנה במסכת שביעית ולפ"ז הספיחין המלוקטין לא היו של כרוב ועי"ז הדרך מייפי עובדא בירושלמי

ידי משה

כדי שידמה שאדם בעצמו שהוא חגיו זכאי וחגיו חייב ודוק : מטורף · צריך לומר מעורר לפי שכל נחש

ואחרית פיהו הוללות רעה · דחזר ובטל גזרותיו ; ואמר מאן דעבר עבר ומאן דלא עבר לא יעבר · ד"א תחלת דברי פיהו סכלות זה אחשורוש שנאמר (שם ד') ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה וגו' · ואחרית פיהו שעלה ובטל מלאכת בית המקדש :

א [יז] **והסכל** ירבה דברים · ר' ברכיה בשם ר' סימון פתר קרא במשה אמר הקדוש ברוך הוא למשה כתבתי עליך שאת חכם (א) עומד ומרבה דברים אתה ואינך חכם (דברים ג') אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה :

א [טו] **עמל** הכסילים תיגענו · זה תלמיד שעומד במשנתו · אשר לא ידע (א) ללכת אל עיר · לא היה לו לילך לרבו שיחזיר לו תלמודו · ד"א עמל הכסילים תיגענו [א] זה יפתח · (ב) אשר לא ידע ללכת אל עיר לא היה לו לילך אצל פנחס ויפר לו נדרו · אלא אמר יפתח אני ראש וקצין לישראל אלך אצל פנחס ופנחס אמר אני כהן גדול בן כהן גדול ואלך אצל עם הארץ · מביני תרייה ספת ההיא עלובתא ותרויהון איתחייבון על דמה · יפתח נישול אבר אבר ונקבר · דכתיב (שופטים י"ב) ויקבר בערי גלעד · ובכמה מקומות נקבר דאת אמר ויקבר בערי גלעד · אלא מלמד שהיה נישול אבר אבר ונקבר במקומו · פנחס מה הפסיד נסתלקה ממנו (ג) רוח הקדש מאתים שנה · דכתיב (ד"ה א' ט') ופנחס בן אלעזר נגיד עליהם אין כתיב כאן אלא נגיד היה עליהם לפנים וה' עמו:

א [טז] **אי** לך ארץ שמלכך נער · כתיב (מלכים א' ג') אז תבאנה שתים נשים זונות · [ב] מי היו ר' מאיר אומר רוחות היו · ורבנן אמרי יבמות היו · ר' סימון בשם ר' יהושע אומר זונות ממש היו והוציא דינן בלא עדים והתראה · (שם) ותאמר האשה האחת בי אדני וגו' ויהי ביום השלישי ללדתי · וימת בן האשה הזאת (א) דאיתמרטת עלוי ותקם בתוך הלילה וגו' ואקום בבקר להניק את בני וגו' · ותאמר האשה · לא כי · ויאמר המלך זאת אומרת · ר' פנחס ור' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא ור' ביבי ומטו בה משמיה דר' פדת [ג] סדר הדין כך הוא הדיין יושב והנידונין עומדין · (ב) והסרסור מכריע ביניהם · התובע והנתבע משיב והדיין מכריע ביניהן · (ג) אמר ר' סימון מכאן שצריך הדיין לשנות טענותיהם מן הדין קרייה · זאת אומרת זה בני החי · וזאת אומרת וגו' · ויאמר המלך קחו לי חרב וגו' ויאמר המלך גזרו את הילד החי וגו' ותאמר האשה אשר בנה החי וגו' · (ד) א"ר יהודה אמר ר' אלעאי אילו הייתי שם פוקרין הייתי כורך על צוארו · כשהוא אומר קחו לי חרב אילולי שנתמלאת עליו רחמים כבר נהרג · ועל אותה שעה הוא אומר אי לך ארץ שמלכך נער · אותה שעה התחיל (ה) אנפילוגים בחכמתו · אמר כלום ברא הקדוש ברוך הוא לאדם זה שתי עינים · שתי אזנים שתי רגלים · שתי ידים אלא צפה הקדוש ברוך הוא שעתיד דין זה להיות · לא עשה אלא אמר תנו לה את הילוד החי והמת לא תמיתהו · (ו) על אותה שעה אומר אשריך ארץ שמלכך בן חורים · ושריך בעת יאכלו · (ז) בעתו של עולם הבא ולא בשתי · (ח) בגבורתו ולא בתשישו · ויען המלך תנו לה את הילוד ורוח הקדש צווחת ואומרת היא אמו ודאי · אמר ר' שמואל בר נחמני [ד] בג' מקומות צווחת מדת הדין · בבית דינו של שם · ובית דינו של שמואל · ובית דינו של שלמה · בבית דינו של שם מנין · שנאמר (בראשית ל"ח) ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני ורוח הקדש צווחת ואומרת ממני היו כל הדברים · בבית דינו של שמואל מנין · שנאמר (שמואל א' י"ב) הנני ענו בי נגד ה' וגו' · ויאמר אליהם עד ה' בכם ועד משיחו · ויאמרו עד אין כתיב כאן אלא ויאמר עד · מי אמר עד רוח הקדש אומרת · אתם מעידים על הגלוי ואני אעיד על הנסתרים · בבית דינו של שלמה מנין · שנאמר (מלכים א' ג') ויען המלך ויאמר תנו לה את הילוד וגו' ורוח הקדש אומרת היא אמו ודאי · ד"א אי לך ארץ שמלכך נער אלו מלכי ישראל · אשריך ארץ שמלכך בן חורים אלו מלכי יהודה · ושריך בבקר יאכלו אלו מלכי ישראל · ושריך בעת יאכלו אלו מלכי יהודה :

א [יח] **בעצלתים** ימך המקרה ע"י שנתעצלו ישראל מלחנות במחלוקת בהר סיני · ימך המקרה · כתיב (תהלים י"ח) ויט שמים וירד · ובשפלות ידים ידלוף הבית · עד שנשתפלו ישראל מלחנות במחלוקת על הר סיני · ידלוף הבית · גם עבים נטפו מים · ד"א בעצלתים ימך המקרה ע"י שנתעצלו ישראל מלעשות תשובה בימי ירמיה · ימך המקרה · (ישעיה כ"ב) [ה] ויגל את מסך יהודה גלי דכסייה · ובשפלות ידים ידלוף הבית ע"י שנשתפלו ישראל מלעשות תשובה בימי ירמיה · כתיב (עמוס ו') כי הנה ה' מצוה והכה את הבית הגדול רסיסים והבית הקטן בקיעים · א"ר הונא לא דמי הדין רסיסה להדין בקיעה · מה הדין בקיעה לית מיניה

מסורת המדרש א בר"ר פ' ס' וש"נ· ויק"ר פרשה ל"ז· תנחומא סדר בחקתי סימן ה': ב שהש"ר פרשה א'· מדרש תהלים מזמור ע"ב· ילקוט מלכים רמז קע"ה · כל הענין: ג ירושלמי סנהדרין פרק ג'· דברים רבה פ' ו': ד מכות דף כ"ג· בר"ר פ' פ"ה·מדרש תהלים מזמור י"ז וע"ב· אג"ש פי"ד· ילקוט וישב רמז קמ"ה·ילקוט שמואל רמז קי"ב: ה פתיחתא כ"ח דאיכה רבתי: ו שהש"ר פ' ד'·פסוק י"ד וש"נ :

חדושי הרד"ל

(א) ועומד ומרבה דברים אתה אינך חכם · בתמיה שאין זה מדת חכם להרבות בדברים (ובפרט לפני המקום כמ"ש אל תבהל על פיך להוציא דבר רע לפני אלהים) וכמ"ש שלא יאמרו הרב כמה קשה כו' · ולדוגמא בעלמא נקטיה שאף לחכם שבחכמים כמשה נאמר לו אל תוסיף דבר כו' ק"ו לשאר בני אדם אבל מ"ו שבא לדרוש לשון המקרא על משה (ודרך רמז י"ל שהיה דקרא לא ידע האדם מה שיהיה כ"א מה · גם ענינו י"ל על זה שלא ידע משה מה שיהיה שנצרך קבורתו שם בח"ל כמ"ש טעמו במדרשות) : (א) ללכת אל עיר כו' · אל רבו שיחזור כו' וממשיל הרב אל תלמיד כמו העיר אל הכפר שאין מצוי בכפר רוב הדברים הנצרכים והולכים להשיגם בעיר · כן למוד התלמוד מד"א על חכמת התורה שמה שיסופק לו בלימודו במקומו ילך אל מקום הרב להשיגם לברר ספקותיו · וכ"ה המשל בפנחס ויפתח להלן : (ב) אשר לא ידע ללכת אל עיר כו' אצל פנחס · וי"ל שלכן שלא רצה ללכת אל עיר נענש להקבר בערי הגלעד בערים רבות בנשילת איברים כדלקמן : (ג) רוה"ק מאתים שנה · הוכר פינחס זה אליהו · ועד ימי אליהו שחזר להתנבאות בימי אחאב זה מאתים שנה ומעט יותר (אלא שקשה שבפלגש בגבעה נזכר שאלו פינחס באורים ותומים · ואפשר אין זה קרוי נבואה ברוה"ק של עצמו) : (א) דאתמרטת עלוי · לפי' המ"כ נשמטה ונתגלגלה עליו נכון לגרוס דאתמרקת עלוי ותרגום ויזורר על הנער (מלכים ב' ד') ואתמרק על רביא · או צ"ל דאתמרגת בגימ"ל שהוא לשון השמטה עי' ערוך : (ב) והסרסור מכריע ביניהם · בירושלמי ודב"ר ליתיה · וקרוב שנשתבש כאן מלשון הדיין מכריע ביניהם · ואפשר פירושו מכריע ע"פ עדותו שיעיד לפני הדיינים שהוא הנמצא בעת המכירה ויודע אמיתות הדבר (וכגוונא שאינו נוגע לעדותו כשר להעיד : (ג) א"ר סימון מניין שצריך הדיין כו' כצ"ל : (ד) א"ר יהודה ב"ר אילעאי אלו הייתי כו' כצ"ל וכ"ה בשוח"ט שם : (ה) אנפלוגוס · עמ"כ בשם ילקוט · וכ"ה בשוח"ט מזמור ע"ב : (ו) על אותה שעה הוא אומר אי לך כו' · בשוח"ט שם כיון שראו סנקליטין שלו התחילו אומרים כו' : (ז) בעתו של עוה"ב · עי' אדר"נ פכ"ח · (ונראה נגד מ"ש שרצו למנותו בין מלכים שאין להם חלק לעוה"ב לכן אמר בעתו של עוה"ב) : (ח) בגבורה ולא בשתי בגבורתא ולא בתשישן כצ"ל ודרש בשתי כמו בתשי :

פירוש מהרז"ו

א **כתבתי** עליך שאתה חכם · כמ"ש עיר גבורים עלה חכם וכתיב ואיש תבונות יחריש וגם אויל מחריש חכם יחשב : אל תוסף דבר · כאומר אל תרבה דברים כי הסכל מרבה דברים ולא אתה :

א **שעומד** במשנתו · שאינו מחודד ומשונן וכמ"ש ביצה דף כ"ח הכין שעמדה ופירוש שנתקלקל פני חידודה וכמ"ש לעיל פסוק אם קהה הברזל : לילך אצל רבו וכו' אצל פנחס וכו' · דורש עיר מלשון ער ועונה שהת"ח החריף נקרא ער ומלשון עיר וקדיש מן שמיא ועי' ד"ר פרשה ה' סי' ו' : מאתים שנה · צ"ע החשבון ולא מצאתי בזה דבר :

א **ר"מ** אומר רוחות היו · שי"ר פסוק ראשון ושם ביארתי בס"ד · מדרש תהלים מזמור ע"ב ילקוט מלכים א' ג' : סדר הדין · ד"ר פרשה ה' סימן ו' : אמר ר"י אמר רבי אילעאי · שם ושם הגי' אר"י ב"ר אלעאי : כשהוא אומר קח לי חרב · שם ושם הגי' לא דיו לאחד שמת אלא לשני היה גוזר : אלולי שנתמלאתי צ"ל שנתמלאת · פי' שאמו נתמלאת עליו רחמים שבקשה תנו לה את הילד החי : אנפליגום · במ"ת שם הגי' התחיל נובע בחכמה וא"כ הוא מלשון פלגי מים וכן מ"ש לפלגות ראובן וגו' גדולים חקרי לב : דין זה להיות · שיהיה כדי חלוקה לשנים : לא עשה אלא · פי' לא עשה שלמה באופן שאמר אלא באופן זה : בעתו של עוה"ב · שבעת ההיא יאכל ויהנה וכמ"ש הנה עבדי יאכלו ונקרא עוה"ב עת כמ"ש בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי וגו' בעת ההיא יובל שי וגו' וכדומה הרבה · ומ"ש בגבורה ולא בשתי אם הוא מלשון שתיה אינו היפך הגבורה ועוד שהיל"ל בשתיה ע"כ דורש בשתי מלשון תשי ותשישות כח כמ"ש צור ילדך תשי : בג' מקומות · ב"ר פרשה פ"ה ריש סי' ב' וש"נ ומ"ש צווחת מדת הדין שם בב"ר הגי' הופיע רוה"ק ומ"ש בב"ד של שם · הנה שם מת בשנת נ' ליעקב ועבר מת בשנת ע"ט ליעקב ומעשה זו של יהודה ותמר היה בשנת קט"ו ליעקב וא"כ צ"ע למה הזכיר ב"ד של שם ועכ"ז הדבר אמת שאברהם ויצחק ויעקב היו תלמידיו של שם ושל עבר ובית דינם והיה בית הוועד שלהם נקרא על שמו של שם וכמ"ש וישכון באהלי שם · ועל יעקב כתוב יושב אהלים היינו של שם ושל עבר ויהודה דן את תמר בבית דינו של שם וכמ"ש שמ"ר פרשה ל' סי' י"ט והיו שם יצחק ויעקב ואחיו :

א **ע"י** שנתעצלו וכו' שנשתפלו וכו' · כמ"ש במכילתא יתרו פסוק ויחן שם ישראל כל מקום שנאמר ויסעו ויחנו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת · אבל כאן ויחן שם הושוו לב אחד שאמר להם זמן הרבה אתם עושים כאן · ופי' שהמחלוקת היה על שלא היו להם מנוחה במקום אחד רק חונים ונוסעים היו מרי נפש וחולקים ומריבים אך כאן

מתנות כהונה

עמל הכסילים גרסי' : שעומד · יש לומר עומד ואינו חריף להבין דבר מתוך דבר כדאמר הכין שעמדה ובא"א כתב ל"א שאינו עומד : לא היה לו לילך · בתמיה : זה יפתח כו' · עיין זה בבראשית רבה פרשה ס' ובויקרא רבה פרשה ל"ז : תרייה · כמו תרווייהו : תרייה ספת גרסי' והוא מלשון יש נספה : ונקבר במקומו · כל אבר ואבר במקום שנפל שמה ובויקרא רבה הגירסא מתיישבת יותר : מאתים שנה · במקומות הנ"ל לא גרס ליה : וה' עמו גרסי' :

אי לך ארץ : הכי גרסינן רבי מאיר אומר רוחות היו כו' וטעם פלוגתייהו תמצא בריש מדרש חזית : דאיתמרטת · נשמטת ונתרטשתו נתגלגלה עליו ומיעכה אותו ועיין בערוך ערך מרט ובאות אמת פירשו מלשון תרמוטה הנזכר בבראשית רבה בפסוק ויפל אלהים תרדמה פי' שינה כבידה : והסרסור כו' · כדמפרש ואזיל התובע טוען והנתבע כו' : הכי גרסינן התובע טוען והנתבע משיב והדיין מכריע ביניהם אמר רבי סימון כו' וכן הוא בירושל' בפרק זה בורר ובפרשת שופטים רבה : ה"ג מן הדין קרייה ויאמר זאת אומרת וגו' ויאמר המלך קחו גו' : פוקרין · פי' הערוך גיזי צמר כלומר הייתי חונקו ומצער אותו ורבים המה בספר הזה : אנפילוגים · מפליג ומתענג ובילקוט מלכים גרס התחיל פיו נובע בחכמתו : כלום ברא כו' · אלא לחלק לעת צורך ולפיכך אמר גזרו כו' : ה"ג שתי ידים אלא צפה הקב"ה שעתיד דין זה להיות לא עשה אלא אמר תנו לה את הילוד החי והמת לא המיתהו על אותה כו' ועיין בילקוט מלכים ושם הגירסא יותר ברורה : לא עשה · כלומר לא עכב לא נשאר בדבריו הנה אלא אמר תנו כו' : בשלשה מקומות כו' · עיין בפרק אלו הן הלוקין : מלכי יהודה · כולם היה לבם שלם עם ה' יתברך ככתוב בספר מלכים :

בעצלתים ימך · עיין כל זה בויקרא רבה פרשה י"ט ובמדרש חזית בפסוק נרד וכרכום : גלי דכסיא · עיין בפתיחתא דאיכה שקדתי ואהיה כצפור : לא דמי הדין רסיסא כו' · עיין בויקרא רבה פרשה י"ט : מה הדין · כמו מהדין כלומר מן

ידי משה

נמש היא מגורעת או מפני שכל שנה פוסקין עורה : שעומד במשנתו · פירוש שפסק ממשנתו על דרך ויעמוד השטן או יש לומר על דרך ולהג הרבה יגיעת בשר שהוא לומד הרבה מדעתו ולא מחזיר על מה שלמד מרבותיו שלא ישכח אלא רוצה ללמוד הרבה ומתוך כך תיגענו להג הרבה יגיעות בשר : מהיכן

יפה תואר

דשביעית ולהבין פי' המשנה והברייתא בפ' מקום שנהגו שגרס כל הספינות אסורין חוץ כו' וכן הוא בב"ר פ' ע"ט ועיין בפי' הרמב"ם והר"ש בפי' המשנה ובתוספות ריש פרק קמא דקידושין ואין כאן מקום להאריך : לא היה לו לילך אצל פנחס · שהיה שם שהרי אפי' בימי שמואל ודוד היה כדכתיב בד"ה ופנחס בן אלעזר נגיד וגו' ולדעת רז"ל הוא פנחס הכהן ועוד אמרו ז"ל כי פנחס הוא אליהו :

אני ראש וקצין כו' · ומלך קודם לכ"ג ונביא כדתנן בפ' כ"מ והא דכתיב לפני אלעזר הכהן יעמוד היינו שפסקו גדולה לאלעזר שהיה יהושע צריך לשאול דבר הלכה ממנו כדאיתא בפ' הדר והיינו דל"ק פנחס אני כהן ונביא ואני אלך אצלו אלא מפני שהיה צריך לו ומאן דכאיב ליה כיבא אזל לגבי אסיא ומ"מ נענשו שניהם דמאחר דאיכא תקלה במילתא לא הוה להו לדייק בכבודם : ויקבר בערי גלעד · ואע"ג דאפשר לפרש בערי גלעד ע"ד בשתים תחתחן כי לא משמע להו דהתם איצטריך להזכיר שתים אבל כאן א"צ להזכיר אלא עיר א' אם לא יאמר כדבר הזה והא דאשכחן ועל עיר בן אתונות שאני התם לפי שהוא חמור שנברא בין השמשות והוא של אברהם ומשה ובלעם כדאיתא בפר"א לכן הוה כאלו היה בן אתונות רבות ששימש בזמנים רבים ומ"ש הרלב"ג כי להזכיר שמו צוה שיקברו עצמותיו במקומות מתחלפים אין לו טעם וריח : ורוח הקודש אומרת היא אמו · וא"ת א"כ מה המופת שעשה שלמה מאי עבידתיה אחר שממנו לא נתבאר הדבר כ"א מרוה"ק ואיך נודע חכמתו של שלמה מהמעשה ההוא כמו שנראה מתמיהות הפסוקים וי"ל דודאי שלענין הדין יפה כוון שלמה לעשות בחכמתו כיון דאין נכרון זה דין חלוקה ראוי לדון כפי אומדנא ומכיון דאמר תנו לה את הילוד החי נראה שהיא אמו ומשום דאפשר דאיערומי קא מערמא לא הל"ל הכי בהחלט אלא ברוח הקודש היה נאמת הענין ומ"מ נתבאר חכמת שלמה דכוון אל האמת : ע"י שנתעצלו ישראל וכו' · וטעם הכתוב משום דקאמר אשריך ארץ וכו' בגבורה אלא בשתי קאמר דזמנים שהעצלות ושפלות ידים טובים דהיינו כענין המחלוקת על ידי שנתעצלו מלחנות במחלוקת על הר סיני וכמ"ש בפסיקתא דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום בקש הקב"ה ליתן תורה לישראל

אלסים • והדין רטיסה אית מיניה אלסים • ד״א בעצלתים ימך המקרה • ר׳ כהן פתר באשה ע״י שהאשה מתעצלת לבדוק עצמה בעונתה נעשית דוה שנאמר (ויקרא ט״ו) והדוה בנדתה • ובשפלות ידים ע״י שמשתפלת מלבדוק עצמה נעשית זבה • שנאמר (שם) ואשה כי יזוב זוב דמה וגו׳:

א [יט] **לשחוק** עושים לחם • לשחוקים (א) של יראות עושים לחם • ויין ישמח חיים זו התורה שנאמר (תהלים י״ט) פקודי ה׳ ישרים משמחי לב • והכסף יענה את הכל • ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי [א] פעמים נענה • פעמים אינו נענה • פעמים שעושים בו צדקה הוא נענה שנאמר (בראשית ל׳) וענתה בי צדקתי • פעמים שלא יעשה בו צדקה הוא מקטרגו הא מה דאת אמר (דברים י״ט) לענות בו סרה • (ב) ר׳ שמעון בן לקיש קרא יתיה חד מגר חמא אינשי קיימן מרקדין ומטפחין ויהבון ליה מיכלא ומשתיא • אמר הא טבאות אוף אנא איקום ואירקוד ואזמר קם ורקד וזמר ויהבין ליה חד גרב דחמר עתיק • וקרא עלוי לשחוק עושים לחם:

א [כ] **גם** במדעך מלך אל תקלל • אמר רבי יהודה בר׳ סימון [ב] אומר הקב״ה לאדם בשביל שנתתי לך מדע יותר מן הבהמה ומן החיה ומן העופות • אתה מחרף ומגדף לפני • עשיתי לך עינים ולה עינים • לך אזנים ולה אזנים • לך ידים ולה ידים • לך רגלים ולה רגלים • לך פה ולה פה • נמשל כבהמה נדמה • אין נדמה אלא שתיקה שיתקתם מפניך • ראה כבוד שעשיתי לך ואין אתה מבין כל הטובה הזאת (תהלים מ״ט) ואדם ביקר ולא יבין • דבר אחר [ג] גם במדעך מלך אשר בדורך אל תקלל • ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר • עשיר שבדורך אל תקלל • כי עוף השמים ר׳ ירמיה בן אלעזר אומר זה הוא העורב חכמת טיאריו • ובעל כנפים יגיד דבר [ד] משום אזנים לכותל • ד״א גם במדעך מלך • מלכו של עולם אל תקלל • ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר עשירו של עולם • כי עוף השמים יוליך את הקול • ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי יש קרסיות לטובה • ויש קרסיות לרעה • קרסיות לטובה • שנאמר (דברים ה׳) וישמע ה׳ את קול דבריכם וגו׳ הטיבו כל אשר דברו • [ה] חייא בר אדא ובר קפראי חייא בר אדא אמר הטבה כהטבת קטורת • בר קפרא אמר הטבה כהטבת הנרות • קרסיות לרעה שנאמר (שם) וישמע ה׳ את קול דבריכם ויקצף וישבע וגו׳ • ר׳ אבהו בשם ר׳ תחליפא חמיו כתיב (תהלים צ״ה) אשר נשבעתי באפי [ו] אמר הקב״ה באפי נשבעתי וחוזרני בי • אם יבואון אל מנוחתי למנוחה זו אינם באים אבל באין הם למנוחה אחרת • ר׳ ביבי בשם ר׳ יהושע בן לוי אמר למלך שכעס על בנו ודחפו והוציאו חוץ לפלטין שלו • ונשבע שלא יכניסו לבנו לפלטין • מה עשה היתה בנויה וסתרה וחזר ובנאה והכניסו • נמצא מכניס בנו ומקיים שבועתו • כך אמר הקב״ה באפי נשבעתי וחוזרני בי • אם יבואון אל מנוחתי למנוחה זו אינן באים אבל באים הם למנוחה אחרת • ובעל כנפים יגיד דבר • א״ר בון בשעה שהאדם ישן הגוף אומר לנשמה והנשמה לנפש והנפש למלאך והמלאך אומר לכרוב והכרוב אומר לבעל כנפים מי הוא זה השרף והשרף יוליך דבר ויגיד לפני מי שאמר והיה העולם • ד״א במדעך מלך אל תקלל מלך שלפניך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר גדול שבמקומך • כי עוף השמים יוליך את הקול • [ז] אמר הקב״ה לדוד לא כך היית אומר (שם ו׳) יבשו ויבהלו מאד כל אויבי מי היו אויביך לא שאול לא כך היית אומר (שם י״ח) ביום הציל ה׳ אותו מכף כל אויביו ומיד שאול • אמר דוד רבש״ע זדונות אתה מעלה עלי שגגות חשוב אותן לי • הה״ד (שם ז׳) שגיון לדוד אשר שר לה׳ על דברי כוש בן ימיני • דבר אחר גם במדעך מלך אל תקלל זה משה • שנאמר (דברים ל״ג) ויהי בישורון מלך • ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר זה משה • [ח] מניין העשיר משה מפסולתן של לוחות • אמר רבי חנין מחצב של סנפרינון גלה בתוך אהלו • ומשם העשיר משה • שנאמר (שמות ל״ד) פסל לך שני לוחות אבנים וגו׳ פסילתן תהא לך:

פרשה יא א [א] **שלח** לחמך על פני המים • א״ר ביבי אם בקשת לעשות צדקה עשה אותה (א) עם עמלי תורה שאין מים האמור כאן אלא דברי תורה • שנאמר (ישעיה נ״ה) הוי כל צמא לכו למים • (ב) [ט] אמר ר׳ עקיבא כשהייתי בא בים ראיתי ספינה שטבעה בים • ונצטערתי על תלמיד חכם אחד שהיה בה ונטבע • וכשבאתי למדינת קפוטקיא ראיתיו שהיה יושב לפני ושואל שאלות • נמתי לו בני היאך עלית מן הים • אמר לי רבי בצלותך טרדני הגל לחבירו וחבירו לחבירו עד שהגיעוני ליבשה • אמרתי לו בני מה מעשים יש בידך • אמר (ג) כשנכנסתי לספינה פגע בי איש אחד מסכן • אמר לי זכי בי ויהבית ליה חד עיגול • אמר כמה דיהבת לי נפשי במתנך כן יתיהב לך נפשך • וקראתי עליו שלח לחמך על פני המים • מעשה בספינה אחת גדולה מפרשת לים הגדול נטלה הרוח והוליכה למקום שאין בו מים מהלכין • כשראו שצרתן צרה • אמרו (ד) באו ונשתטפינון באיצטרכיא שלנו • אם נמות נמות כולנו • אם נחיה נחיה כולנו • האיר המקום עיניהם ונטלו גדי אחד וצלו אותו • ותלוהו (ה) במערבה של ספינה באה חיה גדולה לריחו והתחילה גוררת בה עד שהשליכה למים המהלכין והלכו • כיון שהגיע ונכנסו לרומי תנון עובדא לר׳ אליעזר ור׳ יהושע וקרון עליהון שלח לחמך על פני המים • בר קפרא מקפל בשוניתא דימא דקסרי • ראה ספינה שטבעה בים הגדול (ו) ואוטפיטא עולה מתוכה ערום כד חמיניה בא אצלו ושאל בשלומו ונתן לו שתי סלעים • מה עשה הכניסו לביתו והאכילו והשקהו ונתן לו עוד שלשה סלעים אחרים • אמר לו (ז) אדם גדול שבמותך יוציא שלשה סלעים אחרים•לבתר יומין אתצידון יהודאי (ח) בהדין ספפסא • אמרין מאן אזיל ומפייס עלינא אמרין דין לדין בר קפרא דהוא חשוב במלכותא • אמר לון וידעון אתון הדא מלכותא עבדא מידי על מגן • אמרין ליה אית הכא חמש מאוון דדינרין סב יתהון וזיל ופייס עלינן • נסב חמש מאוון דדינרין וסלק למלכותא • כשראה אותו אנטפיטי עמד על רגליו ושאל בשלומו • אמר לו למה איצטער רבי להכא• אמר ליה בעינא מינך דתתרחם על אילין יהודאי • אמר ליה ידע את

מסורת המדרש א לעיל פרשה א׳ פסוק י״ג: ב ויק״ר פרשה ל״ב כל הענין: ג מדרש תהלים מזמור ז׳ • ילקוט כאן רמז תתקע״ט • ילקוט סדר אמור רמז תרנ״ז: ד ברכות דף ח׳ • בר״ר פ׳ ע״ד וש״כ: ה שיר השירים פרשה ב׳ פסוק י״ד • ופרשה ד׳ פסוק א׳: ו בבא בתרא דף ע״ה • ירושלמי נדרים פרק ד׳: ז מדרש תהלים מזמור ז׳: ח נדרים דף ל״ח • ירושלמי שקלים פרק ה׳ • שמות רבה פרשה מ״ו • פדר״א פרק מ״ו • ספרי בהעלותך פסקא ק״א • תנחומא סדר תשא סימן כ״ט • וסדר עקב סימן ט׳ • לעיל פ׳ ט׳ פסוק י״א • ילקוט תשא רמז שנ״ב: ט עיין יבמות דף קכ״א:

חדושי הרד״ל

(א) של יראות • פי׳ של עכו״ם • ואפשר רומז לעגל דכתיב ביה וישב העם לאכל ושתו ויקומו לצחק וכתיב וירא את העגל ומחולות • אבל יראת שמים של תורה היא עצמה משמחת לב • וא״צ לעשות לה פתלה לחם ושחוק לעוררה: (ב) רשב״ל כו׳ וקרא עלוי לשחוק עושים לחם • רמז לדבר בגימטריא שמעון בן לקש חסר יו״ד:

(א) עם עמלי תורה • עי׳ (בב״ב י׳): (ב) א״ר ע כשהייתי בא בספינה כו׳ • אדר״נ פ״ג: (ג) כשנכנסתי לספינה כו׳ וקרא עלוי שלח לחמך על פני המים • על פני ידרש כמו לפני קודם לאהך בספינה על המים צדק לפניו יהלך וגו׳: (ד) באו ונשתתף באיצטרכיא • וזה נחשב להם לצדקה שעשו ע״ש שמים (ובזכותם האיר המקום עיניהם בעצה שינצלו כדמפ״ו) להשתתף יחד מי שיש לו הרבה עם מי שיש לו מעט ולכאורה הייתו פלוגתא דר״ע וכן פטורי (בב״מ ס״ב) ולר״ע שלא כדין עשו • שסברי חייך קודמין רק אולי יש לומר דשם אם ישתה האחד בוודאי יגיע לישוב הוא דשייך חייך קודמין • ועי׳ בזוהר (בסר ק״י) דעשה אחד כן אף שאח״כ לא היה לו בעצמו מה לאכול ונחשב לו לצדקה להצילו מטופסת דמותא • אבל כאן כולם היו בחזקת אבודים: (ה) במערבה של ספינה • עמ״ש בס״ד בהגהותי באיכה רבה פ״ד אות ט׳: (ו) ואנטיפטא עולה כצ״ל עי׳ ערוך ערך אנטפתא: (ז) אדם גדול שבמותך יוציא ג׳ סלעים אחרים • כלומר כדאי להוציא עליך עוד ג׳ סלעים לחשיבותך: (ח) בהדין ספפסא • עמ״כ בשם הערוך שפי׳ יועץ המלך ובערוך פי׳ כן על ספיסטא אפשר היה גורס המ״כ כאן כן • ועיקר הגי׳ נראה ספסיפא וכ״ה בירושלמי ספ״ח דתרומות (ובשוח״ט מזמור י״ב דהוו עסקין בהדין סמפוניא נראה

מתנות כהונה

מן הדין: נעשית דוה • בויקרא רבה דייק ימך המקרה כמה דאת אמר את מקורה הערה: נעשית זבה • וזהו ידלוף בית:

פעמים נענה כו׳ • עי׳ זה לעיל בפסוק ונתתי את לבי: קרא יתיה כו׳ • קרא אותו שכן אחד ראה אנשים עומדים מרקדים ומטפחין והיו נותנין להם מאכל ומשתה אמר ריש לקיש זהו טוב אף אני אקום וארקד ואזמר וקם ורקד וזמר ונתנו לו חבית אחת יין ישן: ויהבון ליה גרסי׳: עתיק גרסי׳:

גם במדעך מלך כו׳ • עיין כל זה בויקרא רבה פרשה ל״ב: אין נדמה אלא שתיקה גרסי׳: קרסיות • לפי ענין הוא לשון שמיעה וי״ל מלשון קרסין שפי׳ עת וזמן ועיין לקמן ריש פסוק אם ימלאו: ה״ג בויקרא רבה ויקצוף וישבע וגו׳ ר׳ אבהו בשם ר׳ תחליפא כו׳ • עד למנוחה אחרת רבי ביבי בשם רבי יהושע בן לוי כו׳ עד למנוחה אחרת ובעל כנפים יגיד דבר אמר רבי בון בשעה כו׳ • עד והיה העולם: ה״ג שהאדם ישן הגוף אומר לנשמה והנשמה לנפש והנפש למלאך והמלאך כו׳ כן הוא בויקרא רבה פרשה ל״ב ובילקוט: דברי כוש • ודרשו חכמינו ז״ל בפרק ואלו מגלחין זה שאול שהיו הכל מודים בצדקתו כמו שמודים בשחרותו של כושי: של סנפרינון גרסי׳ ועי׳ לעיל בפסוק שבתי וראה:

שלח לחמך • קצת מאמר זה המצא בפרק בתרא דיבמות: מה מעשה טוב שבשבילו נצלת: עיגול • פת לחם: שצרה • כלומר שצרה ודאית: ה״ג ונשתתפינון באיצטרכיא • פירוש נשתתף כלנו בצרכי מזונות שיש לנו ומי שיש לו נחלק בשוה עם מי שאין לו דרך צדקה וחסד והיא שעמדה להם שניצולו לבסוף: איצטרביא • צרכי מזונות ועיין בב״ר פרשה ס׳ וכן פי׳ הערוך: שהשליכה למים מהלכין גרסי׳ • פי׳ החיה המשיכה והשליכה את הספינה למקום מים מהלכין והלכו לשלום: תנון כו׳ • ספרו המעשה לר״א: מקפל • נראה דצריך להיות מטייל וכדלקמן ועי׳ לעיל בפסוק ויתרון ארץ: בשוניתא גרסי׳ • פירש הערוך בחוף הים: אוטפיטא • פי׳ הערוך שליט ומושל: כר חמיניה • כשראה אותו: אתצידון • נתפסו ונשבו: ספפסא • פי׳ הערוך מקום יועץ המלך: אמרין מאן אזיל כו׳ • אמרו היהודים מי ילך ויפייס המלך עלינו ואמרו זה לזה בר קפרא ילך שהוא חשוב בבית המלך אמר להם בר קפרא הידעתם שמלכות הזאת שאינו עושה כלום בחנם: עבדא מידי • כלומר עושה ולא כלום בחנם ומותר האדם מן הבהמה אין ח״י מידעם: סב יתהון כו׳ • קח אותם והתפיים עלינו א״ל יהיו אלו דינרין ממושכנין אצלך תחת חמשה סלעים שנתת לי ועמך יהיו נצולים תחת מאכל ומשתה שהאכלתני והשקיתני בביתך ואת לך בשלום בכבוד גדול

פירוש מהרז״ו

כאן שהובטחו על מנוחה נתיישבה דעתם והושוו בלבם לקבל עול תורה ומלכות שמים • ועל שלא היה תשובה גמורה אלא על ידי הבטחת המנוחה על כן נקרא בלשון עצלתים שנתעצלו לעשות רע עכ״ז זכו לכל הטובה • וכמ״ש בפסחים פרק מקום שנהגו יש שפל ועצל ונשכר ומ״ש ימך מלשון נמיכות שהנמיך עצמו כ״י משמים מי שמקרה עליותיו במים וירדו אז מים רבים • ועי׳ כ״ז בויק״ר פ׳ י״ט סי׳ ב׳ מש״ם:

א לשחוקים של יראות • באיכה רבתי פסוק קלים היו רודפינו נשחק הולד כינוי למיתת הרשעים וזהו לשחוקים • ומ״ש יראות הכוונה על עבודת כוכבים נקרא בלשון חז״ל יראות וכמ״ש על דמא בן נתינה ואבן שישב עלי׳ אביו עשאה יראה וכמ״ש במ״ר פרשה כ׳ סוף סי׳ י״ד על האתון ועושין אותה יראה • וחק לעבודת כוכבים לעשות סעודה על מתים שלהם וצ״ע מה משמיענו • ויין משל לתורה כמ״ש ושתו ביין מסכתי וחיים הם הצדיקים שנקראים חיים וכדומה:

א פעמים נענה • עי׳ לעיל פסוק ונתתי את לבי וכו׳ עד לענות בו: קרייה יתי׳ חד מגר • שקרא אותן שכן אחד לראות באנשים שמרקדין בעבור שכר של מאכל ומשתה אמר השכן אף אני אעשה כן וקרא ר״ל על השכן פסוק זה וחלילה לומר על ר״ל שעשה כן בעצמו • שא״כ היל״ל וקרא על עצמו • שמ״ש וקרא עלוי פי׳ שקרא עליו היינו על השכן לשחוק עושים לחם שבעבור שחוק נותנים להם מאכל ומשקה:

א גם במדעך • עי׳ כל זה ויק״ר פרשה ל״ב סי׳ ב׳ וש״כ ומבואר ועי׳ ב״ר ריש פרשה ה׳ בדומה לזה במשל התרסין והפקחין: זה משה • לעיל סוף פסוק ושבתי וראה • וכאן חסר סיום הדרשה ותשלומה בויק״ר שם:

א מקפל בשוניתא • פי׳ חופר כמ״ש הני קפולאי הובא בערוך ערך קפל • ושונית פי׳ בערוך מקום שהים עולה בזעפו • והביא ראיה ממשנה סוף אהלות: ר״ה

יפה תואר

לישראל בשעה שיצאו ממצרים והיו חלוקים אלו על אלו וכו׳ עד כשבאו לסיני שוו כולם אגודה אחת ויחנו שם ישראל אין כתיב כאן אלא ויחן שם ישראל נעשה חומיה אחת אמר הקב״ה תורה כולה שלום ואני נותנה לאומה שהיא אוהבת שלום והיכא למידק אמאי נקט קרא ירידת השכינה בשלמא אשפלות ידים סוף א״ש שכנגד מה שהושפלו נהג ה׳ עמהם מדת ענוה שהוריד שכינה למטה וכמ״ש בסוטה גבי את דכא ושפל רוח אבל אבעצלתים לא היל״ל אלא נתינת תורה שהיא שלום וי״ל דמשום דשמו של הקב״ה שלום לא כבודו אצל ישראל כשהיו בשלום א״כ מפני שמתחלה היתה מחלוקת בין עליונים לתחתונים שהעליונים

דהדין מלכותא עבדא כלום על מגן • אמר ליה אית עמי חמש מאוון דדינרי סב יתהון ופייס עלינן • אמר ליה אית אילין דינרין אינון יהון מתמשכנין לך חלף חמשה סלעים דיהבת ליי ואומתך משתזבן חלף מאכל ומשתה דאוכלת ואשקת יתי בביתך ואת זיל בשלם ביקרא סגי • וקרון עלוי שלח לחמך על פני המים • רבי אלעזר בן שמוע הוה מטייל על כיף ימא רבה • חמא אילפא דמיטרפא בימא כהריפת עין טבעת וטבע כל מה דהוה בה • חמא חד גבר דיתיב על קורשא דספינתא מגלא לגלא סליק ליבשתא • כד הוא הוה ערטילאי והוה מיטמר בכיף ימא • ארעת ענתה דישראל סלקין לריגלא בירושלם • אמר להון מן בני עשו אחוכון אנא הבו לי זעיר כסות ואיכסי בה תתאי דערעני ימא ולא אישתזב גבאי מידי • אמרין ליה כן יתערערן כל אומתך • תלה עיניה וחמא ית רבי אלעזר דהוה מטייל ביניהן • אמר מסתכל אנא דאת גבר סב ויקיר מאומתך ואת חכים ביקרי דברייתא • אלא זכי בי והב לי תכסית דאכסי בה תתאי דערערן ימא • הוה על רבי אלעזר בן שמוע שבע איצטלוון • שלח חד ויהביה ליה • אובליה לביתיה ואכליה ואשקיה ויהב ליה תרין מאוון דינרין וארכביה ארבעה עשר פרסין • ועבד ליה יקרא סגי עד דאעליה לביתיה • לבתר יומין מת קיסר הרשע ואימנו ליה מלכא תחותיה • גזר על מדינתא ההיא כל גוברין לקטלא וכל נשיא לביזה • אמרו לר' אלעזר בן שמוע זיל ופייס עלינן אמר לון אתון ידעיתון הדא מלכותא עבדא מידי על מגן • אמרו ליה אית הכא ארבעה אלפין דינרין סב יתהון ואזיל ופייס עלינן • נסב יתהון וסלק • וקם על תרע מלכותא • אמר לון איזלון אימרון למלכא חד גבר יהודאי קאים על תרעא בעי מישאל שלמא דמלכא • אמר אעלוניה • כד חמיניה מלכא שדא מעל כורסיה ונפל על אנפוהי • אמר ליה מאי עיסקיה דמרי הכא ולמה איצטער מרי להכא • אמר בגין דתתרחם על הדא מדינתא ותתבטל הדא גזירתא • אמר ליה אוריתא כלום כתיב בה שיקרא • אמר ליה לא • אמר ליה לא כתיב בתורתכם לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' • למה • על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וכתיב (במדבר ו) לא תתעב אדומי כי אחיך הוא ואנא לא בר עשו אחוכון אנא ולא גמלון לי חסד • ומאן דעבר אדאורייתא חייב לקטלא • א"ל רבי אלעזר בן שמוע אע"פ דהינון חייבין לך תישבוק ותרחם עליהון • אמר ליה ואת ידע הדא מלכותא עבדא מידי על מגן • אמר ליה אית עמי ארבעת אלפין דינרין סב יתהון ואיתרחם עליהון • אמר ליה ארבעה אלפין הללו יהון לך יהיבין חלף תרין מאוון דיהבת לי • ומדינתא כולה תהא משתזבא בגינך • חלף מיכלא ומישתיא דאוכלת ואשקת יתי • ועול לבי גנזא וגנזי דידי וסב לך שבעין איצטלוון דלבושן חלף איצטלא דיהבת לי • וזיל בשלם על אומתך ואשביקין בגינך וקרון עלוי שלח לחמך על פני המים • עובדא הוה בחד בר נש דבכל יום הוה נסיב חד עיגול ומקלק לימא רבא • חד יומא אזל וזבין חד נון קרעיה ואשכח ביה סימא אמרו ליה היידי הוא גברא דקם ליה עיגוליה • וקרון עלוי שלח לחמך על פני המים • א"ר יצחק עובדא הוה בפרגמטוזטוס שהיה מהלך בדרך בהדי אסרדיוט חד • כשהן מהלכין זה עם זה קשר עמו חיבה • כיון שנכנסו לעיר הכניסו עמו והאכילהו והשקהו • לבתר יומין איתציד ההוא פרגמטוזטוס דהות מזבין מנין מגעגעין בדמא • שמע ההוא אסרדיוט ואתא לגביה • אמר ליה מה את עביד הכא • תני ליה עובדא אמר ליה כד את נפיק למיתדנא אימא להו פלן חכים עלי זכו • כד נפק לאתדנא אמר פלוני חכים עלי זכו • אמרון ליה מה זכו את ידע לדין • אמר לון אהוי דקטילא הוה חייב לי ולא הוה ליה מה יתן ונסיבית ית מנוי ויהבית יתהון לדין למזבנא יתהון לי • אמרין נאמן מנאמן קביל והוא נפיק לדימוס • וקרון עליה שלח לחמך על פני המים • ר' אלעזר ברבי סימאי פתר באברהם אבינו א אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה אמרת (בראשית י"ח) ואקחה פת לחם חייך שאני פורע לבניך במדבר וביישוב ולעתיד לבא • במדבר שנאמר (שמות ט"ז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים • בישוב • שנאמר (דברים ח') ארץ חטה ושעורה • לעתיד לבא שנאמר (תהלים ע"ב) יהי פסת בר בארץ • אמרת ורחצו רגליכם חייך אני פורע לבניך במדבר ובישוב ולעתיד לבא • במדבר • שנאמר (יחזקאל ט"ז) וארחצך במים וגו' • בישוב שנאמר (ישעיה א') רחצו הזכו • לעתיד לבא • שנאמר (שם ד') אם רחץ ה' את צואת בנות ציון • אמרת יקח נא מעט מים חייך אני פורע לבניך במדבר וביישוב ולעתיד לבא • במדבר • שנאמר (במדבר כ"א) עלי באר וגו' • בישוב שנא' (דברים ח') ארץ נחלי מים וגו' • לעתיד לבא • שנא' (יואל ד') והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס וכל הגבעות תלכנה חלב וכל אפיקי יהודה ילכו מים וגו' • אמרת והשענו תחת העץ חייך אני פורע לבניך במדבר ובישוב ולעתיד לבא • במדבר • שנאמר (תהלים ק"ה) פרש ענן למסך • בישוב שנאמר (ויקרא כ"ג) בסוכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכות • לעתיד לבא • שנאמר (ישעיה ד') וסכה תהיה לצל יומם וגו' :

א [ג] **תן** חלק לשבעה וגם לשמונה • ב ר' אליעזר ור' יהושע • ר' אליעזר אומר תן חלק לשבעה (א) אלו שבעת ימי שבת • המד"א (מלכים א' י"ח) ויהי בשביעית ביום השבת • ג וגם לשמונה אלו ח' ימי המילה • דכתיב (שם) וישם פניו בין ברכיו וגו' • (ב) ד ולמה בין ברכיו אלא אמר לפני הקב"ה רבש"ע אפי' אין ביד בניך אלא זכות שתי מצות הללו (ג) שבת ומילה כדאי שתרחם עליהם • רבי יהושע אומר תן חלק לשבעה אלו ז' ימי הפסח • וגם לשמונה אלו שמונת ימי החג (ד) ומניין לרבות עצרת וראש השנה ויום הכפורים • ת"ל גם וגם ריבויין • ר' עזריה אומר תן חלק לשבעה זה דור (ה) שמל משה לשבעה • וגם לשמונה זה דור שמל יהושע לשמונה דכתיב (יהושע ה') בעת ההיא אמר ה' אל יהושע וגו' מול את בני ישראל שנית מכלל שמלן בראשונה (ו) ויעש לו יהושע שעשו אותה גבעה בערלות • ר' נחמיה פתר קרייא בנשיאים תן חלק לשבעה דכתיב (במדבר ז') ביום השביעי נשיא לבני אפרים • וגם לשמונה דכתיב (שם) ביום השמיני נשיא לבני מנשה • ר' יהודה פתר קרייא במלואים תן חלק לשבעה אלו שבעת ימי המלואים • שנאמר (ויקרא ח') כי שבעת ימים ימלא את ידכם • וגם לשמונה דכתיב (שם ט') ויהי ביום השמיני • ר' הונא אמר ה תן חלק לשבעה אלו (ז) שבעת ימי הנדה וגם לשמונה אלו שמונה ימי המילה • שנאמר (שם י"ב) וביום השמיני ימול • ר' לוי

מסורת המדרש א עיין בבא מציעא דף פ"ו • וב"ר פרשה מ"ח • שמ"ר פרשה כ"ה • במד"ר פרשה י"ד • מכילתא ריש סדר בשלח פרשה א' • פסיקתא רבתי פסקא י"ד • תוספתא סוטה פרק ד' • תנחומא סדר וירא סימן ד' • תדא"ר פרק י"ב • ילקוט סדר וירא רמז פ"ב : ב פסיקתא דרב כהנא פסקא ל' כל הענין • ילקוט סדר תזריע רמז תקמ"ז • ילקוט סדר פנחס רמז תשס"ב : ג עיין ערכין דף מ' : ד שיר השירים רבה פרשה ז' פסוק ו' • ילקוט מלכים רמז רי"ז : ה ויקרא רבה פרשה י"ד :

חידושי הרד"ל

נראה ג"כ צ"ל כן) ונראה שהוא מין סחורה שהיה אסור לעסוק בה ע"פ גזירת המלכות בימיהם : (א) אלו ז' ימי השבת כד"א ויהי בשביעית כו' • זה שהשבת הוא שביעי א"צ לראיה מהתם • אלא משום דדרש לכו כאן שבת ומילה יחד וכדמסיים שאמר אליהו אפי' אין ביד בניך אלא שתי מצות כו' • לכן דרש גם שבת בהאי קרא דאליהו : (ב) ולמה בין ברכיו כו' • ויק"ר פל"א : (ג) שבת ומילה כדאי כו' • בילקוטי נסדר"א פכ"ט בילקוטי כס"ד למה בשביל ב' מצות אלו היו ראויין ליענות בגשמים אז ע"ש : (ד) ומנין לרבות עצרת ור"ה ויוה"כ • פי' שהיו תשובין ג"כ יו"ט לומר בהם זמן עי' (ערובין מ') (שהיו חייבין בשמחה כשלש רגלים) : (ה) שמל משה לשבעה • עי' מ"כ • וכן פי' הרא"ב"ן בספרו סי' ל"ד ע"ש : (ו) ויעש לו יהושע וגו' אל גבעת הערלות שעשה אותו גבעה כו' כצ"ע • ועי' בויק"ר פ' כ"ה : (ז) ז' ימי הנדה כו' • ח' ימי המילה כו' • כמ"ש שאם אמרה ימי נדה כראוי תזכה

פירוש מהרז"ו

ר"א בן שמוע וכו' סליקין לריגלא • הנה על ראב"ש היה תלמידו של רבי מאיר זמן רב אחר החורבן אך היה מנהגם גם אחר החורבן זמן רב לעלות לרגל לירושלים : פתר באברהם אבינו • ב"ר פרשה מ"ח סי' יו"ד וש"נ ומבואר :

א תן חלק לשבעה • כל דרשה זו ע"פ מדה י"ז : ויהי בשביעית • אצל אליהו כתוב וזה מיותר שהרי כתוב שוב שבע פעמים ע"כ דורש בשביעית על שהזכיר זכות השבת ולשון המדרש משמע שדורש שהמעשה של אליהו היה ביום השבת : דור שמל משה • שמ"ר פרשה י"ט סי' ו' : ויעש לו יהושע • חרבות צורים וימל אותם אל גבעת הערלות כמ"ש בי"כ פסוק עד סיפוח : ז' ימי נדה • ויק"ר פרשה י"ד סימן ז' סיום

מתנות כהונה

גדול וקרו עליו לבותינו שלח וגו' : הוה מטייל כו' • היה מטייל על חוף הים הגדול וראה ספינה מטורפת בים וכהרף עין נטבעה כל מה שהיה בתוכה וראה איש אחד שישב על קרש אחד מן הספינה ומגל לגל היה עולה ליבשה כשהוא ערום והיה מחבא ומטמין את עצמו בחוף הים ויקר מקרה עת שעלו ישראל לרגל ואמר להם הרי אני מן בני עשו אחיכם תנו לי מעט כסות לכסות אותי בו מנגד מפני שערער אותי הים ולא נשאר אצלי שום דבר : דערעני ימא גרסי' • ודוגמתו אמרו גבי סוטה מערערין אותה בעל כרחה : אמרין ליה כו' • אמרו לו ישראל כך יהיו מעורערין כל בני עמך : תלה עיני וחמא ית רבי אלעזר • פי' תלה והגביה עיניו וראה את רבי אלעזר שהיה מטייל ומהלך בתוך בני ישראל אמר לו רואה ומבין אני שאתה איש זקן ונכבד מאומתך ואתה מכיר בכבודן של הבריות ויען כן הנה לי מכסה שאכסה בו תחתיי שערער אותי הים והיו על ר"א שבעה מלבושי כבוד ופשט אחת ונתנה לו : ה"ג שלח חד ויהביה ליה : אובליה כו' • הביאו לביתו והאכילו והשקהו ונתן לו מאתים דינר והרכיבו ארבע עשרה פרסאות ועשה לו כבוד גדול עד שהכניסו לביתו לאחר ימים מת הקיסר הרשע והיו ממנין אותו לקיסר תחתיו וגזר על המדינה ההיא על האנשים להרוג והנשים לבוז על שאמרו לו כן יערערון כל אומתיך : וסלק כו' • ועלה ועמד לפני שער המלך ואמר אל העומדים בחצר המלך לכו ואמרו למלך יהודי אחד עומד לפני השער וחפץ בשלום המלך וכן עשו ואמר המלך הכניסוהו וכשראה אותו המלך הפיל את עצמו מכסאו ונפל על פניו ארצה : אע"פ דהינון כו' • אע"פ שהם חייבים לך הניח אותם ותרחם עליהם : יהיו לך יהיבין כו' • יהיו לך נתונים תחת מאתים שנתת לי והמדינה כולה תהא נצלת בשבילך תחת מאכל ומשתה שהאכלתני והשקיתני ולך לבית גנזי וקח לך ע' לבושים תחת הלבוש שנתת לי ולך לשלום אל אומתך ואניחם בשבילך : לבי גנזא • צ"ל שצ"ל לבי גזא ופי' בית אוצר כהאי דאמרינן בפרק שלוח הקן כל היכי דאיתנהו בי גזא דרחמנא קיימי : הוה נסב כו' • בכל יום לקח פת לחם אחד והשליך ליס הגדול יום אחד הלך וקנה דג אחד וקרע את בטנו ומצא בו סימא אוצר ממון מרגלית או אבן טוב אמרו לו זהו האיש שעמד לו פת לחם שהשליך שם שמתוך כך הרגיל הדג את עצמו לבא שמה וניצוד וקראו עליו המקרא הזה שלח כו' : עובדא הוה כו' • מעשה היה בסוחר אחד שהיה מהלך בדרך : הכי גרסינן בדרך בהדי אסרדיוט כו' : אסרדיוט • פירש הערוך שר ממונה לעשות הדין בהדיוטות : הכניסו • הסוחר הכניס להסרדיוט והאכילהו והשקהו לאחר ימים נתפס אותו סוחר על שהיה מוכר בגדים מלוכלכים בדם : ה"ג איתצוד ההוא פרגמטוטוס דהוה מזבין מנין מגעגעין בדמא : מגעגעין • מלוכלכין ועיין בערוך ערך געגע והיו חושדין אותו שהוא ליסטים שמע אותו אסרדיוט ובא אצלו א"ל מה אתה עושה פה ספר לו המעשה א"ל כשאתה יוצא להיות נידון אמור להם פלוני סרדיוט מכיר ויודע עלי זכות : אימא להו גרסי' : ה"ג זכו כד נפק למתדנא אמר פלוני חכים עלי זכו : אמרין כו' • אמרו מה זכות אתה יודע לזה אמר להם אחיו של הנהרג היה חייב לי ולא היה לו מה יתן לי ולקחתי את בגדיו שירש מאחיו ונתתי אותם לזה שימכרם בשבילי אמרו איש נאמן קבלם מנאמן והוא יוצא לזכות ולפטור : לדימוס • לפטור ועיין בערוך ערך דמס : אמר לו הקדוש ב"ה כו' • עיין כל זה בבראשית רבה פרשה מ"ה :

תן חלק לשבעה : בין ברכיו וגו' גרסי' ושיפיה דקרא שבע פעמים כו' עד ויהי בשביעית : וגם • שני ריבויין ומכח הי מנייהו מפקת אתרבו שלשתן עצרת וראש השנה ויום הכפורים : שמל משה לשבעה • מאברהם עד משה שבעה דורות אברהם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה ויהושע הוא דור שמיני :

יפה תואר

שהעליונים לא היו יורדים וכו' ובמ"ש ירדו עליונים למטה ועלו התחתונים למעלה והקב"ה היה המתחיל בירידת הר סיני : ואקחה פת לחם • כשאומר את הפועלים לא הזכירו זה ואמר שהמן בזכות ויקח חמאה וחלב והרא לא נקט חמאה וחלב וי"ל דהיינו הא שלא בא החמאה וחלב אלא תמורת הלחם לפי שהטעמאה העיסה להכי נקט פת לחם שהיתה בו עיקר כוונתו והתם נקט חמאה וחלב שנתן ממש א"נ הכא נקט פת משום דהמן הוי דוגמא דידים דאיקרי לחם והתם נקט חמאה וחלב דדמו למן בטעמו שהיה כטעם לשד השמן : עלי באר וגו' • לא נקט והכים בצור והיינו הא דבאר היה מהתם כדפירש"י בפ' השוכר את הפועלים • ויהא ניה הכא למנקט האי קרא דכתיב ביה באר שהיה מתגלגל עמהם במדבר תמיד כן איתא בתענית ולהכי לא נקט ויזובו ה' ען וגו' דאין מים הכם קבועים להם בכל המדבר ואין לומר משום דהתם

משנת דר"א נשיא לבני אפרים וגם לשמונה כו' • רמז על אלו יותר מאלו נשיאים שאף שהם משבט אחד של יוסף מ"מ זכו להקריב ב' נשיאים וגם קרבנו דהם שבת אף שהוא רק חצי שבט שהרי גם נשמנה הקריב מנשה אחיו :

אמר תן חלק לשבעה אלו ז' ימי הסוכה · וגם לשמונה (במדבר כ"ט) ביום שמיני עצרת · (ח) [א] ר' אלעזר בר' שמעון איתשיש ואיתגליאת אדרעיה · חמיתיה איתתיה וחייכת ובכית · ואמרת טובוי מה הוה חלקי בהדין עלמא · טובוי דאידבקת להדין גופא צדיקא · ובכית ואמרת ווי דהדין גופא צדיקא לאדמה · וכד הוה מידמך · אמר לה אנא מידמיך ברם רמה לית ליה משליט בי · אלא תולעתא דעתידא נקרא אחורי אודני · [ב] דחד זמן הוינא עליל ושמעית קליה דחד בר נש מחרף והות ספיקא בידי למיעבד ביה דינא ולא עבדית וכיון דדמך אתיהב בהדא גוש חלב · והוה ר' שמעון מיתגלי על מרונאי ואמר לון חד עין דימין דהות לי ולית אתון יהביה יתיה גבי · והוון מרונאי אזלון בעיין מייתוניה וגוש חלב אנפקון בתריה בחוטרי ובמורניתא · חד זמן קרב צומא רבה אמרין הא שעתא מייתין יתיה (ט) עד דאינון בקיין אזלון בעיין מיתוניה ונפקין תריין חיוואן דנור שרן מהלכין קדמיהון אמרון ההוא שעתא דאנן מייתין · וכיון דמטון למערתא קמון לון תריין חיון ליסטר אמרון מאן עליל מייתי ליה אמרה אנא עללה ומייתי ליה דאית לי סימן ביה עללת לאייתיה ואשכח ההוא תולעתא יתיבא ונקרה אחורי אודניה · בעית מרים יתיה שמעת ברת קלה אמרת שבקו למרי חובא דיגבי חוביה · אייתוניה ויהבוניה גבי אבוי · מן ההוא שעתא לא איתגלי ר"ש על מרונאי · [ג] ר' אלעזר בר' שמעון כשהיה נכנס לבית הועד היו פניו של רבי מקדירות · והוה אבוי אמר ליה ברי יאות זה ארי בן ארי ואתה ארי בן שועל · מן דדמך שלח תבע באיתתיה · שלחת ואמרת ליה כלי שנשתמש בו קדש ישתמש בו חול · אמר לה ומה עבד דאנא לא עביד דכוותיה · אמרה ליה כד יתיב מלעי באורייתא הוה לעי כל צרכיה · והוה אמר דכל יסוריהון דישראל ייתון עלי והיינון אתיין · וכד הות שעתה דמלעי הוה אמר כל חד וחד ייזל ליה לאתריה · אמר לה אוף אנא עביד כן קרא לון דייתון ואתון · בעא דיזלון ולא אזלון ואית דאמרי [ד] תלת עשר שנין דיומין עביד חשש שיניה שלח ואמר לה אמרה ליה שמעתי שמעלין בקדש (י) ולא מורידין · וגם לשמונה (במדבר כ"ט) ביום השמיני עצרת :

א [ג] **אם** ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו וגו' · אם ימלאו תלמידי חכמים תורה על ישראל יריקו שנקראו ארץ שנאמר (מלאכי ג') כי תהיו אתם ארץ חפץ · אם יפול עץ בדרום ואם בצפון אם הגיע קירסו של תלמיד חכם להורות אם בדרום (א) ואם בצפון כל ישראל מתכנסין שמה (ב) ומעמידין חכמתו ושומעין ממנו ולומדין ממנו · ד"א אם ימלאו העבים גשם אם הנביאים ימלאו נבואה · על הארץ יריקו על ישראל מתנבאין שנקראו ארץ שנאמר (שם) כי תהיו אתם ארץ חפץ · (ג) תירגם עקילס הגר (ישעיה ה') ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר · ועל נביאיא אפקוד דלא יתנבאון להון נבואתה · אם יפול עץ בדרום (ד) ואם בצפון אם הגיע קירסן של נביאים להתנבאות אם בדרום ואם בצפון שמה יהיו כל ישראל מתכנסין ושומעין נבואתן ולמדין ממנו · אמר ר' יצחק אם ראית צרות שהם משמשות ובאות על הארץ בשביל ישראל שנקראו ארץ · שנאמר (מלאכי ג') כי תהיו אתם ארץ חפץ · אם הגיע קירסו של תלמיד חכם להסתלק (ה) מן העולם כגון ר' מונא בצפורין ור' בון בטבריא · אם בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא (ו) שמה יהיו כל ישראל גומלין אותו חסד · שומר רוח לא יזרע שומר (ז) רוחן של מלכיות לא יזרע מצות ומעשים טובים · ומי רואה (ח) בעבים של מלכיות · לא יקצר מצות ומעשים טובים :

א [ה] **כאשר** אינך יודע · (א) [ה] ז' דברים מכוסים מבני אדם · ואלו הם · יום המיתה · ויום הנחמה · ועומק הדין · ובמה הוא משתכר · ומה בלבו של חבירו · ומה בעיבורה של אשה · ומלכות זו של אדום אימתי נופלת · יום המיתה מניין · שנאמר כי לא ידע האדם את עתו · יום הנחמה מניין · שנאמר (ישעיה ס') אני ה' בעתה אחישנה · ועומק הדין מניין · שנאמר (דברים א') כי המשפט לאלהים הוא · במה הוא משתכר מניין · שנאמר זו מתת אלהים הוא · ומה בלבו של חבירו · שנאמר (ירמיה י"ז) אני ה' חוקר לב · ומה בעיבורה של אשה · שנאמר כעצמים בבטן המלאה · מלכות הרשעה זו של אדום אימתי נופלת · שנאמר (ישעיה ס"ג) כי יום נקם בלבי :

א [ו] **בבקר** זרע את זרעך · [ו] רבי אליעזר ורבי יהושע · רבי אליעזר אומר אם זרעת בבכיר זרע באפיל · שאין את יודע איזה מתקיים לך · אם הבכיר ואם האפיל · כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה · רבי יהושע אומר נשאת אשה בילדותך ומתה תשא בזקנותך · היו לך בנים בילדותך · יהיו לך בנים בזקנותך · שנאמר בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה · ר' ישמעאל ור' עקיבא · ר' ישמעאל אומר אם למדת תורה בנערותך · למד בזקנותך שאין אתה יודע אי זו תורה מתקיימת · אם של נערותך אם של זקנותך · ואם שניהם כאחד טובים · ורבי עקיבא אומר שנים עשר אלפים תלמידים היו לי מגבת ועד אנטיפרס וכולן מתו בחיי בין פסח לעצרת ובסוף העמידו לי שבעה ואלו הן · רבי יהודה ורבי נחמיה ורבי מאיר ורבי יוסי ורבי שמעון בן יוחאי ורבי אליעזר בנו של ריה"ג ורבי יוחנן הסנדלר · אמר להם הראשונים לא מתו אלא מפני שהיתה עיניהם צרה בתורה זה לזה אתם לא תהיו כן מיד עמדו ומלאו כל ארץ ישראל תורה · ר' נתן [נ"א כהן] פתר קרייא באשה אם לקחת אשה בנערותך לקח בזקנותך למה אינך יודע איזה בנים מתקיימין לך אם של נערותך אם של זקנותך אם שניהם כאחד טובים :

א [ז] **ומתוק** האור (א) וטוב לעינים · מתוק אורה של תורה וטוב לעינים אשרי (ב) שתלמודו מאיר לו כשמש · ר' אחא אומר מתוק אור העולם הבא אשרי שיזכה לראות האור ההוא

מסורת המדרש א פסיקתא דרב כהנא פסקא יו"ד · כל הענין וע"ש בהערות ותקונים : ב בבא מציעא דף פ"ד ע"ב · כל הענין : ג ירושלמי שבת פרק יו"ד הלכה ה' : ד עיין ירושלמי כלאים פרק ט' · ובב"ר פ' צ"ו : ה פסחים דף נ"ד · ב"ר פ' ס"ה וש"נ : ו יבמות דף ס"ב · ב"ר פרשה ס"א · אבות דרבי נתן פרק ג' · תנחומא סדר חיי שרה סימן ו' · מדרש משלי פ' כ"ח · ילקוט כאן רמז תתקע"ט :

חדושי הרד"ל

[illegible] לבן זכר ולמולו : (ח) ר"א בר"ש איתשיש כו' · שייטת מאמר זה לכאן עמש"ל בדבור שאח"ז בס"ד : (ט) עד דאינון בקיין · פי' בעוד שהן (בני מירון) מחפשין ומעיינין עליה איך להביאו ראו שני חיוון דנור כו' · ובזה הבינו שיסייעום מהשמים בזה ואמרין הא שעתא כו' : (י) ולא מורידין וגם לשמונה ביום השמיני עצרת כו' · אפשר צ"ל שנאמר וגם לשמונה כו' · דמזה דרש דמעלין בקודש (ובש"ס דרשינן ליה מקרא אחרינא) דיום השמיני מקודש יותר מן השבעה ימי החג · שהשמיני נגד עם אחד · ולגי' זו אתי שפיר מה שמביא מעשה דר"א בר"ש הא לכאן · שהוא משום דרשא דהאי קרא :

(א) ואם בצפון מקום שיפול שם יהוא כל ישראל מתכנסין כו' כצ"ל : (ב) ועומדים ושומעים ממנו חכמה ולמדים כו' כצ"ל · ולגי' הספר אפשר צ"ל שמעמידין תורגמן ושומעין ממנו ועי' (בעבודת כוכבים ל"א) : (ג) תרגם עקילס הגר · ט"ס הוא וצ"ל יונתן בן עוזיאל וכ"ה בתרגום יב"ע (אלא שלא ראיתי נזכר תרגום יב"ע במדרש בשמו) אבל עקילס תרגם בלשון יווני ולא בלשון ארמי : (ד) ואם בצפון וגו' שמה יהיו כל כו' כצ"ל : (ה) מן העולם אם בדרום אם בצפון כגון ר' מונא כו' בטבריא מקום שיפול כו' כצ"ל וציפורי הוא בדרום א"י וטבריא בצפון : (ו) שמה יהיו כל ישראל מתכנסין וגומלין אותו חסד כצ"ל : (ז) רוחן של כו' · כמ"ש בדב"ר פ"ה אין רוח אלא כו' שנאמר וארו ארבע שמיא מגיחין כו' : (ח) בעבים של כו' · שמכסים ומכהים שמש התורה והמצות כעבים :

(א) ז' דברים מכוסים כו' · ב"ר פ' ס"ה ומכילתא פ' בשלח :

(א) וטוב לעינים אשרי שתלמודו כו' אשרי שיזכה לראות כו' · דרש וטוב כמו אשריך וטוב לך : (ב) שתלמודו מאיר לו כשמש · שאין לו בו ספיקות ובפרש"י בקהלת בשם מדרש תהלים (וסוף מזמור מ"ט) שעיניהם רואות הלכה מלובנת כו' ע"ש (ולולי זה היה אפשר לפרש מאיר לו בכל דרכיו

שלא

מתנות כהונה

הכי גרסינן ר' לוי אמר תן חלק לשבעה אלו שבעה ימי סוכה וגם לשמונה ביום שמיני עצרת ועיין בילקוט : איתשיש כו' · נעשה תש וחלש ונתגלה זרועו ראתה אותו אשתו ושחקה ובכתה ואמרה אשרי לי מה היה חלקי טוב בעולם הזה אשרי לי שנדבקתי בגוף צדיק הזה ובכתה ואמרה אוי שזה גוף צדיק יקבר באדמה וכשמת אמר לה אנכי מת אבל לא ישלוט בי רמה אלא תולעת אחת תנקר לעתיד אחורי אזני שזמן אחד הייתי נכנס ושמעתי קולו של אדם אחד מחרף ואיתא בבבלי בבבא מציעא בפ' השוכר את הפועלים ששמע מאחד שחרף תלמיד חכם : והות ספיקא כו' · היה ספק וכח בידי לעשות בו דין ולא עשיתי וכשמת נתנוהו במקום גוש חלב והיה ר' שמעון אביו נראה בחלום לאנשי מרונאי ואמר להם עין ימין א' שיש לו כלו' ר' אלעזר בני ואין אתם נותנים אותו אצלי והיו אנשי מרונאי הולכים למקום גוש חלב ורצו להביא את ר' אלעזר ואנשי גוש חלב יצאו ורדפו אחריהם במקלות ובחניתות : במורניתא · פי' בחניתות ועיין בערוך ערך מרן · והטעם מפורש בבבא מציעא בפרק הפועלים שכל זמן שהיה נתון שם לא באה חיה רעה בגבוליהן : חד זמן קריב כו' · זמן אחד הגיע יום צום כפור אמרו אנשי מרונאי הרי הגיע השעה שנביא אותו : עד דאינון בקיין גרסי' · פי' בעוד שאנשי גוש חלב טרודין בכבוד היום לא ירגישו בנו : בקיין · טרודין וחפוזין עיין בערוך ערך בק : אזלון כו' · הלכו ורצו להביאו ויצאו שני נחשים של אור התחילו מהלכין לפניהם : ה"ג תריין חויין דנור · פי' שני נחשים של אור ואש : דאנן מייתינן גרסי' · פי' אמרו אנשי מרונאי הרי זו היא השעה שנביא אותו שהרי מן השמים מסייעין אותנו : וכיון כו' · וכיון שהגיעו למערה שהיה נתון בתוכה עמדו להם הנחשים מן הצד אמרו מי יכנס ויביאנו אמרה אשתו אני אכנוס ואביאנו שיש לי בו סימן נכנסה להביאו ומצאה אותו תולעת יושבת ונקרה אחורי אזניו : ה"ג בעית מרים יתיה שמעת כו' · פי' רצתה להרים אותו משם שמעה בת קול אומרת הניחו לבעל חוב שיגבה את חובו הביאוהו ונתנוהו אצל אביו מאותה שעה לא היה נגלה ר"ש לאנשי מרונאי : מקדירות · שחורות שר"א היה מצער אותו כדאיתא בפ' השוכר את הפועלים ורבי היה אומר לאביו ואביו אמר לו יפה והגון עליך שתסבול ממנו שהוא ארי בן ארי ואתה ארי בן שועל כשמת ר"א שלח ר' ותבע את אשתו שתנשא לו : ומה עבד כו' · ומה עשה ר"א שלא עשיתי כמותו אמרה לו כשישב ועוסק בתורה היה עוסק כל צרכו ואח"כ אמר כל יסורים של ישראל יבואו עלי והמה באים וכשהגיע שעה שיעסוק בתורה אמר כל אחד ואחד ילך לו למקומו אמר לה ר' אף אני אעשה כן קרא להם יסורין שיבאו והיו באים ואח"כ רצה שילכו להם ולא הלכו וי"א י"ג שנים מיום ליום היה חושש בשיניו ועיין זה בב"ר פרק נ"ו ופ' ק' : ה"ג שלח ואמר לה ואמרה ליה שמעתי כו' פי' שלח ואמר לה איך שקבל יסורין אמרה שמעתי כו' שהרי מ"מ אין מעשיך שוין לו : וגם לשמונה כו' · טעות סופר הוא במקום הזה והוא סיום מאמר שלמעלה וכמו שהגהתי :

אם ימלאו העבים : קירסו · שעתו וזמנו ועיין בערוך ערך קרס :

כאשר איך יודע כו' : שבעה דברים · במס' פסחים בפרק מקום שנהגו [דף נד:] ויש שם חילוף קצת : כי יום נקם בלבי · ודרשו חז"ל בפ' חלק לבא לפומא לא גלי פומא למאן גלי :

בבקר זרע זרעך : בבכיר כו' · עיין כל זה בב"ר פ' ס"א : ר' יהודה ור' נחמיה כו' · עיין בב"ר ומצא דעת יש אומרים : **ומתוק** האור' הכי גרסינן שיזכה לראות האור ההוא :

שמח

פירוש מהרז"ו

שיום הח' של מילה אחר הז' של נדה : ר"א בר' שמעון · בבא מציעא דף פ"ח כל מעשה זו בפינויים · וצ"ע מה ענין מעשה זו לכאן :

א **אם** ימלאו וכו' ת"ח תורה וכו' : והתורה נמשלה למטר כמ"ש יערוף כמטר לקחי : תרגום עקילס · גם בתרגום יונתן שלפנינו נמצא כן ואפ"ל תרגם יונתן : רבי מנא בציפורין · כמ"ש בויק"ר פרשה כ' סי' ז' ר' מני רבך יתיב בציפורין וצ"ע למה פרט דווקא את אלו : שומר רוחן של כו' · עי' לעיל פסוק אין אדם שליט ברוח · וכמ"ש אצל חנניה מישאל ועזריה :

א **ז'** דברים · ב"ר פרשה ס"ה סימן י"ב וש"נ :

א **זרעת** בבכיר · ב"ר פרשה ס"א סי' ג' בבוקר הוא משל לזמן המוקדם בתבואה מקדמת להתבשל והערב על זמן המאוחר להתבשל : נשאת אשה · לפי מ"ש כאן צ"ע שדעת רבי כהן בסוף הפסוק כדעת ר"י אך שם בב"ר דעת ר' יהושע אם בא לך עני בבוקר תן לו בערב תן לו ע"ש וכאן צריך להגיה כמו שם :

א **וטוב** לעינים · וס"ד לראות את השמש :

בשמחת

יפה תואר

דהתם לא נתחדשו המים בעבורם רק שמתקתם ולא דמי ליוקת מעט מים דבארץ נתלי מים מאי איכא למימר ולעיל נקט והכית בצור דהוי קרא קמא : שבעה דברים מכוסים · צ"ע מאי אתא למימר ועוד דהאיכא אחריני נמי כגון מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור וכמה תעלומות חכמה והרי עוד ב' דברים מכוסים דכתיב גבי בעצמים דהיינו דרך הרוח ומעשה האלהים ועוד מה צריך להוכיח מהכתובים שהדבר מבואר מעצמו כי אין אנו יודעים ערמה בעניינים אלו וי"ל דהא קמ"ל כי אין העלם אלו הדברים מסכלות האנשים ואפשר ידעום שנביא בנבואתו והחכם בחכמתו אלא מכוסים הם מכל בני אדם בכוונת האלהית עד"ש בפ' ב' דשבת גזרה היא שאין מודיעין קצו של אדם וטעם ההעלם מבואר שאלו לצורך העולם אלו ידע האדם את קצו ועתו היה מת מדאגתו בידעו כי קרוב קצו ועוד שהיה מתרשל מהתשובה עד היותו קרוב למות ועוד שהיה ממעט בישובו של עולם כשידע כי קרוב קצו ורצה ה' שיהיו הכל עוסקים בישובו של עולם ואלו יודעים את הנחמה היו רבים יוצאים מהכלל כשידעו שאיננה בימיהם וכן אילו ידעו במפלת מלכיות וכו' ועיין באריכות בב"ר ביפ"ת פ' ס"ה : שהיתה עיניהם צרה · כלומר שהיו שונאים זה לזה ולא היו רוצין להנות זה לזה בלמוד ולכן האחרונים שזוכרו

לפני

שנאמר (ישעיה ל') והיה אור הלבנה כאור החמה וגו' :

א [ח] כי אם שנים הרבה · ישמח בשמחת התורה · ויזכר את (א) ימי החשך אלו ימי הרעה · (ב) כי הרבה יהיו · תורה שאדם למד בעוה"ז הבל היא לפני תורתו של משיח :

א [ט] שמח בחור בילדותך · אמר ר' שמואל בר ר' יצחק * בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שמצאו בו דברים שהן מטין לצד מינות · אמרו זה חכמתו של שלמה שאמר שמח בחור בילדותך · משה אמר (במדבר ט"ו) ולא תתורו אחרי לבבכם שלמה אמר והלך בדרכי לבך הותרה הרצועה לית דין ולית דיין (א) כשאמר כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט אמרו יפה אמר שלמה · ר' חייא רבה ור"ש בן חלפתא · ר' חייא רבה אמר לאחד שברח מפני הקוסטנר והיה רץ והוא רץ אחריו אמרו לו מעוט בריצה שלא תרבה בחזירה · כך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט · ר' שמעון בן חלפתא אומר לאחד שהיה שט על פני הנהר היה רץ ורצין אחריו אמרו לו מעט בכניסה (ב) שלא תרבה ביציאה ותיגע · כך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט · ר' חנינא בר פפא אמר לאחד שגנב את המכס חד זמן צדון יתיה אמרין ליה הב מה דאית גבך · אמר לון סבון לכון מה דאית גבאי · אמרון את סבר לית אנן מפקין אלא כל דאית גבך האידנא אנן תבעין מינך כל דאית גבך וכל מה דגנבת כל אילין שנייא (ג) דהוית גניב · כך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט · אמר ר' לוי לעוף שהיה חבוש בכלוב בא עוף אחד ועמד לו על גביו · אמר לו אשריך מה מזונותיך מצויין לך · אמר ליה ביש גדא וטמיע מזלא (ד) למזונותי את מסתכל ולחבושי לית את סקר · דלמחר מפקין ונכסין לי · כך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט · ר' תנחום אמר לבן בליעל שבא אצל חנוני · א"ל תן לי בשר שמן ויין ישן ומיני ארגסטירין אכל ושתה ונתבסם ובא לצאת א"ל אייתי טימי מה דאכלת · אמר כריסיה דההוא גברא קומך בזעה · חנוני הוה חכים מה עשה נטל מחצלת וכרכו בה והניחו על תרע חנותיה · כל דעבר א"ל אישדי זכו עם הדין מיתה דנזבון ליה תכריכין · עבר חד בר פחין ביש סניה אמר ליה עד כדון ביש הדין גדא וטמיע מזלא הכא מקלק · אמר ליה חייך עד דאיסתנפנוי פריטוי (ה) כיון דאיסתנפנוי פריטייא דידיה אמר ליה איזיל לפחתא · כך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט · ד"א שמח בחור בילדותך · ר' יודן ור' פנחס · ר' יודן אמר בילדותך (ו) בתורתך שלמדת בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך זו המשנה · והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך (ז) זה התלמוד · ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט (ח) אלו מצות ומעשים טובים · ר' פנחס אומר שמח בחור בילדותך מי גרם לך להבחר בזקנותך · תורה (ט) שלמדת בילדותך ואם נבחרת בזקנותך אל תפליג עצמך בדברי תורה אלא והלך בדרכי לבך זה התלמוד שלמדת מרבך · ודע כי על כל אלה וגו' (י) עליו לשלם לך שכר מצות ומעשים טובים · רשב"י אומר לאחד שהיה מפסיל בנשים ושטף בזמה והוה אמר הידא איתתא אנא בעי לה הדא איתתא אנא בעי לה הזקין וביקש לישא אשה · אמרו לו ביש גדא וטמיע מזלא הידא איתתא בעיא לך כדון נחירך קטיף אודנך יקרין ועיינך כהיין · כך כי על כל אלה יביאך האלהים · לאחד שהיו לו שדות וכרמים ולא היה מפריש תרומה ומעשרות הזקין וירד מכל נכסיו אמר אלו היו לי שדות וכרמים ולא הייתי מפריש תרומה ומעשרות אמרין ליה כדון מה דהות הוה · כך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט :

פרשה יב א [יד] והסר כעס מלבך · א"ר לוי כל טילוי סירוי וכל סירוי טפשן אמר שלמה הואיל והילדות והשחרות הבל לפיכך וזכור את בוראך · (א) ב תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא · ר' יהושע בן לוי דסכנין אמר שלשתן דרש עקביא מתוך תיבה אחת בורך בארך בוראך · בורך זו לחה סרוחה · בארך זו רמה ותולעה · בוראך זה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שאתה עתיד ליתן לפניו דין וחשבון · לכך נאמר וזכור את בוראך בימי בחרותיך עד דחילך עלך · עד אשר לא יבאו ימי הרעה אלו ימי הזקנה (ב) והגיעו שנים אלו היסורין · ר' חייא בר נחמיה אמר אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה :

מסורת המדרש א שבת דף ל' · ויקרא רבה ריש פרשה כ"ח · לעיל פרשה א' פסוק ג' · פסיקתא דרב כהנא פסקא ח' ופסקא כ"ה · פסיקתא רבתי פסקא י"ח · מדרש משלי פרשה כ"ה · ילקוט כאן רמז תתקע"ס : ב אבות פרק ג' · שבת דף קנ"א · ירושלמי סוטה פרק ב' · ילקוט כאן רמז תתקע"ט · ועיין פתיחה כ"ג דאיכה רבתי :

חדושי הרד"ל

שלא יכשל כד"א בהתהלכך תנחה אותך כו' וכתיב נר לרגלי דבריך) :

(א) ימי החושך אלו ימי הרעה · הכתובין בפרשה י"ב וכדמפרשינן לה שם ע"ש : (ב) כי הרבה יהיו כו' שבא הבל תורה שאדם למד כו' כנ"ל ועי"ל רפ"ב ומש"ש בס"ד :

(א) כשאמר כי על כל אלה · משום שמקום לטעות ולפרש האי ודע כי על כל אלה יביאך שאף אם תקיים מצות ומע"ט ולא תשמח בימי בחורותיך על כל אלה מ"מ יביאך במשפט · וא"כ יאמר שמעשה טוב יותר לשמוח בילדותו בכדי ליהנות עכ"פ בעוה"ז · לכן ביארו שעל כל אלה פירושו על המעשים האלה השמחה והטבת הלב בילדותו שמהראוי להמנע מהן : (ב) שלא תרבה ביציאה ותיגע · ובנמשל שאולי יתחייב בעונשין קשין ח"ו שתיגע ולא תשיב למקומך כגון כריתת הנפש ואין לו חלק לעולם הבא : (ג) דהוית גנב · כך ודע כי על כל אלה כו' שמגלגלין עליו עונות ראשונים שלא נחשבו לו תחלה · וגם מחשבותיו שעשו פירות אע"כ מצטרפין למעשה כמ"ש ספ"ק דקדושין : (ד) למזונותי את מסתכל כו' ונכסין ליה · ולכן נותנים לי מזונות טובים · וכן בנמשל לכן נתנה לו הרשות ליהנות בעוה"ז : (ה) כיון דאסתנפנוי פריטוי כו' לפחתא כך ודע כו' כיון שנתמלא סאתו בעונות וי"ל כיון שנשלם פעולתו בעולם מה שהיו ברצון העליון שיושלם ע"י בימיו הקצובים לו : (ו) בתורתך שלמדת בילדותך תושב"כ : (ז) זה התלמוד · שתלוי בהבנת הלב דרכי הלב · ובמראה עינים גמרא שקבל מרבו וכד"א עיניך רואות את מוריך : (ח) אלו מצות ומע"ט · שהלומד שלא לעשות נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו : (ט) שלמדת בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך ואם נבחרת בזקנותך אל תפלג כו' : (י) עליו לשלם לך שכר מצות ומע"ט · דלענין להזהירו על קיום המצות לא מסתבר כ"כ בזקן שנתמנה על הצבור אלא לענין עסק התורה עצמה · שלא יפליג עצמו מד"ת וקבלת רבו · ועל ידי כן יזכה שיביאו ה' במשפט לשלם לו שכרו משלם (ועי' זוהר תרומה (קמ"ה) דרשא דהאי קרא) :

(א) כל מאמר זה עי' בהגהותי בויק"ר בס"ד · וכאן אדרוש מה שנשמט שם · ונתחדש בס"ד :

(ב) והגיעו שנים אלו היסורין · בויק"ר ליתא ולגי' דהכא נראה דגרסינן איפכא ימי הרעה אלו היסורין והגיעו שנים אשר תאמר אין בהם חפץ אלו ימי הזקנה שהשנים גורמין שבטל בהם החפץ והתאוה

פירוש מהרז"ו

א בשמחת התורה · כמ"ש לעיל פסוק ושבחתי אני את השמחה : אלו ימי הרעה · כמ"ש לקמן פסוק עד אשר לא יבואו ימי הרעה : כי הרבה יהיו · וס"ד כל שבא הבל ואם אינו ענין לומר שעולם הבא הבל תנוהו ענין לדרוש שתורת עוה"ז הוא הבל בפני תורת עולם הבא וכמ"ש ב"ר פרשה י"ז סוף סי' ה' :

א בקשו חכמים · לעיל פסוק מה יתרון : יפה אמר שלמה · ומ"ש שמח בחור הוא בתורה ומצות וכמ"ש וזכור את בוראך בימי בחורותיך : בילדותך · בן חמש למקרא · בימי בחורותך בן עשר למשנה וי"ג למצות וט"ו לתלמוד : ר' פנחס אומר וכו' · הוקשה לו שהרי הילדות קודם הבחרות ואיך אמר שמח בחור בילדותך על כן דורש שמ"ש בחור פירושו בעת שנבחר ונתמנה להיות רב :

א והסר כעס מלבך · [הפסוק הזה הוא סוף פרשה י"א ונדרש פה הפרשה בשביל מ"ש לפיכך וזכור את בוראך אשר הוא ראש פרשה י"ב] : עקביא · אבות ריש פרק ג' עי' ויק"ר ריש פרשה י"ח : שלשתן דרש עקביא · שאם הכוונה על הבורא לבד הול"ל וזכור את ה' אלהיך ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל באורך ועל שכתוב בוראיך בי' מלא ע"כ דורש בורך וכצ"ל בארך זו ליחה סרוחה בורך זו עפר רמה ותולעה וכ"ה בויק"ר שם : והגיעו שנים · אלו היסורין כתוב המ"כ שצ"ל והגיעו שנים וגו' כוונתו על מ"ש בס"ד והגיעו שנים אשר תאמר אין לי חפץ בהם ודורש על שאין לו חפץ ביסורים גם יתכן על שהוקשה לו השינוי תחלה אמר ימי הרעה ואח"כ אמר והגיעו שנים ע"כ דורש שנים מלשון שינויים על שלעת זקנה מתהווה בגוף שינויים רבים מכלות הכחות ועי' שבת דף קנ"א הובא בילקוט כאן :

זלגו

מתנות כהונה

שמח בחור : בקשו חכמים כו' · עיין כל זה בויקרא רבה פרשה כ"ח ולעיל בפסוק מה יתרון : הקוסטנור · ממונה העושה משפט באנשים המחוייבים מיתה למלך : תרבה בחזירה גרסי' וה"ג בילקוט כלומר שעל כל פנים אגיע אותך ותיגע בחזרה : בכניסה · לרוחב המים והיה בורח מפני רודפיו : צדון יתיה כו' · צדו ותפסוהו ואמרו לו תן לנו מה שיש לך אצלך ואמר להם קחו לכם מה שיש אצלי אמרין ליה אתה סבור שאין אנו מבקשין להוציא רק מה שיש אצלך עכשיו אנו תובעים ממך כל מה שיש אצלך וכל מה שגנבת כל השנים הללו שהיית גונב : ה"ג את סבור לית אנן מפקין אלא כל דאית גבך האידנא אנן תבעין מיך כל דאית כו' : ביש גדא כו' · רוע המזל ואטום המזל למזונותי אתה רואה ולחבוש שאני תפוש בו אין אתה רואה שהרי למחר מוציאין אותי ושוחטין אותי : סקר · מביט : ארגסטירין · לפי הענין הוא מיני מאכלים טובים : איתי טימי כו' · הביא אוכל דמי שווי מה שאכלת אמר הרי הכרס לפניך קרע אותה והוציא ממנה מה שאכלתי החנוני שהיה פקח מה היה עושה לקח מחצלת אחת וכרך אותו בן בליעל בתוכה והניח אותו כך על פתח שער חנותו וכל מי שעבר א"ל בבקשה ממך הטל לכיס של צדקה דבר מה ותזכה עם המת הזה שנקנה לו תכריכין עבר איש פחות וגרוע : ביש סניה · איש שמנהגו רע סניה פי' מנהגו וחברו תמצא בבראשית רבה פרשה כ' סיניתא בישא לפי משמעות המאמר כן פירשו שם המבאר על הגליון אכן רש"י ז"ל פירש שם מבוער ונבזה כדאמרינן סניא הדא דר' פי' בעורה זו ששנה ר' · וא"ל לחנוני עדיין זה רוע מזל ואטום מזל מושלך פה הניחוהו וילך לו ואמר ליה החנוני בחייך הנה אותו מושכב פה עד שאגבה ואצרף פרוטות שהוא חייב : בישא גדא כו' · דוגמתו עי' במדרש אסתר בפסוק ויבז בעיניו : דאסתנפנוי · לשון סניף וכן פירש בה"א כלומר שאחבר ואצרף יחד הפרוטות שהוא חייב לי : כיון דאיסתנפנוי כו' · כיון שצרף והגביה פרוטותיו אמר לך לגרעון ולדראון : ה"ג להבחר בזקנתך תורה שלמדת בילדותך · ופי' שנבחר ונתמנה ראש בזקנותו : ה"ג כי על כל אלה וגו' עליו לשלם שכר כו' : מפסיל · פוסלן לאמר אין בהן אחת ראויה לי : ה"ג הידא איתתא · פי' איזה אשה ראויה שאני רוצה אותה וחפץ בה : ביש גדא · רוע המזל וממון המזל איזה אשה תרצה לקחת אותך מעתה נחיריים שלך נוטפות ואזניך כבדים משמוע ועיניך כהות מלראות : ולא הייתי כו' בתמיה : כדון כו' · מעתה כל זה אינו מועיל לך מה שהיה היה וכאשר יורדת יורדת :

והסר כעס : כל טילוי כו' · י"ל המתגאה ומתנשא וחכם יחשב בעיניו הוא כעסן ומדקדק על כל דבר המנגדו וכל כעסן הוא טפש כמו שנאמר כעס בחיק כסילים ינוח : טילוי · מלשון וינטלם וינשאם : סירוי · מלשון סר וזעף : תנינן עקביא כו' · עי' כל זה בויק"ר פרשה י"ח ובמס' שבת בפרק השואל : ה"ג מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה ולפני מי כו' : והגיעו שנים וגו' גרסינן : היסורין · רוצה לומר ימי היסורין : לא זכות · פירש"י בפ' שואל [ד' קנ"א :] כלא דבר לזכות בו שכולם יהיו עשירים ולא חובה לאמן לב ולקפוץ יד :

עד

יפה תואר

אמר שמלאו כל א"י תורה ובפ' שהולך אמר מפני שלא נהגו כבוד זה לזה : שמצאו בו דברים כו' · ק' בשלמא בקרא דכשב"ן הובא לעיל בויקרא פ' כ"ח טעו לכאורה שלא לדקדק במ"ש בכל עמלו או בדיוקא דהתם השמש אבל הכא איך טעו לחשוב דבריו נוטין לצד מינות מכיון דסיפא ודע כי על כל אלה כו' וכי מעיקרא לא שפילו אסיפא דקרא ועוד אי ס"ד דלקושטא דמלתא קאמר שמח בחור בילדותך מאי מטין לצד מינות והלא מינות גמורה היא : וכי זו היא חכמתו של שלמה כו' · וק' דמאי ק"ל מפני חכמתו דאפי' לקל שבקלים לא יאות לומר כן ומורי הרב ר"י בן לב ז"ל תירץ שלכאורה אע"פ שראו סיפא דקרא סברי דלאקולי קאתי ולומר ביום שמחה היה בטוב שה' ידינהו כי חנון ורחום הוא ע"ד מלפניך משפטי יצא ולא ע"י מלאך לפי שעיניך ת"מ תעבור על פשע ומ"מ זה נוטה קצת לצד מינות לפי שהוא מיקל בעונשים וזה שלא כדעת התורנים וא"ש שדבר כפי החכמים ליתא נמי שדרך החכמים ליתא להסכיל ענייני העוה"ז ושלא לשמוח בשמחתו וז"ש זה חכמתו של שלמה שאף שדרך זה טוב לשרידים אשר ה' קורא הי"ל לראות כמ"ש מרע"ה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם שהוא היפך דעת דמחשבת העבירות והעברת עינים מלהסתכל בה : בורך זו ליחה סרוחה · דבאר בכ"מ יש בו מים ולכן ירמיה אל מקור הטפה סרוחה ובור ידלק על חפירה בלי מים כמו כי יכרה איש בור כי שמו אותי בבור וזולתם וקאי על הקבר אשר בו רמה ותולעה בוראך זה ממ"ה הקב"ה וא"ת מאי ענין הבריאה לזה מלאך או שופטך מב"ב י"ל משום דברא העולם בדין כדאיתא בב"ר ריש פ' י"ד : לא זכות ולא חובה · בפרק שואל קאמר ופליגא דשמואל דאמר אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד שנאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ עוד בפ' הנזכר פרש"י לא זכות לא דבר לזכות בו שכולם עשירים ולא חובה לאמן ולקפוץ יד והרמב"ן פי' שאין להם בחירה ורצון ואני פרשתי שאף שיהיו בחיריים

משנת דר"א בקשו לגנוז כו' שהן מטין כו' · ק"ל איך לא שפילו לסיפא דקרא שמפרש ודע גו' · גם למה אמר מטין לצד מינות דלפי ה"א שסותרה הרצועה אין לך מינות גדולה מזו · וג"ל דה"פ דלפום ריהטא סברו פי' הפסוק שהתיר לחטא רק שהזהיר לשוב בתשובה שלימה · לז"א ודע שעל כל גו' ע"כ תשוב מהר וזה נוטה לצד מינות להתיר לומר אחטא ואשוב הרי זימני שכפל דבריו שמח בחור וייטיבך לבך · ואח"כ דקדקו בדבריו שסיים יביאך אלהים במשפט ולא אמר תבא במשפט אלא שבא לסותרות שנ"מ כן כי לא יספיקו בידך לעשות תשובה וע"כ יביאך במשפט : כל טילוי סירוי כו' · פי' דפתח ואמר הסר כעס גו' וסיים ונתן טעם כי הילדות גו' ולאו סיפיה רישא לכ"א כי כל טילוי היינו ילדות כמו כד הוינא טלי' סירוי שמחמת הימי ילדותו הוא מלא כעס ויפה פי' המ"כ שהוא מל' סר וזעף ולא תרתח ולא תחטא ואין אדם חוטא אא"כ נכנסה בו רוח שטות לז"א כל סירוי טפשן וזהו פי' הפסוק הסר כעס גו' כי הילדות הבל ושטות · וקל להבין ועיין מתנות כהונה שנדחק מאד ופירושו אין שייך כלל ללשון המדרש ופי' ה"ם :

א [ג] **עד** אשר לא תחשך השמש · [א] זה קלסתר פנים · והאור זה החוטם · והירח זה המצח · והכוכבים אלו ראשי לסתות · ושבו העבים אחר הגשם · ר' לוי אמר בה תרתי חדא לחבריה וחדא לבוריא · חדא לחבריה בא לבכות זלגו עיניו דמעות · וחדא לבוריא בא להטיל מים הגללים יוצאים ומקדמין אותו :

א [ג] **ביום** שיזעו שומרי הבית · אלו הצלעות והתעותו אנשי החיל אלו זרועותיו · ר' חייא בר' נחמיה אומר אלו צלעותיו · ובטלו הטחנות זו המסס · כי מעטו אלו השינים : וחשכו הראות בארבות אלו העינים · ר' חייא ב"ר נחמיה אומר אלו כנפי הריאה שמשם בת קול יוצאת :

א [ד] **וסגרו** דלתים בשוק · אלו נקביו של אדם · בשפל קול הטחנה על ידי דלית מסוסא טחין · ויקום לקול הצפור · הדין סביא כד שמע ציפרין מצוציין אמר לסטין אתו לקפחא יתיה · וישחו כל בנות השיר אלו השפתות · ר' חייא ברבי נחמיה אמר אלו הכליות שהן חושבות והלב גומר :

א [ה] **גם** מגבוה יראו · הדין סבא (א) כד צווחין ליה לאלתר (מזמנין לסעודה) הוא אמר להון אית תמן מסוריין אית תמן מסקין אית תמן מחתותיין · וחתחתים בדרך · ר' אבא בר כהנא ור' לוי · חד אמר חיתיתיה של דרך נפלה עליו איזיל או לא איזיל · אמר לא איזיל · והורנא אמר (הוא ר' לוי) התחיל מתווה תוואים בדרך אמר עד שוק פלן עד אתר פלן אית ביה מהלך ועד אתר פלן לית ביה חילא להלך · וינאץ השקד ר' לוי אמר זה לוז של שדרה · אדריאנוס שחיק עצמות מהיק שמיה שאיל את ר' יהושע בן חנניה אמר ליה מהיכן אדם מניץ לעתיד לבא · אמר ליה מלוז של שדרה · א"ל הראני מה עשה הביא לוז אחד של שדרה נתנו במים ולא נמחה · באור ולא נשרף · בריחים ולא נטחן · נתנו על הסדן והכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא הועיל כלום · ויסתבל החגב אלו קרסוליו · ותפר האביונה זה התאוה המטלת שלום בין איש לאשתו שהיא בטלה · ר"ש בן חלפתא הוה יליף סליק לגב רבינו · כד סיב לא הוה יכיל חד זמן סליק · א"ל רבינו מה זכינן למיחמי סבר אפוי דר' יומא הדין · א"ל רחוקות נעשו קרובות וקרובות נעשו רחוקות שתים נעשו שלש ומטיל שלום בטל (פירושא רחוקות נעשו קרובות אלו העינים דהוון חמיאין מן רחיק כדון אפילו מן קריב לא חמיאן · וקרובות נעשו רחוקות אילין אודניא דהוון אינון שמען בחד זמן ותרתין זימנין וכדון אפילו במאה זימנין לא שמען · שתים נעשו שלש חוטרא ותרתין רגליא · ומטיל שלום בבית בטל זו התאוה שמטיל חיבה בין איש לאשתו) כי הולך האדם אל בית העולם אל בית עולמו אין כתיב כאן אלא בית עולמו · אמר ריש לקיש למלך שנכנס למדינה ועמו דוכסין ואפרכין ואיסטסטולאטין אע"פ שכולם (ב) נכנסין בפילי אגון אחת כל אחד ואחד הולך ושורה לפי כבודו · כך אע"פ שכולם טועמים טעם מיתה (ג) כל אחד ואחד יש לו עולם בפני עצמו · וסבבו בשוק הסופדים אלו התולעים :

א [ו] **עד** אשר לא ירתק חבל הכסף זה הוא חוט של שדרה · ותרץ גלת הזהב זו גלגלת · ר' חייא בר נחמיה אמר זו גרגרת שהיה מגלה את הזהב ומריצה את הכסף · ותשבר כד על המבוע זו כריסו של אדם · [ב] לאחר שלשה ימים כריסו של אדם נבקעת ומוסרת לפה ואומרת לו הא לך מה שגזלת וחמסת ונתת בי · ר' חגי מייתי לה מהדין קרייא (מלאכי ב') וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם · בר קפרא אמר עד שלשה ימים תקפו של אבל שעדיין צורת הפנים ניכרת · תנינא [ג] אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם וכו' · ונרוץ הגלגל אל הבור · תרין אמורין · חד אמר כאילין גלגליא דציפורין · ואוחרנא אמר כאלין רגבייה דטבריה המד"א (איוב כ"א) מתקו לו רגבי נחל :

א [ז] **וישב** העפר על הארץ כשהיה · ר' פנחס ור' חלקיה בשם רבי סימון [ד] אימתי והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה (א) לכשישוב העפר אל הארץ ואם לאו (שמואל א' כ"ה) נפש אויביך יקלענה וגו' · ר' שמואל בר נחמני בשם ר' אבדימי דחיפה לכהן חבר שמסר לכהן עם הארץ ככר של תרומה טהורה ואמר לו ראה שאני טהור וביתי טהור וכלי טהורים וככר זו שאני נותן לך טהורה היא אם אתה מחזירה לי כדרך שנתתיה לך מוטב · ואם לאו הריני שורפה לפניך · כך אמר הקב"ה לאדם זה ראה שאני טהור ומעוני טהור ושמשי טהורים ונשמה שאני נותן לך טהורה היא אם את נותנה לי כשאני נותנה לך מוטב ואם לאו אני שורפה בפניך · כל אלה בימי זקנותו · אבל בימי נערותו אם חטא הוא לוקה בזיבה וצרעת לפיכך משה מזהיר לישראל (ויקרא ט"ו) איש כי יהיה זב מבשרו · [ה] ר' יהושע בן לוי פתר קריא במקדש · אמר להם הנביא לישראל וזכור את בוראך זכרו את בוראכם עד שבחוריכם קיימין · עד שברית כהונה קיימת שנאמר (שמואל א' ב') ובחור אותו מכל שבטי ישראל · עד שברית לויה קיימת שנאמר (דברים י"ח) כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך וגו' · עד שברית ירושלים קיימת שנאמר (מלכים א' ב') העיר אשר בחרתי בה · עד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר (תהלים ע"ח) ויבחר בדוד עבדו · עד שבית המקדש קיים שנאמר (ד"ה ב' ז') ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה · עד שאתם קיימין שנאמר (דברים ז') בך בחר ה' להיות לו לעם נחלה · עד אשר לא יבאו ימי הרעה אלו הן ימי הגלות הה"ד (עמוס ו') המנדים ליום רע · והגיעו שנים אשר תאמר שזכות האבות בטילה · עד אשר לא תחשך השמש · זו מלכות בית דוד שנאמר (תהלים פ"ט) וכסאו כשמש נגדי · והאור זו התורה שנאמר (משלי ו') כי נר מצוה ותורה אור · והירח זה סנהדרין דכתיב (תהלים פ"ט) כירח יכון עולם · והכוכבים אלו תלמידי הכמים · ושבו העבים אחר הגשם את מוצא כל הנבואות קשות שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר חורבן הבית · ביום שיזעו שומרי הבית אלו משמרות כהונה ולויה · והתעותו אנשי החיל אלו הכהנים · א"ר אבא בר כהנא שנים ועשרים אלף לוים הניף אהרן ביום אחד · שנאמר (במדבר ח') והניף אהרן את הלוים תנופה לפני ה' · אמר ר' חנינא המוראה הזו דבר קל הוא והיה הכהן מכוין ונוטלו באחת ידו וזורקו לאחורי הכבש ל"ב אמה לאחורי ידיו · ובטלו הטוחנות אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר' עקיבא ומשנתו של רבי חייא ורבי הושעיא ומשנתו של בר קפרא · כי מעטו זה התלמוד שבלול בהן · וחשכו הרואות בארובות · את מוצא כשגלו ישראל לבבל לא היה אחד יכול לסבור את תלמודו · וסגרו דלתים בשוק · אלו דלתות נחשתא בית אלנתן שהיו פתוחות לרווחה · בשפל קול הטחנה על ידי שבטלו מדברי תורה · אמר רבי שמואל בר נחמני נמשלו דברי תורה כטחנה · מה טחנה זו אינה בטלה לא ביום ולא בלילה · כך דברי תורה נאמר בה (יהושע א') והגית בה יומם ולילה · ויקום לקול הצפור ·

מסורת המדרש א שבת דף קנ"א · כל הענין · ויקרא רבה פרשה י"ח · כל הענין · ילקוט כאן רמז תתקע"ט : ב ירושלמי מועד קטן פרק ג' · ב"ר פ' ק' · ילקוט איוב רמז תק"ז · ילקוט מלאכי רמז תקפ"ז : ג יבמות דף ק"כ · בבא מציעא דף כ"ז · בכורות דף מ"ו : ד אגדת בראשית פרק נ"ה : ה פתיחתא דאיכה רבתי פתיחא כ"ג כל הענין · ילקוט כאן רמז תתקע"ט :

חדושי הרד"ל

והתאוה כמ"ש ותפר האביונה · וכעין זה מאי דדרש ר"ח ב"ר נחמיה על ימות המשיח שאז בטלה הבחירה · ועי' ס"פ שואל : (א) כד צווחין ליה לאתר הוא א"ל אית תמן מסקיין כצ"ל וכ"ה בויק"ר : (ב) נכנסין כפילון אחת כצ"ל : (ג) כל אחד ואחד יש לו עולם בפ"ע · שמ"ר פנ"ב : (א) לכשישוב העפר אל הארץ כשהיה וא"ל ונפש כו' כצ"ל · ופי' טהור ונקי כשהיה בתחלת בריאת אדה"ר שיצרו עפר מהאדמה :

מתנות כהונה

עד : קלסתר פנים · בויק"ר ובפ' שואל יש בה חילופי גירסות : ה"ג ושבו העבים אחר הגשם : הצלעות · גם פה יש חילופי גירסות וע"ש ונראה דגרסי' שומרי הבית אלו ארכבותיו והתעותו כו' ועי' בויק"ר פרשה י"ח : בת קול כו' · בויק"ר גרס שמשם יוצא הקול : השפתות · השפתים : מזמנין לסעודה · פירושו של צווחין ליה ואינו דברי הספר עצמו : ה"ג צווחין ליה לאלתר כו' : ה"ג אית תמן מסקין אית תמן מחתיתין אמר לא איזיל ובויק"ר ל"ג ליה : הוא ר' לוי · פי' על הורנא אמר ואינו מדברי הספר : אית ביה מהלך גרסי' : מהיכן אדם גרסי' : א"ל מלוז גרסי' : הראני כו' · כלומר הוכיח לי שממנו הוא יצמח שהוא קיים לעד : הוה יליף כו' · היה רגיל לעלות אצל רבי לקבל פניו בכל חדש וחדש והכי איתא בויקרא רבה וכשהזקין לא היה יכול לעלות ואעפ"כ זמן אחד עלה אצלו וא"ל רבי מה זכות שאראה הסברת פנים של רבי היום הזה מימים ומרמז לו לאמר למה לא בא אליו תדיר כמנהגו רק שבדרך כבוד דבר עמו בויק"ר לא גרס הכי ולגירסא זו יש סמך בפרק שואל : מגלה · ובויקרא רבה גרס מכלה והיא היא בחילוף אותיות גיכ"ק : ה"ג על פניכם פרש חגיכם : ה"ג עם החוטם וכו' · ושיפיה דמתניתין ואין מעידין אלא עד שלשה ימים ומשנה היא בפרק בתרא דיבמות : ה"ג אימתי כו' · עד על הארץ כשהיה ופירושו שיוציאו מן העולם נקי וברור כיום הולדו : שמסר לכהן עם הארץ גרסי' : כשאני · פי' כמו שאני הנביא : לישראל גרסי' · ועיין כל זה בפתיחה דאיכה רבה בפתיחה זכור את בוראך : שבחוריכם · הדברים שנקרא בחורים וכדמפרש והולך : בחרתי בה גרסי' : ה"ג בדוד עבדו עד שבית המקדש קיים שנאמר ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה : עד שאתם כו' · זו סנהדרין בפתיחה דאיכה יליף ליה מדתניא סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה : ה"ג לפני ה' א"ר חנינא המוראה הזו דבר קל הוא והיה הכהן כו' ועי' בפתיחה דאיכה : שבלול בהן · התלמוד בלול וכלול במשניות

פירוש מהרז"ו

א זלגו עיניו · יותר מחפצו כי כן טבע הזקנים :

א זה המסס · שתחלה אמר ובטלו משמע שמבטל לגמרי ואחר כך אמר כי מעטו ולא בטלו ע"כ דורש ובטלו על המסס שבטל כחו · וכמ"ש לקמן בפסוק בשפל קול הטחנה על המסס כי מעטו על השינים שמתחסרים :

א אלו השפתות · שהשפתות הם הכלים שבונים הדבור שאף שהדבור יוצא ע"י חמשה מוצאות הכל יוצא דרך השפתים וזהו בנות השיר שבונות השיר והדבור או על הכח הפנימי של הדבור הם הכליות והלב :

א צווחין ליה לאלתר · צ"ל לאתר וכ"ה בויק"ר שם : מסוריין · סירים וקוצים : לוז של שדרה · לוז הוא אגוז קטן וכן השקד כדמיון האגוז וכן עצם הקטן של השדרה דומה לאגוז ושקד ומ"ש וינאץ פירושו שיבטל ויתקלקל ואח"כ היל"ל ויבטל או ויתקלקל ע"כ דורש ג"כ מלשון הנצו הרמונים שאחר שיתקלקל יגן : אל בית עולמו · שמ"ר פ"נה ל"ב מדרש רות פסוק כי המות יפריד :

א חוט של שדרה · שהוא לבן ככסף וארוך כחבל : מגלה את הזהב · מהכים להוץ וזהו גולת הזהב ומריצה הכסף להוציאה של מיני מאכל לגרגרת ומ"ש חבל פי' שמחבלת הכסף : פרש על פניכם · בעוד שפניכם וצורתכם קיימת · ועי' ב"ר פרשה ק' בסי' ז' וש"נ : רגבי נחל · עי' ויק"ר שם ריש פרשה י"ח :

א העפר על הארץ · כשהיה שתהא יציאתו כביאתו : פתר קרייה במקדש · איכה רבתי פתיחתא כ"ג וש"נ ומבואר כל הענין : משניות גדולות · לעיל פסוק א'

יפה תואר

כהיריים אחר הכירס ההשגחה עין בעין ימצאו כמוכרחים על מעשה הטוב : ראשי לסתות לחיים · ומשום דמסייעי בקלסתר פנים קרי להו כוכבים ורש"י כתב והכוכבים אלו הלסתות כומני דאפי שקורין פימיל"ש של לחיים שמלהיבין : זה לוז של שדרה · היא חוליא קטנה שבסוף החוליות וכל החוליות מתכתבות ומוספלות ע"י הזקנה וזו בולטת כשקד לפי שהיא יותר חזקה מכולהון ואינה מתכחשת בזקנה ומסכים לזה מייתי עובדא דאדריינוס נומר שלוז זה קשה מכל האברים ויתכן דס"ל דוינאץ השקד רמיז לן אגב אורחיה שממנו מניץ האדם לעתיד ולהכי מייתי הכא מלתא דאדריאנוס : לכשישוב העפר אל הארץ · פי' כשנקבר הגוף ול"ק דמשמע בב"ר פ' כ"ב דמקמי קבורה אפשר דנשמה עולה למעלה דאין ה"ג הכא ואתיא לומר שמאז אין בו עוד רוח וכהאי דאית' בפרק שואל כל שאומרים לפני מת יודע עד יסתום הגולל דכתיב וישוב העפר אל הארץ כשהיה פרש"י גופו קרוי עפר ומשוב אל הארץ כשהיה מיד והרוח תשוב שאין בו רוח עוד · עוד י"ל כשכלה הגוף ונהיה עפר ואתא למימר כדתניא התם כל י"ב חדש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת לאחר י"ב חדש הגוף בטל ונשמתו עולה ושוב אינה יורדת ומ"ת מ"ש ואם לאו ואת נפש אויביך יקלענה פי' אחר שישב העפר אל הארץ שהוא זמן עלית הנפש אל האלהים אם אינה זוכה לזה היא נקלעת וקאמר לה הכא משום דכתיב אל האלהים אשר נתנה דרשינן שאינה עולה אל האלהים כשאינה טהורה כדתניא והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה תנה לו כמו שנתנה לך בטהרה ופרש"י אשר נתנה קרא יתירה הוא לדרוש הוי זהיר שתשוב אליו כמו שנתנה לך נקיה בלא עון :

ידי משה

מהיכן אדם מציץ כנ"ל · ומן ויסתבל החגב קא דריש שהוא לשון מציץ ומן וינאץ השקד דרש אלו קרסוליו שפוקרין וממהרין ונספך כאן הגירסא וגירסא אמיתית היא לעיל וכן גירסת רש"י בחומש ועי"ש בגליון

ג'

א"ר לוי [א] י"ח שנה היתה בת קול מכרזת ומצפצפת על נבוכדנצר ואומרת לו עבדא בישא סוק אחריב ביתיה דמארך דבנוי מרדין ולא שמעין ליה · וישחו כל בנות השיר · שעלה ובטל השיר מבית המקדש המד"א (ישעיה כ"ד) בשיר לא ישתו יין · גם מגבוה ייראו · מגבהו של עולם ממ"ה נתירא · וחתחתים בדרך · חתית של דרך נפלה עליו · ורבי לוי אמר התחיל מתאווה תוואים בדרך · שנאמר (יחזקאל כ"א) כי עמד מלך בבל אל אם הדרך · [ב] על אם דבצלי בראש שני הדרכים שמתווכת לשני הדרכים · שני דרכים היו שם אחת הולכת אל המדבר ואחת הולכת לישוב · לקסום קסם התחיל לקסום קסמים לשמה של רומי ולא עלו · לשמה של אלכסנדריא ולא עלו · לשמה של ירושלים ועלו · קלקל בחצים לשמה של רומי ולא עלו · לשמה של אלכסנדריא ולא עלו · לשמה של ירושלים ועלו · הדליק נרות ופנסין לשמה של רומי ולא הדליקו · לשמה של אלכסנדריא ולא הדליקו · לשמה של ירושלים והדליקו · הציף ספינות בנהר פרת לשמה של רומי ולא הלכו · לשמה של אלכסנדריא ולא הלכו · לשמה של ירושלים והלכו · שאל בתרפים זו עבודת כוכבים שלו · ראה בכבד · א"ר לוי כהדין ערביא דנכים אימרא וחמי בכבדיה · בימינו היה הקסם ירושלים · היה קסמו של ירושלים בימינו לשום כרים · כלורכין · לפתח פה ברצח · ספקלאטורין · להרים קול · בסרפיניסס · לשום כרים · עשה כרקומין · לשפוך סוללה · אבני בלסטרא · ולבנות דיק · כבשין · וכולם והיה להם (שם) כקסם שוא וגו' · אמר להם נביא לישראל אלו זכיתם הייתם קורין בתורה שנדרשת ז' מז' ועכשיו שלא זכיתם הרי נבוכדנצר קוסם עליכם ז' מז' · וכל כך למה והוא מזכיר עון להתפש זה דמו של זכריה · וינאץ השקד זו נבואתו של ירמיה שנא' (ירמיה א') מקל שקד אני רואה · אמר ר"א מה השקד הזה משעת שיניץ עד שהוא גומר פירותיו כ"א יום · כך כל גזרה לא היתה אלא מי"ז בתמוז עד ט' באב · ויסתבל החגב זה צלמו של נבוכדנצר · שנאמר (דניאל ג') נבוכדנצר מלכא עבד צלם דדהבי · [ג] א"ר יוחנן אשתכח דאת אמר כל דרומיה שיתין ופותייה שית צריך היקף חד מתלתא · א"ר בני בקנה זה היה מעמידו ונופל · א"ר חגי בשם ר' יצחק לא היה עומד עד שהביא כל כסף וזהב שבירושלים ושפכו לפניו דימוס סמך על רגליו הה"ד (יחזקאל ז') כספם בחוצות ישליכו · ותפר האביונה · זו זכות אבות · כי הולך האדם אל בית עולמו · מבבל חיו ולבבל חזרו · וסבבו בשוק הסופדים · זו יגלות יכניה · [ד] את מוצא משעה שגלתה גלותו של צדקיה יצאת גלות יכניה לקראתם והיו מכוסים שקים מבפנים ולבנים מבחוץ והוון משאלין אילין לאילין מה אבא עביד מה אימא עבידא מה אחא עביד ואמרון לון קטילין אינון והוה מספיד בחדא ידיה ומקלס בחדא ידיה לקיים מה שנאמר (שם כ"ד) ופארכם על ראשיכם ונעליכם ברגליכם ולא תספדו ולא תבכו · עד אשר לא ירתק חבל הכסף · זו שלשלת יוחסים · ותרוץ גלת הזהב אלו דברי תורה · שנאמר (תהלים י"ט) הנחמדים מזהב · ותשבר כד על המבוע · תרין אמורין חד אמר כדו של ברוך על מבועו של ירמיה · וחד אמר כדו של ירמיה על מבועו של ברוך · הה"ד (ירמיה ל"ו) מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו · ונרוץ הגלגל אל הבור מבבל חיו ולבבל חזרו · מבבל חיו · שנאמר (בראשית י"ב) ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך ולבבל חזרו ועמא הגלי לבבל · א"ר יוחנן (ישעיה מ"ד) האומר לצולה חרבי צולה זו בבל [ה] ולמה נקרא שמה צולה ששם צללו מתי דור המבול · דכתיב (ירמיה נ"א) גם בבל לנפול חללי ישראל · אמר ריש לקיש כתיב (בראשית י"א) וימצאו בקעה בארץ שנער [ו] למה נקרא שמה שנער שננערו שם מתי דור המבול · ד"א שנער שמתו בתשנוק בלא נר ובלא מרחץ · ד"א שנער · שהן מנוערים מן המצות בלא תרומה ובלא מעשרות · שנער ששריה מתים נערים · שנער שהעמידו שונא וער ואיזה זה · זה נבוכדנצר וישב העפר על הארץ כשהיה · מבבל חיו ולבבל חזרו · והרוח תשוב אל האלהים זו רוח הקדש · את מוצא כיון שראה ירמיה ירושלים חרבה ובית המקדש שנשרף וישראל שגלו · ורוח הקדש שנסתלקה לה התחיל עליהם בהבל הבלים :

א [ט] **הבל** הבלים · תני החזיק עשיר בדבר טוב תחלתו רעב הוא לו (א) המתישן בו עשאו למרמס גם עני כי דל חלקו גם (ב) עיניו לגבות ממנו (ג) חלק שמעיז בו עשיר לזה תאוה ולזה תאוה שניהם שוין לקבר הכל הבל :

א [י] **ויותר** שהיה קהלת חכם · בסוף קהלת כתיב בקש קהלת למצא וגו' [ז] בקש קהלת לעמוד על מתן שכרן של מצות · כדכתיב (ירמיה ט') כי באלה חפצתי נאם ה' · אמר לו הקב"ה שלמה · וכתוב יושר דברי אמת · הכתבתיהו על ספר הישר · (תהלים ל"א) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · (א) ועוד כתיב כי תהיו אתם ארץ חפץ · ועוד בקש לעמוד על שכרה של תורה · שנאמר (משלי ח') וכל חפצים לא ישוו בה · אמר לו הקדוש ברוך הוא · שלמה · וכתוב יושר דברי אמת · כבר הכתבתיהו על ספר הישר הה"ד (ישעיה ס"ד) עין לא ראתה אלהים זולתך · בקש קהלת לעמוד על הקץ מתי · שנאמר (שיר ב') אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ · אמר לו הקדוש ברוך הוא כבר הכתבתיהו על ספר הישר · (ישעיה ס"ג) כי יום נקם בלבי וגו' · רבי שאול דנווה מתני לה בשם ר' שמעון אם יאמר לך אדם מתי קץ הגאולה הוי אומר לו כי יום נקם בלבי כתיב · ר' יהודה בר' סימון בשם רבי יהושע בן לוי שלשה סימנים סימנתי לך וסיימתי לך בקבורתו של משה (דברים ל"ד) בגיא בארץ מואב מול בית פעור · ואף על פי כן ולא ידע איש את קבורתו [ח] לבא לפומא לא גלי פומא למאן גלי :

דברי

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ע"ט : ב ילקוט יחזקאל רמז שס"ה : ג ילקוט יחזקאל רמז שמ"ו : ד ילקוט יחזקאל רמז שמ"ד : ה ילקוט ישעיה רמז שכ"ג : ו זבחים דף קי"ג · ירושלמי ברכות פרק ד' · בראשית רבה ריש פרשה ל"ז · ופ"נ · ועיין שבת דף קי"ג : ז מדרש תהלים מזמור פ' : ח סנהדרין דף נ"ט · ילקוט ישעיה רמז שס"ז :

חדושי הרד"ל

(א) המתיישן בו עשאו למרמס כצ"ל · פי' כשהחזיק עשיר בדבר שתחלתו רעב הוא לו אבל אח"כ כשהורגל והמתיישן בו עשאו למרמס : (ב) גם עיני כו' : גם עיניו גבוה ממנו (כגי' אות אמת שבמ"כ) : (ג) חלק שמואס בו עשיר לזה כו' כצ"ל ופי' אף שהעשיר מואס בו ואין לו תאוה לזה כלל אבל העני שממנו הוא גבוה עיניו תלפינה ויתאוה לדבר זה · ומזה תבין כי שכן הכל בלא תכלים תמתי · וקצת מזה עי' ביד"מ :

(א) ועוד כתיב כי תהיו אתם ארץ חפץ · בשו"ט מזמור ט' גרסינן במאמר זה נקם שלמה לעמי'

פירוש מהרז"ו

היה אשר יתן וס"ג : ומצפצפת · והב"ק מנהמת כיונה כמ"ש ריש ברכות וזהו לקול הצפור : נתיירא · שלא יעשה לו כמו שעשה לסנחריב וכמ"ש באיכה רבתי פסוק לא האמינו ובפתיחתא כ"ג הנ"ל : קסמה של ירושלים בימינו · לסימן הצלחה וכדמיון גורל של יום הכפורים : כלורבין · פי' במ"ע שרי אלפים בלשון רומי : ספקלאטור · פי' ממונה להרוג הרוגי מלכות ועי' לעיל פסוק אם ישוך : כבשין וכולם · וכל מה שצריך לכיבוש מבצרים ומלחמות : בקסם שוא בעיניהם · וס"ד שבועי שבועות להם : שנדרשת ז' מז' · כמ"ש במ"ר פרשה י"ט סי' א' מזוקק שבעתים : צריך היקף חד מתלתא · שלפי הטבע צריך היקף שלש של הרוש שאם הרוש ג' אמות צריך להיות רחב אמה ואז יוכל לעמוד כדמיון האדם שגובהו נחשב ג' אמות ורחבו אמה : בכפם בחוצות ישליכו · וס"ד וזהבם לנדה יהיו לצלמו של נ"נ שעבודת כוכבים מטמא במשא כנדה וכמ"ש ד"ה ב' כ"ט ה' והוציאו את הנדה מן הקודש : כדו של ברוך · שירמיה מתנבא ומשפיע ברוה"ק וברוך מקבל ממנו כמו ככד מן המבוע : כדו של ירמיה · שבענין כתובות מגילות קינות היה ברוך המבוע והעיקר וירמיה צריך לו וכתיבת ברוך המגילות היה ג"כ ברוה"ק : לך לך · מארצך היינו מבבל וכמ"ש אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים היינו בבל ושנער ועי' ב"ר פרשה ל"ט סי' ח' וצ"ע · אך הדבר מפורש בסוף נח ויצאו מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן וישבו שם ואח"כ באו לארץ כנען ודו"ק : גם בבל לנפול וכו' · וס"ד גם בבל נפלו חללי כל הארץ היינו של דור המבול : שנער שננערו · ב"ר פרשה ל"ז סי' ד' וש"נ ומבואר : והרוח תשוב וכו' · יאמר כך כתוב הבל הבלים אמר קהלת ועי' מ"כ שנ"ל כיון שראה שלמה או נ"ל התחיל עליהם איכה ישבה · אך כוונת המדרש מ"ש התחיל עליהם בהבל הבלים היינו בדברי קינות שמדברים מדברי תוהו והבל וחושך :

א **בקש** קהלת למצוא · דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת ולא פירש איזה דברי חפץ ולא פירש אם מצא או השיב לו בקשתו ודורש ע"פ גז"ש ומדה י"ז שהכל מפורש שמ"ש בדברי חפץ פירושו מתן שכר מצות כמ"ש כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה' ופי' חפצתי שיעשו כן ישראל · והשיב לו וכתוב יושר דברי אמת פי' שכתוב בספר התורה שנקרא ספר הישר וכמ"ש ב"ר סוף פרשה ו' ע"ש ותבין כאן וכמ"ש אשר אנכי מצוך היום לעשותם ודרשו היום לעשותם ומחר לקבל שכרם · ועי' ד"ר פרשה ו' סי' ב' שאין לעמוד על מתן שכרן של מצות ומ"ש מה רב טובך · שגם מפסו' זה ראיה שאין לעמוד בעוה"ז על מתן שכרן של מצות · ויתכן שכאן סובר המדרש שמ"ש על ספר הישר פירושו על ספר תהלים שחברו דוד שנקרא ישר כמ"ש אשר עשה הי' בעיני ה' · ומ"ש כי תהיו אתם ארץ חפץ זה שייך למ"ש בקש קהלת למצוא דברי חפץ היינו למצוא מתן שכרן של ישראל שנקראו ארץ חפץ והיינו מתן שכרן של מצות שעושי' וכנ"ל : על מתן שכרן של תורה · היינו ג"כ באופן הנ"ל אבל מתן שכרן של מצות ומ"ש על ספר הישר היינו בספר התורה כנ"ל · ומ"ש עין לא ראתה פי' שגם מפסוק זה ראיה גם יתכן שדעת המדרש כאן שמ"ש כתוב יושר הוא ישעיה הנביא שהנביאים נקראו שרים כמ"ש גלה סודו אל עבדיו הנביאים וכתיב ולישרים סודו : אם תעי' ואם תעוררו · עי' ש"ר פסוק זה בסופו ותבין כאן : ועל ספר הישר כי יום נקם בלבי · כנ"ל על ישעיה ויותר נכון שכוונתו ובתורה כתוב לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם וכוונתו אחת לשני פסוקים אלו לי נקם ופי' לי נקם אני היודע הנקם שאשלם לעת תמוט רגלם ואין אחר יודע :

ועי'

מתנות כהונה

במשניות : ולא שמעין ליה גרסי' : בשיר לא ישתו יין · אי גרס ליה נראה דל"ל וגפל הסיר מבית המשתה ובילקוט לא גרס ליה : מתאווה תוואים גרסי' ועיין לעיל בפתיחה דאיכה : דנכים אימרא גרסינן ופירושו פשוט כתם : ספקלאטורין · כל אחת מהן שררה יתירה : ה"ג לבנות דיק כבשין וכולם היה להם כו' : קוסם עליכם ז' מו' שנאמר שבועי שבועות להם והכי מסיים בפתיחה דאיכה : ה"ג שקד אני רואה א"ר אלעזר מה השקד כו' זה דמו של זכריה כו' עיין שוב בפתיחה דאיכה : ושפכו לפניו דימוס גרסינן · ופירש הערוך נדבך של אבנים : מספיד בחדא ידא · מכה כף על ירך ומקלס · משבח דרך קילוס וזמר נגד נבוכדנצר : לך לך מארצך · הוא אור כשדים ונמרוד הוא אמרפל שהשליכו שמה ועל שם כך נקרא אמרפל שאמר פול והשלך אברהם לתוך הכבשן והוא היה מלך שנער היא בבל ונקראת שנער על שם שננערו שמה מתי מבול וכדמפרש והולך : ה"ג שונא ועיר · ועיר הוא שונא כמה דאת אמר חלמא לשנאך ופשריה לעריך : התחיל עליהם בהבל כו' · אם הגירסא נכונה נ"ל כיון שראה שלמה כו' · ואם ירמיה אמת צריך להיות התחיל עליהם איכה כו' :

הבל הבלים כו' : תני החזיק כו' · שאלתי פי סופרים וספרים ביאור מאמר זה ואין מגיד לי אך בא"ח מצאתי מגיה כשם ל"א גם עיניו לגבוה ממנו חלק שמעיז בו עשיר ונראה עוד להגיה רעה במקום רעב וה"פ כשהוא מחזיק בעושר שהוא הטוב והנכסף לכל תחלתו היא רעה לו מפני שמיד ומאז יתגאה בעשרו ותשושי כח בעושר הוא עושה למרמס תחת כפות רגליו גם העני בשביל שחלקו דל בעיניו הוא נותן עיניו ומק[illegible] במי שגבוה ממנו בחלק מה וזה יען כי העשיר מעיז בו כדאמר ועשיר יענה עזות [illegible] לבו הלב על העושר גם י"ל המתישן לשון ישן נושן ור"ל המתיישן ומשתקע בעושר כל [illegible] הוא מוסיף ברע :

ויותר שהיה קהלת חכם : למצוא וגו' גרסי' : כבר הכתבתיהו גרסינן וכן בסמוך : ועוד כתיב כי תהיו כו' · וזהו דכתיב למצוא דברי חפץ מתן של צדיקים שנקראו ארץ חפץ : דנווה · מעיר דנווה : ה"ג בילקוט ישעיה הוי אומר כו' כי יום נקם בלבי כתיב לבא לפומא לא גלי פומא למאן גלי רבי יודא בר' סימון כו' · עד קבורתו הקץ שנאמר בו סתום וחתום הדברים עכ"ו ועיין מזה בסנהדרין בפרק חלק :

דברי

ידי משה

עניין ותבין : החזיק עשיר כו' · נ"ל שכוונתם לומר שכל תענוגי עולם הזה שבל רק שתאוה שמתאוה שלוה שמתאוה ואחר כך ימאס בעיניו ואמר עשיר כשיחזיק דבר טוב מתחלה רעב הוא לו וכשנתיישן אלו עשאו למרמס ולא זו עשיר גם עני כי דל חלקו ג"כ כך ולא זו עני אפי' דלי דלות ולנ"א דל גבוה ממנו ג"כ אין בידו אלא התאוה מתחלה ולבסוף כשנתיישן אלו ג"כ נמאס בעיניו חלקו שמעיז בו עש[illegible]

כלנא

א [יא] **דברי** חכמים כדרבנות · [א] ככדור של בנות מה כדור זה מתכדר מיד ליד ואינה נופלת לארץ · (א) כך לא נפל דבר אחד ר' · מה כדור זה מקלעין בה בידים ואינה נופלת כך משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לכנסת הגדולה וכו' · ד"א כדרבונות · כדרבן זה שמכוין את הפרה כדי לחרוש' וכדי ליתן חיים לבעליה' כך דברי תורה מכוונין את לב לומדיהם מדרכי מיתה לדרכי חיים · [ב] ג' שמות נקראו לו דרבן מלמד מרדע · מלמד שהוא מלמד את הפרה · מרדע שהוא מורה דעה לפרה · דרבן שהוא דייר בינה בפרה כדי לחרוש לתלמיה ליתן חיים לבעליה · והלא דברים ק"ו מה לפרתו אדם עושה דרבן · ליצרו שמסיתו מן העולם הזה ומן העולם הבא על אחת כמה וכמה · וכמשמרות נטועים לא איצטריך הדה קרייה למימר · אלא כאילנות נטועים · זאת אמר וכמשמרות נטועים · אלא מלמד שיש בהם שבח של מטע · כדורות של ברזל · דבר אחר וכמשמרות נטועים מה המסמר הזה אף על פי שאת עוברו ממקומו רישומו ניכר כך כל מי שעונותיו גורמים חכמים פושטין בו יד אף על פי שהוא חוזר בו רישומו ניכר · דבר אחר וכמשמרות נטועים (ב) כל ימיו של רבי אליעזר היו העם נהגין כרבי יהושע ואחר שמת רבי אליעזר חזרו העם לנהוג כמדתן · בעלי אסופות (ג) אימתי דברי תורה נאמרין כתקנן בשעה שבעליהן שומעין אותן באסופות · מניין אתה אומר שאם שמע מפי אדם שבישראל שיהא עליו כשומע מפי חכם · תלמוד לומר אשר אנכי מצוך היום · ולא כשמעו מפי חכם אלא כמפי חכמים שנאמר דברי חכמים כדרבונות' ולא כשמעו מפי חכמים אלא כמפי סנהדרין · אספה לי שבעים איש · ולא כשמעו מפי סנהדרין אלא כשומע מפי משה · שנאמר נתנו מרועה אחד זה משה · ולא כשומע מרועה משה אלא מפי הקב"ה שנאמר מרועה אחד ואין רועה אלא הקדוש ברוך הוא שנאמר (תהלים פ"ה) רועה ישראל האזינה · ואין אחד אלא הקדוש ברוך הוא שנאמר (דברים ו') שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד · תמן תנינן [ג] לא יצא האיש בסנדל המסומר · ולא ביחיד בזמן שברגלו מכה · כמה מסמרות יהיו בו · ר' יוחנן אמר חמשה כנגד חמשה חומשי תורה · ר' דוסא בן חנניה אומר שבעה כנגד שבעה ימי השבת · ור' חנינא אומר תשעה כנגד תשעה ירחי הלידה · אמר ר' יוסי בן חנניה הכלבוס אינו ממנין מהמסמרות · ר' זעירא בשם ר' אבא בר זבדא מהו ליתנם על גבי מנעל בשבת · אמר לו מותר · מהו להחליפם · אמר לו מותר · מהו ליתנם זה על גב זה · אמר לו מותר · ר' חייא נותן אחד עשר מכאן ושלשה עשר מכאן כנגד עשרים וארבעה ספרים מה הספרים כ"ד אף המשמרות כ"ד ומה המשמרות כ"ד אף המסמרים כ"ד :

א [יב] **ויותר** מהמה בני הזהר · מהומה · שכל המכניס בתוך ביתו יותר מכ"ד ספרים מהומה הוא מכניס בביתו · כגון ספר בן סירא וספר בן תגלא · ולהג הרבה יגיעת בשר · (א) להגות ניתנו ולא ליגיעת בשר ניתנו :

א [יג] **סוף** דבר הכל נשמע · סוף דיבורו של אדם הכל משמיעין את מעשיו כשר היה פלוני זה · ירא שמים היה פלוני זה · אתון ושאלון לשלמה סופיה דכולה מה אמר להון סוף דבר · אמר ר' לוי למה קורין אותו דבר דדביר טבין עם בישין · ולמה קורין אותו גוביי דגבי דינא דאינשא ודברייתא · שבשעה שאדם נפטר מן העולם הקב"ה (א) אומר למלאכי השרת ראו מה הבריות אומרות עליו כשר היה ירא שמים היה פלוני זה (ב) מיד מטתו פורחת באויר · (ג) כד דמך ר' לוי בר סיסי · עאל אבא אבוי דשמואל ואפטר עלוי הדין קרייה סוף דבר הכל נשמע למה ר' לוי דומה למלך שהיה לו פרדס והיו בו ק' גפנים והוא עושה ממנו מאה חביות יין והיה אותו פרדס חביב עליו מכל פרדסים שיש לו · עמד על תשעים והיה עושה מאה חביות · עמד על שמונים עמד על שבעים עמד על ששים עמד על חמשים עמד על מ' עמד על שלשים עמד על עשרים עמד על עשרה והיה עושה ק' חביות של יין עמד על אחת והיה עושה ק' חביות של יין · אמר המלך חביב עלי זה הגפן מכל פרדסים שיש לי · כך אמר הקב"ה חביב עלי הוא ככל העולם וכיון שמת אמרו כי זה כל האדם :

א [יד] **כי** את כל מעשה · (א) [ד] ר' הוה פשיט הדין קרייה וכיון שהיה מגיע לאחד משׁשה מקראות הללו היה בוכה· ואלו הן (עמוס ד') כי הנה יוצר הרים וגו' · ואפילו דברים שאין בם ממש ולא חטא נכתבין לו •

מסורת המדרש א חגיגה דף ג' · ירושלמי חלק הלכה א' · במד"ר פרשה ט"ו · כל הענין · תנחומא בהעלותך סימן ט"ו · וסדר וילך סימן א' · פסיקתא רבתי פסקא ג' · ספרי פ' עקב פסקא מ"א · אבות דרבי נתן פרק י"ח · ילקוט סדר עקב רמז תתס"ב · ילקוט כאן רמז תתקע"ט : ב ויק"ר פרשה כ"ט · במד"ר פרשה י"ד · פסיקתא דרב כהנא פסקא כ"ג · כל הענין · ילקוט סדר אמור רמז תרמ"ה · ילקוט סדר פנחס רמז תשפ"ב : ג שבת דף ס' · ירושלמי שבת פרק ו' : ד תנחומא סדר אמור סימן ב' · ילקוט נשיא רמז תקס"ז · ילקוט עמוס רמז תקמ"ד :

חדושי הרד"ל

אל מתן שכרן של צדיקים כד"א כי תפיו אתם ארץ חפץ · ור"ל אלו ישראל וכמ"ש פ"א ס"ה ונראה גם כאן הי' כתיב זה ונחסר בהעתקה (והתשובה ע"ז כתוב בשוה"ט שם ג"כ מקרא דרב טובך אשר צפנת ליראיך) :

(א) כך לא נפל דבר אחד וגו' · מקרא הוא (יהושע כ"א) : (ב) כל ימיו של ר"א כו' לנהוג כמותו כצ"ל והיא ברייתא בנדה ו' ע"ב · ונראה מפני שדרשו תחלה כל שפשטו בו חכמים יד (דהיינו נידוי) אף שחזר רישומו ניכר · לכן סמכו ענין לו הא דר"א להוציאו מכלל זה · שאע"פ שברכוהו · בכ"ז כשמת ואמרו הותרו הנדר · לא נשאר בו רושם ח"ו · ואדרבה חזרו לנהוג הלכה כמותו יותר מבחייו (וזה מכוין למ"ש בס"ד בהקדמתי לביאור פדר"א בס"ד שהברכה לא היתה רק להרחיקו מבהמ"ד שלא ירבו מחלוקת) וידרש ע"ז ג"כ כמשמרות נטועים שיש להם שורש כמו נטע שאף שנעקר חוזר ומצמיח · כן ר"א כשמת נמתו דבריו לנהוג כמותו להלכה : (ג) אימתי כו' שומעין אותן באסופות · שאין דברי תורה נקנין אלא בחבורה : (א) להגות ניתנו ולא ליגעת בשר · במתניתין דפרק חלק תנן הקורא בספרים החיצונים אין להם חלק לעולם הבא ומפרשינן בש"ס כגון ספר בן סירא · וצ"ל דכאן דקאמר להגות ניתנו היינו לדבר דבריהם דרך דבור בע"פ ולא לכתבן ולקראן מתוך הספר ביגיעת בשר ובירושלמי פרק חלק שם הגי' (אמר הא דבן תגלת) אבל הקורא בספר סומירוס ושאר ספרים כקורא באיגרת ומאי קאמר הא דלהג הרבה (שהוא כמו לעג ופירושו דברי לעג ומליצות שהוא ספר המירו"ס שהוא ספורים ומשלים במליצות לשמשורר האמע"ר) להגות כלומר לקריאה בעלמא ולא ליגיעת בשר להתייגע לקרות בהן כקורא בספר · וטעמא דספרי בן סירא ובן תגלת שיש בהן דברי מוסר וחכמה נאסרו לכתבן בספר בימיהם שלא יחזיקום בקדושת כ"ד ספרים וכמ"ש ויותר מהמה בני הזהר כו' · אבל דברי המירו"ס וכי"ב שהן דברי היל הקורא בהן כקורא באיגרת בעלמא · רק לא התירו לעסוק בהן דרך קבע וביגעת בשר כ"א קריאה דרך עראי כקורא באיגרת ומשום ביטול תורה ושיחה בטלה ולילנות נגעו בה איסור :

(א) אומר למלאכי השרת ראו מה הבריות כו' · דרש הכל נשמע אף הקב"ה כביכול אומר למלה"ש שישמעו מה הבריות כו' (ואפשר כי זה כל האדם דרש מה כל האדם והבריות אומרים עליו) : (ב) מיד מטתו פורחת באויר · אפשר יליף האי דבר מדכתיב ובעל כנפים יגיד דבר · שבעל כנפים הן מאהרי גדפין המסלקין מטתו (המוכנת לו בג"ע) לפרוח באויר : (ג) כד דמך ר' לוי כו' · ירושלמי ספ"ד דברכות :

(א) הוי פשוט קריי' כיון שהיה כו' · כצ"ל וכ"ה בויק"ר פ' כ"ו ואיכה רבה פ"ג פ"ו ובירושלמי פ"ב דחגיגה

מתנות כהונה

דברי חכמים : ה"ג כדרבונות ככדור של בנות מה כדור כו' וכן הוא בבמדבר רבה פרשה ט"ו : שלשה שמות כו' · עי' בויקרא רבה פ' כ"ט ובבמדבר רבה פ' י"ד ופרק קמא דמסכת חגיגה: שהוא דייר בינה גרסי' : וכדורות של ברזל · ועי' במקומות הנזכרים : הכי גרסינן מפי אדם קטן שבישראל כו' עי' בפרשת נשא : הכי גרסינן כמפי סנהדרין שנא' בעלי אסופות כתיב כו' · זה משה שנא' ויזכור ימי עולם משה עמו איה המעלה מים את רועי צאנו ועוד כתיב ומשה היה רועה : תמן תנינן · בפ' במה אשה ועי' כל זה בבמדבר רבה פ' י"ד : ה"ג ולא ביחיד בזמן שאין ברגלו מכה · ופי' במנעל אחד ורגלו השני יחף : כמה מסמרות כו' · כל זה הוא בירושלמי בפרק במה אשה ובסנהדרין פרק חלק : הכי גרסינן בבבלי ובירושלמי ובערוך א"ר יוסי בן חנניה הכלבוס אינו ממנין המסמרות וע"ש : הכי גרסינן ירחי הלידה : רבי היה נותן אחד עשר כו' עד אף המסמרות כ"ד ומה המסמרות כ"ד א"ר יוסי בר חנינא הכלבוס אינו מן המנין מסמרות ר' זעירא שאל לר' אבא בר זבדא מהו ליתנם כולם על מנעל אחד א"ל שרי כו' ועי' בירושלמי פרק חלק ופרק במה אשה ובבמדבר רבה פ' י"ד : הכי גרסי' ויותר מהמה מהומה · מהמה דרש לשון מהומה : ולא ליגיעת בשר · יש לומר על דרך שדרשו חכמינו ז"ל בפרק קמא דחולין תלמיד חכם שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ורואה טרפה לעצמו עליו הכתוב אומר יגיע כפיך כי תאכל וספרים חיצונים אילו לא נתנו להקרא יגיע כפיו :

סוף דבר : את מעשיו כשר היה גרסינן : אמר להון סוף דבר · כלומר יום המיתה מה שמספרים אחר מטתו כדמסיים בסמוך שבשעה שאדם כו' אלא שמפסיק בדברי : למה קורין אותו דבר · כפיש א"ו מות בעיר : דדביר כו' · שמוליך הטובים ואגב סוף דבר נקט ליה הכא דבר היינו דבר : גוביי · פי' ארבה שאוכל תבואה ומביא רעב לעולם כדאיתא במס' תענית : דגבי דיני דאינשי ודברייתא · בירושלמי פרק סדר תעניות אילו גרם דגביה דינא דמריה : שבשעה כו' · חזר למעלה על תשובת שלמה שאמר סוף דבר : ה"ג בירושלמי דפרק היה קורא כד דמך רבי לוי בר סיסי עאל אבא אבוי דשמואל ואפטר וכו' : ה"ג והוה בו מאה גפנים : ה"ג עמד על עשרה והיה עושה מאה חביות של יין עמד על אחת והיה עושה מאה חביות של יין אמר המלך חביב עלי הגפן הזה מכל הפרדסים : ה"ג עלי הוא ככל העולם וכיון כו' · הוא ר"ל ר' לוי וגירסת הירושלמי כך היה לוי בר סיסי חביב על הקב"ה ככל העולם :

כי את כל המעשה : ה"ג באיכה רבה בפסוק יתן בעפר פיהו ר' הוה פשיט הדין כו' ועי' בויק"ר פ' כ"ו : ה"ג ואילו הן ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני כי הנה כו' : ולא חטא

פירוש מהרז"ו

א **שלשה** שמות כו' · במ"ר פי"ד סי' ד' כה"ע וש"נ ומבואר : כך לא נפל · מכל הדבר הטוב אשר דבר ה' הכל בא (יהושע כ"ג) : כמסמרות נטועים · דורש ע"פ מדה כ"א דבר שהוקש לשתי מדות : כל ימיו של ר"א · כצ"ל כל ימיו של ר"א היו נוהגים כר"א ואחר שמת ר"א בקשו לנהוג כר' יהושע ואמרו להם חכמים שמאחר שהחזיקו בחייו כר"א כך אחר מותו וזה כמסמרות נטועים : אספה לי שבעים איש · מהיה אחד כמו משבעים :

א **להגות** נתנו ולא ליגעת בשר · צ"ע איך דורש ומפסיק הפסוק לשנים ומאין לו לדרוש ולא ליגיעת ויתכן שדורש שמאחר שלא יתכן לפרש מ"ש הרבה יגיעת בשר על ספרים החיצונים ואם אינו ענין לספרים החיצונים תנוהו ענין על התורה על פי מדה כ' וי"א מסידור שנחלק ושייך למ"ש בפסוק הסמוך סוף דבר הכל נשמע שהרבה יגיעות בשר בתורה ומצות הכל נשמע וכו' :

א **סוף** דבר הכל נשמע · משמע שעד כאן דבר בדבר אחד ועל זה אמר סוף דבר היל"ל סופי הדברים וע"כ דורש על האדם : למה קורין אותו דבר · הוצא דרך אגב ענין מיתה : פורחת באויר · פי' שרוחו עולה למעלה · ועי' בסוף שה"ר סוף פסוק מים רבים על אבא הושעיא איש טריא שראו מטתו פורחת באויר : עמד על תשעים וכו' · פי' שאע"פ שהיו הגפנים חסרים והולכים עכ"ז המעט שנשאר עשה יין כמו שהיו מאה גפנים · ובנמשל כל העולם עומד בזכות צדיק אחד וכמ"ש וצדיק יסוד עולם וכאן כתוב כי זה (פי' צדיק אחד) כל האדם :

א **רבי** הוה פשיט הדין קרייה · עי' ויק"ר פרשה כ"ו סי' ד' ובאיכה רבתי פסוק יתן בעפר פיהו וכאן אינו חושב אלא ד' פסוקים ושם ושם חושב ששה פסוקים ועי' חגיגה דף ד' ה' ומ"ש כאן הדין קרייה תיבת הדין ט"ס שהרי כתוב מיד לאחד מששה מקראות : גם בלא דעת · הובא דרך אגב וכמ"ש בסמוך אלו ידע ומי לפיכך וכו' · ועי'

יפה תואר

ג' שמות נקראו לו · כדי שלא יקשה היאך יתכן לומר מלמדך מגזרת מלמד כי שם העצם לא יתחלק ולא הל"ל אלא א"כ מנסיגך במלמד לכ"א דגם המלמד נגזר מלשון למוד ואינו שם העצם ומפני זה יתחלק : כדי ליתן חיים לבעליה · איידי דבעי למימר ומה אם לפרתו כו' הזכיר כאן תכלית האדם בלמוד פרתו שהוא להשיג כדי חייו בעוה"ז דהיינו פרנסתו לומר דמכאן נלמוד שיש לו לעשות כן ליצרו לצורך חיי העוה"ב : מרדע · לא נמצא במקרא אלא בלשון חכמים בפ' לא יחפור כמלא המרדע ובכמה דוכתי : שהוא דייר בינה לפרה · אין קושיא למה נקרא כן לסבה זו שהרי נקרא מלמד כי כמה דברים אית להם כמה שמות וקאמר הכא דמ"מ כולם על כוונה אחת בנויים אבל גירסת הערוך דרבן שמדיר לפרה נראה שט"ס הוא וצ"ל בינה ופי' שמדיר שזורק כמו לישנא דרדויי דפרק כל הצלמים : והלא דברים ק"ו כו' · פי' ראוי לאדם שיהיה נעקץ להוסיף עצמו כמו שהפרה מייסרים אותה ע"י עקיצה

ידי משה

כללא דמלתא שאין בידם אלא הכל התאוה לז"א לזה תאוה וכו' וקטן עשיר ודל ודלי דלוה לפי שנכתב בפסוק ב' פעמים הכל : וכיון שמת · פי' סוף דבר הכל נשמע לפי שגדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהן ושם הם משיגים הכל וק"ל : כי זה · פי' פעושה זה האמור שם את האלהים ירא ומצותיו שמור הוא ככל האדם ומה שמרמז כאן דוקא לרבי לוי נראה דקאי אריפא דכתיב ביקש קהלת למצוא דברי חפץ דברי חכמים כדרבונות ויותר מהמה וכו' ורבי לוי היה בקי בתורה בכתב ובע"פ וכל הספרים וזה לתכלית יראת ה' כדי שידע האיך לעבדו :

על פנקסו ומי כותבן עושה שחר עיפה׳ ועוד(צפניה ב׳)בקשו את ה׳ כל ענוי הארץ וגו׳ (עמוס ה׳)שנאו רע ואהבו טוב וגו׳ והדין פסוקא כי את כל מעשה וגו׳ (משלי י״ט) גם בלא דעת נפש לא טוב. אמר רבי ביבי לאחד שהיה למוד לשמש מטתו עם הנץ החמה ושכח ושמש מטתו קודם הנץ החמה. בלא יודע לא טובי אילו יודע ושימש על אחת כמה וכמה. ולא עוד אלא (שם) ואץ ברגלים חוטא. לאחד שהיו לפניו שני חנויות אחת מוכרת בשר שחוטה ואחת מוכרת בשר נבלה ושכח ולקח בשר נבלה. בלא יודע לא טוב אלו ידע ולקח על אחת כמה וכמה. ולא עוד אלא ואץ ברגלים חוטא. רבי יוחנן פתר קרייה לענין שבת לאחד שהיו לפניו שני שבילים אחד שפוי ואחד מלא קוצים וצרורות ושכח והלך בזה שבו קוצים וצרורות אלו ידע והלך על אחת במה וכמה. רבי יוחנן וריש לקיש פתרי קרייה. רבי יוחנן אמר בנדרים ונדבות אסור. בחטאות ואשמות מותר. וריש לקיש אמר בנדרים ונדבות מותר. בחטאות ואשמות אסור. רבי יהודה ברבי סימון אמר מה העובר עבירה אחת בלא יודע לא טוב אילו ידע והלך ועשה על אחת כמה וכמה. (ב) לפיכך כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע. אמר עבד שרבו שוקל שגגות כזדונות תקנה יש לו. מאי על כל נעלם זה ההורג כינה בפני חבירו ונמאס. ושמואל אמר זה הרק בפני חבירו ונמאס. מאי אם טוב ואם רע. אמרי דבי רבי ינאי זה הנותן פרוטה לעני בפרהסיא. כי הא דרבי ינאי חזייה לההוא גברא דיהיב פרוטה לעני בפרהסיא. אמר מוטב דלא יהבת ליה מהשתא דיהבת וכסיפתיה. דבי רבי שילא אמרי זה הנותן צדקה לאשה בסתר דמייתי לה לידי חשדא. רבא אמר זה המשגר בשר לאשתו כשאינו מחותך בערבי שבתות. איני והא רבא משדר. שאני בת רב חסדא דקים ליה בגווה (אם טוב ואם רע):

חדושי הרד״ל

דחגיגה. והם כתובין כל המקראות וכאן יש חסרון: (ב) לפיכך כו׳ ואם רע כו׳. הוא סוף דברי המדרש. ומכאן ואילך הוא הוספה מלשון הש״ס בחגיגה עד סוף המאמר ככדי לסיים בטוב:

פירוש מהרז״ו

ועי׳ ויק״ר פ״ד סי׳ ג׳ כה״ע וש״נ ומבואר: עבד שרבו. חגיגה דף ה׳ עד סוף הפסקא: אם טוב ואם רע. ולמה יביא במשפט על דבר טוב ע״כ דורש על דברים טובים המעורב בהם דברים רעים שייך בו משפט אף שהוא טוב:

מתנות כהונה

חטא. במקומות הנ״ל ל״ג לה: ה״ג ואהבו טוב וגו׳ ויתן בעפר פיהו וגו׳ והדין פסוקא כי את כל המעשה וגו׳ אם טוב ואם רע אמר עבד שרבו שוקל לו שגגות כזדונות תקנה יש לו גם בלא דעת כו׳: לאחד שהיה למוד כו׳. עי׳ כל זה בויק״ר פרשה ד׳: ה״ג שכח והלך בזה שבו קוצים וצרורות בלא ידיעה לא טוב אלא ידע כו׳: קוצים וצרורות. עיין בפרק המוצא תפילין: בחטאות ואשמות מותר. לבא לבית המקדש ולהקריב חטאת ואשם ועי׳ כל זה בפ״ק דחגיגה: ה״ג על כל נעלם מאי על כל נעלם כו׳. ועי׳ בפ״ק דחגיגה: ונמאס. בה: ה״ג כי הא דר׳ ינאי חזייה כו׳ עד דהשתא דיהבת ליה אכסיפתיה. פי׳ יותר טוב הוא שלא נתת לו משנתת לו וביישת אותו: כשאינו מחותך. שאינו מנוקר מן החלב ומן הגידין האסורין: בערבי שבתות. שטרודין בכבוד היום ואין נותנין לב לנקרו: בת רב חסדא. אשתו של רבא: דקים ליה בגווה. היה בטוח בה שלא תשכח לנקרו:

יפה תואר

שקיבל הדרבנן ואע״פ שאין ה׳ מכרית מ״מ ע״י יסורין מתיסר האדם וה״ל כהיסרת הספר קצת: לאחר שהיה למוד לשמש מטתו וכו׳. וא״ת רב ביבי ורב ור״י במאי קמפלגי דמר מוקי לה בושת ומר בגנבה ומר בשבת וי״ל דלר׳ ביבי משמע אך ברגלים הענין תשמיש ע״ד בין רגליה כרע וכדדרשינן בפ׳ המוצא תפילין בהא דמוקי קרא בכופה אשתו לתשמיש ורב ור״י מפרשי רגלים כמשמעו אלא דלרב אין חטא ברגלים ממש אלא שהסבת מהירותו בהליכותו חוטא שלוקח מהחנויות הראשונות שפגע בם שאלו היה מדקדק להשגיח ללכת עוד ולראות שיש חנויות אחרות ויחקור איזו היא הכשרה לא היה נכשל ליקח הנבילה ולר״י שהעבירה נעשית בדריסת הרגל ממש ויש חלוק אחר בדבריהם דלר׳ ביבי מיירי קרא בדבר שבערוה שצריכה ודאי זריזות גדולה ליזהר מלהכשל ולרב מיירי באיסור לאו ואשמועינן דאפ״ה בכה״ג צריך זריזות מלהכשל בשוגג ולר״י מיירי בדרבנן שתלישת הקוצים בדריסתו אפי׳ לר״י דאמר דבר שאין מתכוון אסור אינו אלא מדרבנן קמ״ל קרא דאפ״ה צריך ליזהר מהשוגג ור״י ור״ל נמי מפרשי רגלים כפשוטו אלא דקמפרשי ליה בענין ההליכה לבה״מ להקריב קרבנות ולר״י היינו דוקא בחטאות ואשמות שבאין על חטא דבכה״ג לא טוב לבוא לבה״מ כי יותר טוב שיזהר ולא יבא לעשות כאלה ע״ד הנה שמוע מזבח טוב וכמ״ש בפרק מי שמתו שמור רגליך וכו׳ שמור רגליך ולא תחטא משתחטא ותביא קרבן וכו׳ בפ״ק דחגיגה ר״ל רמי כתיב הוקר רגליך וכו׳ ע״ש באריכות:

הסלת מדרש קהלת בעזרת השם יתברך

נחמד קהלת רבה למראה

פרשה ח שומר מצוה לא ידע דבר רע זו אסתר שהיתה עסוקה במצות ביעור חמץ. המדרש הזה אומר דרשני ולכאורה אין לו שחר. הבאור בזה עפ״י מה דאיתא בפ״ק דפסחים ח׳ תני אין מחייבין אותו להכניס ידו בחורין ובסדקין מפני הסכנה מאי סכנה וכו׳. ופלומי היא דתניא נור שבין יסודי לעובד כוכבים בודק עד מקום שידו מגעת והשאר מבטלו בלבו פלומי אומר כל עצמו אינו בודק מפני הסכנה. מאי סכנה אי סכנת כשפים כי איעתעם היכא איעתעם. התם כי איעתעם יומא וגבורא ולא מסיק אדעתיה הכא ניליא וברגא הוא ומסיק אדעתיה והא אמר ר״א שלוחי מצוה אינן ניזוקין היכא דשכיח הזיקא שאני שנאמר ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני ויאמר ה׳ עגלת בקר תקח בידך וכו׳ ע״כ. ופירש רש״י ז״ל איך אלך למשוח את דוד ואעפ״י ששלוחו של מקום הוא הרי הוא ירא עכ״ל. אמור מעתה דממצות ביעור חמץ שמעינן דאף דשלוחי מצוה אינן ניזוקין מ״מ היכא דשכיח הזיקא מצוה למגנא ולא מצלא וא״כ נוכל לומר דמרדכי אף שידע שיש סכנה בדבר מ״מ איהו סבר דלא תנזק אסתר בהיותה שלית מצוה אמנם אסתר הצדקת סבירא דהיכא דשכיח הזיקא שאני ומשו״ה דרש שומר מצוה לא ידע דבר רע דקשה על אסתר דת״ר למה היתה מסכנת בדבר נבלתי נכת והלא שלוחי מצוה אינן ניזוקין וע״ז השיב שהיתה אסתר עסוקה במצות ביעור חמץ ומשם למדה דהיכא דשכיח הזיקא שאני ועת ומשפט ידע לב חכם זה מרדכי שנאמר ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ר״ל דמרדכי סבר דיש עת ומשפט שיוכל האדם להיות שלית מצוה אף היכא דשכיח הזיקא מב׳ שבות. שאחד שנינו בהדין קרא ומרדכי ידע את ידע. רפואה למכה ע״י תשובה ותענית ומרדכי ידע לרפאות את המכה ידע מאיזה חטא לקו על שאכלו בישולי עובדי כוכבים וכו׳ ועוד איתא במדרש שידע הגזירה שנגזרה ובטיט היא חתומה ויש תקוה ליקרע הגז״ד ועיין בספר מנות הלוי אמור מעתה כי זהו שהשיב מרדכי כי יש תקוה לישראל על זאת ואם לא שכח. ריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר וז״ש ועת ומשפט ידע לב חכם כי נגלו אליו תעלומות אל וזאת ב׳ שאם באמת אמרו היכא דשכיח הזיקא שאני היינו היכא שיגלה אם לא יכנס לסכנה הזאת כשלא יטפל במצוה כענין ביעור חמץ ושלם רעות דאיתא בסוף פ״ק דקדושין אמנם היכא דאף שלא יטפל בענין הסכנה ההיא היא מתמתמת ובאה אז הטוב טוב שימות ע״י שליחות המצוה כי שכרה גדול: אמור מעתה זאת היתה הויכוח אשר עבר בין מרדכי הצדיק ואסתר הצדקת דהנה מרדכי אף שידע שיש סכנה לאסתר בדבר זה שלה לה לומר דשלוחי מצוה אינן ניזוקין אמנם אסתר היה פתחה בחכמה כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבא אל המלך אשר לא יקרא אחת דתו להמית וגו׳ ר״ל דדבר מפורסם דשכיח הזיקא ונפסקה ההלכה כשאני הכא ואינו אני יכולה להביא את עצמי לידי סכנה והשיב לה מרדכי כי דבר זה לא נעלם מעיניו אכן מב׳ טעמים הנזכרים אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים כפירש״י אל תהי סבורה להמלט בית המלך ביום ההריגה שאין את רוצה לסכן עצמך על ספק לבא אל המלך בלי רשות כמ״ש ׳ימלא דבין שבי ובין הכי את ג״כ בכלל הסכנה ומאי תוית ועוד שאני רוצה לזכות אותך שתהיה הגאולה על ידך שאם לא יודע אני כי ריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואז את ובית אביך תאבדו כי מי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות ופירש רש״י ז״ל ומי יודע אם לעת כזאת מי יודע אם חפץ בך המלך לשנה הבאה שהוא עת ההריגה וגם רצון לה ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות בשתהיה הגאולה על ידך:

פרשה יב בקש קהלת למצוא דברי חפץ בקש קהלת לעמוד על מתן שכרן של מצות. דכתיב כי באלה חפצתי נאם ה׳ א״ל הקב״ה וכתוב יושר וכו׳ קשה למה הגיל מצות אמר מתן שכרן ואגב תורה אמר שכרה ועוד למה נקט פסוק מה רב וגו׳ במצות ועין לא ראתה בתורה ופי׳ הרב זרע ברך ח״ב בסדר בחקותי דשכר מצות אינן מן הדין אלא כתורת מתנה משום מי הקדימני ואשלם כמלא דמלבד מהעושר שנותן הקב״ה בעוה״ז בית בנים שדה וכו׳ כדי לקיים המצוה עוד לו שכר בעוה״ב כדרך מתנה ומשו״ה אמר גבי מצות מתן שכר ומייתי קרא מה רב טובך שיש לו עושר בעוה״ז ובעוה״ב אבל התורה אין לה שכר גופני בעוה״ז אלא כל שכרה אינו אלא לעוה״ב ומשו״ה אמר שכרה ועין לא ראתה כי אין לו שום קדימה ושכר גופני אין לו רק השכל לפון לע״ל יעו״ש: ויש לדקדק על השורש שזה דשכר תורה גופני בעוה״ז ליכא שהרי בפ״ו דשבת גרסינן אמר רבא בר שילא מ״ד אורך ימים בימינה וכו׳ אלא בימינה אורך ימים עושר וכבוד ליכא אלא למיימינים בה אורך ימים איכא וכ״ש עושר וכבוד למשמאילים בה עושר וכבוד איכא אורך ימים ליכא ע״כ. מזה משמע דתורה בין למיימינים בה בין למשמאילים בה איכא עושר וכבוד שהוא שכר גופני וזה ספק דברי הר״ב והנה לפי פי׳ רש״י ז״ל שפירש למיימינים בהם משמשין טעמיהם בדיוקים ובירורין אפשר לומר דמדקדקים כדי לעשות המצות ובעשותם יש להם שכר גופני עושר וכבוד אף שהוא דוחק פ״מ מה נאמר לפירוש הב׳ לשמה ושלא לשמה. ונראה לע״ד דהאשר דהעושר וכבוד מגיע להם מאת המחזיקים ביד לומדים כדי שהם ג״כ יזכו לע״ל ואשר עפ״י זה נפרש כמי קראי דמשלי פי׳ ג׳ יקרה היא מפנינים וגו׳ כי טוב סחרה מסחר כסף וגו׳ אורך ימים בימינה וגו׳ ונתעורר על זה שהתורה אין לה שכר גופני בעוה״ז ואין שאמר בשמאלה עושר וכבוד ע״ז פירוץ יתיב דע וראה כי עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר וע״י המחזיקים יהיה לו עושר גם כבוד ודוק בכל הפסוקים שם ובזה יובן עוד מקרא אחר אמר שם סי׳ א׳ עושר וכבוד אתי הון עתק וכ״ת ואיך אפשר זה והלא שכר תורה לע״ל לזה היים מלדקה מהנלדקה שמחזיקים בה נדיבי עמים תמם ימתוק להם הון עתק ודו״ק:

Midrash 2184